mic
DICȚIONAR ENCICLOPEDIC

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

Editura Enciclopedică • Editura Univers Enciclopedic

București 2008

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Mic dicţionar enciclopedic / coord.: Alexandru
Stănciulescu. - Ed. a 2-a, rev. - Bucureşti: Univers
Enciclopedic : Editura Enciclopedică, 2008
ISBN 978-973-637-074-8 ; ISBN 978- 973-45-0574-6

I. Stănciulescu, Alexandru (coord.)

81'374.8 = 135.1

© Editura Enciclopedică • Editura Univers Enciclopedic, 2008

Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate
Editurii Enciclopedice şi Editurii Univers Enciclopedic

Ediţia a II-a

COORDONARE

ALEXANDRU STĂNCIULESCU

AUTORI
Rodica Chiriacescu
Gabriel-Florin Matei
Cristina Muică

REDACTORI
Irina Ruxandra Popa
Maria Stanciu

Tehnoredactare
şi paginare computerizată: Mihaela Tudor
Diana Tatu

Cartografie: Vasile Mărgărit

Corectură: Ervina Sur

Secretariat
de redacţie: Vanda Anghel

Culegere şi corectură computerizată:
Mariana Mîrzea
Marcela Popa

Ediția I

COORDONARE

ALEXANDRU STĂNCIULESCU

AUTORI

Marin Bălan, dr.
Alexandru Chiriacescu
Rodica Chiriacescu
Dan Ghinea
Angela Hondru, dr.
Gabriel-Florin Matei
Horia C. Matei
Carmen-Maria Mecu, dr.
Nicolae Mecu, dr.
Cristina Muică, dr.
Isabela Nedelcu
Ion Nicolae, dr.
Nicolae C. Nicolescu
Aurora Pețan
Irina Ruxandra Popa
Marcel D. Popa
Dorina Rusu, dr.
Marcel Segărceanu, prof. univ., dr., ing.
Sorin V. Stan, dr.
Maria Stanciu
Oltea Şerban-Pârâu
Willy Tauwinkl
Anicuța Tudor

Selectare și prelucrare ilustrație: Gabriela Iancu

Scanare și prelucrare ilustrație: Marius Alexandru

Tehnoredactare și paginare computerizată: Liliana Kipper
Diana Tatu
Mihaela Tudor

Copertă: Mircia Dumitrescu
Corectură: Ervina Sur
Corneliu Almăşan
Mihai Grigorescu

Cartografie: Vasile Mărgărit
Secretariat de redacție: Vanda Anghel
Lidia Cristescu
Cătălin Macovei
Danny Maryvonne Moldovan
Dumitru-Dorel Popa

Culegere și corectură computerizată:
Adrian Istrate
Mariana Mîrzea
Marcela Popa

ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA DICȚIONARULUI

Structura articolelor

Definiția explicativă largă (urmată de informații enciclopedice) figurează de obicei la un singur reprezentant al familiei lexicale, cel mai răspândit.

La cuvintele cu mai multe sensuri, prezentarea explicativă pleacă de la sensul general, uzual, către cele speciale, filiația semantică făcându-se pe baza relațiilor logice. Exemplele au fost folosite pentru clarificarea sau completarea definiției. În interiorul unui articol, sensurile înrudite explicit sunt numerotate cu cifre arabe, iar cele mai îndepărtate cu cifre romane. Unitățile frazeologice care nu se subordonează unui sens principal figurează ca sensuri independente.

Definițiile sunt urmate de sinonime, când acestea există.

La numele de plante și de animale, definiția este urmată de numele științific (în latină) al speciei.

Semnul ✧ în interiorul unui articol marchează unitățile frazeologice (locuțiuni, expresii compuse etc.) subordonate unui sens principal, precum și unele schimbări stilistice sau gramaticale din cadrul unui sens, care nu cer o nouă definiție.

Semnul ✦ în interiorul unui articol marchează sensurile subordonate unui sens principal (notat cu cifre), pe alocuri și unitățile frazeologice mai îndepărtate de sensul principal.

Trimiterile pentru completarea informației se fac în două moduri: a) printr-un v., urmat de termenul la care se trimite, plasat la sfârșitul definiției unui cuvânt sau al unui sens; b) prin redarea unui termen (sau a unor termeni) din definiție cu caractere cursive.

Toate abrevierile folosite în cuprinsul lucrării sunt explicate în *Lista de abrevieri*. Se abreviază, de asemena, cuvântul-titlu în cuprinsul definiției ori în formularea unităților frazeologice dependente.

Accentul normativ este indicat deasupra vocalei respective din cuvântul-titlu (**CAIÉT**). La cuvintele compuse care figurează ca articole independente este indicat numai accentul principal (**PIERDE-VÁRĂ, REA-CREDÍNȚĂ**).

Numărul de ordine al omonimelor sau al omografelor este notat printr-un exponent pus după cuvântul-titlu (**MASĂ**^{1}).

Formele concurente sunt înregistrate (în paranteză) alături de forma considerată recomandabilă: **AÍCI (ACÍ)**. Parantezele au funcția de a izola elementele facultative sau explicative, dând definiției un plus de claritate. În cazul adjectivelor, definiția este precedată de indicația („despre lucruri"), („despre persoane"), arătând natura numelui al cărui calificativ este. Etimologiile sunt, în genere, cele admise în lucrările de specialitate. Câteva precizări se impun:

a) la cuvintele moștenite și la cele împrumutate este indicată limba (sau limbile) din care termenul provine în română;

b) la unele cuvinte recent împrumutate este menționată și circulația internațională a termenului respectiv {i}, crearea lui în terminologia de specialitate {s} ori formele etimologice originare (cu explicarea lor), atunci când ele sunt utile pentru înțelegerea cuvântului românesc.

Semnul * se folosește (la indicațiile etimologice) înaintea etimoanelor neatestate în texte (reconstituite).

Unitățile frazeologice figurează în principiu la termenul cel mai semnificativ din punct de vedere semantic (*acid clorhidric* — la **CLORHIDRIC**, *unghiuri adiacente* — la **ADIACENT** etc.).

Personalitățile aparținând aceleiași familii (ex.: membrii familiilor Asachi, Golescu, Becquerel, Dumas ș.a.), regii (ex.: Carol – regi ai Spaniei, Carol – regi ai Suediei ș.a.), împărații (ex. Frederic – împărați germani), papii (ex. Grigore – numele a 16 papi), precum și denumirile geografice (ex.: Bistrița – râul ~, orașul ~; Mississippi – fluviul ~, statul ~), revistele (ex.: România literară – 1885, 1932, 1968; Contemporanul – 1891, 1946), ziarele (ex. Adevărul – 1888 și 1989) cu același nume sunt coordonate într-un singur articol.

Organizațiile, instituțiile etc. mai cunoscute prin forma lor abreviată sunt tratate în ordinea alfabetică a acestei forme și înregistrate sub denumirea integrală ca trimiteri (ex. **ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ...** v. **ASTRA**). Numele de organizații, societăți, periodice străine care nu au un corespondent în limba română sunt tratate cu numele lor original (**MONDE, Le ~**).

Denumirile unor unități geografice care se găsesc pe teritoriul a două sau mai multe state au fost consemnate în formele oficiale corespunzătoare; ex.: **ELBA (ELBE, LABE), DUNĂREA (DONAU, DUNAJ, DUNA, DUNAV, DUNAI), AMUR (HEILONGJIANG).**

Numirile oficiale duble (**ANTWERPEN = ANVERS**) au fost înregistrate cu ambele forme.

Denumirile geografice, recent schimbate, sunt tratate la numele actual; ex.: **BIRMANIA** v. **MYANMAR, CALCUTTA** v. **KOLKATTA, VOLTA SUPERIOARĂ** v. **BURKINA FASO.**

Scrierea numelor proprii

În principiu, numele proprii străine apar înregistrate ca articole-titlu, în forma sub care au intrat în circulație în limba română.

Când limba română nu dispune de o formă consacrată, numele străine sunt scrise în forma lor originală sau într-o formă cât mai apropiată de aceasta, după sistemele de transcriere și transliterare recomandate de statele respective și de Academia Română, după cum urmează:

1 – Numele străine din limbile care folosesc grafia cu alfabet latin (ex.: limbile albaneză, cehă, croată, franceză, germană, poloneză, portugheză, spaniolă, suedeză, turcă, maghiară, vietnameză etc.) se scriu cu ortografia limbilor respective, folosind semnele diacritice specifice.

2 – Numele străine din limbile cu alfabet nelatin sunt scrise astfel:

a) numele proprii din greaca veche (denumiri mitologice, alte denumiri din istoria antică, personalități etc.) sunt înregistrate în forma indicată de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație,* întocmit de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, 1995, iar, în paranteze rotunde, este menționată transliterarea formei originale în alfabet latin;

b) numele proprii de persoane din limbile care folosesc alfabetul chirilic (ex.: rusa, bulgara) sunt consemnate în dicționar potrivit indicațiilor de transcriere cuprinse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.* Pentru denumirile geografice se dă și o a doua formă, reprezentând transliterarea din „The World Atlas", 1967, Moscova, „Britannica Atlas", Londra, Chicago, 1994;

c) numele proprii de persoane din statele care utilizează alte alfabete (chinez, japonez, arab, persan, ebraic etc.) se redau în alfabet latin folosind sistemele internaționale de transliterare și transcriere (ISO, Hepburn, Pinyin).

Semne convenţionale*

□	oraşe cu peste 1 mil. loc.
◎	oraşe cu populaţia cuprinsă între 500 mii şi 1 mil. loc.
◉	oraşe cu populaţia cuprinsă între 100 mii şi 500 mii loc.
○	oraşe sub 100 mii loc.
- - - -	limită de graniţă statală
··········	limită de diviziune ad-tivă (stat, provincie, regiune, land, district etc.)
┴┬┴┬	căi ferate
➤➤➤	canale
╌╌╌	ueduri
⁘	deşerturi
▬	mlaştini

---

* Cu excepţia hărţii României:
◉ Municipiu
○ oraş
▭ judeţe
▬ râuri

LISTA DE ABREVIERI*

absol. = absolut
acad. = academie; academician
ad. = adâncime
adj. = adjectiv
adj. dem. = adjectiv demonstrativ
adj. inter.-rel. = adjectiv interogativ-relativ
adj. nehot. = adjectiv nehotărât
adj. pos. = adjectiv posesiv
ad-tiv = administrativ
adv. = adverb
afl. = afluent
AGR. = agricultură
AGRON. = agronomie
alb. = limba albaneză; albanez
alim. = alimentar
alt. = altitudine
ANAT. = anatomie
Antic. = Antichitate
ANTROP. = antropologie
APIC. = apicultură
arg. = termen (sau sens) de argou; argotic
arh. = arhipelag
ARHEOL. = arheologie
ARHIT. = arhitectură
art. = articol; articulat
art. adj. = articol adjectival
ARTE DEC. = arte decorative
ARTE PL. = arte plastice
art. hot. = articol hotărât
art. nehot. = articol nehotărât
art. pos. = articol posesiv
ASTR. = astronomie
AV. = aviaţie
bg. = limba bulgară; bulgar
BIBL. = bibliologie
BIOCHIM. = biochimie
BIOGEOGR. = biogeografie
BIOL. = biologie
BIOL. CEL. = biologie celulară
BIOL. MOL. = biologie moleculară
BIS. = biserică
BOT. = botanică
brit. = britanic
c. = circa
C. = (urmat de un nume propriu) câmpie
cap. = capitală
c. f. = căi ferate
cf. = confer, compară cu
C.F.A. = Comunitatea Financiară Africană
CHIM. = chimie
CIB. = cibernetică
CINEMAT. = cinematografie
com. = comună
concr. = concretizat
conf. = confecţii
confl. = confluenţă
conj. = conjuncţie
CONSTR. = construcţii
constr. maşini = construcţii de maşini
CONT. = contabilitate
COREGR. = coregrafie
cuv. = cuvânt
dan. = daneză
dat. = dativ
DEMOGR. = demografie
depr. = depresiune
deprec. = depreciativ
d. Hr. = după Hristos
DR. = drept
dr. = (referitor la un râu) pe dreapta
dr. = doctor
dr. doc. = doctor docent
DRUM. = drumuri
ebr. = ebraică
EC. = economie
ECOL. = Ecologie
ELECTR. = electricitate
ELT. = electrotehnică
EMBRIOL. = embriologie
engl. = limba engleză; englez
ENTOM. = entomologie
ETNOGR. = etnografie
ETOL. = etologie
Ev. Med. = Evul Mediu
ex. = (de) exemplu
expl. = exploatări
expr. = expresie
EXTR. = extracţie; extractiv
f. = feminin
fam. = familiar
FARM. = farmacie, farmacologie
fig. = (sens) figurat; (folosire) figurată
FILAT. = filatelie
FILOL. = filologie
FILOZ. = filozofie
FIN. = finanţe; financiar
FITOPAT. = fitopatologie
FITOTEHN. = fitotehnie
FIZ. = fizică
FIZIOL. = fiziologie
fl. = fluviu
FOLC. = folclor
FON. = fonetică, fonologie
fr. = limba franceză; francez
G. = golf
gen. = (urmat de un nume propriu) general
GENET. = genetică
GEOCHIM. = geochimie
GEOFIZ. = geofizică
GEOGR. = geografie
GEOM. = geometrie
GEOMORF. = geomorfologie
germ. = limba germană; german
gr. = limba greacă (veche); grecesc
GRAM. = gramatică
gr. sp. = greutate specifică
HIDROTEHN. = hidrotehnică
HIST. = histologie
HORT. = horticultură
id., idem = acelaşi
IHT. = ihtiologie
Imp. = Imperiu (atunci când este urmat de alt cuvânt)
impr. = impropriu
ind. = industrie; industrial
INFORM. = informatică
ins. = (urmat de un nume propriu) insulă, insulele
interj. = interjecţie
intranz. = intranzitiv
invar. = invariabil
ir. = ironic
IST. = istorie
it. = limba italiană; italienesc
izv. = izvor; izvorăşte

---

* Nu au fost incluse în această listă abrevierile curente — nume de unităţi de măsură, de puncte cardinale etc. — şi nici numele abreviate ale unor organizaţii, asociaţii, instituţii etc.

î. Hr. = înainte de Hristos
încălţ. = încălţăminte
înv. = învechit
jud. = judeţ
L. = (urmat de un nume propriu) lac
lat. = limba latină; latinesc
lat. = (precedat de o cifră) latitudine
lat. m. = latină medievală
lat. pop. = latină populară
lb. = limbă
LINGV. = lingvistică
LIT. = literatură
livr. = livresc
loc. = (după cifre) locuitori
loc. = (înaintea unei unităţi frazeologice) locuţiune
localit. = localitate
LOG. = logică
long. = longitudine
m. = masculin
M. = (urmat de un nume propriu) mare
m. al Acad. = membru al Academiei
m. coresp. al Acad. = membru corespondent al Academiei
magh. = limba maghiară; maghiar
MAT. = matematică
m. at. = masă atomică
mat. de constr. = materiale de construcţie
max. = maxim; maximum
MED. = medicină
MED. VET. = medicină veterinară
METAL. = metalografie, metalurgie
METEOR. = meteorologie
METR. = metrologie
MICROBIOL. = microbiologie
mil. = milion
milen. = mileniu
MILIT. = militărie
min. = minereuri
MINER. = mineralogie
MITOL. = mitologie
m-ţii = munţii
MUZ. = muzică
n. = neutru
n. = (urmat de o cifră sau de un nume de localitate) născut
NAV. = navigaţie; naval
ngr. = limba neogreacă; neogrec
nr. = număr
nr. at. = număr atomic
num. = numeral
num. adv. = numeral adverbial
num. card. = numeral cardinal
num. col. = numeral colectiv
num. multipl. = numeral multiplicativ
num. nehot. = numeral nehotărât
num. ord. = numeral ordinal
Oc. = (urmat de un nume propriu) ocean
onomat. = onomatopee
op. = opere
op. pr. = operă principală sau opere principale
ORNIT. = ornitologie
PALEONT. = paleontologie
p. analog. = prin analogie
PARAZIT. = parazitologie
PEDAG. = pedagogie
PEDOL. = pedologie
peior. = peiorativ
pen. = peninsulă
pers. = persoană (verb, pronume)
PESC. = pescuit şi instrumente de pescuit
PETROGR. = petrografie
p. ext. = prin extensie
p.f. = punct de fierbere
p. gener. = prin generalizare
piel. = pielărie
pl. = plural
pod. = podiş
POLIGR. = poligrafie
pol. = limba poloneză; polonez
POLIT. = politologie
pop. = popular
port. = limba portugheză
pr. = principal
pref. = prefix
prelucr. = prelucrare
prep. = prepoziţie
p. restr. = prin restricţie
prim.-min. = prim-ministru
prod. = producţie
prof. univ. = profesor universitar
pron. = pronume
pron. dem. = pronume demonstrativ
pron. inter-rel. = pronume interogativ-relativ
pron. întăr. = pronume de întărire
pron. nehot. = pronume nehotărât
pron. pers. = pronume personal
pron. pos. = pronume posesiv
pron. refl. = pronume reflexiv
prov. = provincie
PSIH. = psihologie
p. t. = punct de topire
refl. = reflexiv
refl. pas. = reflexiv pasiv
refl. recipr. = reflexiv reciproc
reg. = (cuvânt) regional
reg. = regiune
REL. = religie
rep. = republică
reşed. = reşedinţă
REZ. MAT. = rezistenţa materialelor
rom. = limba română; român
rus. = limba rusă; rusesc
săs. = săsesc
scr. = limba sârbo-croată; sârbo-croat
SCULPT. = sculptură
sec. = secolul, secolele
Sf. = Sfântul, Sfânta
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
SILV. = silvicultură
sin. = sinonim
sl. = limba slavă; slav
s. m. = substantiv masculin
s. n. = substantiv neutru
SOCIOL. = sociologie
sp. = limba spaniolă; spaniol
STATIST. = statistică
stg. = (referitor la un râu) pe stânga
STIL. = stilistică
str. = (urmat de un nume propriu) strâmtoare
STRAT. = stratigrafie
subst. = substantiv
suf. = sufix
supr. = suprafaţă
tăt. = limba tătară; tătăresc
tc. = limba turcă; turcesc
t.d.w. = tone deadweight
TEHN. = tehnică şi tehnologie
TELEC. = telecomunicaţii
temp. = temperatură
terit. = teritoriu
TOPOGR. = topografie şi geodezie
TRANSP. = transporturi
tranz. = tranzitiv
t.r.b. = tone registru brut
ţig. = limba ţigănească; ţigănesc
ucr. = limba ucraineană; ucrainean
unipers. = unipersonal
URB. = urbanism
v. = vezi
vb. = verb
vf. = (urmat de un nume propriu) vârf
VITICULT. = viticultură
vol. = volum, volumele
v. sl. = limba veche slavă; vechi slav
ZOOL. = zoologie
ZOOTEHN. = zootehnie

HĂRŢI

Afghanistan 16
Africa 18
Africa de Sud, Republica ~ 19
Albania 26
Algeria 32
America de Nord 40
America de Sud 41
Andorra 48
Angola 51
Antarctica 54
Antigua şi Barbuda 56
Arabia Saudită 65
Argentina 70
Armenia 75
Asia 81
Australia 91
Austria 92
Azerbaidjan 97
Bahamas 103
Bahrain 104
Bangladesh 110
Barbados 112
Belarus 127
Belgia 128
Belize 128
Benin 130
Bhutan 136
Bolivia 150
Bosnia şi Herţegovina 155
Botswana 156
Brazilia 162
Brunei 170
Bulgaria 176
Burkina Faso 179
Burundi 180
Cambodgia 190
Camerun 192
Canada 193
Capul Verde 201
Cehia 225
Centrafricană, Republica ~ 228
Chile 238
China 239
Ciad 244
Cipru 249
Columbia 267
Comore 271
Congo, Republica ~ 278
Congo, Republica Democrată ~ 279
Coreea 291
Coreea, Republica ~ 291
Coreeană, R.P.D. ~ 291
Costa Rica 297
Côte d´Ivoire 298
Croaţia 307
Cuba 312
Danemarca 326
Djibouti 371
Dominica 375
Dominicană, Republica ~ 376
Ecuador 397
Egipt 401
El Salvador 409
Elveţia 410
Emiratele Arabe Unite 412
Eritreea 422
Estonia 426
Ethiopia 427
Fiji 457
Filipine 460
Finlanda 462
Franţa 481
Gabon 493
Gambia 498
Georgia 509
Germania 511

Ghana 513
Grecia 534
Grenada 535
Guatemala 540
Guineea 542
Guineea-Bissau 542
Guineea Ecuatorială 543
Guyana 545
Haiti 550
Honduras 585
India 615
Indonezia 618
Iordania 635
Iran 638
Iraq 639
Irlanda (ÉIRE) 640
Islanda 643
Israel 644
Italia 646
Jamaica 667
Japonia 670
Kazahstan 690
Kenya 693
Kiribati 697
Kîrgîzstan 699
Kuwait 710
Laos 722
Lesotho 743
Letonia 744
Liban 749
Liberia 750
Libia 751
Liechtenstein 753
Lituania 762
Luxembourg 782
Macedonia 785
Madagascar 788
Malawi 796
Malaysia 797
Maldive 797
Mali 798
Malta 800
Marea Britanie 812
Maroc 818
Marshall, Insulele ~ 819
Mauritania 827
Mauritius 827
Mexic 853
Micronezia 857
Moldova, Republica ~ 879
Monaco 881
Mongolia 883
Mozambic 895
Muntenegru 900
Myanmar 905
Namibia 909
Nauru 915
Nepal 926
Nicaragua 935
Niger 939
Nigeria 940
Norvegia 948
Noua Zeelandă 950
Olanda 968
Oman 973
Pakistan 1007
Palau 1008
Panamá 1013
Papua Noua Guinee 1020
Paraguay 1022
Perú 1059
Polonia 1101
Portugalia 1112
Qatar 1153
România 1218
Rusia 1231
Rwanda 1234
Saint Kitts şi Nevis 1238
Saint Lucia 1239
Saint Vincent şi Grenadinele 1240
Samoa 1243
San Marino 1246
São Tomé şi Principe 1248
Sénégal 1275
Serbia 1278
Seychelles 1281
Sierra Leone 1287
Singapore 1294
Siria 1296
Slovacia 1300
Slovenia 1301
Solomon, Insulele ~ 1306
Somalia 1307
Spania 1311
Sri Lanka 1318
Statele Unite ale Americii 1321
Sudan 1340
Suedia 1341
Suriname 1348
Swaziland 1350
Tadjikistan 1363
Tanzania 1368
Thailanda 1387
Timorul de Est 1391
Togo 1396
Tonga 1398

Trinidad şi Tobago 1411
Tunisia 1417
Turcia 1419
Turkmenistan 1420
Tuvalu 1422
Ucraina 1428
Uganda 1429
Ungaria 1433
Uruguay 1439
Uzbekistan 1442
Vanuatu 1447
Vatican 1451
Venezuela 1457
Vietnam 1464
Yemen 1490
Zambia 1493
Zimbabwe 1498

Aa

a^1 s.m. invar. **1.** Prima literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală deschisă nerotunjită medială). **2.** (LOG.) Simbol pentru propoziţia universal-afirmativă. V. *pătratul logic.* **3.** (MUZ.) Notaţie literală pentru sunetul *la.* **4.** (FIZ.) **A**: simbol pentru *amper.* **5.** (MAT.) Simbol pentru *arie.*

a^2 (lat. *ad*) prep. **1.** Marcă a infinitivului: *a şti.* **2.** Apare în construcţii cu valoare de genitiv sau de dativ împreună cu unele părţi de vorbire invariabile: *tată a doi copii, contrar a ceea ce aflase.* **3.** Intră în compunerea unor locuţiuni adverbiale şi prepoziţionale: *de-a gata, de-a lungul.* **4.** Exprimă un raport de asemănare: *miroase a fum.* ✦ În semn de... *Fluieră a pagubă.*

a^3 (< fr.) prep. (Urmat de numerale) De câte... *3 caiete a 2 lei.*

Å s.m. (METR.) Simbol pentru *ångström.*

AACHEN, oraş în Germania (Renania de Nord-Westfalia), la graniţa cu Belgia; 584,3 mii loc. (2002, cu suburbiile). Ind. textilă, constr. de maşini, chimică. Staţiune balneoclimaterică cu ape termale. Institut politehnic (1870). Principala reşedinţă a Imp. franc al lui Carol cel Mare (Aix-la-Chapelle). Locul de încoronare a împăraţilor Sfântului Imp. Roman (813–1531). Aici au fost semnate tratatele de pace prin care s-au încheiat Războiul de Devoluţiune dintre Franţa şi Spania (1667–1668) şi Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei (1740–1748). Centru de artă în epoca carolingiană. Monumente: Capela Palatină (începutul sec. 8 – sfârşitul sec. 9), primărie în stil gotic (sec. 14).

AALAND v. **Ahvenanmaa.**

AALENIAN, etaj al Jurasicului mediu (Dogger), caracterizat prin cinci zone cu amoniţi şi lamelibranhiatul *Trigonia navis.*

AALTO, Alvar (1898–1976), arhitect finlandez. Construcţii care vădesc preocuparea pentru încadrarea în mediu (Centrul Cultural şi Palatul Congreselor din Helsinki, Opera din Essen).

AARE (AAR), râu în Elveţia, afl. stg. al Rinului la Waldshut; 294 km. Izv. din gheţarul cu acelaşi nume (Alpii Bernezi) şi trece prin Berna.

AARNE, Antti (1867–1925), folclorist finlandez. Unul dintre întemeietorii metodei istorico-geografice în cercetarea folcloristică („Îndrumări în cercetarea comparativă a basmelor"). Creatorul sistemului internaţional de clasificare a poveştilor („Catalogul tipurilor de poveşti").

AARON (în „Vechiul Testament"), fratele mai mare al lui Moise; considerat întemeietorul preoţimii levitine.

AARON, Florian (1805–1887, n. sat Rod, jud. Sibiu), istoric şi publicist român. Propagator al ideilor Şcolii Ardelene în Ţara Românească. Subliniază necesitatea cunoaşterii istoriei naţionale („Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Româneşti"). A întemeiat, împreună cu Georg Hill, primul cotidian din ţară („România", 1837).

AARON, Petru Pavel (1709–1764, n. Bistra, jud. Maramureş), cleric şi cărturar român; episcop unit al Transilvaniei (1752–1764). A organizat şcolile din Blaj; a sprijinit înfiinţarea unei tipografii.

AARON, Theodor (1803–1859, n. Ţichindeal, jud. Sibiu), cleric şi cărturar român. Director al gimnaziului românesc din Beiuş, rector al seminarului român din Oradea. Lucrări religioase şi didactice.

AARON, Vasile (1770–1822, n. sat Glogoveţ, jud. Alba), poet român. Prelucrări şi imitaţii („Patimile şi moartea Domnului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos", „Istoria lui Sofronim şi a Haritei cei frumoase").

AASEN, Ivar Andreas (1813–1896), filolog şi poet norvegian. A creat, pe baza dialectelor locale, una dintre cele două limbi literare din Norvegia, numită *lansmål* sau *nynorsk.*

ABÁ (< tc.) s.f. Ţesătură groasă de lână; dimie.

ABA, oraş în SE Nigeriei (Imo), la N de Port Harcourt; 239,9 mii loc. (1996).

ABÁC (< fr. {i}) s.n. **1.** Instrument rudimentar pentru efectuarea unor calcule aritmetice simple, cunoscut din Antic. V. *numărătoare.* **2.** Nomogramă.

ABACÁ (cuv. sp.) s.f. Fibră textilă extrasă dintr-o specie de bananier *(Musa textilis);* cânepa de Manila.

ABÁCĂ (< fr. {i}) s.f. (ARHIT.) Partea superioară a capitelului unei coloane. V. *coloană.*

ABADAN, oraş în SV Iranului, port petrolier pe Shatt al'Arab; 206 mii loc. (1996). Ind. petrochimică.

ABAJÚR (< fr.) s.n. Dispozitiv care îndreaptă razele unei lămpi într-o anumită direcţie.

ABAKAN **1.** Râu în Federaţia Rusă, afl. stg. al fl. Enisei; 512 km. Izv. din m-ţii Saian şi Altai. **2.** Oraş în Federaţia Rusă pe râul **A.**, la confl. cu Enisei, centrul ad-tiv al Republicii Autonome Hakasia; 165,2 mii loc. (2002). Constr. de maşini, mobilă, produse alim. şi textile.

ABANDÓN (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a renunţa la ceva, de a părăsi ceva sau pe cineva. ✧ *A. de familie* = infracţiune constând în neîndeplinirea de către o persoană a obligaţiilor faţă de cei aflaţi legal în întreţinerea sa. *A. economic* = părăsirea unor bunuri materiale proprietate particulară, obştească sau de stat. **2.** (SPORT) Renunţare la continuarea unei competiţii.

ABANÓS (< tc.) s.n. Lemn greu, tare, de culoare neagră, al unor specii de arbori exotici din genul *Diospyros,* răspândite în zona tropicală şi subtropicală a Asiei şi Africii.

ABA NOVÁC Vilmos (1894–1941), pictor şi grafician ungur. Compoziţii în frescă, tempera şi gravuri pe teme religioase („Sfântul Francisc predicând păsărilor") şi laice („Oraş vechi din Sicilia"). Între 1921 şi 1923 lucrează la Şcoala de la Baia Mare.

ABASON, Ernest (1897–1942, n. Bucureşti), matematician român. Contribuţii în domeniul funcţiilor periodice, în mecanică şi în electricitate.

ABATĂJ (< fr.) s.n. **1.** (MIN.) Extragere a unei roci sau substanţe minerale din zăcământ; *p. ext.* spaţiul în care se efectuează această operaţie. **2.** Sacrificare a animalelor în abator. **3.** Doborâre a arborilor în exploatările forestiere. **4.** Înclinare a unei nave mici pentru a scoate din apă o parte din carenă.

ABÁTE (< it., lat.) Superior al unei *abaţii.*

ABÁTERE (lat. *abbattere*) s.f. Acţiunea de a (se) abate, de a (se) îndepărta de la un drum urmat; *fig.* de la o linie de conduită, de la o normă etc.; diversiune **(1)**. ✧ (DR.) Încălcare a unor dispoziţii obligatorii cu caracter administrativ sau disciplinar. (TEHN.) Diferenţa dintre valoarea efectivă sau valoarea-limită admisă a unei mărimi şi valoarea ei nominală. ✧ (MAT.) *A. medie pătratică* (sau *a. standard*) = (în calculul erorilor) rădăcina pătrată din suma pătratelor diferenţelor dintre valoarea medie şi valorile măsurate ale unei variabile aleatoare.

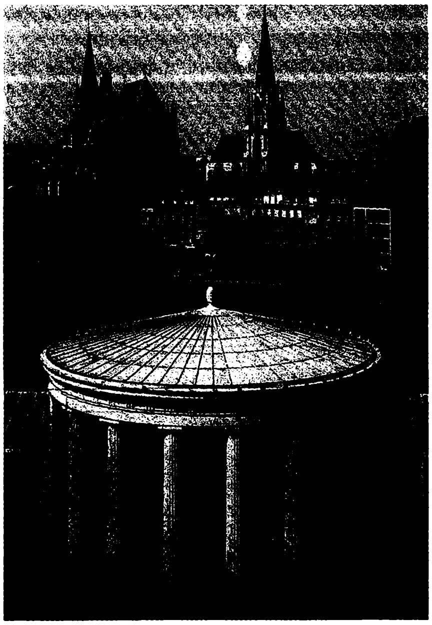

Aachen. Centrul oraşului

ABATÍZĂ (după fr.) s.f. (MILIT.) Baraj realizat din copaci doborâți cu vârful spre inamic.

ABATÓR (după fr.) s.n. Loc special amenajat unde se sacrifică animalele în vederea obținerii cărnii, sub control sanitar-veterinar.

ABAȚÍE (< it.) s.f. Mănăstire catolică aflată sub conducerea unui abate^1.

ABAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *basis* „mers") s.f. (MED.) Tulburare nervoasă manifestată prin necoordonarea mișcărilor în mers, datorită disfuncției aparatului vestibular.

ABBA, grup suedez pop-rock, creat în 1973 de Agnetha Faltskog și Anni-Frid Lyngtad (vocal), Benny Andersson și Bjorn Ulvaeus (vocal-instrumental și compozitori). Repertoriu alternând balade pop și succese disco („Waterloo", „Fernando", „Dancing Queen" etc.).

ABBADO, Claudio (n. 1933), dirijor italian. Repertoriu divers de operă și simfonic. Director al Operei din Viena (1986–1991) și al Filarmonicii din Berlin (1989–2002). Interesat de creația contemporană (Nono, Rihm).

ABBAGNANO, Nicòla (1901–1990), filozof existențialist italian. A preconizat o „filozofie a posibilului" centrată pe conceptele de „posibil", „contingent" și „libertate" („Istoria filozofiei", „Posibilitate și libertate").

ABBAS I CEL MARE, șah al Persiei (1588–1629) din dinastia Sefevizilor. Reforme pentru consolidarea statului și întărirea autorității centrale; a lărgit considerabil hotarele stăpânirilor sale; sub domnia sa statul sefevid a atins apogeul.

ABBAS, Mahmud (n. 1935), președinte al „autorității autonome palestiniene" (din 2005).

ABBASIZI, dinastie de califi arabi (750–1258) de Bagdad. Întemeiată de Abū'l-Abbas, descendent din Abbas (unchiul lui Mahomed). I-au detronat pe Omeiazi. În timpul A., arabii au stăpânit un vast terit. care cuprindea o fâșie din S Franței, cea mai mare parte din Pen. Iberică, N Africii, Orientul Mijlociu și Apropiat, până la hotarele Indiei, iar știința, cultura și arta au cunoscut o mare înflorire. Cei mai cunoscuți califi din dinastia A. au fost: *Mansur, Harun ar-Rașid* și *Mamun*. În 945 au fost lipsiți de puterea laică de către dinastia Buizilor. După căderea califatului (1258), A. s-au mutat la Cairo, unde și-au păstrat situația de conducători religioși până la cucerirea Egiptului de către turci (1517).

ABBATE, Niccolò dell' (1512–1571), pictor italian. Influențat de Rafael și Correggio, realizează compoziții decorative cu subiecte antice („Calul troian", „Venus și Neptun").

ABBE, Ernst (1840–1905), fizician german. Contribuții la teoria și construcția instrumentelor optice (asociat al lui C. Zeiss); a studiat formarea imaginilor în microscop.

ABBEVILIAN (< localit. *Abbeville*), cultură aparținând Paleoliticului inferior.

ABC (*A*merican *B*roadcasting *C*ompany), rețea americană de radio-televiziune creată în 1943.

ABCÉS (< fr.) s.n. (MED.) Acumulare de puroi în profunzimea țesuturilor, delimitată printr-o membrană de țesut conjunctiv.

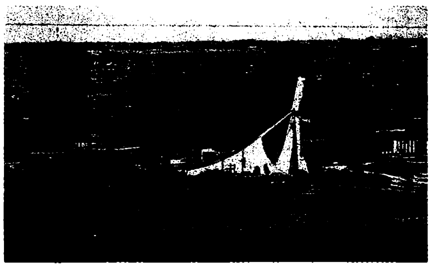

Abidjan. Vedere generală

ABDALLAH IBN MOHAMMED (KHALIFA) (1846–1899), conducător al luptei de eliberare a populațiilor sudaneze împotriva colonialiștilor englezi (1896–1898); șef al statului independent Sudan (1885–1898).

ABD EL-KADER (1808–1883), emir arab, erou național al Algeriei, conducător al luptei împotriva colonialiștilor francezi (1832–1847).

ABD EL-KRIM (1882–1963), om politic marocan. Conducător al războiului de eliberare națională al rifanilor (1920–1926) împotriva spaniolilor și francezilor; președinte (emir) al Republicii Rif (1921–1926).

ABDERHALDEN, Emil (1877–1950), medic și fiziolog elvețian. Contribuții privind fiziologia metabolismului și chimia proteinelor.

ABD ER-RAHMAN, emiri și califi arabi de Córdoba. Mai importanți: **1. A. I,** emir (756–788), fondatorul dinastiei *Omeiazilor* din Spania. **2. A. III,** emir (912–929) și primul calif (929–961). A restabilit unitatea statului și a încurajat arta și știința.

ABDICÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (DR.) A renunța la tron. ✦ Fig. A ceda (în fața greutăților).

ABDOMÉN (< fr., lat.) s.n. Cavitate a corpului situată între torace și centura pelviană, în care se găsesc stomacul, ficatul, pancreasul, splina și intestinele; la mamifere este despărțit de cavitatea toracică prin diafragmă; (pop.) burtă, pântece.

ABDUCTÓR (< fr. {i}) adj. (ANAT.) *Mușchi* ~ = mușchi care îndepărtează un membru sau un segment de membru de axul median al corpului.

ABDUL-HAMID, numele a doi sultani otomani. Mai important **A. II** (1876–1909), supranumit și „sultanul sângeros". În timpul domniei sale a avut loc Războiul Ruso-Româno-Turc (1877–1878), în urma căruia România și-a dobândit independența de stat. Înlăturat (1909) de revoluția „Junilor turci".

ABDULLAH Ibn Hussein, emir (1921–1946) și rege (1946–1949) al Transiordaniei. Rege al Iordaniei (1949–1951).

ABDUL-MEDJID, sultan otoman (1839–1861), inițiator al unor reforme cu caracter liberal.

ABE, Kōbō (1924–1993), scriitor japonez. Piese de teatru și romane pe tema alienării moderne („Femeia nisipurilor").

ABEBE, Bikila (1932–1973), atlet ethiopian. Campion olimpic la maraton (Roma, 1960 și Tōkyō, 1964).

ABECEDÁR (< fr., lat.) s.n. Manual elementar pentru învățarea scrisului și a cititului.

ABÉCHÉ, oraș în E Ciadului Central; 54,6 mii loc. (1993). Veche cap. a sultanatului Waddai (din 1850).

ABEL (în „Vechiul Testament"), al doilea fiu al lui Adam și al Evei. Ucis din invidie de fratele său mai mare, Cain.

ABEL, Niels Henrik (1802–1829), matematician norvegian. A studiat funcțiile eliptice și a cercetat integralele care îi poartă numele. A demonstrat imposibilitatea rezolvării cu radicali a ecuațiilor de grad mai mare ca patru.

ABEL, Othenio Lothar (1875–1946), paleontolog austriac. A pus bazele paleobiologiei.

ABÉLARD, Pierre (1079–1142), filozof și teolog francez. Autorul unei culegeri de 158 de chestiuni controversate privind textele teologice de autoritate („Sic et non"). A preconizat o nouă soluție pentru problema universaliilor, *conceptualismul* („Dialectica"). În etica sa teologică, intenția este termenul central („Scito te ipsum").

ABEOKUTA, oraș în V Nigeriei, port pe fl. Ogun; 427,4 mii loc. (1995). Centru comercial.

ABERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se abate de la tipul normal; care constituie o aberație.

ABERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Ceea ce constituie o abatere (de formă, de funcțiune etc.) de la tipul normal sau, *p. ext.*, o absurditate; elucubrație. ✧ *A.* (sau *anomalie*) *cromozomială* = modificare a numărului de cromozomi caracteristic speciei (*a. numerică*) sau a structurii unuia (unora) din cromozomii unei celule sau unui organism (*a. structurală*). ✦ Caracteristică a unui sistem optic, datorită căreia acesta formează imagini neclare, deformate (*a. de sfericitate*) sau cu irizații pe contururi (*a. cromatică*). ✦ *Aberația luminii* = variația aparentă a poziției unui astru pe cer datorită mișcării Pământului în jurul Soarelui, în jurul axei proprii etc. și faptului că lumina se propagă cu viteză finită.

ABERDEEN, oraș în Marea Britanie (Scoția), port la M. Nordului; 184,7 mii loc. (2001). Constr. navale; hârtie; produse textile, alim. și chimice. Universitate (1494).

ABHÁZ, -Ă (< rus.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Abhaziei. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Abhazia. **2.** Adj. Care aparține Abhaziei sau care se referă la abhazi **(1)**. ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de abhazi; din grupa de NV a limbilor caucaziene.

ABHAZIA, rep. autonomă în Georgia, între țărmul Mării Negre și V m-ților Caucaz; 8,6 mii km^2; 503 mii loc. (1995). Cap.: *Suhumi*. Expl. cărbunelui, ind. mat. de constr., prelucr. lemnului și a peștelui. Citrice, tutun, ceai. Mătase.

ABIÁ (lat. *ad-vix*) adv. **1.** Cu (mare) greutate. **2.** Foarte puțin. 3. De foarte puțin timp, tocmai; îndată ce...

ABIDJAN, oraș în Côte d'Ivoire; 2,5 mil. loc. (1996). Pr. centru economic al țării; port de export servind și Burkina Faso și Mali. Ind. ușoară și alim. Prelucr. petrolului. Universitate. Muzeu etnografic. Centrul ad-tiv (din 1934) al fostei colonii franceze Coasta de Fildeș, apoi cap. Republicii Coasta de Fildeș/Côte d'Ivoire (1960–1983), înlocuită cu *Yamoussoukro*.

ABÍL, -Á (< fr., lat.) adj., adv. Care știe să facă ceva cu pricepere; priceput; diplomat^2 **(2)**. ✦ Care știe să iasă cu bine din orice încurcătură; descurcăreț.

ABILENE, oraș în S.U.A. (Texas); 115,9 mii loc. (2000). Expl. de petrol și gaze naturale. Universitate.

ABILITÁ (< germ., lat.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A împuternici. **2.** A recunoaște o anumită calificare unei persoane, în urma trecerii unei probe, unui examen.

ABILITÁTE s.f. **1.** Pricepere; dexteritate. **2.** (PSIH.) Capacitate fizică sau mentală manifestată în realizarea unei sarcini, independentă de educație ori antrenament.

ABIOSESTÓN s.n. Totalitatea componentelor abiotice din *seston*.

ABIÓTIC, -Ă (< fr., gr. *a-* „fără" + *biotilaos* „de viață") adj. Lipsit de viață. Principalele elemente **a.** ale mediului sunt: roca, solul, aerul și apa.

ABÍS (fr., lat.) s.n. Prăpastie.

ABISĂL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care se află sau trăiește la mari adâncimi în mări și oceane (ex. *animal a.*). ✧ *Groapă* sau *fosă a.* = formă majoră a reliefului fundului oceanelor, cu aspect de groapă sau șanț, având adâncimi ce depășesc 6 000 m. *Zonă a.* = zonă de mare adâncime a fundului mărilor și oceanelor, situată sub nivelul taluzului continental (în general sub 2 500 m adâncime). **2.** *Psihologie a.* = domeniu al psihologiei care își propune să studieze straturile cele mai profunde și mai vechi ale personalității, zone ce nu sunt direct accesibile conștiinței (v. S. Freud, A. Adler, C.G. Jung). **3.** *Categorii abisale* = categorii ale inconștientului care, în concepția lui *L. Blaga*, determină stilistic toate creațiile culturale ale umanității.

ABISINIA 1. v. Ethiopia. 2. **Podișul Abisiniei,** podiș înalt în NE Africii, acoperit de lave bazaltice și fragmentat de văi adânci. Alt. max.: 4 620 m (vf. Ras Dashan). Numeroase lacuri. Cunoscut și sub numele de *Podișul Ethiopiei* sau *Masivul ethiopian*.

ABITÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Drept de folosință a unei case de locuit, proprietate a altuia.

ABJÉCT, -Ă (< fr.) adj. Care inspiră repulsie; josnic.

ABJURÁ (< fr.) vb. I tranz. A renega public o credință religioasă, o practică, o părere.

ABLATÍV^1 (< lat.) s.n. Caz al declinării, în unele limbi (de ex. latina), care exprimă punctul de plecare, originea, separarea.

ABLATÍV^2 (< fr.) s.n. Material termorezistent folosit în tehnica spațială.

ABLÁȚIE (ABLAȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Extirpare (totală sau parțială) a unui organ, tumori etc.

2. (GEOGR.) Îndepărtare a particulelor fine, rezultate în urma dezagregării, de pe suprafaţa solului şi a rocilor prin procesul de spălare în suprafaţă. ✦ Reducere a masei unui gheţar sau a zăpezii prin topire, evaporare şi *deflaţie*. **3.** (ASTR.) Fenomen fizic în urma căruia un corp ce străbate atmosfera cu mare viteză (meteorit, satelit etc.) pierde din substanţă datorită încălzirii sale până la incandescenţă, prin frecare cu aerul. ✧ *Scut de a.* = dispozitiv construit din materiale speciale care protejează navele cosmice împotriva **a. (3)**.

ÁBLAUT (cuv. germ.) s.n. (LINGV.) Alternanţă vocalică, apofonie.

ABLEFARÍE (< fr. {i}; {s} gr. *-a* „fără" + *blepharon* „pleoapă") s.f. Dezvoltare rudimentară sau absenţă a pleoapelor; anomalie congenitală.

ABNEGÁŢIE (< fr.) s.f. Devotament (dus până la sacrificiu).

ABOLÍ (< fr.) vb. IV tranz. (DR.) A desfiinţa o instituţie (ex. monarhia), o stare (ex. sclavia) ori anumite uzanţe.

ABOLIŢIONÍSM (< fr.) s.n. **1.** Mişcare socială vizând abrogarea unei legi. **2.** Spec. Mişcare politică urmărind desfiinţarea sclaviei negrilor, apărută la sfârşitul sec. 18 în S.U.A., Franţa şi Marea Britanie.

ABOMÉY, oraş în S Beninului; 125 mii loc. (1992). Veche cap. a regatului Dahomey.

ABOMINÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă oroare; oribil.

ABONAMÉNT (< fr.) s.n. Convenţie pe care un client o încheie cu un furnizor pentru a beneficia de un serviciu regulat (ex. **a.** la un ziar). ✦ Concr. Înscris care atestă această convenţie.

ABORDÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (Despre nave) A acosta, a se alipi de o altă navă. **2.** Tranz. A începe tratarea unei probleme. ✧ A se apropia de cineva pentru a-i vorbi.

ABORDÁBIL, -Ă adj. Care poate fi abordat. ✦ Care se referă la un produs cu preţ accesibil.

ABORDÁJ (fr.) s.n. Coliziune a două nave sau a unei nave de un chei, dig etc.

ABORDÁRE s.n. Acţiunea de a aborda. ✧ *A. sistemică* = mod de gândire bazat pe analiza de sistem.

ABORIGÉN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. Băştinaş, autohton, indigen. Termenul este folosit îndeosebi pentru vechii locuitori ai Australiei.

ABORTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Substanţă sau acţiune) care provoacă avortul. **2.** Adj. Care nu a evoluat în întregime (ex. boală **a.**).

ABOVIAN, Haceatur (1805-1848), scriitor luminist armean. Întemeietor al literaturii armene moderne (romanul „Rănile Armeniei").

ABRAHAM v. **Avraam.**

ABRAHAM, Paul (1892-1960), compozitor ungur. Operete („Victoria şi-al ei husar", „Floarea din Hawaii") şi muzică de film.

ABRAM, com. în jud. Bihor, în C. Barcăului; 3 236 loc. (2008).

ABRAMESCU, Nicolae (1884-1947, n. Târgovişte). Matematician român. Lucrări de analiză matematică şi geometrie.

ABRAZÁRE s.f. Prelucrare prin aşchiere a unei suprafeţe cu un abraziv.

ABRAZIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Eroziune a ţărmurilor de către apa mării *(a. marină)* sau a lacurilor (*a. lacustră*). ✧ *A. glaciară* = eroziune a fundului şi pereţilor unei văi datorită acţiunii gheţarilor. 2. Roadere a unui material prin frecarea lui de un alt material abraziv.

ABRAZÍV, -Ă (< fr.) s.n. (Corp material dur) care poate roade, prin frecare, alt material.

ABRAZÓR (< fr.) s.n. Unealtă alcătuită dintr-un material abraziv, folosită la *abrazare*.

ABRĂMUŢ, com. în jud. Bihor, pe râul Barcău; 3 193 loc. (2008).

ABREÁCŢIE (< fr.) s.f. (În psihanaliză) Descărcare emoţională urmată de reamintirea unui moment dureros, până atunci reprimat; poate surveni spontan ori ca efect al unui demers psihoterapeutic.

ABREVIÉRE (< lat.) s.f. Prescurtare (în scris sau în vorbire) a unui cuvânt, titlu etc.; *concr.* cuvânt, grup de cuvinte etc. care a fost prescurtat; prescurtare.

ABRIKOSOV, Aleksei Alekseevici (n. 1928), fizician american de origine rusă. Contribuţii la teoria superconductorilor şi superfluidelor. Premiul Nobel pentru fizică (2003), împreună cu V.L. Ghinzburg şi A.J. Legget.

ABRITTUS, oraş în Moesia Inferioară, întemeiat în sec. 1 d.Hr. de romani. Aici, în 251, armatele romane sub comanda lui Decius au fost înfrânte de goţii conduşi de Kniva. Distrus de avari şi slavi în sec. 6. Azi *Razgrad* (Bulgaria).

ABROGÁ (< lat.) vb. I tranz. (DR.) A scoate din vigoare, total sau parţial, o lege sau un alt act normativ.

ABRUD 1. Depr. intramontană, în m-ţii Apuseni, între m-ţii Trascău şi Bihor, la 600 m alt. Supr.: 36 km^2. **2.** Oraş în jud. Alba, în depr. **A.**; 5 830 loc. (2008). Zăcăminte de min. aurifere. Produse alim. şi textile; mat. de constr., expl. şi prelucr. lemnului. Turism. Aşezare rurală cu rol strategic în timpul stăpânirii romane. Atestat documentar în 1271. Statut de oraş liber (1491).

ABRUDAN, Petre (1907-1979, n. Zucor, jud. Sălaj), pictor român. Portrete, compoziţii istorice, naturi statice şi peisaje în manieră realistă („Sfatul cucoanelor"). Pictură monumentală şi mozaic.

ABRUDEANCA s.f. art. Dans popular transilvănean cu ritm binar şi mişcare moderată; melodia după care se execută acest dans.

ABRÚPT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Porţiune de teren) cu panta foarte înclinată. **2.** Adj. (Despre stil) Inegal, fără legătură.

ABRUTIZÁ (după fr.) vb. I refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină insensibil; a dezumaniza.

ABRUZZI 1. Munţi calcaroşi în partea centrală a Pen. Italice, parte componentă a m-ţilor Apenini. Alt. max.: 2 912 m (vf. Corno Grande din masivul Gran Sasso d'Italia). Parc naţional. **2.** Reg. în Italia Centrală; 10,8 mii km^2; 1,26 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *L'Aquila.*

ABSCÍSĂ (< fr., lat. *abscissa (linea)* „linie tăiată") s.f. Distanţa, pe o axă orientată, de la origine la un punct dat; poate fi pozitivă, negativă sau nulă. ✦ Una dintre coordonatele carteziene, care serveşte la stabilirea poziţiei unui punct.

ABSCÓNS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Greu de înţeles; obscur.

ABSÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care nu este de faţă. **2.** Fig. Care nu este atent, distrat.

ABSENTEÍSM (< fr., engl.) s.n. **1.** Absenţă repetată, nejustificată, a unui angajat de la locul de muncă, a unui elev de la şcoală. **2.** Absenţa (îndelungată) a proprietarului funciar de pe proprietatea sa, pe care o exploatează printr-un intermediar (arendaş).

ABSÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a nu fi de faţă, de a lipsi; *concr.* semn cu care se notează această lipsă. **2.** (MED.) Pierdere bruscă şi de scurtă durată a cunoştinţei întâlnită în epilepsie. **3.** Neatenţie; indiferenţă.

ABSÍDĂ (< fr., lat.) s.f. (ARHIT.) Nişă semicirculară sau poligonală care închide nava unei bazilici romane; încăpere semicirculară sau poligonală destinată altarului în bisericile creştine.

ABSIDIÓLĂ (< fr.) s.f. **1.** Mică absidă care încheie, spre răsărit, unele nave laterale ale bazilicilor. **2.** Absidă mică ce flanchează absida altarului unei biserici.

ABSÍNT (<fr., lat.) s.n. Băutură alcoolică preparată prin macerarea pelinului în alcool şi distilare. Pentru aromatizare se adaugă anason sau fenicul.

ABSOLÚT, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care e independent de orice condiţii şi relaţii; desăvârşit. ✦ (FILOZ.) (Substantivat, n.) Ceea ce există în mod real, necondiţionat, fundament spiritual sau totalitate care generează şi explică întreaga diversitate (Schelling, Hegel), Dumnezeu (creştinism). ✦ *Adevăr a.* v. *adevăr*. 2. Care se află pe treapta cea mai de sus, considerat în raport cu sine însuşi. **3.** (Despre o mărime fizică) A cărei valoare este independentă faţă de oricare sistem de referinţă. ✦ *Zero a.* = cea mai coborâtă temperatură posibilă (-273,15°C). *Temperatură a.* = temperatură exprimată în grade Kelvin, pornind de la zero absolut. *Eroare a.* v. *eroare* **(3)**. *Alcool a.* v. *alcool*. **4.** (MAT.) *Valoare absolută a unui număr real* = număr egal cu numărul dat, dacă acesta este pozitiv sau zero, şi egal cu opusul numărului dat (numărul cu semn schimbat), dacă acesta este negativ; modulul unui număr real. **5.** (GRAM.) *Verb a.* = verb tranzitiv având complementul subînţeles. *Superlativ a.* v. *superlativ*. **6.** (IST.) *Monarhie a.* = monarhie în care suveranul are puteri nelimitate. **7.** *Drept a.* = drept care produce efecte faţă de toate persoanele fizice şi juridice (ex. dreptul la viaţă, dreptul de proprietate). *Nulitate a.* v. *nulitate*. **8.** *Frumos a.* = categorie estetică considerând frumosul sursa originară a tuturor fenomenelor estetice. **II.** Adv. (Cu valoare de superlativ) Perfect, întocmai.

ABSOLUTÍSM (< fr.) s.n. Regim politic în care monarhul dispune integral de puterea supremă în stat. ✧ *A. luminat* = **a.** apărut în sec. 18 şi caracterizat prin receptivitatea suveranilor la cerinţele progresului.

ABSOLUTIZĂ vb. I tranz. A transforma o latură sau o însuşire a unui lucru în ceva absolut **(1)**.

ABSOLVÉNT, -Ă (< germ.) s.m. şi f. Persoană care a absolvit. V. *absolvi* **(1)**.

ABSOLVÍ (< germ., lat.) vb. IV tranz. **1.** (PEDAG.) A termina un an şcolar, un ciclu sau o formă de învăţământ. **2.** A scuti de pedeapsă, a ierta.

ABSORBÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m.(Substanţă) care absoarbe gaze sau lichide. ✦ (Substanţă) care reţine o parte din particule sau din energia unei radiaţii.

ABSORBÍ (după fr.) vb. IV tranz. **1.** A efectua o absorbţie. **2.** Fig. A preocupa în mod intens.

ABSÓRBŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Încorporare prin difuzie a unui fluid din afară în masa unui corp solid sau lichid. ✦ Sorbire prin capilaritate a unui lichid; îmbibare a unui solid prin pătrunderea unui lichid în golurile din interiorul său. ✦ Micşorare, uneori până la zero, a energiei unei radiaţii care trece printr-un corp. ✧ (METEOR.) *Absorbţia radiaţiei* = reţinere a unei părţi din energia radiantă care străbate atmosfera de către vaporii de apă şi gazele din atmosferă. Poate fi: *selectivă* şi *globală*. 2. (FIZIOL.) Pătrundere a apei, a substanţelor minerale şi organice, precum şi a gazelor prin toată suprafaţa corpului animalelor sau plantelor (**a.** cutanată)

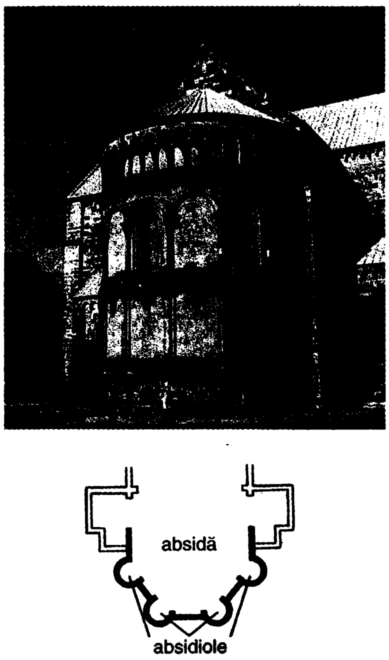

Absidă şi absidiole

ori prin organe specializate (peri radiculari, frunze, plămâni etc.). ✧ *A. intestinală* = pătrundere în sânge și în limfă, la nivelul vilozităților intestinale, a produșilor rezultați din digestia alimentelor.

ABSTENȚIONÍSM (< fr.) s.n. Abținere demonstrativă de la exercitarea dreptului la vot.

ABSTINÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Abținere de la unele alimente, de la băuturi alcoolice, de la satisfacerea unor impulsuri fiziologice (ex. a. sexuală).

ABSTRÁCT, -Ă (< germ., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care este gândit în mod separat de înfățișarea materială, de exemplele particulare, de ansamblul concret (senzorial), din care face parte; detașat de relațiile în care există în realitate; (substantivat, n.) moment al procesului cunoașterii, constând în desprinderea mintală a determinărilor fundamentale, generale ale obiectului studiat. ✧ *Artă a.* (sau *nonfigurativă*) = curent apărut către 1910; se caracterizează prin eliminarea din structura operei de artă a elementelor realității obiective. Personalități reprezentative: W. Kandinsky, K. Malevici, P. Mondrian, F. Picabia, F. Kupka, R. Delaunay, H. Hartung. **2.** Adj. Conceput în mod (prea) general, (prea) teoretic; *p. ext.* greu accesibil înțelegerii. ✦ Caracteristic noțiunilor ce nu pot fi corelate cu ceva care există material (ex. bunătatea, dreptatea etc.). 3. S.n., adj. (GRAM.) (Substantiv) care are sens abstract **(1).** ✧ S.n. *A. verbal* = substantiv care provine dintr-un verb și exprimă acțiunea acestuia.

ABSTRACTIZÁRE s.f. (FILOZ.) Operație mentală de separare a ceea ce nu este separat sau separabil în realitate, de considerare a unui lucru independent de legăturile lui, a unei substanțe independent de atributele ei sau invers.

ABSTRÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Rezultat al abstractizării (noțiune, concept, categorie). **2.** Rezultat al formalizării. **3.** Abstractizare.

ABSTRACȚIONÍSM (< fr.) s.n. **1.** Tendință care acordă abstracțiilor o valoare egală cu aceea a realităților concrete. **2.** Artă abstractă.

ABSÚRD, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care contrazice în mod flagrant gândirea logică, bunul-simț etc. ✧ Loc. *Prin absurd* = admițând un raționament fals. **2.** S.n. Ceea ce este absurd **(1).** *Reducere la a.* v. *reducere.* **3.** S.n. (FILOZ.) În existențialism, lipsa de sens și inutilitatea vieții și activității umane (Kierkegaard, Heidegger, Sartre, Camus ș.a.). ✧ *Literatură a.* = direcție a literaturii în sec. 20, inspirată de filozofia absurdului, ilustrată de opera lui Fr. Kafka, S. Beckett, A. Adamov, E. Ionescu, J. Genet ș.a.

ABSURDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Situație, idee, faptă, lucru absurd **(1).**

ABȚIBÍLD (< germ.) s.n. **1.** Mic desen imprimat pe un strat subțire de colodiu, care se dezlipește de pe o hârtie și se aplică pe o suprafață. **2.** Fig. (Fam.; la pl.) Lucruri sau fapte mărunte.

ABȚÍNE (după fr.) vb. III refl. A-și impune să nu folosească ceva, să nu participe la o acțiune; a nu-și exprima părerea sau votul.

ABȚÍNERE s.f. **1.** Acțiunea de a se abține. **2.** (DR.) Formă de procedură prin care persoane ce judecă un proces ori care ajută la soluționarea lui, aflate în una dintre situațiile prevăzute de lege, solicită înlocuirea lor cu alte persoane având aceeași calitate.

ABŪ-BEKR, Abdallah ibn Osman, primul calif arab (632-634). Campanii de cucerire în Mesopotamia și Palestina.

ABU DHABI (ABU ZABY) 1. Emirat în SE pen. Arabia, pe țărmul G. Persic, făcând parte din Emiratele Arabe Unite; 73,1 mii km^2; 1,18 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Abu Dhabi.* Expl. petrolului. Pescuit de perle. **2.** Cap. Emiratelor Arabe Unite și centrul ad-tiv al emiratului cu același nume; 398 mii loc. (1995). Prelucr. petrolului. Metalurgie, ciment.

ABUJA, cap. federală a Nigeriei (din 1983, înlocuind Lagos), situată în Platoul Jos din centrul țării; 423,3 mii loc. (1995). Oraș nou, proiectat de arhitecți români.

ABUKIR (ABŪ QÍR), localit. în Egipt, la NE de Alexandria. În apropierea ei au avut loc câteva bătălii: la 1 aug. 1798, flota engleză, comandată de amiralul Nelson, a distrus flota franceză, comandată de amiralul de Brueys; la 24-25 iul. 1799 Napoleon Bonaparte i-a învins pe otomani, iar la 8 mart. 1801 armata franceză din Egipt a fost înfrântă de cea engleză.

ABULADZE, Tenghiz (1924-1994), regizor georgian de film. Trilogia cinematografică antitotalitaristă „Ruga", „Copacul dorinței", „Căința".

ABU'L-FARADJ, Ali (zis al-ISFAHANI) (897–c. 967), scriitor și istoric arab. Antologie de cântece arabe contemporane lui („Cartea cântecelor"), cuprinzând și informații istorice.

ABU'L-FEDA (1273-1331), istoric și geograf arab. Autor al unei istorii a lumii (până în 1329) și al unei geografii în care apar și informații despre Dobrogea.

ABULÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *bule* „voință") s.f. Pierdere sau scădere a voinței, a capacității de a lua decizii sau de a desfășura o activitate susținută, care apare în unele boli psihice.

ABUL VEFA, Mohamed ben Mohamed (940–c. 998), astronom și matematician arab. Tratat despre construcțiile geometrice. Cercetări asupra mișcării Lunii.

ABUNDÉNȚĂ (după fr., lat.) s.f. **1.** Cantitate mare, belșug. ✧ *Cornul abundenței* v. *corn.* **2.** (ECOL.) Indice procentual care specifică raportul dintre numărul de indivizi ai unei specii și cel al tuturor celorlalte specii existente, într-o biocenoză, pe unitatea de suprafață.

ABŪ NUWĀS (747 sau 762–c. 813), poet arab de origine persană. Poezii închinate vinului, vânătorii și iubirii.

ÁBUR (cuv. autohton) s.m. Vapori de apă. Agent termic cu cea mai largă utilizare (de la începutul sec. 18) la producerea lucrului mecanic, pentru încălzit, în scopuri tehnologice etc.

ABURÍRE s.f. Expunere a unor materiale sau produse finite la acțiunea aburului în vederea îmbunătățirii anumitor calități.

ABU-SIMBEL (ABŪ SUMBUL), localit. antică în S Egiptului, pe Nil. Două vechi temple rupestre egiptene, dintre care cel mai mare este hipogeul lui Ramses II, cu o intrare străjuită de patru statui colosale ale acestui faraon. Mutate (1963-1968) cu c. 65 m mai sus din cauza barajului de la Assuan.

ABÚZ (< fr., lat.) s.n. **1.** (DR.) Nume dat unor anumite încălcări ale legalității: **a)** *a. de drept* = exercitare a unui drept cu nesocotirea scopului său social-economic; **b)** *a. de încredere* = însușire, înstrăinare sau refuz de restituire a unui bun mișcător încredințat unei persoane cu obligația de a-l restitui. **2.** Exces în folosirea unui lucru.

ABUZÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Exagerat. **2.** Care comite un abuz **(1)**; care constituie un abuz.

ÁBWEHR (cuv. germ. „apărare"), serviciu de informații și contrainformații al armatei, ce funcționa pe lângă Marele Stat-Major german (1925-1944).

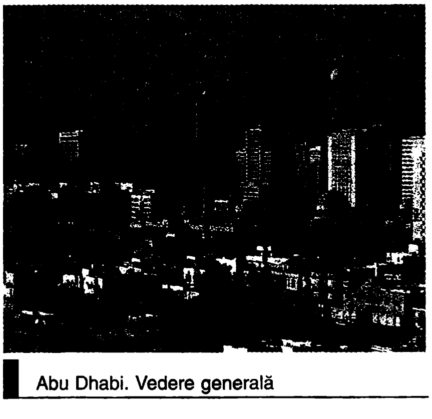

Abu Dhabi. Vedere generală

Abu-Simbel. Fațada Marelui Templu (detaliu)

ABYDOS, vechi oraș al Egiptului antic, în amonte de Teba, important centru religios al cultului lui Osiris în timpul Regatului Mijlociu (2040-1530 î.Hr.). Aici au fost ridicate celebrele temple ale faraonilor Seti I (1312-1290 î.Hr.) și Ramses II (1290-1114 î.Hr.). Azi, lângă *Araba el-Madfuna.*

AC^1 (lat. *acus*) s.n. **1.** Mică ustensilă metalică subțire, ascuțită, având un orificiu prin care se trece un fir și care servește la cusut. Cunoscut din preistorie. ✦ *Ace de gheață* = cristale de gheață în formă de ac **(1).** ✦ (GEOMORF.) Formă de relief cu aspect de vârfuri subțiri și ascuțite, de origine criogenă, din zona alpină (ex. Acul Cleopatrei din Făgăraș). **2.** Ustensilă asemănătoare cu acul **(1)**, având diverse utilizări (ex. **a.** cu gămălie, **a.** de siguranță, **a.** de tricotat, **a.** de trasat, **a.** de gravat etc.). 3. Piesă în formă de **a. (1)**, servind ca indicator la unele instrumente de măsură (ex. **a.** magnetic) sau în medicină (**a.** chirurgical, **a.** de seringă). **4.** Piesă de formă alungită, cu diverse întrebuințări în tehnică (ex. **a.** de macaz). *A. percutor* = piesă componentă a mecanismului de percutare a capsei cartușului la armele de foc. **5.** Organ în formă de **a. (1)** sau de ghimpe al unor animale, folosit la apărare sau la atac. **6.** Frunză liniară, îngustă, ascuțită, caracteristică majorității coniferelor. **7.** *Ac-de-mare* = pește marin cu corpul lung și subțire, acoperit cu plăci osoase *(Sygnathus acus).*

Ac^2, simbol chimic pentru *actiniu.*

ac^3, simbol pentru *acru^1.*

ACÁCIA (< fr., lat.) s.f. Gen de arbori și arbuști tropicali și subtropicali din fam. fabacee, cu flori albe sau galbene puternic mirositoare.

ACACIUS, patriarh al Constantinopolului (472-489), care a încercat unirea între ortodocși și monofiziți. Formularea teologică a edictului de unire nu a fost acceptată de papă, fapt ce a dus la o schismă între Roma și Constantinopol (484-519).

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE, instituție de învățământ superior economic, înființată în București (1913) sub denumirea de Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale.

ACADEMIA DIN ATENA, școală filozofică întemeiată de Platon (c. 387 î.Hr.) la Atena, în grădina lui *Academos.*

ACADEMIA DIN FLORENȚA, grupare filozofică (1459-1522), formată în jurul lui Marsilio Ficino. Membrii ei (Pico della Mirandola, Angelo Poliziano, Lorenzo de Medici) comentau și editau operele lui Platon și Plotin.

ACADEMIA DIPLOMATICĂ INTERNAȚIONALĂ, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Paris (1926), în scopul efectuării de studii asupra principalelor probleme politice cu care este confruntată omenirea. Printre președinți: N. Titulescu.

ACADEMIA DOMNEASCĂ DIN BUCUREȘTI, școală superioară (1694-1818), înființată de Constantin Brâncoveanu. Important centru de cultură greacă, cu sediul la mănăstirea „Sf. Sava" și apoi la Schitu Măgureanu.

ACADEMIA INTERNAȚIONALĂ DE ASTRONAUTICĂ (A.I.A., în engl. *International Academy of Astronautics - I.A.A.*), instituție a Federației Internaționale de Astronautică (F.I.A.), cu sediul la Paris, înființată în 1960, pentru promovarea studiilor și cercetărilor astronautice.

ACADEMIA MIHĂILEANĂ, prima școală superioară românească din Moldova (1835–1847). Înființată la Iași sub domnia lui Mihai Sturdza, prin strădania lui Gh. Asachi și a altor oameni de cultură.

ACADEMIA ROMÂNĂ, cel mai înalt for științific și cultural al țării, înființat la 1 apr. 1866, în timpul Locotenenței Domnești, sub numele de „Societatea Literară Română", cu scopul de a stabili ortografia și de a elabora dicționarul și gramatica limbii române. Și-a inaugurat efectiv activitatea la 1 aug. 1867, când a devenit „Societatea Academică Română". Era organizată în 3 secțiuni: literar-filologică, istorico-arheologică și a științelor naturale. La 29 mart. 1879 societatea devine „Academia Română". Sub egida ei s-au studiat primele scrieri în limba română, s-au tipărit documente istorice, s-au publicat numeroase studii de istoriografie, geografie etc., ediții critice, precum și cataloage și bibliografii. Funcționează în prezent cu 12 secții științifice. Are patru filiale: Iași, Cluj, Timișoara și Târgu Mureș. În subordinea **A.R.** sunt numeroase institute și centre de cercetări științifice, Biblioteca **A.R.**, Editura **A.R.**, Fundația „Elias", stațiuni experimentale și case memoriale. În **A.R.** pot fi aleși maximum 181 membri titulari și corespondenți. A.R. decernează, anual, premii pentru contribuții deosebite, originale, în diferite domenii ale științei și culturii. Publică numeroase periodice generale și de specialitate, ca: „Analele Academiei Române", „Memoriile" secțiilor științifice, reviste de profil ale institutelor etc., în limba română și în limbi de circulație internațională.

ACADEMIA SPAȚIALĂ EUROPEANĂ (A.S.E., în engl. *European Space Agency - E.S.A.*), organizație europeană creată în 1980, cu sediul la Paris, în scopul asigurării și dezvoltării cooperării, exclusiv pașnice, ntre statele europene în domeniile cercetării și tehnoogiei spațiale. **A.S.E.** își desfășoară activitatea în trei centre: Noordwijk an Zee (Olanda), Darmstadt Germania), Frascati (Italia).

ACADEMIA VASILIANĂ, școala superioară de limbă slavonă și greacă întemeiată (c. 1640) la mănăstirea „Trei Ierarhi" din Iași de Vasile Lupu, cu concursul mitropolitului Petru Movilă. Ulterior, a devenit școala grecească; și-a încetat activitatea în 1821. A fost numită i *Școala Mare Domnească.*

ACADÉMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ține de o academie, privitor la o academie. **2.** Distins, solemn.

ACADEMICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Membru titular al unei academii **(1)**.

ACADEMÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Instituție superioară de cultură care contribuie la dezvoltarea științelor și artelor. **A.** au luat ființă în a doua jumătate a sec. 15 în Italia, iar primele **a.** naționale au fost Academia Franceză (1634) și Societatea Regală din Londra (1662). **2.** Nume dat unor instituții de învățământ superior.

ACADEMÍSM (< fr.) s.n. Atitudine estetică promovând imitația necondiționată a creațiilor artei antice și ale Renașterii; conformism.

ACADEMOS (în mitologia greacă), erou din Atica. A arătat Dioscurilor unde era ascunsă sora lor Elena, răpită de Teseu. În grădina lui **A.** din apropierea Atenei, Platon și-a instalat școala sa filozofică, numită *Academia.*

ACAJÚ (< fr.) s.m. (SILV.) Mahon.

ACALCULÍE (< fr.) s.f. Tulburare psihică constând în imposibilitatea înțelegerii semnelor și simbolurilor matematice, precum și a efectuării de calcule scrise sau mintale.

ACALMÍE (< fr.) s.f. Liniștire temporară a vântului, a valurilor mării etc. ✦ Fig. Perioadă de calm.

ACÁNTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *akanthos* „acantă") s.f. pl. **1.** Denumire dată plantelor erbacee perene din genul *Acanthus*, fam. acantaceelor, cu frunze mari, penate, adesea spinoase. **2.** Ornament arhitectural, caracteristic mai ales capitelurilor corintice, care imită frunzele de a.

ACANTOCEFÁLI (< fr. {i}; {s} gr. *akantha* „spin" + *kephale* „cap") s.m. pl. Clasă de viermi paraziți nematelminți, cu o trompă retractilă, înarmată cu cârlige *(Acanthocephala).*

ACANTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *akantha* „spin") s.f. Îngroșare a epidermei întâlnită în unele afecțiuni ale pielii.

ACAPARÁ (< fr.) vb. I tranz. A-și însuși ceva în mod necinstit, în dauna altora.

A CAPPÉLLA (loc. it.) adv., adj. (Despre o lucrare muzicală sau o formație corală) Fără acompaniament instrumental.

ACAPULCO sau A. de JUÁREZ, oraș în Mexic (Guerrero), port la Oc. Pacific; 722,5 mii loc. (2000, cu suburbiile). Renumită stațiune balneară și turistică. Festival internațional al filmului.

ACÁR s.m. Muncitor feroviar care manipulează dispozitivele de acționare a acelor de macaz.

ACARENÁTE (< {s} gr. *a-* „fără" + lat. *carinatus* „cu carenă") s.f. pl. Păsări alergătoare cu sternul lipsit de carenă și cu aripi reduse (ex. strutul, cazuarul); ratite.

ACARÉT (< tc.) s.n. Construcție auxiliară care ține de o gospodărie.

ACARIÁN (< fr. {i}; {s} gr. *akari* „arahnidă") s.m. Arahnidă mică, cu capul, toracele și abdomenul nediferențiate. Unii **a.** sunt dăunători ai plantelor, paraziți ai animalelor (ex. sarcoptul), alții pot transmite prin înțepătură virusurile unor maladii grave (ex. căpușa).

ACARIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *akari* „arahnidă") s.f. Nume dat unor boli de piele contagioase, parazitare (la oameni și animale), provocate de acarieni (ex. scabia).

ACARNANIA, reg. istorică în V Greciei Centrale. Dominată de Sparta, apoi de Teba, s-a aliat împotriva Romei cu Filip V, regele Macedoniei. Cucerită de romani în 168 î.Hr.

ACATAFAZÍE (< fr.) s.f. Tulburare psihică constând în imposibilitatea respectării ordinii corecte a cuvintelor în vorbire.

ACATAGRAFÍE (< fr.) s.f. Tulburare psihică manifestată prin imposibilitatea respectării ordinii corecte a cuvintelor în scris.

ACATALEPSÍE (gr. *a* „fără" + *katalepsis* „atac") s.f. Stare de spirit caracteristică scepticului, care renunță din principiu să mai caute soluția unei probleme.

ACATÍST (< sl.) s.n. Slujbă religioasă în biserica ortodoxă. ✦ Concr. Listă de nume dată preotului spre a se ruga pentru persoanele înscrise pe ea.

ACAUSTOBIOLÍT (< {s} gr. *akaustos* „necombustibil" + *bios* „viață" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă sedimentară de origine organică, necombustibilă (ex.: cretă, diatomit etc.).

ACĂȚARI, com. în jud. Mureș, în pod. Târnavelor; 4 887 loc. (2008). Biserica Sfântul Nicolae (1696) în satul Vălenii.

ACÂȘ, com. în jud. Satu Mare, pe râul Crasna; 2 835 loc. (2008). Biserica reformată a fostei mănăstiri benedictine, în stil romanic (sec. 12).

ACCA LARENTIA (în mitologia romană), zeița arhaică, protectoarea sarcinii viitoarelor mame și zeiță a morții.

ACCARDO, Salvatore (n. 1941), violonist italian. Tehnică remarcabilă, stil riguros. Contribuie la înflorirea muzicii de cameră italiene (fondatorul unui festival de gen la Napoli). Lucrări teoretice („L'Arte del violino").

ACCELERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A grăbi o acțiune. **2.** A mări viteza unui vehicul.

ACCELERÁNDO (cuv. it.) (MUZ.) adv. Indicație ce solicită o grăbire progresivă a tempo-ului la un moment dat al piesei.

ACCELERATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., subst. **1.** Adj. Care accelerează (ex. forță **a.**). **2.** S.n. Mecanism prin care se transmite comanda de variație a turației unui motor. **3.** S.m. Instalație complexă cu ajutorul căreia particulele încărcate electric sunt accelerate, sub acțiunea unor câmpuri electrice și magnetice, până la energii cinetice foarte mari. **4.** S.m., adj. (Substanță) care mărește viteza unei reacții chimice sau a unui proces fizico-chimic (ex. **a.** de priză, **a.** de vulcanizare).

ACCELERÁȚIE (< fr. {i}) s.f. Vector definit ca derivata vectorului viteză în raport cu timpul, a = dv./dt. Unitatea de măsură pentru **a.** este m/s^2. ✧ *A. gravitațională* = accelerația inițială față de un astru a unui corp care, plecând din repaus, cade liber în câmpul gravitațional al acestuia. Valoarea *a.g.* este aproximativ 1,62 m/s^2 - pentru Lună, 3,75 m/s^2 - pentru Marte, 8,61 m/s^2 - pentru Venus. *A.g.* terestră normală (la nivelul mării și la latitudinea de 45°) este egală cu 9,80665 m/s^2. *A. unghiulară* v. *viteză* unghiulară. *A. areolară* v. *viteza* areolară.

ACCELEROGRÁF (< fr. {i}; {s} lat. *accelero* „a grăbi" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Accelerometru înregistrator.

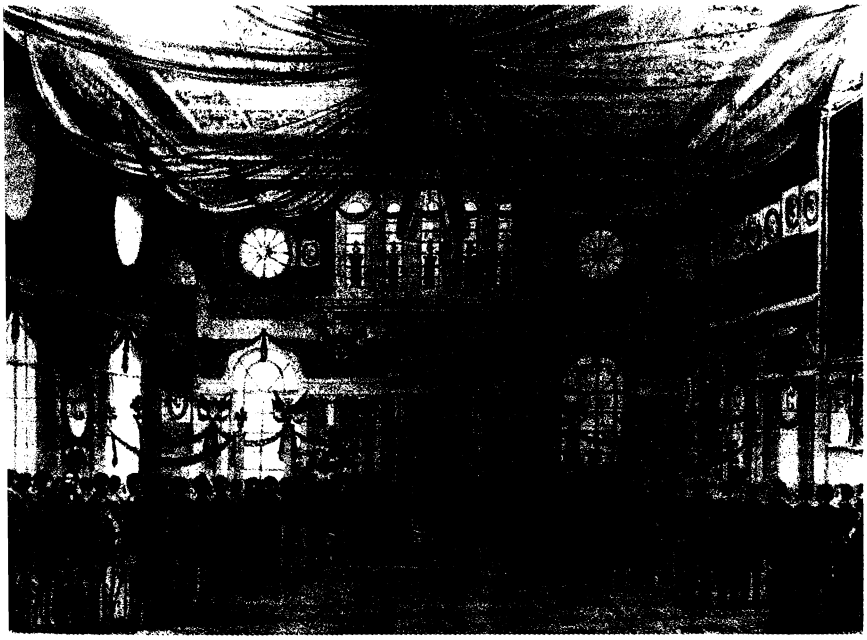

Ședința de inaugurare a „Societății Academice Române"

ACCELEROMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *accelero* „a grăbi" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea accelerației, în special a vehiculelor aeriene.

ACCÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Pronunțare mai intensă (**a.** dinamic) sau pe un ton mai înalt (**a.** melodic) a unei silabe; *concr.* semn grafic care marchează această pronunțare. ✧ *A. ascuțit* v. *ascuțit. A. circumflex* v. *circumflex. A. grav* v. *grav.* **2.** Mod de pronunțare specific unui grai sau unei limbi. ✦ Intonație afectivă. **3.** (MUZ.) Semn muzical indicând marcarea intensității unui sunet în raport cu celelalte. **4.** (ARTE PL.) Evidențierea unor elemente formale sau cromatice în scopul sublinierii ritmului compoziției.

ACCENTUÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A marca prin accent. **2.** Tranz. Fig. A întări o idee. **3.** Refl. Fig. A se intensifica.

ACCÉPT (< germ.) s.n. Consimțământ acordat pentru realizarea unei convenții economice. ✦ Asumare a obligației de plată pentru o sumă de bani înscrisă într-un instrument de credit sub forma unei semnături; garantarea plății acestuia de către o altă persoană.

ACCEPTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A fi de acord cu ceva, a consimți; a tolera. ✧ (EC.) *A accepta o scrisoare de schimb* = a se angaja să plătească la termen (la scadență) posesorului scrisorii de schimb suma care figurează în aceasta. ✧ *A accepta o factură* = a fi de acord în scris cu plata sumei menționate în factură; se realizează de obicei prin intermediul băncii unde este deschis contul.

ACCEPTÁRE s.f. Acțiunea de a accepta. ✦ (DR.) Manifestare a voinței de a dobândi un anumit drept ori de a primi o moștenire sau o ofertă de încheiere a unui contract.

ACCEPTÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. (Atom de natură străină) care poate primi un electron suplimentar, determinând apariția unui gol pozitiv în masa unui semiconductor. ✧ *Acceptori de hidrogen* = substanțe care pot primi atomi de hidrogen cedați de altă substanță, în prezența unor catalizatori.

ACCÉPȚIE (ACCEPȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. Sens, înțeles al unui cuvânt.

ACCÉS (< fr., lat.) s.n. **1.** Posibilitate de a ajunge undeva; *p. ext.* intrare. ✧ *Drum de a.* = drum care face legătura cu o șosea. *Rampă de a.* = drum în pantă care permite urcarea vehiculelor pe o șosea mai înaltă. **2.** (MED.) Ansamblu de tulburări organice care apar brusc și se repetă la intervale variabile (ex. **a.** de malarie). ✦ Izbucnire violentă (și trecătoare) a unei stări sufletești (ex. **a.** de mânie).

ACCESÍBIL, -Ă (fr., lat.) adj. La care se poate ajunge (ușor); care poate fi (ușor) procurat; care se poate înțelege (ușor).

ACCESIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Mod de dobândire a proprietății, rezultând din alipirea naturală sau prin acțiunea omului a bunului unei persoane la un bun mai important, aparținând altei persoane.

ACCESÓRIU, -IE (< fr., lat. m.) adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Obiect) secundar, anexat unui ansamblu. **2.** Adj. (DR.; despre drepturi, cereri etc.) Secundar în raport cu alt drept sau cerere, dar legat de acestea și supunându-se ca atare unor condiții de fond și procedurale comune. **3.** (ANAT.; despre vase, nervi) Care însoțesc un trunchi vascular sau nervos având rol secundar (ex. nervul **a.** al nervului brahial cutanat). **4.** (GEOL.) V. *Mineral.*

ACCIDÉNT (< fr., lat.) s.n., s.m. **1.** S.n. Eveniment neprevăzut care poate avea urmări grave (ex. **a.** de circulație, **a.** de muncă). ✧ (MED.) **A.** *cerebral vascular* = suferință cerebrală acută sau subacută de origine vasculară (hemoragie, embolie, tromboză). ✦ Fapt întâmplător. **2.** S.n. (FILOZ.; la Aristotel, la scolastici ș.a.) Proprietate neesențială, care nu are existență independentă și poate fi atribuită unei substanțe. V. *substanță.* **3.** S.n. (GEOGR.) *A. de teren* = neregularitate a suprafeței terestre (ex. deal, vale). **4.** S.n. (GEOL.) *A. tectonic* = deranjament orizontal sau vertical produs în scoarța Pământului sub acțiunea agenților interni (forțe tectonice) sau a gravitației, având ca rezultat modificarea poziției inițiale a stratelor (falii, cute, pânze de șariaj etc.). **5.** S.m. (MUZ.) Alterație.

ACCIDENTÁ (< fr.; *accident*) vb. I tranz. și refl. A (se) răni într-un accident **(1)**.

ACCIDENTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Întâmplător, neesențial. **2.** (GEOL.) Calificativ atribuit *anclavelor* în rocile magmatice masive și componenților nevulcanici din rocile piroclastice.

ACCIDENTÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Adesea subst.) (Persoană) care a suferit un accident **(1)**. **2.** (Despre terenuri, relief) Cu accidente **(3)**.

ACCIDÉNȚE (după germ.) s.f. pl. Lucrări tipografice (cărți de vizită, invitații etc.) executate cu o varietate de litere și ornamente.

ACCIPITRIDE (< lat.) s.f. pl. Fam. de păsări răpitoare de zi, cu cioc încovoiat și gheare puternice, care include vulturii, acvilele, șoimii, ulii și alte specii înrudite.

ACCIUS, Lucius (c. 170–c. 86 î.Hr.), scriitor latin. Cel mai de seamă autor tragic latin. Piese inspirate din ciclul troian și din istoria Romei.

ACCÍZĂ (< fr.) s.f. Taxă specială de consumație, care se datorează bugetului de stat pentru anumite produse din țară și din import (alcool, produse din tutun, produse petroliere etc.).

ACCRA, cap. Ghanei (din 1957), port la G. Guineea; 1,03 mil. loc. (1990). Pr. centru politic și economic al țării. Ind. alim., textilă, mat. de constr., prelucr. lemnului și bauxitei. Universitate (1961). Menționată din sec. 16; după cucerirea engleză (sec. 19), centrul ad-tiv al coloniei și protectoratului Coasta de Aur. Prima conferință a statelor independente din Africa (1958).

AC/DC, grup australian rock, constituit în 1973 în jurul chitariștilor Malcolm și Angus Young. Una dintre cele mai importante trupe hard-rock din istorie. Turnee maraton. Popularitate durabilă, de peste trei decenii. Discografie selectivă: „High Voltage", „Highway to Hell", „Back in Black".

ACEFALÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** (BIOL.) Lipsa capului, specifică unor animale inferioare. **2.** (MED.) Monstruozitate congenitală, incompatibilă cu viața, constând în lipsa capului la făt.

ACEH (ATJEH, ACHIN), terit. cu statut special în Indonezia, în extremitatea de N a Sumaterei. 5,5 mii km^2, circa 3 mil. loc. Centrul ad-tiv.: Banda Aceh. Mari rezerve de petrol și gaze naturale. Culturi de orez, cocotieri, piper. În trecut sultanat independent; islamizat din sec. 13; în sec. 17 a avut un rol important în activitatea comercială din zonă. După ce Indonezia a devenit stat independent, în **A.** au avut loc periodic puternice mișcări separatiste. Puternic afectată de tsunami în 2004.

ACEL, Erwin (n. 1935, Timișoara), dirijor român. Dirijor al Filarmonicii din Oradea (1965-1992). Din 1992 activează în Ungaria. Repertoriu simfonic și de operă; atras de muzica sec. 17–18, cu accent pe valorificarea compozitorilor care au trăit la Oradea (Dittersdorf, M. Haydn).

ACELULÁR (< gr. *a-* „fără" + *celular*) s.n. Materie vie neorganizată în celulă (ex. coacervat).

ACERACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *acer* „arțar") s.f. pl. Fam. de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse, flori grupate în inflorescențe și fructe disamare (ex. arțarul).

ACERATHÉRIUM ({s} gr. *a-* „fără" + *keras* „corn" + *therion* „fiară") s.n. Mamifer fosil neozoic, ungulat, imparidigitat, strămoș al rinocerului.

ACÉRB, -Ă (< fr., lat.) adj. Necruțător, înverșunat.

ACETALDEHÍDĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică solubilă în apă, alcool și eter; folosită la prepararea acidului acetic, a acetatului de etil etc. Sin. *aldehidă acetică.*

ACETÁȚI (< fr. {i}; {s} lat. *acetum* „oțet") s.m. pl. **1.** Săruri ale acidului acetic folosite în industriile chimică și farmaceutică (ex. **a.** de aluminiu). **2.** Esteri ai acidului acetic, întrebuințați în special ca dizolvanți. ✧ *Acetat de celuloză* = acetat folosit la fabricarea unor materiale plastice; acetilceluloză. *Acetat de vinil* = acetat folosit la fabricarea poliacetatului de vinil și a unor copolimeri.

ACÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *acetum* „oțet") adj. *Acid* ~ = acid organic saturat. În stare pură este un lichid incolor, cu miros înțepător (p.t. 16,7°C, p.f. 118°C). Folosit pentru producerea acetaților, în ind. coloranților, farmaceutică, în alimentație (în concentrație de 3–9%, sub denumirea de oțet) etc.

ACETÍL (< fr. {i}) s.m. Radical organic monovalent derivat de la acidul acetic.

ACETILĂRE s.f. Reacție chimică de introducere a radicalului acetil în molecula unui compus organic.

ACETILCOLÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Derivat al colinei **(2)**, secretat de terminațiile fibrelor nervoase colinergice; important rol în transmiterea impulsului nervos la nivelul sinapselor.

ACETILÉNĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Hidrocarbură aciclică nesaturată cu triplă legătură. Gaz incolor, toxic în cantități mari, solubil în apă, în acetonă, alcool și benzen. Se obține industrial prin descompunerea termică a unor hidrocarburi. Folosită în ind. chimică, la iluminat și la sudură oxiacetilenică. **2.** Alchină.

ACETILSALICÍLIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = substanță chimică de sinteză, la care hidroxilul din compoziția acidului salicilic a fost înlocuit cu un acetil. Constituie substanța activă a *aspirinei.*

ACETILÚRĂ (< fr. {i}) s.f. Derivat al hidrocarburilor acetilenice, obținut prin înlocuirea cu un metal a hidrogenului de la carbonul triplu legat.

ACETOBUTIRĂT (< fr. {i}) s.m. ~ *de celuloză* = ester mixt al celulozei, masă plastică rezistentă, folosită la fabricarea fibrelor artificiale, a lacurilor, emailurilor etc.

ACETOFENÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Cetonă mixtă cu miros plăcut, solubilă în alcool și eter, folosită în ind. farmaceutică și în parfumerie.

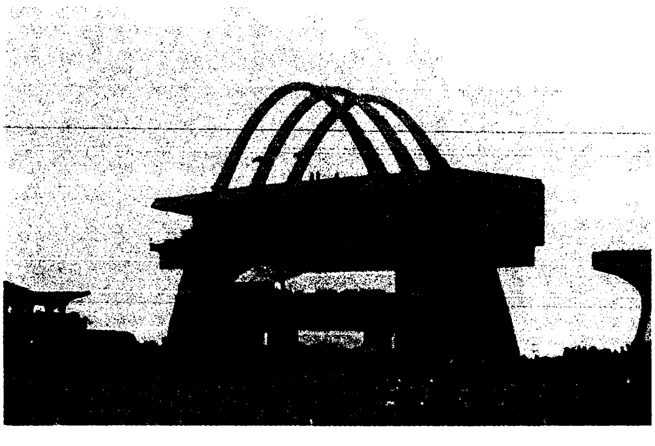

Accra
Arcul Independenței

ACETÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Cetonă aciclică saturată, miscibilă în orice proporție cu apa, alcoolul, eterul etc. (p.f. 56°C), folosită ca solvent în ind. lacurilor și vopselelor, ca materie primă în sinteza metacrilatului de metil etc.

ACETONURÍE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Apariție a acetonei în urină, întâlnită în diabet, în stările de inaniție etc.

ACHARD, Charles (1860-1944), medic francez. Cercetări privind bolile datorate schimburilor nutritive viciate. M. de onoare al Acad. Române (1932).

ACHEBE, Chinua (n. 1930), scriitor nigerian de expresie engleză. Romane prezentând dezagregarea societăților africane tradiționale în contact cu civilizația europeană („Săgeata Domnului").

ACHÉNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khaino* „a deschide") s.f. Fruct uscat indehiscent, cu pericarpul lipit printr-un singur punct de sământa unică (ex. la floarea-soarelui, alun).

ACHEULEAN, cultură aparținând Paleoliticului inferior, denumită astfel după cartierul Saint-Acheul al orașului Amiens (Franța), unde au fost descoperite resturi arheologice și faunistice caracteristice.

ACHIESÁRE (după fr. *acquiescer*) s.f. **1.** (DR.) Recunoaștere de către pârât a pretențiilor dintr-o acțiune în justiție. **2.** Renunțare la o cale de atac împotriva unei hotărâri de către partea împotriva căreia s-a dat hotărârea.

ACHILÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khylos* „suc") s.f. (MED.) Absență sau reducere cantitativă a unor componente din secrețiile digestive (ex. a acidului clorhidric și a pepsinei din sucul gastric).

ACHILLINI, Alexandro (1463-1512), anatomist și fiziolog italian. Unul dintre primii anatomiști care au practicat disecția.

ACHINGÍI (< tc.) s.m. pl. (În Ev. Med., în Imp. Otoman) Ostași (călăreți) turci care trăiau din prada de război.

ACHITÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) plăti o datorie materială sau morală. **2.** (DR.) Tranz. A declara pe cineva nevinovat.

ACHÍZIȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Cumpărarea de bunuri materiale, servicii și titluri de valoare în condițiile convenite de părți. **2.** (CONT.) *A. de întreprinderi* = o combinare de întreprinderi prin care una dintre societăți (dobânditorul) obține controlul activelor nete și activității unei alte întreprinderi.

ACHIZIȚIONÁ vb. I tranz. A procura, prin achiziție.

ACI adv. v. aici.

ACIANOPSIE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *kyanos* „albastru" + *opsis* „vedere") s.f. Defect de vedere care constă în incapacitatea de a distinge culoarea albastră.

ACÍCLIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *kyklos* „ciclu") adj. (Despre combinații chimice) Care nu conține atomi legați în cicluri.

ACICULÁR, -Ă (< fr.) adj. În formă de ac.

ACÍD, -Ă (< fr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m. V. *acizi*. **2.** ✧ *Sol a.* = sol cu reacție acidă, datorită proporției mari a ionilor de hidrogen. *Rocă a.* = rocă magmatică (granit, riolit etc.), magmă sau lavă în alcătuirea căreia dioxidul de siliciu depășește 66%.

ACIDIMETRÍE (< fr. {i}; {s} lat. *acidus* „acru" + gr. *metron* „măsură") s.f. Capitol al analizei chimice volumetrice care cuprinde metodele de determinare a concentrației unui acid, folosind pentru titrare soluții de baze cu titru cunoscut.

ACIDITÁTE (< fr. {i}) s.f. Concentrația de ioni de hidrogen sau cantitatea totală de acid dintr-o soluție. ✧ *A. gastrică* = cantitatea de acid clorhidric și de clor organic din sucul gastric. *Aciditatea solului* = cantitatea totală a ionilor de hidrogen prezenți în soluția solului.

ACIDOFÍL (< engl.; {s}) lat. *acidus* „acru" + gr. *philos* „iubitor") adj. *Plante acidofile* = plante care se pot dezvolta pe soluri cu aciditate mare. *Lapte* ~ = produs lactat, dietetic, de culoare albă-gălbuie, obținut din lapte sterilizat, însămânțat cu culturi de *Bacterium acidophilum* și fermentat la 37°C.

ACIDÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Perturbare a echilibrului acidobazic în organism prin reducerea bazelor, sau acumularea patologică de metaboliți acizi. Poate fi compensată (dacă *p*H-ul rămâne în limite normale) sau decompensată (dacă *p*H-ul scade sub limita fiziologică de 7,35).

ACIDULÁRE (< fr.) s.f. Adăugarea unei cantități de acid la o soluție.

ACÍL (< fr. {i}) s.m. Radical monovalent al unui acid organic (R-CO-).

ACILÁRE s.f. Reacție chimică de introducere a unui radical acil în molecula unui compus organic în scopul obținerii de cetone, eteri și amide.

ACÍN (< fr. {s} lat. *acinus* „boabă dintr-un ciorchine") s.m. Mică dilatație a capătului terminal al unei glande (a. pancreatic) sau al unei bronhiole (a. pulmonar).

ACINSK, oraș în E Federației Ruse, în S Siberiei Centrale, pe râul Ciulîm, la V de Krasnoiarsk; 118,7 mii loc. (2002). Rafinărie de petrol.

ACIPENSERÍD (< fr. {s} lat. *acipenser* „studion") s.m. (ZOOL.) Sturion.

ACÍZI (< fr., lat.) s.n. pl. Compuși chimici care, conform teoriei disociației electrolitice (S. Arrhenius, 1887), în soluție apoasă, eliberează ioni de hidrogen, cu gust acru și înroșesc hârtia de turnesol. Prin înlocuirea hidrogenului cu metale formează săruri. După numărul de ioni pe care îi eliberează, a. pot fi *monobazici, dibazici* etc., iar din punctul de vedere al comportării electrolitice pot fi *tari* și *slabi*. **A.** sunt considerați, conform teoriei protolitice (Brönsted-Lowry, 1923), substanțe capabile, într-o reacție chimică, să cedeze protoni sau, conform teoriei electronice (Lewis, 1923), să accepte electroni. ✧ *A. grași* = compuși organici care intră în alcătuirea lipidelor; *a.g.* nesaturați sunt preponderent lichizi și se găsesc în uleiurile vegetale, pe când cei saturați, care au un număr mare de atomi de carbon, sunt solizi și se găsesc în special în grăsimile animale. Unii, numiți *a.g.* esențiali, sunt necesari în alimentația omului, lipsa lor provocând diverse tulburări metabolice.

ACLAMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A-și arăta entuziasmul și aprobarea prin aclamații.

ACLAMÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (Mai ales la pl.) Urale, aplauze prin care o mulțime își manifestă entuziasmul sau aprobarea.

ACLIMATIZÁ (< germ.) vb. I tranz. A adapta (un animal sau o plantă) la un nou climat. ✦ Refl. Fig. (Despre oameni) A se obișnui cu noi condiții de viață.

ACLIMATIZÁRE s.f. Acțiunea de a (se) aclimatiza și rezultatul ei.

ACMÍT v. egirin.

ACNÉE (< fr. {i}, {s} gr. *akne* „vârf") s.f. Boală de piele caracterizată prin apariția unor coșuri, mai ales pe față. ✧ *A. juvenilă* = acnee frecventă la pubertate. *A. rozacee* (sau *cuperoză*) = **a.** întâlnită după vârsta de 40 de ani.

ACOLÁDĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Semn grafic care unește cuvinte, cifre, portative muzicale etc. **2.** Motiv ornamental rezultat din racordarea mai multor arcuri de cerc formând un unghi față de un ax de simetrie; folosit în arhitectura gotică târzie, și în cea orientală la încheierea părții superioare a deschiderilor (ancadrament de ferestre, uși, portaluri etc.). **3.** Ceremonial medieval de învestire, constând din îmbrățișarea dată de senior și atingerea umărului cavalerului cu latul spadei.

ACOLÍT, -Ă (< fr., gr.) s.m. și f. **1.** S.m. și f. Persoană care ajută pe cineva într-o acțiune (reprobabilă); complice. **2.** S.m. Slujitor catolic de rang inferior.

ACÓLO (lat. *eccum-illoc*) adv. În locul acela (relativ îndepărtat de vorbitor); în alt loc.

ACOMODÁ (< fr., lat.) vb. refl. **1.** A suferi modificări prin adaptarea la anumite condiții fiziologice și de mediu. **2.** A se deprinde cu condiții noi; a se adapta.

ACOMODÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a se acomoda. ✧ *A. vizuală* = modificare a curburii cristalinului, care schimbă distanța focală a acestuia, permițând ochiului să vadă clar obiecte situate la distanțe diferite. ✦ Autoreglare a organelor de simț în vederea perceperii optime a stimulilor. **2.** (BIOL.) Adaptare individuală, neereditară, care nu afectează decât fenotipul, asigurând supraviețuirea numai a individului, fără a se transmite la urmași. **3.** (PSIH.) *A. socială* = proces de modificare a relațiilor dintre persoane sau grupuri de persoane (mai mult sau mai puțin conștient), generând reducerea stărilor de încordare sau conflictuale. **4.** (LINGV.) Asimilație parțială între două sunete care se află în contact direct.

ACOMPANIÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa acompaniamentul unei piese muzicale. **2.** A însoți pe cineva.

ACOMPANIAMÉNT (< fr.) s.n. Ansamblu de elemente vocale și instrumentale secundare, care susțin linia melodică principală.

ACONCAGUA, Cerro ~, vulcan stins în Anzii Argentinieni (la granița dintre Chile și Argentina), cel mai înalt vf. de pe continentul american (6 959 m).

ACONDROPLAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khondros* „cartilaj" + *plasis* „formare") s.f. Boală congenitală caracterizată prin oprirea creșterii oaselor membrelor inferioare.

ACONITÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *akoniton* „omag") s.f. Alcaloid toxic, extras din planta *Aconitum napellus* (omag), care produce inhibiția centrilor nervoși respirator, circulator și vasomotor.

ACÓNT (< it., fr.) s.n. Sumă de bani plătită înainte în contul prețului; avans.

ACONTZ, Nutzi (1894-1957, n. Focșani), pictoriță română. Naturi statice și peisaje de un colorit subtil („Flori roșii").

ACOPERĂMÁNT s.n. Ceea ce servește la acoperit; acoperiș. *A. de mormânt* = pânză împodobită cu alesături care acoperea odinioară o piatră funerară dintr-o biserică.

ACOPERÍ (lat. *co(o)perire*) vb. IV tranz. **1.** A pune peste un obiect sau o ființă ceva care să le protejeze sau să le ascundă. ✦ A pune acoperiș unei clădiri. **2.** A realiza o acoperire (2). **3.** A apăra; a tăinui. **4.** A depăși un zgomot în intensitate. **5.** A coincide. **6.** A satisface. ✦ A face față unor cheltuieli, cereri de consum etc.; a achita o datorie. **7.** (SPORT) A străbate o distanță.

ACOPERÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a acoperi (1). ✧ Expr. *A avea acoperire* = a fi la adăpost de o acuzare pentru o acțiune săvârșită. **2.** Realizare a unui strat superficial protector pe un obiect prin depunere electrochimică, placare, pulverizare, amalgamare, imersiune în baie de metal topit în cazul *a. metalice,* sau prin pulverizare, imersiune, spoire cu pensula etc. în cazul *a. nemetalice*. **3.** (MILIT.) Accident de teren, pădure sau localitate care împiedică observarea inamicului. ✦ Ansamblu de măsuri de protecție a trupelor și obiectivelor împotriva loviturilor inamicului (ex. a. aeriană). **4.** (MAT.) Familie de mulțimi a căror reuniune conține toate elementele unei (familii de) mulțimi date. ✧ *A. convexă* = cea mai mică mulțime convexă ce include o mulțime dată. ✦ (În algebre booleene) Mulțime de monoame a căror reuniune majorează o funcție booleană.

ACOPERÍȘ s.n. **1.** Parte superioară a unei construcții, pe care o acoperă și o protejează de intemperii. **2.** (GEOL.) Totalitatea straturilor situate deasupra unui zăcământ sau a unei suprafețe de ruptură (plan de falie).

ACOPERITÓR, -OÁRE adj., s.f. **1.** Adj. Care acoperă. ✦ (EC.) Compensator din punct de vedere financiar (încasările acoperă cheltuielile). **2.** S.f. Obiect care servește la acoperit.

'ACÓRD (< fr., it.) s.f. **1.** Înțelegere între două sau mai multe persoane (fizice sau juridice). ✧ *A. internațional* v. *tratat internațional*. *A. politic* = înțelegere încheiată pe baza unor declarații, platforme, programe etc. între organizații sau partide politice, în vederea realizării unor obiective politice comune. *A. comercial* = înțelegere între două sau mai multe state cu privire la schimbul reciproc de mărfuri, pentru o anumită perioadă, schimbul fiind facilitat prin înlesniri de tarife vamale, pe care țările semnatare și le acordă reciproc. *A. de plăți* = înțelegere între două sau mai multe state cu privire la modul de lichidare a creanțelor și a obligațiilor bănești reciproce. **2.** (GRAM.) Concordanță (în număr, gen, caz, persoană) între cuvinte legate prin raporturi sintactice. **3.** (FIZ.) Egalitate a frecvențelor de oscilație a două sau mai multe aparate, sisteme fizice etc.; sintonie. **4.** (MUZ.) Ansamblu de cel puțin trei sunete diferite, emise simultan, care formează o unitate armonică organică (ex. **a.** consonant, **a.** disonant etc.).

ACORDÁ (< fr., it.) vb. I **1.** Tranz. A da (cu atenție, cu bunăvoință). **2.** Refl. A stabili un acord **(2)**. **3.** A aduce sunetele unui instrument muzical sau ale unui ansamblu la înălțimea corectă.

ACORDÁJ (< fr.) s.n. Acordare a unui instrument muzical sau a unui ansamblu.

ACORDÁRE s.f. Reglare a unui aparat, sistem etc. prin care se egalizează frecvența de oscilație a acestuia cu frecvența altui aparat.

ACORDEÓN (< fr. {i}) s.n. Instrument muzical portativ, cu burduf, claviatură și butoane („bași"), ale cărui sunete sunt produse prin vibrația unor ancii metalice.

ACORDEONÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care cântă la acordeon.

ACORDÓR (< fr.) s.m. Specialist în acordarea și repararea unor instrumente muzicale (pian, clavecin).

ACORDUL GENERAL PENTRU TARIFE ȘI COMERȚ (în engl.: General *A*greement on *T*ariffs and *T*rade - *G.A.T.T.*), organizație internațională guvernamentală, cu sediul la Geneva, creată în 1947 (își începe activitatea în 1948), în scopul dezvoltării comerțului mondial prin reducerea taxelor vamale, acordarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate, interzicerea restricțiilor cantitative la import și acordarea de concesii comerciale fără reciprocitate țărilor în curs de dezvoltare. De la 1 ian. 1995, funcțiile G.A.T.T. au fost preluate de Organizația Mondială a Comerțului.

ACOSTÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (Despre nave) A realiza o acostare. **2.** Tranz. Fig. A opri pe cineva din drum și a i se adresa (în mod nepoliticos).

ACOSTAMÉNT (< fr.) s.n. Fâșie din platforma unui drum, la marginea părții carosabile.

ACOSTÁRE s.f. Manevră de apropiere și alăturare (în vederea legării) a unei nave de un chei, de țărm.

ACRANIÁTE (< fr., engl.; {s} gr. *a-* „fără" + *kranion* „craniu") s.n. pl. Subfilum de animale cordate primitive, lipsite de craniu, cu tubul neural nediferențiat și cu coardă dorsală *(Acrania)* (ex. *amfioxus*).

ACRE, stat în V Braziliei; 153,1 mii km^2; 586,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Rio Branco*. Plantații de cauciuc, orez, trestie de zahăr și cafea.

ACREDITÁ (< fr. {i}) vb. I tranz. **1.** (DR.) A împuternici o persoană într-o calitate diplomatică (ambasador, ministru plenipotențiar). **2.** (EC.) A crea, a deschide, a pune la dispoziția cuiva un acreditiv. **3.** A face demn de crezare.

ACREDITÁRE s.f. Acțiunea de a acredita. ✧ *Scrisoare de a.* = document prin care se atestă împuternicirea unei persoane într-o calitate diplomatică.

ACREDITÍV (< fr., germ.) s.n. Modalitate de decontare utilizată în comerțul internațional prin care o bancă își asumă angajamentul de a plăti, din ordinul cumpărătorului, în favoarea vânzătorului de mărfuri sau servicii, o anumită sumă, cu condiția ca vânzătorul să prezinte documentele prevăzute, care atestă livrarea mărfurilor sau prestarea serviciilor, în cadrul perioadei de timp prestabilite (**a.** documentar).

ACRESCĂMÁNT (< *crește*, după fr. *accroissement*) s.n. (DR.) Creșterea dreptului unei persoane la o succesiune ca rezultat al înlăturării de la aceasta a altor persoane ori al renunțării lor la drepturile izvorâte din lege sau din testament.

ACREȚÍE (< fr.) s.f. Fenomen fizic în urma căruia un corp ceresc captează materie din spațiul cosmic (ex. căderea meteoriților pe Pământ).

ACRÍ vb. IV tranz. și refl. A face să devină sau a deveni (mai) acru. ✦ Refl. A se altera.

ACRIBÍE (< fr.) s.f. Rigurozitate în cercetarea științifică; conștiinciozitate.

ACRIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Combinație organică heterociclică, cristalină, incoloră, care se găsește în gudroanele cărbunilor de pământ; este folosită la prepararea unor coloranți și în ind. farmaceutică.

ACRÍLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid alifatic, monocarboxilic, nesaturat, lichid incolor, solubil în apă. Se întrebuințează la fabricarea unor cauciucuri sintetice, la fabricarea poliacrilaților, la prepararea unor culori puternice și strălucitoare, utilizate în pictura contemporană.

ACRILONITRÍL (< fr.) s.m. Nitril acrilic.

ACROBÁT, -Ă (< fr., gr.) s.m. și f. Gimnast specializat în acrobație.

ACROBAȚÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Exercițiu dificil de echilibristică sau de gimnastică; (*fig.*; la pl.) eforturi de a ieși dintr-o situație grea. **2.** Exercițiu dificil făcut cu un avion. **3.** Arta sau profesiunea acrobatului.

ACROCEFALÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „vârf" + *kephale* „cap") s.f. Malformație a craniului, caracterizată prin aspectul ascuțit, conic al cutiei craniene; oxicefalie.

ACROCIANÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „extremitate" + *kyanos* „albastru") s.f. Sindrom datorat unor tulburări vasomotoare locale și caracterizat prin răcirea, prin aspectul vânăt-albăstrui și prin umezirea mâinilor și, mai rar, a picioarelor.

ACROFOBÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „vârf" + *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de locurile înalte.

ACROLEÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aldehidă nesaturată, obținută prin distilarea glicerinei cu acid sulfuric sau disulfat de potasiu. Lichid cu miros înecăcios, lacrimogen; intermediar în sinteze organice. Sin. *aldehidă acrilică, propenal.*

ACROMÁT (< fr. {i}) s.m., adj. (Obiectiv fotografic) căruia i-a fost corectată sau înlăturată aberația cromatică.

ACROMATÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță fundamentală din nucleu care nu se colorează cu coloranți specifici.

ACROMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khromat-* „culoare") s.n. Proprietate a unei lentile sau a unui sistem de lentile de a nu prezenta aberație cromatică.

ACROMATOPSÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khromat-* „culoare" + *opsis* „vedere") s.f. Defect de vedere care constă în incapacitatea de a distinge culorile în totalitate *(a. totală)* sau în parte *(a. parțială)*. V. *daltonism*.

ACROMEGALÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „extremitate" + *megal-* „mare") s.f. Boală endocrină caracterizată prin dezvoltarea exagerată a extremităților capului și membrelor datorită unei hipersecreții a hormonului hipofizar de creștere la adult.

ACROMICRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „extremitate" + *mikros* „mic") s.f. Sindrom endocrin caracterizat prin oprirea dezvoltării extremităților, datorită insuficienței prepubertare a secreției hormonului hipofizar de creștere.

ACROMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *khroma* „culoare") s.f. Decolorare congenitală a pielii, datorită lipsei pigmentului melanic.

ACROMIÓN (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „extremitate" + *omos* „umăr") s.n. Apofiza omoplatului care se articulează cu clavicula.

ACROPARESTEZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akron* „extremitate" + *para* „lângă" + *aisthesis* „simțire") s.f. Tulburare de sensibilitate a extremităților corpului.

ACRÓPOLĂ (< fr. {i}) s.f. Citadelă în orașele din vechea Grecie, situată pe o înălțime, cuprinzând palate, temple etc.

ACROSTÍH (< ngr., fr.) s.n. Poezie (sau strofă) în care literele inițiale ale versurilor citite vertical formează un cuvânt sau o propoziție.

ACROȘÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A agăța, a prinde. **2.** (SPORT) A intercepta mingea în aer (la jocuri de echipă).

ACROTÉRĂ (< fr., lat.) s.f. Element decorativ în arhitectura greco-romană, compus dintr-o figură ornamentală fixată pe un piedestal așezat în vârful sau la extremitățile unui fronton.

ÁCRU^1 (< fr.) s.f. Unitate de măsură engleză (simbol: ac), egală cu 0,404686 ha.

ÁCRU^2, -Ă (lat. *acer*) adj. **1.** Care are gustul caracteristic oțetului; (despre gust) ca al oțetului. **2.** Fig. Ursuz, mâhnit.

ACT (< fr., lat.) s.n. **1.** Document eliberat de o autoritate prin care se atestă un fapt, o obligație etc. ✧ *A. juridic* = **a)** manifestare de voință a uneia sau a mai multor persoane în scopul creării, transmiterii sau stingerii de drepturi și obligații; **b)** înscris constatator al unei asemenea manifestări. *A. administrativ* = act al unui organ al administrației de stat. *A. constituțional* = act normativ prin care se reglementează anumite raporturi sociale fundamentale. *A. de administrare* = act prin care un bun este făcut producător de venituri, fără a fi înstrăinat, sau prin care se percep fructele ori se încasează veniturile unui bun (ex. închirierea unei case). *A. de conservare* = act prin care se urmărește păstrarea unui bun în patrimoniul unei persoane. *A. de dispoziție* = act prin care un bun este scos dintr-un patrimoniu. *A. de notorietate* = înscris întocmit în fața unui organ de stat (judecătoresc sau administrativ), prin care două sau mai multe persoane atestă fapte îndeobște cunoscute. *A. abdicativ* = act de renunțare la un drept, anterior acceptării cerute de lege pentru dobândirea lui. *A. de acuzare* = act ce stă la baza procesului

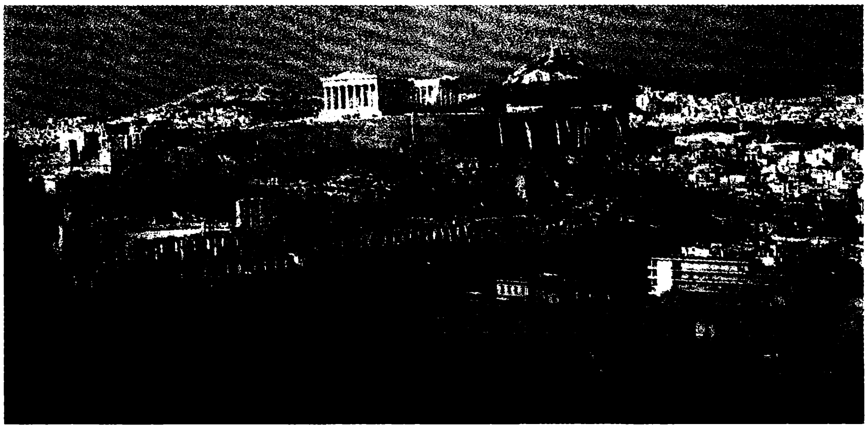

Acropola Atenei

penal, emanând de la un organ de urmărire penală, prin care se constată comiterea unei infracțiuni de către o persoană fizică. *A. de identitate* = înscris prin care se dovedește identitatea unei persoane. *A. de stare civilă* = înscris constatator al unui act juridic privitor la starea civilă a unei persoane. *A. normativ* = act prin care se stabilesc dispoziții generale obligatorii (ex. lege, decret, hotărâre, instrucțiune). **2.** Activitatea umană în raport cu sursa ei (**a.** de voință, care este la originea mai multor acțiuni voluntare); ceea ce a fost realizat efectiv. ✧ *A. pur* = ființa simplă și perfectă, care nu este legată și limitată de nici o putință; Dumnezeu. (MED.) *A. fiziologic* = manifestare a funcției unui organ sau aparat al organismului (ex. respirația, micțiunea etc.). *A. operator* = totalitatea acțiunilor ce se succed și compun o intervenție chirurgicală. **3.** Diviziune principală a unei opere dramatice.

ÁCTA (cuv. lat.) s.n. pl. Colecție de documente, registre, condici privitoare la o anumită instituție, persoană sau problemă. ✧ *A. diurna* = însemnări zilnice afișate, prin care se difuzau la romani diferite informații.

ACTA SANCTORUM („Faptele sfinților"), colecție hagiografică, în ordine calendaristică (vol. 1 în 1643, vol. 67 în 1940), editată de bollandiști.

ACTELE MARTIRILOR, documente despre viața și suferințele martirilor creștini din epoca primară a Bisericii, întocmite pe baza relatărilor martorilor oculari.

ACTEON (în mitologia greacă), vânător vestit. Transformat în cerb de zeița Artemis și sfâșiat de propriii săi câini, drept pedeapsă pentru că a văzut-o scăldându-se goală.

ACTEONÉLA (< lat.) subst. Gasteropod cu cochilie globuloasă, groasă, nudă, caracteristic faciesului de Gossau al Cretacicului superior *(Actaconella).*

ACTH (abreviere din engl. *adrenocorticotrophic hormone*) subst. (FARM.) Hormon al anterohipofizei, care stimulează funcția cortexului suprarenal.

ACTINÍC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre radiații) Capabil să producă reacții (foto)chimice.

ACTINÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază") s.f. Hexacoralier din ordinul *Actinaria,* lipsit de schelet, necolonial, fixat pe stâncile marine, variat colorat, cu aspect de floare și cu orificiul bucal înconjurat de tentacule *(Actinia); anemonă-de-mare, dedițel-de-mare.*

ACTÍNIU (< fr. {i}) s.n. Element chimic radioactiv din grupa a III-a a sistemului periodic produs prin dezintegrarea uraniului (Ac.; nr. at. 89; m. at. 227). A fost descoperit în 1899 de A. Debierne și, independent, de F. Giesel.

ACTINOBACTÉRII (< gr. *aktin-* „rază" + *bacterie*) s.f. pl. Filum de bacterii anaerobe, mai rar aerobe, considerate în trecut ciuperci inferioare. Multe specii formează filamente ramificate. Trăiesc în sol (având un rol important în descompunerea materiei organice), în apă sau în relații de comensalism în organisme (inclusiv pe pielea omului). Unele **a.** sunt patogene pentru om, animale sau plante (ex. *Actinomyces*), unele sunt cultivate pentru producerea de antibiotice (ex. *Streptomyces*) sau alte medicamente și de aditivi alimentari. Vechea denumire: *actinomicete.*

ACTINOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază" + *grapho* „a scrie") s.n. Actinometru înregistrator.

ACTINOÍDE (ACTINÍDE) (< germ. {i}) s.f. pl. Serie de 14 elemente situate în sistemul periodic al lui Mendeleev după elementul *actiniu,* sub nr. at. 90–103, cuprinzând toriul, protactiniul, uraniul și elementele transuranice.

ACTINOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea intensității radiației solare directe și difuze pe unitatea de suprafață sau a altor surse de energie radiantă.

ACTINOMICÉTE (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază" + *mykes* „ciupercă") s.n. pl. actinobacterii.

ACTINOMICÓZĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Boală infecțioasă cronică, comună omului și animalelor (mai ales cornutelor mari), provocată de bacterii din genul *Actinomyces* (*A. bovis, A. israelii* etc.). **2.** (FITOPAT.) *Actinomicoza cartofului* = boală a cartofului, provocată de bacteria *Actinomyces scabies;* râia comună a cartofului.

ACTINOMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază" + *morphe* „formă") adj. Cu simetrie radială.

ACTINÓN (< fr. {i}) s.n. Izotop al radonului, cu nr. de masă 223, obținut prin dezintegrarea spontană a *actiniului.*

ACTINOPTERIGIÉNI (< engl.; {s} gr. *aktin-* „rază" + *pteryg-* „aripă") s.f. pl. Subclasă de pești osoși apăruți în Devonian, cu înotătoarele membranoase, cu radii rigide. A. reprezintă 90% din peștii care populează mediul acvatic actual (*Actinoptaerigia*).

ACTINÓT (< gr. {i}) s.m. Silicat natural hidratat de calciu, magneziu și fier din grupa amfibolilor. Apare sub formă de agregate aciculare de culoare verde, fibroase, chiar pâsloase. Varietăți: jad (nefrit) și amiant.

ACTINOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aktin-* „rază" + *therapeia* „tratament") s.f. Tratament cu radiații luminoase, ultraviolete sau infraroșii, aplicat în special în rahitism, tuberculoză ganglionară sau articulară etc.

ÁCTIUM, denumire romană a promontoriului Arta din V Greciei. În dreptul său a avut loc bătălia navală dintre Octavian August și Marc Antoniu, încheiată cu victoria primului (31 î.Hr.).

ACTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care participă (în mod efectiv) la o acțiune. ✧ *Membru a.* = membru titular (ex. al unei academii). **2.** (Despre corpuri sau substanțe) Care realizează (intens) un anumit fenomen, care intră ușor în reacție. **3.** (GRAM.) **a)** (Despre diateza verbală) Care arată că subiectul îndeplinește acțiunea. **b)** (Despre vocabular) Care este folosit în mod frecvent în vorbire. **4.** (EC.; despre operații economice, balanțe, bugete etc.) Care au venituri sau resurse mai mari decât cheltuielile; (despre conturi) Care se deschide pentru ținerea evidenței unui element concret dintr-un patrimoniu și care face parte din activul bilanțului. **II.** S.n. (CONT.) Resursă controlată de către întreprindere ca rezultat al unor evenimente trecute și de la care se așteaptă să genereze beneficii economice viitoare pentru întreprindere. În sfera activelor unei întreprinderi sunt cuprinse imobilizările corporale, active necorporale, active financiare, stocuri, creanțe comerciale, numerar și echivalente de numerar.

ACTIVÁ (< fr.) vb. I. **1.** Intranz. A desfășura o activitate (intensă). **2.** Tranz. A intensifica o activitate, un proces etc. **3.** Refl. A intra în cadrele active ale armatei.

ACTIVÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj., s.m. Substanță care realizează o activare; activator. **2.** S.m. Reactiv anorganic folosit în flotația minereurilor.

ACTIVÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) activa. **2.** Operație de iradiere a unei substanțe pentru a o face radioactivă. 3. Aplicare a unor tratamente unui catod pentru a-l face să emită mai mulți electroni. ✦ Operație efectuată asupra cărbunilor de lemn pentru a le mări puterea de absorbție. ✧ *Activarea moleculei* = proces prin care o moleculă capătă un plus de energie (energie de **a.**), devenind capabilă să reacționeze chimic. **4.** (INFORM.) Inițializare a execuției unui program sau a transferului informației de la sau spre un echipament periferic. **5.** (PSIH.) *Activarea unei tendințe* = conștientizarea unei tendințe ignorată mai înainte de subiect, ca urmare a maturizării sau a unui șoc.

ACTIVITÁTE (fr. {i}) s.f. **1.** Ansamblu de acțiuni și operații umane cu scop determinat; manifestare a unei forțe, a unei energii; muncă, treabă **(1)**. **2.** (FIZIOL.) *A. nervoasă superioară* = activitate a etajelor superioare ale sistemului nervos, în special a scoarței cerebrale, prin care se realizează adaptarea complexă și dinamică la mediu a organismului animal și uman; la baza ei se află reflexele condiționate. *A. fizică* = totalitatea acțiunilor ce concură la efectuarea travaliului muscular și care determină o creștere a circulației, respirației, implicit a metabolismului. **3.** (FIZ.). Numărul de particule emise de o sursă radioactivă într-o secundă. ✧ *A. optică* = proprietate a unor substanțe optic active de a roti planul de polarizație al unei raze de lumină liniar polarizată. **4.** (CHIM.) *A. termodinamică* = funcție termodinamică folosită la caracterizarea abaterii comportării gazelor reale sau a soluțiilor concentrate față de comportarea sistemelor diluate, ideale. **5.** (ASTR.) *A. solară* = totalitatea fenomenelor fizice care se produc în păturile exterioare ale Soarelui și care pot influența ionosfera și magnetismul terestru; este variabilă, cu o perioadă medie de 11,04 ani. **6.** *A. vulcanică* = emisiune a unui vulcan, continuă sau periodică. **7.** (La plural) Părțile din curriculum-ul școlar consacrate proiectelor realizate de elevi.

ACTIVIZÁ vb. I tranz. A stimula pe cineva să fie mai activ; a intensifica.

ACTÓR (< fr., lat.) s.m. Artist care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme.

ACTORÍE s.f. Profesiunea actorului.

ACTRÍȚĂ (după fr.) s.f. Artistă care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme.

ACTUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care există în prezent. ✦ De actualitate, la ordinea zilei. **2.** (FILOZ.) Ceea ce este înfăptuit, spre deosebire de ceea ce există doar în mod virtual, ca posibilitate. **3.** (GEOL.) V. *Holocen.*

ACTUALÍSM (< fr.) s.n. Principiu metodologic de cercetare a istoriei Pământului, bazat pe explicarea fenomenelor din trecut prin analogie cu cele actuale. Formulat (1883) de Ch. Lyell.

ACTUALITÁTE (< fr.) s.f. Timpul de față, prezent. ✦ Ceea ce este actual; (la pl.) evenimente curente, la ordinea zilei. ✦ Ceea ce există în spațiu și timp, opus *posibilității.*

ACTUALMÉNTE (după fr.) adv. În prezent; acum.

ACTUÁR (< fr., lat.) s.m. **1.** Specialist în probleme de actuariat. **2.** Scrib care redacta procese verbale la romani.

ACTUARIÁT s.n. Totalitatea operațiilor și normelor pe baza cărora, folosind teoria probabilităților și statistica matematică, se efectuează calcule financiare (privitoare îndeosebi la asigurări).

ACTUL DE NAVIGAȚIE DIN 1651, lege care permitea intrarea în Anglia a mărfurilor din colonii numai pe vase engleze, iar a celor europene numai pe vase engleze sau aparținând țărilor de unde proveneau mărfurile.

ACȚIONÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. A întreprinde o acțiune. **2.** Tranz. A pune în mișcare, a face să funcționeze. **3.** Tranz. (DR.) A introduce o acțiune **(4).**

ACȚIONALÍSM (< fr.) s.n. Interpretare a vieții politice, economice, sociale, morale etc. pornind de la conceptul de acțiune umană. Promovată de: E. Durkheim, V. Pareto, M. Weber, A. Touraine.

ACȚIONÁR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Posesor de acțiuni **(II)**.

ACȚIONÁT, -Ă adj. (DR.) Chemat în judecată pentru dobândirea sau apărarea unui drept legitim.

ACȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. **I.** **1.** Faptul de a face ceva; desfășurare a unei activități pentru atingerea unui scop. ✧ *Om de a.* = om întreprinzător. ✦ (GRAM.) Starea, mișcarea, procesul etc. exprimat de un verb. **2.** Desfășurare a evenimentelor dintr-o operă literară. **3.** Exercitare a unei influențe asupra a ceva; provocare a unui efect. ✧ *A. ponderomotoare* = exercitare a unei forțe asupra unui corp. ✦ Mărime fizică ce intervine în diverse principii variaționale, având ca dimensiune energia x timpul. **4.** (DR.) Cerere prin care se solicită unui organ de jurisdicție rezolvarea unei pricini. **II.** (EC.) Titlu de capital care atestă un drept de proprietate asupra unei fracțiuni a capitalului social al unei societăți pe acțiuni, obținut în urma investirii de capital. După modul de transmitere pot fi nominative și la purtător. (LIT.) Totalitatea faptelor dintr-o operă epică sau dramatică.

ACUARÉLĂ (< fr., it. {i}) s.f. **1.** Tehnică picturală care folosește culori diluate în apă, cu efecte de transparență. Înfloritoare în arta europeană a sec. 18 și 19 (W. Turner, J. Constable, M. Fortuni ș.a.), **a.** cunoaște o dezvoltare accentuată în arta românească (I. Negulici, Mișu Popp, Carol Popp de Szathmari, Th. Aman, N. Grigorescu, Șt. Luchian, N. Tonitza, Fr. Șirato, N. Dărăscu, Nutzi

Acontz, Max Arnold, Corneliu Baba. ✦ Pictură executată în această tehnică. **2.** Vopsea solidă folosită în a. **(1).**

ACUITÁTE (< fr.) s.f. Capacitate a organelor de simț de a percepe excitațiile de slabă intensitate; agerime. ✧ Loc. *Cu acuitate* = cu necesitate.

ACULEÁT, -Ă (< lat.) adj., s.f. **1.** Adj. (Despre insecte) Care are ac. **2.** S.f. (La pl.) Grup de insecte himenoptere (ex. albina, viespea) care au de obicei ovipozitorul transformat în ac (veninos) *(Aculeata).*

ACULTURÁȚIE (< fr.) s.f. (ANTROP.) Preluare de către o comunitate a unor valori și norme culturale de la altă comunitate mai dezvoltată, în urma contactului direct și durabil.

ACÚM (ACÚMA, ACÚ) (lat. *eccum modo*) adv. **1.** În prezent, în clipa de față; în împrejurările actuale. **2.** Îndată, imediat. **3.** Adineauri. **4.** Înainte cu... (socotind de azi). *Acum trei zile.*

ACUMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *akuo* „a auzi" + *metron* „măsură") s.f. Metodă de examinare medicală care constă în măsurarea acuității auditive.

ACUMINÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre frunze, fructe etc.) Terminat cu un vârf lung și ascuțit, cu marginile concave.

ACUMULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A strânge, a concentra; a înmagazina.

ACUMULÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a acumula și rezultatul ei. **2.** (EC. POL.) Proces de creștere la nivel micro și macroeconomic pe baza adăugării de resurse. **3.** (GEOGR.) Proces de depunere a materialului *detritic* transportat de ape, vânturi, ghețari etc. (luncile, terasele, deltele, morenele, dunele etc. sunt forme de a.). **4.** (GEOL.) Proces de asociere naturală a mineralelor utile în scoarța Pământului, sub formă de filon, strat, lentilă, cuib. Când prezintă utilitate economică, **a.** se numește zăcământ.

ACUMULATÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** Aparat sau rezervor utilizat pentru înmagazinarea de energie. ✧ *A. electric* = pilă electrică chimică, ce se încarcă cu energie electrică prin conectare la o sursă de curent continuu, descărcându-se când este conectată într-un circuit electric receptor. Realizat de G. Planté (1860). **2.** (INFORM.) Registru al unității centrale de prelucrare, care păstrează temporar un operand sau rezultatul obținut după execuția unei instrucțiuni.

ACUPUNCTÚRĂ (< fr.; lat. *acus* „ac" + *punctura* „înțepătură") s.f. Metodă terapeutică originară din China, constând în introducerea de ace fine sub piele, în puncte precise, aflate în relație cu organele interne.

ACURATÉȚE (< it.) s.f. Atenție deosebită, exactitate, grijă în execuția unui lucru.

ACÚSTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparține acusticii **(1),** privitor la acustică; care emite, transmite sau percepe sunete. ✧ *Nerv a.* = a opta pereche de nervi cranieni, prin care se transmit senzații auditive la scoarța cerebrală. *Tub a.* = tub lung folosit la transmiterea vocii pe nave, în puțuri miniere etc.

ACÚSTICĂ (< fr., gr.) s.f. Ramură a fizicii care se ocupă cu studiul producerii, propagării și recepționării sunetelor. Are importante aplicații în tehnică, medicină, muzică și în arhitectură. ✦ Calitate a unui loc din punctul de vedere al propagării sunetului.

ACÚT, -Ă (< lat.) adj. **1.** (Despre o durere) Intens, pătrunzător. ✦ (Despre o boală) Cu evoluție rapidă și puternică. **2.** (Despre sunete muzicale) Înalt, ascuțit.

ACUZÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A imputa cuiva o greșeală, a învinui. **2.** A vădi, a manifesta.

ACUZÁRE s.f. Acțiunea de a acuza și rezultatul ei; învinuire. ✦ Concr. Parte care acuză la un proces.

ACUZATÍV (< lat.) s.n. (GRAM.) Caz al declinării care exprimă complementul direct sau unele atribute.

ACUZATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (DR.) (Persoană) care acuză. ✧ *A. public* = (în unele state) procurorul în procesele penale.

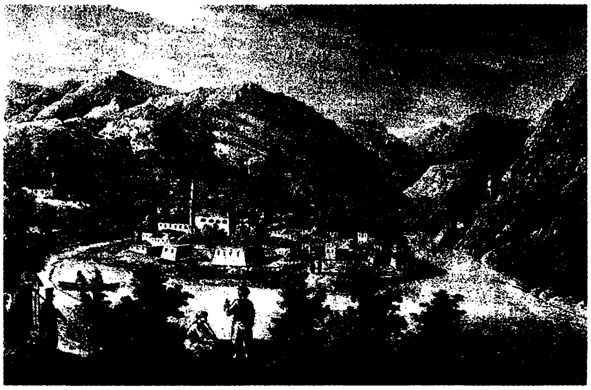

Ada-Kaleh
Gravură din sec. 19

ACUZÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Acuzare, învinuire.

ACVACULTÚRĂ s.f. Activitate economică ce grupează creșterea animalelor marine (în special moluște) și cultivarea algelor.

ACVAFÓRTE (< it. {i}) s.f. **1.** Procedeu de gravură care constă în corodarea cu acid azotic a unei plăci de cupru, vernisată în prealabil și pe care s-a trasat un desen. **2.** Gravura obținută prin a. **(1).**

ACVAMARÍN (< germ. {i}) s.n. Varietate transparentă de beril, albastră sau verde-albăstruie, folosită ca piatră prețioasă.

ACVAPLÁN (< it., fr.) s.n. Planșă de lemn, remorcată de o ambarcație cu motor, căreia sportivul, ținându-se de o coardă fixată în partea de dinainte a planșei, îi imprimă diferite moduri de alunecare.

ACVÁRIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Bazin (sau vas) de sticlă în care se țin pești și alte animale și plante acvatice vii, în condiții asemănătoare cu cele din natură. **2.** Instituție științifică specializată în studiul animalelor acvatice. Primul acvariu public din România a fost înființat în 1958 la Constanța.

ACVÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care trăiește în apă. **2.** Format din apă. ✧ *Mediu a.* = apa ca mediu de viață.

ACVATÍNTĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Procedeu de gravură cu acid azotic care imită efectele laviului și, mai rar, policromia acuarelei. **2.** Gravură obținută prin **a. (1).** **3.** (POLIGR.) Procedeu de tipar de artă pentru imagini în semitonuri, în care forma de cupru se pregătește prin gravare manuală și coroziune chimică.

ACVATIPÍE s.f. Procedeu de tipar de artă care imită pictura în acuarelă, rezultat din combinarea tiparului înalt cu tiparul cu șabloane.

ACVATUBULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre cazane de abur) În care apa încălzită circulă prin țevi; furnizează agentul de încălzire.

ACVIFÉR, -Ă (< fr.; {i} lat. *aqua* „apă" + *fero* „a duce") adj. Care conține apă. ✧ (GEOL.) *Strat a.* = strat sau complex de straturi permeabile ale căror goluri sunt umplute cu apă provenită prin infiltrații de la suprafața Pământului.

ÁCVILĂ (< lat.) s.f. Gen de păsări răpitoare de zi, mari, cu cioc puternic și aripi lungi *(Aquila)*; pajură.

ACVÍLIN, -Ă (< fr., lat.) adj. *Nas a.* = nas coroiat.

ACVITANIÁN (< n. pr. *Aquitania*), etaj al Oligocenului reprezentat prin depozite marine și lagunare; faună de lamelibranhiate.

ADA (< n. pr. Augusta Ada Lovelace, fiica lui Byron) (INFORM.) Limbaj de programare de nivel înalt, publicat în 1979, sub conducerea lui J.D. Ichbiah, conceput pentru tratarea sistemelor complexe și aplicațiilor în timp real.

ADACTILÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *daktylos* „deget") s.f. (MED.) Absența congenitală a degetelor.

ADÁGIO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) **1.** Adv. Rar, lent. **2.** S.n. (Parte dintr-o) lucrare care se cântă într-o mișcare lentă. ✦ Prima parte, lentă, din *pas-de-deux,* în baletul clasic.

ADA-KALEH, fostă ins. situată în albia Dunării, la 1 km aval de Orșova. Din 1970 acoperită de apele lacului de acumulare de la Porțile de Fier I. Punct strategic fortificat încă în timpul lui Iancu de Hunedoara; la 1717 Eugeniu de Savoia a construit aici o puternică cetate stelată. Spre sfârșitul sec. 18, a fost amenajată pentru locuire civilă de către populația turcă. Monumentele mai importante (geamia, bazarele, Cetatea ș.a.) au fost transferate pe ostrovul Șimian din fața municipiului Drobeta-Turnu Severin.

ADAM (în „Vechiul Testament"), primul om, creat de Dumnezeu din lut, după chipul și asemănarea Lui, în a șasea zi a Creației. Tatăl lui Cain, Abel și Set. Perechea lui este Eva.

ADAM, Adolphe Charles (1803-1856), compozitor francez. Scriitură clară, simplă. Compozitor prolific: („De-aș fi rege"), balete („Giselle", „Corsarul").

ADAM, Ioan (1875–1911, n. Vaslui), scriitor român. Proză sămănătoristă, idealizând satul („Flori de câmp", „Sibaris"). Un memorial („Constanța pitorească").

ADAM, Robert (1728–1792), arhitect și decorator englez. Împreună cu fratele său **James** (1730–1794), a creat un stil nou, care-i poartă numele, îmbinare a clasicismului cu tradiția engleză („Fitzroy Square" la Londra).

ADAMCLISI, com. în jud. Constanța; 2 290 loc. (2008). Expl. de diatomită, bentonită, calcare și argile. În apropiere se află ruinele monumentului triumfal „Tropaeum Traiani" ridicat în 108–109 d.Hr. în timpul împăratului Traian (98–117 d.Hr.), în cinstea victoriilor asupra dacilor și a populațiilor barbare aliate cu aceștia (102 d.Hr.), și vestigiile așezării civile romane, întemeiate de același împărat. Restaurat în 1977.

ADAM DE LA HALLE (sau *Adam le Bossu*) (c. 1240–c. 1287), trubadur francez. A compus motete, rondouri polifonice, „le Jeu de Robin et Marion", „le Jeu de la feuilée", inventând practic teatrul liric profan.

ADAMESCU, Gheorghe (1869–1942, n. București), istoric literar și bibliograf român. M. coresp. al Acad. (1921). Ediții din clasicii români, o istorie a literaturii române, importante lucrări bibliografice („Contribuțiune la bibliografia românească").

ADAMEȘTEANU 1. Ion A. (1911–1976, n. Toporu, jud. Teleorman), medic veterinar român. Unul dintre creatorii școlii românești de patologie medicală veterinară. A descris pentru prima oară o serie de zoonoze. **2. Dinu A.** (1913–2004, n. Toporu, jud. Teleorman), arheolog italian de origine română. Frate cu A. **(1).** Studii privind colonizarea greacă din S Italiei și Sicilia, pe baza cercetărilor arheologice de la Gela, Metapont, Heracleea și a utilizării aerofotoarheologiei („Civilizații antice în Italia meridională"). M. de onoare al Acad. Române (1992). **3. Gabriela A.** (n. 1942, Pitești), scriitoare română. Nepoata lui **A. (1 și 2).** Romane („Drumul egal al fiecărei zile", „Dimineața pierdută") și povestiri („Dăruiește-ți o zi de vacanță") de observație socio-psihologică.

ADAMÍȚI s.m. pl. Adepții unei erezii din sec. 2. Respingeau căsătoria pentru a nu propaga în lume păcatul originar și umblau goi, pentru a fi cât mai aproape de biblicul Adam.

Addis Abeba
Sediul Organizației Unității Africane

ADAMOV, Arthur (1908–1970), dramaturg francez de origine rusă. Reprezentant al teatrului absurdului („Profesorul Taranne") și al teatrului politic („Paolo Paoli").

ADAMOVICI, Gherasim (c. 1733–1796), episcop ortodox al Transilvaniei (1789–1796). În 1791–1792 a susținut lupta politică a românilor, semnând și sprijinind al doilea *Supplex Libellus Valachorum*.

ADAMS, Bryan (n. 1959), cântăreț canadian de rock. Chitarist virtuoz, voce aspră. Abordează un rock FM viril și energic. Numeroase hituri. Muzică de film. Discografie selectivă: „Into the Fire", „On a Day Like Today".

ADAMS 1. John A. (1735–1826), om politic american. Președinte al S.U.A. (1797–1801); lider federalist. **2. John Quincy A.** (1767–1848), om politic american. Fiul lui **A. (1).** Președinte al S.U.A. (1825–1829). Ca secretar de stat (1817–1825), a fost unul dintre autorii doctrinei *Monroe*.

ADAMS, John Couch (1819–1892), astronom englez. A descoperit prin calcul, independent de Le Verrier, planeta Neptun (1845).

ADAMS, Samuel (1722–1803), om politic și publicist american. Unul dintre conducătorii luptei de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord (1775–1783).

ADAMS, Walter Sydney (1876–1956), astronom american. Cercetări de spectroscopie stelară și solară.

ADANA, oraș în SE Turciei asiatice; 1,13 mil. loc. (2000). Monumente: pod de piatră (sec. 2), moschee (sec. 16).

ADÁOS s.n. **1.** Ceea ce se adaugă la ceva; supliment, completare. **2.** Material adăugat la elaborarea unor produse pentru a influența procesul tehnologic sau pentru a le modifica unele proprietăți. **3.** *A. de prelucrare* = surplus necesar de material, care se înlătură în cursul prelucrării unui obiect. **4.** (EC.) *A. comercial* = diferența între prețul de vânzare cu amănuntul și prețul de livrare. Are rolul de a acoperi cheltuielile de circulație și de a asigura un profit comerciantului.

ADAPTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. **1.** (BIOL.) A (se) transforma prin adaptare **(1).** ✦ Tranz. A opera o anumită transformare. **2.** A (se) obișnui, a (se) acomoda.

ADAPTÁRE s.f. **1.** (BIOL.) Capacitate a organismelor vii de a se modifica în raport cu condițiile din mediul înconjurător. **2.** (TELEC.) Alegere a parametrilor elementelor componente ale unei instalații electrice sau de telecomunicații, astfel încât puterea transmisă să fie maximă, evitându-se pierderile de putere prin reflectarea undelor. **3.** (LIT.) Prelucrare după un autor străin; localizare. **4.** (TEATRU) *A. scenică* = transcriere a unei opere literare, care nu aparține genului dramatic, pentru a fi reprezentată într-un spectacol teatral; dramatizare. **5.** *A. radiofonică* = prezentare la radio a unui text literar sau dramatic; dramatizare. **6.** *A. cinematografică* = transpunere pe ecran a unei opere (literare, muzicale) care nu aparține genului cinematografic propriu-zis; ecranizare.

ADAPTÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv intermediar de conexiune directă între două (sau mai multe) sisteme (subsisteme) cu caracteristici diferite.

ADĂMUȘ, com. în jud. Mureș, pe Târnava Mică; 6 019 loc. (2008).

ADĂPÁ (lat. *adaquare*) vb. I tranz. A da apă de băut unui animal.

ADĂPÓST (lat. *addepositum*) s.n. **1.** Construcție pentru protecția oamenilor sau a animalelor; *p. ext.* orice loc unde se adăpostește cineva. **2.** (MILIT.) Construcție specială pentru protecția împotriva acțiunii mijloacelor de nimicire ale inamicului (ex. **a.** antiaerian).

ADĂPOSTÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) pune, a (se) ține la adăpost. ✦ A se ascunde într-un loc ferit, a se refugia.

ADĂȘENI, com. în jud. Botoșani, pe dr. râului Volovăț, în C. Jijiei Superioare, în apropierea Prutului; 1 553 loc. (2008).

ADĂUGĂ (lat. *adaugere*) vb. I **1.** Tranz. A mai pune peste..., a da în plus. ✦ A completa (în scris sau verbal). **2.** Refl. și tranz. A (se) alătura, a (se) atașa.

ADÂNC, -Ă (lat. *aduncus*) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre ape, cavități etc.) Al cărui fund este departe de suprafață; afund **(1). 2.** (Și adv.) Întins până departe (înăuntru sau în linie orizontală); vast. 3. (Despre saluturi, plecăciuni etc.; și adv.) Cu înclinare profundă a corpului. **4.** (Despre voce, ton; și adv.) Grav, jos. **II.** Adj. **1.** (Și adv.) Temeinic, profund. **2.** Desăvârșit, total. *Liniște a.* **III.** S.n. **1.** Parte adâncă **(I)**; adâncime, fund. ✦ Abis, prăpastie. **2.** (La pl.) Spațiu întins, nemărginire; *p. ext.* depărtare.

ADÂNCATA 1. Comună în jud. Ialomița, pe valea Prahovei; 2 826 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Suceava, pe valea Siretului; 4 218 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17).

ADÂNCÍ vb. IV **1.** Tranz. A face, a săpa (mai) adânc. **2.** A pătrunde mai adânc spre interior. ✦ Tranz. și refl. Fig. A fi preocupat de..., a (se) cufunda în... 3. Tranz. Fig. A pătrunde cu mintea, a cerceta în mod serios. **4.** Refl. Fig. A se intensifica.

ADÂNCÍME s.f. **1.** Însușirea de a fi adânc **(I. 1.)**; *concr.* parte adâncită, scobită. ✦ Distanța de la suprafața unei adâncituri până la fundul ei. **2.** (Mai ales la pl.) Depărtare; *p. ext.* loc ascuns. 3. Fig. Profunzime, intensitate.

ADÂNCITÓR s.n. Sculă așchietoare pentru prelucrarea suprafețelor conice, cilindrice, profilate ale găurilor.

ADDA, râu în Italia, afl. stg. al Padului, lângă Cremona; 313 km. Izv. din E Alpilor Retici și străbate L. Como.

ADDAMS, Jane (1860–1935), publicistă americană. Luptătoare pentru instituirea unui sistem de asistență socială eficientă în S.U.A. Premiul Nobel pentru pace (1931), împreună cu N.M. Butler.

ADDÉNDA (cuv. lat.) subst. Adaos la sfârșitul unei lucrări. V. și *anexă, apendice, supliment*.

ADDIS ABEBA (ADDIS-ABABA), cap. Ethiopiei, situată la 2 640 m alt. în pod. Abisiniei; 2,1 mil. loc. (1994, cu suburbiile). Universitate. Fundată de Menelik I

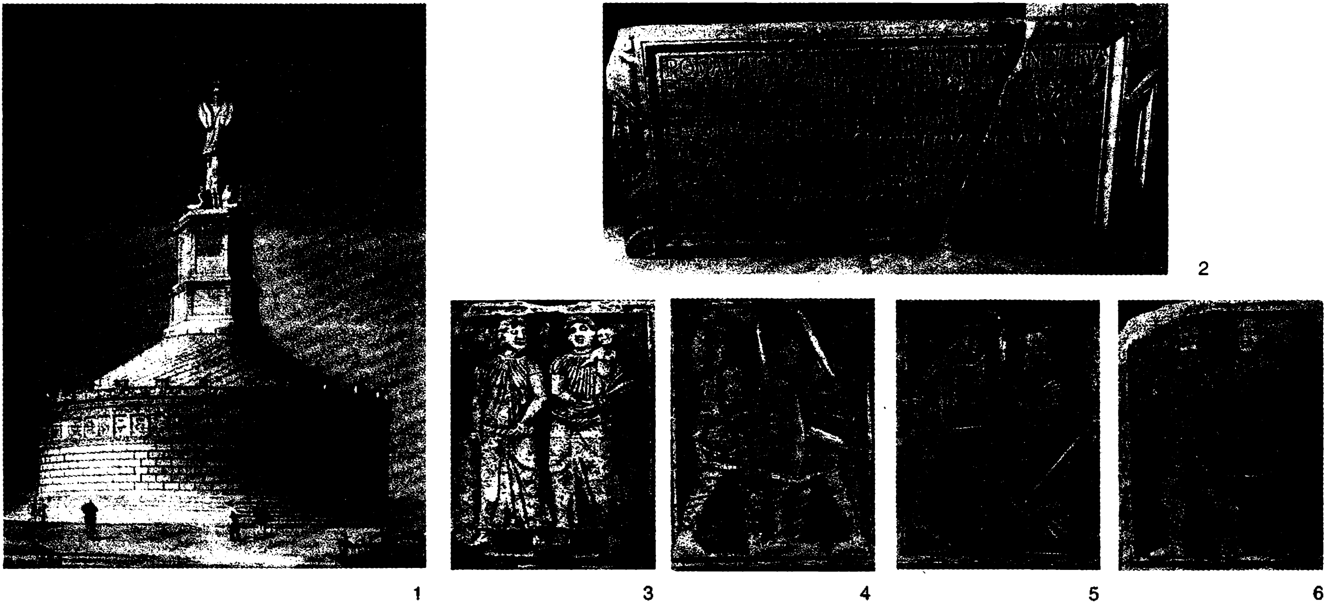

Monumentul de la Adamclisi
1. Monumentul „Tropaeum Traiani" – Vedere generală (reconstituire) 2. Inscripție datând din anul 316 d.Hr. cu prilejul refacerii așezării sub Constantin cel Mare 3. Metopa 49: femei dace 4. Metopa 34: roman în luptă cu trei daci 5. Metopa 17: legionar roman în luptă cu doi daci 6. Metopa 47: roman ținând în lanț un prizonier dac.

în 1887, a devenit cap. țării (1896). Prin Tratatul de pace de la A.A. (1896), Italia a recunoscut independența Ethiopiei. Sediul Organizației Unității Africane (din 1963).

ADDISON, Joseph (1672-1719), scriitor și publicist englez. A perfecționat eseul literar.

ADDISON, Thomas (1793-1860), medic englez. A descris insuficiența cronică a glandei corticosuprarenale, boală care-i poartă numele.

ADDUCTÓR (< fr., lat.) adj. (ANAT.) *Mușchi* ~ = mușchi care apropie un membru sau un segment de membru de axul median al corpului.

ADECVÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. Potrivit, corespunzător.

ADELAIDE, oraș în Australia, centrul ad-tiv al statului Australia de Sud, port la Oc. Indian; 1,01 mil. loc. (2001). Ind. alim., textilă, chimică și prelucr. petrolului, constr. de mașini. Șantiere navale. Siderurgie. Universitate (1874). Fundat în 1836.

ADÉLIE, Țara ~ (TERRE ADÉLIE), porțiune a coastei antarctice, cuprinsă între 136°20′ și 142°10′ long. E; c. 900 mii km^2. Descoperită în 1840 de Dumont d'Urville. Baze științifice franceze. Sub suveranitatea Franței din 1938.

ADELUNG, Johann Cristoph (1732-1806), filolog german. A inițiat un catalog al tuturor limbilor de pe glob („Mithridates sau lingvistică generală").

ADEN (ADAN) 1. Golf al Oc. Indian, între coasta meridională a Arabiei și pen. Somalia. Ad. max.: 3 681 m. Comunică cu Marea Roșie prin str. Bab el-Mandeb. Navigație intensă. **2.** Oraș și port la golful **A.** în Yemen; 519,8 mii loc. (2001). Rafinării de petrol. Șantiere navale. Port comercial pe ruta M. Roșie-G. Persic în timpul stăpânirii romane și, mai târziu, al celei arabe. Cucerit de otomani (1538), apoi de britanici, care l-au alipit coloniei lor India (1839-1937). Din 1937, colonie a Coroanei. Între 1963 și 1967 orașul și terit. înconjurător au făcut parte din Federația Arabiei de Sud. Între 1967 și 1990, cap. R.P.D. Yemen.

ADENAUER, Konrad (1876-1967), om politic german. Creștin-democrat; cancelar federal (1949-1963) și ministru al Afacerilor Externe (1951-1955) al R.F.G. A condus opera de reconstrucție și integrare a Germaniei Federale în sistemul de alianțe ce o legau de Europa Occidentală.

ADENÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță din clasa purinelor care intră ca bază azotată în compoziția acizilor adenozinfosforici și a acizilor nucleici.

ADENÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *aden* „glandă") s.f. Inflamație acută sau cronică a ganglionilor limfatici.

ADENOCARCINÓM (< fr. {i}; {s} gr. *aden* „glandă" + *karkinos* „tumoră") s.n. Tumoră malignă cu punct de plecare în epiteliul glandular (ficat, glandă mamară, stomac etc.).

ADENOFIBRÓM (< fr. {i}) s.n. Tumoră glandulară benignă (ex. a. mamar) caracterizată prin abundența țesutului conjunctiv fibros; fibroadenom.

ADENOHIPOFÍZĂ s.f. (ANAT.) Lobul anterior al hipofizei care produce hormonul somatotrop, hormonii glandulari tropi (stimuline) și prolactina.

ADENOIDÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *adenoides* „glandular") s.f. Inflamație a vegetațiilor din regiunea nazofaringiană, frecventă mai ales la copii; impr. polipi.

ADENÓM (< fr. {i}) s.n. Tumoră glandulară benignă, constituită din celule epiteliale (ex. **a.** hipofizar, **a.** mamar). ✧ *A. toxic* = formă de hipertiroidie, asemănătoare cu boala lui Basedow.

ADENOPATÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aden* „glandă" + *pathos* „suferință") s.f. Afecțiune de natură tumorală sau inflamatorie a ganglionilor limfatici.

ADENOVIRÓZE (< fr.) s.f. Grup de boli infecțioase cu evoluție benignă, produse de adenovirusuri, afectând aparatul respirator, conjunctiva, ganglionii mezenterici.

ADENOVÍRUS (< fr.) s.n. Virus cu genom ADN.

ADENOZINTRIFOSFÁT v. **ATP** .

ADÉPT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) ce împărtășește convingerile cuiva; partizan al unei doctrine etc.

ADER, Clément (1841-1925), inginer francez. Precursor al aviației și constructor al avionului „Éole". Invenții cu caracter de perfecționare în telefonie (1878) și electrotehnică.

ADERÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** A se alătura unei mișcări, unei ideologii etc. **2.** A se ține strâns lipit de ceva. **3.** (DR.; despre un stat) A deveni parte la un tratat.

ADERCA, Felix (1891-1962, n. Puiești, jud. Vaslui), scriitor și publicist român. Promotor al modernismului („Fals tratat de estetică"); romane satirice și de anticipație. Interviuri („Mărturia unei generații").

ADERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care aderă la o mișcare, la o teorie, la un partid etc. **2.** Adj. Care este, care se ține strâns lipit de ceva.

ADERÉNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** (MED.) Țesut fibros dezvoltat în cavitățile căptușite cu seroasă în urma unei infecții sau a unei intervenții chirurgicale, unind între ele organe care în mod normal sunt separate; bridă **(2).** Poate fi și congenitală. **2.** (TRANSP.) Fenomen complex la suprafața de contact între roata motoare a unui vehicul și calea de rulare, pe baza căruia se produc rostogolirea roții și deplasarea vehiculului. **3.** (METAL.) Prindere, pe suprafața pieselor turnate, a unor cruste de amestec de formare concreționat, care provoacă defecte ce duc la rebutarea piesei. **4.** (CONSTR.) Fenomen de legătură între beton și oțel în construcțiile de beton armat. 5. (MAT.) *Aderența unei mulțimi A într-un spațiu topologic* = mulțimea punctelor cu proprietatea că orice vecinătate conține cel puțin un punct din *A*. Se mai numește *închiderea mulțimii A* și se notează A.

ADEVĂR (lat. *ad* + *de* + *verum*) s.n. **1.** Conformitate cu faptele, concordanță cu realitatea; ceea ce corespunde realității, ceea ce există sau s-a întâmplat în realitate; exactitate, corectitudine. ✦ (FILOZ.) Conform teoriei **a.**-*corespondență* (Aristotel, scolasticii medievali), corespondența între ceea ce susține un enunț și ceea ce se întâmplă în realitate. (REL.) Conștiința absolută a autenticității și valabilității conținutului credinței; realitatea spirituală ca subiect al revelației și obiect al credinței. 2. Justețe, exactitate. **3.** *A. artistic* = finalitate a cunoașterii prin mijloacele specifice artei.

ADEVĂRÁT, -Ă (< *adevăra*, înv., „a confirma") adj. **1.** (Și adv.) Conform cu realitatea sau cu un tip ideal ori o normă; care nu implică nici o contradicție. **2.** De care nu se poate îndoi nimeni; real. ✦ Autentic, veritabil. **3.** (Și adv.) Drept, corect.

ADEVĂRUL 1. Gazetă de opinii democratice cu foileton literar. Apare la Iași, săptămânal, în 1871 și 1872 și la București, cotidian, cu întreruperi, între 1888 și 1951. Fondator: Al. V. Beldiman; directori: C. Mille, M. Sadoveanu. 2. Cotidian independent. Apare la București, din 1989. Director D. Tinu (1989-2003).

ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC, supliment săptămânal al ziarului „Adevărul", apărut la București, între 1920 și 1939. **2.** Supliment săptămânal al ziarului „Adevărul" (2).

ADEVERÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) dovedi adevărul unui fapt sau al unei afirmații. ✦ A (se) confirma.

ADEVERÍNȚĂ s.f. Înscris prin care se atestă un drept sau un fapt.

ADEZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Alăturare, consimțire; exprimare scrisă a aderării la ceva. ✧ *Contract de a.* = contract prin care o parte impune celeilalte condițiile voite de ea. **2.** (FIZ.) Atracție care se exercită între două corpuri aflate în contact foarte strâns, datorită forțelor intermoleculare. 3. (MED.) Fenomen de fixare a două corpuri la contactul suprafețelor lor (ex. **a.** plachetară). **4.** Tulburare psihică manifestată prin lipsa de mobilitate a proceselor psihice, cu fixare la o idee sau la un sentiment.

ADEZÍV, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. **1.** Adj. (Despre materiale) Care aderă, care se lipește strâns de ceva. 2. S.m. Produs chimic care permite lipirea a două suprafețe din același material sau din materiale diferite.

ADEZIVITÁTE (< fr.; *adeziv*) s.f. Însușirea de a fi adeziv. ✦ (FIZ.) Forța de adeziune pe unitatea de arie a suprafeței de contact.

AD-HOC (loc. lat. „pentru aceasta") adv. Anume pentru acest scop, de circumstanță. ✧ (Adjectival) *Adunare ad-hoc.*

ADIĂ (lat. **adiliare*) vb. I intranz. (Despre vânt) A sufla ușor; (despre un miros) a se răspândi câte puțin.

ADIABÁTĂ (< fr. {i}) s.f. Curbă care reprezintă grafic o transformare adiabatică.

ADIABÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *adiabatos* „de nestrăbătut") adj. (Despre fenomene fizico-chimice) Produs în interiorul unui sistem închis, fără a ceda sau a primi căldură din exterior.

ADIABENE, reg. istorică antică în N Mesopotamiei, în partea de NE a fostului stat asirian. Principat vasal Regatului Seleucizilor (sec. 3-2 î.Hr.), apoi al Regatului Parților (sec. 2 î.Hr.-sec. 3 d.Hr.). Dispare ca entitate politică după constituirea Imp. Sasanid (sec. 3).

ADIACÉNT, -Ă (< it., lat.) adj. Alăturat, contiguu. ✧ *Unghiuri a.* = (două) unghiuri situate în același plan, care au același vârf, o latură comună și interioarele disjuncte.

ADIAFORÍSM (< gr.) Opinie teologică apărută, în Germania, după Reformă, legată de caracterul „indiferent" al unor practici morale și religioase.

ADIGE, râu în NE Italiei; 410 km. Izv. din Alpii Retici, trece prin Verona și se varsă în M. Adriatică la S de Chioggia.

ADIGRANTH (sanscr. „Cartea întâi"), cartea sacră a *sikhilor.*

ADINAMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *dynamis* „forță") s.f. Scădere accentuată a forței fizice; apare în febra tifoidă, în hepatita epidemică etc.

AD-ÍNTERIM (loc. lat.) adj. invar. Provizoriu, care ține locul titularului (ex. ministru **a.**).

ADÍPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid dicarboxilic aciclic saturat; materie primă pentru fabricarea unor fibre poliamidice.

ADIPÓS, -OÁSĂ (< fr. {i}; {s} lat. *adip-* „grăsime") adj. Care are caracteristicile grăsimii; gras. ✧ *Țesut a.* = țesut conjunctiv format din celule cu conținut ridicat de grăsime.

ADIPOZITÁTE (< fr. {i}) s.f. Depunere de grăsime în țesutul celular subcutanat.

A.D.I.R.I. v. **Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale.**

ADIRONDACK, grup muntos în NE S.U.A. (New York), constituind sectorul nordic al m-ților Apalași. Alt. max.: 1 629 m (Mount Marcy). Rezervație forestieră și parc natural.

ADITÍV, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. **1.** Adj. (MAT.) Referitor la operația de adunare; care comută cu operația de adunare. ✧ *Operație a.* = operație care se notează cu semnul plus. *Grup a.* = grup față de o operație aditivă. **2.** Adj. (FIZ.; despre o proprietate, un efect) Care este exprimat printr-o mărime fizică ale cărei valori se însumează algebric în cazul suprapunerii mai multor sisteme sau fenomene de aceeași natură. **3.** S.n. Substanță adăugată în proporții foarte mici unui produs pentru ameliorarea proprietăților sau obținerea unor noi calități. ✧ *A. alimentar* = **a.** adăugat alimentelor pentru a le reduce perisabilitatea, a le ameliora aspectul, a le accentua gustul (coloranți, îndulcitori, antioxidanți, emulsificatori etc.). Se notează de obicei cu **E** urmat de un număr, care indică substanța utilizată. *A. depresant* = anticongelant.

ADITIVITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a unei mărimi, a unei constante, funcții etc., de a fi aditivă.

ADÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (CHIM.) Adăugare. ✧ *Reacție de a.* = reacție chimică prin care se introduc atomi sau molecule într-o moleculă cu caracter nesaturat. **2.** (FIZIOL.). *A. latentă* = apariție a unei reacții fiziologice într-un organism în urma mai multor excitații succesive; sumație.

ADIȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Adăugat ca supliment.

ADÎGHEI, rep. autonomă în Federația Rusă; 7,6 mii km^2; 447 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Maikop.*

Alfred Adler

ADJANI, Isabelle (n. 1955), actriță franceză de teatru și film. Personaje pasionale, cu o viață tumultuoasă („Istoria Adelei H.", „Camille Claudel", „Regina Margot").

ADJARIA, rep. autonomă în Georgia, la țărmul Mării Negre; 2,9 mii km^2; 392 mii loc. (1995). Cap.: *Batumi.*

ADJECTÍV (< fr., lat.) s.n. Parte de vorbire flexibilă care însoțește un substantiv, acordându-se cu acesta în gen, număr și caz. Pot fi: calificative, relaționale și determinative.

ADJECTIVÁL, -Ă adj. Care este exprimat printr-un adjectiv. *Atribut a.* ✧ *Articol a.* = articol hotărât care însoțește un adjectiv legat de un substantiv articulat sau de un nume de persoană (ex. cel, cea). ✦ Care are rol de adjectiv. *Locuțiune a.*

ADJUD, municipiu în jud. Vrancea, la confl. Trotușului cu Siretul; 18 529 loc. (2008). Nod feroviar și rutier. Ind. alim., de prelucr. lemnului și constr. de mașini. Celuloză și hârtie. Țesături. Menționat documentar (1433, A. vechi), ca punct de vamă, iar din 1460 cu actuala denumire. Oraș din 1948.

ADJUDECÁ (< lat.) vb. I tranz. (DR.) A atribui prin hotărâre judecătorească un bun scos la licitație publică persoanei care oferă prețul cel mai mare. ✧ (SPORT) *A-și adjudeca victoria* = a învinge într-o competiție.

ADJÚNCT, -Ă (< lat.) s.m. și f., adj. (Persoană) care este imediat subordonată conducătorului unei instituții, departament etc.

ADJUTÁNT (după fr.) s.m. Ofițer care îndeplinește pe lângă un comandant funcția de secretar. ✦ Cel mai mare grad de subofițer; persoană având acest grad.

ADJUVÁNT (< fr.) adj., s.n. (Substanță) care activează acțiunea unui medicament.

ADLER, Alfred (1870–1937), psiholog și neuropsihiatru austriac. Inițiatorul „psihologiei individuale" („Despre temperamentul nervos").

ADLER, Guido (1855-1941), muzicolog austriac. Fondatorul Institutului de Muzicologie din Viena și al Societății Internaționale de Muzicologie. Specializat în istoria muzicii și stilistică. („Stilul în muzică".)

ADLER, Ladislau (n. 1913, Arad), arhitect român. Lucrări de orientare funcționalistă, specializat în construcții industriale.

ADLER 1. Viktor A. (1852–1918), om politic austriac. Social-democrat. Lider al Internaționalei a II-a. Ministru de Externe (nov. 1918). **2. Friedrich A.** (1879–1960), om politic austriac. Fiul lui **A. (1).** Unul dintre conducătorii social-democrației austriece, teoretician al austromarxismului.

AD LÍBITUM (loc. lat.) adv. După voie.

AD LÍTTERAM (loc. lat.) adv. Cuvânt cu cuvânt, literă cu literă; întocmai, literal, textual.

ADMINISTRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A conduce, a gospodări o întreprindere, o instituție, un patrimoniu etc. **2.** A da unui bolnav un medicament. **3.** (DR.) *A a. o probă* = a folosi un mijloc de probă într-un proces.

ADMINISTRATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține administrației de stat sau emană de la un organ al acesteia. ✧ Loc. *Pe cale a.* = prin organele administrației de stat.

ADMINISTRÁTOR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. (DR.) Persoană care administrează un bun sau un patrimoniu. ✦ Persoană care conduce un serviciu în administrația de stat.

ADMINISTRÁȚIE (< fr., it., rus.) s.f. **1.** Acțiunea de a administra **(1)**. **2.** Totalitatea organelor prin care se desfășoară această acțiune. ✦ *A. locală* = consiliul municipal, orășenesc sau comunal, împreună cu primarul și (sau) prefectul. *A. de stat* = totalitatea instituțiilor care asigură funcționarea statului. *A. militară* = parte a armatei care se ocupă cu organizarea forțelor armate; conducere politică-administrativă a unui stat, regiuni etc. ocupate, exercitată de militarii ocupanți. **3.** Sediul unui serviciu public (**a.** financiară, **a.** vămilor etc.).

ADMIRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Sentiment de apreciere deosebită, de respect față de o persoană sau de un lucru (cu calități deosebite).

ADMÍSIE (ADMISIÚNE) (< fr. {i}) s.f. **1.** Intrare dirijată, forțată, a agentului motor într-o mașină de forță. **2.** Fază a ciclului de funcționare a unei mașini termice, în care amestecul de carburant intră în cilindru.

ADMITÁNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Mărime caracteristică a unui circuit de curent electric alternativ, egală cu inversul *impedanței*. Unitatea de măsură a a. este Siemens (simbol: Si).

ADMÍTE (< lat.) vb. III tranz. **1.** A fi de acord cu ceva. **2.** A permite. **3.** A recunoaște ca adevărat, ca bun. **4.** A da curs favorabil unei cereri.

ADMÍTERE s.f. Acțiunea de a admite. ✧ *Examen de a.* = examen de intrare într-o instituție de învățământ.

ADMONESTÁRE (< fr.) s.f. Acțiunea de a mustra aspru; *concr.* adresă oficială care conține o mustrare adresată cuiva (pentru o abatere etc.).

ADN (DNA) subst. Denumire prescurtată a acidului *deoxiribonucleic.*

ADNOTÁ (< lat.) vb. I tranz. A face însemnări pe marginea unui text.

ADNOTÁRE (ADNOTÁȚIE) s.f. Acțiunea de a adnota; *concr.* notă explicativă pe marginea unui text.

ADOLESCÉNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană ajunsă la vârsta adolescenței.

ADOLESCÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Stadiu de dezvoltare umană, între c. 12 și 18(20) ani (cu mari variații individuale), caracterizat prin transformări corporale și psihologice cu rol în precizarea și conștientizarea identității sexuale, personale și sociale.

ADONAI (ebr. „Stăpânul meu") Unul din numele lui Dumnezeu în „Vechiul Testament".

ADÓNIC (< fr. {i}) adj. *Vers* ~ = vers antic format dintr-un dactil și un spondeu sau un troheu.

ADONIS 1. Zeu fenician al vegetației, al cărui cult a fost introdus în lumea greco-romană. Mitul morții și al renașterii sale este simbolul vegetației care moare și reînvie în fiecare an. Iubit de Afrodita. **2.** Mic asteroid (diametru sub 2 km) care se poate apropia destul de mult de Pământ (până la câteva milioane de kilometri); descoperit (1936) de astronomul belgian E. Delporte.

ADOPTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A înfia. 2. A-și însuși o atitudine, o comportare; a accepta o părere, o metodă.

ADOPTÁRE s.f. Acțiunea de a adopta. ✧ (DR.) *A. legilor* = votare (precedată de dezbateri) a proiectelor de legi de către organele legislative.

ADOPTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) **1.** (Despre un copil) Înfiat. **2.** (Despre o persoană) Care a adoptat **(1)** pe cineva.

ADÓPȚIE (ADOPȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. (DR.) Înfiere.

ADORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A iubi cu pasiune; *p. ext.* a slăvi, a venera.

ADORÁRE s.f. Slăvire (a unei divinități); venerare.

ADORÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Adorare.

ADORMÍ (lat. *addormire*) vb. IV **1.** Intranz. A trece de la starea de veghe la starea de somn. ✦ Tranz. A face (pe cineva) să doarmă **(1)**. **2.** Intranz. Fig. (În limbaj bisericesc) A muri. **3.** Tranz. Fig. A alina, a potoli.

ADORMIREA MAICII DOMNULUI, sărbătoare creștină care celebrează trecerea Fecioarei Maria de la viața pământească la cea veșnică (15 aug.).

ADORMÍT, -Ă adj. **1.** Care doarme. ✦ Căruia îi este somn; somnoros. ✦ Fig. Lipsit de vioiciune. **2.** Fig. (În limbaj bisericesc; adesea subst.) Mort.

ADORNO, Theodor Wiesengrund (1903–1969), filozof, muzicolog și critic german. Creatorul unei noi critici muzicale, rezervând un spațiu amplu sociologiei. Deschide noi perspective gândirii muzicale. Scrieri principale: „Filosofia muzicii noi", „Introducere în muzico-sociologie".

ADOSÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un element de construcție) Lipit de un perete (ex. coloană **a.**). **2.** (Despre o construcție mică) Lipită de un edificiu.

ADOUR, fl. în SV Franței; 335 km. Izv. din N m-ților Pirinei și se varsă în G. Biscaya, lângă Biarritz.

ADRENALÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *ad.* „lângă" + *renalis* „de rinichi") s.f. Hormon produs de glanda medulosuprarenală, mediator chimic al transmiterii nervoase simpatice, cu proprietăți vasoconstrictoare, hiperglicemiante și stimulatoare ale mușchiului cardiac. Sin. *epinefrină.*

ADRENÉRGIC, -Ă (< fr. {s} fr. *adrénaline* + gr. *ergazomai* „a produce") adj. Care provoacă eliberare de adrenalină, care are o acțiune similară sau sinergică cu adrenalina.

ADRENOCRÓM (< fr. {i}; {s} fr. *adrénaline* + gr. *khroma* „culoare") s.m. Produs de oxidare a adrenalinei, cu acțiune hemostatică și tonifiantă asupra pereților vaselor sangvine.

ADRESÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) îndrepta (cu) vorba către cineva (pentru a-l întreba ceva). ✦ Tranz. A exprima față de cineva o mulțumire, felicitări etc. 2. Tranz. A trimite (către o persoană sau o instituție) o invitație, o cerere etc., scrisă sau verbală. ✦ Tranz. A scrie adresa (pe o scrisoare).

ADRESÁNT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană căreia îi este adresată o scrisoare, un colet etc.; destinatar.

ADRÉSĂ (< fr.) s.f. **1.** Indicație pe scrisori, colet etc. care conține numele și domiciliul emitentului și destinatarului. ✦ Date care indică domiciliul unei persoane. **2.** Comunicare oficială făcută în scris de o instituție. 3. (INFORM.) Număr asociat zonelor de memorie internă sau zonelor de pe un suport de informație extern (disc, bandă etc.) pe baza căruia acestea pot fi localizate pentru prelucrarea informației stocate în ele.

ADRIAN (Publius Aelius Hadrianus), împărat roman (117–138 d.Hr.) din dinastia Antoninilor. Fiul adoptiv al lui Traian. A inițiat numeroase reforme administrative, iar pe plan militar a dus o politică defensivă. A codificat legislația romană.

ADRIAN, Edgar Douglas, Sir (1889–1977), fiziolog englez. Cercetări în domeniul sistemului nervos și al funcționării neuronilor. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1932), împreună cu Gh. Sherrington.

ADRIANOPOL, oraș în Turcia europeană, întemeiat de împăratul Adrian. În 378 d.Hr. vizigoții au nimicit aici armata romană, iar în 1205 țarul Ioniță Caloian a înfrânt oștile Imp. Latin. Cucerit de turci în 1362, a fost cap. Imp. Otoman între 1365 și 1453. Aici s-a încheiat Tratatul de Pace Ruso-Turc (1829), prin care s-a desființat monopolul turcesc asupra comerțului Țării Românești și Moldovei. Azi *Edirne.*

ADRIATICĂ, Marea ~, mare în bazinul Mediteranei, cuprinsă între Pen. Italică și Pen. Balcanică; comunică cu M. Ionică prin str. Otranto; 144 mii km^2. Ad. max.: 1 230 m. Pescuit. Pr. porturi: Triest, Veneția, Rijeka, Split, Durrës, Vlora.

ADSORBÁNT (< fr.) s.m. Corp pe suprafața căruia se fixează o substanță prin *adsorbție.*

Adrian (Publius Aelius Hadrianus)

ADSORBÍT (< fr.) s.m. Substanţă fixată prin adsorbţie pe suprafaţa unui corp.

ADSÓRBŢIE (< după fr. {i}) s.f. Fixare şi acumulare a moleculelor unui gaz sau ale unui lichid pe suprafaţa unui corp solid.

ADSTRÁT (< fr.) s.n. (LINGV.) Totalitatea elementelor străine care se adaugă unui idiom, imediat după constituirea acestuia.

ADÚCE (lat. *aducere*) vb. III. **1.** Tranz. A lua cu sine pe cineva sau ceva şi a veni într-un loc stabilit. **2.** Tranz. A da (unui lucru) o anumită înclinaţie sau direcţie. **3.** Tranz. A produce (rod, venit etc.); a pricinui. **4.** Tranz. A face să ajungă într-o anumită situaţie. **5.** Intranz. A semăna cu cineva sau ceva.

ADÚCT s.n. Amestec cristalin în care o substanţă este înglobată în reţeaua cristalină a altei substanţe (care prezintă goluri sub formă de canale).

ADÚCŢIE (ADUCŢIÚNE) (< fr., lat.) s.f. Construcţie hidrotehnică destinată conducerii fluidelor de la punctul de captare până la cel de folosire.

ADULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A linguşi.

ADULÁR (< n. pr. *Adula,* Alpii elveţieni) s.n. Feldspat potasic, caracteristic filoanelor alpine şi geodelor; transparent, incolor şi cu luciu sticlos.

ADULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Linguşire.

ADULMECÁ vb. I tranz. şi intranz. (Mai ales despre animale) A descoperi cu ajutorul mirosului prezenţa cuiva sau a ceva. ✦ Fig. (Despre oameni) A căuta să afle; a da de urmă. ✦ A presimţi.

ADÚLT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Organism) care a ajuns la maturitate, care şi-a terminat creşterea şi a ajuns în stadiul de a se reproduce; persoană care se află în perioada adultă. **2.** Adj. *Perioadă a.* = perioadă cuprinsă între adolescenţă şi senectute (18-60 ani).

ADULTÉR, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. (DR.) **1.** S.n. Încălcare a fidelităţii conjugale de către unul dintre soţi. **2.** Adj. (Despre un soţ) Care a încălcat fidelitatea conjugală.

ADULTERÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.: despre copii) Născut dintr-un adulter.

ADUMBRÍ (lat. *adumbrare*) vb. IV tranz. A face umbră; a umbri.

ADUNÁ (lat. *adunare*) vb. I tranz. şi refl. **1.** Tranz. A strânge la un loc; a ridica de pe jos. ✦ A concentra. **2.** Tranz. şi refl. A (se) îngrămădi, a (se) ghemui. **3.** Tranz. A culege. **4.** Tranz. A pune deoparte bani sau alte bunuri materiale. **5.** Tranz. (MAT.) A face o adunare **(2)**. **6.** Tranz. şi refl. A (se) strânge laolaltă.

ADUNÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a aduna şi rezultatul ei. **2.** (MAT.) Operaţie algebrică prin care se asociază oricărei perechi de elemente ale unei mulţimi un alt element al mulţimii (numit suma lor). **3.** Întrunire a mai multor persoane în scopul discutării unor probleme de interes general; grup format din aceste persoane. ✧ *A. constituantă* = **a.** alcătuită din reprezentanţi aleşi în vederea votării sau modificării unei constituţii. *A. legislativă* = organ reprezentativ al statului competent a se pronunţa prin vot asupra proiectelor de legi. *A. naţională* = **a)** organ suprem al puterii de stat în unele ţări; **b)** organ de stat cu funcţii legislative sau consultative. *A. generală* = **a.** cu participarea generală a membrilor în anumite organizaţii, societăţi etc. (EC.) *A. generală a acţionarilor unei societăţi* = organ de conducere al societăţii pe acţiuni şi în comandită pe acţiuni, în care acţionarii îşi pot exercita dreptul de vot. **4.** (Articulat, cu valoare de interjecţie) Semnal dat pentru strângerea într-o formaţie ordonată a unei trupe sau a unui grup organizat.

ADUNAREA CONSTITUANTĂ, adunare aleasă conform prevederilor Legii electorale din 1864, pentru a pune bazele regimului politic instaurat la 11 febr. 1866. După adoptarea Constituţiei, la 29 iun. 1866, şi-a încetat activitatea.

ADUNAREA DEPUTAŢILOR, Camera inferioară a Parlamentului român, creată prin Constituţia din 1866. Desfiinţată prin decret la 5 sept. 1940. Şi-a reluat activitatea în urma alegerilor din 20 mai 1990. V. şi *Parlament.*

ADUNAREA ELECTIVĂ A MOLDOVEI, organ al puterii legislative, constituit în urma alegerilor din dec. 1858, în conformitate cu dispoziţiile electorale ale Anexei la Convenţia de la Paris (7 aug. 1858). Şi-a deschis lucrările la 28 dec. 1858, iar în şedinţa din 5 ian. 1859 a ales cu unanimitate de voturi pe Al. I. Cuza ca domn al Moldovei. În dec. 1859 a fost dizolvată; în 1860, în urma unor alegeri, s-a constituit o nouă **A.**, care a fuzionat cu cea a Ţării Româneşti, formându-se *Adunarea Electivă a României.*

ADUNAREA ELECTIVĂ A ROMÂNIEI, organ al puterii legislative, constituit la 24 ian. 1862. A adoptat măsuri privind unificarea legislaţiilor Principatelor Unite. Dizolvată de Al. I. Cuza prin lovitura de stat de la 2/14 mai 1864. O nouă **A.** a fost aleasă în toamna anului 1864, dizolvată la 18 mai 1866 şi înlocuită cu *Adunarea Constituantă.*

ADUNAREA ELECTIVĂ A ŢĂRII ROMÂNEŞTI, organ al puterii legislative, constituit în urma alegerilor din ian. 1859, în conformitate cu dispoziţiile electorale ale Anexei Convenţiei de la Paris (7 aug. 1858). Şi-a deschis lucrările la 22 ian. 1859 şi a ales în unanimitate pe Al. I. Cuza domn al Moldovei şi domn al Ţării Româneşti (24 ian. 1859), înfăptuindu-se astfel Unirea Principatelor. Dizolvată în dec. 1859. În 1860 a fost constituită o nouă **A.**, dizolvată în 1861. În acelaşi an se formează o altă **A.**, care a fuzionat cu cea a Moldovei, formându-se *Adunarea Electivă a României.*

ADUNAREA NAŢIONALĂ CONSTITUANTĂ A BUCOVINEI, adunare întrunită la Cernăuţi, în ziua de 27 oct. 1918, care a hotărât unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă; a ales Consiliul Naţional în frunte cu Iancu Flondor, care a preluat conducerea Bucovinei până la înfăptuirea Unirii.

ADUNAREA NAŢIONALĂ DE LA ALBA IULIA, mare adunare populară convocată la Alba Iulia la 1 dec. 1918, din iniţiativa Consiliului Naţional Român Central, şi la care reprezentanţii populaţiei româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş au decis, în unanimitate, unirea cu România. Eşuând tratativele duse la Arad cu noul guvern ungar al contelui Károly Mihály, la 18 nov. 1918, în numele *Marelui Sfat al Naţiunii Române* a fost lansat un manifest *Către popoarele lumii,* prin care se făcea cunoscută hotărârea naţiunii române de „a-şi înfiinţa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber şi independent". În finalul manifestului se cere sprijinul întregului popor român „cu care una vom fi de aici înainte în veci". La Adunarea Naţională ţinută în ziua de 1 dec. 1918 în sala casinei din Alba Iulia participă 1 228 de delegaţi (deputaţi). În numele Comitetului de organizare s-a propus alegerea unui Birou al Adunării, format din: Gheorghe Pop de Băseşti, episcopii Ioan I. Pop şi Demetriu Radu - preşedinţi, Ştefan Cicio-Pop, Theodor Mihali, Ioan Flueraş - vicepreşedinţi, precum şi a unui secretariat, în componenţa a nouă personalităţi transilvănene. Gheorghe Pop de Băseşti, preşedintele Partidului Naţional Român, salutând pe cei prezenţi declară Adunarea Naţională de la Alba Iulia „constituită şi deschisă". Cuvântarea solemnă rostită de Vasile Goldiş face o schiţă de istorie românească şi se încheie cu un proiect de rezoluţie adoptat de Marea Adunare Naţională cu ovaţii prelungite, manifestându-se astfel nestrămutata hotărâre pentru înfăptuirea Marii Uniri. Pentru cârmuirea Transilvaniei până la întocmirea Constituantei, Adunarea Naţională hotărăşte alegerea unei adunări legislative numită *Marele Sfat Naţional* compus din 250 de membri, dintre care 200 să fie aleşi de **A.** imediat, iar restul de 50 să fie cooptaţi de către însuşi Marele Sfat Naţional. Acesta, la rândul său, numeşte guvernul provizoriu, *Consiliul Dirigent,* alcătuit din 15 membri, prezidat de Iuliu Maniu. După săvârşirea actului istoric, cei peste 100 000 de participanţi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia adunaţi pe Câmpul lui Horia aprobă hotărârea de unire necondiţionată şi pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. Două săptămâni mai târziu, actul Unirii a fost înmânat în cadru solemn regelui Ferdinand I, în ziua de 14 dec. 1918, de către o delegaţie a Marelui Sfat Naţional alcătuită din: V. Goldiş, Al. Vaida-Voevod şi episcopii Miron Cristea şi Iuliu Hossu.

ADUNAREA STĂRILOR, instituţie medievală de stat care cuprindea pe reprezentanţii tuturor claselor şi categoriilor sociale privilegiate. Comună tuturor statelor, avea atribuţii politice, juridice, militare, administrative şi fiscale. În izvoarele istorice apare cu numele de *Sfatul ţării, Adunarea obştească, Dieta ţării* ş.a.

ADUNAŢI, com. în jud. Prahova, situată în Subcarpaţi; 2 162 loc. (2008).

ADUNAŢII-COPĂCENI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeş; 6 595 loc. (2008). Legumicultură.

ADUNĂRI AD-HOC, organe cu caracter consultativ în Moldova şi în Ţara Românească, alcătuite din reprezentanţi aleşi ai tuturor claselor şi păturilor sociale convocate la Iaşi şi Bucureşti la 22 sept./4 oct., respectiv 30 sept./12 oct. 1857. Au hotărât: autonomia şi neutralitatea celor două Principate, unirea lor într-un singur stat cu numele de România, numirea ca domn a unui prinţ străin dintr-o familie domnitoare din Europa, guvern reprezentativ şi constituţional, garantarea colectivă a celor şapte puteri. Numite şi *Divanuri Ad-hoc.*

ADUNĂTÚRĂ s.f. **1.** Îngrămădire de obiecte disparate. **2.** Peior. Mulţime de oameni strânşi la întâmplare; gloată.

ADÚS, -Ă adj. Încovoiat, aplecat.

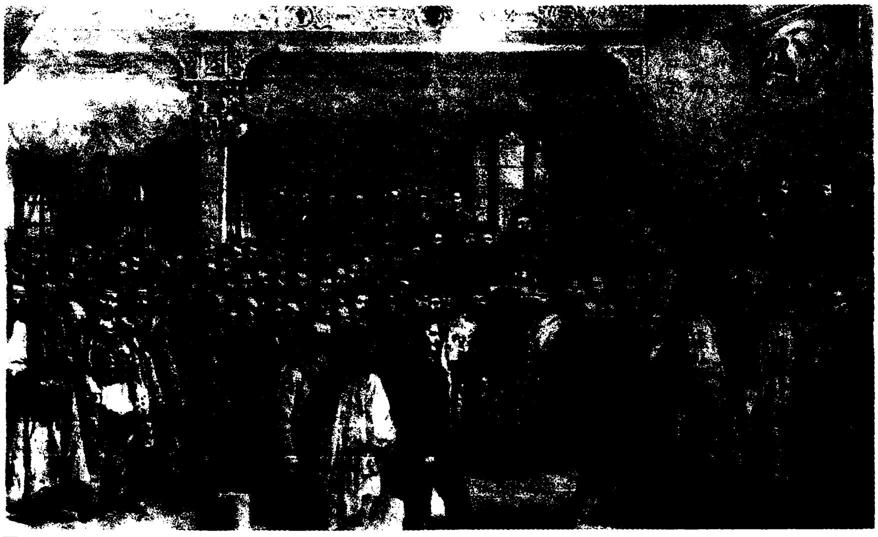

Şedinţa de deschidere a Adunării Ad-Hoc în Ţara Românească

ADUWA (ADOWA, ADUA), oraş în N Etiopiei; 26,8 mii loc. (1982). Aici, intervenţia militară italiană (1895–1896), a fost învinsă de Menelik II (1 mart. 1896).

AD VALÓREM (loc. lat.) adv. (De obicei despre calcularea taxelor vamale). După valoare, în funcţie de valoare.

ADVÉCŢIE (< fr.) s.f. Deplasare orizontală a aerului.

ADVÉNT (< lat. *adventus*, „venire") (În ritul romano-catolic) Timpul liturgic de pregătire a sărbătorii Naşterii Domnului (Crăciunul).

ADVENTÍCE (< fr., lat.) s.f. Foiţă externă care înveleşte arterele, venele şi vasele limfatice.

ADVENTÍSM (< engl. {i}; {s} lat. *adventus* „venire") s.n. Doctrina „Bisericii Adventiste de ziua a Şaptea", care predică „a doua venire", apropiată, a lui Hristos, cu care urmează să înceapă o „împărăţie de 1000 de ani". Adepţii **a.** sărbătoresc ca zi de odihnă sâmbăta. Întemeiat de W. Miller în 1844 în S.U.A. Acordă un rol preponderent lucrării Duhului Sfânt. Omul nu are suflet nemuritor; va învia odată cu trupul la venirea lui Hristos. Morală austeră.

ADVENTÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (Despre plante) Originar din alte regiuni (continente) şi care s-a răspândit fără a fi cultivat. **2.** (Despre ţesuturi, organe) Care se dezvoltă în alte locuri decât cele obişnuite, normale etc. ✧ *Rădăcină a.* = rădăcină care se dezvoltă pe diferite părţi ale plantei (tulpină, frunze), în anumite condiţii de mediu. ✧ *Mugure a.* = mugure care se dezvoltă din ţesuturi definitive (ex. din frunzele de *Begonia*). **3.** (GEOL.) Con de lavă pe traseul fisurilor radiare sau la baza conului principal.

ADVÉRB (< fr.) s.n. Parte de vorbire neflexibilă, care determină un verb, un adjectiv sau un alt adverb, indicând circumstanţe de loc, timp, mod, cauză etc.

ADVERBIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte sau construcţii gramaticale) Cu valoare de adverb.

ADVÉRS, -Ă (< fr., lat.) adj. Situat în faţă; opus. ✧ *Parte a.* = adversar (într-o afacere, într-un proces). ✦ Fig. Potrivnic.

ADVERSÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care luptă împotriva cuiva sau a ceva; rival. ✦ (SPORT) Partener de întrecere.

ADVERSATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care arată o opoziţie. ✧ *Conjuncţie a.* = conjuncţie care marchează raportul de coordonare a. dintre părţi de propoziţii, propoziţii sau fraze.

ADVERSITÁTE (< fr., lat.) s.f. Situaţie potrivnică; dificultate.

ADY Endre (1877–1919), poet ungur. A contribuit decisiv la modernizarea poeziei maghiare („Versuri noi", „Sânge şi ani", „În fruntea morţilor").

AÉD (< fr., gr.) s.m. Poet epic, recitator şi cântăreţ în Grecia antică.

AEGYSSUS, aşezare geto-dacă, apoi cetate şi aşezare romană, iar mai târziu bizantină. Azi *Tulcea.*

AELRED DE RIEVAULX (1109–1166), abate cistercian, orator şi istoric englez. Tratate ascetice şi lucrări de istorie a Angliei. Canonizat.

AENESIDEMOS din Cnossos (sec. 1 î.Hr.), filozof grec. A contribuit la renaşterea scepticismului autentic pyrrhonian, aducând în sprijinul „suspendării judecăţii" cele 10 moduri de îndoială *(tropi).*

ÁER^1 (lat. *aer*) s.n. **1.** Amestec fizic de gaze care formează straturile inferioare ale atmosferei, cuprinzând (în volume): 78,09% azot, 20,95% oxigen, 0,93% argon, 0,03% dioxid de carbon, precum şi neon, heliu, kripton, hidrogen, xenon, ozon etc.; conţine şi vapori de apă, praf, microorganisme etc.; are densitatea 1,293 kg/m^3. ✧ *A. lichid* = lichid obţinut prin răcirea aerului până sub temperatura de -183°C la presiunea normală; folosit pentru separarea componentelor sale. *A. comprimat* = a. la presiuni mai mari decât cea atmosferică (până la sute de atmosfere), obţinut cu compresoarele. *A. condiţionat* = a. din încăperi trecut printr-un sistem special de ventilaţie în scopul păstrării proprietăţilor lui fizice în limite determinate de temperatură, umiditate, grad de puritate etc. *A. viciat* = a. neplăcut, având alterate însuşirile fizice şi conţinând substanţe rău mirositoare sau dioxid de carbon în exces. **2.** Văzduh, atmosferă. **3.** Înfăţişare, aspect. ✧ Expr. *A-şi da* (sau *a-şi lua*) *aere* = a-şi lua o atitudine de superioritate; a se îngâmfa.

ÁER^2 (< sl.) s.n. Văl cu imaginea lui Hristos mort, care acoperă vasele liturgice.

AERÁJ (< fr.) s.n. Operaţie de introducere şi de distribuire în mină a aerului curat de la suprafaţă.

AERÁRE (< fr.) s.f. Introducerea unei cantităţi suplimentare de aer^1 într-un mediu lichid sau granular.

AERATÓR (< fr.) s.n. Maşină de lucru folosită în turnătorii pentru afânarea amestecului de formare.

AERIÁN, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se află în aer^1. *Conductă a.* **2.** Care se referă la aviaţie. ✧ *Linie a.* = traseu aeronautic şi mijloacele materiale (aeronave, aeroporturi etc.) aferente. **3.** Fig. Diafan, vaporos. ✦ Distrat.

AERISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A lăsa să intre aer proaspăt într-o încăpere; a expune la aer. ✦ Refl. A se răcori.

AERLÍFT s.n. Metodă mecanizată de extracţie a lichidelor (apă, ţiţei) din subsol, bazată pe aducerea lor la suprafaţă cu ajutorul aerului comprimat.

AERO- ({s} gr. *aer* „aer") Element de compunere cu sensul „aer"^{1}, care serveşte la formarea unor substantive sau adjective.

AERÓB, -Ă (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *bios* „viaţă") adj. (Despe organisme) A cărui viaţă este legată de prezenţa oxigenului molecular liber în mediul extern.

AEROCLÚB (< fr.) s.n. Organizaţie sportivă în care sunt încadraţi membri care practică sau simpatizează sporturile aeronautice. Primul **a.** din România a fost *Liga Naţională Aeriană.*

AEROCLUBUL CENTRAL ROMÂN, asociaţie având ca scop organizarea, conducerea şi dezvoltarea aviaţiei sportive, pregătirea sportivilor pentru zborul cu motor şi paraşutism, înfiinţată în 1912, cu sediul la Bucureşti.

AEROCOLÍE (fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *kolon* „intestin gros") s.f. Acumulare de gaze în intestinul gros, care dă senzaţia de balonare a abdomenului.

AERODINÁMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre vehicule sau despre profilul lor) Care este astfel construit încât să întâmpine o rezistenţă minimă la înaintarea prin aer.

AERODINÁMICĂ (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *dynamis* „forţă") s.f. Ramură a mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul mişcărilor mediilor fluide compresibile (aer sau gaze), produse de deplasarea corpurilor solide, precum şi cu studiul mişcării corpurilor solide în aceste medii.

AERODÍNĂ (< fr.; {s} *aero-* + gr. *dynamis* „forţă") s.f. Aeronavă mai grea decât volumul aerului dislocat (ex. avionul, elicopterul, planorul etc.). ✧ *A. lenticulară* = aparat de zbor imaginat de savantul român H. Coandă pe baza efectului *Coandă.*

AERODRÓM (< fr.; {s} *aero-* + gr. *dromos* „teren de alergare") s.n. Teren special amenajat pentru decolarea, aterizarea şi staţionarea avioanelor.

AEROELASTICITÁTE s.f. Ramură a mecanicii care studiază echilibrul şi mişcarea corpurilor solide deformabile, când se ţine seama şi de forţele superficiale ce acţionează ca urmare a mişcării relative a fluidului şi cu care corpul este în contact.

AEROFAGÍE (< fr.; {s} *aero-* + gr. *phag-* „a mânca") s.f. Înghiţire şi acumulare în stomac a unei cantităţi mari de aer în timpul consumării hranei.

AEROFOBÍE (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de curenţii de aer, întâlnită în turbare, isterie etc.

AEROFÓN adj. (MUZ.) *Instrument* ~ = instrument ale cărui sunete se produc prin vibraţia unei coloane de aer în interiorul unui tub.

AEROFOTOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Fotografie a suprafeţei terestre obţinută cu aparate instalate pe avioane, elicoptere etc. Folosită în geodezie, fotogrammetrie, arheologie etc.

AEROFOTOGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Fotogramă obţinută în urma fotografierii din avion a unei părţi a Pământului, cu ajutorul unei camere speciale.

AEROFOTOGRAMMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă a *fotogrammetriei,* care măsoară, determină metric şi reprezintă, grafic şi fotografic, porţiuni din suprafaţa terestră pe baza fotogramelor luate din avion, întocmind planuri şi hărţi.

AEROGÁRĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de clădiri într-un aeroport care adăposteşte serviciile de exploatare pentru traficul aerian.

AEROGENERATÓR (< fr.) s.n. Maşină care transformă energia eoliană în energie electrică.

AEROGLISÓR (< fr.) s.n. Vehicul de transport prin sustentaţie pe pernă de aer.

AEROGRÁF (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Pulverizator cu ajutorul căruia se acoperă, în straturi de vopsea uniforme, suprafeţe mari ale unor desene, afişe, obiecte de fotografiat etc.

AEROGRÁMĂ (< fr. {i}) Diagramă a repartiţiei verticale în atmosferă a unor mărimi meteorologice (presiune, temperatură, umiditate etc.).

AEROIONOTERAPÍE s.f. Metodă de tratament cu ajutorul aerului ionizat produs de aparate speciale, folosită în tratarea nevrozelor.

AEROLÍT (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *lithos* „piatră") s.m. Corp (meteorit, pulbere) care cade pe Pământ din spaţiul interplanetar.

AEROLOGÍE (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a *meteorologiei* care studiază fenomenele din atmosfera liberă.

AEROMODÉL (< fr.) s.n. Model de avion sau de planor de dimensiuni reduse, care poate parcurge în zbor fără pilot, o distanţă apreciabilă.

AEROMODELÍSM (< fr.) s.n. Ramură sportivă care se ocupă de proiectarea, construcţia şi lansarea aeromodelelor.

AEROMOTÓR (< fr.) s.n. Motor eolian.

AERONAÚT (după fr.; {s} *aero-* + gr. *nautes* „corăbier") s.m. Persoană care face parte din echipajul unei aeronave.

AERONAÚTICĂ (după fr. {i}) s.f. Ramură a tehnicii care se ocupă cu problemele navigaţiei aeriene.

AERONÁVĂ s.f. Vehicul aerian cu destinaţii multiple care se menţine în aer prin plutire *(aerostat)* sau prin acţiunea aerului asupra unor suprafeţe portante *(aerodină);* aerovehicul.

AEROPLANCTÓN (< germ.) s.n. Totalitatea organismelor şi formelor de rezistenţă (spori, polen, microorganisme etc.) care plutesc pasiv în aerul atmosferic.

AEROPÓRT (< fr. {i}) s.n. Ansamblu constituit din terenul, aerogara, clădirile şi amenajările necesare decolării, aterizării şi întreţinerii avioanelor.

AEROPURTÁT, -Ă (după fr.) adj. Care se transportă cu ajutorul aeronavelor (ex. infanterie a.).

AEROREACTÓR (< fr. {i}) s.n. Reactor care foloseşte drept carburant aerul atmosferic precomprimat.

AEROSMITH, grup american rock, constituit în 1970 în jurul lui Steven Tyler (voce) şi Joe Perry (chitară). Succes la mijlocul anilor '70. Hard-rock violent, dar melodic, grefat pe un fond de blues. Solist vocal şi chitarist solo charismatici. Discografie selectivă: „Toys in the Attic", „Rocks".

AEROSÓL (< fr. {i}; {s} *aero-* + lat. *solvo* „a dizolva") s.m. (Mai ales la pl.) Sistem de particule lichide sau solide foarte mici, dispersate într-un gaz sau în aer^1.

AEROSOLOTERAPÍE (< fr. {i}: {s} fr. *aérosol* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Mijloc terapeutic prin care medicamentele sunt introduse sub formă de aerosoli, pe căile respiratorii, cu ajutorul unor pulverizatoare speciale.

AEROSTÁT (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *statos* „care stă") s.n. Aeronavă mai uşoară decât volumul aerului dislocat. Primele **a.** au fost construite de Joseph şi Étienne Montgolfier (1783) şi de J.A. Charles (1783). Folosite azi în sondajele aerologice.

AEROSTÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul echilibrului aerului şi, în general, al gazelor, precum şi cu construirea şi dirijarea aerostatelor; statica gazelor.

AEROTÁNC s.n. Construcţie pentru epurarea biologică, în condiţii artificiale, a apelor menajere şi a apelor uzate industriale, cu concentraţii mari în materii organice.

AEROTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul şi cu construcţia aeronavelor.

AEROTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *aero-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Cură de aer (de munte), indicată în bolile pulmonare cronice, în cursul convalescenţei etc.

AEROTÉRMĂ (< fr.) s.f. Aparat electric de încălzire cu aer cald.

AEROTRÉN s.n. Vehicul experimental pe pernă de aer care poate atinge viteze mari (c. 300 km/h) pe o cale de tip *monorai.*

AEROVEHÍCUL (< fr.) s.n. Aeronavă.

AEROZÍNĂ (< fr.) s.f. Carburant lichid destinat motoarelor-rachetă, format din amestecul, în proporţie de 50%, al hidrazinei cu dimetilhidrazina asimetrică.

AETIUS, Flavius (c. 390–454), general roman. Originar din Durostorum (Silistra). A dominat, din 433, viaţa politică a Imp. Roman de Apus. L-a înfrânt pe Attila în 451 la Câmpiile Catalaunice. Asasinat din ordinul împăratului Valentinian III.

AFÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Binevoitor, cordial.

AFABULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Ansamblul întâmplărilor care constituie intriga unei opere literare epice sau dramatice.

AFÁCERE (după fr.) s.f. **1.** Activitate legală din domeniul agricol, industrial, comerţ, financiar etc. desfăşurată în scopul obţinerii de profit. ✦ (Fam.) Întreprindere cu rezultat favorabil. **2.** Acţiune (importantă), îndeletnicire.

AFACERÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu afacerile.

AFANASIEV, Aleksandr Nikolaevici (1826–1871), folclorist rus. A alcătuit cea mai mare colecţie de „Poveşti populare ruseşti".

AFANASIEV, Gheorghi Dmitrievici (1906–1975), geolog rus. Studii despre granitoidele din formaţiunile intrusive vechi din NV Caucazului, cercetări privind procesele magmatice, cele de petrogeneză şi sedimentare.

AFANÍTIC, -Ă adj. (GEOL.) (Despre structura rocilor magmatice) În care constituenţii nu pot fi distinşi macroscopic.

AFAR (DENAKIL, DANCALIA, DANCALLA), depr. aridă în E Africii (Eritreea şi Djibouti), la Marea Roşie, în unele puncte sub nivelul mării (–155 m). Lacuri sărate. Zăcăminte de sare, izvoare geotermale.

AFÁRĂ (lat. *ad foras*) adv. Dincolo de limitele unui spaţiu închis sau limitat; în exterior. ✧ Loc. *Afară de...* = cu excepţia... ✦ (Cu valoare de interj.) Pleacă! Ieşi!

AFAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aphasia* „amuţire") s.f. (MED.; PSIH.) Pierdere a capacităţii de a vorbi sau de a înţelege limbajul vorbit ori scris datorită unor leziuni cerebrale localizate.

AFÂNÁ (lat. **affenare*) vb. I tranz. A face ca un material granular să fie mai puţin compact, a-i mări volumul.

AFEBRÍL, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (MED.) (Persoană) cu temperatură ce nu depăşeşte limitele normale. ✧ *Boală a.* = boală care evoluează fără creşterea temperaturii.

AFÉCT (< germ., lat.) s.n. **1.** (PSIH.) Reacţie afectivă primară, cu expresii faciale înnăscute (frică, mânie). ✧ *A. astenic* = manifestare patologică caracterizată prin anxietate şi tristeţe. *A. patologic* = stare de boală manifestată prin intense tulburări afective, mergând până la afectarea conştiinţei. *A. primar* = leziune produsă de un microb la poarta de intrare în organism (ex. în tuberculoză, sifilis, tularemie). **2.** (În sens larg) Denumire generică pentru stările sau reacţiile afective.

AFECTÁ¹ (< fr., lat.) vb. I tranz. A destina ceva (o sumă de bani etc.) unui scop determinat.

AFECTÁ² (< fr.) vb. I tranz. **1.** A întrista. **2.** A simula o anumită stare sufletească.

AFECTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine afectivităţii, privitor la afectivitate; emotiv. *Procese afective* = ansamblul proceselor psihice exprimând modul în care diferite împrejurări de viaţă şi situaţii contribuie la satisfacerea sau nesatisfacerea trebuinţelor materiale şi spirituale ale persoanei. *P. a.* sunt: emoţiile, sentimentele, dispoziţiile, afectele şi pasiunile. ✦ Care denotă afecţiune: sentimental.

AFECTIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. (PSIH.) **1.** Ansamblul faptelor de ordin afectiv comportând plăcere sau durere. **2.** Capacitatea de a avea sentimente de plăcere sau durere.

AFECTUÓS, -OÁSĂ (fr., lat.) adj. Tandru; drăgăstos. ✦ Prietenos, călduros.

AFECŢIÚNE (< fr., lat., **2.** < fr.) s.f. **1.** Simpatie, prietenie, ataşament (faţă de cineva). **2.** Boală, stare patologică a unui organ (ex. **a.** pulmonară, **a.** cardiacă).

AFÉLIU (< fr. {i}; {s} gr. *apo* „departe" + *helios* „soare") s.n. Punctul cel mai depărtat de Soare de pe orbita unei planete, a unei comete etc. Pământul trece prin **a.** la 3 iul.

AFERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care este în legătură cu ceva. *Taxe aferente.* **2.** (ANAT.) Care se deplasează către centru; centripet. ✧ *Vase aferente* = vase care se varsă în altele sau pătrund într-un organ.

AFERENTĂŢIE s.f. (FIZIOL.) Transmitere a excitaţiei de la neuronii receptori periferici la neuronii centrali. ✧ *A. inversă* = conexiune inversă, feedback. V. *autoreglare.*

AFERÉZĂ (< fr., gr.) s.f. (LINGV.) Cădere a unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul unui cuvânt.

AFÉT (< germ. *Laffette,* fr. *affût*) s.n. Suport pe care se fixează ţeava unor arme de foc (tun, aruncător de mine etc.).

AFGHANISTAN (Republica Islamică ~), stat în partea central-sudică a Asiei; 647,5 mii km²; 28,7 mil. loc. (2003; 44% pashtuni, 25% tadjici, 10% hazarahi, 8% uzbeci etc.). Limbi de stat: pashtu şi persana. Religia: islamică (84% sunniţi, 15% şiiţi). Cap.: *Kabul.* Oraşe pr.: Kandahar, Herāt, Mazār-e-Sharīf. *Relief* muntos, mai înalt în centru (m-ţii *Hindukush*) şi mai coborât în N (spre valea fl. Amu-Daria) şi în S. *Climă* temperat-continentală, în mare parte aridă. Expl. de gaze naturale, huilă, sare, min. neferoase şi pietre semipreţioase (lapislazuli). Se cultivă grâu, orez, secară, porumb, bumbac ş.a. Legumicultură, pomicultură şi viticultură. Se cresc seminomad ovine şi caprine. Industria produce ţesături, ciment, îngrăşăminte chimice, covoare, produse alim., încălţ. ş.a. Moneda: 1 afghan = 100 puls. – *Istoric.* În Antic. şi Ev. Med., terit. **A.** a fost stăpânit succesiv de perşi, greci, parţi, sasanizi, arabi, mongoli ş.a. Constituit în 1747 sub conducerea lui *Ahmad Şah Durrani,* statul afghan a fost supus de Marea Britanie în urma a două războaie (1839–1842 şi 1878–1880). După cel de-al treilea război anglo-afghan (mai-iun. 1919), Marea Britanie a recunoscut independenţa **A.**, proclamată la 28 febr. 1919. În perioada 1919–1929 au fost înfăptuite o serie de reforme din iniţiativa emirului *Amanullah.* La 19 dec. 1946, **A.** este primit în O.N.U. La 17 iul. 1973 regele Muhammad Zahir Şah (1933–1973) este înlăturat, monarhia este abolită, iar **A.** se proclamă republică. La 27 apr. 1978, în urma unei lovituri de stat, puterea este preluată de Partidul Democratic al Poporului (comunişti), divizat în două facţiuni aflate în conflict. În ultimele zile ale anului 1979, U.R.S.S. invadează **A.**; preşedintele Hafiz Ullah Amin este ucis, iar puterea este încredinţată lui Babrak Karmal. Invazia declanşează un lung şi sângeros război civil (1979–1990), în cursul căruia aproape 6 mil. de afghani s-au refugiat în Pakistan şi Iran. La 4 mai 1986, Babrak Karmal este înlăturat, puterea fiind preluată de Muhammad Najibullah; guvernul sovietic, apreciind ca o greşeală invazia, semnează cu S.U.A., la 14 apr. 1988, un acord, mediat de O.N.U., privind retragerea trupelor sovietice din **A.**, operaţiune încheiată la 15 febr. 1989. Forţele mujahedinilor alcătuiesc un guvern în exil (23 febr. 1989), care continuă lupta. Najibullah încearcă o serie de tratative cu rebelii, dar ele eşuează, ceea ce duce la continuarea războiului civil. Preşedintele Najibullah este înlăturat de la putere (16 mart. 1992) de către un grup de generali, care predă (25 apr. 1992) Kabulul forţelor rezistenţei islamice, acestea proclamând **A.** republică islamică. Pe fundalul ciocnirilor armate între grupările mujahedine, anticomuniste, intervin în lupta pentru putere miliţiile talibanilor (studenţi islamici afghani refugiaţi în Pakistan), care ocupă Kabulul (sept. 1996), proclamă (26 oct. 1997) Emiratul Islamic al **A.** (recunoscut de trei state: Pakistan, Arabia Saudită şi

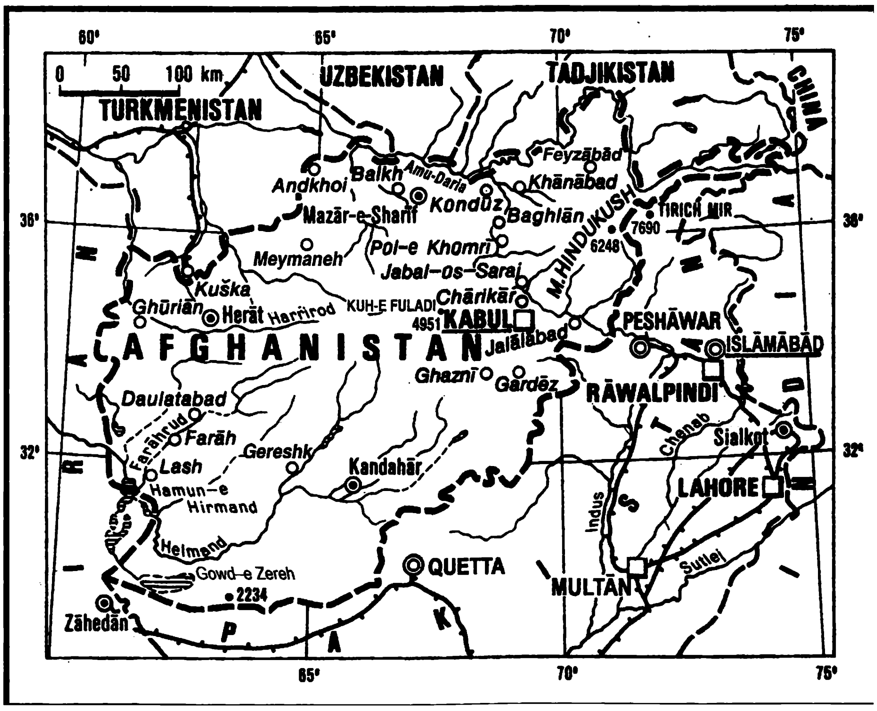

Emiratele Arabe Unite) şi continuă războiul împotriva forţelor afghane ale Alianţei Nordului, condusă de Ahmad Şah Masoud (asasinat la 9 sept. 2001), în pofida încercărilor internaţionale de mediere a conflictului armat. Noul regim despotic al talibanilor înăspreşte controlul asupra societăţii, în spiritul legilor islamice tradiţionale, iar arbitrarul deciziilor sale (distrugerea în febr. 2001 a statuilor gigant ale lui Budda din Valea Bamiyan, datând din sec. 4-5 d.Hr.) contribuie la totala sa izolare în viaţa internaţională. Refuzând să dea curs cererilor Consiliului de Securitate al O.N.U. privind închiderea taberelor de antrenament teroriste şi expulzarea lui Osama bin Laden, liderul reţelei teroriste Al-Qaeda regimul talibanilor se prăbuşeşte, sub acţiunea bombardamentelor masive ale aviaţiei americane şi engleze asupra obiectivelor militare şi ale ofensivei Alianţei Nordului, care, la 12 dec. 2001, ocupă Kabulul, abandonat de talibani. În urma acordului încheiat la Conferinţa interafghană de la Bonn (nov.–dec. 2001), se constituie un guvern provizoriu interimar (22 dec. 2001), condus de liderul tribal paştun, Hamid Karzai. La 13 iun. 2002, adunarea tradiţională Loya Jirga, în prezenţa fostului rege Muhammad Zahir Şah, îl desemnează pe Hamid Karzai preşedinte „al administraţiei islamice de tranziţie". În A. se află trupe de menţinere a păcii (din 2003, sub comandă N.A.T.O.), care reunesc militari din 28 de state (între care şi România). Primele alegeri prezidenţiale libere (9 oct. 2004) au fost câştigate de Hamid Karzai. Autorităţile centrale sunt incapabile să dezarmeze miliţiile locale şi să descurajeze culturile de opiu. Reconstrucţia progresează lent şi încă nu se întrevede o normalizare a vieţii civile şi sociale cotidiene. Republică prezidenţială.

AFÍDE (după fr. *aphidés*) s.f. pl. Subordin de insecte *homoptere* (ex. filoxera) care cuprinde păduchii de plante mici, cu forme aripate şi nearipate *(Aphidinea)*.

AFILIÁ (< fr.) vb. I refl. (DR.; despre o organizaţie) A se alătura unei alte organizaţii, stabilind raporturi de subordonare sau de colaborare.

AFILIÁŢIE (< fr.) s.f. Acţiunea de a se afilia; tendinţă spre contacte şi asociere cu alţii.

ÁFIN^1 s.m. Arbust scund, cu frunze oval-alungite, flori de culoare roz-deschis şi fructe bace negre-albăstrui, comestibile, răspândit în reg. de munte *(Vaccinium myrtillus)*.

AFÍN^2, -Ă (lat.) s.m. şi adj. 1. S.m. Persoană aflată într-un raport juridic de afinitate. 2. Adj. Asemănător, înrudit în spirit.

AFINÁRE (< fr.) s.f. 1. Proces de îndepărtare (prin precipitare, electroliză, oxidare, reducere, diluare etc.) a impurităţilor dintr-un metal sau dintr-un aliaj. ✦ Perioadă din procesul de elaborare a oţelului în care se produce oxidarea elementelor însoţitoare (carbon, mangan etc.) şi se îndepărtează oxizii rezultaţi. 2. Operaţie de purificare a zahărului brut, premergătoare decolorării şi rafinării. 3. Eliminare completă a gazelor produse în topitura de sticlă, pentru a se realiza omogenizarea acesteia.

AFINITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Potrivire între oameni, datorită asemănării spirituale. 2. (CHIM.) Proprietate a două substanţe de a reacţiona împreună. ✧ *A. pentru electroni* = tendinţa unui atom sau a unui radical de a primi electroni. 3. Proprietate a unui material textil de a putea fi vopsit cu un anumit colorant. 4. (DR.) Legătură de rudenie creată prin căsătorie.

AFINÁTĂ s.f. Băutură alcoolică preparată din afine.

AFIRMÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A susţine (cu tărie); a declara (cu fermitate). 2. Refl. A se remarca.

AFIRMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Declaraţie prin care se afirmă ceva; judecată care indică un anumit raport între subiect şi predicat.

AFÍŞ (< fr.) s.n. Înştiinţare, de obicei imprimată, expusă public. ✦ Gen de artă grafică cu funcţie de informare, reclamă etc. Primele a., pe plăci de bronz, apar în Antic. romană. A., în sensul modern al cuvântului, apare în sec. 19, având ca reprezentanţi artişti remarcabili: Toulouse-Lautrec, Bonnard, Grasset (Franţa), fraţii Berggarstaff (Marea Britanie). În sec. 20, sub influenţa curentului *Art Nouveau*, a. are un caracter funcţionalist-abstractizant. Chagall, Duffy, Matisse, Picasso sunt interesaţi de acest gen. În România, după 1890, sunt creatori de a. N. Vermont, C. Jiquidi, Luchian, Artachino. Maeştri ai genului sunt Pal (Paleologu), activ la Londra, Paris şi New York şi Hugo d'Alessi (Petre Alexianu), unul dintre fondatorii a. turistic european. Între cele două războaie mondiale, a. cunoaşte tehnici moderne: zincografia, offsetul, iar mai târziu, stereotipia, galvanoplastia şi heliografia.

AFIŞÁ (< fr.) vb. I 1. Tranz. A lipi un afiş. 2. Tranz. Fig. A arăta în mod ostentativ; a face paradă de... 3. Refl. (Fam.) A se arăta (în societate) în compania cuiva.

AFÍX (< fr., lat.) s.n. 1. (MAT.) Număr complex a cărui reprezentare geometrică este un punct din plan ce are ca abscisă partea reală, iar ca ordonată partea imaginară a numărului. 2. (GRAM.) Nume generic pentru *prefixe, sufixe* şi *infixe*.

AFLÁ (lat. *afflare*) vb. I 1. Tranz. şi intranz. A lua cunoştinţă. 2. Tranz. A descoperi; a găsi. 3. Refl. A se găsi; a exista.

AFLATOXÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Substanţă produsă de mucegaiul *Aspergillus*, cu efect hepatotoxic şi cancerigen. Intoxicaţia cu a. se poate produce prin consumul de cereale sau arahide mucegăite.

AFLORIMÉNT (< fr.) s.n. Loc unde apar la suprafaţa Pământului rocile sau mineralele, datorită eroziunii sau decopertării; deschidere geologică.

AFLUÉNT (< fr., lat.) s.m. Curs de apă secundar care se varsă într-o apă curgătoare mai mare.

AFLUÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Mulţime (de persoane) care se îndreaptă spre un anumit punct; îmbulzeală, aflux. 2. Cantitate mare; belşug.

AFLUÍRE (după fr.) s.f. (MILIT.) Acţiune de deplasare a trupelor către un punct (raion, aliniament) dinainte stabilit. Se execută în scopul creării unor grupări de forţe cu diferite destinaţii sau apropierii trupelor de raionul principal al acţiunilor de luptă, ori al scoaterii lor din acest raion.

AFLÚX (< fr.) s.n. 1. Deplasare a unui fluid către un anumit loc. 2. Afluenţă.

AFOCÁL, -Ă (< fr.; {s} gr. *a-* + lat. *fócus*) adj. (Despre sisteme optice) Care este format din două (grupuri de) lentile, aşezate astfel încât focarul-imagine al uneia să coincidă cu focarul-obiect al celeilalte.

AFÓN, -Ă (< fr.; {s} gr. *aphonos* „mut") adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de afonie. ✦ Impr. (Persoană) care nu poate cânta corect, care nu are ureche muzicală.

AFONÍE (< fr.; {s} gr. *aphonia* „muţenie") s.f. Pierdere a vocii ca urmare a lezării laringelui sau a unei afecţiuni neurologice.

AFONIZÁRE s.f. (LINGV.) Asurzire a unui sunet.

AFORÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *aphorismos*) s.n. Cugetare concisă, memorabilă; maximă, sentinţă.

A FORTIÓRI (loc. lat. „cu atât mai mult") adj. (LOG.) Mod de argumentare prin care ceea ce este demonstrat pentru un caz se extinde la alt caz, care, fiind o subclasă a primului, prezintă tot atâtea sau mai multe temeiuri.

AFRETÁRE (< fr.) s.f. Închiriere (parţială sau totală) a unei nave pentru transportul de mărfuri; navlosire.

AFRICA, al doilea continent, ca mărime, al Pământului, traversat de Ecuator şi de cele două tropice, cuprins între Oc. Atlantic (la V), M. Mediterană (la N), M. Roşie şi Oc. Indian (la E); c. 30,3 mil. km^2 (cu insulele învecinate). Se întinde între 37°21′ lat. N (Capul Ras el-Abiad) şi 34°52′ lat. S (Capul Acelor), pe c. 8 000 km şi între 17°35′ long. V (Capul Verde) şi 51°20′ long. E (Capul Ras Hafun) pe c. 7 400 km. A. este constituită dintr-un bloc masiv vechi, care a suferit puţine modificări în perioadele geologice mai recente şi unde structurile de platformă au o dezvoltare largă. Se deosebesc: *Africa joasă* (Sahara, Sudanul, Guineea şi depr. Congo) cu alt. în general sub 500 m, *Africa înaltă* (Abisinia şi Somalia) şi *Africa de Sud*, constituită din podişuri înalte de peste 1 000 m. Doar sistemul montan al Atlasului este format prin cutare, restul munţilor africani reprezentând mari zone de fractură, în care se pot grupa atât marginile înălţate ale Marelui Graben Est-African (pod. Abisiniei şi pod. Somaliei), cât şi munţii, podişurile ridicate tectonic (Ahaggar, Air, Tibesti) şi horsturile (m-ţii de Cristal şi m-ţii Scorpiei). De formarea Marelui Graben Est-African sunt legate puternice erupţii vulcanice, care au dat naştere vulcanilor Kilimanjaro (5 895 m, alt. max. a continentului), Kenya (5 199 m) şi Elgon (4 322 m). Depr. largi: Kalahari, Congo, Ciad, Niger, precum şi cele din Sahara. Câmpiile sunt restrânse (C. Senegalului, Guineii Superioare, Mozambicului şi Somaliei). *Resursele subsolului.* Mari expl. de min. auroargentifere în Republica Africa de Sud, Zimbabwe, Congo, Tanzania, Ghana ş.a. Expl. de diamante în Republica Africa de Sud sau în Congo, Angola, Ghana, Sierra Leone ş.a. şi de min. de fier concentrate mai ales în Liberia, Zimbabwe, Algeria şi Republica Africa de Sud. Zăcăminte importante de petrol în Sahara algeriană şi Libia şi gaze naturale. A. deţine mari ponderi în producţia de crom, cobalt, cupru, precum şi de mangan, stibiu, plumb, zinc, molibden, azbest etc. *Clima:* A. este continentul cu clima cea mai caldă de pe glob, cu o zonă de climă ecuatorială, două zone de climă subecuatorială, două zone tropicale cu precipitaţii extrem de reduse şi două zone subtropicale. Valorile termice de peste 40°C sunt frecvente în întreaga Sahară. *Hidrografia*: se caracterizează prin fluvii şi lacuri mari, dar şi prin întinse zone endoreice (1/2 din continent). Cele mai importante fluvii sunt: Nil, Congo, Niger, Zambezi, Orange, Limpopo şi Sénégal.

AFRICA DE SUD (Republica ~), stat în S Africii; 1,22 mil. km^2; 42,76 mil. loc. (2003; 75,2% negri, 13,6% albi, 8,6% metişi şi 2,6% asiatici). Limbi de stat: afrikaans, engleza şi nouă limbi africane din grupul bantu. Religia: creştină (68%), animistă (28%), islamică (2%). Cap.: *Pretoria* (reşed. guvernului) şi *Cape Town* (reşed. parlamentului). Oraşe pr.: Johannesburg, Soweto/ Southwest Town, Durban, Port Elizabeth. *Relief* predominant de podişuri străbătute de lanţuri muntoase; alt. max. 3 657 m, m-ţii Scorpiei (Drakensbérg); înguste câmpii litorale. *Climat* tropical în N şi subtropical în restul terit.; în NV (deşertul Kalahari) şi pe litoralul vestic (deşertul Namib) ariditate accentuată. Mari expl. de aur (locul 1 pe glob), diamante, min. de fier, mangan, nichel, crom (locul 1 pe glob), bauxită, cupru, uraniu, antimoniu, platină, titan. Expl. carbonifere. Ind. energetică, siderurgică, constr. de maşini, chimică, textilă, alim. Creşterea ovinelor, bovinelor, caprinelor, porcinelor. Pescuit. Se cultivă porumb, grâu, cartofi, viţă de vie, tutun, citrice, arahide, banane, ananas ş.a. Moneda: 1 rand = 100 cents. – *Istoric.* Înainte de colonizarea europeană, terit. A. de S. a fost populat de triburi de boşimani, de hotentoţi, iar apoi de populaţia bantu. Colonizarea a fost începută de olandezi; în 1652 s-a întemeiat Colonia Capului (din 1806 în stăpânirea Marii Britanii). Prin războaie împotriva cafrilor, purtate în sec. 18–19 de buri şi de englezi, aceştia şi-au lărgit considerabil posesiunile. În deceniul 4 al sec. 19 burii întemeiază republica Natal (proclamată colonie engleză în 1843), iar din deceniul 6 al sec. 19 republicile Transvaal şi Orange, ocupate de Marea Britanie în urma Războiului Anglo-Bur (1899–1902). În 1910 se creează Uniunea Sud-Africană, ca dominion britanic, prin unirea Coloniei Capului, republicilor Orange, Natal şi Transvaal. În 1949 guvernul Uniunii Sud-Africane a anexat *Africa de Sud-Vest*, pe care o administrase până atunci (din 1920) sub un mandat instituit de Societatea Naţiunilor şi mai târziu de O.N.U. În anii postbelici, autorităţile sud-africane au înăsprit regimul de asuprire rasială, legiferând *apartheid*-ul. La 7 nov. 1945, A. de S. este admisă în O.N.U. La 31 mai 1961 Uniunea Sud-Africană s-a proclamat republică sub denumirea actuală şi s-a retras din *Commonwealth*. Ca urmare a politicii de apartheid şi a ignorării rezoluţiilor O.N.U., Adunarea Generală a hotărât în nov. 1974 să suspende participarea delegaţiei autorităţilor sud-africane la

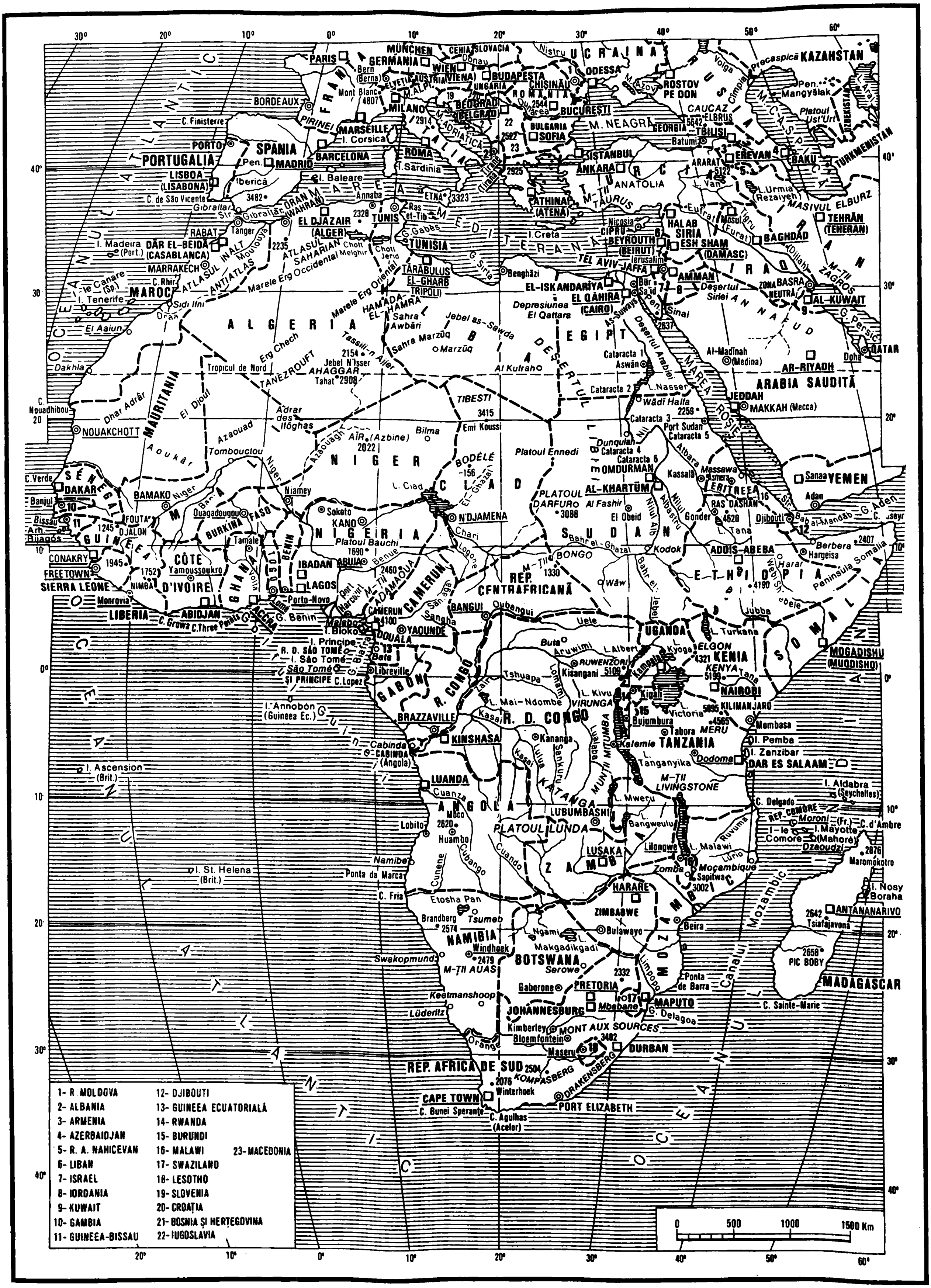
30°
20°
10°
0°
10°
20°
30°
40°
50°
60°
PARIS
MÜNCHEN
CEHIA SLOVACIA
GERMANIA
Bern (Berna)
ELVEȚIA
AUSTRIA
WIEN (VIENA)
BUDAPESTA
UNGARIA
Nistru
UCRAINA
ODESSA
CHIȘINĂU
ROMÂNIA
Dunărea
BUCUREȘTI
M. Azov
ROSTOV PE DON
RUSIA
Volga
Cîmpia Precaspică
KAZAHSTAN
Pen. Mangyșlak
Platoul Ust'Urt
UZBEKISTAN
Aral
M. CASPICĂ
TURKMENISTAN
CAUCAZ
ELBRUS 5642
GEORGIA
TBILISI
Batumi
EREVAN
BAKU
ARARAT 5122
M. NEAGRĂ
BULGARIA
SOFIA
Mont Blanc 4807
M. ALPI
MILANO
FRANȚA
BORDEAUX
C. Finisterre
PIRINEI
MARSEILLE
I. Corsica
ROMA
I. Sardinia
2914
M. ADRIATICĂ
BEOGRAD (BELGRAD)
ITALIA
2925
2544
2582
ISTANBUL
ANKARA
TURCIA
ANATOLIA
M-ții TAURUS
L. Van
L. Urmia (Rezaiyeh)
MASIVUL ELBURZ
TEHRAN (TEHERAN)
PORTO
SPANIA
PORTUGALIA
LISBOA (LISABONA)
C. de São Vicente
Pen. Iberică
MADRID
BARCELONA
I. Baleare
3482
Gibraltar Str.
Gibraltar
ORAN (WAHRAN)
Annaba
ETNA 3323
M. MEDITERANĂ
ATHINAI (ATENA)
I. Creta
Ras et-Tib
EL DJAZAIR (ALGER)
2328
TUNIS
TUNISIA
G. Gabès
Chott Melghir
Chott Jerid
Tanger
RABAT
DĂR EL-BEIDĂ (CASABLANCA)
I. Madeira (Port.)
MARRAKECH
ATLASUL ÎNALT
ANTIATLAS
ATLASUL SAHARIAN
Moulouya
2235
Marele Erg Occidental
Marele Erg Oriental
Insulele Canare (Sp.)
I. Tenerife
C. Rhir
MAROC
Sidi Ifni
Draa
El Aaiun
Dakhla
C. Nouadhibou
MAURITANIA
Dhar Adrâr
El Djouf
NOUAKCHOTT
Aoukâr
ALGERIA
Tropicul de Nord
TANEZROUFT
Erg Chech
Tassili-n Ajjer
HAMADA EL-HAMRA
Sahra Awbâri
Jebel N'Isser 2154
AHAGGAR
Tahat 2908
Adrar des Ifoghas
Azaouad
Tombouctou
Niger
Azaouagh
AÏR (Azbine)
2022
Bilma
NIGER
TIBESTI
3415
Emi Koussi
BODÉLÉ
-156
Platoul Ennedi
Jebel as-Sawda
Sahra Marzûq
Marzûq
Al Kufrah
LIBIA
DEȘERTUL LIBIEI
TARABULUS (EL-GHARB) (TRIPOLI)
G. Sirta
Benghâzi
EL-ISKANDARIYA
EL QÂHIRA (CAIRO)
Depresiunea El Qattara
EGIPT
As-Suways
Sinai
2637
Deșertul Arabiei
Cataracta 1
Aswân
L. Nasser
Cataracta 2
Wâdi Halfa
2259
Cataracta 3
Port Sudan
Cataracta 5
Cataracta 4
Cataracta 6
Dunqulah
OMDURMAN
AL-KHARTŪM
Nil
Atbara
Kassalâ
Massawa
Asmera
ERITREEA
PLATOUL DARFUR
3088
Al Fashir
El Obeid
SUDAN
Bahr el-Ghazal
Kodok
BONGO
M-ții 1330
Nilul Alb
Nilul Albastru
Gonder
4620
L. Tana
RAS DASHAN
116
Djibouti
Bab al-Mandab
G. Aden
C. Gwardafuy
12
ADDIS-ABEBA
ETIOPIA
Berbera
Hargeisa
2407
Harar
Peninsula Somalia
Webi Shabelle
4190
Juba
SOMALIA
MOGADISHU (MUQDISHO)
Nicosia
CIPRU
BEYROUTH (BEIRUT)
TEL AVIV-JAFFA
Ierusalim
AMMAN
ESH SHAM (DAMASC)
HALAB
SIRIA
Eufrat (Furat)
Tigru
Mosul
BAGHDAD
IRAQ
Dijlah
IRAN
M-ții ZAGROS
BASRA
ZONA NEUTRĂ
AL-KUWAIT
Deșertul Siriei
AN NAFUD
G. Persic
QATAR
Doha
Al-Madinah (Medina)
AR-RIYADH
ARABIA SAUDITĂ
JEDDAH
MAKKAH (Mecca)
MAREA ROȘIE
Sanaa
YEMEN
Adan
C. Verde
SÉNÉGAL
DAKAR
Banjul
10
Bissau
11
Arh. Bijagós
FOUTA DJALON
1245
GUINEEA
CONAKRY
FREETOWN
SIERRA LEONE
1945
1752
NIMBA
Monrovia
LIBERIA
BAMAKO
MALI
Ouagadougou
BURKINA FASO
CÔTE D'IVOIRE
Yamoussoukro
ABIDJAN
C. Palmas
C. Three Points
GHANA
Volta
Tamale
ACCRA
Lomé
TOGO
BENIN
Porto-Novo
Niamey
Sokoto
KANO
NIGERIA
Platoul Bauchi 1690
IBADAN
ABUJA
Benue
LAGOS
2460
L. Ciad
CIAD
Chari
N'DJAMENA
Logone
El Ghazal
M-ții ADAMAOUA
CAMERUN
CAMERUN 4100
Malabo
I. Bioko
DOUALA
YAOUNDE
G. Benin
Sangha
BANGUI
Oubangui
REP. CENTRAFRICANĂ
Uele
Wâw
Bahr el Jebel
UGANDA
L. Turkana
L. Albert
Kyoga
ELGON
4321
KENIA
KENYA 5199
Kampala
RUWENZORI 5109
Kisangani
Aruwimi
Buta
I. Principe
R. D. SÃO TOMÉ
I. São Tomé
São Tomé și Principe
13
Bata
Libreville
C. Lopez
GABON
R. CONGO
BRAZZAVILLE
I. Annobón (Guineea Ec.)
Tshuapa
Lomami
L. Mai-Ndombe
R. D. CONGO
Kasai
KINSHASA
Cabinda
CABINDA (Angola)
Kananga
Sankuru
Lualaba
Lulua
VIRUNGA
14
Kigali
15
Bujumbura
L. Kivu
L. Victoria
5895
KILIMANJARO
4565
MERU
Tana
NAIROBI
Mombasa
Tabora
Kalemie
TANZANIA
L. Tanganyika
Dodoma
I. Pemba
I. Zanzibar
DAR ES SALAAM
MUNȚII MITUMBA
M-ții LIVINGSTONE
L. Mweru
KATANGA
LUANDA
Cuanza
ANGOLA
Mbco 2620
Huambo
Lobito
PLATOUL LUNDA
LUBUMBASHI
L. Bangweulu
ZAMBIA
LUSAKA
Lilongwe
L. Malawi
Ruvuma
Lúrio
16
Zomba
Moçambique
Sapitwa 3002
C. Delgado
REP. COMORE
Moroni
Comore
I. Mayotte (Fr.) (Mahoré)
Dzaoudzi
C. d'Ambre
I. Aldabra (Seychelles)
2876
Maromokotro
I. Nosy Boraha
ANTANANARIVO
Tsiafajavona
2642
2658
PIC BOBY
MADAGASCAR
C. Sainte-Marie
Canalul Mozambic
Namibe
Ponta da Marca
Cunene
Cubango
Cuando
C. Fria
Etosha Pan
Brandberg 2574
Tsumeb
NAMIBIA
Windhoek
2479
M-ții AUAS
Swakopmund
HARARE
ZIMBABWE
Bulawayo
Beira
MOZAMBIC
Ngami
Makgadikgadi
BOTSWANA
Serowe
2332
Limpopo
Ponta de Barra
Gaborone
PRETORIA
17
Mbabane
MAPUTO
G. Delagoa
JOHANNESBURG
Keetmanshoop
Lüderitz
Orange
Kimberley
Bloemfontein
MONT AUX SOURCES
3482
Maseru
18
DURBAN
REP. AFRICA DE SUD
2504
KOMPASBERG
2076
DRAKENSBERG
Winterhoek
CAPE TOWN
C. Bunei Speranțe
C. Agulhas (Acelor)
PORT ELIZABETH
I. Ascension (Brit.)
I. St. Helena (Brit.)
OCEANUL ATLANTIC
OCEANUL INDIAN
G. Guineei
1- R. MOLDOVA
2- ALBANIA
3- ARMENIA
4- AZERBAIDJAN
5- R. A. NAHICEVAN
6- LIBAN
7- ISRAEL
8- IORDANIA
9- KUWAIT
10- GAMBIA
11- GUINEEA-BISSAU
12- DJIBOUTI
13- GUINEEA ECUATORIALĂ
14- RWANDA
15- BURUNDI
16- MALAWI
17- SWAZILAND
18- LESOTHO
19- SLOVENIA
20- CROAȚIA
21- BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA
22- IUGOSLAVIA
23- MACEDONIA
0
500
1000
1500 Km

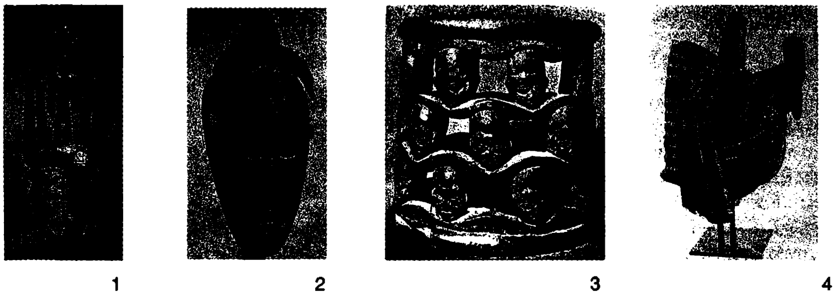

Artă africană
1. Mască (Sudan) 2. Mască de dans (Côte d'Ivoire) 3. Taburet din lemn (Camerun)
4. Cocoş (Benin)

lucrările sale, decizie ridicată în 1993. Izolarea Republicii A. de S. s-a accentuat după destrămarea sistemului colonial portughez (1975) şi a proclamării independenţei Republicii Zimbabwe (1980). Guvernul de la Pretoria a lansat atacuri împotriva Angolei şi Mozambicului (1981), apoi împotriva republicilor Zimbabwe, Botswana şi Zambia (1986), pe care le-a acuzat că sprijină mişcarea SWAPO (Angola) şi Congresul Naţional African. Amploarea mişcărilor de protest ale populaţiei de culoare a determinat introducerea stării de urgenţă pe întreg teritoriul (12 iun. 1986). Frederik W. de Klerk, devenit (1989) preşedinte al Republicii A. de S., iniţiază un set de măsuri în direcţia abolirii apartheid-ului: legalizarea partidelor politice (1990), eliberarea din închisoare (după 27 de ani de detenţie a lui *Nelson Mandela*), abrogarea legilor apartheid-ului (1989-1991), reintegrarea celor patru bantustane (Transkei, Bophuthatswana, Venda şi Ciskei) la Republica **A. de S.** (mai 1992). Primele alegeri parlamentare democratice (26-29 apr. 1994) din istoria ţării sunt câştigate (62,6% din voturi) de partidul Congresul Naţional African, al cărui lider, Nelson Mandela, devine noul preşedinte al Republicii A. de S. Scrutinul parlamentar (2 iun. 1999) dă câştig de cauză tot partidului Congresului Naţional African, dar în condiţiile retragerii lui Nelson Mandela din funcţia de şef de stat, pe motiv de vârstă. Noul Parlament alege (14 iun. 1999) ca preşedinte pe Thabo Mbeki, unul dintre liderii C.N.A. Autorităţile centrale de la Pretoria sunt preocupate de stăvilirea crimei organizate şi a violenţei determinate de corupţia şi de sărăcia extremă, precum şi de promovarea unor măsuri sociale şi medicale, menite să conducă la stoparea răspândirii flagelului HIV/SIDA, întrucât 19,9% din populaţia adultă este infectată. Republica A. de S., în calitatea de membru al Consiliului de Securitate al O.N.U., s-a opus (2003) intervenţiei militare a S.U.A. şi aliaţilor ei în Iraq. În 2005 Pretoria a decis schimbarea numelui în *Tshwane*. Corupţia şi virusul HIV continuă să fie flageluri care marchează negativ evoluţia vieţii sociale. Republică prezidenţială.

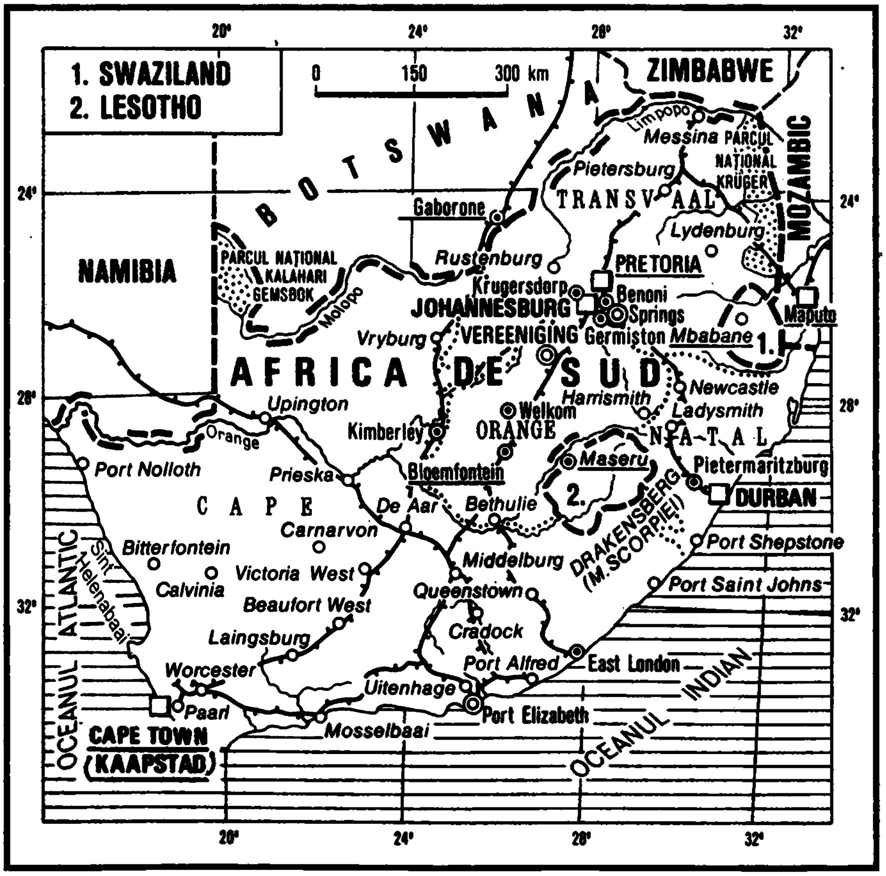
20°
24°
28°
32°
1. SWAZILAND
2. LESOTHO
0
150
300 km
ZIMBABWE
BOTSWANA
Limpopo
Messina
PARCUL NAŢIONAL KRUGER
MOZAMBIC
Pietersburg
TRANSVAAL
Gaborone
Lydenburg
NAMIBIA
PARCUL NAŢIONAL KALAHARI GEMSBOK
Molopo
Rustenburg
PRETORIA
Krugersdorp
Benoni
JOHANNESBURG
Springs
Maputo
Vryburg
VEREENIGING
Germiston
Mbabane
1.
AFRICA DE SUD
Newcastle
Harrismith
Upington
Welkom
Ladysmith
Orange
Kimberley
ORANGE
NATAL
Port Nolloth
Prieska
Bloemfontein
Maseru
Pietermaritzburg
2.
DURBAN
CAPE
De Aar
Bethulie
Carnarvon
DRAKENSBERG (M. SCORPIEI)
Bitterfontein
Port Shepstone
Victoria West
Calvinia
Middelburg
Sint Helenabaai
Port Saint Johns
Beaufort West
Queenstown
Laingsburg
Cradock
OCEANUL ATLANTIC
Worcester
Port Alfred
East London
Uitenhage
OCEANUL INDIAN
Paarl
Port Elizabeth
Mosselbaai
CAPE TOWN (KAAPSTAD)

AFRICA DE SUD-VEST v. Namibia.

AFRICÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia băştinaşă negroid-australoidă a Africii. **2.** Adj. Care aparţine Africii sau populaţiei ei, privitor la Africa sau la populaţia ei. ✧ *Artă a.* (sau *artă neagră*) = artă care s-a dezvoltat în strânsă legătură cu culturile şi obiceiurile tribale, prezentând o mare diversitate de la un grup de populaţie la altul. Se manifestă mai ales în sculptura antropomorfă şi animalieră, în ţesături, în orfevrărie. Se caracterizează prin acuitatea observaţiei, stilizarea expresivă şi sensul simbolic al imaginilor. A influenţat curentele artistice din sec. 20 (fovism, cubism, expresionism).

AFRICÁTĂ (< fr.) adj., s.f. (Consoană) cu caracter complex, a cărei articulaţie începe cu o ocluziune şi se termină printr-o constricţie (ex. *ţ*); semioclusivă.

AFRIKÁANS (cuv. oland.) s.n. Limbă vorbită de urmaşii burilor, provenind din limba olandeză, azi una din limbile oficiale în Republica Africa de Sud.

AFRIKÁNDERI (< oland. *Afrikaander*) s.m. pl. Populaţie în Africa de Sud (în Transvaal şi Orange), constituită din urmaşii coloniştilor olandezi, stabiliţi aici în sec. 17; de religie creştină. Vorbesc *afrikaans*. Se mai numesc *buri*.

AFRO-ASIÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Care este comun Africii şi Asiei, referitor la Africa şi Asia. ✧ *Limbi afro-asiatice* = familie de limbi vorbite în pen. Arabia şi în N şi E Africii, cu ramurile: libico-berberă, cuşitică, ciadiană, semitică.

AFRODITA (în mitologia greacă), zeiţa dragostei şi a frumuseţii, de provenienţă orientală; iubită de zei şi de muritori. Considerată patroană a tot ce ţine de erotism. La romani se numea *Venus*.

AFRODIZIÁC (< fr. {i}; {s} gr. *aphrodisiakos* „de dragoste") s.n. Substanţă care stimulează impulsurile sexuale (ex. yohimbina).

AFRÓNT (< fr.) s.n. Jignire, insultă adusă cuiva în public.

AFRONTÁRE (după fr.) s.f. (MED.) Apropiere operatorie a buzelor unei plăgi pentru o bună cicatrizare a acesteia.

AFRONTÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre elemente decorative) Plasate faţă în faţă.

ÁFTĂ (< fr., gr.) s.f. Leziune elementară a pielii şi mucoaselor, constând dintr-o veziculă plină de lichid opalescent şi care, prin spargere, lasă locul unei mici ulceraţii.

AFTOÁSĂ (< fr.) adj. *Febră* ~ = boală infecto-contagioasă, caracterizată prin stare febrilă şi prin erupţii (afte) localizate pe mucoasa bucală, pielea interdigitală şi mamele. Apare la paricopitate, care o pot transmite şi omului.

AFUÍRE (după fr. *affouillement*) s.f. **1.** Proces de eroziune a terenului din jurul unei fundaţii, a unei pile sau culee de pod etc., aşezate în albia unei ape curgătoare.

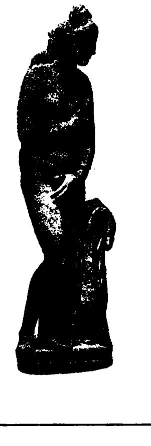

Afrodita

2. Eroziune laterală în malul friabil al unui râu la creşterea vitezei apei.

AFUMÁ (lat. *affumare*) vb. I **1.** Tranz. A acoperi cu un strat de fum; *spec.* a expune a) un aliment la fum, cu scopul de a-l conserva; b) a trata cu fum obiectele din lemn de fag în vederea uscării şi impregnării lor cu substanţe antiseptice **2.** Refl. (Despre mâncăruri) A căpăta gust şi miros neplăcut de fum (când încep să se ardă). **3.** Tranz. A umple o încăpere cu fum pentru a distruge ori a alunga vietăţile dinăuntru. ✦ Intranz. (Despre sobe) A scoate fum. **4.** Tranz. A reduce oxidul de plumb din topitura de sticlă pentru a da sticlei culoarea fumurie. **5.** Refl. (Fam.) A se ameţi.

AFUMAŢI **1.** Com. în jud. Dolj, în C. Desnăţui; 3 047 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Ilfov, în C. Vlăsiei; 6 519 loc. (2008). Biserică (1696), ctitoria lui Constantin Cantacuzino.

AFUMĂTOÁRE s.f. **1.** (APIC.) Utilaj (de obicei metalic) de producere a fumului pentru liniştirea familiei de albine, când se lucrează la stup. **2.** Instalaţie pentru afumat carnea.

AFUMĂTÚRĂ s.f. Produs alimentar conservat cu ajutorul fumului.

AFÚND, -Ă adj., adv. **1.** Adj. Adânc. ✦ (Substantivat, n.) Adâncime; profunzime. **2.** Adv. În adâncime.

AFUNDÁ (lat. **affundare*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) cufunda (într-un lichid). **2.** Refl. A pătrunde adânc; *fig.* a se pierde în depărtare. ✦ Fig. A se cufunda (într-o acţiune).

AFURCÁRE (după fr.) s.f. Ancorare a unei nave cu ajutorul a două ancore, având lanţurile de lungime egală şi legate într-un punct cu o cheie.

AFURISÉNIE s.f. (REL.) Anatemă.

AFURISÍ (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) A anatemiza; a excomunica.

AFURISÍT, -Ă adj., s.m. şi f. (Om) rău, ticălos. ✦ (Fam.) Şmecher, descurcăreţ.

AFUZ-ALI (< n. pr. tc.) s.m. Soi de viţă de vie cu struguri de masă, cu ciorchini până la 2 kg şi boabe mari, de culoare galbenă-verzuie.

Ag, simbol chimic pentru *argint*.

AGACHE, Alexandru (n. 1955, Cluj), bas-bariton român. Stabilit la Köln. Carieră internaţională. Timbru cald, pătrunzător, voce verdiană („Nabucco", „Traviata", „Bal mascat", „Trubadurul"). Repertoriu de bariton sau bas cantabil. Discografie selectivă: opere integrale „Simone Boccanegra", „Rigoletto".

AGADIR, oraş în Maroc, port de pescuit la Oc. Atlantic; 524,5 mii loc. (1994). Staţiune balneară. Catastrofă seismică (20 febr. 1960 - 12 mii de victime). Sosirea canonierei germane „Panther" în rada portului A. (1911) a provocat un incident franco-german încheiat printr-un compromis: Germania recunoaşte protectoratul Franţei asupra unei părţi a Marocului şi primeşte în schimb o parte a Congoului Francez.

AGA KHAN („mare suveran"), titlu purtat de conducătorii sectei ismailiţilor (acordat în 1818 lui Hasan Ali Şah). Mai important: **A. III (Sultan Mohammed-Şah)** (1877-1957), om politic pakistanez. Preşedinte al Ligii Musulmane (1906-1913) şi al Ligii Naţiunilor (1937).

AGALACTÍE (< fr. {i}; {s} gr. *agalaktos* „fără lapte") s.f. Absenţă patologică a secreţiei lactate la femeia care a născut. ✧ (MED. VET.) *A. contagioasă* = boală epizootică a oilor şi a caprelor, provocată de microbul *Mycoplasma agalactiae;* răsfug alb.

AGÁLE (< ngr.) adv. Fără grabă; alene.

AGAMEMNON (în mitologia greacă), fiul lui Atreu şi rege în Micene, erou al „Iliadei". Căpetenia oastei aheilor în Războiul Troian. La întoarcerea acasă, este asasinat de soţia sa, Clitemnestra, şi de amantul ei, Egist.

AGAMÍDE (< fr.) s.f. pl. Familie de şopârle răspândite în S şi E Asiei, Indonezia, Australia, Africa şi reg. mediteraneană. Au coadă şi picioare lungi, capul mare, solzii de obicei carenaţi, adesea spinoşi; unele specii prezintă creste dorsale. Reprezintă corespondentul în emisfera estică al iguanelor americane. Se cunosc peste 300 de specii, printre care se numără diavolul ţepos australian, şopârlele cu coadă spinoasă, şopârla „zburătoare" (*Draco volans*).

AGAMÍE (< fr.) s.f. (BIOL.) Înmulţire asexuată sau partenogenetică; agamogeneză.

AGAÑA, oraş în V ins. Guam, port şi centrul ad-tiv al ins.; 1,1 mii loc. (2000). Bază navală americană (Apra).

AGÁPĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Masă comună creştină, numită şi „masa dragostei frăţeşti", iniţiată de apostoli. **2.** P. ext. Masă colegială, prietenească.

AGAPIA, com. în jud. Neamţ; 4 707 loc. (2008). Staţiune climaterică. Rezervaţiile naturale Codrii de Aramă (7 ha) şi Pădurea de Argint (2 ha). Mănăstirea A., cu o biserică construită în 1644-1647 (modificată în 1823); interiorul pictat de N. Grigorescu (1858-1860). Muzeu de artă religioasă. Obiectiv turistic. În apropiere se află mănăstirea *Văratec*.

AGAR (în „Vechiul Testament"), sclava egipteană a Sarei şi concubina legală a lui Avraam. Din legătura lor s-a născut Ismail, considerat de tradiţie strămoşul arabilor.

AGAR-AGÁR (< fr. {i}) subst. Substanţă gelatinoasă extrasă din unele alge marine; folosită în microbiologie, industria alimentară, textilă etc.; geloză.

AGARICACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *agarikon* „specie de ciupercă") s.f. pl. Fam. de ciuperci din clasa bazidiomicetelor, cu picior şi pălărie care are numeroase lamele pe partea inferioară *(Agaricaceae)*. Majoritatea **a.** sunt comestibile.

AGASÁ (< fr.) vb. I tranz. A enerva; a exaspera.

AGASÁNT, -Ă (< fr.) Enervant; iritant.

AGÁT (AGÁTĂ s.f.**)** (< fr. {i}) s.n. **1.** Varietate de *calcedonie* constituită din benzi foarte fine, colorate diferit; utilizată ca piatră semipreţioasă. **2.** Literă cu corpul de 5,16 puncte tipografice.

AGATA, localit. în Federaţia Rusă, în pod. Siberiei Centrale, în apropierea Cercului Polar de Nord. Locul unde s-a înregistrat (31 dec. 1968) cea mai ridicată presiune atmosferică de pe glob (1083,8 mbar = 812,8 mmHg).

AGATÁRŞI (< fr. {i}) s.m. pl. Populaţie scitică tracizată, amintită de Herodot ca locuind în sec. 6 î.Hr. pe cursul mijlociu al Mureşului.

AGATOCLE, tiran al Siracuzei (316-289 î.Hr.). Adversar al Cartaginei, cu care a purtat un îndelungat război, reuşind să ocupe aproape întreaga Sicilie.

AGÁVE (< fr. {i}; {s} gr. *agaue* „minunată") s.f. Gen de plante din fam. agavacee, cu frunze mari până la 2 m, groase, adesea cărnoase, dispuse în rozete bazale. Originare din zonele subtropicale ale Americii de Nord şi de Sud, se cultivă ca plante decorative de interior sau ca plante textile. Din unele specii se prepară băuturi alcoolice (pulque şi tequila). V. *sisal*.

ÁGĂ (< tc.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Imp. Otoman) Titlu acordat unor comandanţi militari. **2.** (Din sec. 16 în Ţara Românească şi în Moldova) Titlu al comandantului pedeştrilor; a căpătat şi atribuţia de a asigura poliţia capitalei, devenind şeful agiei (poliţiei).

AGĂŞ, com. în jud. Bacău, pe Trotuş; 6 786 loc. (2008). Fabrică de cherestea.

AGĂŢĂ (lat. *accaptiare*) vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) atârna. **2.** A (se) prinde (de ceva). ✦ Refl. Fig. A se crampona.

AGĂŢĂTÓR, -OÁRE adj., s.f. I. Adj. Care (se) agaţă. II. S.f. Şiret cusut la o haină pentru a o putea atârna în cui.

AGÂRBICEANU **1. Ion A.** (1882-1963, n. Cenade, jud. Alba), prozator român. Preot unit. Acad. (1955). Creaţie nuvelistică, în care asociază observaţia socio-morală cu dimensiunea fantastică şi magică („Fefeleaga", „Ceasul rău"), romane-frescă ale societăţii ardelene („Arhanghelii"), memorialistică („Amintiri"). **2. Ion I. A.** (1907-1971, n. Bucium, jud. Alba), fizician român. Fiul lui A. (1). M. coresp. al Acad. (1963). Contribuţii în spectroscopie, polarizarea luminii, fluorescenţă, optica fizică. Conducătorul cercetărilor care au dus la realizarea primului laser românesc (1962).

Mănăstirea Agapia

AGEAMÍU, -ÍE (< tc.) adj., s.m. şi f. (Fam.) Începător, novice, profan; (om) nepriceput.

AGÉNDĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Carnet în care se notează, pe zile, lucrările ce urmează a fi executate. **2.** Ordine de zi.

AGENÉZIE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *genesis* „naştere") s.f. **1.** Nedezvoltare sau dezvoltare insuficientă a unui organ sau a unui ţesut în perioada embrionară. **2.** Incapacitate de a procrea; sterilitate.

AGÉNT (< fr., lat.) s.m. **1.** Reprezentant oficial al unui stat, al unei instituţii etc., care are anumite însărcinări (ex. a. fiscal, de asigurare). ✧ (DR.) *A. diplomatic* = persoană trimisă de un stat pentru a-l reprezenta în alt stat în relaţiile politice cu acesta (ex. ambasador). (EC.) Persoană fizică sau organizaţie autorizată să acţioneze în numele altei persoane în tranzacţiile/interacţiunile cu o terţă parte (de ex. **a.** de vânzări, de rezervări, imobiliar etc.). *A. economic* = persoană fizică, grup de persoane fizice şi juridice care exercită o activitate economică, având comportamente economice similare şi roluri identice. *A. de transmisiuni* = militar care duce sau transmite ordine ori rapoarte de la un comandant la altul. *A. secret* = persoană cu misiune secretă de informare în domeniul politic, economic sau al criminalităţii. 2. Factor activ care provoacă sau influenţează diferite fenomene fizice, chimice etc. (ex. **a.** termic, energetic). **3.** *A. patogen* = factor care produce îmbolnăvirea unui organism (bacterie, virus, parazit, substanţă toxică etc.). **4.** (GRAM.) *Complement de a.* = complement care indică autorul acţiunii unui verb la diateza pasivă. **5.** (FILOZ.) Concept care desemnează un individ sau o colectivitate ce intră în raporturi practice cu realitatea.

AGENTÚRĂ (< germ., rus.) s.f. **1.** Casă de comerţ condusă de un agent **(1)**; afacerile efectuate de o astfel de casă; agenţie **(1)**. **2.** Grupare din interiorul unui stat, unui partid etc., aflată în slujba unor forţe străine.

AGENŢIA HAVAS A ROMÂNIEI, sucursală din Bucureşti a agenţiei franceze de presă *Havas*. Prima agenţie de presă care a funcţionat, între 1879 şi 1888, în România.

AGENŢIA INTERNAŢIONALĂ PENTRU ENERGIE ATOMICĂ (*A.I.E.A.;* în engl. *I*nternational *A*tomic *E*nergy *A*gency - *I.A.E.A.*) v. **Organizaţia Naţiunilor Unite.**

AGENŢIA ORIENT-RADIO (Rador), agenţie de presă din România, înfiinţată în iun. 1921. În 1926 a devenit agenţia oficială a guvernului. Şi-a încetat activitatea în 1949.

AGENŢIA ROMÂNĂ DE PRESĂ (AGERPRES) v. **ROMPRES.**

AGENŢIA TELEGRAFICĂ ROMÂNĂ, agenţie de presă înfiinţată la Bucureşti, în 1889, de agenţia austriacă „Corrbureau". În 1895 a devenit prima agenţie autonomă de presă din România; şi-a încetat vremelnic activitatea în 1916. Din 1921 a fost înlocuită cu *Agenţia Orient-Radio* (Rador).

AGENŢÍE (< it., germ.) s.f. **1.** Reprezentanţă a unei instituţii sau a unei întreprinderi (ex. a. de voiaj). ✧ *A. economică* = reprezentanţă a unei ţări într-o altă ţară, care efectuează operaţii economice internaţionale.

2. *A. de presă* (sau *telegrafică*) = instituţie care culege diverse informaţii, furnizându-le presei şi radioteleviziunii. Primele *a. de p.* au apărut în deceniile 4 şi 5 ale sec. 19.

AGENZIA NAZIONALE STAMPA ASSOCIATA v. ANSA.

ÁGER, -Á (lat. *agilis*) adj. **1.** Sprinten; vivace. **2.** Isteţ, deştept. **3.** (Despre privire, ochi) Pătrunzător, viu.

AGERÍME s.f. Calitatea de a fi ager; isteţime.

AGERPRES v. ROMPRES.

AGESILAU II, rege al Spartei (c. 399–c. 360 î.Hr.). A purtat un război în Asia Mică împotriva perşilor (396 î.Hr.). Reîntors în Grecia (394 î.Hr.) a reuşit să înfrângă o coaliţie a oraşelor greceşti, restabilind pentru scurt timp hegemonia spartană.

AGÉSTRU s.m. (GEOMORF.) Con de dejecţie.

AGEU v. **Agheu.**

AGFACOLÓR ({s}) adj. *Procedeu* ~ = procedeu de obţinere a imaginii colorate prin suprapunerea a trei straturi fotosensibile la culorile primare sau la cele fundamentale, utilizat în fotografie şi în cinematografie.

AGGIORNAMÉNTO (cuv. it.) subst. Proces de modernizare, de revizuire a doctrinei tradiţionale, în Biserica romano-catolică, iniţiat de papa Ioan al XXIII-lea la al II-lea Conciliu Vatican (1962–1965).

AGHEASMATÁR s.n. **1.** Mic edificiu plasat în faţa unei biserici pentru sfinţirea apei. 2. Vas destinat păstrării agheasmei. **3.** Carte cuprinzând rugăciunile care se fac la stropirea cu agheasmă.

AGHEÁSMĂ (< ngr.) s.f. **1.** Slujbă religioasă pentru sfinţirea apei. *A. mare* se săvârşeşte la Bobotează, iar *a. mică* de mai multe ori pe an, în locuri diferite. **2.** Apă sfinţită.

AGHEILA, El ~, localit. în N Libiei, scenă a unor lupte grele între trupele britanice şi germane, soldate cu înfrângerea lui Rommel (23 ian. 1942).

AGHEU (AGEU, HAGAI), profet biblic care în 520 î.Hr. îndemna la refacerea Templului; carte a „Bibliei" ce cuprinde cuvintele lui **A.**

AGHIOTÁNT (cf. rus. *adjutant*) s.m. (Înv.) Ofiţer sau subofiţer ataşat unui comandant militar.

AGHIREŞU, com. în jud. Cluj; 7 194 loc. (2008). Expl. de cărbune brun (Ticu), argilă caolinoasă, calcare, nisipuri, gips (Leghia). Termocentrală. Staţiune balneoclimaterică cu ape sulfatate. Rezervaţia naturală Gipsurile de la Leghia (1 ha). Ruinele unui castel în stil renascentist transilvănean (1572).

AGHIÚŢĂ (< *aghios* „sfânt") s.m. (Fam. şi glumeţ) Drac.

AGÍE (< *agă*) s.f. (În sec. 18–19 în Ţara Românească şi în Moldova) Organ însărcinat cu menţinerea ordinii publice în Capitală; totalitatea funcţionarilor din această instituţie.

AGIGEA, com. în jud. Constanţa, pe ţărmul Mării Negre, la gura canalului Dunărea–Marea Neagră (km 64,2); 6 421 loc. (2008). Ecluză. Port maritim. Staţiune balneoclimaterică. Sanatoriu de tuberculoză osteoarticulară. Rezervaţiile naturale: **A.** (86,8 ha) şi dunele marine (25 ha). Staţiune de cercetări marine.

AGIGHIOL 1. Liman fluvio-maritim între braţul Sf. Gheorghe şi L. Razim; 280 ha. **2.** Sat în com. Valea Nucarilor, jud. Tulcea. Aici a fost descoperit un mormânt tumular de la sfârşitul sec. 5 î.Hr. – prima jumătate a sec. 4 î.Hr. Atribuit unei căpetenii gete, conţine un inventar foarte bogat în obiecte de argint, vase greceşti şi obiecte de podoabă feminine.

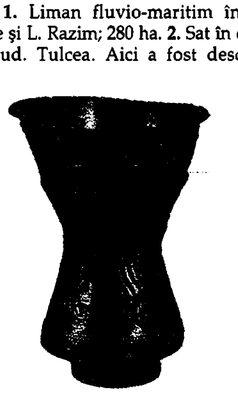

Agighiol (2). Vas de argint

Ion Agârbiceanu

Samuel Josef Agnon

AGÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Suplu; sprinten. **2.** Îndemânatic.

AGILITÁTE (fr., lat.) s.f. **1.** Supleţe, sprinteneală. 2. Îndemânare.

ÁGIO (< it. {i}) s.n. Diferenţa dintre două valori, ca de exemplu dintre dobânda încasată şi cea plătită de bancă pentru o sumă atrasă şi împrumutată sau dintre cursul de vânzare şi cel de cumpărare al unei valute.

AGION OROS v. **Athos.**

AGIOTÁJ (< fr.) s.n. Speculă cu semne monetare sau cu hârtii de valoare.

AGITÁ (< fr., lat.) vb. I **I.** Tranz. şi refl. **1.** A (se) mişca repede şi în toate direcţiile; a (se) clătina; a (se) zgudui. ✦ Tranz. A mişca două sau mai multe substanţe (lichide sau lichide cu solide) aflate în amestec pentru a obţine o emulsie sau o suspensie. **2.** Fig. A (se) frământa. **II.** Tranz. A aţâţa (la revoltă).

AGITATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care serveşte la omogenizarea unui amestec de substanţe.

AGITÁŢIE (< fr., lat. **4** rus.) s.f. **1.** Faptul de a (se) agita; mişcare intensă încoace şi încolo de oameni, de vehicule etc. **2.** (MED.) Stare de nelinişte excesivă, patologică, de instabilitate fizică sau psihică, întâlnită în unele boli mintale (ex. **a.** motorie, **a.** verbală). **3.** (FIZ.) *A. termică* = mişcare continuă pe care o au moleculele gazelor şi lichidelor şi a cărei energie globală determină temperatura fluidului respectiv.

AGLOMERÁ (< fr., lat.) vb. I refl. **1.** A se strânge la un loc în număr mare; a se îngrămădi. ✦ (Despre un loc) A deveni suprapopulat. **2.** (Despre unele substanţe) A uni între ele granulele, firele, fâşiile care compun un material. 3. Tranz. A încărca pe cineva cu prea multe treburi.

AGLOMERĂRE s.f. Unire în bucăţi mai mari a granulelor (părţilor) unor materiale mărunte. ✧ *A. minereurilor* = operaţie de reunire în bucăţi mari a minereului mărunt sau sub formă de pulberi, cu ajutorul căldurii. Are uneori rol de concentrare prin eliminarea unor produse volatile.

AGLOMERÁT, -Ă (< fr. {i}) s.n. **1.** Adj. Îngrămădit, înghesuit. ✦ (Despre un loc) Suprapopulat, ticsit. **2.** Adj. S.n. (PETROGR.) Rocă formată prin acumularea de fragmente de materiale provenite din exploziile vulcanice.

AGLOMERÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Îngrămădire de persoane; îmbulzeală. **2.** *A. urbană* = arie urbanizată ce cuprinde oraşul şi zona sa periurbană.

AGLUTINÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Care serveşte la aglutinare. ✧ *Limbă a.* = limbă în care raporturile gramaticale se exprimă prin alipirea unor afixe la rădăcina cuvântului (ex. limbile fino-ugrice). **2.** S.n. Substanţă vâscoasă, preparată din amidon, dextrină, gumă şi albumină, adăugată în pasta de imprimat pentru a păstra desenul pe ţesătură.

AGLUTINÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a se aglutina; alipire. 2. (MICROBIOL.) Pierdere a mobilităţii şi alipire a microorganismelor sau a globulelor roşii în grămezi sau grunji sub influenţa *aglutininelor*. **3.** (LINGV.) Alipire a unei particule la un cuvânt sau a unui cuvânt la alt cuvânt.

AGLUTININĂ (fr. {i}) s.f. (MICROBIOL.) Substanţă specifică de tipul anticorpilor, care apare în serul sangvin în urma administrării de vaccinuri sau a unor infecţii naturale şi care determină aglutinarea agentului patogen.

AGLUTINOGÉN (< fr. {i}; {s} fr. *agglutinine* + gr. *gennao* „a naşte") s.m. (MICROBIOL.) Substanţă de natură proteică intrând în compoziţia microorganismelor şi a globulelor roşii, care stimulează producerea de aglutinine.

AGNELLI, Giovanni (1921–1997), industriaş italian. Preşedintele firmei FIAT (1963–1995).

AGNÁTE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *gnathos* „falcă") s.f. pl. Vertebrate acvatice, cu caractere primitive, asemănătoare cu peştii, cu schelet cartilaginos, lipsit de maxilare *(Agnatha)*. Cuprind o clasă fosilă *(Ostracodermii)* care au trăit din Ordovician până în Devonian, caracterizată prin schelet intern cartilaginos şi exoschelet dezvoltat sub formă de plăci osoase şi solzi; forme actuale: chişcarii.

AGNÉŢ (< sl.) Bucată de pâine tăiată de preot din prescură, simbolizând jertfirea pe cruce a lui Hristos.

AGNI (în mitologia vedică), zeul focului şi patronul sacrificiilor religioase prin ardere.

AGNITA, oraş în jud. Sibiu, pe valea Hârtibaciului; 11 256 loc. (2008). Ind. piel. şi încălţ., textilă şi alim. Menţionat documentar în 1280. Oraş (din 1950). Fortificaţie ţărănească din sec. 13; biserică (sec. 15). Muzeu.

AGNON, Samuel Josef (pseud. lui *Samuel Josef Czaczkes*) (1888–1970), scriitor israelian. Unul dintre cei mai proeminenţi romancieri şi nuvelişti evrei („Ieri şi alaltăieri", „Povestiri din Ierusalim"). Premiul Nobel pentru literatură (1966), împreună cu Nelly Sachs.

AGNÓSTICI s.m. pl. Sectă creştină din sec. 5, derivată din mişcarea donatistă. Se opuneau antropomorfizării lui Dumnezeu.

AGNOSTICÍSM (< fr., engl.) s.n. Punct de vedere potrivit căruia gândirea umană este incapabilă să ofere suficiente argumente raţionale pentru a justifica existenţa sau neexistenţa lui Dumnezeu. Termenul a fost creat de T.H. Huxley (1869), dar bazele teoretice se găsesc în opera lui Hume şi Kant. Împărtăşit îndeosebi de pozitivişti.

AGNOZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *gnosis* „cunoaştere") s.f. (MED., PSIH.) Incapacitate de recunoaştere ori identificare a obiectelor, entităţilor, persoanelor, ca urmare a unor afecţiuni neurologice.

AGNUS DEI (lat. „Mielul lui Dumnezeu") Cântare din liturghia romano-catolică.

AGÓGICĂ (< it. {i}; {s} gr. *agoge* „mişcare muzicală") s.f. (MUZ.) Fluctuaţie a tempo-ului pe parcursul unei piese, în scopul reliefării expresiei.

AGÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *gonia* „unghi") Curbă care uneşte punctele de pe suprafaţa Pământului cu declinaţie magnetică nulă.

AGONÍE (< fr. {i}; {s} gr. *agonia*) s.f. **1.** Stare a organismului înainte de moarte. **2.** Fig. Declin.

AGONISÍ (< ngr.) vb. IV Tranz. **1.** A câştiga, a dobândi prin muncă. **2.** A economisi; a strânge.

AGONÍSTICI s.m. pl. Sectă creştină din Africa romană (sec. 4–5) înglobând mai ales populaţia rurală şi reprezentând aripa radicală a *donatiştilor*. **A.** considerau Biserica Romei trădătoare a credinţei creştine; practicau asceza şi martirajul.

AGONIZÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** A fi în agonie. **2.** Fig. A fi în declin.

AGORÁ (cuv. gr.) s.f. Piaţă în cetăţile Greciei antice unde se aflau principalele instituţii şi unde se ţineau adunările publice.

AGORÁ, revistă românească trimestrială şi semestrială apărută în S.U.A. între anii 1987–1993. Redactor-şef: Dorin Tudoran. Printre colaboratori: E. Ionescu, M. Eliade, Monica Lovinescu, M. Călinescu, I.P. Culianu. Publicaţie „alternativă de cultură", a adoptat o atitudine tranşantă anticomunistă şi de promovare a valorilor autentice.

AGORAFOBÍE (< fr. {i}; {s} gr. *agora* „piață" + *phobos* „frică") s.f. Teama patologică, obsesivă, de spațiile largi, deschise.

ĀGRA, oraș în India (Uttar Pradesh); 1,25 mil loc. (2001). Centru comercial, ind. și cultural. Universitate. Cap. a Imp. Marilor Moguli (sec. 17–18). Monumente de artă: moschei celebre, palate; mausoleul Taj-Mahal (sec. 17).

AGRÁFĂ (< fr.) s.f. **1.** Obiect cu care se prinde sau se fixează o haină, părul etc. ✦ Piesă de metal cu care se leagă blocurile de piatră, se fixează zidăria etc. **2.** (MED.) Mică piesă metalică servind la unirea buzelor unei plăgi. 3. Ornament la capătul unui arc.

AGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *grapho* „a scrie") s.f. Pierdere sau tulburare a funcției de exprimare a gândurilor prin scris.

AGRAMÁT, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care face greșeli elementare de gramatică; *p. ext.* ignorant; incult. **2.** Adj. Care conține greșeli elementare de gramatică și de ortografie.

AGRANULOCITÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + fr. *granulocyte*) s.f. Sindrom hematologic caracterizat prin reducerea excesivă a granulocitelor din sânge datorită unor agenți medicamentoși sau fizici. Se manifestă prin scăderea rezistenței la infecții, leziuni la nivelul mucoaselor și pielii, hemoragii etc.

AGRÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la proprietatea funciară; în care predomină agricultura (ex. țară a.); agricol **(2)**; agrarian. ✦ *Reformă a.* = program complex de măsuri vizând redistribuirea proprietății funciare.

AGRAVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) înrăutăți, a (se) face mai grav.

AGRAVÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care agravează, care înrăutățește. ✧ (DR.) *Circumstanțe a.* v. *circumstanță.*

AGRE, Peter (n. 1949), biolog american. A descoperit „aquaporius" - canalul de proteine ce pune în mișcare moleculele de apă prin membrana celulei. Premiul Nobel pentru chimie (2003), împreună cu R. MacKinnon.

AGREÁ (< fr.) vb. I tranz. A vedea cu ochi buni; a accepta.

AGREÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Plăcut. **2.** (Despre oameni) Simpatic.

AGREGÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre elemente) A se uni (într-un tot); a se alipi.

AGREGÁRE s.f. **1.** Faptul de a se agrega. ✧ (FIZ.) *Stare de a.* = fiecare dintre stările (solidă, lichidă, gazoasă și plasmă) sub care se pot prezenta substanțele, având rezistențe diferite la deformările mecanice și termice. **2.** (PEDOL.) Proces de alipire a particulelor de sol, cu formare de agregate structurale.

AGREGÁT (< fr. {i}) s.n. **1.** Grup format prin cuplarea unei mașini de forță cu una sau mai multe mașini de lucru sau cu un generator (ex. a. frigorific). **2.** Material inert granular (ex. nisip, pietriș etc.) utilizat la confecționarea, prin aglomerare cu un liant, a betoanelor, a mortarelor, a mixturilor asfaltice etc. ✧ (MINER.) *A. mineral* = asociație de cristale concrescute în urma cristalizării sau a solidificării unei soluții. Pot fi mono- sau poliminerale.

AGREMÉNT (< fr.) s.n. **1.** (DR.) Acord al unui stat cu privire la o persoană propusă ca reprezentant diplomatic al altui stat. **2.** Plăcere, distracție.

AGRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (DR.) Atac împotriva unei persoane sau a unui stat. ✧ *A. armată* = atac armat împotriva unui stat. **2.** (MED.) Simptom întâlnit în unele boli psihice manifestat prin acțiuni de atac și distrucție. **3.** *A. microbiană* = tendință de invadare a microbilor într-un organism, urmată de îmbolnăvirea lui.

AGRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care atacă (fără provocare); predispus la ceartă; șocant, provocator.

AGRESIVITÁTE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi agresiv. ✦ (ETOL). Totalitatea formelor de ostilitate pe care animalele le manifestă, intra- sau interspecific, în cadrul activităților biologice. ✦ (În psihologia copilului) Tendință de a ataca, datorită lipsei de afecțiune sau a unui sentiment de devalorizare.

AGRESÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f., adj. (DR.) (Persoană fizică sau stat) care săvârșește o agresiune.

AGRÍCOL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Privitor la agricultură; întrebuințat în agricultură. ✧ *An a.* = perioadă de timp cuprinsă între începutul muncilor agricole de toamnă, care privesc recolta anului următor, și strângerea recoltei. **2.** Agrar.

AGRICOLA (Iulius Cneus Agricola) (40–93), general și om politic roman. În urma unor campanii grele a învins triburile băștinașe ale Britanniei, al cărei guvernator a devenit (78–84).

AGRICOLA (pe numele adevărat *Georg Bauer*) (1494–1555), savant german. Studii sistematice privind clasificarea minereurilor, mineritul și metalurgia („De re metalica").

AGRICOLA, Johann (c. 1494–1566), reformator luteran german. A publicat prima colecție de proverbe germane.

AGRICOLA, Mikael (c. 1510–1557), umanist finlandez. Episcop de Turku, inițiator al Reformei în patria sa, autor al unui „Abecedar" și al unei traduceri a „Noului Testament".

AGRICULTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu agricultura.

AGRICULTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Ramură a producției materiale care are ca obiect cultura plantelor și creșterea animalelor; cultivarea pământului. Se asimilează **a.** și unele lucrări de stocaj și de prelucrare primară a produselor agricole (ex. păstrarea semințelor, vinificația etc.). ✧ *A. intensivă* = sistem de a. care asigură producții mari pe unitatea de suprafață. *A. extensivă* = sistem de a. în care creșterea producției se bazează pe extinderea suprafețelor cultivate. *A. biologică (ecologică, organică)* = **a.** care nu utilizează îngrășăminte chimice și pesticide de sinteză. *A. de subzistență* = activitate agricolă care nu acoperă decât nevoile de hrană ale familiei agricultorului.

AĞRI DAĞI v. Ararat.

AGRIGENTO, oraș în Italia (Sicilia); 54,6 mii loc. (2001). Ind. alim. Temple dorice din sec. 6–5 î.Hr. (templul Concordiei, al lui Iupiter, al Dioscurilor). Festival folcloric. În Antic., colonie greacă (*Akragas,* sec. 6-5 î.Hr.), apoi cartagineză (sec. 4–3 î.Hr.); ocupată de romani (210 î.Hr.), de sarazini (828), de normanzi (1087). Și-a luat numele actual în 1927.

AGRIJ 1. Râu, afl. stg. al Someșului la Jibou; 44 km. Izv. din m-ții Meseș. Cunoscut și sub numele de *Agriș.* **2.** Com. în jud. Sălaj, pe râul **A.**; 1 385 loc. (2008).

AGRIPPA, Marcus Vipsanius (c. 63–12 î.Hr.), general roman. Principalul colaborator militar al împăratului Augustus. A comandat armata la *Actium* (31 î.Hr.). A inițiat numeroase construcții la Roma (Panteonul, apeducte, terme).

ÁGRIȘ (< magh.) s.m. Arbust înalt de 60–150 cm, cu ramuri spinoase, frunze lobate și fructe bace ovoidale sau sferice, verzui, gălbui sau roșietice *(Ribes uva-crispa).* Spontan în regiunile de munte și cultivat local pentru fructele sale comestibile.

ÁGRIȘ, com. în jud. Satu Mare; 1 753 loc. (2008).

ÁGRO- ({s} gr. *agros* „câmp") Element de compunere însemnând „agricol", „agricultură", care servește la formarea unor substantive și adjective.

AGROBIOCENÓZĂ s.f. Biocenoză specifică terenurilor cultivate.

AGROBIOLOGÍE (< germ. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu acțiunea legilor biologice generale asupra culturii plantelor și creșterii animalelor. Sin. *biologie agricolă.*

AGROCHIMÍE (< fr. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu studiul circuitului substanțelor nutritive în mediul de creștere și dezvoltare a plantelor agricole, în vederea stabilirii măsurilor de sporire a producției și de îmbunătățire a calității produselor.

AGROCLIMATOLOGÍE s.f. Ramură a climatologiei ce studiază clima ca factor determinant al producției agricole.

AGRONÓM (< fr. {i}) s.m. Specialist în agronomie.

AGRONOMÍE (< fr. {i}; {s} *agro-* + gr. *nomos* „lege") s.f. Complex de științe referitoare la cultivarea pământului. În România, întemeietorul a. moderne este considerat Ion Ionescu de la Brad.

AGROTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu relațiile dintre factorii de vegetație, sol și plantele cultivate. ✦ Totalitatea procedeelor tehnice de cultivare a unei plante agricole (ex. **a.** porumbului).

AGROTERÁSĂ (< *agro-* + *terasă*) s.f. Formă de relief cu aspect de treaptă, amenajată pe versanți pentru culturi agricole (în special vie ori pomi fructiferi) sau rezultată în urma arăturilor repetate pe laturi dispuse în lungul curbelor de nivel.

AGROTURISM, formă de turism în cadrul căreia cazarea și masa sunt asigurate în gospodării țărănești, incluzând eventual și participarea la activități tradiționale sau la diverse manifestări festive cu specific local.

AGUASCALIENTES 1. Oraș în Mexic, centrul ad-tiv al statului **A.**; 707,5 mii loc. (2000, cu suburbiile). Centru minier (argint). Izv. minerale. Ind. bumbacului, a mătăsii și alim. **2.** Stat în Mexic; 5,47 mii km^2; 944,2 mii loc. (2000). Expl. de min. de argint. Cereale și creșterea animalelor.

AGUILERA, Christina (n. 1980), cântăreață americană de pop. Succes bazat pe mișcarea latino din muzică. Discografie: „Christina Aguilera", „Mi Reflejo".

AGURÍDĂ (< ngr.) s.f. Fructul viței de vie înainte de coacere, cu gust acru.

AHAGGAR (HOGGAR), masiv muntos în Sahara centrală. Alt. max.: 2 908 m (vf. Tahat).

AHAIA 1. Denumirea antică a ținutului din Grecia situat în N Peloponesului, extinsă în sec. 1 î.Hr. și asupra Greciei Centrale și de S. **2.** Prov. romană creată în anul

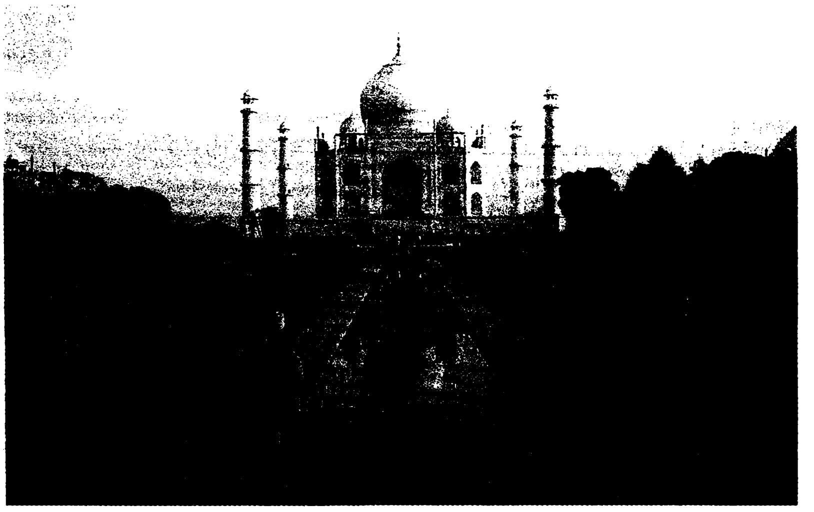

Āgra. Mausoleul Taj-Mahal

27 d.Hr. de *Augustus*. **3.** Principat latin, fondat de cruciaţi în Pelopones (sec. 13–15), numit şi *Principatul de Morea.*

AHAŞVER (AHASVERUS) 1. Personaj legendar, cunoscut şi sub numele de *Jidovul rătăcitor*. **2.** Nume dat în „Vechiul Testament" regelui persan Xerxe I.

AHEEÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine aheilor, privitor la ahei.

AHÉI ({i}) s.m. pl. **1.** Populaţie indo-europeană aşezată la începutul milen. 2 î.Hr. în Pelopones şi Beotia, unde a dat naştere civilizaţiei miceniene, corespunzătoare Epocii Bronzului (milen. 3–2 î.Hr.); una dintre cele patru ramuri ale vechilor greci. **2.** Denumire generală a vechilor triburi greceşti la Homer.

AHEMENIZI, dinastie de regi persani (c. 705–330 î.Hr.), întemeiată, potrivit tradiţiei, de Ahaimenes (c. 705–675 î.Hr.).

AHERN, Bartholomew (Bertie) (n. 1951), om politic irlandez. Primar al oraşului Dublin. Min. şi prim-min. (din 1997).

AHERON (în mitologia greacă), unul dintre fluviile Infernului, pe care umbrele morţilor îl treceau într-o luntre condusă de Caron.

AHIDJO, Ahmadou (1924–1989), om politic camerunez. Preşedinte al Camerunului (1960–1982).

AHILE, semizeu, personaj principal al „Iliadei", fiu al muritorului Peleu şi al zeiţei Thetis. Cufundat în apele Stixului de către mama sa pentru a-l face nemuritor, i-a rămas vulnerabil numai călcâiul, neudat, de care-l ţinuse. Rănit de o săgeată otrăvită, a murit în Războiul Troian.

AHLFORS, Lars Valerian (1907–1996), matematician american de origine finlandeză. Lucrări de analiză matematică şi de geometrie diferenţială. Medalia Fields (1936).

AHMAD, Fakhruddin (n. 1916), geolog indian. Studii asupra paleogeografiei şi paleoclimei Gondwanei.

AHMADĪ-AL ~, oraş în Kuwait, la SE de Capitală; 26,89 mii loc. (1997). Mari expl. de petrol. Legat prin conducte cu portul Mina al-Ahmadi (G. Persic). Uzină de desalinizare a apei de mare.

AHMADNAGAR (AHMEDNAGAR), oraş în V Indiei, la E de Bombay; 347,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Fortul Ahmad Nizam Shah. Palatul Mogulilor.

AHMADINEJAD, Mahmoud (n. 1956), om politic iranian. Preşedinte al republicii din 2005.

AHMAD ŞAH DURRANI (c. 1724–1773), om politic şi militar afghan. Întemeietor al statului independent Afghanistan; şah din 1747.

AHMATOVA, Anna (pe numele adevărat *Anna Andreevna Gorenko*) (1889–1966), poetă rusă. A făcut parte din gruparea *akmeistă*. Poezie excelând prin simplitate şi perfecţiune formală („Seara", „Stolul alb", „Anno domini MCMXXI"). Traduceri din Arghezi.

AHMEDABAD (AHMADĀBĀD), oraş în V Indiei, centrul ad-tiv al statului Gujarāt; 4,51 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Universitate. Vechi centru cultural. Monumente din sec. 15–16: Jami Masjid (marea moschee), Sidi Said, mormintele reginelor. Fundat în 1411.

AHMES (AHMOSIS), faraon egiptean (1562–1537 î.Hr.). Întemeietorul dinastiei 18. A izgonit pe hicsoşi, restabilind unitatea şi independenţa Egiptului şi afirmând primatul Thebei.

AHO, Juhani (1861–1921), scriitor finlandez. Proză realistă despre viaţa ţăranilor („Calea ferată"). Romane istorice („Panu").

AHPL (engl. *a h*[hardware] *p*[programming] *l*[anguage]), limbaj de programare evoluat, folosit pentru prezentarea funcţionării unui calculator numeric, la nivelul transferurilor între registre, în vederea proiectării cu ajutorul calculatorului.

AHRAM, Al ~, cotidian egiptean, oficios al guvernului (din 1963). Apare la Cairo din 1876.

AHRIMAN, denumirea greacă a principiului zoroastrist al răului, *Agra-Mainyu*.

AHTIÁT, -Ă (< *ahtia*, rar „a dori") adj. Lacom, dornic de ceva.

AHTUM (sec. 10–11), voievod român din Banat şi S Crişanei, avându-şi reşedinţa la *Morisena* (azi Cenad). Urmaşul lui *Glad*. După lupte grele a fost învins de unguri la începutul sec. 11.

AHURAMAZDA, v. **Ormuzd.**

AHVENANMAA (în suedeză **Åland** sau **Aaland**), arh. finlandez în M. Baltică, la intrarea în G. Botnic, format din c. 300 de ins. din care 80 sunt locuite; 1,55 mii km^2; 26,5 mii loc. (2002). Oraş pr.: *Maarianhamina (Marienhamn).*

AHWĀZ, oraş în SV Iranului, port pe fl. Karun; 804,9 mii loc. (1996). Centru comercial. Prelucr. petrolului; ind. textilă.

AI (lat. *alium*) s.m. (BOT.; reg.) Usturoi. ✧ *A. sălbatic* = numele unor plante erbacee, bulboase, din genul *Allium,* fam. liliaceelor *(A. ochroleucum, A. paniculatum, A. oleraceum* ş.a.).

AIAX (AIAS), numele a doi eroi din poemele homerice; **1.** Fiul lui Telamon, regele Salaminei; cel mai viteaz erou al aheilor, după Ahile, în Războiul Troian. **2.** Fiul lui Oileu. Rege al locrienilor. În timpul Războiului Troian a răpit-o pe Casandra de lângă altarul Atenei, unde se refugiase, impietate pentru care zeii l-au pedepsit, zdrobindu-i corabia de stânci.

AICHELBURG, Wolf (1912–1995), scriitor german din România. Lirică baladescă şi reflexivă („Oaspetele uitat"). Proză satirică („Şobolanii din Hameln"); piese de teatru, eseuri. Traduceri din Eminescu, Blaga, Pillat, Voiculescu.

A.I.D. v. **Asociaţia Internaţională pentru Dezvoltare.**

AIDS v. SIDA.

AÍDOMA (< *a* + sl. *vidomŭ*) adv. Asemenea, la fel.

A.I.E.A. v. **Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică.**

AIETES, rege mitic din Colchida, căruia Iason şi argonauţii îi răpesc Lâna de aur. Tatăl Medeei.

AIÉVEA (< *a* + sl. *jave*) adv., adj. **1.** Adv. În realitate. ✦ Într-adevăr, cu adevărat. **2.** Adj. Real, concret.

AIGOS POTAMOS, fl. în Chersonesul Tracic (azi Kumali, Turcia). La vărsarea lui, în timpul Războiului Peloponesiac, flota spartană, comandată de Lisandru, a zdrobit flota ateniană (405 î.Hr.).

AIGYPTOS (în mitologia greacă), eroul eponim al Egiptului. Descendent al zeului Poseidon şi al fluviului Nil.

AILLY, Pierre d' (1350–c. 1420), teolog, filozof, episcop şi cardinal francez. Rol activ în rezolvarea Marii schisme occidentale.

AINI (pseud. lui *Sadriddin Saidmuradovici*) (1878–1954), scriitor tadjic. Întemeietor al literaturii tadjice moderne (romanul „Buhara").

AINÚ (< rus. {i}) subst. Populaţie de origine incertă, cu unele caracteristici, care îi apropie de indo-europeni (ochi rotunzi, piele albă, pilozitate abundentă); locuieşte în ins. Sahalin (Federaţia Rusă) şi Hokkaidō (Japonia); c. 25 000 loc.; se ocupă cu pescuitul şi, parţial, cu agricultura. ✦ Limbă izolată, vorbită în trecut de populaţia **a.**

AIRBUS, denumire comercială a unui tip de avion, construit de un consorţiu internaţional (inclusiv francez), după 1972.

AIR FRANCE, companie de navigaţie franceză, fondată în 1933. Naţionalizată (1945) şi privatizată parţial (1998).

AIRINEI, Ştefan (1920–1989, n. sat Cobâla, jud. Botoşani), geofizician român. Contribuţii la cunoaşterea structurii geologice adânci a teritoriului României.

AIRY, Sir George Biddell (1801–1892), astronom britanic. A lucrat la observatorul Greenwich. Lucrări privind magnetismul terestru.

AISBERG (< engl. {i}) s.n. Bloc de gheaţă, desprins din calotele glaciare polare, care pluteşte pe oceane spre zona caldă.

AISNE, râu în N Franţei, afl. stg. al râului Oise la Compiègne; 266 km.

AITA MARE, com. în jud. Covasna, situată într-o mică depresiune, la poalele m-ţilor Baraolt; 1 710 loc. (2008).

AITMATOV, Cinghiz (1928–2008), scriitor kirghiz. Proză realistă cu elemente lirice şi implicaţii mitice, denunţând „mankurtizarea" (ştergerea memoriei identitare) în regimul comunist („O zi mai lungă decât veacul", „Eşafodul").

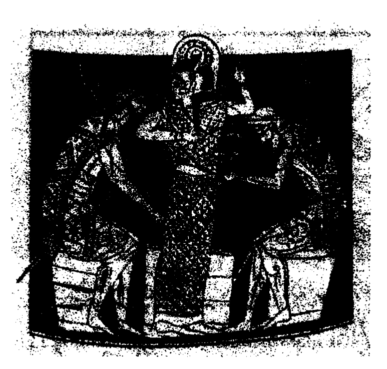

Ahile şi Ajax jucând zaruri

AITON, com. în jud. Cluj, în dealurile Feleacului; 1 236 loc. (2008). Pe terit. ei a fost descoperită o aşezare rurală romană.

AIUBIZI, dinastie musulmană, întemeiată în Egipt, în 1171, de *Saladin (Salah ad-Din),* urmând *Fatimizilor*. A reunit pentru scurtă vreme Egiptul, Hijazul, Palestina, Siria şi Mesopotamia. În 1250, ramura ei principală (care cârmuia în Egipt) a fost lichidată de *mameluci.*

AIUD, municipiu în jud. Alba, pe dr. Mureşului; 26 239 loc. (2008). Întreprindere metalurgică; prelucr. lemnului. Conf., produse alim. Centru pomicol şi viticol. Rezervaţia naturală forestieră Pădurea Sloboda (20 ha) şi rezervaţia Pârâul Bobii (1,5 ha). Cetate urbană (sec. 13–16); biserică gotică (sec. 15–16), modificată baroc; palat (sec. 16–17), azi muzeu. Pe terit. de azi al oraşului s-a aflat aşezarea romană *Brucla*. Menţionat documentar în 1293. Ocupat de răsculaţi în 1437. Aici a funcţionat, începând din 1662, colegiul confesional „Bethlen". În timpul Revoluţiei de la 1848–1849, este teatrul unor lupte violente. Aici s-a aflat una dintre cele mai dure închisori ale regimului comunist.

AIÚN (AAIÚN), El ~ (LAAYOUNE), centrul ad-tiv al Saharei Occidentale; 31,4 mii loc. (1994). Centru comercial al unei zone agricole.

AIURÁ (< *aiurea*) vb. I intranz. A delira. ✦ A vorbi fără sens.

AIVAZOVSKI, Ivan Konstantinovici (1817–1900), pictor rus. Peisaje marine, redate într-o viziune romantică („Al nouălea val").

AIX-EN-PROVENCE, oraş în S Franţei (Provence); 134,2 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. electrotehnică; produse alim. Staţiune balneară cu ape termale. Universitate (1413). Muzeu de antichităţi. Catedrală (sec. 11–12), edificii din sec. 17–18.

AJACCIO, oraş în Franţa (Corsica), port la M. Mediterană; 52,8 mii loc. (2001). Centru turistic. Şantiere navale. Muzeu. Locul de naştere al lui Napoleon Bonaparte.

AJANTA, localit. în S Indiei, în NE pod. Deccan, celebră prin cele 29 de temple şi mănăstiri rupestre ornamentate cu sculpturi şi fresce (sec. 3 î.Hr.–7 d.Hr.).

AJDUKIEWICZ, Kazimierz (1890–1963), logician şi filozof polonez. Membru al Şcolii de la Lvov–Varşovia. Lucrări de logică, filozofia limbajului şi epistemologie („Propedeutica filozofiei", „Limbă şi cunoaştere").

AJMAN, emirat în cadrul Emiratelor Arabe Unite, pe ţărmul G. Persic; 250 km^2; 114,3 mii loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Ajman.*

AJMER, oraş în NV Indiei; 485,1 mii loc. (2001). Ind. textilă (ţesături de bumbac) şi alim. (uleiuri).

AJÚN (< *ajuna*) s.n. **1.** Zi (sau seară) care precedă un eveniment (ex. **a.** Crăciunului). ✧ Loc. *În ajun* = **a)** cu o zi (sau seară) înainte; **b)** puţin timp înainte, foarte aproape (de...). **2.** Post (negru).

AJUNÁ (lat. **adjunare*) vb. I intranz. (În practicile bisericeşti) A ţine post negru.

Djelal ad-Din Akbar

Akihito

AJÚNGE (lat. *adjungere*) vb. III **I.** Intranz. **1.** A sosi într-un anumit punct. ✧ Expr. *A ajunge departe* = a reuși. **2.** A se întinde până la..., a atinge. ✦ A apuca (o limită în timp); a trăi. ✦ (Despre prețuri) A atinge, a se ridica la un anumit nivel. **3.** A deveni. **II.** Tranz. **1.** A prinde din urmă. ✦ Fig. A egala (pe cineva) **2.** A nimeri; a lovi. **3.** Fig. (Despre stări fizice sau sufletești) A cuprinde; a răzbi. **III.** Refl. **1.** A se întâlni; a se uni. **2.** Peior. A parveni. **IV.** Intranz. și refl. A fi în cantitate suficientă.

AJÚR (< fr.) s.n. **1.** Broderie obținută prin scoaterea firelor din urzeală sau din bătătură. **2.** (ARTE DEC., ARHIT.) Ornament perforat.

AJUSTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A potrivi; a adapta. **2.** (TEHN.). A executa o ajustare. **3.** (STATIST.) A înlocui, după anumite reguli, valorile statistice empirice cu valori teoretice care să dea o imagine cât mai reală a trăsăturilor unui fenomen, ale repartiției acestuia, ale tendințelor sale de dezvoltare etc.

AJUSTÁJ (< fr.) s.n. Mărime care caracterizează modul de asamblare a două piese, definită prin relația dintre dimensiunile lor efective (ex. a. cu joc, **a.** cu strângere).

AJUSTÁRE s.f. Operație de prelucrare a suprafeței unei piese pentru a-i da forma și dimensiunile prescrise, în vederea asamblării.

AJUSTÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Muncitor calificat care execută operația de ajustare.

AJUTÁ (lat. *adjutare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) da sprijin, ajutor. ✦ Refl. A se servi de ceva sau de cineva ca ajutor. **2.** Intranz. A fi de folos; a sluji.

AJUTÁJ (< fr.) s.n. Tub scurt cu secțiune variabilă al cărui profil permite ca scurgerea fluidelor (lichide sau gaze) să se facă la presiuni (viteze) dorite în fiecare secțiune.

AJUTĂTÓR, -OÁRE adj. Care ajută; auxiliar.

AJUTÓR (lat. *adjutorium*) s.n. Sprijin, participare la efortul cuiva; asistență acordată cuiva.

AJUTORÍNȚĂ (< *ajutori*, înv.) s.n. Dare din sec. 18, care reedita *văcăritul* (în Țara Românească) și *fumăritul* (în Moldova).

AKASHI, oraș în Japonia (Honshū), port la G. Ōsaka; 293,1 mii loc. (2000). Pescuit. Mașini agricole, celuloză și hârtie, produse chimice, echipament electric.

AKBAR, Djelal ad-Din, padișah al Indiei (1556-1605), din dinastia Marilor Moguli. A lărgit granițele imperiului și s-a preocupat de organizarea internă a acestuia.

AKERLOF, George (n. 1940), economist american. Studii privind analiza piețelor cu informație asimetrică. Premiul Nobel pentru economie (2001), împreună cu M. Spence și J.E. Stiglitz.

AKIHITO (n. 1933), împărat al Japoniei (din 1989). Fiul și succesorul lui Hirohito.

AKINDYNOS, Gregorios (c. 1300-c. 1349) călugăr și teolog bizantin, principalul oponent al isihasmului.

AKINEZÍE (< gr.) s.f. (MED.) Stare patologică constând în incapacitatea de a efectua anumite mișcări.

AKITA, oraș în Japonia (Honshū), port la M. Japoniei; 317,6 mii loc. (2000). Expl. de petrol. Centru metalurgic; ind. textilă și prelucr. a petrolului. Universitate.

AKÍTA (AKITA INO) (< jap.) s.f. Rasă de câini originară din Japonia (unde are statut de monument național). De talie mare, cu constituție robustă, frunte lată, ochi mici, urechi ascuțite, erecte, ușor îndreptate înainte, coadă mare, recurbată pe spate.

AKÎN (< rus.) s.m. Poet, recitator și cântăreț popular la kazahi, kirghizi etc.

AKKAD, oraș antic în N Mesopotamiei. În milen. 3 î.Hr. a devenit centrul puternicului stat cu același nume, întemeiat de Sargon I (2350-2295 î.Hr.).

AKKADIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.m. pl., adj. **1.** S.m. pl. Populație semitică din Antic. care a întemeiat, în milen. 3 î.Hr., orașul și statul *Akkad*. **2.** Adj. Care aparține Akkadului sau akkadienilor **(1)**, privitor la Akkad sau la akkadieni. ✧ *Artă a.* = arta care s-a dezvoltat în statul Akkad. *Limbă a.*, cea mai veche limbă semitică de largă circulație; a întrebuințat scrierea cuneiformă. V. *mesopotamian*.

AKKERMAN, denumirea turcească a Cetății Albe. - **Convenția de la ~**, convenție încheiată la 25 sept./ 7 oct. 1826 între Rusia și Turcia. Prevedea, printre altele, alegerea pe șapte ani, de către divan, a domnilor Moldovei și Țării Românești dintre boierii pământeni, cu aprobarea celor două Curți imperiale.

AKMEÍSM (< rus., gr. *akme* „vârf") s.n. Școală poetică rusă de la începutul sec. 20; se opunea simbolismului și futurismului, promovând „întoarcerea pe pământ" a poeziei. Reprezentanți: A. Ahmatova, N. Gumiliov, O. Mandelștam.

AKOLA, oraș în India Centrală, la SV de Nāgpur, pe râul Murna; 399,9 mii loc. (2001). Mare centru al ind. text. și al uleiurilor vegetale. Fort (sec. 19).

AKRON, oraș în S.U.A. (Ohio); 217,1 mii loc. (2000). Centru al ind. cauciucului (anvelope auto). Mașini agricole, avioane, chim., aparataj electrotehnic. Universitate.

AKROPOLITES, Georgios (c. 1217-1282), om politic și cronicar bizantin. „Istoria" sa relatează evenimente din 1203-1261.

AKSAK, Ritm a. = ritm asimetric, „șchiop", încadrabil în măsuri compuse neomogene (ex. 2+3, 3+3+2 etc.).

AKSUM (AXUM), imperiu în răsăritul Africii (sec. 1-7), pe terit. Ethiopiei de N, cu cap. în orașul cu același nume.

AKTIUBINSK v. **Aqtöbe.**

AKUTAGAWA Ryûnosuke (1892-1927), prozator și eseist japonez. Unul dintre întemeietorii literaturii japoneze moderne; povestiri inspirate din mediul intelectual („Nasul").

AL, A (lat. *illum, illa*) art. Apare în structura pronumelor posesive (*o rudă a mea*), a numeralelor ordinale (*al doilea*) sau însoțește un substantiv în genitiv (*bogăţii ale ţării*).

Al, simbol chimic pentru *aluminiu*.

ĂLA (cuv. lat.) s.f. Unitate tactică de cavalerie în armata romană, formată din auxiliari (ostași aparținând populațiilor nelatine).

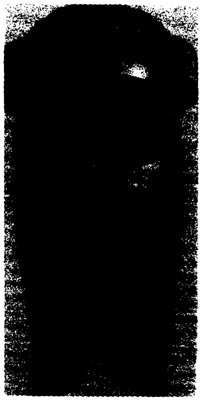

Artă akkadiană
Mască funerară (Ninive, milen. 3 î.Hr.)

ALABAMA 1. Fl. în S.U.A.; 1 064 km. Izv. din S m-ților Apalași și se varsă în G. Mexic, printr-o deltă. **2.** Stat în S S.U.A.; 133,9 mii km²; 4,44 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Montgomery*.

ALABANDÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Sulfură de mangan, de culoare neagră-brună; utilizată în siderurgie.

ALABĂSTRU (< it. {i}; localit. *Alabastron*, Egipt) s.n. Varietate compactă de gips, cu aspect marmorean, utilizată la confecționarea unor obiecte ornamentale.

ALÁC (cf. magh. *alakor*) s.n. Specie de grâu foarte rezistent, cu un singur bob în spiculeț, cultivat încă din timpurile preistorice *(Triticum monococcum)*.

ALAÇA HÜYÜK, înălțime situată la N de orașul Bogazköy (Turcia); vestigii caracteristice civilizației prehitite (milen. 3 î.Hr.).

ALADIN, erou al unui basm din „O mie și una de nopți", posesor al unei lămpi fermecate care, prin frecare sau răsucire, îi îndeplinea toate dorințele.

ALAGNA, Roberto (n. 1964), tenor francez. Repertoriu de operă preponderent italian și francez. Înregistrări pentru EMI Classics (opere integrale - „Boema", „Don Carlos"). Film de operă („Tosca").

ALAGOAS, stat în E Braziliei; 27,9 mii km²; 2,88 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Maceió*.

ALÁI (< tc.) s.n. **1.** Pompă, paradă. **2.** Cortegiu; suită (a unui domnitor).

ALAI, culme muntoasă în Kîrgîzstan și Tadjikistan. Alt. max.: 5 064 m. Ghețari.

ALAIN-FOURNIER (Henri-Alban FOURNIER, zis ~) (1886-1914), scriitor francez. Capodopera sa, „Cărarea pierdută", celebrează visul și nostalgia absolutului.

ALAKOL, lac în Kazahstan, la E de L. Balhaș; 2 650 km². Ad. max.: 54 m.

ALAMÁN s.n. Unealtă de pescuit, alcătuită dintr-un sac central și mai multe fâșii de plasă, cu aripi, cu care se încercuiesc și se adună bancurile de pești marini.

ALAMÁNI s.m. pl. v. **alemani.**

ALÁMĂ s.f. Aliaj de cupru și zinc, roșcat, galben sau portocaliu.

ALAMBÍC (< fr., arabă) s.n. Aparat metalic, de obicei din cupru, folosit pentru distilarea lichidelor. Este alcătuit dintr-un cazan de distilare și o serpentină de răcire.

ALAMBICÁT, -Ă adj. Excesiv de subtil; complicat.

ALAMEIN, El ~, localit. în Egipt, la 105 km V de Alexandria. Aici, la 1 iul. 1942, a fost oprită ofensiva armatei germano-italiene; punct de plecare a ofensivei britanice (oct.-nov. 1942), care a dus la înfrângerea forțelor germano-italiene din Africa de Nord.

ÅLAND (AALAND) v. **Ahvenanmaa.**

ALÁNI ({i}) s.m. pl. Triburi de origine sarmată; locuiau în sec. 2 și 1 î.Hr. în reg. Mării Negre și în N Caucazului; împinși de huni, au ajuns în sec. 5, împreună cu vandalii, până în Spania și Africa.

ALANÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aminoacid esențial produs prin hidroliza proteinelor.

ALANTOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *allant-* „cârnat" + *eidos* „aspect") s.f. Una dintre anexele embrionare la reptile, păsări și mamifere. La mamifere formează o parte a placentei.

ALÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de aripă, care are legătură cu aripile.

ALARCÓN Y ARIZA, Pedro Antonio de ~ (1833-1891), scriitor spaniol. Reprezentant al naturalismului. Capodopera sa „Tricornul" reînnoiește tradițiile romanului picaresc.

ALARIC, numele a doi regi vizigoți. **A. I** (395-410) a făcut incursiuni în Pen. Balcanică și în Italia, cucerind și jefuind Roma (410). **A. II** (484-507). Din ordinul său a fost întocmit un cod selectiv de legi romane („Breviarul lui A."). Înfrânt de francii conduși de Clovis (507) în bătălia de la Vouillé.

ALARMÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) speria; a (se) nelinişti. ✦ Tranz. A pune în stare de alarmă **(1).**

ALARMÁNT, -Ă (fr.) Care alarmează; îngrijorător.

ALÁRMĂ (< fr.) s.f. **1.** Semnal de înştiinţare a populaţiei despre un pericol. ✧ *Stare de a.* = situaţie în care se găsesc trupele, populaţia etc., din momentul dării semnalului de **a.** până în momentul anunţării pericolului. ✦ Semnal acustic, optic sau de telecomunicaţii prin care se dă **a. 2.** Fig. Nelinişte; alertă.

ALARMÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f., adj. (Cel) care răspândeşte intenţionat ştiri alarmante (inventate); (cel) care se alarmează repede; sperios; înfricoşat. **2.** Adj. (Despre ştiri, vorbe etc.) Care provoacă panică.

ALA SHAN 1. Munţi în N Chinei, la N de valea fl. Huanghe, pe care o domină printr-un abrupt de 1 800 m. Alt. max.: 3 230 m (vf. Ningshuo). Se mai numesc *Helanshan*. **2.** Reg. deşertică în N Chinei, între culmile muntoase Ala Shan şi Nan Shan. Supr.: c. 1 mil. km^2. Lacuri sărate. Se mai numeşte *Alxa Shamo.*

ALASKA 1. Pen. în NV Americii de Nord, mărginită de Oc. Arctic (la N), Marea Bering (la V) şi Oc. Pacific (la S), pe terit. căreia se află statul american omonim. Străbătută de fl. Yukon. Alt. max.: vf. McKinley (6 194 m). Cedată de guvernul rus în 1867 S.U.A. pentru 7,2 mil. dollari. **2.** Pen. îngustă în NV Americii de Nord, limitată de Marea Bering (la V), G. Bristol (la NV) şi Oc. Pacific (la SE), parte a marii pen. omonime. Traversată de m-ţii Aleutini. Se continuă cu arh. Aleutinelor. **3.** Golf larg al Oc. Pacific, pe coastele Americii de Nord, între pen. **A. (1)** şi arh. Alexandru. Ad. max.: 5 660 m. **4.** Stat al S.U.A., în pen. **A. (1)**; 1,53 mil. km^2; 626,9 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Juneau.*

ALATAU, denumirea unor masive muntoase din Kîrgîzstan şi Kazahstan la SE de L. Balhaş: A. Djungar (4 464 m), Kunghei A. (4 771 m), **A.** Kirghiz (4 875 m), Kokša **A.** (5 982 m) ş.a.

ALAÚN (< germ.) s.n. **1.** Sulfat dublu al unui metal trivalent şi al unui metal monovalent; folosit în tăbăcărie, în ind. hârtiei şi ca mordant. **2.** P. restr. Sulfat dublu de aluminiu şi potasiu; piatră-acră.

ALAUNGPAYA v. Alompra.

ALAZEIA, fl. în Federaţia Rusă, în NE Siberiei. Lungime: 1 590 km. Izv. din pod. omonim şi se varsă prin două braţe în M. Siberiei Orientale.

AL-'AZIZIYAH, oraş în NV Libiei, la S de Tripoli; 34,1 mii loc. (1973). Locul unde s-a înregistrat cea mai ridicată temperatură pe glob (58°C la umbră) la 13 sept. 1922.

ALĂMÍRE s.f. Depunere, pe cale electrochimică, a unui strat subţire de alamă pe suprafaţa unei piese metalice.

ALĂMURI s.f. (MUZ.) Denumire prescurtată pentru partida instrumentelor de suflat din alamă (corn, trompetă, trombon, tubă).

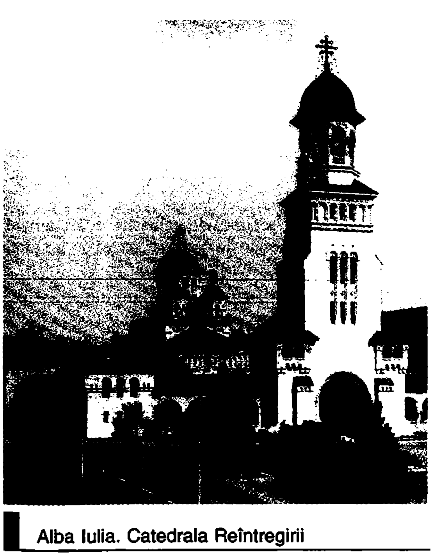

Alba Iulia. Catedrala Reîntregirii

ALĂPTĂ (< *a-* + *lapte,* după fr. *allaiter*) vb. I tranz. A hrăni un nou-născut cu laptele matern.

ALĂTURĂ vb. I tranz. şi refl. A (se) aşeza alături; a (se) apropia. ✦ Tranz. A adăuga; a anexa. ✦ Tranz. Fig. A compara. ✦ Refl. Fig. A adera la o cauză.

ALĂTURI (ALĂTUREA) adv. **1.** (Local) Lângă, aproape. **2.** (Modal) Unul lângă altul; împreună.

ALĂUTA ROMÂNEASCĂ, supliment literar al revistei „Albina românească". Apărut la Iaşi, cu intermitenţe, în 1837 şi 1838, sub conducerea lui Gh. Asachi, şi, ulterior, a lui M. Kogălniceanu.

ALĂÚTĂ s.f. (Înv.) Denumire populară pentru vioară.

ALB, -Ă (lat. *albus*) s.n., s.m., adj. **I.** S.n. **1.** Culoare obţinută prin suprapunerea tuturor componentelor spectrului luminii zilei; este culoarea zăpezii, a laptelui. ✧ Expr. *A semna în alb* = a semna un act înainte de a fi completat; *fig.* a acorda cuiva încredere deplină. **2.** Obiect, substanţă etc. având culoarea de mai sus. ✧ (ANAT.) *Albul ochiului* = sclerotică. (CHIM.) *A. de plumb* = carbonat bazic de plumb; ceruză. *A. de titan* = dioxid de titan. *A. de zinc* = oxid de zinc. **II.** S.m. (ZOOT.) Denumire generică dată unor rase de porcine având culoarea a. crescute pentru producţia de carne. **III.** S.m. Denumire dată după Revoluţia Franceză susţinătorilor monarhiei. ✦ (În Rusia) Denumire dată după Revoluţia din 1917 adversarilor puterii comuniste. **IV.** Adj. **1.** Care are culoarea descrisă mai sus. ✧ *Carne a.* = carne de pasăre sau de peşte. *Rând a.* = spaţiu nescris între două rânduri scrise. ✧ Expr. *Alb la faţă* = palid. ✦ Cărunt. **2.** Fig. Limpede, luminos, însorit. ✧ *Noapte a.* = **a)** noapte de vară în care nu se produce întunecarea completă; apare în regiunile subpolare; **b)** noapte petrecută fără somn. ✦ (Pop., substantivat f. art.) Zorii zilei. **3.** (Despre versuri) fără rimă.

ÁLBA s.n. Veche specie de poezie provensală.

ALBA, jud. în partea central-vestică a României; 6 231 km^2; 374 727 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Alba Iulia.* Municipii: Aiud, Blaj, Sebeş. Alte oraşe: Abrud, Baia de Arieş, Câmpeni, Cugir, Ocna Mureş, Teiuş, Zlatna. Comune: 67. *Relief*: în V, un sector din m-ţii Apuseni (m-ţii Trascău, ramificaţiile estice ale m-ţilor Metaliferi, culmile sud-estice ale m-ţilor Bihor şi cele sudice ale Muntelui Mare; depr.: Abrud, Zlatna, Trascău şi Câmpeni), în S, porţiuni ale m-ţilor Cindrel şi Şureanu (alt. max. în Vf. lui Pătru, 2 136 m) şi în E şi SE, pod. Târnavelor şi pod. Secaşelor. *Hidrografia:* Mureşul reprezintă pr. colector al apelor de pe întreg terit. jud. (Târnava, Sebeş, Arieş, Ampoi etc.). *Resursele naturale*: min. auro-argentifere, pirite cuprifere, cinabru, gaz metan, sare. *Economia*: ind. constr. de maşini şi a prelucr. metalelor, metalurgie neferoasă, expl. şi prelucr. lemnului, ind. chim., mat. de constr., faianţei şi porţelanului, hârtiei, conf. şi tricotajelor, marochinăriei, blănăriei şi încălţ., alim. Se cultivă grâu, porumb, plante de nutreţ, cartofi etc. Viticultură în pod. Târnavelor şi pe dealurile din jurul oraşului Sebeş, fiind renumite podgoriile de la Alba Iulia, Blaj, Crăciunelu de Jos, Jidvei ş.a. Pomicultură. Se cresc bovine, ovine, porcine, păsări ş.a. *Turism.* Peşterile Pojarul Poliţiei şi Scărişoara, incluse în Parcul Natural al m-ţilor Apuseni, masivele bazaltice „Detunatele", Râpa Roşie de lângă Sebeş, declarate monumente ale naturii, sunt numai câteva dintre atracţiile jud. Se mai adaugă: calcarele de la Ampoiţa, Gheţarul de la Vârtop, Iezerul Şureanu, Pădurea de larice de la Vidolm, precum şi obiective istorice şi de arhitectură. Tradiţionalul „Târg de fete" de pe Muntele Găina.

ALBA (Fernando ÁLVAREZ DE TOLEDO, duce de) (1507–1582), general şi om de stat spaniol. Ca guvernator al Ţărilor de Jos (1567–1573), a încercat să înăbuşe revoluţia din 1566. A ocupat Portugalia în urma campaniei din 1580–1581.

ALBAC, com. în jud. Alba pe valea Arieşului; 2 170 loc. (2008). Expl. de marmură (Bărăşti). Prel. lemnului. Rezervaţia naturală Cheile **A.** (35 ha).

ALBACETE, oraş în S Spaniei; 148,9 mii loc. (2001). Centru viticol. Produse chimice şi alim.

ALBA IULIA, municipiu în partea central-vestică a ţării, pe dr. Mureşului, reşed. jud. Alba; 66 775 loc. (2008). Întreprinderi constr. de maşini, de piel., blănărie şi încălţ., de mat. de constr. şi alim. Articole din porţelan; fabrică de covoare. Centru turistic. Universitate (1991). În **A.I.** se păstrează urmele unei bazilici romanice din sec. 11. Catedrala Sf. Mihail de stil romanic cu elemente de structură şi decoraţie gotice (1250–1291), cu adăugiri şi prefaceri succesive până în sec. 17. Cetatea rezidită (1716–1738). Palat (sec. 13–18), fostă reşedinţă a lui Mihai Viteazul. Clădiri din sec. 18 (Biblioteca Batthyáneum, Mănăstirea Trinitarienilor, Palatul Bethlen, Palatul Apor) şi din sec. 19 („Babilonul", azi adăposteşte Muzeul Unirii şi „Sala Unirii"). Catedrala Reîntregirii (1922). Aşezare dacică; sediul, după cucerirea romană, al legiunii XIII Gemina; în jurul castrului au luat naştere două oraşe romane cu numele de *Colonia Aurelia Apulensis* şi *Colonia Nova Apulensis.* Menţionat documentar (1097); cap. principatului Transilvaniei (1542–1690). La 1 nov. 1599, Mihai Viteazul a intrat în **A.I.**, realizând unirea politică a celor trei ţări româneşti sub cârmuirea sa. Important centru al tipăriturilor româneşti (sec. 17). La 1 dec. 1918 aici a avut loc Adunarea Naţională care a proclamat unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România. La 15 oct. 1922, în **A.I.** a avut loc, la Catedrala Reîntregirii, încoronarea regelui Ferdinand I şi a reginei Maria, simbolizând actul unirii tuturor provinciilor istorice româneşti cu Ţara. Municipiu (din 1968). S-a mai numit şi *Bălgrad.* V. şi *Apulum.*

ALBA-LONGA, oraş antic în Latium, la SE de Roma. Fundat, potrivit legendei, de Ascanius, fiul lui Enea. Rival al Romei, oraşul a fost cucerit de romani în timpul regelui *Tullus Hostilius* (sec. 7 î.Hr.). Locul de naştere legendar al lui Romulus şi Remus.

ALBANÉZ, -Ă (< fr., it.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie de origine traco-ilriă; s-a constituit ca naţiune în Albania. Mai trăiesc în Serbia (îndeosebi în Kosovo), Macedonia, Grecia, Italia şi în alte ţări. De religie musulmană şi creştină (ortodocşi şi catolici). **2.** Adj. ✦ (Substantivat f.) Limbă vorbită de albanezi având o fizionomie aparte în cadrul familiei indo-europene. Probabil unică descendentă a limbii trace ori ilire.

ALBANIA (Republica ~), stat în V Pen. Balcanice; 28,7 mii km^2; 3,5 mil. loc. (2003). Limba oficială: albaneza. Religia: islamică (70%), creştină (ortodocşi şi catolici, 30%). Cap.: *Tirana.* Oraşe pr.: Shkodër, Durrës, Vlorë, Elbasan. *Relief* predominant muntos (85% din terit.), alt. max. 2 751 m; în lungul litoralului o câmpie mai extinsă în partea centrală. *Climă* mediteraneană în V şi temperat-continentală în E. Expl. de petrol şi bitum, de cărbune, de min. de cupru, crom, nichel, fier. Ciment, produse textile, oţel, tractoare, produse petroliere, îngrăşăminte chimice, cherestea şi hârtie, zahăr, conserve de fructe, ţigări ş.a. Se cultivă cereale, sfeclă de zahăr, măslini, viţă de vie, citrice ş.a. Se cresc ovine, caprine, bovine. Moneda: 1 lekă = 100 qindarka. – *Istoric.* Locuit în Antic. de triburi ilirice şi trace, terit. **A.** face parte din Imp. Roman (167 î.Hr.–395 d.Hr.) apoi, timp de 9 sec., din Imp. Bizantin. Primele formaţiuni statale albaneze iau fiinţă în sec. 12–14. Rezistenţa dârză în faţa expansiunii otomane, începută în 1389, cunoaşte apogeul (1443–1468) sub Gjergj Kastrioti (Skanderbeg). După 1479, **A.** devine pentru mai mult de 4 sec. prov. a Imp. Otoman, acum impunându-se islamul. În urma răscoalelor antiotomane (1908–1912), în cursul Primului Război Balcanic, Congresul Naţional Albanez de la Vlorë proclamă independenţa ţării (28 nov. 1912), recunoscută pe plan internaţional de Conferinţa de la Londra (1913). În timpul Primului Război Mondial, terit. **A.** devine teatru de operaţiuni militare. În dec. 1924 puterea este preluată de Ahmed Zogu, care, după proclamarea **A.** ca republică (21 ian. 1925), devine preşedinte, iar din 1928, rege, sub numele de Zogu I (1928–1939). Atacată de Italia fascistă la 7 apr. 1939, **A.** este ocupată în cursul aceleiaşi luni, în ciuda rezistenţei populare; în 1943, ocupaţia italiană este înlocuită de cea germană. Crearea Frontului de Eliberare Naţională la Conferinţa de la Peza (16 sept. 1942), transformarea Comitetului Antifascist de Eliberare Naţională în guvern democratic provizoriu în frunte cu *Enver Hodja (Hoxha)* (20 oct. 1944) duc la eliberarea întregului teritoriu de sub dominaţia fascistă

(29 nov. 1944). La 11 ian. 1946, **A.** se proclamă republică populară. La 14 dec. 1955, **A.** este primită în O.N.U. Devenit Partidul Muncii (1948), partidul comunist manifestă inițial o totală fidelitate față de U.R.S.S., dar măsurile de destalinizare, adoptate de N.S. Hrușciov, determină distanțarea ulterioară a **A.** de U.R.S.S. și apropierea ei de R.P. Chineză. Criticile formulate de Partidul Muncii la adresa Partidului Comunist Chinez, după moartea lui Mao Zedong, duc la deteriorarea relațiilor între cele două partide și țări și la suspendarea asistenței economice oferite de China (1978). **A.** se angajează într-o politică de autoizolare, continuată după moartea lui Enver Hodja (11 apr. 1985) de succesorul său, Ramiz Alia. În 1989, acesta a inițiat însă contacte cu unele state occidentale, iar în 1990 a anunțat unele măsuri de atenuare a rigidității totalitare. În 1991, în cadrul modificărilor majore petrecute în viața politică internațională și al puternicelor manifestări de stradă, regimul a fost nevoit să organizeze alegeri pluripartite, câștigate de Partidul Muncii (fost Comunist, devenit ulterior Socialist). La 15 apr. 1991 se adoptă noul nume al țării – Republica Albania, iar la 3 iun. se formează un guvern de coaliție. **A.** devine al 35-lea membru al O.S.C.E. Pe fundalul generalizării crizei economice, au loc alegeri parlamentare (mart. 1992 și mai-iun. 1997), câștigate de fiecare dată de Partidul Democrat, de opoziție, iar liderul acestuia, Sali Berisha, este ales președinte al țării (apr. 1992-iul. 1997). Președintele Berisha nu și-a putut duce până la capăt al doilea mandat, deoarece, în mart. 1997, izbucnește o revoltă populară, determinată de păgubirea a sute de mii de oameni ca urmare a prăbușirii jocurilor piramidale, însoțită de inflație, devalorizarea monedei naționale, de scăderea drastică a producției industriale etc. În condițiile generalizării anarhiei interne (puterea în partea de S a țării fusese preluată de către grupuri înarmate ale populației) se constituie un guvern de coaliție, prezidat de un socialist, care organizează, sub supraveghere internațională, noi alegeri parlamentare (iun.-iul. 1997) câștigate de Partidul Socialist. Rexhep Meidani devine (24 iul. 1997) noul președinte al **A.** Grava criză economică și socială este accentuată de deteriorarea situației din Kosovo, provincie a Iugoslaviei, locuită în proporție de peste 80% de etnici albanezi. Din cauza declanșării (24 mart. 1999) operațiunilor militare N.A.T.O. în spațiul aerian al Iugoslaviei, peste 450 000 de albanezi kosovari se refugiază în **A.**, complicând și mai mult situația din țară. În urma scrutinului legislativ (iun.-iul. 2001), câștigat de Partidul Socialist, se formează un guvern de coaliție, cu următoarele priorități: combaterea corupției și criminalității, întărirea ordinii publice, iar pe plan extern integrarea **A.** în Uniunea Europeană și aderarea la N.A.T.O. Tensiunile din sânul Partidului Socialist, pe de o parte, cât și cele dintre acesta și opoziție, pe de alta, au drept consecință o anumită instabilitate politică, concretizată, în perioada oct. 1999-iul. 2002, prin schimbarea a trei premieri și a președintelui țării. În 2002-2003, **A.** a sprijinit politica S.U.A. în lupta împotriva terorismului, ca și intervenția în Iraq, deschizând unităților americane spațiul aerian, apele teritoriale și teritoriul său. La 12 ian. 2006, **A.** semnează la Luxembourg Acordul de asociere și stabilizare cu U.E. **A.** rămâne unul dintre cele mai sărace state europene. Republică parlamentară.

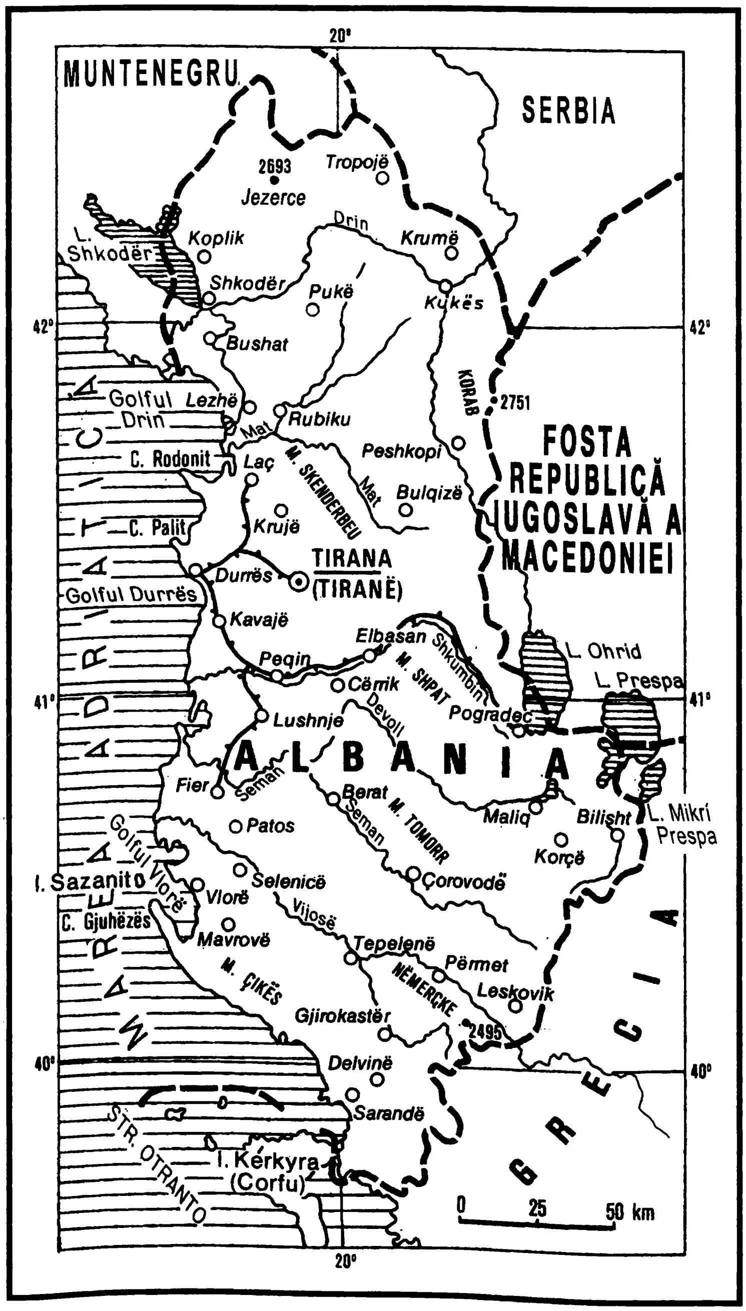

AL BANO (pe numele adevărat *Albano Carrisi*) (n. 1943), cântăreț italian de muzică ușoară. Șlagăre de mare succes (multe dintre ele alături de soția sa, Romina Power). Discografie selectivă: „Volare", „Grazie", „Giorno", „Vincerai", „Ieri e oggi", „Libertà", „Sempre sempre". Scriere autobiografică împreună cu Roberto Allegri.

ALBANO, lac de crater vulcanic în m-ții Albani, la 20 km S de Roma; 6 km^2. Ad. max.: 170 m. Bază de sporturi nautice.

ALBANY 1. Fl. în Canada; 981 km. Se varsă în G. James (G. Hudson). Cascade. **2.** Oraș în NE S.U.A., port pe fl. Hudson, centrul ad-tiv al statului New York; 95,6 mii loc. (2000); împreună cu *Troy* și *Schenectady* formează o conurbație. Ind. constr. de mașini, textilă, siderurgie, chim.-farmaceutică, hârtie. Rafinării de petrol. Universitate.

ALBÁSTRU, -Ă (lat. **albaster*) s.n., adj. **1.** S.n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între verde și indigo; este culoarea cerului senin. ✧ (CHIM.) *A. de Prusia* (sau *de Berlin*) = ferocianură de fier trivalent, folosită ca pigment. *A. de metilen* = pulbere cristalină albastră-închis cu reflexe verzui, solubilă în apă caldă, spirt etc. Este folosit în medicină, în microscopie, în chimia analitică și în vopsitorie. **2.** Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. ✧ Expr. *Inimă albastră* = **a)** suflet trist; *p. ext.* tristețe; **b)** necaz, furie.

ALBATRÓS (< fr. {i}) s.m. Gen de păsări cuprinzând 23 de specii de mari zburătoare oceanice, răspândite din regiunile antarctice până la tropice *(Diomeda)*. ✧ *A. călător* = cea mai mare pasăre marină zburătoare (anvergura aripilor de c. 3,5 m), cu penaj alb și vârful aripilor negre *(D. exulans)*.

ALBATROS, revistă literară bilunară apărută la București în 1941 sub conducerea lui Geo Dumitrescu și grupând generația tânără (D. Stelaru, M.R. Paraschivescu, D. Pillat ș.a.).

ALBĂSTREÁ (ALBĂSTRÍȚĂ) s.f. Plantă erbacee din fam. asteracee, înaltă de 50-100 cm, cu flori albastre *(Centaurea cyanus)*; crește prin culturi de cereale. Sin. *vinețea*.

ALBĂSTRÍRE s.f. Acțiunea de a albăstri. ✦ Tratament chimic prin care piesele de oțel se acoperă cu un strat (albastru) de oxid de fier protector.

ALBEÁȚĂ s.f. Calitatea de a fi alb; culoarea albă. ✦ (MED.) Leucom; cataractă.

ALBÉDO (< fr.; {s} lat. *albedo* „albeață") s.n. Capacitate de reflexie a diferitelor suprafețe, reprezentată prin raportul dintre radiația reflectată și cea incidentă. Caracteristică importantă a corpurilor din sistemul solar.

ALBEE, Edward Franklin (n. 1928), dramaturg american. Denunță conformismul și rigiditatea societății contemporane („Visul american", „Cui i-e frică de Virginia Woolf?").

ALBEMARLE v. Isabela.

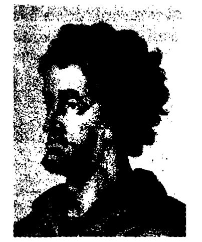

Leon Battista Alberti (gravură)

ALBENI, com. în jud. Gorj pe râul Câlnic; 2 956 loc. (2008). Expl. de petrol şi lignit.

ALBÉNIZ, Isaac (1860–1909), compozitor şi pianist spaniol. Virtuoz al pianului, improvizator. Pionier al şcolii muzicale naţionale („Rapsodia spaniolă", „Pepita Jimenez"). Spirit rapsodic, inspiraţie din folclorul andaluz.

ALBERONI, Julio (Giulio) (1664–1752), prelat italian. Ca prim-min. (1716–1729) al lui Filip V al Spaniei, a încercat, fără succes, să redreseze situaţia generală a ţării în urma Războiului pentru Succesiune la Tronul Spaniei.

ALBERT v. **Albrecht.**

ALBERT (Albert-Nyanza), lac tectonic în E Africii (Marele Graben Est-African), la graniţa dintre R.D. Congo şi Uganda, la 619 m alt.; 5,3 mii km^2. Ad. max.: 51 m; lungime: 180 km; lăţime max.: 48 km. În lac se varsă râul Victoria-Nil, iar din el îşi are obârşia unul dintre izvoarele Nilului (Albet-Nil sau Bahr-el-Jebel). Pescuit. Navigaţie. Descoperit de exploratorul britanic Sir Samuel White Baker (1864). Între 1973 şi 1998 s-a numit *Mobutu Sésé Séko.*

ALBERT. Numele a doi regi belgieni: **Albert I,** rege (1909–1934). A sprijinit înfăptuirea unor reforme social-economice şi militare. Comandant suprem al armatei în Primul Război Mondial. **Albert II,** rege (din 1993).

ALBERT. Numele a doi suverani ai Principatului Monaco: **ALBERT I (Honoré Charles Grimaldi),** prinţ de Monaco (1848–1922). Oceanograf francez. Fondator al Institutului Oceanografic din Paris (1906), al Muzeului Oceanografic şi al Muzeului de Preistorie din Monaco. **ALBERT II (Albert Alexandre Louis Pierre),** suveran (din 2005).

ALBERT, Michael (1836–1893, n. Apold, jud. Mureş), scriitor german din Transilvania. Nuvele („Domnul Lukas Seiler") şi drame („Ulrich von Hutten") inspirate din istorie sau din actualitate.

ALBERTA, prov. în V Canadei; 661,1 mii km^2; 2,97 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Edmonton.*

ALBERTI, Leon Battista (1404–1472), arhitect, pictor, sculptor şi scriitor renascentist italian. A publicat primul tratat modern de pictură, preconizând tipul de perspectivă al Renaşterii şi un tratat de arhitectură. Opere: Palatul Rucellai şi faţada Bisericii Santa Maria Novella din Florenţa, Biserica San Francisco din Rimini. Eseuri filozofice-morale (tratatul „Despre familie").

ALBERTI, Rafael (1902–1999), poet şi dramaturg spaniol. Face parte din „Generaţia '27". Versuri inspirate de folclorul andaluz şi marcate de suprarealism („Marinar pe uscat", „Despre îngeri"). Piese de teatru cu caracter realist şi politic. Traduceri din Eminescu şi Arghezi.

ALBERTUS MAGNUS (Albert von Bollstädt) (1193 sau 1207–1280), teolog, filozof şi naturalist german. Spirit enciclopedist. A comentat, prin metoda parafrazei, operele lui Aristotel, fondând aristotelismul teologic ce va fi adâncit de elevul său Thoma d'Aquino („Summa de creaturis", „Summa theologiae"). Canonizat.

ALBEŞTEANU, Ion (1932–1997, n. Albeşti, jud. Ialomiţa), violonist şi dirijor de folclor. Şef de formaţie. Discografie selectivă: „Pe valea Neajlovului", „Ţi-o părea, puiule, bine".

ALBEŞTI 1. Com. în jud. Botoşani, pe râul Jijia; 6 868 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Constanţa, în pod. Cobadin; 3 394 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea Hagieni (392,9 ha). **3.** Com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 1 274 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Mureş, pe râul Târnava Mare; 5 716 loc. (2008). Fabrică de geamuri şi sticlă. Topitorie de in. **5.** Com. în jud. Vaslui; 3 312 loc. (2008).

ALBEŞTII DE ARGEŞ, com. în jud. Argeş, pe râul Argeş; 5 977 loc. (2008). Hidrocentrală (15 MW).

ALBEŞTII DE MUSCEL, com. în jud. Argeş, în Subcarpaţi; 1 513 loc. (2008). Rezervaţie geologică (granitul de Albeşti, 0,5 ha) şi paleontologică (calcarul de Albeşti, 1,5 ha).

ALBEŞTI-PALEOLOGU, com. în jud. Prahova, pe valea Cricovului Sărat; 5 927 loc. (2008).

ALBÍ vb. IV **1.** Tranz., intranz. şi refl. A deveni sau a face să devină (mai) alb. ✦ Intranz. A încărunţi; *p. ext.* a îmbătrâni. **2.** Intranz. Fig. A străluci.

ÁLBIAN (< localit. *Albi,* Franţa), ultimul etaj al Cretacicului inferior, caracterizat prin gresii, marne şi calcare glauconitice, cu o bogată faună de amoniţi şi belemniţi.

ÁLBIE (< lat. *alvea*) s.f. **1.** Vas făcut din lemn cioplit sau din doage asamblate; copaie. **2.** Porţiune a unei văi, acoperită permanent sau temporar cu apă. Se deosebesc: **a.** minoră (matca), prin care apa curge permanent sau în cea mai mare parte a anului şi **a.** majoră (lunca), acoperită de ape numai în timpul viiturilor mari.

ALBIGÉNZI (< germ.; {s} lat. „Albi") s.m. pl. (REL.) Adepţi ai unei secte neo-maniheiste din S Franţei (sec. 12–13) a căror doctrină îmbină elemente creştine şi dualiste. Împotriva lor, papa Innocenţiu III a ordonat o cruciadă specială. V. *catari.*

ALBILÍŢĂ s.f. Fluture alb cu vârful aripilor negru, a cărui larvă se hrăneşte cu frunze de varză; fluture-de-varză *(Pieris brassicae).*

ALBINA, instituţie de credit şi economii din Sibiu (1871–1948). Cea mai importantă bancă a românilor din Transilvania.

ALBINA, revistă enciclopedică populară. A apărut săptămânal, la Bucureşti, cu întreruperi, între 1897 şi 1937. Printre conducători: Gh. Adamescu, G. Coşbuc, C. Rădulescu-Motru.

ALBINÁR s.m. **1.** (Pop.) Apicultor. **2.** (ORNIT.) Prigorie, albinărel.

ALBINA ROMÁNEASCĂ, gazetă politico-literară, primul periodic în limba română publicat în Moldova. A apărut la Iaşi, bisăptămânal, cu întreruperi, între 1829 şi 1850. Proprietar şi editor: Gh. Asachi.

ALBÍNĂ (lat. *alvina* „stup") s.f. **1.** Insectă din fam. apidelor, cu aparatul bucal adaptat pentru supt şi lins, iar picioarele posterioare pentru strângerea polenului *(Apis mellifica);* trăieşte în familii, constituite dintr-o *matcă* (femelă), câteva sute de *trântori* (masculi) şi mii de *albine lucrătoare* (femele sterile). Are importanţă economică pentru producerea de miere şi de ceară (faguri) şi pentru polenizarea unor culturi. În România este răspândită albina carpatină *(Apis mellifica carpatica).* **2.** Plantă erbacee din fam. orhidaceelor, cu frunze lanceolate şi flori violacee dispuse în spic, asemănătoare cu o **a. (1)** *(Ophrys cornuta).*

ALBINĂRÉL s.m. (ORNIT.) Prigorie, albinar **(2).**

ALBINĂRÍT s.n. **1.** Apicultură **(1).** **2.** (În Ev. Med., în Ţara Românească) Dare reprezentând a zecea parte din mierea şi ceara produse.

ALBINI, Septimiu (1861–1919, n. Şpring, jud. Alba), om politic şi publicist român. Redactor responsabil al ziarului „Tribuna" din Sibiu (1886-1894), semnatar al „Memorandului" (1892). Nuvele cu tematică rurală.

ALBINISM (< fr. {i}) s.n. Lipsă congenitală, totală sau parţială, a pigmenţilor melanici din piele, păr, pene etc., uneori şi din iris şi coroidă.

ALBINONI, Tomaso (1671–1750), compozitor italian. Supranumit *Il Dilettante veneto.* Autor de sonate, concerte şi opere. Celebrul „Adagio de Albinoni" este o pastişă realizată în sec. 20.

ALBINÓS, -OÁSĂ (< fr.) s.m. şi f., adj. (BIOL.). (Om, animal) atins de albinism. La om tegumentul este alb-gălbui mat şi, uneori, irisul şi coroida au culoarea roşiatică.

ALBINUŞA, titlu sub care a circulat, în redacţie slavă, cartea populară „Floarea darurilor".

ALBION, denumire dată în Antic. *Britanniei,* datorită culorii albe a falezelor ei.

ALBÍRE s.f. **1.** Tratare a fibrelor, produselor textile şi pastei de lemn cu agenţi oxidanţi sau reducători pentru distrugerea pigmenţilor naturali. V. şi *azurare.* **2.** Decolorare, purificare sau condiţionare a unor produse alimentare.

ALBIŞOÁRĂ s.f. (IHT.) Obleţ.

ALBÍT (< fr. {i}) s.n. Feldspat plagioclaz sodic, de culoare albă, cenuşie verzuie cu luciu sidefos şi duritate mare; utilizat ca fondant în ind. ceramicii fine.

ALBITÍT (< fr. {i}) s.m. (PETROGR.) Rocă magmatică filoniană, macrogranulară, constituită din albit şi minerale accesorii.

ALBITORÍE s.f. Secţie a unei întreprinderi textile unde se execută operaţia de albire.

ALBITÚRĂ s.f. **1.** Rufărie. **2.** Nume generic dat peştilor mici, de culoare albă sau argintie (ex. plătica, babuşca etc.). **3.** Nume generic dat rădăcinilor de pătrunjel şi păstârnac. **4.** Elemente tipografice cu care se completează spaţiile albe dintre rânduri, cuvinte sau litere; *p. ext.* spaţiu alb între rânduri.

ALBOIN, rege longobard (c. 560–572), întemeietorul statului longobard din Italia, cu cap. la Pavia.

ALBORÁDĂ (< sp.) s.f. Compoziţie muzicală instrumentală, inspirată din melodiile populare din Pen. Iberică.

ÅLBORG (AALBORG), oraş în N Danemarcii (Iutlanda), port de pescuit; 162,5 mii loc. (2003). Constr. navale, ciment, produse textile. Castel (1539).

ALBOTA, com. în jud. Argeş, în C. Piteştiului; 3 857 loc. (2008).

ALBRECHT (ALBERT), regi şi duci în *Brandenburg:* **A. Ursul,** duce al Saxoniei (1138–1142) şi apoi markgraf de Brandenburg (1150–1170); *Germania:* **A. I de Austria,** duce de Austria şi Stiria (1282–1308) şi rege al Germaniei (1298–1308); **A. V,** duce de Austria şi, sub numele de **A. II,** rege al Germaniei, rege al Cehiei şi al Ungariei (1438–1439); *Prusia:* **A. de Brandenburg** (1490–1525), care, trecând la luteranism, a secularizat posesiunile Ordinului teutonic (1525), punând bazele ducatului Prusiei, al cărui duce a devenit (1525–1568).

ALBRECHTSBERGER, Johann Georg (1736–1809), compozitor şi organist austriac. Profesor al lui Beethoven. Muzică religioasă (mise), de cameră şi lucrări teoretice.

ALBU (ALBU CEL MARE) (?–1460), mare dregător din Ţara Românească. Complotând împotriva domniei, a fost ucis de Vlad Ţepeş.

ALBU, Florenţa (n. 1934, Floroaica, jud. Ialomiţa), poetă română. Lirism grav pe tema satului în disoluţie şi a golului existenţial („Epita", „Poem în Utopia"). Memorialistică („Zidul martor").

ALBULESCU, Mircea (n. 1934, Bucureşti), actor român de teatru şi de film. Interpret al unor eroi cu caracter puternic (piese: „Danton", „Generoasa fundaţie", „A treia ţeapă"; filme: „Cursa", „Înghiţitorul de săbii").

ALBÚM (< fr., lat.) s.n. **1.** Volum special legat, în care se păstrează fotografii, ilustrate etc. ✦ Caiet în care se scriu versuri, citate etc. **2.** Colecţie de fotografii, schiţe etc., reunite în volum după o temă unitară. **3.** (MUZ.) Disc sau CD cu muzică pop, rock, folk, jaz etc. pe care sunt înregistrate mai multe piese, de obicei ale aceluiaşi interpret (formaţie).

ALBUMEÁLĂ (ALBUMÍŢĂ) s.f. Floare-de-colţ.

ALBUMÉN (< fr., lat.) s.n. Ţesut vegetal din seminţele unor plante, în care se depozitează substanţele organice de rezervă.

ALBUMÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *albumen* „albuş") s.f. Proteină care intră în compoziţia sângelui şi a altor lichide organice, solubilă în apă, coagulabilă prin încălzire şi precipitabilă la acţiunea acizilor anorganici.

ALBUMINOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *albumine* + gr. *eidos* „aspect") adj., s.n. **1.** Adj. De felul albuminei. **2.** S.n. Proteină insolubilă de tipul scleroproteinei, care se găseşte în ţesuturile de natură cartilaginoasă.

ALBUMINOMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *albumine* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru determinarea cantităţii de albumină dintr-un lichid organic.

ALBUMINURÍE (< {i}; {s} fr. *albumine* + gr. *uron* „urină") s.f. Simptom caracterizat prin prezenţa albuminei în urină, întâlnit în diferite boli de rinichi, în insuficienţa cardiacă etc.

ALBUMÓZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *albumen* „albuş") s.f. Derivat necoagulabil al albuminei, produs intermediar în degradarea prin digestie a proteinelor în peptide.

ALBUQUERQUE, oraş în SV S.U.A. (New Mexico), pe fl. Rio Grande; 448,6 mii loc. (2000). Siderurgie, produse electronice, textile, maşini unelte. Centru de cercetări atomice. Universitate.

ALBUQUERQUE, Alfonso de ~ (1453-1515), navigator şi conchistador portughez. A întreprins expediţii în India şi pen. Malacca; a cucerit Goa şi a pus bazele colonizării portugheze în India; vicerege al Indiei (1509-1515).

ALBÚRN (< it., lat.) s.n. Strat lemnos situat între inima lemnului (duramen) şi scoarţă.

ALBURNUS MAIOR, importantă aşezare romană în prov. Dacia, centru principal al exploatării aurului în m-ţii Apuseni. Întemeiată de Traian, prin colonizarea unui grup de mineri iliri aduşi din Dalmaţia. Identificată la *Roşia Montană* (jud. Alba).

ALBÚŞ s.n. Substanţă albuminoidă, vâscoasă şi albă-transparentă, care înconjură gălbenuşul oului de păsări, reptile, peşti selacieni etc.

ALCÁIC, -Ă (< fr., lat.) adj. *Vers a.* = (în versificaţia antică) tip de versuri create de Alceu, formate din cinci picioare, cu cezură după al doilea picior. *Strofă a.* = strofă compusă din versuri alcaice.

ALCALAY, Leon (1847-1920), editor şi librar român. Întemeietorul librăriei editoare „Universală" - Alcalay & Co. Din 1899 a preluat publicarea colecţiei „Biblioteca pentru toţi", iniţiată de Carol Müller în 1895.

ALCALÁ DE HENARES, oraş în Spania Centrală (Castilia-La Mancha), la NE de Madrid; 176,4 mii loc. (2001). Ind. chim., textilă, a parfumurilor. Ceramică. Universitate (1508-1836). Catedrala gotică San Justo (1136).

ALCALÁ ZAMORA Y TORRES, Niceto (1877-1949), om politic liberal spaniol. Prim-min. (apr.-oct. 1931) şi primul preşedinte al Republicii Spaniole (1931-1936).

ALCÁLDE (cuv. spaniol) subst. Denumire dată în Spania slujbaşilor cu funcţii judecătoreşti, îndeosebi în dreptul penal, ca şi conducătorilor locali ai comunităţilor rurale şi urbane. **A.** este continuatorul cadiului din perioada stăpânirii arabe în Pen. Iberică.

ALCALICELULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Produs obţinut din celuloză purificată prin tratare cu hidroxid de sodiu şi folosit la fabricarea mătăsii artificiale prin procedeul viscozei.

ALCÁLII (< fr. {i}) s.m. pl. Hidroxizii metalelor alcaline şi ai ionului amoniu.

ALCALIMETRÍE (< fr. {i}; {s} fr. *alcali* + gr. *metron* „măsură") s.f. Capitol al analizei chimice volumetrice, care cuprinde metodele utilizate pentru dozarea bazelor, folosind pentru titrare soluţii de acizi cu titru cunoscut.

ALCALÍN, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre substanţe chimice) Care are proprietăţile unei baze; care are un pH mai mare de 7. ✧ *Medicamente a.* = medicamente utilizate în tratamentul acidităţii gastrice. *Metale alcaline* = metalele (litiul, sodiul, potasiul, rubidiul, cesiul şi franciul) care fac parte din grupa I a sistemului periodic al elementelor. *Rezervă a.* = cantitatea de acid carbonic şi de bicarbonat de sodiu din sânge; la om, *r.a.* este de 7,34-7,45 cm^3. **2.** (PETROGR.; despre magmă şi roci magmatice) Caracterizate prin conţinut mare în alcalii în raport cu dioxidul de siliciu. *Soluri a.* = grup de soluri cu conţinut mare de săruri de sodiu şi cu reacţie puternic alcalină.

ALCALINITÁTE (< fr.) s.f. Concentraţia în ioni hidroxil sau cantitatea totală a bazei dintr-o soluţie. ✦ *Alcalinitatea solului* = stare ce indică conţinutul în baze al soluţiei solului, determinată de predominarea ionilor hidroxil (OH-).

ALCALÍNO-PĂMÂNTOÁSE adj. *Metale* ~ = metalele (beriliul, magneziul, calciul, stronţiul, bariul şi radiul) din grupa a II-a a sistemului periodic al elementelor.

ALCALOÍZI (< fr. {i}; {s} fr. *alcali* + gr. *eidos* „aspect") s.m. pl. (FARM.) Substanţe bazice azotate, existente în cantitate mică în majoritatea plantelor. Cei mai cunoscuţi a. sunt: morfina, opiul, atropina, cocaina, chinina, rezerpina.

ALCALÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Creştere anormală a rezervei alcaline din sânge.

ALCÁNI (< fr. {i}) s.m. pl. Hidrocarburi aciclice saturate cu formula generală C_nH_{2n+2} (ex. metanul, etanul); hidrocarburi parafinice, parafine **(2)**.

ALCÁNTARA, ordin monaho-cavaleresc fondat (1156) şi reorganizat (1177) de papa Alexandru III. În 1493 şi-a pierdut atribuţiile militare, devenind un ordin onorific.

ALCAZ, Eugeniu (1808-1892, n. Iaşi), colonel român. Colaborator apropiat al lui M. Kogălniceanu. Ministru de Finanţe (1859, 1860). A înfiinţat fabrica de postav de la Buhuşi (1885).

ALCAZÁR (< fr., sp.) s.n. Palat fortificat, de origine maură, construit în Ev. Med. în principalele oraşe spaniole (Córdoba, Sevilla, Toledo, Segovia).

ALCĂTUÍ (< magh.) vb. IV **1.** Tranz. A face, a construi, a concepe. ✦ A forma (împreună); a constitui. **2.** Refl. A se forma; a lua fiinţă. ✦ A consta din... **3.** Tranz. A strânge, a aduna.

ALCESTA (în mitologia greacă), una dintre fiicele lui Pelias, rege în Iolcos. Soţia lui Admetos, rege în Tesalia, participant la expediţia argonauţilor. A acceptat să moară în locul lui, obţinându-i astfel nemurirea; a fost readusă din Infern de Herakles.

ALCEU (ALKAIOS) (sfârşitul sec. 7-începutul sec. 6 î.Hr.), poet liric grec. Creator al versului alcalic.

ALCHÉNE (< fr. {i}) s.f. Hidrocarburi aciclice nesaturate, cu formula generală C_nH_{2n} (ex. etena); hidrocarburi olefinice, olefine.

ALCHIDÁLI (< germ.) s.m. pl. Răşini sintetice poliesterice folosite la prepararea unor lacuri şi vopsele.

ALCHÍL (< fr. {i}) s.m. Radical organic monovalent, cu formula generală C_nH_{2n+2}.

ALCHILÁRE s.f. Reacţie chimică de introducere a unui radical alchil în molecula unui compus organic.

ALCHIMÍE (< fr., arabă {i}) s.f. Formă de studiere empirică, experimentală, a naturii, îmbinată cu elemente de astrologie şi misticism. Avea ca scopuri finale transformarea metalelor comune în aur (transmutaţia), crearea unui „elixir al vieţii", care să confere viaţă şi tinereţe veşnică, găsirea „pietrei filozofale" care să dea puteri magice posesorului şi chiar crearea artificială a omului. A contribuit la dezvoltarea cunoştinţelor în domeniul chimiei, fizicii şi medicinei şi la diferite descoperiri practice în domeniul metalurgiei şi ceramicii. Avea ca substrat teoretic reprezentările magice asupra legăturii dintre metale şi stele, iar în Ev. Med., şi idei din filozofia naturii a lui Platon, Aristotel şi din Cabala. Prezentă în majoritatea culturilor vechi, a ajuns în Europa prin intermediul arabilor; în Renaştere a fost practicată de *Paracelsus*.

ALCHÍNE (< germ., rus.) s.f. pl. Hidrocarburi aciclice nesaturate cu triplă legătură, cu formula generală C_nH_{2n-2} (ex. acetilena); hidrocarburi acetilenice, acetilene **(2)**.

ALCIBIADE (c. 450-404 î.Hr.), general şi om politic atenian. Discipol al lui Socrate. Renumit prin inteligenţa, ambiţia şi nestatornicia sa. Refugiat în Asia Mică; asasinat din ordinul satrapului persan Pharnabaze.

ALCINOU (în „Odiseea"), rege al feacienilor. L-a găzduit pe Ulise naufragiat şi i-a dăruit o corabie pentru a se întoarce în Itaca.

ALCIONA, cea mai strălucitoare stea din roiul Pleiade (constelaţia Taurul), de mărimea a treia.

ALCMAN (sec. 7 î.Hr.), poet liric şi muzician grec. Unul dintre întemeietorii poeziei corale („Parteneele").

ALCMENA (în mitologia greacă), soţia lui Amfitrion şi mama lui Herakles, pe care l-a zămislit sedusă de Zeus, ascuns sub înfăţişarea soţului ei.

ALCOFORADO, Mariana (1640-1723), călugăriţă portugheză. I se atribuie „Scrisorile portugheze" (adresate contelui de Chamilly), printre cele mai frumoase scrisori de dragoste ale literaturii universale.

ALCOÓL v. **alcooli.**

ALCOOLÁT (< fr.) s.m. Derivat al alcoolului, obţinut prin înlocuirea hidrogenului din grupa hidroxil cu un metal.

ALCOOLEMÍE (< fr.) s.f. (MED.) Concentraţia de alcool etilic din sânge. Între 1 şi 2,5‰ produce euforie şi excitaţie, de la 2,5 la 4‰ stare de narcoză, iar peste 4‰ comă alcoolică. Test utilizat în medicina legală.

ALCOÓLI (< fr., arabă {i}) s.m. pl. **1.** Derivaţi ai hidrocarburilor care au în moleculă una sau mai multe grupări hidroxil (-OH), grefate pe atomi de carbon legaţi de alţi atomi sau de alţi radicali prin legături simple. Pot fi: primari, secundari sau terţiari, după felul atomului de carbon de care se leagă gruparea hidroxil. ✧ *Alcool butilic* v. *butanol*. *Alcool metilic* v. *metanol*. **2.** *Alcool etilic* (spirt) = lichid incolor, inflamabil, cu miros şi gust caracteristic, obţinut prin fermentaţia zaharurilor din fructe, cereale, cartofi etc. şi pe cale sintetică; folosit la prepararea băuturilor spirtoase, ca dezinfectant, combustibil, dizolvant şi intermediar în sinteze organice. În cantităţi mari este toxic. Sin. *etanol*. ✧ *Alcool absolut* = alcool liber de apă şi de alte impurităţi, cu un conţinut în alcool etilic de minimum 99,8% în greutate. *Alcool brut* = alcool obţinut prin distilarea plămădelilor fermentate. *Alcool denaturat* = alcool brut sau rafinat, căruia i s-au adăugat denaturanţi pentru a-l face impropriu întrebuinţării ca alcool alimentar. *Alcool rafinat* = alcool brut, din care au fost îndepărtate impurităţile prin rectificare. Conţine 95,57% alcool etilic în greutate; alcool rectificat. *Alcool sanitar* = alcool colorat cu albastru de metilen şi denaturat cu salicilat de metil sau de etil, întrebuinţat ca dezinfectant extern. **3.** *Alcool solidificat* = polimer al acetaldehidei; p.t. 246°C; sublimează la 112°C; se descompune parţial la 80°C; insolubil în apă, greu solubil în alcool şi eter; întrebuinţat drept combustibil solid; metaldehidă.

ALCOÓLIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care conţine alcool. **2.** S.m. şi f. Persoană care consumă în mod abuziv alcool; beţiv.

ALCOOLÍSM (< fr. {i}) s.n. Ansamblul fenomenelor patologice determinate de abuzul de băuturi care conţin alcool **(2)**; *etilism*. ✧ *A. acut* = stare trecătoare provocată de consumarea unei mari cantităţi de băuturi alcoolice într-un interval de timp scurt, caracterizată de obicei prin excitaţie cu confuzie mintală şi tulburarea coordonării mişcărilor etc. şi uneori prin comă. *A. cronic* = stare de intoxicaţie datorită abuzului îndelungat de băuturi alcoolice. Se caracterizează prin leziuni ale organelor interne, tulburări nervoase, tulburări psihice etc.

ALCOOLIZÁ (< fr. {i}) vb. I **1.** A deveni alcoolic **(2)**. **2.** Tranz A utiliza alcoolul **(2)**, pe cale injectabilă, în scop terapeutic.

ALCOOLMETRÍE (după fr.) s.f. Parte a *areometriei* care cuprinde metode de stabilire a concentraţiei în alcool a amestecurilor de alcooli şi apă.

ALCOOLMÉTRU (după fr. {i}; {s} fr. *alcool* + gr. *metron* „măsură") s.n. *Areometru* folosit în alcoolmetrie.

ALCOR, astru de mărimea a cincea, din constelaţia Ursa Mare. Satelit al stelei Mizar.

ALCÓV (< fr.) s.n. Loc mai ridicat sau nişă într-o cameră de dormit, unde se aşază patul; *p. ext.* pat. ✦ Dormitor (al unei femei).

ALCUIN (ALBINUS FLACCUS) (c. 735-804), învăţat anglo-saxon. Teolog, profesor la şcoala palatină din Aix-la-Chapelle; promotor al „Renaşterii carolingiene".

ALDABRA, mic arh. în Oc. Indian la 400 km NV de ins. Madagascar; 104 km^2. Importantă rezervație naturală cu o faună și floră endemice, inclusiv o specie proprie de broască țestoasă de uscat. Aparține Republicii Seychelles.

ALDAN 1. Râu în Republica Saha (Federația Rusă); 2 273 km. Izv. din m-ții Stanovoi și se varsă în Lena. **2.** Podiș în Siberia Orientală, între m-ții Stanovoi și râul cu același nume. Alt. medie 1 300-1 600 m. Zăcăminte carbonifere de min. de fier, aur și mică. Expl. forestiere.

ALDAN (HALDAN) s.m. Cânepă de toamnă, care produce sământă *(Cannabis sativa).*

ALDĂMÁȘ (ADĂLMÁȘ) (< magh.) s.n. Cinste (băutură) oferită de obicei de vânzător, după încheierea unei tranzacții.

ÁLDE art. invar. **1.** (Fam. și pop.) Particulă care însoțește nume proprii, termeni de înrudire etc., indicând un înțeles de plural. *Mă duc la alde Ionescu.* **2.** Exprimă o asemănare, o identitate. *Am mai văzut eu oameni ca alde tine.*

ALDEA, Aurel (1887-1949, n. Slatina), general și om politic român. Min. de Interne (1941). A comandat pe frontul de Est mari unități la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Arestat (1946) și condamnat la muncă silnică pe viață. Moare în închisoare.

ALDEA, Dan Andrei (n. 1950, București), instrumèntist și compozitor român de rock. Stabilit în Germania (1981). Lider al grupului Sfinx (albumele „Lumea albă", „Zamolxe"). Creații cunoscute: „Cântecul bufonului", „Om bun".

ALDEBARAN, stea a roiului Hyade, cea mai strălucitoare din constelația Taurul, de mărimea întâi. Nume populare: *Luceafărul Porcesc, Deșteptătorul.*

ALDEGREVER, Heinrich (1502–c. 1588), gravor, pictor și orfevru german. Lucrări realiste, care se disting prin finețea tratării. Portrete, scene mitologice și religioase.

ALDEHÍDE (< fr. {i}; {s} lat. m.) s.f. pl. Substanțe organice caracterizate prin gruparea funcțională carbonilică, legată de un radical organic și de un atom de hidrogen. ✧ *Aldehidă acrilică* v. *acroleină. Aldehidă formică* v. *formaldehidă. Aldehidă benzoică* v. *benzaldehidă. Aldehidă acetică* v. *acetaldehidă.*

ALDER, Kurt (1902–1958), chimist german. Cercetări în domeniul hidrocarburilor deinice, la sinteza unor macromolecule importante pentru fabricarea materialelor plastice. Împreună cu O. Diels a descoperit (1928) sinteza dien. Premiul Nobel pentru chimie (1950).

ALDÍN, -Ă (< it.) adj., s.f. (Caracter sau literă tipografică) care are liniile mai groase decât acelea ale literelor obișnuite; gras **(I 1).** Folosite pentru prima oară în 1494 de tipograful italian Aldo Manuzio. Sin. *bold.*

ALDINGTON, Richard (1892-1962), scriitor englez. Lirică imagistică. Proză în care prezintă urmările nefaste ale războiului („Moartea unui erou", „Cărările gloriei").

ALDOSTERÓN (< fr.) s.m. Hormon produs de glanda corticosuprarenală care acționează la nivelul rinichiului, determinând reabsorbția apei și a ionilor de sodiu din urină.

ALDÓZE (< fr.) s.f. pl. Monozaharide care au în moleculă o grupare carbonil, caracteristică aldehidelor (ex. glucoza).

ALDRIN, Edwin (n. 1930), cosmonaut american. Pilotul modulului lunar al navei Apollo 11, prima navă cu echipaj uman care a aselenizat la 20 iul. 1969.

ALDROVANDI, Ulisse (1522–1605), medic și naturalist italian. A înființat la Bologna grădina botanică (c. 1568) și un muzeu de istorie naturală. A clasificat animalele în zece mari grupe.

ALDULESCU, Radu (1922–2006, n. Piteasca-Pasărea, jud. Ilfov), violoncelist român. Stabilit în Italia (1969). Repertoriu amplu (de la Vivaldi la contemporani). Carieră concertistică și camerală internațională.

ALDURÁL (< *al[uminiu]* + *dural[uminiu]*) s.n. Bimetal rezistent la coroziune, format din plăci sau benzi de duraluminiu, acoperite pe ambele fețe cu straturi de aluminiu tehnic pur.

ALEÁN s.n. **1.** Suferință morală; amărăciune. **2.** Dor; nostalgie.

ALEATÓRICĂ adj. *Muzică* ~ = muzică prezentând un oarecare grad de indeterminare ce afectează fie structura globală, fie unul sau mai mulți parametri, tehnicile hazardului fiind considerate procedee componistice. Culminează în anii 1960-1965 (Berio, Stockhausen, Kagel ș.a.).

Vasile Alecsandri

ALEATÓRIU, -ÍE (ALEATÓR, -OÁRE) (< fr., lat.) adj. Care depinde de un eveniment incert; supus întâmplării. ✧ (MAT.) *Variabilă a.* = funcție care ia cu o probabilitate bine determinată diferite valori reale. (DR.) *Contract a.* = act juridic oneros încheiat în raport cu un eveniment viitor și incert care, pentru fiecare dintre părți, poate însemna o șansă de câștig sau un risc de pierdere.

ALECSANDRI 1. Vasile A. (1818 sau 1821-1890, n. Bacău), scriitor și om politic român. Acad. (1867). Participant la Revoluția din 1848, promotor al luptei pentru Unirea Principatelor. Numeroase misiuni diplomatice. Ministru de Externe al Moldovei (1858–1859) și cel dintâi ministru de Externe al Principatelor Unite (1859–1860). Director al Teatrului Național din Iași (1840–1842), împreună cu M. Kogălniceanu și C. Negruzzi. A înființat și condus revista „România literară" (1855). Autorul primei mari culegeri de folclor: „Poezii populare ale românilor" (1866), cu un rol decisiv în orientarea literaturii române spre izvoarele ei naționale. Ample poeme evocând trecutul eroic și mitologia națională („Legende"), sau faptele de vitejie din Războiul pentru Independență („Ostașii noștri"). A celebrat viața rustică și mișcarea ciclică a anotimpurilor („Pasteluri"). Creația dramatică însumează monologuri („Cânticéle comice"), comedii satirizând atmosfera și moravurile epocii („Iorgu de la Sadagura", „Iașii în carnaval", ciclul „Chirițelor" ș.a.), drame cu subiecte din istoria națională sau antică („Despot-Vodă", „Fântâna Blanduziei", „Ovidiu") și o feerie („Sânziana și Pepelea"). Proza lui **A.** se remarcă prin acuitatea observației, vervă umoristică și limbaj colocvial („Călătorie în Africa", „Balta Albă", „Borsec"). Premiul „Felibrilor". **2. Iancu (Ioan) A.** (1826–1884, n. Iași), diplomat român. Frate cu **A. (1).** Conducător al agenției diplomatice a Principatelor Unite la Paris și Londra (1860–1866).

ALÉE (< fr.) s.f. **1.** Drum într-un parc, într-o grădină, cu arbori și flori pe margini. **2.** Stradelă; intrare. **3.** Spațiu de circulație mărginit pe ambele părți de elemente arhitecturale de același fel.

ALEGANI (ALLEGHANY sau ALLEGHENY), culme muntoasă în V m-ților Apalași (S.U.A.), orientată NE–SV, cu alt. între 600 m (N) și 1 482 m (S). Păduri de foioase. Turism. Importante zăcăminte de cărbune.

ALEGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Invocare a unei teorii, a unei păreri în sprijinul unei afirmații sau pentru a justifica ceva.

ALEGĂTÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care participă la alegeri.

ALÉGE (lat. *allegere*) vb. III **1.** Tranz. A opta; a-și fixa preferințele. ✦ Tranz. și refl. impers. A (se) decide, a (se) hotărî. **2.** Tranz. A vota, a desemna pe cineva prin vot; a delega. **3.** Tranz. și refl. A (se) deosebi. ✦ A (se) împărți (în grupe). ✦ Tranz. A sorta. ✦ Refl. impers. A apărea clar. **4.** Tranz. A curăța prin selecție. **5.** Refl. A rămâne cu ceva de pe urma unei împrejurări, a unei acțiuni etc.

ALÉGERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) alege și rezultatul ei. **2.** (La pl.) Desemnarea prin vot a membrilor organelor reprezentative ale statului, ale unor organizații etc. ✧ *Alegeri prezidențiale* = (în unele state) desemnarea prin vot a președintelui republicii.

ALEGÓRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care reprezintă o alegorie. ✧ *Car a.* = vehicul amenajat cu o platformă, pe care se reprezintă scene simbolice și cu care se defilează la anumite sărbători.

ALEGORÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Procedeu artistic care constă în exprimarea unei abstracții prin mijloace concrete (imagini literare, plastice etc.). **2.** Operă literară sau plastică, folosind acest procedeu (fabulă, parabolă etc.).

ALEHIN, Aleksandr Aleksandrovici (1892-1946), șahist rus. Stabilit în Franța (1931). Campion mondial (1927-1935, 1937-1946).

ALEIJADINHO, Antonio Francisco Lisboa (1738–1814), arhitect și sculptor brazilian. A integrat în arhitectura barocă locală decorația sculpturală contorsionată, primitivă (Biserica São Francisco din Ouro Prêto).

ALEIXANDRE Y MERLO, Vicente (1898-1984), poet spaniol. Poeme suprarealiste („Spade ca buzele"). Reia teme romantice din perspectiva liricii moderniste („Distrugerea sau iubirea", „Singurătatea lumii"). Premiul Nobel pentru literatură (1977).

ALEKSANDROV, Grigori Vasilievici (1903-1983), regizor, scenarist și teoretician rus de film. Clasic al comediei muzicale („Toată luma râde, cântă și dansează", „Volga-Volga").

ALEKSANDRU, numele a trei împărați ruși din dinastia Romanov: **A. I** (1801-1825). A purtat războaie cu Franța, Suedia, Turcia și Persia și a fost unul dintre principalii organizatori ai *Sfintei Alianțe* (1815). **A. II** (1855–1881), fiul lui Nicolae I. A înfăptuit reforma agrară din 1861 și alte reforme de modernizare a instituțiilor statale; a înăbușit răscoala polonă (1863–1864); în timpul său a avut loc Războiul Ruso-Româno-Turc (1877–1878). **A. III** (1881–1894). Autocrat. A instaurat un regim polițienesc; pe plan extern a dus o politică filofranceză.

ALEKSANDRU KARAGHEORGHIEVIĆ, cneaz al Serbiei (1842–1858). Fiul lui *Karagheorghe.* A instaurat un regim oligarhic; pe plan extern a dus o politică filoaustriacă.

ALEKSANDRU I KARAGHEORGHIEVIĆ, rege al Iugoslaviei (1921–1934). Politică internă velico-sârbă, iar pe plan extern de apropiere față de Franța. Asasinat la Marsilia, împreună cu Louis Barthou, de teroriști croați.

ALEKSANDRU NEVSKI, cneaz al Novgorodului (1236–1251) și mare cneaz al Vladimirului (1252–1263). I-a învins pe suedezi în bătălia de la Neva (1240) și pe cavalerii germani în bătălia de la L. Ciud (1242); a consolidat autoritatea centrală.

ALEKSEEV, Vasili Ivanovici (n. 1942), halterofil rus. Primul din lume care a depășit, la totalul celor trei stiluri, limita a 600 kg. Multiplu campion olimpic, mondial și european.

ALEKSEI MIHAILOVICI, țar al Rusiei (1645-1676) din dinastia Romanov. În timpul domniei lui apar în Rusia primele elemente ale absolutismului; se realizează alipirea Ucrainei la Rusia (1654).

ALÉLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *allelon* „reciproc") s.f. (GENET.) Genă care face parte dintr-o pereche sau dintr-o serie de gene alternative care pot ocupa același locus și care controlează diferite expresii ale aceluiași caracter.

ALELOPATÍE (< germ. {i}; {s} gr. *allelon* „reciproc" + *pathos* „suferință") s.f. (BIOL.) Influență (inhibitoare) exercitată de unele plante superioare asupra plantelor din vecinătate prin intermediul substanțelor chimice numite coline.

ALELÚIA (< ebr. „Lăudați-l pe Domnul!") Exclamație biblică de laudă, preluată în cântările bisericești.

ALEMÁN, Mateo (1547–c. 1614), scriitor spaniol. Autorul celebrului roman picaresc „Viața lui Guzmán de Alfarache".

ALEMÁNI (ALAMÁNI) ({i}) s.m. pl. Uniune de triburi germanice, menționate în sec. 3–6 în reg. Rinului.

ALEMBERT, Jean Le Rond, d'~ v. **D'Alembert.**

ALENCAR, José Martniano de ~ (1829–1877), scriitor brazilian. Unul dintre creatorii literaturii naționale.

Inaugurează tema indigenului privit cu simpatie (romanul „Guarani").

ALÉNE^1 adv. Fără grabă, încet; agale.

ALÉNE^2 (< {i}) s.f. pl. **1.** Hidrocarburi aciclice nesaturate, cu două duble legături cumulate şi cu formula generală C_nH_{2n-2}. **2.** (La sg.) Primul termen al seriei de hidrocarburi cu duble legături cumulate.

ALEP (ALEPPO, HALAB), oraş în N Siriei; 1,58 mil. loc. (1994). Ind. uşoară şi alim.; ciment. Universitate. Celebră citadelă arabă din Ev. Med., moschei. Stăpânit succesiv de hitiţi, egipteni (milen. 3–2 î.Hr.), perşi (sec. 6–4 î.Hr.); inclus în prov. romană Siria (64 î.Hr.), apoi în Imp. Bizantin. Cucerit de arabi (636). Încorporat Imp. Otoman în 1516. A decăzut după deschiderea Canalului Suez. În 1920 intră în componenţa Siriei.

ALERGÁ (lat. **allargare*) vb. I **1.** Intranz. A fugi iute. ✦ A fugi după cineva sau după ceva pentru a-l ajunge. ✦ A se grăbi spre... ✦ A recurge la cineva ca la o sursă de ajutor. **2.** Tranz. A cutreiera. **3.** Intranz. A participa la o alergare **(2).**

ALERGÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a alerga; alergătură. **2.** (SPORT; mai ales la pl.) **a)** Denumire dată probelor atletice de fugă. **b)** Curse de cai.

ALERGĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aleargă. ✧ *Piatră a.* (şi substantivat, f.) = piatra mobilă a unei mori de apă sau de vânt. *Păsări a.* (şi substantivat, f.) = păsări nezburătoare, cu picioare lungi, adaptate la alergare (ex. struţul). **2.** S.m. şi f. Atlet care concurează la probe de alergări. ✦ Cal de curse. **3.** S.f. Suport pentru mosoarele cu fire din care se face urzeala pentru războaiele de ţesut ţărăneşti.

ALERGÉN, -Ă (< fr.; {s} fr. *allergie* + gr. *gennao* „a genera") adj., s.n. (Substanţă) care provoacă o reacţie alergică.

ALÉRGIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la alergie.

ALERGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „altul" + *ergon* „acţiune") s.f. Creştere patologică a sensibilităţii organismului faţă de anumite substanţe străine, inofensive în mod normal (ex. praful, polenul, diverse medicamente sau alimente etc.). Se manifestă prin reacţii alergice (eczeme, urticarii, rinită, edeme, astm etc.).

ALERGOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *allergie* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care se ocupă de procesele şi bolile de natură alergică.

ALÉRT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Sprinten, iute, prompt.

ALÉRTĂ (< fr.) s.f. Alarmă. ✦ Semnal convenţional internaţional prin care oamenii de ştiinţă atrag atenţia asupra producerii sau iminenţei producerii unor fenomene naturale ale căror consecinţe pot fi catastrofale.

ALERT POINT, staţiune meteorologică şi de retransmisie radio înfiinţată în 1950 pe ţărmul de NE al ins. Ellesmere (Arh. Arctic Canadian). Cel mai nordic punct de pe glob locuit permanent (82°31′ lat. N şi 62°05′ long. V).

ALEŠ, Mikoláš (1852–1913), pictor, decorator şi ilustrator ceh. Operă inspirată din istoria şi folclorul naţional (ciclul „Patria").

ALESĂTÚRĂ s.f. Procedeu de ornamentare a ţesăturilor populare româneşti. ✦ Motiv decorativ realizat prin acest procedeu.

ALESIA, oraş în Galia. Aici, în 52 î.Hr., galii răsculaţi, conduşi de Vercingetorix, au fost înfrânţi de Cezar. Localizat ipotetic lângă *Alise-Sainte-Reine* (Franţa).

ALESSANDRESCU, Alfred (1893-1959, n. Bucureşti), compozitor, dirijor, pianist şi muzicolog român. Muzică orchestrală („Amurg de toamnă", poeme simfonice „Didona", „Acteon"), de cameră şi vocală de influenţă impresionistă.

ALEŞD, oraş în jud. Bihor, pe dr. Crişului Repede, în depr. Vad-Borod; 10 697 loc. (2008). Fabrici de sticlă, ciment şi var. Ind. textilă (conf.) şi de prelucr. a lemnului. Rezervaţia naturală lacul fosilifer Valea Lionii – Pestiş (0,1 ha). Biserică (1658) ctitorită de Constantin Basarab Cârnu (în satul Tinăud). Aici a avut loc (24 apr. 1904), o răscoală ţărănească, reprimată sângeros de autorităţi. Atestat documentar în 1291–1294. Oraş (din 1968).

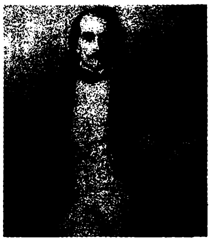

Grigore Alexandrescu

ALETSCH, cel mai mare gheţar de vale din Europa (Alpii Bernezi, Elveţia). Lungime: 26,8 km; 160 km^2. Format din mai multe limbi de gheaţă, care pornesc din Jungfrau şi Aletschorn.

ALEURÍT (< fr. {i}; {s} gr. *aleuron* „făină") s.n. Rocă sedimentară detritică, neconsolidată, formată din fragmente de cuarţ, carbonat de calciu şi minerale argiloase cu dimensiuni mici (ex. loessul, praful, mâlul etc.).

ALEUROLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *aleuron* „făină" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă sedimentară aleuritică compactă.

ALEUROMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *aleuron* „făină" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea calităţii glutenului din făinurile de cereale.

ALEURONÁT (< fr.) s.n. Produs alimentar, bogat în proteine, obţinut din gluten, din care se fac preparate culinare dietetice pentru diabetici.

ALEURÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *aleuron* „făină") s.f. Substanţă proteică aflată în celulele stratului aleuronic din seminţele de cereale, leguminoase şi oleaginoase.

ALEURÓNIC (< fr.) adj. *Strat* ~ = strat de celule bogate în proteine, care se găseşte sub învelişul bobului de cereale.

ALEUTINE 1. Arh. compus din 110 ins. vulcanice, înşiruite pe o distanţă de 2 740 km, situat între pen. Alaska şi pen. Kamceatka, despărţind Marea Bering de Oc. Pacific; 37,8 mii km^2. Localit. pr.: *Unalaska*. Rezervaţie naturală pentru animale marine. În 1867, Rusia le-a vândut, împreună cu Alaska, S.U.A. **2.** Mare fosă în N Oc. Pacific, în lungul arh. cu acelaşi nume. Lungime: c. 3 500 km. Ad. max.: 8 100 m. Descoperită în 1936.

ALEUTINI, Munţii ~ (ALEUTIAN RANGE), lanţ muntos vulcanic de-a lungul coastei sudice a pen. Alaska **(2).** Lungime: c. 850 km. Alt. max.: 3 108 m (vf. Redoubt). Cuprinde 22 vulcani activi, între care *Katmai,* lacuri vulcanice etc. Parcuri naţionale.

ALEVÍN (< fr.) s.m. Larvă de peşte în primele zile de dezvoltare.

ALEXA, Gheorghe V. (1891–1973, n. Vutcani, jud. Vaslui), chimist român. Studii privind procedeele de tăbăcire combinată (crom-tanin, aluminiu-tanin) şi caldă.

ALEXA, Visarion (n. 1947, Băluşeni, jud. Botoşani), regizor român. A pus în scenă „O noapte furtunoasă", „Unchiul Vania", „Richard al III-lea". Filme („Înainte de tăcere", „Înghiţitorul de săbii", „Năpasta").

ALEXANDER, Harold George, conte Alexander de Tunis (1891–1969), mareşal britanic. A organizat retragerea de la Dunkerque (1940). Comandant al forţelor aliate din Orientul Mijlociu (1942–1943), Italia (1943–1944), Mediterană (1944–1952) şi ministru al Apărării (1952–1954).

ALEXANDER, Samuel (1859–1938), filozof australian. A conceput o metafizică realistă, în care lumea evoluează de la o realitate „spaţiu–timp" spre o divinitate, ca ideal nerealizat („Spaţiu, timp şi divinitate").

ALEXANDRA, Liana (n. 1947, Bucureşti), compozitoare română. Orientare către noua simplitate şi noua consonanţă, abordând aproape toate genurile, de la cameral la operă (ciclul „Consonanţe", opera „În labirint").

ALEXANDRESCU, Dimitrie (1850–1925, n. Iaşi), jurist român. Specialist în dreptul civil („Explicaţiunea teoretică şi practică a Dreptului Civil Român în comparaţie cu legile vechi şi cu principalele legislaţiuni străine").

ALEXANDRESCU, Dragoş (n. 1924, Constanţa), compozitor şi profesor român. Profesor de teorie şi solfegiu şi de paleografie bizantină. Muzică religioasă, coruri, lucrări didactice.

ALEXANDRESCU, Grigore (1810–1885, n. Târgovişte), poet român. Membru al Societăţii Filarmonice. Unionist. Influenţat de spiritul luminilor şi de cel paşoptist. Meditaţii şi elegii preromantice şi romantice, animate de elanuri umanitare şi patriotice („Anul 1840", „Umbra lui Mircea. La Cozia", „Răsăritul lunii. La Tismana"). A ilustrat decisiv specii literare ca fabula („Toporul şi pădurea", „Dreptatea leului", „Câinele şi căţelul", „Boul şi viţelul"), epistola („Epistolă către Voltaire") şi satira („Satiră. Duhului meu"). Memorial de călătorie, culegere de folclor oltenesc, traduceri şi imitaţii după Florian, Tasso, Voltaire.

ALEXANDRESCU (ALESSANDRESCU), Petre (1828–1899, n. Bucureşti), pictor român de formaţie academistă. Portrete şi compoziţii alegorice pe tema Unirii Principatelor.

ALEXANDRESCU, Romeo (1902-1976), muzicolog român. Activitate pianistică şi de compozitor. Monografii: „Debussy", „Ravel", „Fauré", „Dukas".

ALEXANDRESCU, Sică (Vasile) (1896–1973, n. Bucureşti), regizor român. A montat la Teatrul Naţional din Bucureşti comediile lui Caragiale, Goldoni, Gogol. Regizor de film („Bădăranii", „O scrisoare pierdută").

ALEXANDRESCU, Sorin (n. 1937, Bucureşti), critic literar român. Stabilit în Olanda. A fondat revista „International Journal of Rumanian Studies" (1976–1989, 1998–). Lucrări de naratologie, semiotică, istorie a ideilor („William Faulkner", „Privind înapoi, modernitatea").

ALEXANDRETTA v. Iskenderun.

ALEXANDRIA, roman popular. Scris în Egiptul elenistic (c. sec. 3 î.Hr.) şi atribuit istoricului Callisthenes, evocă, apelând adesea la elemente miraculoase, războaiele lui Alexandru Macedon. A pătruns în literatura română printr-o traducere în slavona sârbocroată, care stă la baza primei prelucrări româneşti cunoscute (a doua jumătate a sec. 16), păstrată în cópii manuscrise, în toate provinciile româneşti. Elemente din A. au intrat în folclor (colinde, oraţii etc.) şi în onomastica populară.

ALEXANDRIA, municipiu în C. Română, pe râul Vedea, reşed. jud. Teleorman; 50 210 loc. (2008). Fabrici de rulmenţi, de aparataj şi accesorii, ind. alim., textilă. Fondat (1834) de către domnul Alexandru Ghica. Muzeu de istorie. Municipiu (din 1979).

ALEXANDRIA (EL ISKANDARĪYAH), oraş în Egipt, port la M. Mediterană; 3,32 mil. loc. (1996). Şantiere navale. Ind. de rafinare a petrolului, textilă, de prelucr. a tutunului, egrenare a bumbacului, a cimentului, hârtiei, metalurgică. Montaj de automobile. Îngrăşăminte chimice. Staţiune balneară maritimă. Universitate (1942). Muzee. Întemeiat de Alexandru Macedon (332–331 î.Hr.), oraşul a devenit cap. regatului *Ptolemeilor* (305–48 î.Hr.); cucerit de romani (48 î.Hr.), de arabi (640), de turci (1517); important centru economic şi cultural al lumii elenistice şi romane. Aici a fost construit, în sec. 3 î.Hr., *Farul,* una dintre cele şapte minuni ale lumii antice. Celebră bibliotecă, conţinând c. 900 000 de volume (arsă în mai multe rânduri).

ALEXANDRIA, oraş în E S.U.A. (Virginia), port pe râul Potomac, la S de Washington; 128,2 mii loc. (2000). Produse chimice, îngrăşăminte, cherestea, băuturi alcoolice. Maşini frigorifice.

ALEXANDRÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de civilizaţia elenistică din Alexandria; *p. ext.* care ţine de epoca elenistică. ✧ *Şcoala a.* = **a)** numele mai multor şcoli filozofice, religioase din sec. 1 î.Hr.–6 d.Hr., de orientare mistică şi eclectică (iudeo-alexandrină, neopitagoreismul, neoplatonismul); **b)** şcoală teologică creştină din sec. 2–4 (Clement Alexandrinul, Origene). *Artă a.* = artă dezvoltată în Egiptul ptolemeic începând din

Alexandru Macedon

sec. 3 î.Hr. *Vers. a.* (şi substantivat, m.) = vers alcătuit din 12 silabe, cu cezura după silaba a şasea, specific epopeii greceşti, poeziei şi tragediei clasice franceze. *Poezie a.* = poezie de tip rafinat şi erudit, caracteristică epocii elenistice.

ALEXANDRINISM (< fr.) s.n. (Livr.) **1.** Ansamblu de manifestări ale civilizației elenistice, semigreceşti, semiegiptene, cu centrul în oraşul Alexandria (sec. 3 î.Hr.–3 d.Hr.). **2.** Caracterul operei poeților alexandrini (Calimah, Herondas, Teocrit, Licofron); *p. ext.* caracterul rafinat, erudit, aristocrat, „decadent" al artei şi filozofiei în perioadele premergătoare declinului.

ALEXANDRÍT (< n. pr. *Aleksandru II*) s.n. Varietate de *crisoberil*, care conține crom, de culoare verde-smarald, care la lumină electrică devine violetă, folosită ca piatră semiprețioasă.

ALEXANDRU (ALEXANDER), arh. în NV Americii de Nord (S.U.A.), în G. Alaska; c. 1 100 ins.; 36,8 mii km^2. Ins. pr.: *Baranof, Prince of Wales.* Min. neferoase. Pescuit.

ALEXANDRU, numele a opt papi. Mai importanți: **1. A. III** *(Orlando Bandinelli)* (1159–1181). A întărit autoritatea papală. A convocat Conciliul al III-lea din Lateran. **2. A. VI** *(Rodrigo Borgia)* (1492–1503). Om politic abil, care a favorizat interesele francezilor în Italia; în conflict cu nobilii italieni.

ALEXANDRU, numele a patru regi ai Macedoniei antice, din dinastia Argeazilor: **Alexandru III cel Mare** v. **Alexandru Macedon.**

ALEXANDRU din Afrodisia (sfârşitul sec. 2 – începutul sec. 3), filozof peripatetic grec. Comentarii la lucrările lui Aristotel.

ALEXANDRU, Ioan (1941–2000, n. sat Topa Mică, jud. Cluj), poet român. Meditație patetică şi oraculară pe tema existenței („Infernul discutabil", „Vămile pustiei") şi a istoriei („Imnele Transilvaniei", „Imnele bucuriei" etc.). A tradus „Cântarea cântărilor".

ALEXANDRU, Maria (n. 1939, sat Plugova, jud. Caraş-Severin), jucătoare română de tenis de masă. Campioană mondială (dublu femei – 1961, 1973, 1975), campioană europeană (simplu femei – 1966).

ALEXANDRU, Tiberiu (1914–1997, Ilimbav, jud. Sibiu), folclorist român. Lucrări de etnomuzicologie („Instrumentele muzicale ale poporului român", „Muzica populară românească").

ALEXANDRU I, rege al Greciei (1917–1920). Domnia lui a fost tutelată de *E. Venizelos.*

ALEXANDRU I (ALEXANDER I LAND), ins. în M. Bellingshausen (Antarctica), despărțită de pen. Țara lui Graham prin str. George VI; 43,2 mii km^2. Considerată până în 1940 parte a continentului. Relief muntos. Descoperită în 1821 de expediția condusă de F.F. Belingshausen.

ALEXANDRU ALDEA, domn al Țării Româneşti (1431–1436). Reprezentant al unei partide boiereşti filoturce.

ALEXANDRU CEL BUN, domn al Moldovei (1400–1432). A consolidat şi a dezvoltat organizarea instituțională a țării, a sprijinit dezvoltarea comerțului, dând privilegii negustorilor străini, şi a aplanat conflictul dintre Biserica moldovenească şi Patriarhia din Constantinopol, care a recunoscut Mitropolia de la Suceava (1401); i-a ajutat pe poloni în luptele cu cavalerii teutoni (1410; 1422). A respins primul atac turcesc împotriva Moldovei (1420).

ALEXANDRU CEL BUN, com. în jud. Neamț; 5 467 loc. (2008).

ALEXANDRU I. CUZA, com. în jud. Iaşi, în lunca Siretului; 2 972 loc. (2008). Expl. de balast. Până în 1965 s-a numit *Cuza Vodă.*

ALEXANDRU ILIAŞ, domn al Țării Româneşti (1616–1618 şi 1627–1629) şi al Moldovei (1620–1621 şi 1631–1633), unde s-a înconjurat de dregători greci; izgonit de boierimea autohtonă.

ALEXANDRU LĂPUŞNEANU v. **Lăpuşneanu.**

ALEXANDRU MACEDON (356–323 î.Hr.), rege al Macedoniei (336–323 î.Hr.). Fiu al lui Filip II şi discipol al lui Aristotel. A reprimat răscoala oraşelor greceşti, inițiată de Teba (335 î.Hr.) şi a început campania împotriva Imp. Persan. Trecând Helespontul, a învins armata persană la Granicos (334 î.Hr.) şi Issos (333 î.Hr.) şi a cucerit Fenicia şi Egiptul. Victorios în bătălia decisivă de la Gaugamela (331 î.Hr.) împotriva lui Darius III, a cucerit (330–327 î.Hr.) provinciile din centrul Imp. Ahemenid: Babilonul, Susa, Ecbatana, Persepolis. După campania din N Indiei (327–326 î.Hr.) a murit la Babilon în vârstă de 33 de ani. Întemeietor a peste 70 de oraşe care-i poartă numele. Domnia lui A. marchează începutul perioadei *elenistice.* O dată cu moartea sa, vastul imperiu a fost împărțit între generalii săi, denumiți *diadohi.*

ALEXANDRU II MIRCEA, domn al Țării Româneşti (1568–1574 şi 1574–1577). Încercând să cucerească Moldova pentru fratele său, Petru Şchiopul, a fost înfrânt (apr. 1574) de Ioan Vodă cel Viteaz.

ALEXANDRU ODOBESCU, com. în jud. Călăraşi, în C. Bărăganului; 2 825 loc. (2008). Până la 24 mart. 1981 s-a numit *Nicolae Bălcescu.*

ALEXANDRU TODEA (1912–2002, n. Teleac, jud. Mureş), cleric român. M. de onoare al Acad. (1992). Cardinal (1991). Mitropolit al Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) (în clandestinitate din 1986, recunoscut în 1990). Preşedinte al Conferinței Episcopilor Catolici de toate riturile din România (1991). Deținut politic (1951–1964).

ALEXANDRU VLAHUȚĂ, com. în jud. Vaslui în colinele Tutovei; 1 492 loc. (2008).

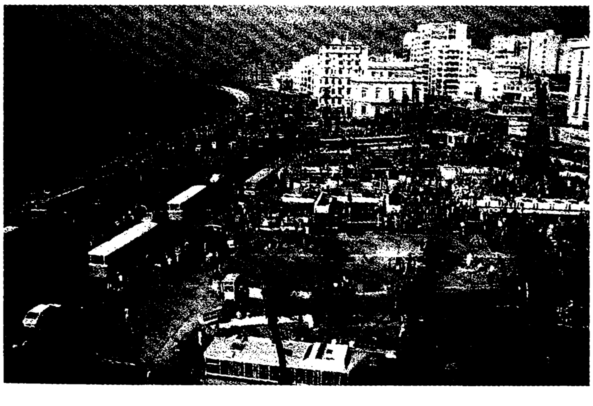

Alexandria
(El Iskandarīyah).
Promenada

ALEXĂNDREL, domn al Moldovei (1449, 1452–1454, 1455). Înfeudat polonilor, care l-au susținut împotriva lui Bogdan II.

ALEXEIEFF, Alexandre (1901–1982), grafician, ilustrator, scenograf şi regizor de film francez de origine rusă. Filme de grafică animată în tehnică proprie „ecranul cu ace" („O noapte pe muntele pleşuv", „Tablouri dintr-o expoziție").

ALEXENI, com. în jud. Ialomița situată în C. Bărăganului, pe stg. râului Ialomița; 2 331 loc. (2008).

ALEXI (ALESSI), Artemiu Publiu (1847–1896, n. Sângeorz-Băi), botanist român. Primul cercetător român al florei dobrogene. A înființat, la Năsăud, cea dintâi librărie românească, „Concordia".

ALEXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *lexis* „vorbire") s.f. Incapacitate de a citi cuvintele scrise de mână ori tipărite.

ALEXÍNĂ (< fr.; {s} gr. *alexo* „a apăra") s.f. (MICROBIOL.) v. Complement (3).

ALEXIOS, numele mai multor împărați bizantini. Mai importanți: **1. A. I Comnen** (1081–1118), întemeietorul dinastiei Comnenilor. A luptat împotriva normanzilor, pecenegilor şi selgiucizilor, consolidând autoritatea imperială. **2. A. III Anghelos** (1195–1203), detronat de cruciați. **3. A. VI Mare Comnen** (1204–1222), întemeietorul Imp. Bizantin din Trapezunt (apr. 1204).

ALEZÁJ (< fr.) s.n. **1.** Suprafața interioară, cilindrică sau conică, a unei piese. **2.** Diametrul interior al cilindrului unui motor.

ALEZÁRE (< fr.) s.f. Operație de prelucrare fină, prin aşchiere, a unui *alezaj,* cu ajutorul *alezorului.*

ALEZÓR (< fr.) s.n. Sculă aşchietoare de formă cilindrică sau conică, utilizată în alezare.

ÁLFA^1 ({i}) s.m. invar. **1.** Numele primei litere din alfabetul grecesc (α), corespunzând sunetului „a". **2.** *Particulă a.* (α) = particulă alcătuită din doi protoni şi doi neutroni, emisă de unele substanțe radioactive. *Radiație a.* (α) = radiație constituită din particule *a.*

ÁLFA^2 (< fr. {i}) s.m. invar. Plantă din fam. poacee originară din nordul Africii, din care se fac frânghii, fibre etc. *(Stipa tenacissima).* ✧ *Hârtie a.* = hârtie de calitate superioară, fabricată din frunzele acestei plante.

ALFABÉT (< fr., lat.) s.n. Totalitatea literelor, aşezate într-o ordine convențională, reprezentând sunetele de bază ale unei limbi. ✧ *A. Morse* = a. utilizat în telegrafie, în care literele sunt reprezentate prin linii şi puncte. *A. Braille* = a. convențional, cu semne în relief, folosit de orbi. ✦ (INFORM.) Totalitatea simbolurilor care stau la baza unui limbaj de programare.

ALFABÉTIC, -Ă (< fr.) adj. Aşezat în ordinea alfabetului.

ALFABETIZÁ vb. I tranz. **1.** A aşeza în ordine alfabetică. **2.** A învăța pe cineva să scrie şi să citească.

ALFANUMÉRIC, -Ă adj., s.n. **1.** S.n. (INFORM.) Caracter care poate fi o literă sau o cifră. ✧ (Adjectival) *Variabilă (constantă) a.* = variabilă (constantă) ce conține o succesiune de caractere alfanumerice.

ALFATRÓN (< fr. {i}) s.n. Vacuummetru care se bazează pe efectul ionizant al radiației emise de o sursă etalonată şi care poate măsura presiuni cuprinse între 10^{-6} şi 10 Torr.

ALFIERI, Vittorio (1749–1803), poet şi dramaturg italian. Creator al tragediei clasice italiene („Saul", „Agamemnon", „Oreste") cu rol major în formarea conştiinței naționale.

ALFÖLD, sector al C. Panonice (Ungaria), situat la E de Dunăre. Reg. agricolă importantă, cu soluri cernoziomice. Cereale şi creşterea bovinelor.

ALFÖLDI András (1895–1981), istoric şi arheolog ungur. Stabilit în S.U.A. Studii în domeniul istoriei politice şi religioase a Imp. Roman („Studiu asupra crizei din sec. 3 î.Hr.").

ALFONS (ALFONSO), numele mai multor suverani din statele medievale spaniole Aragón, Asturia, Galicia, Catalonia, León și Navarra (sec. 9–15).

ALFONS XIII, rege al Spaniei (1886–1931; până în 1902 sub regența mamei sale Maria Christina). A favorizat instaurarea dictaturii lui Primo de Rivera (1923); detronat de Revoluția din 1931.

ALFRED CEL MARE, rege anglo-saxon (871–899). A luptat cu danezii, recucerind Londra (885 sau 886); preocupat de organizarea internă a regatului, întocmirea unui cod de legi și dezvoltarea culturii.

ALFVÉN, Hannes Olof Gösta (1908–1995), fizician suedez. Specialist în fizica plasmei. Cercetări în astrofizică. Contribuții fundamentale la studiul antiferomagnetismului și al feromagnetismului. Premiul Nobel pentru fizică (1970).

ALGAZEL v. **al-GHAZALI, Abu Hamid Muhammad.**

ÁLGĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă inferioară unicelulară sau pluricelulară (talofită), în general acvatică, capabilă de fotosinteză. Se încadrează în câteva filumuri: a. roșii (rodofite), a. verzi (clorofite), a. brune (feofite) și brun-aurii (crizofite). ✧ *A. verzi-albăstrui (albastre)* = vechea denumire pentru *cianobacterii.*

ALGÉBRĂ (< fr.; lat. m. *algebra* din arab. *al-dzĕbr*) s.f. **1.** Ramură a matematicii care studiază polinoamele ai căror coeficienți sunt numere întregi, raționale, reale, complexe. Contribuții la dezvoltarea **a.** au avut: N. Tartaglia, F. Viéte, J. Napier; I. Newton, M. Rolle, N. Abel, E. Galois. ✧ *A. modernă* (sau *abstractă*) se ocupă cu studiul așa-numitelor structuri algebrice (de ex. grupurile, inelele, corpurile etc.), precum și cu studiul relațiilor dintre aceste structuri. *A. liniară,* parte a algebrei care are ca obiect teoria funcțiilor liniare și a sistemelor de funcții liniare. **2.** *Algebra logicii* (sau *booleană*) = parte a logicii matematice bazată pe aplicarea metodelor algebrice, care cuprinde calculul propozițiilor, claselor și relațiilor. Întemeiată în sec. 19 de G. Boole și A. De Morgan. **3.** *A. peste un inel comutativ A.* = structură dată de un inel *B* dotat cu o lege de compoziție externă definită pe *A* x *B* cu valori în *B* și care verifică anumite proprietăți (ex. a. peste corpul numerelor reale).

ALGECIRAS (ALGESIRAS), oraș în S Spaniei (Andaluzia), port la M. Mediterană; 206,4 mii loc. (2001, cu suburbiile). Primul oraș spaniol cucerit de arabi (711). În 1906 a avut loc aici o conferință internațională, care a rezolvat în favoarea Franței și Spaniei rivalitatea franco-germană pentru stăpânirea Marocului. Conferința de la **A.** marchează încheierea primei crize marocane.

AL-GEORGE, Sergiu (1922–1981), indianist român. Lucrări despre cultura indiană și confluențele structurale ale acesteia cu cea română („Limbă și gândire în cultura indiană", „Arhaic și universal").

ALGER (EL DJEZĂ'ÏR sau AL JAZA'IR), cap. Algeriei, port la M. Mediterană, 1,51 mil. loc. (1998). Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Universitate (1859). Observator astronomic. Muzee. Marea Moschee (sec. 11, reconstruită). Noua Moschee (sec. 17). Vechi centru al culturii arabe. Reconstruit în sec. 10, a fost până în 1516 unul dintre principalele centre comerciale maure; capitală a statului întemeiat în Africa de Nord de piratul Khair ed-Din Barbarossa (sec. 16), vasal Imp. Otoman. Centrul fostei colonii franceze Algeria (din 1830) devine (1962) cap. Algeriei independente.

ALGERIA (Republica Algeriană Democratică și Populară), stat situat în NV Africii, cu largă ieșire (1 200 km) la M. Mediterană; 2,38 mil. km^2; 32,8 mil. loc. (2003; arabo-berberi). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunnită). Cap.: *Alger.* Orașe pr.: Annaba. *Relief:* lanțurile muntoase Atlasul Saharian și Atlasul Mic în partea nordică. Deșertul Sahara ocupă peste 4/5 din terit. *Climă* mediteraneană în N, tropical-deșertică în rest. Expl. de petrol, gaze naturale, min. de fier, de plumb, zinc, mercur, fosfați, sare ș.a. Numai 3,2% din supr. țării este cultivată cu cereale, legume ș.a.; viticultură, plantații de măslini, curmali și citrice. Se cresc: ovine, bovine. Ramuri ind.: prel. petrolului, chimică, textilă și alim. Moneda: 1 dinar = 100 centimes. – *Istoric.* Locuit în Antic. de triburi numide, terit. **A.** este transformat în sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr. în posesiune romană (prov. Numidia și Mauretania) până în sec. 5. Ocupată de vandali (sec. 5–6) și bizantini (sec. 6–7), **A.** este cucerită de arabi (sec. 7–8) și înglobată în Califatul Omeiad. Majoritatea pop. autohtone adoptă, în sec. următoare, araba ca limbă și islamul ca religie. În sec. 11–12, sub dinastia Hammadizilor, își cucerește independența. Procesul de fărâmițare feudală din sec. 14–15 sfârșește prin recunoașterea, la 1518, a suzeranității Imp. Otoman. **A.** se bucură din 1711 de o independență *de facto.* Cucerirea colonială franceză, începută la 5 iul. 1830 prin ocuparea orașului Alger, a întâmpinat o dârză rezistență a populației condusă de emirul *Abd el-Kader* (1832–1847). La 1 nov. 1954, se declanșează insurecția armată condusă de Frontul de Eliberare Națională (FLN). Crearea Guvernului Provizoriu al Republicii **A.** (19 sept. 1958), încetarea focului în urma acordului franco-algerian de la Evian-les-Bains (18 mart. 1962), referendumul privind independența (1 iul. 1962) duc la proclamarea independenței de stat a **A.** la 3 iul. 1962. La 25 sept. 1962, Adunarea Națională și Constituantă proclamă Republica Algeriană Democratică și Populară; primul președinte: Ahmed Ben Bella. **A.** este primită în O.N.U. (8 oct. 1962). La 19 iun. 1965, puterea este preluată de Consiliul Revoluției în frunte cu Houari Boumedienne. În 1976, un referendum popular adoptă noua Constituție a țării, care proclamă **A.** „republică democratică și populară, stat socialist, având ca religie de stat islamismul". Deși, la 16 ian. 1986, Carta Națională elaborată de Frontul de Eliberare Națională a fost aprobată cu o zdrobitoare majoritate, în 1988 au izbucnit manifestații de protest, generate de dificultățile economice, care au determinat o revizuire fundamentală a politicii interne. Constituția adoptată în 1989 preconizează abolirea monopolului puterii în beneficiul Frontului de Eliberare Națională și introducerea unui sistem cu mai multe partide. De la sfârșitul anilor '80 ai sec. 20, are loc ascensiunea rapidă a mișcării fundamentaliste condusă de Frontul Salvării Islamice (F.S.I.), care câștigă primul tur al alegerilor parlamentare din 26 dec. 1992. În aceste condiții, Bendjedid Chadli, președinte al **A.** (din febr. 1979) se retrage din funcție (ian. 1992), puterea fiind preluată de un Consiliu Suprem al Securității, care desemnează (16 ian. 1992) pe Mohammad Boudiaf în calitatea de președinte al statului. Președintele decide suspendarea celui de-al doilea tur al alegerilor parlamentare, interzice adunările publice, iar ca urmare a ciocnirilor cu fundamentaliștii, introduce starea de asediu și dizolvă F.S.I. După asasinarea președintelui Boudiaf (29 iun. 1992), se declanșează un sângeros război civil între fundamentaliști și forțele guvernamentale, soldat, în următorii ani, cu 60 000 de morți de ambele părți. În scrutinul prezidențial (15 apr. 1999) iese victorios fostul ministru de Externe, Abdulaziz Bouteflika; în pofida chemării la „reconciliere națională" (sunt grațiați 5 000 de islamiști încarcerați), în 2000–2003 reizbucnesc și continuă cu vigoare acțiunile grupărilor islamice radicale, inclusiv în Alger. În 2001 au loc mari manifestații de protest ale populației berbere din provincia Kabilia, care revendică autonomia culturală. În mai 2003, a avut loc un puternic cutremur de pământ, cu epicentrul la Thenia, la 60 km E de Alger, cu magnitudinea de 6,7% pe scara Richter, soldat cu 2 500 de morți și 11 000 de răniți. Ultimii ani sunt marcați de efortul de reconciliere națională și de continuare a reformelor structurale ale societății. Republică prezidențială.

ALGÍE (< fr.; {s} gr. *algos* „durere") s.f. Termen general care desemnează orice tip de durere, indiferent de cauză, localizare, caracteristici.

ALGÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *alga* „algă") s.f. Substanță mucilaginoasă extrasă din anumite alge marine și utilizată pentru apretare în ind. pielăriei.

ALGOA, golf pe coasta de S a Africii (Republica Africa de Sud) între capurile Recife (la V) și Padrone (la E). Adăpostește orașul Port Elizabeth.

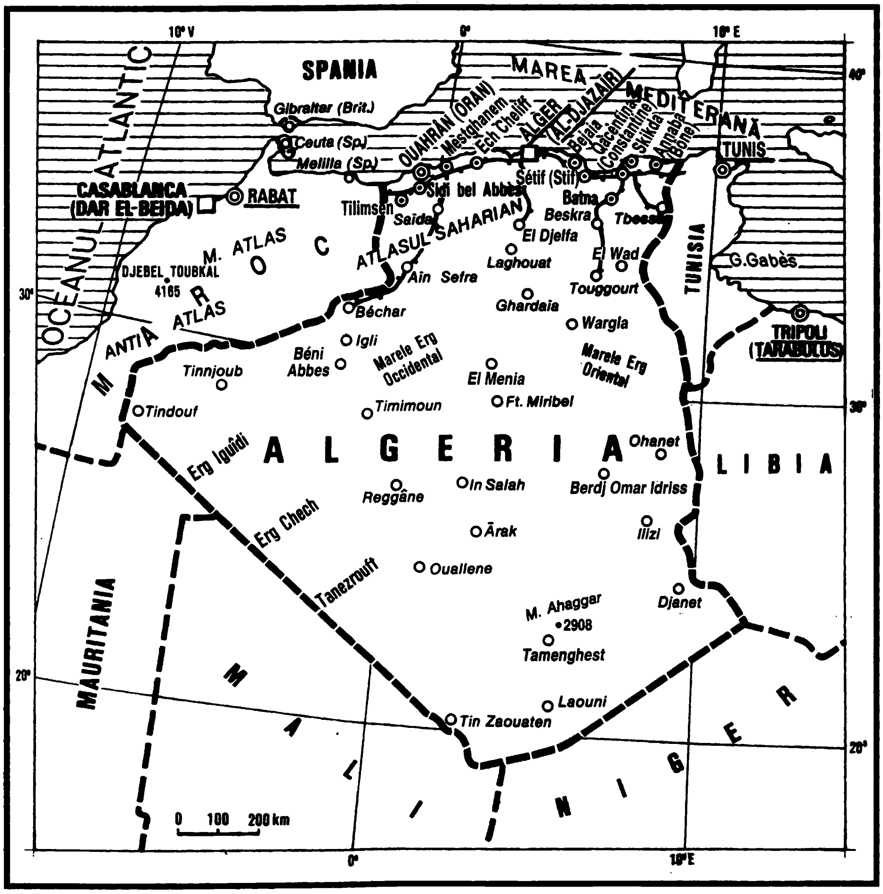

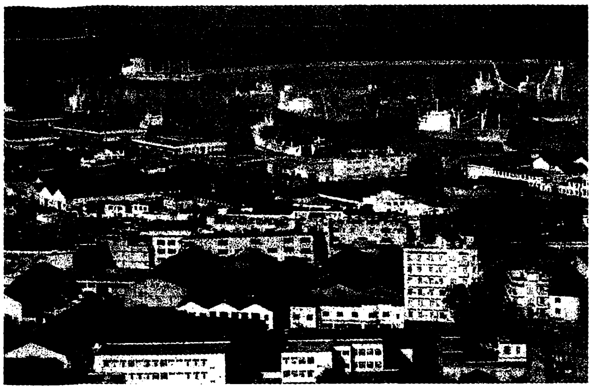

Alger. Vedere din port

ALGÓL^{1} (< engl. *algo[rithmic] l[anguage]*) s.n. (INFORM.) Limbaj de programare destinat, în primul rând, aplicaţiilor cu caracter ştiinţific.

ALGÓL^{2}, stea din constelaţia Perseu, a cărei strălucire variază, datorită eclipsării produse de satelitul său, între mărimile stelare 2,2 şi 3,5, cu o perioadă de 2 zile, 20 ore şi 49 minute.

ALGOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a botanicii care se ocupă cu studiul algelor.

ALGONKIÁN (< *algonkini*), grupă cu valoare de eră geologică; îi sunt atribuite formaţiuni apărute de la sfârşitul Arhaicului până la primele straturi cambriene; reprezentată prin roci magmatice, metamorfice şi sedimentare (detritice sau organogene); conţine urme de organisme şi cărbuni. Împreună cu Arhaicul alcătuieşte *Precambrianul*. Sin. *Proterozoic.*

ALGONKÍNI ({i}) s.m. pl. Populaţie din America de Nord, din familia de limbi amerindiene; trăieşte îndeosebi în rezervaţiile din S.U.A. şi Canada.

ALGORÍTM (< fr. {i}) s.n. Succesiune finită de reguli de calcul, simboluri şi operatori matematici sau logici, care permite determinarea efectivă a soluţiilor unei probleme.

ALGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Procedeu de executare a formelor de imprimare pe plăci de aluminiu, folosit de obicei pentru tiparul plan.

ALHAMBRA, fortăreaţă şi palat al suveranilor mauri din Granada (Spania). Construită în mai multe etape (sec. 13–14); capodoperă a arhitecturii musulmane, cu vestite curţi interioare („Curtea leilor").

AL-HOREZMI v. **Horezmi.**

ALIÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. (DR.) A încheia un tratat de alianţă. **2.** Tranz. A elabora un aliaj.

ALIA, Ramiz (n. 1925), om politic albanez. Prim-secretar (1985–1992) al C.C. al Partidului Muncii din Albania. Preşedinte al Prezidiului Adunării Populare (şef al statului) al Albaniei (1982–1992).

ALIÁJ (< fr.) s.n. Produs cu proprietăţi metalice obţinut din amestecul, prin topire, a unuia sau mai multor elemente (metalic sau nu) cu un metal (**a.** anticorosiv, **a.** antifricţiune etc.). ✧ *A. amorf* = **a.** în structura căruia distribuţia atomilor în reţele este aleatoare; sticlă metalică.

ALIÁNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Legătură (temporară) între două sau mai multe grupuri în vederea realizării unui scop comun; coaliţie. **2.** Înţelegere politică de durată între două sau mai multe state, stipulată în acorduri sau tratate, prin care acestea hotărăsc să-şi acorde asistenţă politică şi militară reciprocă. **3.** *Rudă prin a.* = afin^{2}.

ÁLIAS (cuv. lat.) adv. Zis şi..., pe nume şi...

ALIÁT adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană, grup etc.) Unit, întovărăşit cu cineva printr-o alianţă; (despre un stat) care a încheiat un tratat de alianţă. **2.** Adj. (Despre metale) Care a intrat într-un aliaj.

ALIBÍ (< fr., lat.) s.n. (DR.) **1.** Mijloc de apărare prin care se dovedeşte că la data săvârşirii unei infracţiuni învinuitul se afla în altă parte decât la locul săvârşirii ei. **2.** Scuză, pretext.

ALICÁNTE (< fr.) subst. Soi de viţă de vie cu struguri roşietici, de mărime mijlocie şi boabe uniforme sferice. ✦ P. ext. Vin produs din acest soi.

ALICANTE 1. Golf larg al M. Mediterane, pe coasta de SE a Pen. Iberice (Spania). **2.** Oraş în SE Spaniei (Valencia), port la M. Mediterană în golful A.; 284,5 mii loc. (2001). Ind. îngrăşămintelor chimice, constr. de maşini şi textilă. Vinuri, ţigarete şi uleiuri vegetale. Turism. Fundat în 325 î.Hr.

ALÍCĂ (< ngr.) s.f. **1.** Proiectil sferic de plumb, cu diametrul între 1,25 şi 4,5 mm, folosit la vânarea animalelor mici. **2.** (TEHN.) Granulă de oţel sau de fontă dură, cu dimensiuni liniare până la 5 mm, folosit pentru curăţirea, prin împroşcare, a suprafeţei pieselor sau în foraj.

ALICÓT, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre mărimi) Care se cuprinde de un număr întreg de ori într-o mărime dată (ex. doi este o parte **a.** a lui zece).

ALIDÁDĂ (< fr. {i}) s.f. Instrument simplu pentru măsurarea unghiurilor, folosit înainte de apariţia lunetei în ridicările topografice. Montat la un cadran divizat formează un *goniometru.*

ALIENÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) înstrăina.

ALIENÁRE s.f. **1.** (DR.) Acţiunea de a aliena, un lucru, un drept, în condiţiile prevăzute de lege. **2.** (FILOZ.) Neputinţa individului faţă de societate şi faţă de el însuşi, depersonalizarea sa în organizaţiile mari şi birocratice.

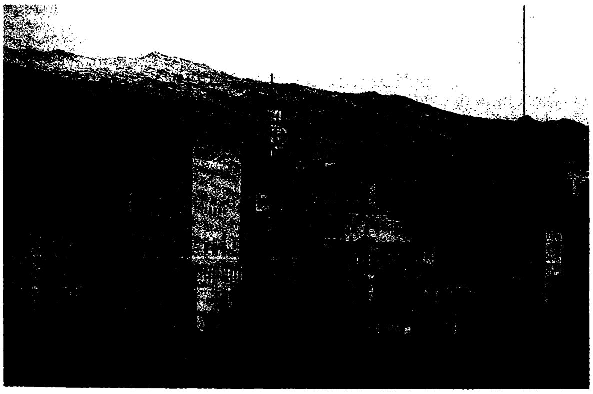

Alhambra

ALIENÁT, -Ă (fr., lat.) adj, s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de o boală mintală. **2.** Adj. Înstrăinat.

ALIENÁŢIE (< fr., lat.) s.f. *A. mintală* = boală psihică gravă, în care persoana devine inconştientă prin raport cu ea însăşi şi cu mediul social.

ALIFANTI, Mircea (n. 1914, Călimăneşti), arhitect român. Claritate funcţională şi căutări plastice înnoitoare (Aerogara Băneasa, Fabrica de confecţii Bucureşti, Primăria din Baia Mare).

ALIFANTIS, Nicu (n. 1954, Brăila), solist şi compozitor român de folk. Cântece cu parfum balcanic. Muzică de teatru şi film. Discografie selectivă: „După melci", „Piaţa Romană nr. 9", „Nichita".

ALIFÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *aleiphat-* „grăsime") adj. *Combinaţie* ~ = combinaţie organică saturată, construită din atomi de carbon legaţi unul de altul în formă de lanţ liber la cele două capete.

ALIFÍE (< ngr.) s.f. Preparat farmaceutic onctuos, de uz extern.

ALIGATÓR (< fr. {i}) s.m. Crocodil cu botul lat, întâlnit în câteva fluvii din China (*Alligator sinensis,* lung de c. 2 m) şi în SE Americii de Nord (*Alligator mississippiensis,* lung de c. 4,5 m).

ALIGOTÉ (< fr.) s.m. Soi de viţă de vie cu struguri şi boabe mici, de culoare albă-verzuie, cu o mare capacitate de producţie. ✦ P. ext. Vin produs din acest soi.

ALÍL (< fr. {i}) s.m. Radical monovalent, derivat din propenă prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

ALILUIA v. **Aleluia.**

ALÍLIC (< fr. {i}) adj. *Alcool* ~ = alcool liniar nesaturat din clasa alcoolilor monohidroxilici.

ALIMAN, com. în jud. Constanţa, în pod. Oltinei; 2 955 loc. (2008). Rezervaţia paleontologică **A.** (15 ha). În satul Dunăreni castrul roman Sacidava (în punctul „Bratca"), cetate getică şi cetate medievală timpurie (în punctul „Dealul Muzait").

ALIMBÁ (< *limb*) vb. I tranz. A descărca pe alte vase încărcătura unei nave pentru a o putea face să navigheze în ape de mai mică adâncime.

ALIMÉNT (< fr., lat.) s.n. Produs natural sau prelucrat, nutritiv, care serveşte ca hrană. Principalii constituenţi ai a. sunt proteinele, glucidele, lipidele, apa şi sărurile minerale.

ALIMENTÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. **1.** A consuma sau a da să se consume alimente; a (se) hrăni. **2.** Tranz. A aproviziona instalaţii, întreprinderi etc. cu combustibil, cu materie primă, cu energie.

ALIMENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la alimente sau la alimentaţie. ✧ (DR.) *Pensie a.* v. *pensie.*

ALIMENTATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care alimentează **(2)** o maşină sau o instalaţie.

ALIMENTÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a (se) alimenta **(1)**; introducere în organism a substanţelor nutritive. **2.** *A. publică* = reţea de întreprinderi comerciale specializate pentru servirea populaţiei cu mâncăruri şi băuturi.

ALIMPEŞTI, com. în jud. Gorj, pe Olteţ; 2 203 loc. (2008).

ALINÁ (lat. *_allenare_) vb. I tranz. şi refl. A face să scadă sau a scădea în intensitate; a (se) linişti, a (se) calma.

ALINEÁT (ALINIÁT) (după fr. {i}) s.n. Rând într-un text care începe mai la dreapta decât celelalte, pentru a marca o idee nouă; fragment de text cuprins între două asemenea rânduri. ✦ Pasaj în articolele de legi.

ALINIÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) aşeza în linie dreaptă. ✦ Tranz. Spec. A aşeza un grup de construcţii după o linie prestabilită. **2.** Refl. (Despre ţări) A se asocia într-o grupare pe baza unui tratat. **3.** Tranz. A ajusta elementele componente ale unui sistem pentru a-i asigura o bună funcţionare.

ALINIAMÉNT (după fr.) s.n. **1.** Linie dreaptă, determinată pe un teren prin poziţia mai multor puncte sau obiecte (repere); *p. ext.* poziţia mai multor puncte sau obiecte de-a lungul unei linii drepte. **2.** Porţiune dreaptă din traseul unei căi de comunicaţie, cuprinsă între două curbe consecutive. **3.** (MILIT.) Fâşie de teren care, datorită condiţiilor naturale, prezintă o importanţă tactică, operativă sau strategică pentru acţiunile de luptă ce se desfăşoară în raionul respectiv.

ALINTÁ (lat. **alentare*) vb. I **1.** Tranz. A dezmierda, a mângâia. **2.** Tranz. şi refl. A (se) răsfăţa.

ALIÓR (lat. *aureolus*) s.m. Nume dat unor plante din genul *Euphorbia*, care conţin în tulpină şi frunze un suc lăptos, otrăvitor; laptele-câinelui; laptele-cucului.

ALIOTMÁN (< pr. tc. *Ali Osman*) s.m. sg. (Pop.) Turcime.

ALI PAŞA din Tepelenë, paşă de Ianina (1788-1822). S-a declarat independent faţă de Poarta Otomană (1819). Şi-a extins autoritatea asupra unui terit. care cuprindea părţi din Grecia şi Albania; asediat de turci în Ianina, a fost învins şi ucis.

ALI PAŞA, Mehmed Emin (1815-1871), om politic şi demnitar turc. Ca mare vizir şi ministru de Externe, a dus o politică de apropiere faţă de Marea Britanie şi Franţa.

ALIPÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) lipi; a (se) ataşa, a (se) alătura.

ALISMATACÉE (după fr. {i}; {s} gr. *alismat-* „limbariţă") s.f. pl. Fam. de plante acvatice monocotiledonate, cu frunzele bazale dispuse în rozetă, cu canale aerifere în tulpini şi frunze (ex. limbariţa, săgeata-apei).

ALÍT (< fr. {i}) s.n. Termen generic folosit pentru a defini rocile sedimentare, bogate în oxid liber de aluminiu (ex. laterite, bauxite).

ALITÁRE (după fr. {i}) s.f. Tratament termo-chimic pentru saturarea (prin difuzie) cu aluminiu a suprafeţei oţelului sau a altor materiale metalice, în vederea creşterii rezistenţei la oxidare şi la coroziune.

ALITERÁŢIE (< fr.) s.f. Procedeu stilistic constând în repetarea aceluiaşi sunet, de obicei consoană, sau a aceloraşi grupuri de sunete în cuvinte care se succed.

ALIZARÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Colorant de culoare roşie aprinsă, derivat al antrachinonei. Extras iniţial din *roibă*, este primul colorant natural obţinut şi prin sinteză (1868).

ALIZÉE (< fr.) s.n. pl. Vânturi regulate care bat în regiunile intertropicale tot timpul anului, cu direcţie constantă: de la NE spre SV (în emisfera nordică) şi de la SE spre NV (în emisfera sudică).

ALÎGARH, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh); 667,7 mii loc. (2001). Ind. sticlei, celulozei şi hârtiei; prelucr. metalelor. Covoare. Universitate.

ALKAMENES (c. 440-c. 400 î.Hr.), sculptor atenian. Elev, colaborator şi rival al lui Fidias. A lucrat la refacerea monumentelor de pe Acropole. Opere în marmură, bronz şi în tehnica hriselefantină („Prokné şi Itys", „Hermes").

AL-KINDI, Abu Iussuf ibn Ishak (800-879), filozof şi enciclopedist arab. A întemeiat filozofia arabă; contribuţii la îmbogăţirea terminologiei filozofice („Despre filozofia primă"); a tradus şi comentat opere filozofice greceşti.

ALKMAAR, oraş în V Olandei, la N de Amsterdam; 92,8 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, a hârtiei, încălţ., ciocolată. Biserică (Groote Kerk) din sec. 15. În timpul campaniilor napoleoniene trupele franceze, comandate de mareşalul Brune, au învins aici (18 oct. 1799) corpul expediţionar ruso-britanic.

ALLAH (în arabă *al Illah*), numele Dumnezeului unic, în monoteismul islamic. Zeu suprem în epoca preislamică, venerat în legătură cu piatra sacră Kaaba, aflată la Mecca, **A.** a fost preluat şi întronat ca divinitate personalizată şi unică de Mahomed, care a întemeiat astfel o nouă religie monoteistă.

ALLĀHĀBĀD, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh), port pe Gange; 1,04 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Centru de pelerinaj – Jami Masjid (marea moschee). Universitate.

ALLAIS, Maurice (n. 1911), economist francez. Contribuţii la dezvoltarea economiei matematice şi studiul echilibrului economic al monedei şi al creditului („Crearea monedei şi puterea de cumpărare prin mecanismele de credit"). Premiul Nobel pentru economie (1988).

ALLEGRÉTTO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) **1.** Adv. Într-o mişcare vie, dar mai moderată decât allegro. **2.** S.n. Parte dintr-o lucrare muzicală concepută în această mişcare.

ALLÉGRO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) **1.** Adv. Într-un tempo rapid, cu veselie. **2.** S.n. Parte dintr-o lucrare muzicală concepută în această mişcare.

ALLEMÁNDĂ (< fr.) s.f. **1.** Dans de origine germană, practicat în cuplu, răspândit în Franţa în sec. 16-19. **2.** Compoziţie instrumentală cu tempo moderat şi ritm binar, parte a suitei franceze.

ALLEN, Thomas (n. 1944), bariton britanic. Calităţi de actor. Repertoriu divers, cu accent pe opera mozartiană („Nunta lui Figaro", „Flautul fermecat" etc.).

ALLEN, Woody (n. 1935), dramaturg, scenarist, regizor şi actor de teatru şi cinema american. Comedii cinematografice în care semnează scenariul şi regia, interpretând şi eroul principal („Adormitul", „Manhattan", „Trandafirul purpuriu din Cairo").

ALLENBY, Edmund Henry Hynman, viconte de ~ (1861-1936), mareşal britanic. Comandant al trupelor britanice pe frontul din Franţa în timpul Primului Război Mondial şi al forţelor Antantei din Egipt şi Palestina (1917-1918).

ALLENDE GOSSENS, Salvador (1908-1973), om politic chilian. Lider al Partidului Socialist din Chile şi şef al guvernului Unităţii Populare (1970-1973). Ucis în cursul unui puci militar de dreapta.

ALLENTOWN, oraş în NE S.U.A. (Pennsylvania); 106,6 mii loc. (2000). Împreună cu localit. *Bethlehem* şi *Easton* formează o conurbaţie. Constr. de camioane şi avioane; fibre sintetice, ciment, produse electronice, maşini-unelte.

ALLGÄU, Alpii ~ (ALLAGÄUER ALPEN), ramura vestică a *Alpilor Bavariei*, desfăşurată la E de L. Constanţa, la frontiera Germaniei cu Austria. Alt. max.: 2 665 m (vf. Mädelgabel).

ALLIER, râu în centrul Franţei, afl. stg. al Loarei; 410 km. Izv. din m-ţii Ceveni.

ALLMAN BROTHERS BAND (The), grup american rock constituit, în 1969, în jurul fraţilor Duane şi Gregg Allman. Stil flexibil, îmbinând influenţele muzicii din sudul S.U.A. Numeroase schimbări de componenţă. Discografie selectivă: „At Fillmore East", „Eat at Peach".

ALLOBRÓGI (< fr. {i}) s.m. pl. Populaţie celtică din SE Franţei de azi, supusă de Cezar în timpul campaniei din Galia (58-51 î.Hr.).

ALLOSÁURUS ({i}; {s} gr. *allos* „alt" + *saura* „şopârlă") s.m. Reptilă terestră carnivoră, de talie foarte mare; a trăit în Cretacic.

ALLPORT, Gordon W(illard) (1897-1967), psiholog american. A întemeiat studiul modern al personalităţii („Personalitatea. O interpretare psihologică").

ALMA, com. în jud. Sibiu; 2 043 loc. (2008).

ALMA, râu în S Crimeii, ce se varsă în Marea Neagră la N de Sevastopol. Aici a avut loc bătălia decisivă, soldată cu înfrângerea trupelor ruseşti în *Războiul Crimeii* (20 sept. 1854).

ALMA-ATA v. **Almaty.**

ALMAGESTE, denumirea arabă a culegerii de lucrări astronomice (sec. 2), datorată lui Ptolemeu. Denumirea originală: *Megale Syntaxis.*

ALMAGRO, Diego de ~ (1475-1538), conchistador spaniol. L-a însoţit pe *F. Pizarro* în expediţia din Panamá şi Perú (1524-1527). A descoperit reg. platourilor înalte din Anzii Centrali, L. Titicaca şi deşertul Atacama (1535-1537).

ALMALÎK, oraş în S Uzbekistanului, la SE de Toşkent; 115 mii loc. (1999). Expl. de cupru, zinc, molibden. Ind. metalurgiei neferoase, mat. de constr., chim.

ALMANÁH (< fr., lat. m.) s.n. Publicaţie anuală care cuprinde un calendar şi un bogat material beletristic, precum şi informaţii cu caracter enciclopedic din diverse domenii de activitate.

ALMANDÍN (< fr. {i}) s.n. Varietate de granat, de culoare roşie, brună sau neagră, translucid sau opac; utilizat ca piatră semipreţioasă şi ca abraziv.

ALMAŞ 1. Râu, afl. stg. al Someşului; 63 km. Izv. de sub culmea Meseşului. În cursul superior se mai numeşte şi *Fildu*. **2.** Com. în jud. Arad, situată în depr. Gurahonţ, pe valea Crişului Alb; 2 999 loc. (2008).

ALMAŞ, Dumitru (1908-1995, n. Negreşti, jud. Neamţ), istoric şi scriitor român. Lucrări privind Revoluţia Franceză („Căderea Bastiliei") şi Războiul Civil din S.U.A. („Nord contra Sud"). Romane istorice.

ALMAŞ-AGRIJ, depr. de eroziune diferenţială situată pe terit. jud. Sălaj, la contactul m-ţilor Meseş cu Pod. Someşan, la 350-400 m alt., în lungul văilor Almaş şi Agrij. Supr.: c. 600 km².

ALMAŞU, com. în jud. Sălaj, situată pe valea râului Almaş; 2 405 loc. (2008). Ruinele cetăţii Almaşului (sec. 13-14).

ALMAŞU MARE, com. în jud. Alba, situată în depr. Zlatna; 1 446 loc. (2008). Minereuri auroargentifere. Vestigii ale unor exploatări miniere din epoca romană (sec. 2-3). Rezervaţiile naturale Cheile Glodului (20 ha) şi Cheile Cibului (15 ha). Biserică (sec. 15).

ALMATY (ALMA-ATA), oraş în Kazahstan; 1,12 mil. loc. (1999). Ind. constr. de maşini, chimică, alim. Academie de ştiinţe, muzee, universitate. Menţionat ca oraş în 1854. Între 1921 şi 1997, cap. ţării.

ALMĂJ (ALMĂJULUI) 1. Munţii ~, masiv muntos din grupa m-ţilor Banatului, la N de defileul Dunării, constituit din roci cristaline cu intruziuni de granite şi calcare jurasice. Alt. max.: 1 224 m (vf. Svinecea Mare). **2. Depresiunea ~,** depr. intramontană în S Banatului, între m-ţii Semenicului, Almăjului şi Locvei, drenată de râul Nera. Supr.: 250 km². Expl. forestiere, de calcare, de cărbuni şi azbest. Culturi de cartofi şi de porumb. Cunoscută şi sub numele de *Depresiunea Bozovici*. **3.** Com. în jud. Dolj în dealurile Amaradiei; 2 018 loc. (2008). Cula Poenaru (1764); Conacul Coţofenilor; biserică (1787).

ALMĂŞANU, Virgil (n. 1926, Baccialia, Basarabia), pictor român. Lucrări geometrizate în care figuraţia este sugerată, gamă cromatică rafinată („Epos legendar – Mihai Viteazul", „Moment revoluţionar, 1848"). Autor de lucrări monumentale.

ALMERÍA, oraş în S Spaniei (Andaluzia), port la M. Mediterană; 166,3 mii loc. (2001). Ind. chim. şi constr. de maşini. Ciment şi conserve. Citadela Alcazaba (sec. 8), catedrală (sec. 16).

ALMETEVSK, oraş în Republica Autonomă Tatarstan (Federaţia Rusă), la SE de Kazan; 140,5 mii loc. (2002). Expl. de petrol şi gaze naturale. Rafinărie de petrol. Ind. prelucr. lemnului, de maşini şi tractoare; laminor.

ALMIRANTE BROWN, oraş în E Argentinei, în S aglomeraţiei Buenos Aires; 515 mii loc. (2001). Ind. prelucr. metalelor, text. şi alim.

ALMOHAZI, dinastie berberă (1147-1269), întemeiată în 1121 sau 1122 de Muhammad ibn Tumart; a stăpânit în N Africii şi S Spaniei. Decad după bătălia de la Las Navas de Tolosa (1212).

ALMORAVIZI, dinastie berberă (mijlocul sec. 11-1147), întemeiată de Abdallah ibn Iasin. A stăpânit în N Africii şi în S Spaniei; a fost răsturnată de *Almohazi* (1147).

ALMOSNINO, Tiberiu (n. 1962, Bucureşti), balerin român. Prim-solist al Operei bucureştene (din 1983). Roluri de compoziţie („Lacul lebedelor", „Femeia îndărătnică") sau de factură lirică („Romeo şi Julieta"), fermitate expresivă şi tehnică spectaculoasă.

ALMQVIST, Carl Jonas Love (1793-1866), scriitor suedez. Versuri romantice („Cântece"), proză fantastică şi totodată primul romancier realist suedez („Cartea măceşului", „Aimorina").

ALMUCANTARÁT (< fr. {i}) s.n. Cerc obținut prin intersecția sferei cerești cu un plan paralel cu planul orizontal; pe a. toate stelele au aceeași înălțime deasupra orizontului.

ALNÍCO s.n. Aliaj din oțel, aluminiu, nichel și cobalt folosit la fabricarea magneților permanenți, magnetroanelor etc.

ALOCÁ s.n. (< *alocație*, după fr.) vb. I tranz. A destina, a acorda pentru un anumit scop mijloace bănești sau materiale.

ALOCÁȚIE (< fr.) s.f. Faptul de a aloca; *concr.* sumă de bani, cantitate de bunuri care se alocă. ✦ Ajutor în bani.

ALOCORÍE (< fr. {i}) s.f. Mod de răspândire a plantelor cu ajutorul factorilor externi: vânt *(anemocorie)*, apă *(hidrocorie)*, animale *(zoocorie)*.

ALOCROMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *khroma*- „culoare") s.n. Proprietate a cristalelor de a prezenta culori diferite (în funcție de natura incluziunilor colorate pe care le conțin) și fotoconductibilitate (datorită impurităților sau iradierii prealabile).

ALÓCURI (ALÓCUREA) adv. *Pe* ~ = pe ici pe colo, în unele locuri.

ALOCUȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Cuvântare ocazională scurtă.

ALODIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la alodiu. ✧ *Pământ a.* = rezervă seniorială (în Ev. Med., în Transilvania).

ALÓDIU (< lat. m. *allodium*) s.n. (În sec. 5–11, în V Europei) Proprietate funciară liberă de orice sarcini servile sau vasalice.

ALÓE (< fr. {i}) s.f. Gen de plante decorative din fam. liliaceelor, cu frunze cărnoase, răspândite în S Africii, în ins. Canare și în reg. mediteraneană. Utilizate în farmacie și în ind. textilă.

ALOESTEZÍE (< fr.) s.f. (MED.) Localizare a percepției tactile în partea simetric opusă locului de acționare a stimulului.

ALOFÓN^1 (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *phone* „sunet") s.n. Variantă pozițională a unui fonem.

ALOFÓN^2 (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *phone* „vorbire") adj., s.m. și f. (Persoană) care are altă limbă maternă decât cea a comunității în care trăiește.

ALOGAMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *gamos* „unire") s.f. Reproducere (la plante) prin fecundație cu polen provenit de la un alt exemplar.

ALOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *genos* „neam") adj. **1.** (Despre un mineral) Format anterior, într-un loc diferit de cel al rocii din care face parte. **2.** (Despre o populație) Venit din altă parte, care are altă origine.

ALOHTÓN (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *khthon* „pământ") adj., subst. **1.** Formațiune geologică deplasată față de locul de formare, datorită mișcărilor de cutare care produc translații orizontale. **2.** Adj. (Despre un zăcământ de cărbuni) care provine din plante transportate de ape în bazinele de sedimentare.

ALOKINEZÍE (< fr.) s.f. (MED.) Tulburare de coordonare constând în faptul că o mișcare comandată unui membru superior sau inferior este executată de membrul simetric.

ALOMETRÍE (< fr.) s.f. (MED.) Dezvoltare inegală a unor părți ale corpului având ca efect modificarea proporțiilor acestuia.

ALOMÓRF (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *morphe* „formă") s.n. Variantă a aceluiași morfem.

ALOMPRA (ALAUNGPAYA) (1714–1760), om politic birmanez. A întemeiat ultima dinastie birmană (c. 1752), eliberând și unind teritoriile birmane.

ALONÍM (< engl. {i}) s.n., adj. Nume (de obicei al unui scriitor cunoscut) pe care și-l însușește un autor, pentru a-și ascunde identitatea sau a beneficia de celebritate. ✧ *Lucrare a.* = lucrare care poartă semnătura altei persoane decât a autorului.

ALÓNJĂ (< fr.) s.f. **1.** Piesă (demontabilă) care servește la prelungirea unor obiecte. **2.** Lungimea mâinilor unui sportiv angajat într-o luptă directă cu un adversar (ex. la box, lupte, scrimă).

ALONSO, Dámaso (1898–1990), poet, critic literar și filolog spaniol. Versuri ale neliniștii existențiale („Fiii mâniei"). Istoric al poeziei spaniole („Poezia spaniolă").

ALOPATÍE (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *pathos* „suferință") s.f. Metodă terapeutică constând în administrarea unor medicamente în doze care, la omul sănătos, ar produce efecte contrare simptomelor principale ale bolii ce trebuie tratată. Opusă homeopatiei.

ALOPECÍE (< fr., gr.) s.f. Cădere temporară a părului, parțială sau totală, determinată de diverse cauze.

ALOTRIOMORFÍSM (< gr.) s.n. Proprietate a unor minerale de a cristaliza în forme diferite de cea obișnuită.

ALOTROPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *tropos* „fel") s.f. Proprietate a unui element chimic de a exista în două sau mai multe forme, care diferă între ele prin proprietățile fizice.

ALOXÁN (< engl. {i}) s.m. Substanță derivată prin oxidare din acidul uric, cu acțiune distructivă asupra celulelor pancreatice secretoare de insulină; se folosește experimental.

ALOZÓM (ALOSÓM) (< fr. {i}; {s} gr. *allos* „alt" + *soma* „corp") s.m. (GENET.) Cromozom cu rol esențial în determinarea sexului; heterocromozom; cromozom sexual; heterozom.

ALPACÁ^1 (< germ. {i}) s.f. **1.** Specie de *lamă*^{2} întâlnită astăzi numai în stare domestică, cu lână lungă și fină; trăiește în America de Sud *(Lama pacos)*. 2. Stofă fină, confecționată din lâna acestui animal.

ALPACÁ^2 (< fr.) s.f. Aliaj inoxidabil de cupru, nichel și zinc, folosit la fabricarea tacâmurilor, instrumentelor medicale etc.; argentan.

AL PARI (< it.) La valoarea nominală (despre un titlu financiar care se vinde sau se cumpără la valoarea nominală).

ALP ARSLAN, Mohammed ibn Daud, al doilea sultan selgiucid (1063–1072). A supus Georgia și Armenia (1064); l-a înfrânt și luat prizonier la Manzikert (1071) pe împăratul bizantin Roman IV Diogenes.

ALPATOV, Mihail Vladimirovici (1902–1986), istoric de artă rus. Lucrări privind arta rusă și cea universală („Arta italiană în timpul lui Dante și Giotto"; „Istoria artei medievale ruse").

ÁLPENȘTOC (< germ.) s.n. Baston lung cu vârf metalic ascuțit, folosit în alpinism.

ALPÉSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. (GEOGR.; livr.) Alpin **(1)**; de mare altitudine.

AL PHARABIUS v. **al-FĀRĀBI, Abū Nasr.**

ALPI, cel mai mare și mai înalt sistem muntos din Europa; se întinde între M. Mediterană (G. Genova) și Europa Centrală (Bazinul Vienei), pe c. 1 200 km. Lățime max.: 135–260 km. Cutați și puternic șariați în orogeneza alpină, au fost fragmentați datorită tectonicii active și eroziunii fluviatile. Glaciația cuaternară și actuală le-a imprimat un aspect specific (creste zimțate, văi și circuri glaciare etc.). Litologic, A. sunt constituiți din roci cristaline și metamorfice. Se deosebesc sectoarele: *A. Occidentali*, cu cele mai mari alt. din întregul sistem (alt. max.: 4 807 m, vf. Mont Blanc); *A. Centrali* (sau *Elvețieni*), *A. Orientali* (sau *Austrieci*), formați din m-ții Tauern Înalți și Tauern Joși. Paralel cu zona axială a A. Centrali se găsesc *Prealpii*, cu alt. mai mici. Numeroase trecători și tunele înlesnesc circulația între E și V, N și S Europei. Glaciație actuală foarte dezvoltată (4 140 km^2), majoritatea ghețarilor găsindu-se în A. Occidentali (Aletsch, Mer de Glace ș.a.). Importantă reg. turistică.

ALPII ALBANEZI, masiv muntos în V Pen. Balcanice (Albania), continuare a Alpilor Dinarici, cuprins între izvoarele râurilor Drin și Drina. Alt. max.: 2 751 m (vf. Korab).

ALPII AUSTRALIENI, lanț muntos în SE Australiei. Cei mai înalți munți ai continentului, constituiți din roci sedimentare cu intruziuni granitice. Alt. max.: 2 228 m (vf. Kosciusko). Lungime: c. 450 km.

ALPII NEOZEELANDEZI, lanț muntos în Noua Zeelandă (Insula de Sud). Alt. max.: 3 764 m. (vf. Cook). Numeroși ghețari. Lacuri glaciare. Parcuri naționale.

ALPII SCANDINAVICI, sistem muntos în V Pen. Scandinave. Alt. max.: 2 472 m (vf. Glittertinden). În E sunt mărginiți de un podiș (400–700 m alt.) fragmentat de cursuri de apă paralele.

ALPÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (În sens larg) Care este caracteristic etajului munților situat deasupra limitei superioare a pădurii (vegetație **a.**, climă **a.** etc.); (în sens restrâns) care se referă la etajul situat deasupra etajului subalpin și se caracterizează printr-o vegetație de ierburi scunde, plante lemnoase pitice, mușchi și licheni; în Carpați este situat la peste 2 200–2 400 m alt. **2.** Care se aseamănă sau este sincron cu Alpii (ghețari, sistem, orogeneză etc.). ✧ *Orogeneză a.* = totalitatea mișcărilor de ridicare și de cutare a scoarței Pământului, de la sfârșitul Triasicului până în Cuaternar, în urma cărora s-au format munții Alpi, Apenini, Carpați, Stara Planina, Caucaz, Himalaya ș.a.

ALPINÍSM (< fr.) s.n. Ramură sportivă care cuprinde ascensiunile în munți, în special escaladarea locurilor greu accesibile.

ALSACIA (ALSACE), prov. istorică în NE Franței, cuprinsă între m-ții Vosgi și Rin. Oraș pr.: *Strasbourg*. Expl. de săruri de potasiu (Mulhouse). Cucerită de alamani (sec. 4), a revenit lui Clovis care i-a învins la Tolbiac (496). După Tratatul de la Verdun (843) a revenit germanilor. În al Doilea Război Mondial, a revenit Germaniei iar din 1945 s-a reîntors la Franța.

ALTAI^1, sistem muntos în Asia central-estică, între Kazahstan, Siberia, Mongolia și China; divizat în *Altaiul Înalt* și *Altaiul Mongol*. Lungime: 2 000 km; alt. medie: 1 500–2 500 m; alt. max.: 4 506 m (vf. Beluha). Numeroși ghețari. Zăcăminte auroargentifere, polimetalice și de min. de fier.

ALTAI^2 (GORNO-~), rep. autonomă în Federația Rusă, în m-ții Altai, la granița cu Mongolia; 92,6 mii km^2; 202,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Gorno-Altaisk*.

ALTÁIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Caracteristic munților Altai. **2.** *Limbi altaice* = familie de limbi turco-mongole.

ALTAÍT (< fr.) s.n. Telurură de plumb de culoare alb-gălbuie, cu duritate mică și luciu metalic, întâlnită în filoanele hidrotermale de aur.

ALTAMIRA, peșteră în Spania (Cantabria). Celebră prin picturile rupestre reprezentând animale, care datează din Paleoliticul superior (Magdalenian).

ALTAMIRA Y CREVEA, Rafael (1866–1951), istoric spaniol. Op. pr.: „Istoria Spaniei și a civilizației spaniole".

ALTÁR (lat. *altarium*) s.n. **1.** Masă de cult, simbol al lui Hristos, pe care se oficiază liturghia în biserici. **2.** Ridicătură de piatră pe care, în Antic., se aduceau jertfe zeilor. **3.** (TEHN.) Perete de material refractar situat în spatele unui focar pentru a dirija flacăra.

ALTDORFER, Albrecht (c. 1480–1538), pictor, gravor și arhitect german. Tablouri mitologice, alegorice și religioase, redând natura într-o interpretare poetică („Bătălia lui Alexandru").

ÁLTEORI adv. În alte împrejurări; *p. ext.* altădată (în trecut sau în viitor).

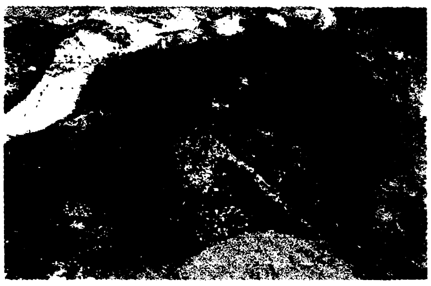

Altamira. Pictură rupestră

ALTERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Refl. şi tranz. A suferi sau a face să sufere transformări (dăunătoare) sub acţiunea mediului înconjurător; *p. ext.* a (se) descompune, a (se) strica. **2.** Refl. (LINGV.; despre sunete) A se schimba, a se transforma. **3.** Tranz. A modifica înălţimea unui sunet muzical. **4.** Tranz. A denatura, a falsifica.

ALTERÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) altera. **2.** (GEOL.) Totalitatea proceselor de dezagregare sau descompunere a mineralelor din roci, care au loc la suprafaţa Pământului sau în păturile superioare ale scoarţei, deasupra nivelului hidrostatic.

ALTERÁŢIE (< fr.) s.f. (MUZ.) Modificare a înălţimii sunetelor (de obicei cu un semiton sau două), cu ajutorul unor semne convenţionale; *p. ext.* semn convenţional (ex. diezul, bemolul), care marchează modificarea înălţimii unui sunet; accident.

ALTERCÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Schimb violent de cuvinte, ceartă aprinsă.

ALTÉRN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** *Unghiuri alterne interne* (sau *externe*) = fiecare dintre cele două perechi de unghiuri congruente în interiorul (sau în exteriorul) a două drepte (paralele), tăiate de o secantă, de o parte şi de alta a acesteia. **2.** (Despre frunze sau flori) Aşezate pe tulpină sau pe ramuri, la niveluri diferite, de-a lungul unei spirale imaginare.

ALTERNÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. şi tranz. A reveni sau a face să revină succesiv, a se succeda sau a face să se succeadă la intervale (aproximativ) regulate. **2.** Intranz. (Despre sunete) A se schimba prin alternanţă **(3)**.

ALTERNÁNŢĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Însuşirea de a alterna. **2.** (FIZ.) Totalitatea valorilor luate de o mărime alternativă în decursul unei semiperioade cuprinse între două momente în care valoarea mărimii este nulă. 3. (LINGV.) Schimbare regulată a unui sunet din temă prin altul, în flexiune sau în familia lexicală; ablaut, apofonie. 4. (ARHIT., ARTE PL.) Procedeu decorativ constând în repetarea regulată a două motive (în arte decorative) sau a două elemente (în arhitectură). ✧ (BIOL.) *A. de generaţii* = succesiune regulată a unei generaţii sexuate cu alta asexuată. Se întâlneşte la plante şi la unii spongieri, celenterate etc.

ALTERNATÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care alternează. **2.** (Despre mărimi) Ale căror valori instantanee sau locale sunt funcţii periodice şi au o valoare medie nulă (ex. curent electric a.). **3.** *Muzică a.* = apărută iniţial din dorinţa de a anihila orientarea comercială din muzica pop-rock, înglobează o gamă largă de stiluri şi curente. Piese cu mesaj social. Generează crearea unei pieţe muzicale diferite de cea oficială (case de discuri, cluburi, baruri de noapte). Reprezentanţi: R.E.M., Nirvana, Pearl Jam, Red Hot Chilly Peppers.

ALTERNATÍVĂ (< fr.) s.f. Posibilitatea de a alege între două soluţii care se exclud.

ALTERNATÓR (< fr.) s.n. Generator electric care produce tensiune electrică alternativă.

ALTÉŢĂ (< it.) s.f. Titlu (şi formulă de adresare) pentru principi şi principese.

ALTHING, denumire dată parlamentului din Islanda. Fondat în anul 930, este considerat cea mai veche adunare naţională din lume.

ALTHUSSER, Louis (1918–1990), filozof francez. Studii de reinterpretare structuralistă a scrierilor de maturitate ale lui Marx („Pentru Marx", „Citind *Capitalul*").

ALTIGRÁF (fr. {i}; {s} lat. *altus* „înalt" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Altimetru înregistrator, care indică altitudinea unui avion în timpul zborului.

ALTIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a topografiei, care stabileşte altitudinea punctelor caracteristice de pe suprafaţa terestră faţă de o suprafaţă de referinţă (nivelul mării), în vederea reprezentării reliefului pe hartă.

ALTIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *altus* „înalt" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea altitudinii faţă de un nivel de referinţă.

ALTINI, Eustatie (1772–1815), pictor român. A întemeiat la Iaşi (1802) o şcoală de pictură de factură academică. Ansambluri de pictură religioasă şi portrete („Portret de femeie").

ALTÍST, -Ă (< germ., fr.) s.m. şi f. (MUZ.) Persoană cu voce de alto; cea mai gravă voce feminină.

ALTITELEMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *altus* „înalt" + fr. *télémétre*) s.n. Instrument pentru măsurarea de la distanţă a altitudinii unui punct.

ALTITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Înălţime a unui punct de pe suprafaţa terestră, calculată faţă de nivelul mării (a. absolută) sau faţă de un alt reper de pe suprafaţa terestră (a. relativă).

ALTÍŢĂ (< scr.) s.f. Partea de sus a mânecilor unei ii, ornamentată cu alesături sau cusături.

ALTÎN TAGH (AERJINSHANMAI, ALTUN SHAN), grup de munţi în China, în N Tibetului; despart depr. Ţaidam de deşertul Takla-Makan. Lungime: 800 km. Alt. max.: 6 303 m (vf. Tuokusidawan Ling). Gheţari.

ALTMAN, Sidney (n. 1939), biolog american. Cercetări în domeniul biologiei moleculare. A studiat acizii nucleici. Premiul Nobel pentru chimie (1989), împreună cu T.R. Cech.

ALTMÍNTERI (lat. *alteramente*) adv. **1.** Altfel **(1)**. **2.** Dacă nu..., în caz contrar. 3. De altfel.

ÁLTO (cuv. it.) s.m. **1.** Voce de femeie (sau de copil) situată ca registru între sopran şi tenor. 2. Voce, de obicei a doua, în polifonie. 3. Varietate din familia unui instrument de suflat al cărui registru corespunde vocii de a. (ex. *saxofon a.*). **4.** Violă.

ALTOCÚMULUS (< fr. {i}; {s} lat. *altus* + „înalt" + *cumulus* „grămadă") subst. Formaţie de nori situată la alt. medie de 6 000 m, cu aspect de pături de culoare albă sau cenuşie.

ALTOGRAVÚRĂ s.f. Reproducere după originale de artă prin folosirea clişeelor metalice pantografice, gravate de mână sau pe bază de *acvaforte*.

ALTÓI (< magh.) s.n. Ramură mică detaşată dintr-o plantă-mamă, folosită la altoire.

ALTOÍRE s.f. Metodă prin care se realizează concreşterea unei porţiuni de plantă (*altoi*) cu o altă plantă (*portaltoi*), pentru a da plantei altoite însuşirile altoiului.

ALTORELIÉF (după it.) s.m. Sculptură în care formele sunt foarte proeminente faţă de fond, fără a se desprinde însă de acesta; relief înalt.

ALTOSTRÁTUS (< fr. {i}; {s} lat. *altus* „înalt" + *stratus* „strat") subst. Formaţie de nori situată la alt. de 6 000 m, sub forma unui strat dens şi uniform de culoare cenuşie sau albăstruie, cu aspect fibros sau uşor striat.

ALTRUÍSM (< fr.) s.n. Atitudine morală sau dispoziţie sufletească a aceluia care acţionează dezinteresat în favoarea altora; doctrină morală care preconizează o asemenea atitudine.

ALTRUÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) călăuzită de altruism.

ÁLTUL, ÁLTA (lat. *alter*) pron. nehot. **1.** Ţine locul unui nume de fiinţă sau de lucru diferite de acelea despre care este vorba, care sunt de faţă sau sunt cele obişnuite. ✧ Expr. *Până una-alta* = deocamdată. 2. Celălalt. *Când unul, când altul.*

ÁLTUNDEVA adv. În altă parte; aiurea.

ALŢINA, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Hârtibaciului; 1 694 loc. (2008).

ALUÁT (lat. **allevatum*) s.n. **1.** Pastă obţinută din făină, apă ori lapte, substanţe de afânare şi ingrediente, din care se fac pâinea şi produsele de patiserie; cocă. 2. Bucăţică de aluat (1) folosită ca plămădeală.

AL'UD (cuv. arab.) subst. Instrument muzical cu coarde ciupite, răspândit în Orient, mai ales la popoarele arabe; strămoşul lăutei.

ALUMÉL s.m. Aliaj de nichel, mangan, aluminiu şi siliciu, maleabil şi ductil, cu proprietăţi termoelectrice constante.

ALUMINÁRE (după fr.) Acoperire a suprafeţei unui obiect cu un strat protector de aluminiu.

ALUMÍNĂ (< fr.; {s} lat. alumen „*alaun*") s.f. (CHIM.) Oxid de aluminiu obţinut pe cale industrială.

ALUMÍNIU (< fr.; {i}) s.n. Element chimic (Al; nr. at. 13, m. at. 26,98, gr. sp. 2,7, p.t. 658°C; metal uşor, de culoare argintie, cu conductivitate termică şi electrică bune, maleabil şi ductil, stabil faţă de aer. Se obţine pe cale electrolitică, utilizând ca materie primă bauxita. Variate utilizări în tehnică. Descoperit în 1825 de H. Chr. Oersted. ✧ *A. sintetizat* = produs finit sau semifabricat obţinut din aluminiu prin presare-sinterizare şi utilizat la fabricarea unor organe de maşini care lucrează la temperaturi înalte, precum şi în tehnica nucleară.

ALUMINIZÁRE (< fr. {i}; {s} fr. *aluminium* + gr. *thermos* „cald") s.f. Procedeu de obţinere a temperaturilor ridicate (c. 3 000°C) prin reacţia exotermă dintre pulberea de aluminiu şi un oxid metalic, folosit la sudarea metalelor, a bombelor incendiare etc. Descoperit în 1859 de N. N. Beketov.

ALUMOSILICÁT (< fr. {i}) s.m. Sare naturală a acizilor silicici, în a a cărei structură cristalină o parte din ionii de siliciu sunt înlocuiţi cu cei de aluminiu. Larg răspândit în natură.

ALÚN s.m. Arbust din fam. betulaceelor, înalt de 2–5 m, cu frunze rotunde cordate, flori dispuse monoic, cele mascule aşezate în amenţi, şi cu fructe comestibile *(Corylus avellana)*. ✧ *A. turcesc* = arbore din fam. betulaceelor, înalt de 8–20 m *(Corylus colurna)* răspândit în Caucaz, Asia Mică, Pen. Balcanică şi, sporadic, în SV României; ocrotit prin lege.

ALUNĂ DE PĂMÂNT v. **arahidă**.

ALUNECÁ (LUNECÁ) (lat. *lubricare*) vb. I intranz. **1.** (Despre două corpuri) A se deplasa unul faţă de celălalt rămânând mereu în contact. **2.** A se deplasa de la locul unde este aşezat (şi a cădea). **3.** A-şi pierde echilibrul (şi a cădea), călcând pe o suprafaţă lucioasă.

ALUNECÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a aluneca. ✧ *A. de teren* = **a)** proces de deplasare a unei mase de roci, plastică, umectată puternic şi aflată pe o suprafaţă în pantă; **b)** formă de relief rezultată în urma acestui proces; glimee. **2.** Mărime caracteristică maşinilor electrice asincrone, egală cu raportul dintre viteza relativă a rotorului faţă de cea a câmpului magnetic învârtitor.

ALUNÉLUL s.m. art. Dans popular românesc în ritm binar şi mişcare vioaie, răspândit în special în Oltenia şi Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

ALUNGÁ (lat. **allongare*) vb. I tranz. **1.** A goni, a izgoni pe cineva de undeva. **2.** A urmări, a fugări.

ALUNGÍRE s.f. Creştere relativă a lungimii unui corp datorită unei acţiuni externe (ex. forţă de întindere), exprimată în procente faţă de lungimea iniţială.

ALUNÍŞ **1.** Com. în jud. Cluj; 1 318 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Mureş; 3 260 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Prahova, în Subcarpaţii Prahovei; 3 674 loc. (2008).

ALUNÍT (< fr. {i}) s.m. Sulfat natural hidratat de aluminiu şi potasiu, alb-gălbui, sticlos, pământos. Utilizat pentru prepararea unor vopsele, medicamente etc.

ALUNÍŢĂ s.f. Mică excrescenţă pigmentată pe piele.

ALUNU, com. în jud. Vâlcea, în bazinul Olteţului. Expl. de lignit; 4 537 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17).

ALÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Fel de a se mişca; ţinută, înfăţişare a unei persoane. **2.** Ritm în care se desfăşoară o acţiune individuală sau colectivă în competiţiile sportive. **3.** Mod în care se desfăşoară un eveniment, o întâmplare etc.

ALUTUS, denumirea antică a *Oltului*.

ALUVIÁL, -Ă (< fr.) adj. Format din aluviuni; aluvionar.

ALUVIONÁR, -Ă (< fr.) adj. Aluvial.

ALUVIONÁRE (după fr. *alluvionement*) s.f. **1.** Depunere de aluviuni. **2.** Mod de concentrare a minereurilor şi a cărbunilor prin depunerea materialelor granulare aduse de un curent de apă într-un jgheab orizontal, în ordinea greutăţii lor specifice.

ALÚVIU (< fr. {i}) s.n. (GEOL.) Holocen.

ALUVIÚNE (< fr., lat.) Material format din bolovani, pietriş, nisip şi mâl, adus de apele curgătoare şi depus pe fundul albiilor, în luncă sau la vărsare.

ALÚZIE (< fr., lat.) s.f. Vorbă, frază care se referă la o persoană, la o situaţie etc., fără a le numi direct.

ALUZÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care face aluzie la ceva. **2.** (Despre stil) Echivoc, de o ambiguitate intenţionată; ironic.

ALVAR, Manuel (1923-2001), lingvist şi literat spaniol. Specialist în istoria limbii şi a dialectologiei spaniole („Atlasul lingvistic-etnografic al Andaluziei"). M. de onoare al Acad. Române (1991).

ALVARADO, Pedro de ~ (1485-1541), conchistador spaniol. A participat la cucerirea Cubei (1511); locotenent al lui H. Cortés în campania de cucerire a Mexicului (1519-1521). A condus expediţia de cucerire a Guatemalei (1523-1527).

ALVAREZ, Luis Walter (1911-1988), fizician american. A studiat particulele elementare, descoperind un număr de stări de rezonanţă. A construit primul accelerator liniar de protoni şi a perfecţionat camera cu bule de hidrogen. Premiul Nobel pentru fizică (1968).

ALVARO, Corrado (1895-1956), scriitor şi eseist italian. Proză veristă evocând peisajul şi obiceiurile arhaice ale Calabriei („Oameni din Aspromonte") sau ale Italiei contemporane („Omul în labirint"). Memorialistică („Aproape o viaţă").

ALVEAR, Carlos Maria de ~ (1789-1853), general argentinian. Unul dintre conducătorii luptei pentru independenţa Argentinei; comandant suprem al forţelor armate argentiniene în timpul războiului cu Brazilia (1825-1828).

ALVEÓLĂ (< fr. {i}; {s} lat. *alveolus* „vas mic") s.f. **1.** Cavitate sferică de dimensiuni mici, situată la extremitatea unei bronhiole *(a. pulmonară)* sau în oasele maxilare în care sunt înfipţi dinţii *(a. dentară)*. **2.** Fiecare dintre celulele unui fagure.

ALVEOLÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a alveolelor **(1)**.

ALVINCZY, Nicolas Joseph baron von Bórberek (1735-1810), feldmareşal austriac. Învins de Napoleon la Arcole (1796) şi la Rivoli (1797); guvernator al Ungariei (din 1798).

ALVÍŢĂ (HALVÍŢĂ) (< *halva*) s.f. Produs alimentar zaharos obţinut din caramel frecat la cald cu extract de ciuin şi adaos de nuci, migdale, alune şi esenţe aromate.

ALZHEIMER, boala lui ~ (< n.pr. *A. Alzheimer*), afecţiune neurologică cu evoluţie progresivă, caracterizată prin atrofie cerebrală şi alterare ireversibilă a intelectului, ajungând până la demenţă senilă.

Am, simbol chimic pentru *americiu.*

AMÁBIL, -Ă (< lat. *amabilis,* după fr.) adj. Binevoitor, prietenos; politicos.

AMADEO, Giovanni Antonio (1447-1522), arhitect şi sculptor italian. Reprezentant al şcolii lombarde (Mănăstirea din Pavia, Capela Colleoni din Bergamo).

AMADEUS, lac sărat în Australia Centrală, la S de m-ţii Macdonnell, cu suprafaţă variabilă: 5-8 mii km².

AMADÍS DE GAULA, erou al unui roman cavaleresc spaniol, publicat în 1508 de García Rodriguez de Montalvo, întruchipare a cavalerului rătăcitor şi al iubitului credincios.

AMADO, Jorge (1912-2001), scriitor brazilian. Proză realistă, cu elemente folclorice şi populare („Pământ fără lege", „Secerişul roşu"). Romane consacrate avatarurilor destinului uman („Gabriela, cuişoară sau scorţişoară").

AMAGASAKI, oraş în Japonia (Honshū), port la G. Osaka; 466,1 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, constr. de maşini, textilă şi chimică.

AMALASUNTA (498-535), fiica lui Teodoric cel Mare. A condus regatul ostrogot din Italia în timpul minoratului fiului său Atalaric (516-534), iar apoi a domnit (534-535) împreună cu soţul ei Teodat.

AMALGÁM (< fr. {i}) s.n. **1.** Aliaj de mercur cu alt metal. **2.** Fig. Amestec de elemente disparate.

AMALGAMÁRE (< fr.) s.f. Procedeu de extragere a aurului şi argintului din minereuri cu ajutorul mercurului.

AMALTEEA (în mitologia greacă), capra care l-a hrănit cu laptele ei pe Zeus copil, ascuns într-o grotă din Creta, spre a-l feri de mânia tatălui său, Cronos.

AMAN, Theodor (1831-1891, n. Câmpulung), pictor şi grafician român. Fondator, alături de Gh. Tattarescu, al Şcolii de Arte Frumoase din Bucureşti, pe care o conduce până la sfârşitul vieţii. Influenţat de academism şi romantism, receptiv la înnoirile impresioniste. Compoziţii cu teme istorice („Izgonirea turcilor la Călugăreni"), tablouri de gen („Horă la Aninoasa", „Bal mascat în atelier"), portrete („Principesa Zoe Brâncoveanu"), naturi moarte. Ca gravor (acvaforte) îmbrăţişează o tematică similară cu pictura. M. post-mortem al Acad. (1991).

AMAN-ALLAH (AMANULLAH) KHAN, emir (1919-1926), padişah (1926-1929) al Afghanistanului. A purtat un război de eliberare împotriva dominaţiei britanice, obţinând recunoaşterea independenţei ţării (1919). Iniţiatorul unor reforme legislative, economice şi sociale. Silit să abdice în urma unor revolte (1929), a emigrat.

AMANÉT (< tc.) s.n. (DR.) Gaj.

AMANETÁ vb. I tranz. (DR.) A da un lucru în gaj.

AMÁNT, -Ă (fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care întreţine relaţii de dragoste cu alta, fără a fi căsătorită cu ea; *pop.* iubit.

AMAPÁ, terit. federal în N Braziliei; 143,4 mii km²; 516,5 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Macapá.* Expl. forestiere şi de min. de fier. Pescuit.

AMÁR, -Ă (lat. *amarus*) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre alimente, băuturi etc.) Care are gustul fierii, al chininei; (despre gust) ca al fierii, ca al chininei. **2.** Fig. Chinuitor, dureros; trist; chinuit, necăjit. **II.** S.n. **1.** Jale, tristeţe; suferinţă, chin. **2.** (Cu determinări) Mulţime, grămadă. *Amar de vreme.*

AMARÁ (< fr.), vb. I tranz. **1.** A lega o ambarcaţiune cu un cablu de ţărm sau de o altă navă. **2.** A fixa un obiect pe o ambarcaţiune astfel încât aceasta să nu se deplaseze datorită balansului ambarcaţiei.

AMARA **1.** Liman fluviatil cu apă sărată în cursul inferior al Buzăului; c. 600 h. Se mai numeşte şi *Balta Amară.* **2.** Liman fluviatil cu apă sulfatată, clorurosodică şi magneziană şi nămol sapropelic, pe cursul inferior al Ialomiţei, lângă Slobozia; 156 ha. Ad. max.: 3 m. Arie de protecţie specială avifaunistică. **3.** Oraş în jud. Ialomiţa, pe malul lacului **A.** (2); 7 957 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică. Sanatoriu balnear.

AMARANTACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *amarantos* „busuioc roşu") s.f. pl. Fam. de plante erbacee cu frunze întregi, alterne sau opuse, cu flori unisexuate sau hermafrodite, cu perigon sepaloid, grupate în inflorescenţe în formă de spic sau glomerulă (ex. ştirul, moţul-curcanului).

AMÁRĂ (< fr.) s.f. Funie, cadru cu care se leagă o ambarcaţie de ţărm sau de o altă navă.

AMARILIDACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *Amaryllis*) s.f. pl. Fam. de plante erbacee monocotiledonate, de obicei cu bulb şi ovar inferior (ex. ghiocelul, narcisa etc.).

AMARNA, El'AMARNA sau **TELL EL-AMARNA,** aşezare antică situată pe malul răsăritean al Nilului (la 287 km S de Cairo), în apropierea căreia se află ruinele oraşului Akhetaton, cap. în timpul faraonului Amenhotep IV (c. 1361-1340 î.Hr.). Aici a fost găsită corespondenţa diplomatică a faraonilor Amenhotep III şi Amenhotep IV cu suveranii Orientului Apropiat.

AMÁRNIC, -Ă adj. Cumplit, neîndurător, grozav. ✦ (Adverbial) Foarte tare, mult, intens etc.

AMARU, com. în jud. Buzău, situată în C. Săratei; 2 488 loc. (2008).

AMATERASU (în mitologia japoneză), zeiţa Soarelui şi soţia zeului furtunii, Susano-o. Divinitatea supremă a şintoismului. Considerată strămoş al familiei imperiale japoneze.

AMATI, familie de lutieri italieni stabiliţi la Cremona, cel mai cunoscut fiind Nicola **A.** (1596-1684). Instrumentele create au excelat prin sunetul amplu şi expresiv.

AMATÓL (< fr. {i}; {s} *am*[oniu] + *tol*[uen]) s.n. Exploziv de siguranţă, constituit din nitrat de amoniu şi trinitrotoluen.

AMATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** (Persoană) care doreşte, iubeşte ceva, care este dispusă să facă ceva, are înclinaţie pentru ceva; *spec.* (persoană) care este dispusă să cumpere ceva. **2.** (Persoană) care are preocupări într-un anumit domeniu fără a face din ele o profesiune; diletant.

AMAZOÁNĂ (< fr. {i} gr. *a-* „fără" + *mazos* „sân") s.f. **1.** (În mitologia greacă) Femeie aparţinând unui trib războinic legendar care a trăit pe ţărmul asiatic al Mării Negre; arcaşe şi călăreţe neîntrecute, **a.** îşi tăiau sânul drept pentru a purta şi mânui mai uşor arcul. Protectoarea lor era zeiţa Artemis. **2.** (Fam.) Călăreaţă.

AMAZON 1. Rio Amazonas, fl. în America de Sud (Perú, Columbia şi Brazilia). Izv. din Anzii Peruvieni. Se varsă în Oc. Atlantic printr-un vast estuar. Lungime: c. 6 400 km de la izv. râului Marañón; 7 025 km de la izvorul râului Apurimac, afl. al lui Ucayali. Bazin hidrografic; 7,18 mil. km². Este fl. cu cel mai mare debit din lume (212 377 m³/s la vărsare). Afl. pr.: pe dr. Purús, Madeira, Tapajós, Xingú, Tocantins, iar pe stg. Putumayo, Japurá, Rio Negro. Navigabil pentru vase de mare tonaj până la Manaus, iar pentru cele de tonaj mijlociu până la Iquitos în Perú. Porturi pr.: **Belém,** Santarém, Obidos, Manaus, Iquitos. Lăţimea fl. în zona de vărsare este de 80 km. **2. Câmpia Amazonului (Amazonia),** câmpie aluvială, cea mai mare din America de Sud (c. 5 mil. km²), în bazinul fl. Amazon. Lungime: c. 3 000 km (V-E). Lăţime: 300-2 000 km. Alt. medie 200 m, cu pante cu înclinări foarte mici, unde râurile se despletesc, formând întinse zone mlăştinoase. Climă ecuatorială umedă în V (3 000 mm precipitaţii/an) şi subecuatorială în E. Este acoperită de păduri ecuatoriale cu faună bogată.

AMAZONAS **1.** Stat în NV Braziliei; 1,57 mil. km²; 2,96 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Manaus.* Expl. forestiere şi de petrol. Orez, manioc, iută, bananieri, arbori de cauciuc etc. Bovine. **2.** Terit. federal în S Venezuelei; 177,6 mii km²; 70,4 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Puerto Ayacucho.* Expl. forestiere.

AMAZONÍT (< fr. {i}) s.n. Varietate de *microclin,* de culoare verde-albăstruie cu nuanţe gălbui; utilizat ca piatră semipreţioasă.

AMĂGÍ (lat. **ammagire*) vb. IV tranz. şi refl. A (se) înşela. ✦ Tranz. A ispiti; a atrage.

Theodor Aman: „Horă la Aninoasa"

AMĂNÚNT (< a^3 + *mănunt*, reg. „mărunt") s.n. Element neesențial al unui obiect, fenomen, eveniment; detaliu. ✧ *Comerț* (sau *vânzare*) cu bucata, în mici cantități.

AMĂNUNȚÍT, -Ă adj. (adv.) Care cuprinde multe amănunte; detaliat.

AMĂRĂCIÚNE s.f. 1. Durere, tristețe, necaz. 2. Amăreală **(1)**.

AMĂRĂȘTI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Oltețului; 1 996 loc. (2008). Centru viticol.

AMĂRĂȘTII DE JOS, com. în jud. Dolj, în C. Romanați; 5 753 loc. (2008).

AMĂRĂȘTII DE SUS, com. în jud. Dolj; 1 526 loc. (2008).

AMĂREÁLĂ s.f. (Însușirea de a avea un) gust amar **(I, 1)**; amărăciune. ✦ *Amăreala merelor și perelor* = boală a fructelor de măr și păr manifestată prin apariția pe suprafața acestora a unor pete în dreptul cărora pulpa capătă un gust amar **(I 1)**.

AMĂRÁT, -Ă adj., s.m. și f. 1. Adj. Supărat, trist, necăjit, mâhnit. 2. Adj., s.m. și f. (Persoană) de condiții modeste; sărac.

AMĂRÍ (lat. **amarire*) vb. IV refl. și tranz. 1. A deveni sau a face să devină amar **(I 1)**. 2. A (se) supăra, a (se) întrista, a (se) necăji, a (se) mâhni.

AMÂNÁ (< a^3 + *mâne* „mâine") vb. I tranz. A hotărî îndeplinirea unei acțiuni la o dată ulterioară celei stabilite inițial. ✦ A duce cu vorba pe cineva.

AMÂNDÓI, -ÓUĂ (lat. **ambo duo*) num. colectiv. Și unul și altul; ambii.

AMBALÁ (< fr.) vb. I 1. Tranz. A înveli sau a introduce într-un ambalaj un obiect pentru a-l proteja, a-l conserva sau a ușura manipularea și transportul lui. 2. Refl. (Despre cai) A începe să fugă tare (fără a putea fi oprit). 3. Refl. Fig. A se lăsa purtat de mânie, de entuziasm, a se angrena într-o discuție aprinsă. 4. A crește turația organelor rotitoare ale unei mașini peste valorile nominale, putând să provoace avaria acestuia.

AMBALÁJ (< fr.) s.n. Material sau obiect în care se ambalează un produs.

AMBARCÁȚIE (< fr.) s.f. Mijloc de transport pe apă, pentru călători sau pentru mărfuri, cu vâsle, cu pânze (vele) sau cu motor.

AMBARȚUMIAN, Viktor Amazaspovici (1908-1984), astrofizician armean. A descoperit asociațiile de stele, structura și evoluția acestora.

AMBASÁDĂ (< fr.) s.f. 1. Reprezentanță diplomatică condusă de un ambasador. 2. Clădire în care își are sediul această reprezentanță.

AMBASADÓR (< fr.) s.m. Diplomat de rang superior, însărcinat să reprezinte un stat pe lângă alt stat; persoană care are o misiune specială pe lângă un stat sau o organizație internațională.

AMBATO, oraș în centrul Ecuadorului, la poalele vulcanului Chimborazo; 154 mii loc. (2001). Centru comercial (fructe), ind. Stațiune turistică.

AMBIÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre mediu, atmosferă). Din jur; înconjurător.

AMBIÁNȚĂ (< fr.) s.f. Mediu (fizic, social, moral) în care trăiește cineva, în care se află ceva.

AMBIDÉXTRU, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *ambo* „amândoi" + *dexter* „îndemânatic") adj., s.m. și f. (Persoană) care se poate folosi cu aceeași îndemânare de ambele mâini.

AMBREIÁJ (< fr.) s.n. Subansamblu al unui motor format din bielele și cuzineții montați pe arborele cotit al acestuia.

AMBIGÉN (< lat.) s.n., adj. (LINGV.) Impr. Genul neutru. V. *neutru*.

AMBIGUITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi ambiguu; *concr.* cuvânt, expresie, afirmație ambiguă. ✧ (LOG.) *A. sistemică* = proprietate a unor expresii de a avea mai multe semnificații între care există legături sistematice.

AMBÍGUU, -UĂ (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte, exprimare etc.) (Care are sens) echivoc, neclar.

ÁMBII, -ELE (it., lat.) num. colectiv. Amândoi.

ÁMBITUS (cuv. lat. „orbită, curs") s.n. Totalitatea sunetelor situate între cel mai grav și cel mai acut ce pot fi emise de o voce sau un instrument; întindere.

AMBÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Dorință, aspirație intensă de a face, de a realiza ceva; dorință exagerată de parvenire, de glorie, de onoruri.

AMBIVALÉNȚĂ (< fr.) s.f. 1. Caracterul a ceea ce prezintă concomitent două aspecte diferite. 2. (MED.) Tulburare psihică constând în manifestarea simultană a unor sentimente și afecte contradictorii, chiar diametral opuse (ex. iubire și ură).

AMBLIOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *amblys* „slab" + *ops* „vedere") s.f. (În sens restrâns) Diminuare a vederii ca urmare a dereglării vederii binoculare, fără o cauză organică aparentă; (în sens larg) termenul include și **a.** determinată de o cauză organică (leziuni ale globului ocular).

AMBOISE, localit. în partea central-vestică a Franței (Touraine), pe Loara; 11,4 mii loc. (1999). Castel în stilul gotic și al Renașterii, reconstruit spre sfârșitul sec. 15 de către Carol VIII.

AMBON (AMBOINA) 1. Ins. în arh. Moluce (Indonezia); 761 km^2. Cafea, cacao. Pescuit. 2. Oraș în E Indoneziei, port la M. Banda, pe ins. omonimă; 186,9 mii loc. (2000). Centru comercial. Port de pescuit. Universitate. Fundat de portughezi (1521) sub numele de *Amboina (Amboyna)*.

AMBRAZÚRĂ (< fr.) s.f. Deschizătură în peretele unei fortificații prin care se execută trageri.

ÁMBRĂ (< fr. {i}) s.f. 1. Substanță ceroasă, brună-cenușie, cu miros de mosc, formată în intestinul cașalotului și întrebuințată în parfumerie; chihlimbar cenușiu. 2. *A. galbenă* = *chihlimbar*.

AMBREIÁ (< fr.) vb. I tranz. A cupla, prin intermediul unui ambreiaj, un motor cu mecanismul pe care îl antrenează.

AMBREIÁJ (< fr.) s.n. Organ de mașină care asigură o legătură temporară între doi arbori coaxiali (de antrenare și antrenat), permițând cuplări și decuplări comandate sau automate. După felul agentului folosit pentru acționarea lor, **a.** pot fi mecanice, hidraulice, pneumatice sau electromagnetice.

AMBROSIASTER, nume dat autorului unui comentariu la Epistolele Sf. Pavel, multă vreme atribuit Sf. Ambroziu.

AMBROZIAN, referitor la Sf. Ambroziu. *Biserica a.* = Dieceza de Milano. *Rit a.* = rit din familia liturgică latină, folosit la Milano.

AMBRÓZIE (< lat., după fr.) s.f. (În mitologia greacă) Hrană a zeilor, dătătoare de tinerețe veșnică și de nemurire; *p. ext.* băutură minunată.

AMBROZIU DE MILANO, Sf. (333-397), episcop de Milano. Teolog, exeget biblic, gânditor și om de litere. Unul din cei 4 Părinți latini ai Bisericii. Rol important în problema relațiilor între Biserică și Stat.

AMBULÁCRU (< fr. {i}; {s} lat. *ambulacrum* „loc de plimbare") s.n. Organ de forma unui tub subțire, terminat de obicei cu o ventuză, caracteristic echinodermelor; servește la locomoție, respirație și pipăit.

AMBULÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se deplasează dintr-un loc în altul.

AMBULÁNȚĂ (< fr.) s.f. 1. Vehicul destinat transportului la spital al celor accidentați sau grav bolnavi; salvare; autosanitară. 2. Unitate sanitară mobilă în spatele frontului.

AMBULATÓRIU (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Instituție medico-sanitară în care se acordă asistență medicală fără ca bolnavii să fie internați. 2. Adj. *Tratament a.* = tratament pe care bolnavul îl urmează în afara spitalului.

AMBUSCÁDĂ (< fr.) s.f. 1. Loc amenajat și ocupat de o subunitate militară în scopul executării unui atac prin surprindere. 2. Atac pregătit din timp și executat într-o a. **(1)**, asupra unui inamic numeros aflat în deplasare.

AMBUȘÚRĂ (< fr.) s.f. Porțiune a buzelor pe care se aplică muștiucul unui instrument de suflat; *p. ext.* muștiuc.

AMBUTISÁRE (după fr.) s.f. Operație de prelucrare prin deformare plastică, la rece sau la cald, a unui semifabricat plan pentru a obține obiecte cave (caroserii, cutii, farfurii etc.).

AMEDEO, numele mai multor conți și duci de Savoia. Mai importanți: 1. **A. VI** (supranumit *Contele Verde*) (1343-1383). A condus o expediție cruciată antiotomană în Pen. Balcanică (1366) și a intrat în conflict cu Dobrotici. 2. **A. de Savoia,** rege al Spaniei (1870-1873). Fiul lui Victor Emmanuel II, regele Italiei. Silit să abdice din cauza dezordinelor iscate de al doilea război carlist.

AMELIORÁRE (< fr.) s.f. Acțiunea de a (se) îmbunătăți, a (se) îndrepta. ✧ *Ameliorarea solului* = ansamblu de măsuri tehnice, chimice și biologice folosite pentru mărirea fertilității solurilor. ✦ Proces de creare a unor noi rase de animale și noi soiuri de plante de cultură sau de îmbunătățire a raselor și a soiurilor existente.

AMELIORĂȚII (< fr.) s.f. pl. (AGR.) Îmbunătățiri funciare.

AMENAJÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune în ordine, a aranja; a face mai potrivit unui scop, mai confortabil.

AMENAJAMÉNT (< fr.) s.n. *A. silvic* = sistem de măsuri pentru organizarea exploatărilor forestiere. *A. pastoral* = sistem de măsuri privind organizarea, folosirea și îmbunătățirea pășunilor.

AMENAJÁRE s.f. Ansamblu de lucrări prin care elementele unui sistem tehnic sunt dispuse și utilizate astfel încât sistemul să corespundă în condiții cât mai bune scopului pentru care a fost realizat. ✧ *A. hidrotehnică* = ansamblul măsurilor tehnice și al lucrărilor efectuate în cadrul unui bazin hidrografic pentru corectarea torenților, a cursurilor de apă permanente și asigurarea rezervei de apă potabilă sau industrială (inclusiv prin crearea de lacuri de acumulare).

AMENDÁ^1 vb. I tranz. A aplica unei persoane o amendă.

AMENDÁ^2 vb. I tranz. 1. A aduce amendamente **(1)**. 2. A îmbunătăți unele însușiri ale solului prin încorporarea amendamentelor **(2)**.

AMENDAMÉNT (< fr.) s.n. 1. Modificare adusă unui proiect de act normativ sau de tratat. 2. Substanță (ex. carbonatul de calciu) care se încorporează în sol, în vederea îmbunătățirii condițiilor de nutriție a plantelor.

AMÉNDĂ (< fr.) s.f. Sancțiune care constă din plata unei sume de bani. ✧ *A. contravențională* = sancțiune patrimonială cu caracter administrativ, aplicată în cazul săvârșirii unei contravenții. *A. judiciară* = sancțiune aplicată de instanța de judecată persoanei care a comis o abatere judiciară în cursul procesului penal sau civil. *A. cu caracter administrativ* = sancțiune pe care o aplică instanța de judecată în caz de înlocuire a răspunderii penale. *A. penală* = sancțiune pe care o aplică instanța de judecată pentru săvârșirea unei infracțiuni.

AMENEMHAT, numele a patru faraoni ai Egiptului antic din dinastia 12. Mai importanți: 1. **A. I** (2000-1970 î.Hr.), fondatorul dinastiei, a dus o politică de centralizare a statului. 2. **A. III** (1849-1801 î.Hr.) a amenajat oaza de la *Faiyum*.

AMENHOTEP (AMENHOPHIS), numele a patru faraoni ai Egiptului antic din dinastia 18. Mai importanți: 1. **A. III** (c. 1400-1362 î.Hr), ultimul mare faraon al Regatului Mijlociu, inițiator a numeroase construcții la Karnak și Teba (coloșii lui Memnon). 2. **A. IV Ehnaton** (c. 1361-1340 î.Hr.), soțul Nefertitei și tatăl lui Tutankhamon. A efectuat o importantă reformă religioasă, înlocuind cultul lui Amon-Ra cu cel monoteist al lui Aton. A mutat capitala de la Teba la Akhetaton *(Amarna)*, noul oraș construit de el.

AMENINȚÁ (lat. **amminaciare*) vb. I tranz. 1. A manifesta față de o persoană intenția de a-i face rău. 2. A constitui o primejdie pentru cineva sau ceva. 3. A fi pe punctul de a..., gata să...

AMENINȚÁRE s.f 1. Acțiunea de a amenința. 2. Infracțiune care constă în alarmarea unei persoane, prin manifestarea intenției de a săvârși față de ea, față de soțul ei sau față de o rudă apropiată, o infracțiune sau o faptă păgubitoare.

AMENORÉE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *men* „lună" + *rheo* „a curge") s.f. Absență fiziologică a ciclului menstrual, în cursul sarcinii, alăptării etc. sau patologică, pricinuită de o insuficiență ovariană sau hipofizară.

AMÉNT (< it.) s.m. Inflorescență a unor arbori sau arbuști, formată din flori mici unisexuate, fără pedicel, fără periant (sau cu periant format din solzi), înșirate pe o axă și care atârnă ca un ciucure (ex. la alun, salcie etc.); mâțișor.

AMERICA, „organ al românilor din Statele Unite și în special al bisericilor de rit greco-oriental", apărută la Cleveland, Ohio, cu începere din anul 1906. Redactor și proprietar: Moise Balea. Printre colaboratori: A. Cotruș, V. Posteucă, M. Eliade, B. Munteanu, I. Cârja.

AMERICA, masă continentală în emisfera vestică, între Oc. Atlantic, Oc. Pacific și Oc. Arctic; 42,2 mil. km^2. Se încadrează între 83°40′ lat. N (Capul Morris Jesup din Groenlanda) și 55°59′ lat. S (Capul Horn); c. 18 mii km lungime. **A.** este compusă din două vaste continente, *A. de Nord* și *A. de Sud,* unite prin *A. Centrală* istmică și insulară, separate prin Canalul Panamá. În sens larg, include și ins. din arh. Arctic canadian, Groenlanda. *Resurse naturale:* bogate zăcăminte de petrol și gaze naturale (C. Mississippi, C. Golfului Mexic, California, Venezuela, Columbia, Argentina), cărbuni superiori (Canada Centrală, m-ții Apalași), min. de fier (bazinul Marilor Lacuri, pen. Labrador, pod. Braziliei, Chile și Cuba), mangan (Brazilia, Cuba), minereuri neferoase (m-ții Stâncoși), bauxită (Guyana), cositor (Bolivia), aur (Alaska), salpetru (Chile). *Clima:* datorită marii extensiuni latitudinale, pe terit. **A.** apar toate tipurile și subtipurile climatice. Astfel, extremitățile de N și de S se situează în zona de climă arctică și subarctică, respectiv, antarctică și subantarctică. Zona de climă temperată ocupă cea mai mare parte din *A. de Nord,* iar în *A. de Sud,* Patagonia septentrională și Pampasul argentinian. Zona de climă tropicală și cea subtropicală este prezentă în partea meridională a *A. de Nord,* în N *A. Centrale,* în S pod. Braziliei, în pod. Gran Chaco și în N Pampasului argentinian. *Relieful* înalt, dispus pe direcția meridianelor, permite pătrunderea maselor de aer arctic sau antarctic, care aduc în unele dintre aceste reg. geruri accentuate și precipitații sub formă de zăpadă. Zona de climă subecuatorială este proprie părții meridionale a *A. Centrale,* C. Orinocului și celei mai mari părți a pod. Guyanelor și Braziliei. Vestul cordilier și andin prezintă, în funcție de latitudine, altitudine și de expoziția pantelor, o serie de reg. climatice din ce în ce mai reci, de la Ecuator către poli și de la nivelul mării către vârfurile munților. Pe podișurile interioare montane, clima este de nuanță continentală, iar în reg. montane înalte și în cele de la latitudini mari clima este rece, existând și o glaciație actuală. *Hidrografia:* continentul american se caracterizează prin prezența celui mai bogat fl. în apă de pe pământ *(Amazon),* precum și a altor fl. mari: Mississippi, Mackenzie, Yukon, Saskatchewan, Sf. Laurențiu, Colorado, Rio Grande del Norte (în America de Nord), Magdalena, Orinoco, São Francisco, Paraná (America de Sud). În A. se află cel mai mare complex lacustru de pe Pământ (Marile Lacuri), lacul aflat la alt. cea mai ridicată de pe glob (Titicaca), precum și: Winnipeg, Athabaska, Sclavilor, Urșilor (în America de Nord), Poopó, Toro, San Martín (în America de Sud).

AMERICA CENTRALĂ, legătură istmică și insulară între cele două Americi de 1,2 mil. km^2. Legătura istmică se întinde pe 2 923 km lungime între 17° lat. N (istmul Tehuantepec) și 5° lat. N (G. Darién). Lățimea variază între 70 km (istmul Panamá) și 860 km (pen. Yucatán). Relieful este în cea mai mare parte muntos, cu numeroși vulcani (majoritatea în activitate). Alt. max.: 3 975 m (vf. Acatenango). De-a lungul coastelor Oc. Pacific și Mării Caraibilor se întind câmpii litorale înguste. Partea insulară (Indiile de Vest) este formată din trei arh. (Bahamas, Antilele Mari și Antilele Mici), ce numără câteva mii de insule.

AMERICA DE NORD: 24,4 mil. km^2 (inclusiv ins. învecinate). Cuprinsă între Oc. Atlantic, Oc. Pacific și Oc. Arctic, se întinde de la 83°40′ lat. N (Capul Morris Jesup din Groenlanda) la 17° lat. N (Istmul Tehuantepec), pe c. 7 300 km și de la 168°05′ long. V (Capul Prințul de Wales) la 55°40′ long. V (Capul Charles din pen. Labrador), pe c. 5 000 km. *Relief:* în V se întinde un sistem muntos înalt, format din depozite paleozoice, mezozoice și terțiare puternic cutate, faliate și șariate, cu vulcanism intens în trecut, slab în prezent, cu seismicitate puternică și cu numeroase urme glaciare cuaternare. Alt. max.: 6 194 m (vf. McKinley din Alaska). Se desfășoară sub forma a două lanțuri, orientate pe direcția N-S: *Cordiliera Pacifică* (în V), cu înălțimi mijlocii, și *Cordiliera Stâncoșilor* (în E), mai înaltă. Între culmile lor se află o serie de pod. înalte, de vârstă terțiară, pe roci bazaltice (pod. Columbia Britanică), pe formațiuni sedimentare (pod. Colorado), în care râurile au tăiat văi adânci în formă de canion (Colorado), sau pe roci mai vechi, cristaline (Scutul Canadian). În E sistemului muntos, relieful are alt. medii reduse (200–500 m) și s-a format pe depozite mezozoice și terțiare. M-ții Apalași, cutați în Carbonifer, se întind de-a lungul coastei Oc. Atlantic, fiind formați din culmi paralele, care spre E se termină printr-un abrupt, numit „Fall line" (Linia cascadelor). Între m-ții Apalași și Cordiliera Stâncoșilor se desfășoară Pod. Înalt al Preriilor și C. Mississippi, joasă și aluvionară, de vârstă cuaternară, care se termină spre S cu C. Golfului Mexic.

AMERICA DE SUD: 17,84 mil. km^2. Se întinde pe c. 70° lat., între 12°27′ lat. N (Capul Gallinas) și 55°59′ lat. S (Capul Horn), pe c. 7 500 km, și de la 81°22′ long. V (Capul Pariñas) la 34°45′ long. V (Capul Branco), pe c. 5 150 km. *Relief.* În V se desfășoară sistemul muntos andin, format din două cordiliere paralele: Cordiliera Litorală sau Occidentală, nu prea înaltă, și Cordiliera Orientală mai înaltă, care închid între ele pod. înalte și alungite, numite *puna* (alt. med.: 2 500–4 500 m). Alt. max. 6 959 m (vf. Aconcagua). Vulcanismul este prezent (Llullaillaco, Cotopaxi). Spre E se desfășoară pod. Braziliei și al Guyanelor care au alt. med. de 600–800 m în interiorul continentului și de 1 500 m către țărmurile Oc. Atlantic. Treapta cea mai joasă cuprinde C. Orinocului, C. Amazonului, C. Înaltă Gran Chaco, C. La Plata și pod. Patagoniei.

AMERICA LATINĂ, denumire generică a țărilor care ocupă America de Sud, America Centrală istmică și insulară (la S de Rio Bravo del Norte) și S Americii de Nord. Denumirea provine de la faptul că în aceste țări predomină limbile de origine romanică. Pe terit. **A.L.** sunt 33 de state și câteva teritorii dependente, însumând o supr. de c. 21,6 mil. km^2. În 18 țări, limba oficială este spaniola, în 12 engleza, iar în celelalte se vorbește portugheza (Brazilia), franceza (Haiti) și olandeza (Surinam); 10% din populația **A.L.** vorbește limbi amerindiene.

AMERICÁN, -Ă adj., s.m. și f. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Națiune constituită pe terit. S.U.A. din grupuri de populații de diverse etnii. Persoană aparținând populației S.U.A. **2.** Adj. Care aparține Americilor sau populației acestora, privitor la Americi sau la populațiile lor; (mai ales) care aparține S.U.A. sau populației lor, privitor la S.U.A. sau la populația lor. ✧ *Arta a.* = arta care s-a dezvoltat pe terit. S.U.A. și al Canadei, apărută o dată cu primii colonizatori. În arhitectură, în sec. 17 și 18 este caracteristic „stilul colonial" (construcții în lemn). Către sfârșitul sec. 18, se impune în arhitectura oficială neoclasicismul („Capitoliul" din Washington), căruia i se adaugă în prima jumătate a sec. 19 neogoticul. Din a doua jumătate a sec. 19, se afirmă în construcțiile publice și de locuit arhitectura funcțională („zgârie-norii"). Folosirea scheletului de oțel, a betonului armat și sticlei a dat posibilitatea unor soluții noi, formele evoluând către simplitate și eleganță (Școala din Chicago – Louis Sullivan). Artele plastice s-au dezvoltat sub influența europeană, mai ales olandeză și engleză. În sec. 17–18, John Smibert creează un realism figurativ care durează aproape un secol, având ca reprezentanți principali pe: John Singleton Copley, Robert Feke, Benjamin West. Sec. 19 este dominat de influența neoclasică și romantică. Se remarcă George Gatlin, George Caleb Bingham și, după Războiul de Secesiune, Thomas Eakins și Winslow Homer. Impresionismul, reprezentat mai ales de Mary Cassat, nu are o relevanță deosebită, sec. 20 debutând cu o criză de identitate a *a.a.*, a cărei depășire o încearcă Școala celor opt („Școala lăzii de gunoi") condusă de Robert Henri. Momentul intrării *a.a.* în contextul artei moderne îl constituie apariția Galeriei Stieglitz (Armory Show). Sub influența Postimpresioniștilor din Europa lucrează – încercând, în același timp, o situare prin subiect în lumea americană – Arthur B. Dove, John Marin, George O'Keefe. Perioada interbelică este dominată de așa-numitul „Imn al dinamului", acceptare și deificare a industrialului ce va determina apariția stilului „Hard edge" și a trei artiști majori: Stuart Davis (folosind colajul, schematismul decorativ și variațiunile abstracte), Alexander Calder (cu „Stabilele" și „Mobilele" sale realizate în metal) și David Smith (cu sculpturile ideografice). În timpul și după al Doilea Război Mondial, sub influența Bauhaus-ului, F.L. Wright caută să creeze în spirit modern o arhitectură organică. I se adaugă o suită de pionieri ai arhitecturii moderne veniți din Europa: W. Gropius, Mies van der Rohe, E. Saarinen, R. Neutra. În artele plastice, Galeria „Arta secolului" a lui Peggy Guggenheim duce la apariția expresionismului abstract (Arshile Gorky), a picturii gestuale (Jackson Pollock) și a unui expresionism de nuanță brutal-tragică (Willem de Kooning). Prin arta abstractă a lui Rothko și Barnett Newman se ajunge la Noua Școală din New York, în cadrul căreia se dezvoltă curentele Pop Art (Noland), sculptura minimalistă, Pop Art (Rauschenberg, George Segal) și hiperrealismul anilor '70 (Charles Close, Noël Mahaffey, Tony Smith).

AMERICANÍSM (< fr., engl.) s.n. Cuvânt, construcție, formă sau pronunție care nu apare decât în engleza vorbită în S.U.A.

AMERÍCIU (< fr. {i}) s.m. Element chimic radioactiv sintetic (Am; nr. at. 95, m. at. 243); metal alb-argintiu, p.t. 1 176°C, dens. 13,67, din familia elementelor transuranice. Obținut de *G. Th. Seaborg* și colab. (1944) prin iradierea plutoniului-239 cu neutroni.

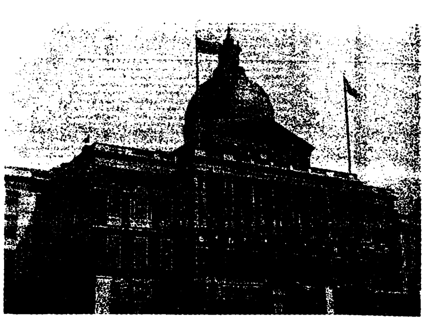
1

2

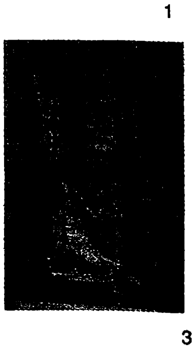
3

Artă americană

1. Primăria din Boston 2. Andrew Jackson (bust de marmură de H. Powers) 3. George Washington (statuie de H. Greenough)

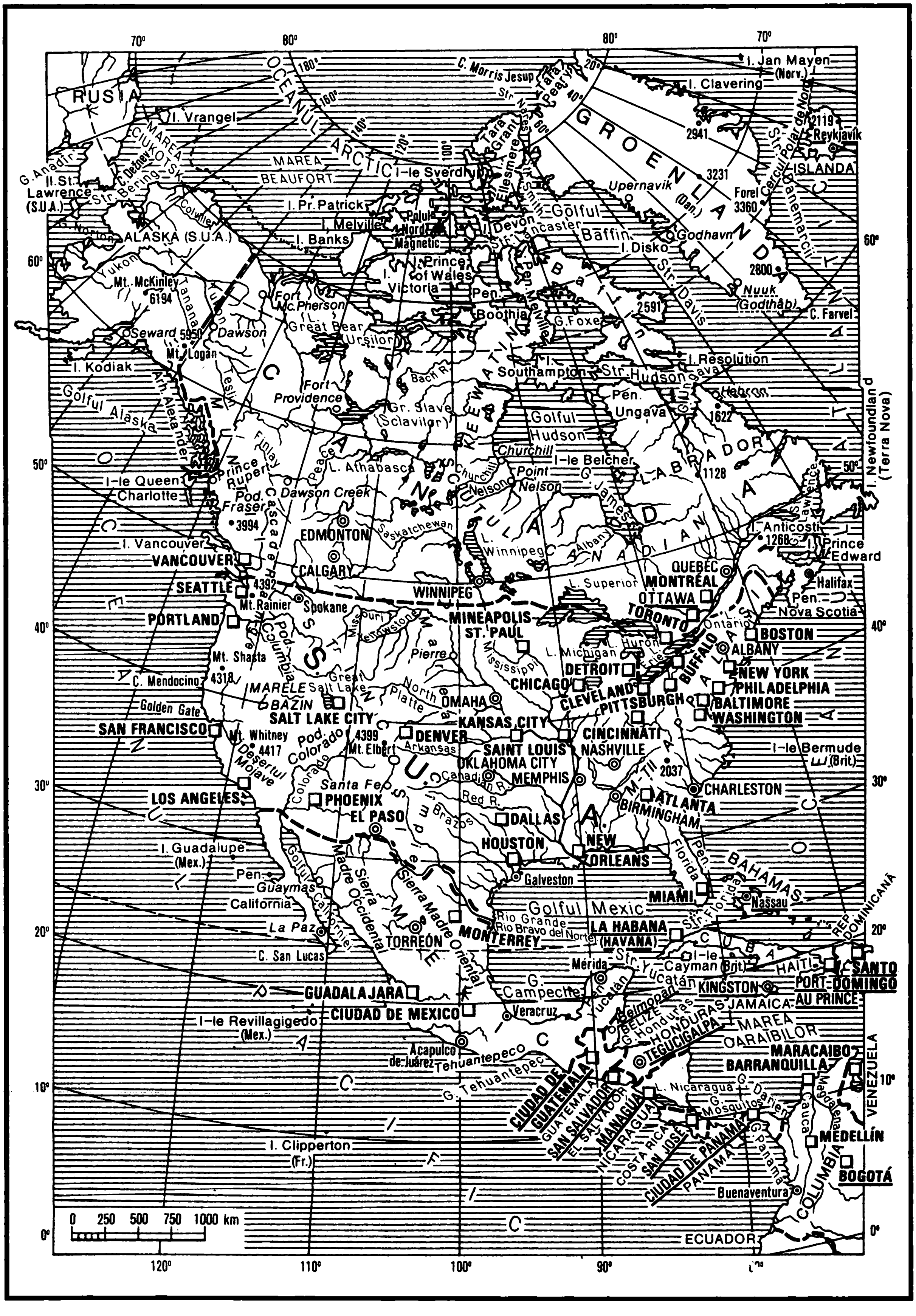
70°
80°
80°
70°
RUSIA
OCEANUL ARCTIC
180°
160°
140°
120°
100°
C. Morris Jesup
Tara Peary
20°
40°
60°
I. Jan Mayen (Norv.)
I. Clavering
GROENLANDA (Dan.)
2119
Reykjavik
ISLANDA
2941
3231
Forel 3360
Upernavik
Cercul Polar de Nord
Str. Danemarcii
I. Vrangel
MAREA CIUKOTSK
C. Dejnev
G. Anadîr
I. St. Lawrence (S.U.A.)
Str. Bering
MAREA BEAUFORT
I-le Sverdrup
Tara Grant
I. Ellesmere
Str. Nares
Str. Smith
Colville
I. Pr. Patrick
I. Melville
Polul Nord Magnetic
I. Devon
Str. Lancaster
Golful Baffin
Godhavn
I. Disko
G. Norton
ALASKA (S.U.A.)
I. Banks
Yukon
Mt. McKinley 6194
Tanana
I. Prince of Wales
I. Victoria
Pen. Boothia
Pen. Melville
Str. Davis
Nuuk (Godthåb)
2800
C. Farvel
60°
Fort Mc.Pherson
L. Great Bear (Ursilor)
2591
G. Foxe
Seward
5950
Mt. Logan
Dawson
I. Kodiak
Arh. Alexander
Golful Alaska
Teslin
Fort Providence
Bach R.
Gr. Slave (Sclavilor)
I. Southampton
Str. Hudson
I. Resolution
Pen. Ungava
Hebron
1622
Golful Hudson
Churchill
I-le Belcher
LABRADOR
1128
Finlay
Peace
L. Athabasca
Churchill
Nelson
Point Nelson
James
Prince Rupert
I-le Queen Charlotte
Pod. Fraser
Dawson Creek
3994
Cascade
Saskatchewan
EDMONTON
CALGARY
L. Winnipeg
Albany
St. Lawrence
I. Anticosti
1268
I. Prince Edward
I. Newfoundland (Terra Nova)
50°
I. Vancouver
VANCOUVER
SEATTLE
4392
Mt. Rainier
Spokane
WINNIPEG
L. Superior
QUEBEC
MONTREAL
OTTAWA
Halifax
Pen. Nova Scotia
PORTLAND
Missouri
Yellowstone
MINEAPOLIS ST. PAUL
TORONTO
L. Ontario
L. Huron
BOSTON
ALBANY
40°
Mt. Shasta
4318
Pod. Columbia
Pierre
Mississippi
L. Michigan
L. Erie
DETROIT
BUFFALO
NEW YORK
C. Mendocino
MARELE BAZIN
Great Salt Lake
North Platte
OMAHA
CHICAGO
CLEVELAND
PITTSBURGH
PHILADELPHIA
BALTIMORE
WASHINGTON
Golden Gate
SALT LAKE CITY
KANSAS CITY
CINCINNATI
SAN FRANCISCO
Mt. Whitney 4417
Pod. Colorado
4399 Mt. Elbert
DENVER
Arkansas
SAINT LOUIS
NASHVILLE
I-le Bermude (Brit.)
Desertul Mojave
Colorado
OKLAHOMA CITY
Canadian R.
MEMPHIS
M-tii Apalasi
2037
Santa Fe
CHARLESTON
30°
LOS ANGELES
PHOENIX
Red R.
ATLANTA
BIRMINGHAM
EL PASO
Brazos
DALLAS
HOUSTON
NEW ORLEANS
I. Guadalupe (Mex.)
Golful California
Sierra Madre Occidental
Sierra Madre Oriental
Galveston
Pen. Florida
BAHAMAS
Nassau
Pen. California
Guaymas
Golful Mexic
MIAMI
Str. Florida
Rio Grande
Rio Bravo del Norte
La Paz
TORREON
MONTERREY
LA HABANA (HAVANA)
CUBA
REP. DOMINICANA
20°
C. San Lucas
Mérida
Str. Yucatán
I-le Cayman (Brit.)
HAITI
SANTO DOMINGO
PORT-AU PRINCE
GUADALAJARA
G. Campeche
Pen. Yucatán
KINGSTON
JAMAICA
CIUDAD DE MEXICO
Veracruz
Belmopan
BELIZE
G. Honduras
HONDURAS
MAREA CARAIBILOR
I-le Revillagigedo (Mex.)
Acapulco de Juárez
Tehuantepec
TEGUCIGALPA
MARACAIBO
BARRANQUILLA
VENEZUELA
G. Tehuantepec
CIUDAD DE GUATEMALA
GUATEMALA
SAN SALVADOR
EL SALVADOR
MANAGUA
NICARAGUA
L. Nicaragua
G. Mosquitos
G. Darien
Magdalena
Cauca
10°
COSTA RICA
SAN JOSE
CIUDAD DE PANAMA
PANAMA
G. Panama
MEDELLIN
BOGOTÁ
COLUMBIA
I. Clipperton (Fr.)
Buenaventura
OCEANUL PACIFIC
OCEANUL ATLANTIC
CANADA
S.U.A.
MEXIC
0 250 500 750 1000 km
ECUADOR
0°
120°
110°
100°
90°

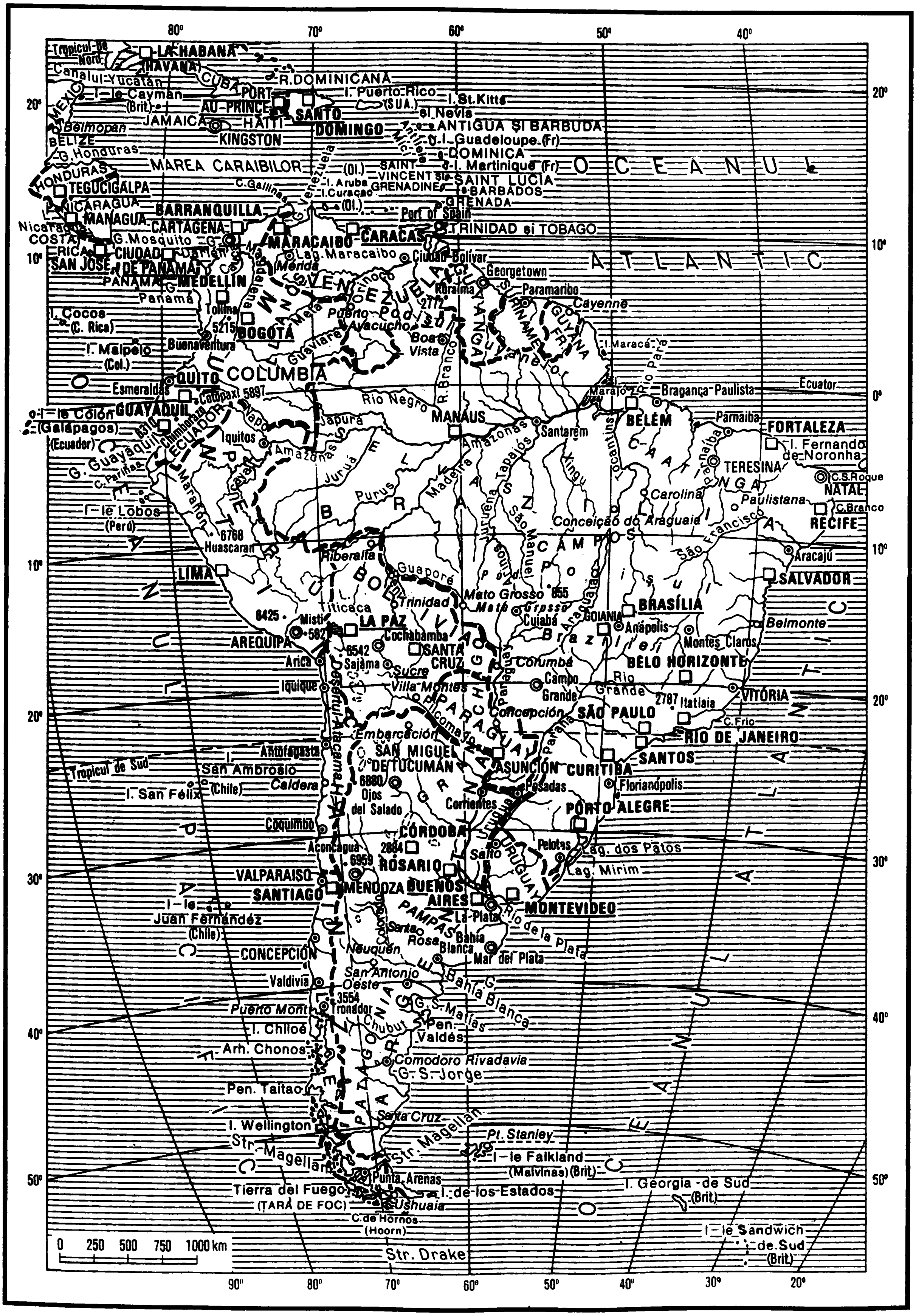
Tropicul de Nord
LA HABANA (HAVANA)
CUBA
Canalul Yucatan
MEXIC
I-le Cayman (Brit.)
R. DOMINICANA
PORT-AU-PRINCE
HAITI
SANTO DOMINGO
I. Puerto Rico (SUA.)
I. St. Kitts şi Nevis
ANTIGUA ŞI BARBUDA
I. Guadeloupe (Fr.)
DOMINICA
I. Martinique (Fr.)
SAINT LUCIA
SAINT VINCENT şi GRENADINE
BARBADOS
GRENADA
Port of Spain
TRINIDAD şi TOBAGO
JAMAICA
KINGSTON
Belmopan
BELIZE
G. Honduras
HONDURAS
TEGUCIGALPA
NICARAGUA
MANAGUA
Nicaragua
COSTA RICA
SAN JOSÉ
MAREA CARAIBILOR
I. Aruba
I. Curaçao (Ol.)
C. Gallinas
BARRANQUILLA
CARTAGENA
G. Mosquito
G. Darién
CIUDAD DE PANAMA
PANAMA
G. Panamá
MEDELLIN
MARACAIBO
Lag. Maracaibo
Mérida
CARACAS
Ciudad Bolívar
VENEZUELA
Orinoco
Meta
Guaviare
Puerto Ayacucho
Roraima 2772
Georgetown
GUYANA
Paramaribo
SURINAME
Cayenne
GUYANA FR.
Boa Vista
R. Branco
Rio Negro
I. Cocos (C. Rica)
I. Malpelo (Col.)
Tolima 5215
BOGOTÁ
Buenaventura
COLUMBIA
QUITO
Esmeraldas
Cotopaxi 5897
ECUADOR
GUAYAQUIL
Chimborazo 6310
G. Guayaquil
I-le Colón (Galápagos) (Ecuador)
C. Pariñas
I-le Lobos (Perú)
Iquitos
Napo
Japurá
Amazonas
Juruá
Purus
Madeira
Tapajós
Xingu
Tocantins
MANAUS
Santarém
I. Maracá
Rio Pará
Marajó
Ecuator
Belém
Bragança Paulista
Parnaíba
FORTALEZA
I. Fernando de Noronha
TERESINA
C. S. Roque
NATAL
C. Branco
Paulistana
RECIFE
Carolina
Conceição do Araguaia
São Francisco
Aracaju
SALVADOR
OCEANUL ATLANTIC
PERU
Marañón
Ucayali
Huascarán 6768
LIMA
BRAZILIA
Juruena
São Manuel
Ribeiralta
Guaporé
BOLIVIA
Trinidad
Mato Grosso 855
Cuiabá
Araguaia
CAMPOS
Platoul Mato Grosso
Titicaca
LA PAZ
6425
Misti 5821
AREQUIPA
Cochabamba
SANTA CRUZ
Sajama 6542
Arica
Sucre
Corumbá
GOIANIA
Anápolis
BRASÍLIA
Belmonte
Montes Claros
Podişul Brazil
BELO HORIZONTE
Campo Grande
Rio Grande
Itatiaia 2787
VITÓRIA
Iquique
Villa Montes
Pilcomayo
PARAGUAY
Concepción
SÃO PAULO
C. Frio
RIO DE JANEIRO
SANTOS
CURITIBA
Florianópolis
Paraná
Deşertul Atacama
Embarcación
Antofagasta
SAN MIGUEL DE TUCUMÁN
ASUNCIÓN
Posadas
Tropicul de Sud
I. San Ambrosio (Chile)
I. San Félix
Caldera
Ojos del Salado 6880
Corrientes
GRAN CHACO
PORTO ALEGRE
Coquimbo
CÓRDOBA
2884
Aconcagua 6959
Uruguay
Salto
URUGUAY
Pelotas
Lag. dos Patos
Lag. Mirim
VALPARAISO
SANTIAGO
MENDOZA
ROSARIO
BUENOS AIRES
MONTEVIDEO
La Plata
Rio de la Plata
I-le Juan Fernández (Chile)
Colorado
Santa Rosa
PAMPAS
Bahia Blanca
Mar del Plata
CONCEPCIÓN
Neuquén
Valdivia
San Antonio Oeste
G. Bahía Blanca
Tronador 3554
Puerto Montt
G. S. Matías
Chubut
Pen. Valdés
I. Chiloé
Arh. Chonos
Comodoro Rivadavia
G. S. Jorge
Pen. Taitao
PATAGONIA
ARGENTINA
CHILE
Santa Cruz
I. Wellington
Str. Magellan
Pt. Stanley
I-le Falkland (Malvinas) (Brit.)
Punta Arenas
Tierra del Fuego (TARA DE FOC)
Ushuaia
I. de los Estados
C. de Hornos (Hoorn)
I. Georgia de Sud (Brit.)
I-le Sandwich de Sud (Brit.)
Str. Drake
OCEANUL PACIFIC
0 250 500 750 1000 km
80° 70° 60° 50° 40°
20° 10° 0° 10° 20° 30° 40° 50°
90° 80° 70° 60° 50° 40° 30° 20°

AMERINDIÁN, -Ă (fr.; {i} fr. *Amer[ique]* + *Indien*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţii băştinaşe din America, de rasă mongoloidă sau metisaţi cu spaniolii şi portughezii din America Latină; li se mai spune *indieni* şi *piei-roşii*. Exterminaţi în mare măsură în timpul şi după cucerirea Americii de europeni. Amerindienii *azteci, mayaşi* şi *incaşi* au creat civilizaţii strălucite. Printre grupurile de a. care şi-au mai păstrat în oarecare măsură individualitatea se numără: aymara, quechua, quiche în America Latină, apaşii, pueblo, sioux, cherokee, navajo, cree în S.U.A. şi Canada. ✦ Persoană aparţinând uneia dintre aceste populaţii. **2.** Adj. Care aparţine **a.** **(1)**, privitor la a.

AMERIZÁRE (după fr. *amerrir*) s.f. Evoluţie a unui hidroavion (sau a unei nave spaţiale) prin care acesta ia contact cu apa şi alunecă pe suprafaţa ei până la oprire.

AMERIZÓR s.n. Dispozitiv al unui hidroavion (ex. ansamblul flotoarelor) care permite amerizarea acestuia.

AMÉSTEC s.n. **1.** Reunire de lucruri diverse; complex format din elemente diferite; mixtură, combinaţie; amestecătură. **2.** (CHIM., TEHN.) Produs obţinut din două sau mai multe substanţe care îşi păstrează proprietăţile caracteristice şi care pot fi separate prin mijloace fizice. ✦ *A. de formare* = nisip de turnătorie, lianţi, praf de cărbune, dextrină etc., reunite şi folosite la confecţionarea formelor şi a miezurilor de turnătorie. *A. nitrant* = acid azotic în amestec cu acid sulfuric, folosit la nitrarea hidrocarburilor aromatice. *A. refrigerent* = amestec de substanţe (ex. gheaţă cu sare de bucătărie), care, aduse în contact, provoacă un proces capabil să absoarbă căldură, determinând scăderea temperaturii mediului înconjurător. *A. exploziv* = două sau mai multe substanţe care conţin oxigen sau sunt uşor oxidabile, a căror reacţie poate produce o dezvoltare bruscă de gaze şi de căldură şi o creştere a presiunii când are loc într-un spaţiu închis. **3.** Intervenţie, participare (necerută sau forţată) într-o afacere, în relaţiile sau treburile altora; ingerinţă.

AMESTECÁRE (lat. *ammixticare*) s.f. Operaţie de omogenizare a mai multor substanţe, prin care se obţine în masa amestecului aproximativ aceeaşi compoziţie medie şi aceeaşi temperatură.

AMETÍST (< fr., lat.) s.n. Varietate violetă de cuarţ, folosită ca piatră semipreţioasă.

AMETROPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *metron* „măsură" + *ops* „vedere") s.f. Tulburare a vederii datorită unui viciu de refracţie în mediile transparente ale ochiului (ex. miopia, hipermetropia, astigmatismul).

AMEŢEÁLĂ s.f. Pierdere a echilibrului la om din cauza unor tulburări circulatorii, vestibulare etc.; vertij.

AMEŢÍ (lat. **ammatire*) vb. IV **1.** Intranz. şi tranz. A ajunge sau a aduce pe cineva în stare de ameţeală. ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) zăpăci. **2.** Refl. şi tranz. A (se) îmbăta (uşor).

AMFETAMÍNĂ (< engl.) s.f. Medicament de sinteză, cu rol simpaticomimetic, folosit ca excitant al sistemului nervos central; benzedrină, fenamină.

AMFIARTRÓZĂ (< fr.; {s} gr. *amphi* „de ambele părţi" + *arthrosis* „articulaţie") s.f. Articulaţie care permite mişcări limitate; articulaţie semimobilă.

AMFIBIÁN (< fr.) s.m. (ZOOL.) (La pl.) Clasă de vertebrate cu pielea golaşă, umedă, cu inima tricamerală şi temperatură variabilă, care trăiesc în apă şi pe uscat *(Amphibia)*. Se dezvoltă prin metamorfoză. Cuprinde trei ordine: *anurele* (broaşte), *caudatele* (salamandre şi tritoni) şi *apodele*. Sin. *batracian*.

AMFÍBIU, -IE (după fr.; {s} gr. *amphi* „dublu" + *bios* „viaţă") adj., s.n. **1.** Adj. (Despre fiinţe) Care poate trăi în apă şi pe uscat sau care are o fază de dezvoltare în apă şi alta pe uscat. **2.** S.n. Vehicul care se poate deplasa atât pe uscat, cât şi pe apă.

AMFIBÓL (< fr.; {s} gr. *amphibolos* „incert") s.m. Grup de minerale principale reprezentând silicaţi hidrataţi de magneziu, fier, aluminiu, calciu sau sodiu, componente ale rocilor magmatice.

AMFIBOLÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă metamorfică de culoare cenuşiu-verzuie sau neagră alcătuită din amfiboli şi plagioclazi, uneori şi cuarţ, epidot, magnetit etc.

AMFIBRÁH (< fr., lat.) s.m. Picior metric compus din trei silabe; în metrica antică, o silabă lungă încadrată de câte una scurtă; în prozodia modernă, o silabă accentuată între două neaccentuate.

AMFICŢIÓNIE (< fr., gr.) s.f. (În Grecia antică) Uniune de triburi sau asociaţie de oraşe-state, grupate în jurul unui sanctuar comun.

AMFIDRÓMIC (< fr.) adj. *Punct* ~ = punctul unde amplitudinile mareelor sunt aceleaşi.

AMFIGÓNIE (< fr. {i}; {s} gr. *amphi* „de ambele părţi" + *gone* „procreaţie, sământă") s.f. (BIOL.) Înmulţire sexuată în care gameţii uniţi provin de la indivizi deosebiţi.

AMFILOHIE HOTINIUL (c. 1735–c. 1800, n. sat Zagavia, jud. Iaşi), cărturar român. Episcop de Hotin. A militat pentru înlocuirea în învăţămînt a limbii greceşti cu cea română. A tradus şi a prelucrat în româneşte primele manuale de matematică şi geografie („Elemente arithmetice", „De obşte gheografia").

AMFIMIXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *amphi* „dublu" + *mixis* „unire") s.f. (BIOL.) Tip de înmulţire în care zigotul se formează după unirea gameţilor de sex contrar. V. *reproducere; fecundare*.

AMFINEURIÉNI (< fr. {i}; {s} gr. *amphi* „împrejur" + *neuron* „nerv") s.m. pl. Clasă de moluşte primitive exclusiv marine, cu simetrie bilaterală. Apar în Ordovician (*Amphineura*).

AMFION (în mitologia greacă), fiul lui Zeus şi al Antiopei. Avea o liră fermecată, primită în dar de la Hermes, la acordurile căreia până şi pietrele se puneau, vrăjite, în mişcare.

AMFIÓXUS (< fr. {i}; {s} gr. *amphi* „dublu" + *oxys* „ascuţit") s.m. (ZOOL.) Acraniat marin cu corpul transparent, lung de 3-7 cm, cu scheletul de susţinere format numai din *notocord* (*Branchiostoma lanceolatum*).

AMFIPROSTÍL (< fr.) s.n. Templu care are un portic la faţada anterioară şi unul la cea posterioară.

AMFITEÁTRU (< fr., lat.) s.n. **1.** (În arhitectura greco-romană) Edificiu destinat jocurilor publice, de formă circulară sau ovală, în general neacoperit, având o arenă în mijloc, înconjurată de trepte (gradene) şi tribune. ✧ Loc. *În amfiteatru* = (în plan) înclinat, în trepte. **2.** Sală de curs, de conferinţe etc. cu locurile aşezate pe un plan înclinat.

AMFITEATRU, revistă literară şi artistică. A apărut la Bucureşti, lunar, între 1966-1989. A promovat valoroşi scriitori şi critici tineri.

AMFITRIÓN, -OÁNĂ (< fr.) s.m. şi f. Stăpân al unei case; gazdă.

AMFITRION (în mitologia greacă), fiul lui Alceu, regele Tirintului, soţul Alcmenei.

AMFITRITE (în mitologia greacă), soţia zeului Poseidon, regină a mării. Reprezentată adesea mergând pe ape într-un car tras de tritoni.

ÁMFORĂ (< fr., lat.) s.f. Vas înalt de formă ovoidală, cu două toarte, în care, la greci şi la romani, se păstra şi se transporta vinul şi untdelemnul.

AMFOTÉR (< fr. {i}; {s} gr. *amphotera* „de ambele feluri") adj. (Despre unele substanţe) Care are proprietatea de a reacţiona ca un acid în prezenţa unei baze şi ca o bază în prezenţa unui acid.

Amfiteatru (1)

Amforă grecească

AMGA, râu în Siberia Centrală (Federaţia Rusă), afl. stg. al râului Aldan. Lungime: 1 462 km.

AMHARA, reg. naturală în Ethiopia, în jurul L. Tana, partea cea mai înaltă a pod. Abisiniei. Oraş pr.: *Gondar*. Culturi de orz, porumb, tutun; creşterea animalelor.

AMHARÁ subst. Populaţie din Ethiopia, din familia de limbi afro-asiatice, ramura semitică, şi de religie creştină (monofizită).

AMIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Înţelegător, prietenos, împăciuitor; binevoitor. ✧ *Cale a.* = cale de rezolvare a unui litigiu prin înţelegere reciprocă.

AMIÁNT (< fr., gr.) s.f. Varietate fibroasă-pâsloasă de actinot, utilizată la executarea filtrelor şi ţesăturilor rezistente la foc.

AMIÁZĂ (lat. *ad mediam diem*) s.f. Momentul din zi în care Soarele se află la meridianul locului, având cea mai mare înălţime deasupra orizontului; prânz.

AMÍBĂ (< fr. {i}; {s} gr. *amoibe* „schimbare") s.f. Protozoar de formă variabilă (lipsit de înveliş protector rigid), care se mişcă cu ajutorul pseudopodelor (*Amoeba*). Trăieşte liber în apă sau în sol, ori ca parazit.

AMÍC, -Ă (< lat.) s.m. şi f. Prieten.

AMICI, Giovanni Battista (1786-1863), astronom şi optician italian. Contribuţii în domeniul opticii (*prisma A.*). A perfecţionat microscopul şi luneta.

AMIDÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM). Enzime din clasa hidrolazelor, care desfac legătura dintre carbon şi azot din diferite substanţe, fixând elementele apei.

AMÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. Substanţe chimice, organice considerate ca derivate ale amoniacului, obţinute prin înlocuirea unuia sau a mai multor atomi de hidrogen cu radicali acili.

AMIDÍNĂ (< fr.) s.f. Combinaţie organică; prin tratare cu apă caldă sau cu baze diluate, hidrolizează, dând amide.

AMIDÓN (< fr.) s.n. Polizaharid conţinut în vegetale (grăunţe, tuberculi şi fructe), alcătuit din amiloză şi amilopectină. Constituie o sursă însemnată de glucide pentru alimentaţia omului şi a animalelor. Se utilizează pentru prepararea glucozei, dextrinei, în industria spirtului etc.

AMIDOPIRÍNĂ (< fr.) s.f. Medicament obţinut din antipirină, având acţiune antipiretică şi analgezică; în doze mari şi tratament prelungit, dă leucopenie; piramidon, aminofenazonă.

AMIDÚRI (< fr.) s.f. pl. Compuşi obţinuţi prin înlocuirea unuia din atomii de hidrogen din molecula amoniacului cu un metal.

AMIEL, Henri-Frédéric (1821–1881), scriitor elveţian de limbă franceză. Analist meticulos şi subtil al vieţii interioare („Fragmente dintr-un jurnal intim").

AMIELÍNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + fr. *myéline*) adj. Care este lipsit de mielină (ex. nervi **a.**).

AMÍENS, oraş în N Franţei (Picardia), pe Somme; 135 mii loc. (1999). Filaturi şi ţesături de lână, încălţ., metalurgie şi produse alim. Universitate. Cetate puternică în Ev. Med. Cea mai mare catedrală gotică din Franţa (sec. 13), cu sculpturi celebre. Monumente din sec. 15-18. Muzeul Picardiei (decorat de Puvis de Chavannes). La **A.** s-a încheiat, la 27 mart. 1802, un tratat de pace între Marea Britanie şi Franţa cu aliatele ei, Spania şi Republica Batavă. Teatrul unor violente lupte în timpul Primului Război Mondial (1918).

AMIEZÍTĂ (< fr., germ.) s.f. Îmbrăcăminte rutieră permanentă, confecționată din beton asfaltic cu filer de var stins.

AMIGDÁLĂ (< fr.; {s} gr. *amygdale* „migdală") s.f. **1.** Formațiune anatomică de natură limfatică: *a. palatine* (*tonsile*), situate de o parte și de alta a faringelui; *a. linguale* (la baza limbii); *a. faringiene*, plasate în profunzimea foselor nazale, hipertrofia lor reprezentând vegetațiile adenoide. **2.** (GEOL.) Formațiune sferoidală în rocile vulcanice și mai rar în cele plutonice.

AMIGDALECTOMÍE (< fr.; {s} fr. *amygdale* + gr. *extome* „extirpare") s.f. Îndepărtare chirurgicală a amigdalelor palatine.

AMIGDALÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a amigdalelor palatine sau linguale.

AMÍL (< fr.{i}; {s} gr. *amylon* „amidon") s.m. Radical organic monovalent provenit din pentan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

AMILACÉU, -ÉE (< fr.) adj. Care conține sau care este constituit din amidon.

AMILÁZE (< fr.) s.f. pl. Fermenți care hidrolizează amidonul și glicogenul, transformându-le în componente asimilabile (ex. **a.** pancreatică, **a.** salivară).

AMÍLIC (< fr. {i}) adj. *Alcool* ~ = alcool aciclic saturat derivat din pentan; pentanol.

AMILODEXTRÍNĂ (< fr.; {s} gr. *amylon* „amidon" + fr. *dextrine*) s.f. (BIOCHIM.) Polizaharid produs prin hidroliza parțială a amidonului.

AMILOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *amylon* „amidon" + *grapho* „a scrie") s.n. Aparat care înregistrează consistența gelului de amidon dintr-o făină pentru a determina capacitatea de panificație a acesteia.

AMILOIDÓZĂ (< fr.) s.f. Formare și depozitare patologică în anumite organe (ficat, rinichi, vase sangvine etc.) a unei substanțe proteice amorfe. Însoțește de obicei infecțiile cronice (tuberculoză, osteomielită, sifilis etc.).

AMILOLÍZĂ (< fr.; {s} fr. *amylase* + gr. *lysis*: „descompunere") s.f. (CHIM.) Procedeu de hidrolizare a amidonului sub acțiunea amilazelor.

AMILOPECTÍNĂ (< fr.; {s} gr. *amylon* „amidon" + fr. *pectine*) s.f. Component al amidonului, care constituie învelișul exterior și insolubil al granulelor de amidon.

AMILÓZĂ (< fr.; {s} gr. *amylon* „amidon") s.f. Constituent solubil al amidonului.

AMÍN (AMÉN), expresie ebraică însemnând „desigur", „cu siguranță", „într-adevăr", „așa să fie", folosită de evrei și creștini ca formulă de încheiere a rugăciunilor.

AMINÁRE s.f. Reacție prin care se introduce gruparea amino (NH_2-) într-un compus organic.

AMÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. Substanțe chimice organice care pot fi considerate ca derivați ai amoniacului, obținute prin înlocuirea unui atom sau a mai multor atomi de hidrogen cu radicali organici.

AMÍNO (< fr. {i}) subst. Grupare funcțională monovalentă (NH_2-), rezultată prin înlocuirea unui atom de hidrogen din molecula amoniacului.

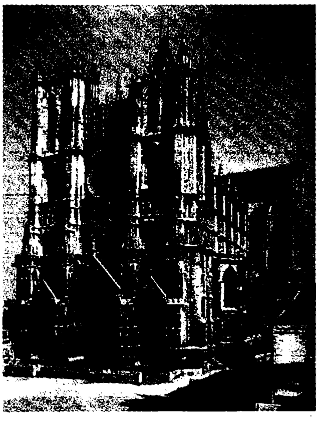

Amiens. Catedrala gotică

AMINOACÍZI (< fr. {i}) s.m. pl. Substanțe chimice organice care conțin în moleculă gruparea funcțională amino (-NH_2) și gruparea carboxil (-COOH). Sunt componenți esențiali ai materiei vii. În compoziția proteinelor intră circa 20–22 de **a.** Alți **a.** se găsesc în celulele plantelor verzi. ✧ *A. esențiali* = a. care nu pot fi sintetizați de organism, fiind procurați din hrană (histidina, leucina, izoleucina, valina, treonina, metionina, lizina, fenilalanina, triptofanul).

AMINOBENZÉN (< fr. {i}) s.m. Anilină.

AMINOBENZÓIC (< fr.) adj. Acid ~ v. *antranilic, acid* ~.

AMINOFENAZÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Amidopirină.

AMINOPLÁSTE (< fr. {i}; {s} fr. *amino* + gr. *plastos* „modelat") s.n. pl. Rășini sintetice obținute prin reacții de policondensare între formaldehidă și compuși cu gruparea funcțională amino (ex. ureea, anilina, melamina).

AMINOZAHÁRURI s.n. pl. Derivați aminați ai zaharurilor care intră în componența unor substanțe complexe naturale importante (ex. *mucopolizaharidele*).

AMINTÍ (< *aminte*) vb. IV **1.** Refl. A-i reveni în minte ceva (din trecut). ✦ Tranz. A-i aduce cuiva aminte de ceva; a evoca. **2.** Tranz. A pomeni, a menționa.

AMINTÍRE s.f. **1.** Faptul de a(-și) aminti. **2.** Imagine păstrată în memorie; lucru amintit. **3.** Obiect (dăruit) care amintește de cineva sau de ceva. **4.** (La pl.) Specie a genului epic în care autorul evocă (în tonalități lirice) episoade din viața sa, evenimente la care a participat, întâlniri cu oameni celebri etc.

AMIOTROFÍE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *myo-* „mușchi" + *trophe* „hrană") s.f. Atrofie a unui mușchi striat, datorită reducerii numărului de fibre, întâlnită în boli ale sistemului nervos central sau muscular sau articulare etc.

AMIRÁL (< fr.) s.m. (În unele țări) Cel mai mare grad în Marina militară.

AMIRALITÁTE s.f. (În unele părți) Comandamentul suprem al forțelor maritime militare.

AMIRALITĂȚII, Insulele ~ (ADMIRALTY ISLANDS), arh. format din 22 ins. vulcanice și coraligene în Oc. Pacific, în componența statului Papua-Noua Guinee; c. 2,1 mii km^2.

AMIRANTE, arh. coraligen în Oc. Indian, în NE ins. Madagascar, format din 150 ins.; aparține Republicii Seychelles. 10,3 km^2.

AMIRAS, Alexandru (? - m. după 1739), cronicar grec, stabilit în Moldova. A tradus în grecește „Cronica anonimă a Moldovei" (1661–1729) și a alcătuit o istorie a lui Carol XII, regele Suediei.

AMISH, grupare creștină conservatoare din S.U.A., născută în urma unei schisme între menoniții din Europa. Duc o viață rurală, simplă, refuzând progresul tehnic.

AMITÓZĂ (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *mitos* „fir") s.f. (BIOL.) Diviziune directă a celulelor, caracterizată prin fragmentarea nucleului și apoi a citoplasmei, fără divizarea prealabilă a cromozomilor.

AMIXÍE (< fr.; {i} gr. *a-* „fără" + *mixis* „amestec") s.f. Înmulțire fără fecundare întâlnită la organisme care nu prezintă diferențieri sexuale. V. *înmulțire.*

AMLAȘ, vechi ducat românesc, situat la V de Sibiu, feud al domnilor Țării Românești (sec. 14–15).

AMMĀN, cap. Iordaniei; 1,30 mil. loc. (1994, cu suburbiile). Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Universitate. Cucerit în 635 de arabi; între 1516 și 1918 a făcut parte din Imp. Otoman. În 1921 a devenit cap. Transiordaniei și apoi (1949) a Iordaniei. Numele biblic: *Rabbah Ammon,* apoi *Philadelphia.*

AMMIANUS MARCELLINUS (c. 330–c. 400), general roman de origine greacă. Ultimul mare istoric latin („Rerum gestarum libri" păstrată fragmentar).

AMNÁR (*a*^{3} + *mânar[e]*) s.n. **1.** Unealtă de oțel cu care se lovește cremenea, pentru a se produce scântei în vederea aprinderii focului. **2.** Nume dat unor unelte simple (scoabă, brățară etc.) cu ajutorul cărora se efectuează operații auxiliare la săparea sondelor.

AMNESTY INTERNATIONAL, organizație internațională independentă, fondată în 1961, cu sediul la Londra. Militează pentru respectarea drepturilor omului. Acționează pe baza Declarației universale a drepturilor omului, are statut consultativ în cadrul O.N.U., U.N.E.S.C.O. și colaborează cu Consiliul Europei. Are aderenți în peste 150 de țări. Premiul Nobel pentru pace (1977).

Ammân. Zona veche a orașului

AMNEZÍE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *mnesis* „memorie") s.f. (MED. și PSIH.) Pierdere totală sau parțială a memoriei, întâlnită în unele afecțiuni ale sistemului nervos (arterioscleroză cerebrală, paralizie generală progresivă etc.) sau în unele afecțiuni psihice (isterie, stări reactive).

AMNIOCENTÉZĂ s.f. Extragere de lichid amniotic în vederea depistării precoce a unor maladii ereditare ale fetusului.

AMNIÓS (< fr., gr.) s.n. Anexă embrionară internă la reptile, păsări și mamifere; este plină cu lichid amniotic și are rol de protecție a fătului.

AMNIÓTE (< fr. {i}) s.f. pl. Vertebrate al căror embrion are *amnios* și *alantoidă.*

AMNIÓTIC (< fr. {i}) adj. *Lichid* ~ = lichid din interiorul amniosului; se elimină înaintea nașterii.

AMNISTÍE (< fr., gr.) s.f. Act al puterii de stat prin care se înlătură răspunderea penală pentru o infracțiune săvârșită; dacă survine după condamnare, înlătură executarea pedepsei și celelalte consecințe.

AMÓC (< fr.) s.n. Denumire a unei tulburări psihice observate inițial în Asia de Sud-Est, constând din manifestări maniacale periculoase, cu impulsuri de alergare fără țintă și de omucidere.

AMON (în mitologia veche egipteană), zeu protector al orașului Teba, identificat la un moment dat cu zeul solar Ra, sub numele de Amon-Ra.

AMONIÁC (< fr.) s.n. Compus hidrogenat al azotului (NH_3), gaz incolor cu miros înțepător, înecăcios, solubil în apă, obținut, prin sinteză, direct din elemente și ca produs secundar al cocseriilor. Se întrebuințează la

Amon

fabricarea acidului azotic, a îngrăşămintelor azotoase, a explozivilor, ca agent refrigerent etc.

AMONIFÍCARE (după fr.) s.f. Descompunere a proteinelor din materia organică a solului sub acţiunea unor microorganisme, având ca rezultat formarea amoniacului.

AMÓNIU (< fr. {i}) s.n. Cation monovalent (NH_4), obţinut prin formarea unei legături între un proton de hidrogen şi o moleculă de amoniac. În compuşi se comportă ca un metal alcalin, formând săruri de a.

AMONIURÍE (< fr.; {s} fr. *ammoniaque* + gr. *uron* „urină") s.f. Eliminare a amoniacului prin urină.

AMONOIDÉE s.f. pl. Subclasă de moluşte cefalopode fosile, larg reprezentată în Paleozoicul superior şi îndeosebi în Mezozoic, la sfârşitul căruia dispar. Aveau cochilie externă plan spiralată sau excepţional plană, ornamentată cu coaste radiare, noduri, creste, spini (*Amonoidea*).

AMONOLÍZĂ (< fr.; {s} fr. *ammoniaque* + gr. *lysis* „descompunere") s.f. Fenomen de descompunere (asemănător cu hidroliza) a combinaţiilor chimice cu amoniac.

AMÓNTE (< it.) adv. *În* ~ = în susul unei văi, spre izvoare, în raport cu un punct de referinţă.

AMÓR (< lat.) s.n. Iubire, dragoste. ✧ *A. propriu* = mândrie; sentimentul demnităţii, conştiinţa propriei valori.

AMOR v. Cupidon.

AMORÁL, -Ă (< fr.) adj. Care nu are noţiunea moralităţii, indiferent faţă de morală; lipsit de principii morale.

AMORALÍSM (< fr.) s.n. Doctrină care contestă existenţa fundamentelor obiective ale moralei şi, pe acest temei, normele şi principiile ei.

AMORÁŞ (< n. pr. lat. *Amor*) s.m. Reprezentarea în artele plastice a zeului iubirii *(Amor)*, în forma unui copil gol şi înaripat; *putto*.

AMÓRF, -Ă (< fr.; {s} gr. *amaorphos* „fără formă") adj. **1.** (Despre corpuri solide) Care nu prezintă o structură cristalină regulată, care nu are în masa lui direcţii preferenţiale pentru vreo însuşire fizică, fiind complet izotrop. Starea **a.** este instabilă din punct de vedere fizico-chimic, trecând cu timpul în stare cristalizată. **2.** (ARTE PL.) Lipsit de arhitectură plastică coerentă.

AMORSÁRE (< fr.) s.f. Operaţie de pregătire şi provocare, printr-o acţiune exterioară, a unui fenomen (ex. o descărcare electrică, o reacţie termonucleară etc.).

AMÓRSĂ (< fr.) s.f. **1.** Dispozitiv pentru aprinderea unei încărcături de exploziv. **2.** *Amorsa drumului* = porţiune din traseul unui drum la intrarea în oraşe, care are de obicei o lăţime mai mare decât restul traseului. **3.** (PESC.) Nadă, momeală.

AMORTISMÉNT (< fr.) s.n. (DR.) Stingere treptată a unei datorii, a unei rente etc.

AMORTIZÁ (după fr. *amortir*) vb. I tranz. şi refl. **1.** (CONT.) A recupera treptat valoarea amortizabilă a unui activ, prin alocarea sistematică a acestei valori, conform regimului de amortizare adoptat, în cheltuielile de exploatare, de-a lungul duratei de viaţă utilă a activului. ✦ A recupera o cheltuială făcută. **2.** A stinge (rambursa) treptat o datorie prin restituirea periodică, de obicei anuală, a unor sume determinate, cuprinzând dobânzile şi rata de lichidare a datoriei.

AMORTIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a amortiza. (CONT.) Element al cheltuielilor de exploatare care reflectă partea din valoarea amortizabilă a unui activ alocată în funcţie de regimul de **a.** adoptat de o întreprindere. **2.** (TEHN.) Scădere progresivă a amplitudinii unei mărimi caracteristice pentru un fenomen oscilatoriu.

AMORTIZÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru amortizarea oscilaţiilor periculoase sau nedorite ale unui sistem tehnic (ex. **a.** hidraulic, **a.** pneumatic etc.).

AMORŢEÁLĂ s.f. Stare de insensibilitate trecătoare a corpului sau a unei părţi a corpului.

AMORŢÍ (lat. **ammortire*) vb. IV intranz. (Despre unele animale) A intra în perioada de hibernare. ✦ Fig. A-şi pierde vigoarea, forţa; a slăbi în intensitate.

AMOS, profet biblic (sec. 8 î.Hr.) care denunţa corupţia statului, administraţiei, justiţiei şi economiei; carte a „Bibliei" ce cuprinde cuvintele lui A.

AMOS, Tori (n. 1963), cântăreaţă şi compozitoare americană de rock. Îmbină rockul alternativ cu orientarea lirică. Sonorităţi intime, intense. Discografie selectivă: „Little Earthquakes East", „Boys for Pele".

AMOVÍBIL, -Ă (< fr., lat. m.) adj. **1.** (Despre funcţionari) Care poate fi mutat, revocat, concediat. **2.** (Despre obiecte, piese, organe de maşini etc.) Care poate fi separat de restul ansamblului fără distrugere.

AMPATAMÉNT (< fr.) s.n. Distanţa dintre axele osiilor extreme ale unui vehicul.

AMPELOGRAFÍE (< {i}; {s} gr. *ampelos* „vie" + *graphe* „descriere") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul morfologic, fiziologic şi de producţie a soiurilor de viţă de vie.

AMPELUM, aşezare geto-dacă şi oraş roman cu rang de municipiu (sec. 2). Centrul ad-tiv al exploatărilor aurifere din m-ţii Apuseni în timpul stăpânirii romane. Azi *Zlatna*, jud. Alba.

AMPENÁJ (< fr.) s.n. **1.** Organ al unui avion constituit din plane orizontale şi verticale (mobile şi fixe); dispus în partea din spate a fuzelajului, serveşte la stabilitatea şi la schimbarea direcţiei de zbor a avionului. **2.** Ansamblu format din două planuri perpendiculare între ele, plasat în partea posterioară a unei bombe de avion sau a unei rachete neghidate în scopul stabilizării acestora.

AMPÉR (< fr. {i}; {s} *Ampère*) s.m. Unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric (simbol: A), egală cu intensitatea constantă a curentului care, trecând prin două conductoare rectilinii şi paralele de lungime infinită şi de secţiune circulară neglijabilă şi aflate în vid la depărtare de un metru unul de celălalt, produce între aceste conductoare o forţă de $2 \cdot 10^{-7}$ newtoni pe fiecare metru de lungime.

AMPERÁJ (< fr.) s.n. Denumire învechită, improprie, pentru intensitatea curentului electric, exprimată în amperi.

AMPÈRE, André Marie (1775-1836), fizician şi matematician francez. A descoperit (1827) legea interacţiunii curenţilor electrici cu câmpul magnetic şi a emis ipoteza curenţilor moleculari pentru explicarea magnetismului corpurilor feromagnetice; unul dintre întemeietorii electromagnetismului.

AMPERMÉTRU (< fr.{i}; {s} fr. *ampère* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsură a intensităţii curentului electric, gradat în amperi; se leagă totdeauna în serie în circuitul al cărui curent se măsoară.

AMPERÓRĂ (după fr.) s.f. Unitate de măsură pentru sarcina electrică (simbol: Ah) egală cu cantitatea de electricitate transportată de un curent electric cu intensitatea efectivă de un amper printr-un conductor în timp de o oră; este egală cu 3 600 coulombi.

AMPERORMÉTRU (după fr.; {s} fr. *ampère-heure* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsură a sarcinii electrice care trece printr-un circuit electric de curent continuu.

AMPERSPÍRĂ s.f. Unitate de măsură pentru tensiunea magnetomotoare şi pentru solenaţie (simbol: A sau Asp) egală cu tensiunea magnetică produsă de o spiră străbătută de un curent a cărui intensitate este de un amper. Se măsoară în amper sau **a.** ✧ *A. pe metru* = unitate de măsură pentru intensitatea câmpului magnetic (simbol: A/m sau Asp/m).

AMPICILÍNĂ s.f. (FARM.) Antibiotic din clasa penicilinelor semisintetice, cu acţiune bactericidă asupra unor coci gram-pozitivi şi gram-negativi şi bacili gram-negativi.

AMPLASÁ vb. I tranz. A aşeza, a fixa pe un anumit loc o maşină, o instalaţie, o construcţie etc.

AMPLASAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Loc pentru aşezarea unui sistem tehnic (construcţie, instalaţie, utilaj, dispozitiv etc.). **2.** Lucrarea genistică în care se instalează pentru tragere o piesă de artilerie (tun, obuzier etc.).

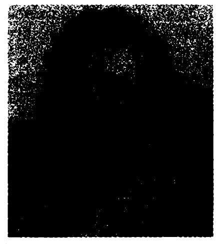

André Marie Ampère

Roald Amundsen

AMPLIDÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *ampli[ffica]* „a mări" + gr. *dyn[amis]* „forţă") s.f. Maşină electrică amplificatoare; funcţionează pe baza principiului utilizării câmpului magnetic de reacţiune a indusului la maşinile de curent continuu.

AMPLIFICÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) mări, a (se) intensifica, a da sau a căpăta amploare. **2.** Tranz. A mări valorile instantanee ale unei mărimi (ex. curent, tensiune sau putere electrică), menţinându-i modul de variaţie în timp şi utilizând energia dată de o sursă separată. **3.** Tranz. (MAT.) A efectua operaţia de amplificare **(3)**.

AMPLIFICÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) amplifica. **2.** (TEHN.) Operaţia de a amplifica o anumită mărime fizică, realizată cu ajutorul unor aparate care reproduc la ieşirea lor semnale cu o putere mai mare decât aceea a semnalelor aplicate la intrare. **3.** (MAT.) Înmulţire cu acelaşi număr (diferit de zero) sau cu aceeaşi expresie a numărătorului şi a numitorului unei fracţii, obţinându-se o fracţie echivalentă cu cea dată.

AMPLIFICATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are proprietatea de a amplifica o anumită mărime. **2.** S.n. Aparat electronic, electromagnetic, hidraulic sau pneumatic ori generator electric de curent continuu care realizează operaţia de amplificare (**a.** de curent electric, **a.** de sunet). ✧ *A. operaţional* = **a.** de curent continuu utilizat în calculatoarele analogice, care, asociat cu elemente exterioare (rezistenţe, condensatoare), realizează operaţii determinate sau funcţii specifice (sumare, integrare, divizare etc.).

AMPLITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Depărtarea maximă a unui corp oscilant faţă de poziţia de echilibru; valoarea absolută maximă a elongaţiei unei mărimi periodice. **2.** Variaţie a unei stări fizice sau a unei posibilităţi de viaţă între doi termeni limită sau între două extreme. ✧ *A. climatică* = diferenţa dintre valorile maximă şi minimă înregistrate de un element meteorologic în evoluţiile sale periodice (**a.** diurnă, **a.** anuală etc.).

AMPLOÁRE (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi amplu.

ÁMPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. Larg, întins, dezvoltat, mare; bogat **(2)**.

AMPOI, râu afl. dr. al Mureşului, la Alba Iulia; 53 km. Izv. din S m-ţilor Metaliferi şi străbate depr. Zlatna.

AMPRÉNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Imagine, urmă întipărită prin presare pe o suprafaţă (ex. talpa unui pantof, anvelopa roţii unei maşini). ✧ (DR.) *A. papilară* = urmă lăsată pe un obiect de crestele papilare digitale (*a. digitală*), palmare sau plantare. *A. dentară* = urmă produsă prin muşcătură. *A. genetică* = configuraţie particulară a secvenţelor de ADN, specifică fiecărui individ; utilizată în scopul identificării de persoane. (PALEONT.) *Amprente fiziologice* = urme lăsate de organisme în sedimente, reprezentând resturile activităţii lor fiziologice. **2.** Fig. Urmă lăsată de o idee, de o stare psihică etc.; caracter distinctiv.

AMPRÍZĂ (< fr.) s.f. Lăţimea totală a fâşiei de teren pe care se execută lucrările de terasament pentru un drum, o cale ferată, un canal etc.

ÁMPULĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Veziculă membranoasă. **2.** Dilatare a unor vase, canale etc. (vase lactifere, vase urinare etc.).

AMPUTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A îndepărta pe cale chirurgicală (sau a pierde accidental) un segment al corpului. ✦ Fig. A tăia, a anula cu brutalitate o parte din ceva. *A amputa un text.*

AMRAVATI, oraş în centrul Indiei (Mahārāshtra); 549,3 mii loc. (2001). În Antic. cap. a Imp. Andhra (Amaravatt). Numeroase vestigii, printre care se remarcă o *stupa* (tumul piramidal) cu basorelief, reprezentând scene din viaţa lui Buddha (sec. 2 î.Hr.). Vechiul nume: *Amraoti.*

AMRITA (cuv. sanscrit „fără moarte") subst. Elixirul nemuririi în mitologia hindusă, corespunzând *ambroziei* în mitologia greacă. La origine, probabil sucul plantei soma, din care se prepară un vin ritual, dulce.

AMRITSAR, oraş în NV Indiei (Punjab); 1,01 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Centru comercial şi ind. Artizanat (covoare). Centru religios al *sikhi*-lor. Templul de Aur (sec. 16–19).

AMSTERDAM 1. Cap. constituţională a Olandei, port maritim, legat de M. Nordului prin Noordzee Kanaal; 1,12 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Cel mai mare centru economic al ţării. Important centru financiar internaţional. Şantiere navale. Ind. constr. de maşini, chimică, alim. Cel mai mare centru mondial pentru şlefuirea diamantelor. Universitate (1632). Monumente arhitectonice: Oude Kerk (sec. 14), Zuyderkerk Stadhuis (Primăria, azi palat regal, sec. 17), Rijksmuseum, casa lui Rembrandt. Muzee. Menţionat prima oară în 1275, a primit în 1300–1301 dreptul de oraş; membru al Hansei (din 1369), important centru comercial şi de credit (începând din sec. 17). Cap. a Republicii Batave (1795), iar din 1806 a Regatului Olanda. **2.** Ins. în S Oc. Indian, posesiune franceză; 56 km². Relief vulcanic (alt. max.: 911 m). Staţiune meteorologică. Se mai numeşte *Nouvelle-Amsterdam.*

AMU-DARIA, râu în Asia central-sudică. Lungime: 2 540 km. Izv. din m-ţii Hindukush, trece prin Kîrgîzstan, Tadjikistan, Uzbekistan (formează graniţa cu Afghanistanul), Turkmenia şi se varsă printr-o deltă în L. Aral. Separă pustiurile Karakum de Kîzîlkum. Vaste sisteme de irigaţie. Vechiul nume: *Oxus.*

AMULÉTĂ (< fr.) s.f. Obiect de mici dimensiuni, căruia i se atribuie puterea magică de a-l feri pe purtător de nenorociri (boli, accidente, farmece etc.); talisman.

AMUNDSEN 1. Roald A. (1872–1928), explorator polar norvegian. Primul care a străbătut Pasajul de Nord-Vest (din ins. Groenlanda până în Alaska) şi a atins Polul Sud (14 dec. 1911). A dispărut în reg. Polului Nord în timpul încercărilor de salvare a echipajului dirijabilului „Italia". **2. Marea ~,** mare în partea meridională a Oc. Pacific, în Antarctica, în dreptul Ţării Byrd, cu adâncimi de peste 1 000 m, acoperită permanent de gheţuri. **3.** Golf al M. Beaufort (Oc. Arctic) cuprins între ins. Banks, Victoria şi litoralul nordic canadian. Lungime: 445 km; lăţime: 213 km; ad. max. 285 m.

AMUNDSEN-SCOTT, staţiune americană de cercetări ştiinţifice în Antarctica, situată la Polul Sud, la 2 885 m alt. Înfiinţată în 1957 şi reamenajată în 1975.

AMUR (HEILONGJIANG), fl. în E Federaţiei Ruse şi NE Chinei, format prin unirea râurilor Şilka (izv. din m-ţii Iablonovîi) şi Argun cu Kerulen (izv. din m-ţii Hinganul Mare). Se varsă în Oc. Pacific (M. Ohotsk); 2 846 km (împreună cu Şilka şi Onon 4 510 km). Supr. baz.: 1,84 mil. km². Afl. pr.: Ussuri, Sungari (pe dr.) şi Zeia, Bureia (pe stg.). Cursul mijlociu formează graniţa dintre Federaţia Rusă şi China.

Ana (Anne) Boleyn

AMÚRG (< a^3 + *murg,* înv. „amurg") s.n. Interval de timp cuprins între apusul Soarelui şi lăsarea nopţii; semiîntuneric care marchează trecerea de la lumina zilei la întunericul (deplin al) nopţii; crepuscul de seară; (durata de) înserare.

AMUŢÍ (lat. **ammutire*) vb. IV intranz. A pierde facultatea de a vorbi. ✦ Fig. A rămâne incapabil de a riposta verbal; a tăcea.

AMUŢÍRE s.f. **1.** Pierderea facultăţii de a vorbi. ✦ Fig. Încetarea oricărui zgomot. **2.** Fenomen fonetic care constă în pronunţarea din ce în ce mai puţin perceptibilă, până la dispariţia totală, a unui sunet.

AMUZÁ (fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) distra, a (se) înveseli; a (se) recrea.

AMUZAMÉNT (< fr.) s.n. Distracţie, divertisment **(1).**

AMVÓN (< sl.) s.n. Loc ridicat (estradă sau mic balcon) într-o biserică, de unde se predică sau se citeşte Evanghelia.

AMYOT, Jacques (1513–1593), umanist francez. Episcop de Auxerre. Prin traducerile sale din Plutarh („Vieţile paralele"), Longos şi Heliodor, a fost unul dintre creatorii prozei sec. 16 din Franţa.

AMZACEA, com. în jud. Constanţa; 2 657 loc. (2008).

AN (lat. *annus*) s.m. Perioadă de timp în care o planetă execută o rotaţie în jurul Soarelui. ✧ *A. tropic* = interval de timp de 365 de zile, 5 ore, 48 de minute şi 46 de secunde dintre două treceri consecutive ale Soarelui prin dreptul punctului echinocţial de primăvară. *A. sideral* = interval de timp de 365 de zile, 6 ore, 9 minute şi 9 secunde în care Pământul efectuează o revoluţie în jurul Soarelui. *A. calendaristic* (sau *civil*) = interval de 365 de zile *(an comun)* sau 366 de zile *(an bisect)* socotit de la 1 ian. până la 31 dec. şi divizat în 12 luni calendaristice. V. *bisect. Anul Nou* = ziua de 1 ianuarie, în care se serbează începutul unui an. *A. internaţional* = perioadă de timp, în general un a. calendaristic, în care sunt organizate acţiuni de cooperare pe plan mondial într-un anumit domeniu.

ANÁ s.f. **1.** Frânghie de care se suspendă *cârligele* carmacelor. **2.** Frânghie cu plute de la marginea superioară a mrejelor şi a altor plase pescăreşti.

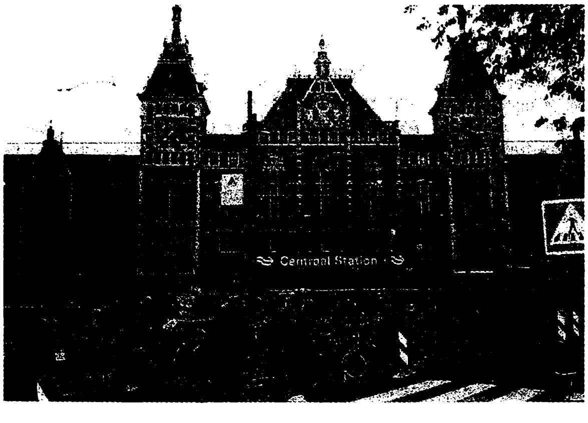

Amsterdam. Gara Centrală

ANA, după o veche tradiţie atestată în sec. 2 d.Hr., numele mamei Fecioarei Maria şi soţia lui Ioachim.

ANA (sec. 14), fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Ţării Româneşti şi soţia ţarului bulgar Ivan Sracimir.

ANA (ANNA), mare preot iudeu. Potrivit „Evangheliei", Iisus Hristos a fost trimis la judecată, întâi în faţa lui, apoi în faţa ginerelui său Caiafa, care îi luase locul. De aici expresia: „A purta pe cineva de la Ana la Caiafa".

ANABAPTÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *ana-* „din nou" + *baptizo* „a boteza") s.n. Mişcare creştină sectară apărută în sec. 16, exigentă în privinţa purităţii credinţei, a libertăţii faţă de puterea politică şi a egalităţii frăţeşti. Practică rebotezarea adulţilor.

ANABAPTÍST, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al anabaptismului. **2.** (Adj.) Care aparţine anabaptismului, referitor la anabaptism.

ANABIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ana-* „înapoi" + *bios* „viaţă") s.f. (BIOL.) Reducere aproape totală a activităţilor vitale la unele organisme în condiţii neprielnice de viaţă; a. este reversibilă şi are rol de apărare.

ANA (ANNE) BOLEYN (1507–1536), regină a Angliei. A doua soţie a lui Henric VIII (din 1533), din ordinul căruia a fost decapitată. Mama Elisabetei I.

ANABOLÍSM (< fr.; {s} gr. *anabole* „ridicare") s.n. (FIZIOL.) Asimilaţie **(1).**

ANACLORHIDRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *a[cid] clorhidric*) s.f. Absenţă a acidului clorhidric din sucul gastric, întâlnită în unele forme de anemie, în cancerul gastric etc.

ANACOLÚT (< fr., lat.) s.n. Eroare gramaticală constând în ruperea sau întreruperea construcţiei sintactice începute şi continuarea frazei cu o altă construcţie; folosit uneori pentru efecte stilistice.

ANA COMNENA (1083–c. 1153), istoric bizantin. Fiica împăratului Alexios I Comnenul, căruia i-a consacrat opera ei „Alexiada" (evenimentele dintre anii 1069–1118), izvor preţios şi pentru istoria României.

ANACÓNDA (< fr.) s.f. Şarpe constrictor, neveninos, din America Centrală şi de Sud, lung de c. 7 m. Trăieşte în apă sau în apropierea ei şi se hrăneşte cu peşti, păsări şi mamifere *(Eunectes murinus).*

ANACREON (ANAKREON) (c. 560–c. 478 î.Hr), poet grec. Cântece erotice şi de banchet. Frecvent imitat datorită perfecţiunii liricii sale (poezia anacreontică).

ANACREÓNTIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Poezie a.* = gen de poezie facilă, cu predispoziţie spre manieră, exaltând, idilic, dragostea şi plăcerile bahice, după modelul odelor atribuite lui Anacreon. **2.** *Vers a.* = tip de vers caracteristic odelor atribuite lui Anacreon (de obicei vers iambic dimetru).

ANACRONÍSM (< fr.; {s} gr. *ana-* „contrar" + *khronos* „timp") s.n. Eroare în fixarea datei unor evenimente (istorice). Ceea ce nu mai corespunde spiritului unei epoci.

ANACRÚZĂ (< fr., gr.) s.f. (MUZ.). **1.** Notă sau grup de note muzicale anterioare primului timp tare al unei lucrări sau părţi. **2.** Silabă care premerge seria ritmică a unui vers.

ANACÚSTICĂ (< fr.) adj. *Zonă* ~ = regiune a spaţiului cosmic situată la peste 160 km de supr. Pământului, în care propagarea undelor sonore încetează, distanţa dintre moleculele de aer fiind mai mare decât lungimea de undă a sunetului.

ANA DE AUSTRIA (1601–1666), regină a Franţei. Soţia lui Ludovic XIII, regentă (1643–1651) în timpul minoratului fiului său Ludovic XIV.

ANA DE BRETAGNE (1477–1514), fiica ducelui Francisc II. Moştenitoare a ducatului Bretagne; prin căsătoria ei cu regii Franţei Carol VII (1491) şi apoi cu Ludovic XII (1499) s-au pus bazele unirii ducatului Bretagne cu Franţa, realizată efectiv în 1532.

ANADIPLÓZĂ (< fr., gr.) s.f. Procedeu stilistic care constă în a începe o frază cu cuvântul sau cuvintele de la sfârşitul frazei precedente; germinaţie, reduplicare.

ANADÎR **1.** Fl. în Siberia de E (Federaţia Rusă); 1 146 km. Izv. din pod. Anadîr şi se varsă în G. A. (M. Bering). **2.** Culme muntoasă în Siberia. Alt. max.: 2 320 m. Se mai numeşte şi *pod. Ciukotsk.* **3.** Golf al Oc. Pacific (M. Bering) pe coastele de NE ale Siberiei, limitat la N de pen. Ciukotska.

ANAERÓB, -Ă (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *aérobe*) adj. (Despre organisme) Capabil să trăiască în absenţa oxigenului liber molecular; numeroase microorganisme sunt **a.**

ANAFÁZĂ (< fr.) s.f. Fază din timpul *mitozei* sau *meiozei* în care cromozomii perechi părăsesc placa ecuatorială a nucleului.

ANAFILAXÍE (< fr.; {s} gr. *ana-* „contrar" + *phylaxis* „apărare") s.f. Stare de hipersensibilizare specifică a organismului mamiferelor la acţiunea unui antigen, astfel încât o doză, chiar foarte mică, determină apariţia unor manifestări patologice care pot duce la moarte (şoc anafilactic).

ANAFORÁ (< ngr.) s.f. (În sec. 18–19, în Ţara Românească şi în Moldova). **1.** Proclamaţie a domnului. **2.** Raport scris al unui boier din Divan adresat domnului. **3.** Rugăciunea euharistică, partea centrală a liturghiei.

ANAFÓRĂ (< fr., lat.) s.f. Procedeu stilistic constând în repetarea unui cuvânt la începutul mai multor fraze sau părţi de frază pentru accentuarea unei idei sau pentru obţinerea unor simetrii.

ANAFORÉZĂ (< fr.; {s} gr. *ana-* „în sus" + *phoresis* „ducere") s.f. (FIZ.) Deplasare spre anod a particulelor dintr-o soluţie coloidală sub acţiunea unui câmp electric.

ANAFÓRIC, -Ă (< fr.) adj. (STIL.) Care reia o noţiune, o idee exprimată anterior, în vederea accentuării ei.

ANAFÓRNIŢĂ s.f. Vas plat din metal pe care se oferă credincioşilor anafura.

ANÁFURĂ (< sl.) s.f. Bucăţele de prescură care se împart credincioşilor ortodocşi la sfârşitul liturghiei.

ANAGLÍFĂ (< fr., gr.) s.f. Obiect ornamentat cu relief scund, realizat prin cizelură.

ANAGLÍPTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *anaglyptos* „în relief") adj. Imprimat în relief pentru a putea fi urmărit cu degetele de către orbi.

ANAGNI, localit. în Italia Centrală (Latium); 19,1 mii loc. (2001). Aici, în 1303, papa *Bonifaciu VIII* a fost insultat şi arestat de Nogaret, trimisul lui Filip IV cel Frumos, regele Franţei, şi de Sciarra Colonna.

ANAGOGÍE (< fr.; {s} gr. *ana-* „în sus" + *agoge* „conducere") s.f. (REL.) Interpretare a „Bibliei", care se ridică de la sensul literal al textului la cel mistic.

ANAGRÁMĂ (< fr.; {s} gr. *ana-* „contrar" + *gramma* „literă") s.f. **1.** Schimbare a ordinii literelor unui cuvânt sau a propoziţiilor unei fraze pentru a obţine un alt cuvânt sau o altă frază (ex. arsă - rasă). **2.** Cuvânt obţinut prin această schimbare.

ANAHEIM, oraş în SV S.U.A. (California), în aglomeraţia urbană Los Angeles - Long Beach; 328,1 mii loc. (2000). Marele parc de distracţii Disneyland.

ANAHITA (ANAITIS), zeiţă iraniană a fecundităţii, identificată cu *Cibele,* în mitologia greacă.

ANAHORÉT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Pustnic.

ANA IVANOVNA, împărăteasă a Rusiei (1730–1740), din dinastia Romanov. Fiica lui Ivan V Alekseevici. A obţinut tronul cu ajutorul nobilimii şi al ofiţerilor din garda imperială.

ANÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la anus, din regiunea anusului.

ANALCÍT (< fr., gr.) s.n. Mineral din grupa feldspatoizilor de culoare albă, cenuşie, roşiatică sau verzuie, care conţine apă de natură zeolitică.

ANÁLE (< fr., lat.) s.f. pl. **1.** Scriere istorică în care evenimentele sunt înregistrate an de an. **2.** Nume dat unor publicaţii ştiinţifice periodice.

ANALÉCTE (< fr., lat.) s.f. pl. Fragmente alese din operele unuia sau mai multor scriitori. ✦ Titlul unor antologii savante.

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, publicaţie anuală a Academiei Române în care sunt consemnate aspectele cu caracter general, ştiinţific, organizatoric şi administrativ privitor la activitatea instituţiei în anul respectiv. Au apărut începând cu anul 1869.

ANALÉPTIC (< fr. {i}; {s} gr. *analeptikos* „care reface, vindecă") s.n., adj. (Medicament) cu acţiune stimulatoare asupra centrilor nervoşi respiratori şi circulatori (ex. lobelina, cafeina).

ANALFABÉT, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. (Persoană) care nu ştie să scrie şi să citească.

ANALFABETÍSM (< fr.) s.n. Neştiinţă de carte.

ANALGÉZIC (< fr.; adj.) s.n. (Medicament) care calmează temporar durerea.

ANALGEZÍE (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *algesis* „durere") s.f. Pierdere a sensibilităţii la durere.

ANALÍST, -Ă (< fr.) subst. **1.** S.m. Nume dat celor mai vechi cronicari români, autori ai analelor; (în sens larg) cronicar din Antic. şi Ev. Med., autor de anale. **2.** S.m. şi f. Specialsit în analiza sistemelor informatice sau în analiza psihologică.

ANALÍTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Bazat pe analiză, ✧ *Geometrie a.* v. *geometrie. Chimie a.* v. *chimie. Filozofie a.* = orientare înmănunchind curente şi filozofii care limitează sarcina filozofiei la analiza mijloacelor lingvistice de cunoaştere (limbaj, semnificaţia expresiei ş.a.). Apărută la începutul sec. 20, s-a răspândit în ţările occidentale. V. pozitivism logic. *Metodă a.* = metodă generală de cercetare şi cunoaştere ştiinţifică. V. analiză **(1)**. *Limbă a.* = limbă care exprimă raporturile gramaticale cu ajutorul unor cuvinte cu rol sintactic (îndeosebi prepoziţii) şi prin topică. *Psihologie a.* = orientare iniţiată de C.G. Jung, care acordă mai puţină importanţă decât S. Freud rolului sexualităţii în nevroze şi pune accentul pe conflictele imediate ale pacienţilor.

ANALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A descompune un tot în părţile lui componente pentru a-l studia. ✦ A examina un text din diferite puncte de vedere. **2.** (CHIM.) A identifica compoziţia unei substanţe.

ANALIZATÓR (< rus.) s.n. (FIZIOL.) Aparat al organismului animal constituit din receptori senzoriali (reprezentând organul de simţ), căile nervoase de transmisie şi centrii corespunzători ai scoarţei cerebrale; realizează analiza şi sinteza stimulilor senzoriali (ex. a. vizual); i se mai spune şi *analizor.* ✧ *A. chinestezic (motor)* v. *chinestezic.*

ANALÍZĂ (< fr., lat. m.) s.f. **1.** Descompunere reală sau mintală a unui obiect, fenomen sau a relaţiilor dintre obiecte, fenomene etc., în părţile lor componente, în scopul cunoaşterii; examinare amănunţită, parte cu parte, a unei probleme, a unui obiect de studiu. V. *sinteză.* ✧ *A. psihologică* = modalitate de investigare prin diverse procedee (descriere, introspecţie, monolog interior etc.) a conştiinţei, a trăirilor sufleteşti, a raporturilor omului cu mediul. (SOCIOL.) *A. funcţională* = metodă de cercetare punând accentul pe evidenţierea articulaţiilor reciproce ale elementelor şi pe descrierea traiectoriei ce caracterizează dinamica de ansamblu a obiectului considerat. *A. sistemică* = metodă dezvoltată în cadrul teoriei generale a sistemelor. *A. de conţinut* = ansamblu de tehnici aplicate comunicărilor orale sau scrise ale indivizilor, în vederea interpretării lor ştiinţifice. *A. critică* = procedeu de studiu al lucrărilor literare, prin punerea în lumină a elementelor constitutive; analiză de text. *A. chimică* = stabilirea compoziţiei chimice (calitative sau cantitative) a substanţelor cu ajutorul unor reacţii chimice specifice sau pe baza proprietăţilor fizico-chimice specifice. *A. conformaţională* = domeniu al stereochimiei care studiază proprietăţile fizice şi chimice ale conformărilor, stabilind conformaţia privilegiată. *A. biochimică* = evidenţiere a unei substanţe chimice aflate într-un lichid organic; folosită în clinici pentru decelarea unor tulburări ale metabolismului. *A. biologică* = determinare a acţiunii fungicide sau insecticide a produselor chimice destinate combaterii bolilor sau dăunătorilor. *A. economică* = cercetare obiectivă (cantitativă şi calitativă) bazată pe descompunerea în elementele componente ale proceselor şi fenomenelor economice, a factorilor de influenţă în scopul cunoaşterii ştiinţifice a întregii activităţi economice. **2.** *A. statistică* = stabilirea şi explicarea legăturilor şi legităţilor în dezvoltarea fenomenelor de masă pe bază de date obţinute prin observare şi prelucrare statistică. **3.** (TELEC.) *Analiza imaginii* = descompunerea unei imagini în elemente simple, susceptibile de a fi transformate în semnale electrice transmisibile individual; este utilizată în televiziune, telefotografie etc. **4.** *A. matematică* = ramură a matematicii care studiază funcţiile, limitele şi aplicaţiile lor (ex. derivatele, diferenţialele, integralele etc.), precum şi relaţiile în care intervin acestea. Bazele *a.m.* au fost puse de Newton şi Leibniz prin introducerea calculului diferenţial şi integral. Dezvoltări ulterioare se datorează lui Euler, Cauchy, Riemann, Cantor etc. *A. numerică* = ramură a matematicii care studiază rezolvarea numerică a problemelor şi evaluarea erorilor ce pot să apară în soluţiile bazate pe metode de calcul aproximativ. *A. funcţională* = ramură a matematicii care se ocupă cu studiul spaţiilor vectoriale, topologice şi al funcţiilor definite pe aceste spaţii. Contribuţii în *a.f.* au adus V. Volterra, D. Hilbert şi St. Banach. *A. combinatorie* (*combinatorială*) = capitol al algebrei care studiază aranjamentele, permutările, combinările şi problemele în care este necesară numărarea diverselor posibilităţi de ordonare a unor elemente, după reguli date. *A. factorială* v. *factorial.* **5.** (FIZ.) Determinare a gradului şi a planului de polarizare a luminii. ✧ *A. armonică* = descompunere a unei mărimi periodice nesinusoidale într-o sumă de armonice. *A. spectrală* v. *spectral.* **6.** (INFORM.) *Analiza informaţiei* = atribuirea de indicatori care să reflecte informaţia stocată pentru fiecare element memorat. **7.** *Analiza granulometrică* v. *granulometrie.* **8.** (MUZ.) *A. muzicală* = studiul elementelor unui text muzical.

ANALIZÓR (< fr.) s.n. Instrument sau aparat cu ajutorul căruia se efectuează o analiză. ✧ *A. electronic* = aparat electronic pentru analiza armonică experimentală a semnalelor electrice; prin combinarea cu un microfon, poate efectua şi analiza sunetelor. *A. logic* = aparat de măsură şi testare pentru prelevarea, tratarea şi afişarea informaţiilor venite de la părţile componente ale unui sistem. *A. optic* = dispozitiv cu care se studiază starea de polarizare a unei raze de lumină. *A. de reţele* = model care studiază căderile de tensiune şi scurgerile de curent în linii, regimul tranzitoriu la apariţia defectelor şi comutărilor în reţelele electrice, folosind calculatorul analogic.

ANALÓG^1, -Ă (fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă o analogie; asemănător. **2.** (BIOL.; despre organele unor animale) Care au funcţiuni identice, dar se deosebesc ca structură şi origine (ex. aripile de insectă, pasăre şi liliac).

ANALÓG^2 (ANALOGHIÓN) (< ngr.) s.n. Pupitru înalt pe care se ţin cărţile spre a fi citite la oficierea slujbei în biserica ortodoxă.

ANALÓGIC, -Ă adj. (Despre semnale sau mărimi) Care variază continuu.

ANALOGÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Asemănare între două sau mai multe noţiuni, obiecte, procese, situaţii; *spec.* asemănare între două sisteme, caracterizată prin existenţa de relaţii (funcţii matematice) de aceeaşi formă între elementele lor componente corespunzătoare. **2.** Metodă de studiu al unui sistem, bazată pe analogia **(1)** dintre acesta şi un alt sistem cunoscut sau mai uşor de studiat (ex. studiul reţelelor de conducte hidraulice pe modelele electrice). **3.** (LOG.) *Raţionament prin a.* = inferenţă probabilă care, din asemănarea a două obiecte în unele privinţe, conchide asemănarea lor şi în alte privinţe. **4.** (DR.) Metodă de aplicare a legii pentru soluţionarea unui caz neprevăzut, dar asemănător cu cel prevăzut de lege. **5.** (LINGV.) Asemănare parțială (de formă sau de conținut) a două elemente de limbă, care determină schimbarea unuia dintre elemente sub influența celuilalt; schimbarea produsă astfel. **6.** *A. electromecanică* = analogie care se stabilește între un sistem mecanic și o rețea electrică.

ANAMNÉZĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** (FILOZ.; la Platon) Reamintire a ideilor pe care sufletul le-ar fi contemplat într-o existență anterioară („teoria reminiscenței"). **2.** (REL.) Partea principală a canonului euharistic, evocând momentele esențiale din istoria mântuirii. **3.** (MED.) Totalitatea datelor pe care medicul le obține de la bolnav cu privire la apariția și evoluția bolii de care suferă, la antecedentele sale etc.

ANAMNIÓTE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + fr. *amniotes* „amniote") s.f. pl. Vertebrate al căror embrion nu are *amnios* și *alantoidă* (peștii și batracienii).

ANAMORFÍSM ({s} gr. *ana-* „contrar" și *morphe* „formă") s.n. Fenomen de curgere a rocilor în interiorul scoarței Pământului, într-o zonă structurală, unde presiunea litostatică și temperatura sunt suficient de mari pentru a extinde domeniul de deformație al formațiunilor respective și a împiedica producerea rupturilor.

ANAMORFOZÁRE (după fr., {s} gr. *ana-* „contrar" + *morphosis* „formare") s.f. (CINEMAT.) Procedeu de filmare în cinemascop, constând în folosirea unui obiectiv special; permite filmarea pe peliculă obișnuită (35 mm) a scenelor ce vor fi proiectate pe ecran lat.

ANAMORFÓZĂ (< fr.) s.f. Deformare a elementelor unei compoziții, obligând privitorul, pentru o receptare inteligibilă, la un anumit unghi de vedere; se realizează de obicei prin mijlocirea unor oglinzi concave sau convexe.

ANANÁS (< fr.) s.m. Plantă erbacee perenă, din fam. bromeliacee, cultivată în zonele tropicale pentru fructe și pentru fibrele extrase din frunze (*Ananas sativus*).

ANANIA, Valeriu (n. 1921, Glăvile, jud. Vâlcea), scriitor și teolog român. Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului (1993). Poeme valorificând teme mitice românești („Miorița", „Meșterul Manole") și subiecte biblice („Hoțul de mărgăritare"); lirică a aspirației spre absolut („Imn Eminescului"); memorialistică („Rotonda plopilor aprinși", „Amintirile pelerinului Apter"). A dat o nouă traducere a „Noului Testament".

ANAPÉST (< fr., lat.) s.m. Picior metric compus din trei silabe: în metrica antică, două silabe scurte urmate de una lungă; în metrica modernă, două silabe neaccentuate urmate de una accentuată.

ANAPLAZÍE (< fr., gr.) s.f. Pierdere a capacității celulelor de diferențiere normală și de încadrare în mecanismul general de reglaj. Apare în leucemii și alte procese maligne.

ANAPÓDA (< ngr.) adv. Altfel decât trebuie, de-a-ndoaselea, pe dos.

ANARHÍE (< fr., gr.) s.f. Stare de dezorganizare, de haos într-o țară, într-o instituție etc.; indisciplină, nesupunere a individului față de o colectivitate organizată.

ANARHÍSM (< fr., rus., germ.) s.n. Mișcare ideologică apărută în sec. 19, susținând suprimarea autorității guvernamentale, doar cooperarea voluntară fiind admisă. Reprezentanți: Godwin, Proudhon, Bakunin.

ANARHÍST, -Ă (< fr., rus., germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Adept al anarhismului. **2.** Adj. Care aparține anarhismului, privitor la anarhism.

ANARHOSINDICALÍSM (< rus.) s.n. Tendință în mișcarea sindicală, revendicând exercitarea controlului direct al muncitorilor asupra gestiunii economice.

ANARTRÍE (< fr.; {s} gr. *n-* „fără" + *arthron* „articulație") s.f. Incapacitate patologică de a articula cuvintele.

ANÁRȚI (< lat. *Anarti*) s.m. pl. Populație celtică; a trăit în sec. 3–1 î.Hr. în NV Daciei; **a.** au fost înfrânți de daci în sec. 1 î.Hr.

ANASÁRCĂ (< fr.; {s} gr. *ana-* „fără" + *sark* „carne") s.f. Infiltrație generalizată de lichid seros în țesutul conjunctiv subcutanat; apare în unele boli de inimă, de rinichi, de ficat etc.

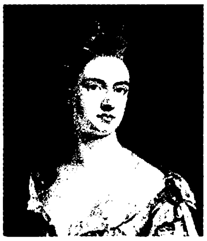

Ana Stuart

ANASÓN (ANISÓN) (< tc.) s.m. Plantă anuală aromatică din fam. apiacee, cu flori mici, albe, cultivată pentru uleiul eteric (2–3%) și substanțele grase (18–20%) care se extrag din semințe *(Pimpinella anisum)*.

ANASTASATU, Constantin (1917–1995, n. Corabia), ftiziolog român. Acad. (1990). Lucrări în domeniul chimioterapiei și chimioprofilaxiei în tuberculoză.

ANASTASIE SINAITUL (sec. 7), teolog. Stareț al mănăstirii Sf. Ecaterina de pe muntele Sinai. Polemică împotriva ereziilor și a iudeilor. Canonizat.

ANASTASIUS, numele a doi împărați bizantini: **A. I** (491–518). A construit în 512 un zid de apărare de c. 80 km la N de Constantinopol („Zidul lui Anastasius"). **A. II** (713–715).

ANASTASIUS BIBLIOTHECARIUS (810–879), abate la Roma. Bibliotecar al Bisericii Romei. Numeroase traduceri în latină din greacă.

ANASTIGMÁTIC, -Ă (< {i}) adj. (Despre un sistem de lentile) La care s-au corectat ori s-au înlăturat efectele astigmatismului.

ANASTOMOZÁRE (< fr. {i}) s.f. **1.** Mod de prezentare a unei rețele de fisuri mineralizate sub formă de filoane mai mult sau mai puțin paralele, legate între ele prin filonașe oblice. **2.** Proces de astupare a gurii de vărsare a unui curs de apă cu propriile aluviuni și ramificarea în mai multe brațe ce comunică între ele.

ANASTOMÓZĂ (< {i}; {s} gr. *anastomosis* „deschidere", „gură") s.f. Comunicație naturală sau artificială (chirurgicală) între două vase sangvine, între două segmente ale tubului digestiv etc.

ANASTRÓFĂ (< fr., lat.) s.f. Procedeu stilistic constând în răsturnarea ordinii obișnuite a cuvintelor în frază.

ANA STUART, regină a Angliei și a Scoției (1702–1714). În timpul domniei sale, Anglia s-a unit definitiv cu Scoția, formând Marea Britanie (1707) și a participat la Războiul pentru Succesiunea Spaniolă (1701–1714).

ANATÉMĂ (< ngr.) s.f. Excludere din sânul Bisericii sub acuzația de erezie; afurisenie.

ANATEMIZÁ (vb. I tranz.) A exclude din sânul Bisericii; a afurisi.

ANATEXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *anai* „în sus" + *texis* „topire") s.f. Proces de retopire a rocilor, rezultat în urma ultrametamorfismului, la adâncime de peste 30 km în scoarța Pământului.

ANATÍDE (< lat. *anas* „rață") s.f. pl. Fam. de păsări de apă din ordinul *Anseriforme*.

ANATOCÍSM (< fr., lat.) s.n. Capitalizarea dobânzii unei sume date cu împrumut; dobândă la dobândă.

ANATOLIA 1. Denumire antică a Asiei Mici, iar azi a părții asiatice a Turciei. **2. Podișul Anatoliei,** pod. în mare parte vulcanic, situat în centrul Turciei asiatice, limitat de m-ții Pontici la N și Taurus și Antitaurus la S. Alt. medie: 1 200 m. Lacuri sărate.

ANATOMÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Știință care studiază structura organismului uman, animal sau vegetal și raporturile dintre diferitele organe constitutive, bazându-se în primul rând pe disecție. **2.** Structură a unui organism sau a unui organ; conformație a unui corp.

ANATOMOPATOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la modificările anatomice din țesuturile și organele bolnave ale corpului.

ANATOXÍNĂ (< fr.; {s} gr. *ana-* „contrar" + *toxikos* „otravă") s.f. Toxină detoxifiată prin acțiunea căldurii și a unor antiseptice; stimulează producerea de anticorpi; servește la vaccinarea antitoxică specifică (difterică, tetanică).

ANAXAGORA (ANAXAGORAS) din Clazomene (c. 500–428 î.Hr.), filozof grec. A profesat la Atena. După el, lucrurile sunt alcătuite din „homeomerii" (părți asemănătoare) prin acțiunea unui principiu mișcător și ordonator, *Nous*.

ANAXIMANDRU (ANAXIMANDROS) din Milet (c. 610–c. 546 î.Hr.), filozof grec. A întocmit un model geometric al Pământului și hărți. A explicat originea și structura lumii printr-o substanță nelimitată, nedeterminată și eternă, „apeiron".

ANAXIMENE (ANAXIMENES) din Milet (c. 585–c. 525 î.Hr.), filozof grec. A dat prima explicație fizică a lumii indicând „aerul" drept substanța primară care le produce pe toate celelalte prin rarefiere și condensare. A numit principiul lucrurilor aer, asigurându-i, prin dubla mișcare de condensare și rarefiere, unitatea dinamică.

ANCABLÚRĂ (< fr.) s.f. Unitate de măsură pentru lungimi egală cu a zecea parte dintr-o milă marină (185,2 mm).

ANCADRAMÉNT (< fr.) s.n. Element decorativ în relief, care mărginește o ușă, o fereastră etc.

ANCASTRAMÉNT (< fr.) s.n. Locaș în zidăria unui chei sau a unui pereu, pentru fixarea unei pasarele, a unei schele etc.

ANCESTRÁL, -Ă (< fr.) adj. Ereditar, strămoșesc. ✧ *Caracter a.* = caracter moștenit de la strămoși mai îndepărtați.

ANCHÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** (DR.) Cercetare ordonată sau făcută de un organ de stat pentru strângerea dovezilor privitoare la o faptă ilegală și stabilirea răspunderii (ex. **a.** penală, **a.** judecătorească). ✧ *A. socială* = cercetarea aspectelor sociale privind o persoană, în vederea îndeplinirii unui act juridic (ex. înfiere, încredințarea unui minor etc.). **2.** Cercetare efectuată pe bază de chestionare a unor fenomene sociale, lingvistice etc.; *p. ext.* gen publicistic în care se prezintă rezultatele unor asemenea cercetări.

ANCHILOSTOMIÁZĂ (< fr.) s.f. Boală parazitară, întâlnită în special în zonele calde și în reg. miniere, provocată de localizarea viermelui *Ankilostoma duodenale* (din clasa nematodelor) în intestinul subțire.

ANCHILÓZĂ (fr., gr.) s.f. Suprimare totală sau parțială a mișcărilor unei articulații; înțepenire a unei articulații.

ANCHISE (în mitologia greacă), principe troian, tatăl lui Enea. În momentul prăbușirii Troiei, Enea l-a purtat în spinare până la corăbiile cu care aveau să fugă.

ANCHORAGE, oraș în S.U.A. (Alaska); 260,2 mii loc. (2000). Port. Prelucr. petrolului. Universitate.

ÁNCIE (< it.) s.f. Lamă fină de metal sau trestie, ale cărei vibrații produc sunetele unor instrumente de suflat (oboi, clarinet etc.).

ANCLANȘÁRE (după fr.) s.f. Operație de închidere a unui circuit electric, efectuată cu un întrerupător, un contactor etc.

ANCLÁVĂ s.f. Fragment dintr-o rocă preexistentă prins în magmă și rămas ca atare în roca ce ia naștere prin consolidarea acesteia.

ANCOLÁRE (după fr.) s.f. Încleiere.

ANCOMBRAMÉNT (< fr.) s.n. Spațiu necesar pentru așezarea sau montarea unui obiect, a unui utilaj etc.

ANCOMBRÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre obiecte) Care îngreunează trecerea printr-un spațiu sau care ocupă o parte din spațiul necesar altor obiecte sau unor operații.

ANCONA, oraș în Italia Centrală, port la M. Adriatică; 100,5 mii loc. (2001). Șantiere navale. Ind. constr. de mașini și chim. Catedrală (sec. 11–13). Fundat în 390 î.Hr.

ANCORÁ vb. I tranz. **1.** A fixa o navă sau un corp plutitor cu ajutorul unei ancore. **2.** A fixa un element de construcţie sau un sistem tehnic pe un teren, de o altă construcţie sau de un alt sistem tehnic.

ANCORÁJ s.n. 1. Loc unde se ancorează. 2. Ansamblu de piese care servesc la ancorarea unui sistem tehnic sau a unei nave.

ÁNCORĂ (< it., lat.) s.f. 1. Piesă grea de metal cu braţe în formă de gheare, legată de o navă printr-un lanţ sau printr-o parâmă şi care se coboară pe fundul apei în scopul fixării navei. 2. Piesă metalică folosită la fixarea unui sistem tehnic sau a unui element de construcţie. 3. Fiecare dintre vergelele de oţel care asigură legătura între planşele unei îmbrăcăminţi rutiere de beton.

ANCORÓT s.n. Ancoră mică folosită la manevra ambarcaţiilor.

ANCASÁRE (< fr.) s.f. Depunere a unui strat de praf de cărbune sau de ulei ars, pe electrozii unei bujii, care împiedică funcţionarea normală a acesteia.

ANDALUZIA (ANDALUCÍA), reg. în S Spaniei, străbătută de fl. Guadalquivir; 87,6 mii km²; 7,35 mil. loc. (2001). Oraş pr.: *Sevilla*.

ANDALUZÍT (< n. pr. *Andaluzia*) s.n. Silicat de aluminiu, format metasomatic; de culoare cenuşie, roz sau brună se utilizează în ind. materialelor refractare.

ANDAMAN 1. Arh. situat în Oc. Indian, între G. Bengal şi M. Andaman, format din şase ins. vulcanice şi coraligene, aparţinând Indiei; 6,5 mii km². 2. **Marea ~**, mare a Oc. Indian cuprinsă între pen. Malacca la E, arh. Andaman şi Nicobar la V şi ins. Sumatera la S; 602 mii km²; ad. max.: 4 198 m.

ANDAMAN şi NICOBAR, terit. autonom al Indiei, cuprinzând arh. cu acelaşi nume din Oc. Indian; 82,4 mii km²; 356,2 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv.: *Port Blair* (în arh. Andaman).

ANDÁNTE (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) 1. Adv. Cu o mişcare rară, liniştită. 2. S.n. (Parte dintr-o) compoziţie muzicală concepută în această mişcare.

ANDANTÍNO (cuv. it.) adv. (MUZ.) 1. Adv. Cu o mişcare puţin mai vie decât andante. 2. S.n. (Parte dintr-o) lucrare muzicală concepută în această mişcare.

ANDERS, Władysław (1892-1970), general polonez. A luptat în zona Varşoviei (1939), repliindu-se spre sud. Prizonier la sovietici; repus în libertate în 1941, a comandat voluntarii polonezi în Orientul Apropiat şi Mijlociu (1942-1943).

ANDERSEN, Hans Christian (1805-1875), scriitor danez. Poveştile sale, capodopere ale literaturii pentru copii, unesc fabulosul folcloric cu elementul realist, orientându-l spre o semnificaţie simbolică şi morală („Basme povestite pentru copii”, „Basme noi”).

ANDERSEN NEXÖ, Martin (1869-1954), scriitor danez. Romane de un violent realism, evocând viaţa şi lupta muncitorilor („Pelle cuceritorul”, „Morten cel Roşu”).

ANDERSSON, Bibi (Brigitta) (n. 1935), actriţă suedeză. Joc sensibil în filmele lui Ingmar Bergman („Fragii sălbatici”, „Carnaval”).

ANDERSON, Carl David (1905-1991), fizician american. Cercetări asupra razelor cosmice. A descoperit pozitronul (1932) şi mezonul (1938). Premiul Nobel pentru fizică (1936).

ANDERSON, Lindsay (1923-1994), regizor britanic. A înnoit teatrul şi filmul englezesc, fiind reprezentant al „tinerilor furioşi” ai anilor ’60; principal teoretician al mişcării „Free cinema”, caracterizată prin anticonformismul viziunii artistice („Viaţă sportivă”, „Dacă...”, „Oh, norocosule!...”).

ANDERSON, Marian (1897-1993), contraltistă americană. Voce opulentă şi catifelată. Excelează în liedurile lui Schubert. Prima cântăreaţă afro-americană care a apărut la Metropolitan Opera.

ANDERSON, Maxwell (1888-1959), dramaturg american. Drame istorice („Maria a Scoţiei”) şi piese cu problematică socială şi politică („Zeii luminii”).

ANDERSON, Philip W. (n. 1923), fizician american. Cercetări privind efectul Josephson şi coerenţa cuantică, propagarea undelor în medii aleatoare, studii asupra magnetismului metalelor şi al aliajelor (elucidarea efectului Kondo); a introdus o metodă teoretică nouă, numită azi „grup de renormalizare”. Premiul Nobel pentru fizică (1977), împreună cu J.H. Van Vleck şi N.F. Mott.

ANDERSON, Sherwood (1876-1941), scriitor american. Proză prezentând mediocritatea provincială şi viaţa în societatea industrială („Winesburg, Ohio”, „Râs amar”).

ANDEZÍN (< fr. {i}) s.n. Feldspat plagioclaz, de culoare alb-verzuie, cu luciu sticlos, component al seriei izomorfe de *albit-anortit*.

ANDEZÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă magmatică efuzivă, de culoare cafenie-roşietică până la negru, foarte răspândită în litosferă, aproape exclusiv în arcurile vulcanice şi constituită din plagioclazi, hornblendă, biotit, piroxeni.

ANDHRA PRADESH, stat în SE Indiei; 275,1 mii km²; 75,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Hyderabad*. Expl. de cărbuni, mică şi mangan.

ANDIJAN, oraş în Uzbekistan; 323,9 mii loc. (1999). Expl. de petrol. Constr. de maşini, mat. de constr., ţesături de bumbac.

ANDÍN, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine m-ţilor Anzi, care se referă la m-ţii Anzi. ✧ *Orogeneză a.* = fază tectogenetică desfăşurată în timpul Jurasicului superior, în special în partea V a Americii, în urma căreia s-au format m-ţii Anzi.

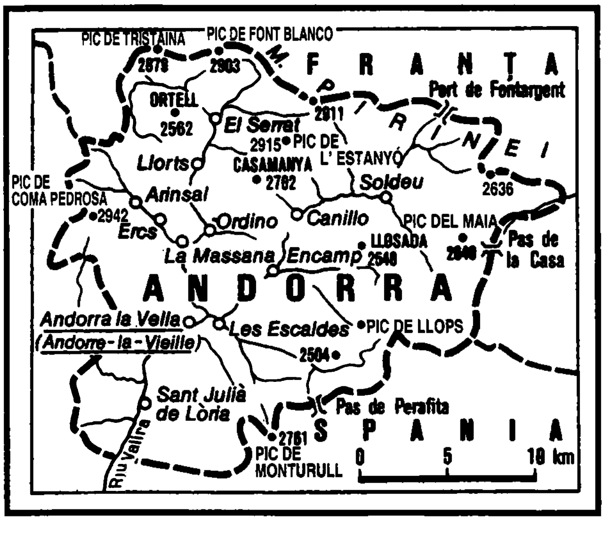

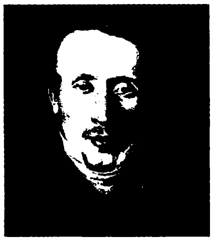

Hans Christian Andersen

ANDÍVĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Cicoare de grădină. Plantă bienală legumicolă de la care se consumă frunzele care cresc la bază, înălbite prin muşuroire (*Cichorium endivia*).

ANDORRA (Principatul ~), mic stat în SV Europei, în partea estică a m-ţilor Pirinei; 468 km²; 69 mii loc. (2003). Limbi: catalana, franceza şi spaniola. Religia: catolică. Cap.: *Andorra la Vella*. *Relief* muntos (alt. max. 2 975 m). Turism dezvoltat (80% din venitul naţional). Moneda: euro. – *Istoric*. Recunoscută de Carol cel Mare, în jurul anului 790, ca independentă, în urma contribuţiei la luptele împotriva maurilor. Menţionată în 806 ca principat autonom la hotarele meridionale ale Imp. Carolingian, A. devine din sec. 10 obiect de dispută între episcopii spanioli de Urgel şi conţii francezi din vecinătate. Din 8 sept. 1278, principatul este pus sub dubla suzeranitate a episcopilor de Urgel şi a conţilor de Foix, înlocuiţi ulterior de suveranii şi preşedinţii Franţei. De-a lungul secolelor, această autoritate a devenit pur nominală. La 11 ian. 1982 este ales pentru prima dată un guvern naţional. Constituţia, intrată în vigoare (4 mai 1991), consacră deplina suveranitate a Principatului A., recunoscută (3 iun. 1993) de Franţa şi de Spania, punând capăt astfel unui statut vechi de 715 ani. Principat parlamentar suveran, având ca şefi de stat onorifici doi copreşedinţi, episcopul spaniol de Urgel şi preşedintele Franţei. La 28 iul. 1993, devine membru al O.N.U., iar la 10 nov. 1994, al Consiliului Europei. Alegerile legislative din 16 febr. 1997, cât şi cele din mart. 2001, sunt câştigate de liberali, iar liderul lor, Marc Forné Molné, este însărcinat cu formarea guvernului (care este de fapt premier din dec. 1994). La 24 apr. 2005, în urma alegerilor, la funcţia de premier accede Albert Pintat Santolària.

ANDORRA LA VELLA (LA VIEJA sau ANDORRE LA VIEILLE), cap. principatului Andorra; 20,7 mii loc. (2002). Centru turistic şi comercial activ.

ANDOSÁ (< fr.) vb. I tranz. A nota pe dosul unui cec, al unei poliţe etc. numele persoanei care urmează să încaseze contravaloarea sumei înscrise pe faţa instrumentului respectiv de plată.

ANDOSÓL (< fr.) s.n. Sol de culoare închisă, format pe roci eruptive.

ANDRADE, Olegario Victor (1841-1882), poet şi ziarist argentinian. Poeme romantice („Prometeu şi Atlantida”).

ANDRADÍT (< n. pr. *Andrada*) s.n. Varietate de granat, incolor sau roşu-brun, verde, negru, translucid, cu luciu gras sau răşinos format în urma metamorfismului termic şi metasomatic. Varietatea nobilă, numită demantoid, de culoare verde transparent, se foloseşte ca piatră preţioasă.

ANDRÁSSY, familie aristocratică ungară. Mai importanţi: 1. **A. Gyula** (1823-1890), om politic, unul dintre iniţiatorii dualismului austro-ungar. Prim-min. al Ungariei (1867-1871) şi ministru de Externe (1871-1879) al Austro-Ungariei; promotor al politicii de maghiarizare. 2. **A. Gyula** (1860-1929), om politic. Fiul lui A. (1). Ministru de Interne al Ungariei (1906-1913); a continuat politica de deznaţionalizare.

ANDRĂŞEŞTI, com. în jud. Ialomiţa; 2 212 loc. (2008).

ANDREÁ^1 (UNDREÁ) s.f. Ac lung şi gros pentru tricotatul manual; ac mare pentru cusut saci, saltele etc.

ANDREÁ^2 (INDREÁ) (< gr.) s.f. Numele popular al lunii decembrie.

ANDREA PISANO v. Pisano, Andrea.

ANDRÉ, Maurice (n. 1933), trompetist francez. Introduce trompeta picollo pentru muzica barocă. Îmbogăţeşte pertoriul instrumentului cu numeroase transcripţii Aria clopoţeilor"), semnează multe prime audiţii.

NDRÉE, Salomon Auguste (1854-1897), inginer şi plorator polar suedez. În 1882, a întreprins o călătorie arh. Spitsbergen, iar în 1897 a efectuat prima cercare de survol cu balonul a Polului Nord, în rsul căreia membrii expediţiei şi-au pierdut viaţa.

NDREESCU, Aurelian (1942-1986, n. Bucureşti), ntăreţ român de muzică uşoară. Voce caldă, vibrantă, ică. Numeroase şlagăre („Merit eu", „Copacul").

NDREESCU, Horia (n. 1946, Braşov), dirijor român. tular al Orchestrei Naţionale Radio, al Filarmonicii . Enescu" şi al orchestrei de cameră „Virtuozii din cureşti" (fondator). Dirijor invitat alături de mari chestre ale lumii. Respect al partiturii, gestică suplă. tegrala simfonică Enescu pentru Electrecord/Olympia.

NDREESCU, Ion (1850-1882, n. Bucureşti), pictor mân. Influenţat de impresionişti, se deosebeşte însă aceştia prin solida construcţie a formelor şi prin omatica sobră cu tonalităţi grave. Profund şi editativ observator al naturii, căreia îi conferă un tens dramatism şi un mare potenţial poetic („La at", „Stejarul", „Iarnă la Barbizon"). A mai pictat flori, turi moarte şi portrete („Autoportret", „Profil de tă"). M. post-mortem al Acad. (1948).

NDREESCU, Ştefan (n. 1947, Bucureşti), istoric mân. Specialist în Ev. Med. („Din istoria Mării Negre. enovezi, tătari şi români în sec. XIV-XVIII", estitutio Daciae", „Vlad Ţepeş - Dracula. Între gendă şi adevăr istoric").

NDREEV, Leonid Nikolaevici (1871-1919), scriitor rus. ponent al realismului psihologic, al simbolismului şi presionismului. Nuvele („Râsul roşu", „Povestea lor şapte spânzuraţi") şi piese de teatru („Viaţa nului") axate pe o problematică filozofică, socială şi orală şi dominate de o atmosferă tragică.

NDREI, unul dintre cei 12 apostoli, fratele lui Petru. predicat „Evanghelia" în Pont, Tracia, Scythia, clusiv Scythia Minor (Dobrogea). Răstignit pe o uce în formă de X (Crucea Sf. A.) la Patras. Biserica todoxă română îl prăznuieşte la 30 nov.

NDREI, numele a trei regi unguri din dinastia padiană. Mai important: **A. II** (1205-1235). A iniţiat uciada a V-a, a aşezat cavalerii teutoni în Ţara Bârsei a dat „Bula de Aur" (1222).

NDREI (sec. 17-18), zugrav român. A lucrat la mănăsile Hurezi, Polovragi ş.a. Exponent al stilului âncovenesc.

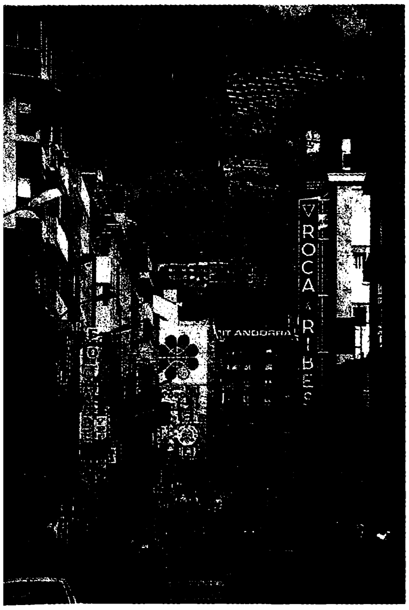

Andorra la Vella. Stradă din centru

ANDREI, Petre (1891-1940, n. Brăila), sociolog, filozof şi om politic român. Naţional-ţărănist. De mai multe ori ministru. Persecutat de legionari, s-a sinucis. Contribuţii în domeniul axiologiei, eticii şi al sociologiei cunoaşterii („Filozofia valorii", „Problema fericirii"). M. post-mortem al Acad. (1991).

ANDREI, Ştefan (n. 1931, sat Livezi, jud. Dolj), om politic român. Min. de Externe (1978-1985). A fost implicat în susţinerea unor iniţiative majore de reglementare paşnică a conflictelor.

ANDREIAN-CAZACU, Cabiria (n. 1928, Iaşi), matematician român. Elevă a lui S. Stoilow. Contribuţii în teoria funcţiilor complexe („Teoria funcţiilor de mai multe variabile complexe").

ANDREIAŞU DE JOS, com. în jud. Vrancea; 1 993 loc. (2008). Rezervaţiile: geologică, Focul viu (12 ha), constând în emanaţii de gaze ce ard în permanenţă, şi forestieră, pădurea Cenaru (383,2 ha).

ANDREICA, Mihai (1827-1902, n. Câmpeni), revoluţionar român. Viceprefect în armata revoluţionară a lui Avram Iancu.

ANDREOTTI, Giulio (n. 1919), om politic italian. Democrat-creştin. Prim-min. (1972-1973, 1976-1979 şi din 1989). Ministru de Externe (1983-1989).

ANDREWS, Julie (n. 1935), cântăreaţă şi actriţă britanică. S-a afirmat în teatrul muzical american („My Fair Lady") şi în muzicaluri cinematografice („Mary Poppins", „Sunetul muzicii").

ANDREWS, Thomas (1813-1885), chimist şi fizician irlandez. A lichefiat dioxidul de carbon şi a introdus (1869) noţiunea de punct critic al temperaturii.

ANDRIĆ, Ivo (1892-1975), scriitor şi diplomat bosniac. Povestiri şi nuvele („Curtea blestemată"). Romane de analiză, având ca fundal lumea pitorească a Bosniei (trilogia „Un pod pe Drina", „Cronica din Travnik"). Premiul Nobel pentru literatură (1961).

ANDRICU, Mihail (1894-1974, n. Bucureşti), compozitor şi pianist român. M. coresp. al Acad. (1948). Unul dintre primii reprezentanţi ai şcolii simfonice româneşti de inspiraţie folclorică. Simfoniii, balete („Taina"), muzică de cameră şi instrumentală.

ANDRID, com. în jud. Satu Mare; 2 498 loc. (2008).

ANDRIEŞ, Alexandru (n. 1954, Braşov), solist şi compozitor român. Arhitect de profesie. Cântece pe versuri proprii, texte ironice sau lirice, voce personală. Discografie selectivă: „Interioare", „Interzis", „Verde-n faţă".

ANDRIEŞ, Andrei Mihai (n. 1933, Chişinău), fizician român. M. de onoare al Acad. (1991). Cercetări privind proprietăţile electrice şi optice în semiconductori amorfi, în vederea aplicării lor în sistemele de înregistrare şi prelucrare a informaţiei optice.

ANDRIEŞENI, com. în jud. Iaşi, situată în C. Jijiei; 4 430 loc. (2008).

ANDRIEŞESCU, Ioan (1888-1944, n. Iaşi), arheolog român. M. coresp. al Acad. (1928). Unul dintre creatorii şcolii româneşti de arheologie. Specialist în protoistorie („Contribuţii la Dacia înainte de romani", „Piscul Crăsani").

ANDRIŢOIU, Alexandru (n. 1929, Vaşcău, jud. Bihor), poet român. Lirică de sensibilitate neoclasică şi virtuozitate a formei („Constelaţia lirei", „Aur").

ANDRÓC s.n. Fustă din stofă de lână croită şi încreţită în talie, răspândită în C. Dunării.

ANDROCÉU (< fr. {i}; {s} gr. *andr-* „bărbat", după *gineceu*) s.n. (BOT.) Totalitatea staminelor unei flori.

ANDROGÉN (< fr.; {s} gr. *andr-* „bărbat" + *gennao* „a naşte") adj., s.n. **1.** Adj. Care se referă la caracterele sexuale masculine. **2.** S.n. Hormon sexual masculin produs de testicule, corticosuprarenală şi ovare. Stimulează dezvoltarea şi funcţia organelor genitale masculine şi apariţia caracterelor sexuale secundare. Sunt utilizaţi în medicină şi zootehnie (ex. *testosteronul*, *androsteronul* etc.).

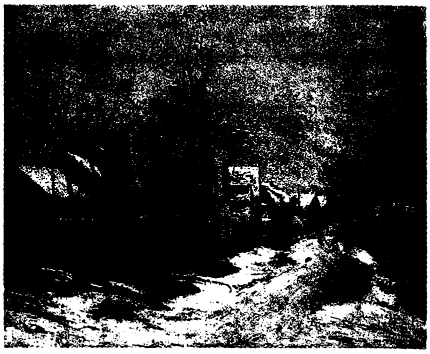

Ion Andreescu: „Iarnă la Barbizon"

ANDROGÍN, -Ă (< fr. {i}; (s) gr. *andr-* „bărbat" + *gyne* „femeie") adj., s.m. **1.** Adj. Care ţine de ambele sexe. **2.** S.m. Fiinţă fabuloasă din mitologia greacă, jumătate bărbat şi jumătate femeie. **3.** (MED.) Individ de sex masculin care prezintă caractere sexuale secundare feminine.

ANDROGINÍE (< fr.) s.f. **1.** (MED.) Anomalie congenitală constând în prezenţa caracterelor sexuale secundare feminine la o persoană de sex masculin; pseudohermafroditism. **2.** (BOT.) Prezenţa, pe aceeaşi plantă, atât a florilor femele cât şi a celor mascule (ex. la porumb).

ANDROLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *andr-* „bărbat" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care studiază fiziologia şi patologia organelor sexuale masculine.

ANDROMACA (în „Iliada"), soţia lui Hector şi mama lui Astianax. Simbol al durerii demne. După căderea Troiei, a devenit sclava lui Pirus, fiul lui Ahile.

ANDROMEDA 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Cefeu, regele Ethiopiei, şi a Casiopeei. Perseu a salvat-o de un monstru marin şi a luat-o de soţie. **2.** Constelaţie în emisfera boreală, situată la S de constelaţia Casiopeea. Cuprinde o nebuloasă în spirală, care se vede cu ochiul liber.

ANDROMEDÍDE (< fr.; {s} *Andromedat*) s.f. Ploaie periodică de meteoriţi care se produce pe la mijlocul lunii noiembrie din direcţia constelaţiei Andromeda.

ANDRONESCU, Plautius (1893-1975, n. Timişoara), inginer român. A înfiinţat, la Timişoara, primul laborator de tehnica tensiunilor înalte din ţară.

ANDRONIC, numele a patru împăraţi bizantini. Mai importanţi: **A. I** (1183-1185). A luptat împotriva marii aristocraţii, care, folosindu-se de insuccesele sale în faţa normanzilor, l-a înlăturat. **A. II** (1282-1328). A luptat împotriva tendinţelor separatiste ale marilor feudali, care s-au răsculat şi l-au constrâns să abdice. **A. III** (1328-1341). A purtat lupte cu turcii.

ANDRONICOS din Cyrrhos (sec. 1 î.Hr.), arhitect grec. A construit la Atena un orologiu hidraulic, denumit şi „Turnul vânturilor", care există şi astăzi.

ANDROPÁUZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *andr-* „bărbat" + *pauză*) s.f. Ansamblu de tulburări constând în reducerea sau oprirea activităţii sexuale la bărbat (datorită îmbătrânirii), care se asociază cu manifestări generate de oboseală, stare depresivă, insomnie.

ANDROS 1. Ins. grecească în M. Egee (arh. Cicladelor); 381 km^2. **2.** Cea mai mare ins. a arh. Bahamas, 5,9 mii km^2.

ANDROSTERÓN (< fr.; {s}) s.m. Hormon sexual masculin cu acţiune androgenică redusă, care se elimină prin urină. Sintetizat de corticosuprarenală sau rezultat din metabolizarea testosteronului.

ÁNDRUC (< germ.) s.n. (POLIGR.) Tipar de probă.

ANDRUH, Marius (n. 1954, Smeeni, jud. Buzău), chimist român. M. coresp. al Acad. (2001). Cercetări în domeniul chimiei şi al spectroscopiei electronice, al combinaţiilor complexe polinucleare, reacţiilor în faza solidă ale compuşilor coordonativi.

ANDRUSOVO, localit. în Federaţia Rusă la S de Smolensk. Aici s-a încheiat *Armistiţiul de la A.* (ian. 1667), între Rusia şi Polonia, după războiul din 1654–1667, prin care prima obţinea, printre altele, recunoaşterea alipirii Ucrainei răsăritene.

ANDRZEJEWSKI, Jerzy (1909–1983), prozator polonez. Evocă cruzimile ocupaţiei naziste („Noaptea") sau dezbate problemele sociale şi morale ale Poloniei în primii ani de după război („Cenuşă şi diamant").

ANDURÁNŢĂ (< fr.) s.f. Caracteristică a funcţionării la parametrii nominali (stabiliţi prin proiectare) a unui produs sau utilaj pe o perioadă de timp prestabilită.

ANECDÓTĂ (< fr.) s.f. Scurtă povestire hazlie sau picantă cu final neaşteptat.

ANECDÓTIC, -Á (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Cu caracter de anecdotă. **2.** S.f. Ansamblu al evenimentelor relatate într-o povestire, film etc. ✦ P. ext. Intrigă, scenariu.

ANECOÍD, -Ă (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *ekho* „zgomot") adj. (Despre încăperi, spaţii etc.) Lipsit de ecou.

ANELÍDE (< fr.; {s} lat. *anellus* „inel") s.n. pl. Filum de viermi inelaţi (ex. râma) cu corp alungit şi turtit dorsoventral, cu regiunea cefalică distinctă şi restul corpului format din segmente inelare.

ANEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *haima* „sânge") s.f. Stare patologică caracterizată prin scăderea numărului de globule roşii şi a hemoglobinei din sânge. ✧ *A. feriprivă* = **a.** datorată lipsei de fier în organism.

ANEMOCÓR, -Ă (< fr.; {s} gr. *anemos* „vânt" + *khoreo* „a se deplasa") s.f., adj. (Plantă) care are fructe sau seminţe adaptate pentru a fi răspândite de vânt (ex. păpădia, plopul etc.).

ANEMOFÍL, -Ă (< fr.; {s} gr. *anemos* „vânt" + *philos* „iubitor") s.f., adj. (Plantă) ale cărei flori se polenizează cu ajutorul vântului (ex. porumbul, cânepa etc.).

ANEMOGRÁF (< fr. {i}) s.n Aparat care înregistrează variaţiile de viteză şi direcţie ale vântului.

ANEMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *anemos* „vânt" + *metron* „măsură") s.n. Instrument cu ajutorul căruia se măsoară viteza vântului.

ANEMÓNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Plantă erbacee perenă, din fam. ranunculaceelor, cultivată ca plantă decorativă, cu flori divers colorate. **2.** (ZOOL.) *Anemonă-de-mare* = actinie.

ANEMOSTÁT (< fr. {i}; {s} gr. *anemos* „vânt" + lat. *status* „stabilitate") s.n. Aparat folosit în încălzirea centrală cu aer cald, pentru difuzarea aerului în încăperi, fără a produce curenţi de aer supărători.

ANENCEFALÍE (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *enkephalos* „creier") s.f. Monstruozitate incompatibilă cu viaţa, caracterizată prin absenţa congenitală a encefalului.

ANEPIGRÁF, -Ă (< fr.) adj. **1.** Fără nici o inscripţie (monedă **a.**). **2.** Fără titlu (scriere a.).

ANERGÍC (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *aer* „aer" + *eidos* „aspect") adj. *Barometru ~* = aparat care măsoară variaţiile presiunii atmosferice (în raport cu altitudinea), prin deformarea unei capsule (diafragmă) metalice elastice.

ANESTÉZIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanţă) care provoacă o anestezie (ex. novocaina, ketamina, xilina).

ANESTEZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *anaisthesia* „insensibilitate") s.f. **1.** Procedură prin care se împiedică în mod trecător transmiterea sau perceperea excitaţiilor dureroase, efectuată cu ajutorul unor substanţe chimice (anestezice) sau agenţi fizici care acţionează asupra receptorilor nervoşi, a nervilor ori a centrilor nervoşi. Poate fi generală sau locală. **2.** Lipsă a sensibilităţii, întâlnită în unele boli nervoase sau consecutivă unui accident.

ANESTEZÍST (< fr.) s.m. Medic specialist în practica anesteziei.

ANESTIN 1. Ion A. (1847–1919, n. Bucureşti), actor român. Interpret al personajelor din comediile lui Caragiale. **2. Victor A.** (1875–1918, n. Bacău), ziarist român. Fiul lui **A. (1).** Popularizator al ştiinţelor, fondator al Societăţii Astronomice Române (1907). Autor al primului roman ştiinţifico-fantastic din literatura română („În anul 4000 sau o călătorie la Venus"). **3. Ioan A.** (a semnat şi cu pseud. *Ion Valentin*) (1900–1963, n. Bucureşti), grafician, pictor şi scenograf român. Nepotul lui **A. (2).** Desene politice şi caricaturi, portrete şarjă din lumea teatrului.

ANETO, Pico de ~, cel mai înalt vf. din m-ţii Pirinei (Spania), în masivul granitic Maladetta. Alt.: 3 404 m.

ANEUPLOÍD (< fr.) s.m. Celulă sau organism cu un număr de cromozomi mai mare sau mai mic decât numărul caracteristic al speciei.

ANEURÍNĂ (< fr.) s.f. Vitamina B_1.

ANEVRÍSM (< fr., gr.) s.n. Dilatare a peretelui unui vas sangvin (de obicei arteră) din cauza unei leziuni traumatice sau inflamatorii sau a unei anomalii congenitale; ruperea sa determină o hemoragie, adesea cu efect letal.

ANÉX, -Ă (< fr., lat.) adj. Ataşat unui lucru principal; alăturat.

ANEXÁ (< fr.) vb. I tranz. A ataşa, a adăuga (la ceva). ✦ (DR.; despre un stat) A face un act de anexiune.

ANÉXĂ (< fr.) s.f. **1.** Ceea ce este alăturat, ataşat ca element secundar de ceva; material auxiliar care dezvoltă, lămureşte etc. un text; addenda. **2.** (ANAT.) Ţesut, formaţiune sau organ legat structural de alte organe în cadrul unei funcţii comune (ex. ovarele şi trompele sunt **a.** ale uterului).

ANEXIONÍSM (< fr.) s.n. Politică de anexiune.

ANEXÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică, unilaterală ori bilaterală, a trompelor uterine şi a ovarelor datorită unei infecţii.

ANEXIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Alipire cu forţa de către un stat a unui teritoriu aparţinând altui stat.

ANFILÁDĂ (< fr.) s.f. Şir de camere, de clădiri, de portice sau de colonade care se succed în linie dreaptă.

ANFINSEN, Christian Boehmer (1916–1995), biochimist american. Studii asupra secvenţei aminoacizilor, structurii tridimensionale a proteinelor şi relaţiilor dintre structura chimică şi activitatea catalitică a ribonucleazei. Premiul Nobel pentru chimie (1972), împreună cu S. Moore şi W.H. Stein.

ANGAJÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) încadra într-un loc de muncă. ✦ Tranz. A lua cu chirie. **2.** Refl. A se obliga la ceva, a-şi lua un angajament. ✦ Tranz. A atrage după sine o obligaţie. **3.** Tranz. şi refl. A (se) antrena într-o acţiune. **4.** Refl. A apuca într-o anumită direcţie. **5.** (ARTĂ) A adopta un program estetic dependent de o doctrină etică, socială etc.

ANGAJAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Promisiune de a realiza ceva. **2.** (MILIT.) Lupta dintre două nave (sau grupări de nave), materializată prin atacuri şi contraatacuri succesive. **3.** (La hochei sau la baschet) Punerea pucului sau a mingii în joc.

ANGAJATÓR s.n. (DR.) Persoană fizică sau juridică ce poate, potrivit legii, să angajeze forţă de muncă pe bază de contract individual de muncă.

ANGARÁ (< ngr.) s.f. **1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Nume generic dat obligaţiilor în muncă impuse ţărănimii. **2.** (Mai ales la pl.) Dificultate, greutate de ordin material; necaz, belea.

ANGARA, râu în Federaţia Rusă; 1 779 km. Izv. din L. Baikal şi se varsă în Enisei. Mari hidrocentrale.

ANGARSK, oraş în Federaţia Rusă pe Angara; 247 mii loc. (2002). Electrometalurgie; utilaj minier; prelucr. lemnului şi a petrolului.

ANGEÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *angeion* „vas") s.f. Inflamaţie a vaselor sangvine: artere *(arterită)*, vene *(flebită)* sau vase limfatice *(limfangită)*.

ANGEL (SALTO DE ANGEL), cascada cu cea mai înaltă cădere de apă din lume (979 m), situată în SE Venezuelei.

ANGELESCU, Constantin (1869–1948, n. Craiova), medic şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1934). Fruntaş al Partidului Naţional-Liberal. Ministru al Instrucţiunii (1918–1919, 1922–1926, 1927–1928, 1933–1937), prim-min. (1933–1934), consilier regal (1938–1940). Vast program de construcţii şcolare, impunând un model care-i poartă numele. A murit în închisoare.

ANGELESCU, Eugen (1896–1968, n. Râmnicu Vâlcea), chimist român. Acad. (1963). Contribuţii în domeniul chimiei coloizilor organici. Cercetări privind solubilitatea selectivă a unor substanţe organice, cinetica chimică şi chimia aplicată în special în ind. alim.

ANGELESCU, Ion N. (1885–1930, n. Tecuci), economist şi om politic român de orientare neoliberală („Cunoaşterea şi conducerea pieţei economice", „Politica economică a României Mari").

ANGELESCU, Paul (1872–1949, n. Iaşi), general şi om politic român. A comandat Divizia XV („Divizia de oţel") în luptele de la Mărăşeşti; ministru de Război (1927–1928 şi 1934–1937).

ANGELÍCĂ (ANGHELÍCĂ) (< fr., ngr.) s.f. Plantă erbacee aromatică din fam. apiacee, înaltă de 50–150 cm, cu frunze mari, penate şi flori albe-verzui, folosită în ind. farmaceutică *(Angelica archangelica)*; ocrotită prin lege.

ANGELICO, FRA ~ (Fra Giovanni da Fiesole, zis şi il Beato) (c. 1400–1455), pictor italian; preot dominican; beatificat. Maestru al şcolii florentine. Legat de gotic prin sentimentul religios şi cromatica vie, aparţine Renaşterii prin observarea realităţii şi redarea atmosferei scăldată în lumină (frescele din chiliile mănăstirii San Marco din Florenţa).

ANGELL, Norman (1874–1967), economist şi publicist englez. Lucrarea de mare popularitate „Marea Iluzie". Premiul Nobel pentru pace (1933).

ANGELOPOULOS, Theodoros (n. 1936), critic şi regizor grec de cinema. Filme tratând istoria modernă a Greciei într-o manieră inovatoare („Reconstituirea", „Comedianţii", „Drumul spre Cythera", „Alexandru cel Mare", „Privirea lui Ulise").

ANGERS, oraş în V Franţei (Anjou); 226,8 mii loc. (1999, cu suburbiile). Metalurgie, textile, constr. de maşini. Universitate. Monumente: Catedrala Saint Maurice (sec. 12–13), cetate (sec. 13); muzee.

ANGHEL, Dimitrie (1872–1914, n. Corneşti, jud. Iaşi), scriitor român. Poet simbolist, cântăreţ al florilor şi al peisajului marin („În grădină"); proze lirice, metaforice şi fanteziste („Fantome", „Oglinda fermecată"). În colab. cu Şt. O. Iosif, versuri umorist-satirice („Caleidoscopul lui A. Mirea"), lucrări dramatice („Legenda funigeilor", „Cometa").

ANGHEL, Gheorghe (1904–1966, n. Turnu Severin), sculptor român. Reprezentant al şcolii moderne de sculptură din România. Portrete remarcabile prin nobleţea sentimentului, tendinţă de a spiritualiza chipurile („Eminescu", „Cărturarul", „Pallady"). Compoziţii simbolice („Nud de femeie", „Maternitate").

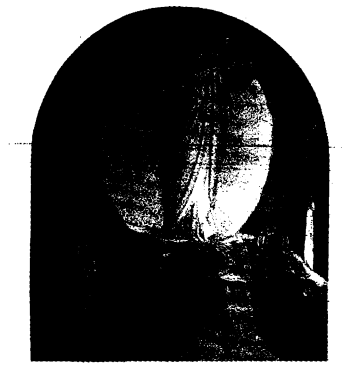

Fra Angelico: „Schimbarea la faţă"

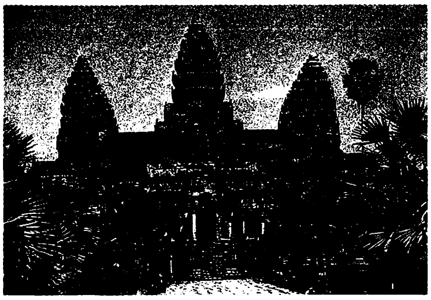

Angkor. Templul Angkor Vat

ANGHEL, Irinel (n. 1969, București), compozitoare română. Creație de orientare oniric-suprarealistă. Lucrări camerale și simfonice („Mondes impossibles I", „Labyrinthe" etc.). Fondatoare și membră a ansamblului Pro Contemporania. Lucrări muzicologice.

ANGHEL, Monica (n. 1971, București), cântăreață română de pop. Voce amplă, intensă, vibrată. Discografie selectivă: „Dau viața mea pentru-o iubire", „Monica Anghel XXI".

ANGHELESCU, Cristina (n. 1961, București), violonistă română. Solistă a Orchestrei Naționale Radio din 1990. Acuratețe stilistică, sobrietate, echilibru arhitectonic. Repertoriu concertant, clasic și contemporan.

ANGHELESCU, Gheorghe (1839-1915, n. București), general român. Participant la Războiul de Independență (1877-1878), s-a distins în luptele de la Plevna și Vidin. Ministru de Război (1882). Contribuții la organizarea armatei române pe baze moderne.

ANGHELESCU, Marcel (1910-1977, n. Craiova), actor român de teatru și de cinema. Roluri de compoziție, predilect comice (în piese de Caragiale și Shakespeare) pe scena Teatrului Național din București. Roluri în filme („Bădăranii" „Steaua fără nume").

ANGHELESCU, Mircea (n. 1941, București), istoric literar român. Studii consacrate fenomenului cultural românesc, unele din perspectivă comparatistă („Preromantismul românesc", „Literatura română și Orientul"); monografii („Ion Heliade Rădulescu"), studii despre autori canonici („Clasicii noștri"); ediții și cronici de ediție.

ANGHELOS, dinastie de împărați bizantini (1185-1204), întemeiată de Isac II (1185-1195). În timpul ei s-a înăsprit exploatarea fiscală și s-a consolidat puterea marilor feudali. În urma răscoalei vlahilor și bulgarilor (1185-1186) s-a creat statul condus de dinastia *Asăneștilor*, iar participanții la cea de-a patra cruciadă (1202-1204) au cucerit cap. bizantină (apr. 1204), ceea ce a marcat sfârșitul dinastiei, precum și crearea Imp. latin de Constantinopol.

ANGHELUȚĂ, Octavian (1904-1978, n. Brăila), pictor român. Tematică socială în compoziții, portrete și peisaje („Proba oțelului", „Tataia").

ANGHELUȚĂ, Theodor (1882-1964, n. sat Adam, jud. Galați), matematician român. M. de onoare al Acad. (1948). Contribuții în domeniul teoriei ecuațiilor integrale și al teoriei ecuațiilor funcționale.

ANGHÍLĂ (< lat., după fr.) s.f. Pește teleostean migrator, cu corpul în formă de șarpe, de c. 3 m lungime și c. 65 kg *(Anguilla anguilla)*. Adulții migrează în M. Sargasselor, unde, după depunerea icrelor, mor. Larvele duse de Golfstrom, ajung după 2-4 ani în fluviile Europei, unde se transformă în adulți. Pătrunde și în Marea Neagră și Dunăre.

ANGHINÁRE (< ngr.) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. asteracee, cu frunze mari, spinoase; cultivată atât pentru solzii cărnoși ai inflorescenței și receptaculii florali, consumați ca legume, cât și pentru florile sale întrebuințate în farmacologie *(Cynara scolymus)*.

ANGHÍNĂ (ANGÍNĂ) (< fr., lat.) s.f. **1.** Boală infecțioasă acută caracterizată prin inflamație a faringelui și a amigdalelor. **2.** *A. pectorală* = boală de inimă datorată unor alterări funcționale sau anatomice ale arterelor coronare.

ANGIOCOLÍTĂ (< fr.; {s} gr. *aggeion* „vas" + *khole* „bilă") s.f. Inflamație a căilor biliare intra- și extrahepatice, întâlnită în boli ca febra tifoidă, calculoza biliară etc.

ANGIOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aggeion* „vas" + *graphe* „descriere") s.f. Studiu radioscopic sau radiografic al vaselor sangvine după introducerea unor substanțe radioopace.

ANGIOLELLO, Giovanni Maria (1450-1525), vistier al Porții Otomane. L-a însoțit pe sultanul Mehmed II în campania din 1476 împotriva lui Ștefan cel Mare, pe care o evocă în memoriile sale.

ANGIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aggeion* „vas" + *logos* „studiu") s.f. Parte a anatomiei care studiază vasele sangvine și limfatice.

ANGIÓM (< {i}; {s} gr. *aggeion* „vas") s.n. Tumoră benignă a vaselor sangvine (hemangiom) sau limfatice (limfangiom).

ANGIOPATÍE (< fr.{i}; {s} gr. *aggeion* „vas" + *pathos* „suferință") s.f. Denumire generică pentru bolile vaselor sangvine.

ANGIOSPÁSM (< fr. {i}; {s} gr. *aggeion* „vas" + *spasmos* „spasm") s.n. Contracție spastică a unui vas sangvin, în special a unei artere.

ANGIOSPÉRME (< fr., gr. *aggeion* „vas" + *sperma* „sământă") S.f. pl. Filum de plante cu flori, cu semințe închise în fruct, cuprinzând dicotiledonatele și monocotiledonatele.

ANGIOTENSÍNĂ (< fr.) s.f. Hormon produs de acțiunea reninei asupra globulinei, care mărește presiunea sangvină.

ANGKOR, localit. în Cambodgia, veche cap. a Imp. khmer omonim (sec. 9-15). Remarcabile vestigii de artă khmeră; templul Angkor Vat și reședința regală Angkor Thom cu sanctuarul budist Bayon.

ANGLESEY, ins. britanică în M. Irlandei, în apropierea Țării Galilor; 715 km^2. Monumente megalitice (dolmeni).

ÁNGLI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație germanică; în sec. 5 a ocupat E Ins. Britanice, dând numele ei acestui teritoriu.

ANGLIA (ENGLAND), denumire a părții de sud și centrale a Marii Britanii cuprinsă între Scoția și Țara Galilor; 130,28 mii km^2; 49,1 mil. loc. (2001, dintre care 80% pop. urbană). Oraș pr.: *Londra*. Puternică reg. ind. Expl. de cărbune, de min. de fier și cositor. – **Bătălia Angliei** = luptele aeriene purtate de Germania între 7 sept. 1941 și primăvara anului 1942 deasupra Marii Britanii, în cadrul operației „Leul de mare", ce urmărea invadarea ei. Prima mare înfrângere a nemților în al Doilea Război Mondial.

ANGLICÁN, -Ă (< fr., lat. m.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Adept al anglicanismului. **2.** Adj. Care aparține anglicanismului, privitor la anglicanism.

ANGLICANÍSM (< fr.) s.n. Religie de stat a Angliei, cu caracter reformat, constituită prin despărțirea lui *Henric VIII* de papalitate. Actul de supremație (1534) îl proclamă pe rege drept „șef suprem" al Bisericii Angliei. Platforma doctrinară a **a.** s-a constituit oficial sub Elisabeta I (1562). În prezent, numărul adepților este de c. 50 de milioane.

ANGLICÍSM (< fr.) s.n. Cuvânt, expresie etc. proprii limbii engleze; cuvânt sau expresie împrumutată din limba engleză de o altă limbă și neadaptată la sistemul acesteia.

ANGLO-CATOLICÍSM, mișcare ce pune accent pe moștenirea catolică în sânul anglicanismului.

ANGLO-NORMANDE v. **Normande.**

ANGLO-SAXÓN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populații germanice (angli, iuți, saxoni), care s-au deplasat de pe continent în Ins. Britanice ocupându-le în sec. 5-6; *p. ext.*, locuitor de origine engleză din Commonwealth sau din S.U.A. **2.** Adj. ✦ *Limba anglo-saxonă* = limbă germanică vorbită de anglo-saxoni (sec. 8-12); engleza veche.

ANGOÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** Neliniște, teamă nedeterminată; anxietate maximă, însoțită adesea de senzație de sufocare, palpitații, transpirație. V. *anxietate*. **2.** (FILOZ.) Sentiment generat de condiția de înstrăinare a omului. ✦ (În existențialism) Neliniște metafizică.

ANGÓBĂ (< fr.) s.f. Masă ceramică pe bază de argilă sau caolinuri superioare, pentru acoperirea în strat subțire a produselor ceramice înainte de ardere.

ANGOLA (Republica ~), stat în partea central-sudică a Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 1,25 mil. km^2; 10,76 mil. loc. (2003). Limba oficială: portugheza.

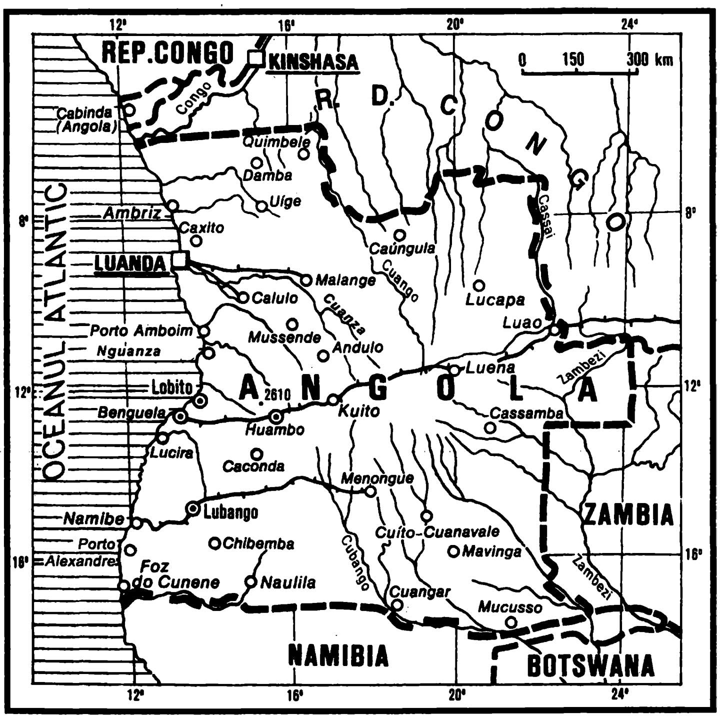

Religia: animişti (47%), catolici (38%), protestanţi (15%). Cap.: *Luanda*. *Relief* predominant de podiş (alt. 1 000-2 000 m), în lungul ţărmului atlantic o câmpie litorală joasă, nisipoasă, cu lagune. *Climă* tropicală. Expl. de diamante, petrol, min. de fier, cupru, mangan, uraniu ş.a. Plantaţii de cafea, sisal, trestie de zahăr, bananieri, culturi de porumb, sorg, batate, bumbac, arahide. Pescuit. Se cresc bovine, ovine, caprine. Moneda: 1 kwanza = 100 lwei. – *Istoric*. Descoperită de navigatorul portughez Diogo Cão în 1482, în Ev. Med. părţi ale **A.** aparţin regatelor autohtone Congo, Luanda, Angola. Coasta Angolei, transformată după 1520 în posesiune a Portugaliei devine, în sec. următoare, izvor al comerţului de sclavi cu destinaţia Brazilia (c. 3 mil. între 1500 şi 1822). În 1951, **A.** este proclamată provincie de peste mări a Portugaliei. În 1956 ia fiinţă Mişcarea pentru Eliberarea Angolei (M.P.L.A.), care declanşează, în 1961, lupta armată împotriva autorităţilor portugheze. La 11 nov. 1975, la Luanda este proclamată Republica Populară **A.**, având ca prim preşedinte pe Agostinho Neto (1975–1979). Membru al O.N.U. (1 dec. 1976). Primul Congres al M.P.L.A. (dec. 1977) hotărăşte schimbarea denumirii partidului M.P.L.A. în Partidul Muncii. Eforturile de refacere economică au fost zădărnicite de un îndelungat război civil (1975–1989), în cursul căruia guvernul marxist de la Luanda a primit sprijinul U.R.S.S. şi Cubei, iar principala forţă de opoziţie, Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a **A.** (U.N.I.T.A.), fondată în 1966, condusă de Jonas Savimbi, a beneficiat de asistenţa S.U.A. şi Africii de Sud. Acordul semnat la 22 dec. 1988 între **A.**, Cuba şi Africa de Sud privind etapele retragerii trupelor cubaneze din **A.** şi proclamarea independenţei Namibiei a fost urmat la 1 iun. 1991 de semnarea unui acord pentru încetarea focului între M.P.L.A. şi U.N.I.T.A. (prin medierea Portugaliei, Rusiei şi S.U.A.). Alegeri generale, sub supravegherea O.N.U., au loc la 30 sept. 1992, menite să instaureze pacea în ţară, dar contestarea rezultatelor de către Jonas Savimbi, liderul U.N.I.T.A., redeschide războiul civil. În condiţiile schimbărilor intervenite pe plan internaţional, se încheie (nov. 1994) Acordul de la Lusaka (Zambia), prin care se reiau, sub egida O.N.U., negocierile în vederea încetării acţiunilor militare şi formării unui guvern M.P.L.A.-U.N.I.T.A., finalizat la 11 apr. 1997. La scurtă vreme, rebelii U.N.I.T.A. reîncep acţiunile militare, concentrându-se, la începutul anului 1999, în partea de N a ţării, cu intenţia de a intra în stăpânirea exploatărilor petroliere şi de diamante. În aceste împrejurări, O.N.U. îşi retrage (mart. 1999) personalul civil şi pe observatorii militari internaţionali. După moartea liderului U.N.I.T.A., J. Savimbi, se încheie un nou Acord (4 apr. 2002) între rebeli şi autorităţile centrale de la Luanda, care pune capăt războiului civil, soldat cu peste 1,5 mil. de morţi, mutilaţi şi răniţi, două mil. de refugiaţi în propria ţară, sute de emigranţi în statele vecine, haosul economic şi disoluţia autorităţilor statului. Reconstrucţia ţării progresează lent, peste 300 000 de refugiaţi revin în ţară. Republică prezidenţială.

ANGÓRA (< fr. {i}; {s} *Angora* [= Ankara]) s.f. (ZOOT.) Denumire dată unor rase de capre, iepuri şi pisici cu părul lung şi mătăsos; *p. ext.* lână prelucrată din părul acestor animale.

ANGORA, vechea denumire a oraşului *Ankara*.

ANGOULÊME, oraş în V Franţei; 103,6 mii loc. (1999, cu suburbiile). Catedrală romanică (sec. 12, restaurată în sec. 19). Muzeu.

ANGOULÊME, ramură colaterală a dinastiei franceze Capeţiene Válois-Orléans. Între 1515 şi 1589 i-au aparţinut cinci regi: Francisc I, Henric II, Francisc II, Carol IX, Henric III.

ANGRA-MAINYU v. **Ahriman.**

ANGRENÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A pune în legătură elementele unui angrenaj, astfel încât dinţii unei roţi să pătrundă în golurile celeilalte. **2.** Tranz. şi refl. A (se) antrena într-o acţiune.

ANGRENÁJ (< fr.) s.n. Mecanism constituit din roţi dinţate, destinat transmiterii fără alunecare, prin intermediul dinţilor, a cuplului între doi arbori.

ANGRÓ (< fr.) adv. În cantitate mare, cu ridicata.

ANGROSÍST s.m. şi f., adj. (Persoană, întreprindere) care face comerţ angro.

ÅNGSTRÖM, Anders Jeus (1814–1874), fizician şi astronom suedez. Contribuţii în analiza spectrală pe care a folosit-o primul în studiul stelelor.

ÅNGSTRÖM (< fr. {i}; {s} *Angström*) s.m. Unitate de măsură tolerată pentru lungimi, folosită în fizica atomică şi nucleară (simbol: Å), egală cu 10^{-10} m.

ANGUILLA, ins. vulcanică în Antilele Mici, în M. Caraibilor, la E de Puerto Rico; 96 km^2. Centrul ad-tiv.: *The Valley*. Bumbac, trestie de zahăr, ananas. Descoperită de Columb în 1493, devine în 1650 posesiune engleză. Terit. autonom administrat de Marea Britanie.

ANHALT, vechi stat, constituit în centrul Germaniei. Parte a ducatului Saxoniei (sec. 11) a căpătat statut de teritoriu de sine stătător (1212). A intrat în statul german unificat (1871).

ANHIDRÍDE (< {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *hydor* „apă") s.f. pl. **1.** Substanţe anorganice, oxizi ai unor nemetale; se obţin prin deshidratarea acidului corespunzător iar în reacţie cu apa generează acidul. **2.** Substanţe organice formate prin eliminarea unei molecule de apă din două grupări carboxil. ✧ *Anhidridă carbonică* = dioxid de carbon. *Anhidridă acetică* = lichid incolor, cu miros înţepător, întrebuinţat la fabricarea celulozei şi ca agent de acetilare. *Anhidridă sulfuroasă* = bioxid de sulf.

ANHIDRÍT (< fr. {i}) s.n. Sulfat natural de calciu anhidru, produs de sedimentarea chimică în lagune. Se transformă uşor în gips atunci când aflorează. Ca mineral primar, apare în depozitele saline.

ANHIDRÓZĂ (< fr.) s.f. Stare patologică, congenitală sau dobândită, caracterizată prin reducerea sau suprimarea secreţiei sudorale.

ANHÍDRU, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de apă (ex. sare a.).

ANHUI, prov. în E Chinei, pe cursul inferior al fl. Yangtze; 139,9 mii km^2; 59,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Hefei*. Expl. de huilă, min. de fier, cupru, fosforite. Mare producătoare de orez şi ceai; grâu, bumbac şi soia. Creşterea porcinelor.

ANI, vechi oraş (azi în ruine) în Turcia. Cap. Armeniei în timpul dinastiei Bagratizilor (sec. 9-11). Ruinele a c. 120 de biserici (sec. 5-14).

ANIHILÁRE (< fr., lat.) Acţiunea de a înlătura, a distruge, a neutraliza. ✦ (FIZ.) Transformare spontană, energetic echivalentă, a unei perechi particulă-antiparticulă (ex. electron-pozitron) în radiaţie electromagnetică (fotoni).

ANILÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Lichid uleios, incolor, se obţine industrial prin reducerea nitrobenzenului; întrebuinţat la fabricarea coloranţilor, medicamentelor etc. Sin. *aminobenzen*; *fenilamină*.

ANIMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A da sau a căpăta (mai multă) viaţă; a (se) însufleţi.

ÁNIMA (în psihologia jungiană), arhetip, principiul feminin prezent în inconştientul colectiv al unui bărbat.

ANIMÁL (< fr., lat.) s.n., adj. S.n. Individ uni- sau pluricelular, heterotrof, la care facultatea de a simţi şi cea de mişcare sunt legate deseori de sistemul nervos şi, respectiv, muscular; formează una dintre cele două diviziuni principale ale lumii organice. ✧ *A. domestic* = a. crescut în scop utilitar sau de agrement, care, în urma procesului de domesticire, a suferit o modificare a caracterelor.

ANIMÁLIC, -Ă adj. Specific animalelor **(1)**, de animal. ✦ Brutal, bestial, josnic.

ANIMALIÉR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se referă la animale, de animal. **2.** (Despre opere de artă) Care reprezintă animale; (despre plasticieni) Care s-a specializat în reprezentarea animalelor.

ANIMÁT, -Ă adj. Însufleţit, viu. ✧ *Desen a.* = film de animaţie. V. *animaţie*.

ANIMATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care însufleţeşte, care stimulează o activitate, o acţiune, un spectacol, un program de radio (D.J.), de televiziune sau realizează un film de animaţie.

Kofi Annan

ANIMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Mişcare însufleţită, continuă (de oameni, de vehicule etc.). ✧ *Film de a.* = film constituit prin filmarea fotogramă cu fotogramă a unor desene sau obiecte neanimate, obţinându-se **a.**

ANIMÍSM (< fr.; {s} lat. *anima* „suflet") s.n. Credinţă că orice în univers, şi universul însuşi, are un suflet sau este o fiinţă vie.

ANIMOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. Atitudine ostilă faţă de cineva; neînţelegere între două persoane.

ÁNIMUS (în psihologia jungiană), arhetip, principiul masculin prezent în inconştientul colectiv al unei femei.

ANIN v. **arin.**

ANINÁ (lat. *aninnare*) vb. I tranz. şi refl. A (se) atârna, a (se) agăţa de ceva sau de cineva.

ANINA 1. Munţii Aninei, sector calcaros al m-ţilor Banatului, între văile Caraşului la N şi Nerei la S. Alt. max.: 1 160 m (vf. Leordiş). Zăcăminte de huilă. Incluşi în mare parte în parcuri naţionale: Cheile Nerei – Beuşniţa şi Semenic – Cheile Caraşului. **2.** Oraş în jud. Caraş-Severin situat într-o mică depr. în m-ţii Aninei; 8 964 loc. (2008). Expl. de huilă şi argile refractare. Termocentrală (990 MW); cocserie. Rezervaţiile naturale: Izvoarele Caraşului (578 ha), peşterile Buhui (0,1 ha) şi Mărghitaş (9,8 ha), Cheile Gârliştei (517 ha), toate din Parcul Naţional Semenic-Cheile Caraşului.

ANINOASA 1. Oraş (din 1989) în jud. Hunedoara, în depr. Petroşani, la poalele sud-estice ale m-ţilor Retezat; 4 821 loc. (2008). Expl. de huilă. **2.** Com. în jud. Argeş; 3 307 loc. (2008). Mănăstirea **A.** cu biserică (sec. 17); zid de incintă şi clădiri anexe (sec. 18). **3.** Com. în jud. Dâmboviţa; 6 001 loc. (2008). Expl. de petrol. Mănăstirea Viforâta (sec. 16). Colecţie de artă medievală. **4.** Com. în jud. Gorj; 4 070 loc. (2008). Rezervaţia naturală lacul fosilifer Groşerea (1 ha). Cula Crăsnaru (sec. 18) în satul Groşerea.

ANIÓN (< fr.; {s} gr. *ana-* „în sus" + fr. *ion*) s.m. Ion cu sarcină electrică negativă, care este atras de anod.

ANIONÍT (< fr.) s. m. Substanţă schimbătoare de ioni, de obicei răşină naturală sau sintetică, folosită pentru a reţine anionii dintr-o soluţie.

ANISIÁN, etajul inferior al Triasicului mediu de tip alpin, caracterizat prin dolomite, calcare negre în plăci etc. şi faună de moluşte şi gasteropode.

ANISÓL (< fr.) s.m. Substanţă chimică lichidă, rezultată din combinarea alcoolului metilic cu fenolul; bun solvent; metoxibenzen.

ANISÓN s.m. v. **anason.**

ANIVERSÁ vb. I tranz. A sărbători (festiv) împlinirea unui număr de ani de la data la care s-a petrecut un eveniment.

ANIVERSÁR, -Ă (< fr.) adj. Care aminteşte de un eveniment anterior petrecut la aceeaşi dată.

ANIZOCITÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal" + *kytos* „obiect scobit") s.f. Tulburare care apare în anemiile grave, caracterizată prin inegalitatea în dimensiuni a globulelor roşii.

ANIZOCORÍE (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal" + *kore* „pupilă") s.f. Inegalitate a diametrelor pupilelor, datorată unor afecţiuni oculare sau neurologice.

ANIZOGAMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal" + *gamos* „unire") s.f. (BIOL.) Heterogamie.

ANIZOTRÓP, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal" + *trope* „schimbare de direcţie") adj. (Despre un corp) Care nu are aceleaşi proprietăţi fizice în toate direcţiile; care prezintă direcţii privilegiate. Sin. *eolotrop*.

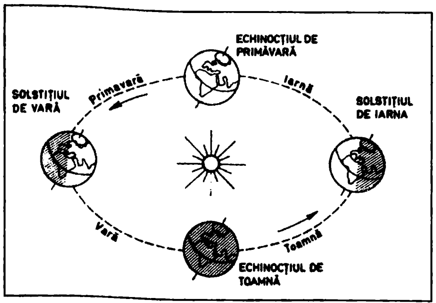

Anotimpuri

ANJOU, prov. istorică în V Franței, pe cursul inferior al Loarei. Oraș pr.: *Angers*. Pomicultură, viticultură; creșterea animalelor. Comitat (870), a trecut în stăpânirea *Plantageneților* (1131), cucerită de Filip-August (1203), devine ducat (1360) și este inclus în stăpânirea statului francez (1481).

ANJOU, familie nobiliară franceză, originară din comitatul cu același nume. A format dinastii regale în Anglia (sub numele de *Plantagenet*, 1154–1399), în S Italiei (1268–1442), în Sicilia (1268–1282, în mod nominal între 1266 și 1302), în Ungaria (1308–1387), precum și în Polonia (1370–1382 și 1384–1385).

ANKARA, cap. Turciei, situată în pod. Anatoliei; 3,20 mil. loc. (în 2000, cu suburbiile). Trei universități. Vechi centru cultural. Muzee. Vestigii romane și bizantine (biserica Sf. Clement, sec. 6). Moschei. Mausoleul Atatürk. Întemeiată de frigieni în sec. 8 î.Hr., stăpânită de persani, Regatul selgiucid, celți, Regatul Pergam, devine în 25 î.Hr. cap. prov. romane Galatia, sub numele de *Ancyra*. În Ev. Med. este stăpânită de bizantini, turcii selgiucizi ș.a., pentru a intra, în sec. 14, în componența Imp. Otoman. În apropiere de **A.**, în iul. 1402, *Baiazid I* a fost înfrânt de Timur Lenk. Cap. a Turciei din 1923. S-a numit și *Angora*.

ANKERÍT s.n. Carbonat dublu de calciu și fier, de culoare alb-cenușie, în care fierul este înlocuit în procente variabile cu magneziul.

AN-LUMÍNĂ s.m. Unitate de măsură astronomică egală cu distanța parcursă de lumină într-un an tropic, adică 9 460 miliarde km.

ANLUMINÚRĂ (< fr.) s.f. Pictură de manuscris medieval. V. *miniatură* **(1)**.

ANNABA, oraș în NE Algeriei, port la M. Mediterană; 348,5 mii loc. (1998). Universitate. Moschee (sec. 11). Vechiul nume: *Bône*.

ANNALES. ÉCONOMIES. SOCIÉTÉS. CIVILISATIONS, numele din 1946 al revistei *Annales d'histoire économique et sociale*, fondată în 1929, la Paris, de Marc Bloch și Lucien Febvre. Promotorii „școlii de la Annales" (F. Braudel, E. Le Roy Ladurie, J. Le Goff) au opus istoriei „evenimențiale" istoria „globală".

ANNAM 1. Denumire a Vietnamului în literatura europeană și chineză în timpul dinastiei Nguyen (1802–1945). **2.** Denumire a Vietnamului Central între 1884 și 1945.

ANNAN, Kofi (n. 1938), om politic ghanez. Secretar general O.N.U. (1997–2006). Premiul Nobel pentru pace (2001).

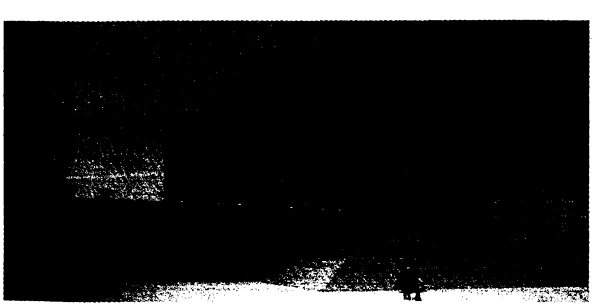

Ankara
Mausoleul și muzeul
lui Kemal Atatürk

ANNAPOLIS, oraș în E S.U.A., centrul ad-tiv al statului Maryland; 35,8 mii loc. (2000). Academie navală.

ANNAPŪRNĂ, numele a patru vârfuri din masivul Himalaya (Nepal); **A. I** (8 078 m); escaladat în 1950 de expediția franceză a lui M. Herzog și L. Lachenal; primul vf. de peste 8 000 m cucerit de om.

ANN ARBOR, oraș în N S.U.A. (Michigan); 114,1 mii loc. (2000). Universitate (1841). Institut de știință și tehnologie. Centru de cercetări aeronautice și spațiale, nucleare, chimice și metalurgice.

ANNÁTE (în Ev. Med.), taxe pe venitul primului an plătite episcopului sau papei de către un nou intrat într-o funcție bisericească.

ANNECY, oraș în V Franței (Dauphiné); 36,8 mii loc. (1999, cu suburbiile). Palatul Isle (sec. 15). Turism.

ANNOBÓN, denumire până în 1973 a ins. *Pagalu*.

ANNONA (cuv. lat.) s.f. **1.** (În Roma antică, în perioada Imp.) Obligație a populației de a aproviziona orașele și armata. **2.** (În Imp. Bizantin) Tain al soldaților (*militaris annona*).

ANÓD (< fr. {i}; {s} gr. *ana-* „în sus" + *hodos* „drum") s.m. Electrod care captează electronii dintr-o baie de electroliză, dintr-un tub de descărcare etc.; legat la polul pozitiv al sursei. ✦ Ultimul electrod, cu potențial pozitiv, la care ajung electronii emiși de catod.

ANODÍN, -Ă (< fr.) adj. Fără importanță, fără valoare, fără consecințe.

ANODÓNTĂ (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *odont* „dinte") s.f. (ZOOL.) Scoică de lac.

ANOFÉL (< fr. {i}; {s} gr. *anopheles* „dăunător") adj. *Țânțar* ~ = gen de țânțari caracterizați prin poziția lor oblică în timp de repaus; unele specii transmit malaria (*Anopheles maculipennis, A. sacharovi*).

ANOFTALMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *ophtalmos* „ochi") s.f. Lipsă congenitală sau accidentală a unuia sau a ambilor ochi. ✧ *A. ciclopică* = monstruozitate congenitală caracterizată prin fuzionarea ochilor și a orbitelor, rudimentar dezvoltate.

ANOMALÍE (< fr., lat.) s.f. Abatere de la normal, de la regulă; *spec.* abatere de la caracterul normal al construcției sau formei unui organ, a unei părți a corpului sau a întregului organism; (în sens larg) malformație congenitală. ✧ *A. de temperatură* = abatere a temperaturii medii a unui punct față de valorile medii multianuale. *A. geochimică* = deviație a conținutului în elemente chimice al unei porțiuni de teren față de fondul general al regiunii sau al scoarței terestre. *A. magnetică* = deviație a câmpului magnetic al Pământului de la valorile lui normale.

ANOMEENI, arianiști radicali, potrivit cărora Hristos este cu totul diferit (gr. *anomoios*) față de Dumnezeu-Tatăl.

ANOMÍE (< fr., gr.) s.f. Absența normelor sau valorilor sociale la nivelul individului ori al societății; dezordine, dezorganizare.

ANONÍM, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) cu nume necunoscut, (persoană) care-și tăinuiește numele. **2.** Adj. (Despre un text) Al cărui autor nu este cunoscut. **3.** S.f. Scrisoare nesemnată. **4.** Adj. Fig. Neștiut, necunoscut; fără personalitate.

ANONIMÁT (< fr.) s.n. Situația celui anonim **(1)**.

ANONIMUL BRÂNCOVENESC (*Istoria Țării Românești de la oct. 1688 până la mart. 1717*), cronică atribuită lui Radu Popescu sau Teodor Corbea. Relatează îndeosebi evenimentele din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu.

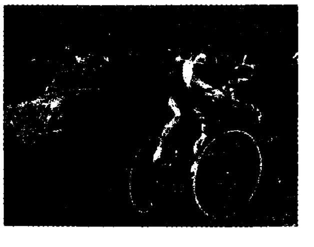

Jacques Anquetil

ANONYMUS (sec. 12), nume sub care este cunoscut notarul regelui ungur Béla III. Autor al cronicii „Gesta Hungarorum", care atestă prezența românilor în Transilvania în vremea invaziei și stabilirii ungurilor în Pannonia și a expansiunii lor în teritoriile învecinate; el menționează și existența unor formațiuni politice în spațiul românesc, ai căror conducători, Menumorut, Glad și Gelu, au opus o rezistență puternică cuceririi ungare.

ANONYMUS CARANSEBESIENSIS (sau LUGOSHIENSIS), denumire dată atât autorului necunoscut al unui dicționar român-latin, manuscris din jurul anului 1700, cât și dicționarului însuși (primul dicționar bilingv cu româna ca limbă de bază, scris cu litere latine). S-a emis ipoteza că autorul ar fi Mihail Halici.

ANOREXÍE (< fr., gr.) s.f. Lipsă a poftei de mâncare, întâlnită în multe boli febrile, digestive etc.; inapetență. ✧ *A. mintală* = repulsie față de alimente, însoțită de pierderea totală a poftei de mâncare, în general legată de cauze psihice.

ANORGÁNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + fr. *organique*) adj. (Despre corpuri) în compoziția căruia intră numai substanțe din regnul mineral; neorganic, mineral.

ANORHIDÍE (< fr.; {s} gr. *anorkhos* „fără testicule") s.f. Lipsă congenitală, accidentală sau datorită extirpării chirurgicale, a testiculelor.

ANORMÁL, -Ă (< fr.) adj. Contrar regulilor, normelor obișnuite.

ANORTÍT (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *orhos* „drept") s.n. Feldspat plagioclaz, bogat în calciu, de culoare alb-roșiatică, cenușie, cu luciu sticlos; utilizat ca fondant la fabricarea porțelanului și faianței.

ANORTOZÍT s.n. Rocă plutonică hololeucocrată alcătuită 90% din plagioclazi și 10% din componenți mafici.

ANOSMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *osme* „miros") s.f. Diminuare sau lipsă a simțului mirosului.

ANÓST, -Ă (< ngr.) adj. Plictisitor, searbăd, uniform, monoton.

ANOTÍMP (< *an* + *timp*, după germ.) s.n. Diviziune a anului (primăvară, vară, toamnă și iarnă) care prezintă caractere specifice de climă și de lumină. În zona temperată se individualizează patru **a.**, iar în zona tropicală, un **a.** ploios și unul secetos. Momentele astronomice ce despart **a.** sunt echinocțiile de primăvară și de toamnă și solstițiile de vară și de iarnă.

ANOUILH, Jean (1910–1987), dramaturg francez. Dezbate probleme ale omului modern, axate pe tema revoltei și a evaziunii („Întâlnire la Senlis", „Ciocârlia", „Cher Antoine")

ANOXIBIÓZĂ (< fr.; {s} gr. *an-* „fără" + *oxy* + gr. *bios* „viață") s.f. Anaerobioză.

ANOXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + fr. *oxy [gène]*) s.f. Tulburare datorată lipsei aportului de oxigen în țesuturile organismului.

ANQUETIL, Jacques (1934–1987), ciclist francez. Câștigător al Turului Franței (1957, 1961, 1962, 1963, 1964), al Turului Italiei (1960, 1964), al Turului Spaniei (1963) și de 9 ori al Marelui Premiu al Națiunilor (între 1953 și 1966). Recordman mondial al orei (1956).

ANROBÁRE (după fr. *enrober*) s.f. Amestecare a unui material granular cu un liant, prin care granulele se acoperă cu o peliculă subțire de liant.

ANROCAMÉNT (< fr.) s.n. Blocuri de piatră ori de beton așezate neregulat, pentru a forma diguri, baraje, fundații etc.

ÁNSA (*Agenzia Nazionale Stampa Associata*), agenție de presă italiană. Înființată în 1945, cu sediul central la Roma.

ANSÁMBLU (< fr.) s.n. **1.** Tot unitar constituit din elemente ordonat corelate între ele (ex. a. arhitectural). **2.** Colectiv artistic al unei instituții teatrale, muzicale etc. **3.** Grup de mai mulți interpreți (cântăreți și instrumentiști) care execută împreună o piesă muzicală. Formație.

ÁNSĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Toartă curbată în formă de arc la un vas, la un coș etc. **2.** Fir metalic (de obicei din cupru) utilizat la pistolul de lipit pentru executarea lipiturilor cu cositor. **3.** Fir de metal (de obicei platină) cu extremitatea circulară, care servește la însămânțări de germeni în mediile de cultură. **4.** Formație anatomică în formă de toartă sau de laț (ex. a. intestinală).

ANSCHLUSS **1.** Mișcare politică după Primul Război Mondial, ce viza alipirea Austriei la Germania. Apărută inițial în Austria, s-a dezvoltat în Germania după preluarea puterii de către Hitler. **2.** Anexarea Austriei de către Germania nazistă la 12 mart. 1938.

ANSELM (1033–1109), teolog și filozof originar din Aosta (Piemont); călugăr la mănăstirea din Bec (Normandia); arhiepiscop de Canterbury. Părintele scolasticii, argumente remarcabile despre existența lui Dumnezeu („Monologion", „Proslogion"); abordează și probleme de logică, teologie și lingvistică („De veritate", „Grammatica").

ANSERIFÓRME (< fr. {i}; {s} lat. *Anser* „gâscă" + *forma* „formă") s.f. pl. Ordin de păsări înotătoare palmipede, răspândite pe tot Globul cu excepția Antarcticii; au picioare scurte, cu trei degete anterioare unite prin membrană, degetul din urmă mic și liber, ciocul prevăzut pe margini cu lame cărnoase sau cu zimți (*Anseriformes*). Puii sunt nidifugi. Cele mai multe (gâștele, lebedele, rațele etc.) fac parte din fam. anatide.

ANSERMET, Ernest (1883–1969), dirijor elvețian. Fondator al orchestrei Suisse Romande (1918). Promotor al muzicii contemporane elvețiene și internaționale (Honegger, F. Martin, Copland, Britten). Lucrări teoretice („Bazele muzicii în conștiința umană").

ANSHAN, oraș în NE Chinei (Liaoning); 1,21 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Cel mai mare centru de expl. a min. de fier din țară. Termocentrală (220 MW). Mare centru al ind. grele. Fundat în 1387.

ANSHUN, oraș în S Chinei (Guizhou); 214,7 mii loc. (1986, cu suburbiile). Expl. de cărbuni. Ind. siderurgică, a mașinilor agricole și alim.

ÁNȘLIF (< germ.) s.n. Secțiune șlefuită netransparentă a unei probe de mineral, de rocă, de fosilă destinată studierii la microscop.

ANTABLAMÉNT (< fr.) s.n. Element din arhitectura clasică, așezat deasupra zidurilor de fațadă sau coloanelor unei construcții și care susține acoperișul. Cuprinde *arhitrava*, *friza* și *cornișa*.

ANTAGÓNIC, -Ă (< fr.) adj. Antagonist.

ANTAGONÍSM (< fr.) s.n. **1.** Contradicție de neîmpăcat. **2.** *A. microbian* = antibioză. **3.** (BIOL.) Formă de relații între specii sau categorii de indivizi ai aceleiași specii, în care dezvoltarea unora este inhibată de către celelalte.

ANTAGONÍST, -Ă (< fr., lat.) adj. Care reprezintă un antagonism, care se află în opoziție; antagonic.

ANTAKYA, oraș în S Turciei asiatice, în apropierea G. Iskenderun; 114,9 mii. loc. (2000). Fundat de greci, în sec. 4 î.Hr., sub numele de *Antiohia*.

ANTÁLGIC, -Ă (< fr.; *anti* + gr. *algos* „durere") adj. Care calmează durerea (ex. medicament **a.**, poziție a.).

ANTALYA, oraș în SV Turciei, port la M. Mediterană, în golful cu același nume; 603 mii loc. (2000). Șantiere navale. Moschee (sec. 13), azi muzeu. Turism balear. Vechiul nume: *Adalia*.

ANTAMÁ (< fr.) vb. I tranz. (Franțuzism) A întreprinde, a iniția o acțiune.

ANTANANARIVO, cap. Madagascarului, în centrul ins. Madagascar; 1,4 mil. loc. (2001). Pr. centru economic, politic și cultural al țării. Expl. de grafit. Universitate. Întemeiat în sec. 17.

ANTANTA v. **Tripla înțelegere.**

ANTANTA (< fr.) s.f. Nume dat unor alianțe politice și militare între state.

ÁNTAPEX (< fr.) s.n. Punctul diametral opus apexului.

ANTARCTICA, reg. polară în S Pământului, care include Antarctida și părțile de S ale Oc. Pacific (M. Ross, M. Amundsen), Oc. Atlantic (M. Weddell) și Oc. Indian (M. Davis). Limita o constituie zona de contact a apelor mai calde, nordice, cu cele reci, antarctice (48–60° lat. S); c. 52,5 mii km^2. În A. se includ și arh. din apele preantarctice: Georgia de Sud, Sandwich de Sud, Orkney de Sud, Shetland de Sud ș.a. *Clima* este aspră, cu temperaturi scăzute, vânturi puternice și cețuri dese. În A. se formează gheață marină și de șelf și aisberguri. Fauna este săracă în specii, dar bogată ca număr de indivizi (balene, cașaloți, foci, pești, pinguini). Contribuții importante la explorarea A. au adus: *Cook* (1772–1775), *Bellingshausen* și *Lazarev* (1820), *Charcot* (1910), *Schackleton*, *Byrd* ș.a. – **Tratatul cu privire la A.**, încheiat în 1959 la Washington de către guvernele a 12 state (Argentina, Australia, Belgia, Chile, Franța, Japonia, Marea Britanie, Norvegia, Noua Zeelandă, Republica Africa de Sud, U.R.S.S. și S.U.A.), prevede folosirea acestei reg. numai în scopuri pașnice.

ANTARCTICĂ, Peninsula ~, pen. în partea de N Antarctidei, între M. Weddel și M. Bellingshaus 1 126 km lumgime. Partea de N este numită Țara Graham, iar cea de S (prin care se leagă de contine Țara lui Palmer. Vechea denumire *Palmer*.

ANTARCTIDA, continent în emisfera sudică, cupr zând partea centrală a reg. polare; 13,97 mii k Continentul este acoperit aproape în întregime d calotă de gheață cu grosimea medie de 1 720 m (ma 4 300 m), care reprezintă 85,3% din suprafață și 8 din volumul gheții de pe Pământ. *Relief* cu numeroa culmi înalte: Markham (4 350 m), Vinson (5 140 Kirkpatrick (4 530 m) etc. Vulcanism activ și astăzi (Erebus – 3 794 m). Zăcăminte de cupru, molibd plumb și cărbuni. *Climă* polar-continentală, cu excep litoralului. Temperatura medie anuală este de –50 (iarna sub –70°C). Precipitații sub formă de zăpa (300–400 mm/an pe țărm și 100–150 mm/an în terior). Vânturi puternice. Pe țărmuri trăiesc fo pinguini, pescăruși. Au adus contribuții la studie A.: Shackleton, Amundsen, Scott, Byrd ș.a.

ANTARES, cea mai strălucitoare stea (variabilă) constelația Scorpion, situată la c. 160 ani-lumină Soare; are diametrul de c. 300 de ori mai mare de al Soarelui.

ÁNTĂ (< fr.) s.f. Element constructiv-decorativ (pilast coloană angajată etc.) menit să întărească și să decore colțurile unui edificiu.

ANTE- ({i} lat. *ante* „înainte") Element de compunere c înseamnă „înainte", „în față", „anterior" și care serve la formarea unor substantive, adjective și verbe.

ANTEBÉLIC, -Ă (< *ante* + lat. *bellicus* „de război") a De dinaintea unui război.

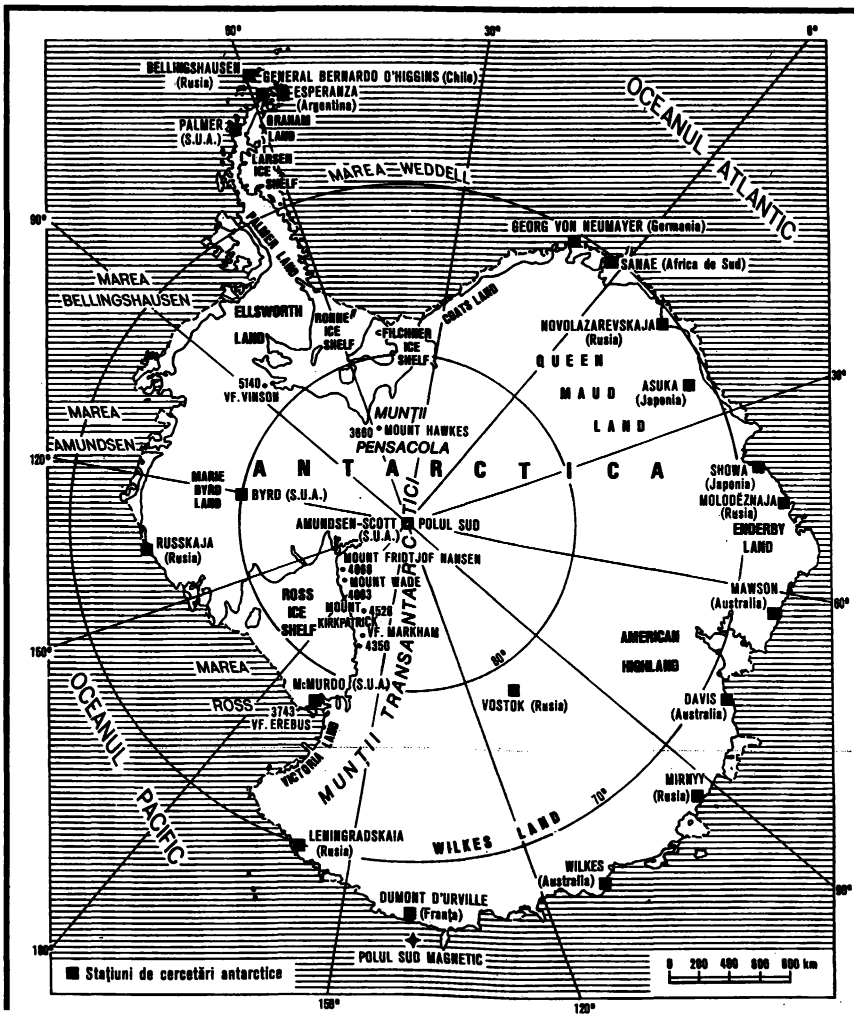
60°
30°
0°
BELLINGSHAUSEN (Rusia)
GENERAL BERNARDO O'HIGGINS (Chile)
ESPERANZA (Argentina)
PALMER (S.U.A.)
GRAHAM LAND
LARSEN ICE SHELF
MAREA WEDDELL
OCEANUL ATLANTIC
90°
PALMER LAND
GEORG VON NEUMAYER (Germania)
SANAE (Africa de Sud)
MAREA BELLINGSHAUSEN
ELLSWORTH LAND
RONNE ICE SHELF
FILCHNER ICE SHELF
COATS LAND
NOVOLAZAREVSKAJA (Rusia)
QUEEN MAUD LAND
ASUKA (Japonia)
30°
5140 VF. VINSON
MUNȚII PENSACOLA
3660 MOUNT HAWKES
MAREA AMUNDSEN
120°
A N T A R C T I C A
MARIE BYRD LAND
BYRD (S.U.A.)
SHOWA (Japonia)
MOLODÉZNAJA (Rusia)
ENDERBY LAND
AMUNDSEN-SCOTT (S.U.A.)
POLUL SUD
MOUNT FRIDTJOF NANSEN 4068
MOUNT WADE 4083
RUSSKAJA (Rusia)
ROSS ICE SHELF
MOUNT KIRKPATRICK 4528
VF. MARKHAM 4350
MAWSON (Australia)
60°
AMERICAN HIGHLAND
150°
MAREA ROSS
McMURDO (S.U.A.)
3743 VF. EREBUS
80°
VOSTOK (Rusia)
DAVIS (Australia)
OCEANUL PACIFIC
VICTORIA LAND
MUNȚII TRANSANTARCTICI
MIRNYY (Rusia)
70°
LENINGRADSKAIA (Rusia)
WILKES LAND
WILKES (Australia)
90°
DUMONT D'URVILLE (Franța)
180°
POLUL SUD MAGNETIC
0 200 400 600 800 km
■ Stațiuni de cercetări antarctice
150°
120°

ANTEBRÁŢ s.n. Parte a membrului superior, la om, cuprinsă între articulaţia cotului şi a pumnului. Scheletul osos la a. este reprezentat de oasele radius şi ulna.

ANTECALCULÁŢIE s.f. Calculaţie anticipată a preţului unui produs, al unei lucrări sau al unui serviciu, efectuată înainte de cumpărare sau de execuţie.

ANTECEDÉNT (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Fapt sau întâmplare anterioară unei anumite date sau stări. *A. penal* = fapt penal din trecutul inculpatului, de care instanţa penală ţine seama la stabilirea pedepsei. ✦ (La pl.) Simptome (personale sau ereditare), care precedă o boală şi care trebuie să fie cunoscute de medic pentru stabilirea diagnosticului şi a tratamentului. ✦ (Despre o vale) Care s-a format înainte de o ridicare tectonică, adâncindu-se ulterior pe acelaşi traseu. **2.** S.n. (LOG.) Elementul care constituie condiţia primă în orice propoziţie condiţională, introdus prin cuvântul „dacă"; *p. gener.*, tot ce poate constitui punctul de plecare al unei demonstraţii.

ANTECESÓR, -OÁRE (< it., lat.) s.m. şi f. Predecesor.

ANTECLÍZĂ (< fr.; {s} *ante-* + gr. *klisis* „înclinare") s.f. (GEOL.) Zonă ridicată, de dimensiuni mari, care aparţine unei platforme, formată în urma mişcărilor oscilatorii diferenţiale subsidente.

ANTEDATÁ (după fr. *antidater*) vb. I tranz. A pune pe un act, pe un document o dată anterioară celei reale.

ANTEDILUVIÁN, -Ă (< fr.; {s} *ante-* + lat. *diluvium* „potop") s.n. adj. (Timpul) care a precedat glaciaţia cuaternară. ✦ Foarte vechi.

ANTEFÍX (< fr.) s.n. Motiv ornamental aşezat la marginea inferioară a acoperişului, pe cornişa unui edificiu.

ANTEMĂSURĂTOÁRE s.f. Evaluare cantitativă referitoare la o lucrare sau la o operaţie, făcută înaintea executării ei.

ANTEMERIDIÁN, -Ă (< lat.) adj. De dinainte de amiază, de dimineaţă; se notează prescurtat: a.m.

ANTÉNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Apendice situat pe capul artropodelor, care serveşte ca organ de simţ. **2.** (TELEC.) Dispozitiv format din conductoare filiforme şi stâlpi de susţinere sau din suprafeţe conductoare, prin care se radiază direct în spaţiu (*a. de emisie*) sau prin care se captează direct din spaţiu (*a. de recepţie*) unde electromagnetice. ✧ *A. directivă* = **a.** care are proprietatea de a concentra radiaţiile emise într-o anumită direcţie sau de a favoriza recepţia undelor incidente dintr-o anumită direcţie (ex. *a. parabolică*).

ANTEPENÚLTIM, -Ă adj. Care se află înainte de penultimul.

ANTEPROIÉCT s.n. Proiect sumar care cuprinde elemente caracteristice esenţiale ale unei lucrări.

ANTEPÚNERE s.f. Procedeu gramatical prin care anumiţi determinanţi se plasează în faţa părţilor de vorbire pe care le determină; procliză.

ANTÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *antheros* „înflorit") s.f. Parte terminală şi umflată a staminei, în care se află polenul.

ANTERIDÍE (< fr. {i}) s.f. Organ de înmulţire a plantelor în care se formează celulele sexuale masculine, caracteristic unor alge, muşchilor şi criptogamelor vasculare.

ANTERIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) adj. (Adesea adverbial) **1.** Care precedă o anumită dată. **2.** Situat în faţă (în raport cu un alt punct). **3.** (Despre sunete) Articulat în partea dinainte a cavităţii bucale.

ANTERÍU (< tc.) s.n. **1.** Haină lungă, purtată de preoţii ortodocşi; sutană. **2.** Haină lungă, purtată în trecut de boieri şi de lăutari.

ANTEROZOÍD (< fr.; {s} fr. *anthéridie* + gr. *zoidion* „imagine plastică a unei fiinţe") s.m. Celulă sexuală masculină a unor plante, formată în anteridie.

ANTESTÉPĂ s.f. (GEOGR.) Silvostepă.

ANTÉT (< fr.) s.n. Indicaţie tipărită în partea de sus a unei foi de hîrtie sau a unui plic, cuprinzând numele, adresa etc. ale unei instituţii, întreprinderi sau persoane.

ANTETÍTLU s.n. Text care apare înaintea titlului propriu-zis al unei lucrări, cuprinzând numele instituţiei sub ale cărei auspicii apare cartea, numărul seriei, numele colecţiei etc.

ANTETRÉN s.n. Vehicul pe două roţi care se cuplează cu unele maşini agricole sau cu tunuri, în vederea transportului acestora.

ANTETRÚPIŢĂ s.f. Organ de lucru al unor pluguri, montat înaintea trupiţei, care ajută la tăierea şi la răsturnarea stratului de la suprafaţa brazdei.

ANTEU (în mitologia greacă), gigant, fiu al zeiţei Geea. Invincibil, deoarece ori de câte ori atingea Pământul, trupul matern, căpăta forţe noi. Herakles l-a ucis ţinându-l în timpul luptei suspendat în aer.

ANTEVORBITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care a vorbit într-o adunare înaintea altei persoane.

ANTHEMIOS din Tralles (sec. 6), arhitect bizantin. Din însărcinarea împăratului Iustinian, a construit, împreună cu Isidor din Milet, biserica Sf. Sofia din Constantinopol (532-537).

ANTHRACOTHÉRIUM (< fr. {i}; {s} gr. *anthrax* „cărbune" + *therion* „fiară") subst. Gen de mamifere paricopitate fosile oligocene, frecvente mai ales în sedimentele cu cărbuni.

ANTI- (< {i}) gr. *anti* „contra") Element de compunere, care înseamnă „împotriva", „în contra", „opus" şi care serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

ANTIAERIÁN, -Ă (< fr.) adj. Destinat să lupte sau să se apere împotriva atacurilor aeriene (ex. artilerie **a.**, adăpost **a.**).

ANTIALCOÓLIC, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care combate alcoolismul; care nu consumă alcool, care este împotriva abuzului de alcool.

ANTIATLAS (ATLAS ES-SARHÎR), masiv muntos cristalin în Maroc. Lungime: c. 600 km. Alt. max.: 3 304 m (Djebel Siroua). Zăcăminte de min. de cobalt, nichel şi aur.

ANTIATÓM s.m. Atom alcătuit dintr-un antinucleu format din antiparticule, în jurul căruia se rotesc pozitroni.

ANTIATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. Care este împotriva armelor atomice (ex. apărare **a.**).

ANTIBES, oraş în SE Franţei (Provence), pe Coasta de Azur, port la M. Mediterană; 72,4 mii loc. (1999). Staţiune balneară şi turistică. Floricultură. Parfumuri. Ruine romane. Muzeu arheologic. Muzeu de artă contemporană în castelul Grimaldi.

ANTIBIOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} fr. *antibiotique* + gr. *gramma* „desen") s.f. Metodă de laborator prin care se determină gradul de sensibilitate la diverse antibiotice a unei anumite bacterii.

ANTIBIÓTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *anti-* + gr. *biotikos* „de viaţă") s.n., adj. **1.** S.n. Substanţă organică solubilă, produsă de diferite organisme vegetale şi animale sau pe cale sintetică; distruge anumite bacterii sau inhibă creşterea; **a.** (ex. penicilina, streptomicina) sunt utilizate pentru tratamentul bolilor infecţioase. **2.** Adj. Care ţine de un **a.** **(1)**, care se face cu **a.** (tratament a.)

ANTIBIÓZĂ (< fr.; {s} *anti-* + gr. *bios* „viaţă") s.f. (MICROBIOL.) Inhibare a înmulţirii unui microorganism prin asocierea de germeni antagonişti; antagonism microbian.

ANTÍC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine Antic., privitor la Antic.; în genul creaţiilor din Antic.

ANTICÁMERĂ (< it.) s.f. Cameră de aşteptare la intrarea într-un birou, într-un cabinet.

ANTICÁR¹ (după fr. *antichar*) adj. (MILIT.) Antitanc.

ANTICĂR² (< fr., 2. germ.) s.m. **1.** Persoană care se ocupă de achiziţionarea şi vânzarea cărţilor vechi. **2.** Cunoscător, negustor sau colecţionar de antichităţi **(2)**.

ANTICARIÁT (< germ., it.) s.n. Organizaţie sau unitate comercială pentru cumpărarea şi vânzarea de cărţi vechi, antichităţi **(2)**.

ANTICATALÍZĂ (< fr. {i}) s.f. Micşorare a vitezei sau oprire a unei reacţii chimice, datorită unor substanţe cu acţiune inhibitoare; cataliză negativă.

ANTICATÓD (< fr. {i}) s.m. Piesă metalică aşezată în faţa catodului unui tub vidat, care emite radiaţii X sub acţiunea bombardamentului electronilor emişi de catod.

ANTICHITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Denumire dată epocii din istoria omenirii începând cu primele documente scrise (c. milen. 3 î.Hr.) până la 476 d.Hr. (căderea Imp. Roman de Apus). ✧ *A. clasică* = denumire dată în special civilizaţiei greco-romane şi a celorlalte popoare din jurul M. Mediterane aflate în strânse relaţii cu grecii şi romanii. **2.** (La pl.) Obiecte (vase, arme, medalii etc.; *p. ext.* capodopere ale artei greco-romane) păstrate din **a.** **(1)**.

ANTICICLÓN (< fr. {s}) s.n. Reg. a sistemului baric, cu diametrul de câteva mii de km, în care presiunea creşte de la periferie spre centru şi masele de aer au o mişcare divergentă pe orizontală şi predominant descendentă pe verticală. Generează timp senin.

ANTICIPÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi intranz. A face sau a spune ceva înainte de o anumită dată (fixată).

ANTICIPÁRE s.f. **1.** Faptul de a anticipa; anticipaţie. ✦ (PSIH.) Reacţie adaptativă precedentă stimulării căreia îi va corespunde adaptarea. **2.** (LINGV.) Pronunţarea unui sunet dintr-un cuvînt înainte de locul unde se pronunţă în mod normal.

ANTICIPÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Anticipare. ✧ Loc. *Cu a.* = înainte de termenul fixat. ✦ *Literatură* sau *proză de a.* = schiţe, povestiri, nuvele, romane, a căror acţiune se petrece într-o lume a viitorului.

ANTICLERICALÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine ostilă implicării clericilor în viaţa social-politică sau publică. **2.** Respingere a ierarhiei clericale sau a poziţiei dominante a clerului în cadrul unei confesiuni sau secte.

ANTICLINĂL (< fr. {i}; {s}) *anti-* + gr. *klino* „a înclina") s.n. (GEOL.) Parte dintr-o cută care, în poziţie normală, este convexă, iar flancurile au înclinări contrare; favorabil acumulărilor de petrol şi gaze.

ANTICLÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** Substanţă care fixează clorul, formând compuşi netoxici (de ex. tiosulfatul de sodiu). **2.** Fontă anticorosivă înalt-aliată cu 12–16% siliciu, utilizată în piese turnate rezistente la soluţii de săruri.

ANTICOAGULĂNT, -Ă (< fr.) s.m., adj. (Medicament) care împiedică coagularea sângelui (ex. heparină).

ANTICOMINTERN, Pactul ~; alianţă încheiată la 25 nov. 1936 între Germania şi Japonia, îndreptată împotriva Internaţionalei a III-a Comuniste şi a U.R.S.S. Au aderat Italia (1937), Ungaria, Spania (1939) ş.a.

ANTICONCEPŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Modalitate) care împiedică fecundaţia. V. *contracepţie*.

ANTICONGELÁNT, -Ă adj., s.m. (Substanţă) care, adăugată în anumite proporţii într-un lichid (ulei mineral, apă), scade temperatura de congelare a acestuia; aditiv depresant. V. *antigel*.

ANTICONSTITUŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care încalcă prevederile constituţiei.

ANTICOROSÍV, -Ă (< fr.) adj., s.m. (Substanţă) care împiedică coroziunea (ex. miniul de plumb, galbenul de zinc).

ANTICÓRP (< fr.) s.m. Substanţă proteică de tip globulinic, sintetizată în organism ca răspuns la un stimul antigenic şi care reacţionează specific cu antigenul omolog.

ANTICRÍST s.m. v **antihrist.**

ANTÍCVA (< germ.) s.f. Litere de tipar asemănătoare cu cele folosite la inscripţiile de pe monumentele din Roma antică.

ANTIDEFLAGRÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre utilaje electrice) care poate fi folosit fără pericol în spaţii în care se află amestecuri explozive.

ANTIDERAPĂNT, -Ă (< fr.) adj. Care împiedică deraparea vehiculelor (ex. dispozitiv **a.**, material **a.**).

ANTIDETONÁNT (< fr.) s.n. Substanţă chimică (*tetraetilplumb*), care se adaugă benzinei pentru a-i mări cifra octanică. Datorită efectului poluant al plumbului, în prezent se urmăreşte înlocuirea cu alte tipuri de benzină, netratată cu tetraetil de plumb.

ANTIDETONÁNȚĂ s.f. Proprietate a benzinei de a fi rezistentă la detonație; se exprimă prin cifra octanică a benzinei.

ANTIDÓT (< fr. {i}) s.n. Substanță care anulează efectul nociv al unei otrăvi, al unui virus etc. ✦ Fig. Remediu, leac.

ANTIDRÓG s.n., adj. (Substanță, mijloc, procedeu) destinat prevenirii consumului sau combaterii efectelor drogurilor.

ANTIELECTRÓN s.m. Pozitron.

ANTIENZÍMĂ s.f. Substanță sau amestec de substanțe cu acțiune neutralizantă asupra unei enzime.

ANTIFASCÍSM (< fr. {i}) s.n. Mişcare politică îndreptată împotriva fascismului. A culminat cu mişcarea de rezistență şi lupta armată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

ANTIFEBRÍL, -Ă (< fr.) adj., s.n. Antipiretic, febrifug.

ANTIFÉDING (< engl.) adj. (Despre instalații de radiocomunicații sau despre părți ale acestora) Care are proprietatea de a reduce sau de a compensa fenomenele de feding.

ANTIFERMÉNT (< fr.) s.m. Agent capabil să prevină sau să oprească fermentarea.

ANTIFEROELÉCTRIC, -Ă adj. (Despre unele corpuri) În structura căruia apar straturi atomice polarizate electric spontan (în absența câmpului electric exterior) în sensuri opuse.

ANTIFEROMAGNÉTIC, -Ă adj. (Despre unele corpuri) Cu atomi (sau ioni) care prezintă momente magnetice orientate în mod spontan (în absența câmpului magnetic exterior) în sensuri opuse.

ANTIFÓN¹ (< sl.) s.n. Cântare religioasă de strană care implică repetarea alternativă de către două coruri sau două voci a unei idei muzicale.

ANTIFÓN² (< fr. {i}; {s} *anti-* + gr. *phone* „zgomot") s.n. Dop mic care se introduce în urechi pentru a le apăra de zgomotele intense.

ANTIFONÁRE (< fr.) s.f. Procedeu de amortizare a zgomotului folosit în construcții, la autovehicule etc.

ANTIFONÍE (< fr.) s.f. Cânt în care alternează două coruri sau un cor şi un solist.

ANTIFRÁZĂ (< fr., lat.) s.f. Figură retorică prin care o locuțiune, o frază etc. se întrebuințează cu un înțeles contrar celui obişnuit.

ANTIFRICȚIÚNE (< fr.) s.f. *Aliaj* ~ = aliaj cu coeficient de frecare mic, folosit la căptuşirea cuzineților.

ANTIGÉL (< fr.) s.n. Substanță anticongelantă (etilenglicol, glicerină etc.) care se adaugă apei de răcire a unui motor cu ardere internă, pentru a evita înghețarea ei în timpul iernii.

ANTIGÉN (< fr.; {s} fr. *anti[corps]* + gr. *gennao* „a naşte") s.m. (MICROBIOL.) Substanță de natură proteică, determinând, la introducerea în organism, apariția unui anticorp. Deosebirile de **a.** la indivizii aparținând aceleiaşi specii determină respingerea țesuturilor transplantate.

Antilope impala

ANTIGONA (în mitologia greacă), una dintre fiicele lui Edip. Reîntoarsă la Teba după moartea tatălui său, a nesocotit porunca regelui Creon, ca Polinice, fratele ei, care ridicase armele împotriva cetății, să fie lăsat neînmormântat. Condamnată să fie închisă într-o peşteră, şi-a pus capăt zilelor.

ANTIGONOS, numele a trei regi elenistici: **A. I Monophthalmos** (c. 382-301 î.Hr.), general al lui Alexandru Macedon, diadoh. În 311 î.Hr. şi-a extins stăpânirea asupra întregii Asii Mici, Asiriei şi N Mesopotamiei, iar în 306 î.Hr. s-a proclamat rege; înfrânt şi ucis în bătălia de la Ipsos (301 î.Hr.) de o coaliție a diadohilor. **A. II Gonatas,** rege al Macedoniei (277-239 î.Hr.), fiul lui Demetrios Poliorcetes. În timpul său, Macedonia elenistică a cunoscut maxima înflorire. **A. III Doson,** rege al Macedoniei (229-221 î.Hr.). L-a înfrânt la Sellasia (222 î.Hr.) pe Cleomene III, regele reformator al Spartei.

ANTIGRAVITÁȚIE s.f. Efect de anihilare a gravitației prin utilizarea unor metode speciale sau a unor substanțe ipotetice.

ANTIGRIZUTÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre aparate, maşini şi transformatoare electrice) Care este prevăzut cu dispozitive speciale de protecție ce îi asigură folosirea, fără pericol de explozie, în minele de cărbuni cu emanații de grizu.

ANTIGUA şi BARBUDA, stat în America Centrală Insulară, în Antilele Mici, constituit din insulele omonime şi ins. Redonda (M. Caraibilor); 442 km²; 67,9 mii loc. (2003), negri, englezi, asiatici. Limba oficială: engleza. Religia: creştină, în special anglicani. Cap.: *Saint John's*. Plantații de trestie de zahăr, culturi de bumbac, legume, manioc, batate. Creşterea animalelor. Pescuit. Exploatări de fosfați naturali. Prelucrarea produselor agricole. Turism (în expansiune). Moneda: 1 East Carribean Dollar = 100 cents. - *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb în 1493, **A.** este colonizată de englezi începând din 1632 şi cedată oficial de Spania Angliei în 1667. În 1967 devine teritoriu autonom al Uniunii Indiilor de Vest, stat asociat cu Marea Britanie. Îşi proclamă la 1 nov. 1981 independența în cadrul Commonwealth-ului, viața politică fiind dominată de reprezentanții familiei lui Vere C. Bird, fondatorul Partidului Laburist din **A.** La 11 nov. 1981, statul **A.** şi **B.** este primit în O.N.U. Alegerile parlamentare (9 mart. 1999) sunt câştigate, pentru a şasea oară, de Partidul Laburist al premierului Lester Bird. În 23 mart. 2004, acesta pierde alegerile, fiind înlocuit de Baldwin Spencer. Monarhie constituțională.

ANTIGUVERNAMENTÁL, -Ă (< fr.) adj. Care este împotriva guvernului.

ANTIHALÓ (< fr.) s.n. Peliculă de lac sau de gelatină colorată care acoperă un film sau o placă fotografică, împiedicând producerea efectului halo.

ANTIHEMORÁGIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. Hemostatic.

ANTIHISTAMÍNICE (< fr.) s.n. pl. Substanțe care inhibă efectele histaminei, fiind folosite pentru combaterea efectelor reacțiilor alergice.

ANTIHORMÓN (< fr.) s.m. Substanță specifică de apărare, aflată în serul sangvin şi produsă de organism în cazul unui tratament cu hormoni protidici.

ANTIHRÍST (ANTICRÍST) (< sl.) s.m. (În creştinism) personaj escatologic, personificare (încarnare) a Satanei, care se va opune, la sfârşitul lumii, venirii lui Hristos. ✦ P. ext. Om nelegiuit.

ANTILE 1. Insulele ~, arh. între Oc. Atlantic şi M. Caraibilor; 222 mii km². La V, *A. Mari* (Cuba, Haiti, Puerto Rico şi Jamaica) ocupă o suprafață de 208 mii km². La E *A. Mici* (14 mii km²) sunt dispuse sub forma unui arc, cele mai importante ins. fiind: Virgine, Barbuda, Antigua, Montserrat, Guadelupa, Dominica, Martinica, Sfânta Lucia, Barbados, Grenada, Tobago şi Trinidad. 2. **Curentul Antilelor,** curent cald în Oc. Atlantic (NE Antilelor Mari), care scaldă arh. Bahamas. **3. Marea Antilelor,** v. Caraibilor, Marea ~.

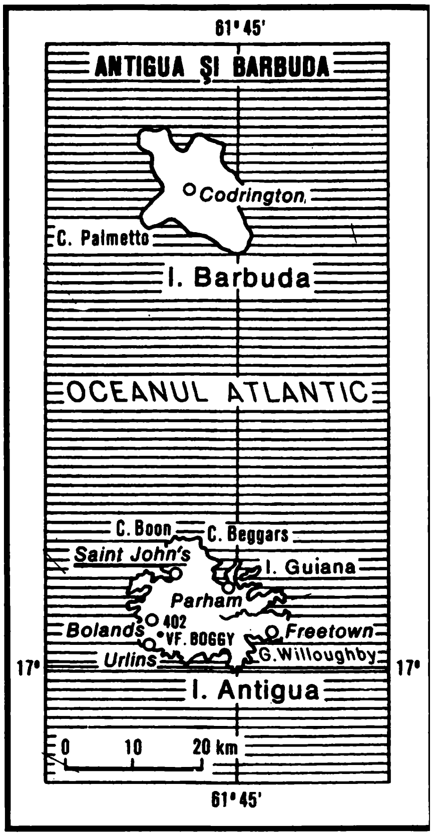

ANTILELE OLANDEZE, grup de cinci ins. din Antilele Mici: Curaçao, Bonaire, Sint Maarten (împărțită cu Franța), Sint Eustatius şi Saba: 800 km². Limba oficială: olandeză; alte limbi: engleza şi dialectul papiamento. Centrul ad-tiv: *Willemstad* (în Curaçao). Relief muntos; climă subecuatorială umedă; vegetație luxuriantă. Expl. de fosforite. Mari rafinării de petrol. Moneda: 1 florin = 100 cents. Turism. Colonie olandeză din 1634. Din 1954 are statut de terit. nemetropolitan cu autonomie internă al Olandei.

ANTILIBAN (JEBEL ESH SHARQI), masiv muntos, la granița dintre Siria şi Liban, lung de 150 km. Alt. max.: 2 814 m, în Mt. Hermon.

ANTILOGARÍTM (< fr. {i}) s.n. Număr al cărui logaritm este egal cu numărul dat.

ANTILOGÍE (< fr., it.) s.f. Contradicție între două idei sau între două expresii.

ANTILÓPĂ (< fr.) s.f. **1.** Animal rumegător paricopitat din fam. bovidelor. Numeroase specii, cu coarne de formă variată, picioare lungi şi subțiri şi coadă scurtă, răspândite în Africa şi Asia. **A.** mici sunt numite şi gazele. **2.** Pielea tăbăcită a antilopei **(1)**; Imitație a acestei piei.

ANTILUÉTIC, -Ă adj., s.n. (Medicament) împotriva sifilisului (ex. penicilina, bismutul etc.); antisifilitic.

ANTIMALÁRIC adj., s.n. (Medicament) împotriva malariei; antipaludic.

ANTIMATÉRIE s.f. (FIZ.) Denumire dată unei substanțe ipotetice alcătuite din antiparticule care dacă ar intra în contact cu corpurile ce ne înconjoară, ambele s-ar anihila spontan degajând o mare cantitate de energie.

ANTIMEFÍTIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + *mephitis* „miros urât") adj., s.n. (Substanță, remediu etc.) împotriva mirosurilor ularâte.

ANTIMETABOLÍT s.m., s.n. Substanță cu structura chimică analogă celei a unui metabolit, capabilă să se substituie acestuia în lanțul metabolic, perturbându-i desfăşurarea.

ANTIMEZÓN s.m. Antiparticula mezonului.

Antim Ivireanul

Grigore Antipa

ANTIMICÓTIC, -Ă (< fr.) s.n., adj. (Substanță chimică, medicament) care distruge ciupercile microscopice sau împiedică creşterea şi multiplicarea lor.

ANTÍMIS (< ngr.) s.n. Acoperământ liturgic pe care sunt reprezentate punerea în mormânt şi patimile lui Hristos şi cei patru evanghelişti, în cele patru colțuri. Pe **a.** sunt cusute fragmente din moaştele unui sfânt ori martir al Bisericii.

ANTIMITÓTIC (< fr.) s.n. Substanță care blochează diviziunea celulară. Se foloseşte ca medicament în tratamentul unor forme de cancer (ex. colchicina, uretanul etc.).

ANTIM IVIREANUL (c. 1660-1716, n. Iviria, Georgia), cărturar român, mitropolit al Țării Româneşti (1708–1716). A înființat tipografii la Snagov (1694) şi Râmnic (1705). Ctitorul ansamblului monastic Antim (1716) din Bucureşti. Scrieri didactico-morale de o mare forță persuasivă („Didahiile", culegere manuscrisă cuprinzând 35 de predici). A tradus din greceşte scrieri de cult. Talentat caligraf, gravor şi miniaturist; a ilustrat o evanghelie greco-română (1693), una românească (1697), a sculptat uşa de intrare a mănăstirii Antim şi a executat portretul lui C. Brâncoveanu. Canonizat.

ANTIMONÁRHIC, -Ă (după fr.) adj. Care este împotriva monarhiei, antimonarhist.

ANTIMONIÁȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului antimonic. **A.** de sodiu şi de potasiu sunt folosiți în ind. sticlei şi în ceramică.

ANTIMÓNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid al antimoniului, acid. hexahidroxiantimonic.

ANTIMONÍT (< fr.) s.n. Stibină.

ANTIMÓNIU (< germ, lat. m.) s.n. Element chimic (Sb; nr. at. 51, gr. at. 121,75, p.t. 630°C, p.f. 1 645°C), semimetalic, întrebuințat în tehnică sub formă de aliaje; stibiu. Descoperit de chimistul german J. Tholde în 1450.

ANTIMONOPÓL adj. *Politică* ~ = politică economică de echilibrare a unei piețe, controlată într-o proporție covârşitoare de monopoluri, în detrimentul firmelor mici şi mijlocii.

ANTINAȚIONÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Îndreptat împotriva intereselor propriei națiuni.

ANTINEUTRÍN (< fr. {i}) s.m. (FIZ.) Antiparticula neutrinului.

ANTINEUTRÓN (< fr.) s.m. (FIZ.) Antiparticula neutronului.

ANTINEVRÁLGIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care calmează nevralgiile.

ANTINÓMIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la antinomie, care formează antinomie.

ANTINOMÍE (< fr., lat) s.f. Contradicție între două principii, poziții, concluzii sau legi aparent la fel de juste sau necesare. ✧ *Antinomiile rațiunii pure* (Kant) = afirmații contradictorii la care ajunge rațiunea în concluziile privind lumea noumenală (substanță, suflet, Dumnezeu).

ANTINUCLÉU s.n. Nucleu atomic alcătuit din antiprotoni şi antineutroni.

ANTIOH, numele a 13 regi elenistici ai Siriei, din dinastia Seleucizilor. Mai importanți: 1. **A. I Soter** (281–261 î.Hr.), fiul lui Seleucos Nicator. A respins o invazie celtică în Asia Mică. 2. **A. II Theos** (261-246 î.Hr.). A purtat războaie victorioase împotriva Egiptului elenistic. 3. **A. III cel Mare** (223–187 î.Hr.). A inițiat o campanie victorioasă în Asia Centrală până la Indus (212–205 î.Hr.); înfrânt la Magnesia (190 î.Hr.) de romani, care au cucerit o mare parte din regat.

ANTIOHIA, oraş în Siria antică. Fundat (300 î.Hr.) de *Seleucos I Nicator,* a fost una dintre cap. Regatului Seleucizilor. Mare centru meşteşugăresc, comercial, cultural şi religios. Cap. prov. romane Siria. Stăpânit succesiv de bizantini (sec. 6–7 şi 10–11), arabi (637–969), cruciați, fiind centrul principatului cu acelaşi nume (1098–1266), mameluci (sec. 13–15), iar din 1516 de turci. Azi *Antakya* (Turcia).

ANTIOHIAN, ritul liturgic al Bisericii din Antiohia, care a dat naştere familiei siriene, influențând şi ritul armean şi cel bizantin.

ANTIOPE (în mitologia greacă), fiica lui Nicetus, regele Tebei. Frumusețea ei l-a atras pe Zeus, care a sedus-o sub chipul unui satir. Mama lui Amfion şi a lui Zetos.

ANTIOXIDÁNT (< fr.) s.m. Substanță care împiedică sau întârzie oxidarea. În organism, **a.** protejează celulele de acțiunea nocivă a toxinelor şi poluanților. Sin. *antioxigen.*

ANTIOXIGÉN s.n. Antioxidant.

ANTIPA, Grigore (1867–1944, n. Botoşani), biolog român. Acad. (1910). Întemeietor al Muzeului de Istorie Naturală din Bucureşti, care îi poartă numele. A elucidat problemele productivității biologice a Dunării şi a părții de NV a Mării Negre; a pus bazele şcolii româneşti de hidrobiologie, ihtiologie şi oceanologie. Membru al mai multor academii străine.

ANTIPALÚDIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. Antimalaric.

ANTIPÁPĂ (< fr.) s.m. Papă nerecunoscut de Biserica catolică, a cărui alegere nu a fost canonică. Între 251 şi 1439 au existat 35 sau 36 de antipapi.

ANTIPARALÉL, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre doi vectori) Care sunt paraleli şi de sensuri opuse. ✦ (Despre două drepte în raport cu alte două drepte) Care formează un patrulater inscriptibil.

ANTIPARAZÍT, -Ă (< fr.) adj. (Despre dispozitive, antene etc.) Care combate sau reduce perturbațiile electromagnetice.

ANTIPARTÍCULĂ (< fr.) s.f. Particulă elementară având aceeaşi masă şi aceeaşi viață medie cu o altă particulă elementară, de care diferă însă prin semnul sarcinii electrice şi prin alte proprietăți (ex. proton-antiproton, electron-pozitron etc.).

ANTIPARTÍNIC, -Ă adj. Care se opune spiritului ideologiei, programului partidului din care face parte.

ANTIPATÍE (< fr., lat.) s.f. Aversiune, pornire împotriva cuiva; resentiment.

ANTIPIRÉTIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + gr. *pyretikos* „de febră") adj., s.n. (Substanță) care reduce temperatura corpului în stările febrile; febrifug; antifebril.

ANTIPIRÍNĂ (< fr., germ.; {s} *anti-* + gr. *pyrinos* „arzător") s.f. Medicament utilizat împotriva febrei şi durerii; fenazonă; analgezină.

ANTIPÓD, -Ă (< fr., lat.) s.m., s.f. S.m. Fiecare dintre punctele diametral opuse de pe suprafața Pământului. ✦ Fig. Persoană sau lucru cu totul opus unei alte persoane sau altui lucru. ✦ (MAT.) Pereche de puncte diametral opuse pe o sferă. ✦ (CHIM.) *Antipozi optici* = substanțe chimice cu aceeaşi formulă şi cu aceleaşi proprietăți fizico-chimice, dar cu activitate optică diferită. Rotesc planul de polarizare al luminii cu acelaşi unghi, dar în sensuri opuse. Sin. *izomeri optici.*

ANTIPROTÓN (< fr.) s.m. (FIZ.) Antiparticula protonului.

ANTIPUTRÍD, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care combate putrefacția.

ANTIRÁBIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + lat. *rabies* „turbare") adj. Care combate turbarea (tratament **a.**, vaccin **a.**).

ANTIRĂZBÓINIC, -Ă adj. Care este împotriva războiului.

ANTIREZONÁNȚĂ (< fr.) s.f. Proprietate a circuitelor formate din bobine şi condensatoare legate în paralel de a se comporta inductiv la frecvențe mai joase decât frecvența de rezonanță şi, respectiv, capacitiv la frecvențe mai înalte.

ANTIROMÁN s.n. Roman modern, a cărui structură este în opoziție cu regulile romanului tradițional.

ANTISANA, vulcan în Anzii central-nordici (Cordillera Oriental), în N Ecuadorului, la SE de Quito. Alt.: 5 705 m.

ANTISEMÍT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi s.f. (Persoană) care admite sau practică antisemitismul.

ANTISEMITÍSM (< fr.) s.n. Atitudine ostilă față de evrei. Ura față de evrei, din motive politice, sociale, economice sau religioase. **A.** a luat forma mai ales a unei psihoze colective în care esențiale sunt prejudecățile cu privire la străini. În epoca modernă, **a.** devine o atitudine argumentată politic şi ideologic, accentuând diferențele rasiale şi naționale. În prezent, formă de rasism, considerând evreii drept un grup periculos şi demn de condamnat în societate.

ANTISEPSÍE (< fr.; {s} *anti-* + gr. *sepsis* „putrefacție") s.f. Metodă de combatere a microbilor de pe tegumente, mucoase, plăgi cu ajutorul antisepticelor (rivanol, alcool, apă oxigenată etc.).

ANTISÉR (după fr.) s.n. Ser sangvin conținând anticorpi produşi prin inocularea prealabilă a unui antigen.

ANTISIMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre sisteme fizice) Care, printr-o transformare simetrică punct cu punct față de un centru (o axă, un plan) de simetrie, dobândeşte proprietăți opuse celor inițiale. ✦ (Despre funcții) Care îşi schimbă semnul prin permutarea variabilelor.

ANTISOCIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care încalcă regulile conviețuirii sociale, care este dăunător societății.

ANTISPÁST (< fr., lat.) s.n. Picior de vers antic format din patru silabe: două silabe lungi între două silabe scurte.

ANTISPÁSTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *anti-* + gr. *spasmos* „spasm") adj., s.n. (Medicament) care combate spasmele prin relaxarea fibrelor musculare; spasmolitic (ex. beladonă, atropină).

ANTISPUMÁNT s.m. Substanță care distruge spumele, folosită în ind. petrolieră şi alimentară pentru micşorarea capacității de spumare a lichidelor.

ANTISTATÁL, -Ă adj. Care este împotriva intereselor statului.

ANTISTÁTICE s.n. pl. Substanțe tensioactive, pulberi metalice, funingine ş.a. care micşorează electrizarea statică a fibrelor chimice, a materialelor plastice şi cauciucurilor.

ANTISTENE (ANTISTHENES) (c. 445–370 î.Hr.), filozof grec. Întemeietorul şcolii cinice. Elev al lui Socrate. A negat posibilitatea contradicției şi a susținut că înțeleptul nu acționează niciodată pripit.

ANTISTRÉS s.n. Acțiune contrară stresului, în cadrul metamorfismului general, având ca rezultat formarea unor minerale noi sub influența temperaturii şi presiunii litostatice.

ANTISTRÓFĂ (< fr., lat) s.f. A doua parte în triada *strofă–antistrofă–epodă* a unei poezii lirice, cântată de cor în teatrul antic grec.

ANTIŞÓC (< fr.) adj. (Despre materiale sau dispozitive) Care amortizează şocurile.

ANTITÁNC adj. Destinat să lupte sau să apere împotriva tancurilor; anticar^{1} (ex. artilerie **a.**, şanț **a.**, tun **a.**).

ANTITAURUS, lanț muntos (alt. max.: Erciyas Dağ 3 917 m) în Turcia asiatică, de-a lungul țărmului M. Mediterane.

ANTITETÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Care combate sau previne tetanosul (ex. ser **a.**).

ANTITÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conține o antiteză; care foloseşte antiteze.

ANTITÉZĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (LOG.) Propoziție formulată în opoziție cu o altă propoziție care reprezintă teza **(3)**. **2.** (FILOZ., la Hegel) Momentul al doilea, de negare, din triada *teză-antiteză-sinteză*, a dezvoltării spiritului. **3.** Figură de stil bazată pe contrastul dintre două idei, personaje, expresii etc. care se evidențiază reciproc.

ANTITÍFIC, -Ă adj., s.n. (Medicament, vaccin) care combate sau previne febra tifoidă.

ANTITÓN s.n. Emulsie de ulei de in, gumă arabică și acid fosforic, folosită în tipografie pentru combaterea fenomenului de tonare.

ANTITOXÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță (anticorp) capabilă să neutralizeze acțiunea toxinelor.

ANTITRINITARÍSM (< fr.) s.n. Doctrină religioasă susținută de grupări religioase din sec. 2-4 și din perioada Reformei, care nega dogma trinității. Azi este propagat de unitarieni.

ANTIUNIVÉRS s.n. Univers ipotetic alcătuit din *antimaterie*.

ANTIVIBRATÓR, -OÁRE adj. (Despre un sistem tehnic) Care se opune transmiterii vibrațiilor de o anumită frecvență.

ANTIVIRUS (< engl.) s.m. (INFORM.) Program care protejează preventiv stocurile de informație din calculator, detectează virusarea și asigură tratamentul.

ANTIVITAMÍNĂ s.f. Substanță având structură chimică analogă cu a vitaminei corespunzătoare și care o poate substitui (ex. galactoflavina este **a.** B_2).

ANTIVOÁL s.n. Substanță care se adaugă unui revelator pentru a împiedica voalarea materialului fotosensibil.

ANTOCHI, Iosif (1914-1997, n. sat Pătrăuți, jud. Suceava), pedagog român. Stabilit în Germania. M. de onoare al Acad. (1993). Studii de istorie a pedagogiei și de pedagogie comparată („Istoria gândirii pedagogice universale", „Istoria pedagogiei").

ANTOCIÁN (< fr. {i}; {s} gr. *anthos* „floare" + *kyanos* „albastru-închis") s.m. Pigment care dă florilor, fructelor și frunzelor culoarea roșie, albastră sau violetă.

ANTOFAGASTA, oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 293,8 mii loc. (2002). Port de tranzit pentru Bolivia, de care este legat printr-o cale ferată. Expl. de argint și salpetru. Universitate. Cedat de Bolivia (1879) statului Chile.

ANTOFALLA, vulcan în Anzii sudici, în NV Argentinei. Alt.: 6 370 m. Cel mai înalt vulcan activ de pe glob.

ANTOFILÍT (< fr.) s.n. (GEOL.) Amfibol de culoare galbenă-cenușie sau brun-verzuie, cu luciu sticlos, întâlnit în unele șisturi cristaline și peridotite sub formă de mase granulare compacte, radiare, columnare, deseori fibroase.

ANTOFÍTE (< fr.; {s} gr. *anthos* „floare" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Denumire dată plantelor cu flori; spermatofite.

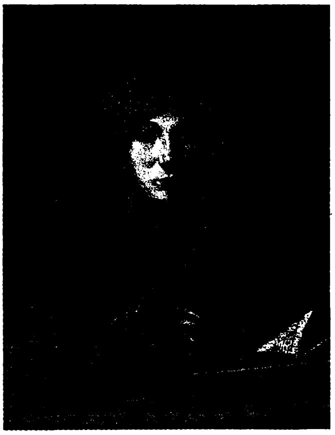

Antonello da Messina: „Buna Vestire"

ANTOINE, André (1858-1943), critic și regizor francez de teatru și de cinema. Considerat părinte al teatrului naturalist. Fondatorul „Teatrului Liber" din Paris (1887). Ecranizări după V. Hugo, E. Zola, A. Daudet.

ANTOKOLSKI, Mark Matveevici (1843-1902), sculptor peredvijnic rus. Lucrări cu subiecte istorice, de profundă analiză psihologică („Ivan cel Groaznic", „Petru I").

ANTOLOGIA GREACĂ, colecție de poezii din epoca elenistică alcătuită din două culegeri celebre: „Antologia palatină" (sec. 10) și „Antologia planudeană" (sec. 14).

ANTOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. De antologie; reprezentativ, vrednic de a face parte dintr-o antologie.

ANTOLOGÍE (< fr., gr.) s.f. Culegere de texte reprezentative din operele unuia sau mai multor autori; florilegiu, crestomație.

ANTON, Ioan M. (n. 1924, sat Vintere, jud. Bihor), inginer român. Acad. (1974). Studii și cercetări în domeniul cavitației și al mașinilor hidraulice („Fenomenul de cavitație", „Turbine hidraulice").

ANTON CEL MARE din Buda (?-1437), unul dintre principalii conducători ai răscoalei iobagilor din 1437-1438 din Transilvania.

ANTON DIN PADOVA (1195-1231), preot franciscan originar din Portugalia și stabilit în Italia. Teolog; predicator. Canonizat; declarat învățător al Bisericii.

ANTONELLO DA MESSINA (c. 1430-1479), pictor italian din Renaștere. Maestru al perspectivei cromatice. Portrete („Condotierul", „Annunziata") și compoziții cu tematică religioasă („Răstignirea", „Buna Vestire").

ANTONESCU, George G. (1882-1953, n. sat Antonești, jud. Teleorman), pedagog român. A preconizat o pedagogie „formativ-organicistică", combinând idei neoherbartiene și spenceriene („Pedagogia contemporană. Probleme și curente").

ANTONESCU, Ion (1882-1946, n. Pitești), mareșal și om politic român. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent (1904) la general de brigadă (1931) și mareșal (1941). În timpul Primului Război Mondial a fost colaborator de bază al generalului Presan, contribuind la elaborarea planurilor de operații militare. Șef al Marelui Stat-Major (1933-1934), ministru al Apărării Naționale (1937-1938) și ministru ad-interim al Aerului și Marinei (febr.-mart. 1938). A protestat energic împotriva acceptării notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26-27 iun. 1940, cerând apărarea teritoriului național. În urma Dictatului de la Viena, **A.** a fost însărcinat, la 4 sept. 1940, cu formarea guvernului, fiind învestit cu depline puteri. **A.** a impus regelui Carol al II-lea să abdice (6 sept. 1940), succesiunea tronului revenind lui Mihai I. În ian. 1941, **A.** a înăbușit rebeliunea legionară. A condus țara prin decrete-legi. A promovat o politică externă alături de Germania și Italia. În iun. 1941 a decis intrarea României în război pentru recuperarea Basarabiei și a N Bucovinei și a continuat operațiunile militare dincolo de Nistru. După înfrângerea de la Stalingrad a permis și inițiat tratative secrete privind scoaterea țării din război. Înlăturat de la putere prin lovitura de stat de la 23 aug. 1944; preluat de Armata Roșie (sept. 1944), a fost ținut pe teritoriul sovietic până în apr. 1946; adus în țară, a fost judecat, în mai 1946, de „tribunalul poporului" din București; condamnat la moarte și executat la închisoarea Jilava (1 iun. 1946).

ANTONESCU, Mihai (1904-1946, n. Nucet, jud. Dâmbovița), jurist și om politic român. Fruntaș al Partidului Național-Liberal (georgist), devenit, din sept. 1940, principalul colaborator al lui I. Antonescu. A îndeplinit succesiv, între 6 sept. 1940 și 23 aug. 1944, funcțiile de ministru al Propagandei Naționale, de Externe, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Teoretician al regimului autoritar condus de mareșalul Antonescu. Din 1942 a inițiat acțiuni diplomatice secrete vizând scoaterea României din război. Arestat în urma loviturii de stat de la 23 aug. 1944, a fost preluat de Armata Roșie (sept. 1944); adus în țară în apr. 1946; a fost judecat în mai 1946 de „tribunalul poporului" din București, condamnat la moarte și executat la Jilava (1 iun. 1946).

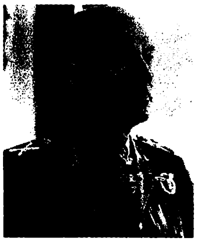

Ion Antonescu

Mihai Antonescu

ANTONESCU, Petre (1873-1965, n. Râmnicu Sărat), arhitect român. Acad. (1945). Construcții în stil eclectic (Primăria Capitalei, Primăria din Craiova, Banca de Investiții). În spiritul arhitecturii moderne, a conceput clădirea Facultății de Drept din București.

ANTONESCU, Teohari (1867-1910, n. București), istoric, arheolog și epigrafist român („Le trophée d'Adamclissi", „Columna Traiană studiată din punct de vedere arheologic și artistic").

ANTONESCU, Victor G. (1871-1947, n. sat Antonești, jud. Teleorman), om politic român. Membru al Partidului Național-Liberal. Ministru în repetate rânduri. Ca ministru de Externe (1936-1937), a promovat linia politică a lui N. Titulescu.

ANTONIADE, Constantin (1880-1954, n. București), filozof, istoric al culturii și diplomat român. A propus o interpretare radicală a kantianismului („Iluziunea realistă"). Monografii („Renașterea italiană", „Thomas Carlyle").

ANTONIE (251-356), călugăr ascet egiptean. Fondatorul monahismului creștin; canonizat. Este pomenit la 17 ian.

ANTONIE HRAPOVIȚKI (Aleksei Pavlovici H.) (1863-1936), mitropolit ortodox rus al Kievului. Din 1917 a emigrat; primul ierarh al bisericii ruse de peste hotare. Polemist antipapal, punând accent pe interpretarea etică a învățăturii creștine.

ANTONIE PECIERSKI (983-1073), călugăr ucrainean, mai întâi la M. Athos, apoi la Kiev. Întemeietorul monahismului rus.

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ (1926-2005, n. Stolniceni, Basarabia), teolog român. M. de onoare al Acad. (1992). Arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului, Crișanei și Maramureșului (din 1982). Lucrări privind istoria culturii și a Bisericii Ortodoxe Române („Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi", „Tradiție și libertate în spiritualitatea românească"). Deținut politic (1954-1956).

ANTONIE-VODĂ din Popești, domn al Țării Românești (1669-1672). Impus de partida boierească a Cantacuzinilor.

ANTONÍM (< fr.; {s} *anti-* + gr. *onoma* „nume") s.n. Cuvânt care, în raport cu altul, are sens exact contrar.

ANTONIMÍE (< fr.) s.f. Raportul dintre două antonime.

ANTONINI, dinastie de împărați romani (96-192 d.Hr.), întemeiată de Neva (96-98 d.Hr.) și sfârșindu-se cu domnia lui Commodus (180-192 d.Hr).

ANTONINUS PIUS (TITUS AELIUS HADRIANUS ANTONINUS PIUS), împărat roman (138-161 d.Hr.). Politică externă de consolidare a frontierelor și de extindere a rețelei drumurilor în Imp. Roman.

ANTONIONI, Michelangelo (1912-2007), regizor și scenarist italian de film. Abordează tema alienării omului în societatea contemporană („Aventura", „Noaptea", „Deșertul roșu", „Blow-up").

ANTONIU (MARCUS ANTONIUS) (c. 82-30 î.Hr.), general și om politic roman. Locotenent al lui Cezar, membru, alături de Octavian și de Lepidus, al celui de-al doilea triumvirat (43 î.H.). Victorios la Philippi (42 î.Hr.) asupra lui Brutus și Cassius. S-a căsătorit cu Cleopatra VII, regina Egiptului. Înfrânt de Octavian în bătălia de la Actium (31 î.Hr.), s-a sinucis la Alexandria.

ANTONIU, Costache (1900-1979, n. Țigănași, jud. Iași), actor de teatru și de film român. Roluri de compoziție în comedie și dramă pe scena Teatrului Național din București, în piese de Caragiale, Cehov, M. Sebastian. Roluri în filme („O scrisoare pierdută", „Darclée", „Pădurea spânzuraților").

ANTONIU, Ion S. (1905–1987, n. Roman), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări teoretice privind metodele de calcul al circuitelor electrice și regimul deformant.

ANTONOMÁZĂ (ANTONOMASÍE) (< fr., lat.) s.f. Figură de stil care constă în folosirea unui nume comun sau a unei perifraze în locul unui nume propriu și invers.

ANTONOVICI, Iacov (Ioan) (1856–1931, n. sat Similișoara, jud. Vaslui), teolog și istoric român. M. de onoare al Acad. (1919). Episcop al Dunării de Jos (1923–1924) și al Hușilor (1924–1931). Lucrări de istorie locală („Documente bârlădene").

ANTOZOÁRE (< fr. {i}; {s} gr. *anthos* „floare" + *zoon* „animal") s.n. pl. Clasă de celenterate exclusiv marine, solitare sau coloniale, fixate sau libere, cu simetrie bilaterală, cu orificiul bucal înconjurat de tentacule. Include actiniile și coralii (*Anthozoa*).

ANTRACÉN (< fr. {i}; {s} gr. *anthrax* „cărbune") s.n. Substanță chimică din clasa hidrocarburilor aromatice policiclice, formată din trei nuclee benzenice condensate. Se întrebuințează în sinteza coloranților.

ANTRACHINÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță organică din clasa chinonelor, derivată din antracen, materie primă pentru unii coloranți.

ANTRACÍT (< fr. {i}; {s} gr. *anthrax* „cărbune") s.n. Varietate de cărbune natural, foarte bogat în carbon (89,5–96,5%), sărac în apă și materii volatile, având o putere calorică de c. 7 800–8 350 kcal/kg.

ANTRACNÓZĂ (< fr.; {s} gr. *anthrax* „cărbune" + *nosos* „boală") s.f. Boală a unor plante, provocată de ciuperci parazite din genurile *Colletotrichum, Ascochyta* etc., care formează pete circulare sau neregulate în special pe frunze.

ANTRACÓZĂ (< fr.; {s} gr. *anthrax* „cărbune") s.f. Boală pulmonară profesională, frecventă la mineri, datorată inhalării pulberii de cărbune și manifestată prin emfizem, bronșită cronică, fenomene de scleroză pulmonară etc.

ANTRÁCT (< fr.) s.n. Pauză între două acte sau între două părți ale unui spectacol. ✦ Piesă instrumentală care se interpretează în această pauză.

ANTRANÍLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = pulbere cristalină incoloră, solubilă în apă și alcool, folosită în chimie ca reactiv de identificare și determinare a cuprului, mercurului, plumbului etc.; esterii sunt întrebuințați în parfumerie. Sin. *acid o-aminobenzoic.*

ANTRANÓL (< fr.) s.m. Alcool obținut prin reducerea antrachinonei; intermediar în sinteza coloranților.

ÁNTRAX (< fr. {i}) s.n. Boală infecțioasă, comună animalelor și omului, provocată de bacteria *Bacillus anthracis.* Prezintă forme pulmonare, gastrointestinale și cutanate (pustula malignă). Sin. *Bubă neagră, dalac* **(1)**, *cărbune.*

ANTRÉN (< fr.) s.n. Bună dispoziție; animație.

ANTRENÁ (< fr.) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) pregăti sistematic pentru o activitate sportivă. 2. Tranz. A atrage, a stimula într-o discuție, într-o acțiune etc. 3. Refl. A se lăsa târât; a se înflăcăra.

Costache Antoniu

Michelangelo Antonioni

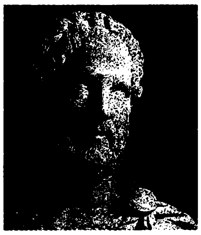
Antoninus Pius

Antoniu (Marcus Antonius)

ANTRENAMÉNT (< fr.) s.n. Proces de instruire sistematică, fizică și psihică a sportivilor, în scopul obținerii unor performanțe.

ANTRENÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care antrenează **(2)**; distractiv.

ANTRENÁRE s.f. 1. Operație de punere și menținere în mișcare a unui organ de mașină sau a unei mașini. 2. Deplasare a unui material (solid, lichid sau gazos) cu ajutorul unui fluid în mișcare.

ANTRENÓR, -OÁRE (< fr.) subst. **1.** S.m. și f. Persoană calificată care conduce antrenamentele sportivilor. **2.** S.n. (TEHN.) Utilaj folosit pentru antrenare **(1)**.

ANTREPÓZIT (după fr.) s.n. Clădire în care se depozitează mari cantități de mărfuri și materiale.

ANTREPRENÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană (fizică sau juridică) care execută lucrări de noi construcții industriale, de locuit, miniere etc., ca și de modernizare a celor existente.

ANTREPRÍZĂ (< fr.) s.f. Întreprindere care execută lucrări industriale, de construcții etc.; lucrarea propriu-zisă. ✧ *A da în a.* = a da o lucrare spre executare unei întreprinderi sau unui antreprenor în baza unui contract.

ANTRESÓL (< fr.) s.n. Mezanin.

ANTRETOÁZĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiecare dintre grinzile principale ale unui pod. **2.** Piesă metalică cilindrică, găurită axial, folosită pentru consolidarea pereților unui cazan de abur.

ANTRÉU (< fr.) s.n. Vestibul[1].

ANTRICÓT (după fr.) s.n. Bucată de carne de vacă, de oaie sau de porc, provenită din regiunea intercostală; *p. ext.* friptură din această carne; cotlet.

ANTRÓPIC (< fr.) adj. *Factor* ~ = manifestare a acțiunii omului, cu urmări asupra mediului geografic.

ANTROPO- ({s} gr. *anhropos* „om") Element de compunere cu sensul „referitor la om", care servește la formarea unor adjective și substantive.

ANTROPOCENTRÍSM (< fr. {i}; {s} *antropo-* + lat. *centrum* „centru") s.n. Concepție potrivit căreia omul este centrul și scopul universului.

ANTROPOFÁG, -Ă (după fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *phag-* „a mânca") adj., s.m. și f. (Persoană) care mănâncă carne de om; canibal.

ANTROPOFAGÍE s.f. Canibalism. În formă ritualică, **a.** este o încercare de a obține anumite puteri dintr-un corp uman prin intermediul cărnii devorate.

ANTROPOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *genesis* „formare") s.f. Procesul apariției și dezvoltării omului, a speciei umane; antropogenie.

ANTROPOGEOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a geografiei care se ocupă cu studiul populației și al așezărilor omenești; geografia umană; geografia populației.

ANTROPOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *eidos* „aspect") adj., s.f. 1. Adj. (Despre unele maimuțe) Care se aseamănă cu omul. 2. S.f. pl. Grup de maimuțe superioare asemănătoare cu omul, lipsite de coadă. Reprezentate prin numeroase forme fosile de la sfârșitul Terțiarului și începutul Cuaternarului; astăzi există patru forme de **a.** (gibonul, urangutanul, cimpanzeul și gorila).

ANTROPOLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în antropologie.

ANTROPOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la antropologie, al antropologiei. ✧ *Școala a.* = **a)** (DR.) școală întemeiată în a doua jumătate a sec. 19 de C. Lombroso, care concepea infracțiunea ca un produs al factorilor biologici, iar pe infractor ca pe un criminal înnăscut, ignorându-se rolul factorilor sociali; **b)** (SOCIOL.) Orientare apărută în a doua jumătate a sec. 19 care susține că viața socială este determinată de caracterele anatomofiziologice ale rasei. V. *biosociologie, rasism, darvinism social.*

ANTROPOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază originea, evoluția și diversele tipuri fizice ale omului. Cuprinde morfologia omului și antropogeneza. În ultimele două decenii **a.** a fost remodelată datorită marilor realizări ale geneticii, studiindu-se caracterele condiționate genetic și distribuția lor geografică. **A.** românească s-a definit ca știință între cele două războaie mondiale (Nicolae și Mina Minovici, Victor Papilian, Francisc Rainer), publicându-se numeroase studii de antropologie fizică tradițională. ✧ *A. socială și culturală* are ca obiect societatea în ansamblu ca produs al activității umane și totodată ca mod de existență a acesteia, precum și totalitatea produselor umane care formează un sistem structurat al socialului – cultura unei colectivități. *A. filozofică* = ramură a filozofiei care studiază esența și perspectivele omului pe baza generalizării rezultatelor disciplinelor speciale despre ființa umană. *A. teologică* = concepție constituită pe baza datelor hristologiei, a doctrinei despre creație și a învățăturii soteriologice, afirmând originea divină a omului. (DR.) *A. criminală* = ramură a a. care se ocupă cu studiul biologic al infractorilor.

ANTROPOMETRÍE (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *metron* „măsură") s.f. Metodă de studiu constând în măsurarea diferitelor părți ale corpului omenesc și a raportului dintre acestea.

ANTROPOMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *morphe* „formă") adj., s.f. (Despre obiecte de artă sau despre reprezentări ornamentale) Care are forma figurii umane (ex. vas **a.**).

ANTROPOMORFÍSM (< fr. {i}) s.n. Concepție care atribuie însușiri omenești unor lucruri, ființe sau procese din natură (reprezentarea zeilor sau a divinității sub înfățișare omenească).

ANTROPONÍM (< fr.) s.n. **1.** Nume de persoană. **2.** Toponim provenit dintr-un nume de persoană.

ANTROPONIMÍE (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *onoma* „nume") s.f. Ramură a onomasticii care studiază numele de persoană; antroponomastică **(2)**. ✦ Totalitatea numelor de persoană dintr-o localitate, dintr-o regiune sau dintr-o limbă.

ANTROPONOMÁSTICĂ (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *onomastikos* „de denumire") s.f. Antroponimie.

ANTROPOV-MANU, Serafim (1913–1988, n. Chișinău), violoncelist și profesor român. Activitate pedagogică. Muzică de cameră (alături de G. Enescu). Numeroase prime audiții românești (T. Ciortea, P. Constantinescu).

ANTROPOZOFÍE (< fr. {i}; {s} *antropo-* + gr. *sophia* „înțelepciunea despre om") s.f. **1.** Mișcare spirituală înființată de *R. Steiner*, în 1902, accentuând cultivarea percepțiilor spirituale ale omului. **2.** Doctrina teozofică a lui *R. Steiner.*

ANTROPOZOONÓZE v. **zoonoze.**

ANTÚM, -Ă (lat. *ante,* după *postum*) adj. Care a fost publicat în timpul vieții autorului.

ANTURÁJ (< fr.) s.n. Totalitatea persoanelor care constituie mediul social particular al cuiva; mediul, compania, societatea cuiva.

ANTWERPEN (ANVERS), oraș în N Belgiei, mare port maritim la Marea Nordului (estuarul fluviului Schelde); 448,7 mii loc. (2002). Șantiere navale. Metalurgia neferoaselor, prelucr. petrolului; ind. textilă, automobilelor, șlefuirea diamantelor. Monumente: catedrală gotică (sec. 14–16), Biserica Saint Paul (sec. 16), primărie (sec. 16), Muzeul Regal de Arte Frumoase (sec. 19). Întemeiat în sec. 7. Începând cu sec. 13 se dezvoltă rapid, devenind cel mai bogat oraş al Țărilor de Jos şi centru financiar al Europei (din 1460 funcționează prima bursă din lume). Distrus de spanioli la sfârşitul sec. 16, oraşul decade; din sec. 19 a cunoscut o nouă epocă de înflorire economică, odată cu construirea Canalului Albert, devenind pr. centru economic al țării.

ANȚI ({i}) s.m. pl. Triburi slave, menționate în sec. 6–7, care au constituit nucleul grupului slavilor de răsărit (ruşii, ucrainenii, bieloruşii).

ANU (în mitologia asiro-babiloneană), zeul cerului şi creatorul oamenilor.

ANUÁL, -Ă (fr., lat.) adj., adv. Care are loc o dată pe an sau în fiecare an; care durează un an.

ANUÁR (< fr.) s.n. Publicație anuală care prezintă activitatea unei întreprinderi, unei instituții etc. sau care conține studii ştiințifice.

ANUBIS (în mitologia egipteană), zeu funerar, fiul lui Osiris şi al lui Nephtys; adorat sub forma unui şacal, câine sau om cu cap de şacal. Considerat mai târziu, „conducător al sufletelor" este identificat cu *Hermes* în mitologia greacă.

ANUITÁTE (< fr.) s.f. Sumă achitată periodic, de obicei anual, de o societate de asigurare, unei persoane care se va pensiona, în urma depunerii, de acea persoană, a unei sume globale care va alimenta plățile periodice.

ANULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A declara nul, a desființa sau abroga un act, o dispoziție etc. ✧ *P. gener.* A desființa; a şterge, a bara. **2.** (MAT.) A egala cu zero o expresie matematică. ✦ A obține valoarea zero pentru anumite valori date parametrilor.

ANÚME adj., adv. **I.** Adj. invar. Anumit. **II.** Adv. **1.** Cu numele de... ✦ Adică. **2.** Special, dinadins. **3.** Precis.

ANUMÍT, -Ă (< *anume*, după germ.) adj. Bine determinat, hotărât. ✦ Deosebit, special. ✦ Oarecare.

ANÚNȚ s.n. Înştiințare scrisă; aviz.

ANUNȚÁ (după fr., lat.) vb. I tranz. A aduce la cunoştință; a vesti. ✦ A vesti sosirea cuiva (rostindu-i numele).

ANURADHAPURA, oraş în N statului Sri Lanka; 56,6 mii loc. (2001). Fundat (sec. 5 î.Hr.), devine cap. celui mai vechi regat singhalez, iar din sec. 3 î.Hr. până astăzi, principalul centru sacru al budismului din ins. Ceylon. Decade în sec. 10. Vestigii arheologice.

ANÚRE (< {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *oura* „coadă") s.f. pl. Ordin de batracieni lipsiți de coadă în stadiul de adult, cu membrele adaptate pentru salt (ex. broasca).

ANURÍE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără" + *ouron* „urină") s.f. Stare patologică caracterizată prin încetarea secreției de urină; poate fi adevărată (consecutivă încetării funcției renale) sau falsă (urmare a obstruării arterelor renale), întâlnită în bolile grave de rinichi.

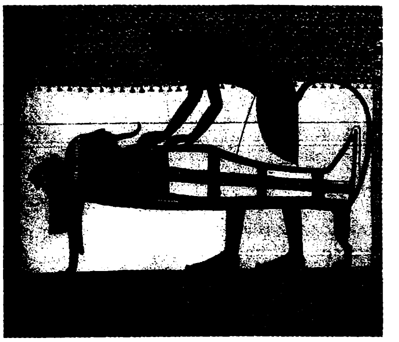

Anubis

Antwerpen (Anvers). Primăria

ÁNUS (< fr., lat.) s.n. Orificiu terminal al intestinului gros prin care sunt eliminate materiile fecale.

ANVELÓPĂ (< fr.) s.f. **1.** Înveliş de protecție al camerei de aer a unei roți de vehicul, confecționat din cauciuc. ✦ Înveliş exterior al unei mingi de fotbal, de volei etc. Supracopertă. **2.** (ARTE PL.) Atmosferă difuză care învăluie figurile dintr-un tablou.

ANVERGÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Distanța dintre extremitățile unei aripi de avion. ✦ Distanța dintre vârfurile aripilor întinse la păsări, fluturi şi liliac. **2.** Desfăşurare, întindere. ✧ *De mare a.* = vast, pe plan.

ANVERS, denumirea valonă a oraşului belgian *Antwerpen*.

ANXIETÁTE (< fr., lat.) s.f. Stare afectivă caracterizată printr-un sentiment difuz de insecuritate, de nelinişte.

ANYANG, oraş în E Chinei (Henan); 449,6 mii loc. (1990). Veche cap. a dinastiei Shang (Yin). Stațiune arheologică.

ANZI (CORDILIERA ANDINĂ), sistem muntos de-a lungul coastelor vestice ale Americii de Sud pe c. 9 000 km (cel mai lung de pe glob). Culmi paralele cu țărmul, formate în trei faze orogenice, care închid între ele podişuri vulcanice înalte (3 500–4 500 m), numite „puna". Vulcani, glaciație actuală şi urme ale glaciației cuaternare. De la N la S se individualizează trei sectoare: *A. Nordici* (cuprinşi între G. Darién şi 4° lat. S), care au lățimea cea mai mică (150 km); alt. max. 6 310 m (vulcanul Chimborazo); *A. Centrali* (cuprinşi între 4° şi 28° lat. S), incluzând şi pod. Peruvian (Altiplano de Perú) şi pod. Bolivian (Altiplano Boliviano), cu alt. de peste 6 000 m; lățimea acestora este maximă în Bolivia (650 km); *A. Sudici* (cuprinşi între 28° lat. S şi C. Horn), cu lățimea medie de 175–200 km. Alt. max.: 6 959 m (vf. Aconcagua) şi munții din Țara de Foc.

ANZIO, oraş în V Italiei Centrale (Latium), port la M. Tireniană, la SE de Roma; 36,9 mii loc. (2001). Aici a avut loc operația complexă aeronavală de debarcare a Aliaților (22 ian. 1944), în scopul întreruperii comunicațiilor germane cu *Monte Cassino*.

AOMEN 1. Oraş, centrul ad-tiv al reg. autonome cu acelaşi nume, port la M. Chinei de Sud; 342,5 mii loc. (1991). Manufacturi de tutun. Pescuit. Turism. Denumirea portugheză (*Santo Nome de Deus de Macau* [*Macao*]). **2.** Reg. chineză. Cuprinde pen. cu acelaşi nume de pe coasta de SE a Chinei, şi ins. Taipa şi Coloane; 26,8 km^2; 441,6 mii loc. (2002). Important port de tranzit. Ocupat de portughezi în 1557, devine posesiune în 1680, iar în 1849 este proclamat colonie sub numele de *Macao*. În 1953 devine provincie de peste mări a Portugaliei cu o largă autonomie internă. Potrivit acordului din 1987 dintre Portugalia şi China, terit. este parte integrantă a Chinei din 1999.

AORÍST (< fr., lat.) s.n. Timp verbal în unele limbi vechi, care exprimă o acțiune trecută nedeterminată.

AÓRTĂ (< fr., gr.) s.f. Cea mai mare arteră la vertebrate. La om a. începe în ventriculul stâng al inimii şi constituie trunchiul comun al arterelor care transportă sângele oxigenat în tot corpul.

AORTÍTĂ (< fr.) Inflamație cronică a aortei; apare în boli ca sifilisul, reumatismul etc.

AOSTA, oraş în NV Italiei, centrul ad-tiv al reg. Valle d'Aosta; 34,1 mii loc. (2001). Siderurgie, aluminiu, produse chimice şi textile. Turism; sporturi de iarnă. Vestigii romane şi medievale. Fundat în 24 î.Hr.

AP v. Associated Press.

APA, com. în jud. Satu Mare, în lunca Someşului; 2 841 loc. (2008). Expl. de balast. Biserică (sec. 15). Vestigii arheologice din Epoca Bronzului.

APÁCZAI CSERE János (1625-1659). Învățat maghiar din Transilvania. A promovat raționalismul cartezian şi heliocentrismul copernician („Enciclopedia maghiară").

APAFI, familie maghiară de nobili din Transilvania. Mai important: **Mihail I A.,** principe al Transilvaniei (1661-1690), în timpul domniei căruia austriecii au ocupat principatul.

APAGÓGIC, -Ă (< fr.) adj. (LOG.) *Raționament* (sau *demonstrație*) ~ = raționament sau demonstrație indirectă prin *reducerea la absurd*.

APAHIDA, com. în jud. Cluj, pe Someşul Mic; 9 545 loc. (2008). Expl. de tufuri dacitice, balast şi nisipuri. Aşezare şi necropolă celtice (sec. 3-2 î.Hr.) şi două morminte princiare germane (sec. 5) cu un bogat inventar funerar. Atestată documentar în 1263.

APALAŞI (APPALACHIAN MOUNTAINS), sistem muntos în E S.U.A. şi Canadei, paralel cu țărmul Oc. Atlantic, întins pe 2 600 km. Alt. med.: c. 1 000 m. Alt. max.: 2 037 m (vf. Mitchell). Expl. de fier, cărbune, petrol, cupru, zinc, argint.

APANÁJ (< fr.) s.n. **1.** (În Ev. Med.) Domeniu funciar sau rentă în bani, acordate de suverani pentru întreținerea unor membri ai familiei regale. **2.** Bun (material sau spiritual) atribuit cuiva sau acaparat de cineva. *Fig.* Ceea ce este propriu unei persoane sau unui lucru.

APARÁT (< germ.{i}) s.n. **1.** Sistem tehnic care serveşte la o anumită operație mecanică, tehnică, ştiințifică sau la transformarea energiei dintr-o formă în alta. **2.** (ANAT.) Ansamblu de organe cu structură diferită, legate între ele pentru a îndeplini o funcție fundamentală în organism (ex. a. respirator, **a.** digestiv etc.). **3.** *A. de stat* = totalitatea organelor de stat care îndeplinesc funcțiile statului; angajații acestor organe. **4.** Totalitatea mijloacelor de investigație ştiințifică folosite într-o cercetare (a. ştiințific) sau a notelor explicative care însoțesc un text editat ştiințific; trimiterile şi referințele unei lucrări ştiințifice (a. critic).

APARATĂJ s.n. Totalitatea aparatelor **(1)** folosite într-un domeniu de activitate.

APARATÚRĂ (< germ., rus.) s.f. Totalitatea aparatelor (1) care asigură funcționarea unei instalații, mașini etc.

APAREIÁJ (< fr.) s.n. Înfățișare exterioară a unui zid în funcție de sistemul de asamblare a materialelor, astfel încât materialul să-și păstreze aspectul natural; mod de decorare a unui edificiu.

APARÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. **1.** Adj. Care constituie o aparență. ✦ *Cărămidă a.* = cărămidă de calitate superioară, cu rol decorativ, care rămâne netencuită la o construcție. **2.** Adv. În aparență.

APARÉNȚĂ (< fr., lat.) Înfățișare exterioară, uneori înșelătoare, a ceva sau a cuiva. ✧ Loc. *În aparență* = la prima vedere.

APARÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a apărea. **2.** Ieșirea unei publicații de sub tipar.

APARTAMÉNT (< fr.) s.n. Grup de încăperi într-o clădire, care formează o unitate și servește ca locuință.

APÁRTE (după fr.) adv., adj. **1.** Adv. Separat, deosebit. ✦ (Indicație pentru actorii de teatru) Cu glas mai scăzut, ca și cum ar vorbi cu sine însuși. V. *aparteu*. **2.** Adj. invar. Ieșit din comun; special.

APARTENÉNȚĂ (< fr., it.) s.f. Faptul de a aparține cuiva sau de a ține de ceva.

APARTÉU (după fr. *apparte*) s.n. Scurt monolog rostit cu glas scăzut de un actor pe scenă ca pentru sine.

APARTHEID (cuv. afrikaans) s.n. Politică de segregație rasială practicată în Republica Africa de Sud; abandonată în 1991.

APARȚÍNE (după fr. *appartenir*) vb. III intranz. A fi proprietatea cuiva; a ține de cineva sau de ceva; a face parte din…

APÁȘ (< fr.) s.m. **1.** (La pl.) Amerindieni din reg. aflată între fl. Colorado și Rio Grande (America de Nord), din grupul atapascilor; actualmente locuiesc în rezervații; (și la sg.) Persoană din această populație. **2.** (Fig.) Derbedeu, haimana; hoț, bandit.

APATEU, com. în jud. Arad, în C. Crișurilor; 3 663 loc. (2008).

APÁTHY István (1863–1922), histolog și zoolog ungur. Contribuții în fiziologia sistemului nervos. A descoperit neurofibrilele.

APÁTIC, -Ă (< fr. {i}; gr. *a-* „fără" + *phatos* „suferință") adj., s.m. și f. (Om) cuprins de apatie, indiferent.

APATÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Lipsă de interes față de propria persoană și de lumea înconjurătoare; constituie adesea o stare patologică. **2.** (FILOZ.; la hinduși și budiști, la stoici și scepticii antici, în unele tradiții creștine) Ideal moral constând în dezrădăcinarea pasiunilor.

APATÍT (< fr. {i}) s.n. Fosfat tricalcic natural, de culoare verde smarald, albastră sau galbenă, întâlnit ca mineral accesoriu în rocile magmatice, în pegmatite și în zăcămintele hidrotermale filoniene.

APATIU, sat în com. Chiochiș, jud. Bistrița-Năsăud. În timpul Răscoalei de la Bobâlna (1437–1438), aici a avut loc o luptă și apoi a doua înțelegere dintre răsculați și nobili.

APATRÍD, -Ă (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *patris* „patrie") s.m. și f., adj. (DR.) (Persoană) fără cetățenie.

APAȚA, com. în jud. Brașov, în lunca Oltului; 3 177 loc. (2008). Rezervația naturală peștera Bârlogul Ursului (1 ha). Turn de cetate (sec. 14).

ÁPĂ (lat. *aqua*) s.f. **1.** Lichid incolor, fără miros, fără gust, compus hidrogenat al oxigenului (H_2O); p.f. 100°C, densitatea maximă egală cu 1 la + 4°C. Are un important rol în natură; cel mai răspândit solvent. A. naturală are dizolvate în ea diferite substanțe. ✧ *A. continentală* = parte a hidrosferei, care, pe parcursul ciclului a., se deplasează sau stagnează pe continente. Poate fi *subterană* sau *de suprafață*. *A. marină* = **a.** oceanelor și mărilor, sărată (în medie 35‰) și mai densă decât cea dulce. Are un volum total de 361 mil. km^3. *A. meteorică* v. *meteoric*. *A. minerală* = apă cu un conținut variabil de săruri, gaze, substanțe minerale, elemente radioactive, care îi conferă proprietăți terapeutice. *A. termală* v. *termal*. *A. subterană* = **a.** care circulă prin mediul poros-permeabil din scoarța Pământului, formând strate acvifere. Este de origine exogenă (vadoasă și de condensare) și endogenă (juvenilă). Apele de suprafață sunt *curgătoare* (torenți, râuri, fluvii), *stătătoare* (lacuri, mări, oceane) și *stagnante* (bălți, mlaștini). *A. de zăcământ* = **a.** care saturează parțial rocile din zona zăcămintelor de hidrocarburi și, total, rocile din zona acviferă a unui zăcământ de țiței. *A. de constituție* = **a.** care intră în molecula unor substanțe chimice. *A. de cristalizare* = **a.** pe care o rețin unele substanțe cristaline, formând cristalohidrați. *A. potabilă* v. *potabil*. *A. industrială* = a. întrebuințată în procesele tehnologice ale întreprinderilor. *A. dură* v. *dur*. *A. degradată* = **a.** în care se varsă dejecții sau ape reziduale, industriale ori menajere. *A. reziduală* = **a.** cu impurități sau cu substanțe toxice, evacuată din întreprinderi, ferme etc. *A. epurată* = **a.** din care au fost îndepărtate, prin procedee mecanice, chimice etc., substanțe dăunătoare antrenate în suspensie sau dizolvate. ✧ *A. sfințită* = aghiasmă. **2.** (DR.) *Ape interioare* = râurile, fluviile, mările, lacurile și canalele situate pe teritoriul unui stat, golfurile, apele porturilor care, ca atare, sunt supuse suveranității acelui stat. *Ape teritoriale* = porțiunea de mare sau de ocean (variind, în trecut, de la un stat la altul, de obicei între 3 și 12 mile marine; astăzi uneori extinsă la 200 mile marine), de-a lungul coastelor unui stat, supusă suveranității acestuia și formând o parte integrantă a teritoriului său. **3.** Fig. (Mai ales la pl.) Joc de culori (asemănător cu **a.** (1) pe care îl fac în lumină unele obiecte lucioase. **4.** Denumire a unor secreții apoase ale corpului (sudoare, salivă etc.) **5.** (Urmat de determinări) Denumire a unor preparate, lichide industriale, farmaceutice, de parfumerie sau a unor substanțe chimice. ✧ *A. de clor* = soluție care conține trei volume de clor dizolvate într-un volum de **a.** (1), întrebuințată ca decolorant în ind. textilă și a hârtiei; atacă aurul și platina. *A. de var* = soluție de hidroxid de calciu preparată din var nestins și **a.** (1), cu proprietăți antidiareice și antiacide. *A. de plumb* = soluție de acetat de plumb, toxică, întrebuințată în medicină, în imprimeria textilă și la prepararea multor combinații ale plumbului. *A. amoniacală* = produs secundar obținut în procesul de cocsificare a cărbunilor, care conține săruri de amoniu. *A. de barită* = soluție de hidroxid de bariu, folosită pentru absorbția dioxidului de carbon. *A. de Colonia* = soluție alcoolică a unui amestec de uleiuri eterice (flori de portocal, rozmarin etc.) întrebuințată în cosmetică pentru mirosul ei plăcut. *A. de Javel* = soluție de hipoclorit de potasiu, întrebuințată ca decolorant. *A. grea* = combinație a oxigenului cu deuteriul (D_2O); a fost obținută (1933) de G.N. Lewis, H.C. Urey și McDonald. Se folosește în tehnica nucleară (moderată). *A. oxigenată* v. *oxigenat*. *A. regală* = amestec format din trei părți acid clorhidric și o parte acid azotic; lichid de culoare galbenă, folosit la dizolvarea unor metale (ex. aurul). ✦ Pop. *A. tare* = acid azotic.

APĂRÁ (lat. *apparare*) vb. I **1.** Tranz. A interveni în ajutorul cuiva sau a ceva pentru a-l susține împotriva unei acțiuni ostile. ✦ A păzi un teritoriu; a menține o poziție de luptă. ✦ A se împotrivi unui atac. **2.** Tranz. A susține pe cineva, a pleda cauza cuiva înaintea justiției. ✦ Refl. A încerca să se dezvinovățească (într-un proces penal). **3.** Tranz. și refl. A (se) pune la adăpost; a (se) feri.

APĂRÁRE s.f. **1.** Faptul de a (se) apăra. ✦ Formă de luptă care urmărește oprirea ofensivei inamicului; defensivă (2). **2.** Parte dintr-un proces care apără cauza cuiva. **3.** Totalitatea jucătorilor dintr-o echipă sportivă care apără poarta.

APĂRĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care apără pe cineva sau ceva. ✦ (SPORT) Fundaș. **2.** S.n. și f. Nume dat unor dispozitive, obiecte etc. cu rol de protecție.

APĂREÁ (< lat.) vb. II tranz. A se ivi, a se arăta; a lua naștere. ✦ A ieși de sub tipar.

APĂSÁ (lat.* *apensare*) vb. I **1.** Tranz. și intranz. A exercita o presiune, a se lăsa (cu toată greutatea) asupra unui lucru. ✦ Fig. A reliefa un cuvânt, o frază etc. în timpul vorbirii. **2.** Tranz. Fig. A asupri, a oprima. ✦ A înăbuși, a copleși.

APĂSÁT, -Ă adj., adv. (Despre mers) Energic, sacadat. ✦ (Despre vorbire) Hotărât, poruncitor.

APEDÚCT (< lat. *aquaeductus*, după *apă*) s.n. Ansamblu de construcții și instalații necesare transportului apei de la punctul de captare până la cel de folosire.

APÉL (< fr.) s.n. **1.** Chemare (scrisă sau orală) adresată unei colectivități sau unei persoane. ✦ Strigare a numelor membrilor unei colectivități în scopul verificării prezenței lor. **2.** (DR.) Acțiune judecătorească făcută la o instanță superioară pentru a obține anularea unei sentințe date de o instanță inferioară. **3.** Producere a unui semnal sonor sau luminos prin care se semnalizează cererea de a se stabili o legătură telefonică sau telegrafică.

APELÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A cere concursul, ajutorul cuiva.

APELATÍV (< fr., lat.) s.n. Substantiv comun; nume calificativ.

APELDOORN, oraș în centrul Olandei; 155,8 mii loc. (2003). În apropiere (Loo), reședința de vară a familiei regale.

APELE VII, com. în jud. Dolj, în C. Romanați; 2 279 loc. (2008).

APELLA (cuv. gr.) s.f. Adunarea poporului în Sparta, care hotăra pacea și războiul și desemna prin aclamații eforii, membrii gerusiei și pe cei doi regi.

APELLES (a doua jumătate a sec. 4 î.Hr.), pictor grec. Portretistul lui Filip II și al lui Alexandru Macedon.

APÉNDICE (< fr., lat.) s.n. 1. (ANAT.) Prelungire a unui organ; prin restricție *a.* vermicular sau ileocecal, mică prelungire a cecumului. 2. Ceea ce se adaugă la un lucru, constituind o prelungire, o completare a lui. ✦ Spec. Adaos, anexă, supliment la o publicație sau la o carte.

APENDICÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a apendicelui **(1)**.

APENINI (APPENNINO), sistem muntos care se întinde de-a lungul Pen. Italice pe 1 190 km, alcătuit din roci calcaroase, granitice, argiloase. Alt. max.: **2 914 m** (vf. Corno Grande din masivul Gran Sasso d'Italia – Abruzzi). Expl. de bauxită, blendă și marmură.

APENINICĂ, Peninsula ~ v. **Italică, Peninsula** ~.

APERCÉPȚIE (< fr. {i}) s.f. (PSIH.) Integrare a percepțiilor în experiența cognitivă individuală anterioară.

APERITÍV (< fr.) s.n. Gustare (și băutură) care se ia înainte de masă (pentru a stimula pofta de mâncare).

APERTOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *pertura* „deschidere" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea aperturii obiectivelor microscopice.

APERTÚRĂ (< fr. {i}) s.f. 1. (LINGV.) Grad de deschidere a canalului fonator în timpul emiterii sunetelor. 2. (ANAT.) Grad de deschidere a unei cavități. 3. Unghiulație.

APETÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *petalon* „frunză") adj., s.f. 1. Adj. Fără petale. **2.** S.f. pl. Grup mare de plante dicotiledonate cu flori reduse, lipsite de petale.

APETÉNȚĂ (< fr.) s.f. (Livr.) Poftă, plăcere pentru ceva.

APETISÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care trezește pofta de mâncare; *p. ext.* îmbietor, ispititor.

APETÍT (< fr.) s.n. (Livr.) Poftă de mâncare.

ÁPEX (< fr. {i}; {s} lat. *apex* „culme, vârf") s.n. **1.** Creștet, vârf. **2.** Punct de pe sfera cerească, situat în constelația Hercule spre care se îndreaptă sistemul nostru solar, cu o viteză de aproximativ 20 km/s. **3.** (ZOOL.) Vârful cochiliei gasteropodelor și lamelibranhiatelor corespunzător extremității posterioare. **4.** (ANAT.) Vârful diferitelor organe sau formațiuni anatomice (ex. **a.** cranian, **a.** dentar). **5.** (GEOL.) Punctul de înălțime maximă a unei structuri anticlinale, în urmărirea dezvoltării ei pe direcție.

APHRAATES, ascet din sec. 4, primul scriitor cunoscut al Bisericii siriace din Persia supranumit „Înțeleptul persan". Comentarii biblice, cunoscute sub numele impropriu de „omilii".

APIA, cap. statului Samoa, pe ins. Upolu; 36,4 mii loc. (2001). Port. Stațiune vulcanologică și meteorologică.

APIACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *apium* „țelină") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, dicotiledonate, dintre care unele comestibile (ex. morcovul, mărarul etc.), altele otrăvitoare (ex. cucuta) sau medicinale (ex. angelica) sau aromatice (ex. anasonul, chimenul, feniculul), caracterizate prin flori cu ovar inferior, dialipetale, dispuse în *umbele,* și fruct uscat, desfăcut la maturitate în două semifructe cu câte o sămânță. Vechea denumire: *umbelifere.*

APIAN (APPIANUS) (c. 100-162 d.Hr.). istoric al Romei antice, de origine greacă. Opera sa, „Istoria romană", păstrată fragmentar.

APICÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *apic* „vârf") adj. **1.** (ANAT.) Care este situat, localizat în vârful unui organ (ex. leziune a.) **2.** (LINGV.; despre sunete) Care se articulează prin apropierea vârfului limbii de dinți, de alveole sau de bolta palatului.

APÍCOL, -Ă (< fr.) adj. Cu privire la albinărit. ✦ De (la) albine, în legătură cu albinele.

APICULTÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu apicultura.

APICULTÚRĂ (< fr., engl.) s.f. Creșterea albinelor; albinărit.

APÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *apes* „albină") s.f. pl. Familie de insecte himenoptere, cuprinzând albinele și bondarii.

APIÓL (< fr.; {s} lat. *apium* „pătrunjel") s.n. (FARM.) Ulei volatil extras din semințele de pătrunjel, al cărui principiu activ, apiolina, este folosit ca *emenagog.*

APIOLÍNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Principiu activ extras din apiol.

APIREXÍE (< fr. {s} gr. *a-* „fără" + *pyr* „febră") s.f. Absență a febrei în caz de boală.

APIS (în mitologia egipteană), taur sacru, adorat la Memfis. Considerat încarnare a lui Osiris sau a lui Ptah.

APLANÁ (după fr.) vb. I tranz. A face să dispară o neînțelegere, un conflict.

APLANÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a aplana. **2.** Ansamblul lucrărilor de netezire a unui drum, teren etc. **3.** Prelucrare a suprafeței unei piese pentru a o aduce la forma plană.

APLANÁT, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. (Obiectiv fotografic) Care este alcătuit din două sisteme optice simetrice formând imagini nedeformate.

APLANETÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *aplanes* „fără deviații") s.n. Proprietate a unui sistem optic de a fi stigmatic pentru punctele din vecinătatea axei sale, formând pentru un obiect plan, perpendicular pe axă, o imagine de asemenea plană.

Apis

APLATIZÁ (după fr.) vb. I tranz. A face să devină plat, a turti prin presare.

APLAUDÁ (< lat., după fr.) vb. I Intranz. A bate din palme în semn de aprobare, de admirație etc. ✦ Tranz. Fig. A-și exprima mulțumirea, entuziasmul față de cineva prin aplauze.

APLÁUZE (< it., lat.) Bătăi repetate din palme în semn de aprobare, de admirație etc.

APLAZÍE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *plasis* „modelare") s.f. Lipsă de dezvoltare a unui țesut, a unui organ (ex. a. glandulară, a. dentară).

APLECÁ (lat. *applicare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) îndoi, a (se) înclina spre pământ. **2.** Refl. (Fam.) A i se face greață (din cauza mâncării).

APLECÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) apleca **(1)**. **2.** Fig. Predispoziție, înclinare pentru ceva.

APLICÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A pune un lucru pe (sau peste) altul pentru a le uni, a le fixa. **2.** Tranz. A pune în practică; a întrebuința. ✦ A administra (un tratament medical). ✦ A da. **3.** A raporta un principiu general la un caz particular.

APLICÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a aplica. **2.** Fig. Aptitudine, talent.

APLICÁT, -Ă adj. **1.** Fixat, lipit pe... ✧ Artă *a.* v. *decorativă, artă.* **2.** Pus în practică. ✦ (Despre științe) Cu aplicații practice nemijlocite.

APLICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ceea ce se aplică **(1)**; *p. ext.* obiect astfel realizat. **2.** Faptul de a pune în practică, de a aplica **(2)**. **3.** (MAT.) Funcție. **4.** Fig. Aptitudine, talent.

APLÍCĂ (< fr.) s.f. **1.** Ornament în relief fixat pe suprafața unui obiect, a unui perete. **2.** Corp de iluminat fixat de perete.

APLÍT (< fr., germ. {i}; {s} gr. *haploos* „simplu") s.n. Rocă magmatică filoniană, de compoziție granitică.

APLÓMB (< fr.) s.n. **1.** Îndrăzneală sfidătoare în comportarea cuiva. **2.** (ZOOT.) Poziție și direcție a membrelor animalelor în raport cu pământul și cu planul median al corpului.

APNÉE (fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *pneo* „a respira") s.f. Oprire temporară, voluntară sau involuntară, a respirației.

APO, vulcan activ în SE ins. Mindanao (Filipine), cel mai înalt vf. al țării. Alt.: 2 965 m. Parc național.

APOCALÍPS (< fr., lat.) s.n. **1.** Ultima carte a „Noului Testament", atribuită de tradiție evanghelistului Ioan. ✦ P. ext. Scriere religioasă cuprinzând proorociri cu privire la sfârșitul lumii. **2.** Gen literar aparținând iudaismului (sec. 2-1 î.Hr.) și creștinismului primitiv, tratând simbolic și convențional destinul lumii.

APOCALÍPTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la *apocalips; p. ext.* catastrofal, îngrozitor.

APOCATÁSTAZĂ (< fr.) s.f. Doctrină susținând că va exista o stare finală de mântuire totală, inclusiv pentru Satan (zoroastrism, maniheism etc.).

APOCINACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, tropicale și mediteraneene, cu frunze opuse, flori hermafrodite cu petale unite și cu latex (ex. saschiul, leandrul).

APOCÓPĂ (< fr., lat.) s.f. Dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete de la sfârșitul unui cuvânt.

APOCRÍF, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Scriere atribuită unor personaje biblice sau în strânsă legătură cu ele, dar nerecunoscută de canonul Scripturii. **2.** Adj. Carte biblică prezentă în *Septuaginta,* dar nu în canonul ebraic; deuterocanonic. **3.** Adj. (Despre scrieri, documente) Neautentic sau a cărui autenticitate este îndoielnică; atribuit în mod fals unui anumit autor.

APOCRÍNĂ (< fr.; {s} gr. *apokrino* „a secreta") adj., s.f. (Glandă) care elimină o parte a celulei secretoare (polul secretor) odată cu secreția (ex. glanda mamară).

APOCROMÁT (< fr. {i}) s.n., adj. (Despre un obiectiv fotografic) care are aberația cromatică corectată pentru lumină de trei culori diferite (roșu, galben, violet).

Guillaume Apollinaire

APÓD, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *pod-* „picior") adj., s.n. **1.** Adj. (Despre unele animale) Lipsit de picioare (ex. unele crustacee inferioare, unii batracieni, șerpii). **2.** S.n. pl. Ordin de batracieni, cu corpul vermiform, inelat, lipsiți de membre.

APODÍCTIC, -Ă (sau **APODEICTIC, -Ă**) (< fr., lat.) adj. (LOG., despre propoziții, demonstrații etc.) Care exprimă că ceva este necesar sau imposibil. ✦ Care nu permite opoziție; indiscutabil.

APODÓZĂ (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) A doua parte a unei perioade condiționale, care exprimă consecința primei părți.

APOFÁNTIC, -Ă (fr., gr.) adj. (LOG.) Care pune în lumină existența unui raport prin afirmarea sau negarea unui lucru despre ceva.

APOFATÍSM (< fr.) s.n. Abordare a transcendenței divine prin a spune ceea ce nu este Dumnezeu și nu ceea ce este.

APOFIS (în mitologia egipteană), puterea întunericului reprezentată sub forma unui șarpe împotriva căruia zeul Re (Ra) duce în fiecare zi un război victorios.

APOFÍZĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Proeminență a unui os, pe care se inserează mușchii sau care prezintă o suprafață articulară (ex. a. mastoidă, a. odontoidă). **2.** Mulură concavă care leagă fusul unei coloane de baza ei. **3.** Ramificație cilindrică sau filoniană a zăcămintelor, a corpurilor eruptive etc., care pătrunde în rocile înconjurătoare.

APOFONÍE (< fr.; {s} gr. *apo* „împotriva, altfel" + *phone* „sunet") s.f. (LINGV.) Alternanță vocalică; ablaut.

APOFTÉGMĂ (< fr., gr.) s.f. Maximă, sentință (aparținând unei personalități celebre, de obicei din Antic.).

APOGÉU (< fr. {i}; {s} gr. *apogeios* „departe de pământ") s.n. **1.** Punctul cel mai depărtat de Pământ al orbitei Lunii, al unui satelit artificial etc. **2.** Punct culminant în dezvoltarea cuiva sau a ceva.

APOGIATÚRĂ (< it.) s.f. Notă ornamentală care precede nota reală la interval de secundă și este scrisă cu caractere mai mici. Poate fi simplă sau dublă.

APÓI (lat. *ad-post*) adv. **1.** După aceea, pe urmă. **2.** Pe lângă asta. ✦ În plus. **3.** În acest caz.

APOLD 1. Mică depr. în SV Pod. Transilvaniei, pe cursul superior al Secașului. **2.** Com. în jud. Mureș în pod. Târnavelor; 3 110 loc. (2008). Cetate sătească cu biserică (1504).

APOLDU DE JOS, com. în jud. Sibiu în pod. Secașelor; 1 520 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 18).

APOLÍNIC, -Ă (< germ.; {s} lat. *Apollo*) adj. (Despre atitudine în artă sau cultură) Care exprimă spiritul lucid, rațional, orientat spre ordine, măsură și armonie. Termenul a fost introdus de Nietzsche.

APOLÍTIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care susține sau practică apolitismul.

APOLITÍSM (< fr.) s.n. Stare de indiferență sau atitudine declarată de dezinteres față de problemele politice.

APOLLINAIRE, Guillaume (pseud. lui *Wilhelm Apollinaris de Kostrowitzky*) (1880-1918), poet și critic de artă francez. Precursor al suprarealismului și promotor al cubismului. Poezia lui („Alcooluri", „Caligrame") a influențat lirica modernă europeană.

APOLLONIA, numele mai multor orașe antice grecești. Mai importante: **1.** Colonie corintiană (sec. 6 î.Hr.) în Iliria (pe terit. Albaniei de azi), port la M. Adriatică și însemnat centru al lumii greco-romane. **2.** Colonie milesiană (sec. 7 î.Hr.) în Tracia, port la Marea Neagră. Azi *Sozopol* (Bulgaria).

APOLLONIOS din Perga (262-180 î.Hr.), geometru şi astronom grec. Reprezentant de seamă al Şcolii din Alexandria; a introdus denumirile conicelor (elipsă, hiperbolă, parabolă) şi a studiat proprietăţile acestora şi mişcările planetelor.

APOLLONIOS din Rodos (c. 295-c. 215 î.Hr.), poet grec. Autor al epopeii „Argonauticele", operă savantă, spirituală, un veritabil monument al literaturii elenistice.

APOLO (APOLLO) 1. (În mitologia greacă) Fiul lui Zeus şi al titanidei Leto, frate geamăn cu Artemis. Zeul Soarelui, al poeziei şi artelor, apărător al căminului, familiei; una din cele mai importante şi complexe divinităţi ale panteonului greco-roman. Sanctuarele şi oracolele sale de la Claros, Didima, Delos, dar îndeosebi Delfi erau renumite în Antic. **2.** Mic asteroid (diametru sub 2 km) care se poate apropia destul de mult de Pământ (până la câteva milioane de kilometri). **3.** Program spaţial american de explorare a Lunii cu ajutorul unor nave cosmice cu echipaj (1969-1972).

APOLODOR din Damasc (c. 60-125 d.Hr.), arhitect şi constructor militar roman, de origine grec. A construit podul peste Dunăre, de la Drobeta şi Forul lui Traian din Roma, cu celebra Columnă.

APOLODOR (APOLLODOROS) din Atena (sec. 2 d.Hr.), erudit grec. I se atribuie o compilaţie cunoscută sub titlul „Biblioteca", conţinând importante informaţii despre mitologia greacă.

APOLÓG (< fr., lat.) s.n. Povestire (în versuri sau în proză), cu sens moralizator, prezentată într-o formă alegorică.

APOLOGÉT (< germ.) s.n. **1.** Scriitor care în sec. 2-4 apăra creştinismul în faţa culturii greco-romane. **2.** Susţinător fervent al unei persoane, doctrine, idei. **3.** Autor de apologii **(2)**.

APOLOGÉTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Ramură a teologiei care are ca scop apărarea religiei creştine şi dovedirea existenţei lui Dumnezeu prin argumente raţionale şi istorice. **2.** S.f. Apărarea sau justificarea pătimaşă a unei idei, doctrine etc. **3.** Adj. Care conţine o apologie, care are caracterul unei apologii **(2)**.

APOLOGÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Laudă exagerată adusă cuiva sau la ceva. **2.** Scriere sau discurs care face apologia **(1)** cuiva.

APOMÉTRU s.n. Contor pentru apă.

APOMIXÍE (< fr.; {s} gr. *apo-* „departe" + *mixis* „amestec") s.f. (BIOL.) Înmulţire fără fecundare la plante cu diferenţiere sexuală, prin formarea de embrioni ca urmare a diviziunii unei celule a plantei-mamă.

APOMORFÍNĂ (< fr.; {s} gr. *apo-* „departe" + fr. *porphine*) s.f. Derivat al morfinei; este vomitiv, fără acţiune analgezică şi hipnotică.

APONEVRÓZĂ (< fr.) s.f. Membrană fibroasă sau tendon lăţit care continuă un muşchi, servind la inserţia osoasă a acestuia sau la unirea cu muşchii vecini (ex. **a.** palmară, **a.** abdominală).

Apolo

APOPLÉCTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine apoplexiei, privitor la apoplexie. ✧ *Ictus a.* = apoplexie. **2.** S.m. şi f., adj. (Persoană) predispusă la apoplexie.

APOPLEXÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Pierdere bruscă a cunoştinţei, a capacităţii de mişcare şi a sensibilităţii, de obicei în urma unei hemoragii cerebrale; ictus apoplectic; *pop.* dambla **(1)**; atac **(6)**. **2.** Revărsare bruscă de sânge într-un organ.

APOR, familie maghiară de nobili din Transilvania. Mai importanţi: **Stefan A.** (1638-1704), tezaurar (1693-1704); **Petru A.** (1676-1752), memorialist. Opera sa „Metamorphosis Transilvaniae..." este un izvor important pentru cunoaşterea Transilvaniei din sec. 17-18.

APORÉTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *aporia* „dificultate") s.f. Modalitate de punere a problemelor dialecticii cunoaşterii şi acţiunii greu sau imposibil de rezolvat, în vederea descoperirii principiilor echilibrării lor; fază care precede şi pregăteşte ştiinţa ca atare.

APORÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aporia* „dificultate") s.f. (În filozofia greacă) Problemă greu sau imposibil de rezolvat.

APÓRT (< fr.) s.n. Contribuţie adusă de cineva la o acţiune comună.

APÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care conţine (prea multă) apă, bogat în apă. **2.** Care seamănă cu apa. ✧ *Umoare a.* = lichid transparent aflat între cornee şi cristalin.

APOSTÁT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care a săvârşit o apostazie sau, *p. ext.*, care şi-a schimbat convingerile anterioare.

APOSTAZÍE (< fr., lat.) s.f. Renegare publică a unei credinţe religioase.

A POSTERIÓRI (loc. lat., „din ceea ce urmează") adv., adj. invar. (FILOZ.) Mod de cunoaştere a adevărului sau falsităţii propoziţiilor raţionamentelor şi conceptelor doar cu referire la experienţă; a proceda empiric, inductiv, de la efecte la cauze.

APOSTÍLĂ (< fr.) s.f. Rezoluţie pusă pe o petiţie.

APOSTÍLB (< germ.) s.m. Unitate fotometrică de măsură pentru luminanţă (simbol: asb) egală cu $\pi^{-1}\ \mathrm{cd/m^2}$.

APÓSTOL (< sl.) s.m. **1.** (În „Noul Testament") Titlu purtat, în primul rând, de Iisus Hristos. ✦ Nume dat de Iisus Hristos fiecăruia din cei 12 discipoli trimişi să predice „Evanghelia" sa în lume, cărora li s-a alăturat, după convertire, Saul, devenit Pavel (Paul). **2.** Persoană care a predicat „Evanghelia" într-un anumit teritoriu sau la un anumit popor. **3.** P. ext. Cel care se dedică propagării unei învăţături, doctrine, idei.

APOSTOLACHE, com. în jud. Prahova pe cursul superior al Cricovului Sărat; 2 296 loc. (2008). Expl. de petrol. Mănăstirea A. (sec. 17).

APOSTOLÁT (< fr., lat.) s.n. Misiunea de apostol **(1)**.

APOSTÓLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine apostolilor **(1)**, privitor la apostoli. **2.** Care emană de la apostolul Petru şi de la papă (considerat de Biserica catolică urmaş al acestuia). ✧ *Crezul a.* = mărturisire de credinţă folosită în Biserica catolică, anglicană şi unele biserici protestante, care, potrivit tradiţiei, a fost alcătuit de cei 12 apostoli. *Părinţi apostolici* = scriitori creştini de la sfârşitul sec. 1 şi începutul sec. 2, care au fost ucenici direcţi ai apostolilor **(1)** sau ai ucenicilor acestora (ex. Clement Romanul, Ignatie Teoforul, Policarp).

APOSTOLUL (sau FAPTELE APOSTOLILOR), carte cuprinsă în „Noul Testament", în continuarea „Evangheliilor", conţinând relatarea originilor creştinismului, prin activitatea apostolilor după răstignirea lui Iisus Hristos. Cea mai veche traducere românească manuscrisă se află în „Codicele Voroneţean".

APOSTRÓF (< fr., lat.) s.n. Semn ortografic, în formă de virgulă, care notează dispariţia accidentală în rostire a unor sunete.

APOSTROFÁ (< fr.) vb. I tranz. A adresa cuiva o mustrare.

APOSTRÓFĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Figură retorică prin care oratorul se adresează direct unei persoane ori unui lucru personificat. **2.** Mustrare.

APOSTU, George (1934-1986, n. Stănişeşti, jud. Bacău), sculptor român. S-a stabilit în Franţa. Lucrări în piatră şi lemn, cu ecouri ale artei populare. Volume echilibrate ce tind spre forme abstracte („Maternitate", suita „Tată şi fiu", ciclul „Fluturii").

APOTÉMĂ (< fr. {i}) s.f. Segment de dreaptă care uneşte centrul unui poligon regulat cu mijlocul oricăreia dintre laturile sale. ✦ Segment de dreaptă care uneşte vârful unei piramide regulate cu mijlocul oricăreia dintre laturile bazei.

APOTEÓZĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Divinizare a unui erou sau monarh în Antic. **2.** Fig. Preamărire, glorificare.

APOTROPAIC (< gr.) adj. Având sau socotit ca având puterea de a apăra omul împotriva influenţelor nefaste: diverse substanţe şi mijloace (salivă, sânge, tatuări, cuvinte), amulete, măşti, lumini, mirosuri, jertfe, invocaţii etc.

APOZÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Atribut, de obicei substantiv, care se află pe acelaşi plan cu cuvântul determinat.

APPASSIONÁTO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Cu însufleţire, cu pasiune.

APPEL, Paul-Émile (1855-1930), matematician francez. Contribuţii în mecanică, geometrie şi teoria funcţiilor analitice. M. de onoare al Acad. Române (1914).

APPERT, Nicolas (1749-1841), industriaş francez. A inventat procedeul de conservare a alimentelor prin tratare termică în recipiente ermetic închise.

APPIA, Adolphe (1862-1928), scenograf, regizor, teoretician de teatru elveţian. Reformator al artei spectacolului modern. Remarcabile puneri în scenă ale operelor lui Wagner. Lucrări teoretice („Opera de artă vie").

APPLETON, oraş în N S.U.A. (Wisconsin), lângă L. Michigan; 70,1 mii loc. (2000). Ind. celulozei şi hârtiei, prod. farmaceutice şi alim. Prima hidrocentrală din S.U.A. (1882). Universitatea Lawrence (1847).

APPLETON, Sir Edward Victor (1892-1965), fizician englez. Studii asupra fizicii ionosferei *(stratul lui A.)*. Premiul Nobel pentru fizică (1947).

APPOMATTOX, oraş în E S.U.A. (Virginia); 1,3 mii loc. (1980). În timpul Războiului de Secesiune armatele „Nordului", conduse de generalul W.S. Grant, au obţinut aici o victorie decisivă (9 apr. 1865) care a determinat capitularea trupelor „Sudului", comandate de generalul R.E. Lee. Parc istoric natural.

APPONYI Albert, conte (1846-1933), om politic ungur. Ca ministru al Cultelor şi al Instrucţiunii Publice (1906-1910), a dus o politică de maghiarizare forţată, elaborând, în acest scop, în 1907 două legi şcolare *(lex Apponi)*; şef al delegaţiei ungare la Conferinţa de Pace de la Trianon (1920).

APRAXÍE (fr.; {s} fr. *apraxia* „inactivitate") s.f. (MED.) Tulburare neurologică manifestată prin incapacitatea coordonării unor mişcări voluntare (ex. mers, scris), în condiţiile păstrării funcţiilor musculare şi senzoriale. Se datorează leziunilor din zonele motorii ale scoarţei cerebrale. Sin. *dispraxie*.

APRECIĂ (< fr.) vb. I tranz. A evalua, a calcula preţul, valoarea unui lucru. ✦ A preţui pe cineva sau ceva. ✦ A socoti, a crede.

APRECIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Destul de) mare, de mult, de tare etc.; considerabil.

APREHENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) **1.** Teamă vagă, nedesluşită. **2.** Capacitate de a cuprinde cu mintea, de a sesiza ceva.

APRÉT (< fr.) s.n. Preparat cu care se tratează materialele textile pentru a le face neşifonabile, impermeabile; scrobeală.

APRETÚRĂ (< germ.) s.f. Secţie dintr-o întreprindere textilă în care se execută operaţii de finisare: apretare, scămoşare etc.

ÁPRIG, -Ă adj., adv. 1. Iute, înfocat, nestăpânit. 2. Aspru, nemilos.

APRÍLIE (< sl.) s.m. A patra lună a anului; are 30 de zile; *pop.* prier.

APRILY Lajos (1887-1967, n. Braşov), poet şi traducător ungur. A trăit în România până în 1929. Versuri („Scrisul invizibil"). Volume în lb. română („Muzica toamnei", „Prinţul Tristeţe"). Traduceri din Eminescu, Şt. O. Iosif, Blaga, Macedonski, Coşbuc, Pillat, Arghezi.

APRÍNDE (lat. *apprendere*) vb. III **1.** Tranz. A face să ardă focul sau un material combustibil; a da foc unui obiect. ✦ Refl. A începe să ardă. **2.** Refl. Fig. A se înflăcăra sau a-şi ieşi din fire; a se înroşi la faţă (de emoţii, de enervare etc.). ✦ A izbucni, a se dezlănţui. **3.** Refl. şi tranz. (Despre o lampă) A face sau a începe să lumineze.

APRÍNDERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) aprinde. ✧ (Pop.) *A. de plămâni* = congestie pulmonară. **2.** (TEHN.) Iniţierea arderii amestecului combustibil în camera de combustie a unui motor cu ardere internă. **3.** (ELT.) Stabilirea descărcării electrice într-o lampă cu arc voltaic, într-un tub electronic cu vapori de mercur etc.

APRINZĂTÓR s.n. Dispozitiv care produce aprinderea unui combustibil, a fitilului unei încărcături explozive, reaprinderea unei lămpi de siguranţă în mine.

A PRIÓRI (loc. lat. „din ceea ce precede") adv., adj. invar. (FILOZ.) Mod de cunoaştere a adevărului sau falsităţii propoziţiilor, raţionamentelor şi conceptelor anterior şi independent de experienţă; a explica pe baza axiomelor sau a noţiunilor abstracte, de la cauze la efecte.

APRIORÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Concepţie opusă empirismului şi afirmând existenţa ideilor înnăscute şi caracterul independent de experienţă al cunoaşterii.

APROÁPE (lat. *ad-prope*) adv., s.m. art. **I.** Adv. **1.** La o distanţă mică. **2.** Peste puţin timp, înainte de a... **3.** Cam, aproximativ. **4.** Cât pe-aci, gata. **II.** S.m. art. Semenul cuiva.

APROBÁ (< lat.) vb. I tranz. A încuviinţa o faptă, o părere, a rezolva în mod favorabil o cerere.

APROBÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a se aproba. **2.** Act prin care s-a aprobat cererea cuiva.

APROBATE (*Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum*), colecţie de legi întocmită în 1656, care cuprinde legiuirile Dietei Transilvaniei din 1541 până în 1653. Împreună cu „Compilatele" şi cu „Tripartitul" lui Werböczi, formau codicele de legi ale Transilvaniei, până la ocupaţia habsburgică.

APRÓD (< magh.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) a) Dregător al Curţii domneşti, cu atribuţii variate. b) Fecior dat la Curtea domnească pentru a sluji ca paj sau ca scutier. **2.** (În timpurile moderne) Slujbaş care păzeşte şi introduce în sălile de şedinţe persoanele implicate în procese.

APROFUNDĂ (după fr.) vb. I tranz. A cerceta temeinic, profund o problemă.

APROPIÁ (lat. *appropiare*) vb. I **1.** Refl. A se deplasa tot mai (sau foarte) aproape de cineva sau de ceva. **2.** Tranz. A aduce, a aşeza aproape de cineva sau ceva. **3.** Refl. şi tranz. A se împrieteni cu cineva. **4.** Refl. A fi aproape în timp. ✦ A ajunge aproape de o anumită vârstă sau dată. **5.** Refl. A semăna, a avea trăsături comune.

APROPIÁT, -Ă adj. Care este foarte aproape (în spaţiu sau în timp). ✦ Fig. (Despre prieteni) Bun, intim.

APROPIÉRE s.f. **1.** Acţiunea de a se apropia. **2.** Vecinătate.

APROPRIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A-şi însuşi un lucru străin. **2.** A face ca un lucru să fie potrivit cu ceva.

APROSEXÍE (< fr.) s.f. (PSIH.) Formă gravă de tulburare a atenţiei, caracterizată prin imposibilitatea concentrării sau fixării acesteia.

APROVĂRE s.f. Înclinare longitudinală a unei nave cu prora scufundată mai mult decât pupa, datorită încărcării neuniforme a navei.

APROVIZIONĂ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A(-şi) procura din timp bunuri de consum, materii prime, materiale auxiliare, componente, combustibil etc.

APROVIZIONĂRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) aproviziona. **2.** (EC.) Etapă premergătoare producţiei, care constă în cumpărarea factorilor de producţie din exteriorul întreprinderii.

APROXIMÁ vb. I tranz. A determina, cu o mică eroare, valoarea unei mărimi; a face un calcul aproape exact.

APROXIMATÍV, -Ă (< fr.) adj., adv. **1.** Adj. Care este aproape exact, aproape adevărat. **2.** Adv. Circa, vreo, cam.

APROXIMÁŢIE (< fr.) s.f. Evaluare aproximativă a unei mărimi, a unei situaţii.

APSÍDĂ (< fr., lat.) s.f. Fiecare dintre cele două extreme ale axei mari a orbitei eliptice descrise de un corp ceresc în jurul altuia.

APŠERON, pen. în Azerbaidjan, la E de m-ţii Caucaz, care înaintează în M. Caspică pe o lungime de 60 km. Expl. de petrol, gaze naturale, cupru, zinc, pirită, sare. Pe coasta de SV, oraşul Baku.

APT, -Ă (< fr., lat.) adj. Potrivit, capabil, bun (pentru..., sau să...).

APTERIGÓTE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *pterygotos* „înaripat") s.f. pl. Subclasă de insecte inferioare, lipsite de aripi. Aparatul vizual este reprezentat prin oceli; se înmulţesc prin ouă.

APTITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Potenţial mental sau fizic care se poate transforma, prin antrenament, educaţie, în competenţă manifestă într-un anumit domeniu de activitate.

APŢIÁN (< localit. *Apt,* Franţa), etaj al Cretacicului inferior, caracterizat prin trei faciesuri: pelagic marnos (cu amoniţi piritizaţi), calcaros-recifal şi de fliş.

APUCÁ (lat. *aucupare*) vb. I **1.** Tranz. A lua, a prinde, a înhăţa. ✦ A pune mâna pe ceva în grabă. **2.** Refl. A se agăţa, a se prinde de cineva sau ceva. ✦ Tranz. A copleşi. **3.** Tranz. A sosi la timp pentru a găsi ceva sau pe cineva care e gata să plece. ✦ A trăi atât, încât să poată cunoaşte pe cineva sau să fie martor la ceva. ✦ Intranz. A primi ceva prin tradiţie. **4.** Tranz. şi refl. A fi pe punctul de a face ceva. **5.** Tranz. şi intranz. A se angaja pe un drum, a urma o anumită cale; a se îndrepta, a porni.

APUCĂT, -Ă adj., s.m. şi f. (Pop., în superstiţii) (Persoană) chinuită de diavol; *p. ext.* (persoană) care se enervează repede; sărit, ţicnit.

APUCĂTÚRĂ s.f. Obicei (rău); nărav **(1)**.

ĂPUD (cuv. lat.) prep. Indică o citare preluată de la alt autor, nu din original; după, la.

APULEIUS, Lucius (c. 125-c. 180), scriitor latin. Capodopera sa, romanul „Metamorfozele" sau „Măgarul de aur", conturează o imagine pitorească a vieţii cotidiene a epocii. Scrieri retorice („Florilegii") şi filozofice.

APULIA (PUGLIA), reg. în S Italiei, între M. Adriatică şi M. Ionică; 19,4 mii km^2; 4,02 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Bari*. Măsline, citrice; cereale; viticultură; ovine, caprine.

APULUM, aşezare dacică pe Mureş, apoi oraş roman cu rang de municipiu şi de colonie. Important centru economic, administrativ, politic şi militar al Daciei romane. Reşedinţă a legatului Daciei şi sediul Legiunii XIII Gemina. Azi *Alba Iulia*.

APÚNE (lat. *apponere*) vb. III intranz. **1.** (Despre aştri) A dispărea sub orizont; a asfinţi, a scăpăta. **2.** Fig. A fi în declin; a muri.

APUNTAMÉNT (după fr.) s.n. Punte (de lemn) de-a lungul malurilor unei ape, servind la acostarea ambarcaţiilor. V. *debarcader*.

APUNTÁRE s.f. Manevră de aterizare a unui avion pe puntea unui portavion.

APUPĂRE s.f. Înclinare longitudinală a unei nave cu pupa scufundată mai mult decât prora, datorită încărcării neuniforme a navei.

APURE 1. Rio ~, râu în Venezuela, afl. stg. al fl. Orinoco; 1 580 km. Izv. din Cordillera de Merida (Anzii Nordici). **2.** Stat în S Venezuelei; 76,5 mii km^2; 377,7 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *San Fernando de Apure*.

APURIMAC, râu în Perú. Considerat izv. stg. al râului Ucayali şi cel mai îndepărtat izvor al fl. Amazon, descoperit de o expediţie americană la 15 oct. 1971; 1 000 km. Izv. din lacul Intyre (Anzii Peruvieni) de la 5 250 m alt., fiind râul care îşi are obârşia la cea mai mare alt.

APÚS s.n. **1.** Trecere a unui astru sub orizont; privelişte oferită de Soare când apune; timp al zilei când apune Soarele; asfinţit. **2.** Fig. Declin, decădere. **3.** Punct cardinal opus răsăritului: vest. **4.** Occident.

APUSEÁN, -Ă adj. Care se află la apus^1; vestic, occidental. ✦ Care aparţine Europei Occidentale sau Americii.

APUSENI, Munţii ~, grupă muntoasă, parte componentă a Carpaţilor Occidentali, încadrată de Câmpia şi Dealurile de Vest (la V), de Pod. Transilvaniei (la E), de pod. Someşan (la N) şi de culoarul Mureşului (la S); constituiţi din nuclee de şisturi cristaline şi granite, peste care stau depozite sedimentare paleozoice şi mezozoice; puternic cutaţi, şariaţi şi faliaţi. Alcătuiţi dintr-un masiv central *(m-ţii Bihor)* cu alt. de peste 1 800 m. În N masivului central, se desfăşoară *m-ţii Meseşului* şi *Plopişului,* despărţiţi de depr. Şimleului; în V, *m-ţii Pădurea Craiului* şi *Codru-Moma,* despărţiţi prin depr. Beiuşului; în SV, *m-ţii Zarandului,* iar în S, *m-ţii Metaliferi*. În E masivului central se desfăşoară masivul *Gilău-Muntele Mare* şi *m-ţii Trascăului,* iar în NE, *m-ţii Vlădeasa*. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare). Expl. de min. auro-argentifere, bauxită, sulfuri complexe. Reţea hidrografică cu densitate ridicată şi debit bogat. Păduri de molid, de fag, în porţiunile mai joase şi gorun, alternând cu pajişti naturale, folosite ca fâneţe şi păşuni. Importantă reg. turistică. Parcul natural al m-ţilor A. (75 784 ha) care cuprinde: porţiuni din m-ţii Bihorului, Vlădeasa şi Gilău - Muntele Mare, cu forme carstice complexe (peşteri, chei, defilee, izbucuri), Cetăţile Ponorului - V. Galbenei, peştera Pojarul, Poliţei, Groapa de la Barsa şi numeroase rezervaţii naturale.

'AQABA (AKABA) 1. Golf strâmt şi alungit în NE M. Roşii, între pen. Sinai şi pen. Arabia. Lungime: 180 km; lăţime: 28 km. **2.** Oraş în SV Iordaniei, unicul port al ţării, la M. Roşie; 62,7 mii loc. (1994).

AQTÖBE (AKTIUBINSK), oraş în Kazahstan; 253 mii loc. (1999). Centru comercial. Constr. de maşini, ind. chimică.

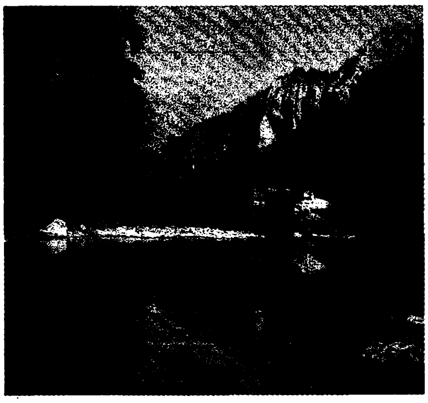

Munţii Apuseni. Defileul Crişului Repede

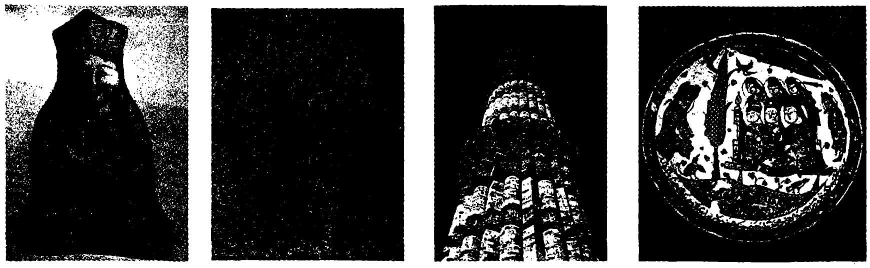

Artă arabă
1. Femeie alăptându-şi copilul (Persia, sec. 13) 2. Miniatură (Al-Fustat – Cairo, sec. 11–12)
3. Detaliu de Minaret (Delhi, 1199) 4. Ceramică, stil Sava (Persia, sec. 13)

AQUAE (AD AQUAS), aşezare rurală romană în prov. Dacia (sec. 2) în apropiere de Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Cunoscută prin apele sale termale. Azi *Călan.*

AQUILEIA, localit. în NV Italiei, lângă Triest; 3,3 mii loc. (2001). Colonie romană întemeiată în 181 î.Hr. Centru economic şi comercial înfloritor, una dintre reşedinţele împăraţilor romani, în sec. 3-4.

AQUILLA v. **Vulturul.**

AQUINO, Corazón (n. 1933), om politic filipinez. Lider al opoziţiei după asasinarea soţului ei, Benigno **A.** (1932-1983). Preşedintă a Republicii Filipine (1986-1992).

AQUITANIA, prov. istorică în SV Franţei. Prov. romană, cucerită de vizigoţi (sec. 5) a fost înglobată de Clovis (507) Regatului franc. Ducat (sec. 9), trece sub stăpânire engleză după căsătoria lui Alienor de Aquitania cu Henric II (1154); în 1472 a intrat definitiv în componenţa regatului Franţei.

AR (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru suprafeţe de teren, egală cu 100 m^2.

Ar, simbol chimic pentru *argon.*

ÁRA^1 (< fr.) s.m. Papagal mare din America de Sud, viu colorat şi cu coada lungă *(Ara macao).*

ARÁ^2 (< lat. *arare)* vb. I tranz. A răsturna brazde cu plugul în vederea pregătirii solului pentru cultivare.

ARÁB, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Popoare din grupa limbilor semitice care locuiesc în ţările din Orientul Apropiat şi din N Africii. **A.** sunt de religie musulmană (majoritatea sunniţi, iar o parte însemnată, în Siria, Liban, Iraq şi Yemen, şiiţi) şi creştină (copţii din Egipt, maroniţii din Siria, Liban şi Iordania etc.). **A.** au avut un rol important în istoria şi cultura Ev. Med. În sec. 7–8 au cucerit un teritoriu vast, de la m-ţii Pirinei până la hotarele Indiei, influenţând modul de viaţă, cultura, arta, ştiinţa popoarelor supuse şi a celor învecinate. După Primul şi mai ales după al Doilea Război Mondial, s-au constituit ca state independente: Maroc, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt, Sudan, Siria, Liban, Iraq, Iordania, Arabia Saudită, Yemen, Mauritania, Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Qatar, Oman, Bahrain, Somalia, Djibouti. ✦ Persoană aparţinând unuia dintre aceste popoare. **2.** Adj. Care aparţine arabilor sau ţărilor arabe, privitor la arabi sau la ţările arabe; arabic, arăbesc. ✧ *Artă a.* = artă la baza căreia se află sinteza originală dintre elementele bizantine, mesopotamiene şi iraniene la care s-au adăugat influenţele tradiţiei locale. Principalele construcţii (moschei, palate, mausolee, fortăreţe) au trăsături caracteristice proprii, printre care curtea interioară încadrată de porticuri. S-au dezvoltat artele decorative (mozaicul, ceramica, prelucrarea metalelor, covoarele etc.) cultivând cu precădere ornamentul pur geometric şi floral. O deosebită înflorire au cunoscut miniatura şi caligrafia. Centre renumite: Bagdad, Cairo, Granada, Córdoba. Sin. *artă musulmană* sau *islamică.* ✧ *Cifră a.* = simbol grafic, reprezentând unul din elementele sistemului de numeraţie cel mai uzitat (zecimal). *Alfabet a.* = alfabet propriu limbii arabe, alcătuit din 28 de litere care notează consoanele; pentru vocale se folosesc accente deasupra sau dedesubtul consoanelor. Cuvintele sunt scrise de la dreapta la stânga. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia afro-asiatică, ramura semitică (cu scriere proprie). Ca limbă de cult este răspândită îndeosebi în Asia şi în unele ţări africane. ✦ (Despre cai) Care aparţine unei rase pentru călărie şi tracţiune uşoară, originară din pen. Arabia.

ARABÉSC (< fr. {i}) s.n. (Mai ales la pl.) 1. Tip de ornamentaţie specific artei arabe sau împrumutat din această artă, constând din împletituri complicate de linii şi motive geometrice (uneori şi vegetale). **2.** Figură de echilibru în balet, în care un picior este ridicat în spate şi un braţ întins înainte.

ARABIA 1. Cea mai mare pen. de pe Pământ, în SV Asiei, limitată la V de M. Roşie, la NV de G. Aqaba, M. Moartă şi râul Iordan, la NE de C. Mesopotamiei, la E de G. Oman şi G. Persic, iar la S de G. Aden şi M. Arabiei; 2,73 mil. km^2. Este un uriaş podiş deşertic, cu marginile de V şi de S înălţate (alt. max.: 3 600 m în Jebel an Nabi Sha'ib), iar spre E o câmpie joasă. În interiorul pod. se găsesc deşerturile Nefud (la N) şi Rub'al Khali (la S), între care se intercalează hamada Nejd. Mari expl. de petrol în reg. G. Persic. Climă tipic tropicală, cu temperaturi de 40-45°C şi amplitudini termice mari, cu precipitaţii reduse (100 mm/an); doar în m-ţii Yemenului şi m-ţii Oman, musonul de vară din Oc. Indian aduce precipitaţii mai bogate (700-900 mm/an). **2. Marea Arabiei,** mare în bazinul Oc. Indian, situată între pen. Arabia şi India; 3,7 mil. km^2. Ad. medie: 2 734 m; ad. max.: 5 203 m. **3. Deşertul Arabiei,** reg. deşertică situată în Egipt, între Nil şi M. Roşie. Zonă de podiş cu fundament vechi cristalin, care spre M. Roşie se ridică până la 2 287 m (vf. Sha'ib el Banat), iar spre S trece în deşertul Nubiei. Exploatări de petrol, fosforite, cositor.

ARABIA SAUDITĂ (Regatul Arab Saudit), stat în SV Asiei, în pen. Arabia; 2,1 mil. km^2; 24,29 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică. Cap.: *Riyădh.* Oraşe pr.: Jeddah, Mecca, Medina, (Al-Madinăh) Ta'if. Podiş slab ondulat, înconjurat de munţi (alt. max., în SV, 2 565 m); câmpii litorale. *Climă* tropicală deşertică. Mari zăcăminte de petrol (locul 1 pe glob) şi gaze naturale; min. de fier, cupru, sulf, sare. Culturi de cereale, viţă de vie, curmali, legume şi pepeni ş.a. Creşterea, în partea nomadă, a animalelor: ovine, caprine, cămile, bovine. Rafinării de petrol. Ind. chimică, produse metalice de larg consum, ciment, marochinărie. Moneda: 1 riyal = 100 halalah. – *Istoric.* Terit. **A.S.** a fost locuit din milen. I î.Hr. de triburi arabe. După constituirea statului musulman arab (Califatul) şi apariţia religiei islamice (sec. 7, la Medina, în V pen. Arabia), terit. actualului stat al **A.S.** s-a aflat sub autoritatea nominală a califatelor Omeiazilor, Abbasizilor, Fatimizilor, precum şi a statului mamelucilor. În sec. 16 o parte din terit. ţării (Hijaz) a fost cucerită de turcii otomani în stăpânirea cărora s-a aflat, cu întreruperi, până în 1918. După câteva încercări de unificare a terit. **A.S.** (sec. 18–20), în care un rol important l-a avut secta islamică a wahhabiţilor, Abd-al-Aziz II Ibn Saud, emirul Nejdului, ca urmare a războaielor purtate, reuşeşte să realizeze unificarea terit. din aproape întreaga pen. Arabia, proclamându-se rege al **A.S.** la 23 sept. 1932. După al Doilea Război Mondial începe exploatarea marilor zăcăminte petroliere. Veniturile obţinute din exportul ţiţeiului au permis crearea unor ramuri industriale, modernizarea ţării şi au conferit **A.S.** un rol important în viaţa politică a Asiei de Sud-Vest. Membru fondator al O.N.U. şi al Ligii Arabe (1945). **A.S.** rămâne neutră în primul război arabo-israelian (1948-1949), dar ia parte, alături de Egipt, la războiul din 1973 împotriva Israelului şi acordă sprijin diplomatic Iraqului în

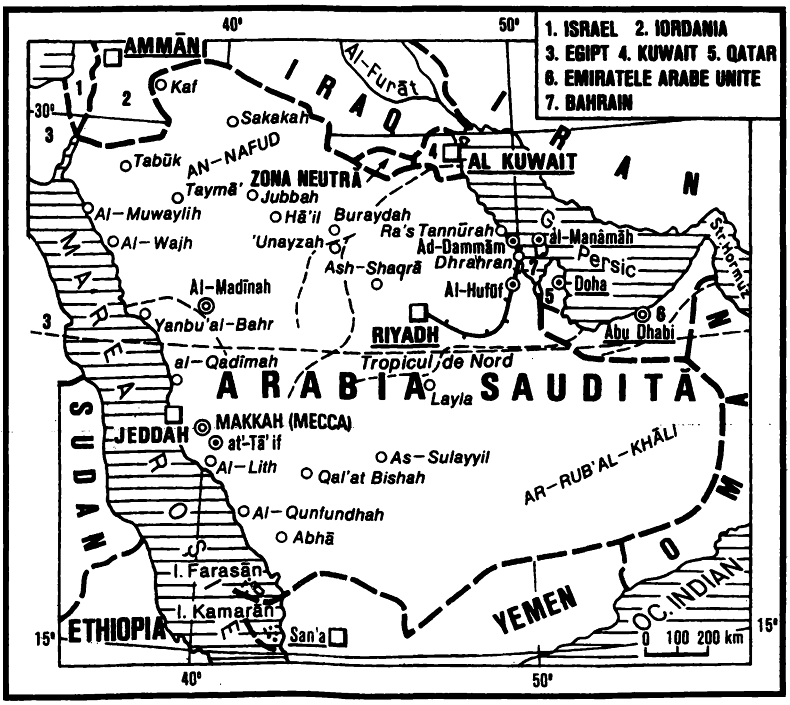

războiul împotriva Iranului (1980-1988). În 1990, în urma invadării Kuweitului de către Iraq, **A.S.** s-a alăturat coaliției antiiraqiene, pe terit. său fiind organizate majoritatea acțiunilor militare împotriva invadatorilor. După îmbolnăvirea regelui Fahd (1995), Abbdalah ibn Abd al-Aziz (fratele vitreg al regelui Fahd), prinț moștenitor și prim viceprim-min. (din 1982), devine personalitatea proeminentă a vieții politice, în calitate de conducător *de facto* al țării. Regimul autocrat de la Riyădh sprijină mișcările islamiste din interiorul și din afara lumii arabe, ceea ce a dus, pentru prima oară, la o deteriorare a relațiilor cu S.U.A., mai ales după atentatele de la 11 sept. 2001, când s-a constatat că marea majoritate a teroriștilor erau originari din **A.S.**, inclusiv teroristul numărul unu, Osama bin Laden. În coaliția îndreptată împotriva rețelei teroriste Al-Qaeda și a regimului talibanilor din Afghanistan, **A.S.** s-a situat pe poziția unui „partener tăcut". Autoritățile centrale nu au acceptat în 2003 folosirea terit. țării pentru operații militare ale coaliției împotriva Iraq-ului. În 2003-2004, în condițiile intensificării atacurilor teroriste în **A.S.**, soldate cu numeroase victime în rândul americanilor, englezilor și australienilor, guvernul saudit a întreprins măsuri mai hotărâte de combatere a terorismului islamic fundamentalist. Regele Fahd încetează din viață la 1 aug. 2005, iar prințul coroanei, Abdullah, succede la tron. Monarhie absolută.

ARÁBIC, -Ă (< fr.) adj. Arab **(2).**

ARÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi folosit pentru culturi ce necesită aratul terenului.

ARABI-PAȘA, Ahmed (1841-1911), ofițer egiptean. Conducător al mișcării de eliberare națională (1879-1882) de sub dominația engleză.

ARABÍSTICĂ (< germ.) s.f. Disciplină care studiază istoria, limba, literatura și arta arabă.

ARAD 1. Câmpia Aradului, parte înaltă a C. Banatului, situată la N de Arad, între Mureș și Crișu Alb. Alt. max.: 124 m. **2.** Municipiu în extremitatea de V a țării, în C. Banatului, pe Mureș, reșed. jud. Arad; 166 633 loc. (2008). Centru al ind. constr. de mașini, al ind. textile, chimice, mat. de constr., prelucr. lemnului, piel. și încălț., alim. Centru cultural cu vechi tradiții: institut de învățământ superior (Universitatea „Aurel Vlaicu"), teatru de stat (cu secțiile română și maghiară), teatru de marionete, filarmonică, muzee, bibliotecă cu colecții rare. Cetate (sec. 18), primăria (sec. 19) în stil neoclasic, clădirea Tribunalului (1892) în stil neobaroc, Palatul Culturii (1910-1913) în stil eclectic, în care este adăpostit și Muzeul Județean. Menționat documentar în 1156, oraș din 1329; ocupat de turci (1552); eliberat de oștile lui Mihai Viteazul (1599), a reintrat în stăpânirea Porții Otomane (1616) până la sfârșitul sec. 17; în 1685 a trecut sub dominația habsburgică. Centru al luptei românilor pentru emanciparea națională, politică și culturală. În 1812, aici a fost înființată „Schoala preparandă sau pedagoghicescă a nației românești", prima școală normală românească din Transilvania. Sediul Consiliului Național Român Central (1918). Municipiu din 1968. **3.** Jud. în extremitatea vestică a României, la granița cu Ungaria; 7 652 km^2; 457 318 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Arad*. Orașe: Chișineu-Criș, Curtici, Ineu, Lipova, Nădlac, Pâncota, Pecica, Sântana, Sebiș. Comune: 68. *Relief*: în NE și E ramificațiile vestice ale m-ților Codru-Moma (1 112 m, vf. Pleșu) și Zarand, care închid între ei depr. Zarand-Gurahonț-Hălmagiu, în S, dealurile Lipovei, iar în V, C. de Vest, cu subunitățile ei (C. Vingăi, C. Aradului, C. Crișurilor, C. Cermei). *Hidrografia* este reprezentată în principal prin cursul inf. al Mureșului și prin cel mijlociu al Crișului Alb cu numeroșii lor afl. Apele Crișului Alb sunt legate de cele ale Mureșului printr-o rețea de canale. *Resurse naturale:* petrol și gaze naturale, sulfuri polimetalice, pirite cuprifere, molibden, marmură. *Economia:* ind. constr. de mașini, textilă și a conf., ind. chimică, de prelucr. a lemnului, mat. de constr., alim. Se cultivă: porumb, grâu, plante de nutreț, orz, plante uleioase, cartofi, leguminoase pentru boabe, tutun etc. Viticultură (podgoriile Miniș, Pâncota, Șiria, Ghioroc, Păuliș ș.a.). Se cresc: porcine, ovine, bovine, păsări. *Turism.* Prezența unor izv. cu ape minerale, care au generat dezvoltarea stațiunilor balneoclimaterice Lipova și Moneasa, cetățile de la Arad, Șoimuș, Șiria, Dezna, castelele medievale de la Macea, Sebiș, Curtici, Șiria, Dezna Pâncota, bisericile de lemn, mănăstirile Secusigiu și Pecica, parcurile dendrologice de la Gurahonț, Lipova și Macea au favorizat dezvoltarea turismului.

ARAF (AL ARAF), echivalentul islamic al Purgatoriului, situat între Rai și Iad.

ARAFAT, Yasser (pseud. lui *Mohammed Abed Ar'ouf Arafat*) (1929-2004), om politic palestinian, președinte al Comitetului Executiv (din 1968) și președinte al C.C. (din 1973) al Organizației pentru Eliberarea Palestinei. Șef al „Autorității autonome palestiniene" (din 1993). Premiul Nobel pentru pace (1994), împreună cu Y. Rabin și S. Peres.

ARAFURA, Marea ~, mare în bazinul Oc. Indian, situată între Australia și ins. Noua Guinee; c. 1 mil. km^2. Ad. medie: 197 m; ad. max.: 3 680 m.

ARAGÁZ (< *A[stra] R[omână] + gaz*) s.n. **1.** Denumire comercială dată gazului petrolier lichefiat care conține 90% butan, păstrat sub presiune în butelii, folosit pentru uz casnic. **2.** Mașină de gătit sau reșou care folosește **a. (1).**

ARAGO, François (1786-1853), astronom și fizician francez. A cercetat refracția și polarizarea luminii, propagarea sunetelor, magnetismul și electromagnetismul, scintilația stelelor, aurorele polare (1840).

ARAGÓN, comunitate autonomă în N Spaniei, drenată de Ebru; 47,7 mii km^2; 1,2 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Saragosa*. Expl. de huilă, min de fier, uraniu, bauxită. Vechi regat, constituit în sec. 11; prin unirea **A.** cu *Castilia* s-a format în 1479 regatul Spaniei.

ARAGON, Louis (1897-1982), poet și romancier francez. Unul dintre întemeietorii suprarealismului („Mișcarea perpetuă"), s-a orientat apoi către o poezie a Rezistenței („Necaz", „Diana franceză"). Proză realistă de factură modernă („Clopetele din Basel", „Frumoasele cartiere").

ARAGONÍT (localit. *Aragon*) s.n. Carbonat natural de calciu izomorf cu calcitul, de care se deosebește cristalizând rombic, de culoare alb-gălbuie, violetă sau cenușie, luciu sticlos și aspect de agregat radiar sau compact. Constituie masa principală a perlelor și formează stratul de sidef al cochiliilor moluștelor.

ARAGUAIA, Rio ~, râu în Brazilia, afl. stg. al râului Tocantins; 2 630 km. Izv. din Serra do Caiapó (pod. Braziliei) și trece prin reg. Mato-Grosso.

ARAHÍDĂ (după fr.) s.f. (BOT.) Plantă anuală din fam. fabaceelor, înaltă de 30-35 cm *(Arachis hypogaea),* originară din America de Sud, cultivată în zonele sudice pentru semințele sale comestibile și uleiul alimentar extras din acestea; fructul acestei plante, care se formează în sol, are semințe care conțin 42-59% substanțe grase și 20-34% substanțe proteice. Sin. *alună de pământ, alună americană.*

ARAHNÍDE (< fr. {i}; {s} gr. *arakhne* „păianjen" + *eidosi* „aspect") s.f. pl. Clasă de animale artropode *(Arachnida)* cu corpul format din cefalotorace cu șase perechi de apendice și din abdomen (ex. păianjenii, scorpionii, căpușele).

ARAHNOÍDĂ (< fr.; {s} gr. *arakhnoeides* „ca plasa de păianjen") s.f. Foiță seroasă a meningelor, situată între duramater și piamater. În spațiul dintre **a.** și piamater, se găsește lichidul cefalorahidian.

ARAKS (ARAS), râu în Asia, la V de M. Caspică, afl. dr. al lui Kura; 1 072 km. Izv. din masivul Bingöl (Turcia), desparte Armenia și Azerbaidjanul de Turcia și Iran.

ARAL, lac sărat, puțin adânc, în Asia central-vestică. Suprafața sa (de circa 51 mii km^2 la mijlocul sec. 20) s-a redus după 1960 aproape la o zecime, ca urmare a scăderii drastice a debitelor râurilor Amu-Daria și Sîr-Daria care îl alimentau (din cauza utilizării în vaste sisteme de irigații). Se mai numește și *Marea Aral.*

Yasser Arafat

ARÁMĂ (lat. *aeramen*) s.f. Cupru.

ARAMĂ, Constantin (1919-2003, n. Iași), inginer român. Acad. (1991). A elaborat teoria supracomprimării motorului cu benzină. Lucrări privind teoria și exploatarea motoarelor cu ardere internă.

ARAMÉI (ARAMEÉNI) (< fr. {i}) s.m. pl. Populații semitice nomade care au pătruns în a doua jumătate a milen. 2 î.Hr. din SE Asiei Mici în Mesopotamia, Palestina și Siria.

ARAMÉIC, -Ă (ARAMÁIC, -Ă) (după fr.) adj. (Despre dialecte, limbi) Care face parte din familia limbilor afro-asiatice, ramură semitică, în care sunt scrise unele cărți de cult ale evreilor. ✦ (Substantivat, f.) Limba **a.**, una dintre cele mai importante limbi ale Antic.

ARANCA, râu, afl. stg. al Tisei; 104 km pe terit. României. Izv. din C. Aradului, trece prin Sânnicolau Mare și se varsă în Tisa, pe terit. Serbiei, la Pade.

ARANÉE (< lat.) s.f. pl. Ordin care cuprinde păianjenii.

ARANJÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A pune în ordine. ✦ Refl. și tranz. A-și potrivi ținuta; a (se) găti. ✦ Tranz. A pune în stare de funcționare, a repara. ✦ Tranz. A cădea de acord asupra unei chestiuni; a termina cu succes o acțiune întreprinsă. **2.** Refl. A-și face o situație.

ARANJAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Înțelegere, învoială. ✦ *A. muzical* = prelucrare a unei piese muzicale pentru a fi interpretată în altă formulă orchestrală sau vocală decât cea originară. Transcripție. **2.** (MAT.) Fiecare dintre grupele de obiecte luate dintr-un ansamblu și care se deosebesc între ele prin natura sau prin ordinea obiectelor.

ARANY János (1817-1882), poet ungur. Poeme epice, evocând figuri de eroi populari (trilogia „Toldi"), și istorice („Moartea lui Buda").

ARÁP (HARÁP) (< tc. *arab,* cf. bg. *arap,* scr. *(h)arap,* ngr. *harapes*) s.m. **1.** (Pop.) Persoană care aparține unei populații negroide africane; *p. ext.* om cu pielea neagră și părul de culoare neagră. **2.** Arab **(1).**

ARAPILES, localit. în V Spaniei (León), la SE de Salamanca. Aici, în 1812, trupele aliate sub comanda generalului Wellington au învins pe cele franceze, comandate de mareșalul A. Marmont.

ARÁR adv. Rar, rareori.

ARARAT (AGRI DAĞÍ), vulcan stins în E Turciei, în apropierea graniței cu Armenia, dominat de două conuri cu alt. de 5 165 m (Marele A.) și 3 925 m (Micul A.), acoperit de ghețuri. Potrivit tradiției biblice, aici s-a oprit arca lui Noe.

ARÁREORI adv. Rar, rareori.

ARAUCA, râu în Columbia și Venezuela, afl. stg. al fl. Orinoco; 900 km. Izv. din Cordiliera răsăriteană columbiană și formează pe o porțiune granița dintre Columbia și Venezuela.

ARAUCÁN, -Ă ({i}) s.m. și f. (La m. pl.) Amerindieni din regiunile centrale ale statului Chile și din V Argentinei. ✦ Persoană aparținând acestei populații. ✦ S.f. Limbă vorbită de **a.**

ARAUCARIACÉE (< fr. {i}; {s} *Araucaria,* conifer din Chile și Argentina) s.f. pl. Fam. de conifere cu frunze totdeauna verzi, răspândite în America de Sud, Australia, Noua Guinee, Noua Caledonie și ins. Norfolk și cultivate la noi ca plante decorative de apartament.

ARAVICESC MITHOLOGICON v. **Halima.**

ARĂBÉSC, -EÁSCĂ adj. Arab **(2).**

Arbaletă

ARĂMÁR s.m. Persoană care lucrează sau vinde obiecte de aramă **(1)**.

ARĂMÍRE s.f. Cuprare.

ARĂMÍU, -ÍE adj. De culoarea aramei.

ARĂPAŞU TEOCTIST v. Teoctist.

ARĂTÁ (lat. **arrectare*) vb. I 1. Tranz. A indica, printr-un gest, pe cineva sau ceva. ✦ A indica o măsură, o direcţie. ✦ (Despre ceas) A indica timpul. **2.** Tranz. A explica, a demonstra. **3.** Tranz. A da dovadă de... ✦ Tranz. şi refl. A (se) manifesta, a (se) exterioriza. **4.** Tranz. A expune ceva în mod intenţionat privirilor cuiva; a lăsa să se vadă. **5.** Refl. A apărea, a se ivi. **6.** Intranz. A avea o anumită înfăţişare.

ARĂTÁRE s.f. 1. Acţiunea de a arăta. **2.** Concr. Monstru; stafie. ✦ Halucinaţie, vedenie.

ARĂTĂTÓR adj., s.n. 1. Adj. Care arată. **2.** S.n. Degetul al doilea de la mână; index **(1)**.

ARĂTÚRĂ s.f. 1. Acţiunea de a ara. **2.** Teren arat; ogor, ţarină.

ARBALÉTĂ (< fr.) s.f. Armă de aruncat săgeţi sau proiectile, folosită în Ev. Med.

ARBER, Werner (n. 1929), microbiolog elveţian. Studii în domeniile biofizicii şi biologiei moleculare. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1978), împreună cu D. Nathans şi H. Smith.

ARBITRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A soluţiona un litigiu în calitate de arbitru. **2.** A conduce o competiţie sportivă.

ARBITRÁJ (< fr.) s.n. **1.** (DR.) Soluţionare a unui litigiu de către un arbitru. **2.** (SPORT) Conducere a unei competiţii sportive de către un arbitru **(2)**.

ARBITRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Hotărât de arbitru. ✦ Alcătuit din arbitri.

ARBITRÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Făcut după bunul plac, după propria apreciere; abuziv, samavolnic. **2.** Adj. Care este făcut, ales la întâmplare. **3.** S.n. Faptă, situaţie **a. (1, 2)**.

ARBÍTRU (< fr., lat.) s.m. **1.** Persoană, organizaţie, instanţă aleasă sau desemnată de părţi pentru soluţionarea unui litigiu. **2.** Persoană calificată în conducerea competiţiilor sportive.

Arbore
Biserica „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul"

ARBORÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A ridica pavilionul, un steag etc., pe arborele (catargul) unei nave, pe o clădire etc. **2.** A monta catargele unei nave. **3.** A se comporta sau îmbrăca cu ostentaţie.

ARBORÁDĂ s.f. Ansamblul arborilor şi vergilor unei nave.

ÁRBORE (lat. *arbor*) s.m. **1.** Denumire generică dată plantelor perene lemnoase, de obicei cu înălţime de peste 4 m, alcătuite dintr-o tulpină şi o coroană ramificată. Sin. *copac*. ✧ *A. de cacao* = plantă lemnoasă din fam. sterculiaceelor, înaltă de 8–10 m, cu flori şi fructe fixate direct pe trunchi *(Theobroma cacao)*. Se cultivă mult în Africa şi America de Sud. Seminţele sunt folosite în alimentaţie. *A. de cafea* = plantă lemnoasă din fam. rubiaceelor, înaltă de 4–5 m, cu flori albe sau roz, cultivată pe suprafeţe mari în ţările Americii Latine, în Africa şi Asia *(Coffea arabica)*. Seminţele, bogate în cofeină, sunt folosite în alimentaţie şi în ind. farmaceutică. *A. de camfor* = plantă lemnoasă din fam. lauraceelor, înaltă de 10–15 m; din tulpină şi din frunze se extrage camforul *(Cinnamonum camphora)*. Răspândit în China şi Japonia. *A. de cauciuc* = plantă lemnoasă din fam. euforbiaceelor, înaltă de 15–20 m; din crestăturile făcute în scoarţă se extrage un suc lăptos, care, în contact cu aerul, se coagulează şi dă cauciucul brut *(Hevea brasiliensis)*. Originar din bazinul Amazonului, este mult cultivat în Asia de Sud-Est, Malaysia, Sri Lanka şi Indonezia. *A. de chinină* = plantă lemnoasă din fam. rubiaceelor, din scoarţa căreia se extrage chinina *(Cinchona* sp.). Se cultivă în America de Sud. *A. de cuişoare* = plantă lemnoasă din fam. mirtaceelor, ai cărei muguri florali sunt folosiţi drept condiment *(Eugenia caryophyllata)*. Originar din ins. Maluku, este mult cultivat în Madagascar. *A. de pâine* = plantă lemnoasă din fam. moraceelor, înaltă de 10–15 m, cu fructul mare, sferic, cu gust de pâine, care se consumă fiert sau copt *(Artocarpus incisa)*. Creşte în zonele tropicale din Asia şi America. *Arborele vieţii* = plantă lemnoasă din fam. cupresaceelor, originară din Extremul Orient, înaltă până la 40 m, cu coroana deasă şi cu frunze mici, solzoase, cultivată în parcuri; tuia *(Thuja orientalis)*. ✦ *A. genealogic* = reprezentare grafică (sub forma unui arbore cu numeroase ramuri) care înfăţişează filiaţia membrilor unei familii, indicând şi gradele de înrudire dintre ei. (LOG.) *Arborele lui Porfir* = metodă de clasificare, sugerată în „Isagoga" lui Porfir, prin dihotomie, utilizând genul proxim şi diferenţa specifică. **2.** (TEHN.) Organ de maşină rotativ, destinat transmiterii unui cuplu, solicitat în special la torsiune şi la încovoiere. ✧ *A. cotit* = a. cu unul sau mai multe coturi articulate cu biele, care transformă mişcarea rectilinie alternativă în mişcare de rotaţie continuă; vilbrochen. *A. canelat* = a. care are pe suprafaţa exterioară şanţuri (caneluri) longitudinale. *A. electric* = sistem de acţionare electrică cu mai multe motoare, care asigură turaţii riguros egale diferitelor mecanisme ale unei instalaţii (de ridicat, de laminat, de fabricat hârtie etc.). **3.** (NAV.) Catarg. **4.** (INFORM.) Graf orientat, aciclic, cu următoarele proprietăţi: are un singur nod, numit rădăcină, fără predecesori; orice alt nod, în afară de rădăcină, are un singur predecesor.

ARBORE (ARBURE), familie de boieri din Moldova. Mai important: **Luca A.** (?–1523), portar de Suceava (1486, 1498–1523). Tutore politic al domnului Ştefan cel Tânăr (Ştefăniţă), care, la majorat, l-a învinuit de trădare decapitându-l, fapt ce a constituit începutul unei puternice mişcări boiereşti împotriva domnului.

ARBORE, com. în jud. Suceava, pe râul Solca; 7 226 loc. (2008). Aici se află biserica „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul", construită în 1503, ca paraclis al curţii boiereşti a portarului de Suceava, Luca Arbore. Biserica, reprezentativă pentru arhitectura epocii lui Ştefan cel Mare, are o structură planimetrică. Elementul special al construcţiei este nişa exterioară de pe peretele vestic, menită să adăpostească masa pomenilor. La interior şi la exterior se păstrează părţi dintr-un ansamblu pictural executat în 1541 de o echipă de zugravi condusă de Dragoş Coman din Iaşi. Mormântul ctitorului, aflat în pronaos, este cel mai important monument funerar în stil gotic din Moldova. Monument U.N.E.S.C.O.

ARBORE, A.(nghel), I.(onescu), (1924–1995, n. Râmnicu Sărat), regizor de operă şi profesor român. A montat opere şi operete, inclusiv premiere absolute, unele în versiuni moderne, chiar şocante. Lucrări teoretice: „Realizarea spectacolului liric".

ARBORE, Grigore (n. 1943, Pietroşiţa), poet, eseist şi critic de artă român. Stabilit în Italia (1987). Lirică în care prezentul se suprapune peste un trecut îndepărtat şi mistic („Exodul", „Stolul de argint"). Contribuţii la istoria artei şi culturii („Futurismul", „Cetatea ideală a Renaşterii: studiu asupra morfologiei formelor urbane").

ARBORE, Nina (1890–1942, n. Tecuci), pictoriţă şi graficiană română. Fiica lui **A.**-Ralli **(1)**. Desene şi gravuri cu tematică socială. În pictură, înclinaţie spre stilizarea excesivă. Portrete („Zamfir Arbore"). A practicat şi pictura murală.

ARBORE-RALLI 1. Zamfir C.A.-R. (1848–1933, n. Cernăuţi), militant socialist şi publicist român. A contribuit la răspândirea ideilor socialismului în România. **2. Ecaterina Z.A.-R.** (1873–1937, n. Baix-Elveţia), medic, publicist socialist român. Fiica lui **A.-R. (1)**.

ARBORESCÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are aspectul unui arbore **(1)**.

ARBORÉT (< lat., fr.) s.n. **1.** Porţiune de pădure caracterizată printr-o vegetaţie omogenă ca alcătuire floristică, vârstă etc. **A.** poate fi pur (dintr-o singură specie) sau de amestec (mai multe specii). **2.** (NAV.) Partea de sus a arborelui **(3)** unei nave.

ARBORÍCOL, -Ă (< fr.) adj. (Despre animale, plante) Care trăieşte în/pe arbori.

ARBÚST (< fr., lat.) s.m. Plantă lemnoasă, de talie redusă, de la câţiva cm (**a.** pitici) până la 8–10 m; tulpina este ramificată încă de la bază, neformând o coroană distinctă.

ARBUZOV, Alexei Nikolaevici (1908–1986), scriitor rus. Drame psihologice cu o marcată dimensiune etică („Poveste din Irkuţk", „Zilele fericite ale unui om fericit").

ARC (lat. *arcus*) s.n. **1.** Armă (primitivă) folosită la aruncarea săgeţilor. ✦ Tot ceea ce are forma unui **a. (1)**. **2.** (MAT.) Porţiune dintr-o linie curbă (ex. **a.** de cerc). **3.** Element de arhitectură, de forme diferite, care leagă între ele două ziduri, două coloane etc., făcut din piatră sau din cărămizi, dispuse astfel încât să se susţină în spaţiu prin acţiunea propriei greutăţi. ✧ *Cheie de a.* = denumire dată bolţarului aflat în centrul unui **a.** *A. de triumf* = construcţie monumentală romană, comemorativă sau decorativă, formată dintr-una sau din trei arcade, bogat decorată şi amplasată pe o arteră de circulaţie sau într-o piaţă; reluată în arhitectura modernă. *A. butant* v. *contrafort*. **4.** Organ de maşină confecţionat din oţeluri aliate, alamă etc. şi destinat legăturii elastice între două piese (**a.** elicoidal sau resort, **a.** lamelar, **a.** spiral plan, **a.** disc etc.). **5.** (FIZ.) *A. electric* (sau *voltaic*) = descărcare electrică între doi electrozi prin care circulă un curent de mare intensitate sub o tensiune relativ mică; produce puternice efecte calorice şi luminoase. **6.** (FIZIOL.) *A. reflex* = ansamblul elementelor nervoase cu ajutorul cărora se realizează reflexele: receptorul, calea nervoasă aferentă, centrii nervoşi, calea nervoasă eferentă şi efectorul. 7. (GEOL.) *A. vulcanic* = regiune alungită, uşor arcuită, construită din vulcani activi sau din produse ale unor vulcani vechi, asociate unei zone de subducţie activă sau fosilă.

ARCÁDĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Element arhitectonic format dintr-unul sau mai multe arce **(3)** şi din elementele care le susţin (zid, coloană, stâlp). ✧ *A. oarbă* = **a.** închisă în spate de zidul pe care îl decorează. **2.** Structură anatomică în formă de arc (ex. **a.** dentară, a. orbitară etc.). **3.** V. *Portal.*

ARCADELT, Jakob (Jacques) (c. 1514–c. 1572), compozitor din şcoala franco-flamandă. Unul dintre primii autori de madrigale.

ARCADIA, reg. istorică în Grecia, situată în centrul Peloponesului. A intrat în poezia elenistică şi latină ca spaţiu al unei vieţi bucolice, idilice.

ARCÁDIC, -Ă ({s} *Arcadia*) adj. Referitor la poezia Arcadiei; pastoral, idilic.

ARCADIU (FLAVIUS ARCADIUS), împărat al Imp. Roman de Răsărit (395–408). Domnia lui a fost tutelată de Rufinus, de Eutropiu şi de soţia sa Eudoxia.

ARCÁN (< tc.) s.n. **1.** Laţ pentru prinderea sau priponirea vitelor. ✧ Expr. *A prinde cu arcanul* = (în trecut) a prinde, a lua cu forţa în armată; *p. ext.* a lua pe cineva cu forţa. 2. Art. Dans popular românesc răspândit în N Moldovei (variantă a sârbei); melodia după care se execută acest dans.

ARCANI, com. în jud. Gorj situată în Subcarpaţi; 1 281 loc. (2008).

ARCÁŞ s.m. Oştean înarmat cu arc **(1)**.

ARCAŞUL v. **Săgetătorul.**

ARCATÚRĂ (< fr.) s.f. Element arhitectonic decorativ pe un zid, constând dintr-o succesiune de arcade, în general oarbe şi de dimensiuni mici.

ÁRCĂ (< lat.) s.f. Corabie. ✧ *Arca lui Noe* = corabie legendară construită de Noe, pentru a-şi salva de potop familia şi perechile de animale menite să repopuleze pământul după retragerea apelor; *fig.* îngrămădire de oameni şi de animale.

ARCHEBÚZĂ (< fr.) s.f. Una dintre cele mai vechi arme de foc portative. Apărută în a doua jumătate a sec. 14 şi utilizată până în sec. 17 când, prin modernizare, se transformă în muschetă, apoi în puşcă.

ARCHIP, Ticu Sevastia (1891-1965, n. Târgovişte), scriitoare română. Nuvele de analiză psihologică („Colecţionarul de pietre preţioase", „Aventura"); trilogie („Soarele negru" - doar primele două volume); piese de teatru.

ARCHIPENKO, Alexander (1887–1964), sculptor american de origine ucraineană. Iniţial cubist, apoi creator al unor sculpturi colorate, denumite de el „picto-sculpturi" („Două torsuri"). Compoziţii cinetice.

ARCHIRIE ŞI ANADAN, roman popular cu caracter didactic-moralizator, de origine asiro-babiloneană (sec. 7 î.Hr.). Tradus în româneşte, după o versiune slavă, în sec. 17 şi tipărit de Anton Pann, cu unele intervenţii proprii, în 1850.

ARCHIŞ, com. în jud. Arad în depr. Zarandului; 1 644 loc. (2008).

ARCHIVU PENTRU FILOLOGIA ŞI ISTORIA, primul periodic românesc cu caracter ştiinţific. Editat lunar de Timotei Cipariu, la Blaj, între 1867 şi 1872, cu întreruperi.

ARCIMBOLDO (ARCIMBOLDI), Giuseppe (c. 1527-1593), pictor italian. Portrete simbolice compuse din flori, scoici, cărţi, fructe etc. („Primăvara", „Bibliotecarul"). Prin originalitate şi fantezie a anticipat pe unii suprarealişti.

ARCOLE, localit. în N Italiei; 5,2 mii loc. (2001). Aici, la 15–17 nov. 1796, Napoleon Bonaparte a repurtat victoria asupra armatei austriece, comandate de feldmareşalul J. Alvinczy.

ARCOSÓLIUM (< fr., lat.) s.n. Nişă funerară într-o catacombă.

ARCÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Gresie bogată în feldspaţi alteraţi (peste 25%), provenită prin dezagregarea şi sedimentarea rapidă a granitelor şi gnaiselor.

ÁRCTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Situat la Polul Nord sau în jurul acestuia; cu caractere proprii regiunii polare nordice; septentrional. *Zonă a.* = cea mai nordică zonă fizico-geografică a Pământului, cu climă rece, polară, vegetaţie de tundră şi deşerturi reci nivo-glaciare.

ARCTIC, Oceanul ~ (Oceanul Îngheţat), cel mai mic ocean al Pământului, situat în reg. Polului Nord, între Eurasia şi America de Nord, şi care comunică larg cu Oc. Atlantic prin M. Norvegiei (în dreptul pragului pe care se află ins. Feroe şi Shetland) şi prin str. Hudson, Davis, Danemarcii, iar cu Oc. Pacific prin str. Bering; c. 13,1 mil. km^2. Ad. max.: 5 220 m. Ţărmuri crestate. Relieful fundului oceanic este complex, cu o întinsă platformă continentală. Mare parte din supr. sa este acoperită cu gheţuri. Curenţi marini circulari, care provoacă deriva gheţurilor.

ARCTICA, reg. polară în N Pământului, care include reg. septentrională a Eurasiei, Americii de Nord, Groenlanda şi Oc. Arctic, precum şi reg. alăturate ale oceanelor Atlantic şi Pacific, şi este încadrată de izoterma de 10°C a lunii celei mai calde (iul.-aug.); c. 27 mil. km^2 (dintre care 10 mil. km^2 uscat). Predomină pod. joase şi munţi mijlocii; alt. max. 3 734 m (vf. Gunnbjorn, Groenlanda). Temperaturi foarte scăzute, cu media în ian. de -3°C în partea preatlantică de S şi -40°C în partea centrală. În reg. Polului Nord, temperatura minimă a fost de -52°C, iar max. de +6°C. Precipitaţiile, sub formă de zăpadă, ating 75–100 mm în partea centrală şi 300–400 mm la periferie. Gheţurile plutitoare ocupă 11 mil. km^2 iarna şi 8 mil. km^2 vara.

ARCTURUS, una dintre cele mai strălucitoare stele, de mărimea 0,1, situată în constelaţia Boarul la o depărtare de c. 36 ani-lumină de Soare.

ARCUÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) deforma elastic în formă de arc; a (se) încovoia.

ARCUÍT, -Ă adj. Încovoiat în formă de arc.

ARCÚŞ s.n. Baghetă de lemn tensionată de un mănunchi de fire de păr de cal, care pune în vibraţie prin frecare corzile anumitor instrumente (vioară, violoncel ş.a.).

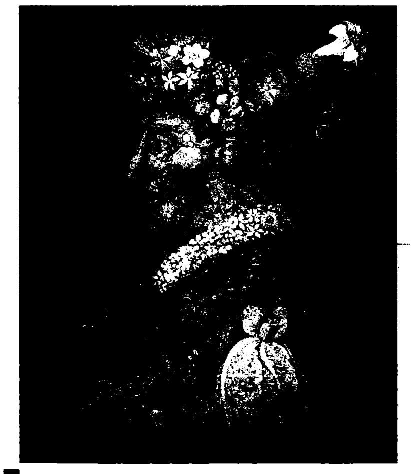

Giuseppe Arcimboldo: „Primăvara"

ARCUŞ, com. în jud. Covasna; 1 326 loc. (2008).

ARDA, râu în Bulgaria şi Grecia, afl. dr. al Mariţei în amonte de Edirne; 300 km. Izv. din E masivului Rodopi.

ARDAŞIR I, rege al Persiei (226–241) din familia Sasan. S-a răsculat împotriva autorităţii statului part, l-a înfrânt pe Artabanos, ultimul rege arsacid, şi a întemeiat dinastia *Sasanizilor.*

ÁRDE (< lat. *ardere*) vb. III **1.** Intranz. (Despre foc) A fi aprins. 2. Intranz. A se mistui prin foc. **3.** Tranz. A da foc, a băga pe foc. ✦ Tranz. şi intranz. A (se) consuma prin ardere. ✦ A strica o mâncare expunând-o prea mult la foc. ✦ A expune acţiunii focului anumite materiale sau produse (de ceramică, sticlă etc.) în procesul fabricaţiei, pentru a le îmbunătăţi proprietăţile. **4.** Intranz. A răspândi lumină; a luci, a străluci. **5.** Intranz. (Despre Soare) A răspândi căldură mare. ✦ Tranz. şi refl. A (se) bronza. **6.** Refl. A suferi o durere fizică vie la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte; a se frige. ✦ Tranz. şi refl. (Fam.) A (se) păcăli. 7. Intranz. A fi fierbinte. ✦ A avea febră mare. **8.** Tranz. A bate; a trage cuiva o palmă. ✦ Fig. A spune cuiva ceva neplăcut. **9.** Intranz. A fi cuprins de un sentiment profund, puternic.

ARDEAL v. **Transilvania.**

ARDÉI (< *arde*) s.m. Plantă anuală din fam. solanaceelor *(Capsicum annuum)*; *p. restr.* fructul acestei plante, folosit în alimentaţie (bacă de culoare verde, galbenă sau roşie). Se cultivă diverse soiuri (**a.** gras, **a.** iute, gogoşar ş.a.).

ARDELEÁN, -Ă subst., adj. **1.** S.m. şi f., adj. Transilvănean. **2.** S.f. art. Dans popular românesc cu ritm binar, răspândit în Transilvania şi în Banat; melodia după care se execută acest dans.

ARDELEAN, Ilie (1906–1972, n. Gyula, Ungaria), medic igienist român. M. coresp. al Acad. (1948). Studii în domeniul epidemiologiei, al profilaxiei bolilor transmisibile şi al bolilor cu extindere în masă.

ARDELEÁNCĂ s.f. Femeie originară din Ardeal; transilvăneancă.

ARDELEANU, Carol (1883–1945, n. Bucureşti), prozator român. Schiţe şi nuvele inspirate de fapte cotidiene („Străzile Iaşului"), romane psihologice, cu implicaţii naturaliste („Diplomatul, tăbăcarul şi actriţa").

ARDELENÍSM s.n. Cuvânt, expresie etc. caracteristică ardelenilor.

ARDENÉZ (< fr.) s.m. (ZOOT.) Rasă de cai de tracţiune, cu corpul masiv (talia 150–160 cm şi greutatea 550–750 kg).

ARDENI (ARDENNES), masiv muntos, de mică alt., situat în Belgia, Franţa şi Luxemburg, alcătuit din gresii şi şisturi paleozoice. Alt. medie: 400 m; alt. max.: 694 m. Zăcăminte de huilă şi de min. de fier. - Bătălia din ~, ofensivă germană, condusă de feldmareşalul G. von Rundstedt (dec. 1944–ian. 1945) cu scopul de a realiza o străpungere strategică până la Bruxelles şi Anvers şi de a încercui trupele anglo-americane aflate la N de direcţia germană de atac; eşuată.

ARDENICĂ *Fază ~*, fază de tectogeneză, desfăşurată în cadrul orogenezei caledoniene, produsă la sfârşitul Silurianului, în urma căreia a apărut catena Caledoniană.

ARDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Livr.) Înflăcărat, avântat, aprins. **2.** (Despre nave) Care se întoarce, sub acţiunea vântului, cu prora în direcţia din care bate vântul.

ARDEOANI, com. în jud. Bacău; 2 505 loc. (2008).

ÁRDERE s.f. **1.** Faptul de a arde. **2.** Reacţie chimică, însoţită de dezvoltare de căldură şi uneori de emisie de lumină, considerată de obicei reacţie de combinare a elementelor unei substanţe cu oxigenul; combustie. **3.** (BIOL.; la pl.) Proces de oxidare a substanţelor din organismele vii în cursul metabolismului.

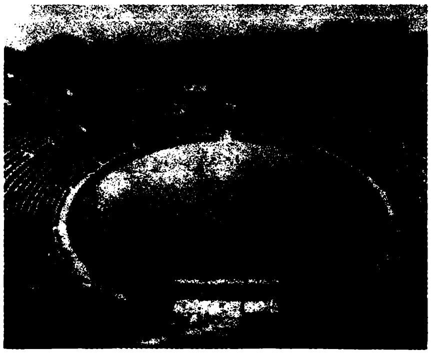

Arena amfiteatrului din Verona

ARDÉZIE (< it.) s.f. Șist argilos cu aspect foios, de culoare neagră, format din argile supuse la temperaturi și presiuni mari, în timpul mișcărilor orogenice.

ARDOÁRE (< fr., lat.) s.f. Înflăcărare, avânt.

ARDUD, oraș în jud. Satu Mare, în C. Someșului; 6 884 loc. (2008). Fabrică de mobilă. Centru viticol.

ARDUSAT, com. în jud. Maramureș, în lunca Someșului; 2 786 loc. (2008). Expl. de balast.

AREÁL (< germ.) s.n. Suprafața pe care este răspândit un fenomen, un proces, o specie; arie^2 **(3).**

ARECIBO, oraș în ins. Puerto Rico, port pe litoralul nordic; 174,3 mii loc. (2000, cu suburbiile). Distilerii de rom. Centru comercial. Aici se află cel mai mare radiotelescop din lume (c. 300 m diametru).

AREFLÉXIE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + lat. *reflexus* „întors") s.f. (MED.) Absență a reflexelor.

AREFU, com. în jud. Argeș, situată la poalele m-ților Fruntți, în mica depr. subcarpatică **A.**; 2 626 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Hidrocentrală (220 MW) cu barajul Vidraru. Rezervațiile naturale: Golul alpin Moldoveanu-Capra (5 000 ha), pădurea **A.** (257,1 ha), peștera de la Piscu Negru (0,5 ha) și Valea Vâlsanului (17 km). În raza comunei se află ruinele Cetății Poenari (sec. 14–15).

ARÉIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *a-* „fără"+ *rheo* „a curge") adj. (Despre regiuni) De pe care lipsește scurgerea de apă permanentă; care nu are râuri. V. *endoreic.*

ARÉNĂ (< lat. *arena* „nisip", fr.) s.f. **1.** Spațiul circular, acoperit cu nisip, din mijlocul unui amfiteatru antic, în care se desfășurau reprezentațiile; *p. ext.* ansamblul construcțiilor care deserveau acest spațiu; spațiul din mijlocul unui circ modern. **2.** Teren de sport împrejmuit cu tribune pentru spectatori. **3.** (GEOMORF.) Sediment continental neconsolidat, format din nisipuri grosiere, provenit prin acumularea „in situ" a materialelor de dezagregare a rocilor granitice și gnaisice.

ARENDÁȘ s.m. Persoană fizică sau juridică care ia în arendă un bun agricol.

ARÉNDĂ (< rus., pol.) s.f. Plata în natură, în bani sau în natură și în bani pe care o face arendașul, în conformitate cu clauzele contractului de arendare, proprietarului sau deținătorului legal al bunurilor agricole arendate.

ARENDT, Hannah (1906-1975), politolog și filozof american. Studii asupra sistemelor politice europene din sec. 19 și tendințelor expresioniste și antisemite („Originile totalitarismului", „Condiția umană").

ARÉNE (< fr.) s.f. pl. Hidrocarburi care conțin în molecula unul sau mai multe nuclee benzenice; hidrocarburi aromatice.

ARENSKI, Anton Stepanovici (1861-1906), compozitor, pedagog și dirijor rus. Elev al lui Rimski-Korsakov. Opere, simfonii, lucrări corale și instrumentale.

AREÓLĂ (< fr.; {s} lat. *areola* „suprafață mică") s.f. **1.** Suprafață delimitată a pielii, colorată diferit de restul tegumentului; roșie când înconjură un punct inflamator *(a. inflamatorie)* sau pigmentată când înconjură mamelonul *(a. mamelonară).* **2.** (ANAT.) (La pl.) Cavități aflate în țesutul spongios al epifizelor oaselor lungi și în interiorul oaselor scurte și late, delimitate de lamele osoase (trabecule) care conțin măduvă osoasă roșie (hematogenă).

AREOMETRÍE (< fr.) s.f. Capitol al fizicii, care studiază metodele de măsurare a densității lichidelor cu ajutorul areometrelor.

AREOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *araios* „moale, rar" + *metron* „măsură") s.n. Instrument folosit pentru determinarea densității unui lichid sau a altor mărimi dependente de ea.

AREOPÁG (< fr., lat.) s.n. Organ suprem de judecată și de control în Atena antică (sec. 7–5 î.Hr.).

AREOSTÍL (< fr.; {s} gr. *araios* „rar" + *stylos* „coloană") s.n. **1.** Sistem arhitectonic în care coloanele sunt dispuse în grupuri de câte două și așezate uneori pe un piedestal comun. **2.** Intercolonament spațios și aerat.

AREQUIPA, oraș în S Perú-lui (Cordiliera Occidentală), la 2 370 m alt., la poalele vulcanului El Misti; 710,1 mii loc. (1998). Ind. siderurgică, chim., piel., textilă și alim. Izv. minerale. Universitate (1821). Muzeu. Biserica La Compana (sec. 16–17), case din sec. 18. Fundat (1540) de F. Pizarro pe locul unei așezări inca.

ARES (în mitologia greacă), zeul războiului reprezentat cu cască, platoșă și lance. Fiul lui Zeus și al Herei. Identificat la romani cu *Marte.*

ARÉST (< germ., după fr.) s.n. (DR.) **1.** Deținere sub pază legală a unei persoane. **2.** Locul acestei dețineri.

ARESTÁ vb. I tranz. A lipsi de libertate o persoană (învinuit, inculpat sau condamnat) în temeiul unui mandat de arestare; a deține.

ARETINO, Pietro (1492-1556), poet și prozator renascentist italian. Scrieri satirice, pline de vervă („Pasquinate"), epistole și comedii („Curtezana", „Ipocritul", „Filozoful").

ARETUSA (în mitologia greacă), nimfă transformată de Artemis în fântână, pentru a o scăpa de urmărirea zeului fluviului Alflen.

AREZZO, oraș în Italia Centrală (Toscana); 91,5 mii loc. (2001). Fresce celebre (Piero della Francesca) în biserica San Francesco (sec. 14); ateliere de tapiserii din Ev. Med. Oraș etrusc, apoi roman, cunoscut prin producția de ceramică de extremă finețe, cunoscută sub denumirea de ceramică arretină *(terra sigilatta).*

ARFE (sec. 16), familie de orfevri spanioli. **1. Enrique** (m. după 1543), lucrări în stil gotic târziu la Córdoba și Toledo. **2. Antonio** (1510–1570), fiul lui **A. (1).** Piese importante la biserica Santa Maria din Medina de Rioseco. **3. Juan ~ y Villafne** (1535–1603), nepotul lui **A. (1).** Lucrări în stilul italian la Sevilla, Burgos, Valladolid și Madrid. Autor a două tratate despre arta medaliilor și despre proporții în arhitectură și sculptură.

ARGAN, Giulio Carlo (1909–1992), istoric, eseist și critic de artă italian. Abordează fenomenul artistic prin prisma climatului de idei al epocii („Arhitectura preromanică și romanică în Italia", „Henry Moore", „Cădere și salvare în arta modernă").

ARGÁT, -Ă (< ngr., bg.) s.m. și f. Slugă tocmită pentru munca mai grea la o casă, la o moșie.

ARGĂSÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A prelucra pieile și blănurile cu un amestec de substanțe pentru a le face trainice, impermeabile etc.

ARGEDAVA, una dintre cetățile de reședință ale regilor geto-daci, identificată prezumtiv cu așezarea descoperită la Popești, jud. Giurgiu (pe Argeș).

ARGEL (BRODINA), pas de înălțime în N Carpaților Orientali, între valea Moldoviței și Brodinei, la 1 100 m alt. Mijlocește legătura (drum județean nemodernizat) între localitățile Vama și Brodina.

ARGELANDER, Friedrich Wilhelm (1799–1875), astronom german. A studiat stelele variabile și a întocmit un catalog și un atlas cu c. 300 000 de stele din emisfera boreală.

ARGETAN v. **Falaise.**

ARGENTÁN (< fr. {i}) s.n. Alpaca^2.

ARGENTIFÉR, -Ă (< fr.; {s} lat. *argentum* „argint" + *fero* „a purta") adj. Care conține argint.

ARGENTÍN (< fr. {i}) s.n. Praf de staniu utilizat în imprimeria textilă și la fabricarea hârtiei pentru a da produselor un luciu metalic.

ARGENTINA (Republica ~), stat în SE Americii de Sud, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 2,8 mil. km^2 (inclusiv partea de E a arh. Țara de Foc); 38,7 mil. loc. (2003). Limba de stat: spaniola. Religia: catolică. Cap. *Buenos Aires.* Orașe pr.: Córdoba, Rosario, La Plata, Mar del Plata. *Relief:* m-ții Anzi (în V, la granița cu Chile), podișurile („mesetas") Patagoniei (în S) și câmpiile Pampas (c. 600 mii km^2), Chaco și Entre Rios în E și N. *Climă* tropicală (în N), până la temperat-continentală (în S), cu nuanțe de ariditate. Expl. de petrol, gaze naturale, argint, staniu, min. de fier, sare ș.a. Ind. siderurgică, constr. de mașini, ușoară, alim. Se cultivă cereale, plante furajere, floarea-soarelui, ricin, bumbac, tutun ș.a.; pomicultură și viticultură. Se cresc bovine, ovine, cabaline. Pescuit. Moneda: 1 peso = 100 centavos. – *Istoric.* Populat de triburi indiene (diaquita, chechua, guarani, puelche, araucani etc.), terit. **A.** a fost cucerit în sec. 16 de conchistadorii spanioli, care din 1536 l-au inclus în viceregatul Perú, iar din 1776 în viceregatul Río de la Plata. În 1810, creolii și emigranții au început lupta armată antispaniolă. La 9 iul. 1816 Provinciile Unite de la Río de la Plata s-au proclamat independente, iar în 1826 și-au luat numele de Republica Federativă Argentina. Sec. 19 din istoria **A.** este marcat de lupta pentru putere între unioniști și federaliști și de războaie împotriva Uruguayului și Paraguayului. La sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, se intensifică pătrunderea capitalului străin și se accelerează dezvoltarea economică. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, **A.** și-a proclamat, la început, neutralitatea, dar în mart. 1945 a intrat în război de partea coaliției antihitleriste. Membru fondator al O.N.U. (1945). În primii ani postbelici președintele *Juan Domingo Perón* (1946–1955) inițiază o serie de reforme economice și sociale îndrăznețe (naționalizarea transporturilor, a unor ramuri ind., etatizarea comerțului exterior, separarea deplină a bisericii de stat ș.a.). După 1955, **A.** cunoaște o puternică intervenție a forțelor armate în viața politică a statului. Președinții Arturo Frondizi, Arturo Umberto Illia, Juan Carlos Onganía, Roberto Marcelo Levingston și *Maria Estélla Martinez de Perón* au fost înlăturați prin lovituri de stat militare. În perioada 1955–1983, din cei 20 președinți, 12 au fost generali. Războiul cu Marea Britanie, izbucnit după ocuparea de către **A.** a ins. Falkland (Malvinas) (apr.–iun. 1982), este urmat de demisia președintelui, generalul L.F. Galtieri, și de dizolvarea juntei militare de guvernământ (iun. 1982), de legalizarea partidelor politice (iul. 1982) și de ținerea de alegeri generale (dec. 1983) care au permis revenirea la un guvern civil în ian. 1984. Alegerile din 14 mai 1989 au readus la putere Partidul Peronist, noul președinte, Carlos Saúl Menem (reales în 1995), având de făcut față unei situații economice grav deteriorate, reușește să reducă inflația și să stabilizeze datoria externă. **A.**, împreună cu Brazilia, Paraguay și Uruguay, ia parte la înființarea (1995) zonei de liber schimb MERCOSUR, cu scopul relansării cooperării regionale în America de Sud. Din 1998, **A.** traversează patru ani de recesiune economică severă, de creștere a datoriei externe de la 124 la 132 miliarde dollari. După demisia (21 dec. 2001) președintelui Fernando de la Rúa (ales de opoziție în oct. 1999) se succed, sub presiunea demonstrațiilor populației, în mai puțin de două săptămâni, cinci președinți. La 2 ian. 2002, Eduardo Duhalde, unul dintre liderii Partidului Justițialist (Peronist) de stânga, este desemnat de către Parlament președinte al A., calitate în care, în condițiile gravei crize a economiei, renunță la paritatea peso-dollar, introdusă cu 10 ani în urmă, devalorizează moneda națională și suspendă plata datoriei externe. Alegerile prezidențiale anticipate (30 mart. 2003) sunt câștigate din primul tur de Nestor Carlos Kirchner, guvernator al statului Santa Cruz. Printr-o serie de măsuri economice și sociale luate de acesta, democrația din A. se consolidează. Republică prezidențială.

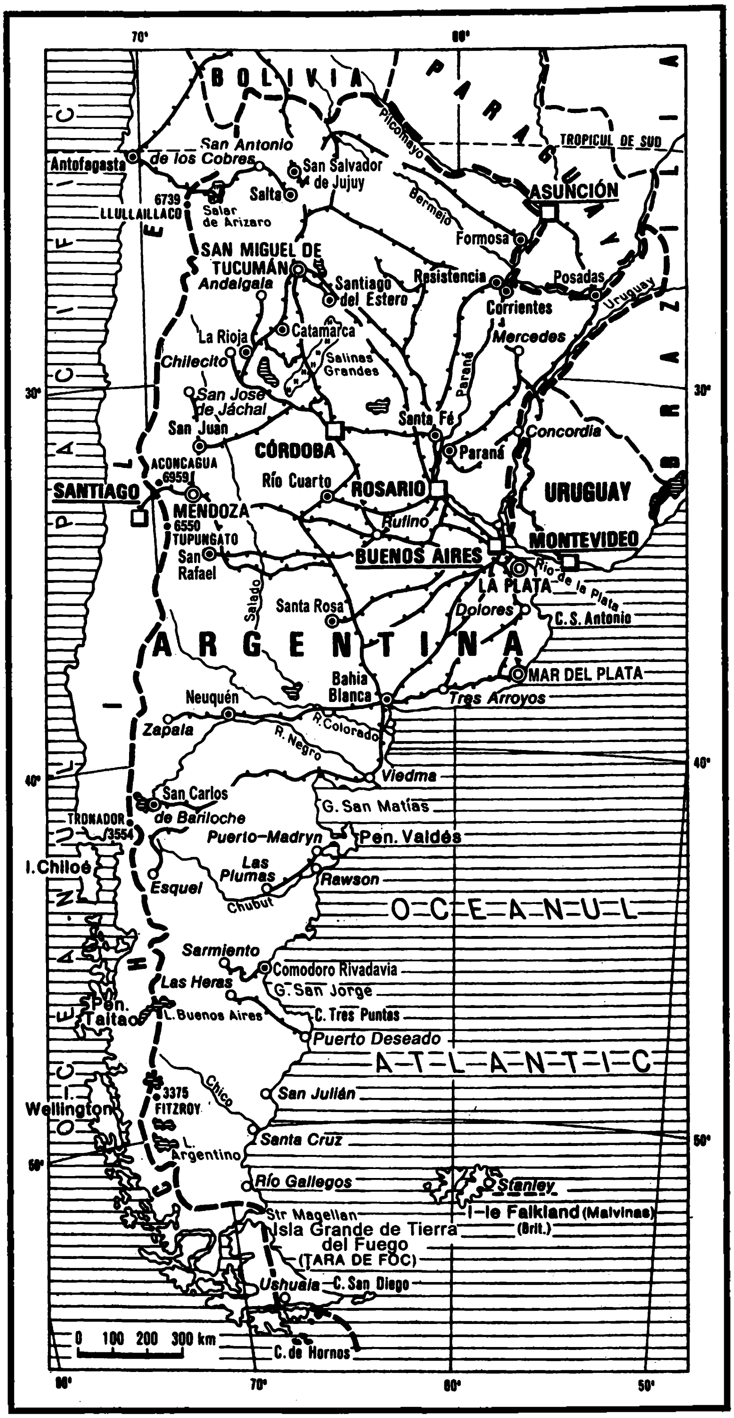
70°
80°
90°
50°
30°
40°
BOLIVIA
PARAGUAY
BRAZILIA
TROPICUL DE SUD
Antofagasta
San Antonio de los Cobres
San Salvador de Jujuy
Salta
6739 LLULLAILLACO
Salar de Arizaro
Pilcomayo
Bermejo
ASUNCIÓN
Formosa
SAN MIGUEL DE TUCUMÁN
Andalgala
Santiago del Estero
Resistencia
Posadas
Corrientes
Uruguay
Mercedes
La Rioja
Catamarca
Chilecito
Salinas Grandes
San José de Jáchal
Santa Fé
Paraná
Concordia
San Juan
CÓRDOBA
ACONCAGUA 6959
SANTIAGO
MENDOZA
Río Cuarto
ROSARIO
URUGUAY
6550 TUPUNGATO
Rufino
MONTEVIDEO
San Rafael
BUENOS AIRES
Río de la Plata
LA PLATA
Salado
Santa Rosa
Dolores
C. S. Antonio
ARGENTINA
MAR DEL PLATA
Bahia Blanca
Neuquén
Tres Arroyos
Zapala
R. Colorado
R. Negro
Viedma
San Carlos de Bariloche
G. San Matías
TRONADOR 3554
Puerto-Madryn
Pen. Valdés
I. Chiloé
Las Plumas
Rawson
Esquel
Chubut
OCEANUL ATLANTIC
OCEANUL PACIFIC
CHILE
Sarmiento
Comodoro Rivadavia
Las Heras
G. San Jorge
Pen. Taitao
L. Buenos Aires
C. Tres Puntas
Puerto Deseado
Chico
3375 FITZROY
I. Wellington
San Julián
L. Argentino
Santa Cruz
Río Gallegos
Stanley
Str. Magellan
I-le Falkland (Malvine) (Brit.)
Isla Grande de Tierra del Fuego (ȚARA DE FOC)
Ushuaia
C. San Diego
0 100 200 300 km
C. de Hornos

ARGENTINIÁN, -Ă s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Argentina din urmașii spaniolilor așezați aici și din alte populații europene imigrante; de religie creștină (catolică). ✦ Persoană care aparține acestui popor. 2. Adj. Care aparține Argentinei sau argentinienilor, referitor la Argentina sau la argentinieni.

ARGENTINO, lac în Argentina, la poalele Anzilor Patagonezi; 1,4 mii km^2; ad. max.: 800 m. Parc Național.

ARGENTÍT (< fr. {i}) s.n. Sulfură naturală de argint de culoare cenușiu-negricioasă, cu luciu metalic, întâlnită în zona de cimentație a zăcămintelor filoniene hidroterme de galenă. Constituie principalul minereu de argint.

ARGENTOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *argentum* „argint" + gr. *metron* „măsură") s.n. Colorimetru pentru determinarea conținutului în argint al unei soluții.

ARGENTOTIPÍE (< fr.; {s} lat. *argentum* „argint" + gr. *typos* „caracter") s.f. (POLIGR.) Procedeu de multiplicare prin fotoreproducere, în care developarea se face succesiv în soluție de nitrat de argint și de oxalat de potasiu.

ARGERICH, Marta (n. 1941), pianistă argentiniană. Voluptate a interpretării, sinceritate a expresiei. Repertoriu romantic și modern (Chopin, Liszt, Prokofiev, Ravel, Stravinski). Cuplu cameral cu violonistul Gidon Kremer.

ARGEȘ 1. Râu, afl. stg. al Dunării, la Oltenița; 344 km. Izv. din culmea principală a m-ților Făgăraș prin doi afl. (Buda și Capra) și trece prin Curtea de Argeș și Pitești. În cursul superior 16 hidrocentrale, cu o putere instalată totală de 467 MW; în cadrul acestui ansamblu se remarcă barajul (166,6 m înălțime) și lacul de acumulare Vidraru. În cursul inf., în aval de Mihăilești, s-au efectuat lucrări de amenajare complexă. Afl. pr.: Vâlsan, Râu Doamnei, Dâmbovița, Sabar (pe stg.), Neajlov (pe dr.). Denumit în Antic. *Ordessos*. 2. Cetate atestată documentar în 1330, situată pe râul Argeș, pe locul actualului oraș Curtea de Argeș. 3. Jud. în partea central-sudică a României; 6 801 km^2; 644 487 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Pitești*. Municipii: Câmpulung, Curtea de Argeș. Alte orașe: Costești, Mioveni, Ștefănești, Topoloveni. Comune: 95. *Relief*: în N versantul meridional al m-ților Făgăraș, masivele Frunți, Ghițu, Iezer-Păpușa și prelungirile m-ților Leaota și Piatra Craiului, în centru Muscelele Argeșului (formate dintr-o serie de dealuri înalte ce alternează cu depr. subcarpatice Câmpulung, Brădetu, Arefu ș.a.) și partea de E a Pod. Getic (Gruiurile A., piemonturile Cândești și Cotmeana), iar în S câmpii (C. Înaltă a Piteștiului și Găvanu-Burdea). *Rețeaua hidrografică* este reprezentată în principal de cursul superior al A., care colectează majoritatea râurilor de pe terit. jud. A. (Vâlsan, Râu Doamnei ș.a.). În zona montană sunt 18 lacuri glaciare. *Resurse naturale*: țiței, lignit, sare, ape minerale. *Economia*: energie electrică (termocentralele Pitești, Schitu Golești și salba celor 16 hidrocentrale de pe râul A.), autoturisme, motoare electrice și produse petrochimice, mat. de constr. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, plante uleioase, orz, cartofi, legume etc. Pomicultură (predominant meri și pruni); viticultură (podgoriile Ștefănești și Leordeni). Sectorul zootehnic cuprinde: ovine, bovine, porcine, păsări; apicultură. *Turism*. Prin vf. semețe ale m-ților Făgăraș, complexul carstic cheile Dâmboviței, Dâmbovicioarei și Brusturetului (inclus în parcul național Piatra Craiului), lacurile glaciare etc., prin vestigiile istorice (cetatea Poenari) și monumentele arhitectonice (bisericile din Pitești, Câmpulung și Curtea de Argeș, culele de la Retevoiești și Țițești, conacul din Golești), prin rezervațiile paleontologice (Suslănești) și geologice (Albești), prin originalitatea și varietatea elementelor folclorice și etnografice jud. A. se înscrie printre jud. țării cu un ridicat potențial turistic.

ARGEȘANU, Gheorghe (1883-1940, n. Caracal), general și om politic român. Prim-min. (sept. 1939). A ordonat executarea unui grup masiv de legionari după asasinarea lui Armand Călinescu. Ucis de legionari la Jilava.

ARGEȘEL, râu, afl. stg. al Râului Târgului; 70 km. Izv. din m-ții Iezer-Păpușa.

ARGETOAIA, com. în jud. Dolj situată în piemontul Bălăciței; 4 669 loc. (2008).

ARGETOIANU, Constantin (1871-1953, n. Craiova), om politic român. Șeful delegației române la preliminariile de pace de la Buftea (5 mart. 1918). Ministru în repetate rânduri. Prim-min. (sept.-nov. 1939). Membru în consiliile de administrație ale unor societăți industriale. Sprijinitor al politicii regelui Carol al II-lea. Mort în închisoare. Memorii.

ARGHEZI, Tudor (pseud. lui *Ion N. Theodorescu*) (1880-1967, n. București), scriitor român. Acad. (1955). Debutează în 1896. Editează revistele „Linia dreaptă",

Constantin Argetoianu

Tudor Arghezi

„Cronica" şi „Bilete de papagal". Versurile şi proza lui A. exprimă cu ardoare şi dramatism setea de cunoaştere, incertitudinile existenţiale („Cuvinte potrivite", „Ce-ai cu mine, vântule?"), recuperează frumosul din urât („Flori de mucigai"), configurează, din perspectivă cosmică, universul miniatural, casnic şi familial („Cărticică de seară", „Cartea cu jucării"). Schiţele şi portretele consacrate vieţii monahale, politice şi gazetăreşti sau din închisoare („Icoane de lemn", „Poarta neagră", „Tablete din Ţara de Kuty"), ca şi romanele poematice şi satirice („Ochii Maicii Domnului", „Cimitirul Buna Vestire", „Lina"), atestă o excepţională vocaţie pamfletară şi spirit vizionar. Creator al tabletei („Bilete de papagal"). În ultimii ani ai vieţii a cultivat poezia de evocare istorică („1907 - Peizaje"), poemul didactic („Cântare Omului"), a continuat dialogul cu timpul, cu divinitatea, meditând asupra existenţei umane limitate („Frunze", „Silabe", „Cadenţe"). Teatru („Seringa"). Traduceri. Între 1960 şi 1967 a definitivat ediţia „Scrieri". Mânuind un limbaj de o deosebită plasticitate, A. valorifică artistic expresia comună, asociaţia lexicală insolită, imaginea biblică şi lapidaritatea aforistică.

ARGHIRIADE, Emanoil (1903-1969, n. Bucureşti), matematician român. Contribuţii în geometria diferenţială proiectivă (studiul cuadricelor osculatoare unei suprafeţe, proprietăţile curbelor invariante în grupul axial) şi în algebră (ecuaţii funcţionale matriciale).

ARGÍLĂ (< fr., lat.) s.f. Rocă sedimentară, constituită dintr-un complex de minerale argiloase asociat cu minerale de importanţă secundară şi cu diverse substanţe organice. Prezintă capilaritate nulă, coeziune mare, volum variabil prin absorbţia şi retragerea apei, plasticitate, prin ardere transformându-se într-un material dur, rezistent. Pr. roci argiloase sunt: *caolinul, huma, lutul,* a. smectică, bentonitul şi a. refractară. Se utilizează la fabricarea ceramicii de construcţie, vaselor de bucătărie, ceramicii refractare şi ca material impermeabil în construcţii. ✧ *A. expandată* = material de construcţie spongios, obţinut prin încălzirea rapidă a a. feruginoase la peste 1 100°C, folosit la confecţionarea unor betoane uşoare. *A. roşie abisală* = rocă sedimentară aflată la adâncimi de peste 8 000 m în mări şi oceane.

ARGILÍT (< fr. {i}; {s} lat. *argilla* „argilă" + gr. *lithos* „piatră") s.n. Rocă rezultată din deshidratarea şi recristalizarea argilelor, în procesul de diageneză; utilizată în ind. ceramicii.

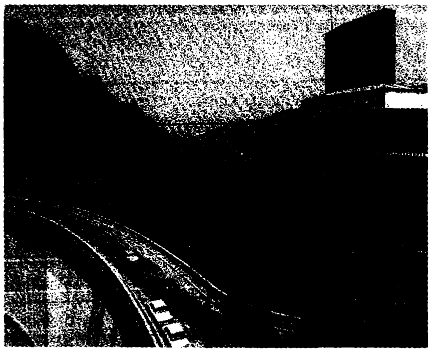

Argeş. Barajul hidrocentralei şi lacul Vidraru

ARGILIZÁRE s.f. **1.** Procedeu de impermeabilizare şi de consolidare a unor roci sau a unor fundaţii prin injectarea unei suspensii de argilă. **2.** Proces de alterare hidrotermală suferit de rocile învecinate zăcămintelor epi- şi mezotermale. **3.** Proces pedogenetic caracterizat prin îmbogăţire în argilă, formată „in situ".

ARGILÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care conţine argilă; lutos.

ARGINÁZĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care acţionează asupra argininei şi care se găseşte mai ales în ficatul mamiferelor.

ARGININĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid produs prin hidroliza proteinelor naturale şi care participă la sinteza ureii în ficat.

ARGÍNT (lat. *argentum*) s.n., s.m. **1.** S.n. Element chimic (Ag; nr. at. 47, m. at. 107,87, p.t. 960,5°C, p.f. 2 180°C, duritate 2,7). Metal preţios, alb lucios, moale, maleabil şi ductil, cu cea mai mare conductibilitate electrică şi calorică dintre elemente. Se găseşte în stare nativă şi sub formă de combinaţii (sulfură, clorură) în special în galenele argentifere. Se utilizează pentru confecţionarea de podoabe, obiecte uzuale, instrumente medicale, la fabricarea oglinzilor, în fotografie, la baterea monedelor etc. ✧ *Nuntă de a.* = a douăzeci şi cincea aniversare a căsătoriei. ✦ (FARM.) *A. coloidal* = antiseptic obţinut prin reducerea azotatului de argint cu sulfat feros: pulbere granuloasă, neagră-verzuie, sau lamele cenuşii cu 70% argint coloidal; colargol. *Argint-viu* = a) (pop.) mercur; b) (fam.) om iute, sprinten, plin de energie. **2.** S.m. (La pl.) Bani.

ARGINTÁRE s.f. Procedeu de acoperire, pe cale electrolitică, a unui obiect metalic cu un strat de argint pentru protejare sau în scop estetic.

ARGINTESCU-AMZA, Nicolae (1904-1973, n. Galaţi), critic de artă şi eseist român. Cronici, studii şi articole despre arta contemporană. Monografii („Vermeer"). Traduceri.

ARGINTÍU, -ÍE adj. De culoarea şi strălucirea argintului (1). ✦ Fig. (Despre sunete, voce etc.) Cristalin, limpede.

ARGINŢÍCĂ (< *argint*) s.f. Mic arbust din fam. rozaceelor, cu frunze verzi, lucitoare pe partea superioară şi albe pe partea inferioară, cu flori mari, albe; se întâlneşte la noi în etajul alpin *(Dryas octopetala).*

ARGO (în mitologia greacă), navă care i-a transportat pe *argonauţii* conduşi de Iason în *Colhida,* în căutarea Lânii de aur; Atena a preschimbat-o în constelaţie.

ARGOLIDA (ARGOS), reg. istorică în Grecia, în NE Peloponesului. În milen. 2 î.Hr. A. număra cetăţi înfloritoare ca Micene, Tirint, Asine. Denumită după oraşul-stat Argos.

ARGÓN (< fr. {i}; {s} gr. *argos* „inactiv") s.n. Element chimic (Ar; nr. at. 18, m. at. 39,948, p.t. -189°C, p.f. -185°C) gazos, din fam. gazelor rare. Se găseşte în atmosferă în proporţie de 0,93% (în volum) şi se întrebuinţează la umplerea becurilor electrice şi a unor tuburi luminiscente pentru reclame, la sudarea cu arc electric.

ARGONAÚT (< fr., lat.) s.m. **1.** (La pl.; în mitologia greacă) Eroi care au plecat din Tesalia, sub conducerea lui Iason, cu corabia Argo, în *Colhida,* ca să aducă Lâna de aur. **2.** Specie de moluscă cefalopodă, pelagică, din mările calde, colorată în galben-auriu, cafeniu, albastru, roz, violet, pe fond argintiu; femela secretă o „cochilie" pergamentoasă în care stau ouăle *(Argonauta argo).*

ARGOS, polis în Grecia antică (NE Peloponesului), întemeiat la începutul milen. 2 î.Hr.; centru politic şi cultural al Argolidei.

ARGÓU (< fr.) s.n. Limbaj convenţional al unui grup social care, spre a nu fi înţeles de restul societăţii, foloseşte cuvinte speciale sau cu sensuri deosebite.

ARGUEDAS, Alcides (1879-1946), diplomat, istoric şi scriitor bolivian. Iniţiator al literaturii „indigeniste" („Rasa de bronz").

ARGUEDAS, José Maria (1911-1969), scriitor peruvian. Romane prezentând lenta dispariţie a culturii indigene („Fluviile adânci", „Sânge amestecat").

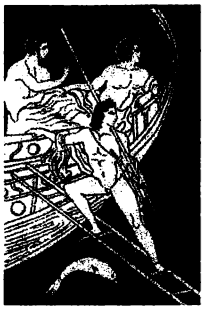

Argonauţi (1). Detaliu de pe un vas grecesc

ARGUMÉNT (< fr., lat) s.n. **1.** Raţionament sau, *p. gener.,* orice probă menită să dovedească sau să respingă ceva. **2.** (MAT.) Variabila independentă a unei funcţii. ✦ Unghiul dintre semiaxa reală şi dreapta care uneşte originea cu afixul unui număr complex, măsurat în sens trigonometric direct. **3.** (FILOZ.) *Argumentele în favoarea existenţei lui Dumnezeu,* încercări de a oferi baze raţionale credinţelor religioase pornind de la premise care nici nu sunt nici nu presupun credinţe religioase: simplul fapt al existenţei unui univers (a. *cosmologic*), ordinea teologică a lumii (a. *teologic*), conceptul de Dumnezeu (a. *ontologic*) implică recunoaşterea unei fiinţe care posedă atribute suficiente pentru a fi identificată cu Dumnezeu.

ARGUMENTÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Totalitatea argumentelor aduse pentru a dovedi ceva.

ARGUN (EERGUNAHE), râu în China şi în Federaţia Rusă, unul dintre izv. Amurului; 1 520 km. Izv. din m-ţii Hinganul Mare, formând pe 944 km graniţa dintre cele două state.

ARGUS (în mitologia greacă), monstru cu o sută sau o mie de ochi, din care jumătate rămâneau de veghe atunci când dormea. Simbol al vigilenţei neobosite.

ARGUŢÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Argumentare sofistică bazată pe fapte nesemnificative sau nesigure. **2.** Subtilitate exagerată în argumentare.

ARHÁIC, primul *eon* al Precambrianului corespunzător intervalului dintre 4 600 şi 2 500 mil. ani. În timpul **A.** apar cele dintâi organisme *procariote* solitare reprezentate prin bacterii heterotrofe şi *cianobacterii* autotrofe fotosintetizate („alge verzi-albastre") care au generat primele calcare *(Stromatolite).*

ARHÁIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparţine sau este caracteristic unor vremuri străvechi; (despre stilul operelor de artă) care aparţine unei perioade anterioare celei clasice şi, în special, dinaintea clasicismului antic.

ARHAÍSM (< fr.) s.n. Cuvânt, expresie etc. ieşită din uz, arhaică.

ARHÁNGHEL (< sl.) s.m. (REL.) Căpetenie a îngerilor cu rol de mare vestitor al tainelor lui Dumnezeu (Mihail, Gavriil şi Rafail).

ARHANGHELSK, oraş în Federaţia Rusă, port la M. Albă, în estuarul Dvinei de Nord; 355,5 mii loc. (2002). Prelucr. lemnului; uzine mecanice; şantiere navale. Ind. alim. (prelucr. peştelui, conserve). Pescuit. Fundat în 1584.

ARHANGHELSKI, Andrei Dimitrievici (1879-1940), geolog rus. Lucrări privind teoria formării petrolului în regiunea Caucazului, bauxitelor, utilizarea metodelor geofizice în studiile geotectonice.

ARHÁR (< engl.) s.m. Ovină sălbatică, originară din munţii Asiei Centrale *(Ovis ammon).*

ARHEANTRÓPI („Oameni arhaici"), denumire folosită pentru desemnarea celor mai vechi specii ale genului Homo *(H. habilis* şi *H. erectus).*

ARHEGÓN (< fr. {i}; {s} gr. *arkhegonos* „de origine") s.n. (BOT.) Organ de reproducere în formă de butelie, conținând oosfera, caracteristic mușchilor, ferigilor și gimnospermelor.

ARHEGONIÁTE (< fr. {i}) s.f. pl. Grup de plante caracterizate prin prezența arhegonului și anteridiei, cuprinzând mușchii și ferigile.

ARHEOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *arkhaios* „vechi" + *graphe* „descriere) s.f. Disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu publicarea izvoarelor istorice scrise.

ARHEOLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în arheologie.

ARHEOLÓGIE (< fr. {i}; {s} gr. *arkhaios* „vechi" + *logos* „studiu") s.f. Ramură specializată a științei istorice, având ca obiect colectarea, ordonarea și interpretarea vestigiilor materiale din trecutul istoric al omenirii. Este principalul izvor pentru cunoașterea istoriei (preistoriei) și a civilizațiilor antice în lipsa știrilor scrise. S-a constituit ca știință în sec. 17. În sec. 18 are loc explorarea sistematică a unor vechi centre antice, creându-se primele șantiere și școli arheologice naționale. Primele săpături arheologice sistematice de pe terit. României s-au făcut în sec. 19, creatorul școlii naționale de arheologie fiind V. Pârvan.

ARHEOPTÉRIX (< {i}; {s} gr. *arkhaios* „vechi" + *pteryx* „pasăre") subst. Cel mai vechi reprezentant cunoscut al păsărilor, de talia unui porumbel, descoperit în Jurasicul din Germania, cu caractere mixte, care relevă un număr mare de trăsături reptiliene decât aviene *(Archaeopterix)*.

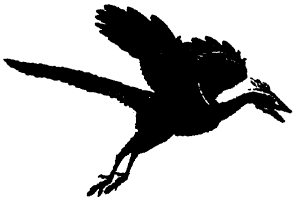
Arheopterix

ARHETÍP (< fr., lat.) s.n. 1. (FILOZ.) Model originar. (La Platon), forma sau ideea. 2. (În psihologia jungiană) Structură profundă a psihicului, înnăscută, care generează imagini simbolice și guvernează organizarea experienței oamenilor. 3. Original (manuscris, operă etc.) după care se fac cópii, reproduceri.

ARHETIPALĂ, imagine ~, imagine simbolică generată de arhetip ca matrice (ex: copilul, fecioara, înțeleptul, Buddha, Crist).

ARHI- ({s} gr. *arkho* „a comanda") Element de compunere care servește la formarea unor substantive, cărora le dă sens de superioritate (ex. *arhidiacon*), și la formarea unor adjective, cărora le dă sens superlativ (ex. *arhicunoscut*).

ARHIDIÁCON (< sl.) s.m. Primul diacon de pe lângă un episcop; protodiacon; *p. ext.* titlu onorific acordat diaconilor.

ARHIDIECÉZĂ (după fr., it.) s.f. Arhiepiscopie **(1).**

ARHIDUCÁT (după fr., it.) s.n. Terit. care aparține unui arhiduce sau unei arhiducese.

ARHIDÚCE (după fr.) s.m. Titlu dat prinților din Casa domnitoare de Austria.

ARHIEPÍSCOP (< sl.) s.m. Titlu onorific dat unui episcop care conduce o eparhie importantă. Dacă are sub jurisdicția sa mai multe eparhii, se numește mitropolit.

ARHIEPISCOPÍE (< sl.) s.f. 1. Eparhie condusă de un arhiepiscop; arhidieceză. 2. Funcție de arhiepiscop; arhiepiscopat.

ARHIERÉU (< sl.) s.m. 1. Cea mai înaltă treaptă în ierarhia bisericească. 2. Denumire generală a gradelor superioare ale clerului ortodox (episcop, arhiepiscop, mitropolit).

ARHIERÍE (< ngr.) s.f. 1. Eparhie condusă de un arhiereu. 2. Rangul de arhiereu.

ARHIFONÉM (< fr.) s.n. Unitate fonologică superioară fonemului, caracterizată prin îmbinarea unor trăsături distincte provenind din mai multe foneme înrudite.

ARHILOH (712–c. 664 î.Hr.), poet grec din Paros. Cel dintâi care a folosit ritmurile iambic și trohaic. Poeme cu pronunțat caracter satiric.

ARHIMANDRÍT (< sl.) s.m. Titlu dat stareţului unei mănăstiri mari sau unor călugări ortodocşi.

ARHIMEDE (c. 287-212 î.Hr., n. Siracuza), învățat grec. A descoperit principiul fundamental al hidrostaticii (cunoscut sub denumirea de *legea lui* A.), conform căruia orice corp cufundat într-un lichid este împins de jos în sus cu o forță egală cu greutatea volumului de lichid dezlocuit; a formulat legile pârghiilor și a inventat numeroase sisteme cu pârghii și scripeți, mașini și dispozitive de luptă. În matematică s-a ocupat de calculul lungimii curbelor, al raportului dintre lungimea cercului și diametru (numărul π), de proprietățile spiralelor și pentru că a făcut cvadratura parabolei este considerat precursor al calculului integral.

ARHIPELÁG (< ngr., după it.) s.n. Grup de insule dintr-o mare sau dintr-un ocean.

ARHIPELAGUL ARCTIC CANADIAN (ARHIPELAGUL NORD-AMERICAN), arh. canadian, situat în Oc. Arctic, între Groenlanda și America de Nord; 1,3 mil. km^2. Insule pr.: Baffin, Victoria, Ellesmere, Banks, Devon, Melville, Southampton, Prince of Wales, Somerset etc. Climă polară, îngheț peren. Alt. max.: 2 926 m (în ins. Ellesmere).

ARHIPLÍN, -Ă adj. Plin peste măsură, până la refuz.

ARHIPOV, Abram Efimovici (1862–1930), pictor rus. Membru al grupării *peredvijnicilor*. Scene de gen („Spălătorese"), peisaje („Pe malul râului Oka"), portrete.

ARHISTRATÉG (< gr.) s.m. (În Grecia antică) Comandant suprem al armatei.

ARHITÉCT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Specialist în arhitectură.

ARHITECTÓNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la arhitectură.

ARHITECTÓNICĂ (< fr.) s.f. Îmbinare artistică a elementelor constitutive ale unei construcții.

ARHITECTURA, revistă a Uniunii Arhitecților din România. Apare la București, din 1906, din inițiativa lui G. Sterian.

ARHITECTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Știința și arta de a organiza și construi spații necesare vieții și activității umane. Având o dublă determinare, funcțională și artistică, evoluția **a.** depinde de tipurile de materiale folosite într-o anume reg. și într-o anume epocă, de destinația clădirii și de climatul spiritual în care apare. Elementele de bază ale **a.** - volumul, suprafața și planul – organizate după un anumit ritm, caracterizează stilurile arhitectonice. În funcție de concepția epocii, înclinată către funcțional sau către spiritual, **a.** accentuează fie structura construcțiilor (**a.** clasică grecească, Renașterea, **a.** sec. 20), fie forma generală și decorul, în scopul creării unui sentiment sau al accentuării specificului național (**a.** egipteană, barocă, neoromânească). După destinația edificiilor, **a.** este împărțită în: civilă, religioasă, militară, industrială etc. *A. peisagistă* = știința și arta de a interveni asupra peisajului, în scopul obținerii unui spațiu cu valențe estetice (ex. arta grădinilor). *A.-sculptură* = curent apărut ca reacție la cubismul interbelic, care urmărește integrarea **a.** în peisaj prin apropierea aspectului ei exterior de forma sculpturală sau, chiar, prin crearea unor sculpturi locuibile. ✦ P. ext. Aspectul compozițional al unei opere artistice; structură. 2. (INFORM.) *A. calculatoarelor* = asamblarea subsistemelor funcționale într-un calculator numeric, pentru a obține performanțele impuse în condiții de cost avantajoase

ARHITRÁVĂ (< fr.) s.f. Partea inferioară a antablamentului, care se sprijină pe capitelele coloanelor sau pe zid; epistil.

Arhimede

Lodovico Ariosto

ARHIVA, revistă apărută la Iași între 1889 și 1940. Întemeiată ca organ al Societății Științifice și Literare din Iași; între 1921 și 1940 a fost organul Societății Istorico-Filologice din aceeași localitate.

ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI, publicație periodică de documente privind istoria României. Editată la București în 1864–1865 și în 1867 de B.P. Hasdeu.

ARHIVA PENTRU ȘTIINȚA ȘI REFORMA SOCIALĂ, revistă de sociologie politică și filozofie, apărută la București între 1919 și 1938. Fondată și condusă de D. Gusti.

ARHIVÁR s.m. Funcționar însărcinat cu păstrarea actelor unei arhive.

ARHIVA ROMÂNEASCĂ, prima publicație periodică românească de istorie, apărută la Iași între anii 1840 și 1845, sub redacția lui M. Kogălniceanu; reapare (1939–1946).

ARHÍVĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea actelor sau documentelor unei instituții, unui oraș etc. care se referă la activitatea lor trecută. 2. Instituție sau serviciu care păstrează a. **(1)**; *p. ext.* locul unde este depozitată **a. (1).**

ARHIVELE STATULUI, instituție înființată la București în 1831 și la Iași în 1832. Unificată în 1862 la București. În Transilvania datează din Ev. Med. Editează „Revista arhivelor" (1924–1947; serie nouă din 1958), precum și studii istorice de arhivistică și publicații de documente.

ARHIVÍSTICĂ s.f. Știință auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul și organizarea arhivelor (ordonarea, clasificarea, conservarea documentelor ș.a.).

ARHIVÓLTĂ (< fr. {i}) s.f. Mulură sau ansamblu de muluri care contureează partea superioară a unui arc, a unei arcade, a unei uși, ferestre sau a unui portal.

ARHONDARÍC (< ngr.) s.n. Clădire sau aripă a unei clădiri dintr-o mănăstire ortodoxă rezervată oaspeților.

ARHONDOLOGÍE (< ngr.) s.f. Istorie a nobilimii; carte cuprinzând repertoriul familiilor nobiliare dintr-o țară.

ARHÓNTE (< fr.) s.m. (În Atena antică) Titlu dat magistraților supremi din conducerea republicii (sec. 7-5 î.Hr.).

ARHUS (AARHUS), oraș în N Danemarcii (Iutlanda), port la str. Kattegat; 291 mii loc. (2003, cu suburbiile). Constr. de mașini; prelucr. petrolului. Universitate. Catedrală gotică (sec. 13).

ARIADNA (în mitologia greacă), fiica lui Minos, regele Cretei; i-a înlesnit lui Teseu ieșirea din Labirint cu ajutorul unui fir călăuzitor (de aici expresia „firul Ariadnei").

ARIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Denumire dată în trecut popoarelor de limbă indo-europeană, iar în prezent popoarelor indo-iraniene. ✦ Termen folosit de rasiști spre a denumi populațiile albe, în general, și pe strămoșii germanilor, în special. ✦ Persoană care aparține acestor popoare. 2. Adj. Care aparține **a. (1),** referitor la **a. (1).**

ARIAN (FLAVIUS ARRIANUS) (c. 95–c.175 d.Hr.), om politic și istoric grec. Discipol al lui Epictet. Autorul unei istorii a expediției lui Alexandru cel Mare („Anabasis").

ARIANE, rachetă construită în Franța de Agenția Spațială Europeană și lansată după 1979 la baza militară de la Kourou (Guyana Franceză).

ARIANÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină religioasă creştină care nega identitatea de substanţă dintre Hristos şi Dumnezeu-Tatăl, întemeiată (sec. 4) de preotul Arie şi declarată eretică de sinodul din Niceea (325).

ARIAS SÁNCHEZ, Oscar (n. 1941), om politic costarican. Preşedinte al Republicii Costa Rica (1986–1990). Activitate intensă în favoarea restabilirii păcii în America Centrală. Premiul Nobel pentru pace (1987).

ARICA (SAN MARCOS DE ARICA), oraş în N Republicii Chile, la Oc. Pacific; 175,4 mii loc. (2002). Port de export pentru Bolivia şi Perú.

ARICEÁLĂ (< *arici*) s.f. **1.** Boală de piele la cai şi uneori la bovine, localizată la chişiţă şi manifestată prin inflamaţia pielii şi aglutinarea părului. 2. Boală a viţei de vie, provocată de bacteria *Agrobacterium tumefaciens*, care se manifestă prin apariţia unor umflături pe părţile lemnoase.

ARICESCU, Constantin D. (1823–1886, n. Câmpulung), istoric şi scriitor. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Studii („Istoria Câmpulungului", „Istoria revoluţiunii române de la 1821"). Poezie romantică, proză („Misterele căsătoriei"), comedii.

ARICEŞTII RAHTIVANI, com. în jud. Prahova; 8 248 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Biserică (sec. 18).

ARICEŞTII ZELETIN, com. în jud. Prahova în Subcarpaţii Teleajenului; 1 352 loc. (2008).

ARĪCHĀ v. Ierihon.

ARÍCI (lat. *ericius*) s.m. **1.** Mamifer insectivor din familia erinaceidelor, cu botul ascuţit, coada scurtă, corpul acoperit cu ţepi *(Erinaceus europaeus)*. ✧ *Arici-de-mare* = (la pl.) clasă de echinoderme marine cu corpul sferic, turtit la cei doi poli, acoperit de numeroşi spini; echinide *(Echinoidea)*. **2.** Unealtă pentru îndepărtarea crustei depuse pe pereţii interiori ai unor canale (cu secţiune circulară), formată dintr-un cilindru central în care sunt înfipte neregulat tije de oţel cu lungimea de 5–8 cm. **3.** Element de baraj împotriva infanteriei sau tancurilor, alcătuit din pari sau grinzi metalice dispuse cruciş.

ARÍD, -Ă (< fr., lat.) (Despre pământ, regiuni) Uscat; sterp.

ARIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Uscăciune accentuată, lipsă de umiditate.

ÁRIE^1 (lat. *area*) s.f. **1.** Teren amenajat pentru treieratul plantelor cultivate; arman. **2.** Platformă de scânduri pe care se face asamblarea unor elemente de construcţie sau prepararea manuală a betonului. **3.** (ANAT.) Zonă delimitată morfologic sau funcţional.

ÁRIE^2 (< lat., după fr.) s.f. **1.** Măsură pentru suprafeţe (exprimată în numere reale şi pozitive; simbol: A). ✧ *A. de plutire* = a. suprafeţei orizontale rezultată din intersecţia unui corp plutitor cu planul de plutire. 2. Terit. pe care este răspândit un fenomen, un element din natură, un fapt de limbă etc. **3.** (BIOL.) Areal. **4.** *A. naturală protejată,* nume generic pentru diferitele categorii de terenuri protejate prin lege în scopul conservării unor habitate de interes ştiinţific şi peisagistic, a unor specii şi comunităţi de plante şi animale sau a unor obiective geologice – geomorfologice valoroase (rezervaţii ştiinţifice, rezervaţii naturale, parcuri naţionale şi naturale, geoparcuri, zone umede, rezervaţii ale biosferei etc.). ✧ *A. de protecţie specială avifaunistică, a.n.p.* desemnată îndeosebi pentru menţinerea sau readucerea într-o stare de conservare favorabilă a speciilor şi a habitatelor specifice pentru păsările migratoare, în special pentru cele periclitate şi vulnerabile.

ÁRIE^3 (< it.) s.f. (MUZ.) Compoziţie vocală cu caracter solistic, cu acompaniament de orchestră sau pian, inclusă într-o operă, operetă, oratoriu, cantată ş.a. ✦ Piesă instrumentală cu caracter cantabil.

ARIE (ARIUS) (c. 256–336), preot creştin din Alexandria, originar din Cirenaica. Întemeietorul *arianismului*.

ARIERÁT, -Ă (după fr.) s.m. şi f., adj. (MED.) ~ *mintal* = (individ) înapoiat mintal, insuficient dezvoltat psihic. V. *oligofrenie*.

ARIERÁTE (FIN.) Obligaţii financiare neonorate la scadenţa din contracte, recunoscute de regulă şi de debitori.

ARIERBÉC (< fr.) s.n. Porţiunea din aval a unei pile de pod, de formă semicirculară sau ogivală, care împiedică formarea vârtejurilor.

ARIERGÁRDĂ (< fr.) s.f. Unitate militară care se deplasează în urma forţelor principale ca element de siguranţă.

ARIEŞ, afl. dr. al Mureşului, în aval de Luduş; 164 km. Izv. din N masivului Bihor şi trece prin Câmpeni, Turda şi Câmpia Turzii. Afl. pr.: Arieşu Mic, Poşaga, Iara, Hăjdate.

ARIEŞENI, com. de tip risipit, în jud. Alba, situată în m-ţii Bihor, la 1 500 m alt.; 1 822 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Coiba Mică şi Coiba Mare (1+1 ha); peşterile Gheţarul de la Vârtop (1 ha), Vârtopaşu (1 ha), Huda Orbului (1 ha), Hodobana (1 ha), Avenul cu două intrări (1 ha); Cascada Vârciorog (5 ha); Izbucul Tăuzului (1 ha) şi Cheile Gârdişoarei (15 ha), toate fac parte din Parcul Naţional M-ţii Apuseni.

ARIÉTĂ (< it., fr.) s.f. (MUZ.) Arie^3 de proporţii reduse.

ARÍL (< fr.) s.n. **1.** Radical organic monovalent rezultat prin eliminarea unui atom de hidrogen dintr-o hidrocarbură aromatică (ex. fenil, naftil etc.). **2.** Anexă a tegumentului seminţelor cu aspect de fruct, colorat, suculent (ex. la tisă).

ARIMÁRE (după fr.) s.f. Repartizare şi fixare a încărcăturii la bordul unui mijloc de transport (aerian, naval), pentru echilibrarea şi stabilitatea normală a acestuia.

ARIMATEEA, cetate în Iudeea, locul de origine al lui Iosif, în al cărui mormânt a fost îngropat Iisus. Neidentificată geografic.

ARÍN (lat. **alninus*) s.m. Nume dat speciilor de arbori sau de arbuşti din genul *Alnus*, fam. betulaceelor, cu flori în amenţi; anin. ✧ *A. alb* = arbore înalt până la 20 m, cu frunze ovate, dinţate, pe dos cenuşiu-păroase *(Alnus incana)*. *A. negru* = arbore înalt până la 28 m, cu frunze aproape rotunde, lipicioase *(Alnus glutinosa)*. *A. de munte* = arbust înalt până la 4 m, cu frunze mici, ovate sau eliptice, dinţate *(Alnus viridis)*.

ARINIŞ, com. în jud. Maramureş, pe râul Sălaj; 1 045 loc. (2008).

ARIÓSO (cuv. it.) s.n. (MUZ.) Piesă vocală cu structură intermediară între arie şi recitativ.

ARIOSTO, Lodovico (1474–1533), poet renascentist italian. Capodopera sa, poemul epic „Orlando furioso", evocă lumea epopeilor medievale şi a romanelor cavalereşti.

ARIOVIST (?–54 î.Hr.), conducător al tribului german al suevilor. Înfrânt în 58 î.Hr. de Cezar în apropiere de Belfort, a fost izgonit din Galia.

ARIPÁT, -Ă adj. (Despre fructe şi seminţe) Prevăzut cu un apendice în formă de aripă (ex. la ulm, la frasin).

ÁRIPĂ (lat. *alapa*) s.f. **1.** Organ de zbor al păsărilor, al unor insecte şi mamifere (lilieci). ✦ Fig. Ocrotire. 2. (IHT.) Înotătoare. 3. Organ de sustentaţie al unui avion sau al unei nave. **4.** (ARHIT.) Partea extremă a unei clădiri în raport cu o parte considerată principală. ✦ Corp secundar al unei clădiri, care formează un unghi cu corpul principal al acesteia. **5.** Zid lateral de sprijin la portalul unui tunel sau la culeea unui pod, care susţine terasamentele sau taluzurile de la capetele acestora. **6.** (La unele jocuri sportive) Extremă. **7.** Fig. Grupare de extremă (dreaptă sau stângă) a unei organizaţii, a unui partid. **8.** (MILIT.) *Aripa frontului* = fiecare dintre părţile laterale ale frontului ca mare unitate operativ-strategică.

ARIPIOÁRĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui *aripă*. **2.** (La peşti) Înotătoare. **3.** (AV.) Eleron.

ARISTARH din Samos (310–230 î.Hr.), astronom grec. Primul care a presupus că Pământul se roteşte în jurul axei sale şi în jurul Soarelui.

ARISTARH din Samothrace (c. 215–145 î.Hr.), critic şi filolog grec. Prototipul criticului sever, dar drept.

ARÍSTĂ (< lat. *arista* „spic") s.f. (BOT.) Organ filiform, tare, care ia naştere din vârful sau din spatele *paleii* sau al *glumei* (ex. la ovăz, la grâu).

ARISTIA, Constantin (Costache) (c. 1800–1880, n. Bucureşti), actor şi scriitor român. Membru fondator al Societăţii Filarmonice. A tradus din Homer şi Alfieri.

ARISTIDE (c. 540–c. 467 î.Hr.), om politic atenian. Conducător al grupării oligarhice, principal adversar al lui Temistocle. A participat la bătăliile de la *Maraton*, *Salamina* şi *Plateea*. Principalul organizator al Ligii Maritime de la Delos (478/477 î.Hr.).

ARISTIDE (sec. II d.Hr.), filozof grec din Atena, unul dintre primii apologeţi creştini.

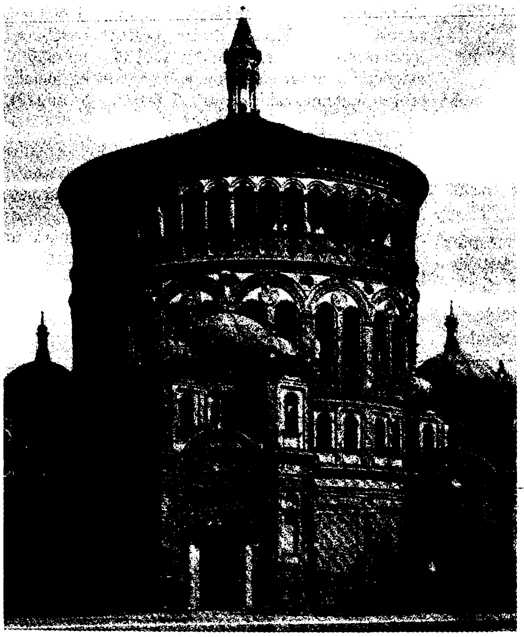

1

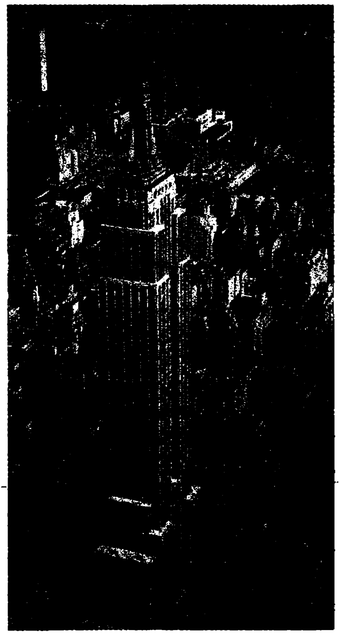

2

Arhitectură
1. Biserica Santa Maria della Croce (în apropiere de Cremona, Italia)
2. Empire State Building (New York)

ARISTIP din Cirene (c. 435-c. 360 î.Hr.), filozof grec. Discipol al lui Socrate şi fondatorul şcolii *cirenaicilor*.

ARISTOCRAŢÍE (< fr., gr. *aristokratia*, din *aristos* „cel mai bun" + *kratia* „putere") s.f. Pătură a unei clase sau a unui grup social, care se bucură de privilegii datorate originii, bogăţiei sau poziţiei sociale.

ARISTOFAN (c. 446-c. 386 î.Hr.), poet dramatic grec. Cel mai de seamă autor comic al Antic. Comediile sale (11 păstrate) satirice, de o bogată inventivitate verbală, constituie o frescă a vieţii publice din timpul său („Norii", „Pacea", „Lysistrata", „Păsările", „Broaştele", „Adunarea femeilor").

ARISTÓN (< fr.) s.n. Vechi aparat muzical mecanic, acţionat de o manivelă, care execută melodii imprimate pe discuri sau pe cilindri.

ARISTONICOS (sec. 2 î.Hr.), conducător al răscoalei sclavilor şi liberţilor din Pergam (132-129 î.Hr.) împotriva dominaţiei romane. Înfrânt şi ucis.

ARISTOTEL din Stagira (384-322 î.Hr.), filozof grec. Discipol şi apoi profesor la Academia lui Platon; după moartea maestrului, a locuit la Assos şi Mitilene, fiind şi preceptor al tânărului Alexandru cel Mare. Întors la Atena, a înfiinţat Lyceul. A întemeiat filozofia ca disciplină şi a organizat cercetarea ştiinţifică în discipline distincte. Corpusul aristotelic actual cuprinde: lucrări de logică, pe care a conceput-o ca „instrument" al ştiinţei („Organon"); studii consacrate naturii („Istoria animalelor", „Despre naştere şi distrugere", „Despre cer", „Fizica"); reflecţii asupra fundamentelor şi presupoziţiilor celorlalte discipline reunite într-o ştiinţă universală despre „fiinţa ca fiinţă", numită de succesori „Metafizica"; studii despre suflet şi relaţiile lui cu corpul („Parva naturalia"); explorări ale unor subiecte etice (fericire, virtute) şi politice („Etica nicomahică", „Politica"); lucrări de critică literară şi retorică („Poietica", „Retorica").

ARISTOTELÍSM (< n. pr. *Aristotel*) s.n. Termen generic desemnând gândirea filozofilor şi şcolilor filozofice, care s-au ocupat cu studierea lucrărilor lui *Aristotel*, preluând în întregime sau în parte tezele, metodele lui de gândire.

ARITMÉTICĂ (< fr., lat.) s.f. Parte a matematicii care se ocupă cu studiul numerelor naturale, întregi sau raţionale, al operaţiilor elementare care se pot efectua cu ele şi al relaţiilor de inegalitate, de divizibilitate etc. ✧ (INFORM.) *Aritmetica sistemului de calcul* = modul de efectuare a operaţiilor aritmetice cu numere binare în sistemul de calcul numeric.

ARITMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *rythmos* „ritm") s.f. Tulburare a ritmului normal al contracţiilor inimii (ex. tahicardia, extrasistola, fibrilaţia etc.).

ARITMOGRÍF (< germ.) s.n. Joc de cuvinte încrucişate în care literele cuvintelor sunt reprezentate fiecare prin câte o cifră.

ARITMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *arithmos* „număr" + *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru operaţii aritmetice, folosit în geodezie.

ARIUŞD, sat în com. Vâlcele, jud. Covasna, unde a fost descoperită o aşezare eponimă, caracteristică culturii neolitice, cu ceramică pictată de tip *Cucuteni*, proprie reg. de SE a Transilvaniei.

ARIVÍSM (< fr.) s.n. Ambiţie, dorinţă de parvenire cu orice preţ.

ARIVÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care caută să parvină prin orice mijloace.

ARIZONA, stat în SV S.U.A.; 295,3 mii km^2; 5,13 mil. loc. (2000). Cap.: *Phoenix*. Expl. de cupru, molibden, aur; metalurgia cuprului, ind. electronică. Creşterea animalelor. Parcuri naţionale (Marele Canion, Pădurea pietrificată).

ARKANSAS 1. Râu în S.U.A., afl. dr. al fl. Mississippi; 2 410 km. Izv. din m-ţii Stâncoşi şi traversează pod. Preriilor. Irigaţii. **2.** Stat în centrul S.U.A.; 137,8 mii km^2; 2,67 mil. loc. (2000). Cap.: *Little Rock*. Expl. de petrol şi bauxită. Cereale, soia, bumbac şi tutun. Creşterea animalelor.

Aristofan

Aristotel din Stagira

ARKEL, William Joscelin (1904-1958), paleontolog britanic. Cercetări în stratigrafia şi paleontologia Jurasicului.

ARKWRIGHT, Sir Richard (1732-1792), mecanic englez. Inventator al unei maşini de filat.

ARLAND, Marcel (1899-1986), romancier, nuvelist şi critic literar francez. Subtil analist al sufletului uman în spiritul moralismului clasic. Romane („Suflete îndurerate", „Ordinea"), nuvele, antologie de poezie şi proză franceză, eseuri critice.

ARLBERG, trecătoare în Austria, între Alpii Retici şi Alpii Bavariei, punând în legătură Tirolul cu Vorarlberg, la 1 802 m alt. Tunel feroviar (10,2 km); tunel rutier (14 km).

ARLECHIN (< it., după fr.) s.m., s.n. (TEATRU) **1.** S.m. Personaj buf din vechea comedie italiană (commedia dell'arte), înfăţişat printr-o costumaţie pestriţă. **2.** S.n. Extremităţile laterale, din faţă, ale scenei.

ARLES, oraş în SE Franţei (Provence), port pe stg. Ronului, la NV de Marsilia, unit printr-un canal navigabil cu M. Mediterană; 53,1 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. chimică, a hârtiei, prelucr. metalelor. Şantiere navale. Vestigii romane (amfiteatru cu 20 000 locuri, ruinele palatului lui Constantin etc.). Catedrală (sec. 12), capodoperă a artei romanice. Muzeu de artă. Între 933 şi 1246, cap. regatului omonim.

ARLINGTON 1. Oraş în S S.U.A. (Texas), la E de Forth Worth; 332,9 mii loc. (2000). Întreprinderi aerospaţiale şi de material rulant. Universitate (1895). **2.** Oraş în E S.U.A. (Virginia), pe râul Potomac, în aglomeraţia urbană Washington; 189,4 mii loc. (2000). Cimitir naţional.

ARMÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A manipula mecanismul de aprindere al unei arme de foc, astfel ca, la apăsarea trăgaciului, să fie acţionat percutorul. **2.** A dota cu o armătură o piesă, un element de construcţie etc., în scopul măririi rezistenţei acestora. **3.** A echipa o navă cu întregul utilaj necesar pentru a naviga.

ARMAGEDON (În „Noul Testament"), câmp de luptă unde, în ziua Judecăţii de Apoi, are loc bătălia apocaliptică între forţele binelui şi ale răului; *p. ext.* bătălia finală.

ARMAMÉNT (< fr.) s.n. Totalitatea mijloacelor tehnice de luptă ale unei unităţi militare; arme.

ARMÁN (< tc.) s.n. **1.** Arie^1 **(1)**. **2.** Conac în care locuia administratorul unei ferme şi unde se înmagazina recolta. **3.** Ladă zincată în care se ţin acoperite cu o pânză umedă foile de tutun înainte de a fi prelucrate la maşinile de tăiat.

ARMÁŞ (< *armă*) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător domnesc cu sarcini administrative şi judiciare (paza temniţelor, îndeplinirea execuţiilor etc.); în Ţara Românească **a.** mai avea în grijă artileria oştirii, precum şi ţiganii domneşti.

ARMÁT, -Ă adj. **1.** Înarmat. **2.** (Despre conflicte) Însoţit de acţiuni militare. **3.** Prevăzut cu o armătură (ex. beton armat).

ARMATA ROŞIE, armată formată în Rusia din iniţiativa lui V.I. Lenin (ian. 1918). Organizată de Troţki (mart. 1918) a luptat în Războiul Civil (1918-1921).

ARMATA SALVĂRII (în engl. *Salvation Army*), mişcare religioasă fondată la Londra de pastorul metodist W. Booth în 1864. Vizează salvarea (mântuirea) integrală a celor nefericiţi, luptând împotriva mizeriei, a viciilor şi a păcatului.

ARMÁTĂ (< it.) s.f. **1.** Totalitatea forţelor armate ale unui stat; oaste, oştire. ✧ Expl. *A face armata* = a executa serviciul militar. ✦ Unitate militară. **2.** Fig. Colectivitate care acţionează în vederea unui scop comun. ✦ Mulţime, ceată.

ARMATÓR (< fr.) s.m. **1.** Persoană care armează o navă. V. *arma* **(3)**; proprietar de nave. **2.** Muncitor specializat în montarea construcţiilor de susţinere a galeriilor de mină.

ÁRMĂ (lat. *arma*) s.f. **1.** Instrument folosit la atac sau la apărare, în luptă, la vânat etc. *A. albă* = **a.** destinată luptei corp la corp sau la distanţă (pumnal, săgeată etc.). *A. de foc* = **a.** care foloseşte pulberea explozivă la aruncarea unui proiectil (puşca, tunul etc.). *A. de nimicire în masă* (atomice, biologice, chimice etc.). ✧ Expr. *A fi sub arme* = a face serviciul militar. *A depune armele* = a se preda, a se declara învins; *fig.* a ceda. ✦ (La pl.) Ansamblul semnelor heraldice de pe o stemă, de pe un blazon etc. 2. Diviziune specializată din armată pentru o anumită misiune (ex. **a.** infanteriei, **a.** artileriei). 3. Fig. Mijloc de apărare sau de combatere pe planul ideilor, al politicii etc.

ARMĂSÁR (< lat.) s.m. Cal mascul necastrat.

ARMĂŞEŞTI, com. în jud. Ialomiţa situată în Bărăgan, pe râul Sărata. Şcoală agricolă (din 1887); 2 699 loc. (2008).

ARMĂTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (TEHN.) Totalitatea aparatelor, instrumentelor sau dispozitivelor de comandă, de control, de reglare sau de siguranţă montate la instalaţii, cazane, rezervoare, maşini etc. **2.** (CONSTR.) Totalitatea vergelelor de oţel, legate între ele, puse în interiorul elementelor de construcţii din beton sau din alte materiale pentru a le mări rezistenţa. ✦ Piese de oţel montate pe piloţi de lemn pentru protecţie în timpul baterii acestora în pământ. ✦ Construcţie de lemn, de beton armat, de metal etc., care serveşte la susţinerea unei galerii de mină, a unui tunel etc. **3.** (ARTE PL.) Carcasă metalică, rigidă pe care se încarcă treptat argilă sau pastă de ipsos în modelarea unei sculpturi. **4.** (ELT.) Parte componentă, cu o anumită funcţiune, a unui aparat, a unei maşini sau instalaţii electrice (ex. statorul sau rotorul unei maşini electrice, dispozitivul de legătură dintre un izolator şi suport etc.). ✦ Fiecare dintre conductoarele unui condensator electric. ✦ Partea mobilă a circuitului magnetic al unui electromagnet. ✦ Înveliş metalic protector al unui cablu electric. **5.** (MUZ.) Armură **(3)**.

ARMBRUSTER, Adolf (1941-2001, n. Tălmaciu, jud. Sibiu), istoric sas din România. Stabilit în Germania (1981). Contribuţii la cunoaşterea istoriei medievale a românilor şi a raporturilor dintre români şi saşi („Romanitatea românilor – Istoria unei idei", „Daco-romano-saxonica", „Spaţiul carpato-danubian în izvoarele din Europa centrală şi apuseană în sec. X-XVI", în lb. germ.).

Arlechin

ARMEÁN, -Ă (< sl.) s.m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Populație aparținând familiei de limbi indo-europene, care s-a stabilit (milen. 1 î.Hr.) în podișul dintre m-ții Caucaz și m-ții Taurus. **A.** au dezvoltat o bogată cultură materială și spirituală în Ev. Med. De religie creștină. Constituiți ca națiune în Armenia, mai trăiesc în comunități etnice în Georgia, Azerbaidjan (Nagornîi Karabah), țările Orientului Apropiat și în special în America. ✦ Persoană care face parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține Armeniei sau **a.** **(1)**, privitor la Armenia sau la **a.** **(1)**; armenesc. *Biserica a.* = Biserica națională **A.** constituită în urma predicării Sf. Grigorie Luminătorul și devenită în 301 religie de stat. Nu a acceptat Conciliul de la Calcedon (451), devenind monofiziți. Rit liturgic propriu, cuprinzând elemente siriene și capadociene. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană izolată, cu alfabet propriu, vorbită de armeni.

ARMEANCA, Ion (1899-1954, n. Săcărâmb, jud. Hunedoara), astronom român. Studii de fotometrie stelară și asupra stelelor variabile.

ARMENIA 1. (Republica ~) Stat în S Transcaucaziei; 29,8 mii km²; 3,32 mil. loc. (2003). Limba de stat: armeana. Religia: creștină (94% cultul național armean, 4% alte culte), zoroastrism 2%. Cap.: *Erevan.* Oraș pr.: Kumairi, Vanadzor. Cuprinde NE pod. Armeniei, culmi ale Caucazului Mic cu alt. max. 4 090 m (vf. Aragaț) și depr. lacului Sevan. *Climă* temperat-continentală uscată. Pr. râu este Araks (care formează granița cu Turcia și Iran). Peste 100 de lacuri, cel mai mare fiind Sevan. Ind. constr. de mașini, metalurgică, electronică, mat. de constr., chimică, ușoară și alim. Se cultivă grâu, plante tehnice și legume, în valea râului Araks bumbac și orez. Mari supr. de livezi și vii. Creșterea bovinelor, caprinelor. Turism în m-ții Caucaz și stațiuni climaterice. Moneda: dram. - *Istoric.* Pe terit. **A.**, locuit din timpuri străvechi, s-au stabilit armenii, unul dintre cele mai vechi popoare din Asia Anterioară. În condițiile dispariției puternicului stat sclavagist *Urartu* (sec. 9-6 î.Hr.), sub forma a două satrapii: *A. Maior* în E și *A. Minor* în V, după înfrângerea Seleucizilor de către romani (190 î.Hr.), Artașe (Artaxias I) proclamă independența *A. Maior,* își ia titlul de rege și fondează o dinastie, în timpul căreia Regatul armean a atins apogeul puterii și expansiunii terit., mai ales sub domnia regelui Tigran al II-lea cel Mare (95-55 î.Hr.). Începând din sec. 1 î.Hr., **A.** a fost obiectul unei acerbe rivalități între Roma și Regatul parților. În sec. 3-4, relațiile feudale devin predominante. În 301 s-a adoptat creștinismul, **A.** fiind primul stat în care acesta a fost declarat religie oficială. Pe fondul unor grave crize social-politice, în 387, **A.** a fost împărțită între Persia Sasanidă și Roma; pe o mare parte a terit. **A.** a avut loc invazia arabilor, bizantinilor, selgiucizilor și mongolo-tătarilor. În sec. 11-18, **A.** este definitiv împărțită: V țării a fost încorporat Imp. Otoman, iar E, Persiei. În urma Războiului ruso-persan (1826-1828), **A.** răsăriteană a fost anexată la Rusia. În a doua jumătate a sec. 19, s-a intensificat lupta împotriva Imp. Otoman, care a practicat față de populația armeană o politică de exterminare în masă (1895-1896; 1915-1916), însoțită de exodul unei mari părți a armenilor. În contextul evenimentelor revoluționare din Rusia (1917), puterea a fost preluată de dașnaci (membri ai partidului armean Dașnaktutiun), **A.** fiind ocupată, în același timp, de trupele anglo-turce. La 29 nov. 1920, s-a constituit R.S.S. Armeană; din 12 mart. 1922, în componența Republicii Sovietice Federative Socialiste Transcaucaziene; la 5 dec. 1936, **A.** a intrat în cadrul U.R.S.S., ca rep. unională. Pe fondul tensiunilor interetnice, autoritățile guvernamentale armene revendică instituirea suveranității de stat asupra reg. Nagornîi Karabah (creată în 1923 și aflată în componența Azerbaidjanului), cu populație majoritar armeană. La 23 sept. 1991, Parlamentul din **A.**, în urma unui referendum (21 sept. 1991), a adoptat Declarația privind proclamația oficială a independenței de stat a **A.** Levon Ter-Petrosian, președinte al **A.** (din 16 oct. 1991), semnează (21 dec. 1991) Acordul de la Alma Ata privind aderarea la Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). La 2 mart. 1992, **A.** este primită în O.N.U. Respingerea de către Azerbaidjan a cererii guvernului armean de unirea cu **A.** a enclavei Nagornîi Karabah a dus la deteriorarea relațiilor dintre cele două țări și, în dec. 1991, la proclamarea, printr-un referendum, a independenței față de Azerbaidjan, degenerând (1992-1994), într-un război nedeclarat căruia i s-a pus capăt, în mai 1994, printr-un acord de armistițiu (mediat de Rusia, Iran, O.S.C.E. și O.N.U.) și interpunerea unei forțe de menținere a păcii a C.S.I. La 12 oct. 1997, președinții **A.** și Azerbaidjanului încheie un acord, preconizând autonomia enclavei Nagornîi Karabah, dar relațiile armeano-azere rămân în continuare tensionate. Ca urmare a demisiei președintelui Ter-Petrosian, se organizează alegeri prezidențiale (29-30 mart. 1999), soldate cu victoria lui Robert Kociarian, iar la 30 mai 1999, alegeri parlamentare, câștigate de coaliția Miamutian (Unitatea), constituită din Partidul Republican, condus de Vazghen Sarkisian, devenit prim-min., și Partidul Poporului, în frunte cu fostul lider comunist Karen Demircian, devenit președintele Parlamentului, asasinați (27 oct. 1999) în Parlament de teroriști. În aceste momente de criză politică, președintele țării îl desemnează (3 nov. 1999) ca premier pe Aram Sarkisian (fratele fostului premier), pe care l-a înlocuit (12 mai 2000) cu Andranik Markarian. În 2000-2001, **A.** traversează o perioadă de stabilitate economică și politică. La 25 ian. 2001, **A.** devine membru al Consiliului Europei. Papa Ioan Paul al II-lea vizitează (sept. 2001) **A.**, cu prilejul aniversării a 1 700 de ani de la creștinarea țării. Președintele în exercițiu, Robert Kociarian, dobândește (mart. 2003) un nou mandat de 5 ani, iar la alegerile parlamentare (mai 2003), Partidul său Republican obține 25% din sufragii. Republică prezidențială. **2. Podișul Armeniei,** pod. în Turcia, Iran și **A.**, limitat la N de Caucazul Mic și la S de m-ții Taurus. Alt. med.: 1 650 m. De aici izv. râurile Kura, Araks, Tigru și Eufrat.

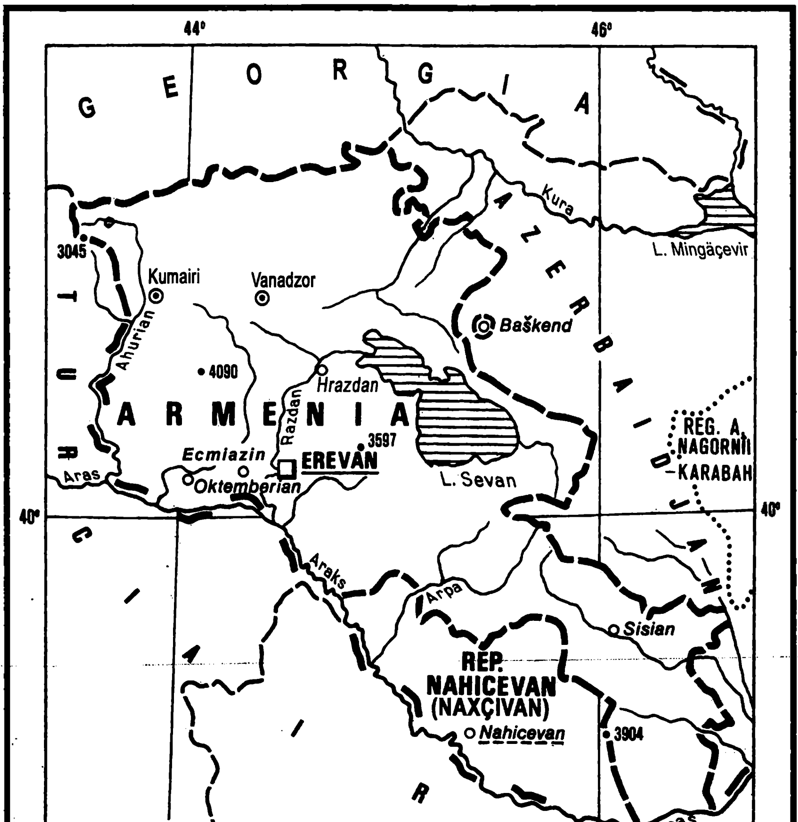

ARMENIȘ, com. în jud. Caraș-Severin, pe Timiș; 2 512 loc. (2008). Expl. de feldspat.

ARMÍNDEN (< sl.) s.m. **1.** Sărbătoare populară de primăvară, la 1 Mai, ziua proorocului Eremia. **2.** Copac sau ramuri verzi care se pun în ziua de 1 Mai la porți, uși sau ferestre.

ARMINIANÍSM (< fr.) s.n. Doctrină protestantă fundată de J. Arminius (c. 1560-1609) și condamnată de sinodul din Dordrecht (1618). Combătea rigorismul calvinist și predica toleranța. **A.** s-a organizat apoi în biserică de sine stătătoare (1630).

ARMINIUS (c. 19 î.Hr.-c. 19 d.Hr.), conducător al tribului germanic al cheruscilor. A înfrânt în Pădurea Teutoburgică (9 d.Hr.) cele trei legiuni ale lui P. Quintilius Varus, guvernatorul provinciei Germania.

ARMISTÍȚIU (< it., după fr.) s.n. (DR.) Acord între state beligerante în vederea încetării temporare a operațiunilor militare.

ARMOARÍI (< fr.) s.f. pl. Blazon.

ARMÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** Adj. Bazat pe principiile armoniei; armonios. ✦ (Despre mărimi fizice periodice) A cărei variație este descrisă de o funcție care satisface ecuația lui Laplace; sinusoidal. **2.** S.f. (FIZ.) Oscilație având frecvența egală cu un multiplu întreg al frecvenței fundamentale a unui sistem oscilant. Determină timbrul sunetului muzical.

ARMÓNICĂ (< germ.) s.f. (MUZ.) Instrument muzical portativ cu burduf și butoane. ✦ *A. de gură* = mic instrument muzical ale cărui sunete se obțin prin suflare sau aspirare; muzicuță.

ARMONÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MUZ.) Știința acordurilor, a relațiilor dintre acestea și a regulilor înlănțuirii lor. **2.** Potrivire desăvârșită a elementelor unui întreg; acord, concordanță. ✧ *A. romantică* = concordanță între culori, obținută fie prin analogia, fie prin contrastul tonurilor. *A. imitativă* = efect stilistic obținut prin alăturarea unor cuvinte ale căror sunete sugerează zgomote din natură. **3.** (LINGV.) *A. vocalică* = fenomen fonetic care constă în potrivirea de timbru a vocalelor din elementele alcătuitoare ale unui cuvânt. **4.** (FILOZ.) *A. prestabilită* = (la Leibniz) concordanță dinainte stabilită de Dumnezeu între toate *monadele* existente în lume, deși nu interacționează între ele.

ARMONIÓS, -OÁSĂ (< fr., it.) adj. Ale cărui părți componente formează un tot bine proporționat (de ex. stil a.).

ARMÓNIU (< fr., germ.) s.n. (MUZ.) Orgă cu ancii metalice libere, fără tuburi, prevăzută cu claviatură și un burduf acționat cu pedale.

ARMONIZÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. **1.** (MUZ.) Tranz. A adăuga unei melodii alte voci (cel puțin două), în acord cu legile armoniei. **2.** Tranz. și refl. A face să fie sau a deveni armonios, a (se) potrivi.

ARMORICAN, Masivul ~ (MASSIF ARMORICAIN), masiv muntos, peneplenizat, situat în V Franței și alcătuit din șisturi cristaline. Alt. max.: 417 m. Climă cu influențe oceanice. Zăcăminte de huilă, de min. de fier și polimetalice.

ARMORICUM (ARMORICA), denumire celtică dată coastei de NV a Franței, cuprinsă între estuarele Senei și Loarei. Locuită de triburile celtice ale cimbrilor și veneților, a fost cucerită de Cezar (56 î.Hr.) și inclusă în prov. romană Gallia Lugdunensis.

ARMSTRONG, Lance (n. 1971), ciclist american. A câștigat turul Franței de șase ori (din 1999); performanță unică.

ARMSTRONG, Louis, zis **Satchmo** (1900–1971), trompetist, cântăreț și dirijor de jazz american. Veritabilul inițiator al jazz-ului clasic. Fondează mai multe orchestre (Hot Five, All Stars etc.). Oferă un rol preponderent improvizației solistice, impune *swing*-ul. Trompetist virtuoz, cântăreț cu o puternică personalitate. Numeroase discuri și filme.

ARMSTRONG, Neil (n. 1930), cosmonaut american. Primul om care a pășit pe Lună (20 iul. 1969), în cadrul misiunii navei cosmice Apollo 11. Comandant al astronavei Gemini 8, care a realizat prima cuplare în cosmos a două vehicule spațiale (16–17 mart. 1966).

ARMÚRĂ (< fr.) s.f. 1. (În Antic. și în Ev. Med.) Îmbrăcăminte metalică de apărare a războinicilor. **2.** (IND. TEXT.) Legătură **(III)**. **3.** (MUZ.) Semnele de alterație plasate la începutul portativului, care indică tonalitatea unei lucrări muzicale.

ARMURIÉR (< fr.) s.m. Persoană care face, repară sau vinde arme.

ARN (RNA) subst. Denumire prescurtată a acidului *ribonucleic.*

ARNALDO DA BRESCIA (c. 1100–1155), reformator religios și om politic italian. Discipol al lui Abélard. Conducător din (1145) al republicii create la Roma în timpul răscoalei din 1143; exilat. Executat din ordinul papei Adrian IV.

ARNAULD, Antoine (numit *Cel mare*) (1612–1694), teolog jansenist, gramatician și logician francez. A scris, împreună cu P. Nicole, „Logica de la Port-Royal".

ARNĂÚT (< tc.) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și Moldova) Ostaș mercenar (de obicei albanez) din garda domnească; poteraș.

ARNĂUTU, Mihail (pe numele adevărat *M. Arnautov*), (1913–1995, n. Barabancea, jud. Cetatea Albă), bariton de operă, lied și profesor român. Solist la operele din Cluj și București. Turnee internaționale. Bariton dramatic, timbru închis, ambitus larg, temperament actoricesc. Excelează în roluri de compoziție. Repertoriu amplu („Othello", „Rigoletto").

ARNĂUȚEÁSCĂ s.f. art. Dans popular muntenesc, jucat în trecut de arnăuți; melodia corespunzătoare acestui dans.

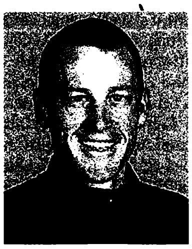

Lance Armstrong

Louis Armstrong

ARNHEIM, Rudolf (1904–2007), teoretician german de film. Stabilit în S.U.A. Lucrările sale („Filmul ca artă", „Artă și percepția vizuală") definesc specificul imaginii de film, mijloacele formative ale acesteia.

ARNHEM 1. Mare pen. în N Australiei, între M. Timor la V și G. Carpentaria la E. Expl. de bauxită și mangan. Se mai numește *Arnhemland.* **2.** Oraș în Olanda, pe Rin; 141,7 mii loc. (2003). Metalurgia plumbului, echipament electric, produse chimico-farmaceutice și alim. Șantiere navale. Centru de cercetări nucleare. Muzeu, galerie de artă modernă. Între 17–25 sept. 1944, aici au avut loc lupte grele între trupele britanice și cele germane.

ARNÍCĂ (< fr.) s.f. Plantă medicinală erbacee din fam. asteracee, cu flori galbene-portocalii, reunite în capitule, și cu fructe achene negricioase *(Arnica montana).*

ARNÍCI (< scr.) Fir de bumbac răsucit și colorat cu care se cos înfloriturile pe cămăși, pe ștergare etc.

ARNIM, Achim von (1781-1831), scriitor german. Autorul primului roman istoric german cu tendințe realiste („Paznicii coroanei"). Nuvele fantastice.

ARNO, fl. în Italia Centrală; 248 km. Izv. din Apeninii Toscano-Emiliani și se varsă în M. Ligurică în aval de Pisa. Trece prin Florența și Pisa. Legat în cursul superior de Tibru printr-un canal.

ARNOBIUS cel Bătrân (a doua jumătate a sec. 3–c. 327), scriitor latin creștin din Africa, autor al lucrării „Împotriva păgânilor", un bogat material de istorie a filozofiei și a religiilor.

ARNOLD, Matthew (1822–1888), poet și critic literar englez. Reprezentant de seamă al epocii victoriene. Lirică elegiacă și reflexivă („Empedocle pe Etna"). Eseuri critice.

ARNOLD, M.W. (pseud. lui *Max Wechsler*) (1897–1946, n. Iași), pictor român. Acuarelist, remarcabil prin spontaneitatea notației. Predilecție pentru atmosfera porturilor, a cheiurilor („Peisaj pe Sena"). Pictură cu pastă fluidă („Târg în Bretania").

ARNOLDSON, Klas Pontus (1844–1916), om politic suedez. A militat pentru crearea unui statut de neutralitate a țărilor nordice. Premiul Nobel pentru pace (1908), împreună cu Fr. Bajes.

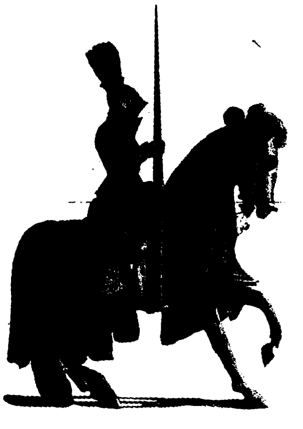

Armură

Neil Armstrong

ARNOLFO DI CAMBIO (c. 1245–1302), arhitect și sculptor italian. Rol hotărâtor în dezvoltarea arhitecturii renascentiste florentine (planurile pentru bisericile Santa Maria del Fiore, Santa Croce și pentru Palazzo Vecchio din Florența).

ARNOTA, mănăstire clădită de Matei Basarab pe terit. com. Costești din jud. Vâlcea, între 1633 și 1636. În pronaosul bisericii este înmormântat ctitorul. Muzeu de artă religioasă.

AROGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A-și atribui cu de la sine putere o calitate, un drept.

AROGÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Persoană) care se poartă cu aroganță; obraznic, înfumurat.

AROGÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Atitudine mândră și disprețuitoare; înfumurare; impertinență.

AROMĂT, -Ă adj. Care are aromă.

AROMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are sau răspândește aromă **(1)**; parfumat. ✦ (CHIM.) *Combinație ~* = combinație organică având în moleculă un ciclu de cinci sau șase atomi cu o structură caracteristică.

AROMATIZÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da un miros sau un gust plăcut cu ajutorul unor substanțe aromate.

AROMATIZÁRE s.f. 1. Acțiunea de a aromatiza. **2.** Procedeu chimic de obținere a hidrocarburilor aromatice din hidrocarburi nearomatice prin reacții de ciclizare și dehidrogenare.

ARÓMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Parfum, mireasmă. **2.** Substanță care dă unui produs miros sau gust plăcut.

AROMÂN, -Ă (lat.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană făcând parte dintr-o ramură a poporului român și care vorbește dialectul aromân. **A.** au migrat în sec. 9–10 de la Dunăre și s-au așezat în diferite reg. din S Pen. Balcanice; sunt de religie creștină (ortodoxă), iar o mică parte (în Albania) musulmană. Sin. *macedoromân.* **2.** Adj. Care aparține aromânilor **(1)**, privitor la aromâni; aromânesc. ✦ (Substantivat, f.) Dialect al limbii române, vorbit de aromâni.

ARON, Raymond (1905–1983), sociolog și publicist francez. Critic al marxismului („Filozofia critică a istoriei", „Opiul intelectualilor") și unul dintre creatorii concepției tehnocratice a „societății industriale".

ARONDÁ (< fr.) s.f. A repartiza o unitate teritorială, administrativă, agricolă la un anumit centru.

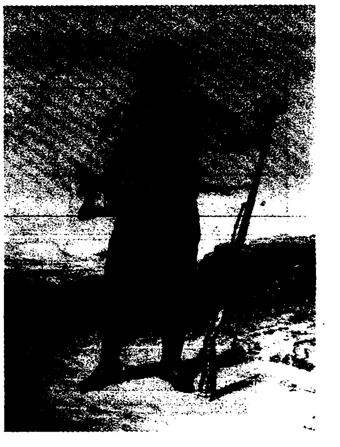

Arnăut

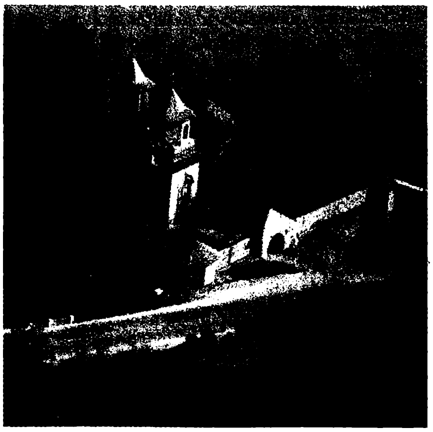

Arnota. Biserica şi mănăstirea

ARONDISMÉNT (< fr.) s.n. Diviziune teritorial-administrativă în Franţa.

ARONEANU, com. în jud. Iaşi, pe râul Ciric; 3 044 loc. (2008). Biserică construită în 1594 de Aron Tiranul.

ARON TIRANUL, domn al Moldovei (1591–1592 şi 1592–1595). Aliat cu Mihai Viteazul şi Sigismund Báthori (1594) împotriva turcilor. Ctitorul mănăstirii Aroneanu; danii bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului.

ARP, Hans (Jean) (1887–1966), sculptor, pictor şi poet francez. Unul dintre iniţiatorii mişcării dada şi ai artei abstracte („Păstorul şi norii"). A participat la decorarea Palatului U.N.E.S.C.O. din Paris.

ARPACÁŞ (< magh.) s.n. Produs alimentar obţinut prin decorticarea, degerminarea şi şlefuirea boabelor de orz, de grâu sau de mei.

ARPAD, conducător al triburilor maghiare (c. 889–907) în perioada stabilirii lor în Panonia. Întemeietor al dinastiei arpadiene (c. 889–1301).

ARPAGÍC (< tc., bg.) s.n. Ceapă de dimensiuni mici (0,8–3 cm diametru), obţinută din seminţe, care, plantată, produce ceapa obişnuită (ceapă de a.).

ARPAŞU DE JOS, com. în jud. Sibiu, în depr. Făgăraş; 2 750 loc. (2008). Rezervaţia naturală Golul alpin al m-ţilor Făgăraş, între Podragu şi Suru (6 989,2 ha). Biserică (sec. 18). Aşezare geto-dacică fortificată (sec. 1 î.Hr.–2 d.Hr.).

ARPAŞU MARE, vf. în m-ţii Făgăraş, alt.: 2 468 m.; de sub el izvorăşte râul Arpaş.

ARPAŞU MIC, vf. în m-ţii Făgăraş, în apropiere de Arpaşu Mare. Alt.: 2 460 m. De sub el izvorăşte râul Buda (unul dintre izv. Argeşului).

ARPÉGIU (< it.) s.n. (MUZ.) Executare succesivă a sunetelor unui acord.

ARPENTÁJ (< fr.) s.n. **1.** Metodă simplă de întocmire a planurilor topografice prin folosirea instrumentelor de măsurat lungimi. **2.** Tehnica măsurării pe teren a parcelelor cadastrale. **3.** Evaluare a unei suprafeţe de teren.

ARPENTÓR (< fr.) s.m. Specialist în efectuarea de măsurători de terenuri şi în calculul suprafeţelor lor.

ARRABAL, Fernando (n. 1932), scriitor şi cineast spaniol. Personaje derizorii şi absurde („Încoronarea"); aluzia politică e contaminată de fantastic („Creierul jaguarului").

ARRAS, oraş în N Franţei; 83,3 mii loc. (1999, cu suburbiile). Prelucr. metalelor, tapiserii, dantele (vestite în Ev. Med.). Monumente arhitectonice: primărie (sec. 16), catedrală (sec. 18). – **Uniunea de la ~,** uniune încheiată în ian. 1579 de nobilimea provinciilor din SV Ţărilor de Jos. S-a pronunţat în favoarea catolicismului şi a concilierii cu Spania.

ARRAU, Claudio (1903–1991), pianist chilian. Stabilit în S.U.A. Repertoriu larg, de la Bach la contemporani, cu predilecţie pentru muzica romantică. Integrala discografică a concertelor şi sonatelor de Beethoven.

ARRHENIUS, Svante August (1859–1927), fizician şi chimist suedez. A elaborat teoria disociaţiei electrolitice (1887); cercetări în domeniul astronomiei, astrofizicii, biologiei. Premiul Nobel pentru chimie (1903). M. de onoare al Acad. Române (1913).

ARROW, Kenneth (n. 1921), economist american. Cercetări în domeniul teoriei echilibrului economic general şi al teoriei creşterii economice („Alegerea socială şi valorile individuale"). Premiul Nobel pentru economie (1972) împreună cu J. Hicks.

ARRUBIUM, aşezare geto-dacă cu nume celtic (sec. 2–1 î.Hr.), apoi castru roman şi cetate bizantină pe malul drept al Dunării. Azi *Măcin*, jud. Tulcea.

ARS, -Ă adj. **1.** Distrus, mistuit de foc. ✦ Care prezintă o arsură. ✦ Stricat prin expunerea prea îndelungată la acţiunea focului; (despre materiale) degradat în urma unui tratament termic sau a aburirii la o temperatură prea înaltă. **2.** Care a fost expus, cu un anumit scop, acţiunii focului. *Cărămidă a.* ✦ Înfierbântat, înroşit în foc. **3.** Înnegrit (de soare); pârlit. ✦ Decolorat (de soare). **4.** Fript. **5.** Uscat. ✦ Fig. (Despre inimă, suflet) Zdrobit.

ARSACIZI dinastie de regi ai Parţiei (250 î.Hr.–224 d.Hr.), întemeiată de Arsakes I.

ARS ANTIQUA (MUZ.) Termen aplicat muzicii pornind de la începuturile polifoniei (sfârşitul sec. 9) până la 1320, bazându-se pe cinci forme muzicale principale: organum, discantus, motet, conduit, rondo.

ARSÉN (< germ.) s.n. Element chimic (As; nr. at. 33, m. at. 74,92) semimetalic, toxic; folosit în aliaje pentru mărirea durităţii. Descoperit în 1250 de Albertus Magnus.

ARSENÁL (< fr.) s.n. **1.** Întreprindere militară în care se repară armamentul. **2.** (În unele state) Întreprindere industrială în care se fabrică, se repară şi se depozitează armamentul.

ARSENI, Constantin (1912–1994, n. Dolhasca, jud. Suceava), medic român. Acad. (1991). Lucrări în domeniul neurochirurgiei („Epilepsia în tumorile cerebrale", „Patologia vertebromedulară neurochirurgicală", „Patologia stărilor de veghe şi de somn").

ARSENIÁT, -Ă (< fr.) adj. Care conţine arsen. ✧ *Hidrogen a.* = arşină.

ARSENIÁŢI s.m. pl. Săruri ale acidului arsenic.

ARSENÍC (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. *Acid* ~ = acid al arsenului pentavalent; se prezintă sub formă de cristale albe higroscopice, solubile în apă; folosit în sinteze de laborator. **2.** S.n. Anhidridă *arsenioasă.*

ARSENIE CEL MARE (c. 354–c. 455) nobil roman, apoi monah în Egipt. Rol important în dezvoltarea vieţii monastice şi contemplative creştine. Canonizat.

ARSENIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al arsenului trivalent stabil numai în soluţii apoase. *Anhidridă* ~ = trioxid de arsen, pulbere fină, albă, foarte toxică pentru om (doză mortală 0,15 g), folosită ca insecticid şi raticid; (pop.) şoricioaică, arsenic **(2).**

ARSENÍT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului arsenios, care, datorită proprietăţilor toxice, e folosită ca insecticid şi erbicid.

ARSENIÚRĂ (< fr.) s.f. Combinaţie binară a arsenului cu metalele.

ARSENOPIRÍT v. **mispichel.**

ARSÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Compus al arsenului cu hidrogenul, gaz incolor cu miros de usturoi, foarte toxic; hidrogen arseniat.

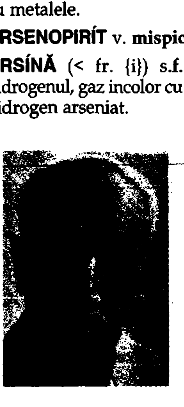

Hans (Jean) Arp

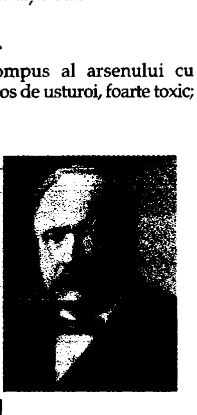

Svante Arrhenius

ARSÍNE (< fr.) s.f. pl. Compuşi organici ai arsenului derivaţi de la hidrogen arseniat, prin înlocuirea parţială sau totală a hidrogenului cu radicali organici.

ARS NOVA („arta nouă") (MUZ.) Termen ce desemnează muzica sec. 14 până la moartea lui Guillaume de Machaut (1377). Forme noi (motet la 3 şi 4 voci, balada, rondo, virelai), teme muzicale lirice, contrapunct mai suplu, noutăţi tonale, anunţând polifonia franco-flamandă.

ARSONVAL, Jacques Arsène d' (1851–1940), fiziolog şi fizician francez. Contribuţii în electrofiziologie; a perfecţionat galvanometria şi a aplicat curenţii de înaltă frecvenţă în medicină (darsonvalizare).

ARSURA, com. în jud. Vaslui; 1 867 loc. (2008). Importantă cetate traco-getică (sec. 4–2 î.Hr.) întărită cu două valuri de pământ în punctul „Cetăţuia Mogoşeşti".

ARSÚRĂ (lat. *arsura*) s.f. **1.** Rană produsă de agenţi fizici (căldură, electricitate) ori chimici (acizi, baze tari). **A.** pielii pot fi de patru grade: I (**a.** superficială) = înroşirea pieli; II (**a.** intermediară) = vezicule cu serozitate; III (**a.** profundă) = necroză; IV = carbonizare. 2. Senzaţie de usturime în diverse regiuni ale corpului (ex. **a.** gastrică). **3.** Parte a unui obiect atinsă sau distrusă de acţiunea focului sau a unei substanţe corosive. 4. (FITOPAT.) Necrozare a ţesuturilor plantelor ca urmare a atacului unor bacterii.

ARŞÍC (< tc.) s.n. Os al jaretului mieilor şi caprelor; *p. ext.* (la pl.) joc de copii la care se folosesc aceste oase.

ARŞÍN (< rus., tc.) s.n. Unitate de măsură pentru lungimi, folosită în trecut, egală cu 0,7112 m.

ARŞINEL, Alexandru (n. 1939, Dolhasca, jud. Suceava), actor român de teatru. Stea a spectacolului de revistă şi a show-ului de televiziune. A realizat numeroase spectacole singur sau în duet.

ÁRŞIŢĂ (lat. **arsicia*) s.f. Căldură dogoritoare a soarelui; caniculă.

ARTACHINO, Constantin (1870–1954, n. Giurgiu), pictor român. Unul dintre fondatorii grupării „Tinerimea artistică". Peisagist („Peisaj de iarnă", „Stradă turcească din Sofia") şi portretist („I.L. Caragiale"). În colab. cu Şt. Luchian, a realizat decoraţia interioară a catedralelor din Tulcea şi Alexandria.

ARTAGNAN, Charles de BATZ, d' (1611–1673), nobil gascon, căpitan al muschetarilor lui Ludovic XIV, apoi mareşal. Devenit celebru prin romanul lui Al. Dumas-tatăl „Cei trei muschetari".

ARTAUD, Antonin (1896–1948), dramaturg, poet şi eseist francez. Actor de teatru şi cinema. Eseuri novatoare ale artei teatrale („Teatrul şi dublul său").

ARTAUD, Pierre-Yves (n. 1946), flautist francez. Activitate camerală (cvartetul de flaute Arcadie, cvintetele Da Camera şi A. Roussel). Excelează în repertoriul contemporan; prime audiţii (Murail, Mefano, Ohana etc.). Lucrări teoretice: „Flautul".

ARTAXERXE, numele a trei regi persani din dinastia Ahemenizilor. Mai importanţi: **1. A. II** (405–359 î.Hr.). A învins la Cunaxa (401 î.Hr.) pe fratele său Cirus cel Tânăr, pretendent la tron. **2. A. III** (359–338 î.Hr.). A reprimat răscoala Egiptului (342 î.Hr.).

ÁRTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Activitate umană care are ca scop crearea unor valori estetice şi care utilizează mijloace proprii de exprimare; totalitatea operelor obţinute prin această activitate. ✧ *Operă de a.* = operă realizată prin activitatea artistică creatoare. *Om de a.* = persoană care desfăşoară o activitate artistică sau care studiază probleme de artă. *Arte frumoase* = grup de **a.** alcătuit din: pictură, sculptură, grafică (în trecut şi arhitectură, poezie, muzică şi dans). *Arte plastice* v. *plastic. A. decorativă* v. *decorativ. A. populară* = ansamblu de creaţii artistice (anonime) realizate de popor (literatură, muzică, obiecte de artă plastică etc.). *A. poetică* v. *poetic* **(3).** *A. pentru a.* = formulă exprimând teza autonomiei absolute a **a.** faţă de societate. În sec. 19, *a.p.a.* era îndreptată împotriva *didacticismului, academismului* şi influenţelor mentalităţii filistine în **a.** *A. 1900 (a. nouă)* = mişcare artistică de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. Corespunde următoarelor curente artistice: *art nouveau* în Franţa, *Jugendstil* sau *Secession* în Germania şi Austria, *modern-style* în Anglia, *stil „Floreale"* în Italia, *stil „Coup de fouet"* în Belgia, *stil „Joventud"* în Spania, *„Tiffany style"* în S.U.A. etc. Se defineşte ca o tentativă de integrare a artei în viaţa socială, situându-se în curentul general al avangardei democratice. Trăsătura generală a mişcării este căutarea unei noi şi moderne sinteze a artelor. În România, la începutul sec. 20 se simt ecouri ale mişcării *a. 1900* în pictură, prin operele lui Şt. Luchian, Th. Pallady, N. Tonitza etc., în arhitectură, unde apare stilul neoromânesc promovat de I. Mincu, P. Antonescu, Gh. Sterian, N. Ghika-Budeşti, dar şi în alte domenii artistice. *A. cinetică* = curent artistic internaţional, răspândit în al cincilea deceniu al sec. 20 prin opere semnate de V. Vasarely, B. Munari, J.R. Soto, J. Tinguely, N. Schöffer, P. Bury, care experimentează unele mişcări în opera de a., de la cele mecanice şi luminoase la cele electromagnetice. *A. concretă* = curent artistic european din cadrul mişcării abstracte moderne, caracterizat printr-o mare libertate compoziţională. Principiile curentului sunt teoretizate de şeful grupului, Theo van Doesburg, în „Manifestul artei concrete" (1930). 2. Îndemânare într-o activitate; pricepere, măiestrie. ✦ Îndeletnicire care cere îndemânare şi pricepere. ✦ *Arte grafice* = tehnica reproducerii şi multiplicării, sub formă de imprimate sau de cărţi, a originalelor scrise sau desenate de obicei cu creion, cărbune, cretă sau peniţă. *Arte liberale* = (în Ev. Med.) cele şapte discipline care constituiau învăţământul scolastic, grupate în ciclurile *trivium* şi *quadrivium*. *A. militară* = parte a ştiinţei militare care studiază teoria şi practica pregătirii şi ducerii acţiunilor de luptă şi a războiului.

ARTEFÁCT (< fr. {i}; {s} lat. *ars-* „artă" + *factus* „făcut") s.n. **1.** Imagine falsă apărută în preparatele histologice datorită unor defecte de fixare sau de colorare. **2.** Produs artificial sau accidental întâlnit în observarea şi experimentarea unui fenomen natural.

ARTEMIS (în mitologia greacă), zeiţa vânătorii, a fertilităţii şi a procreării, dar şi a virginităţii; soră geamănă cu Apolo. Asimilată la romani cu *Diana*.

ARTÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** (ANAT.) Vas sangvin prin care circulă sângele de la inimă la organe şi ţesuturi. Cu excepţia **a.** pulmonare, toate **a.** conţin sânge roşu, oxigenat. Cea mai importantă **a.** este aorta. **2.** (TRANSP.) Cale de comunicaţie terestră (şosea, cale ferată) sau canal navigabil. 3. (URB.) Stradă importantă cu circulaţie şi cu dimensiuni foarte mari. **4.** (TEHN.) Conductă hidraulică sau linie electrică de alimentare a unei reţele

ARTERIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la artere **(1)**.

ARTERIOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *arteria* „arteră" + *graphe* „descriere") s.f. Radiografie a unei artere **(1)** după injectarea intravasculară a unei substanţe radioopace.

ARTERIÓLĂ (< fr.) s.f. Ramificaţie subţire a arterelor **(1)**.

ARTERIOSCLERÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *arteria* „arteră" + *sklerosis* „întărire") s.f. Stare patologică caracterizată prin îngroşarea şi sclerozarea pereţilor arterelor **(1)**, cu pierderea elasticităţii acestora; arteroscleroză.

ARTERIOTOMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *arteria* „arteră" + *tome* „tăietură") s.f. Secţionare chirurgicală a unei artere **(1)**.

ARTERÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie a peretelui arterial, pe care îl afectează parţial sau total.

ARTEVELDE, Jacob van (c. 1290–1345), om politic flamand. Conducătorul răscoalei orăşenilor din Gand, izbucnită în 1338 împotriva contelui Flandrei şi a monarhiei franceze; partizan al alianţei cu Anglia în *Războiul de 100 de Ani*.

ARTEZIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.f., s.n. (Izvor sau fântână) din care apa ţâşneşte cu presiune în sus.

ARTHUR (ARTUS) (sec. 6), rege legendar al celţilor din Britannia. A luptat împotriva cuceritorilor anglo-saxoni. Personaj central în ciclul de romane cavalereşti din sec. 13, cunoscut sub numele de „Ciclul lui Arthur" sau „Ciclul mesei rotunde".

ARTÍCOL (< it., lat., după fr.) s.n. **1.** Text publicistic cu un anumit subiect. ✧ *A. de fond* = articol orientativ, de ziar, revistă etc., prezentând o problemă importantă la ordinea zilei. **2.** (DR.) Diviziune într-un act normativ (ex. lege, decret). 3. (INFORM.) Unitate elementară de organizare şi prelucrare a datelor unui fişier. **4.** Obiect care se vinde în comerţ. 5. (GRAM.) Parte de vorbire flexibilă care se alătură unui substantiv sau unui echivalent al lui pentru a individualiza obiectul desemnat de acesta. **6.** (ZOOL.) Segment component al unor organe (ex. al antenelor, al picioarelor artropodelor).

ARTICULÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A emite un sunet, a rosti un cuvânt cu ajutorul organelor de vorbire. **2.** Tranz. A pune, a adăuga articol **(5)** unui substantiv sau unui echivalent al lui. 3. Refl. (Despre elementele unui sistem tehnic, despre oase etc.) A se lega prin articulaţii.

ARTICULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la articulaţii, care aparţine unei articulaţii.

ARTICULÁTE s.f. pl. Clasă de brahiopode marine, solitare, bentonice cu cochilie bivalvă, fixate temporar sau permanent de substrat prin intermediul unui organ musculos *(Articulata)*.

ARTICULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Acţiunea de a (se) articula şi rezultatul ei. **2.** (ANAT.) Legătură mobilă, semimobilă sau fixă între două sau mai multe oase la vertebrate; încheietură. ✦ Legătură mobilă a segmentelor la artropode. 3. (TEHN.) Asamblare a două elemente care permite mişcarea relativă a acestora. **4.** (MUZ.) O bună rostire a consoanelor şi vocalelor în cântul vocal; *p. ext.* în muzica instrumentală execuţie clară şi frazare exactă.

ARTIFICIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care imită un produs al naturii. 2. (Adesea adv.) Nesincer, prefăcut, forţat.

ARTIFICIALITÁTE s.f. Caracterul a ceea ce este artificial; lipsă de naturaleţe.

ARTIFICIÉR (< fr.) s.m. **1.** Muncitor specializat în producerea exploziilor în exploatările miniere. **2.** (MILIT.) Specialist care manipulează explozivii, muniţiile etc.

ARTIFÍCIU (< lat., după fr.) s.n. **1.** Procedeu ingenios folosit pentru a împodobi sau a modifica un lucru. ✧ (MAT.) *A. de calcul* = procedeu prin care o problemă se rezolvă mai simplu. **2.** (Mai ales la pl.) Amestec de substanţe chimice şi carburanţi, folosit pentru semnalizări luminoase, la jocuri de artificii etc.

ARTIGAS, José Gervasio (1764–1850), om politic şi general uruguayan. Unul dintre conducătorii (1810–1820) Războiului pentru Independenţa Coloniilor Spaniole din America. Din 1820 a trăit în exil.

ARTILÉRIE (< fr., rus.) s.f. Armă care are ca principal armament tunul, obuzierul şi aruncătorul de mine; totalitatea armamentului ce serveşte la aruncarea la distanţă mare a unor proiectile.

ARTILERÍST (< rus., germ.; *artilerie*) s.m. Militar care face parte din artilerie.

ARTIMÓN (< fr., lat.) s.n. Catarg situat la pupa unei corăbii cu mai mulţi arbori.

Artemis (Diana de la Versailles)

ARTIN, Emil (1898–1962), matematician german. Lucrări de algebră comutativă şi de teoria numerelor.

ARTIODACTÍL (< fr. {i}; {s} gr. *artios* „cu soţ" + *daktylos* „deget") adj., s.n. pl. **1.** Adj. Cu degete perechi; paricopitat. **2.** S.n. pl. Ordin de mamifere ierbivore mari, terestre, cu piciorul terminat cu două degete mari, acoperite cu câte o copită, şi cu două degete mici, reduse (ex. bovinele).

ARTÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care lucrează într-un domeniu al artei; *p. restr.* actor; *p. ext.* persoană foarte iscusită într-o îndeletnicire.

ARTÍSTIC, -Ă (< fr.) adj., adv. **1.** Adj. Care aparţine artei, privitor la artă. 2. Adv. Executat cu artă.

ARTIZÁN (< fr.) s.m. **1.** Meşteşugar, meseriaş (mai ales în Ev. Med.). **2.** Meşteşugar care exercită o îndeletnicire artistică.

ARTIZANÁT (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea artizanilor. **2.** Meşteşug practicat cu artă. ✦ Produse realizate de artizani.

ART NOUVEAU, curent artistic manifestat în arhitectură, arte decorative şi sculptură, dezvoltat în Franţa la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. Termenul este folosit şi ca denumire pentru întreaga artă de la graniţa dintre cele două secole. Principalele centre de manifestare sunt Paris şi Nancy, în ultimul dezvoltându-se o adevărată şcoală, mai ales în sticlă şi ceramică, al cărei reprezentant este E. Gallé. V. şi *arta 1900*.

ARTOBOLEVSKI, Ivan Ivanovici (1905–1977), inginer rus. Cercetări în domeniul teoriei maşinilor şi mecanismelor. A elaborat metode de analiză a mecanismelor complexe şi de cercetare a unor maşini automate.

ARTOIS, prov. istorică în N Franţei. Oraş pr.: *Arras*. Grâu şi sfeclă de zahăr; creşterea animalelor. Locuită de celţi şi ocupată de franci (sec. 5). A intrat sub stăpânirea lui Filip II August (1180), cucerită de Ludovic XIII (1640), a fost definitiv alipită la Franţa (1656).

ARTRALGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *arthron* „articulaţie" + *algos* „durere") s.f. Durere articulară, care apare în reumatism, după eforturi fizice prelungite.

ARTRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *arthritis* „gută") s.f. Inflamaţie a unei articulaţii provocată de o infecţie sau de o dereglare metabolică (ex. **a.** gutoasă, rezultat al perturbării metabolismului acidului uric).

ARTRITÍSM (<fr. {i}; {s} gr. *artritis* „gută") s.n. Predispoziţie constituţională la unele boli articulare şi de nutriţie (ex. gută).

ARTROPLASTÍE (< fr. {i}; {s} gr. *arthron* „articulaţie" + *plastos* „modelat") s.f. Intervenţie chirurgicală făcută pentru restabilirea mobilităţii, prin crearea unui nou spaţiu articular.

ARTROPÓDE (< fr. {i}) s.f. pl. Filum de nevertebrate superioare, cu simetrie bilaterală şi cu aparat locomotor articulat; prezintă regiune cefalică şi corp împărţit în torace şi abdomen, învelit într-o cuticulă chitinoasă *(Arthropoda)*. Primele **a.** erau acvatice, ulterior s-au extins şi în mediul terestru. Cuprinde crustacee, miriapode, arahnide şi insecte.

ARTRÓZĂ (< {i}; {s} gr. *arthron* „articulaţie") s.f. Boală cronică a articulaţiilor, neinflamatorie, de tip degenerativ. Se caracterizează prin deformarea extremităţilor osoase, reducerea spaţiului articular etc., care determină limitarea mişcărilor.

ARTS AND CRAFTS, societate artistică de arte şi meserii organizată sub conducerea lui W. Crane, în 1888 la Londra, cu scopul de a promova originalitatea şi valoarea în artele aplicate, opunându-se producţiei industriale de serie.

ARŢAR s.m. Arbore din fam. aceracee, înalt de 25 m, cu frunze palmat-lobate (cu 5 lobi ascuţiţi la vârf), cu aripioarele în unghi obtuz; paltin de câmp *(Acer platanoides)*. ✧ *A. american* = arbore înalt de 10 m, cu frunze penat-compuse, cu 3–7 foliole; la noi introdus în special în aliniamente stradale (*Acer negundo*). *A. tătăresc* = arbore înalt de 10 m, cu frunze întregi, neregulat serate, ovate *(Acer tataricum)*; glădiş.

ARŢIMOVICI, Lev Andreevici (1909–1973), fizician rus. Contribuţii în domeniul opticii electronice şi al reacţiilor termonucleare controlate (a inventat *tokamak*-ul).

ARUBA, ins. în M. Caraibilor (Antilele Mici); 193 km². Religia: creştini (90%), hinduşi, musulmani. Oraş pr.: *Oranjestad.* Expl. de fosfaţi şi sare. Culturi de bumbac, legume, arahide, citrice. Turism. A făcut parte din Antilele Olandeze; s-a separat în 1986, dobândind autonomie internă, în cadrul statului olandez.

ARUNCÁ (lat. *eruncare*) vb. I **1.** Tranz. A face, printr-o mişcare bruscă, ca un obiect (sau o persoană) să ajungă la o distanţă oarecare; a azvârli. ✧ Expr. *A arunca* (ceva) *în aer* = a distruge (ceva) cu ajutorul unui exploziv. ✦ Fig. A face ca o persoană să ajungă într-o situaţie rea. ✧ Expr. *A arunca în închisoare* = a întemniţa. **2.** Tranz. A îndepărta ceva rău, nefolositor; a lepăda. **3.** Tranz. A scoate, a emite, a răspândi (lumină, umbră etc.). **4.** Intranz. A da, a azvârli în cineva. **5.** Refl. A se năpusti, a se avânta.

ARUNCÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) arunca; aruncătură. **2.** (SPORT) (Mai ales la pl.) Probă atletică de azvârlire a *discului,* a *suliţei* etc. **3.** Procedeu tehnic de azvârlire a obiectului de joc (mingea) în jocurile sportive (baschet, fotbal etc.).

ARUNCĂTÓR, -OÁRE subst. **1.** S.m. şi f. Sportiv specializat într-una dintre probele de aruncare **(2).** **2.** S.n. (MILIT.) *A. de mine* = gură de foc cu care se aruncă la distanţă mine. **3.** S.n. (TEHN.) *A. de spumă* = dispozitiv de stingere a incendiilor care produce dioxid de carbon încorporat într-o masă spumoasă.

ARUNCĂTÚRĂ s.f. **1.** Aruncare **(1).** **2.** Distanţa la care ajunge un obiect aruncat. **3.** Săritură.

ARUWIMI, râu în R.D. Congo, afl. dr. al fl. Congo la Basoko; 1 300 km. Izv. de pe pantele vestice ale masivului Ruwenzori.

ARVINTE, Constantin (1926, n. Voineşti, jud. Iaşi), folclorist, compozitor şi dirijor român. Culegeri, transcrieri, armonizări şi prelucrări de folclor românesc şi iugoslav. Activitate ca dirijor de cor şi de ansambluri folclorice. Muzică de scenă, vocal-simfonică, corală.

ARVÚNĂ (< ngr.) s.f. (Pop.) Acont.

ARZ (< tc.) s.n. Memoriu, reclamaţie, plângere adresată Porţii Otomane de către domnii, boierii sau membrii clerului din Ţara Românească şi Moldova.

ARZĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Adj., Care arde, care dogoreşte; fierbinte, torid. ✦ Fig. Puternic, intens; care cere o soluţie imediată. *Problemă arzătoare.* **2.** S.n. Aparat folosit la amestecarea unui combustibil cu carburantul necesar arderii.

AS (< **1** lat., **2, 3** fr.) s.m. **1.** Unitate monetară la romani. **2.** Carte de joc marcată cu un singur punct, de obicei cea mai importantă; birlic. **3.** (La tenis) Punct realizat direct din serviciu. **4.** Fig. Persoană care se distinge în mod deosebit într-un domeniu oarecare.

As, simbol chimic pentru *arsen.*

ASACHI 1. **Gheorghe A.** (1788–1879, n. Herţa), om de cultură şi scriitor român. Întemeietor al învăţământului (Academia Mihăileană, 1835), al presei („Albina românească", 1829, cu suplimentul literar „Alăuta românească", 1837) şi al teatrului românesc (1816) în Moldova. Sonete (în manieră petrarchistă), fabule, balade, poeme fantastice („Turnul lui But"), influenţate de clasicism şi de preromantism, drame şi nuvele istorice, prelucrări. Picturi cu subiect istoric. **2. Dimitrie A.** (1820–1868), matematician român. Fiul lui **A. (1).** Autorul primei lucrări originale româneşti de matematică („Asupra inversării seriilor") şi al primului tratat românesc de topografie. **3. Alexandru A.** (1828–1875), grafician român. Fiul lui **A. (1).** A ilustrat cu litografii nuvelele istorice ale tatălui său. **4. Ermiona A.** (1821–1900, n. Viena), traducătoare română. Fiica lui **A. (1),** soţia lui Edgar Quinet. Stabilită la Paris. Cronici muzicale, memorialistică („Memoires d'exil"), traduceri, corespondenţă (cu V. Hugo).

ASAFIEV, Boris Vladimirovici (cunoscut şi sub pseud. *Igor Glebov*) (1884–1949), muzicolog, compozitor şi pedagog rus. Lucrări teoretice („Forma muzicală ca proces"). Opere, balete („Fântâna din Baccisarai"), muzică simfonică.

Gheorghe Asachi

ASAHI SHIMBUN, cotidian liberal japonez de mare tiraj, înfiinţat de concernul Asahi în 1879. Ediţii de dimineaţă şi de seară.

ASÁLT (< it.) s.n. Atac decisiv pentru cucerirea unei poziţii întărite, a unei localităţi sau cetăţi.

ASALTÁ (< it.) vb. I tranz. **1.** A da un asalt. **2.** A copleşi cu insistenţe, cu rugăminţi, cu cereri.

ASAMBLÁ (< fr.) vb. I tranz. A reuni elementele componente ale unui sistem.

ASAMBLÁRE s.f. **1.** Operaţie de reunire (prin înşurubare, împănare, fretare etc.) a elementelor componente ale unui sistem tehnic. **2.** (INFORM.) Translatare a unui program, scris în *limbaj* de asamblare, într-o formă direct executabilă (în cod maşină) de către un calculator numeric.

ASAMBLÓR (< fr.) s.n. (INFORM.) Program care realizează conversia într-o formă direct executabilă de către un calculator numeric a programelor scrise în limbaj de asamblare.

ASAN I, ţar al Imp. Vlaho-Bulgar (1191–1196). Alături de fratele său *Petru* a condus, în anii 1185–1186, răscoala antibizantină în urma căreia s-a instaurat Imp. Vlaho-Bulgar (cel de-al doilea ţarat bulgar); întemeietorul dinastiei *Asăneştilor.*

ASANÁRE (după fr., germ.) s.f. **1.** (MED.) Înlăturare a unui focar de infecţie (dentar, amigdalian, apendicular) prin tratament medicamentos sau intervenţie chirurgicală. **2.** (MED.) Distrugerea agentului cauzal sau transmiţător al unei boli, întâlnită într-un anumit teritoriu (locuinţă, localitate, regiune). **3.** Înlăturare a surplusului de apă de pe un terit. prin lucrări hidrotehnice, în scopuri economice ori sanitare.

ASASÍN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** S.m. şi f. Persoană care săvârşeşte un asasinat; ucigaş. **2.** (La m. pl.) Sectă musulmană şiită cu caracter secret care a acţionat pe terit. actualelor state Iran, Siria şi Liban (sec. 11–13).

ASASINÁ (< fr.) vb. I tranz. A săvârşi un asasinat.

ASASINÁT (< fr.) s.n. Omor cu premeditare.

ASĂNEŞTI, dinastie de origine românească care a condus Imp. Vlaho-Bulgar (1186–1256), întemeiată de *Asan I,* în urma răscoalei antibizantine (1185–1186). Propriu-zis, A. sunt numai descendenţii în linie bărbătească ai lui Asan I: Ioan Asan II (1218–1241), cu fiii săi Căliman I (1241–1246) şi Mihail II (1246–1256) şi sebastocratorul Alexandru, cu fiul său Căliman II (1256). Ulterior, numele de A. a fost extins şi asupra fraţilor lui Asan I, Petru (1186–1191 şi 1196–1197) şi Ioniţă (1197–1207) şi a nepotului său de soră, Borilă (1207–1218), a unor urmaşi ai acestora, precum şi asupra unor bărbaţi intraţi în familie prin căsătorii. Mai importanţi: *Petru (Calopetru), Ioniţă (Caloian)* şi *Ioan A. II.*

ASĂU, com. în jud. Bacău, pe valea Asău, afl. al Trotuşului; 7 305 loc. (2008). Expl. de cărbune brun.

ASCARÍD (fr., lat.) s.m. (ZOOL.) Limbric.

ASCARIDIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *askarid-* „limbric") s.f. Boală parazitară, comună omului şi animalelor, provocată de limbrici.

ÁSCĂ (< fr.; {s} gr. *askos* „burduf") s.f. (BIOL.) Celulă producătoare şi purtătoare de spori interni, specifică ascomicetelor.

ASCENDÉNT¹, -Ă (< fr., lat.) adj. Care urcă sau care se dezvoltă progresiv.

ASCENDÉNT², -Ă (< fr., lat., **2.** fr.) subst. **1.** S.m. şi f. Rudă în linie directă dintr-o generaţie anterioară. **2.** S.n. Autoritate morală, influenţă dominantă.

ASCENDÉNŢĂ (< fr.) s.f. Raport de rudenie între o persoană şi ascedenţii ei; *p. ext.* obârşie, origine.

ASCENSION, ins. vulcanică în Oc. Atlantic, posesiune britanică, situată pe dorsala central-atlantică; 88 km². Centrul ad-tiv: *Georgetown.* Alt. max.: 859 m. Staţiune de cablu transoceanic.

ASCENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mişcare de jos în sus a unui mobil. ✦ Ridicare a unui lichid într-un tub capilar. **2.** Urcare pe un munte. ✦ Înălţare în atmosferă cu un balon. **3.** *Ascensiune* sau *ascensie dreaptă* = una dintre coordonatele ecuatoriale. V. *Coordonată.* **4.** Avansare pe plan profesional sau social.

ASCENSÓR (< fr.) s.n. Instalaţie pentru transportul pe verticală al persoanelor sau materialelor în clădirile cu mai multe etaje; lift.

ASCÉT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care practică asceza.

ASCÉTIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Care aparţine ascetului, privitor la ascetism sau la asceză. **2.** S.f. Ramură a teologiei care studiază viaţa şi operele asceţilor creştini; expunerea ştiinţifică a ascetismului.

ASCETÍSM (< fr.) s.n. **1.** Mod de viaţă caracterizat prin asceză. **2.** Doctrină care preconizează asceza.

ASCÉZĂ (< fr.) s.f. Efortul de a atinge adevărata desăvârşire (morală), având ca mijloc ajutător pocăinţa şi mortificarea. Practicate de călugării creştini, musulmani, budişti ş.a. ✦ P. ext. Mod de viaţă care exclude excesul sau compromisul. ✦ Ascetism **(1).**

ASCHOFF, Ludwig (1866–1942), medic german. Contribuţii în cercetarea sistemului nervos autonom al inimii.

ASCÍDII (< fr. {i}; {s} gr. *skidion* „săculeţ") s.f. pl. Clasă de cordate marine inferioare cu corpul în formă de sac, care trăiesc fixate mai ales pe stânci.

ASCII (*A*merican *S*tandard *C*ode for *I*nterchange *I*nformation) v. **cod.**

ASCÍTĂ (< fr.; {s} gr. *askos* „burduf") s.f. (MED.) Acumulare de lichid în cavitatea peritoneală, provocând creşterea în volum a abdomenului; este provocată de ciroza hepatică, de insuficienţa renală sau cardiacă.

ASCLEPIÁD (< fr., lat.) s.m., adj. (Vers antic atribuit poetului Asclepiade), compus dintr-un spondeu (sau troheu), doi sau trei coriambi şi un iamb.

ASCLEPIADACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *Asklepias* „iarba-fiarelor") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, cu frunze opuse şi flori hermafrodite gamopetale.

ASCLEPIADE din Bitinia (124–40 î.Hr.), medic grec. A fondat o şcoală medicală la Roma şi a combătut medicina umorală a lui Hipocrat.

ASCLEPIOS (în mitologia greacă), zeul tămăduirii, fiul lui Apolo. În iconografie e reprezentat însoţit de un şarpe. Preluat de romani sub numele de *Esculap.*

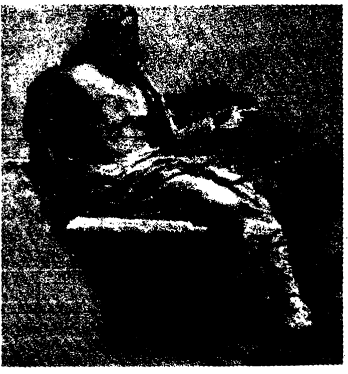

Asclepios

ASCOLI, Graziadio Isaia (1829–1907), lingvist italian. Neogramatic. Indo-europenist şi romanist, întemeietor al studiului asupra limbii retoromane şi al dialectologiei italiene („Italia dialectală"). M. de onoare al Acad. Române (1877).

ASCOMICÉTE (< fr. {i}; {s} gr. *askos* „burduf" + *mykes* „ciupercă") s.f. pl. Clasă de ciuperci saprofite, parazite sau care trăiesc în simbioză, cu corpul vegetativ format de obicei din filamente; se înmulţesc prin spori formaţi în ască; unele specii (trufele, zbârciogul) sunt comestibile.

ASCÓRBIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = vitamina C.

ASCOSPÓR (< fr. {i}; {s} gr. *askosi* „burduf" + *spora* „sămânţă") s.m. Spor format în ască.

ASCULTÁ (lat. *ascultare*) vb. I **1.** Tranz. şi intranz. A fi atent la ceea ce se spune sau se cântă. ✦ Tranz. A auzi. ✦ Tranz. A examina oral un elev. ✦ Tranz. A studia un martor într-un proces. **2.** Tranz. A-şi încorda auzul pentru a percepe un sunet sau un zgomot. ✦ (MED.) A ausculta. **3.** Tranz. A împlini o dorinţă, o rugăminte. **4.** Tranz. şi intranz. A se conforma unui ordin, unui sfat etc.; a se supune.

ASCÚNDE (lat. *abscondere*) vb. III tranz. şi refl. A (se) aşeza într-un loc unde să nu poată fi văzut şi găsit. ✦ Tranz. Fig. A tăinui o faptă, un gând, un sentiment.

ASCUNZĂTÓR, -OÁRE adj., s.f., s.n. **1.** Adj. Care ascunde. **2.** S.f. Loc în care se (poate) ascunde cineva sau ceva. **3.** S.n. *A. de flăcări* = piesă care se montează la gura ţevii unei arme de foc pentru a micşora vizibilitatea flăcării exploziei.

ASCUŢÍ (lat. **excotire*) vb. IV **1.** Tranz. A subţia muchia, tăişul sau vârful unei arme, unei unelte, unui obiect. **2.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) intensifica, a (se) înteţi.

ASCUŢÍT, -Ă adj. **1.** Care are muchie tăioasă sau vârf. ✧ *Unghi a.* = unghi mai mic de 90°. ✦ *Accent a.* = accent în formă de bară oblică, plasat deasupra unei vocale. **2.** Fig. (Despre minte) Ager. **3.** Fig. (Despre senzaţii, sentimente) Intens, puternic. **4.** Fig. (Despre conflicte, contradicţii) Aprig. Înverşunat. **5.** Fig. (Despre sunete, glas) Strident.

ASCUŢÍTOÁRE s.f. Unealtă, aparat, maşină cu care se ascut **(1)** unele obiecte.

ASEAN v. **Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est.**

ASEÁRĂ adv. În seara zilei de ieri.

ASECÁ (< lat. *assicare*) s.f. **1.** A evacua apele din puţurile de mină în curs de săpare pentru a asigura condiţii favorabile de lucru. **2.** A deseca.

ASÉDIU (< it.) s.n. Procedeu de cucerire a cetăţilor sau a punctelor fortificate ale inamicului prin încercuire şi atacuri sistematice până la predarea sau nimicirea acestuia.

ASELENIZÁ (după rus.; {s} gr. *selene* „Lună") vb. I intranz. (Despre vehicule cosmice) A lua lin contact cu suprafaţa Lunii.

ASEMĂNÁ (lat. *assimilare*) vb. I **1.** Refl. A avea trăsături comune cu cineva sau cu ceva; a semăna. **2.** Tranz. şi refl. A (se) socoti la fel cu altul, a (se) aşeza pe acelaşi plan; a (se) compara.

ASEMĂNÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) asemăna. ✦ (MAT.) Corespondenţă biunivocă între punctele a două figuri sau corpuri, astfel încât raportul lungimilor segmentelor omoloage să fie constant. **2.** (REL.) Postulat al antropologiei religioase exprimând starea de desăvârşire proprie primului om creat de Dumnezeu înainte de căderea în păcat şi spre care tinde credinciosul (creştinul).

ASÉMENEA (lat. *assimilis*) adj. invar., adj. **I.** Adj. invar. **1.** Asemănător sau identic; (despre poligoane) care au unghiurile corespunzătoare congruente şi laturile omoloage proporţionale. **2.** Astfel de..., atare. ✦ Atât de (mare, bun etc.). **II.** Adv. Tot aşa, în acelaşi fel.

ASEMUÍ (< *seamă*) vb. IV tranz. **1.** A compara pentru a stabili trăsăturile comune. **2.** A confunda pe cineva.

ASENTIMÉNT (< fr.) s.n. Consimţământ, aprobare. ✧ Expr. *A fi în asentimentul cuiva* = a proceda în conformitate cu dorinţa cuiva.

ASEPSÍE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *sepsis* „putrezire") s.f. Metodă de sterilizare a instrumentelor medicale, a câmpurilor operatorii etc. cu ajutorul căldurii, ultrasunetelor, razelor ultraviolete etc.

ASÉPTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care este sterilizat.

ASERTÓRIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care afirmă un fapt real; se foloseşte pentru a delimita acest fel de propoziţii de cele modale (problematice şi apodictice).

ASERŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Enunţ afirmativ sau negativ, care este dat ca adevărat.

ASERVÍ (< fr.) vb. IV tranz. A subjuga, a înrobi.

ASERVÍRE s.f. Subjugare. ✦ Subordonare a unui popor unor interese sau puteri străine.

ASESÓR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma antică şi Europa medievală) Persoană învestită cu atribuţii de judecător. **2.** (Înv.) *A. popular* = membru al completului de judecată, ales pe o perioadă determinată, cu rol consultativ în elaborarea unei hotărâri judecătoreşti.

ASEXUÁT, -Ă (după fr.) adj. (BIOL.) Lipsit de caractere de apartenenţă la unul dintre sexe. ✧ *Reproducere a.* = înmulţire care nu implică fuzionarea a două celule sexuale diferite; se realizează prin spori sau prin porţiuni din organismul parental.

ASEZONĂ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A pune ingrediente într-o mâncare.

ASFÁLT (< fr., lat. {i}) s.n. **1.** (GEOL.) Rocă sedimentară caustobiolită, reprezentând fie un produs iniţial de bituminizare a substanţelor organice, fie rezultatul procesului de oxidare şi polimerizare a ţiţeiului. Este amorf, brun-negru, cu luciu gras, plastic sau compact. Utilizat la izolări electrice, la construcţia îmbrăcăminţilor de drumuri etc. **2.** (CONSTR.) Material amorf alcătuit din **a. (1)** sau fabricat dintr-un amestec de bitum şi substanţe minerale granulare, folosit la executarea de îmbrăcăminţi rutiere sau de izolaţii hidrofuge. ✦ P. gener. Orice îmbrăcăminte rutieră făcută cu bitum.

ASFALTÁRE (< fr.) s.f. Aplicare a unui strat de asfalt **(2)** pe fundaţia unui drum.

ASFALTÉNE (< fr. {i}) s.f. pl. Constituenţi ai asfalturilor, insolubili în eter de petrol, solubili în sulfură de carbon; conferă bitumului calitatea de aglomerant.

ASFALTIZÁRE s.f. **1.** Proces natural de îmbunătăţire a unei îmbrăcăminţi rutiere asfaltice. **2.** (GEOL.) Proces de transformare lentă a ţiţeiului în asfalt natural, sub influenţa aerului sau a apelor sulfuroase, prin dehidrogenare treptată şi prin pierderea fracţiunilor simple.

ASFINŢÍ (< *sfânt*) vb. IV intranz. (Despre aştri) A apune. ✦ Fig. A merge spre declin.

ASFINŢÍT s.n. **1.** Faptul de a asfinţi; timpul când apune Soarele. ✦ Fig. Declin, sfârşit. **2.** Loc unde asfinţeşte Soarele; apus, vest.

ASFIXÍE (< fr., gr. {i}) s.f. Întrerupere a respiraţiei provocată de înec, de un gaz toxic etc.; înăbuşire, sufocare.

ASFOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *asphaltos* „asfalt" + *lithos* „piatră") s.n. Beton asfaltic dur, rezistent la temperaturi joase, folosit la executarea unor îmbrăcăminţi rutiere.

ÁSGEIRSSON, Ásgeir (1894–1972), om politic islandez. Preşedintele statului (1952–1968).

ASHCROFT, Peggy (1907–1991), actriţă engleză de teatru. Una din cele mai bune interprete ale rolurilor shakespeariene (Desdemona, regina Margareta).

ASHABAD (AŠGABAD), cap. Turkmenistanului, situată într-o oază, la poalele m-ţilor Kopetdag; 605 mii loc. (1999). Centru ind. (constr. de maşini, produse din bumbac, mătase, covoare) şi cultural. Academie de ştiinţe. Universitate. Muzee. Fundat în 1881; reconstruit după cutremurul catastrofal din 1948. Vechiul nume: *Poltoraţk*.

ASHEVILLE, oraş în E S.U.A., la poalele m-ţilor Apalaşi (Carolina de Nord); 68,8 mii loc. (2000). Expl. de cupru, mică şi feldspat. Staţiune climaterică în apropierea Parcului Naţional Great Smoky Mountains.

ASHIHARA Yoshinobu (1918–2003), arhitect japonez. Integrează în structura de beton şi lemnul, material tradiţional în arhitectura Japoniei (Turnul de control „Komazawa" din Tōkyō; pavilionul japonez din Expoziţia universală Montréal). Lucrări: „Spaţiul exterior în arhitectură", „Estetica peisajului urban".

ASHIKAGA, a doua dinastie de shoguni a Japoniei (1338–1573), întemeiată de Takauji (1305–1358). Apogeul puterii sale a fost atins în timpul celui de-al treilea shogun, Yoshimitsu (1367–1395).

ASHKENAZY, Vladimir (n. 1937), pianist şi dirijor islandez de origine ucraineană. Stil sobru şi rafinat, activitate camerală şi concertantă. Repertoriu vast (excelând în Beethoven, Chopin, Brahms, Prokofiev). Director al Royal Philharmonic Orchestra din Londra.

ASIA, cel mai mare continent al Pământului; 43,95 mil. km^2 (1/3 din suprafaţa uscatului). Este cuprins între Oc. Arctic (la N), Oc. Pacific (la E), Oc. Indian (la S) şi Marea Roşie, Marea Mediterană, Marea Neagră, m-ţii Caucaz, M. Caspică şi m-ţii Ural (la V); se întinde de la 26°10′ long. E (Capul Baba din Asia Mică) la 169°59′ long. V (Capul Dejnev) pe c. 9 000 km şi de la 77°44′ lat. N (Capul Celiuskin) la 1°16′ lat. N (Capul Piai din pen. Malacca), pe 11 000 km. *Relieful* **A.** este extrem de variat, cu lanţuri montane, podişuri şi câmpii de dimensiuni foarte mari. Lanţurile muntoase se întind din pen. Asia Mică, trecând prin nodul orografic al *Pamirului*, de unde se despart în două ramuri: *de N*, formată dintr-o serie de masive muntoase care se orientează pe direcţia V-E (m-ţii Tian-Shan), iau apoi o direcţie SV-NV, ca ulterior să se îndrepte spre E până la str. Bering, şi *de S* cu o direcţie V-E în m-ţii *Himalaya*, iar din nodul orografic al pod. *Yunnan* spre S prin pen. Indochina, continuându-se din nou pe direcţia V-E în arh. Malaez. Faţada orientală a **A.** este alcătuită dintr-o suită de pen. şi arh., care se unesc în S cu arcul Filipinelor şi cu arh. Malaez. Mişcările orogenice care au lăsat urme sunt cele caledoniene (m-ţii Ural), hercinice şi mai ales alpine (m-ţii Himalaya); atinge în vf. Chomolungma cea mai mare alt. a Pământului (8 850 m). În N se dezvoltă un ansamblu format din câmpii, depr., platouri şi masive vechi reînălţate. La V de fl. Enisei se desfăşoară C. Siberiei Occidentale, iar în centru, pod. Siberiei Centrale. În S şi în E acestui pod. se ridică munţii. Legătura dintre complexul muntos caledoniano-hercinic şi cel alpin din S o face depr. endoreică Aralo-Caspică. În SV şi S se dezvoltă ansamblul pen. Arabia şi pod. Deccan. Din Anatolia spre E se despart două sisteme montane, Caucaz şi Kopetdag la N şi Zagros, Belucistan şi Suleiman la S, care încadrează pod. Iran. *Resursele naturale.* Subsolul **A.** este bogat în zăcăminte de cărbuni (Siberia şi E Chinei), petrol (Orientul Apropiat şi Mijlociu şi Indonezia), gaze naturale (Asia Centrală, Siberia), minereu de fier (Siberia, NE Chinei, India, Filipine, Turcia), aur (Siberia, India, Myanmar, Sri Lanka), mangan (Caucaz, India, E Chinei), plumb, zinc, wolfram, antimoniu, crom (Turcia), cositor (Malaysia, Indonezia), bauxită (Indonezia). *Clima*: pe întinsul continentului sunt prezente toate tipurile climatice. Temperaturile cele mai coborâte (-70°C) s-au înregistrat în NE Siberiei. În centrul **A.** se instalează iarna un anticiclon termic, din care curenţii de aer înaintează sub forma alizeului de NE, transformat în musonul de iarnă, spre Oc. Indian, către NV în Siberia Occidentală, către SE în Siberia Orientală şi pen. Indochina. Vara temperaturile depăşesc 50°C, iar curenţii de aer au o circulaţie inversă, alizeul de SV transformându-se în musonul de vară. Precipitaţiile sunt abundente la S de m-ţii Himalaya (c. 12 000 mm/an la Cherrapunji în India) şi în Asia de SE datorită musonilor de vară şi barajelor montane din calea acestora. Arh. Malaez are un regim pluviometric tipic ecuatorial, în timp ce pustiurile tropicale din pen. Arabia, India, pod. Iran, ca şi cele temperate din **A.** Centrală, primesc cantităţi de precipitaţii extrem de reduse. *Hidrografia*: deşi 1/3 din **A.** este endoreică, reţeaua hidrografică este bine reprezentată. În Oc. Arctic se varsă marile fl. ale Siberiei: Obi cu Irtîş, Enisei, Lena, Kolîma şi Indighirka. În Oc. Pacific se varsă fl. Amur, Huanghe, Yangtse, Xijiang şi Mekong. În Oc. Indian se varsă fl. Salween, Irrawaddy, Gange, cu afluentul său din zona de vărsare, Brahmaputra, Ind, Tigru cu Eufrat, unite în Shatt al'Arab. Lacurile cele mai importante sunt: Aral, Balhaş şi Baikal (cel mai adânc din lume).

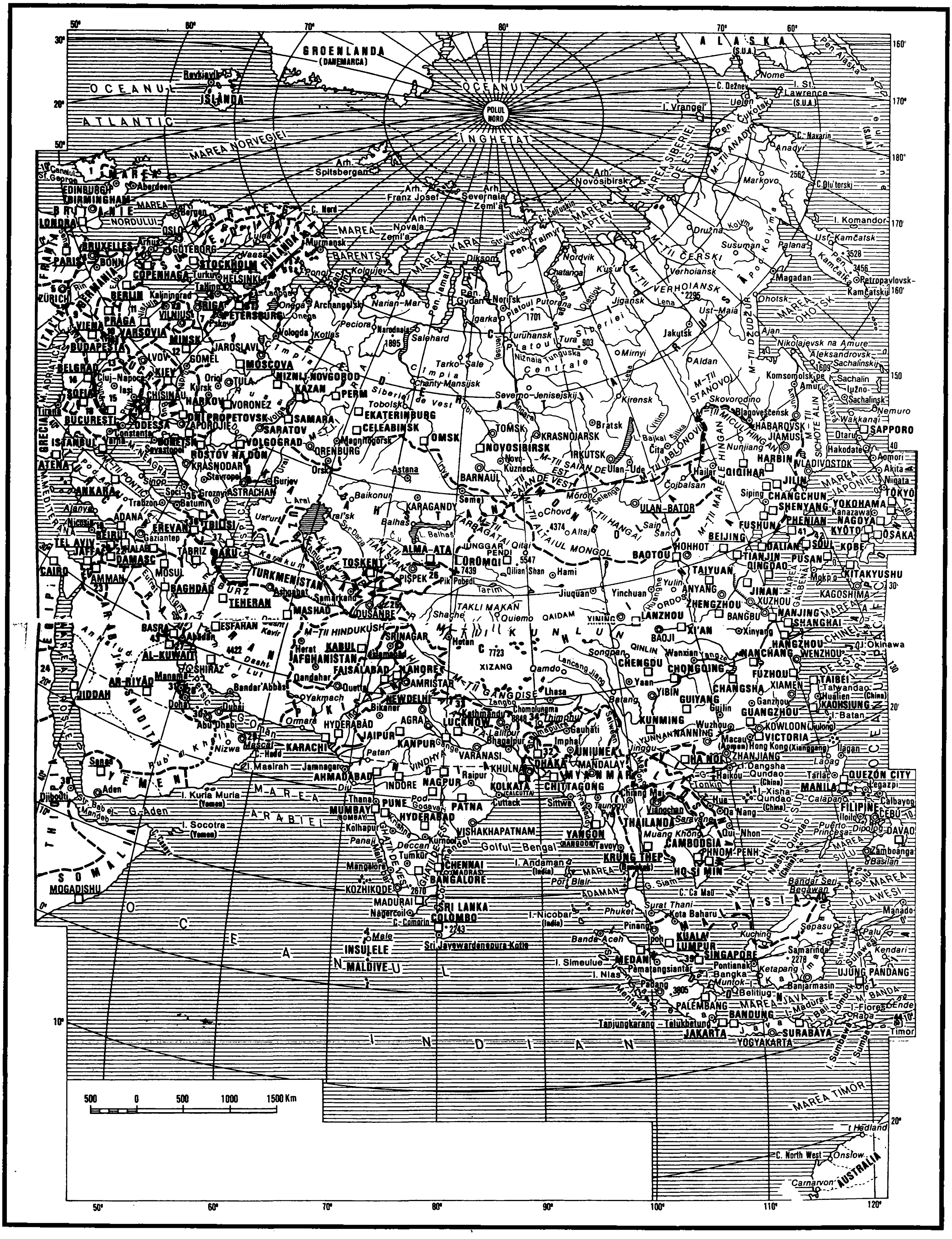
GROENLANDA (DANEMARCA)
A L A S K A (S.U.A.)
OCEANUL ATLANTIC
OCEANUL INGHEȚAT
POLUL NORD
Reykjavík
ISLANDA
MAREA NORVEGIEI
Arh. Spitsbergen
Arh. Franz Josef
Arh. Severnaia Zemlʼa
Arh. Novosibirsk
MAREA BARENTS
MAREA KARA
MAREA LAPTEV
MAREA SIBERIEI DE EST
I. Vrangel'
C. Dežnev
Uelen
Pen. Cukotsk
M-ții ANADÎR
Nome
I. St. Lawrence (S.U.A.)
C. Navarin
Anadîr
Markovo
C. Olʼutorskij
I. Komandor
Usť-Kamčatsk
Pen. Kamčatka
Petropavlovsk-Kamčatskij
Palana
Magadan
Ohotsk
MAREA OHOTSK
Ust-Maia
Ajan
Nikolajevsk na Amure
Aleksandrovsk-Sachalinskij
Sachalin
Komsomolsk pe Amur
Sachalinsk
Nemuro
Wakkanai
SAPPORO
Otaru
Hakodate
Aomori
Akita
Niigata
TOKYO
YOKOHAMA
Kanazawa
NAGOYA
KYOTO
OSAKA
KOBE
KITAKYUSHU
KAGOSHIMA
MAREA JAPONIEI
VLADIVOSTOK
HABAROVSK
JIAMUSI
HARBIN
Nunjiang
Blagoveščensk
Skovorodino
M-ții STANOVOI
M-ții MICUL HINGAN
M-ții MARELE HINGAN
M-ții SICHOTE ALIN
Aldan
Jakutsk
Verhoiansk
M-ții VERHOIANSK
M-ții ČERSKI
Susuman
Kolyma
Družna
Nordvik
Chatanga
Pen. Taimyr
C. Celiuskin
Norilsk
Platoul Putorana
Olenek
Jigansk
Lena
Vilui
Mirnyi
Podișul Siberiei Centrale
Tura
Turuhansk
Igarka
Dikson
Pen. Gydan
Pen. Iamal
Salehard
Narodnaia
Tarko-Sale
Câmpia Siberiei de Vest
Chanty-Mansijsk
Tobolsk
Severo-Jenisejskij
Kirensk
Bratsk
L. Baikal
Čita
IRKUTSK
KRASNOJARSK
TOMSK
NOVOSIBIRSK
Novo-Kuzneck
BARNAUL
Semei
Ulan-Ude
M-ții SAIAN DE EST
M-ții SAIAN DE VEST
M-ții ALTAI
M-ții TARBAGATAI
Mörön
Selenga
ULAN-BATOR
Čojbalsan
Hailar
QIQIHAR
CHANGCHUN
JILIN
SHENYANG
FUSHUN
PHENIAN
SOUL
DALIAN
PUSAN
Mokpo
BEIJING
TIANJIN
QINGDAO
HOHHOT
BAOTOU
TAIYUAN
JINAN
XUZHOU
ANYANG
ZHENGZHOU
Yulin
ORDOS
Huanghe
LANZHOU
Yinchuan
Jiuquan
XINING
XI'AN
BAOJI
NANJING
SHANGHAI
HANGZHOU
WENZHOU
NANCHANG
Wanxian
CHENGDU
CHONGQING
Yangze
Yaan
YIBIN
GUIYANG
CHANGSHA
FUZHOU
XIAMEN
TAIBEI
Taiwandao
Hualien (China)
KAOHSIUNG
Guilin
Ganzhou
GUANGZHOU
KOWLOON (Julong)
VICTORIA
Hong Kong (Xianggang)
Macau (Aomen)
ZHANJIANG
Haikou
I. Dangsha Qundao (China)
I. Xisha Qundao (China)
MAREA CHINEI DE EST
MAREA CHINEI DE SUD
MAREA GALBENA
I. Okinawa
I. Batan
Ilagan
Laoag
QUEZON CITY
MANILA
Tarlac
Legazpi
Calbayog
Calapan
FILIPINE
CEBU
Iloilo
Dipolog
Puerto Princesa
DAVAO
Zamboanga
Basilan
MAREA SULU
Bandar Seri Begawan
Sandakan
SULAWESI
Manado
Palu
Kendari
UJUNG PANDANG
Str. Makasar
Samarinda
Ketapang
Banjarmasin
Pontianak
Kuching
KALIMANTAN
MAREA JAVA
M. BANDA
I. Flores
Ende
Raba
Timor
I. Sumba
I. Sumbawa
Lombok
Bali
I. Madura
SURABAYA
YOGYAKARTA
JAKARTA
BANDUNG
Tanjungkarang - Telukbetung
PALEMBANG
Belitung
Bangka
Muntok
Pematangsiantar
MEDAN
Padang
Mentawai
I. Nias
I. Simeulue
Banda Aceh
SINGAPORE
KUALA LUMPUR
Ipoh
Pinang
Kota Baharu
MALAYSIA
Surat Thani
Phuket
G. Siam
C. Ca Mau
HO SI MIN
PHNOM PENH
CAMBODGIA
Qui Nhon
Da Nang
Hue
Savannakhet
Muang Khong
Vientiane
Chiang Mai
THAILANDA
KRUNG THEP (Bangkok)
Tavoy
YANGON (RANGOON)
Taunggyi
MANDALAY
MYANMAR
Sittwe
Tonkin
HA NOI
Jinggu
NANNING
Wuzhou
YUNNAN
KUNMING
Batang
Lancang Jiang
Qamdo
Lhasa
XIZANG
M-ții GANGDISE
Chomolungma 8848
Thimphu
Gauhati
Imphal
Agartala
Shillong
DHAKA
CHITTAGONG
KHULNA
KOLKATA (CALCUTTA)
Cuttack
Golful Bengal
I. Andaman (India)
Port Blair
MAREA ADAMAN
I. Nicobar (India)
PATNA
VARANASI
Bhagalpur
Lalitpur
KATHMANDU
LUCKNOW
KANPUR
Gange
AGRA
NEW DELHI
AMRITSAR
LAHORE
FAISALABAD
Bikaner
JAIPUR
HYDERABAD
KARACHI
Patan
AHMADABAD
Jamnagar
Diu
INDORE
NAGPUR
Raipur
VINDHYA
Deccan
Godavari
Krishna
HYDERABAD
VISHAKHAPATNAM
PUNE
Thana
MUMBAY (BOMBAY)
Kolhapur
Panaji
GHATII DE VEST
GHATII DE EST
Kurnool
Tumkur
Mangalore
BANGALORE
CHENNAI (MADRAS)
KOZHIKODE
2670
MADURAI
Nagercoil
C. Comorin
SRI LANKA
COLOMBO
Sri Jayewardenepura Kotte
2243
INSULELE MALDIVE
Male
MAREA ARABIEI
OCEANUL INDIAN
KABUL
AFGHANISTAN
Herat
Qandahar
Quetta
Islamabad
SRINAGAR
M-ții HINDUKUSH
M-ții HIMALAYA
M-ții KUNLUN
QAIDAM
TAKLI MAKAN
Hotan
Quiemo
7723
Tarim
Pik Pobedi 7439
URUMQI
5547
Qilian Shan
Hami
JUNGGAR PENDI
Qitai
Altaj
M-ții HANGAI
M-ții ALTAIUL MONGOL
Saln Sand
4374
Chovd
MONGOLIA
TIAN SHAN
ALMA-ATA
Balhaș
L. Balhaș
KARAGANDY
Astana
Baikonur
Aral'sk
L. Aral
Syr Daria
Amudaria
Ustʼurt
Kara kum
TOȘKENT
PIȘPEK
Samarkand
DUȘANBE
Ashgabat
MASHAD
TURKMENISTAN
KAZAHSTAN
TEHERAN
BURZ
IRAN
ESFAHAN
Dasht-e Kavir
Dasht-e Lut
SHIRAZ
Bandar Abbas
Yakmach
Ormara
Abadan
BASRA
AL-KUWAIT
Manama
Doha
Dubai
Abu Dhabi
Mascat
Oman
Nizwa
C. Hadd
I. Masirah
I. Kuria Muria (Yemen)
Rub' al Khali
ARABIA SAUDITA
AR-RIYAD
JIDDAH
An Nafud
Sana
YEMEN
Aden
Djibouti
Str. Bab el Mandeb
G. Aden
I. Socotra (Yemen)
SOMALIA
MOGADISHU
ETIOPIA
MAREA ROȘIE
EGIPT
CAIRO
TEL AVIV
JAFFA
AMMAN
DAMASC
BEIRUT
HALAB
Nicosia
Gaziantep
ADANA
Alanya
ANKARA
ISTANBUL
Sinop
Samsun
Trabzon
Batumi
EREVAN
TBILISI
BAKU
Groznyi
TABRIZ
MOSUL
BAGHDAD
Eufrat
Tigru
MAREA CASPICĂ
ASTRACHAN
Gurjev
Ural
Orsk
ORENBURG
Magnitogorsk
CELEABINSK
OMSK
EKATERINBURG
PERM
M-ții URALI
SAMARA
SARATOV
VOLGOGRAD
Volga
ROSTOV NA DONU
DONETSK
KRASNODAR
Stavropol
Sevastopol
ODESSA
ZAPOROJIE
DNIPROPETOVSK
HARKOV
VORONEZ
KAZAN
NIZNII NOVGOROD
MOSCOVA
TULA
Orel
Kursk
KIEV
GOMEL
MINSK
LVOV
CHIȘINĂU
Iași
Cluj-Napoca
BUCUREȘTI
Constanța
Varna
SOFIA
BELGRAD
BUDAPESTA
VIENA
PRAGA
BERLIN
VARȘOVIA
Kaliningrad
VILNIUS
RIGA
TALLINN
HELSINKI
Turku
SANKT PETERSBURG
Pskov
Novgorod
Vologda
Kotlas
Jaroslavl
Onega
Archangelsk
Narian-Mar
Peciora
Murmansk
Kolgujev
Ponoi
Lulea
Vaasa
FINLANDA
STOCKHOLM
GÖTEBORG
COPENHAGA
OSLO
Bergen
C. Nord
NORVEGIA
SUEDIA
Arhus
MAREA NORDULUI
BRITANIE
LONDRA
BIRMINGHAM
EDINBURGH
Aberdeen
Canalul Sf. George
BRUXELLES
PARIS
BONN
ZÜRICH
Rin
FRANȚA
GERMANIA
ITALIA
M. ADRIATICĂ
GRECIA
ATENA
Tirana
MAREA NEAGRĂ
M-ții PONTICI
MAREA MEDITERANĂ
CIPRU
1570
1895
1701
903
2295
3528
3456
1609
2562
2278
3805
Nagasaki
Kitakyushu
50° 60° 70° 80° 90° 100° 110° 120°
30° 20° 10° 0°
160° 170° 180° 150° 140° 130°
MAREA TIMOR
t Hedland
C. North West
Onslow
Carnarvon
AUSTRALIA
500 0 500 1000 1500 Km

ASIA CENTRALĂ, reg. naturală în interiorul Asiei (Uzbekistan, Turkmenistan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Mongolia şi partea de V a Chinei); limitată la S de linia depr. tectonice a Indului superior şi Brahmaputrei, iar în E de m-ţii Marele Hingan. Cuprinde arii muntoase: Tian-Shan, Altaiul Mongol, Hangai şi Hentei, Kunlun şi Karakorum, depr. cu alt. de 1 000–1 500 m (Gobi şi Tarim, ocupate de pustiurile Gobi şi Takla-Makan) şi pod. Tibet. *Clima* este continentală excesivă, cu ierni reci şi precipitaţii scăzute (în depr. 100–200 mm/an). Pe munţii înalţi se găsesc gheţari. Vegetaţia este în general de semideşert înalt. În N vegetaţia de stepă trece către munte în taiga montană (conifere).

ASIA MICĂ, pen. în V Asiei, scăldată de apele Mării Negre (la N), M. Marmara (la NV), M. Egee (la V) şi M. Mediterană (la S), despărţită de Europa prin str. Bosfor şi Dardanele; c. 506 mii km^2. Se suprapune unei mari părţi din Turcia asiatică. În centrul ei se află *pod. Anatoliei.*

ASIANÍSM s.m. Tendinţă a literaturii elenistice către un stil înflorit, patetic (constituită în sec. 3 î.Hr. în oraşele Asiei Mici).

ASIÁTIC, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia autohtonă a Asiei. **2.** Adj. Care aparţine Asiei sau populaţiei ei, privitor la Asia sau la populaţia ei.

ASIDUITÁTE (< fr., lat.) s.f. Stăruinţă, silinţă, sârguinţă. ✦ Insistenţă, perseverenţă.

ASÍDUU, -Ă (< fr., lat.) adj. Stăruitor, silitor, sârguitor. ✦ Insistent, perseverent.

ASIÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** (NAV.) Înclinare longitudinală a unei nave datorită repartizării neuniforme a încărcăturii sau a balastului. ✦ (AV.) Unghi format de o linie de referinţă (longitudinală sau transversală) a avionului cu orizontala. **2.** (FIN.) Mod de aşezare a impozitelor; ansamblul măsurilor ce se iau în vederea stabilirii fiecărui subiect impozabil în parte, a bazei impozabile şi a impozitului datorat statului.

ASIGNÁRE (< fr.) s.f. (INFORM.) Atribuire.

ASIGNÁT (< fr.) s.f. (În trecut în Rusia şi Franţa) Bani de hârtie cu curs obligatoriu.

ASIGURÁ (< *sigur,* după fr.) vb. I **1.** Tranz. A da o garanţie pentru înfăptuirea unui lucru; a garanta. **2.** Tranz. şi refl. A (se) încredinţa. **3.** Tranz. şi refl. (DR.) A încheia un contract de asigurare a vieţii sau a unui bun. **4.** Tranz. şi refl. (TEHN.) A (se) împiedica desfacerea sau deplasarea relativă a elementelor asamblate ale unui sistem tehnic pentru a se evita oprirea accidentală sau deteriorarea acestuia.

ASIGURÁRE s.f. 1. Acţiunea de a (se) asigura. **2.** Punere în siguranţă; garantare. 3. Promisiune fermă. **4.** (DR.) Contract prin care o persoană este obligată să-l despăgubească pe cel asigurat, în schimbul unei sume de bani plătite periodic, în cazul riscului specificat (ex. incendiu, accident). **5.** (TEHN.) Mod de alcătuire, de dimensionare sau de tratare a unui element de construcţie sau a unei construcţii pentru a preveni deplasările şi degradările.

ASIGURÁT, -Ă s.m. şi f., adj. (DR.) (Persoană fizică sau juridică) care a încheiat un contract de asigurare **(4).**

ASIGURĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. **1.** Adj. Care asigură. **2.** S.m. (DR.) Persoană care face asigurări **(4).**

ASIMBOLÍE (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *symbolon* „simbol") s.f. (PSIH.) Formă de afazie constând în incapacitatea de operare cu simboluri şi de înţelegere a lor.

ASIMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de simetrie; disimetrie.

ASIMILÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (FIZIOL.) A transforma materiile nutritive introduse în organism în substanţe proprii organismului. **2.** A face asemănător, a prezenta ca asemănător. **3.** A considera egal, similar cu altă persoană. **4.** A-şi însuşi cunoştinţe, a învăţa.

ASIMILÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a asimila. **2.** Introducere în fabricaţie a unor produse diferite de cele fabricate anterior. **3.** Modificarea de către o colectivitate a persoanelor, elementelor culturale etc. care vin din afară sau care nu-i aparţin şi integrarea lor în propria ei civilizaţie. ✦ Inter- şi intrapătrundere prin acceptarea, integrarea şi atenuarea diferenţelor specifice rasiale, a caracterelor morfo-funcţionale etc. **4.** (LINGV.) Modificarea unui sunet sub influenţa altuia din apropiere; asimilaţie. **5.** (PSIH.) Proces prin care un stimul nou este integrat într-un set de stimuli cunoscuţi anterior. **6.** (GEOL.) *A. magmatică* = proces prin care magma încorporează roci din pereţii rezervorului magmatic, producându-se o contaminare chimică.

ASIMILÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZIOL.) Fază a metabolismului în cursul căreia produşii de digestie sunt transformaţi în substanţe proprii organismului; anabolism. **2.** (BOT.) *A. clorofiliană* = proces fiziologic prin care plantele verzi sintetizează substanţele organice din dioxidul de carbon şi din apă şi eliberează oxigen; are loc cu ajutorul luminii solare absorbite de clorofilă; fotosinteză. **3.** (LINGV.) Asimilare **(4).**

ASIMOV, Isaac (1920–1992), biochimist şi scriitor american de origine rusă. Lucrări de popularizare a ştiinţei („În interiorul atomului", „Creierul uman"). Romane ştiinţifico-fantastice de mare popularitate („Fundaţia", „Sfârşitul universului").

ASIMPTÓTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *symptosis* „întâlnire") s.f. (MAT.) Figură geometrică (dreaptă, plan, con etc.) care tinde să se confunde cu una dintre ramurile infinite ale unei curbe sau suprafeţe.

ASÍN (lat. *asinus*) s.m. Măgar.

ASINCRÓN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *synkronos* „contemporan") adj. (Despre maşini electrice sau regimuri ale acestora) În care turaţia rotorului este diferită de aceea a câmpului magnetic învârtitor.

ASINDÉT (ASINDETÓN) (< fr., gr.) s.n. Figură de stil care constă în suprimarea conjuncţiilor copulative dintr-o frază, pentru a-i da dinamism.

ASINERGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *synergia* „cooperare") s.f. (MED.) Tulburare a mobilităţii care constă în imposibilitatea de a îndeplini simultan diferite mişcări elementare.

ASIRIA, stat antic în Orientul Mijlociu, pe cursul mijlociu al fl. Tigru. Întemeiat la sfârşitul milen. 3 î.Hr., s-a ridicat la rangul de mare putere politică în sec. 14–11 î.Hr. După o perioadă de decădere, în sec. 10–7 î.Hr., terit. statului a cuprins Mesopotamia, Siria, Fenicia şi, pentru scurt timp, Egiptul. **A.** s-a prăbuşit în 605 î.Hr., sub loviturile mezilor şi ale babilonienilor.

ASIRIÁN, -Ă (< fr.) S.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie semitică, care a trăit în statul *Asiria.* ✦ Persoană care făcea parte din această populaţie. **2.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie de limbă neosiriană din grupa de limbi semitice, care trăieşte în Iraq, Iran, Siria şi în Transcaucazia. ✦ Persoană care face parte din această populaţie. **3.** Adj. Care aparţine Asiriei sau asirienilor **(1, 2),** privitor la Asiria sau la asirieni. ✧ *Artă a.* v. *artă mesopotamiană.*

ASIRIOLOGÍE (< fr.) s.f. Disciplină care studiază istoria, limba şi cultura Asiriei.

ASISTÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. A fi de faţă, a lua parte la... **2.** Tranz. A sta pe lângă cineva pentru a-l ajuta. ✦ (DR.) A se prezenta alături de o persoană în faţa unui organ de jurisdicţie, pentru a-i apăra interesele.

ASISTÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care asistă, care este de faţă la ceva. ✧ *A. universitar* = grad didactic în învăţământul universitar, inferior lectorului. *A. medical* = persoană cu pregătire medicală medie.

ASISTÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Public, persoane care asistă la ceva. ✦ Prezenţă (într-un anumit loc). **2.** Sprijin, ajutor. ✧ *A. socială* = sprijinire materială a persoanelor care nu sunt apte de muncă şi nu beneficiază de drepturile conferite în cadrul asigurărilor sociale. *A. medicală* = îngrijire a bolnavilor de către un personal calificat. *A. maritimă* = ajutor dat unei nave în pericol de către o altă navă. *A. juridică* = sprijin dat unei persoane pentru a-şi susţine drepturile în faţa justiţiei. *A. mutuală* = colaborare politică şi militară între state în scopul apărării comune împotriva unui eventual atac armat.

Isaac Asimov

Ana Aslan

ASISTOLÍE ({s} gr. *a-* „fără" + *systole* „contracţie") s.f. **1.** Stare patologică caracterizată prin slăbirea contracţiilor cardiace. **2.** Denumire improprie pentru insuficienţa cardiacă totală.

ASÍZĂ (< fr.) s.f. Rând de piatră, cărămidă etc. dispus orizontal într-o construcţie.

ASLAN, Ana (1897–1988, n. Brăila), medic român. Acad. (1974). Specialistă în gerontologie. Director al Institutului Naţional de Geriatrie şi Gerontologie (1958–1988). A evidenţiat importanţa novocainei în ameliorarea tulburărilor distrofice legate de vârstă, aplicând-o pe scară largă în clinica de geriatrie, sub numele de *Gerovital.* A elaborat (în colab.) noul produs geriatric *Aslavital.* Membră a numeroase academii şi societăţi ştiinţifice străine.

ASLO (Antistreptolizina 0) (MED.) subst. Test pentru depistarea infecţiei produse de streptococul hemolitic, constând în evidenţierea anticorpului ce neutralizează streptolizina.

ASMARA (ASMERA), cap. Eritreei, situată la 2 300 m alt.; 916,8 mii loc. (2004, cu suburbiile). Ind. textilă, încălţ., ceramicii şi alim. Universitate.

ASMODEU, numele demonului amintit în cartea lui Tobia.

ASMUŢÍ (lat. **exmotiare*) vb. IV tranz. **1.** A îndemna un câine la urmărire sau la atac, a-l întărâta. **2.** Fig. A stârni, a aţâţa, a instiga la fapte rele.

ASNAM, El ~ v. **Ech-Cheliff.**

ASOSAN, vulcan în centrul ins. Kyūshu (Japonia). Alt.: 1 592 m. Vulcanul cu cel mai mare crater din lume (114 km circumferinţă). Unul dintre cei mai activi vulcani de pe glob (111 erupţii în perioada 796–1958).

ASOCIÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Refl. A se uni în vederea unui scop comun. **2.** Refl. şi tranz. A (se) alătura unei acţiuni, unei idei etc.

ASOCIÁT, -Ă (< fr., lat.) adj., sm. şi f. (Persoană) care face parte dintr-o asociaţie.

ASOCIATÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Referitor la asociaţie **(2),** care aparţine unei asociaţii; (despre memorie) care evocă imagini prin asociaţie **(2). 2.** (Despre operaţii matematice) Care dă acelaşi rezultat, independent de felul cum au fost grupate elementele unui grup ordonat. Ex. adunarea şi înmulţirea numerelor reale, adunarea vectorilor, reuniunea şi intersecţia mulţimilor, compunerea funcţiilor. Termen introdus de W. Hamilton (1837).

ASOCIATIVITÁTE s.f. Proprietate a unei operaţii matematice sau a unei legi de compunere de a fi asociativă.

ASOCIAŢIA DE DREPT INTERNAŢIONAL ŞI RELAŢII INTERNAŢIONALE *(A.D.I.R.I.),* organizaţie cu sediul la Bucureşti, creată în 1965, în scopul promovării activităţii specialiştilor români în domeniul dreptului internaţional, al relaţiilor internaţionale, al istoriei relaţiilor internaţionale şi al diplomaţiei româneşti. Editează „Revista română de drept internaţional".

ASOCIAŢIA GENERALĂ A LUCRĂTORILOR DIN TIMIŞOARA, prima organizaţie muncitorească cu caracter politic din România. Creată în 1868, a avut strânse legături cu Internaţionala I. Dizolvată în 1872.

ASOCIAŢIA INTERNAŢIONALĂ DE STUDII SUD-EST EUROPENE *(A.I.S.S.E.E.),* organism ştiinţific neguvernamental, creat din iniţiativa României, în 1963, cu sediul la Bucureşti. Are ca scop promovarea studiilor din sud-estul european în domeniul științelor umanistice. Publică un buletin.

ASOCIAȚIA LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI DIN BUCUREȘTI, prima asociație profesională din România înființată în 1858, sub numele de Casa de Prevedere și Economii a Lucrătorilor Tipografi; s-a dezorganizat în 1871. Reorganizată în 1879 sub numele *Deșteptarea.*

ASOCIAȚIA NAȚIUNILOR DIN ASIA DE SUD-EST (în engl.: Association of South-East Asian Nations – *ASEAN*), organizație guvernamentală regională, cu sediul la Jakarta, creată în 1967 la Bangkok, în scopul dezvoltării cooperării politice și economice între statele membre. Membri fondatori: Filipine, Indonezia, Malaysia, Singapore și Thailanda. În 1984 aderă și Sultanatul Brunei, Vietnam (1995), Myanmar și Laos (1997), Cambodgia (1999). S-a creat o zonă de liber schimb (2003).

ASOCIAȚIA PATRIOTICĂ, organizație politică secretă, cu program reformator. Întemeiată în Moldova de Teodor Râșcanu și Vasile Mălinescu, a fost descoperită în 1846 de domnul Mihail Sturdza; membrii ei au fost întemnițați sau exilați.

ASOCIÁȚIE (< fr. {i}) s.f. **1.** Grupare de persoane care, pe baza unei înțelegeri, pun în comun și fără drept de restituire contribuția materială, cunoștințele sau aportul lor în muncă pentru realizarea unor activități în interes general, comunitar, sau în interesul lor, personal nepatrimonial. ✧ *Asociații profesionale* = forme de organizare a muncitorilor din țara noastră, apărute în ultimul sfert al sec. 19; au constituit începuturile mișcării noastre sindicale. **2.** (PSIH.) Legătură între senzații, imagini, concepte, sentimente prin care unele atrag apariția celorlalte. **3.** (BIOL.) Unitate de bază în clasificarea grupărilor de plante și animale, alcătuită din anumite specii trăind în anumite condiții de mediu și ocupând un anumit areal. **4.** (CHIM.) *A. moleculară* = reunire a două sau mai multor molecule identice care influențează proprietățile fizice ale corpurilor (punct de fierbere, punct de topire etc.).

ASOCIAȚIONÍSM (< fr. {i}) s.n. Concepție psihologică răspândită mai ales în sec. 17–19, care consideră că procesele psihice superioare sunt rezultatul asocierii de fapte simple, în particular de senzații.

ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN (ASTRA), organizație culturală a românilor din Transilvania înființată la 23 oct./4 nov. 1861, la Sibiu. Rol cultural și politic în lupta pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni, pentru menținerea unității naționale și pregătirea Marii Uniri din 1918. A editat revistele: „Transilvania" și „Țara noastră"; a inițiat colecțiile: „Biblioteca populară", „Biblioteca tineretului" și „Biblioteca profesiunilor industriale"; a propus și finanțat „Enciclopedia română", 3 vol. (1898–1904), coordonată de Corneliu Diaconovici.

AŠOKA, rege al statului indian Magadha (c. 273–232 î.Hr.) din dinastia Maurya. A unificat aproape întreaga Indie și a adoptat budismul ca religie a statului.

ASOLAMÉNT (<fr.) s.n. (AGRON.) Succesiune a culturilor în timp și în spațiu, însoțită de un sistem corespunzător de lucrări și de îngrășăminte care asigură creșterea fertilității solului și sporirea producției agricole; rotația culturilor.

ASOMÁRE (< fr.) s.f. Metodă de imobilizare și insensibilizare a animalelor înainte de sacrificare, care urmărește scoaterea din funcțiune a unor centri nervoși din creier. Se realizează în general prin șoc electric sau cu un pistol special. Pe lângă aspectul umanitar, are rolul de a asigura calitatea mai bună a cărnii destinate consumului; este obligatoriu, conform normelor Uniunii Europene.

ASONÁNT, -Ă (< fr., it.) adj. Care produce asonanță, care este în asonanță.

ASONÁNȚĂ (< fr., it.) s.f. Repetare a aceleiași vocale accentuate în cuvinte care se succed; (în prozodie) rimă imperfectă.

ASORTÁ (după fr.) vb. I tranz. **1.** A așeza la un loc diferite lucruri pentru a forma un tot armonios. ✦ Refl. A se potrivi. **2.** A asigura unei mase de produse structura, proporționalitatea cerută, pe sortimente. ✦ A aproviziona (un magazin) cu mărfuri variate.

ASORTIMÉNT (< fr.) s.n. Ansamblu de produse de aceeași categorie, dar de forme și calități diferite. ✦ Structură, proporționalitate necesară, pe sortimente, a unei cantități date de produse.

ASPARÁGUS (< lat.) s.m. Numele mai multor specii de plante ornamentale de apartament, din fam. liliacee, genul *Asparagus.* Are tulpini lungi, agățătoare, pendule sau erecte. Frunzele sunt reduse la solzi membranoși, la baza cărora se află mici ramificații liniare sau filiforme scurte (până la 5 cm), cu aspect de frunze. Flori foarte mici, albe; fructele sunt bace mici, violacee sau roșii. Specii înrudite: sparanghelul, umbra iepurelui.

ASPARUH (ISPERIH), han al bulgarilor (c. 633–c. 700) de pe Volga și din regiunea M. Azov care au migrat spre V, ocupând prin luptă terit. dintre Dunăre și m-ții Balcani (c. 680). A întemeiat primul țarat bulgar, care a fost recunoscut de bizantini în 681.

ASPASIA din Milet (sec. 5 î.Hr.), soția lui Pericle. Renumită prin frumusețe și inteligență. Casa ei era frecventată de filozofi, artiști și scriitori celebri.

ASPDIN, Joseph (1779–1855), inventator englez în domeniul construcțiilor. Pornind de la piatra de var și argilă, a ajuns la obținerea unui ciment, prototip al cimentului Portland.

ASPÉCT (< fr., lat.) s.n. **1.** Înfățișare a unei ființe sau a unui lucru. ✦ Expr. *Sub aspectul...* = din punctul de vedere al... **2.** Categorie gramaticală, proprie anumitor limbi, care arată gradul de realizare a acțiunii exprimate de verb.

ASPERGILÓZĂ (< fr.; {s} lat. *aspergillum* „pămătuf") s.f. Boală cronică provocată la om și la animale (în special păsări și albine) de ciuperci microscopice din genul *Aspergillus,* caracterizată prin apariția de noduli în căile respiratorii, pe piele etc.

ASPERITÁTE (< fr., lat.) s.f. Proprietatea de a fi aspru^2 **(1)**; *concr.* partea aspră a unei suprafețe.

ASPERMÍE (< fr.) s.f. Absența ejaculării datorită obstrucției căilor de excreție a lichidului seminal sau inhibiției psihice.

ASPERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Stropire cu un lichid sub formă de picături; ploaie artificială.

ASPERSÓR (după fr.) s.n. Dispozitiv de pulverizare a apei, folosit la irigarea prin aspersiune.

ASPÍC (< fr.) s.n. Masă gelatinoasă obținută prin fierberea părților bogate în colagen (picioare, cap etc.) ale animalelor sacrificate, urmată de limpezire și răcire. Folosită ca garnitură la unele mâncăruri.

ASPÍDĂ (< sl.) s.f. (Rar) Șarpe veninos.

ASPIRÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A trage aer în plămâni; a inspira. ✦ (Despre o pompă) A absorbi (un lichid, praful etc.). **2.** Intranz. Fig. A năzui, a tinde spre ceva.

ASPIRÁNT, -Ă (< fr., rus.) s.m. și f. Persoană care tinde, care năzuiește la ceva. ✦ (În unele țări) Doctorand.

ASPIRANTÚRĂ (< rus.) s.f. (În unele țări) doctorat.

ASPIRATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aspiră (aer, apă etc.). **2.** S.n. Aparat pentru aspirarea gazelor, a prafului etc.

ASPIRĂȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Năzuință, dorință puternică. **2.** (TEHN.) Deplasare a unui fluid într-o conductă datorită micșorării presiunii aerului din ea. **3.** (LINGV.) Zgomot produs prin frecarea aerului la trecerea lui prin laringe în cursul pronunțării unor sunete. **4.** (MED.) Pătrundere în căile aeriene a unor lichide (sânge, apă) sau vărsături care pot produce asfixie mecanică sau pneumonie de **a. 5.** Metodă de extragere a lichidului dintr-o cavitate, spațiu sau plagă. **6.** (PSIH.) *Nivel de a.* = scopurile, așteptările unei persoane privind comportarea sa viitoare în executarea unei activități specifice și standardizate.

ASPIRÍNĂ (< germ., fr.; {s} gr. *a-* „fără" + lat. *spiraea [ulmaria]*) s.f. Acid acetilsalicilic utilizat ca medicament cu efect antipiretic, analgezic și antiinflamator. Preparat în 1869 de A. Gerhard. ✧ *A. tamponată* = amestec de acid acetilsalicilic cu carbonat de calciu, pentru a evita iritarea mucoasei gastroduodenale produsă de **a.** obișnuită.

ASPRÉTE (< *aspru*^{2}) s.m. Gen și specie endemică de pește, localizat într-un sector al râului Argeș și afl. săi Vâlsan și râul Doamnei (în prezent în pragul dispariției), cenușiu-brun, lung de 10–12 cm, acoperit de solzi aspri și mărunți (*Romanichtys valsanicola*). Sin. *poprete, sforete.*

Fred Astaire

ASPROPOTAMOS, cel mai mare fl. al Greciei; 220 km. Izv. din m-ții Pindului și se varsă în G. Patras (M. Ionică). Se mai numește *Akhelóos.*

ÁSPRU^1 (< ngr.) s.m. Monedă turcească de argint care a circulat în sec. 15–19 și în Țările Române.

ÁSPRU^2, -Ă (lat. *asper*) adj. **1.** Cu suprafața zgrunțuroasă. ✦ (Despre păr) Tare și sârmos. ✦ (Despre perii) Cu firele tari și țepoase. **2.** Fig. (Adesea adverbial) Puternic, intens. ✦ Sever; dur.

ASSAD 1. Hafez al ~ (1928–2000), general și om politic sirian. Secretar general al Comandamentului Regional al Partidului Baas Arab Socialist (din 1970). Prim-min. (1970–1971) și președinte (din 1971) al Republicii Arabe Siriene. **2. Bachar el ~** (n. 1966), om politic sirian. Fiul lui A. **1.** Președinte al țării (din 2000).

ASSAKY, George (1855–1899, n. Iași), medic român. M. coresp. al Acad. (1890). Unul dintre precursorii neurochirurgiei moderne. A experimentat sutura nervilor periferici.

ASSAM, stat în E Indiei; 78,4 mii km^2; 26,6 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Dispur.* Aici cad cele mai mari cantități de precipitații din lume (Cherrapunji). Mari plantații de ceai (pod. Shillong), orez, iută.

ASSAN, Bazil G. (1860–1918, n. București), inginer și explorator român; primul român care a explorat zona Oc. Arctic (1896). În 1897–1898 efectuează o călătorie în jurul lumii. Împreună cu fratele său **George** a introdus metodele de extracție cu benzină a uleiurilor (1893).

ASSÉMBLER (cuv. engl.) s.n. Asamblor specific unor microcalculatoare întâlnit sub formele: ASM (Small Assembler) și MASM (Macro Assembler).

ASSER, Tobias Michael Carel (1838–1913), jurist german. Rol important în organizarea Curții Permanente de Justiție, la prima Conferință pentru pace de la Haga (1899). Premiul Nobel pentru pace (1911), împreună cu A. Fried. M. coresp. al Acad. Române (1903).

ASSÍZE (< fr.) s.f. pl. **1.** (În Ev. Med.) Adunări care reuneau pe suzeran și pe vasalii săi sau pe reprezentanții regalității și pe cei ai regiunilor din Franța și Anglia, în cadrul cărora erau discutate probleme juridice, administrative etc. sau erau adoptate hotărâri. **2.** Hotărâre cu caracter juridic și administrativ adoptată la a. **(1).**

ASSOCIATED PRESS *(AP)*, agenție de presă din S.U.A., înființată în 1848, cu sediul central la New York.

ASSUAN (ASWÂN), oraș în Egipt, pe dr. Nilului, în aval de cataracte; 219,1 mii loc. (1996). Barajul As-Sadd al-Ali (110 m înălțime și 4 km lungime) formează lacul de acumulare Nasser (hidrocentrală – 2 100 MW). Numele vechi: *Syene.*

ASSUR, oraș antic în N Mesopotamiei. Întemeiat în milen. 3 î.Hr.; cea mai veche capitală a statului asirian.

ASSURBANIPAL, rege al Asiriei (668–626 î.Hr.) A cucerit temporar Egiptul și Elamul. În timpul domniei lui statul asirian atinge apogeul puterii.

ASTAIRE, Fred (pseud. lui *Frederick E. Austerlitz*) (1899–1987), dansator, coregraf și actor american de film. Creații coregrafice, în stil step („Divorțul vesel", „Farandol", „Swing").

ASTANA, cap. Kazahstanului, pe râul Isim, 313 mii loc. (1999). Ind. mat. de constr., alim. și chimică. Până în 1961 s-a numit Akmolinsk, apoi (până în 1993) Țelinograd și Akmola (1993-1998).

ASTARTE, zeiță celestă și a fertilității, întâlnită la fenicieni, filisteni, moabiți și în „Vechiul Testament". Considerată soția lui Baal.

ASTATÍN (după fr. {i}; {s} gr. *astatos* „instabil") s.n. Element chimic radioactiv din familia halogenilor (*At*; nr. at. 85, gr. at. 210). Descoperit pe cale artificială în 1940 de D.R. Corson, K.R. Mackenzie și E. Segrè. Liniile spectrale ale elementului au fost identificate (1939) în produsele de dezintegrare ale radonului de H. Hulubei.

ASTATIZÁRE (după fr. {i}) s.f. Procedeu de mărire a sensibilității unor sisteme deformabile (*gravimetre, seismografe* etc.) față de acțiunile deformante, prin micșorarea stabilității acestor sisteme.

ASTAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *stasis* „stare, ședere") s.f. Imposibilitatea de menținere în poziție verticală, ca urmare a necoordonării motorii. Asociată frecvent cu *abazia*.

ÁSTĂZI adv. 1. În ziua care e în curs; azi. 2. În prezent, în epoca de față.

ASTÂMPĂRÁ (lat. ex. **temperare*) vb. I refl. și tranz. A (se) liniști, a (se) cuminți, a înceta sau a face să înceteze.

ASTÉNIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de astenie.

ASTENÍE (< fr. {i}) s.f. Lipsa forței fizice și intelectuale, generată de *probleme fiziologice* (malnutriție, pusee de creștere etc.), *de suprasolicitare, de boli infecțioase* (gripa, hepatita etc.), *digestive, cardiace, hematologice* ori *de intoxicație*.

ASTENOSFÉRĂ (< fr. {i}) s.f. Parte constituentă a mantalei terestre, situată sub litosferă între 70-150 km și 600-700 km adâncime, cu viscozitate relativ scăzută. Caracterizată prin scăderea accentuată a vitezei undelor seismice (7,6 km/s - 4 km/s).

ASTERACÉE (< fr. {i}, {s} lat.) s.f. Fam. de plante dicotiledonate, erbacee, rar lemnoase, cu frunze de obicei alterne, cu flori mici dispuse în inflorescențe capituliforme, fruct achenă, cu sau fără papus, și adesea cu latex în organele vegetative; pot fi: alimentare (floarea-soarelui), medicinale (mușețelul), ornamentale (dalia); cuprinde c. 20 000 de specii. Vechea denumire: *compozite*.

ASTEREÁLĂ (< *astări*, înv. „a căptuși cu scânduri") s.f. (CONSTR.) Căptușeală de scânduri așezată pe un schelet de lemn, care susține un strat de material, învelitoarea unui acoperiș etc.

ASTEREOGNOZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *stereos* „solid" + *gnosis* „cunoaștere") s.f. (MED.) Imposibilitate de recunoaștere a obiectelor numai prin pipăire, datorită unor leziuni nervoase.

ASTERÍSC (< fr., gr. {i}) s.n. 1. Semn grafic, în forma unei steluțe, care trimite la o notă, indică un termen reconstituit etc. 2. Obiect liturgic confecționat din două semicercuri de metal prețios, având la punctul de întretăiere o cruce. Simbolizează steaua pe care au văzut-o magii la Nașterea Domnului.

ASTEROÍD (< fr.; {s} gr. *aster* „stea" + *eidos* „aspect") s.m. Fiecare dintre micile planete ale sistemului nostru solar (c. 2 800), ale căror orbite se află, în general, între orbitele planetelor Marte și Jupiter. A. nu pot fi văzuți cu ochiul liber de pe Pământ; majoritatea lor au diametrele de 1-700 km. Sin. *planetoid*.

ASTERONÍM (< fr.; {s} gr. *aster* „stea" + *onyma* „nume") s.n. Steluță sau grup de steluțe prin care se înlocuiește, într-o scriere, numele autorului, al unui personaj etc.

ASTEROXILÓN ({s} gr. *aster* „stea" + *xilon* „lemn") subst. Criptogamă vasculară din grupul celor mai vechi plante terestre, cu tulpină subterană și aeriană, acoperită cu frunze mici la partea bazală, înmulțirea făcându-se prin spori. Este caracteristică Devonianului (*Asteroxylon*).

ÁSTFEL adv., adj. 1. Adv. în modul acesta; așa. ✦ Prin urmare, deci. 2. Adj. invar. Asemenea, atare.

ASTIGMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care prezintă astigmatism, care suferă de astigmatism; (despre o imagine) care este deformată datorită astigmatismului.

ASTIGMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *stigma* „punct") s.n. (FIZ.) Aberație a unui sistem optic care formează o imagine întinsă pentru un obiect punctiform; lipsă de stigmatism. ✦ Defect al unei lentile, al corneei sau cristalinului constând din abateri de la forma sferică, traduse prin variații ale curburii pe diferite meridiane, ceea ce duce la deformarea imaginilor.

ASTM (ÁSTMĂ, s.f.) (< fr., lat.) s.n. (MED.) Stare patologică caracterizată prin greutate în expirație, accese de sufocare și prin nevoia intensă de aer. ✧ *A. bronșic* se datorește spasmului mușchilor bronhiolelor, provocat de o stare alergică, o infecție pulmonară cronică, o iritație locală a aparatului respirator etc. *A. cardiac* este provocat de o insuficiență cardiacă acută, ca urmare a acumulării de sânge în plămâni.

ASTMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de astm. 2. Adj. Provocat de astm.

ASTON, Francis William (1877-1945), fizician englez. Cu ajutorul spectrografului de masă, construit de el (1919), a descoperit numeroși izotopi și a calculat exact masele atomice ale acestora. Premiul Nobel pentru chimie (1922).

ASTRA v. **Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român.**

ASTRA, revistă politică-socială-culturală județeană. Apare din 1966, lunar, la Brașov.

ASTRAGÁL (< fr., lat.) s.n. 1. (ANAT.) Unul dintre cele șapte oase care formează tarsul; talus. 2. (ARHIT.) Mulură de secțiune semicirculară care separă fusul unei coloane de capitel.

ASTRAHÁN, oraș în S Federației Ruse, port fluvio-maritim în delta Volgăi; 506,4 mii loc. (2002). Kremlin (sec. 16), catedrală (sec. 18). Muzee. Universitate. Cunoscut din sec. 13.

ASTRAHÁN s.n. Pielicică de miel din rasa caracul, cu părul mătăsos și buclat. ✦ Haină confecționată din asemenea pielicele.

ASTRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține aștrilor, privitor la aștri.

ASTRALÍTĂ (< fr.) s.f. Exploziv de siguranță pe bază de azotat de amoniu, trinitrotoluen și nitroglicerină, cu mare forță explozivă, folosit în mine, saline, cariere și la lucrări de derocare.

ASTRALÓN (< fr. {i}) subst. Produs chimic obținut prin copolimerizarea clorurii de vinil și acrilatul de metil, termoplastic, folosit la prepararea plăcilor, foilor sau filmelor transparente, neinflamabile și rezistente la apă.

ASTRĂGÁCI s.n. Instrument de cizmărie pentru întins talpa sau de întors cizmele pe față după ce au fost cusute pe dos.

ASTRINGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care are proprietatea de a contracta țesuturile organismului. 2. S.n. Substanță chimică sau medicament care combate secrețiile exagerate prin formarea unei pelicule protectoare la suprafața pielii sau mucoaselor (ex. taninul).

ASTRO- ({s} gr. *astron* „astru") Element de compunere care exprimă ideea de „astru" și care servește la formarea unor substantive și adjective.

ASTROFÍZICĂ (< fr. {i}; {s} *astro-* + *physike* „fizică") s.f. Ramură a astronomiei care studiază structura fizică și compoziția chimică a corpurilor cerești și a materiei interstelare, procesele din interiorul aștrilor și interacțiunile dintre ei etc.

ASTROFOTOMETRÍE (< fr., germ.) s.f. Ramură a astrofizicii aplicate care se ocupă cu determinarea strălucirii corpurilor cerești pe cale vizuală, fotografică, fotoelectrică sau termoelectrică.

Miguel Angel Asturias

ASTROGRÁF (< fr. {i}; {s} *astro-* + *grapho* „a scrie") s.n. Lunetă astronomică folosită pentru determinarea poziției aștrilor, prin fotografierea unei porțiuni a cerului.

ASTROÍDĂ (< fr. {i}; {s} *astron* „astru" + *eidos* „aspect") s.f. Curbă descrisă de un punct al unui cerc prin rostogolirea acestuia în interiorul altui cerc care este fix și are raza de patru ori mai mare decât a primului cerc.

ASTROLÁB (< fr. {i}) s.n. Instrument pentru determinarea poziției aștrilor sau a coordonatelor geografice ale locului. Precursorul *sextantului*. ✦ Vechi instrument folosit pentru măsurarea unghiurilor.

ASTROLATRÍE (< fr.) s.f. (În religiile antice) închinare la stele.

ASTROLÓG (< fr., lat.) s.m. Persoană care practică astrologia.

ASTROLÓGIC, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparține astrologiei, privitor la astrologie. 2. *Literatură a.* = literatură întemeiată pe credința în influența aștrilor asupra destinului uman. V. *rojdanic, zodiac, horoscop*.

ASTROLOGÍE (< fr., lat.) s.f. Arta de a descifra și de a prezice destinele pe baza studierii poziției și mișcării aștrilor, a constelațiilor sau a unor fenomene cerești. Răspândită în toate culturile vechi și tradiționale, **a.** a început să fie contestată odată cu dezvoltarea *astronomiei*, prin Galilei și Kepler. **A.** își are originea în credința în corespondența dintre *macrocosmos* și *microcosmos*.

ASTROMETRÍE (< fr. {i}; {s} *astro-* + *metron* „măsură") s.f. Ramură a astronomiei care se ocupă cu stabilirea poziției aștrilor pe bolta cerească și a coordonatelor geografice ale locului, precum și cu determinarea timpului pe cale astronomică.

ASTRONAÚT (< fr.; {s} gr. *astron* „astru" + lat. *nauta* „navigator") s.m. Persoană care (poate) face parte din echipajul unei nave cosmice; cosmonaut. Primul **a.** din lume a fost *Iuri Gagarin* (12 apr. 1961).

ASTRONAÚTICĂ (< fr. {i}; {s} *astron* + *nautikos* „de navigație") s.f. Știința și tehnica zborului cosmic; cosmonautică. Bazele teoretice ale **a.** au fost puse de *K. E. Țiolkovski, R. Goddard* și *H. Oberth*.

ASTRONÁVĂ (după fr.) s.f. Navă cosmică, navă spațială.

ASTRONÓM (< fr., lat.) s.m. Specialist în astronomie.

ASTRONÓMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține astronomiei, privitor la astronomie. ✦ Fig. De proporții enorme, imens.

ASTRONOMÍE (< fr., lat.) s.f. Știință care se ocupă cu studiul aștrilor, al mișcării și evoluției lor, al structurii și compoziției etc., precum și cu studiul sistemelor de aștri, al galaxiilor și al Universului. În Europa, se dezvolta în sec. 16 (după ce Copernic a fundamentat sistemul heliocentric). În sec. 17 se pun bazele **a.** moderne, prin Galilei, Kepler și Newton. V. și *cosmogonie, cosmografie, cosmologie*.

ÁSTRU (< fr., lat.) s.m. Corp ceresc (ex. stea, planetă etc.).

ASTUPÁ (lat. **asstupare*) vb. I tranz. A închide, a acoperi sau a bara o deschizătură.

ASTURIAS, Miguel Angel (1899-1974), scriitor și diplomat guatemalez. Scrieri inspirate de străvechea civilizație maya („Legendele Guatemalei"). Romane istorice și sociale: „Domnul președinte", „Oameni de porumb". Traduceri din proza românească. Premiul Nobel pentru literatură (1967).

ASTURII (ASTURIAS), reg. autonomă în N Spaniei, la G. Biscaya; 10,6 mii km^2; 1,06 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Oviedo.*

ASTYAGES, ultimul rege al Mediei (c. 585–550 î.Hr.); a fost înfrânt în 550 î.Hr. de Cirus I, Media devenind o provincie a Imp. Persan.

ASUAJU DE SUS, com. în jud. Maramureş; 1 576 loc. (2008).

ASUDÁ (lat. *assudare*) vb. I intranz. A transpira, a năduşi.

ASUMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A(-şi) lua ceva asupra sau pe seama sa.

ASUNCIÓN, cap. Paraguayului, port pe fl. Paraguay la confl. cu Pilcomayo; 1,26 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Cel mai mare centru politic şi financiar al ţării. Universitate (1889). Muzee. Întemeiat (1537) de conchistadorul Juan de Ayolas, a devenit cap. Paraguayului independent (din 1811).

ASUPRÍ (< *asupra*) vb. IV tranz. A oprima, a prigoni; a exploata.

ASURA (cuv. sanscrit), creaturi inferioare în mitologia vedică adverse zeilor *(deva),* semănând zâzanie în lume; demoni.

ASURZÍ vb. IV intranz. şi tranz. A deveni sau a face să devină surd.

ASURZITÓR, -OÁRE adj. (Despre zgomote) Care asurzeşte; foarte puternic.

ASÚŞ (< fr.) s.n. Partea nedetaşabilă a formularelor, chitanţelor etc. confecţionate sub formă de carnete.

ASVAGHOSA (sec. 1-2), poet şi dramaturg indian. Poeme epico-lirice („Viaţa lui Buddha", „Nanda cel frumos"). I se atribuie primele fragmente dramatice în limba sanscrită.

ASZTALOS István (1909–1960, n. Micăsasa, jud. Sibiu), scriitor maghiar din România. Proză inspirată din viaţa satului transilvan („Vântul nu se stârneşte din senin"). Literatură pentru copii, piese de teatru, reportaje; un „Jurnal de război", relatând tragediile provocate de regimul horthyst.

AŞANTI (ASHANTI), vechi stat african pe terit. actual al Ghanei, în sec. 16–19. Ocupat de englezi şi anexat coloniei Coasta de Aur, în urma unor războaie, în a doua jumătate a sec. 19.

AŞÁNTI (< fr. {i}) s.m. Populaţie negridă din Ghana din grupa de limbi guineică; a creat statul *Aşanti.*

ÁŞCHIE (lat. *ascla*) s.f. Bucată mică, subţire, care se desprinde dintr-un corp prin cioplire, prin spargere etc.

AŞCHIÉRE s.f. Prelucrare a unui obiect prin înlăturarea sub formă de aşchii a surplusului de material.

AŞCHILEU, com. în jud. Cluj; 1 767 loc. (2008). Biserică de lemn (1801).

AŞEZÁ (lat. *assidere*) vb. I **I.** Tranz. şi refl. A (se) pune într-o anumită ordine; a (se) aranja. **II.** Refl. **1.** A se stabili într-un loc. **2.** A poposi. ✦ (Despre păsări sau insecte) A se lăsa din zbor pe ceva pentru a se odihni. ✦ (Despre lichide în fermentaţie) A se limpezi. ✦ A se depune. 3. Fig. A se linişti. **III.** Tranz. A procura cuiva o situaţie bună; a căpătui. ✦ A instala pe cineva într-o funcţie.

AŞEZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) aşeza. **2.** Loc unde se află (stabilit) cineva sau ceva. **3.** Localitate. **4.** *A. geografică* = poziţionarea unui punct de pe glob prin intermediul unor coordonate geografice.

AŞEZĂMÂNT s.n. Fundaţie. ✧ *A. cultural* = instituţie care desfăşoară o activitate organizată de propagare a ştiinţei şi culturii.

AŞKENAZI (< fr.) s.m. pl. Denumire a grupului de evrei stabiliţi în Ev. Med. în ţările germane, de unde mai târziu au migrat în V şi E Europei. Obiceiurile şi ritualurile lor se deosebesc de cele ale *sefarzilor.*

AŞTEPTÁ (lat. *adspectare*) vb. I tranz. **1.** A sta într-un loc pentru a fi de faţă la ceva, pentru a vedea pe cineva etc. **2.** A avea răbdare. ✦ A ezita, a zăbovi. **3.** A spera. ✦ Refl. A-şi închipui, a conta (pe ceva).

AŞTÉRNE (lat. *asternere*) vb. III **1.** Tranz. A întinde ceva pe o suprafaţă. **2.** Tranz. şi refl. A (se) împrăştia pe jos, formând un strat. **3.** Tranz. A pregăti şi a întinde pe pat aşternuturile pentru culcare. ✦ A pregăti masa. **4.** Tranz. *A aşterne* (un text) *pe hârtie* = a scrie, a compune. ✦ Refl. A se apuca temeinic de o treabă. ✧ Expr. *A se aşterne la drum* = a porni la un drum lung.

AŞTERNÚT s.n. **1.** Faptul de a aşterne. **2.** Ceea ce serveşte pentru a aşterne, pentru a pregăti patul sau locul pentru dormit. ✦ (POLIGR.) Înveliş de materiale elastice cu care se acoperă cilindrul preselor de tipar. **3.** Culcuş (făcut din paie, din muşchi etc.) pentru animale.

AŞTILEU, com. în jud. Bihor, pe valea Crişului Repede; 3 814 loc. (2008). Expl. de marmură, argile refractare, nisipuri şi calcare. Lianţi şi azbociment (Chistag). Hidrocentrală. Rezervaţiile naturale: peştera Igriţa (0,1 ha) şi Lentila 204 Brusturi – Cornet (0,1 ha).

At, simbol chimic pentru *astatin.*

ATÁC (< fr.; *ataca*) s.n. **1.** Acţiune de luptă ofensivă. **2.** Moment decisiv al luptei, în care se urmăreşte, printr-o înaintare impetuoasă, nimicirea sau capturarea inamicului. **3.** Agresiunile împotriva unei persoane, a unui stat. **4.** Iniţiativă într-un joc sportiv. ✦ Totalitatea jucătorilor care alcătuiesc grupul ofensiv al unei echipe sportive. **5.** Campanie violentă împotriva unei persoane, a unei situaţii etc. **6.** Apariţie bruscă şi violentă a simptomelor unei boli sau a unor manifestări din evoluţia bolii. ✧ *A. de panică* = criză acută de angoasă. ✦ (Pop.) Apoplexie.

ATACÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A efectua un atac. ✦ Intranz. A deţine sau a lua iniţiativa într-o întrecere sportivă. **2.** A distruge. **3.** A începe să studieze o problemă. ✦ A începe executarea unei lucrări muzicale. **4.** (DR.) A cere justiţiei reexaminarea unei hotărâri.

ATACAMA 1. Puna de ~, deşert în N statului Chile, la 3 200 m alt. medie, între Cordiliera Coastelor şi Anzii Centrali, între 22° şi 27° lat. S, pe c. 1 000 km lungime. Unul dintre cele mai aride pustiuri de pe glob. Zăcăminte de salpetru, aur, argint, borax, cupru. **2.** Fosă oceanică în Oc. Pacific, în lungul coastei chiliene. Lungime: c. 1 500 km. Ad. max.: 8 050 m.

ATACÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care atacă. **2.** S.m. şi f. Jucător care face parte din linia de atac a unei echipe sportive.

ATAHUALPA (c. 1500–1533), ultimul conducător inca. Executat din ordinul lui *Francisco Pizarro.*

ATAMÁN (< rus., ucr.) s.m. **1.** Căpetenie de cazaci. **2.** Şef al unei echipe de pescari.

Asunción. Vedere generală

Niky Atanasiu

Mustafa Kemal Atatürk

ATANARIC (ATHANARIC), rege vizigot. Menţionat de izvoare între 367 şi 381 în S Daciei; i s-a atribuit „Tezaurul de la Pietroasa" („Cloşca cu puii de aur"). V. *Pietroasele.*

ATANASIE cel Mare (c. 295–373), patriarh de Alexandria. Adversar înverşunat al arianismului a contribuit la constituirea teologiei trinitare şi hristologice („Cuvântări împotriva arienilor"); canonizat.

ATANASIE, Anghel (c. 1665–1713, n. Ciugud, jud. Alba), cleric român. Mitropolit ortodox al românilor din Transilvania, a acceptat (1698) unirea cu Biserica romano-catolică în condiţiile menţinerii vechiului rit şi al egalităţii în drepturi dintre preoţii români şi clerul catolic, devenind episcop unit (greco-catolic) al naţiunii române din Transilvania şi părţile alipite (1701–1713).

ATANASIU, Ion (1892–1949, n. Iaşi), geolog român. M. coresp. al Acad. (1940). Studii stratigrafice şi tectonice asupra Carpaţilor Orientali. A studiat cutremurele de pământ, depozitele cretacice, zăcămintele de petrol şi de gaze din România.

ATANASIU, Niky (1907–1967, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Interpret al Teatrului Naţional din Bucureşti, pe scena căruia s-a impus mai cu seamă în piese ale lui Caragiale (rolurile Caţavencu, Tipătescu, Nae Girimea, Chiriac). Filme („Citadela sfărâmată", „Telegrame", „Bădăranii").

ATANASIU, Vasile (1886–1964, n. Târgovişte), general român. S-a distins în bătălia de la Mărăşeşti (1917). Comandant al Corpului III de Armată (1940–1943) pe Frontul de Est, apoi comandantul Armatei I Române pe Frontul de Vest.

ATARAXÍE (fr., gr. *ataraxia* „lipsă de tulburare") s.f. (FILOZ.) Starea de linişte sufletească socotită de epicurieni, stoici şi sceptici drept cea mai înaltă fericire.

ATARGATIS, zeiţa siriană a naturii, a fertilităţii şi frumuseţii venerată în tot bazinul mediteranean, mai ales în cultele falice.

ATÁŞ (< fr.; *ataşa*) s.n. Cutie metalică prinsă lateral de o motocicletă; poate servi la transportul unor persoane.

ATAŞÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) alătura. **2.** Refl. Fig. A se lega sufleteşte de cineva sau de ceva.

ATAŞAMÉNT (< fr.) s.n. Afecţiune puternică faţă de cineva sau de ceva.

ATAŞÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Alăturat, alipit de ceva. ✦ Apropiat de cineva; devotat etc. **2.** S.m. Cel mai mic în grad dintre membrii unei *reprezentanţe diplomatice.* ✧ *A. special* (militar, cultural) = consilier al şefului unei reprezentanţe diplomatice într-o problemă de specialitate.

ATATÜRK, Mustafa Kemal (1881–1938, n. Salonic), general şi om politic turc. Primul preşedinte al Republicii Turcia (1923–1938) şi fondatorul statului modern; lider al Partidului Popular Republican (din 1923). A participat la Revoluţia „junilor turci" (1908), apoi a condus războiul de eliberare naţională („revoluţia kemalistă", 1919–1922).

ATAVÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *atavus* „strămoş") s.n. Apariţie la descendenţi a unor caractere proprii ascendenţilor îndepărtaţi şi care nu s-au manifestat în generaţiile intermediare.

Atena (Athena)

ATAXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ataxia* „dezordine") s.f. (MED.) Tulburare a coordonării mişcărilor, în special a celor voluntare, ca urmare a lezării căilor nervoase sau a centrilor nervoşi coordonatori ai mişcărilor.

ATÂRNÁ (< *târn*) vb. I **1.** Intranz. A sta suspendat (fiind agăţat de ceva). ✦ A cântări (mult). **2.** Tranz. A agăţa. **3.** Refl. A se agăţa de cineva sau de ceva. **4.** Intranz. A depinde de cineva sau de ceva.

ATBARA ('ATBARAH) 1. Râu în Ethiopia şi Sudan, afl. dr. al Nilului; 1 120 km. Izv. din pod. Abisiniei (L. Tana). Se mai numeşte *Bahr-el-Asuat*. **2.** Oraş în NE Sudanului, la confl. **A.** cu Nilul; 87,8 mii loc. (1993). Nod de comunicaţii.

ATEAS, rege scit, conducător al unor triburi aşezate în Dobrogea. Înfrânt în 339 î.Hr. de regele Macedoniei, Filip II.

ATEBRÍNĂ (< {i}) s.f. Derivat al acridinei, folosit în tratamentul curativ şi preventiv al malariei şi al teniazei; mepacrină.

ATEÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină bazată pe negarea existenţei lui Dumnezeu şi a oricărei divinităţi. **A.** s-a afirmat cu consecvenţă în epoca modernă, în Occident, când existenţa lui Dumnezeu este respinsă pe temeiuri antropologice (Feuerbach), ideologice (Marx), psihologice (Freud), morale (Russel) etc. Există multe forme de **a.**: *a. tradiţional* = Dumnezeu nu a existat şi nu va exista niciodată (Sartre); *a. mitologic* = oamenii au crezut cândva într-un Dumnezeu mit, dar acest mit a murit (Nietzsche); *a. semantic* = discuţia despre Dumnezeu este lipsită de sens (pozitivismul logic).

ATELÁJ (< fr.) s.n. Ansamblu format din animalele de tracţiune şi din harnaşamentul lor.

ATELÁNĂ (< fr., lat.) s.f. Piesă de teatru bufă sau satirică, originară din oraşul Atella din Campania, jucată de tineri romani.

ATÉLĂ (< fr.) s.f. (MED.) Piesă de metal, de lemn sau din material plastic, utilizată pentru imobilizarea provizorie a unui membru fracturat.

ATELECTAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ateles* „incomplet" + *ektasis* „extensiune") s.f. (MED.) Colabare a unui plămân sau a unui segment pulmonar, având drept urmare suprimarea funcţiei respiratorii în zona pulmonară respectivă.

ATELIÉR (< fr.) s.n. **1.** Local utilat cu unelte necesare, unde se desfăşoară o activitate meşteşugărească sau industrială; subdiviziune a întreprinderii industriale unde muncitorii execută acelaşi produs sau aceeaşi operaţie. **2.** Încăpere special amenajată în care lucrează un artist plastic.

ATEMPORÁL, -Ă (< fr.) Adj. Care nu este legat de condiţii determinate de timp, de un moment istoric dat.

ATENA (ATHENA) (în mitologia greacă), zeiţă a înţelepciunii, protectoare a artelor, ştiinţei şi meşteşugurilor; zeiţă a războiului, protectoare a unor eroi; patroana oraşului Atena. Identificată de romani cu *Minerva*. Numită şi *Pallas Athena*.

ATENA (ATHINAI), cap. Greciei, situată în partea central-estică (pen. Atica) a ţării în apropiere de ţărmul golfului Salonic al M. Egee. Formează, împreună cu Pireu şi cu o serie de localit. satelite, „Marea Atenă"; 3,07 mil. loc (2001). Pr. centru economic, politic, comercial şi cultural al ţării. Oraşul concentrează 2/3 din ind. Greciei. Academie de ştiinţe (1926). Universitate (1837). Institut politehnic (1836). Institute de arheologie. Muzee. Centru turistic. Aici se află Acropole, fortăreaţă a oraşului, reconstruită în sec. 5 î.Hr., cu celebre monumente din epoca clasică: Partenonul, Erehteionul, Propileele, Templul zeiţei Nike Apteros. Alte monumente: Teatrul lui Dionysos (sec. 6-4 î.Hr.), Templul lui Hefaistos (sec. 5 î.Hr.), Porticul lui Attales II (sec. 2 î.Hr.), bazilicile bizantine Hagios Nikomedos şi Hagios Theodoroi (sec. 11). Aşezare din milen. 3 î.Hr.; cap. din sec. 8 î.Hr. a Aticii. **A.** a fost cea mai strălucitoare cetate din Grecia antică, a cărei putere politică şi înflorire culturală ajung la apogeu în sec. 5 î.Hr., după respingerea invaziei persane şi după înfiinţarea Ligii maritime de la Delos, prin care A. şi-a asigurat hegemonia în lumea greacă. Înfrângerea suferită în Războiul peloponesiac (431–404 î.Hr.) a marcat începutul declinului, A. rămânând încă sec. de-a rândul metropola spirituală a Greciei. Sub dominaţie macedoneană (după 338 î.Hr.), romană (din 146 î.Hr), bizantină, cucerită de cruciaţi (1204), de turci (1456 sau 1458), **A.** a devenit din 1834 cap. Greciei moderne. Aici, în 1896, s-au desfăşurat primele jocuri olimpice moderne. La 9 febr. 1934 aici s-a semnat pactul *Înţelegerii Balcanice*.

ATENÁNSĂ (după fr. *attenant*) s.f. Corp secundar al unei case; parte secundară a unei locuinţe; anexă a unei clădiri.

ATENÉU (< fr., lat.) s.n. **1.** (La vechii greci) Loc sau clădire consacrată cultului zeiţei Atena. **2.** Nume dat unor instituţii cultural-ştiinţifice; clădirea care le adăposteşte.

ATENEUL ROMÂN 1. Societate ştiinţifică, literară şi artistică, fondată la Bucureşti, în 1865; preşedinte: C. Esarcu. Vastă activitate culturală (conferinţe, expoziţii, concerte), prin care a întemeiat, în România, tradiţia universităţilor populare. **2.** Edificiu cultural în Bucureşti. Construit în stil eclectic, în perioada 1886–1888, după planurile arhitectului A. Galleron, prin stăruinţa lui C. Esarcu. Cuprinde două săli de concert. Sediul Filarmonicii „George Enescu". **3.** Publicaţie culturală editată de **A.R. (1).** A apărut la Bucureşti, lunar, cu întreruperi, în perioada 1866–1895.

ATÉNT, -Ă (< it., lat.) adj. **1.** Care manifestă atenţie **(1).** ✦ (Adverbial) Cu atenţie, cu grijă. **2.** Amabil, politicos.

ATENTÁT (< fr.) s.n. (DR.) Faptă îndreptată contra vieţii, a integrităţii corporale, a libertăţii, a drepturilor etc. unei persoane sau ale unei colectivităţi.

ATÉNŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (PSIH.) Concentrare a psihicului asupra unui anumit lucru. ✦ (Cu valoare de interj.) Fii atent! **2.** Grijă, preocupare (specială) a cuiva. **3.** Amabilitate; *concr.* cadou.

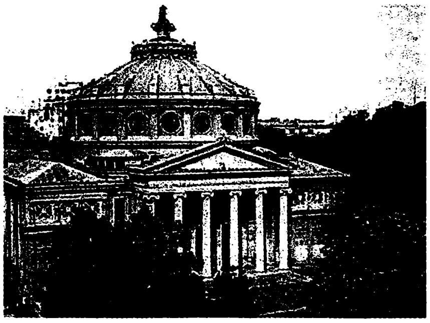

Ateneul Român

ATENUÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A micşora intensitatea unui fenomen, importanţa unui fapt etc.

ATENUÁNT (< fr., lat.) adj. Care atenuează. ✧ *Circumstanţe atenuante* v. *circumstanţă.*

ATENUÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a atenua. **2.** (FIZ.) Scădere progresivă în spaţiu şi/sau în timp a amplitudinii unei unde. **3.** Scădere a puterii unui semnal în transmisiuni de telecomunicaţii.

ATENUATÓR s.n. (TELEC.) Circuit electric introdus într-un lanţ de transmisiune cu scopul atenuării **(2)** undelor de anumite frecvenţe, în vederea adaptării, a reglajului etc.

ATERAU, oraş în V Kazahstanului, port pe fl. Ural, înainte de vărsarea acestuia în M. Caspică; 142,5 mii loc. (1999). Expl. şi prelucr. petrolului. Punctul terminus al conductei petroliere de la Aqtöbe şi Orsk. Constr. de maşini. Întemeiat în 1640. Până în 1990 s-a numit *Guriev.*

ATERÍNĂ (< ngr.) s.f. Peşte teleostean marin, lung de 10–15 cm, cu corpul turtit, aproape transparent, cu o dungă argintie pe mijloc *(Atherina machon pontica).* Folosit mai ales ca nadă.

ATERIZÁRE s.f. Evoluţie de reaşezare a unei aeronave pe pământ până la punctul de oprire.

ATERIZÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv al unui avion care serveşte la preluarea şocurilor în cursul aterizării.

ATERÓM (< fr. {i}; {s} gr. *atheroma* „chist sebaceu") s.m. (MED.) Infiltraţie în tunica internă a aortei, arterelor mari şi mijlocii etc. a unei substanţe grase, uneori impregnată cu săruri de calciu (ex. în ateromatoză, gută etc.). Produce tulburări circulatorii.

ATEROMATÓZĂ (< fr.) Stare patologică datorată prezenţei plăcilor de aterom în pereţii arterelor mari şi mijlocii.

ATEROSCLEROZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *athere* „fiertură" + *sklerosis* „întărire") s.f. Proces patologic caracterizat prin formare de aterom, cu ulceraţii şi tromboze, ce pot duce la obstrucţia vasului sau rupturi vasculare.

ATESTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face dovada, a confirma. ✦ (Despre un cuvânt, un fapt de limbă) A face dovada într-un text scris. **2.** A confirma pe cineva într-o funcţie, într-un grad.

Atena. Partenonul

ATESTÁT, -Ă (< germ.) adj., s.n. 1. Adj. Dovedit, existent. 2. S.n. Act prin care se atestă ceva; *spec.* certificat sau diplomă de studii.

ATETÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *athetos* „impropriu, invalid") s.f. (MED.) Tulburare neurologică manifestată prin mişcări lente sau ondulate ale extremităţilor, amplificate de excitaţii sau emoţii, atenuate în repaus şi abolite în somn. Se datorează lezării unor centri cerebrali.

ATÉU, -ÉE (< fr.; {s} gr. *atheos* „fără zeu"), s.m. şi f. Adept al *ateismului.*

ÁTEX s.n. Material termo- şi fonoizolant, fabricat din fibre de lemn.

ATHABASKA 1. Fluviu în Canada; 1 231 km. Izv. din m-ţii Stâncoşi, se varsă în lacul cu acelaşi nume, de unde iese sub numele de Râul Sclavilor. 2. Lac în partea central-vestică a Canadei, la alt. de 212 m; 8,08 mii km^2. Ad. max.: 60 m. Pescuit.

ATHANASIU, Gheorghe (George) (1893-1972, n. Iaşi), geofizician român. Acad. (1963). Studii şi cercetări în domeniile fotoelectricităţii, opticii şi căldurii. A măsurat radioactivitatea surselor de apă din România şi magnetismul terestru, întocmind hărţi magnetice.

ATHANASIU, Ioan (1868-1926, n. Sascut, jud. Bacău), fiziolog şi medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1911). Unul dintre întemeietorii fiziologiei moderne româneşti; cercetări asupra transmiterii energiei nervoase şi în domeniul electrofiziologiei.

ATHANASIU, Jean (1885-1938, n. Bucureşti), bariton român. Unul dintre fondatorii Operei Române din Bucureşti. Ambitus larg. Repertoriu cameral, concertant şi liric. Excelează în roluri de bariton dramatic.

ATHANASIU, Sava (1861-1946, n. Ruginești, jud. Vrancea), geolog român. M. de onoare al Acad. (1945). Studii asupra flişului şi formaţiunilor neogene din Carpaţii Orientali. Cercetări asupra mamiferelor fosile din România.

ATHENAGORAS (sec. 2), filozof şi apologet creştin grec. Unul dintre primii care au folosit concepte neoplatonice în interpretarea credinţei creştine.

ATHENAIOS (sec. 2-3), scriitor şi retor grec. Lucrarea sa „Banchetul înţelepţilor", importantă sursă de informaţii asupra epocii, cuprinde citate din numeroase scrieri pierdute.

ATHOS (HÁGIÓN ÓROS), Sfântul Munte 1. Masiv muntos şi pen. în Grecia de NE. Alt. max.: 2 033 m. 2. Republică monastică, cu regim de departament ad-tiv autonom în cadrul Greciei; 336 km^2; 1,5 mii loc. (2001); reşed.: *Karyaí.* Numeroase mănăstiri ortodoxe („Marea Lavră", „Vatopedi" precum şi schitul românesc *Prodromul* ş.a.), întemeiate cu începere din sec. 9, în care se găsesc valoroase fresce, mozaicuri, sculpturi în lemn, icoane, manuscrise rare. Încă din sec. 14 numeroşi domni români au reparat, refăcut şi înzestrat mănăstiri de la **A.** La sfârşitul sec. 16 au început „închinările" de mănăstiri şi moşii din Ţările Române comunităţilor greceşti de la **A.**, situaţie curmată de legea secularizării averilor mănăstireşti adoptată în 1863 de domnitorul Al. I. Cuza. Importanţă religioasă şi turistică.

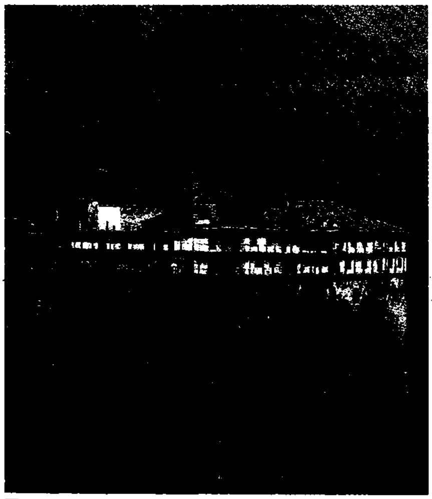

Athos. Mănăstirea Simonopetra

ÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care aparţine Aticii. ✧ *Dialectul a.* = dialect grec vorbit în Atica; stă la baza limbii greceşti comune. 2. S.n. Zid scund sau balustradă aşezată deasupra cornişei, cu scopul de a masca acoperişul.

ATICA (ATTIKÍ), pen. în Grecia, între ins. Eubeea, G. Egina şi Corint, despărţită de Pelopones prin istmul Corint, al cărei principal centru a fost, începând din Antic., oraşul Atena.

ATICÍSM (< fr., lat.) s.n. Caracteristică a stilului scriitorilor atenieni (sec. 5-6 î.Hr.), din Atena antică (situată în Atica), constând în măsură, eleganţă şi rafinament.

ATID, com. în jud. Harghita, în pod. Târnavelor; 2 801 loc. (2008).

ATIMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *athymia* „descurajare", „nelinişte") s.f. (PSIH.) Lipsă de afectivitate sau o foarte slabă afectivitate pentru cei din jur.

ATÍNGE (lat. *attingere*) vb. III 1. Tranz. şi refl. A lua contact direct, dar superficial, cu ceva. 2. Tranz. A ajunge la o anumită limită. 3. Tranz. A lovi uşor. ✦ Fig. A aduce prejudicii. ✦ Fig. A ofensa. ✦ Fig. A înduioşa. 4. Tranz. A pomeni (în treacăt) despre ceva.

ATÍPIC, -Ă (< fr.) adj. Care nu prezintă caracterele tipului obişnuit.

ATITÚDINE (< fr., it.) s.f. 1. Ţinută a corpului. 2. Formă de comportament latent ce se manifestă ca dispoziţii determinate de a reacţiona în diverse situaţii. (În psih. socială) o *orientare stabilă* şi evaluativă spre o persoană (inclusiv propria persoană), un obiect, o problemă. ✧ Expr. *A lua atitudine* = a-şi arăta cu fermitate părerea.

ATIYAH, Sir Michael Francis (n. 1929), matematician englez. Lucrări de geometrie algebrică şi de algebră comutativă. Medalia Fields (1966).

ATLÁNT (< 1 fr., 2. *Atlantida*) s.m. 1. Statuie reprezentând un bărbat, folosită ca element de susţinere în locul unei coloane sau ca pilastru. 2. Locuitor al legendarei *Atlantida.*

ATLANTA, oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Georgia, în S m-ţilor Apalaşi; 416,4 mii. loc. (2000). Centru comercial şi financiar. Ind. siderurgică, chimică, textilă. Sediul concernului „Pepsi-Cola". Trei universităţi, institut de tehnologie (1885).

ATLANTIC, Oceanul ~, ocean situat între Europa, Africa, Antarctida şi cele două Americi, care comunică cu Oc. Arctic prin M. Norvegiei, str. Davis şi Danemarcii; 106,6 mil. km^2 (91,6 mil. km^2 fără mările mărginaşe). Ad. medie: 3 600 m; ad. max.: 8 742 m (în fosa Puerto Rico). Numeroase ins. şi arh. (supr. totală 1,07 mil. km^2), unele de origine vulcanică (Ascension, Sf. Elena, Azore, Canare etc.). Dintre curenţii oceanici care îl străbat cei mai importanţi sunt: Golfstromul, Benguelei, Groenlandei şi Braziliei. Numeroase mări mărginaşe (Baltică, Nordului, Mediterană, Caraibilor etc.) şi golfuri largi (Guineii, Biscaya ş.a.). Şelful oceanic ocupă 10,3% din supr. sa. Străbătut de importante căi de navigaţie (2/3 din transporturile maritime comerciale ale lumii). Bogate zone de pescuit. – **Charta Atlanticului,** declaraţie semnată la 14 aug. 1941 de către preşedintele S.U.A., F.D. Roosevelt, şi prim-ministrul britanic, W. Churchill, referitoare la scopurile războiului şi organizarea postbelică a lumii. A contribuit la închegarea coaliţiei antihitleriste.

ATLANTIDA, continent ipotetic (o ins. imensă) care, după o legendă consemnată de Platon, era situat în Oc. Atlantic, la V de Gibraltar. Ar fi atins un înalt nivel de civilizaţie; s-ar fi scufundat în urma unei catastrofe naturale.

ATLÁS^1 (< fr.; {s} gr. *Atlas*) s.n. Colecţie de hărţi, de imagini etc. sistematizată după diferite criterii, cu scopul de a crea un ansamblu coerent (ex. **a.** geografic, **a.** istoric etc.).

Ioan Athanasiu

ATLÁS^2 (fr. {i}; {s} gr. *Atlas*) s.n. (ANAT.) Prima vertebră cervicală, de formă circulară, care se articulează prin intermediul faţetei superioare cu osul occipital, iar prin intermediul faţetei inferioare cu axisul, suportând astfel întreaga greutate a capului.

ATLAS (în mitologia greacă), titan osândit de Zeus să sprijine veşnic pe umerii săi bolta cerească.

ATLAS, El ~, ansamblu montan în N Africii, între Oc. Atlantic şi M. Mediterană (G. Sirta Mică), în direcţia SV-NE, pe c. 2 000 km. Format din două lanţuri principale de munţi: lanţul septentrional, care începe de la str. Gibraltar cu m-ţii Rif şi se desfăşoară apoi de-a lungul ţărmului M. Mediterane prin *A. Mic* (Tell), şi lanţul meridional, constituit din trei grupe paralele: *A. Înalt,* cu alt. max. de 4 165 m (vf. Djebel Toubkal), *A. Mijlociu* şi *Antiatlasul. A. Înalt* se continuă către V cu *A. Saharian.*

ATLÁZ (< tc.) s.n. Ţesătură pentru căptuşeli şi pentru feţe de plapumă, lucioasă pe o singură faţă.

ATLÉT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care practică atletismul. ✦ Persoană cu o constituţie fizică armonioasă.

ATLÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la atlet sau la atletism.

ATLETÍSM (< fr.) s.n. Ramură a sportului care cuprinde probe de alergări şi de marşuri, de sărituri, de aruncări sau probe combinate.

ATMAN (cuv. indian) s.n. (În brahmanism) Principiul vital, atât individual cât şi cosmic, unificând toate fiinţele şi lucrurile din lume, precum şi Universul ca tot.

ATMOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *atmos* „abur" + *sphaira* „sferă") s.f. 1. Înveliş gazos care înconjură Pământul. În cadrul **a.** se deosebesc straturile: *troposfera, stratosfera, mezosfera, ionosfera (termosfera), exosfera.* ✦ Fig. Mediu social, ambianţă; stare de spirit creată în jurul cuiva sau a ceva. 2. Unitate de măsură tolerată a presiunii. 3. Masă de gaze şi de vapori creată într-un spaţiu în care au loc reacţii chimice.

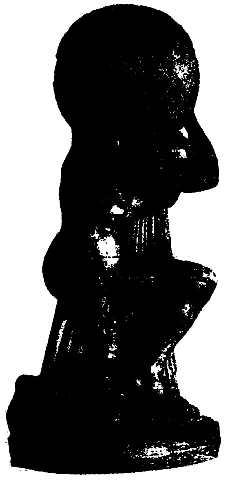

Atlas

ATÓL (< fr. {i}) s.m. Insulă alcătuită din recifi de corali; se formează în mări puţin adânci din zona tropicală. Are aspect de inel cu diametru variabil, putând ajunge până la 50 km şi având la mijloc o lagună adâncă.

ATÓM (< fr., lat.) s.m. **1.** Particulă din care sunt alcătuite toate substanţele solide, lichide sau gazoase. Reprezintă cea mai mică parte a unei substanţe simple (element chimic) care mai păstrează însuşirile chimice ale acesteia. Este format dintr-un nucleu central şi electroni. Poate exista fie liber, fie în combinaţie cu alţi atomi (identici sau diferiţi), alcătuind *molecula*. ✧ *A. marcat* = trasor radioactiv. **2.** *A. social* = noţiune introdusă în psihosociologie de *J.L. Moreno*, desemnând cea mai mică unitate viabilă a matricei sociometrice, nucleul tuturor relaţiilor socioafective care s-au constituit în jurul unui individ.

ATÓM-GRAM s.m. Cantitatea dintr-un element chimic a cărei masă, exprimată în grame, este egală cu masa atomică a elementului respectiv.

ATÓMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la atomi, alcătuit din atomi. ✧ *Model a.* = reprezentare simplificată, schematică a structurii atomului, având drept scop explicarea proprietăţilor acestuia. *Energie a.* = energie nucleară. *Masă* (sau *greutate*) *a.* = raportul dintre masa atomului unui element şi a 12-a parte din masa atomului de carbon-12. *Număr a.* = număr de protoni ai unui atom egal cu numărul de ordine din sistemul periodic al elementului respectiv. *Reactor (pilă) a.* = reactor nuclear. *Armă* (sau *bombă*) *a.* v. *bombă*.

ATOMÍSM (< fr.{i}) s.n. Doctrină filozofică datând din vremea lui Democrit şi care explică diversitatea şi schimbările lumii prin raportare la structura unor particule din ce în ce mai mici (atomi), acestea având soliditate şi formă, în a. clasic, calităţi primare şi secundare, în fizica sec. 17 (Gassendi, Boyle, Locke), şi proprietăţi mai puţin familiare, în fizica modernă; în ştiinţele sociale, a. se manifestă ca tendinţă de reducere a ansamblurilor mai complexe la elementele lor simple.

ATOMÍSTICĂ (< fr., germ.) s.f. Teorie, doctrină sau ştiinţă despre atom.

ATOMIZÁRE (< fr.) s.f. (CHIM.) Metodă de uscare constând în pulverizarea soluţiilor sau a suspensiilor într-un curent de aer cald.

ATOMIZÓR (< fr.) s.n. Aparat pentru pulverizarea fină a unui lichid.

ATÓN, -Ă (< fr.) adj. (Despre vocale, silabe) Lipsit de accent.

ATONÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. (MUZ.) Care este compus după regulile *atonalismului*.

ATONALÍSM (< fr. {i}) s.n. Sistem intonaţional ce generează o muzică în care sunt suspendate funcţiile şi legile tonale pe care s-a bazat muzica occidentală începând cu precursorii lui Bach. Utilizează totalitatea sunetelor gamei cromatice şi se bazează pe conceptul emancipării disonanţei. Primul care a creat lucrări în întregime atonale a fost Schönberg. V. *serialism*.

ATONÍE (< fr {i}; {s} gr. *atonia* „slăbire") s.f. (MED.) Reducere pronunţată a capacităţii contractile a unui muşchi sau organ (ex. **a.** uterină, **a.** gastrică etc.); *p. ext.* lipsă de forţă, de putere.

ATONÍSM ({i} *aton*) s.n. Primul cult monoteist, constând în adorarea discului solar (Aten sau Aton) ca aspect vizibil al divinităţii. A fost instituit în Egipt de faraonul Amenhotep al IV-lea (c. 1361–1340 î.Hr.). După moartea lui, preoţii au restaurat politeismul.

ATOPÍE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Manifestare de hipersensibilitate alergică, pe fondul unei predispoziţii ereditare.

ATÓT- (ATOÁTE-) Element de compunere însemnând „pe deplin", „complet", „desăvârşit", care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective (ex.: atotputernic, atotştiutor).

ATP, denumire prescurtată a acidului adenozintrifosforic, compus cu rol de acumulator energetic, prezent în toate celulele, reprezentând principala sursă de energie necesară contracţiei musculare, secreţiilor glandulare, transportului activ şi proceselor de biosinteză.

ATRACTÁNŢI s.m. pl. Substanţe produse de insecte sau de alte organisme (animale, plante) pentru a atrage indivizi de sex opus, polenizatori sau organisme ce urmează a fi devorate.

ATRÁCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Putere de a atrage ceva spre sine. ✦ (FIZ.) Forţă (gravitaţională, electrică, magnetică etc.) care apropie corpurile între care se exercită. **2.** Înclinare puternică pe care o simte cineva faţă de altcineva sau de ceva; interes **(4)**. ✦ Farmec, ispită pe care cineva sau ceva le exercită asupra cuiva. 3. (La pl.) Ceea ce exercită o **a. (2)**; distracţie. ✧ *Număr de a.* = număr deosebit din programul unui circ, unui varieteu etc.

ATRÁGE (< *trage*, după fr. *attirer*) vb. III tranz. **1.** A trage ceva la sine. **2.** A determina pe cineva să vină într-un loc; a ademeni. ✧ Expr. *A atrage atenţia* (cuiva) = **a)** a abate atenţia (cuiva) într-o anumită direcţie; **b)** a preveni. **3.** A avea drept consecinţă.

ATREPSÍE (fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *threpsis* „nutriţie") s.f. (MED.) Tulburare cronică de nutriţie întâlnită la copilul sugar, în care greutatea corporală se reduce la 40–50% din valoarea normală.

ATREU (în mitologia greacă), rege al cetăţii Micene, întemeietorul neamului *Atrizilor*. S-a răzbunat pe fratele său, Tieste, ce îi sedusese soţia, ucigându-i trei fii şi oferindu-i mâncăruri gătite din carnea lor.

ATRIBUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. **1.** A pune pe seama cuiva. **2.** A da, a conferi.

ATRIBUÍRE s.f. 1. (INFORM.) Operaţie folosită în limbajele de programare, prin care unei variabile i se dă o valoare; asignare. 2. (În psihologia socială) O explicaţie subiectivă prin care cineva asociază una sau mai multe cauze unui fenomen natural ori unui comportament uman, încercând să-şi clarifice şi integreze experienţele. ✦ *Autoatribuire* = încercare de explicare a propriilor comportamente.

ATRIBÚT (< fr., germ.) s.n. **1.** Însuşire; *spec.* însuşire esenţială a unui obiect. ✦ Semn distinctiv, emblemă. **2.** (LINGV.) Parte secundară a propoziţiei, care determină un substantiv sau un echivalent al lui. **3.** (FILOZ.) Calitate a unei substanţe; la Spinoza, gândirea şi întinderea sunt atribute ale substanţei numite Dumnezeu sau natură. (REL.) *Atributele divine* = orice perfecţiuni atribuite lui Dumnezeu, altele decât propria sa esenţă, a cărei cunoaştere oamenii nu o posedă, concepute ca aparţinând sau decurgând din natura divină.

ATRIBUTÍV, -Ă (< germ.) adj. Care are funcţie de atribut **(2)**. ✧ *Propoziţie a.*

ATRIBÚŢIE (< fr., lat.) s.f. Sferă de autoritate, de competenţă, de activitate a cuiva; sarcină.

ATRIŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. Uzură a pietrelor unei îmbrăcăminţi rutiere din cauza frecării între ele.

ÁTRIU (< fr., germ.) s.n. Cameră a inimii; (la om) fiecare dintre cele două despărţituri superioare ale inimii, care comunică cu ventriculele. În a. drept vine (prin venele cave) sânge din tot corpul; în a. stâng (prin venele pulmonare), sânge oxigenat din plămâni. Sin. *auricul*.

ÁTRIUM (cuv. lat.) s.n. Curte interioară, cu sau fără portice, într-o locuinţă greco-romană. ✦ Spaţiu deschis, înconjurat sau nu de coloane, la intrarea unei bazilici.

ATRIZI (< *Atreu*) (în mitologia greacă), familie celebră pentru blestemul care i-a urmărit pe membrii săi (Agamemnon, Menelau, Egist, Electra, Oreste), datorat nelegiuirilor strămoşului ei, *Atreu*.

ATRÓCE (< fr., lat.) adj. invar. Crud, fioros, cumplit.

ATROCITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi atroce; cruzime; faptă, acţiune cumplită.

ATROFÍE (< fr., lat.) s.f. (La unele ţesuturi sau organe) Regresiune morfofuncţională; atrofiere; degenerare.

ATROPÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *Atropos*) s.f. (MED.) Alcaloid extras din mătrăgună, măselariţă, ciumăfaie, cu acţiune parasimpaticolitică. Se utilizează ca antispastic şi midriatic.

ATTALIATES, Mihail (sec. 11), om politic şi cronicar bizantin. „Istoria" sa cuprinde perioada anilor 1034–1079, cu referiri şi la istoria României.

ATTALOS, martir creştin care a pătimit în timpul persecuţiei lui Diocleţian, prin anii 304–305, şi ale cărui moaşte au fost descoperite în 1971 la Niculiţel, jud. Tulcea. În prezent, moaştele se află la mănăstirea Cocoş (jud. Tulcea).

ATTĀR (Farid ad-Din), poet persan (c. 1119–c. 1190 sau 1220). Scrieri mistice („Cartea tainelor"), povestiri geografice („Memorialul Sfinţilor") şi alegorice („Limba păsărilor").

ATTERBOM, Per Daniel Amadeus (1790–1855), scriitor suedez. Promotor al romantismului, a scris feerii poetice („Pasărea albastră"). Critică literară psihologică.

ATTILA, conducător al hunilor (434–453 d.Hr.). A întreprins incursiuni de pradă în Pen. Balcanică, Galia şi Italia. Înfrânt (451) în bătălia de la Câmpiile Catalaunice, de către romani şi aliaţii lor (vizigoţi, franci, alani ş.a.). Imp. hunilor s-a destrămat după moartea sa.

ATTIS, zeu frigian al vegetaţiei şi agriculturii. Iubit de Cibele, îi aduce ca jertfă propria bărbăţie. Cultul său orgiastic a pătruns în lumea elenistică şi de aici la Roma.

ATTLEE, Clement Richard, lord, viconte Prestwood (1883–1967), om politic britanic. Prim-min. al Marii Britanii (1945–1951).

ATÚ (< fr.) s.n. **1.** Carte de joc sau culoare căreia i se atribuie valoarea cea mai mare. **2.** Element care oferă cuiva un avantaj sau o şansă în plus.

ATWOOD, George (1746–1807), fizician englez. Inventatorul unui dispozitiv *(maşina lui A.)* pentru studiul legilor dinamicii.

AŢĂ (lat. *acia*) s.f. **1.** Fir textil folosit la cusut. ✧ *A. zidarului* = sfoară cu plumb la capăt, servind ca indicator al direcţiei verticale. **2.** Fir, fibră etc. asemănătoare cu o a. **(1).** ✧ (Pop.) *Aţa limbii* = membrană care uneşte faţa inferioară a limbii cu mucoasa gurii. ✦ Fâşie subţire de metal formată după ascuţirea pe tocilă a unor unelte. **3.** Îndoitura cu muchie ascuţită a răzuitorului. **4.** *Aţă-de-mare* = **a)** plantă acvatică cu tulpina scurtă şi foarte ramificată şi cu flori verzui *(Ruppia rostellata)*; **b)** peşte marin, lung de c. 25 cm, cu corpul filiform, cu o singură înotătoare *(Nerophis ophidion)*.

AŢÂŢÁ (lat. **attitiare*) vb. I tranz. **1.** A aprinde sau a întări focul. **2.** Fig. A întărâta, a instiga. **3.** Fig. A excita.

AŢEL, com. în jud. Sibiu situată pe valea Târnavei Mari; 1 572 loc. (2008). Expl. de nisipuri. Cetate săsească cu biserică evanghelică fortificată (sec. 14–15).

AŢÍCĂ s.f. Pânză rară şi subţire din fire de bumbac.

AŢÍNE (< *ţine*) vb. III. **1.** Refl. şi tranz. A sta în calea cuiva. **2.** Refl. A sta gata pregătit pentru a prinde ceva.

AŢINTÍ vb. IV tranz. **1.** A-şi îndrepta privirea ţintă asupra cuiva sau a ceva. **2.** A ochi (cu o armă de foc).

AŢINTIŞ, com. în jud. Mureş situată în pod. Târnavelor; 1 670 loc. (2008).

AŢIPÍ (lat. *ad-tepere*) vb. IV intranz. A începe să doarmă; a fi cuprins de un somn uşor (şi scurt).

AŢÓS, -OÁSĂ adj. (Despre plante) Care are în structura sa fibre sau filamente ce se desfac uşor.

Au, simbol chimic pentru *aur*.

AUBER, Daniel François Esprit (1782–1871), compozitor francez. Director al Conservatorului din Paris (1842–1870), deschide era marii opere istorice (*Muta din Portici*) şi scrie opere comice (*Fra Diavolo*).

AUBIGNAC, François HÉDELIN, abate d' (1604–1676), critic dramatic francez. În lucrarea sa „Practica teatrului" (1657) a fixat regula celor trei unităţi.

AUBIGNÉ, Théodore Agrippa d' (1552–1630), scriitor francez. Autor al poemului satiric „Tragicele", împotriva absolutismului monarhic şi a Bisericii catolice.

AUBÖCK, Carl (1924-1993), arhitect austriac. Reprezentant al arhitecturii funcţionaliste, dezvoltă locuinţa prototip (ansamblul rezidenţial Wolfersberghasse din Viena, institutele austriece de cultură din Paris, Budapesta şi Varşovia, împreună cu H. Clök).

AUBUSSON, localit. în centrul Franţei (Marche); 6 mii loc. (1999). Celebră prin tapiserii din sec. 17.

AUCKLAND, oraş în Noua Zeelandă (Insula de Nord), port la Oc. Pacific; 380,1 mii loc. (2001). Cel mai mare oraş al ţării. Şantiere navale. Universitate (1882). Muzeu al artei maori. Între 1840 şi 1865 a fost cap. ţării.

AUDEN, Wystan Hugh (1907-1973), scriitor american de origine engleză. A adus înnoiri esenţiale liricii moderne de limbă engleză („Poeme", „Vârsta neliniştii"). Proză, teatru, eseistică.

AUDIÁ (< lat.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A asculta depoziţia unui martor. **2.** A asculta un curs, un concert etc.

AUDIBERTI, Jacques (1899-1965), scriitor francez. Poeme lirice („Imperiul şi trapa"), romane picareşti („Mormintele închid rău") şi piese de teatru („Efectul Glapion"), în care, cu mijloace suprarealiste, prezintă o lume a înfruntărilor dintre bine şi rău.

AUDIBILITÁTE (< fr.) s.f. (FIZ.) Proprietate a unei unde sonore de a putea fi auzită.

AUDIÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Întrevedere acordată unui solicitator de către o persoană care deţine o funcţie importantă. **2.** Succes la public.

AUDIO- ({s} lat. *audio* „a auzi"). Element de compunere cu sensul „referitor la auz".

AUDIOFRECVÉNŢĂ s.f. Frecvenţa sunetelor care se înscriu în banda undelor sonore perceptibile pentru urechea umană (15-20 kHz).

AUDIOGRÁMĂ (< fr.; {s} *audio-* + gr. *gramma* „literă") s.f. Înregistrare grafică a intensităţii şi frecvenţei sunetelor (zgomotelor) percepute de un subiect (bolnav) în timpul examenului audiometric, pentru a determina acuitatea lui auditivă.

AUDIOMÉTRU (< fr. {i}; *audio-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat folosit pentru măsurarea acuităţii auditive şi efectuarea audiogramelor.

AUDIOVÍDEO ({s} *audio-* + lat. *video* „a vedea") adj. *Mijloace de informare* ~ = radiodifuziune şi televiziune.

AUDIOVIZUÁL (< fr.) adj. *Mijloace audiovizuale* = mijloace de comunicare şi de informare care se bazează pe perceperea vizuală şi auditivă (filme, diapozitive, discuri etc.).

AUDIT s.n. Examinarea profesională a unor informaţii cu scopul de a exprima o opinie responsabilă şi independentă în raport cu un anumit standard (ex. **a.** financiar).

AUDITÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la auz.

AUDITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** (Persoană) care ascultă un curs, un concert etc.; ascultător; (LINGV.) Receptor. **2.** Persoană fizică sau juridică care îşi asumă responsabilitatea pentru audit (ex. **a.** financiar).

AUDITÓRIU (< fr., lat.) s.n. Totalitatea auditorilor.

AUDÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Manifestare muzicală de mai mică amploare decât concertul; ascultare a unei lucrări muzicale înregistrate sau pe viu. ✧ *În primă a.* = prezentat pentru prima oară în faţa publicului.

AUERBACH, Erich (1892-1957), filolog şi estetician german. Reprezentant al criticii literare stilistice. Opera sa principală „Mimesis" propune o istorie a realismului în literatura occidentală.

AUERSTÄDT, localit. în E Germaniei centrale (Thuringia), la NE de Weimar. Aici, armatele franceze, conduse de mareşalul Davout, au obţinut o victorie împotriva prusienilor (14 oct. 1806).

AUER VON WELSBACH, Carl baron von ~ (1858-1929), chimist austriac. A separat elementele praseodim şi neodim. A inventat sita incandescentă pentru lămpile cu gaz care-i poartă numele.

AUGER, Pierre Victor (1899-1993), fizician francez. Contribuţii în spectroscopie. A descoperit fenomenul de emisie a unor electroni secundari rapizi, la bombardarea atomilor cu electroni de energii joase *(efect A.).*

AUGER, Yves (1893-1978), lingvist francez. A colaborat la elaborarea „Dicţionarului limbii române" şi a „Atlasului lingvistic român". Traduceri din Sadoveanu, Creangă, Eminescu. M. coresp. al Acad. Române (1943).

AUGIAS (în mitologia greacă), rege al Elidei. Grajdurile sale uriaşe, neîngrijite timp de 30 de ani, au fost curăţate de Herakles într-o singură zi, prin abaterea apelor râului Alfios asupra lor.

AUGÍT s.n. Piroxen monoclinic aluminos de culoare brun-verzuie, translucid, important constituent al rocilor magmatice efuzive bazice (andezit, bazalt).

AUGITÍT s.n. Rocă magmatică efuzivă, ultrabazică, formată din sticlă vulcanică de culoare brună cu conţinut de ferocristale de augit.

AUGMENTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A mări, a spori.

AUGMENTATÍV, -Ă (< fr.) adj., s.n. (LINGV.) (Afix) care, ataşat la un cuvânt, indică un obiect mai mare decât cel indicat de cuvântul bază; *p. ext.* (cuvânt) format cu un asemenea afix.

AUGSBURG, oraş în S Germaniei (Bavaria), 430,3 mii loc. (2002). Ind. textilă, constr. aeronautice, electronică, chimică. Centru comercial-financiar şi al umanismului şi artei germane (sec. 14-16). Monumente: vestigii romane, catedrală (sec. 11-15), biserica Sankt Ulrich und Afra (sec. 15-17), primărie (sec. 17). Muzee. Aici a fost prezentată în 1530 „Confesiunea de la **A.**", expunere a tezelor luteranismului, alcătuită de Philipp Melanchton. În 1555 s-a încheiat „pacea religioasă" de la **A.** între principii protestanţi germani şi împăratul Carol V, care confirma deplina independenţă religioasă a principilor. În 1686 s-a constituit aici *Liga de la A.* (Olanda, împăratul german, Spania, Suedia, majoritatea statelor germane şi Anglia, din 1689) împotriva Franţei.

AUGÚR (< lat.) s.m., s.n. (În Antic. romană) **1.** S.m. Preot care prevestea viitorul sau tălmăcea voinţa zeilor după zborul şi cântecul păsărilor, măruntaiele animalelor sacrificate sau fenomenele cereşti. **2.** S.n. Prevestire făcută de **a. (1).** ✧ Expr. *A fi de bun* (sau *de rău*) *augur* = a fi semn bun (sau rău).

ÁUGUST¹ (< lat.) s.m. invar. A opta lună a anului, de 31 de zile; (pop.) gustar.

AUGÚST², **-Ă** (< fr., lat.) adj. **1.** (În Antic., ca epitet acordat monarhilor sau membrilor familiilor princiare) Preamărit, slăvit. **2.** Fig. Maiestuos, măreţ, impunător.

AUGUST (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus), primul împărat roman (27 î.Hr. - 14 d.Hr.). Nepot şi fiu adoptiv al lui Cezar. Creator, alături de Antonius şi Lepidus al celui de-al doilea triumvirat (43 î.Hr.); guvernator al provinciilor din Occident (40 î.Hr.). După bătălia de la Actium (32 î.Hr.) a devenit unicul stăpân al Imp. Roman. Reorganizator al administraţiei şi armatei. **A.** a sprijinit ştiinţele şi artele, înconjurându-se de cei mai iluştri poeţi ai timpului („Secolul lui Augustus"). Noua formă de guvernământ instituită de **A.**, principatul, reprezintă începutul sistemului monarhic la Roma.

AUGUST, electori de Saxa şi regi ai Poloniei. Mai importanţi: **1. A. II,** elector (1694-1733) şi rege (1697-1706 şi 1709-1733). A participat la Războiul Nordului (1700-1721) împotriva Suediei, ca aliat al Rusiei. **2. A. III,** elector şi rege (1733-1763). În timpul lui s-a accentuat anarhia feudală din Polonia.

AUGUST, 23 august 1944, ziua declanşării loviturii de stat care a dus la retragerea României din alianţa cu Germania şi ralierea la coaliţia Naţiunilor Unite. Între 1948 şi 1989, 23 august a fost sărbătoarea naţională a statului român.

23 AUGUST, com. în jud. Constanţa, în E pod. Cobadin, pe malul nordic al L. Tatlageac, în apropierea ţărmului vestic al Mării Negre; 5 346 loc. (2008). Schitul Miron cu biserica „Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena". S-a numit şi Unirea.

AUGUSTA 1. Oraş în E S.U.A. (Georgia), pe Savannah; 195,1 mii loc. (2000). Expl. de caolin. Îngrăşăminte chimice. Centru al ind. bumbacului. **2.** Oraş în NE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Maine; 18,5 mii loc. (2000). Produse farmaceutice. Prelucr. lemnului şi bumbacului.

Sfântul Augustin

AUGUSTIN (Aurelius Augustinus) (354-430), teolog, filozof şi scriitor latin. Episcop de Hippona. Unul dintre părinţii latini ai Bisericii, canonizat de Biserica catolică. Ca episcop, a luptat împotriva a trei erezii majore: *maniheism, donatism, pelagianism.* Nucleul gândirii sale teologice îl constituie doctrina despre harul divin, singurul care-l poate mântui pe om, moştenitor prin naştere al păcatului originar, dăruindu-i predestinarea. Alte contribuţii privesc autoritatea Bisericii, problema trinităţii, iar în plan filozofic, analizele timpului, limbajului, sufletului, problema răului etc. („Cetatea lui Dumnezeu", „Despre trinitate").

AUGUSTIN, com. în jud. Braşov, pe stg. Oltului, la poalele de NE ale m-ţilor Perşani, la SE de oraşul Baraolt; 1 677 loc. (2008). Tezaur monetar (293 denari romani republicani şi imperiali).

AUGUSTIN DE CANTERBURY (m. c. 605), apostol al Angliei şi primul arhiepiscop de Canterbury. Canonizat.

AUGUSTINĆIĆ, Anton (1900-1979), sculptor sârb. Portrete şi monumente („Monumentul păcii" din faţa Palatului O.N.U., New York).

AUGUSTINI (< fr.) s.m. pl., adj. Grup de ordine călugăreşti sau de călugări care urmează „regulile Sf. Augustin" (neîntemeiate, însă, de acesta): canonicii **a.**, fraţii **a.**, premonstratensienii, trinitarienii şi gilbertinii.

AUJESZKI Aladár (1869-1933), microbiolog ungur. A descoperit virusul pseudoturbării animalelor domestice, care-i poartă numele.

ÁULĂ (< germ., lat.) s.f. **1.** Sală de conferinţă sau de festivităţi (într-o instituţie). **2.** (În Ev. Med.) Curte princiară.

AÚLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de Curtea unui suveran. ✧ *Consiliu a.* = tribunalul suprem în Imperiul Romano-German. *Poet a.* = poet de Curte.

AULIDA, port în Grecia antică, în Beoţia (E Greciei Centrale), de unde a pornit, potrivit legendei, flota grecilor în războiul troian. Azi *Vathy* (Grecia).

AÚLOS (cuv. grec) subst. Instrument muzical de suflat (cu ancie dublă) la vechii greci. Însoţea iniţial procesiunile dionisiace.

AUMANN, Robert J. (n. 1930), economist şi matematician israelian. Contribuţii la analizarea teoriei jocului. Premiul Nobel pentru economie (2005), împreună cu T. Schelling.

AUNG SAN 1. A. (1915-1947), om politic din Myanmar. Conducător al mişcării de eliberare naţională a birmanezilor (1941), a trecut în 1945 de partea Aliaţilor. Prim-min. (1946-1947), a condus convorbirile birmano-britanice pentru independenţa ţării. Asasinat. Erou naţional. **2. Suu Kyi A.** (n. 1945), om politic din Myanmar. Fiica lui **A. (1).** Lider al Ligii Naţionale pentru Democraţie. Militantă pentru restabilirea valorilor democratice în ţară. Premiul Nobel pentru pace (1991).

AUNIS, prov. istorică în V Franţei, la G. Biscaya. Oraş pr.: *La Rochelle.*

ÁUR (lat. *aurum*) s.n. **1.** Element chimic (Au). Metal preţios de culoare galbenă, strălucitor, cel mai maleabil şi mai ductil dintre metale. Folosit, în combinaţii cu cuprul sau cu argintul, pentru fabricarea de podoabe, de obiecte de artă etc. Concentraţia **a.** în aliaje se exprimă în carate. ✧ *Nuntă de a.* = a cincizecea aniversare a căsătoriei cuiva. **2.** Lucru extrem de prețios; bani (de aur **1.**); avere, bogăție.

AURAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Colorant galben pentru lână, bumbac, mătase etc.

AURANGABAD, oraş în India (Bihar), în NV pod. Deccan, pe râul Kaum; 79,3 mii loc. (2001). Ind. mătăsii şi celulozei. Universitate. Mausoleul Bibika Makbara, ridicat de *Aurangzeb*. Fundat în 1610.

AURANGZEB, padişah al Indiei (1658-1707), din dinastia Marilor Moguli. În timpul lui, Imp. Mogul a atins apogeul expansiunii teritoriale.

AÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare particulară la unii bolnavi, care precedă apariția crizei epileptice. **2.** Aureolă **(1). 3.** Imaginea radiațiilor emise de corpul uman, obținută prin electronografie.

AURELIAN (Lucius Domitius Aurelianus), împărat roman (270-275). Sub presiunea goților şi a dacilor liberi, a dispus în 271 retragerea armatei şi administrației romane din Dacia. A restabilit autoritatea Imp. Roman în Orient (273) şi în Galia (274).

AURELIAN, Petre S. (1833-1909, n. Slatina), agronom, economist şi om politic român. Liberal. Acad. (1871). Ministru şi prim-min. (1896, 1897). Autor al teoriei complexului economiei naționale. A militat pentru independența şi industrializarea țării; adept al protecționismului economic („Cum se poate fonda industria în România", „Industria română față cu libertatea comerțului de importațiune").

AUREÓLĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Cerc luminos cu care pictorii înconjură capetele sfinților; aură **(2).** ✦ Fig. Strălucire, faimă, glorie. **2.** (FIZ.) Zonă mai puțin luminoasă care înconjură o flacără, un arc electric etc. **3.** (PETROGR.) *A. de contact* = zona din jurul unei intruziuni magmatice în care, sub influența temperaturii şi a chimismului magmei în ascensiune, se manifestă fenomenul de metamorfism.

AUREOMICÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *aureus* „excelent" + gr. *mykes* „ciupercă") s.f. Antibiotic utilizat în tratamentul unor infecții produse de bacili şi coci gram-pozitivi şi negativi, în ricketsioze, în unele viroze etc.

AURIC, Georges (1899-1983), compozitor francez. Membru al *Grupului celor şase*. Spirit contestatar, vervă, ironie, limbaj clar. Muzică de balet pentru Diaghilev, muzică de film („Moulin Rouge", „Notre-Dame").

AURÍCUL (< fr., lat.) s.n. Atriu.

AURICULÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care aparține urechii, privitor la ureche (ex. nerv a.). **2.** Care aparține auriculului, privitor la auricul.

AURIFÉR, -Ă (< fr., lat.) (Despre terenuri, roci etc.) Care conține aur **(1).**

AURIGNAC, com. în S Franței (Haute-Garonne); 1 100 loc. (1999). Pe terit. ei, într-o peşteră, au fost descoperite resturi arheologice şi faunistice.

AURIGNACIAN (localit. *Aurignac*, Franța) **1.** Perioadă a Paleoliticului superior corespunzătoare bazei Postglaciarului, caracterizată prin *Homo sapiens fossilis* şi faună de climă rece cu *Elephas primigenius*, *Cervus* etc. **2.** Cultură aparținând Paleoliticului, în care au fost descoperite resturi arheologice.

Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus)

AURÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *aurinus* „al aurului") s.f. Compus chimic, de culoare aurie; este un bun colorant pentru hârtie.

AURIPIGMÉNT (< germ., lat.) s.m. Sulfură de arsen, de culoare galben-lămâie, translucidă, formată ca mineral hidrotermal asociat cu *realgarul*, ca rezultat al alterării acestuia sau ca produs de sublimare pe pereții craterelor vulcanice.

AURÍRE s.f. Acoperire a unui obiect cu un strat subțire de aur.

AURÍU, -ÍE adj. De culoarea aurului **(1).**

AURORA (în mitologia romană), zeița zorilor, identificată la greci cu Eos.

AURÓRĂ (< fr., lat.) s.f. Lumină roşie-portocalie vizibilă dimineața, înainte de răsăritul Soarelui; (durata de) trecere de la întunericul nopții la lumina zilei. ✧ *A. polară* = fenomen electro-optic ce ia naştere prin ionizarea straturilor superioare ale atmosferei sub influența radiațiilor ultraviolete emise de Soare. Are o luminiscență difuză, de culoare verde-pal sau roşiatică, sub forma unui arc de lumină din care țâşnesc raze, benzi, draperii, coroane etc., cu aspecte feerice; apare în timpul nopții, îndeosebi în reg. polare, din emisfera nordică (*a. boreală*) sau sudică (*a. australă*), la înălțimi de 100-400 km (uneori până la 1 000 km).

AUSCHWITZ, denumirea germană (până în 1945) a oraşului polonez *Oswiécim,* în apropierea căruia hitleriştii au organizat un lagăr de concentrare şi exterminare.

AUSCULTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (MED.) A asculta cu urechea sau cu stetoscopul zgomotele (normale sau patologice) ale inimii sau ale plămânilor.

AUSONIUS, Decimus Magnus (c. 310-c. 395), poet latin. Originar din Gallia. Versificator abil; poezie descriptivă („Mosella").

AUSPÍCIU (< fr., lat.) s.n. Prevestire făcută de auguri **(1).** ✧ Expr. *Sub cele mai bune auspicii* = în împrejurări favorabile. *Sub auspiciile cuiva* = sub patronajul cuiva.

AUSTEN, Jane (1775-1817), prozatoare engleză. Romane evocând ironic universul provincial („Mândrie şi prejudecată", „Mansfield Park"). Una dintre creatoarele romanului modern.

AUSTENÍTĂ (< fr. {i}) s.f. (METAL.) Constituent structural al aliajelor din fier şi carbon.

AUSTÉR, -Ă (< lat.) adj. (Despre oameni şi manifestările lor) Sobru, cumpătat, sever.

AUSTERLITZ, localit. în Cehia, unde la 2 dec. 1805 armata franceză, condusă de Napoleon I, a obținut o mare victorie asupra armatelor ruse şi austriece. Azi *Slavkov u Brna*.

AUSTIN, oraş în S S.U.A., pe Colorado, centrul ad-tiv al statului Texas; 656,5 mii loc. (2000). Prelucr. petrolului şi a lemnului. Ind. electronică, a sticlei şi alim. Universități (1876, 1881).

AUSTIN, John (1790-1859), jurist şi filozof britanic al dreptului. A formulat o concepție pozitivist-imperativistă despre drept: legea este porunca suveranului susținută de sancțiuni adecvate („Competența jurisprudenței determinate").

AUSTIN, John Langshaw (1911-1960), lingvist şi filozof englez. Prin lucrarea „Cum să facem lucruri cu cuvinte", a elaborat teoria „actelor de vorbire".

AUSTRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Sudic.

AUSTRALIA 1. Cel mai mic continent al Pământului, aşezat în emisfera australă, traversat de Tropicul Capricornului; 8,94 mil. km². Este cuprins între 10°41′ lat. S (Capul York) şi 38°55′ lat. S (Wilson's Promontory), pe 3 600 km şi între 113°05′ long. E (Steep Point) şi 153°34′ long. E (Capul Byron), pe 3 800 km. Înconjurat de Oc. Indian (la S şi V) şi Oc. Pacific şi mările mărginaşe ale acestuia (la E şi N). *Relieful*: în E se desfăşoară, pe c. 3 400 km de-a lungul coastei, Cordiliera Australiană (partea de S a ei alcătuind Alpii Australieni). Alt. max.: 2 234 m (vf. Kosciusko). Pod. Australiei de Vest ocupă c. 50% din suprafața continentului. Marginile sale au alt. mai mari, centrul său constituind o imensă arie depresionară, ocupată de pustiurile Victoria, Gibson şi Marele Deşert de Nisip. Câmpiile centrale, desfăşurate între G. Carpentaria (la N) şi Marele Golf Australian (la S), ocupă c. 30% din suprafața continentului, constituind treapta cea mai joasă a reliefului. *Clima şi apele*: clima este ecuatorial-musonică în N, tropicală în centru şi subtropicală în S. Cel mai important sistem hidrografic este cel al fl. Murray (cu afl. său Darling). În câmpiile centrale se găsesc lacurile Eyre şi Torrens, iar în pod. Australiei de Vest, lacurile Moore, Barlee, Mackay şi Amadeus. **2. Uniunea Australiană,** stat federal ocupând continentul australian, ins. Tasmania şi câteva ins. mici; 7,68 mil. km²; 19,73 mil. loc. (2003), (81,8% anglo-australieni, 5,7% englezi, 7% asiatici, 2% italieni, 1,1% aborigeni ş.a.). Limba de stat: engleza. Religia: 76% creştini (anglicani, catolici etc.), musulmani etc. Cap.: *Canberra.* Oraşe pr.: Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide, Perth. Este format din 6 state şi două terit. federale. Se expl. cărbune, petrol, gaze naturale, min. de fier, bauxită (locul 1 pe glob), min. de plumb, zinc, argint, titan, aur, min. radioactive şi zirconiu (85% din prod. mondială). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, uşoară, alim. **A.** ocupă locul 1 pe glob în ce priveşte efectivul de ovine, alături de care se mai cresc bovine, porcine, cabaline. Se cultivă grâu, orez, sorg, trestie de zahăr, bumbac, plante furajere, legume, cartofi; pomicultură, viticultură. Moneda: 1 australian dollar = 100 cents. **A.** administrează şi teritoriile: ins. Christmas, ins. Norfolk, Cocos/Keeling şi Teritoriul Antarctic Australian. – *Istoric.* Triburi de vânători şi pescari au populat terit. **A.** cu 40 000 de ani î.Hr. În sec. 18, cei c. 350 mii aborigeni erau grupați în 500 de triburi. Navigatorii spanioli, portughezi şi olandezi descoperă şi explorează la începutul sec. 17 coasta de N şi V a **A.** În apr. 1770, James Cook atinge coasta răsăriteană şi declară **A.**, la 23 aug. 1770, posesiune engleză. Fundarea primei aşezări (26 ian. 1788) este urmată de crearea de colonii separate care primesc, din 1850, o largă autonomie internă. Descoperirea aurului (1851) în New South Wales şi Victoria determină un nou val de emigranți. La 1 ian. 1901 cele şase colonii engleze autonome din **A.** (New South Wales, Victoria, Queensland, **A.** de Vest, **A.** de Sud şi Tasmania) se unesc, formând Commonwealth of **A.**, cu statut de dominion în cadrul Imp. Britanic, apoi al Commonwealth-ului (din dec. 1931); colonia britanică Papua şi terit. german Noua Guinee sunt administrate de **A.** (1919-1975). **A.** participă, alături de Marea Britanie, la Primul şi al Doilea Război Mondial. Membru fondator al O.N.U. (1945), al pactelor ANZUS (1951) şi SEATO (1951-1975) participă cu un corp expediționar în războaiele din Coreea (1950-1953) şi Vietnam (1965-1973). La 2 mart. 1986, regina Elisabeta a II-a semnează, la Canberra, proclamația prin care intră în vigoare noua Lege asupra **A.**, în virtutea căreia sunt abolite ultimele legături legislative, executive şi judiciare dintre Marea Britanie şi **A.**, suverana rămânând nominal şef al statului. La referendumul din 6 nov. 1999

Petre S. Aurelian

privind forma de stat, 55% dintre cei prezenţi la vot s-au pronunţat în favoarea menţinerii *statu-quo*-ului, invalidându-se astfel decizia din 13 febr. 1998 a Adunării Constituţionale de proclamare a A. republică la 1 ian. 2001. La 11 mart. 1996, conservatorul John W. Howard, devenit prim-min. (reales în urma alegerilor anticipate din 1998 şi 2001), formează un guvern de coaliţie (Partidul Liberal şi Partidul Naţional) care promovează o politică susţinută de privatizări, de dezangajare a statului din economie şi de restrângere a imigraţiei, dar mai ales a dreptului de azil, iar pe plan extern de susţinere a S.U.A. în lupta împotriva terorismului şi în războiul din Iraq. A. găzduieşte în două rânduri Jocurile Olimpice de vară la Melbourne (nov.–dec. 1956) şi la Sydney (sept.–oct. 2000). Monarhie constituţională, şeful statului fiind, *de iure*, suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general.

AUSTRALIA DE SUD (SOUTH AUSTRALIA), stat în S Australiei; 985,3 mii km^2; 1,46 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Adelaide*.

AUSTRALIA DE VEST (WESTERN AUSTRALIA), stat în V Australiei; 2,53 mil. km^2; 1,85 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Perth*.

AUSTRALIÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Naţiune creată pe teritoriul Australiei din populaţii eterogene (mai ales englezi); vorbesc un dialect al limbii engleze. De religie creştină (anglicană, catolică, presbiteriană etc.). ✦ Persoană care aparţine acestei naţiuni. **2.** Adj. Care aparţine Australiei sau populaţiei ei, privitor la Australia sau la populaţia ei. ✧ *Limbi a.* = fam. de limbi cu numeroase dialecte, majoritatea în curs de dispariţie, vorbite de aborigenii din Australia şi Tasmania.

AUSTRALOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *Australie* + gr. *eidos* „aspect") s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Subrasă aparţinând rasei *negroide*, răspândită în Australia şi în Oceania. ✦ Persoană care face parte din această subrasă. **2.** Adj. Care aparţine **a. (1)**, referitor la **a.**

AUSTRALOPITÉCUS (< fr. {i}; {s} lat. *australis* „de sud" + gr. *pithekos* „maimuţă") s.m. Reprezentant al unui grup fosil eterogen antropomorf, cunoscut exclusiv în Africa de SE, apărut în urmă cu 4 mil. de ani.

AUSTRIA (Republica ~), stat în Europa Centrală; 83,8 mii km^2; 8,18 mil. loc. (2003). Limba de stat: germana. Religia: creştină (78% catolici; protestanţi). Cap.: *Viena*. Oraşe pr.: Graz, Linz, Salzburg, Innsbruck. Format din 9 landuri. Ţară muntoasă (Alpii Orientali sau Austrieci şi Prealpii ocupă c. 3/4 din supr. ţării), cu alt. mai coborâte în E, în bazinul Vienei şi în Burgenland (sector al C. Panonice). *Climă* temperat-continentală. Dunărea străbate **A.** pe c. 300 km. *Resurse de subsol:* petrol, gaze naturale, min. de cupru, magneziu (c. 40% din prod. mondială). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, alim., prelucr. lemnului. Se cultivă grâu, orz, cartofi, sfeclă de zahăr; creşterea intensivă a animalelor: bovine, porcine. Turismul asigură c. 1/3 din venitul naţional. Moneda: euro. – *Istoric.* Locuită în Antic. de iliri, apoi de celţi, terit. dintre Dunăre şi Alpi face parte (sec. 1–5) din provinciile romane Raetia, Noricum şi Panonia. La sfârşitul sec. 8, populată de triburi germanice, **A.** a devenit în 1156 ducat în cadrul Imp. Romano-German. Stăpânită de Habsburgi (sfârşitul sec. 13), care, obţinând în sec. 16–18 coroana imperială, au implicat **A.** aproape în toate războaiele europene. **A.** şi-a extins puterea asupra Cehiei, Sileziei, Ungariei, Transilvaniei şi a altor terit. La sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19 **A.** a participat la aproape toate coaliţiile împotriva Franţei Republicane şi napoleoniene. În 1806, Francisc II a renunţat la titlul de împărat romano-german, devenind împărat al **A.** În 1815 a participat la crearea Sfintei Alianţe. În 1848–1849 în **A.** şi în terit. ocupate (Ungaria, Transilvania, Cehia) au avut loc revoluţii reprimate cu forţa armată de către puterea imperială. În urma războaielor cu Franţa şi Italia (1859) şi cu Prusia (1866), **A.** a pierdut, rând pe rând, posesiunile din Pen. Italică şi din Germania. În 1867 s-a creat monarhia dualistă austro-ungară, cu tendinţe expansioniste în Balcani. Austro-Ungaria, în cadrul Triplei Alianţe, a participat la Primul Război Mondial. În 1918, Imp. Habsburgic s-a destrămat şi a luat fiinţă **A.** (cu graniţele fixate de Tratatul de la Saint-Germain, în 1919). La 12 nov. 1918, **A.** a fost proclamată republică. În mart. 1938, Germania nazistă a ocupat **A.**, anexând-o (Anschluss). Eliberată în 1945, în cea mai mare parte de armata sovietică, **A.** a rămas temporar sub administraţia militară a U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii şi Franţei. La 27 apr. 1945 este proclamată cea de-a doua republică. Tratatul de stat semnat la Viena, la 15 mai 1955, restabileşte suveranitatea **A.** Parlamentul austriac adoptă, la 26 oct. 1955, Legea Constituţională asupra neutralităţii permanente a statului austriac. La 14 dec. 1955 este primită în O.N.U. În perioada postbelică scena politică din **A.** este dominată de Partidul Social-Democrat (P.S.D.) şi Partidul Populist (de orientare centru-dreapta), care au format, cu unele întreruperi, guverne de coaliţie. La 1 ian. 1995, **A.** devine membru al Uniunii Europene. Alegerile parlamentare (1994 şi 1995) marchează un reflux al celor două partide (social-democrat şi conservator) şi ascensiunea extremei drepte xenofobe, reprezentată de Partidul Libertăţii. În alegerile parlamentare (13 oct. 1999), Partidul Libertăţii se situează pe locul doi (27,2% din voturi), după P.S.D. (33,4%) şi înaintea Partidului

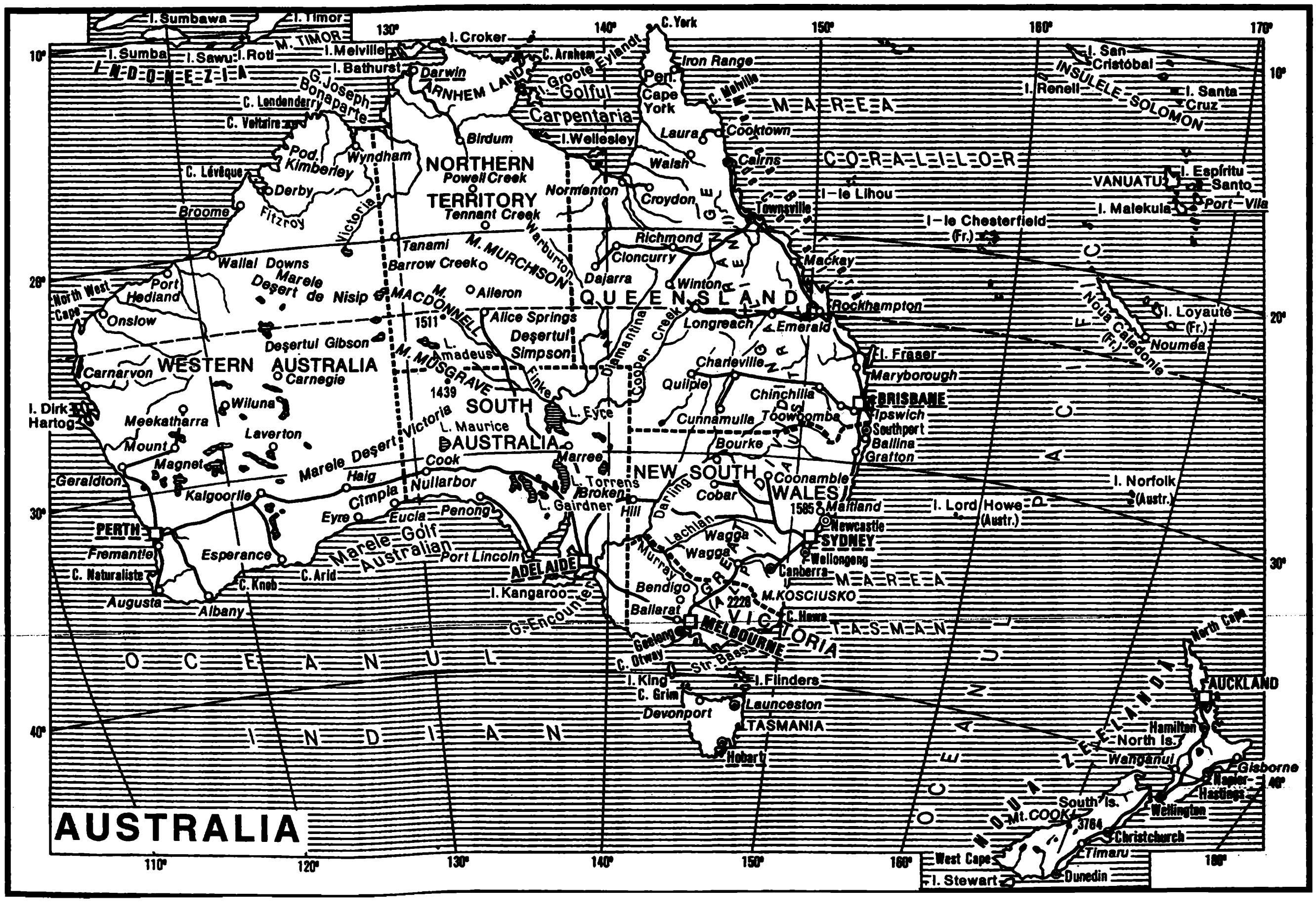
AUSTRALIA
I. Sumbawa
I. Timor
I. Sumba
I. Sawu
I. Roti
TIMOR
I. Melville
I. Bathurst
I. Croker
I-N-D-O-N-E-Z-I-A
G. Joseph Bonaparte
C. Londonderry
C. Voltaire
C. Lévêque
Darwin
Arnhem Land
C. Arnhem
Groote Eylandt
Golful Carpentaria
I. Wellesley
Birdum
Pod. Kimberley
Wyndham
Derby
Broome
Fitzroy
Victoria
NORTHERN TERRITORY
Powell Creek
Tennant Creek
Normanton
Croydon
Pen. Cape York
Cape York
C. York
Iron Range
Laura
Cooktown
Cairns
Walsh
Townsville
Richmond
Cloncurry
Winton
Mackay
Rockhampton
Emerald
Longreach
QUEENSLAND
M-A-R-E-A C-O-R-A-L-I-L-O-R
I-le Lihou
I-le Chesterfield (Fr.)
Tanami
M. Murchison
Barrow Creek
Warburton
Dajarra
Alleron
Wallal Downs
Marele Deşert de Nisip
Port Hedland
North West Cape
Onslow
M. Macdonnell
1511
Alice Springs
Deşertul Simpson
L. Amadeus
M. Musgrave
1439
Deşertul Gibson
Carnarvon
WESTERN AUSTRALIA
Carnegie
Wiluna
I. Dirk Hartog
Meekatharra
Mount
Laverton
Magnet
Geraldton
Kalgoorlie
Marele Deşert Victoria
SOUTH AUSTRALIA
L. Maurice
L. Eyre
Cook
Haig
Nullarbor
Cîmpia Nullarbor
Eyre
Eucla
Penong
Marree
L. Torrens
Broken Hill
L. Gairdner
Charleville
Quilpie
Chinchilla
Cunnamulla
Toowoomba
Bourke
Coonamble
Cobar
NEW SOUTH WALES
1585
Maitland
Newcastle
SYDNEY
Wollongong
Canberra
Wagga Wagga
Darling
Lachlan
Murray
Bendigo
Ballarat
MELBOURNE
VICTORIA
M. KOSCIUSKO
A. 2228
C. Howe
Geelong
C. Otway
Str. Bass
I. King
I. Flinders
C. Grim
Devonport
Launceston
TASMANIA
Hobart
PERTH
Fremantle
C. Naturaliste
Augusta
Albany
C. Knob
C. Arid
Esperance
Marele Golf Australian
Port Lincoln
ADELAIDE
I. Kangaroo
G. Encounter
Maryborough
I. Fraser
BRISBANE
Ipswich
Southport
Ballina
Grafton
I. Lord Howe (Austr.)
I. Norfolk (Austr.)
M-A-R-E-A T-A-S-M-A-N
O-C-E-A-N-U-L I-N-D-I-A-N
O-C-E-A-N-U-L P-A-C-I-F-I-C
I. San Cristóbal
INSULELE SOLOMON
I. Rennell
I. Santa Cruz
VANUATU
I. Espíritu Santo
I. Malekula
Port-Vila
Noua Caledonie (Fr.)
I. Loyauté (Fr.)
Nouméa
NOUA ZEELANDĂ
North Cape
AUCKLAND
Hamilton
North Is.
Wanganui
Gisborne
Napier-Hastings
Wellington
South Is.
Mt. COOK
3764
Christchurch
Timaru
West Cape
Dunedin
I. Stewart
10°
20°
30°
40°
110°
120°
130°
140°
150°
160°
170°
180°

Populist (26,9%). La 4 febr. 2000, liderul Partidului Populist, Wolfgang Schüssel, formează un guvern de coaliție cu Partidul Libertății, fapt care a stârnit vii proteste în țară și peste hotare. Ca urmare a disensiunilor din cadrul guvernului de coaliție, au loc alegeri anticipate (nov. 2002), cu următoarea repartizare de mandate în Parlament: Partidul Populist – 79 mandate, P.S.D. – 69, Partidul Libertății – 18, iar Verzii – 17. După eșuarea tratativelor cu P.S.D. și cu Verzii, liderul Partidului Populist formează un guvern de coaliție tot cu Partidul Libertății. În alegerile din 25 apr. 2004, Heinz Fischer este ales în funcția de președinte. Republică federală parlamentară.

AUSTRIÁC, -Ă (< it.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Austria; mai trăiesc în Italia și S.U.A. De religie creștină (catolică și, în parte, protestantă). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Austria. 2. Adj. Care aparține Austriei sau populației ei; privitor la Austria sau la populația ei.

AUSTRO-ASIÁTICĂ adj. *Limbi austro-asiatice* = familie de limbi vorbite în India și Asia de SE.

AUSTRONEZIÁNĂ adj. *Limbi austroneziene* = familie de limbi vorbite în Indonezia și Oceania.

AUSTRO-UNGARIA, monarhie dualistă condusă de împăratul Austriei (concomitent și rege al Ungariei), creată în 1867, în urma înțelegerii dintre cercurile conducătoare din Austria și Ungaria. S-a destrămat în 1918, prin formarea statelor naționale Austria, Ungaria și Cehoslovacia; o parte a terit. anexate de fostul Imp. Austro-Ungar s-au unit cu Polonia, Italia, Iugoslavia și România.

AÚSTRU (lat. *auster*) s.m. Vânt secetos care bate dinspre SV în Banat, Oltenia și Muntenia; *pop.* sărăcilă, traistă-goală.

AUȘÉL (< *auș*, înv. „moș") s.m. Gen de păsări insectivore mici, răspândite în pădurile de conifere ale Eurasiei și Americii de Nord, asemănătoare prin colorit cu sticleții (*Regulus*).

AUȘEU, com. în jud. Bihor, pe valea Crișului Repede; 3 079 loc. (2008).

AUT (< engl.) adv., s.n. (SPORT) 1. Adv. În afara terenului de joc. 2. S.n. Scoaterea mingii în afara terenului.

AUTANT-LARA, Claude (1903-1983), scenograf și regizor francez de cinema. Ecranizări de referință („Diavolul în corp", „Roșu și negru", „Jucătorul").

AUTARHÍE (< it., după fr. *autarcie*) s.f. Politică prin care o țară se izolează de circuitul economic mondial.

AUTECOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a ecologiei care se ocupă de studiul relațiilor individului sau ale organismului cu mediul.

AUTÉNTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este conform cu adevărul; recunoscut ca aparținând unui autor sau unei epoci. ✦ (DR.; despre un act) Care este întocmit legal.

AUTENTICITÁTE (< fr.) s.f. 1. Însușirea de a fi autentic. 2. (În existențialism) Condiția unei existențe cu sens, posibil de atins prin conștientizarea prezenței morții în toate momentele existenței, a grijii și vinovăției originare.

AUTENTIFICÁ (după fr.) vb. I tranz. (DR.) A face ca un act să fie autentic.

AUTÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *autos* „însuși") s.n. Rupere a contactului psihic cu lumea înconjurătoare și trăire intensă exclusiv a propriei vieți interioare. Se întâlnește la copil în *tulburarea autistă*, care începe să se manifeste înainte de trei ani, și la adult în *schizofrenie*.

AUTO^1- ({i} gr. *autos* „însuși") Element de compunere cu sensul „de la sine", „cu mijloace proprii", care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

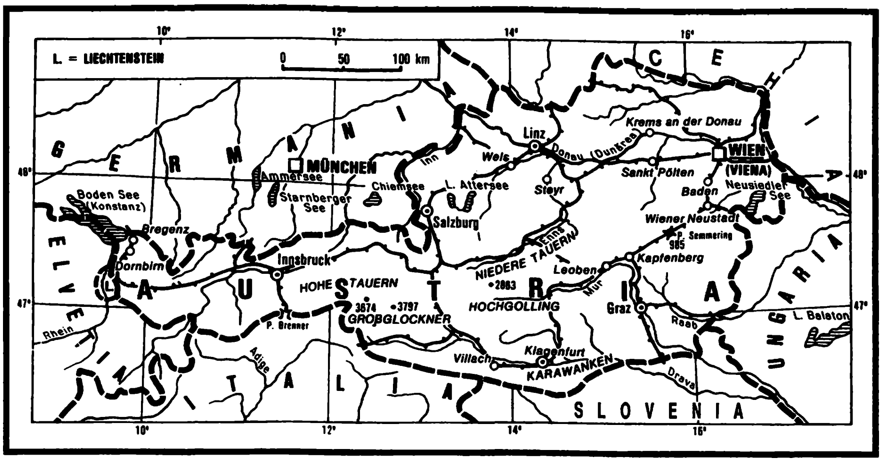

AUTO^2- (< fr.). Element de compunere cu sensul „automobil" (2) sau „automat", care servește la formarea unor substantive.

AUTOADMINISTRÁ vb. I refl. A se administra prin mijloace proprii.

AUTOAGLOMERÁRE s.f. Proces prin care unii cărbuni aglutinați pot fi brichetați, prin încălzire, în forme, fără lianți.

AUTOAGRESIÚNE s.f. (MED.) Îmbolnăvire produsă de factori endogeni ai organismului (autoanticorpi, fagocite), care acționează împotriva propriilor țesuturi (ex. unele forme de reumatism, nevraxite, miastenie, lupus eritematos etc.). ✦ Formă de acțiune împotriva integrității fizice a propriei persoane (ex. sinuciderea).

AUTOANTICÓRP s.m. Anticorp care apare în cazuri patologice, produs de organism împotriva propriilor sale celule sau țesuturi.

AUTOAPĂRÁRE s.f. Apărare cu mijloace proprii.

AUTOAPRÍNDERE s.f. 1. Aprindere spontană a combustibilului injectat în masa de comburant, comprimat în prealabil, a unui motor Diesel. 2. Aprindere spontană a grămezilor de cărbuni, datorată reacțiilor exotermice din zona de contact cu oxigenul din atmosferă.

AUTOBASCULÁNTĂ s.f. Autocamion prevăzut cu benă basculantă.

AUTOBÁZĂ (< rus.) s.f. Centru de întreținere, reparație și garare a unor autovehicule.

AUTOBIOGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține o autobiografie, cu caracter de autobiografie.

AUTOBIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Biografia unei persoane scrisă de ea însăși. ✦ Scriere literară în care autorul își povestește viața.

AUTOBLOCÁJ (< fr.) s.n. Dispozitiv de blocare automată a sistemelor de semnalizare, de macazuri etc., pentru mărirea siguranței circulației pe căile ferate.

AUTOBÚZ (< fr.) s.n. Autovehicul cu caroserie închisă, folosit la transportul de persoane în comun.

AUTOCAMIÓN s.n. Autovehicul de dimensiuni mari, prevăzut cu platformă sau cu benă, folosit pentru transportul de materiale.

AUTOCAMIONÉTĂ s.f. Autocamion de dimensiuni mai mici.

AUTOCÁR (< fr.) s.n. Autobuz cu grad sporit de confort folosit mai ales pentru excursii sau transport pe distanțe mari.

AUTOCATALÍZĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Cataliză a unei reacții datorită chiar produșilor reacției, aceștia putând mări (a. pozitivă) sau micșora (a. negativă) viteza de reacție.

AUTOCĂLIRE s.f. (METAL.) Călire a unor oțeluri bogat aliate, prin încălzire peste punctul de transformare și prin răcire în aer liber.

AUTOCEFALÍE (< fr., gr.) s.f. Conducere de sine stătătoare a unei biserici ortodoxe naționale.

AUTOCLÁVĂ (< fr.; {s} *auto-* + lat. *clavis* „cheie") s.f. 1. Recipient închis etanș, în care se produc procese fizice și chimice sub presiune și deseori la o temperatură ridicată. În medicină este folosită pentru sterilizare. 2. Capac care închide etanș un recipient și se menține închis datorită presiunii interioare.

AUTOCÓRĂ (fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *khoreo* „a se răspândi") adj., s.f. (Plantă) care își împrăștie semințele prin deschiderea bruscă a fructelor (ex. fasolea).

AUTOCRÁT, -Ă (< fr., gr. *autokratês* „care guvernează prin el însuși") s.m. și f., adj. (Conducător) cu puteri absolute; (monarh) absolut.

AUTOCRATÍSM s.n. Concepție, comportare bazată pe autocrație (1).

AUTOCRAȚÍE (< fr., gr.) s.f. 1. Formă de guvernare în care întreaga putere a statului este concentrată în mâna unei singure persoane; absolutism. 2. Stat cu formă de guvernare autocratică.

AUTOCRÍTIC, -Ă s.f., adj. 1. S.f. Analiză critică a propriei activități. 2. Adj. Bazat pe autocritică (1).

AUTOCROMÍE (< rus. {i}; {s} *auto-* + gr. *khroma* „culoare") s.f. Procedeu de realizare a reproducerilor colorate prin tipărirea succesivă a mai multor culori peste o autotipie alb-negru.

AUTODAFÉ (< fr., port. *auto da fe* „act de credință") s.n. 1. (În Spania și Portugalia) Sentință a Inchiziției în vederea condamnării sau achitării unei persoane acuzate de delicte religioase. 2. Executarea, de către puterea civilă, a celor declarați eretici de către Inchiziție; arderea pe rug a unui eretic. ✦ Ardere publică a operelor socotite indezirabile în timpul Inchiziției, al fascismului etc.; *p. ext.* ardere, nimicire prin foc.

AUTODEPANÁRE s.f. Reparare a autovehiculelor pe traseu.

AUTODETERMINÁRE (după fr.) s.f. *Dreptul națiunilor la a.* = principiu potrivit căruia orice națiune are dreptul de a-și alege singură statutul politic și calea de dezvoltare economică, socială și culturală.

AUTODIDÁCT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care s-a instruit singură, în afara școlii și fără profesori.

AUTODÍNĂ (< fr.{i}) s.f. (TELEC.) Montaj radiofonic pentru recepția undelor nemodulate, în care unda sonoră obținută în difuzor are frecvența egală cu diferența dintre frecvența undei recepționate și aceea a unei oscilații locale produse de tubul electronic montat ca oscilator.

AUTODRÓM (< fr.; {s} *auto-* + gr. *dromos* „teren de alergare") s.n. Teren amenajat pentru cursele de automobile și de motociclete sau pentru exerciții de conducere auto-moto.

AUTODÚBĂ s.f. Autocamion închis, destinat transporturilor de mărfuri.

AUTOEPURÁŢIE s.f. Proces de purificare a apelor reziduale deversate în râuri, datorat acţiunii bacteriilor aerobe.

AUTOEXCITÁŢIE (< fr.) s.f. (ELECTR.) Excitaţie magnetică a unui generator electric, în care curentul de excitaţie este produs de el însuşi.

AUTOFECUNDÁRE (după fr.) s.f. (BIOL.) v. *Fecundare.*

AUTOFRÂNÁRE s.f. Împiedicare a mişcării, în sens invers celui normal, a anumitor elemente ale unui mecanism, folosind frecarea dintre suprafaţele care vin în contact.

AUTOGÁMĂ (< fr.) adj., s.f. (Plantă) la care polenizarea se face direct (cu polen din staminele florii în care se află şi pistilul).

AUTOGAMÍE (< fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *gamos* „unire") s.f. Reproducere (la plante) prin polenizare directă.

AUTOGÁRĂ s.f. Gară pentru autobuze.

AUTOGÉNĂ (< fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *gennao* „a produce") adj. *Sudare* ~ = sudare care foloseşte energia termică dezvoltată la arderea acetilenei în oxigen. Sin. (impr.) *sudare oxiacetilenică.*

AUTOGÍR (< fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *gyros* „cerc") s.n. Aeronavă mai grea decât aerul, echipată cu o elice de propulsie antrenată de un motor şi o elice de sustentaţie care se roteşte liber.

AUTOGRÁF, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Semnătură, document, text etc.) scris de mâna autorului.

AUTOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. (POLIGR.) Procedeu de reproducere a unui original (text, desen etc.) pe piatră litografică sau pe hârtie specială. ✦ Produs obţinut prin acest procedeu.

AUTOGUVERNÁ vb. I refl. (Despre un stat) A se conduce singur.

AUTOHEMOTERAPÍE (< fr.; {s} *auto-* + gr. *haima* „sânge" + *therapeia* „tratament") s.f. Tratament utilizat în unele boli alergice (astm, urticarie), constând în injectarea intramusculară a unei cantităţi mici de sânge provenit de la acelaşi individ, imediat după recoltare.

AUTOHETERODÍNĂ (< fr.) s.f. (TELEC.) Oscilator realizat prin cuplarea circuitelor de anod şi de grilă ale unui etaj cu triodă, folosit în telegrafia cu curenţi purtători.

AUTOHTÓN (< fr., gr. {i}) adj., s.n. **1.** Adj. (Adesea substantivat) care s-a format şi s-a dezvoltat pe teritoriul în care trăieşte şi în prezent; indigen; aborigen, băştinaş. **2.** (GEOL.) s.n. Formaţie geologică rămasă pe locul formării ei şi peste care au fost împinse de către mişcările tectonice roci, adesea mai vechi, din regiunile învecinate.

AUTOINDÚCŢIE (< fr.) s.f. (FIZ.) Inducţie electromagnetică produsă într-un circuit, ca urmare a variaţiei câmpului magnetic al curentului electric care circulă prin acesta; selfinducţie.

AUTOINFÉCŢIE (< fr. {i}) s.f. Infecţie cu microorganisme ce trăiesc în mod obişnuit în corpul unui individ, datorată creşterii virulenţei acestor germeni şi scăderii rezistenţei organismului.

AUTOINTOXICÁŢIE (< fr. {i}) s.f. Intoxicaţie provocată de substanţe toxice rezultate din metabolismul propriu (ex. în uremie, comă diabetică) sau de alţi produşi endogeni (ex. în urma unei arsuri întinse), care insuficient eliminate se acumulează în sânge.

AUTOÎNCĂRCĂTÓR s.n. Autovehicul dotat cu echipament de încărcare, stivuire şi descărcare a materialelor.

AUTOÎNSĂMÂNŢÁRE s.f. Însămânţare naturală a plantelor, mai ales din flora spontană, prin scuturarea seminţelor.

AUTOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *lysis* „dizolvare") s.f. (BIOL.) Degradare a celulelor şi a ţesuturilor sub acţiunea enzimelor proprii. Constituie o fază în alterarea alimentelor.

AUTOMACARÁ s.f. Macara montată pe un autocamion.

AUTOMÁT, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Dispozitiv care execută, fără intervenţia directă a omului, anumite operaţii tehnice. ✦ (INFORM.) Model matematic folosit pentru studiul echipamentelor şi proceselor de prelucrare a informaţiei numerice. *A. programabil* = echipament de prelucrare a informaţiei, folosit pentru aplicaţii în timp real, având un limbaj de programare simplificat. ✦ Fig. Om lipsit de voinţă şi de iniţiativă. **2.** Adj. Care funcţionează, se comportă ca un **a.** (1); care are în componenţa sa un a.; (despre anumite operaţii, adesea adverbial) care se efectuează prin acţiunea unui dispozitiv mecanic. ✦ Fig. (Adesea adverbial) Care se face, se execută de la sine, fără participarea raţiunii. **3.** S.n. Pistol-mitralieră.

AUTOMÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a ştiinţei care studiază metode şi tehnici de automatizare specifice concepţiei şi utilizării sistemelor automate. Deşi termenul de **a.** a fost introdus după 1940, preocupări în domeniu apar în sec. 18–19: D. Evans realizează (1784) un procedeu automat de obţinere a făinii, J.M. Jacquard inventează (după 1800) un război de ţesut complex, iar Ch. Babage construieşte (1833) un „motor analitic" care dispunea de o capacitate primitivă de luare a deciziei. Pasul esenţial în **a.** a fost însă inventarea şi dezvoltarea (1945–1946) calculatorului electronic. În România, preocupări în domeniu au avut Gr. C. Moisil (teoria algebrică a mecanismelor automate), C. Penescu (teoria sistemelor automate), V. Popov (hiperstabilitatea sistemelor automate), C. Belea (tele-mecanică, teoria sistemelor neliniare), S. Călin (metode de acordare a regulatoarelor automate) ş.a.

AUTOMATÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Caracterul a ceea ce este automatic; mişcare (ca) de automat. **2.** (FIZIOL., PSIH.) Înlănţuire de reacţii care se desfăşoară fără controlul centrilor nervoşi superiori; mişcare stereotipă, fără controlul conştiinţei. 3. (ARTĂ) Modalitate de creaţie a suprarealiştilor, în care opera este realizată prin mişcarea automată a mâinii.

AUTOMATIZÁRE (< fr.) s.f. Echiparea cu automate (1) a unei instalaţii, în vederea efectuării unor operaţii fără intervenţia nemijlocită a omului.

AUTOMETAMORFÍSM (< fr. {i}) s.n. (GEOL.) Proces de metamorfism pneumatolitic sau hidrotermal suferit de rocile magmatice consolidate sub acţiunea soluţiilor separate din reziduurile magmei respective.

AUTOMOBÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *auto-* + lat. *mobilis* „mişcător") s.n., adj. 1. S.n. Autovehicul cu suspensie elastică pe cel puţin patru roţi pneumatice, folosit la transportul de persoane, de animale sau de materiale. A. a apărut în a doua jumătate a sec. 18, după inventarea motorului cu abur. În 1769, inginerul francez N.J. Cugnot a construit primul **a.** cu abur, iar în 1880, inventatorul D. Văsescu construieşte primul a. românesc cu abur. În 1885 şi 1886, G. Daimler şi C.F. Benz realizează primul **a.** cu motor cu ardere internă. Primul **a.** cu formă aerodinamică a fost construit de inginerul român A. Persu (1926). ✧ *A. de formulă* = vehicul motorizat, cu caroserie deschisă, cu un singur loc şi patru roţi, destinat curselor de viteză pe piste în circuit închis. Ex.: Formula 1, Formula Ford, Formula liberă. ✧ *A. blindat* = maşină de luptă, blindată şi înarmată, montată pe şasiu de **a.** (1); autoblindat. 2. Care se mişcă cu ajutorul unui motor propriu.

AUTOMOBIL CLUB ROMÂN (*A.C.R.*), asociaţie a automobiliştilor din România, înfiinţată la Bucureşti (1904) sub denumirea „Asociaţia Automobil Club Român", la iniţiativa lui G.V. Bibescu; reorganizată în 1967 sub denumirea actuală. Este membră a Federaţiei Internaţionale a Automobilului (din 1912), şi a Alianţei Internaţionale de Turism (din 1979).

AUTOMOBILÍSM (< fr. {i}) s.n. Sport în care concurenţii conduc automobile în competiţii.

AUTOMODÉL (< fr.) s.n. Autovehicul în miniatură, având diferite sisteme de propulsie şi de comandă.

AUTOMODELÍSM s.n. Ramură sportivă care se ocupă cu construirea de automodele.

AUTOMORFÍSM s.n. (MAT.) Izomorfism definit pe o structură algebrică cu valori în aceeaşi structură.

AUTOMOTÓR (< fr.) s.n. Vehicul de cale ferată autopropulsat, folosit pentru transportul călătorilor.

AUTONÓM, -Ă (< fr.; gr. {i}) adj. Care se bucură de autonomie. ✧ *Regie a.* v. *regie.*

AUTONOMÍE (< fr., gr. {i}) s.f. **1.** Condiţie a indivizilor, colectivităţilor şi instituţiilor care se bucură de o anumită independenţă în raport cu autoritatea exterioară sau centrală. **2.** (DR.) Regim al unor subdiviziuni (de ex. teritoriale) ale unui stat care au dreptul de a se guverna (*a. politică*) sau de a se administra (*a. administrativă*) prin unele organe proprii. **3.** (TEHN.) *A. de drum* (sau *de zbor*) = durata maximă de rulare fără alimentare cu combustibil pe parcurs. **4.** (FIZIOL.) Funcţionare independentă a unui organ sau a unui sistem, nesubordonată controlului voluntar.

AUTOOSCILÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Oscilaţie a unui sistem fizic realizată prin acţiunea unei forţe exterioare neperiodice. **2.** Oscilaţie electrică întreţinută, spontană şi nedorită, care se poate produce în aparatele electronice din cauza unui cuplaj parazit între circuite.

AUTOPARALÉL, -Ă adj. *Curbă a. pe o suprafaţă* = curbă pentru care un vector tangent se transformă prin paralelism, rămânând mereu tangent curbei.

AUTOPLASTÍE (< fr.; {s} *auto-* + gr. *plastos* „modelat") s.f. Intervenţie chirurgicală cu scopul refacerii unei regiuni distruse a corpului (prin grefarea unui fragment de ţesut sau organ, ex. piele, muşchi, os) luat de la acelaşi individ.

AUTOPOLENIZÁRE s.f. V. *Polenizare.*

AUTOPORNÍRE s.f. Reintrare automată în funcţionare normală a motoarelor asincrone.

AUTOPORTRÉT (< fr.) s.n. Reprezentare a propriei persoane în pictură, sculptură, desen sau literatură.

AUTOPROPULSÁT, -Ă (după fr.) adj. (Despre un vehicul, maşină de lucru) Care se deplasează folosind energia unei surse proprii.

AUTOPROPÚLSIE (< fr.) s.f. Propulsie a unui vehicul realizată cu echipament propulsor (motor, reactor, vele etc.) propriu.

AUTOPSÍE (< fr. {i}; {s} gr. *autopsia* „examinare cu propria privire") s.f. Disecare şi examinare a unui cadavru pentru stabilirea cauzei morţii; necropsie.

Automobile

AUTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. **1.** Persoană care creează o operă literară, artistică sau științifică. ✧ *Drept de a.* = **a)** totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile sociale stabilite în legătură cu creația unei opere literare, artistice sau științifice; **b)** totalitatea avantajelor recunoscute de lege creatorului unei astfel de opere. **2.** Persoană care comite ceva (ilegal). **3.** Persoană care transmite alteia un drept.

AUTOREGLÁRE s.f. **1.** Reglare automată. **2.** (CIB.) Principiu conform căruia toate procesele care au loc într-un circuit închis al unui sistem sunt efectuate de sistemul însuși, fără intervenția omului sau a altui sistem de reglare exterior. **3.** (BIOL.) Mecanism prin care sistemele biologice își mențin structura și funcționalitatea, în condițiile acțiunii destabilizatoare exercitate de factorii de mediu.

AUTORITÁR, -Ă (< fr., it.) adj. Care uzează de autoritatea sa; care impune supunere. V. *voluntar.*

AUTORITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Influență general acceptată a unei persoane, a unei organizații sau a unei instituții în diferitele sfere ale vieții sociale. **2.** (DR.) Putere, drept de a emite dispoziții, de a impune ascultare. ✧ *A. tutelară* = organ de protecție a persoanelor lipsite de capacitatea de exercițiu sau cu capacitatea de exercițiu restrânsă (minorul care nu a împlinit 14 ani) ori a intereselor celor ce nu se pot apăra singuri. **3.** Organ de stat competent să ia măsuri și să emită dispoziții cu caracter obligatoriu. ✦ Concr. Persoană care exprimă voința acestui organ. **4.** Prestigiu; considerație. ✦ Persoană care se impune prin prestigiul sau prin cunoștințele sale.

AUTORÍZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A împuternici o persoană pentru exercitarea unui drept sau pentru săvârșirea unui act. **2.** A încuviința printr-un act al administrației de stat înființarea, ca persoană juridică, a unei organizații obștești.

AUTORIZÁȚIE (< fr.) s.f. Împuternicire dată, printr-un act al administrației de stat, pentru exercitarea unui drept sau pentru realizarea unei acțiuni; înscris constatator al unei împuterniciri.

AUTOSANITÁRĂ s.f. Autovehicul echipat pentru transportul persoanelor bolnave, accidentate, rănite etc.

AUTOSELECTÓR s.n. Incubator pentru clocirea icrelor.

AUTOSERVÍRE s.f. Acțiunea de a se servi singur. ✦ Sistem de desfacere a mărfurilor în cadrul căruia clienții se servesc singuri.

AUTOSIFÓN s.n. Recipient de uz casnic în care se prepară sifon.

AUTOSINCRONIZÁRE s.f. (ELT.) Operație simplificată de conectare a generatoarelor sincrone în paralel cu rețeaua.

AUTOS SACRAMENTALES, drame alegorice într-un act, cu subiect religios, mitologic, istoric sau biblic, ilustrând concepte morale sau dogme ale catolicismului. Genul, specific dramaturgiei spaniole medievale, avea un caracter popular, piesele jucându-se în piețe publice, pe scene improvizate. A cunoscut triumful prin Calderón de la Barca, autor a peste 80 de a.s., Lope de Vega și Tirso de Molina.

AUTOSTÓP (< fr.) s.n. **1.** Instalație de oprire automată a unui tren. **2.** Instalație de semnalizare luminoasă așezată la intersecția străzilor, pentru dirijarea circulației. **3.** Practica de a opri un automobil pentru a parcurge cu el o anumită distanță.

AUTOSTRÁDĂ (< it., fr.) s.f. Șosea ale cărei sensuri de circulație, despărțite printr-un gard sau o fâșie îngustă de teren, au mai multe benzi, permițând viteze mari de rulare.

AUTOSUGÉSTIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Influențare a propriului psihic prin idei sau imagini mentale, spontană sau intenționată.

AUTOȘENÍLĂ (< fr.) s.f. Autovehicul pentru transport echipat cu șenile.

AUTOȘENILÉTĂ s.f. Autocamion echipat cu roți în față și cu șenile în spate.

AUTOTÉLIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *autoteles* „id") adj. (FILOZ.) Care conține în el însuși scopul său, care posedă o finalitate lăuntrică, imanentă.

AUTOTIPÍE (< fr.{i}; {s} *auto-* + gr. *typos* „amprentă") s.f. (POLIGR.) **1.** Procedeu fotomecanic de executare a formelor de tipar cu elemente active în relief. Se folosește la reproducerea imaginilor în semitonuri (fotografii, picturi în acuarelă), prin mijloace de tipar înalt. **2.** Lucrare sau clișeu realizat prin **a. (1).**

AUTOTOMÍE (< fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *tome* „tăietură") s.f. (ZOOL.) Pierdere reflexă și spontană a unui membru sau a unui apendice de către unele animale (ex. coada de șopârlă, cleștii la crab), determinată de o excitație puternică sau în cazul unui atac; părțile detașate, de obicei, se regenerează.

AUTOTOXÍNĂ (< germ.) s.f. Compus chimic sau produs rezultat din metabolismul propriu cu efect nociv asupra organismului (ex. ureea acumulată în sânge).

AUTOTRACȚIÚNE s.f. Tracțiune realizată cu motor propriu cu ardere internă.

AUTOTRANSFORMATÓR (< fr.) s.n. Transformator electric cu o singură înfășurare (cu o tensiune de intrare și una de ieșire). Se utilizează la modificarea tensiunilor în instalațiile de încercări și testări, la reglarea tensiunilor în rețelele electrice.

AUTOTRANSPÓRT (< rus.) s.n. Transport realizat cu autovehicule.

AUTOTRANSPORTÓR s.n. Autovehicul militar blindat, destinat transportului de trupe.

AUTOTRÓF, -Ă (fr. {i}; {s} *auto-* + gr. *trophe* „hrană") adj. (BIOL.) (Despre organisme) Capabil să sintetizeze independent, substanțe organice din cele anorganice (ex. plantele verzi, unele bacterii).

AUTOTÚN s.n. Mașină de luptă echipată cu o piesă de artilerie.

AUTOTÚRN s.n. Autovehicul prevăzut cu o platformă mobilă care se poate înălța, servind la executarea operațiilor de întreținere a instalațiilor aeriene.

AUTOUTILITÁRĂ s.f. Autovehicul destinat transportului unor cantități mici de mărfuri.

AUTOVACCÍN (< fr.) s.n. Vaccin preparat din germeni izolați de la bolnavul respectiv, folosit în tratamentul unor afecțiuni pentru a obține o cât mai bună imunizare.

AUTOVEHÍCUL (< fr.) s.n. Vehicul terestru, autopropulsat.

AUTOZÓM (< fr.; {s} *auto-* + gr. *soma* „corp") s.m. (GENET.) Nume dat cromozomilor din celulele somatice; împreună cu *alozomii* alcătuiesc genomul.

AUTUMNÁL, -Ă (< lat.) adj. De toamnă, tomnatic. ✧ *Punct a.* = punct pe ecliptică prin care trece Soarele la echinocțiul de toamnă.

AUVERGNE, prov. istorică în partea central-sudică a Franței, în zona Masivului Central Francez. Oraș pr.: *Clermont-Ferrand.* Turism, izvoare minerale (Vichy). Locuită din Paleolitic. Sub conducerea lui Vercingetorix a rezistat lui Cezar. Cucerită de Clovis (507); inclusă Aquitaniei, a devenit comitat (979). A intrat sub stăpânirea Coroanei franceze (1531-1693).

AUXÍLIA (cuv. lat.) s.f. (În Roma antică) Formațiune tactică de luptă alcătuită din soldați care nu erau cetățeni romani. Era compusă din cavalerie, infanterie sau unități navale.

AUXILIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Care îndeplinește o funcție secundară, ajutătoare; care exprimă raporturi între cuvinte. ✧ *Verb a.* = verb care ajută la formarea timpurilor și a modurilor compuse.

AUXÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *auxe* „creștere") s.f. (BIOL.) Substanță fiziologic activă ce condiționează procesele de creștere a plantelor; are importante aplicații în fitotehnie.

AUXOCRÓM (< fr. {i}; {s} gr. *auxe* „creștere" + *khroma* „culoare") s.m. (CHIM.) Grupă de atomi care, introduși în molecula unei combinații organice colorate, face să se închidă și să se intensifice culoarea acesteia, mărind și capacitatea de fixare pe diferite materiale (ex. amino, hidroxil etc.).

AÚZ s.n. Simț prin care se recepționează vibrațiile sonore. La om și la celelalte vertebrate, organul auzului este urechea. Obișnuit, auzul omului percepe vibrații de frecvență între 16 și 20 000 Hz. Unele animale (ex. peștii, liliecii) percep ultrasunetele. ✦ *A. muzical* = însușirea de a reproduce corect succesiunea sunetelor muzicale. *A. absolut* = aptitudinea de a determina înălțimea exactă a sunetelor, fără un reper dat.

AUZÍ (lat. *audire*) vb. IV **1.** Tranz. A percepe ceva cu ajutorul auzului. **2.** Tranz. A fi atent la ce spune cineva; a asculta. **3.** Intranz. și tranz. (Interogativ) A înțelege. **4.** Tranz. și intranz. A lua cunoștință despre ceva, a afla o informație etc. ✦ Expr. (Intranz.) *A nu mai voi să audă de cineva* = a rupe orice relații cu cineva. ✦ Refl. impers. A se vorbi, a se zvoni.

AVACUM (HABACUC), profet biblic (sec. 7 î.Hr.?) care vedea în amenințarea Imp. Caldeean o pedeapsă divină pentru păcatele poporului; carte a „Bibliei" cuprinzând cuvintele lui **A.**

AVAÉT (HAVAÉT) (< tc.) s.n. **1.** (În Imp. Otoman) Impozit extraordinar. **2.** (În sec. 18-19, în Țara Românească) Taxă percepută de la cei numiți în slujbe.

AVAKIAN, Dumitru (n. 1942, Cetatea Albă), critic muzical român. Articole în cotidiane și reviste de specialitate, prezentări de discuri.

AVAKIAN, Garabet (1908-1967, n. Varna, Bulgaria), violonist și profesor român. Principii noi în pedagogia viorii. A îngrijit numeroase ediții de partituri pentru vioară. Membru în jurii internaționale. Pasionat colecționar de artă.

AVÁL^1 (< fr.) adv. *În ~* = în josul văii, spre vărsare, în raport cu un punct de referință.

AVÁL^2 (< fr. {i}) s.n. Actul prin care o persoană garantează altei persoane (avalizat) plata unei cambii sau bilet la ordin, întărind astfel obligația debitorului principal.

AVALÁNȘĂ (< fr.) s.f. **1.** Masă de zăpadă care se deplasează pe pantele munților, antrenând în mișcare zăpada, pietrele și copacii întâlniți în cale; lavină. ✦ Fig. Cantitate mare și năvalnică. **2.** (GEOL.) *A. arzătoare* = asociație de material fragmentar solid și de gaze, produsă în cadrul exploziei vulcanice, care coboară pantele conului vulcanic.

AVALOKITESVARA (AVALOKITA), cel mai venerat bodhisattva în budismul mahayana, încarnarea milei. Este reprezentat și în forme feminine (*Kwan-yin* în China sau *Kwannon* în Japonia).

AVANBÉC (< fr.) s.n. (CONSTR.) Partea din amonte a unei pile de pod, având rolul de a despărți firul apei și de a proteja pila.

AVANCRÓNICĂ (< fr.) s.f. Cronică asupra unui spectacol scrisă înainte de premieră.

AVANFÓSĂ s.f. Depresiune alungită, relativ îngustă, a scoarței terestre umplută cu sedimente care se formează într-un geosinclinal, în momentul în care acesta intră în faza de orogeneză.

AVANGÁRDĂ (fr.) s.f. **1.** Unitate sau subunitate militară care se deplasează în fața forțelor principale ca element de siguranță; *p. ext.* grupare conducătoare. ✦ Loc. *De avangardă* = care merge în frunte, care conduce. **2.** *Curent de a.* v. *avangardism* **(2).**

AVANGARDÍSM s.f. **1.** Mișcare intelectuală din primele decenii ale sec. 20, caracterizată prin căutarea unor soluții radicale și prin ruperea de trecut și de tradiții. **2.** Denumire generică dată unor curente și grupări literar-artistice (futurism, cubism, dadaism, suprarealism etc.) care încercau să spargă canoanele artei tradiționale.

AVANPÓRT (< fr.) s.n. Port subsidiar (adiacent), de obicei la gura unui estuar, creat sau dezvoltat atunci când portul principal a rămas la o distanţă neconvenabilă.

AVANPÓST s.m. Unitate militară de siguranţă, instalată în faţa trupelor proprii, aflate în staţionare sau în apărare. ✦ P. ext. Loc de supraveghere şi de protecţie imediată, plasat în faţa unui ipotetic inamic.

AVANPREMIÉRĂ (< fr.) s.f. Spectacol dat cu titlu de ultimă repetiţie în faţa unui cerc de specialişti şi invitaţi; repetiţie generală.

AVÁNS (< fr.) s.n. **1.** (EC.) Sumă de bani plătită anticipat în contul unor servicii, al unor lucrări etc. **2.** (TEHN.) Interval de timp cu care este anticipată producerea unui fenomen. ✧ *În avans* = realizat mai devreme decât era prevăzut. **3.** Deplasare relativă dintre sculă şi piesă, în vederea detaşării aşchiilor la prelucrarea prin aşchiere.

AVANSÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. A înainta; a progresa. **2.** Tranz. A promova pe cineva într-un grad, într-o funcţie. **3.** Tranz. A da cu anticipaţie (sume de bani, bunuri materiale etc.).

AVANSCÉNĂ (< fr.) s.f. **1.** Partea a scenei cuprinsă între rampă şi cortină. **2.** Fiecare dintre cele două loji situate lângă scenă.

AVANTÁJ (< fr.) s.n. **1.** Folos, profit obţinut de cineva în plus (în raport cu altul). **2.** Superioritate bazată pe situaţii sau împrejurări mai favorabile. **3.** Favoare, privilegiu.

AVANTAJÁ (< fr.) vb. I tranz. A acorda cuiva un avantaj; a favoriza. ✦ (Despre obiecte de îmbrăcăminte, culori etc.) A scoate în relief calităţile fizice ale cuiva; a-i şedea bine.

AVANTRÉN (< fr.) s.n. Partea anterioară a plugurilor şi a semănătoarelor cu tracţiune animală, compusă dintr-o osie şi două roţi.

AVÁR¹, -Ă (fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Om) zgârcit.

AVÁR², -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La pl.) Populaţie turcică din stepele Asiei Centrale aşezată, în timpul marii migraţiuni a popoarelor, în C. Panonică, unde a creat un stat (568–796), distrus de franci şi de bulgari; (şi la sg.) persoană care făcea parte din această populaţie. **2.** Adj. Care aparţine a. (1), privitor la **a.** ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. altaică, vorbită de avari.

AVĂRIE (< fr., it.) s.f. Stricăciune, deteriorare a unui sistem tehnic (vehicul, construcţie etc.).

AVARÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Zgârcenie.

AVÁT (< tc.) s.m. Peşte răpitor de apă dulce din fam. ciprinidelor, răspândit în Europa, lung de 50–60 cm, cu spinarea verzuie (*Aspius aspius*).

AVATĂR (< fr.) s.n. Nume dat în hinduism reîncarnărilor zeilor, mai ales ale lui Vişnu. ✦ Fig. Transformare (adesea în rău) în evoluţia unei fiinţe.

AVÁNT s.n **1.** Vioiciune, energie în mişcări. **2.** Însufleţire, elan. **3.** Progres, dezvoltare rapidă.

AVÂNTÁ (< *vânt*) vb. I Refl. A se repezi plin de însufleţire (spre cineva sau ceva).

AVÂNTÁT, -Ă adj. (Şi adv.) Plin de avânt, cu avânt; *fig.* însufleţit, entuziast.

AVDIE (ABDIA, OBADIA), carte biblică ce cuprinde viziunea profetului A. referitoare la judecata lui Dumnezeu asupra edomiţilor.

AVEÁ (lat. *habere*) vb. I tranz. **I. 1.** A poseda, a deţine. **2.** A fi compus din ceva. *Casa are patru încăperi.* ✦ A fi prevăzut cu ceva. ✦ A conţine. *Balta are peşte.* **3.** A ţine; a duce. *Are flori în braţe.* ✦ A fi îmbrăcat cu... *Are un costum nou.* **4.** A fi de o anumită greutate, vârstă etc. **5.** A fi cuprins de o senzaţie, de un sentiment. ✧ Expr. *Ce ai?* = ce ţi s-a întâmplat? *N-are nimic* = **a)** nu s-a întâmplat nici un lucru rău; **b)** nu are nici o importanţă. ✦ A suferi de o boală. **6.** A-i trece ceva prin minte, a fi preocupat de... *Are gânduri multe.* **II.** (Urmat de un verb la infinitiv, conjunctiv sau supin) A trebui să... ✧ Expr. (Eliptic) *N-ai decât!* = fă cum vrei! **2.** (Urmat de un verb la infinitiv sau conjunctiv) A şti (cum..., când..., unde..., cine..., ce...). *Are ce să facă.* ✦ (Unipers.) A fi, a exista, a se găsi. **III.** (Cu valoare de verb auxiliar) **1.** Serveşte la formarea perfectului compus: *aţi plecat.* **2.** Serveşte la formarea modului optativ-condiţional: *aş fi mers.* **3.** Urmat de conjunctiv, serveşte la formarea unui viitor popular: *aveţi să scrieţi lecţia.* **4.** (În construcţii perifrastice) A urma să... *Aici are să se ridice o casă.*

Alexandru Averescu

AVE MARIA (lat. „bucură-te Marie"), rugăciune catolică închinată Fecioarei Maria, al cărei conţinut se bazează pe salutul îngerului Gavriil din „Evanghelia după Luca".

AVEMPACE v. **Ibn-Badja.**

AVÉN (< fr.) s.n. (GEOL., GEOGR.) Puţ format în roci solubile (în special calcare), constituind o formă carstică de dizolvare; favorizează evacuarea spre adânc a apelor de suprafaţă; pâlnie.

AVENARIUS, Richard (1843–1896), filozof german. A susţinut o formă extremă de pozitivism, numită empiriocriticism.

AVENTURÁ (< fr.) vb. I refl. A se expune unor riscuri mari (într-o acţiune, într-o situaţie etc.); a se hazarda, a risca.

AVENTÚRĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Acţiune îndrăzneaţă. ✦ Întreprindere dubioasă, necinstită. **2.** Legătură amoroasă întâmplătoare.

AVENTURIÉR, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. (Persoană) care caută aventuri, care se lansează în aventuri. ✦ (Om) fără căpătâi, vagabond.

AVENTURÍN (< fr. {i}) s.n. **1.** Varietate de cuarţ, galben, roşu sau brun, cu irizaţii datorate incluziunilor de mică şi oxizi de fier. **2.** Varietate de plagioclaz acid cu reflexe aurii scânteietoare, datorate incluziunilor de solzi de oligist. Este utilizat ca piatră semipreţioasă.

AVENZOAR (ABŪ MERVĀN IBN-ZUHR) (c. 1073–1162), medic arab din Sevilla. Unul din practicienii celebri ai timpului; dascălul lui Averroes (Ibn-Rushd).

AVÉRE (< *avea*) s.f. Totalitatea bunurilor care se află în patrimoniul unei persoane. ✦ Sumă mare de bani. Sin. *avuţie.*

AVERESCU, Alexandru (1859–1938, n. Ismail), mareşal şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1923). Ca şef al Marelui Stat-Major (1911–1913) a elaborat planul de luptă al armatei române în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic; ministru de Război (1907–1909). A obţinut răsunătoarele victorii de la Mărăşti şi Oituz (1917). Ministru în repetate rânduri, prim-min. (1918, 1920–1921, 1926–1927), ministru secretar de stat şi consilier regal (1938). A înfiinţat (1918) şi condus Liga (din 1920 Partidul) Poporului. Teoretician şi gânditor militar („Tactica").

AVERNUS, lac în Campania, ale cărui exalaţii rău mirositoare, în special sulfuroase, au făcut ca, în Antic., să se creadă că aici era intrarea în Infern.

AVERROES v. **Ibn Rushd.**

AVERROÍSM (< fr.) s.n. Ansamblu de idei, cunoscut şi sub numele de „aristotelism radical", de inspiraţie averroistă, despre eternitatea lumii, unitatea intelectului şi dublul adevăr, promovate de autori din sec. 13 la Paris şi Padova, unde au dăinuit până în timpul Renaşterii.

AVÉRS (< fr. {i}) s.n. Faţa unei monede, a unei medalii, înfăţişând chipul emiţătorului, stema ţării etc.

AVÉRSĂ (< fr.) s.f. Precipitaţie abundentă de scurtă durată.

AVERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Sentiment de dezgust faţă de cineva sau de ceva; repulsie. ✦ Antipatie profundă.

AVERTISMÉNT (< fr.) s.n. **1.** (DR.) Sancţiune administrativă aplicată angajaţilor, în cazul săvârşirii unor abateri. **2.** (DR.) Demers prin care un stat atrage atenţia altui stat asupra consecinţelor defavorabile pentru relaţiile internaţionale pe care le pot avea încălcările de către acesta a normelor de drept internaţional. **3.** (SPORT) Sancţiune prin care arbitrul atrage atenţia unui sportiv că se abate de la prevederile regulamentare ale jocului.

AVERTIZÁRE (după fr.) vb. I tranz. Faptul de a atrage cuiva atenţia, a preveni pe cineva (asupra consecinţelor unei acţiuni). ✧ *A. meteorologică* = **a.** asupra posibilităţii apariţiei unor condiţii meteorologice extreme (viscol, furtuni, temperaturi extrem de ridicate sau de scăzute).

AVERTIZÓR (după fr.) s.m. (TEHN.) Aparat de semnalizare optică sau acustică, folosit în scopul prevenirii accidentelor, avariilor etc.

AVES v. *păsări.*

AVESTA, colecţia cărţilor sacre ale *zoroastrismului* (sau parsismului). Elaborată începând din prima jumătate a mileniului 1 î.Hr. şi definitivată sub dinastia Sasanizilor (sec. 3–7 d.Hr.). Cunoscută şi sub denumirea improprie *Zend-Avesta.*

AVIASAN, organizaţia aviaţiei sanitare din România.

AVIÁTIC, -Ă (< germ.) adj. De aviaţie, referitor la aviaţie.

AVIATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. Persoană care pilotează un avion sau care face parte din echipajul unui avion.

AVIÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Navigaţie aeriană cu aeronave mai grele decât aerul; tehnica acestei navigaţii. Primele zboruri au fost făcute cu planoare, remarcabile fiind încercările lui O. Lilienthal (1890). Avioane cu motoare cu abur au fost construite de A.F. Mojaiski (1882) şi de C. Ader (1897). Fraţii O. şi W. Wright au construit primul avion cu motor cu ardere internă, realizând primul zbor, cu decolare cu mijloace proprii de bord (18 mart. 1906), iar H. Coandă a realizat în 1910 prima încercare de zbor cu un avion cu reacţie, de construcţie proprie. În România, primele avioane au fost construite de Aurel Vlaicu (1910–1911). **2.** Ramură a aeronauticii care se ocupă cu construcţia şi cu funcţionarea aeronavelor. ✦ Totalitatea avioanelor unei ţări, ale unei societăţi comerciale etc. ✧ Expr. *A. civilă* = ansamblul aeronavelor, instalaţiilor şi personalului care se folosesc la transportul călătorilor şi mărfurilor, în scopuri sanitare, turistice etc. *A. sportivă* = ramură sportivă care cuprinde aeromodelismul, planorismul, paraşutismul, zborul cu motor şi construirea de micromodele. *A. militară* = forţa aeriană militară.

AVICEBRON v. **Ibn Gabirol.**

AVICENNA v. **Ibn Sina.**

AVÍCOL, -Ă (< fr.) adj. (ZOOT.) Referitor la avicultură, care aparţine aviculturii.

AVICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *avis* „pasăre" + *cultura* „creştere") s.f. (ZOOT.) **1.** Creşterea păsărilor. **2.** Ştiinţă care studiază tehnologiile de creştere şi ameliorare a speciilor şi raselor de păsări în scopuri economice.

AVÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Stăpânit de dorinţe arzătoare; copleşit de interes (pentru lucruri folositoare). ✦ Peior. Lacom, nesăţios.

AVIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi avid; *peior.* lăcomie, poftă nesăţioasă.

AVIGNON, oraş în SE Franţei; 85,9 mii loc. (1999). Palatul papilor (sec. 14). Posesiune şi reşedinţă a papilor între 1309 şi 1377, cu întrerupere între 1367 şi 1370 („Captivitatea de la A.").

AVILES, oraş în NV Spaniei (Asturii), port de pescuit la G. Biscaya, la NV de Ovideo; 138,5 mii loc. (2001, cu suburbiile). Expl. de cărbune. Ind. siderurgică. Stațiune balneară. Biserici gotice.

AVIOFÓN (< fr.; {s} fr. *avion* + gr. *phone* „sunet") s.n. Tub acustic folosit de membrii echipajului unui avion pentru a comunica între ei în timpul zborului.

AVIÓN (< fr.; {s} lat. *avis* „pasăre") s.n. Aeronavă mai grea decât aerul, la care sustentația este asigurată de suprafața portantă a aripilor şi de forța de propulsie creată de un grup motopropulsor. Termenul de **a.** a fost folosit pentru prima dată de C. Ader (1897). ✧ *A. cu reacție* = **a.** dotat cu motoare termice reactive care pot fi aeroreactoare (cu sau fără compresor) şi motoare-rachetă (în general pentru viteze supersonice). *A. supersonic* v. *supersonic.*

AVIONÁL s.n. Aliaj de aluminiu cu cupru, magneziu, mangan şi siliciu, folosit în construcții aeronautice.

AVIONÉTĂ (< fr.) s.f. Avion mic (de turism, sport, şcoală etc.).

AVÍZ (< fr.) s.n. **1.** Document prin care se face o înştiințare (publică) cu caracter oficial; anunț. **2.** Punct de vedere comunicat de către un organ competent asupra unor probleme cu privire la care, potrivit legii, a fost consultat de către un alt organ (*a. consultativ, a. conform);* apreciere, consimțământ.

AVIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A avertiza; a înştiința pe cineva printr-o comunicare oficială. **2.** Intranz. A-şi exprima părerea autorizată într-o problemă; a aprecia.

AVIZÁT, -Ă adj. Prevenit, pregătit; (despre un act) pe care cineva şi-a dat avizul **(2)**.

AVOCÁDO (cuv. sp.) subst. Fructul arborelui *Persea americana,* din fam. lauracee, originar din emisfera vestică. Este de culoare verde-gălbui, conține c. 25% uleiuri, este foarte parfumat şi are o greutate de 1–2 kg.

AVOCÁT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. **1.** Persoană care, pe baza calificării şi a profesiunii sale, are calitatea să acorde asistența juridică. **2.** *Avocatul diavolului* (REL.) Persoană însărcinată să conteste meritele celui propus pentru canonizare. 3. Fig. Persoană care îşi asumă rolul de a susține o cauză greu de apărat.

AVOCATÚRĂ (cf. germ., it.) s.f. Profesiunea de avocat.

AVOGADRO, Amedeo di Quaregna, conte ~ (1776–1856), fizician italian. În 1811 a emis ipoteza *(legea lui A.)* potrivit căreia două volume egale din orice gaze, aflate la aceeaşi presiune şi temperatură, conțin acelaşi număr de molecule. - *Numărul lui A.* = $6{,}0225 \cdot 10^{23}$, adică numărul de molecule conținute într-un mol din oricare substanță.

AVÓRT s.n. Întrerupere a sarcinii datorită expulsiei spontane sau provocate a fătului, înainte ca acesta să fie viabil.

AVÓRTA (< fr.) vb. I intranz. A pierde fătul prin avort; (pop.) a lepăda.

AVRAAM, patriarh biblic. Considerat strămoş al israeliților prin fiul său Isaac, născut din căsătoria cu Sara, şi al arabilor prin Ismail, fiul pe care l-a avut din legătura sa cu slujnica Agar.

AVRAM, Ana Maria (n. 1961, Bucureşti), compozitoare română. Creații camerale, simfonice şi muzică asistată de calculator, prezentate în țară şi străinătate (*De sacrae Lamentationem, Ikarus II*). Contribuții muzicologice.

AVRAM 1. Andrei A. (n. 1930, Turda), lingvist român. Specialist în fonetică şi fonologie („Cercetări asupra sonorității în limba română", „Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti"). **2. Mioara A.** (1932–2004, n. Tulcea), lingvistă română. Soția lui A. **(1)**. Specialistă în gramatică, ortografie, lexicologie („Gramatica pentru toți", „Probleme ale exprimării corecte"); redactor responsabil la „Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române".

AVRAM, Constantin (1911–1987, n. sat Iteşti, jud. Bacău), inginer constructor român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări privind fisurarea şi capacitatea portantă a elementelor de beton armat şi precomprimat.

Amedeo Avogadro

AVRAMESCU, Aurel (1903–1985, n. Radna, jud. Arad), inginer român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul electromagnetismului, construcției aparatelor electrice, informaticii documentare („Introducere în documentarea ştiințifică", „Efectul pelicular tranzitoriu"). Colecționar de artă.

AVRAM IANCU 1. Com. în jud. Alba, în bazinul sup. al Arieşului; 1 750 loc. (2008). Prelucr. lemnului (cherestea). Casa memorială „Avram Iancu" în satul omonim. 2. Com. în jud. Bihor situată în C. Crişurilor; 3 373 loc. (2008).

AVRĂMENI, com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 3 830 loc. (2008).

AVRĂMEŞTI, com. în jud. Harghita, în pod. Târnavelor; 2 601 loc. (2008).

AVRIG, oraş în jud. Sibiu, pe stg. Oltului, în V depr. Făgăraş; 14 227 loc. (2008). Ind. constr. de maşini, sticlăriei, porțelanului şi faianței. Hidrocentrală (14,2 MW). Muzeu etnografic. Menționat documentar din 1364. Monumente: urmele unei cetăți (sec. 13); biserica evanghelică, biserica ortodoxă, cu picturi murale din sec. 16; castel în stil baroc (sec. 18); casa memorială „Gheorghe Lazăr". Declarat oraş (1989).

AVRIL, baron Adolphe d' (1822–1904), diplomat şi scriitor francez. Lucrări de istorie, drept internațional public şi de călătorie. M. de onoare al Acad. Române (1871).

AVUÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi mărturisit.

AVÚT s.n. Avuție, avere. ✧ (DR.) *A. public* = totalitatea bunurilor aflate în proprietatea statului ori a unor organizații obşteşti.

AVUȚÍE s.f. Avere, bogăție. ✧ *A. națională* = totalitatea valorilor materiale şi spirituale de care dispune o țară.

AX (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Organ de maşină de formă cilindrică, folosit pentru susținerea elementelor în mişcare de rotație. **2.** (ANAT.) *Ax cerebrospinal* = complex morfofuncțional reprezentat de creier şi de măduva spinării; nevrax.

AXÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) desfăşura în jurul a ceva; a se orienta într-un anumit sens.

ÁXĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** (MAT.) Dreaptă pe care se consideră un anumit sens (pozitiv) de parcurs; dreaptă orientată.✧ *Axe de coordonare* = două (sau trei) axe concurente pe care se măsoară, pornind de la punctul lor de întâlnire (origine), cele două (sau trei) coordonate cu ajutorul cărora se determină poziția unui punct în plan (sau în spațiu). *A. radicală a două cercuri coplanare şi neconcentrice* = dreaptă ale cărei puncte au puteri egale față de cele două cercuri. **2.** (TEHN.) Linie dreaptă care ocupă o anumită poziție într-un sistem tehnic (ex. **a.** de rotație, a. de girație, **a.** optică etc.) ✧ *A. neutră* = linia din secțiunea transversală a unei bare supuse la încovoiere sau la solicitare axială excentrică pe care eforturile unitare normale sunt nule. *A. de ruliu* = axa longitudinală a unui avion. *A. de tangaj* = axă perpendiculară pe planul longitudinal de simetrie al unui avion şi care trece prin centrul de greutate al acestuia. **3.** (ASTR.) *A. Pământului* = linie care uneşte Polul Nord cu Polul Sud, trecând prin centrul Pământului şi în jurul căreia are loc mişcarea de rotație. *A. lumii* = prelungire a **a.** Pământului până la intersecția cu sfera cerească. **4.** (MINERAL.) Direcția sau orientarea față de care un cristal prezintă simetrie, respectiv direcțiile care se intersectează într-un punct sub diferite unghiuri, față de care se raportează fețele cristalului (**a.** cristalografice).

AXEL, Richard (n. 1946), medic american. Cercetări în domeniul organelor de simț. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2004), împreună cu L.B. Buck.

AXELROD, Julius (n. 1912), biochimist american. A studiat formarea, depozitarea şi inactivarea noradrenalinei în terminațiile nervoase. Premiul Nobel pentru medicină (1970), împreună cu B. Katz şi U. von Euler.

AXENTE SEVER, Ioan (1821–1906, n. Frâna, azi com. Axente Sever, jud. Sibiu), om politic român. Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Țara Românească şi din Transilvania, prefect în oastea lui Avram Iancu. Unul dintre conducătorii mişcării de eliberare națională a românilor transilvăneni.

AXENTE SEVER, com. în jud. Sibiu, pe valea Târnavei Mari; 4 110 loc. (2008). Biserică fortificată (sec. 14–15).

AXER, Erwin (n. 1917), regizor polonez de teatru. Rigoare şi exactitate în maniera de interpretare a textelor (piese de Sartre, Max Frish, Brecht).

AXIÁL, -Ă (< fr.) adj. Situat pe o axă; in raport cu o axă.

AXILÁR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *axilla* „subsuoară") adj. Care se referă la axilă (ex. nerv. a.).

AXÍLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Cavitate situată la rădăcina brațului, pe fața inferioară a articulației acestuia cu umărul; subsuoară. **2.** (BOT.) Locul unde se împreună ramura cu trunchiul sau o frunză cu ramura.

AXINTELE, com. în jud. Ialomița, în C. Bărăganului; 2 476 loc. (2008).

AXINTE URICARIUL (c. 1670–1732, n. sat Scânteia, jud. Iaşi), copist moldovean de acte (urice) şi de cronici. I se atribuie o cronică oficială despre a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (1711–1716).

AXIOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la axiologie.

AXIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *axios* „valoros" + *logos* „studiu") s.f. Studiul filozofic al valorilor sau teoria valorilor; are în vedere doar valori de ordin etic, religios, estetic.

AXIOMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** (LOG.) Adj. Care are un caracter de axiomă; evident prin sine, indemonstrabil, necesar; deductiv; formalizat. ✧ *Metodă a.* = metodă care, pornind de la o mulțime de axiome, deduce, prin reguli de inferență stabilite, propoziții noi, numite teoreme. *Teorie a.* = orice teorie în care toate propozițiile sunt prezentate drept teoreme derivabile dintr-o colecție de propoziții specificată, care constituie axiomele teoriei. **2.** S.f. Disciplină ce studiază înlănțuirea coerentă a axiomelor în vederea asigurării corectitudinii fundamentelor matematicii şi a utilizării corecte a

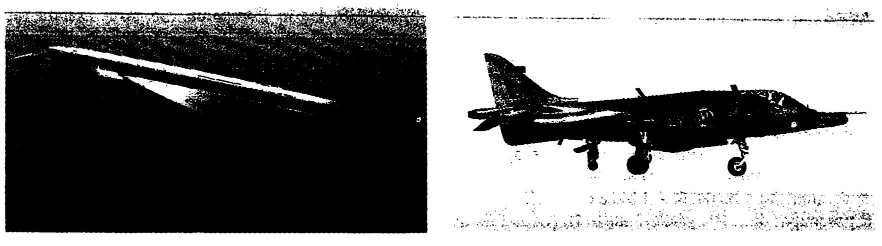

Avioane

deducției în științe, pentru evidențierea fără omisiuni a noțiunilor primare.

AXIOMATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (LOG.) A organiza un grup de cunoștințe sub formă axiomatică; a formaliza.

AXIÓMĂ (< fr., lat.) s.f. (MAT., LOG.) Propoziție luată drept punct de plecare sau considerată fundamentală într-un domeniu și pentru care nu se cere demonstrație.

AXIOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *axis* „axă" + gr. *metron* „măsură") s.n. Dispozitiv al instalației de guvernare a unei nave, care indică poziția cârmei față de axa longitudinală a navei.

AXIOPOLIS, cetate romană, apoi romano-bizantină în Dobrogea. Important centru militar romano-bizantin la Dunăre; din sec. 6 a devenit reședință episcopală. Ruinele au fost identificate pe platoul de formă triunghiulară de pe malul drept al Dunării, în dreptul ostrovului Hinog. Azi *Cernavodă.*

AXIOTRÓN s.n. Magnetron.

ÁXIS (< fr.) s.n. A doua vertebră cervicală, care se articulează cu atlasul și a cărei apofiză odontoidă constituie pivotul mișcărilor de rotație ale capului.

AXÓN (< fr. {i}; {s} gr. *axon* „axă") s.m. (HIST.) Prelungire a corpului neuronului prin care influxul nervos se propagă centrifug, de la corpul celulei spre altă celulă sau spre un organ efector; cilindrax, neurit.

AXONOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *axon* „axă" + *metron* „măsură") s.f. (MAT.) Metodă de reprezentare a obiectelor spațiale pe un plan, prin care se urmărește ca imaginea obținută să sugereze spațial obiectul.

AXUM v. **Aksum.**

AYACUCHO, oraș în partea central-sudică a Perúlui, la SE de Lima; 118,9 mii loc. (1998). Expl. de cupru, nichel, argint și sulf. Turism. Universitate (1677). Fundat de F. Pizarro (1539), a purtat (până în 1825) numele de Guamanga (Huamanga). Aici generalul A.J. de Sucre a învins (9 dec. 1824) pe spanioli, consfințind independența Perú-ului.

AYATOLLAH („minunea lui Dumnezeu"). Titlu onorific în islamul șiit care se acordă în general unui învățat pe baza realizărilor sale în domeniul legii islamice și a respectului trezit în comunitate; după revoluția din Iran, are și atribuții politice.

AYER, Sir Alfred Jules (1910-1989), filozof și logician englez. Reprezentant al pozitivismului logic („Limbaj, adevăr, logică").

AYMARA ({i}) s.m. Denumire a amerindienilor din Perú și din Bolivia, care trăiesc în jurul L. Titicaca și pe versanții estici ai Anzilor; **a.** fac parte din familia de limbi cu același nume; sunt de religie creștină (catolică).

AYMÉ, Marcel (1902-1967), scriitor francez. Nuvele („Omul care trece prin zid"), romane („Iapa verde") și piese de teatru („Clévemard") în care umorul se împletește cu fantasticul.

AZALÉE (< fr. {i}; {s} gr. *azalea* „uscată") s.f. Nume dat mai multor arbuști exotici din genul *Rhododendron,* cu flori roșii, roz sau albe; se cultivă ca plante decorative.

AZAÑA Y DÍAZ, Manuel (1880-1940), om politic spaniol. Republican de stânga. Prim-min. (1931-1933; febr.-mai 1936) și președinte (1936- 1939) al Republicii Spaniole. Din 1939, în exil.

AZÁPI (< tc.) s.m. pl. (În Ev. Med., în Imp. Otoman) Ostași turci (pedeștri) care trăiau din prada de război.

AZARIE (sec. 16), călugăr și cronicar moldovean. Cronica sa, în limba slavonă, scrisă din porunca lui Petru Șchiopul, continuă cronica lui Macarie, cuprinzând istoria Moldovei între 1552 și 1574.

AZBÉST (< fr. {i}; {s} gr. *asbestos* „necomestibil") s.n. Amfibol de culoare verde-gălbuie, cu aspect fibros, format în urma metamorfismului în șisturile cristaline sau prin transformarea hidrotermală a rocilor ultrabazice bogate în magneziu. Este incombustibil, inalterabil la foc, rău conducător de căldură și electricitate. Poate fi țesut și amestecat cu alt material. Inhalarea fibrelor minuscule de **a.** poate avea efect cancerigen, de aceea utilizarea de **a.** și a produselor ce conțin **a.** ca izolator sau pentru materiale de construcție a fost interzisă în toate țările Uniunii Europene (de la 1 ian. 2007 și în România).

AZBESTÓZĂ (< fr.) s.f. Boală pulmonară profesională provocată de inhalarea îndelungată a particulelor fine de azbest.

AZBOCIMÉNT s.n. Material de construcție fabricat dintr-un amestec de ciment Portland și fibre de azbest.

AZBOTEXTOLÍT s.n. Material electroizolant obținut prin presare din țesături de azbest impregnate cu rășini fenolice.

AZEOTRÓPIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre un amestec de substanțe lichide) Care prezintă proprietatea de azeotropism.

AZEOTROPÍSM (< fr.; {s} gr. *a-* „fără" + *zeo* „a fierbe" + *trope* „schimbare") s.n. Proprietate a unui amestec de lichide de a da prin fierbere vapori cu aceeași compoziție; azeotropie.

AZER, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populație din Transcaucazia, de religie musulmană (majoritatea șiiți). S-a constituit ca națiune în Azerbaidjan; **a.** mai trăiesc în Georgia, Armenia, Daghestan, Iraq și Iran. ✦ Persoană care face parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține Azerbaidjanului sau azerbaidjenilor (**1**), referitor la Azerbaidjan sau azerbaidjeni. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. altaică, ramura turcică, vorbită de **a.**

AZERBAIDJAN (Republica ~), stat în E Transcaucaziei, la V de M. Caspică; 86,6 mii km^2; 7,8 mil. loc. (2003). Limba de stat: azera. Religie: islamică (93,4%), ortodoxă. Cap.: *Baku.* Orașe pr.: Gäncä, Sumqayit, Mingäçevir. Cuprinde și rep. autonomă Nahicevan și reg. autonomă Nagornîi Karabah. Relief: în N culmile Caucazului Mare, iar în SV ale Caucazului Mic. În partea centrală larga câmpie Kura-Araks, iar spre M. Caspică, C. Lenkoran. *Climă* temperat-continentală montană, iar în SE subtropicală. C. 250 lacuri. Mari expl. de petrol (pen. Apșeron, M. Caspică) și gaze naturale, de min. de fier, cupru. Rafinării și complexe petrochimice, metalurgie, constr. de mașini, ind. chimică, ciment. Se cultivă bumbac, ceai, tutun, citrice, plante tehnice, cereale, orez, legume, arbuști subtropicali. Se cresc ovine, caprine și bovine. Sericicultură. Port pr.: Baku. Moneda: manat. - *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, pe o anumită parte a terit. **A.** s-au constituit, începând din sec. 9 î.Hr., unele dintre cele mai vechi state: Mana, Media, Atropatene, Albania Caucaziană. În sec. 3-10, **A.** s-a aflat sub stăpânirea Persiei Sasanide și a Califatului arab. Ca urmare a declinului dominației arabe, în sec. 9-16, pe terit. **A.** s-au constituit și s-au dezvoltat câteva state feudale. În sec. 16-18, **A.** a fost obiectul tendințelor expansioniste ale Imp. Otoman și Persiei, fiind ocupat, rând pe rând, de către acestea. Prin tratatele ruso-persane (1813 și 1828), **A.** de Nord a fost anexat la Rusia, iar **A.** de Sud a rămas în componența Persiei. La 28 apr. 1920, s-a constituit R.S.S. Azerbaidjan; din 12 mart. 1922, în componența Republicii Sovietice Federative Transcaucaziene, iar din 5 dec. 1936, în componența U.R.S.S. ca republică unională. Tensiunile interetnice din reg. Autonomă Nagornîi Karabah (cu populație majoritar armeană) au fost urmate de încordarea relațiilor dintre **A.** și Armenia. Sovietul Suprem din Baku adoptă (23 sept. 1990) declarația de suveranitate a **A.**, iar la 30 aug. 1991, **A.** își proclamă independența de stat; la 21 dec. 1991 aderă la Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). La 2 mart. 1992, **A.** este primit în O.N.U. Respingerea de către **A.** a cererii guvernului armean de unire cu Armenia a enclavei Nagornîi Karabah, aflată pe terit. R.S.S. Azerbaidjan, dar locuită de peste 50% de armeni, a avut ca urmare deteriorarea și tensionarea relațiilor dintre cele două țări. În dec. 1991, Nagornîi Karabah și-a proclamat, printr-un referendum, independența față de **A.**, ceea ce a dus la escaladarea conflictului, degenerând (1992-1994) într-un război nedeclarat între **A.** și Armenia, căruia i s-a pus capăt, în mai 1994, printr-un acord de armistițiu (mediat de Rusia, Iran, O.S.C.E. și O.N.U.) și interpunerea unei forțe de menținere a păcii a C.S.I. La 12 oct. 1997, președinții **A.** și Armeniei încheie un acord, preconizând autonomia enclavei Nagornîi Karabah, dar relațiile azero-armene rămân în continuare tensionate, întrucât, în anii următori, contenciosul Nagornîi Karabah nu și-a găsit rezolvarea, în pofida repetatelor întâlniri, la nivel înalt, dintre factorii politici de decizie din ambele țări. În condițiile destabilizării vieții politice, ca urmare a eșecurilor militare în confruntarea cu Armenia, puterea este preluată (iun. 1993) de fostul lider comunist Gaydar Aliev (reales în oct. 1998). Alegerile parlamentare (5 nov. 2000 și 7 ian. 2001) asigură președintelui Aliev majoritatea în Parlament. La 1 aug. 2001, **A.** renunță la alfabetul chirilic și îl adoptă pe cel latin, în varianta folosită de limba turcă. **A.** devine (25 ian. 2001) al 43-lea stat al Consiliului Europei. În sept. 2002, începe construcția oleoductului ce va lega Baku de terminalul Ceyhan (Turcia), via Tbilisi (Georgia), care urmează să transporte (din 2005) un milion de barili de țiței pe zi. La 15 oct. 2003, Ilham Aliev, fiul lui Gaidar Aliev, este ales președinte al **A.** Republică prezidențială.

AZEVEDO, Aluizio Gonçalvez de ~ (1857-1913), scriitor brazilian. Observator lucid și critic al societății braziliene contemporane (romanele „Mulatrul", „Pensiune de familie").

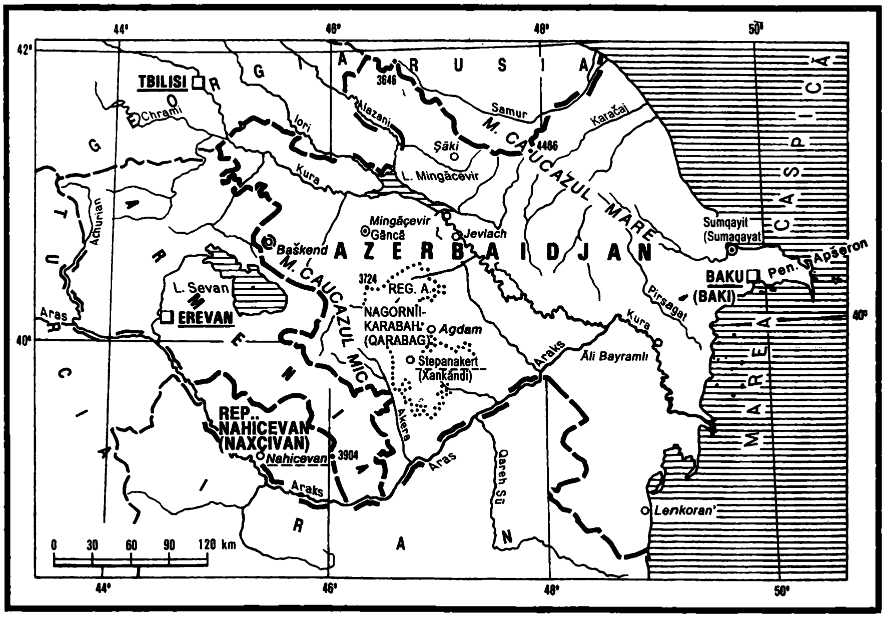

ÁZI (lat. *hac die*) adv. **1.** În ziua care e în curs; astăzi. ✧ *A.-noapte* = în noaptea precedentă. *A.-dimineață* = în dimineața acestei zile. ✦ (În corelație cu „mâine") Zi cu zi, zi după zi. **2.** În prezent. ✦ Acum, cât mai repede.

AZI, revistă de literatură și critică de artă, apărută la București, cu întreruperi, între 1932 și 1940, sub conducerea lui Zaharia Stancu.

AZÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. **1.** Săruri instabile ale acidului azothidric. **2.** Combinații organice cu formula generală RN_3 sau $RCON_3$, instabile, care se descompun prin încălzire, uneori cu explozie.

AZÍL (< fr., lat.) s.n. **1.** Instituție cu caracter filantropic pentru copii, bătrâni, bolnavi. V. *cămin* **(5)**. **2.** Loc de refugiu; adăpost. ✧ *Drept de a.* = acordare de către un stat a dreptului de stabilire pe terit. său unor persoane persecutate în țara lor din motive politice sau religioase.

ÁZIMĂ (< ngr.) s.f. Pâine nedospită (consumată de mozaici la Paști și, de asemenea, folosită de catolici și de Biserica Armeană la împărtășanie).

AZIMÚT (< fr. {i}) s.n. Unghi format de planul meridianului unui loc cu planul vertical care trece prin locul respectiv și printr-un punct dat; se măsoară de la S spre V. Folosit în măsurătorile astronomice, geografice și geofizice.

AZINCOURT, localit. în NV Franței unde, în cursul Războiului de 100 de Ani, armata franceză a fost înfrântă de cea engleză (oct. 1415).

AZNAVOUR, Charles (pe numele adevărat *Shahndour Varenagh Aznavourian*) (n. 1924), cântăreț și compozitor francez. A compus pentru Edith Piaf. Cântece vorbind despre incertitudinile unei generații. Șansonete celebre („La Bohème", „La Mamma", „Les Comédiens"). Carieră cinematografică.

AZODERIVÁȚI (după fr.) s.m. pl. Compuși organici ce conțin în moleculă gruparea azo (-N=N-), legată de doi radicali aromatici sau alifatici.

AZOIC v. **Precambrian.**

AZONÁL, -Ă (< germ.) adj. Care nu corespunde unei zone (ex. sol **a.**, vegetație **a.**).

AZOOSPERMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *zoon* „animal" + *sperma* „sământă") s.f. Formă de sterilitate constând în absența spermatozoizilor din lichidul seminal.

AZORE (port. **AÇORES)**, arh. portughez, de origine vulcanică, în E Oc. Atlantic; 2,32 mii km². Oraș pr.: *Ponta Delgada*. Viticultură, plantații de ceai, batate, ananas, trestie de zahăr; culturi de tutun. Turism. Escale navale și aeriene. În 1976, prov. **A.** a obținut autonomie limitată.

AZORÍN (pseud. lui *José Martínez Ruiz*) (1871-1967), romancier, dramaturg și eseist spaniol. Reprezentant al „generației de la '98". Analiză penetrantă a sufletului poporului spaniol („Castilla"); proză autobiografică („Antonio Azorin").

AZÓT (< fr. {i}; {s} gr. *a-* „fără" + *zoe* „viață") s.n. Element chimic (N), gazos, mai ușor decât aerul, care se găsește în atmosferă în proporție de 78,4% în volum sau de 76% în greutate. La temperatura ordinară este inactiv, dând compuși numai în condiții speciale (temperatură, presiune, catalizatori). Întrebuințat la umplerea becurilor electrice, ca agent frigorigen (**a.** lichid), la obținerea amoniacului, a acidului azotic etc.; nitrogen.

AZOTÁȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului azotic; nitrați.

AZOTEMÍE (< fr.; {s} fr. *asote* + gr. *haima* „sânge") s.f. Concentrația în sânge a azotului neproteic.

AZOTHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = lichid incolor, toxic, volatil, exploziv; sărurile sale se numesc *azide*.

AZÓTIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid anorganic, oxigenat al azotului, lichid incolor, corosiv, puternic agent oxidant; acid nitric; (pop.) apă-tare. La concentrația de 98% aprinde lemnul, hârtia, distruge țesăturile. Se întrebuințează la fabricarea îngrășămintelor, a explozivilor, a fibrelor artificiale, a acidului sulfuric, a coloranților etc.

AZOTÍȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului azotos; nitriți.

AZOTOBACTÉR (< fr. {i}) s.m. Bacterie aerobă care trăiește în sol, capabilă să fixeze azotul atmosferic, pe care îl transformă în compuși organici, îmbogățind astfel solul în azot.

AZOTOBACTERÍN (< fr. {i}) s.n. Îngrășământ agricol bacterian, format dintr-o cultură de azotobacter pe agar-agar sau pe alt mediu de cultură.

AZOTÓS (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid anorganic, oxigenat al azotului; instabil, cunoscut numai în soluție apoasă; are caracter oxidant și reducător în același timp; acid nitros.

AZOTÚRI (< fr.) s.f. pl. Combinații chimice derivate de la amoniac prin înlocuirea tuturor atomilor de hidrogen cu alte elemente; nitruri.

AZOTURÍE (< fr. {i}; {s} fr. *azote* + gr. *uron* „urină") s.f. Eliminare excesivă prin urină a compușilor azotați (ex. uree, acid uric, creatinină).

AZOV, Marea ~, sector al Mării Negre, legat de aceasta prin str. Kerci; 39 mii km². Ad. medie: 7 m; ad. max.: 15 m. În ea se varsă Donul și Kubanul. Pr. porturi: Taganrog, Mariupol, Eisk. Îngheață iarna. Pescuit. Numeroase stațiuni de odihnă.

AZTÉC, -Ă ({i}) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La pl.) Triburi amerindiene din reg. centrală a statului Mexic, din familia de limbi uto-aztecă. **A.**, una dintre ramurile populației cicimecilor care au coborât din stepele nordice ale Mexicului precolumbian și au cucerit și supus terit. ale triburilor învecinate (toltecii, mixtecii, hauxtecii, olmecii și zapotecii), întemeind o vastă stăpânire în reg. Americii Centrale. Între 1325 și 1370 au ocupat ins. din L. Texcoco, unde și-au fundat capitala statului, Tenochtitlán (astăzi Ciudad de México), dând naștere unei strălucitoare civilizații căreia i-au pus capăt conchistadorii spanioli conduși de Hernándo Cortés (1519-1521). Persoană care face parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține **a. (1)**, privitor la **a.** ✧ *Artă a.* v. *artă precolumbiană.*

Calendar aztec („Piatra Soarelui")

AZUELA, Mariano (1873-1952), prozator mexican. Romane („Înfrânții", „Cei din vale") reconstituind atmosfera tragică a revoluției mexicane și urmările ei.

AZUGA, oraș în jud. Prahova, la poalele m-ților Baiului, pe valea Prahovei; 5 005 loc. (2008). Ind. mat. de constr., alim. Păstrăvărie. Stațiune climaterică și centru turistic. Întemeiat în 1830. Până în 1881 s-a numit *Întreprahove*. Oraș din 1948.

AZÚR (< fr. {i}) s.n. Nuanță de albastru-deschis, ca cerul senin.

AZURÍT (< fr. {i}) s.n. Carbonat natural bazic de cupru, de culoare albastră, cu luciu sticlos, format prin alterarea și oxidarea minereurilor cuprifere. Utilizat ca piatră de ornament, la fabricarea unor vopsele albastre și a unor fungicide.

AZURÍU, -ÍE adj. Albastru-deschis.

AZVÂRLÍ (ZVÂRLÍ) vb. IV **1.** Tranz. A arunca ceva cu o mișcare bruscă și puternică. **2.** Intranz. A arunca cu ceva asupra cuiva. ✦ (Mai ales despre cai) a izbi cu copita. **3.** Tranz. A scoate proiectând în afară, a vărsa, a elimina. **4.** Refl. A se repezi.

Ăă, Ââ

ă s.m. invar. A doua literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală semideschisă nerotunjită, medială).

ĂLA, ĂIA (lat. *ille*) pron. dem. (Popular; şi adj.) Acela, aceea. Expr. *Câte alea toate* = fel de fel... (Substantiv, peior.) *Un ăla* (sau *o aia*) = persoană fără însemnătate, oarecare.

ĂST, ÁSTA (ĂSTA, ÁSTA) (lat. *iste*) adj. dem. (Pop.) **1.** Acest, această. **2.** De acum, din momentul de faţă (sau dintr-un viitor apropiat); *anul ăsta*. **3.** *Astă-noapte* (sau *-iarnă, -toamnă* etc.) = în noaptea (sau iarna etc.) imediat precedentă.

ĂSTA, ÁSTA (lat. *iste*) pron. dem. (Pop.) **1.** Acesta, aceasta. La f. cu sens neutru: *asta-i bună!* Loc. *Cu asta* = în acest fel. Expr. *Asta e!* sau *asta-i* = **a)** iată care e cauza; **b)** nu se poate! ce-are a face! **c)** aşa e! **2.** Aşa ceva, un astfel de lucru.

â s.m. invar. A treia literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală medială, închisă, nerotunjită).

Bb

B s.m. invar. **1.** A patra literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană oclusivă bilabială sonoră). 2. (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *si bemol*. **3.** Simbol chimic pentru *bor*. **4.** (FIZ.) Simbol pentru *bel*.

Ba, simbol chimic pentru bariu.

BAADE, Walter (1893-1960), astronom german. Stabilit în S.U.A. Cercetări privind fizica stelelor. A descoperit asteroizii Hidalgo (1920), Ganimede (1924) și Icar (1949).

BAAL, divinitate a naturii și a fecundității în mitologiile semitice.

BAALBEK (BA'ALBEK), oraș în E Libanului, în m-ții Antiliban; 18 mii loc. (1996). Vechi oraș fenician, cunoscut în epoca elenistică sub numele de *Heliopolis*. Colonie romană (ruinele templului lui Iupiter Heliopolitanus).

BAAS, partid pan arab creat în 1952, la putere în Siria după 1963 și Iraq (1968-2003).

BABÁ (< tc.) s.f. Piesă cilindrică, din fontă sau oțel, fixată pe puntea unei nave sau pe chei pentru legarea parâmelor la acostare.

BABA, Corneliu (1906-1997, n. Craiova), pictor și grafician român. Acad. (1990). Prin calitatea culorii și folosirea unui sistem complex de lumini dirijate se înscrie pe linia expresionismului cromatic („Odihnă pe câmp", „Arlechin", „Portretul artistei Lucia Sturdza-Bulandra", „Peisaj din Veneția", ciclul „Regele nebun").

BABA ANA, com. în jud. Prahova în C. Săratei; 4 307 loc. (2008).

BABADAG 1. Podișul Babadagului, pod. în Dobrogea de Nord, cu direcția interfluviilor NV-SE, între râurile Taița (la N) și Slava (la S), format din depozite cretacice marno-grezoase. Alt. medie: 250 m; alt. max.: 401 m. **2.** Lac în N pod. omonim, la V de L. Razim; 24,7 km². În el se varsă *Telița* și *Taița*. **3.** Oraș în jud. Tulcea, situat în pod. Babadag, în apropierea lacului cu același nume; 10 193 loc. (2008). Expl. de gresii și calcare. Rezervațiile naturale: dealul Bujoarele (50,8 ha), Valea Oilor (0,35 ha) și Korum Tala (2 ha). Așezare getică, fortificație romană. Stațiune eponimă a Culturii **B.** Geamie și monumentul funerar al lui Sari Saltîc (sec. 15), mausoleul lui Ali-Gazi Pașa (sec. 17), casa Panaghie (sec. 19). Atestat din sec. 13.

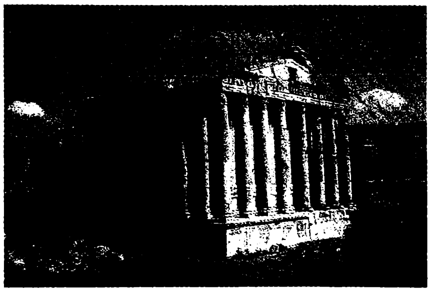
Baalbek. Templul lui Iupiter Heliopolitanus

BABÁICĂ (< ucr., rus.) s.f. Vâslă pentru lotci și bărci plate, care are lângă mâner o contragreutate.

BABA NOVAC (c. 1530-1601), haiduc, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul. A luptat cu turcii, la Șelimbăr (1599) și în campania din Moldova (1600). Ars de viu la Cluj, din ordinul nobilimii maghiare.

BÁBĂ (< sl.) s.f. **I. 1.** Femeie în vârstă. ✧ *Zilele babei* sau *babele* = primele 9 (sau 12) zile ale lunii martie. **2.** *Baba-oarba* = joc de copii în care unul dintre ei, legat la ochi, încearcă să-i prindă pe ceilalți. **II. 1.** Bârnă pe care se reazemă un acoperiș sau planșeu. **2.** Copcă în formă de toartă, în care se prinde o alta *(moș)*, în formă de cârlig.

BABBAGE, Charles (1792-1871), matematician englez. A inventat prima mașină de calcul care funcționa pe baza unui program.

BABEL, Isaak Emmanuilovici (1894-1940), scriitor rus. Nuvele de război („Armata de cavalerie") și despre viața în ghetou („Povestiri din Odessa"). Arestat (1939), a murit în închisoare.

BABEL, Turnul ~ (în „Vechiul Testament"), turn gigantic, în Shinar (Babilonia), pe care urmașii lui Noe au vrut să-l înalțe până la cer. Construcția s-a oprit pentru că Dumnezeu a încurcat limbile constructorilor, făcându-i să nu se mai poată înțelege între ei. Simbol al confuziei.

BABELE, vf. în N masivului Bucegi. Alt.: 2 292 m. Denumit astfel după formele specifice („ciuperci uriașe") determinate de eroziunea diferențială. Obiectiv turistic; cabană; punct terminus de telecabină legat de Bușteni.

BAB EL-MANDEB (BAB AL-MANDAB), str. care desparte pen. Arabia de Africa, legând M. Roșie de G. Aden. Lungime: 109 km; lățimea minimă: 26,5 km.

BABELON, Ernest (1854-1924), arheolog și numismat francez („Descriere istorică și cronologică a monedelor din timpul republicii romane", „Tratat de numismatică greacă și otomană"). M. de onoare al Acad. Române (1914).

BABEȘ 1. Vincențiu B. (1821-1907, n. sat Hodoni, jud. Timiș), jurist, profesor, publicist și om politic român. Acad. (1866). Președinte al Partidului Național Român din Transilvania (1881-1891). **2. Victor B.** (1854-1926, n. Viena), medic și bacteriolog român. Fiul lui **B. (1).** Acad. (1893). Unul dintre fondatorii microbiologiei moderne, autor al primului tratat de bacteriologie din lume (în colab. cu Victor Cornil, Paris, 1885). A descris „granulațiile metacromatice" (ale lui **B.** și Ernst) și piroplasmidele patogene, denumite, în cinstea sa, „babesii". A introdus vaccinarea antirabică și a pus bazele seroterapiei în România.

Babele

BABÉTE s.f. (IHT.) Zglăvoacă.

BABEUF, François Noël zis **Grachhus** (1760-1797), revoluționar francez. Doctrina sa comunist-egalitaristă este cunoscută sub numele de babuvism. A condus „conspirația egalilor" (1796). Executat.

BABEURRE (cuv. fr.) subst. Derivat acidulat din lapte, lipsit de grăsimi, folosit în alimentația sugarului.

BABIA GÓRA (BABIA HORA), masiv muntos, la frontiera Poloniei cu Slovacia. Alt.: 1 725 m. Parc național, rezervație a biosferei.

BABÍC (< tc.) s.n. Salam crud, uscat și presat, preparat din carne de oaie și de vită.

BABILON, oraș antic în Mesopotamia, în cursul inferior al Eufratului. Cap. a statului **B.**, a cunoscut perioade de înflorire sub *Hammurabi* (sec. 18 î.Hr.) și *Nabucodonosor II* (sec. 6 î.Hr.).

BABILONEÁN, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populație semitică din *Babilon*. ✦ Persoană care a aparținut acestei populații. **2.** Adj. Care aparține Babilonului

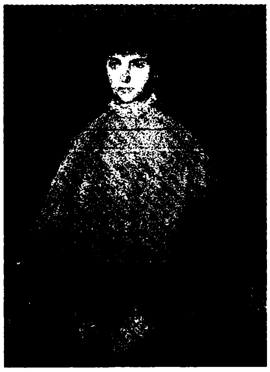
Corneliu Baba: „Portret de fată"

sau populației acestuia, privitor la Babilon sau la populația acestuia. ✧ *Artă b.* v. artă *mesopotamiană.*

BABILONÍE (VAVILONÍE) s.f. Vorbărie, scriere sau situație confuză, haotică.

BABINSKI, Joseph (1857-1932), medic francez de origine poloneză. A demonstrat rolul sugestiei în patologia isteriei și a descris unele simptome neurologice cu valoare diagnostică, care-i poartă numele.

BABÍSM s.n. Mișcare religioasă vizând reformarea liberală a islamismului, întemeiată de Mīrzā Alī Muhammad (1820-1850), care s-a proclamat *Bab,* adică „Poartă"; interzisă, Bab fiind arestat și executat.

BABÍT (< fr. {i}) s.n. Aliaj antifricțiune pe bază de staniu, stibiu și cupru, utilizat la confecționarea căptușelilor de cuzineți.

BABITS Mihály (1883-1941), scriitor ungur. Poezie de factură intelectuală („Valea neliniștii"). Romane pe teme contemporane („Fiii morții"), eseuri („Viață și literatură") și „Istoria literaturii europene".

BÁBIȚĂ (< bg., scr.) s.f. (ORNIT.) Pelican.

BABÓI (< bg.) s.m. Nume generic dat peștilor mici de apă dulce.

BABÓRD (< fr.) s.n. Partea stângă a unei nave sau a fuzelajului unui avion.

BABRIOS (sfârșitul sec. 2-3), poet grec. Versificator al fabulelor lui Esop.

BABUR (BABER, BABAR), Zahir ad-Din Muhammed (1483-1530), principe mongol, primul împărat (1526-1530) din dinastia *Marilor Moguli.* Descendent din *Timur Lenk.* Memorii („Babur-name").

BABÚȘCĂ (< bg.) s.f. Pește teleostean de apă dulce, endemic în bazinul dunărean, lung de 25-30 cm, argintiu pe spate, alb pe abdomen și cu înotătoarele roșii, răspândit în bălți și iazuri; ocheană *(Rutilus rutilus).*

BABUȘKA, Mihai (n. 1958, București), balerin și coregraf român. Prim solist al Operei bucureștene (din 1980), șef al companiei de balet (din 2001). Personaje puternic conturate („Don Quijote", „Cenușăreasa").

BABY-BEEF (cuv. engl.) s.n. Sistem de îngrășare intensivă a tineretului taurin mascul.

BABY-SITTER (cuv. engl.) s.f. Persoană remunerată care îngrijește un copil.

BAC¹ (< fr.) s.n. **1.** Platformă plutitoare pentru transport de oameni, vehicule etc. de la un mal la altul al unei ape; pod plutitor; brudină **(1). 2.** (SPORT) Platformă sau ambarcațiune cu vâsle fixată pe apă, folosită la antrenament de canotori, caiaciști și canoiști.

BAC² (< germ.) s.n. Element al sculelor și dispozitivelor de strângere, cu care se prind piesele în vederea prelucrării.

BACALAUREÁT (< fr.) subst. **1.** S.n. Examen de absolvire a cursurilor liceale; titlu obținut în urma acestui examen. **2.** S.m. și f. Persoană care a trecut **b. (1).**

BACALBAȘA 1. Constantin B. (1856-1935, n. București), ziarist român. A colaborat la „Adevărul", „Dimineața" și „Universul". Evocări pitorești („Bucureștii de altădată"). **2. Anton C.B.** (1865-1899, n. Brăila), publicist și scriitor român. Frate cu **B. (1).** Proză satirică despre viața cazonă („Moș Teacă").

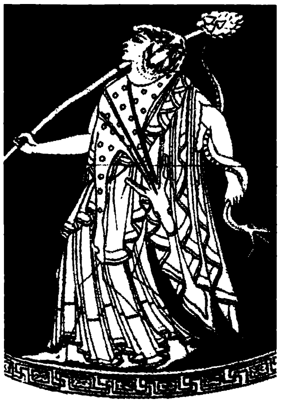
Bacantă (1)

Victor Babeș

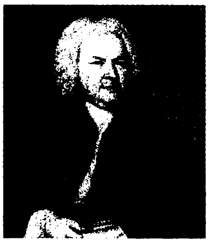
J.S. Bach

BACALL, Lauren (pe numele adevărat *Betty Joan Perske*) (n. 1924), actriță americană de teatru și film. Soția lui *H. Bogart.* Joacă alături de soțul ei, interpretând personaje cu un caracter puternic („A avea și a nu avea", „Somnul de veci").

BACALOGLU, Emanoil (1830-1891, n. București), fizician, chimist și matematician român. Acad. (1879). Contribuții originale îndeosebi în geometrie și optică; activitate pedagogică și de organizare a cercetării științifice.

BACANÁLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (La pl.) Serbări nocturne ținute în onoarea zeului Bachus, la Roma, degenerând, adesea, în desfrâu și dezordine; interzise la sfârșitul sec. 1 î.Hr. **2.** Fig. Petrecere zgomotoasă și destrăbălată; *p. ext.* orgie. **3.** Compoziție plastică reprezentând o **b. (1).**

BACÁNTĂ (< fr.) s.f. **1.** (La romani) Preoteasă a lui Bachus, care celebra bacanalele. **2.** Fig. Femeie de moravuri ușoare.

BACARÁ¹ (< fr.) s.f. Cristal **(2)** de calitate superioară; produs inițial la Baccarat (Franța) (din 1765).

BACARÁ² (< fr.) s.f. Joc de cărți de origine franceză.

BÁCĂ (< lat.) s.f. Fruct cărnos, indehiscent, cu miez zemos, în care se află semințele (ex. bobul de strugure, pătlăgeaua roșie etc.); boabă **(1).**

BACĂU 1. Municipiu în E României, pe râul Bistrița, reșed. jud. **B.**; 182 446 loc. (2004). Termocentrală și două hidrocentrale. Combinat chimic; întrepr. constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, de celuloză și hârtie (prima fabrică de hârtie din Moldova, 1841), textile, de piel. și încălț., mat. de constr., alim.; poligrafie. Universitate, teatru dramatic și de păpuși, orchestră simfonică, muzee. Prima mențiune documentară datează din 1408, ca oraș și punct vamal, existența sa fiind însă anterioară întemeierii statului feudal Moldova; important centru comercial. Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, construiește în 1491 o curte domnească cu biserică (Precista), pentru a-i servi ca reșed. Sediul episcopatului catolic din Moldova. Declarat municipiu în 1968. **2.** Jud. în E României, în partea centrală a Moldovei; 6 606 km²; 719 665 loc. (2008). Reșed.: municipiul **B.** Orașe: Buhuși, Comănești, Dărmănești, Moinești (municipiu), Onești (municipiu), Slănic-Moldova, Târgu Ocna. Comune: *88. Relief:* în V extremitățile m-ților Goșmanu, Tarcău, Ciuc, Nemira și Vrancei, în partea centrală dealuri subcarpatice și depr. (depr. Tazlău-Cașin), iar în E, lunca largă a Siretului și colinele Tutovei. *Rețeaua hidrografică* aparține bazinului mijlociu al Siretului, care colectează toate apele din zona carpatică și subcarpatică prin intermediul Trotușului și Bistriței inferioare. Numeroase lacuri artificiale. *Resurse naturale*: zăcăminte de țiței, de cărbune brun, de gaze naturale, de sare gemă și săruri de potasiu. *Economia:* ind. chimică și de prelucr. petrolului (Dărmănești și Onești), ind. energiei electrice și termice, ind. constr. de mașini, textilă, expl. și prelucr. lemnului, piel. și încălț., celulozei și hârtiei, mat. de constr., alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, plante uleioase, cartofi, legume etc. Se cresc bovine, porcine, păsări; apicultură. *Turism:* prezintă interes turistic valea Trotușului, valea Uzului (cu lacul de acumulare Poiana Uzului), câmpurile de luptă de la Oituz, mănăstirile Cașin, Cireșoaia, biserica din Borzești – ctitorie din 1493-1494 a lui Ștefan cel Mare, biserica Precista din **B.** etc., ariile protejate (codrul secular de la Runc), precum și stațiunile balneoclimaterice Slănic-Moldova, Târgu Ocna ș.a.

BAC BÔ, golf al M. Chinei de Sud, între China și Vietnam, separat de largul mării prin ins. Hainan. Vechea denumire: *Tonkin.*

BACH, familie de muzicieni germani. Mai importanți: **1. Johann Sebastian B.** (1685-1750, n. Eisenach), compozitor și organist. Organist la Weimar; conduce orchestra principelui de Anhalt-Köthen; cantor la biserica Sf. Toma din Leipzig, unde rămâne până la moarte. A compus în toate genurile epocii (cu excepția operei), atât vocale (cantate, oratorii, patimi, mise, *Magnificat*), cât și instrumentale (piese pentru orgă - corale, preludii, fugi, tocate, passacaglii - și pentru clavecin - „Clavecinul bine temperat", sonate, suite și concerte instrumentale - „Concertele brandenburgice", „Arta fugii"). Creația sa reprezintă o sinteză a cuceririlor estetice și tehnice de la Renaștere și până în vremea sa și impresionează prin știința arhitecturii, construcția polifonică perfectă, îndrăzneala limbajului armonic, bogăția inspirației. **2. Wilhelm Friedemann B.** (1710-1784), compozitor. Fiul lui **B. (1).** Organist și capelmaistru, pionier al formei de sonată. **3. Carl Philipp Emanuel B.** (1714-1788), compozitor. Fiul lui **B. (1).** Clavecinist, muzician al regelui Prusiei; director al muzicii la Hamburg. Unul dintre creatorii sonatei bitematice, precursor al clasicilor vienezi. **4. Johann Christian B.** (1735-1782), compozitor. Fiul lui **B. (1).** Trăiește la Londra. Lucrări instrumentale cu o estetică galantă. L-a influențat pe Mozart.

BACH, Alexander, baron von (1813-1893), om politic austriac. Ministru de Interne (1849-1859). Promotor al centralizării administrației monarhiei habsburgice.

BACHELARD, Gaston (1884-1962), filozof și teoretician literar francez. A teoretizat ideea cunoașterii științifice provenite din interacțiunea între spiritul rațional și experiment („Noul spirit științific"). Autor al unei poetici în care ignoră inspirația, susținând ca sursă a autenticității poeziei natura psihismului („Psihanaliza focului", „Poetica spațiului").

BACHELÍTĂ (< fr., germ.; {s} *Baekeland*) s.f. Rășină fenolică sintetică, obținută (1907) de chimistul belgian Leo H. Baekeland (1863-1944), prin condensarea fenolului cu aldehida formică; folosită ca material electroizolant și la fabricarea unor obiecte de uz industrial și casnic. V. *fenoplaste.*

BACHILIDE (BACCHYLIDES) (c. 505-c. 450 î.Hr.), poet grec. Rival al lui Pindar. Unul dintre reprezentanții liricii corale (ode triumfale, ditirambi, peani, imnuri eroice).

BACHMANN, Ingeborg (1926-1973), scriitoare austriacă. Poezie meditativă, cu accente imnice și elegiace („Timpul păsuit", „Invocația Ursei Mari").

BACHOFEN, Johann Jakob (1815-1887), istoric elvețian al dreptului. Cercetător al matriarhatului și al religiilor primitive („Matriarhatul").

BACHUS (în mitologia romană), zeul vinului, al viței de vie și al beției orgiastice. Identificat la greci cu *Dionysos.*

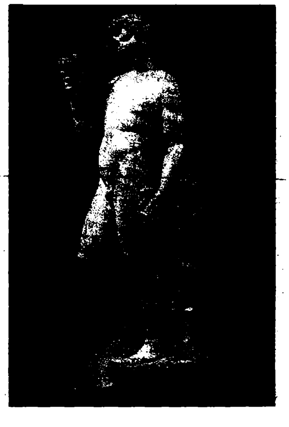
Bachus

BACI (cuv. autohton) s.m. Cioban care conduce o stână.

BÁCIL (< fr.; {s} lat. *bacillum* „bastonaş") s.m. (MICROBIOL.) Bacterie în formă de bastonaş (ex. **b.** Koch, **b.** tetanic).

BACILARIOFÍTE (< lat.) s.f. (La pl.) Filum de alge ce cuprinde diatomee, alge unicelulare, izolate sau grupate în colonii, care secretă o carapace (frustulă) silicioasă. Din acumularea frustulelor rezultă mâlurile cu diatomee, sedimente care stau la originea unor zăcăminte de hidrocarburi.

BACIU, com. în jud. Cluj, pe râul Nadăş; 8 479 loc. (2008). Expl. de calcare. Rezervaţiile naturale: lacul fosilifer Coruş (2 ha) şi Cheile Baciului (3 ha).

BACIU, Ion (1921-2004, n. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara), fiziolog român. Acad. (1993). Cercetări în fiziologia sistemului sangvin, fiziologia muncii („Fiziologie", „Homeostazia oxigenului", „Bazele fiziologice ale ergonomiei").

BACIU, Ion (1931-1995, n. Brateiu, jud. Sibiu), dirijor român. Dirijor al filarmonicilor din Ploieşti şi Iaşi. Subtilitate, temperament, gestică sobră. Vast repertoriu universal şi românesc (predilecţie pentru creaţia enesciană).

BACIU, Ştefan (1918-1993, n. Braşov), poet român. Stabilit în Honolulu (1964). Versuri tradiţionaliste („Poemele poetului tânăr") şi exotice („Poemele poetului pribeag"). A editat revista de poezie „Mele" (1965-1989). Traduceri.

BACKGROUND (cuv. engl.) s.n. **1.** Fundal. **2.** Formaţie, pregătire.

BACKHAUS, Wilhelm (1884-1969), pianist german. Grandoare, puritate stilistică şi sobrietate. Repertoriu de la Bach la Beethoven şi romantici.

BACKING VOCALS (cuv. engl.) Acompaniament vocal armonic (improvizat sau scris), care completează sau susţine partea solistică.

BACKSTREET BOYS, grup american pop. Constituit în 1993 în Florida. Cântă R&B şi dance-pop. Discografie selectivă: „Backstreet Boys", „Millennium".

BACLAVÁ (< tc., ngr.) s.f. Prăjitură preparată din foi de plăcintă umplute cu nuci sau migdale, îmbibată cu miere sau sirop de zahăr.

BACON (cuv. engl.), subst. Preparat din carne de porc obţinut prin sărare şi afumare.

BACON, Francis, baron de Verulam (1561-1626). Filozof englez şi om de stat. Precursor al tranziţiei empirice engleze. Lord cancelar. A susţinut revoluţia ştiinţifică având viziunea utopică a unei stăpâniri tehnologice; a încercat să redefinească metoda ştiinţifică în sensul inducţiei, ca mijloc pentru descoperiri empirice, şi a analizat prejudecăţile şi superstiţiile („Noul Organon", „Progresul învăţăturii"). Scrierea utopică „Noua Atlantidă".

BACON, Roger (c. 1214-c. 1292), filozof şi savant englez. Călugăr franciscan. A activat la Oxford şi Paris, fiind cunoscut ca „doctor mirabilis". A intuit valoarea matematicii şi a experimentului pentru ştiinţele naturii. Opera sa („Opus majus") a fost condamnată în 1277 ca suspectă de erezie.

BACONSKI, A(natol) E. (1915-1977, n. Cofe, Basarabia), scriitor român. Lirică existenţială reflexivă şi elegiacă („Fluxul memoriei"), tinzând spre demetaforizare; proză lirică-fantastică („Echinoxul nebunilor"); un roman parabolic („Biserica Neagră"). Eseuri. Traduceri („Panorama poeziei universale contemporane").

BACOVIA, George (pseud. lui *George Vasiliu*) (1881-1957, n. Bacău), poet român. Lirică exprimând sentimentul solitudinii şi al alienării, monotonia vieţii burgheze, obsesia morţii, nevroze şi atitudini halucinante, în decorul dezolant al periferiei provinciale („Plumb", „Scântei galbene", „Stanţe burgheze"). Poeme în proză („Bucăţi de noapte"). Produs al unei conştiinţe traumatizate, bântuită de obsesii existenţiale, opera sa depăşeşte prin profunzime şi modernitate categoriile tematico-stilistice ale simbolismului, având afinităţi cu expresionismul şi anticipând literatura absurdului.

BACS, Ludovic (n. 1930, Petrila), dirijor român. Gestică sobră, exactă, echilibru al proporţiilor. Valorifică un repertoriu inedit (vechi lucrări româneşti şi universale) şi vast. Activitate legată de Orchestra de Cameră Radio.

BACŞÍS (< tc.) s.n. Sumă de bani dată cuiva peste plata cuvenită pentru un serviciu; ciubuc.

BACTERICÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *bacterie* + lat. *cida* „care ucide") adj., s.n. Cu acţiune distrugătoare asupra bacteriilor (ex. alcoolul, formolul etc.).

BACTÉRIE (< fr. {i}; {s} gr. *bacteria* „baston") s.f. (MICROBIOL.) Nume generic dat microorganismelor unicelulare, cu structură foarte simplă; conţin un nucleu difuz, iar înmulţirea se face prin diviziune directă. **B.** sunt împărţite în familii pe baza morfologiei (coci, bacili, vibrioni), a afinităţilor faţă de coloranţii de anilină (bacilii acido-rezistenţi, germeni gram-pozitivi sau negativi etc.) şi a proprietăţilor biologice: rezistenţa la temperaturi ridicate (**b.** termofile), tipul de nutriţie (**b.** autotrofe sau heterotrofe), de respiraţie (**b.** aerobe sau anaerobe), patogenitatea pentru om şi animale. **B.** au un rol esenţial în circulaţia carbonului şi azotului în natură; sunt folosite în industria farmaceutică (în prepararea antibioticelor, vitaminelor), industria alimentară (în prepararea derivatelor de lapte, produselor alcoolice etc.).

BACTERIEMÍE (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *haima* „sânge") s.f. Prezenţa bacteriilor în sânge.

BACTERIOFÁG (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *phagein* „a mânca") s.m. Tip de virus care infectează celula bacteriană, provocând bacterioliza acesteia; prezintă importanţă profilactică şi terapeutică. Sin. *fag*^{2}.

BACTERIOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *lysis*, „desfacere, dizolvare") s.f. Distrugere „in vivo" sau „in vitro" a bacteriilor, sub acţiunea bacteriolizinelor sau bacteriofagilor.

BACTERIOLIZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Anticorp specific care, în prezenţa unei componente din serul sangvin proaspăt, produce bacterioliza.

BACTERIOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. *Armă* ~ = tip de armă care utilizează agenţi organici de genul microorganismelor şi viruşilor pentru a provoca îmbolnăvirea şi moartea oamenilor.

BACTERIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a microbiologiei care se ocupă cu studiul bacteriilor.

BACTERIOSTÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + *gr. statikos* „care opreşte") adj., s.n. (Agent, substanţă) care opreşte dezvoltarea bacteriilor fără a le omorî (ex. sulfamidele).

BACTERIÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Nume generic dat bolilor infecţioase sau infectocontagioase produse de bacterii la om, animale şi plante.

BACTRIANA (BACTRIA), reg. istorică în Asia Centrală (Afghanistan, Turkmenistan, Tadjikistan şi Uzbekistan), inclusă de Cirus I în Imp. Persan. Cucerită de Alexandru cel Mare, pe terit. ei a luat naştere în sec. 3-2 î.Hr. un regat elenistic independent.

BACULÍT (< fr.{i}; {s} lat. *baculus* „băţ") s.m. (PALEONT.) Cefalopod amonit cu cochilia dreaptă, care a trăit în Cretacicul superior.

BADAJOZ, oraş în Spania (Extremadura); 133,5 mii loc. (2001). Fortificaţii maure (Turnul Espantaperros). Catedrala gotică San Juan (sec. 13). Numele antic: *Pax Augusta.*

BADALONA, oraş în Spania (Catalonia), port la M. Mediterană, în aglomeraţia Barcelona; 205,8 mii loc. (2001). Şantiere navale. Ind. chim., alim. şi prelucr. plutei. Staţiune balneară.

Francis Bacon

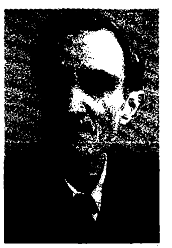

George Bacovia

BÁDE s.m. (Pop.) **1.** Termen de adresare politicoasă către un bărbat mai în vârstă. **2.** Termen cu care femeile de la ţară se adresau bărbatului iubit.

BADEA, Christian (n. 1947, Bucureşti), dirijor român. Angajamente alături de cele mai importante orchestre simfonice din Europa, S.U.A şi Asia, cu un repertoriu de la Bach, la muzica sec. 20. Dirijează constant operă (Metropolitan Opera, din 1987).

BADEA, Costel (1940-1995, n. Iaşi), ceramist român. Piese tridimensionale şi prototipuri pentru industrie. A inclus ceramica în artele majore, prin depăşirea caracterului strict decorativ („Forme dinamice").

BADEA, Doina (1940-1977, n. Craiova), cântăreaţă română de muzică uşoară. Voce timbrată; ambitus larg.

BADEN, oraş în N Elveţiei Centrale (Aargau); 106,7 mii loc. (2000, cu suburbiile). Izvoare minerale şi băi termale folosite din vremea romanilor. Turism.

BADEN, cultură din perioada de tranziţie de la Eneolitic la Epoca Bronzului, cu o largă arie de răspândire în V Europei. În România depistată arheologic în V Banatului şi Crişanei. Se caracterizează prin ceramica decorată prin canelare, cu o mare varietate de forme.

BADEN-BADEN, oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), în m-ţii Pădurea Neagră; 53,1 mii loc. (2002). Izv. minerale termale. Staţiune balneară şi turistică renumită.

BADEN-WÜRTTEMBERG, land în SV Germaniei; 35,8 mii km^2; 10,6 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Stuttgart.* Oraşe pr.: Freiburg, Heidelberg, Karlsruhe, Mannheim, Ulm. Expl. de cărbune, min. de fier, petrol şi gaze naturale; expl. forestiere. Ind. constr. de maşini, textilă şi a sticlei. Cereale; viticultură şi pomicultură.

BAD-GODESBERG, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în apropiere de Bonn, în care a fost inclus. Izv. minerale. Staţiune balneară.

BADIAN, Maya (n. 1945, Bucureşti), compozitoare română. Stabilită în Canada. Muzică simfonică („Diptic simfonic", „Concertino pentru pian") şi de cameră.

BADIJONÁ (< fr.) vb. tranz. **1.** A aplica pe piele sau pe mucoase soluţii medicamentoase. ✦ A unge trunchiul unui arbore cu o soluţie specială pentru a distruge insectele şi ouăle lor. **2.** A unge suprafaţa unei şosele asfaltate cu o soluţie impermeabilă.

BADINERÍE (< fr.) s.f. (MUZ.) Mişcare cu caracter dansant în suitele şi sonatele din sec. 18.

BADIÚL, cântec haiducesc din eposul eroic al folclorului românesc, datând din sec. 17-18; publicat prima oară de V. Alecsandri.

BADLANDS (cuv. engl.) s.n. Degradare intensă a terenurilor în urma eroziunii datorate ploilor torenţiale în arii lipsite de vegetaţie. Denumirea provine de la reg. naturală **B.** din N S.U.A. (Dakota de Sud şi Nebraska), cu depozite fosile (monumentul naţional Agate Fossil Beds).

BÁDMINTON (cuv. engl.) s.n. Joc sportiv asemănător cu tenisul, în care mingea cu pene nu trebuie să atingă solul.

BADOGLIO, Pietro (1871-1956), mareşal şi om politic italian. S-a distins în luptele de la Monte Sabatino (1916). A condus forţele italiene în războiul împotriva Ethiopiei (1935-1936). Ca prim-min. (1943-1944) a semnat capitularea Italiei (sept. 1943).

BADURA-SKODA, Paul (n. 1927), pianist austriac. Celebru în interpretarea lui Mozart, Beethoven şi Schubert, deseori pe instrumente de epocă. Lucrări de muzicologie („Interpretarea lui Bach").

BAEDEKER, Karl (1801-1859), librar şi scriitor german. Cunoscut prin colecţia de ghiduri de călătorie iniţiată la Koblenz, în 1829. Fiul său, **Friedrich** (1843-1925), i-a continuat opera la Leipzig.

BAER, Karl Ernst von (1792-1876), medic, naturalist, etnograf şi antropolog rus de origine germană. Întemeietorul embriologiei ştiinţifice.

BAEYER, Adolf von (1835-1917), chimist german. A sintetizat indigoul, a descoperit condensarea

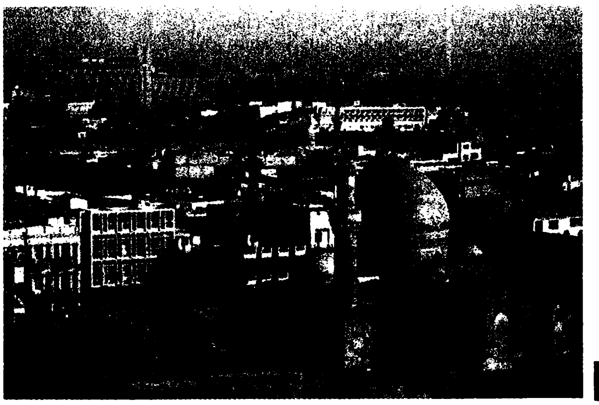

Bagdad. Vedere generală

Joan Baez

Dumitru Bagdasar

anhidridei ftalice cu fenolii, a dezvoltat teoria tensiunii ciclurilor. Premiul Nobel pentru chimie (1905).

BAEZ, Joan (n. 1941), cântăreață americană de folk. Compozitoare și textieră, simbolul revigorării muzicii folk în anii '60. S-a dedicat cântecului tradițional și de protest, contribuind la lansarea lui Bob Dylan. Discografie selectivă: „Joan Baez", „Diamonds and Rust".

BAFFIN 1. William B. (1584-1622), navigator și explorator polar englez. A condus expediția de căutare a Pasajului de Nord-Vest, trecând prin str. Davis (1616). **2. Marea sau Golful ~,** mare în NE Americii de Nord, între Arh. Arctic Canadian și Groenlanda, legată prin str. Davis de Oc. Atlantic. 689 mii km^2. **3. Insula ~ sau Țara lui ~,** cea mai mare ins. din Arh. Arctic Canadian; 476 mii km^2. Alt. max.: 2 591 m. Vegetație de tundră și ghețari. Zăcăminte de cărbune și min. de fier. Locuită de eschimoși. Stațiuni de cercetări științifice. Descoperită în 1616 de **B. (1)**.

BÁFTĂ (< tc.) s.f. (Fam.) Noroc **(1)**.

BAGÁ (< tc.) s.f. Material obținut din carapacea broaștelor țestoase, utilizat la confecționarea unor obiecte de uz comun și pentru ornamentarea mobilei.

BAGÁJ (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea lucrurilor care se iau într-o călătorie. **2.** Fig. *B. de cunoștințe* = totalitatea cunoștințelor acumulate de cineva.

BAGATÉLĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Obiect, fapt etc. de mică importanță; fleac. **2.** (MUZ.) Mică piesă muzicală, de obicei pentru pian (Beethoven). **3.** Dantelă pe marginea unei basmale.

BAGATELIZÁ (< germ.) vb. I tranz. A diminua importanța unui lucru.

BAGAÚZI (< fr.) s.m. pl. Denumire a colonilor și sclavilor din Gallia și din Hispania, participanți la răscoalele antiromane din sec. 3-5.

BAGDAD (BAGHDAD), cap. Iraqului, port pe fl. Tigru; 3,94 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Fabrici de textile și de tricotaje, de prelucr. a pieilor; covoare; ciment, produse electrotehnice, mat. rulant; rafinărie de petrol (Ad Daura). Două universități. Centru al culturii arabe în Ev. Med. Monumente arhitectonice din sec. 13. Moscheea de aur (sec. 16). Muzeu național. Întemeiat în 762 de califul Al-Mansur, a devenit cap. Abbasizilor, fiind unul dintre cele mai importante centre economice și culturale ale Orientului medieval. Ocupat succesiv de turcii selgiucizi, mongoli, turcii otomani, perși, englezi. Cap. Iraqului din 1921. A suferit distrugeri în urma intervențiilor militare din 1991 și 2003-2004.

BAGDASAR 1. Dumitru B. (1893-1946, n. Roșiești, jud. Vaslui), medic român. Creatorul școlii române de neurochirurgie. Lucrări în domeniul chirurgiei tumorilor cerebrale. M. post-mortem, al Acad. (1948). **2. Nicolae B.** (1896-1971, n. Roșiești, jud. Vaslui), filozof român. Frate cu **B. (1)**. M. coresp. al Acad. (1943). Studii de istorie a filozofiei, de teorie a culturii și a cunoașterii („Filozofia contemporană a istoriei", „Teoria cunoștinței", „Istoria filozofiei românești"). Traduceri din Kant. **3. Florica B.** (1901-1978, n. Macedonia), medic psihiatru. Soția lui **B. (1)**. Studii în neuropsihiatrie și pedagogie medicală privind reeducarea copiilor cu tulburări intelectuale și comportamentale. Prima femeie ministru din România (ministru al Sănătății, 1948).

BAGEHOT, Walter (1826-1877), economist britanic. Director al revistei „The Economist" (1860-1867); contribuții la studierea pieței financiare („Constituția engleză"; lucrări de drept și economie („Fizică și politică").

BAGHÉTĂ (< fr., lat.) s.f. **I.** (TEHN.) **1.** Vergea de sticlă, de lemn etc., cu variate întrebuințări tehnice. **2.** Stinghie subțire care servește la fixarea unui panou, la accentuarea unui profil de zidărie etc. **3.** Profil de secțiune dreptunghiulară sau curbă folosit pentru delimitarea unor suprafețe decorative. **II.** (MUZ.) **1.** Bastonaș subțire folosit de dirijor pentru a conduce orchestra. ✧ Expr. *Sub bagheta...* = sub conducerea dirijorală... **2.** Bețișor cu care se lovesc instrumentele de percuție. **3.** Vergeaua de lemn a arcușului.

BAGRAMIAN, Ivan Hristoforovici (1897-1982), mareșal al Uniunii Sovietice. În al Doilea Război Mondial a comandat Frontul de Sud-Vest (1941-1942), armatele 16 și 11 (1942-1943) și Frontul 1 Baltic (1943-1945). Memorii.

BAGRATION, Piotr Ivanovici, prinț (1765-1812), general rus. A condus armata rusă din Principatele Române (1809-1810) în timpul Războiului Ruso-Turc. S-a distins la *Austerlitz* (1805), *Eylau* și *Friedland* (1807). Rănit mortal la Borodino (sept. 1812).

BAGRATIZI, dinastie de regi armeni (886-1045).

BAGREANA, Elisaveta (pseud. *Elisavetei Belceva*) (1893-1991), poetă bulgară. Lirică îmbinând tradiția cu modernismul („Steaua marinarului"). Traduceri din Eminescu și Arghezi.

BAHA'I, religie fondată de către *Bahā'u'llāh* (în arabă, „Slava lui Dumnezeu"), unul din fiii întemeietorului *babismului*, care urmărea crearea unei religii universale sincretice, într-o limbă universală, egalitatea între oameni, pacea mondială, bunăstarea generală etc.

BAHAMAS (Uniunea ~), stat situat în America Centrală insulară, în arh. **B.**, format din c. 700 ins.; 13,9 mii km^2; 297 mii loc. (2003); 85% negri, 12% albi, 3% asiatici și metiși. Limba oficială: engleza. *Religia:* protestanți 70%, catolici 19%, alte culte 11%. Cap.: *Nassau*. *Relief* puțin accidentat (alt. max.: 120 m). *Climă* tropicală. Ananas, trestie de zahăr, citrice, banane, legume, bumbac. Creșterea animalelor. Pescuit. Turism

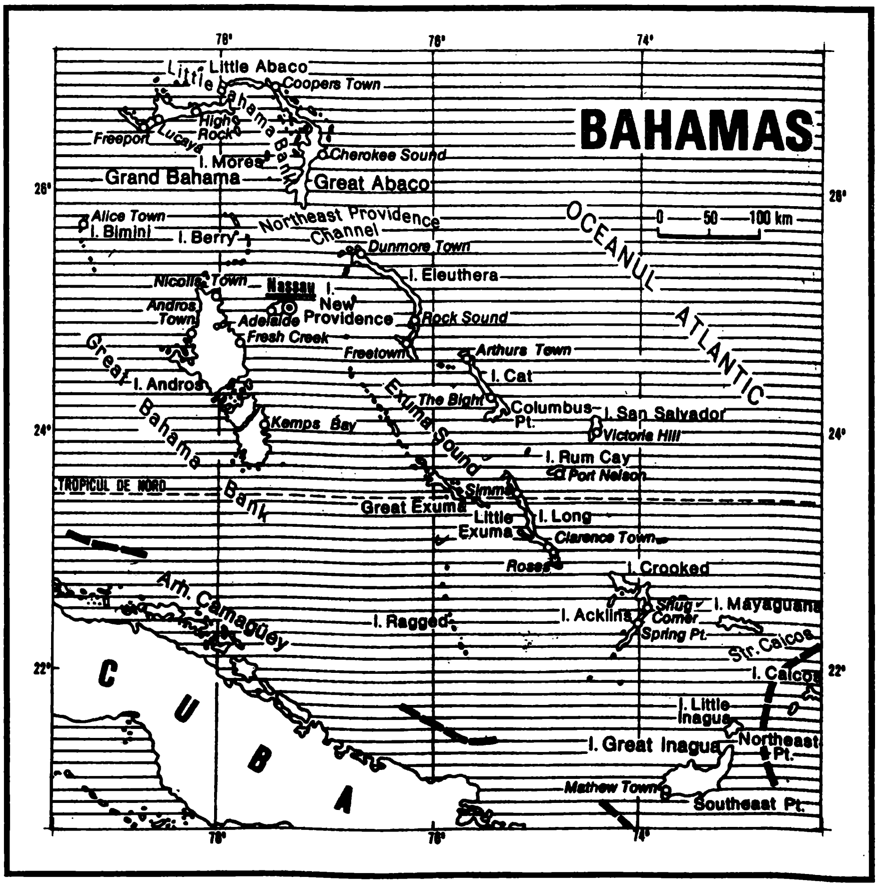

BAHAMAS
78°
76°
74°
26°
24°
22°
Little Abaco
Little Bahama Bank
Coopers Town
Freeport
Lucaya
High Rock
Cherokee Sound
I. Mores
Grand Bahama
Great Abaco
Alice Town
I. Bimini
I. Berry
Northeast Providence Channel
OCEANUL ATLANTIC
0 50 100 km
Dunmore Town
I. Eleuthera
Nicolls Town
Nassau
I. New Providence
Andros Town
Adelaide
Rock Sound
Fresh Creek
Freetown
Arthurs Town
Great Bahama Bank
I. Andros
I. Cat
The Bight
Exuma Sound
Columbus Pt.
I. San Salvador
Kemps Bay
Victoria Hill
I. Rum Cay
Port Nelson
TROPICUL DE NORD
Simms
Great Exuma
Little Exuma
I. Long
Clarence Town
Roses
I. Crooked
Arh. Camagüey
I. Ragged
I. Acklins
Snug Corner
I. Mayaguana
Spring Pt.
Str. Caicos
I. Caicos
CUBA
I. Little Inagua
I. Great Inagua
Northeast Pt.
Mathew Town
Southeast Pt.

(principala sursă de venituri a **B.**). Activitate financiară și comercială dezvoltată. Moneda: 1 bahamian dollar = 100 cents. - *Istoric.* Arh. descoperit de Cristofor Columb în 1492. Colonizat de englezi la jumătatea sec. 17, **B.** devine prin Tratatul de Pace de la Paris (1783), oficial, colonie britanică. Plantațiile de trestie de zahăr sunt lucrate cu sclavi negri aduși din Africa, care devin populația majoritară. În 1834 sclavia este abolită. **B.** obține autonomia internă la 7 ian. 1964, iar la 10 iul. 1973 își proclamă independența de stat în cadrul Commonwealth-ului. La 18 sept. 1973, **B.** este admis în O.N.U. **B.** a devenit un adevărat paradis fiscal pentru sistemul bancar internațional și pentru navele comerciale în căutarea unui pavilion de complezență. Alegerile legislative (2 mai 2002) dau câștig de cauză Partidului Liberal Progresist, care revine la putere după o absență de 10 ani, liderul său fiind însărcinat cu formarea guvernului, care-și propune dezvoltarea serviciilor financiare, a turismului, accelerarea privatizării întreprinderilor de stat, sporirea numărului vaselor înregistrate sub pavilion bahamian. Monarhie constituțională.

BAHĀ'U'LLĀH (pe numele său adevărat *Mīrzā Husayn Alī Nūrī*) (1817-1892), fondator al religiei *Baha'i*. Alungat din Persia, a murit în Palestina, după 39 de ani de exil și închisoare.

BAHCISARAI, oraș în Ucraina (Crimeea); 25,4 mii loc. (1996). Întemeiat în 1502 de către hanul Mengli-Ghirei; reședința hanilor tătari din Crimeea până în 1783.

BAHÍA, stat în E Braziliei; 567,2 mii km^2; 13,3 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Salvador*. Expl. de min. de fier, cobalt, nichel, titan și diamante. Bumbac, tutun și porumb; cafea, zahăr.

BAHÍA BLANCA 1. Golf al Oc. Atlantic, pe coasta de SE a Argentinei, la S de Río de la Plata. Se mai numește *El Rincón*. 2. Oraș în Argentina, port la golful omonim; 272 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Hidrocentrală. Universitate.

BAHLUI, afl. dr. al Jijiei; 110 km. Izv. din E pod. Sucevei (Dealu Mare), străbate C. Moldovei și trece prin Hârlău și Iași. Numeroase iazuri pentru piscicultură.

BAHNA, com. în jud. Neamț, în Subcarpați; 3 632 loc. (2008).

BÁHNĂ (< ucr.) s.f. Loc mlăștinos acoperit cu rogoz sau cu stuf.

BAHNEA, com. în jud. Mureș, în pod. Târnavelor; 3 814 loc. (2008).

BAHRAIN (Regatul ~), stat în SV Asiei, în G. Persic, în apropierea coastelor Pen. Arabia; 678 km^2; 667 mii loc. (2003, din care peste 1/3 imigranți din țări asiatice). Limba oficială: araba. Religia: islamică (70% șiiți, 30% sunniți). Cap.: *Manama* (Al Manāmah). Alcătuit din ins. **B.** (563 km^2) și alte 34 ins. mai mici. *Climă* tropicală aridă. Expl. de petrol și gaze naturale. Mari rafinării. Pescuit de perle. Pod rutier (25 km) ce leagă **B.** de Arabia Saudită. Moneda: 1 dinar = 1 000 fils. Exportă petrol și produse petroliere. - *Istoric.* Stăpânit de-a lungul secolelor de sumerieni, perși, seleucizi, parți, sasanizi, **B.** este cucerit (sec. 7) de arabi, care impun limba și religia, apoi de portughezi (1521- 1602), de persani (1602- 1783) și de arabii imigrați din Kuweit, care întemeiază (1783) un șeicat de sine stătător, condus de dinastia al-Khalifa. După 1820, **B.** devine *de facto* protectorat britanic (efectiv din 1871). Descoperirea zăcămintelor de petrol în 1932 a generat interesul economic pentru **B.** Între 1968 și 1971 face parte din Federația Emiratelor din G. Persic. La 14 aug. 1971 își proclamă independența de stat, devenind, grație petrolului, unul dintre cele mai înfloritoare state din G. Persic. La 21 sept. 1971, **B.** este admis în O.N.U. **B.** a sprijinit coaliția împotriva Iraq-ului, în timpul Războiului din Golf (ian.- febr. 1991). În urma morții emirului **B.**, șeicul Isa II bin Salman al-Khalifa (1961-1999), tronul este ocupat de fiul său, șeicul Hamad bin Isa al-Khalifa, care, la 14 febr. 2002, își asumă titlul de rege, transformând țara în regat - monarhie constituțională. Noul suveran a trecut la accelerarea reformelor, începute în 2001 (alegeri parlamentare, separarea puterilor în stat, obținerea securității, crearea de sindicate și asociații profesionale etc.). În oct. 2002 au loc alegeri pentru nou înființata Cameră a Deputaților. Monarhie constituțională.

BÄHR, Georg (1666-1738), arhitect german. Reprezentant al arhitecturii baroce din Dresda (biserica Frauenkirche, distrusă în 1944, bisericile protestante din Loschwitz, Schnuldeberg și Hochstein bei Pirna).

BAHT ({i}) s.m. Unitate bănească în Thailanda.

BAIA 1. Com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 7 150 loc. (2008). De la începutul sec. 14, aici a existat orașul **B.** (*Civitas Moldaviae*) până în sec. 18 (ultima mențiune, în 1741). Important centru economic și prima cap. a Moldovei în timpul lui Bogdan I. În dec. 1467, Ștefan cel Mare l-a învins aici pe Matia Corvin, regele Ungariei. Vestigii istorice: ruinele bisericii catolice (1410), Biserica Albă (sec. 15-17) și biserica lui Petru Rareș (1532). **2.** Com. în jud. Tulcea; 4 783 loc. (2008) în apropiere de L. Razim.

BAIA DE ARAMĂ, oraș în jud. Mehedinți, pe valea Bulbei, afl. al Motrului, în N pod. Mehedinți; 5 794 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Cornetu Văii și Valea Mănăstirii. Biserica de lemn Sfântu Dumitru în satul Negoești. Vechi centru minier, unde s-a exploatat aramă încă din vremea lui Mircea cel Bătrân (1392), până în sec. 18. Menționată documentar în 1581. Oraș din 1968.

BAIA DE ARIEȘ, oraș în jud. Alba, pe Arieș; 4 442 loc. (2008). În epoca romană, cel mai important centru de exploatare a aurului de pe valea Arieșului. Atestată documentar din 1352.

BAIA DE CRIȘ, com. în jud. Hunedoara, pe Crișul Alb; 2 825 loc. (2008). Expl. de cărbune brun (Țebea, Lunca Moților) și min. auro-argentifere (Căraci). În satul Căraci, biserică de lemn (sec. 17) și mina Adamul Vechi.

BAIA DE FIER, com. în jud. Gorj, în Subcarpați, pe valea Galbenu; 4 307 loc. (2008). Expl. de grafit și calcare. Rezervația naturală Peștera Iedului (1 ha). Vechi centru minier, menționat în 1480. În N com. se găsește *Peștera Muierii*.

BAIADÉRĂ (< fr.) s.f. Dansatoare indiană.

BAIA MARE 1. Depr. tectono-erozivă situată la poalele m-ților Gutâi, pe valea Săsarului, cu largă ieșire spre C. Someșului. Supr.: 675 km^2. Relief de luncă, de terase și de piemonturi cu alt. între 140 și 320 m. Climă de adăpost, cu temp. medie anuală de 9,4°C. Păduri de castan comestibil. Culturi de cereale; pomicultură (meri); legumicultură. Creșterea animalelor. **2.** Municipiu în NV României, la poalele m-ților Gutâi, în depr. cu același nume, la 220 m alt., reșed. jud. Maramureș; 139 731 loc. (2008). Metalurgie neferoasă (aur, argint, plumb, zinc, cupru). Constr. de mașini, mat. de constr., prelucr. lemnului, conf., produse alim. Filatură și țesătorie de bumbac. Rezervațiile naturale: Arboretul de castan comestibil (50 ha), coloanele de la Limpedea (3 ha), mlaștinile Vlăschinescu (3 ha) și Tăul lui Dumitru (3 ha). Universitate și colegiu tehnic, teatru de stat, filarmonică, muzee. Monumente: turnul-clopotniță (sec. 15) ridicat pe lângă Biserica Sf. Ștefan, astăzi dărâmată; case (sec. 17), Biserica Sf. Treime și mănăstire minorită (sec. 18). Atestat documentar în 1327; din 1467 oraș liber regal; aici au funcționat un colegiu reformat și un gimnaziu catolic (sec. 17). Declarat municipiu în 1968. - **Colonia de Pictură** de la ~, grupare artistică întemeiată în 1896. Promova pictura în aer liber, în opoziție cu academismul. Din 1902 își continuă activitatea prin înființarea *Școlii Libere de Pictură;* între 1927 și 1936 funcționează *Școala de Pictură*. Reprezentanți: Simion Corbul Holósy, Alexandru Ziffer, Eugen Pascu, Czóbel Béla, Andrei Mikolá, Petre Abrudan.

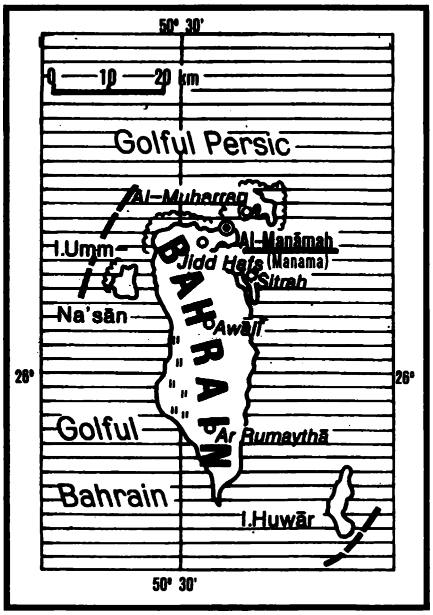

BAIA SPRIE, oraș în jud. Maramureș, la poalele m-ților Gutâi, la 10 km E de Baia Mare; 16 479 loc. (2008). Expl. de min. neferoase și stație de flotație pentru prelucr. parțială a acestora; utilaj minier. Rezervațiile naturale: Lacu Albastru (0,5 ha) și Chiuzbaia (50 ha). Casa iezuiților (sec. 16-17), biserică ortodoxă (sec. 18). Atestat documentar în 1329. Zonă turistică (pârtie de schi lungă de 2 100 m). Teleferic.

BAIAZID, numele a doi sultani otomani: **B. I Trăsnetul** (1389-1402). A extins hotarele statului otoman prin însemnate cuceriri în Pen. Balcanică (de ex. țaratele bulgare) și în Anatolia (de ex. Emiratul de Karaman); a repurtat o victorie decisivă asupra cruciaților în bătălia de la *Nicopole* (1396), dar a fost înfrânt de Mircea cel Bătrân la Rovine (1385) și de Timur Lenk la Angora (Ankara) (1402), murind în captivitate (1403). **B. II** (1481-1512). A consolidat stăpânirile otomane din Pen. Balcanică și a cucerit cetățile Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. Obligat să abdice în favoarea fiului său Selim I.

BÁIE (< sl.) s.f. **I. 1.** Îmbăiere, scăldat. **2.** Apă, soluție în care se îmbăiază cineva. ✦ Cadă, vas pentru îmbăiat. ✦ Clădire cu instalații speciale pentru îmbăiere. **3.** (Cu determinări) Expunere a corpului (gol) la acțiunea vaporilor de apă, a soarelui etc. (în scopuri curative). **4.** Golf mic de-a lungul țărmurilor lacustre și marine. **5.** Recipient care conține un lichid, o soluție chimică etc. destinat unor operații tehnice; lichidul, soluția etc. în care se fac asemenea operații. **II.** (La pl.) Stațiune balneară.

BĂIERĂ (lat. *baiula*) s.f. **1.** Curea, sfoară etc. prinsă de un obiect spre a putea fi transportat, atârnat, strâns etc. **2.** Ochi de frânghie sau de piele fixat de marginea unei bărci, prin care se trece vâsla.

BAI JUYI (BO JUYI) (772-846), poet chinez. Cultivă lirismul direct, expresia orală, de factură populară, inovație cu importante consecințe pentru dezvoltarea poeziei chineze clasice.

BAIKAL 1. Culme muntoasă din Federația Rusă, care mărginește spre NV lacul omonim. Lungime: 300 km. Alt. max.: 2 572 m (vf. Cerski). **2.** Lac tectonic, navigabil, în S Siberiei, la 456 m alt.; 31,5 mii km^2; volum: 23 mii km^3 (lacul cu cel mai mare volum de apă dulce de pe glob). Ad. max.: 1 637 m, cel mai adânc lac de pe Glob. Are 336 afl. și 27 ins. Din el izv. *Angara*. Specii endemice de foci, pești și păsări.

BAIKALIAN, ciclu geotectonic desfășurat la sfârșitul Cambrianului inferior, care a afectat și formațiuni ale Proterozoicului superior.

BAIKONUR, cosmodrom în Kazahstan, situat la E de L. Aral. Specializat în lansări de nave cosmice cu echipaj, sateliți artificiali grei și stații spațiale automate. De la **B.** au fost lansate: primul satelit artificial al Pământului (1957) și prima navă cosmică pilotată (1961) ș.a.

BAIKOV, Aleksandr Aleksandrovici (1870-1946), om de știință rus. A studiat procesele metalurgice, corodarea fierului cu acid clorhidric la temperatură înaltă, dovedind existența *austenitei,* formarea structurilor aciculare.

BAINÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Constituent structural al oțelurilor, obținut prin transformarea izotermă a austenitei.

BAINVILLE, Jacques (1879-1939), istoric și publicist francez. Monografii de referință („Napoleon", „A treia republică").

BAIONÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Armă albă de împuns, care se poate fixa pe țeava puștii. ✧ *Atac* (sau *asalt*) *la b.* = luptă corp la corp. **2.** *B. de extracție* = dispozitiv pentru agățarea și desprinderea garniturii prăjinilor de foraj la o anumită adâncime. **3.** *Îmbinare în b.* = îmbinare demontabilă între două piese (prin introducerea unei piese în cealaltă), urmată de deplasarea sau rotirea lor relativă.

BAIRÁM (< tc.) **1.** Numele a două mari sărbători musulmane, ce corespund călătoriei la Mecca și sfârșitului Ramadanului. **2.** (Fam.) Petrecere, chef mare.

BAIRAMLÁC (< tc.) s.n. (În sec. 18-19, în Țara Românească și Moldova) Impozit în bani și în natură, perceput în vederea trimiterii darurilor către Poarta Otomană cu ocazia *bairamului* **(1)**.

BAIRD, John Logie (1888-1946), inventator britanic. A realizat prima emisiune televizată cu un aparat de construcție proprie (1926) și prima transmisiune în culori (1929).

BAIRIKI, cap. Republicii Kiribati, situată în atolul Tarawa; 36,7 mii loc. (2000). Export de fosfați naturali și copra.

BAIȚ (< germ.) s.n. Soluție folosită la colorarea lemnului sau la fixarea coloranților pe fibre textile.

BAIULESCU, Ion (Ioan) (1852-1911, n. Brașov), inginer constructor. Contribuții la dezvoltarea construcțiilor feroviare din România – linia ferată Buzău-Mărășești (1881).

BAIULUI, Munții ~, grup de munți în V Carpaților de Curbură, limitat de valea Prahovei (la V), valea Doftanei (la E) și pârâul Azuga (la N). Alt. max.: 1 926 m (vf. Neamțu); principalele masive: Gârbova, Clăbucetul Baiului. Se mai numesc și m-ții Gârbovei.

BAJENOV, Vasili Ivanovici (c. 1737-1799), arhitect rus. Construcții în spirit clasic (Palatul Mihailovsk din St. Peterburg, Casa Pașkov «Biblioteca „V.I. Lenin"», proiecte pentru Kremlin, din Moscova).

BAJIN (n. 1904), romancier chinez. Trilogia „Familia", „Primăvara", „Toamna", evocând conflictele dintre generații.

BAJOR Andor (1927-1991, n. Oradea), scriitor și publicist maghiar din România. Proză scurtă („Șefule, trece-le pe nota de plată").

BAKER, Alan (n. 1939), matematician englez. Contribuții la teoria numerelor. Medalia Fields (1970).

BAKER, Josephine (pe numele adevărat *Freda Josephine McDonald*) (1906-1975), cântăreață americană stabilită în Franța. Celebră în spectacole de music-hall pariziene. Discografie selectivă: „1926-1932", „Chansophone".

BAKERSFIELD, oraș în SV S.U.A. (California); 247 mii loc. (2000). Fundat în 1869.

BAKFARK, Valentin (pe numele adevărat *Greff B.*) (1507-1576, n. Brașov), lautist și compozitor sas din Transilvania. A concertat în mari orașe europene. Lucrări originale pentru lăută (fantezii) și transcripții pentru instrumentul său (motete, madrigale etc.).

BAKHTARAN, oraș în V Iranului; 692,9 mii loc. (1996). Prelucr. petrolului. Textile (covoare). Universitate. Vechiul nume: *Kermanshah*.

BAKONGO, subst. invar. Populație negridă din bazinul fl. Congo, fondatoare, în sec. 14, a regatului Congo. Vorbește o limbă din grupul *bantu*.

BAKONY, masiv muntos în Ungaria, lung de 80 km, la N de L. Balaton. Alt. max.: 704 m. Expl. de bauxită, cărbune brun și mangan.

BAKONY Coloman (1887-1968, n. Arad), inginer maghiar din România. Contribuții în domeniul tehnologiei mecanice.

BAKR, Ahmad Hassan al ~ (1914-1982), mareșal și om politic iraqian. Președinte (1968-1979) și prim-min. (1963 și 1968-1979) al Iraqului.

BAKST, Léon (pe numele adevărat *Lev Samoilovici Rosenberg*) (1866-1924), pictor și decorator rus. Înnoitor al scenografiei (de inspirație oriental-exotică). Costume și decorații pentru *Baletele ruse* („Șeherezada").

Josephine Baker

BAKU, cap. Azerbaidjanului, în pen. Apšeron, port la M. Caspică; 1,8 mil. loc. (2002). Universitate (1920). Academie de științe. Monumente: minaretul Sînîk Kala (sec. 11), castelul Șirvan-Șah (sec. 15). Muzee. Cunoscut din sec. 5. A fost cap. Hanatului de **B**.

BAKUNIN, Mihail Aleksandrovici (1814-1876), gânditor politic și anarhist rus; unul dintre ideologii anarhismului și narodnicismului. În emigrație a participat la mișcările revoluționare de la 1848 din Europa („Marxismul, libertatea și statul", „Dumnezeu și statul"). Exclus din Internaționala I (1872).

B.A.L. ({i}; {s} *B[rittish] A[nti] L[evisite]*) Compus al stibiului utilizat ca antidot în intoxicații cu săruri ale metalelor grele (arsen, mercur, plumb) sau cu levizită, iod, sublimat etc.

BAL (< fr.) s.n. Petrecere cu dans.

BALA, com. în jud. Mehedinți, în marginea E a pod. Mehedinți; 4 528 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică, cu ape minerale mezotermale, sulfuroase.

BALABAN, Alexandru T. (n. 1931, Timișoara), inginer chimist român. Acad. (1990). Cercetări teoretice și experimentale privind aplicații ale teoriei grafurilor în chimie.

BALACI, com. în jud. Teleorman, pe râul Burdea; 2 141 loc. (2008). Biserică (sec. 17).

BALACI, Alexandru (1916-2002, n. sat Aurora, jud. Mehedinți), italienist român. Acad. (1994). Monografii dedicate scriitorilor italieni clasici; cercetări comparatiste („Studii italiene").

BALACIU, com. în jud. Ialomița, în Bărăgan; 1 792 loc. (2008).

BALÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Poezie lirică cu formă fixă, compusă din trei strofe cu un număr egal de versuri, ultimul vers fiind identic la toate trei și urmate de o strofă-dedicație (de obicei din patru versuri). Cultivată în literatura medievală și îndeosebi în cea franceză (Fr. Villon). **2.** (În tradiția folclorică) Poem narativ, uneori cu pronunțat caracter liric, cu subiect fantastic, legendar, istoric, ale cărui versuri sunt cântate sau recitate, cu acompaniament muzical („Miorița", „Toma Alimoș"). **3.** (MUZ.) Compoziție muzicală cu caracter epic. ✦ Gen instrumental romantic (Chopin). ✧ *B. pop-rock* = piesă muzicală lirică, în tempo lent.

BALADÉSC, -Ă adj. Cu caracter de baladă.

BALADÓR (< fr.) s.n. (TEHN.) Element de angrenaj al unei cutii de viteză, compus din una sau mai multe roți dințate cu posibilități de deplasare axială, în scopul modificării raportului de transmisie.

BALAFÓN (< fr.) s.n. Instrument muzical african portativ de percuție din lemn, comparabil cu xilofonul.

BALAKIREV, Mili Alekseevici (1837-1910), compozitor rus. Pianist și dirijor. Conducătorul *Grupului celor cinci*. Reformă muzicală bazată pe principiile lui Glinka. Lucrări inspirate din folclor.

BALAKLAVA, localit. în Ucraina, pe coasta de SV a pen. Crimeea. Vechi oraș, menționat din Antic. sub numele de *Simbolon*. Aici, la 25 oct. 1854, Aliații (Imp. Otoman, Marea Britanie, Franța, Sardinia) au obținut o importantă victorie asupra Rusiei, în Războiul Crimeii.

BALAKOVO, oraș în partea central-europeană a Federației Ruse, port pe Volga; 200,6 mii loc. (2002). Centrală atomo-electrică și hidrocentrală.

BALALÁICĂ (< rus.) s.f. Instrument popular rusesc cu coarde ciupite (cutie de rezonanță triunghiulară, trei coarde).

BALAMÁ (< tc.) s.f. **1.** Dispozitiv format din două piese articulate, utilizat la legarea unui panou care se rotește în jurul unei muchii de un cadru, de ușă, de fereastră etc.; șarnieră **(1)**, (pop.) țâțână. **2.** Fig. (Fam., la pl.) Încheieturi, articulații ale corpului omenesc.

BALAMÚC (< localit. *Malamuc*) s.n. **1.** Ospiciu. **2.** Fig. (Fam.) Gălăgie, dezordine mare.

BALANCHINE, George (pe numele adevărat *Gheorghi Melitonovici Balancivadze*) (1904-1983), balerin și coregraf american de origine georgiană. Orientare neoclasică („Cele patru temperamente; Agon"). Colaborator al lui *Diaghilev*; cofondator al Școlii americane de balet (1934), animator al New York City Ballet.

BALÁNS (< fr.) s.n. Mișcare de pendulare; legănare, balansare.

BALANSÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A imprima unui corp solid o mișcare oscilatorie în jurul unei axe orizontale. ✦ Refl. A se mișca când într-o parte, când într-alta. **2.** A echilibra părțile unei balanțe **(2.)**, ale unui cont etc.

BALANSIÉR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Element al unui mecanism care poate transmite o mișcare oscilatorie de la o extremitate la cealaltă. **2.** Prăjină, bară cu care acrobații pe sârmă își mențin echilibrul. **3.** (ZOOL.) Organ de echilibru pentru zbor la insecte diptere, în formă de măciucă, situat pe metatorace; halter.

BALANSOÁR (< fr.) s.n. Fotoliu cu tălpi arcuite, care se poate balansa **(1)**.

BALANȚA *(Libra)* Constelație zodiacală din emisfera australă. Numele popular: *Cântarul*.

BALÁNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument pentru măsurarea forțelor (ex. greutatea) sau a cuplurilor de forțe prin echilibrare cu forțe cunoscute. ✧ *B. romană* = instrument manual alcătuit dintr-un braț liber cu greutate, prevăzut la capete cu un platou pentru așezarea greutăților de măsurat. ✧ Expr. *A pune în balanță* = a compara. **2.** (EC.) Comparație, raport între indicatori care trebuie echilibrați; *concr.* tabel, situație care are ca obiect o asemenea comparație sau raportare. ✧ *B. materială* (cu

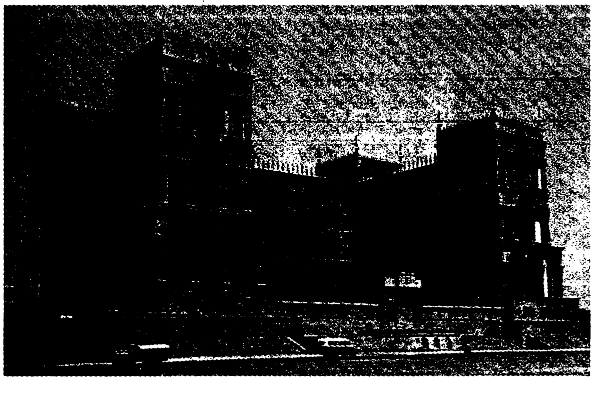

Baku. Clădirea Guvernului

indicatorii exprimaţi în unităţi naturale). *B. valorică* (cu indicatori în expresie bănească). *B. economiei naţionale* = sistem de balanţe şi de tabele corelate, care reflectă într-o formă sintetică procesul reproducţiei din cadrul economiei unei ţări; mai importante: *b. produsului social, b. venitului naţional* şi *b. forţei de muncă. B. comercială* = raportul dintre valoarea exportului şi cea a importului unei ţări. *B. de plăţi* = sistem de înregistrare în conturi a tranzacţiilor comerciale şi financiare ale unei ţări cu restul lumii, într-o anumită perioadă de timp. Cuprinde contul tranzacţiilor curente, contul de capital şi contul financiar. (CONT.) *B. de verificare* = situaţie contabilă întocmită, de regulă, la sfârşitul lunii, prin centralizarea datelor înregistrate în conturi, în scopul verificării exactităţii operaţiunilor contabile. *B. de venituri şi cheltuieli* = raportul dintre veniturile şi cheltuielile unei întreprinderi, instituţii etc. **3.** Al şaptelea semn al zodiacului, corespunzând perioadei 23 sept.-22 oct.

BALÁNUS ({i}; {s} lat. *balanus* „id.") s.m. (ZOOL.) Gen de crustacee cu cochilia în formă de trunchi de piramidă, care trăiesc fixate pe stâncile litoralului şi pe cochiliile moluştelor.

BALÁST (< fr. {i}) s.n. **1.** Amestec natural de pietriş şi nisip, folosit ca material de construcţie. **2.** Strat de pietriş, folosit ca pat elastic pentru aşezarea traverselor de cale ferată. **3.** Lest de apă sau de nisip cu care se încarcă o navă pentru a-i mări pescajul în scopul menţinerii elicei la adâncimea optimă, al aducerii punţii la o anumită cotă etc. ✦ Fig. Ceea ce este nefolositor, împovărător. **4.** Compartiment etanş al unui submarin, care se umple cu apă pentru a asigura scufundarea acestuia.

BALASTÁ vb. I tranz. **1.** A acoperi cu balast **(1)** o şosea, un teren etc. **2.** A introduce sau a evacua balastul **(3)**.

BALASTIÉRĂ (< fr.) s.f. Carieră de pietriş şi de nisip.

BALASTÓR s.n. Maşină folosită pentru balastarea liniilor de cale ferată.

BALAŞ, Iolanda (n. 1936, Timişoara), atletă română. A corectat (1957-1961) de 14 ori recordul mondial la săritura în înălţime, ridicându-l de la 1,75 m la 1,91 m. Campioană olimpică (Roma, 1960, şi Tōkyō, 1964).

BALATON, lac sărat de origine tectonică, în V Ungariei, în C. Dunării Mijlocii, la poalele m-ţilor Bakony, la 105 m alt.; 596 km^2. Lungime maximă: 78 km; ad. max.: 11 m. Legat prin canale de Dunăre (canalul Sió). Complex balneoclimateric. Navigaţie. Pescuit. Parcul naţional Tihany (1952).

BALÁUR (cuv. autohton) s.m. **1.** Şarpe neveninos, lung de 2 m, de culoare galbenă, răspândit în Dobrogea şi în Moldova *(Elaphe quatuorlineata)*. **2.** Monstru fantastic din basme, înfăţişat ca un şarpe uriaş cu mai multe capete.

BALÁZS Béla (1884-1949), scenarist, regizor şi teoretician de film ungur. Preocupat de definirea şi analiza specificului cinematografic („Omul invizibil", „Spiritul filmului"). Scenarii („Undeva în Europa").

BALÁC (< tc.) s.n. Preparat alimentar obţinut prin sărarea cărnii de nisetru sau de morun.

BALBAREU, Ion (1877-1960, n. Comrat, Basarabia), inginer miner român. Cercetări în domeniul metalelor preţioase. Primul profesor de metalurgie la Şcoala Politehnică din Bucureşti, unde a organizat, în 1920, primul laborator de metalurgie din România.

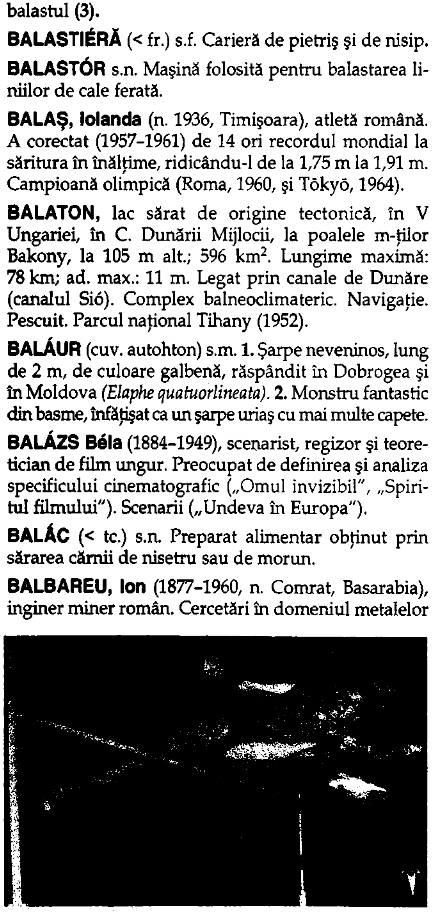
Iolanda Balaş

BALBO, Cesare, conte de Vinadio (1789-1853), om politic liberal şi istoric piemontez. Prim-min. (mart.-iul. 1849). Unul dintre conducătorii Risorgimento-ului.

BALBOA, Vasco Núñez de (c. 1475-1517), navigator şi conchistador spaniol. Străbătând istmul Panamá, a descoperit Oc. Pacific (1513).

BALBUENA (sau VALBUENA), Bernard de (1568-1627), poet spaniol. Spirit baroc (poemul epic naţional „Bernard sau victoria de la Roncesvalles", poemul „Măreţia mexicană").

BALC (BALIŢA) (sec. 14-15), voievod al românilor din Maramureş, fiul lui Sas şi nepotul lui Dragoş. După alungarea lor din Moldova, o dată cu „descălecarea" lui Bogdan, **B.** şi fratele său Drag se întorc în Maramureş, unde primesc din partea regelui Ungariei, Ludovic de Anjou, importante feude.

BALC, com. în jud. Bihor, pe Barcău; 3 750 loc. (2008). Biserică (sec. 13).

BALCANI (STARA PLANINA), lanţ muntos în Bulgaria, între Timok (la V) şi Marea Neagră (la E). Lungime: 555 km; lăţime: 20-50 km. Geologic şi geografic, **B.** se împart transversal în trei sectoare distincte: *B. Vestici,* alcătuiţi din roci cristaline şi eruptive vechi, calcare mezozoice şi fliş; culmi cu versanţi abrupţi; trecători înalte; alt. max.: 2 168 m (vf. Midjar); *B. Centrali,* formaţi din şisturi cristaline şi granite; trecători puţine şi înalte (Şipka, 1 330 m); alt. max.: 2 376 m (vf. Botev); *B. Estici,* cu alt. între 300 m (în E) şi 1 000 m (în V), care împreună cu Sredna Gora (m-ţii Antibalcani), la S închid depr. tectonice Sofia şi Tundja superioară. Turism montan. Parcuri naţionale.

BALCANI, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 8 150 loc. (2008).

BALCÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine Pen. Balcanice, privitor la Pen. Balcanică. ✧ *Jocuri balcanice* = întreceri organizate periodic (pe ramuri sportive) între reprezentanţii ţărilor situate în reg. balcanică. Sin. *Balcaniadă.*

BALCANICĂ, Peninsula ~, pen. situată în SE Europei, limitată de mările Neagră, Marmara şi Egee (la E şi SE), de mările Mediterană (la S), Ionică şi Adriatică (la V) şi de valea Dunării (la N). Supr.: c. 505 mii km^2. Ţărmuri fragmentate cu numeroase golfuri, strâmtori, peninsule şi insule. Relief foarte fragmentat, cuprinzând munţi (m-ţii Macedoniei, m-ţii Rodopi, m-ţii Tesaliei, m-ţii Pen. Calcidice, Alpii Dinarici, Alpii Albanezi, m-ţii Pind şi Stara Planina; alt. max.: 2 925 m - vf. Musala, m-ţii Rila); podişuri (Strandja, Pod. Prebalcanic), câmpii restrânse (C. Savei, Mariţei şi a Traciei de Est). Climă temperat-continentală în N şi E şi mediteraneană în S şi V. Cuprinde: Albania, Bulgaria, Grecia, Macedonia, Bosnia şi Herţegovina, Croaţia, Slovenia, Serbia, Muntenegru şi Turcia europeană.

BALCANÍSM s.n. **1.** Complex de trăsături ale modului de viaţă, mentalităţii şi culturii balcanice; în sens peiorativ desemnează deficienţe de caracter ori comportament considerate a fi specifice lumii balcanice. **2.** Categorie literară folosită de critica şi istoria literară românească spre a defini opera unor scriitori marcată de atmosfera specifică civilizaţiei balcanice (A. Pann, N. Filimon, I. Ghica, I.L. Caragiale, Mateiu Caragiale, I. Barbu, P. Istrati, E. Barbu ş.a.).

BALCANISTÍCĂ s.f. Ansamblul studiilor şi cercetărilor privind istoria, cultura şi limbile popoarelor balcanice.

BALCH, Emily Green (1867-1961), sociolog, om politic şi economist american. Lider al mişcării femeilor pentru pace în timpul şi după Primul Război Mondial. Fondatoare a Ligii Internaţionale a Femeilor pentru Pace şi Libertate (1919). Premiul Nobel pentru pace (1946), împreună cu J.R. Mott.

BALCIC, oraş în NE Bulgariei, pe Coasta de Argint, la S de capul Caliacra; 12 mii loc. (1996). Staţiune balneoclimaterică pe ţărmul Mării Negre. Castel cu parc şi paraclisul „Stella Maris" în stil bizantin, inspirat din arhitectura bisericii domneşti de la Curtea de Argeş, care au aparţinut (reşedinţă de vară) reginei Maria a României. În Antic. colonia greacă *Dionysopolis,* înfiinţată de colonişti din Milet în sec. 6 î.Hr. Între 1913 şi 1940, situat în *Cadrilater,* a aparţinut României.

BALCÓN (< fr., it.) s.n. **1.** Platformă cu balustradă pe peretele exterior al unei clădiri şi care comunică cu interiorul. **2.** (În sălile de spectacol) Rânduri de locuri pentru spectatori aşezate deasupra parterului.

BALDACHÍN (< fr.) s.n. **1.** Acoperământ împodobit cu perdele şi aşezat deasupra unui pat, unui tron, unui amvon etc.; lucrare de arhitectură cu această înfăţişare. **2.** Acoperământ de pânză purtat deasupra unui demnitar laic sau bisericesc la anumite procesiuni.

BALDENSPERGER, Fernand (pseud. lui *Fernand Baldenne*), (1871-1958), critic şi istoric literar francez. Teoretician al literaturii comparate („Literatura. Creaţie, succes, durată").

BALDER (BALDUR) (în mitologia scandinavă), fiul zeului Odin şi al zeiţei Frigg. Cel mai bun şi mai frumos dintre zei, ucis la instigarea demonului Loki, cu o ramură de vâsc. Zeu al vegetaţiei.

BALDOVINEŞTI, com. în jud. Olt, pe dr. râului Olteţ; 880 loc. (2008).

BALDUIN (BAUDOUIN), numele a cinci suverani ai Regatului Ierusalimului, între 1100 şi 1186. Mai important: **B. I** (1100-1118). A iniţiat redactarea Aşezămintelor (Assizele) Ierusalimului.

BALDUIN (BAUDOUIN), numele a doi împăraţi ai Imp. Latin de Răsărit: **B. I,** conte de Flandra şi Hainaut, împărat (1204-1205). Înfrânt de ţarul Ioniţă Caloian. **B. II,** conte de Courtenay, împărat (1228-1231, 1237-1261). Izgonit din Constantinopol de împăratul bizantin din Niceea, Mihail VIII Paleolog.

BALDUNG, Hans (supranumit *Baldung Grien*) (c. 1484-1545), pictor, desenator şi gravor german. Portrete, compoziţii religioase şi mitologice. Colorist delicat („Cavalerul, moartea şi tânăra fată").

BALDWIN, James (1924-1987), scriitor afro-american. Romane şi eseuri despre conflictele rasiale („Dacă Beale Street ar putea vorbi").

BALDWIN, Stanley, conte (1867-1947), om politic britanic. Prim-min. (1923-1924, 1924-1929, 1935-1937). A promovat o politică de conciliere faţă de Italia şi Germania.

BÁLE s.f. pl. Salivă (groasă, spumoasă) care se prelinge din gură. ✦ Materie vâscoasă lăsată de melci pe urmele lor.

BALEARE (ISLAS BALEARES), arh. în V Mediteranei, constituind o prov. a Spaniei; 5 mii km^2; 841,6 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Palma de Mallorca.* Ins. pr.: Mallorca, Menorca, Ibiza, Formentera, Cabrera. Relief muntos cu alt. max. de 1 445 m. Turism.

BALEIÁJ (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Evacuare forţată a gazelor de ardere din cilindrul unui motor cu ardere internă, cu ajutorul unui curent de aer sau de carburant proaspăt. **2.** (TELEC.) Deplasare ordonată şi periodică a spotului luminos pe o suprafaţă interceptată (pe ecranul unui osciloscop, al unui televizor, al unui radiolocator etc.), comandată din exterior pentru a mijloci prezentarea de informaţii pe acea suprafaţă sau obţinerea de informaţii de pe ea. ✧ *Generator de b.* = generator electronic care produce tensiunea (curentul) necesară **b.** la un tub catodic.

BALENA *(Cetus),* constelaţie din emisfera australă, situată la S de constelaţia Peştii. Conţine prima stea variabilă descoperită, *Mira Ceti.*

BALÉNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Nume dat unor mamifere acvatice din ordinul cetaceelor, subordinul mysticete, răspândite în toate oceanele, dar mai ales în zonele reci şi temperate, cuprinzând peste 80 de specii, având în loc de dinţi nişte lame cornoase lungi (fanoane), corpul fusiform şi membrele anterioare transformate în lopeţi. Cel mai mare animal existând astăzi pe Glob este **b.** albastră *(Balaenoptera musculus),* care atinge lungimea de 30 (33) m şi greutatea de 150 (160) t. ✧ *B. ucigaşă* v. **orcă. 2.** Lamelă flexibilă, fabricată din fanoane de **b. (1)**, din oţel, din materiale

Balenă

plastice etc., folosită la confecționarea corsetelor, a umbrelelor, la fixarea gulerelor cămășilor etc.

BALENIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Ambarcație echipată pentru vânarea balenelor. **2.** Ambarcație ușoară care face parte din echipamentul navelor mari, folosită pentru transportul persoanelor.

BALERÍN, -Ă (< it., fr.) s.m. și f. Persoană care practică baletul **(1)**.

BALÉT 1. Gen de spectacol alcătuit din dans (ca element principal), muzică și pantomimă; compoziție coregrafică destinată a fi reprezentată. ✧ Compoziție muzicală scrisă pentru aceste spectacole. **2.** Trupă care susține spectacole coregrafice (*companie* de b.).

BALETELE RUSE, companie de balet condusă de *Diaghilev*. Activează între 1909 și 1919, la Paris. Pune bazele baletului modern. Vedete: V. Nijinski, A. Pavlova, T. Karsavina, M. Fokin.

BALFOUR, Arthur James, conte ~ (1848–1930), diplomat și om politic conservator britanic. Prim-min. (1902–1905) și ministru de Externe (1916–1919). Autor (1917) al unei declarații în care afirma sprijinul guvernului britanic pentru crearea unei „patrii" pentru evrei în Palestina.

BALHAȘ (BALCHAȘ), lac în Kazahstan, lipsit de scurgere, la 342 m alt. Supr. medie: 18,2 mii km². Ad. medie: 6 m; ad. max.: 26,5 m.

BALI 1. Mare a Oc. Pacific, în cadrul Mediteranei asiatice, la SV de M. Flores. Supr.: 40 mii km²; ad. medie: 220 m; ad. max.: 1 589 m. La V, prin str. Madura, comunică cu M. Java. Port. pr.: *Surabaya*. **2.** Ins. indoneziană vulcanică în arh. Sondele Mici, la E de Java, de care este despărțită prin str. B.; 5,6 mii km²; 3,1 mil. loc. (2000). Alt. max.: 3 142 m (vulcanul Gunung Agung). Oraș pr.: *Denpasar*. Monumente religioase medievale. Turism.

BALICA, Nichita (sec. 17–18), haiduc din Transilvania. Căpitan al *curuților* din comitatul Turda.

BÁLIGĂ (BÁLEGĂ) (cuv. autohton) s.f. Excrement de animale mari (taurine, cabaline etc.); băligar.

BALIKPAPAN, oraș în Indonezia (ins. Kalimantan), port la str. Makassar; 309,2 mii loc. (2000). Expl., prelucr. și exportul petrolului.

BALIMÉZ (< tc.) s.n. (În Ev. Med.) Tun de asediu.

BALINT Lájos (n. 1929, Delnița, jud. Harghita), prelat de naționalitate maghiară. Arhiepiscop romano-catolic de Alba Iulia (din 1991). Preot (hirotonisit în 1957), apoi episcop (1981–1991).

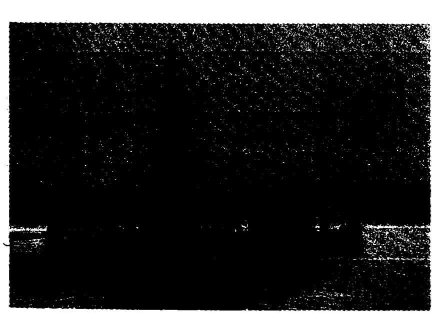

Bali (2). Templu

BALINT, Simion (1810–1880, n. sat Copand, jud. Alba), prefect în oastea lui Avram Iancu. Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania.

BALINT Tibor (n. 1932, Cluj), scriitor maghiar din România. Romane („Maimuța plângăreață") inspirate din mediul citadin.

BALINȚ, com. în jud. Timiș, pe Bega; 1 658 loc. (2008).

BALÍSTĂ (< fr., lat.) s.f. Mașină de război, folosită în Antic. pentru lansarea de sulițe și proiectile.

BALÍSTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține balisticii, privitor la balistică. ✧ *Pendul b.* = pendul folosit pentru determinarea vitezei proiectilelor. *Experiment b.* = tragere experimentală pentru verificarea unor elemente privitoare la o altă tragere. *Expertiză b.* = examen criminalistic privind elementele tragerii și urmele create de factorii acesteia.

BALÍSTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul mișcării corpurilor grele (ex. proiectile, rachete, sateliți) în câmpuri gravitaționale și în vid, precum și cu studiul forțelor fizice legate de această mișcare.

BALIVÉRNĂ (< fr.) s.f. (Fam.; mai ales la pl.) Vorbă lipsită de importanță; palavră; minciună.

BALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A marca diferite puncte pe un teren sau pe suprafața unei ape cu ajutorul balizelor.

BALIZÁJ (< fr.) s.n. Semnalizare prin balize **(2)**. ✧ *B. hertzian* = semnalizare radioelectrică a pozițiilor și traseelor necesare navigației aeriene sau maritime.

BALÍZĂ (< fr.) s.f. **1.** Reper servind la indicarea poziției unui punct geodezic sau topografic. **2.** Semnal instalat pe apă sau pe uscat pentru a marca zone navigabile, locuri de aterizare, piste de concurs etc. ✧ *B. avertizoare* = semnal fix așezat înaintea semnalelor de cale ferată.

BALL, Albert (1835–1927), constructor de arme de foc american. Peste 135 de invenții, cea mai importantă fiind carabina cu repetiție „Lamson, model 1869, calibrul 11,43". Folosită în dotarea armatei române.

BALLA, Giacomo (1871–1958), pictor italian. A semnat, împreună cu U. Boccioni, Carlo Carrà, F. Russolo și G. Severini, manifestul futurist din 1910. Interesat de redarea mișcării în pictură („Becul", „Dinamismul unui cățel în lesă").

BALLY, Charles (1865–1947), lingvist elvețian. Specialist în lingvistică generală și în gramatica comparată a limbilor indo-europene; întemeietor al stilisticii lingvistice („Tratat de stilistică franceză").

BALLY, Dorel (1923–2005, n. București), fizician român. Lucrări privind difracția și spectroscopia de absorbție a radiațiilor X în compușii metalici și optica neutronilor.

BALMACEDA, José Manuel (1840–1891), om politic chilian. Președinte (1886–1891). Politica sa reformatoare a provocat un război civil, încheiat prin înlăturarea sa din funcție. S-a sinucis.

BALMER, Johann Jakob (1825–1898), fizician și matematician elvețian. A descoperit (1895) legea de distribuție a liniilor în spectrul de emisie a hidrogenului *(seria B.)*.

BÁLMOȘ s.n. Mâncare preparată din caș dulce de oaie fiert în lapte, la care se adaugă mălai.

BALMUȘ, Constantin (1898–1957, n. Murgeni, jud. Vaslui), filolog român. Acad. (1948). Studii clasice („Étude sur le style de Saint-Augustin").

BALNEÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la băile curative.

BALNEO- ({s} lat. *balneum* „baie") Element de compunere, însemnând „balnear".

BALNEOCLIMATÉRIC, -Ă adj. Balneoclimatic.

BALNEOCLIMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Care asociază acțiunea curativă a factorilor balneari și a celor climatici.

BALNEOLÓG, -Ă (< fr.) s.n. și f. Medic specialist în balneologie.

BALNEOLOGÍE s.f. Disciplină a medicinei care studiază acțiunea factorilor balneoclimatici, a apelor minerale și termale, a nămolurilor etc.

BALNEOTERAPÍE s.f. Tratament medical, constând în folosirea acțiunii factorilor climatici (altitudinea, presiunea atmosferică, lumina solară etc.), precum și aceea a apelor termale sau reci, a nămolurilor etc.

BALOGH Péter (n. 1920, sat Mișca, jud. Bihor), sculptor maghiar din România. Esențializare a formelor în compoziții monumentale, reliefuri și plastică mică („Metamorfoză", „Cantată", „Vox maris").

BALOMIR, Ion (1784–c. 1835, n. Săliște, jud. Sibiu), pictor român. Portretist („Pravilistul Andronache Donici").

BALÓN (< fr., germ.) s.n. **1.** Aerostat fără mijloace proprii de propulsie, construit dintr-o învelitoare impermeabilă umplută cu un gaz mai ușor decât aerul, de care se atașează o nacelă. ✧ *B. sondă* = aerostat liber, lansat în atmosferă, la bordul căruia se instalează aparatura necesară măsurării presiunii, temperaturii, radiației solare etc. *B. de săpun* = bășică formată din clăbuci de săpun; *fig.* lucru ireal, nerealizabil. **2.** (SPORT) Minge. **3.** Velă triunghiulară la ambarcațiile de regate. **4.** Înveliș etanș al incintei vidate sau umplute cu gaz sub presiune joasă a unei lămpi electrice, a unui tub electronic etc. **5.** Vas sferic de sticlă folosit în operațiile de laborator. 6. Balonzaid.

BALONÁRE s.f. (MED.) Meteorism.

BALONÉT (< fr. {i}) s.n. **1.** Compartiment umplut cu un gaz mai ușor decât aerul în interiorul unui dirijabil. **2.** Compartiment inferior al unui balon **(1)**, care comunică cu atmosfera și este despărțit printr-o diafragmă de compartimentul cu gaz.

BALONZÁID (< germ.) s.f. **1.** Țesătură de bumbac sau de mătase impermeabilă. **2.** Haină de ploaie confecționată din **b. (1)**; balon **(6)**.

BALÓT (< fr.) s.n. 1. Pachet mare de materiale, de obiecte etc. **2.** *Oțel-balot* = bandă de oțel utilizată la confecționarea cercurilor de butoaie, la ambalarea mărfurilor etc.

BALOTÁJ (< fr.) s.n. (DR.) Situație care se creează la o alegere când nici unul dintre candidați nu întrunește majoritatea legală de voturi și, ca urmare, este necesară repetarea alegerii.

BALOTÁRE s.f. Operație de împachetare sub formă de balot a unor materiale.

BALOTĂ **1. Nicolae B.** (n. 1925, Cluj), critic literar român. Stabilit în Franța (1985). Eseuri, articole, studii erudite, cu o solidă bază filozofică („Opera lui Tudor Arghezi", „De la Ion la Ioanide"); monografii („Urmuz"), memorialistică („Caietul albastru"). Deținut politic (1956–1964). **2. Ileana B.** (1929–2006, n. Cluj), artist decorator român. Soră cu B. **(1)**. Pornind de la tehnicile tradiționale ale țesutului, ajunge la o artă modernă, fie în tapiserie, fie în forme tridimensionale (seria „Dealuri").

BALOTEȘTI, com. în jud. Ilfov, pe Cociovaliștea; 6 548 loc. (2008). Institut de cercetare pentru nutriția animalelor.

BALSÁM (< it., lat.) s.n. **1.** Esență puternic parfumată, extrasă din rășinile unor arbori sau preparată sintetic, utilizată în medicină, în pictură, în parfumerie etc. ✦ Fig. Miros foarte plăcut. **2.** Fig. Alinare, mângâiere, consolare.

BALSÁMIC, -Ă (< fr.) adj. De balsam **(1)**; care are proprietățile balsamului, care conține balsam.

BALȘ 1. Oraș în jud. Olt, pe dr. Oltețului; 21 304 loc. (2008). Produse textile și alim.; oțelărie, constr. de mașini. Atestat documentar din 1564. A primit statut de oraș în 1921. **2.** Com. în jud. Iași; 3 347 loc. (2008).

BALȘ, familie de boieri din Moldova. Mai important: **Theodor B.** (1790–1857), om politic. Caimacam (1856–1857), adversar al unirii Moldovei cu Țara Românească.

BALȘ, Gheorghe (1868–1934, n. Adjud), inginer și istoric de artă român. Acad. (1923). Specializat în istoria arhitecturii medievale românești și a legăturilor ei cu lumea Orientului creștin („Bisericile lui Ștefan cel Mare", „Bisericile și mănăstirile moldovenești din sec. XVI–XVIII").

BALŞ, Matei (1905–1989, n. Bucureşti), medic român. Contribuţii la chimioterapia unor boli contagioase („Practica chimioterapiei antimicrobiene", „Antibioticele").

BALŞ, Ştefan Lupu M. (1902–1994, n. Bucureşti), arhitect, istoric şi restaurator român. M. de onoare al Acad. (1993). A contribuit la crearea şcolii româneşti de restaurare (bisericile: Kretzulescu, Patriarhiei; mănăstirile Hurez, Neamţ).

BALŞA, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Apuseni; 1 014 loc. (2008). Rezervaţia naturală Cheile Madei (10 ha).

BALTA, com. în jud. Mehedinţi, pe valea Balta, afl. al Topolniţei; 1 226 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Cheile Coşuştei (50 ha), pereţii calcaroşi de la Izvoarele Coşuştei (60 ha), Cornetul Babelor şi Cerboanei (40 ha), Cornetul Bălţii (30 ha) şi Valea Ţeşna (160 ha) din Parcul Naţional Domogled–Valea Cernei. Biserica de lemn Sf. Nicolae în satul Costeşti.

BALTA ALBĂ 1. Lac cu apă sărată, slab sulfatată, sodică, slab magneziană, pe cursul inf. al Buzăului, în C. Râmnicului; 10,1 km². Ad. max.: 4 m. Rezerve de nămol sapropelic (2,45 mil. m³). Rezervaţie natuală (6 ha). **2.** Com. în jud. Buzău; 2 807 loc. (2008). Staţiune balneoclimatică permanentă. Rezervaţia naturală Balta Amară (900 ha).

BALTA BRĂILEI, luncă joasă (6–10 m alt.) hidroamenajată a Dunării, cuprinsă între Dunărea-Veche la E şi braţul Cremenea (respectiv Pasca) la V. După îndiguirea şi scoaterea de sub inundaţii, o suprafaţă de 60 km lungime, 20 km lăţime şi c. 96 000 ha se cultivă cu cereale; a fost impropriu denumită „Insula Mare a Brăilei" (nefiind o insulă în înţelesul geografic). O porţiune (Balta sau „Insula" Mică a Brăilei) şi-a păstrat caracterul de zonă umedă, fiind protejată în prezent ca parc natural (17 529 ha).

BALTA DOAMNEI, com. în jud. Prahova, în C. Gherghiţei; 2 691 loc. (2008).

BALTÁG (< tc.) s.n. Topor cu coadă lungă, folosit şi ca armă în Ev. Med.

BALTAG, Cezar (1939-1997, n. Mălineşti, Basarabia), scriitor român. Poezie iniţiatică, construită prin retrăirea marilor simboluri şi mituri universale şi pe o experienţă de soteriologie creştină („Dialog la mol"). Eseuri.

BALTA IALOMIŢEI, luncă hidroamenajată a Dunării, cuprinsă între braţele Dunărea Veche (la E) şi Borcea (la V); 831,3 km²; 94 km lungime (între Călăraşi şi Hârşova); 4–12,5 km lăţime. Alt. medie: 10–17 m. Reg. de bălţi, mlaştini şi grinduri, azi îndiguită şi desecată. Culturi de cereale. Creşterea bovinelor şi ovinelor. Cunoscută şi sub numele de *Balta Borcei.*

BALTA-LIMAN, cartier al Istanbulului. – **Convenţia de la ~,** convenţie semnată la 19 apr./1 mai 1849 între Rusia şi Imp. Otoman, care consfinţea statutul Principatelor după înfrângerea Revoluţiei de la 1848-1849.

BALTARD, Victor (1805–1874), arhitect francez. A folosit, printre primii, structura metalică de fier (Halele centrale din Paris şi biserica Saint-Augustin).

BALTAZAR, Apcar (Abgar) (1880–1909, n. Bucureşti), pictor şi critic de artă român. Compoziţii istorice, peisaje şi scene de gen, evocând viaţa mahalalelor.

BÁLTĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Întindere de apă stătătoare, cu apă puţin adâncă, cu o bogată vegetaţie acvatică; *p. ext.* lac. ✧ Expr. *A lăsa baltă* (ceva) = a lăsa (ceva) neterminat, în părăsire. **2.** Apă de ploaie adunată într-o adâncitură; groapă cu apă sau mocirlă; *p. ext.* apă sau lichid vărsat pe jos.

BÁLTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparţine sau este specific M. Baltice şi reg. învecinate; privitor la aceste reg. sau specific lor. ✧ *Limbi baltice* = ramură de limbi indo-europene din grupa orientală, cele mai importante fiind letona şi lituaniana.

BALTICĂ, Marea ~, mare continentală a Oc. Atlantic, în N Europei; comunică cu Marea Nordului prin str. Skagerrak şi Kattegat; 419 mii km². Ad. medie: 86 m; ad. max.: 470 m. Formează trei mari golfuri: Finic, Botnic şi Riga. Salinitate redusă (8–11‰). Numeroase ins. şi arh. În ea se varsă Neva, Dvina de Vest, Vistula, Oder ş.a. Porturi pr.: St. Peterburg, Tallin, Riga, Gdańsk, Szczecin, Copenhaga, Stockholm, Malmö ş.a. Unită cu Marea Albă prin intermediul L. Onega şi râului Neva, printr-un canal navigabil.

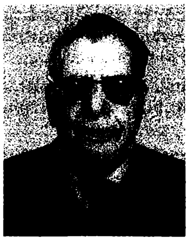
Ştefan Lupu Balş

Honoré de Balzac

BALTIMORE, oraş în NE S.U.A. (Maryland), în apropiere de G. Chesapeake; 651,2 mii loc. (2000). Nod de comunicaţii. Aeroport internaţional. Port. Mare centru siderurgic. Constr. navale, de avioane (uzinele „Martin"), echipament electronic, metalurgia cuprului, rafinarea petrolului. Universitate (1791). Academie de ştiinţe (1797). Muzeu de artă, galerii de artă veche. Conservatorul „Peabody". Fundat în 1729.

BALTIMORE, David (n. 1938), biolog american. A descoperit, independent de H. Temin, reverstranscriptaza, o enzimă cu ajutorul căreia se realizează multiplicarea ribovirusurilor. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1975), împreună cu H. Temin şi R. Dulbecco.

BALTRUŠAÏTIS, Jurgis (1903–1988), istoric de artă francez de origine lituaniană. Specializat în arta Ev. Med. („Studii asupra artei medievale în Armenia şi Georgia", „Stilistica ornamentală în sculptura romanică", „Evul mediu fantastic").

BALTSA, Agnes (n. 1944), mezzo-soprană greacă. Repertoriu de operă (Gluck, Mozart, R. Strauss, Bizet, Bellini) şi vocal-simfonic.

BALŢI (lat. *balteus*) s.n. pl. Cingătoare realizată din ţinte de cositor înşiruite pe trei rânduri de bentiţe subţiri de piele, purtată de femeile din Ţinutul Pădurenilor.

BALÚBA ({i}) s.m. invar. Populaţie negridă din grupul de limbi *bantu;* trăieşte în bazinul fl. Congo.

BALÚNDA s.m. invar. Populaţie negridă care trăieşte în R.D. Congo, Angola şi Zambia, creatoare, în sec. 16, a statului Luanda. Vorbeşte o limbă din grupul *bantu.*

BALUSTRÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Element de construcţie folosit pentru a mărgini o scară, un balcon etc. **2.** Apărătoare dispusă la marginea unei punţi de navă, a unei pasarele etc. pentru siguranţa călătorilor.

BALÚSTRU (< fr.) s.m. **1.** Fiecare dintre stâlpii scurţi, profilaţi (de lemn, de beton etc.) dintr-o balustradă. **2.** Compas special pentru trasarea cercurilor cu raza foarte mică.

BALVANYOS, Băile ~, staţiune balneoclimaterică în jud. Covasna, subordonată localităţii *Turia.*

BALZAC, Honoré de ~ (1799–1850), romancier francez. Scriitor de prodigioasă fecunditate (c. o sută de nuvele şi romane, reunite sub titlul „Comedia umană"). A configurat un vast şi viguros tablou al societăţii franceze sub Restauraţie. În opera sa, fantezia romantică se îmbină cu forţa observaţiei realiste, cu exactitatea ştiinţifică a descrierilor şi a analizei psihologice. A avut o covârşitoare influenţă asupra evoluţiei romanului. Op. pr.: „Gobseck", „Eugénie Grandet", „Moş Goriot", „Iluzii pierdute", „Verişoara Bette", „Vărul Pons".

BAMAKO, cap. Republicii Mali, port fluvial pe Niger; 1,1 mil. loc. (1998). Muzee. Centrul ad-tiv al coloniei franceze a Sénégalului Superior şi al Nigerului (din 1904), al Sudanului francez (din 1920) şi al Federaţiei Mali (din 1959), **B.** a devenit cap. statului independent Mali (din 1960).

BÁMĂ (< tc.) s.f. Plantă anuală cultivată, din fam. malvaceelor, cu frunze mari, cordiforme, al cărei fruct (capsulă) în stare tânără este folosit în alimentaţie *(Hibiscus esculentus);* originară din E Indiei.

BAMBERG, oraş în S Germaniei Centrale (Bavaria), în apropiere de Main; 69,3 mii loc. (2002). Textile, hârtie; echipament electronic; constr. de maşini. Catedrală, sec. 13, palat episcopal, sec. 16. Observator astronomic. Muzee. Filarmonică.

BAMBOCIÁDĂ (< it.) s.f. Reprezentare în pictură a unei scene rustice, cu caracter grotesc. Frecventă în arta flamando-olandeză, îşi datorează numele pictorului Pieter van Laer (1599–1642), poreclit „il Bamboccio" (paiaţa).

BÁMBUS (< germ.) s.m. Specii de plante exotice lemnoase din fam. *bambasacee* (înrudită cu poaceele), cu tulpini drepte, cilindrice, înalte până la 40 m, foarte rezistente (la alte specii formând tufe răsfirate). La unele specii lăstarii tineri sunt comestibili.

BAN¹ (< *ban²*) s.m. **1.** A suta parte dintr-un *leu; p. ext.* monedă de mică valoare. **2.** Numele unor monede care au circulat de-a lungul vremii pe terit. României.

BAN² (< scr.) **1.** (Din sec. 10, la slavii de sud) Titlu purtat de unii demnitari cu atribuţii politice, administrative, judiciare şi militare. **2.** (În sec. 13–16, în Ungaria) Dregător regal, conducător al unor regiuni de graniţă. **3.** (În Ev. Med., în Ţara Românească) Reprezentant al domnului în Oltenia; de la sfârşitul sec. 15 până în 1831 (şi în forma de *mare ban*), a fost primul demnitar, după domn, în ierarhia dregătorilor. Vreme îndelungată bănia a fost apanajul familiei Craioveştilor. **4.** (Din sec. 17, în Moldova) Dregător domnesc. **5.** Persoană care avea acest titlu.

BANACH, Ştefan (1892–1945), matematician polonez. Unul dintre întemeietorii analizei funcţionale.

BANÁL, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de originalitate, comun; obişnuit.

BANALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este banal; platitudine. ✦ Concr. Lucru obişnuit; idee banală. **2.** (PSIH.) Caracteristică a răspunsurilor, de mare frecvenţă, date de subiecţi în cadrul testelor de creativitate.

BANALITĂŢI (< fr.) s.f. pl. (În Ev. Med., în Europa apuseană) Formă de manifestare a autorităţii senioriale, în virtutea căreia ţăranii erau siliţi să utilizeze moara, cuptorul de pâine, teascul etc. seniorului în schimbul unor redevenţe.

BANÁNĂ (< fr.) s.f. **1.** Fructul bananierului, o bacă lungă, cu miezul făinos, dulce şi aromat; există şi varietăţi făinoase (plantain) care se consumă coapte, prăjite sau fierte, utilizate în diferite ţări tropicale. **2.** Piesă metalică, de forma unei fişe mici, acoperită parţial cu un manşon izolant şi care se montează de obicei la capătul unui cordon electric, pentru a stabili un contact conductiv amovibil.

BANANIÉR (< fr.) s.m. Plantă arborescentă cu trunchi fals, format prin suprapunerea tecilor frunzelor şi cu frunze foarte mari; se cunosc c. 60–70 de specii

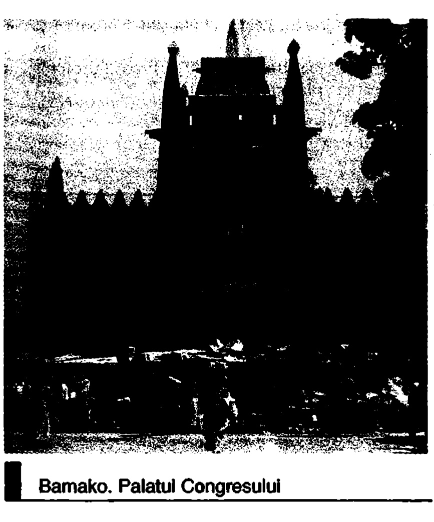
Bamako. Palatul Congresului

răspândite în reg. tropicale şi subtropicale. Pentru fructele comestibile se cutivă specia *Musa paradisiaca;* banan.

BANAT, veche prov. istorică situată între Dunăre, Tisa şi Mureş, limitată la E de culoarul Timiş-Cerna, care o desparte de Carpaţii Meridionali. Locuită în Antic. de geto-daci, a fost cucerită de romani la începutul sec. 2 şi inclusă în prov. Dacia. În sec. 9-11, în **B.** sunt menţionate formaţiunile conduse de *Glad* şi apoi de *Ahtum*. În sec. 14-15, aici au fost constituite numeroase districte româneşti. În sec. 16, partea de V a fost ocupată de turci şi transformată în eialet (cu centrul la Timişoara). Ocupat de austrieci care prin Pacea de la Passarowitz (iul. 1718) au luat în stăpânire **B.** Colonizat în sec. 18 de şvabi. În timpul Revoluţiei de la 1848-1849, românii din **B.** au cerut în adunările de la Lugoj şi Timişoara recunoaşterea egalităţii în drepturi cu celelalte naţionalităţi. În condiţiile destrămării Imp. Austro-Ungar, în 1918, cea mai mare parte a **B.**, cu o populaţie majoritar românească, s-a unit cu România, iar o parte a intrat în componenţa Serbiei.

BANÁT (< *ban*^{2}) s.n. Teritoriu condus de un ban^2.

BANATÍT (< *Banat*) s.n. Grup de roci magmatice intruzive, constituit în special din granodiorite.

BANATULUI, M-ţii ~, ramură a Carpaţilor Occidentali, care cuprinde m-ţii Dognecei, Semenic, Aninei, Almăj şi Locvei, precum şi depr. Caraş-Ezeriş, Almăjului, Oraviţei ş.a.

BANATUL SEVERINULUI (BANATUL DE SEVERIN), unitate militar-administrativă constituită în 1230; cuprindea S Banatului, reg. Severinului şi o mică parte din V Olteniei, cu centrul în cetatea Severinului; conducătorul purta titlul de *ban*^{2}. Feud al domnilor Ţării Româneşti.

BANC^1 (< fr.) s.n. 1. Ridicătură din depuneri de nisip, pietriş sau nămol, formată pe fundul mărilor sau în albia apelor curgătoare, ajungând uneori până la suprafaţa apei şi periclitând navigaţia. 2. Grup de peşti, de obicei de aceeaşi specie, vârstă şi mărime, care se asociază în timpul migraţiunilor de reproducere, hrănire, iernare etc.

BANC^2 (< fr.) s.n. 1. Masă sau platformă pe care se montează dispozitive, utilaje, instalaţii. 2. Postament, suport care susţine o maşină-unealtă. 3. Banchetă pe care stă persoana care trage la rame într-o ambarcaţiune.

BANC^3 (< germ.) s.n. 1. Numele unui joc de cărţi. 2. (Fam.) Glumă; anecdotă.

BANCA, com. în jud. Vaslui, în dealurile Fălciului, pe stg. râului Bârlad; 5 616 loc. (2008).

BANCA EUROPEANĂ DE INVESTIŢII *(Banque Européenne d'Investissement/ European Investment Bank; B.E.I.),* instituţie bancară a Uniunii Europene, cu sediul la Luxemburg (1958), pentru finanţarea unor proiecte de dezvoltare.

BANCA EUROPEANĂ PENTRU RECONSTRUCŢIE ŞI DEZVOLTARE *(B.E.R.D.; European Bank for Reconstruction and Development).* Instituţie financiară internaţională la care participă 39 de state, creată în 1991, la Londra, în scopul efectuării de operaţiuni de credit pentru ţările Europei Centrale şi de Est, aflate în tranziţie.

BANCA NAŢIONALĂ A ROMÂNIEI, instituţie bancară subordonată direct Parlamentului, care conduce politica monetară şi de credit în cadrul politicii economice şi financiare a statului şi menţine stabilitatea monedei naţionale; instituţie unică de emisiune a statului care stabileşte reglementările în domeniul monetar şi al creditului. **B.N.R.** a fost creată ca efect al unei legi organice în aprilie 1880, iar prin legea nr. 312 din 28 iunie 2004 i s-au stabilit statutul şi responsabilităţile. Din 1990 guvernator general al **B.N.R.** este Constantin Mugurel Isărescu.

BANCÁR, -Ă (< fr., it.) adj. Care aparţine *băncii*^{2} **(1),** privitor la bancă.

BÁNCĂ^1 (< fr., germ.) s.f. Scaun lung pentru mai multe persoane. ✦ Scaun cu pupitru pentru şcolari.

BĂNCĂ^2 (< fr., germ.) s.f. **1.** Instituţie financiară care are ca activitate principală atragerea de depozite şi împrumutarea unor sume în scopul acordării de credite şi efectuării de plasamente şi a cărei activitate este reglementată de legislaţia bancară. ✧ *B. centrală* = **b.** din fiecare ţară care are următoarele roluri principale, stabilite prin lege: emiterea şi punerea în circulaţie în exclusivitate a bancnotelor şi monedei metalice, administrarea politicii monetare, supravegherea activităţii celorlalte bănci, administrarea politicii valutare a statului şi a reperelor valutare. *B. de investiţii* = **b.** a cărei activitate principală este de intermediere între companiile care doresc să emită valori mobiliare şi investitorii care doresc să le achiziţioneze. Mai are ca scop acordarea de credite pe termen lung unor companii, de consultanţă în afaceri (evaluări de companii, fuziuni şi achiziţii de întreprinderi etc.). **2.** Clădire special construită şi utilată pentru o **b. (1).** 3. (INFORM.) *B. de date* = totalitatea datelor, organizate în scopul optimizării procesului de căutare şi modificare a lor sau a relaţiilor dintre ele, independent de o anumită aplicaţie (ex. memorarea datelor personale ale membrilor unei organizaţii economice sau sociale).

BANCHÉR (< fr., it.) s.m. Proprietar sau mare acţionar al unei bănci^2.

BANCHÉT (< fr.) s.n. Masă festivă dată în cinstea unei persoane sau a unui eveniment.

BANCHÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Bancă^1 mică fără spetează; bancă sau canapea montată în vehicule. **2.** Porţiune orizontală şi relativ îngustă, amenajată în lungul unui terasament sau al unui taluz.

BANCHÍNĂ (< it.) s.f. (CONSTR.) Grindă de lemn aşezată pe sol şi pe care se sprijină stâlpii unei schele.

BANCHÍZĂ (< fr.) s.f. **1.** Câmp de gheaţă marină, format în mările polare (până la 74° lat. N şi 55-60° lat. S), cu grosimi de la 200 până la 1 000 m. **2.** Construcţie auxiliară realizată la baza unui puţ de mină în curs de săpare, destinată să susţină zidăria de deasupra până când acesta face priză.

BANCIU, Mircea Desideriu (1941-2005, n. Hunedoara), inginer chimist român. Acad. (2000). Cercetări de sinteză organică şi mecanisme de creaţie.

BANCNÓTĂ (< engl., germ.) s.f. Semn bănesc oficial sub formă de hârtie de valoare la purtător, pus în circulaţie de băncile de emisiune şi care îndeplineşte funcţia de mijloc de plată; bani de hârtie.

BÁNCO (< it., fr.) s.n. invar. (La unele jocuri de cărţi) Totalitatea mizelor depuse de jucători.

BANCROFT, Anne (pe numele adevărat *Anna Maria Luiza Italiano*) (1931-2005), actriţă americană de film. Roluri de mare diversitate, interpretând personaje care îşi urmăresc cu tenacitate scopul („Mâncătorul de dovleac", „Absolventul"). Premiul Oscar (1964: „Făcătoarea de minuni").

BANCROFT, George (1800-1891), istoric american. Unul dintre fondatorii istoriografiei naţionale („Istoria Statelor Unite"). Partizan al abolirii sclaviei.

BANCRÚTĂ (< fr.) s.f. Situaţie de insolvabilitate a unei firme (întreprinderi); falimentul unei firme vinovată de agravarea situaţiei creditorilor săi. ✧ *B. publică* = suspendarea plăţilor unui stat către creditorii săi. *B. frauduloasă* = **b.** datorată unei gestiuni incorecte.

BAND^1, com. în jud. Mureş, în Pod. Transilvaniei; 6 533 loc. (2008).

BAND^2 (cuv. engl.) Mic ansamblu instrumental, aflat la baza interpretării jazzului tradiţional. Conţine o secţie ritmică şi una melodică. Un ansamblu mai mare se numeşte big-**b.**

BAND (The), grup canadian rock. Cvintet de acompaniament (Bob Dylan) şi cu activitate independentă constituit în 1965, sub conducerea lui Robbie Robertson. Muzică mistică, folk cu influenţe psihedelice. Discografie selectivă: „Music From Big Pink", „The Last Waltz".

BANDA, mare în Oc. Pacific, între arh. Maluku, ins. Sulawesi şi Timor; 714 mii km^2. Ad. med.: 3 064 m; ad. max.: 7 440 m. Port. pr.: *Ambon.*

BANDA, Hastings Kamuzu (1902-1997), om politic din Malawi. Preşedinte şi prim-min. al Republicii Malawi (din 1966; preşedinte pe viaţă din 1971).

BANDAI SAN, vulcan activ în partea centrală a ins. Honshū (Japonia), la SV de Fukushima. Alt. max.: 1 819 m. În 1888 a erupt catastrofal, aruncând cenuşa la peste 6 000 m alt.

BANDÁJ (< fr.) s.n. **1.** Fâşie de tifon sau de pânză cu care se acoperă un pansament sau se imobilizează o parte bolnavă a corpului; *p. ext.* pansament. ✦ Aparat special pentru a susţine o hernie. ✦ Faşă cu care boxerii îşi înfăşoară pumnii pe sub mănuşi. **2.** Coroană inelară de oţel sau de cauciuc care se montează pe obada (janta) unei roţi de vehicul pentru a o proteja. 3. Inel din sârmă cu care se consolidează înfăşurările rotoarelor maşinilor electrice.

BANDARANAIKE 1. Solomon B. Dias (1899-1959), om politic ceylonez. Prim-min. (1956-1959). Asasinat. 2. **Sirimavo Ratwatte Dias B.** (1916-2000), om politic ceylonez. Soţia lui **B. (1).** Prim-min. al Ceylonului (1960-1965 şi 1970-1972) şi al Republicii Sri Lanka (1972-1977).

BANDÁRE (< it.) s.f. **1.** Înclinare transversală a unei nave sub acţiunea valurilor, a vântului etc. **2.** Diagnosticare a bolilor genetice, pe baza colorării cromozomilor pentru evidenţierea benzilor de culoare închisă şi deschisă ale acestora.

BANDAR'E' ABBAS, oraş în S Iranului, port la G. Persic (str. Ormuz); 273,6 mii loc. (1996). Prelucr. petrolului.

BANDAR SERI BEGAWAN, oraş, port la M. Chinei de Sud, cap. sultanatului Brunei; 27,3 mii loc. (2001). Şantier naval. Palat regal. Moschei. Universitate. Vechiul nume (până în 1972): *Brunei.*

BĂNDĂ^1 (< fr., germ.) s.f. **1.** Fâşie de cauciuc, de material textil etc. cu care se leagă, se înfăşoară sau se întăreşte ceva; bantă **(1).** ✦ Fâşie cu care se împodobeşte, de obicei pe margini, un obiect de îmbrăcăminte. ✧ *B. rulantă* = fâşie continuă care serveşte la deplasarea obiectelor fabricate sau în curs de fabricaţie. *B. izolantă* = fâşie din ţesătură de bumbac sau de mătase, impregnată, uleiată sau cauciucată, cu care se izolează electric conductoarele şi înnădirile sau se consolidează înfăşurările electrice. *B. magnetică* = fâşie din material plastic, pe care este dispersată uniform o pulbere feromagnetică fină, folosită pentru înregistrarea magnetică a semnalelor. *B. video* = **b.** magnetică pentru înregistrarea simultană a imaginilor şi sunetului cu ajutorul unei videocamere. *B. de imagini* = peliculă cinematografică; film **(3).** **2.** (DRUM) *B. de circulaţie* = fâşie dintr-un drum rezervată circulaţiei în acelaşi sens a vehiculelor. **3.** Fiecare dintre marginile elastice ale mesei de biliard. **4.** Şina care împreunează cele două ţevi ale unei puşti de vânătoare. **5.** (FIZ.) Grup de valori discrete, dar apropiate între ele, pe care le poate lua energia electronilor dintr-un cristal; se caracterizează printr-o anumită însuşire fizică (ex. **b.** de conducţie, **b.** de valenţă etc.). **6.** (TELEC.) Grup

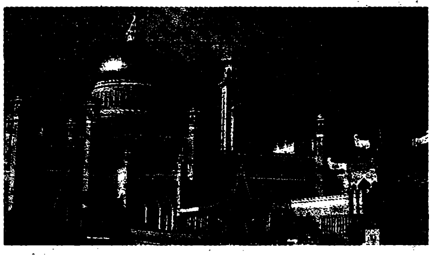

Bandar Seri Begawan
Moscheea cu acoperiş de aur

de frecvențe apropiate din spectrul discret sau continuu al unei oscilații electromagnetice sau mecanice. ✧ *B. de frecvențe* = interval din șirul frecvențelor, caracterizat prin anumite proprietăți comune din punctul de vedere al utilizării lor în telecomunicații și telemecanică. 7. (MAT.) *Banda lui Möbius* = model al unei suprafețe cu o singură față. 8. (INFORM.) *B. perforată* = **b.** de hârtie sau material plastic utilizată pentru introducerea sau extragerea datelor dintr-un sistem de calcul. *B. pilot* = **b.** perforată închisă, circulară, utilizată la anumite tipuri de imprimantă. 9. *B. desenată* = poveste descrisă printr-o suită de imagini. 10. *B. de mitralieră* = fâșie din pânză sau metal, pe care sunt fixate cartușele pentru alimentarea mitralierei.

BÁNDĂ^2 (< fr.) s.f. Grup de răufăcători; șleahtă.

BANDELLO, Matteo (1485-1561), scriitor renascentist italian. Călugăr dominican. Subiectele unora dintre nuvelele sale (peste 200) au fost reluate de Shakespeare, Lope de Vega, Cervantes, Molière.

BANDERAS, Antonio (n. 1960), actor spaniol de film, afirmat în cinematografia internațională prin roluri dominate de pasiune și aventură. („Desperado", „Evita", „Masca lui Zorro").

BANDERÍLĂ (< fr.) s.f. Suliță mică, prevăzută cu un steguleț, pe care toreadorii o înfig în grumazul taurilor.

BANDERÓLĂ (< fr., it.) s.f. 1. Fâșie de hârtie petrecută în jurul unui pachet, al unei cărți etc., pentru a împiedica desfacerea lor. 2. Fâșie de pânză petrecută în jurul brațului, ca semn al unei anumite însărcinări; brasardă. 3. Steguleț de lance, de catarg etc.

BANDIÉRĂ (< fr.) s.f. Steag, stindard (al unei corăbii).

BANDINELLI (Bartholomeo di Michele Agnolo, zis il Baccio sau ~) (1493-1560), sculptor florentin. Opere cu teme religioase și portrete de mare expresivitate („Sf. Petru", „Hercule ucigându-l pe Cacus", la catedrala din Florența).

BANDINI, Marco (BANDINUS MARCUS) (c. 1593/1598-1650), misionar franciscan, de origine bosniacă. Stabilit în Moldova (din 1644). Raportul său *(Codex Bandinus)* este un izvor important privind Țările Române.

BANDÍT (< fr.) Tâlhar, răufăcător.

BANDÓLĂ (< sp.) s.f. Instrument muzical cu coarde, asemănător cu *bandura*.

BANDONEÓN (< n. pr. H. *Band*) s.n. Instrument înrudit cu acordeonul, cu sunet pur și ambitus larg, tipic pentru tangoul argentinian.

BANDOTÉCĂ (< germ.; {s} *Band* „bandă" + gr. *theke* „cutie") s.f. Colecție de benzi de magnetofon. ✦ Mobilă, încăpere în care se păstrează aceste benzi. ✦ (INFORM.) Depozit organizat de benzi magnetice pe care se află memorate programe și (sau) date necesare pentru eventuale reutilizări.

BANDÓU (< fr.) s.m. 1. Legătură de încins fruntea, capul, de legat ochii. 2. Boltă îngustă care formează ancadramentul intrării într-un tunel. 3. Profil plat folosit pentru conturarea golurilor (uși și ferestre). 4. Profil plat ce ornamentează fațadele pentru a delimita compartimentările.

BANDÚLĂ (< it.) s.f. Pară de lemn legată de o frânghie subțire și care ajută la aruncarea, de la bordul unei nave la chei, a parâmelor grele de legare a navei la acostare.

BANDULIÉRĂ (< fr.) s.f. Bandă de pânză, de piele etc. pusă de-a curmezișul corpului, pentru a susține un pistol, sabie etc. ✧ Loc. adv. *În bandulieră* = purtat de-a curmezișul spatelui sau al pieptului.

BANDUNG, oraș în Indonezia (Java); 2,1 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. chimică, electrotehnică, alim., textilă, de prelucr. a cauciucului natural. Constr. de avioane. Universitate. Fundat în 1810. Aici a avut loc (1955) prima conferință a statelor independente din Asia și Africa, cu participarea reprezentanților a 29 de țări nealiniate.

BANDÚRĂ (< rus., ucr.) s.f. Instrument muzical popular ucrainean cu tastieră scurtă și cu 8-24 de coarde.

BANFF, parc național din Canada (SV Alberta), pe pantele estice ale M-ților Stâncoși. Supr.: 6 617,6 km^2.

BANGALORE (BENGALÛRU) oraș în S Indiei, centrul ad-tiv al statului Karnataka; 5,68 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Vechi oraș-fortăreață (sec. 16). Monumente. Universitate. Laborator național de cercetări aeronautice și cosmice (1960).

BANGKA, ins. indoneziană în Arh. Sondelor Mari, la SE de Sumatera, de care este despărțită prin str. **B.**; 11,6 mii km^2. Expl. de cositor și aur.

BANGKOK (KRUNG THEP sau MAHA NAKHON), cap. Thailandei, port pe fl. Menam, la 33 km de G. Siam; 6,32 mil. loc. (2000). Universități. Numeroase monumente (300 de pagode, Palatul regal etc.); mai este numit și „Veneția Orientului" (c. 300 mii loc. trăiesc pe ambarcații mobile în numeroasele canale din oraș). Cap. Thailandei din 1782. Cunoscut din sec. 16.

BANGLADESH (Republica Populară ~), stat în Asia central-sudică, cu ieșire la G. Bengal; 144 mii km^2; 138,4 mil. loc. (2003). Limba de stat: bengali. Religia: islamică (83%), hindusă (16%). Cap.: *Dhaka*. Orașe pr.: Chittagong, Khulna. Peste 85% din supr. **B.** este reprezentată de o câmpie plană (alt. sub 10 m), traversată de Gange, Brahmaputra și Meghna, delta comună acestora măsurând c. 100 mii km^2. *Climă* tropicală musonică; cicloane cu efecte catastrofale. Resurse de gaze naturale, petrol. Prelucr. iutei, ind. chim. ș.a. Se cultivă orz, trestie de zahăr, grâu, iută. Se cresc bovine, păsări. Moneda: 1 taka = 100 paisa. - *Istoric*. Terit. de azi al **B.** a făcut parte, succesiv, din Imp. Gupta (sec. 5-4 î.Hr.), Maurya (sec. 4-3 î.Hr.), Imp. Marilor Moguli (sec. 17-18) și din colonia britanică India (sec. 18-20). În aug. 1947 a fost proclamată independența statului Pakistan, format din două prov., aflate la 1 700 km distanță una de alta, ambele având o populație preponderent musulmană: Pakistanul de V și Pakistanul de E (actualul **B.**). În 1949, șeicul Mujibur Rahman formează Liga Awami care se pronunță pentru autonomia Pakistanului de E. După victoria în alegeri (1970), **B.** își proclamă independența (26 mart. 1971). Trupele pakistaneze încearcă să înăbușe mișcarea de independență. În condițiile războiului civil și, apoi, ale războiului indo-pakistanez, Pakistanul de E devine stat independent (16 dec. 1972), luând numele de **B.** (recunoscut de Pakistan în 1974). La 17 sept. 1974, **B.** este primit în O.N.U. În febr. 1975, Constituția este modificată; partidele politice sunt desființate, constituindu-se partidul unic de guvernământ al cărui conducător, Mujibur Rahman, devine președintele țării. În aug. 1975, o lovitură de stat îl înlătură pe Mujibur Rahman (asasinat), urmată de cea din mai 1981, căreia îi cade victimă președintele Ziaur Rahman, inaugurând în țară o perioadă de instabilitate politică internă, marcată de incidente violente între forțele politice in-

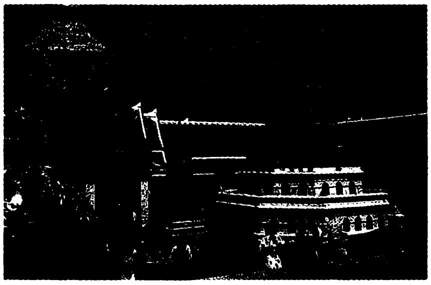

Bangkok. Kheo Wat Phra

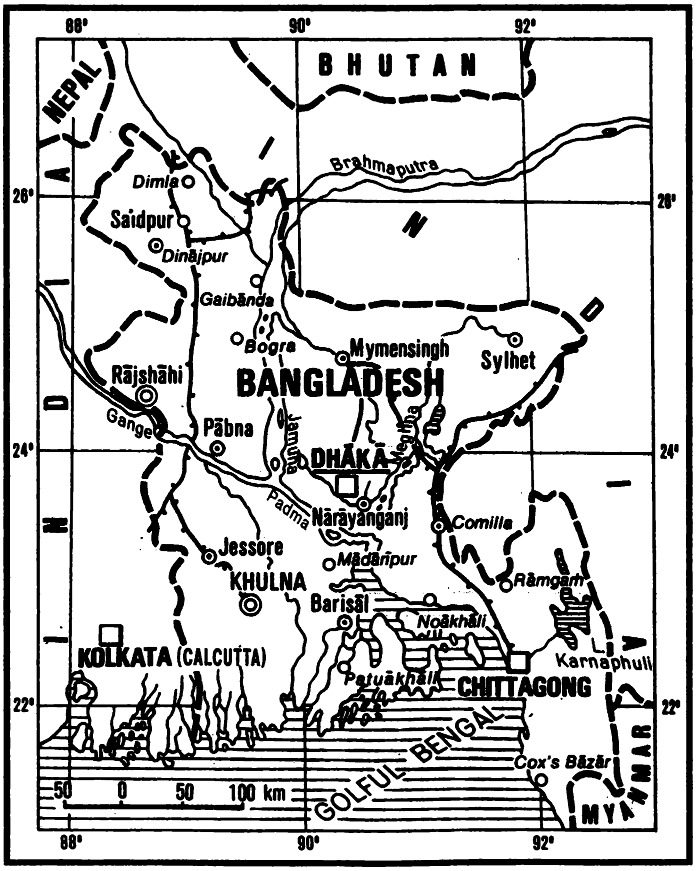

Baobab

terne, cât şi cu India. În aceste condiții, se produce retragerea generalului Muhammad Ershad, preşedinte (din 1983), modificarea (15 sept. 1991) Constituției (puterea executivă, retrasă preşedintelui, revine şefului guvernului). În urma alegerilor legislative (iun. 1991), Liga Awami revine la putere, fiica lui Mujibur Rahman, Hasina Wajed, devine prim-min. (iun. 1996–iul. 2001). Scrutinul legislativ (1 oct. 2001) este câştigat de cele patru partide de opoziție, în frunte cu Partidul Naționalist din **B.**, care obțin 214 din cele 300 de mandate ale Parlamentului. La 14 nov. 2001, Bâdruddoza Chowdhury este ales în calitatea de nou şef al statului, dar la 21 iun. 2002 este constrâns de către partidul de guvernământ să demisioneze (fapt unic în istoria țării), locul său fiind luat de Şahabuddin Ahmed, ales (6 sept. 2002) ca nou preşedinte al **B.** Sporeşte numărul atentatelor teroriste ale grupărilor islamiste radicale în 2005. Republică parlamentară.

BAN GU (32–92), istoric chinez. Autor al primei monografii dinastice („Cronica dinastiei Han").

BANGUI, cap. Republicii Centrafricane, port pe Oubangui; 524 mii loc. (1994). Universitate. Întemeiat în 1889. Centrul ad-tiv (din 1914) al terit. Oubangui-Chari din componența Africii Ecuatoriale Franceze, a devenit cap. statului independent Republica Africa Centrală (din 1960), a Imp. (din 1976) şi a Republicii Centrafricane (din 1979).

BANGWEULU, lac în Africa Ecuatorială (Zambia), la 1 067 m alt.; 4,9 mii km^2 (15 mii km^2 în sezonul ploios). Ad. max.: 5 m. Aici îşi are obârşia unul dintre izv. fl. Congo. Pe malul estic se află parcul național Isangano.

BÁNI s.m. Denumire generică pentru toate felurile de monedă şi semne ale valorii. **B.** au apărut cu mai multe mii de ani în urmă pentru a facilita schimburile de mărfuri şi au evoluat sub mai multe forme: ca bunuri (vite, piei de animale, sarea), metale prețioase monede, bilete de bancă, bani de hârtie. **B.** îndeplinesc funcția de mijloc de schimb şi de plată universal, de măsurare a activităților economice şi a rezultatelor lor prin prețuri şi funcția de rezervă de lichidități (sau de economisire). Ca formă de existență pot fi: **b.** numerar – sub forma materializată de bani de hârtie şi monede din metal şi **b.** scripturali (bani de cont) – fără existență materială, sub forma disponibilităților persoanelor fizice sau juridice din conturile acestora la bănci şi alte instituții financiare.

Bangui. Centrul oraşului

BANICIU, Mircea (n. 1949, Timişoara), solist şi compozitor român. Solist vocal al grupului Phoenix, component al grupului Pasărea colibri. Evoluează solo din 1977. Discografie solo: „Ploaia", „Secunda 1", „Secunda 2".

BÁNIȚĂ (< bg.) s.f. **1.** Veche unitate de măsură cerealieră pentru volum, egală cu c. 34 l. ✦ Vas cu această capacitate. **2.** Dimerlie.

BANJA LUKA, oraş, centrul ad-tiv al Republicii Serbia, membră componentă a Republicii Bosnia şi Herțegovina; 143,1 mii loc. (1991). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chim., a tutunului, piel., celulozei şi hârtiei. Stațiune balneară.

BANJARMASIN, oraş în Indonezia (ins. Kalimantan), port la M. Java; 527,4 mii loc. (2000). Expl. de min. de fier şi diamante. Constr. navale. Prelucr. lemnului. Universitate.

BANJÓ (< fr.) s.n. Instrument muzical din familia lautei, cu cutia de rezonanță rotundă, acoperită cu o membrană, cu gât lung şi cu 5-9 corzi.

BANJUL, cap. Gambiei, port în estuarul fl. Gambia; 42,5 mii loc. (1993). Întemeiat în 1816. Centrul ad-tiv al coloniei şi protectoratului britanic Gambia. Cap. statului independent Gambia (din 1965). Vechiul nume: *Bathurst* (până în 1973).

BANKS **1.** Ins. nelocuită în Arh. Arctic Canadian; 66,5 mii km^2. **2.** Suită de canale, str. şi mări interioare în N continentului nord-american, care uneşte M. Baffin cu M. Beaufort. Parte componentă a *Pasajului de Nord-Vest*.

BANLOC, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 2 811 loc. (2008). Piscicultură (iazuri şi heleşteie). Mănăstirea Partoş (sec. 13, reconstruită ulterior) şi biserica Sfinții Arhangheli (1750–1753).

BANSKÁ BYSTRICA, oraş în Slovacia, pe râul Hron; 83,1 mii loc. (2001). Centrală atomoelectrică. Metalurgie neferoasă, constr. de maşini, ind. chimică, textilă, prelucr. lemnului. Aici, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Armata I Română a purtat lupte grele împotriva trupelor hitleriste (mart. 1945). Monumentul Ostaşului Român.

BÁNTĂ (< rus.) s.f. **1.** Bandă^1 **(1). 2.** Fâşie de pânză cusută pe marginea gulerului şi mânecilor cămăşii în portul popular; *p. ext.* guler; manşetă.

BANTING, Sir Frederick Grant (1891–1941), fiziolog şi farmacolog canadian. A studiat secreția internă a pancreasului. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1923), împreună cu J.J.R. Mecleod.

BÁNTU ({i}) s.m. invar. Populație africană negridă din Africa Ecuatorială şi Meridională. ✦ *Limbi b.* = grup mare de limbi negro-africane din familia nigero-congoleză.

BANTUSTANE *(Black Homelands),* denumire dată unor terit. din Republica Africa de Sud rezervate în timpul regimului de apartheid unor grupuri etnice indigene (Bophuthatswana, Transkei, Venda, Ciskei), în prezent reîncorporate în teritoriul ad-tiv al țării.

BANU, Ion (1913–1993, n. Bucureşti), filozof român. M. coresp. al Acad. (1991). Lucrări de istorie a filozofiei antice şi medievale, europene şi orientale („Sistemul filozofic al lui Aristotel") şi de teorie a istoriei filozofiei („Filozofia analitică, europeană şi orientală").

BANUŞ, Maria (1914–1999, n. Bucureşti), poetă română. Lirică a adolescenței, de o remarcabilă senzorialitate şi candoare („Țara fetelor") şi a întrebărilor existențiale („Noiembrie, inocentul"). Traduceri.

Baracudă

BANVILLE, Théodore de (1823–1891), poet francez. Mentor al parnasianismului. („Ode funambuleşti").

BAOBÁB (< fr. {i}) s.m. Arbore din savanele africane, înalt de 12–22 m, cu ramuri foarte mari şi cu fructe ovoide (*Adansonia digitata*).

BAODING, oraş în N Chinei (Hebei), la SV de Beijing; 485,4 mii loc. (1990). Constr. de maşini, ciment, textile, alim.

BAOTOU, oraş în N Chinei (Mongolia Interioară), pe Huanghe; 980,5 mii loc. (1990). Expl. de huilă şi min. de fier; metalurgie. Ind. textilă şi mat. de constr.

BAPTÍSM (< fr.; {s} lat. *baptisma* „botez") s.n. Ansamblu de grupări creştine protestante. Întemeiat de John Smith la începutul sec. 17, în Anglia; practică botezul la vârsta adultă şi consideră ca autoritate supremă „Biblia". B. constituie un corp bisericesc foarte mare în Anglia şi S.U.A. ✦ Doctrina acestei secte.

BAPTÍST, -Ă (< fr.) subst., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al baptismului. **2.** Adj. Care se referă la baptism.

BAPTISTÉRIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Bazin de înot în termele antice. **2.** Capelă pe lângă o biserică, unde se fac botezurile la catolici; bazin folosit la botezul prin scufundare (imersiune).

BAR^1 (< fr.{i}; {s} gr. *baros* „greutate") s.m. Unitate de măsură tolerată a presiunii (simbol: bar), egală cu 10^5N/m^2. V. *pascal*.

BAR^2 (< engl., fr.) **1.** Local public în care consumatorii stau de obicei în picioare sau pe scaune înalte în fața unei tejghele; *p. restr.* tejghea la care se servesc băuturi. ✦ Dulap sau compartiment într-un dulap de sufragerie în care se păstrează băuturi. **2.** Local de noapte cu program muzical-distractiv; cabaret.

BARÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A împiedica, a opri trecerea, intrarea, circulația. **2.** A trage o linie peste un text, pentru a-l anula.

BARA, com. în jud. Timiş, pe râul Miniş; 325 loc. (2008). Rezervația naturală lacul fosilifer Rădmăneşti (4 ha).

BARABA sau **BARABBA** (în „Noul Testament"), tâlhar iudeu, căpetenie de răzvrătiți. Eliberat cu ocazia sărbătorilor de Paşti, când poporul, pus să aleagă între el şi Hristos, a preferat ucigaşul nevinovatului.

BARABÁS Miklós (1810–1898, n. Mărcuşa, jud. Covasna), pictor maghiar din Transilvania. Portrete, peisaje, într-o manieră academică („Mocani sălişteni îndreptându-se spre târg").

BARABÓI (< bg.) s.m. (Art.) Dans popular românesc asemănător horei; melodia corespunzătoare acestui dans.

BARAC, Ioan (1776/1777–1848, n. sat Alămor, jud. Sibiu), scriitor român. Adaptări („Istorie despre Arghir cel frumos şi despre Elena cea frumoasă şi pustiită crăiasă"), traduceri şi prelucrări („Halima").

BARÁCĂ (< fr.) s.f. Construcție provizorie din scânduri, panouri, folosită ca locuință, depozit etc.

BARACÚDĂ (< sp. {i}) s.f. Peşte marin răpitor, asemănător ca formă cu ştiuca, de peste 2 m lungime, foarte agresiv.

BARÁJ (< fr.) s.n. 1. Obstacol transversal pe firul unei văi, natural (de alunecare, prăbuşire, vulcanic, morenic, glaciar) sau antropic (din lemn, zid, beton etc.). 2. Construcție hidrotehnică, aşezată transversal în albia unui curs de apă, pentru ridicarea nivelului apei în amonte şi crearea unui lac de acumulare. Sin. *stăvilar*, zăgaz. 3. Lucrare executată în mină din scânduri sau din pânză cauciucată, pentru reducerea curentului de aeraj în vederea stingerii incendiilor subterane. 4. Piedică, barieră. 5. (MILIT.) Lucrare de fortificație constituind un obstacol în înaintarea inamicului (b. antitanc, b. contra infanteriei). 6. Întrecere între sportivi sau între echipe aflate la egalitate, pentru a se putea departaja într-un clasament oficial.

BARANOV, Nikolai Varfolomeevici (1909–1989), arhitect şi urbanist rus. Autorul planului general de reconstrucție a St. Peterburgului (1945–1948) şi a unor palate din sec. 18 şi 19. Lucrări teoretice („Urbanismul modern").

BÁRÁNY (BARANYI) Róbert (1876–1936), fiziolog şi otorinolaringolog austriac de origine ungară. Stabilit în Suedia. Unul dintre fondatorii otoneurologiei. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1914).

BARAOLT 1. Masiv muntos în SV Carpaților Orientali, în marele cot al Oltului (între defileele Tuşnad şi Racoş), limitat de m-ții Harghita şi depr. Baraolt (la NV) şi depr. Sfântu Gheorghe (la S). Alt. max.: 1 018 m (vf. Gurgău). Expl. de lignit. 2. Depr. tectono-erozivă în SV Carpaților Orientali, între m-ții Perşani (la V), m-ții Baraolt (la S) şi Harghita (la NE), drenată de râurile Baraolt, Vârghiş şi Cormoş. Expl. de lignit şi mat. de constr.; ape minerale (Vârghiş, Biborțeni). 3. Oraş în jud. Covasna, în depr. şi pe râul B. (afl. al Oltului); 9 498 loc. (2008). Produse lactate; constr. de maşini. Menționat documentar din 1224. Declarat oraş în 1968. În satul Biborțeni, biserică (sec. 14–15, cu transfomări din sec. 18).

BARASCH, Eugen A. (1905–1987, n. Bucureşti), jurist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări de drept civil şi de dreptul familiei („Teoria generală a contractelor economice", în colab.).

BARASCH, Iuliu (1815–1863, n. Brody, Polonia), medic român. A înființat primul spital de copii din Bucureşti. Popularizator al cunoştințelor ştiințifice şi fondator al revistei „Isis".

BARASCHI, Constantin (1902–1966, n. Câmpulung), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1955). Registru tematic într-o viziune realistă, cu predilecție pentru finisarea suprafețelor („Mihai Eminescu", „Fiica artistului").

BÁRĂ (< fr.) s.f. 1. Bucată lungă de lemn sau de metal, cu întrebuințări în construcții, în tehnică etc. 2. Fiecare dintre cele trei bârne din care este construită poarta la anumite jocuri sportive (ex. fotbal) ✧ *B. fixă* = aparat de gimnastică, constând dintr-o bară metalică instalată între doi stâlpi; sul (7). 3. Loc pe care îl ocupă avocații într-o sală de judecată în timpul pledoariei. 4. Linie verticală sau orizontală care separă părțile dintr-un text. ✦ (Muz.) Linie verticală care separă măsurile pe portativ. 5. Ridicătură de metal liniară, dispusă transversal pe tastiera unor instrumente cu coarde, indicând locurile în care se pot produce, prin ciupire, sunetele de o anumită înălțime. 6. Prag subacvatic format din depuneri de nisip sau de mâl, situat la adâncime mică, la gura unui fluviu sau în mare, în fața golfurilor. Cu timpul, unele se pot transforma în cordoane litorale.

BARBACÁNĂ (< fr., it.) s.f. 1. Lucrare de fortificație destinată să protejeze un cap de pod, intrarea unei cetăți etc. 2. Deschidere înaltă şi îngustă în zidul unui turn, al unui coridor etc., folosită în arhitectura medievală. 3. Deschidere îngustă într-un zid de sprijin, culee de pod etc., pentru a permite scurgerea apei infiltrate.

BARBADOS, stat insular în Antilele Mici; 430 km^2; 277 mii loc. (2003; 90% negri). Limba oficială: engleza. Religia: protestanți (67%), catolici (4%), alte culte (29%). Cap.: *Bridgetown*. *Relief:* un podiş calcaros (alt. max. 336 m) şi o câmpie plană. *Climă* tropicală cu frecvente uragane. Trestie de zahăr, batate, manioc. Mici fabrici de zahăr, rom, textile, produse electrotehnice. Pescuit. Turism. Moneda: 1 Barbados dollar = 100 cents. – *Istoric.* Descoperit de spanioli, în 1518, colonizat din 1627 de englezi, **B.** intră în componența Federației Indiilor de Vest (1958–1962), obține în oct. 1961 autonomia internă şi îşi proclamă, la 30 nov. 1966, independența în cadrul Commonwealthului. La 9 dec. 1966 **B.** este admis în O.N.U. După 1990 situația economică şi socială se deteriorează în urma unei pronunțate crize economice, **B.** rămânând unul dintre cele mai prospere state din Marea Caraibilor. Monarhie constituțională.

BARBÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. Nume dat de vechii greci şi de romani celor care aparțineau altor popoare. 2. S.m. şi f. (La m. pl.) Nume dat popoarelor migratoare de la începutul Ev. Med. ✦ Persoană care făcea parte dintr-un asemenea popor. 3. S.m. şi f., adj. Fig. (Persoană) care se comportă în mod necivilizat; (om) crud, sălbatic. ✦ (Adverbial) În mod crud, sălbatic.

BARBARÍE (< fr., lat.) s.f. 1. Stare rudimentară de dezvoltare social-culturală; înapoiere, sălbăticie. 2. Lipsă de respect pentru cultură şi civilizație; faptă reflectând o asemenea atitudine; cruzime, sălbăticie.

BARBARÍSM (< fr., lat.) s.n. (LINGV.) Cuvânt împrumutat dintr-o limbă străină (fără a fi necesar), neasimilat.

BARBAROSSA, porecla a doi celebri pirați algerieni; **Arudj** (c. 1473–1518) şi fratele său, **Khair ed-Din (Chaired-din)** (c. 1466–1546), comandant (capudanpaşa) al flotei otomane (din 1533). S-a remarcat în luptele din M. Mediterană.

BARBAROSSA, denumire codificată dată de germani planului de atacare a U.R.S.S.

BÁRBĂ (lat. *barba*) s.f. 1. Păr care creşte la bărbați pe bărbie şi pe obraji. ✧ Compus: (BOT.) *Barba-caprei* = caprifoi. *Barba-împăratului* = plantă erbacee din fam. nictaginaceelor, înaltă de 70–80 cm, cu flori roşii, galbene, albe sau pestrițe, plăcut mirositoare, originară din America de Sud, cultivată la noi ca plantă decorativă; noptiță **(2)**, *(Mirabilis jalapa)*. *Barba-ungurului* = mică plantă erbacee din fam. cariofilaceelor, cu numeroase tulpini şi flori albe, plăcut mirositoare, garofiță albă *(Dianthus spiculifolius)*. Endemică în România; ocrotită. 2. Bărbie. 3. Smoc de păr pe care îl au unele animale sub bot.

BARBER, Samuel (1910–1981), compozitor american. Tendințe stilistice diverse. Siguranță tehnică, simț melodic, lirism (lucrări simfonice, camerale, balete).

BARBERA, Joseph (1911–2006), regizor şi producător american de animație. Împreună cu W. Hanna a realizat celebrele seriale „Tom şi Jerry" (şapte premii Oscar), „Familia Flinstone", „Ursul Yogi".

BARBEY D'AUREVILLY, Jules-Amédée (1808–1889), prozator şi critic literar francez. Imaginație sumbră, obsedată de supranaturalul demonic („Diabolicele", nuvelă; „Femeia vrăjită", „Cavalerul de Touches", romane).

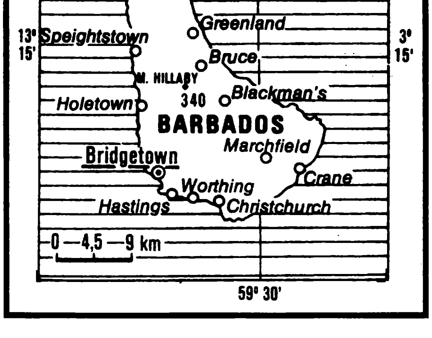

Constantin Baraschi

Sir John Barbirolli

BARBILIAN, Dan v. **Barbu, Ion.**

BARBIROLLI, Sir John (1899–1970), dirijor britanic de origine italiană. Din 1943 a condus orchestra Hallé din Manchester. Repertoriu larg (romantici şi compozitori englezi moderni).

BARBIŞÓN (< fr.) s.n. Barbă **(1)** mică şi ascuțită, cioc^2 **(3)**.

BARBITÓN (< fr., it.) s.n. Instrument muzical mare, asemănător cu lira, folosit de vechii greci.

BARBITÚRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = substanță sintetică rezultată prin condensarea ureei cu acidul malonic (malonil-uree), care stă la baza multor medicamente hipnotice, sedative, anticonvulsivante şi anestezice. ✦ (Substantivat, n. pl.) Clasă de medicamente cu acțiune calmantă asupra sistemului nervos central.

BARBITURÍSM (< fr.) s.n. Totalitatea tulburărilor care apar în intoxicațiile acute sau cronice cu barbiturice.

BARBIZON, Şcoala de la ~, nume dat unui grup de pictori (Th. Rousseau, J.-F. Millet, Diaz de la Peña, Daubigny, Troyon ş.a.) care, la mijlocul sec. 19, s-au stabilit în satul B., la marginea pădurii Fontainebleau. Preocupați să lucreze în „plein-air", să redea peisajul neidealizat. Fac trecerea spre impresionism.

BARBON, Nicolas (c. 1640–1698), economist englez. Unul dintre fondatorii conceptului de „asigurări", lucrările sale anticipându-i prin concluzii pe A. Smith şi D. Ricardo („Discurs despre comerț", „Discurs despre bani şi noua monedă").

BARBOŞI, cartier al municipiului Galați. Aici s-a descoperit un castru roman, întemeiat la începutul sec. 2, sediu al unei unități de navigație fluvială pe Dunăre, *classis Flavia Moesica*. Părăsit la mijlocul sec. 3. Punct fosilifer (**B.**–Tirighina), rezervație naturală.

BARBOTÁJ (< fr.) s.n. 1. Sistem de ungere a unei maşini, realizat prin împroşcarea lubrifiantului pe suprafețele de uns. 2. Metodă dietetică de preparare a unor furaje (tărâțe, uruieli), constând în fierberea prealabilă a acestora şi administrarea în hrană, sub formă de terci.

BARBOTÁRE (cf. fr. *barboter*) s.f. Trecere forțată a unui gaz printr-un lichid, în scopul realizării unui amestec, al eliminării impurităților solide din gaz, al dizolvării gazului în lichid etc.

BARBOTÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Masă ceramică fluidă din care se fasonează, prin turnare în forme de ipsos, produse ceramice cu profil complicat şi cu goluri interioare. 2. Roată a vinciului sau a cabestanului, având imprimate pe coroană locaşuri de forma şi de mărimea zalelor lanțului de ancoră.

BARBU, Aca de ~ (pe numele adevărat *Aurora Barbu*), (1893–1958, n. Sighişoara), cântăreață română. Repertoriu variat: operă, operetă, lied, roluri de soprană şi de mezzo-soprană. Regizor; susținătoare a operelor din Cluj şi Timişoara (director 1946–1954).

BARBU 1. Eugen B. (1924–1993, n. Bucureşti), scriitor şi ziarist român. M. coresp. al Acad. (1974). Romanul periferiei bucureştene de altădată, pitorească şi tragică („Groapa"), sau parabolice, cu pretext istoric („Princepele", „Săptămâna nebunilor"). Jurnale, eseuri, piese de teatru („Să nu-ți faci prăvălie cu scară"). Scenarii de film. 2. **Marga B.** (n. 1929) actriță

Eugen Barbu

Ion Barbu

română de film. Personaje pline de temperament în filme de aventuri (seria „Haiducii", „Bietul Ioanide").

BARBU, Filaret (1903-1984, n. Lugoj), compozitor și dirijor român de cor. Operete (*Ana Lugojana*), coruri.

BARBU, Gelu (n. 1932, Lugoj), balerin, profesor și coregraf român. Prim-solist al Operei din București. Stabilit la Las Palmas de Gran Canaria (1966), unde creează compania ce-i poartă numele.

BARBU, Ion (pseud. literar al lui *Dan Barbilian*) (1895-1961, n. Câmpulung), poet și matematician român. Lucrări în domeniul geometriei, algebrei și teoriei numerelor („Teoria aritmetică a idealelor", „Grupuri cu operatori"). Versurile de început, parnasiene prin expresia solemnă, sentențioasă, dezvăluie un spirit dionisiac, o energie telurică. Balada „După melci" conferă anecdotei lirice o dimensiune mistică și magică. Evocator pitoresc și nostalgic al lumii balcanice („Isarlîk"). În ultima perioadă a creației lui literare s-a orientat spre o lirică ermetică și inițiatică, țintind puritatea esențelor („Uvedenrode", „Joc secund"). Promotor al unui lirism sublimat prin cerebralizare. Eseuri polemice, remarcabile prin dialectica paradoxală a ideației. Traduceri din Shakespeare („Richard al III-lea"). M. post-mortem al Acad. (1991).

BARBU, Nicolae I. (n. 1908, sat Cârstănești, jud. Vâlcea), filolog român. Lucrări de lingvistică („Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică", „Tema latină"), studii consacrate literaturilor antice („Dualismul tragediei lui Sofocle").

BARBU, Viorel (n. 1941, Deleni, jud. Vaslui), matematician român. Acad. (1993). Cercetări privind operatorii diferențiali și pseudodiferențiali, ecuațiile integrale și controlul optimal al sistemelor infinit dimensionale („Mathematica/Methods in Optimization of Differential Systems").

BARBUDA v. Antigua și Barbuda.

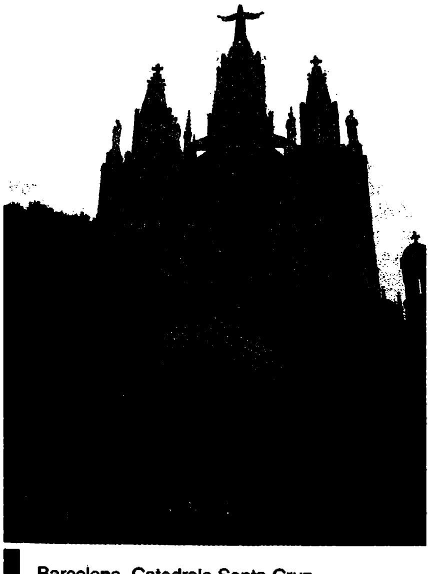
Barcelona. Catedrala Santa Cruz

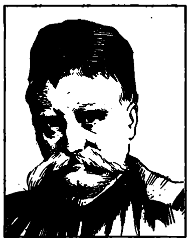
Barbu Lăutarul

S. Barcianu-Popovici

BARBU LĂUTARUL (pe numele adevărat *Vasile Barbu*) (c. 1780-c.1860, n. Iași), cântăreț și cobzar român. Descendent al unei familii de lăutari; staroste al breslei lăutarilor. Interpret virtuoz.

BARBÚN (< ngr.) s.m. Pește teleostean marin, răspândit în Marea Neagră, mic (14-23 cm), de culoare roșiatică, cu înotătoare aurii, cu două mustăți lungi sub falca inferioară și carnea foarte gustoasă (*Mullus barbatus*).

BÁRBUR(E) s.m. Clin cu terminație în formă de M, intercalat în fața și spatele unui anumit tip de cămașă bărbătească, din unele zone ale Transilvaniei.

BARC (< germ.) s.n. Corabie cu mai multe catarge cu pânze pătrate, al cărei ultim catarg are vele trapezoidale.

BARCA, familie nobiliară cartagineză, din care au făcut parte generalii *Hamilcar, Hasdrubal, Hannibal.*

BARCAGÍU s.m. Persoană care (are meseria de a) conduce o barcă; luntraș (2).

BARCÁNĂ (< fr.) s.f. Dună în formă de potcoavă asimetrică, cu convexitatea orientată perpendicular pe direcția vântului.

BARCANI, com. în jud. Covasna; 3 967 loc. (2008).

BARCARÓLĂ (< it., fr.) s.f. **1.** Cântec al gondolierilor venețieni. **2.** Piesă vocală sau instrumentală în ritm ternar, specifică romantismului.

BARCÁZ (< rus.) s.n. Ambarcație pescărească de lemn, cu pânze, cu motor propriu sau remorcată; capacitate între 10 și 100 t.

BÁRCĂ (< it., fr.) s.f. Ambarcație mică de lemn, de cauciuc etc., cu vâsle, pânze sau motor.

BARCĂU, afl. dr. al Crișului Repede (cu care confluează pe terit. Ungariei). Izv. din m-ții Plopiș, străbate defileul de la Marca și dealurile Silvaniei. În Câmpia de Vest este îndiguit; 160 km, dintre care 118 km pe terit. României.

BARCEA, com. în jud. Galați, în C. Tecuci; 6 238 loc. (2008).

BARCELONA 1. Oraș în NE Spaniei, port la M. Mediterană, centrul ad-tiv al reg. autonome Catalonia; 3,76 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Port. Ind. constr. de mașini, țesături și conf., șantiere navale, aparataj electrotehnic, produse chimice și alim. Universitate (1450). Centru turistic. Catedrala Santa Cruz (sec. 13), bisericile Santa Maria del Mar (sec. 14), Sagrada Familia de A. Gaudí. Muzeu de artă catalană. Întemeiat de cartaginezi (sec. 3 î.Hr.). Cap. a comitatului de **B.** (877-1137, când s-a unit cu Aragónul). În sec. 19-20, puternică dezvoltare economică, politică și culturală; sediul guvernului republican spaniol (1937-1939). **2.** Oraș în N Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Anzoátegui, port la M. Caraibilor; 222 mii loc. (1990). Prelucr. petrolului. Ind. textilă, a piel. și alim.

BARCHETÍNĂ (< it.) s.f. Navă având un arbore cu pânze pătrate și 2-4 arbori cu pânze trapezoidale.

BARCIANU-POPOVICI 1. Sava B. (1814-1879, n. Rășinari, jud. Sibiu), preot și cărturar român. M. coresp. al Acad. (1869), prof. la Institutul Teologic din Sibiu. Autor de manuale și dicționare. **2. Daniil B.** (1847-1903, n. Rășinari, jud. Sibiu), biolog, botanist și pedagog român. Fiul lui **B. (1).** Inițiator al cercetărilor de biologie experimentală. Publicist, fondator de reviste. Semnatar al *Memorand*-ului.

BARCSAY Jenö (1900-1988), pictor ungur. Mozaicuri cu elemente abstracte (Teatrul Național din Budapesta).

BARD (< fr., lat.) s.m. Poet-muzician care compunea și interpreta cântece războinice și religioase la vechii celți.

BARDASARE, Emanoil (1850-1935, n. Burdujeni-Suceava), pictor român. Peisaje („Burdujeni"), portrete („Fetița cu cartea"), schițe de compoziție („Stegarul").

BÁRDĂ (< magh.) s.f. Secure cu tăișul lat și cu coada scurtă.

BARDEEN, John (1908-1991), fizician american. Contribuții în fizica solidului și temperaturilor joase. Împreună cu W.H. Brattain și W. Shockley a inventat tranzistorul (1946), iar împreună cu L.N. Cooper și J.R. Schrieffer a formulat o interpretare cuantică a supraconductibilității, cunoscută sub denumirea de *teoria BCS.* Premiul Nobel pentru fizică (1956, împreună cu W.H. Brattain și W. Shockley, și 1972, împreună cu L.N. Cooper și J.R. Schrieffer).

BARDEM, Juan Antonio (1922-2006), regizor spaniol. Filme de investigație socială în cinematografia anilor '60 („Cómicos", „Moartea unui ciclist", „Strada mare").

BARDÓR (< fr.) s.n. Macara mobilă.

Brigitte Bardot

BARDOT, Brigitte (n. 1934), actriță franceză de film. Unul dintre miturile anilor '50-'60 („Și Dumnezeu a creat femeia", „Adevărul", „Viața particulară", „Viva Maria").

BARDÓU (< fr.) s.m. (ZOOT.) Hibrid obținut prin încrucișarea dintre armăsar și măgăriță. V. *catâr.*

BAREILLY (BARELI), oraș în N Indiei (Uttar Pradesh) în C. Indo-Gangetică; 699,8 mii loc. (2001).

BÁREM¹ (< bg., scr.) adv. Măcar, cel puțin.

BARÉM² (< fr.) s.n. **1.** Tabel în care sunt prezentate valorile unor elemente sau date în funcție de alte elemente sau date variabile. **2.** (SPORT) Normă pentru calificarea într-o competiție.

BARENBOÏM, Daniel (n. 1942), pianist și dirijor israelian. Carieră internațională și repertoriu amplu. Polivalență, atracție pentru Mozart și Bruckner. Director al orchestrelor simfonice din Paris, Chicago și al Operei din Berlin.

BARENTS 1. Willem B. (1550-1597), navigator și explorator olandez. Între 1594 și 1597 a întreprins trei expediții în Oc. Arctic, încercând să descopere *Pasajul de Nord-Est.* A descoperit Ins. Urșilor și arh. Spitsbergen. **2. Marea ~,** mare în V Oc. Arctic, între coastele Europei de Nord, arh. Novaia Zemlea, Spitsbergen și Franz Joseph; 1,42 mil. km². În ea se varsă fl. Peciora. Porturi pr.: Murmansk (Federația Rusă) și Vardo (Norvegia).

BARÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Bentiță (de piele, de pânză etc.) care încheie un pantof. **2.** Panglică de decorație; semn distinctiv al unei decorații care se poartă în locul acesteia. **3.** (ELT.) *B. colectoare* = bară colectoare pentru conectarea circuitelor electrice secundare ale unei instalații electrice.

B'ARG (pseud. lui *Ion Bărbulescu*) (1887-1969, n. Odobești), grafician și pictor român. Desene satirice și caricaturi antirăzboinice, antimonarhice și antifasciste („Șomerii").

BARHÉT (< germ.) s.n. Țesătură de bumbac, scămoșată (flanelată) pe una dintre fețe.

BARI, oraș în SE Italiei (Apulia), port la M. Adriatică; 316,6 mii loc. (2001). Șantiere navale. Universitate.

Monumente: biserica San Nicola şi catedrala San Savino (sec. 11–12). Muzeu de arheologie. Vechea denumire, *Barium*.

BÁRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *barys* „greu") adj. Referitor la presiunea atmosferică. ✧ *Sistem b.* = formă a câmpului baric (repartiţia presiunii atmosferice) care poate fi pozitivă (anticiclon, dorsală anticiclonică) sau negativă (ciclon, talveg depresionar). *Câmp b.* v. *câmp*.

BARICÁDĂ (< fr.) s.f. Întăritură amenajată dintr-o aglomerare de materiale (vehicule, saci cu nisip, bolovani etc.) pentru întreruperea circulaţiei sau pentru apărare.

BARICÉNTRU (< fr.;{s} gr. *barys* „greu" + lat. *centrum* „centru") s.n. (FIZ.) Centru de greutate.

BÁRIE (< fr. {i}; {s} gr. *barys* „greu") s.f. Unitate de măsură tolerată a presiunii, egală cu 0,21 N/m^2.

BARIÉRĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Bară mobilă cu care se opreşte temporar trecerea peste o linie ferată, circulaţia pe o şosea etc.; *p. ext.* loc unde se întretaie o şosea cu o linie de cale ferată. ✦ Fig. Obstacol, piedică într-o acţiune. ✧ (EC.) *B. vamală* (sau *tarifară*) = restricţie vamală impusă la intrarea într-o ţară a mărfurilor provenite din străinătate. **2.** Loc de intrare într-un oraş, unde se încasau odinioară taxele pe mărfurile aduse spre vânzare; *p. ext.* periferie. **3.** Loc de plecare în cursele de cai. **4.** (FIZ.) *B. de potenţial* = reg. în care energia potenţială prezintă un maxim sau un prag, greu de traversat de particulele cu energie mică. **5.** (GEOGR.) *B. de gheaţă* = abrupt al banchizei orientat spre marea liberă, cu înălţimi de 200–1 000 m, din care se desprind aisberguri (ex. Marea barieră de gheaţă Ross).

BARÍL (< engl. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru volum, folosită în special pentru produse petroliere, egală cu 158,9 l în S.U.A. şi cu 163,5 l în Marea Britanie.

BARINAS **1.** Oraş în Venezuela, la poalele Cordillerei de Merida, centrul ad-tiv al statului B.: 229 mii loc. (2001). Expl. de petrol. Universitate. **2.** Stat în S Venezuelei; 35,2 mii km^2; 624,5 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Barinas*. Expl. de petrol şi forestiere. Creşterea animalelor (pe păşuni naturale). Vechiul nume: *Zamora*.

BARIÓNI (< engl.; {s} gr. *barys* „greu") s.m. pl. (FIZ.) Clasă de particule elementare cu spin semiîntreg şi cu masa egală sau mai mare decât a protonului (de ex. nucleonii – protonul şi neutronul –, hiperonii şi antiparticulele lor).

BĀRISĀL, oraş în S Republicii Bangladesh, port în delta Gangelui; 212,3 mii loc. (2001). Constr. de maşini; şantier naval.

BARISFÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *barys* „greu" + *sphaira* „sferă") s.f. (GEOL.) Nucleul Pământului format din material foarte greu (fier, nichel, cobalt etc.); centrosferă.

BARIŞNIKOV, Mihail Nikolaevici (n. 1948), balerin şi coregraf rus. Stabilit în S.U.A. (1974). Extraordinară sensibilitate şi tehnică desăvârşită. Director al Teatrului american de balet. Film autobiografic: *Nopţi albe*.

BARITÍNĂ (< fr.) s.f. (MINER.) Sulfat natural de bariu, de culoare alb-gălbuie până la cenuşiu, cu un luciu sidefos şi aspect de agregate granulare sau sub formă stalactitică; utilizat în ind. chimică, a pielăriei şi la săparea sondelor; barită.

BARÍTON (< it., fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Voce bărbătească intermediară între tenor şi bas; cântăreţ care are această voce. **2.** S.n. Instrument de suflat, din alamă, cu registru corespunzător acestei voci.

BARIŢIU, George (1812–1893, n. Jucu, jud. Cluj), om politic, publicist şi istoric român. Acad. (1866). Întemeietorul presei româneşti din Transilvania („Gazeta de Transilvania", 1838; „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1838). Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1848–1849; vicepreşedinte al Adunării Naţionale de la Blaj (3–5/15–17 mai 1848). Membru fondator al ASTRA. Preocupări privind istoria românilor („Părţi alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă").

Christian Barnard

BÁRIU (< fr. {i}; {s} gr. *barys* „greu") s.n. Element chimic (*Ba*; nr. at. 56, m. at. 137,34, p.t. 727°C, p.f. 1 696°C) din grupa metalelor alcalino-pământoase, moale, alb-argintiu. Se găseşte în natură numai sub formă de combinaţii. Compuşii săi se folosesc la fabricarea unor pigmenţi minerali, a sticlelor optice etc.

BARKHAUSEN, Heinrich Georg (1881–1956), fizician german. A descoperit (1919) discontinuitatea magnetizării materialelor feromagnetice *(efectul b.)*; contribuţii în electronică.

BARKLA, Charles Glover (1877–1944), fizician britanic. A realizat polarizarea radiaţiilor X (1904); a cercetat spectrele de radiaţii X ale elementelor chimice şi a demonstrat experimental (1906) că diferite elemente chimice dau spectre de radiaţii specifice. Premiul Nobel pentru fizică (1917).

BARKLAY DE TOLLI, Mihail Bogdanovici, prinţ (1761–1818), feldmareşal rus. S-a distins în bătăliile împotriva lui Napoleon I de la Borodino (1812), Leipzig (1813) şi în campania din Franţa (1814).

BAR-KOCHBA, Simon (?–135 d.Hr.), conducătorul răscoalei iudeilor (132–135) împotriva stăpânirii romane. Adorat de unii ca Mesia.

BARLACH, Ernst (1870–1938), sculptor, gravor, poet şi dramaturg german. Reprezentant al expresionismului. S-a inspirat din sculptura medievală germană („Om cântând", „Revederea").

BÁRMAN (< engl., fr.) s.m. Persoană care serveşte la bar^2 **(1)**. ✦ Proprietar al unui bar^2 **(1)**.

BARN (< fr. {i}) s.n. Unitate de măsură a secţiunii eficace egală cu 10^{-28} m^2, utilizată în fizica nucleară.

BARNABA sau VARNAVA („fiul mângâierii"), unul din primii creştini din Ierusalim. Discipol al Sf. Pavel în prima călătorie misionară. Au evanghelizat împreună Grecia şi Siria. Canonizat.

BARNABA, epistola lui ~, scriere creştină din sec. 2. Îndemn la practicarea virtuţilor; relaţia creştinismului cu „Vechiul Testament".

BARNARD, Christian (1922–2001), chirurg din Republica Africa de Sud. A realizat primele transplanturi de inimă la om (3 dec. 1967 şi 2 ian. 1968), peste o mie de operaţii pe cord, numeroase transplanturi de organe.

BARNAUL, oraş în Federaţia Rusă, pe Obi; 603 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, mat. de constr., prelucr. lemnului, textilă şi alim. Observator meteorologic (1841). Universitate. Fundat în 1738.

BARNAVE, Antoine (1761–1793), om politic francez. Conducător al grupului „feuillants"-inilor (regalişti-constituţionali) în timpul Revoluţiei franceze. Ghilotinat.

BARNEA, Ion (1913–2004, n. Lungeşti, jud. Vâlcea), istoric român. M. de onoare al Acad. (1999). Studii de arheologie paleocreştină şi bizantinologie („Arta creştină în România", „Sigilii bizantine din Dobrogea").

BARNEA, Sever (n. 1962, Bucureşti), bariton român. Solist al Operei din Bucureşti (din 1989). Voce maleabilă, expresivă. Repertoriu larg, de la Mozart la Wagner, trecând prin opera romantică italiană şi franceză.

BARNOVSCHI, familie de boieri din Moldova. Mai important: **Miron B.**, domn al Moldovei (1626–1629 şi 1633). Autor al unor „aşezăminte" sociale, fiscale şi administrative. Ctitor de mănăstiri (Bârnova, Hangu; a terminat mănăstirea Dragomirna) şi biserici (Barnovschi şi Sf. Ioan din Iaşi). Ucis de turci la Constantinopol (1633).

BARNUM, Phineas Taylor (1810–1891), producător american. Organizator de spectacole. A înfiinţat (1871) un celebru circ, care îi poartă numele.

BARO- ({s} gr. *baros* „greutate") Element de compunere cu sensul „greutate", „presiune", care formează substantive şi adjective.

BAROÁNĂ (< fr.; *baron*) s.f. Baroneasă.

BARÓC, -Ă (< fr.) adj. *Stil* ~ (şi substantivat, n.) = stil artistic care s-a dezvoltat în Europa catolică, ca artă a Contrareformei, în sec. 16–18. În arhitectură se caracterizează prin: gustul pentru colosal şi grandios, frecventa folosire a liniei curbe, exuberanţa decoraţiei. Apărut în Italia (L. Bernini, F. Borromini, Pietro da Cortona), s-a răspândit apoi în Germania (fraţii Asam, J.L. von Hildebrandt, B. Neumann, J. Fischer von Erlach), căpătând în Spania aspectul unei arte naţionale (stilul churrigueresc), formă sub care a fost ulterior introdus în America Latină. Sculptura se caracterizează prin: compoziţia cu multe axe, dinamismul formelor (L. Bernini, B. Permoser, H. de Keyser, P. Puget, A. Cano). În pictură apar: schema compoziţiei în diagonală sau vârtej, efectele perspectivale (racursi, trompe l'oeil) şi de clarobscur, cultivându-se cu precădere temele grandilocvente şi o expresivitate teatrală a gesticii (Rubens, Tiepolo, Guido Reni, Magnasco, Ribera, Zurbarrán, Murillo). În arhitectura Ţărilor Române, **b.** apare în Moldova sec. 17. Insinuat în decoraţia unor monumente de epocă brâncovenească, stilul **b.** nu va afecta în mod evident expresia arhitecturii din Ţara Românească, în schimb, în variantă constantinopolitană, va influenţa plastica monumentală a sec. 18. Transilvania a cunoscut în sec. 18 o puternică afirmare a artelor plastice de stil **b.** În pictură, el nu a pătruns decât în anume elemente de recuzită decorativă. Sculptura în stil **b.**, ca şi pictura, are în Ţările Române o prezenţă discontinuă. În Ţara Românească, epoca brâncovenească şi sec. 18 manifestă o evidentă atracţie pentru acest stil, dar adaptându-l unei ordonanţe mai clare. Dintre artele decorative şi aplicate, cel mai mult a suportat influenţa stilului b. argintăria. *În literatură,* stilul **b.** se manifestă printr-o viziune antitetică asupra lumii (viaţă şi moarte, timp şi eternitate, aparenţă şi iluzie), prin instabilitate, patetism, extravaganţă şi nelinişte; aduce o intrigă diversificată şi complicată, un stil dilatat, ornamentat excesiv, cu metafore surprinzătoare. Fixat în genere între sfârşitul sec. 16 şi prima jumătate a sec. 18, se regăseşte într-o serie de curente (eufuism, gongorism, conceptism, culteranism, marinism, rococo) la poeţii metafizici, în opera lui Lope de Vega, Torquato Tasso, Garcilaso de la Vega, Fernando de Herrera, Góngora y Argote ş.a. *În muzică* **b.** este considerat ca o perioadă intermediară între Renaştere şi clasicism. Începe prin afirmarea monodiei acompaniate. Atracţie pentru ornamentică şi virtuozitate. Apar genuri şi forme noi (opera, oratoriul, cantata), se dezvoltă muzica instrumentală. Prezent în creaţia lui Monteverdi, Purcell, Rameau, Couperin, Bach etc. ✦ P. ext. Stil literar încărcat, retoric, excesiv ornamentat.

BAROCÁMERĂ v. **barotermocameră.**

BAROCCI, Federigo (sau Baroccio sau Fiori d'Urbino) (1528–1612), pictor italian. Compoziţii cu subiecte religioase („Madonna del Popolo"), mitologice („Enea ducându-l pe tatăl său Anchise"); portrete („Federico d'Urbino").

BARODA v. **Vadodara.**

George Bariţiu

1

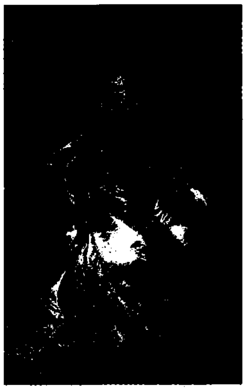

2

Stil baroc
1. Fontana di Trevi (Roma) 2. Rubens: „Maria Serra Pallavicino"

BAROFORÉZĂ (< fr. {i}; {s} *baro-* + gr. *phoresis* „împrăştiere") s.f. Difuzia particulelor dintr-o suspensie sub influența gravitației.

BAROGRÁF (< fr. {i}; {s} *baro-* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Barometru înregistrator.

BAROJA Y NESSI, Pío (1872–1956), romancier şi eseist spaniol. Reprezentant al *generației de la '98*. Operă exaltând energia şi libertatea individuală („Casa Aizgorri", „Memoriile unui om de acțiune").

BAROMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Al barometrului, de barometru. ✧ *Tub b.* = tub de sticlă umplut inițial cu mercur, având capătul superior închis, iar capătul inferior deschis, cufundat într-un vas cu mercur; indică presiunea atmosferică.

BAROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *baro-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea presiunii atmosferice. Primul **b.** a fost construit de E. Torricelli (1643).

BARÓN (< fr., germ.) s.m. Titlu nobiliar în ierarhia feudală din Apusul şi Centrul Europei, superior cavalerului şi inferior vicontelui.

BARONARCÓZĂ (< fr.; {s} *baro* + gr. *narkosis* „amorțire") s.f. Anestezie generală realizată prin inhalarea unui amestec de gaze la o presiune mai mare decât cea atmosferică.

BARONÉT (< fr.) s.m. (în Anglia) Titlu nobiliar ereditar al membrilor unui ordin de cavaleri creat, în 1611, de regele Iacob I.

BARONZI, George (1818–1896, n. Brăila), scriitor şi publicist român. Poezie romantică („Nopturnele"), romane de senzație („Misterile Bucureştilor"). Traducător prodigios.

BARORECEPTÓR (< {s} *baro-* + lat. *receptor* „primitor") s.m. (FIZIOL.) Formațiune nervoasă senzitivă care înregistrează modificările de presiune cu punct de plecare în mediul exterior sau interior, precum şi variațiile presiunii sangvine.

BARÓS (< țig.) s.n. Ciocan mare şi greu utilizat la lucrările de fierărie, în minerit etc.

BAROSCÓP (< fr. {i}; {s} *baro-* + gr. *skopeo* „a cerceta") s.n. Balanță care susține două corpuri de aceeaşi greutate, dar cu volume diferite, şi care, dacă a fost echilibrată în aer, se dezechilibrează în vid. Serveşte la demonstrarea principiului lui Arhimede pentru gaze.

BAROTERMOCÁMERĂ s.f. Încăpere etanşă în interiorul căreia sunt modificate comandat şi în anumite limite presiunea şi temperatura unei atmosfere menținute artificial, pentru simularea unora din condițiile proprii atmosferei înalte, şi chiar ale spațiului cosmic, în scopul pregătirii şi adaptării biologice a sportivilor, aviatorilor, astronauților pentru a face față la solicitări neobişnuite, urmăririi comportării şi omologării unor echipamente destinate a fi folosite pentru aparate aerospațiale etc.

BAROTERMOGRÁF (< fr.) s.n. Barotermometru înregistrator.

BAROTERMOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat cu care se măsoară concomitent presiunea atmosferică şi temperatura aerului.

BARÓU (< fr.) s.n. Organizație profesională a avocaților.

BAROZZI, Constantin (1833–1921, n. Bucureşti), general, geodez şi cartograf român. M. de onoare al Acad. (1905). A înființat Institutul Geografic al Armatei (1895).

BARQUISIMETO, oraş în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Lara; 811 mii loc. (2001). Ind. lemnului, textilă şi alim. Ciment. Universitate. Fundat în 1552.

BARRÁNCOS (cuv. port.) subst. pl. Mici văi înguste adâncite în flancurile unui con vulcanic, cu traseu rectiliniu, dispuse radial.

BARRANQUILLA, oraş în N Columbiei, la gurile fl. Magdalena, port la Oc. Atlantic: 1,51 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Constr. navale, produse textile, alim. Universitate. Fundat în 1629.

BARRAS, Paul, viconte de (1755–1829), om politic francez. Unul dintre organizatorii loviturii contrarevoluționare din 9 termidor (27 iul. 1794).

BARRAULT, Jean-Louis (1910–1994), actor, mim şi regizor francez. Animator al vieții teatrale franceze, s-a distins prin montarea unor capodopere ale teatrului universal („Hamlet", „Orestia").

BARREMIÁN (< localit. *Barrêmé,* Franța), subetaj al Cretacicului inferior.

BARREN GROUNDS (cuv. engl.) subst. Denumire generală dată tundrei canadiene.

BARRÈS, Maurice (1862–1923), romancier, eseist şi om politic francez. Scrieri cu implicații egotiste şi naționaliste („Cultul eului", „Dezrădăcinații") cu marcat caracter liric.

BARRETTO, Ray (1929–2006), percuționist american de pop şi jazz. Promotor al jazzului latin. Improvizator remarcabil („Tomorrow").

BARROW, Isaac (1630–1677), matematician şi teolog englez. Profesorul lui Newton şi unul dintre precursorii calculului infinitezimal.

BARROW 1. Sir John B. (1764–1848), explorator britanic. A călătorit în China (1792), în S Africii, Alaska şi Canada. **2.** Capul cel mai nordic al Americii de Nord, situat în Alaska, la Oc. Arctic, la 71°23′ lat. N.

BARRY, Sir Charles (1795–1860), arhitect englez. A construit, în stil neogotic, biserici, şcoli şi Parlamentul din Londra.

BARRY, Jeanne BÉCU, contesă Du ~ (1743–1793), favorită a regelui Ludovic al XV-lea al Franței. Ghilotinată în timpul dictaturii iacobine.

BARRYMORE 1. John B. (1882–1942), actor american de teatru şi film. Roluri de mare diversitate („Doctor Jekyll şi Mister Hyde", „Poetul vagabond", „Romeo şi Julieta"). **2. Drew B.** (n. 1975), actriță americană de film. Nepoata lui **B. (1)**. Personaje feminine înzestrate cu grație şi frumusețe („Dragoste nebună").

BART, Jean (1650–1702), celebru marinar francez. Corsar, apoi comandant de escadră, s-a remarcat în luptele împotriva flotelor engleză şi olandeză.

BART, Jean (pseud. lui *Eugeniu P. Botez*) (1874–1933, n. Burdujeni-Suceava), prozator român. M. coresp. al Acad. (1922). Ofițer de marină. Romanul („Europolis"), inspirat din viața portului Sulina.

BARTALIS János (1893–1977, n. Apața, jud. Braşov), poet maghiar din România. Lirică de inspirație bucolică („Timpule, nu fugi!").

BARTER (cuv. engl.) subst. Modalitate de schimb prin care bunurile achiziționate sunt plătite cu alte bunuri sau servicii; în contrapartidă; troc.

BARTH, Josef (1833–1915, n. sat Dupuş, jud. Sibiu), botanist sas din Transilvania. Preot. Autor al unui ierbar cu peste 15 000 specii de fanerogame şi criptogame.

BARTH, Karl (1886–1968), teolog protestant elvețian. Fondatorul „teologiei dialectice", reprezentând o negare a teologiei naturale şi o întoarcere radicală la Scriptură („Comentariu la Epistola către romani", „Dogmatica bisericească").

BARTHES, Roland (1915–1980), critic literar francez. Reprezentant al structuralismului şi semioticii; protagonist al „noii critici" („Gradul zero al scriiturii", „Elemente de semiologie").

BARTHOLDI, Frédéric Auguste (1834–1904), sculptor francez. Autorul Statuii Libertății din New York.

BARTHOU, Jean-Louis (1862–1934), om politic francez. Prim-min. (mart.–dec. 1913). Ca ministru de Externe (febr.–oct. 1934), a urmărit menținerea *statu-quo*-ului postbelic. Asasinat la Marsilia, odată cu regele Aleksandru I al Iugoslaviei. M. de onoare al Acad. Române (1934).

BARTÓK Béla (1881–1945, n. Sânnicolau Mare), compozitor ungur. Pianist de renume, pedagog. Contribuție esențială la culegerea ştiințifică a folclorului. Creație de mare complexitate formală, sinteză unică între modalism şi tonalitate, cromatism şi diatonism, acoperind toate genurile, de la cameral la operă („Castelul lui Barbă-Albastră") şi balet („Mandarinul miraculos"). M. post-mortem al Acad. Române (1991).

BARTÓK Francisc (n. 1937, Băcia, jud. Hunedoara), pictor maghiar din România. Stabilit în Franța (1982). Peisaje şi portrete („Peisaj", „Păsări în libertate"). Fresce şi mozaicuri monumentale (Institutul Agronomic din Iaşi).

BARTOLD, Vasili Vladimirovici (1869–1930), orientalist rus. Specialist în istoria islamului („Lumea musulmană").

BARTOLLI, Matteo (1873–1946), lingvist italian. Specialist în limbile romanice, descoperitor al limbii dalmate, creator (alături de G. Bartoni) al şcolii neolingvistice. Studii privind dialectul istroromân. M. coresp. al Acad. Române (1914).

BARTOLOMEOS (n. 1940), patriarh ecumenic de Constantinopol (1991). Primat de onoare al tuturor Bisericilor ortodoxe. Promotor al apropierii dintre creştinii de pretutindeni. M. de onoare al Acad. Române (2004).

BARTOLOMEU („fiul lui Tolmai"), unul dintre cei 12 apostoli ai lui Hristos; primul care a mărturisit că acesta este „fiul lui Dumnezeu".

Bartók Béla

Matteo Bartolli

BARTOLOMMEO, Fra ~ (*B.* di Pagolo del Fattorino) (1472–1517), pictor italian. Călugăr dominican. Îmbină simțul monumentalului cu grația elegantă (frescele de la biserica mănăstirii San Marco din Florența); tablouri („Plângerea lui Hristos").

BARTON, Sir Derek Harold Richard (1918–1998), chimist britanic. Cercetări în domeniul izomeriei steroizilor și terpenelor. Premiul Nobel pentru chimie (1969), împreună cu O. Hassel.

BARTZER, Richard (1926–1998, n. Lovrin, jud. Timiș), compozitor și dirijor român. Armonist original. Muzică ușoară, de teatru și film. Aranjamente și orchestrații de muzică pop sau jazz.

BARU, com. în jud. Hunedoara, pe Strei; 2 923 loc. (2008). Expl. de min. de mangan și fier. Rezervația naturală peștera Tecuri (2 ha). Fabrică de cărămizi și produse refractare.

BARUH, carte deuterocanonică a „Bibliei"; trimite la perioada exilului, arătând continuarea vieții religioase și în această situație. În forma actuală datează din sec. 1 î.Hr.

BARYE, Antoine Louis (1796–1875), sculptor animalier francez. Spirit romantic („Leu mergând", „Leul și șarpele").

BÁRZĂ (cuv. autohton) s.f. Gen de păsări migratoare din ordinul ciconiiformelor, având 17 specii răspândite în reg. calde și temperate. Ciocul, gâtul și picioarele lungi sunt ținute în linie orizontală în zbor planat; cuibăresc în arbori sau pe stâncării și se hrănesc cu artropode și vertebrate mici. În România se întâlnesc *b. albă* (*Ciconia ciconia*) și *b. neagră* (*C. nigra*).

BARZOI (cuv. rus.) subst. Rasă de ogar rusesc de talie mare, cu păr lung și ondulat pe corp și scurt pe cap.

BAS (< it., fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Vocea bărbătească cea mai gravă; cântăreț care are această voce. 2. S.n. Instrumentul cu cel mai grav sunet dintr-o anumită categorie de instrumente. 3. S.m. Sunetul cel mai grav în armonie. 4. Vocea cea mai gravă în ansamblul coral și în lucrările corale 5. Contrabas sau bas electric în jazz (vezi *chitară bas*).

BASACOPOL, Paul (n. 1964, București), bas român. Solist al Operei din București (din 1986). Repertoriu de lied și operă (de la Mozart la Enescu).

BASARAB, Mircea (1921–1995, n. București), dirijor român. Repertoriu simfonic clasic și contemporan; prime audiții de muzică românească.

BASARAB I, domn al Țării Românești (c. 1310–1352), fiul lui Tihomir. A unificat voievodatele din dreapta și din stânga Oltului, punând bazele Țării Românești. În luptă cu tătarii, a extins granița estică a statului până spre gurile Dunării; în nov. 1330 a înfrânt la *Posada* pe regele Ungariei Carol Robert de Anjou.

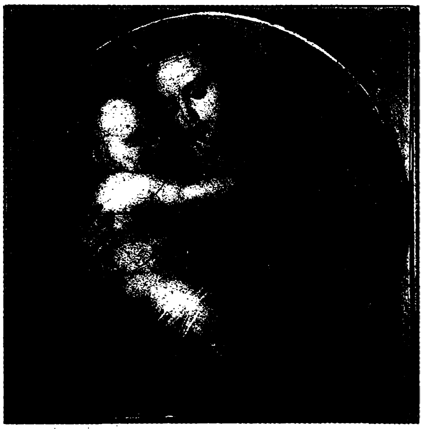

Fra Bartolommeo: „Madona cu pruncul"

BASARAB CEL BĂTRÂN (LAIOTĂ), domn al Țării Românești (1473–1474, 1475–1476 și 1476–1477).

BASARAB CEL TÂNĂR (ȚEPELUȘ), domn al Țării Românești (1477–1481, 1481–1482).

BASARABI, familie domnitoare din Țara Românească, întemeiată de Basarab I; **B.** au condus țara până în sec. 16, dintre ei remarcându-se: *Mircea cel Bătrân, Dan al II-lea, Vlad Dracul, Vlad Țepeș, Vlad Călugărul, Radu cel Mare* și *Radu de la Afumați*.

BASARABI v. **Murfatlar**.

BASARABI, cultură din prima Epocă a Fierului (sec. 9–6 î.Hr.), răspândită pe cea mai mare parte a terit. României, denumită astfel după satul **B.** aparținând orașului Calafat (jud. Dolj). Se caracterizează printr-o ceramică frumos decorată și prin folosirea curentă a fierului în confecționarea armelor, uneltelor și podoabelor.

BASARABIA, prov. istorică românească, parte integrantă a Moldovei, situată pe terit. dintre Nistru, Prut, Dunăre și Marea Neagră, denumită astfel prin extinderea numelui atribuit în 1812 doar părții sale sudice. Urme de locuire umană din Paleoliticul mijlociu. În sec. 2–4, sudul **B.** a intrat în stăpânirea Imp. Roman. În sec. 5–10, **B.** a cunoscut numeroase incursiuni ale popoarelor migratoare. În 1359, s-a întemeiat statul independent Moldova, care, ulterior, a unit în hotarele sale toate teritoriile românești cuprinse între Marea Neagră și Ceremuș, Carpații Răsăriteni și fl. Nistru. Domnii Moldovei au creat un sistem complex de apărare, construind cetăți la Soroca, Orhei, Chilia Nouă, Tighina, Hotin, Cetatea Albă ș.a. În 1538, sudul **B.** a fost anexat Imp. Otoman (raiaua Tighina). Prin Tratatul de la Łuck (apr. 1711) încheiat între Petru I și D. Cantemir, Rusia a recunoscut suveranitatea și integritatea Moldovei. Prin Tratatul de Pace de la București (1812) încheiat în urma Războiului Ruso-Turc (1806–1812), Poarta Otomană a cedat **B.** (care număra c. 500 000 de locuitori, în majoritate români) Rusiei. Ulterior, **B.** a fost transformată în gubernie a Rusiei și supusă unui dur proces de deznaționalizare, intensificat în perioada 1878–1905, condiții în care peste un milion de români basarabeni s-au refugiat în Vechiul Regat. În 1856, Congresul de la Paris, convocat în urma Războiului Crimeii, a restituit Moldovei trei județe din **B.** (Cahul, Ismail și Bolgrad), care, în 1878, potrivit hotărârilor Congresului de la Berlin, au fost reîncorporate Rusiei. La 3 apr. 1917 a fost înființat Partidul Național Moldovenesc, iar la 18 apr. Comitetul Central Ostășesc. În oct. 1917 a fost proclamată autonomia teritorială și politică a **B.** și s-a hotărât alcătuirea Sfatului Țării pentru cârmuirea **B.** La 2 dec. 1917, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească în cadrul Republcii Federative Democrate Ruse. La 24 ian. 1918, Republica Democratică Moldovenească s-a proclamat independentă, iar la 27 mart. 1918, exprimând voința poporului, în virtutea dreptului istoric și de neam, Sfatul Țării a adoptat, cu o majoritate covârșitoare de voturi, unirea Republicii Democratice Moldovenești cu România. În urma tranzacției dintre Stalin și Hitler, din 23 aug. 1939, și a notelor ultimative ale guvernului sovietic, din 26 și 27 iun., U.R.S.S. ocupă, la 28 iun. 1940, terit. românesc al **B.** și Bucovinei de Nord, inclusiv ținutul Herța, nenominalizat în notele ultimative. Prin deciziile sesiunii Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 2 aug. 1940 și ale Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 4 nov. 1940, S Basarabiei, jud. Hotin, N Bucovinei, precum și cea mai mare parte a Transnistriei au fost trecute în componența Ucrainei. După intrarea României în al Doilea Război Mondial (iun. 1941), **B.** a fost eliberată și reintegrată în hotarele firești ale României, până în 1944, când a fost din nou ocupată de trupele sovietice și anexată U.R.S.S. V. și *Republica Moldova*.

BASARABIAN, subdiviziune a Sarmațianului, larg răspândită în Pod. Moldovei și în zona neogenă a Carpaților Orientali.

BASC, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populație preindo-europeană care trăiește pe ambii versanți ai m-ților Pirinei (Spania și Franța) și vorbește o limbă proprie; de religie creștină (catolică). ✦ Persoană care aparține acestei populații. **2.** Adj. Care aparține bascilor (1), privitor la basci.

BÁSCĂ (BASC s.n.) (< fr.) s.f. Acoperământ pentru cap, de forma unei berete.

BASCHET (BÁSCHETBAL) (< engl., fr.) s.n., s.m. 1. S.n. Joc sportiv ce se dispută între două echipe formate din câte cinci jucători, în care fiecare component încearcă să introducă mingea cu mâna în coșul echipei adverse. 2. S.m. (Mai ales la pl.) Ghete de baschet.

BASCHETBALÍST, -Ă s.m. și f. Sportiv care practică baschetul.

BAS CIFRAT, gen de stenografie muzicală folosită în sec. 17–18 pentru instrumentele cu claviatură, care sugera acordurile fără a le scrie.

BAS CONTINUU, mod de scriitură utilizat în Italia în sec. 17–18, care presupunea existența unui instrument de acompaniament (orgă, clavecin, lăută), pentru care nu era scris decât basul.

BASCOV, com. în jud. Argeș, în Piemontul Getic, la N de Pitești; 9 340 loc. (2008). Hidrocentrală. Expl. de petrol.

BASCULÁ (< fr.) (Despre un corp) A se roti parțial în jurul unei axe orizontale.

BASCULÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care basculează. 2. Adj., s.f. (Autocamion, vagonet etc.) cu benă basculantă (1). 3. (Despre circuite electrice) Capabil să basculeze alternativ între două poziții de echilibru, sub acțiunea unui circuit excitant.

BASCULATÓR s.n. Dispozitiv folosit la descărcarea prin basculare a vagoanelor, autocamioanelor etc.

BASCÚLĂ (< fr.) s.f. **1.** Balanță construită dintr-un sistem de pârghii cu brațe inegale, folosită pentru cântărirea corpurilor relativ grele. 2. Dispozitiv cu pârghii, utilizat la închiderea sau deschiderea ferestrelor. 3. Partea metalică a armelor de vânătoare cu țevi mobile. **4.** Mecanism cu pârghii articulate, la autovehicule, care realizează legătura între șasiu și roțile directoare, asigurând și geometria acestora.

BASE-BALL (cuv. engl.) s.n. Joc sportiv de echipă (nouă jucători) asemănător cu *oina*.

BASEDOW, Johann Bernhard (1723–1790), pedagog iluminist german. A preconizat, în institutul său „Philantropium" (Dessau), folosirea metodei intuitive și a disciplinei blânde.

BASEDOW, Karl von (1799–1854), medic german. Cercetări asupra gușei exoftalmice numită *boala lui B.*

BASEL (fr. BÂLE), oraș în N Elveției, port pe Rin; 164,9 mii loc. (2002). Centru comercial, bancar și ind. (produse farmaceutice, de mătase, mașini textile, ceasuri). Universitate (1460). Catedrală (sec. 11–15), fântână (sec. 14), biserică franciscană (sec. 13–14), clădiri gotice, renascentiste, baroce și neoclasice. Muzee. Fundat (374) ca fortificație romană. – **Conciliul de la ~,** conciliu ținut la **B.** (apoi la Lausanne) între 1431 și 1449, în cadrul căruia s-a încercat, fără succes, o reorganizare a Bisericii catolice prin proclamarea superiorității Conciliului față de autoritatea papală.

BASHŌ (pe numele întreg *Matsuo Munefusa B.*) (1644–1694), poet japonez. Cel mai strălucit reprezentant al *haiku*-ului.

BASIC (< engl. *B*[eginner's] *A*[ll purpose] *S*[ymbolic] *I*[nstruction] *C*[ode]) s.n. (INFORM.) Limbaj de programare destinat în special folosirii în regim conversațional.

BASIC ENGLISH (cuv. engl.) subst. Formă simplificată a limbii engleze, având la bază c. 850 cuvinte și un minimum de reguli gramaticale, creată de C.K. Ogden și I.A. Richards (1926–1930), cu scopul de a servi ca limbă internațională.

BASIE, Count (pe numele adevărat *William Bill B.*) (1904-1984), pianist şi dirijor de jazz american. Domină viaţa muzicală din New York în epoca de aur a muzicii swing. Marcat iniţial de preponderenţa solourilor, evoluează spre un stil mai elaborat („Swingin' the Blues", „Shiny Stockings").

BASILAN 1. Arh. în Filipine, la SV de ins. Mindanao, alcătuit din c. 50 ins.; 1,3 mii km^2. Orez. Cocotieri şi arbori de cauciuc. Păduri tropicale. Pescuit. 2. Oraş şi port în Filipine, situat în ins. B.; 200 mii loc. (2000, cu suburbiile). Centru comercial şi agricol. Vechiul nume: *Isabela*.

BASILÉU (< gr.) s.m. 1. (În Grecia antică) Conducător de gintă, de fratrie, de trib sau de uniune de triburi, apoi rege ereditar; mai târziu şi magistrat. 2. Titlu purtat de suveranii unor state elenistice, de regii parţi şi Sasanizi. 3. Titlu purtat de împăraţii bizantini începând cu Heraclius.

BASILICATA, reg. în S Italiei; 9,99 mii km^2; 597,8 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Potenza*. Măslini şi citrice. Viticultură. Grâu, secară. Creşterea ovinelor. Vechiul nume: *Lucania*.

BASILIDES (VASILIDES) (sec. 2), gânditor gnostic alexandrin. Autorul unui comentariu biblic, „Exegetica" (24 de cărţi), în care creştinismul, aristotelismul şi stoicismul apar reconciliate.

BASILÍ(S)C (< fr.; {s} gr. *basiliskos* „rege mic") s.m. 1. Reptilă mitică, căreia i se atribuie capacitatea de a omorî cu privirea. 2. Iguană din America Centrală.

BASIN, Thomas (1412-1491), cronicar şi om politic francez. Autor al „Istoriei domniilor lui Carol VII şi Ludovic XI".

BASINGER, Kim (n. 1953), actriţă americană de film. Personaje senzuale în filme de succes („Nouă săptămâni şi jumătate", „Analiză finală").

BASÍST (< fr., germ.) s.m. Instrumentist care cântă la contrabas sau la un instrument cu timbru grav.

BASKERVILLE, John (1706-1775), gravor de litere şi tipograf englez, cu atelier la Birmingham. A lansat caracterele „romane" ale literelor şi a folosit primul hârtia velină. A tipărit Vergiliu, Horaţiu, Terenţiu.

BASM (< sl.) s.n. 1. Naraţiune (populară) cu elemente fantastice, simbolizând lupta dintre bine şi rău şi biruinţa finală a binelui; poveste. 2. Scornitură, născocire.

BASMÁ (< tc.) s.f. 1. Bucată de ţesătură (colorată) pe care femeile şi-o pun pe cap; batic. 2. Balot din foi mici de tutun de calitate superioară.

BASORELIÉF (it., fr.) s.n. Sculptură caracterizată printr-o uşoară proeminenţă a figurilor faţă de fondul suport; relief scund.

BASOV, Nikolai Ghennadievici (1922-2001), fizician rus. Unul dintre fondatorii electronicii cuantice. A descoperit, împreună cu A.M. Prohorov, metoda de amplificare prin suprapunere a undelor electromagnetice coerente emise de atomi sau de molecule. În 1959, împreună cu A.M. Prohorov, a realizat maserul. Premiul Nobel pentru fizică (1964), împreună cu Ch.H. Townes şi A.M. Prohorov.

BASRA (AL-BASRAH, BASORA), oraş în Iraq, port pe *Shat el'Arab.*; 12,6 mii loc. (2001). Universitate. Fundat în 638.

BASS 1. **George B.** (1771-1802), navigator şi explorator britanic. Împreună cu M. Flinders, a navigat în jurul Tasmaniei (dovedind că este o ins.) şi a descoperit (1797-1798) str. care azi îi poartă numele. 2. Str. între Australia şi ins. Tasmania, care leagă Oc. Indian cu Oc. Pacific (M. Tasman). Lungime: 490 km. Lăţime: 213 km. Port pr.: Melbourne.

BASSANO (pe numele adevărat *Da Ponte*), familie de pictori veneţieni din sec. 16-17, originară din Bassano. Mai important: **Jacopo B.** (c. 1517-1592), tratează temele sacre ca scene de gen. Foloseşte clarobscurul („Răstignirea", „Cina cea de taină").

BASSARABESCU, Ioan A. (1870-1952, n. Giurgiu), prozator român. M. coresp. al Acad. (1909). Nuvele şi schiţe umoristice despre mica burghezie provincială („Pe drezină").

BASSEIN (PATHEIN), oraş-port în SV Uniunii Myanmar, centrul ad-tiv al prov. Irrawaddy, în delta fl. omonim; 215,6 mii loc. (2004). Ind. constr. de maşini, prelucr. lemnului.

BASSET (< fr.) s.m. Denumire generică a unor rase de câini de vânătoare, caracterizată prin membre scurte şi urechi lungi, lăsate în jos.

BASSE-TERRE, oraş-port şi centrul ad-tiv al ins. Guadelupa; 54,1 mii loc. (cu suburbiile, 1999). Fundat în 1643.

BASSETERRE, cap. statului St. Kitts şi Nevis (din 1983) (Antilele Mici); 12,6 mii loc. (2001). Turism.

BASSEY, Shirley (n. 1937), cântăreaţă britanică de pop. Melodii cantabile, care îi aduc popularitatea (piesele „Goldfinger", „Diamonds Are Forever", pentru filmele „James Bond").

BASTA, Giorgio (1544-1607), general austriac de origine italiană. Comandant al armatei imperiale în Transilvania. A pus la cale uciderea mişelească a lui Mihai Viteazul.

BASTÁRD, -Ă (< it., germ.) s.m. şi f., adj. (Copil) din afara căsătoriei.

BASTÁRNI ({i}) s.m. pl. Populaţie de origine germanică, stabilită la E de m-ţii Carpaţi (sec. 2 î.Hr.) şi asimilată în parte de geto-daci.

BASTIA, oraş şi port în N Corsicii (Franţa); 54,1 mii loc. (1999). Pr. centru comercial şi ind. al ins. Turism.

BASTIAN, Adolf (1826-1905), etnolog german. Promotorul teoriei potrivit căreia paralelismele de fond ale unor creaţii folclorice s-ar explica prin baza psihologică comună a omenirii.

BASTIAT, Frédéric (1801-1850), economist francez. Promotor al teoriei libertăţii economice (libera iniţiativă şi liberul schimb), ca o garanţie a creşterii productivităţii şi progresului („Armonia economică", „Sofismul economic").

BASTILIA, fortăreaţă în Paris, construită între 1370 şi 1382, închisoare de stat din sec. 15. Simbol al absolutismului regal, a fost luată cu asalt de masele populare pariziene la 14 iul. 1789 şi demolată în 1790.

BASTIMÉNT (< it.) s.n. Navă (de război) de obicei de mare tonaj.

BASTINGÁJ (< fr.) s.n. Totalitatea chesoanelor, dulapurilor şi rastelelor unde se depozitează efectele echipajului pe o navă.

BASTIÓN (< fr.) s.n. Fortificaţie poligonală sau cilindrică, construită de obicei la colţurile unei fortăreţe.

BASTOGNE, localit. în Belgia, la S de Liège. Aici, trupele aliate conduse de generalul american G. Patton au contraatacat puternic (26 dec. 1944-2 ian. 1945), respingând contraofensiva trupelor germane.

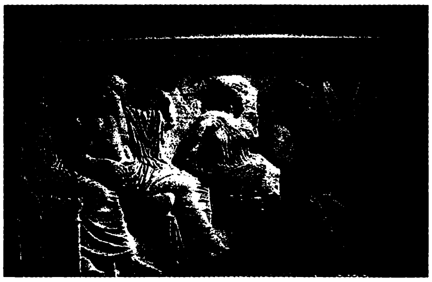

Basorelief

BASTÓN (< it.) s.n. 1. Băţ (curbat la un capăt), utilizat ca sprijin la mers sau cu alte scopuri. 2. Bară cilindrică sau tronconică, la bordul unei nave, folosită pentru ridicarea pavilionului naţional, pentru susţinerea tendei etc.

BASÚTO ({i}) subst. invar. Populaţie africană negridă din familia de limbi bantu, din Lesotho şi Republica Africa de Sud.

BASUTOLAND v. **Lesotho**.

BAŞ- (< tc.) Element de compunere având sensul de „cel mai înalt", „cel mai de frunte" şi folosit la formarea unor substantive.

BAŞBUZÚC (< tc.) s.m. 1. (În Ev. Med., în Imp. Otoman) Voluntar care nu primea soldă şi trăia din jaf. 2. (La pl.) Trupe de călăreţi care, în sec. 19, aveau funcţia de jandarmi.

BÁŞCHIE s.f. Ciocan cu vârful prevăzut cu un şanţ în formă de V, folosit pentru baterea cercurilor metalice ale butoaielor.

BAŞEU, afl. dr. al Prutului, în aval de Ştefăneşti; 106 km. Izv. din dealul Ibăneştilor şi străbate partea de N a C. Jijiei (sector numit C. Jijiei superioare şi a Başeului).

BAŞKIR, -Ă (< rus.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie turcică; s-a format ca naţiune în Başkiria (actualul Başkortostan). De religie musulmană (*sunniţi*). ✦ Persoană aparţinând acestei populaţii. 2. Adj. (substantivat, f.) limbă din familia altaică, ramura turcică vorbită de b. (1).

BAŞKORTOSTAN (BAŞKIRIA), rep. autonomă în Federaţia Rusă, în S m-ţilor Ural; 143,6 mii km^2; 4,01 mil. loc. (2002). Cap.: *Ufa*. Mari expl. de petrol, gaze naturale, cărbune, bauxită şi forestiere. Prelucr. petrolului. Ind. chim. şi constr. de maşini. Cereale, floarea-soarelui, cartofi. Creşterea animalelor.

BÁŞTINĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Origine. ✧ Loc. adj. şi adv. *De baştină* = originar, moştenit (din moşi-strămoşi); băştinaş, autohton. 2. Formă de stăpânire a pământului în societatea feudală românească în virtutea dreptului de moştenire.

BATA, com. în jud. Arad, în valea Mureşului; 1 189 loc. (2008). Ruinele unei abaţii (sec. 13). Castel (sec. 19).

BAT'A, Tomáš (1876-1932), industriaş ceh. Fondatorul unei fabrici celebre de încălţăminte.

BATAAN, pen. în V ins. Luzon (Filipine). Aici au avut loc (ian.-mai 1945) lupte sângeroase cu Aliaţii, duse de japonezii în retragere, sub comanda generalului Yamashita.

BATAILLARD, Paul-Théodore (1816-1894), istoric şi publicist francez. Participant la Revoluţia de la 1848 din Franţa. Filoromân. Studii şi lucrări consacrate unor momente din istoria poporului român („Principatele Valahiei şi Moldovei înaintea Congresului"). M. de onoare al Acad. Române (1872).

BATAILLE, Georges (1897-1962), scriitor francez. Eseuri explorând natura problematică a existenţei („Experienţa interioară"). Romane („Albastrul cerului").

BATÁL^1 (< tc.) s.m. Berbec castrat în scopul măririi producţiei de carne şi de lână.

BATÁL^2 s.n. (IND. EXTR.) Groapă de formă paralelipipedică cu dimensiuni mari, săpată în apropierea unei sonde şi servind la depozitarea noroiului de circulaţie (*b. de noroi*) sau la colectarea imediată a ţiţeiului produs de sondele care erup liber (*b. de ţiţei*).

BATALIÓN (< pol., rus., it.) s.n. Subunitate militară compusă din două sau mai multe companii.

BATALOV, Aleksei Vladimirovici (n. 1928), actor şi regizor rus de teatru şi film. Joc interiorizat, de mare fineţe, împletind dramatismul cu ironia („Zboară cocorii", „Nouă zile dintr-un an", „Doamna cu căţelul"). A regizat filmele „Mantaua", „Jucătorul" ş.a.

BATAN, arh. vulcanic în Filipine, la N de ins. Luzon; 290 km^2. Ins. pr.: *Batan, Itbayat, Sabtang.*

BATANGAS, oraş în Filipine (ins. Luzon), port la M. Chinei de Sud; 247,5 mii loc. (2000, cu suburbiile). Rafinărie de petrol. Ind. textilă şi de prelucr. a lemnului.

BATÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre uşi, ferestre etc.) Care, la deschidere, execută o mişcare de rotaţie limitată, în jurul unei axe verticale situate la una dintre margini.

BATÁRD, -Ă (< fr.) adj. (Despre scriere) Cu caractere de scriere rondă şi cursivă; (despre peniţe) care are o formă specială pentru a servi la acest fel de scriere. ✦ (Substantivat, f.) Literă din această scriere.

BATARDÓU (< fr.) s.n. (CONSTR.) Împrejmuire etanşă executată în mijlocul unui râu sau fluviu pentru a realiza o incintă din interiorul căreia se evacuează apa în vederea executării unei construcţii (fundaţie, picior de pod etc.).

BATÁT (< fr. {i}) s.n. Plantă perenă din fam. convolvulaceelor, cu tulpini târâtoare, cultivată în ţările tropicale pentru rădăcinile sale groase, comestibile *(Ipomoea batatas)*; cartof dulce.

BATÁVI (< fr., lat. {i}) s.m. pl. Populaţie germanică care locuia în Antic. pe terit. Olandei de azi. În sec. 1 î.Hr. **b.** au fost supuşi de romani, iar în sec. 4, asimilaţi de franci.

BÁTĂ (lat. *bitta) s.f. **1.** Betelie. **2.** (La pl.) Cingătoare ţesută din lână, îngustă şi lungă, împodobită cu alesături, mărgele sau ciucuri.

BATĂR, com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru: 5 228 loc. (2008).

BÁTCĂ (< ucr.) s.f. Nicovală mică pe care se bate coasa.

BÁTE (lat. *battuere*) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A (se) lovi, a (se) lua la bătaie. ✦ Refl. A se lupta cu cineva. ✦ Tranz. A lovi uşor (pe umăr, pe o parte a corpului etc.). **2.** Tranz. (Despre încălţăminte) A strânge (producând răni). **3.** Tranz. A învinge un duşman, un adversar (în sport) etc. **4.** Tranz. A lovi ceva cu un obiect (în scopuri practice). ✧ Expr. *A bate monedă* = **a)** a fabrica monede de metal; b) a insista asupra greşelii cuiva, în defavoarea lui. ✦ A bătători un teren, pământul etc. ✦ A fixa, a ţintui un obiect de altul. **5.** Tranz. A parcurge (mereu) un drum. **6.** Intranz. A ciocăni (la uşă, la fereastră). **7.** Intranz. (Despre ape) A se izbi (de maluri etc.); (despre vânt) a sufla; (despre ploaie, grindină etc.) a cădea; (despre surse de lumină) a ajunge până la... (luminând). ✦ (Despre arme de foc) A trimite proiectilul până la... ✦ Fig. A face aluzie la ceva. **8.** Intranz. A lovi o parte a corpului de alta sau de un obiect (adesea în semn de nerăbdare, de enervare etc.). *A bate la ochi* = a atrage atenţia; a fi suspect. **9.** Intranz. (Despre inimă, puls etc.) A zvâcni, a palpita. **10.** Intranz. şi tranz. (Despre un clopot, un ceasornic) A emite sunete ritmice. **11.** Intranz. (Despre culori) A avea o nuanţă de...

BATERÍE (< fr., it.) s.f. 1. (MILIT.) Subunitate de artilerie formată din două sau mai multe secţii, dotată cu un număr variabil de tunuri, obuziere sau aruncătoare. **2.** (TEHN.) Grup de aparate, dispozitive sau piese identice ori asemănătoare, asamblate sau montate în acelaşi loc şi care sunt asociate în serviciu (**b.** electrică, **b.** de acumulatoare electrice, **b.** de condensatoare). ✧ *B. solară* = sursă de energie electrică formată dintr-un grup de generatoare fotoelectrice cu semiconductoare, capabile să transforme energia radiaţiei solare în energie electrică. **3.** (ZOOT.) *Baterii de creştere* = cuşti de lemn sau de metal suprapuse, folosite la creşterea intensivă a puilor sau găinilor. **4.** (MUZ.) Instrument compus din mai multe percuţii (tobe - toba mare, premier, tom-tom; cinele) la care bate un singur muzician (popularizat de jazz şi apoi de rock). **5.** O sticlă de vin şi una de sifon (sau apă minerală), puse într-un vas cu gheaţă.

BATES, Alan (1934–2003), actor britanic de film. Interpret al unor personaje timide, introvertit („Un fel de dragoste", „Zorba Grecul", „Mesagerul").

BATESON, Gregory (1904–1980), antropolog american. A aplicat conceptele teoriei comunicaţiei în domeniul psihiatriei, în vederea explicării cauzelor schizofreniei („Comunicarea", „Trepte spre o ecologie a spiritului").

BATESON, William (1861–1926), genetician englez. A introdus termenul de *genetică* (1906) şi a contribuit la fundamentarea şi dezvoltarea ei.

BATH, oraş în Marea Britanie (Anglia), pe Avon; 80 mii loc. (2001). Staţiune balneară cu ape termale. Institut politehnic. Vestigii romane.

BÁTHORI, familie de nobili maghiari din Transilvania. Mai importanţi: **1. Ştefan B.,** voievod al Transilvaniei (1479–1493); a participat la lupta de la *Câmpul Pâinii* (1479) împotriva turcilor. **2. Ştefan B.,** voievod (1571–1576), apoi principe (1576–1586). Politică de supunere faţă de turci. **3. Sigismund B.,** principe al Transilvaniei (1581, 1597, 1598–1599, 1601). A aderat la Liga Sfântă; considerându-se suzeran al Moldovei şi Ţării Româneşti, a susţinut lupta împotriva turcilor; înfrânt la *Guruslău* (1601) de Mihai Viteazul. **4. Andrei B.,** cardinal şi principe al Transilvaniei (1599). Învins de Mihai Viteazul la *Şelimbăr* (1599).

BATHURST, ins. australiană în M. Timor, la V de pen. Arnhem, separată de Australia prin str. Clarence; 2,04 mii km^2.

BATI- ({s} gr. *bathys* „adânc") Element de compunere cu sensul „adânc", care formează substantive şi adjective.

BATIÁLĂ (< fr. {i}; {s} *bathi-*) adj. *Regiune* (sau *zonă*) ~ = reg. marină sau oceanică cu o adâncime între 200 şi 2 500 m (între zona litorală sau pelagică şi cea abisală) în care se depun nisipuri şi mâluri.

BATÍC (< fr.) s.n. Basma.

BATIGRÁF (< fr. {s}; *bati-* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Aparat care măsoară şi înregistrează adâncimea mării, folosit în oceanografie.

BATIMETRÍE (< fr.; *bati-* + gr. *metron* „măsură") s.f. Ramură a hidrologiei care se ocupă de măsurarea adâncimii apei în mări, lacuri şi râuri. Hărţile batimetrice redau relieful bazinelor acvatice prin curbe batimetrice.

BATIMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat folosit la măsurarea adâncimii apei.

BATÍR (< fr.) s.n. Fir de bumbac răsucit uşor, mai gros decât aţa de cusut, întrebuinţat la însăilat.

BATISCÁF (< fr.; {s} *bati-* + gr. *skaphos* „barcă") s.n. Navă submarină, echipată special pentru studii oceanografice la mari adâncimi.

BATISFÉRĂ (< fr.; {s} *bati-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Nacelă sferică, etanşă, suspendată de o navă-bază şi înzestrată cu echipament special pentru cercetări submarine.

BATÍST (< fr.) s.n. Ţesătură din fire foarte fine de bumbac sau de in.

BATISTA Y ZALDIVAR, Fulgencio (1901–1973), general şi om politic cubanez. Dictatorul ţării (1940–1944, 1952–1958); înlăturat de insurecţia lui Fidel Castro.

BATÍSTĂ (< fr.) s.f. Bucată pătrată de pânză sau de mătase, folosită pentru şters nasul, faţa etc.

BATÍU (< fr.) s.n. Construcţie (de fontă sau oţel) pe care se montează mecanismele sau dispozitivele unui sistem tehnic şi prin intermediul căreia acesta se poate fixa pe o fundaţie, pe o platformă etc.

BATJÓCURĂ (< *batjoc*, înv. „bajocură") s.f. Bătaie de joc, insultă. ✦ Vorbă, faptă, lucru care constituie o bătaie de joc.

BATMAN („omul liliac"), personaj de benzi desenate, creat de Bob Kane (1939).

BATNA, oraş în NE Algeriei, la SE de Alger; 242,6 mii loc. (1998). Centrul ad-tiv al vilaietului omonim. Ind. textilă şi a mat. de constr. Centru comercial.

BATOCRÓM (< fr., germ.; {s} gr. *gathos* „adâncime" + *khroma* „culoare") s.n. Efect produs de o grupare de atomi care, introdusă în molecula unei substanţe organice, determină închiderea culorii acesteia, deplasând absorbţia luminii spre lungimi de undă mai mari.

BATOFOBÍE (< fr.; {s} gr. *bathys* „adânc" + *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de adâncime.

BATÓG (< scr., rus.) s.n. Spinare de morun sau de nisetru, sărată şi afumată; *p. gener.* carne de peşte sărată şi afumată.

BATOIDÉE subst. Ordin de peşti cartilaginoşi *(Chondrichthyes)* în care sunt cuprinşi rechinii bentonici, în general moluscivori *(Batoidea)*. Apar în Jurasic.

BATOLÍT (< fr. {i} gr. *bathos* „adâncime" + *lithos* „piatră") s.m. Formă de zăcământ a rocilor magmatice intruzive, care se prezintă în mase imense în scoarţa Pământului. Poate ieşi la suprafaţă prin eroziunea rocilor înconjurătoare.

BATOMÉTRU ({s} gr. *bathos* „adâncime" + *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru colectarea probelor de apă din râuri, mări etc., de la diferite adâncimi, pentru analize.

BATÓN (< fr.) s.n. Bucată (de ciocolată, de vanilie, de ceară etc.) în formă de bastonaş.

BATON ROUGE, oraş în S.U.A., port pe Mississippi, centrul ad-tiv al statului Louisiana; 227,8 mii loc. (2000). Rafinarea petrolului, metalurgia aluminiului, prelucr. cauciucului, a zahărului. Universităţi.

BATOŞ, com. în jud. Mureş; 4 181 loc. (2008). Centru viticol. Cetate ţărănească.

BATÓZĂ (< fr.) s.f. Maşină agricolă care desface boabele din spice, din păstăi, de pe ştiuleţii de porumb şi le separă de celelalte părţi ale plantei.

BATRACIÁN (< fr.; {s} gr. *batrakhos* „broască") s.m. Amfibian.

BATRAHOMIOMAHIA („Bătălia broaştelor cu şoarecii"), poem eroi-comic grec atribuit lui Homer. Compus, probabil, între sec. 6 şi 4 î.Hr.

BATTĀNĪ (AL-BATTĀNĪ), Abū Abdallāh Muhammed ben Jōbir (858–929), astronom şi matematician arab. A calculat înclinarea eclipticii şi constanta precesiei; contribuţii la dezvoltarea trigonometriei.

BATTENBERG, Aleksander (1857–1893), prinţ german, cneaz al Bulgariei (1879–1886). Politică externă favorabilă Puterilor Centrale.

BATTHYANEUM, bibliotecă din Alba Iulia, fondată în 1798 de episcopul Batthyány Ignác, în care sunt păstrate 568 de incunabule şi multe manuscrise medievale („Codex aureus").

BATTLE, Kathleen (n. 1948), soprană americană. Arii de concert cu coloratură acută. Muzicalitate, artă scenică şi omogenitate a unei voci de o rară întindere.

BATU (?–1256), han tătar, nepot al lui Genghis-han. A condus expediţii împotriva cnezatelor ruse, ca şi marea invazie în Polonia, Ungaria, Dalmaţia şi ţinuturile româneşti (1236–1242). Întemeietor al statului *Hoarda de Aur.*

BATUMI, oraş în Georgia, cap. Republicii Autonome Adjaria, port la Marea Neagră; 121,9 mii loc. (2002). Ind. de utilaj petrolier, constr. navale, prelucr. petrolului; citrice, ceai. Staţiune balneară. Grădină botanică (1912). Cetate (din sec. 11).

BATWIN (sau BATHUSIOS) (sec. 4), preot şi martir creştin din Dacia. Ars de viu într-o biserică, undeva la vărsarea Argeşului în Dunăre, din ordinul regelui vizigot Atanaric (370–372).

BATZARIA, N(icolae) (1874–1952, n. Kruşevo, Macedonia), scriitor român. A semnat şi cu pseud. *Moş Nae.* Literatură pentru copii (seria „Haplea", „Lir şi Tibişir").

BAUCHI, stat în NE Nigeriei Centrale în platoul omonim; 45,8 mii km^2; 5 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Bauchi.* Expl. de columbit, niobiu şi cositor.

BAUCIS v. **Filemon şi Baucis.**

BAUD (< fr. {i}; {s} *Baudot*) s.m. Unitate de măsură a vitezei de semnalare, pe liniile de transmisie. Viteza de semnalare este egală cu 1 B, dacă starea liniei se schimbă o dată pe secundă.

BAUDELAIRE, Charles (1821–1867), poet, estetician, critic literar şi de artă francez. Unul dintre iniţiatorii poeziei şi artei moderne. Poeme („Florile răului") exprimând drama omului modern apăsat de „spleen", obsedat de ideea morții, încercat de sentimente satanice și însetat de absolut. Critică de artă („Arta romantică"). Poeme în proză și jurnale intime.

BAUDO, Serge (n. 1927), dirijor francez. Dirijor al Orchestrei din Lyon. Repertoriu orientat spre muzica franceză și prime audiții.

BAUDOT, Emile (1845-1903), inginer francez. Inventatorul telegrafului imprimator (1874), care-i poartă numele.

BAUDOUIN v. Baldovin.

BAUDOUIN (1930-1993), rege al belgienilor (din 1951).

BAUDOUIN DE COURTENAY, Jan Ignacy (Ivan Aleksandrovici) (1845-1929), lingvist rus de origine poloneză. Specialist în lingvistica generală, în gramatica comparată a limbilor indo-europene și în slavistică. Precursor al fonologiei. Creator al școlii lingvistice de la Kazan.

BAUDRILLARD, Jean (1929-2007), filozof și sociolog francez. A regândit, în spirit poststructuralist, importanța limbajului în societate în contextul comunicațiilor electronice („Să-l uităm pe Foucault", „Războiul din Golf n-a avut loc").

BAUER, Bruno (1809-1882), filozof german. Lider al „tinerilor hegelieni". A condamnat teologia în general și a susținut teza după care „Noul Testament" este pură ficțiune („Critica evangheliilor sinoptice").

BAUER (BAUR sau BAWR), Friedrich Wilhelm von (1731-1783), general rus de origine germană. Lucrarea sa „Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie" cuprinde informații privind Țările Române.

BAUER, Otto (1881-1938), om politic austriac. Lider al social-democrației austriece și al Internaționalei a II-a. Ministru de Externe (1917-1919). Favorabil dezmembrării monarhiei austro-ungare în state naționale.

BAUHAUS, școală de arhitectură și artă aplicată, înființată în 1919 de W. Gropius la Weimar și transferată în 1925 la Berlin și în 1932 la Dessau. A unit instruirea tehnică cu cea artistică, în vederea obținerii sintezei tuturor artelor în cadrul unei arhitecturi funcționale. Reprezentanți: Paul Klee, Wassily Kandinsky, Johannes Itten, Josef Albers, László Moholy-Nagy, Mies van der Rohe.

BAUHIN, Gaspard (1560-1624), botanist și anatomist elvețian. A descris peste 6 000 specii de plante, stabilind sinonimiile și folosind, printre primii, o *nomenclatură binară*.

BAUMÉ, Antoine (1728-1804), farmacist, chimist și tehnolog francez. A inventat areometrul (1768), care-i poartă numele.

BAUMEISTER, Willi (1889-1955), pictor și grafician german. Orientat către arta abstractă. Compoziții murale din diverse materiale dispuse în relief. Folosește caligrame, semne și reprezentări din diferite culturi (ciclurile: „Pereți peruani", „Tablouri africane"). Ilustrații la „Ghilgameș", „Furtuna" de Shakespeare etc.

BAUMGARTEN, Alexander Gottlieb (1714-1762), filozof german. Format la școala wolfiană, este primul care a folosit termenul „estetică" într-un sens apropiat de cel actual („Aesthetica").

BAUMGARTEN, Johann Christian (1765-1843), medic și botanist german. Stabilit în Transilvania. Autor al primului conspect critic al florei transilvănene și al unui ierbar păstrat parțial, până azi, la Cluj.

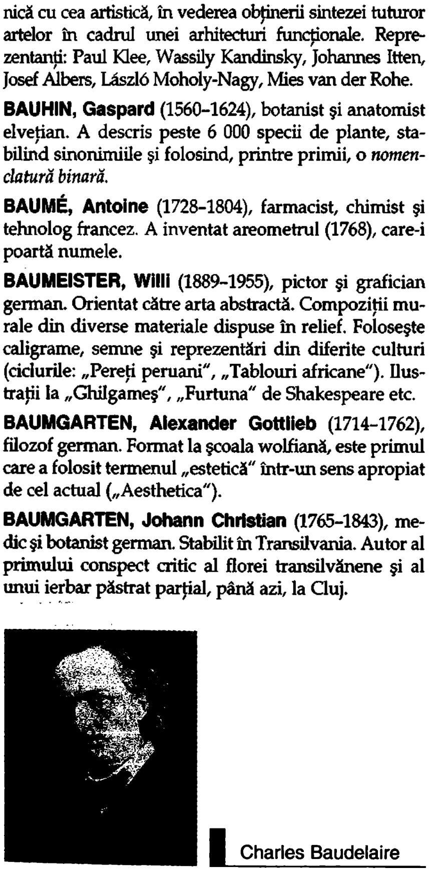
Charles Baudelaire

BAUMGARTNER, Rudolf (1917-2002), violonist și dirijor elvețian. Fondator al orchestrei Festival Strings din Lucerna (1965). Director al Conservatorului (1960-1987) și al Festivalului din Lucerna (1968-1980).

BAUMOL, William Jack (n. 1922), economist american. Contribuții la studiul analizei economice („Productivitatea și sistemul american de conducere. Perspective", „Piețe în concurență și teoria structurilor industriale").

BAUR, Arry (1880-1943), actor francez. Personalitate de primă mărime a cinematografului european din anii 1910-1940. Personaje monumentale, pline de forță vitală („Mizerabilii", „Samson", „Nemuritoare iubire", „Volpone").

BAUTZEN, oraș în E Germaniei (Saxonia), pe Spree; 42,6 mii loc. (2002). Napoleon I a înfrânt aici, la 20-21 mai 1813, armatele ruso-prusiene.

BAUXÍTĂ (< fr. {i}; {s} *Baux.*) s.f. Rocă sedimentară alcătuită din hidroxizi de aluminiu (40-80%) și subordonat hidroxizi de fier, de culoare roșie, brună sau cenușie-verzuie; reprezintă principala sursă pentru obținerea aluminiului.

BAVARIA (BAYERN), land în SE Germaniei; 70,6 mii km^2; 12,3 mil. loc. (2002), din care 57% pop. urbană. Centrul ad-tiv: *München*. Orașe pr.: Augsburg, Bayreuth, Nürnberg, Regensburg, Würzburg. Expl. de cărbune, petrol, grafit și uraniu; expl. forestiere. Creșterea animalelor. Cereale, pomicultură. Turism.

BAVARIEI, Alpii ~, sector al Alpilor Nordici în S Germaniei între L. Constanța (la V) și Tirolul austriac (la E). Alt. max.: 2 963 m (vf. Zugspitze). Ramura sa vestică o constituie Alpii *Allgäu*.

BÁVĂ (< it.) s.f. Partea a peretelui unei gogoși de mătase din care se extrage mătase superioară (grej).

BAVÉTĂ (< fr.) s.f. Bărbiță (2).

BAVÚRĂ (< fr.) s.f. Surplus de material rezultat la elaborarea unor semifabricate prin matrițare, forjare, turnare etc.

BAYAMÓN, oraș în N ins. Puerto Rico (S.U.A.) la S de San Juan; 224,1 mii loc. (2000). Ind. sticlei și hârtiei. Rafinărie de petrol. Primul oraș al ins. colonizat de spanioli (1508).

BAYARD, Pierre TERRAIL senior de (c. 1474-1524), cavaler francez. Supranumit „Cavalerul fără frică și fără prihană". S-a remarcat în campaniile din timpul războaielor franco-spaniole pentru supremație în Italia.

BAYER, companie germană de produse chimice și farmaceutice, fondată în 1863 de Friedrich Bayer (1825-1880).

BAYER, Raymond (1898-1959), estetician și filozof francez. A preconizat o estetică pozitivă, elaborând metoda „realismului operatoriu" („Estetica grației", „Eseu asupra metodei în estetică").

BAYINNAUNG, rege birman (1551-1581), din dinastia Toungoo. S-a distins în campaniile de cucerire a statelor Pegu (1541) și Ava (1555), instituindu-și mai târziu (în 1569) suzeranitatea asupra thailandezilor..

BAYLE, Pierre (1647-1706), filozof francez. A militat pentru toleranță religioasă. Capodopera sa, „Dicționar istoric și critic", a influențat puternic gândirea filozofică din sec. 18.

BAYONNE, oraș în SV Franței (Béarn), pe Adour; 178,9 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. metalurgică. Constr. navale. Pescuit. Catedrală (sec. 13-16). Muzee.

BAYREUTH, oraș în V Germaniei Centrale (Bavaria), pe Main; 74,5 mii loc. (2002). Ind. sticlei și porțelanurilor. Biserică gotică (sec. 15), palate (sec. 16-18). Vechi centru muzical (sec. 16). Aici se organizează anual festivalurile Wagner într-un teatru construit în 1876.

BAZÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) întemeia, a (se) sprijini pe ceva. ✦ Refl. A avea încredere în cineva; a se bizui.

BAZAINE, Achille-François (1819-1888), mareșal francez. Comandant șef al armatei franceze în timpul Războiului Franco-Prusian (1870-1871), s-a predat germanilor cu 140 000 de soldați în fortăreața Metz. Condamnat la moarte, a evadat, trăind ulterior în exil.

BAZÁLT (< fr., lat.) s.n. **1.** Rocă magmatică efuzivă bazică, de culoare cenușie-neagră cu nuanțe roșiatice, constituită din plagioclazi bazici și olivină la care se adaugă minerale accesorii (în reg. tropicale, prin descompunere, generează *laterit*); utilizat la construcții de drumuri, fundații, diguri etc. **2.** Material ceramic artificial, obținut dintr-o materie primă (argilă, masă ceramică) cu temperatură joasă de vitrifiere și utilizat la fabricarea tuburilor de canalizare, a recipientelor pentru lichide agresive, a cărămizilor pentru trotuare etc.

BAZÁR (< fr. {i}) s.n. **1.** Piață publică în Orient; *p. ext.* târg, piață. **2.** Magazin de obiecte eteroclite.

BAZARGIC v. Dobrič.

BÁZĂ (< fr.) s.f. **1.** Partea de jos pe care se sprijină un edificiu, un corp etc. ✦ *Baza craniului* = parte a craniului care închide spre ceafă cutia craniană. **2.** Electrodul cuprins între electrozii *emitor* și *colector* ai unui tranzistor. **3.** Una dintre laturile unui triunghi ori ale unui patrulater sau una dintre fețele unui poliedru care are o poziție specială, de obicei orizontală. **4.** (MAT.) Număr strict pozitiv relativ la care se face logaritmarea. ✧ *B. a unui sistem de numerație* = număr natural supraunitar reprezentând numărul de cifre ale sistemului. *B. a unui spațiu vectorial* = sistem de elemente liniar independente ale spațiului. **5.** Ceea ce formează temeiul, elementul fundamental a ceva. ✦ *B. furajeră* = totalitatea resurselor ce pot fi valorificate economic pentru hrana animalelor. ✧ Loc. adj. *De bază* = principal, fundamental, esențial. ✧ Expr. *A pune bazele (a ceva)* = a întemeia (ceva). **6.** (INFORM.) *B. de date* = mulțime centralizată de date, organizată în scopul optimizării prelucrării acestora în cadrul unui domeniu de aplicații specificat. **7.** Loc special amenajat, în care se concentrează oameni, diverse mijloace și materiale, spre a servi ca punct de plecare pentru o activitate (ex. **b.** de aprovizionare, **b.** sportivă). **8.** *B. de articulație* = mod de articulație a sunetelor, caracteristic pentru o limbă, un dialect etc. **9.** *B. de orientare* = suprafața aleasă față de care se face orientarea piesei în procesul de prelucrare. **10.** (FIZ.) *B. de timp* = curbă de variație în timp a tensiunii (curentului) ce comandă baleiajul spotului pe ecranul unui tub catodic.

BÁZE (< fr.) s.f. pl. Clasă de substanțe chimice care, în soluție apoasă, disociază cu formare de ioni hidroxil: au gust leșietic, albăstresc hârtia de turnesol, înroșesc fenolftaleina, iar în reacție cu un acid formează o sare. Se clasifică după tărie și aciditate în b. tari, **b.** monoacide și b. poliacide.

BAZEDOV (< *Basedow*) s.n. *Boala* lui Basedow.

BÁZIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (CHIM.) Care are proprietățile unei baze. **2.** (Despre roci sau magme) Cu conținut de dioxid de siliciu între 45 și 52%, caracterizate prin excesul de minerale *femice*, feldspați calcici, și prin culoare închisă.

BAZÍDIE (< germ.; {s} gr. *basis* „bază") s.f. Organ special de reproducere al bazidiomicetelor în care se formează sporii.

BAZIDIOMICÉTE (< fr. {i}; {s} fr. *baside* „basidie" + gr. *mykes* „ciupercă") s.f. pl. Clasă de ciuperci la care sporii se formează la exterior, pe bazidii. Cuprinde majoritatea ciupercilor cu pălărie (hribi, ciuperci de bălegar ș.a.), saprofite, care pot fi comestibile sau otrăvitoare, dar și specii parazite care formează sporii în interiorul plantei gazdă (tăciunele-cerealelor, mălura-grâului).

BAZIFÍLE (< fr.; {s} gr. *basis* „bază" + *philos* „iubitor") subst. pl. și adj. (Organisme) care preferă substanțe bogate în componente bazice.

BAZILICALE, culegere de texte juridice, în 60 de cărți, alcătuită în sec. 9-10 din ordinul împăraților bizantini Vasile I și Leon VI Înțeleptul; a înlocuit legislația lui Iustinian. Folosită și în Țările Române până în 1865.

BAZÍLICĂ (< lat.) s.f. **1.** Edificiu roman de formă dreptunghiulară, împărțit în trei sau cinci despărțituri (nave) prin șiruri de coloane și terminat cu o absidă; servea ca loc de judecată, bursă comercială, loc de adunări. ✦ Clădire de cult creștin construită după planul unei **b. (1)**. **2.** Nume folosit pentru bisericile creștine renumite; titlu acordat de papă celor mai importante biserici creștine (ex. b. San Pietro din Roma).

BAZÍN (după fr. *bassin*) s.n. **1.** Rezervor deschis, de lichide, de dimensiuni mari, cu diferite întrebuințări. ✧ *B. de înot* = construcție specială pentru practicarea înotului, pentru sărituri de pe trambulină sau platformă și pentru polo pe apă. **2.** *B. portuar* = parte dintr-un port, special amenajată pentru staționarea navelor. **3.** *B. hidrografic (de recepție)* = reg. limitată de cumpăna apelor, din care un râu, un fluviu, lac sau mare își colectează apele. *B. oceanic* = reg. foarte întinsă a scoarței terestre, mai coborâtă față de continente, acoperită cu mase importante de apă (ex. **b.** Oc. Atlantic). **4.** (GEOL.) *B. de sedimente* = arie depresionară a scoarței terestre mărginită de suprafețe mai ridicate, care a funcționat ca domeniu de acumulare a materialului sedimentar și care cuprinde adesea substanțe minerale utile (ex. **b.** carbonifer). *B. magmatic* = spațiul din interiorul scoarței Pământului unde este acumulată magma topită și de unde aceasta se deplasează spre suprafață. Aici se formează frecvent concentrații de substanțe minerale utile. **5.** (ANAT.) Cavitate situată în partea inferioară a abdomenului, delimitată de oasele centurii pelviene; pelvis. Este formată din *micul b.* (inferior, adevărat) și *marele b.* (superior, fals), separate prin *linia nenumită*.

BAZIN, Hervé (pe numele adevărat *Jean-Pierre Hervé-Bazin*, zis ~) (1911–1996), poet, romancier și eseist francez. Creația sa romanescă reprezintă un rechizitoriu împotriva societății burgheze și al oricărei puteri sociale de coerciție („Vipera sugrumată", „Cu capul de pereți", „Pe cine îndrăznesc să iubesc").

BAZINÉT (după fr. *bassinet*) s.n. **1.** Spațiu larg al căilor urinare, rezultat din confluența calicelor care se continuă inferior cu ureterul; pelvis renal. **2.** *B. depresionar* = depr. cu mici dimensiuni, axată pe cursul superior al unui râu, de obicei în punctul de convergență al unor pâraie sau la ieșirea din chei, formată prin eroziune laterală.

BAZNA, com. în jud. Sibiu, în pod. Târnavelor; 4 057 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Localit. balneoclimaterică. Cetate sătească cu biserică evanghelică fortificată.

BÁZNA (< localit. *Bazna*) s.f. Rasă de porci de culoare neagră și cu o dungă albă în dreptul spetelor.

BAZOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *base* „bază" + gr. *philos* „iubitor") adj. (Despre celule) Care fixează coloranții bazici (ex. leucocit **b.**, granulocit **b.**).

BAZÓN s.n. Petic de țesătură, de piele etc., aplicat pe partea posterioară a pantalonilor, a indispensabililor etc., pentru a-i întări.

BAZOOKA (cuv. engl.) subst. Armă portabilă, tip lansator de rachete, cu bătaie scurtă, folosită în special pentru atacarea tancurilor sau a unor poziții fortificate. Utilizată pentru prima dată în cel de-al Doilea Război Mondial.

BĂBANA, com. în jud. Argeș, în piemontul Cotmenei; 2 906 loc. (2008).

BĂBĂIȚA, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 3 021 loc. (2008).

BĂBENI **1.** Oraș în jud. Vâlcea, pe râul Bistrița; 9 791 loc. (2008). Expl. de petrol. Hidrocentrală. **2.** Com. în jud. Sălaj, pe Someș; 1 857 loc. (2008). Rezervația peisagistică Stâna Clițului (16 ha). Expl. de calcare.

BĂBÉSC, -EÁSCĂ adj., s.f. I. Adj. Peior. Ca babele **(I, 1)**, în felul babelor. ✧ Expr. *Leacuri băbești* = mijloace empirice de vindecare a bolilor. **II.** S.f. *Băbească neagră* = soi autohton de viță de vie cu boabe negre-albăstrui.

BĂBICIU, com. în jud. Olt, în lunca Oltului; 2 274 loc. (2008).

BĂCÁN¹ (< tc.) s.m. Proprietar al unei băcănii **(1)** sau vânzător într-o băcănie.

BĂCÁN² (< tc.) subst. Arbore tropical, originar din America Centrală, cu lemnul de culoare roșie *(Haematoxylon champechianum)*; folosit la tâmplărie fină și la extragerea unui colorant roșu; *p. restr.* colorant extras din acest lemn.

BĂCANI, com. în jud. Vaslui, pe Simila (afl. al Bârladului); 2 871 loc. (2008).

BĂCĂNÍE s.f. **1.** Prăvălie în care se vând produse alimentare. **2.** (Pop., la pl.) Condimente.

BĂCESCU, Mihai (1908–1999, n. Broșteni, jud. Suceava), biolog și oceanolog român. Acad. (1990). Cercetări de zoologie (crustacee, reptile, pești) și de biologie marină.

BĂCEȘTI, com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 4 316 loc. (2008).

BĂCIA, com. în jud. Hunedoara, pe valea Streiului; 1 845 loc. (2008).

BĂCÍȚĂ s.f. Femeie care conduce o stână; soția baciului.

BĂDĂRĂU, Alexandru (1859–1927, n. sat Bădărei, jud. Botoșani), jurist și om politic conservator român. Susținător al înnoirii doctrinei și membru fondator al Partidului Conservator-Democrat (1908).

BĂDĂRĂU, Dan (1893–1968, n. Iași), filozof român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări de logică, gnoseologie și istorie a filozofiei („L'individuel chez Aristote", „Essai sur la pensée").

BĂDĂRĂU, Eugen (1887–1975, n. Ismail, Basarabia), fizician român. Acad. (1948). Contribuții în spectroscopie, acustică, fizica plasmei; a explicat mecanismul descărcărilor luminiscente și în arc („Gaze ionizate").

BĂDESCU, Dinu (Constantin) (1904-1980, n. Caracal), tenor român. Tehnică de belcanto, ambitus larg, acute strălucitoare, frazare amplă. Repertoriu larg de operă („Boema", „Tosca", „Aida" etc.), operetă, lied și oratoriu.

BĂDILĂ, 1. Ovidiu (1962–2001, n. Constanța), contrabasist român. Repertoriu acoperind aproape integral literatura pentru contrabas și numeroase transcripții. **2. Decebal** (n. 1968, Constanța), basist român de jazz. Fratele lui **B. (1)**. Stabilit în Germania. Tehnică remarcabilă, aptitudini improvizatorice solistice la chitară bas. A cântat în diverse formule, solo („Nothing But Bass") și duo cu Eugen Ciceu.

BĂDULESCU, Victor (1892–1953/1954, n. Găești, jud. Dâmbovița), economist român. M. coresp. al Acad. (1945). A activat în organismele financiare din Mica Atlantă și Înțelegerea Balcanică. Lucrări: „Les finances publiques en Roumanie", „Tratat de politică comercială. Comerț exterior și schimburri internaționale". Deținut politic. A murit în închisoare.

BĂEȘU, Aurel (1896–1928, n. Fălticeni), pictor român. Portrete, peisaje, scene din viața satelor moldovenești, într-o cromatică luminoasă („Savin din Dorna", „Țărancă pe gânduri").

BĂGÁ vb. I I. Tranz. și refl. A face să intre sau a intra undeva; a (se) introduce, a (se) vârî (în..., la..., sub...). **II. 1.** Tranz. A investi o sumă de bani în ceva. **2.** Tranz. (Pop.) A înainta o cerere, o plângere etc. **3.** Refl. și tranz. (Pop.) A (se) angaja. **4.** Refl. A-și lua răspunderea să facă ceva. ✦ A se amesteca, a interveni într-o discuție. **5.** Tranz. A aduce pe cineva într-o situație neplăcută, grea.

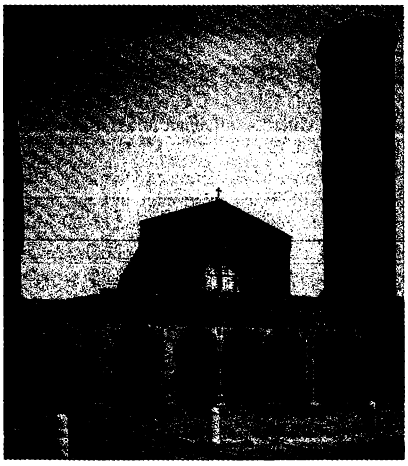

Bazilica Sant' Apollinare Nuovo (Ravenna)

BĂGACIU, com. în jud. Mureș, în pod. Târnavelor; 2 671 loc. (2008). Expl. de gaze naturale (satul Delenii). Biserică fortificată (sec. 14–15).

BĂIÁT (probabil cuv. autohton) s.m. **1.** Copil de sex bărbătesc. **2.** Adolescent, flăcău. ✧ (Fam., despre bărbați mai în vârstă) *Bun băiat!*. **3.** Fiu (al cuiva). **4.** Tânăr angajat la un stăpân, la un patron.

BĂICENI, sat în com. Cucuteni (jud. Iași). Pe terit. acestuia a fost descoperit un important tezaur din obiecte de aur (peste 2 kg). Atribuit unei căpetenii din sec. 4 î. Hr.

BĂICOI, oraș în jud. Prahova, pe râul Dâmbu; 19 669 loc. (2008). Expl. de petrol. Menționat documentar în sec. 16. Declarat oraș în 1948.

BĂICOIANU, Constantin C. (1894–1988, n. Brăila), inginer zootehnist român. Cercetări privind ameliorarea rasei de taurine sura de stepă.

BĂICOIANU, Zoe (1910–1987, n. Predeal), sculptoriță și ceramistă română. Monumente („Monumentul eroilor patriei", la București, în colab.), reliefuri („Dansul" de pe fațada Teatrului de Operă și Balet din București, în colab.).

BĂICULEȘTI, com. în jud. Argeș, pe stg. Argeșului; 6 258 loc. (2008). Conserve de legume și fructe. Trei microhidrocentrale. Biserica mănăstirii Tutana (1508–1509).

BĂIEȘU, Ion (pseud. lui *Ion Mihalache*) (1933–1992, n. sat Aldeni, jud. Buzău), scriitor român. Proză satirică de mare popularitate („Iubirea e un lucru foarte mare"), comedii de moravuri („Iertarea", „Preșul"), un roman („Balanța").

BĂILE FELIX, stațiune balneoclimaterică situată în NV României, la 9 km SE de Oradea (jud. Bihor). Izv. cu ape minerale termale (20–48°C), sodice, ușor radioactive.

BĂILE GOVORA, oraș în jud. Vâlcea, în depr. subcarpatică Govora; 2 922 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică permanentă; nămol terapeutic. Sanatoriu. În apropiere se află mănăstirea Govora. Aici, domnul Matei Basarab a instalat o tiparniță de sub teascurile căreia a ieșit, în 1640, *Pravila de la Govora*. Declarat oraș în 1930.

BĂILE HERCULANE, oraș în jud. Caraș-Severin, pe valea Cernei, la poalele muntelui Domogled; 6 022 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică permanentă, cu ape minerale termale (55°C), slab radioactive, cunoscute și folosite din epoca romană. Rezervațiile naturale: Domogled (2 382,8 ha) și Coronini-Bedina (3 864 ha) din Parcul Național Domogled–Valea Cernei). Atestată încă de la începutul stăpânirii romane, sub denumirea *Ad aquas Herculis sacras*. Vestigiile instalațiilor romane au fost distruse, în mare parte, în sec. 18.

BĂILE 1 MAI, stațiune balneoclimaterică în NV României, la 8 km SE de Oradea (jud. Bihor). Izv. minerale termale (20–49°C), slab radioactive. Sanatoriu. Aici se află *Lacul Pețea* (rezervație naturală, 4 ha).

BĂILE OLĂNEȘTI, oraș în jud. Vâlcea, pe râul Olănești, afl. al Oltului; 4 578 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică. Rezervațiile naturale: muntele Stogu (10 ha), mlaștina Moșoroasa (0,25 ha), Rădița–Mânzu (10 ha), pădurea Valea Cheii (1,5 ha) și peșterile: Caprelor (0,5 ha), Munteana–Murgoci (1 ha), Pagodelor (0,3 ha), Rac (0,2 ha), Arnăuților (0,4 ha), Clopot (0,1 ha), Valea Bistrița (0,25 ha), cu Lac (0,1 ha) și cu Perle (0,5 ha). În apropiere, schitul Iezeru (sec. 16). Atestat documentar în 1527, oraș în 1950.

BĂILEȘTI **1. Câmpia Băileștilor,** câmpie în partea central-sudică a Olteniei, între Jiu și Dunăre, limitată de piemontul Bălăciței (la N), de C. Blahniței (la NV) și străbătută de Desnățui. Alt. descrește de la 200 m (în N) la 15–20 m (în S). Cereale. **2.** Municipiu în jud. Dolj, în câmpia **B.**; 19 299 loc. (2008). Rezervația naturală balta Cilieni–**B.** (47 ha). Constr. de mașini; mat. de constr. Atestat documentar (1537) sub denumirea de *Băiculești*. Oraș în 1921.

BĂILE TUŞNAD, oraş în jud. Harghita, pe Olt, în S depr. Ciuc; 1 660 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică. Rezervaţia naturală Piatra Şoimilor (1 ha). Menţionat documentar (1421). Oraş din 1968, dată până la care s-a numit *Tuşnad-Băi.*

BĂIŞOARA, com. în jud. Cluj, în m-ţii Apuseni. Turism, sporturi de iarnă; 2 345 loc. (2008). În satul Săcel, ruinele cetăţii Lita (sec. 13).

BĂIŢA, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Apuseni; 3 910 loc. (2008). Expl. de min. complexe şi auro-argentifere cunoscute din Antic. Rezervaţia naturală Calcarele din dealul Măgura (120 ha).

BĂIŢA DE SUB CODRU, com. în jud. Maramureş, în dealurile Asuajului; 1 845 loc. (2008).

BĂIUŢ, com. în jud. Maramureş, pe Lăpuş; 2 727 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: peştera cu Oase (0,5 ha) şi mlaştina Tăul Negru (1 ha).

BĂJENÁR s.m. (În trecut) Pribeag, fugar, refugiat.

BĂJÉNIE (BEJÉNIE) (< sl.) (În trecut) Fugă a populaţiei din cauza unei invazii, a persecuţiilor sau a asupririi; *p. ext.* timp petrecut în pribegie.

BĂLA, com. în jud. Mureş; 829 loc. (2008). Biserică (sec. 15).

BĂLÁI, -ÁIE (< *băl,* reg. „blond") adj. (Pop.) **1.** (Despre oameni) Blond. **2.** (Despre animale) Plăvan. ✦ (Substantivat, f.) Nume dat unor animale bălaie **(2).**

BĂLÁN, -Ă (< *băl,* reg. „blond") adj. (Pop.) **1.** (Despre oameni) Blond. **2.** (Despre animale) Plăvan.

BĂLAN 1. Oraş în jud. Harghita, pe Olt, la poalele m-ţilor Hăghimaş; 7 798 loc. (2008). Oraş din 1967. **2.** Com. în jud. Sălaj, pe Almaş; 3 959 loc. (2008). Rezervaţia naturală Grădina Zmeilor de la Gâlgău Almaşului (3 ha).

BĂLAN, Grigore (1896–1944, n. sat Blăjenii de Sus, jud. Bistriţa-Năsăud), general român. A comandat Divizia 2 Munte pe Frontul de Est (1941–1944). A căzut eroic în zona Arcuş, în luptele pentru eliberarea Transilvaniei.

BĂLAN, Nicolae v. Nicolae.

BĂLAN, Ovidiu (n. 1942, sat Izvoarele, jud. Vrancea), dirijor român. Activitate legată de Filarmonica din Bacău (dirijor şi director din 1970). Animator al Festivalului de la Tescani. Repertoriu amplu (accent pe muzica sec. 20).

BĂLAN, Ştefan (1913–1991, n. Brăila), inginer constructor român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul mecanicii teoretice şi aplicate, calculul construcţiilor şi teoria plasticităţii.

BĂLAN, Theodor (1912–1976, n. Panciu), muzicolog şi pianist român. Pianist concertist; cronicar muzical. Monografii („Liszt", „Chopin"), lucrări didactice („Principii de pianistică").

BĂLAŞA, Sabin (1932–2008, n. Iancu Jianu, jud. Olt), pictor român. Creaţie de factură figurativă evoluând de la realismul cu accente lirice spre o viziune suprarealistă; paletă pastelată. Pictură monumentală („Elogiul tinereţii", Universitatea din Iaşi, „Naşterea poporului român", Muzeul Militar Central).

BĂLĂBĂNEŞTI, com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 2 234 loc. (2008).

BĂLĂCEANA, com. în jud. Suceava, 1 666 loc. (2008).

BĂLĂCEANU, com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului, 1 777 loc. (2008).

BĂLĂCEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Badea B.,** boier dregător. Carieră politică (mare postelnic, mare sluger, mare clucer, mare vornic, 1664–1687). **2. Constantin B.** (?–1690), fiul lui **B. (1)** şi ginerele domnului Şerban Cantacuzino; agă (1682–1688). **3. Constantin B.,** zis „Buclucaşu" (?–1831), om politic. Adversar al regimului fanariot şi adept al restaurării domniilor pământene. Şef al grupului de boieri constituit în „partidul patriei", urmărind emanciparea Principatelor. **4. Ion (Iancu) B.** (1828–1914, n. Bucureşti), om politic, diplomat. Luptător pentru unirea Principatelor Române. Memorii.

BĂLĂCESCU, Costache (1800–1880, n. Bucureşti), scriitor român. Fabule, satire şi comedii de moravuri („O bună educaţie"), epigrame.

BĂLĂCESCU-DEMETRIADE, Lucia (1895–1979, n. Bucureşti), pictoriţă şi graficiană română. Peisaje citadine, marine, scene din viaţa cotidiană, tratate cu rafinament şi vervă.

BĂLĂCIŢA 1. Piemontul Bălăciţei, partea de SV a piemontului Getic, situată la V de Jiu şi la S de Motru; relief tabular slab fragmentat (C. Bălăciţei). **2.** Com. în jud. Mehedinţi; 3 216 loc. (2008).

BĂLĂIŢĂ, George (n. 1935, Bacău), prozator român. Romane metaforice, cu o viziune caleidoscopică asupra societăţii şi novatoare în planul tehnicii narative („Lumea în două zile", „Ucenicul neascultător"). Publicistică.

BĂLĂNEŞTI, com. în jud. Gorj, pe Amaradia; 2 247 loc. (2008). Bisericile de lemn Sfinţii Voievozi şi Cuvioasa Parascheva (1728) şi pivniţele din satul Glodeni.

BĂLĂNUŢĂ, Leopoldina (1934–1998, n. Păuleşti, jud. Vrancea), actriţă română. Creaţii elaborate cu inteligenţă şi sensibilitate (în teatru: „Doi pe un balansoar", „Jocul ielelor", „Antigona"; în film: „Pisica de mare", „Nunta de piatră", „Dincolo de pod").

BĂLĂŞESCU, Nicolae (Nifon) (1806–1880, n. sat Haşag, jud. Sibiu), cărturar român. Autor al unui dicţionar latin-român (1847) şi al unei gramatici a limbii române (1848).

BĂLĂŞEŞTI, com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 2 537 loc. (2008).

BĂLĂTĂU, lac de baraj natural în apropiere de Dărmăneşti, pe pârâul Izvoru Negru. Format prin surparea (în 1883) a versantului drept al văii.

BĂLĂUŞERI, com. în jud. Mureş, în pod. Târnavelor; 5 034 loc. (2008).

BĂLCĂUŢI, com. în jud. Suceava, în pod. Dragomirnei; 3 309 loc. (2008).

BĂLCESCU 1. Constantin B. (1813–1902, n. Dealu Mare, jud. Prahova), om politic român. Membru al societăţilor „Frăţia" şi „Asociaţia Literară". Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. **2. Nicolae B.** (1819–1852, n. Bucureşti), om politic, istoric, economist şi scriitor român. Frate cu **B. (1).** A fundamentat programul de prefaceri revoluţionare al cărui punct central a fost desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţăranilor. Participant la mişcarea revoluţionară din 1840. Iniţiator al „Frăţiei" (1843) şi secretar al „Asociaţiei Literare" (1845). A editat, împreună cu A.T. Laurian, revista „Magazin istoric pentru Dacia". Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, membru în Guvernul provizoriu. A militat pentru drepturile naţionale ale românilor din Transilvania şi pentru unirea forţelor revoluţionare române şi maghiare. În emigraţie, după 1848. A murit în Italia, la Palermo. Operă caracterizată prin romantism vizionar, tehnica povestirii, cadenţa şi expresivitatea frazei („Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum", „Despre starea socială a muncitorilor plugari din Principatele Române în deosebite timpuri", „Question économique des Principautés Danubiennes", „Românii supt Mihai-Voievod Viteazul" – neterminată).

BĂLCEŞTI, oraş în jud. Vâlcea, pe Olteţ; 5 683 loc. (2008). Fabrică de mobilă; produse alim.

BĂLEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Gheorghe B.** (c. 1600–1678), figură reprezentativă a vieţii politice din a doua jumătate a sec. 17. **2. Grigore B.** (sec. 17–18), boier dregător; adversar al domnului Nicolae Mavrocordat. Conducătorul partidei zise a Bălenilor, ostilă Cantacuzinilor. **3. Emanoil B.** (1792–1862, n. Bolintin-Deal, jud. Giurgiu), caimacam (1848 şi 1858–1859). Adversar al Revoluţiei de la 1848.

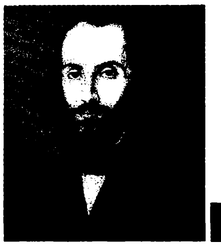

Nicolae Bălcescu

BĂLENI 1. Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Ialomiţa; 8 607 loc. (2008). Ruinele curţii Bălenilor (sec. 17). **2.** Com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 2 558 loc. (2008).

BĂLESCU, Radu Constantin (1932–2007, n. Bucureşti), fizician român. Stabilit în Belgia (1954). M. de onoare al Acad. (1990). Cercetări fundamentale privind formularea şi studiul ecuaţiilor cinetice pentru plasme instabile, departe de echilibru.

BĂLEŞTI 1. Com. în jud. Gorj, în depr. Târgu Jiu; 7 543 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vrancea, în C. Râmnicului; 2 117 loc. (2008).

BĂLGRAD (BĂLGĂRAD), vechea denumire populară a municipiului *Alba Iulia.*

BĂLIGÁR (BĂLEGÁR) s.n. Îngrăşământ agricol natural.

BĂLILEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Bratia; 4 300 loc. (2008). În satul Băjeşti se păstrează, parţial, curtea fortificată a banului Mareş Băjescu, cu o biserică având picturi din 1669. În satul Goleşti, ansamblul fortificat al conacului Goleştilor.

BĂLINEŞTI, sat în com. Grămeşti, jud. Suceava. Biserică ctitorită de logofătul Tăutu (c. 1493): pictură interioară şi decoraţie la exterior cu ceramică policromă, sculptură în piatră şi pictură.

BĂLTĂCEANU 1. George B. (1885–1952, n. Strehaia), medic şi balneolog român. Contribuţii privind balneologia clinică („Clinică terapeutică şi farmacodinamică", „Fizioterapie" – coord. în colab.). **2. Francisca B.** (n. 1943, Bucureşti), filolog român. Fiica lui **B. (1).** Studii de indo-europenistică („Rapports entre l'armenien et le daco-mesien"), traduceri din Platon, Dante, „Biblie". Face parte din grupul de coordonatori şi revizori ai traducerii *Septuagintei.*

BĂLTEANU, Dan (n. 1943, Turnu Severin), geograf român. M. coresp. al Acad. (1992). Studii şi cercetări de geomorfologie („Experimentul de teren în geomorfologie. Aplicaţii la Subcarpaţii Buzăului").

BĂLTENI 1. Com. în jud. Olt; 1 981 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vaslui, în Pod. Central Moldovenesc; 1 593 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea **B.** (22 ha).

BĂLTOÁCĂ s.f. **1.** Baltă (murdară, mocirloasă); cantitate de apă de ploaie ce se adună prin gropi. **2.** Cantitate mare dintr-un lichid vărsat pe jos.

BĂLŢÁT, -Ă (lat. *balteaus*) adj. **1.** (Despre animale) Care are părul sau penele de culori deschise formând pete. ✦ (Substantivat, f.) *Bălţată românească* = rasă de taurine crescută pentru lapte şi carne, obţinută prin încrucişarea de absorbţie a vacilor locale din rasa sură cu tauri Simmental. **2.** Ir. Cu prea multe culori; îmbrăcat fără gust.

BĂLŢATU, Adam (1899–1981, n. Huşi), pictor român. Scene de gen, naturi statice şi peisaje, în tradiţia coloristică interbelică („Peisaj din Huşi", „Case vechi din Bucureşti").

BĂLŢAŢI, com. în jud. Iaşi, în C. Jijiei; 5 239 loc. (2008). Piscicultură.

BĂLŢĂTEŞTI, com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 4 362 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică permanentă.

BĂLŢĂŢEANU, Nicolae (1893–1956, n. Turnu Severin), actor român. Roluri de compoziţie în dramă şi comedie („Tartuffe", „Hagi Tudose").

BĂLŢEŞTI, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 3 598 loc. (2008). Expl. de petrol (Podenii Vechi).

BĂLŢI, oraş în Republica Moldova, pe Răut; 145,9 mii loc. (2003). Ind. constr. de maşini agricole; încălţ., tricotaje şi conf., alim. Catedrală (1785). Veche aşezare românească, întemeiată în sec. 15. Oraş din 1818.

BĂLUŞENI, com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 5 009 loc. (2008). Biserică de lemn (1740).

BĂNĂRESCU, Petre Mihail (n. 1921, Craiova), zoolog român. Acad. (2000). Specialist în fauna ihtiologică a apelor dulci din zona temperată nordică a globului şi din România.

BĂNĂŢEÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană din Banat sau originară de acolo. **2.** Adj. Care aparţine Banatului sau bănăţenilor **(1)**, privitor la Banat sau la bănăţeni.

BĂNĂŢEANU 1. Vlad B. (1900-1963, n. Timişoara), lingvist şi filolog român. S-a ocupat de limba latină („Sur les désinences de l'indicatif parfait en latin"), greacă, armeana clasică („La traduction arménienne des tours participaux grecs"). A editat (1937-1947) publicaţia „Revue des études indo-européennes". **2. Tancred B.** (1922-1985, n. Siret), etnograf şi istoric de artă populară român. Fiul lui **B. (1)**. Studii şi lucrări privind portul şi ceramica românească („„Portul popular din Maramureş", „Arta populară bucovineană").

BĂNCILĂ, Dan (n. 1929, Bucureşti), artist decorator român. Lucrări decorative („Rodul pământului").

BĂNCILĂ, Ion (1901-2001, n. Scorţaru Nou, jud. Brăila), geolog român. Acad. (1991). Contribuţii la studiul stratigrafiei şi tectonicii României („Geologia Carpaţilor Orientali"). A proiectat lucrările geologice pentru barajele Bicaz, Firiza-Baia Mare, Argeş, Porţile de Fier I.

BĂNCILĂ, Octav (1872-1944, n. Corni, jud. Botoşani), pictor român. Compoziţii cu un puternic caracter de protest social („1907", „Peticarul") şi naturi statice („Liliac").

BĂNCILĂ, Vasile (1897-1979, n. Brăila), filozof român. A supus reflecţiei libere, personale, teme dintre cele mai variate, ţinând seama doar de fondul lor metaforic („Lucian Blaga, energie românească", „Aforisme şi para-aforisme").

BĂNCIULESCU, Gheorghe (1898-1935, n. Iaşi), aviator român. Secretarul general al Aeroclubului Român. Primul pilot din lume care a zburat cu proteze la ambele picioare (1928).

BĂNCÚŢĂ^1 s.f. Diminutiv al lui bancă^2.

BĂNCÚŢĂ^2 (< germ.) s.f. **1.** Monedă de argint în valoare de 50 de bani, care a circulat în România (1873-1914). **2.** Monedă de aramă sau de nichel, care a circulat în Transilvania în sec. 19.

BĂNEASA 1. Lac de baraj antropic, pe valea Colentinei în N municipiului Bucureşti; 0,45 km^2. Loc de agrement şi bază pentru sporturi nautice. **2.** Oraş în jud. Constanţa, în pod. Oltinei; 5 498 loc. (2008). Rezervaţia naturală Canaraua Fetii (168,3 ha). **3.** Com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui. Rezervaţiile naturale Breana-Roşcani (78,3 ha) şi Pogăneşti (33,5 ha); 2 166 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Giurgiu, în C. Burnaz; 5 255 loc. (2008).

BĂNÉSC, -EÁSCĂ adj. De bani^1, în bani^1; relativ la bani^1. ✧ *Sistem b.* = organizarea circulaţiei banilor stabilită prin lege.

BĂNESCU, Nicolae (1878-1971, n. Călăraşi), istoric şi filolog român. Acad. (1936). Specialist în bizantinologie („Les duchés byzantins de Paristrion «Paradounavon» et de Bulgarie", „Chipuri şi scene din Bizanţ", „Bizanţul şi romanitatea de la Dunărea de Jos").

BĂNEŞTI, com. în jud. Prahova, la confluenţa Doftanei cu Prahova; 5 579 loc. (2008).

BĂNIA, com. în jud. Caraş-Severin, în depr. Almăj; 2 016 loc. (2008).

BĂNICĂ, Constantin (1942-1991, n. Chişinău), matematician român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuţii la analiza complexă şi geometria algebrică.

BĂNICĂ, 1. Ştefan (1933-1995, n. Călăraşi), actor român. Carieră teatrală şi cinematografică. Colaborări cu L. Pintilie („De ce trag clopotele Mitică?"). Succese în muzică şi cuplet (cuplu cu Stela Popescu). **2. Ştefan jr.** (n. 1967, Bucureşti), actor şi cântăreţ român. Fiul lui **B. (1)**. Roluri în filme: „Liceenii". Roluri în teatru („Black & White", „Desculţ în parc"). Melodii proprii în stil rock and roll („Un actor, un rock'n'roll", „Te rock... frumos").

BĂNICĂ, Ştefan (n. 1948, Bucureşti) balerin, profesor şi coregraf român. Prim-solist al Operei din Bucureşti peste 30 de ani. Repertoriu clasic.

BĂNÍE s.f. **1.** Funcţia sau rangul de ban^2. **2.** Reşedinţa banului^2, aflată, de-a lungul timpului, la Severin, Strehaia, Tismana, Craiova şi Bucureşti.

BĂNIŞÓR s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească) Dregător subordonat administrativ marelui ban; i se mai spunea şi ban de judeţ.

BĂNIŞOR, com. în jud. Sălaj, la poalele m-ţilor Plopiş; 2 306 loc. (2008).

BĂNIŢA, com. în jud. Hunedoara, în apropiere de pasul Merişor; 1 317 loc. (2008). Expl. de calcare. Rezervaţiile naturale: Cheile Crivadiei (10 ha) şi Dealu cu peştera Bolii (10 ha). În apropiere, a fost descoperită o cetate geto-dacică (sec. 1 î.Hr.-106 d.Hr.). Turnul Crivadia.

BĂNUÍ (< magh.) vb. IV tranz. A presupune; a întrezări; a presimţi. ✦ Spec. A suspecta.

BĂNUIÁLĂ s.f. **1.** Presupunere. **2.** Atitudine de neîncredere faţă de cineva sau ceva; suspiciune.

BĂNUÍT, -Ă adj., s.m. şi f. (Adesea substantivat) Care este presupus vinovat; suspectat.

BĂNULESCU, Ştefan (1929-1998, n. Făcăeni, jud. Ialomiţa), scriitor român. Poeme („Cântece de câmpie") şi nuvele de atmosferă, evocând o umanitate proiectată pe un fundal arhetipal („Iarna bărbaţilor"). Continuând lumea poeziei şi a prozei scurte, romanul „Cartea milionarului, I. Cartea de la Metopolis" - capodoperă a epicii româneşti postbelice - este o „feerie bizantină, parabolică, mitică şi fantastică, de mare complexitate şi rafinament al proceselor narative şi al limbajului".

BĂNÚŢ s.m. **1.** Diminutiv al lui ban^1; ban^1 de mică valoare. **2.** (EMBRIOL.) Disc embrionar la ouăle de pasăre; cicatriculă. **3.** (La pl.) Mică plantă erbacee (2-15 cm) decorativă din fam. asteracee, cu frunze aşezate în rozetă şi flori frumos colorate, dispuse în capitule *(Bellis perennis)*; părăluţă **(2)**.

BĂRĂGAN, subunitate estică a C. Române, cuprinsă între văile Mostiştei, Dunării, Buzăului şi reg. subcarpatică; acoperită cu loess şi presărată cu crovuri, are interfluvii largi, cu scurgere semiendoreică şi ape subterane adânci. Soluri cernoziomice.

BĂRĂGÁN s.n. Şes întins, cu caracter stepic, secetos vara şi cu viscole iarna.

BĂRĂGANU, com. în jud. Constanţa; 1 940 loc. (2008).

BĂRĂGANUL, com. în jud. Brăila; 3 394 loc. (2008).

BĂRĂNESCU, George (1919-2001, n. Odobeşti), inginer electromecanic român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în domeniul maşinilor termice.

BĂRĂŞTI, com. în jud. Olt, în piemontul Cotmeana; 1 775 loc. (2008).

BĂRĂŢÍE (< *bărat*, înv., „călugăr") s.f. (Înv.) Biserică sau mănăstire catolică.

BĂRBÁT, -Ă (lat. *barbatus*) s.m., adj. **I. 1.** S.m. Persoană adultă de sex masculin. **2.** S.m. Soţ. **3.** S.m. Om puternic, curajos. **II.** Adj. Curajos, voinic.

BĂRBAT (sec. 13), voievod român. Frate cu *Litovoi*. Înfrânt şi luat prizonier de oastea regelui ungur (c. 1277), a fost răscumpărat în schimbul unei importante sume de bani.

BĂRBAT, Alexandru (1905-1991, n. sat Ucea de Sus, jud. Braşov), statistician şi sociolog român. Cercetări economice şi sociologice zonale („Dezvoltarea şi structura economică a Ţării Oltului").

BĂRBAT, Virgil I. (1879-1931, n. sat Rasa, jud. Călăraşi), sociolog şi filozof român. Unul dintre iniţiatorii planului de culturalizare a Transilvaniei, denumit „Extensiunea universitară". Preocupat de sociologia culturii („Dinamism cultural", „Premisele umane ale culturii moderne").

BĂRBĂTÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Caracteristic bărbaţilor **(1)**. ✦ *Parte b.* = (om de) sex masculin. **2.** Plin de energie; puternic; curajos.

BĂRBĂTEŞTI 1. Com. în jud. Gorj, pe Gilort; 1 789 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vâlcea, în Subcarpaţi, la poalele m-ţilor Căpăţânii; 3 750 loc. (2008).

Ştefan Bănulescu

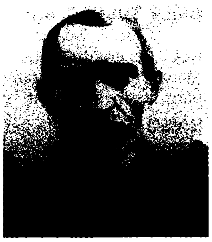

Simion Bărnuţiu

BĂRBĂTÚŞ s.m. Mascul al unor animale, în special păsări mici.

BĂRBĂŢÍE s.f. **1.** Vârsta de maturitate a unui bărbat. **2.** Virilitate, putere; curaj, vitejie.

BĂRBÍE s.f. Parte a feţei care se află sub buza inferioară şi care formează o proeminenţă rotunjită; barbă **(2)**.

BĂRBIÉR (< ngr.) s.n. Frizer.

BĂRBIERÍ vb. IV Tranz. şi refl. A (se) rade.

BĂRBÍŢĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui barbă. **2.** Şerveţel care se leagă sub bărbia copiilor mici când mănâncă; bavetă.

BĂRBOÁSĂ s.f. Plantă erbacee din fam. poacee, înaltă de c. 50 cm, cu frunze liniare şi flori dispuse în spice aşezate digitat în vârful tulpinii; axa spicului, pedicelele şi baza spiculeţelor sunt prevăzute cu peri lungi şi aspri *(Botriochloa ischaemum)*.

BĂRBULESCU, Constantin (n. 1927, Turnu Severin), economist român. M. coresp. al Acad. (1993). Amplă activitate pedagogică. A restructurat învăţământul superior economic românesc, potrivit noilor condiţii ale economiei de piaţă.

BĂRBULESCU, Ilie (1873-1945, n. Bucureşti), filolog român. M. coresp. al Acad. (1908). Specialist în slavistică („Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII", „Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi").

BĂRBULESCU, Nicolae (1900-1985, n. Bucureşti), fizician român. Contribuţii în fizica moleculară (tensiunea superficială a gazelor şi lichidelor) şi teoria relativităţii.

BĂRBULEŞTI, com. în jud. Ialomiţa, în C. Bărăganului, pe dr. râului Sărata (afl. Ialomiţei), la NV de Urziceni; 5 274 loc. (2008). Biserica „Sfântul Nicolae" (1754).

BĂRBULEŢU, com. în jud. Dâmboviţa, în Subcarpaţii Ialomiţei; 2 010 loc. (2008).

BĂRBUNC (< germ.) s.n. Dans popular fecioresc, cu ritm binar şi mişcare rapidă, răspândit în Transilvania; melodia corespunzătoare acestui dans.

BĂRCĂNEŞTI 1. Com. în jud. Ialomiţa situată în lunca Ialomiţei; 3 762 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Prahova, în C. Ploieşti; 9 478 loc. (2008).

BĂRDĂCĂ (< tc.) s.f. Vas mic cilindric, de pământ sau lemn, cu toartă, folosit la băut.

BĂRGĂUANU, Grigore (n. 1937, Iaşi), muzicolog român. Stabilit în Franţa. Autor al unor studii de pedagogie şi muzicologie. Monografia „Dinu Lipatti" (în colab.).

BĂRGLĂZAN Aurel (1905-1960, n. sat Porumbacu de Sus, jud. Sibiu), inginer electromecanic român. M. coresp. al Acad. (1955). Lucrări în domeniul maşinilor hidraulice (hidrodinamica turbomaşinilor, fenomenul de cavitaţie).

BĂRNUŢIU, Simion (1808-1864, n. Bocşa, jud. Sălaj), om politic şi gânditor român. Fruntaş al Revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania; vicepreşedinte al Adunării Naţionale de la Blaj din 3-5/15-17 mai 1848. A sprijinit politica de reforme a lui Al. I. Cuza („Dreptul public al românilor"). A introdus predarea în limba română a filozofiei în Transilvania, promovând kantianismul şi atitudinea critică („Psihologia empirică şi logică", „Estetica", „Metafizica").

BĂRZĂUN (onomat.) s.n. (ENTOM.) **1.** Bondar. **2.** Gărgăun.

BĂSESCU, Traian (n. 1951, Basarabi, jud. Constanţa), om politic român. Preşedinte al Partidului Democrat

(2001-2004). De mai multe ori ministru. Primar al Bucureştiului (2000-2004). Preşedinte al României (din 2004).

BĂSEŞTI, com. în jud. Maramureş, în dealurile Almăjului; 1 545 loc. (2008).

BĂŞÍCĂ (lat. **bessica*) s.f. **1.** (MED.) Vezică. ✧ *B. udului* = vezica urinară. (ZOOL.). *B. înotătoare* = vezică înotătoare. **2.** Umflătură a pielii care conţine un lichid (seros). **3.** Mică umflătură (cu aer) formată de obicei la suprafaţa unor lichide.

BĂŞTINÁŞ, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) aparţinând unei populaţii care trăieşte din timpuri străvechi pe acelaşi loc; aborigen, autohton, indigen.

BĂTÁIE (lat. *battalia*) s.f. **1.** Lovitură repetată dată cu mâna sau cu un obiect. **2.** (Pop.) Bătălie; război. **3.** Lovitură (repetată) dată într-un obiect. ✦ (La războiul de ţesut) Bătătură **(3)**. **4.** *Bătaie de aripi* = fâlfâit. **5.** Pulsaţie (a inimii); zgomot produs de un mecanism, de un aparat etc. **6.** (ZOOL.) *Bătaia peştilor* = boişte. **7.** Stârnire a vânatului cu ajutorul zgomotului făcut de hăitaşi. **8.** (FIZ.; la pl.) Creşterea şi descreşterea periodică a amplitudinii unei oscilaţii, obţinută prin suprapunerea a două oscilaţii armonice de frecvenţe apropiate. **9.** Fenomen dăunător, care apare la mişcarea de rotaţie a unui corp solid când axa lui geometrică nu coincide cu axa de rotaţie. **10.** Zgomot anormal, periodic, cauzat de funcţionarea defectuoasă a unui element dintr-un mecanism. **11.** Distanţă până la care poate acţiona o instalaţie emiţătoare sau de aruncare (ex. **b.** unui radioemiţător, b. unei guri de foc). **12.** Suflare, adiere (a vântului); cădere (a ploii). **13.** (MUZ.) Indicarea măsurii într-un anumit tempo prin mişcări ale mâinii sau ale baghetei; timp **(5)**. **14.** (SPORT) **a)** Zona în care sunt aliniaţi jucătorii la oină; **b)** Locul optim pe care îl alege un sportiv pentru o săritură.

BĂTARCI, com. în jud. Satu Mare, la poalele m-ţilor Oaş; 3 831 loc. (2008).

BĂTĂLÍE (< ngr.) s.f. **1.** Luptă între două forţe armate. **2.** Fig. Efort de mari proporţii pentru îndeplinirea unui obiectiv.

BĂTĂTÓR, -OÁRE s.n., s.f., adj. **I.** S.n. **1.** Băţ având la capăt un fel de lopăţică în formă de palmă (împletită din nuiele) cu care se bat covoarele, pernele etc. pentru a le scutura de praf. **2.** Băţ având la un capăt o rotiţă cu găurele, cu care se bate laptele (prins) sau smântâna în putinei, pentru a se alege untul. **3.** Organ activ al batozelor şi combinelor, care, împreună cu *contrabătătorul*, execută operaţia de treierat. **4.** Unealtă sau maşină folosită pentru îndesarea amestecului de formare în turnătorii. **5.** Instrument utilizat la armele de foc, cu încărcarea pe gura ţevii, pentru introducerea pulberii şi a glonţului. **II.** S.f. Maşină textilă care măreşte prin batere gradul de destrămare şi de curăţire a bumbacului înainte de cardare. ✦ Limba meliţei.

BĂTĂTORÍ vb. IV. A bate, a îndesa pământul.

BĂTĂTORÍT, -Ă adj. **1.** (Despre un teren) Bătut, îndesat. **2.** (Despre un drum) Pe care se circulă mult. **3.** (Despre palme, mâini) Cu bătături.

BĂTĂTÚRĂ s.f. 1. Terenul bătătorit din faţa casei; *p. ext.* curte. **2.** Îngroşare a pielii. V. **calozitate.** 3. Sistemul de fire care se introduc cu suveica în rostul urzelii, pentru formarea ţesăturii; bătaie **(3)**; băteală.

BĂTĂÚŞ, -Ă adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Om) căruia îi place să (se) bată. **2.** S.m. (ORNIT.) Pasăre migratoare din ordinul caradriiformelor, în pasaj în Delta Dunării şi pe litoral, care, în epoca împerecherii, prezintă polimorfism sexual *(Philomachus pugnax).*

BĂTRÂN, -Ă (lat. *betranus*) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** Înaintat în vârstă. ✧ *Fată b.* = fată care a îmbătrânit nemăritată. **2.** De demult; străvechi. **II.** S.m. şi f. **1.** Persoană de vârstă înaintată; (la m.) moş. **2.** (Fam., la m. sg.) tată; (la f. sg.) mamă; (la pl.) părinţii.

BĂTRÂNA, com în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Poiana Ruscă; 157 loc. (2008). Rezervaţia naturală Codrii Seculari de pe văile Dobrişoarei şi Prisloapei (139,3 ha).

BĂTRÂNÉSC, -EÁSCĂ adj. Rămas de la (sau din) bătrâni; de demult. ✦ Caracteristic bătrânilor.

BĂTRÂNÉŢE s.f. Stadiu în evoluţia organismelor care apare după maturitate; vârstă înaintată. V. *îmbătrânire.*

Traian Băsescu

BĂTRÂNI, com. în jud. Prahova, în depr. Drajna-Chiojd, la poalele sudice ale m-ţilor Siriu, pe valea râului Slimnic (afl. al râului Bâsca Chiojdului); 2 154 loc. (2008).

BĂTÚT, -Ă adj., s.f., art. **I.** Adj. **1.** Care este sau a fost lovit. ✦ Fig. Zdrobit, învins. **2.** (În expr.) *Bani bătuţi* = bani gheaţă. **3.** (Despre flori sau despre plante) Cu multe rânduri de petale sau de frunze; involt. **4.** (Despre drumuri) Pe care se circulă (mult). **II.** S.f. art. Dans popular românesc; melodia corespunzătoare acestui dans.

BĂŢ s.n. Bucată de lemn lungă şi subţire. ✧ Expr. *A pune* (cuiva) *beţe în roate* = a face (cuiva) dificultăţi pentru a împiedica o acţiune.

BĂŢANI, com. în jud. Covasna, pe valea Baraoltului; 4 583 loc. (2008). Cetate sătească cu biserică (sec. 15).

BĂŢÓS, -OÁSĂ adj. Drept, ţeapăn. ✦ Fig. (Despre oameni sau despre firea lor) Lipsit de mlădiere, rigid; îngâmfat.

BĂUTÚRĂ s.f. Lichid care poate fi băut pentru a astâmpăra setea, ca medicament etc. ✦ Lichid alcoolic potabil.

BĂUŢAR, com. în jud. Caraş-Severin, pe Bistra; 2 695 loc. (2008).

BÂC, râu în Republica Moldova, afl. dr. al Nistrului; 155 km. Trece prin Chişinău.

BÂCLEŞ, com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Bălăciţei; 2 302 loc. (2008).

BÂLBÂÍ (onomat.) vb. IV intranz., refl. şi tranz. A pronunţa nedesluşit cuvintele, repetând unele silabe. ✦ Refl. A se încurca în vorbire.

BÂLBÂIALĂ s.f. Tulburare a vorbirii, caracterizată prin repetarea sacadată a unor silabe şi incapacitatea de pronunţare a altor silabe. În majoritatea cazurilor nu este permanentă, ci ocazională sau intermitentă. Poate fi provocată de cauze afective (şoc emotiv intens, timiditate), dar sunt implicaţi şi factori ereditari. Este mai frecventă la copii şi poate fi eliminată prin reeducare.

BÂLCI (< magh.) s.n. Târg ţinut la date fixe; iarmaroc. ✦ Fig. Hărmălaie.

BÂLEA, lac glaciar în m-ţii Făgăraş, la 2 034 m alt.; 0,46 km^2; ad. max.: 11 m. Din el izv. râul **B.** (22,5 km). Punct turistic. Cabană. Pe aici trece şoseaua transfăgărăşană. Linie de teleferic (804 m diferenţă de nivel) între Bâlea-Lac şi Bâlea-Cascadă. Rezervaţie naturală (120,40 ha).

BÂLTENI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 7 811 loc. (2008). Expl. de petrol. Mat. de constr.

BÂLVĂNEŞTI, com. în jud. Mehedinţi, în S pod. Mehedinţi; 1 028 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea Borovăţ (30 ha).

BÂNTUÍ (< magh.) vb. IV intranz. şi tranz. **1.** (Despre forţele naturii, epidemii etc.) A se produce, a se abate (cauzând pagube, necazuri etc.). **2.** (Fam.) A cutreiera.

BÂRCA, com. în jud. Dolj, pe Desnăţui; 4 068 loc. (2008). Expl. de balast.

BÂRCA-GĂLĂŢEANU, Dumitru (1903-1975, n. Lăleşti, jud. Vaslui), fizician român. Cercetări în domeniul spectroscopiei în infraroşu (spectrele vaporilor de hidrocarburi, bromură de etil, de amine, uleiuri vegetale etc.).

BÂRCOÁCE s.f. Arbust din fam. rozacee, înalt de 1-2 m, cu frunze mici, rotunde, nedinţate, pieloase şi cu fructe globuloase, mici, roşii *(Cotoneaster integerrima).*

BÂRFÍ vb. IV tranz. A vorbi de rău, a defăima. ✦ Intranz. A flecări.

BÂRGĂU, Munţii Bârgăului, munţi joşi în Carpaţii Orientali, delimitaţi de râurile Someşu Mare (la N), Coşna (la E), Bistriţa ardeleană (la S), situaţi între m-ţii Rodnei şi Călimani. Alcătuiţi din depozite sedimentare, străpunse de roci eruptive care au generat apariţia mai multor vârfuri vulcanice (Miroslava, 1 625 m, Heniu Mare, 1 611 m, Cucureasa, 1 392 m, **B.**, 1 362 m etc.).

BÂRGĂUANI, com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 4 093 loc. (2008). Aşezare a Culturii Cucuteni.

BÂRGHIŞ, com. în jud. Sibiu; 2 133 loc. (2008).

BÂRLA, com. în jud. Argeş, în C. Găvanu-Burdea; 5 602 loc. (2008).

BÂRLAD 1. Râu, afl. stg. al Siretului; 289 km. Izv. din dealul Bour (Pod. Central Moldovenesc), traversează pod. **B.** şi trece prin Negreşti, Vaslui, Bârlad şi Tecuci. Afl. pr.: Vaslui, Crasna, Racova, Tutova, Zeletin. **2. Podişul Bârladului,** unitate de podiş în cadrul Pod. Moldovenesc, cuprinsă între Siret, Prut, C. Moldovei şi C. Română, străbătută de râul **B**. Alt. max.: 561 m (dealul Doroşanu). Diviziuni: Pod. Central Moldovenesc la N, colinele Tutovei la SV, dealurile Fălciului şi pod. Covurlui în SE. Depresiuni: Negreşti, Huşi, Elan-Horincea. **3.** Municipiu în jud. Vaslui, pe râul **B.**; 70 219 loc. (2008). Expl. de nisip metalurgic. Termocentrală. Ind. de prelucr. a metalelor; rulmenţi, elemente pneumatice pentru automatizare, aparate de măsură şi control şi alim. Filatură şi ţesătorie. Teatru. Muzeul memorial „V. Pârvan". Menţionat documentar în 1401. Municipiu din 1968.

BÂRLĂDEANU, Alexandru (1911-1997, n. Comrat, Basarabia), economist şi om politic român. Comunist. Acad. (1955). După 1945 a ocupat importante funcţii de partid şi de stat. Preşedinte al Senatului României (1990-1992).

BÂRLEA, Ovidiu (1917-1990, n. sat Bârleşti, jud. Alba), folclorist român. Culegeri de snoave, ghicitori şi poveşti populare („Mică enciclopedie a poveştilor româneşti"), studii de metodologie şi istorie a folcloristicii, cercetări privind relaţiile literaturii culte cu cea populară („Poveştile lui Creangă").

BÂRLÓG (< sl.) s.n. Vizuina ursului sau, *p. gener.*, a oricărui animal (sălbatic). ✦ Fig. Locuinţă, adăpost pentru om.

BÂRNA, com. în jud. Timiş, în dealurile Lugojului; 1 584 loc. (2008).

BÂRNĂ (< sl.) s.f. **1.** Element de construcţie obţinut prin făţuirea unui trunchi de copac. **2.** Aparat de gimnastică feminină format dintr-o grindă de lemn lungă de 5 m şi lată de 10 cm, dispusă orizontal la 1,20 m deasupra solului, pe care se fac exerciţii de echilibru.

BÂRNOVA, com. în jud. Iaşi, în Pod. Central Moldovenesc; 4 540 loc. (2008). Mănăstire (1626-1629), ctitorie a lui Miron Barnovski. Expl. de calcare.

BÂRSA 1. Râu, afl. stg. al Oltului la Feldioara; 66 km. Izv. din m-ţii Făgăraş şi trece prin Zărneşti. **2. Munţii Bârsei,** denumire dată munţilor din S depr. Bârsei (Piatra Mare, Postăvaru, Măgura Codlei). **3. Depresiunea Bârsei,** depr. intramontană tectonică, în V depr. Braşov, cuprinsă în zona de curbură a Carpaţilor Orientali. Morfologic este o câmpie slab fragmentată, cu câteva dealuri şi cu zona centrală mlăştinoasă. Străbătută de Olt cu afl. săi. Cunoscută şi sub denumirea de *Ţara Bârsei.* **4.** Com. în jud. Arad, pe Crişu Alb; 1 915 loc. (2008). Mat. de constr.

BÂRSÂN, -Ă adj., s.f. (ZOOT.) **1.** Adj., s.f. (Oaie) de rasă ţurcană din Ţara Bârsei. **2.** Adj. (Despre lâna acestor oi) Cu firul lung şi aspru.

BÂRSAN, Zaharia (1878-1948, n. Sânpetru-Braşov), scriitor şi actor român. Animator al mişcării teatrale şi director al Teatrului Naţional din Cluj (1919-1936). Versuri, nuvele, scrieri dramatice („Trandafirii roşii"), memorii („Impresii de teatru din Ardeal").

BÂRSANA, com. în jud. Maramureş, pe Iza; 4 841 loc. (2008). Biserică de lemn (1720).

BÂRSĂ s.f. Organ al plugului pe care se montează brăzdarul, cormana şi plazul.

BÂRSĂNESCU, Ștefan S. (1895-1984, n. Vipereşti, jud. Buzău), pedagog român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări de pedagogie a culturii şi de istorie a pedagogiei româneşti („Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă", „Istoria pedagogiei româneşti").

BÂRSĂNEȘTI, com. în jud. Bacău, în depr. Tazlău; 5 176 loc. (2008).

BÂRSĂU, com. în jud. Satu Mare, la poalele Culmii Codrului; 2 398 loc. (2008).

BÂRSEANU, Andrei (1858-1922, n. Dârste, Braşov), folclorist român. Acad. (1908). Preşedinte al ASTRA (1911-1922). Culegeri de colinde („Cincizeci de colinde"), snoave şi poezii populare („Doine şi strigături din Ardeal").

BÂRSESCU, Agatha (1857-1939, n. Bucureşti), actriţă română. Primă tragediană la Burgtheater din Viena, a jucat pe multe scene din Europa şi America. Roluri interpretate cu patos romantic („Medeea", „Antigona", „Maria Stuart").

BÂRSEȘTI, com. în jud. Vrancea, pe râul Putna; 1 599 loc. (2008). Vestigiile unei necropole tumulare de incineraţie (sec. 7-6 î.Hr.).

BÂRZA, com. în jud. Olt, pe Olteţ; 2 628 loc. (2008).

BÂRZAVA 1. Râu, afl. stg. al Timişului, cu care confl. pe terit. Serbiei; 129 km (pe terit. României). Izv. din m-ţii Semenicului, trece prin Reşiţa şi Bocşa. Cursul inferior, în parte canalizat. Amenajări hidrotehnice: lacurile de acumulare Gozna, al hidrocentralelor: Crăinicel, Văliug, Grebla, Breazova şi Secu. **2.** Com. în jud. Arad, la poalele m-ţilor Zarand. Rezervaţiile naturale: Runcu-Groşi (261,8 ha) şi Monorostia (0,1 ha); 2 892 loc. (2008).

BÂSCA MARE, râu, afl. stg. al Buzăului, în bazinul superior al acestuia; 69 km. Izv. din m-ţii Vrancei.

BÂSCA MICĂ, râu, afl. stg. al râului Bâsca Mare; 41 km. Izv. din m-ţii Vrancei şi confluează la Varlaam.

BÂTĂ s.f. Băţ lung şi gros, de obicei cu măciulie.

BÂTCA DOAMNEI, înălţime (457 m alt.), în V municipiului Piatra Neamţ, unde a fost descoperită o cetate geto-dacică (sec. 1 î.Hr.-1 d.Hr.).

BÂTLÁN (< bg.) s.m. (ORNIT.) Stârc cenuşiu.

BÂZÂÍ (< *bâz,* interj.) vb. IV intranz. **1.** (Despre insecte) A produce în zbor sunete caracteristice. **2.** A scânci, a plânge.

BBC (*B*ritish *B*roadcasting *C*orporation), corporaţie britanică de radio (din 1927) şi televiziune (din 1936), cu sediul la Londra.

BCG (*B*acil *C*almette-*G*uérin), denumire dată vaccinului antituberculos preparat (1921) din tulpina atenuată de *Mycobacterium tuberculosis,* varietatea *bovis,* de către savanţii francezi, A.L.C. Calmette şi C. Guérin.

Be, simbol chimic pentru *beriliu.*

BE-BOP sau BOP (cuv. engl.) Şcoală de jazz impusă la mijlocul sec. 20. Bogat travaliu de improvizaţie, bazat pe o melodică îndrăzneaţă şi armonie cromatică, tempo mai rapid decât swing-ul. Reprezentanţi: Dizzy Gillespie, Thelonious Monk, Charlie Parker.

BEA (lat. *bibere*) vb. II tranz. **1.** A înghiţi, a consuma un lichid. **2.** A consuma băuturi alcoolice. ✧ Expr. *A bea în sănătatea* (sau *în cinstea*) *cuiva* = a închina un pahar de băutură pentru cineva, făcându-i urări. 3. (Pop.) A fuma. *A bea tutun.*

BEACH BOYS, grup american rock. Înfiinţat în 1961 la Los Angeles de Brian, Carl, Dennis Wilson, Mike Love şi Al Jardine. Numeroase hituri în perioada 1962-1967. Discografie selectivă: „Surfin' U.S.A.", „Pet Sounds".

BEADLE, George Wells (1903-1989), genetician american. Cercetări privind *crossing-over*-ul. Creator (împreună cu E.L. Tatum) al conceptului „o genă - o enzimă". Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1958), împreună cu E.L. Tatum şi J. Lederberg.

BEAGLE (< engl.) s.m. Rasă de câini de vânătoare de talie mijlocie, cu păr scurt, urechi mari, lăsate în jos, folosit tradiţional în Anglia, pentru urmărirea, în haită, a vulpilor şi iepurilor. Colorit negru combinat cu maro-roşcat şi alb.

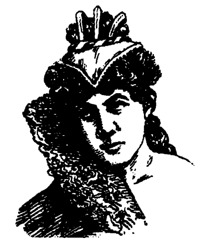

Agatha Bârsescu

BEAMON, Robert (Bob) (n. 1946), atlet american, Campion olimpic (Ciudad de México, 1968) şi recordman mondial la săritura în lungime cu un rezultat (8,90) depăşit abia în 1991.

BEAR (cuv. engl.) subst. Termen folosit în limbajul de bursă, semnificând scăderea numărului de tranzacţii de piaţă.

BEARD, Charles (1874-1948), istoric american. A subliniat însemnătatea factorilor economici în dezvoltarea societăţii („Bazele economice ale politicii", „Constituţia prin prisma economică").

BEARDSLEY, Aubrey Vincent (1872-1898), desenator şi ilustrator britanic. Opera sa, încadrată în *modern style,* se caracterizează printr-un desen sinuos, ornamentat şi elegant.

BÉARN, prov. istorică în SV Franţei, la poalele de N ale Pirineilor. Creată de vicontele de **B.** (820), a trecut în stăpânirea caselor de Foix (1290), d'Albret (1484) şi Bourbon (1548). Revenită la Franţa (1620). Cap. (din 1464) Pau.

BEAT 1. Mişcare a generaţiei anilor 1950-1960, apărută în S.U.A., caracterizată prin respingerea societăţii convenţionale şi dorinţa de regăsire a obârşiilor prin călătorie, meditaţie şi experienţe extatice. **2.** (MUZ.) Unitate de durată pentru stabilirea vitezei unei piese. *Muzica b.* = muzică punând în prim plan pulsaţia ritmică (anii '60).

BEÁT, -Ă (lat. *bibitus*) adj. În stare de ebrietate, ameţit de băutură; băut **(2).** ✦ Fig. Copleşit de o emoţie puternică.

BEATIFICÁ (< lat.) vb. I tranz. (La catolici) A trece o persoană decedată în rândul „fericiţilor" Bisericii.

BEATITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare ideală de înţelepciune la Aristotel, stoici, Spinoza ş.a. **2.** (În patologia mentală contemporană) Euforie permanentă, însoţită de indiferenţă faţă de împrejurările şi evenimentele exterioare. **3.** Stare de fericire deplină.

BEATLES, grup britanic pop-rock, constituit în 1961 la Liverpool, compus din: George Harrison, Paul McCartney, John Lennon şi Ringo Starr. Au activat până în 1970. Prin calitatea textelor şi a muzicii, majoritatea compoziţii proprii („She Loves You", „Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band", „Let It Be"), au transformat radical sunetul şi semnificaţia genului.

BEATRIX (WILHELMINA ARMGARD) (n. 1938), regină a Olandei (din 1980).

BEATTY, Warren (pe numele adevărat *Henry Warren Beaty*) (n. 1937), actor şi regizor american de film. Fratele lui Shirley MacLaine. Roluri de june-prim în filme de mare succes („Splendoare în iarbă", „Bonnie şi Clyde"). Premiul Oscar pentru regie: 1980 („Roşii").

BEAUFORT, mare în bazinul Oc. Arctic, în NV Americii de Nord, la V de ins. Banks şi Victoria; 481 mii km^2. Ad. max.: 3 749 m. Aici se varsă fl. Mackenzie.

BEAUFORT, Sir Francis (1774-c. 1857), amiral englez. A inventat scala **B.** (1805) care măsoară viteza vântului (între 0 şi 12).

BEAUHARNAIS, Eugène de (1781-1824), general francez. Fiul vitreg al lui Napoleon; l-a susţinut pe acesta în lovitura de stat de la 18 brumar (9 nov. 1799). Prinţ al Imperiului şi arhicancelar de stat (1804).

BEAUJOLAIS, reg. viticolă în Franţa, între Loara şi Saône, unde se produce celebrul vin roşu de B.

BEAUMARCHAIS, Pierre Augustin CARON de ~ (1732-1799), dramaturg francez. Comedii remarcabile prin intrigă şi vervă („Bărbierul din Sevilla", „Nunta lui Figaro"). Memorii.

BEAUMONT, oraş în S.U.A. (Texas), port la G. Mexic; 12,8 mii loc. (2000). Cel mai mare centru de rafinare a petrolului din S.U.A. Universitate. Fundat în 1835.

BEAUVAIS, oraş în N Franţei (Île-de-France), la NV de Paris; 59 mii loc. (1999, cu suburbiile). Celebru prin manufactura naţională de tapiserie, întemeiată în 1664. Catedrală gotică (sec. 13-14).

BEAUVOIR, Simone de (1908-1986), filozof feminist şi scriitoare franceză. Autoare a unui studiu de filozofie feministă despre oprimarea femeilor („Al doilea sex"). Romane („Toţi oamenii sunt muritori"), scrieri memorialistice („Amintirile unei fete cuminţi"), eseuri („Pentru o morală a ambiguităţii").

BEAVERBROOK, William Maxwell, baron (1879-1964), magnat de presă britanic. Proprietar al marilor cotidiene „Daily Express" şi „Sunday Express".

BEBA VECHE, com. în jud. Timiş; 1 615 loc. (2008). Punctul cel mai vestic al României, la graniţa cu Ungaria şi Serbia (20°15'44" long. E). Rezervaţie naturală (2 187 ha).

BEBEL, August (1840-1913), om politic german. Unul dintre întemeietorii şi conducătorii Partidului Social-Democrat din Germania (1869).

BEC (< fr.) s.m. **1.** Balon de sticlă vidat sau umplut cu un gaz inert, având în interior un filament care devine incandescent când este străbătut de curent electric. În prezent sunt considerate ineficiente sub raport energetic, astfel că se preconizează înlocuirea lor cu lămpi fluorescente. **2.** (Înv.) Parte a unei lămpi cu gaz aerian în care se formează flacăra. **3.** *B. de gaz* = arzător pentru cantităţi mici de gaz, folosit pentru iluminat sau încălzit. *B. de control* = lampă electrică portativă cu care se verifică porţiunile sub tensiune ale unui circuit electric.

BECÁR (< fr.) s.m. (MUZ.) Semn care readuce la înălţimea originară o notă modificată anterior de o alteraţie.

BECÁŢĂ (fr.) s.f. Becaţină.

BECAŢÍNĂ (fr.) s.f. Pasăre migratoare din ordinul caradriiformelor, de pasaj în România, cu ciocul lung, drept, cu penaj maroniu dungat cu galben şi negru, cu carnea gustoasă *(Gallinago).*

BÉCAUD, Gilbert (1927-2001), cântăreţ francez de pop. Interpret şi autor al unor şansonete cantabile şi atractive, prezentate cu dinamism („Et maintenant", „Le jour ou la pluie viendra").

BECCAFUMI (Domenico Mecherino sau Micharino, zis **~)** (1484-1551), pictor, sculptor, turnător în bronz şi mozaicar italian din Toscana. Picturi în frescă şi tempera („Evangheliştii", „Istoria lui Moise" la catedrala din Siena).

Beatles

Samuel Beckett

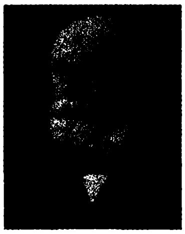
Henry A. Becquerel

BECCARIA, Cesare Bonesana, marchiz de ~ (1738-1794), jurist, economist și filozof italian. Contribuții în domeniul dreptului procesual și penal („Despre infracțiuni și pedepse"). Pionier al analizei economice, precursor al lui A. Smith și Th. Malthus.

BECENI, com. în jud. Buzău, pe Slănic; 4 655 loc. (2008). Expl. de petrol.

BECHÉT, oraș în jud. Dolj, pe Dunăre; 3 953 loc. (2008). Port fluvial. Fabrică de covoare. Vestigii ale unei așezări rurale romane (sec. 2-3).

BECHET, Sidney (1897-1959), saxofonist și clarinetist de jazz american. Carieră în S.U.A. și Franța. Melodist talentat, sonoritate dominând ansamblul, specialist al saxofonului sopran.

BECHÍE (< fr.) s.f. Dispozitiv auxiliar de sprijin la avion, format dintr-un suport cu patină sau cu roată și având diverse amplasări.

BECHSTEIN, numele unei fabrici de piane. Înființată în 1853 la Berlin de Friedrich Wilhelm Karl B. (1826-1900).

BECHUANALAND, protectorat britanic care, în 1966, și-a proclamat independența, luând numele de *Botswana.*

BECI (cuv. cuman; cf. tc. *beci el* „cetate întărită") s.n. **1.** Pivniță. **2.** (Înv.) Închisoare.

BECICHERECU MIC, com. în jud. Timiș, în C. Timișului; 2 644 loc. (2008).

BECIU, com. în jud. Teleorman; 1 873 loc. (2008).

BECK, Józef (1894-1944), colonel, om politic polonez. Ministru de Externe (1932-1939). Inițial, partizan al unor alianțe cu Franța și România, a promovat ulterior o politică de apropiere față de Germania hitleristă.

BECK, Ludwig (1880-1944), general german. Șef al Marelui Stat-Major german (1935-1938). În conflict cu Hitler. Coordonatorul conspirației (1944) împotriva Führer-ului. S-a sinucis.

BECKENBAUER, Franz (n. 1945), fotbalist german. Component al echipei R.F.G., campioană mondială (1974). De trei ori câștigător al Cupei Campionilor Europeni cu Bayern München (1974-1976).

BECKER, Gary Stanley (n. 1930), economist american. Contribuții la studiul analizei economice a familiei și luării deciziilor politice („Capitalul uman", „Comportamentul uman"). Premiul Nobel pentru economie (1992).

BECKET, Thomas (c. 1118-1170), arhiepiscop de Canterbury și cancelar al Angliei. În conflict cu regele Henric II Plantagenet, privind drepturile Bisericii. Asasinat. Canonizat în 1538.

BECKETT, Samuel (1906-1989), scriitor irlandez de limbă engleză și franceză. Stabilit în Franța (1938). Reprezentant de seamă al „teatrului absurdului" („Așteptându-l pe Godot", „O, ce zile frumoase!"), romane ale tragismului existențial („Moloy", „Cum este"). Premiul Nobel pentru literatură (1969).

BECKMANN, Max (1884-1950), pictor și grafician german. Expresionist prin grafismul aspru, coloritul violent și vehemența brutală a expresiei, cu accente pesimiste. Ilustrații („Apocalipsul").

BECLEAN 1. Oraș în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 11 476 loc. (2008). Întrepr. metalurgică; mat. de constr.; prelucr. lemnului; ind. textilă. Centru pomicol. Biserică reformată (sec. 15), castelul Bethlen (1768) cu elemente de arhitectură barocă. Menționat documentar în 1235. Oraș din 1968. **2.** Com. în jud. Brașov, în depr. Făgăraș; 1 652 loc. (2008). Păstrăvărie.

BÉCQUER, Gustavo Adolfo (pseud. lui *Gustavo Adolfo Dominquez Bastida*) (1836-1870), poet spaniol. Lirică romantică, sobră și concentrată („Poezii"); proză („Legende spaniole").

BECQUEREL 1. Antoine César B. (1788-1878), fizician francez. Contribuții în electricitate (teoria pilelor, galvanometrie), electrochimie (unul dintre fondatorii disciplinei), telegrafie, meteorologie. **2. Edmond B.** (1820-1891), fizician francez. Fiul lui **B. (1)**. Lucrări în domeniile spectrografiei, magnetismului, opticii. **3. Henry Antoine B.** (1852-1908), fizician francez. Fiul lui **B. (2)**. A descoperit fenomenul de radioactivitate la uraniu (1896). Premiul Nobel pentru fizică (1903), împreună cu P. Curie și Maria Skłodowska-Curie. **4. Jean B.** (1878-1953), fizician francez. A continuat lucrările tatălui său, B. **(3)**, și a studiat proprietățile optice și magnetice ale cristalelor.

BECQUEREL s.m. Unitate de măsură pentru activitatea unei surse radioactive (simbol: *Bq*).

BEDA VENERABILUL (672/673-735), istoric și teolog englez. Lucrarea sa reprezintă o valoroasă și importantă sursă istorică a epocii („Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum"). Canonizat. Doctor al Bisericii (1899).

BÉDIER, Joseph (1864-1938), istoric literar francez. Studii privind literatura medievală („Tristan și Isolda", „Chanson de Roland"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

BEDNORZ, Johannes Georg (n. 1950), fizician german. Stabilit în Elveția. Împreună cu A.K. Müller a sintetizat noi compuși chimici - oxizi de cupru și lantan. A descoperit fenomenul supraconductibilității la materialele ceramice. Premiul Nobel pentru fizică (1987), împreună cu A.K. Müller.

BEDREAG, Constantin (1883-1963, n. Rusca, jud. Vaslui), fizician român. Lucrări privind principiul omologiei și sistematica elementelor chimice.

BEDR-ED-DIN (1363-1420 sau 1353-1416), șeic turc. Unul dintre conducătorii marii răscoale antifeudale din Imp. Otoman (1415-1420); sprijinit de Mircea cel Bătrân.

BEDUÍNI (fr. {i}) s.m. pl. Populație arabă nomadă și seminomadă de crescători de vite (îndeosebi cămile) din Pen. Arabia și din N Africii, de religie mahomedană.

BEECHAM, Sir Thomas (1879-1961), dirijor englez. Muzician autodidact. Își pune imensa avere în slujba promovării muzicii (conduce Covent Garden, fondează mai multe orchestre, printre care Royal Philarmonic Orchestra, 1947).

BEECHER-STOWE, Harriet (1811-1896), romancieră americană. Promotoare a ideilor antisclavagiste („Coliba unchiului Tom").

BEE GEES, grup australiano-britanic rock. Constituit în 1960 de Barry, Robin și Maurice Gibb. Armonii vocale fermecătoare („Words", „Massachusetts", „How Deep Is Your Love"). Apar pe coloana sonoră a filmului „Saturday Night Fever" (1977). Discografie selectivă: „Odessa", „Trafalgar".

BEERENBERG, vulcan stins în ins. Jan Mayen (M. Groenlandei). Alt.: 2 277 m. Cel mai nordic vulcan de pe glob (71° lat. N).

BEERNAERT, Auguste Marie François (1829-1912), jurist și om politic belgian. Prim-min. (1884-1894). Participare importantă la conferințele de pace de la Haga. Premiul Nobel pentru pace (1909), împreună cu Paul Balluat D'Estournelles. M. de onoare al Acad. Române (1906).

BEERSHEBA (BE'ER SHEVA), oraș în Israel, în N deșertului Negev; 172,9 mii loc. (2000). Prelucr. lemnului, sticlărie și ceramică, materiale plastice. Universitate.

BEERY, Wallace (1885-1949), actor american de film. Roluri de compoziție („Richard Inimă de leu", „Grand Hotel"). Premiul Oscar: 1932 („Piciul").

BEETHOVEN, Ludwig van (1770-1827), compozitor german. Copil minune, pianist concertist. A trăit la Viena. Afectat de surzenie (1802). Reprezentant, alături de Haydn și Mozart, al clasicismului vienez; precursor al romantismului. Maestru al simfoniei, concertului și sonatei pentru pian solo sau în combinație cu alt instrument. Importanță acordată dezvoltării materialului tematic. Spirit inovator, gândire vizionară, creație modernă. Opera sa cuprinde: nouă simfonii, cinci concerte pentru pian, un concert pentru vioară, 32 de sonate pentru pian, zece sonate pentru vioară, 17 cvartete, opera „Fidelio", muzică de scenă și vocal-simfonică etc.

BEGA, râu, afl. stg. al Tisei, pe terit. Serbiei; 255 km (din care 180 km în România). Izv. din N m-ților Poiana Ruscă și trece prin Timișoara (de aici navigabil în aval). Canalizat (1728-1780) pe 115 km (din care 40 km în România).

BEGA VECHE, râu, afl. dr. al Begăi, pe terit. Serbiei; 88 km. Izv. din dealurile Lipovei. Cunoscut și sub numele de *Beregsău* sau *Niraj.*

BEGIN, Menahem (1913-1992), jurist și om politic israelian. Prim-min. (1977-1983). Premiul Nobel pentru pace (1978), împreună cu Anwar el-Sadat.

BEGÓNIE (< fr. {i}) s.f. Plantă decorativă din genul *Begonia,* cu frunze colorate în diferite nuanțe de verde sau roșu și flori albe, roz sau roșii.

BEHAIM, Martin (1459-1507), cosmograf și navigator german. A introdus în navigație *astrolabul.* Autor (1492) al primului model de glob terestru.

BEHAVIORÍSM (< fr. {i}; {s} engl. *behaviour* „comportament") s.n. Curent psihologic centrat pe studiul comportamentului, a relației exterioare stimul-răspuns.

BEHISTUN, oraș antic în N Iranului, în masivul Zagros din prov. Luristan. Celebru prin reliefurile săpate în stâncă din ordinul regelui persan Darius I (516 î.Hr.), care glorificau victoria asupra uzurpatorului Gaumată.

BEHRENS, Peter (1868-1940), arhitect și decorator german. Unul dintre creatorii arhitecturii funcționale în Germania (Fabrica de turbine AEG din Berlin).

BEHRING, Emil von (1854-1917), medic și bacteriolog german. Unul dintre creatorii seroterapiei. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1901).

BEHTEREV, Vladimir Mihailovici (1857-1927), fiziolog rus. A studiat, împreună cu I.P. Pavlov, reflexele condiționate.

BEI (< tc.) s.m. **1.** Titlu nobiliar în țările din Orientul Apropiat și Mijlociu. A circulat și sub formele de *beg* și *bek.* **2.** (În Ev. Med., în Imp. Otoman) Guvernator al unei provincii. **3.** (În sec. 19-20, în Turcia) Titlu acordat unor ofițeri superiori și unor înalți funcționari. **4.** (Între 1705 și 1957, în Tunisia) Titlu ereditar al unui conducător.

BEI'AN, oraș în NE Chinei (Heilongjiang); 193,1 mii loc. (1990). Expl. de huilă și min. de fier. Ind. constr. de mașini și chim.

BEICA DE JOS, com. în jud. Mureș, în dealurile Mureșului; 2 213 loc. (2008).

BEIDAUD, com. în jud. Tulcea, în pod. Casimcea; 1 618 loc. (2008). Cetate fortificată din prima Epocă a Fierului (sec. 9-7 î.Hr.).

BEIJING, cap. Chinei, situată în NE țării, în Marea Câmpie Chineză; 16,8 mii km²; 13,8 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Metrou. Uzine siderurgice; constr. de mașini-unelte, utilaj ind., automobile, mașini agricole, aparate de radio și televiziune; fabrici textile; ind. chimico-farmaceutică și de prelucr. a petrolului. Academie de Științe. Universitatea B. (1898) și Universitatea

Ludwig van Beethoven

Qinghua (1911). Biblioteca Națională, cu numeroase manuscrise vechi, teatre. Monumente istorice și arhitectonice: Templul lui Buddha adormit, din sec. 14 (lângă **B.**); Palatul imperial (sec. 15, cu transformări ulterioare; azi muzeu), templele Cerului, Lunii, Pământului și Soarelui (sec. 16); Poarta Păcii Cerești, Palatul de vară, Pagoda Albă (sec. 17). Unul dintre cele mai vechi orașe ale Chinei, atestat documentar prin milen. 2 î.Hr., amintit în cronici (milen. 1 î.Hr.) sub numele de Zi. A căpătat, succesiv, denumirea de Yanijing, Yuzhou Chundu, Dadu. În sec. 12-13 a fost cap. statului Jing (din N Chinei), iar începând din sec. 13 a fost (cu mici întreruperi) cap. întregului stat chinez. Actuala denumire a primit-o în 1421, când a devenit cap. Imp. Ming (între 1368 și 1416, cap. fusese mutată de primii suverani Ming la Nanjing). Din 1644 până în 1911 a fost cap. Imp. Chinez condus de dinastia manciuriană Quing. În 1920 a apărut la **B.** unul dintre primele grupuri comuniste din China. După instaurarea în țară a dictaturii Gomindanului (1927), cap. țării a devenit orașul Nanjing. Ocupat de trupele japoneze (1937-1945). Eliberat de Armata Populară de sub ocupație (31 ian. 1949), **B.** a redevenit cap. Chinei. La **B.** a fost proclamată, la 1 oct. 1949, Republica Populară Chineză.

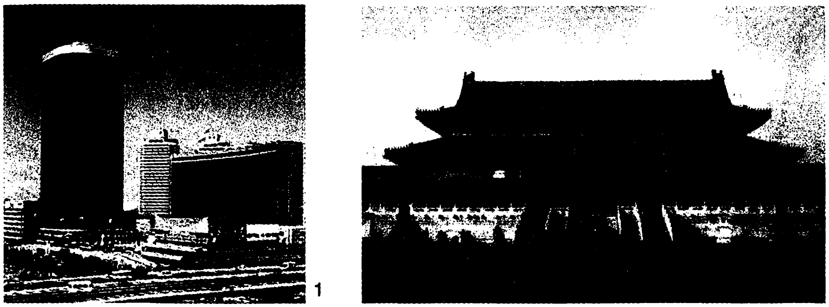

Beijing
1. World Trade Center 2. Templul Soarelui

BEILERBÉI (BEGLERBEG) (< tc.) s.m. Guvernator general al unei provincii din Imp. Otoman, având rangul de pașă cu trei tuiuri.

BEILÍC (< tc.) s.n. **1.** Conac în care erau găzduiți beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în Țările Române. **2.** Cumpărătură de oi (făcută cu de-a sila) pentru Poartă, la prețuri dinainte stabilite; dijmă (în oi) plătită stăpânirii.

BEIRA, oraș în SE Mozambicului, port la Oc. Indian; 412,5 mii loc. (2000). Punct terminus al unei c.f. transafricane.

BEIRUT (BEYROUTH), cap. Libanului, port la M. Mediterană; 1,94 mil. loc. (2004, cu suburbiile). Constr. de mașini. Ciment; rafinărie de petrol. Ind. alim., de tricotaje și de prelucr. a pieilor. Patru universități (între care una franceză și alta americană). Marea Moschee (1291). Muzee. Anticul *Berytos*, în Ev. Med. s-a aflat în stăpânirea arabilor, a cruciaților (1110-1187 și 1197-1231), iar mai târziu a turcilor otomani (1516-1918). Centrul ad-tiv al terit. „Marele Liban", sub mandat francez (din 1920), **B.** devine cap. rep. independente Liban (din 1943). Structura populației - musulmani, creștini și refugiați palestinieni (după 1975) - a provocat lupte violente de stradă soldate cu numeroase victime și distrugerea practic a orașului.

BEIUȘ 1. Depr. tectonică de tip golf, limitată de m-ții Codru-Moma (la SV), masivele Vlădeasa și Bihor (la E) și m-ții Pădurea Craiului (la N), drenată de Crișu Negru cu afl. lui; 825 km^2. Aici se găsesc orașele Beiuș, Vașcău, Nucet, Ștei. **2.** Municipiu în jud. Bihor, în depr. **B.**, pe Crișu Negru; 11 141 loc. (2008). Constr. de mașini. Fabrică de mobilă și de conf.; mat. de constr.; produse alim. Muzeu etnografic. Menționat documentar în 1270, declarat oraș liber în 1444; ridicat la rangul de *civitas* în 1451. Samuil Vulcan a înființat aici, în 1828, un gimnaziu greco-catolic superior pentru români.

BEIZADEÁ (< tc.) s.f. (Înv.) Fiu de domn; principe.

BEJ (< fr.) adj. invar. Cafeniu deschis.

BÉJAÏA, oraș în NE Algeriei, port la M. Mediterană; 147,1 mii loc. (1998). Port, punct terminus al *pipe-line*-ului care vine din *Hassi-Messaoud*. Ind. textilă, mat. de constr. Vechiul nume *Bougie*.

BEJAN, Dimitrie (1837-1923, n. sat Sătuceni, jud. Botoșani), om politic român. Animator al societăților naționale „Arboroasa" și „Junimea". Președintele Consiliului Național Român din Bucovina, care a hotărât unirea Moldovei de Sus cu România (28 nov. 1918).

BÉJART, Maurice (pseud. lui *Maurice Berger*) (1927-2007), dansator și coregraf francez. Promotor al baletului modern („Simfonie pentru un om singur", „Sacre du printemps"); legat de tehnica clasică. Fondator al companiei Baletele secolului 20 (devenit Béjart Ballet Lausanne).

BEJENIE s.f. v. **băjenie.**

BEKE György (1927-2007, n. Ozun, jud. Covasna), scriitor și ziarist maghiar din România. Reportaje, proză social-politică („Poarta casei Haynal").

BÉKÉSCSABA, oraș în SE Ungariei; 67,9 mii loc. (2001, cu suburbiile). Nod feroviar. Tricotaje, ciment, mașini-unelte, prod. alim.

BÉKÉSY, Georg von (1899-1972), biofizician american de origine ungară. Cercetări asupra modului de funcționare a urechii medii. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1961).

BEKETOV, Nikolai Nikolaevici (1827-1911), chimist rus. Cercetări în domeniul chimiei fizice; a pus bazele aluminotermiei.

BEL (< fr. {i}; {s} *Bell*) s.m. Unitate dimensională folosită pentru exprimarea valorilor a două puteri sonice. Uzual se utilizează decibelul (simbol: dB) sau neperul (simbol: N).

BEL (în mitologia feniciană), zeu solar, creatorul universului și judecător suprem. În „Vechiul Testament" apare sub numele *Bel-Marduk*.

BELA, numele a patru regi unguri. Mai importanți: **1. B. III** (1172-1196). Educat la Constantinopol, a favorizat răspândirea culturii bizantine; a cucerit Croația și Dalmația. **2. B. IV** (1235-1270). S-a îngrijit de refacerea țării după invazia tătară din 1241.

BELADÓNĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** (BOT.) Mătrăgună. **2.** Preparat farmaceutic din frunze și rădăcini de **b. (1),** bogate în alcaloizi, care, în doze mici, are acțiune antispastică, sedativă.

BELAFONTE, Harry (n. 1927), cântăreț și actor american. Voce inconfundabilă, repertoriu bazat pe sonoritățile *calypso*. Îmbină ritmurile caraibiene, cultura neagră și music-hall-ul american („Island in the Sun").

BELAIA, râu în Federația Rusă, afl. stg. al râului Kama; 1 430 km. Izv. din S Uralului și trece prin Ufa, de unde devine navigabil.

BELAIA ȚERKOVI, oraș în Ucraina, la S de Kiev; 200 mii loc. (2001). Institut agronomic. Stațiune balneoclimaterică.

BÉLANGER, François Joseph (1745-1818), arhitect și decorator francez. Reprezentant al stilurilor Ludovic XVI și Directoire. Arhitectură peisagistă (castelul Bagatelle). A folosit printre primii metalul (cupola halei de grâu din Paris).

BELARUS (BIELORUSIA) (Republica -), stat în Europa estică; 207,6 mii km^2; 10,3 mil. loc. (2003); bieloruși 81,2%, ruși, polonezi, ucraineni, evrei. Limba de stat: bielorusa. Religia: 80% ortodocși. Cap. *Minsk* (Miensk). Orașe pr.: Gomel (Homiel), Moghilev (Mahilou), Grodno (Hrodna), Brest (Bierascie). *Relief* de câmpie joasă în S, colinară în N și E. *Climă* temperat-continentală. Râuri pr.: Nipru, Daugava (Dvina de Vest), Neman și Bugul de Vest. Peste 1/3 din terit. este mlăștinos. Lacuri numeroase. Expl. de petrol, gaze naturale, turbă, sare gemă, săruri de potasiu, cărbune. Ind. constr. de mașini, chimică, alim. Se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr, in, legume, plante furajere. Se cresc bovine pentru carne și lapte, porcine, păsări de curte. Moneda: rublă belorusă. - *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, o mare parte a terit. **B.** (Rusia apuseană) a intrat, începând din sec. 9, în componența Rusiei Kieviene. În sec. 11-12, pe terit. **B.** s-au constituit mai multe cnezate: Poloțk, Turovsk, Smolensk. În sec. 13-14, treptat, a fost cucerit de lituanieni și inclus în Marele Ducat al Lituaniei, împreună cu care, după uniunea de la Lublin (1569) cu Polonia, intra în componența Rzecspospolitei. Acum a apărut denumirea de „Rusia Albă" pentru terit. de vest ale Rusiei. În urma celor trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), terit. **B.** a fost anexat de Rusia. În nov. 1917, în **B.** s-a instaurat puterea sovietică, iar la 1 ian. 1919, s-a constituit R.S.S. Bielorusia. Prin Tratatul ruso-polon de la Riga (mart. 1921) partea de V a **B.** a trecut la Polonia iar partea de E la Rusia. La 30 dec. 1922, **B.** a intrat în componența U.R.S.S.; în nov. 1939, **B.** apuseană a fost inclusă în R.S.S. Bielorusia. Ocupată în 1941 de trupele germane, în **B.** s-a organizat o puternică mișcare de partizani. În iul. 1944, a fost eliberată de trupele sovietice. Membru al O.N.U. (din

Beirut. Vedere generală

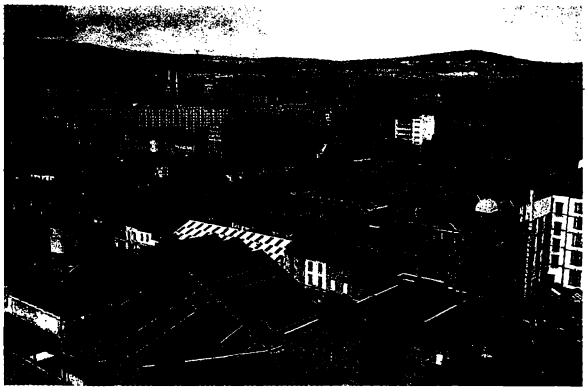

Belfast. Vedere generală

1945). La 25 aug. 1991 **B.** își proclamă independența de stat și adoptă numele de Republica Belarus; la 21 dec. 1991 semnează actul de constituire al C.S.I. Ales președinte, *Alexandr Lukașenko* (1994) a inițiat mai multe acorduri de uniune cu Federația Rusă. Președintele promovează o politică autoritară, mai ales după referendumul (24 nov. 1996) care amendează Constituția din mart. 1994, prelungind mandatul prezidențial până în 2001. Alegerile parlamentare (oct. 2000), ca și cele prezidențiale (9 sept. 2001), care dau câștig de cauză președintelui A. Lukașenko, se desfășoară în condiții nedemocratice, ceea ce duce la izolarea țării în viața internațională. În 2002-2003, președintele A. Lukașenko continuă politica de mână forte împotriva forțelor politice din opoziție, situație criticată (dec. 2002) de un raport al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. La 17 oct. 2004 este modificată Constituția printr-un referendum ce îi permite lui Lukașenko să candideze pentru un al treilea mandat, pe care și-l asigură în alegerile din 19 mart. 2006. Republică prezidențială.

BELAU v. **Palau.**

BELCANTO (cuv. it.) s.n. Stil componistic și de interpretare vocală specific operei italiene (sec. 17-începutul sec. 19), care punea accentul pe frumusețea emisiei vocale și pe virtuozitate.

BELCEȘTI, com. în jud. Iași, pe Bahlui; 11 411 loc. (2008). Piscicultură. Atestată documentar în 1420.

BELCIÚG (< sl.) s.n. **1.** Verigă de metal care servește la fixarea unui lanț, a unui cablu etc. 2. (GEOMORF.) Meandru părăsit al unui râu, adesea lac, izolat de albia acestuia, care înconjură o grădiște. La viiturile mari, când lunca se inundă, **b.** se leagă temporar cu apele râului.

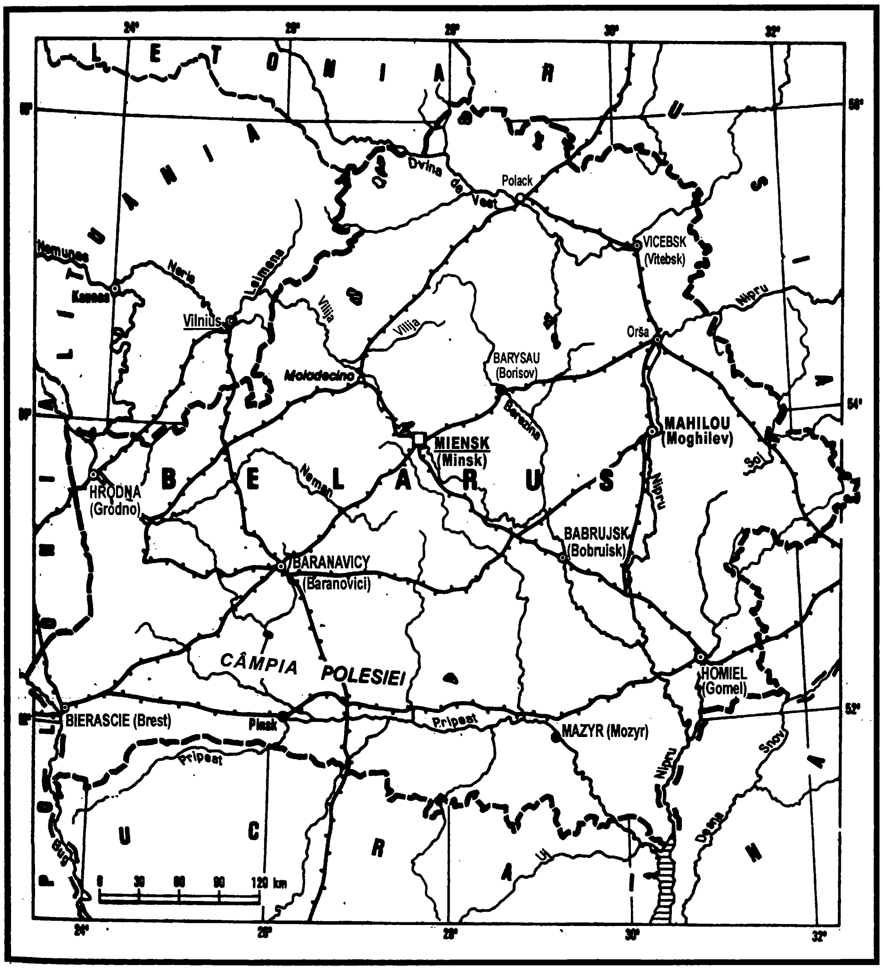

BELCIUGATELE, com. în jud. Călărași, în C. Vlăsiei; 1 868 loc. (2008).

BELCOT, Cazimir (1885-1917, n. Ploiești), actor român. Roluri de comedie (Agamiță Dandanache).

BELDICEANU, Nicoară (1920-1994, n. București), istoric român. Stabilit în Franța. Contribuții la istoria Imp. Otoman și a lumii bizantino-balcano-anatoliene în sec. 14-16 („Les actes des prémiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque National à Paris", „Le monde ottoman des Balkans (1402-1566").

BELDICEANU 1. Nicolae B. (1844-1896, n. Preutești, jud. Suceava), poet român. Lirică erotică și socială („Poezii", „Doine"). 2. **Nicolae N.B.** (1881-1923, n. Rădășeni, jud. Suceava), prozator român. Fiul lui **B. (1).** Schițe din viața periferiei bucureștene („Chipuri de mahala").

BELDIMAN, Alexandru (Alecu) (1760-1826, n. Huși sau Iași), poet român. Vornic. A scris o cronică în versuri a Eteriei („Tragodia sau mai bine a zice Jalnica Moldovii întâmplare").

BELDIMAN, Alexandru V. (1834-1897, n. Iași), ziarist român. A întemeiat la Iași săptămânalul „Adevărul" (1871) și, la București, cotidianul cu aceeași denumire (1888).

BÉLDIȚĂ s.f. Pește teleostean de apă dulce, lung de 10-15 cm, asemănător cu obletul *(Alburnoides bipunctatus).*

BELE-ÁRTE (< it.) subst. pl. Arte frumoase (pictură, sculptură etc.).

BELELIUBSKI, Nikolai Apollonovici (1845-1922), inginer rus. A studiat și folosit, primul în lume, oțelul turnat în construcția podurilor.

BELÉM (PARÁ), oraș în N Braziliei, centrul ad-tiv al statului Pará; 1,32 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Port la estuarul Rio do Pará. Universitate. Atestat ca așezare fortificată (din 1616).

BELEMNÍȚI (< fr. {i}; {s} gr. *belemnon* „săgeată") s.m. pl. (PALEONT.) Ordin de cefalopode dibranhiate, exclusiv fosile, cu cochilie calcaroasă, din care s-a păstrat partea inferioară masivă, de formă cilindro-conică (de glonte). Caracteristic pentru Mezozoic; apare în Triasic, dar dezvoltarea maximă o are în Jurasic și Cretacic, la sfârșitul căruia dispare.

BELENUS, una din cele mai răspândite și venerate zeități celtice păgâne. Asociat cu păstoritul și celebrat prin serbări ale focului, ținute la 1 mai, când vitele erau purificate.

BELEROFON (în mitologia greacă), erou corintian, fiul lui Poseidon. A ucis Himera și a învins amazoanele, călărind pe calul înaripat Pegas.

BELEROFÓN subst. Gasteropod cu cochilie globuloasă, plan-spirală, aproape netedă. A trăit din Silurian până în Permian, fiind fosilă caracteristică în Carbonifer *(Bellerophon).*

BELEȘ, Aurel (1891-1976, n. București), inginer constructor român. Acad. (1963). Proiecte și lucrări în domeniul construcțiilor, mecanicii și al seismologiei inginerești.

BELETRÍSTIC, -Ă (< germ.) adj., s.f. **1.** Adj. Care aparține literaturii artistice. **2.** S.f. Literatură artistică.

BELEȚI-NEGREȘTI, com. în jud. Argeș, în piemontul Cândești; 1 864 loc. (2008).

BELFAST, oraș în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, cap. Irlandei de Nord, port maritim; 277,4 mii loc. (2001). Universitate (1845).

BELFEGOR (în „Vechiul Testament"), divinitate moabită a Soarelui.

BELGAUM, oraș în India (Karnātaka), în m-ții Gații de Vest; 506,2 mii loc. (2001). Întreprinderi textile, de prelucr. a lemnului și aluminiului.

BÉLGI (< fr., lat.) s.m. pl. Uniune de triburi celtice, populând în Antic. terit. dintre Sena și Rin; supuși de romani în sec. 1 î.Hr. De la numele lor vine denumirea Belgiei.

BELGIA (Regatul Belgiei), stat în V Europei; 30,5 mii km^2; 10,29 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: olandeza (flamanda), franceza (valona). Religia: catolici 75%, protestanți 25%. Cap. *Bruxelles*. Orașe pr.: Antwerpen, Liège, Gent, Charleroi, Brugge. *Relief*: câmpii vălurite (C. Flandrei) și podișuri joase. În SE masivul Ardeni (694 m). Expl. de cărbuni și min. de fier. Siderurgie, constr. de mașini, prelucr. petrolului; ind. textilă, a sticlăriei și ceramicii, de prelucr. a diamantelor și ind. alim. Se cultivă sfeclă de zahăr, cartofi, cereale și in. Pomicultură și floricultură. Creșterea intensivă a animalelor cu predominarea bovinelor și porcinelor. Moneda: euro. - *Istoric*. Locuită în Antic. de triburile celtice ale belgilor, ocupată în sec. 1 î.Hr. de romani și populată în sec. 3–4 de triburi germanice (franci, saxoni ș.a.). A făcut parte din statul franc (sec. 5–9). În sec. 12–13, comitatul Flandra și ducatul Brabant de pe terit. **B.** au devenit cele mai dezvoltate formațiuni statale din punct de vedere industrial din Europa (orașele Gent, Brugge, Ieper ș.a., puternice comune orășenești). La sfârșitul sec. 14 și în sec. 15 **B.** a fost stăpânită de ducii Burgundiei, iar la sfârșitul sec. 15 a intrat în stăpânirea Habsburgilor spanioli. În sec. 16 s-a desfășurat *Revoluția din Țările de Jos* împotriva dominației spaniole. În 1714 a fost ocupată de Austria, iar în 1795, de Franța, care a stăpânit-o până în 1815, când **B.** s-a unit cu Olanda; în 1830 a avut loc o revoluție împotriva dominației olandeze în urma căreia **B.** și-a proclamat independența de stat (4 oct.), iar în 1831 a devenit monarhie, primul rege fiind Leopold I de Saxa-Coburg; în același an și-a declarat neutralitatea perpetuă. În timpul ocupației de către Germania nazistă (1940–1944), în **B.** s-a desfășurat o puternică mișcare de rezistență. Membru fondator al O.N.U. (1945). Împreună cu Olanda și Luxembug, **B.** a încheiat, în 1947, acordurile pentru crearea uniunii vamale *Benelux*. Viața postbelică este marcată de disputa lingvistică dintre valoni și flamanzi, exacerbată de polarizarea pe plan economic a nordului și a sudului țării, reflectată în instabilitatea guvernamentală (între 1945–1983 s-au succedat 22 prim-min.). Tentativele de autonomie regională, pe baze lingvistice, cunosc o reglementare legiferată la 14 nov. 1978, când parlamentul aprobă proiectul guvernamental de reformă constituțională. Potrivit acestuia, sunt create trei regiuni autonome - Flandra, Vallonia și Bruxelles - fiecare cu organe legislative și executive proprii. **B.** este membru fondator (1949) al N.A.T.O. (din 1967, sediul Consiliului Permanent al N.A.T.O. se află la Bruxelles) și al Pieței Comune și U.E. (1957). În perioada 1994–1999, societatea belgiană este marcată de numeroase scandaluri de natură economică, politică și socială, opinia publică cerând insistent reformarea sistemului politic, judiciar și de poliție. Sub raport politic, creștin-democrații premierului Jean-Luc Dehaene, trec în opoziție după 40 de ani, iar liberalii ajung, pentru prima oară, în sec. 20, la guvernare. Parlamentul belgian aprobă (iul. 2001) noi măsuri vizând extinderea autorității celor trei reg. federale privind politica agricolă, comerțul exterior, cooperarea și dezvoltarea etc. În 2002, **B.** devine, după Olanda, a doua țară din lume care legalizează euthanasia. Monarhie constituțională și ereditară.

BELGOROD, oraș în Federația Rusă, în bazinul Donețk; 337,6 mii loc. (2002). Muzeul dioramă „Bătălia de la Kursk”. Întemeiat în 1596. În al Doilea Război Mondial, trupele sovietice, conduse de mareșalul *Konev*, au nimicit un mare număr de unități inamice (3–25 aug. 1943), în apropiere de **B.**, eliberând Harkovul.

Radu Beligan

Alexander G. Bell

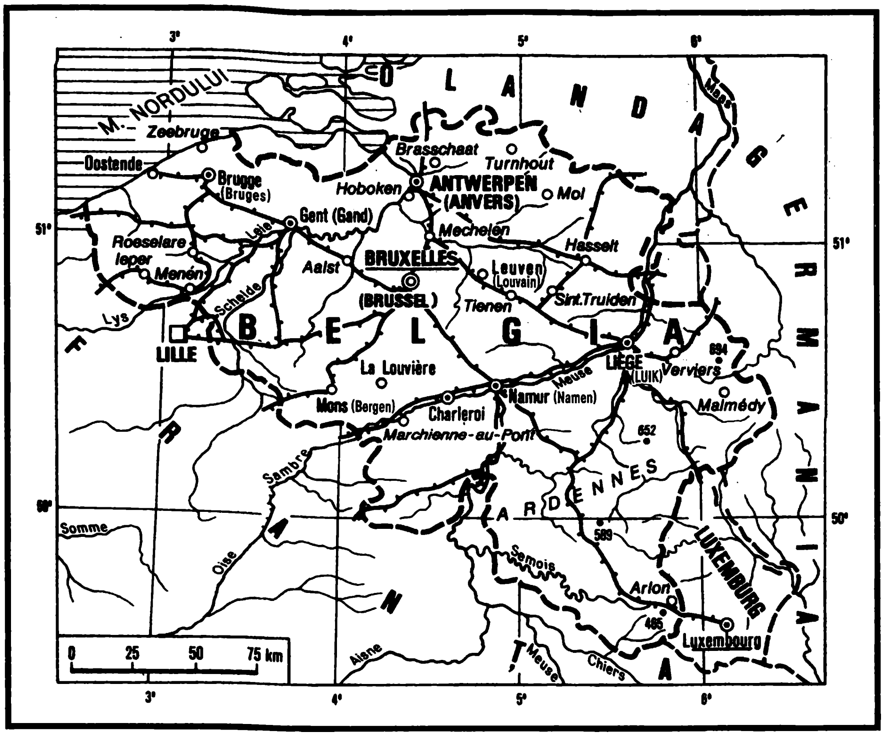

BELGRAD (BEOGRAD), cap. Serbiei, port pe Dunăre; 1,2 mil. loc. (2002). Centru ind. (constr. de mașini, prod. electrotehnice, ind. textilă, de conf., chimică). Academie de științe. Universitate (1863). Monumente din sec. 17–19. Muzee. Așezare celtică (*Singidunum*), apoi romană. Cunoscut sub actualul nume din sec. 9. În Ev. Med. a avut un important rol strategic. Apărat de Iancu de Hunedoara în timpul asediului otoman din 1456. Cucerit de turci (1521), a rămas sub ocupația acestora, cu unele întreruperi, când s-a aflat în stăpânirea Habsburgilor; în 1815 a devenit cap. principatului autonom sârb sub suzeranitate otomană. Din 1918, cap. Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, din 1929, a Iugoslaviei, din 2003 a statului Serbia și Muntenegru.

BELIAL, divinitate feniciană, echivalentă, în „Vechiul Testament”, Satanei; spirit rău, demon.

BELIĆ, Aleksandar (1876–1960), lingvist și filolog sârb. Specialist în lingvistica generală, în slavistică („Despre natura și dezvoltarea limbii”, „Istoria limbii sârbo-croate”).

BELIGAN, Radu (n. 1918, sat Galbeni, jud. Bacău), actor român de teatru și film. Președinte al Institutului Internațional de Teatru (1971–1975). Joc subtil, nuanțat, îmbinând umorul cu lirismul (Rică Venturiano, Hlestakov, Béranger, Miroiu, Cherea). Roluri în filmele: „O scrisoare pierdută”, „Bădăranii”. Memorii („Pretexte și subtexte”). M. de onoare al Acad. Române (2004).

BELIGERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj., s.m. (Stat) care se află în stare de război.

BELIGERÁNȚĂ (< fr.) s.f. Calitatea de beligerant; stare de război.

BELIN, com. în jud. Covasna, la poalele m-ților Baraolt; 2 748 loc. (2008).

BELINSKI, Vissarion Grigorievici (1811–1848), critic literar rus. Teoretician al esteticii realiste, comentator al fenomenului literar contemporan lui (Pușkin, Gogol ș.a.). Colaborator al revistei „Sovremennik”.

BELINȚ, com. în jud. Timiș, în C. Lugojului; 2 756 loc. (2008).

BELIȘ, com. în jud. Cluj, în m-ții Apuseni, pe malul lacului de acumulare Fântânele; 1 336 loc. (2008). Rezervația naturală Molhașul Mare de la Izbuc (8 ha).

BELÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Exploziv de siguranță întrebuințat în minele de cărbuni.

BELIU, com. în jud. Arad; 3 267 loc. (2008). Muzeu etnografic.

BELIZARIE (c. 504-565), general bizantin. A înăbușit răscoala *Nika*. A luptat împotriva perșilor, vandalilor și ostrogoților.

BELIZE 1. Stat în America Centrală peninsulară, cu ieșire la M. Caraibilor; 23 mii km^2; 266 mii loc. (2003, îndeosebi metiși, creoli, maya, garifuna ș.a.). Limba oficială: engleza. Religia: catolici 50%, protestanți 27%, diverse alte culte. Cap. *Belmopan*. *Relief* de podiș, dominat în S de lanțuri muntoase (alt. max.: 1 122 m). *Climat* tropical; păduri cu esențe prețioase (mahon, palisandru). Plantații de trestie de zahăr, cocotieri, citrice, bananieri. Creșterea animalelor: bovine, porcine. Mici întreprinderi de prelucr. a produselor agricole, a lemnului, de conf. ș.a. Moneda: 1 dollar Belize = 100 cents. - *Istoric*. Teritoriul **B.** este locuit în Ev. Med. de triburi amerindiene maya, apoi de caribi. Descoperit de Cristofor Columb (1502), este ocupat de coloniști englezi (1638) și disputat de spanioli până în 1798. Colonie a Coroanei britanice (din 1862), sub

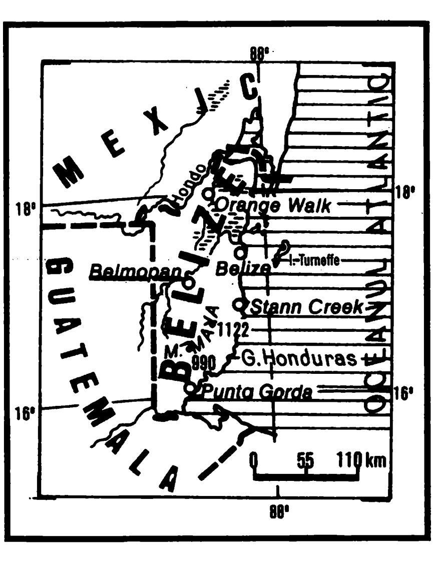

Vincenzo Bellini

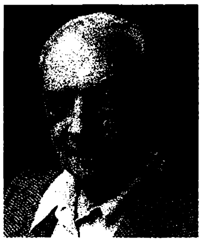
Saul Bellow

denumirea de Hondurasul Britanic, apoi, sub numele de **B.**, își proclamă (21 sept. 1981), independența de stat în cadrul Commonwealth-ului. La 25 sept. 1981, statul **B.** este primit în O.N.U. Conflictul teritorial cu Guatemala, care nu a recunoscut independența, provoacă tensiuni și prezență militară britanică aici. În urma alegerilor din 1998 și 2003, liderul Partidului Unit al Poporului Said Wilbert Husa deține funcția de prim.-min. Monarhie constituțională **2.** Oraș și port la M. Caraibilor, în statul **B.**; 49 mii loc. (2000). Prelucr. lemnului. Pescuit. Vechi centru ad-tiv al Hondurasului Britanic (până în 1970).

BELÎI, Andrei (pseud. lui *Boris Nikolaevici Bugaev*) (1880–1934), scriitor rus. Mentor al simbolismului rus („Simfonia dramatică", „Urna"); romane de un fantastic gogolian („Porumbelul de argint").

BELL, Alexander Graham (1847-1922), inventator american de origine scoțiană. Cercetările sale privind fiziologia auzului l-au condus la inventarea telefonului (1876).

BELL, Daniel (n. 1919), sociolog american. A elaborat conceptul de „societate post-industrială": formă de societate în care știința devine o „ideologie" cu conținut elitist, iar economia este dominată de sfera serviciilor („Spre societatea post-industrială").

BELLARMINO, Roberto (1542-1621), iezuit italian; teolog, scriitor, arhiepiscop și cardinal. Rol important în controversele teologice ale timpului. Canonizat. Doctor al Bisericii (1931).

BELLATRIX, stea de mărimea a doua din constelația Orion.

BELLAY, Joachim Du (1522-1560), poet francez. Întemeietor, alături de Ronsard, al grupului „Pléiade" și autorul (1549) manifestului acestuia („Apărarea și valorificarea limbii franceze"). Meditații („Antichitățile Romei", „Regretele").

BELLE ÉPOQUE, denumire a perioadei imediat premergătoare și ulterioară lui 1900, privită retrospectiv, din perspectiva izbucnirii Primului Război Mondial, caracterizată prin calm social și prosperitate.

BELLINGSHAUSEN 1. Faddei Faddeevici B. (1778-1852), navigator și explorator polar rus. Amiral. A condus expediția antarctică rusă și a explorat, împreună cu *M.P. Lazarev*, Antarctica (1819-1821). **2.** Mare în S Oc. Pacific, în apropierea coastelor Antarctidei, între Pen. Antarctică și Țara Ellsworth, acoperită de gheață; c. 487 mii km². Ad. max.: 4 115 m. **3.** Arh. coraligen nelocuit, în Oc. Pacific, în NV Ins. Societății.

Jean-Paul Belmondo

BELLINI, familie de pictori venețieni. **1. Jacopo B.** (c. 1400–c. 1470), autor de picturi religioase („Crucificarea") și de portrete. **2. Gentile B.** (c. 1429- 1507). Fiul lui **B. (1)**. Portretist („Mahomed al II-lea"). **3. Giovanni B., zis și Giambellino** (c. 1430-1516). Fiul lui **B. (1)**. Cel mai de seamă și prolific reprezentant al familiei. Compoziții mitologice și religioase („Pietà") dar și portrete („Dogele Leonardo Loredan"); a pus bazele școlii venețiene de pictură.

BELLINI, Vincenzo (1801-1835), compozitor italian. Uniune între frumusețea clasică și tema exaltării eroului. Maestru al belcantoului. Opere („Somnambula", „Puritanii", „Norma").

BELL-LANCASTER, metodă de învățat mutual întemeiat în Anglia de pastorul scoțian Andrew Bell (1753-1832) și de profesorul Joseph Lancaster (1778-1838) pentru școlile elementare cu elevi mulți și profesori puțini. Se mai numește sistem *lancasterian* sau *monitorial*, elevii fiind împărțiți în grupe conduse de un *monitor*. În Țările Române a fost aplicat sub denumirea de „împrumutată învățătură".

BELLMAN, Carl Mikael (1740-1795), poet suedez. Versuri anacreontice („Scrisorile și cântecele lui Fredman").

BELLO, Andrés (1781-1865), scriitor și pedagog venezuelean. Stabilit în Chile. Studii lingvistice și juridice, poezii neoclasice, mult imitate în epocă.

BELLONA (sau DUELLONA) (în mitologia romană), zeiță a războiului, identificată uneori cu sora sau soția lui Marte. Avea un important templu la Roma.

BELLOW, Saul (1915-2005), scriitor american. Proză citadină, reprezentativă pentru perioada postbelică („Aventurile lui Augie March", „Herzog"). Premiul Nobel pentru literatură (1976).

BEL-MARDUC v. Bel.

BELMONDO, Jean-Paul (n. 1933), actor francez. Joc modern, expresiv și dezinvolt (în film: „Cu sufletul la gură", „Magnificul", „Pierrot Nebunul", „Viața unui copil răsfățat"; în teatru: „Cyrano de Bergerac").

BELMOPAN, cap. statului Belize, în centrul țării; 8,1 mii loc. (2000). Oraș inaugurat în aug. 1970.

BELOCH, Karl Julius (1854-1929), istoric german. Specialist în istoria Greciei antice („Istoria Greciei").

BELOIU, Nicolae (1927-2003, n. Ocnița, jud. Dâmbovița), compozitor român. Lucrări simfonice și camerale („Clopotele Albei Iulia", „Septet scenic").

BELO HORIZONTE, oraș în E Braziliei, centrul ad-tiv al statului Minas Gerais; 5,01 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Centru minier (aur, min. de fier, mangan, diamante). Siderurgie, constr. de mașini, ind. chimică, textilă, alim., șlefuirea diamantelor. Universitate.

BELOPOLSKI, Aristarh Apollonovici (1854-1934), astrofizician rus. A descoperit, prin metode spectrale, mai multe stele duble.

BELOW, Otto von (1857-1944), general german. A contribuit la victoriile de la Tannenberg (26-31 aug. 1914), Lacurile Mazuriene (9-14 sept. 1914), Curlanda (aug.-sept. 1915), Caporetto (oct.-nov. 1917).

BELOZERSKI, Andrei Nikolaevici (1905-1972), biochimist rus. Cercetări originale asupra acizilor ribonucleici și deoxiribonucleici.

BELȘÚG (< magh.) s.n. Îndestulare, abundență, bogăție.

BELTIUG, com. în jud. Satu Mare, în bazinul Someșului; 3 212 loc. (2008). Centru viticol. Biserică (sec. 15).

BELTRAMI, Eugenio (1835-1900), matematician italian. Contribuții în domeniul geometriei diferențiale, teoriei elasticității, hidrodinamicii.

BELTUL MARE, str. în M. Baltică, între ins. daneze Fionia și Seeland. Lungime max.: c. 120 km; lățime minimă: 11 km.

BELTUL MIC, str. în M. Baltică, între ins. daneză Fionia și pen. Iutlanda. Lungime max.: c. 130 km; lățime minimă: 500 m.

BELU, Dumitru (1902-1980), teolog român. A susținut actualitatea gândirii Părinților Bisericești în contextul vieții contemporane („Despre iubire", „Împărăția lui Dumnezeu și Biserica").

BELUCISTAN (BALUCHISTAN) 1. Reg. naturală în V Asiei (E Iranului și SV Pakistanului); c. 530 mii km². Relief muntos. În NV mlaștinile și deșertul Hamun-i-Mashkel. În văi și oaze, culturi de legume, bumbac, smochin. **2.** Prov. federală în V Pakistanului; 347,2 mii km²; 6,56 mil. loc. (1998). Centru ad-tiv: *Quetta*. Creșterea ovinelor și caprinelor.

BELUGA (< rusă) s.f. Mamifer marin înrudit cu delfinii, lung de circa 4–6 m, de culoare albicioasă, din Oc. Arctic și N Oc. Atlantic (*Delphinapterus leucas*). Supranumită balenă albă (deși nu face parte dintre balene).

BELVEDÉRE (< fr.) s.f. Pavilion sau terasă acoperită, situată pe un loc ridicat de unde se poate admira o priveliște.

BELZEBUT (BAALZEBUB), divinitate canaaneană și filisteană; (în „Noul Testament") căpetenie a demonilor.

BEM, Jósef (1794-1850), general polonez. A luat parte la Revoluția poloneză din 1830-1831. Unul dintre conducătorii armatei revoluționare ungare în timpul Revoluției din 1848-1849. Învins de armata rusă la *Albești* (iul. 1849); s-a refugiat în Imp. Otoman, unde a adoptat islamul.

BEMBO, Pietro (1470-1547), umanist italian. Cardinal și secretar papal. Dialoguri, epistole, versuri, o istorie a Veneției.

BEMÓL (< fr.) s.m. (MUZ.) Semn de alterație care coboară înălțimea sunetului respectiv cu un semiton.

BENACERRAF, Baruj (n. 1920), medic american de origine venezuelană. A descoperit și inaugurat studiul factorilor genetici în reglarea activității celulelor imunitare. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1980), împreună cu J. Dausset și G.D. Snell.

Belgrad. Parlamentul

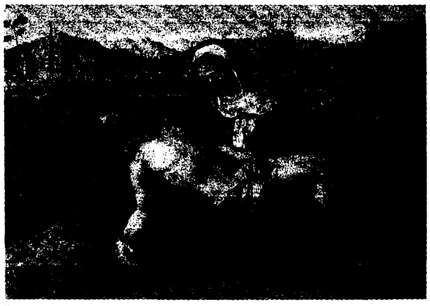
Giovanni Bellini: „Pietà"

Benedict de Nursia

Edvard Beneš

BENALI, Zein al-Abidin (n. 1936), om politic tunisian. Şef al statului (preşedinte) (din 1987).

BENARDOS, Nikolai Nikolaevici (1842–1905), inventator rus. Autorul procedeului de sudare a metalelor cu arc electric (1885).

BENARES, denumirea, până în 1956, a oraşului indian *Varanasi*.

BENAVENTE Y MARTÍNEZ Jacinto (1866–1954), dramaturg spaniol. Cultivă motive simbolice, sentimentale, satirice („Sâmbătă noaptea", „Trandafiri de toamnă"). Premiul Nobel pentru literatură (1922).

BÉNĂ (< fr.) s.f. **1.** Cutia unui autocamion în care se încarcă materialele. **2.** Cupă metalică la macarale, elevatoare etc.

BEN BELLA, Ahmed (n. 1916), om politic algerian. Unul dintre liderii mişcării de eliberare naţională algeriene. Prim-min. (1962–1965) şi primul preşedinte (1963–1965) al ţării.

BENDA, familie de muzicieni cehi. Mai importanţi: **1. František B.** (1709-1786), violonist virtuoz, dirijor şi compozitor de muzică instrumentală. **2. Jiří Antonín B.** (1722-1795), violonist şi compozitor de melodrame. Frate cu **B. (1).** Muzică vocală şi instrumentală.

BENDA, Julien (1876–1956), scriitor francez. A combătut „angajarea" literaturii („Trădarea intelectualilor").

BENDER v. Tighina.

BENDIS (în mitologia tracă), zeiţă magiciană, adorată, probabil, în special de femei.

BENDIX (< fr. {i}) s.n. Mecanism care permite angrenarea pinionului demarorului cu coroana dinţată de pe volantul motorului.

BENEDEK Elek (1859-1929, n. Băţani, jud. Covasna), scriitor şi publicist maghiar din România. Povestiri prelucrate din folclor („Croitoraşul viteaz"), povestiri pentru copii („Cartea basmelor") şi romane („Huszár Anna").

BENEDETTI MICHELANGELI, Arturo (1920-1995), pianist italian. Carieră insolită. Tehnică excepţională, tuşeu şi capacităţi coloristice particulare, densitate sonoră, economie de mijloace. Repertoriu clasico-romantic (Debussy, Ravel).

BENEDICT, numele a 15 papi şi doi antipapi. Mai important: **B. XV (Giacomo della Chiesa)** (1914–1922), sub al cărui pontificat a fost întocmit un nou cod de drept canonic. **B. XVI (Joseph Ratzinger)** (n. 1927), papă din 19 apr. 2005. Din 1981 conducător al Congregaţiei pentru Doctrina Credinţei.

BENEDICT DE NURSIA (c. 480–c. 547), părintele monahismului occidental. Autor al Regulii monastice care stă la baza întregii vieţi călugăreşti apusene, în care îmbină scrieri ale părinţilor din pustiu, ale Sf. Augustin şi Sf. Ioan Cassian. Canonizat. Proclamat părinte al Europei şi patron al Occidentului (1958).

BENEDICTÍN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. Ordin religios întemeiat de Benedict de Nursia în 529, la Montecassino (Italia) şi căruia îi aparţin mai multe congregaţii: cistercieni, celestini etc. **2.** Adj. Care se referă la benedictini **(1)**. **3.** S.f. Lichior fin, galben, cu gust dulce (preparat la început de benedictini).

BENEDICTUS, cântare catolică pe textul cuvintelor rostite de Zaharia la naşterea lui Ioan Botezătorul, în „Evanghelia după Luca".

BENEFICIÁ (< fr.) vb. I intranz. A avea un beneficiu, a trage un folos.

BENEFICIÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** Cel care beneficiază de ceva. **2.** (DR.) Persoană (fizică sau juridică) căreia, în temeiul unui contract, i se predau anumite produse ori lucrări sau i se prestează anumite servicii.

BENEFÍCIU (lat. *beneficium*, după fr.) s.n. **1.** Câştig, folos, profit pe care-l are cineva (de pe urma unei situaţii, activităţi etc.). **2.** (În Ev. Med. timpuriu, în Europa apuseană) Concesiune de pământ conferită de suzeran unui vasal în schimbul prestării anumitor obligaţii, în special militare.

BENELUX (Statele B.; Uniunea Economică B.), uniune monetară şi vamală constituită de *B*elgia, Olanda (*Ne*derland) şi *Lux*emburg, pe baza convenţiei din 1944, intrată în vigoare în 1948.

BENEŠ, Edvard (1884–1948), om politic cehoslovac. Unul dintre creatorii *Micii Înţelegeri*. Ministru de Externe (1918–1935), prim-min. (1921–1922), apoi preşedinte al Republicii Cehoslovace (1935–1938; 1940–1945, în emigraţie; 1945–1948). A reprezentat ţara sa la Conferinţa de Pace de la Paris (1918). Împreună cu N. Titulescu a căutat să avertizeze şi să obţină sprijinul democraţiilor occidentale împotriva politicii revizioniste promovate de ţările fasciste. Alături de Tomáš Masaryk, fondator al Cehoslovaciei moderne. Memorii. M. de onoare al Acad. Române (1934).

BENESAT, com. în jud. Sălaj, pe Someş; 1 613 loc. (2008). Expl. de calcare şi de balast. Fabrică de cărămidă şi ţiglă. Biserică (sec. 17).

BENETATO, Grigore Alexandru (1905-1972, n. Chişinău), medic român. Acad. (1955). Contribuţii la studiul rolului sistemului nervos central în imunologie, acţiunea centrală a unor hormoni, fiziologia glandei cortico-suprarenale.

BENEVENTO, oraş în S Italiei (Campania); 61,7 mii loc. (2001). Turism. Monumente: Porta Aurea (114), biserica Santa Sofia (sec. 8), catedrală (sec. 12-13). Aşezare samnită, intrată în stăpânire romană (sec. 3 î.Hr.). Cucerit de ostrogoţi (545), longobarzi (589), cap. ducatului şi a principatului (din 774) omonim; între 1077 şi 1860 (cu o întrerupere între 1798 şi 1815) s-a aflat în stăpânirea Papalităţii. În componenţa Regatului Sardiniei (1860).

BENEVÓL, -Ă (< fr., lat.) adj. Făcut de bunăvoie, nesilit.

BENFEY, Theodor (1809-1881), orientalist şi filolog german. A tradus „Panciatantra".

BENGA, divinitate nefastă în mito-folclorul şi în superstiţiile ţiganilor; drac, demon. Protectoare a magiei negre.

BENGÁL (< fr.) adj. n. *Foc* ~ = foc de artificii.

BENGAL, Golful ~, golf al Oc. Indian, între pen. Hindustan (la V) şi arh. Andaman şi Nicobar (la E); c. 2,2 mil. km². Aici se varsă fl. Gange şi Brahmaputra. Porturi pr.: Calcutta, Madras.

BENGALÍ subst. invar. Limbă indo-europeană din ramura indo-iraniană, vorbită de c. 190 mil. oameni. Limbă oficială în Bangladesh şi una dintre cele 14 limbi oficiale regionale în India.

BENGALUL DE VEST (WEST BENGAL), stat în NE Indiei; 88,8 mii km²; 80,2 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Calcutta*. Expl. de cărbune şi min. de fier. Orez, iută. Creşterea animalelor.

BENGBU, oraş în E Chinei (Anhui); 441,4 mii loc. (1990). Constr. de maşini. Ind. metalurgică, chimică, a hârtiei şi alim.

BENGESCU, familie de boieri din Oltenia. Mai important: **Staico B.**, consilier imperial în timpul ocupaţiei austriece a Olteniei (1718–1739).

BENGEŞTI-CIOCADIA, com. în jud. Gorj; 3 310 loc. (2008).

BENGHAZI, oraş în N Libiei, port la M. Mediterană; 804 mii loc. (1995). Important centru administrativ şi comercial. Universitate. Cap. ţării până în 1975. Aici, trupele aliate, sub conducerea mareşalului C. Auchinleck, au învins (24 dec. 1941) trupele Axei, conduse de E. Rommel.

BENGUELA 1. Golf al Oc. Atlantic, pe coasta Angolei. **2.** Curent rece în Oc. Atlantic, ramura de N a Curentului Vânturilor de Vest, care scaldă coastele Africii Occidentale. **3.** Oraş în V Angolei, port la Oc. Atlantic; 155 mii loc. (1983). Expl. de argint. Ind. alim. Ciment. Fundat în 1617.

BEN GURION, David (pe numele adevărat *David Gruen*) (1885–1973), om politic israelian. Unul dintre întemeietorii statului Israel. Prim-min. (1948–1953, 1955–1963).

BENI, râu în N Boliviei; lungime: c. 1 500 km. Izv. din Anzii Centrali şi se uneşte cu Mamoré, formând râul *Madeira*. Chei şi praguri spectaculoase. Afl. pr.: Madre de Dios.

BENÍGN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre boli) Care nu prezintă gravitate (ex. tumoră b.).

BENIN 1. Stat african constituit de populaţia edo în sec. 12 în delta fl. Niger. Regatul **B.** cunoaşte apogeul dezvoltării sale în sec. 15–16; ocupat de britanici în 1897, este inclus în Protectoratul Nigeria. **2. Republica ~,** stat în V Africii, pe ţărmul golfului **B.**; 112,6 mii km²; 7,04 mil. loc. (2003). Limba de stat: franceza. Religia: animism 50%, creştinism 30%, islam 20%. Cap. *Porto-Novo*; sediul guvernului: Cotonou. Oraşe pr.: Natitingou, Abomey. *Relief* predominant de câmpie şi dealuri joase (sub 400 m). *Climă* subecuatorială (în S) şi tropicală (în N). Păduri cu esenţe preţioase. Expl. de petrol, resurse de min. de fier, aur, titan, fosfaţi naturali. Plantaţii de cauciuc, arbori de cafea, cocotieri, bumbac. Prelucr. primară a produselor vegetale: ulei de palmier, ind. textilă ş.a. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. – *Istoric*. În sec. 15, în regiune au pătruns portughezii, iar în sec. 17, olandezii, francezii şi englezii, care au întemeiat aşezări pe coastă. Denumirea iniţială a fost *Dahomey*, stat creat la începutul sec. 17 şi care, sub regele Gezo (1818–1858), devine un înfloritor regat. Între 1889 şi 1894, este cucerit de francezi, transformat în colonie; ulterior inclus în Africa Occidentală Franceză (1904–1958). Republică autonomă în cadrul Comunităţii Franceze (1958) şi independentă (1 aug. 1960), sub numele de Dahomey (din 30 nov. 1975 ia numele de **B.**). Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). Viaţa politică este marcată de instabilitate, corupţie şi contestaţii. În 2001, generalul Mathieu Kérékou preia puterea (oct. 1972) printr-o lovitură de stat şi o pierde în mart. 1991 (în primele alegeri prezidenţiale libere organizate

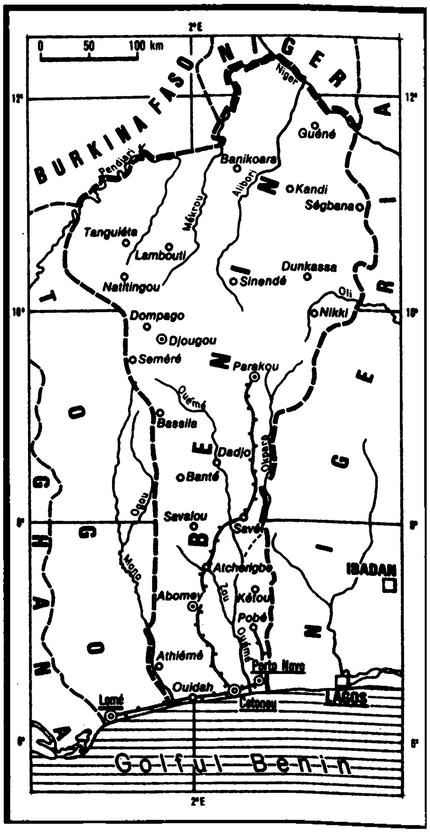

Mihai Beniuc

Carl F. Benz

în ultimii 30 de ani) în favoarea lui Nicéphore Saglo, dar revine în fruntea statului în urma alegerilor prezidențiale din 1996. În scrutinul prezidențial (mart. 2001), contestat de opoziție, M. Kérékou obține un nou mandat de 5 ani. Partidul Uniunea pentru Viitorul **B.** al preşedintelui M. Kérékou, câştigând alegerile parlamentare din mart. 2003, formează un guvern de coaliție cu alte şapte formațiuni politice mai mici. Alegerile prezidențiale din mart. 2006 sunt câştigate de Yayi Boni. Republică prezidențială. **3.** Golf al Oc. Atlantic, la V de delta Nigerului, scăldând coastele Beninului şi ale Nigeriei de V.

BENIN CITY, oraş în SV Nigeriei; 212,9 mii loc. (1995). Ind. cauciucului şi lemnului. Universitate.

BENIOFF 1. **Hugo B.** (1899–1968), geofizician american. A construit seismografe, un traductor de sunete subacvatice etc. **2. Plan (zonă) B.** = zonă din vecinătatea unei fose oceanice, sugerând un gigantic plan înclinat generat de afundarea litosferei oceanice sub o placă continentală sau sub un arc insular› ajungând până la 700 km adâncime în *manta*. Aici sunt localizate hipocentrele celor mai multe cutremure.

BENIUC, Mihai (1907–1988, n. Sebiş, jud. Arad), scriitor şi psiholog român. Acad. (1955). Lirică vaticinară („Cântece de pierzanie") şi de meditație asupra senectuții şi trecerii („Elegii"). Lucrări de zoopsihologie („Psihologie animală").

BEN JELLOUN, Tahar (n. 1944), scriitor marocan. Romane ale emigrării şi ale dezrădăcinării („Copilul de nisip", „Noaptea Sfântă").

BENKNER, Hanăş (Johannes), jude al Braşovului, căruia Neacşu din Câmpulung îi adresează în 1521 o scrisoare (unul dintre cele mai vechi texte scrise în limba română care s-a păstrat).

BENKÖ Iosif (1740–1814, n. Brăduț, jud. Covasna), istoric, botanist şi geograf secui. Studii privind istoria medievală a Transilvaniei („Milcovia...", „Transylvania..."). Cercetări floristice şi de botanică farmaceutică.

BEN (BIN) LADEN, Osama (n. 1957), om politic saudit. Şef al organizației teroriste Al-Qaida, responsabil pentru atentatele din S.U.A. (11 sept. 2001), în urma cărora au avut de suferit oraşele New York şi Washington.

BENN, Gottfried (1886–1956), poet şi eseist german. Versuri expresioniste („Morgă", „Poeme statice"), eseuri („Lumea expresiei").

BENNET, Enoch Arnold (1867–1931), scriitor englez. Romane realiste evocând viața micii burghezii industriale provinciale („Anna celor cinci oraşe", „Clayhanger").

BEN NEVIS, cel mai înalt vf. din Marea Britanie (Scoția), în m-ții Grampian. Alt.: 1 343 m.

BENOÁR (< fr.) s.n. Lojă la nivelul parterului.

BENOIT, Pierre (1886–1962), scriitor francez. Romane a căror intrigă se desfăşoară în context exotic („Koenigsmark", „Atlantida").

BENOIT DE SANT-MAURE (sec. 12), poet francez. Autor al unei „Istorii a ducilor de Normandia" şi al „Romanului Troiei".

BENTHAM, Jeremy (1748–1832), filozof şi jurist britanic. Exponent clasic al *utilitarismului* („Introducere în principiile moralei şi legislației").

BENTIVOGLIO, familie patriciană din Bologna. A controlat signoria acestui oraş în sec. 15–16. Mai important: **Guido B.** (1579–1644), cardinal; şef al Inchiziției. A contribuit la condamnarea lui Galileo Galilei.

BENTOIU, Pascal (n. 1927), compozitor român. Evoluție de la tonal la serial şi modal. Măiestrie de orchestrator, vocație dramaturgică. Muzică simfonică, de cameră, operele „Amorul doctor" şi „Hamlet". Lucrări de muzicologie („Imagine şi sens").

BENTONÍT (< fr. {i}; {s} [*Fort-*] Benton) s.n. Rocă argiloasă de culoare cenuşie sau galben-verzuie stratificată, caracterizată printr-o mare capacitate de absorbție a apei.

BÉNTOS (< fr. {i}; {s} gr. *benthos* „adânc", „fund") s.n. Totalitatea organismelor animale şi vegetale care trăiesc pe fundul apelor.

BENUE (BÉNOUÉ), râu în Camerun şi Nigeria, afl. stg. al Nigerului; 1 300 km. Izv. din Platoul Adamaoua.

BENVENISTE, Emile (1902–1976), lingvist francez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indoeuropene şi în lingvistica generală („Probleme de lingvistică generală").

BENXI, oraş în NE Chinei (Liaoning); 768,7 mil. loc. (1990). Centrul unui vast bazin minier (huilă şi min. de fier). Combinat metalurgic. Ciment.

BEN YEHUDA (pseud. al lui *Eliezer Perelman,* numit *Eliezer*) (1858–1922), scriitor evreu. Inițiator al „Marelui dicționar al limbii ebraice vechi şi moderne".

BENZ, Carl Friedrich (1844–1929), inginer şi inventator german. A construit, în acelaşi timp şi independent de *Daimler,* primul automobil (1885) înzestrat cu un motor cu ardere internă în patru timpi şi cu aprindere prin scânteie electrică.

BENZALDEHÍDĂ (< fr. {i}) s.f. Aldehidă derivată din benzen; lichid incolor cu miros de migdale amare, folosit în ind. coloranților şi în parfumerie. Sin. *aldehidă benzoică.*

BENZEDRÍNĂ v. **amfetamină**.

BENZÉN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură aromatică; lichid incolor volatil, insolubil în apă, solubil în alcool în orice proporție, obținut din gazele de cocserie, din gudroanele cărbunilor de pământ sau din fracțiile petroliere bogate în hidrocarburi aromatice; materie primă importantă pentru fabricarea unor compuşi organici, sinteza coloranților, medicamentelor, parfumurilor; bun solvent. Numit impropriu *benzol.*

BENZI, Roberto (n. 1937), dirijor francez de origine italiană. Copil minune, debutează ca dirijor la 11 ani (apare în două filme).

BENZÍL (> fr. {i}) s.m. **1.** Radical monovalent, derivat de la toluen prin eliminarea unui atom de hidrogen. **2.** Compus chimic în formă de prisme trigonale, galbene, insolubile în apă, solubile în alcool şi eter; întrebuințat în sinteze organice. Sin. *dibenzoil, difenildicetonă.*

BENZÍNĂ (< fr.) s.f. Amestec de hidrocarburi lichide obținut prin: distilarea primară a țițeiului, cracarea fracțiilor petroliere sau sinteză; utilizată ca principal combustibil pentru motoarele de automobil şi de aviație, ca solvent etc. ✧ *B. sintetică* = **b.** obținută prin hidrogenarea cărbunilor sau prin sinteză din oxid de carbon şi hidrogen.

BEOȚIA, prov. antică în Grecia Centrală, cu cap. la Teba. Aliată a Imp. Persan împotriva grecilor, **B.** a cunoscut o scurtă perioadă de înflorire la sfârşitul sec. 4 î.Hr.

BEOWULF, poem anonim anglo-saxon, adaptare cu caracter național a unei legende daneze. Cel mai vechi monument literar al popoarelor germanice (675–725).

BEPPU, oraş în Japonia (NE ins. Kyūshū), port maritim; 126,5 mii loc. (2000). Metalurgie neferoasă. Ind. chim. şi textilă. Stațiune balneoclimaterică cu izv. termale până la 100°C.

BÉRANGER de Tours (999–1088), teolog francez. A negat prezența reală a lui Hristos în euharistie. Condamnat de mai multe ori, a fost obligat să renunțe la convingerile sale.

BÉRANGER, Piere Jean de (1780–1857), poet francez. Cântece antimonarhice sau anticlericale.

BERÁT (< tc.) s.n. (În Imp. Otoman) Brevet, diplomă de învestitură într-o funcție.

BERĂRÍE s.f. Local în care se bea bere; braserie; *p. ext.* bodegă; (rar) fabrică de bere.

BERBÉC (lat. *berbex, -cis*) s.m. **I. 1.** Masculul oii. **2.** (La pl.) Blocuri de piatră modelate de ghețari având aspectul spinărilor de **b.** Sin. *roches moutonées.* **II. 1.** Piesă de lovire, din oțel sau din fontă, a unor maşini de lucru (ciocan mecanic, sonetă, presă etc.). **2.** Utilaj folosit la baterea stâlpilor sau a palplanşelor în pământ. **3.** Maşină de război care se întrebuința, mai ales în Antic., la spargerea zidurilor şi a porților unei cetăți.

BERBECUL 1. *(Aries)* Constelație zodiacală din emisfera boreală. **2.** Primul semn al zodiacului, corespunzând perioadei 21 mart.–20 apr.

BERBÉR, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (La m. pl.) Grup de populații din N Africii, din fam. de limbi afro-asiatice, ramura libico-berberă. De religie mahomedană.

BERBERIDACÉE (< fr. {i}) s.f. pl. Fam. de plante perene, erbacee şi lemnoase, răspândite în reg. temperate ale emisferei nordice (ex. dracila).

BERBEŞTI, oraş în jud. Vâlcea, în piemontul Oltețului; 5 760 loc. (2008). Expl. de lignit şi petrol.

BERC, BEÁRCĂ adj. **1.** (Despre animale) Cu coada scurtă; fără coadă. **2.** (Despre căciuli) Fără vârf; teşite.

BERCA, com. în jud. Buzău, pe Buzău; 9 120 loc. (2008). Expl. de petrol. Mat. de constr., sticlărie. Mănăstire (1694) în stil brâncovenesc, în satul Răteşti. Rezervația naturală geologică vulcanii noroioşi Pâclele Mici (10,2 ha). Ruine ale unei vechi cetăți. Menționată documentar în 1552.

BERCEANU, Gheorghe (n. 1949, com. Dunăreni, jud. Dolj), luptător român la stilul greco-romane (categoria 48 kg). Campion olimpic (München, 1972) şi campion mondial (1969 şi 1970).

BERCEANU, Ştefan (1914–1990, n. Măceşu de Jos, jud. Dolj), medic român. Cercetări în domeniul hematologiei şi imunopatologiei. Piese de teatru („Cheile oraşului Breda", „Străinii"); eseuri. M. post-mortem al Acad. (1991).

BERCENI 1. Com. în jud. Ilfov; 3 701 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 100 loc. (2008). Carton asfaltat şi mat. izolatoare.

BERCHEM, Claesz Pietersz (1620–1683), pictor olandez. Influențat în alegerea temelor şi în distribuția luminii de arta şi peisajul italian („Tivoli", „Apus de soare").

BERCHIŞEŞTI, com în jud. Suceava, în pod. Sucevei, în lunca de stg. râului Moldova; 2 861 loc. (2008).

BERCIU, Dumitru (1907–1998, n. sat Bobaița, jud. Mehedinți), istoric şi arheolog român. M. de onoare al Acad. (1997). Specialist în arheologie preistorică („Arheologia preistorică a Olteniei", „Cultura Hamangia", „Buridava").

BERCKLEY, Busby (1895–1976), coregraf şi regizor american. Musicaluri pe Broadway în anii '20 („Yankeul din Connecticut", „Curcubeul"). Filme de divertisment („Strada 42", „America Melody").

BERCOVICI, Martin (1902–1971, n. Bârlad), inginer român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul electroenergeticii şi energeticii generale.

B.E.R.D. v. **Banca Europeană pentru Reconstrucție şi Dezvoltare.**

BERDEAEV, Nikolai Aleksandrovici (1874–1948), filozof religios ucrainean. Expulzat din Uniunea Sovietică (1922), a trăit în Franța. Adept al unui existențialism creştin, a interpretat istoria ca o încarnare a spiritului („Un nou Ev Mediu", „Încercare de metafizică escatologică", „Sursele şi sensurile comunismului rus").

BÉRE (după germ. *Bier*) s.f. Băutură alcoolică slabă, obținută prin fermentarea unei infuzii de malț şi de flori de hamei.

BERECHÉT (< tc.) s.n. Belşug, abundență. ✦ (Adverbial) Din belşug, cu prisosință.

BEREGÁTĂ (cf. scr. *berikat*) s.f. (Pop.) Laringe; *p. ext.* gâtlej.

BERENGARIUS DIN TOURS (c. 999-1088), teolog francez care susținea că prezența lui Hristos în euharistie este pur spirituală, lucru condamnat de Biserică.

BERENI, com. în jud. Mureş, în depr. Măgherani-Atid (Subcarpații Transilvaniei), pe cursul superior al râului Niraju Mic; 1 235 loc. (2008). Tezaur roman (monede, inel şi brățară) din bronz (sec. 1 î.Hr.-1 d.Hr.).

BERENSON, Bernhard (1865-1959), estetician, istoric şi critic de artă american de origine lituaniană. Contribuții la istoria artei, privind în special Renaşterea italiană („Pictori italieni ai Renaşterii").

BEREŞTI, oraş în jud. Galați, în Dealurile Fălciului; 3 423 loc. (2008). Ind. alim. Rezervațiile naturale: Pădurea Talaşmani (20 ha) şi lacul fosilifer (49 ha). Întemeiat ca târguşor prin hrisov domnesc în 1838. Oraş din 1968.

BEREŞTI-BISTRIȚA, com. în jud. Bacău, în Subcarpați; 2 084 loc. (2008).

BEREŞTI-MERIA, com. în jud. Galați, în pod. Corvului; 4 217 loc. (2008).

BEREŞTI-TAZLĂU, com. în jud. Bacău, în depr. Tazlău; 5 794 loc. (2008). Expl. petroliere (Tescani).

BERÉTĂ (< fr., it.) s.f. (f.) Acoperământ pentru cap, rotund şi plat, fără cozoroc.

BEREVOEŞTI, com. în jud. Argeş; 3 472 loc. (2008).

BEREZENI, com. în jud. Vaslui, în lunca Prutului; 5 361 loc. (2008).

BEREZINA, râu în Belarus, afl. dr. al Niprului; 613 km. Unit cu Dvina de Vest şi Nipru printr-un canal. Pe **B.** s-a dat în 26-28 nov. 1812 o bătălie sângeroasă între armatele franceze, în retragere, şi cele ruse.

BERG, Alban (1885-1935), compozitor austriac. Elev al lui Schönberg. Pionier al dodecafonismului serial; anumite pagini au caracter expresionist sau chiar postromantic (operele „Wozzeck" şi „Lulu", un concert pentru vioară, lucrări camerale, lieduri.).

BERG, Lotte (pseud. *Luciei Bacinski*) (1907-1981, n. Cernăuți), scriitoare germană din România. Versuri sociale şi erotice („Călătorie spre primăvară", „Firul roşu"). Literatură pentru copii. Traduceri din poeți români.

BERG, Paul (n. 1926), biochimist american. Studii fundamentale privind biochimia acizilor nucleici, în special al ADN recombinat. Premiul Nobel pentru chimie (1980), împreună cu W. Gilbert şi F. Sanger.

BERGAMIN, José (1897-1993), eseist şi dramaturg spaniol. Adept al neobarocului („Frontierele infernale ale poeziei", piesa „Melusia sau oglinda").

BERGAMO, oraş în NV Italiei (Lombardia); 113 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de maşini, textilă, chimică, a hârtiei şi a cimentului. Universitate. Monumente: biserica Santa Maria Maggiore (sec. 12-14), Baptisteriul (sec. 14), Palazzo Nuovo (sec. 17).

BERGAMÓTĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Fructul bergamotierului (arbore din genul *Citrus*), galben, piriform, cu pulpă acidă, din care se extrage acid citric şi care conține, în coajă, un ulei foarte parfumat, utilizat ca bază a apei de colonie şi la parfumarea lichiorurilor. **2.** (Şi în forma *pergamută*) numele unui soi de pere mari, aproape rotunde, galbene, zemoase şi aromate.

BERGANZA, Teresa (n. 1935), mezzo-soprană spaniolă. Tehnică exemplară, stilistă remarcabilă. Interpretări antologice (Mozart, Rossini şi muzică spaniolă).

BERGEL, Erich (1930-1998, n. Râşnov), dirijor român. Stabilit în Germania (1972). Dirijor al Filarmonicii din Cluj. Gestică autoritară, exactă. Studiu aprofundat al creației bachiene (completează şi orchestrează „Arta fugii" de Bach).

BERGEN, oraş în SV Norvegiei, port la Oc. Atlantic; 235,4 mii loc. (2003). Universitate. Muzeu de arte decorative. Palatul Haakonshallen (sec. 13), catedrala (sec. 13). Fundat în 1070, a fost cap. Regatului Norvegiei în sec. 12-13.

BERGEN, Candice (n. 1946), actriță americană de film. Interpretă a unor personaje elegante, sigure pe sine („A trăi pentru a trăi", „Cunoaştere carnală", „Ziua în care vin peştii").

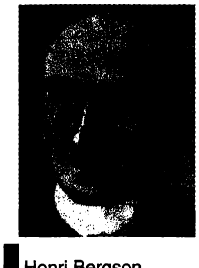

Henri Bergson

George Berkeley

BERGER, Helmut (n. 1944), actor austriac. Interpret preferat al lui L. Visconti. Roluri de mare complexitate („Căderea zeilor", „Naşul", partea a III-a, „Ultima suflare").

BERGER, Wilhelm Georg (1929-1995, n. Rupea), compozitor şi muzicolog român de origine germană. M. coresp. al Acad. (1991). Sinteză între formele tradiționale şi structurile modale moderne (24 simfonii, 14 concerte, 21 cvartete de coarde). Lucrări de muzicologie.

BERGERÉTĂ (< fr.) s.f. Cântec cu caracter pastoral.

BERGHIN, com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 2 151 loc. (2008). Biserică de lemn (1688) în satul Ghirbom.

BERGIUS, Friedrich (1884-1949), chimist şi tehnolog german. A elaborat un procedeu industrial de fabricare a benzinei sintetice prin hidrogenarea catalitică a cărbunelui. Premiul Nobel pentru chimie (1931), împreună cu C. Bosch.

BERGMAN, Hjalmar Fredrik Elgérus (1883-1931), scriitor suedez. Romane groteşti şi tragice („Markurells din Wadköping"). Piese de teatru („Joc de marionete").

BERGMAN, Ingmar (1918-2007), cineast şi om de teatru suedez. Filme de meditație filozofică asupra binelui şi răului, asupra vieții şi morții („Noaptea saltimbancilor", „A şaptea pecete", „Fragii sălbatici", „Izvorul fecioarei").

BERGMAN, Ingrid (1915-1982), actriță americană de film şi teatru, de origine suedeză. Personajele interpretate poartă amprenta candorii şi fac dovada multiplelor ei valențe în registrul tragic şi comic („Lumina de gaz", „Casablanca", „Notorius", „Vă place Brahms?", „Floarea de cactus", „Orient Expres").

BERGSON, Henri (1859-1941), filozof francez. A considerat experiența subiectivă a timpului ca sursă a libertății umane („Eseu asupra datelor imediate ale conştiinței", „Materie şi memorie"). Potrivit concepției sale, „elanul vital", care apare în opoziție cu entropia materială, şi nu selecția naturală, produce gândirea, creativitatea, mişcarea şi evoluția („Evoluția creatoare"). Premiul Nobel pentru literatură (1927).

BERGSTRÖM, Sune K. (1916-2004), biochimist suedez. A stabilit structura şi a descris acțiunea prostaglandinelor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1982), împreună cu B.I. Samuelsson şi J.R. Vanne.

BERHECI, râu, afl. dr. al Bârladului; 88 km. Izv. din pod. Bârladului şi străbate colinele Tutovei. Afl. pr.: Zeletin.

BERIA, Lavrenti Pavlovici (1899-1953), om politic sovietic. Comisar al poporului pentru Afaceri Interne (1938-1945; mart.-iun. 1953). Colaborator apropiat al lui Stalin, a fost unul dintre principalii organizatori ai represiunilor din anii '30-'50. Exclus din partid, judecat şi executat.

BÉRI-BÉRI (cuv. singaporez) subst. Boală datorată lipsei de vitamina B_1 din organism; apare în special în țările din Extremul Orient, fiind favorizată de alimentația îndelungată cu orez decorticat.

BERÍL (< fr., lat.) s.n. Silicat natural de beriliu şi aluminiu, cu luciu sticlos, incolor sau divers colorat. Este principalul minereu de beriliu; varietățile limpezi (ex. smaraldul, acvamarinul, heliodorul etc.) sunt folosite ca pietre prețioase.

BERÍLIU (< fr.{i}; {s} gr. *berrylos* „beril") s.n. Element chimic (Be; nr. at. 4; gr. at. 9,012; p.t. 1 285°C; p.f. 2 960°C); metal alb cenuşiu tare, casant, foarte uşor, puțin răspândit în natură, folosit în aliaje (cărora le conferă rezistență, duritate şi stabilitate față de agenții fizico-chimici) şi ca moderator sau reflector de neutroni în reactoarele nucleare. Descoperit de chimistul francez N.L. Vauquelin (1786).

BERINDEI 1. Ion D.B. (1871-1928, n. Bucureşti), arhitect şi urbanist român. Lucrări în stil eclectic, de factură neoclasică şi neobarocă (Palatul Culturii din Iaşi, Muzeul Muzicii din Bucureşti). **2. Dan B.** (n. 1923, Bucureşti), istoric român. Nepotul lui **B. (1)**. Acad. (1991). A cercetat cu prioritate momentele din 1821 („Revoluția română din 1821") şi 1848 („Revoluția română din 1848-1849. Considerații şi reflecții"), perioada unirii („Epoca Unirii"), istoria urbană („Oraşul Bucureşti, reşedință şi capitală a Țării Româneşti. 1459-1862"). Volume de documente („Documente privind Unirea Principatelor"). Coordonator al tratatului „Istoria Românilor". **3. Mihnea B.** (n. 1948, Bucureşti), istoric român. Fiul lui **B (1)**. Stabilit în Franța (1970). Preocupări în domeniul turcologiei şi mai ales al prezenței Imp. Otoman în bazinul Mării Negre şi al relațiilor româno-otomane („L'Empire Ottoman et les Pays Roumains, 1544-1545", „Règlements fiscaux et fiscalité de la province Bender Akerman. 1570").

BERINDEI, Mihai (1907-1992), jazzman şi teoretician muzical român. Trombonist, trompetist, saxofonist, inginer de sunet. Fondator al formației Dixieland (1964). Aranjamente şi transcripții. Autor al unui „Dicționar de jazz".

BERING 1. Vitus Jonassen B. (1681-1741), navigator şi explorator danez în serviciul Rusiei. A condus două expediții ruse în Kamceatka (1725-1730, 1733-1741), traversând marea şi str. care azi îi poartă numele. **2.** Mare în N Oc. Pacific, între pen. Kamceatka, Alaska şi arh. Aleutine, cu țărmuri puternic crestate; 2,3 mil. km^2. În ea se varsă fl. Yukon şi Anadîr. **3.** Str. care desparte Asia de America de Nord, unind apele Oc. Pacific cu cele ale Oc. Arctic. Lățime: 35-86 km. Ad. minimă: 36 m. Ad. max.: 70 m. Închisă de ghețuri multe luni pe an. **4.** Ghețar montan de vale în S pen. Alaska. Lungime: 203 km (cel mai mare ghețar din America de Nord). Lățime max.: 48 km. Supr.: 5,8 mii km^2. Coboară până în apele G. Alaska.

Berlin
Poarta Brandenburg

Hector Berlioz

Claude Bernard

BERIO, Luciano (n. 1925), compozitor italian. Adept al tehnicii seriale şi al muzicii electronice. Cercetări în domeniul sonorităţilor. Muzică vocală („Circles"), teatrală şi instrumentală („Sequenza I-IX", „Chemins"). Fondator al studioului de fonologie R.A.I. Milano.

BERISLĂVEŞTI, com. în jud. Vâlcea, la poalele masivului Cozia; 2 996 loc. (2008).

BERITAŞVILI (BERITOV), Ivan Solomonovici (1884–1974), fiziolog georgian. Lucrări privind activitatea neuropsihică.

BERIU, com. în jud. Hunedoara, în culoarul Orăştie; 3 184 loc. (2008).

BERJÉRĂ (< fr.) s.f. Fotoliu larg şi adânc, cu spătar înalt şi rezemătoare laterale pentru cap.

BERKELEY, oraş în V S.U.A. (California), port la G. San Francisco, în conurbaţia San Francisco-Oakland; 102,7 mii loc. (2000). Ind. de prelucr. a metalelor, chimică, alim. Universitatea California (1868). Observator astronomic.

BERKELEY, Busby (pe numele adevărat *William Berkeley Enos*) (1895–1977), coregraf, regizor american de teatru şi film. Creaorul musicall-ului hollywoodian din ani 1930. Filme: „Parada aurului", „Hollywood Hotel", „Copiii luptă cu viaţa", „Să cânte orchestra".

BERKELEY, George (1685–1753), filozof şi teolog irlandez. Episcop anglican. A promovat un imaterialism intransigent, reducând realitatea oricărei lumi exterioare la o lume a minţii şi a propriilor ei senzaţii („Tratat asupra principiilor cunoaşterii omeneşti").

BERKÉLIU (< fr. {i}; {s} *Berkeley,* oraş) s.n. Element chimic radioactiv (Bk; nr. at. 97), din familia *actinoidelor.* Sintetizat de S.G. Thompson şi colaboratorii (1949).

BERKNER, ins. în M. Weddell acoperită de gheţuri. Supr.: 61 mii km^2.

BERLAGE, Hendrik Petrus (1856–1934), arhitect olandez. Promotor al funcţionalismului (Bursa din Amsterdam).

BERLEŞTI, com. în jud. Gorj, în dealurile Amaradiei; 2 345 loc. (2008).

BERLICHINGEN, Götz von (1480–1562), cavaler german. A luptat în serviciul lui Carol V împotriva turcilor (1542) şi a francezilor (1544). Viaţa sa aventuroasă i-a inspirat lui Goethe drama omonimă.

BERLIN, cap. Germaniei, situată în E ţării, pe râurile Spree şi Havel. Constituie un land cu o supr. de 892 km^2 şi formează o aglomeraţie urbană de 4,10 mil. loc. (2002). Aparataj electrotehnic şi electronic, mecanică de precizie, mijloace de transport (autoturisme, locomotive), maşini-unelte, utilaj energetic, oţeluri şi laminate, prod. chim. şi alim., conf. şi tricotaje, poligrafie. Universităţi, Academie de Ştiinţe, Academie de Arte Frumoase. Galerie naţională de pictură. Muzee (Pergamon, Bode, etnologic etc.). Grădină zoologică. Monumente: Marienkirche (sec. 14) şi Nikolaikirche (sec. 13–15), Castelul Grünewald (sec. 16–18), Palatul Schwerin (sec. 18), Teatrul de Operă (sec. 18), Poarta Brandenburg cu sculpturi de Schadow, Altes Museum de arh. Schinkel, Reichstagul (sec. 19), Domul (sec. 19). Menţionat ca oraş (1230), a fost membru al Hansei, iar din sec. 15, cap. a Brandenburgului şi reşed. dinastiei de Hohenzollern, apoi cap. a Prusiei. Din 1891, cap. Germaniei unificate. După al Doilea Război Mondial, s-a aflat, până în 1990, sub administraţia comună a U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii şi Franţei. Partea estică a **B.** a fost cap. Republicii Democrate Germane (R.D.G.) (1949–1990), iar cea vestică a constituit **B.** Occidental. În nov. 1961, autorităţile din zona estică, pentru a stăvili emigrarea masivă spre V, au construit celebrul zid al **B.**, care în nov. 1989, a fost dărâmat. Demolarea zidului a însemnat practic încetarea perioadei „războiului rece" şi a divizării Europei. În 1991 (efectiv, 1999) a redevenit cap. Germaniei. La **B.** au avut loc conferinţe şi congrese internaţionale şi s-au semnat tratate de pace. – **Congresul de la ~**, congres convocat în 1/13 iun.–1/13 iul. 1878, din iniţiativa Marilor Puteri europene, pentru revizuirea Tratatului de la San Stefano. Recunoştea independenţa României, proclamată la 9 mai 1877, şi restabilea autoritatea statului român asupra Dobrogei. Totodată, recunoştea independenţa Serbiei şi Muntenegrului, stabilea constituirea principatului Bulgariei, vasal Turciei, şi transforma Bulgaria de Sud în reg. autonomă (Rumelia Occidentală) în cadrul Imp. Otoman. A sancţionat ocuparea Bosniei şi a Herţegovinei de către Austro-Ungaria. – **Conferinţa de la Berlin** v. **Potsdam, Conferinţa de la ~.**

Sarah Bernhardt

BERLIN, Isaiah (1909–1997), istoric şi filozof britanic. A respins teoriile deterministe ale istoriei şi a promovat pluralismul valorilor („Inevitabilitatea istorică", „Două concepţii despre libertate").

BERLÍNĂ (< fr.) s.f. **1.** Trăsură în formă de cupeu, cu patru locuri. **2.** Automobil cu caroserie închisă, având două sau patru uşi laterale.

BERLINER, Emil (1851–1929), inventator american de origine germană. A inventat un tip de microfon (1877) şi un aparat pentru redarea sunetului înregistrat pe placă (gramofon).

BERLINGUER, Enrico (1922–1984), om politic italian. Secretar general al Partidului Comunist Italian (1972–1984). A încercat să reformeze comunismul dur de inspiraţie stalinistă.

BERLIOZ, Hector (1803-1869), compozitor francez. Creaţie romantică, colorit orcheştral modern, simţ modal, armonie rafinată. Creatorul muzicii cu program („Simfonia fantastică", „Romeo şi Julieta", „Damnaţiunea lui Faust", operele „Benvenuto Cellini", „Troienii"). Tratat de orchestraţie.

BERLIŞTE, com. în jud. Caraş-Severin, în C. Caraşului; 1 179 loc. (2008).

BERLUSCONI, Silvio (n. 1936), om politic italian. Fondator şi preşedinte al partidului „Forza Italia". Proprietar al mai multor canale de televiziune. Prim-min. (1994–1995 şi 2001–2006).

BÉRMĂ (< fr., germ.) s.f. Suprafaţă (banchetă) orizontală amenajată în lungul unui terasament (debleu, rambleu, dig, canal), permiţând scurgerea apelor şi circulaţia personalului de întreţinere.

BERMEJO, râu în Argentina, afl. dr. al fl. Paraguay; 1 100 km. Izv. din Anzii Bolivieni şi străbate *Gran Chaco,* unde se numeşte şi *Teuco.*

BERMUDE, arh. în Oc. Atlantic la 965 km de ţărmurile S.U.A. format din c. 360 ins., din care c. 20 sunt locuite; 53,5 km^2. Centrul ad-tiv: *Hamilton.* Ins. pr.: Great Bermuda, St. George's, Somerset. Turism. Colonie britanică (1912); autonomie internă (1968).

BERNA (germ. BERN, fr. BERNE), cap. federală a Elveţiei, în V ţării, pe Aare, centrul ad-tiv al cantonului **B.**: 320,7 mii loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgie, textile, produse chimice, mobilă, ciocolată. Universitate (1528). Muzeul Alpilor. Mănăstire gotică (sec. 13), primărie (începutul sec. 15), Catedrală (sec. 15–16), biserica Heiliggeist (sec. 18). Întemeiat în 1191, oraşul s-a unit cu Confederaţia Helvetică în 1353. Cap. federală a ţării (1848). Sediul Uniunii Poştale Universale. – **Convenţia de la ~** convenţie internaţională referitoare la protecţia drepturilor de proprietate literară, ştiinţifică şi artistică, încheiată în 1886, modificată şi amendată în 1896 la Paris, în 1908 la Berlin, în 1928 la Roma, în 1948 la Bruxelles şi 1967 la Stockholm.

BERNADOTTE, dinastie de suverani ai Suediei întemeiată în 1818 de mareşalul francez *Jean-Baptiste B.* (1763–1844). Prinţ moştenitor (1810) şi rege al Suediei sub numele de Carol XIV (1818–1844). Din dinastie mai fac parte: Oskar I (1844–1859), Carol XV (1859–1872), Oskar II (1872–1907), Gustav V (1907–1950), *Gustav VI Adolf* (1950–1973) şi *Carol XVI Gustav* (din 1973).

BERNARDOTTE, Folke, conte (1895–1948), general, diplomat şi om politic suedez. A condus Crucea Roşie suedeză în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Mediator desemnat de O.N.U. în conflictul arabo-israelian; asasinat la Ierusalim de extremişti evrei.

BERNAL, John Desmond (1901–1971), fizician şi cristalograf britanic. Unul dintre fondatorii scientologiei („Funcţia socială a ştiinţei). M. de onoare al Acad. Române (1957).

BERNANOS, Georges (1888–1948), scriitor şi eseist francez. Romane cu tematică etic-religioasă („Jurnalul unui preot de ţară").

BERNARD, Claude (1813–1878), fiziolog francez. Unul dintre fondatorii fiziologiei moderne şi ai endocrinologiei.

BERNARD de Clairvaux (c. 1090–1153), călugăr şi teolog francez. Fondator al abaţiei Clairvaux. Iniţiator al unei mistici originale bazate pe dăruirea personală şi imitarea patimilor lui Iisus omul („Despre iubirea lui Dumnezeu", „Despre har şi liberul arbitru"). Canonizat.

BERNARDIN DE SAINT-PIERRE, Jacques-Henri (1737–1814), scriitor francez. Precursor al romantismului, discipol al lui J.-J. Rousseau. Capodopera sa este romanul idilic „Paul şi Virginia".

BERNÁTH Aurél (1895–1982), pictor ungur. Compoziţii tematice de mari dimensiuni („Istoria omenirii" – frescă la Institutul de Arheologie din Budapesta).

BERNĂ (< fr.) s.f. *În* ~ (despre steaguri) = coborât pe jumătate, în semn de doliu.

BERNEA, Horia (1938–2000, n. Bucureşti), pictor român. Creaţie expresivă redând obiecte cu caracter simbolic sau religios, subiecte-nucleu dezvoltate în cicluri („Dealul", „Hrana", „Prapuri").

BÉRNÉZI, Alpii (BERNER ALPEN), grup muntos în Alpii Centrali (Elveţia) între Ronul Superior şi râul Aare. Alt. max.: 4 274 m (vf. Finsteraarhorn). Staţiuni turistice.

BERNHARDT, Sarah (1844–1923), tragediană franceză. Interpretări memorabile în roluri din dramaturgia lui Racine, Corneille, Musset şi Hugo.

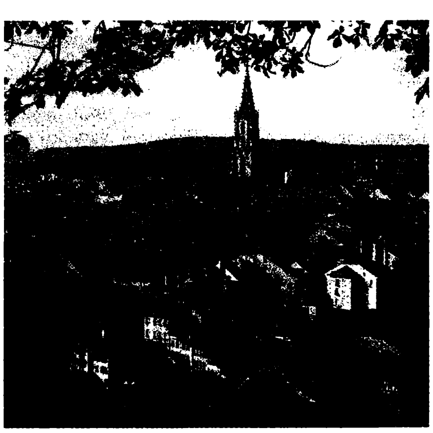

Berna. Vedere generală

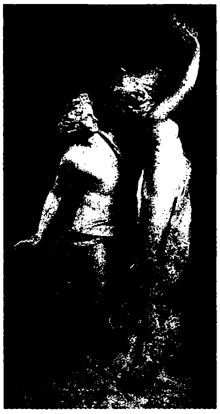

Giovanni Lorenzo Bernini: „Apolo și Dafne"

BERNINA, grup muntos în Alpii Retici, la granița Elveției cu Italia. Alt. max. 4 049 m. (vf. Piz Bernina).

BERNINI, Giovanni Lorenzo (1598-1680), sculptor, arhitect și pictor italian. Reprezentant de frunte al barocului. Statui („David", „Sf. Terreza"), grupuri statuare („Apolo și Dafne"). Opere de arhitectură: „Scala Regia" din Palatul Vatican, Biserica San Andreea al' Quirinale (ambele la Roma).

BERNOULLI, numele unor matematicieni și fizicieni elvețieni. Mai cunoscuți: 1. **Jakob B.** (1654-1705), contribuții la calculul variațional și teoria probabilităților. 2. **Johann B.** (1667-1748), frate cu **B.** (1). Lucrări de calcul diferențial și integral. 3. **Daniel B.** (1700-1782), fiul lui **B.** (2). A stabilit că suma dintre presiunile statică, dinamică și de poziție ale fluidelor ideale ce trec printr-o conductă este constantă (*Legea lui B.*).

BERNSTEIN, Eduard (1850-1932), om politic și publicist german. Lider și teoretician social-democrat german, lider al Internaționalei a II-a.

BERNSTEIN, Leonard (1918-1990), dirijor și compozitor american. Pianist talentat, dirijor impetuos, animator și organizator. Vitalitate, entuziasm, atracție pentru spectacular. Directorul Filarmonicii din New York (1958-1969). Musicaluri („West Side Story"), simfonii.

BERRUGUETE, Alonso (c. 1490-1561), sculptor și decorator spaniol. Lucrări manieriste cu decorație abundentă (altarele și stranele din catedralele de la Salamanca, Toledo etc.).

BERRY, prov. istorică în centrul Franței, între Loara și Masivul Central Francez. Oraș pr.: *Bourges*. Cereale și creșterea animalelor; pomicultură; viticultură. Ducat (1360), a fost înglobat Regatului francez (1601).

BERRY, Chuck (n. 1926), compozitor și interpret american de rock. Pionier al genului din 1955, impune influența culturii negre (blues și rhythm and blues) asupra rock and roll-ului. („Roll Over Beethoven", „Johnny B. Goode").

BERTALANFFY, Ludwig von (1901-1973), biolog austriac. Stabilit în Canada. Pionier al abordării sistemice a fenomenelor biologice („Biologie teoretică", „Problemele vieții").

BERTEA, com. în jud. Prahova, pe valea Vărbilăului; 3 389 loc. (2008).

BERTEȘTII DE JOS, com. în jud. Brăila, pe Călmățui; 3 156 loc. (2008).

BERTHELOT, Henri Mathias (1861-1931), general francez. Ca șef al misiunii militare franceze în România, a contribuit la reorganizarea armatei române în primăvara anului 1917. M. de onoare al Acad. Române (1926).

BERTHELOT, Marcelin Pierre Eugène (1827-1907), chimist francez. A inventat bomba calorimetrică. M. de onoare al Acad. Române (1906).

BERTHIER, Louis Alexandre, prinț de Neuchâtel și Wagram (1753-1815), mareșal francez. A participat, după 1797, la toate campaniile lui Napoleon I.

BERTHOLLET, Claude Louis, conte (1748-1822), chimist francez. A elaborat, împreună cu Lavoisier, o nomenclatură chimică rațională; a descoperit proprietățile decolorante ale clorului și aplicațiile acestuia ca agent de albire, clorați (sarea lui **B.**).

BERTILLON, Alphonse (1853-1914), antropolog francez. Creatorul metodei antropometrice de identificare a criminalilor.

BERTOLA, Clody (1913-2007, n. București), actriță română de teatru și cinema. Interpretare sensibilă și cu rafinament intelectual („Sfânta Ioana", „Un tramvai numit dorință", „Opera de trei parale", „Pescărușul").

BERTOLDO, carte populară sapiențială, narând întâmplările țăranului Bertoldo la Curtea regelui longobard Alboin. Tradusă în românește (sec. 18). Continuă cu isprăvile lui Bertoldino, fiul lui **B.**

BERTOLUCCI, Bernardo (n. 1940), regizor italian de film. Producții care s-au impus prin spectaculos și șoc emoțional („Intrusul", „Ultimul tangou la Paris", „Ultimul împărat").

BERTRAND, Gabriel (1867-1962), biochimist francez. Cercetări asupra rolului oligoelementelor în procesele biologice și al oxidazelor.

BERTRAND, Henri Gratien, conte (1773-1844), general francez. L-a însoțit în exil pe Napoleon I, în insulele Elba și Sfânta Elena, unde a redactat „Caietele de la Sfânta Elena 1816-1821".

BERTRAND, Joseph (1822-1900), matematician francez. Contribuții în domeniul geometriei diferențiale și al teoriei probabilităților.

BERTRAND, Marcel Alexandre (1847-1907), geolog francez. A introdus în știință concepția despre caracterul periodic al mișcărilor de orogeneză și a pus bazele teoriei șariajelor.

BERTZI, Ducu (n. 1955, Sighetu-Marmației), solist și compozitor român de folk. Activitate solistică (voce și chitară). Discografie selectivă: „Dor de ducă", „Poveste de iarnă".

BÉRULLE, Pierre de (1575-1629), cardinal francez, fondator (1611) al „Congregației franceze a Oratoriului".

BERVENI, com. în jud. Satu Mare, pe Crasna; 3 583 loc. (2008).

BERWALD, Franz Adolf (1796-1868), compozitor suedez de origine germană. Creație cu tentă romantică, melodicitate lirică tipic nordică (opera „Estrela de Soria", operete, simfonii, muzică de cameră).

BERZA, Mihai (1907-1978, n. Tecuci), istoric român. M. coresp. al Acad. (1963). Specialist în istoria Ev. Med. („La Mer Noire à la fin du Moyen Âge", „Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX").

BERZASCA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Dunăre; 3 013 loc. (2008). Expl. de huilă (Cozla).

BERZELIUS, Jöns Jacob, baron (1779-1848), chimist și mineralog suedez. Unul dintre creatorii chimiei moderne. A izolat: seleniul (1817), siliciul (1824), toriul (1828), titanul (1825) și a introdus notațiile prin simboluri chimice. A publicat o tabelă de mase atomice (de echivalenți) pe baza teoriei electrochimice a afinității chimice (teoria dualistă, 1812).

BERZOVIA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Bârzava; 4 018 loc. (2008). Castru și așezare civilă romană (sec. 2-3), numită și *Berzobis*.

BERZUNȚ, culme muntoasă, cu orientare NV-SE, situată în E Carpaților Orientali, între Trotuș și Tazlău. Alt. max.: 990 m (vf. Măgura).

BERZUNȚI, com. în jud. Bacău; 5 461 loc. (2004). Biserică (sec. 16, refăcută sec. 18).

BES, zeu egiptean, paznicul casei, al viselor bune, al veseliei și copilăriei. Reprezentat ca un pitic cu aspect grotesc, zâmbitor.

Leonard Bernstein

Henri M. Berthelot

BESANÇON, oraș în E Franței (Franche-Comté), la poalele m-ților Jura; 117,7 mii loc. (1999). Metalurgie; ind. de vagoane, a ceasornicelor. Universitate (1423). Catedrala Saint Jean (sec. 12-14); primărie (sec. 16). Muzeu de Arte Frumoase și Arheologie.

BÉSCHIE (BÉȘCHIE) (< bg.) Ferăstrău format dintr-o pânză lată cu muchia tăietoare curbă și prevăzut cu două mânere pentru a fi acționat de doi lucrători; ciochie, joagăr **(2)**.

BESKIZI (pol. **BESKIDY,** ceh. **BEZKYDY**), grup de munți în Carpații nord-vestici, la granița dintre Slovacia, Polonia și Ucraina. Se împart în **B.** de Est și **B.** de Vest. Lungime: c. 300 km. Alt. max.: 1 725 m (vf. Babia Góra). Din acest masiv izv. Vistula. Parcuri și rezervații naturale.

BESOIU, Ion (n. 1931, Sibiu), actor român de teatru și de film. Joc dinamic, disponibilitate atât în registrul comic, cât și în cel liric. Roluri în teatru: „O scrisoare pierdută", „Livada cu vișini" și în film: „Răscoala", „Mihai Viteazul".

BESSEL, Friedrich Wilhelm (1784-1846), astronom, geodez și matematician german. A introdus noțiunea de elipsoid de revoluție, privitor la forma Pământului; a creat *funcțiile B.* în analiza matematică.

BESSEMER Sir Henry (1813-1898), inginer și inventator britanic. Autor al unui procedeu de elaborare a oțelului din fontă lichidă (1856) și constructor al convertizorului cu căptușeală acidă; ambele îi poartă numele.

BÉSSI (< (i)) s.m. pl. **1.** Veche populație tracică în Pen. Balcanică. **2.** Numele pecenegilor în izvoarele istorice și literare latine târzii.

BEST, Charles Herbert (1899-1978), fiziolog canadian. Lucrări de farmacologie experimentală.

BESTIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. De bestie; feroce, sălbatic. ✦ Fam. Grozav, nemaipomenit.

BESTIÁRII (< fr.) s.m. pl. **1.** Culegeri medievale de fabule sau de povestiri alegorice cu animale. **2.** Prelucrări în literatura și artele plastice medievale occidentale ale „Fiziologului" (ex. „Bestiaire" de Philippe de Thaon, 1121).

BÉSTIE (< it., lat.) s.f. Animal sălbatic, fiară. ✦ Fig. Om crud, feroce.

BEST-SELLER (cuv. engl.) subst. **1.** (MUZ.) Album muzical (single, LP, CD) cu vânzări spectaculoase. **2.** Carte de mare succes.

BEȘICOÁSĂ (< *beșică* „bășică") s.f. Arbust ornamental din fam. fabacee, înalt de 2-3 m, cu frunze imparipenat-compuse, flori galbene dispuse în raceme axilare și fructe păstăi (*Colutea arborescens*).

BEȘLEAGĂ, Vladimir (n. 1931, Mălăești, Basarabia), scriitor român. Romane psihologice („Zbor frânt") sau de inspirație rurală („Acasă").

BEȘLÍU (< tc.) s.m. **1.** (În Ev. Med.) Soldat (turc sau tătar) de cavalerie, care făcea serviciul de curier domnesc sau de jandarm. **2.** (La pl.) Corp de oaste alcătuit din **b. (1)**.

BEȘTEPE 1. Culme deluroasă în N Dobrogei, care domină Delta Dunării, situată de-a lungul brațului Sf. Gheorghe, la SE de Tulcea. Alt. max.: 242 m. **2.** Com. în jud. Tulcea, în dealurile Tulcei, la poalele dealului **B.**; 1 988 loc. (2008). Cetate dacică (Saslovia) din sec. 4-3 î.Hr.

J.J. Berzelius

Gabriel Bethlen

BETA ({i}) s.m. **1.** A doua literă a alfabetului grecesc (ß), corespunzând sunetului *b.* **2.** (FIZ.) *Particulă beta* (ß) = electron negativ sau pozitiv emis de unele substanțe radioactive. *Radiație beta* (ß) = radiație constituită din particule ß.

BETATRÓN (< fr. {i}; {s} *beta* + *[elec]tron*) s.n. Accelerator ciclic, utilizat în fizica nucleară pentru a imprima energii foarte mari electronilor. Primul **b.** a fost construit în 1940, de fizicianul american Donald W. Kerst.

BETEÁG, -Ă (< magh.) adj., s.m. și f. **1.** (Pop.) Schilod, infirm. **2.** (Reg.) Bolnav.

BETÉALĂ (PETÉALĂ) (< ngr.) s.f. Mănunchi de fire lungi de metal auriu sau argintiu folosite ca podoabă.

BETELGEUSE, cea mai strălucitoare stea din constelația Orion, situată la 650 ani-lumină de Soare. Este o stea variabilă, supragigantă, cu mărimea 0,4÷1,3 și perioada de 5,7 ani, cu diametrul de 300÷400 diametre solare.

BETELÍE (< *bată*) s.f. Fâșie îngustă cusută în partea de sus a pantalonilor, a fustei etc.; bată **(1)**.

BETHAUSEN, com. în jud. Timiș, pe râul Bega; 2 840 loc. (2008). Expl. de granite (Cladova).

BETHE, Hans Albrecht (1906–2005), fizician german. Stabilit în S.U.A. (1935). Lucrări în domeniul fizicii nucleare, mecanicii cuantice și astrofizicii. A indicat cele mai probabile cicluri ale reacțiilor termonucleare stelare *(ciclul lui B.)*. Premiul Nobel pentru fizică (1967).

BETHEL, oraș în vechea Palestină, unde, potrivit Bibliei, Dumnezeu li s-a arătat lui Avraam și Iacov.

BETHLEHEM (BAYT LAHM), oraș pe malul de V al Iordanului, ocupat de Israel, la SV de Ierusalim; 28,1 mii loc. (2003). Vechi oraș în Iudeea. Potrivit „Bibliei", locul nașterii lui Hristos. Biserica Nașterii Domnului.

BETHLEN (BETLENI), familie de nobili maghiari din Transilvania, originară din neamul Becse-Gergely. Mai importanți: **1. Farkas B.** (1639–1679), istoriograf și cancelar al Transilvaniei. Scrierea sa „Historia de rebus Transilvanicis" prezintă perioada dintre 1525 și 1609, cuprinzând știri și despre Țara Românească și Moldova. **2. János B.** (1613–1678), istoriograf și cancelar al Transilvaniei. Opera sa cuprinde istoria Transilvaniei între 1629 și 1673. **3. Miklós B.** (1642–1716), om de stat, cancelar al Transilvaniei și memorialist. Valoroasă autobiografie.

BETHLEN (IKTÁRI), familie de nobili maghiari din Transilvania. Mai important: **Gabriel B.,** principe al Transilvaniei (1613–1629). A dus o politică de independență față de Habsburgi și față de Poarta Otomană. A participat la Războiul de 30 de Ani de partea protestanților.

BETHMANN-HOLLWEG, Theobald von (1856–1921), om politic german. Cancelar al Reichului (1909–1917).

BÉTHUNE, oraș în NV Franței (Artois); 259,1 mii loc. (1999, cu suburbiile). Centru ind. în aglomerația Lille. Expl. de cărbune, constr. de mașini.

BETICA, Cordillera, sistem muntos în S Spaniei, alcătuit din culmi paralele cu țărmul M. Mediterane. Lungime: c. 630 km. Alt. max.: 3 478 m (vf. Mulhacén).

BETÍL (cuv. ebraic) s.n. Piatră care, la vechii semiți, era un simbol al divinității. Cultul ei a fost preluat de greci și romani. După tradiție, **b.** este numele pietrei pe care Cronos a înghițit-o, crezând că-și înghite primul născut, pe Zeus.

BETÓN (< fr., germ.) s.n. **1.** Material de construcție obținut prin amestecarea unui material granular (pietriș, nisip) cu un liant (ciment, bitum etc.) și cu apă, și care, după priză și întărire, devine consistent și rezistent ca piatra. ✧ *B. armat* = **b.** de ciment în masa căruia se înglobează o armătură de oțel, destinată să preia eforturile de întindere. **2.** Fig. (SPORT) Sistem de apărare folosit în jocurile sportive (mai ales în fotbal), constând în utilizarea supranumerică a jucătorilor în linie defensivă.

BETONÁ s.f. A turna betonul fluid în cofrajele unei construcții, în săpăturile de fundații etc.

BETONIÉRĂ (< fr.) s.f. Mașină pentru prepararea betonului sau a mortarului de ciment.

BETONÍST s.m. Muncitor sau tehnician specializat în lucrări de beton.

BETPAK-DALA, reg. deșertică în Kazahstan, între râul Sarisu (la V) și L. Balhaș (la E); c. 75 mii km^2. Depr. plană. Lacuri sărate. Zăcăminte de huilă, gips, min. de fier și plumb, cuarțite, sare, marmură. Numită și *stepa flămândă.*

BETTI, Enrico (1823–1892), matematician italian. Lucrări în domeniul topologiei algebrice și al teoriei potențialului.

BETTI, Ugo (1892–1953), poet și dramaturg italian. Drame psihologice („Delict în insula caprelor").

BETULACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *betulla* „mesteacăn") s.f. Fam. de plante lemnoase dicotiledonate, cu flori unisexuate grupate în amenți (ex. mesteacănul, alunul etc.).

BEȚÍE s.f. 1. Stare de intoxicație în care se află un om beat; ebrietate. ✧ *B. adâncurilor* = stare datorată creșterii azotului din sânge la persoanele care coboară la o mare adâncime în mări sau oceane. ✦ Deprindere de a bea băuturi alcoolice în cantități mari; alcoolism, etilism. **2.** Petrecere cu multă băutură; chef. **3.** Fig. Stare sufletească de tulburare, de uitare de sine. ✦ *B. de cuvinte* = înșiruire de cuvinte fără sens; stil umflat.

BEȚÍV, -Ă (cf. lat. *bibitivus*) adj., s.m. și f. (Persoană) care are patima beției; alcoolic **(2).**

BEUCA, com. în jud. Teleorman; 1 503 loc. (2008).

BEUST, Friedrich Ferdinand, conte von (1809–1886), om politic german. Prim-min. al Saxoniei (1853–1866). Trecut în serviciul Austriei; cancelar (1867–1871); unul dintre realizatorii statului dualist austro-ungar.

BEVATRÓN (< fr. {i}) s.n. Accelerator ciclic utilizat în fizica nucleară, capabil să imprime protonilor energii de miliarde de electronvolți; sincrofazotron.

BEVERIDGE, William Henry, lord (1879–1963), economist britanic. Autor al unui plan de protecție socială *(planul B.)*.

BEVIN, Ernest (1881–1951), om politic laburist britanic. Ministru de Externe (1945–1951); unul dintre adepții *Planului Marshall* și întemeietor al N.A.T.O.

BEWICK, Thomas (1753–1828), gravor și ilustrator englez. Planșe cu păsări și pești, în acuarelă, tratate pictural. A excelat în gravura în lemn („Patrupezii", „Fabule alese").

BEZA, Marcu (1882–1949, n. Vlaho Clisura, Macedonia), scriitor și diplomat român. M. coresp. al Acad. (1923). Studii de literatură universală și comparată („Romanul englez contimporan"). Povestiri din viața aromânilor, romane („O viață"), memorialistică.

Ștefan Bezdechi

BEZDEAD, com. în jud. Dâmbovița, în Subcarpați; 4 800 loc. (2008).

BEZDECHI, Ștefan (1888–1958, n. Ploiești), filolog român. M. coresp. al Acad. (1945). Traduceri (Euripide, Xenofon, Platon, Aristotel, Lucian de Samosata) și studii despre cultura antică („Gânduri și chipuri din Grecia veche").

BÈZE, Théodore de (1519–1605), scriitor, pedagog și teolog francez; succesor al lui Calvin (1564) la conducerea Reformei protestante la Geneva.

BEZEÁ s.f. **1.** (Fam.) Sărutare simbolică trimisă cuiva cu vârful degetelor. **2.** Prăjitură făcută din albuș de ou cu zahăr.

BEZMÉTIC, -Ă (< ucr.) adj. Năuc, zăpăcit; fără rost, fără căpătâi.

BÉZNĂ (< sl.) s.f. Întuneric mare, de nepătruns. ✦ Fig. Neștiință, ignoranță.

BEZOUT, Étienne (1730–1783), matematician francez. A elaborat o teorie generală a ecuațiilor algebrice.

BHAGALPUR, oraș în NE Indiei (Bihar), pe dr. Gangelui, la NV de Calcutta; 349,7 mii loc. (2001). Ind. mătăsii. Prelucr. produselor agricole.

BHAGAVAD-GĪTĀ, poem filozofic din „Mahabharata", sub forma unui dialog între Krișna, avatarul lui Vișnu și eroul Arjuna; cuprinde o sinteză a concepțiilor postvedice.

BHĀKTĀPUR, oraș în Nepal, la E de Kāthmāndu; 72,5 mii loc. (2001). Centru comercial (orez, piei). Palat (1697). Temple budiste și hinduiste (sec. 18). Vechiul nume: *Bhadgaon.*

BHAKTI (cuv. sanscrit „devotament") subst. **1.** (În literatura filozofică religioasă sanscrită) Iubirea față de divinitate ca mijloc de mântuire din lanțul reîncarnărilor. **2.** Orientare literară și religioasă cu caracter democratic, apărută în S Indiei (sec. 5–6) și apoi în N (sec. 12–13).

BHARAT, numele indian al *Indiei.*

BHAVABHŪTI (sec. 8), poet și dramaturg indian. Emul al lui Kālidāsa. Drame inspirate din „Ramayana" („Portretul unui erou").

BHAVNAGAR (BHAUNAGAR), oraș în V Indiei (Gujarāt), port la M. Arabiei; 517,5 mii loc. (2001, cu suburbiile).

BHILAINAGAR (BHILAI), oraș în E Indiei Centrale (Chhatisgarh), la E de Nāgpur; 923,5 mii loc. (2001, cu suburbiile). Combinat siderurgic.

BHOPĀL, oraș în India Centrală, centrul ad-tiv al statului Madhya Pradesh; 1,45 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Ind. electrotehnică și a bumbacului. Universitate. Aici a avut loc în 1984 unul dintre cele mai grave accidente tehnologice înregistrate vreodată (2 600 decese datorită inhalării unor substanțe toxice și numeroase persoane afectate ulterior) ca urmare a unei explozii la o uzină chimică.

BHUBANESWAR, oraș în E Indiei, centrul ad-tiv al statului Orissa; 657 mii loc. (2001). Universitate. Temple brahmane (sec. 8–12). Cartiere (1948–1956), proiectate de Le Corbusier.

BHUMIBOL ADULYADEJ (RAMA IX) (n. 1927), rege al Thailandei (din 1946).

BHUTAN (Regatul ~), stat în partea central-sudică a Asiei pe versantul de SE al m-ților Himalaya; 47 mii km^2; 2,1 mil. loc. (2003). Limba oficială: dzongkha. Religia: lamaism 75%, hinduism 25%. Cap.: *Thimphu. Relief* muntos. Expl. de huilă, min. de cupru, grafit. Se cultivă orez, porumb, grâu, legume, cartofi, citrice ș.a. Creșterea bovinelor (inclusiv iaci), ovinelor, porcinelor. Ciment, cherestea, textile, produse alim. Moneda: 1 ngultrum = 100 cetrum. – *Istoric.* Principat întemeiat de populația thepu în sec. 8, ocupat de tibetani în sec. 9, care impun

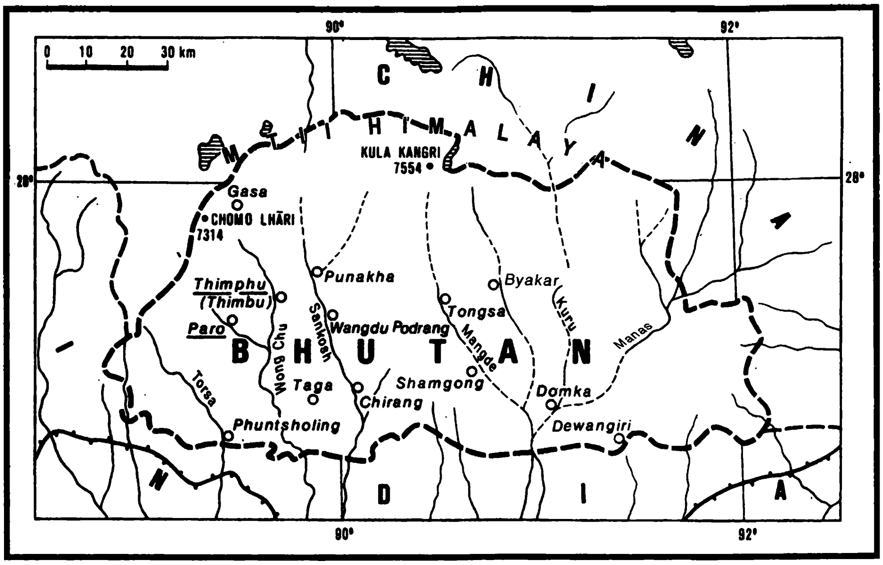

lamaismul (din sec. 12, religie de stat). În sec. 18, principatul **B.** recunoaşte suzeranitatea chineză. Timp de un sec. îşi apără autonomia internă, ameninţată de expansiunea britanică. Primul monarh ereditar al lui **B.** este instalat la 17 dec. 1907. În 1910, Marea Britanie recunoaşte formal independenţa **B.**, dar îşi asumă controlul asupra politicii externe a acestuia prin intermediul viceregelui Indiei (până în 1947). La 8 aug. 1949, prin tratatul semnat cu India, aceasta din urmă preia reprezentarea intereselor externe ale **B.**, iar în 1961, şi apărarea acestuia. Membru al O.N.U. (21 sept. 1971). În pofida măsurilor de modernizare a structurilor social-economice şi politice, **B.** rămâne unul dintre cele mai sărace şi înapoiate state ale lumii; activitatea partidelor politice şi a sindicatelor este interzisă. Armata desfăşoară în 2003–2004 operaţiuni împotriva rebelilor separatişti din reg. de la graniţa cu India. În 2004 monarhul promovează o constituţie ce transformă **B.** în „monarhie constituţională democratică" cu parlament ales şi sistem bipartid. Monarhie constituţională.

BHUTTO 1. Zulfikar Ali B. (1928–1979), om de stat pakistanez. Preşedinte (din 1971); din 1973, prim-min. Răsturnat prin lovitura de stat militară a generalului Zia-ul-Haq în 1977; executat în 1979. **2. Benazir B.** (1953–2007), om politic pakistanez. Fiica lui **B. (1)**. Prim-min. (1988–1990, 1993–1996). Prima femeie care a deţinut funcţia de şef al executivului într-o ţară musulmană. A murit în urma unui atac terorist.

BI- ({s} lat. *bis* „de două ori"). Element de compunere cu sensul „dublu", „de două ori", care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

Bi 1. Simbol chimic pentru *bismut*. **2.** Simbol pentru *biot*.

BIAFRA, reg. în SE Nigeriei. Între 1967 şi 1970, a constituit obiectul unui război civil de secesiune, soldat cu mari distrugeri şi numeroase victime.

BIAŁOWIEZA, Parc Naţional în NE Poloniei. Supr.: 5 069 ha. Creat în 1921 (reorganizat în 1947). Pădure de tip est-european (conifere şi foioase) ce constituie principalul habitat al zimbrului *(Bison bonasus)*.

BIAŁYSTOK, oraş în NE Poloniei; 285,5 mii loc. (2000). Ind. textilă, alim. şi de prelucr. lemnului; produse ceramice; instrumente de precizie.

BIANCHI-BANDINELLI, Ranuccio (1900–1975), arheolog şi istoric italian. Specializat în istoria artei etrusce şi romane („Arheologie şi cultură", „Roma, sfârşit al artei antice").

BIANU, Ioan (1856–1935, n. Făget, jud. Alba), filolog român. Acad. (1902). Bibliograf şi editor de texte româneşti vechi („Predicile" lui Antim Ivireanul, „Psaltirea" lui Dosoftei). Organizator şi director al Bibliotecii Academiei Române.

BIANUÁL, -Ă adj. Care se produce, care apare de două ori pe an.

BIATLÓN (< fr. {i}; {s} *bi-* + gr. *athlon* „luptă") s.n. Probă sportivă constând din alergare pe schiuri şi tragere cu arma la ţintă.

BIATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. Diatomic.

BIBÁN (< bg.) s.m. Peşte teleostean răpitor, de apă dulce şi salmastră, răspândit în Europa şi Asia de Nord, lung de 25–35 cm, de c. 2 kg, cenuşiu-verzui, cu 5–9 dungi negre transversale pe flancurile corpului şi cu carne albă, gustoasă *(Perca fluviatilis)*. ✧ *B.-soare* = peşte teleostean răpitor şi dăunător pisciculturii (distruge puetul şi icrele), lung de 10–20 cm, verde-albăstrui cu pete portocalii şi verzui, originar din America de Nord *(Lepomis gibbosus)*; sorete.

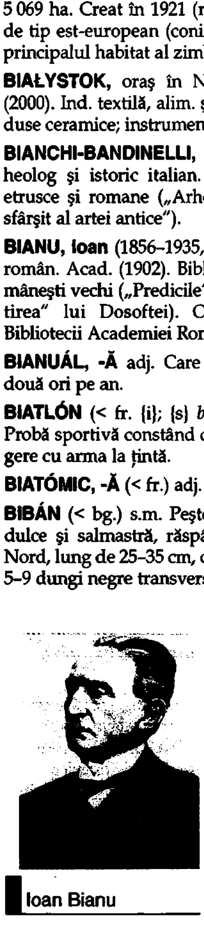

Ioan Bianu

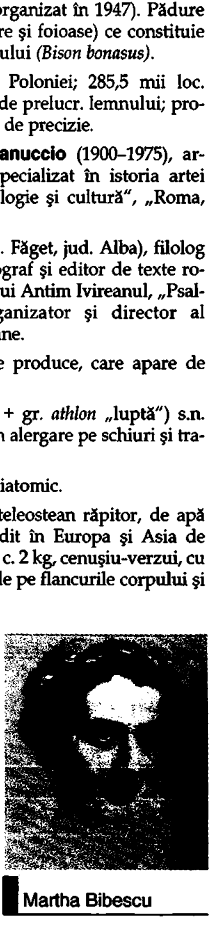

Martha Bibescu

BIBÁZIC, -Ă (< fr.) adj. Dibazic.

BIBELÓU (< fr.) s.n. Mic obiect decorativ.

BIBÉR (< germ.) s.m. **1.** (ZOOL.) Castor. **2.** Blană de castor.

BIBERI, Ion (1904–1990, n. Bucureşti), medic şi scriitor român. Romane şi nuvele („Oameni în ceaţă", „Proces").

BIBERÓN (< fr.) s.n. Sticlă cu tetină care serveşte la alăptarea sugarilor.

BIBESCU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Dimitrie B.** (1750–1831), mare vornic şi apoi mare logofăt. **2. Gheorghe B.** (1804–1873, n. Craiova, domn al Ţării Româneşti (1842–1848). Fiul lui **B. (1)**. A abdicat de teama revoluţiei. **3. George Valentin B.** (1890–1941, n. Bucureşti), pilot român. Promotor al aviaţiei sportive şi al automobilismului din România. A înfiinţat Clubul Aviatic Român (1909) şi Liga Naţională Aeriană (1912). **4. Martha B.** (1890–1973, n. Bucureşti), scriitoare franceză de origine română. Soţia lui **B. (3)**. Proză de ficţiune (romanul „Papagalul verde") sau evocator-documentară („La bal cu Marcel Proust", „Izvor, ţara sălciilor") evocând mediul saloanelor franceze. Memorialistică („Jurnal").

BIBICESCU, Ioan G. (1848–1924, n. sat Berneţi, jud. Mehedinţi), folclorist şi publicist român. Autorul unei bogate colecţii de lirică populară din Transilvania.

BIBILÍCĂ s.f. **1.** Pasăre de curte din ordinul galiformelor, originară din V Africii, cu penajul pestriţ *(Numida meleagris)*. **2.** Lalea pestriţă.

BÍBLIE (< gr. „biblia" = „cărţi") s.f. Carte sacră a creştinismului alcătuită din „Vechiul Testament" (redactat între sec. 13–2 î.Hr., acceptat şi de mozaici) şi „Noul Testament" (sec. 1 d.Hr.) cuprinzând mituri, texte rituale şi magice, rugăciuni, adevărul lui Dumnezeu despre creaţie şi mântuire, eseuri filozofice, meditaţii etc., aparţinând unui mare număr de autori. **B.** este cea mai răspândită carte din lume, fiind tradusă până acum în c. 1 800 de limbi. V. *Septuaginta, Vulgata, Biblia de la Bucureşti, Palia de la Orăştie*. ✦ Fig. Carte fundamentală, de căpătâi.

BIBLIA DE LA BLAJ (1795), a doua traducere integrală a „Bibliei" în limba română, datorată lui Samuil Micu.

BIBLIA DE LA BUCUREŞTI (1688), prima traducere integrală a „Bibliei" în limba română, datorată fraţilor Şerban şi Radu Greceanu şi tipărită din iniţiativa lui Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti. Monument al limbii române vechi, cu rol deosebit în dezvoltarea limbii literare.

BÍBLIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la „Biblie"; din timpul evocat de „Biblie"; *p. ext.* străvechi.

BIBLIOBÚZ (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + fr. *[auto]bus*) s.n. Automobil amenajat cu o bibliotecă ambulantă.

BIBLIOFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + *phag-* „a mânca") s.m. şi f., adj. (Insectă şi acarian) care se hrăneşte cu celuloza din hârtie.

BIBLIOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + *philos* „iubitor") s.m. şi f. Colecţionar de cărţi rare şi preţioase.

BIBLIOFILÍE (< fr.) s.f. **1.** Ramură a bibliologiei care se ocupă cu studiul cărţilor rare şi al valorii lor artistice. **2.** Pasiunea de a cunoaşte, de a evalua şi de a colecţiona cărţi rare şi preţioase.

BIBLIOGRÁF, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f. Specialist în bibliografie.

BIBLIOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + *graphe* „descriere") s.f. **1.** Ramură a bibliologiei care se ocupă cu descrierea, aprecierea, sistematizarea şi răspândirea publicaţiilor. **2.** Listă a scrierilor care se referă la o anumită problemă; totalitatea operelor unui autor. **3.** Carte care cuprinde repertorii bibliografice.

BIBLIOLÓG, -Ă (< fr.; {s} gr. *biblion* „carte" + *logos* „studiu") s.m. şi f. Specialist sau cercetător în bibliologie.

BIBLIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul cărţii, cuprinzând istoria, tehnica alcătuirii şi răspândirea cărţii.

BIBLIOMANÍE (< fr. {i}; {s} gr. *biblion* „carte" + *mania* „nebunie") s.f. Pasiune excesivă pentru cărţi.

BIBLIORÁFT s.n. Clasor de carton, cu un dispozitiv metalic în interior, pentru păstrarea corespondenţei, a actelor etc.

BIBLIOTECÁR, -Ă (< fr., germ.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu administrarea unei biblioteci.

BIBLIOTÉCĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Instituţie de cultură în care se adună, se organizează şi se păstrează fonduri de publicaţii (cărţi, reviste etc.) şi manuscrise pentru a fi folosite de cititori. ✦ (INFORM.) Colecţie centralizată de programe sau componente ale acestora, stocată şi organizată în scopul înlesnirii activităţii de programare. **2.** Încăpere în care se păstrează şi se citesc cărţile. ✦ Mobilă, raft pentru păstrarea cărţilor. **3.** Colecţie de cărţi (tipărite de o editură), prezentând din punct de vedere grafic şi tematic un caracter unitar.

BIBLIOTECONOMÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a bibliologiei care studiază organizarea şi conducerea bibliotecilor.

Bibliotecă

BIBORȚENI, stațiune balneoclimaterică situată în raza orașului Baraolt (jud. Covasna), în depr. Baraolt, la 490 m alt. Numeroase izv. cu ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, sodice, calcice, magneziene, cunoscute și exploatate din 1892. Stație de îmbuteliere a apelor minerale.

BICAMERÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un organ legislativ) Care este alcătuit din două adunări reprezentative, denumite în unele state camere.

BICARBONÁT (< fr. {i}) s.m. Denumire populară a carbonatului acid de sodiu.

BICARBONÁȚI (< fr.) s.m. pl. Carbonați acizi.

BICAZ 1. Râu, afl. dr. al Bistriței moldovenești; 42 km. Izv. din masivul Hășmaș. 2. Cheile Bicazului, sector de vale îngustă, transversală, pe cursul superior al râului Bicaz, făcând legătura între Transilvania și Moldova. Lungime: 8 km (de la Lacu Roșu până în satul Bicazu Ardelean). Turism. Rezervație complexă, geologică, floristică și faunistică (11 600 ha) inclusă în Parcul Național Cheile Bicazului-Hășmaș. 3. Pas de culme în Carpații Orientali, între m-ții Giurgeului și Hășmaș, pe valea superioară a Bicazului, la 1 256 m alt. 4. V. *Izvoru Muntelui*. 5. Oraș în jud. Neamț, la confl. Bistriței moldovenești cu Bicazul; 8 650 loc. (2008). Termocentrală. Aici se află barajul lacului de acumulare Izvoru Muntelui (declarat rezervație naturală - 150 ha) și hidrocentrala „Stejaru" (210 MW). Veche așezare rurală, apare ca târg într-un hrisov domnesc în 1855. Oraș din 1960. 6. Com. în jud. Maramureș, la poalele Culmii Codrului; 1 159 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Cheile Bicazului (11 600 ha) și Cheile Șugăului (90 ha).

BICAZ-CHEI, com. în jud. Neamț, pe Bicaz; 4 794 loc. (2008).

BICAZU ARDELEAN, com. în jud. Neamț, la poalele m-ților Giurgeu; 4 105 loc. (2008). Rezervațiile naturale: peșterile Toșorog (0,1 ha) și Munticelu (1 ha). Expl. de marne și calcare.

Cheile Bicazului

BICEFÁL, -Ă (< fr.; {s} *bi-* + gr. *kephale* „cap") adj. Cu două capete.

BICENTENÁR, -Ă (< fr., it.) adj., s.n. 1. Adj. Care durează de două secole, care a împlinit două sute de ani. 2. S.n. Împlinire a două secole de la un eveniment (important).

BÍCEPS (< fr.; lat. *biceps* „cu două capete") s.m. Mușchi având două tendoane de inserție la extremitatea superioară, situat între umăr și cot, care apropie antebrațul de braț.

BICHAT, Xavier (1771-1802), anatomist și fiziolog francez. Unul dintre fondatorii anatomiei generale.

BICHIȘ, com. în jud. Mureș, în pod. Târnavelor; 977 loc. (2008). Castel (sec. 18) în satul Ozd.

BICI (< sl.) s.n. 1. Curea sau împletitură de curele, mai rar de cânepă, legată de un băț, cu care se îndeamnă animalele la mers. ✦ Lovitură de **b. (1)**. 2. Instrument muzical de percuție, alcătuit din două lame de lemn care, lovite, produc zgomotul loviturii de **b. (1)**. 3. Coardă roditoare de un an la vița de vie, crescută în prelungirea coardei de doi ani.

BICICLÉTĂ (< fr.) s.f. Vehicul rutier cu două roți, ghidon de direcție, cadru și șa, acționat cu pedale.

BICIUÍ vb. IV 1. Tranz. și refl. A (se) lovi cu biciul **(1)**. 2. Tranz. Fig. A critica aspru, a satiriza fără cruțare.

BICIÚȘCĂ s.f. 1. Cravașă. 2. Bici scurt și subțire.

BICOLÓR, -Ă (< fr.) adj. Cu două culori.

BICONCÁV, -Ă (< fr. {i}) adj. Cu două fețe concave opuse.

BICONDIȚIONÁL, -Ă (LOG.) Enunț în care se asertează că o proprietate este o condiție necesară și suficientă pentru altă proprietate, având forma „p dacă și numai dacă q".

BICONVÉX, -Ă (< fr. {i}) adj. Cu două fețe convexe opuse.

BICÓRN (< fr.) (Înv.) Pălărie bărbătească (de uniformă) cu două colțuri.

BICROMÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului bicromic. ✧ *Bicromat de potasiu* = sare de potasiu a acidului bicromic întrebuințată ca agent oxidant în chimie, metalurgie, ind. sticlei, gravură, tăbăcărie etc. *Bicromat de sodiu* = sare de sodiu a acidului bicromic; se prezintă sub formă de cristale roșii-portocalii, solubile în apă; înlocuiește bicromatul de potasiu.

BICUSPÍD, -Ă (după fr. {i}; {s} *bi-* + lat. *cuspid-* „vârf") adj. (Despre o formație anatomică) Cu două vârfuri (ex. valvula b. a inimii).

BIDÉU (< fr.) s.n. Vas de faianță sau de metal smălțuit, folosit pentru toaleta intimă.

BIDINEÁ (< tc.) s.f. Perie folosită pentru văruire.

BIDIRECȚIONÁL, -Ă adj. (Despre microfoane, antene) Care permite captarea sunetelor, undelor electromagnetice din două direcții incidente predominante, opuse.

BIDIVÍU (< tc.) s.m. Cal tânăr, iute, folosit de regulă la călărie.

BIDÓN (< fr.) s.n. Vas din tablă, material plastic etc. destinat transportului sau depozitării lichidelor.

BIEDERMEIER, stil de decorație interioară și de mobilier (solid, simplu și cu forme armonioase), dezvoltat în Germania și Austria între 1815 și 1848.

BIÉF (< fr.) s.n. Sector al unui curs de apă cuprins între două puncte caracteristice (ex. **b.** dintre două baraje) sau raportat la un punct caracteristic (ex. **b.** aval).

BIÉLĂ (< fr.) s.f. Element al unui mecanism, de forma unei bare, utilizat la transmiterea sau la transformarea unei mișcări (ex. la transformarea unei mișcări rectilinii alternative în mișcare de rotație sau invers, în mecanismele bielă-manivelă).

BIELEFELD, oraș în centrul Germaniei (Renania de Nord-Westfalia); 578,9 mii loc. (2002, cu suburbiile). Ind. textilă, a conf., constr. de mașini, chimico-farmaceutică și alim. Biserică (sec. 14). Muzee. Universitate. Menționat documentar în 1015.

BIELÉTĂ (< fr.) s.f. Bielă de dimensiuni mici, articulată la capul unei biele principale și utilizată la motoarele policilindrice.

BIELORÚS, -Ă (BELARUS) (< rus) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor din ramura slavilor de răsărit; s-a format ca națiune pe terit. Belarus. Mai trăiesc în Federația Rusă, Ucraina, Polonia și în unele țări ale Americii. De religie creștină (ortodocși și catolici). 2. Adj. Care aparține Belarusului sau **b. (1)**, referitor la Belarus sau la **b. (1)**. ✦ (Substantivat, f.) Limbă slavă din grupul oriental.

BIELSKI, Marcin (c. 1495-1575), cronicar polon. Primul istoric polon care și-a scris opera în limba maternă. A elaborat o istorie universală, care cuprinde știri și despre români.

BIELSKO-BIAŁA, oraș în S Poloniei, la poalele Beskizilor de Vest, 179,3 mii loc. (2000). Ind. textilă; echipament electric; constr. de mașini textile și automobile.

BIELZ, Eduard Albert (1827-1878, n. Sibiu), zoolog sas. Studii asupra faunei de vertebrate, moluște și coleoptere din Transilvania.

BIEMEL, Walter (n. 1918), filozof și estetician german, originar din România. Lucrări și studii istorico-filozofice („Sartre", „Heidegger").

BIENÁL, -Ă (< fr., lat.), s.f. 1. Adj. Care durează doi ani. ✦ (Despre plante) Care fructifică al doilea an de vegetație (ex. varza, morcovul). 2. Adj. Care are loc la doi ani. 3. S.f. Expoziție, festival, organizate din doi în doi ani.

BIERCE, Ambrose Gwinnett (1842-1914), scriitor și ziarist american. Predilecție pentru detaliul crud („Se pot întâmpla asemenea lucruri?").

BIERTAN, com. în jud. Sibiu, în pod. Târnavelor; 2 907 loc. (2008). Cetate săsească cu biserică evanghelică, construită în stil gotic (1492-1516), cu incintă fortificată. Biserica are picturi (1515-1524) și un amvon din piatră, atribuit meșterului Ulrich din Brașov (1523). Inclusă în Patrimoniul Cultural Universal. Biserică fortificată (sec. 14) în satul Richiș.

BIÉT, BIÁTĂ adj. 1. (Precedă nume de ființe) Vrednic de milă, sărman. ✦ (Despre morți) Regretat. 2. Neînsemnat, slab.

BIFÁ (< fr.) vb. A face un mic semn, pentru control, anumitor cifre sau cuvinte dintr-un registru, dintr-o listă etc.

BIFAZÁT, -Ă adj. (Despre sisteme electrice) În care cele două faze furnizează tensiuni egale și de semne contrare.

BIFÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre un os, tendon, mușchi) Cu extremitatea despărțită în două (ex. bicepsul).

BIFILÁR, -Ă (< fr., {i}; {s} *bi-* + lat. *filum* „fir") adj. (Despre circuite, suspensii etc.) Format din două fire.

BIFOCÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre lentile) Prevăzute cu distanțe focale diferite.

BIFÓRĂ (< germ. {i}; {s} lat. *biforis* „cu două deschideri") adj. (În stilul romanic și mai ales gotic;

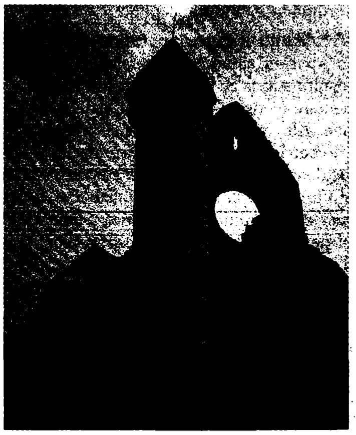

Biertan. Cetatea săsească

despre o deschidere, o fereastră, o uşă) Împărţită în două printr-o colonetă, fiecare deschidere fiind terminată printr-un arc.

BÍFTEC (< engl.) s.n. Muşchi de vită, puţin fript la grătar sau în tigaie. ✧ *B. tartar* = **b.** din carne crudă, tocată, având la mijloc un gălbenuş crud şi în jur castraveţi muraţi şi ceapă tăiată mărunt.

BIFURCÁ (< fr.) vb. I refl. A se despărţi în două ramuri, în două direcţii.

BIFURCÁŢIE (< fr.) Loc unde se bifurcă un drum, un râu etc.; bifurcare. **B.** unui râu se mai numeşte *difluenţă* sau *ceatal*.

BIG (< germ.) s.n. Linie de îndoire executată prin presare pe suprafaţa unei foi de carton.

BIGÁM, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (DR.) (Persoană) care se face vinovată de bigamie.

BIGAMÍE (< fr.) s.f. (DR.) Infracţiune care constă în încheierea de către o persoană căsătorită a unei noi căsătorii.

BÍGĂ (< fr.) s.f. Macara cu un braţ oscilant, articulat la partea inferioară şi comandat prin cabluri, folosită în construcţii şi la bordul navelor.

BIG-BAND (cuv. engl.) subst. Orchestră de jazz compusă din 15-20 de instrumentişti (suflători şi secţie ritmică).

BIG BANG (cuv. engl.) subst. Conform unei teorii cosmologice recente, mare explozie iniţială, aflată la originea expansiunii Universului.

BIG BEND, parc naţional în S.U.A. (Texas), în bazinul Rio Grande. Supr.: 324,8 km^{2}. Turism.

BIGEMINÍSM (< fr.; {s} *bi-* + lat. *geminus* „dublu") s.n. Aritmie cardiacă, manifestată prin contracţii de amplitudine scăzută (extrasistole), apărute la un interval scurt după fiecare contracţie normală a inimii.

BIGÓT, -Ă (fr., germ.) adj., s.m. şi f. (Persoană) extrem de religioasă; habotnic.

BIGOTÍSM (< fr.) s.n. Fanatism religios.

BIGRÍLĂ (după fr. *bigrille*) s.f. Tub electronic cu patru electrozi: un anod, un catod şi două grile.

BIGUDÍU (< fr.) s.n. Tub scurt de metal, de material plastic etc., folosit la ondularea părului.

BIHAR, stat în NE Indiei, în C. Gangelui; 94,16 mii km^{2}; 82,8 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Patna*. Expl. de cărbune, de min. de cupru şi fier; ind. siderurgică. Orez, iută, trestie de zahăr, tutun, porumb.

BIHAREA, cetate de pământ (sec. 9–11) situată în satul Biharia, la NV de Oradea, centru al formaţiei statale de tip feudal conduse de *Menumorut*.

BIHARIA, com. în jud. Bihor, în C. Barcăului; 3 885 loc. (2008). Pe terit. satului **B.** este atestată o locuire neîntreruptă începând din neolitic.

BIHOR 1. Munţii ~, masiv muntos constituind nucleul m-ţilor Apuseni, situat între obârşiile văii Iada la N şi ale Crişului Alb la S. Este alcătuit din roci cristaline, sedimentare (conglomerate, gresii, marne, calcare) şi eruptive. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare). Expl. de bauxită, min. polimetalice, dacite şi calcare. Spectaculoase fenomene carstice: peşteri (Scărişoara, Focul Viu), Cetăţile Ponorului, Izbucul şi Cheile Galbenei etc. Staţiunea climaterică Stâna de Vale. Incluşi parţial în Parcul Natural al m-ţilor Apuseni. **2.** Jud. în NV României, la graniţa cu Ungaria; 7 535 km^{2}; 593 897 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Oradea*. Municipii: Beiuş, Marghita, Salonta. Alte oraşe: Aleşd, Nucet, Săcueni, Ştei, Valea lui Mihai, Vaşcău. Comune: *90*. *Relief* dispus în trepte: în E şi SE m-ţii Apuseni (Plopiş, Pădurea Craiului, Vlădeasa, Bihor şi Codru-Moma, depr. Beiuş şi Vad-Borod), la mijloc dealurile Crişanei şi în V o reg. de câmpie (câmpiile Crişurilor, Miersigului, Barcăului şi Ierului). *Reţeaua hidrografică* pr. este reprezentată prin râurile Barcău, Crişu Repede şi Crişu Negru. *Resurse naturale:* petrol, lignit, bauxită, pirite cuprifere, molibden, marmură; izv. cu ape termale (22–48°C), uneori mineralizate. *Economia*. Industria jud. **B.** produce: energie electrică şi termică, alumină, maşini, lacuri, vopsele, coloranţi, mase plastice, conf. şi tricotaje, încălţ., blănuri, mobilă, cherestea, mat. de constr., sticlărie, produse alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, cartofi, floarea-soarelui, legume etc. Viticultura dezvoltată în arealul localit. Valea lui Mihai, Diosig, Marghita, Ineu, Tileagd. Se cresc ovine, bovine, porcine, păsări. Turism. Cuprinde o parte din Parcul natural al m-ţilor Apuseni şi numeroase rezervaţii (defileul Crişului Repede, Izbucul de la Călugări, peştera Meziad, lacul şi pârâul Peţea etc.), staţiuni balneoclimaterice (Băile Felix, Băile 1 Mai, Tinca, Stâna de Vale).

BIHÚN (< ucr.) s.n. Utilaj cu care se bat pe fundul mării ţăruşii necesari pentru aşezarea carmacelor.

BIISK, oraş în Federaţia Rusă, la SE de Barnaul; 218,6 mii loc. (2002). Oţelărie electrică.

BIJAGÓS, arh. în E Oc. Atlantic, în apropierea ţărmului Africii, în componenţa statului Guineea-Bissau; 1,6 mii km^{2}. Mangrove. Culturi de orez. Cocotieri. Oraş pr.: *Bolama*.

BIJÉCŢIE (< fr.) s.f. (MAT.) Funcţie bijectivă.

BIJI, Mircea Dragoş (1913–1992, n. Viişoara, jud. Cluj), statistician român. M. coresp. al Acad. (1965). Studii şi lucrări pe teme actuale ale statisticii („Metoda colectivă de cercetare statistică", „Statistica teoretică").

BIJUTERÍE (< fr.) s.f. Obiect de podoabă făcut din metal nobil (şi pietre preţioase); giuvaier.

BIJUTIÉR (< fr.) s.m. Persoană care execută sau vinde bijuterii; giuvaiergiu.

BIKANER, oraş în NV Indiei (Rajasthan), în deşertul Thar; 529 mii loc. (2001, cu suburbiile). Covoare şi artizanat. Cetate, temple şi palate. Fundat în 1485.

BIKINI, atol în NV Arh. Marshall (Pacificul occidental); c. 5 km^{2}. Poligon al S.U.A. pentru experienţe nucleare (1946–1958).

BILABIÁL, -Ă (< fr.) adj., s.f. (Consoană) la articularea căreia participă amândouă buzele.

BILABIÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre corola sau caliciul unei flori) Format din două buze (labii) (ex. la urzica-moartă).

BILÁNŢ (< germ.) s.n. **1.** Reflectarea sintetizată a rezultatului unei activităţi pe o anumită perioadă; rezultatul unei activităţi dintr-o anumită perioadă. **2.** (EC.) Inventarul a ceea ce posedă *(activul)* şi a ceea ce datorează *(pasivul)* o întreprindere. Se stabileşte anual sub forma unui document contabil. 3. (CONT.) Document contabil de sinteză care prezintă elementele de activ şi pasiv ale unei întreprinderi, la încheierea exerciţiului financiar, precum şi în celelalte situaţii prevăzute de lege. **B.** cuprinde toate elementele de activ grupate după natură, destinaţie, lichiditate şi toate elementele de pasiv grupate după natură, provenienţă şi exigibilitate. **4.** (TEHN.) *B. energetic* = calcul referitor la sursele, repartiţia şi consumul de energie, efectuat pe principiul conservării energiei. **5.** (GEOGR.) *B. hidrologic* = raportul dintre cantitatea de apă căzută pe o suprafaţă într-o unitate de timp şi diferite forme de transfer ale acestei ape (infiltrare, scurgere, evaporare).

BILATERÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are două părţi (sau două laturi) opuse, simetrice. **2.** Care priveşte în acelaşi timp cele două laturi sau cele două aspecte ale unui întreg. **3.** (Despre o convenţie, un act etc.) Care este încheiat între două persoane, două state.

BÍLĂ^{1} (< fr.) Lichid secretat de ficat, de culoare galbenă-verzuie (la om), cu pH alcalin şi gust amar; excretat în intestinul subţire sau stocat temporar în vezica biliară, are rol în digestia şi absorbţia grăsimilor; fiere **(1)**.

BÍLĂ^{2} (< fr.) s.f. Obiect sferic din lemn, material plastic etc., cu variate utilizări.

BÍLĂ^{3} (< fr.) s.f. Piesă tronconică din lemn utilizată ca element al unor construcţii auxiliare, provizorii (schelete, eşafodaje etc.).

BILBAO, oraş în N Spaniei (Ţara Bascilor), cel mai mare port al ţării, la G. Biscaya; 974,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Universitate. Fundat (1300).

BILBOR 1. Depr. intramontană, de baraj vulcanic, în Carpaţii Orientali, între m-ţii Călimani (la NV), Giurgeului (la V şi SV) şi Bistriţei (la E), la 950 m alt., drenată de cursul superior al Bistricioarei. Izv. minerale bicarbonatate-calcice. **2.** Com. în jud. Harghita, pe Bistricioara; 2 730 loc. (2008). Staţiune balneară cu ape minerale. Rezervaţie floristică (mlaştina Pârâul Dobreanului, 4 ha). Biserică de lemn (1795).

BILCA, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava, 3 636 loc. (2008).

BILCIUREŞTI, com. în jud. Dâmboviţa, pe Ialomiţa; 1 688 loc. (2008).

BILDUNGSROMAN (germ. *Bildung* „educaţie") s.n. Roman care prezintă procesul de formare a personalităţii morale şi intelectuale a personajului principal.

BILD ZEITUNG, cotidian german fondat la Hamburg (1952), de Axel Springer.

BILED, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 3 638 loc. (2008).

BILÉT (< fr., rus) s.n. **1.** Scrisoare mică, de câteva rânduri. **2.** Mic imprimat care atestă un drept (un loc la teatru, în tren etc.).

BILÉTĂ (< fr.) s.f. Ţaglă.

BILETE DE PAPAGAL, revistă literară, apărută la Bucureşti, zilnic sau săptămânal (1928–1945, cu intermitenţe), sub conducerea lui T. Arghezi.

BILIÁR, -Ă (< fr., germ.) adj. Care este în legătură cu bila^{1} sau cu canalele şi vezica biliară (canale hepatice, canalul cistic şi coledoc). V. şi *Calcul biliar*. *Acizi biliari* = acizii bilei^{1}, cu rol important în absorbţia grăsimilor în intestin. *Pigmenţi biliari* v. *bilirubina* şi *biliverdina*.

BILIÁRD (< fr.) s.n. Joc desfăşurat pe o masă specială cu un număr de bile^{2}, una dintre ele trebuind să lovească altele, cu ajutorul tacului. ✦ Masă pe care se joacă acest joc.

BILIEŞTI, com în jud. Vrancea; 2 646 loc. (2008).

BILÍNGV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care vorbeşte în mod curent două limbi. **2.** Scris în două limbi. ✧ *Dicţionar b.* = dicţionar care cuprinde cuvintele unei limbi traduse în altă limbă.

BILINGVÍSM (< fr.) s.n. Situaţia celui bilingv **(1).**

BILIÓN (< fr., germ.) s.n. Număr egal cu o mie de miliarde (în Marea Britanie, Germania, România etc.) sau cu un miliard (în S.U.A., Franţa etc.).

BILIRUBÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *bilis* „bilă" + *ruber* „roşu") s.f. Pigment biliar de culoare galben-brună, derivat al hemoglobinei, prezent în sânge, în bilă^{1} şi în calculii biliari.

BILIVERDÍNĂ (< fr.; {s} lat. *bilis* „bilă" + *viridis* „verde") s.f. Pigment de culoare verde, derivat prin oxidare din hemoglobină.

BILLAUD-VARENNE, Jean-Nicolas (1756–1819), jurist şi om politic francez. Iacobin, a contribuit la ghilotinarea lui Danton, apoi l-a trădat pe Robespierre. Deportat în Guyana Franceză, unde a murit.

BILLBOARD, publicaţie muzicală americană fondată în 1884. Renumită pentru acurateţea clasamentelor discografice. ✦ Topul cu acelaşi nume.

BILLECOCQ, Adolphe Etiènne (1800–1874), diplomat francez. Consul general la Bucureşti (1839–1846). Filoromân. A scris despre români („Principatul Valahiei sub domnitorul Bibescu").

BILLROTH, Christian Albert Theodore (1829–1894), chirurg german. A efectuat primele rezecţii de esofag, de pilor şi prima excizie de laringe.

BILÓN^1 (fr.) s.m. Aliaj monetar format în cea mai mare parte sau exclusiv din metale comune.

BILÓN^2 (< fr.) s.n. Coamă de pământ înaltă de c. 40 cm, în care se plantează vița de vie altoită sau butașii pentru înrădăcinare.

BILOXI, oraș în S S.U.A. (Mississippi), port la G. Mexic; 50,6 mii loc. (2000). Șantiere navale. Utilaj petrolier. Ind. chim. și alim. Prima așezare a coloniștilor în valea fl. Mississippi (1699).

BILUNÁR, -Ă adj. Care are loc sau apare de două ori pe lună; bimensual.

BÍMBAȘĂ (< tc.) s.m. (În armata turcă din sec. 19) Comandant peste 1 000 de soldați.

BIMEDIÁNĂ (< fr.) s.f. Segment de dreaptă care unește mijloacele muchiilor opuse într-un patrulater sau ale muchiilor opuse într-un tetraedru.

BIMENSUÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre publicații) Care apare o dată la două luni.

BIMETÁL (< fr. {s}) s.n. **1.** Semifabricat (tablă, bandă, sârmă etc.) compus din două straturi de metale diferite, reunite prin presare, laminare, tragere, lipire, sudare etc., pentru a se obține combinații cu proprietăți deosebite. **2.** Organ sesizor termic al unui releu, al unui instrument termic sau al unui termostat, constituit dintr-o lamă bimetalică.

BIMETÁLIC, -Ă (< fr.) adj. Care este format prin reunirea a două metale sau a unui metal cu un aliaj. ✧ (TELEC.) *Fir b.* = conductor format dintr-un miez de oțel acoperit cu un strat de cupru sau aluminiu, folosit la transmisiuni de înaltă frecvență.

BIMILENÁR, -Ă adj. Care are o durată sau o vechime de (aproximativ) două mii de ani.

BIMOTÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Cu două motoare. ✦ (Substantivat, n.) Avion cu două motoare.

BIMZUÍRE (după germ. *bimsen*) s.f. Operație de polizare prin care se obțin piei cu suprafața catifelată și cu grosime uniformă.

BINÁ (< tc.) s.f. Clădire de zidărie în curs de construcție sau de reparație.

BINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** adj. (CHIM.; despre un compus, un sistem fizico-chimic sau un amestec) Care este constituit din două elemente, din doi componenți, din două faze, din două substanțe; (despre aliaje) care este compus din două elemente. **2.** Adj. (MAT.) A cărui bază este numărul doi. ✧ (LOG. MAT.) *Relație b.* = relație care are loc între doi termeni. *Cod b.* v. *cod.* **3.** Adj. (MUZ.; despre un ritm, o măsură sau o formă muzicală). Care se divizează în două. **4.** S.f. (ASTR.) Stea dublă.

BINCHOIS, Gilles (c. 1400–1460), compozitor flamand. Artă de curte rafinată. Cântece, motete, muzică religioasă.

BÍNDER (< germ.) s.n. Strat de beton asfaltic, confecționt cu criblură de 3–25 mm, aflat între fundația unui drum și stratul de uzură sau ca fundație la trotuarele de asfalt etc.

BINDER, Antoaneta (n. 1922, Ploiești), pictor și gravor român. Stabilită în Germania (1973). În grafică, portrete esențializate („N. Titulescu"). Realizează compoziții echilibrate cromatic, într-o structură geometrică („Sentiment în vidul atelierului").

BINDER, Francisc (1824–1875), farmacist și călător român. A întreprins trei călătorii în Orientul Apropiat și Africa (1849, 1859–1860, 1861–1862); navigând pe Nilul Alb a ajuns până în reg. bazinului fl. Congo.

BÍNE (lat. *bene*) adv., s.n. **I.** Adv. **1.** În mod convenabil, după cum își dorește cineva. **2.** În mod plăcut, agreabil. **3.** Comod, confortabil. **4.** (Eliptic, cu sensul unei propoziții aprobative) Sunt de acord! **II.** Adv. **1.** Cum trebuie, cum se cere. **2.** Conform realității, adevărului; exact, corect. **3.** Frumos, reușit. **4.** În conformitate cu cerințele morale, profesionale etc. **III.** Adv. (Cu sens întăritor) **1.** De tot, de-a binelea. **2.** Tare mult, foarte... ✧ Expr. *Mai bine (de...)* = mai mult (de...). **IV.** S.n. **1.** (în etică) Concept normativ fundamental desemnând ceea ce posedă valoarea morală, în mod categoric *(Binele)* sau derivat *(un bine).* **2.** (REL.) Principiu eliberator către care aspiră oamenii. ✧ Loc. *Cu binele* = cu vorbe bune, cu blândețe ✦ Folos, avantaj. **3.** Mulțumire, bunăstare.

BINECRESCÚT, -Ă adj. Care a primit o bună educație; cu maniere frumoase.

BINECUVÂNTÁ vb. I tranz. **1.** (REL.) A rosti o anumită formulă rituală, însoțită de un gest, menită a atrage protecția divină asupra unei persoane sau a unui lucru; a blagoslovi. **2.** A lăuda, a preamări.

BINECUVÂNTÁRE s.f. Acțiunea de a binecuvânta. ✧ Expr. *A-și da binecuvântarea* = a fi de acord (cu ceva).

BINECUVÂNTÁT, -Ă adj. **1.** Care a primit binecuvântarea cuiva. **2.** Fig. Bogat înzestrat de natură. **3.** (Despre lucruri) Care are o acțiune binefăcătoare. **4.** (Despre cauze, motive etc.) Bine întemeiat, legitim.

BINEFÁCERE s.f. **1.** Faptă bună, ajutor dat cuiva. **2.** Folos, avantaj.

BINEFĂCĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care face mult bine; bun, folositor. **2.** S.m. și f. Persoană care face bine altora.

BINEÎNȚÉLES adv. Desigur, firește.

BINEMERITÁ vb. I intranz. A câștiga dreptul la recunoștința sau la stima cuiva.

BINET, Alfred (1857–1911), psiholog francez. A creat (1905) primul test de inteligență.

BINEVENÍT, -Ă adj. Care vine la momentul potrivit; a cărui sosire face plăcere.

BINEVOITÓR, -OÁRE adj. (Persoană) care arată sau are bunăvoință; amabil, prietenos, bun **(1).**

BINFORD, Lewis (n. 1930), arheolog american. Fondator al etnoarheologiei.

BINGHAM, George Caleb (1811–1879), pictor american. Aparține „Școlii de la frontieră". Peisaje poetice, bine realizate tehnic („Vânători coborând pe Missouri", „Pescuit pe Mississippi").

BINGHAMTON, oraș în NE S.U.A. (New York); 47,3 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini, chimică, încălț. și alim. Universitate.

BÍNGO (< engl., fr.) s.n. Joc de noroc asemănător loteriei.

BING XIN (pe numele adevărat *Xie Wanying*) (1900–1999), scriitoare chineză. Proză de analiză psihologică, configurând situația femeii în mediul micii burghezii chineze („Ploaia de primăvară", „O mie de stele"). Lirică intimistă. Literatură pentru copii.

BINNIG, Gerd (n. 1947), fizician german. Contribuții în domeniul opticii electronice. Împreună cu H. Rohrer a proiectat microscopul cu baleiaj și efect de tunelare. Premiul Nobel pentru fizică (1986), împreună cu H. Rohrer și E. Ruska.

BINÓCLU (< fr.; {s} lat. *bini* „doi" + *oculus* „ochi") s.n. Instrument optic alcătuit din două mici lunete paralele, folosit pentru a privi de la distanță.

BINOCULÁR, -Ă (< fr., germ.) adj. Care se realizează cu ambii ochi. ✧ *Vedere b.* = vedere care permite aprecierea corectă a distanței la care se află diverse obiecte. ✦ Care este prevăzut cu două oculare (ex. microscop b.).

BINÓM (< fr., lat. m.) s.m. Expresie algebrică constituită din suma sau diferența a două monoame (ex. $3a–b^2$).

BINORMÁLĂ (< fr.) s.f. Dreaptă care intersectează o curbă într-un anumit punct, fiind perpendiculară pe planul osculator al curbei în acel punct.

BINSWANGER, Ludwig (1881–1966), psihiatru german. Inspirat de filozofia lui Ed. Husserl, M. Heidegger ș.a. a aplicat metoda fenomenologică în descrierea psihozelor, punând bazele analizei existențiale („Introducere în analiza existențială").

BIO- ({s} gr. *bios* „viață") Element de compunere care exprimă ideea de „viață", servind la formarea unor substantive și a unor adjective.

BIOACUMULÁRE s.f. **1.** (PEDOL.) Proces de acumulare în sol a substanțelor organice rezultate în urma descompunerii parțiale a resturilor vegetale și animale. **2.** (BIOL.) Proces de creștere a concentrației unor poluanți care nu sunt metabolizați în organism (metale grele, pesticide etc.), de-a lungul lanțurilor trofice, așa încât la consumatorii de vârf (păsări răpitoare, ihtiofage etc.) se poate ajunge la valori mult mai mari decât în mediu.

BIOACÚSTICĂ s.f. Studiul semnalelor sonore pe care le emit animalele în situații tipice comportamentului lor.

BIOBIBLIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Scriere care cuprinde date privind biografia unui autor și lista analitică a lucrărilor lui.

BIOCATALIZATÓR (< germ.) s.m. Substanță organică sintetizată de organismele vegetale sau animale care activează procesele biologice. V. *enzimă.*

BIOCENOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a ecologiei care studiază structura și evoluția biocenozelor.

BIOCENÓZĂ (< fr. {i}; {s} *bio-* + *gr. koinos* „în comun") s.f. Comunitate de organisme vegetale și animale care conviețuiesc într-un anumit mediu sau sector din biosferă (biotop).

BIOCHIMÍE (< fr. {i}) s.f. Știință care studiază organizarea, structurarea și transformarea combinațiilor chimice în organismele vii. Este formată din **b.** statică sau descriptivă și **b.** dinamică. Primele concepții științifice privind starea de boală, ereditatea, regimul de viață, influența mediului înconjurător asupra organismului se datoresc lui Hipocrat din Kos, Galenus din Pergam, Ibn-Sina (Avicena), Paracelsus, Van Helmont ș.a. Descoperirile ulterioare au pregătit premisele pe baza cărora Lavoisier a demonstrat rolul oxigenului în procesele arderii și în respirația plantelor și animalelor, cercetările sale fondând subramuri ale disciplinei (**b.** vegetală și b. animală). Realizarea primelor sinteze *in vitro* (Fr. Wöhler, ureea, 1828; N.N. Zinin, anilina, 1842; H. Kolbe, acidul acetic, 1845 ș.a.) a demonstrat posibilitățile nelimitate ale sintezei organice. În sec. 20, principalele direcții de cercetare au avut ca obiect: acizii nucleici, proteinele, enzimele, alcaloizii, carotenoidele, antibioticele, contracția musculară ș.a.

BIOCLÁST s.n. Fragment de dimensiuni centimetrice, rezultat din triturarea naturală a părților scheletice ale unui organism, încorporat în masa unui sediment.

BIOCLIMATOLOGÍE (< gr. {i}) s.f. Ramură a climatologiei care studiază influența factorilor climatici asupra organismelor vii.

BIOCOMBUSTIBIL (< fr.) s.m. Combustibil obținut din materii prime vegetale, ca resursă regenerabilă. Principalele tipuri sunt *biodieselul* și *etanolul.*

BIOCONVÉRSIE s.f. Proces de transformare a unei forme de bioenergie în alta, în cadrul proceselor biologice.

BIOCURÉNT s.m. Activitate electrică prezentă în țesuturile și organele animale.

BIODEGRADÁRE s.f. Proces de descompunere a substanțelor organice de către enzimele produse de organisme vii. Există și substanțe care nu se supun acestui proces *(recalcitranță* moleculară).

BIODIESEL (< germ.) s.n. Combustibil obținut din plante oleaginoase, ca rapița, soia, floarea soarelui, palmierul de ulei.

BIODINÁMICĂ (< fr.; {s} gr. *bios* „viață" + *dynamis* „forță") s.f. Ramură a biologiei care studiază procesele vitale active, de mișcare, care se petrec în organisme.

BIODIVERSITÁTE s.f. Existența, în ecosistemele terestre sau acvatice, a unei mari variabilități în cadrul aceleiaşi specii şi a unui număr ridicat de specii de diferite origini şi cu diverse adaptări la mediu, ca şi existenţa, la nivelul globului terestru, a unei multitudini de ecosisteme cu caractere distincte.

BIOELECTRICITÁTE s.f. Curent electric produs de către organismele vii.

BIOENERGÉTICĂ s.f. Ramură a biofizicii care studiază mecanismele şi legităţile transformării energiei în cadrul proceselor desfăşurate în sistemele biologice vii, precum şi procesele energetice din biosferă.

BIOENERGÍE s.f. Energie produsă prin activitatea fiziologică a organismelor vii. În medicina orientală, **b.** reprezintă componenta imaterială a corpului.

BIOFÍL (< gr. *bios* „viaţă" + *philos* „iubitor") adj. Calitatea unor elemente chimice caracteristice biosferei de a se concentra în corpul vieţuitoarelor (ex. carbonul, oxigenul, calciul etc.).

BIOFÍLTRU (< fr. {i}) s.n. Instalaţie de epurare a apelor de canal cu ajutorul bacteriilor aerobe, compusă dintr-o incintă umplută cu material granular şi acoperită de o membrană încărcată cu baterii.

BIOFÍZICĂ (< fr. {i}) s.f. Ştiinţă care studiază fenomenele şi procesele fizice şi fizico-chimice care se desfăşoară în organismele vii, precum şi influenţa factorilor fizici asupra acestora. În prezent, **b.** s-a separat în câteva ramuri independente: radiobiologia, bioenergetica, fotobiologia, biomecanica ş.a.

BIOGÁZ (< fr. {i}) s.n. Amestec de gaze conţinând în cea mai mare parte metan, rezultat din descompunerea unor compuşi organici de către microorganisme anaerobe. Printr-un proces de fermentaţie dirijată a *biomasei* poate fi utilizat drept combustibil având puterea calorică de 19 000–25 000 kJ/Nm^3.

BIOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *gennao* „a naşte") adj. (Despre roci) Care a luat naştere prin activitatea organismelor.

BIOGENOSFÉRĂ s.f. Învelişul de la suprafaţa Terrei în care există condiţii pentru apariţia şi dezvoltarea vieţii.

BIOGEOCENÓZĂ s.f. Complex format dintr-o comunitate de organisme (plante şi animale) şi terit. ocupat de ele, cu particularităţile lui fizico-geografice.

BIOGEOCHIMÍE (< germ.) s.f. Ramură a geochimiei care studiază relaţiile dintre biosferă şi celelalte componente ale geosistemului din punct de vedere chimic. Metodele b. sunt folosite şi în prospecţiunile zăcămintelor de minerale utile.

BIOGEOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Ştiinţă aflată la graniţa dintre geografie şi biologie care studiază răspândirea pe glob a plantelor şi animalelor, în strânsă corelaţie cu factorii de mediu şi cu evoluţia în timp a lumii vii.

BIOGLÍFE (gr. *bios* „viaţă" + *glyphein* „a grava") s.f. pl. Structuri de bioturbaţie superficiale realizate de organismele animale bentonice în timpul activităţii lor biotice. Se disting urme de paşi, de târâre, de hrănire şi de îngropare.

BIOGRÁF, -Ă (< fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *grapho* „a scrie") s.m. şi f. Autor de biografii.

BIOGRAFÍE (< fr. {i}) **1.** Scriere care expune viaţa unor persoane. *B. romanţată* = povestirea literară sau literaturizată a vieţii unei persoane celebre. ✧ **2.** Viaţa unei persoane; totalitatea evenimentelor existenţei sale.

BIOINDICATÓRI s.m. pl. Organisme care, prin prezenţa, numărul sau intensitatea dezvoltării servesc drept indicatori ai unor procese naturale sau anumitor condiţii de mediu, ai prezenţei anumitor substanţe în apă sau în sol, a gradului de poluare ş.a.

BIOINGINERÍE s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul proceselor de bioconversie, elaborând metode şi tehnici de aplicare a acestora pe scară industrială.

BIOKO, ins. vulcanică în G. Guineii, la 32 km de ţărmul Africii (Guineea Ecuatorială); 2 mii km^2. Oraş pr.: *Malabo* (cap. statului). Relief muntos (3 008 m), cu păduri tropicale. Plantaţii de cacao, cafea, bananieri şi palmieri de cocos. S-a numit *Fernando Póo* (până în 1973) şi *Macias Nguema Biyogo* (până în 1979).

BIOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *bios* „viaţă" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă sedimentară formată prin depunerea resturilor biogene după moartea organismelor vegetale (fitobiolite) sau animale (zoobiolite) (acumularea de cochilii, spiculi de spongieri, alge calcaroase şi frustule de diatomee). Poate fi *caustobiolit* (cărbuni, bitumene) şi *acaustobiolit* (diatomite, calcare).

BIOLÍZĂ s.f. Descompunere a materiei organice prin intermediul organismelor vii.

BIOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la viaţă sau la biologie. ✧ *Orientări biologice în sociologie* = curente în sociologia din a doua jumătate a sec. 19, care extrapolează legităţile biologice în sfera socialului. V. *antropologie, biosociologie, darvinism social, organicism, rasism.*

BIOLOGÍE (fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *logos* „studiu") s.f. **1.** Complex de ştiinţe al cărui obiect de studiu îl constituie originea, dezvoltarea, variabilitatea formelor de viaţă (plante şi animale) şi legile care le guvernează. Primele încercări de sistematizare a cunoştinţelor biologice datează încă din Antic. (Aristotel, Teofrast). Termenul de **b.** a fost introdus în 1802 (Lamarck, Treviranus). Ştiinţele componente s-au diferenţiat în funcţie de obiectul de studiu: botanica, zoologia, anatomia, histologia, citologia, fiziologia, embriologia, microbiologia, ecologia, genetica, etologia ş.a. Îşi lărgeşte aria prin apariţia ştiinţelor de graniţă: biochimia, biofizica, biogeografia, bioingineria, biomatematica etc. *B. moleculară* = studiul structurilor moleculare ale organismelor vii. **2.** P. restr. Studiul ciclului reproductiv al plantelor şi animalelor la nivel de specie. **3.** (MED.; impr.) Termen care denumeşte chimia medicală şi tehnicile de laborator necesare diagnosticului.

BIOLUMINESCÉNŢĂ (< fr. {i}) s.f. Lumină rece produsă de organisme vii (licurici, peşti abisali, ciuperci) sau de microorganisme, prin oxidarea unei substanţe proprii (luciferina).

BIÓM (< germ.; gr. *bios* „viaţă") s.n. Formaţiune biotică majoră alcătuită din mai multe biocenoze cu structură generală asemănătoare, ocupând un spaţiu geografic cu anumite caracteristici climatice.

BIOMÁSĂ (< engl., germ.) s.m. **1.** Masa totală a micro- şi macroorganismelor vegetale şi animale, care trăiesc pe o anumită unitate de suprafaţă sau într-un anumit volum de aer ori de apă. **2.** (ECON.) Materie vegetală şi reziduuri animale ce pot fi utilizate ca resursă energetică regenerabilă, prin ardere directă, piroliză, producere de biogaz sau de biocombustibili. Include diverse deşeuri lemnoase, agricole, gunoi menajer organic, dejecţii din zootehnie, culturi energetice etc.

BIOMECÁNICĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOL.) Ramură a biofizicii care aplică principiile mecanicii în studierea şi explicarea unor fenomene fiziologice de la nivelul organismelor vii.

BIOMETEOROLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a meteorologiei care studiază influenţa proceselor fizice şi chimice din atmosferă, acţiunea climei şi vremii asupra omului, animalelor şi plantelor.

BIOMETRÍE (< fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *metron* „măsură") s.f. Cercetare a organismelor şi organelor prin măsurare.

BIOMICROSCOPÍE (< fr.) s.f. **1.** Examinare a ţesuturilor vii cu ajutorul microscopului „in vivo" şi „in vitro". **2.** Examinare a unor structuri oculare cu un microscop corneean binocular.

BION (probabil sec. 2 î.Hr.), poet bucolic grec. Imitator al lui Teocrit („Cântec funebru pentru Adonis").

BIONDO, Flavio (1388 sau 1392–1483), umanist italian. A susţinut romanitatea românilor.

BIÓNICĂ (< engl. {i}) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul proceselor biologice şi al structurii organismelor vii ca sursă de inspiraţie pentru tehnologie.

BIOPOLÍTICĂ s.f. Ansamblu de măsuri rasiste bazate pe *biosociologie.*

BIOPSÍE (< fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *opsis* „vedere") s.f. Extragere, pe cale chirurgicală sau prin puncţie aspiratorie, a unui fragment de ţesut viu în vederea studierii lui la microscop.

BIORÍTM s.n. Ritm al proceselor biologice, cu durată diferită de la un proces la altul (circadian, sezonier, anual, multianual).

BIOSFÉRĂ (< fr. {i}) s.f. Înveliş al Pământului format din organisme vii, de pe uscat, din apă, aer, sol. Masa **b.** este estimată la 10^{15} t.

BIOSINTÉZĂ (< fr. {i}) s.f. Sinteza unui compus chimic *in vivo* sau *in vitro* de către celulele vii.

BIOSOCIOLOGÍE (< fr., germ.) s.f. Teorie care pretinde că determinant în dezvoltarea socială este factorul biologic, redus la noţiunea de rasă.

BIOSPEOLOGÍE s.f. Ştiinţă care studiază formele de viaţă din mediul cavernicol; ia naştere din iniţiativa savantului român Emil Racoviţă.

BIOSTATÍSTICĂ (< germ.) s.f. Ramură a medicinii care studiază cu metode statistice fenomenele biologice şi demografice; statistică medicală.

BIOSTIMULATÓR s.n. Substanţă care, conţinând biostimuline, creşte nespecific vitalitatea, sporeşte rezistenţa la factori nocivi, favorizează procesele de regenerare şi reparare a ţesuturilor.

BIOSTIMULÍNĂ s.f. Factor biologic produs în cantităţi infinitezimale, de cele mai multe ori nedozabil şi neidentificabil, de către ţesuturile vii aflate în condiţii improprii şi eliberat de acestea în momentul revenirii la normal.

BIÓT (< fr. {i}; *Biot*) s.m. Unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric (simbol: Bi), egală cu 10 A.

BIOT, Jean-Baptiste (1774–1862), fizician şi astronom francez. Contribuţii la studiul polarizării luminii. În electromagnetism a stabilit formula intensităţii câmpului magnetic al unui conductor (legea *Biot-Savart*).

BIOTEHNOLOGÍE s.f. Ansamblu de procedee industriale de sinteză chimică a unor produse (antibiotice, proteine, vitamine, stimulatori de creştere ş.a.) în prezenţa microorganismelor (bacterii, drojdii, fungi etc.).

BIOTERAPÍE (< fr.; {s} *bio-* + gr. *therapeia* „îngrijire") s.f. Tratarea unor afecţiuni cu produse provenite de la alte organisme.

BIÓTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (BIOL.) Referitor la viaţă, de viaţă (ex. *factor b., mediu b.*).

BIOTÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Vitamina din complexul B, care intervine în metabolismul acizilor graşi, acizilor aminaţi şi glucozei. Sin. vitamina B_8, vitamina H.

BIOTÍT (< fr. {i}) s.n. Mică feromagneziană, de culoare brun-verzuie până la neagră, cu luciu sticlos sau sidefos semimetalic şi aspect de mase compacte foioase-solzoase.

BIOTÓP (< fr. {i}; {s} *bio-* + gr. *topos* „loc") s.n. Mediu de viaţă cu caracteristici ecologice relativ omogene în care se dezvoltă o biocenoză.

BIOXÍD s.m. Dioxid.

-BIÓZĂ ({s} gr. *bios* „viaţă") Element de compunere cu sensul de „viaţă", „proces vital" etc. (ex. antibioza, simbioza).

BIPARTÍD adj. (DR.) *Sistem* ~, sistem de organizare politică în care la putere se succed două partide.

BIPARTÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are sau implică două părţi. ✦ (DR.) (Despre o înţelegere) La care participă două state sau partide.

BIPĂTRÁT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. (Despre o ecuaţie polinomială) Care conţine necunoscuta numai la puterile de forma *2n, n* şi *0.* **2.** S.n. Puterea a patra a unui număr sau a unei mărimi.

BIPÉD, -Ă (< fr. {i}; {s} *bi-* + lat. *ped* „picior") adj. (BIOL.) Care are (sau umblă în) două picioare.

BIPIRAMÍDĂ s.f. Formă cristalografică închisă, constituită din două piramide alipite simetric.

BIPLÁCĂ s.f. Tub electronic cu doi anozi şi un catod, utilizat ca element redresor şi pentru detecţie.

BIPLÁN (< fr. {i}) s.n. Avion cu două rânduri de aripi, dispuse una deasupra celeilalte.

BIPOLÁR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are doi poli. ✦ (Despre maşini electrice) Care are doi poli magnetici.

BIR (< magh.) s.n. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** Denumire a celei mai apăsătoare dintre dări, percepută în bani de către domnie. ✦ P. gener. Dare, impozit. **2.** Tribut.

BIRA, com. în jud. Neamţ, în culoarul Siretului; 1 913 loc. (2008).

BIRAPÓRT (< fr.) s.n. Câtul rapoartelor orientate pentru patru puncte colinare P_1, P_2, P_3, P_4, în care P_3 şi P_4 împart segmentul P_1P_2. *B. armonic* = **b.** care are valoarea –1.

BIRCHIŞ, com. în jud. Arad, în pod. Lipovei; 2 039 loc. (2008). Castel (sec. 19).

B.I.R.D. v. **Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare.**

BIRDA, com. în jud. Timiş; 1 947 loc. (2008).

BIREFRINGÉNŢĂ (< fr.) s.f. Însuşire a unor cristale de a produce fenomenul de dublă *refracţie.*

BIRÉMĂ (< fr., lat.) s.f. Vas de război cu două rânduri de vâsle suprapuse, folosit în Antic.

BIRENDRA BIR BIKRAM SHAH DEV (1942-2001), rege al Nepalului (1975-2001). Asasinat.

BIRGITTA (BRIGITTA) (c. 1303–1373), mistică suedeză. Critici la adresa papilor din Avignon, potrivit cuvintelor lui Iisus, pe care le-ar fi auzit în viziunile ei. A întemeiat ordinul brigittelor. Canonizată în 1391.

BIR HAKEIM (BI'R AL HUKAYYIM), oază în deşertul Libiei, la 64 km SV de Tobruk. Aici „Forţele Franceze Libere" au înfrânt armatele germano-italiene comandate de Rommel (28 mai–13 iun. 1942).

BIRIUZOV, Serghei Semionovici (1904–1964), mareşal al Uniunii Sovietice. Şef al Statului-Major al Frontului 4 şi al Frontului 3 Ucrainean, în al Doilea Război Mondial.

BÍRJĂ (< rus.) s.f. Trăsură de piaţă.

BIRKHOFF, George David (1884–1944), matematician american. Promotor al esteticii informaţionale bazate pe psihologia experimentală şi pe stabilirea unor „măsuri estetice" („Elemente matematice în artă").

BIRLIC v. **Vasiliu-Birlic, Grigore.**

BIRMÁN, -Ă s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (la m.pl.) Popor de rasă mongoloidă din grupa de limbi birmano-tibetană; s-a format ca naţiune în Birmania (azi Uniunea Myanmar). De religie budistă. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia sino-tibetană, ramura tibeto-birmană, vorbită de **b.**

BIRMANÉZĂ s.f. Rasă de pisici cu mască specifică şi coadă stufoasă, originară din Asia de Sud-Est.

BIRMANIA v. **Myanmar, Uniunea ~.**

BIRMINGHAM 1. Oraş în centrul Marii Britanii (Anglia); 977 mii loc. (2001). Ind. de automobile, cauciuc sintetic, aparataj electrotehnic. Vechi centru manufacturier. Universitate. Muzee. A primit statut de oraş în 1166. **2.** Oraş în S.U.A. (Alabama), în m-ţii Apalaşi; 242,8 mii loc. (2000). Metalurgie (uzinele trustului „United Steel Corporation"). Universitate (1842).

BIROBIDJAN, oraş în E Federaţiei Ruse, centrul ad-tiv al Regiunii Autonome Evreieşti; 83,6 mii loc. (1995). Ind. uşoară, constr. de maşini şi prelucr. lemnului.

BIROCRÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care practică birocratismul.

BIROCRATÍSM (< rus.) s.n. Tendinţă de rezolvare strict administrativă a problemelor publice, de rupere a lor de realitate; preocupare excesivă pentru latura formală a problemelor.

BIROCRAŢÍE (< fr.) s.f. **1.** Puterea excesivă a administraţiei. **2.** Muncă rutinieră, formală.

BIRÓTICĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de tehnici informatice (calculator, xerox, telefon, telefax etc.) folosite în activităţile administrative, de secretariat etc.

BIRÓU s.n. **1.** Masă de scris cu sertare şi compartimente. **2.** Încăpere în care lucrează funcţionari. ✦ Unitate a administraţiei de stat, fără personalitate juridică, inferioară unui serviciu. **3.** Cameră în care are cineva birou **(1)** şi în care lucrează şi profesează. **4.** Grup de persoane alese de o adunare constituită pentru a conduce lucrările acesteia. ✦ *B. executiv* = organ de conducere a activităţii curente a unor organisme politice şi de stat.

BIRT (< scr.) s.n. Restaurant mic şi modest. ✦ (Înv.) Han.

BIRUÍ (< magh.) vb. IV tranz. **1.** A învinge (un duşman, un adversar etc.). **2.** Fig. A-şi stăpâni un sentiment.

BIRUÍNŢĂ s.f. Victorie, izbândă.

BIRUNI (AL-BIRUNI), Abu Raihan Mohammed Ibn-Ahmed (973–1048), călător, geograf, savant enciclopedist şi filozof din Horezm. A scris în limba arabă („Istoria Indiei", „Monumente ale generaţiilor trecute").

BIS (< fr., lat.) adj. invar, s.n. **I.** Adj. invar. (Pe lângă un număr) A doua oară; repetat. ✦ (Cu valoare de interj.) Exclamaţie prin care se solicită, la finalul spectacolului, repetarea unei părţi din program. **II.** S.n. Număr **(II, 3)** prezentat, la cererea publicului, a doua oară sau ca supliment de program.

BISĂPTĂMÂNÁL, -Ă adj. Care are loc, care apare de două ori pe săptămână.

BISCAYA (VIZCAYA sau **GASCOGNE),** golf al Oc. Atlantic, între coasta de N a Spaniei şi cea de V a Franţei; 194 mii km². În el se varsă Garonne, Charente, Loara, Adour. Porturi pr.: Brest, Bordeaux, La Rochelle (Franţa), Bilbao, San Sebastian, Santander (Spania).

BISCUÍT (< fr.) s.m. **1.** Produs alimentar uscat obţinut prin coacerea unor bucăţi ştanţate de aluat uşor de prăjitură. **2.** Semifabricat ceramic, neglazurat, ars o singură dată, utilizat la fabricarea faianţei sau a porţelanului. **3.** Porţelan supus la două arderi succesive şi a cărui granulaţie imită marmura.

BISÉCT (după fr.) adj. *An* ~ = an calendaristic de 366 de zile (în care luna februarie are 29 de zile). Se repetă din patru în patru ani în anii divizibili cu patru, cu excepţia anilor seculari care nu sunt multipli de 400.

BISECTÓR, -OÁRE (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Semidreaptă cu originea în vârful unghiului, interioară acestuia, şi care formează unghiuri congruente cu laturile unghiului. **2.** Adj. *Plan b.* = plan care împarte un diedru în două diedre congruente.

BISÉRICĂ (lat. *basilica*) s.f. **1.** Comunitate întemeiată de Hristos, alcătuită din totalitatea celor care cred în acesta; semn al comuniunii oamenilor cu Dumnezeu. **2.** Ansamblul credincioşilor reuniţi într-o comuniune creştină locală. ✧ *B. ortodoxă* v. *ortodoxie. B. catolică* v. *catolicism. B. protestantă* v. *protestantism. B. evanghelică* (sau *luterană*) v. *luteranism. B. reformată* (*calvină*) v. *calvinism. B. unitariană* v. *unitarism. B. anglicană* v. *anglicanism. B. română unită cu Roma (greco-catolică)* v. *greco-catolici (uniţi). B. baptistă* v. *baptism. B. lui Dumnezeu apostolică* v. *penticostală. B. armeană* v. *armeană.* **3.** Clădire destinată celebrării unui cult creştin.

BISERICÉSC, -EÁSCĂ Adj. Care se referă la biserică.

BISERICÓS, -OÁSĂ adj. Evlavios.

BISEXUÁL, -Ă (BISEXUÁT, -Ă) (< fr. {i}) adj. (BIOL.) Hermafrodit.

BISFENOÍD s.n. Formă cristalografică închisă, constituită din două perechi de feţe triunghiulare neparalele între ele (**b.** rombic) sau din patru feţe, triunghiuri isoscele simetrice în raport cu un ax cristalografic de gradul patru (**b.** pătratic).

BISHKEK, cap. Kîrgîzstanului, la poalele m-ţilor Kîrgîzi, pe râul Ciu; 762,3 mii loc. (1999). Aeroport. Construcţii de maşini. Ind. chimico-farmaceutică, a mat. de constr., piel. şi încălţ., de prelucr. a lemnului, ţesături, tricotaje, produse alim. Centru cultural (Academie de ştiinţe, Universitate, muzee, teatre). Până în 1926 s-a numit *Pişpek,* iar în perioada 1926–1991 *Frunze.* A primit actuala denumire în 1992.

BISHOP, Michael John (n. 1936), virusolog american. A descoperit genele normale care controlează procesele de hiperplazie. Premiul Nobel (1989) pentru fiziologie şi medicină, împreună cu H.E. Varmus.

BISILÁBIC, -Ă adj. Compus din două silabe.

BISKRA (BESKRA), oraş în NE Algeriei, într-o oază la SV de Constantine; centrul ad-tiv al vilaietului omonim; 170,9 mii loc. (1998). Staţiune climaterică.

BISMARCK, Otto, prinţ von (1815–1898), om politic german. Prim-min. al Prusiei (1862–1872; 1873–1890), a urmărit realizarea unificării Germaniei prin „fier şi sânge", purtând războaiele împotriva Danemarcii (1864), Austriei (1866) şi Franţei (1870–1871). Cancelar al Imp. German (1871–1890), supranumit „cancelarul de fier", a dus o politică internă dură. Fondator al imperiului colonial german.

BISMARCK 1. Arh. în componenţa statului Papua-Noua Guinee, situat în Oc. Pacific; format din c. 200 ins.; c. 50,5 mii km². Oraş pr.: *Rabaul.* Relief muntos vulcanic (alt. max.: 2 300 m, vf. Sinewit). Plantaţii de cacao, trestie de zahăr, cocotieri; porumb, tutun şi bumbac. 2. Oraş în N S.U.A., port pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Dakota de Nord; 55,5 mii loc. (2000).

BÍSMUT (< fr. {i}) s.n. Element chimic (Bi; nr. at. 83, m. at. 209, p.t. 271°C, p.f. 1 560°C), metal alb-lucios, cu nuanţe roşietice, casant, întrebuinţat la obţinerea aliajelor cu temperatură de topire joasă, iar sub formă de combinaţii, în medicină, cosmetică, industria sticlei. Descoperit de chimistul francez Claude J. Geoffroy (1753).

BISMUTÍNĂ (< fr.) s.f. Sulfură naturală de bismut, de culoare albă-cenuşie, întâlnită în zăcămintele de staniu; principalul minereu de bismut.

BISOCA, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpaţii Vrancei, în depr. Bisoca-Neculele; 2 859 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea Lacurile **B.** (10 ha).

BISSAU (BISSAO), cap. Republicii Guineea-Bissau, port la Oc. Atlantic; 274 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. alim. şi a cherestelei. Fundat în 1687 de portughezi. Din 1974, cap. statului.

BISSET, Jacqueline (n. 1944), actriţă britanică de film. De o mare frumuseţe, a fost partenera unor actori celebri („Detectivul", „Locotenentul Bullitt", „Noaptea americană").

BISTRA 1. Râu, afl. dr. al Timişului, în aval de Caransebeş; 57 km. Izv. din m-ţii Ţarcului şi străbate culoarul depresionar tectonic **B.**, situat între m-ţii Poiana Ruscăi, la N, şi Ţarcu, la S. Culoarul depresionar **B.** comunică spre E, prin pasul Poarta de Fier a Transilvaniei, cu depr. Haţeg. **2.** Com. în jud. Alba, pe Arieş; 5 039 loc. (2008). Rezervaţia naturală Molhaşurile Căpăţânei (5 ha). **3.** Com. în jud. Maramureş, pe Vişeu; 4 238 loc. (2008). Expl. de calcare compacte. Mat. de constr.

BISTREŢ, com. în S jud. Dolj; 4 267 loc. (2008). Cherhana. Aşezări getice (sec. 6 î.Hr.) şi un castru roman pe malul Dunării (sec. 2–3).

BISTRICIOARA, râu, afl. dr. al Bistriţei moldoveneşti (în lacul de acumulare Izvoru Muntelui); 55 km. Izv.

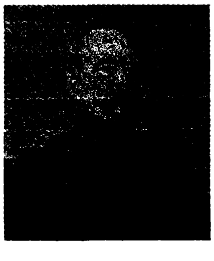

Otto von Bismarck

din SE m-ţilor Călimani. Traversează staţiunile Bilbor şi Borsec.

BISTRIŢA 1. (*Bistriţa moldovenească*) Râu, afl. dr. al Siretului la S de Bacău; 288 km. Izv. din m-ţii Rodnei, străbate depr. Dornelor şi trece prin oraşele Vatra Dornei, Bicaz, Piatra Neamţ, Buhuşi şi Bacău. Cursul **B.** a fost barat, creându-se lacul de acumulare *Izvoru Muntelui*, precum şi alte lacuri în aval. Hidrocentrale în cascadă pe cursul mijlociu şi inferior (Stejaru, Piatra Neamţ, Roznov, Pângăraţi, Gârleni, Bacău I şi II etc.). Afl. pr.: Dorna, Neagra, Bistricioara, Bicaz, Tarcău. De la izv. şi până la confl. cu Dorna poartă numele de *Bistriţa Aurie*. **2.** (*Bistriţa ardeleană*) Râu, afl. dr. al Şieului (afl. al Someşului Mare); 65,4 km. Izv. din N masivului Călimani şi trece prin municipiul Bistriţa. **3.** (*Bistriţa vâlceană*) Râu, afl. dr. al Oltului; 50 km. Izv. din m-ţii Căpăţânii. **4.** (*Bistriţa gorjană*), râu, afl. Jiului; 40 km. Izv. din m-ţii Vâlcan. Pe cursul ei se află lacul de acumulare Vâja, de unde o parte din apele **B.** sunt deviate subteran în Tismana. **5. Munţii Bistriţei,** grup de munţi în Carpaţii Orientali, situat între defileul Bistriţei **(1)** de la Zugreni în N şi valea Bistricioarei la S. Alt. max.: 1 859 m (vf. Budacu). 6. **Dealurile Bistriţei,** dealuri pe marginea de E a Pod. Transilvaniei, între poalele m-ţilor Călimani, Someşul Mare şi valea Dipşa, drenate de Bistriţa **(2)**, Şieu şi Budac. 7. Municipiu situat pe Valea Bistriţei **(2)**, reşed. jud. Bistriţa-Năsăud; 83 434 loc. (2008). Termocentrală. Constr. de maşini, prelucr. lemnului, mat. de constr., textile, de sticlărie pentru menaj şi alim. Fabrică de acumulatori pentru autoturisme. Centru pomicol. Colegiu tehnic. Monumente istorice: biserica ortodoxă (fostă biserică franciscană, sec. 13), biserica evanghelică (sec. 14–15, transformată în sec. 16), fortificaţii (sec. 15–16), clădiri din vechiul ansamblu comercial fortificat Şugălete (sec. 16–17). Casa argintarului şi casa Ioan Zidaru din sec. 15–16. Muzeu. Menţionat documentar în 1264, oraş din 1349. Între 1529 şi 1546 (cu întreruperi) s-a aflat în stăpânirea domnului Petru Rareş. Şcoală luterană din sec. 16. Declarat municipiu în 1979. **8. Mănăstirea ~,** situată în com. Viişoara, jud. Neamţ, ctitorită înainte de 1407 de Alexandru cel Bun, căruia îi serveşte şi de necropolă. Turn clopotniţă zidit de Ştefan cel Mare (1498). În 1554, biserica este reconstruită de Alexandru Lăpuşneanu. 9. **Mănăstirea ~** (în com. Costeşti, jud. Vâlcea), refăcută în 1519, când este pictată de *Dobromir din Târgovişte*. Refăcută din nou de Constantin Brâncoveanu în 1683. Pictată, în 1855, de Gh. Tattarescu. Biserica bolniţei este singurul edificiu din vechiul complex, cu picturi din 1513 şi 1514.

BISTRIŢA BÂRGĂULUI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud; 4 394 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Valea Repedea (222 ha), Tăul Zânelor (15 ha), Cheile Bistriţei ardelene (50 ha) şi stâncile Tătarului (25 ha). Cherestea.

BISTRIŢA-NĂSĂUD, jud. în N României; 5 305 km^2; 316 869 loc. (2008). Reşed.: municipiul Bistriţa. Oraşe: Beclean, Năsăud, Sângeorz-Băi. Comune: *56*. *Relief*: cuprinde porţiuni din m-ţii Ţibleş, Rodna, Bârgău, Călimani, dealurile Bistriţei, partea de N a C. Transilvaniei şi cea de NV a pod. Someşan. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată de cursul superior al Someşului Mare, care colectează numeroase râuri mai mici (Anieş, Ilva, Cormaia, Sălăuţa, Ilişua, Şieu ş.a.). *Resurse naturale*: cărbuni, gaze naturale, polimetale în care predomină plumbul, zincul şi piritele cuprifere, grafit, marmură, caolin, ape minerale (Sângeorz-Băi, Anieş, Măgura Ilvei, Ilva Mare, Rodna, Josenii Bârgăului ş.a.). *Economia:* ind. metalurgiei feroase, constr. de maşini, mat. de constr., chimică, expl. şi prelucr. lemnului, celulozei şi hârtiei, textilă, sticlărie pentru menaj şi alim. Se cultivă porumb, plante de nutreţ, grâu, cartofi ş.a. Pomicultura, în cadrul căreia predomină merii, prunii şi perii, are condiţii optime de dezvoltare în reg. Dealurilor Bistriţei, Lechinţei, Năsăudului. Podgorii compacte se află în zona localit. Lechinţa, Dumitra, Viişoara şi Teaca. Sectorul zootehnic este favorizat de întinsele păşuni naturale şi de cultura plantelor furajere. Se cresc ovine, bovine, caprine, porcine. Avicultură şi apicultură. *Turismul* este legat de parcurile naţionale Rodna (partea de S) şi Călimani (partea de NV), de staţiunile balneoclimaterice Sângeorz-Băi, Rodna, Ilva Mică. Vestigii istorice şi de artă (staţiunile neolitice de la Bistriţa, Slătiniţa, Năsăud ş.a., cele dacice şi daco-romane de la Sânmihaiu de Câmpie, Archiud, castrele romane de la Orheiu Bistriţei, Livezile, Iliua, cetăţile de la Rodna, Bistriţa, Ciceu, Anieş, castelele feudale de la Urmeniş, Posmuş ş.a.). Vestite zone de artă populară şi folclor pe văile Someşului, Bârgăului, Şieului ş.a. Case memoriale: George Coşbuc din Hordou (azi com. George Coşbuc), Liviu Rebreanu din Târlişua etc.

BISTURÍU (< fr. {i}) s.n. Instrument chirurgical utilizat la incizii. ✧ *B. electric* = **b.** care realizează incizia cu ajutorul curenţilor electrici de înaltă frecvenţă. *B. cu laser* = **b.** care utilizează o rază laser în operaţii de mare precizie.

BISULFÁT (< fr. {i}) s.m. Sulfat acid.

BISULFÍT (< {i}) s.m. Sulfit acid.

BÍŞNIŢĂ (< engl.) s.f. Afacere măruntă, necinstită; speculă.

BIT (< engl. {i}; {s} engl. *bi[nary] [digi]t*) s.m. **1.** Cifră în sistemul de numeraţie binar. **2.** Unitate de măsură a cantităţii de informaţie.

BITAY Árpád (1896–1937), istoric literar maghiar din România. Traduceri din poeţi români, o istorie a literaturii române în limba maghiară şi o istorie a literaturii maghiare în română.

BÍTER (< germ.) s.n. Lichior amar, consumat ca aperitiv.

BITINIA (BITHYNIA), reg. în NV Asiei Mici. Satrapie persană şi apoi regat elenistic (sec. 3–1 î.Hr.), **B.** a devenit (74 î.Hr.) prov. romană.

BITOLIA (BITOLA, BITOLJ), oraş în Macedonia; 77,4 mii loc. (1994). Ind. uşoară (covoare) şi alim. Biserică (sec. 15). Fundat în 1014. S-a mai numit şi *Monastir*.

BITTERFELD, oraş în E Germaniei Centrale (Saxonia-Anhalt), pe râul Mulde; 16,2 mii loc. (2002). Expl. de lignit. Ind. chimică, a aluminiului. Constr. de maşini. Fundat în 1143.

BÍTUM (< fr.) s.n. **1.** Produs plastic, negru, obţinut din reziduuri de petrol sau prin distilarea huilelor şi folosit la prepararea asfaltului, la fabricarea lacurilor etc. **2.** (ARTE PL.) Culoare brună strălucitoare, obţinută prin amestecarea la cald a b. **(1)** cu ulei de in şi ceară.

BITUMÁ vb. I tranz. **1.** A amesteca cu bitum un material granular. **2.** A face bitumajul unei şosele.

BITUMÁJ (< fr.) s.n. Aşternere de bitum şi criblură pe suprafaţa unei şosele.

BITÚMEN (< germ., lat.) s.n. (GEOL.) Substanţă organică formată dintr-un amestec de hidrocarburi naturale rezultat din transformarea în oxigen a resturilor de organisme depuse pe fundul bazinelor saline sărace. ✧ *B. gazos* = gaze naturale. *B. lichid* = petrol. *B. solid* = nume generic pentru asfalt, ozocherită, parafine naturale etc.

BITUMINIZÁRE^1 (după fr.) s.f. (GEOL.) Proces de formare a unor hidrocarburi (bitumene) prin transformarea lentă, în lipsa oxigenului, a nămolurilor bogate în resturi de organisme.

BITUMINIZÁRE^2 s.f. (MINER.) Impermeabilizare a rocilor prin injectare cu bitum topit sau cu emulsii de bitum.

BIŢAN (BITZAN), Ion (n. 1924, Limanu, jud. Constanţa), pictor, grafician şi decorator român. Creaţia sa a evoluat de la o viziune figurativă către abstracţia lirică („Cutia cu splendori", „Cutia magicianului").

BIUNIVÓC, -Ă (fr.) adj. *Corespondenţă* ~ = corespondenţă între elementele a două mulţimi, astfel încât elementele uneia corespund univoc cu elementele celeilalte şi invers.

BIURÉTĂ (< fr., germ.) s.f. Instrument folosit în analiza cantitativă pentru măsurarea volumelor de soluţii sau gaze, având forma unui tub de sticlă gradat, cu robinet sau tub de cauciuc cu clemă.

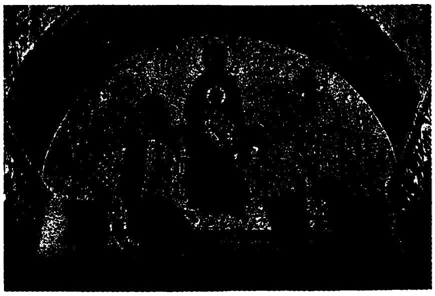

1

2

3

Artă bizantină
Mozaic din biserica Sf. Sofia (Istanbul, Turcia sec. 6)
1. Fecioara Maria cu pruncul între Împăratul Constantin şi Iustinian
2. Fecioara Maria cu pruncul (detaliu)
3. Arhanghelul Gavriil

BIVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are două roluri, două funcţii. **2.** (CHIM.) Care are valenţa doi.

BIVALÉNŢĂ s.f. Calitatea de a fi *bivalent*. (LOG.) *Principiul b.* = principiu al logicii clasice potrivit căruia orice propoziţie este sau adevărată sau falsă.

BIVÁLV, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Care este acoperit de două valve. 2. pl. (ZOOL.) Lamelibranhiate.

BIVITELÍN, -Ă (< fr.) adj. (Despre gemeni) Proveniţi din fecundarea a două ovule diferite, dar dezvoltaţi simultan în cursul aceleiaşi gestaţii.

BÍVOL (< sl.) s.m. Animal rumegător din subfamilia bovine, de culoare neagră, cu părul rar şi aspru *(Bubalus)*. Reprezentat printr-o specie africană şi mai multe specii din Asia, printre care şi b. indian, din care provine **b.** domestic. Pentru efectivele de bivoli domestici în zootehnie se foloseşte şi termenul de bubaline.

BIVOLARI 1. Castru roman, construit în 137–138, pe malul stg. al Oltului, pe terit. actual al satului Păuşa (jud. Vâlcea). **2.** Com. în jud. Iaşi, pe Prut; 4 494 loc. (2008). Rezervaţie naturală (4 316 ha).

BÍVOLIŢĂ (< bg.) s.f. Femela bivolului. Dă o producţie de lapte redusă (500–600 l anual), dar cu un conţinut ridicat de grăsime (8%).

BIVUÁC (< fr.) s.n. **1.** Staţionare temporară a trupelor în afara localităţilor sau a taberelor. ✦ Locul acestei staţionări. 2. Adăpost al alpiniştilor sau al turiştilor.

BIWA (OMI), lac tectonic în Japonia (ins. Honshū), cel mai mare din ţară; 673 km^2. Ad. max.: 86 m. Parc naţional.

BIXAD 1. Com. în jud. Covasna, în depr. Malnaş, pe Oltul Superior, în defileul dintre m-ţii Bodoc şi Baraolt; 1 934 loc. (2008). Expl. de andezit, piatră ponce şi balast. Aşezări neolitice şi dacice (sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.). Biserica „Sfântul Gheorghe" (1834). 2. Com. în jud. Satu Mare; 7 455 loc. (2008). Expl. de min. complexe. Cherestea. Ape minerale.

BIYA, Paul (n. 1933), om politic camerunez. Prim-min. (1975–1982) şi preşedinte (din 1982) al Camerunului.

BIZAM (< germ.) s.m. Specie de mamifer rozător, originar din America de Nord, cu corpul lung de peste 30 cm şi blană preţioasă, castanie-roşcată

(Ondratra zibethica). Trăieşte în preajma apelor. În prezent, răspândit spontan şi în România.

BIZANTÍN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine Bizanţului sau Imp. Bizantin, privitor la Bizanţ sau la Imp. Bizantin. ✧ *Artă b.* = denumire dată artei dezvoltate în sec. 6-15 pe terit. Imp. Bizantin. S-a format pe baza artei creştine vechi, căreia i s-au adăugat elemente proprii artei Orientului elenistic (Egipt, Siria, Persia). Este o artă de curte somptuoasă, caracterizată printr-o mare varietate de forme şi prin bogăţia ornamentaţiei; dezvoltă arhitectura religioasă, civilă şi militară. Printre cele mai importante monumente, bisericile: Sfânta Sofia din Constantinopol (532-537), San Vitale din Ravenna (532), a mănăstirii Daphni din Atena (sec. 12) etc. În cadrul picturii se remarcă trei tendinţe: istorică, dogmatică şi narativă. Cunosc o mare înflorire pictura de manuscris şi de icoane şi pictura monumentală (mozaicul şi fresca). Din sculptură nu au rămas decât piese mărunte, lucrate în basorelief sau traforaj, realizate din metal, fildeş şi în piatră. În artele decorative o dezvoltare aparte au ţesăturile scumpe, argintăria, emailurile etc. *Arta b.* a influenţat puternic dezvoltarea artei din Balcani, din Rusia şi chiar din Occident (pictura Renaşterii italiene timpurii). Pe terit. Ţărilor Române prezenţa *artei b.* a fost deosebit de puternică încă din sec. 9, jucând un rol hotărâtor în formarea artei medievale româneşti, prin intermediul cetăţilor bizantine din zona Dunării de Jos (Păcuiul lui Soare, Dinogeţia). Reprezentativă pentru influenţa *arta b.* în Ţările Române este biserica domnească din Curtea de Argeş (sec. 14). În sec. 15-18, formele artistice de tradiţie **b.** vor constitui o componentă constantă în sinteza artei vechi româneşti, atât în arhitectură, cât şi în pictură şi în artele decorative. ✧ *Muzica b.* = artă exclusiv vocală, cultivată în Biserica ortodoxă. A luat naştere în Bizanţ, prin sintetizarea surselor ebraice, siriene şi greceşti. Iniţial a avut caracter de masă, dar, cu timpul, a dobândit un caracter profesional, apărând şi unele genuri specifice (imnul, canonul, troparul). *Muzica b.* a fost codificată în sec. 8, fiind fundamentată pe teoria muzicală antică greacă şi fixată printr-un sistem propriu cu *neume.* ✧ *Rit b.* = sistem de practici liturgice şi disciplinare respectat în Biserica ortodoxă şi în cea greco-catolică, influenţat de marile centre creştine, Antiohia şi Ierusalim. **2.** S.m. şi f. Locuitor al Bizanţului sau al Imp. Bizantin.

BIZANTINÍSM s.n. **1.** Complex de trăsături ale modului de viaţă, mentalităţii şi culturii bizantine; în sens peiorativ este folosit pentru a desemna deficienţe considerate a fi caracteristice societăţii bizantine. **2.** Preocupare pedantă şi oţioasă pentru aspecte marginale ale problemelor în dauna celor esenţiale. **3.** Valorificarea tradiţiei culturale bizantine şi a spiritualităţii ortodoxe în opera unor scriitori ca: A. Maniu, I. Pillat, N. Crainic, V. Voiculescu sau a unor plasticieni ca A. Demian.

BIZANTINOLÓG s.m. Specialist în bizantinologie.

BIZANTINOLOGÍE (< fr.; {s} fr. *byzantin* + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază istoria, literatura, muzica şi arta bizantină.

BÍZANŢ v. Imperiul Bizantin.

BIZÁR, -Ă (< fr.) adj., adv. Ciudat, straniu.

BIZERTA (BIZERTE, BANZART), oraş în N Tunisiei, port la M. Mediterană, reşedinţa guvernatoratului omonim; 105,5 mii loc. (1998). Cel mai nordic oraş al Africii. Aici, în al Doilea Război Mondial, trupele aliate, sub comanda generalului american O. Bradley, au învins pe cele germano-italiene (mai 1943).

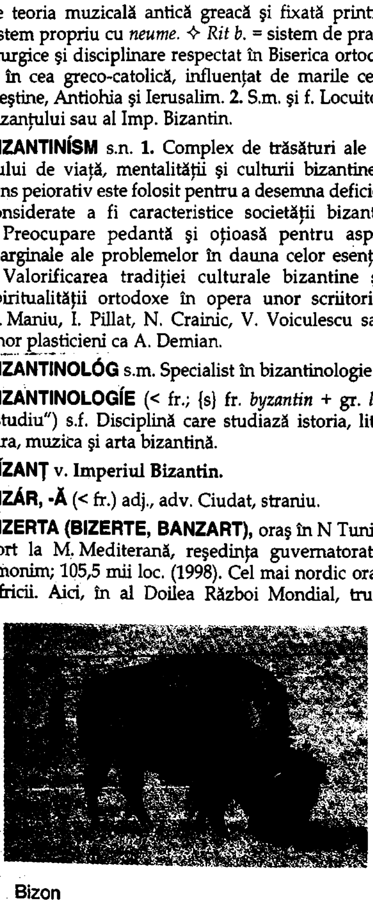
Bizon

Georges Bizet

Bjørnstjerne Björnson

BIZET, Georges (1838-1875), compozitor francez. Expresivitate melodică, forţă dramatică, bogăţie a armoniei şi a ritmului. Capodopere pline de vitalitate şi pitoresc (operele „Pescuitorii de perle", „Carmen").

BIZÉŢ (< germ.) s.n. Bucată de piele care se pune ca garnitură la încălţăminte.

BIZÓN (< fr., lat.) s.m. Mamifer mare, din familia bovinelor, cu blana deasă, capul mare şi coarnele mici, specific în trecut preriilor nord-americane, de unde a fost exterminat; trăieşte astăzi doar în rezervaţii naturale în S.U.A. şi Canada *(Bison bison).*

BIZOTÁ (după fr.) vb. I tranz. A şlefui oblic muchiile unui obiect din sticlă, ale unei oglinzi etc.

BIZUÍ (< magh.) vb. IV refl. A se încrede (în), a se baza (pe).

BÎKOV, Konstantin Mihailovici (1886-1959), fiziolog rus. Elev al lui I.P. Pavlov. Cercetări privind funcţiile creierului, relaţiile reciproce dintre mediul extern şi intern.

BÎLÍNĂ (< rus.) s.f. (La pl.) Cântece ruseşti, cu tematică patriotică, socială şi etică, alcătuind eposul eroic al vechii Rusii (sec. 11-16); cuprind două cicluri principale: kievian, din care fac parte **b.** haiduceşti despre Ilia Muromeţ ş.a., şi novgorodian, din care face parte, de ex., b.- basm „Sadko". Sin. *starină.*

BJÖRK (pe numele adevărat *Björk Gundmundsdottir*) (n. 1965), cântăreaţă islandeză de rock. Conduce grupul Sugarcubes. Discografie selectivă: „Debut", „Post". Film: „Dancer in the Dark".

BJÖRLING, Jussi (1911-1960), tenor suedez. A făcut parte din ansamblul operei Metropolitan din New York. Repertoriu francez şi italian.

BJÖRNSON, Bjørnstjerne (1832-1910), scriitor publicist norvegian. Unul dintre cei patru mari scriitori ai ţării sale din sec. 19. Drame istorice (trilogia „Sigurd Slembe"), psihologice („Paul Lange şi Tora Parsberg") şi sociale („Peste puterile noastre"). Autorul imnului de stat. Premiul Nobel pentru literatură (1903).

BJÖRNSSON, Sveinn (1881-1952), diplomat şi om politic islandez. Primul preşedinte al Republicii Islanda (1944-1952).

Bk, simbol chimic pentru *berkeliu.*

BLACHÉU (PLACHÉU) (< fr.) s.n. Piesă metalică, montată pe tocul şi pe vârful încălţămintei pentru a le proteja.

BLACK, Joseph (1728-1799), chimist şi fizician scoţian. Fondator al calorimetriei (conceptul de căldură latentă, caloria, calorimetrul cu gheaţă). A descoperit (1755) prezenţa dioxidului de carbon în aer.

BLACK, Sir James (Whyte) (n. 1924), farmacolog britanic. Lucrări în domeniul farmacologiei umane şi veterinare. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1988), împreună cu Gertrude Belle Elion şi G.H. Hitchings.

BLACKETT, Patrick Maynard Stuart (1897-1974), fizician britanic. Lucrări în domeniul fizicii nucleare şi al radiaţiilor cosmice. Premiul Nobel pentru fizică (1948).

BLACKPOOL, oraş în Marea Britanie (Anglia), port la M. Irlandei; 142,2 mii loc. (2001). Staţiune balneară.

BLADES, Ruben (n. 1948), cântăreţ de salsa din Panamà. Unul dintre primii interpreţi de muzică salsa. Voce excepţională, calitate a textelor. Impune genul în afara Americii de Sud. Discografie selectivă: *Siembra, Caminando.*

BLAGA, Lucian (1895-1961, n. sat Lancrăm, jud. Alba), poet, dramaturg, filozof şi eseist român. Acad. (1936). Iniţial expresionistă, de esenţă nietzscheană („Poemele luminii", „Paşii profetului"), lirica sa este străbătută de năzuinţa cunoaşterii, de setea de transcendent, de sentimentul dorului şi obsesia morţii („În marea trecere", „Lauda somnului", „La curţile dorului", „Nebănuitele trepte"). Poeziile postume celebrează simbolurile germinaţiei, devenirea cosmică, dragostea sau exprimă criza existenţială a „vârstei de fier". Ca dramaturg, interpretează original fondul mitic („Zamolxe", „Meşterul Manole") şi istoric naţional („Avram Iancu") sau valorifică sugestiile psihanalizei („Daria"). „Hronicul şi cântecul vârstelor" urmăreşte formarea personalităţii sale intelectuale, iar romanul „Luntrea lui Caron" (publicat postum, 1990), este o cronică a destinului dramatic al autorului şi al poporului român după al Doilea Război Mondial. Aforisme şi cugetări („Pietre pentru templul meu", „Discobolul"). Autor al unui sistem filozofic care cuprinde cele cinci orientări ale filozofiei în tradiţie kantiană: cunoaştere („Trilogia cunoaşterii"), cultură („Trilogia culturii"), valori („Trilogia valorii"), cosmologie şi antropologie („Trilogia cosmologică"), şi are în centru ideea de mister. Valoroase traduceri („Faust" de Goethe). Traduceri din literatura universală (Goethe, Lessing, Hölderlin).

BLAGOEVGRAD, oraş în SV Bulgariei, pe Struma; 71,3 mii loc. (2001). Prelucr. tutunului, a lemnului şi a bumbacului. Izv. minerale.

BLAGOSLOVÍ (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) A binecuvânta.

BLAGOVEŞCENSK, oraş în Federaţia Rusă, port pe Amur; 218,8 mii loc. (2002).

BLAGOVEŞTÉNIE (< sl.) s.f. (REL.; pop.) Buna Vestire.

BLAHNIŢA 1. Râu, afl. stg. al Dunării; 55 km. Izv. din platforma Strehaiei. **2. Câmpia Blahniţei,** câmpie în SV Olteniei, între marele cot al Dunării (la V) şi râul Drincea (la E), drenată de râul **B.** şi limitată la N de platforma Strehaiei. Alt. max.: 123 m.

BLAIER, Andrei (n. 1933, Bucureşti), regizor român de film. Abordează îndeosebi probleme ale anilor 1960-1980 („Dimineţile unui băiat cuminte", „Ilustrate cu flori de câmp"); serialul TV „Lumini şi umbre".

BLAIR, Anthony (Tony) (n. 1953), om politic britanic. Laburist. Prim-min. (1997-2007).

BLAJ, municipiu în jud. Alba, la confl. Târnavei Mici cu Târnava Mare; 20 853 loc. (2008). Ind. lemnului, accesorii pentru maşini-unelte. Produse alim.; mat. de constr. Centru pomicol şi viticol. Muzeu de istorie. Monumente: Palatul Episcopal (sec. 16-18), renovat şi mărit în 1837, azi muzeu, Catedrala Sfânta Treime, în stil baroc (1749-1853), construită după planurile arhitectului italian Giovanni Martinelli, biserica parohială (sec. 18). Monumentul comemorativ al Adunării de la Blaj. Menţionat prima oară în 1271. Sediul unei episcopii unite (din 1738). În sec. 18 a devenit cel mai important centru al învăţământului românesc din Transilvania („Şcoala de Obşte" din 1754, „Şcoala Latinească", un seminar, o tipografie din 1747); important centru al luptei românilor pentru emancipare naţională, în care o pleiadă de cărturari (Ş. Micu, Gh. Şincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, Gh. Bariţiu, S. Bărnuţiu ş.a.) au promovat curentul

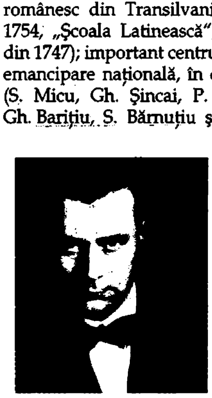
Lucian Blaga

novator cultural cunoscut sub numele de „Școala Ardeleană". Principalul centru al pregătirii și desfășurării Revoluției pașoptiste a românilor din Transilvania. Adunarea din 18/30 apr. 1848 a marcat începutul Revoluției. Aici a avut loc, la 3/15-5/17 mai 1848, Adunarea Națională a românilor (c. 40 000 de participanți), care a adoptat programul de revendicări, cu caracter burghezo-democratic, al Revoluției. Locul acestei adunări se numește de atunci, simbolic, „Câmpia Libertății". A treia adunare de la **B.**, din 2/14-16/28 sept. 1848, a respins uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria. Tot la **B.**, la 3/15 mai 1868 a fost semnat protestul public împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, numit „Pronunciamentul de la **B.**". În 1911, la aniversarea a 50 de ani de la înființarea ASTREI, s-au desfășurat mari manifestații pentru realizarea idealurilor de unitate națională, cu participarea unor mari personalități din toate provinciile românești. În oct.-nov. 1918, important centru organizatoric în vederea unirii Transilvaniei cu România.

BLAJÍN, -Ă (< sl.) adj. Blând, omenesc, pașnic. ✦ Care exprimă bunătate, blândețe.

BLAJINI (în mitologia românească), reprezentări ale oamenilor primordiali, sau ai strămoșilor, ființe blânde și evlavioase, care trăiesc pe tărâmul celălalt; celebrați primăvara, la Paștele Blajinilor, în ziua de luni după Duminica Tomii. Sin. *Rocmani.*

BLAKE, Robert (1599-1657), amiral englez. În timpul Revoluției engleze a condus apărarea orașelor Bristol (1643) și Lyme (1643-1644) împotriva regaliștilor. A distrus flota portugheză (1650), capturând un prețios tezaur, și s-a remarcat în luptele împotriva olandezilor și spaniolilor.

BLAKE, William (1757-1827), poet, grafician și pictor englez. Spirit vizionar, anunță romantismul prin picturile („Pietă") și poemele sale („Cântece ale nevinovăției", „Cântece ale experienței"); proză poetică („Căsătoria cerului cu iadul").

BLAM (< fr.) s.n. Dezaprobare publică a cuiva sau a ceva.

BLÁNĂ (< bg.) s.f. **1.** Piele de animal cu păr mult și des. **2.** Blana **(1)** prelucrată pentru a fi folosită la confecționarea unor articole de îmbrăcăminte. ✧ *B. artificială* = produs textil care imită **b.** naturală. **3.** Haină din blană **(2)**. **4.** (Pop.) Scândură groasă.

BLANC¹ (< germ.) s.n. **1.** Piele de bovine sau de porcine, tăbăcită vegetal, folosită în marochinărie. **2.** Fâșie de material insensibil adăugată la capetele bobinelor de film sau de bandă magnetică pentru a le proteja.

BLANC² (< fr., engl.) s.n. 1. (POLIGR.) Spațiu alb care desparte două cuvinte tipărite. 2. (MUZ.) Moment de liniște (de lungime variabilă) între două piese muzicale, în emisia radio.

BLANC, Louis (1811-1882), istoric și om politic francez. Socialist utopist. Membru al Guvernului provizoriu în 1848; inițiatorul „Atelierelor naționale".

BLANC, Louis (1860-1903), arhitect elvețian. Stabilit în România. A elaborat, în spiritul Renașterii franceze, planurile pentru clădirea Facultății de Medicină, a Institutului „V. Babeș" din București, a Universității din Iași.

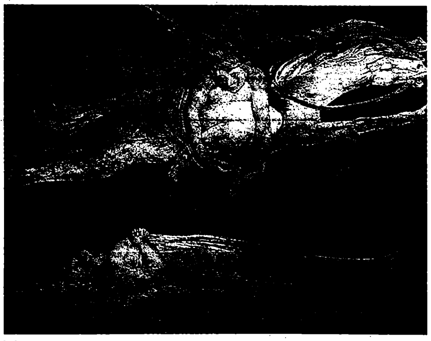

William Blake: „Pietă"

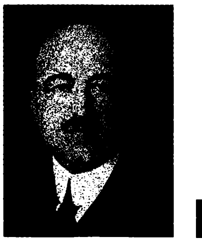

Vicente Blasco Ibáñez

BLANC v. **Ras el-Abiad.**

BLANCHARD, Jean Pierre (1753-1809), aeronaut francez. Primul care a traversat Canalul Mânecii în balon. Inventatorul parașutei (1785).

BLANCHARD, Raphaël A.E. (1857-1919), medic francez. Fondator al parazitologiei medicale moderne. Lucrări de fiziologie comparată și zoologie medicală. M. de onoare al Acad. Române (1914).

BLANCHÉTĂ (< germ.) s.f. Imprimat, formular pentru telegrame, polițe etc.

BLANCHOT, Maurice (1907-2003), critic literar francez. Opera sa stabilește raporturile dintre activitatea creatoare și experiența absenței și a vidului („Spațiul literar").

BLANDIANA, com. în jud. Alba, în culoarul Mureșului; 1 117 loc. (2008). Vestigii arheologice datând din Neolitic.

BLANDIANA, Ana (pseud. *Otiliei Coman*) (n. 1942, Timișoara), scriitoare română. Lirică a unei lucidități interogative („Călcâiul vulnerabil", „Octombrie, noiembrie, decembrie", „Somnul din somn", „Arhitectura valurilor"), proză („Proiecte de trecut"), eseuri, versuri pentru copii.

BLANKERS-KOEN, Fanny (n. 1918), atletă olandeză. Campioană olimpică (Londra, 1948) la patru probe (100 m, 200 m, 80 m garduri și ștafeta 4x100 m). În perioada 1938-1951 a îmbunătățit recordurile mondiale în cinci probe individuale.

BLANQUI 1. Jérôme Adolphe B. (1798-1854), economist și publicist francez. Adept al liberalismului. A obținut o legiferare a regimului de muncă a copiilor. **2. Louis Auguste B.** (1805-1881), revoluționar francez. Frate cu **B. (1)**. A participat la revoluțiile din 1830 și 1848.

BLANȘÁRE (după fr.) s.f. Operație de sterilizare, prin opărire, a alimentelor folosite în industria conservelor.

BLANȘÍR s.n. Deșeu sub formă de fâșii de piele, rezultat în urma blanșiruirii.

BLANȘIRUÍRE (după germ.) s.f. Curățire a părții cornoase a pieilor tăbăcite, îndepărtând, prin răzuire, un strat foarte subțire de piele.

BLANTYRE, oraș în S statului Malawi; 646,2 mii loc. (2003). Cel mai mare oraș al țării. Fundat în 1876.

BLAREMBERG, Nicolae Moret (1837-1896, n. București), jurist și om politic liberal român. A luat parte la complotul care l-a răsturnat pe Al. I. Cuza (11/23 febr. 1866).

BLASCO IBÁÑEZ, Vicente (1867-1928), prozator și publicist spaniol. Romane de orientare naturalistă („Trestii și noroi"), psihologice („Arena însângerată") și de evocare a războiului („Cei patru cavaleri ai Apocalipsului").

BLASFEMÍE (< germ., lat.) s.f. Defăimare a celor sfinte, a religiei, a divinității.

BLASTODÉRM (< fr. {i}; {s} gr. *blastos* „mugure" + *derma* „piele") s.n. (EMBRIOL.) Strat unicelular care limitează cavitatea blastulei.

BLASTOIDÉE (< {s} gr. *blastos* „mugur" + *eidos* „aspect") subst. (La pl.) Clasă de echinoderme exclusiv fosile, cu simetrie pentaradiară și schelet sub formă de cupă, fixate printr-un peduncul scurt. Apar în Silurianul superior *(Blastoidea).*

BLASTÓM (< gr.) s.n. Tumoră malignă a cărei dezvoltare pornește de la elemente nediferențiate de tip embrionar (de ex. nefroblastomul).

BLASTOPÓR (< fr. {i}; {s} gr. *blastos* „mugur" + *poros* „por") s.m. (EMBRIOL.) Orificiu al *gastrulei.*

BLASTÚLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *blastos* „mugur") s.f. Stadiu embrionar la metazoare, care urmează morulei, constând în formarea unei cavități (blastocel), delimitată de blastoderm.

BLATIDE (< lat.) s.f. pl. Ordin de insecte primitive cu aripile anterioare tari, pieloase sau lipsite de aripi (*Blattodea*). Cuprinde circa 3 500 de specii, printre care și câteva specii de gândaci de bucătărie.

BLAUE REITER, Der ~ („Călărețul Albastru"), grupare artistică inițiată în Germania, la München (1911-1914), de W. Kandinsky, F. Marc și Gabriel Münter. Unea artiști de orientări diferite (K. Malevici, P. Klee, A. Jawlensky, A. Macke ș.a.), promovând tendințe moderne în artă.

BLAUE VIER („Cei patru albaștri"), asociație artistică formată în 1924, de W. Kandinsky, P. Klee, L. Feininger, A. Jawlensky, ca ecou la „Der Blaue Reiter". A continuat tradițiile începutului de secol; rol important în cunoașterea artei moderne în S.U.A., prin organizarea de expoziții.

BLAUGÁZ (< germ.) s.n. Amestec de hidrocarburi gazoase și hidrogen, obținut prin descompunerea fracțiilor grele de petrol și folosit drept combustibil.

BLAVATSKI, Elena Petrovna (1831-1899), mistică rusă. Fondatoare a societății teozofice („Știința ascunsă").

BLAVATSKI, Vladimir Dmitrievici (1899-1980), arheolog rus. Cercetător al orașelor antice de pe litoralul nordic al Mării Negre (Fanagoria, Panticapaion ș.a.).

BLAZ (< germ.) s.n. Rezervor din partea inferioară a unei coloane de distilare sau de rectificare, în care se introduce amestecul de distilat sau de rectificat.

BLAZÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A deveni sau a face să devină plictisit, dezgustat, indiferent.

BLAZÓN (< fr.) s.n. Ansamblu de semne convenționale constituind emblema unui stat, unei provincii, unui oraș, unei familii nobiliare, unei bresle. Sin. *armoarii.*

BLĂGEȘTI 1. Com. în jud. Bacău, în depr. Cracău-Bistrița; 7 336 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vaslui, în depr. Elanului; 1 610 loc. (2008).

BLĂJANI, com. în jud. Buzău, pe valea Câlnăului; 1 109 loc. (2008).

BLĂJEL, com. în jud. Sibiu, în pod. Târnavelor; 2 364 loc. (2008).

BLĂJENI, com. în jud. Hunedoara, în depr. Brad; 1 323 loc. (2004).

BLĂNÁR s.m. Meseriaș care confecționează îmbrăcăminte din blană **(2)**; comerciant de blănuri.

BLĂNĂRÍE s.f. **1.** Meseria blănarului. **2.** Atelier în care se confecționează îmbrăcăminte din blană **(2)**. ✦ Magazin de blănuri.

BLÂND, -Ă (lat. *blandus*) adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Bun, blajin; (despre fapte, sentimente) care exprimă bunătate. ✦ (Despre animale) Care nu face rău; care nu se sperie. **2.** Fig. (Despre vreme, natură) Liniștit, potolit. **II.** S.f. (Pop.) Urticarie.

BLÂNDEȘTI, com în jud. Botoșani; 2 375 loc. (2008).

BLECHER, M[ax] (1909-1938, n. Botoșani), scriitor român. Versuri moderniste („Corp transcendent"), proză de analiză a stărilor subiective abisale („Vizuina luminată", „Întâmplări în irealitatea imediată", „Inimi cicatrizate").

BLÉDY Géza (1908-1962), lingvist și filolog maghiar din România. Studii asupra raporturilor lingvistice româno-maghiare („Influența limbii române asupra limbii maghiare").

BLEFARÍTĂ (< fr.; {s} gr. *blepharon* „pleoapă") s.f. Inflamaţie a pleoapelor.

BLEFAROPTÓZĂ (< fr. {s} gr. *blepharon* „pleoapă" + *ptosis* „cădere") s.f. Căderea pleoapei superioare, determinată de paralizia muşchiului ridicător al acesteia; ptoză palpebrală.

BLEG, -EÁGĂ (< scr.) adj. 1. Lipsit de energie, de voinţă, molatic; tont. 2. (Despre urechi) Pleoştit.

BLEJEŞTI, com. în jud. Teleorman, pe Glavacioc; 3 976 loc. (2008).

BLEJOI, com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 8 151 loc. (2008).

BLÉNDĂ (< germ., fr.) s.f. 1. Sulfură naturală de zinc gălbuie; principal minereu de zinc; sfalerit. 2. (FIZ.) Diafragmă **(6)**.

BLENORAGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *blennos* „mucus" + *rhag-* „a ţâşni") s.f. Boală venerică, contagioasă, datorată gonococului *(Neisseria gonorrhoeae)*; gonoree.

BLERIOT, Louis (1872-1936), aviator şi constructor de avioane francez. A efectuat prima traversare cu avionul a Canalului Mânecii (1909).

BLESTÉM s.n. Invocare a urgiei divinităţii împotriva cuiva, cu funcţie de sancţiune. ✦ (În basme şi legende) Vrajă căzută asupra cuiva sau a ceva.

BLESTEMÁT adj., s.m. şi f. 1. (Persoană) care formează obiectul unui blestem. ✧ *Pictori blestemaţi* = nume dat artiştilor postimpresionişti de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20, consideraţi, atât din punct de vedere al operei, cât şi al nonconformismului social, un pericol pentru societatea vremii. 2. (Om) ticălos. ✦ Adj. Nefavorabil.

BLEU (< fr.) adj. invar., s.n. Albastru-deschis; azuriu.

BLEUMARÍN (< fr.) adj. invar., s.n. Albastru-închis.

BLID (< sl.) s.n. 1. Vas adânc de lut, de lemn etc. din gospodăria ţărănească; strachină. 2. Cantitate de mâncare cuprinsă într-un blid (1).

BLIDA (EL-BOULAÏDA), oraş în N Algeriei; reşedinţa vilaietului omonim; 163 mii loc. (1998).

BLIDÁR s.n. (Pop.) Dulap sau poliţă pentru vase, tacâmuri etc.

BLIDARU, deal la SV de com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara; 703 m alt. Aici a fost descoperită o cetate dacică, puternic fortificată cu ziduri din piatră fasonată, aparţinând ansamblului de fortificaţii din m-ţii Orăştiei (sec. 1 î.Hr.-106 d.Hr.).

BLIER, Bernard (1916-1989), actor francez de teatru şi film. Gamă complexă de roluri, de la dramă la comedie („Noaptea amintirilor", „Marile familii", „Un idiot la Paris").

BLINDÁJ (< fr.) s.n. 1. Înveliş protector de metal, din sticlă de siguranţă etc. al unei maşini de luptă, al unui mecanism etc. 2. Înveliş metalic închis al unui aparat electric, folosit pentru *ecranare*.

BLINDÁT, -Ă adj., s.n. 1. Adj. Prevăzut cu un blindaj. 2. Adj. (Despre unităţi militare) Dotat cu maşini de luptă prevăzute cu blindaj. 3. S.n. Maşină de luptă prevăzută cu blindaj.

BLITZ (cuv. germ.) s.n. Sursă de lumină proprie, intensă şi de scurtă durată, cu care este prevăzut un aparat fotografic şi care se aprinde simultan cu deschiderea obturatorului.

BLITZKRIEG (cuv. germ. „război fulger") s.n. Tactică de război care are în vedere anihilarea rapidă a inamicului prin desfăşurarea unor acţiuni-surpriză, de anvergură. Folosită de Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

BLIUHER, Vasili Konstantinovici (1890-1938), mareşal al Uniunii Sovietice. S-a distins în timpul Războiului Civil. Victimă a represaliilor staliniste. Reabilitat post-mortem.

BLIXEN, Karen (1885-1962), scriitoare daneză. Proze fantastice („Şapte poveşti gotice") şi autobiografice („Ferma mea africană").

BLOC (< fr. {i}) s.n. 1. Bucată mare dintr-o materie solidă şi grea; masă solidă formată dintr-o singură bucată. ✧ (GEOL.) *B. eratic* v. *eratic*. *B. continental* = părţi din crusta continentală, separate de fracturi ce merg până la baza ei şi care au densităţi diferite. *B. de rocă* = masă compactă de rocă, nerulată, dură, care depăşeşte 20-30 cm. ✦ Grămadă de obiecte (de acelaşi fel) alcătuind o unitate. ✧ *B. de desen* = teanc de foi de hârtie de desen prinse în coperte (de carton). ✧ Loc. *În bloc* = împreună, laolaltă. 2. Clădire mare cu mai multe etaje. 3. Piesă relativ mare, cu cele trei dimensiuni având acelaşi ordin de mărime. ✦ *B.-start* = a) mecanism special fixat pe linia de plecare în cursele atletice de viteză, pe care alergătorul îşi sprijină picioarele; b) platformă instalată pe bordura lăţimii bazinului de înot, marcând mijlocul fiecărui culoar, de pe care înotătorii iau startul. 4. Semifabricat de metal obţinut prin turnare şi folosit pentru prelucrarea prin deformare plastică, pentru elaborarea de aliaje sau pentru turnarea de piese. 5. *B. motor* = organ metalic monobloc al unei maşini de forţă cu piston, prevăzut cu cavităţi cilindrice (în care se deplasează pistoanele maşinii) şi canale de distribuţie a amestecului carburant. 6. Sistem de conexiune în care elementele unei instalaţii electrice, dimensionate pentru aceeaşi putere maximă, sunt legate în cascadă. ✧ *B. de comandă* = ansamblu al unei staţii electrice compus din instalaţiile de comandă şi control, instalaţiile anexe, serviciile interne şi clădirea (în care acestea sunt adăpostite). 7. (TEHN.) Parte componentă a unei instalaţii care constituie o unitate independentă, funcţional şi mecanic, şi ale cărei legături electrice şi mecanice se pot reface uşor pentru schimbarea sa cu un b. identic. 8. (POLIGR.) Caracter de literă înrudit cu caracterele groteşti şi folosit la culegerea afişelor, reclamelor etc. 9. Grup de mărci poştale neseparate între ele, desprinse împreună dintr-o coală. 10. Alianţă, convenţie, uniune (între state, partide etc.) în vederea realizării unor scopuri comune. ✧ *B. monetar* = ansamblu de state a căror monedă este corelată cu o monedă comună. 11. *B. cardiac* = tulburare a ritmului inimii, datorată blocării influxului nervos care străbate muşchiul cardiac. 12. *B. operator* = ansamblul încăperilor şi echipamentelor necesare intervenţiilor chirurgicale.

BLOCÁ (< fr.) vb. I 1. Tranz. A supune unei blocade. 2. Tranz. A închide o arteră de circulaţie 3. Tranz. şi refl. A nu mai funcţiona sau a face să nu mai funcţioneze, fixându-se sau imobilizându-se într-o poziţie dată. 4. Refl. (MED.) A se întrerupe funcţionarea unui organ (ex. rinichii) în unele boli. 5. Tranz. A opri (temporar) folosirea unor fonduri, a unor produse etc. ✦ A opri (temporar) ocuparea unui post vacant. 6. (SPORT) A efectua un blocaj **(2)**.

BLOCADA CONTINENTALĂ (BLOCUSUL CONTINENTAL), ansamblu de măsuri decretate la Berlin (1806) de Napoleon I pentru a închide porturile Europei continentale comerţului Marii Britanii, în scopul ruinării economiei acesteia.

BLOCÁDĂ (< germ.) s.f. Sistem de măsuri diplomatice, militare sau economice prin care se urmăreşte izolarea unui stat pentru a-l constrânge să accepte condiţiile puse de statele care au luat acele măsuri.

BLOCÁJ (< fr.) s.n. 1. (CONSTR.) Strat de piatră, bolovani de râu etc., care formează fundaţia unui drum sau a unei căi ferate; aglomeraţie de blocuri mari de piatră sau de beton, constituind fundaţia unor lucrări hidrotehnice. 2. (SPORT) Tactică de oprire a unei acţiuni adverse sau de apărare strânsă. 3. (MED.) Oprire bruscă a desfăşurării unui proces sau a funcţiei unui organ (ex. b. renal).

BLOCÁRE s.f. 1. Acţiunea de a bloca şi rezultatul ei. 2. (CONT.) *B. contului* = situaţia unui cont curent sau de decontare din care nu se pot efectua toate plăţile scadente ca urmare a lipsei disponibilului necesar. *B. preţurilor* = reglementare limitată a preţurilor anumitor bunuri şi servicii la nivelul pe care ele le-au atins într-o perioadă de referinţă. 3. (AGRON.) Proces prin care se reduce asimilarea de către plante a unui element nutritiv, determinat fie de deficitul lui în sol, fie de existenţa unor elemente care provoacă scăderea mobilităţii sale în sol.

BLOCDIAGRÁM (< fr., germ.) s.f. Reprezentare în relief, la scară mică, a unui terit.

BLOCH, Ernst Simon (1885-1977), filozof german. Între 1933 şi 1948 a trăit în exil în S.U.A. A cercetat semnificaţia social-culturală a „utopiei" şi a „speranţei" dintr-o perspectivă marxistă renovată, caracterizată ca „noua etică" („Spiritul utopiei", „Principiul speranţei").

BLOCH, Felix (1905-1983), fizician american de origine elveţiană. Stabilit în S.U.A. (1934). Cercetări în domeniul fizicii atomice; a determinat momentul magnetic al neutronului pe baza inducţiei nucleare. Premiul Nobel pentru fizică (1952), împreună cu E.M. Purcell.

BLOCH, Konrad Emil (1912-2000), biochimist american. A demonstrat că acidul acetic este un precursor major al colesterolului, ceea ce i-a permis să transforme numeroşi metaboliţi ai grăsimilor şi zaharurilor în colesterol. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1964), împreună cu F. Lynen.

BLOCH, Marc (1886-1944), istoric medievist francez. A subliniat necesitatea studiului factorilor naturali şi social-economici pentru înţelegerea istoriei („Societatea feudală"). Fondatorul (1929) revistei „Annales d'histoire économique et sociale". Executat de germani pentru participarea la Rezistenţă.

BLOCNOTÉS (< fr.) s.n. Carnet pentru însemnări curente.

BLOCUL NAŢIONAL-DEMOCRATIC (B.N.D.), coaliţie de forţe politice alcătuită în iun. 1944 din Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Naţional-Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist. Programul său viza: scoaterea României din războiul dus alături de Germania, alăturarea la coaliţia Naţiunilor Unite, revenirea la un regim democratic. A girat din punct de vedere politic actul de la 23 august 1944, câte un reprezentant al celor patru partide făcând parte din guvern. Şi-a încetat activitatea în oct. 1944.

BLOEMBERGEN, Nicolaas (n. 1920), fizician american de origine olandeză. Cercetări privind rezonanţa magnetică nucleară şi electronica cuantică. Lucrări teoretice şi experimentale care au pus bazele opticii neliniare. A dezvoltat spectroscopia laser. Premiul Nobel pentru fizică (1981), împreună cu A.L. Schawlow şi K.M. Siegbahn.

BLOEMFONTEIN, oraş în centrul Republicii Africa de Sud, centrul ad-tiv al prov. Free State; sediul Curţii Supreme; cap. judiciară a ţării; 333,7 mii loc. (1996, cu suburbiile). Metalurgie, material rulant, sticlă, produse chimice (mase plastice) şi alim. Universitate (1885). Observator astronomic. Fundat în 1846.

BLOHINŢEV, Dmitri Ivanovici (1907-1979), fizician rus. Contribuţii în acustică (difuzia sunetului), mecanică cuantică, fizica particulelor elementare, semiconductori. A participat la construirea primei centrale atomo-electrice din lume (1957).

BLOIS, oraş în N Franţei Centrale, la SV de Orléans, pe Loara; 49,1 mii loc. (2001). Instrumente de precizie. Constr. de avioane. Castelul conţilor de Blois şi reşed. a regilor Franţei (sec. 13). Menţionat documentar în sec. 6. Catedrala Saint-Louis (sec. 17). Primărie (sec. 18).

BLOK, Aleksandr Aleksandrovici (1880-1921), poet rus. Reprezentant al simbolismului rus („Oraşul", „Cei doisprezece"). Drame lirice („Trandafirul şi crucea").

BLOMBERG, Werner von (1878-1946), general-feldmareşal german. Ministru de Război (1933-1938) şi comandant suprem al forţelor armate (1935-1938); a contribuit la crearea Wehrmachtului.

BLOMSTEDT, Aulis (1906-1979), arhitect finlandez. Creator al unui sistem de măsuri sintetice, întemeiat pe o grilă modulară, numit „CANON 60" (palatul imperial din Addis Abeba). Lucrări teoretice („Limbajul arhitecturii").

BLOND, -Ă (< fr.) adj. (Despre păr) De culoare deschisă, gălbui; bălai (1); bălan (1); *p. ext.* (şi substantivat) (persoană) care are astfel de păr. ✧ *Bere b.* = bere de culoare deschisă, gălbuie.

BLONDEL, Jacques François (1705-1774), arhitect şi urbanist francez. A elaborat planurile generale ale oraşelor Metz şi Strasbourg. Lucrări teoretice („Arhitectura franceză").

BLONDEL, Maurice (1861-1949), filozof francez. A dezvoltat o teorie a acţiunii religioase („Acţiunea", „Spiritul creştin al filozofiei").

BLONDEL, Nicolas François (1618-1686), arhitect, inginer şi urbanist francez. Teoretician al stilului clasic din epoca lui Ludovic XIV. Primul director al Academiei de Arhitectură.

BLOOD, SWEAT AND TEARS, grup american rock. Constituit în 1967 la New York de Al Kooper şi Steve Katz. Secţie de alămuri remarcabilă. Pionieri ai rock-ului progresiv. Discografie selectivă: „Child Is Father To The Man; Blood, Sweat and Tears".

BLOOMFIELD, Leonard (1887-1949), lingvist american. Creator al şcolii structuraliste descriptiviste; contribuţii privind lingvistica generală („Limbajul"), şi limbile indiene din America.

BLÜCHER, Gebhard Leberecht von, prinţ de Wahlstatt (1742-1819), feldmareşal prusian. Înfrânt de Napoleon I la Jena (1806), s-a distins în campaniile din 1813 şi 1814 şi mai ales la Waterloo (1815).

BLUEGRASS, gen muzical, consacrat în anii '30 de Bill Monroe (fondatorul Bluegrass Boys); provine din adaptarea muzicii irlandeze şi scoţiene. Evoluează spre orientări mai comerciale.

BLUE-JEANS (cuv. engl.) s.m. Pantaloni din bumbac albastru, rezistent, având cusăturile întărite cu tigheluri şi ţinte.

BLUE MOUNTAINS, munţi în E ins. Jamaica. Alt. max.: 2 256 m (vf. Blue Mountain). Climă tropicală cu precipitaţii bogate (5 000 mm/an). Păduri tropicale. Cafea. Expl. de bauxită.

BLUE NOTE (cuv. engl.) Notă ce rezultă în urma unei inflexiuni spre grav (de aproape un semiton) a treptelor a treia şi a şaptea din gama majoră, caracteristică modului melodic al blues-ului.

BLUES (cuv. engl.) s.n. **1.** Baladă din folclorul negru american, din SE S.U.A., iniţial rurală, apoi urbană, caracterizată printr-o formulă armonică şi un ritm (în patru timpi) constante. **2.** Gen muzical care a influenţat jazzul şi majoritatea genurilor derivate din rock. ✦ P. ext. (impr.) Dans lent.

BLUM (< fr., engl.) s.n. Semifabricat de oţel laminat la cald, de secţiune pătrată (minimum 150x150 mm) sau dreptunghiulară (cu raportul între laturi mai mic de doi) şi lungime de la 2 la 6 m, folosit ca semifabricat pentru laminare sau forjare.

BLUM, Isac (1894-1975, n. Bacău), inginer chimist român. Studii şi cercetări privind caracterizarea şi valorificarea cărbunilor.

BLUM, Léon (1872-1950), om politic şi eseist francez. Prim-min. (1936-1937, 1938, 1946-1947). Pe plan extern a promovat politica de „neintervenţie" în Războiul Civil din Spania. Eseuri („Despre căsătorie").

BLUMBERG, Baruch S. (n. 1925), medic american. A descoperit agentul cauzal al hepatitei serice. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1976), împreună cu D. Gajdusek.

BLUMENAU, oraş în S Braziliei (Santa Catarina), port pe râul Itajaí; 561 mii loc. (2001, cu suburbiile). Fundat (1852) de colonişti germani.

BLUMENBACH, Johann Friedrich (1752-1840), medic şi naturalist german. Unul dintre creatorii antropologiei. A pus bazele clasificării raselor umane după culoarea pielii şi forma capului.

BLÚMING (< fr., engl.) s.n. Laminor folosit pentru obţinerea blumurilor.

BLUTHNER, numele unei fabrici de piane. Fondată în 1853 la Leipzig de *Julius Ferdinand B.* (1824-1910). Creează instrumente cu o dinamică şi sonoritate în acut îmbunătăţite.

BLÚZĂ (< fr.) s.f. Obiect de îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului.

BLUZÓN (< fr.) s.n. Obiect de îmbrăcăminte, larg şi comod, pentru partea superioară a corpului.

BO, Carlo (1911-2001), critic literar italian. Promotor al curentului „ermetic" („Literatura şi viaţa"); studii despre suprarealism.

BÓA (< fr., lat.) s.m. invar. Gen de şerpi mari până la 6 m, neveninoşi, constrictori din reg. tropicală a Americii *(Boa).*

BOÁBĂ (< *bob*, cf. scr. *boba*) s.f. **1.** Bacă. **2.** Mic obiect de formă sferică.

BOÁLĂ (< sl.) s.f. **1.** Tulburare a stării de sănătate ca urmare a acţiunii unor agenţi din mediul intern sau extern. **B.** afectează organismul în totalitate sau în parte şi se manifestă prin simptome şi evoluţie caracteristice. Se datorează unor infecţii, unor tulburări funcţionale sau alterări structurale ale organelor. ✧ *B. ereditară* = stare patologică provocată de o mutaţie genetică, ce se poate transmite de la o generaţie la alta. *B. profesională* = **b.** care se contractează în cursul procesului de muncă sub influenţa, de obicei de durată, a unor factori vătămători, specifici unei anumite profesiuni. *B. socială* = **b.** care apare şi se răspândeşte în mase din cauza condiţiilor social-economice nefavorabile cerinţelor vieţii normale. V. *endemie, epidemie, sindrom. B. lui Basedow* = **b.** endocrină datorată hiperfuncţiei glandei tiroide, caracterizată prin guşă, exoftalmie, scădere în greutate etc.; guşă exoftalmică, bazedov. *B. lui Addison* = **b.** endocrină datorată distrugerii progresive a suprarenalelor; diabet bronzat. *B. lui Pierre Marie şi Marinescu* = acromegalie. *B. lui Reclinghausen* = osteoză fibrochistică. (Pop.) *B. de zahăr* = diabet zaharat. *B. copiilor* = epilepsie. *B. somnului* = encefalită letargică. (FITOPAT.) *B. fiziologică* = dezechilibru metabolic produs în corpul plantelor sub influenţa factorilor nefavorabili (climatici sau de sol), manifestat prin decolorări, veştejiri, necrozări etc. **2.** (Fam.) Poftă; capriciu. **3.** (Fam.) Ciudă, invidie.

BOÁRE (lat. *boreas*) s.f. **1.** Adiere de vânt (răcoritoare). **2.** Miros plăcut; mireasmă, parfum.

BOÁRŢĂ s.f. Peşte de apă dulce, mic (4,5-5 cm, în mod excepţional 8-9 cm), cu corpul turtit lateral, care îşi depune icrele între valvele scoicilor *(Rhodeus sericeus).*

BOARUL *(Bootes),* constelaţie din emisfera boreală, ale cărei stele sunt dispuse în formă de steag, cea mai strălucitoare fiind *Arcturus.*

BOAS, Franz (1858-1942), antropolog american de origine germană. Contribuţii importante de antropologie fizică şi culturală („Gândirea omului primitiv", „Antropologia şi viaţa modernă").

BOA VISTA, oraş în N Braziliei, port pe Rio Branco, centrul ad-tiv al terit. federal Roraima; 210,8 mii loc. (2002). Expl. forestiere.

BOB^1 (< sl.) s.n., s.m. **1.** S.m. Plantă leguminoasă, cu tulpina înaltă de 80-120 cm, fistuloasă, cu frunze penat-compuse, flori albe sau roz şi fructe păstăi mari, pieloase *(Vicia faba)*; originară din Asia, este cultivată pentru nutreţ. **2.** S.n. Fructul **b. (1)** şi mai ales sămânţa lui comestibilă (scoasă din păstaie). ✦ P. analog. Fruct sau sămânţă a unor plante, mai ales a cerealelor; grăunte. **3.** S.m. pl. Boabe **(2)** cu care se ghiceşte cuiva viitorul. **4.** S.n. Obiect de forma unui bob **(2)**, izolat dintr-o masă de obiecte asemănătoare; fir (de nisip), strop (de apă).

BOB^2 (BOBSLEI) (< fr., engl.) s.n. Sanie sportivă de metal, cu un rând suplimentar de tălpici, orientabili, folosită pe piste special amenajate. ✦ Sport practicat cu această sanie.

BOB, Ioan (1739-1830, n. sat Orman, jud. Cluj), episcop unit de Blaj (din 1782). Reprezentant al românilor în Dieta Transilvaniei din 1790-1791. Împreună cu episcopul ortodox Gherasim Adamovici, a patronat al doilea *Supplex Libellus Valachorum*, din 1792. Autor al unui dicţionar româno-latino-maghiar.

BOBESCU, familie de muzicieni români. **1. Jean B.** (1890-1981, n. Iaşi), dirijor român. Repertoriu de operă italiană. **2. Constantin B.** (1899-1993, n. Iaşi), violonist, dirijor şi compozitor român. Frate cu **B. (1)**. A făcut parte din cvartetul „George Enescu". Activitate camerală internaţională. A scris muzică de operă, simfonică. **3. Lola Anna-Maria B.** (1919-2003, n. Craiova), violonistă belgiană de origine română. Fondatoare a ansamblului „Soliştii din Bruxelles". Amplu repertoriu concertant şi cameral.

BOBÂLNA 1. Com. în jud. Cluj, la poalele dealului omonim (693 m alt.), pe râul Olpret (afl. al Someşului); 1 681 loc. (2008). Biserică de lemn (1677) în satul Cremenea. Până în 1957 s-a numit *Olpret.* **2. Răscoala de la ~,** răscoală populară din Transilvania (1437-1438). Răsculaţii au ridicat pe dealul **B.** o tabără după model husit şi au înfrânt (iun. 1437) armata nobililor, obţinând satisfacerea unor revendicări sociale, economice şi politice. În nov., ţăranii ocupă oraşele Aiud şi Cluj şi, probabil, Dejul şi Turda; în a doua jumătate a lunii dec. 1437 - începutul lui ian. 1438 Clujul, centrul de rezistenţă al ţărănimii răsculate, este reocupat de nobili şi răscoala este înfrântă.

BOBÂRNÁC s.n. Lovitură dată cuiva cu degetul arătător sau mijlociu încovoiat, apăsat sub cel mare şi apoi destins brusc. ✦ Fig. Aluzie răutăcioasă.

BOBICEŞTI, com. în jud. Olt; 3 383 loc. (2008).

BOBINÁJ (< fr.) s.n. Înfăşurare electrică.

BOBINÁRE s.f. Operaţie de înfăşurare pe un suport a unui fir textil, conductor electric, a unei pelicule de film, benzi.

BOBÍNĂ (< fr.) s.f. **1.** Suport cilindric sau tubular din lemn, metal, carton etc., servind la înfăşurarea firelor, a semitorturilor, a peliculei de film sau a benzilor; *p. ext.* ansamblu format din acest suport şi firele, semitorturile etc., înfăşurate pe el. **2.** *B. electrică* = element de circuit electric format din spire conductoare în serie, cu sau fără miez feromagnetic, ce produce un câmp magnetic sau în care se induce o tensiune electromotoare. *B. de inducţie* = transformator electric cu miez feromagnetic deschis, a cărui înfăşurare primară este parcursă de un curent continuu întrerupt periodic. *B. de deflexie* = pereche de bobine **(2)** ce poate determina o deviaţie a unui fascicul de electroni analogă cu cea produsă de acţiunea unui câmp magnetic.

BOBÓC (< ngr.) s.m. **1.** Mugure floral. **2.** Pui de gâscă sau de raţă. ✦ Fig. Începător într-un domeniu; *p. restr.* recrut; elev sau student începător.

BOBOC, Alexandru (n. 1930, Dumbrava, jud. Mehedinţi), filozof român. M. coresp. al Acad. (1991). Studii de istoria filozofiei, de filozofia culturii („Confruntări de idei în filosofia contemporană", „Kant şi neokantianismul").

BOBOC, Nicolae (1920-1999, n. Ilia, jud. Hunedoara), dirijor român. Predilecţie pentru repertoriul modern şi contemporan. Dirijor al Filarmonicii din Arad şi al Operei din Timişoara.

BOBO-DIOULASSO, oraş în V statului Burkina Faso; 309,7 mii loc. (1996).

BOBOTA, com. în jud. Sălaj; 3 941 loc. (2008).

BOBOTEÁZĂ (< *apă* + *botează*) s.f. (REL.) Sărbătoare, în cultul ortodox şi romano-catolic, a botezului lui Iisus Hristos; se prăznuieşte la 6 ian. ✧ *Gerul bobotezei* = ger mare.

BOBOVÍNĂ s.f. Concrețiune sferică mică, neagră, compusă din oxizi de fier și mangan, întâlnită în solurile expuse periodic unei umeziri excesive.

BOBRUISK (BABRUJSK), oraș în Belarus pe Berezina; 221 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, chim., de prelucr. a lemnului, textilă și încălț.

BOC (< germ.) s.n. **1.** Masă sau trunchi de arbore pe care se curăță pieile de păr, de epidermă și de carne la cenușar. **2.** Rezervor cilindric orizontal, folosit drept cristalizor în instalațiile de extracție a zahărului din sfeclă.

BOCAGE, Manuel de BARBOSA, Du ~ (1765-1805), poet portughez. Sonete, elegii („Rime"), anunțând romantismul.

BOCÁNC (< magh.) s.m. Gheată din piele rezistentă, cu talpă groasă.

BOCAPÓRT (< it.) s.n. Deschidere în puntea unei nave, prin care se introduc mărfurile în magazie.

BOCĂNEȚ, Alexandru (1943-1977, n. București), regizor și producător român. Spectacole de revistă în manieră modernă și nonconformistă. A lansat numeroși actori și cântăreți.

BOCCACCIO, Giovanni (1313-1375), scriitor renascentist italian. Întemeietorul prozei artistice italiene. Capodopera sa, „Decameronul", este o adevărată „comedie umană". Romane, împletind ironia cu senzualitatea („Fiammetta"). Prefigurează proza psihologică modernă.

BOCCEÁ (< tc.) s.f. **1.** Legătură formată dintr-o bucată de pânză (cu capetele înnodate cruciș), în care se pun diverse obiecte. **2.** Balot de foi mici de tutun de calitate superioară.

BOCCHERINI, Luigi (1743-1806), violoncelist și compozitor italian. Creatorul cvartetului (alături de Haydn) și cvintetului de coarde. Muzică de cameră, concerte pentru violoncel.

BOCCIONI, Umberto (1882-1916), pictor și sculptor italian. Teoretician al *futurismului* (picturile „Elasticitate", „Bătaie în galerie", sculptura „Sinteza dinamismului uman"). Influențat de cubism.

BOCCÍU, -ÍE (< tc.) adj. Care are trăsături urâte, grosolane.

BÓCET s.n. **1.** Plâns însoțit de vaiete, tânguiri, strigăte. **2.** Specie de poezie populară, rituală, care însoțește manifestările funerare; cântare de mort.

BOCHUM, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în conurbația Ruhr; 390 mii loc. (2002). Metalurgie; constr. de mașini (uzinele „Opel"). Universitate. Biserică (1599). Fundat în 1041.

BOCICOIU MARE, com. în jud. Maramureș, pe Tisa, la granița cu Ucraina; 4 478 loc. (2008).

BOCITOÁRE s.f. Femeie care execută *bocetul.*

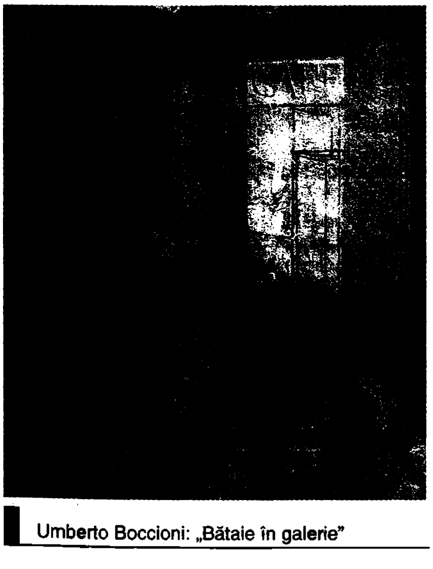

Umberto Boccioni: „Bătaie în galerie"

Giovanni Boccaccio

Luigi Boccherini

BOCK, Fedor von (1880-1945), feldmareșal german. În perioada interbelică a contribuit la refacerea potențialului militar al Wehrmachtului. Pe Frontul de Est a comandat grupurile de armate „Centru" (1941) și „Sud" (1942), iar pe cel de Vest, a condus Grupul de armate B, participând la cucerirea Belgiei, Olandei și Franței (1940).

BÖCKLIN, Arnold (1827-1901), pictor elvețian. Spirit romantic; tablouri mitologice și peisaje într-o viziune mistică („Insula morților", „Tărâmul celor fericiți").

BOCSIG, com. în jud. Arad, pe Crișu Alb; 3 605 loc. (2008). Cherestea.

BOCȘA 1. Oraș în jud. Caraș-Severin, la poalele m-ților Dognecei, pe Bârzava; 17 110 loc. (2008). Constr. de mașini. Ind. alim, cherestea. Format ca oraș în 1960 prin unirea localit. Bocșa Română și Bocșa Vasiovei (sau Montană). Com. Bocșa Română atestată documentar în 1349. Ruinele cetății Cuiești (sec. 14, distrusă în 1658). **2.** Com. în jud. Sălaj, în dealurile Crasnei; 3 497 loc. (2008). Casa memorială „Simion Bărnuțiu".

BÓCȘĂ s.f. **1.** Instalație rudimentară pentru distilarea uscată a lemnului în vederea obținerii mangalului. **2.** Minereuri bogate în sulf folosite pentru oxidarea minereurilor în vederea unei desulfurări parțiale.

BOD, com. în jud. Brașov, situată în depr. Brașov; 4 215 loc. (2008). Fabrică de zahăr. Aici s-a înregistrat, la 25 ian. 1942, minima absolută de temperatură din România (-38,5°C).

BOD Péter (1712-1769, n. Cernat, jud. Covasna), cărturar umanist secui. Lucrări cu caracter istoric („Brevis Valachorum, Transylvaniam incolentium Historia...", manuscris copiat de Timotei Cipariu și de Vincențiu Babeș, care l-a și litografiat).

BODE, Johann Elert (1747-1826), astronom german. A stabilit (1772) o lege empirică pentru calculul distanțelor de la planete la Soare (legea Titius-**B.**). A alcătuit (1801) un atlas cu 17 240 de stele și nebuloase.

BODEA, Cornel (1903-1985, n. Viena), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul biochimiei vegetale și chimiei organice.

BODEA, Cornelia (n. 1916, sat Dud, jud. Arad), istoric român. Acad. (1992). Specialistă în istoria modernă a României („Lupta românilor pentru unitatea națională (1834-1849)", „1848 la români. Mărturii", „Fața secretă a mișcării pașoptiste române").

BODÉGĂ (< germ.) s.f. Local mic în care se consumă aperitive și băuturi (alcoolice).

BODENSEE v. **Constanța (1).**

BODEȘTI, com. în jud. Neamț, pe râul Cracău; 5 160 loc. (2008). Vestigii neolitice *Cultura Cucuteni* în satul Bodeștii de Jos.

BODHI (cuv. sanscrit) subst. Treapta ultimă, a iluminării, obținută prin meditație și asceză, premergătoare intrării în adevărata nirvana.

BODHISATTVA (în budismul māhāyana), sfânt sau înțelept budist care își amână și chiar renunță la intrarea în nirvana, consacrându-se salvării și mântuirii oamenilor.

BÓDICEC (< engl.) s.n. (La hochei) Atac cu umărul, pieptul sau șoldul asupra adversarului aflat în mișcare.

BODIN, Jean (1530-1596), jurist, economist și gânditor francez. A susținut ideea statului național centralizat și suveran, fiind adeptul monarhiei absolute, controlată de Statele Generale („Despre republică"). Precursor al determinismului geografic.

BODLEY, Sir Thomas (1545-1613), diplomat și bibliofil englez. Întemeietorul bibliotecii de la Oxford, care-i poartă numele (deschisă în 1602).

BODNARCIUC, George (n. 1953, Câmpulung Moldovenesc), balerin, profesor și coregraf român. Prim-solist al Operei din București. Stabilit în Italia (1990). Repertoriu clasic și modern. Maestru de balet, în Italia, Ungaria, Austria.

BODNĂRAȘ, Emil (1904-1976, n. Iaslovăț, jud. Suceava), om politic român. Membru al P.C.R. din 1934. A plecat în U.R.S.S., unde a devenit membru al P.C.U.S. După 1945, a ocupat în România înalte funcții de partid și de stat.

BODOC 1. Munții Bodocului, munți în S Carpaților Orientali (Carpații de Curbură), între Olt și Râul Negru, limitați de m-ții Ciuc (la N), Nemira (la NE) și depr. Bârsei (la S). Alt. max.: 1 241 m (vf. Cărpiniș). Expl. de andezit (Bixad și Micfalău). Izv. minerale. **2.** Com. în jud. Covasna, pe Olt; 2 405 loc. (2008). Ape minerale (stație de îmbuteliere). Biserică (sec. 15).

BODOGAE, Teodor (1911-1994, n. Cetatea de Baltă, jud. Alba), teolog român. Studii privind viața religioasă în sec. 17-19 („Istorie bisericească universală", în colab.). Traduceri din Sfinții Părinți.

BODONI, Giovanni Battista (Giambattista) (1740-1813), tipograf italian. A realizat „Monumentala tipografica". Ediții de referință (Homer, Horațiu, Vergiliu).

BODY-GUARD (cuv. engl.) s.m. Gardă de corp. ✦ P. ext. Paznic.

BOEING, William Edward (1881-1956), constructor de avioane american. A realizat mai multe tipuri de avioane de bombardament și de pasageri. Fondator (1916) al firmei **B.**

BOÉM, -Ă (< fr.) adj., subst. **1.** S.m. și f. Persoană nonconformistă (de obicei artist sau scriitor), care duce o viață dezordonată. **2.** Adj. Care corespunde firii sau felului de viață caracteristic boemilor **(1). 3.** S.f. Mediu în care trăiesc boemii **(1)**, viață dusă de boemi.

BOEMIA 1. Denumirea terit. pe care s-a constituit statul feudal ceh. **2.** Denumirea Cehiei, în cadrul Imp. Habsburgic, între 1526 și 1918. **3. Podișul Boemiei,** pod. în V Cehiei, încadrat de m-ții Sudeți, Metaliferi, Pădurea Boemiei și colinele Ceho-Morave. Alt. medie: 200-500 m. Adânc fragmentat de cursul superior al fl. Elba și afl. săi Vltava și Ohře; zăcăminte de min. de plumb, zinc, wolfram, uraniu, cărbune, nichel, grafit. Se mai numește și *Patrulaterul Boem.* **4. Pădurea Boemiei (Český Les** sau **Böhmer Wald),** masiv muntos la granița Cehiei cu Germania. Lungime: 80 km; alt. max.: 1 457 m (Arber).

BOERESCU, Vasile (1830-1883, n. București), jurist și om politic român. A propus în Adunarea Electivă alegerea lui Al. I. Cuza ca domn și în Țara Românească; ministru de Externe (1873-1875; 1879-1881) și de Justiție (mai-iul. 1860, 1860-1861, 1868-1870).

BOERHAAVE, Hermann (1668-1738), medic olandez. Unul dintre fondatorii medicinii clinice moderne.

BOERU, Marin (n. 1954, Mediaș), balerin român. Prim-solist al Operei din București; coregrafii clasice și moderne. Dansează în Compania Roland Petit, în Baletele secolului 20 a lui M. Béjart și în S.U.A. Balete filmate.

BOETHIUS, Anicius Manlius Severinus (480-524), om de stat și filozof roman. Consul și sacerdot principal al regelui got Teodoric; în dizgrație, a fost închis și executat. A tradus lucrările de logică ale lui Aristotel și „Introducerea" (*Isagoga*) lui Porphyrios la „Categoriile" lui Aristotel, care, împreună cu comentariul său, au devenit manual de bază pentru logica medievală. Tratate de matematică, logică, muzică și teologie. În timpul detenției, a scris capodopera sa „Mângâierile filozofiei".

BOFFRAND, Gabriel Germain (1667-1754), arhitect și sculptor francez. Reprezentant al roccoco-ului, cu influență deosebită și în Germania (catedrala din Nancy, castelele Lunéville, Molgrange și palatul „La Favorite" din Mainz).

BOGARDO, Florin (n. 1942, Bucureşti), compozitor român. Muzică uşoară („Să nu uităm trandafirii") şi de film („Liceenii").

BOGART, Humphrey (1899–1957), actor american de film, vedetă hollywoodiană a anilor 1940–1950. Creatorul unor personaje foarte diferite, cărora le conferă un farmec inconfundabil („Şoimul maltez", „Casablanca", „Revolta de pe Caine", „Comoara din Sierra Madre"). Premiul Oscar: 1951 („Regina africană"). A realizat multe roluri alături de soţia sa *Lauren Bacall*.

BOGÁT, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Şi subst.) Care are bogăţii multe; înstărit. **2.** Care se află în cantitate mare, îmbelşugat; care conţine ceva în cantitate mare. ✦ Mănos, roditor.

BOGATA, com. în jud. Mureş, pe Mureş; 2 011 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

BOGAŢI, com. în jud. Argeş, în C. Piteşti; 4 721 loc. (2008). Expl. de petrol.

BOGĂŢÍE s.f. 1. Cantitate mare de bunuri materiale. ✦ P. gener. Cantitate mare de ceva. **2.** Situaţia omului bogat **(1)**. 3. Resurse naturale; valori spirituale. ✦ Avuţie.

BOGDA, com. în jud. Timiş, pe Bega Veche; 419 loc. (2008).

BOGDAN I, primul domn de sine stătător al Moldovei (1359–c. 1365). Voievod din Maramureş; răzvrătit în 1343 împotriva regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou, a trecut în 1359 în Moldova, unde a fost recunoscut ca domn. A respins repetatele încercări ale regelui Ungariei de a-şi reinstaura supremaţia asupra Moldovei.

BOGDAN II, domn al Moldovei (1449–1451). Tatăl lui Ştefan cel Mare. A învins pe poloni la Crasna (1450). Ucis de *Petru Aron*.

BOGDAN III *(Bogdan cel Chior)*, domn al Moldovei (1504–1517). Fiul lui Ştefan cel Mare. Lupte cu tătarii şi cu polonii.

BOGDAN, Alexandru (n. 1941, Bucureşti), medic veterinar şi zootehnist român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări în domeniul biologiei animale şi al tehnologiei şi patologiei reproducţiei („Reproducţia animalelor de fermă", „Fertilitatea, natalitatea şi prolificitatea în zootehnie").

BOGDAN, Catul (1897–1978, n. Colmar, Franţa), pictor şi grafician român. Fiul lui *Gh. Bogdan-Duică*. Portrete („N. Iorga") şi peisaje delicate şi sensibile.

BOGDAN, Damian P. (1907–1991, n. Buteşti, Basarabia), istoric şi slavist român. Creator de şcoală în domeniul ştiinţelor auxiliare ale istoriei („Caracterul limbii textelor slavo-române", „Compendiu al paleografiei româno-slave").

BOGDAN, George (1859–1930, n. Iaşi), medic român. Împreună cu Mina Minovici, a creat şcoala românească de medicină legală.

BOGDAN, Ioan (1864–1919, n. Braşov), istoric şi filolog român. Frate cu *Gh. Bogdan-Duică*. Acad. (1903). Unul dintre fondatorii slavisticii în România; editor de cronici şi documente („Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche", „Documentele lui Ştefan cel Mare").

BOGDAN, Petru (1873–1944, n. Mirosloveşti, jud. Iaşi), chimist român. Acad. (1926). Creator al învăţământului de chimie fizică din România. Cercetări în domeniul disociaţiei electrolitice, al constituţiei moleculare a lichidelor („Teoria cinetică", „Curs de chimie fizică").

BOGDAN, Radu George (n. 1920, Galaţi), istoric şi critic de artă român. Cronici, eseuri, studii, monografii („Theodor Aman", „Andreescu" - I. Artistul în epocă; II. Posteritatea critică). Exeget al lui N. Grigorescu.

BOGDAN, Radu J. (1946, n. Bucureşti), filozof american. Originar din România. Prof. univ. la Tulane. Contribuţii la ştiinţele cogniţiei, filozofia minţii şi epistemologie („Grounds for Cognition", „Interpreting Minds").

BOGDANA 1. Com. în jud. Teleorman, în C. Boian; 2 684 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 1 838 loc. (2008).

BOGDAND, com. în jud. Satu Mare, în dealurile Codrului; 3 512 loc. (2008).

BOGDAN-DUICĂ, Gheorghe (1866–1934, n. Braşov), istoric literar român. Frate cu *I. Bogdan*. Acad. (1919). Studii pozitiviste minuţioase, cercetări de literatură comparată şi o sinteză („Istoria literaturii române moderne. Întâii poeţi munteni").

BOGDANIA (KARA BUGDAN), denumire dată de turci Moldovei.

BOGDAN VODĂ, com. în jud. Maramureş, pe Iza; 3 243 loc. (2008). Fabrică de piese de schimb auto; secţie de covoare persane. Ruinele bisericii Bogdăneştilor (sec. 14), biserică de lemn (1718–1722) şi casa de lemn Deac Vasile Moşie (1780). Până în 1968 s-a numit *Cuhea*.

BO(G)DAPRÓSTE (< sl.) interj. **1.** Cuvânt de mulţumire adresat celui care dă ceva de pomană. 2. Cuvânt prin care se exprimă uşurarea de a fi scăpat de o nenorocire, de o grijă etc.

BOGDĂNEŞTI 1. Com. în jud. Bacău, pe Oituz; 2 759 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Suceava, pe Râşca; 3 988 loc. (2008). 3. Com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 3 464 loc. (2008).

BOGDĂNIŢA, com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 1 561 loc. (2008).

BOGHEŞTI, com. în jud. Vrancea, pe râul Zeletin; 1 749 loc. (2008).

BOGHICEA, com. în jud. Neamţ, la marginea pod. Central Moldovenesc, în apropierea culoarului larg al Siretului; 2 595 loc. (2008).

BOGHIŞ, com. în jud. Sălaj, în depr. Şimleu, la poalele Muntelui Şes, la SV de Şimleu Silvaniei; 1 892 loc. (2008. Staţiune balneoclimaterică sezonieră de interes local, cu ape minerale termale (43°C).

BOGHÍU (< fr.) s.n. Cărucior pe care se reazemă şasiul vagoanelor sau al locomotivelor, permiţând acestora înscrierea în curbe şi mersul normal la viteze mari.

BOGOLIUBOV, Nikolai Nikolaevici (1909–1992), matematician rus. Contribuţii în analiza matematică, calculul variaţional şi la elaborarea teoriilor moderne privind supraconductibilitatea şi suprafluiditatea.

BOGOMÍLIC, -Ă adj. Care aparţine bogomilismului, privitor la bogomilism. ✧ *Literatură b.* = parte integrantă a literaturii apocrife, apărută odată cu bogomilismul. Foarte populară, în ciuda interzicerii ei de către Biserică.

BOGOMILÍSM (< fr. {i}; {s} *Bogomil*) s.n. Doctrină potrivit căreia Dumnezeu (forţa binelui) a creat lumea spirituală nevăzută şi sufletul omului, iar Satan (forţa răului) a creat lumea vizibilă şi stăpâneşte corpul omului. Influenţată de maniheism şi de *pavlicieni*, a influenţat la rândul ei, pe *catari*. Potrivit tradiţiei promotorul ei a fost preotul Bogomil, care a predicat între 927 şi 950 în Bulgaria. Larg răspândită în Asia Mică şi Pen. Balcanică în sec. 10–14 (până în sec. 17 ca sectă). Ideile **b.** şi-au găsit ecou şi în miturile cosmogonice româneşti.

BOGOMOLEŢ, Aleksandr Aleksandrovici (1881–1946), fiziolog ucrainean. A studiat sistemul nervos vegetativ, a evidenţiat problema bătrâneţii şi rolul ţesutului conjunctiv în imunitate şi vindecare.

BOGOR, oraş în Indonezia (Java), la S de Jakarta; 750,8 mii loc. (2000, cu suburbiile). Ind. textilă şi alim. Grădină botanică (1817). Institutul indonezian al cauciucului. Universitate. Fundat (1745) sub numele de *Buitenzorg*.

BOGOTÁ (SANTA FÉ DE BOGOTÁ), cap. Columbiei, situată în partea centrală a ţării, la 2 660 m alt.; 6,54 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Fabrici textile, alim., de încălţ., ciment. Anvelope, îngrăşăminte chimice, montaj automobile. Universitate (1563). Colegiul naţional San Bartolomé (1604). Academie de ştiinţe. Monumente: bisericile La Concepción (sec. 16) şi San Francisco (sec. 16–17). Muzee. Întemeiat în 1538 de conchistadorii spanioli sub conducerea lui G. Jiménez de Quesada. Din 1819, cap. Republicii Federative Marea Columbie, iar din 1830, cap. a Noii Granade (care a luat, în 1886, numele de Columbia).

Humphrey Bogart

Geo Bogza

Bogotá. Piaţa Bolivar

BOGREA, Vasile (1881–1926, n. Târnauca, Basarabia), filolog şi lingvist român. M. coresp. al Acad. (1920). Specialist în limbile clasice; preocupări de lexicologie şi onomastică românească („Pagini istorice şi filologice", ed. postumă). Versuri.

BOGZA 1. Alexandru (1905–1973, n. Constanţa), filozof român. A regândit „idealismul critic" al lui Kant, sub forma unui „realism critic", ale cărui concepte le-a aplicat în domeniile particulare ale culturii, îndeosebi în muzică. **2. Geo B.** (1908–1993, n. Ploieşti), scriitor şi ziarist român. Frate cu B. **(1)** şi Radu Tudoran. Acad. (1955). Lirică de avangardă („Poemul invectivă"). Creator al reportajului poematic („Cartea Oltului"). Poet al sublimului şi al imundului, al geologicului şi cosmogonicului („Oameni şi cărbuni din Valea Jiului", „Ţări de piatră, de foc şi de pământ", „Paznic de far").

BOHAI 1. Golf în NV M. Galbene, cuprins între pen. Shandong şi Liaodong (China). Lungime: c. 280 km. Ad. max.: 40 m. În el se varsă fl. Huanghe. Denumire chineză: Bohai-Wan. **2.** Str. între pen. Shandong şi Liaodong. Lăţimea minimă: 105 km. Ad. max.: 36 m.

BOHĂŢEL, Alexandru (1816–1897, n. Vultureni, jud. Cluj), jurist şi om politic român. Căpitan suprem al districtului grăniceresc Năsăud (1861–1876). A promovat aspiraţiile româneşti pentru drepturi politice şi culturale.

BOHÉMOND I (c. 1050–1111), conducător normand din Italia de Sud. Participant la prima cruciadă (1096–1099); a întemeiat principatul Antiohiei, al cărui prim conducător a fost (1098/1099–1111).

BÖHM, Karl (1894-1981), dirijor austriac. Carieră internaţională ca dirijor de operă şi de muzică simfonică. Rigoare şi sensibilitate (Mozart, Beethoven, R. Strauss etc.); prime audiţii.

BÖHM-BAWERK, Eugen von (1851–1914), economist austriac. Reprezentant al *şcolii austriece*. A formulat teoria marginală a profitului („Capital şi dobândă").

BÖHME (BEHMEN), Jakob (1575–1624), mistic german. Scrieri prezentând intuiţii despre Dumnezeu, originea universului, la care ar fi ajuns prin iluminare divină („Aurora sau mijirea zorilor", „Mysterium magnum").

BÖHMER WALD, denumirea germană a masivului *Pădurea Boemiei*.

BOHOL, ins. în arh. Visayan (Filipine) la N de ins. Mindanao, separată de ins. Cebu prin str. **B.**; 3,9 mii km^2. Oraş pr.: *Tagbilaran*. Păduri tropicale şi savane. Cafea, trestie de zahăr, tutun.

BOHR 1. Niels B. (1885–1962), fizician danez. A lucrat în S.U.A. (1943–1945). A imaginat modelul atomic, punct de plecare în teoria cuantică modernă (1913), a descoperit principiul corespondenţei şi a elaborat teoria fisiunii nucleare. Pe baza teoriei cuantelor a

N. Boileau-Despréaux

Niels Bohr

explicat stabilitatea atomului şi legităţilor lui spectrale, formulând (1913) postulatele care-i poartă numele. Premiul Nobel pentru fizică (1922). **2. Aage B.** (n. 1922), fizician danez. Fiul lui **B. (1)**. Contribuţii în domeniul particulelor elementare, supraconductibilităţii şi teoriei nucleului atomic. Împreună cu B. Mottelson, a stabilit relaţiile dintre mişcarea de ansamblu şi mişcarea particulelor în nucleu şi a dezvoltat teoria structurii nucleului atomic. Premiul Nobel pentru fizică (1975), împreună cu J. Rainwater şi B.R. Mottelson.

BOIÁ (< tc.) s.f. **1.** Condiment obţinut prin măcinarea ardeiului roşu uscat. 2. (Pop.) Vopsea. ✦ Peior. Fard.

BOIAGI (BOIADJI), Mihail G. (c.1780–c.1845, n. Buda), cărturar aromân. Autor al unei gramatici a dialectului aromân scrisă în română (cu alfabet latin), greacă şi germană.

BOIAN 1. Porţiune înaltă a C. Române, între Olt şi Vedea, drenată de Călmăţuiul teleormănean, limitată la N de piemontul Cotmeana şi la S de Dunăre. Alt. max. 171 m. 2. Cultură materială din Neoliticul mijlociu, răspândită în Muntenia şi în SE Transilvaniei (în milen. 5–4 î.Hr.), caracterizată prin mai multe faze de dezvoltare şi printr-o ceramică variat decorată. Denumită după aşezarea de pe Grădiştea Ulmilor. **3.** (În mitologia slavă), poet arhetipal, nepot al zeului vitelor şi belşugului (Veles).

BOIANGERÍE s.f. Atelier în care se colorează materialele textile; vopsitorie **(2)**.

BOIANU MARE, com. în jud. Bihor; 1 398 loc. (2008).

BOIARDO, Matteo Maria (1441–1494), poet renascentist italian. Autorul poemului cavaleresc „Orlando îndrăgostit". Lirică petrarchistă, pastorale, traduceri din greacă şi latină.

BOICÓT s.n. Sistare organizată (totală sau parţială) a relaţiilor cu o persoană, cu o organizaţie sau cu un stat în semn de protest faţă de anumite acţiuni ale sale.

BOIÉR (< sl.) s.m. (În Ev. Med., în Ţările Române) Stăpân de moşii, beneficiind de anumite privilegii. V. *feudal, moşier*. ✦ (Fam.) Persoană cu înfăţişare, atitudine etc. aristocratică.

BOIERÉSC, -EÁSCĂ adj., s.n. **1.** Adj. Care se referă la boieri. **2.** S.n. (În Ev. Med., în Moldova) Obligaţie a ţăranilor dependenţi de a munci în schimbul unui lot de pământ care le era dat în folosinţă; (în Ţara Românească) clacă.

BOIERÍME s.f. Clasa stăpânilor feudali din Ţările Române.

BOIERNAŞ (< *boiarin*, înv. „boier") s.m. Boier de rang mai mic, care ocupa dregătorii inferioare.

BOÍI (< lat. {i}) s.m. pl. Populaţie celtică aşezată în sec. 3 î.Hr. în C. Panonică. Au fost înfrânţi de Burebista în c. 60 î.Hr.

BOILĂ, Romulus (1881–1946, n. Târnăveni), jurist şi om politic român. Fruntaş al Partidului Naţional Român şi al Partidului Naţional Ţărănesc. Membru al Consiliului Dirigent (1918–1920).

BOILEAU-DESPRÉAUX, Nicolas (1636-1711), scriitor francez. A susţinut primatul raţiunii şi al măsurii în artă, realismul psihologic şi imitarea anticilor („Arta poetică").

BÓILER (< germ. {i}) s.n. Cazan special de încălzire automată a apei, folosit la instalaţii de apă caldă curentă.

BOISE CITY, oraş în NV S.U.A., în reg. M-ţilor Stâncoşi, centrul ad-tiv al statului Idaho; 185,7 mii loc. (2000). Mine de aur. Metalurgie. Ind. alim. Universitate.

BOIŞOARA, com. în jud. Vâlcea, în depr. Loviştea; 1 453 loc. (2008).

BÓIŞTE (< bg., scr.) s.f. (ZOOL.) Proces de depunere şi de fecundare a icrelor; bătaia peştilor.

BOIŞTEÁN s.m. Peşte teleostean mic (până la 12 cm), cu spatele şi laturile de culoare verde-închis şi pântecele alb-argintiu, care trăieşte în apele de munte *(Phoxinus phoxinus)*.

BOITO, Arrigo (1842–1918), compozitor şi poet italian. A compus opere („Mefistofele") şi a redactat librete pentru Verdi („Othello", „Falstaff").

BOIŢA, com. în jud. Sibiu; 1 734 loc. (2008).

BOIU, Zaharia (1834–1903, n. Sighişoara), poet şi cărturar român. M. coresp. al Acad. (1877). Membru al Partidului Naţional Român. Numeroase lucrări didactice. Versuri („Sunete şi resunete").

BOIU MARE, com. în jud. Maramureş, în pod. Someşan; 1 207 loc. (2008). Rezervaţia naturală peştera BM (0,5 ha). Expl. de bentonită.

BOIVIN, André (1895-1949), medic şi chimist francez. Contribuţii la studiul microchimiei bacteriilor şi al factorilor antigenici bacterieni. M. coresp. al Acad. Române (1947).

BOJER, Johan (1872–1959), scriitor norvegian. Romane realiste înfăţişând aspecte politico-sociale scandinave („Puterea credinţei", „Ultimul viking").

BOJINCA, Damaschin (1802–1869, n. sat Gârlişte, jud. Caraş-Severin), jurist şi publicist român. Ministru de Justiţie (1860-1861); continuator al ideilor promovate de Şcoala Ardeleană.

BOKARO STEEL CITY, oraş în NE Indiei (Bihar); 497,8 mii loc. (2001, cu suburbiile). Cel mai mare combinat siderurgic al ţării.

BOKASSA, Jean Bedel (1921-1996), om politic centrafrican. Preşedinte al Republicii Centrafricane (din 1966). Se proclamă împărat (1976); înlăturat de la putere prin lovitură de stat (1979).

BOKSBURG, oraş în NE Republicii Africa de Sud; 119,8 mii loc. (1991). Important centru aurifer şi carbonifer în districtul Witwatersrand.

BOL (< fr.) s.n. **1.** Cocoloş. ✧ *B. alimentar* = masă rezultată din amestecarea alimentelor cu salivă. 2. Vas de formă semisferică, fără picior.

BOLÁRD (< fr., engl.) s.n. Stâlp metalic scurt, cu cap lăţit în formă de ciupercă, montat pe chei pentru legarea parâmelor navelor acostate.

BOLBOROSÍ (onomat.) vb. IV **1.** Intranz. şi tranz. A vorbi nedesluşit. **2.** Intranz. (Despre lichide) A produce un zgomot caracteristic la ciocnirea de un obstacol sau în timpul fierberii.

BOLBOŞI, com. în jud. Gorj, în piemontul Motrului; 3 285 loc. (2008).

BOLD (< sl.) s.n. **1.** (Pop.) Ac (cu gămălie). **2.** V. **aldin.**

BOLDÉI s.m. Câine de talie mică, cu picioarele scurte.

BOLDEŞTI-GRADIŞTEA, com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 1 967 loc. (2008). Expl. de petrol.

BOLDEŞTI-SCĂENI, oraş în jud. Prahova, pe valea Teleajenului, la 14 km N de Ploieşti; 11 327 loc. (2008). Expl. de petrol. Materiale de constr., de celuloză, hârtie şi carton. Oraşul s-a format, în 1968, prin contopirea localit. *Boldeşti* şi *Scăeni*. La Scăeni a funcţionat (1835–1836) un falanster înfiinţat de Teodor Diamant.

BOLDU, com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului; 2 446 loc. (2008).

BOLDUR v. Costache.

BOLDUR, com. în jud. Timiş, în C. Lugojului; 2 248 loc. (2008). Expl. de lignit.

BOLDUR, Alexandru (1886-1988, n. Chişinău), istoric român. Director (1943–1947) al Institutului de Istorie Naţională din Iaşi. Contribuţii fundamentale privind istoria Moldovei, mai ales a Basarabiei („Basarabia românească", „Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială şi politică").

BOLERÓ (< fr.) s.f. **1.** Haină femeiască scurtă, până în talie (iniţial în costumul naţional spaniol) şi fără mâneci. **2.** Dans andaluz, cu mişcare moderată şi ritm ternar, iniţial cu acompaniament de chitară şi castaniete; ritm caracteristic acestui dans, utilizat şi de compozitorii sec. 20 (Ravel, Albeniz).

BOLESLAV, numele a trei cneji cehi. Mai importanţi: **1. B. I** (c. 935–967). Şi-a extins autoritatea asupra Moraviei şi Slovaciei, a consolidat autoritatea centrală şi a promovat o nouă organizare administrativă. **2. B. II cel Pios** (967-999). Şi-a extins autoritatea asupra întregii Cehii.

BOLESŁAW, numele a cinci cneji şi regi poloni. Mai importanţi: **1. B. I cel Viteaz,** cneaz (992–1025), apoi rege (1025). A unificat terit. polone. **2. B. II cel Îndrăzneţ,** cneaz (1058–1079). Încoronat rege (1076). **3. B. III,** cneaz (1099–1138). Şi-a extins autoritatea asupra întregii Polonii.

BOLÍD (< fr.) s.m. Meteorit de dimensiuni relativ mari, care cade pe Pământ cu viteză mare, aprinzându-se la intrarea în atmosferă; stea căzătoare. ✦ Fig. Vehicul, automobil de mare viteză.

BOLINTIN-DEAL, com. în jud. Giurgiu, în C. Vlăsiei; 6 223 loc. (2008).

BOLINTINEANU, Dimitrie (1819–1872, n. Bolintin-Vale), scriitor şi publicist român. Participant la Revoluţia de la 1848, când conduce ziarul „Poporul suveran". Lirică romantică sentenţioasă, celebrând libertatea şi patriotismul. A cultivat meditaţia, balada fantastică („Mihnea şi baba"), poemul epic byronian („Conrad", capodopera sa), satira politică, legenda istorică („Legende sau basme naţionale în versuri"), evocarea peisajului oriental („Florile Bosforului"). Romane de moravuri şi de observaţie psihologică („Manoil", „Elena"). Însemnări de călătorie.

BOLINTIN-VALE, oraş în jud. Giurgiu, pe stg. Argeşului, la 25 km V de Bucureşti; 12 109 loc. (2008). Ateliere de conf. metalice, tricotaje, reparaţii auto, tăbăcărie. Atestat documentar în 1426/1450. Conacul Bălăceanu, monumentul funerar al lui D. Bolintineanu, realizat de C. Storck. Declarat oraş (1989).

BOLIVÁR (< sp. {i}; {s} *Bolivar*) s.m. Unitate bănească în Venezuela.

BOLÍVAR, Pico ~, vf. în V Venezuelei, în Sierra Nevada de Mérida, cel mai înalt vf. al ţării şi al Anzilor Nord-Estici. Alt. max.: 5 007 m. Parc naţional.

BOLÍVAR, Simón (1783–1830), general şi om politic sud-american. Unul dintre conducătorii mişcării de eliberare a popoarelor din America Latină (1810–1826) de sub dominaţia spaniolă. Preşedinte al Republicii Federative Marea Columbie (1819–1830). Proclamat de Congresul Naţional din Venezuela „El Libertador" (1813).

Dimitrie Bolintineanu

Simón Bolívar

BOLIVIA (Republica ~), stat în America de Sud, în partea centrală a Anzilor (fără ieşire la mare); 1,1 mil. km²; 8,58 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: 95% catolici. Cap. *Sucré*. Reşed. guvernului: *La Paz*. Oraşe pr.: Santa Cruz de la Sierra, Cochabamba, Oruro, Potosi. În V ţării se desfăşoară m-ţii Anzi sub forma a două lanţuri ce închid între ele un podiş înalt (Altiplano). 2/3 din terit. **B.** este ocupat de reg. joasă Oriente drenată de afl. ai Amazonului şi Paraguayului. *Climă* temperat-continentală în zona montană, tropicală-umedă în Oriente. Expl. de staniu, stibiu, bismut, wolfram, argint, plumb, zinc, cupru, aur, petrol, gaze naturale. Se cultivă cartofi, cereale, trestie de zahăr, bananieri, citrice, manioc ş.a. Se cresc bovine, ovine, caprine, lama, alpaca. Ind. textilă şi alim. şi metalurgie neferoasă, rafinarea petrolului, ind. lemnului. Moneda: 1 boliviano = 100 centavos. - *Istoric*. Locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene (guarani, aymara, quechua ş.a.), terit. **B.** a fost cucerit în sec. 16 de spanioli, împotriva cărora au avut loc numeroase răscoale (cea mai puternică în 1780-1781, sub conducerea lui *Tupac-Amaru*). La 6 aug. 1825, în urma Războiului pentru Independenţa Coloniilor Spaniole din America, se proclamă independenţa **B.** (Perú de Sus), numită astfel în cinstea eliberatorului S. Bolívar. În urma războaielor care i-au fost impuse (cu Chile în 1879-1883 şi Paraguay în 1932-1935), **B.** a pierdut aproximativ jumătate din teritoriu. Membru fondator al O.N.U. (1945). Victor Paz Estenssoro, venit la putere în urma unei răscoale populare (1952), a realizat unele reforme politice şi economice (sufragiul universal, naţionalizarea majorităţii minelor de cositor, reforma agrară); înlăturat (1964) de o juntă militară condusă de generalul René Barrientos Ortuño. În 1969, puterea a fost preluată de un guvern condus de generalul Alfredo Ovando Candía, care a trecut la naţionalizarea unor companii străine, iar în 1970, de un guvern democrat condus de generalul Juan José Torrés Gonzáles; înlăturat (aug. 1971) printr-o lovitură de stat (a 187-a de la proclamarea independenţei), instituindu-se regimul colonelului Hugo Bánzer Suárez (1971-1978; reales în 1997). După demisia acestuia (2001), **B.** cunoaşte o nouă etapă de profunde frământări social-politice. Preşedintele interimar Jorge Quiroga Ramírez s-a angajat într-o politică de stabilizare economică, de combatere a traficului de droguri şi de distrugere a plantaţiilor de coca. În aceste condiţii, guvernul bolivian intră în conflict cu ţăranii cultivatori de coca, iar liderul lor sindical, Evo Morales Ayma, constituie organizaţia politică Movimiento al Socialismo, care declanşează lupta împotriva autorităţilor prin manifestaţii şi blocarea căilor rutiere. În alegerile prezidenţiale (30 iun. 2002), nici unul dintre candidaţi nu câştigă majoritatea, fapt pentru care Parlamentul îl alege (6 aug. 2002) pe Gonzálo Sánchez de Lozada ca nou preşedinte al statului. Demonstraţiile populare (sept.-oct. 2003) împotriva guvernului, soldate cu 77 de morţi şi c. 400 de răniţi duc la demisia preşedintelui Lozada şi depunerea jurământului ca preşedinte a vicepreşedintelui Carlos Diego Mesa Gisbert. În urma unor masive mişcări de stradă se convoacă (2005) alegeri câştigate de Evo Morales - primul preşedinte indian al ţării. Republică prezidenţială.

BOLIVIÁN, -Ă, s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţia Boliviei, formată din amerindieni (quechua şi aymara), metişi şi creoli, de religie creştină (catolică). **2.** Adj. Care aparţine Boliviei sau populaţiei ei, referitor la Bolivia sau la populaţia ei.

BÖLL, Heinrich (1917-1985), scriitor german. Romane despre război („Unde ai fost, Adame?", „Casa văduvelor") şi societatea postbelică („Partida de biliard de la ora 9 1/2", „Părerile unui clovn"). Premiul Nobel pentru literatură (1972).

BOLLAND, Jean zis **BOLLANDUS** (1596-1665), iezuit din Ţările de Jos. A iniţiat vasta colecţie hagiografică „Acta sanctorum" (1630-1668).

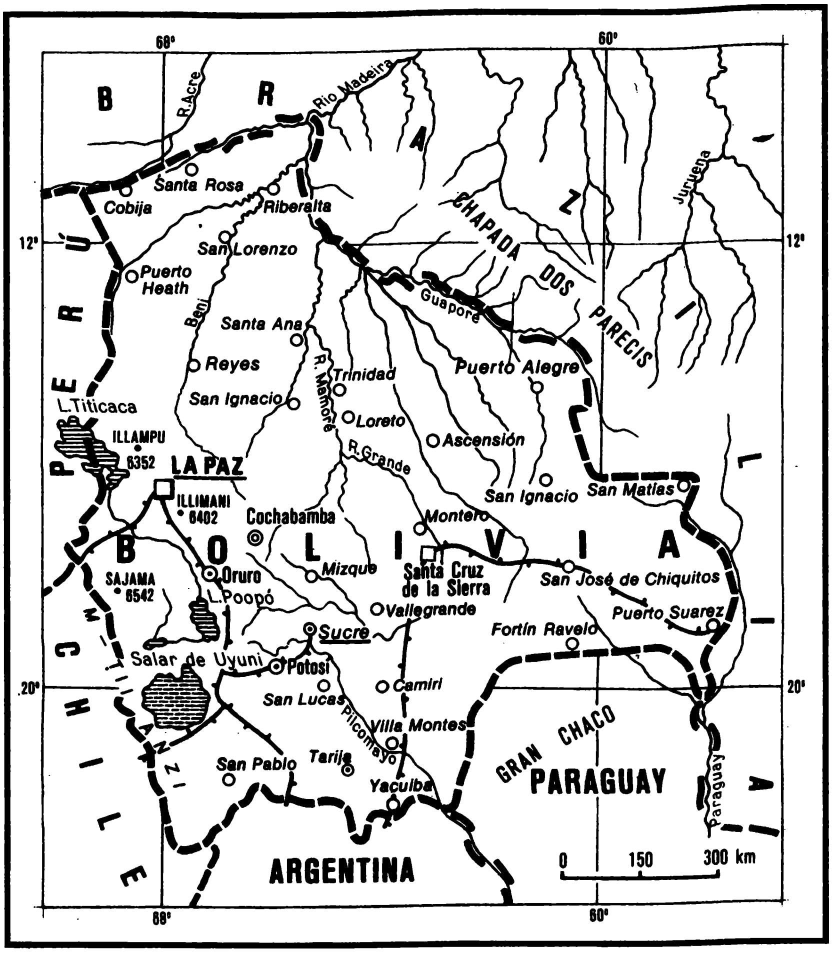

BOLLANDIŞTI, s.m. pl. Iezuiţi care editează „Acta sanctorum".

BOLLIAC, Cezar (1813-1881, n. Bucureşti), poet şi publicist român. Participant la Revoluţia de la 1848, susţinător al Unirii Principatelor şi al reformelor sociale. Mare jurnalist pe teme literare şi politice. Poezie socială („Sila", „Clăcaşul"). Teoretician al poeziei profetice romantice. Preocupări de arheologie şi numismatică.

BOLNÁV, -Ă (< bg.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de o boală; suferind.

BÓLNIŢĂ (< sl.) s.f. (Înv.) **1.** Spital, infirmerie pe lângă o mănăstire sau pe lângă un aşezământ de binefacere. **2.** Biserică ce deservea **b. (1)**.

BOLOGA, Valeriu Lucian (1892-1971, n. Braşov), medic român. Contribuţii la istoria medicinii româneşti şi universale.

BOLOGNA, oraş în N Italiei, în C. Padului; 371,2 mii loc. (2001). Metalurgie, motoare electrice, maşini agricole, produse chimice, încălţ., confecţii, produse zaharoase. Cea mai veche universitate din Europa (c. 1088). Muzee. Monumente: Palatul Comunal (sec. 13-15), turnurile înclinate Garisenda şi Asinelli (sec. 12), biserica gotică San Petronio (sec. 14), palatele Bevilacqua (sec. 15) şi Poggi (sec. 16). Pinacotecă. Aşezare etruscă (Felsina) şi colonie romană din 190 î.Hr. (*Bononia*). În Ev. Med., republică comunală, încorporată apoi statului papal (1506-1859). În 1860, **B.** a fost inclusă în Regatul italian.

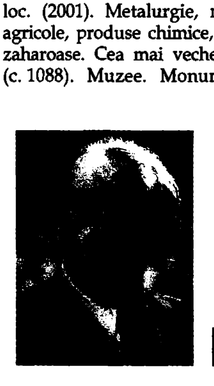

Heinrich Böll

BOLOTEŞTI, com. în jud. Vrancea; 4 866 loc. (2008).

BOLOTNIKOV, Ivan Isaevici (?-1608), conducătorul unei mari răscoale a ţăranilor din Rusia (1606-1607). După asediul nereuşit al Moscovei, a fost prins şi înecat.

BOLOVÁN (< bg.) s.m. **1.** Fragment mare de rocă sau bloc rotunjit prin rularea sa de-a lungul râurilor sau prin acţiunea valurilor. 2. Bucată compactă, solidă dintr-o materie oarecare. V. *bulgăre*.

BOLOVĂNÍŞ s.n. Rocă sedimentară detritică, mobilă, formată din elemente rotunjite, cu dimensiuni mai mari de 70 mm (bucăţi de roci rezistente la eroziune). Constituie aluviunile teraselor, morenelor şi cordoanelor litorale.

BOLŞEVÍC, -Ă (< rus.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la bolşevism, caracteristic bolşevismului. **2.** S.m. şi f. Adept al bolşevismului; comunist, membru al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice (denumirea P.C.U.S. între 1918 şi 1952). Au evoluat spre extrema stângă, preluând puterea în stat în urma Revoluţiei din Octombrie 1917.

BOLŞEVÍSM (< rus.) s.n. Curent de gândire politică apărut în 1903, în urma acţiunii desfăşurate de V.I. Lenin în cadrul facţiunii de stânga a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Rusia (desprinsă în 1912). În opoziţie cu *menşevismul*, denumirea ilustrează faptul că reprezentanţii lor erau majoritari.

BOLŞOI, teatru din Moscova, inaugurat în 1824. Celebru pentru trupele de balet şi operă.

BÓLTĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Element de construcţie cu intradosul concav, realizat din cărămidă, blocuri de piatră, beton, beton armat, destinat să acopere un spaţiu sau să preia sarcina unui pod transmiţând-o unui zid continuu sau unor puncte de reazem izolate. Poate fi simplă sau compusă. ✧ *Cheie de b.* = denumire dată bolţarului aflat în centrul unei bolte; *fig.* element de bază al unei probleme. 2. Încăpere sau galerie (subterană) cu tavanul arcuit. 3. Construcţie uşoară, arcuită în partea superioară, care serveşte drept sprijin plantelor agăţătoare. 4. Arc de verdeaţă format din ramurile unite ale copacilor. 5. *B. cerească* = cer, firmament. 6. *B. craniană* = partea superioară a cutiei osoase craniene. ✦ *B. palatină* = perete osos acoperit de o membrană mucoasă, constituind plafonul cavităţii bucale, pe care o separă de fosele nazale; palat^1 dur; (pop.) cerul gurii. 7. (GEOL.) Formă structurală tectonică reprezentată de partea unei cute anticlinale care racordează cele două flancuri ale acesteia.

BOLTON (BOLTON-LE MOORS), oraş în V Marii Britanii (Anglia); 140,4 loc. (2001). Ind. textilă, constr. de maşini, siderurgică, chimică, a hârtiei.

BOLTON, Michael (pe numele adevărat *Michael Bolitin*) (n. 1953), cântăreţ american de rock. Balade cu texte de dragoste. Succes în anii '80–'90 („Greatest Hits 1985-1995").

BOLTZMANN, Ludwig Eduard (1844-1906), fizician şi matematician austriac. A fundamentat prin metode statistice teoria cinetică a gazelor şi principiul al doilea al termodinamicii.

BOLŢ (< germ.) s.n. Organ de maşină, de formă cilindrică, utilizat ca element de asamblare.

BOLŢÁR s.m. Fiecare dintre elementele de piatră sau de beton din care este alcătuită o boltă sau un arc.

BÓLUS (cuv. germ.) s.n. Argilă fină întrebuinţată ca diluant solid.

BOLVAŞNIŢA, com. în jud. Caraş-Severin, la capătul culoarului Caransebeş-Mehadia; 1 481 loc. (2008).

BOLYAI, numele a doi matematicieni maghiari din Transilvania: 1. **Farkaş B.** (1775-1856, n. sat Bolya, azi Buia, jud. Sibiu). Preocupat îndeosebi de probleme de geometrie şi de teoria numerelor. 2. **János B.** (1802-1860, n. Cluj), fiul lui B. (1). Unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene, alături de Lobacevski şi Riemann.

BOLZANO, Bernhard (1781-1848), filozof, logician şi matematician ceh. A preconizat o ontologie a propoziţiilor şi a ideilor, dând o fundamentare filozofică matematicii; a constituit punctul de plecare al condamnării husserliene a psihologismului.

BOMBÁ (< fr.) vb. I Tranz. şi refl. A da sau a lua o formă convexă. ✦ A scoate pieptul în afară.

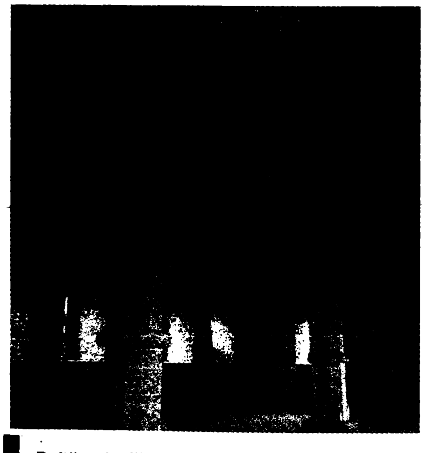

Boltă ogivală

Giovanni Bonaventura

BOMBÁJ (după germ.) s.n. Stare deformată a unei plăci în care cel puţin o suprafaţă are o formă convexă, fără muchii.

BOMBAMÉNT (< fr.) s.n. Parte bombată a unui drum pavat sau asfaltat, realizată pentru a asigura scurgerea apelor.

BOMBARDÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A supune un obiectiv unui tir de artilerie, aviaţie sau rachete. ✦ Fig. A insista (în mod excesiv). 2. (FIZ.) A proiecta un fascicul de particule rapide (electroni, neutroni, ioni etc.) asupra unui corp.

BOMBARDAMÉNT (< fr.) s.n. Bombardare.

BOMBARDÁRE s.f. Acţiunea de a bombarda. ✧ *B. electronică* = proiectare de electroni rapizi asupra anodului unui tub electronic sau electrod, care se află la un potenţial electric mai înalt decât sursa de electroni. *B. ionică* (sau *catodică*) = proiectare de ioni pozitivi rapizi asupra catodului unui tub electronic sau electrod aflat la un potenţial electric mai scăzut decât sursa de ioni pozitivi.

BOMBÁRDĂ (< fr.) s.f. 1. (În Ev. Med.) Maşină de război cu care se aruncau bolovani asupra fortificaţiilor. 2. Tun de calibru mare.

BOMBARDIÉR (< fr.) s.n. şi m. 1. S.n. Avion de bombardament. 2. S.m. Militar care face parte din echipajul unui avion de bombardament.

BOMBARDÓN (< fr.) s.n. Instrument muzical de suflat, din alamă, cu pistoane; are timbru şi registru foarte grave.

BOMBÁSTIC, -Ă (< germ.) adj. (Despre vorbe, stil etc.) Emfatic, pretenţios.

BOMBAY v. Mumbay.

BÓMBĂ (< fr.) s.f. 1. (MILIT.) Proiectil cu încărcătură explozivă, incendiară, fumigenă, chimică, atomică etc. care se aruncă din avion. Bombele chimice, cu hidrogen fac parte din grupa armelor de distrugere în masă. ✧ *Bombă A (atomică)* = **b.** a cărei explozie este produsă de o reacţie de fisiune nucleară în lanţ, necontrolată, declanşată prin reunirea unei anume cantităţi (masa critică) dintr-un material fisionabil (uraniu, plutoniu etc.); produce o lumină orbitoare şi o undă de şoc foarte puternică, degajă o mare cantitate de căldură şi împrăştie în atmosferă pulberi radioactive. *Bombă H (cu hidrogen* sau *termonucleară)* = **b.** a cărei explozie este produsă de o reacţie de fuziune termonucleară, necontrolată, declanşată într-un volum de hidrogen (sau alt element uşor) cu ajutorul unei **b.** atomice şi având efecte de mii de ori mai distructive decât ale acesteia. *B. cu neutroni (bomba N)* = **b.** nucleară al cărei efect predominant îl constituie un flux radiativ intens şi penetrant, compus aproape exclusiv din neutroni (unda de şoc şi efectul termic sunt mult mai reduse), urmărind mai ales distrugerea a tot ce este viu. 2. Denumire veche a proiectilelor de artilerie şi a minelor de aruncător. 3. Fig. (SPORT) Lovitură puternică cu mingea. 4. *B. calorimetrică* = recipient metalic plasat într-un calorimetru, pentru determinarea puterii calorice a materialelor arse în interiorul său. 5. *B. vulcanică* = produs al unui vulcan cu activitate explozivă, rezultat prin consolidarea în aer a fragmentelor de lavă ejectată, cu diametrul mai mare de 10 cm. 6. Fig. (Arg.) Local rău famat; speluncă. 7. Fig. (Fam.) Ştire, fapt de senzaţie.

BOMBELLI, Raffaele (1526-1572), inginer şi matematician italian. Contribuţii la rezolvarea ecuaţiilor de grad mai mare ca doi („Algebră").

BOMBÉU (< fr.) s.n. Vârful (întărit) al încălţămintei.

BOMBIERI, Enrico (n. 1940), matematician italian. Lucrări de geometrie algebrică şi de ecuaţii cu derivate parţiale. Medalia Fields (1974).

BOMBOÁNĂ (< fr.) s.f. Mic produs de cofetărie cu compoziţie, culoare, formă şi aromă foarte variate.

BOMBONIÉRĂ (< fr.) s.f. Vas mic în care se păstrează bomboane.

BÖMCHES, Friedrich (n. 1916, Braşov), pictor german din România. Stabilit în Germania (1978). Peisaje, compoziţii şi portrete expresioniste, realizate într-o atmosferă de clarobscur dramatic („Cap de ţăran").

BOMFÁIER (< germ.) s.n. Ferăstrău de mână pentru tăiat metale.

BOMPIANI, Enrico (1889-1975), matematician italian. Lucrări de geometrie diferenţială. M. de onoare al Acad. Române (1936).

BOMPRÉS (< it.) s.n. Catargul din vârful prorei unei corăbii, aproape orizontal, de care se leagă mai multe vele.

BON, religie prebudistă din Tibet, promovând practici animiste şi şamaniste. Se mai păstrează în unele regiuni din N şi E.

BON (< fr.) s.n. Document (cu valabilitate limitată în timp) care conferă deţinătorului său dreptul de a primi sau de a beneficia de ceva; notă de plată pe baza căreia se achită mărfuri sau servicii. ✧ *B. de tezaur* = Titlu de credit pe termen scurt, emis de autorităţile guvernamentale, de obicei cu o scadenţă de trei luni.

BON (RAS AT-TÎB), cap în N Africii, pe coasta de NE a Tunisiei, situat la 37°05' lat. N şi 11°03' long. E.

BONA DEA (în mitologia romană), divinitate a Pământului şi a fecundităţii, protectoare a femeilor. Asociată cultului zeului Faunus.

BONAMPAK, oraş precolumbian aparţinând civilizaţiei *maya*, în actualul stat Chiapas din Mexic. Descoperirile arheologice au scos la suprafaţă picturi murale, însoţite de hieroglife.

BONAPARTE, familie franceză, de origine italiană cu o ramură stabilită în Corsica în sec. 16. Mai importanţi: **Charles Marie B.** (1746-1785) căsătorit cu **Maria Letizia Ramolino** (1750-1836); au avut 8 copii: **Joseph** (1768-1844), rege al Neapolelui (1806-1808) şi al Spaniei (1808-1813); **Napoleon B.** v. Napoleon I; **Lucien** (1775-1840), prinţ de Canino; **Maria-Anna**, zisă **Elisa** (1777-1820), prinţesă de Lucca şi Piombino, mare ducesă de Toscana; **Louis** (1778-1846), rege al Olandei (1806-1810); **Marie-Paulette**, zisă **Pauline** (1780-1825), ducesă de Guastalla; **Marie-Annonciade**, zisă **Caroline** (1782-1839), mare ducesă de Clèves şi Berg, regină a Neapolelui (1808-1815); **Jérôme** (1784-1860), rege al Westfaliei (1807-1813); **Napoleon François Charles Joseph** (Napoleon II) (1811-1832), fiul lui Napoleon, rege al Romei; **Charles Louis Napoleon** v. **Napoleon III.**

BONAPARTÍSM (< fr.) s.n. 1. Sistem de guvernare în care puterea a fost deţinută de dinastia fondată de Napoleon I. 2. Ataşament faţă de B (1).

BONAPARTÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care aparţine bonapartismului, privitor la bonapartism. 2. S.m. şi f. Adept al bonapartismului.

BONAVENTURA, Giovanni di Fidanza (c. 1217-1274), filozof şi teolog italian. Cel mai de seamă reprezentant al teologiei franciscane medievale. Ministru general al Ordinului franciscanilor. Continuator al tradiţiei augustiniene neoplatonice şi al misticii areopagitice şi critic al „aristotelismului radical" sau „averroismului latin". A considerat posibilă cunoaşterea lui Dumnezeu numai prin experienţă mistică („Itinerariul minţii în Dumnezeu", „Comentariu la Sentinţe", „Breviloquium"). Canonizat (1482).

BONCĂLUÍ vb. IV intranz. (Despre cerbi şi alte ierbivore mari) A scoate strigăte specifice în perioada de rut; a mugi.

BONCĂNÍT (< *bocăni* „a rage") s.n. 1. Perioada de împerechere la cerb. 2. Mugetul cerbului în perioada de împerechere.

BONCI-BRUEVICI, Mihail Aleksandrovici (1888-1940), radiotehnician rus. Cercetător şi inventator în domeniul tuburilor electronice de putere al emisiei şi propagării undelor scurte; sub conducerea sa a fost construită una dintre primele staţii de radioemisie de mare putere.

BONCIU, H[aimovici] (1893-1950, n. Iaşi), scriitor român. Poezie de factură expresionistă („Lada cu năluci") şi proză („Bagaj").

BOND (< fr.) s.n. Salt al avionului la o aterizare incorectă.

BOND, James, personaj creat de Ian Fleming în 1953 în romanul „Casino Royal"; este eroul a 13 romane de spionaj.

BONDÁR s.m. Insectă mare din familia apide, trăind în colonii de 50-300 indivizi, cu c. 300 de specii, important în polenizarea plantelor furajere *(Bombus)*; bărzăun **(1)**.

BONDARCIUK, Serghei Fiodorovici (1920-1994), actor şi regizor rus de film. Redă cu subtilitate sentimente profund umane. Interpret şi realizator al filmelor „Soarta unui om", „Război şi pace", „Stepa".

BONDÓC, -OÁCĂ (< tc.) adj. (Despre oameni; *fig.* despre obiecte) Scurt şi îndesat, mic şi gros.

BONÉTĂ^1 (< fr.) s.f. Scufie purtată mai ales de copiii mici; tichie de medic, de bucătar etc. ✧ *B. frigiană* = scufie purtată în Antic. de sclavii eliberaţi şi adoptată în timpul Revoluţiei Franceze ca simbol al libertăţii. ✦ (MILIT.) Acoperământ de cap fără cozoroc.

BONÉTĂ^2 (< fr.) s.f. Velă suplimentară a unei corăbii, care se întinde numai când vântul bate dinspre pupă.

BONEY M, grup german de pop. Fondat la München în 1976 de Frank Farian, compus din Liz Mitchell, Maisie Williams, Marcia Barrett şi Bobby Farrell. Succes în Europa anilor '70 („Daddy Cool", „Ma Baker", „Rivers of Babylon").

BONFINI, Antonio (c. 1434-1503), istoric şi umanist italian. Istoriograf al lui Matia Corvin. Lucrarea sa „Rerum Hungaricarum decades" conţine numeroase ştiri despre români.

BONGO, El Hadj Omar (Albert Bernard) (n. 1935), om politic gabonez. Preşedinte (din 1967) şi prim-min. (1967-1975) al Gabonului.

BÓNGOS (< sp.) subst. Instrument muzical de percuţie de origine cubaneză, alcătuit dintr-o pereche de tobe mici; preluat în orchestra de jazz şi cea simfonică.

BONHOEFFER, Dietrich (1906-1945), teolog protestant german. A revigorat ideea imitării lui Hristos; a preconizat un „creştinism fără religie" („Etica", „Rezistenţă şi supunere" - scrisori din închisoare). Arestat şi executat de nazişti.

BON JOVI, grup american rock. Constituit (1983) în New Jersey, avându-l ca solist pe Jon Bon Jovi. Hard rock melodic. Succese în anii '80 („Slippery When Wet", „New Jersey", „Cross Road").

BONIÉR s.n. Carnet de bonuri.

BONIFACIO, str. în M. Mediterană, între ins. Corsica şi Sardinia. Lungime: c. 19 km.; lăţime: 16-21 km.

BONIFACIO, Andrés (1863-1897), om politic filipinez. Conducător al răscoalei populare din Filipine împotriva dominaţiei spaniole (1896). În conflict cu José Aguinaldo, a fost înfrânt. Judecat, condamnat la moarte şi executat.

BONIFACIU, numele a nouă papi. Mai important: **B. VIII** *(Benedetto Caetani)* (1294/1295-1303). A dat formularea cea mai categorică principiilor primatului universal al Papalităţii. În conflict cu regele Franţei, Filip IV cel Frumos, a fost arestat la *Anagni* (1303).

BONIFICÁ (după fr.) vb. I tranz. A scădea dintr-o factură o sumă pentru a compensa lipsa la o marfă, o pierdere, o deteriorare etc.; a face un rabat.

BONIFICÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Sumă de bani care compensează o daună sau reprezintă o reducere. **2.** (SPORT) Avantaj constând în îmbunătăţirea timpului realizat, acordat primului sau primilor clasaţi într-o întrecere (ex. în ciclism).

BONIN 1. Denumirea arh. japonez Ogasawara între 1945 şi 1968. **2.** Mare fosă oceanică în N arh. Ogasawara. Ad. max.: 9 984 m. Se mai numeşte şi *Ramapo.*

BONINGTON, Richard Parkes (1802-1828), pictor şi litograf englez. A precedat impresioniştii. Peisaje marine. A excelat ca acuarelist („Parcul Versailles").

BONITÁTE (< germ.) s.f. **1.** Apreciere, pe baza unui sistem de indicatori de structură şi performanţă a clienţilor unei bănci, când aceştia solicită obţinerea unor credite. 2. Capacitatea unui teren, ape etc. de a da o anumită producţie prin exploatare.

BONIVARD, François de (1493-1570), om politic, umanist şi istoric elveţian. Participant la lupta orăşenilor din Geneva împotriva ducelui de Savoia, Carol III; întemniţat (1530-1536).

BONJURÍSM s.n. Ansamblul concepţiilor şi manifestărilor care îi caracterizau pe bonjurişti.

BONJURÍST (< *bonjur*) s.m. Epitet dat, pe la mijlocul sec. 19, tinerilor fii de boieri români întorşi de la studii din apusul Europei.

BONN, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe stg. Rinului; 878,7 mii loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgie, ind. electrotehnică, mecanică fină şi optică, chimico-farmaceutică, poligrafică, alim. Universitate (1777). Muzeul Beethoven. Monumente: Catedrală (sec. 11-12), palatul Poppelsdorf (sec. 18). Castru roman, apoi aşezare francă a fost, între 1273 şi 1794, reşed. principilor electori de Köln. Atribuit Prusiei în 1814. Cap. R.F.G. (1949-1990).

BONNARD, Pierre (1867-1947), pictor francez. A făcut parte din grupul nabiştilor. Cromatică luminoasă, rafinată („Corsajul roşu", „Natură moartă în faţa ferestrei").

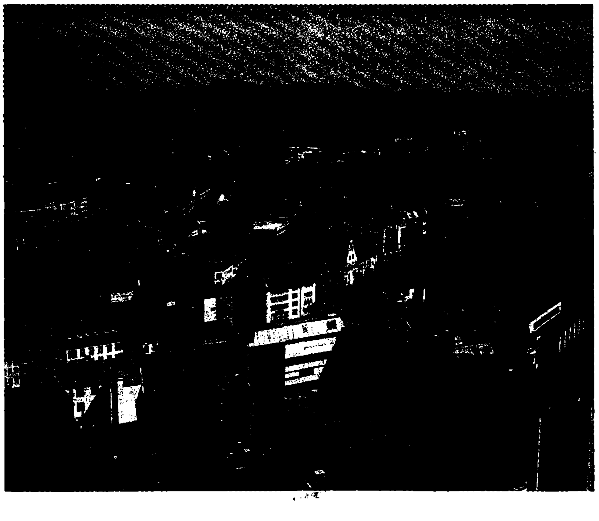

Bonn. Vedere aeriană

BONNIER, Gaston (1853-1922), botanist francez. A studiat anatomia plantelor, influenţa unor factori asupra structurii şi repartiţiei lor geografice.

BONÓM (< fr.) s.m. (Franţuzism) Om blând, îngăduitor; om simplu, credul.

BONOMI, Ivanoe (1873-1951), om politic italian. Socialist reformator. Ca ministru de Război (1920) a negociat Tratatul de la Rapallo. Prim-min. (1921-1922; 1944-1945).

BONSAÏ (cuv. japonez *bon* „vas" + *sai* „arbore") s.m. Arbore miniaturizat artificial prin cultivare forţată într-un vas mic.

BONT, BOÁNTĂ adj. Fără vârf, ciuntit, retezat. ✦ (Despre degete) Scurt şi gros.

BONTEMPELLI, Massimo (1878-1960), scriitor italian. Romane prin care iniţiază realismul magic („Era ultimă", „Oameni în timp").

BONTÍ vb. IV tranz. A teşi muchia unui obiect, dându-i o formă cilindrică.

BONTÓN (< fr.) s.n (Franţuzism) Cod de maniere elegante al înaltei societăţi.

BONŢIDA, com. în jud. Cluj, pe Someşu Mic; 5 054 loc. (2008). Herghelie. Castel (c. 1652), modificat în 1850. Biserică (sec. 13).

BÓNUS (< engl.) s.n. Gratificaţie.

BONZ (< fr.) s.m. Preot sau călugăr budist.

BOOGIE-WOOGIE (cuv. engl.) subst. Stil pianistic de jazz, cu formulă standard de acompaniament şi linie melodică simplă, repetitivă. Element de bază al rock and roll-ului.

BOOLE, George (1815-1864), matematician şi logician britanic. Unul dintre întemeietorii logicii simbolice („Cercetare asupra legilor gândirii").

BOOM (cuv. engl.) s.n. Perioadă de avânt economic caracterizată prin creşterea producţiei, a profiturilor, scăderea şomajului etc.

BOOSTER (cuv. engl.) s.n. **1.** Motor cu abur auxiliar, care antrenează roţile libere purtătoare ale unor locomotive cu abur pentru mărirea forţei de tracţiune. **2.** Rachetă auxiliară de decolare, de regulă cu combustibil solid.

BOOTH, John Wilkes (1838-1865), actor american. La izbucnirea Războiului de Secesiune a îmbrăţişat cauza Sudului. L-a asasinat pe preşedintele Abraham Lincoln (1865).

BOOTHIA, pen. în N Canadei, separată prin golful **B.** de ins. Ţara lui Baffin. Alt. max.: 573 m. Tundră. Vechiul nume: *Boothia Felix.*

BOPP, Franz (1791-1867), lingvist german. Creator al metodei comparativ-istorice, aplicată limbilor indoeuropene („Gramatica comparată a limbilor sanscrită, zendă, armeană, greacă, latină, lituaniană, slavă veche, gotică şi germană").

BOR^1 (< fr. {i}; {s} fr. *bor[ax]*) s.n. Element chimic (B; nr. at. 5, m. at. 10,82, p.t. 2 300°C, p.f. 2 550°C), semimetal, cristalin, negru-cenuşiu, opac, cu luciu metalic; întrebuinţat la obţinerea unor aliaje (cărora le măreşte duritatea şi rezistenţa la coroziune), la detecţia neutronilor şi la protecţia contra lor în tehnica nucleară etc. Descoperit (1808) de H. Davy şi, independent, de J.L. Gay-Lussac şi L.J. Thenard.

BOR^2 (< fr.) s.n. Marginea răsfrântă în afară a unei pălării.

BÓRA (< it., fr.) s.m. invar. Vânt violent, uscat şi rece, care bate pe coastele de NE ale M. Adriatice şi în Italia. Corespunde cu *mistralul* din S Franţei.

BORAGINACÉE (< fr. {i}; {s} lat. m. *borrago* „limba-mielului") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate erbacee, rar lemnoase, cu tulpinile şi frunzele acoperite de obicei cu peri rigizi, florile grupate în inflorescenţe răsucite şi fructul alcătuit din patru nucule cu câte o sământă (ex. tătănească, nu-mă-uita, mierea ursului); unele **b.** sunt bune melifere.

BORÁN (< fr.) s.m. Combinaţie a borului cu hidrogenul; hidrură de bor.

BORANGÍC (< tc.) s.n. **1.** Fir nerăsucit de mătase, obţinut prin depănarea fibrelor de pe 5–10 gogoşi de mătase. **2.** Ţesătură făcută din acest fir.

BORÁŢI (< fr. {i}) s.m. Săruri ale acidului boric.

BÓRAX (fr. {i}; {s} lat. m. *borax*) s.n. Mineral din grupul boraţilor hidrataţi, întrebuinţat la confecţionarea unor sticle speciale, emailuri, în tăbăcărie, spălarea ţesăturilor fine, la obţinera acidului boric, lipirea metalelor etc.

BORĂNEŞTI, com. în jud. Ialomiţa; 2 529 loc. (2008).

BORĂSCU, com. în jud. Gorj, în piemontul Motru; 3 653 loc. (2008).

BORBORÍSM s.n. Zgomot perceptibil de la distanţă, produs la nivelul abdomenului de gazele ce se deplasează în tubul digestiv.

BORCA, com. în jud. Neamţ, pe Bistriţa; 6 588 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: faunistică (357 ha) şi pârâul Borcuţa. Staţiune climaterică.

BORCÁN (< bg.) s.n. Vas de sticlă, din materiale plastice etc., de obicei cilindric, în care se păstrează conserve, preparate farmaceutice etc.

BORCEA 1. Braţ al Dunării între Călăraşi şi Hârşova, navigabil pentru vase fluviale, care limitează la V Balta Ialomiţei. Lungime: 100 km. Pe malul stg. se găsesc oraşele Călăraşi şi Feteşti. **2.** Com. în jud. Călăraşi, pe braţul Borcea; 8 777 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Cocargeaua.*

BORCEA, Ioan (1879–1936, n. Buhoci, jud. Bacău), naturalist român. M. coresp. al Acad. (1919). Fondatorul Staţiunii Zoologice Marine de la Agigea (1926). A studiat biocenozele din Marea Neagră şi a pus bazele şcolii româneşti de oceanologie.

BORCEÁG (< bg.) s.n. Cultură furajeră, compusă din plante anuale semănate împreună, de obicei măzăriche cu o cereală păioasă.

BORCHÍŞ s.n. Nisipuri fine, cu conţinut de particule prăfoase şi argiloase în stare afânată şi saturate cu apă, sub presiune.

BORD (< fr., germ.) s.n. Fiecare dintre părţile laterale ale punţii unei nave.

BORDÁJ (< fr.) s.n. Înveliş exterior, metalic sau lemnos, al scheletului unei ambarcaţii.

BORDEAUX, oraş în SV Franţei, port fluvio-maritim pe Garonne; 753,9 mii loc. (1999, cu suburbiile). Piaţă pentru vinuri. Şantiere navale. Metalurgie, constr. de maşini, prelucr. petrolului, produse chimice, textile, alim. Universitate (1441). Monumente; ruine ale unui amfiteatru roman (sec. 3), biserica Saint-André (sec. 11–15), Place Royale (sec. 18), palatul Rohan (sec. 18), ulterior primărie. Muzee. Aşezare celtică cu numele de *Burdigalla* (sec. 3–1 î.Hr.), centrul prov. romane Aquitania (sec. 1–3) şi al diocezei Galliei (sec. 3). Cucerit succesiv de vandali (409), vizigoţi (414); din 507 în componenţa Regatului Franc. Sub stăpânire engleză după căsătoria lui Eleanor de Aquitania cu Henric II (1154). În 1453 a revenit Franţei.

BORDÉI s.n. Locuinţă rudimentară, pe jumătate săpată în pământ şi acoperită cu lut, paie sau stuf.

BORDEIANU, Teodor (1902–1969, n. Marşeniţa, Bucovina), pomicultor român. Acad. (1963). A elaborat primele lucrări de raionare a pomiculturii şi de pomologie în România.

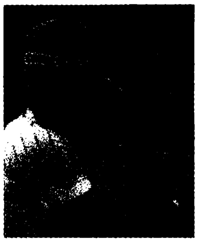
Bjorn Borg

Jorge Luís Borges

BORDEI VERDE, com. în jud. Brăila, în C. Brăilei; 2 970 loc. (2008). Expl. de petrol.

BORDEN, Sir Robert (Laird) (1854–1937), om politic canadian. Prim-min. (1911–1920). A promovat o politică de desprindere faţă de Marea Britanie şi de obţinere a unui statut independent în Societatea Naţiunilor.

BORDENACHE, Richard (1905–1982, n. Botoşani), arhitect român. Lucrări aparţinând curentului funcţionalist (ansamblul „Optica Română", sala „Studio" a Teatrului „Lucia Sturdza-Bulandra").

BORDERÓU (< fr.) s.n. Listă-tablou în care se înscriu conturi, mărfuri, valori sau acte.

BORDEŞTI, com. în jud. Vrancea, pe valea Râmnei; 1 839 loc. (2008).

BORDET, Jules (1870–1961), microbiolog belgian. Împreună cu O. Gengou, a descoperit bacilul tusei convulsive. A elaborat reacţia de fixare a complementului, utilizată apoi la depistarea sifilisului (reacţia **B.**-Wassermann). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1919).

BORDEU, Théophile de ~ (1722–1776), medic francez. Precursor al endocrinologiei. A susţinut existenţa secreţiilor interne hormonale în organism.

BORDÓ (< fr.) adj. invar. Roşu-închis.

BORDÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Zonă care înconjură marginea unui obiect, cu o structură diferită de a acestuia. ✦ Bandă îngustă formată din blocuri de piatră, servind la mărginirea trotuarelor şi a refugiilor. 2. Fâşie, bandă sau dungă aplicată ca podoabă pe marginea unui obiect etc.; chenar.

BORDUŞANI, com. în jud. Ialomiţa, pe braţul Borcea; 5 174 loc. (2008). Cherhana.

BOREÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Din emisfera nordică. 2. Septentrional. ✦ *Zonă b.*, zona pădurilor de conifere, care se întinde în N Europei, Siberia, America de Nord.

BOREAS (în mitologia greacă), personificare a vântului de nord. Lui B. i se atribuia întemeierea unui regat în Tracia.

BOREL, Émile (1871–1956), matematician francez. Contribuţii în domeniul analizei matematice, în topologie, în teoria probabilităţilor. M. de onoare al Acad. Române (1934).

BORFÁŞ (< *boarfă*) s.m. Hoţ de lucruri mărunte.

BORG, Bjorn (n. 1956), jucător suedez de tenis. Câştigător a numeroase mari turnee internaţionale (Roland Garros, 1974, 1975, 1978–1981); Wimbledon, 1976–1980), Turneul Campionilor (1979, 1980) şi Cupa Davis, cu echipa Suediei (1975).

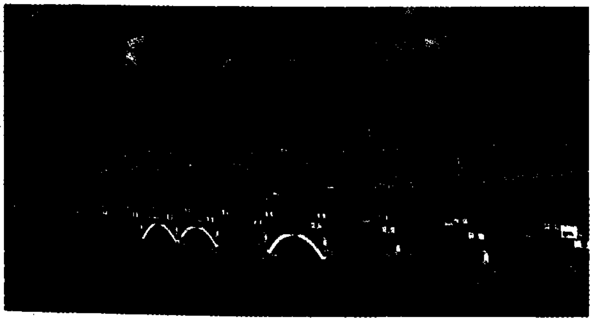
Bordeaux. Podul de piatră

BORG, Kim (n. 1919), bas finlandez. A evoluat pe scena operelor din Helsinki şi Copenhaga. Interpret al unor arii celebre de Mozart, Verdi, Mussorgski, Rossini ş.a.

BORGES, Jorge Luís (1899–1986), poet, prozator şi eseist argentinian. Iniţiator al avangardismului în poezia latino-americană. Versuri ultraiste; povestiri fantastice cu sensuri filozofice („Istoria universală a infamiei", „Moartea şi busola"). Eseuri incisive şi paradoxale („Inchiziţii").

BORGESE, Giuseppe Antonio (1882–1952), scriitor şi critic literar italian. Stabilit în S.U.A.. Romane caracterologice („Rubè"), nuvele, poezii, eseuri („Sensul literaturii italiene").

BORGHESE, familie patriciană de mecenaţi, originară din Siena. Mai importanţi: **Camillo B.,** papă (1605–1621), sub numele de Paul V, şi nepotul acestuia, cardinalul Scipione **Caffarelli** (1576–1633), fondatorul celebrei galerii de artă din Roma, adăpostită în Villa Borghese.

BORGHÍS (< germ.) s.n. Corp de literă de nouă puncte tipografice, folosit în special la culegerea textelor de ziare.

BORGIA, familie italiană originară din Spania, cu rol important în istoria Italiei. Mai însemnaţi: **1. Rodrigo B.** (1431–1503), papă (1492–1503) sub numele de **Alexandru VI. 2. Cesare B.** (1475–1507). Fiul lui **B. (1).** Politician abil, fără scrupule, bun militar, a urmărit crearea unui principat în centrul Italiei. L-a inspirat pe Machiavelli („Principele"). **3. Lucreţia B.** (1480–1519). Fiica lui **B. (1).** Celebră prin frumuseţe şi cultură, instrument politic al tatălui şi fratelui său.

BORHÓT s.n. Resturi provenite din distilarea materiei prime (fructe, cereale) în ind. alcoolului, a berii etc. şi folosite ca hrană pentru animale.

BÓRIC (< fr.) adj. *Acid ~* = substanţă chimică, (H_3BO_3), p.t. aprox. 160°C, cristalină, albă, fără miros, întrebuinţată la emailaj, ca antiseptic în medicină, în ind. lumânărilor, în tăbăcărie.

BORILĂ, ţar vlaho-bulgar (1207–1218). În timpul lui s-au intensificat tendinţele centrifuge ale marii boierimi, iar ţaratul a suferit pierderi teritoriale. A combătut *bogomilismul.*

BORINAGE, bazin carbonifer (huilă) în SV Belgiei (Hainaut), la V de Mons.

BORIS I (Boris-Mihail), han (cneaz) bulgar (852–889). A consolidat autoritatea centrală şi a lărgit graniţele statului. În timpul său, bulgarii au adoptat creştinismul (864 / 865).

BORIS III, ţar al Bulgariei (1918–1943). A favorizat lovitura de stat împotriva lui A. Stamboliiski; partizan al alianţei cu Germania.

BORIS GODUNOV, Fiodorovici, ţar al Rusiei (1598–1605). Politică de centralizare a statului. Relaţii cu Mihai Viteazul. Personajul operei cu acelaşi nume de Mussorgski.

BORISOV (BARYSAU), oraş în Belarus, pe stg. râului Berezina, la NE de Minsk; 150,9 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, chimico-farmaceutică, sticlăriei; instrumente muzicale. Fundat în 1102.

BÓRIUM s.n. Carbură metalică, având drept component principal wolframul, folosită la armarea pieselor de maşini supuse uzurii.

BORLAUG, Norman Ernest (n. 1914), agronom american. A creat noi soiuri de grâu de mare productivitate; a făcut parte din comisia F.A.O. (1960) care a pus bazele primelor culturi cu aceste soiuri în Pakistan şi Orientul Mijlociu („revoluţia verde"). Premiul Nobel pentru pace (1970).

BORLEŞTI, com. în jud. Neamţ, în depr. Cracău Bistriţa; 9 531 loc. (2008).

BORMAN, Martin (1900–1945?), om politic naţional-socialist german. Secretar personal al lui Hitler şi şef al Cancelariei partidului (din 1941). A avut o mare influenţă politică; după moartea Führer-ului a dispărut.

BORMAŞÍNĂ (< germ.) s.f. Maşină de găurit.

BORN, Max (1882-1970), fizician german. S-a stabilit în Marea Britanie (1933–1954). Unul dintre creatorii mecanicii cuantice. A interpretat statistic mecanica cuantică şi a introdus metodele teoriei perturbatoare. În acelaşi timp cu M. von Laue, a elaborat (1913–1915) teoria dinamică a reţelelor cristaline. Premiul Nobel pentru fizică (1954), împreună cu W. Bothe.

BÓRNĂ (< fr.) s.f. **1.** Stâlp fixat pe marginea unui drum pentru indicarea kilometrajului, a distanţei până la localităţile de pe şosea etc. ✦ Stâlp implantat la distanţe regulate în marginea unui drum carosabil. **2.** Piesă de contact montată la capătul unui conductor electric.

BORNEO v. **Kalimantan.**

BORNÍT (< fr. {i}; {s} n. pr *Born*) s.n. Sulfură dublă de cupru şi fier utilizată ca min. de cupru.

BOROAIA, com. în jud. Suceava, pe valea Moldovei; 4 753 loc. (2008).

BOROÁNĂ (< ucr.) s.f. (Reg.) Grapă.

BOROBOÁŢĂ s.f. (Fam.) Poznă.

BOROBUDUR (BARABUDUR), monument budist din centrul ins. Java (sec. 8–9). Are forma unei piramide cu cinci terase dreptunghiulare, suprapuse de alte trei, de formă circulară. Întreaga suprafaţă este acoperită de c. 1 300 panouri sculptate în relief sau ronde-bosse, exemplificând texte budiste.

BORÓD, s.n. Aliaj dur turnat, din grupul stelitului, întrebuinţat la întărirea sculelor supuse uzurii.

BOROD, com. în jud. Bihor, în depr. Vad-Borod din m-ţii Apuseni; 4 010 loc. (2008). Rezervaţia naturală lacul fosilifer Corniţel (0,1 ha). Expl. de lignit şi argile refractare.

BORODIN, Aleksandr Porfirievici (1833-1887), compozitor rus. Membru al *Grupului celor cinci.* Simplitate a liniei melodice, claritate armonică. Muzică instrumentală, vocală, opera „Cneazul Igor".

BORODINO, localit. în Federaţia Rusă, la 124 km V de Moscova, unde, la 7 sept. 1812, a avut loc o bătălie între armatele ruse, conduse de Kutuzov, şi cele franceze sub comanda lui Napoleon I, încheiată nedecis.

BOROŞNEU MARE, com. în jud. Covasna, în depr. Tg. Secuiesc; 3 303 loc. (2008). Vestigii ale unui castru auxiliar roman.

BORROMEO, Carlo (1538–1584) cardinal, arhiepiscop de Milano, una din cele mai importante figuri ale Contrareformei în Italia. Rol deosebit la Conciliul din Trento. Canonizat.

BORROMINI, Francesco (*Francesco Castelli,* zis ~) (1599–1667), arhitect italian. Reprezentant al barocului târziu (bisericile San Carlino alle Quattro Fontane, San Ivo alla Sapienza).

BORSEC 1. Depr. intramontană în Carpaţii Orientali, între m-ţii Giurgeu (la V–SV) şi Bistriţei (la E–NE). Supr.: 30 km^2. Păduri de răşinoase. Expl. de feldspat şi lignit (Borsec). Izv. minerale. **2.** Oraş în jud. Harghita, în depr. **B.**; 2 765 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: botanică **B.** (2 ha) şi Scaunul rotund (40 ha). Expl. de lignit, travertin şi feldspat. Veche staţiune balneoclimaterică (din 1804). Declarat oraş în 1956.

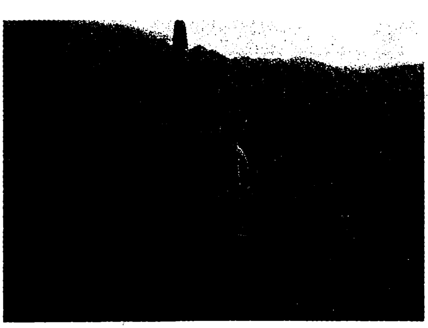

Borobudur (Barabudur)

BORSÉTĂ (< it.) s.f. Geantă mică bărbătească pentru acte, documente etc.

BORŞ (< rus., ucr.) s.n. **1.** Lichid acru, obţinut prin fermentarea în apă a tărâţelor de grâu sau de secară ori a sfeclei, cu care se acresc unele mâncăruri. **2.** Ciorbă acrită cu borş **(1).**

BORŞ, com. în jud. Bihor, la 12 km NV de Oradea; 3 501 loc. (2008). Expl. de petrol. Uzină de alumină. Punct de frontieră cu Ungaria.

BORŞA 1. Oraş în jud. Maramureş, în depr. Maramureş, între m-ţii Maramureş (la N) şi Rodna (la S), la 700–850 m alt.; 27 982 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Pietrosul Mare (3 300 ha), stâncăriile Sâlhoi-Zâmbroslavele (5 ha), Piatra Rea (50 ha) şi Cornul Nedeii-Ciungii Bălăsânii (800 ha), în Parcul Naţional Rodna. Expl. de plumb, zinc, cupru şi andezit. Uzină de flotaţie şi preparare a minereurilor. Expl. şi prelucr. lemnului (cherestea). Ape minerale. Biserică de lemn (1700). La 12 km E de **B.** se află complexul turistic **B.**, la 850 m alt., dotat cu pârtie de schi; linie de teleferic (lungime: 1 920 m; diferenţă de nivel 500 m). Menţionat documentar în 1356 şi 1450. Declarat oraş în 1968. **2.** Com. în jud. Cluj, în dealurile Clujului; 1 603 loc. (2008).

BORT (< fr. {i}) s.n. Diamant brut cu structură fibroasă şi cu luciu, întrebuinţat ca abraziv.

BORTNOWSKI, Paul (n. 1922, Sinaia), arhitect, scenograf, designer român. Scenografie de teatru şi film în care se remarcă prin decoruri cu tendinţă de geometrism. A realizat ansamblul ambiental din Amara.

BORÚRI (< fr.) s.f. Compuşi ai borului cu metalele.

BORZA, Alexandru (1887–1971, n. Alba Iulia), botanist român. Fondatorul Grădinii Botanice a Univ. din Cluj. M. post-mortem al Acad. (1990).

BOSÁJ (< fr.) s.n. (ARHIT.) **1.** Faţă a pietrelor dispuse într-un zid exterior, cuprinsă între rosturi, tăiată sub formă de piramidă sau împodobită cu un relief plat. **2.** Proeminenţă la suprafaţa unei piese, care se execută în locurile de rezemare sau de asamblare cu alte elemente.

BOSANCI, com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 7 047 loc. (2008). Rezervaţia naturală Fâneţele seculare Ponoare (24,5 ha).

BOSANQUET, Bernard (1848–1923), filozof britanic. A susţinut o variantă modificată a idealismului absolut hegelian, rolul central revenind ideii de individ („Cunoaştere şi realitate", „Valoarea şi destinul individului").

BÓSĂ (< fr.) s.f. **1.** Proeminenţă rotundă pe suprafaţa unui os (ex. **b.** frontale, întâlnite în rahitism). **2.** Tumefacţie datorată unei colecţii subcutanate de sânge; (pop.) cucui.

BOSCH, Carl (1874–1940), chimist german. A adaptat în industrie procedeul Haber de obţinere a amoniacului. Premiul Nobel (1931) pentru chimie, împreună cu F. Bergius.

BOSCH, Hieronymus (numit şi *Hieronymus van Aeken*) (c. 1450–1516), pictor olandez. Evoluează de la compoziţii cu un personaj („Ecce Homo"), figurat de mai multe ori pe fondul unui peisaj („Răstignire"), către tripticuri („Carul cu fân"). Se remarcă prin precizia desenului, fineţea coloritului şi exuberanţa compoziţională („Grădina deliciilor", „Ispitirea Sf. Anton").

BOSCHÉT (< fr., germ.) s.n. Grup de arbori sau arbuşti într-o grădină sau într-un parc.

BOSCHETÁR s.m. Peior. Persoană fără căpătâi, fără domiciliu, care trăieşte prin parcuri, în guri de canal, sub poduri etc.

BOSE-EINSTEIN, Condensarea ~, efect cuantic într-un sistem de bosoni, care constă în acumularea particulelor sistemului în starea cu impuls nul, când sistemul este în repaus şi temperatura sa este mai mică decât o anumită temperatură de degenerare.

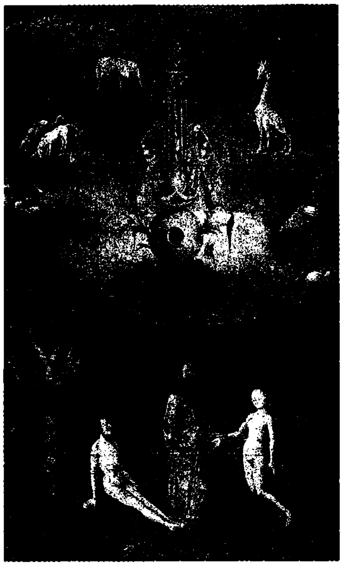

Hieronymus Bosch: „Grădina din Eden"

BOSE, Sir Jagadish Chunder (1858–1937), biofizician indian. A demonstrat reactivitatea comparată a ţesuturilor vegetale şi animale.

BOSE, Satyendranath (1894–1974), fizician indian. A elaborat (1924) bazele statisticii cuantice aplicată la fotoni, dezvoltată ulterior şi aplicată la bosoni de A. Einstein *(statistica B.-Einstein).*

BOSENDORFER, renumită marcă de piane austriacă. Fondată în 1828 de Ignaz **B.** (1796-1859).

BOSFOR (BOSPORUS, KARADENIZ BOǴAZI), str. între Europa şi Asia, care uneşte Marea Neagră cu M. Marmara. Lungime: c. 30 km; lăţime: 660–3 800 m (cea mai îngustă str. intercontinentală). Ad. minimă: 20 m. Oraşul *Istanbul* este situat pe ambele maluri ale strâmtorii.

BOSFORUL CIMERIAN, denumire grecească antică a strâmtorii *Kerci.*

BOSIA, vechea denumire (până în 1996) a comunei Ungheni, jud. Iaşi.

BOŠKOVIĆ, Rudjer Josip (1711–1787), fizician, astronom, filozof şi diplomat croat. A pus bazele unui atomism dinamic, realizând o sinteză originală între teoria gravitaţională a lui Newton şi concepţia lui Leibniz despre substanţa activă şi continuitate („Teoria filozofiei naturale...").

BOSNIA şi HERŢEGOVINA (Republica ~), rep. în SE Europei în NV Pen. Balcanice; 51,1 mii km^2; 3,98 mil. loc. (2003). Limba de stat: bosniacă. Religia: islamică (40%), ortodoxă (31%), catolică (15%), altele (14%). Cap.: *Sarajevo.* Oraşe pr.: Zenica, Banja Luka, Mostar. În V se întind Alpii Dinarici, iar în N o mică parte din C. Savei. *Climă* temperată, cu nuanţe mediteraneene în V. Expl. de cărbuni, min. de fier, zinc, plumb. Întreprinderile ind. produc: oţel, energie electrică, utilaj ind., produse textile şi alim. Pomicultură, viticultură. Culturi de grâu, porumb, floarea-soarelui. Moneda: Marka. – *Istoric.* Locuită din Antic. de triburile ilirice, intră în stăpânirea Romei (sec. 3–1 î.Hr.). În sec. 7–12 iau fiinţă primele cnezate şi regate slave: Banatul Bosniei (regat din 1377) şi Banatul Rama (Herţegovina). Invadată de turci (1386), Bosnia a devenit prov. otomană (1463), iar Herţegovina în 1482. Ocupată în 1878 de Austro-Ungaria, prov. **B. şi H.** este anexată (1908) la aceasta, iar după Primul Război Mondial, integrată Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (din 1929 Iugoslavia). Una din cele şase rep. federale ale Iugoslaviei (1946). La 3 mart. 1992 Parlamentul din Sarajevo (în absenţa reprezentanţilor sârbi) proclamă independenţa republicii **B. şi H.**, recunoscută de U.E. (apr. 1992) şi admisă (22 mai

1992) în O.N.U. Actul provoacă izbucnirea unui război civil, fiecare dintre etnii proclamându-și o republică proprie. Războiul, într-un an, face peste 50 000 de morți și peste 2 000 000 de oameni își pierd locuințele. Eforturile internaționale duc la parafarea unui acord de pace la Dayton (S.U.A.), semnat oficial (Paris, dec. 1995) ce prevedea constituirea statului federal **B. și H.**, cuprinzând în hotarele recunoscute: Federația Bosniaco-Croată (51% din terit.) și Republica Srpska (49% din terit.), precum și asigurarea păcii de către trupele N.A.T.O. Alegerile parlamentare și prezidențiale (sept. 1998) stabilesc o rotație de opt luni a președintelui Prezidiului în fruntea republicii a unui bosniac, sârb și croat. Ajutoarele internaționale și eforturile politice ale organismelor abilitate nu reușesc să liniștească decât sporadic situația, naționaliștii din fiecare parte provocând noi crize, încheind cu desfășurări militare soldate cu victime. În dec. 2004 trupele N.A.T.O. sunt înlocuite cu un contingent sub autoritatea U.E. Divergențele între etnii se acutizează constituind o sursă perpetuă de conflict. Republică federativă

BOSNIÁC, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populație slavă de religie mahomedană care locuiește în Bosnia și în Herțegovina. Mai trăiesc și în Turcia. ✦ Persoană care face parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține **b. (1)**, referitor la **b. (1)**.

BOSÓN (< germ. {i}; {s} *Bose*) s.m. (FIZ.) Denumire generică dată particulelor cu spin întreg (fotonul, mezonul, fononul etc.), descrise de statistica Bose-Einstein.

BOSSA-NÓVA (cuv. port.) s.f. Muzică de dans braziliană, amestec de samba cu elemente de jazz.

BOSSUET, Jacques-Bénigne (1627-1704), scriitor și orator francez. Episcop catolic. Susținător al politicii lui Ludovic XIV. Opere remarcabile prin arta elocinței, claritatea și vigoarea stilului („Cuvântări funebre", „Discurs asupra istoriei universale").

BOSTÁN (< tc.) s.m. **1.** Dovleac. ✦ Fig. (Ir.) Cap. **2.** Pepene verde.

Demostene Botez

BOSTAN, Elisabeta (n. 1931, Buhuși), regizoare română de film. Filme muzicale pentru copii și tineret („Amintiri din copilărie", seria „Veronica", „Saltimbancii").

BOSTAN, Ion (1914-1992, n. Cernăuți), regizor român. Filme documentare și științifice („Printre pelicani", „Oaspeți de iarnă", „Pădurea scufundată", „Dracula, legendă și adevăr").

BÓSTON (< fr.) s.m. Dans lent, asemănător valsului, dar mai complex ritmic și armonic; piesa corespunzătoare acestui dans.

BOSTON, oraș în NE S.U.A., pe țărmul Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al statului Massachusetts; 589,1 mii loc. (2000). Mare centru comercial și financiar al țării și pr. port în NE S.U.A. Metrou. Constr. de mașini, aparataj electrotehnic, fotografic (sediul firmei „Polaroid"), produse chim., mase plastice, constr. navale, țesături și conf., piel. și încălț., ind. alim. Universitățile Harvard (1636) și **B.** (1839). Institutul Tehnologic din Massachusetts (1904). Acad. de Științe și Arte. Muzee. Întemeiat în 1630. Aici, la 16 dec. 1773, cetățeni travestiți în indieni au provocat „Partida de ceai de la **B.**", unul dintre episoadele premergătoare Războiului de Independență a Coloniilor engleze din America de Nord.

BOSUMFLÁ (< *buză* + *umfla*) vb. I refl. A-și arăta supărarea printr-o față posomorâtă; a se îmbufna.

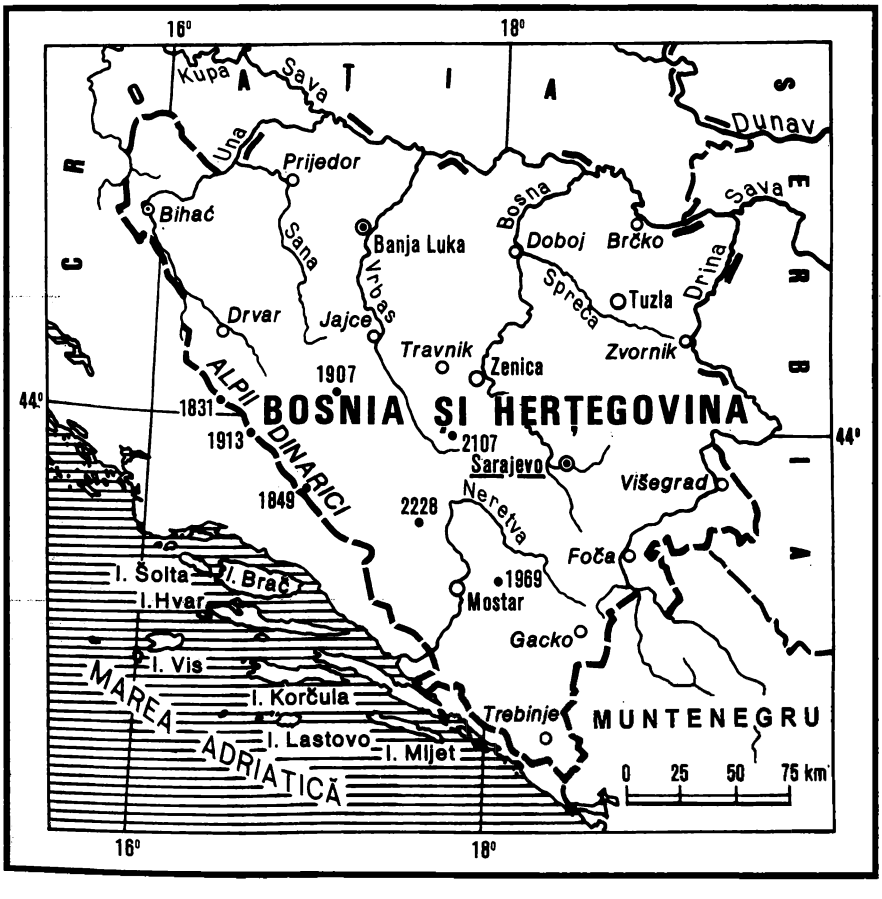

BOȘ s.n. **1.** (Pop.) Testicul. **2.** Seu superior obținut din pungile testiculare ale bovinelor.

BOȘCAIU, Nicolae (n. 1925, Caransebeș), biolog și botanist român. Acad. (1991). Cercetări de botanică sistematică, fitogeografie, palinologie, istoria florei și vegetației („Flora și vegetația munților Țarcu, Godeanu și Cernei").

BOȘIMÁN, -Ă (cuv. olandez „oameni ai tufișurilor") s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Populație băștinașă negridă din S Africii (deșertul Kalahari). Denumirea actuală: *san*. ✦ Persoană care aparține acestei populații. **2.** Care aparține **b. (1)**, privitor la **b.** ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia khoisan, vorbită de **b. (1)**.

BOȘOROD, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ților Șureanu; 2 041 loc. (2008). Expl. de marmură (Alun). Cetatea dacică *Piatra Roșie* și complexul carstic Ponorici-Cioclovina (1,5 ha).

BOȘTÍNĂ (< sl.) s.f. **1.** Tescovină. **2.** Ceea ce rămâne din fagure după ce s-a scos mierea și ceara.

BOT s.n. **1.** Partea anterioară a capului unor mamifere, cuprinzând gura și nasul. ✦ P. ext. (Fam.) Gură. **2.** Fig. Partea ascuțită a unui obiect; vârf.

BOTÁNICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a biologiei care se ocupă cu studiul plantelor, cercetând structura, activitatea vitală și dezvoltarea lor, relațiile cu mediul, clasificarea, originea și evoluția lor.

BOTANÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist în botanică.

BOTANY BAY, golf al Oc. Pacific, pe coasta orientală a Australiei (New South Wales). Lățime max.: 10 km. Locul primei vizite a unui european pe continent (J. Cook, apr. 1770).

BÓTĂ s.f. (Pop.) Vas tronconic din doage de lemn, cu o vrană pe capacul de deasupra, în care se păstrează și se transportă apă sau alte lichide.

BÓTCĂ s.f. (APIC.) Celulă specială de fagure în care se dezvoltă matca.

BOTENI, com. în jud. Argeș, pe Argeșel; 2 617 loc. (2008). Expl. de lignit.

BOTEȘTI, com. în jud. Neamț, pe râul Moldova; 4 881 loc. (2008). Parc dendrologic în satul Văleni.

BOTEV, Hristo (1848-1876), poet și om politic bulgar. Erou național. Conducător al mișcării de eliberare de sub stăpânirea otomană (1876). Intensă activitate în cadrul emigrației bulgare din România (1867-1876). Poeme de factură romantică („Haiducii", „Mamei").

BOTÉZ s.n. **1.** Prima din cele șapte taine creștine, prin care se intră în comuniune cu Biserica. Constă în cufundarea în apă (sau turnarea acesteia pe creștetul capului) însoțită de invocarea Sfintei Treimi. **2.** Apă folosită pentru săvârșirea **b. (1)**. **3.** Stropirea cu agheasmă a credincioșilor și a caselor lor de către preot cu prilejul unor sărbători bisericești.

BOTEZ, Demostene (1893-1973, n. sat Hulub, jud. Botoșani), scriitor și publicist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lirică elegiac-sentimentală, a plictisului și tristeții provinciale („Floarea pământului"), romane („Oameni de lut"), memorialistică.

BOTEZ, Dumitru D. (1904-1988, n. Roman), dirijor de cor și compozitor român. Muzică vocală, lucrări didactice.

BOTEZ, Emil (1914-1978, n. București), inginer mecanic român. Cercetări în domeniul construcțiilor de mașini.

BOTEZ, Ion Gheorghe (1892-1953, n. Chișcăreni, jud. Iași), anatomist român. Cercetări privind anatomia comparată a primatelor și omului.

BOTEZÁ (lat. *baptizare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) supune botezului **(1)**. **2.** Tranz. A stropi cu agheasmă pe credincioși și casele lor. ✦ Fig. (Fam.) A uda. **3.** Tranz. A avea calitatea de naș sau de nașă la botezul **(1)** cuiva. **4.** Tranz. A porecli, a supranumi (în batjocură).

BOTEZAT, Eugen C. (1871-1964, n. Tereblecea, Basarabia), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1913). Cercetări asupra structurii organelor de simț la unele vertebrate. Studii de biologie marină.

BOTEZATU, Grigore (n. 1928, Baraboi, Basarabia), folclorist român. Prelucrări și culegeri de folclor („Poezii populare moldovenești", „Folclor moldovenesc").

BOTEZATU, Petre (1911-1981, n. Dorohoi), filozof și logician român. Lucrări de logică formală și simbolică („Schiță a unei logici naturale. Logică operatorie"). M. post-mortem al Acad. Române (2006).

BOTEZATU, Radu (1921-1988, n. Iași), geofizician român. M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări de analiză și interpretare fizică a anomaliilor câmpurilor potențiale („Analiza anomaliilor gravimetrice și magnetice cu ajutorul funcțiilor periodice").

BOTGRÓS s.m. Pasăre sedentară din fam. fringilidelor, cu penajul roșiatic pe piept și brun pe restul corpului, cu ciocul conic, gros și tare *(Coccothraustes coccothraustes)*; cireșar.

BOTHA, Louis (1862-1919), general și om politic sud-african. Comandant suprem al armatei bure (din 1900) în timpul Războiului Anglo-Bur (1899-1902). Prim-min. al Transvaalului (1907-1910). Primul prim-min. al Uniunii Sud-Africane (1910-1919).

BOTHA, Pieter Wilhelm (1916-2006), om politic sud-african. Prim-min. (1978-1984); președinte al Africii de Sud (1984-1989).

BOTHE, Walter Wilhelm (1891-1957), fizician german. A fundamentat (1924) „metoda coincidențelor" folosită la investigarea reacțiilor nucleare și a radiațiilor cosmice. Premiul Nobel pentru fizică (1954), împreună cu M. Born.

BOTHEZAT, George de ~ (1883-1940), inventator american de origine română. Constructorul unui elicopter de concepție proprie (1921-1922). Contribuții în programul „Apollo".

BOTIZ, com. în jud. Satu Mare, C. Someșului; 4 806 loc. (2008).

BOTIZA, com. în jud. Maramureș, în depr. Maramureș; 2 850 loc. (2008). Expl. forestiere și de marne. Atestată documentar în 1373.

BOTKIN, Serghei Petrovici (1832-1889), medic rus. A pus bazele concepției nerviste în patologie și a demonstrat natura infecțioasă a icterului hepatic și hemoragic.

BOTNARIUC, Nicolae (n. 1915, Rășcani, Basarabia), biolog român. Acad. (1990). Lucrări în domeniul hidrobiologiei, zoologiei, ecologiei și biologiei generale („Principii de biologie generală").

BOTNÍC, Gólful ~, golf în N M. Baltice, între Suedia și Finlanda. Lungime: 688 km; lățime max.: 240 km; supr.: 117 mii km².

BÓTNIȚĂ s.f. Apărătoare care se leagă la botul unor animale ca să nu poată mușca, paște sau suge.

BOTOCA, Efta (1925-1991, n. Jebel, jud. Timiș), violonist virtuoz român. A interpretat melodii populare din Banat, Crișana, Maramureș. A îmbunătățit sonoritățile instrumentului prin modificarea călușului viorii.

BOTOROAGA, com. în jud. Teleorman, pe Câlniștea; 6 024 loc. (2008).

BOTÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Cu gura mare, în formă de bot **(1)**. **2.** Fig. Supărat. **3.** (Fam.) Obraznic.

BOTOȘANA, com. în jud. Suceava, în Pod. Sucevei; 2 440 loc. (2008). Vestigii aparținând Epocii Bronzului și primei Epoci a Fierului (sec. 9 î.Hr.).

BOTOȘANI 1. Municipiu în NE României, în C. Jijiei, reșed. jud. **B.**; 116 669 loc. (2008). Constr. și reparații de mașini, mat. de constr., mobilă, produse textile și alim., ind. poligrafică. Teatru dramatic și de păpuși, filarmonică. Biserica Sf. Nicolae-Popăuți, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1496), bisericile Sf. Gheorghe-Domnească (1551), Uspenia (1552), ctitoriile doamnei Elena Rareș și biserica Ruset (1825). Menționat documentar în 1439; municipiu din 1968. **2.** Jud. în extremitatea nord-estică a României, între râurile Siret și Prut; 4 965 km²; 453 958 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Botoșani*. Orașe: Bucecea, Darabani, Dorohoi (municipiu), Flămânzi, Săveni, Ștefănești. Comune: 70. *Relieful* cuprinde porțiuni din *pod. Sucevei*, în V și SV, și *C. Jijiei* (parte componentă a C. Moldovei) la E. *Rețeaua hidrografică* aparține în pr. bazinelor superioare ale râurilor Siret și Prut, care colectează celelalte râuri mai mici ce drenează terit. jud. **B.**, printre care Volovăț, Bașeu, Jijia. Peste 150 iazuri folosite pentru piscicultură, irigații, alimentări cu apă și regularizarea cursurilor; lacul de acumulare Stânca-Costești de pe Prut. *Resurse naturale:* nisipuri cuarțoase, gips, pietrișuri, balast. *Economia:* ind. textilă și a conf., ind. constr. de mașini și ind. alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, floarea-soarelui, cartofi, leguminoase pentru boabe etc. Sectorul pomicol se remarcă prin producții mari de prune, mere, pere, cireșe, vișini, nuci. Viticultura se dezvoltă în jurul localit. Trușești, Ștefănești, Todireni, Călărași. Se cresc ovine (în special din rasele karakul și țigaie, jud. **B.** fiind printre primele producătoare de blănițe de astrahan), bovine, porcine, cabaline; avicultură și apicultură. *Turism.* Principale obiective turistice: cetatea dacică de la Stâncești, schiturile Cozancea (cu biserica din piatră din 1756), Balș (1430), mănăstirile Vorona (1600), Gorovei (1742), Agafton (1740) ș.a., bisericile Sf. Nicolae-Popăuți din Botoșani (1496) și Sf. Nicolae din Dorohoi (1495) – ctitorii ale lui Ștefan cel Mare, bisericile de lemn din Văculești (1712), Brăești (1745), Cristești (1766) ș.a., Muzeul Răscoalei țărănești din 1907 de la Flămânzi etc. Case memoriale: „Mihai Eminescu" (Ipotești), „George Enescu" (Liveni), „Nicolae Iorga" (Botoșani), „Ștefan Luchian" (Ștefănești), „Alexandru (Păstorel) Teodoreanu" (Dorohoi), „Octav Băncilă" (Corni), „Grigore Antipa" (Botoșani), „Dimitrie Brândză" (Bivolu) etc. Rezervații naturale: pădurea Tudora, Ciornohal ș.a.

BOTOȘEȘTI-PAIA, com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciței; 930 loc. (2008). Așezare romană *(Admutrium)*.

BOTRÍDIE (< fr. {i}; {s} gr. *bothrion* „cavitate mică") s.f. (ZOOL.) Organ de fixare, în formă de paletă, franj, fantă, specific unor viermi paraziți.

BOTRIOCEFÁL (< fr. {i}; {s} gr. *bothrion* „cavitate mică" + *kephale* „cap") s.m. Vierme din clasa cestodelor, în formă de panglică, lung de 8-12 m și prevăzut cu două botridii *(Diphyllobothrium latum)*. Parazit în intestinul subțire al omului și al unor animale.

BOTRIOCEFALÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală provocată prin consumul cărnii de pește infestate cu botriocefal.

BOTRIOIDÁL ({s} gr. *botrys* „ciorchine" + *eidos* „aspect") adj. (Despre forma unui agregat mineral) Asemănătoare unui ciorchine de strugure (ex.: depozite colomorfe – hematit, opal – rezultate prin consolidarea unor geluri).

BOTSWANA (Republica ~), stat în S Africii (fără ieșire la mare); 581,7 mii km²; 1,57 mil. loc. (2003), mai ales negri bantu (c. 94%). Limbi de stat: engleza și se tswana. Cap.: *Gaborone*. Religia: animism (85%), creștinism (15%). *Relief* de podiș, incluzând și cea mai mare parte a reg. aride Kalahari. *Climat* subtropical cu precipitații reduse. Expl. de diamante, huilă, mangan, nichel, cupru, aur, sare, azbest. Creșterea extensivă a bovinelor, ovinelor, caprinelor. Se cultivă mei, sorg, porumb, citrice, bumbac ș.a. Turism (mari parcuri naționale). Moneda: 1 pula = 100 thebe. Uniune vamală cu Africa de Sud, Namibia, Lesotho și Swaziland. – *Istoric.* Triburile de păstori tswana, imigrate în sec. 16 pe terit. **B.**, împing spre zonele aride populația boșimană aborigenă. În 1885, partea nordică a ținuturilor locuite de tswana (beciuani) devine, sub numele de *Bechuanaland*, protectorat britanic. Autoguvernare internă (1965); se proclamă, la 30 sept. 1966, sub numele de **B.**, stat independent în cadrul Commonwealthului. La 17 oct. 1966, **B.** este admisă în O.N.U. Țara reprezintă una dintre puținele democrații prospere din Africa, cu o creștere economică constantă. Guvernul Festus Mogae adoptă în 2000 un program de combatere a flagelului SIDA (c. 35,8% din populația adultă este infectată, **B.** ocupând locul I pe continentul african). Republică prezidențială.

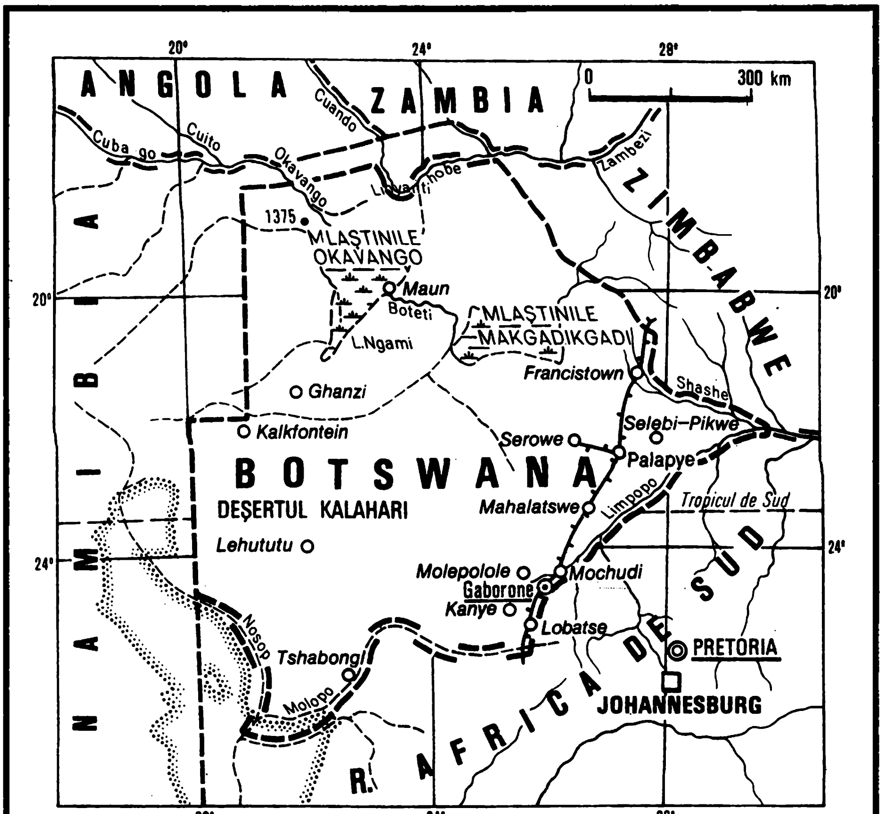

Emil Botta

BOTTA 1. Dan B. (1907-1958, n. Adjud), scriitor român. Lirică ermetică şi muzicală („Eulalii"), eseuri („Charmonion sau Despre muzică"), teatru de atmosferă („Comedia fantasmelor", „Soarele şi luna"). Traduceri. **2. Emil B.** (1911-1977, n. Adjud), scriitor şi actor român de teatru şi cinema. Frate cu **B. (1).** Lirică neoromantică, elegiacă, încărcată de simboluri ale himericului, neliniştii şi damnării („Întunecatul April", „Pe-o gură de rai"). Proză fantastică („Trântorul"). Roluri de tragedie şi dramă în piese de Shakespeare, Cehov şi Caragiale pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. şi în filme („Viaţa nu iartă", „Răscoala", „Pădurea spânzuraţilor", „Reconstituirea").

BOTTICELLI, Sandro (Alessandro di Mariano Filipepi, zis ~) (1444 sau 1445-1510), pictor renascentist italian. Tablouri de inspiraţie religioasă („Glorificarea Fecioarei"), mitologică („Naşterea lui Venus") sau alegorică („Primăvara"), pline de graţie şi de poezie. Portrete. Fresce la Vatican. Creatorul unui anumit tip de frumuseţe feminină („botticellian") şi al unei compoziţii bazate pe ritmuri de curbe unduioase. A ilustrat „Divina Comedie" a lui Dante.

BOTULÍNIC (< fr.) adj. *Bacil ~* = bacil care se găseşte în sol, în carnea sau fructele conservate şi în nutreţul însilozat (*Clostridium botulinum*).

BOTULÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *botulus* „caltaboş") s.n. Toxiinfecţie alimentară provocată de toxina bacilului botulinic; unele cazuri sunt mortale. La om apare de obicei în urma consumului de afumături, conserve de casă sau din comerţ, insuficient sterilizate.

BOTVINNIK, Mihail Moiseevici (1911-1995), şahist rus. Multiplu campion mondial (1948, 1951, 1954, 1958, 1961).

BOTZAN, Marcu (n. 1913, Craiova), inginer agronom român. Acad. (1993). Lucrări în domeniul îmbunătăţirilor funciare şi al regimurilor de irigaţie a culturilor agricole („Apele în viaţa poporului român", „Culturi irigate"). A organizat (1966) primul institut de cercetări pentru îmbunătăţiri funciare şi pedologice din ţară.

BOTZARIS (BOTSARIS), Marcos (c. 1788-1823), erou naţional al Greciei. Comandant al armatei din Etolia în timpul Războiului antiotoman (1821-1829). S-a remarcat în bătăliile de la Missolonghi şi Karpenision, unde a murit eroic.

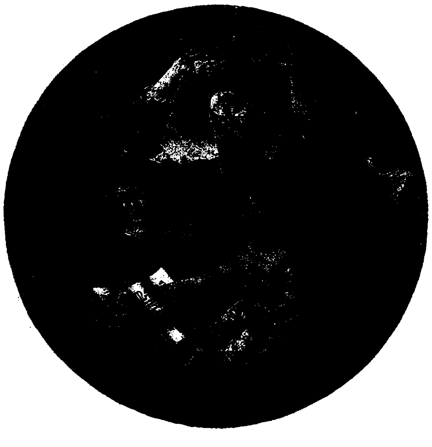

Sandro Botticelli: „Glorificarea Fecioarei"

BOŢEŞTI 1. Com. în jud. Argeş, în piemontul Cândeşti; 1 224 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vaslui, în Pod. Central Moldovenesc; 2 188 loc. (2008).

BÓŢMAN (< rus.) s.m. Şef de echipaj pe o navă; nostrom.

BOU (lat. *bovus*) s.m. **1.** Taur castrat, folosit pentru muncă şi mai ales pentru carne (*Bos taurus*). **2.** *Bou-de-mare* = peşte marin teleostean, lung de 30 cm, de culoare cafenie sau cenuşiu-închis, cu ochii aşezaţi în partea superioară a capului (*Uranoscopus scaber*). *Bou sur* = bour **(1).** *Bou de baltă* = buhai-de-baltă **(b.).**

BOUAKÉ, oraş în centrul statului Côte d'Ivoire; 332,9 mii loc. (1988). Expl. de aur, produse textile şi alim. Fundat în 1899.

BOUCHARD, Charles Jacques (1837-1915), fiziolog francez. A descoperit că insuficienţa musculaturii stomacului este cauza dilatării lui (boala lui **B**). M. de onoare al Acad. Române (1911).

BOUCHARDON, Edmé (1698-1762), sculptor francez. Opera sa anunţă neoclasicismul („Fântâna celor patru anotimpuri", „Amor tăindu-şi un arc din măciuca lui Hercule").

BOUCHER, François (1703-1770), pictor şi desenator francez. Reprezentant al rococoului. Tablouri mitologice şi pastorale; scene de vânătoare („Cuibul"). Cartoane pentru tapiserii.

BOUCHER DE CRÈVECOEUR DE PERTHES, Jacques (1788-1868), arheolog francez. Iniţiator al cercetărilor asupra epocii paleolitice („Antichităţile celtice şi antidiluviene").

BOUDIN, Eugène Louis (1824-1898), pictor francez. Precursor al impresioniştilor. Marine („Portul Trouville").

BOUDON, Raymond (n. 1934), sociolog francez. A preconizat o logică a socialului ca „teorie a implicaţiilor slabe" („Matematica în sociologie").

BOUGAINVILLE 1. Louis Antoine, conte de B. (1729-1811), navigator francez. A cercetat arh. Falkland (1763-1765). Într-o călătorie în jurul lumii (1766-1769) a explorat arh. Louisiade şi Touamotou. **2.** Cea mai mare ins. din arh. Solomon (Oc. Pacific), în componenţa statului Papua-Noua Guinee; 10,6 mii km²; 175,1 mii loc. (2000, cu ins. Buka). Relief vulcanic (alt. max.: 2 743 m). Expl. de cositor şi de aur. Banane, cafea, cacao.

BOUGAINVILLEA ({s} *L. A. de Bougainville*) subst. **1.** Plantă ornamentală agăţătoare, originară din America, cu bracte mari, roşii-violacee, ce înconjură florile mici, tubulos-campanulate, aurii-deschis. **2.** Hidrozoar din Oc. Atlantic, asemănător ca aspect cu b. **(1),** care se reproduce eliberând în apă meduze minuscule, purtătoare de organe sexuale.

BOUGLÉ, Célestin (1870-1940), sociolog francez. Contribuţii importante în domeniu („Lecţii de sociologie despre evoluţia valorilor"). M. de onoare al Acad. Române (1938).

BOUGUER, Pierre (1698-1758), astronom, fizician şi matematician francez. A pus bazele fotometriei.

BOULANGER, Georges (1837-1891), general francez. Ministru de Război (1886-1887). A iniţiat o mişcare naţionalistă (boulangism), care urmărea restaurarea monarhiei şi un război împotriva Germaniei.

BOULANGER, Nadia (1887-1979), profesoară şi compozitoare franceză. Activitate pedagogică (printre elevi Dinu Lipatti), dirijoare şi organistă. Directoarea Conservatorului american de la Fontainebleau.

BOULDER, oraş în partea central-vestică a S.U.A. (Colorado), la NV de Denver; 94,1 mii loc. (2000). Ind. aerospaţială. Universitate.

BOULEZ, Pierre (n. 1925), compozitor şi dirijor francez. Moştenitor al lui Debussy şi Webern. Continuă tradiţia serială („Ciocanul fără stăpân") şi abordează forma deschisă. Animator şi interpret al muzicii sec. 20.

BOULLE, André Charles (1642-1732), ebenist francez. Iniţiatorul stilului care-i poartă numele. Maestru al tehnicii încrustării mobilei cu ornamente din bronz, baga, sidef, fildeş.

BOULOGNE-BILLANCOURT, oraş în N Franţei centrale (Île-de-France), pe Sena, la SV de Paris; 106,3 mii loc. (1999). Ind. constr. de maşini, chimică (parfumerie). Sediul Regiei Naţionale Renault. Vechiul nume: *Boulogne-sur-Seine.*

BOULOGNE-SUR-MER, oraş în N Franţei (Artois), port de pescuit şi de pasageri la M. Mânecii; 92,7 mii loc. (1999, cu suburbiile). Castel (sec. 13), catedrală renascentistă. Primărie (sec. 18).

BOULT, Sir Adrian (1889-1983), dirijor britanic. Repertoriu vast, de la Bach la contemporanii englezi. Director muzical al BBC (1930-1942), dirijorul orchestrei BBC (din 1950), prim-dirijor al orchestrei filarmonice din Londra.

BOUMEDIENE, Houari (1925-1978), om politic algerian. Preşedinte al Consiliului Naţional al Revoluţiei (şef al statului: 1965-1976). Preşedinte (1965-1978).

BOUQUET, Michel (1807-1888), pictor şi grafician francez. Călătorind în Ţara Românească (1840-1848), a executat desene reprezentând vederi şi costume de epocă, iar împreună cu *Ch. Doussault,* a întocmit colecţia de litografii „Album moldo-valah".

BÓUR (lat. *bubalus*) s.m. **1.** Specie de bovid sălbatic dispărut, socotit strămoşul cornutelor mari; bou sur (*Bos primigenius*). Ultimele exemplare au existat până în sec. 17 în România, Polonia şi N Rusiei. **2.** Vechea stemă a Moldovei, reprezentând un cap de bour **(1).** 3. (Înv.) Fier (înroşit) cu care se însemnau vitele, răufăcătorii etc.

BOUR, deal în N pod. Sucevei, limitat de Siret (la V) şi de Şaua Bucecii (la S). Alt. max.: 477 m.

BOURBAKI (Nicolas), pseud. colectiv luat în 1934 de un grup de matematicieni francezi, printre care: H. Cartan, C. Chevalley, J. Delsarte, J. Dieudonné şi A. Weil. Au publicat, începând din 1939, „Eléments de mathématiques", lucrare de referinţă pentru multe domenii ale matematicii moderne.

BOURBON, ramură colaterală a dinastiei Capetingilor. A domnit în Franţa (1589-1792, 1814-1815, 1815-1830), Spania (1700-1808, 1814-1868, 1874-1931 şi din 1975), Regatul celor două Sicilii (Neapole) (1735-1805, 1814-1860) şi în ducatul Parma şi Piacenza (1748-1802, 1847-1859).

BOURBONNAIS, prov. istorică în Franţa Centrală, în N Masivului Central Francez. Oraş pr.: *Moulins.* Expl. forestiere. Creşterea animalelor; cereale; pomicultură.

BOURDELLE, Émile Antoine (1861-1929), sculptor şi pictor francez. Concepţie arhitectonică de organizare a volumelor şi de încorporare a mişcării. Construcţie severă, solidă, de o stilizare clasică („Monumentul generalului Alvear", „Herakles încordându-şi arcul", „Portretul lui A. Simu").

BOURGELAT, Claude (1712-1779), savant francez. Fondator (1761), la Lyon, al primei şcoli veterinare din lume. A studiat anatomia animalelor domestice.

BOURGEOIS, Léon (1851-1925), om politic francez. Prim-min. (1895-1896). Promotor al Societăţii Naţiunilor. Premiul Nobel pentru pace (1920).

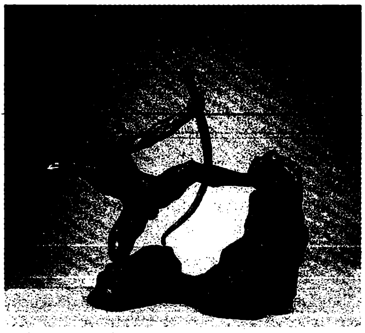

Émile A. Bourdelle: „Heracles încordându-şi arcul"

BOURGES, oraş în centrul Franţei (Berry); 72,4 mii loc. (1999). Ind. aeronautică, chimică, textilă. Catedrala Saint-Etienne (sec. 13), palatul lui Jacques Coeur (sec. 15). Reunit la Franţa (1101).

BOURGET, cel mai mare lac din Franţa, situat la 231 m alt., într-o reg. calcaroasă din Alpi; 44 km^2. Ad. max.: 145 m. Pe malul său se află staţiunea climaterică Aix-les-Bains.

BOURGET, Paul (1852-1935), scriitor francez. Romane moralizatoare şi psihologizante („André Cornélis", „Discipolul").

BOURGUIBA, Habib Ben Ali (1903-2000), om politic tunisian. Prim-min. (1956-1969) şi preşedinte (din 1957; ales pe viaţă, în 1974), al Tunisiei. Înlăturat de la putere (1987).

BOURNEMOUTH, oraş în S Marii Britanii (Anglia), port la M. Mânecii; 163,4 mii loc. (2001). Staţiune balneară.

BOURRÉE (cuv. fr.) subst. Vechi dans popular francez, cu ritm vioi, devenit dans de curte.

BOURVIL (pseud. lui *André Raimbourg*) (1917-1970), actor francez de film. Roluri comice, cu tentă dramatică („Străbătând Parisul", „Marea hoinăreală", „Creierul").

BOUSSINGAULT, Jean-Baptiste (1802-1887), savant francez. A cercetat nutriţia plantelor cu azot şi rolul dioxidului de carbon în viaţa plantelor.

BOUTEFLIKA, Abdelaziz (n. 1937), om politic algerian. Min. de Externe (1963-1979) şi preşedinte al ţării (din 1999).

BOUTIÈRE, Jean (1898-1967), filolog francez. Autorul unei monografii despre I. Creangă.

BOUTROS GHALI, Boutros (n. 1922), jurist şi om politic egiptean. Ministru de Externe (1977-1991). A reprezentat Egiptul la negocierile de pace cu Israelul de la Camp David (1978). Secretar General al O.N.U. (1992-1997).

BOUTROUX, Émile (1845-1921), filozof francez. A propus o doctrină a contingenţei, singura compatibilă cu libertatea („Despre contingenţa legilor naturii").

BOUTS, Dierich (Dirck, Thierry) (c. 1415-1475), pictor flamand. Influenţat de R. van der Weyden. Echilibru geometric al compoziţiei („Altarul cinei de taină").

BOUVINES, localit. în N Franţei (Flandra), unde, în 27 iul. 1214, regele Franţei, Filip II August, a repurtat victoria asupra forţelor aliate ale lui Otto IV, împăratul german, Ioan Fără de Ţară, regele Angliei, şi Ferrant, contele Flandrei.

BOVARÍSM (< fr.) s.n. Tendinţă a unor persoane care, nemulţumite de propria condiţie, se manifestă ca o personalitate fictivă, corespunzătoare aspiraţiilor lor. Termenul a fost creat de Jules de Gaultier după eroina romanului „Doamna Bovary" de G. Flaubert.

BOVE, Andreia (n. 1935, Bucureşti), sculptor şi ceramist român. Stabilită în Suedia (1968). Sculptură realistă, cu intenţii de analiză psihologică („Portretul lui Eugen Ionescu").

BOVEE, Eugen Cleveland (n. 1915), microbiolog american. Contribuţii la fiziologia şi biomecanica mişcării protoplasmei, locomoţia microorganismelor ş.a.

BOVET, Daniel (1907-1992), farmacolog italian. Descoperiri în domeniul antihistaminicelor de sinteză şi substanţelor din grupul curarei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1957).

BOVÍDE (< fr. {s} lat. *bov-* „bou") s.f. pl. Fam. de mamifere rumegătoare, artiodactile, cu coarne persistente (bovinele, ovinele, antilopele etc.); cavicorne.

BOVÍN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. De bou **(1),** din speţa boului. 2. S.f. pl. Subfamilie de rumegătoare, cuprinzând genurile *Bos* (taurinele) şi *Bubalus* (bivolii).

BOVINDÓU (< engl.) s.n. Construcţie ieşită în afara planului pereţilor exteriori, aflată în prelungirea planşeului unei clădiri, în scopul măririi suprafeţei etajului şi prevăzută cu ferestre.

BOWEN, Ira Sprague (1898-1973), astrofizician american. Contribuţii în radioastronomie şi în spectroscopia stelară.

BOWIE, Stanley Hay (n. 1917), geolog britanic. A dezvoltat sistemul cantitativ de determinare a mineralelor opace.

BOWIE, David (n. 1947), cântăreţ britanic de rock. Carieră în anii '60-'90. Discografie selectivă: „Hunky Dory", „Heroes", „Scary Monsters", „Changesbowie".

BOWLING (cuv. engl.) s.n. **1.** Variantă a jocului de popice. **2.** Locul în care se practică acest joc.

BOX^1 (< fr.) s.n. **1.** Sport în care doi adversari luptă între ei pe ring, după anumite reguli, cu pumnii îmbrăcaţi în mănuşi speciale; pugilistică. **2.** Armă albă, constând dintr-o bucată de metal cu găuri pentru degete, cu care se atacă, ţinând pumnul strâns.

BOX^2 (< fr., engl.) s.n. Piele de bovină tăbăcită mineral, din care se confecţionează feţe de încălţăminte.

BOXÁ (< fr.) vb. I intranz. A practica boxul^1. ✦ Tranz. (Fam.) A lovi cu pumnii ca la box^1.

BÓXĂ (< fr.) s.f. Despărţitură, compartiment de dimensiuni reduse într-un local, încăpere (pentru acuzaţi la tribunal, pentru o masă separată la restaurant etc.). ✦ Parte din incinta unui tribunal unde iau loc, în timpul judecării procesului, persoanele trimise în judecată penală. ✦ Despărţitură într-un grajd, făcută pentru unul sau mai multe animale. ✦ Compartiment amenajat pe malul unei ape care serveşte la parcarea ambarcaţiunilor cu motor. ✦ Incintă acustică.

BOXÉR (< fr.) s.m. Sportiv care practică *boxul^1*; pugilist.

BÓXER (< engl.) Câine de pază înrudit cu dogul german şi cu buldogul, cu talia de 56-60 cm, de culoare arămie sau tigrată, având pielea de pe cap şi frunte cutată şi maxilarul inferior proeminent.

BOXÉRI (< fr., engl.) s.m. pl. Poreclă dată de europeni participanţilor la răscoala yihetuan.

BOX-OFFICE (cuv. engl.) s.n. Cota de succes a unui spectacol, a unui artist etc., calculată în funcţie de încasările obţinute.

BOYACÁ, localit. în Columbia Centrală. Aici, Bolivar a obţinut, la 7 aug. 1819, o victorie decisivă asupra spaniolilor.

BOYER, Charles (1897-1978), actor american de origine franceză, vedetă internaţională a anilor 1930-1950. Filme în care a creat tipul seducătorului romantic, fatal („Mayerling", „Contesa Walewska").

BOYLE, Sir Robert (1627-1691), fizician şi chimist irlandez. A definit elementul chimic (1661) şi a pus bazele analizei chimice calitative. În acelaşi timp cu *E. Mariotte,* a descoperit că produsul dintre presiunea şi volumul unui gaz perfect, supus unei transformări izoterme, rămâne constant (legea *B.-Mariotte*). Susţinător al concepţiei corpusculare despre materie („Superioritatea şi bazele philosophiei corpusculare sau mecanice").

BOYZ II MEN, grup american de rhythm and blues. Cvartet de cântăreţi afro-americani, constituit la Philadelphia (1988). Armonii vocale şi combinaţie inedită de *new jack swing,* rhythm and blues şi pop („Cooleyhighharmony, II").

BOZ (< bg., ucr.) s.m. Plantă erbacee perenă, ruderală, cu miros neplăcut, înaltă de 50-200 cm, cu flori albe şi fructe negre; bozie *(Sambucus ebulus).*

BOZ, Lucian (1908-2002, n. Hârlău), critic literar român. Stabilit în Australia (1951). Cronici şi eseuri („Anii literari '30"), o „încercare critică" despre Eminescu, medalioane literare.

BOZIE s.f. (BOT.) Boz.

BOZIENI, com. în jud. Neamţ, în Pod. Central Moldovenesc; 3 113 loc. (2008). Aşezare geto-dacică (sec. 2 î.Hr.-2 d.Hr.).

Charles Boyer

Robert Boyle

BOZIORU, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpaţi; 1 242 loc. (2008). Complex de biserici şi chilii rupestre (sec. 13-16) în satul Nucu.

BOZOVICI, com. în jud. Caraş-Severin, în depr. Almăj; 3 415 loc. (2008). Centru pomicol. Rezervaţiile naturale: izvorul Bigăr (176,6 ha), poiana Lisovacea (33 ha) şi ogaşul Slătinic (1 ha). Produse lactate.

Br, simbol chimic pentru *brom.*

BRABANT, reg. istorică în NV Europei (S Olandei şi N Belgiei). A făcut parte din regatul Lotahringia (sec. 9-12). Ducat independent (sec. 12). Sub stăpânirea Habsburgilor (din 1477). Celebră prin manufacturile de mătase.

BRABORESCU, Ştefan (1880-1971, n. Caracal), actor român. Elev al lui Nottara. Roluri de o mare expresivitate emoţională în piesele lui Caragiale, Goldoni, Schiller şi Gorki.

BRABOVA, com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciţei; 1 599 loc. (2008). Cula Izvoranu, din sec. 18.

BRAC (< germ.) s.m. Prepelicar.

BRACÁRE (după fr.) s.f. Rotire a părţii mobile a unor sisteme tehnice pentru a fi aduse sau orientate într-o anumită poziţie sau direcţie.

BRACCIOLINI, Poggio (1380-1459), umanist italian. A descoperit manuscrisele unor scriitori antici (Plaut, Lucreţiu ş.a.); tratate de morală, o istorie a Florenţei. Primul care afirmă originea romană a românilor.

BRACHET, Jean Louis Auguste (1909-1998), biolog belgian. Contribuţii la cunoaşterea mecanismului sintezei proteinelor la nivelul celulei şi a rolului nucleului.

BRACONÁ (< fr.) vb. I tranz. A face acte de braconaj.

BRACONÁJ (< fr.) s.n. Infracţiune care constă în practicarea ilegală a vânatului sau a pescuitului.

BRACONIÉR (< fr.) s.m. Persoană care braconează.

BRACTÉE (< fr.; {s} lat. *bractea*) s.f. Frunzişoară erbacee sau membranoasă, verde, incoloră sau divers colorată, la subsuoara căreia se află una sau mai multe flori.

BRACTEÓLĂ (< fr.; {s} *bracteola*) s.f. Bractee secundară, la baza unei flori individuale dintr-o inflorescenţă.

BRAD (cuv. autohton) s.m. **1.** Arbore din fam. pinaceelor, înalt până la 50 m, cu tulpina dreaptă, frunze aciculare persistente, flori şi seminţe în conuri erecte *(Abies alba);* lemn moale, elastic, cu întrebuinţări în construcţii şi tâmplărie. ✧ *B. roşu* = molid. ✦ **B. (1)** tăiat şi împodobit cu globuri, bomboane, jucării etc., cu prilejul Crăciunului. **2.** (Art.) Oraţie rostită în ajunul nunţii în casa părinţilor miresei de flăcăii care însoţesc mirele. **3.** Cântec folcloric funebru din Transilvania.

BRAD 1. Depr. de origine tectonică în m-ţii Apuseni, pe valea superioară a Crişului Alb, între m-ţii Bihor la N şi m-ţii Metaliferi la S. Supr.: 320 km^2. Expl. de cărbune brun şi min. auro-argentifere. **2.** Municipiu în depr. **B.**, în jud. Hunedoara, pe Crişu Alb; 16 020 loc. (2008). Expl. de min. auro-argentifere încă din epoca romană (galeria de mină „Treptele romane" a exploatării Barza). Produse textile, mobilă, cherestea. Muzeu al mineritului. Prima menţiune documentară în 1585. Victorie a ţăranilor răsculaţi ai lui Horea (nov. 1784). Izbânda moţilor lui Avram Iancu (iun. 1849).

Tycho Brahe

Johannes Brahms

BRADBURY, Ray (Douglas) (n. 1920), scriitor american. Povestiri științifico-fantastice („Cronicile marțiene", „Farenheit 471").

BRADFORD (cuv. engl.) adj. *Sistem* ~ = sistem englezesc de clasificare a lânii, după calitate.

BRADFORD, oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la V de Leeds; 296 mii loc. (2001). Mare centru al ind. lânii. Universitate.

BRADIARTRÍE (< fr.{i}; {s} gr. *bradys* „lent" + *arthron* „articulație") s.f. (MED.) Încetinirea articulării cuvintelor, vorbire lentă și monotonă; în afecțiuni neurologice ori ca efect al neurolepticelor.

BRADICARDÍE (< fr.; gr. *bradys* „lent" + *kardia* „inimă") s.f. (MED.) Reducere a ritmului cardiac sub 60 de pulsații pe minut.

BRADIKINEZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *bradys* „lent" + *kynesis* „mișcare") s.f. Încetinire patologică a mișcărilor voluntare întâlnită în unele tulburări psihice, encefalită etc.

BRADILALÍE (< {i}; {s} gr. *bradys* „lent" + *laleo* „a vorbi") s.f. (MED.) Încetinirea ritmului vorbirii, expresie a lentorii gândirii; în psihoze, demențe, oligofrenii, afecțiuni somatice, neurologice.

BRADIPSIHÍE (< {i}; {s} gr. *bradys* „lent" + *psyhe* „suflet") s.f. (MED. și PSIHOL.) Încetinirea ritmului proceselor psihice, cu diminuarea calității lor.

BRADLEY, Francis Herbert (1846–1924), filozof britanic. Varianta sa de idealism absolut, derivată din cel hegelian, este un „monism absolut" și afirmă caracterul contradictoriu al oricărei cunoașteri („Studii etice", „Principiile logicii", „Aparență și realitate").

BRADLEY, James (1693–1762), astronom englez. A descoperit aberația luminii (1727) și mutația axei Pământului (1747).

BRADLEY, Omar N(elson) (1893–1981), general american. A comandat corpul de armată american în Africa de Nord și în Sicilia (1943). La comanda Grupului 12 Armate a participat la debarcarea din Normandia (iun. 1944). Șef al Marelui Stat-Major (1948–1949).

BRADT s.n. Semifabricat obținut prin tocarea cărnii de bovine folosit la prepararea salamurilor.

BRADU, com. în jud. Argeș, în piemontul Cotmeana; 5 770 loc. (2008).

BRAGA, oraș în N Portugaliei; 112 mii loc. (2001). Produse textile, piel. și alim. Bijuterii. Catedrală (sec. 11–15), capelă gotică (1525).

BRAGADIRU 1. Oraș în jud. Ilfov, în C. Română, pe râul Sabar; 8 862 loc. (2008). Expl. de petrol și de balast. Mat. de constr., conserve de legume și fructe, băuturi alcoolice. **2.** Com. în jud. Teleorman, pe râul Vedea; 4 241 loc. (2008).

BRAGANÇA, dinastie de regi ai Portugaliei (1640–1853 și, colateral, până în 1910) și de împărați ai Braziliei (1822-1889).

BRÁGĂ (< rus.) s.f. Băutură răcoritoare, cu gust acrișor și miros particular, obținută din făină de mei, de porumb sau de secară fermentată în apă.

BRAGG 1. Sir William Henry B. (1862–1942), fizician britanic. Contribuții la investigarea structurii cristalelor cu ajutorul radiațiilor X. Premiul Nobel pentru fizică (1915), împreună cu **B. (2). 2. Sir William Lawrence B.** (1890–1971), fizician britanic. A colaborat la lucrările tatălui său **B. (1).** Cercetări în domeniul structurii aliajelor. Premiul Nobel pentru fizică (1915), împreună cu **B. (1).**

BRÁGHINĂ s.f. Soi autohton de viță de vie, cu boabe rare, roșii, care se coc timpuriu.

BRÁHĂ (< ucr.) s.f. **1.** Orz măcinat, întrebuințat la fabricarea berii. **2.** Reziduu rămas după fabricarea rachiului.

BRAHE, Tycho (1546–1601), astronom danez. Constructor de instrumente astronomice. Observații asupra pozițiilor aștrilor („Astronomiae instauratae progymnasmata", 1602). A determinat constanta precesiei.

BRAHI- ({s} gr. *brakhys* „scurt") Element de compunere cu sensul „scurt", „îngust".

BRAHIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la braț (ex. arteră b.).

BRAHIANTICLINÁL (< {i}) s.n. Anticlinal scurt, în care raportul dintre lățime și lungime variază între 2:1 și 5:1.

BRAHICATALÉCTIC (< fr.; {s} *brahi-* + gr. *katalectikos* „incomplet") adj., s.n. Vers în metrica antică, terminat cu un picior căruia îi lipsesc două silabe.

BRAHICEFÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *brahi-* + gr. *kephale* „cap") subst., adj. **1.** S.n., adj. (Craniu) cu diametrele longitudinal și transversal aproape egale (indice cefalic: 81,0–85,4). **2.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care are un asemenea craniu.

BRAHIDACTILÍE (< fr. {i}; {s} *brahi-* + gr. *dactylos* „deget") s.f. Malformație congenitală tradusă prin scurtarea anormală a degetelor.

BRAHILOGÍE (< fr.) s.f. Tip de elipsă care constă în evitarea repetării unui element al frazei exprimat anterior.

BRAHIOPÓDE (< fr. {i}; {s} *brahi-* + gr. *pod-* „picior") s.n. pl. Filum de nevertebrate în care sunt cuprinse animale marine de talie mică (sub 6 cm), solitare, bentonice, cu cochilie bivalvă, fixate temporar sau permanent de substrat printr-un organ musculos, spini, valve.

BRAHISINCLINÁL (< fr. {i}) s.n. Sinclinal scurt, în care raportul dintre lățime și lungime variază între 1/3 și 1/2.

BRAHISTOCRÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *brakhistos* „cel mai scurt" + *khronos* „timp") s.f. (FIZ.) Traiectorie pe care un corp realizează cel mai scurt timp, atunci când se deplasează între două puncte date, sub acțiunea gravitației.

BRAHMĀ (în hinduism), principiul creator al lumii, conceput ca zeu suprem. Face parte, alături de Șiva și de Vișnu, din trinitatea divină hinduistă.

BRAHMÁN, -Ă (< fr.) s.n., s.m. și f. **1.** S.m. și f. Membru al clasei sacerdotale considerată cea mai înaltă dintre cele patru caste indiene; preot al lui Brahma. **2.** Adj. Care se referă la brahman **(1)** sau la brahmanism.

BRAHMANAS, colecție de scrieri sacre indiene. Datează, probabil, din sec. 8–7 î.Hr. Reprezintă adaosuri și comentarii la Vede.

BRAHMANÍSM (< fr.) s.n. Sistem religios apărut în primele secole ale milen. 1 î.Hr. în India, inspirat direct din religia vedică. Afirmă caracterul iluzoriu al lumii și ideea renașterilor și distrugerilor periodice ale acesteia. Doctrina morală a **b.** prevede răsplata postumă după felul cum fiecare și-a îndeplinit în viață datoria.

BRAHMAPUTRA, fl. în China (S Tibetului), NV Indiei și Bangladesh; c. 2 900 km. Izv. de pe versantul de N al m-ților Himalaya, de la 4 864 m alt., sub numele de *Matsang,* și se varsă în G. Bengal, după ce se unește cu Gangele printr-o deltă comună. Alte denumiri: *Tsangpo, Dihang* ș.a.

BRAHMS, Johannes (1833–1897), compozitor german. A trăit la Viena, activând ca pianist și dirijor. Unul dintre cei mai de seamă simfoniști după Beethoven, al treilea mare artizan al erei clasico-romantice, după Bach și Haydn. Conservatorismul estetic este contrabalansat de limbajul înnoitor. Rigoare arhitectonică dublată de inventivitate ritmică și armonică revoluționară. Densitate a polifoniei, coloristică orchestrală. Păstrează și dezvoltă formele tradiționale; patru simfonii, concerte instrumentale, uverturi, „Recviemul german", lucrări pentru pian, muzică de cameră, lieduri.

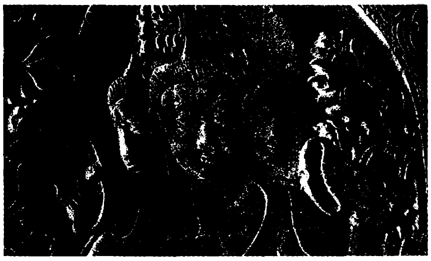

Brahmā

BRAILLE, Louis (1809–1852), pedagog francez, inventatorul alfabetului pentru orbi *(alfabetul B.).*

BRAINSTORMING (cuv. engl.) s.n. Tehnică pentru stimularea în grup a gândirii creatoare a indivizilor, bazată pe emiterea liberă de idei ca soluții la problema pusă.

BRALOȘTIȚA, com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciței; 3 900 loc. (2008).

BRAMAH, Joseph (1748–1814), inventator englez. Constructor al presei hidraulice, care-i poartă numele (1795).

BRAMANTE, Donato (1444–1514), arhitect renascentist italian. A dat o nouă orientare arhitecturii, îmbinând armonios principiile matematicii și staticii cu formele tradiției clasice. A construit bisericile Santa Maria presso San Satiro și Santa Maria delle Grazie din Milano, rotonda bisericii San Pietro in Montorio (Roma) și a început reconstrucția bazilicii San Pietro din Roma. A executat și fresce.

BRÁMĂ (< fr., germ.) s.f. Semifabricat din oțel, de secțiune dreptunghiulară sau pătrată, cu muchii rotunjite, cu suprafață striată sau punctată, obținut prin laminarea lingourilor.

BRAN 1. Deal în Subcarpații Olteniei, între Jiu și Gilort, care limitează spre S depr. Târgu Jiu-Câmpu Mare. Alt. max.: 421 m. Expl. de lignit (Rovinari) și de petrol

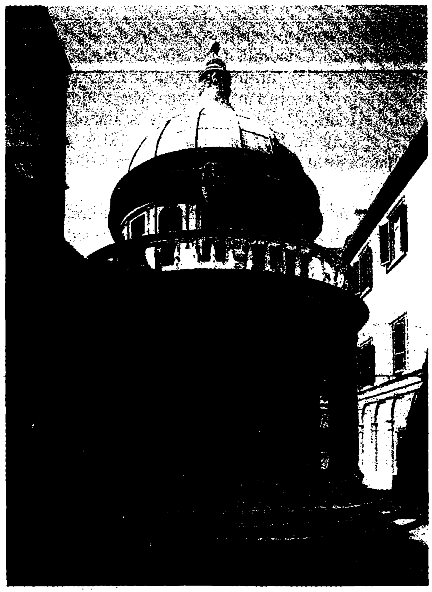

Donato Bramante: Rotonda bisericii San Pietro in Montorio (Roma)

(Bâlteni, Ţicleni). **2.** Pas în E Carpaţilor Meridionali, între m-ţii Piatra Craiului (la NV), Leaota şi Bucegi (la SE), care face legătura între depr. Câmpulung şi Bârsei. Alt.: 1 240 m. Se mai numeşte *Giuvala*. **3.** Com. în jud. Braşov, în N culoarului depresionar Rucăr-Bran; 5 329 loc. (2008). Produse lactate. Rezervaţia naturală Bucegi – abruptul Bucşoiu, Mălăeşti şi Valea Gaura (1 634 ha). Turism. Aici se află castelul B., fostă cetate medievală care apăra drumul comercial ce lega Braşovul de Ţara Românească; prima menţiune despre începutul construirii cetăţii **B.** datează din 1377. În stăpânirea lui Mircea cel Bătrân şi a fiului său Mihail (1395–1425), apoi a oraşului Braşov (1498–1878). Proprietate regală (1920–1947). Transformări în sec. 17 şi 20. Azi muzeu de artă feudală.

BRANCÁRDĂ (< fr.) s.f. Targă pentru transportul bolnavilor.

BRANCARDIÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care transportă bolnavii cu brancarda.

BRANCIÓG s.n. Sol calcaros, pietros, cu fertilitate slabă sau mijlocie.

BRANCO (PARIMA), Rio ~, râu în N Braziliei, afl. stg. al Rio Negro; 1 340 km. Se formează din Serra Pacaraima, prin unirea râurilor Uraricoera şi Tacutu; trece prin Boa Vista.

BRANCOVIČ, familie nobiliară de origine sârbă. Mai importanţi: **1. Gheorghe B.** (1384–1456), despot al Serbiei din 1427. **2. Sava B.** (c. 1620–1683), mitropolit al românilor din Transilvania (1656-1683). În 1668 a fost la Moscova, de unde a primit ajutoare băneşti; s-a împotrivit tendinţelor de calvinizare ale principelui Mihail Apafi, motiv pentru care a fost destituit (1680). Canonizat (1950). 3. **Gheorghe B.** (1645–1711, n. Ineu), cronicar transilvănean, agent diplomatic al Transilvaniei şi al Ţării Româneşti la Constantinopol. Fratele lui B. (2). Captiv în închisorile Habsburgilor (1689–1703, la Viena, şi până la moarte la Eger). A scris „Hronica slovenilor, Illiricului, Misii cei din sus şi cei din jos Misii", tratând istoria românilor şi a slavilor din sud.

BRAND (cuv. engl.) s.n. Marcă de produs a unei firme renumite.

BRANDENBURG (după fr.) s.n. Şnur sau găitan cusut ca podoabă pe pieptul unor haine.

BRANDENBURG 1. Land în E Germaniei, traversat de râul Spree; 29,4 mii km^2; 2,59 mil. loc. (2002). Centru adtiv.: *Potsdam*. Ind. constr. de maşini, textilă, alim. Culturi de secară, orz, cartofi. Creşterea porcinelor. **2.** Oraş în E Germaniei, la V de Berlin, port pe Havel; 81,4 mii loc. (2002). Filaturi şi ţesătorii, constr. navale, oţelării, produse chimice, fabrică de jucării. Monumente: Catedrală (sec. 10–12), biserica Sankt Gotthard (sec. 15), turnuri din zidul de incintă (sec. 15). **3.** Veche prov. istorică în Germania. Marcă înfiinţată de Carol cel Mare, stăpânită de dinastia ascaniană (până în 1319) şi apoi de Hohenzollerni (din 1415). **B.** a fost nucleul în jurul căruia a luat fiinţă *Prusia*.

BRANDES, Georg (pseud. lui *Morris Cohen*) (1842–1927), critic literar şi estetician danez. Iniţiator al mişcării culturale scandinave moderne. Susţinător al naturalismului şi al esteticii pozitiviste („Studii estetice", „Curente principale în literatura europeană a sec. XIX").

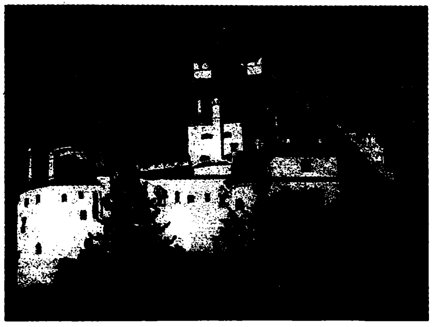

Castelul Bran

Marlon Brando

Willy Brandt

BRANDO, Marlon (1924–2004), actor american de teatru şi de film. Principal reprezentant al generaţiei de actori ai anilor '50, formaţi la „Actors Studio". Personaje nonconformiste („Viva Zappata", „Naşul", „Ultimul tango la Paris", „Apocalipsul, acum").

BRANDSCH, Rudolf (1880–1953, n. Mediaş), om politic sas din România. Unul dintre iniţiatorii Adunării Naţionale a saşilor de la Mediaş (27 dec. 1918), care a aderat la hotărârile Adunării Naţionale de la Alba Iulia (1 dec. 1918).

BRANDT, Willy (pseud. lui *Herbert Ernst Karl Frahm*) (1913–1992), om politic german. Preşedinte al Partidului Social-Democrat (1964–1987). Preşedinte de onoare din 1987. Cancelar federal (1969–1974). Premiul Nobel pentru pace (1971).

BRÁNDY (cuv. engl.) s.n. Coniac.

BRANDYS, Kazimierz (1916–2000), prozator polonez. Romane realiste inspirate din istoria contemporană (tetralogia „Între războaie").

BRNDZA, Dimitrie v. **BRÂNDZĂ, Dimitrie.**

BRÁNHIE (< fr., lat., gr.) s.f. Organ respirator, extern sau intern, prezent la numeroase animale acvatice (crustacee, peşti, larve ale batracienilor).

BRANHIOPÓDE (< fr.{i}; {s} gr. *bragkhos* „branhie" + *pod-* „picior") s.n. pl. Ordin de crustacee de apă dulce, cu corpul segmentat şi cu apendice toracice prevăzute cu excrescenţe care servesc la respiraţie *(Branchiopoda)*.

BRANHIOZÁUR (< {i}; {s} fr. *bragkhos* „branhie" + *saura* „şopârlă") s.m. Gen de amfibieni din Carboniferul superior, din grupa stegocefalilor.

BRÁNIŞTE (< bg.) s.f. **1.** (În Ev. Med.) Teren, în general împădurit, aflat în proprietate domnească, boierească sau mănăstirească, cu regim special de utilizare. **2.** Pădure rară de arbori bătrâni; *p. ext.* pădure.

BRANIŞTE, Valeriu (1869–1928, n. Cincu, jud. Braşov), publicist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1919). Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918–1920); unul dintre fondatorii Universităţii româneşti din Cluj; a editat şi a condus „Drapelul" din Lugoj (1901-1918).

BRANIŞTEA 1. Com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Someşu Mare; 3 257 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Dâmboviţa, în C. Titu; 4 415 loc. (2008). 3. Com. în jud. Galaţi, în C. Siretului Inferior; 4 121 loc. (2008). Rezervaţia naturală Balta Potcoava (49 ha). **4.** Com. în jud. Mehedinţi; 1 993 loc. (2008).

BRAN-LEMÉNY, Ioan Al. (1811–1899, n. Zărneşti), avocat român. Participant la Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania, unul dintre organizatorii legiunilor româneşti; căpitan suprem al districtului Făgăraş (1861–1865).

BRANLY, Edouard (1844–1940), fizician francez. A construit *coerorul* (1890), utilizat la detectarea undelor electromagnetice şi folosit în primele sisteme de radiocomunicaţie.

BRANŞAMÉNT (< fr.) s.n. Legătură dintre o conductă principală a unei reţele de distribuţie (de energie electrică, de apă, de gaze etc.) şi una secundară, care serveşte la alimentarea unui consumator.

BRÁNŞĂ (< fr.) s.f. Ramură, specialitate, domeniu de activitate.

BRANTING, Karl Hjalmar (1860–1925), om politic suedez. Prim-min. (1920–1925, cu întreruperi). Ca ministru al Afacerilor Străine (1921–1923), a reprezentat ţara sa la numeroase conferinţe postbelice. Premiul Nobel pentru pace (1921).

BRANTÔME, Pierre de Bourdeille, senior de (c. 1540–1614), scriitor francez. Autor al unei „Vieţi ale oamenilor vestiţi şi ale marilor căpitani străini şi francezi", precum şi al „Vieţilor doamnelor galante".

BRANŢ (< germ.) s.n. Bucată de piele, de carton sau de plută, care se aplică în interiorul încălţămintei, peste talpă.

BRAQUE, Georges (1882-1963), pictor francez. Cubist. Se distinge prin eleganţa liniei, rafinamentul culorii, ştiinţa compoziţiei („Asul de treflă", „Peştii"); peisaje („Case la Estaque").

BRAS (< fr.) s.n. Stil de înot caracterizat prin mişcări în plan orizontal, simultane şi simetrice, cu braţele şi picioarele.

BRASÁJ (< fr.) s.n. Amestecare a făinii de malţ cu apă caldă pentru a se obţine mustul de bere.

BRASÁRDĂ (< fr.) s.f. (Franţuzism) Banderolă **(2)**.

BRASERÍE (< fr.) s.f. Local în care se servesc preparate culinare, de cofetărie şi de patiserie, băuturi, cafea etc. ✦ Berărie.

BRASICACÉE (< {i}; {s} lat. *brassica* „varză") (La pl.) Fam. de plante angiosperme dicotiledonate, cu flori hermafrodite, dispuse în racem, cu patru petale şi patru sepale, aşezate în cruce, şi fructe silicve sau silicule, rar nucule; are c. 4 000 de specii. Vechea denumire: *crucifere*.

BRASIÉRĂ (< fr.) s.f. Obiect de lenjerie pentru copii sau pentru femei, fără mâneci, care acoperă pieptul.

BRASÍLIA, cap. Braziliei (din 1960), în Districtul Federal (5,8 mii km^2), pe un platou interior (Goías), la 1 200 m alt.; 3,1 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Ind. uşoară şi alim. A fost construită între 1956 şi 1960 după planurile arhitectului Oscar Niemeyer şi ale urbanistului Lucio Costa. Universitate.

BRASSAÏ, Georges (pseud. lui *Gyula Halász*) (1899–1984, n. Braşov), fotograf francez de origine maghiară. Albume: „Parisul noaptea", „Fiesta din Sevilla". Prietenul şi fotograful lui Picasso.

BRASSENS, Georges (1921–1981), cântăreţ francez. Textier şi compozitor, autor de cântece poetice nonconformiste („Chanson pour l'Auvergnat", „Le Gorille").

BRASSEUR, Pierre (1905-1972), actor francez. Roluri de mare varietate în teatru (piese de Anouilh, Claudel, Shaw) şi în film („Copiii paradisului", „Marile familii").

BRASTAVĂŢU, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 4 889 loc. (2008). În apropiere, vestigiile unei aşezări rurale romane (sec. 3).

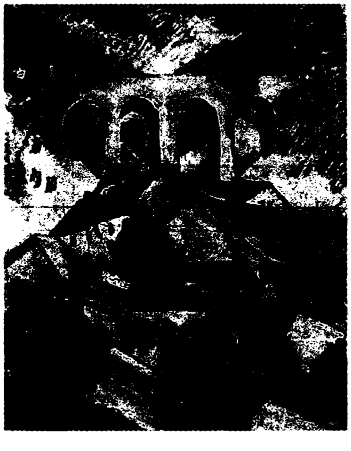

Georges Braque: „Case la Estaque"

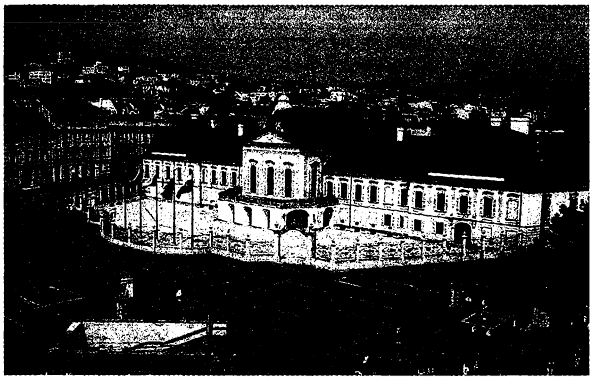

Bratislava
Palatul prezidenţial

BRAŞOV 1. Depresiunea ~, depr. intracarpatică, situată pe Olt şi afl. săi Bârsa şi Râul Negru, limitată de m-ţii Bodoc şi Baraolt la N, de m-ţii Ciucaş, Bârsei, Bucegi şi Piatra Craiului la S, de m-ţii Vrancei la E şi Perşani la V. Subdiviziuni: Ţara Bârsei, depr. Sfântu Gheorghe şi depr. Târgu Secuiesc. **2.** Municipiu în depr. B., la poalele masivelor Tâmpa, Postăvaru (rezervaţii naturale - 188,2 ha şi 1 025,5 ha) şi Piatra Mare, reşed. jud. B.; 279 728 loc. (2008). Constr. de maşini, întreprindere de rulmenţi, ind. chimică, mat. de constr., de prelucr. lemnului, piel. şi încălţ., textilă, ind. alim. şi poligrafică. Rezervaţia naturală Stejărişul Mare (16,3 ha). Universitatea „Transilvania", teatru, filarmonică, muzeu judeţean. Monumente istorice: turnurile şi bastioanele vechilor fortificaţii (Turnul Alb, 1494; Turnul Negru, sec. 15; Bastionul Ţesătorilor, 1425-1436 ş.a.), biserica Sf. Bartolomeu, în stil gotic timpuriu (sec. 13, refăcută în sec. 15), Biserica Neagră, în stil gotic (c. 1385-c.1476), cu o vastă colecţie de covoare orientale, Casa Sfatului (sec. 14-18, azi muzeu), biserica Sf. Nicolae din Şchei (sec. 18) etc. Case de locuit (casa Hirscher, 1544) şi biserici din sec. 16-18. Menţionat documentar la 1235 (în „Catalogul Ninivensis") sub denumirea de „Corona", dar cu o existenţă anterioară. Pr. centru meşteşugăresc şi comercial din S Transilvaniei, **B.** a întreţinut strânse relaţii comerciale cu Ţara Românească şi Moldova. În sec. 16 a devenit un important centru cultural românesc (activitatea tipografică a diaconului Coresi, şcoala de la Biserica Sf. Nicolae din Şchei) şi săsesc (umanistul *J. Honterus*). La **B.** se înfiinţează primul liceu umanist din ţară (1541). În 1546 ia fiinţă prima moară de hârtie din ţară. Aici au funcţionat (începând din 1788 şi 1834) două şcoli elementare româneşti şi un liceu înfiinţat de Andrei Şaguna (1850) şi au apărut din 1838 „Gazeta de Transilvania" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Centru al Revoluţiei de la 1848-1849; la 12/24 mai 1848 emigranţii moldoveni la **B.** au elaborat, sub conducerea lui M. Kogălniceanu, programul revoluţionar „Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei" şi „Protestaţie în numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu". În perioada interbelică, **B.** a cunoscut o importantă dezvoltare economică şi culturală. La 15 nov. 1987, în ziua în care aveau loc alegeri de deputaţi în Marea Adunare Naţională, muncitorii uzinelor de autocamioane şi de tractoare, la care s-au raliat şi muncitorii de la alte întreprinderi, precum şi o mare parte a populaţiei oraşului, au manifestat vehement împotriva condiţiilor extrem de grele de viaţă şi de muncă impuse de regimul comunist şi de dictatura ceauşistă. Revolta a fost înăbuşită cu brutalitate de forţele de represiune, iar liderii ei întemniţaţi sau deportaţi. În dec. 1989, **B.** a fost unul dintre centrele Revoluţiei. Între 1950 şi 1968 (când oraşul a fost declarat municipiu), **B.** s-a numit Oraşul Stalin. Din 1968 reşedinţa jud. cu acelaşi nume. **3.** Jud. în partea centrală a României, în interiorul arcului carpatic; 5 351 km^2; 596 467 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Braşov*. Municipii: Codlea, Făgăraş, Săcele. Alte oraşe: Ghimbav, Predeal, Râşnov, Rupea, Victoria, Zărneşti. Comune: *48. Relief*: în S şi SE sectoare ale m-ţilor Făgăraş (vf. Moldoveanu, 2 544 m), Piatra Craiului, Bucegi şi Ciucaş, în NV pod. Hârtibaciului, iar ariile central-nordice, vestice şi estice sunt ocupate de depresiuni (depr. Făgăraşului, depr. Braşov, depr. Baraolt, depr. Homoroadelor ş.a.). În V şi SV m-ţii Perşani, Ţaga, masivele Postăvarul şi Piatra Mare. *Reţeaua hidrografică:* majoritatea râurilor mici sunt colectate de Olt, ce străbate jud. pe 210 km. În mare măsură cursul Oltului este regularizat, iar energia apelor lui folosită în hidrocentrale. Afl. pr.: Ghimbăşel, Bârsa, Şercaia, Sâmbăta, Viştea, Ucea. *Resurse naturale:* calcare, bazalte, tufuri vulcanice, apele minerale (Rodbav, Zizin, Perşani, Homorod). *Economia:* ind. are ca pr. ramură constr. de maşini, la care se adaugă prod. de energie electrică, ind. chimică, de celuloză şi hârtie, mat. de constr., mobilă şi cherestea, textilă, alim. Se cultivă grâu, orz, porumb, ovăz, legume, cartofi, sfeclă de zahăr etc. Se cresc bovine, ovine, porcine; avicultură şi apicultură. *Turism.* Jud. **B.** are un potenţial turistic ridicat, cu numeroase trasee turistice montane, monumente istorice şi de arhitectură (cetăţile de la Făgăraş, Braşov, Râşnov, Rodbav, Rupea, Homorod, Prejmer, Feldioara, Cincşor, castelele medievale de la Bran, Hoghiz, Racoş, monumentele istorice din oraşul B.), staţiuni climaterice şi balneoclimaterice (Poiana Braşov, Predeal, Timişu de Sus, Zizin, Perşani). Rezervaţii naturale la Dumbrava Vadului (poienile cu narcise), Racoş (coloane de bazalt) etc. Parcul Naţional Piatra Craiului şi porţiunea nordică a Parcului Natural Bucegi.

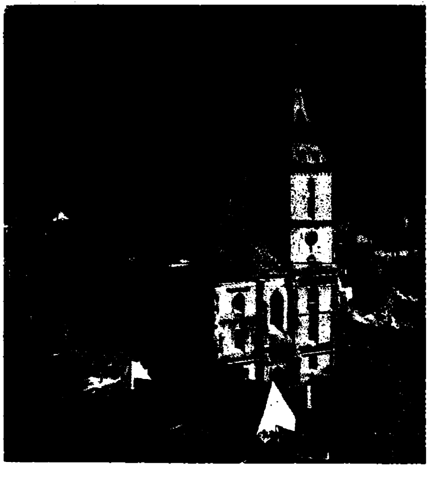

Braşov. Biserica Neagră

BRAŞOVEÁN s.m. (În Ev. Med.) Negustor care vindea mărfuri de Braşov.

BRAŞOVEÁNCĂ s.f. Căruţă sau trăsură mare cu coviltir.

BRATCA, com. în jud. Bihor, pe Crişu Repede; 5 161 loc. (2008). Expl. de lignit, dacit şi calcare; cherestea. Rezervaţia naturală geologică calcarele cu hippariţi din Valea Crişului (0,44 ha).

BRATEIU 1. Com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 3 634 loc. (20048). În satul Buzd, cetate sătească cu biserică fortificată (sec. 15). **2.** Cultură din sec. 4-6 aparţinând populaţiei daco-romane. De caracter rural, puternic influenţată de cultura provincială bizantină, cultura **B.** a cuprins întreg terit. de astăzi al României.

BRATEŞ 1. Lac hidroamenajat în S Moldovei, la NE de Galaţi; în trecut avea 74,2 km^2, iar în prezent redus la 21 km^2, o mare parte din terenurile desecate fiind îndiguite şi redate agriculturii. Ad. medie: 3 m. Pescuit. **2.** Com. în jud. Covasna, în depr. Târgu Secuiesc; 1 526 loc. (2008).

BRATIA, râu, afl. dr. al Râului Târgului; 53 km. Izv. din masivul Iezer-Păpuşa.

BRATISLAVA, cap. Slovaciei, port pe stg. Dunării; 428,6 mii loc. (2002). Ind. chim., constr. de maşini, alim., prelucr. lemnului, textilă. Universitatea „Jan Komensky" (1919), Academia Slovacă de Ştiinţe. Catedrală gotică, castel (sec. 17-18). Muzee. Menţionat documentar din sec. 10. Cap. a Regatului ungar (1541-1784), sub numele de Pozsony. Din 1992, cap. Slovaciei independente.

BRATOCEA, pas în Carpaţii de Curbură, în V m-ţilor Ciucaş, pe valea superioară a Teleajenului, la 1 267 m alt., străbătut de o şosea modernizată.

BRATOVOEŞTI, com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 3 381 loc. (2008). Rezervaţia naturală lacul Adunaţii de Geormana (102 ha).

BRATSK 1. Oraş în Federaţia Rusă, pe Angara; 259,2 mii loc. (2002). Metalurgia aluminiului şi ind. lemnului. Hidrocentrală. **2.** Lac de baraj antropic pe râul Angara. Supr.: 5 470 km^2.

BRATTAIN, Walter Houser (1902-1987), fizician american. Contribuţii fundamentale în fizica semiconductorilor. Împreună cu J. Bardeen a descoperit (1948) efectul de tranzistor, iar împreună cu J. Bardeen şi W. Schockley a inventat dispozitivul electronic de circuit activ, denumit tranzistor. Premiul Nobel pentru fizică (1956), împreună cu J. Bardeen şi W. Schockley.

BRATU, Emilian (1904-1991, n. Bucureşti), inginer chimist român. Acad. (1974). Lucrări în domeniul ingineriei chimice („Operaţii şi utilaje în industria chimică"); studii privind transferul de masă şi căldură.

BRATU, Gheorghe (1881-1941, n. Bucureşti), matematician şi astronom român. Contribuţii în teoria ecuaţiilor integrale, a mecanicii firului, precum şi în calculul poziţiilor stelare şi planetare.

BRATU, Lucian (n. 1924, Bucureşti), regizor român de film. Abordează cu succes filmul istoric („Tudor"), apoi cele inspirate din viaţa cotidiană în care investighează cu precădere psihologia eroinelor („Drum în penumbră", „Angela merge mai departe").

BRATU, Traian (1875-1940, n. Răşinari, jud. Sibiu), om politic român. Excelent organizator al vieţii universitare. Fruntaş al Partidului Naţional Ţărănesc.

BRAŢ (lat. *brachium*) s.n. **1.** Partea membrului superior cuprinsă între cot şi umăr; partea de la umăr până la încheietura mâinii; *p. ext.* membrul superior al corpului omenesc. ✦ Fig. *Braţe de muncă* = forţă de muncă. **2.** Cantitate care se poate cuprinde şi duce în braţe. **3.** Obiect sau parte a unui obiect care seamănă (ca formă sau funcţie) cu **b.** **(1)**. **4.** Element solid al unui sistem tehnic, solidar sau articulat la un capăt cu sistemul respectiv, şi care serveşte la preluarea unei sarcini sau la transmiterea unei mişcări. **5.** Parâmă legată la capătul unei vergi şi care serveşte la manevrarea laterală a acesteia. **6.** Distanţa de la un punct fix la linia de acţiune a unei forţe. **7.** Ramificaţie a cursului principal al unei ape curgătoare.

BRAUCHITSCH, (Heinrich Alfred) Walther von (1881-1948), feldmareşal german. În al Doilea Război

Mondial a comandat un corp de armată care a înfrânt trupele poloneze la Narew (1-6 sept. 1939). A întocmit „Planul Galben", ce preconiza atacarea Franței dinspre NV, apoi planurile de atacare a Marii Britanii („Leul de mare") și a U.R.S.S. („Barbarossa"). În dezacord cu Hitler în privința modului de a duce războiul pe Frontul de Est (după iul. 1941), a demisionat.

BRAUDEL, Fernand (1902-1985), istoric francez. Unul dintre fruntașii școlii istorice grupate în jurul revistei „Annales". Adept al istoriei „globale" („Mediterana și lumea mediterană în epoca lui Filip II", „Civilizație materială, economie și capitalism, sec. XV-XVIII").

BRAUN, Karl Ferdinand (1850-1918), fizician german. Cercetări în domeniul electricității; a construit un oscilograf catodic ce-i poartă numele (1897). Contribuții la dezvoltarea telegrafiei fără fir (antene dirijate, 1902). Premiul Nobel (1909), împreună cu G. Marconi.

BRAUN, Wernher von (1912-1977), inginer german. Stabilit în S.U.A. (1945). A condus (1937-1945) lucrările de construire a primelor rachete balistice Pământ-Pământ teleghidate (V-2), pe care Germania le-a folosit în cel de-al Doilea Război Mondial. În S.U.A., a realizat construirea primului satelit artificial american al Pământului și a condus proiectul de realizare a rachetei Saturn V, care a permis trimiterea astronauților pe Lună.

BRAUNER, 1. Victor B. (1903-1966, n. Piatra Neamț), pictor român. Stabilit în Franța (1930). Integrat mișcării de avangardă din România. Oniric, exaltă forțele visului (perioada „Himerelor", 1938-1940). A creat un univers fabulos de personaje stranii, animale și flori. **2. Harry B.** (1908-1989, n. Piatra Neamț), folclorist român. Frate cu **B.** (1). Colaborator al lui Constantin Brăiloiu. Întemeietor al Institutului de Folclor din București și al orchestrei de muzică populară „Barbu Lăutaru" (1946).

BRAUNÍT (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de mangan, opac, dur, negru, cu luciu semimetalic; important minereu de mangan.

BRAUNSCHWEIG, oraș în N Germaniei (Saxonia Inferioară), la E de Hanovra; 346,8 mii loc. (2002, cu suburbiile). Siderurgie, constr. de mașini, aparate optice. Catedrală (sec. 12), primăria veche (sec. 13-15). Muzee. Universitate. Fundat în 1031.

BRAUNȘTEIN, Aleksandr Evseevici (1902-1986), biochimist rus. A descoperit (1937) interconversia enzimatică în mușchi și în alte celule.

BRAV, -Ă (< fr.) adj. Viteaz, curajos.

BRAVAIS, Auguste (1811-1863), fizician francez. A formulat ipoteza structurii reticulare a cristalelor, verificată apoi cu ajutorul radiațiilor X.

BRÁVO (< fr., it.) interj. Exclamație de aprobare, de laudă (însoțită de aplauze); foarte bine!

BRAVÚRĂ (< fr., it.) s.f. Curaj, vitejie. ✦ Faptă vitejească.

BRÁZDĂ (< sl.) s.f. **1.** Fâșie îngustă de pământ, tăiată și răsturnată de plug; urmă rămasă în pământ după plug. **2.** Bucată de pământ desprinsă cu iarbă cu tot, care servește la protejarea taluzurilor etc. **3.** Cantitate de iarbă, de grâu etc., tăiată dintr-o singură lovitură de coasă. **4.** Strat (de legume sau de flori); răzor. **5.** Urmă, dâră; crestătură. ✦ Zbârcitură, rid.

Wernher von Braun

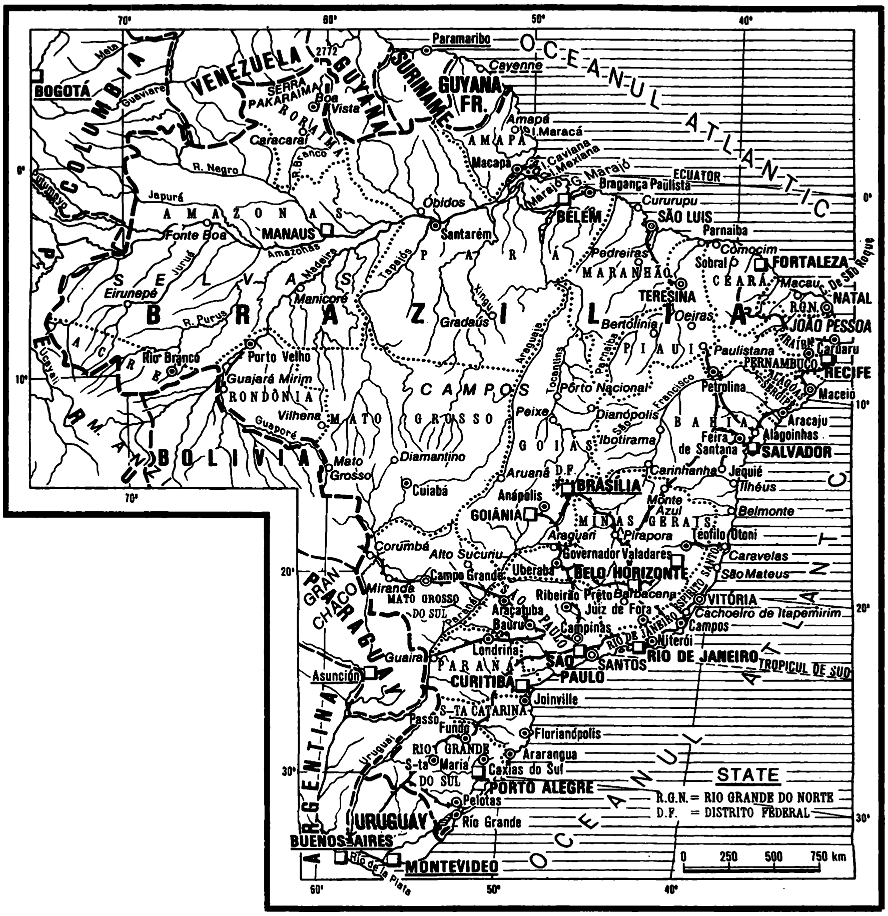

OCEANUL ATLANTIC
Paramaribo
Cayenne
GUYANA FR.
SURINAME
GUYANA
VENEZUELA
COLUMBIA
BOGOTÁ
Amapá
AMAPÁ
Macapá
Marajó
Bragança Paulista
ECUATOR
Belém
SÃO LUIS
Parnaíba
FORTALEZA
CEARÁ
Sobral
TERESINA
NATAL
R.G.N.
JOÃO PESSOA
Caruaru
PERNAMBUCO
RECIFE
Maceió
ALAGOAS
Aracaju
Alagoinhas
Feira de Santana
SALVADOR
BAHIA
Ilhéus
Jequié
Belmonte
Caravelas
São Mateus
VITÓRIA
Cachoeiro de Itapemirim
Campos
Niterói
RIO DE JANEIRO
TROPICUL DE SUD
SANTOS
SÃO PAULO
Campinas
Bauru
Ribeirão Prêto
Juiz de Fora
Barbacena
BELO HORIZONTE
Governador Valadares
Teófilo Otoni
MINAS GERAIS
Montes Claros
BRASÍLIA
D.F.
GOIÂNIA
Anápolis
GOIÁS
Uberaba
Uberlândia
Araguari
Pirapora
Campo Grande
MATO GROSSO DO SUL
Corumbá
Alto Sucuriú
Aquidauana
Miranda
Cuiabá
MATO GROSSO
Diamantino
Aruanã
CAMPOS
Peixe
Porto Nacional
Ibotirama
Carinhanha
PIAUÍ
Floriano
Picos
Petrolina
Paulistana
Oeiras
MARANHÃO
Pedreiras
Caxias
Teresina
Bertolinia
Gradaús
Santarém
Óbidos
PARÁ
Marabá
MANAUS
AMAZONAS
Fonte Boa
Japurá
R. Negro
Caracaraí
Boa Vista
RORAIMA
SERRA PAKARAIMA
2772
Manicoré
Eirunepé
R. Purus
ACRE
Rio Branco
Porto Velho
Guajará Mirim
RONDÔNIA
Vilhena
Guaporé
BOLIVIA
PERU
BRAZILIA
GRAN CHACO
PARAGUAY
Asunción
Guaíra
Londrina
PARANÁ
CURITIBA
Joinville
SANTA CATARINA
Florianópolis
Passo Fundo
Araranguá
Santa Maria
Caxias do Sul
RIO GRANDE DO SUL
PÔRTO ALEGRE
Pelotas
Rio Grande
URUGUAY
MONTEVIDEO
BUENOS AIRES
Rio de la Plata
ARGENTINA
STATE
R.G.N. = RIO GRANDE DO NORTE
D.F. = DISTRITO FEDERAL
0 250 500 750 km
70°
60°
50°
40°
0°
10°
20°
30°

BRAZI, com. în jud. Prahova, la S de Ploiești; 8 354 loc. (2008). Centrală electrică și de termoficare (600 MW). Ind. petrochimică.

BRAZII 1. Com. în jud. Arad, în depr. Gurahonț; 1 310 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 18) în satul Buceava - Șoimuș **2.** Com. în jud. Ialomița, pe Prahova; 1 275 loc. (2008).

BRAZILIA (Republica Federativă a Braziliei), stat în America de Sud, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 8,5 mil. km^2; 182 mil. loc. (2003). Limbă oficială: portugheza. Religia: peste 80% catolici. Cap.: *Brasília.* Orașe pr.: São Paolo, Rio de Janeiro, Belo Horizonte, Recife, Salvador, Fortaleza, Pôrto Alegre. *Relief* de podiș care coboară treptat în C. Amazonului. Zona litorală concentrează peste 1/3 din pop. țării. *Hidrografia:* Amazon, Paraná și afl. lor. *Climă* ecuatorială, subecuatorială, tropicală și subtropicală. Păduri tropical-umede, savane și tufișuri ghimpoase. Expl. de min. de fier, aur, diamante, bauxită, staniu, petrol, huilă, șisturi bituminoase ș.a.; mari expl. forestiere. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, ușoară și alim. Se cultivă cafea (1/4 din prod. mondială), cacao, cocotieri, bananieri (locul 1 pe glob), ananas, citrice (la portocale, locul 1 pe glob), manioc ș.a. Se mai cultivă cereale, soia, arahide, bumbac. Viticultură. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine. Turism. Moneda: 1 real = 100 centavos. – *Istoric.* Locuit din vechime de triburi amerindiene (guarani, tamaios, tupinambas ș.a.), terit. **B.** a fost cucerit în prima jumătate a sec. 16 de portughezi. Ca urmare a mișcării de eliberare națională, statutul colonial a fost lichidat (1815), iar la 7 sept. 1822 **B.** s-a declarat imperiu independent. Pedro, fiul regelui portughez João VI, se încoronează, sub numele de Pedro I, împărat. În 1888 a fost abolit sclavajul. Pedro II (1831-1889, până în 1840 sub regență) este detronat (15 nov. 1889), iar **B.** se proclamă republică federativă, sub numele de Statele Unite ale **B.** În 1930, în urma luptei pentru putere dintre conservatori și liberali, puterea a fost preluată de aceștia din urmă, în frunte cu *Getulio Vargas* (1930-1945, 1951-1954). Membru fondator al O.N.U. (1945). În 1960, cap. **B.** s-a mutat de la Rio de Janeiro în noul oraș Brasília. Președinții *Juscelino Kubitschek* (1956-1961) și *João Goulart* (1961-1964), care au luat unele măsuri pentru consolidarea economiei naționale, au fost răsturnați prin lovituri de stat militare. După revenirea la o conducere civilă (1985), o nouă Constituție a intrat în vigoare (1988). Instabilitatea politică nu a influențat dezvoltarea economică a **B.**, care a devenit principala putere economică a Americii Latine. În timpul celui de-al doilea mandat al președintelui *Fernando Henrique Cardoso* (ales în 1994 și reales în 1998), **B.** este confruntată (1998-1999) cu o gravă criză financiară, dublată de o recesiune economică, situație în care Fondul Monetar Internațional îi acordă, în următorii trei ani, un credit în valoare de 41,5 miliarde dollari. Alegerile

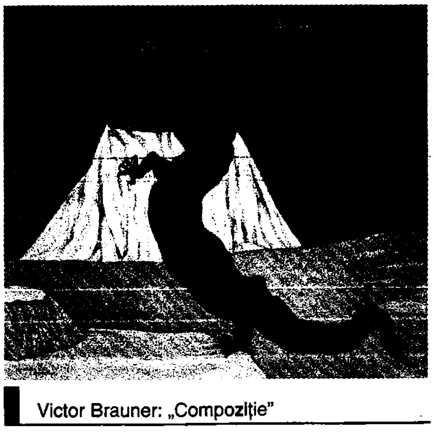

Victor Brauner: „Compoziție"

prezidențiale din oct. 2002 sunt câștigate de către Luiz Inácio, „Lula" da Silva. Măsurile de țintire a inflației și un set de măsuri economice și financiare duc în 2004–2007 la un excedent comercial și la o creștere a P.I.B. Republică prezidențială. **2. Podișul Braziliei sau Brazilian (Planalto Central),** pod. situat în America de Sud, în SE Braziliei între C. Amazonului (la N), Gran Chaco și la Plata (la V) și Oc. Atlantic (la E). Alcătuit dintr-o platformă străveche brăzdată de culmi cristaline paralele cu țărmul Oc. Atlantic, cu înălțimi între 800 și 2 000 m. Alt. max.: 2 884 m (Pico de Bandiera). Către V, alt. culmilor scade treptat. În N și V alt. sunt de 500–600 m. Climă ecuatorială în N și subecuatorială și tropicală în centru și S. Rețeaua hidrografică are dispoziție radială, fiind formată din afl. ai Amazonului, ai râului Purús și ape care se varsă direct în Oc. Atlantic.

BRAZILIÁN, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor din Brazilia; s-a format ca națiune din populații eterogene; urmași ai emigranților europeni (mai ales portughezi), amerindieni tupi-guarani, africani etc. Vorbește limba portugheză. De religie creștină (catolică). ✦ Persoană care aparține acestui popor. **2.** Adj. Care aparține Braziliei sau brazilienilor, referitoare la Brazilia sau la brazilieni.

BRAZOS, fl. în S S.U.A. (Texas); lungime: 1 530 km.; se varsă în G. Mexic la Freeport. Hidrocentrale.

BRAZÚRĂ (< fr.) s.f. Lipitură făcută cu un aliaj al cărui punct de topire este mai înalt de 400°C.

BRAZZA, Pierre Paul François Camille SAVORGNAN de ~ (1852–1905), explorator francez. A călătorit în Africa Ecuatorială și a cucerit pentru Franța o parte din Congo, întemeind orașul Brazzaville.

BRAZZAVILLE, cap. R. Congo, situată în S țării, port pe fl. Congo; 1,2 mil. loc. (2004). Aluminiu, ciment, prelucr. lemnului, reparații navale, produse textile și alim. Universitate. Întemeiat în 1880, a devenit centrul ad-tiv al Federației Africa Ecuatorială Franceză (din 1910), apoi, din 1958, cap. a Republicii Congo (autonomă), iar din 1960 independentă.

BRĂCINÁR (< *brăcină*, reg. „cingătoare") s.n. **1.** (Pop.) Șiret, curea sau sfoară cu care se strâng ițarii în jurul mijlocului. **2.** Vergea de oțel care leagă coarnele plugului pentru rigidizarea lor.

BRĂDEANU, com. în jud. Buzău, în Bărăgan; 2 611 loc. (2008). Rezervație forestieră (5,8 ha).

BRĂDEANU, Salvator (1902–1986, n. Radna, jud. Arad), jurist român. Specialist în drept funciar („Către o nouă legislațiune funciară").

BRĂDENI, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 1 420 loc. (2008). Cetate săsească cu biserică (sec. 15–16). Până în 1965 s-a numit *Hendorf*.

BRĂDEȘTI 1. Com. în jud. Dolj, pe valea Jiului; 4 582 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Harghita, la confl. râului Brădești cu Târnava Mare; 1 657 loc. (2008). Expl. de nisip cuarțos.

BRĂDÉT s.n. Pădure de brazi; brădiș.

BRĂDÍȘ s.n. **1.** Brădet. **2.** Numele unor plante acvatice, cu tulpina subțire, lungă, ramificată și cu frunze în formă de ace (*Ceratophyllum* și *Myriophyllum*).

BRĂDIȘÓR s.m. **1.** Diminutiv al lui brad. **2.** Nume dat speciilor de plante erbacee perene din genul *Lycopodium*, cu tulpina culcată, acoperită de frunze mici, aciculare, răspândite în pădurile montane. Sporii de b. (*Semen Lycopodii*) au aspectul unei pulberi galbene, unsuroase, aderente și se utilizează în farmacie ca pulbere inertă în preparate dermatologice. Sin. *pedicuță*.

BRĂDULEȚ, com. în jud. Argeș; 1 943 loc. (2008). Rezervația naturală Valea Vâlsanului (17 km). Biserica fostului schit (sec. 15) în satul Brădet. Vechiul nume: *Brățeni*.

BRĂDUȚ, com. în jud. Covasna, în depr. Baraolt; 4 798 loc. (2008). Ruinele bisericii **B.** și vestigiile complexului medieval în satul Filia. Expl. de diatomite (Filia).

BRĂESCU, Gheorghe (1871–1949, n. Iași), prozator român. Schițe și nuvele umoristice („Vine doamna și domnul gheneral").

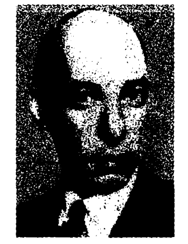
Constantin Brăiloiu

I.Al. Brătescu-Voinești

BRĂESCU, Smaranda (1899–1960, n. Hănțești, jud. Galați), pilot și parașutist român. Pionieră a aviației sportive românești. Prima femeie din România care a obținut brevet internațional de parașutism (Berlin, 1928) și brevet de pilot de aviație (Cleveland, S.U.A., 1933). Campioană mondială la parașutism cu record mondial feminin (6 000 m înălțime, 1931) și record mondial absolut (7 233 m înălțime, 1932).

BRĂEȘTI 1. Com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 2 133 loc. (2008). Biserică de lemn (1745). **2.** Com. în jud. Buzău, în Subcarpații Interni; 2 465 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Iași, în SV C. Jijiei; 3 178 loc. (2008).

BRĂHĂȘEȘTI, com. în jud. Galați, în colinele Tutovei; 8 541 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Buciumeni (71,2 ha). Cetate geto-dacică din sec. 4–3 î.Hr.

BRĂILA 1. Municipiu situat în E C. Române, port pe stg. Dunării, reșed. jud. **B.**; 214 045 loc. (2008). Energie electrică (termocentrala de la Chiscani), metalurgie feroasă, constr. de mașini. Ind. mat. de constr., celulozei și hârtiei, prelucr. lemnului, conf., chim., alim. Teatru dramatic și de păpuși, filarmonică, muzeu de istorie și de artă. Monumente: geamie (sec. 17), transformată în biserică ortodoxă în 1831. Numeroase edificii din sec. 19. Locuită neîntrerupt din Neolitic, așezarea a fost menționată documentar în 1368. Pr. port al Țării Românești (sf. sec. 14); cucerit de turci (1540), împreună cu terit. din jur, a fost transformat în raia (1542), numită Ibrail, și stăpânită timp de aproape trei sec. Cetatea, construită de turci în sec. 16, a fost dărâmată în iarna 1828/1829, iar orașul și terit. din jur restituite Țării Românești prin Pacea de la Adrianopol (1829); în sec. 19, **B.** a devenit cel mai de seamă port al Țării Românești, îndeosebi pentru cereale. Declarat municipiu în 1968. **2.** Jud. în SE României, pe cursul inf. al Dunării; 4 724 km^2; 363 979 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Brăila*. Orașe: Făurei, Ianca, Însurăței. Comune: 40. *Relieful* aparține în exclusivitate părții de NE a C. Române (C. Călmățuiului, C. Brăilei și C. Siretului inferior). Luncile râurilor Siret, Buzău și Călmățui constituie subunități distincte în cadrul câmpiei, iar lunca Dunării (96 000 ha), a fost în cea mai mare parte îndiguită, desecată și redată circuitului agricol. *Rețeaua hidrografică* este constituită din cursurile inf. ale Siretului, Buzăului, Călmățuiului și Dunării. Numeroase lacuri (Ianca, Lacu Sărat, Jirlău, Balta Albă etc.). *Resursele naturale:* zăcăminte de țiței, ape minerale. *Economia:* principalele activități sunt: constr. de mașini, ind. chimică; ind. energiei electrice, celulozei și hârtiei, prelucr. lemnului, textilă și a conf., mat. de constr. Se cultivă plante uleioase, porumb, grâu, plante de nutreț, floarea-soarelui, leguminoase pentru boabe, cartofi, legume, pepeni, tutun etc. O largă dezvoltare au culturile legumicole. Viticultura ocupă supr. restrânse. Se cresc porcine, ovine, bovine și păsări. Prezența Dunării și a unor lacuri mari pe terit. jud. **B.** determină o intensă activitate de pescuit. *Turism.* Vestigii ale trecutului (așezarea geto-dacică de la Brăilița, necropola de la Chiscani, ruinele cetății **B.** etc.). Obiective naturale (Parcul Natural Balta Mică a **B.**, Pădurea Viișoara ș.a.). Stațiunea balneoclimaterică Lacu Sărat.

BRĂILEÁNCA s.f. art. Dans popular românesc, asemănător cu hora, răspândit în jurul Brăilei; melodia corespunzătoare acestui dans.

BRĂILEANU, Traian (1882–1949, n. Bilca, jud. Rădăuți), sociolog și filozof român. În concepția sa, sociologia, legată prin etică cu filozofia, trebuie să constituie baza guvernării („Sociologia și arta guvernării", „Ethik und Soziologie").

BRĂILOIU, Constantin (1893–1958, n. București), etnomuzicolog și compozitor român. M. coresp. al Acad. (1946). Întemeietor al Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români din București și al Arhivelor internaționale de muzică populară de la Geneva. Lucrări de etnomuzicologie („Viața muzicală a unui sat - Drăguș"), culegeri de folclor. Unul dintre inițiatorii etnomuzicologiei mondiale.

BRĂNEȘTI 1. Com în jud. Dâmbovița, în Subcarpați; 3 994 loc. (2008). Țesătorie; panificație. **2.** Com. în jud. Gorj, în Piemontul Getic; 2 435 loc. (2008). 3. Com. în jud. Ilfov, la 20 km E de București; 8 226 loc. (2008). Fabrici de conf. și ulei de in. Piscicultură (iazuri și heleșteie). Mănăstirea Pasărea (sec. 18).

BRĂNIȘCA, com. în jud. Hunedoara, pe valea Mureșului; 1 760 loc. (2008). Expl. de bazalt. Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (sec. 17).

BRĂNIȘTEANU, B[enno] (1874–1947, n. Iași), ziarist român. Comentator politic; a colaborat mai cu seamă la cotidianul „Adevărul".

BRĂTĂȘANU, Alexandru (1901–1972, n. Craiova), pictor și scenograf român. A excelat în decoruri realiste („Citadela sfărâmată", „Romeo și Julieta", „Celebrul 702").

BRĂTĂȘANU, Pavel (1857–1935, n. Șopârlița, jud. Olt), om politic român. Membru al Partidului Național Român, apoi vicepreședinte al Partidului Național Țărănesc (1926). A editat „La Roumanie" (1918–1919), apărut la Paris.

BRĂTESCU, Constantin (1882–1945, n. sat Mineri, jud. Tulcea), geograf român. M. coresp. al Acad. (1919). Studii cu privire la geneza și evoluția Deltei Dunării, oscilațiile de nivel ale apelor și bazinului Mării Negre în Cuaternar etc.

BRĂTESCU, Geta (n. 1926, Ploiești), pictor, grafician și decorator român. Construcția lucrărilor, centrată pe elementul concret (gest, atitudine), este realizată cu mijloace clasice, dar și cu ajutorul filmului (Atelier I, Atelier II).

BRĂTESCU, Gheorghe (n. 1916), fizician român. Cercetări în spectroscopie, optică interferențială și fizica plasmei. A studiat descărcările în gaze și potențialul distructiv în vaporii de apă.

BRĂTESCU-VOINEȘTI, Ioan Al. (1868–1946, n. Târgoviște), prozator român. Acad. (1918). Schițe și nuvele despre lumea micilor funcționari provinciali și a descendenților vechii boierimi („În lumea dreptății", „Întuneric și lumină").

BRĂTIANU, veche familie românească cu rol important în viața politică, economică și culturală națională în sec. 19–20. Mai importanți: **1. Dumitru C.B.** (1817–1892, n. Pitești), diplomat și om politic liberal. În rândurile emigrației române la Paris a luat parte la acțiunile revoluționare din febr. 1848; reîntorcându-se în țară, a fost unul dintre conducătorii revoluției române. După înfrângerea acesteia, ca reprezentant al emigrației române în Comitetul Democratic European de la Londra, a desfășurat o intensă activitate în vederea pregătirii unirii Principatelor. După 1859, de mai multe ori ministru și prim-min. (apr.-iun. 1881). Unul dintre liderii „opoziției unite" (1885–1888). Președinte al Partidului Național Liberal (P.N.L.) (1891–1892). **2. Ion C.B.** (1821–1891, n. Pitești), om politic liberal. Frate cu **B. (1).** M. de onoare al Acad. (1885). Alături de acesta, a luat parte la evenimentele revoluționare de la Paris și București din 1848, fiind secretar al Guvernului provizoriu. După înfrângerea revoluției, a luptat în emigrație pentru idealul unității naționale a românilor. Împreună cu M. Kogălniceanu, a avut un rol important în făurirea statului modern român și în lupta pentru proclamarea independenței depline a acestuia. Inițial a susținut candidatura lui Al. I. Cuza pentru ca, din 1861, să se alăture adversarilor domnitorului; partizan al aducerii pe tronul țării a unui principe străin, propune Coroana României principelui Carol de Hohenzollern (1866). De mai multe ori ministru și prim-min. (1876-1888, cu o întrerupere apr.-iun. 1881). Unul dintre fondatorii P.N.L. (1875), apoi președinte până în 1891. Pe plan intern, rol important în elaborarea și aplicarea sistemului constituțional parlamentar democratic. Guvernul condus de **B.** a inițiat măsuri pentru consolidarea monarhiei prin adoptarea legii succesiunii la tron (1880) și proclamarea Regatului (1881), pentru stimularea industriei și organizarea finanțelor ș.a. A condus delegația română la Congresul de la Berlin (iun. 1878) și a semnat la Viena (1883) tratatul secret cu Austro-Ungaria, la care a aderat și Germania. **3. Ion (Ionel) I.C.B.** (1864–1927, n. Florica, azi Ștefănești-Argeș), om politic liberal. Fiul lui **B. (2).** M. de onoare al Acad. (1923). Președinte al P.N.L. (1909-1927); de mai multe ori ministru și prim-min. (1908–1910, 1914–1918, 1918–1919, 1922–1926, iun.-nov. 1927). A condus activitatea diplomatică și politică a României îndreptată spre desăvârșirea statului național unitar român. A contribuit la reorientarea politicii externe românești înspre Puterile Antantei, hotărând intrarea în război alături de Aliați (1916). Șeful delegației române la Conferința de Pace de la Versailles. A realizat o serie de reforme menite să consolideze statul: legiferarea reformei agrare, adoptarea unei noi Constituții (1923), promovarea unei politici economice adecvate, adoptarea actului de succesiune la tron (1926) ș.a. După sfârșitul războiului a consolidat relațiile cu Franța, Marea Britanie, Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia. Unul dintre fondatorii statului național unitar român. **4. Constantin (Dinu) I.C.B.** (1866–1950, n. Florica, azi Ștefănești-Argeș), om politic liberal. Fiul lui **B. (2).** Președinte al P.N.L. (1934–1947); de mai multe ori ministru. A militat pentru aplicarea regimului democratic întemeiat de Constituția din 1923. S-a opus regimului de autoritate monarhică (1938–1940) și a protestat împotriva amputărilor teritoriale din vara anului 1940. Și-a dat asentimentul la instaurarea regimului lui Ion Antonescu (sept. 1940), dar nu l-a susținut. În activitatea politică, alături de Iuliu Maniu, s-a opus aderării României la Pactul Tripartit. Unul dintre fondatorii *Blocului Național Democratic* (iun. 1944). În contextul evenimentelor de după 23 august 1944 activitatea lui **B.** a fost tot mai mult îngrădită, în 1947 P.N.L. fiind nevoit să-și înceteze activitatea, iar liderul său arestat. A murit în închisoare. **5. Vintilă I.C.B.** (1867-1930, n. București), economist și om politic liberal. Fiul lui **B. (2).** M. de onoare al Acad. (1928). Președinte al P.N.L. (1927-1930). De mai multe ori ministru și prim-min. (1927-1928). Consecvent adept și înfăptuitor al politicii „prin noi înșine", a pus accent pe promovarea intereselor capitalului autohton, fără a respinge colaborarea cu capitalul străin. Adept al dezvoltării industriale a țării, a combătut teoria „România țară eminamente agricolă". 6. **Constantin (Bebe) B.** (1887-1955, n. București), om politic liberal. Fiul generalului C. Brătianu. Secretar general al P.N.L. (1938-1947), a avut un rol important în reorganizarea acestuia după 1944, într-un context politic general deosebit de dificil. Arestat în 1948, a murit curând după eliberarea din închisoare. **7. Gheorghe I.B.** (1898-1953, n. Ruginoasa, jud. Iași), istoric și om politic liberal. Fiul lui **B. (3).** Acad. (1942), prof. univ. la Iași și București. Director al Institutului de Istorie Universală din Iași (1935–1940) și Institutului de Istorie Universală din București (1941-1947). În 1930 a înființat o disidență a P.N.L. Creator de școală în istoriografia românească („Études byzantines d'histoire économique et sociale", „Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești", „Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană", „Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române"). Arestat în 1948, a murit în închisoare. M. de onoare a numeroase instituții științifice și academii străine.

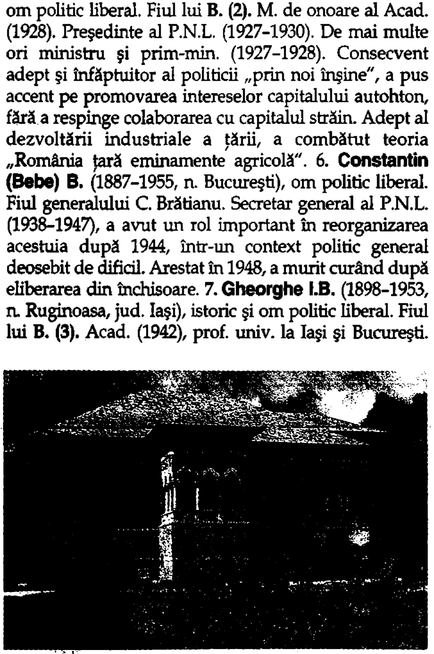
Stil brâncovenesc. Palatul Mogoșoaia

Ion Brătianu

Ionel Brătianu

Dinu Brătianu

Gheorghe Brătianu

BRĂȚÁRĂ (lat. *brachiale*) s.f. **1.** Podoabă în formă de verigă, de aur, argint sau alt material, purtată de femei la încheietura mâinii sau pe braț. **2.** Manșetă brodată la mâneca iilor. 3. (TEHN.) Piesă inelară, alcătuită dintr-una sau din mai multe bucăți de bandă metalică, folosită pentru asamblarea a două elemente.

BRĂZDÁ vb. I **1.** Tranz. A trage brazde cu plugul. **2.** Tranz. (Despre roți, corăbii etc.) A lăsa urmă. **3.** Tranz. și refl. Fig. (Despre obraz) A (se) zbârci. **4.** Tranz. Fig. (Despre ape curgătoare, forme de relief etc.) A străbate dintr-o parte în alta o regiune, o țară.

BRĂZDÁR s.n. **1.** Organ activ al plugului, care taie brazda în plan orizontal. **2.** Organ activ al mașinilor de semănat, care introduce semințe în sol.

BRÁNĂ (< *brâu*) s.f. (GEOMORF.) Mică poliță stâncoasă, pusă în evidență prin eroziune diferențială pe un strat mai rezistent din versantul unui munte.

BRÂNCĂ¹ (lat. *branca*) s.f. (Reg.; lit. numai în expr.) **1.** Mână. ✧ Expr. *A munci pe brânci* = a munci din răsputeri. **2.** (Pl.) Îmbrâncitură. ✧ Expr. *A-i da inima brânci* = a simți un imbold pentru ceva.

BRÂNCĂ² (probabil cuv. autohton) s.f. **1.** (MED. VET.) Rujet. **2.** (MED.) Erizipel.

BRÂNCENI, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 3 014 loc. (2008).

BRÂNCOVEANU, familie de boieri olteni, înrudită cu *Craioveștii*, cu rol important în istoria Țării Românești în sec. 17–19. Mai importanți: **1. Matei,** aga din Brâncoveni, devenit domn sub numele de *Matei Basarab* (1632–1654). **2. Preda B.** (?-1658), spătar, clucer, vornic (1636–1655, 1658), considerat cel mai bogat boier din vremea sa. Ucis de Mihnea III. **3. Constantin B.,** mare boier dregător (între 1679 și 1688). Ca domn al Țării Românești (1688–1714) a efectuat o reformă fiscală (1701), prin care dările au fost împărțite în patru sferturi. Timp de un sfert de veac, **B.**, apreciind realist raporturile de forță, a desfășurat pe plan extern o politică de echilibru, reușind astfel să mențină poziția autonomă a Țării Românești între Imp. Otoman, Rusia și Imp. Habsburgic, concurente în sud-estul Europei. Ucis de turci împreună cu cei patru fii ai săi (1714). Domnia sa se caracterizează printr-o înflorire a culturii și artei; în timpul său se creează și se dezvoltă *stilul brâncovenesc*. **4. Grigore B.** (1771–1832), unul dintre cei mai de seamă boieri de la începutul sec. 19. Ultimul descendent pe linie masculină dintre **B.** Sprijinitor al mișcării lui Tudor Vladimirescu.

BRÂNCOVENÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține epocii lui Brâncoveanu. ✧ *Artă b.* = denumire dată creației artistice din Țara Românească, de la sfârșitul sec. 17 și din primele decenii ale sec. 18. Dezvoltată cu precădere în timpul domniei lui C. Brâncoveanu, se caracterizează în arhitectură prin folosirea foișoarelor și a logiilor, o bogată decorație (sculptată și pictată), realizând o sinteză originală între elementele de inspirație orientală și occidentală, integrate viziunii autohtone (mănăstirea Hurezi, palatele de la Mogoșoaia, Potlogi). Frescele prezintă tendințe realiste în tratarea portretelor (Pârvu Mutu). Artele decorative, care cunosc o mare înflorire, se caracterizează prin bogăția ornamentației (elemente florale cu vrejuri, flori de acant și zoomorfe).

BRÂNCOVENEȘTI, com. în jud. Mureș; 4 122 loc. (2008). Rezervația naturală cu lalele pestrițe Vălenii de Mureș (2,5 ha).

BRÂNCOVENI, com. în jud. Olt; 3 023 loc. (2008). Topitorie de in. Biserica și ruinele curții Brâncovenilor (sec. 16), refăcute de Matei Basarab (1640). Mănăstirea **B.**, ctitoria lui C. Brâncoveanu; biserica ridicată la 1699, cu picturi din 1704; refăcută în 1842.

BRÂNCUȘI, Constantin (1876–1957, n. sat. Hobița, jud. Gorj), sculptor român. Personalitate marcantă a artei sec. 20. Se stabilește în 1904 la Paris. Într-o primă perioadă sculptează îndeosebi portrete („Pictorul N. Dărăscu", capete de copii) de o mare finețe a expresiei și plasticitate a formei, în spiritul artei lui Rodin. Ulterior, se desprinde de sculptura tradițională, urmărind esențializarea formelor și concentrarea maximă a expresiei. Ecouri străvechi se îmbină cu un simț foarte modern al formelor în spațiu („Pasărea măiastră", „Începutul lumii", „Cocoșul"). După „Rugăciunea", complexul statuar de la Târgu Jiu („Poarta sărutului", „Masa tăcerii", „Coloana fără sfârșit") constituie o creație de seamă în materie de sculptură monumentală. Reprezentat în muzeele din România și în marile muzee din Europa și S.U.A. M. post-mortem al Acad. (1990).

BRÂNCUȚĂ s.f. Plantă erbacee din fam. brasicacee, cu tulpina păroasă, înaltă de 25-70 cm și cu flori mici, galbene (*Sisymbrius officinale*).

BRÂNDUȘ, Nicolae (n. 1935, București), compozitor și pianist român. Lucrări simfonice, camerale, vocale, de operă („Arșița", „Domnișoara Hus"). Interes pentru spiritul balcanic, pentru dimensiunea mitică și magică.

BRÂNDUȘĂ s.f. **1.** Nume dat unor specii de plante din genul *Crocus*, fam. iridaceelor, cu flori divers colorate, în formă de pâlnie. ✧ *B. galbenă* = plantă erbacee perenă din fam. iridaceelor, înaltă de 18–26 cm, cu frunzele și florile înconjurate de două sau mai multe teci albe, membranoase, cu flori de culoare galbenă-aurie (*Crocus flavus*); ocrotită prin lege. **2.** Plantă erbacee toxică din fam. liliaceelor, înaltă de 10-13 cm, cu frunze mari alungite și flori liliachii, care înflorește toamna (*Colchicum autumnale*); conține *colchicină*, folosită în medicină.

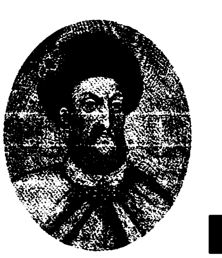
Constantin Brâncoveanu

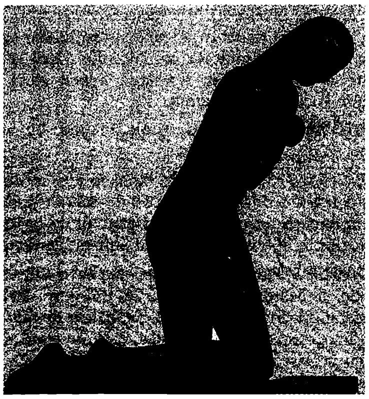

1

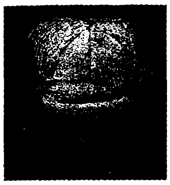

2

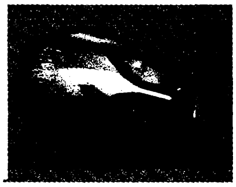

3

Constantin Brâncuși
1. Rugăciunea 2. Sărutul 3. Muza adormită

BRÂNDZĂ (BRANDZA), Dimitrie (Demetrius) (1846-1895, n. Bivolu, azi Viișoara, jud. Botoșani), medic și naturalist român. Acad. (1879). Întemeietorul Institutului Botanic și al Grădinii Botanice din București. Autorul primei lucrări critice de sinteză în literatura botanică românească („Prodromul florei române").

BRÂNDZĂ, Marcel (1868-1934, n. Iași), botanist român. Studii de anatomie a plantelor, în special de sistematica și ecologia mixomicetelor din România.

BRÂNZĂ (cuv. autohton) s.f. Produs alimentar obținut prin coagularea laptelui și separarea de zer a coagulului (a cașului) care este prelucrat și supus procesului de maturație.

BRÂNZEU, Pius (1911-2002, n. Vulcan), chirurg român. Acad. (1990). Preocupări de filozofie a medicinei și de etică medicală („Educație estetică în chirurgie").

BRÂNZÍ vb. IV refl. (Despre lapte) A se coagula, a se face brânză; a se altera.

BRÂNZOÁICĂ s.f. Plăcintă (din aluat dospit) cu brânză.

BRÂU (cuv. autohton) s.n. 1. (În costumul popular) Cingătoare lată din lână, piele etc. ✦ Cingătoare lată pe care o poartă preoții în timpul slujbei și ca semn al unui grad ierarhic. 2. Partea corpului pe care o încinge **b. (1)**; mijloc **(2)**. 3. (ARHIT.) Element decorativ, ca o dungă colorată sau în relief, care înconjură un obiect. **4.** Șir, lanț muntos sau deluros. **5.** S.n. art. Dans popular românesc, răspândit sub multe variante și denumiri în C. Dunării și pe ambele versante ale Carpaților; melodia corespunzătoare acestui dans.

Dimitrie Brândză

Pius Brânzeu

BRÉAK (cuv. engl.) s.n. (SPORT) **1.** Comandă dată de arbitrul unui meci de box, la care boxerii sunt obligați să facă fiecare câte un pas înapoi, pentru a se distanța unul de altul. **2.** (În tenis) Ghem^2 câștigat pe serviciul adversarului.

BREAKFAST (cuv. engl.) s.n. Micul dejun.

BRÉAL, Michel (1832-1915), lingvist francez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene. Întemeietor al semanticii ca disciplină lingvistică.

BREANSK, oraș în Federația Rusă, la SV de Moscova; 431 mii loc. (2002). Material rulant, oțelării, utilaj electrotehnic, sticlă. Menționat documentar în 1146.

BREÁSLĂ (< sl.) s.f. **1.** (În Ev. Med.) Asociație de meșteșugari de aceeași branșă, creată pentru apărarea intereselor comune. În Europa apuseană au apărut în sec. 9-10, iar pe terit. românesc în sec. 14 (în Transilvania) și în sec. 16 (în Țara Românească și Moldova). **2.** Nume dat organizațiilor profesionale, formate din muncitori și patroni, în timpul dictaturii regale (1938-1940). **3.** Meserie.

BREASTA, com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciței; 4 001 loc. (2008).

BREÁZ, -Ă (< bg.) adj. **1.** (Despre animale) Cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot. **2.** Ir. Deștept, grozav.

BREÁZA s.f. art. (În sintagma) *Ca la Breaza* = dans popular românesc, răspândit în zona subcarpatică munteană și în S Transilvaniei, cu ritm sincopat; melodia corespunzătoare acestui dans.

BREAZA 1. Culme deluroasă în N Pod. Transilvaniei, mărginind spre sud depr. Lăpuș. Alt. max.: 974 m. **2.** Oraș în jud. Prahova, situat în zona subcarpatică, pe valea Prahovei, la 43 km NV de Ploiești, la 380-450 m alt.; 17 621 loc. (2008). Expl. de marno-calcare (Gura Beliei), marne, argilă și balast. Fabrici de var, cărămidă și gips. Constr. de elemente de precizie. Produse de artizanat. Stațiune climaterică. Biserică (1777), case din sec. 18-19. Muzeu etnografic. Prima atestare documentară datează din 1510. Declarat oraș în 1952. **3.** Com. în jud. Buzău, la poalele dealului Istrița; 2 868 loc. (2008) **4.** Com. în jud. Mureș, în Pod. Transilvaniei; 2 546 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 1 707 loc. (2008). Rezervația naturală Calcarele triasice Pârâul Cailor (0,1 ha). Complexul gospodăresc Maria Veruleac, în satul Breaza de Sus. Prelucr. lemnului.

BREAZU, Ion (1901-1958, n. Mihalț, jud. Alba), istoric literar român. Cercetări privind fenomenul literar regional („Literatura Transilvaniei", „Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania"), relațiile culturale și politice franco-române („Edgar Quinet et les Roumains"); studii de literatură comparată.

BREAZUL, George (pe numele adevărat *Diaconeasa N. Gheorghe*) (1887-1961, n. Amărăștii de Jos, jud. Dolj), muzicolog și folclorist român. A pus bazele Arhivei Fonogramice din București. Fondator al istoriografiei muzicale românești („Patrium Carmen").

BREBAN, Nicolae (n. 1934, Baia Mare), prozator român. M. coresp. al Acad. (1997). Romane de investigație psihologică a individului obscur aflat într-o obsedantă tentativă de sondare a propriei personalități („Animale bolnave", „Bunavestire", „Drumul la zid").

BREBAN, Vasile (1907-2003, n. Hereclean, jud. Sălaj), lingvist român. Specialist în lexicografie și lexicologie („Dicționar general al limbii române"). Redactor responsabil la „Dicționarul limbii române" al Academiei - serie nouă.

BREBENEL s.m. Nume dat unor specii de plante erbacee, de primăvară, din genul *Corydalis*, fam. papaveraceelor, cu frunze ovale, neregulat segmentate și flori purpurii, albe sau gălbui, dispuse în racem, răspândite în păduri; breabăn.

BREBENI, com. în jud. Olt, în C. Boian; 2 993 loc. (2008).

Nicolae Breban

BREBU 1. Com. în jud. Caraș-Severin, pe Pogăniș; 1 088 loc. (2008). Rezervația naturală Apadia (1 ha). **2.** Com. în jud. Prahova, în bazinul Doftanei; 7 523 loc. (2008). Expl. de bentonite. Mănăstire ctitorită de Matei Basarab către 1650 și Casa Domnească a lui Matei Basarab (1641), azi muzeu.

BREBU NOU, com. în jud. Caraș-Severin, la poalele m-ților Semenic; 138 loc. (2008).

BREC (engl. *break*) s.n. **1.** Trăsură ușoară cu patru roți, de obicei neacoperită, destinată transportului a 8-10 călători. **2.** Automobil cu patru uși laterale și *haion*, destinat transportului a 4-5 persoane, la care spațiul pentru bagaje nu este despărțit de cel destinat persoanelor; combi.

BRECHT, Bertolt (1898-1956), poet, dramaturg și regizor german. Întemeietor al instituției teatrale „Berliner Ensemble". Inițiator al „teatrului epic", bazat pe efectul „distanțării". Piese („Opera de trei parale", „Mutter Courage, „Cercul de cretă caucazian") cu o tematică moral-politică. Lirică gnomică („O sută de poezii").

BRÉCIE (< it.) s.f. Rocă sedimentară detritică consolidată. Poate fi: *b. vulcanică, piroclastică, tectonică* și *sedimentară*.

BREDA, oraș în Olanda, port fluvial pe Merk; 164,3 mii loc. (2003). Metalurgie, constr. de mașini, produse din mătase, piel. și încălț. Biserică gotică (sec. 15). În 1625, după o rezistență eroică, a fost cucerit de spaniolii conduși de generalul Spinola.

BREDICEANU 1. Coriolan B. (1850-1909, n. Lugoj), om politic român. Membru în Comitetul Central al Partidului Național Român (1881-1892), deputat în Dieta Ungariei (1906-1909). **2. Tiberiu B.** (1877-1968, n. Lugoj), compozitor și folclorist român. Fiul lui **B. (1)**. M. coresp. al Acad (1937). Scene lirice („La șezătoare"), lucrări pe teme populare (vocale, corale, camerale). Fondator al Operei Române din Cluj. **3. Mihai B.** (1920-2005, n. Brașov), dirijor și compozitor român. Fiul lui **B. (2)**. Repertoriu larg, simfonic și de operă („Oedip"). Director și dirijor al Operei și Filarmonicii bucureștene. Muzică simfonică, de cameră. Teoria timpului polimodular; a inventat polimetronomul.

BREDIHIN, Fiodor Aleksandrovici (1831-1904), astronom rus. Contribuții la studiul cometelor și în fizica Soarelui.

BREGENZ, oraș în V Austriei, pe malul L. Constanța, centrul ad-tiv al landului Vorarlberg; 26,7 mii loc. (2001). Produse chimice, electronice, textile și alim. Primărie (sec. 16), clădiri baroce. Muzeu. Turism.

Bertolt Brecht

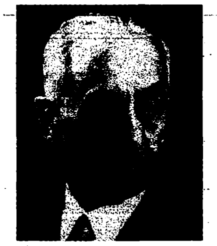

Tiberiu Brediceanu

BREGOVIĆ, Goran (n. 1950), compozitor croat. Muzică de film inspirată din tradiţii slave şi ţigăneşti („Timpul ţiganilor", „Underground", „Pisica neagră, pisica albă").

BREHM, Alfred Edmund (1829-1884), zoolog german. Autorul lucrării „Viaţa animalelor".

BREITKOPF UND HARTEL (B & H), editură muzicală înfiinţată în 1719, la Leipzig, de B.C. Breitkopf, care în 1795, se asociază cu G.C. Hartel. Editează operele complete ale lui Mozart, Haydn etc. Înainte de 1940, poseda cel mai amplu fond muzical din lume (distrus în urma bombardamentelor). După război, se împarte, în urma divizării Germaniei.

BREJNEV, Leonid Ilici (1906-1982), om politic sovietic. Prim-secretar (1964-1966) şi secretar general (1966-1982) al C.C. al P.C.U.S. Preşedinte (1960-1964 şi 1977-1982) al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (şef al statului). A organizat înăbuşirea „Primăverii de la Praga" (1968) şi a elaborat doctrina „suveranităţii limitate". Pe plan intern a promovat o linie politică rigidă.

BREL, Jacques (1929-1978), cântăreţ belgian. Textier şi compozitor, celebru pentru cântecele poetice („le Plat Pays), pasionate („Ne me quitte pas") sau satirice („les Bourgeois"). Poet şi actor.

BRELÁN (< fr.) s.n. Grup de trei cărţi de aceeaşi valoare, la pocher.

BRELÓC (< fr.) s.n. Mică podoabă sau amuletă, care se poartă la brăţară, la ceasornic etc.; mică piesă de care se prind cheile.

BREMEN 1. Oraş în N Germaniei, port pe Weser, centrul ad-tiv al landului B.; 539,4 mii loc. (2002, cu suburbiile). Constr. navale. Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, textilă, alim. Domul (sec. 11-13), primărie (sec. 15-17). Muzee. Universitate. Arhiepiscopie din 787. 2. Land în N Germaniei; 404 km^2; 659,6 mii loc. (2002).

BREMERHAVEN, oraş în N Germaniei (Bremen), la vărsarea Weser-ului în Marea Nordului; 118,7 mii loc. (2002). Avanportul oraşului Bremen. Port de pescuit (50% din flota ţării). Şantiere navale. Conserve de peşte.

BREMOND, Henri (1865-1933), critic şi eseist francez. Abate. Teoretician al poeziei pure, pe care a asimilat-o misticii („Rugăciune şi poezie").

BRENCIU, Marius (n. 1973, Braşov), tenor român. Repertoriu amplu şi divers de operă, lied şi oratoriu, de la baroc la sec. 20. Numeroase premii internaţionale.

BRENDEL, Alfred (n. 1931), pianist austriac. Pianist complet, interpretări sensibile şi imprevizibile (Schubert, Beethoven, Liszt, Schonberg). Discografie amplă (integrale ale concertelor de Beethoven şi Mozart).

BRENNER, Sydney (n. 1927), biolog sud-african. Studii de biologie moleculară. Contribuţii în genetica moleculară. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2002), împreună cu H.R. Horvitz şi J.E. Sulston.

BRENNER (BRENNERO), trecătoare în Alpii Orientali, la graniţa Austriei cu Italia, la 1 371 m alt. Pe aici trece o c.f. şi o şosea care leagă oraşele Innsbruck (Austria) şi Bolzano (Italia).

BRENNUS, conducător celt legendar; i-ar fi învins pe romani la Allia şi ar fi ocupat Roma (387 î.Hr.), cu excepţia Capitoliului, salvat, potrivit legendei, de gâştele sacre.

BRENTANO, Clemens (1778-1842), poet şi prozator german. A făcut parte din cercul romantic de la Heidelberg. Împreună cu A. von Arnim, a cules cântece populare („Cornul fermecat al băiatului"). Lieduri şi povestiri („Istoria viteazului Kasperl şi a frumoasei Annerl").

BRENTANO, Franz (1838-1917), filozof şi psiholog german. A introdus conceptul de „intenţionalitate" ca atribut generic al proceselor mentale („Psihologia din punct de vedere empiric"). Opera lui constituie piatra de temelie a mişcării fenomenologice în filozofie.

BRESCIA, oraş în N Italiei (Lombardia); 187,5 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, textilă şi chimică. Monumente: Domul (sec. 12), palatul Martinengo (sec. 17). Pinacotecă. Muzee. Universitate.

BRESLÁŞ s.n. Membru al unei bresle; *p. gener.* meseriaş.

BRESLAU, denumirea germană, până în 1945, a oraşului polonez *Wrocław.*

BRESSON, Robert (1901-1999), regizor francez de cinema. Producţii caracterizate prin acuitatea sentimentului tragic şi profunzimea introspecţiei („Jurnalul unui preot de ţară", „Un condamnat la moarte a evadat", „Pickpocket", „Procesul Ioani d'Arc").

BREST 1. Oraş în Belarus, aproape de Bug; 286,4 mii loc. (1999). Constr. de maşini, ţesături şi tricotaje, morărit; prefabricate din beton. Întemeiat în c. 1019. Eroică rezistenţă a garnizoanei oraşului, opusă armatelor hitleriste (22 iun.-20 iul. 1941). Vechiul nume (până în 1921): *Brest-Litovsk.* 2. Oraş în V Franţei (Bretagne), port la Oc. Atlantic; 210 mii loc. (1999, cu suburbiile). Şantiere navale; ind. chimică, a încălţ., textilă (in), alim. Grădină botanică. Bază navală.

BREST-LITOVSK, Tratatele de Pace de la ~, semnate între Puterile Centrale şi aliaţii lor (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Imp. Otoman), pe de o parte, Ucraina (9 febr. 1918) şi Rusia Sovietică (3 mart. 1918), pe de altă parte, care încheiau ostilităţile între aceste state în Primul Război Mondial. Izolată ca urmare a acestui tratat, România a fost silită să semneze Pacea de la *Bucureşti.*

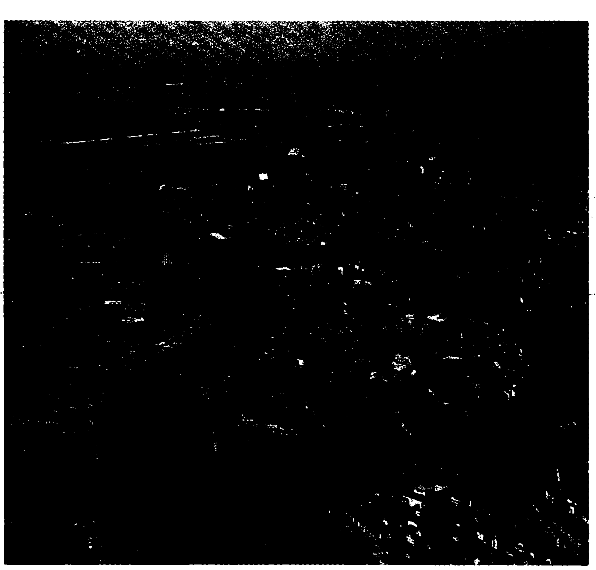

Bremen. Vedere generală

BRESTOVĂŢ, com. în jud. Timiş, în pod. Lipovei; 705 loc. (2008.

BRÉŞĂ (< fr.) s.f. 1. Culoar în barajele sau în obstacolele construite de inamic, în scopul trecerii trupelor. ✦ Străpungerea efectuată în dispozitivul de luptă al inamicului. 2. Spărtură într-un zid, într-un gard etc.

BRETAGNE 1. Pen. în NV Franţei, cuprinsă între Oc. Atlantic şi Marea Mânecii; c. 24 mii km^2. Relief accidentat (Masivul Armorican). Străbătută de canalul Brest. Pr. porturi: Brest şi Nantes. 2. Prov. istorică în pen. cu acelaşi nume. Oraş pr.: *Rennes.* Cucerită de romani (56 î.Hr.), de celţi (bretoni), care au dat numele provinciei (sec. 5), normanzi (sec. 9). Ducat (1297) s-a unit cu Franţa (1532).

BRETANION (Betranion, Vetranion) (sec. 4), primul episcop al prov. Scythia Minor (cu capitala la Tomis), atestat de documentele istorice. S-a împotrivit împăratului roman Valens, care a încercat să impună *arianismul.*

BRETEÁ (< fr.) s.f. 1. (La pl.) Piesă de îmbrăcăminte confecţionată din două fâşii (de elastic, de pânză etc.) care se trec peste umeri pentru a susţine pantalonii. 2. Fâşie textilă cu care sunt prevăzute unele obiecte de îmbrăcăminte pentru a le susţine pe umeri.

BRETEA ROMÂNĂ, com. în jud. Hunedoara, pe Strei; 2 922 loc. (2008).

BRETÉLĂ (< fr.) s.f. Sistem de ramificaţie de cale ferată care permite trecerea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta.

BRETÓN^1 (< fr.) s.n. Păr lăsat pe frunte şi retezat în linie dreaptă.

BRETÓN^2**, -Ă** (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie din pen. Bretagne (Franţa), descendentă a vechilor celţi; şi-a păstrat multe dintre vechile trăsături ale vieţii materiale şi spirituale. De religie creştină (catolică). ✦ Persoană aparţinând acestei populaţii. 2. Adj. Care aparţine bretonilor **(1)**, privitor la bretoni. 3. S.f. Limbă indo-europeană din familia celtică.

BRETON, André (1896-1966), poet şi eseist francez. Teoretician şi principal animator al mişcării suprarealiste („Manifestul suprarealismului", 1924). Operele sale se disting prin strălucirea verbală, imaginea insolită, simţul cadenţei („Nadja").

BRETTON WOODS, staţiune climaterică în NE S.U.A. (New Hampshire), în m-ţii Apalaşi. Aici a avut loc, la 1-22 iul. 1944, o conferinţă având ca scop iniţierea unor măsuri pentru reconstrucţia economică şi financiară a lumii postbelice. Înţelegerile de la **B.W.**, împreună cu viitorul Plan Marshall, au stat la baza reconstrucţiei economice a statelor occidentale.

BREŢCU 1. **M-ţii ~,** masiv muntos în Carpaţii de Curbură, limitat de depr. Târgu Secuiesc la V şi de obârşiile râurilor Bâsca Mare şi Oituz la E. Alt. max.: 1 503 m (vf. Muşat). 2. Com. în jud. Covasna, în depr. Târgu Secuiesc; 3 860 loc. (2008). Cherestea; mat. de constr. (cărămidă). Aşezare civilă şi castru roman de piatră (sec. 2).

BREUER, Marcel (1902-1981), arhitect american de origine ungară. Unul dintre reprezentanţii funcţionalismului (Muzeul de artă americană „Whitney" la New York, Muzeul de Artă din Cleveland), proiectare de mobilier.

BREUIL, Henri (1877-1961), arheolog francez. Specialist în Paleolitic, îndeosebi în studiul manifestărilor artistice („Picturile rupestre din Peninsula Iberică", „Africa preistorică").

BREVÉT (< fr.) s.n. Document oficial prin care i se recunoaşte cuiva o calitate, i se acordă o distincţie etc. (ex. de decoraţie, de pilot). ✧ *B. de invenţie* = **titlu** oficial de protecţie pentru o invenţie (a unui produs, procedeu sau metodă), care conferă titularului său un drept exclusiv de exploatare, pe durata de valabilitate a acestuia; patentă **(1)**, patent^1 **(2)**.

BREVETÁ (< fr.) vb. I tranz. A recunoaşte o invenţie printr-un brevet; a patenta.

BREVIÁR (< fr., lat.) s.n. **1.** Lucrare în care sunt expuse sumar noţiuni, date etc. dintr-un anumit domeniu. **2.** Sumar, cuprins. **3.** Carte care cuprinde slujbele şi rugăciunile făcute de preoţii şi călugării catolici la anumite ore din zi.

BREVILÍN, -Ă (< fr.; {i} lat. *brevis* „scurt" + fr. *ligne* „linie") adj., s.m. şi f. (ANTROP.) (Tip constituţional uman) caracterizat prin trunchi şi membre scurte şi groase.

BREWSTER, Sir David (1781–1868), fizician scoţian. Contribuţii în optică (polarizarea luminii), astronomie (spectrul solar). A inventat caleidoscopul şi un tip de stereoscop.

BREWSTER s.m. Unitate de măsură tolerată a constantei fotoelastice, egală cu $1{,}01972\text{x}10^{-10}$ m/N.

BREZÁIA s.f. **1.** Joc popular cu caracter de pantomimă, de tipul *caprei* sau *turcei*, specific Munteniei. **2.** Personaj mascat, cu cap de animal sau de pasăre, îmbrăcat cu zeghe, împodobit cu panglici şi petice colorate.

BREZEANU, Grigore (1891–1919), regizor român de film. Pionier al cinematografiei române („Independenţa României", 1912). Filme documentare.

BREZEANU, Ion (Iancu) (1869–1940, n. Micşuneşti, Ilfov), actor român de teatru. Registru artistic deosebit de amplu. Interpret memorabil al unor personaje din dramaturgia lui I.L. Caragiale (cetăţeanul turmentat, Ion).

BREZEANU, Maria (1924–2005, n. Râşnov), chimistă română. Acad. (1993). Cercetări privind structura şi sinteza unor combinaţii complexe polinucleare, folosite ca transportori sintetici de oxigen, catalizatori în reacţii de oxidare sau la obţinerea unor oxizi micşti.

BREZIANU, Barbu (1909–2008, n. Bucureşti), istoric de artă. Exeget al operei lui Brâncuşi. Studii asupra creaţiei unor artişti români interbelici. A tradus „Kalevala".

BREZINA, Otokar (pe numele adevărat *Václav Jebavy*) (1868–1929), poet ceh. Simbolist de tendinţă mistică („Vânturi de la pol", „Constructorii templului").

BREZNIŢA-MOTRU, com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Bălăciţei; 1 677 loc. (2008).

BREZNIŢA-OCOL, com. în jud. Mehedinţi, în S pod. Mehedinţi; 4 007 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Valea Oglănicului (150 ha) şi dealul Vărănic (350 ha). Vestigiile unei aşezări rurale romane (sec. 2–3).

BREZOAELE, com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Dâmboviţa; 3 630 loc. (2008). Biserici (sec. 18). Vechiul nume: *Brezoaiele Brăiloiu.*

BREZOI, oraş în jud. Vâlcea, pe Lotru; 7 017 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea Călineşti-**B.** (200 ha). Expl. şi prelucr. lemnului (cherestea); producţie de substanţe abrazive; produse textile şi alim. Atestat documentar în 1575. Oraş din 1968.

BRIA, Ion (n. 1929, Telega, jud. Prahova), teolog român. Preocupat de teologia sistematică şi raportul dintre credinţă, cultură şi spiritualitate („Dicţionar de teologie ortodoxă", „Destinul ortodoxiei").

BRIALMONT, Henri-Alexis (1821–1903), general, inginer militar belgian. Constructor al centurii de fortificaţii ce urma să apere Bucureştiul (după 1877) şi al sistemului de fortificaţii de la Verdun.

BRIAND, Aristide (1862–1932), om politic, diplomat şi orator francez. Prim-min. (1909–1911, ian.-mart. 1913, 1915–1917, 1921– 1922, 1925–1926, iul.-oct. 1929) şi ministru de Externe în repetate rânduri. Unul dintre iniţiatorii Conferinţei de la *Locarno* (1925), ai Pactului *Kellogg-Briand* (1928) şi ai proiectului creării blocului „Pan-Europa", sub hegemonia Franţei. Premiul Nobel pentru pace (1926).

BRIANTÍNĂ (< fr.) s.f. Produs cosmetic întrebuinţat pentru a da strălucire părului.

BRIC (<fr.) s.n. Navă cu două catarge, folosită în trecut în scopuri militare şi comerciale.

BRICEÁG (< tc.) s.n. Cuţitaş de buzunar cu una sau mai multe lame, care se închid intrând între plăsele.

BRICHETÁ (< fr.) vb. I tranz. A executa brichete **(2)**.

BRICHÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Mic aparat de buzunar pentru aprins ţigările. **2.** Produs realizat prin aglomerarea prin presare, cu sau fără liant, a materialului mărunt sau pulverulent (cărbune, minereuri etc.) în forme geometrice regulate. **3.** (ZOOT.) *B. furajeră* = furaj combinat în stare presată.

BRÍCI (< sl.) s.n. Instrument de bărbierit cu lama de oţel.

BRÍDĂ (< fr.) s.f. **1.** (TEHN.) Element de strângere, confecţionat dintr-o placă sau bandă şi folosit pentru solidarizarea unor piese. **2.** (MED.) Aderenţă **(1)**. **3.** Gaică prin care se petrece cordonul sau cu care se încheie o copcă.

BRÍDGE (< engl.) s.n. Numele unui joc de cărţi.

BRIDGEPORT, oraş în NE S.U.A. (Connecticut), port la str. Long Island; 139,5 mii loc. (2000). Metalurgie; constr. de maşini, produse textile şi chimico-farmaceutice. Universitate.

BRIDGETOWN, cap. statului Barbados, port la Oc. Atlantic; 133 mii loc. (1999, cu suburbiile). Producţie de rom şi de zahăr. Turism. Fundat în 1628; iniţial denumit *Indian Bridge.*

BRIDGMAN, Percy Williams (1882–1961), fizician şi filozof american. Fondator al *operaţionalismului* („Logica fizicii moderne"). Lucrări asupra modificării structurale a corpurilor la presiuni ultraînalte („Fizica presiunii înalte"). A realizat sinteza diamantului (1965). Premiul Nobel pentru fizică (1946).

BRIEFING (cuv. engl.) s.n. Scurtă întrunire în care se dau informaţii sau instrucţiuni, se prezintă un raport etc.

BRIGÁDĂ (< fr., rus.) s.f. **1.** Unitate militară superioară regimentului şi mai mică decât divizia. **2.** Formaţie (stabilă) de lucru, compusă din mai mulţi lucrători (muncitori, agenţi de poliţie sau vamali etc.) care îndeplinesc în comun anumite sarcini.

BRIGADIÉR, -Ă (< rus, fr.) s.m. şi f. **1.** Conducătorul activităţii unei brigăzi **(2)**. ✦ Persoană care face parte dintr-o brigadă **(2)**. **2.** Tehnician din administraţia pădurilor.

BRIGĂND (< fr.) s.m. (Franţuzism) Tâlhar.

BRIGANTÍNĂ (< fr., it.) s.f. Navă cu pânze, de dimensiuni reduse, cu două catarge.

BRIGHTON AND HOVE, oraş în SE Marii Britanii (Anglia), la M. Mânecii; 247,8 mii loc. (2001). Şantiere navale; constr. aeronautice, maşini-unelte, echipament electric. Staţiune balneară. Acvariu. Universitate.

BRILIÁNT (< fr., rus.) s.n. Diamant şlefuit în dublă piramidă, cu numeroase faţete pentru accentuarea refluxului luminii, folosit ca piatră preţioasă.

BRINDISI, oraş în SE Italiei (Apulia), port militar şi comercial la M. Adriatică; 89,1 mii loc. (2001). Constr. mecanice, produse chimice şi alim. Castel (sec. 13, transformat în sec. 15 şi 16). Muzeu.

BRINK, André Philippus (n. 1935), romancier sud-african de expresie *afrikaans.* Preocupat de problema apartheid-ului („Un anotimp alb şi uscat").

BRÍO (< it., fr.) s.n. *Cu* ~ = **a)** cu însufleţire; **b)** excepţional, cu mare sens.

BRIOFÍTE (fr. {i}; {s} gr. *bryon* „muşchi" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Filum de plante cu corpul redus la un tal (hepaticele) sau diferenţiat în rădăcini, tulpini şi frunze cu structură foarte simplă (muşchi).

BRIONI (BRIJUNI), arh. în M. Adriatică, la SV de pen. Istria, pe coasta Dalmaţiei (Croaţia); Ins. pr.: Brioni; 7,4 km^2. Staţiune climaterică şi balneară. Cariere de marmură.

BRÍOŞĂ (< fr.) s.f. Produs de patiserie în formă de pâinişoară, făcut din aluat de cozonac.

BRIOZOÁRE (< fr. {i}; {s} gr. *Bryon* „muşchi" + *zoon* „animal") s.n. pl. Clasă de nevertebrate mici, marine sau de apă dulce, care trăiesc fixate pe fundul apei sau pe obiecte submerse, alcătuind colonii cu aspect de muşchi de pământ *(Bryozoa).*

BRISBANE, oraş în E Australiei, port. la Oc. Pacific, centrul ad-tiv al statului Queensland; 1,62 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Universitate. Muzee. Întemeiat în 1824 ca loc de detenţie.

BRISSOT DE WARVILLE, Jacques Pierre BRISSOT, zis ~ (1754–1793), jurist, orator şi om politic francez. Unul dintre conducătorii girondinilor. A redactat memoriul de decădere a regelui din drepturile sale. A justificat, într-o scrisoare din 1785, adresată împăratului Iosif II, răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan. Ghilotinat.

BRISTOL 1. B. Channel, golf al Oc. Atlantic, pe coasta de SV a Marii Britanii, între Wales şi pen. Cornwall. Lungime: 230 km; lăţime max.: 126 km. Pr. porturi: Bristol, Cardiff, Newport. **2.** Oraş în SV Marii Britanii (Anglia), pe Avon, 380,6 mii loc. (2001). Port maritim şi centru ind. (metalurgie neferoasă, prelucr. petrolului, constr. mecanice, aeronautice şi navale, produse textile, chimice şi alim., manufacturi de tutun, hârtie). Universitate. Catedrală (1142). Biserica St. Mary Redcliffe (sec. 14–15).

BRÍŞCĂ (< rus.) s.f. Trăsură mică, uşoară, neacoperită.

BRIŞCU, Grigore (1884–1965, n. Bârlad), inventator român. A conceput (1909) şi experimentat (1911) aparate de zbor (aerobrişca) şi dispozitive pentru asigurarea stabilităţii şi pilotării elicopterelor („Helicopterele", 1910).

BRITĂNI (< lat. {i}) s.m. pl. Triburi celtice, constituind, până la cucerirea anglo-saxonă (sec. 5–6), populaţia Britaniei.

BRITĂNIC, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană aparţinând populaţiei Marii Britanii. **2.** Adj. Care aparţine Marii Britanii, privitor la Marea Britanie.

BRITANIC, Arhipelagul ~ (BRITISH ISLES), arh. în NV Europei, între Oc. Atlantic şi M. Nordului, separat de continent prin str. Pas de Calais; c. 315 mii km^2. Ins. pr.: Marea Britanie, Irlanda, Hebride, Orkney, Shetland, Normande, Man, Anglesey, Wight. Cuprinde Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord şi Republica Irlanda.

BRITANNIA 1. Denumire convenţională dată insulei britanice în perioada anterioară cuceririi romane şi a invaziei anglo-saxone (sec. 5–6). Începând cu sec. 6, s-a împărţit în trei reg. istorice: Anglia, Ţara Galilor şi Scoţia şi în mai multe formaţiuni statale. **2.** Prov. romană (52 î.Hr.– sec. 5 d.Hr.).

BRITANNICUS, Tiberius Claudiu (41–55 d.Hr.), fiul împăratului roman Claudiu. Otrăvit de Nero.

BRITISH AIRWAYS, societate aeriană britanică, înfiinţată în 1973.

BRITISH MUSEUM, muzeu londonez, creat în 1753. Celebru prin colecţiile sale vaste de artă greacă, asiriană, egipteană, sumero-babiloniană, islamică, indiană, africană. Biblioteca are peste 2 mil. de vol.

BRITTEN, Benjamin (1913-1976), compozitor, pianist şi dirijor englez. Creaţie originală, lirică şi profund engleză. Opere („Peter Grimes"), simfonii, lucrări vocal-simfonice („Recviemul de război"), concerte instrumentale, muzică de cameră.

BRIULLOV, Karl Pavlovici (1799–1852), pictor rus. Compoziţii de nuanţă romantică („Ultima zi a oraşului Pompei") şi portrete („I. A. Krîlov", „V.A. Jukovski").

BRIUSOV, Valeri Iakovlevici (1873–1924), scriitor rus. Versuri simboliste, de virtuozitate tehnică („Urbi et orbi"); romane („Îngerul focului").

BRIZÁNT, -Ă (< fr.), adj., s.m. pl. **1.** Adj. (Despre explozive) a cărui combustie este atât de rapidă, încât poate distruge corpuri solide înconjurătoare; (despre bombe) care conţine un astfel de exploziv. **2.** S.m. pl. Valuri care se sparg cu putere, semnalând adâncimea redusă a apei, prezenţa unui banc sau a unui colţ de stâncă.

BRÍZĂ (< fr.) s.f. Vânt regulat de intensitate redusă care suflă la țărmul mării ziua spre uscat, iar noaptea spre mare *(b. marină)* sau la munte în amurg spre văi, iar dimineața spre culmi *(b. montană)*; *p. ext.* adiere, boare.

BRNO, oraș în Cehia, în reg. Moravia; 373,2 mii loc. (2002). Constr. de mașini; produse textile, chimice și alim. Institut politehnic (1899). Universitate (1919). Catedrală gotică (sec. 15). Muzee. Târguri internaționale. Fundat în sec. 10.

BROADWAY, arteră principală din New York (Man Latton), cunoscută pentru numeroasele săli de spectacole.

BROÁSCĂ (lat. *brosca) s.f. **I. 1.** Batracian fără coadă, cu picioarele dinapoi mai lungi, adaptate pentru sărit, cu gura largă și ochii bulbucați, de ex. **b.** de lac (*Rana esculenta*), **b.** de pădure (*R. dalmatina*). ✧ *B. râioasă* = gen de broaște din fam. bufonide, cu pielea acoperită de negi, din care, în caz de primejdie, se scurge un lichid iritant. *B. verde* = brotăcel. ✧ Expr. *Ochi de broască* = ochi bulbucați. **2.** *B. țestoasă* = nume dat mai multor specii de reptile din ordinul chelonienilor, cu corpul închis într-o cuirasă osoasă, dintre care unele trăiesc pe uscat *(Testudo graeca* și *hermanni)*, altele în apă dulce *(Emys orbicularis)* sau în mări și oceane. **II.** Mecanism montat la uși, sertare etc., servind la încuierea și descuierea acestora cu ajutorul unei chei.

BROBOÁDĂ (cf. bg.) s.f. Basma mare de lână, purtată de femei pe cap sau pe umeri.

BROCA, Paul (1824-1880), chirurg și antropolog francez. Contribuții la studierea localizării diferitelor funcții pe scoarța cerebrală, în special a centrului limbajului *(centrul lui B.)*.

BROCÁRT (< fr.) s.n. Țesătură broșată de mătase, țesută cu fire de aur sau de argint.

BROCH, Hermann (1886-1951), scriitor, eseist și sociolog austriac. A emigrat în S.U.A. (1938). Opera sa, simbioză între elementul poetic și cel filozofic, introduce metode moderne de narare în proza austriacă. Romane (trilogia „Somnambulii", „Moartea lui Vergiliu" - capodopera sa), eseuri („James Joyce și contemporaneitatea").

BROCKHAUS, Friedrich Arnold (1772-1823), publicist și lexicograf german. Fondatorul casei de editură care-i poartă numele (1805).

BROCOLI s.f. (< it.) Varietate de conopidă, cu inflorescență mai laxă, de culoare verde.

BRODÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A coase o broderie. **2.** Fig. a născoci.

BRODERÍE (< fr.) s.f. **1.** Cusătură decorativă în relief pe țesături; *p. ext.* ornamentație fină. **2.** (MUZ.) Ornament melodic.

BRODINA, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 3 631 loc. (2008). Cherestea (Falcău). Păstrăvărie.

BRODSKI, Iosif Aleksandrovici (1940-1996), poet, eseist și dramaturg rus. Stabilit în S.U.A. (1972). Creație poetică nonconformistă. Lirică intimistă („Elegie pentru John Donne", „Cântec fără muzică"). Premiul Nobel pentru literatură (1987).

BROGLIE, Louis Victor Pierre Raymond, duce de (1892-1987), fizician francez. Contribuții la teoria nucleului atomic și studiul propagării undelor; a pus bazele mecanicii ondulatorii, formulând ipoteza dualității undă-corpuscul (1924). Premiul Nobel pentru fizică (1929). M. de onoare al Acad. Române (1957).

BROILER (< engl.) subst. (ZOOTEHN.) Pui, în special de găină și de curcă, crescuți intensiv pentru producția de carne.

BRÓJBĂ (< scr.) s.f. Plantă bienală din fam. brasicacee, cultivată pentru rădăcinile sale îngroșate, cărnoase, care sunt comestibile *(Brassica napus* var. *napobrassica)*.

BROKER (cuv. engl.) s.m. Persoană fizică sau juridică autorizată, care se ocupă, în numele clienților, cu tranzacționarea valorilor mobiliare, a unor mărfuri și servicii, în schimbul unui comision.

BROKERÁJ s.n. Servicii prestate de brokeri.

BROM (< fr. {i}; {s} gr. *bromos* „miros urât") s.n. Element chimic (Br; nr. at. 35, gr. at. 79,909, p.t. -7,3°C, p.f. 58,78°C), nemetal din fam. halogenilor, lichid brun-roșiatic care dezvoltă vapori grei, sufocanți, cu miros neplăcut și acțiune caustică asupra pielii, ochilor și mucoaselor. Folosit în medicină și fotografie sub formă de săruri (bromuri). Descoperit de chimistul francez. A.J. Balard (1826).

BROMÁȚI (< fr. {i}) s.m. Săruri ale acidului bromic.

BROMFIELD, Louis (1896-1956), prozator american. Romane inspirate de realitățile contemporane („Vin ploile", „O femeie bună").

BROMHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = gaz incolor (HBr; p.t. -88°C, p.f. -67°C); rezultă din combinarea bromului cu hidrogenul; întrebuințat la obținerea bromurilor și a unor compuși organici.

BROMHIDRÓZĂ (< engl.; {s} gr. *bromos* „miros urât" + *hydror* „sudoare") s.f. Transpirație abundentă și urât mirositoare.

BRÓMIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al bromului (BrO_3), lichid incolor cu proprietăți puternic oxidante.

BROMÍSM (< fr.) s.n. Intoxicație profesională cu brom sau săruri de brom.

BROMO, vulcan activ în ins. Java (Indonezia). Alt.: 2 581 m. (37 erupții în sec. 20).

BROMOFÓRM (< fr. {i}) s.n. Substanță pe bază de brom, analogă cloroformului, având rol antispastic și de calmare a tusei.

BROMURÁRE (după fr.) s.f. Reacție chimică de adiție sau de substituție prin care se introduc unul sau mai mulți atomi de brom în molecula unui compus organic, în scopul obținerii de compuși organici cu brom.

BROMÚRI (< fr.) s.f. Săruri ale acidului bromhidric. ✧ *Bromură de potasiu* = sare de potasiu a acidului bromhidric (KBr), cristalizată, incoloră, solubilă în apă, întrebuințată drept calmant în medicină. *Bromură de argint* = sare de argint a acidului bromhidric (AgBr), cristalizată albă-gălbuie, solubilă în amoniac, întrebuințată la obținerea emulsiilor gelatinoase pentru plăcile, filmele și hârtiile fotografice.

BRÖNDAL, Viggo (1887-1942), lingvist danez. Specialist în lingvistică generală („Cercetări de lingvistică generală"). Unul dintre întemeietorii Cercului lingvistic de la Copenhaga.

BRÓNHIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la bronhii, care ține de bronhii.

BRÓNHIE (< lat.) s.f. Continuare a traheii, prin care aerul ajunge la cei doi plămâni *(b. principală)*. La nivelul lobilor pulmonari, **b.** principală se divide în *b. secundare*.

BRONHIÓLĂ (< fr.) s.f. Subdiviziune a bronhiilor secundare, care pătrunde în profunzimea țesutului pulmonar.

BRONHOFONÍE (< fr.; {s} gr. *brogkhia* „bronhii" + *phone* „voce") s.f. Rezonanță exagerată a vocii bolnavului, la ascultarea plămânilor, în cazuri de pneumonie, scleroză pulmonară etc.

BRONHOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *brogkhia* „bronhii" + *graphe* „descriere") s.f. Radiografie a bronhiilor după introducerea în căile respiratorii a unei substanțe radioopace.

BRONHOPNEUMONÍE (< fr.) s.f. Boală pulmonară datorată inflamării bronhiilor mici, a bronhiolelor și a lobulilor pulmonari care depind de acestea.

BRONHORÉE (< fr.; {s} gr. *brogkhia* „bronhii" + *rheo* „a curge") s.f. Secreție bronșică exagerată, cu expectorație abundentă, întâlnită în bronșita cronică.

BRONHOSCÓP (< fr.; {s} gr. *brogkhia* „bronhii" + *skopeo* „a privi") s.n. Aparat, prevăzut cu un dispozitiv de iluminare, cu ajutorul căruia se efectuează bronhoscopiile.

BRONHOSCOPÍE (< fr.) s.f. Metodă de examinare vizuală a bronhiilor sub anestezie locală, pe cale bucală sau intratraheal (prin traheotomie), cu ajutorul bronhoscopului.

Louis Broglie

Emily Brontë

BRONHOSPÁSM (< fr.) s.n. Contracție spasmodică a bronhiilor.

BRONHOTOMÍE (< fr.; {s} gr. *brogkhia* „bronhii" + *tome* „tăietură") s.f. Intervenție chirurgicală care constă în secționarea unei bronhii.

BRONK, Detlev W. (1897-1975), fiziolog american. Cercetări privind fiziologia organelor de simț, sistemului nervos și circulației sângelui.

BRONSON, Charles (pe numele adevărat *Charles Buchinsky*) (1920-2003), actor american de film. Roluri în filme de acțiune („Cei șapte magnifici", „Ucigașul plătit", „Justițiarul").

BRONȘECTAZÍE (< fr.; {s} fr. *bronche* „bronhie" + gr. *ektasis* „dilatație") s.f. Dilatarea bronhiilor de calibru mic și mediu, ca urmare a afectării bronhiilor, plămânului sau pleurei.

BRONȘÍTĂ (< fr.) s.f. Afecțiune a căilor respiratorii, constând din inflamația acută sau cronică a mucoasei bronhiilor; de mare frecvență, poate avea forme particulare: **b.** astmatiformă, **b.** capilară etc.

BRONTË 1. Charlotte B. (1816-1855), scriitoare engleză. Capodopera sa, romanul „Jane Eyre", este o împletire originală de romantism exaltat și lucidă observație realistă. **2. Emily Jane B.** (1818-1848), scriitoare engleză. Soră cu Charlotte B. Romanul „La răscruce de vânturi", expresie poetică a unei tulburătoare comuniuni cu natura.

BRONTOFOBÍE (< fr. {i}; {s} gr. *bronte* „tunet" + *phobia* „teamă") s.f. Teamă patologică de trăsnete.

BRONTOZÁUR (< fr. {i}; {s} gr. *bronte* „tunet" + *saura* „șopârlă") s.m. Reptilă mezozoică din ordinul dinozaurienilor, cu corpul mare (25-30 m), greu (3,5 t), capul mic, coada lungă și membrele anterioare mai scurte decât cele posterioare; caracteristică pentru Jurasicul superior și Cretacicul inferior din America de Nord *(Brontosaurus)*.

BRONZ (< fr. {i}) s.n. **1.** Aliaj al cuprului cu unul sau mai multe elemente (staniu, aluminiu, plumb etc.), rezistent la coroziune. ✦ P. ext. Obiect de artă făcut din **b.** *Epoca B.* v. *epocă*. **2.** Culoare arămie a pielii în urma expunerii la soare sau la vânt.

BRONZÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. A acoperi un obiect cu un strat subțire de bronz. **2.** Refl. A se înnegri la soare, a deveni arămiu.

BRONZINO (Agnolo di Cosimo, zis Il ~) (1503-1572), pictor manierist italian. Autor de portrete („Cosimo I de Medici", „Eleonora de Toledo și fiul său").

BROOK, Peter (n. 1925), regizor englez. A pus în scenă piese shakespeariene sau din dramaturgia contemporană („Marat-Sade" de Peter Weiss), spectacole-colaj cu caracter politic („US") sau de operă („Evgheni Oneghin"); filme („Moderato cantabile", „Mahabharata").

BROOKS, Louise (1906-1985), actriță americană de film. Vedetă internațională a anilor 1920-1930, a cărei frumusețe senzuală este dublată de un imens talent de tragediană. Filme: „Lulu, femeia fatală", „Jurnalul unei femei pierdute", „Regina frumuseții"). Memorii.

BROOKS RANGE, culme muntoasă în N pen. Alaska (S.U.A.). Lungime: c. 1 000 km. Formează cumpăna de ape între fl. Yukon și râurile bazinului Arctic.

BROSCÁRIȚĂ s.f. Plantă erbacee acvatică, cu tulpina lungă de 30–120 cm, cu frunze lung pețiolate și flori albe-verzui, hermafrodite; limba-apei, notătoare *(Potamogeton natans)*.

BROSCĂUȚI, com. în jud. Botoșani, pe Jijia; 3 447 loc. (2008).

BROȘÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A lega împreună foile unei broșuri, ale unei cărți etc. **2.** A prelucra prin așchiere cu o broșă **(2)** suprafața unei piese.

BRÓȘĂ (< fr.) s.f. **1.** Bijuterie care se fixează cu un ac la rochie, șal etc. **2.** Sculă așchietoare cu numeroși dinți așezați după înălțime crescătoare, folosită la prelucrarea suprafețelor interioare sau exterioare ale pieselor metalice.

BROȘTENI 1. Oraș în jud. Suceava, pe Bistrița; 6 461 loc. (2008). Microhidrocentrală. Produse textile (țesături din bumbac) și lactate; panificație. Ape minerale carbogazoase. Biserică de lemn (1779). **2.** Com. în jud. Mehedinți, pe valea Motrului; 2 969 loc. (2008). Biserică de lemn (1700) în satul Căpățânești. Cula Ghiță Cuțui (1815). **3.** Com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 2 250 loc. (2008).

BROȘÚRĂ (< fr.) s.f. Publicație de maximum 80 de pagini, de obicei broșată.

BROTĂCÉL s.m. Broască **(I 1)** mică, de culoare verde, cu pernițe vâscoase la vârfurile degetelor *(Hyla arborea)*.

BROTE, Eugen (1850–1912, n. Rășinari, jud. Sibiu), agronom, publicist și om politic român. Vicepreședinte al Partidului Național Român din Transilvania (1890–1912). Rol important în stabilirea activismului ca tactică politică.

BROUWER, Adriaen (1605/1606–1638), pictor flamand. Scene din viața țăranilor („Fumători", „Curtea cârciumii", „Jucătorii de cărți").

BROWN, Gordon (n. 1951), om politic britanic. Laburist. Prim-min. (din 2007).

BROWN, Herbert Charles (n. 1912), chimist american. Contribuții la dezvoltarea chimiei compușilor cu bor și fosfor și la aplicarea acestora în sintezele organice („Hydroboration"). Premiul Nobel pentru chimie (1979) împreună cu G. Wittig.

BROWN, James (1933–2006), cântăreț american de soul. Cel mai popular interpret afro-american al anilor '60-'70. Funk poliritmic specific. Supranumit „Mister Dynamite". Discografie selectivă: „Live at the Apollo", „Sex Machine", „Roots of a Revolution".

BROWN, John (1800–1859), luptător american pentru abolirea sclaviei în S.U.A. A atacat arsenalul Harper's Ferry pentru a pregăti o răscoală; prins și spânzurat.

BROWN, Michael Stuart (n. 1941), biolog american. Lucrări privind transportul lichidelor și reglarea metabolismului colesterinic în organism. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1985) împreună cu J.L. Goldstein.

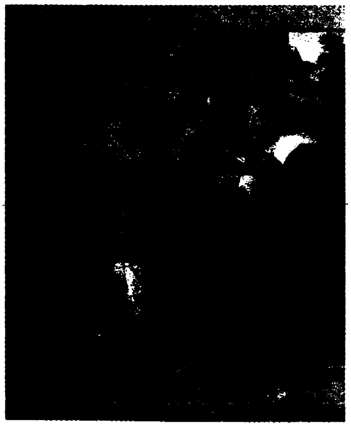

Adriaen Brouwer: „Fumători"

Pieter Brueghel cel Bătrân

Samuel Brukenthal

BROWN, Robert (1773–1858), botanist scoțian. A descris *mișcarea browniană*.

BROWNIÁNĂ (< fr., engl.; {s} *Brown*) adj. *Mișcare* ~ = agitație permanentă și dezordonată a particulelor microscopice, aflate în suspensie într-un fluid, datorată ciocnirilor cu moleculele acestuia.

BROWNING, John Moses (1855–1926), constructor de arme de foc american. A inventat pistolul care îi poartă numele, patentat în Belgia (1896); aflat și în dotarea armatei române.

BROWNING, Robert (1812–1889), poet englez. Poeme și drame în versuri, caracterizate prin forță pasională și profunzime a introspecției („Inelul și cartea", „Dramatis personae").

BROWN-SÉQUARD, Charles Edouard (1817–1894), medic și fiziolog francez. Unul dintre fondatorii endocrinologiei; a preparat și aplicat primul extract glandular (extract testicular).

BROWNSVILLE, oraș în S.U.A. (Texas), port pe stg. lui Rio Grande, la granița cu Mexicul; 139,7 mii loc. (2000). Șantiere navale. Ind. chimică și alim.

BRUBECK, David (zis Dave) (n. 1920), pianist de jazz american. Compozitor prolific. Înființează (1951) un cvartet celebru. Introduce în jazz elemente de armonie și scriitură de factură clasică („Take Five", „In Your Own Sweet Way", „The Duke").

BRUCAN, Silviu (1916–2006, n. București), politolog și diplomat român. Lucrări de analiză socială privind relațiile internaționale și lumea comunistă contemporană („Dialectica politicii internaționale", „Pluralism și conflict social").

BRUCĂR, Iosif (1888–1960, n. Bosanci, jud. Suceava), filozof român. Prezintă sistemele filozofice ca manifestări ale unor valori transcendentale, în încercarea de a ajunge la unitatea filozofiei („Filozofi și sisteme").

BRUCE, dinastie regală scoțiană (1306–1371), de origine normandă. Întemeiată de **Robert B.**, rege al Scoției (1306–1329).

BRUCELÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală infecto-contagioasă a animalelor, transmisibilă la om prin alimentele provenite de la animale bolnave.

BRUCH, Max (1838–1920), compozitor și dirijor german. Scriitură sigură, accente postromantice (oratorii, piese instrumentale, „Concertul pentru vioară în sol minor", „Kol Nidrei").

BRUCÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid toxic, extras din *nuca vomica*, cu proprietăți și utilizări asemănătoare cu ale stricninei.

BRÜCKE, Die ~ („Podul"), asociație de artiști, fundată la Dresda în 1905. Echivalentul *fovismului* francez. Principalii reprezentanți: E.L. Kirchner, E. Heckel, E. Nolde, M. Pechstein. Și-a încetat activitatea în 1913.

BRUCKNER, Anton (1824–1896), compozitor austriac. Pedagog și organist; creații monumentale, deseori într-o sofisticată scriitură contrapunctică (9 simfonii, cantate, mise, muzică de cameră). Alături de Brahms, unul dintre marii simfoniști după Beethoven.

BRUCKNER 1. Ion Emil B. (1912–1980, n. București), medic român. Acad. (1974). Studii privind imunitatea și bolile sângelui. **2. Ion Victor B.** (n. 1944, București), medic român. Fiul lui **B. (1)**. Contribuții privind medicina internă și cardiologia. Ministru al Sănătății (1997).

BRUCKNER, Theodor Tagger, zis Ferdinand (1891–1958), dramaturg austriac. Animator al teatrului de avangardă („Criminalii").

BRUEGHEL (BRUEGEL, BREUGHEL), familie de pictori flamanzi: **1. Pieter B. cel Bătrân (numit și B. al Țăranilor)** (c. 1525–1569). Autor de peisaje panoramice, scene de gen care evocă viața țărănească sau teme din folclorul național („Anotimpurile", „Nunta țărănească", „Parabola orbilor") sau subiecte religioase („Convertirea Sf. Pavel"). **2. Pieter B. cel Tânăr (numit și B. al Infernului)** (c. 1564–1638). Fiul lui **B. (1)**. Viziuni infernale, scene cu incendii („Uciderea pruncilor", în Muzeul de Artă Națională a României). **3. Jan B. (numit și B. de Catifea)** (1568–1625). Fiul lui **B. (1)**. Peisaje de mici dimensiuni, dar mai ales naturi moarte, fructe și buchete de flori într-o tehnică foarte rafinată.

BRUEVICI, Nikolai Grigorievici (1896–1987), inginer rus. Cercetător în domeniul teoriei mecanismelor și organelor de mașini, autor al unor metode de analiză a mecanismelor și al unei teorii asupra preciziei acestora.

BRUGGE (valon BRUGES), oraș în NV Belgiei, port pe canalul Gand-Ostende; 116,8 mii loc. (2002). Constr. navale, echipament electronic, produse alim., dantele, încălț. Monumente: biserica Notre Dame, halele (sec. 13–15), primăria (sec. 14–15), Palatul de Justiție (sec. 18). Muzee. Menționat din sec. 7.

BRUGMANN, Karl (1849–1919), lingvist și filolog german. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene; unul dintre întemeietorii Școlii neogramatice.

BRUIÁJ (< fr.) s.n. Perturbație electromagnetică voită a recepției undelor radioelectrice de o anumită frecvență.

BRUIÓN (< fr.) s.n. Ciornă, concept.

BRUIU, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 748 loc. (2008). Cetate sătească cu biserică (sec. 13).

BRUKENTHAL, Samuel (1721–1803, n. Nocrich, jud. Sibiu), om politic sas din Transilvania, guvernator (1777–1787). A inițiat un șir de măsuri care vizau reformarea administrației, fiscalității, jurisdicției, precum și viața economică și culturală din Transilvania. În timpul său a avut loc răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Colecționar de artă. Palatul lui din Sibiu (1778–1795), azi Muzeul **B.** (inaugurat în 1817, cel mai vechi din România), adăpostește colecția sa de artă.

BRUM (< germ.) s.n. Zgomot de fond produs la ieșirea amplificatoarelor de audiofrecvență, datorat alimentării lor de la rețeaua de curent electric alternativ.

BRUMÁR (2 fr.) s.m. **1.** (Pop.) Noiembrie. **2.** A doua lună (22 oct.–21 nov.) a calendarului republican francez, folosit între 1793 și 1806.

BRUMARU, Ada (n. 1930, București), muzicolog român. Activitate legată de Radiodifuziunea Română. Lucrări de muzicologie („Romantismul în muzică").

BRUMARU, Emil (n. 1939, Bahmutea, Basarabia), poet român. Poezie a spațiului domestic, îmbinând ingenios candoarea cu rafinamentul estetic („Versuri", „Detectivul Arthur").

Herbert C. Brown

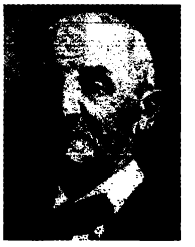

Anton Bruckner

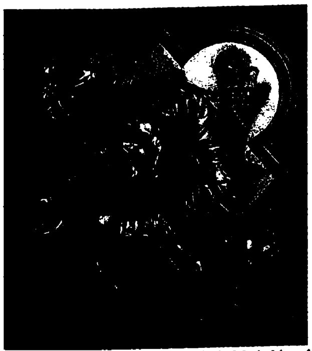

Filippo Brunelleschi: „Sacrificiul lui Abraham", frescă pe cupola bisericii Santa Maria del Fiore

BRÚMĂ (lat. *bruma*) s.f. 1. Cristale fine de gheaţă ce se produc prin sublimarea vaporilor de apă din aer, şi se depun pe obiectele a căror temperatură scade sub 0°C. 2. Strat fin, alburiu, care acoperă unele fructe (sau plante). 3. Fig. Cantitate foarte mică.

BRUMĂRÉL s.m. (Pop.) Octombrie; brumarul mic; *p. ext.* sfârşitul lunii septembrie, luna octombrie şi începutul lunii noiembrie.

BRUMĂRÉLE s.f. Plante erbacee ornamentale din genul *Phlox*, cu frunze întregi, flori purpurii, roz, albe sau liliachii, dispuse în panicul.

BRUMĂRESCU, Dumitru (1872-1937, n. Vălenii de Munte), pionier al aviaţiei româneşti. A construit în 1909 un avion-elicopter amfibiu, încercat la Bucureşti în 1911.

BRUMĂRÍŢĂ s.f. Gen de păsări sedentare mici, din ordinul paseriformelor, asemănătoare cu vrabia, dar cu cioc mai subţire (*Prunella*).

BRUMĂRÍU, -ÍE adj. 1. De culoarea brumei (1); alb-cenuşiu. 2. *Prune brumării* = varietate de prune acoperite cu o pulbere fină, alburie. 3. *Oi brumării* = varietate a oilor de rasă caracul şi ţurcană, cu lâna cenuşie. ✦ (Despre pielcele) Provenit de la această varietate.

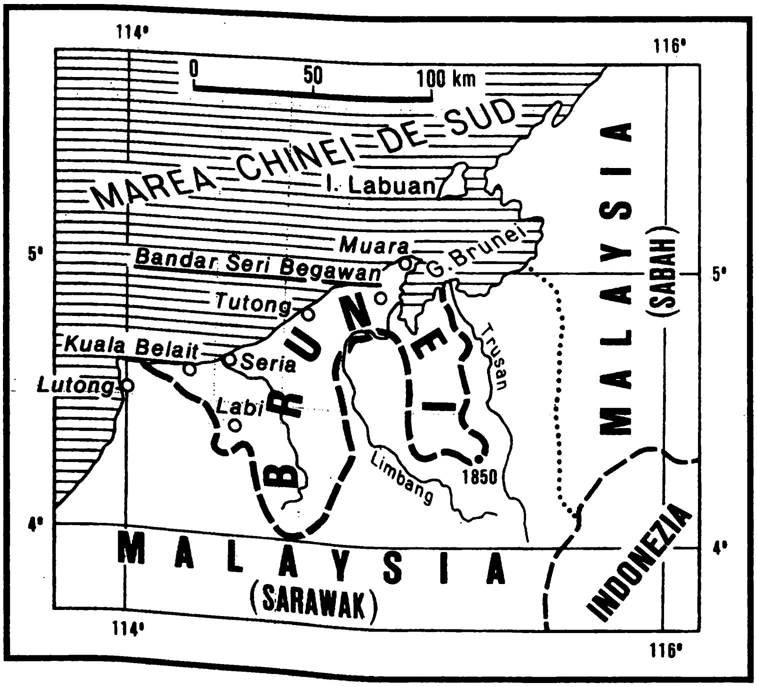

BRUN, -Ă (< fr.) adj., subst. 1. Adj., s.n. Cafeniu-închis. 2. Adj., s.m. şi f. (Persoană) cu părul negru, cu ten negricios; (om) brunet, oacheş, negricios. 3. S.f. *B. de Maramureş* = rasă autohtonă de taurine, formată (începând din 1881) prin încrucişarea de absorbţie a animalelor din rasa de munte (mocăniţă) cu tauri schwyz, de culoare brună, crescută pentru producţie mixtă (lapte-carne).

BRUNÁJ (după fr.) s.n. Strat protector de oxizi de culoare brună, cu care se acoperă unele piese de oţel sau de cupru.

BRUNDAGE, Avery (1887-1975), inginer şi sportiv amator din S.U.A. Preşedintele Comitetului Internaţional Olimpic (1952-1972; din 1972, preşedinte de onoare pe viaţă).

BRUNEA-FOX, F. (1898-1977, n. Roman), ziarist român. Reportaje-anchetă investigând cele mai variate medii şi categorii umane (prostituate, leprozerii, ghetoul, mahalaua). Traduceri.

BRUNEI, stat în SE Asiei, în N ins. Kalimantan; 5 765 km^2; 358 mii loc. (2003). Limba oficială: malaeza. Religia: islamică (67%), budistă, creştină ş.a. Cap.: *Bandar Seri Begawan*. *Relief* colinar şi muntos (alt. max.: 1 850 m, vf. Pagon Piok) cu frecvente mlaştini în zona litorală. *Climă* ecuatorială. Culturile de bază sunt orezul, maniocul, legumele, cocotierii. Se cresc porcine, bubaline, bovine. Baza economiei o constituie expl. petrolului şi a gazelor naturale. Alte activităţi ind.: expl. lemnului, valorificarea produselor agricole. Moneda: 1 dollar Brunei = 100 sen (cents). – *Istoric*. Regatul **B.** atestat în sec. 9, este subordonat statului indonezian Madjapahit (sec. 14); la începutul sec. 15 adoptă islamismul. În 1888 devine protectorat britanic; obţine în 1971 autonomia internă şi îşi proclamă, la 1 ian. 1984, deplina independenţă de stat. Membru al O.N.U. (21 sept. 1984). Veniturile asigurate de petrol fac din sultanul **B.** unul dintre cei mai bogaţi oameni din lume (în 1990, averea sa era evaluată la 25 miliarde de dolari). O nouă lege a presei (oct. 2001) asigură guvernului un control riguros asupra domeniului. Monarhie absolută, sultanat islamic.

BRUNEL 1. Sir Marc Isambard B. (1769-1849), inginer şi inventator francez. Stabilit în Anglia (1799). A inventat maşini şi utilaje pentru ind. lemnului şi uşoară (îmbrăcăminte, încălţăminte). Constructor al primului tunel sub fl. Tamisa. **2. Isambard Kingdom B.** (1806-1859), inginer britanic. Fiul lui **B. (1)**. A proiectat (1845) primul vapor cu abur cu elice transatlantic. Constructor de poduri suspendate peste Tamisa şi docuri.

Giordano Bruno

BRUNELLESCHI (BRUNELLESCO), Filippo (1377-1446), arhitect şi sculptor italian. Ca arhitect îmbină tendinţa renascentistă cu cea gotică (cupola bisericii Santa Maria del Fiore, biserica San Lorenzo, capela Pazzi, palatul Pitti, toate la Florenţa); ca sculptor observaţia realistă a anatomiei cu simţul dramatismului („Sacrificiul lui Isac", panou la concursul pentru poarta Baptisteriului din Florenţa). Studii despre perspectivă.

BRUNÉT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **Brun (2)**.

BRUNETIÈRE, Ferdinand (1849-1906), critic şi istoric literar francez. Adept al pozitivismului. A aplicat darvinismul la evoluţia genurilor literare.

BRÜNING, Heinrich (1885-1970), om politic german; cancelar al Reichului (1930-1932). Între 1934 şi 1952 a trăit în S.U.A.

BRUNO, Giordano (1548-1600), filozof renascentist italian. Călugăr dominican, apoi liber-cugetător. Susţinător al concepţiei heliocentriste a lui Copernic şi înclinat spre panteism, **B.** a promovat o fizică atomistă („Despre cauză, principiu şi unitate", „Despre infinit, univers şi lumi"). Acuzat de erezie, a fost ars pe rug, la Roma.

BRUNOT, Ferdinand (1860-1938), lingvist francez. Specialist în istoria limbii franceze şi în lingvistica generală („Gândirea şi limba", „Istoria limbii franceze de la origini până la 1900").

BRUNSCHVICG, Léon (1869-1944), filozof francez. A examinat progresul conştiinţei în lumina istoriei ştiinţei şi filozofiei („Etapele filozofiei matematicii", „Progresul conştiinţei în filozofia occidentală"). M. de onoare al Acad. Române (1935).

BRUNSWICK, Karl Wilhelm Ferdinand, duce de ~ (1735-1806), feldmareşal prusac. Comandantul armatelor primei coaliţii antifranceze; înfrânt la Valmy (1792) şi apoi la Auerstädt (1806).

BRÚSC, -Ă (< fr.) adj., adv. 1. Adj. Neaşteptat, subit. 2. Adv. Fără veste, pe neaşteptate.

BRUSCÁ (< fr.) vb. I tranz. A trata cu violenţă, brutal; a repezi. ✦ A grăbi, a forţa.

BRUSILOV, Aleksei Alekseevici (1853-1926), general rus. A condus marea ofensivă a armatelor ruse din vara anului 1916, realizând străpungerea frontului austro-german la Luţk (*Ofensiva lui B.*).

BRÚSTUR(E) (cuv. autohton) s.m. Nume dat mai multor specii de plante din fam. asteracee, cu frunze mari şi late, printre care specii din genul *Arctium*, cu flori purpurii sau violete dispuse în inflorescenţe sferice, ţepoase şi specii din genul *Petasites*, cu flori roşietice sau albe-gălbui; lipan.

BRUSTURI, com. în jud. Bihor, în dealurile Plopişului; 4 027 loc. (2008). Expl. de lignit.

BRUSTURI, com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 3 792 loc. (2008).

BRUSTUROASA, com. în jud. Bacău; 3 505 loc. (2008).

BRUT, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre materiale, obiecte etc.) Care nu a fost încă transformat în produs finit. 2. (Despre greutatea mărfurilor) Din care nu s-a scăzut daraua. ✦ (Despre un venit) Din care nu s-a scăzut impozitul şi/sau cheltuielile aferente.

BRUTÁL, -Ă (< fr.) adj. Dur, violent (în purtări); necioplit.

BRUTALÍSM (< fr.) s.n. Curent al arhitecturii moderne apărut în Marea Britanie în 1954; derivat din stilul arhitecturii lui Le Corbusier. Aparţinând funcţionalismului, susţine eliminarea oricăror artificii în favoarea materialelor nude. Reprezentanţi: firma Stirling & Gowon (Anglia), Vittoria Vigaro (Italia), Paul Rudolph (S.U.A.), Moekawa Tange (Japonia) ş.a.

BRUTALITÁTE (< fr.) s.f. Fire, purtare brutală; vorbă sau faptă de om brutal.

BRUTÁR (< *brut*, înv., „pâine neagră") s.m. Bărbat care prepară (şi vinde) pâine.

BRÚTĂ (< fr.) s.f. Om brutal.

BRUTĂRÍE s.f. Loc unde se prepară sau se vinde pâine.

BRÚTO (< it., germ.) adv. În total, fără a se scădea daraua, impozitele etc.

BRUTUS, Marcus Iunius (85-42 î.Hr.), om politic roman. Unul dintre conducătorii partidului senatorial republican, participant la conjuraţia care l-a asasinat pe Cezar. După înfrângerea armatelor senatoriale la *Philippi*, s-a sinucis.

BRUXELLES (flam. BRUSSEL), cap. Belgiei, situată în centrul ţării, pe un canal navigabil; 978,3 mii loc. (2002, cu suburbiile). Mare port fluvio-maritim. Al doilea centru ind. al ţării; mecanică de precizie, autoturisme, aparataj electrotehnic, constr. de maşini şi utilaje, locomotive, conf., ţesături, dantele, marochinărie, produse chimice şi alim. Centru comercial şi financiar. Universitate (1834). Academie de ştiinţe, litere şi arte (1772). Monumente: catedrala Sainte Gudule (sec. 13), Porte de Hal (sec. 14), primărie (sec. 15), Palatul Regal (sec. 18). Muzee. Parcul Expoziţiei Mondiale (1958). Menţionat în sec. 11. Centru al Revoluţiei belgiene (1830), după victoria căreia a devenit capitală a Regatului belgian. Sediul N.A.T.O. şi al Comunităţii Economice Europene. Locul mai multor congrese şi conferinţe internaţionale. - **Tratatul de la B.,** pact militar şi economic, încheiat în 1948, între Belgia, Franţa, Luxemburg, Marea Britanie şi Olanda (cunoscut sub denumirea de Uniunea Occidentală); prin acordurile de la Paris din 1954, cu participarea R.F.G. şi Italiei, stă la baza creării Uniunii Europei Occidentale.

BRYNNER, Yul (1915-1985), actor american de film. Roluri principale în „Cei şapte magnifici", „Taras Bulba", „Bătălia de pe Neretva".

B.T.A. (*Bălgarska Telelgrafna Agenţia*), agenţia de presă a Bulgariei. Funcţionează din 1944, cu sediul la Sofia.

BUBALÍNE (< fr.; {s} lat. *bubalus* „bivol") s.f. pl. v. **bivol.**

BUBASTIS, oraş în Egiptul antic, situat la E de Delta Nilului, una din capitalele imperiului în timpul *hicsoşilor* şi locul de origine al faraonilor dinastiei a XXII-a. Aici era divinizată zeiţa cu cap de pisică, Bastet (gr. Bubastis), care dă şi numele oraşului.

BÚBĂ (< ucr.) s.f. **1.** Denumire populară a inflamaţiilor purulente de la nivelul pielii. ✧ (Pop.) *B. neagră* = antrax. *Bube-dulci* = bubuliţe dese, de natură infecţioasă, din jurul gurii, pe cap etc.; impetigo. ✦ (Pop.) Rană. **2.** Fig. Punct slab al unei probleme; defect, defecţiune.

BUBER, Martin (1878-1965), filozof şi teolog israelian, originar din Austria. Traducător şi exeget al „Bibliei". Pornind de la dialogul biblic dintre om şi Dumnezeu, a promovat o relaţie de reciprocitate şi mutualitate („Eu şi Tu", „Dialog"). A militat pentru apropierea dintre evreii şi arabii din Palestina, dintre evrei şi creştini.

BUBÓI s.n. Furuncul, abces.

BUBÓN (< fr.) s.n. Inflamaţie supurativă a ganglionilor din regiunile inghinală şi axilară, întâlnită în boli ca scarlatina, ciuma, în boli venerice etc.

BUBÓS, -OÁSĂ adj. Cu bube. ✦ (Despre plante, fructe) Plin de umflături, de noduri.

BUBKA, Serghei (n. 1963), atlet ucrainean. Multiplu campion mondial (1983-1997) la săritura cu prăjina. Primul atlet din lume care a sărit peste 6 m (recordul lui mondial: 6,14 m, 1994).

BUBUÍ (onomat.) vb. IV intranz. (Despre tunet; *p. ext.* despre arme de foc, explozii etc.) A produce un zgomot înfundat şi puternic (repetat la intervale scurte).

BUBURÚZĂ s.f. Insectă mică din ordinul coleopterelor, cu corpul emisferic, cu aripile roşii, pătate cu puncte negre *(Coccinella)*; mămăruţă, paparugă.

BUCÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la gură.

BUCARAMANGA, oraş în NE Columbiei, în Cordillera Oriental, la 925 m alt.; 902 mii loc. (1999, cu suburbiile). Metalurgie. Produse alim.; ţesături de bumbac. Universitate. Întemeiat în 1623.

BUCÁTĂ (lat. **buccata*) s.f. **I. 1.** Parte tăiată sau ruptă dintr-un corp solid; fragment. **2.** Parte dintr-un întreg considerată ca o unitate. ✦ Unitate de numărare; exemplar. ✦ (Determinat prin „de drum" etc.) Distanţă. ✦ (Determinat prin „de timp", „de vreme" etc.) Interval. 3. Operă literară sau muzicală (de proporţii reduse). **II.** (La pl., în forma *bucate*) **1.** (Feluri de) mâncare. **2.** (Pop.) Grâne, cereale.

BÚCĂ (lat. *bucca*) s.f. **1.** Fiecare dintre cele două părţi cărnoase ale feţei omului (sau ale botului animalelor) de la tâmplă în jos. **2.** Fesă.

BUCĂLÁIE s.f., adj. (Oaie ţigaie) cu lână albă şi cu botul şi extremităţile membrelor castaniu-închis.

BUCĂLÁT, -Ă adj. Cu obrazul durduliu.

BUCĂTÁR (< *bucate*) s.m. Bărbat care are meseria de a găti bucate.

BUCĂTĂREÁSĂ s.f. Femeie care găteşte bucate.

BUCĂTĂRÍE s.f. **1.** Încăperea şi ansamblul de mijloace folosite pentru a găti. **2.** Fel caracteristic de a găti mâncare. 3. Fig. (Fam.) Totalitatea lucrărilor mărunte necesare pentru efectuarea unei lucrări mai mari.

BUCCINATÓR (< fr.) s.m. **1.** Muşchi al obrazului. 2. Ramură a nervului maxilar inferior.

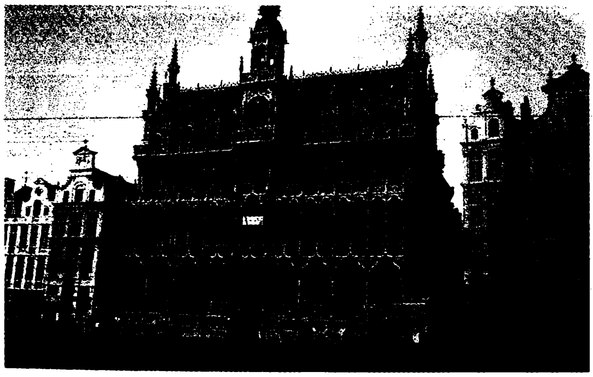

Bruxelles. Grand Place

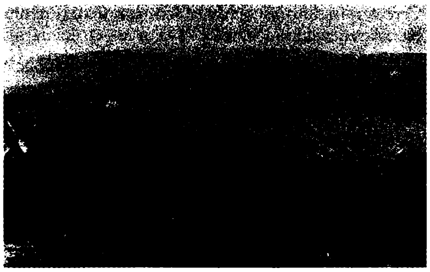

Munţii Bucegi

BUCEÁ (lat. *buccella* „guriţă") s.f. **1.** (TEHN.) Manşon de metal care se montează între două piese asamblate rigid, pentru a uşura dezmembrarea lor, sau între două piese în mişcare relativă, pentru a le proteja; bucşă. **2.** Scobitură făcută într-o piesă de lemn, în care intră capul piesei cu care se îmbină.

BUCECEA, oraş în jud. Botoşani, în pod. Sucevei; 5 197 loc. (2008). Rezervaţia naturală Bălţile Siretului (2 ha). Fabrică de zahăr. Conacul Miclescu (sec. 18).

BUCEGI, masiv muntos în extremitatea estică a Carpaţilor Meridionali, între valea Prahovei cu afl. său valea Cerbului, la E, pe care o domină printr-un abrupt de peste 1 000 m, şi valea Ialomiţei, cu afl. său Brătei la V. Are aspect de podiş înalt, de c. 2 000 m. Urme ale glaciaţiunii cuaternare (valea Gaura, Mălăeşti, valea Cerbului), nişe nivale, stânci sub formă de ciuperci - „Babele" etc. Alt. max.: 2 505 m (vf. Omu). Obiective turistice: Peştera Ialomiţei, Cheile Tătarului, Zănoagei şi Orzei, „Sfinxul", „Babele", Caraimanul; cabane, hoteluri. Linii de teleferic din Sinaia şi din Buşteni. Staţie meteorologică de ordinul I (vf. Omu); pârtii de bob şi de schi. Parc natural (32 663 ha).

BUCENTÁUR (< fr.) s.m. Fiinţă fabuloasă, jumătate om, jumătate taur.

BUCER sau BUTZER, Martin (Kuhhorn) (1491-1551), reformator protestant german. Discipol al lui Luther. A susţinut unitatea doctrinară între grupările religioase ale Reformei („De Regno Christi").

BUCERDEA GRÂNOASĂ, com. în jud. Alba, în pod. Târnavelor, pe dr. Târnavei; 2 363 loc. (2008). Biserică reformată (sec. 16).

BUCEŞ, com. în jud. Hunedoara, în m-ţii Apuseni; 2 155 loc. (2008). Rezervaţia naturală Muntele Vulcan (5 ha). Expl. de min. auro-argentifere (Stănija).

BUCEVSCHI, Epaminonda (1843-1891, n. Iacobeni, jud. Suceava), pictor român. Influenţat de academism, a pictat tablouri idilice („Colindătorii", „Doina") şi fresce pentru biserici.

BUCH, Leopold von (1774-1853), geolog german. A elaborat teoria ridicării lanţurilor de munţi şi a deplasării corelative a mărilor.

BUCHANAN, James (n. 1919), economist american. Lucrări în domeniul adoptării deciziilor în domeniul economic şi politic, al economiei politice şi teoriei fiscale. Premiul Nobel pentru economie (1986).

BÚCHE (< sl.) s.f. A doua literă din alfabetul chirilic; *p. ext.* literă; alfabet; cunoştinţe elementare de scris şi citit.

BUCHENWALD, lagăr nazist de concentrare şi exterminare (1937-1945), la N de Weimar (Germania). Aici au fost ucişi peste 50 000 de antifascişti, prizonieri de război ş.a.

BUCHÉT (< fr.) s.n. **1.** Mănunchi de flori aranjate şi legate împreună. ✦ Grup de obiecte, de lucrări etc. de acelaşi fel. **2.** Aromă specifică a vinurilor de calitate superioară.

BUCHIN, com. în jud. Caraş-Severin, la poalele m-ţilor Semenic; 2 137 loc. (2008). Expl. de lignit.

BUCHNER, Eduard (1860-1917), chimist german. A izolat primele enzime (zimaza şi lactaza, 1897).

Cercetări în domeniul chimiei fermentaţiilor. Premiul Nobel pentru chimie (1907).

BÜCHNER, Georg (1813-1837), dramaturg şi publicist german. Drame romantice anticipând teatrul naturalist şi expresionist („Moartea lui Danton", „Woyzeck").

BUCIÁRDĂ (< fr., rus.) s.f. (CONSTR.) Unealtă manuală sau mecanică, cu una sau două feţe de izbire, având dinţi sau muchii ascuţite, folosită la prelucrarea prin lovire a feţelor vizibile ale pietrelor.

BUCINIŞU, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 2 176 loc. (2008).

BUCIU, 1. Mircea (1907-1970, n. Donzeşti-Tărtăşeşti, jud. Vâlcea), bas român. Ambitus larg, voce profundă, frazare expresivă. Repertoriu de operă, lied şi vocal-simfonic. **2. Dan B.** (n. 1943, Bucureşti), compozitor român. Fiul lui **B. (1)**. Limbaj componistic orientat spre zona modală. Creaţie corală, camerală, simfonică şi vocal-simfonică. Lucrări didactice („Armonia tonală").

BUCIUM (lat. *bucinum*) s.n. Instrument popular de suflat, în forma unui tub conic, lung, folosit pentru chemări şi semnale (în special în m-ţii Apuseni). ✦ Sunet emis cu acest instrument.

BUCIUM, com. în jud. Alba, la poalele m-ţilor Trascău; 1 663 loc. (2008). Expl. de min. auro-argentifere, cunoscute din epoca romană (sec. 2-3), pirită cupriferă şi min. complexe. Cojocărit. Pe terit. com. se află *Detunatele* şi rezervaţia naturală poiana cu narcise Negrileasa (5 ha).

BUCIUMENI 1. Com. în jud. Dâmboviţa, pe Ialomiţa; 4 685 loc. (2008). Centru pomicol. **2.** Com. în jud. Galaţi, în colinele Tutovei. Rezervaţia forestieră (7,2 ha); 2 612 loc. (2008).

BUCIUMI 1. Com. în jud. Bacău, în SE depr. Tazlău-Caşin, la poalele nordice ale dealului Ouşoru, la S de Oneşti; 3 201 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Sălaj; 2 621 loc. (2008). Aşezare civilă şi castru roman de piatră (sec. 2-3).

BUCIUMUL, periodic „politic, literar, comercial". A apărut la Paris, apoi la Bucureşti (1862-1864). Stil jurnalistic modern, marcat de personalitatea dinamică şi polemică a directorului, C. Bolliac.

BUCK, Linda B. (n. 1947), biolog american. Studii în domeniul receptorilor olfactivi. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2004), împreună cu R. Axel.

BUCK, Pearl (1892-1973), scriitoare americană. Romane inspirate din viaţa socială a Chinei („Casa de lut", „Vânt de răsărit, vânt de apus", „Ogorul"). Premiul Nobel pentru literatură (1938).

BUCKINGHAM, George VILLIERS, duce de (1592-1628), om politic englez. Inspirator al politicii absolutiste a regilor *Iacob I* şi *Carol I Stuart*.

BUCKINGHAM PALACE, reşedinţa londoneză a suveranilor britanici; construită în sec. 18 pentru ducii de Buckingham, cumpărată în 1761 de regele George III pentru soţia sa. Regina Victoria i-a dat actuala folosinţă.

BUCLÁJ s.m. Totalitatea buclelor de pe suprafaţa unei pielicele de miel.

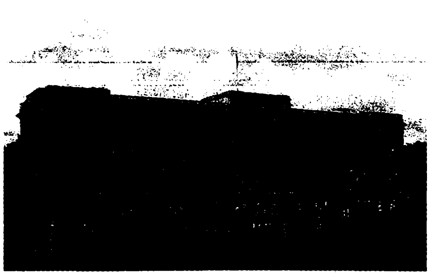

Buckingham Palace

BÚCLĂ (< fr.) s.f. **1.** Şuviţă de păr răsucită în spirală; cârlionţ, zuluf. **2.** Porţiune foarte curbată, uneori închisă, a unui fir, a unei conducte, a unui drum, a unui râu etc. **3.** (INFORM.) Secvenţă a instrucţiunilor unui program, repetabilă în execuţie până la îndeplinirea condiţiei cerute.

BUCLÉU (< fr. {i}) s.n. Material textil cu aspect buclat.

BUCLÚC (< tc.) s.n. Încurcătură **(2)**, belea.

BUCÓLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. s.f. **1.** Adj. Referitor la viaţa rustică idealizată; pastoral, idilic, câmpenesc **(2)**. **2.** S.f. Mic poem pastoral; eglogă, idilă (Teocrit, Vergiliu).

BUCOŞNIŢA, com. în jud. Caraş-Severin, pe Timiş; 3 013 loc. (2008). Rezervaţia naturală Petroşniţa (3 ha).

BUCOV, com. în jud. Prahova, la 8 km NE de Ploieşti; 10 788 loc. (2008). Expl. de argile. Cărămidă şi ţiglă. Vestigii arheologice la Rotari şi Tioca, atestând o locuire din epoca neolitică. În Ev. Med. a fost oraş, reşedinţă de judeţ.

BUCOV, Emilian (1909-1984, n. Chilia-Nouă, Basarabia), scriitor român. Versuri militante („Scara fără trepte"), dedicate meleagurilor natale („Te văd, Moldovă!"), romane („Magistrala"), literatură pentru copii.

BUCOVĂŢ, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 4 021 loc. (2008). Piel., încălţ şi ind. mat. de constr. Biserică (1572, cu fresce din 1574).

BUCOVINA, prov. istorică românească, parte integrantă a Moldovei, situată în NE Carpaţilor Orientali, locuită în Antic. de geto-daci. Denumirea provine de la apelativul slavon care înseamnă „pădure de fagi". În sec. 10-14 s-au dezvoltat numeroase aşezări româneşti. A aparţinut Moldovei până în 1775, când a fost anexată de Austria prin actul de la Palamuta, pe Nistru, şi inclusă acesteia prin Tratatul de Pace de la Şiştov, în 1791. În urma Revoluţiei de la 1848, guvernul de la Viena a acordat **B.** autonomie internă şi titlul de ducat. La 15/28 nov. 1918, Congresul General din **B.**, întrunit la Cernăuţi, a votat în majoritate „unirea necondiţionată şi pentru vecie a **B.** în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru cu Regatul României". La 10 sept. 1919, Tratatul de Pace de la Saint-Germain-en-Laye a recunoscut această unire. În urma notelor ultimative din 26-27 iun. 1940 ale guvernului sovietic, nordul **B.** împreună cu ţinutul Herţei şi cu *Basarabia* au fost ocupate de U.R.S.S. După intrarea României în al Doilea Război Mondial (iun. 1941), **B.** de Nord a fost eliberată şi reintegrată în hotarele fireşti ale României, până în 1944, când a fost din nou ocupată de trupele sovietice şi anexată U.R.S.S. V. şi *Ucraina*.

BUCOVINEÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană din Bucovina sau originară de acolo. **2.** Adj. Care aparţine Bucovinei, privitor la Bucovina sau la bucovineni.

BUCRÁNIU ({s} gr. *bous* „bou" şi *kranion* „craniu") s.n. Element decorativ în arhitectură, reprezentând un craniu de bou; însoţit de benzi decorative sau ghirlande şi flori. Răspândit în Franţa în epocile care au încercat să imite cât mai fidel Antic.

BUCŞÁN, -Ă s.f. Varietate a rasei de bovine sura de stepă, dar mai robustă, de culoare mai închisă şi de talie mai mică.

BUCŞANI 1. Com. în jud. Dâmboviţa, în baz. Ialomiţei; 6 840 loc. (2008). Expl. de petrol. Rezervaţie de zimbri (Pădurea Neagră). **2.** Com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 3 740 loc. (2008).

BÚCŞĂ s.f. Bucea **(1)**.

BUCŞÁU s.m. Arbust din fam. fabacee, înalt până la 2 m, cu frunze simple foarte mici şi cu flori mari, galbene, dispuse în raceme terminale, cu miros plăcut (*Spartium junceum*).

BUCU, com. în jud. Ialomiţa, pe Ialomiţa; 2 365 loc. (2008).

BUCUR, Ionel (1930-1976, n. sat Podul Rizii, jud. Dâmboviţa), matematician român. Contribuţii în domeniul topologiei şi geometriei algebrice, al teoriei numerelor şi categoriilor, precum şi al algebrei omologice.

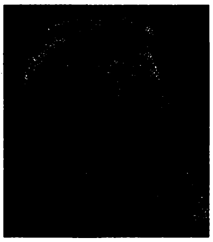

Pearl Buck

BUCURÁ (cuv. autohton) vb. I **1.** Refl. şi tranz. A (se) umple de bucurie **(1)**. ✦ A (se) desfăta. **2.** Refl. A dispune de..., a poseda, a avea parte de... **3.** Refl. (Peior.) A râvni la ceva.

BUCURA, cel mai întins lac alpin din România, situat într-un circ glaciar din masivul Retezat (sub vf. Bucura), la 2 041 m alt.; 10,8 ha; ad. max.: 15,7 m. Cuprins în Parcul Naţional Retezat.

BUCURĂ-TE, MARIE v. Ave Maria.

BUCUREŞCI, com. în jud. Hunedoara, în m-ţii Apuseni; 1 728 loc. (2008). În satul Curechiu, expl. de min. auro-argentifere.

BUCUREŞTI, cap. României, municipiu în S ţării, în C. Română, pe Dâmboviţa şi afl. său Colentina, la 70-90 m alt.; 1 943 981 loc. (2008). Se întinde pe 226 km^2 şi este împărţit în şase sectoare ad-tive urbane. Termocentrale, întreprinderi constructoare de maşini, electrotehnică, mecanică fină; întreprinderi chimice (mase plastice, vopsele şi coloranţi, anvelope şi articole din cauciuc, produse farmaceutice şi cosmetice ş.a.); întreprinderi de mat. de constr.; de prelucr. a lemnului, de piel., marochinărie, blănărie şi încălţ., poligrafice, textile şi alim. Pr. nod feroviar (nouă magistrale şi o c.f. de centură de 74 km) şi rutier (şapte magistrale, numeroase autogări) al ţării; aeroporturile „Băneasa" şi „Henri Coandă-Otopeni". Metrou. În **B.** îşi au sediul Parlamentul, Guvernul, Preşedinţia, marea majoritate a partidelor politice, numeroase instituţii cultural-ştiinţifice, printre care: Academia Română, institute de cercetări ştiinţifice, studii şi proiectări, mari biblioteci, instituţii de învăţământ superior; Opera Română, Filarmonica „G. Enescu", Orchestra Naţională a Radioteleviziunii ş.a. şi teatre. Monumente de arhitectură: bisericile şi ansamblul Curtea Veche, Mihai Vodă (sec. 16), a Patriarhiei, Doamnei, Sf. Gheorghe Nou (sec. 17), Colţea, Kretzulescu şi Stavropoleos (sec. 18), mănăstirile Radu Vodă (sec. 17) şi Antim (sec. 18), Plumbuita, Fundenii Domnei şi Mărcuţa; sinagoga (Templul Coral); palatele Ghica-Tei, Şuţu, Ştirbey, Regal, Cotroceni, Justiţiei, Poştelor (azi Muzeul Naţional de Istorie), C.E.C., Cantacuzino, Victoria (sediul Guvernului); Hanul lui Manuc, Ateneul Român. Muzee: Naţional de Istorie, de Artă al României, Satului, de Istorie Naturală „Gr. Antipa", Militar Central, Colecţiilor de Artă, Geologiei, Ţăranului Român, Tehnic „ing. D. Leonida", Sticlei şi Porţelanului etc. Mari complexe şi baze sportive (Stadionul Naţional „Lia Manoliu", „Steaua", „Dinamo", „Giuleşti", „Palatul Sporturilor şi Culturii"), parcuri ş.a. Grădina Botanică (10,5 ha), Grădina Zoologică Băneasa ş.a. În **B.** se află numeroase edituri, studiouri de radio şi televiziune, apar o mare diversitate de ziare şi reviste. Alte clădiri declarate monumente istorice şi de arhitectură: casa Melik, „bufetul" de la Şosea, Şcoala Centrală de fete, casa Vernescu, vila Minovici, blocul „Aro", casa Oprea Soare, Primăria Generală, Academia Militară, Şcoala de arhitectură. În anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, **B.** a cunoscut un proces intens de sistematizare, construindu-se mari ansambluri de

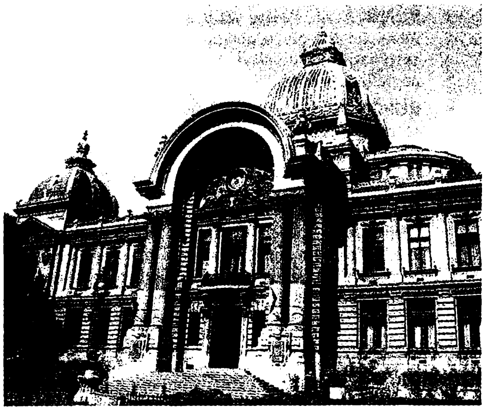
1

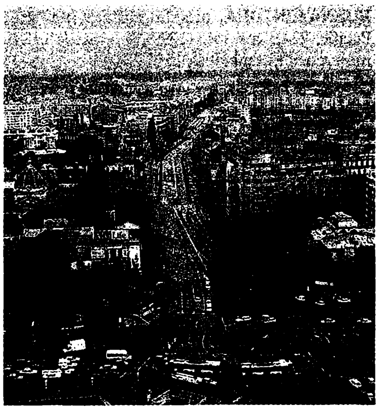
2

București
1. Clădirea C.E.C. 2. Piața Universității

locuințe (Titan-Balta Albă, Drumul Taberei, Berceni-Giurgiului, Rahova-Şos. Alexandriei, Militari, Pantelimon, Colentina, Floreasca ş.a.) ş.a. În cadrul aşa-zisului program de sistematizare a centrului istoric al oraşului a fost demolată c. 1/3 din suprafața zonei centrale a municipiului, odată cu aceasta dispărând numeroase monumente istorice şi de arhitectură. În urma cutremurelor din 1940, 1977, 1986 şi 1990, în **B.** au fost distruse şi avariate un mare număr de locuințe, şcoli, spitale ş.a., înregistrându-se totodată numeroase pierderi de vieți omeneşti. Menționat pentru prima oară într-un hrisov dat la 20 sept. 1459, de către Vlad Țepeş, oraşul **B.** are însă o existență mult mai veche. Pe terit. actual al oraşului s-au descoperit urme de aşezări din Neolitic, Epoca Bronzului şi a Fierului, iar din sec. 14 existența unei aşezări feudale. Grație situării sale favorabile din punct de vedere comercial, oraşul s-a dezvoltat şi s-a extins, începând încă de la mijlocul sec. 16 (din vremea domniei lui Mircea Ciobanul) şi continuând în sec. 17 (în vremea domniilor lui Matei Basarab, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu), devenind pr. centru economic, politic şi cultural al țării. Cap. permanentă a Țării Româneşti din 1659, **B.** a fost principalul centru al Revoluției de la 1821, precum şi al Revoluției de la 1848 din Țara Românească. După înfăptuirea Unirii Principatelor de la 24 ian. 1859, **B.** a devenit cap. statului român (1862) şi a cunoscut în a doua jumătate a sec. 19 o puternică dezvoltare. Ocupat de germani şi de aliații lor la 23 nov./6 dec. 1916, în timpul Primului Război Mondial, oraşul a fost eliberat în nov. 1918, devenind, după Unire, cap. statului național unitar român. În perioada interbelică, în **B.** s-au înființat şi şi-au desfăşurat activitatea numeroase instituții publice, administrative, economice şi culturale. Oraşul a avut mult de suferit de pe urma bombardamentelor anglo-americane din primăvara şi vara anului 1944, şi a bombardamentelor germane din aug. 1944, care au avariat numeroase clădiri (Teatrul Național ş.a.) şi au făcut numeroase victime. La 23 aug. 1944, în **B.** a avut loc o lovitură de stat, soldată cu întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. La 8 nov. 1945, de ziua regelui, a fost reprimată, de autoritățile comuniste, marea manifestație promonarhistă inițiată de organizațiile de tineret ale P.N.L. şi P.N.Ț. În cadrul Revoluției Române din dec. 1989 la **B.** s-au desfăşurat (21–22 dec.) mari manifestații populare anticomuniste şi anticeauşiste, soldate cu ciocniri între demonstranți şi forțele de represiune, în urma cărora regimul dictatorial a fost răsturnat. La **B.** au fost semnate următoarele tratate de pace: 1) la 16/28 mai 1912, tratatul prin care se punea capăt Războiului Ruso-Turc (1806–1812); Basarabia era anexată Rusiei; Serbia obținea autonomia internă; 2) la 19 febr./3 mart. 1886, tratatul care punea capăt războiului dintre Serbia şi Bulgaria: prevede restabilirea *statu-quo*-ului; 3) la 28 iul./10 aug. 1913, tratatul care încheia al doilea *Război Balcanic*. Grecia obținea S Macedoniei şi o parte din Tracia apuseană, iar Serbia aproape întreaga parte de N a Macedoniei; totodată, prin acest tratat s-a hotărât ca partea de S a Dobrogei, jud. Durostor şi Caliacra, Cadrilaterul, până la linia Turk-Smil-Ekrené, să intre în componența României; 4) la 4 aug. 1916, tratatul de alianță între România şi Aliați (Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia) privind intrarea României în război; 5) la 24 apr./7 mai 1918, tratatul dintre România şi Puterile Centrale, încheiat în urma defecțiunii militare a Rusiei soldată cu semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk; prin el se impuneau României condiții înrobitoare: cedarea Dobrogei către Bulgaria, rectificări de frontieră (5 600 km²) în Carpați în favoarea Austro-Ungariei, clauze economice dezastruoase privind livrările de produse agricole, lemn, petrol ş.a. Tratatul nu a fost ratificat de Parlament şi suveran şi România l-a denunțat la 28 oct. 1918.

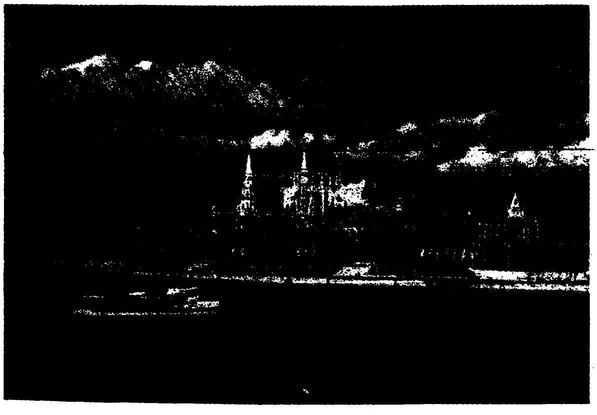
Budapesta
Clădirea Parlamentului

BUCURÍE s.f. **1.** Stare sufletească pricinuită de o vie mulțumire, satisfacție etc. **2.** Concr. Ceea ce pricinuieşte bucurie **(1)**.

BUCUȚA, Emanoil (pe numele adevărat *Emanoil Popescu*) (1887–1946, n. Bolintin-Deal, jud. Giurgiu), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1941). Lirică intimistă („Florile inimii"), romane poetice („Fuga lui Şefki"), eseuri, lucrări etnografice („Românii dintre Vidin şi Timoc"), ediții.

BUDA, com. în jud. Buzău, pe Râmnic; 3 136 loc. (2008). Centru pomicol.

BUDA, lac glaciar pe versantul sudic al m-ților Făgăraş, la 2 056 m alt.; 0,9 ha; ad. max.: 2,2 m. De aici izv. pârâul Buda, unul dintre izv. Argeşului.

BUDACU DE JOS, com. în jud. Bistrița-Năsăud, în dealurile Bistriței; 3 132 loc. (2008). Biserică (sec. 16). Biserică (sec. 18), în satul Monariu. Biserică (sec. 15; 18), în satul Jelna.

BUDAI-DELEANU, Ioan (1760–1820, n. sat Cigmău, jud. Hunedoara), scriitor şi cărturar român. Reprezentant de seamă al Şcolii Ardelene. Studii şi lucrări lingvistice („Temeiurile gramaticii româneşti", „Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii româneşti"), lexicografice („Lexicon românesc-nemțesc", „Lexicon pentru cărturari"), istorice („De originibus populorum Transylvaniae"). Opera sa reprezentativă, poemul eroi-comic „Țiganiada", construit după modelul clasic, marchează începutul literaturii române moderne, printr-o capodoperă de nivel european. Alt poem, „Trei viteji", neterminat, valorifică parodic motivul nebuniei universale.

BUDAPESTA (BUDAPEST), cap. Ungariei, situată pe malurile Dunării, în N țării; 2,43 mil. loc. (2003, cu suburbiile). Este formată din Buda, Pesta şi Óbuda. Mare nod de comunicații. Puternic centru ind. (siderurgie, metalurgie neferoasă, poligrafie, mijloace de transport auto şi feroviar, aparataj electronic, maşini-unelte, aparate optice şi de precizie, îngrăşăminte chimice, produse farmaceutice, prelucr. petrolului, coloranți, produse textile, confecții, hârtie, alim.). Academie de ştiințe (1840), trei universități. Teatru Național (1873). Monumente din sec. 13–15, refăcute în sec. 19, numeroase clădiri baroce din sec. 18 (primărie, biserici). Parlamentul şi Palatul Republicii (sec. 19). Muzee (Galeria Națională). Poduri peste Dunăre. În Antic. colonie romană *(Aquincum)*. Din 1350, reşedință permanentă a regilor Ungariei; cucerită de turci în 1541, Buda a fost centrul paşalâcului cu acelaşi nume. În 1686 a fost cucerită de Habsburgi, iar în 1872, unindu-se cu Pesta şi Óduba, a devenit cap. Ungariei în cadrul statului dualist austro-ungar. În urma dezmembrării statului dualist austro-ungar, a izbucnirii anarhiei la **B.**, odată cu instaurarea Republicii Sovietice Ungare (mart. 1919) şi a refuzului guvernului comunist ungar de a accepta istoricele hotărâri de la Alba Iulia, precum şi a încălcării armistițiului, trupele române au ocupat oraşul (3 aug.). În iarna anului 1945, trupele române, luptând alături de cele sovietice împotiva armatelor horthyste şi germane, au contribuit la eliberarea **B.** Centrul revoluției ungare (oct.-nov. 1956), zdrobită de intervenția trupelor sovietice.

BUDDHA (sanscrită „iluminat") **1.** (În budism) Ființă care, suprimând toate dorințele, se ridică la cunoaşterea perfectă a adevărului şi se eliberează de orice acțiune în vederea atingerii scopului ultim al existenței, *nirvana*. **2.** Întemeietorul tradițional al

Buddha

budismului, *Siddhartha Gautama*, înţelept al tribului Sakya (Sakya Muni), după ce a ajuns la „iluminare". Se consideră că a trăit între 560 şi 480 î.Hr. Şi-a predicat doctrina la Benares şi în SE Indiei.

BUDÉ, Guillaume (1467-1540), umanist francez. A propagat în Franţa studiile greceşti şi a contribuit la crearea viitorului Collège de France. Op. pr.: „Despre monede".

BUDEANU, Constantin (1886-1959, n. Buzău), inginer electrotehnician român. Acad. (1955). Cercetări în domeniile regimului deformat, al puterii reactive, al raţionalizării sistemelor de unităţi de măsură. Unul dintre fondatorii şcolii româneşti de electrotehnică.

BUDEASA, com. în jud. Argeş, pe Argeş; 3 905 loc. (2008). Casa Hagi Tudorache (1762).

BUDEŞTI 1. Oraş în jud. Călăraşi, situat în C. Română, la confl. Dâmboviţei cu Argeşul; 7 085 loc. (2008). Mobilă, prelucr. maselor plastice şi articole sportive. Fabrică de componente electronice. Produse alim. Oraş din 1989. **2.** Com. în jud. Bistriţa-Năsăud; 2 052 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Maramureş, la poalele de NE ale m-ţilor Gutâi; 3 323 loc. (2008). Biserică de lemn (1675). Expl. de caolin. **4.** Com. în jud. Vâlcea, în piemontul Cotmeana; 5 807 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17).

BUDÍLA, com. în jud. Braşov, la poalele m-ţilor Ciucaş; 3 977 loc. (2008).

BUDÍNCĂ (< engl.) s.f. Preparat culinar făcut din făină, paste făinoase, orez, ouă, legume etc., şi copt la cuptor.

BUDÍSM (< fr.) s.n. Religie apărută în India, în sec. 6-5 î.Hr., a cărei întemeiere este atribuită lui *Buddha*. **B.** predică mântuirea prin ieşirea din *samsara* şi posibilitatea de a ajunge la *nirvana*, prin efort propriu. Proclamat religie de stat în sec. 3 î.Hr., sub regele Asoka. A evoluat în trei mari direcţii: *hinayana* sau „micul vehicul", fidel învăţăturii lui Buddha; *mahayana* sau „marele vehicul"; *vajrayana* sau „vehiculul tantric". Răspândit în China, Japonia, Sri Lanka, Coreea, Mongolia, Uniunea Myanmar, Thailanda, Vietnam.

BUDÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al budismului. **2.** Adj. Care aparţine budismului, privitor la budism.

BUDIŞTEANU, Ionel (pe numele adevărat *Nae Ion*) (1919-1991, n. Bucureşti), violonist şi dirijor român de muzică populară. Repertoriu de romanţe, melodii lăutăreşti şi café concert. Dirijor al orchestrelor „Barbu Lăutaru" şi „Rapsodia Română".

BUDOÁR (< fr.) s.n. Cameră intimă a unei femei.

BUDUREASA, com. în jud. Bihor, în m-ţii Apuseni; 2 675 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: vf. Cârligaţi (10 ha) şi Piatra Grăitoare (5 ha). Expl. forestiere şi de marmură. Centru renumit pentru construcţia lăzilor de zestre cu crestături. În raza com. se află staţiunea climaterică Stâna de Vale.

BUDUSLĂU, com. în jud. Bihor, în C. Ierului; 1 959 loc. (2008). Biserică (sec. 13).

BUENAVENTURA, oraş în V Columbiei, port la Oc. Pacific; 224,3 mii loc. (1999). Export de cafea, zahăr, minereuri. Întemeiat în 1540.

BUENOS AIRES, cap. Argentinei, port în estuarul La Plata; 11,45 mil. loc. (2001, cu suburbiile, formând a doua conurbaţie din emisfera australă). Aeroportul internaţional Ezeiza, cel mai mare din America de Sud. Asigură 1/2 din prod. ind. a ţării; produse din carne, piel. şi încălţ., morărit, ţesături şi conf., produse chimice, rafinării de petrol, prelucrarea lemnului, constr. de maşini, siderurgie. Universitate (1821). „Casa Rosada" (sediul guvernului). Operă, muzee. Întemeiat în 1536 de Pedro de Mendoza. Cap. Argentinei (din 1826).

BUERO VALLEJO, Antonio (n. 1916), dramaturg spaniol. Teatru de factură social-politică („Povestea unei scări", „Luminatorul", „Generoasa fundaţie").

BUESCU, Vasile (1846-1882, n. Bucureşti), inventator român. Preocupări în domeniul armamentului de foc. A inventat un revolver (*revolverul B.*), adoptat în armata română din 1876, şi o puşcă (*puşca B.*).

BUEŞTI, com. în jud. Ialomiţa, în C. Bărăganului, în lunca din dr. Ialomiţei; 1 194 loc. (2008). Biserica „Sfânta Treime şi Sfântul Nicolae" (1834).

BUF, -Ă (< fr., it.) adj. (despre o operă muzicală, o comedie) Cu un caracter comic. ✧ *Operă b.* v. *operă*.

BUFÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre obiecte de îmbrăcăminte) Umflat, înfoiat.

BUFÉT (< fr.) s.n. **1.** Dulap în care se păstrează vesela. **2.** Local mic în care se servesc mâncăruri (reci) şi băuturi. **3.** Mâncare (rece) şi băutură servite la bufet **(2)**.

BUFÉU (< fr.) s.n. (MED.) Senzaţie de căldură intensă întâlnită în disfuncţii vegetative, în special în cursul menopauzei.

BUFFALO, oraş în NE S.U.A. (New York), pe malul L. Erie; 292,6 mii loc. (2000). Unul dintre pr. porturi ale Marilor Lacuri. Aeroport. Uzine metalurgice, constr. de maşini; produse chimice şi alim. Universitate (1846).

BUFFETING (cuv. engl.) subst. Vibraţie neregulată a unui corp solid elastic, produsă datorită mişcării nestaţionare a fluidului înconjurător (se produce la avioane în regim transsonic etc.).

BUFFON, George Louis Leclerc, conte de ~ (1707-1788), naturalist şi scriitor francez. Unul dintre întemeietorii concepţiei evoluţioniste („Istoria naturală", 36 vol.). În „Discurs asupra stilului" a definit caracterul individual al stilului prin formula: *stilul e omul însuşi*.

BUFNITÚRĂ s.f. Faptul de a bufni; zgomot înfundat produs de o lovitură, de căderea unui obiect tare etc.

BÚFNIŢĂ s.f. Pasăre răpitoare de noapte, de talie mare, de culoare brună-sură, cu ochi galbeni mari, apropiaţi unul de altul, cu smocuri de pene lungi şi negre la urechi (*Bubo bubo*); buhă **(1)**.

BUFÓN (< fr.) s.m. **1.** Personaj comic (pitic sau cocoşat) la curţile medievale; măscărici. **2.** Personaj comic în teatru, circ. **3.** Peior. Persoană care amuză pe cei din jur prin vorbe, gesturi etc. groteşti.

BUFONERÍE (< fr.) Vorbă, glumă, gest de bufon.

BUFTEA 1. Lac de origine antropică (amenajat în 1937), situat pe râul Colentina în dreptul oraşului **B.**, supr.: 307 ha; ad. max.: 6 m. Microhidrocentrală. Pe malul său se află Studioul Cinematografic „Bucureşti", construit între 1951 şi 1956. **2.** Oraş în jud. Ilfov; 20 974 loc. (2008). Fabrici de vată, de conserve din legume şi fructe şi de ambalaje metalice pentru ind. alim.; preparate din carne şi lapte; produse de panificaţie. Filatură de bumbac. Atestat documentar cu numele de **B.** în 1778. Oraş (1968). – **Preliminariile de la ~**, tratat preliminar de pace semnat de România cu Puterile Centrale la 20 febr./5 mart. 1918, care impunea cedarea către Puterile Centrale a unor însemnate părţi din terit. României şi subordonarea economiei ţării capitalului german. A fost completat şi definitivat prin Pacea de la Bucureşti din apr./mai 1918.

BUG 1. Râu în Europa răsăriteană, confluează cu râul Narew, vărsându-se apoi în Vistula; 772 km. Izv. din pod. Volîno-Podolic, trece prin Brest, formează pe o porţiune graniţa dintre Ucraina, Belarus şi Polonia. Navigabil pe 315 km. Se mai numeşte şi *B. de Vest*. **2.** Fl. în Ucraina; 806 km. Izv. din pod. Volîno-Podolic, trece prin Nikolaev şi se varsă în Marea Neagră printr-un liman. Se mai numeşte *B. de Sud*.

BUGANDA, denumirea unui înfloritor regat african (sec. 16-19) la N de L. Victoria (azi în Uganda).

BUGEAC, denumire tătărească sau turcească a părţii de S a Basarabiei, cu vegetaţie de stepă (azi în Ucraina).

BUGEANU, Constantin (1916-1998, n. Ploieşti), dirijor, profesor şi compozitor român. Cel mai important profesor român de dirijat o orchestră (printre elevi: C. Mandeal, H. Andreescu, Ion Marin ş.a.). Director al Orchestrei Naţionale a Cinematografiei. Repertoriu simfonic şi de operă.

BUGÉT (< fr.) s.n. Evidenţa veniturilor şi repartizarea lor pe categorii de cheltuieli dintr-o anumită perioadă (de obicei un an) ale unui stat (*b. de stat*), ale unei instituţii, organizaţii, familii (*b. de familie*) etc.

BUGETÁR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la buget. ✧ *Exerciţiu b.* = perioadă de timp (de obicei de un an; *an b.*) pentru care se aprobă şi în care se execută încasările şi plăţile privind un buget **(1)**. *Instituţie b.* = instituţie ale cărei cheltuieli sunt acoperite total sau parţial de la buget **(1)**.

Buenos Aires
Bulevardul 9 iulie

BUGHEA DE JOS, com. în jud. Argeş, în depr. Câmpulung; 2 963 loc. (2008).

BUGHEA DE SUS, com. în jud. Argeş; 3 204 loc. (2008).

BUGHICI, Dumitru (n. 1921, Iaşi), compozitor român. Stabilit în Israel. Muzică simfonică programatică, de cameră şi corală. Lucrări didactice („Dicţionar de forme şi genuri muzicale").

BUGIULEŞTI, staţiune arheologică din bazinul Olteţului (azi com. Tetoiu, jud. Vâlcea), unde s-au descoperit resturi fosile villafranchiene şi primele urme de activitate conştientă a unor hominizi de pe terit. României, datând de c. 1 000 000–600 000 ani.

BUGLE (cuv. engl.) subst. Nume generic dat instrumentelor de suflat de alamă asemănătoare trompetei.

BUGLOVIÁN, subetaj al Miocenului superior, intermediar între Tortonian şi Sarmaţian. **(1).**

BUHÁI (< ucr.) s.m., s.n. **1.** S.m. (ZOOL.; reg.) Taur. **2.** S.n. Instrument muzical popular românesc, folosit de colindători în ajunul Anului Nou. **3.** S.m. *B. de baltă* = a) numele a două specii de broască: una având pe partea ventrală pete roşii *(Bombina bombina)*, iar cealaltă, pete galbene *(Bombina variegata)*; **b)** insectă coleopteră acvatică, cu corpul negru, neted şi lucios, cu picioarele acoperite de peri deşi şi lungi, adaptate la înot *(Hydrophilus piceus)*; **c)** pasăre migratoare din ordinul ciconiiformelor, care cuibăreşte în Delta Dunării, cu cioc ascuţit, galbenă-maronie pe spate, cu capul negru şi gâtul alb, cu glasul înfundat *(Botaurus stellaris)*. Sin. *bou-de-baltă.*

BUHARA, oraş în Uzbekistan, pe Amu-Daria; 237,9 mii loc. (1999). Întreprinderi textile (bumbac), alim., de piel. şi încălţ. Monumente arhitectonice din sec. 10–17. Centru de artizanat de veche tradiţie (covoare, încrustaţii în metal, orfevrărie, ţesături de mătase). Important centru economic şi cultural medieval, **B.** a fost succesiv cap. statului condus de dinastia Şeibanizilor (sec. 16), a Emiratului de **B.** (1747–1920) şi a Republicii Populare Sovietice **B.** (1920–1924).

BUHARIN, Nikolai Ivanovici (1888–1938), economist şi om politic sovietic. Membru al Partidului Comunist (din 1906). Lider al „comuniştilor de stânga" (1917–1918). Iniţial colaborator al lui Stalin, a intrat în conflict cu acesta. Judecat şi executat. Reabilitat post-mortem (1988).

BÚHĂ (onomat.) s.f. **1.** (ORNIT.) Bufniţă. **2.** *Buha-semănăturilor* = fluture nocturn, mic, cenuşiu-albicios, dăunător culturilor *(Agrotis segetum)*. *Buha-verzei* = fluture nocturn, cenuşiu, ale cărui larve atacă varza, conopida, sfecla, tutunul etc. *(Mamestra brassicae)*.

BUHOCI, com. în jud. Bacău, pe Siret; 4 999 loc. (2008).

BUHUI, peşteră situată pe râul omonim, cu cel mai lung curs de apă subterană din ţară (bazinul Caraşului), în m-ţii Aninei (jud. Caraş-Severin). Lungime: 3 217 m.

BUHUŞ, familie de boieri din Moldova. Mai importanţi: **1. Nicolae B.** a deţinut mari dregătorii (între 1657 şi 1667). **2. Alexandru B.** (?–1684), talentat comandant militar, a deţinut importante dregătorii (între care şi cea de mare hatman, 1671–1684, cu întreruperi). **3. Ioan B.**, fiul lui **B. (1)**; între 1686 şi 1714 a îndeplinit importante dregătorii, fiind, în repetate rânduri, caimacam.

BUHUŞI, oraş în jud. Bacău, pe Bistriţa, în depr. Cracău-Bistriţa; 19 853 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea Runcu (57,5 ha). Hidrocentrală şi termocentrală. Constr. de utilaje şi piese de schimb pentru ind. uşoară. Veche fabrică de postav (1885). Filatură de celofibră şi de lână pieptănată; ţesătorie de bumbac şi lână. Fabrică de mobilă; produse de panificaţie. Han (sec. 17). Biserica mănăstirii Runcu (sec. 18). Atestat documentar (din 1438), sub numele de *Bodeşti* (azi cartier). Oraş din 1921.

BUIA, Alexandru (1911–1964, n. Sângeorz-Băi), botanist român. Fondator al Grădinii Botanice din Craiova. A colaborat la elaborarea lucrărilor „Flora mică ilustrată a R.P.R." şi „Flora R.P.R.".

BUIANDRÚG s.m. Grindă de beton armat, de zidărie, de metal sau lemn, aşezată deasupra unei uşi, a unei ferestre etc. pentru a susţine porţiunea de zidărie de deasupra acestora; lintou.

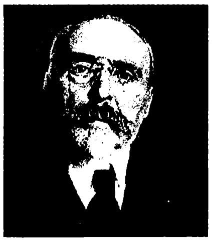

Ferdinand Buisson

BUICAN, Denis (n. 1934, Bucureşti), biolog francez de origine română. Lucrări de istorie a geneticii şi de epistemologie.

BUICĂ, Nicolae (1855–1932, n. Slatina), lăutar şi violonist român. A ridicat stilul lăutăresc la un înalt nivel de complexitate. Repertoriu clasic şi romantic, improvizaţii în stil românesc, romanţe şi parafraze.

BUICLIU, Cristea Ştefan (1857–1916, n. Roman), medic român. Unul dintre fondatorii clinicii medicale.

BUIESTRÂŞ, -Ă, adj., s.m. (Cal) care merge în buiestru **(1).**

BUIÉSTRU, BUIÁSTRĂ subst., adj. **1.** S.n. Mers particular al calului şi al altor animale, caracterizat prin faptul că acestea calcă deodată cu amândouă picioarele din aceeaşi parte. **2.** Adj., s.m. Buiestraş.

BUILA-VÂNTURARIŢA, Parc Naţional în partea de SE a m-ţilor Căpăţânii (jud. Vâlcea). Relief axat pe calcare jurasice intens tectonizate, cu abrupturi stâncoase şi forme carstice. Alt. max. Vânturariţa (1 885 m). Include şi mănăstirile Bistriţa şi Arnota.

BUIMÁC, -Ă adj. Ameţit, zăpăcit (de somn, de băutură etc.).

BUISSON, Ferdinand (1841–1932), pedagog şi om politic francez. Militant pentru învăţământul laic şi gratuit, pentru dreptul de vot al femeilor. Unul dintre iniţiatorii Ligii Drepturilor Omului şi preşedinte al acesteia (1913–1926). Premiul Nobel pentru pace (1927), împreună cu L. Quidde.

BUJÍE (< fr.) s.f. Piesă a unui motor cu aprindere electrică, prevăzut cu doi electrozi între care se produce scânteia electrică necesară aprinderii amestecului carburant.

BUJÓR (< bg.) s.m. (BOT.) **1.** Nume dat speciilor de plante din genul *Paeonia*, fam. ranunculaceelor, cu flori mari, roşii, roz sau albe, unele cultivate ca plante decorative. ✧ *B. românesc* = specie de bujor ocrotită prin lege, cu tulpina înaltă de 50–80 cm şi flori mari, sângerii *(Paeonia peregrina* var. *romanica)*. Creşte spontan în reg. de câmpie. ✦ Fig. Roşeaţă (naturală) a obrajilor. **2.** *B. de munte* = smârdar.

BUJOR, Paul (1862–1952, n. Bereşti), biolog şi scriitor român. M. de onoare al Acad. (1948). Codirector al „Vieţii Româneşti". Studii de anatomie comparată, hidrobiologie şi biologie experimentală. Creator, alături de Gr. Antipa, al şcolii româneşti de hidrobiologie. Schiţe şi nuvele inspirate din viaţa ţărănimii („Mi-a cântat cucu-n faţă").

BUJOR, Rodica (pe numele adevărat *Nedelea Eugenia*) (1914–1995, n. Voineşti, jud. Dâmboviţa), cântăreaţă română de muzică populară. Repertoriu din toate provinciile, muzică uşoară şi romanţe. Pseudonim ales de Enescu.

BUJOREAN, George (1893–1971, n. Bosanci, jud. Suceava), botanist român. Cercetări de ecologie experimentală. Inventator de aparatură de specialitate.

BUJOREANU, Ioan M. (1834–1899, n. Bucureşti), scriitor român. Comedii de moravuri, adaptări şi traduceri. Un roman de senzaţie („Mistere din Bucureşti").

BUJORENI 1. Com. în jud. Teleorman, pe râul Călniştea; 1 118 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vâlcea, la 6 km N de Râmnicu Vâlcea; 4 286 loc. (2008). Culă (1810–1812), cu muzeu etnografic în aer liber.

BUJORU, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 1 766 loc. (2008).

BUJUMBURA, cap. statului Burundi, port pe L. Tanganyika; 319 mii loc. (1999). Întreprinderi alim., de ciment, mobilă, produse textile, coloranţi. Universitate. Fundat de germani (1897). Centrul ad-tiv al terit. Rwanda-Urundi, aflat sub mandat belgian (din 1919), **B.** devine capitala statului independent Burundi (din 1962). Vechiul nume: *Usumbura.*

BUKAVU, oraş în E Republicii Democrate Congo, pe malul sudic al L. Kivu; 201,5 mii loc. (1994). Ind. alim., textilă, mat. de constr. Prelucr. aurului şi cositorului. În apropiere, hidrocentrala Ruzizi. Centru turistic. Până în 1966 s-a numit *Costermansville.*

BÜKK, masiv muntos calcaros şi vulcanic în N Ungariei. Alt. max.: 957 m. Parc Naţional (1977).

BULAHOVSKI, Leonid Arsenievici (1888–1961), lingvist ucrainean. Specialist în gramatica comparată a limbilor slave, în limba rusă şi în lingvistica generală.

BULANDRA 1. Anton (Tony) B. (1881–1943, n. Târgovişte), actor român de teatru şi cinema. Elev al lui C. Nottara şi Mounet-Sully. Roluri de dramă din repertoriul clasic şi modern (Don Rodriguez, Kar Moor, Hamlet). Interpret în filmul „Trenul fantomă". **2. Lucia Sturdza B.** v. **Sturdza.**

BULATOVIĆ, Miodrag (1930–1991), scriitor sârb. Romane înfăţişând viaţa de la periferia societăţii („Cocoşul roşu zboară spre cer", „Oameni cu patru degete").

BULAVIN, Kondrati Afanasievici (c. 1660–1708), conducătorul unei mari răscoale a ţărănimii şi căzăcimii din Rusia (1707–1708).

BULAWAYO, oraş în SV Republicii Zimbabwe: 621,7 mii loc. (1999, cu suburbiile). Cel mai mare oraş al ţării. Centru comercial. Oţelării, maşini agricole, aparate de radio, produse zaharoase, metalurgie neferoasă, ciment, produse textile, bere.

BÚLĂ (< fr.) s.f. **1.** Băşică de aer sau de alt gaz, aflată în masa unui lichid sau a unui solid. **2.** Glob (mic) de metal, de sticlă etc. **3.** (În Antic şi în Ev. Med.) Pecete de aur, de argint sau de plumb, care se ataşa unui act pentru a-l autentifica; *p. ext.* act care purta o astfel de pecete. ✧ *B. papală* = act oficial emis de papă. **4.** (MED.) Colecţie circumscrisă de serozitate întâlnită la nivelul pielii; flictenă. **5.** (INFORM.) *B. magnetică* = mic domeniu magnetizat a cărui creare şi mişcare pe un suport permite realizarea unei memorii de mare capacitate.

BULB (< fr., lat.) s.m. **1.** Lăstar subteran metamorfozat, cu axul în formă de disc, de care sunt prinse frunze în formă de tunici sau solzi; în **b.** se depun substanţe de rezervă (ex. la ceapă). **2.** (ANAT.) Dilataţie ovală sau circulară a unui vas, conduct, ori a unei formaţii anatomice compacte. ✧ *B. pilos* = partea terminală, umflată, a rădăcinii firului de păr. *B. rahidian* = segment inferior al creierului, situat între măduva spinării şi protuberanţă. Este centrul unor

Bulă (3)

reflexe importante, dirijând respirația, ritmul cardiac, presiunea sângelui etc. 3. Parte a unui obiect, umflătură etc., în formă de b. (1).

BULBÍL (< fr.) s.m. Lăstar cu ax scurt, cu frunze în formă de solzi cărnoşi, format pe tulpină sau subteran (ex. la usturoi).

BULBOÁNĂ s.f. Adâncitură într-un râu, unde apa formează un vârtej; vâltoare (1).

BULBOTÚBER (< *bulb* + *tubercul*) s.m. Tubercul scurt, compact, acoperit de tunici membranoase şi uscate.

BULBUCÁT, -Ă adj. Ieşit în afară; umflat. ✦ (Despre ochi) Holbat.

BULBUCATA, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 1 430 loc. (2008).

BULBÚCI s.m. pl. Plantă erbacee perenă, toxică, din fam. ranunculaceelor, înaltă de 25-70 cm, cu flori mari, galbene sau galbene-verzui, răspândită în regiunile de munte (*Trollius europaeus*). Ocrotită prin lege.

BULDÓG (< fr., engl.) s.m. Rasă de câini de pază şi utilitari, cu cap mare, bot turtit, falca de jos proeminentă, labe scurte şi groase.

BULDÓZER (< engl. {i}) s.n. 1. Tractor pe şenile, având în față o lamă puternică; folosit la săparea şi nivelarea terenurilor, la transportarea pe distanțe mici a pământului, la deszăpezire etc. 2. Presă orizontală de matrițat şi de îndoit la cald.

BULÉT (< fr.) s.m. (ZOOT.) Denumire dată articulației gleznei calului, situată între chişiță şi osul fluierului.

BULETÍN (< fr.) s.n. 1. Act oficial care atestă identitatea unei persoane (*b. de identitate*). ✦ Adeverință eliberată de o autoritate pentru a atesta ceva. 2. Anunț sau comunicare oficială cuprinzând informații de actualitate şi de interes public (ex. **b.** de ştiri). ✧ *B. meteorologic* = informare privind evoluția probabilă a condițiilor meteorologice în diferite intervale de timp viitoare. 3. Titlu dat unor publicații periodice oficiale, cuprinzând legi, decrete, hotărâri etc. sau informații de specialitate. 4. *B. de vot* = imprimat cuprinzând numele candidaților, siglele partidelor, folosit în exercitarea dreptului de vot.

BULETINUL „MIHAI EMINESCU“, revistă de istorie literară, consacrată în exclusivitate studiului vieții şi operei lui M. Eminescu. A apărut succesiv la Cernăuți, Piatra Neamț şi Râmnicu Vâlcea, între 1930 şi 1944, sub redacția lui Lecca Morariu şi cu concursul lui Gh. Bogdan-Duică şi G. Ibrăileanu.

BULETINUL OFICIAL v. Monitorul Oficial al României.

BULEVÁRD (< fr.) s.n. Arteră urbană, largă, de mare circulație.

BULEVARDIÉR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. De bulevard. ✦ Fig. (Despre piese de teatru, spectacole etc.) Uşor, amuzant, dar de mică valoare. 2. S.m. şi f. Bulevardist.

BULFÍNS (< fr., engl.) s.n. Obstacol la cursele de cai, format dintr-un zid sau dintr-un taluz de o anumită înălțime având nuiele deasupra.

BULFINSKI, Romald (1875-1953, n. Craiova), actor român de teatru şi cinema. Roluri shakespeariene (Falstaff, Petrucchio). În film, rolul titular din „Manasse".

BULGAKOV, Macarie (Mihail Petrovici B.) (1816-1882), mitropolit ortodox rus al Moscovei, teolog şi istoric („Teologia dogmatică ortodoxă"). În metodologie a fost influențat de teologia catolică.

BULGAKOV, Mihail Afanasievici (1891-1940), scriitor rus. Operă de evocare a războiului civil (romanul „Garda albă"; piese de teatru „Zilele Turbinilor", „Fuga"). În romanul „Maestrul şi Margareta", capodopera sa, planul realist se întrepătrunde cu cel fantastic-imaginar.

BULGÁR, -Ă (< sl.) subst. adj. 1. S.m. (pl.) Populație de origine turcică, aşezată la sfârşitul sec. 7 în regiunea de NE a Bulgariei de azi, unde a fost asimilată de slavi (sec. 7-9). 2. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Bulgariei. Mai trăiesc în Turcia, Grecia, România, Macedonia, Serbia, precum şi în unele țări din cele două Americi. De religie creştină (majoritatea ortodocşi) şi musulmană. ✦ Persoană care aparține acestei națiuni sau este originară din Bulgaria. 3. Adj. Care aparține Bulgariei sau bulgarilor (1, 2), privitor la Bulgaria sau la bulgari ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de bulgari; face parte din grupul de sud al limbilor slave.

BULGARIA (Republica ~), stat în SE Europei, în Pen. Balcanică; 110,9 mii km²; 7,53 mil. loc. (2003). Limba de stat: bulgara. Religia: ortodocşi (84%), musulmani ş.a. Cap.: *Sofia*. Oraşe pr.: Plovdiv, Varna, Ruse, Burgas. Țară muntoasă, traversată în centru de m-ții Stara Planina şi Sredna Gora, în SV de Rila şi Rodopi (2 925 m, vf. Musala). În N Pod. Prebalcanic. *Climă* temperat-continentală cu nuanțe mediteraneene în S. Expl. de cărbuni, cupru, zinc, plumb, bauxită, min. de fier, mangan, petrol. Ind. siderurgică, constr. de maşini, chim., a mat. de constr., textilă, alim. Se cultivă grâu, porumb, tutun. Pomicultură, legumicultură, viticultură şi culturi de trandafiri. Se cresc ovine, bovine, porcine. Moneda: 1 leva = 100 stotinki. - *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi de triburi trace, terit. **B.** a făcut parte în sec. 1-4 din Imp. Roman, iar în sec. 5-7 din cel Bizantin. În sec. 5-6 terit. țării a fost populat de triburi slave, iar în a doua jumătate a sec. 7, de triburile protobulgare, asimilate de slavi în procesul cristalizării relațiilor feudale. În 681 se creează primul țarat bulgar, cu cap. la Pliska, care a dăinuit până în 1018, când a fost cucerit de bizantini. Ocupația bizantină s-a menținut până la răscoala din 1185-1186, condusă de frații Petru şi Asan, de origine română, în urma căreia s-a creat Imp. Vlaho-Bulgar, care a atins o mare înflorire în timpul domniei lui Ioan Asan II (1218-1241). La sfârşitul sec. 14, **B.** a fost cucerită de turci. Mişcarea de renaştere națională afirmată în a doua jumătate a sec. 18 culminează cu răscoala antiotomană (mai 1876). În urma Războiului ruso-româno-turc (1877-1878), **B.** a fost eliberată şi proclamată principat (1878), sub suzeranitatea Imp. Otoman; la 5 oct. 1908 şi-a proclamat independența, iar *Ferdinand de Saxa-Coburg* (ales cneaz în 1887) a luat titlul de țar al bulgarilor. În 1912-1913, **B.** a participat la Războaiele balcanice, iar în 1915 a intrat în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale. Înfrângerea Bulgariei, care a semnat Pacea de la Neuilly-sur-Seine (1919), a favorizat ascensiunea lui *Aleksandăr Stamboliiski*, ostil participării la război. Pentru a pune capăt instabilității politice, regele *Boris al III-lea* a introdus un regim autoritar (1934). Orientarea revizionistă a politicii externe a apropiat **B.** de Germania. **B.**, beneficiind de sprijinul Puterilor Axei şi al U.R.S.S., a silit România să-i retrocedeze Cadrilaterul (1940) şi a participat, alături de Germania şi Italia, la ocuparea Greciei şi Iugoslaviei. În stare de război cu Marea Britanie şi Franța, **B.** a rămas neutră față de U.R.S.S., care i-a declarat, totuşi, război (5 sept. 1944). Intrarea Armatei Roşii în **B.** a făcut posibilă luarea puterii de către comunişti (9 sept. 1944), care au trecut la epurări sângeroase, apoi la eliminarea adversarilor politici. Monarhia a fost abolită (15 sept. 1946), **B.** devenind republică populară, iar *Gheorghi Dimitrov* este ales preşedinte al Consiliului de Miniştri. Membru fondator al C.A.E.R. (1949) şi al Tratatului de la Varşovia (1953); la 14 dec. 1955, **B.** a fost admisă în O.N.U. Regimul comunist, sub conducerea lui *Todor Jivkov*, s-a angajat în industrializarea şi colectivizarea forțată şi a secondat cu fidelitate U.R.S.S. în acțiunile de politică externă. În 1989, în cadrul modificărilor majore petrecute în viața politică internațională şi ca urmare a intensificării nemulțumirii poporului, au avut loc manifestații de stradă soldate cu înlăturarea lui Todor Jivkov în nov. 1989. Partidul Socialist Bulgar câştigă (iun. 1990) primele alegeri libere postbelice, dar preşedinte, reprezentând opoziția, devine *Jeliu Jelev* (aug. 1990, reales în 1992). Se adoptă (15 nov. 1990) actuala denumire a statului, Republica Bulgaria, care, la 7 mai 1992, devine membră a Consiliului Europei. În timpul guvernării Partidului Socialist Bulgar, țara a trecut prin mari greutăți de ordin economic (75% din populație trăia în cumplită sărăcie) şi de înverşunate lupte politice, culminând, în 1996, cu o criză fără precedent, aproape de colaps. În aceste condiții, au loc alegeri prezidențiale (3 nov. 1996) şi alegeri parlamentare (19 apr. 1997), ambele scrutine fiind câştigate de alianța anticomunistă Uniunea Forțelor Democratice (U.F.D.). *Ivan Kostov*, preşedintele U.F.D., formează guvernul (21 mai 1997), care pune în aplicare un program radical de reforme, în vederea stabilizării situației economice, iar în plan extern îşi propune aderarea la N.A.T.O. şi U.E. Alegerile legislative (iun. 2001) sunt câştigate de „Mişcarea Națională Simeon II", fondată (apr. 2001) de fostul suveran al **B.**, *Simeon II de Saxa-Coburg*, care, în calitatea de premier, formează un guvern de coaliție, coabitând cu un preşedinte socialist, *Gheorghi Părvanov*, în funcție din 22 ian. 2002. În 2004, **B.** a fost admisă în N.A.T.O. şi a încheiat negocierile cu organismele U.E., în vederea aderării

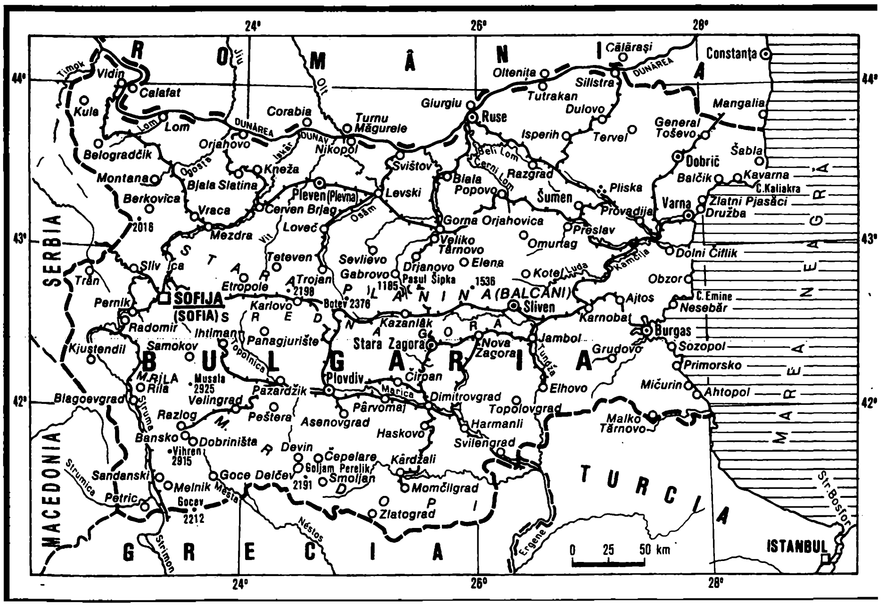

24°
26°
28°
44°
43°
42°
R O M Â N I A
Timok
Vidin
Calafat
Kula
Jiu
Olt
Lom
Belogradčik
Montana
Berkovica
2016
Ogosta
Bjala Slatina
Vraca
Mezdra
Corabia
DUNĂREA
Orjahovo
Iskăr
Kneža
Turnu Măgurele
DUNAV
Nikopol
Pleven (Plevna)
Červen Brjag
Osăm
Loveč
Vit
Levski
Svištov
Giurgiu
Ruse
Oltenița
Tutrakan
Călăraşi
Silistra
Dulovo
Isperih
Tervel
Constanța
Mangalia
General Toševo
Dobrič
Šabla
Balčik
Kavarna
C.Kaliakra
Beli Lom
Černi Lom
Razgrad
Biala
Popovo
Šumen
Pliska
Provadija
Varna
Zlatni Pjasăci
Družba
Gorna Orjahovica
Preslav
Veliko Tărnovo
Omurtag
Elena
Sevlievo
Drjanovo
Gabrovo
Pasul Šipka
1185
1536
Kotel
Luda
Kamčija
Dolni Čiflik
Obzor
C.Emine
Nesebăr
Ajtos
Karnobat
Burgas
Sozopol
Primorsko
Mičurin
Ahtopol
SERBIA
Sliv
ica
Trăn
Pernik
SOFIJA (SOFIA)
Etropole
Teteven
Trojan
2198
Botev 2376
Karlovo
S T A R A P L A N I N A (BALCANI)
S R E D N A G O R A
Kazanlăk
Stara Zagora
Sliven
Nova Zagora
Jambol
Tundža
Radomir
Ihtiman
Panagjurište
Kjustendil
Samokov
Topolnica
B U L G A R I A
M.RILA
Rila
Musala 2925
Pazardžik
Plovdiv
Čirpan
Marica
Dimitrovgrad
Pârvomaj
Asenovgrad
Haskovo
Harmanli
Topolovgrad
Elhovo
Grudovo
Malko Tărnovo
Svilengrad
Blagoevgrad
Struma
Velingrad
Razlog
Peštera
Bansko
Dobrinište
Vihren 2915
M. R O D O P I
Devin
Čepelare
Goljam Perelik
2191
Smoljan
Kărdžali
Momčilgrad
Zlatograd
MACEDONIA
Strumica
Sandanski
Petric
Melnik
Goce Delčev
Mesta
Gocev 2212
Néstos
Strimon
G R E C I A
T U R C I A
Ergene
0 25 50 km
ISTANBUL
Str.Bosfor
M A R E A N E A G R Ă

la Uniunea Europeană. În iun. 2005 au loc alegeri parlamentare care au ca rezultat un guvern de coaliție condus de Serghei Stanișev. La 1 ian. 2007 **B.** este primită, alături de România, în Uniunea Europeană. Republică parlamentară.

BÚLGĂR(E) s.m. Bucată compactă de pământ, de zăpadă etc.

BULHARDT, Franz Johannes (1915–1998, n. Brașov), scriitor german din România. Lirică socială („Pe același drum", „Locuri și ore").

BULIĆ, Frane (1846–1934), arheolog sârb. Specialist în epigrafia latină; a făcut săpături în orașul antic *Salona,* în apropiere de Split.

BULIMÍE (< fr., gr.) s.f. Foame patologică, exagerată, continuă, întâlnită în nevroză sau psihoză, demență, boală metabolică.

BULÍN(Ă) (< ngr.) s.n. (f.) **1.** Tabletă. **2.** Etichetă rotundă cu care se lipesc plicuri, dosare etc. 3. Desen rotund imprimat pe o țesătură.

BULÍNĂ (< fr.) s.f. Parâmă pentru manevrarea pânzelor inferioare ale unei nave.

BULIÓN (< fr.) s.n. **1.** Pastă conservată de pătlăgele roșii. **2.** Supă concentrată de carne servită fără zarzavaturi. **3.** Mediu lichid obținut din carne și folosit pentru culturile de microorganisme.

BULL (cuv. engl.) subst. Termen folosit în limbajul bursier, indicând „piață în creștere".

BULL, John (c. 1562–1628), compozitor și organist englez. Piese pentru orgă și clavecin, lucrări corale.

BULL RUN, pârâu în E S.U.A. (Virginia). Aici s-au desfășurat două bătălii importante în timpul Războiului de Secesiune. În prima (21 iul. 1861) au învins trupele federale, în cea de-a doua (29–30 aug. 1862) armatele confederate, sub conducerea generalului R. Lee, au obținut o strălucită victorie.

BULÓN (< fr.) s.n. Tijă cilindrică, cu sau fără cap, folosită ca element de asamblare.

BÜLOW, Bernhard, prinț von (1849–1929), om politic german. Ca ministru de Externe (1897–1900) și cancelar (1900–1909), a continuat politica începută de Bismarck. Ambasador al Germaniei în România (1888–1893).

BÜLOW, Hans von (1830–1894), dirijor și pianist german. Prototip al dirijorului modern. Animator al vieții muzicale germane. Colaborator al lui Wagner și Liszt.

BULTMANN, Rudolf (1884–1976), exeget biblic și teolog protestant german. Promotor al teoriei demitologizării creștinismului („Noul Testament și mitologia", „Istorie și escatologie").

BULÚC (< tc.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în Moldova și în Țara Românească) Unitate militară tactică, având aproximativ efectivul unei companii; *p. ext.* ceată de oameni înarmați. V. *pâlc* **(2)**. **2.** Mulțime de oameni adunați la un loc; gloată. ✦ (Adverbial) Cu grămada; în neorânduială.

BULUCBÁȘĂ (< tc.) s.m. (În Ev. Med.) Comandant de buluc **(1)**.

BULUMÁC s.m. Stâlp de susținere la porți, împrejmuiri, schele, spaliere de vii etc.

BULVERSÁ (< fr.) vb. I intranz. (Franțuzism) A întoarce pe dos, a răsturna. ✦ A dezorienta, a tulbura.

BULZ (probabil cuv. autohton) s.m. **1.** Bulgăre, cocoloș. ✦ Cocoloș de mămăligă amestecat cu brânză de oaie sau cu urdă. **2.** Ansamblu de piese de cherestea obținute prin debitarea unui buștean și stivuite astfel încât să reconstituie trunchiul.

BULZ, com. în jud. Bihor, pe valea Iadei; 2 125 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Valea Iadei (2 ha) și vf. Buteasa (2 ha).

BULZEȘTI, com. în jud. Dolj, în dealurile Amaradiei; 1 716 loc. (2008).

BULZEȘTII DE SUS, com. în jud. Hunedoara, în m-ții Apuseni. Rezervații naturale: Podul natural de la Grohot (1 ha) și peșterea Cizmei (1 ha); 318 loc. (2008).

BUMB s.m. **1.** Nasture. **2.** Ornament arhitectural de formă sferică. 3. Dispozitiv de care se leagă coarda la unele instrumente muzicale cu coarde.

BUMBÁC (< scr., bg.) s.m., s.n. **1.** S.m. Plantă textilă din fam. malvaceelor, înaltă de 40–130 cm, cultivată în țările cu climă tropicală și subtropicală *(Gossypium);* fibrele textile, separate prin egrenare, sunt folosite în industrie, iar din semințe se extrag uleiuri. **2.** S.n. Fibră textilă obținută din **b. (1)**, folosită în industrie. ✦ Fir răsucit de **b. (2)**, folosit la cusut. ✧ *B. mercerizat* = fir sau țesătură de **b.** care a obținut luciu mătăsos și afinitate pentru colorare în urma unui tratament cu soluție de hidroxid de sodiu. 3. S.n. Țesătură de **b. (2)**. **4.** S.n. *B. colodiu* = substanță explozivă pe bază de nitroceluloză, care formează gelatine stabile cu nitroglicerina.

BUMBĂCARÍȚĂ s.f. Nume dat plantelor erbacee din genul *Eriophorum,* fam. ciperaceelor, cu fructe prevăzute cu peri lungi, răspândite de vânt; cresc prin mlaștini și turbării.

BUMBĂCÉL s.n. Ață de bumbac mercerizat folosită pentru broderie.

BUMBEȘTI-JIU, oraș în jud. Gorj, situat pe stg. Jiului, la ieșirea acestuia din defileu; 10 517 loc. (2008). Rezervațiile naturale Sfinxul Lainici (1 ha) și stâncile Rafaila (1 ha). Expl. forestiere, de balast și de granite. Castru roman și vestigii ale unei așezări civile *(canabae)* din sec. 2–3; ruinele mănăstirii Vișina (sec. 14); cula Cornoiu, sec. 18; biserica Sf. Ioan Botezătorul (sec. 19); biserică de lemn (1706). Muzeu etnografic în aer liber. Oraș din 1989.

BUMBEȘTI-PIȚIC, com. în jud. Gorj, în Subcarpați; 2 412 loc. (2008).

BUMBRY, Grace (n. 1937), mezzo-soprană americană. Forță dramatică și muzicală, voce caldă și amplă. După 1970, evoluează și în roluri de soprană. Repertoriu de lied.

BUMERÁNG (< fr., engl., germ) s.n. **1.** Armă de lemn îndoit în unghi obtuz, folosită de aborigenii australieni, care, aruncată, revine la locul de pornire dacă n-a atins ținta. Cunoscut în Antic. și de alte popoare. **2.** *Efect b.* = reacție de apărare activă a indivizilor și colectivităților împotriva opiniilor și atitudinilor pentru care s-a făcut propagandă, putând duce la formarea unor opinii și atitudini contrare.

Cultură de bumbac

BUN, -Ă (lat. *bonus*) adj., subst., adv. **I.** Adj. Care are însușiri pozitive. **1.** Care face bine sau se poartă bine. ✦ Care își îndeplinește obligațiile morale și sociale legate de o anumită situație. ✦ Îndatoritor, amabil. **2.** (Despre acțiunile oamenilor) Corect, cuviincios, frumos. ✧ *Bune oficii* = intervenție a unui stat pentru determinarea altor state la rezolvarea pe cale pașnică, prin tratative, a diferendelor dintre acestea. **3.** Ascultător; îndatoritor. ✦ Bine dispus. **4.** Plăcut, agreabil. **5.** (Despre mâncăruri, băuturi etc.) Gustos, ales. **6.** Bogat, abundent. **7.** Liniștit; fără griji, fericit. ✧ (În formule de salut sau de urare) *Bună seara!* **8.** Apt, potrivit. ✧ *B. de tipar* (sau *de imprimat*) = aprobare dată de autor, de editură, de redacție sau de alți beneficiari pe tiparul de corectură sau de probă, după care se poate începe imprimarea tirajului. *B. pentru...* = valabil pentru... **9.** (Despre organele corpului sau despre funcțiile lor) Care funcționează bine, normal. **10.** (Despre îmbrăcăminte sau încălțăminte) Neuzat. ✦ De calitate superioară; ales, prețios. ✦ Veritabil; pur. **11.** Priceput, talentat; *p. ext.* abil, dibaci. **12.** Util; avantajos. ✦ (Despre timp) Favorabil; frumos. **13.** (În superstiții) De bun augur. **14.** Strașnic, puternic; mare. **15.** Întreg, deplin. ✧ *Bună-știință* = conștiință deplină în săvârșirea unei fapte. **16.** *Într-o bună zi* (sau *dimineață*) = într-o zi; pe neașteptate. **17.** (Despre legături de rudenie) De sânge, adevărat. *Mamă b.* ✧ *Văr b.* = văr primar. ✦ (Despre prieteni) Adevărat; sincer. **18.** (Despre familie, neam etc.) Ales, distins. **II.** S.n. **1.** Ceea ce este util sau necesar societății ori individului pentru asigurarea existenței, a bunăstării; avut, bogăție. ✧ *Bunuri de consum* = bunuri materiale destinate consumului personal sau social. **2.** (DR.) Element al patrimoniului unei persoane, care poate consta într-un *lucru (b. corporal)* sau într-un *drept (b. necorporal)*. **3.** Calitate, virtute. **4.** (Rar) Rezultat, rod. **5.** (La pl.) (EC.) *Bunuri economice* = mărfuri și servicii care satisfac nevoile de existență și de consum și există în cantități limitate. **III.** S.m. (Pop.) Bunic. **IV.** Adv. (Exprimă aprobarea) Bine, da, așa.

BUNÁ (< germ. {i}) subst. Varietate de cauciuc sintetic.

BUNA-VESTÍRE s.f. Sărbătoare creștină (25 mart.) închinată vestirii nașterii lui Iisus Hristos; Blagoveștenie.

BUNĂ-CREDINȚĂ s.f. **1.** Convingere a unei persoane că acționează în temeiul unui drept și conform cu legea sau cu ceea ce se cuvine; sinceritate. **2.** Corectitudine pe care trebuie să o respecte părțile la încheierea și la executarea contractelor, sau, în cazul statelor, a tratatelor.

BUNĂ-CUVIÍNȚĂ s.f. Purtare cuviincioasă, creștere aleasă. V. *politețe.*

BUNĂSTÁRE s.f. Situație materială prosperă.

BUNĂTÁTE (lat. *bonitas*) s.f. **I. 1.** Însușirea de a fi bun; *p. ext.* milă, blândețe. ✦ Bunăvoință. **2.** Faptă bună. **II.** (Concr.; la pl.) **1.** Mâncare sau băutură (foarte) bună. **2.** Lucru de calitate (foarte) bună.

BUNĂVÓIE s.f. *Loc. De bunăvoie* = din proprie inițiativă; de la sine; singur.

BUNĂVOÍNȚĂ s.f. **1.** Purtare binevoitoare față de cineva; îngăduință. **2.** Tragere de inimă (pentru a face ceva); râvnă.

BÚNCĂR (< germ.) s.n. **1.** Recipient de oțel, de beton etc. destinat depozitării temporare a unor materii granulare. **2.** Cutie metalică pentru depozitarea pieselor la mașinile-unelte în vederea prelucrării lor. **3.** Compartiment amenajat pe nave pentru depozitarea combustibilului (cărbuni). **4.** Cazemată.

BUNCHE, Ralph Johnson (1904–1971), om politic de culoare din S.U.A. Secretar general adjunct al O.N.U. (1955–1971). Premiul Nobel pentru pace (1950).

BÚNDĂ (< magh.) s.f. (În costumul popular) 1. Haină bărbătească lungă şi largă, îmblănită. 2. Cojocel scurt, fără mâneci, din piele de miel, brodat cu fire de lână colorată, caracteristic zonelor de nord ale ţării.

BUNDESRAT 1. Denumire dată în Austria, după 1920, Camerei superioare a parlamentului. 2. Nume dat în Elveţia guvernului. 3. Denumirea Camerei superioare a parlamentului în Germania, constituită din reprezentanţi ai guvernelor landurilor. Are atribuţii în domeniul administraţiei şi legislaţiei federale.

BUNDESTAG, denumire a Camerei inferioare a parlamentului în Germania, aleasă prin vot universal direct pe o perioadă de 4 ani. Execută activitatea legislativă a statului.

BUNDESWEHR, denumire a forţelor armate germane după 1956.

BUNEA, Augustin (1857-1909, n. sat Vad, jud. Braşov), prelat şi istoric român. Acad. (1909). Unul dintre apărătorii fruntaşilor politici români implicaţi în procesul „Memorandului". Contribuţii privind istoria românilor, cu deosebire din sec. 18 („Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728-1751)", „Încercare de istoria românilor până la 1382").

BUNEAKOVSKI, Victor Iakovlevici (1804-1889), matematician rus. Contribuţii la analiza matematică şi teoria probabilităţilor.

BUNESCU, Marius (1881-1971, n. Caracal), pictor român. Portrete, naturi moarte, compoziţii, peisaje urbane („Peisaj de iarnă", „Poarta neamului"), caracterizate prin construcţia aspră a formelor, discreţia şi severitatea coloritului.

BUNEŞTI 1. Com. în jud. Braşov, în pod. Hârti-baciului; 2 501 loc. (2008). Cetate ţărănească (sec. 15-16), cu biserică evanghelică în satul Viscrii (sec. 15-17), în stil gotic. 2. Com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 2 746 loc. (2008). 3. Com. în jud. Vâlcea, în Subcarpaţi; 2 725 loc. (2008). Biserică (sec. 18) în stil brâncovenesc.

BUNEŞTI-AVEREŞTI, com. în jud. Vaslui, pe Valea Crasnei; 2 841 loc. (2008).

BUNGALÓU (< engl.) s.n. Locuinţă din lemn sau din trestie, fără etaj, înconjurată de verande şi de vegetaţie.

BUNGESCU, Ioan Ion (1889-1947, n. Retevoieşti, jud. Argeş), general român. A luptat la Mărăşti (1917). Invenţii în domeniul apărării antiaeriene („Tactica artileriei antiaeriene", „Tragerile artileriei antiaeriene").

BUNGEŢIANU, Dumitru (1860-1932, n. Cosovăţ, jud. Mehedinţi), fizician român. Contribuţii în meteorologie şi la studiul propagării sunetului în lichide.

BUN-GÚST s.n. Rafinament, simţ estetic.

BUNÍC s.m. 1. Tatăl tatălui sau al mamei; (la pl.) părinţii părinţilor; *p. ext.* strămoşi. 2. Termen cu care se adresează cineva unui om bătrân.

BUNÍCĂ s.f. 1. Mama tatălui sau a mamei. 2. Termen cu care se adresează cineva unei femei bătrâne.

BUNILA, com. în jud. Hunedoara; 365 loc. (2008), în m-ţii Poiana Ruscă. Expl. de min. de fier (Vadu Dobrii).

BUNIN, Ivan Alekseevici (1870-1953), scriitor rus. A trăit în emigraţie. Povestiri şi romane de investigaţie psihologică şi tonalitate lirică („Satul", „Domnul din San Francisco", „Dragostea lui Mitia"); versuri. Premiul Nobel pentru literatură (1933).

BUNSEN, Robert Wilhelm (1811-1899), chimist şi fizician german. Împreună cu Kirchhoff, a pus bazele analizei spectrale, cu ajutorul căreia a caracterizat şi a izolat rubidiul şi cesiul. A obţinut magneziul şi cromul în stare metalică prin electroliza clorurilor acestora şi a inventat becul cu gaz şi calorimetrul, care-i poartă numele.

BUN-SÍMŢ s.n. 1. Facultatea de a judeca bine, de a aprecia just oamenii, lucrurile etc. 2. (FILOZ.) Termen desemnând facultatea de a judeca în cazuri concrete care nu comportă decât o evidenţă logică simplă.

BUNTEŞTI, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuş; 4 629 loc. (2008). Rezervaţia naturală Ferice Plai-Hoanca (0,1 ha). Biserică de lemn (1733) în satul Brădet.

BUÑUEL, Luis (1900-1983), cineast spaniol. Maestru al cinematografiei moderne. Iniţial suprarealist („Câinele andaluz", „Vârsta de aur"), se impune printr-o analiză socială şi psihologică de profunzime („Viridiana", „Îngerul exterminator", „Nazarin", „Jurnalul unei cameriste", „Farmecul discret al burgheziei").

BUNYAN, John (1628-1688), scriitor şi predicator baptist englez. Autor al unei alegorii religioase, îndreptar pentru mântuirea sufletului („Călătoria pelerinului").

BUNYORO, denumirea unui înfloritor regat african (sec. 15-19) la E de L. Albert (azi în Uganda).

BUOL-SCHAUENSTEIN, Karl Ferdinand, conte von (1797-1865), om politic austriac. Ca ministru de Externe al Imp. Habsburgic (1853-1859) a luptat pentru întărirea rolului ţării sale şi al Prusiei împotriva primatului franco-britanic.

BUONARROTI, Filippo Michele (1761-1837), revoluţionar francez de origine italiană. Adept al lui Babeuf. Şi-a desfăşurat activitatea în Franţa (unde a luat parte la revoluţia burgheză şi la „conspiraţia egalilor"), în Belgia şi Italia.

BURÁ vb. I intranz. A ploua mărunt şi des; a burniţa.

BURADA, Teodor T. (1839-1923, n. Iaşi), folclorist, teatrolog şi muzicolog român. M. coresp. al Acad. (1887). Studii privind dezvoltarea teatrului în Moldova, scrierile muzicale şi folclorul românilor; cercetări etnografice, memorialistică de călătorie.

BURÁRE (< fr.) s.f. Operaţie de astupare a găurilor de mină cu material inert (argilă, nisip etc.), după introducerea explozivului. ✧ *Burarea căii* = îndesare manuală sau cu mijloace mecanice a balastului sub traversele unei linii de cale ferată.

BURÁT (< fr.) s.n. Maşina de cernut făina de cereale.

BURÁTIC s.m. Brotăcel.

BÚRĂ (< scr.) s.f. Burniţă.

BURBANK, Luther (1849-1926), agronom american. A creat peste 800 de soiuri de pomi fructiferi, cereale, legume (cartoful **B.**), flori şi plante ornamentale.

BÚRBĂ (< fr.) s.f. Depunere rezultată prin limpezirea mustului de struguri.

BURCKHARDT, Jacob (1818-1897), scriitor şi istoric elveţian de limbă germană. Lucrări de istorie a artei şi civilizaţiilor („Civilizaţia Renaşterii în Italia").

BURDEA, afl. dr. al Vedei; 80 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea.

BURDÚF (BURDÚH) (probabil cuv. autohton) s.n. 1. Sac din piele sau din stomac de oaie (capră) în care se păstrează sau se transportă unele alimente (brânză, făină etc.). 2. Sac făcut din stomacul vitelor sau din piele de miel ori de ied, în care se înmagazinează aerul la armonică, cimpoi etc. 3. Învelitoare de piele pentru picioare în trăsurile descoperite. 4. Perete pliat din piele, cauciuc etc. care se pune între două vagoane de călători, pe punţile de comunicaţie. 5. Băşică de piele uscată, care servea pe vremuri drept geam.

BURDUJA, Constantin (1906-1983, n. Negoieşti-Dragomireşti, jud. Neamţ), botanist român. Cercetări floristice, taxonomice, corologice, fitogeografice, geobotanice şi de anatomie vegetală.

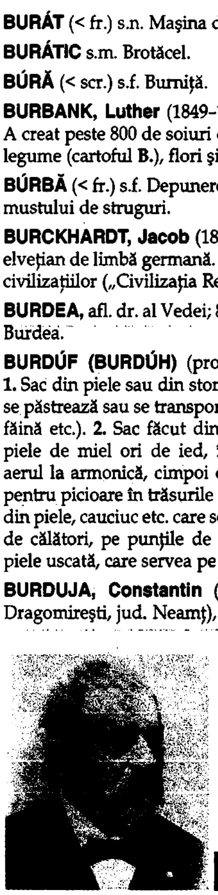

Teodor T. Burada

Augustin Bunea

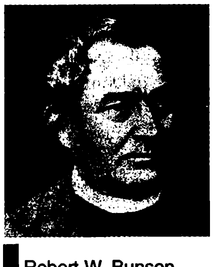

Robert W. Bunsen

BURDUŞÍ (< *burduş* „burduf") vb. IV 1. Tranz. A ticsi, a umple tare. 2. Tranz. Fig. A bate tare pe cineva. 3. Refl. (Despre tencuială, despre placajul unei mobile etc.) A se scoroji, a se coşcovi.

BURDUŞÍRE s.f. 1. Acţiunea de a burduşi. 2. Deformare accidentală a unui perete din tablă, cu formarea unei convexităţi.

BUREATIA, rep. autonomă în Federaţia Rusă, în S Siberiei Orientale, la E de L. Baikal, creată în 1923; 351,3 mii km^2; 981 mii loc. (2002). Cap.: *Ulan-Ude*. Relief muntos. Expl. forestiere (pădurile ocupă 80% din supr. rep.), de aur, nichel, wolfram, molibden, bauxită, grafit şi cărbuni. Hidroenergie. Ind. de prelucr. a lemnului. Creşterea ovinelor, bovinelor; cereale, legume.

BUREBISTA, rege geto-dac (c. 82-44 î.Hr.), întemeietor al statului centralizat al geto-dacilor, care se întindea din munţii Slovaciei şi Dunărea mijlocie până la *Haemus* şi Marea Neagră. Pe plan intern a căutat să unifice formaţiunile politico-militare din Dacia şi să construiască un sistem defensiv în zona m-ţilor Orăştiei. În exterior, a dus o politică activă de redobândire a unor vechi ţinuturi dacice şi de preîntâmpinare a pericolului roman. În anul 60/59 î.Hr. i-a învins pe boii şi tauriscii de la Dunărea mijlocie şi din Slovacia, iar între 50 şi 48 î.Hr. a cucerit şi a supus influenţei sale cetăţile greceşti de pe ţărmul de N şi V al Mării Negre, precum şi terit. cuprins între Dunăre şi Balcani. A intervenit în conflictul dintre Cezar şi Pompei (48 î.Hr.), făgăduindu-i acestuia din urmă ajutor militar.

BUREIA, râu în Federaţia Rusă, în E Siberiei, afl. stg. al Amurului; 752 km. Izv. din masivul **B.** (alt. max.: 2 295 m).

BURELÉT (< fr.) s.m. (ANAT.) formaţiune fibrocartilaginoasă de completare a suprafeţelor articulare (ex. **b.** cotiloidian al articulaţiei coxofemurale).

BURÉT (< fr.) s.m. 1. Fir gros şi neregulat de mătase, obţinut prin macerarea specială a unor gogoşi. 2. Ţesătură pentru haine de vară din **b. (1)**.

BURÉTE (lat. *boletus*) s.m. 1. (BOT.) Numele popular al mai multor specii de ciuperci. 2. (ZOOL.) *B.-de-mare* v. Spongier. ✦ Obiect făcut din scheletul acestui animal (sau din cauciuc, material plastic etc.), folosit pentru ştersul tablei de scris, la baie etc.

BURÉZĂ (< fr.) s.f. Maşină de lucru folosită pentru operaţia mecanizată de *burare a căii*.

BURG (< germ., fr.) s.n. Cetate medievală fortificată; *p. ext.* oraş vechi.

BURGAS, oraş în E Bulgariei, port la Marea Neagră; 193,3 mii loc. (2001). Constr. navale şi de mat. rulant, produse electrotehnice, textile şi alim. Ind. petrochimică. Staţiune balneară maritimă.

BÜRGER (cuv. germ.) s.m. Termen generic folosit pentru a desemna pătura mijlocie a oraşelor medievale din Europa Centrală şi Occidentală. Cuvântul a trecut şi în limba română sub forma *pârgar*.

BÜRGER, Gottfried August (1747-1794), poet german. Reprezentant al curentului „Sturm und

Drang"; creator al baladei culte germane inspirate din folclor („Lenore").

BURGHELE, Theodor (1905-1977, n. Iaşi), medic român. Acad. (1963). Elevul şi continuatorul lui N. Hortolomei. Cercetări în domeniul chirurgiei aparatului urinar şi căilor biliare („Rinichiul de şoc", în colab.) şi al cardiologiei.

BURGHELEA, Dan (n. 1943, Râmnicu Vâlcea), matematician român. Contribuţii în topologia varietăţilor finit şi infinit dimensionale, în teoria omotopiei raţionale, în omologie ciclică, în geometria diferenţială, operatori eliptici şi topologie echivariantă.

BURGHÉZ, -Ă (< it., după fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine burgheziei, referitor la burghezie. ✧ *Burghezo-democratic* = (despre o mişcare, un regim politic, o revoluţie) care urmăreşte lichidarea completă a relaţiilor feudale. **2.** S.m. şi f. Persoană care face parte din *burghezie.* ✧ *Mic-burghez* = **a)** persoană care face parte din mica burghezie; **b)** *fig.* persoană cu vederi înguste. **3.** S.m. şi f. (În Ev. Med.) Târgoveţ, orăşean.

BURGHEZÍE (< it., după fr.) s.f. Categorie socială, legată preponderent de economia urbană, care deţine capitalul şi pârghiile de decizie în societate.

BURGHIÉRE s.f. Operaţie de executare a unei găuri cu ajutorul burghiului.

BURGHÍU (< tc.) s.n. Unealtă cu muchii ascuţite, care, prin mişcări de înşurubare, serveşte la găurirea cilindrică a materialelor.

BURGOS, oraş în N Spaniei (Castilia-León), 166,1 mii loc. (2001). Produse alim., prelucr. pieilor, celuloză şi hârtie, textile. Numeroase monumente gotice: Catedrala Santa Maria (sec. 13-18), Casa de Miranda (sec. 16). Muzeu. Fundat în 884.

BURGOYNE, John (1722-1792), general englez. A luptat în Războiul de 7 ani, apoi a luat parte la Războiul de Eliberare a Coloniilor Britanice din America de Nord. Înfrânt decisiv de insurgenţi la Saratoga (1777).

BURGRAV (< germ.) s.m. (În Ev. Med., în statele germane) Titlu dat conducătorului unui *burg*.

BURGUNDIA (BOURGOGNE) **1.** Prov. istorică în E Franţei. Oraşe pr.: Dijon, Nevers. Expl. forestiere, de cărbuni şi min. radioactive. Grâu, porumb, sfeclă de zahăr; creşterea bovinelor şi a porcinelor. Viticultură şi pomicultură. Cucerită de romani (sec. I î.Hr.), alamani, burgunzi (sec. 5), a intrat sub dominaţia Merovingilor (534). Cucerită de Carol cel Mare (771). După destrămarea Imp. Carolingian, pe terit. **B.** s-au constituit mai multe formaţii statale, dintre care cea mai importantă a fost Ducatul **B.** (sec. 9-15), al cărui apogeu a fost atins în timpul domniei lui *Carol Temerarul;* după înfrângerea şi moartea acestuia, o parte din **B.** a fost alipită Franţei. **2. Canalul Burgundiei,** construit între 1775 şi 1832; uneşte bazinul Senei cu al Ronului; 242 km.

BURI (< fr., engl.) s.m. pl. Afrikaanderi.

BURÍC (lat. *umbilicus*) s.n. **1.** Cicatrice formată pe mijlocul abdomenului, după tăierea cordonului ombilical; ombilic. ✦ Fig. Centru, mijloc. **2.** *B. degetului* = vârful degetului.

BURIDAN, Jean (c. 1300-după 1358), filozof scolastic francez. Comentarii sub formă de chestiuni la operele lui Aristotel („Questiones") şi lucrări originale de logică („Consequential", „Sophismata").

BURIDAVA **1.** Aşezare geto-dacică (sec. 1 î.Hr.-sec. 1 d.Hr.) identificată pe terit. com. Ocniţa (jud. Vâlcea). **2.** Castru roman, situat pe Olt (sec. 2-3), în jurul căruia s-a închegat o puternică aşezare civilă. Azi *Stolniceni* (localit. componentă a mun. Râmnicu Vâlcea).

BURILA MARE, com. în jud. Mehedinţi, în C. Blahniţei; 2 216 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea Bunget (18,2 ha).

BURILEANU, Ştefan (1874-1944, n. Burila Mică, jud. Mehedinţi), inginer militar şi matematician român. General (1918). Contribuţii la realizarea unor piese de artilerie din dotarea armatei române.

BURÍU s.n. Butoi folosit în gospodăriile ţărăneşti pentru păstrarea unor lichide.

BURJUC, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 900 loc. (2008).

BURKE, Edmund (1729-1797), om politic, filozof şi eseist irlandez. În „O cercetare filozofică a originii ideilor noastre despre sublim şi frumos" a supus analizei judecata estetică; iar în „Reflecţii asupra revoluţiei din Franţa" a criticat teoria contractului social şi a apărat prezervarea drepturilor şi libertăţilor tradiţionale.

BURKE, Robert O'Hara (1821-1861), călător irlandez. A traversat pentru prima dată, împreună cu W.J. Wills, Australia de la S la N, între capul Cooper şi G. Carpentaria (1860-1861).

BURKINA FASO, stat în Africa de Vest, în bazinul fl. Volta (fără ieşire la mare); 274,2 mii km^2; 11,9 mil. loc. (2002). Limba oficială: franceza. Religia: animistă, islamică, creştină. Cap.: *Ouagadougou*. *Relief* de podiş vălurit. *Climă* tropicală cu ariditate sporită în partea de N (zona Sahelului). Resurse de aur, mangan, petrol, uraniu. Creşterea extensivă a animalelor: bovine, ovine, caprine, asini, cămile. Se cultivă mei, sorg, trestie de zahăr, arahide, orez, porumb, batate, bumbac, taro. Pescuit. Mici întreprinderi producătoare de zahăr, ulei de arahide, ţesături de bumbac, încălţ., bere ş.a. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. - *Istoric.* În sec. 11 se stabilesc pe terit. **B.F.** triburile mossi, care întemeiază regatele: Mossi-Ouagadougou, Yatenga şi Dagomba. Ocupat în 1896-1901 de francezi, terit. **B.F.** a fost inclus în componenţa coloniei Sénégalului Superior - Niger (1904-1919). În 1919-1932 şi 1947-1958, a fost colonie de sine stătătoare în cadrul Africii Occidentale Franceze, iar între 1932 şi 1947 a fost împărţit între Coasta de Fildeş, Niger şi Sudanul Francez. **B.F.** a obţinut (1958), autonomia internă în cadrul Comunităţii Franceze, iar la 5 aug. 1960 s-a proclamat republică independentă sub numele de Volta Superioară. La 21 sept. 1960, este primită în O.N.U. În 1966, în urma unei lovituri de stat militare, condusă de locotenent-colonelul *Sangoulé Lamizana,* Constituţia a fost suspendată şi Adunarea Naţională dizolvată. În 1970, a fost votată o nouă Constituţie, în baza căreia a fost aleasă, pe patru ani, o Adunare Naţională. Constituţia a fost abrogată (1974), Adunarea Naţională dizolvată şi activitatea partidelor politice suspendată. În urma loviturii de stat militare din aug. 1983, puterea este asumată de căpitanul *Thomas Sankara,* care decide în 1984 schimbarea numelui ţării în **B.F.** („Patria oamenilor integri"). O nouă lovitură de stat (oct. 1987) a adus la putere pe căpitanul Blaise Compaoré ales preşedinte (la 1 dec. 1991; reales în 1998). Sfârşitul de secol şi începutul sec. 21 găsesc ţara în instabilitate politică şi tensiuni sociale. Partidul Congresul pentru Democraţie şi Popor al preşedintelui *Blaise Compaoré* obţine victoria (57 din cele 111 mandate) în alegerile parlamentare (5 mai 2002). Războiul civil izbucnit în ţara vecină Côte d'Ivoire (2002) provoacă repatrierea a 350 000 de muncitori aflaţi aici şi o tensionare a relaţiilor dintre cele două ţări. Republică prezidenţială.

BURLA, com. în jud. Suceava; 2 188 loc. (2008).

BURLÁC (< rus., ucr.) s.m. (Adesea adjectival) Bărbat necăsătorit; celibatar, holtei, becher.

BURLÁN s.n. **1.** Tub din fontă, tablă galvanizată etc., care serveşte la conducerea apelor de la jgheaburile acoperişului la pământ. **2.** (IND. EXTR.) *B. de aeraj* = tub de tablă care face parte din conducta de aeraj a lucrărilor miniere. **3.** Tub cilindric de tablă sau de olane prin care trece fumul din sobă în coş.

BURLĂ, Vasile (1840-1905, n. sat Opăiţeni, Basarabia), filolog român. Colaborator al revistei „Convorbiri literare". Specialist în limbile clasice.

BURLÉSC, -Ă (< fr.) adj., s.n., s.f. **1.** Adj. De un comic exagerat, grotesc. ✧ *Teatru b.* = tip de teatru comic caracterizat prin caricaturizare şi parodiere. **2.** S.n. Transformarea prin parodiere a caracterelor şi sentimentelor nobile, înălţătoare, în figuri şi pasiuni vulgare, nedemne. **3.** S.f. Compoziţie muzicală de mici proporţii, cu caracter umoristic.

BURLÉT (< fr.) s.n. Şiret gros din bumbac, cauciuc etc. care se pune la uşi şi la ferestre pentru a împiedica pătrunderea frigului.

BURLINGTON, Richard Boyle, conte de ~ (1694-1753), arhitect englez. Reprezentant al Renaşterii de tip Palladio (dormitoarele la Westminster School London, Assben by Rooms, York).

BURNAIA, Irina (1909-1990, n. Ciurari, jud. Teleorman), aviatoare română. Participantă (1935- 1939) la mai multe raiduri transcontinentale (Bucureşti - Entebbe; Bucureşti - Ankara - Bagdad) şi europene (Bucureşti - Roma) şi la numeroase concursuri

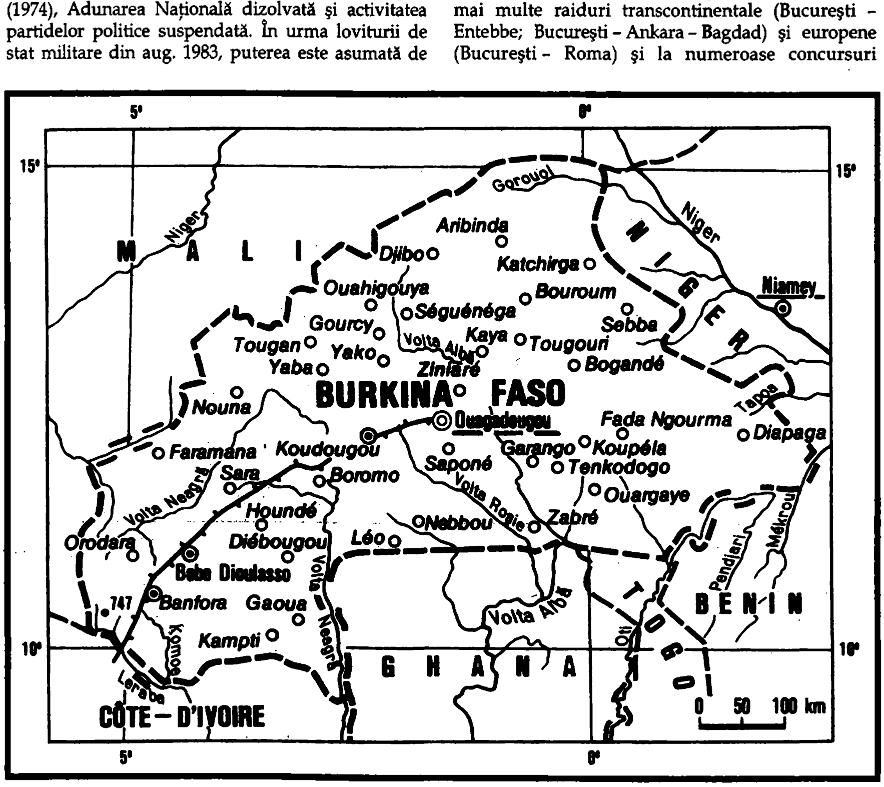

internaționale de aviație.

BURNAZ, Câmpia Burnazului sau **Burnasului,** porțiune în S C. Române, între Olt la V, Dunăre la S și linia Argeș-Câlniștea la N și E. Străbătută de cursurile inferioare ale Vedei și Călmățuiului. Cereale. Pomicultură. Viticultură (Greaca).

BURNET, Sir Frank Macfarlane (1899-1985), imunolog australian. Cercetări privind cultivarea virusului gripal pe embrion de găină, toleranța imunologică dobândită, bolile autoimune. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1960), împreună cu P.B. Medawar.

BURNHAM, (Linden) Forbes Sampson (1923-1985), jurist și om politic guyanez. Fondator și lider al partidului Congresul Național al Poporului (din 1957). Președinte al Republicii Cooperatiste Guyana (1980-1985). Prim-min. (1964-1980).

BURNIȚÁ vb. I intranz. A bura.

BÚRNIȚĂ s.f. Ploaie măruntă și deasă, formată din picături fine, adesea însoțită de ceață; bură.

BURNS, Robert (1759-1796), poet scoțian. Versuri preponderent în dialect scoțian, inspirate din viața și din cântecele poporului („Poeme").

BURNÚZ (BURNÚS) (< fr.) s.n. Manta de lână cu glugă, purtată de arabi.

BURROUGHS, Edgar Rice (1875-1950), scriitor american. În 1912 publică primul din seria romanelor de aventuri avându-l ca erou pe Tarzan, devenit apoi personaj de film și benzi desenate.

BURROUGHS, William Steward (1857-1898), inventator american. Realizatorul unei mașini de calcul înregistratoare.

BURSA (BRUSA), oraș în NV Turciei asiatice; 1,18 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. ușoară (mătase, bumbac, covoare) și alim. Ape termale. Universitate. În sec. 15-17, celebru centru de artizanat al mătăsii. Moschei din sec. 14-15. Întemeiat în sec. 2 î.Hr. sub numele de *Prusa*, a fost stăpânită succesiv de romani, bizantini, iar în 1326 a devenit cap. statului otoman (până în 1365).

BÚRSĂ¹ (< fr.) s.f. Alocație bănească acordată de stat, de o instituție etc. unui elev sau student pentru a se întreține în timpul studiilor, ori unor cercetători, cadre didactice etc. pentru specializare sau perfecționare.

BÚRSĂ² (< fr.) s.f. Piață publică organizată și specializată, unde se tranzacționează valori mobiliare, anumite mărfuri omogene în partizi mari și valute. ✧ *B. de valori* = piață specializată în operațiuni de vânzare-cumpărare a valorilor mobiliare. ✧ Expr. *A juca la bursă* = a cumpăra și a revinde la **b.** cu scopul speculativ de a obține câștiguri din diferența de preț ce s-ar ivi prin schimbarea favorabilă a cursului. ✦ *B. neagră* = comerț clandestin.

BÚRSĂ³ (< fr.) s.f. (ANAT.) Ansamblul învelișului testiculelor. ✦ *B. sinovială (seroasă)* = formațiune anatomică în formă de sac, plină cu lichid vâscos, interpusă între două suprafețe, cu rolul de a facilita alunecarea acestora, una pe cealaltă (ex. **b.** seroase anexate mușchilor și tendoanelor, plasate, în special, în zona articulațiilor).

BURSIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Elev, student, cercetător, specialist etc. care beneficiază de o bursă¹.

BURSÍTĂ s.f. (MED.) Inflamație a unei *burse*³ produsă, de regulă, de microtraumatisme repetate.

BURSÚC (< tc.) s.m. (ZOOL.) Viezure.

BURSUFLÚRĂ (< fr.) s.f. Umflătură pe suprafața unei piese ceramice, din cauza gazelor generate de o ardere rapidă.

BÚRTĂ s.f. **1.** Abdomen, pântece. **2.** P. analog. Partea bombată sau mai ieșită în afară a unor obiecte.

BURTIÉRĂ s.f. Corset care strânge abdomenul și șoldurile.

BURTON, Richard (1925-1984), actor englez de teatru și film. Temperament dramatic, vibrant și comunicativ, patetic sau comic. În teatru: piese de Shakespeare, Albee, Osborne); în film: „Privește înapoi cu mânie", „Noaptea iguanei", „Femeia îndărătnică", „Becket", „Comedianții".

BURU, ins. indoneziană în arh. Maluku; 8,8 mii km². Relief muntos (alt. max.: 2 429 m). Păduri tropicale.

BURUIÁNĂ (< bg., scr.) s.f. Nume dat plantelor erbacee necultivate care stânjenesc dezvoltarea celor cultivate. ✧ *B. de leac* = plantă medicinală.

BURUNDI (Republica ~), stat în Africa central-estică (fără ieșire la mare); 27,8 mii km²; 6,8 mil. loc. (2002). Limbi de stat: kirundi și franceza. Religia: creștinism (67%), islam (10%), animism (23%). Cap.: *Bujumbura*. *Relief* de platouri și câmpii în parte mlăștinoase. *Climă* tropicală. Resurse de subsol: aur, staniu, nichel, azbest puțin valorificate. Culturi de cafea, tutun, bumbac, cereale, manioc, ceai, bananieri. Mici întreprinderi alim. și textile. Moneda: 1 franc = 100 centimes. - *Istoric.* Terit. **B.,** populat de triburi de agricultori hutu, este cucerit în sec. 15-16 de păstori războinici tutsi imigrați din N, care devin pătura politică hegemonă și întemeiază un stat feudal, cu o înflorire deosebită în sec. 18-19. Anexat de Germania (1899-1903), terit. **B.** este inclus în colonia Africa Germană de Est. În 1916, este ocupat de Belgia și unit (1922) cu Rwanda, formând terit. Rwanda-Urundi, sub tutela Societății Națiunilor (din 1946, a O.N.U.) și sub mandat de administrare belgian. La 1 iul. 1962, **B.** se proclamă stat independent având în frunte pe regele *Mwambutsa IV*. La 18 sept., **B.** este admisă în O.N.U. La 28 nov. 1966 monarhia este abolită, iar **B.** se proclamă republică. Din 1961 și continuate în anii următori au loc violente confruntări între etniile hutu și tutsi, soldate cu masacrarea a zeci de mii de oameni și cu refugierea altor zeci de mii în statele vecine. Reuniunea de la Arusha (ian. 2000) a șapte șefi de stat africani, sub egida fostului președinte sud-african, Nelson Mandela, se soldează cu un acord semnat la Lusaka (iul. 2001) care prevede instalarea unui guvern de tranziție pe timp de trei ani, dar refuzul unor grupări rebele hutu de a accepta aceste hotărâri împiedică să se pună capăt războiului civil. În oct. 2003 este semnat un acord final de încetare a focului cu gruparea rebelă hutu. O nouă constituție este aprobată prin referendum în febr. 2005 și pe baza ei sunt ținute alegeri parlamentare și prezidențiale. Republică prezidențială.

BUSC (< fr.) s.n. (HIDROTEHN.) Prag amenajat în radierul camerei unei porți batante de ecluză și pe care se sprijină poarta când este închisă.

BUSCH, Fritz (1890-1951), dirijor german. Fondator și director al Festivalului de la Glyndebourne

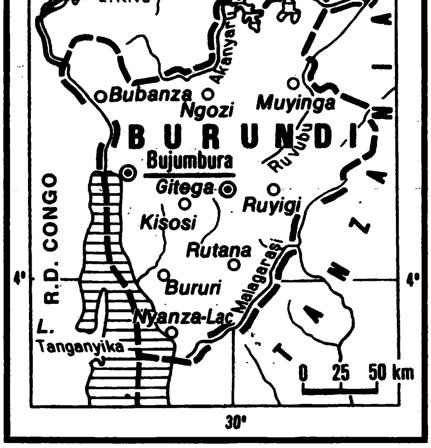

Richard Burton

George W. Bush

(memorabile producții Mozart). Dirijează premiere absolute de operă (Hindemith, R. Strauss, Kodaly).

BUSCH, Wilhelm (1832-1908), desenator, pictor și poet german. Cicluri de desene umoristice, însoțite de versuri satirice („Max și Moritz", „Plici și Plum").

BUSCULÁDĂ (< fr.) s.f. Înghesuială, învălmășeală.

BUSH, Alan Dudley (1900-1995), compozitor, pianist, dirijor și muzicolog englez. Opere, simfonii, concerte, cantate, coruri.

BUSH, 1. George Herbert Walker B. (n. 1924), om politic american. Republican. Președinte al S.U.A. (1989-1993). **2. George W.B.** (n. 1946), om politic american. Republican. Fiul lui **B. (1).** Președinte al S.U.A. (din 2000).

BUSH, Kate (n. 1958), cântăreață britanică de pop-rock. Compozitoare și cântăreață romantică și senzuală. Discografie selectivă: „The Kick Inside", „Hounds of Love", „The Whole Story".

BUSHEL (cuv. engl.) s.m. Unitate de măsură pentru volum (simbol: bh), egală cu c. 36 l, în statele anglo-saxone.

BUSHIDO (cuv. japonez „calea cavalerului") s.n. Codul moral al *samurailor*, care îmbină morala confucianismului cu preceptele budismului zen.

BUSHNELL, David (1742-1824), inventator american. Precursor în domeniul construcției de submarine (1775) și al folosirii elicei ca mijloc de propulsie.

BUSIGNIES, Henri Gaston (1905-1981), inginer francez. Stabilit în S.U.A. Inventator al radiobusolei și al mai multor sisteme de radar. Autorul ideii folosirii sateliților artificiali sincronizați pentru telecomunicații.

BUSÓLĂ (< fr. (it)) s.f. Instrument alcătuit dintr-un cadran și un ac magnetic mobil, care, lăsat liber, indică direcția N-S, permițând astfel orientarea în teren, măsurarea unor unghiuri și orientarea planșetei topografice; compas (2).

BUSONI, Ferruccio Benvenuto (1866-1924), compozitor, pianist și teoretician italian. Promotor al neoclasicismului. Autorul operei „Doktor Faust" și al eseului „Schiță a unei noi estetici muzicale".

BUST (< fr.) s.n. Partea superioară a corpului omenesc; reprezentarea acesteia în artele plastice.

BUSTUCHIN, com. în jud. Gorj, pe râul Amaradia; 3 594 loc. (2008).

BUSUIÓC, -OÁCĂ (< bg., scr.) s.m., s.n., adj. **I. 1.** S.m. Plantă erbacee cultivată din fam. lamiaceae, cu tulpina păroasă, cu flori mici, albe sau roz, cu miros plăcut (*Ocimum basilicum*). **2.** Adj. (Despre fructe, vin) Cu aromă de **b. (1)**; tămâios. **II.** S.n. Dans popular românesc, asemănător horei, care se execută la nuntă (în Muntenia *nuneasca*); melodia corespunzătoare acestui dans.

BUSUIOC, AUREL (n. 1928, sat Cobâlca, Basarabia), scriitor român. Lirică confesivă și sentimentală („În alb și negru"), romane de observație morală („Singur în fața dragostei"), cu accente ironic-romantice („Unchiul din Paris").

BUSUIOCEANU, Alexandru (1896-1961, n. Slatina), istoric și critic de artă, poet și eseist român. Stabilit în Spania (după 1945). Monografii („El Greco", „Iser", „Andreescu"). Versuri existențialiste („Poemas patéticos", „Proporción de vivir"), un jurnal („Caietele de miezul nopții"). Cercetări mitologice („Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole").

BUȘILĂ, Constantin (1877-1949), inginer electrotehnician român. A colaborat la construirea portului Constanța. A proiectat și construit mai multe centrale electrice în Constanța, Pitești, Piatra Neamț, Ploiești. În 1916 a înființat Institutul Român de Energie, stimulând cercetarea în domeniu.

BUȘNIȚĂ, Theodor (1900-1977, n. Chișinău), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții în domeniul ihtiologiei și hidrobiologiei.

BUȘÓN (< fr.) s.n. **1.** Dop din plută, cauciuc etc. prevăzut cu ghivent. **2.** Piesă cu care se înfundă o piesă tubulară, prin înșurubare sau printr-o îmbinare în baionetă. ✧ *B. fuzibil* = piesă cilindrică din material ceramic în care este introdus firul fuzibil al unei siguranțe electrice; patron^1 **(3)**.

BUȘTEÁN s.m. Trunchi de arbore tăiat și curățat de crengi.

BUȘTENI, oraș în jud. Prahova, pe valea Prahovei, la poalele masivului Caraiman, la 883 m alt.; 10 085 loc. (2008). Rezervația naturală Abruptul prahovean Bucegi (3 478 ha). Veche fabrică de hârtie (1882) în prezent închisă. Stațiune balneoclimaterică și turistică. Casa memorială „Cezar Petrescu". Linie de telecabină spre cabana *Babele.* Pârtie de schi. Punct de plecare spre cabanele din m-ții Bucegi.

BUT^1 (< tc.) s.n. (ZOOT.) Coapsă a animalelor rumegătoare; bucată de carne provenită din această regiune.

BUT^2 (< fr.) s.n. Stâlpul de țintă la rugbi; *p. ext.* poartă la fotbal.

BUTÁC, -Ă (< magh.) adj. (ZOOL.; despre unele animale) Cu coarne scurte și groase.

BUTÁDĂ (< fr.) s.f. Vorbă de spirit.

BUTADIÉNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică (p.f. -4,75°C) din clasa hidrocarburilor aciclice nesaturate, cu două duble legături conjugate; este un gaz incolor, insolubil în apă, obținut din butan, din fracția butan-butene, din alcool etilic și din acetilenă; se întrebuințează în sinteze organice, la prepararea cauciucurilor sintetice, a lacurilor etc.

BUTAFORÍE (< rus.) s.f. (TEATRU, CINEMAT.) Ansamblu de obiecte confecționate din carton presat sau paste maleabile, folosite la realizarea decorurilor.

BUTÁLCĂ s.f. Unealtă de lemn formată dintr-o bară cilindrică subțire cu două plăci fixate în cruce la unul dintre capete și folosită la fărâmițarea cheagului de lapte în vederea formării cașului și a eliminării zerului.

BUTÁN (< fr. {i}) s.m. Substanță chimică (p.f. -0,5°C) din clasa hidrocarburilor aciclice saturate, gaz incolor, extras din gazele de sondă; lichefiat, constituie componentul principal al aragazului.

BUTANÓL (< fr.) Substanță chimică folosită ca dizolvant pentru lacuri și intermediar în sinteze organice; alcool *butilic.*

BUTÁȘ (< magh.) s.m. Porțiune de lăstar, de frunză, de rădăcină etc. detașată de planta-mamă, care, în condiții favorabile, produce rădăcini, formând o nouă plantă.

BÚT(I)E (lat. *buttis*) s.f. **1.** Recipient din doage de lemn cu capacitate mare; butoi **(1)**; conținutul unui astfel de recipient. **2.** (La pl.) Stâlpi principali din eșafodajul de sprijinire a unui tunel în construcție.

BUTEA, com. în jud. Iași, pe Siret; 4 257 loc. (2008). Castel (sec. 18-19) în satul Miclăușeni.

BUTEANU, Vasile (1826-1890, n. Șomcuta Mare, jud. Maramureș), om politic român. Participant la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania.

BUTÉLCĂ (< ucr.) s.f. Vas de pământ ars, cu gâtul strâmt, de capacitate mică, folosit pentru păstrarea apei, a vinului etc.

BUTÉLIE (după fr.) s.f. **1.** Vas, de obicei de sticlă, cu gâtul lung, pentru păstrarea vinului sau a altor lichide. **2.** P. ext. Recipient metalic destinat să conțină un gaz sub presiune sau lichefiat (ex. **b.** de aragaz, **b.** de oxigen). 3. (FIZ.) *B. de Leyda* = condensator electric de valoare istorică alcătuit dintr-o **b.** de sticlă plasată între două armături metalice.

BUTÉLNIC s.n. Sfredel cu mâner, folosit de dulgheri și de rotari la executarea găurilor cu diametrul până la 30 mm; spițelnic.

BUTENANDT, Adolf Friedrich Johann (1903-1995), biochimist german. Cercetări asupra hormonilor sexuali. A izolat estrona (1929), androsteronul (1934). Premiul Nobel pentru chimie (1939), împreună cu L. Ružička.

BUTÉNĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică din clasa hidrocarburilor olefinice, obținută la cracarea produselor petroliere; se întrebuințează la sinteza butadienei; butilenă.

BUTENI, com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 3 463 loc. (2008). Mat. de constr.

BUTERÓLĂ (< fr.) s.f. Sculă prevăzută cu o scobitură de forma unei calote sferice, utilizată la operațiile de nituire pentru formarea capului bombat al niturilor; căpuitor.

BUTÍC (< fr.) s.n. Prăvălie în care se vând mărfuri de serie mică. ✦ Peior. Magazin care vinde mărunțișuri.

BUTÍL (< fr. {i}) s.m. Radical organic monovalent, obținut prin eliminarea unui atom de hidrogen din molecula butanului.

BUTILÉNĂ (< fr.) s.f. Butenă.

BUTÍLIC (< fr.) adj. *Alcool* ~ = butanol.

BUTIMANU, com. în jud. Dâmbovița; 2 192 loc. (2008).

BUTIRĂȚI (< fr. {i}) s.m. Săruri sau esteri ai acidului butiric; după natura radicalului chimic se deosebesc **b.** cu mirosuri specifice de fructe sau de flori, folosiți în ind. alimentară și în parfumerie.

BUTÍRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid gras inferior saturat, cu miros dezagreabil; se găsește ca ester în unt și este întrebuințat la prepararea unor esteri, fabricarea aceto-butiratului de celuloză.

BUTIRÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Ester al acidului butiric cu glicerian; lichid uleios, incolor, cu gust amar.

BUTIROMÉTRU (< fr.; {s} lat. *butyrum* „unt" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat în formă de tub gradat, folosit pentru determinarea procentuală a cantității de grăsime din lapte.

BUTÍSĂ (< fr.) s.f. Pavea sau bloc de piatră de 1,5 ori mai lungă decât pavelele sau blocurile normale, folosită la încheierea pavajului sau a zidăriei și la realizarea alternanței regulate a rosturilor.

BUTLER, Joseph (1692-1752), filozof englez. Episcop anglican. A explicat morala ca stăpânire a iubirii de sine prin autoritatea conștiinței date de Dumnezeu („Cincisprezece predici") și a apărat religia revelată în fața deiștilor („Analogia religiei").

BUTLER, Nicholas Murray (1862-1947), om politic american. Unul dintre inițiatorii Fundației Carnegie pentru Pace Internațională (1910). Premiul Nobel pentru pace (1931), împreună cu J. Addams.

BUTLER, Samuel (1835-1902), romancier englez. Spirit paradoxal și satiric („Erewhon", „Și tu vei fi țărână"); eseuri despre Homer și Shakespeare. Notații aforistice („Jurnal").

BUTLEROV, Aleksandr Mihailovici (1828-1886), chimist rus. Fondatorul teoriei structurii chimice, care stă la baza chimiei organice moderne. A sintetizat trimetilcribidolul, a obținut izobutilena, urotropina.

BUTÓI (< *bute*) s.n. Vas confecționat din doage de lemn, din tablă etc. care servește la depozitarea sau la transportarea unor lichide (vin, ulei etc.). ✦ Conținutul unui astfel de vas.

BUTOIEȘTI, com. în jud. Mehedinți, pe valea Motrului; 3 354 loc. (2008). Mănăstirea Gura Motrului, întemeiată sub Neagoe Basarab și reconstruită în 1653.

BUTÓN (< fr.) s.n. 1. Piesă mică prin apăsarea căreia se realizează comanda unei acționări mecanice, electrice etc. **2.** Obiect din metal, sidef etc., ca un nasture mobil, folosit la încheierea manșetelor de cămăși, a gulerelor etc. ✦ Capsă (la mănuși etc.).

BUTONÁRE s.f. Procedeu de apretură a țesăturilor de lână în scopul obținerii unui anumit aspect.

BUTONIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Tăietură făcută într-o piesă de îmbrăcăminte, prin care trece un buton, un nasture etc. care încheie haina. ✦ Parte a reverului unde se prinde o insignă, o floare etc. **2.** (GEOL.) Sâmburele unui anticlinal scurt care apare la zi, în urma eroziunii crestei sale.

BUTOR, Michel (n. 1926), scriitor francez. Reprezentant al școlii „noului roman". Opera sa critică („Repertorii I-V") și romanescă („Schimbarea") încearcă să definească un spațiu narativ diferit de cel tradițional.

BUTÚC s.m. **1.** Porțiune dintr-un trunchi de arbore tăiat. **2.** Tulpină de bază, mai groasă a viței de vie. **3.** Partea centrală a unei roți pe care sunt asamblate piesele ce trebuie să se rotească în jurul osiei. **4.** Piesă care leagă două părți ale unui catarg de navă. **5.** Bucată groasă de lemn, prevăzută cu găuri, în care se prindeau în trecut mâinile, gâtul sau picioarele prizonierilor și arestaților. **6.** Partea de sus a jugului **(1)**. **7.** Scaunul sau talpa războiului de țesut.

BUTUCENI (Basarabia), vechi complex monastic rupestru. Biserica Sf. Nicolae este construită în 1675 de pârcălabul Bosie, în tradiția arhitecturii moldovenești.

BUTUNG (BUTON), ins. indoneziană în M. Flores, la SE de ins. Sulawesi. Supr.: c. 4,6 mii km^2. Oraș pr.: *Baubau.*

BUTURĂ, Valeriu (1910-1989, n. Sălciua, jud. Alba), etnograf român. Studii și cercetări în etnobotanică, instalații tehnice țărănești, agricultura tradițională („Etnografia poporului român. Cultura materială", „Etnografia Transilvaniei").

BUTURÚGĂ s.f. Bucată noduroasă dintr-un trunchi de arbore; bucată groasă de lemn de foc.

BUTURUGENI, com. în jud. Giurgiu, pe v. Argeșului; 3 967 loc. (2008).

BUȚUREANU, Vasile (1858-1941, n. Dorohoi), mineralog român. Promotor al școlii românești de mineralogie; a descoperit minereuri de mangan, precum și un nou mineral, „ponit".

BUȚUREANU, Vladimir (1895-1979, n. Iași), medic român. Contribuții la chirurgia intestinală, gastrică, hepatică.

BUXTEHUDE, Dietrich (1637-1707), organist și compozitor german. Înființează la Lübeck concertele de seară. Cantate, lucrări pentru orgă și clavecin.

BUXUS (< lat.) s.m. Cimișir.

BUZA, com. în jud. Cluj; 1 340 loc. (2008).

BUZATU, Gheorghe (n. 1939, Sihlea, jud. Vrancea), istoric și om politic român. Contribuții privind istoria contemporană („O istorie a petrolului românesc", „Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial", „România și Marile Puteri (1939-1947)").

BÚZĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Formație proeminentă plasată pe marginile unei fante (ex. buzele gurii, buzele vulvei). ✧ *B. de iepure* = malformație congenitală care constă în existența unei fante (despicături) în buza superioară, asociată adesea și cu fisura maxilarului sau a bolții palatine. ✦ Margine a unei răni. **2.** Margine a unor obiecte, a unor vase. **3.** Culme a unui deal, a unei terase, margine a unui șanț, a unei păduri. **4.** Ascuțiș al unui instrument de tăiat; tăiș. **5.** *B. de bandaj* = partea proeminentă a bandajului montat pe roțile vehiculelor de cale ferată, care servește la menținerea și conducerea vehiculului pe șină.

BÚZĂR (< engl.) s.n. Aparat electric care produce un sunet intermitent, caracteristic, și este folosit ca organ de apel în telefonie.

BUZĂU 1. Râu, afl. dr. al Siretului; 324 km. Izv. din N masivului Ciucaş şi trece prin Întorsura Buzăului, Nehoiu, Pătârlagele şi pe la V de municipiul **B.** Hidroenergie (barajul şi lacul de acumulare de la Siriu). Afl. pr.: Bâsca Chiojdului, Slănic, Câlnău. **2.** Pas pe valea superioară a râului **B.**, în apropiere de Întorsura Buzăului, făcând legătura cu depr. Bârsei. Alt.: 869 m. **3. Câmpia ~,** porţiune a C. Române, între Călmăţui şi **B.**, limitată de C. Gherghiţei (la SV) şi C. Râmnicului (la NE). **4. Munţii ~,** grupă muntoasă în Carpaţii de Curbură formată din cinci masive: Penteleu, Podu Calului, Siriu, Monteoru şi Ivăneţu. **5.** Municipiu în NE C. Române, reşed. jud. **B.**; 133 317 loc. (2008). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, de prelucr. a lemnului, mat. de constr., textilă, alim. Producţie de sticlă pentru menaj, de geamuri securizate, semicristal şi de bunuri metalice de larg consum. Muzeu. Monumente istorice: Episcopia (iniţial schitul Frăsinet, sfârşitul sec. 15, refăcut de Matei Basarab în 1650), biserica Banu, construită în 1571 şi refăcută în 1722; case din sec. 18 şi 19. Menţionat documentar pentru prima oară în 1431, ca punct de vamă, s-a dezvoltat în sec. 16, când a devenit sediul unei episcopii. Important centru tipografic (sec. 18–19). Declarat municipiu în 1968. **6.** Jud. în SE României; 6 072 km^2; 486 445 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Buzău*. Oraşe: Nehoiu, Pătârlagele, Pogoanele, Râmnicu Sărat (municipiu). Comune: *82*. *Relieful* este reprezentat prin trei trepte majore care coboară de la NV către SE. Treapta înaltă cuprinde m-ţii Buzăului şi prelungirile de SV ale m-ţilor Vrancei, iar cea mijlocie include Subcarpaţii Buzăului. Câmpia extinsă în jumătatea SE a jud. este alcătuită din trei subunităţi pr. (Bărăganul Ialomiţei, C. Buzău-Călmăţui şi C. Râmnicului) aparţinând C. Române. *Reţeaua hidrografică* pr. este reprezentată de cursul superior şi mijlociu al Buzăului cu afl. săi. Terit. jud. mai este străbătut de cursurile superioare ale râurilor Sărata, Călmăţui şi Râmnic. *Resurse naturale:* zăcăminte de petrol, gaze naturale, diatomită, chihlimbar (perimetrul Mlăjet-Sibiciu-Colţi-Bozioru), ape minerale (Sărata-Monteoru, Fişici, Siriu, Nehoiu ş.a.). *Economia:* principalele ramuri ind. sunt constr. de maşini, metalurgia feroasă, chimică, mat. de constr., prelucr. lemnului, textilă, conf., alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, plante uleioase, floarea-soarelui, orz, tutun, cartofi, legume etc. Culturile viticole (11 543 ha) au o extindere mai mare în zona dealurilor (Pietroasele, Verneşti, Greceanca ş.a.). Pomicultura are prod. importante de prune, mere, pere, nuci. Se cresc ovine, porcine, bovine, cabaline (la Cislău şi Ruşeţu cai de rasă); avicultură, apicultură. În cadrul manifestărilor etnofolclorice se remarcă „Drăgaica" care se desfăşoară anual, în luna iunie, la **B.** *Turism:* pr. obiective sunt: elementele peisagistice (valea superioară a Buzăului, masivele muntoase Siriu şi Penteleu, vulcanii noroioşi de la Pâclele Mari şi Mici, monumentele şi locurile istorice (mănăstirea Ciolanu, schitu Bradu, complexul arheologic de la Sărata-Monteoru, complexul taberei de sculptură în aer liber de la Măgura etc.), staţiunile balneoclimaterice (Sărata-Monteoru, Fişici).

BUZDUGÁN (< tc.) s.n. **1.** Ghioagă de fier cu măciulia ţintuită, folosită în trecut ca armă de luptă sau ca semn al puterii domneşti. 2. Nume dat plantelor erbacee din genul *Sparganium*, cu flori verzui-alburii şi fructe globuloase, care cresc pe malul apelor; capul-ariciului, şovar.

Augustin Buzura

BUZDUGAN, Gheorghe (1867–1929, n. Focşani), jurist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1929). Preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie (1921–1927); membru al Regenţei (1927–1929).

BUZDUGAN, Gheorghe (n. 1916, Sighişoara), inginer electromecanic român. Acad. (1990). Lucrări în domeniul rezistenţei materialelor şi mecanicii.

BUZDUGAN, Ion (1889–1967, n. Brânzenii Vechi, Basarabia), poet şi folclorist român. Culegeri de folclor basarabean („Cântece din Basarabia"). Poezii („Miresme din stepă"), publicistică.

BUZEA, Constanţa (n. 1941, Bucureşti), poetă română. Lirism grav, dominat de tematica erotică, într-un registru diversificat al stărilor sufleteşti („Norii", „Agonice", „Sala nervilor").

BUZESCU, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 4 470 loc. (2008).

BUZESCU, familie de boieri olteni, cu rol important în timpul domniilor lui Mihai Viteazul şi Radu Şerban. Mai importanţi: **1. Radu B.,** clucer (1595–1610). **2. Preda B.,** postelnic şi ban (1594–1608). 3. **Stroe B.,** stolnic (între 1594 şi 1602), rănit mortal în lupta de la Ogretin cu tătarii; toţi trei fii ai lui Radu Buzea, mare armaş.

BUZESCU, Aura (1894–1992, n. Caransebeş), actriţă română. Forţă de interiorizare. Roluri de dramă din repertoriul clasic şi modern (Ofelia, Julieta, Elisabeta, doamna din „Vizita bătrânei doamne").

BUZIAŞ, oraş în jud. Timiş, la 34 km SE de Timişoara; 7 641 loc. (2008). Fabrică de încălţ. şi de conf.; produse alim. Veche staţiune balneară (primele stabilimente au fost construite în 1819) cu ape minerale folosite în special pentru tratarea afecţiunilor cardiovasculare. Îmbuteliere de ape minerale. Atestat documentar din 1320. Declarat oraş în 1956.

BUZOEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Teleorman; 6 143 loc. (2008).

BUZOIANU, Cătălina (n. 1938, Brăila), regizoare română de teatru. Viziuni scenice mizând pe forţa de sugestie a imaginii („Să-i îmbrăcăm pe cei goi" de Pirandello, „Maestrul şi Margareta" de Bulgakov).

BUZUNAR (< ngr.) s.n. Un fel de săculeţ cusut la haine, în care se ţin lucruri mărunte. ✧ Loc. *De buzunar* = care se poartă în buzunar; *p. ext.* de proporţii mici.

BUZUNĂRÍ vb. IV tranz. A fura cuiva ceva din buzunar; a umbla prin buzunarele cuiva pentru a căuta ceva.

BUZURA, Augustin (n. 1938, sat Berinţa, jud. Maramureş), prozator român. Acad. (1992). Romane de analiză a dilemelor morale („Absenţii", „Orgolii"), cu largă şi curajoasă deschidere spre problematica socială şi politică postbelică („Feţele tăcerii", ciclul „Zidul morţii"). Publicistică („Bloc-notes").

BUZZATI TRAVERSO, Dino (1906–1972), scriitor italian. Proză fantastică cu sensuri simbolice („Deşertul tătarilor", „Barnabo al munţilor", „O iubire"). Culegerea de nuvele „K".

BYBLOS, oraş fenician, cel mai important centru economic şi religios al Feniciei în milen. 3 î.Hr. şi în prima jumătate a milen. 2. î.Hr. Azi *Jubeil* (Liban).

BYCK, Jacques (1897–1964, n. Bucureşti), lingvist şi filolog român. Studii de gramatică descriptivă şi istorică, ediţii de texte vechi româneşti.

BYDGOSZCZ, oraş în partea central-nordică a Poloniei, port fluvial pe Vistula; 384,5 mii loc. (2000). Centru ind. (aparataj electrotehnic şi de precizie, maşini-unelte, produse chimice şi alim., hârtie şi prelucr. lemnului). Fundat în 1346.

BY-PASS (cuv. engl.) s.n. **1.** Conductă care dublează, pe o anumită porţiune, o conductă principală, înlocuind-o temporar în vederea efectuării unor lucrări de revizie sau de reparaţie. **2.** (MED.) Derivaţie practicată pe o arteră obstruată (în special artera coronariană) printr-o grefă din venă sau arteră.

BYRD, Richard Evelyn (1888–1957), aviator şi explorator polar american, primul care a survolat Polul Nord (1926). A condus patru expediţii în Antarctica. În prima expediţie (aviatică) din 1928–1930, survolează Polul Sud (1929) şi fundează Staţiunea de cercetări *Little America*.

BYRD, William (1543–1623), compozitor, organist şi virginalist englez. Organist al capelei regale, supranumit „Palestrina al Angliei". Mise, motete, madrigale, piese instrumentale.

BYRDS (The), grup american rock constituit în 1964 la Los Angeles în jurul lui Roger McGuinn, ca răspuns la invazia Beatles. Pionier al orientărilor folk-rock şi country-rock. Discografie selectivă: „Mr. Tambourine Man", „Younger Than Yesterday".

BYRON, George Gordon, lord (1788–1824), poet romantic englez. Temperament liric, violent şi excentric. Creator al eroului romantic (denumit ulterior *byronian*), sumbru şi impetuos, dominat de pasiuni tumultuoase şi mai ales de sentimentul exacerbat al eului. Operă de o rară vervă satirică („Pelerinajul lui Childe Harold", „Don Juan", „Manfred"). În conflict cu societatea engleză a epocii; a sprijinit mişcarea carbonarilor italieni, a luat parte la Războiul pentru independenţă a poporului grec şi a murit la Missolonghi.

BYRONÍSM s.n. Imitare a atitudinilor de revoltă individualistă şi anarhică, patetică şi onestă din poeziile lui Byron.

BYTE (cuv. engl.) (INFORM.) Unitate de informaţie reprezentând o succesiune de opt biţi, constituind cea mai mică unitate de memorie adresabilă; octet, caracter **(6. b)**.

BYTOM, oraş în S Poloniei (Katowice); 201,9 mii loc. (2000). Expl. de cărbune şi min. polimetalice. Siderurgie, ind. cocsochimică, metalurgie neferoasă şi constr. de maşini.

George Gordon Byron

Cc

C s.m. invar. **1.** A cincea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (semioclusivă prepalatală surdă în grupurile *ce, ci,* oclusivă palatală surdă în grupurile *che, chi* şi oclusivă velară surdă în celelalte poziţii). **2.** (MUZ.) **a)** Notaţie literală pentru sunetul *do.* **b)** Semn de măsură de 4 timpi şi, respectiv (în forma ₵), de 2 timpi. **3.** Cifră romană cu valoarea 100. **4.** (FIZ.) Simbol pentru *coulomb.* **5.** Simbol chimic pentru *carbon.* **6.** (MAT.) Simbol pentru mulţimea numerelor complexe. **7.** (INFORM.) Limbaj de programare dezvoltat de americanul Denis Ritche în laboratoarele Bell în anul 1972.

°C (METR.) simbol pentru gradul Celsius.

c 1. (METR.) Simbol pentru elementul de compunere *centi-*. **2.** (FIZ.) Simbol pentru viteza luminii.

CA¹ (lat. *quam)* adv. **I. 1.** La fel cu..., precum (e)... **2.** Cam, aproximativ. **3.** Decât. **II. 1.** În felul, cum se ştie. **2.** În calitate de..., fiind... ✦ În loc de...; drept... **3.** În ce priveşte... **4.** Precum, de exemplu.

CA² (lat. *quia)* conj. (Urmat de „să") Introduce o propoziţie subordonată cu predicatul la conjunctiv.

Ca, simbol chimic pentru *calciu.*

CABÁLĂ (< fr.; ebr. *qabbalah* „tradiţie") s.f. Fig. Intrigă, uneltire.

CABALÍN, -Ă ({i} lat. *caballinus* „de cal") s.f., adj. **1.** S.f. pl. (ZOOT.) Animal domestic, din genul *Equus.* V. *cal.* **2.** Adj. Care se referă la cai.

CABALÍSTIC, -Ă (<fr.) adj. Magic, misterios; obscur.

CABALLÉ, Montserrat (n. 1933), soprană spaniolă. Specializată în repertoriul romantic italian (Rossini, Bellini, Donizetti). Rafinament al interpretării, tehnică desăvârşită, sacrificând uneori expresia scenică, celei muzicale.

CABALLERO, Fernán (pe numele adevărat *Cecilia Böhl von Faber)* (1796-1877), romancieră spaniolă. A descris moravurile Spaniei meridionale într-o manieră idilică („La gaviota").

CABÁNĂ (< fr.) s.f. Casă (de obicei la munte), pentru turişti, vânători etc.

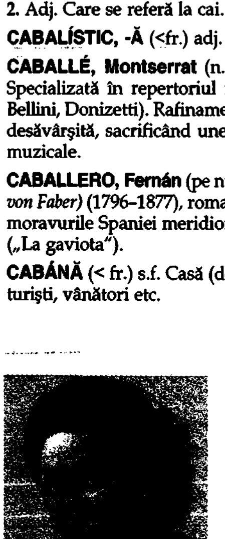

Montserrat Caballé

CABANIÉR, -Ă s.m. şi f. Persoană care asigură paza şi administrarea unei cabane.

CABANIS, José (1922-2000), scriitor francez. Romane de analiză a problematicii juvenile („Vârsta ingrată") şi a cuplului („Căsătoriile din interes").

CABANIS, Pierre Jean Georges (1757-1808), medic, filozof şi om politic francez. Girondin. Reprezentant al ideologilor². A considerat gândirea ca un produs fiziologic al materiei („Raporturile dintre natura fizică şi cea morală a omului").

CABANÓS (< pol.) s.m. Cârnăcior subţire, semiafumat, preparat din carne de vită şi de porc.

CABARÉT (< fr.) s.n. Bar² (2).

CABASILAS, Nilus (c. 1298-c. 1363), scriitor şi teolog ortodox bizantin. A teoretizat unirea cu Dumnezeu prin intermediul formelor sensibile ale cultului („Tâlcuirea dumnezeieştii liturghii").

CABBALA (sau KABBALA) Tradiţie iudaică privind interpretarea ezoterică a „Vechiului Testament"; a cunoscut perioade de vârf în sec. 13 (în Spania), sec. 14 (când a fost scris „Zohar"-ul, textul ei clasic) şi în sec. 16, datorită învăţaţilor evrei emigraţi în Europa (Isaac Luria). Potrivit c., cu ajutorul simbolurilor (litere, cifre), se poate intra în relaţie cu lumea spiritelor.

CABERNÉT (cuv. fr.) s.n. Soi de viţă de vie cu struguri mici de culoare neagră-albăstruie; vin roşu superior obţinut din aceşti struguri.

CABESTÁN (< fr.) s.n. Troliu, cu ax vertical, pe care se înfăşoară cablul de tracţiune utilizat la deplasarea sarcinilor pe distanţe scurte.

CABEZA DE VACA, Álvar Núñez (c. 1490-1560), explorator spaniol. A traversat N Americii între G. Tampa şi G. Californiei (1527-1537). Guvernator al prov. Río de la Plata (1541-1544). Lucrări: „Naufragii", „Relaţii şi comentarii".

CABEZON, Antonio de ~ (c. 1510-1566), organist şi compozitor spaniol. Contribuţii la dezvoltarea scriiturii pentru instrumentele cu claviatură.

CABÍNĂ (< fr.) s.f. Încăpere mică, amenajată într-o clădire, într-un vehicul sau într-un utilaj de transport, cu destinaţii speciale (ex. c. de ascensor, c. telefonică, c. de navă etc.).✧ C. *spaţială* (sau *cosmică)* = compartiment etanşat al unei nave spaţiale pilotate, în care se află, în afara echipajului, sistemele de comandă, de control etc.

CABINDA, oraş în Angola, centrul ad-tiv al prov. omonime, enclavă în R.D. Congo, situat la N de gura de vărsare a fl. Congo în Oc. Atlantic; 21,1 mii. loc. (1996). Port de export petrolier. Ind. prelucr. lemnului. Alipită la posesiunea portugheză Angola prin tratatul cu Belgia din 1866.

CABINÉT (< fr.) s.n. **I. 1.** Încăpere destinată exercitării unei profesiuni (ex. c. medical). ✦ Biroul unei persoane cu muncă de răspundere. *Cabinetul ministrului.* **2.** Încăpere în care sunt expuse obiecte de muzeu, de studiu etc. (c. de stampe, c. numismatic etc.). **3.** Secţie sau serviciu dintr-o întreprindere sau instituţie, destinate unor studii şi consultaţii de specialitate (ex. c. tehnic). **4.** C. *de instrucţie* = (în unele ţări) serviciu de cercetări judiciare, condus de un judecător de instrucţie. **II.** (În unele ţări) Consiliu de miniştri sau guvern. **III.** Mobilă mică, cu sertare, destinată păstrării obiectelor de preţ; de origine orientală, a fost introdus în Europa în sec. 14.

CABIRII, divinităţi benefice adorate în Asia Mică, Grecia etc. Considerate protectoare ale navigaţiei şi ajutoare ale lui Hefaistos.

CABLÁJ (< fr.) s.n. Totalitatea cablurilor şi firelor izolate care formează conexiunile unei instalaţii sau ale unui aparat de telecomunicaţii. ✧ C. *de imprimat* = circuit imprimat.

CABLOGRÁMĂ (< fr.; {s} fr. *câble* + *gramma* „scriere") s.f. Telegramă transmisă prin cablu submarin.

CÁBLU¹ (< fr., engl.) s.n. **1.** Mănunchi de fire textile sau metalice răsucite, folosit la tracţiune sau la ridicat greutăţi. ✧ C. *fără fire* = c. cu capetele legate astfel încât să formeze un circuit închis, folosit în transmisiuni, în transporturi cu elevatoare, cu benzi suspendate sau cu raclete etc. **2.** Conductă electrică alcătuită din mai multe fire izolate, îmbrăcate într-un înveliş metalic protector; sunt utilizate pentru transmisiunea energiei electromagnetice la frecvenţă industrială (c. electrice de energie) a semnalelor de telecomunicaţii (c. electrice de telecomunicaţii) etc. ✧ C. *coaxial* v. *coaxial.*

CÁBLU² (< engl.) s.n. Unitate de măsură pentru lungimi, egală cu a zecea parte dintr-o milă marină, adică 185,2 m.

CABOŞÓN (< fr.) s.n. Piatră preţioasă sau semipreţioasă, şlefuită (sumar) şi fixată într-o montură de metal.

CABOT 1. John C. (Giovanni Caboto) (c. 1450-c. 1498), navigator englez de origine veneţiană. A încercat să descopere Pasajul de Nord-Vest; a atins ins. Terra Nova (1497). **2. Sebastian C.** (1476-1557), navigator englez; fiul lui C. (1). A explorat (1526-1530), reg. Río de la Plata. **3.** Str. în V Oc. Atlantic, între ins. Terra Nova şi Cape Breton, unind apele acestuia cu G. Sfântul Laurenţiu. Lungime: 195 km. Lăţime max.: 107 km.

CABOTÁJ (< fr.) s.n. Navigaţie comercială de-a lungul coastei.

CABOTIÉR (< fr.) s.n. Navă pentru cabotaj.

CABOTÍN (< fr.) s.m. **1.** Actor ambulant. **2.** Actor mediocru; *p. ext.* persoană care încearcă să se remarce printr-o comportare teatrală.

CABRÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre patrupede) A se ridica pe picioarele dinapoi. **2.** (Despre avioane) A se ridica cu partea din faţă pentru a urca mai repede.

CABRAL, Manuel del (n. 1907), poet dominican. Lirică viguroasă şi dramatică inspirată de motivele folclorului negru („Douăsprezece poeme negre").

CABRAL, Pedro Álvares (1467 sau 1468–c. 1520), navigator portughez. A descoperit şi explorat (1500) litoralul brazilian al Americii de Sud.

CABRIOLÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Trăsură uşoară, cu două roţi; şaretă. **2.** Automobil decapotabil.

CACADÚ s.m. Numele mai multor specii de papagali din Australia, ins. Noua Guinee, arh. Moluce, cu un moţ de pene pe cap pe care îl ridică sau coboară în funcţie de dispoziţie.

CACÁO (< fr.) s.f. Sământa *arborelui de cacao,* folosită (sub formă de pulbere) în alimentaţie. ✧ *Unt* (sau *ulei)* de **c.** = substanţă grasă, de culoare albă-gălbuie, extrasă din pulberea de **c.** şi folosită la fabricarea ciocolatei, în ind. farmaceutică etc. ✦ P. ext. Băutură preparată cu pulbere de **c.**

CACAVELA, Ieremia (1643–după 1698, n. Creta), călugăr erudit grec. Preceptor al lui D. Cantemir. Autorul unui tratat de logică; a tradus scrieri teologice şi istorice („Viaţa papilor" de Platina).

CACCINI, Giulio (c. 1550–1618) compozitor italian; inventatorul stilului recitativ. A trăit la Curtea familiei de Medici. Unul dintre primii reprezentanţi ai monodiei acompaniate. Opere (*Euridice*), madrigale, cantate.

CACEALMÁ (< tc.) s.f. (La jocul de cărţi) Inducere în eroare a partenerului dându-i impresia că ai cărţi mai bune decât el. ✦ Fig. Păcăleală, înşelătorie.

CACICA, com. în jud. Suceava; 4 322 loc. (2008). Expl. de sare gemă şi argile. Cherestea. Ceramică populară.

CÁCIUR s.m., adj. (ZOOT.) (Miel) cu blăniţă de culoare neagră pe trunchi şi brumărie pe bot, urechi, labe şi coadă.

CACOFONÍE (< fr.; {s} gr. *kakophonia* „sunet neplăcut") s.f. (LINGV.) Asociaţie neplăcută de sunete.

CACÓM (< tc.) s.m. (ZOOL.) arhaism. Hermină; *p. restr.* blană de hermină.

CACOYANNIS, Michael (n. 1922), actor, scenarist şi regizor grec. Spectacole de teatru şi filme pornind de la modele clasice („Electra", „Troienele", „Ifigenia") sau inspirate din viaţa modernă a Greciei („Fata în negru", „Zorba Grecul").

CACTACÉE (< fr.; {s} gr. *kaktos* „plantă cu ţepi") s.f. pl. (BOT.) Fam. de angiosperme dicotiledonate, originare din regiunile tropicale ale Americii, adaptate la uscăciune prin tulpinile cărnoase, suculente şi frunzele transformate în spini (ex. cactuşii).

CÁCTUS (< fr. {i}) s.m. Numele mai multor specii de plante ornamentale din fam. cactaceelor, care se deosebesc prin forma tulpinilor, a florilor viu colorate, numărul, forma şi dispoziţia ţepilor.

CACUCI, Dan Gabriel (n. 1948, Cluj), fizician şi inginer american de origine română. Studii şi cercetări privind matematica şi fizica aplicată în domeniul energiei nucleare. M. de onoare al Acad. Române (1996).

CACUS (în mitologia romană), hoţ faimos, fiul lui Vulcan, creatură monstruoasă, ucis de Herakles; simbolizează hoţia.

CAD (*C*[omputer]-*A*[ided] *D*[esign]) prescurtare ce desemnează proiectarea asistată de calculator.

CADASTRÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la cadastru. ✧ *Registru c.* = registru în care sunt trecute datele de identificare a tuturor bunurilor imobile situate pe un anumit terit. (ex. număr topografic, suprafaţa după destinaţie etc.).

CADÁSTRU (< fr.) s.n. **1.** Ansamblul lucrărilor tehnice pentru stabilirea precisă a suprafeţelor funciare. **2.** Inventar al fondului funciar şi reprezentarea lui topografică.

CADAVÉRIC, -Ă (< fr.) adj. (Ca) de cadavru (ex. facies **c.**).

CADÁVRU (< fr., lat.) s.n. Corpul unui om sau al unui animal mort; stârv, hoit.

CÁDĂ (< sl.) s.f. **1.** Vas mare pentru îmbăiat. **2.** Recipient mare, deschis, din lemn, metal etc. în care se introduc lichidele necesare unor operaţii tehnologice.

CADÂNĂ (< tc.) s.f. Sclavă dintr-un harem.

CADE, John (cunoscut şi sub numele de *Jack C.* sau *Mortimer)* (?–1450), conducător al răscoalei ţăranilor englezi din Kent (1450). Răscoala a constituit una din cauzele izbucnirii Războiului celor Două Roze.

CADENŢÁ (< fr.) vb. I tranz. A imprima ritm unei fraze, unei bucăţi muzicale, unei mişcări etc.; a ritma.

CADÉNŢĂ (< it., fr.) s.f. **1.** Mişcare ritmică şi uniformă. ✦ Frecvenţă **(2)**; viteză de repetare a unui fenomen. ✦ Spec. Succesiune ritmică a unor unităţi poetice (cuvinte, fraze, versuri). **2.** (MUZ.) Înlănţuire de acorduri cu caracter de punctuaţie gramaticală (concluzivă sau de suspensie). **3.** Pasaj de virtuozitate solistică în concertele instrumentale (improvizat sau scris).

CADENŢMÉTRU s.n. Instrument folosit în măsurarea radioactivităţii pentru a indica numărul mediu de impulsuri primite în unitatea de timp.

CADÉT (< fr., 3 rus.) s.m. (În trecut) **1.** Tânăr nobil care se pregătea pentru cariera armelor. **2.** Elev al unor şcoli militare; iuncher **(1)**. **3.** (În Rusia) Membru al Partidului Constituţional-Democrat (din 1906, Partidul Libertăţii Poporului).

CADILLAC, firmă de automobile americană (1903), profilată pe producerea maşinilor de lux.

CADÍU (< tc.) s.m. Judecător musulman.

CÁDIZ 1. Golf al Oc. Atlantic, în SV Pen. Iberice, între Capul Trafalgar şi Capul Santa Maria. Primeşte apele fl. Guadiana şi Guadalquivir. **2.** Oraş în SV Spaniei (Andaluzia), port comercial şi militar la Oc. Atlantic; 133,3 mii loc. (2001). Şantiere navale. Ind. aeronautică. Clădiri baroce şi neoclasice. Biserica Santa Cueva (sec. 18), cu picturi de Goya. Muzee. Întemeiat de fenicieni (*Gades,* c. 1100 î.Hr.), a fost stăpânit succesiv de cartaginezi, romani, vizigoţi şi arabi. Cucerit de Regatul Castiliei (1262). **3.** Oraş în Filipine, în ins. Negros, port la M. Visayan; 149,1 mii loc. (2000). Ind. zahărului.

CÁDMIE (< fr., lat.) s.f. Depunere de oxid din zinc impur pe pereţii şi la gura furnalelor sau a cuptoarelor în care se elaborează zincul.

CÁDMIU (< fr. {i}) s.n. Element chimic (Cd; nr. at. 48, nr. at. 112,41, p.t. 321°C, p.f. 768°C); metal alb-argintiu. Se găseşte în natură sub formă de combinaţii în minereurile de zinc. Folosit la obţinerea aliajelor cu punct de topire scăzut şi rezistente faţă de agenţii de coroziune, ca absorbant de neutroni în reactoarele nucleare etc.; sulfura şi oxidul de **c.** sunt întrebuinţate la prepararea culorilor fine şi a smalţurilor.

CADMOS (KADMOS) sau **CADMUS** (în mitologia greacă), rege fenician; considerat întemeietorul oraşului Teba, în Beoţia, şi al scrierii greceşti pe baza alfabetului fenician. La bătrâneţe, zeii l-au transformat în şarpe, simbol al înţelepciunii.

CADORNA, Luigi (1850–1928), mareşal italian. Şef al Marelui Stat-Major (1914–1917). A oprit ofensiva militară austriacă în Trentino (mai-iun. 1916), a cucerit Gorizia (aug. 1916). Înfrânt la *Caporetto.*

CADÓU (< fr.) s.n. Ceea ce se primeşte sau se oferă în dar; dar^2 **(I 1)**.

CADOUDAL, Georges (1771–1804), general francez. Conducător al insurgenţilor regalişti din Vendea. A atentat la viaţa lui Napoleon Bonaparte; arestat şi executat.

CADRÁ (< fr.) vb. I intranz. A se potrivi, a corespunde cu ceva sau într-o anumită împrejurare.

CADRÁJ (< fr.) s.n. Delimitare a spaţiului util cuprins de obiectivul unei camere de luat vederi sau al unui aparat de filmat.

CADRÁN (< fr.) s.n. **1.** Suprafaţă prevăzută cu diviziuni, pe care se urmăresc indicaţiile unui instrument de măsură, al unui ceasornic etc. ✧ C. *solar* = ceas solar. **2.** Fiecare dintre cele patru unghiuri formate de semiaxele unui sistem de coordonate rectangulare.

CADRÍL (< fr.) s.n. Dans de origine franceză, în cursul căruia partenerii se schimbă între ei; introdus pe scenă în sec. 18; melodia corespunzătoare acestui dans.

CADRILÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre ţesături, haine etc.) Cu carouri.

CADRILATER, reg. istorică în S Dobrogei, între Dunăre şi litoralul Mării Negre, cuprinzând jud. Durostor şi Caliacra. A aparţinut României între 1913 şi 1940; în prezent în Bulgaria.

CÁDRU (CÁDRĂ s.f.) (< fr.) s.n. **1.** Schelet constituit din bare de metal, lemn etc.; pot fi: **c.** de rezistenţă, **c.** de susţinere, **c.** de protecţie şi **c.** decorative. ✦ Spec. Ramă a unui tablou, a unei fotografii. ✦ P. ext. Tablou sau fotografie înrămate. ✦ Pervaz (al uşii, al ferestrei). ✦ Deschizătură în zid care este ocupată de o uşă sau de o fereastră. ✦ Desen care mărgineşte un text, o hartă etc. ✦ Porţiune a unei mărci poştale pe care este executat desenul. ✦ Fig. Limitele unei probleme, ale unei acţiuni. ✦ Fig. Mediu, ambianţă. **2.** (La pl.). Efectiv de ofiţeri şi subofiţeri. ✧ *Cadre de rezervă* = corp de ofiţeri care nu sunt în activitate, dar rămân disponibili pentru timp de război. **3.** (La pl.) Personalul unei instituţii (ex. **c.** didactice), unei întreprinderi. **4.** Spaţiu în limitele căruia e cuprinsă o imagine pe o peliculă cinematografică. **5.** Figura descrisă de spotul fasciculului electronic la explorarea unei imagini complete în televiziune. **6.** C. *electromagnetic* = antenă de forma unei bobine, cu un număr mic de spire şi cu dimensiunile mici faţă de lungimea de undă; utilizat în radiogoniometrie şi radiorecepţie.

CADÚC, -Ă (<fr., lat.) adj. Lipsit de trăinicie; şubred; *p. ext.* învechit. ✦ (Despre frunze, flori) Care se detaşează, care cad (în fiecare an). ✦ (Despre formaţiuni anatomice) Care urmează a fi înlocuite fiziologic (ex. dinţii de lapte). ✦ (Despre un act juridic) Care nu mai are putere legală.

CADUCÉU (< gr., lat.) s.n. Baghetă pe care se încolăcesc doi şerpi în ascensiune. Atribut al zeului Hermes care, potrivit legendei, ar fi despărţit cu acest obiect doi şerpi în luptă. Simbol al păcii şi înţelegerii, ca şi al comerţului. Azi reprezintă blazonul corpului medical (cu un singur şarpe) şi al farmaciştilor (cu doi).

CAEN, oraş în NV Franţei (Normandia), legat de Marea Mânecii printr-un canal; 113,5 mii loc. (1999). Nod de comunicaţii. Expl. de min. de fier. Metalurgie, echipament electric, produse chimice şi textile. Universitate (1432). Abaţia Sf. Ştefan fondată de Wilhelm (William) Cuceritorul (sec. 11–12). Biserica Saint-Pierre (sec. 11–13). Muzeu. A suferit mari distrugeri în timpul debarcării Aliaţilor în Normandia (1944).

C.A.E.R. v. **Consiliul de Ajutor Economic Reciproc.**

CAESAR v. **Cezar.**

C.A.F. (fr. *C[out], A[ssurance], F[ret]* „cost, asigurare, navlu") v. **C.I.F.**

CAFÁS (< ngr., tc.) s.n. Balcon în care cântă corul într-o biserică. ✦ Balcon din care familiile domnitoare ascultau slujba religioasă.

CAFEÁ (< tc.) s.f. **1.** Sământa *arborelui de cafea,* folosită (de obicei sub formă de pulbere) în alimentaţie. **2.** P. ext. Băutură preparată din seminţele de **c. (1)** (sau dintr-un surogat).

CAFÉ-CONCERT s.n. (fr.) Cafenea sau restaurant în care se prezentau spectacole de varietăţi, începând cu 1850. ✦ P. ext. Muzică instrumentală de mare accesibilitate prezentată fie într-un restaurant, fie ca ambient pentru alte activităţi sociale, în spaţii publice.

CAFEÍNĂ (< fr.) s.f. Alcaloid extras din cafea, ceai, cacao, nuci de cola, utilizat în medicină ca tonic al sistemului nervos central, cardiac etc., în ind. alim. Sin. *cofeină.*

CAFENÍU, -ÍE adj. De culoarea cafelei prăjite.

CAFETIÉRĂ (< fr.) s.f. Aparat pentru prepararea cafelei; vas pentru păstrarea cafelei.

CÁFRI (< fr. {i}) s.m. pl. Veche denumire a populațiilor de limbă bantu din SE Africii. Denumirea actuală: *Xhosa.*

CAFTÁN (< tc.) s.n. Manta lungă și largă orientală pe care o purtau domnii și boierii români. ✦ Simbol al rangului de domn sau de boier.

CAFUZO (cuv. sp.) s.m. (IST.) Sambo.

CAGAYAN DE ORO, oraș în NV ins. Mindanao (Filipine), pe râul omonim; 461,8 mii loc. (2000). Port. Ind. textilă și alim. Centru comercial (tutun).

CAGE, John (1912-1992), compozitor american. Inventează „pianul preparat" („Sonate", „Interludii"). Introduce în muzică noțiunea de indeterminare, ideile hazardului și creativității interpretului.

CAGE, Nicolas (pe numele adevărat *Nicolas Coppola*) (n. 1964), actor de film american. Interpret în filme de acțiune („Bodyguard pentru Tess", „Avionul condamnaților"). Premiul Oscar, 1955 („Părăsind Las Vegas").

CAGLIARI, oraș în Italia (S Sardiniei), port la golful C.: 164,2 mii loc. (1999). Șantiere navale; ind. chimică și a mat. de constr. Amfiteatru roman, biserică (sec. 5-11), fortificații (sec. 14). Universitate (1606). Muzeu. Întemeiat de fenicieni. A cunoscut stăpânirea cartaginezilor, romanilor (sub numele de *Caralis)* și sarazinilor; independent în Ev. Med., a fost cucerit de Casa de Savoia (1718).

CAGLIOSTRO, Alessandro, conte di (pe numele adevărat *Giuseppe Balsamo)* (1743-1795), magician și aventurier italian. Implicat în „Afacerea colierului" (1785-1786), a fost închis la Bastilia și apoi expulzat.

CAGULÁRD (< fr.) s.m. Membru al organizației franceze fasciste „Cagoule", creată în 1935.

CAGÚLĂ (< fr.) s.f. 1. Mantie cu glugă purtată de călugări. ✦ Glugă acoperind tot capul, cu deschizături numai în dreptul ochilor. 2. Parte de cauciuc a unei măști de gaze care servește la etanșarea măștii pe figură.

CÁHLĂ (< ucr.) s.f. Placă de teracotă sau de faianță folosită mai ales la construirea sobelor.

CAHUL, jud. istoric în S Basarabiei, la E de Prut. Relief de podiș cu culmi orientate N-S între Prut și Ialpug, prelungire a pod. Bârladului. Orașe pr.: Cahul, Leova.

CAIÁ (< tc.) s.f. Cui de oțel moale pentru prinderea potcoavelor la animale.

CAIÁC (< fr.) s.n. 1. Ambarcație cu capetele ascuțite, prevăzută cu cârmă și derivor și care se conduce cu ajutorul unei padele. ✦ Sport nautic care se practică cu c. (1). 2. Ambarcație mică, cu înveliș din piele de focă, etanșată pe corpul vâslașului, folosită de eschimoși.

CAIAFA (în „Noul Testament"), mare preot iudeu. L-a judecat pe Iisus Hristos și i-a prigonit pe apostoli. V. *Ana.*

CAÍC (< tc.) s.n. 1. Ambarcație îngustă cu două catarge, cu prora și pupa ascuțite. 2. Luntre ușoară, lungă și îngustă, încovoiată la capete, folosită în Orient.

CAICOS, mic arh. în SE arh. Bahamas. Împreună cu arh. *Turks,* formează o posesiune britanică (din 1962); autonomie internă (1988); 430 km^2.

CAÍD (< fr.) s.m. (În statele musulmane din Africa de Nord) Titlu purtat odinioară de guvernatorul unei provincii sau al unui oraș, care avea și funcții judecătorești; persoană având acest titlu; *p. ext.* șeful unei bande.

CÁIER (lat. **caiulus)* s.n. Mănunchi de fibre de lână, de in etc. care se fixează pe furcă pentru a fi tors.

CAIÉT (după fr. *cahier)* s.n. Fascicul de foi de hârtie, broșate sau legate, folosit la scris, la desenat etc. ✧ *C. de sarcini* = document care cuprinde condițiile tehnice și de calitate, termenele, obligațiile și garanțiile executantului etc. privitoare la executarea sau recepția unei lucrări, mărfi.

CAIETAN (Tommaso de Vio) (1469-1534), cardinal și teolog dominican italian. Magistru general al ordinului (1508-1518), a cercetat cazul lui Savonarola. Ca legat papal în Germania, a purtat discuții teologice cu Luther, fără a ajunge însă la un acord. Celebru prin comentariul său la *Summa theologiae* a lui Toma de Aquino.

CAILLOIS, Roger (1913-1978), eseist francez. A studiat miturile sociale și intelectuale („Mitul și omul") și corespondențele dintre operele spirituale și produsele naturii („Mimetismul animal").

CAI LUN (c. 50-c. 118 d.Hr.), demnitar chinez din timpul dinastiei Han de Răsărit. I se atribuie inventarea hârtiei (105).

CAIMÁC (< tc.) s.n. 1. Pojghiță de grăsime care apare pe suprafața laptelui fiert. 2. Spumă ce se formează la suprafața cafelei în urma fierberii.

CAIMACÁM (< tc.) s.m. 1. (În Imp. Otoman) Locțiitor al unui demnitar. 2. (În Țara Românească și în Moldova) Locțiitor al domnului. 3. (În Țara Românească) Locțiitor al banului Craiovei, începând din 1761.

CAIMÁN (< fr.) s.m. Specie de crocodil din America de Sud, lung până la 6 m, cu plăci osoase mobile pe partea ventrală. Pielea este folosită în marochinărie.

CAIN (în „Vechiul Testament"), fiul cel mai mare al lui Adam și al Evei. L-a ucis din invidie pe fratele său Abel.

CAIN, James (1891-1977), scriitor american. Romane polițiste („Poștașul sună întotdeauna de două ori").

CAINOZOIC v. Cenozoic.

CAIONI (CĂIANU), Ioan (1629-1687, n. Leghia, jud. Cluj), umanist român din Transilvania. Autor al unei antologii muzicale („Codex Caioni") în care figurează și dansuri populare românești. I se atribuie cronica în versuri despre sfârșitul domniei lui Vasile Lupu. A întemeiat o tipografie la mănăstirea Șumuleu-Ciuc, unde a fost stareț și custode. Autorul istoriei Ordinului franciscan de la Șumuleu. Primul român cu preocupări de botanică („Herbariu").

CAIRNCROSS, Sir Alexander Kirkland (1911-1999), economist britanic. Contribuții la studiul politicii monetare („Politica monetară în economia mixtă").

CAIRO (EL QÂHIRA, AL-QÂHIRAH), cap. Egiptului, pe dr. Nilului, în partea de S a deltei acestuia; 10,34 mil. loc. (în 1999, cu suburbiile Giseh, Heliopolis, Heluan etc.). Cel mai mare oraș din Africa. Aeroport internațional (El Almaza). Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică, încălț., textilă, mat. de constr., alim., poligrafică. Trei universități, academie de științe. Muzee. Monumente celebre: moscheile Ibn Tulun (sec. 9), Al-Azhar (sec. 10). Moscheea lui Hasan (sec. 14). În epoca romano-bizantină pe terit. C. actual s-a aflat orașul Babilon, apoi, după cucerirea arabă (641), a purtat numele *Al-Fustat;* din 641 până în 969, cap. guvernatorilor generali arabi al Egiptului. În 969, la N de vechea așezare, s-a clădit noul oraș Al-Qâhirah, care, din 973, a devenit cap. statului Fatimizilor. Din sec. 13, cap. sultanilor mameluci. Cucerit de turcii otomani (1517), sub a căror stăpânire a rămas formal până în 1914. În 1882, englezii ocupă Egiptul, C. devenind reședința consulilor generali englezi (1883-1914). Reședință regală (din 1914), devine cap. Republicii Egipt (1953-1958), a Republicii Arabe Unite (1958-1971) și apoi a Republicii Arabe Egipt (din 1971). Sediu al unor organe și organizații internaționale. - **Conferința de la ~,** conferință anglo-americano-chineză (22-26 nov. 1943), la care a fost adoptată declarația privind țelurile participanților la războiul antijaponez.

Nicolae Cajal

CAÍS s.m. Arbore fructifer din fam. rozaceelor; are flori albe cu nuanțe roz, care apar înaintea frunzelor *(Prunus armeniaca).* Fructul, drupă sferică sau ovoidă de culoare galbenă-portocalie.

CAJÁL, Nicolae (1919-2004, n. București), inframicrobiolog român. Acad. (1990). Contribuții în diagnosticul de laborator al virozelor, genetica virusurilor și profilaxia unor viroze (vaccinul antirujeolos). Președintele Comunității Evreiești din România (din 1994).

CÁJĂ (< fr.) s.f. *C. de laminor* = ansamblu format din cilindrii de lucru, dispozitivele de susținere și mecanismele de reglare a distanței dintre cilindrii unui laminor.

CAJU (cuv. tupi), subst. Arbore de 10-12 m înălțime, originar din NE Braziliei, în prezent cultivat și în alte reg. tropicale (*Anacardium occidentale*). Semințele reniforme, cunoscute sub numele de „alune" sau „nuci" caju, se consumă sărate-prăjite; din coaja lor se obține ulei industrial.

CAJVANA, oraș în jud. Suceava; 8 415 loc. (2008).

ČAKSTE, Janis (1859-1927), om politic leton. A luptat pentru recunoașterea independenței țării. Președinte al Consiliului Popular Leton (1918-1922). Primul președinte al Republicii (din 1922).

cal (METR.), simbol pentru *calorie.*

CAL (lat. *caballus)* s.m. 1. (ZOOL.) Animal domestic erbivor de talie mare, imparicopitat, caracterizat prin stomac unicompartimentat și lipsa vezicii biliare. Există

Cairo. Panorama orașului vechi. Moscheea Ibn Tulun

mai multe rase de c.: pentru călărie, tracțiune și samar. În România s-au obținut rase ameliorate: c. semigreu românesc, c. ameliorat de munte, c. de sport românesc etc. 2. (METR.) *Cal-putere* = unitate de măsură a puterii (simbol: CP), egală cu 75 kgf m/s. 3. Aparat de gimnastică pentru sărituri sau mișcări de balansare și de rotire (la cal cu mânere). 4. Piesă la jocul de șah, de forma unui cap de c. (1). 5. (ZOOL.) *Cal-de-mare* = căluț-de-mare. 6. (ENTOM.) *Calul-dracului* (sau *-popii)* = libelulă.

CALÁ (< fr.) vb. I tranz. A imobiliza intenționat un organ sau o piesă de mașină înainte ca acestea să intre în funcțiune. ✦ (TOPOGR.) A fixa orizontal, cu ajutorul nivelei, suportul unui aparat topografic de vizare; a orizontaliza.

CALABAR, oraș în SE Nigeriei, port în G. Biafra, centrul ad-tiv al statului Cross River; 310,8 mii loc. (1991). Ind. cimentului, prelucr. lemnului și cauciucului natural. Universitate.

CALABRIA 1. Pen. în SV Italiei, între M. Tireniană și Ionică, la str. Messina. Lungime: c. 250 km. Relief muntos (alt. max.: 1 956 m. vf. Montalto). Denumită în Antic. *Bruttium,* a fost colonizată de greci, care au întemeiat aici importante orașe ca Sibaris și Crotona (sec. 7 î.Hr.). Sub stăpânire romană, bizantină, longobardă, normandă (sec. 11); alipită Regatului Neapolelui și Siciliei (sec. 12), apoi Italiei (1860). 2. Reg. în S Italiei, între str. Messina și G. Taranto; 15,1 mii km^2; 2,01 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Catanzaro.* Parc național.

CALABRIAN (< *Calabria),* primul etaj al Cuaternarului; marchează o scădere a temperaturii apelor și, sub aspect paleomagnetic, începutul fenomenului de polaritate normală.

CALAFAT, municipiu în jud. Dolj, port pe stg. Dunării; 18 213 loc. (2008). Ind. textilă, de prelucr. a metalelor, electrotehnică, de mat. de constr., de mobilă și alim. Menționat documentar în 1424. Oraș din 1855. C. a avut rol tactic și strategic în timpul Războiului de Independență (1877-1878). Muzeu de istorie, de artă și etnografie. Monumentul „1877".

CALAFINDEȘTI, com. în jud. Suceava, în pod. Dragomirnei; 2 814 loc. (2008). Rezervația natuală Fânațele seculare (17,3 ha).

CALAIS, oraș în N Franței (Picardia), port comercial și de pescuit la Pas de Calais; 77,3 mii loc. (1999). Mare centru al ind. dantelelor și voalurilor. Constr. de mașini, ind. chimică, echipament electric, hârtie. Oțelării. Monumente; biserica Nôtre Dame (sec. 13–16). Legături de feribot cu Dover. Muzeu. Cucerit de englezi în 1347, s-a aflat în stăpânirea acestora până în 1558. Bază militară germană pentru lansarea de rachete V_1 și V_2 asupra Londrei (1944).

CALÁJ (< fr.) s.n. 1. Postament de grinzi de pe o cală^2, pe care se fixează navele în timpul construcției sau al reparației. 2. Mod de așezare a aripii sau a ampenajului față de fuzelajul unui avion.

CALAMBÚR (< fr.) s.n. Joc de cuvinte bazat pe echivocul rezultat din asemănarea formală a unor cuvinte deosebite ca sens.

CALAMÍNĂ (< fr., lat. m.) s.f. Reziduu provenit din arderea combustibilului într-un motor cu ardere internă, provocând perturbații în funcționarea acestuia.

CALAMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Dezastru provocat de obicei de un fenomen natural, care lovește o colectivitate.

CALANDRÁRE (< fr.) s.f. Operație de trecere a unui material printr-un calandru (1), în vederea subțierii, aplatizării, netezirii, imprimării unor desene (în cazul țesăturilor), impregnării sau cauciucării etc. acestuia.

CALÁNDRU (< fr.) s.n. 1. Mașină de lucru cu doi sau mai mulți cilindri (valțuri, role) dispuși paralel, care se rotesc unul spre altul, printre care este trecut forțat un material pentru a fi calandrat. 2. Presă cu cilindri folosită pentru imprimarea în relief, pe carton special, a matrițelor de stereotipie.

CALAPÓD (< ngr.) s.n. Piesă de lemn, de forma labei piciorului, folosită la confecționarea încălțămintei ori pentru a-i menține forma; formă de lemn pe care se întind căciulile sau pălăriile. ✦ P. ext. Tipar, formă, model.

CALATRAVA, cel mai vechi ordin monaho-cavaleresc din Spania. Creat în 1158 (și confirmat de Papalitate în 1164) în cetatea Calatrava (Castilia). Din 1493 are statut de instituție onorifică. Și-a încetat existența în 1873.

CÁLĂ^1 (< fr.) s.f. 1. Piesă prismatică din lemn sau din metal, care se așază în fața roții unui vehicul spre a-l imobiliza. 2. Piesă metalică de mare precizie folosită la verificarea dispozitivelor de măsurare sau la măsurarea unor lungimi (c. plan-paralelă) și a unghiurilor (c. unghiulară). 3. Piesă care menține distanța dintre paletele unei turbine cu abur.

CÁLĂ^2 (< fr.) s.f. 1. Încăpere sub puntea inferioară a unei nave, în care se depozitează încărcătura acesteia; hambar (2). 2. Instalație portuară pentru construcția sau reparația navelor.

CÁLĂ^3 (< fr.) s.f. Plantă erbacee cu bractei albe, cu aspect de floare, răsucite în formă de cornet în jurul inflorescenței propriu-zise *(Calla aetiopica);* originară din Africa de Sud, se cultivă ca plantă decorativă.

CALBOREANU, George (1896–1986, n. Turnișor, Sibiu), actor român de teatru și de cinema. Interpret memorabil al personajelor istorice (Vlaicu-Vodă și Ștefan cel Mare). Roluri în filme („Setea", „Neamul Șoimăreștilor").

CALC (< fr.) s.n. 1. *Hârtie de* ~ = hârtie translucidă obținută din pastă de hârtie măcinată fin și folosită la executarea desenelor în tuș, pentru a fi apoi copiate pe hârtie heliografică (ozalid). 2. Copia pe hârtie de c. a unui desen. 3. (LINGV.) Formare a unor cuvinte ori expresii noi prin traducerea elementelor componente ale unor cuvinte străine; atribuirea de sensuri noi, după model străin, unor cuvinte existente în limbă; decalc.

CALCÁN^1 (< tc.) s.m. Pește teleostean, marin, răpitor, bentonic, cu corp rombic, turtit lateral, asimetric, ambii ochi pe partea stângă. Răspândit în mările Neagră, Azov și Adriatică. *(Scophtalmus maeoticus).*

CALCÁN^2 (< tc.) s.n. Zid exterior al unei clădiri, fără deschideri, destinat să fie acoperit de un zid asemănător al clădirii vecine.

CALCANÉU (< fr., lat.) s.n. Os al tarsului care, împreună cu *astragalul,* formează călcâiul.

CALCANTÍT (< fr. {s} gr. *khalkos* „cupru"+ *anthos* „floare") s.n. Sulfat de cupru hidratat, natural, de culoare albastră-verde și luciu sticlos. Folosit în agricultură ca fungicid (zeamă bordeleză), în vopsitorie, imprimerie. Sin. *piatră vânătă.*

CÁLCAR (< fr., lat.) s.n. Rocă sedimentară sau metamorfică alcătuită din carbonat de calciu sub formă de calcit, mai rar de aragonit, cu aspecte variate, de culoare albă-cenușie, gălbuie sau neagră. Utilizată ca material de construcție, la fabricarea varului, a cimentului, în metalurgie ca fondant etc.

CÁLCE (lat. *calx, calcis)* s.f. 1. Oxid de calciu. ✧ *C. sodată* = amestec de oxid de calciu cu 5–20% hidroxid de sodiu, care absoarbe dioxidul de carbon și vaporii de apă din aer; folosită la uscarea gazelor, la umplerea extinctoarelor. 2. Material refractar obținut prin calcinarea carbonatului de calciu natural (calcar, calcit, marmură etc.).

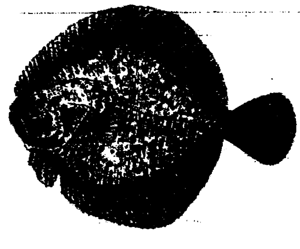

Calcan^1

CALCEDON, oraș antic în Bitinia, în apropiere de Constantinopol. Aici s-a ținut, în 451, al 4-lea sinod ecumenic, convocat de împăratul Marcian (450–457), cu sprijinul papei Leon I, unde a fost condamnată doctrina monofizită.

CALCEDÓNIE (după fr. {i}; {s} lat. *chalcedonius* „din Calcedonia") s.f. Varietate criptocristalină anhidră de cuarț, cu structură fibroasă și luciu de ceară. Apare și sub formă de cremene în calcare. Utilizată ca piatră semiprețioasă, în mecanica de precizie și ca material abraziv.

CALCEMÍE (< fr.) s.f. Concentrație a calciului din sânge.

CALCHIÁ (după fr. *calquer)* vb. I tranz. A forma un cuvânt sau o expresie ori a adăuga un sens nou unui cuvânt printr-un calc (3).

CALCÍCOLĂ (< fr.; {s} lat. *calc-* „var" + *colo* „a locui") adj. *Plantă* ~ = plantă care vegetează pe soluri bogate în carbonat de calciu sau pe stâncării calcaroase (ex. floarea-de-colț, vița de vie); plantă calcifilă.

CALCIDICĂ (gr. KHALKIDHIKI), Peninsula ~, pen. muntoasă în NE Greciei, între G. Orfani la E și G. Salonic la V, continuată cu trei pen. mai mici: Kassándra, Sithonia și Athos. Expl. de pirite, min. de fier și de mangan. Izv. minerale. Pe terit. său se află republica monastică *Athos.*

CALCIDÍDE (< fr.; {s} gr. *khalkos* „cupru" + *eidos* „aspect") s.f. pl. Familie de insecte himenoptere mici, viu colorate, cu antene scurte și curbate, ale căror larve trăiesc ca paraziți în ouăle și în larvele unor insecte dăunătoare.

CALCIFERÓL (< fr. {i} s.n. Denumire comună pentru vitaminele D_2 și D_3.

CALCIFI(C)Á (< fr.) vb. I refl. 1. (Despre țesuturi) A se întări prin depunerea sărurilor de calciu. 2. (Despre substanțe) A se îmbogăți în carbonat de calciu.

CALCIFÍLĂ (< fr.; {s} lat. *calc-* „var" + gr. *philos* „iubitor") adj. *Plantă* ~ = plantă calcicolă.

CALCIFÚGĂ (< fr.; {s} lat. *calc-* „var" + *fugio* „a fugi") adj. *Plantă* ~ = plantă care nu suportă solurile bogate în carbonat de calciu (ex. afinul, lupinul).

CALCINÁ (< fr.) vb. I tranz. A transforma o substanță chimică în alta prin încălzirea ei la temperaturi înalte, în scopul eliminării apei (de cristalizare, de constituție etc.), înlăturării unor compuși volatili, oxidării etc.

CALCINATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv folosit pentru recuperarea căldurii gazelor de ardere din cuptoarele rotative de ciment.

CALCÍNĂ (< fr.) s.f. Pulbere galbenă obținută din cositor și plumb, folosită la prepararea emailurilor de faianță și ca abraziv.

CALCINÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală caracterizată prin depunere, localizată sau generalizată, a unor cantități mari de săruri de calciu în țesuturi, mușchi, pereții vaselor sangvine etc.

CALCIO-VÉCCHIO (cuv. it.) subst. Gen de tencuială ornamentală cu suprafața zgrunțuroasă.

CALCÍT (< fr. {i}) s.n. Carbonat natural anhidru de calciu, divers colorat datorită impurităților conținute (fier, magneziu etc.).

CALCITONÍNĂ (< fr.) s.f. Hormon secretat de tiroidă, care produce scăderea concentrației de calciu și fosfor din sânge; tirocalcitonină.

CÁLCIU (< fr. {i}; {s} lat. *calc-* „var") s.n. element chimic (Ca; nr. at. 20, at. 40,08, p.t. 842-848°C, p.f. 1 439°C), metal alb-argintiu, moale, din familia metalelor alcalino-pământoase. Se găsește în natură numai sub formă de combinații (calcar, gips etc.). Face parte din compoziția organismului animal, având un rol plastic în formarea țesutului osos. Izolat de *H. Davy* (1808).

CALCOCLORÓZĂ (< fr.; {s} gr. *khalkos* „cupru" + *khloros* „galben-verzui") s.f. Îngălbenire a frunzelor unei plante din cauza lipsei de fier asimilabil în solurile bogate în calciu.

CALCOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *khalkos* „cupru" + *graphe* „descriere") s.f. Cel mai vechi procedeu de tipărire cu forme de tipar pe a căror suprafaţă netedă este gravată imaginea propriu-zisă; tipar adânc, tifdruc. Cele mai răspândite variante sunt gravarea în aramă, în acvaforte, în acvatinta şi în mezzotinta.

CALCOPIRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *khalkos* „cupru" + *pyrites*, numele unei pietre) s.f. Sulfură dublă de cupru şi fier. Are culoare galbenă de alamă cu irizaţii, luciu metalic şi aspect de mase compacte sau granule diseminate. Este cel mai important minereu de cupru.

CALCOTIPÍE (< germ.; {s} gr. *khalkos* „cupru" + *typos* „urmă întipărită") s.f. Procedeu de tipar adânc, de artă, care constă în executarea desenului pe placă de zinc, urmată de gravarea acesteia pe cale chimică.

CALCOZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Sulfură naturală de cupru, metalică, compactă, cenuşie-albăstruie.

CĂLCUL (< fr., lat. *calculus* „piatră") subst. I. S.n. **1.** Ansamblu de operaţii matematice făcute cu scopul de a găsi fie valorile unor mărimi sau expresii, fie o anumită expresie matematică (ex. c. valorii numerice a unei expresii algebrice). ✧ C. *diferenţial* v. *diferenţial*. C. *integral* v. *integral*. *Calculul erorilor* v. *eroare*. C. *vectorial* v. *vectorial*. C. *variaţional (variaţiilor)* v. *variaţie*. C. *operaţional* = capitol al matematicii având ca obiect rezolvarea ecuaţiilor diferenţiale şi integrale prin transformarea acestora în ecuaţii algebrice. C. *tensorial* = capitol al matematicii în care se studiază operaţiile cu tensori; dezvoltat de G. *Ricci-Curbastro* începând din 1886, a permis o formulare concisă a teoriei relativităţii generalizate. *Maşină de c.* = denumire pentru calculator sau un sistem informatic. **2.** Ansamblu de operaţii logice, de reguli şi procedee de efectuare a acestora, prin care se deduc teoremele unui domeniu al ştiinţei. ✧ C. *logic* = calcul analog celui matematic, efectuat asupra enunţurilor transpuse în formă simbolică, adică transformate în expresii logice (*c. claselor, c. predicatelor, c. propoziţiilor, c. relaţiilor, c. identităţii*). **3.** Combinaţie, socoteală, apreciere; plan. ✧ C. *economic* = ansamblu de operaţii logice şi procedee matematice utilizate conform unor anumite reguli în vederea stabilirii şi realizării unui scop economic. **II.** S.m. (MED.) Concreţiune de forma unei pietricele, formată prin precipitarea sărurilor organice sau anorganice în diferite organe (ex. **c.** renal, **c.** colecistic); piatră.

CALCULABILITÁTE (< fr.) s.f. Caracteristică a unei mărimi ce poate fi calculată. ✦ (INFORM.) Proprietate a unei funcţii de a i se putea determina valorile sau a unei proceduri de a putea fi executată.

CALCULÁT, -Ă adj. 1. Care a rezultat din calcul **(I, 1)**. **2.** Chibzuit, socotit; preocupat de propriile interese.

CALCULATÓR (< fr., lat.) subst. 1. S.n. Tabel care cuprinde rezultatele unor calcule, folosit pentru simplificarea muncii de calcul; carte, broşură care cuprinde asemenea tabele. **2.** S.n. Ansamblu de sisteme mecanice, electromagnetice şi electronice programabil pentru prelucrarea datelor. C. *analogic* = **c.** fără memorie care operează cu date sub formă de cantităţi fizice continuu variabile, cum ar fi presiunea, temperatura etc. C. *numeric* = **c.** cu memorie care prelucrează informaţia sub formă cuantificată şi rezolvă problemele în conformitate cu anumiţi algoritmi; **c.** cifric, **c.** digital sau **c.** electronic. C. *hibrid* = ansamblu format dintr-un **c.** analogic şi un **c.** numeric, interconectate printr-o *interfaţă*. Primele dispozitive mecanice de calcul au fost inventate în sec. 17 de J. Napier, B. Pascal şi G. Leibniz. În sec. 19, Ch. Babbage a imaginat prima maşină de calcul care înlănţuia automat operaţiile de executat. Din 1945 a început realizarea **c.** din prima generaţie cu tuburi electronice şi memorie pe tambur magnetic, primul **c.** fiind ENIAC (S.U.A.). În scurt timp au apărut alte generaţii, construite pe baza componentelor microelectronice, cu integrare pe scară foarte largă. În România, a fost construit (1957) primul **c.** CIFA-1, la Institutul de Fizică Atomică. V. şi *microcalculator, minicalculator, microprocesor, personal computer*.

CALCULÁŢIE s.f. Ansamblu de calcule pentru determinarea unor indicatori (ex. preţul unui produs).

CALCULÓZĂ (< fr.) s.f. Litiază.

CALCUTTA v. **Kolkata.**

CALD, -Ă (lat. *caldus*) adj. **1.** Care posedă căldură; a cărui temperatură este superioară celei a mediului ambiant sau a corpului omenesc; care dă senzaţie de căldură. **2.** Fig. Prietenos, afectuos. **3.** Fig. (Despre veşti, ştiri etc.) Recent.

CALDARÁM (< tc.) s.n. Pavaj din bolovani sau (în trecut) din bucăţi de lemn aşezate pe un pat de nisip; *p. ext.* drum pavat sau asfaltat.

CALDEEA (CHALDEEA), reg. istorică situată în S Mesopotamiei, nucleul regatului caldeo-babilonean, întemeiat de *Nabopalassar* (sec. 7 î.Hr.).

CALDEEÁN, -Ă adj. Referitor la Caldeea. *Biserica c.* = Biserică răsăriteană, prezentă în Iraq, Iran şi Liban, unită cu Roma (din 1551). ✧ *Rit c.* = sistem de practici liturgice şi disciplinare utilizat în Biserica nestoriană şi cea caldeeană.

CALDEÍRĂ (< fr.) s.f. (GEOMORF.) Vechi crater vulcanic de mari dimensiuni, format prin explozie şi lărgit prin prăbuşiri. Adesea, în interiorul unei **c.** apare ulterior un con vulcanic cu crater mai mic (ex. Vezuviul).

CALDER, Alexander (1898–1976), sculptor american. Structuri mecanice din tablă şi sârmă, denumite „Stabile" („Văduva neagră") şi structuri delicate, cinetice numite „Mobile" („Capcană cu homari şi cozi de peşte").

CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro (1600–1681), dramaturg spaniol. Tipic reprezentant al barocului. Stil somptuos, încărcat de simboluri şi metafore. Comedii de capă şi spadă („Doamna nevăzută"), drame profane („Judecătorul din Zalamea"), filozofice şi religioase („Viaţa este vis", „Magul făcător de minuni"). Cel mai important autor de *autos sacramentales* („Marele teatru al lumii").

CALDWELL, Erskine Preston (1908–1987), prozator american. Prezentare naturalistă a pauperizării fermierilor americani („Drumul tutunului", „Casa de pe coline") şi a problemei rasiale („Un loc numit Estherville").

CÁLE (lat. *callis*) s.f. **I. 1.** Fâşie de teren amenajată pentru circulaţia oamenilor, a vehiculelor şi a animalelor; drum ✧ Loc. *Din cale-afară* = peste măsură, foarte. ✧ Expr. *A pune la cale* = a plănui, a pregăti ceva. ✦ C. *ferată* = mijloc de transport terestru, destinat circulaţiei vehiculelor prin rulare pe şine sau pe cabluri. Prima *c.f.* a fost construită de G. Stephenson în Anglia (1823). Pe terit. României prima *c.f.* a fost construită între Oraviţa şi Baziaş (1846–1854). ✦ (Art., cu determinări care indică numele) Stradă lungă şi largă. **2.** (Înv.) Arteră de penetraţie într-un oraş, făcând legătura cu o şosea importantă. 3. Element al unui sistem tehnic pe care se deplasează o maşină, un aparat etc. ✧ C. *de rulare* = suprafaţă pe care rulează roţile sau rolele unui sistem tehnic (transportor, placă turnantă etc.). **4.** Succesiune de linii şi centrale intermediare prin care se realizează legătura telefonică sau telegrafică între două localităţi. ✧ C. *de transmisiune* = ansamblu de mijloace folosite pentru transmisiunea, la distanţă, a unui flux de informaţii. **5.** Distanţa dintre roţile coaxiale (ecartament) ale trenului de aterizare al unui avion. **6.** C. *de curent* = ramură a înfăşurării indusului maşinilor electrice cu colector. **7.** (INFORM.) C. *de date* = legătură stabilită între două registre ale unei memorii, care permite transferul conţinutului registrului sursă în registrul destinaţie. **8.** Călătorie. **9.** Depărtare, distanţă. *Cale de două ceasuri.* **10.** (MED.) Ansamblu de organe cavitare şi formaţiuni tubulare ce permit deplasarea unor materii organice (ex. **c.** digestivă, **c.** urinară) sau a aerului (**c.** respiratorie). ✧ C. *nervoasă* = formaţiune neuronală ce asigură transmiterea influxului nervos de la receptori la centrii nervoşi sau de la aceştia la efectori (ex. **c.** optică, **c.** olfactivă, **c.** piramidală). C. *de administrare* = modalitate de introducere a unui medicament în organism (ex. **c.** orală, **c.** externă, **c.** parenterală, prin injecţii). C. *de transmitere* sau *de infecţie* = loc prin care pătrunde în organism agentul cauzal al unei boli infecto-contagioase (ex. **c.** digestivă, **c.** respiratorie, **c.** cutanată etc.). **II.** Direcţie luată de o mişcare, de o acţiune, de o dezvoltare. ✦ Procedeu, mijloc. ✧ (DR.) C. *de atac* = mijloc prin care partea nemulţumită de hotărârea unui organ de jurisdicţie sesizează organul competent în vederea desfiinţării hotărârii şi rejudecării litigiului (ex. recurs, revizuire). ✧ Loc. *Pe cale...* = prin intermediul... (ETICĂ) C. *de mijloc* = la Platon, Aristotel, Confucius, în budism, **c.** prezentată drept cea mai bună, exprimând moderaţia, armonia, echilibrul.

Pedro Calderón de la Barca

CALEA CRUCII (VIA CRUCIS), devoţiune romano-catolică ce meditează la patimile lui Hristos.

CALEA LACTEE, brâu luminos care se vede noaptea de la un capăt la celălalt al bolţii cereşti; constituie proiecţia Galaxiei pe bolta cerească. Este format din miliardele de stele ale galaxiei noastre, care nu pot fi distinse cu ochiul liber. Cunoscută şi sub numele de *Calea Laptelui, Calea* sau *Drumul Robilor*.

CALEÁŞCĂ (< rus.) s.f. Trăsură elegantă, pe arcuri foarte flexibile.

CALEDONIA, nume dat iniţial de romani părţii din Marea Britanie, situată la N de zidul construit de împăratul Hadrian; limitat apoi numai la Scoţia.

CALEDONIAN, Canalul ~, canal navigabil în N Scoţiei; lungime: 97,4 km (dintre care 35,4 km lacurile Loch Lochy şi Loch Ness). Are 28 de ecluze.

CALEDONIÁN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la Caledonia, care aparţine Caledoniei. ✧ *Orogeneza c.* = totalitatea mişcărilor orogenice din Cambrian şi până în Silurian, în urma cărora s-a format sistemul muntos caledonian (m-ţii Grampiani, Scandinavici etc.).

CALEDONIAN (< *Caledonia*), etajul inferior al Devonianului, caracterizat prin vechea grèsie roşie (*old red sandstone*).

CALEFÁCŢIE (< fr., lat.) s.f. Vaporizare intensă la suprafaţa unui lichid aflat lângă un corp încins, datorită căreia lichidul nu poate lua contact cu corpul.

CALEIDOSCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *kalos* „frumos" + *eidos* „imagine" + *skopeo* „a examina") s.n. **1.** Dispozitiv optic cilindric alcătuit din oglinzi, cu ajutorul căruia se produc imagini simetrice multiple ale unor piese mici, colorate, plasate în interior. **2.** Rubrică într-un periodic sau emisiune radio, televiziată, cu o tematică variată.

CALENDÁR (< lat.) s.n. **1.** Sistem de împărţire a timpului în ani, luni şi zile, bazat pe fenomene astronomice periodice (mişcarea de revoluţie a Pământului, a Lunii, respectiv rotaţia Pământului în jurul axei proprii). La romani avea 355 de zile, până la reforma lui Iuliu Cezar din anul 46 î. Hr., care a stabilit durata de 365 de zile şi şase ore (*c. Iulian*). Actualul calendar (*c. Gregorian*) are la bază durata anului tropic (365 de zile, 5 ore, 48 de minute, 46 de secunde) cu cicluri de 3 ani de 365 zie şi un an bisect şi a fost instituit din îndemnul papei Grigore al XIII-lea în 1582; România a adoptat acest calendar în 1919. ✧ (REL.) C. *bisericesc* = c. cu lunile, săptămânile şi zilele unui an, indicând numele sfinţilor prăznuiţi, sărbătorile bisericeşti (însemnate cu cruce roşie sau cu cruce neagră), zilele de post şi alte date importante. **2.** Indicator (carte, agendă etc.) al succesiunii lunilor şi zilelor unui an. **3.** Publicaţie anuală, foarte răspândită în trecut, de tipul almanahului sau magazinului.

CALENDARÍSTIC, -Ă adj. Privitor la calendar, după calendar. ✧ *An c.* v. *an.*

CALÉNDE (< lat.) s.f. pl. Numele primei zile a fiecărei luni la romani. ✧ Expr. *La calendele greceşti* = niciodată (grecii neavând „calende").

CÁLFĂ (< tc.) s.f. (Înv.) Lucrător care, după ucenicie, lucra un timp la patronul său.

CALGARY, oraş în S Canadei (Alberta), la poalele M-ţilor Stâncoşi; 951,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Metalurgie; prelucrarea petrolului. Ind. lemnului, mat. de constr., chimică, a cărnii. Universitate. Locul de desfăşurare a Jocurilor Olimpice de iarnă (1988).

CALI, oraş în V Columbiei, pe Cauca, la 1 015 m alt.; 2,14 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Ind. metalurgică, textilă, chimică, piel. şi încălţ., alim.; rafinărie de petrol. Universitate. Fundat în 1536.

CALIACRA, jud. istoric în SE Pod. Dobrogei, în cadrul Cadrilaterului, mărginit la E de ţărmul Mării Negre. Relief de podiş cu alt. de c. 300 m, coborând spre mare prin faleze înalte (Coasta de Argint). Oraşe pr.: Bazargic (azi Dobrici), Balcic, Cavarna.

CALIBRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A prelucra mecanic un obiect, spre a obţine forma şi dimensiunile prescrise. **2.** A proiecta calibrele pentru cilindrii de laminor. **3.** (AGR.) A sorta seminţele, fructele etc. după mărime sau masă. **4.** A restrânge albia unui râu. **5.** A compara un aparat, traductor, element de măsură cu un etalon, pentru determinarea, ajustarea sau verificarea caracteristicii intrare-ieşire.

CALIBRÓR, -OARE (< fr.) adj., s.n. **I.** Adj. Care calibrează. **II.** S.n. **1.** Oscilator electronic cu cristal de cuarţ, folosit pentru etalonarea frecvenţmetrelor electronice. **2.** Aparat sau maşină pentru calibrarea seminţelor şi a fructelor.

CALÍBRU (< fr.) s.n. **1.** Instrument de precizie cu care se verifică dimensiunile pieselor fabricate. **2.** Profilul delimitat de cele două caneluri ale cilindrului de laminor, printre care trece semifabricatul care se laminează. **3.** Diametrul interior al unui orificiu circular (ex. **c.** ţevii unei guri de foc). **4.** Fig. Mărime, proporţie, calitate; (fam.) fel, soi.

CALICIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *calix* „caliciu" + *forma* „formă") adj. În formă de caliciu.

CALÍCIU (după fr.; {s} lat. *calix* „cupă, caliciu") s.n. **1.** Învelişul extern al florilor, alcătuit din sepale libere sau unite. **2.** (HIST.) Segment al zonei medulare a rinichilor, prin care urina se scurge în bazinet. **3.** Cupă de formă emisferică, cu picior. ✦ Vas liturgic de forma unei cupe; potir.

CALICÓ (< fr. {i}) s.n. Pânză care imită pielea, folosită în legătoria de cărţi.

CALICRATE (CALLICRATES) (a doua jumătate a sec. 5 î.Hr.), arhitect grec din Atena. A construit templul zeiţei Nike Apteros şi (împreună cu arhitectul Ictinos) Partenonul, ambele pe Acropola Atenei.

CALICUT v. **Kozhikode.**

CALÍF (< fr. {i}) s.m. Titlu purtat de monarhii din unele state musulmane; întruchipa atât puterea laică, cât şi cea religioasă, fiind considerat locţiitor al profetului Mohammed pe Pământ.

CALIFÁT (< fr.) s.n. **1.** (În sec. 7-13 în Orientul Mijlociu, în nordul Africii şi în Pen. Iberică) Formă de stat feudal-teocratică, instituită în terit. stăpânite de arabi. **2.** Demnitatea de calif (între 1517 şi 1924, sultanii Imp. Otoman aveau şi titlul de calif). **3.** Durata guvernării unui calif.

CALIFICÁRE s.f. (< fr., lat. m.) **1.** Pregătire profesională într-un anumit domeniu (atestată de obicei prin acte oficiale). ✦ Etapă eliminatorie într-o competiţie sportivă, organizată în scopul stabilirii participanţilor care vor fi promovaţi în etapa următoare. **2.** Titlu obţinut în urma trecerii unor examene sau a unor probe. **3.** (DR.) *Calificarea infracţiunii* = stabilirea caracterului penal al unei fapte şi încadrarea ei în textul de lege care o prevede şi o pedepseşte.

CALIFICÁT, -Ă adj. Care are pregătire specială într-un anumit domeniu de activitate. ✦ (DR.; despre o infracţiune) Care se săvârşeşte în împrejurări speciale (ex. furt **c.**, omor **c.** etc.).

CALIFICATÍV, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care califică **(3)**. **2.** S.n. Termen prin care sunt caracterizate o persoană sau un lucru. ✦ (În unele ţări) Sistem de notare în învăţământ: „excepţional", „foarte bine", „bine", „suficient", „insuficient".

CALIFORNIA 1. Pen. în NV Mexicului, între Oc. Pacific şi golful C., lungă de 1 200 km şi lată de 50–250 km; c. 144 mii km^2. Relief muntos. Alt. max.: 3 069 m (Cerro de la Encantada). Climă tropicală în S şi subtropicală în N. Vegetaţie xerofilă. **2. Curentul Californiei,** curent marin rece în E Oc. Pacific, în lungul coastelor de V ale S.U.A. **3. Golful Californiei,** golf al Oc. Pacific, între pen. C. şi coasta mexicană. Lungime: 1 240 km. Lăţime max.: 220 km. Aici se varsă fl. Colorado. **4.** Stat în SV S.U.A.: 411,1 mii km^2; 33,8 mil. loc (2000). Centrul ad-tiv: *Sacramento.* Expl. de petrol, gaze naturale, plumb, borax, magneziu, min. auroargentifere. Ind. de prelucr. a petrolului, avioane, maşini electrice, cherestea, alim. Ind. cinematografică. Citrice, cereale, bumbac; viticultură; pomicultură; creşterea bovinelor. Turism.

CALIFÓRNIU (< fr. {i}; {s} engl. *[University of] California)* s.n. Element chimic (Cf.; nr. at. 98, m. at. 251) radioactiv, transuranic; obţinut pe cale artificială (1950) de *G. Th. Seaborg* şi colaboratorii săi, prin bombardarea curiului cu nuclee de heliu accelerate. Este folosit ca sursă internă de neutroni, în analize de activare sau pentru pornirea reactoarelor nucleare.

CALIGRÁF, -Ă (< fr., gr.) s.m. şi f. Persoană care se ocupa în trecut cu copierea artistică de cărţi şi de manuscrise.

CALIGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. De caligraf; (despre scris) frumos, ordonat, citeţ.

CALIGRAFÍE (< fr., gr.) s.f. Arta şi deprinderea de a scrie frumos. În arta din Orientul musulman, din China şi din Japonia, ca şi în manuscrisele Europei medievale, c. a constituit un element decorativ.

CALIGULA (Caius Iulius Germanicus), împărat roman (37–41 d. Hr.). Iniţiatorul unei politici despotice de tip oriental elenistic, proverbial prin cruzimea şi extravaganţa hotărârilor. Asasinat de pretorieni.

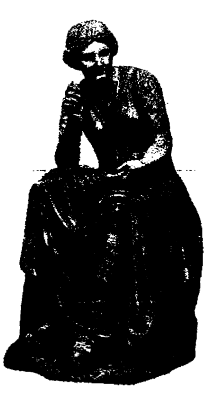

Caliope (Kalliope)

Maria Callas

CALIMAH (CALLIMACHOS) (c. 310 – c. 240 î.Hr.), poet şi învăţat din Alexandria. Lucrări de erudiţie. Adept al poeziei lirice de formă concisă. S-au păstrat epigrame şi imnuri.

CALIMAH, Codul ~, cod civil al Moldovei, intrat în vigoare în timpul domniei lui Scarlat Callimachi (1817). Elaborat în neogreacă şi tradus în română (1833). Bazat pe obiceiul pământului şi pe dreptul bizantin.

CALINIC de la Cernica (1818-1850), ierarh al Bisericii Ortodoxe Române. Ascet şi reformator al vieţii monahale, editor de carte religioasă, sprijinitor al unirii Ţărilor Române. Canonizat (1955).

CALIOPE (KALLIOPE) (în mitologia greacă), muza poeziei epice şi a elocinţei, mama lui Orfeu şi a sirenelor. Este reprezentată ţinând în mâini o tăbliţă şi o unealtă pentru scris. Considerată şi muza filozofiei.

CALIPSO (KALYPSO) (în „Odiseea"), nimfă marină, regină a ins. Ogigia din M. Ionică. L-a reţinut timp de şapte (sau zece) ani pe Ulise, încercând să-l convingă să se căsătorească cu ea, oferindu-i în schimb nemurirea.

CALÍPTRĂ (< fr.: {s} gr. *kalyptra* „văl") s.f. (BOT.) **1.** Ţesut protector care acoperă vârful unei radicele; piloriză. **2.** Porţiune dilatată a organului de reproducere (arhegon) al muşchilor (briofite); acoperă capsula sporogonului, închizând-o.

CALISTENÍE (< germ.; {s} gr. *kalos* „frumuseţe" + *sthenos* „forţă") s.f. Ansamblu de exerciţii fizice pentru copii executate rapid, în ritmul muzicii.

CALISTO (1. KALLISTO) 1. (În mitologia greacă) Nimfă iubită de Zeus, de la care a avut un fiu. Metamorfozată de Hera în ursoaică, dar transformată de Zeus în constelaţia Ursa Mare. **2.** Satelit al planetei Jupiter; c. 5 000 km diametru. Descoperit de G. Galilei (1610).

CALÍT (< germ.) s.n. Material ceramic pe bază de silicaţi de magneziu, folosit ca izolant electric în radiotehnică.

CALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ.) Totalitatea însuşirilor şi laturilor esenţiale în virtutea cărora un lucru este ceea ce este, deosebindu-se de celelalte lucruri. ✧ *Calităţi primare (originare)* = proprietăţi inerente corpurilor, inseparabile de ideea de materie: soliditatea, întinderea, forma, numărul, mişcarea şi repausul. *Calităţi secundare (derivate)* = proprietăţi sensibile care există în corpuri doar ca posibilităţi de a produce senzaţii prin organele noastre de simţ: culoare, sunet, miros etc. **2.** (LOG.) Proprietate formală a propoziţiilor categorice. După **c.**, propoziţiile sunt afirmative sau negative. **3.** Însuşire (bună sau rea); *p. restr.* însuşire bună. ✧ (EC.) Totalitatea însuşirilor şi caracteristicilor unui produs sau unei activităţi care conferă acestora capacitatea de a satisface o nevoie. ✧ Loc. *În calitate de...* = cu dreptul de..., ca..., fiind...

CALITATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) Care ţine de calitate **(1)**, de esenţa lucrurilor, privitor la calitate **(1)**. ✧ *Analiză c.* = determinarea naturii chimice a unei substanţe. (FILOZ.) *Salt c.* v. *salt.*

CALLAO, oraş în V Perú-ului, la 14 km de Lima, port la Oc. Pacific; 736,2 mii loc. (1998, cu suburbiile). Ind. chimică, textilă, metalurgică, alim. Universitate. Fundat în 1537.

CALLAS, Maria (pseud. *Mariei Anna Kalogeropoulos)* (1923–1977), soprană americană de origine greacă. Voce cu o întindere de trei octave. Tehnică deosebită, actriţă şi muziciană remarcabilă. Arta ei a marcat profund evoluția operei. Repertoriu vast (Bellini, Verdi, Donizetti ș.a.).

CALLATIS, oraș antic fundat în sec. 6 î.Hr., pe coasta de V a Mării Negre de coloniștii greci din Heracleea Pontică, înfloritor în timpul dominației romane în Dobrogea. Își încetează existența la începutul sec. 7. Azi *Mangalia,* jud. Constanța.

CALLIMACHI (CALMĂȘUL), familie de boieri din Moldova. Mai importanți: **1. Ioan Teodor C.,** mare dragoman al Imp. Otoman (1741–1751 și 1752–1756) și domn al Moldovei (1758–1761). A dus o politică fiscală excesivă. **2. Grigore C.,** domn al Moldovei (1761–1764 și 1767–1769). **3. Alexandru C.,** domn al Moldovei (1795–1799). **4. Scarlat C.,** domn al Moldovei (1806, 1807–1810, fără a ocupa efectiv tronul, și 1812–1819), animator cultural, inițiator al Codului de legi omonim.

CALL OF MORE (expresie engl. „cerere de suplimentare"), formulă de comerț folosită în vânzări care oferă posibilitatea ca, în cazul unei cumpărări ferme, la scadența fixată, să poată fi ridicată o cantitate dublă față de cea inițială.

CALLOT, Jacques (c. 1592–1635), desenator și gravor francez. Maestru al acvafortei (ciclul „Mizeriile războiului").

CALLOWAY, Cab (1907–1994), cântăreț american de jazz. Lider de orchestră de vocație, perpetuează stilul swing după 1947. Discografie selectivă: „Cab Calloway and The Missourians".

CALM, -Ă (< fr.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre natură) Care se află în stare de liniște deplină. ✦ (Despre procese) Care se desfășoară liniștit. 2. (Despre oameni și manifestările lor) Stăpânit, liniștit; potolit. **II.** S.n. **1.** Stare de liniște a atmosferei, caracterizată prin prezența curenților de aer ascendenți. ✧ C. *ecuatorial* = zonă cu presiune atmosferică scăzută, situată între limitele ecuatoriale ale alizeelor, caracterizată prin lipsa vânturilor, temperaturi constante, mișcări puternic ascendente ale maselor de aer și precipitații zilnice sub formă de averse. C. *tropical* = zonă cu presiune atmosferică ridicată, situată în partea centrală a brâurilor anticiclonice subtropicale, caracterizată prin descendența aerului, predominarea vremii însorite și calme, întreruptă rar de vijelii și precipitații reduse. **2.** Stăpânire de sine, sânge rece, tact; liniște sufletească.

CALMÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament, procedură) care calmează durerile; sedativ.

CALMÁR (CALAMAR) (< fr., germ.) s.m. Cefalopod comestibil din genul *Loligo,* cu corpul alungit, conic, de 8–50 cm, cu înotătoarele triunghiulare și gura înconjurată de 8 brațe și 2 tentacule; trăiește în M. Mediterană și în Oc. Atlantic. ✧ C. *uriaș.*= numele mai multor specii înrudite cu **c.,** dar de dimensiuni mult mai mari (unele exemplare depășind 10 m, fiind astfel cele mai mari nevertebrate cunoscute. Trăiesc la mari adâncimi în ocean, ajungând doar foate rar la suprafață.

CALMÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) calma și rezultatul ei. **2.** Operație de liniștire a „fierberii" oțelului la turnarea în lingotiere sau în forme, prin adăugarea unor elemente dezoxidante.

CALMETTE, Albert (1863–1933), medic și bacteriolog francez. A descoperit, împreună cu C. Guerin, vaccinul antituberculos (BCG).

CALOENESCU, Adina (n. 1934, Buzău) pictor și gravor român. Stabilită în Germania. Îmbinând constructivismul cu cercetarea matematică, ajunge, după 1980, la arta informală („Limita pământului", ciclul „Grafii spațiale").

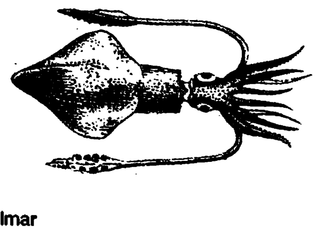

Calmar

CALOFÍL ({s} gr. *kalos* „frumos" + *philos* „iubitor", „plăcut") adj. Iubitor de frumos.

CALOGERO, Guido (1904–1986), filozof italian. A promovat dialogul ca metodă filozofică și ca procedeu de soluționare a unor controverse științifice („Istoria logicii antice", „Logos și dialog").

CALOIÁN (< sl.) s.m. **1.** Obiect de ritual folcloric, cu înfățișare de om, făcut din lut și împodobit cu flori, care se îngroapă sau se aruncă în apă, invocându-se ploaia. Sin. *scaloian.* **2.** Textul poetic care însoțește ritualul c. **(1).**

CALOMÉL (< fr.) s.n. Clorură mercuroasă sub formă de pulbere albă, fină, fără gust și fără miros; are acțiune purgativă, vermifugă etc.

CALOMNÍE (< fr.) s.f. Afirmație mincinoasă făcută cu scopul de a discredita onoarea și reputația cuiva; (DR.) Acuzație falsă la adresa unei persoane, care constituie o infracțiune.

CALONÉȚ s.n. Unealtă manuală, în formă de scândurică netedă și subțire, folosită la împletitul plaselor pescărești.

CALONNE, Charles-Alexandre (1734–1802), economist și om politic francez. Controlor general al finanțelor (1783–1787). A încercat să revitalizeze finanțele prin impozite progresive asupra averilor nobiliare și clericale. Silit să demisioneze, a emigrat în Marea Britanie.

CALOOCAN, oraș în centrul ins. Luzon (Filipine), la N de Manila; 1,17 mii loc. (2000). Centru ind. (chimică, constr. de mașini, ciment).

CALOPĂR, com. în jud. Dolj, în C. Deznățuiului; 3 891 loc. (2008). Cetate dacică în satul Bâzdâna.

CALÓRIC, -Ă (< fr.), adj., s.n. Adj. Referitor la căldură.

CALORÍE (< fr. {i}; {s} lat. *calor* „căldură") s.f. (FIZ.) Unitatea de măsură (tolerată, alături de unitatea oficială din sistemul internațional, *joule*) pentru energia termică (simbol: cal), egală cu cantitatea de căldură necesară pentru a ridica temperatura unui gram de apă distilată de la 19,5 la 20,5°C la presiune normală: 1 cal = 4,18674 J. Se numește și *c. mică.* ✧ *C. mare* = kilocalorie. Uilizată curent pentru a exprima consumul energetic al organismului și valoarea energetică a alimentelor. Noțiunea a fost introdusă de chimistul scoțian J. Black.

CALORIFÉR (< fr. {i}; {s} lat. *calor* „căldură" + *fero* „a purta") s.n. Instalație de încălzire centrală a unei clădiri; *p. restr.* radiator al unei astfel de instalații.

CALORÍFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce sau transportă căldură. ✧ *Putere c.* = căldură degajată prin arderea completă a unității de masă sau de volum dintr-un combustibil; căldură de ardere, căldură de combustie.

CALORIFÚG, -Ă (< fr.; {i} lat. *calor* „căldură" + *fugio* „a fugi") adj., s.n. (Material) rău conducător de căldură; termoizolant.

CALORIGÉN, -Ă (< fr.; {s} lat. *calor* „căldură" + gr. *gennao* „a produce") adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care produce căldură.

CALORIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *calor* „căldură" + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instrument pentru măsurarea cantităților de căldură produse, schimbate sau absorbite de corpuri în timpul proceselor fizice, chimice și biologice. **2.** Aparat pentru determinarea valorii calorice a alimentelor.

CALÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiecare dintre cele două părți obținute prin tăierea unei sfere cu un plan. **2.** (ARHIT.) Boltă în formă de semisferă ridicată pe un plan circular sau pătrat. **3.** Piesă metalică de forma unei calote **(1),** care protejează sau etanșază o parte a unei mașini sau instalații. **4.** C. *craniană* = partea superioară a cutiei craniene. **5.** C. *glaciară* = masă enormă de gheață cu grosimi de 1 000–4 000 m, care ocupă unele porțiuni de uscat din reg. polare (13,9 mil. km^2 în zona antarctică, 1,8 mil. km^2 în Groenlanda, Islanda, Spitsbergen). Sin. *ghețar continental, inlandsis.* **6.** Partea de deasupra a unei pălării, care acoperă capul și este mărginită de boruri. ✦ Tichie care se așază pe creștetul capului.

CALOTIPÍE (< fr. {s} gr. *kalos* „frumos" + *typos* „urmă întipărită") s.f. Vechi procedeu de fotografiere, la care se folosea clorura de argint pentru sensibilizare și clorura de sodiu sau iodura de potasiu pentru fixare.

CALOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. Îngroșare și întărire a stratului cornos al epidermei provocată de frecări sau presiuni repetate. Poate să apară la nivelul palmelor, tălpilor, degetelor, genunchilor și coastelor. Sin. *clavus,* (pop.) *bătătură.*

CALP, -Ă (< tc.) adj. (Înv.; despre monede) Fals, falsificat.

CALPÁC (< tc.) s.n. Căciulă de piele neagră, tivită cu blană și purtată în trecut de domni și de boierii mari.

CAL-PUTÉRE v. **cal (2).**

CALTABÓȘ s.m. Cârnat făcut din măruntaie de porc, orez și ingrediente.

CALUL, numele popular al constelației *Leul.*

CALUL MIC *(Equuleus),* constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Pegasul, Vărsătorul și Delfinul.

CALÚP (< tc.) s.n. **1.** Piesă care servește ca model sau tipar în cărămidărie, olărit etc. **2.** Bucată de săpun, de brânză etc. de formă paralelipipedică.

CÁLUS (< fr. {i}; {s} lat. *callum* „îngroșare") s.n. **1.** Țesut osos nou care sudează fragmentele unui os fracturat. ✧ *C. vicios* = osificarea defectuoasă a unei fracturi. **2.** Țesut vegetal care se formează pe rănile organelor plantei, cicatrizându-le.

CALVÁR (< fr., lat.) s.n. Chin, suferință; încercare grea. ✧ *Muntele Calvarului* = locul unde a fost crucificat Hristos; numit și *Golgota.* ✧ *Fiicele Calvarului* = congregație a benedictinelor reformate, întemeiată la Poitiers (1617) de Antoinette d'Orléans și P. Joseph.

CALVÍN, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Adept al calvinismului; calvinist. 2. Adj. Care se referă la calvinism. V. *hughenoți.*

CALVIN, Jean (1509–1564), reformator religios și scriitor francez. Autor al „Instituției religiei creștine", devenită baza cultului creștin reformat, numit ulterior *calvinism.* Fondator și conducător al republicii teocratice din Geneva (1541). Prozator preclasic („Catehism", „Tratat asupra eternei predestinări").

CALVIN, Melvin (1911–1997), chimist american. Lucrări în domeniul biochimiei. A elucidat mecanismul fenomenului de fotosinteză a plantelor. Cercetări asupra originii vieții. Premiul Nobel pentru chimie (1961).

CALVINI, com. în jud. Buzău, pe Bâsca Chiojdului; 4 447 loc. (2008).

CALVINÍSM (< fr.) s.n. **1.** Teologia lui J. Calvin și a discipolilor săi. **2.** Învățătura și practicile desprinse din lucrările lui J. Calvin, caracteristice Bisericii reformate și celei prezbiteriene.

CALVINO, Italo (1923–1985), scriitor italian. Romăne (trilogia „Vicontele înjumătățit", „Baronul din copaci", „Cavalerul inexistent") și povestiri ironico-grotești („Dacă într-o noapte de iarnă un călător"). Antologia „Basme italiene"

CALVIȚÍE (< fr., lat.) s.f. Chelie, pleșuvie.

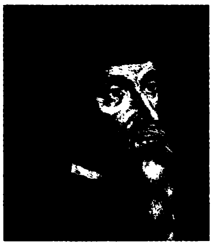

Jean Calvin

CALYPSO subst. Formă și ritm folclorice, originare din Trinidad, popularizate de Harry Belafonte. Se cântă în engleza creolă.

CAM (< *camai,* înv., „mai; și mai") adv. **1.** Aproximativ. ✦ Oarecum, întrucâtva. **2.** Destul de..., prea.

CAMAGÜEY, oraș în E Cubei; 288 mii loc. (1991, cu suburbiile). Ind. alim. (zahăr și rom). Universitate. Fundat în 1515.

CAMAIÉU (< fr.) s.f. Pictură lucrată în tonurile aceleiași culori, cu o mare diversitate de nuanțe; grisai.

CAMARÁD, -Ă (< fr.) s.m. și f. Tovarăș de arme, coleg de studii; prieten.

CAMARADERÍE (< fr.) s.f. Legătură colegială, prietenească.

CAMARIANO 1. Ariadna C. Cioran (1906–1993, n. Peristeri, Grecia), istoric român. Specialistă în istoria relațiilor culturale greco-române. Editor („Cronica Ghiculeștilor"). **2. Nestor C.** (1909–1982, n. Peristeri, Grecia), istoric român. Frate cu C. **(1)**. Specialist în istoria „Eteriei" și a relațiilor culturale greco-române. Editor („Alexandre Mavrocordato, le grand dragoman. Son activité diplomatique, 1673–1709").

CAMARÍLĂ (< fr.; sp. *camarilla* „cabinet particular al regelui") s.f. Grup de favoriți ai unui suveran, care influențează politica statului în interes personal.

CÁMĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) Element al unui mecanism cu profil determinat de o curbă plană sau spațială, care servește la transmiterea mișcării unui organ urmăritor (tachet), cu care formează un cuplu cinematic.

CAMĂR, com. în jud. Sălaj, în dealurile Crasnei; 1 757 loc. (2008).

CÁMĂTĂ (< sl.) s.f. Dobândă excesivă încasată de cămătar pentru sumele date cu împrumut.

CAMBACÉRÈS, Jean Jacques Régis de, duce de Parma (1753–1824), om politic și jurist francez. Membru al celui de-al doilea Consulat (1799–1802), arhicancelar al Imperiului (1804); a luat parte la redactarea Codului civil francez (1804).

CÁMBIE (< it.) s.f. (FIN.) Efect de comerț, reprezentând un titlu de credit pe termen scurt, prin care emitentul, în calitate de debitor (tras), se obligă să plătească necondiționat sau să dispună plata unei sume de bani creditorului (trăgătorului), ca titular sau la ordinul acestuia, la o anumită dată sau la prezentarea înscrisului. Obligativitatea plății îi conferă calitatea de bilet la ordin, iar obligația de a face să se plătească, pe aceea de trată sau poliță.

CAMBISE, numele a doi regi persani. Mai important: **Cambise II (Cambyses II),** rege persan (530–522 î.Hr.) din dinastia Ahemenizilor. Fiul lui Cirus II. A cucerit Egiptul (525 î.Hr.).

CAMBISÓL s.n. Clasă de soluri, în sistemul internațional F.A.O., care corespunde aproximativ solurilor brune eu-mezobazice și brune acide de păduri de foioase și de amestec de foioase și conifere.

CÁMBIU (< fr. {i}) s.n. Țesut vegetal situat între țesutul lemnos și cel liberian de sub scoarță, care asigură creșterea secundară în grosime a tulpinii și a rădăcinii.

CAMBODGIA (Regatul ~), stat în SE Asiei, în S Pen. Indochina; 181 mii km^2; 13,1 mil. loc. (2003). Limba oficială: khmera. Religia: budism. Cap. *Phnom Penh.* Este împărțit în 20 prov. Centrul țării este ocupat de o întinsă câmpie drenată de fl. Mekong, înconjurată în E, V și N de podișuri nu prea înalte, iar în S de m-ții Kravanh (alt. max. 1 813 m). *Climă* tropical-musonică. Se cultivă orez, porumb, manioc, batate, trestie de zahăr, tutun, bumbac, banane, arbori de cauciuc, iută ș.a. Se cresc bovine, bubaline, porcine. Pescuit. Pădurile acoperă c. 2/3 din supr. țării. Resurse de cărbune, min. de fier, de cupru, aur, sare. Ind. C. produce cherestea, ciment, țesături, încălț., conserve, țigarete ș.a. Moneda: 1 riel = 100 sen. – *Istoric.* Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit din primele veacuri d.Hr. statele Fu-nan (în S pen. Indochina) și Cen-la (în valea fl. Mekong). În sec. 9–13, pe terit. C. a existat unul dintre cele mai dezvoltate și mai puternice state din SE Asiei, Imp. Khmer, și s-a dezvoltat civilizația khmeră (v. *Angkor).* După destrămarea acestuia, în sec. 14–18, terit. C. a fost invadat și supus, cu unele întreruperi, de către statele Thai și Vietnam. În a doua jumătate a sec. 19, terit. C. a fost ocupat de către francezi și transformat în protectorat (1863) și apoi în colonie (1884) a Franței (sub denumirea de C.). În 1887, C. a fost inclusă în Uniunea Vamală Indochineză. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, C. a fost ocupată de japonezi. Devenit „stat asociat" în cadrul Comunității Franceze (8 nov. 1949), C. își proclamă independența de stat (9 nov. 1953); la 14 dec. 1955 devine membru al O.N.U., iar la 11 sept. 1957, C. își declară neutralitatea; în 1970, o lovitură militară de stat, îndreptată împotriva prințului Norodom Sihanouk, șeful statului, a marcat declanșarea războiului civil. Lupta împotriva regimului instaurat de Lon Nol – dusă de Frontul Unit Național, constituit (1970) sub conducerea lui Norodom Sihanouk, și de guvernul regal de uniune națională din exil – continuă până în 1975, când forțele khmere își instituie controlul asupra întregului terit. național. În 1975 este promulgată o nouă Constituție, statul adoptând (5 ian. 1976) denumirea de Kampuchia Democratică. În 1976, Sihanouk este constrâns să se retragă din funcția de șef al statului. Adunarea Reprezentanților Poporului desemnează, în 1976, Prezidiul de Stat, în frunte cu Khieu Samphan, și guvernul, condus de Pol Pot. Regimul khmerilor roșii s-a angajat într-o campanie de restructurare socialistă a societății, soldată cu două milioane de victime (execuții și morți în lagăre de muncă forțată). În dec. 1978, în zone în care acționau forțe ostile guvernului, se formează Frontul Unit Național pentru Salvarea C. (F.U.N.S.K.), condus de Heng Samrin. În dec. 1978–ian. 1979, pe terit. C. are loc o intervenție militară vietnameză. În ian. 1979, guvernul părăsește Phnom Penh-ul, care este ocupat de forțele F.U.N.S.K. În 1979, O.N.U. cere încetarea tuturor ostilităților militare în C., retragerea imediată a trupelor străine și soluționarea diferendelor dintre părțile în conflict prin mijloace pașnice. La Phnom Penh este proclamată (11 ian. 1979) Republica Populară C., care nu este recunoscută de O.N.U. În 1982, forțele de rezistență formează un guvern de coaliție, care îi reunește pe partizanii prințului Norodom Sihanouk, președinte al Frontului Unit Național, cel al khmerilor roșii (Khieu Samphan, vicepreședinte) și cei ai lui Son San, președintele Frontului de Eliberare a Poporului Khmer. În 1989, guvernul de la Phnom Penh a schimbat denumirea țării în C., proclamând „neutralitatea" sa permanentă, în sept. ultimele trupe vietnameze s-au retras din țară și s-au anunțat alegeri libere. În baza unui acord, încheiat în iun. 1991 între părțile aflate în conflict, s-a decis încetarea ostilităților și crearea unui Consiliu Național Suprem, ca guvern de tranziție. La 23 oct. 1991, a fost semnat, la Paris, un tratat de pace între reprezentanți ai guvernului și ai celor trei grupări din mișcarea de rezistență, plasând provizoriu C., în așteptarea alegerilor, sub un regim de tutelă O.N.U. Consiliul Național Suprem, prezidat de prințul Norodom Sihanouk, reîntors în țară în nov. 1991 și desemnat șef al statului până la alegerile prezidențiale din 1993, asigură conducerea țării. În 1993, sub supraveghere internațională au loc alegeri parlamentare câștigate de Frontul Național Unit pentru o Cambodgie Independentă, Neutră, Pașnică și Cooperativă, condus de Norodom Ranariddh. Constituția din 21 sept. 1993 restaurează monarhia, N. Sihanouk redevenind suveran, iar la 24 sept. 1993 se formează un guvern de coaliție cu doi prim-min.: Norodom Ranariddh și Hun Sen; Son San devine președinte al Adunării Naționale. Trupele O.N.U. staționate în C. din oct. 1991 se retrag în nov. 1994. Luptele de stradă izbucnesc la Phnom Penh, din cauza neînțelegerilor dintre cei doi premieri. Ca urmare a scrutinului legislativ (26 iul. 1998), se formează un guvern de coaliție, prim-min. Hun Sen, iar Norodom Ranariddh, președinte al Adunării Naționale. La sfârșitul anului 1998, „khmerii roșii" depun armele, iar în aug. 2001 se constituie un tribunal internațional care să judece crimele comise (1975–1979). Sărăcia, corupția și instabilitatea internă marchează debutul sec. 21. La 7 oct. 2004 regele Norodom Sihanouk abdică din motive de sănătate, fiind urmat de fiul său Norodom Sihamoni. Monarhie constituțională.

CAMBRÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) îndoi în formă de arc; a (se) arcui.

CAMBRAI, oraș în N Franței (Artois), pe Escaut, la SE de Lille; 33,7 mii loc. (1999). Vechi manufacturi de in. Ind. metalurgică și alim. Arhiepiscopie.

CAMBRIAN (< *Cambria,* numele latin al Țării Galilor), prima perioadă a Paleozoicului, începută în urmă cu 570 mil. ani, caracterizată prin apariția trilobiților și graptolitului *Dictyonema flabelliforme.*

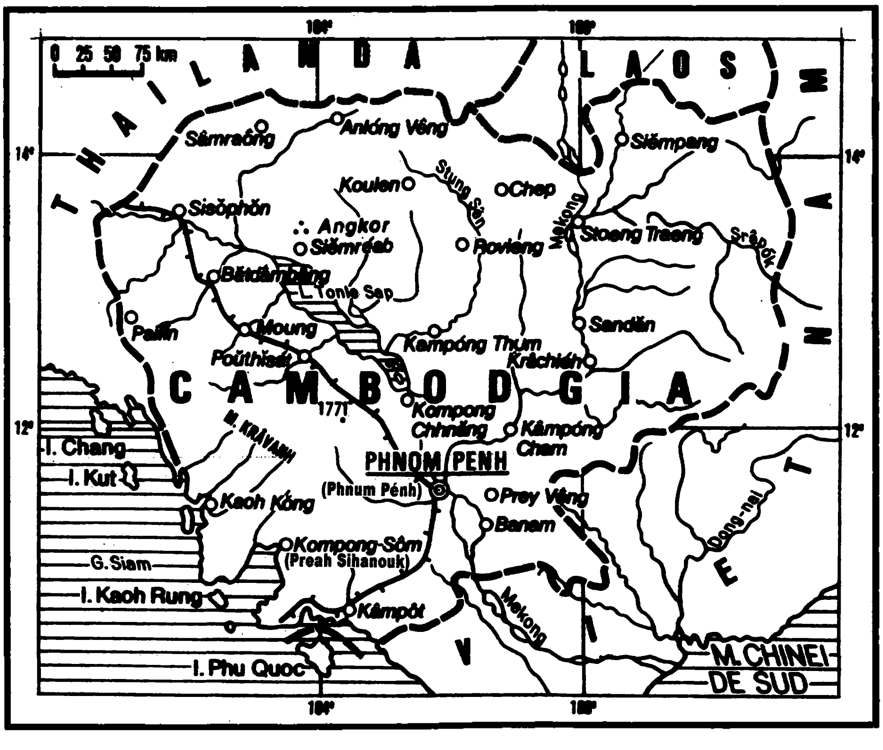

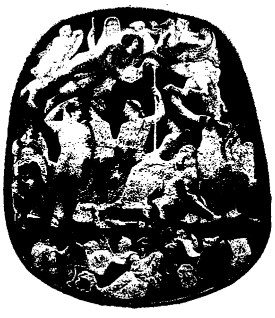

Camee. Marea camee a Franței

CAMBRIDGE 1. Oraș în Marea Britanie (Anglia), la NE de Londra; 113,3 mii loc. (2001). Ind. electronică, a cimentului și poligrafică. Muzee. Capela Colegiului regal (sec. 15-16). Universitate celebră (1284). - **Platonicienii de la C.** = grup de filozofi și teologi liberali (Benjamin Whichcote, Ralph Cudworth, Henry More, John Smith) din sec. 17 care au încercat să găsească un nou fundament rațional filozofic pentru teologia creștină în tradiția platonică. 2. Oraș în NE S.U.A. (Massachusetts), în aglomerația Boston; 101 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini, prelucr. cauciucului sintetic, poligrafică și a hârtiei. Universitatea „Harvard" (1636). Institutul de Tehnologie din Massachusetts (1861). Fundat în 1630.

CAMBRIENI (CAMBRIAN MOUNTAINS), Munții ~, masiv muntos, puternic erodat, în Marea Britanie (Wales), alcătuit din gresii, șisturi, calcare și roci vulcanice paleozoice. Alt. max.: 1 085 m (vf. Snowdon). Expl. de huilă, min. de fier și polimetalice. Rezervații și parcuri naturale.

CAMBRONNE, Pierre (1770-1842), general francez. Participant la toate campaniile militare din timpul Revoluției și Imperiului. Apropiat al lui Napoleon. Celebru prin cuvintele rostite la Waterloo, când a fost somat să se predea: „garda moare, dar nu se predă".

CAMBÚLĂ s.f. Pește teleostean, marin, bentonic, cu corp oval, comprimat lateral, asimetric, ambii ochi pe o singură parte, solzi cu țepi între ei și o colorație verzuie-gălbuie sau brună, cu pete stelate. Specia *Pleuronectes flesus* este răspândită în mările Neagră și Azov.

CAMBÚZĂ (< fr.) s.f. Magazie de alimente pe o navă, amplasată de obicei sub punte pentru a fi ferită de umezeală și a avea o temperatură constantă.

CAMÉE (< fr.) s.f. Piatră dură (uneori cu mai multe strate divers colorate), sculptată în relief cu o figură sau cu motive decorative, folosită ca bijuterie.

CAMEFÍTE (CHAMEFITE) (< fr. {i}; {s} gr. *khamal* „pe pământ" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Plante perene, scunde, lemnoase, mai rar erbacee, cu muguri situați aproape de suprafața solului, pe tulpini persistente (ex. afinul, ventrilica).

CAMELEÓN (fr., lat.) s.m. **1.** Reptilă arboricolă și insectivoră din Africa (Madagascar), Europa de Sud, Asia de Sud-Est, de **4**-60 cm, care își schimbă culoarea corpului după aceea a mediului sau în funcție de dispoziție (atac, apărare, curtarea femelei etc.). Se cunosc c. 90 de specii. **2.** Fig. Persoană care își schimbă purtarea și convingerile după împrejurări și interese.

CAMELEONÍSM s.n. Fig. Schimbare a convingerilor și a purtării cuiva în funcție de împrejurări și interese.

CAMELIDE (< fr.) s.f. pl. Familie de mamifere ungulate, cu stomac tricameral, lipsite de coarne, cu picioarele terminate cu două degete mult lățite. Cuprinde cămilele și speciile de *Lama*.

CAMÉLIE (fr. {i}; {s} *Camelii)* s.f. Plantă arbustivă, decorativă, originară din Asia de Est și Sud-Est, cu frunze totdeauna verzi și flori mari, albe sau roșii, cu petale cărnoase, cerate; frunzele conțin cafeină și tanin, fiind utilizate în fitoterapie ca tonic, astringent și neurostenic *(Camellia japonica)*.

CAMEMBÉRT (< fr.) s.n. Brânză moale cu gust ușor picant, miros specific, asemănător ciupercilor, și care prezintă mucegai superficial. A fost fabricată inițial (1771) în localit. Camembert (Franța).

CAMENE (CAMENAE), divinități italice, la origine nimfe ale apelor și pădurilor. Asimilate *muzelor* din mitologia greacă.

CAMERÁL, -Ă adj. Care aparține muzicii de cameră.

CAMERAMÁN (< engl.) s.m. Operatorul de cinema sau de televiziune care manevrează camera de luat vederi.

CAMERARIUS, Rudolf Jacob (1665-1721), botanist și fiziolog german. Promotor al cercetării genetice. Contribuții la fundamentarea teoriei sexualității în lumea vegetală; a descris rolul staminelor, pistilului și al polenului în fertilizare.

CÁMERĂ (< it.) s.f. **1.** Încăpere a unei locuințe; odaie. **2.** Încăpere special amenajată pentru a se putea desfășura în ea o activitate tehnică sau științifică (ex. *c. de comandă,* în care se efectuează controlul și conducerea funcționării unei centrale sau stații electrice etc.). ✧ *C. obscură* = încăpere neluminată în care se execută anumite operații asupra materialelor fotografice (developare, fixare etc.). ✧ *Muzică de c.* = (în sec. 19) muzică interpretată de formații instrumentale sau vocale restrânse; (anterior sec. 18) termen definind muzica destinată a fi interpretată într-un cadru particular (*musica da camera*), și nu în biserică (*musica da chiesa*) sau teatru. 3. Spațiu mărginit, parțial sau în întregime, de pereți, în care circulă sau este menținut un fluid (ex. *c. de aer,* cu pereții de cauciuc subțire de la pneurile autovehiculelor, mingile de fotbal etc., în care aerul este menținut sub o anumită presiune). ✦ *C. de plumb* = încăpere construită din tablă de plumb, în care se produce acid sulfuric diluat prin oxidarea dioxidului de sulf în prezența oxizilor de azot și dizolvarea în apă a trioxidului de sulf format. **4.** Incintă care face parte integrantă dintr-un aparat, dintr-un instrument etc. sau care reprezintă însuși aparatul, instrumentul etc. ✧ *C. cu ceață* (sau *Wilson)* = incintă cu vapori suprasaturați, în care particulele ionizante (α, β etc.) lasă dâre vizibile de picături fine. *C. cu bule* = incintă conținând un lichid supraîncălzit (ex. hidrogen lichid), în care particulele ionizante lasă dâre vizibile, alcătuite din bule de vapori. *C. de ionizare* = aparat utilizat pentru determinarea intensității fluxurilor de radiații prin măsurarea sarcinii electrice a ionilor produși de acestea într-un gaz. *C. de luat vederi* = aparat cu ajutorul căruia se obțin pe pelicula fotografică imaginile succesive ale obiectelor în mișcare. *C. de sunet* = aparat folosit pentru înregistrarea sunetelor pe o peliculă fotosensibilă în cinematografie. *C. videocaptoare* = aparat electronic folosit în televiziune pentru obținerea imaginilor optice și transformarea (traducerea) lor în succesiuni de semnale electrice (semnale video). (MILIT.) *Camera cartușului* = partea dinapoi a canalului țevii unei arme de foc în care se introduce tubul-cartuș. **5.** (DR.; urmat de determinări) Parte componentă a organului legislativ din unele țări (ex. Camera deputaților). **6.** (EC.; urmat de determinări) Instituție, organizație având ca obiectiv sprijinirea activității dintr-un anumit domeniu (ex. c. de comerț). **7.** (ANAT.) Spațiu închis sau cavitate (ex. c. anterioară a ochiului, c. pulpară a dintelui).

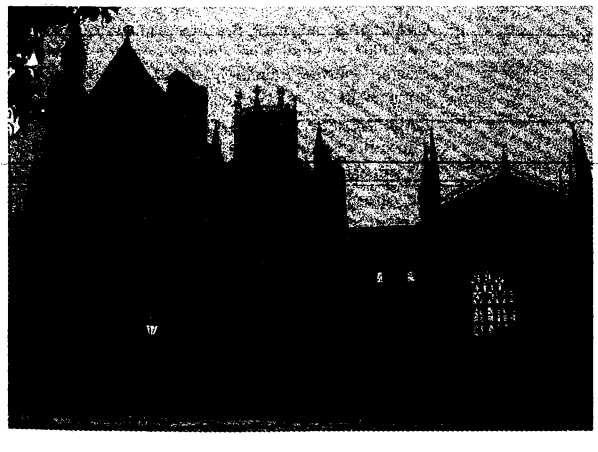

Cambridge. Catedrala

Cameleon (1)

CAMERÍSTĂ (< fr., sp.) s.f. Femeie în serviciul personal al unei doamne; femeie de serviciu într-un hotel.

CÁMERLING (< fr., it.) s.m. Cardinal care exercită temporar autoritatea Sfântului Scaun în intervalul dintre moartea unui papă și alegerea altuia.

CAMERON, Verney Lovett (1844-1894), călător și explorator britanic. A traversat (1873-1875), continentul african, de la Zambezi la Oc. Atlantic.

CAMERTÓN (< germ.) s.n. (MUZ.) Instrument format dintr-un tub sonor care, prin suflare, emite sunetul „la" (sau din mai multe tuburi, corespunzătoare altor sunete), folosit pentru acordarea instrumentelor.

CAMERUN 1. (Republica ~), stat în Africa Ecuatorială, cu ieșire la G. Guineii; 475,4 mii km^2; 15,7 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: franceza și engleza. Religia: animism (40%), creștinism (40%), islam (20%). Cap.: *Yaoundé*. Oraș pr.: Douala. Podiș întins, traversat de lanțuri muntoase. În zona litorală, masivul vulcanic C. (4 070 m). *Climă* ecuatorială. Expl. de petrol, huilă, aur și bauxită. Se cultivă manioc, sorg, arahide, porumb, orez; plantații de cacao, cafea, trestie de zahăr, bananieri și arbori de cauciuc. Se cresc bovine, ovine, porcine. Pescuit. Pădurile ocupă 52,1% din terit. (abanos, mahon). Industria produce energie electrică, aluminiu, ciment. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. - *Istoric.* În Ev. Med. timpuriu, pe terit. C. au existat mai multe state (Bornu, Bagirmi). În sec. 17, C. a devenit una dintre sursele comerțului cu sclavi negri pentru America. În 1884, Germania proclamă C. colonie. După Primul Război Mondial, cea mai mare parte a țării a trecut sub administrația Franței, ca terit. sub mandat al Societății Națiunilor, iar partea de NV, sub administrația Marii Britanii, situație reconfirmată în 1946 de O.N.U. La 1 ian. 1960, C. Francez a devenit stat independent, sub denumirea de Republica C. Membru O.N.U. (20 sept. 1960). În 1961, ca urmare a unui plebiscit, organizat de O.N.U., partea de N a C. Britanic a intrat în componența Nigeriei. Totodată, partea de S a C. Britanic (devenită C. de Vest) s-a unit cu Republica C. (devenită C. de Est), constituind Republica Federativă C. În 1972, în urma unui plebiscit, este adoptată o nouă Constituție, care proclamă C. stat unitar cu numele de Republica Unită C., iar din 1984 de Republica C. Țara cunoaște o remarcabilă stabilitate politică (se succed doi preşedinţi: Ahmad Ahidjo, 1960-1982 şi Paul Biya, 1982-1997, reales în oct. 1997) şi o dezvoltare economică susţinută. Partidul preşedintelui Paul Biya, Adunarea Democratică a Poporului Camerunez, câştigă alegerile paralamentare din 1997, 2000 şi pe cele din 2004. Republică prezidenţială. **2.** Masiv muntos vulcanic în Africa de Vest, în C., pe ţărmul G. Guineea. Alt. max.: 4 070 m (vf. Fako). Ultima erupţie: 1959.

CÁMFOR (< ngr., it.) s.n. Substanţă organică, naturală (extrasă din frunzele arborelui de **c.**) sau sintetică, utilizată (sub formă de ulei camforat) ca stimulent al centrilor nervoşi vasomotori şi al aparatului respirator.

CÁMGARN (< germ.) s.n. Stofă fină, deasă, cu firul subţire şi rezistent, fabricată din fire de lână de calitate superioară.

CAMILÁFCĂ (< sl.) s.f. Potcap acoperit cu un văl, de obicei negru, purtat de prelaţii şi călugării ortodocşi la anumite ocazii.

CAMILAR, Eusebiu (1910-1965, n. Udeşti, jud. Suceava), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1955). Proză de viziune stranie, halucinantă despre sat („Avizuha") şi război („Cordun", „Avizuha", „Negura"). Traduceri.

CAMILLA, fecioară legendară, războinică, favorită a zeiţei Diana.

CAMIÓN (< fr.) s.n. **1.** Vehicul rutier cu tracţiune animală, prevăzut cu o platformă şi folosit pentru transport. **2.** Autocamion.

CAMOES (CAMÕËNS), Luís Vaz de (c. 1524- 1580), poet portughez. Capodopera sa, epopeea naţională „Lusiadele", evocă expediţia lui Vasco da Gama către India şi totodată istoria Portugaliei. Lirică, consacrată iubirii; anunţă, prin fluiditatea melancolică a versului, romantismul. Teatru.

CAMORRA, asociaţie napolitană de răufăcători (1810-1910). Astăzi denumire pentru Mafia din S Italiei continentale.

CAMPÁDĂ s.f. Ecluză de aer.

CAMPANA, Dino (1885-1932), poet italian. Lirică crepusculară şi vizionară („Cântece orfice").

CAMPANELLA, Tommaso (pe numele adevărat *Giovanni Domenico Campanella*) (1568-1639), teolog al Contrareformei şi filozof italian. Călugăr dominican. Adept al naturalismului lui Telesio („Filozofia demonstrată prin simţuri"); acuzat de erezie. Întemniţat (1599-1626) în urma unui complot împotriva stăpânirii spaniole din Calabria. A imaginat o monarhie universală bazată pe reguli teocratice („Cetatea soarelui").

CAMPANIA, reg. în S Italiei, la M. Tireniană; 13,6 mii km²; 5,70 mil. loc. (2001). Oraş pr.: *Napoli.* Măslini, citrice, tutun; pomicultură şi viticultură; creşterea animalelor. Ind. chimică şi metalurgică. Turism.

CAMPÁNIE (< fr., rus.) s.f. **1.** Totalitatea operaţiunilor strategice armate pe câmpul de luptă, într-o anumită perioadă. ✧ Loc. *De campanie* = destinat să fie folosit pe front (ex. pat de **c.**, bucătărie de **c.**). **2.** Acţiune organizată pentru realizarea unor obiective importante. ✧ *C. de presă* = mobilizare a opiniei publice prin presă în favoarea sau împotriva unei situaţii, unei cauze, unor persoane etc.

Luís Vaz de Camoes

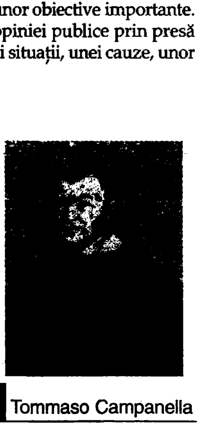

Tommaso Campanella

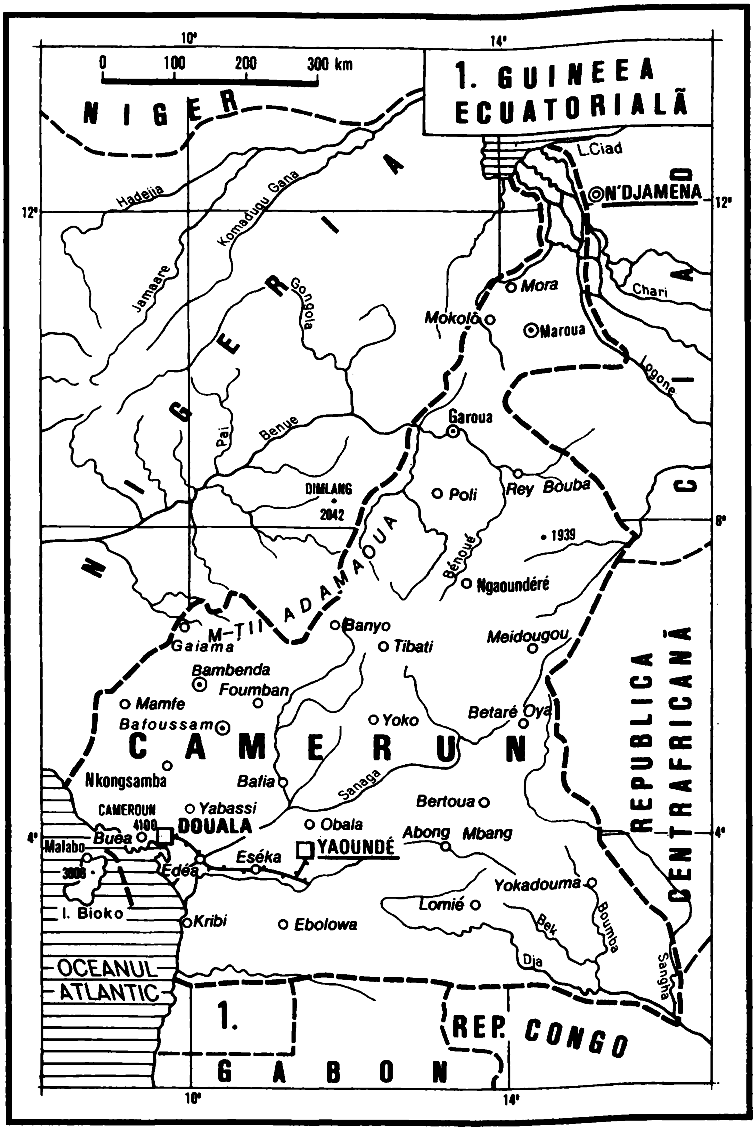
10°
14°
0
100
200
300 km
1. GUINEEA ECUATORIALĂ
NIGER
NIGERIA
CIAD
REPUBLICA CENTRAFRICANĂ
CAMERUN
GABON
REP. CONGO
1.
OCEANUL ATLANTIC
L.Ciad
N'DJAMENA
12°
8°
4°
Hadejia
Komadugu Gana
Jamaare
Gongola
Pai
Benue
Chari
Logone
Mora
Mokolô
Maroua
Garoua
Poli
Rey Bouba
DIMLANG
2042
1939
Bénoué
Ngaoundéré
M-ŢII ADAMAOUA
Gaiama
Banyo
Tibati
Meidougou
Bambenda
Foumban
Mamfe
Bafoussam
Yoko
Betaré Oya
Nkongsamba
Bafia
Sanaga
Bertoua
CAMEROUN
4100
Yabassi
DOUALA
Obala
Abong Mbang
Buea
Malabo
YAOUNDÉ
Eséka
Edéa
3008
Yokadouma
Lomié
I. Bioko
Kribi
Ebolowa
Bek
Boumba
Dja
Sangha

CAMPANÍLĂ (< it., fr.) s.f. **1.** Clopotniţă în formă de turn înalt, pe lângă o biserică sau chiar deasupra ei; frecventă în arhitectura italiană din sec. 11-16. **2.** Lanternou pe edificiile civile, în care era adăpostit un clopot sau un orologiu.

CAMPANULACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante erbacee din reg. temperate şi subtropicale, caracterizate prin frunze alterne simple şi flori hermafrodite, albastre-violacee sau albe, de forma unui clopoţel (de ex. clopoţelul).

CAMPANÚLĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Clopoţel.

CAMPBELL, Thomas (1777-1844), poet scoţian. Poeme patriotice („Marinarii Angliei").

CAMPBELL, William Wallace (1862-1938), astronom american. A măsurat deviaţia luminii în câmpul gravimetric al Soarelui şi a determinat direcţia şi viteza de mişcare a sistemului solar către apex.

CAMP DAVID, reşedinţă de vară (Maryland) a preşedinţilor americani. Sub patronajul preşedintelui J. Carter aici s-au semnat (1978) Acordurile de pace între preşedinţii Anwar Sadat (Egipt) şi Menahem Begin (Israel).

CAMPECHE 1. Golf care constituie partea de SV a G. Mexic, la V de pen. Yucatán. **2.** Oraş în SE Mexicului, port la g. C., centrul ad-tiv al statului C.; 190,8 mii loc. (2000). Ind. tutunului. Universitate (1756). **3.** Stat în SE Mexicului; 51,8 mii km²; 690,6 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Campeche.* Expl. forestiere. Trestie de zahăr, sisal. Creşterea animalelor.

CAMPÉSTRU, -Ă (< fr.) adj. Relativ la câmp **(1)**; câmpenesc.

CAMPIGLI, Massimo (1895-1971), pictor italian. Fascinat de arhaism, opera sa aminteşte de pictura etruscă („Doamna în verde").

CAMPINA GRANDE, oraş în NE Braziliei (Paraiba); 344,1 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, piel., textilă şi alim.

CAMPINAS, oraş în SE Braziliei (São Paulo); 2,43 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Ind. siderurgică, constr. de maşini (hârtie, cauciuc), textilă şi alim. Două universităţi.

CAMPING (cuv. engl.) s.n. Loc într-o zonă turistică, pe care sunt instalate corturi sau căsuţe pentru turişti.

CAMPIÓN, -OÁNĂ (< it.) s.m. şi f. **1.** Persoană, echipă etc. care cucereşte victoria într-o competiţie sportivă. **2.** Fig. Luptător, apărător de frunte al unei cauze, al unei idei.

CAMPIONÁT (< it.) s.n. Competiţie oficială organizată pe o probă sau ramură sportivă pentru desemnarea celui mai bun sportiv sau a celei mai bune echipe.

CAMPODEOIDÉE (< fr.) s.f. pl. (ENTOM.) Diplure.

CAMPO FORMIO, localit. în NE Italiei (Friuli-Venezia Giulia); 7,2 mii loc. (2001). Aici s-a încheiat la 17 oct. 1797, în urma campaniei lui Napoleon din Italia, Tratatul de Pace între Austria şi Franţa, prin care Austria renunţa la Ţările de Jos şi consimţea la ocuparea malului stg. al Rinului, recunoştea Republica Cisalpină ş.a. În compensaţie, Austria primea Salzburg, Istria şi Dalmaţia.

CAMPO GRANDE, oraş în SV Braziliei, centrul ad-tiv al statului Mato Grosso do Sul; 684,5 mii loc. (2002). Centru comercial. Ind. prelucr. lemnului, piel.

CAMPOS (cuv. port.) subst. Denumire braziliană a ţinuturilor întinse cu vegetaţie ierboasă de tip tropical (savană), lipsită de arbori (*c. limpos*) sau cu pâlcuri de arbori (*c. cerrado*).

CAMPOS, oraş în SE Braziliei (Rio de Janeiro), port pe Paraíba; 370 mii loc. (2002). Ind. zahărului, a cimentului, a conservelor, a aluminiului şi a bumbacului.

CAMPRA, André (1660–1744), compozitor francez. Sinteză între muzica franceză şi tendinţele italienizante (opere-balet, tragedii lirice, muzică religioasă).

CÁMPUS (cuv. engl.) s.n. Complex universitar cuprinzând construcţii şi dotări pentru studiu şi cercetare, pentru găzduirea studenţilor şi profesorilor, pentru agrement etc.

CAMUFLÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A acoperi, a ascunde sursele de lumină (pentru a nu fi văzute din exterior). **2.** Refl. A se ascunde de vederea inamicului. **3.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) ascunde, a (se) deghiza.

CAMUFLÁJ (< fr.) s.n. Faptul de a camufla (materiale de război, trupe); *concr.* material folosit în acest scop.

CAMUS, Albert (1913–1960), scriitor şi eseist francez. Reprezentant al existenţialismului. Creaţie axată pe absurdul existenţial şi pe spiritul de revoltă, care susţine afirmarea valorilor umane; romane: „Străinul", „Ciuma"; eseuri: „Mitul lui Sisif", „Omul revoltat"; teatru: „Caligula"; jurnal de creaţie; „Caiete". Premiul Nobel pentru literatură (1957).

CANA (CANA GALILEII), mic târg din Galileea, unde Hristos, în timpul unui ospăţ de nuntă, a săvârşit primul său miracol, schimbând apa în vin.

CANAAN *(Ţara Făgăduinţei)* **1.** Numele biblic, în ebraică, al Palestinei. **2.** (În Antic.) Reg. situată în Orientul Apropiat, între M. Mediterană şi râul Iordan, locuită în sec. 14–12 î. Hr. de triburile israelite.

CANÁBAE (cuv. lat.) subst. pl. Aşezări omeneşti întemeiate în jurul castrelor romane.

CÁNABIS v. **cânepă indiană.**

Albert Camus

CANADA, stat în America de Nord; 9,97 mil. km²; 31,1 mil. loc. (2001). Limbi oficiale: engleza şi franceza. Religia: catolici (45%), protestanţi (36%) ş.a. Cap.: *Ottawa.* Oraşe pr.: Montréal, Toronto, Vancouver, Winnipeg, Edmonton, Calgary, Québec. *Relief:* în SE ramurile de N ale Apalaşilor. Spre V Scutul Canadian, dispus în jurul G. Hudson. Podişul Preriilor este încadrat de Scutul Canadian şi Cordilieri (M-ţii Stâncoşi şi M-ţii Coastei; alt. max. 6 050 m, vf. Logan). Terit. C. este străbătut de mari fluvii (Sf. Laurenţiu, Columbia, Mackenzie ş.a.). În SE, la graniţa cu S.U.A., se află cel mai mare sistem de lacuri de pe Glob (Superior, Huron, Erie, Ontario); în interior lacurile Winnipeg, Sclavilor, Urşilor ş.a. Arh. Arctic depăşeşte 80° lat. N. *Climă* temperată cu nuanţe oceanice spre ţărmuri şi continentală în interior. În N, climă aspră polară. Expl. de petrol, gaze naturale, cărbuni, min. de fier, nichel (locul 1 pe Glob), azbest, aur, platină, cupru, zinc (locul 1 pe Glob), plumb, uraniu (locul 1 pe Glob), radiu, cobalt, antimoniu, bismut, molibden, wolfram, săruri de potasiu. Energie electrică. Ind. C. prelucrează petrol şi produce oţel, fontă, nave, automobile, utilaj forestier, aparatură electronică, avioane, aluminiu. C. dispune de un vast patrimoniu forestier, pe baza căruia s-a dezvoltat o puternică ind. de prelucr. a lemnului, celulozei şi hârtiei. Ind. chimică, a mat. de constr., alim. şi textilă sunt bine dezvoltate. Se cultivă grâu, ovăz, orz, secară, porumb, plante furajere, sfeclă de zahăr, cartofi, tutun. Se cresc bovine, porcine, ovine. Pescuit şi vânătoare. Turism. Moneda: 1 dollar (canadian) = 100 cents. – *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene (algonkini, irochezi, atapasci ş.a.) şi de eschimoşi (în partea de N a ţării), iar la începutul

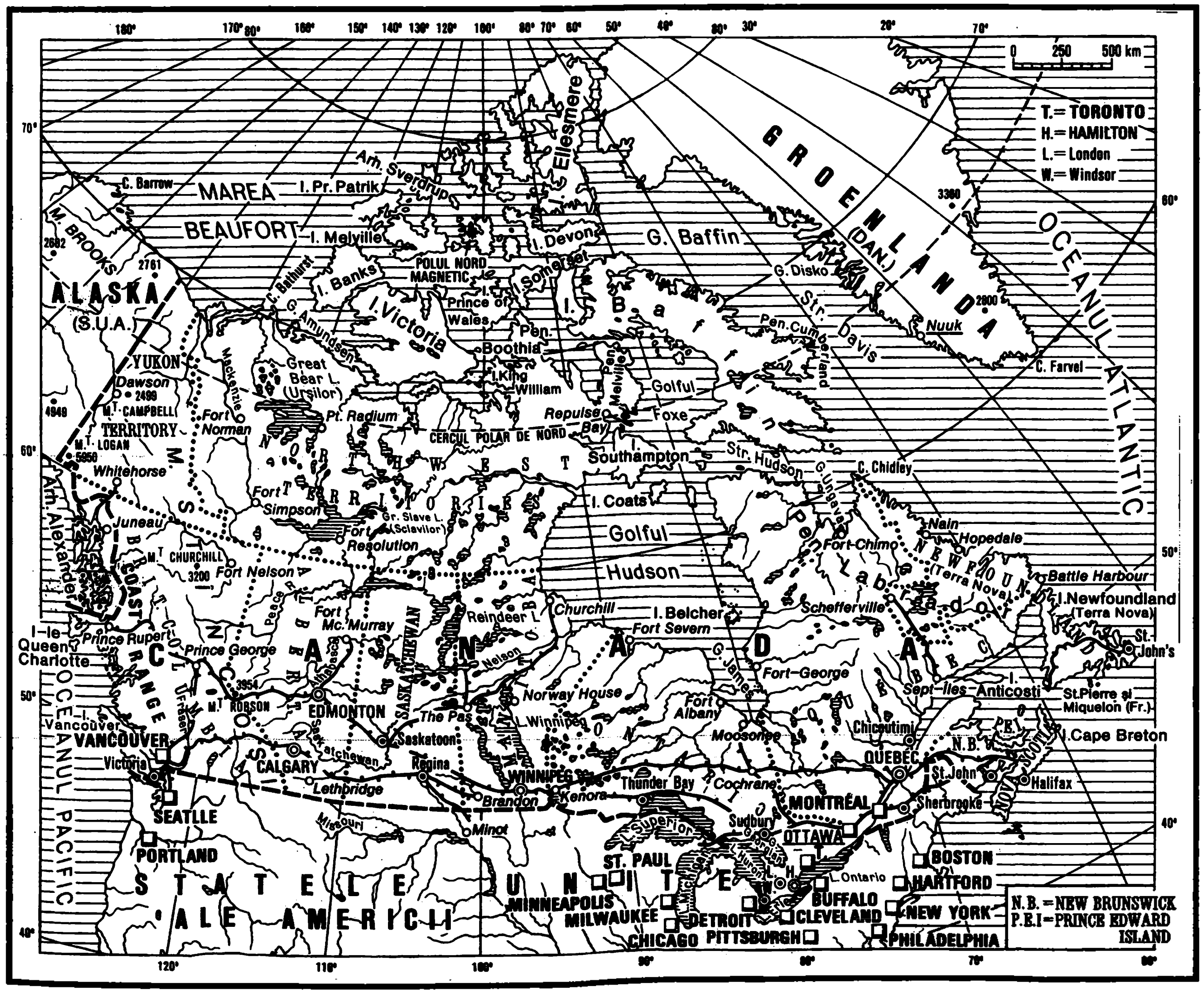
0 250 500 km
T.= TORONTO
H.= HAMILTON
L.= London
W.= Windsor
GROENLANDA (DAN.)
OCEANUL ATLANTIC
OCEANUL PACIFIC
MAREA BEAUFORT
C. Barrow
I. Pr. Patrik
Arh. Sverdrup
I. Ellesmere
I. Melville
I. Devon
G. Baffin
G. Disko
I. Banks
POLUL NORD MAGNETIC
I. Somerset
I. Victoria
I. Prince of Wales
I. Baffin
Pen. Cumberland
Str. Davis
Nuuk
C. Farvel
M. Brooks
ALASKA (S.U.A.)
YUKON TERRITORY
Dawson
Mt. Campbell
Mt. Logan
Whitehorse
Great Bear L. (Urşilor)
Fort Norman
Pt. Radium
Pen. Boothia
I. King William
Repulse Bay
Golful Foxe
CERCUL POLAR DE NORD
I. Southampton
Str. Hudson
C. Chidley
NORTH WEST TERRITORIES
Fort Simpson
Gr. Slave L. (Sclavilor)
Fort Resolution
I. Coats
Golful Hudson
Nain
Hopedale
Fort-Chimo
Labrador
Newfoundland (Terra Nova)
Battle Harbour
I. Newfoundland (Terra Nova)
St. John's
Juneau
Arh. Alexander
Mt. Churchill
Fort Nelson
Fort Mc. Murray
Reindeer L.
Churchill
I. Belcher
Fort Severn
Schefferville
Prince Rupert
I-le Queen Charlotte
Prince George
Mt. Robson
EDMONTON
SASKATCHEWAN
The Pas
Norway House
L. Winnipeg
Fort Albany
G. James
Fort-George
Sept-Iles
I. Anticosti
St. Pierre şi Miquelon (Fr.)
I. Cape Breton
I. Vancouver
VANCOUVER
Victoria
CALGARY
Saskatoon
Regina
Lethbridge
WINNIPEG
Brandon
Kenora
Thunder Bay
Moosonee
Cochrane
Chicoutimi
QUÉBEC
N.B.
P.E.I.
St. John
Halifax
Sherbrooke
MONTRÉAL
OTTAWA
Sudbury
L. Superior
L. Huron
L. Michigan
Ontario
SEATLLE
PORTLAND
Minot
ST. PAUL
MINNEAPOLIS
MILWAUKEE
DETROIT
CHICAGO
PITTSBURGH
CLEVELAND
BUFFALO
BOSTON
HARTFORD
NEW YORK
PHILADELPHIA
STATELE UNITE ALE AMERICII
CANADA
COAST RANGE
N.B. = NEW BRUNSWICK
P.E.I = PRINCE EDWARD ISLAND
2682
2761
4949
2499
5950
3200
3954
3380
2800
180°
170°
80°
160°
150°
140°
130°
120°
100°
90°
70°
60°
50°
40°
30°
20°
110°

sec. 11 vikingii, traversând Atlanticul, întemeiază mici aşezări în Newfoundland şi Labrador. În sec. 17 începe colonizarea franceză a C., mai ales după fundarea oraşelor Québec (1608) şi Montréal (1642); în 1663, C. este proclamată, sub numele de Noua Franţă, colonie a Coroanei franceze. Prin Tratatul de Pace de la Utrecht (1713), Franţa cedează Angliei Acadia (Nova Scotia) şi Terra Nova (Newfoundland), iar prin Tratatul de Pace de la Paris (1763), care încheie Războiul de 7 Ani (1756–1763), Anglia ocupă toate posesiunile franceze din C. Prin „Canada Act" (1791), terit. noii colonii engleze este împărţit în două prov.: C. Superioară (prov. Ontario, cu pop. majoritar engleză) şi C. Inferioară (prov. Québec, cu pop. preponderent franceză), iar prin „Actul Unirii" aceste două prov. sunt reunite (1840); lor li se adaugă prin „Actul Americii de Nord Britanice" (1867) Nova Scotia şi New Brunswick, constituindu-se astfel Confederaţia Canadiană, cu statut de dominion. Prin intrarea în Confederaţie a prov. Manitoba (1870), Columbia Britanică (1871), Ins. Prince Edward (1873), Alberta (1905), Saskatchewan (1905) şi Newfoundland (1949), C. capătă configuraţia teritorială de astăzi. Statutul de la Westminster (dec. 1931) consacră deplina independenţă a C. în cadrul Commonwealth-ului. C., începând de la sfârşitul sec. 18, a rămas până astăzi o ţară deschisă imigraţiei, cu precădere celei europene. C. participă, alături de Marea Britanie, la cele două războaie mondiale. Membru fondator al O.N.U. (1945), al N.A.T.O. (1949) şi al O.S.C.E. (1975). După votarea francezei ca limbă dominantă în prov. Québec (1974) se accentuează tensiunile între francofoni şi anglofoni, ca şi tendinţele secesioniste ale acestei provincii, care şi în anii următori vor rămâne o temă dominantă a vieţii politice canadiene. În perioada postbelică au alternat la putere conservatorii şi liberalii. Alegerile legislative (oct. 1993) ca şi cele anticipate (iun. 1997 şi nov. 2000) sunt câştigate de Partidul Liberal, Jean Chrétien fiind însărcinat, de fiecare dată, cu formarea guvernului. În ian. 1999, guvernul central acordă celor 10 provincii ale federaţiei competenţe lărgite în domeniile financiar, social şi educaţional (respinse însă de prov. Québec). După atentatele din 11 sept. 2001, C. şi S.U.A. semnează (3 dec. 2001) un acord care prevede crearea unei zone de securitate nord-americană. În alegerile din 23 ian. 2006, Partidul Conservator revine la putere desemnând pe Stephen Harper prim-min. Stat federal parlamentar.

CANADIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Naţiune formată pe terit. Canadei din populaţii eterogene. De religie creştină (protestanţi, catolici etc.). ✦ Persoană care face parte din populaţia Canadei. **2.** Adj. Care aparţine Canadei sau populaţiei ei, privitor la Canada sau la populaţia ei.

CANADIAN RIVER, râu în partea central-sudică a S.U.A., afl. dr. al râului Arkansas; 1 458 km. Izv. din culmea Sangre de Cristo (M-ţii Stâncoşi).

CANÁL (< fr., lat.) s.n. **1.** Curs de apă artificial care leagă două fluvii, un râu cu un lac etc. sau curs de apă îndiguit şi regularizat cu scopul de a-l face navigabil, de a preveni inundaţiile etc. ✦ Braţ de mare situat între două ţărmuri apropiate (ex. Canalul Mânecii). ✧ C. *intercontinental (maritim)* = cale tăiată printr-un istm, pentru scurtarea comunicaţiei între două mări (Suez, Kiel, Corint) sau între două oceane (Panamá). C. Suez a dobândit primul statutul de arteră de navigaţie maritimă internaţională, în 1888. ✦ Cale de circulaţie pe apă (ţinând loc de stradă) în oraşele aşezate la mare sau pe fluvii. **2.** (GEOL.) C. *de eroziune* = megastructură sedimentară realizată prin acţiunea unui curent puternic de apă asupra substratului. ✧ C. *de alimentare* = cale de acces a lavei, dezvoltată în timpul erupţiei vulcanice, sub terminaţia craterului, făcând legătura între acesta şi bazinul magmatic; coş vulcanic. **3.** Construcţie hidrotehnică pentru dirijarea apei, în vederea utilizării ei în scopuri industriale (c. colector, c. de derivaţie), agricole (c. de irigaţii), sanitare etc. **4.** Conductă de aducţiune prin curgere liberă sau sub presiune a fluidului necesar unei operaţii tehnice (ex. *c. de turnare, c. de ungere* etc.). **5.** Construcţie subterană de tip tunel care adăposteşte conducte sau cabluri de diverse tipuri (telefonie, termoficare etc.). **6.** C. *de telecomunicaţii* = cale de transmisiune unilaterală utilizată în telecomunicaţii. **7.** C. *de transmisiune fonică (video)* = c. de transmisiune utilizat pentru transmiterea programelor sonore (radio) sau vizuale (televiziune). **8.** (ANAT.) Formaţiune organică în formă de tub; poate fi excretoare *(c. cistic, c. coledoc, c. deferent),* limfatică *(c. toracic, c. chilifer),* osoasă *(c. medular, c. rahidian).* ✧ C. *inghinal* = c. fără pereţi proprii, situat în reg. inghinală, prin care trec vase, nervi, iar la bărbat şi cordonul spermatic. C. *lui Wirsung* = c. excretor care se deschide în duoden şi prin care se varsă sucurile pancreatice. C. *semicirculare* = c. situate în urechea internă, cu rol în echilibrul corpului. C. *fonator* = spaţiul dintre coardele vocale prin care trece curentul de aer. **9.** (BOT.) C. *secretor* = formaţie tubulară din organele unor plante, căptuşită de celule secretoare, în care se adună produsele de secreţie (răşini, uleiuri eterice). C. *aerifer* = formaţie tubulară rezultată din suprapunerea spaţiilor intercelulare din parenchimul plantelor (ex. la plantele acvatice). **10.** (EC.) C. *de distribuţie* = filiera activităţilor care asigură deplasarea mărfurilor de la producător la consumator.

CANAL DU MIDI (LANGUEDOC), canal navigabil în S Franţei, care uneşte Oc. Atlantic şi M. Mediterană prin Garonne, între Toulouse şi Sète; lungime: 241 km. Are 200 ecluze. Trafic local. Construit între 1666 şi 1681.

CANALETTO (*Antonio Canal,* zis ~) (1697–1768), pictor italian. Vederi („vedute") din Roma, Londra şi mai ales din oraşul său natal, Veneţia, caracterizate prin luminozitate şi precizia redării detaliilor de arhitectură.

CANALÍCUL (< fr., lat.) s.n. Canal de dimensiuni mici.

CANÁLIE (< it., fr.) s.f. Ticălos, nemernic, mişel.

CANALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa o canalizare. **2.** Fig. A dirija ceva într-un anumit sens.

CANALIZÁRE s.f. **1.** Totalitatea lucrărilor tehnice executate pentru colectarea şi evacuarea apelor uzate dintr-o clădire, localitate etc. ✦ Amenajare a unui curs de apă în vederea navigaţiei, a construcţiilor hidrotehnice etc. **2.** C. *electrică* = linie sau reţea (aeriană sau subterană) de distribuţie a curentului electric. C. *telefonică* = instalaţie subterană pentru montarea cablurilor telefonice.

CANALUL DUNĂREA-MAREA NEAGRĂ, cale navigabilă în SE României care uneşte fl. Dunărea cu Marea Neagră, scurtând drumul navelor spre Constanţa cu c. 400 km şi permiţând irigarea a peste 200 000 ha teren. Proiecte de realizare a unui asemenea canal datează de la mijlocul sec. 19. Lucrările începute în 1949 (cu deţinuţi politici), au fost sistate în 1955 şi reluate în 1975, după un alt proiect. Dat în folosinţă la 26 mai 1984, străbate pod. Dobrogei de Sud de la V la E, fiind axat în mare parte pe fosta vale Carasu. Porturi: Cernavodă, Medgidia, Basarabi, Agigea. Lungimea totală: 64,2 km; lăţime la bază: 70 m, la suprafaţă 110–140 m; adâncimea: 7 m; pescaj maxim admis: 5,5 m. Canalul este prevăzut, la capete, cu ecluze (Cernavodă şi Agigea), este traversat de şapte poduri (trei rutiere, trei feroviare şi unul mixt). O derivaţie Poarta Albă–Năvodari–Midia, în lungime de 26,6 km (ad.: 5,5 m) a fost construită în 1984–1987.

CANAPEÁ (< ngr., bg.) s.f. Mobilă capitonată, cu spătar şi braţe, pe care se stă şi se poate dormi.

CANÁR (< fr.) s.m. Mică pasăre călătoare, migratoare din familia fringilide, originară din arh. Canare, cu penaj galben, roz-oranj sau pătat cu maroniu-roşcat (*Serinus canaris*). Este specia de origine a tuturor raselor şi varietăţilor actuale de **c.** de colivie.

CANARE (CANARIAS) **1.** Arh. vulcanic în Oc. Atlantic, la 100–120 km de ţărmul Africii (ins. pr.: Gran Canaria, Tenerife, Fuerteventura), constituind o comunitate autonomă a Spaniei; 7,24 mii km^2. Oraşe pr.: Las Palmas de Gran Canaria şi Santa Cruz de Tenerife. Climă tropicală. Alt. max.: 3 718 m (vulcanul Pico de Teide, în ins. Tenerife). Banane, citrice, viţă de vie, tutun, cartofi. Creşterea ovinelor şi a caprinelor. Pescuit. Turism. Parcuri naţionale. Bază de tranzit pentru navigaţie. Descoperit în 1402 de Jean de Béthencourt. **2. Fosa Canarelor,** fosă în Oc. Atlantic, în V arh. cu acelaşi nume. Ad. max.: 6 435 m. **3. Curentul Canarelor,** curent marin rece în largul coastelor de NV ale Africii.

CANARIS, Wilhelm (1887–1945), amiral german. Şef al serviciului de spionaj şi contraspionaj al Abwehr-ului (1935–1944); arestat după atentatul împotriva lui Hitler din 20 iul. 1944, a fost executat.

CANARISÍ vb. IV (Despre nave) **1.** Refl. A se înclina transversal din cauza unei spărturi sau a repartiţiei neuniforme a încărcăturii. **2.** Tranz. A înclina transversal o navă mică pentru a-i curăţa sau repara carena.

CANÁT (< tc.) s.n. **1.** Panou mobil de fereastră sau de uşă, prin a cărui rotire ori mişcare de translaţie acestea se deschid şi se închid. **2.** Fiecare parte a unei piei tăbăcite vegetal şi tăiată în două de-a lungul şirei spinării, fără a se despărţi poala şi porţiunea de gât aferente.

CANAVÁ (< fr.) s.f. **1.** Pânză rară din fire groase de bumbac, cu ochiuri în formă de pătrăţele regulate, folosită pentru broderii. **2.** Fig. Schiţă, crochiu, schemă.

CÁNĂ (< bg.) s.f. Vas cu toartă folosit la băut sau pentru a scoate lichide dintr-un vas mai mare.

CANBERRA, cap. federală a Australiei, situată în SE ţării, formând un terit. federal (2,34 mii km^2); 339 mii loc. (2001, cu suburbiile). Ind. alim., mat. de constr., poligrafică. Construită în 1913, a devenit, oficial, în 1927, capitala ţării. Universitate. Acad. de Ştiinţe.

CANCÁN^1 (< fr.) s.n. Vorbe răutăcioase răspândite pe seama cuiva; bârfeală.

CANCÁN^2 (< fr.) s.n. Dans francez, variantă a cadrilului. *French-cancan* = dans francez de scenă, de la sfârşitul sec. 19, interpretat numai de fete în unele cabarete.

CANCÉL (< fr.) s.n. Balustradă care separă sanctuarul de spaţiul navei, în bisericile catolice.

CANCELÁR (< lat., după fr., germ.) s.m. **1.** (În Ev. Med.) Şeful cancelariei şi al arhivei regale sau imperiale. **2.** Denumire a şefului guvernului în Germania (1871–1945). ✧ C. *federal* = şeful guvernului în Austria şi în Germania. **3.** Şeful cancelariei unei reprezentanţe diplomatice sau al unui consulat. **4.** Înalt demnitar în Rusia şi în alte state. ✧ C. *al ordinelor* = (în unele state) demnitar care are atribuţii privind evidenţa şi acordarea decoraţiilor ori păstrarea sigiliului unui corp sau al unui ordin. *Lord-c.* = preşedintele Camerei Lorzilor în Marea Britanie.

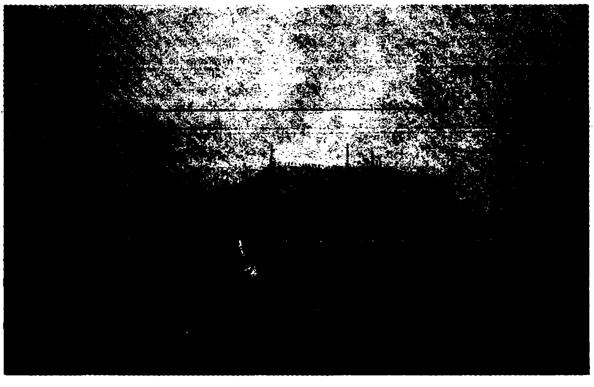

Canaletto
„Regată pe Canal Grande"

CANCELÁRIE (< rus., it.) s.f. **1.** Birou sau secție a unei instituții destinată lucrărilor administrative. **2.** Aparatul administrativ auxiliar al cancelariilor, al unor şefi de stat. ✧ *C. privată a domnului* = (În Ev. Med., în Țările Române) instituție pe lângă curtea domnească unde se redacta corespondența cu străinătatea.

CANCELLING (cuv. engl.) s.n. Clauză a contractului de navlosire în virtutea căreia acest contract poate fi reziliat dacă vasul nu s-a prezentat în portul de încărcare la termenul convenit.

CÁNCER (< fr., lat.) s.n. **1.** Termen general care înglobează toate varietățile de tumori maligne ce se caracterizează printr-o creştere rapidă şi atipică, cu tendința de invadare a țesuturilor vecine şi de însămânțare a altor regiuni ale organismului (metastaze). După țesutul din care provine, se disting mai multe forme anatomo-patologice de **c.**: *epiteliom, sarcom, melanom* etc. Sin. *neoplasm,* (pop.) *rac.* **2.** Boală a plantelor, produsă de unele ciuperci şi bacterii parazite (ex. **c.** coletului şi al rădăcinilor produs de bacteria *Agrobacterium tumefaciens* la vița de vie şi la pomii fructiferi). **3.** Fig. Flagel, pacoste.

CANCERIGÉN, -Ă (< fr.; {s} lat. *cancer* + gr. *gennao* „a produce") adj., s.n. (Substanță sau factor) care poate provoca apariția cancerului (ex. gudronul, benzenul etc.); carcinogen.

CANCERUL (< lat. *cancer* „rac"), constelație zodiacală din emisfera boreală. Cuprinde roiul de stele Praesepe, 92 de stele mici, apropiate şi mici nebuloase. Se mai numeşte *Racul.*

CANCICOV 1. Mircea C. (1884–1959, n. Bacău), economist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1937). Liberal. A susținut regimul monarhist autoritar al lui Carol II. De mai multe ori ministru. Deținut politic; moare în închisoarea din Râmnicu Sărat. **2. Georgeta C.** (1899-1984, n. sat Poeni, azi Godineşti, jud. Bacău), scriitoare română. Soția lui C. **(1).** Povestiri descriind din perspectivă etnologică, pitoresc-comică, universul rural („Dealul Perjilor"); romane („Amurg").

CANCIÓC (< magh.) s.n. **1.** Unealtă în formă de lingură tronconică folosită pentru scoaterea mortarului din ladă şi aşezarea lui pe cărămizi. **2.** Vas pentru luarea probelor de produse petroliere, din rezervoare sau din instalații.

CANCIONEIRO (cuv. port. „carte de cântece") subst. Culegere de poezii lirice portugheze din sec. 12–14.

CANCIONERO (cuv. sp.) subst. Culegere de poezii lirice spaniole din sec. 15.

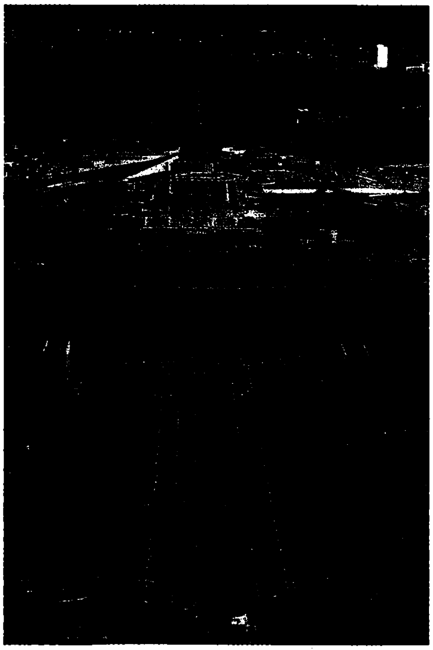

Canberra. Vedere aeriană

Elias Canetti

CÁNDEL (< germ.) s.n. *Zahăr* ~ = zahăr în formă de cristale mari, obținut prin cristalizarea lentă a zahărului din siropuri saturate, cu puritate mare.

CANDELA, Felix (1910–1997), arhitect mexican de origine spaniolă. Inovații în folosirea betonului, permițând soluții îndrăznețe în construcția acoperişurilor (Clădirea Bursei, Palatul Sporturilor şi al Jocurilor Olimpice, biserica Santa Maria Miraculosa în Ciudad de México).

CANDELÁBRU (< fr., lat.) s.n. Suport cu mai multe brațe pentru lumânări sau becuri, bogat ornamentat, suspendat de plafon; policandru.

CANDELA CERULUI, numele popular al *Stelei Polare.*

CÁNDELĂ^1 (< sl.) s.f. **1.** Lampă mică cu ulei care se pune la icoane sau la morminte şi care, în trecut, servea la iluminat. **2.** Stâlp de lemn rotund folosit la susținerea centrului unei bolți de tunel.

CÁNDELĂ^2 (< fr.) s.f. Unitate de măsură pentru intensitatea luminoasă (simbol: cd) egală cu intensitatea luminoasă emisă pe o anumită direcție, la temperatura de solidificare a platinei şi la presiunea atmosferică normală, de către suprafața unui radiator integral (corp negru) cu aria de $1/600\,000\ m^2$, perpendiculară pe direcția respectivă.

CANDIANO-POPESCU, Alexandru (1841–1901, n. Bucureşti), general român. Conducătorul mişcării antidinastice de la Ploieşti (1870); s-a remarcat în luptele de la Grivița (aug. 1877).

CANDÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Nevinovat, inocent, naiv; novice **(2).**

CANDIDÁ (< *candidat;* germ.) vb. I intranz. A fi propus sau a se prezenta spre a fi votat în alegeri. ✦ A se prezenta la un concurs pentru a obține un post, o funcție, un titlu etc.

CÁNDIDA (< fr.) s.f. Gen de ciuperci microscopice levuriforme ce cuprinde specii saprofite care, în anumite condiții, pot deveni patogene, provocând candidoze.

CANDIDÁT, -Ă (< fr.; lat. *candidatus,* de la *candidus* „alb"; candidații la funcții publice, din Roma, se îmbrăcau în alb) s.m. şi f. Persoană care candidează.

CANDIDÓZĂ (< fr.) s.f. Afecțiune întâlnită la om şi animale provocată de ciuperci levuriforme din genul *Candida* (în special C. *albicans),* cu localizări cutanate, mucoase, viscerale sau sub formă generalizată; candidomicoză, moniliază.

CANDOÁRE (fr., lat.) s.f. Curățenie morală; nevinovăție, naivitate.

CANDOLLE 1. Augustin Pyrame de C. (1778–1841), botanist elvețian. Colaboratorul lui Lamarck. A clasificat plantele pe baza criteriilor naturale, introducând termenul de taxonomie. **2. Alphonse Pyrame de C.** (1806–1893), naturalist elvețian. Fiul lui C. **(1).** A introdus sistemul morfologic pentru clasificarea plantelor.

CANDREA, I.-Aurel (1872–1950, n. Bucureşti), lingvist şi filolog român. Autor, împreună cu O. Densusianu, al „Dicționarului etimologic al limbii române. Elementele latine" şi cu Gh. Adamescu, al «Dicționarului enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"». Studii de dialectologie, lexicologie, limbă română veche („Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI–XVII traduse din slavoneşte") şi folclor.

CAN(E)Á (< ngr.) s.f. Cep prevăzut la un capăt cu un robinet; serveşte la scoaterea lichidului dintr-un vas.

CANELÁ (< fr.) vb. I tranz. A realiza caneluri pe suprafața interioară sau exterioară a unei piese, a unei coloane etc.

CANELÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** (TEHN.) Fiecare dintre şanțurile longitudinale practicate pe suprafața cilindrică, exterioară sau interioară, a unei piese, în vederea asamblării acesteia cu o altă piesă canelată; renură. **2.** (ARHIT.) Şanț ornamental săpat de-a lungul fusului unei coloane sau al unui pilastru; se foloseşte la decorarea mobilelor, a vaselor etc. **3.** (BOT.) Adâncitură logitudinală pe tulpina unor plante.

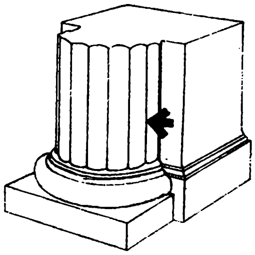

Canelură (2)

CANÉTĂ (< fr.) s.f. Țeavă pe care se înfăşoară firul de bătătură.

CANETTI, Elias (1905–1994), prozator, dramaturg şi eseist britanic de limbă germană. Operă cu caracter satiric surprinzând dezagregarea morală a societății moderne („Orbirea", „Nuntă", „Condamnații"). Eseuri („Masă şi putere"). Premiul Nobel pentru literatură (1981).

CANEVÁS (< fr.) s.n. **1.** Schiță sau linii generale ale unui desen. **2.** C. *geografic* = rețea de meridiane şi de paralele trasate în vederea alcătuirii unei hărți. ✧ C. *geodezic* = rețea de triunghiuri cu care se acoperă o suprafață de teren în vederea unei ridicări topografice. C. *geometric* = rețea de linii drepte paralele, trasate pe suprafața unei hărți topografice, care serveşte la determinarea coordonatelor rectangulare; *caroiaj.*

CÁNGE (< tc.) s.f. Prăjină de lemn având un vârf din metal cu unul sau două cârlige; folosită la acostarea navelor mici sau la apucarea unui obiect de la distanță.

CANGRÉNĂ s.f. v. **gangrenă.**

CÁNGUR (< fr.) s.m. Mamifer marsupial, erbivor, care trăieşte în Australia, Tasmania, ins. Noua Guinee (aclimatizat şi în Noua Zeelandă). ✧ C. *uriaş (Macropus giganteus)* are c. 1,5 m înălțime (de la cap la coadă poate atinge 3,5 m); trăieşte în locuri deschise, are poziție bipedă şi se deplasează prin salturi. C. *arboricol (Dendrolagus sp.)* de dimensiuni mai mici, trăieşte în păduri.

Cangur

CANGURULUI (KANGAROO), Insula ~, ins. în S Australiei, la intrarea în Marele Golf Australian; 4,35 mii km^2. Relief cu aspect deşertic. Parcuri naţionale.

CANIBÁL, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Antropofag. ✦ Fig. Om crud, feroce.

CANIBALÍSM s.n. **1.** Devorare, de către unele animale, a indivizilor din propria specie, manifestată în anumite perioade ale vieţii, ori permanent (ex. călugăriţa). **2.** Consumarea cărnii de om de către popoarele primitive, determinată de insuficienţa resurselor alimentare sau de credinţe religioase; antropofagism. 3. Cruzime, ferocitate.

CANICULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. De caniculă; arzător, dogoritor.

CANÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. Căldură mare, specifică zilelor de vară; arşiţă.

CANÍDE (< fr.; {s} lat. *canis* „câine" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Familie de mamifere carnivore digitigrade, cu gheare neretractile, având patru degete la picioarele dinainte şi cinci la cele din spate (ex. câinele, lupul, vulpea, şacalul).

CANÍN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. De câine, câinesc (de ex. *rasă c.*). **2.** S.m. Dinte ascuţit, situat între incisivi şi premolari, foarte dezvoltat la animalele carnivore.

CANIÓN (< fr., sp.) s.n. Vale simetrică adâncă şi îngustă, de natură erozivă, cu versanţi abrupţi şi cu fundul îngust, de obicei ocupat în întregime de *albia minoră* (ex. Marele Canion). ✧ C. *submarin* = vale adâncă şi îngustă, care începe pe platforma continentală şi secţionează abruptul continental în dreptul gurii de vărsare a unui fluviu.

CANÍSĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Crescătorie de câini.

CANÍSTRĂ (< germ.) s.f. Bidon de formă paralelipipedică, cu închidere etanşă.

CANISTRÉLĂ (< it.) Piesă metalică în formă de inel despicat, folosită la prinderea unor parâme.

CANIŞ (CANICHE) (< fr.) s.m. Rasă de câini cu blana buclată sau franjurată formând şuviţe răsucite; de culoare neagră, albă, maro, portocalie, argintie. Au urechi lungi ce atârnă. Sin. *pudel.*

CANÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Albire totală sau parţială a părului; c. precoce este ereditară sau dobândită.

CANKAR, Ivan (pseud. lui *Oblak Trošan)* (1876-1918), scriitor sloven. Romane de satiră socială („Sluga Jernej şi dreptatea sa", „Martin Kačur").

CANNA s.f. Plantă decorativă originară din America, cu flori mari, solitare sau grupate câte două, roşii sau portocalii şi frunze mari, ovoid-alungite (*Canna indica*). Există numeroase varietăţi şi soiuri, pitice sau înalte.

CANNABICH, Christian (1731-1798), compozitor german. Dirijor al orchestrei din Mannheim, violonist. Autor a peste 100 de simfonii, balete; muzică de cameră.

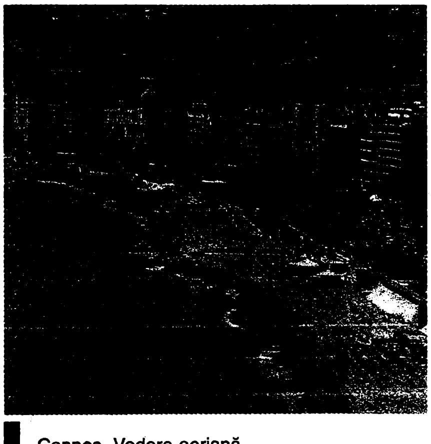

Cannes. Vedere aeriană

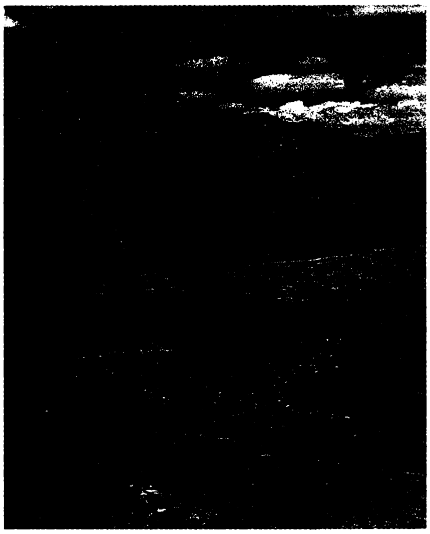

Marele Canion, Colorado

CANNAE, aşezare în SE Italiei (Apulia), pe râul Aufidus (azi Ofanto), unde în 216 î.Hr. cartaginezii, conduşi de *Hannibal,* au obţinut victoria asupra armatelor romane.

CANNANORE (KANNUR), oraş în SV Indiei (Kerala), port pe Coasta Malabar, la N de Kozhikode; 63,7 mii loc. (2001). Vizitat de Vasco da Gama (1498). Comptoar portughez (1501).

CANNEL-COAL (cuv. engl.) subst. Varietate de cărbune bituminos, compact, fin, cenuşiu-negricios cu luciu gras; poate prezenta, sub formă de impurităţi, ceară şi răşină vegetală.

CANNES, oraş în SE Franţei (Provence), pe Riviera franceză; 67,3 mii loc. (1999). Staţiune balneară şi turistică. Ind. siderurgică, aeronautică şi textilă. Parfumuri. Festival internaţional al filmului (din 1946). Biserică din sec. 16. Muzeu al civilizaţiilor antice mediteraneene.

CANNING, George (1770-1827), om politic britanic. Ministru de Externe (1807-1819; 1822-1827) şi prim-min. (1827); a urmărit extinderea dominaţiei în America Latină; s-a opus politicii „Sfintei Alianţe".

CANNIZZARO, Sanislao (1826-1910), chimist italian. A formulat o teorie atomică şi a determinat masa moleculară a mai multor elemente *(reacţia* C.)

CANNON, Annie Jump (1863-1941), astronom american. Cercetări de spectroscopie stelară. A descoperit c. 300 de stele variabile şi a alcătuit un catalog cu c. 225 000 de spectre stelare.

CANO, Alonso (1601-1667), sculptor, pictor şi arhitect spaniol. Statui din lemn policromat şi picturi cu tematică religioasă („Flagelaţie").

CANÓE (fr., engl.) s.f. **1.** Ambarcaţie sportivă uşoară, fără cârmă, cu ambele capete ascuţite, condusă cu ajutorul pagaielor. ✦ Sport nautic care se practică cu c. **(1)**. **2.** Ambarcaţie uşoară folosită de amerindienii din reg. Marilor Lacuri.

CANÓN (<sl., fr., 7 germ.) s.n. **1.** Normă, regulă privind etica creştină şi disciplina ecleziastică promulgată de sinoadele ecumenice sau locale. ✦ P. gener. Normă, regulă. **2.** Ansamblul cărţilor sfinte acceptate de Biserică. 3. Rugăciune şi ceremonie; partea centrală a liturghiei euharistice catolice. **4.** Carte aşezată pe altar, care cuprinde anumite rugăciuni ale liturghiei. **5.** Pedeapsă dată la călcarea unui canon **(1)**. ✦ Fig. Suferinţă, chin. **6.** (În sculptură şi pictură) Regulă fixă care stabileşte proporţia diferitelor părţi ale corpului omenesc în funcţie de una dintre ele, luată ca *model.* ✧ C. *iconografic* = ansamblu de reguli care stabilesc chipul de reprezentare a personajelor, compoziţia scenelor şi repartiţia acestora în cuprinsul unui edificiu de cult. **7.** Compoziţie muzicală pentru două sau mai multe voci, repetând la un interval fix acelaşi desen melodic. **8.** Forma cea mai importantă în muzica bizantină (alături de Kontakion), foarte dezvoltată în sec. 8 şi 9. **9.** (MUZ.) Monocord **(2)**. **10.** Literă de tipar, având corpul de 36 de puncte tipografice, cu care se tipăreau în trecut cărţile canonice.

CANONÁDĂ (< fr.) s.f. Tragere a unui mare număr de proiectile cu multe guri de foc de artilerie într-un timp relativ scurt.

CANONÍ vb. IV refl. şi tranz. A (se) chinui **(3)**.

CANÓNIC^1 (< it., lat. m.) s.m. (În Biserica catolică) membru al unui colegiu de preoţi însărcinat cu celebrarea slujbelor solemne în catedrală sau în anumite biserici şi cu funcţie de conducere în dieceză.

CANÓNIC^2**, -Ă** (< fr., lat.) adj. **1.** (REL.) În conformitate cu canoanele **(1)**, privitor la canoane. ✦ Recunoscut de Biserică. ✧ *Drept c.* = corp de legi ce reglementează organizarea ca societate a anumitor Biserici. *Codul de drept c. (Codex iuris canonici)* = principalul document legislativ al Bisericii Romano-Catolice. Cel actual a fost promulgat în 1983. *Vârstă c.* = vârstă minimă de 40 de ani impusă călugărilor slujitori pentru a intra în serviciul ecleziasticilor; vârstă matură, respectabilă. **2.** După reguli strict stabilite, după anumite norme; normativ.

CANONIÉRĂ (< fr.) s.f. Navă de luptă cu tonaj sub 2 000 t, înzestrată cu artilerie pentru paza coastelor şi a fluviilor.

CANONIZÁ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. (REL.) A trece o persoană decedată în rândurile sfinţilor. Presupune recunoaşterea moaştelor şi beatificarea, iar cel canonizat trebuie să fi făcut în timpul vieţii dovada virtuţilor de martir, erou etc., sau să i se fi adeverit minuni.

CANOPUS, stea în constelaţia Carina din emisfera australă, situată la c. 180 ani-lumină de Soare, cu mărimea stelară -0,7, fiind, după Sirius, cea mai strălucitoare stea de pe bolta cerească.

CANOSSA, localit. în N Italiei (Emilia-Romagna); 3,3 mii loc. (2001). Aici, împăratul german Henric IV a obţinut, după o penitenţă de 3 zile (ian. 1077), ridicarea excomunicării pronunţate de papa Grigore VII. Azi *Ciano d'Enza.*

CANOTÁJ (< fr.) s.n. Nume dat sporturilor nautice care se practică în ambarcaţii, puse în mişcare cu ajutorul vâslelor sau ramelor. ✧ C. *academic* = ramură a sporturilor nautice care se practică pe *schifuri* şi pe *giguri.*

CANOTIÉRĂ (< fr.) s.f. Pălărie tare de paie, cu fundul şi borurile drepte.

CANOTÓR, -OĂRE (< fr.) s.m. şi f. Persoană care practică canotajul.

CANOVA, Antonio (1757-1822), sculptor italian. Reprezentant al neoclasicismului („Cele trei graţii", „Amor şi Psyche").

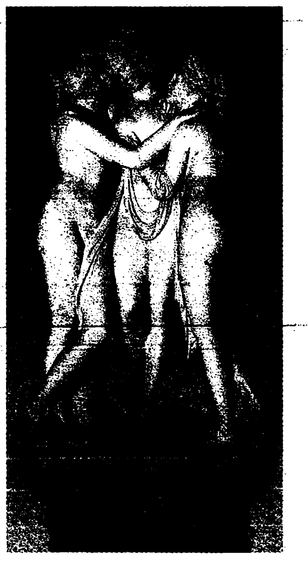

Antonio Canova: „Cele trei graţii"

Ioan Cantacuzino

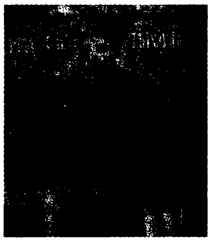

Şerban Cantacuzino

Dimitrie Cantemir

CÁNOVAS del Castillo, Antonio (1828–1897), om politic spaniol. Monarhist, partizan al regelui *Alfonso XII*. Prim-min. (1874–1897, cu întreruperi). Autorul Constituției din 1876.

CANT (< germ.) s.n. **1.** Fața îngustă a unui obiect plat de formă paralelipipedică; muchie. **2.** Margine a suprafeței de alunecare a schiurilor; bandă îngustă de oțel care protejează această margine. **3.** Parte a copertei de carton care depăşeşte mărimea filelor unei cărți legate.

CANTA, familie de boieri din Moldova, descinsă din Cantacuzini. Mai importanți: **1. Ioan (Ioniță) C.,** mare spătar. Copist de cronici. **2. Nicolae C.,** om politic. Preşedinte al Divanului domnesc sub Mihail Sturdza; ministru de Interne (1835, 1857); antiunionist.

CANTÁBILE (cuv. it.) adv. (MUZ.) Expresiv, melodios, asemănător melodiilor vocale.

CANTABILITÁTE s.f. Însuşire a unei piese sau teme muzicale de a avea o linie melodică reliefată, expresivă.

CANTÁBRI (< fr., lat.) s.m. pl. Veche populație iberică, aşezată la izvoarele Ebrului şi supusă de romani în anul 25 î. Hr.

CANTABRIA, reg. autonomă în N Spaniei; 5,28 mii km^2; 535,1 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Santander*. Relief muntos (m-ții Cantabrici). Expl. de min. de fier şi cărbuni. Şantiere navale.

CANTABRICI (CORDILLERA CANTÁBRICA), Munții –, lanț muntos în N Pen. Iberice, de-a lungul țărmului G. Biscaya, prelungire a m-ților Pirinei. Lungime: c. 500 km. Alt. max.: 2 648 m (culmea Pico de Europa). Expl. de huilă, min. de fier şi zinc; expl. forestiere. Parc național.

CANTACUZINO, familie de boieri şi oameni de cultură români de origine greacă. Mai importanți: **1. Andronic C.** (c. 1553–c. 1600). L-a sprijinit pe Mihai Viteazul să obțină domnia. **2. Constantin C.** (?–1663), postelnic, boier influent la mijlocul sec. 17. Ucis la mănăstirea Snagov din ordinul lui Grigore Ghica. **3. Mihail C.** (c. 1645–1716), mare spătar în timpul lui Constantin Brâncoveanu. Ctitor a numeroase monumente (Mănăstirea Sinaia, bisericile „Adormirea" din Râmnicu Sărat, „Fundenii Doamnei" şi „Colțea" din Bucureşti). **4. Constantin C.** (c. 1650–1716), stolnic, diplomat, istoric şi geograf. Reprezentant de seamă al umanismului în Țările Române. Adept al unei politici antiotomane de echilibru între Marile Puteri. A întocmit o hartă a Țării Româneşti (prima operă cartografică românească), tipărită în greceşte la Padova (1700). Autor al unei „Istorii a Țării Româneşti dintru început", rămasă neterminată, în care susține, cu solidă argumentație, originea romană, unitatea şi continuitatea poporului român pe terit. Daciei. Ucis de turci odată cu fiul său, C. **(6)**. **5. Şerban C.,** domn al Țării Româneşti (1678–1688). Partizan al politicii antiotomane. Cu toate că a participat la asediul Vienei (1683), a acordat sprijin asediaților. A inițiat tipărirea „Bibliei de la Bucureşti" (1688). **6. Ştefan C.,** domn al Țării Româneşti (1714–1715). După domnia lui începe în Țara Românească epoca fanariotă. **7. Mihai C.** (1723–c. 1793), boier dregător şi istoric. Autorul „Istoriei Țării Româneşti", care relatează evenimentele petrecute în perioada anilor 1215–1776. **8. Gheorghe Grigore C.** (1837–1913, n. Bucureşti), om politic, mare latifundiar. Şeful Partidului Conservator (1899–1907), ministru şi prim-min. (1899–1900, 1904–1907). Datorită uriaşei averi, a fost poreclit *Nababul*. **9. Ioan C.** (1863–1934, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1925). Fondator al şcolii române moderne de microbiologie şi medicină experimentală. Contribuții la studiul tifosului exantematic, al tuberculozei, holerei, scarlatinei. A creat noțiunea de imunitate prin contact. A întemeiat „Revista ştiințelor medicale" şi „Archives roumaines de pathologie expérimentale". **10. George M. C.** (1899–1960, n. Viena), arhitect român. A construit hotelurile „Belona" din Eforie Nord şi „Rex" din Mamaia. Scrieri de estetică a arhitecturii („Arcade, firide, lespezi", „Palladio"). **11. Constantin (Bâzu) C.** (1905–1959, n. Bucureşti), pilot şi automobilist român. Raiduri aeriene europene şi intercontinentale de performanță (1935–1937). Campion național de acrobație aeriană (1939). Pilot de vânătoare în cel de-al Doilea Război Mondial.

CANTACUZINO, Ion (1908–1975, n. Bucureşti), medic psihiatru, critic şi istoric român de film. Lucrări de pionierat în domeniul teoriei şi istoriografiei cinematografice („Uzina de basme", „Arta şi medicina", „Momente din trecutul filmului românesc"). Memorii.

CANTACUZINO, Matei (1854–1925, n. sat Fântâna Mare, jud. Suceava), jurist şi om politic român. Contribuții în domeniul dreptului familiei („Elementele dreptului civil").

CANTALÚP (< fr.) s.m. Varietate de pepene galben, cu fructul sferic turtit şi coaja groasă brăzdată în felii.

CANTARÍDĂ (< fr., lat.) s.f. Insectă verde-aurie din ordinul coleopterelor, cu miros caracteristic, care atacă frasinul şi liliacul. Pentru cantitatea mare de *cantaridină* pe care o conține corpul ei, este folosită în farmacologie. Sin. *cățelul frasinului, gândacul de frasin (Lytta vesicatoria).*

CANTARIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din cantaridă, utilizat ca lubrifiant şi vezicant. Produce o intoxicație acută numită *cantaridism,* manifestată prin vărsături, colici abdominale, diaree şi leziuni renale grave.

CANTÁTĂ (< it., fr.) s.f. Compoziție pentru solişti şi orchestră, cu sau fără cor, cu caracter solemn sau liric.

CANTE JONDO, cântec andaluz ancestral, influențat de muzica arabă, ulterior de cea gitană, cu caracter hieratic şi tragic. Revigorat în sec. 20 prin contribuția lui F. Garcia Lorca şi M. de Falla.

CANTEMIR, familie de boieri, cu rol politic în istoria Moldovei. Mai importanți: **1. Constantin C.,** domn al Moldovei (1685–1693). A pedepsit cu moartea pe Miron Costin, acuzat de „hiclenie". **2. Antioh C.,** domn al Moldovei (1695–1700 şi 1705–1707). Fiul lui C. **(1).** A încercat să reglementeze fiscalitatea. **3. Dimitrie C.** (1673–1723, n. Iaşi), cărturar umanist, domn al Moldovei (mart.–apr. 1693, 1710–1711). Fiul lui C. **(1).** A încercat să recâştige independența Moldovei, încheind o alianță cu Petru I, țarul Rusiei. După înfrângerea de la Stănileşti (1711), s-a refugiat în Rusia, unde a devenit consilier al țarului. După domnia sa începe epoca fanariotă. Membru al Academiei din Berlin (1714). Personalitate cu preocupări enciclopedice, poliglot, comparabil cu umaniştii Renaşterii, a lăsat lucrări de istorie („Incrementa atque decrementa aulae othomanicae", „Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor"), geografie („Descriptio Moldaviae"), orientalistică, muzicografie. Unul dintre ctitorii beletristicii româneşti, prin „Istoria ieroglifică". Ca gânditor, a abordat teologico-filozofic problema creației lumii, a timpului şi a liberului arbitru („Icoana de nezugrăvit a ştiinței sacrosancte"). A elaborat un manual de logică („Compendiul sistemului logicii generale"). Ca muzician, a compus melodii de tip oriental şi a inventat primul sistem de notare pentru muzica turcească. **4. Antioh C.** (1708–1744), scriitor iluminist şi diplomat rus, de origine română. Fiul lui C. **(3).** Unul dintre inițiatorii clasicismului în literatura rusă. Satire („Minții mele sau celor ce iubesc ştiința"), tratate filozofice („Scrisori despre cultură şi om"), epopeea eroică „Petrida".

CANTERBURY, oraş în SE Marii Britanii (Anglia); 115,6 mii loc. (1981, cu suburbiile). Reşed. arhiepiscopului primat al Bisericii anglicane. Catedrală (începută înainte de 1060, terminată în 1503), celebră prin seria de vitralii medievale englezeşti (sec. 12–13). Universitate.

CANTILÉNĂ (< it., fr.) s.f. **1.** (În Ev. Med.) Cântec liric sau epic. **2.** Melodie cu caracter cantabil.

CANTÍNĂ (< fr.) s.f. Local unde se serveşte masa pentru personalul unor întreprinderi sau instituții (muncitori, studenți etc.).

CANTITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Aspect exterior al lucrurilor indicând posibilitatea măsurării acestora printr-un număr sau printr-un sistem omogen de unități definit prealabil. **2.** Mărime, număr, câtime. **3.** (LÓG.) Proprietate formală a propozițiilor categorice de a preciza, prin cuantori, sfera subiectului. După **c.**, propozițiile categorice sunt universale sau particulare. **4.** C. *de informație* = **a)** mărime utilizată în teoria informației pentru a caracteriza faptul că la transmiterea unui mesaj este înlăturată nedeterminarea generată de posibilitatea de a alege unul dintre multiplele mesaje care pot fi transmise printr-un sistem de comunicație; **b)** numărul simbolurilor fizice utilizate într-o operație de înregistrare, prelucrare sau transmisie. **5.** Durata rostirii unui sunet sau a unei silabe.

CANTITATÍV, -Ă (< fr.) adj. Privitor la cantitate, de cantitate. ✧ *Analiză c.* = analiză chimică ce urmăreşte determinarea proporțiilor elementelor dintr-o substanță sau a substanțelor dintr-un amestec.

CĂNTO (< it.) s.n. Muzică vocală. ✦ Studiul tehnicii şi artei vocale; cânt **(4).**

CANTÓN (< fr.) s.n. **1.** Clădire echipată cu utilajul necesar supravegherii şi întreținerii unui sector de şosea sau cale ferată. 2. C. *silvic* = unitate administrativă

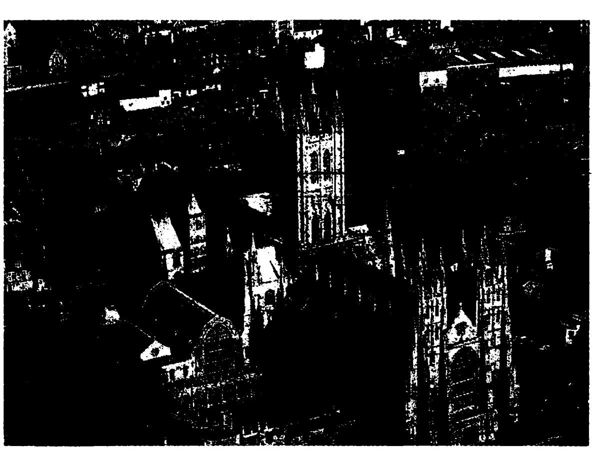

Canterbury. Catedrala

de bază în silvicultură. 3. Denumire a fiecăruia dintre statele care compun Confederația Elvețiană. 4. Unitate administrativ-teritorială în Franța și Canada.

CANTON 1. Oraș în NE S.U.A. (Ohio), la S de L. Erie; 80,8 mii loc. (2000). Expl. de cărbuni superiori. Oțelării. Constr. de mașini agricole; prelucr. petrolului; produse alim. **2.** V. *Guangzhou.*

CANTON și ENDERBURY, grup de ins. coraligene în Pacificul central (arh. Phoenix din Kiribati); 70 km^2. Copra. Anexate de Marea Britanie (1889–1892), au fost închiriate în 1939 de S.U.A., devenind un condominium anglo-american, până în 1979, când au intrat în componența Republicii Kiribati.

CANTONÁ (< fr.) vb. I intranz. și refl. **1.** Intranz. A (se) instala într-un cantonament. **2.** Refl. A rămâne pe loc. ✦ Fig. A se limita.

CANTONAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** (MILIT.) (Loc de) instalare temporară a trupelor într-o localitate în afara cazărmii. **2.** (SPORT) Loc de cazare și perioadă de timp în care se desfășoară pregătirea unei echipe sau a unui lot de sportivi. **3.** (EC.) Limitarea drepturilor unui creditor.

CÁNTOR (< germ., lat.) s.m. **1.** (În Ev. Med.) Solist și maestru de cor bisericesc; (în Germania, după Reformă) maestru de cor și, uneori, organist și compozitor. **2.** (Pop.) Dascăl **(3)**, diac **(3)**; psalt.

CANTOR, Georg (1845–1918), matematician german. A pus bazele teoriei mulțimilor, fiind considerat unul dintre fondatorii matematicii moderne („Bazele teoriei mulțimilor transfinite").

CANTOR DE AVIS ȘI COMERS, periodic, apărut la București (1837–1857), sub conducerea lui Zaharia Carcalechi. Din 13/25 febr. 1843 s-a numit „Vestitorul românesc".

CANTUNIARI, Ștefan (1883–1958, n. sat Cârligi, jud. Neamț), mineralog și petrograf român. A studiat materiile prime pentru ceramică și construcții.

CANTUS FIRMUS (lat. „melodie neschimbată"), melodie preluată din antifonar, care stă la baza unei compoziții muzicale polifonice.

CANȚÓNĂ (< it.) s.f. **1.** Specie a poeziei lirice medievale, de origine provensală, cultivată de trubaduri. A cunoscut o mare înflorire în sec. 13, datorită poeților Școlii Siciliene și apoi prin Dante, Petrarca și Boccaccio. **2.** Cântec pe mai multe voci în epoca Renașterii, care a pregătit apariția *fugii*^{2}.

CANȚONÉTĂ (< it.) s.f. Cântec popular italian de origine napolitană („Granada", „O sole mio").

CANȚONIÉR (< it.) s.n. Veche culegere italiană de poezii lirice de dragoste (canțone). Cel mai cunoscut îi aparține lui Petrarca.

CANÚLĂ (< fr., lat.) s.f. Tub folosit în diferite operații chirurgicale sau pentru spălături interne (ex. *c. trahealǎ, c. vezicală).*

CÁNURĂ (lat. *cannula)* s.f. Fire scurte de lână rămase după dărăcire, folosite pentru țesături groase.

CANUT (KNUT), regi ai Danemarcii, Norvegiei, Suediei și Angliei. Mai important: **C. cel Mare** (c. 995–1035), rege al Danemarcii (din 1019), Angliei (din 1016) și Norvegiei (din 1028). Domnia lui a marcat o perioadă de maximă putere a statului danez.

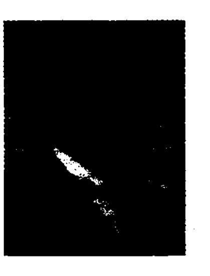

Georg Cantor

CAOLÍN (< fr. {i}) s.n. Argilă reziduală cu grad mare de puritate constituită preponderent de caolinit. De culoare albă cu nuanță gălbuie-verzuie, este unsuros la pipăit, refractar și plastic. Utilizat în ceramica fină, în ind. sticlei ca opalizant și la obținerea oxidului de aluminiu.

CAOLINÍT (< fr. {i}) s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu, component al caolinului și al altor argile; alb, mat, uneori ușor colorat.

CAOLINIZÁRE s.f. Proces geologic exogen prin care caolinitul înlocuiește unele minerale preexistente.

CAO XUEQUIN (1715–1783), scriitor chinez. Proză îmbinând elemente realiste cu cele fantastice de sursă populară („Visul din iatacul roșu").

CAP^1 (lat. *caput)* s.m., s.n. **1.** S.n. (ANAT.) Extremitatea superioară a corpului omenesc (sau anterioară, la animale), legată de trunchi prin gât. **2.** Figură, chip, având în vedere trăsăturile și expresia feței. 3. Individ, om. **4.** Fig. Minte, inteligență, pricepere. 5. Fig. Viață. *A plăti cu capul.* **6.** Persoană care conduce, șef. ✦ (DR.; în unele legislații) C. *de familie* = bărbatul care exercită puterea maritală și puterea părintească. 7. Capăt, margine, căpătâi. **8.** Fig. Început. **9.** Extremitate proeminentă a unui obiect sau a unui element dintr-un sistem (ex. **c.** de ciocan, **c.** de sfredel, **c.** de nit etc.); piesă (proeminentă) de la extremitatea unui dispozitiv, mecanism etc. ✧ C. *funcțional* = mecanism, dispozitiv, valvă etc. montate la extremitatea unui element al unui sistem tehnic și necesare funcționării sau utilizării acestuia (ex. **c.** de aprindere a unui motor semidiesel, **c.** divizor al unei mașini-unelte etc.). (INFORM.) C. *magnetic* = dispozitiv utilizat pentru înscrierea, citirea - preluarea sau ștergerea informației înscrise pe bandă, casetă, disc sau tambur magnetic. **10.** Extremitate de formă rotunjită a unui os (ex. **c.** femurului) sau a unui organ (ex. **c.** pancreasului). **11.** P. gener. Extremitate; capăt; vârf. ✧ C. *de pod* = **a)** porțiune de teren pe malul unui râu, de partea opusă celei în care se găsesc trupele proprii, păstrată sau cucerită în scopul trecerii la ofensivă sau al continuării ei; **b)** teritoriu străin folosit de un stat ca bază pentru desfășurarea acțiunilor militare împotriva altui stat. **12.** Partea de dinainte, de început, a ceva; primul din ceea ce este așezat într-o anumită ordine (**c.** de listă; **c.** de afiș). **13.** C. *de bour* = nume sub care sunt cunoscute primele serii de mărci poștale românești, emise în Moldova în 1858, iar în Principatele Unite în 1862 și 1864; unele sunt cotate astăzi printre cele mai prețioase din lume. **14.** Parte a unei monede pe care se află imprimat capul unei persoane. V. *avers.* **15.** (ENTOM.) (Fluture) *Cap-de-mort* sau *Capul lui Adam* = fluture crepuscular care are un desen caracteristic pe spatele toracelui și poate scoate sunete *(Acherontia atropos).*

CAP^2 (< fr.) s.n. Proeminență stâncoasă a uscatului care înaintează mult în mare; promontoriu.

CAPÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Apt, potrivit, în stare de a săvârși ceva. ✦ Înzestrat, destoinic. **2.** (DR.) Care are capacitate civilă.

CAPABLANCA, José Raul (1888–1942), șahist cubanez. Campion mondial (1921–1927).

CAPÁC (< tc.) s.n. Piesă mobilă care se așază deasupra unui vas, a unei cutii etc. pentru a le închide. ✧ *Ouă la c.* = ochiuri preparate în tigaie.

CAPACIMÉTRU (< fr.; {s} lat. *capacitas* „capacitate" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument cu care se măsoară capacitatea electrică.

CAPACITÁNȚĂ (< fr.) s.f. Impedanță a unui condensator electric la o frecvență determinată.

CAPACITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Volum al unui recipient. **2.** Cantitate dintr-o mărime pe care o poate acumula ori cuprinde un sistem fizic sau tehnic. ✧ C. *calorică* = cantitatea de căldură pe care o primește un corp pentru creșterea temperaturii sale cu un kelvin. (PEDOL.) C. *de câmp* = cantitate de apă infiltrată care se mai păstrează în sol după ce s-a produs scurgerea gravitațională. **3.** Mărime caracteristică unui sistem fizic sau tehnic exprimată prin raportul a două mărimi de naturi diferite sau de aceeași natură. ✧ C. *electrică* = mărime ce caracterizează conductorii electrici izolați, numeric egală cu sarcina electrică ce produce o variație de un volt a potențialului conductorului; unitatea de măsură este *faradul. C. de supraîncărcare* = raportul dintre valoarea maximă și valoarea nominală a unei mărimi ce caracterizează un aparat, o instalație. V. *suprasarcină.* ✦ (INFORM.) C. *a memoriei* = mărime caracteristică memoriei unui calculator, ce exprimă cantitatea maximă de informații pe care o poate stoca aceasta; se măsoară în kiloocteți sau megaocteți. ✦ C. *normală de producție (a unui utilaj, a unei secții, a întreprinderii* etc.) = producția estimată a fi obținută, în medie, pe parcursul unei perioade, în condiții normale de exploatare.✦ C. *vitală* sau *toracică* = cantitate maximă de aer eliminată din plămâni printr-o expirație forțată după o inspirație profundă prealabilă; se măsoară cu *spirometrul.* **4.** Pricepere, putință de a face, de a realiza ceva. **5.** Calitatea celui care este capabil să înțeleagă, să facă ceva. V. *competență, valoare.* **6.** (PSIHOL.) Abilitate potențială de a realiza o sarcină corect și eficient. ✧ (DR.) C. *civilă* = aptitudine a unei persoane fizice sau juridice de a avea drepturi și obligații *(c. de folosință),* de a dobândi drepturi și a-și asuma obligații prin încheierea de acte juridice *(c. de exercițiu).*

CAPACITÍV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la un dispozitiv, circuit electric (ex. rectanță **c.**); care se comportă ca un condensator electric.

CAP(P)ADOCIA, reg. în E Asiei Mici. Regat elenistic independent (sec. 3–2 î.Hr.), transformat (17 d.Hr.) în prov. romană. Azi, pe terit. Turciei.

CAP AURORA, stațiune balneoclimaterică estivală (inaugurată în 1973) situată pe țărmul Mării Negre, la 4 km N de Mangalia căreia îi aparține din punct de vedere ad-tiv.

CÁPĂ (< fr.) s.f. **1.** Pelerină scurtă de blană sau din alt material. ✧ Loc. *De capă și spadă* = (despre filme, opere literare etc.) de aventuri, cu multe dueluri, înfruntări primejdioase etc. **2.** Poziție care trebuie dată unei nave pentru a putea naviga pe un timp nefavorabil.

CÁPĂT (< pl. *capete,* lat. *capita)* s.n. **1.** Extremitate a unui corp, a unei suprafețe; margine **(1)**; început sau sfârșit al unei perioade de timp, al unei acțiuni etc. ✧ Loc. *De la capăt* = încă o dată. **2.** Bucățică dintr-un obiect (de la extremitate), ceea ce rămâne din ceva. 3. (DR.) C. *de cerere* = pretenție distinctă dintr-o acțiune introdusă la un organ de jurisdicție (ex. pretenția de dobânzi distinctă de pretenția la suma datorată).

CAPCÁNĂ (< tc.) s.f. **1.** Dispozitiv pentru prinderea unor animale; cursă^2 **(1)**. **2.** (FIZ.) C. *magnetică* = dispozitiv pentru crearea unui câmp magnetic, destinat izolării și menținerii plasmei într-un spațiu limitat. V. *stelarator, tokamak.* C. *de vid* = dispozitiv încărcat cu azot lichid și utilizat în instalațiile de vid pentru mărirea randamentului.

CAPE BRETON, ins. canadiană în Oc. Atlantic, la NE de pen. Noua Scoție; 10,3 mii km^2. Localit. pr.: *Sydney.* Pescuit. Parc național. Descoperită (1497) de Jean Cabot.

CAPE CANAVERAL, cap situat pe coasta de E a pen. Florida (S.U.A.). Centru de cercetări spațiale. Bază de lansare a rachetelor, sateliților artificiali și a navelor spațiale. Între 1963 și 1973 s-a numit *Cape Kennedy.*

CAPECCHI, Mario (n. 1937), genetician american de origine italiană. Cercetări în domeniul modificărilor genetice asupra șoarecilor prin intrmediul celulelor stem. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2007), împreună cu M. Evans și O. Smithies.

CAPE COAST, oraș în S Ghanei, port de pescuit la G. Guineii; 86,6 mii loc. (1984). Universitate. Fundat în 1610, de către portughezi.

ČAPEK, Karel (1890–1938), scriitor ceh. Creație strălucită prin fantezie și spirit de anticipație, satiră a contradicțiilor lumii moderne (piesele „R.U.R.", „Boala albă", romanele „Fabrica de absolut", „Krakatit", „Războiul Salamandrelor").

CAPELÁ (< fr.) vb. I tranz. (NAV.) A lega o parâmă de un arbore, de o vergă etc.

CAPELÁN (< it.) s.m. (În Biserica romano-catolică şi Biserica Angliei) Preot neataşat unei parohii, slujitor la o capelă; oficiază pe lângă şcoli, colegii, închisori, spitale, în armată.

CAPELA SIXTINĂ, capelă a Vaticanului, construită la Roma (1473) în timpul papei Sixtus IV, decorată cu celebre fresce de Signorelli, Botticelli, Ghirlandaio, Perugino, Pinturicchio şi, mai ales, Michelangelo („Crearea lumii", „Potopul", „Judecata de apoi").

CAPÉLĂ^{1} (< it.) s.f. **1.** Biserică mică, izolată; paraclis. **2.** (În bisericile catolice) Partea care adăposteşte un altar secundar. **3.** Cor bisericesc. **4.** Orchestră de proporţii reduse aflată în slujba unei biserici sau curţi princiare (sec. 17-18).

CAPÉLĂ^{2} (< ngr.) s.f. Şapcă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari.

CAPELLA, stea strălucitoare din emisfera boreală. Situată în constelaţia Vizitiul, la c. 45 ani-lumină de Soare. De mărimea stelară 0,1.

CAPELMÁISTRU (< germ.) s.m. Dirijor al unei formaţii muzicale (Franţa) sau al unei orchestre mici (Germania); şef de fanfară militară.

CĂPERĂ (< it.) s.f. Mugure floral al arbustului *Capparis spinosa* din reg. mediteraneană; condiment.

CAPESIUS, Bernhard (1889-1981, n. Sibiu), scriitor şi lingvist german din România. Preocupat de problema rolului artistului şi a intelectualului în societate („În ţara veche"). Versuri („Pânza întinsă spre infinit"). Lucrări de dialectologie.

CAPETINGI (CAPEŢIENI), dinastie de regi ai Franţei, întemeiată de Hugo Capet; în linie directă au domnit între 987 şi 1328, iar în linie colaterală până în 1848 (cu întreruperi).

CAPE TOWN (KAAPSTAD), cap. legislativă a Republicii Africa de Sud (reşed. parlamentului), situată la 50 km N de Capul Bunei Speranţe, port la Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al prov. Cape; 2,35 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Centrală atomoelectrică. Şantiere navale. Montaj de automobile, constr. navale, material rulant, produse alim., şlefuirea diamantelor. Universitate (1918). Observator astronomic (1827-1828). Grădină botanică (1913). Întemeiat în 1652 de colonişti olandezi conduşi de Jan van Riebeeck. Centrul ad-tiv al fostei posesiuni engleze Colonia Capului (1806-1910).

CAP-HAITIEN, oraş în Republica Haiti, port la Oc. Atlantic; 113,5 mii loc. (1999). Centru comercial al unei zone agricole. Cap. între anii 1670-1770.

CAPIDAN, Theodor (1879-1953, n. Prilep, Macedonia), lingvist român. Acad. (1935). Lucrări fundamentale asupra dialectelor aromân şi meglenoromân („Aromânii. Dialectul aromân", „Meglenoromânii"). Contribuţii la cunoaşterea folclorului meglenoromân.

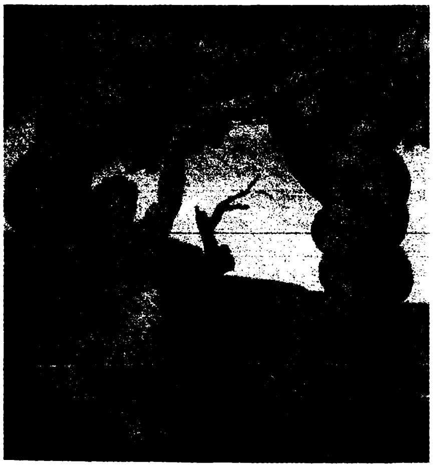

Capela Sixtină: „Păcatul originar"

CAPIDAVA, cetate romano-bizantină (sec. 1-6) pe malul Dunării, întemeiată pe terit. unei foste aşezări fortificate geto-dace. Identificată în com. Topalu (jud. Constanţa.).

CAPILĂR, -Ă (< fr.; {s} lat. *capillaris* „de păr") adj. **1.** Subţire (ca un fir de păr), fin, îngust. ✧ *Vas c.* = conduct microscopic sangvin sau limfatic cu diametrul de 7-15 μ, format dintr-un singur strat de celule endoteliale, prin care se fac schimburile dintre sânge şi ţesuturi. **2.** Referitor la capilaritate, care aparţine capilarităţii (ex. *forţă c.)*. ✧ *Tub. c.* = tub îngust în care se manifestă fenomenele de capilaritate.

CAPILARITÁTE (< fr.) s.f. Ansamblul de fenomene care se produc în tuburile capilare la suprafaţa unui lichid şi care determină ascensiunea acestuia, formarea meniscurilor concave sau convexe etc.

CAPIŞÓN (< fr.) s.n. Un fel de glugă ataşată la o manta, un palton etc., care fereşte capul de intemperii.

CAPITÁL (<fr., germ.) s.n. **1.** (EC. POL.) Totalitatea bunurilor economice, corporale şi necorporale, deţinute de o persoană sau un grup de persoane, care sunt utilizate în scopul producerii de bunuri şi servicii destinate vânzării şi deci obţinerii de profit. ✧ C. *de risc* = **c.** investit în proiecte cu risc ridicat, ce poate fi uşor pierdut, dar, în caz de succes comercial al investiţiei, poate asigura profituri ridicate. 2. C. *uman* = competenţa salariaţilor, comportamentul şi abilitatea intelectuală. 3. (CONT.) C. *propriu* = interes rezidual al acţionarilor în activele unei întreprinderi, după deducerea (scăderea) tuturor datoriilor sale. ✧ C. *de lucru* = activele circulante minus datoriile curente.

CAPITÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Foarte important; fundamental, esenţial. ✧ *Reparaţie c.* = refacere importantă a unei clădiri, maşini etc. **2.** (Despre caractere tipografice) Cu dimensiuni mai mari decât litera obişnuită din acelaşi corp; (despre litere) majuscule. **3.** *Pedeapsă c.* = pedeapsă cu moartea.

CAPITĂLĂ (< fr.) s.f. Oraş în care îşi au sediul organele supreme ale puterii de stat sau organele de conducere ale unei unităţi administrative teritoriale.

CAPITÁLBAND (< germ.) s.n. Şiret colorat sau alb, având o margine îngroşată, cu care se întăresc extremităţile cotorului unei cărţi sau ale unui registru.

CAPITALÍSM (< fr., germ.) s.n. Sistem social-economic şi politic-ideologic bazat pe proprietatea privată, piaţa liberă şi libertatea de acţiune, în care investiţiile de capital sunt destinate să producă profit pentru proprietarii diferitelor entităţi economice cu scop lucrativ.

CAPITALÍST, -Ă (< fr., germ.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine capitalismului, care are trăsăturile capitalismului, care se referă la capitalism. **2.** S.m. şi f. Persoană posesoare de capital pe care-l investeşte.

CAPITALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A acumula capital în vederea obţinerii unui profit ulterior.

CAPITALIZÁRE s.f. I. Acţiunea de a capitaliza. **II. 1.** (CONT.) Recunoaşterea unui cost ca parte a costului unui activ. **2.** *Capitalizarea venitului* = convertire a unui nivel reprezentativ al venitului (profit net, dividend, cash-flow etc.), de obicei anual, în valoare a proprietăţii care îl generează, fie prin divizarea venitului cu o rată de capitalizare, fie prin înmulţirea venitului cu un coeficient multiplicator. ✧ C. *bursieră* = valoarea de piaţă a unei companii cotate la bursă, calculată prin înmulţirea cursului acţiunii, la un moment dat, cu numărul de acţiuni emise.

CAPITANT, Henri (1865-1937), jurist francez. Lucrări de drept civil („Introducere în studiul dreptului civil", „Curs de drept civil francez"). M. de onoare al Acad. Române (1933).

CAPITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (La romani, şi în Ev. Med.) Impozit direct perceput sub formă de cote fixe pe cap de contribuabil.

CAPITĂLÚŢĂ s.f. Literă de tipar majusculă, cu aceleaşi dimensiuni ca literele obişnuite din corpul respectiv.

CAPITÉL (< it., lat.) s.n. Partea superioară, ornamentată, a unei coloane sau a unui pilastru, plasată între fusul coloanei şi arhitravă, a cărei formă şi decoraţie sunt caracteristice ordinului de arhitectură din care face parte.

CAPÍTLU s.n. **1.** Colegiul canonicilor^{1}. **2.** Organ de conducere într-o mănăstire sau ordin călugăresc catolic.

CAPÍTOL (< it., lat.) s.n. Diviziune mai mare a unei lucrări ştiinţifice, literare etc.

CAPITOLIU, una dintre cele şapte coline pe care a fost construită Roma; pe C. a fost construită citadela oraşului şi principalul Templu al triadei Iupiter, Iunona şi Minerva. Parlamentul S.U.A. din Washington poartă acelaşi nume.

CAPITONÁRE (< fr.) s.f. **1.** Căptuşire a scheletului unei mobile (cu lână, câlţi, iarbă de mare etc.) înainte de a fi tapiţat. 2. Căptuşire a unei uşi, perete în vederea izolării fonice.

CAPÍTUL (< fr.; {s} lat. *capitulum* „cap mic") s.n. Inflorescenţă cu axul principal scurt şi dilatat la vârf, purtând numeroase flori sesile sau scurt pedunculate.

CAPITULÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre o armată sau un stat) A înceta ostilităţile şi a depune armele. ✦ **Fig.** (Despre oameni) A ceda în faţa greutăţilor, a nu mai continua o acţiune, o discuţie; a renunţa.

CAPITULÁRE s.f. Acţiunea de a capitula. ✧ C. *necondiţionată* = încetare definitivă a luptei în condiţiile dictate de statul sau statele învingătoare. C. *condiţionată* = încetare a ostilităţilor armate între forţele beligerante, pe baza unui acord între comandanţii acestora.

CAPITULÁŢIE (< fr.) s.f. Convenţie prin care un stat stabileşte un regim de favoare şi de privilegii (ex. scutiri de impozite, dreptul de a fi judecaţi de consulii ţării de origine) pentru cetăţenii altui stat aflaţi pe teritoriul său.

CAPÎNTORTÚRĂ (< *cap^{1}* + *intort*, reg. „întors") s.f. Mică pasăre migratoare, din fam. picide, de c. 17 cm, cu penaj brun brăzdat de dungi mai închise şi mai deschise, care, pentru a-şi intimida duşmanul, îşi răsuceşte capul până la 180° şi scoate un şuierat ca de şarpe *(Jynx torquilla)*; capîntors.

CAPLAMÁ (< tc.) s.f. Mod de prindere a scândurilor (mai ales la barăci şi cabane), astfel încât fiecare s-o acopere pe precedenta pe o lăţime de c. 2 cm.

CAPÓC (< fr. {i}) s.n. Fibră textilă obţinută din fructul plantei exotice *Ceiba pentandra*, utilizată la confecţionarea centurilor de salvare, la umplerea pernelor etc.

CAPO D'ISTRIA (KAPODISTRIAS), Ioan (Ioannis), conte (1776-1831), om politic grec. În serviciul diplomatic al Rusiei (1809-1822) a sprijinit mişcarea antiotomană de eliberare a poporului grec. Preşedinte al Greciei (1827-1831). Asasinat.

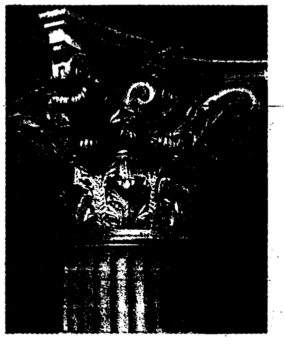

Capitel

CAPODÓPERĂ (< it.) Operă artistică de valoare excepțională.

CAPOIANU, Dumitru (n. 1929, București), compozitor român. Muzică de teatru, film și animație, plină de inventivitate și culoare (filmele lui I. Popescu-Gopo), simfonică, vocal-simfonică, de cameră.

CAPORÁL (< fr.) s.m. Grad militar; pe scară ierarhică, urmează gradului de fruntaș. Corespunde, ca funcție de bază, comandantului de grupă.

CAPORETTO, localit. pe râul Isonzo, unde a avut loc o operațiune militară de anvergură între 24 oct.–26 dec. 1917, armatele austro-germane înfrângând trupele italiene și provocându-le mari pierderi în oameni și materiale („dezastrul de la C."). Azi *Kobarid* (Slovenia).

CAPÓT (< fr.) s.n. Îmbrăcăminte femeiască de casă, de obicei lungă; halat.

CAPOTÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre autovehicule) A se răsturna, dându-se peste cap prin ridicarea părții din spate; (despre avioane) a se prăbuși, intrând cu botul în pământ.

CAPÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Îmbrăcăminte din tablă sau din alt material cu care se acoperă un sistem tehnic în vederea protejării lui. **2.** Acoperiș, uneori pliabil, al unui vehicul.

CAPOTE, Truman (pseud. lui *T. Streckfus Persons)* (1924–1984), scriitor american. Romane și povestiri de factură simbolică și aluzivă („Harfa de iarbă", „Dejun la Tiffany") sau cu caracter senzațional („Cu sânge rece").

CAPRA, lac glaciar pe versantul de S al masivului Făgăraș, la 2 230 m alt.; 1,8 ha; ad. max.: 8 m. De aici izv. pârâul Capra, unul dintre izvoarele Argeșului.

CAPRA, Frank (1897–1991), regizor american de film. Comedii sentimentale, ilustrând modul de viață al americanului mediu. Trei premii Oscar: 1934 („S-a întâmplat într-o noapte"); 1936 („Extravagantul mr. Deeds"); 1938 („Nu o poți lua cu tine după moarte").

CÁPRĂ (lat. *capra)* s.f. **1.** Mamifer rumegător, paricopitat, cu coarne și cu părul format din fire lungi, groase și aspre; face parte din fam. bovide, genul *Capra; p. restr.* femela animalelor din acest gen. ✧ C. *de stâncă* = **c.** sălbatică cu blana roșcată și cu coarnele în formă de spadă *(Capra ibex).* Trăiește în Alpi. C. *domestică* = animal domestic rumegător, crescut pentru producția de lapte, carne, uneori și de blană *(Capra hircus).* C. *neagră* = mamifer rumegător din fam. bovide cu blana brună-neagră, coarne scurte și curbate la vârf și cu două dungi albe în partea anterioară a capului *(Rupicapra rupicapra).* Trăiește în reg. stâncoase din munții înalți; în România este declarată monument al naturii. **2.** (Art.) Joc popular cu măști zoomorfe, teatralizat, din ciclul obiceiurilor de Anul Nou. Interpretul principal poartă o mască înfățișând un cap de **c. (1)**, cerb, urs, vulpe etc., dansează și execută figuri comice, bătând ritmic din maxilarul inferior al măștii. Sin. *turca, cerbul, brezaia.* **3.** Joc de copii în care unul dintre jucători stă aplecat, cu mâinile sprijinite pe genunchi, iar ceilalți sar peste el. **4.** Aparat de gimnastică pentru sărituri, format dintr-un suport capitonat montat pe patru picioare cu înălțimea reglabilă. **5.** Suport cu patru picioare folosit la susținerea sau prinderea unor piese, materiale etc. în vederea prelucrării lor (ex. **c.** pentru tăiat lemne). **6.** Dispozitiv pentru ridicarea și deplasarea pieselor grele, improvizat la bordul unei nave, constituit din doi scondri înclinați și legați cu o parâmă de capătul la care se prinde palanul de ridicare. **7.** Un fel de scaun sau de ladă amenajată în partea dinainte a trăsurii, a căruței etc., pe care stă vizitiul. **8.** Arșic (de miel).

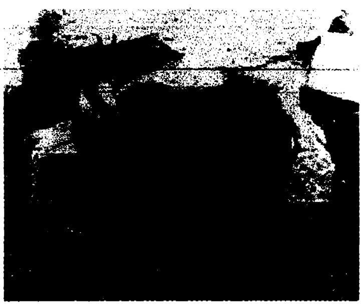

Capră neagră

Truman Capote

CAPRI, ins. italiană în M. Tireniană, la S de G. Napoli; 10,4 km². Relief muntos calcaros. Alt. max.: 589 m (Monte Solaro). Renumită regiune turistică. Măslini și citrice. Floricultură. Viticultură.

CAPRÍCIU (< fr., it.) s.n. **1.** Dorință trecătoare și de obicei extravagantă, manifestată cu încăpățânare; toană. **2.** Compoziție muzicală de formă liberă, adesea cu caracter de improvizație.

CAPRICORN (TROPICUL CAPRICORNULUI, TROPICUL DE SUD) V. tropic.

CAPRICORNUL *(Capricornus),* constelație zodiacală din emisfera australă. Conține: o stea dublă, c. 62 de stele mai slabe și mai multe nebuloase. Nume populare: *Cornul Caprei, Țapul.*

CAPRIFÓI (lat. *caprifolium)* s.m. Nume dat speciilor de arbuști din genul *Lonicera,* cu frunze opuse, flori albe sau gălbui, parfumate; den. pop. *palma Maicii Domnului* și fructul bacă; unele specii se cultivă ca arbuști ornamentali.

CAPRIMÚLG s.m. Nume dat unor specii (c. 100) din ordinul caprimulgiforme, insectivore, cu ochi adaptați pentru vederea în întuneric, cioc cu deschidere mare, corp turtit, penaj cafeniu; în cadrul lor există singura specie de păsări care hibernează, *c. de Colorado;* în România vine, ca oaspete de vară, *c. european.*

CAPRÍNE (< fr.) s.f. pl. (ZOOT.) Denumire generică dată efectivelor de *capre* domestice.

CAPRIVI, Leo, conte von (1831–1899), general și om politic german. Cancelar (1890–1894), a continuat politica lui Bismarck.

CAPROLACTÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță organică din clasa lactamelor, derivată din acidul aminocapronic; materia primă din care se fabrică fibrele și firele sintetice poliamidice de tipul policaprolactamice.

CAPROȘU, Ioan (n. 1934, Mitoc, jud. Botoșani), istoric român. Specialist în istoria Ev. Med. românesc («O istorie a Moldovei prin „relațiile de credit"», „Iașul vechilor zidiri", în colab.). Editor de izvoare.

CAPSALI-DUMITRESCU, Floria (1900–1982, n. Bitolia, Macedonia), balerină și coregrafă română. A contribuit la dezvoltarea baletului românesc. A promovat dansul de caracter, de inspirație folclorică.

CAPSATÓR s.n. Dispozitiv de birou folosit pentru prinderea foilor de hârtie cu ajutorul unor capse **(1).**

CÁPSĂ (< germ., lat.) s.f. **1.** Mică piesă metalică utilizată la prinderea laolaltă a unor hârtii, la încheierea unor obiecte de îmbrăcăminte etc. **2.** Tub (sau mic căpăcel) umplut cu o materie explozivă, folosit la cartușele armelor de foc, la provocarea unei explozii în mine etc. ✧ C. *de siguranță* = piesă a unui laminor, care se distruge atunci când se depășește sarcina normală, protejând întreaga instalație de lucru.

CAPSÍDĂ (< fr.; {s} lat. *capsa* „cutie") s.f. Înveliș de natură proteică al virusurilor, cu rol protector și de fixare pe celulele sensibile. Este format din *capsomere.*

CAPSOMÉRE (< fr.) s.f. pl. Unități structurale ale capsidei, dispuse simetric (helicoidal sau cuboidal). Numărul lor constituie un criteriu de clasificare a virusurilor.

CAPSULÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A închide o sticlă cu ajutorul unei capsule **(3)**, prin deformarea marginilor acesteia. **2.** A închide sau a acoperi unele componente electronice sau părți aflate sub tensiune dintr-un utilaj.

CAPSÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Fruct uscat, dehiscent, provenit din mai multe carpele concrescute, uneori divizat în interior în mai multe loji și având numeroase semințe (ex. la mac). **2.** Înveliș stabil al unor medicamente; cașetă. **3.** Obiect concav de tablă subțire, utilizat la închiderea sticlelor. ✧ C. *telefonică* = cutie de dimensiuni mici care conține un microfon sau un receptor ce face parte dintr-un aparat telefonic. C. *cosmică* = compartiment etanșat al unui aparat spațial, capabil să se desprindă de restul vehiculului și să efectueze o coborâre pe suprafața unui astru țintă. **4.** Vas de laborator fabricat din materiale rezistente la căldură, folosit mai ales la concentrarea soluțiilor. **5.** (ANAT.) Nume dat învelișului unor organe. ✧ C. *articulară* = membrană fibroasă care înconjură și reunește extremitățile osoase ale articulațiilor mobile. **6.** (MICROBIOL.) C. *bacteriană* = înveliș protector al unor specii de bacterii și alge microscopice.

CAPTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A realiza o captare; a produce fenomenul de captare. **2.** Fig. A atrage, a captiva pe cineva.

CAPTALÁN (< magh.) s.m. Plantă erbacee medicinală din fam. asteracee, înaltă de 15–40 cm, cu frunze mari, late și flori purpurii *(Petasites hybridus).* Se întrebuințează pentru proprietățile ei sudorifice și diuretice.

CAPTĂRE s.f. **1.** Fenomen de deturnare naturală a porțiunii din amonte a cursului unui râu prin acapararea sa de către un altul, vecin, care își mărește bazinul hidrografic și debitul. **2.** Ansamblul amenajărilor, construcțiilor și instalațiilor necesare pentru operația de colectare a unui fluid (ex. **c.** de apă potabilă). **3.** Preluare a unor forme de energie pentru folosirea lor ca atare sau a conversiei în alte forme de energie. **4.** Recepție a unor emisiuni de către un aparat receptor.

CAPTATÓR s.n. **1.** Dispozitiv care servește la *captare* **(4).** **2.** C. *de curent* = dispozitiv montat la extremitatea unui troleu, pentru a realiza contactul alunecător cu firul aerian de contact. **3.** C. *solar* = dispozitiv care permite conversia energiei solare în energie termică sau electrică.

CAPTÁȚIE s.f. **1.** (PSIH.) Atitudine de fixare posesivă, exclusivă și agresivă, față de obiecte sau persoane agreate. **2.** (DR.) Încercare de a câștiga bunăvoința unei persoane pentru a o determina să facă anumite liberalități testamentare, fie în favoarea proprie, fie în beneficiul altor persoane.

CAPTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Substantivat) Prins în război; prizonier. ✦ Lipsit de libertate, închis. ✧ *Balon c.* = balon legat prin cabluri de sol.

CAPTIVÁ (< fr.) vb. I tranz. A atrage, a fermeca, a cuceri (pe cineva).

CAPTIVITÁTE (< fr.) s.f. Prizonierat; robie; lipsă de libertate.

CAPTÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care transformă semnalele acustice sau optice în semnale electrice (ex. microfonul, celula fotoelectrică etc.).

CAPTURÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (DR.; despre un stat) A-și însuși bunuri mișcătoare ale unui stat străin în timp de război sau în caz de ocupație teritorială. **2.** (MILIT.) (Despre un stat sau o armată) A lua prizonier. ✦ A pune mâna pe materiale sau arme aparținând inamicului.

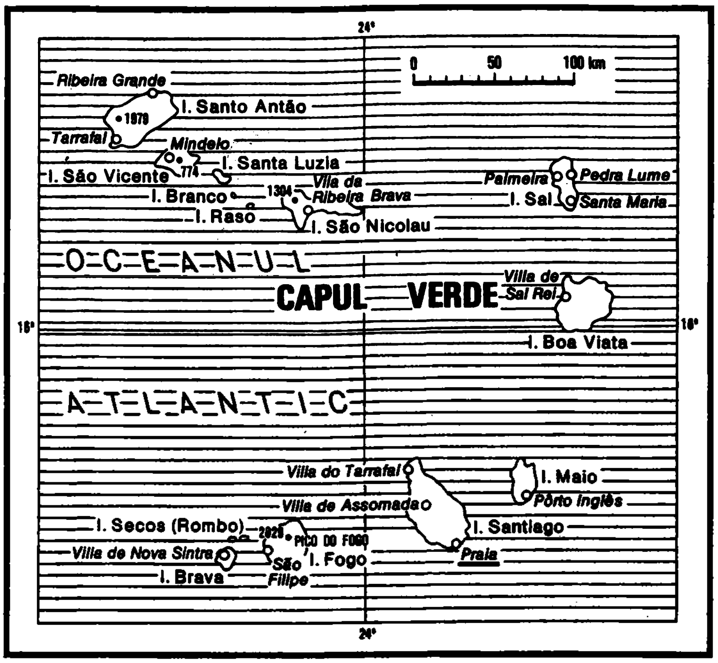

✦ A prinde un răufăcător. ✦ A prinde (cu ajutorul capcanelor) un animal sălbatic.

CAPTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Bunuri capturate; pradă de război. 2. (FIZ.) Captare a unei particule exterioare (ex. electron) de către nucleul atomic, fără emisia altei particule.

CAPUA, oraș antic în S Italiei. Întemeiat (sec. 7 î.Hr.) de etrusci, cucerit de samniți (sec. 5 î.Hr.), distrus de romani (212 î.Hr.) și recolonizat, înflorește în timpul Republicii și Imperiului; celebru prin școala de gladiatori de unde a pornit (73 î.Hr.) răscoala lui Spartacus. Azi, Santa Maria Capua Vetere.

CAPUANA, Luigi (1839-1915), scriitor italian. Reprezentant al verismului. Romane psihologice („Marchizul de Roccaverdina").

CAPU CÂMPULUI, com. în jud. Suceava; 2 438 loc. (2008).

CAPUCHEHÁIE (< tc.) s.f. (În timpul dominației otomane, în Țările Române) Reprezentant al domnilor și al principelui la Poarta Otomană.

CAPUCÍN, -Ă (CAPUȚÍN) (< fr., it., germ.) 1. S.m. Membru al Ordinului Fraților Minori Capucini, ramură autonomă a ordinului franciscan masculin, apărut la început ca mișcare de reformă a acestuia de către Matteo da Bascio (1525). 2. S.m. Gen de maimuțe platirine din America de Sud, de talie mijlocie, cu coadă prehensilă și deget mare rudimentar.

CAPUDÁN (< tc.) s.m. (În Imp. Otoman) *Capudan-pașa* = comandant al flotei turcești.

CAPUGÍU (< tc.) s.m. (În Ev. Med.) Trimis al sultanului în Țara Românească și în Moldova, însărcinat în special cu înlocuirea domnilor.

CAPUL ACELOR (AGULHAS), cap în S Africii, la 34°52′ lat. S și la 20° long. E; cel mai sudic punct al continentului, situat la 155 km SE de Capul Bunei Speranțe. Meridianul său desparte apele Oc. Atlantic de ale Oc. Indian.

CAPUL BUNEI SPERANȚE (CAPE OF GOOD HOPE), cap în S Africii, situat la 34°24′ lat. S și la 18°30′ long. E; denumit de către Bartolomeu Dias, în 1488, Capul Furtunilor (*Cabo Tormentoso*).

CAPUL NORD (NORDKAPP), cap în N Europei, situat pe ins. norvegiană Mageroy, la 71°11′ lat. N și la 25°48′ long. E, cel mai nordic punct al continentului.

CAPUL VERDE 1. (Republica Capului Verde), stat situat în Oc. Atlantic, în arh. Insulele Capului Verde aflat în largul coastelor Africii; 4,1 mii km^2; 412 mii loc. (2003), mulatri (71%), negri, europeni. Limba oficială: portugheza. Religia: catolici, neoprotestanți. Cap.: *Praia* (în ins. São Tiago). *Relief* muntos. Alt. max.: 2 829 m (vf. Fogo). *Climă* tropicală. Expl. de sare. Se cultivă trestie de zahăr, manioc, batate, tutun, bananieri. Se cresc bovine, porcine, caprine. Fabrici de țigarete, de băuturi alcoolice ș.a. Pescuit. Turism. Moneda: 1 Cabo Verde Escudo = 100 centavos. Punct de escală maritimă și aeriană. – *Istoric.* Descoperite de portughezi pe la mijlocul sec. 15, în deceniul 7 a început colonizarea lor cu sclavi negri aduși din Guineea-Bissau. Declarat (11 iul. 1951) „Prov. de peste mări", C.V. și-a proclamat, la 5 iul. 1975, independența, sub actuala denumire; primul președinte: *Aristides Pereira* (1975-1991). Membru al O.N.U. (16 sept. 1975). Stat stabil economic, politic și social cu un sistem democratic de guvernare. Republică parlamentară. 2. Cap în Africa Occidentală, situat pe coasta Sénégalului, la 14°45′ lat. N și 17°33′ long. V. În apropiere (17°32′ long. V), se află capul Almadies, cel mai vestic punct al continentului.

CAPUT STENARUM, mic castru roman în fața pasului Turnu Roșu (sec. 2-3). Azi în satul *Boița*, jud. Sibiu.

CAR^1 (lat. *carius*) s.m. Nume dat mai multor specii de insecte mici, dăunătoare, din ordinul coleoptere, cu corp păros și picioare scurte, care trăiesc în lemn și se hrănesc cu el; cariu.

CAR^2 (lat. *carrus*) s.n. 1. Vehicul cu patru roți, cu tracțiune animală, construit în cea mai mare parte din lemn și folosit în mediul rural pentru transport (până la 2-3 t). ✦ Conținutul unui astfel de vehicul; *p. ext.* mulțime, grămadă (din ceva). ✧ *C. alegoric* v. *alegoric*. *C. funebru* (sau *mortuar*) = dric sau alt mijloc de transport cu care sunt duși morții la cimitir. 2. Piesă mobilă a mașinii de scris, prin deplasarea căreia este posibilă scrierea succesivă a literelor și a rândurilor pe hârtia fixată pe sulul ei.

CARABÁN s.m. (ENTOM.) Nasicorn.

CARABÁȚ s.m. (ZOOL.) Nume generic dat larvelor acvatice ale tricopterelor.

CARABÍDE (< fr.; {s} lat. *carabus* „crab" + gr. *eidos* „aspect") s.f. pl. Familie de insecte coleoptere alergătoare care se hrănesc cu omizi, viermi etc. (ex. calosoma, gândacul-auriu etc.).

CARABÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Pușcă cu țeava scurtă și ghintuită. 2. Cârlig închis cu un arc lamelar, fixat printr-un inel de capătul unui lanț, al unei curele etc. și folosit pentru a prinde de el diferite obiecte. 3. Cârlig pentru un cablu fixat cu ajutorul unui dispozitiv, care permite rotirea ușoară a cablului.

CARABINIÉR (< fr.) s.m. 1. Soldat înarmat cu o carabină. ✦ (În Franța) Denumire dată soldaților din cavaleria grea (sec. 17-19) înarmați cu carabine, precum și soldaților de elită din infanterie (1788-1792). 2. Denumire dată astăzi vameșilor în Spania *(carabineros)*, iar în Italia și alte state, jandarmeriei *(carabinieri)*.

CARABOBO 1. Stat în N Venezuelei; 4,65 mii km^2; 1,93 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Valencia*. Trestie de zahăr, cafea. 2. Localit. în N Venezuelei, în statul omonim, la SV de Valencia. Aici s-a desfășurat bătălia în urma căreia patrioții sud-americani conduși de Bolívar au obținut victoria în fața trupelor spaniole, consfințind independența Venezuelei (24 iun. 1821).

CARACAL, municipiu în jud. Olt, în C. Romanaților; 35 256 loc. (2008). Fabrici de mobilă, de tricotaje, de anvelope, de conserve din legume și fructe, de produse zaharoase și de brânzeturi; uzină de vagoane de cale ferată. Menționat documentar în 1538, declarat oraș în 1598. Casa lui Iancu Jianu (sec. 18, refăcută - 1958). Biserică domnească (sec. 16), ctitorie a lui Mihai Viteazul. Clădirea teatrului (1896) în stil gotic târziu. Muzeu de istorie și artă, toate în centrul istoric.

CARACALLA (Marcus Aurelius Antoninus), împărat roman (211-217). Fiul lui Septimiu Sever. A instituit un regim autoritar de o rară cruzime.

CARACAS, cap. Venezuelei, situată în N țării, la 950 m alt., formând un district federal (433 km^2); 1,83 mil. loc. (2001). Aeroportul internațional Maiquetia. Ind. prelucr. a metalelor, cimentului, chimică, piel. și încălț., textilă și conf., sticlărie, alim. Două universități. Catedrală (1614). Panteon în memoria lui S. Bolívar. Întemeiat (1567) de spanioli.

CARACAȘ, Constantin (1773-1828, n. Viena), medic, tipograf și editor român. A contribuit la organizarea științifică a medicinii românești și a introdus vaccinarea antivariolică în Țara Românească. Unul dintre

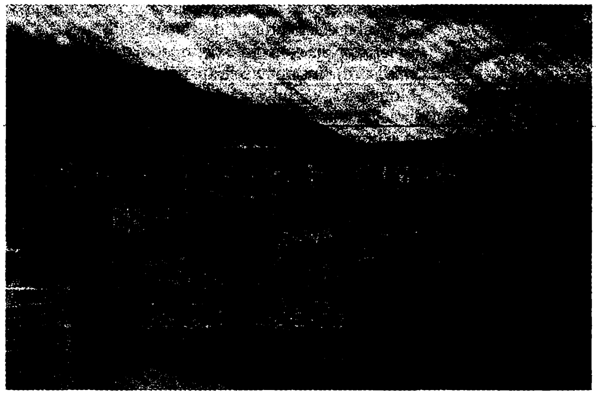

Caracas. Vedere generală

fondatorii spitalului „Filantropia" din București. A înființat la București prima tipografie laică din Țara Românească (1817).

CARACÁTIȚĂ (< rus.) s.f. Cefalopod comestibil din genul *Octopus*, cu corpul oval și cu opt brațe prevăzute cu ventuze; orificiul bucal are două mandibule care formează un cioc dur, asemănător papagalilor, iar ochii sunt structurați ca la vertebrate.

CARACOSTEA 1. Dumitru C. (1879–1964, n. Slatina), critic, istoric literar și folclorist român. Acad. (1938). A formulat teoria expresivității limbii și conceptul creativității artistice („Expresivitatea limbii române", „Creativitatea eminesciană"). Întemeietorul școlii istorico-geografice în folcloristica românească („Poezia tradițională română"). **2. Andrei C.** (n. 1908, București), inginer constructor român. Fiul lui C. **(1)**. Studii și lucrări în domeniul rezistenței materialelor și al calculului construcțiilor. A introdus sudura și plăcile ortotrope la podurile Câineni (1963) și Giurgeni-Vadul Oii (1970).

CARACTÉR (< fr., lat.) s.n. **1.** (PSIHOL.) Sistem de atitudini și trăsături volitive. **2.** Personalitate morală fermă, integră. **3.** Individualitate cu trăsături psihice tipice, stabile, conturată într-o operă literară. ✧ *Comedie de c.* = comedie a cărei intrigă izvorăște din conflictul creat de caracterele contradictorii ale personajului. *Dans de c.* = formă scenică, prelucrată, a dansurilor populare. **4.** Trăsătură distinctivă care constituie specificul unui lucru, al unui fenomen etc. ✦ (BIOL.) Însușire, particularitate a unui organism. Există **c.** moștenite (sau ereditare) și **c.** dobândite (sau neereditare). **5.** (TIPOGR.) Caracteristică a unui ansamblu de litere, cifre, accente și semne de tipar din aceeași familie și de același corp. **6.** (INFORM.) **a)** Succesiune de cifre binare corespunzătoare unui simbol (literă, cifră, semn special etc.) al alfabetului unui limbaj de programare (uneori **c.** desemnează chiar simbolul respectiv). **b)** Byte, octet.

CARACTERÍSTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Însușire specifică (predominantă) proprie unei ființe, unui lucru, unui fenomen și care diferențiază o ființă de alta, un lucru de altul etc. **2.** Adj. Care constituie o caracteristică **(1)**; distinctiv; tipic^2. **3.** S.f. Partea întreagă a unui logaritm. **4.** S.f. Parametru sau dată tehnică utilizate pentru aprecierea comportării în exploatare a unui sistem tehnic sau a unui material. **5.** S.f. Curbă sau expresie analitică reprezentând dependența dintre anumite mărimi specifice ale unui sistem tehnic sau fizic în condiții date de funcționare. **6.** S.f. *Caracteristica tendinței barice* = componetă a codului sinoptic internațional, indicând modificările presiunii atmosferice într-un interval de trei ore.

CARACTERIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A constitui caracteristica **(1)** unei ființe, a unui lucru, a unui fenomen. **2.** A descrie, a înfățișa pe cineva sau ceva în ceea ce are caracteristic, particular, esențial, propriu.

CARACTEROLOGÍE (< fr.; {s} fr. *caractère* + gr. *logos* „studiu") s.f. Studiul psihologic al caracterului.

CARACTEROPATÍE (< fr.) s.f. Ansamblu de trăsături caracteriale anormale, întâlnit în special în psihopatii (cu care adesea se confundă), ce influențează negativ comportamentul unei persoane.

CARACÚDĂ (< bg.) s.f. Caras.

CARACÚL (< fr., rus.) s.m. **1.** (ZOOT.) Rasă de oi originară din Asia Centrală, cu blană buclată și valoroasă (cunoscută sub denumirea de *astrahan* sau *persan*). **2.** Blăniță de miel aparținând acestei rase, din care se fac paltoane, căciuli etc.

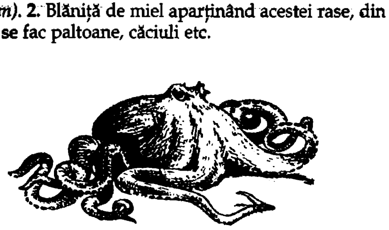

Caracatiță

CARADA, Eugeniu (1836–1910, n. Craiova), publicist, economist și om politic român. A contribuit la înființarea Băncii Naționale a României. Unul dintre conducătorii grupului brătienist („Oculta") din Partidul Național-Liberal.

CARADJA, Aristide (1861–1955, n. Dresda), entomolog român. Acad. (1948). S-a ocupat în special cu studiul lepidopterelor. Cercetări fundamentale asupra faunei din China Occidentală. Colecția sa (c. 125 000 de lepidoptere și microlepidoptere) se găsește la Muzeul de Istorie Naturală „Gr. Antipa".

CARADRIIFÓRME (< fr.) s.n. pl. Ordin de păsări cu răspândire cosmopolită, cu c. 190 specii limicole, majoritatea călătoare, zburătoare foarte bune și iuți, cu cioc și picioare lungi (*Charadriiformes*). Sunt vânate pentru carne (ex. becațina, fluierarul, ploierul, sitarul ș.a.).

CARÁFĂ (< ngr.) s.f. v. **garafă**.

CARÁFOLI, Elie (1901–1983, n. Veria, Grecia), inginer și savant român. Acad. (1948). A cercetat profile aerodinamice, elaborând metode de calcul pentru portanță, teoria și metoda de trasare a „profilelor Carafoli", teoria pentru studiul aripilor în domeniul vitezelor supersonice.

CARAGÁNA (< fr.) s.f. Arbust ornamental din fam. fabacee, originar din Asia, cu frunze compuse și cu flori mari, galben-aurii *(Caragana arborescens)*.

CARAGEA, familie de boieri de origine greacă, stabilită în Țara Românească în sec. 17. Mai importanți: **1. Nicolae C.,** mare dragoman al Porții Otomane (1769–1774), domn al Țării Românești (1782–1783), mazilit de turci. **2. Ioan Gheorghe C.,** mare dragoman al Porții Otomane, domn al Țării Românești (1812–1818); a dus o politică fiscală excesivă („Legiuirea Caragea", 1818). În timpul domniei sale a bântuit o epidemie de ciumă.

CARAGEA, Boris (1906–1982, n. Balcic), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1955). Statuară monumentală („Victoria", la Constanța).

CARAGEA, Vucașin (sec. 17), meșter pietrar. Autorul sculpturilor de la complexul Hurez, unde, în pridvor, îi apare și portretul.

CARAGHIÓS, -OÁSĂ (< tc.) adj. (Și subst.) Ridicol, comic; care nu merită să fie luat în serios.

CARAGIALE 1. Costache C. (c. 1815–1877, n. București), actor și autor dramatic român. Animator al mișcării dramatice românești; primul director (1852–1855) al Teatrului Mare (Național) din București. Comedii de moravuri („O repetiție moldovenească", „O soaré la mahala"). **2. Iorgu C.** (c. 1826–1894, n. București), actor și autor dramatic român. Fratele lui C. **(1)**. „Cânticèle" comice, tablouri dramatice („Moș Trifoi"). **3. Ion Luca C.** (1852–1912, n. Haimanale, azi în mun. Ploiești), scriitor român. Nepot al lui **C. (1)** și C. **(2)**. A editat publicații satirico-umoristice („Claponul", „Calendarul Claponului", „Moftul român") și, împreună cu Slavici și Coșbuc, revista „Vatra". A făcut parte din cercul „Junimea". Temperament de ținută clasică, desăvârșit arhitect al construcției dramatice, observator profund și minuțios al realităților sociale autohtone, creator al unor memorabile tipuri, **C.** a ridicat teatrul românesc la nivel european. În comediile sale („O noapte furtunoasă", „Conu Leonida față cu reacțiunea", „O scrisoare pierdută", „D-ale carnavalului") utilizează cu remarcabil efect comicul de situație, de limbaj și de nume, expresia stereotipă definitorie, umorul (inclusiv cel absurd). Instantaneele în proză („Schițe ușoare", „Momente", „Schițe nouă"), prelungesc și dezvoltă tipologia comediilor, țintind cu precădere orizonturile micii burghezii. Drama „Năpasta" și unele nuvele („O făclie de Paște", „În vreme de război") analizează stări obsesive ajunse la paroxism, iar povestirile fantastice („Kir Ianulea", „Hanul lui Mânjoală") valorifică anecdoticul de sursă orientală sau folclorică. M. post-mortem al Acad. (1948). **4. Mateiu I.C.** (1885–1936, n. București), scriitor român. Fiul lui C. **(3)**. Capodopera sa, romanul „Craii de Curtea Veche", este o somptuoasă evocare lirică, bazată pe sugestie și atmosferă, a crepusculului aristocrației în Bucureștiul de la începutul sec. 20. Proză cultivând misterul (nuvela „Remember", romanul neterminat „Sub pecetea tainei") și lirică de tip parnasian („Pajere"). **5. Luca Ion C.** (1893– 1921, n. București), poet român. Fiul lui C. **(3)**. Versuri moderniste („Jocul oglinzilor", postum).

Dumitru Caracostea

Elie Carafoli

CARAGIANI, Ioan (1841–1921, n. Damási, Avdela, Grecia), filolog român. Acad. (1866). Specialist în limba și literatura elenă. S-a ocupat de folclorul, limba și istoria aromânilor.

CARAGIANI-STOINESCU, Elena (1887–1929, n. Tecuci), aviatoare, juristă și ziaristă română. Licențiată în științe juridice (1913, prima femeie avocat din România). Prima româncă brevetată pilot aviator (1914, Franța). A participat ca infirmieră voluntară în timpul Primului Război Mondial. În perioada 1917–1929, a profesat ziaristica în Mexic, S.U.A. și unele țări din Africa și Asia.

CARAGIU 1. Toma C. (1925–1977, n. Hrupișta, azi Argos Orestikón, Grecia), actor român. Largă disponibilitate interpretativă pentru comedie („D-ale carnavalului") și dramă („Azilul de noapte", „Opera de trei parale", „Lungul drum al zilei către noapte", „Domnișoara Nastasia"). Remarcabil interpret de revistă muzical-umoristică și de film (ciclul „Haiducilor", „Actorul și sălbaticii", „Tatăl risipitor", „Operațiunea Monstrul" ș.a.). 2. **Matilda C. Marioțeanu** (n. 1927, Hrupișta, azi Argos Orestikón, Grecia), lingvistă română. Acad. (2004). Soră cu C. **(1)**. Specialistă în dialectologie și istoria limbii române („Compendiu de dialectologie nord- și sud-dunăreană"). Editor al celui mai vechi text religios românesc („Liturghier aromânesc, manuscris anonim inedit"). Autoare a unui „Dicționar aromân (macedo-vlah", vol. I, A–D). 3. **Georgeta C. Gheorghiță** (n. 1929, Sarsânlar, Durostor), sculptoriță română. Soră cu C. **(1 și 2)**. Compoziții figurative cu sens simbolic și portrete („I.L. Caragiale"). Predilecție pentru sculptura în lemn.

CARAÍBI (CARIBI) (< fr.) s.m. pl. Amerindieni din familia de limbi cu același nume, care trăiesc în Antilele Mici, în N Braziliei (probabil patria lor inițială), în E Venezuelei și în Guyana, iar în triburi izolate în reg. răsăritene ale Columbiei, Boliviei și Ecuadorului, precum și în Honduras.

CARAIBILOR, Marea ~, mare a Oc. Atlantic, mărginită la V și S de America Centrală și N Americii de Sud, iar la N și E de ins. Antile, comunică cu G. Mexic prin str. Yucatán; 2,78 mil. km^2. Ad. max.: 7 238 m. Pr. porturi: Maracaibo, Cartagena, Colón, Santiago de Cuba. Se mai numește și *Marea Antilelor*.

CARAIMAN, masiv și vârf, cu abrupturi impresionante, în E m-ților Bucegi, alcătuit din conglomerate calcaroase, care domină valea Prahovei la Bușteni. Alt. max.: 2 384 m. Aici se află un monument de forma unei cruci din oțel, înalt de 33 m, ridicat (1926–1928) din inițiativa reginei Maria, în memoria eroilor căzuți în luptele de pe valea Prahovei în Primul Război Mondial.

Ion Luca Caragiale

Mateiu Caragiale

Toma Caragiu

Ion Caramitru

CARAION, Ion (pseud. lui *Stelian Diaconescu)* (1923–1986, n. Ruşavăţ, azi Vipereşti, jud. Buzău), poet român. Stabilit în Elveţia (1981). Lirică evocând tragismul existenţial („Omul profilat pe cer") şi totalitarismul comunist („Lacrimi perpendiculare", postum), pamflete anticeauşiste („Insectele tovarăşului Hitler").

CARAMAN, Petru (1898–1980, n. Vârlezi, jud. Galaţi), folclorist şi filolog român. Cercetări despre colinde („Colindatul la români, slavi şi la alte popoare"). M. post-mortem al Acad. (1991).

CARAMAN-FOTEA, Daniela (n. 1943, Constanţa), muzicolog român. Lucrări: „Disco ghid rock", „Meridianele cântecului", „Dicţionar pop rock folk".

CARAMBÓL (< fr., rus.) s.n. (La jocul de biliard) Lovire cu bila proprie a celorlalte două bile; punct înscris în acest fel.✦ Fig. Ciocnire; încurcătură, haos.

CARAMÉL (< fr.) s.n. Zahăr deshidratat prin încălzire la o temperatură superioară punctului de topire cu aspect sticlos, culoare brun-roşcată şi solubil în apă; utilizat în ind. alimentară şi la prepararea plăcilor fotografice.

CARAMITRU, Ion (n. 1942, Bucureşti), actor român de teatru şi film. Disponibilităţi în registrul interiorizat, subtil (în teatru: „Hamlet", „Leonce şi Lena", „Azilul de noapte"; în film: „Comoara din Vadul Vechi", „Dimineţile unui băiat cuminte", „Luchian"). Ministru al Culturii (1996–2000).

CARANDINO, Nicolae (1905–1996, n. Brăila), scriitor şi ziarist român. Cronici dramatice, eseuri şi articole de teorie teatrală („Radiografii teatrale"); memorialistică cu virtuţi epice („De la o zi la alta"). Deţinut politic.

CARANFIL, Nicolae Gheorghe (1893–1978, n. Galaţi), inginer şi om politic român. M. coresp. al Acad. (1940). Ministru al Aerului şi Marinei (1936–1937). Preocupări privind asanarea şi îngrijirea lacurilor din jurul Capitalei.

CARANICA, Mihai (n. 1943, Deva), sculptor român. Stabilit în S.U.A. Lucrări în tradiţia lui C. Brâncuşi şi H. Arp. Forme echilibrate, perfect finisate, pornind de la corpul omenesc, realizate în marmură şi lemn („Portret", „Somnul").

CARANSEBEŞ, municipiu în jud. Caraş-Severin, la confl. Sebeşului cu Timişul; 28 722 loc. (2008). Expl. de argile. Industrializarea lemnului, construcţii metalice, mat. de constr. Muzeu. Menţionat pentru prima oară (1290) sub denumirea de Sebeş. Din unirea aşezărilor medievale Căran (Căvăran) şi Sebeş (sec. 15) a rezultat denumirea actuală. Oraş din 1564. Monumente: Biserica Sf. Gheorghe (sec. 15–18), fosta cazarmă (sec. 18). Aici se află castrul de piatră şi ruinele municipiului *Tibiscum.*

CARANSEBEŞ-MEHADIA v. **Timiş-Cerna.**

CARANTÍNĂ (< tc., fr.) s.f. Izolare preventivă (pe o perioadă variabilă, la origine 40 de zile) a persoanelor, vaselor sau mărfurilor venite dintr-un loc unde există o epidemie. ✦ Izolare impusă unui bolnav suferind de o boală contagioasă sau presupus contagioasă.

CARAORMAN, grind de origine fluvio-marină, în Delta Dunării, între braţele Sulina şi Sf. Gheorghe. Supr.: 7 000 ha; alt. max.: 6,7 m. Pădure seculară, de stejari, declarată rezervaţie naturală (2 250 ha).

CARAPÁCE (< fr., it.) s.f. Înveliş chitinos, calcaros, osos, cornos, parţial sau total, al corpului unor animale.

CARÁS ARGINTIU (< rus.) s.m. Peşte teleostean, ciprinid, prezent în toate apele stătătoare sau cu curgere lentă din Europa şi Asia de Nord, de 15–20 cm şi 80–100 g, cu corpul oval, comprimat lateral, solzi brun-verzui, arămii şi galben-portocalii pe burtă *(Carassius carassius).*

CARASTELEC, com. în jud. Sălaj, în dealurile Crasnei; 1 052 loc. (2008). Rezervaţiile naturale Cheile Caraşului (3 028,3 ha), peşterile Comarnic (0,1 ha) şi Popovăţ (0,2 ha).

CARASU, vale în centrul Dobrogei (46 km), pe cursul căreia a fost construită cea mai mare parte a Canalului Dunăre-Marea Neagră.

CARAŞ, râu, afl. stg. al Dunării; 80 km. Izv. din m-ţii Semenic, drenează depr. Caraş-Ezeriş şi confl. pe terit. Serbiei. În cursul superior formează chei sălbatice (19 km lungime, incluse în Parcul Naţional Semenic-Cheile Caraşului), iar în bazinul său se află peşterile Buhui, Racoviţă, Comarnic, Popovăţ, Peştera Liliecilor şi izbucul Bigăr. Rezervaţii complexe, speologice şi botanice.

CARAŞOVA, com. în jud. Caraş-Severin, pe Caraş; 3 161 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Cheile Caraşului (3 028,3 ha), peşterile Comarnic (0,1 ha) şi Popovăţ (0,1 ha).

CARAŞ-SEVERIN, jud. în SV României, la graniţa cu Serbia; 8 503 km^2; 326 067 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Reşiţa.* Oraşe: Anina, Băile Herculane, Bocşa, Caransebeş (municipiu), Moldova Nouă, Oraviţa, Oţelu Roşu. Comune: *69. Relief* predominant muntos reprezentat prin masive aparţinând atât Carpaţilor Meridionali (Ţarcu, Godeanu, Cernei, Mehedinţi), cât şi Carpaţilor Occidentali (Poiana Ruscă, M-ţii Banatului). *Relief* carstic. Culoarele depresionare Bistra şi Timiş-Cerna separă Carpaţii Meridionali de cei Occidentali. Dealurile ocupă supr. restrânse în N şi V jud., iar câmpiile se desfăşoară numai în partea de V a jud. (C. Timişului). Cuprinde şi jumătatea de V a Defileului Dunării. *Reţeaua hidrografică,* cu aspect radial, este tributară direct Dunării, care mărgineşte jud. la S, pe 60 km. Pr. cursuri de apă sunt: Timiş cu Bârzava, Bistra şi Pogăniş, Caraş, Nera, Cerna. *Resurse naturale:* zăcăminte de huilă, cărbune brun, lignit, min. de fier, mangan, cupru, plumb, zinc, bor, azbest, talc şi mică, marmură. *Economia.* Principalele ramuri ind. sunt ind. extractivă, siderurgia, constr. de maşini. Există întreprinderi ale ind. energiei electrice (termocentralele de la Reşiţa, Bistra, Anina şi hidrocentrala de la Văliug), mat. de constr., prelucr. lemnului, alim. etc. Se cultivă porumb, grâu, orz, ovăz, plante pentru nutreţ, cartofi, plante pentru ulei, legume etc. Livezile sunt situate în culoarul depr. Timiş-Cerna, în depr. Almăj. Se cresc bovine, ovine, porcine, cabaline; apicultură şi avicultură dezvoltate. Turism. Castrele şi aşezările civile romane *Ad Mediam,* azi Mehadia, *ad Panonias,* azi Teregova, ruinele oraşului roman *Tibiscum,* azi Jupa, drumul roman Laederata-Tibiscum păstrat intact pe c. 5 km lungime. Rezervaţii naturale şi monumente ale naturii. Parcuri naţionale: Semenic-Cheile Caraşului, Cheile Nerei–Beuşniţa, partea de V a parcului naţional Domogled–Valea Cernei şi a parcului natural Porţile de Fier, precum şi complexele turistice Muntele Mic, Crivaia, Poiana Mărului, Semenic, Trei Ape, şi staţiuni balneoclimaterice (Băile Herculane).

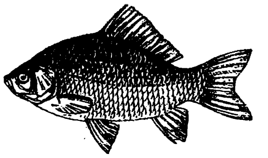

Caras

CARÁT (< fr.) s.n. **1.** Indice pentru conţinutul în aur al aliajelor acestuia, exprimat prin numărul părţilor de aur din 24 de părţi de aliaj. **2.** Unitate de măsură pentru masa pietrelor preţioase, egală cu 0,2 g.

CARATHÉODORY, Constantin (1873–1950), matematician german de origine greacă. Lucrări în domeniul analizei matematice.

CARAULA, com. în jud. Dolj, pe râul Baboia: 2 527 loc. (2008). Rezervaţia naturală L. C. (28 ha).

CARAÚLĂ (< tc.) s.f. (Înv.) **1.** Pază, gardă, strajă. **2.** Om care face de pază; santinelă.

CARAVAGGIO (Michelangelo Merisi, zis ~) (c. 1571–1610), pictor italian. Adversar al academismului, a introdus în operele sale cu tematică religioasă sau mitologică figuri de oameni obişnuiţi. Tehnică de clarobscur bazată pe contraste violente de lumină şi umbră („Moartea Fecioarei", „Bachus adolescent", „Cina la Emmaus", „Jucătorii de cărţi"). Concepţia sa artistică („caravagism") a influenţat pictura europeană din sec. 17.

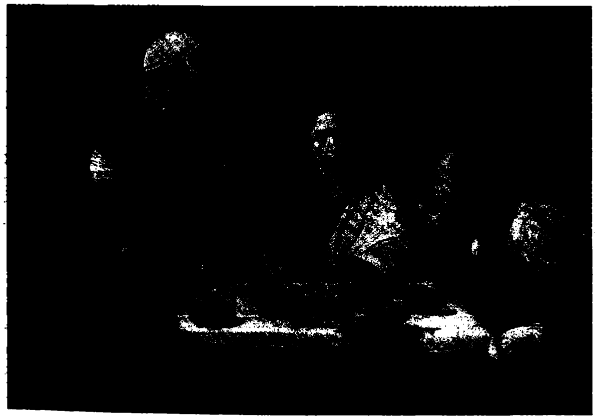

Caravaggio
„Cina la Emmaus"

CARAVÁNĂ (< fr., persană) s.f. Grup de călători (negustori sau pelerini) care străbat împreună un pustiu (de obicei pe cămile); *p. ext.* grup de persoane sau vehicule care călătoresc împreună, în scopuri culturale, sanitare, turistice.

CARAVANSERÁI (< tc.) s.n. (În Orient) Han mare la care poposesc caravanele.

CARÁVĂ s.f. Unealtă de pescuit, de forma unei capcane deschise, care se instalează în lacurile litorale şi în bălţi.

CARAVÉLĂ (< it., fr.) s.f. Velier cu 3–4 catarge, răspândit în sec. 13–17; folosit de Columb şi Vasco da Gama.

CARÂMB (lat. **calamulus)* s.m. **1.** Partea superioară a cizmelor, care îmbracă gamba piciorului până aproape de genunchi. **2.** Fiecare dintre cei doi drugi ai loitrei de la car. **3.** Fiecare dintre cei doi drugi paraleli ai scării, în care intră fusceii **(3).**

CARBAMÁŢI (< fr. {i}) s.n. pl. Săruri ale acidului carbamic.

CARBÁMIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid instabil, cunoscut în special sub formă de săruri sau de esteri.

CARBANIÓNI (< fr.) s.m. pl. Intermediari reactivi de reacție, care posedă la un atom de carbon o pereche de electroni neparticipanți (sarcină negativă).

CARBÉNE (< fr. {i}) s.f. pl. (CHIM.) Specii deficitare în electroni, grupând în jurul atomului de carbon central numai doi liganzi și un sextet de electroni. Intermediari în sinteza organică.

CARBÍD (< germ.) s.n. Carbură de calciu.

CARBINÓL (< fr., germ.) s.m. Denumire veche a *alcoolului metilic;* extinsă ulterior pentru alcoolii secundari și terțiari.

CARBOÁVĂ (< rus.) s.f. Veche monedă rusească de argint sau bancnotă, valorând o rublă.

CARBOCATIÓNI (< fr.) s.m. pl. Specii cationice organice, a căror sarcină negativă este concentrată la un atom de carbon sau delocalizată, cel puțin unul din atomii sistemului conjugat fiind un atom de carbon.

CARBODIAMÍDĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Uree.

CARBOGÉN (< fr.) s.n. Amestec de 5-7% dioxid de carbon în oxigen, utilizat mai ales în tratamentul asfixiilor.

CARBOHIDRÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează hidroliza hidraților de carbon superiori în forme mai simple.

CARBÓLIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = fenol.

CARBOLINÉUM (< fr. {i}) s.n. Gudron greu (ulei de antracen), folosit la impregnarea lemnului și ca fungicid.

CARBOLÓY (cuv. engl.) s.n. Aliaj cu duritate foarte mare, obținut din carbură de wolfram în liant de cobalt, folosit la armarea părților active ale uneltelor.

CARBOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *carbo* „cărbune" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru detectarea dioxidului de carbon.

CARBÓN (< fr., lat.) s.n. Element chimic (C; nr. at. 6, m. at. 12,01), nemetal. Se găsește în natură în stare elementară, cristalină (diamant, grafit), zăcăminte fosile (cărbune de pământ și bitumuri), în unele roci sedimentare (carbonați), în dioxidul de carbon și în toate substanțele organice, combinat cu alte câteva elemente (hidrogen, oxigen, azot etc.). Funcționează în combinații în starea de valență 4. Intră în compoziția unor aliaje de mare importanță în tehnică. Cunoscut din Antic. ✧ *C. 14* (^{14}C) = izotop radioactiv al **c.** care ia naștere în atmosferă; este folosit ca *atom marcat* (v. și *geocronologie);* metoda cu radiocarbon este una din metodele de datare în arheologie. *Hârtie-c.* = hârtie subțire, acoperită pe una dintre fețe cu o substanță chimică de culoare închisă și folosită la efectuarea unor còpii; indigo **(4)**.

CARBONÁDO (< fr. {i}) subst. Varietate impură de diamant, cu aspect de zgură neagră sau cenușie; este folosit ca abraziv, la foraje etc.

CARBONÁR (< it.) s.m. (La începutul sec. 19, în Pen. Italică) Membru al unor societăți revoluționare secrete care luptau pentru unificarea și independența țării.

CARBONATÁRE s.f. **1.** Reacție chimică între dioxidul de carbon și un hidroxid, cu formare de carbonat (ex. **c.** hidroxidului de calciu din mortar sub acțiunea dioxidului de carbon din atmosferă). **2.** Operație de tratare cu dioxid de carbon a zemurilor de difuzie defecate, rezultate în procesul de fabricare a zahărului, în vederea purificării lor.

CARBONATÍTE (< fr.) s.f. pl. Roci magmatice, constituite preponderent din carbonați de calciu; reprezintă o importantă sursă de niobiu și de alte metale rare.

CARBONÁȚI (< fr.{i}) s.m. pl. Săruri ale acidului carbonic. ✧ *Carbonat neutru* = sare a acidului carbonic în care cei doi atomi de hidrogen au fost înlocuiți cu atomi de metale. *Carbonat acid* = sare a acidului carbonic în care un singur atom de hidrogen a fost înlocuit cu un atom de metal; (impr.) bicarbonat. *Carbonat de calciu* = sarea de calciu a acidului carbonic răspândită în natură sub formă de calcar (piatră de var), cretă, marmură, calcit; întrebuințat ca piatră de construcție, la obținerea cimentului, a varului, a sticlei. *Carbonat de sodiu* = sarea de sodiu a acidului carbonic, produs de bază al ind. chimice, folosit în ind. sticlei, a săpunului, a uleiurilor vegetale, a petrolului, metalurgică, farmaceutică, în gospodărie etc.; sodă **(1)**. *Carbonat acid de sodiu* = sarea de sodiu a acidului carbonic, folosită ca alcalinizant al secreției gastrice în acidoze și sub formă de loțiuni detergente în infecții, arsuri etc.; (impr.) bicarbonat de sodiu.

CARBÓNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al carbonului, obținut prin dizolvarea dioxidului de carbon în apă; acid slab, stabil numai în soluții apoase diluate.

CARBONIFER. Perioadă a Paleozoicului începută în urmă cu 360 mil. de ani, caracterizată prin importante zăcăminte de cărbuni generate de flora continentală, reprezentată prin pteridofite și gimnosperme. În fauna marină apar echinoderme, brahiopode, foraminifere, iar în cea terestră amfibieni, stegocefali și reptile. Geotectonic, **c.** aparține ciclului hercinic.

CARBONIFÉR, -Ă (< fr.; {s} lat. *carbon* „cărbune" + *fero* „a purta") adj. **1.** (Despre roci, formații sau terenuri) Care conțin zăcăminte de cărbuni. **2.** (Despre o ramură industrială) Care se ocupă cu extracția și cu prelucrarea cărbunelui; privitor la cărbuni.

CARBONIFICÁRE s.f. Proces diagenetic de descompunere selectivă a substanței vegetale și îmbogățire reziduală în carbon prin pierderea, sub formă de produse gazoase, a hidrogenului, oxigenului, sulfului, azotului.

CARBONÍL (< fr.{i}) s.m. **1.** Grupă funcțională organică, formată dintr-o dublă legătură carbon-oxigen, prezentă în aldehide și cetone. **2.** *Carbonili metalici* = combinații ale monoxidului de carbon cu unele metale grele (crom, molibden, fier, cobalt, nichel, osmiu, iridiu etc.), cu o stabilitate chimică și termică mare; au aplicații în tehnică.

CARBONITRURÁRE (după fr.) s.f. (METAL.) Tratament termochimic ce constă în introducerea simultană de carbon și de azot, în stare gazoasă, în stratul superficial al unei piese de oțel pentru îmbunătățirea durității acesteia.

CARBONIZÁRE s.f. Procedeu de descompunere termică a cărbunelui în absența aerului, prin care se obțin cocs, hidrocarburi, hidrogen etc.; cocsificare. ✧ *Carbonizarea lemnului* = procedeu de descompunere termică a lemnului în bocșe, retorte sau cuptoare, în vederea obținerii cărbunelui de lemn, a gudronului de lemn etc.; mangalizare.

CARBORÚNDUM (< fr.{i}) s.n. Carbură de siliciu.

CARBOXIHEMOGLOBÍNĂ (< fr.) s.f. Combinație între hemoglobină și monoxidul de carbon. În cazul intoxicațiilor cu acest gaz, ce perturbă transportul de oxigen, împiedicând formarea oxihemoglobinei, produce anoxie generalizată, provocând chiar moartea.

CARBOXÍL (< fr.{i}) s.m. Grupare funcțională compusă, constituită dintr-o grupă carbonil și o grupă hidroxil caracteristică acizilor organici.

CARBOXILÁRE s.f. Reacția unei combinații organometalice cu dioxidul de carbon.

CARBOXILÁZE (< fr.{i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează eliberarea dioxidului de carbon din gruparea carboxil a acizilor α-cetonici (ex. la oxidarea acidului piruvic în creier).

CARBOXIMETILCELULÓZĂ s.f. Derivat al celulozei, obținut prin tratarea alcalicelulozei cu acid monocloracetic, utilizat ca adaos la fabricarea detergenților, la prepararea unor adezivi etc.

CARBURÁNT (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. Combustibil, în general lichid, folosit la motoarele cu ardere internă (ex. benzina). **2.** *Amestec c.* = amestec combustibil-aer.

CARBURÁRE (< fr.) s.f. **1.** Îmbogățire a conținutului de carbon al unui aliaj al fierului, în cursul elaborării acestuia, pentru a obține în aliaj conținutul dorit de carbon. **2.** Operație de mărire, printr-un tratament termochimic, a conținutului de carbon al stratului superficial al unei piese.

CARBURATÓR (< fr.) s.n. Aparat al unui motor cu ardere internă și cu aprindere electrică care servește la formarea amestecului carburant, în proporția dorită, prin difuzia combustibilului într-un curent de aer.

CARBURÁȚIE (< fr.) s.f. Formare a amestecului combustibil-aer într-un carburator sau direct în cilindrul (la motorul Diesel) unui motor cu ardere internă.

CARBÚRI (< fr.) s.f. Compuși binari ai carbonului cu celelalte elemente, mai ales cu metale, bor sau siliciu. ✧ *Carbură de bor* = pulbere sau cristale negre de duritatea diamantului, rezistente la agenți chimici; se folosește ca abraziv, pentru tăiat materiale dure. *Carbură de calciu* = cristale incolore ce reacționează energic cu apa formând acetilenă; carbid. *Carbură de siliciu* = material dur, rezistent chimic și termic; se folosește ca material refractar, la fabricarea abrazoarelor etc.; carborundum. *Carbură de fier* v. *cementită.*

CARCALECHI, Zaharia (c. 1787-1856, n. Brașov), publicist și tipograf român. Editor de periodice și almanahuri („Biblioteca românească", 1821, 1829-1830, 1834).

CARCALIU, com. în jud. Tulcea, pe malul brațului Măcin (Dunărea Veche); 3 188 loc. (2008). Așezare eponimă și cultură neolitică (milen. 4 î. Hr.).

CARCÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** Îmbrăcăminte metalică exterioară a unui sistem tehnic, care susține elemente ale acestuia și îl protejează contra acțiunilor exterioare. **2.** Schelet care susține elemente componente ale unei mașini. **3.** Totalitatea oaselor care alcătuiesc scheletul unui animal. ✦ Carnea împreună cu oasele, rezultate la tăierea în abator, după jupuire (sau opărire, pârlire) și eviscerare.

CARCASSONNE, oraș în S Franței (Languedoc), la SE de Toulouse; 43,9 mii loc. (1999). Ind. de mașini agricole, textilă, încălț. și a vinului. Catedrală gotică (sec. 14). Cetate (sec. 5-13). Apeduct cu 12 arcuri. Muzeu de artă. Întemeiat în 485 de vizigoți.

CÁRCERĂ (< lat.) s.f. Încăpere mică și întunecoasă în închisori, în cazărmi și, în trecut, în unele școli, folosită pentru detenție temporară, sub regim aspru, a unei persoane pedepsite.

CARCINÓM (< fr., gr. *karkinôma* de la *karkinos* „cancer") s.n. (MED.) Tumoră malignă formată din celule epiteliale. Se dezvoltă pe piele, mucoase digestive, respiratorii, genitale sau urinare, sân, ficat, pancreas, rinichi, prostată, tiroidă etc. (ex. **c.** mamar); epiteliom.

CARCO, Francis (pseud. lui *François Carcopino-Tusoli)* (1886-1958), scriitor francez. A relatat, în limbaj argotic, rătăcirile unor personaje aparținând lumii interlope și a evocat boema artistică („Prietenul pictorilor", „Jésus la Caille").

CARCOPINO, Jérôme (1881-1970), istoric francez. Specialist în istoria Romei antice („Cezar", „Viața cotidiană la Roma"). M. de onoare al Acad. Române (1926).

CARD (< engl.) s.n. Instrument de plată pe suport magnetic, emis de o bancă sau alte instituții financiare autorizate, prin care deținătorul (utilizatorul) poate efectua diferite tranzacții. ✧ C. *de debit* = **c.** de cumpărare de bunuri/ servicii, transferuri bancare sau de fonduri, plăți de facturi, rambursări de rate de credit etc. în limita disponibilului aferent. C. *de credit* = **c.** care, spre deosebire de **c.** de debit, permite efectuarea de tranzacții numai în limita maximă de creditare acordată de bancă (cu rambursarea lunară a obligațiilor de plată de către deținătorul **c.**, la termenele și în cuantumul stabilit prin contractul de credit, semnat între cele două părți, înainte de eliberarea c.).

CARDÁ (< fr.) vb. I tranz. A prelucra un material textil fibros la cardă; a dărăci.

CARDÁN (< fr. de la n. pr. *Cardano)* s.n. Sistem de suspensie în care corpul suspendat păstrează o poziție invariabilă.

CARDÁNIC, -Ă adj. (TEHN.) **1.** *Articulație c.* = articulație care permite transmiterea mişcării de rotație între doi arbori ale căror axe formează un unghi oarecare. **2.** *Suspensie cardanică* = suspensie care permite obiectului suspendat să-şi păstreze poziția orizontală.

CARDANO, Gerolamo (1501-1576), matematician, medic, astrolog şi filozof renascentist italian. A stabilit formula pentru rezolvarea ecuației algebrice de gradul trei şi a inventat suspensia cardanică.

CARDAŞ, Agricola (1883-1955, n. Galați), agronom şi zootehnician român. Lucrări în domeniul ameliorării raselor indigene de taurine.

CARDAŞ, Gheorghe (1899-1983, n. Drăguşeni, jud. Suceava), istoric literar şi bibliograf român. Autor al unui „Tratat de bibliografie" şi al unei „Istorii a literaturii româneşti. De la origini până în zilele noastre".

CÁRDĂ (< fr.) s.f. Maşină de lucru pentru destrămarea, înlăturarea impurităților şi pentru orientarea şi paralelizarea fibrelor ondulate.

CÁRDENAS, Lázaro (1895-1970), om politic mexican. Participant la revoluția mexicană (1910-1917). Preşedinte al Mexicului (1934-1940). Inițiator al unor reforme radicale economice şi sociale.

CÁRDIA (< fr.: {s} gr. *kardia* „inimă") s.f. Orificiu de comunicare a esofagului cu stomacul, prevăzut cu un sfincter care împiedică revenirea alimentelor în esofag.

CARDIÁC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care aparține inimii (ex. muşchi c.), privitor la inimă. **2.** S.m. şi f. Persoană care suferă de o boală de inimă.

CARDIFF, oraş în SV Marii Britanii (Wales), port la Oc. Atlantic; 272,1 mii loc. (1991). Expl. de cărbuni. Siderurgie, constr. navale. Universitate (1893). Castel (sec. 11, refăcut), Muzeul Țării Galilor (1927).

CARDIÍDE ({s} gr. *kardia* „inimă") s.f. pl. Familie de lamelibranhiate *heterodonte* care include genuri marine şi salmastre cu cochilii echivalve şi neechilaterale, ornate prin coaste radiare *(Cardiidae).* Au apărut în Triasic.

CARDIN, Pierre (n. 1922), creator de modă francez. A eliberat moda masculină de rigoarea britanică, impunându-se prin căutarea unor linii şi volume noi.

CARDINÁL^1 (< fr., lat. m.) s.m. Membru al unui colegiu de prelați (de regulă episcopi) care îl alege pe papă şi îl asistă pe acesta în problemele importante ale Bisericii; conduce instituții ale curiei romane şi ale Vaticanului. ✦ (Adjectival) *Roşu-cardinal* = roşu-purpuriu.

CARDINÁL^2, -Ă (< fr.) adj., subst. **1.** Adj. Principal, fundamental, esențial. ✧ *Numeral c.* = numeral care exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte, ființe etc. *Punct c.* = fiecare dintre cele patru puncte (N, S, E şi V) în care meridianul şi paralela locului se intersectează cu linia orizontului; direcțiile determinate de aceste puncte. *Virtuți cardinale* = cele patru virtuți: înțelepciunea, curajul, cumpătarea, dreptatea, care, în concepția lui Platon, constituiau perfecțiunea morală. **2.** Subst. (MAT.) *Cardinalul unei mulțimi* = numărul elementelor unei mulțimi finite; numărul transfinit asociat unei mulțimi infinite (v. *număr).*

CARDINALE, Claudia (n. 1939), actriță italiană de cinema. Vedetă internațională a anilor 1960-1970. Interpretă a unor personaje temperamentale („Rocco şi frații săi", „Ghepardul", „Fata lui Bube", „Grup de familie în interior").

CARDIOACCELERATÓR s.n., adj. 1. S.n. Medicament, substanță etc. care accelerează ritmul cardiac. **2.** Adj. *Nerv c.* = nerv simpatic cu rolul de a accelera ritmul bătăilor inimii atunci când este excitat. Se mai numeşte *nervul lui Ludwig.*

CARDIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Înregistrare grafică a activității cardiace în scopul diagnosticării ei; traseul obținut este denumit *cardiogramă.* Sunt folosite mai multe metode de c.: electrocardiografie, kinetocardiografie, fotocardiografie, vibrocardiografie.

CARDIOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kardia* „inimă" + *eidos* „aspect") s.f. (MAT.) Curbă în formă de inimă descrisă de un punct al unui cerc care se rostogoleşte în exterior şi fără alunecare pe un alt cerc, imobil şi de aceeaşi rază cu primul cerc.

CARDIOINHIBITÓR s.n., adj. **1.** S.n. Medicament, substanță etc. care răreşte ritmul cardiac. **2.** Adj. *Nerv c.* = ramură a nervului vag cu rolul de a rări bătăile inimii atunci când este excitat. Se mai numeşte *nervul lui Hering.*

CARDIOLÓG, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Medic specialist în bolile de inimă.

CARDIOLOGÍE (< fr.{i}; {s} gr. *kardia* „inimă" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii interne care studiază structura, funcțiile şi afecțiunile cordului, precum şi vasele şi bolile vasculare.

CARDIOPATÍE (< fr.) s.f. Termen generic pentru bolile de inimă.

CARDIOSCLERÓZĂ (< fr.) s.f. Proces degenerativ, de transformare a fibrelor miocardice în țesut conjunctiv, întâlnit în ateroscleroza coronariană, miocardite etc.; se manifestă prin insuficiență cardiacă, aritmie.

CARDIOTÓNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *kardia* „inimă" + fr. *toique* „tonic") adj., s.n. (Medicament) care stimulează inima, întărindu-i forța de contracție şi normalizând ritmul bătăilor (ex. digitala, strofantina).

CARDIOTÓXIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre o substanță sau un agent) Care produce fenomene toxice la nivelul inimii.

CARDIOVASCULÁR (< fr.; {s} gr. *kardia* „inimă" + fr. *vasculaire* „vascular") adj. *Sistem* ~ = aparat *circulator.*

CARDÓN (< fr.) s.m. Plantă legumicolă perenă din fam. asteracee, cultivată pentru pețiolul frunzelor şi nervura principală, care sunt comestibile în stare etiolată *(Cynara carduncuIus).* Sin. *anghinare de grădină.*

CARDOSO, Fernando Henrique (n. 1931), om politic brazilian. Preşedinte (din 1995), primul reales în istoria Braziliei (până în 2003).

CARDOZA Y ARAGÓN, Luis (1901-1992), scriitor guatemalez. Eseuri cu caracter politic şi social („Guatemala, liniile din palma ei"). Lucrări privind pictura mexicană („Pictura contemporană a Mexicului").

CARDUCCI, Giosue (1835-1907), poet şi critic italian. Operă cu tematică predominant neoclasică, vădind o deosebită grijă pentru formă („Rime noi", „Ode barbare"). Poet național şi civic, a cântat libertatea Italiei, eroii trecutului, idealurile generoase. Premiul Nobel pentru literatură (1906).

CAREI, municipiu în jud. Satu Mare, în C. Ierului; 22 496 loc. (2008). Nod feroviar. Expl. de nisipuri metalurgice şi argile. Termocentrală. Constr. de maşini şi utilaje tehnologice pentru ind. metalurgică, chimică. Fabrici de cărămidă, de încălț., de tricotaje şi conf., ind. textilă, de mobilă şi alim. Mănăstirea piariştilor (sfârşitul sec. 18), castelul Károlyi (1794, reamenajat în 1894), azi muzeu. Bisericile Sf. Arhangheli (sec. 18), ruteană (1738), reformată (1746-1792). Monumentul ostaşului român de Vida Gheza (1964). Parc dendrologic (15 ha). Menționat documentar în 1320, iar ca oraş în 1459. La 25 oct. 1944, armata română, împreună cu cea sovietică, a eliberat oraşul, izgonind ultimele trupe hitleriste-horthyste de pe terit. românesc.

Giosue Carducci

CARENÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A echipa un vehicul cu un carenaj. **2.** A curăța carena unei nave de depuneri vegetale şi animale şi a o vopsi.

CARENÁJ (< fr.) s.n. Înveliş exterior profilat, din tablă, placaj sau mase plastice, destinat să reducă rezistența aero- sau hidrodinamică a unui corp cu mişcare relativă față de un fluid.

CARENÁTE (după fr.; {s} lat. *carenatus* „în formă de carenă") s.f. pl. Grup de vertebrate ce cuprinde majoritatea ordinelor existente de păsări (20), având ca particularitate principală sternul foarte bine dezvoltat, prevăzut cu o carenă **(2).**

CARÉNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Partea exterioară a corpului unei nave situată sub linia de plutire. **2.** Proeminență în formă de creastă, de-a lungul sternului, la păsările carenate.

CARÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (Livr.) Lipsă; deficiență. **2.** (PSIH.) C. *afectivă* = lipsă sau insuficiență afectivă; se manifestă îndeosebi la copiii separați de mamă şi, în general, de familie, dar şi la adulți. **3.** (MED.) C. *alimentară (nutritivă)* = afecțiune determinată de lipsa sau insuficiența unor nutrienți necesari organismului (săruri minerale, microelemente, vitamine etc.).

CARÉT (< fr.) s.m. Broască țestoasă comestibilă din mările tropicale *(Eretmochelys imbricata);* din carapace se obține *bagaua.*

CARÉTĂ (< rus.) s.f. Trăsură închisă. V. *cupeu* **(2).**

CARÉU (< fr.) s.n. **1.** Mod de aşezare în formă de pătrat a unor persoane, a unor obiecte etc.; persoane, obiecte etc. aşezate în acest fel. **2.** (SPORT) Suprafață marcată cu alb, care delimitează anumite zone în câmpul de joc şi în care se aplică reguli speciale; *p. ext.* teren de sport. ✧ C. *mare* = suprafață de pedeapsă. **3.** Încăpere la bordul unei nave folosită ca sală de mese, de lectură şi de recreație pentru ofițeri. **4.** (ARHIT.) Spațiul situat la intersecția navei principale a unei bazilici cu transeptul. **5.** Grup de patru cărți de aceeaşi valoare la unele jocuri de cărți.

CAREVÁ pron. nehot. Cineva, oarecare; vreunul.

CAREY, Henry Charles (1793-1879), economist şi sociolog american. Adept al teoriei „armoniilor social-economice" („Principii de economie politică"). După 1842 susținător al protecționismului pentru S.U.A.

CAREY, Mariah (n. 1970), cântăreață americană de soul-pop. Compozitoare şi textieră. Registru vocal extrem de larg (mai ales în acut), balade. Record de vânzări. Discografie selectivă: „Mariah Carey", „Music Box".

CÁREY, William (1761-1834), misionar şi lingvist britanic. Predicator baptist. A tradus „Biblia" în limbile bengali, ari, marathi, hindi, assameză, sanscrită, şi, parțial, în alte 29 de limbi.

CARGÁN s.n. Fibră textilă proteică, obținută din cazeină.

CARGOBÓT (< fr., engl.) s.n. Cargou.

CARGÓU (< fr.) s.n. Navă maritimă comercială, destinată transporturilor de mărfuri; cargobot.

CARIA, reg. istorică în SE Asiei Mici, locuită de carieni (populație pre-indo-europeană), apoi de greci, care au ridicat aici oraşe înfloritoare ca Halicarnas, Milet, Cnidos, Magnesia, Tralles ş.a. Inclusă de romani în prov. Asia (129 î.Hr.).

CARIANOPOL, Virgil (1908-1984, n. Caracal), poet român. Versuri avangardiste („Un ocean, o frunte în exil"), lirică neoclasică, tradiționalistă („Elegii şi elegii") exaltând sentimentul național.

Cariatidă barocă

CARIATÍDĂ (< fr., lat.) s.f. Statuie care reprezintă o femeie stând în picioare, menită să îndeplinească funcția unei coloane de susținere (ex. c. de la Erehteion - Atena).

CARÍBI s.m. pl. v. **caraibi.**

CARÍC (< it.) s.n. Totalitatea încărcăturii utile a unei nave comerciale.

CARICATURÁL, -Ă (< fr.) adj. De caricatură; privitor la caricatură.

CARICATÚRĂ (fr.) s.f. Reprezentare, mai ales cu mijloacele graficii, a unei persoane sau a unei situații prin exagerarea unor trăsături îndeosebi negative, cu intenție satirică sau umoristică. ✦ Fig. Imitație nereușită, denaturată a unui original.

CARICATURÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Artist specializat în caricaturi.

CARÍDĂ (GARIDĂ) (< ngr.) s.f. (ZOOL.) Crevetă.

CÁRIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Necroză progresivă a țesutului dentar (c. dentară) sau osos (c. osoasă), având drept rezultat formarea unei cavități. **2.** Defect superficial al pieselor turnate, având aspectul unor canale cu margini neregulate.

CARIÉRĂ¹ (< fr.) s.f. Exploatare minieră de suprafață, de unde se extrag substanțe minerale utile, materiale de construcții etc.

CARIÉRĂ² (< fr.) s.f. Profesiune, ocupație. ✦ Situație bună, poziție în societate.

CARIERÍSM s.n. Tendință de a parveni cu orice preț și prin orice mijloace.

CARILLON (cuv. fr.) subst. Instrument muzical de origine flamandă (sec. 15), constituit dintr-un ansamblu de clopote. Instalat în turnuri, este prevăzut uneori cu o claviatură.

CARINTIA (KÄRNTEN), land în S Austriei; 9,5 mii km^2; 559,4 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Klagenfurt.* Expl. forestiere, huilă, min. de fier, magneziu, plumb și zinc. Cereale, cartofi; creșterea animalelor. Turism.

CARIÓCA¹ (cuv. port.) s.f. **1.** Dans popular din Brazilia, cu ritm binar și mișcare moderată; melodia după care se execută acest dans. **2.** Instrument muzical popular de percuție, folosit la acompanierea ritmică a dansului c. **(1).**

CARIÓCA² (denumire comercială) s.f. Instrument de scris în formă de creion, având în interior o fâșie de pâslă îmbibată cu tuș de diferite culori.

CARIOCHINÉZĂ (CARIOCINEZĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *karyon* „nucleu" + *kinesis* „mișcare") s.f. (BIOL.) Mitoză.

CARIOFILACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *karyophyllon* „garoafă") s.f. pl. Fam. de plante angiosperme dicotiledonate, cu noduri pronunțate pe tulpină, frunze întregi, înguste, flori hermafrodite, dispuse în inflorescențe, și fructe capsule, rar bace uscate, cultivate uneori ca plante decorative (ex. *garoafa).*

CARIOLÍZĂ ({s} gr. *karyon* „nucleu" + *lisis* „descompunere") s.f. **1.** Dezagregare a nucleului în mitoză. **2.** Distrugere a nucleului prin ruperea membranei nucleare.

CARIOLOGÍE ({s} gr. *karyon* „nucleu" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a citologiei care studiază alcătuirea și funcțiile nucleului, precum și a elementelor lui structurale.

CARIÓPSĂ (< fr. {i}; {s} gr. *karyon* „nucă" + *opsis* „aspect") s.f. Fruct uscat indehiscent cu pericarpul lipit de sămânța unică (ex. bobul de grâu).

CARIOTÍP (< fr. {i}; {s} gr. *karyon* „nucleu" + *typos* „caracter") s.n. (GENET.) Reprezentare grafică sau microfotografică a cromozomilor unei celule, aranjamentul acestora fiind comun tuturor celulelor unui organism sau unei specii date. *C. uman* se realizează utilizând clasificarea numerală, în care cromozomii sunt dispuși în ordine de mărime descrescândă, recunoașterea lor făcându-se după poziția centromerului. V. *idiom, genom, cod genetic.*

CARISSIMI, Giacomo (1605-1674), compozitor italian. A contribuit la apariția și evoluția cantatei și oratoriului.

CARITÁTE s.f. **1.** (În creștinism) Cea mai înaltă formă de iubire, între Dumnezeu și om, ce se manifestă prin iubirea dezinteresată față de aproapele; iubire, dragoste creștină. **2.** Generozitate și disponibilitate de a-i ajuta pe suferinzi și nevoiași.

CARLÍNGĂ (< fr.) s.f. **1.** Cabină pentru echipajul unui avion, în care sunt instalate comenzile de zbor, aparatele de bord etc. **2.** Grindă longitudinală din osatura unei nave, care servește la legarea varangelor între ele.

CARLSBAD, mare peșteră în SV S.U.A. (New Mexico). Lungime: 33 km. Are cea mai mare sală din lume (Big Room - 1,2 km lungime, 200 m lățime, 87 m înălțime). Parc național.

CARLYLE, Thomas (1795-1881), istoric, critic social și eseist scoțian. Influențat de romantismul german. A accentuat rolul marilor personalități în istorie („Revoluția Franceză", „Eroii, cultul eroilor și eroicul în istorie").

CARMÁC (< rus.) s.n. Unealtă pentru pescuit, fără nadă, formată dintr-un șir de cârlige mari din oțel așezate în apă la diferite adâncimi.

CARMAGNOLE (cuv. fr.) s.f. **1.** Cântec și dans francez, din timpul Revoluției Franceze (1789-1794). **2.** Vestă scurtă, din timpul Revoluției Franceze.

CARMELÍT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Călugăr(iță) catolic(ă) făcând parte din ordinul religios, apărut (c. 1180) într-o comunitate de eremiți adunați pe muntele Carmel, în Palestina. S-au stabilit în Europa, dobândind recunoașterea oficială în 1226. În 1562, Sf. Ioan al Crucii și Sf. Tereza de Avila au reformat ordinul, ramura astfel apărută fiind numită a *Carmeliților desculți.*

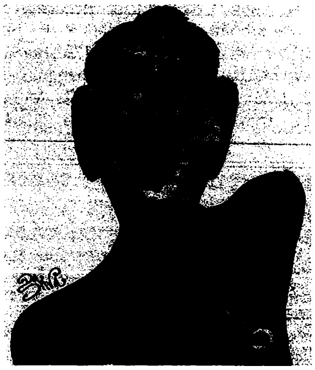

Caricatură

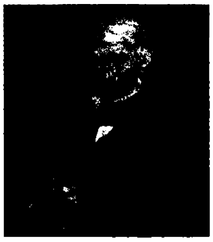

Thomas Carlyle

CARMEN, formație corală bucureșteană înființată (1901) și condusă de D.G. Kiriac, apoi de I.D. Chirescu, având ca scop sprijinirea creației naționale.

CARMEN SYLVA, pseud. literar al reginei *Elisabeta* a României.

CARMÍN (< fr.) s.n. **1.** Colorant roșu, de origine vegetală sau animală, folosit în cosmetică, în pictură etc.; cârmâz **(3).** **2.** P. ext. Culoare roșie-vie ca a carminului **(1).**

CARMINATÍV, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.n. (Medicament) care calmează durerile abdominale și favorizează evacuarea gazelor intestinale (ex. uleiul de anason și de mentă).

CARNABÁT (< bg.) s.m. (ZOOT.) Rasă de oi cu lână semifină, de culoare roșcată-cafenie, originară din Bulgaria. Carnea nu are miros caracteristic.

CARNAC, localit. în E Franței (Bretagne), pe coasta Oc. Atlantic; 4,4 mii loc. (1999). Stațiune balneoclimaterică. În apropierea sa, celebre ansambluri de monumente megalitice (dolmene, tumuli și menhire) datând din Epoca Bronzului (c. 2000-1400 î.Hr.).

CARNÁJ (< fr.) s.n. (Livr.) Masacru, măcel.

CARNÁL, -Ă (< it., lat.) adj. De carne; privitor la carne; *p. ext.* trupesc.

CARNALÍT (< fr. {i}; {s} *von Carnall*) s.n. Clorură naturală hidratată de magneziu și potasiu, translucidă, ușor solubilă, folosită pentru extragerea magneziului, la prepararea clorurii de potasiu și ca îngrășământ.

CARNAP, Rudolf (1891-1970), filozof și logician neopozitivist austriac. Unul dintre întemeietorii *Cercului vienez.* Din 1936 a trăit în S.U.A. A încercat, printr-o „teorie a construcției", bazată pe analiza logică a limbajului („Sintaxa logică a limbajului", „Semnificație și necesitate"), să reducă enunțurile teoretice la descrieri nemijlocite ale realității.

CARNARVON, George Edward, conte de ~ (1866-1923), egiptolog britanic. Săpături arheologice la Teba și în Valea Regilor.

CARNASIÉR, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. (Impr.) Carnivor **(2).** **2.** Dinte mare și tăios (primul molar inferior și al patrulea premolar superior) la carnivore.

CARNÁȚIE (< fr.) s.f. Structura, consistența și coloritul pielii unei persoane. Termenul este folosit în special în artele plastice.

CARNAVÁL (< fr.) s.n. Perioadă care precedă postul în unele țări, când au loc petreceri populare însoțite de deghizări, care alegorice, focuri de artificii etc.; *concr.* petrecere din această perioadă; *p. ext.* petrecere la care invitații vin deghizați; bal mascat.

CÁRNE (lat. *caro, carnis)* s.f. **1.** Țesutul muscular al corpului omenesc și al animalelor, împreună cu țesuturile moi la care aderă. **2.** (IND. ALIM.) Partea comestibilă din corpul unor mamifere, păsări, pești, crustacee etc. **3.** Partea interioară a pieilor, opusă feței acestora. **4.** Partea comestibilă a unor fructe și legume; pulpă **(3).**

CARNÉ, Marcel (1906-1996), regizor de film francez. Viziune realist-poetică („Suflete în ceață", „Copiii paradisului", „Thérèse Raquin").

Carol I al României

Carol al II-lea al României

CARNEADE din Cirene (c. 214-c. 129 î.Hr.), filozof grec. Fondatorul Noii Academii Platonice. Cunoscut la Roma prin discursurile sale sceptice.

CARNEGIE, Andrew (1835-1919), industriaş şi filantrop american. S-a retras din afaceri (1901). A donat o parte din averea sa unor instituţii ştiinţifice şi culturale (peste 2 500 de biblioteci, institutele C. din Washington, New York, Pittsburg, Fundaţia C. pentru Pace ş.a.).

CARNÉT (< fr.) s.n. Caiet de buzunar (cu date şi rubrici tipărite) pentru diferite însemnări. ✧ *C. de membru* = document care atestă apartenenţa posesorului la o organizaţie, asociaţie, partid etc.

CARNICI, Alpii ~, masiv muntos în E Alpilor, la graniţa Austriei cu Italia; lungime: c. 120 km. Alt. max.: 2 780 m (vf. Hohe Warte). Alcătuit din şisturi cristaline.

CARNIVÓR, -Ă (fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. (La pl.) Ordin de mamifere (cuprinzând fam.: canide, urside, procionide, mustelide, viveride, hienide, felide) care se hrănesc predominant cu carne, având carnasiere şi canini lungi şi ascuţiţi; (şi la sg.) animal din acest ordin (ex. lupul, tigrul, leul). **2.** Adj. Care se hrăneşte mai ales cu carne; carnasier **(1).** ✧ *Plante carnivore* = grup restrâns de plante, care îşi completează necesarul de săruri minerale prin digerarea unor mici nevertebrate, îndeosebi insecte. Sin. *plante insectivore.*

CARNOSÁURI s.m. pl. Grup taxonomic al dinozaurilor care cuprinde reprezentanţi carnivori ai ordinului teropodelor (ex. *Tyrannosaurus*). Au trăit în Cretacicul superior *(Carnosauria).*

CARNOT 1. Lazare C. (1753-1823), om politic, general şi matematician francez. Unul dintre conducătorii Revoluţiei Franceze din 1789-1794. Supranumit „Organizatorul victoriei", a avut un rol important în organizarea armatei. Contribuţii în geometrie. **2. Nicolas Léonard Sadi C.** (1796-1832), fizician francez. Fiul lui C. **(1).** A enunţat al doilea principiu al termodinamicii (1819) şi a stabilit legile de funcţionare a maşinilor termice *(ciclul C.)* **3. Marie François Sadi C.** (1837-1894), inginer şi om politic francez. Nepotul lui C. **(1).** Preşedinte al Republicii (1887-1894). Asasinat.

CARÓ (< fr.) s.n. Culoare la cărţile de joc, însemnată prin romburi roşii; tobă **(5).**

CAROIÁJ (< *carou*) s.n. (TOPOGR.) Canevas geometric.

CAROL, numele mai multor împăraţi ai Sfântului Imp. Roman de Naţiune Germană. Mai importanţi: **1. C. IV** (1355-1378); a promulgat „Bula de Aur" (1356) şi a înfiinţat universităţile din Praga (1348) şi Viena (1365). **2. C.V** v. *Carol V (Carol Quintul).* **3. C. VI** (1711-1740); a purtat, fără succes, războaie împotriva Franţei şi Imp. Otoman; a promulgat *Pragmatica Sancţiune din 1713.*

CAROL, numele mai multor regi ai Franţei. Mai importanţi: **1. C. III cel Simplu** (898-923). A cedat (911) şefului normand Rollon partea de NV a Franţei (ducatul Normandiei) şi a alipit Lorena; detronat în urma unei revolte a seniorilor feudali. **2. C. V cel Înţelept** (1364-1380). În timpul regenţei sale (1356-1364) a avut loc răscoala orăşenească condusă de Étienne Marcel şi *Jacqueria* (1358) şi s-a semnat armistiţiul anglo-francez de la Brétigny (1360); începând din 1369, armata franceză, sub conducerea lui Du Guesclin, a recucerit de la englezi aproape întregul teritoriu ocupat. **3. C. VII** (1422-1461). A înfăptuit o serie de reforme (constituirea armatei permanente, organizarea finanţelor) şi a încheiat victorios, cu sprijinul Ioanei D'Arc, Războiul de 100 de Ani. **4. C. X** (1824-1830), exponent al reacţiunii feudale din timpul Restauraţiei. Detronat de Revoluţia din 1830.

CAROL, numele a patru regi ai Spaniei. **C. I** v. *Carol V (Carol Quintul).* **C. II** (1665-1700). A domnit sub tutela unei camarile; înfrânt în războaiele cu Franţa, a pierdut Flandra franceză şi Franche-Comté. **C. III** (1759-1788). A promovat o politică absolutist-luministă, înfăptuind numeroase reforme. **C. IV** (1788-1808). S-a aflat sub influenţa favoritului reginei, Manuel Godoy; constrâns de Napoleon I să abdice.

CAROL, numele mai multor regi ai Suediei. Mai important **C. XII** (1697-1718). A continuat politica absolutistă a tatălui său (Carol XI) şi a luptat în Războiul Nordic (1700-1721) împotriva Rusiei, Poloniei şi Danemarcii, în care a obţinut victoria de la Narva (1700) asupra ruşilor, dar a fost înfrânt la Poltava (1709) de Petru cel Mare. A murit la asediul cetăţii Fredrikshald (1718).

CAROL, numele mai multor regi ai Navarrei. Mai importanţi: **1. C. II cel Rău** (1349-1387). A înăbuşit *Jacqueria* (1358) în Franţa şi a fost aliat al englezilor în Războiul de 100 de Ani. **2. C. III (cel Nobil)** (1387-1425). A dus o politică de reorganizare a statului.

CAROL, numele a doi regi ai Marii Britanii şi Irlandei din dinastia Stuart: **C. I** (1625-1649), fiul lui Iacob I. Domnind absolutist, şi-a atras ostilitatea maselor populare, a burgheziei, a noii nobilimi şi a Parlamentului, care au dezlănţuit Revoluţia burgheză din Anglia; înfrânt de armata condusă de O. Cromwell, a fost prins, judecat şi executat. **C. II** (1660-1685), fiul lui **C. I.** A restaurat absolutismul şi a dus o politică externă favorabilă intereselor Franţei, creându-şi astfel o ostilitate crescândă în Anglia.

CAROL, numele a doi suverani ai României din familia de Hohenzollern-Sigmaringen: **Carol I** (1839-1914, n. Sigmaringen), domnitor (1866-1881) şi rege al României (1881-1914). M. de onoare al Acad. (1867). Ales după detronarea principelui Al. I. Cuza, prin plebiscit, la 10 mai 1866. La 10 mai 1877, a sancţionat hotărârea Parlamentului României de declarare a independenţei ţării (9 mai 1877). La cererea expresă a comandamentului rus, C. I a luat conducerea efectivă a trupelor românoruse din faţa Plevnei la 21 aug. 1877. Ca urmare a războiului, România şi-a dobândit independenţa de stat, recunoscută, ulterior, de Marile Puteri. C. I a favorizat încheierea Tratatului politico-militar secret cu Austro-Ungaria (1883), la care au aderat (în aceeaşi zi) Germania şi Italia (1888). La declararea Primului Război Mondial s-a supus hotărârii Consiliului de Coroană din 3 aug. 1914, care a respins aplicarea Tratatului secret din 1883, şi a decis neutralitatea armată a României. Suveran constituţional, sobru şi sever, şi-a legat numele de acte importante ale istoriei moderne româneşti. A contribuit la consolidarea instituţiilor democratice ale statului. Căsătorit cu *Elisabeta de Wied,* fără descendenţi, C. I a hotărât (1880) adoptarea nepotului său *Ferdinand de Hohenzollern,* care i-a succedat la tron în 1914. A murit la Sinaia, fiind înmormântat în biserica mănăstirii Curtea de Argeş. Memorii. **Carol II** (1893-1953, n. Sinaia), rege al României (1930-1940). Fiul mai mare al regelui Ferdinand şi al reginei Maria. M. de onoare al Acad. (1921). În perioada 1918-1927 a renunţat de mai multe ori la calitatea de moştenitor al tronului, părăsind ţara. Sosit incognito în ţară (6 iun. 1930), a fost proclamat rege de Parlament. A manifestat o preocupare specială pentru dezvoltarea economică a României şi pentru viaţa culturală; a menţinut alianţa cu puterile occidentale democratice. Pe plan intern a instaurat, la 10 febr. 1938, regimul monarhiei autoritare. Măsurile adoptate (o nouă Constituţie, dizolvarea partidelor politice, înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale, reforma administrativă, a vieţii parlamentare etc.) nu au putut asigura stabilitatea noului regim. Deteriorarea vieţii internaţionale, izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial au dus la izolarea completă a României şi la grava amputare teritorială în vara anului 1940, prin ocuparea Basarabiei şi N Bucovinei de către Armata Roşie, pierderea NV Transilvaniei, anexat Ungariei, şi a Cadrilaterului în favoarea Bulgariei. În acest context, C. II a fost nevoit să abdice (6 sept. 1940) şi să părăsească ţara. Căsătorit cu Ioana (Zizi) Lambrino (1918), principesa Elena (1921), fiica regelui Greciei, mama regelui Mihai I, şi Elena Lupescu (1947). A murit la Estoril (Portugalia) şi a fost înmormântat în biserica mănăstirii São Vicente (Lisabona), reînhumat (2003) în paraclisul mănăstirii Curtea de Argeş. Memorii.

CAROL I de Anjou, rege al Siciliei (din 1265). Alungat din Sicilia de o răscoală populară („Vecerniile Siciliene", 1282), a rămas rege numai în S Pen. Italice (până în 1285).

CAROL de Austria (DON CARLOS) (1545-1568), prinţ spaniol din familia de Habsburg. Fiul regelui Filip II; acuzat în 1567 că ar fi complotat împotriva tatălui său, a fost închis şi a murit, probabil asasinat, în închisoare.

CAROL V (CAROL QUINTUL), rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556) şi împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană (1519-1556), din dinastia de Habsburg. A reunit sub autoritatea sa terit. atât de vaste (Germania, cea mai mare parte a Pen. Italice, Spania împreună cu posesiunile din America), încât se spune că în imperiul său „Soarele nu apune niciodată". Urmărind crearea unei monarhii catolice universale, a condus lupta împotriva *Reformei* şi a purtat războaie cu Franţa (pentru dominaţia în Pen. Italică), cu Imp. Otoman şi împotriva principilor protestanţi; a abdicat şi a împărţit imperiul între fratele său Ferdinand I (Germania) şi fiul său Filip II (Spania, Ţările de Jos, Italia şi coloniile americane).

CAROL ALBERT, rege al Piemontului (Regatul Sardiniei) (1831-1849). A promulgat o constituţie liberal-moderată (1848); înfrânt în războiul cu Austria la Custoza (1848) şi la Novara (1849), a abdicat în favoarea fiului său Victor Emmanuel II.

CAROL-AUGUST, duce de Saxa-Weimar (1758-1815) şi mare duce (1815-1828). A sprijinit dezvoltarea artei şi literaturii, acordând protecţie lui Goethe, Schiller, Wieland, Herder ş.a.

CARÓLĂ s.f. (ARHIT.) Deambulatoriu.

CAROL III CEL GROS, împărat al Occidentului (881-887), rege al Germaniei (876-887) şi al Franţei (884-887). A unificat pentru scurtă vreme, sub autoritatea sa, fostul terit. al imp. lui Carol cel Mare; detronat de marii seniori feudali.

CAROL CEL MARE (CHARLEMAGNE), rege al francilor (768-814) şi împărat al Occidentului (800-814). Cel mai de seamă reprezentant al dinastiei *Carolingilor.* Războaie cu saxonii, bavarezii, longobarzii, arabii, avarii, slavii ş.a., lărgind considerabil hotarele statului; pentru apărarea sa a înfiinţat mărci de graniţă (Altmark, Ostmark, marca spaniolă ş.a.); a reformat administraţia, justiţia, armata şi a sprijinit cultura şi biserica.

CAROL CEL PLEŞUV, rege al francilor (840-877) şi împărat al Occidentului (875-877). Prin Tratatul de la Verdun (843), i-a revenit stăpânirea celei mai mari părţi a terit. de azi al Franţei. A recunoscut (877), prin „Capitularul de la Quierzy", ereditatea feudelor.

CAROL XVI GUSTAV (n. 1946), rege al Suediei (din 1973).

CAROL MARTEL, majordom al statului franc (715-741). A consolidat autoritatea centrală, exercitând conducerea efectivă a regatului. A înfrânt pe arabi la Poitiers (732).

CAROL I ROBERT, rege al Ungariei (1308-1342). Fondatorul dinastiei de Anjou în Ungaria. Înfrânt în 1330, la Posada, de Basarab I, domnul Ţării Româneşti.

CAROL TEMERARUL (1433-1477), ultimul duce al Burgundiei (din 1467). A purtat războaie împotriva regelui Franţei, Ludovic XI, opunându-se politicii acestuia de centralizare a statului. Înfrânt de armata ducelui de Lorena la Nancy (1477), unde şi-a pierdut viaţa.

CAROLINA DE NORD (NORTH CAROLINA), stat în E S.U.A.; 136,4 mii km^2; 8,04 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv. *Raleigh*. Ind. aluminiului. Culturi de tutun (primul loc în S.U.A.), cereale și bumbac. Creșterea animalelor.

CAROLINA DE SUD (SOUTH CAROLINA), stat în SE S.U.A.; 80,6 mii km^2; 4,01 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Columbia*. Expl. forestiere, ind. bumbacului; ind. atomică, textilă, chimică, a hârtiei. Primul stat secesionist (1860).

CAROLINE, Insulele ~ Arh. în partea de V a Oc. Pacific, la NE de Noua Guinee, format din peste 500 mici insule vulcanice și coraligene și numeroși recifi de corali. Supr.: 1184 km^2. Principalele ins.: Yap, Pohnpei, Chuuk, Kosrae, Palau. Vestigii arheologice. Incluse în cea mai mare parte în Statele Federative ale Microneziei; extremitatea de V formează statul Palau.

CAROLINGI (CAROLINGIENI), dinastie de regi și de împărați (care își trage numele de la Carol cel Mare), întemeiată în 751 de *Pepin cel Scurt*. A domnit în Franța (până în 987), în Germania (până în 911) și în Italia (până în 905).

CARON (CHARON) (în mitologia greacă), luntrașul care trece sufletele morților, în Infern, peste apa Aheronului, în schimbul unui obol.

CARON, Leslie (n. 1931), actriță americană de film, de origine franceză. S-a afirmat în music-hall-uri, dar și în comedii („Un american la Paris", „Lili", „Camera în formă de L").

CAROSÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre drumuri) Pe care pot circula vehicule rutiere; (despre partea unui drum) care este rezervată circulației vehiculelor rutiere.

CAROSERÍE (< fr.) s.f. Partea superioară a unui vehicul terestru, amenajată pentru transportul persoanelor, al bunurilor etc. sau pentru instalarea anumitor utilaje.

C.A. ROSETTI 1. Com. în jud. Buzău, în C. Buzăului; 3 944 loc. (2008). 2. Com. în jud. Tulcea, pe grindul Letea, în Delta Dunării; 965 loc. (2008). Rezervația naturală Grindul și L. Răducu (2 500 ha); cherhana (Periprava).

CAROTÁJ (< fr.) s.n. Operație de determinare a constituției stratelor scoarței terestre bazată pe analiza probelor (carotelor) sau pe măsura mărimilor fizice, caracteristice, ale rocilor străbătute.

CARÓTĂ (< fr., lat.) s.f. I. (BOT.) Soi de morcovi timpurii, cu rădăcini rotunjite la vârf, foarte bogat în zaharuri. II. (TEHN.) 1. Probă de rocă, de formă cilindrică, extrasă din gaura de sondă pentru cercetarea caracteristicilor terenului. 2. Corp de probă cilindric extras dintr-o îmbrăcăminte rutieră de beton, în vederea verificării în laborator a proprietăților fizice și mecanice ale acesteia.

CAROTÉN (< fr.; {s} lat. *carota* „carotă") s.n. Pigment roșu-portocaliu care se găsește în unele vegetale (morcovi) și în unele produse animale (grăsimi, gălbenuș); constituie provitamina A.

CAROTENOÍDE s.f. Pigmenți galbeni, portocalii sau roșii, răspândiți în regnul vegetal și animal.

CAROTÍDĂ (< fr.) s.f. Arteră importantă (pereche), ramură a aortei, care transportă sângele de la inimă la gât și la cap.

CAROTIÉRĂ (< fr.) s.f. Utilaj de foraj, care taie și scoate la suprafață, din gaura de sondă, carote (**II, 1**).

CARÓU (< fr.) s.n. (De obicei la pl.) Pătrățel format din dungi de altă culoare decât fondul, imprimat pe (sau țesut în) stofă.

CARP (< fr.; {s} gr. *karpos* „încheietură") s.n. Grup de opt oase mici care formează scheletul încheieturii mâinii, articulându-se cu oasele *antebrațului* și ale *metacarpului*.

CARP, Petre P. (1837-1919, n. Iași), publicist și om politic român. Junimist; președinte al Partidului Constituțional (1891-1907) și al Partidului Conservator (1907-1913). A fundamentat programul politic al Partidului Conservator, cunoscut sub numele de „Era nouă". De mai multe ori ministru și prim-min. (1900-1901, 1910-1912). Adept al participării României la Primul Război Mondial alături de Puterile Centrale. Cronicar literar și dramatic; traduceri.

CARPACCIO, Vittore (c. 1460-1526), pictor renascentist italian. Tablouri cu tematică religioasă sau mitologică, în care reproduce adesea arhitectura și costumele venețiene ale epocii (ciclul „Viața Sf. Ursula", „Vulcan făurind aripi lui Amor").

CARPÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Din m-ții Carpați, al Carpaților, privitor la Carpați, carpatin.

CARPATÍN, -Ă (< fr.) adj. Carpatic.

CARPAȚI, sistem montan european, reprezentând continuarea estică a m-ților Alpi. La Bratislava, în E Bazinului Vienei, Dunărea îi desparte de ultimele prelungiri ale Alpilor (m-ții Leitha), iar la cealaltă extremitate, după ce au descris un arc uriaș, lung de peste 1 300 km, culoarul Timok-Nišava îl separă de Balcani. Formarea sistemului a început prin mișcările tectonice din faza de orogeneză austrică, ducând la cutarea zonei interne a C. și antrenând în unele sectoare, porțiuni din fundamentul cristalin, acoperite de cuverturi sedimentare mezozoice, care s-au suprapus reg. înconjurătoare (autohtone) sub forma pânzelor de șariaj (ex. în m-ții Tatra, Parâng și masivul Retezat-Godeanu). Cristalinul și sedimentarul mezozoic al Pânzei Getice și al Autohtonului au fost apoi strâns cutate și fragmentate. În Paleocen (faza laramică) are loc o ridicare generală a zonei centrale a C. și retragerea definitivă a apelor marine. La sfârșitul Paleogenului, în mișcarea de ridicare și de cutare, este antrenată și zona exterioară (a flișului), care se alătură zonei muntoase mai vechi. În Neogen s-au produs puternice erupții vulcanice, care au dus la formarea celui mai lung lanț vulcanic din Europa, situat pe rama interioară a arcului carpatic. La exteriorul sistemului montan s-a format cea mai nouă unitate de orogen a C., *Subcarpații*, producându-se simultan și o înălțare în bloc a întregului masiv. Caracteristică pentru C. este prezența platformelor de eroziune. Urmele glaciațiunii cuaternare sunt evidente în relieful culmilor mai înalte (Tatra, Černogora, Rodna, Făgăraș, Retezat ș.a.) prin circuri, custuri, văi glaciare etc. C. sunt străbătuți transversal de numeroase râuri. Din punct de vedere fizico-geografic, se împart în trei grupe pr.: *C. Nord-Vestici*, *C. Centrali* și *Sud-Estici*. **1. Carpații Nord-Vestici** se întind între Dunăre (Bratislava) și Biała (afl. al Dunajecului) din SV Poloniei. Se întâlnesc numeroase culmi paralele alcătuite din fliș, separate prin depresiuni alungite de natură tectonică sau sculpturală. Alt. medie: 1 000-1 400 m, depășind foarte rar 2 000 m. Totuși, în această grupă se află *Tatra*, cel mai înalt masiv cristalin din întregul sistem montan carpatic (2 663 m în vf. Gerlachovka) cu forme glaciare bine dezvoltate și păstrate. La S de Tatra, între râurile Váh și Hron, se găsește masivul cristalin Tatra Joasă. Un culoar tectonic miocen, orientat E-V, și drenat de râul Hron, desparte munții din N de m-ții Metaliferi ai Slovaciei, munți joși (alt. max.: 1 477 m), generați de vulcanismul neogen. Ocolind Tatra Înaltă pe la N, se desfășoară C. flișului. Ei încep la Dunăre (Bratislava) prin *C. Mici* (alt. max.: 768 m), în a căror axă apare fundamentul cristalin, și se continuă cu *C. Albi*, mai înalți (c. 1 000 m). **2. Carpații Centrali** separă *C. Nord-Vestici* de cei *Sud-Estici*. Ei se desfășoară între Biała și culoarul Rika-Sviča. În relieful lor, cu alt. ce depășesc rar 700-800 m, sunt caracteristice culmile paralele constituite din fliș. Către N, *C. Centrali* trec în dealurile precarpatice, pe care le domină cu 200-300 m. Către depr. Panonică din Sud, trecerea se face prin două șiruri de măguri (700-1 000 m) reprezentând neckurile și masivele vulcanice ale m-ților Vihorlat. **3. Carpații Sud-Estici** se desfășoară între culoarele Rika-Sviča la N și Timok-Nišava la S, având cea mai mare extindere pe terit. României unde se deosebesc trei sectoare: *C. Orientali*, *C. Meridionali* și *C. Occidentali*. *Carpații Orientali* se întind de la hotarul de N al României până la valea Prahovei, iar ca structură geologică până în valea Dâmboviței. Sunt alcătuiți din trei zone geologice, dispuse paralel: zona flișului (în E), cristalino-mezozoică (în centru) și vulcanică (în V). Alt. max.: 2 303 m (vf. Pietrosu Rodnei); sunt bine împăduriți și au depr. interioare. Zăcăminte de petrol, sare, min. de mangan, fier, cupru, sulf etc. Resurse hidroenergetice. Turism (masivele Rodnei, Rarău, Ceahlău, Cheile Bicazului - Lacul Roșu, Lacul Sf. Ana etc.). Partea de S a Carpaților Orientali, cuprinsă între valea Oituzului, valea Prahovei și depr. Brașov, se individualizează ca o unitate aparte (*Carpații Curburii*). *Carpații Meridionali* se întind, ca unitate morfologică, de la valea Prahovei până la culoarele Timiș-Cerna și Bistra-Strei, iar ca unitate geologică de la Dâmbovița până la Dunăre. Predomină șisturile cristaline care au determinat masivitatea lor, cu o cuvertură de calcare cretacice (uneori organogene), ce dau forme de relief spectaculoase. Prezintă frecvente urme glaciare în zona crestelor înalte. Alt. max.: 2 544 m (vf. Moldoveanu). Zăcăminte de cărbuni, min. de fier, mică, grafit. Turism în masivele Bucegi, Făgăraș, Retezat etc. *Carpații Occidentali* se întind între Dunăre la S și Someș la N. Valea Mureșului îi împarte în două grupe pr.: *m-ții Apuseni* în N, mai înalți și, *m-ții Banatului* și *Poiana Ruscă* în S. Au un relief de culmi domoale, puternic fragmentate de depresiuni-golf. Nuclee de șisturi cristaline și granite alternează cu depozite sedimentare străbătute de roci eruptive. Prezența calcarelor a favorizat apariția fenomenelor carstice. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare). Zăcăminte de bauxită, min. de aur și argint. Numeroase obiective turistice.

CARPAȚI, societate patriotică (1892-1918), cu sediul la București, înființată de un grup de transilvăneni. Activitate intensă de combatere a politicii de deznaționalizare a românilor din Imp. Austro-Ungar. Inițial, s-a numit *Iridenta română*.

CARPEAUX, Jean-Baptiste (1827-1875), sculptor francez. Compoziții pline de grație și ritm („Dansul", pentru Opera din Paris); numeroase busturi („Îmbufnatul", „Amor rănit").

CARPÉLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *karpos* „fruct") s.f. Frunzișoară modificată, așezată în centrul florii, care poartă ovulele. Adeseori, la angiosperme, mai multe c. reunite formează ovarul sau pistilul florii.

CÁRPEN (lat. *carpinus*) s.m. Arbore din fam. betulaceelor, cu frunze ovale dințate și cu flori grupate în amenți (*Carpinus betulus*). Lemn dens, rezistent, cu o mare putere calorică.

CARPEN, com. în jud. Dolj, pe râul Terpezița; 2 657 loc. (2008).

CARPENTARIA, golf larg la M. Arafura în N Australiei, cu ape puțin adânci și numeroase ins., situat între pen. York (la E) și Arnhem (la V).

CARPENTIER Y VALMONT, Alejo (1904-1980), scriitor și muzicolog cubanez. Romane de tehnică suprarealistă, inspirate din realitățile și istoria lumii Antilelor („Împărăția acestei lumi", „Pașii pierduți").

CARPÉTĂ (< fr.) s.f. Covor de mici dimensiuni.

CÁRPI (< lat. {i}) s.m. pl. Populație geto-dacică care în sec. 2-3 d.Hr. a locuit terit. românesc la E de m-ții Carpați. Organizați într-o puternică uniune tribală, c., neînglobați în provincia romană Dacia, au avut un rol important în revitalizarea elementului daco-roman în condițiile confruntării acestuia cu populațiile migratoare, în perioada care a urmat retragerii stăpânirii romane la S Dunării.

CARPINI, Giovanni del Plano (Piano) del (c. 1182-1252), călugăr italian. A călătorit, din inițiativa papii Innocențiu IV, din Lyon până la Karakorum, unde a asistat la înscăunarea (1246) hanului Guiuk, fiul lui Ogodai („Călătorie în țările răsăritene").

CARPOLOGIE (< gr. *karpos* „fruct" + *logos* „știință"; fr.) Disciplină care se ocupă cu studiul resturilor fosile de semințe și fructe din siturile arheologice.

CARRA, Carlo (1881-1966), pictor italian. Unul dintre inițiatorii futurismului. A evoluat ulterior către „pictura metafizică" („Idol hermafrodit").

CARRACCI, familie de pictori și gravori italieni din Bologna: **Lodovico C.** (1555-1619), **Agostino C.** (1557-1602), **Annibale C.** (1560-1609), **Antonio C.** (c. 1583-1618), întemeietorii unei academii de pictură la Bologna.

CARRARA, oraș în Italia Centrală (Toscana); 65,1 mii loc. (2001). Expl. și prelucr. marmurii. Dom (sec. 12-14). Palat ducal (sec. 16). Menționat documentar (963).

CARREL, Alexis (1873-1944), chirurg şi fiziolog francez. Cercetări asupra grefelor de ţesuturi şi a cultivării lor *in vitro;* a efectuat prima sutură vasculară. Studii de sinteză („Omul, fiinţă necunoscută"). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1912).

CARRERA ANDRADE, Jorge (1904-1978), scriitor ecuadorian. Poeme („Registrul lumii") şi eseuri („Calea Soarelui") având ca tematică pământul natal şi situaţia indienilor.

CARRERAS, José (n. 1946), tenor spaniol. Timbru rafinat de o frumuseţe naturală. Excelează în repertoriul romantic, dar şi în Verdi şi creaţiile veriste. Discuri cu opere rare („I due Foscari", „Corsarul", „Stifellio"). Concerte alături de P. Domingo şi L. Pavarotti.

CARRILLO SOLARES, Santiago (n. 1915), om politic spaniol. Comunist. Secretar general al Partidului Comunist din Spania (1960-1982).

CARROLL, Lewis (pseud. lui *Charles Lutwidge Dodgson)* (1832- 1898), scriitor şi matematician englez. Literatură pentru copii („Alice în ţara minunilor").

CARSIUM, castru roman, construit probabil în 103 d.Hr. pe locul unei vechi aşezări geto-dacice, pentru paza vadului de la gura Ialomiţei. Azi *Hârşova,* jud. Constanţa.

CARSON CITY, oraş în V S.U.A., centrul ad-tiv al statului Nevada; 52,4 mii loc. (2000). Expl. de min. argentifere. Ind. electrotehnică. Turism. Întemeiat în 1858.

CARST (< germ. {i}; {s} n. pr. *Karst*) s.n. (GEOMORF.) Ansamblu al formelor de relief ce apare pe roci solubile: calcare şi dolomite *(c. principal)* sau în sare gemă, săruri de potasiu, anhidrit şi gips *(c. secundar),* ca urmare a dizolvării provocate de circulaţia apelor subterane sau de suprafaţă. Relieful **c.** este reprezentat prin endocarst (peşteri, avene) şi exocarst (lapiezuri, doline, chei, puţuri, polii).

CÁRSTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparţine carstului, care se referă la carst. ✧ *Regiune c.* = regiune cu carst foarte dezvoltat.

CART^1 (< fr.) s.n. **1.** Serviciu de patru ore, executat în mod permanent, pe schimburi, la bordul unei nave, de membrii echipajului. **2.** A 32-a parte din roza vânturilor, adică 11°15′.

CART^2 (< engl., fr.) s.n. Automobil de curse mic, cu caroseria şi partea mecanică simplificate şi viteza redusă; automobil de acest tip folosit de copii în unele jocuri sportive.

CARTAGENA 1. Oraş în SE Spaniei (Murcia), port comercial şi militar la M. Mediterană; 231 mii loc. (2001, cu suburbiile). Expl. de min. argentifere, de plumb şi zinc. Siderurgie, constr. navale, prelucr. petrolului. Catedrală (sec. 13, restaurată). Fundat de cartaginezi la 227 î.Hr. **2.** Oraş în NV Columbiei, port la M. Caraibilor; 877,2 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. chimică, textilă şi piel.; prelucr. metalelor; şantiere navale. Universitate (1824). Fundat în 1533.

CARTAGINA, oraş-stat întemeiat, potrivit tradiţiei, în 814 î.Hr. în N Africii, pe coasta G. Tunis, de colonişti fenicieni din Tir. În sec. 7-3 î.Hr. a devenit mare putere în bazinul occidental al M. Mediterane. A purtat cu Roma trei mari războaie (războaiele punice). Înfrântă de romani şi dărâmată (146 î.Hr.), refăcută în sec. 1 î.Hr., C. a fost reşedinţa prov. romane Africa, iar din 439 capitala Regatului vandal. Cucerită de bizantini (533), a fost din nou distrusă de arabi (698).

CARTAN 1. Elie Joseph C. (1869-1951), matematician francez. Lucrări în domeniul geometriei diferenţiale, al teoriei grupurilor şi de fizică matematică. M. de onoare al Acad. Române (1931). **2. Henri C.** (1904-2008), matematician francez. Fiul lui C. **(1)**. Cofondator al grupului *Bourbaki.*

CARTÁRE s.f. **1.** Totalitatea operaţiunilor de urmărire în teren şi de transpunere, prin semne şi culori convenţionale, pe hărţi topografice a răspândirii şi a caracterelor diferitelor elemente din natură (roci, ape subterane, soluri, plante etc.). **2.** Operaţie de repartizare, grupare (la poştă) a scrisorilor după adresele destinatarilor. ✦ *Cartarea vagoanelor* = distribuirea vagoanelor în depou sau într-un atelier de cale ferată, gruparea lor pe liniile de descărcare şi trecerea lor într-o schemă pentru a fi identificate rapid.

José Carreras

Lewis Carroll

CÁRTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (În Ev. Med.) Act prin care se recunoşteau anumite privilegii şi libertăţi unor clase sociale (ex., în Anglia, *Magna Charta Libertatum,* 1215). **2.** Manifest cuprinzând revendicări ale unei organizaţii politice, sociale, profesionale etc. **3.** Act care stă la baza organizării şi funcţionării unei organizaţii internaţionale, (ex. *Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite*). **4.** Document prin care două sau mai multe state se obligă să respecte şi să aplice anumite principii în relaţiile dintre ele şi cu alte state.

CÁRTE (lat. *charta;* **II** fr.) s.f. **I. 1.** Reunire în volum a unui număr mai mare de 48 de file tipărite. **2.** P. ext. Scriere a unui autor, apărută în formă de carte **(I, 1)**. ✦ *Cărţi populare* = scrieri epice religioase, apocrife, astrologice, hagiografice, didactice, fantastice etc., cu o mare difuzare în Ev. Med., în toată Europa. ✧ Parte mai mare decât un capitol dintr-o scriere de mari proporţii. **3.** Învăţătură, ştiinţă, cultură. **4.** Registru. ✧ *Cartea mare* = document contabil obligatoriu în care se înscriu lunar, direct prin regrupare pe conturi corespondente, înregistrările efectuate în registrul-jurnal, stabilindu-se situaţia fiecărui cont, respectiv soldul iniţial, rulaje debitoare, rulaje creditoare şi solduri finale, în scopul întocmirii balanţei de verificare. *C. funciară* (sau *funduară*) = registru de publicitate imobiliară în care se înscriu drepturile, actele privitoare la bunurile imobile aflate pe terit. jud. din România. C. *de imobil* = registru ţinut în fiecare imobil urban în care sunt trecuţi, pe apartamente, toţi locatarii acestuia. **5.** Document. ✧ *Cartea roşie* = document elaborat la recomandarea O.N.U., în care sunt înscrise speciile de plante şi animale rare, endemice sau ameninţate cu dispariţia. **II. 1.** Bucată de carton pe care sunt imprimate unele date şi cu diferite întrebuinţări: electorală (*c. electorală*), corespondenţă (*c. poştală*), identificare (*c. de vizită*) etc. **2.** Fiecare dintre cele 52 sau 32 de cartonaşe dreptunghiulare, diferenţiate după culorile, simbolurile şi desenele imprimate pe ele, folosite la anumite jocuri de noroc. **III.** (Înv. şi pop.) **1.** Scrisoare, epistolă. **2.** Ordin scris, emis de o autoritate. **3.** Act scris, document, dovadă; diplomă.

CARTÉL (< fr.) s.n. **1.** Înţelegere temporară între mai mulţi producători din acelaşi domeniu de activitate pentru a menţine preţurile la un anumit nivel, limitând producţia şi concurenţa între membri. ✦ Înţelegere mafiotă între traficanţii de droguri. **2.** Coaliţie între două sau mai multe partide politice în vederea campaniilor electorale.

CARTÉLĂ (< it.) s.f. **1.** Carneţel, bucăţi de carton sau de hârtie cu bonuri detaşabile, imprimate şi numerotate, pe baza cărora se poate servi masa la o cantină sau se pot obţine produse raţionalizate. **2.** Bandă de carton perforată care indică un anumit desen după care se ţese o stofă. **3.** C. *magnetică* = dreptunghi din material plastic, acoperit cu substanţă magnetică, pe care poate fi înregistrată informaţia prin magnetizarea unor zone de suprafaţă într-un cod prestabilit.

CÁRTER (< fr. {i}) s. n. Înveliş metalic care susţine şi protejează anumite elemente în mişcare ale unei maşini, putând servi şi ca recipient pentru lubrifiantul necesar.

CARTER, Sir Charles Frederik (1919-2002), economist britanic. Contribuţii la studiul investiţiilor şi al influenţei progresului tehnic în economie („Industria şi progresul tehnic", „Investiţia în inovaţii").

CARTER, Elliott (n. 1908), compozitor american. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai serialismului american. Producţie relativ restrânsă (camerală, concertantă, simfonică). Activitate pedagogică amplă.

CARTER, Howard (1873-1939), egiptolog englez. Împreună cu W. Fl. Petrie şi lord G. Carnarvon, a făcut săpături în Egipt la Valea Regilor şi Teba. A descoperit (1922) mormântul faraonului *Tutankhamon.*

CARTER, Jimmy (James Earl, Jr.) (n. 1924), om politic american. Democrat. A patronat Acordurile de la *Camp David.* Preşedinte al S.U.A. (1977-1981). Premiul Nobel pentru Pace (2002).

CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ v. **Pravila lui Vasile Lupu.**

CARTESIUS v. **Descartes.**

CARTEZIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine cartezianismului, privitor la cartezianism. ✦ (MAT.) *Coordonate carteziene* = coordonate raportate la un sistem de referinţă format din două sau trei axe rectangulare. **2.** S.m. şi f. Adept al *cartezianismului.*

CARTEZIANÍSM (< fr.) s.n. **1.** Filozofia lui *Descartes.* **2.** Filozofia discipolilor lui *Descartes* („şcoala carteziană") şi a celor care s-au numit ei înşişi cartezieni: *Malebranche, Spinoza, Leibniz.*

CARTIANU-POPESCU, Gheorghe (1907-1982, n. Borca, jud. Neamţ), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul sintezei reţelelor electrice, al modulaţiei de frecvenţă.

CARTIÉR (< fr.) s.n. **1.** Parte a unui oraş, deosebită de celelalte prin caracteristici proprii (geografice, istorice, arhitectonice etc.), şi care formează o unitate organică. **2.** Parte din comandamentul unei mari unităţi, compusă din personalul de deservire şi din mijloacele de transmisiuni. ✧ *Marele C. General* = (în timp de război) organul suprem de conducere al armatei, în frunte cu comandantul său suprem. **3.** Fiecare dintre părţile laterale ale navei de la mijlocul ei spre pupă (ex. *c. tribord, c. babord*).

CARTIER, Jacques (1491-1557), navigator francez. A întreprins patru călătorii către Canada (din 1534), explorând ins. New-Foundland, ţărmurile G. Labrador, G. şi fl. Sf. Laurenţiu.

CARTILAGINOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Format din cartilaje; cu cartilaje. ✧ *Ţesut c.* = ţesut conjunctiv alcătuit din substanţă fundamentală (condrină), fibre (colagene sau elastice) şi celule (condrocite). Intră în compunerea unor formaţiuni anatomice (articulaţii, laringe, trahee ş.a.).

CARTILÁJ (CARTILAGIU) (< fr.) s.n. Formaţiune anatomică din care este alcătuit scheletul peştilor cartilaginoşi şi al embrionului vertebratelor şi omului; la adulţi mai persistă în pereţii bronhiilor şi traheii, în pavilionul urechii etc. Se întâlneşte şi la unele nevertebrate (cefalopode, moluşte); (pop.) zgârci. V. *diafiză.*

CÁRTING (< engl., fr.) s.n. Cursă sportivă cu carturi^2.

CARTIRUÍ (< rus.) vb. IV tranz. A încartirui.

CARTÍSM (< engl.) s.n. Mişcare politică a proletariatului englez, desfăşurată în deceniile 4-5 ale sec. 19, cu scopul de a obţine satisfacerea unor revendicări economice şi politice.

CARTODIAGRÁMĂ (< fr.) s.f. Cartogramă în care fenomenele sunt reprezentate prin intermediul diagramelor.

CARTÓF (< germ.) s.m. **1.** Plantă din fam. solanaceelor, cu flori albe sau violete şi cu tulpini subterane îngroşate (tuberculi), de formă rotundă, ovală sau alungită, conţinând 14-27% amidon şi vitaminele A, B şi C (*Solanum tuberosum*). Originar din America de Sud, **c.** a fost introdus în cultură în România la sfârşitul sec. 18. ✧ Tuberculul acestei plante, folosit în alimentaţie, în ind. alim. şi ca furaj ✦ *Zahăr de cartofi* = glucoză obţinută din amidonul din cartofi. **2.** *Cartof dulce* = batat.

CARTOFÓR, -Ă (< ngr.) s.m. şi f. Persoană care are patima jocului de cărţi.

CARTOGRÁF, -Ă (< fr. {i}; {s}) fr. *carte* „hartă" + gr. *grapho* „a scrie") s.m. şi f. Specialist în cartografie.

CARTOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină care studiază metodele şi tehnica de întocmire şi folosire a hărţilor şi a planurilor topografice. V. şi *proiecţie cartografică.*

CARTOGRAFIÉRE s.f. Acțiune de întocmire a hărților și planurilor topografice a anumitor elemente și fenomene.

CARTOGRÁMĂ (< fr. {i}; și fr. *carte* „hartă" + gr. *gramma* „scriere") s.f. Reprezentare grafică pe o hartă a unor mărimi referitoare la răspândirea, gradul de intensitate etc. al unor fenomene statistice.

CARTOJAN, Nicolae (1883-1944, n. Călugăreni, jud. Giurgiu), istoric literar român. Acad. (1941). Sinteze fundamentale („Cărțile populare în literatura românească", „Istoria literaturii române vechi"). A fondat și condus publicația *Cercetări literare* (1934-1947).

CARTOMETRÍE (< fr.) s.f. Ramură a cartografiei care studiază procedeele de măsurare pe hărți și planuri a distanțelor și suprafețelor.

CARTÓN (< fr. {i}) s.n. **1.** Produs industrial de papetărie, obținut prin aceleași procedee și având aceleași proprietăți generale ca și hârtia, dar cu o structură mai compactă, grosime mai mare și flexibilitate mai mică. ✦ C. *asfaltat* (sau *gudronat*) = c. impregnat cu smoală sau gudron. **2.** Desen pe hârtie sau c. **(1)** servind ca model la executarea unei tapiserii, a unei fresce, a unui vitraliu etc. **3.** Tub mic de hârtie groasă (cu rol de filtru) la capătul unor țigări, prin care se trage fumul. **4.** Tăviță de c. **(1)** pentru prăjituri, bomboane etc.

CARTONÁ (< fr.) vb. I tranz. A lega o carte, un caiet etc. cu coperte de carton **(1)**. ✦ A asigura o hartă, o planșă etc. cu un suport protector de carton **(1)**, sau, *p. ext.*, de piele, de pânză, de vinilin etc.

CARTOTÉCĂ (< germ.; {s} germ. *karte* „hartă" + gr. *theke* „cutie") s.f. Totalitatea fișelor de evidență (privitoare la personalul, materialele etc. dintr-o instituție), orânduite după anumite criterii. ✧ Cutie, dulap în care se păstrează asemenea fișe.

CARTÚȘ (< fr.) s.n. **1.** Tub metalic sau de carton prevăzut cu o capsă de amorsare, încărcat de obicei cu un exploziv și cu unul sau mai multe proiectile. **2.** *C. filtrant* = parte a măștii de gaze care conține filtrele ce împiedică pătrunderea gazelor nocive și purifică aerul. **3.** Armătură metalică cilindrică a miezurilor de turnătorie pentru piese tubulare mari. **4.** Text încadrat în chenar de pe o pagină imprimată; ornament care încadrează un titlu sau un text imprimat. **5.** (ARHIT.) Motiv ornamental pe frontispiciul unei clădiri, deasupra unei uși etc. cu aspect de chenar, care are în mijloc un spațiu liber, rezervat unei inscripții, unei date sau embleme. **6.** Cutie de carton care conține un anumit număr de pachete de țigări.

CARTUȘIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Geantă sau cutie de piele sau de pânză, prinsă de obicei de centură și în care se țin cartușele **(1)**. **2.** Brâu de piele sau de pânză, cu lăcașuri, în care se introduc cartușele **(1)**.

CARTWRIGHT, Edmund (1743-1823), inventator britanic. Constructorul unui război de țesut mecanizat (1785) și al unei mașini de cardat (1789).

CARUL MARE, numele popular al unei grupări de stele din constelația Ursa Mare, alcătuită din șapte stele; pe prelungirea laturii din spatele carului, la o depărtare de cinci ori cât această latură, se găsește Steaua Polară. V. *Mizar, Alcor.*

CARUL MIC, numele popular al unei grupări de stele din constelația Ursa Mică, alcătuită din șapte stele; la capătul oiștii se află Steaua Polară.

CARÚNCUL, -Ă (< fr., engl.; {s} lat. *caruncula* „bucată de carne") s.f. și n. **1.** S.f. Excrescență cărnoasă, mai ales la semințe, neprotejată de învelișuri. **2.** S.n. Formațiune anatomică de forma unei mici excrescențe sau eminențe cărnoase (ex. *c. lacrimal*). **3.** S.f. (ZOOL.) Proeminență cornoasă (sau cărnoasă), uneori colorată, care ornamentează capul, gâtul sau baza ciocului unor păsări (curcan, cocoș etc.).

CARUSÉL (< fr.) s.n. **1.** Călușel. **2.** (Fig.) Mișcare rapidă și continuă.

CARUSO, Enrico (1873-1921), tenor italian. Voce penetrantă, de o culoare particulară. Tehnică ireproșabilă, interpretare modernă. Repertoriu vast (de la Glück la Leoncavallo). Prima vedetă a discului (care i-a adus o popularitate unică).

Enrico Caruso

Nicolae Cartojan

ČARVAKA (cuv. sanscrit) subst. Școală filozofică indiană materialistă care respinge autoritatea „Vedelor", negând existența lui Dumnezeu și a sufletului și existența unei alte vieți după moarte.

CASÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A anula o hotărâre judecătorească în urma admiterii recursului. **2.** (CONT.) A efectua totalitatea operațiilor privind scoaterea definitivă din folosință și din inventar a unui mijloc fix a cărui folosire, reparare sau modernizare nu mai sunt economice; a lichida. **3.** A sparge.

CASA ALBĂ, reședința președinților S.U.A., situată în Washington. Construită (1792-1800) după planurile arhitectului James Hoban. Reconstruită (1815-1829).

CASABLANCA (DAR EL-BEIDA), oraș în Maroc, port la Oc. Atlantic; 2,77 mil. loc. (1994, cu suburbiile). Aici a avut loc (14-24 ian. 1943) o conferință anglo-americană care a hotărât măsuri militare comune (privind operațiunile din Africa și deschiderea unui front în Italia).

CASALS, Pablo (1876-1973), violoncelist spaniol. A revoluționat tehnica și repertoriul violoncelului („Suitele" de Bach). Trio legendar cu A. Cortot și J. Thibaud. Prestigiu mondial întemeiat pe o interpretare plină de noblețe, poezie și profunzime. Fondează festivalul de la Prades (1950).

CASANDRA (KASSANDRA) (în mitologia greacă), fiica lui Priam și a Hecubei; preoteasă a lui Apolo, de la care a primit darul profeției, dar și blestemul să nu fie crezută.

CASANDRU (KASSANDROS) (c. 355-297 î.Hr), general macedonean, în timpul luptei pentru putere dintre diadohi, a supus Grecia (317 î.Hr.), și-a întărit autoritatea asupra Macedoniei, proclamându-se rege al acesteia (306-297 î.Hr.). Din ordinul lui au fost uciși în 309 î.Hr. soția lui Alexandru cel Mare (Roxana) și fiul acestuia (Alexandru).

CASANOVA DE SEINGALT, Giovanni Giacomo (1725-1798), aventurier venețian. Memorii („Povestea vieții mele").

CASÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care se crapă sau se sparge relativ ușor.

CASÁP (< tc.) s.m. (Reg.) Măcelar. ✧ Fig. Om crud.

CASÁRE s.f. 1. Acțiunea de a casa. 2. (IND. ALIM.) Degradare a culorii și a stabilității vinurilor și sucurilor de fructe la contactul acestora cu aerul; se mai numește *casă.*

CASA ȘCOALELOR, instituție pendinte de Ministerul Instrucțiunii, înființată în 1896 pentru construirea de școli primare și dotarea lor. În anul școlar 1909/1910 au luat ființă Biblioteca și Muzeul C.Ș., primul muzeu pedagogic din România. Editura C.Ș., fondată în 1908, a scos „Biblioteca pentru popularizarea științei". A funcționat până în 1948.

CASÁTĂ (< it.) s.f. Sortiment de cofetărie preparat din mai multe feluri de înghețată, dispusă în straturi.

CASÁȚIE (< fr.) s.f. (În unele state) Organ judecătoresc suprem, competent a casa **(1)** hotărârile pronunțate de organele judecătorești de grad inferior.

CÁSĂ^1 (lat. *casa*, **3** < fr.) s.f. **1.** Clădire care servește drept locuință. ✦ (Reg.) Cameră, odaie. ✧ *C. de veci* = mormânt; cavou. **2.** Încăpere specială într-o clădire, având o anumită destinație. ✧ *C. scării* = spațiul dintr-o clădire în care se găsește scara. **3.** Cutie paralelipipedică în care se păstrează literele, semnele etc. tipografice de același caracter. **4.** Gospodărie. **5.** Totalitatea celor care trăiesc împreună într-o casă^1 **(1)**, formând o familie. ✦ Dinastie; neam. ✦ Căsnicie, menaj. **6.** (Urmat de determinări) Nume dat unor instituții, așezăminte etc. ✧ *C. de ajutor reciproc* = asociație benevolă a unor angajați sau pensionari, creată pentru acordarea de împrumuturi și de ajutoare membrilor ei din fondurile obținute, îndeosebi din depuneri lunare. C. *de naștere* = instituție medico-sanitară în care se acordă mamelor, la naștere, asistență calificată. *C. de filme* = instituție producătoare de filme cinematografice. C. *de cultură* = instituție în care au loc diverse manifestări culturale, educative etc.

CÁSĂ^2 (< it., germ.) s.f. **1.** Dulap sau ladă din fier în care se țin bani, hârtii de valoare etc. (*c. de bani*). **2.** Masă, pupitru, ghișeu unde se achită costul unor mărfuri sau al unor servicii (ex. **c.** de bilete etc.). **3.** Sumă de bani care se află în casieria unei întreprinderi sau unei instituții. ✧ *Registru de c.* = registru în care casierul consemnează încasările și plățile efectuate. *Plafon* (sau *sold*) *de c.* = limită legală maximă a sumei de bani care poate fi păstrată într-o casierie pentru a se efectua plăți curente în numerar. ✧ Expr. *A face casa* = a întocmi situația încasărilor și plăților unei zile.

CASCÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Cădere naturală de apă pe cursul unui râu, provocată de o ruptură de pantă în profilul longitudinal al văii. Cea mai înaltă **c.** din lume este Angel (Venezuela, 979 m), iar în România cea mai înaltă **c.** este Izvorul Cailor (m-ții Rodnei, 150 m). ✧ C. *de hidrocentrale* = grup de centrale hidroelectrice amenajate în serie pe un curs de apă, cu sau fără lacuri proprii de acumulare. ✧ Expr. *Cascadă de râs* = râs zgomotos, sacadat și prelungit. **2.** (TEHN.) *Montaj în cascadă* = mod de legare a unor aparate, mașini sau circuite electrice pentru a îmbunătăți factorul de putere sau a modifica fără pierderi turația.

CASCADELOR (CASCADE RANGE), Munții ~, lanț muntos în V S.U.A. și Canadei, de-a lungul țărmului Oc. Pacific. Lungime: 1 126 km. Alt. max.: 4 392 m (mt. Rainier). Vulcani stinși. Parcuri naționale.

CASCADÓR (< fr.) s.m. **1.** Clovn sau acrobat la circ care execută salturi primejdioase. **2.** Persoană special antrenată care dublează un actor în cursul filmării unor secvențe de mare risc.

CÁSCĂ (< fr.) s.f. **1.** Acoperământ de cap din cauciuc sau material plastic, care ferește părul de apă; caschetă. **2.** Acoperământ pentru protecția capului, confecționat din metal, piele, textolit etc. și folosit de militari, muncitori, sportivi etc. ✦ Dispozitiv metalic, în saloanele de coafat, de forma unei căciuli, care servește la uscarea părului. **3.** Receptor electro-acustic format dintr-una sau din două capsule telefonice, fixate pe urechile ascultătorului.

CASCHÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Șapcă mare, rotundă, cu cozoroc, care face parte din echipamentul militarilor. **2.** Cască **(1)**.

Cascadă

Pablo Casals

Gaspar Cassadó

CASELLA, Alfredo (1883–1947), pianist, dirijor, profesor, teoretician şi compozitor italian. Şef al şcolii neoclasice italiene. Limbaj componistic personal, auster. Contribuie la redescoperirea muzicii Renaşterii italiene.

CASERÓLĂ (< fr.) s.f. **1.** Capsulă de porţelan cu coadă, folosită în laborator pentru topirea substanţelor vâscoase şi puţin volatile. **2.** Cratiţă adâncă cu coadă şi cu fundul plat, folosită în bucătărie.

CASÉTĂ (<fr., germ.) s.f. **1.** Cutie de mici dimensiuni în care se păstrează bani, acte de valoare, obiecte mici sau care protejează anumite elemente ale unui sistem tehnic (ex. c. fotografică etc.). ✧ (INFORM.) C. *magnetică* = bandă magnetică, având de obicei lăţimea de 0,25 inch, încapsulată într-o carcasă din material plastic, folosită ca memorie auxiliară pentru echipamente de calcul **2.** Cutie în interiorul căreia se află înfăşurată o bandă magnetică sau o peliculă cinematografică pentru casetofoane, videocasetofoane sau camere de luat vederi. **3.** Despărţitură a unei case[1] **(3)** tipografice. **4.** Spaţiu cuprins între grinzile încrucişate ale unui plafon. ✦ Fiecare dintre compartimentele adâncite, executate cu scop decorativ pe faţa unui plafon sau pe intradosul unei bolţi; cheson **(5)**. **5.** Text, anunţ în chenar. ✧ C. *tehnică* = indicaţie pusă de obicei la sfârşitul unei cărţi şi care cuprinde anumite date privitoare la lucrare.

CASETOFÓN s.n. Magnetofon cu benzile magnetice închise în casete.

CASH, Johnny (1932–2003), cântăreţ, actor şi compozitor american. Reprezentant de seamă al muzicii country. Voce baritonală, profundă. Muzică simplă, directă („The Sun Years", „Man in Black: Greatest Hits").

CASH AND CARRY (loc. engl. „plăteşte şi ridică") Metodă comercială, folosită în comerţul angrosist de produse conform căreia cumpărătorul plăteşte marfa pe loc, în momentul în care o ridică, transportul fiind de competenţa lui.

CASH-FLOW (loc. engl. „mişcarea banilor") Mişcarea, fluxul banilor într-o organizaţie, pe parcursul unei perioade de timp, generată de activităţile desfăşurate. ✦ (CONT.) Intrările sau ieşirile de numerar şi echivalente ale acestuia într-o unitate patrimonială, pe parcursul unei perioade, generate de activităţile de exploatare, de investiţii şi de finanţare; fluxuri de numerar.

CASIAN (sec. 15), copist şi miniaturist român. Unul dintre întemeietorii şcolii de miniaturişti de la Putna.

CASÍDĂ (< arabă) s.f. Poezie monorimă, cu tematică variată, specifică literaturii orientale (arabă, persană, turcă).

CASIÉR, -Ă (< it., germ.) s.m. şi f. Persoană care are însărcinarea (permanentă) de a face operaţii de casă[2] **(3)**.

CASIERÍE s.f. Încăpere, birou, ghişeu, serviciu într-o instituţie unde se efectuează încasări şi plăţi în numerar şi se gestionează şi alte valori (timbre, cecuri etc.).

CASIMCEA 1. Râu în Dobrogea; 60 km. Izv. din pod. C. şi se varsă în L. Taşaul. **2.** *Podişul Casimcei*, sector al Pod. Dobrogei Centrale, cuprins între faliile Peceneaga-Camena la N şi Capidava-Ovidiu la S. Alt. medie: 150–250 m; alt. maximă: 359 m. Relief carstic. **3.** Com. în jud. Tulcea, pe râul Casimcea; 3 058 loc. (2008). Expl. de şisturi verzi. Aşezare rurală romană (sec. 2).

CASIODOR (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator) (c. 485–578), om politic, istoric şi erudit roman. Demnitar la Curtea regelui ostrogot Teodoric. A scris „Istoria goţilor".

CASIOPEEA 1. (*Cassiopeia*) Constelaţie din emisfera boreală, formată din cinci stele strălucitoare aşezate în formă de W. Numele popular: *Scaunul lui Dumnezeu*. **2.** (În mitologia greacă), soţia lui Cefeu, regele Ethiopiei, şi mama Andromedei; transformată în constelaţie, ca pedeapsă pentru a fi considerat frumuseţea fiicei ei mai presus de frumuseţea Eneidelor.

CASIQUIARE (CANO CASIQUIARE), râu în S Venezuelei; 410 km (326 km după alte surse). Uneşte cursul superior al fl. Orinoco cu Rio Negro (bazinul Amazonului), formând cea mai importantă difluenţă de pe glob.

CASITERÍT (< fr. {i}; {s} gr. *kassiteros* „cositor") s.n. Dioxid de staniu brun-negru, cu luciu adamantin. Se găseşte în filoanele hidrotermale şi în aluviuni; cel mai important minereu de staniu.

CÁSIU (< fr.) s.n. Rigolă pavată, largă (care traversează o şosea în pantă) pentru a permite scurgerea apelor colectate de un şanţ lateral.

CÁSNIC, -Ă adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Care ţine de casă[1] **(1)**, de gospodărie. **2.** Care îşi petrece de obicei timpul liber acasă, în familie. **II.** S.f. Femeie care se ocupă numai de gospodărie (nefiind salariată); gospodină.

CASOLÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Cutie de metal inoxidabil folosită la sterilizarea pansamentelor, instrumentelor, halatelor chirurgicale etc. **2.** Recipient din metal sau material plastic pentru diferite produse alimentare. **3.** Vas în care se ard mirodenii.

CASPICĂ, Marea ~, cel mai întins lac sărat de pe Glob, situat la limita dintre Europa şi Asia, între Azerbaidjan, Rusia, Turkmenistan şi Iran; 376 mii km^2. Ad. max.: 1 025 m. Ad. medie: 184 m. Se află cu 27,9 m sub nivelul Oceanului Planetar. În **M.C.** se varsă fl. Volga, Ural, Terek, Emba, Kura ş.a. Pescuit de sturioni. Zăcăminte de petrol. Porturi pr.: Baku, Astrahan, Bandar e Anzali.

CASSADÓ, Gaspar (1897–1967), violoncelist spaniol. Trio celebru cu Y. Menuhin şi L. Kentner. Temperamental, se impune în repertoriul cameral şi concertant. Atras de muzica contemporană.

CASSAT, Mary (1884–1926), pictoriţă americană. Influenţată de pictura impresionistă (Degas şi Renoir). Chipuri de mame cu copii, pe care le reia în cicluri; portrete şi nuduri feminine în pastel.

CASSAVETES, John (1929–1989), regizor şi actor american de cinema. Promotor al cinematografului independent, opus ca factură şi program filmului clasic de tip hollywoodian („Umbre", „Chipuri", „Soţii", „Gloria").

CASSIAN, Ion (c. 360–436), călugăr din Scythia Minor. Fondatorul a două mănăstiri lângă Marsilia, fiind considerat organizatorul monahismului apusean.

CASSIAN, Nina (n. 1924, Galaţi), poetă şi compozitoare română. Stabilită în S.U.A. (1985). Lirică a pasiunilor cerebralizate şi a introspecţiilor lucide („Ambitus") sau jocuri temperat suprarealiste („Loto-Poeme"). Proză („Confidenţe fictive"), versuri pentru copii, traduceri.

CASSIN, René (1887–1976), jurist şi diplomat francez. Principalul autor al Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, adoptată de O.N.U. în 1948. Premiul Nobel pentru pace (1968).

CASSINI, Gian Domenico (Jean Dominique) (1625–1712), astronom francez de origine italiană. A determinat rotaţia planetelor Venus, Marte şi Iupiter şi a descoperit patru sateliţi ai lui Saturn, precum şi divizarea inelului acestei planete (*diviziunea* C.).

CASSINI-HUYGENS, misiune spaţială internaţională lansată în 1997 pentru studierea planetei Saturn şi a sateliţilor săi. Cele două elemente principale sunt sonda spaţială orbitală americană *Cassini* şi sonda *Huygens*. Cassini a intrat în orbita lui Saturn în 2004, s-a desprins de Huygens (care a ajuns pe suprafaţa satelitului Titan în 2005) şi a început să se învârtească în jurul planetei, transmiţând continuu imagini. Prevăzută iniţial să se încheie în 2008, misiunea a fost prelungită până în 2010.

CASSIRER, Ernst (1874–1945), filozof neokantian german. Reprezentant al Şcolii de la Marburg. Preocupat de filozofia culturii, a studiat diferite tipuri de forme simbolice („Filozofia formelor simbolice").

CASSIUS, Caius Longinus (85–42 î.Hr.), om politic şi general roman. Unul dintre conducătorii conjuraţiei care l-a asasinat pe Cezar. Înfrânt lângă Philippi de armatele triumvirilor,.s-a sinucis.

CASSOLA, Carlo (1917–1987), scriitor italian. A abordat problematica existenţială a oamenilor simpli („Fausto şi Anna", „Fata lui Bube").

CASSOU, Jean (1897–1986), scriitor, eseist şi critic de artă francez. Scrieri privind arta modernă („Panorama artelor plastice contemporane"); romane („Cheia viselor").

CAST, -Ă (< it., lat.) adj. Neprihănit, pur, curat **(3)**; virtuos.

CASTAGNO, Andrea del (*Andrea di Bartolo di Bargilla*, zis ~) (c. 1421–1457), pictor italian. Fresce monumentale, caracterizate prin realism şi plasticitate („Cina cea de taină" din refectoriul Santa Apollonia, Florenţa).

CASTALDI, Alfonso (1874–1942, n. Maddalon, Italia), compozitor şi pedagog român de origine italiană. Creaţie de influenţă impresionistă. Impune poemul simfonic în muzica românească.

CASTALIA (în mitologia greacă), nimfă din Focida, transformată de Apolo în fântână, despre a cărei apă se spunea că este dătătoare de inspiraţie poetică.

CASTÁN (< ngr.) s.m. **1.** *Castan bun* = arbore din fam. fagaceelor, înalt de 35–37 m, cu frunze alterne, dinţate pe margini, cu fructe comestibile, aproximativ sferice, de culoare cafenie, acoperite până la maturitate cu un înveliş verde, ţepos (*Castanea sativa*). **2.** *Castan de alee* = arbore din fam. hipocastanaceelor, cu frunze compuse, cu flori albe, roşcate sau galbene dispuse în panicule şi cu fructe necomestibile, acoperite cu un înveliş ţepos care crapă la maturitate. Scoarţa, frunzele şi fructele sunt utilizate pentru obţinerea de medicamente, tanin, coloranţi, amidon etc. (*Aesculus hippocastanum*).

CASTANIÉTĂ (< fr.) s.f. (Folosit la pl.) Instrument de percuţie de origine spaniolă, format din două piese de lemn de forma unor cochilii, legate între ele.

CASTANÍU, -ÍE adj. (Despre păr) De culoarea castanei **(1)**.

CÁSTĂ (< fr.) s.f. (La hinduşi, egipteni sau la alte popoare orientale) Grup social închis, endogamic, strict delimitat de altele prin origine comună, ocupaţii, privilegii; *p. ext.* grup social închis care-şi păzeşte cu stricteţe privilegiile.

CASTÉL (< it., lat.) s.n. **1.** Locuinţă feudală fortificată, amplasată, în general, în puncte strategice greu accesibile; (mai târziu) edificiu monumental care imită

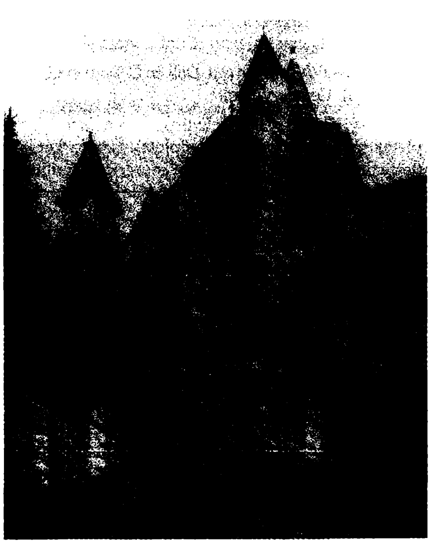
Castel

arhitectura medievală, folosit ca reşedinţă temporară a unui principe, a unui nobil etc. 2. (TEHN.) *Castel de apă* = rezervor de apă amplasat la înălţime mare deasupra solului, susţinut de o construcţie în formă de turn, folosit pentru a asigura distribuirea apei, prin cădere liberă, în centre populate sau industriale. 3. (NAV.) Fiecare dintre construcţiile situate deasupra punţii superioare a unei nave (ex. *c. proră* sau *teuga, c. central* şi *c. pupă* sau *dunetă*).

CASTELÁN, -Ă (< it., lat.) s.m. şi f. Persoană care stăpâneşte un castel, care locuieşte într-un castel sau care îl îngrijeşte şi îl administrează.

CASTEL GANDOLFO, localit. în Italia Centrală (Latium); c. 4,8 mii loc. Palat papal construit în 1624 de arhitectul C. Maderno, la cererea papei Urban VIII. Reşed. de vară a papilor.

CASTELO BRANCO, Camillo (1825–1890), romancier portughez. Viziune romantică cu momente de realism dramatic şi naturalism („Dragoste neînfrânată", „Braziliana din Prazins").

CASTELU, com. în jud. Constanţa, la E de Medgidia; 5 008 loc. (2008). Vestigii paleolitice şi din Epoca Bronzului.

CASTIGLIONE, Baldassare (1478–1529), scriitor şi diplomat italian. Dialogul său „Curteanul" defineşte trăsăturile curteanului din Renaştere.

CASTILIA-LA MANCHA (CASTILLA-LA MANCHA), reg. autonomă în Spania centrală; 79,2 mii km^2; 1,76 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Toledo*. Expl. de mercur. Cereale, citrice şi măslini. Creşterea animalelor.

CASTILLIA y LEÓN (CASTILIA şi LEÓN), reg. autonomă în partea central-nordică a Spaniei; 94,2 mii km^2; 2,45 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Valladolid*. Expl. de mangan şi de zinc. Cereale, sfeclă de zahăr şi citrice. Creşterea animalelor.

CASTITÁTE (< it., lat.) s.f. Însuşirea de a fi cast; neprihănire.

CÁSTOR (< fr., lat.) s.m. Mamifer rozător semiacvatic din Europa (*Castor fiber*) şi din America de Nord (*Castor canadensis*), cu labele din spate palmate şi cu coada lăţită. Trăieşte în colonii, construind adăposturi şi zăgazuri, care barează apa; are blană preţioasă. Sin. *biber; breb*.

CASTOR, stea din constelaţia Gemenii, de mărimea 1,6, situată la c. 45 ani-lumină de Soare.

CASTOR şi POLLUX (numiţi şi **DIOSCURI**) (în mitologia greacă), fraţi gemeni, fiii lui Zeus apăruţi din cele două ouă ale lebedei Leda. Veneraţi ca zei salvatori mai ales de navigatori cărora le apar sub forma constelaţiei Gemenilor. Simbol al dragostei frăţeşti, prelungit şi la creştini prin sfinţii Cosma şi Damian.

CASTRANOVA, com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 3 480 loc. (2008). Centru viticol.

CASTRÁRE (< fr., lat.) s.f. Extirpare a uneia (c. incompletă) sau a ambelor (c. completă) glande genitale (testicule sau ovare) având drept consecinţă sterilitatea. Se practică în scop terapeutic în anumite forme de cancer ori, în zootehnie, în scop economic (îngrăşare, docilitate etc.). Sin. *ovariectomie*, respectiv *orhiectomie*; (pop.) *scopire*. ✧ *C. radiologică* = suprimare funcţională a glandelor sexuale cu ajutorul radiaţiilor X. *C. plantelor* = eliminare a staminelor sau a inflorescenţei mascule.

CASTRÁT s.m. 1. (MUZ.) Tip de cântăreţ cu voce de alto sau sopran, , cu timbru strălucitor, excelând prin virtuozitate, a cărui voce de copil a fost păstrată prin castrare. La modă în sec. 17–18 (Farinelli, Giovanni Carestini). 2. Bărbat care a suferit operaţia de castrare.

CASTRA TRAIANA, castru roman din piatră, zidit la începutul sec. 2 d.Hr., în primii ani ai stăpânirii romane în Dacia. Azi Sânbotin, com. Dăeşti, jud. Vâlcea.

CASTRAVÉTE (< bg.) s.m. 1. Plantă legumicolă anuală din fam. cucurbitaceelor, cu frunze mari, cordiforme şi flori galbene unisexuate (*Cucumis sativus*); *p. restr.* fructul acestei plante, alungit, ovoid sau cilindric, consumat ca legumă înainte de a ajunge la maturitate. 2. (ZOOL.) *Castravete-de-mare* = holoturie.

CASTRIES, cap. statului Sf. Lucia, port pe coasta de NV a ins. (Antilele Mici); 13,2 mii loc. (2001). Ind. alim. Centru turistic. Grădină botanică. Catedrală (sec. 19).

CASTRO, José Maria Ferreira di (1898–1974), scriitor portughez. Romane realiste inspirate din viaţa de pe plantaţiile de cauciuc ale Braziliei („Emigranţii", „Pădurea").

CASTRO ALVES, Antonio de ~ (1847–1871), poet brazilian. Lirică romantic-grandilocventă, exaltând libertatea („Vocile Africii", „Sclavii").

CASTRÓN (< pol.) s.n. Vas adânc în care se aduc la masă unele mâncăruri (supa, ciorba, salata etc.).

CASTRO RUZ 1. Fidel (n. 1926), om politic cubanez. Conducător al insurecţiei armate împotriva dictaturii lui F. Batista (1956–1958). Conducător al Partidului Comunist din Cuba (din 1965). Preşedinte al Consiliului de Stat (din 1976) şi prim-min. (din 1959). În iun. 2006, din motive de sănătate, a renunţat la funcţiile de conducere în favoarea fratelui său, Raul. 2. **Raul C.** (n. 1931), om politic cubanez. Fratele lui C. 1. Conducător al Partidului Comunist din Cuba şi preşedinte al Consiliului de Stat, interimar (din iun. 2006) şi definitiv (din febr. 2008).

CÁSTRU (< lat. *castrum*) s.n. Tabără militară romană fortificată.

CASUÁR (< fr., germ.) s.m. Gen de păsări acarenate, răspândite în N Australiei şi ins. Noua Guinee, de c. 160 cm, bune alergătoare, cu corpul turtit lateral, picioare scurte şi puternice, terminate cu trei degete şi capul acoperit cu o cască cornoasă (*Casuarius*).

CASUARÍNA s.f. Arbore înalt (c. 50 m), de origine australiană, cu creştere rapidă şi lemn foarte dur.

CAŞ (lat. *caseus*) s.n. 1. Produs intermediar în fabricarea brânzeturilor, obţinut din lapte de vacă sau de oaie închegat şi stors de zer. 2. Substanţă gălbuie-albicioasă care se formează la colţurile ciocului puilor de păsări.

CAŞÁ (< germ.) s.f. Stofă de lână cu tuşeu moale.

CAŞALÓT (< fr.) s.m. (ZOOL.) Cetaceu, lung de 15–20 m, asemănător cu balena, cu capul mare şi cu dinţi pe maxilarul inferior (*Physeter catodon*). Foarte rapace. Capul conţine un organ special (melon) plin cu c. 5 t grăsime lichidă din care se obţine uleiul de c., iar din reziduurile digestive se formează, în intestin, ambra cenuşie. Trăieşte în mările tropicale. ✧ *Ulei de c.* = amestec de ceruri fluide şi solide, extras din capul de c. şi folosit în medicină, cosmetică şi ind.; ulei de spermanţet; ceară de balenă; cetaceum.

CAŞÁRE (< germ.) s.f. 1. Operaţie de aplicare pe ţesături a unui strat de substanţe peliculogene pentru obţinerea imitaţiilor de piele. 2. Caşurare.

CAŞCAVÁL (< tc.) s.n. Tip de brânză obţinută din lapte de oaie sau de vacă prin topire în apă fierbinte, sărare şi maturare c. 45 de zile.

CAŞÉTĂ (< fr.) s.f. Cutie mică din substanţă amilacee, în care se introduc, spre a fi înghiţite, medicamente sub formă de pulbere; capsulă (2).

CAŞÉU (< fr.) s.n. Mască folosită în filmarea combinată, pentru a se acoperi partea din cadru care nu trebuie să apară.

CAŞEXÍE (< fr.; {s} gr. *kakhexia* „stare proastă") s.f. Stare de slăbire excesivă a organismului, ajungându-se la atrofie musculară şi alterarea stării generale. Poate fi consecinţa unei boli cronice, a subalimentaţiei sau a bătrâneţii (c. senilă).

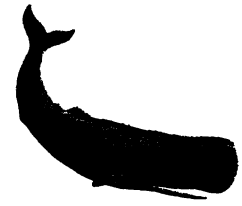

Caşalot

Fidel Castro

CAŞIN, com. în jud. Bacău, în depr. Tazlău-Caşin; 4 082 loc. (2008).

CAŞMÍR (< fr.) s.n. 1. (ZOOT.) Rasă de capre crescută în Kashmir şi Tibet pentru părul foarte fin şi mătăsos. 2. Ţesătură fină confecţionată din părul caprelor de rasă c. (1).

CAŞOLŢ, sat în com. Roşia, jud. Sibiu. Aici se află o aşezare şi o necropolă tumulară daco-romană, cu morminte de incineraţie (sec. 2–3).

CAŞURÁRE (< fr.) s.f. Acoperire, prin lipire, a feţei unei coli de hârtie sau de carton cu o coală de hârtie de calitate superioară, eventual ornamentată, pentru a-i da un aspect mai frumos; casare (2).

CATABOLÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *kataballo* „a răsturna") s.n. (FIZIOL.) Dezasimilaţie.

CATACLÁZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kataklasis* „zdrobire") s.f. Zdrobire integrală sau parţială a mineralelor componente din roci sub acţiunea proceselor dinamice din scoarţa Pământului.

CATACLÍSM (< fr.; gr. *kataklysmos* „inundaţie") s.n. Schimbare bruscă din natură, sub influenţa unor fenomene intense şi de scurtă durată (cutremure, erupţii vulcanice, inundaţii, uragane etc.), care afectează suprafeţe mari de pe glob. ✦ Fig. Răsturnare bruscă, distrugătoare, în viaţa socială.

CATACÓMBĂ (< fr.) s.f. Galerie subterană, naturală sau artificială, folosită de primii creştini ca loc de cult şi de înmormântare (ex. c. de la Roma şi Napoli); *p. gener.* galerie subterană (lungă şi îngustă).

CATACRÉZĂ (CATAHREZĂ) (< fr.; {s} gr. *kathachresis* „folosire abuzivă") s.f. 1. Folosire improprie a unui cuvânt în locul altuia. 2. Figură de stil provenită dintr-o metaforă sau metonomie, al cărei sens figurativ s-a pierdut prin uz, folosită pentru a indica un obiect care nu are denumire proprie (de ex.: „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai").

CATADIÓPTRU (< fr.) s.n. Dispozitiv optic ce permite reflexia radiaţiei luminoase; este utilizat pentru semnalizare, în circulaţia rutieră.

CATAFÁLC (< fr.) s.n. Postament pe care se aşază sicriul.

CATAFATÍSM s.n. Calea afirmativ-raţională de cunoaştere a lui Dumnezeu, care indică ceea ce este acesta în raport cu realităţile create, văzute.

CATAFORÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kataphora* „coborâre") s.f. (CHIM.) Deplasare spre catod a particulelor coloidale încărcate electric pozitiv.

CATAGRAFÍE (< ngr.) s.f. (Înv.) 1. Inventar. 2. Recensământ.

CATAÍF (< tc.) s.n. Prăjitură preparată din tăiţei subţiri prăjiţi, însiropaţi şi frişcă.

CATALÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţia Cataloniei (Spania); mai trăiesc în Aragón, ins. Baleare, Franţa, Italia (Sardinia), Andorra, S.U.A. şi America Latină. Sunt de religie creştină (catolică). ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Catalonia. 2. Adj. Care aparţine Cataloniei sau catalanilor (1). 3. S.f. Limbă romanică vorbită de catalani.

CATALÁZĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă cristalizabilă prezentă în celulele vii (cu excepţia germenilor anaerobi) şi care catalizează descompunerea apei oxigenate în apă şi oxigen molecular.

CATALÉCTIC (< fr.; {s} gr. *katalekticos* „incomplet") s.n. Vers antic, terminat printr-un picior incomplet (redus cu una sau două silabe).

CATALÉCTICĂ (< fr.) s.f. Compartiment al metricii în versificaţia antică, tratând despre finalurile ritmice ale versurilor. V. *clauzulă*.

CATALEPSÍE (< fr., lat.) s.f. (MED.) Sindrom caracterizat prin suspendarea activităţilor voluntare şi păstrarea neschimbată, timp îndelungat, a aceleiaşi poziţii a trunchiului şi membrelor; apare în unele boli psihice.

ČATAL-HÜYÜK, sit în Anatolia, în apropierea oraşului Konya (Turcia), celebru prin vestigiile unui oraş neolitic (milen. 7 î.Hr.) descoperit aici.

CATALÍGĂ (CĂTĂLIGĂ) (< bg.) s.f. **1.** (La pl.) Prăjini prevăzute cu suporturi pentru picioare (folosite prin locuri noroioase sau la reprezentaţiile de circ); picioroange. **2.** (ORNIT.) Piciorong.

CATALINA, com. în jud. Covasna, pe Râul Negru; 3 499 loc. (2008).

CATALÍTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre reacţii chimice) Care se produce prin cataliză.

CATALIZATÓR (< *cataliza*, după fr.) s.m. **1.** Substanţă care influenţează viteza unei reacţii chimice, fără ca ea însăşi să fie modificată. **2.** Fig. Element care provoacă o reacţie prin simpla sa prezenţă sau intervenţie.

CATALÍZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *katalysis* „descompunere") s.f. Proces fizico-chimic prin care se modifică viteza unei reacţii chimice în prezenţa unui catalizator. Termenul a fost introdus (1836) de *J.J. Berzelius*. ✧ *C. negativă* = c. în care viteza de reacţie este micşorată de catalizator. *C. pozitivă* = c. în care viteza de reacţie este accelerată de catalizator. *C. omogenă* = c. în care reactanţii şi catalizatorul constituie un sistem omogen, format dintr-o singură fază. *C. eterogenă* = c. în care reactanţii şi catalizatorul se află în faze diferite.

CATALÓG (< fr., lat.) s.n. Listă, caiet, registru, sistem de fişe etc. în care sunt înscrise, după anumite criterii şi cu anumite scopuri, nume de persoane, de obiecte, titluri de lucrări etc. (ex. c. de clasă, c. de bibliotecă).

CATALOGRAFÍE (< fr.; {s} fr. *catalogue* + gr. *graphe* „descriere") s.f. Ramură a biblioteconomiei care studiază principiile şi metodele de întocmire a cataloagelor.

CATALONIA (CATALUÑA, CATALUNYA), reg. autonomă în NE Spaniei; 31,9 mii km²; 6,34 mil. loc. (2001). Oraş pr.: *Barcelona*. Expl. de cărbuni şi de plumb. Grâu, cartofi; viticultură. Creşterea animalelor. Stăpânită succesiv de cartaginezi, romani, alani, vizigoţi, arabi, franci (partea de N) C. s-a unit în 1137 cu Aragónul.

CATÁLPA (< fr.) s.f. Gen de arbori ornamentali, originari din America de Nord, Cuba, China, de c. 10-30 m înălţime, cu flori albe sau gălbui, frunze ovale sau lobate şi capsule lungi (35-45 cm). În România s-a aclimatizat *Catalpa bignonioides*.

CATAMARCA 1. Prov. federală în NV Argentinei: 102 mii km²; 334,5 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Catamarca*. Zonă agricolă şi minieră. **2.** Oraş în NV Argentinei, centrul ad-tiv al prov. omonime, la poalele estice ale Anzilor; 141 mii loc. (2001). Fundat în 1683. Se mai numeşte *San Fernando del Valle de Catamarca*.

CATANE, com. în jud. Dolj, pe râul Sărăceaua, în C. Desnăţui, la SE de Băileşti; 1 964 loc. (2008). Biserica Sfântul Nicolae (1842-1843).

CATANIA, oraş în S Italiei (Sicilia), la poalele Etnei, port la M. Ionică; 313,1 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini agricole, chimică, textilă, piel., ciment, alim. Universitate (1434). Vestigii romane, clădiri baroce. Muzee. Institut de vulcanologie. Fundat de greci în 729 î.Hr., cucerit de romani (263 î.Hr.), sarazini (902) şi normanzi (1090).

CATAPETEÁSMĂ (< ngr., gr. *katapetasma* „perdea") s.f. **1.** (În vechile temple ebraice) Draperie brodată care separa „sfânta" (naosul) de „sfânta sfintelor" (sanctuarul). **2.** (Impr.) (În bisericile ortodoxe) Perete despărţitor, împodobit cu icoane, între altar şi naos; iconostas; tâmplă². **3.** Perdea brodată care închide uşile împărăteşti ale iconostasului.

CATAPLÁSMĂ (< fr., lat.) s.f. (MED.) Preparat vegetal sau organo-mineral cu acţiune emolientă, tonică, revulsivă sau antiinflamatorie, utilizat extern; *p. ext.*, bucată de pânză pe care se întinde acest preparat, pentru a fi aplicat pe corp.

CATAPLEXÍE (< fr.; {s} gr. *kataplexis* „stupoare") s.f. Pierdere bruscă şi de scurtă durată a tonusului muscular, fără pierderea cunoştinţei, determinată de o emoţie puternică.

CATAPULTÁ (< fr.) vb. A lansa sau a arunca cu ajutorul unei catapulte.

CATAPÚLTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (În Antic. şi la începutul Ev. Med.) Maşină de război, folosită la atacul cetăţilor, care servea la aruncarea pietrelor sau a butoaielor cu substanţe inflamabile. **2.** Dispozitiv pentru lansarea unei aeronave care, la decolare, trebuie să atingă o viteză mare pe un spaţiu redus. **3.** Dispozitiv pentru aruncarea din avion a pilotului împreună cu scaunul sau cu cabina, în vederea paraşutării lui în caz de pericol; scaun de catapultare.

CATÁR (< fr., lat.) s.n. Inflamaţie acută sau cronică a mucoaselor, însoţită de hipersecreţie.

CATARÁCTĂ¹ (< fr., lat.) s.f. (GEOGR.) Prag transversal în albia unui râu sau fluviu, determinat de falii sau de duritatea rocilor, unde apa cade în cascadă sau cu repezişuri.

CATARÁCTĂ² (< fr., lat.) s.f. (MED.) Opacifiere a cristalinului care produce o orbire parţială sau totală; se tratează chirurgical. Sin. *albeaţă*.

CATARÁMĂ (< săs.) s.f. Piesă (din metal, os etc.) cu ajutorul căreia se încheie o curea; poate fi folosită ca ornament la confecţii.

CATÁRG (< ngr.) s.n. **1.** Arbore al unei nave. **2.** Construcţie de metal care înlocuieşte turnul de extracţie la troliurile mobile în industria petrolieră.

CATARGI, Henri (1894-1976, n. Bucureşti), pictor român. Peisaje şi naturi moarte, evocând cu subtilitate atmosfera şi reflexele luminii („Peisaj la Pasărea", „Femeia cu pălărie galbenă").

CATARGIU, Barbu (1807-1862, n. Bucureşti), om politic român. Conservator. Orator de mare talent. A condus întâiul guvern (ian.-iul. 1862) după proclamarea Unirii definitive a Principatelor şi a susţinut soluţionarea chestiunii agrare. Asasinat.

CATARGIU, Lascăr (1823-1899, n. Iaşi), om politic român. Conservator. Membru al Locotenenţei domneşti. Prim-min. (mai-iul. 1866, 1871-1876, mart.-nov. 1889, 1891-1895). Sfetnic al regelui Carol I, a impus Partidul Conservator pe scena politică românească.

CATÁRI (< gr. *katharós*, „curat") s.m. pl. Grupare de eretici din sec. 11-13, răspândită în Europa apuseană (Italia, Flandra, S Franţei). Împărtăşeau idealul sărăciei apostolice şi chemau la o viaţă castă şi austeră. Învăţătura lor a stat la baza ereziei *albigenzilor*.

CATARINIÁN (< fr. {i}; {s} gr. *kata* „împreună" + *rhin* - „nas") s.n. (La pl.) Grup de maimuţe superioare cu nările mult apropiate şi coadă neprehensilă sau lipsite de coadă; (şi la sg.) maimuţă din acest grup (ex. babuinul, cercopitecul, cimpanzeul).

CATÁRSIS ({s} gr. *katharsis* „purificare") s.n. **1.** (La Aristotel) Efectul de purificare a pasiunilor pe care îl producea tragedia asupra spectatorilor. **2.** (În psihanaliză) Eliberarea, sub formă de emoţie, a unei reprezentări refulate în inconştient.

Catedrală

CATASEÍSM (< fr.; {s} gr. *kata* „de sus în jos" + *seismos* „vibraţie") s.n. Undă longitudinală, a unui cutremur, la care prima deplasare are loc dinspre exteriorul regiunii epicentrale spre epicentru. Provocat de prăbuşirea spre interior a pereţilor unei cavităţi.

CATASTÁZĂ (< fr.) s.f. Moment în tragedia antică greacă, în care se accentuează punctul culminant, de dinaintea catastrofei.

CATASTÍF (< ngr.) s.n. Registru, condică.

CATASTRÓFĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Momentul culminant al conflictului, în tragedia antică greacă. **2.** Eveniment tragic, de obicei natural, cu urmări dezastruoase.

CATASTROFÍSM (< fr.) s.n. Teorie potrivit căreia în istoria Pământului, după lungi perioade de repaus, ar interveni revoluţii explozive (cataclisme) ce schimbă radical înfăţişarea planetei, distrugând şi lumea organică. Explicit formulată (1812) de paleontologul francez G. Cuvier, c. a fost dezvoltat de alţi naturalişti (A.D. d'Orbigny, L. Élie de Beaumont ş.a.).

CATATERMOMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument medical utilizat pentru măsurarea căldurii pierdute de corpul omenesc datorită curenţilor de aer şi transpiraţiei.

CATAVASIÉR (< ngr.) s.n. Octoihul mic.

CATAZÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kata* „complet" + fr. *zone* „zonă") s.f. Zonă de mare adâncime (12-30 km) a scoarţei Pământului, corespunzătoare gradului de dezvoltare maximă a metamorfismului general, caracterizată prin temperaturi de 400-700°C şi presiune litostatică puternică. Roci caracteristice: *eclogitele*, *micaşisturile*, *cuarţitele* şi *marmurele*.

CATÂR (< tc.) s.m. (ZOOT.) Animal hibrid rezultat din împerecherea măgarului cu iapa (*Equus mullus*), folosit pentru transport. Masculii sunt sterili. ✦ Fig. Om încăpăţânat.

CATECOLAMÍNE (< fr.) s.f. pl. Grup de amine biogene, din care fac parte adrenalina şi noradrenalina.

CATEDRÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Aparţinând bisericii care este sediul episcopiei. **2.** *Şcoala c.* = (în Ev. Med.) Şcoală ataşată unei catedrale, iniţial destinată formării de clerici, ulterior primind şi mireni, pregătindu-i pentru posturi înalte în societate.

CATEDRÁLĂ (< fr., lat. m.) s.f. Biserică de dimensiuni mai mari în care slujeşte, de obicei, un (arhi)episcop.

CATÉDRĂ (< it., lat.) s.f. **1.** Pupitru sau masă specială, aşezată de obicei pe o estradă şi de la care vorbesc profesorii, oratorii etc. **2.** Post în învăţământ; funcţie de profesor. ✦ Unitate de bază dintr-o instituţie de învăţământ superior, în cadrul căreia se desfăşoară activitatea didactică, metodică şi de cercetare ştiinţifică în domeniul uneia sau mai multor discipline. **3.** Sediul liturgic al episcopului în catedrala sa.

CATEGÓRIC, -Ă (< fr.) adj. (Adesea adverbial) Fără condiţii; hotărât, precis. ✦ Clar, limpede. ✧ *Imperativ c.* v. *imperativ. Silogism c.* v. *silogism. Propoziţie c.* = propoziţie necondiţionată.

CATEGORÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Clasă determinată de obiecte sau de expresii logico-lingvistice având funcţii de tip designativ şi clasificator în planul realităţii sau al gândirii. ✦ Noţiune fundamentală a unui domeniu de cunoaştere. **2.** (LINGV.) *Categorie gramaticală* = noţiune gramaticală fundamentală care exprimă relaţii stabilite de vorbitorii unei limbi între elemente ale limbii obiective (ex. gen, număr, persoană, comparaţie) sau între ei şi lumea obiectivă (ex. timp, mod). **3.** (BIOL.) *Categorie sistematică* (sau *taxonomică*) = fiecare dintre grupele de plante sau de animale asemănătoare şi înrudite (clase, ordine, familii etc.). **4.** (SPORT) Grupă specială în care sunt departajaţi sportivii sau echipele după criterii de greutate, vârstă, sex, clasificare sportivă sau grad de pregătire. **5.** (SOCIOL.) *Categorie socio-profesională* = ansamblu de lucrători delimitat prin tipul de activitate profesională prestată şi prin poziţia ocupată în cadrul acesteia.

CATEGORISÍ vb. IV tranz. (Fam.) **1.** A pune pe categorii. **2.** Fig. A califica; *p. ext.* a critica, a vorbi de rău pe cineva.

CATEHÉTICĂ (< ngr.) s.f. Parte a teologiei practice care se ocupă cu studiul normelor privind activitatea didactică în cadrul Bisericii.

CATEHÉZĂ (< ngr.) s.f. Activitate didactică a Bisericii, în legătură cu mijloacele de îngrijire sufletească a catehumenilor.

CATEHÍSM (< ngr.) s.n. **1.** Expunere a principiilor religiei creştine sub formă de întrebări şi răspunsuri; *p. ext.* carte care cuprinde această expunere. **2.** P. ext. Lucrare în care se expune riguros esenţa unei doctrine, a unei concepţii.

CATEHISMUL LUTERAN, prima carte de cult tipărită în limba română, în 1544, la Sibiu, sub influenţa Reformei. Lucrarea, din care nu s-a păstrat nici un exemplar, e atestată în socotelile oraşului Sibiu şi într-o scrisoare particulară din 1546.

CATEHIZÁRE s.f. Activitate creştinească de introducere sau de iniţiere în învăţătura şi viaţa Bisericii.

CATEHÚMEN (< fr., lat.) s.m. (În creştinismul primitiv) Persoană adultă, de altă religie, pregătită în vederea primirii botezului.

CATENÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *catenarius* „legat cu lanţ") adj. *Suspensie c.* = sistem de susţinere a firului aerian de contact pentru tracţiunea electrică, prin care acesta este suspendat de un cablu purtător prin intermediul unor fire verticale sau înclinate (pendule).

CATÉNĂ (< fr. *catena*) s.f. **1.** (CHIM.) Lanţ format din mai mulţi atomi de acelaşi fel, legaţi între ei prin valenţe simple sau multiple. **2.** (GEOGR.) *Catenă muntoasă* = şir de munţi de încreţire, format sub influenţa unei presiuni laterale în timpul unei orogeneze; *p. restr.* ramură muntoasă cu culmi paralele pe mari distanţe şi direcţie axială determinată.

CATERINA DE MEDICI (1519–1589), fiica lui Lorenzo II de Medici, soţia lui Henric II, regele Franţei, regentă (1560–1563) în timpul minoratului fiului ei Carol IX. În timpul domniei fiilor săi Francisc II, Carol IX şi Henric III a exercitat o influenţă însemnată asupra politicii interne şi externe a Franţei.

CÁTERING (cuv. engl.) s.n. Distribuire a producţiei industriale sau centralizate a semipreparatelor şi preparatelor culinare care, între perioada de producţie şi desfacere la consumator, sunt conservate prin frig în depozite-tampon.

Caterina de Medici

Cato cel Bătrân

CATERISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A exclude din rândurile clerului; a răspopi.

CATERPILÁR (< engl.) s.n. Tip de tractor pe şenile, destinat în special pentru lucrările rutiere.

CATÉTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kathetos* „perpendiculară") s.f. Fiecare dintre cele două laturi care alcătuiesc unghiul drept al unui triunghi dreptunghic.

CATETÉR (< fr.) s.n. Tub, în general din material plastic, de calibru milimetric, care se introduce într-un vas de sânge sau într-un canal natural, în scopuri diagnostice sau terapeutice.

CATETOMÉTRU (< {i}; {s} gr. *kathetos* „perpendiculară" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea cu precizie a diferenţelor de înălţime.

CATEXÍE s.f. (În psihanaliză) Învestirea unui obiect, persoană, idee sau act cu o valoare afectivă pozitivă sau negativă.

CÁTGUT (< fr. {i}) s.n. Fir de sutură chirurgicală, resorbabil, preparat din ţesuturi animale (intestine de oaie, pisică etc.).

CATIFEÁ (< tc.) s.f. Ţesătură moale cu fire dese mai mici de un milimetru, perpendiculare pe suprafaţa ţesăturii.

CATIFELÁT, -Ă adj. Cu înfăţişarea şi fineţea catifelei. ✦ Fig. Plăcut, mângâietor.

CATIHÉT (< ngr.) s.m. **1.** (În Biserica primară) Trimisul lui Dumnezeu şi al Bisericii, care împărtăşeşte, prin grai viu, învăţătura creştină, cel dintâi c. fiind Iisus Hristos, **2.** (În accepţia actuală) Persoană însărcinată cu predarea învăţăturii creştine.

CATILINA, Lucius Sergius (c. 108–62 î.Hr.), om politic roman. Iniţiatorul unei conspiraţii împotriva Senatului. Demascat în 63 î.Hr. de Cicero în celebrele „Catilinare". Înfrânt şi ucis în lupta cu armata senatorială la Pistoia.

CATILINÁRĂ (< fr.) s.f. (Livr., de la numele celor patru discursuri ale lui Cicero împotriva lui Catilina) Apostrofă vehementă la adresa cuiva.

CATINA, Ion (1828–1851, n. Bucureşti), poet român. Versuri de factură romantică, patriotice şi revoluţionare („Poezii").

CATINA, Ion L. (1870–c. 1940, n. Târgu Ocna), călător şi explorator român. A călătorit în Africa australă (N Mozambicului, reg. fl. Zambezi, prov. Cape, 1900–1901).

CATIÓN (< fr. {i}; {s} gr. *kata* „în jos" + fr. *ion*) s.m. (FIZ.) Ion cu sarcină electrică pozitivă, care este atras de catod.

CATIONÍT (< fr. {i}) s.m. Substanţă naturală sau sintetică, organică sau minerală, capabilă să reţină cationii dintr-o soluţie; folosit la dedurizarea şi deferizarea apei.

CATLIN, George (1796–1872), pictor american. Peisaje şi portrete de indieni din Vest, în care pitorescul şi intenţia documentară sunt realizate într-un stil frust.

CATO CEL BĂTRÂN (Marcus Porcius Cato Maior) (234–149 î.Hr), om politic şi scriitor roman. Consul (195 î.Hr.) şi cenzor (184 î.Hr.). A cerut cu insistenţă distrugerea Cartaginei. Autor al primei opere istorice scrise în limba latină („Origines").

CATO CEL TÂNĂR (Marcus Porcius Cato Uticensis) (95–46 î.Hr.), om politic roman. Republican, adversar neînduplecat al lui Cezar. După victoria acestuia asupra adepţilor lui Pompei la Thapsus, s-a sinucis.

CATÓD (< fr. {i}; {s} gr. *kata* „în jos" + *hodos* „drum") s.m. Electrod prin care electronii pătrund într-o baie de electroliză, într-un tub de descărcare etc.; este legat la polul negativ al sursei. ✦ Electrod al unui tub electronic care emite electroni.

CATÓDIC, -Ă (< fr.) adj. Care porneşte de la catod; privitor la catod. ✧ *Radiaţie c.* = flux de electroni emişi de catodul unui tub de descărcare electrică vidat.

CATODOLUMINESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. Luminescenţă prezentată de unele substanţe în urma bombardării cu electroni.

CATOGENÉZĂ (< fr.) s.f. Proces de formare a rocilor sedimentare, ale căror particule constitutive s-au deplasat în timpul depunerii, sub acţiunea gravitaţiei.

CATÓLIC, -Ă (< fr., lat.; gr. *katholikós* „universal") **1.** Adj. Referitor la Biserica universală distinctă de comunităţile creştine locale, care posedă integralitatea credinţei şi care, de asemenea, se adresează tuturor oamenilor. Termenul poate fi folosit fără referire la o confesiune anume, fiind o însuşire a Bisericii menţionată în Crezul niceno-constantinopolitan. V. şi *sobornicesc.* **2.** Adj. (În sens confesional) Aparţinând catolicismului sau referitor la acesta. ✧ *Biserica c.* v. *Catolicism.* **3.** S.m. şi f. Membru al Bisericii Catolice.

CATOLICÍSM (< it., fr.) s.n. Ansamblul credinţelor, dogmelor, învăţăturilor, instituţiilor, practicilor şi tradiţiilor proprii Bisericii Romei şi a celor în comuniune cu aceasta. Asemenea *ortodoxiei* şi a unora dintre celelalte Biserici, C. mărturiseşte Crezul niceno-constantinopolitan, păstrează succesiunea apostolică şi celebrează cele şapte taine (sacramente). Astăzi există în lume un miliard de catolici botezaţi. Potrivit C., există o continuitate istorică între unica Biserică întemeiată de Hristos şi Biserica Catolică. Papa este considerat continuatorul misiunii lui Petru, ales de Iisus în fruntea apostolilor, iar episcopii sunt succesorii acestora.

CATÓLICOS s.m. Titlul patriarhilor Bisericii armene şi ai Bisericii georgiene creştine.

CATOMÉTRU s.n. Aparat pentru controlul mărimilor caracteristice ale tuburilor electronice.

CATRÁN (< tc.) s.n. **1.** Gudron. **2.** Fig. Supărare mare.

CATRÉN (< fr.) s.n. Strofă (sau poezie) formată din patru versuri.

CATRÍNŢĂ s.f. (În costumul popular românesc) Piesă de lână purtată de femei. De o singură culoare, cu dungi sau alesături, poate fi ca un şorţ (Oltenia, Banat, Transilvania) sau ca o fustă strâmtă, neîncheiată (Moldova şi Muntenia).

CATTELL, James McKeen (1860–1944), psiholog american. A elaborat teste de inteligenţă. Iniţiator al psihologiei aplicate şcolare şi industriale în S.U.A.

CATUL (Caius Valerius Catullus) (c. 87–c. 54 î.Hr), poet liric latin. Poeme mitologice de un rafinat alexandrinism. Versuri de inspiraţie intimistă (îndeosebi erotice, dedicate Lesbiei).

CAŢA, com. în jud. Braşov, pe Homorodu Mare; 2 663 loc. (2008). În satul Beia se află o biserică fortificată (sec. 14–16), cu altar poliptic atribuit lui Johann Stoss. În satele Drăuşeni şi C. cetăţi săteşti cu biserici evanghelice (sec. 13).

CAŢAVÉICĂ (< ucr.) s.f. (În costumul popular românesc) Haină scurtă îmblănită, cu mâneci largi, purtată de femei; scurteică.

CAÚC (< tc.) s.n. **1.** Potcap purtat de călugări. **2.** Acoperământ de cap, înalt şi rotund, din pâslă, purtat în trecut de boieri şi, uneori, de femei.

CAUCA, râu în Columbia, afl. stg. al fl. Magdalena; 1 350 km. Izv. din Cordillera Occidental (Anzii de N).

CAUCALAND, reg. localizată ipotetic în zona arcului de SE al Carpaţilor. Aici, potrivit unor autori antici, s-a retras regele vizigot Atanaric din calea invaziei hunice (sfârşitul sec. 4).

CAUCAZ, masiv muntos în Armenia, Azerbaidjan, Georgia şi Rusia, situat între Marea Neagră şi M. Caspică, la limita dintre Europa şi Asia. Lungime: 1 500 km. Cuprinde culmile C. *Mare* şi C. *Mic*. Alt. max.: 5 642 m (vf. Elbrus). În C. se află c. 2 000 de gheţari.

CAUCAZIÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Denumire generică a popoarelor care locuiesc în Caucaz, făcând parte din trei mari familii de limbi: caucaziană propriu-zisă (c. 40 de limbi şi dialecte, printre care georgiana, abhaza, cecena), indo-europeană şi altaică. ✦ Persoană care aparţine unuia dintre aceste popoare. **2.** Adj. Care aparţine Caucazului şi populaţiilor lui, privitor la Caucaz sau la populaţiile lui.

CAUCHY, Augustin Louis, baron (1789–1857), matematician francez. Contribuţii fundamentale în analiza matematică clasică şi în teoria funcţiilor analitice („Calculul infinitezimal").

CAUCIÚC (< fr.) s.n. **1.** Produs elastic şi rezistent fabricat din latexul unor plante, mai ales tropicale, sau obţinut pe cale sintetică, utilizat la confecţionarea anvelopelor, a benzilor elastice, a tuburilor. ✧ C. *natural* = compus macromolecular al izoprenului obţinut în special din latexul arborelui de c. prin coagulare şi uscare. C. *sintetic* = produs macromolecular, cu proprietăţi asemănătoare celor ale cauciucului natural, obţinut prin polimerizarea butadienei sau a derivaţilor ei ori prin copolimerizarea lor cu stiren sau cu nitril acrilic. Fabricat la scară industrială (1932) (procedeul Lebedev). C. *vulcanizat* = c. obţinut prin tratarea la cald cu sulf a c. brut; obţinut prima dată în 1844, de inventatorul american Ch. Goodyear. **2.** Anvelopă.

CAUCIUCÁ vb. I tranz. A acoperi cu un strat de cauciuc sau a impregna cu cauciuc un obiect.

CAUDÁL, -Ă (după fr. {i}; {s} lat. *cauda* „coadă") adj. **1.** (ZOOL.) Care se referă la coadă sau la un apendice al cozii. **2.** (BIOL.) (Despre un organ, segment) Situat la partea posterioară sau inferioară a corpului (la animale, plante, om).

CAUDÁT (< fr.) s.n. (La pl.) Ordin de batracieni cu coadă (*Urodela, Caudata*); (şi la sg.) animal din acest ordin; urodel (ex. salamandra, tritonul).

CAUDELLA, Eduard (1841–1924, n. Iaşi), violonist, pedagog şi compozitor român. Creaţie cu caracter naţional: concerte pentru vioară, opere („Petru Rareş"), operete, uverturi („Moldova").

CAUDILLO (cuv. sp.) s.m. Conducător. ✦ Titlu luat de unii dictatori din ţările hispanice.

CAUDIUM, oraş antic şi trecătoare (Furculae Caudinae) în S Italiei, în m-ţii Apenini, unde în 321 î.Hr., armata romană, înfrântă de samniţi, a fost silită să treacă, dezarmată, pe sub „furcile caudine" (o poartă joasă făcută din trei suliţe). Azi *Montesarchio*.

CAULIFLORÍE (< germ.; {s} gr. *kaulos* „tulpină" + lat. *fior* „floare") s.f. Apariţie a florilor direct pe tulpini, caracteristică multor arbori tropicali (ex. la arborele de cacao).

CAULLERY, Maurice (1868–1958), biolog evoluţionist francez. Lucrări de zoologie, privind în special nevertebratele. M. de onoare al Acad. Române (1928).

CÁUPER (< engl.) subst. Instalaţie pentru preîncălzirea aerului suflat în furnale, prin arderea gazelor combustibile rezultate ca produs secundar la elaborarea fontei.

CAÚSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. Adj. **1.** (CHIM.; despre substanţe) Care arde, care distruge ţesutul animal şi vegetal. **2.** Fig. Satiric, muşcător.

CAÚSTICĂ (< fr., lat.) s.f. (FIZ.) Pată luminoasă formată prin întâlnirea razelor reflectate sau refractate într-un sistem optic, reprezentând imaginea deformată a unei surse de lumină.

CAUSTOBIOLÍT (< germ. {i}; {s} gr. *kaustos* „combustibil" + *bios* „viaţă" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă sedimentară organogenă solidă (ex. şisturile bituminoase), lichidă (petrolul) sau gazoasă (gazele naturale); utilizat drept combustibil, în ind. chimică etc.

CAUTÉR (< fr., lat.) s.n. **1.** Instrument chirurgical care serveşte la cauterizare. **2.** Agent chimic folosit la cauterizare.

CAUTERIZÁRE s.f. Distrugere a ţesuturilor prin căldură; se realizează în scopul hemostazei, al îndepărtării unui ţesut patologic etc.

CAUŢIÚNE (< fr.) s.f. (EC.) **1.** Garanţie prin care o persoană se obligă, alături de debitor, să execute obligaţia acestuia, dacă debitorul nu va fi în măsură să o facă. Sin. *fidejusiune*. ✧ *Contract de c.* = contract prin care se constituie o asemenea garanţie; contract de fidejusiune. **2.** P. ext. Persoană care se obligă, alături de debitor; fidejusor. **3.** (DR.; în unele legislaţii) Sumă de bani depusă pentru eliberarea provizorie a unei persoane arestate şi care garantează prezentarea acesteia la ancheta penală.

CAUZÁ (< fr.) vb. I tranz. A pricinui; a determina.

CAUZÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. De cauză, privitor la cauză. ✧ *Propoziţie c.* = propoziţie subordonată care exprimă cauza pentru care se săvârşeşte acţiunea din regentă şi care corespunde complementului circumstanţial de cauză. *Conjuncţie c.* = conjuncţie care introduce o propoziţie cauzală.

CAUZALGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kausis* „ardere" + *algos* „durere") s.f. Senzaţie dureroasă însoţită de tulburări circulatorii şi trofice; se datorează lezării nervilor simpatici ai regiunii respective.

CAUZALITÁTE (< fr.) s.f. (FILOZ.) Relaţie între două evenimente, constând în producerea, determinarea sau implicarea de către unul a celuilalt, primul fiind considerat cauză, al doilea efect. ✧ *Principiul cauzalităţii* = principiu, potrivit căruia, în aceleaşi condiţii, aceleaşi cauze produc aceleaşi efecte.

CAUZATÍV (< fr., lat.) adj. Verb c. = verb factitiv; v. *factitiv*.

CÁUZĂ (după fr. *cause*, lat. *causa*) s.f. **1.** Fenomen sau complex de fenomene care precedă şi determină un alt fenomen numit efect; motiv. **2.** Problemă importantă care preocupă o colectivitate largă şi pentru care se duce o luptă susţinută. **3.** Scopul care determină o persoană să se oblige printr-un act juridic. **4.** Temeiul juridic al unei acţiuni **(4)**. ✧ Expr. *A da câştig de cauză* = (despre un organ de jurisdicţie) a se pronunţa în favoarea uneia dintre părţile în proces. **5.** Proces, pricină.

CAV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre obiecte) Care are o cavitate. ✧ *Venă c.* = denumire pentru fiecare dintre cele două vene (inferioară şi superioară) care transportă sângele la inimă.

CAVADINEŞTI, com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 3 109 loc. (2008). Rezervaţia naturală Lunca Joasă a Prutului (81 ha).

CAVÁF (< tc.) s.m. (înv.) Pantofar, cizmar; negustor de încălţăminte de calitate inferioară.

CAVAIGNAC, Louis Eugene (1802-1857), om politic şi general francez. Ministru de Război (mai–iun. 1848) şi şef al guvernului (iun.-dec. 1848). A înăbuşit insurecţia din iun. 1848 şi a luat parte la cucerirea Algeriei.

CAVÁL (< tc.) s.n. Fluier mare ciobănesc cu 5 orificii, răspândit în Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi S Moldovei.

CAVALCÁDĂ (< fr.) s.f. Plimbare călare făcută în grup; goană, alergare (cu cai). ✦ Grup de persoane care fac împreună o plimbare călare.

CAVALCANTI, Guido (c. 1259–1300), poet italian. Prieten al lui Dante. Reprezentant al „dulcelui stil nou". Lirică erotică (balade, canţone, sonete).

CAVALÉR (< it., fr.) s.m. **1.** (În Roma antică) Membru al ordinului ecvestru, inferior ordinului senatorial. **2.** (În Ev. Med., în apusul şi centrul Europei) Titlu nobiliar; conferit iniţial pentru fapte de arme, s-a generalizat, cuprinzând pe toţi membrii clasei nobiliare. **3.** Titlu dat unei persoane dintr-un ordin cavaleresc laic sau religios. **4.** Titlu onorific conferit în unele ţări purtătorului unei decoraţii importante. **5.** Persoană având titlul de cavaler **(1-3)**. **6.** (Adesea adjectival) Om generos şi nobil; om amabil, îndatoritor. **7.** (Pop.) Tânăr necăsătorit; burlac, holtei. ✧ *C. de onoare* = tânăr necăsătorit care însoţeşte pe miri la cununie.

Henry Cavendish

CAVALERÉSC, -EÁSCĂ adj. De cavaler; *p. ext.* leal; sincer, deschis.

CAVALÉRIE (< rus., fr.) s.f. Parte a armatei care foloseşte caii ca mijloc de transport sau luptă; grup de soldaţi care fac parte dintr-o astfel de unitate.

CAVALERII DANUBIENI (în mitologia geto-dacilor), divinităţi în prov. romane dunărene înfăţişate sub forma unor călăreţi, care poartă în vârful suliţei balaurul dacic. Constituie, probabil, o dedublare a *Cavalerului Trac*.

CAVALERII DE MALTA (sau Ospitalieri), oficial **Ordinul Suveran Militar Ospitalier al Sf. Ioan din Ierusalim, Rhodos şi Malta,** ordin călugăresc militar întemeiat în sec. 11 la Ierusalim. Au guvernat Rhodos (1309–1523) şi Malta (1530–1798). Numeroase campanii militare împotriva arabilor şi turcilor. Astăzi au sediul central la Roma şi desfăşoară numai activităţi umanitare.

CAVALERÍSM s.n. Purtare, atitudine de cavaler; lealitate, onestitate.

CAVALERUL TRAC, zeu minor, reprezentat călare, venerat în Tracia şi Moesia. Cultul său s-a răspândit în vremea Imp. Roman şi la N de Dunăre.

CAVALÉT (< fr., it.) s.n. **1.** Postament pe care se aşază ambarcaţiile la bordul unei nave sau pe uscat. **2.** Suport de lemn fixat provizoriu pe cofrajul unui planşeu de beton, pe care se sprijină dreptarul folosit la nivelarea planşeului după turnarea betonului.

CAVALIERI, Bonaventura (1598–1647), matematician italian. Lucrări în domeniul calculului infinitezimal.

CAVALLI, Pietro Francesco (pe numele adevărat *Pietro Francesco Caletti-Bruni*) (1602–1676), compozitor italian. Unul dintre întemeietorii operei veneţiene. Opere („Ercole Amante"), muzică religioasă, de cameră.

CAVALLINI, Pietro (c. 1250–c. 1330), pictor şi mozaicar italian din Roma. Fresce (în biserica Santa Cecilia in Trastevere), altare, mozaicuri.

CAVALLIOTI, Theodor Anastasie (c. 1728–1808, n. Moscopole, Albania), cărturar aromân. Autor al unei cărţi de citire în limba neogreacă, însoţită de un vocabular grec-aromân-albanez (1770).

CAVATÍNĂ (< it.) s.f. Arie lirică de proporţii reduse (ex. c. lui Figaro din „Bărbierul din Sevilla" de Rossini).

CAVENDISH, Henry (1731–1810), fizician şi chimist englez. A descoperit hidrogenul (1766) şi a stabilit compoziţia aerului (1781). Cu ajutorul balanţei de torsiune de construcţie proprie a determinat constanta atracţiei universale.

CAVÉRNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (GEOGR.) Peşteră. **2.** (MED.) Cavitate patologică cauzată de o boală într-un ţesut organic.

CAVERNÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *caverna* „peşteră" + *colo* „a locui") adj. De peşteră, referitor la peşteră, care trăieşte în peşteră (animal c.).

CAVERNOGRÁMĂ (< fr.) s.f. Operaţie de măsurare şi de înregistrare a diametrului unei găuri de sondă de-a lungul acesteia.

CAVERNOMETRÍE (< fr.) s.f. Operaţie de determinare a variaţiei diametrului găurii de sondă în funcţie de adâncime.

CAVERNÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. 1. Care se referă la caverne (corp c., sinus c.). 2. Care are caverne. 3. Fig. (Despre voce) Cu timbru gros, înfundat.

CAVIÁR (< fr.) subst. Icrele negre, calibrate și sărate.

CAVÍCOL, -Ă adj. (Despre animale parazite) Care trăiește temporar sau permanent în cavitățile corporale ale altor organisme superioare (ex. limbricul).

CAVICÓRNE (< fr.) s.f. pl. Bovide.

CAVITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Gaură, adâncitură, spațiu gol într-un corp solid. ✧ *C. rezonantă* = circuit oscilant pentru frecvențe foarte înalte, constituit dintr-o incintă cu pereți metalici în care se pot întreține oscilații electromagnetice sub formă de unde staționare. 2. (ANAT.) Spațiu real (ex. *c. uterină, sinusurile nazale*) sau virtual (ex. *c. abdominală, c. toracică*) în interiorul organismului sau al unui organ.

CAVITÁȚIE (< fr.) s.f. Fenomen de producere a unor bule de vapori sau de gaze în masa unui curent de lichid, care, sub presiune, produc vibrații și coroziune mecanică care pot să distrugă paletele turbinelor hidraulice, pereții conductelor etc.

CAVNIC, oraș în jud. Maramureș, la poalele m-ților Gutâi; 5 211 loc. (2008). Expl. și prelucr. min. neferoase (plumb, zinc și cupru). Menționat documentar în 1455. Oraș din 1968.

CAVÓU (< fr.) s.n. Construcție funerară cu una sau mai multe cripte.

CAVOUR, Camillo Benso, conte de (1810-1861), om politic italian. Adept al politicii de unificare a Italiei în jurul monarhiei de Savoia. Prim-min. al Regatului Sardiniei (1852-1861, cu o întrerupere în 1859), și al regatului Italiei unificate (mart.-iun. 1861). Unul dintre fondatorii statului italian modern.

CAXIAS, Luiz Alves de Lima e Silva, duce de ~ (1803-1880), mareșal brazilian. Comandant șef al trupelor Braziliei, Argentinei și Uruguay-ului în războiul cu Paraguay (1865-1870). Prim-min. (1856-1857, 1861-1862, 1875-1878).

CAXIAS DO SUL, oraș în S Braziliei (Rio Grande do Sul); 333,3 mii loc. (2000). Universitate. Întemeiat (1870) de emigranți italieni.

CAYENNE, oraș, centrul ad-tiv al Guyanei Franceze, port la Oc. Atlantic; 50,5 mii loc. (1999). Loc de detenție (1852-1944).

CAYEUX, Lucien (1864-1944), geolog francez, întemeietorul petrografiei sedimentare. M. de onoare al Acad. Române (1936).

CAYLEY, Arthur (1821-1895), matematician englez. Autor al teoriei invarianților; unul dintre creatorii calculului matricial (1858).

CAYMAN, arh. în M. Caraibilor, în NV ins. Jamaica; 262 km^2. Centrul ad-tiv: *Georgetown*. Terit. dependent al Marii Britanii (1672). Descoperit de Columb în 1503.

CAZ (< lat., fr.) s.n. 1. Circumstanță, situație. ✦ (DR.) *C. fortuit* v. *fortuit*. *C. de forță majoră* v. *forță*. *Studiu de c.* = metodă de analiză prin intermediul convorbirilor și observațiilor asupra unui număr mic de persoane reprezentând grupul sau categoria socială studiată ✧ (PSIH.) Persoană având anumite particularități psihice. 2. Întâmplare, eveniment, accident. 3. (Urmat de determinări) Îmbolnăvire, boală. 4. (LINGV.) Categorie specifică numelui **(4)**, prin care se exprimă raporturile logice dintre nume și diversele părți ale propoziției; fiecare dintre formele flexionare ale numelui, prin care se exprimă funcțiile lui sintactice. Numărul c. diferă de la o limbă la alta. În lb. română sunt patru c. (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ) și o formă specifică necauzală (vocativ).

CAZÁ (< fr.) vb. I tranz. A instala pe cineva temporar într-un hotel, cămin, tabără etc.

Camillo Benso Cavour

Otilia Cazimir

CAZABAN, Alexandru (1872-1966, n. Iași), prozator român. Schițe și povestiri umoristice („Încurcă-lume", „Deștept băiat!").

CAZABAN, familie de artiști români. 1. **Jules** (1903-1965, n. Fălticeni), actor român. S-a distins în registrul comediei grave („Take, Ianke și Cadîr", „Moartea unui comis-voiajor", „Cum vă place"). Roluri în filme („Băieții noștri", „Telegrame"). 2. **Costin** (n. 1946, București), compozitor român. Fiul lui C. **(1)**. Stabilit în Franța. Activitate de publicistică muzicală. Creație diversă („Deus ex machina", „Au delà de Vienne").

CAZÁCĂ (< fr.) s.f. Bluză cu mâneci largi, lungă până mai jos de talie și închisă la gât.

CAZÁCI (< rus.) s.m. pl. 1. Denumire a oamenilor liberi, în mare majoritate foști țărani dependenți fugiți de pe moșiile stăpânilor feudali ruși și poloni, care, în sec. 15-16, s-au așezat în reg. de margine ale statelor rus și polono-lituanian, constituind comunități militare autonome. 2. (În Rusia țaristă) Soldați în unitățile de cavalerie.

CAZACU, Boris (1919-1987, n. Chișinău), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1963). Specialist în dialectologie („Studii de dialectologie română") și istoria limbii literare („Istoria limbii române literare", în colab.). Coordonator al „Noului atlas lingvistic pe regiuni - Oltenia".

CAZACU, Marin (n. 1956, Vidra, jud. Ilfov), violoncelist român. Tehnică solidă, sunet vibrant, sobrietate, rigoare. Carieră camerală și concertistică; turnee (repertoriu internațional și românesc).

CAZÁN (< tc.) s.n. 1. Vas mare metalic de formă cilindrică sau tronconică, deschis, folosit pentru fiert sau încălzit. ✧ *C. de abur* = instalație utilizată pentru producerea aburului necesar în centralele termoelectrice, în industria textilă etc. (ex. *c. ignitubular, c. acvatubular*). ✦ Instalație compusă dintr-un vas prin care trece o serie de tuburi, folosite la distilarea alcoolului. 2. (GEOGR.) Căldare **(2)**.

CAZANE, sector al defileului Dunării la trecerea prin Carpați (lung de 9 km), cuprins între localit. Dubova și Ogradena (azi în com. Eșelnița); format din Cazanele Mari (4 km) și Cazanele Mici (5 km). Aici valea Dunării se îngustează la 180-250 m și este dominată de pereți verticali, stâncoși. În zona Cazanelor Mari se află peșterile Gura Ponicovei și Veterani cu urme de locuire din Paleoliticul târziu și Neolitic, Epoca Bronzului și Epoca Fierului. Rezervație naturală complexă (215 ha) cu numeroase endemisme și plante rare, printre care laleaua Cazanelor (*Tulipa hungarica*) din Parcul Național Porțile de Fier.

CAZANGERÍE s.f. Atelier în care se construiesc sau se repară utilaje din table groase de oțel: cazane de abur, recipiente de presiune, cisterne etc.

CAZANGÍU (< tc.) s.m. Muncitor calificat care lucrează într-o cazangerie.

CAZANIA LUI VARLAAM (CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ), carte de cult, cuprinzând evangheliile, câteva legende hagiografice și primele încercări de versificare în limba română (un imn de laudă domnului și două imnuri religioase). Tipărită de mitropolitul Varlaam, la Iași, în 1643.

CAZÁNIE (< sl.) s.f. 1. Predică prin care se explică evanghelia; didahie. 2. Carte religioasă cuprinzând predici în care se explică texte evanghelice, însoțite de povețe moralizatoare.

CAZÁRMĂ (< rus.), s.f. 1. Ansamblu de clădiri, construcții și instalații afectat militarilor. 2. *Cazarma echipajului* = compartiment situat sub puntea unei nave de luptă, destinat odihnei echipajului.

CAZASU, com. în jud. Brăila; 3 165 loc. (2008).

CAZEIFICÁRE (după fr.; {s} lat. *caseus* „brânză" + *fico* „a face") s.f. 1. Proces de precipitare a cazeinei din lapte; (pop.) brânzire. 2. (MED.) Formă de degenerescență necrotică a țesuturilor, produsă de bacilul tuberculozei.

CAZEÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *caseus* „brânză") s.f. Principala proteină din lapte, cu mare valoare nutritivă, formând cel mai important component al brânzeturilor; utilizată ca aliment, la prepararea unor produse farmaceutice, a unor cleiuri etc.

CAZEMÁTĂ (< fr.) s.f. Lucrare de apărare, construită din lemn și pământ sau din beton armat. Sin. *buncăr* **(4)**.

CAZIÉR (< fr.) s.n. 1. Mobilă compartimentată în rafturi sau sertare, în care se păstrează diferite acte și documente clasate. ✧ (DR.) *C. judiciar* = fișă în care organele judiciare consemnează toate condamnările penale ale unei persoane. 2. (TIPOGR.) (Înv.) Dulăpior cu rafturi în care se păstrează literele.

CAZIMIR (KAZIMIERZ), cneji și regi ai Poloniei. Mai importanți: 1. **C. III, cel Mare,** rege (1333-1370); a pus bazele monarhiei pe stări (prin statutele de la Wiślica și Piotrków, 1347) și a extins autoritatea Coroanei polone asupra regiunilor Kujawya, Dobrzyń (1343), Halici, Lemberg și Volânia (1349-1356); întemeietorul Universității din Cracovia (1364). 2. **C. IV Iagello**, rege (1447-1492), mare cneaz al Lituaniei (din 1440); a pus capăt Războiului de 13 Ani (1454-1466), încheind Pacea de la Toruń (1466) prin care Polonia căpăta ieșire la M. Baltică și se recunoștea vasal Ordinului Teutonic.

CAZIMIR, Otilia (pseud. *Alexandrei Gavrilescu*) (1894-1967, n. sat Cotu Vameș, jud. Neamț), scriitoare română. Lirică elegiacă, discret umoristică („Lumini și umbre"). Versuri pentru copii („Baba iarna intră-n sat"). Memorialistică.

CAZINÓ(U) (< fr.) s.n. Local public cu săli de jocuri (de noroc), de dans, de spectacole, cu restaurant etc.

CAZMÁ (< tc.) s.f. Unealtă pentru săpatul pământului, formată dintr-o lamă tăioasă, ușor concavă, fixată la o coadă de lemn; hârleț.

CÁZNĂ (< sl.) s.f. 1. Tortură, supliciu. 2. Strădiuință, osteneală; trudă.

CAZÓN, -Ă (< rus.) adj. De cazarmă, propriu cazărmii; milităresc. ✦ (Peior.) Rigid, stereotip.

CAZUALÍSM s.n. Doctrină care atribuie întâmplării cauzele și succesiunea evenimentelor.

CAZUÍSTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. (FILOZ.) I. s.f. 1. Parte a eticii, în special a celei religioase catolice, care caută să rezolve cazurile de conștiință. 2. (Peior.) Justificare a unor practici imorale prin subtilități logice. 3. Practică dintr-un anumit domeniu (medical, juridic etc.) utilizată pentru anumite observații științifice sau prelucrare statistică. 4. (DR.) V. *jurisprudență*. II. Adj. Bazat pe cazuistică **(I)**.

CAZÚLCĂ s.f. Unealtă pentru pescuitul peștilor răpitori, în timpul iernii, sub gheață.

CAZZAVILLAN, Luigi (1852-1902, n. Arzignano, Italia), ziarist român de origine italiană. Fondatorul ziarului „Universul" (1884).

CĂBEȘTI, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuș; 1 972 loc. (2008).

CĂCIÚLĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Acoperământ pentru cap făcut din blană, din lână etc. ✦ Fig. Persoană, individ. *Câte un leu de căciulă*. 2. (TEHN.) Apărătoare așezată deasupra unui coș de fum sau a unui canal de ventilație, care împiedică pătrunderea unor corpuri, a ploii sau a zăpezii în interiorul acestora.

CĂCIULEANU, Gigi (n. 1947, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Solist al Operei din Bucureşti. Stabilit în Franța (1973). Activitate pedagogică. Companie proprie de dans contemporan (din 1993). Operă coregrafică amplă şi variată, limbaj personal.

CĂDEĂ (lat. *cadere*) vb. II Intranz. şi refl. I. Intranz. **1.** A se deplasa prin propria greutate de sus în jos; a pica. ✦ Fig. (Despre iarnă, ger, noapte etc.) A se lăsa, a veni. **2.** (Despre păr, dinți, frunze etc.) A se desprinde din locul unde era fixat. **3.** A atârna. *Părul îi cădea pe ochi.* **4.** A se răsturna; a se surpa. **II.** Intranz. Fig. **1.** A muri (în luptă). ✦ (Despre guverne, legi etc.) A nu mai fi în vigoare. **2.** (Despre oraşe, poziții strategice etc.) A fi cucerit. **3.** A eşua. A cădea la examen. **4.** A sosi din întâmplare, pe neaşteptate undeva. **5.** A intra în... (sau sub...), a fi cuprins de... ✧ Expr. *A cădea pe gânduri* = a deveni îngândurat. *A cădea la învoială* (sau *de acord*) = a se învoi. **III.** Refl. unipers. şi intranz. A reveni cuiva, a se cuveni. ✦ A se potrivi; a şedea bine.

CĂDÉLNIȚĂ (< sl.) s.f. Vas ritual de metal, atârnat de lănțişoare, în care se arde tămâie.

CĂDÉRE (< *cădea*) s.f. **1.** Mişcare de sus în jos a unui corp în câmp gravitațional. ✧ *C. liberă* = mişcare a unui corp fără impuls inițial, sub acțiunea propriei greutăți. ✦ Diferența dintre valorile pe care le ia o mărime în două puncte diferite (ex. **c.** de presiune). ✧ *C. de tensiune* = **a)** tensiunea electrică măsurată la bornele unui element consumator de energie al unui circuit electric; **b)** întrerupere accidentală a tensiunii de alimentare, datorată unui defect în rețea; **c)** diferența dintre o tensiune electrică de referință şi o tensiune electrică utilă; **d)** (MED.) Coborâre a tensiunii arteriale sub limita normalului. ✧ *C. de apă* = diferența de nivel dintre două puncte ale unui curs de apă; **c.** bruscă poate fi naturală (cascadă) sau artificială (creată prin baraje sau lucrări de derivație). **2.** Desprindere a unei părți componente dintr-un organism. **3.** Răsturnare; surpare. **4.** Fig. Ocupare, cucerire. **5.** Fig. Nereuşită, eşec. ✦ *C. în păcat* = (REL.) Păcat originar (al lui Adam) constând în ieşirea omului din planul divin şi fixarea lui în sfera materială a existenței. **6.** Competență; drept.

CĂIANU, com. în jud. Cluj, în pod. Transilvaniei; 2 470 loc. (2008).

CĂIANU MIC, com. în jud. Bistrița-Năsăud, în dealurile Năsăudului; 4 085 loc. (2008).

CĂILE FERATE ROMÂNE (C.F.R.), denumire a rețelei de cale ferată şi a instituției însărcinate cu exploatarea şi administrarea ei. Înființată în 23 apr. 1880, sub denumirea Direcțiunea princiară a Căilor Ferate Române.

CĂIMĂCĂMÍE (< *caimacam*) s.f. **1.** (În Țara Românească şi în Moldova) Formă de guvernământ provizoriu instituită pe timpul cât scaunul domnesc rămânea vacant sau al absenței domnului; locotenență domnească; *p. ext.* timpul cât dura această formă de guvernământ. **2.** *Căimăcămia Craiovei* = locotenența banului Craiovei, care din 1761 până în 1831 s-a aflat la Bucureşti, la Curtea domnească.

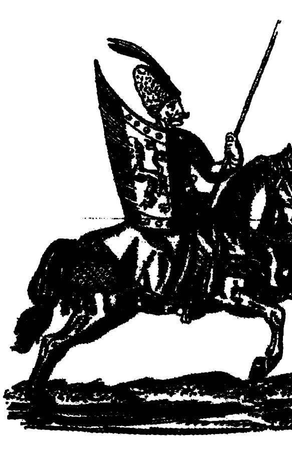

Călăraş (1)

CĂÍNȚĂ (< *căi*) s.f. **1.** Regret; remuşcare. **2.** (REL.) Durere a sufletului şi repulsie față de păcatele săvârşite, împreună cu hotărârea de a nu mai păcătui pe viitor.

CĂIUȚI, com. în jud. Bacău, pe valea Tazlăului; 5 440 loc. (2008). Cherestea.

CĂLACEA, stațiune balneoclimaterică, în C. Vingăi, în raza com. Orțişoara (jud. Timiş), la 117 m alt. Izv. cu ape minerale bicarbonatate, clorosodice, termale (38°C).

CĂLAN, oraş în jud. Hunedoara, pe stg. Streiului; 12 936 loc. (2008). Expl. de bentonite; vechi centru siderurgic (1863), produse metalice diverse (furnal declarat monument istoric); uzină cocsochimică. Stațiune balneoclimaterică cu ape mezotermale (25–29°C), bicarbonatate, calcice, magneziene. Atestat documentar în 1387. În raza oraşului se găsesc două biserici: cea din satul Streisângeorgiu (sec. 11) şi cea din satul Strei (sec. 13). Oraş din 1968.

CĂLÁRE (lat. *caballaris*) adv., adj. Încălecat pe cal, pe alt animal sau, *p. gener.*, pe un obiect.

CĂLĂFĂTUÍRE (< ngr.) s.f. Etanşare cu câlți îmbibați cu catran a rosturilor dintre scândurile bordajelor sau ale punții unei nave din lemn.

CĂLĂRÁŞ (< *călare*) s.m. **1.** (La pl.; în Ev. Med., în Țara Românească şi în Moldova) Corp militar de slujitori auxiliari ai domniei; în timp de pace funcționau în organele locale de execuție administrativă; (şi la sg.) membru al acestui corp militar. ✦ (Înv.) Ostaş de cavalerie. 2. Coardă de rod la vița de vie, scurtată la 4–6 muguri.

CĂLĂRAŞI 1. Municipiu în SE României; port pe stg. brațului Borcea; reşed. jud.; 73 237 loc. (2008). Siderurgie; ind. celulozei (din paie) şi hârtiei; fabrici de conf., de prefabricate din beton, de sticlă şi de produse alim. Muzeu de istorie şi arheologie; clădirea primăriei (1895). Menționat documentar în sec. 17; oraş (din 1832). **2.** Jud. în SE României, în E C. Române, la granița cu Bulgaria; 5 074 km^2; 314 081 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Călăraşi*. Oraşe: Budeşti, Fundulea, Lehliu-Gară, Oltenița (municipiu). Comune: *50*. *Relief* în exclusivitate de câmpie (Bărăganul sudic sau al Ialomiței). *Rețeaua hidrografică* este tributară în întregime Dunării, care formează limita de S şi E a jud. pe 145 km. Râuri: Argeş, Dâmbovița. Mostiştea. *Resurse naturale*: gaze naturale. *Economia*: ind. siderurgică, constr. de maşini, celuloză şi hârtie, lacuri şi vopsele, produse din cauciuc, tricotaje şi conf., mat. de constr., ind. alim. Se cultivă porumb, grâu, leguminoase pentru boabe, plante de nutreț, floarea-soarelui, cartofi, pepeni, tutun etc. Sectorul zootehnic: bovine, ovine, porcine; avicultură; piscicultură. *Turismul* este legat, cu precădere, de deplasările pe Dunăre sau de tranzit estival. Rezervația forestieră Ciornuleasa. **3.** Com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 3 724 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Ciornohal, 76,5 ha. **4.** Com. în jud. Cluj, în pod. Transilvaniei; 2 543 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Dolj, în C. Romanați; 6 373 loc. (2008). Centru viticol.

CĂLĂRÉȚ, -EÁȚĂ adj., subst. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care călăreşte; (sportiv) care practică călăria. **2.** (BIBL.) S.m. Placă mică de metal care se prinde în partea superioară a unei fişe dintr-o cartotecă. **3.** S.m. (TEHN.) Mică piesă din sârmă, de forma literei U, care se aşază răsturnat pe brațele unei balanțe pentru a le echilibra. **4.** S.m. (ELT.) Piesă mică de sârmă, îndoită în formă de U, care serveşte la închiderea unui circuit electric. **5.** S.m. (CONSTR.) Bară scurtă de oțel-beton, folosită ca armătură suplimentară în zona de reazem a unei grinzi de beton armat.

CĂLĂRÍ vb. IV intranz. A merge călare.

CĂLĂRÍE s.f. Acțiunea de a călări. ✦ Ramură sportivă care constă în conducerea calului din poziția încălecat; echitație. Concursurile de **c.** includ curse de galop, sărituri peste obstacole, dresaj etc.

CĂLĂTÓR, -OÁRE (< *cale*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care călătoreşte, care se află în călătorie. **2.** Adj. (Despre popoare) Nomad. **3.** Adj. (Despre păsări) Migrator. **4.** Adj. Fig. Trecător, nestatornic.

CĂLĂTORÍ vb. IV intranz. A face un drum spre un loc (mai) depărtat.

CĂLĂTORÍE s.f. Acțiunea de a călători; drum spre un loc (mai) depărtat; cale **(8)**.

CĂLĂȚELE, com. în jud. Cluj, în m-ții Apuseni; 2 602 loc. (2008).

CĂLĂU (< țig.) s.m. Bărbat însărcinat cu execuția osândiților la moarte; gâde. ✦ Fig. Om crud, sângeros; tiran.

CĂLĂÚZĂ (< tc.) s.f. **1.** Persoană care însoțeşte pe cineva pentru a-i arăta drumul (şi pentru a-i da indicații sau explicații); ghid. **2.** Îndrumător, conducător (într-o acțiune, într-un domeniu de cercetare etc.). **3.** Îndreptar.

CĂLĂUZÍ vb. IV tranz. **1.** A conduce pe cineva pe un drum. **2.** A îndruma, a învăța, a sfătui. ✦ Refl. A se conduce, a se ghida **(1)**, a se orienta după...

CĂLCÁ (lat. *calcare*) vb. I intranz. şi tranz. **I. 1.** Intranz. A pune piciorul pe ceva sau undeva; a păşi. **2.** Tranz. (Pop., despre cocoşi) A fecunda. **3.** Intranz. A intra, a veni undeva. **4.** Tranz. A cutreiera, a străbate. **5.** Tranz. Fig. A încălca prădând, pustiind. **II.** Tranz. **1.** A zdrobi, a strivi cu picioarele. ✦ A bătători (pământul, iarba) cu picioarele. ✧ Expr. *A călca apa* = a se menține la suprafața apei, bătând apa cu picioarele în poziție verticală. **2.** A nu respecta o lege, o hotărâre, o obligație. **III.** Tranz. A netezi cu fierul de călcat îmbrăcămintea, rufăria.

CĂLCĂTÓR, -OÁRE subst. **I.** S.m. şi f. Meseriaş care calcă haine sau rufărie (într-un atelier de confecții, într-o spălătorie). **II.** S.f. **1.** Scândură pe care olarul frământă lutul cu picioarele. **2.** Vas în care se calcă **(II, 1)** strugurii. 3. Instalație specială la gardurile pescăreşti, care permite trecerea peştelui într-un singur sens (de ex. din mare în liman) sau circulația bărcilor în ambele sensuri fără ca peştele să iasă. **III.** S.n. **1.** Mecanism la maşinile de cusut care apasă pe placa maşinii materialul ce se lucrează, pentru a putea fi fixat şi deplasat mai uşor; ceapraz **(3)**. **2.** Unealtă formată dintr-o lamă de oțel plană sau îndoită, cu crestături pe una sau pe ambele muchii, prevăzută cu mâner şi folosită de lemnari la rostuirea dinților pânzelor de ferăstrău; ceapraz **(2)**. **3.** Pânză sau perniță pe care se calcă **(III)**.

CĂLCĂTORÍE s.f. Atelier de călcat haine, rufărie. ✧ Spec. Secție sau atelier în care se calcă produsele textile realizate într-o fabrică de confecții.

CĂLCÂI (lat. *calcaneum*) s.n. **1.** Partea posterioară a labei piciorului, formată din astragal şi calcaneu; *p. ext.* parte a ciorapului sau o încălțămintei care acoperă această porțiune a piciorului. ✦ Lovitură dată cu călcâiul **(1)**. ✧ *Călcâiul lui Ahile* = punct vulnerabil. **2.** Partea dinapoi sau de jos a unui obiect. **3.** Piesă mică de lemn, de formă prismatică, folosită pentru a împiedica alunecarea unui element de construcție fixat pe o grindă sau pentru a da rezistență unei îmbinări. **4.** Dispozitiv cu care se împiedică filarea unui lanț sau a unei parâme.

CĂLDÁRE (lat. *caldaria*) s.f. **1.** Vas tronconic sau cilindric, deschis, cu capacitatea de 10–15 l, prevăzut cu o toartă la partea superioară, folosit pentru păstrarea şi transportul materialelor lichide ori granulare; găleată. ✧ *C. de abur* = cazan de abur. *C. de rachiu* = alambic pentru distilarea rachiului. ✦ Conținutul unei căldări **(1)**. **2.** (GEOGR.) ✧ *C. glaciară* = circ glaciar.

CĂLDĂRARU, com. în jud. Argeş, în C. Găvanu-Burdea; 2 655 loc. (2008).

CĂLDĂRUŞANI, lac de tip liman fluvial pe valea Ialomiței, la 40 km N de Bucureşti; 2,24 km^2. Pe malul său se află mănăstirea **C.**, biserică din 1637–1638. În sec. 18 şi 19 a funcționat aici o şcoală de pictură religioasă („şcoală de zugrăvie"). Muzeu.

CĂLDĂRÚŞĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui căldare **(1)**. **2.** (BOT.) Plantă erbacee perenă din genul *Aquilegia*, cu frunze alterne şi flori actinomorfe, albastre, violacee, rar albe, roz sau roşcate.

CĂLDÚRĂ (lat. **caldura*) s.f. **1.** Starea de încălzire a unui corp; senzația produsă de corpurile calde; temperatură ridicată. ✦ (FIZ.) Formă de mișcare a materiei, care constă în oscilații și deplasări dezordonate ale moleculelor, atomilor sau ionilor, ce pot duce la variația temperaturii, schimbarea stării de agregare, descompunerea corpurilor; se exprimă prin mărimea numită cantitate de c., *energie termică* sau *energie calorică*, ce au ca unitate de măsură *Joule*-ul, *caloria* și *kilocaloria*; *p. ext.* parte a fizicii care studiază fenomenele termice. ✧ C. *sensibilă* = c. absorbită sau cedată de un corp la variația temperaturii sale cu un grad; după cum masa corpului este măsurată în grame, atomi-gram sau moli poate fi: c. specifică, atomică sau molară. C. *specifică* = cantitatea de c. necesară modificării cu un *kelvin* a temperaturii unei unități de masă dintr-o substanță. C. *latentă* = c. dezvoltată la trecerea unității de masă dintr-o stare de agregare în alta, la presiune și temperatură constante. C. *de ardere* (*putere calorifică*) = c. dezvoltată la arderea completă a unității de masă a unui combustibil; se măsoară în jouli/kg, jouli/m^3. C. *de reacție* = cantitatea de c. degajată sau absorbită în timpul unei reacții chimice. ✦ (FIZIOL.) C. *animală* = energie calorică rezultată, în decursul metabolismului, din procesele de oxidare a substanțelor nutritive. **2.** Fig. Afecțiune, prietenie; însuflețire. **3.** (Mai ales la pl.) Timp călduros; *vreme toridă*. **4.** (MED.) Temperatură a corpului mai ridicată decât cea normală; febră. ✦ Fig. Emoție, încordare. **5.** (ZOOL.; la pl.) Perioadă în care animalele femele manifestă dorința de a se împerechea, însoțită, de regulă, de ovulație.

CĂLDURÓS, -OASĂ adj. **1.** Care păstrează căldură **(1)**. **2.** Fig. Însuflețit; prietenos, amabil.

CĂLÍ (< sl.) vb. IV tranz. și refl. **1.** Tranz. A realiza călirea **(1)**. **2.** Tranz. și refl. A (se) întări. **3.** Tranz. A prăji un aliment (mai ales varza) în grăsime.

CĂLIFÁR s.m. Numele a două specii migratoare, acvatice, din ordinul anseriformelor, cu caractere intermediare între rațe și gâște, care cuibăresc în SE Deltei Dunării și pe malurile lacurilor dobrogene: C. alb (*Tadorna tadorna*), de 60 cm, penaj alb, verde-metalic, roșu și negru; **C.** roșu (*Tadorna ferruginea*) de c. 63 cm și penaj cărămiziu, masculul cu un inel de pene negre la gât. Specii ocrotite.

CĂLIMANI, Munții ~, masiv vulcanic în NV Carpaților Orientali, între cursul superior al Mureșului la S și depr. Dornelor la N. Alt. max.: 2 100 m (vf. Pietrosu). Zăcăminte de sulf. Izv. carbogazoase. Forme de vulcanocarst. Parc național, cu numeroase specii rare: zâmbrul, tisa, floarea de colți etc.; dintre păsări: cinghița alpină, cocoșul de mesteacăn, cocoșul de munte, ierunca.

CĂLIMĂRĂ (< ngr.) s.f. Vas mic de sticlă, de metal etc. în care se ține cerneala pentru uzul curent.

CĂLIMĂNEȘTI, oraș în jud. Vâlcea, pe dr. Oltului; 8 823 loc. (2008). Hidrocentrală (38 MW), îmbutelierea apelor minerale (Căciulata); expl. și prelucr. lemnului; mat. de constr. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale. Complexe sanatoriale. Menționat documentar în 1386. Din 1890 stațiune balneară; oraș din 1927. Castelul roman Arutela de la *Bivolari* și ansamblul mănăstirii *Cozia*. Aici, pe ostrovul din mijlocul Oltului, se află o biserică ridicată în epoca lui Neagoe Basarab (1518–1522). Muzeu.

CĂLÍN s.m. Arbust indigen de c. 3 m înălțime, cu frunze opuse, lobate, flori albe și fructe drupe mici roșii, necomestibile (*Viburnum opulus*); unele varietăți sunt ornamentale (ex. „boule de neige").

CĂLIN, Sergiu (n. 1923. București), inginer electrotehnician român. Contribuții în domeniul regulatoarelor automate adaptive, extremale, multivariabile, numerice și al protecției prin relee.

CĂLINESCU, Alexandru (1907–1937, n. Focșani), scriitor român. Lirică simbolistică de atmosferă bacoviană („Declin").

CĂLINESCU, Armand (1893–1939, n. Pitești), om politic român. Lider al Partidului Național-Țărănesc. De mai multe ori ministru și prim-min. (mart.-sept. 1939). Promotor al politicii de menținere și dezvoltare a legăturilor cu Marea Britanie și Franța, inclusiv cu statele din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Colaborator apropiat al regelui Carol II. Adversar declarat al Germaniei hitleriste și al Gărzii de Fier. Asasinat de legionari (sept. 1939).

Armand Călinescu

G. Călinescu

CĂLINESCU, Bob (1926–1990), regizor român. Pionier al filmului de animație cu păpuși („Metamorfoze", „Romeo și Julieta", „Măști").

CĂLINESCU, G. (Gheorghe) (1899–1965, n. București), scriitor român. Acad. (1948). A condus săptămânalele „Jurnalul literar", „Lumea" și ziarele „Tribuna poporului", „Națiunea". Director al Institutului de Istorie Literară și Folclor al Academiei (1949–1965). Personalitate multilaterală, de o neobișnuită mobilitate intelectuală. Studii fundamentale despre mari scriitori români („Viața lui M. Eminescu", „Opera lui Mihai Eminescu", „Ion Creangă. Viața și opera" ș.a.), monumentala „Istoria literaturii române de la origini până în prezent", o sinteză a vederilor sale teoretice („Principii de estetică"), studii și eseuri de literatură universală („Impresii asupra literaturii spaniole"). Datorită lui C. limbajul criticii și istoriei literare cunoaște o substanțială împrospătare. Ca prozator se impune cu „Enigma Otiliei" și „Bietul Ioanide". Versuri („Poezii"), teatru („Șun, mit mongol"), note de călătorie, schițe de observație socio-morală și civică („Cronica mizantropului", „Cronica optimistului").

CĂLINESCU, Matei (n. 1934, București), critic literar și scriitor român; stabilit în S.U.A. (1973). Analize comparatiste („Clasicismul european"); studii și eseuri despre literatura română și străină modernă („Cinci fețe ale modernității"). Un roman parabolic-eseistic („Viața și opiniile lui Zacharias Lichter").

CĂLINESCU, Paul (1902–2000, n. Galați), regizor român de film. Pionier al cinemagtografiei românești. Filme documentare („Țara Moților") și lung-metraje („Răsună valea", „Titanic vals").

CĂLINEȘTI **1.** Com. în jud. Argeș, în piemontul Cândești; 11 029 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Maramureș, în depr. Maramureș; 3 261 loc. (2008). Două biserici de lemn din sec. 17 și 18. **3.** Com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 3 580 loc. (2008).

CĂLINEȘTI-OAȘ, com. în jud. Satu Mare, în depr. Oaș; lac de acumulare; 4 806 loc. (2008). Rezervația naturală cursul inferior al râului Tur (4,3 km).

CĂLÍRE s.f. Tratament termic aplicat materialelor metalice, care constă în încălzirea la temperatură înaltă, urmată de răcirea rapidă în apă, ulei, săruri topite etc.; se efectuează în vederea măririi durității.

CĂLMĂȚUI **1.** Râu, afl. stg. al Dunării; 145 km. Considerat o veche albie a Buzăului. Izv. la V de municipiul Buzău și străbate Bărăganul de la V la E. Se mai numește C. *brăilean*. **2.** Râu, afl. stg. al Dunării; 134 km. Izv. din C. Boianului. Are curs intermitent, secând în perioadele secetoase. Se mai numește C. *teleormănean*.

CĂLMĂȚUIU, com. în jud. Teleorman, în C. Boian; 2 309 loc. (2008).

CĂLMĂȚUIU DE SUS, com. în jud. Teleorman, în C. Boian; 2 406 loc. (2008).

CĂLȚUN, lac glaciar pe versantul sudic al m-ților Făgăraș, la 2 175 m alt.; 0,8 ha; ad. max.: 11,8 m.

CĂLȚUNĂȘ s.m. **1.** Ciorap de lână albă în costumul popular. **2.** (La pl.) Plantă decorativă, originară din Peru, cu frunze aproape rotunde și cu flori portocalii cu un pinten drept; numită și conduraș sau condurul-doamnei (*Tropaeolum majus*).

CĂLÚGĂR (< sl.) s.m. **1.** Bărbat care a adoptat prin legământ o viață religios-ascetică într-o mănăstire sau solitar. **2.** Instalație hidrotehnică cu ajutorul căreia se poate evacua apa din heleșteie, lacuri sau bazine artificiale în vederea primenirii ei.

CĂLUGĂREANU, Anda (1946–1992), cântăreață și actriță română de teatru și film. Voce particulară, talent scenic (musicalul „Mitică Popescu"). Interpretă de folk („Verde crud"). Duo cu Toma Caragiu. Film („Stop-cadru la masă").

CĂLUGĂREANU, Dimitrie (1868–1937, n. Pomârla, jud. Botoșani), medic și naturalist român. M. coresp. al Acad. (1920). Cercetări în neurofiziologie, metabolism privind respirația la unele specii de pești și gasteropode.

CĂLUGĂREANU, Gheorghe (1902–1976, n. Iași), matematician român. Acad. (1963). Contribuții în teoria funcțiilor de variabilă complexă și în topologie.

CĂLUGĂRENI **1.** Com. în jud. Giurgiu, situată la confluența Neajlovului cu Câlniștea; 6 285 loc. (2008). Aici (1595), armata Țării Românești, condusă de Mihai Viteazul, a repurtat o strălucită victorie asupra armatelor otomane ale lui Sinan-Pașa. Monument comemorativ. **2.** Com. în jud. Prahova, în Subcarpați; 1 397 loc. (2008).

CĂLUGĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține călugărilor **(1)**, privitor la călugări; monahal. ✧ *Ghiveci c.* = ghiveci **(2)** fără carne, preparat cu untdelemn.

CĂLÚGĂRIȚĂ s.f. **1.** Femeie care face parte dintr-o comunitate mănăstirească; monahie, măicuță **(2)**. 2. Insectă carnivoră mare (5–6 cm), verde-cafenie, cu prima pereche de picioare conformată pentru prins și apucat prada (*Mantis religiosa*). Își devorează masculul după actul împerecherii.

CĂLUGĂRU, Alice (pseud.: *Alice Orient*) (1886 – înainte de 1940, n. Paris), scriitoare română. Stabilită la Paris (1906). Lirică romantică („Viorele") sau simbolistă. Roman poematic, cu elemente autobiografice („Tunica verde"), scris în limba franceză.

CĂLUGĂRU, Ion (pseud. lui *Buium Croitoru*) (1902–1956, n. Dorohoi), prozator român. Romane evocând mediul evreiesc provincial (ciclul „Copilăria unui netrebnic").

CĂLUI, com. în jud. Olt, pe râul C., afluent al Oltețului, în piemontul Oltețului; 1 912 loc. (2008). Ceramică populară. Mănăstirea C. începută în timpul lui Neagoe Basarab (1516–1521), refăcută de către boierii Craiovești și terminată și înfrumusețată de frații Buzești (1588). Biserica cu hramul Sfântul Nicolae, cu picturi murale (1594) are un turn cu clopotniță din sec. 17.

CĂLÚȘ (< *cal*) s.n. **1.** Bucată de lemn sau de metal care se pune între dinții unui animal spre a-l forța să țină gura deschisă; obiect care se introduce în gura cuiva pentru a-l împiedica să strige. **2.** Bețișor de lemn care face parte din mecanismul de declanșare a capcanelor de lemn. **3.** Plăcuță de lemn, de formă specială, pe care sunt întinse coardele; scaun **(II, 2)**. **4.** Suport fix pentru podurile improvizate, executat din lemn rotund. **5.** Utilaj de foraj pentru rotirea prăjinilor, folosit în forajul prin percuție sau în cel manual. 6. S.m. art. Dans popular românesc, răspândit în Muntenia, Oltenia, Transilvania și Banat, cu ritm sincopat și figuri variate; jucat de flăcăi în săptămâna Rusaliilor.

CĂLUȘĂR s.m. (La pl.) Grupă de flăcăi care execută dansul tradițional denumit călușul; (și la sg.) fiecare dintre flăcăii care joacă acest dans.

CĂLUȘÉL s.m. **1.** Căluț **(1)**. **2.** (La pl.) Instalație constând din căluți de lemn, pe care se suie copiii, și care se rotesc în jurul unei axe, fiind suspendați de niște bârne transversale; carusel.

CĂLÚȚ s.m. **1.** Diminutiv al lui cal; călușel **(1)**. ✧ (În N Moldovei) Personaj în jocul cu căluții. **2.** *Căluț-de-mare* = pește marin lung de 8–15 cm, lipsit de înotătoarea codală, cu capul turtit lateral și partea posterioară recurbată, prezentând o serie de inele osoase şi capul asemănător cu cel al calului; cal-de-mare (*Hippocampus hippocampus*). Trăieşte în Oc. Atlantic, M. Mediterană şi în Marea Neagră. O serie de specii înrudite se întâlnesc în mările tropicale. **3.** Nume dat mai multor insecte din fam. lăcustelor.

CĂMÁRĂ (< ngr.) s.f. **1.** Încăpere (mică) în care se păstrează alimente. **2.** (Înv.) Cameră, odaie. ✧ C. *domnească* (în Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova): a) totalitatea veniturilor domniei, provenite din vămi, ocne şi impozite indirecte, deosebite de veniturile vistieriei; b) (rar) monetărie.

CĂMÁŞĂ (lat. *camisia*) s.f. **1.** Îmbrăcăminte (de pânză, mătase etc.) acoperind de obicei partea superioară a corpului. ✧ *C. de forţă* = cămaşă de pânză rezistentă, prevăzută cu mâneci lungi care se înnoadă la spate; utilizată la imobilizarea bolnavilor psihici agitaţi. **2.** Înveliş (subţire), membrană care acoperă o materie sau un corp. **3.** Îmbrăcăminte interioară a unui obiect cav, de obicei cilindric (ex. **c.** de cilindru la motoarele cu ardere internă).

CĂMĂRĂŞ s.m. **1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Slujitor care avea în grijă cămara domnească. **2.** Intendent (la o mănăstire).

CĂMĂRAŞU, com. în jud. Cluj; 2 822 loc. (2008).

CĂMÂRZANA, com. în jud. Satu Mare; 2 555 loc. (2008). Rezervaţia naturală Tinoavele din M-ţii Oaş (1 ha).

CĂMĂŞUIÁLĂ s.f. **1.** Căptuşeală interioară, subţire, de zidărie a unui tunel. ✧ *Cămăşuiala piloţilor* = tub metalic folosit pentru confecţionarea piloţilor din beton. **2.** Strat de piatră sau de balast dezagregat, care trebuie îndepărtat la deschiderea unei cariere sau a unei balastiere.

CĂMĂTĂR s.m. Persoană care dă bani cu împrumut încasând camătă.

CĂMĂTĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. Care este propriu cămătarului, care se referă la camătă sau la cămătar; de camătă. ✧ *Capital c.* = capital bănesc folosit pentru a obţine camătă.

CĂMÍLĂ (< sl.) s.f. Mamifer artiodactil, din fam. Camelide, cu una (v. *dromader*) sau două cocoaşe (*c. bactriană*) (*Camelus bactrianus*), originară din Asia Centrală sau N Africii; în prezent este foarte rară în stare sălbatică; domesticită este folosită la transportul poverilor, dar şi pentru carne, piei şi păr.

CĂMIN, com. în jud. Satu Mare; 1 350 loc. (2008).

CĂMÍN (< sl.) s.n. **1.** Sobă joasă (de cărămidă, piatră, teracotă etc.) zidită la peretele camerei, cu vatra larg deschisă; şemineu. **2.** Cuptor, vatră. **3.** Coş de unde iese fumul; horn. **4.** Fig. Casă părintească; *p. ext.* familie. **5.** C. *de copii* = instituţie cu regim de internat pentru copiii preşcolari (3–6 ani), cu orar de zi sau săptămânal. C. *studenţesc* = aşezământ universitar ce asigură cazarea studenţilor şi pe lângă care funcţionează şi cantine. C. *cultural* = instituţie înfiinţată în România la începutul deceniului al treilea al sec. 20 în scopul propagării culturii la sate. **6.** Încăpere mică, subterană, pe traseul unei conducte de alimentare cu apă a unui canal, pentru a permite accesul.

CĂMINÁR (< *camănă,* înv., „impozit pe băuturile alcoolice") s.m. (În Ev. Med., în Moldova şi în Ţara Românească) Slujitor însărcinat cu perceperea unor dări (la început numai pe vânzarea cerii).

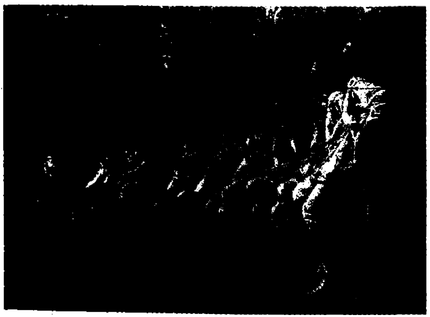

Căluşari

CĂNĂRÚŞ s.m. Pasăre cântătoare, migratoare, din fam. fringilidelor, de c. 12 cm, cu penaj gălbui, aripile şi coada maronii-gălbui, capul verde-gălbui (*Serinus serinus*); cuibăreşte frecvent în lungul văilor râurilor carpatine şi în M-ţii Măcin.

CĂNEŞTI, com. în jud. Buzău, în Subcarpaţi; 963 loc. (2008).

CĂPĂSTRU (lat. *capistrum*) s.n. Porţiune din harnaşament, confecţionată din frânghie sau curea, care se pune pe capul calului pentru a-l lega la iesle sau pentru a-l conduce.

CĂPĂTÂI (lat. *capitaneum*) s.n. **1.** Partea patului, pernă sau orice obiect pe care se pune capul când se stă culcat. ✧ Expr. *A sta la căpătâiul cuiva* = a veghea lângă cineva în timpul unei boli. ✦ *Carte de c.* = **a)** carte fundamentală într-o disciplină; b) carte preferată. **2.** Nume dat unor obiecte de uz casnic care servesc drept suport. **3.** Capăt; sfârşit.

CĂPĂŢÂNĂ, Octavian (n. 1919, Cernăuţi), jurist român. Specialist în dreptul comerţului internaţional („Regimul persoanelor juridice", „Tratat de drept al comerţului internaţional").

CĂPĂŢÂNĂ (lat. *capitina*) s.f. **1.** Cap de animal (mort sau tăiat pentru consum). **2.** (Ir.) Cap (mare) de om. **3.** Craniu. **4.** Parte bulbucată a unei plante, formată din tulpină sau din suprapunerea frunzelor (ex. *c. de varză*). **5.** Nume dat unor obiecte de formă conică. ✦ (GEOMORF.) C. *de zahăr* = formă de relief granitic, cu aspect conic, specifică eroziunii din zonele subecuatoriale.

CĂPĂŢÂNEANU, Stanciu (prima jumătate a sec. 19), pedagog şi cărturar iluminist român; profesor la Şcoala Naţională din Craiova. Traduceri.

CĂPĂŢÂNII, Munţii ~, culme muntoasă în partea central-sudică a Carpaţilor Meridionali, cu orientare V–E şi o lungime de 37 km, situată între valea Lotrului la N, depr. Subcarpatică Olteană la S, valea Olteţului la V şi Olt la E. Alt. max.: 2 130 m (vf. Nedeia). Constituită din şisturi cristaline şi gnaise în N şi calcare în S. Partea de SE este inclusă în Parcul Naţional Buila-Vânturariţa.

CĂPÂLNA 1. Com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 1 806 loc. (2008). **2.** Sat în com. Gâlgău, jud. Sălaj. Aici la 16 sept. 1437, în timpul Răscoalei ţărăneşti de la Bobâlna, s-a încheiat o „unire frăţească" între nobilime, fruntaşii secui şi patriciatul săsesc (*Unio trium nationum*), îndreptată împotriva ţăranilor răsculaţi şi contra populaţiei majoritare româneşti, care urma să fie exclusă din viaţa politică a Transilvaniei. **3.** Sat în com. Săsciori (jud. Alba); în apropiere (la c. 610 m alt.) a fost descoperită o cetate geto-dacică puternic fortificată (sec. 1 î.Hr.–2 d.Hr).

CĂPÂLNIŢA, com. în jud. Harghita; 2 011 loc. (2008).

CĂPCĂÚN (< *cap*^{1} + *câine,* după ngr.) s.m. (În credinţele populare) Monstru fabulos cu trup de om şi cap de câine, uneori cu două capete şi cu două guri, foarte vorace. ✦ Fig. Om rău, crud, sălbatic.

CĂPETÉNIE (< *cap*^{1}) s.f. Persoană care se află în fruntea unui grup organizat; conducător, şef, comandant.

CĂPEŢEÁ (formă refăcută din pl. *capeţele* < lat. *capitium*) s.f. Parte a frâului alcătuită din curelele ce trec peste capul şi botul calului şi ale cărei capete inferioare sunt prinse de inelele zăbalei.

CĂPIÁ (< *capiu*) vb. I intranz. **1.** (Pop., despre ovine) A se îmbolnăvi de cenuroză. **2.** Fig. (Fam.) A se zăpăci, a înnebuni.

CĂPITÁN (< it., rus.) s.m. **1.** Grad de ofiţer între locotenent-major şi maior; persoană care are acest grad. ✧ *C.-locotenent, c. de rangul III, c. de rangul II, c. de rangul I* = grade de ofiţeri în marina militară similare gradelor de căpitan, maior, locotenent-colonel şi colonel în trupele de uscat. **2.** Comandant al unei nave militare, comerciale sau de pasageri. **3.** (Înv.) Comandant al unei oştiri. ✦ Căpetenie (de haiduci, de hoţi). **4.** Sportiv desemnat să reprezinte şi să conducă în timpul unei competiţii echipa din care face parte; deseori poartă un semn distinctiv.

CĂPITĂNEANU, Constantin (1844–1893, n. Curtea de Argeş), astronom şi geodez român. A determinat coordonatele geografice a numeroase localităţi şi a contribuit la realizarea triangulaţiei generale a României.

Cămilă bactriană

CĂPITĂNÍE s.f. **1.** (Înv.) Detaşament condus de un căpitan **(3)** **2.** C. *portului* = a) autoritate administrativă şi poliţienească în porturi; b) clădire în care este instalată administraţia unui port.

CĂPÍŢĂ (< bg.) s.f. Grămadă conică de fân sau de cereale.

CĂPLENI, com. în jud. Satu Mare, în C. Ierului; 3 150 loc. (2008).

CĂPRENI, com. în jud. Gorj, în dealurile Amaradiei; 2 256 loc. (2008).

CĂPRIANA, mănăstire în satul omonim, lângă Străşeni, Basarabia. Menţionată în 1429 într-un act de danie al lui Alexandru cel Bun. Reconstruită de Ştefan cel Mare înainte de 1470. Biserica Sf. Gheorghe a mănăstirii a fost reclădită (1545) de Petru Rareş.

CĂPRIOÁRĂ (lat. *capriola*) s.f. Femela căpriorului, fără coarne, de c. 70 cm înălţime.

CĂPRIÓR (lat. *capriolus*) s.m. **1.** Mamifer rumegător, din fam. cervidee, răspândit în pădurile de câmpie, deal şi munte; mai mic decât cerbul (c. 1 m şi 20–30 kg), cu blana roşcată-cafenie, corp zvelt, picioare subţiri şi agile, coarne pline, caduce (*Capreolus capreolus*). Masculul căprioarei. **2.** Fiecare dintre barele de lemn care susţin învelitoarea unui acoperiş şi stratul-suport al acesteia.

CĂPRÚI, -IE adj. (Despre ochi) De culoare cafenie-deschisă.

CĂPŞÚN s.m. Plantă erbacee perenă din fam. rozacee, înaltă până la 30 cm, cu frunze trifoliate şi flori mici, albe (*Fragaria moschata*), cultivată pentru fructele sale roşii, parfumate, formate din îngroşarea receptaculului floral, în care sunt îngropate fructele propriu-zise (nucule), ce conţin sămânţa.

CĂPTUŞEÁLĂ s.f. **1.** Material textil care se aplică pe partea interioară a unor confecţii pentru a le face mai călduroase. ✦ Material aplicat în interiorul încălţămintei pentru a-i menţine forma. **2.** Îmbrăcăminte interioară a unui sistem tehnic folosită ca strat protector pentru consolidare, pentru izolare termică, acustică etc. **3.** Ramă de lemn de care sunt fixate, cu ajutorul balamalelor, canaturile uşii.

CĂPTUŞÍRE s.f. **1.** Operaţie de executare sau de aplicare a unei căptuşeli **(1)**. **2.** Dotare a unui sistem tehnic cu o căptuşeală **(1)**.

CĂPUITÓR s.n. (TEHN.) Buterolă.

CĂPÚŞĂ (cuv. autohton) s.f. Acarian parazit din genul *Ixodes,* lung de 4–10 mm, care se înfige în pielea animalelor şi a omului şi se hrăneşte cu sânge; transmite unele boli, ca piroplasmoza vitelor cornute, encefalita etc. ✦ Fig. *Firmă-c.* = firmă parazitară pe lângă o instituţie sau o întreprindere mai mare, care intermediază controale, afaceri etc. în scopul obţinerii unor avantaje financiare directe sau rapide.

CĂPUŞU MARE, com. în jud. Cluj, la poalele m-ţilor Gilău, pe Căpuş; 3 477 loc. (2008). Expl. de min. de fier (Căpuşu Mic). Biserică de lemn (1730).

CĂPÚTĂ (probabil cuv. autohton) s.f. Partea din faţă a încălţămintei, care acoperă degetele şi reg. falangelor.

CĂRÁ (lat. *carrare*) vb. I tranz. şi refl. **1.** Tranz. A duce, a transporta ceva (în cantităţi mari). **2.** Refl. Fam. A pleca repede (şi pe furiş).

CĂRAND, com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 1 222 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: pădurile Sic (17,8 ha) şi cea de stejar pufos (2,1 ha).

CĂRÁRE (lat. *carraria*) s.f. **1.** Drum îngust pe care se poate umbla de obicei numai cu piciorul; potecă. **2.** Linie obţinută prin despărţirea în două a părului de pe cap.

CĂRĂBĂŢ, Petrea, vornic al Ţării de Jos a Moldovei, în timpul domniei lui Ştefăniţă. A învins în aug. 1518 la Ştefăneşti, pe Prut, o armată de tătari.

CĂRĂBÚŞ s.m. Insectă din ordinul coleopterelor, lungă de 2–2,5 cm, cu elitrele tari, castanii; apare în luna mai şi se hrăneşte cu frunzele arborilor; larvele rod rădăcinile plantelor (*Melolontha melolontha*); găinuşă, gândac de mai.

CĂRĂMÍDĂ (< ngr.) s.f. Material de construcţie de formă prismatică, obţinut dintr-o pastă de argilă, nisip, amestecate cu apă, sau din alte materiale prin presare, fasonare, uscare şi, de regulă, ardere; este folosită, în general, la executarea zidăriilor. ✧ C. *refractară* = c. confecţionată dintr-un material cu temperatură de topire foarte înaltă, folosită la zidirea focarelor, a cuptoarelor metalurgice etc.

CĂRĂMIDĂRÍE s.f. Loc special amenajat pentru confecţionarea cărămizilor; fabrică de cărămizi.

CĂRĂMIZÍU, -IE adj. De culoarea cărămizii; roşiatic.

CĂRĂUŞÍE s.f. Transport de mărfuri sau de persoane executat, de obicei, cu căruţele în temeiul unui contract.

CĂRBUNARI, com. în jud. Caraş-Severin, la poalele m-ţilor Locvei; 1 123 loc. (2008).

CĂRBÚNE (lat. *carbo, -onis*) s.m. **I. 1.** Rocă sedimentară combustibilă rezultată prin acumularea materiei vegetale şi îmbogăţirea lentă în carbon a acesteia. Conţine carbon (55–96,5%), oxigen (2,5–40%), hidrogen (1–6%), azot (sub 2%), fosfor, sulf ş.a. Principalele tipuri sunt: **c.** humici (*turbă, lignit, c. brun, huilă, antracit*), **c.** sapropelici (*boghead, cannel*) şi **c.** liptobiolitici. Cei mai vechi **c.** s-au format în *Devonian*. Alături de ţiţei, **c.** reprezintă principalul combustibil mineral şi sursă de materii prime. ✦ (CHIM.) C. *activ* = **c.** cu structură poroasă, mare putere de absorbţie a gazelor, vaporilor etc. C. *animal* = **c.** de oase sau de deşeuri animale, obţinut prin calcinarea oaselor animale; folosit ca adsorbant intestinal sau dezinfectant stomacal sub formă de *c. medicinal*. (GEOL.). C. *brun* = varietate de **c.** humic, compact, sticlos, casant, având un conţinut mediu de 67–79% **c.** şi o putere calorică de 5 400–7 200 kcal/kg. **2.** Bucată de lemn arsă parţial de foc; tăciune; *p. ext.* bucată de jar. ✦ C. *de lemn* = produs principal obţinut la arderea incompletă a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, folosit la fabricarea cărbunelui activ, în siderurgie, drept combustibil etc.; mangal. **3.** Creion obţinut dintr-un lemn de esenţă moale (plop, lemn-câinesc etc.), carbonizat, folosit la desen; *p. ext.* lucrare realizată cu acest fel de creion. **II. 1.** (MED., MED. VET.) Antrax. **2.** (MED. VET.) *Cărbune emfizematos* = boală infecţioasă acută a rumegătoarelor, în special a bovinelor, provocată de bacteria *Clostridium chauvoei*. **3.** (FITOPAT.) Tăciune **(2).**

CĂRBUNEŞTI, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 1 875 loc. (2008).

CĂRNÓS, -OÁSĂ (lat. *carnosus*) adj. **1.** Care are multă carne; musculos. **2.** (Despre fructe, frunze, tulpini) Cu mult miez.

Mircea Cărtărescu

CĂRPINET, com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 2 067 loc. (2008). Rezervaţia naturală izbucul intermitent de la Călugări (14,4 ha). Expl. de calcare.

CĂRPINIŞ, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 5 130 loc. (2008). Expl. de argilă. Cărămidă şi ţiglă. Topitorie de cânepă.

CĂRPINIŞAN, Cornel (1904–1970, n. Orăştie), chirurg român. Contribuţii în domeniul chirurgiei toracice.

CĂRPINÍŢĂ (< *carpen*) s.f. Arbore sau arbust din fam. betulaceelor, înalt până la 5 m, cu frunze ovale, mici, dinţate şi flori în amenţi; creşte în părţile sudice ale ţării (*Carpinus orientalis*); sfineac.

CĂRTĂRESCU, Mircea (n. 1956, Bucureşti), scriitor român. Protagonist al generaţiei '80. Poeme valorizând în spirit postmodern cotidianul şi autobiograficul („Totul") sau aventura poeziei române („Levantul"), nuvele fantastice („Nostalgia"), romane de sondaj interior („Orbitor"), o istorie a postmodernismului românesc.

CĂRTURĂR (< ngr.) s.m. Învăţat; savant, erudit.

CĂRUCIÓR s.n. **1.** Trăsurică în care sunt purtaţi copiii mici. 2. Vehicul mic cu roţi, în care sunt transportate sarcini relativ mici pe distanţe scurte. 3. Subansamblu al unei maşini-unelte, maşini de lucru sau utilaj, folosit pentru deplasarea în interiorul sistemului a uneltei, a obiectului de prelucrat etc. (ex. c. de strung).

CĂRÚNT, -Ă (lat. *canutus*) adj. (Despre păr) Care a început să albească. ✦ (Despre oameni) Care are (fire de) păr alb.

CĂRÚŢĂ s.f. **1.** Vehicul cu tracţiune animală (mai ales cu cai), asemănător cu carul, dar mai mic şi mai uşor decât acesta. **2.** Cantitate de fân, lemne etc. cât se poate încărca într-o **c. (1).**

CĂRVUNĂRI (< ngr.) s.m. (La pl.) (În Ţara Românească şi în Moldova) Nume dat, prin asociaţie cu carbonarii italieni, elementelor progresiste care au iniţiat, la începutul sec. 19, o mişcare reformatoare, reprezentând interesele boierilor liberali şi ale negustorilor; (şi la sg.) membru al acestei mişcări.

CĂSĂTORÍE (< *casator*, înv. „soţ") s.f. Uniune legală, liber consimţită, între un bărbat şi o femeie pentru întemeierea unei familii; matrimoniu. ✦ (REL.) Instituţie divină, una din cele şapte taine ale Bisericii, având ca principiu şi model comuniunea de iubire dintre Hristos şi Biserică. V. *cununie*. ✦ Căsnicie, mariaj, menaj **(2).**

CĂSCĂ (lat. **cascare*) vb. I tranz., intranz. şi refl. **1.** Tranz. A deschide gura pentru a emite sunete, a mânca etc. **2.** Intranz. A deschide gura mare printr-o mişcare reflexă de inspiraţie adâncă, urmată de o expiraţie prelungită, ca semn de oboseală, plictiseală sau somn. **3.** Refl. (Despre obiecte) A se deschide (puţin), a se crăpa.

CĂSCÁT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care stă (cu gura deschisă) privind neatent; *p. ext.* neatent, bleg. **2.** Adj. (Despre obiecte) Care prezintă o deschizătură. ✦ (Despre ochi) Holbat. 3. S.n. Act reflex motor determinat de oboseala centrilor nervoşi.

CĂSCIOARELE, com. în jud. Călăraşi, în C. Burnasului; 1 946 loc. (2008). Vestigii neolitice (milen. 2 î.Hr.), din Epoca Bronzului, a doua Epocă a Fierului (sec. 4–3 î.Hr.) şi din sec. 6 d.Hr.

CĂSNICÍE s.f. Trai în comun al soţilor, viaţă conjugală; căsătorie; casă **(5),** menaj **(2).**

CĂSOÁIE s.f. **1.** Augmentativ al lui casă. ✦ Construcţie de lemn unde se adăpostesc lucrătorii la câmp sau la pădure. **2.** Element de construcţie în formă de cutie, confecţionată din grinzi de lemn sau din beton prefabricat, care se umple cu piatră, cu pământ etc. şi se aşază în albia sau pe malul unei ape în scopul executării unui baraj, a unui dig etc.

CĂSÚŢĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui casă. ✦ C. *poştală* = compartiment în care se păstrează scrisorile pe care le ridică personal adresantul. ✦ (INFORM.) C. *poştală electronică* = zonă din memorie sau pe un dispozitiv de stocare, unde este plasată poşta electronică. **2.** (La pl.) Spaţiile dintre dinţii spatei, prin care trec firele de urzeală la războiul de ţesut.

CĂŞEIU, com. în jud. Cluj, în dealurile Ciceului; 4 924 loc. (2008). Mare castru roman (*Samum*) din piatră (sec. 2–3).

CĂŞTILE ALBASTRE, unităţi armate, constituite din Forţele de Urgenţă ale O.N.U. (F.U.N.U.), a căror intervenţie, decisă de Consiliul de Securitate, nu este ofensivă şi nu poate avea loc fără acordul statelor aflate în conflict. Ele servesc ca „tampon" între foştii beligeranţi şi nu au dreptul să folosească armele decât în cazuri de legitimă apărare. Au intervenit în Egipt (1956), Congo (1963), Cipru (1964), Kashmir (1965), Sinai (1973), Înălţimile Golan (1974), Liban (1978), Namibia (1989–1990), Bosnia şi Herţegovina (1999), Kosovo, Serbia şi Muntenegru (din 1999) ş.a. Premiul Nobel pentru pace (1988).

CĂŞUNĂ (lat. **occasionare*) vb. I Intranz. şi tranz. **1.** Intranz. A-i veni cuiva o idee sau o poftă ciudată. **2.** Intranz. A manifesta în mod persistent un sentiment de antipatie sau de dragoste faţă de cineva sau de ceva. 3. Tranz. A cauza, a pricinui.

CĂTÁRE (< *cată*, reg. „a privi") s.f. Parte din dispozitivul de ochire al unei arme de foc de formă prismatică, montată deasupra gurii ţevii şi care, împreună cu înălţătorul, serveşte la luarea liniei de ochire.

CĂTEASCA, com. în jud. Argeş, în C. Piteşti; 3 860 loc. (2008).

CĂTINA 1. Com. în jud. Buzău, pe Bâsca Chiojdului; 2 585 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Cluj, în Pod. Transilvaniei; 2 062 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

CĂTINĂ (lat. *catena*) s.f. Denumire populară a mai multor specii de plante din diferite fam.: **c.** albă, **c.** de garduri, **c.** mică. ✧ C. *albă* = arbust foarte ramificat, cu lujeri cenuşii-argintii, spinoşi, păroşi (*Hippophae rhamnoides*) cu fructe mici, ovoide, portocalii, bogate în vitamine, cu multiple utilizări medicinale. Este răspândit pe nisipurile litorale sau ca pionier pe terenuri erodate. C. *roşie* = arbust de c. 3 m înălţime, cu ramuri erecte purpurii, (*Tamarix ramosissima*) şi flori mici, roze. Este întâlnit îndeosebi pe aluviuni nisipoase din albia râurilor. ✧ C. *de garduri* = arbust de 1–2,5 m, cu ramuri lungi şi subţiri, utilizate, mai ales la sate, pentru garduri vii (*Lycium barbarum*). Flori violacee.

CĂTLĂBUGA (KATLABUG), liman al Dunării, în N braţului Chilia (Ucraina). În apropierea lui, Ştefan cel Mare a învins (nov. 1485) o armată turcească.

CĂTRĂNÍ vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A acoperi un stâlp, o traversă, un zid etc. cu un strat de gudron pentru a le proteja. **2.** Tranz. şi refl. Fig. (Fam.) A (se) supăra, a (se) necăji.

CĂTRE (lat. *contra*) prep. **1.** (Local) Spre, înspre, la. ✧ *De către* = dinspre, de la. **2.** (Temporal) Pe la..., cam..., în perioada... **3.** (Precedat de prep. „de") De.

CĂTÚN (cuv. autohton) s.n. Aşezare rurală permanentă, mai mică decât un sat, care nu constituie o unitate administrativă.

CĂTUNEANU, Vasile (n. 1918, Iaşi), inginer român. Lucrări în domeniul antenelor, fiabilităţii dispozitivelor şi circuitelor electronice şi al sistemelor electronice de control automat.

CĂTUNELE, com. în jud. Gorj, în piem. Motrului; 2 691 loc. (2008).

CĂTÚŞĂ (lat. *catta* + suf. *-uşă*) s.f. Fiecare dintre cele două verigi metalice, unite între ele printr-un lanţ, cu care se leagă arestaţii de mâini (şi de picioare).

CĂTUŞNÍCĂ s.f. Plantă erbacee meliferă din fam. lamiacee, înaltă de 40–100 cm, cu miros aromatic şi cu flori albe sau roşietice; are proprietăţi tonice, excitante (*Nepeta cataria*).

CĂŢĂRÁ (< cf. *acăţa*) vb. I refl. A se sui, agăţându-se pe ceva înalt (şi abrupt). ✦ (Despre plante) A se prinde, a se fixa de ziduri, de ramuri etc.

CĂŢEÁ (lat. *catella*) s.f. **1.** Femela câinelui. **2.** (Fam.) Femeie rea şi depravată.

CĂŢÉL (lat. *catellus*) s.m. **I. 1.** Pui de câine. **2.** (ZOOL.) *Căţelul-pământului* = orbete. **3.** (ENTOM.) *Căţelul-frasinului* (sau *căţel-de-frasin*) = cantaridă. **4.** (IHTIOL.) *Căţel-de-mare* = corosbină. **II.** Fiecare dintre părţile care compun căpăţâna de usturoi.

CĂŢELÁNDRU s.m. Căţel (**I 1**) mai mare.

CĂŢÚIE (< ngr.) s.f. Vas de metal sau de pământ în care se ard mirodenii.

CĂUAŞ, com. în jud. Satu Mare, în C. Ierului; 2 425 loc. (2008).

CĂÚŞ (lat. *cau* < *cavus*) s.n. **1.** Vas de lemn în formă de cupă sau de lingură, folosit pentru a lua făină, grăunţe etc. **2.** Lingură mare de lemn cu care se toarnă vinul din pritoacă în cadă. **3.** Lingură de formă specială folosită la prepararea brânzeturilor, pentru amestecarea cheagului. **4.** Lingură de tablă sau de lemn cu ajutorul căreia se scoate apa din barcă; ispol. **5.** Piesă de tablă profilată, folosită pentru legarea cablului de foraj de un ax sau a două cabluri între ele. **6.** Cancioc.

CĂUTÁ (lat. **căutare*) vb. I tranz., intranz. şi refl. **I.** Tranz. **1.** A se strădui să găsească pe cineva sau ceva. ✦ Intranz. A scotoci, a cotrobăi. ✦ Refl. pas. (Despre mărfuri) A avea căutare, a se cere. **2.** A cerceta, a examina. **II. 1.** Intranz. A se interesa, a se ocupa de... ✦ Intranz. şi tranz. A purta de grijă, a se îngriji (de...); a băga de seamă, a fi atent. ✦ Refl. A se îngriji de sănătate. **2.** Tranz. A se strădui. **3.** Tranz. impers. A trebui, a se cuveni. **III.** Intranz. (Pop.) A urmări cu ochii, a se uita.

CĂUTÁRE s.f. **1.** Cercetare făcută cu scopul de a găsi ceva. **2.** Îngrijire, atenţie; *p. restr.* îngrijire medicală. **3.** Osteneală. **4.** Consideraţie, trecere.

CĂUTÁT, -Ă adj. (Despre stil, vorbire, gesturi etc.) Ales cu grijă exagerată; afectat, pedant, artificial.

CĂUTĂTÓR, -OÁRE subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care caută, care umblă să descopere un lucru. **2.** S.n. Comutator rotativ din centralele telefonice automate, care caută linia de abonat chemătoare pentru a o conecta la un selector telefonic.

CĂUTĂTÚRĂ s.f. (Pop.) Mod de a privi, expresie a ochilor, căutare, privire; *p. ext.* expresie a feţei, înfăţişare, mină.

CĂUZÁŞ s.m. (În Ţara Românească) Participant la Revoluţia de la 1848.

CĂZĂCÉSC, -EÁSCĂ adj., s.f. **1.** Adj. Care aparţine cazacilor, privitor la cazaci. **2.** S.f. art. Dans popular ucrainean în măsură binară, cu ritm moderat la început, apoi din ce în ce mai accelerat; melodia după care se execută acest dans.

CĂZĂNEŞTI **1.** Oraş în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 3 495 loc. (2008). Fabrică de nutreţuri combinate. Complex de creştere a porcinelor. Tumuli cu morminte sarmatice (sec. 2–3). **2.** Com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Motrului; 2 475 loc. (2008).

CĂZNÍ vb. IV refl. şi tranz. **1.** Refl. A se strădui, a se trudi din greu. **2.** Tranz. A tortura, a chinui.

CÂINE (lat. *canis*) s.m. **1.** Mamifer carnivor din fam. canide *(Canis familiaris)*. Unul dintre primele animale domesticite de om. Există peste 300 de rase diferite ca aspect şi ca folosire (ex. **c.** de pază, **c.** ciobănesc etc.). Longevitatea maximă: 20 de ani. ✧ *Câine enot* v. *enot*. **2.** (IHT.) *Câine-de-mare* = rechin din Marea Neagră, de c. 1 m lungime, de culoare albastră-cenuşie *(Acanthias vulgaris)*. Nu e periculos pentru om.

CÂINELE MARE *(Canis Major)*, constelaţie din emisfera australă, compusă din c. 70 de stele vizibile. Între ele şi cea mai strălucitoare stea de pe bolta cerească: *Sirius*.

CÂINELE MIC *(Canis Minor)*, constelaţie din emisfera boreală, situată la S de constelaţia Gemenii. Alcătuită din c. 37 de stele vizibile, dintre care cea mai strălucitoare este *Procyon*.

CÂINENI, com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 2 494 loc. (2008). Rezervaţia naturală avenul Piciorul Boului (0,1 ha).

CÂINII DE VÂNĂTOARE *(Canes Venatici)*, constelaţie din emisfera boreală, situată la S de constelaţia Ursa Mare. Alcătuită dintr-o galaxie în spirală şi câteva stele puţin strălucitoare.

CÂLCESCU v. Gâlcescu.

CÂLNIC **1.** Com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 1 742 loc. (2008). Cetate atestată documentar în sec. 13. **2.** Com. în jud. Gorj, în Subcarpaţi; 2 306 loc. (2008).

CÂLNIŞTEA, râu, afl. dr. al Neajlovului, la Călugăreni; 102 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea şi alimentează numeroase lacuri de vale.

CÂLŢI (< sf.) s.m. pl. Fire scurte de in sau de cânepă rămase ca deşeuri în urma dărăcitului, din care se face pânză de saci şi de saltele, sfori etc. sau care se folosesc la etanşarea ţevilor.

CÂMP (lat. *campus;* unele sensuri după fr.) s.n. **1.** Suprafaţă mare de pământ, de obicei plană, destinată agriculturii; şes, câmpie; totalitatea ogoarelor din jurul unei comune. ✧ *Munca câmpului* = lucrarea pământului. *Artilerie de c.* = artilerie dotată cu tunuri şi obuziere care pot fi deplasate numai pe teren puţin accidentat. ✧ Loc. *În plin câmp* sau *în câmp deschis* = sub cerul liber; departe de orice aşezare omenească. ✦ (GEOGR.) Porţiune de câmpie, nefragmentată, situată între două văi principale (ex. *C. Colentinei*). **2.** (METEOR.) C. *baric* = distribuţie în spaţiu a presiunii atmosferice la un moment dat. Pe hărţile sinoptice de la sol se reprezintă prin *izobare*. *C. de înaltă presiune* v. *anticiclon; c. de joasă presiune* v. *ciclon*. **3.** (MILIT.) *C. de luptă* = porţiune de teren pe care se duc acţiuni de luptă cu inamicul terestru. *C. de tragere* = a) porţiune de teren amenajată pentru exectuarea exerciţiilor de tragere; b) unghi orizontal sau vertical în limitele căruia o gură de foc poate executa trageri numai prin modificarea poziţiei ţevii, fără deplasarea afetului. *C. de mine* = porţiune de teren sau de apă pe care s-au plantat mine pentru a împiedica trecerea inamicului. *C. de observare* = spaţiu în limitele căruia se desfăşoară o activitate de observare. ✦ *C. vizual* = porţiune de spaţiu care poate fi cuprinsă cu privirea. ✦ (FILOZ.) *C. ideologic* = ansamblul metodelor, conceptelor şi ideilor delimitate istoric în interiorul cărora se elaborează o ştiinţă, o doctrină, o creaţie culturală etc. *C. de activitate* = domeniu de activitate; limitele între care se desfăşoară o activitate. **4.** (FIZ.) Reg. din spaţiu în care fiecărui punct i se asociază o mărime fizică bine determinată (ex. c. acustic); mărimea (scalară, vectorială, tensorială sau spinorială) care caracterizează o asemenea reg. ✦ Reg. din spaţiu în care se pot exercita acţiuni ponderomotoare asupra corpurilor (ex.: **c.** gravitaţional v. *gravitaţional*, **c.** electric v. *electric*, **c.** magnetic v. *magnetic*) etc. ✦ Formă a materiei prin intermediul căreia are loc interacţiunea dintre particule (ex. c. electromagnetic). **5.** Mulţime de valori ale uneia sau ale mai multor mărimi variabile. **6.** (MED.) *C. operator* = porţiune de piele special pregătită pentru o intervenţie chirurgicală. ✦ Fâşie de pânză sterilă care delimitează plaga operatorie. **7.** (ARTE PL.) Fond în limitele căruia poate fi reprezentată o imagine plastică, un motiv ornamental etc. ✦ Suprafaţa colorată a scutului pe care se înscriu armele. ✦ (CINEMAT.) Spaţiu delimitat în care este cuprinsă imaginea pe o peliculă cinematografică. **8.** (INFORM.) Cea mai mică unitate dintr-un sistem bază de date care poate fi accesată. **9.** (MAT.) Corp comutativ (ex. Câmpul lui Galois). ✧ *C. de evenimente* = perechea formată dintr-o mulţime de evenimente aleatoare (elementare) şi un *clan (corp) borelian* de părţi ale acesteia.

CÂMPAN, Teodor (1899–1960, n. Arbore, jud. Suceava), fizician român. Cercetări privind influenţa descărcărilor electrice asupra emisiei catodice secundare. Măsurători privind cantitatea de ioni depuşi la catod într-o descărcare electrică.

CÂMPANI, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuş; 2 552 loc. (2008). Rezervaţia naturală Valea Sighiştelului (412,6 ha).

CÂMPEANU, Petru (1809–1893, n. Transilvania), cărturar român. M. de onoare al Acad. (1871), prof. de filozofie la Academia Mihăileană. Autor al unei gramatici a limbii române.

CÂMPEANU, Radu Anton (n. 1922, Bucureşti), jurist şi om politic român. A emigrat în Franţa, de unde a revenit în 1990. Preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (1990–1993). Arestat (1947–1953).

CÂMPÉNESC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparţine câmpului; specific vieţii de la ţară. **2.** Bucolic (**1**), idilic.

CÂMPENI, oraş în jud. Alba, pe stg. Arieşului, în Ţara Moţilor; 7 867 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului; produse textile şi alim. Menţionat documentar în 1565; la 24 mai 1782, la C. a avut loc o revoltă ţărănească, preludiu al răscoalei conduse de Horea, Cloşca şi Crişan. Ocupat de ţărani răsculaţi (nov.-dec. 1784). Cartierul general al lui Avram Iancu în timpul Revoluţiei de la 1848–1849. Oraş din 1968.

CÂMPIA CHINEI v. Marea Câmpie Chineză.

CÂMPIA BANATO-CRIŞANĂ, câmpie situată în V României, care pătrunde în zona montană prin „golfuri" (Zarand, Beiuş, Vad-Borod). Are lăţimi cuprinse între 40 km în N şi 120 km în S. Alt. medie: 90 m în zonele mai joase (C. Someşului, C. Crişurilor) şi c. 110–170 m în porţiunile mai înalte (C. Carei, C. Aradului, C. Vingăi). Zonă cerealieră şi viticolă (Şiria, Miniş, Pâncota). Sin. *Câmpia de Vest*.

CÂMPIA EST-EUROPEANĂ, unitate fizico-geografică între m-ţii Ural, M. Barents la N, M. Caspică, m-ţii Caucaz şi Marea Neagră la S şi C. Germano-Poloneză la V. Supr.: c. 4 mil. km^2. Întreruptă de numeroase regiuni mai înalte şi puternic fragmentate caracteristice Platformei Est-Europene (Pod. Central Rusesc, pod. Volgăi şi pod. Kamei, pod. Volhino-Podolic ş.a.) şi drenată de fl. Nipru, Nistru, Don, Volga, Ural, Dvina de Vest, Peciora ş.a. Bogată în zăcăminte de fier, polimetale, metale rare, cărbuni, fosfaţi, sare gemă, săruri de potasiu şi petrol. Cunoscută şi sub numele de *Câmpia Rusă*.

CÂMPIA EUROPEANĂ, câmpie care se întinde de la Oc. Atlantic la m-ţii Ural şi care cuprinde *Câmpia Franceză, Câmpia Germano-Poloneză* şi *Câmpia Est-Europeană*.

CÂMPIA FRANCEZĂ, parte a C. Europene, între Masivul Central Francez (la V), coastele G. Biscaya şi M. Mânecii (la E) şi m-ţii Pirinei (la S). Străbătută de Sena, Loara şi Garonne.

CÂMPIA GERMANO-POLONEZĂ, câmpie în N Europei, între Weser şi Bug. Scăldată la N de M. Nordului şi M. Baltică, iar la S limitată de înălţimile prehercinice. Lăţime: 200 km în V şi 400–500 km în E. Străbătută de Rin, Oder, Elba şi Vistula. Zăcăminte de petrol, gaze naturale, cărbune brun, săruri de potasiu, sare gemă şi cupru.

CÂMPIA INDO-GANGETICĂ, câmpie aluvionară între M. Arabiei şi G. Bengal (c. 3 000 km lungime), mărginită în N de masivele Suleiman, Himalaya şi Cordiliera Indo-Birmană, iar în S de pod. Deccan. Străbătută de fl. Indus şi Gange cu afl. lor. Mare densitate de populaţie (c. 400 mil. loc.) cu şapte oraşe de peste 1 mil. loc. Zăcăminte de petrol şi gaze naturale.

CÂMPIA LIBERTĂŢII 1. Nume dat câmpiei de lângă *Blaj*, unde au avut loc în 1848 trei adunări populare ale românilor transilvăneni, care prin programele adoptate au contribuit la întărirea conştiinţei naţionale româneşti, a ideii unităţii naţionale. 2. Nume dat C. Filaretului de lângă Bucureşti (în prezent inclusă în perimetrul oraşului), unde a avut loc o mare adunare populară (15/27 iun. 1848) în prezenţa a peste 30 000 de oameni, care au aclamat guvernul, au recunoscut Constituţia şi au depus jurământ pe programul revoluţionar.

CÂMPIA MIERLEI v. Kosovopolje.

CÂMPIA MOLDOVEI v. Jijia (2).

CÂMPIA ROMÂNĂ, mare unitate morfologică, în S ţării, situată pe stg. Dunării, între Piemontul Getic, Subcarpaţi, Pod. Moldovei şi Dobrogea. Lungime: c. 600 km; lăţime: între 10 km în V şi 135-140 km în sectorul central. Alt. medie: c. 100 m; înălţimile cele mai mici apar în C. Siretului inferior (6-15 m). Cea mai mare parte a C.R. o ocupă terasele Dunării. Partea nordică este o câmpie piemontană (C. Înaltă a Piteştiului, C. Târgoviştei, C. Ploieştilor), în rest este o câmpie tabulară, slab fragmentată de văi, cu numeroase crovuri, lacuri sărate şi dune de nisip.

CÂMPIA SIBERIEI DE VEST, mare câmpie de acumulare, între M. Kara la N, m-ţii Altai şi pod. Kazahstan la S, m-ţii Ural la V şi pod. Siberiei Centrale la E. Supr.: c. 3 mil. km^2. Alt.: 50-300 m. Climat continental excesiv. Străbătută de c. 2 000 de râuri (Obi, Irtîş, Enisei): zăcăminte de petrol şi mari rezerve de gaze naturale.

CÂMPIA SIRETULUI INFERIOR, compartiment de NE al C. Române, câmpie de subsidenţă situată în zona de vărsare a Siretului.

CÂMPIA TRANSILVANIEI, compartimentul central-nordic al Pod. Transilvaniei, limitat de pod. Someşan (la N şi NV), dealurile Feleacului şi depr. Turda-Câmpia Turzii (în V şi SV), pod. Târnavelor (la S şi SE) şi Subcarpaţii interni (în E şi NE). Denumirea populară, cu atributul de „câmpie", se referă numai la funcţionalitatea sa agricolă, străveche, fiindcă relieful nu justifică încadrarea acestei unităţi în categoria câmpiilor propriu-zise; predomină relieful deluros-colinar, mai înalt în N (550-631 m) şi mai coborât în S (450-500 m).

CÂMPIA TURZII, municipiu în jud. Cluj, pe dr. Arieşului; 26 358 loc. (2008). Siderurgie (oţel, laminate, sârmă, cabluri); produse metalice diverse şi mat. de constr. Fabrici de conf. şi tricotaje, de izolatori electrici, de oxigen şi de postav.

CÂMPÍE s.f. Formă majoră de relief cu suprafaţă netedă sau uşor ondulată, cu o structură geologică omogenă. După geneză se deosebesc *c. de acumulare* (formate prin depunerea în regiunile depresionare a depozitelor de nisipuri, argile şi pietrişuri) şi *c. de eroziune* (realizate prin acţiunea apelor curgătoare care distrug treptat un relief accidentat mai vechi, netezindu-l; peneplenă).

CÂMPIILE CENTRALE NORD-AMERICANE (CENTRAL PLAINS), zonă de câmpie în S.U.A. şi Canada, situată în centrul Platformei nord-americane, între m-ţii Apalaşi la E, pod. Labrador în N, pod. Preerilor la V şi G. Mexic la S. Ocupă bazinele hidrografice ale fl. Mississippi, Sf. Laurenţiu şi Nelson şi zona Marilor Lacuri. Numeroase lacuri glaciare (Winnipeg, Manitoba). Zonă dens populată (10 oraşe cu peste 1 mil. loc.). Zăcăminte de cărbune, petrol şi gaze naturale, minereuri de fier, cupru, plumb şi zinc.

CÂMPIILE ELIZEE (sau ELIZEU) (în mitologia greacă, apoi şi în cea romană), frumoasă câmpie situată la capătul pământului (sau sub pământ), unde îşi găseau pacea eternă sufletele celor buni (aleşi de zei).

CÂMPINA, municipiu în jud. Prahova, pe stg. râului Prahova; 37 592 loc. (2008). Expl. şi prelucr. petrolului. Termocentrală. Constr. de maşini, fabrici de tricotaje, materiale de constr., cherestea şi mobilă. Muzeele memoriale „N. Grigorescu" şi „B.P. Hasdeu". Menţionat documentar în 1503. Oraş liber (1783), a primit statut declarat de oraş (1866).

CÂMPINEANCA, com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 3 564 loc. (2008).

CÂMPINEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Constantin C.**, mare spătar (1830). **2. Ion C.** (1798-1863), colonel şi om politic liberal. Şef al „partidei naţionale" (1835-1840). Şi-a eliberat robii de pe moşii în 1837. Ministru în Guvernul provizoriu (1848). Unul dintre întemeietorii Societăţii Filarmonice (1834). Prof. la Şcoala de Agricultură de la Pantelimon (1835). **3. Ion I. C.** (1841-1888, n. Bucureşti), om politic liberal. Fiul lui C. **(2)**. De mai multe ori ministru.

CÂMPUL PÂINII, câmpie în apropiere de com. Şibot (jud. Alba). Aici, oastea transilvană condusă de Ştefan Báthori, voievodul Transilvaniei, şi Pavel Chinezul, comitele Timişoarei, a învins, în oct. 1479, o puternică armată turcească aliată cu domnul Ţării Româneşti, Basarab Ţepeluş.

CÂMPULUNG 1. Depr. subcarpatică, la poalele m-ţilor Iezer, mărginită de dealurile Măţău şi Ciocanul şi străbătută de Râul Târgului. Pomicultură. Se mai numeşte Câmpulung-Muscel. 2. Municipiu în jud. Argeş, în depr. Câmpulung-Muscel; 37 298 loc. (2008). Expl. de argile. Constr. de automobile de teren şi de motoare auto. Fabrici de ciment, de încălţăminte, de cherestea şi var. Muzeu. Monumente: Castrul de piatră Jidava şi fundaţiile unei biserici romanice (sec. 14), corul Bisericii Bărăţiei (sec. 14), biserica mănăstirii Negru Vodă, ctitorie a lui Basarab I, ruinele palatului domnesc (sec. 17), biserici din sec. 16-18, toate în centrul istoric al oraşului. În sec. 18-19 a funcţionat aici o şcoală de „zugrăvie". Menţionat în 1300; aici şi-a avut prima reşedinţă Basarab I, primul domn al Ţării Româneşti. Situat pe unul dintre cele mai importante drumuri de legătură dintre Ţara Românească şi Transilvania, a fost un însemnat centru meşteşugăresc şi comercial. În 1521, Neacşu, negustor din C., adresează lui Hanăş Benkner din Braşov o scrisoare care reprezintă unul dintre primele texte în limba română care s-a păstrat. În timpul Primului Război Mondial, armata română a purtat lupte grele în zona oraşului (oct.-nov. 1916).

CÂMPULUNG LA TISA, com. în jud. Maramureş; 2 479 loc. (2008).

CÂMPULUNG MOLDOVENESC 1. Depr. intramontană, în N Carpaţilor Orientali, pe cursul superior al râului Moldova, mărginită de Obcina Feredeului la N şi de masivul Rarău la S. 2. Municipiu în jud. Suceava, în depr. cu acelaşi nume; 19 960 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Piatra Buhei (2 ha), Moara Dracului (1,3 ha), Fânaţele montane „Todirescu" (44,3 ha) şi Pietrele Doamnei (253 ha). Fabrici de var, mobilă şi cherestea, încălţ. Ind. blănăriei şi alim. Filatură de bumbac. Biserici: gotică (sec. 15), din 1676 şi 1765. Clădirile fostei primării (1896) şi fostei prefecturi (1900). Muzeu etnografic. Atestat documentar în 1411; din 1774, târg; împreună cu satele din jur, populate de ţărani liberi, a constituit o formaţiune teritorială cu regim administrativ şi fiscal aparte, respectat de domnii Moldovei. Oraş din 1806.

CÂMPURI, com. în jud. Vrancea, pe Şuşiţa; 3 971 loc. (2008). Casa memorială „Moş Ion Roată".

CÂNDEA, Romulus (1886-1973, n. Avrig, jud. Sibiu), istoric şi teolog român. M. coresp. al Acad. (1929). Studii privind istoria bisericii („Concordate. Un capitol de istorie politică",„Biserica ardeleană în anii 1916-1918").

CÂNDEA, Virgil (1927-2007, n. Focşani), istoric al culturii medievale şi moderne. Acad. (1991). Cercetări despre umanismul românesc („Stolnicul între contemporani", „Raţiunea dominantă"), imaginea culturii româneşti în lume, creaţii româneşti în colecţii străine („Mărturii româneşti peste hotare"), iconografia arabă creştină („Les icônes melkites"), ediţii de autori clasici (Dante, D. Cantemir, N. Bălcescu, Al. Odobescu).

CÂNDEŞTI 1. Com. în jud. Botoşani; 2 217 loc. (2008). 2. Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Dâmboviţa; 3 000 loc. (2008). 3. Com. în jud. Neamţ, în depr. Cracău-Bistriţa; 4 266 loc. (2008). Aşezare carpică cu tezaur de monede romane de argint (sec. 1-4). 4. Sat în com. Verneşti, jud. Buzău. Aici s-au descoperit urmele unei culturi materiale (sec. 5-6).

CÂNEPÂR s.m. Pasăre cântătoare din fam. fringilidelor, cu pene roşii pe cap şi pe laturile pieptului, cafenii pe spate şi albe pe abdomen *(Acantis cannabina)*.

CÁNEPĂ (lat. **canapa < cannabis)* s.f. Plantă erbacee, anuală, dioică, cu frunze alterne, digitat-divizate şi flori mici, verzui *(Cannabis sativa)*. Cultivată în regiunile temperate ca plantă textilă; sămânţa, bogată în uleiuri, este întrebuinţată la prepararea lacurilor. ✧ C. *indiană* = specie de c. originară din India, din ale cărei elemente florifere sau fructifere, uscate se obţin stupefiante. Sin.: *canabis. C. de Manila* v. *abaca. C. de Bombay* v. *chenaf.*

CÂNT s.n. **1.** Cântec **(1)**. **2.** Poezie (însoţită uneori de melodie). **3.** Parte, diviziune a unei epopei sau poem epic. **4.** Canto.

CÂNTÁ (lat. *cantare)* vb. I intranz., tranz. şi refl. **1.** Intranz. A emite vocal sau instrumental sunete care se succed (sau suprapun) în structuri muzicale. ✦ (Despre unele păsări sau insecte) A scoate sunete caracteristice speciei. **2.** Tranz. (Fam.) A spune, a îndruga. **3.** Intranz. şi tranz. A scrie versuri în cinstea cuiva sau a ceva; a elogia (în versuri). **4.** Tranz. şi refl. (Reg.) A (se) jeli.

CÂNTÁR (< tc.) s.n. Balanţă **(1)** folosită în industrie sau în comerţ pentru stabilirea greutăţii mărfurilor, de obicei prin comparare cu greutăţi-etalon. ✧ C. *automat* = cântar cu un singur platan, care arată greutatea direct printr-un indicator plasat în faţa unui cadran.

CÂNTAREA CÂNTĂRILOR, carte a „Vechiului Testament", alcătuită din poeme nupţiale de o rară frumuseţe, scrise în sec. 5 î.Hr. şi atribuite regelui Solomon, care a trăit însă în sec. 10 î.Hr. Exegeţii îi conferă un sens alegoric.

CÂNTARUL, numele popular al constelaţiei *Balanţa.*

CÂNTĂRÉŢ, -EÁŢĂ s.m. şi f. Persoană care cântă; *spec.* care are profesiunea de a cânta. ✦ Persoană care execută cântările şi citirile la serviciile religioase; dascăl **(3)**.

CÂNTĂRÍ vb. IV tranz. şi intranz. **1.** Tranz. A determina greutatea sau masa unui corp cu ajutorul cântarului, al balanţei sau al basculei. **2.** Tranz. Fig. A cumpăni, a chibzui. 3. Intranz. A avea o anumită greutate. ✦ Fig. A valora, a preţui.

CÁNTEC (lat. *canticum)* s.n. **1.** Nume generic dat pieselor vocale sau vocal-instrumentale cu text, *p. ext.*, şi celor instrumentale; cântare, cânt. ✦ (P. analog.) Sunete modulate emise de unele păsări; zumzetul unor insecte. ✦ Fig. *Cântecul lebedei* = ultima manifestare de succes dintr-o carieră (artistică). **2.** Poezie lirică însoţită sau nu de melodie (*c. bătrânesc, de dor, de lume, haiducesc, de leagăn, funerar* etc.). Iniţial cu formă sincretică, *c.f.* se mai regăsesc azi în *bocete.* V. *bradul.*

CÂNTICEL COMIC, specie dramatică, destinată interpretării de către un singur actor, creată şi cultivată cu succes de V. Alecsandri.

CÂRCÂIÁC (< tc.) s.m. (ZOOL.) Scolopendră.

CÂRCEA, com. în jud. Dolj; 1 767 loc. (2008).

CÂRCÉL (< scr.) s.n. **1.** (MED.) Contracţie bruscă, involuntară a muşchilor extremităţilor, însoţită de o senzaţie dureroasă. **2.** (BOT.) Organ vegetal filiform, cu rol de susţinere a lăstarilor pe diferite suporturi.

CÂRCIUMÁR (CRÂŞMÂR) s.m. Proprietar al unei cârciumi.

CÁRCIUMĂ (CRÁŞMĂ) (< sl.) s.f. Local unde se consumă băuturi alcoolice (şi mâncăruri); birt.

CÂRCIUMÂRÉASĂ s.f. **1.** Femeie care are în proprietate o cârciumă; nevastă de cârciumar. **2.** Plantă ornamentală anuală din fam. asteracee, cu flori mari, diferit colorate şi cu frunze opuse, sesile, cordat-ovale *(Zinnia elegans).*

CÂRCOTÁŞ, -Ă (< *cârcotă)* adj. Care caută ceartă; gâlcevitor; cârtitor.

CÂRD (< scr.) s.n. **1.** Grup mare de animale sau de păsări din aceeaşi specie. ✦ Peior. Ceată numeroasă de oameni. 2 Fig. Mulţime, grămadă.

CÁRJĂ (< sl.) s.f. **1.** Obiect din lemn cu partea superioară bifurcată şi prevăzută cu o bară transversală, folosit de infirmi pentru susţinere. **2.** Baston (încovoiat la capătul de sus). ◇ *C. episcopală* = baston lung cu mâner transversal (în cultul ortodox) sau curbat la capătul superior (în cel catolic), cu aplicaţii de metal preţios; însemn al marilor ierarhi. 3. (ANAT.) Formaţiune anatomică, de obicei vasculară care prezintă o îndoitură în formă de U (ex. c. aortică); crosă **(2)**.

CÂRJE, Luca, boier român. A tratat în 1517 şi 1521 alianţa Poloniei cu Moldova îndreptată împotriva Imp. Otoman.

CÂRJIŢI, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Poiana Ruscă; 701 loc. (2008).

CÂRLÁN s.m. **1.** Miel sau ied după înţărcare, până la vârsta de un an. 2. (Pop.) Cal tânăr, până la vârsta de 3 ani.

CÂRLIBABA, com. în jud. Suceava, pe Bistriţa Aurie; 1 897 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Bila-Lala (325,1 ha) şi Piatra Ţibăului (20,3 ha) în Parcul Naţional M-ţii Rodnei.

CÂRLÍG s.n. **1.** Piesă metalică fixată pe un suport, cu un capăt curbat, de care se agaţă o sarcină, de obicei în vederea transportării ei. **2.** Încuietoare de uşă sau de poartă, de forma unei bare subţiri, sau de cui lung, încovoiat la un capăt, care se prinde într-un belciug, într-un ochi de metal etc. **3.** Piesă metalică a undiţei, de forma unui ac îndoit. **4.** Prăjină încovoiată la capăt cu care se scoate găleata din fântână. **5.** (Pop.) Andrea. **6.** Mic dispozitiv cu care se prind rufele pe frânghie.

CÂRLIGELE, com. în jud. Vrancea, în Subcarpaţi; 2 962 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea Schitu-Dălhăieţi (188,2 ha).

CÂRLIÓNŢ s.m. Buclă **(1)**, zuluf.

CÂRLOGANI, com. în jud. Olt, pe Beica; 1 952 loc. (2008).

CÂRLOVA, Vasile (1809-1831, n. Buzău), primul poet romantic român. A cultivat pentru întâia oară motivul „ruinelor" („Ruinurile Târgoviştii"), meditaţia şi elegia.

CÂRMÁCI (< bg.) s.m. Persoană care manevrează cârma **(1)**. V. *pilot, timonier.*

CÁRMĂ (< sl.) s.f. 1. Organ al unei nave constituit dintr-o placă în formă de pană ce se poate roti în jurul unui ax vertical sau orizontal (la navele submersibile) şi care serveşte la orientarea navei în direcţia dorită. **2.** Fig. Conducere, guvernare.

CÂRMÁZ (< tc.) s.m. **1.** Plantă erbacee cu flori albe-roz şi cu fructe bace, sferice, mici, roşii sau negre, folosite drept colorant *(Phytolacca decandra)*. 2. (ENTOM.) Insectă parazită pe specii de stejar din reg. mediteraneană (*Coccus ilicis*), din care se extrage un colorant folosit pentru vopsit. 3. Carmin **(1)**.

CÂRMUÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) conduce, a (se) guverna, a (se) administra.

CÂRMUÍRE (< *cârmui)* s.f. **1.** Acţiunea de a (se) cârmui. **2.** (Pop.) Organ de conducere; guvern, stăpânire.

CÂRN, -Ă (< sl.) adj. (Despre nas) Mic, scurt şi cu vârful ridicat puţin; (despre oameni) care au un astfel de nas.

CÂRNA, com. în jud. Dolj; 1 569 loc. (2008). Aici a fost descoperită o necropolă de incineraţie din Epoca Mijlocie a Bronzului.

CÂRNÁT (lat. **carnacius)* s.m. Preparat din carne tocată, cu condimente, introdusă în intestine de porc, oaie sau într-un înveliş sintetic.

CÂRNÍ (< *cârn)* vb. IV. **1.** Intranz. (Pop.) A schimba direcţia, a (se) întoarce. **2.** Tranz. A îndepărta vârfurile de lăstari de pe porţiunea ultimelor 6–9 frunze la viţa de vie, bumbac, ricin etc. pentru a grăbi coacerea fructelor.

CÁRPĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Bucată de pânză sau de stofă veche, pentru ştergerea prafului, a vaselor etc. ✦ (Pop.) Scutec. **2.** Materie primă în industria hârtiei. **3.** Pânză subţire, lungă, purtată pe cap de femeile din sudul Transilvaniei. ✦ Basma triunghiulară de pânză, împodobită cu dantelă, specifică portului popular din E şi S României.

CÂRPÍ (< sl.) vb. IV tranz. 1. A coase ceva rupt sau descusut; a petici. **2.** A repara un obiect. **3.** A pălmui pe cineva.

CÁRTIŢĂ (< bg., scr.) s.f. Mamifer insectivor subteran, mic, cu blana neagră preţioasă, cu ochi rudimentari, ascunşi sub piele, şi cu labele anterioare adaptate la săpat; sobol *(Talpa europaea).*

CÂRŢA 1. Com. în jud. Harghita, pe Olt; 2 726 loc. (2008). Rezervaţia naturală Lacul Dracului (20 ha). Cetate ţărănească cu biserică romano-catolică (1444–1500). Biserică gotică (c. 1500) cu incintă fortificată. **2.** Com. în jud. Sibiu, în depr. Făgăraş; 896 loc. (2008). Complex mănăstiresc ridicat de călugări cistercieni, în 1202, cu cea mai veche biserică de stil gotic timpuriu din ţara noastră.

CÂRŢAN, Gheorghe (*Badea Cârţan*) (1849–1911, n. Oprea, azi Cârţişoara, jud. Sibiu), ţăran român. A răspândit cartea românească în satele transilvănene. Voluntar în Războiul pentru Independenţa României (1877- 1878). A călătorit pe jos până la Roma pentru a vedea Columna lui Traian.

CÂRŢIŞOARA, com. în jud. Sibiu, în depr. Făgăraş; 1 190 loc. (2008). Rezervaţia naturală Valea Bâlii (180 ha). Muzeu etnografic. Casa memorială „Badea Cârţan".

CÂŞIŢĂ s.f. Musculiţă de brânză; larva acestei insecte.

CÂŞLĂU s.n. Dispozitiv în formă de bloc de lemn cu suprafaţa superioară cilindrică, îmbrăcat cu tablă de zinc şi folosit la prelucrarea umedă a pieilor.

CÂŞLÉGI (lat. *caseum ligat)* s.f. pl. Interval de timp între două posturi, în care creştinii ortodocşi mănâncă de dulce.

CÂŞTÍG s.n. **1.** Bun material câştigat; diferenţa între realizări şi cheltuieli; venit; beneficiu **(1)**. **2.** Mărime care exprimă sporul de putere al unui semnal după trecerea printr-un sistem de transmisiune.

CÂŞTIGÁ (lat. *castigare)* vb. I **1.** Tranz. A obţine bani sau alte bunuri materiale; *p. ext.* a acumula experienţă, cunoştinţe etc. **2.** Tranz. A atrage de partea sa; a cuceri. **3.** Tranz. A obţine victoria; a învinge. **4.** Intranz. A deveni mai bogat în..., a-şi spori conţinutul, calitatea, greutatea etc.

CÂŢCĂU, com. în jud. Cluj, pe valea Someşului; 2 433 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17) în satul Sălişca.

Cd, simbol chimic pentru *cadmiu*.

cd (METR.), simbol pentru *candelă*.

CD (cuv. engl. Compact Disc). Tip de disc optic, capabil să stocheze cantităţi mari de date, până la 1 GB, deşi mărimea cea mai întâlnită este de 700 MB (adică peste 300 000 pagini de text). ✦ *CD-audio* = Disc audio-numeric, inventat în 1979 şi adoptat de marile case de discuri, pentru a înlocui discul vinil (lansat în 1982–1983). Are diametrul de 12 cm şi durata până la 80 min.

CD-ROM (cuv. engl. Compact Disc-Only Memory) subst. Dispozitiv care poate citi informaţiile de pe un CD.

Ce, simbol chimic pentru *ceriu*.

CEACÁR, -Ă (< tc.) adj. (Despre ochi) Care au culori diferite la acelaşi individ; (despre o persoană) care are asemenea ochi.

Piotr Ilici Ceaikovski

CEÁFĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Partea posterioară a gâtului. ✦ Regiunea cervicală. **2.** C. *afumată* = specialitate din carne de porc din regiunea **c. (1)**, sărată şi afumată.

CEAHLĂU 1. Masiv muntos, situat în Carpaţii Orientali, între valea Bistriţei la E, a Bistricioarei la N şi a Bicazului la S. Alcătuit în special din conglomerate, care dau forme pitoreşti (abrupturi, turnuri, colţi). Alt max.: 1 907 m (vf. Ocolaşu Mare). Obiective turistice (cascada Duruitoarea, Căciula Dorobanţului, Tũrnu lui Budu, staţiunea Durău ş.a.). Parc naţional, cu numeroase endemisme carpatice, rarităţi floristice, monumente ale naturii şi unele dintre cele mai frumoase exemplare de larice din ţară, cunoscute şi sub numele de „crin", de unde şi denumirea rezervaţiei naturale „Poliţa cu Crini" (370 ha); cascada *Duruitoarea* (1 ha). 2. Com. în jud. Neamţ, la poalele masivului C., pe malul lacului de acumulare *Izvoru Muntelui;* 2 473 loc. (2008). Expl. forestiere. Centru turistic.

CEAI (< rus.) s.m., s.n. **1.** S.m. Arbust peren originar din China, cultivat în special în Extremul Orient şi în Asia meridională, cu frunze persistente, pieloase, care conţin cafeină, teobromină, tanin etc. cu proprietăţi tonifiante, digestive şi diuretice, şi cu flori albe, plăcut mirositoare (*Thea sinensis*). **2.** S.n. Produs rezultat din frunzele uscate, fermentate sau nefermentate, ale arbustului de ceai **(1)**, folosit pentru prepararea unei băuturi cu efect excitant. Introdus în Europa în a doua jumătate a sec. 17. **3.** S.n. (De obicei cu determinări care arată felul) Extract apos obţinut prin maceraţie, infuzare sau decocţie din ceai **(2)** sau din diferite plante medicinale uscate. **4.** S.n. Momentul sau masa (de dimineaţă) la care se bea ceaiul. **(3)**. **5.** S.n. Reuniune (între prieteni) în cursul după-amiezii, la care se servesc diferite gustări (şi ceai).

CEAIKOVSKI, Piotr Ilici (1840–1893), compozitor rus. Creaţie caracterizată prin bogăţie melodică, farmec romantic şi forţă dramatică. Simfonii, concerte instrumentale, opere („Evgheni Oneghin", „Dama de pică"), balete („Lacul lebedelor", „Spărgătorul de nuci"), muzică de cameră, piese pentru pian.

CEAINĂRÍE s.f. Local în care se serveşte ceai.

CEÂINIC (< rus.) s.n. Vas special în care se fierbe apa pentru ceai **(3)** sau se opăreşte ceaiul.

Muntele Ceahlău

CEAM (< tc.) s.n. Navă fluvială remorcată, folosită mai ales pentru a transporta piatră şi stuf.

CEAMÚR (< tc.) s.n. Material de construcţie format dintr-o pastă de lut amestecată cu paie, folosit în tencuitul unor construcţii provizorii din nuiele sau (în trecut) al caselor ţărăneşti din vălătuci.

CEAMURLIA DE JOS, com. în jud. Tulcea, pe malul lacului Razim; 2 464 loc. (2008). Importante vestigii neolitice (cultura *Hamangia*) şi din epoca romană (sec. 2–3).

CEANGẮU (< magh.) s.m. (La pl.) Denumire dată populaţiei (de grai românesc şi maghiar) din Moldova (mai ales din jud. Bacău), de religie catolică, emigrată aici, de-a lungul timpului, din SE Transilvaniei. Trăiesc şi în alte reg. ale ţării.

CEANU MARE, com. în jud. Cluj, în Pod. Transilvaniei; 4 193 loc. (2008).

CEÁPĂ (lat. *caepa*) s.f. **1.** Plantă legumicolă bienală din fam. liliaceelor, cu tulpină subterană în formă de bulb, învelită în foi cărnoase la interior şi membranoase la exterior, cu frunze cilindrice şi flori albe, numeroase, în inflorescenţe dese, umbeliforme (*Allium cepa*). ✧ C. *de apă* = **c.** care se cultivă prin răsad. C. *de sământă* = arpagic. ✦ Bulbul cepei **(1)**, cu miros specific şi cu conţinut bogat în albumine şi vitamine, folosit în alimentaţie; *p. gener.* orice bulb al unei plante. **2.** *Ceapa-ciorii* = numele mai multor genuri de plante erbacee bulboase din fam. liliaceelor, cu frunze liniare şi flori divers colorate (*Gagea, Ornithogalum, Muscari*).

CEAPLÎGHIN, Serghei Alekseevici (1869–1942), om de ştiinţă rus. Cercetări în domeniul mecanicii teoretice şi al aerodinamicii fluidelor incompresibile; a stabilit metoda de calcul a profilelor aripii de avion pe baza postulatului cunoscut sub denumirea de *postulatul Ceaplîghin-Jukovski*.

CEAPOIU, Nichifor (1911–1994, n. Ciocăneşti, jud. Suceava), inginer agronom, genetician român. Acad. (1974). Studii de genetică şi de ameliorare a plantelor; a creat soiuri noi de cânepă şi grâu.

CEAPRÁZ (< tc.) s.n. **1.** Ciucure sau şiret din fire textile ori metalice, folosit la uniforme (militare), la draperii, la tapiserii etc. **2.** Poziţie alternativă a dinţilor de ferăstrău într-o parte şi în alta, în afara planului pânzei, pentru a face mai uşoară tăierea materialului. **3.** (TEHN.) Călcător **(III, 1, 2)**.

CEÁPSĂ (< magh.) s.f. (În costumul popular femeiesc) Bonetă mică de pânză, de forme variate, bogat ornamentată cu alesături sau cusături (Hunedoara şi Banat).

CEARÁ, stat în NE Braziliei, la Oc. Atlantic; 146,3 mii km^2; 7,43 mil. loc. (2000) Centrul ad-tiv: *Fortaleza*. Bumbac, tutun, manioc, ricin, trestie de zahăr, cafea şi bananieri. Creşterea animalelor.

CEÁRĂ (lat. *cera*) s.f. **1.** Produs natural (de origine animală, vegetală, minerală) sau sintetic plastic, insolubil în apă, care se înmoaie şi se topeşte la temperaturi joase. Utilizată la fabricarea lumânărilor, în industria farmaceutică, electrotehnică, cosmetică, a hârtiei etc. ✧ C. *de albine* = **c.** de culoare gălbuie, cu miros caracteristic, produsă de albine, care se recoltează prin topirea fagurilor. C. *de balenă* = ulei de caşalot. C. *de parchet* = amestec de **c.** sintetică, cu parafină, cerezină etc., care formează pe parchet o peliculă lucioasă, protectoare. C. *montană* = **c.** minerală obţinută din cărbuni bruni prin extracţie cu solvenţi. C. *roşie* = amestec de colofoniu, şelac, ulei de terebentină, culori minerale utilizat la sigilarea scrisorilor, închiderea ermetică a flacoanelor etc. C. *vegetală* = strat care impregnează epiderma plantelor, mai ales a fructelor (mere, pere, struguri). **2.** (PETROGR.) C. *de pământ* = ozocherită. **3.** (FIZIOL.) Cerumen.

CEÁRCĂN (lat. *circinus*) s.n. Cerc vânăt în jurul ochilor (la un om obosit sau bolnav).

CEÁRDAŞ (< magh.) s.n. Dans popular unguresc în măsură binară, cu structură bipartită; melodia corespunzătoare acestui dans.

CEARŞÁF (< tc.) s.n. Obiect de rufărie pentru pat, confecţionat din pânză, care se aşterne pe saltea sau cu care se îmbracă plapuma.

CEÁRTĂ s.f. Schimb de cuvinte aspre între două sau mai multe persoane; sfadă, gâlceavă. ✧ C. *universaliilor* = controversă filozofică medievală în jurul problemei dacă adevărata realitate este exprimată de concepte universale, filozofii şi teologii, admiţând fie că „universaliile" sunt adevărate realităţi, fie că nu sunt decât simple cuvinte (*nomina* v. *nominalism*). ✦ P. ext. Duşmănie, ură, discordie.

CEAS (< sl.) s.n. **1.** Interval de timp cuprinzând 60 de minute; oră. ✦ Spaţiu, distanţă care se poate parcurge în timp de o oră. **2.** Perioadă de timp, moment, vreme. **3.** Aparat care serveşte la determinarea şi măsurarea timpului în limitele unei zile; ceasornic. ✧ C. *electronic* = **c.** a cărui funcţionare se bazează pe folosirea circuitelor integrate specializate. C. *digital* = **c.** (electronic) la care ora este indicată prin cifre afişate pe un ecran. C. *solar* = suprafaţă plană pe care sunt trasate diviziuni indicând orele şi pe care Soarele proiectează umbra unei tije dispusă în centru, paralel cu axa Pământului; cadran solar. C. *biologic* = termen convenţional care indică însuşirea organismelor vii de a se orienta în timp. ✦ Contor. **4.** (ELT.) Semnal de tact pentru circuitele analogice. **5.** Slujbă religioasă care are loc la diferite ore din zi.

CEASLÁ (< fr.) s.f. (VITICULT.) Nume dat mai multor soiuri de viţă de vie nobilă care produc struguri pentru masă (**c.** doré, **c.** napoleon, **c.** muscat, **c.** roşu etc.).

CEASLÓV (< sl.) s.n. Carte bisericească de rugăciuni şi cântări pentru diferite ceasuri ale zilei, care servea în trecut şi ca abecedar; orologhion.

CEASORNICÁR s.m. **1.** Persoană care face, repară sau vinde ceasuri **(3)**. **2.** Insectă dăunătoare, mică (4–5 mm), care face galerii în lemnul construcţiilor şi al mobilelor şi produce zgomote asemănătoare cu tic-tac-ul ceasului (*Anobium pertinax*).

CEÁŞCĂ (< rus.) s.f. Vas mic din ceramică, faianţă etc., cu gură largă şi cu toartă, care serveşte la băut.

CEÁŞNIC s.m. (În Ev. Med., în Moldova) Paharnic.

CEATALCHIOI, com. în jud. Tulcea, pe braţul Chilia; 777 loc. (2008).

CEÁTĂ (< sl.) s.f. **1.** Grup de oameni, adunaţi de obicei în vederea unui scop comun. ✦ Grup de animale (de acelaşi fel). **2.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Grup cu organizare specială, militară şi fiscală, alcătuit din subalternii de la sate ai dregătorilor domneşti; pâlc **(2)**, stol **(2)**. În fruntea fiecărei **c.** se afla câte un vătaf.

CEÁŢĂ (lat. *caecia* < *caecus* „orb") s.f. Particule de apă, aflate în suspensie în atmosferă, la suprafaţa solului, care reduc vizibilitatea; negură, pâclă.

CEAÚN (< tăt., ucr.) s.n. Vas de fontă de formă semisferică, cu două toarte, folosit în gospodării la prepararea mămăligii şi a altor mâncăruri.

CEAURUL, familie de boieri din Moldova (sec. 17–18).

CEAÚŞ (< tc.) s.m. (În Ev. Med.) **1.** (În armata otomană) Curier, ştafetă. **2.** (În Ţara Românească şi în Moldova) Grad militar, comandant al unei cete de slujitori.

CEAUŞESCU, Nicolae (1918–1989, n. Scorniceşti), om politic român. Membru al P.C.R. (din 1933). Ales prim-secretar al C.C. al P.C.R. (1965), secretar general al C.C. al P.C.R. (1965–1969), apoi secretar general al P.C.R. (1969–1989). Preşedinte al Consiliului de Stat (1967–1974), preşedinte al R.S. România (1974–1989). În primii ani după instalarea la conducerea P.C.R. a continuat şi dezvoltat politica predecesorului său de deschidere în politica internă şi internaţională. Protestul său public împotriva invadării Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varşovia în 1968 i-a atras puternice simpatii în ţară şi în opinia publică din Occident. Din 1971 a evoluat tot mai mult spre o formulă de guvernare de tip stalinist, bazată pe un cult al personalităţii, fără precedent în istoria României. Înlăturat de la putere, judecat, condamnat la moarte şi executat (25 dec.) împreună cu soţia sa, **Elena**, (1919–1989), care a avut o influenţă nefastă asupra deciziilor promovate de C.N. în chestiuni de natură economică, politică şi social-culturală.

Nicolae Ceauşescu

CEBÎŞEV, Pafnuti Lvovici (1821–1894), matematician rus. Lucrări de analiză numerică, de teoria analitică a numerelor şi calculul probabilităţilor.

CEBOKSARÎ, oraş în Federaţia Rusă, port pe Volga, la V de Kazan; cap. Republicii Autonome Ciuvaşia; 440 mii loc. (2002). Universitate. Fundat în 1469.

CEBOTARI, Maria (1910–1949, n. Chişinău), soprană română. Stabilită în Austria. Voce plină de prospeţime, fizic seducător. Repertoriu vast, de la Mozart la R. Strauss („Femeia tăcută"), trecând prin repertoriul italian. Filme („Maria Malibran", „Odessa în flăcări").

CEBU 1. Ins. în arh. Filipine, între ins. Negros şi Bohol; 5,1 mii km^2. Relief muntos. Porumb, tutun, orez, zahăr, copra. Expl. de cărbune. **2.** Oraş în Filipine, port în ins. C.; 718,8 mii loc. (2000). Ind. zahărului şi a tutunului. Rafinărie de petrol. Universitate.

CEC (< engl., fr.) s.n. Instrument de plată emis de o bancă la care s-a deschis un cont curent, prin care titularul de cont ordonă băncii emitente să plătească unei persoane fizice sau juridice suma înscrisă pe **c.**

CECENĂ s.f. Limbă din ramura de NE a fam. caucaziene. Vorbită în Cecenia-Inguşetia, Turcia. Reciproc inteligibilă cu *inguşa*.

CECENIA (Republica Autonomă ~), rep. autonomă în Federaţia Rusă, în N m-ţilor Caucaz; 15 700 km^2; 1,1 mil. loc. (2002), majoritatea de religie islamică. Cap.: *Groznîi*. În sept. 1991, C. îşi proclamă independenţa de stat, provocând reacţia Moscovei. În dec. 1994, armata rusă intervine în forţă, dar întâmpină rezistenţă din partea forţelor cecene. După doi ani de lupte îndârjite se încheie un acord de pace ruso-cecen, urmând ca noul statut să fie stabilit ulterior. Reizbucnesc ciocniri armate la graniţă, care se transformă într-un nou război civil. Forţele ruse pătrund în C. şi cuceresc, după lupte grele, cap. Groznîi (febr. 2000). Grupurile armate cecene recurg la acţiuni teroriste şi pe terit. Federaţiei Ruse, inclusiv la Moscova (în 2003 au fost luaţi ostatici într-un teatru moscovit, intervenţia forţelor speciale soldându-se cu numeroase victime).

CECENO-INGUŞETIA Fostă republică autonomă în componenţa R.S.F.S.R., formată în 1936 prin unirea regiunilor autonome Cecenă şi Inguşă. Desfiinţată în 1944, când s-au făcut deportări masive sub acuzaţia de colaboraţionism cu Germania, reînfiinţată în 1957 când deportaţilor li s-a permis să revină la Caucaz. Din 1992, reorganizată în Republica Cecenia şi Republica Inguşetia.

CECH, Eduard (1893–1960), matematician ceh. Lucrări de geometrie diferenţială proiectivă şi topologie.

CECH, Svatopluk (1846–1908), scriitor ceh. Poeme romantice, patriotice şi sociale („Adamiţii"). Cicluri lirice („Cântecele sclavului"). Proză satirică şi fantastică (ciclul „Domnul Broucek").

CECÍDĂ (< fr.; {s} gr. *kekid-* „umflătură") s.f. (FITOPAT.) Excrescenţă pe diferite organe ale plantelor, provocată de diferiţi paraziţi (bacterii, ciuperci sau insecte); gală^2.

CECIL of CHELWOOD, Edgar, viconte (1864–1958), om politic britanic Unul dintre creatorii statutului Ligii Națiunilor; în calitate de comisar al Societății Națiunilor, a mediat conflictele provocate de agresiunea Japoniei în Manciuria și a Italiei în Ethiopia. Premiul Nobel pentru pace (1937).

CECILIA, sfântă fecioară martiră (sec. 3 ?), al cărei cult s-a răspândit mai ales datorită „Istoriei pătimirii" ei. În sec. 5 i s-a închinat o biserică la Roma. Patroana muzicienilor.

CECITÁTE (< fr., lat.) s.f. Absență a vederii, orbire, datorată unor leziuni ale mediilor transparente oculare ale retinei, ale căilor nervoase sau ale centrilor vederii (v. *amauroză*). ✧ *C. diurnă* = hemeralopie. *C. nocturnă* = nictalopie. *C. cromatică* = incapacitate de percepere a culorilor. *C. psihică* = pierdere a capacității de recunoaștere a obiectelor cu ajutorul văzului. *C. verbală* = pierdere a capacității de a citi sau de a înțelege sensul limbajului scris. Sin. *alexie.*

CECROPS v. **Kekrops.**

CECUM (cuv. lat.) s.n. Primul segment al intestinului gros situat sub valvula ileocecală, terminat într-un fund de sac care prezintă o prelungire tubulară (apendicele vermiform).

CEDÁ (< fr.) vb. I tranz. și intranz. **1.** Tranz. A renunța (cu titlu gratuit sau oneros) la posesiunea asupra unui bun. ✦ A face o cesiune. **2.** Intranz. A da dreptate (într-o discuție); a se recunoaște învins; a renunța. **3.** Intranz. (Despre boli) A scădea din intensitate, a se ameliora. **4.** Intranz. (Despre lucruri) A nu rezista la presiune; a se deforma; a se rupe.

CEDAR RAPIDS, oraș în partea central-nordică a S.U.A. (Iowa), în pod. Preriilor; 120,7 mii loc. (2000). Echipament electronic, utilaj minier, ind. cărnii.

CEDÉNT (lat.) s.m. (DR.) Creditor care transmite, printr-un contract de cesiune, dreptul său de creanță unei alte persoane.

CÉDRU (< fr., lat.) s.m. Numele mai multor specii de arbori din familia pinaceelor, răspândiți în Maroc, Cipru, Liban, Asia Mică și Asia Centrală. Are ramuri orizontale, în planuri suprapuse. Atinge 40 m înălțime și trăiește c. 1 000 de ani. Lemnul, brun-gălbui, rezistent, uleios, cu miros puternic, este folosit în construcții navale, la fabricarea mobilei, în sculptură.

CEDÚLĂ (< fr.. lat.) s.f. Parte a veniturilor impozabile.

C.E.E. v. **Comunitatea Economică Europeană.**

CEFA, com. în jud. Bihor, în C. Crișurilor; 2 382 loc. (2008). Iazuri și heleșteie (lacul C. are 668 ha). Pepinieră piscicolă. Rezervația naturală colonia de păsări din pădurea Răbăgani (3 ha).

CEFALÉE (< fr.) s.f. Durere de cap difuză sau localizată, continuă sau intermitentă.

CEFÁLIC, -Ă (< fr., lat.) Care aparține capului, care se referă la cap (ex. regiune c.).

CEFALÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kephaic* „cap") s.f. (BIOCHIM.) Fosfatidă formată din glicerol, acizi grași, acid fosforic și un aminoalcool; se găsește în țesutul nervos cerebral și în gălbenușul de ou.

CEFALOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *kephale* „cap" + *graphe* „descriere") s.f. **1.** Descriere anatomică a capului. **2.** Înregistrare grafică a formei și a dimensiunilor capului.

CEFALONIA (KEFALLINIA), cea mai mare dintre ins. Ionice, la intrarea în G. Patras; 904 km². Centrul ad-tiv: *Argostólion.* Relief calcaros (alt.: 1 628 m). În, bumbac, măslini. Viticultură. Parc național.

CEFALOPÓD (< fr. {i}; {s} gr. *kephale* „cap" + *pod* „picior") s.n. (La pl.) Clasă de moluște marine, cu simetrie bilaterală, gura înconjurată de brațe tentaculare; (și la sg.) animal din această clasă (ex. nautilul, sepia, caracatița).

CEFALORAHIDIÁN, -Ă (< fr.; {s} gr. *kephale* „cap" + *rakhis* „șira spinării") adj. (ANAT.) Care se referă la cap și la coloana vertebrală, care aparține acestora. ✧ *Lichid c.* = lichid incolor care umple ventriculii cerebrali și canalul rahidian.

CEFALOSPORÍNE (< fr. {i}; {s} gr. *kephale* „cap" + *spora* „sămânță") s.f. (pl.) Grup de antibiotice înrudite cu penicilinele, extrase din specii de *Cephalosporum* (ex. cefaloridiha, cefaloglicina).

CEFALOTORÁCE (< fr.; {s} gr. *kephale* „cap" + *thorax* „piept") s.n. Segment al corpului, la arahnide și crustacee, format prin unirea capului cu toracele.

CEFÁR s.n. Partea superioară a jugului, de forma unei bare de lemn cu două curburi, care se așază pe ceafa animalelor de tracțiune.

CEFEÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *Cepheus*) s.f. Clasă de stele cu strălucire variabilă, cu perioada de 1–50 zile; denumită astfel după constelația Cefeu în care a fost descoperită prima dintre aceste stele.

CEFERÍST, -Ă (< *C.F.R.*) s.m. și f. Persoană în serviciul Căilor Ferate Române.

CEFEU (*Cepheus*), constelație din emisfera boreală, între constelațiile Casiopeea, Dragonul și Lebăda. Conține o stea de mărime variabilă (între 3.6 și 4.2), descoperită în 1784. Numele popular *Coasa.*

CÉGĂ (< scr.) s.f. Pește dulcicol din fam. acipenseridelor; lung de c. 60–70 cm, de c. 4 kg, cu bot lung, mustăți franjurate, fără solzi, cu plăcuțe osoase și scuturi de culoare gri-bej (*Acipenser ruthenus*); răspândit în bazinul Dunării, Rusia Centrală, de Sud și fluviile Siberiei.

CEGOLEA, Gabriela (n. 1948, Dorohoi), soprană română. Stabilită în Italia. Repertoriu larg de operă, lied și oratoriu, roluri de soprană dramatică. Carieră internațională. Fondatoarea Școlii de canto „Vox mentis".

CEH, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor din ramura slavilor de apus; s-a constituit ca națiune în *Cehia.* C. mai trăiesc și în Austria, Rusia, Canada, S.U.A. etc. De religie creștină (catolici, protestanți). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară de acolo. **2.** Adj. Care aparține Cehiei sau cehilor **(1)**, referitor la Cehia sau la cehi. ✦ (Substantivat, f.) Limba vorbită de cehi **(1)**; face parte din ramura apuseană a limbilor slave.

CEHAL, com. în jud. Satu Mare, 1 723 loc. (2008).

CEHIA (Republica Cehă), stat în Europa Centrală. 78,8 mii km²; 10,25 mil. loc. (2003). Limba oficială: ceha. Religia: catolici (29%), protestanți (2%), liber-cugetători (59%). Cap: *Praga.* Orașe pr.: Brno, Ostrava, Plzeň. *Relief:* în centru, pod. Boemiei, încadrat de m-ții Sudeți, Metalici (Krušné Hory), Pădurea Boemiei (Cesky Les), Šumava și colinele Moraviei, iar în E, depr. Ostrava (la N) și bazinul Moravei (la S). *Climă* temperat-continentală. Principalele ape: Elba (Labe), Morava, Odra. *Resurse naturale:* cărbune, polimetale. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, textilă, încălț., sticlărie și porțelan, alim. Se cultivă cartofi, sfeclă de zahăr, grâu, orz, hamei, pomi fructiferi. Se cresc bovine și porcine. Turism. Moneda: coroana (koruna) cehă. – *Istoric.* Locuit (sec. 4 î.Hr.) de triburi celtice, terit. C. a fost ocupat (sec. 1 î.Hr.) de triburi germanice (marcomani și quazi); în sec. 6 d.Hr. s-au așezat aici triburi ale slavilor de apus, care întemeiază (sec. 7) primul stat slav, condus de Samo (623–658). În 870 ia ființă cnezatul Moraviei Mari (adoptă creștinismul), care a existat până în 906, când se destramă în urma atacurilor triburilor maghiare. Statul ceh, apărut la sfârșitul sec. 9, sub conducerea dinastiei Přemysl (870-1306), a devenit nucleul în jurul căruia s-a constituit (1085) regatul Cehiei (Boemiei), intrat ulterior în Sfântul Imp. Roman. În prima jumătate a sec. 15 a avut loc mișcarea numită „războaiele husite" (1419–1434). În sec. 16–17, C. a ajuns în stăpânirea Habsburgilor. Înfrângerea răscoalei antihabsburgice (1618–1620), prolog al Războiului de 30 de Ani (1618–1648), a dus la pierderea autonomiei statale cehe și la inaugurarea unei politici de germanizare. Revoluția de la 1848–1849, cu un pronunțat caracter antihabsburgic, este reprimată cu forța armată. În condițiile destrămării Imp. Austro-Ungar (1918), la 28 oct. 1918, la Praga, este proclamată Republica Cehă independentă, iar la 30 oct. 1918 Slovacia se unește cu aceasta; primul președinte: *Tomáš G. Masaryk.* Prin Acordul de la München (sept. 1938), Germania anexează reg. sudetă; la 11 oct. 1938, Polonia ocupă reg. Těsin, iar în nov. 1938, partea de S a Slovaciei este anexată de Ungaria; la 15 mart. 1939, C. este ocupată de Germania nazistă, care înființează pe terit. ceh „Protectoratul Boemiei și Moraviei". În 1940, se constituie la Londra un guvern cehoslovac în exil, condus de *Edvard Beneš.* Armata română a luptat

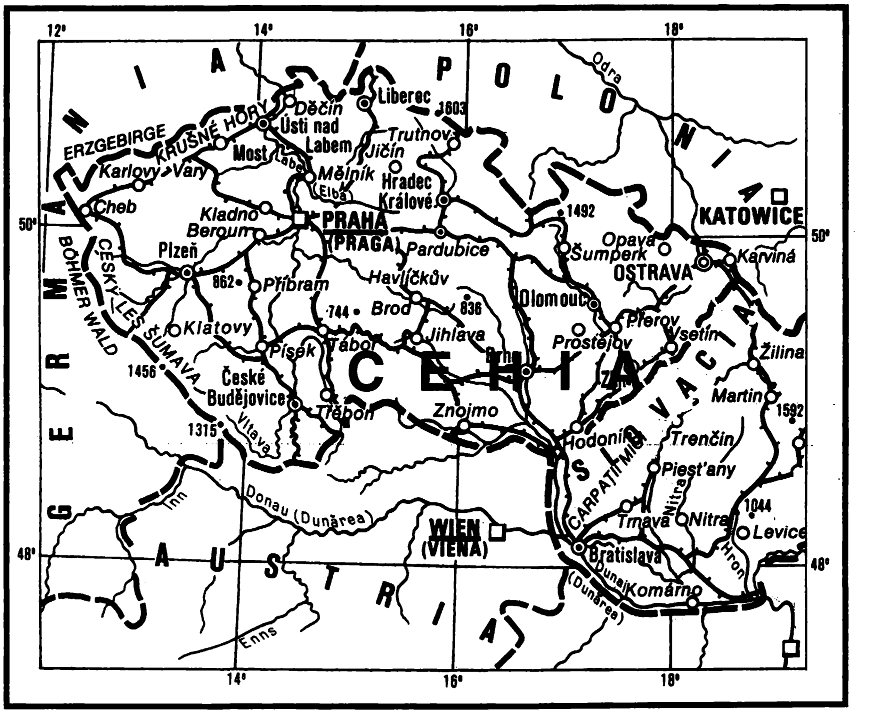

(1945), alături de armata sovietică, pentru eliberarea **C.** La 4 apr. 1945 se formează un guvern de coaliție, în care comuniștii acaparează, treptat, întreaga putere („Lovitura de la Praga din 25 febr. 1948). Edvard Beneš se retrage (7 iun. 1948) din funcția de șef al statului, iar la 14 iun. 1948 este proclamată Republica Populară Cehoslovacă. Dificultățile economice și tensiunile politice au determinat aripa reformatoare a partidului comunist, în frunte cu *Alexander Dubček* (secretar general al P.C.C. din 5 ian. 1968) să inițieze o politică de reformă („Socialismul cu chip uman"), brutal curmată de intervenția (21/22 aug. 1968) trupelor Pactului de la Varșovia (cu excepția celor române), punând astfel capăt „Primăverii de la Praga". La 1 ian. 1969, **C.** este proclamată stat federal, compus din două republici egale: Republica Socialistă Cehă și Republica Socialistă Slovacă. Politica represivă și stagnarea economică au provocat mari nemulțumiri, care și-au găsit expresia în mișcarea contestatară „Carta '77". În 1989, în cadrul modificărilor intervenite în viața politică internațională, la Praga au loc (oct.-nov. 1989) mari demonstrații populare („Revoluția de catifea"), în urma cărora regimul comunist a fost înlăturat; disidentul *Vaćlav Havel* este desemnat președinte al țării. La 20 apr. 1990 se adoptă noul nume al statului – Republica Federativă Cehă și Slovacă. În urma tratativelor din Parlamentul cehoslovac este adoptată decizia separării **C.** și Slovaciei, măsură care intră în vigoare (1 ian. 1993) odată cu proclamarea Republicii Cehe. Vaćlav Havel este ales (1993 și reales 1998) președinte al noului stat, căruia îi succede, în urma alegerilor prezidențiale (febr. 2003), Vaćlav Klaus, fost premier al țării (1992-1997), liderul Partidului Civic Democrat. **C.** a fost primită în O.N.U. (19 ian. 1993), în N.A.T.O. (12 mart. 1999) și în Uniunea Europeană (1 mai 2004). La 1 mai 2004 **C.** este primită, alături de alte nouă state în U.E. Alegerile prezidențiale din 2008 îl reconfirmă pe Václav Klaus. Republică parlamentară.

CEHOSLOVACIA, stat în Europa Centrală, format în 1918, după destrămarea Austro-Ungariei. În 1993 s-a separat în două state independente: *Cehia* și *Slovacia.*

CEHOV, Anton Pavlovici (1860–1904), scriitor rus. Opera sa, vastă frescă a societății ruse, denunțând mediocritatea existenței cotidiene, relevă o profundă cunoaștere a sufletului uman (nuvele „Salonul nr. 6", „Omul în cutie"; piese: „Pescărușul", „Unchiul Vania", „Trei surori", „Livada cu vișini").

CEHU SILVANIEI, oraș în jud. Sălaj, la poalele dealurilor Sălajului; 8 032 loc. (2008). Rezervația naturală lunca Valea Sălajului cu lalea pestriță (10 ha). Mobilă, conf., tricotaje, cărămizi și țiglă; conserve de fructe; produse lactate. Prelucr. maselor plastice. Aici este atestată, în 1319, o cetate. Oraș din 1968.

CEICA, com. în jud. Bihor, în dealurile Crișanei; 3 883 loc. (2008).

CELA, Camilo José (pseud. lui *Camilo Jose Cela Trulock*) (1916–2002), scriitor spaniol. Romane realiste de o sobrietate tragică („Familia lui Pascual Duarte", „Stupul") sau în tradiție picarescă („Noul Lazarillo"). Ulterior, se consacră căutărilor formale („Dicționar secret"). Premiul Nobel pentru literatură (1989).

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav (1799–1852), poet, filolog și folclorist ceh. A publicat culegeri de folclor („Cântece populare slave").

CELAN, Paul (pseud. lui *Paul Antschel*) (1920–1970, n. Cernăuți), scriitor austriac de origine română. Stabilit la Paris. Creație marcată de tragedia părinților deportați în lagăr. Lirică abstractă și metaforică („Mac și memorie", „Din prag în prag").

CELAPÉRM s.n. Fibră textilă obținută pe cale chimică din celuloza de bumbac.

CELARIANU, Mihail (1893–1985, n. București), scriitor român. Lirică delicat sentimentală („Inima omenească"), romane de analiză („Diamant verde").

Anton Pavlovici Cehov

Camilo José Cela

CELARU, com. în jud. Dolj, în C. Romanați; 4 839 loc. (2008).

CELAYA, oraș în Mexicul central, la SE de León, la 1 760 m alt.; 277,7 mii loc. (2000). Ind. textilă și a zahărului. Biserica San Francisco (1715) și catedrala Nuestra Señora del Carmen (1807).

CELAYA, Gabriel (pseud. lui *Rafael Múgica*) (1911–1991), scriitor spaniol. A publicat culegeri de versuri (unele în colab. cu Amparo Gastón), romane („Lazaro Calla") și eseuri („Bequer").

CELEABINSK, oraș în Federația Rusă, în SE m-ților Ural; 1,07 mil. loc. (2002). Siderurgie, constr. de mașini, țesături, produse alim. Universitate. Fundat (1736).

CELEBES, Insula ~ v. **Sulawesi, Insula** ~.

CELEBRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îndeplini în mod solemn un act de însemnătate publică sau privată; a oficia. **2.** A sărbători un eveniment, o persoană etc.

CELEBRITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușirea de a fi celebru; reputație, faimă. **2.** Persoană care se bucură de renume și prestigiu.

CELÉBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu faimă, renumit, vestit.

CELEI, cultură din perioada de tranziție de la neolitic la Epoca Bronzului (c. 2500–1500 î.Hr.), denumită după așezarea preistorică descoperită în localit. Celei (azi în raza orașului Corabia, jud. Olt), căreia i s-a suprapus ulterior o așezare dacică și cetatea romano-bizantină *Sucidava.*

CELENTANO, Adriano (n. 1938), interpret și compozitor italian de pop-rock. Promotor al rock and roll-ului în muzica italiană. Succese europene („24 Mille Bacci", Azzurro"). Filme.

CELENTERÁT (< fr. {i}; {s} gr. *koilos* „scobit" + *enteron* „intestin") s.n. Veche denumire a animalelor din filum *Cnidarii.* Dulcicole, cu corpul saciform, un ectoderm sensibil și un endoderm cu rol digestiv, un singur orificiu diferențiat (fie bucal, fie anal), tentacule cu celule urticante; se reproduc prin ouă sau înmugurire și formează deseori colonii.

CELERITÁTE (< lat. *celeritas* „iuțeală") s.f. (Livr.) Iuțeală, repeziciune.

CELÉSTĂ (< fr., it.) s.f. Instrument cu claviatură, ale cărui sunete sunt produse prin punerea în vibrație a unor plăci de metal.

CELESTÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *celestis* „ceresc") s.f. Sulfat natural de stronțiu, de culoare alb-albăstruie, transparent, cu luciu sticlos sidefos; constituie principala sursă de stronțiu; utilizat în pirotehnie, ind. zahărului.

CELIBÁT (< fr., lat.) s.n. Starea civilă a celibatarului. ✦ (REL.) Interdicție religioasă de a se căsători; componentă de bază a ascezei monahale sau sacerdotale în mai multe religii.

CELIBATĂR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană necăsătorită.

CELIBIDACHE, Sergiu (1912–1996, n. Roman), dirijor român. Stabilit în Franța. M. de onoare al Acad. (1992). Interpretări remarcabile prin respectul pentru sensul profund al operei; promotor al fenomenologiei muzicale. A dirijat pe toate marile scene ale lumii. Director al mai multor orchestre de prestigiu (Berlin, 1945–1950; Stockholm, 1962–1971; Stuttgart, 1972–1982 și München, 1979–1996). Consecvent principiilor sale teoretice, refuză înregistrările de studio și comercializarea lor prin discuri.

CÉLINE (pseud. lui *Louis Ferdinand Destouches*) (1894–1961), prozator francez. Romane insolite, cu pronunțat caracter anticonformist („Călătorie la capătul nopții", „Moarte pe credit", „De la un castel la altul").

CELIOSCOPÍE (< fr.; {s} gr. *koilia* „abdomen" + *skopeo* „a examina") s.f. Metodă de examinare a interiorului cavității abdominale; laparoscopie, peritoneoscopie.

CELIUSKIN 1. Semion Ivanovici C. (1700–1764), navigator polar rus. A explorat țărmul de V al pen. Taimîr (1741) și a atins (mai 1742) capul care azi îi poartă numele. **2.** Cap în N Asiei, în pen. Taimîr, situat la 77°45′ lat. N și 104°20′ long. E; cel mai nordic punct continental al Asiei. Stațiune polară (din 1932).

CELLA (cuv. lat.) subst. (ARHIT.) Naos.

CELLINI, Benvenuto (1500–1571), sculptor, orfevru, gravor și scriitor italian. Vădește o mare virtuozitate tehnică și înclinare spre manierism (monumentele „Perseu", „Nimfa de la Fontainebleau" și lucrarea de orfevrărie „Solnița lui Francisc I"). Autobiografia „Viața lui Benvenuto Cellini", povestită de el însuși.

CELLO (< it.) s.n. Violoncel.

CELOCHÍT (< *cel[uloză]* + *chit*) s.n. Chit alcătuit din bitum moale, filerizat cu var gras și cu adaos de fibre de celuloză, folosit la executarea izolațiilor hidrofuge și colmatarea rosturilor dintre plăcile de beton.

CELOFÁN (< fr. {i}; {s} fr. *cellule* „celulă" + gr. *phan-* „a părea") s.n. Produs obținut din soluții de viscoză sub formă de filme și foi impermeabile transparente, insolubile în apă și alcool, folosite la ambalaje.

CELOFÍBRĂ (< fr.) s.f. Fibră textilă artificială, pe bază de celuloză.

CELOIDÍNĂ (< germ.) s.f. Soluție concentrată de piroxilină, inflamabilă, solubilă în alcool și eter, folosită la includerea fragmentelor de țesuturi.

CELOLÁNĂ (< *celo[fibră]* + *lână,* după germ.) s.f. Fibră textilă artificială, fabricată din viscoză și folosită ca înlocuitor al lânii.

CELÓM (< fr.; {s} gr. *koilon* „cavitate") s.n. Cavitate, la animalele cu mezoderm, situată între peretele corpului și organe.

CELOMÁTE (< fr.) s.n. pl. Animale prevăzute cu celom (viermii, moluștele, artropodele, acraniatele, tunicierii, vertebratele).

CELOSTÁT (< fr. {i}; {s} lat. *caelum* „cer" + gr. *statos* „stabil") s.n. Mecanism automat care transmite, cu ajutorul unui sistem de oglinzi imaginea unui astru în timpul mișcării sale diurne.

CELSIUS, Anders (1701–1744), astronom și fizician suedez. Autorul scării termometrice centesimale (scara C., 1742), care este împărțită în grade C.

CELSUS (sec. 2), filozof grec eclectic, care a trăit la Alexandria. A combătut tradiția întrupării lui Hristos în „Cuvânt adevărat", din care se mai păstrează fragmente în scrierea lui Origene, „Contra Celsus".

Adriano Celentano

Sergiu Celibidache

Anders Celsius

CELT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Triburi indo-europene, care formau în milen. 1 î.Hr. majoritatea populaţiei din Europa Apuseană şi Centrală; creatorii culturii La Tène. În sec. 5-3 î.Hr. triburi celtice au migrat spre E şi SE (şi în România), ajungând până în Grecia şi Asia Mică; gali. ✦ Persoană care aparţinea acestei populaţii. **2.** Adj. Celtic.

CELTIBERI s.m.pl. Populaţie celtică din Spania, stabilită în N şi centrul Pen. Iberice din sec. 6 î.Hr.

CÉLTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine celţilor **(1)**, privitor la celţi; celt **(2)**. ✧ *Limbi celtice* = familie de limbi indo-europene împărţită în două grupe: *continentală* (din Asia Mică până în Portugalia) şi *insulară* (în Marea Britanie). În mare parte dispărute; se mai păstrează ca limbi minoritare: irlandeza, scoţiana, galeza şi bretona.

CELULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine celulei, privitor la celulă; alcătuit din celule. ✧ *Teorie c.* = teorie formulată de naturaliştii germani M.J. Schleiden şi Th. Schwann, potrivit căreia celula **(1)** constituie elementul fundamental al organizării interne a plantelor şi animalelor.

CELÚLĂ (< fr.; {s} lat. *cellula* „cămăruţă") s.f. **1.** (BIOL.) Element constitutiv al organismelor vii, alcătuit din membrană, citoplasmă şi nucleu. Variabile ca formă şi dimensiuni şi diferenţiate funcţional, **c.** sunt sediul unor procese biologice fundamentale. ✧ *C.-gazdă* = tip de c. ale cărei reacţii metabolice sunt utilizate pentru a asigura creşterea şi reproducerea virusurilor. **2.** Fig. Element constitutiv fundamental al unui ansamblu. ✦ Grupare de bază a unui partid politic. **3.** *C. electrochimică* = sistem electrochimic care constă din doi electrozi sau poli legaţi prin intermediul unui conductor ionic. **4.** (ZOOT.) Cavitate hexagonală a fagurelui de ceară, în care albinele depun mierea, cresc puietul sau depozitează hrana. **5.** (TEHN.) Fiecare dintre compartimentele aproximativ egale care intră în componenţa unui sistem tehnic (de ex. *c. de redresare*). **6.** (ELT.) Parte a unei instalaţii electrice de distribuţie care conţine echipamentul de înaltă tensiune corespunzător unui singur circuit şi constituie o unitate distinctă. ✧ *C. solară* = dispozitiv care transformă direct energia radiaţiei solare în energie electrică; produse prima dată în 1954. *C. fotoelectrică* v. *fotoelectric.* **7.** (AV.) Ansamblu format din fuzelajul, aripile şi ampenajul unui avion. **8.** (INFORM.) *C. de memorie* = cea mai mică unitate de memorie ce poate fi accesată printr-un număr sau o adresă şi capabilă de a stoca un bit. **9.** (DR.) Încăpere strâmtă într-o închisoare, folosită pentru izolarea unor arestaţi.

Benvenuto Cellini
„Nimfa de la Fontainebleau"

CELULÍTĂ (< fr.) s.f. Modificare a ţesutului cutanat sau subcutanat (în special pe coapse şi pe fese), frecventă la femei; este provocată de depuneri de grăsime sau de procese inflamatorii. În stadiu avansat, pielea are un aspect neuniform, de „coajă de portocală". Este produsă de obicei de unele dereglări hormonale, de insuficienţe ale circulaţiei venoase şi limfatice, care provoacă stagnarea lichidelor şi toxinelor.

CELULOÍD (< fr., {i}; {s} lat. *cellula* „cămăruţă" + gr. *eidos* „aspect") s.n. Material termoplastic solid, lucios, flexibil, uşor inflamabil, folosit la fabricarea filmelor fotografice, a lacurilor etc., fabricat, în 1870, de J. W. Hyatt.

CELULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Polizaharid $(C_6H_{10}O_5)_n$ format din resturi de glucoză, component principal al pereţilor celulari ai plantelor. Substanţa pură se prezintă ca o masă albă, lucioasă, mătăsoasă, cu aspect amorf; materie primă pentru ind. hârtiei, a lacurilor, a fibrelor artificiale, a maselor plastice, a explozivilor etc.

CEMÉNT (< fr.) s.n. 1. Agent folosit în operaţia de cementare; amestec de cementare. **2.** (ANAT.) Substanţă dură care intră în structura dinţilor. ✧ C. *intercelular* = substanţă care leagă celulele între ele. **3.** (În stomatologie) Substanţă utilizată pentru obturarea spaţiilor cariate.

CEMENTÁRE (< fr.) s.f. **1.** Tratament termochimic de saturaţie prin difuzie cu carbon, crom, azot, aluminiu a stratului superficial al unui material metalic, pentru a-i mări rezistenţa. **2.** Operaţie a procesului hidrometalurgic de extragere din soluţii a unor metale (cupru, zinc, aur, argint etc.) prin tratare cu metale mai electronegative.

CEMENTÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Carbură de fier reprezentând constituentul structural caracteristic al oţelurilor şi fontelor; conţine 6,67% carbon.

CENÁCLU (< fr., lat.) s.n. Grupare literară sau artistică cu program şi ideologie comună, formată de obicei în jurul unei publicaţii („Junimea", „Literatorul", „Zburătorul"); reuniunea periodică a unei asemenea grupări.

CENAD, com. în jud. Timiş, pe valea Mureşului; 4 546 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Pădurea (279,2 ha) şi Insula Mare (3 ha). Vestigii neolitice, din Epoca Fierului, romană (sec. 2–4) şi din perioada migraţiilor (sec. 6–12). Pe locul actualei comune a existat în sec. 10-11 aşezarea *Morisena,* menţionată pentru prima dată la c. 1030 (*urbs Morisena*). Vestigii ale cetăţii Morisena şi ale mânăstirii Sf. Ioan Botezătorul (existentă înainte de 1002).

CENADE, com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 958 loc. (2008).

CENDRARS, Blaise (pseud. lui *Frédéric Sauser-Hall*) (1887-1961), scriitor francez de origine elveţiană. Poeme-reportaj caleidoscopice, de viziune cosmică şi colorit exotic („Paştele la New York"); romane („Moravagine").

CENEI, com. în jud Timiş, pe Bega Veche; 2 837 loc. (2008).

CENESTEZÍE (< fr.; {s} gr. *koinos* „comun" + *aisthesis* „senzaţie") s.f. (FIZIOL., PSIHOL.). Impresie generală, formată pe baza senzaţiilor primite de la organele interne şi caracterizată printr-o dispoziţie plăcută sau neplăcută.

CENESTOPATIE (< fr.) s.f. Tulburare a cenesteziei (senzaţie de rea funcţionare organică) cu semnificaţie mai mult subiectivă.

CENOBÍT (< fr., lat.) s.m. Călugăr care trăieşte în comunitate, într-o mânăstire.

CENOBÍU (< it. *cenobio;* {s} gr. *koinos* „comun" + *bios* „viaţă") s.n. Colonie de organisme unicelulare, fără diferenţiere în celule reproductive şi vegetative.

CENOMANIAN, primul etaj al Cretacicului superior, caracterizat prin amoniţi, lamelibranhiate, echinide etc.

CENOTÁF (< fr., lat.) s.n. Monument funerar ridicat în memoria unei persoane decedate, dar care nu conţine rămăşiţele acesteia.

CENÓZĂ s.f. Comunitate de plante (fitocenoză), animale (zoocenoză), plante şi animale (biocenoză).

CENOZOIC v. **Neozoic.**

CENS (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Roma antică) Recensământ al cetăţenilor şi al averii lor, pe baza căruia se făcea recrutarea, se fixau impozitele, se exercitau drepturile politice etc. **2.** (În Ev. Med.) Rentă în bani sau în natură plătită seniorului de către posesorul de pământ.

CENTÁUR (< fr., lat.) s.n. (La pl.) Făpturi fabuloase, jumătate om, jumătate cal. Locuiau în Tesalia, pe muntele Pelion, unde şi-au găsit şi sfârşitul.

CENTAURUL (*Centaura*), constelaţie din emisfera australă, în care se află steaua cea mai apropiată de Soare: *Proxima Centauri.*

CENTENÁR (< fr., lat.) s.n. Împlinirea a o sută de ani de la un eveniment important; celebrarea acestui eveniment. ✦ (Adjectival) Care datează de o sută (sau de mai multe sute) de ani.

CENTÉZĂ (< fr., {s} gr. *kentesis* „înţepare") s.f. Puncţie a unei cavităţi organice închise.

CENTEZIMÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *centesimus* „al o sutălea") adj. Referitor la împărţirea unui întreg în o sută de părţi egale. ✧ *Grad c.* = unghi egal cu a suta parte dintr-un unghi drept. *Minut c.* = a suta parte dintr-un grad **c.** *Secundă c.* = a suta parte dintr-un minut **c.**

CENTI- ({s} lat. *centum* „sută") Element de compunere care intră în denumirea submultiplilor unităţilor de măsură pentru a exprima a suta parte din întreg.

CENTIGRÁM (< fr.) s.n. Unitate de măsură a masei (simbol: cg), egală cu a suta parte dintr-un gram.

CENTILÍTRU (< fr.) s.n. Unitate de măsură pentru volum (simbol: cl), egală cu a suta parte dintr-un litru, adică cu 10 cm^3.

CENTÍMĂ (< fr.) s.f. Valoare bănească reprezentând a suta parte dintr-un franc, dintr-un leu vechi etc.

CENTIMÉTRU (< fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Unitate de măsură pentru lungime (simbol: cm), egală cu a suta parte dintr-un metru. ✧ *C. pătrat* (simbol: cm^2) = unitate de măsură egală cu aria unui pătrat cu latura de un centimetru. *C. cub* (simbol: cm^3) = unitate de măsură egală cu volumul unui cub cu latura de un centimetru. *C.-gram-secundă* (notat: *CGS*) = sistem de unităţi de măsură, având ca unităţi fundamentale centimetrul pentru lungime, gramul pentru masă şi secunda pentru timp. V. *unitate.* **2.** S.n. Panglică cu diviziuni zecimale folosită la măsurat.

CENTIRÓN (< fr.) s.n. Centură (militară).

CENTO v. **Organizaţia Tratatului Central.**

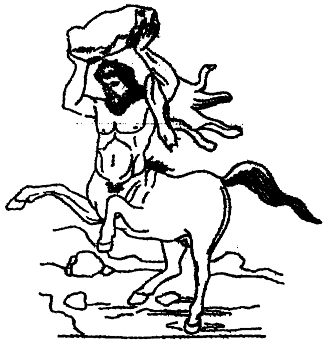

Centaur

CENTRAFRICANĂ (Republica ~), stat în Africa Ecuatorială; 623 mii km²; 3,68 mil. loc. (2003). Limba de stat: franceza. Religia: animism (35%), protestantism (25%), catolicism (25%), islam (15%). Cap.: *Bangui*. *Relief* predominant de pod. și munți nu prea înalți (alt. max.: 1 420 m). *Climă* tropicală, cu un anotimp secetos și unul ploios. Expl. de diamante (industriale, pentru bijuterii), aur, uraniu. Bogat fond forestier. Se cultivă bumbac, cafea, citrice, banane, arahide, manioc, igname, porumb, mei, sorg ș.a. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine. Pescuit. Întreprinderi de prelucr. a produselor agricole. Moneda: 1 franc C.F.A = 100 centimes. – *Istoric*. În 1894, terit. țării a fost ocupat de francezi și, sub denumirea de Oubangui-Chari, a fost înglobat (1910) în Africa Ecuatorială Franceză. În 1958 a devenit republică cu autonomie internă în cadrul Comunității Franceze; la 13 aug. 1960 și-a proclamat independența. Membru al O.N.U. (12 sept. 1960). În 1976, pe baza unei noi Constituții, republica s-a transformat în imperiu, sub denumirea de Imp. Centrafrican, condus de Jean-Bédel Bokassa I (președinte din 1966; din 1972, președinte pe viață, iar din 1976, împărat, sub numele de Bokassa I), care instituie un sângeros regim dictatorial. În 1979, ca urmare a unei lovituri de stat, este reinstaurată republica, sub președinția lui David Dacko. În 1981, după o nouă lovitură de stat, puterea este asumată de generalul André Kolingba (președinte din 1986) care acceptă, în 1991, instituirea unui regim politic pluripartit. În oct. 1993 este ales ca președinte (reales în 1999) Ange-Félix Patassé (fost prim-min., 1976-1979, în vremea lui Bokassa) adept al conducerii de mână forte, ce a atras după sine grave tulburări interne, făcând necesară, în 1996, intervenția trupelor franceze. Lovitura de stat din oct. 2002 este înăbușită cu ajutorul Libiei dar rebelii conduși de François Bozisé, sprijiniți de Ciad, cuceresc în 2003 puterea. Generalul Bozisé este ales președinte, țara fiind confruntată cu încercări de lovitură de stat. Republică prezidențială.

CENTRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A fixa o piesă într-o mașină-unealtă, în poziție corectă față de sculă sau de o bază de referință în vederea prelucrării. **2.** A aduce în poziții corecte două sau mai multe mașini care funcționează cuplate. 3. (SPORT) A trimite mingea de la marginea terenului spre mijlocul lui. ✦ Fig. A orienta (o activitate) către un anumit scop; a grupa elementele disparate în jurul unui nucleu.

CENTRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Care se află în centru, în mijloc, care provine dintr-un centru. **2.** Fig. Care ocupă o poziție principală. **II.** S.f. Instalație sau ansamblu de instalații în care se produce în mod centralizat energie, se efectuează o anumită operație tehnologică centralizată etc. ✧ C. *electrică* = ansamblu de construcții, instalații și echipamente pentru realizarea conversiei unei forme de energie primară în energie electrică. C. *termoelectrică* asigură conversia termodinamică a căldurii obținute prin arderea combustibililor în energie mecanică și apoi în energie electrică. C. *hidroelectrică* transformă energia potențială și cinetică a apei în energie mecanică și apoi în energie electrică. C. *electrică mareemotrică* transformă energia hidraulică a mareelor; C. *solară* transformă energia radiației solare directe și/sau difuze. C. *nuclearo-electrică* transformă succesiv energia de fisiune produsă într-un reactor nuclear în energie termică și energie electrică. C. *termomarină* transformă diferența de potențial termic dintre apa de suprafață și cea de adâncime a oceanelor și mărilor calde. C. *eoliană* transformă energia cinetică a maselor de aer în mișcare în energie electrică. C. *geotermală* transformă energia termică din interiorul scoarței terestre. C. *termică* produce căldură care se distribuie prin intermediul unui agent termic (abur, apă caldă etc.) pentru a fi utilizată în scopuri tehnologice sau la încălzitul încăperilor. C. *de pompare* = instalație cu ajutorul căreia se realizează exploatarea mai multor sondaje echipate cu pompe de adâncime, folosind un singur motor. C. *telefonică* = ansamblu de instalații electrice, dispozitive și clădiri în care se efectuează automat sau manual legăturile telefonice între abonați.

CENTRALÍSM (< fr., rus.) s.n. **1.** Sistem politic sau de decizie a unei autorități centrale. **2.** Tendință de centralizare.

CENTRALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A uni. A concentra într-un singur tot elemente preexistente. **2.** A face să depindă de o singură conducere. 3. A înscrie date într-un centralizator **(2).**

CENTRALIZĂRE s.f. **1.** Acțiunea de a centraliza; concentrare; proces de unire a mai multor unități economice. ✧ (C.F.) *Instalație de c.* = instalație pentru mecanizarea și automatizarea operațiilor privind primirea, expedierea, formarea și descompunerea garniturilor de tren în stațiile de cale ferată. **2.** (SOCIOL.) Reunirea, într-un singur centru de decizie, a puterilor, forțelor care erau mai înainte dispersate. ✧ C. *politică* = proces voluntar prin care autoritatea unei puteri centrale se substituie autorității și inițiativei puterilor locale.

CENTRALIZATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care centralizează. **2.** S.n. Document în care se centralizează date.

CENTRIFÚG, -Ă (< fr.; {s} lat. *centrum* „centru" + *fugio* „a fugi") adj., s.f. **1.** Adj. Care tinde să (se) depărteze de centru; centrifugal. ✧ *Forță c.* = forță care acționează asupra unui corp aflat în mișcare de rotație, tinzând să-l îndepărteze de axa de rotație. **2.** S.f. Mașină pentru separarea prin centrifugare.

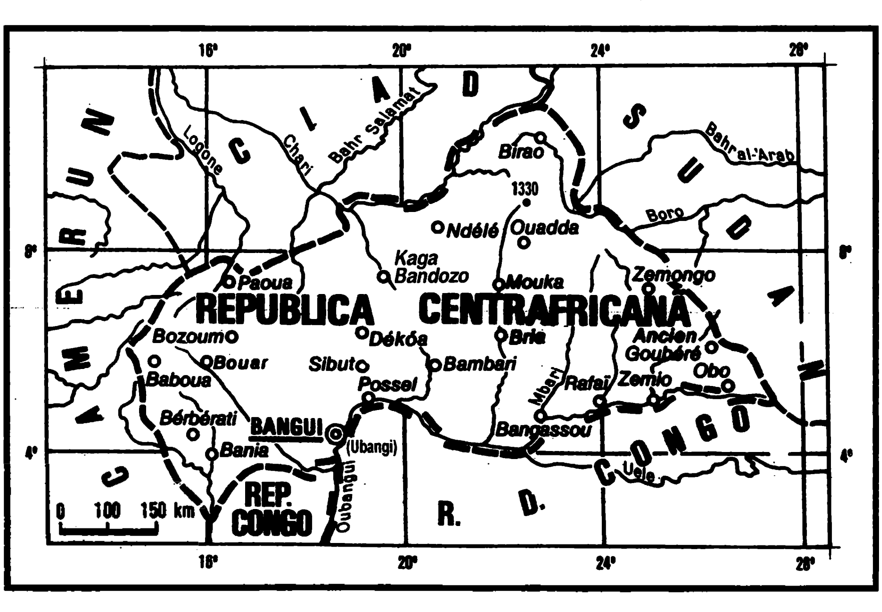

CENTRIFUGÁRE s.f. Operație de separare prin sedimentare sau prin filtrare, sub acțiunea forței centrifuge, a componenților cu densități diferite dintr-un amestec lichid eterogen (emulsie sau suspensie), utilizată în ind. chimică, alimentară etc.

CENTRIÓL (< fr.) s.m. (CITOL.) Granul punctiform, în general dublu, localizat în centrozom; în timpul diviziunii formează vârfurile fusului nuclear.

CENTRIPÉT, -Ă (< fr.; {s} lat. *centrum* „centru" + *petere* „a se îndrepta către") adj. Care tinde să (se) apropie de centru; centripetal ✧ *Forță c.* = forță egală și opusă forței centrifuge, care menține un corp rotitor pe traiectoria circulară.

CENTROMÉR (< fr.) s.m. (GENET.) Porțiune a cromozomului prin care acesta se prinde de fusul nuclear de diviziune în timpul mitozei sau meiozei. Poziția lui permite diferențierea tipurilor de cromozomi. Sin. *cinetocor*.

CENTROSFÉRĂ (< fr.; {s} gr. *kentron* „centru" + *sphaira* „sferă") s.f. **1.** (GEOL.) Partea centrală a globului pământesc, cu raza de 3 500 km și densitatea foarte mare, alcătuită probabil din nichel și fier; barisferă **2.** (CITOL.) Centrozom.

CENTROSPÉRME (< fr.) s.f. pl. Grup de plante, cu ovar superior, cu semințe localizate pe o formațiune din centrul fructului și cu embrionul curbat, inelat sau spiralat (ex. chenopodiaceele).

CENTROZÓM (< fr. {i}; {s} gr. *kentron* „centru" + *soma* „corp") s.m. (CITOL.) Formațiune citoplasmatică, sferică sau ovală, în centrul căreia se află centriolii, situată, de obicei, în imediata apropiere a nucleului și aparatului Golgi; centrosferă **(2).**

CÉNTRU (< fr., lat.) s.n., s.m. **1.** S.n. (MAT.) Punct situat la distanță egală de toate punctele unei circumferințe sau ale suprafeței unei sfere. ✦ C. *de simetrie* = punct în raport cu care punctele unei figuri se asociază în perechi simetrice. ✦ Punct de mijloc, central al unui spațiu, al unei suprafețe etc. C. *de interes* = punct de atracție. ✦ Punct marcat la mijlocul terenului de joc (fotbal, handbal etc.), de unde începe partida sau se repune mingea în acțiune după înscrierea unui gol. **2.** S.m. Jucător aflat în mijlocul liniei de atac sau de apărare la anumite jocuri sportive. **3.** S.n. (FIZ.) Punctul de aplicație al rezultantei unui sistem de forțe (ex. c. de greutate). **4.** S.m. (FIZIOL.) C. *nervos* = grup de celule nervoase situat între porțiunea aferentă și eferentă a arcurilor reflexe. **5.** S.n. Loc unde este concentrată o anumită activitate (ex. c. de afaceri, c. comercial). ✧ C. *istoric* = partea cea mai veche a unui oraș reprezentând locul de unde a început dezvoltarea terit. a acestuia. C. *universitar* = localitate în care există instituții de învățământ superior. C. *de documentare* = instituție sau secție a unei biblioteci unde se prelucrează și difuzează informațiile. ✦ Instituție conducătoare; putere administrativă centrală. **6.** S.n. Poziție politică de mijloc între dreapta și stânga. ✧ C. *dreapta (stânga)* = poziție politică de mijloc cu tendințe de dreapta (stânga).

CENTRUÍRE s.f. Operație de executare prin așchiere a găurilor de centrare la o piesă în vederea prelucrării ei ulterioare la o mașină-unealtă.

CENTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Curea de piele, de pânză etc., cu care se încinge talia; cordon, cingătoare. ✧ C. *de campion* = **c.** cu care se încinge mijlocul câștigătorului unui campionat la box sau la lupte. C. *de salvare* = echipament individual din material nesubmersibil care servește la menținerea unui naufragiat la suprafața apei. C. *de siguranță* = bandă destinată să-l țină fixat de scaun pe pasagerul unui vehicul în caz de accident. ✦ (MILIT.) Curea lată de piele (rar de pânză) care se pune în jurul taliei și de care se agață sabia, baioneta sau tocul pistolului; centiron. ✦ Fâșie lată de pânză, de elastic etc., cu care se încinge abdomenul pentru a-l susține sau pentru a-l menține în poziție corectă. **2.** (ANAT.) Ansamblu osos prin care extremitățile se leagă de trunchi. ✧ *C. pelviană* = **c.** formată din oasele coxale care leagă membrele inferioare de trunchi. *C. scapulară* = **c.** formată din clavicule şi omoplaţi, legând membrele superioare de trunchi. **3.** (SPORT) Linie orizontală imaginară la nivelul ombilicului, care marchează limita sub care loviturile la box sunt nepermise de regulament. ✦ (La lupte) Procedeu tehnic de prindere a mijlocului adversarului cu mâinile. **4.** (MILIT.) *C. de fortificaţii* = linie de lucrări de apărare din beton armat şi cuirase metalice, construită în jurul unei localităţi. ✦ *Şosea de c.* = şosea care înconjură o localitate. **5.** (ASTR.) *Centuri de radiaţii* = zone de formă cvasitoroidală ce înconjură Pământul, în care radiaţia corpusculară ionizantă este foarte intensă. Au fost descoperite (1958) de J.A. Van Allen. **6.** (CONSTR.) Grindă continuă orizontală, rezemată pe toată lungimea ei pe zidurile portante ale unei clădiri, pentru realizarea legăturii dintre ziduri, preluarea tensiunilor interne provocate de cutremure etc. **7.** (NAV.) Fâşie continuă din tablă de oţel care formează bordajul unei nave.

CENTÚRIE (< lat.) s.f. **1.** (În Roma antică) Diviziune politică formată dintr-o sută de cetăţeni. **2.** Subdiviziune tactică cuprinzând o sută de ostaşi; (în vechea organizare a armatei române) subîmpărţire a cetei **(2)**.

CENTURIÓN (< lat.) s.m. Ofiţer în armata romană care comanda o centurie; sutaş.

CENÚR (< fr.) s.m. Formă larvară a unor specii de tenii.

CENURÓZĂ (< fr.; {s}) s.f. Boală parazitară produsă prin dezvoltarea cenurilor în organismul uman sau animal (ex. **c.** cerebrală).

CENUŞÁR s.n., s.m. **1.** S.n. Cutie de metal aşezată sub focarul unei sobe sau al unui cazan, cuptor etc., în care se colectează cenuşa rezultată prin ardere. ✦ Urnă funerară. ✦ (În arheologie) Movilă aplatizată conţinând cenuşă provenită din incendierea unor aşezări sau grupuri de locuinţe. **2.** S.n. Atelier sau secţie dintr-o fabrică de tăbăcărie în care se execută operaţiile premergătoare tăbăcirii. ✦ Bazin sau soluţie folosite pentru executarea operaţiei de cenuşărire. **3.** S.m. Arbore originar din America, înalt de 15–30 m, cu scoarţa netedă, frunze mari compuse din 11–25 foliole, flori mici, galbene-verzui şi lemn nerezistent, casant *(Ailanthus altissima)*. Numit impropriu oţetar.

CENÚŞĂ (lat. *cinusia*) s.f. **1.** Reziduu solid, alcătuit din substanţe minerale sub formă de pulbere, rezultat în urma arderii complete a unei substanţe. ✦ Ceea ce rămâne după incinerare. **2.** (PETROGR.) *C. vulcanică* = material fin piroclastic pulverulent, produs în timpul exploziilor vulcanice.

CENUŞĂRÍRE s.n. (IND. PIEL.) Operaţie de depilare şi de îndepărtare a epidermei de pe pieile crude.

CENUŞÍU, -ÍE s.n., adj. **1.** S.n. Culoare obţinută prin suprapunerea în diferite proporţii a culorilor alb şi negru; sur, gri. **2.** Care are culoarea descrisă mai sus. **3.** Fig. Şters, lipsit de expresivitate.

CENZITÁR (< fr.) adj. (DR.) *Sistem* ~ = (În unele state) sistem electoral în care recunoaşterea dreptului la vot este în funcţie de avere.

CÉNZOR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma antică) Magistrat însărcinat cu recensământul populaţiei şi al averilor, cu paza moravurilor publice. **2.** (În unele state) Persoană aleasă de adunarea generală a unei societăţii comerciale pentru verificarea conturilor prezentate de administrator. **3.** Persoană care verifică gestiunea unei organizaţii cooperatiste sau a altei organizaţii obşteşti. **4.** Persoană care face acte de cenzură.

CENZÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Control prealabil exercitat de anumite organe ale unui stat asupra publicaţiilor, spectacolelor, emisiunilor de radioteleviziune şi, în anumite condiţii, asupra corespondenţei şi convorbirilor telefonice; organ care exercită acest control. **2.** Funcţia de cenzor **(1)** în Roma antică.

CEP (lat. *cippus*) s.n. **1.** Dop de lemn, de formă tronconică, cu care se astupă gaura butoiului. ✦ Gaură de umplere sau de scurgere a lichidului dintr-un butoi care se închide cu un cep **(1)** sau cu o cana. **2.** Proeminenţă la capătul unei piese de lemn, destinată să pătrundă în buceaua piesei cu care se îmbină. **3.** Coardă de viţă de un an scurtată la 1-3 muguri, pentru asigurarea unei rodiri bogate.

CEPARI, com. în jud. Argeş, pe valea Topologului; 2 375 loc. (2008).

CEPCHÉN (< tc.) s.n. Haină boierească scurtă cu mânecile despicate, care se purta pe umeri.

CEPLENIŢA, com. în jud. Iaşi, în C. Jijiei; 4 553 loc. (2008). Conac (sec. 18–19) şi biserică (1802) în stil neoclasic.

CEPTURA, com. în jud. Prahova, la poalele dealului Istriţa; 5 074 loc. (2008). Vestigii arheologice ce atestă o perioadă îndelungată de locuire (milen. 3 î.Hr.–sec. 1 d.Hr.).

CEPUÍT s.n. Tăiere a crengilor de pe trunchiurile de răşinoase, pentru o mai uşoară sortare şi manipulare a acestora.

CER^1 (lat. *cerrus*) s.m. Arbore din fam. fagaceelor, asemănător cu stejarul indigen, înalt până la 30 m, cu frunze pieloase şi fructul ghindă mare, brun-închisă, aşezată într-o cupă cu solzi ghimpoşi (*Quercus cerris*).

CER^2 (lat. *caelum*) s.n. **1.** Spaţiul cosmic în care se află aştrii; *spec.* spaţiul de deasupra orizontului unui observator, având aparent o formă emisferică; boltă cerească, firmament. ✧ Expr. *Sub cerul liber* = în afara unei locuinţe, afară. ✦ *Cerul gurii* = boltă palatină; palat^1. **2.** Văzduh, atmosferă. **3.** (REL.) Rai. ✦ Divinitate, providenţă.

CERAM (SERAM) **1.** Ins. indoneziană în arh. Maluku; 17,1 mii km^2. Relief muntos. Alt. max.: 3 019 m. **2.** Mare în bazinul Oc. Pacific, între ins. indoneziene Ceram, Buru, Obi, Misool; 161 mii km^2. Recifi coraligeni.

CERAMBICÍD (< fr.; {s} s.n. (La pl.) Familie de insecte coleoptere de c. 5 cm lungime cu antene foarte lungi, cu corpul alungit şi viu colorat (*Cerambycidae*); larvele sunt xilofage. Există c. 13 000 specii de **c.**

CERÁMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *keramikos* „de argilă") s.f., adj. **1.** S.f. Tehnica şi arta prelucrării amestecului plastic format din argile comune, caolin, cuarţite, talc, grafit şi cocs în diferite proporţii prin omogenizarea, modelarea, decorarea, smălţuirea, uscarea sau arderea acestuia. C. a apărut în Neolitic, fiind rezultatul unui proces de poligeneză, strâns legat de cultivarea plantelor şi sedentarizare. Primele obiecte din **c.** datează din 8000–7000 î.Hr. şi provin din vechea Fenicie, Persia şi Siria. Pe terit. României, primele vase din lut ars datează din milen. 6 î.Hr. şi aparţin culturilor Criş, Ciumeşti şi Boian. C. populară românească continuă tradiţia dacică (c. neagră, în Moldova şi E Transilvaniei), romană (**c.** roşie, în Oltenia, V Munteniei şi Banat) şi bizantină (**c.** sgrafitată). Formele variate şi elegante, decoraţia simplă şi coloritul luminos al smalţului fac din c. populară românească un valoros domeniu al artei populare. Dintre cele mai renumite centre de olari: Horezu, Oboga, Marginea, Corund, Biniş, Leheceni, Vama, Curtea de Argeş. ✦ *C. lineară* = cea mai veche cultură neolitică din Europa Centrală (milen. 5–4 î.Hr.), denumită astfel după decorul obţinut prin benzi paralele incizate. **2.** S.f. Material sau obiect obţinut prin această tehnică; în funcţie de compoziţie şi de modul de fabricare, se obţine **c.** brută sau poroasă (olăria nearsă sau arsă - terra cotta -, produse refractare etc.) şi **c.** fină sau impermeabilă (porţelanuri, faianţe, produse electroizolante etc.). *C. monumentală* = denumirea elementelor de ceramică (discuri, butoni, cărămidă smălţuită) care intră în decoraţia arhitectonică. **3.** Adj. (Despre obiecte sau materiale) Obţinut prin tehnica ceramicii.

CERAMÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană specializată în fabricarea obiectelor de ceramică sau în arta ceramicii.

CERAŞU, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 5 193 loc. (2008). Expl. de gips. Cetatea de la Tabla Buţii din satul Slon (sec. 15).

CERÁT, -Ă adj. (Despre materiale) Care este impregnat sau acoperit cu ceară.

CERATÍŢI (< fr.; gr. *kerat-* „corn") s.m. pl. Amoniţi cunoscuţi din Triasicul inferior şi mediu, cu cochilie discoidală, ornamentată pe laturi cu coaste rare şi cu tuberculi (*Ceratites*).

CERATOPSÍDE s.n. pl. Reprezentanţi ai „dinozaurilor cu coarne" (subordinul *Ceratopsida*), caracterizaţi prin prezenţa a trei coarne: unul anterior pe osul nazal şi o pereche deasupra orbitelor. Cu excepţia genului ancestral *Protoceratops,* descoperit în Mongolia, celelalte provin din Cretacicul superior al Americii de Nord.

CERĂT, com. în jud. Dolj, pe Desnăţui; 4 082 loc. (2008).

CERB (lat. *cervus*) s.m. Mamifer artiodactil, rumegător din familia cervidee, din pădurile Europei, Asiei şi Americii, de talie mare (c. 1,50 m înălţime), cu corpul zvelt, blana scurtă, cenuşie-roşcată, coada scurtă; masculii au coarne ramificate; exemplarele mature ajung până la 1,3 m lungime (*Cervus elaphus*). În România este numit *c. carpatin*. În America trăieşte o subspecie înrudită, *c. wapiti* (*Cervus elaphus,* ssp. *canadensis*), cu coarnele mai lungi (1,75 m). ✧ *Cerbul lopătar* = specie de **c.** mediteranean, de c. 1,30 m înălţime, cu blana brun-roşcată cu pete alburii vara şi coarne lăţite (*Dama dama*). *Cerbul gigant* = mamifer fosil din Cuaternar, cu înălţimea de c. 1,5 m, coarne late, distanţate la vârfuri până la 3 m şi blana foarte bogată (*Cervus megaceros*).

CERBĂL, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Poiana Ruscă; 538 loc. (2008). Important tezaur compus din obiecte de podoabă dacice din argint (sec. 1), însoţit de c. 500 denari romani de argint (sec. 2–1 î.Hr.).

CERBER (KERBEROS) (în mitologia greacă), câine monstruos care păzea Infernul. A fost păcălit doar de Orfeu şi Herakles.

CÉRBER (< n.pr. *Cerber*) s.m. Paznic neînduplecat, sever.

CERBÍCE (lat. *cervix, -icis*) s.f. (ZOOT.) Depozit de ţesut gras care apare pe partea superioară a gâtului, la tauri şi berbeci, odată cu maturitatea sexuală; *p. ext.* parte a gâtului pe care se depune acest depozit; grumaz.

CERBICÍE s.f. Tenacitate, dârzenie, încăpăţânare.

CERC (lat. *circus;* după fr., rus.) s.n. **I. 1.** (MAT.) Figură geometrică plană formată din mulţimea tuturor punctelor egal depărtate de un punct fix; suprafaţă limitată de această figură; circumferinţă. ✧ *Cercul mare* (sau *mic*) = fiecare dintre cercurile obţinute prin intersecţia unei sfere cu un plan care trece (sau nu) prin centrul sferei. C. excentric v. *excentric.* C. exînscris v. *exînscris.* **2.** Figură, desen, linie sau mişcare în formă de cerc **(I, 1)**. **3.** Obiect în formă de cerc **(I, 1)**. **4.** (GEOGR.) *Cercul polar* = paralela de 66°33′ lat. N (*c.p. arctic*) sau S (*c.p. antarctic*), care marchează limita dintre cele două zone temperate şi cele două zone polare ale Pământului. Aici razele Soarelui ating tangent suprafaţa globului, la solstiţiul de iarnă, iar la cel de vară Soarele rămâne 24 de ore deasupra orizontului. **5.** (LOG.) *C. vicios* = eroare logică constând în definirea sau demonstrarea unui lucru printr-un alt lucru care nu poate fi definit sau demonstrat decât cu ajutorul primului. **II.** Grup de oameni uniţi prin interese comune, legături de rudenie sau de prietenie. ✦ Spec. Grup de oameni legaţi între ei prin preocupări, convingeri, idei etc. comune, de obicei cu scop ştiinţific, artistic sau instructiv-educativ.

CERCÉL (lat. *circellus*) s.m. Bijuterie fixată sau atârnată de ureche.

CERCELÚŞ s.m. Specii de plante din genul *Fuchsia,* cu frunze opuse şi flori regulate, roz, roşii sau violete, dispuse la subsuoara frunzelor sau în raceme terminale; originare din America Latină; cultivate ca plante decorative de apartament; fucsie.

CERCETÁ (lat. *circitare*) vb. I tranz. **1.** A examina cu atenţie; a observa, a controla. ✦ A face cercetări **(3),** a studia. **2.** A căuta să afle; a investiga. **3.** (DR.; despre organele de urmărire penală) A verifica o anumită situaţie. **4.** (MILIT.) A efectua o cercetare **(6)**.

CERCETÁRE s.f. 1. Acţiunea de a cerceta şi rezultatul ei. 2. Examinare, control. 3. Investigaţie originală în scopul dobândirii de noi cunoştinţe ştiinţifice sau tehnologice. ✧ C. *ştiinţifică fundamentală* = activitatea desfăşurată pentru dobândirea de noi cunoştinţe despre fenomene şi procese, în vederea formulării şi verificării de ipoteze, modele conceptuale şi teorii. C. *ştiinţifică aplicativă* = activitate destinată utilizării cunoştinţelor ştiinţifice pentru perfecţionarea sau realizarea de noi produse, tehnologii şi servicii. 4. Anchetă, investigaţie, căutare de probe. 5. (DR.) Activitate desfăşurată de organele de urmărire penală pentru strângerea şi verificarea probelor cu privire la săvârşirea unei infracţiuni şi pentru descoperirea şi prinderea infractorului. 6. (MILIT.) Acţiune militară de culegere şi de studiere a datelor despre inamic, teren, populaţie, surse de aprovizionare, condiţii atmosferice, drumuri etc.

CERCETÁŞ, -Ă s.m. şi f. 1. S.m. Persoană trimisă să cerceteze, să ia informaţii despre ceva; militar instruit pentru executarea cercetării (6). 2. S.m. şi f. Persoană care făcea parte dintr-o organizaţie de cercetăşie.

CERCETĂŞÍE s.f. Activitate organizată pentru educarea fizică şi intelectuală a tineretului şcolar, introdusă în 1908 de generalul englez R. Baden-Powell. Larg răspândită în lume, a existat şi în România (1913-1937); reînfiinţată după 1990.

CERCETĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care cercetează. 2. S.m. şi f. Persoană care se ocupă cu cercetări în domeniul ştiinţei sau al tehnicii; om de ştiinţă.

CERCEVEÁ (< tc.) s.f. Cadru în care se fixează geamul unei ferestre.

CERCHÉZ, -Ă (< tc.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie din familia de limbi caucaziană (ibero-caucaziană), din Republica Autonomă Karaceaevo-Cerkessă a Federaţiei Ruse; de religie musulmană (sunniţi). Mai trăiesc şi în rep. Kabardino-Balkaria şi Aîdghei din Federaţia Rusă. ✦ Persoană care aparţine acestei populaţii; circazian. 2. Adj. Care aparţine cerchezilor (1); referitor la cerchezi.

CERCHEZ, Cristofi (1872-1955, n. Bucureşti), arhitect român. A prelucrat formele şi decoraţia tradiţională ale arhitecturii româneşti (casa „Dr. Minovici" din Bucureşti).

CERCHEZ, Grigore (1850-1927, n. Bucureşti), inginer şi arhitect român. Susţinător al curentului de afirmare a specificului naţional în arhitectură (Institutul de Arhitectură „Ion Mincu").

CERCHEZ, Mihail (1872-1922), avocat şi aviator român. A iniţiat şi organizat prima şcoală de pilotaj din România (şi din SE Europei), inaugurată la 15 aug. 1910 la Chitila. În atelierul şcolii au fost iniţial asamblate, iar mai târziu construite (în licenţă), primele avioane româneşti.

CERCHEZ, Mihail Cristodulo (1839-1885, n. Bârlad), general român, în timpul Războiului pentru Independenţă a participat la luptele de la Plevna (aug.-nov. 1877), unde Osman Paşa i-a predat sabia; s-a distins la Smârdan şi Vidin. Membru al „Junimii" din Iaşi.

CERCHEZ, Th. Vasile (1902-1976, n. Bârlad), chimist român. Unul dintre organizatorii învăţământului superior în domeniul tehnologiei petrolului din România. Contribuţii privind valorificarea superioară a şisturilor bituminoase.

CERCHEZU, com. în jud. Constanţa; 1 547 loc. (2008).

CERCI (< fr.; {s} gr. *kerkos* „coadă") s.m. pl. (ZOOL.) Pereche de formaţii filamentoase terminale la unele insecte (ex. la tizanure).

CERCLÁJ (< fr.) s.n. (Franţuzism) Termen utilizat în chirurgie având sens de încercuire. ✧ C. *uterin* = reducerea calibrului uterin cu ajutorul a 1-2 fire trecute prin submucoasă în cazuri de col incontinent. C. *osos* = unirea fragmentelor fracturate ale unui os şi înconjurarea lor cu fire, sârme sau lame metalice.

CERCOPITÉC (< fr., lat.) s.m. Gen de maimuţe africane, de talie mijlocie, cu botul turtit, coada mai lungă decât corpul; adesea cu calozităţi fesiere în jurul cărora pielea este viu colorată (*Cercopithecus*).

CERCOPITECIDE (< lat. *Cercopithecus*) s.f. pl. Fam. care cuprinde maimuţele superioare cu coadă (*simienii*) din Africa şi Asia. Au coada lungă, neprehensilă, nările apropiate şi îndreptate în jos; degetul mare este opozabil. Printre cele mai cunoscute se numără cercopitecii, babuinii, mandrilii, langurii şi macacii.

CERCOSPORIÓZĂ (< fr.; {s}) s.f. Boală a plantelor produsă de ciuperci din genul *Cercospora*; se manifestă prin apariţia pe frunze a unor pete circulare, brune sau albicioase (ex. c. sfeclei).

CERCUÍ vb. IV tranz. (TEHN.) A freta.

CERCUL LINGVISTIC DE LA PRAGA, şcoală lingvistică structuralistă înfiinţată în 1926 de N.S. Trubetzkoy, R. Jakobson ş.a. V. *structuralism*.

CERCUL DE LA VIENA v. **pozitivism logic**.

CERDÁC (< tc.) s.n. Galerie exterioară, deschisă şi acoperită, situată pe una sau mai multe laturi ale unei clădiri; mărginită de stâlpi şi uneori închisă cu geamlâc; verandă, pridvor.

CÉRE (lat. *quaerere*) vb. III tranz. şi refl. 1. Tranz. A se adresa cuiva pentru a obţine ceva. 2. Tranz. A peţi. 3. Tranz. A cerşi. 4. Tranz. A pretinde (ceva) în baza unui drept; a reclama, a revendica. ✦ A face o cerere (4). ✦ Tranz. şi refl. A (se) impune, a face să fie sau a fi necesar. ✦ A pretinde o sumă de bani etc., în schimbul unui lucru. 5. Tranz. A dori, a voi. ✦ Refl. (Despre lucruri) A fi căutat, a fi solicitat.

CEREÁLĂ (< fr., lat. *cerealis, -e*, de la n. pr. *Ceres*) s.f. (La pl.) Grup de plante agricole din fam. poacee, cu rădăcini fasciculate, tulpini neramificate şi fructul o cariopsă (grâu, orz, orez, ovăz, secară, porumb, mei ş.a.). Este principala grupă de plante agricole, cultivate pentru boabe.

CEREBÉL (< lat.) s.n. Parte a sistemului nervos central situată în regiunea posterioară şi dorsală a trunchiului cerebral, având un rol important în reglarea tonusului muscular şi a mişcărilor; creierul mic.

CEREBRÁL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care aparţine creierului, privitor la creier (ex. arteră c., activităţi c. etc.). 2. Intelectual, raţional, mintal. 3. (Despre oameni şi subst.) Care se conduce (exagerând) numai după criteriile raţiunii.

CEREBRASTENÍE (< fr.) s.f. Diminuare patologică a capacităţii creierului determinată de traumatisme craniocerebrale, meningite şi meningoencefalite; se manifestă prin iritabilitate, labilitate emoţională, senzaţie de epuizare.

CEREBROMALACÍE (< fr.) s.f. Ramolisment cerebral.

CEREBROSPINÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *cerebrum* „creier" + *spina* „măduva spinării") adj. Care se referă la creier şi la măduva spinării (ex. meningită c.).

CEREBROTONÍE (< fr.) s.f. Caracteristică temperamentală caracterizată prin: tensiune nervoasă, înclinare spre meditaţie, îndepărtare de contactele sociale. ✧ C. *cronică* = c. asociată cu tulburări funcţionale ca: insomnie, oboseală cronică.

CEREBROZÍDE (< fr.) s.f. pl. Substanţe lipidice complexe prezente în ţesutul nervos şi cu rol în metabolismul celulei nervoase.

CEREMONIÁL (< fr.) s.n. Reguli după care trebuie să se desfăşoare o ceremonie.

CEREMONÍE (< fr., lat.) s.f. Formalitate obişnuită la solemnităţi. ✦ Act săvârşit după anumite reguli protocolare; solemnitate; paradă.

CEREMONIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care se comportă sau este săvârşit cu politeţe (exagerată), protocolar.

CERENKOV, Pavel Alekseevici (1904-1990), fizician rus. A descoperit (1934, sub conducerea lui S.I. Vavilov) fenomenul de emisie a unei radiaţii luminoase (*radiaţia C.-Vavilov*) de către electronii rapizi, în timpul frânării lor, la pătrunderea într-o substanţă (efectul C., cunoscut şi sub denumirea efectul *Vavilov-C.*). Premiul Nobel pentru fizică (1958), împreună cu I.M. Frank şi I.E. Tamm.

CEREPOVEŢ, oraş în Federaţia Rusă, port la Rîbinsk; 312,2 mii loc. (2002). Şantiere navale. Siderurgie, mat. de constr., încălţ. Mănăstire (sec. 14).

CÉRERE s.f. 1. Acţiunea de a cere. 2. Solicitare, rugăminte, dorinţă. 3. Pretenţie, exigenţă, revendicare. 4. Căutare, cerinţă; cantitate de bunuri şi de servicii necesare la un moment dat pentru a acoperi consumul. ✦ (EC. POL.) Cantitatea totală de bunuri materiale şi servicii pe care cumpărătorii doresc şi pot să le achiziţioneze, la nivelul preţurilor existente pe piaţă, într-o anumită perioadă. 5. (DR.) Sesizare adresată unui organ de jurisdicţie sau unui alt organ de stat pentru valorificarea, recunoaşterea sau apărarea unui drept (ex. c. de chemare în judecată). ✦ Concr. Petiţie. 6. (ECOL.) Cerere biochimică de oxigen (CBO). Cantitatea de oxigen dizolvat necesară pentru descompunerea substanţelor organice prezente în apă este un indicator important al gradului de poluare a apei.

CERES 1. (În mitologia romană) Zeiţa grâului şi a recoltelor, fiica lui Saturn şi a Cibelei. Identificată cu Demeter în mitologia greacă. Este reprezentată ţinând în mână o seceră şi un coş cu spice. 2. Cel mai mare asteroid, cu diametrul de c. 770 km. Primul asteroid descoperit, în 1801, de astronomul italian G. Piazzi.

CERÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. Privitor la cer; care se află pe cer. 2. Ca cerul (1). ✦ Fig. Fermecător, minunat. 3. (REL.) Care vine din cer (3); dumnezeiesc, divin.

CEREZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Produs obţinut prin rafinare din ozocherită sau din reziduuri de petrol, folosit în diverse industrii.

CÉRGĂ (< tc.) s.f. Ţesătură groasă cu o faţă miţoasă, bogat ornamentată, care se aşterne pe pat, laviţă, ladă de zestre etc.

CERGĂU, com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 1 593 loc. (2008).

CERÍNŢĂ s.f. Nevoie, pretenţie, exigenţă.

CÉRIU (< fr. {i}; {s} lat. Ceres) s.n. Element chimic (Ce; nr. at. 58, m. at. 140,12; p.t. 807°C; p.f. 3 468°C) din fam. lantanidelor, moale, ductil şi strălucitor. Este folosit (aliat cu lantan şi fier) la fabricarea pietrelor de brichetă şi (aliat cu cobalt) la confecţionarea magneţilor permanenţi, în metalurgie. Descoperit de M.H. Klaproth, W. Hisinger, J.J. Berzelius în 1803.

CERKASOV, Nicolai Konstantinovici (1903-1966), actor rus de teatru şi film. Roluri de compoziţie („Aleksandru Nevski", „Ivan cel Groaznic", „Don Quijote").

CERKASSÎ (CHERKASY), oraş în Ucraina, port pe Nipru, la lacul de acumulare Kremenciug; 295 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, chimică, prelucr. lemnului, tricotaje şi alim. Întemeiat (1394).

CERKESSK, oraş în Federaţia Rusă, cap. Republicii Autonome Karaceaevo-Cerkesă, pe râul Kuban; 116,4 mii loc. (2002). Echipamente frigorifice şi electrotehnice, produse chim. Ind. alim. şi prelucr. lemnului. S-a numit *Batalpaşinsk* (1931-1939).

CERMEI, com. în jud. Arad, în C. Crişanei; 2 846 loc. (2008).

CERNA 1. Râu, afl. stg. al Dunării; 84 km. Izv. din masivul Godeanu. Trece prin Băile Herculane şi se varsă la Orşova, în lacul de acumulare de la Porţile de Fier. 2. Râu, afl. stg. al Mureşului, în amonte de Deva; 73 km. Izv. din m-ţii Poiana Ruscă, trece prin Hunedoara. 3. Râu, afl. stg. al Olteţului la Bălceşti; 99 km. Izv. din m-ţii Căpăţânii. 4. **Munţii Cernei**, munţi situaţi în extremitatea sudică a Carpaţilor Meridionali, la V de valea Cernei. Alt. max.: 1 928 m (vf. Dobrii). Incluşi parţial în Parcul Naţional Domogled – Valea Cernei. 5. Com. în jud. Tulcea, la poalele m-ţilor Măcin; 4 062 loc. (2008).

CERNA, Panait (pseud. lui *Panait Stanciof*) (1881-1913, n. Cerna, jud. Tulcea), poet român. Poezie conceptual-meditativă pe teme filozofice şi erotice („Poezii").

CERNAT, com. în jud. Covasna, în depr. Tg. Secuiesc; 4 005 loc. (2004).

CERNAT, Alexandru (1828-1893, n. Galaţi), general român. Ministru de Război (apr.- aug. 1877, mart.-nov.

1878); comandant al Armatei române de operații (iul.-dec. 1877) în timpul Războiului pentru Independență.

CERNAT, Răzvan (n. 1945, București), dirijor român. Repertoriu simfonic și de operă, lucrări românești în primă audiție. Gestică sobră, elegantă. Director al Operei din București.

CERNAVODĂ 1. Oraș în jud. Constanța, port, situat pe Dunăre, în locul de unde începe Canalul Dunărea-Marea Neagră; 18 536 loc. (2008). Rezervația naturală lacul fosilifer (3 ha). Ciment, ipsos, var; prelucr. lemnului; produse lactate. Centrală nuclearo-electrică. La SE de oraș se află o ecluză cu două porturi de așteptare. În apropierea orașului au fost descoperite mai multe așezări și necropole datând din Neolitic, începutul Epocii Fierului, perioadele elenistică și romană. Între 1890 și 1895, inginerul român Anghel Saligny a construit, între C. și Fetești, un complex de poduri feroviare peste Dunăre, Balta Ialomiței și brațul Borcea (numit inițial „Carol I”) în lungime totală de 4 037 m (din care podul pr. peste Dunăre de 1 662 m (cel mai lung din Europa la acea dată) și cel peste Borcea de 920 m). În 1987 a fost dat în folosință ansamblul feroviar și rutier de la Fetești și C. În Antic. s-a numit *Axiopolis*. **2.** Grup de culturi preistorice răspândite în SE României, denumite C I, C II și C III, datând de la sfârșitul Neoliticului și până în perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca Bronzului (c. 2500 î.Hr.–200 d.Hr.).

CERNĂTESCU, Radu (1894–1958, n. Huși), chimist român. Acad. (1948). Lucrări în domeniul chimiei fizice, anorganice, analitice și biochimiei. Autor a numeroase metode analitice de dozare a unor elemente chimice.

CERNĂTEȘTI 1. Com. în jud. Buzău, pe valea Slănicului; 3 901 loc. (2008). Rezervația naturală Dealu cu Lilieci (3 ha). **2.** Com. în jud. Dolj, în piem. Bălăciței; 2 008 loc. (2008). Cula Cernătescu (sec. 18).

CERNĂUȚI, oraș în Ucraina, pe Prut; 241 mii loc. (2001). Ind. textilă, chim., alim., prelucr. a lemnului. Universitate (1875). Atestat documentar, ca punct de vamă (1408). La vadul de la C., Ștefan cel Mare a înfrânt resturile armatei polone învinse în lupta de la *Codrul Cosminului* (1497). În Ev. Med., la C. a existat o puternică cetate (Țețin sau Țețina, astăzi în ruine). A fost cedat, împreună cu Bucovina, de turci Austriei (1775–1918). Între 1918 și 1940 a făcut parte din România. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice, guvernul român a fost silit să-l cedeze U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost din nou ocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S. Monumente: bisericile Sf. Nicolae, ctitorie a familiei Stroescu (1607) și Adormirii, ctitorită de Nicolae Mavrocordat (începutul sec. 17), biserica și reședința mitropolitană (sec. 19).

CÉRNE (lat. *cernere*) vb. tranz. și intranz. III **1.** Tranz. A trece un produs pulverulent prin sită, pentru a-l sorta. **2.** Tranz. Fig. A distinge; a discerne. **3.** Intranz. unipers. Fig. A ploua mărunt, a bura.

CERNEA, Mihail, N. (n. 1931, Iași), sociolog român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări de sociologie rurală, industrială, antropologie socială a dezvoltării („Oamenii pe primul loc: variabile sociologice în proiectele de dezvoltare”).

CERNEÁLĂ (< sl.) s.f. Soluție ori suspensie de compoziție variată, conținând diferite substanțe colorate; întrebuințată la scris, ștampilat, imprimat, gravat etc.

CERNEI, Elena (1924–2000, n. Bairamcea, Basarabia), altistă română. Repertoriu de operă (principalele roluri de mezzo și alto - Carmen, Dalila, Azucena), lied, oratoriu. Temperament dramatic, voce impresionantă.

CERNESCU, Costin E. (n. 1940, București), medic român. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuții în vaccinurile virale, diagnosticul virozelor („Vaccinuri virale”, „Patogenia infecțiilor virale cronice”).

CERNESCU, Dinu (n. 1935, București), regizor român de teatru. Montări shakespeariene cu implicații politizante („Măsură pentru măsură”, „Hamlet”, „Timon din Atena”).

CERNESCU, Nicolae (1904–1967, n. Câmpulung), chimist și pedolog român. Acad. (1963). Președinte al Societății Internaționale de Știința Solului (1960-1964). Cercetări privind chimia, componența mineralogică, geneza și clasificarea solurilor.

Elena Cernei

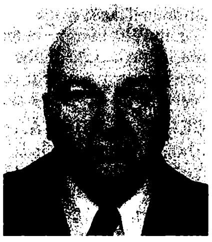

Paul Cernovodeanu

CERNEȘTI, com. în jud. Maramureș, la poalele m-ților Gutâi; 3 701 loc. (2008).

CERNÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz. A vopsi în negru (în semn de doliu). **2.** Refl. A se îmbrăca în haine de doliu.

CERNICA 1. Lac artificial pe valea Colentinei, la 7 km E de București; 341 ha. Loc de agrement pentru locuitorii Capitalei. **2.** Com. în jud. Ilfov, pe Colentina; 9 547 loc. (2008). Complex turistic. Așezare și necropolă din Neoliticul timpuriu (milen. 4 î.Hr.); mănăstire zidită în 1608 de vornicul Cernica Știrbei. Colecție de artă.

CERNIGOV, oraș în Ucraina, pe Desna; 305 mii loc. (2001). Ind. textilă, alim., de prelucr. a lemnului și a metalelor. Ciment. Instrumente muzicale. Menționat documentar (907).

CERNIȘOARA, com. în jud. Vâlcea; 3 942 loc. (2008).

CERNÎȘEVSKI, Nikolai Gavrilovici (1828–1889) revoluționar, scriitor și critic literar rus. Democrat-revoluționar. Teoretician literar („Raporturile dintre artă și realitate”) și romancier („Ce-i de făcut?”).

CERNOBÎL, oraș în Ucraina, pe râul Pripet. Puternică avarie (apr. 1986) la unul dintre reactoarele centralei atomo-electrice situate la 18 km de oraș, cu consecințe dezastruoase asupra locuitorilor și mediului din aproape întreaga Europă; orașul a fost evacuat temporar.

CERNOV, Dmitri Konstantinovici (1839–1921), metalurg rus. A descoperit punctele critice ale transformărilor de fază ale oțelului (*punctele* C.). Autor al teoriei cristalizării oțelului turnat.

CERNOVODEANU, Paul (1927–2006, n. București), istoric român. M. de onoare al Acad. (1999). Cercetări privind relațiile Țărilor Române cu Anglia și S.U.A. în sec. 16–19 („Imaginea «lumii noi» în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859”). Editor de izvoare externe (colecția „Călători străini despre Țările Române”).

CERNOZIÓM (< rus.) s.n. (PEDOL.) Tip de sol zonal, din clasa molisolurilor, caracteristic reg. temperat-continentale, format îndeosebi pe loess și depozite loessoide, în condiții bioclimatice de stepă tipică sau de silvostepă. Are culoare închisă (neagră, castanie etc.), acumulare apreciabilă de humus și fertilitate naturală ridicată. În România este caracteristic C. Române, C. Moldovei, C. de Vest, Pod. Dobrogei.

CERNY, Václav (1905–1987), critic și istoric literar ceh. Studii de literatură comparată („Eseu asupra titanismului în poezia romantică occidentală între 1815 și 1850”).

CERSKI 1. Ivan Dementievici C. (1845–1892), călător și explorator rus. Numeroase expediții în Siberia de Est (1877–1880, 1881–1882, 1891), studiind bazinele râurilor Selenga, Tunguska Inferioară, Kolîma și Indighirka. **2.** Lanț muntos în Iakuția, între râurile Yana și Kolîma. Lungime: 1 500 km. Alt. max.: 3 147 m (vf. Pobeda). Mici ghețari.

CERȘETÓR, -OĂRE s.m. și f. Persoană care cerșește. ✧ *Călugăr c.* = membru al unui ordin călugăresc care se întreține din munca proprie și din contribuții caritabile (ex. Dominicanii, Franciscanii, Carmeliții etc.).

CERȘÍ (< *cere*) vb. IV Intranz. și tranz. **1.** Intranz. și tranz. A cere de pomană. **2.** Intranz. A cere ceva cu insistență (înjosindu-se).

CERT, -Ă (< it., lat.) adj. Sigur, neîndoielnic. ✧ Dată **c.** v. *dată*.

CERTÁ (lat. *certare*) vb. I **1.** Refl. A se lua la ceartă cu cineva; a se sfădi. ✦ A rupe relațiile de prietenie cu cineva; a se supăra. **2.** Tranz. A mustra, a dojeni.

CERTEJU DE SUS, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ților Apuseni; 3 283 loc. (2008). Rezervația naturală Măgurile Săcărâmbului (13 ha). Expl. de min. auroargentifere și sulfuri complexe (Hondol și Săcărâmb).

CERTEZE, com. în jud. Satu Mare, în depr. Oaș; 5 509 loc. (2008).

CERTIFICÁT (< fr., lat. m.) s.n. Înscris prin care se confirmă (de către anumite organe de stat) exactitatea unui fapt ori autenticitatea unui act sau se atestă o anumită calitate, în vederea valorificării unor drepturi (ex. **c.** de autor, **c.** de inovator, **c.** de moștenitor, **c.** de studii). ✧ C. *de alegător* = (în unele state) înscris prin care se constată înscrierea unui cetățean în listele electorale, pe baza căruia își exercită dreptul de vot. C. *prenupțial* = certificat medical eliberat celor ce vor să se căsătorească, prin care se atestă că starea sănătății acestora este corespunzătoare pentru întemeierea unei familii. C. *de origine* = document prin care se atestă în ce țară a fost produsă o anumită marfă, în vederea stabilirii tratamentului vamal ce urmează să i se aplice de țara importatoare.

CERTITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Siguranță, convingere.

CERȚEȘTI, com. în jud. Galați, în colinele Covurluiului; 2 428 loc. (2008).

CERU-BĂCĂINȚI, com. în jud. Alba, la poalele M-ților Metaliferi; 300 loc. (2008). Rezervația naturală Piatra Tomii (1 ha).

CERUÍ vb. IV tranz. A acoperi un obiect cu un strat subțire de ceară; a freca, a lustrui cu ceară.

CERÚMEN (< fr., lat. m.) s.n. Substanță ceroasă secretată de glandele conductului extern al urechii; ceară (3).

CERÚZĂ (< fr., lat.) s.f. Alb de plumb.

CERUZÍT (lat. *cerusa* „alb”) s.n. Carbonat natural de plumb, de culoare albă cu nuanțe cenușii-gălbui, cu luciu adamantin și aspect de mase compacte granulare, rar stalactitice; important minereu de plumb (83,5% PbO).

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de ~ (1547–1616), scriitor spaniol. Opera sa reprezentativă, „Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha”, satiră a literaturii cavalerești, imagine complexă a conflictului dintre real și ideal, se înscrie printre capodoperele prozei universale. Romanul pastoral „Galateea”, ciclul „Nuvele exemplare”.

CERVENIA, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 3 152 loc. (2008).

CERVICÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *cervix* „gât”) adj. Care se referă la gât, care aparține gâtului (ex. regiune **c.**, ganglion **c.**, vertebră **c.**).

CERVICÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a colului uterin.

CERVIDÉE (lat. *cervus*) s.n. pl. Familie de mamifere artiodactile, ierbivore, cu coarne pline în interior (prezente, la majoritatea speciilor, numai la masculi) care, după fiecare schimbare anuală, sunt mai mari și mai ramificate. Numeroase specii răspândite în diferite reg. ale globului (renul, elanul, cerbii, căpriorul).

CÉRVIX (< germ.) s.n. Partea inferioară a uterului sau a vezicii urinare; col uterin sau col vezical.

Miguel de Cervantes Saavedra

CESAIRE, Aimé (n. 1913), scriitor de limbă franceză și om politic din Antile. Versuri suprarealiste („Cadastru") și teatru de factură anticolonialistă („Un anotimp în Congo").

CESALPINO, Andrea (c. 1524–1603), botanist, medic și filozof renascentist italian. Unul dintre primii fiziologi care au studiat circulația sângelui. A propus prima clasificare a plantelor după structura semințelor și a fructelor.

CESAREC, August (1893–1941), scriitor croat. Nuvele și romane de analiză psihologică („În catacombă", „Tânărul de aur"). Eseuri.

CESBRON, Gilbert (1913–1979), scriitor francez. Romane de inspirație catolică („Sfinții se duc în iad") și piese de teatru („E miezul nopții, doctore Schweitzer").

CÉSIU (< fr. {i}; {s} lat. *caesius* „verzui") s.n. Element chimic (Cs; nr. at. 55, m. at. 132,905, p.t. 28,5°C, p.f. 690°C) din grupa metalelor alcaline, alb, moale; se aprinde în aer, reacționează cu apa prin explozie, întrebuințat la fabricarea celulelor fotoelectrice, în generatoare, în lasere cu gaz. Descoperit (1861) de R. Bunsen și G. R. Kirchhoff.

CESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Transmitere cu titlu oneros de către o persoană altei persoane a unui drept de creanță în temeiul unui contract; cesiune de creanță. ✦ Termen folosit în legislația internațională pentru transferul dreptului de suveranitate asupra unor teritorii.

ČESKÉ BUDĚJOVICE, oraș în Cehia, pe Vltava; 95,9 mii loc. (2003). Constr. de mașini, produse chimice și alim., prelucr. lemnului. Fundat (1265).

ČESKY LES, denumirea cehă a masivului Pădurea Boemiei.

CESTI, Marco Antonio (Pietro) (1623–1669), cântăreț și compozitor italian. Peste 100 de opere, cantate, motete.

CESTÓD (< fr. {i}; {s} gr. *cestos* „cingătoare") s.n. (La pl.) Clasă de viermi platelminți în formă de panglică, paraziți intestinali; (și la sg.) vierme din această clasă (ex. tenia; botriocefalul).

CEȘME, Bătălia de la ~, bătălie desfășurată în G. Ceșme de la M. Egee (iun. 1770), în timpul Războiului Ruso-Turc (1768–1774), în care flota rusă a distrus-o pe cea turcă.

CETACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *cetus*) s.n. pl. Ordin de mamifere placentare care include specii bine adaptate la mediul acvatic (ex. balena, delfinul, cașalotul). Au membrele anterioare transformate în palete înotătoare, cele posterioare fiind absente.

CETACÉUM (< lat. *caetaceum*) s.n. Denumire utilizată în farmacologie pentru uleiul de cașalot.

CETARIU, com. în jud. Bihor, în dealurile Oradiei; 2 165 loc. (2008). Rezervația naturală fânețața Valea Roșie (4 ha).

CETÁTE (lat. *civitas*) s.f. Edificiu sau oraș fortificat; fortăreață. ✦ Nume dat cartierului mai vechi al unui oraș în care a existat o asemenea fortăreață.

CETATE 1. Com. în jud. Bistrița-Năsăud, în dealurile Bistriței; 2 605 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Piatra Corbului (5 ha), Râpa Verde (1 ha) și șesul Văii Budacului (6 ha). 2. Com. în jud. Dolj, în C. Desnățuiului, pe malul Dunării; 5 600 loc. (2008). Rezervația naturală pajiștea C. (6 ha).

CETATEA ALBĂ, oraș, port la limanul Nistrului, la 18 km de Marea Neagră, în Ucraina; 51,8 mii loc. (2001). Ind. alim.; instrumente medicale. Muzeu de artă. Veche așezare; colonie grecească, întemeiată de milesieni (sec. 6 î.Hr.) (*Tyras*); în Ev. Med. important centru al comerțului internațional. Atestată documentar de la mijlocul sec. 10, C.A. a fost cucerită (1241) de tătari. Din c. 1290, la C.A. a existat o puternică colonie genoveză (Maurocastron sau Moncastro). În componența Moldovei (de la sfârșitul sec. 14) a cunoscut o intensă dezvoltare în timpul domniilor lui *Alexandru cel Bun* și *Ștefan cel Mare*; cucerită de turci (1484), s-a aflat în stăpânirea acestora (sub numele de *Akkerman*); prin Pacea de la București (1812), C.A., împreună cu Basarabia, a fost anexată de Rusia. În 1918, orașul, împreună cu întreaga Basarabie, s-a unit cu România, dar, în 1940, în urma notelor ultimative sovietice a fost anexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost reocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S. Azi *Belgorod Dnestrovski*.

CETATEA DE BALTĂ, com. în jud. Alba, pe Târnava Mică; 3 105 loc. (2008). Expl. de gaze naturale și argile. Veche cetate, menționată în 1204; biserică reformată (sec. 13–15); castelul Betheln-Heller, construit 1570–1580. Împreună cu terit. înconjurător, a constituit, începând din 1489, până în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, un apanaj al domnilor Moldovei.

CETATEA DE PIATRĂ v. **Chioar.**

CETATEA LUI NEGRU VODĂ, nume atribuit mai multor cetăți-ruine din Țara Românească și depr. Făgăraș. Cele mai cunoscute sunt: ruinele din com. Cetățeni, jud. Argeș; ruinele de pe dealul Orății, com. Rucăr, jud. Argeș; cetatea Poenari, de lângă satele Căpățâneni și Poenari, jud. Argeș; ruina din com. Șarânga, jud. Buzău; ruinele numite și Cetatea Breaza, sat Veneția, jud. Brașov. Potrivit tradiției, ele ar fi aparținut lui Negru Vodă.

CETATEA RĂDESEI, peșteră în m-ții Bihor, la 1 220 m alt., săpată în calcare tithonice de apele Someșului Cald. Lungime: 260 m. Intrare impunătoare printr-un portal de 15 m înălțime. Rezervație speologică (20 ha) în cadrul Parcului Natural al M-ților Apuseni. Obiectiv turistic.

CETĂȚEÁN, -Ă s.m. și f. Persoană care aparține unui stat, care se bucură de anumite drepturi și are anumite obligații față de acel stat.

CETĂȚENI, com. în jud. Argeș, pe Dâmbovița; 3 099 loc. (2008). Rezervația naturală Microrelieful carstic (10 ha). Davă geto-dacică (sec. 2 î.Hr.–1 d.Hr), având importante legături comerciale cu așezările din Transilvania. Schitul Negru Vodă, cu o biserică săpată în stâncă (c. sec. 14).

CETĂȚENÍE s.f. Condiția juridică de cetățean.

CETĂȚILE PONORULUI, complex carstic situat în m-ții Bihor, alcătuit din trei avene adânci (care se înscriu într-o depresiune cu diametrul de 1 km și adâncimea de 300 m), o peșteră centrală, un izbuc și un râu ce curge printr-un tunel subteran, lung de 2 km, care leagă 14 lacuri. Prăpăstiile mari, asemenea unor căldări uriașe, sunt legate între ele prin porți subterane sau tunele. Rezervație naturală complexă (491 ha) în cadrul Parcului Natural al M-ților Apuseni. Obiectiv turistic.

CETÉNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică ($H_2C{=}C{=}O$; p.t. -151°C, p.f. -56°C) obținută prin piroliza acetonei; gaz cu miros înecăcios, care reacționează ușor, fiind un bun agent de acetilare.

CÉTERĂ (lat. *cithera*) s.f. (Pop.) Vioară.

CETERCHI, Ioan (1926–1992, n. Baia Mare), jurist român. M. coresp. al Acad. (1974). Specialist în teoria statului și dreptului („Națiunea în epoca contemporană").

CÉTINĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Ramură de conifere. **2.** *Cetină-de-negi* = arbust din fam. pinaceelor, cu tulpini culcate foarte ramificate, frunze solzoase (*Juniperus sabina*). În România are areal restrâns la Cheile Bicazului, m-ții Vrancei, versanții dinspre Oltenia ai Carpaților Meridionali, m-ții Apuseni.

CÉTNICI (< scr.) s.m. pl. **1.** Nume dat participanților la lupta de partizani a popoarelor slave din Pen. Balcanică, în sec. 19, împotriva otomanilor. **2.** Nume însușit de membrii unor organizații naționaliste din Iugoslavia care, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au luptat alături de germani împotriva forțelor de eliberare națională.

CETÓNE (< fr.; {s} fr. *[a]cetone*) s.f. pl. Compuși organici care conțin una sau mai multe grupări carbonil legate de câte doi radicali organici identici sau diferiți, saturați sau nesaturați, ciclici sau aciclici. Utilizate ca solvenți, intermediari în sinteza organică etc.

CETONEMÍE (< fr.) s.f. Concentrație a corpilor cetonici din sânge. Valorile normale sunt de 15-20 mg‰.

CETONURÍE (< fr.; {s} fr. *cetone* + gr. *uron* „urină") s.f. Eliminare, prin urină, a cetonelor rezultate din arderea incompletă în organism a grăsimilor.

Cezar

CETOSTEROÍD (< fr. {i}) s.m. Steroid care conține o grupare cetonică legată de un atom funcțional de carbon (ex. androsteronul).

CETÓZE (< fr. {i}) s.f. Monozaharide care conțin gruparea cetonică.

CEUAȘU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureș, în Pod. Transilvaniei; 5 677 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Săbed. Biserică de lemn (sec. 16).

CEUTA, oraș în NV Africii, pe terit. Marocului; 19 km²; 71,5 mii loc. (2001); port la M. Mediterană. Zăcăminte de antimoniu. Șantiere navale, întreprinderi ale ind. ușoare și alim. Posesiune spaniolă (Plazas de Soberanía en el Norte de Africa).

CEVA, Giovanni (1647–1734), matematician italian. Lucrări de geometrie (autor al teoremei ce-i poartă numele).

CEVENI (CEVENNES), Munții ~, masiv muntos în SE Masivului Central Francez. Lungime: c. 150 km. Alt. max.: 1 702 m (vf. Lozère). Zăcăminte de huilă. Parc național.

CEYLON 1. Ins. în Oc. Indian, la SE de India, unde se află statul Sri Lanka; 65,6 mii km². Relief de podiș muntos cu alt. max. de 2 524 m (vf. Piduru-talagala). Climă musonică cu precipitații bogate. Expl. forestiere, de grafit, pietre prețioase, ilmenit etc. Culturi de ceai, trestie de zahăr, bumbac, orez. 2. Denumirea, până în 1972, a Republicii Sri Lanka.

CÉZANNE, Paul (1839–1906), pictor francez. Inițial, adept al impresioniștilor. A creat o artă și o estetică originale, întemeiate pe esențializări și sinteze ale formei, pe o severă și solidă construcție a volumelor, realizate prin culoare („Casa spânzuratului", „Jucătorii de cărți", „Marea la Estaque", „Muntele Sainte-Victoire"). Deschizător de drumuri în arta sec. 20.

CÉZAR (< lat.) s.m. Titlu dat împăraților romani; *p. ext.* împărat.

CEZAR (*Caius Iulius Caesar*) (100–44 î.Hr.), om politic, general, scriitor și orator roman. Unul dintre cei mai străluciți strategi ai Antic. A încheiat în anul 60 î.Hr., împreună cu Pompei și Crassus, o alianță politică cunoscută sub numele de *triumvirat*. Consul (60 î.Hr.), a devenit guvernator al provinciei Gallia Narbonensis (58 î.Hr.) și a condus strălucit campania de cucerire a întregii Gallii (58–51 î.Hr.), pe care a transformat-o în prov. romană. Prin trecerea Rubiconului a declanșat războiul civil (49 î.Hr.); l-a înfrânt pe Pompei la Pharsalos (48 î.Hr.), iar pe partizanii acestuia la Thapsus (46 î.Hr.) și Munda (45 î.Hr.), instaurând o dictatură personală. În anul 45 î.Hr. a introdus calendarul iulian. Ucis la idele lui Marte (15 mart. 44 î.Hr.), în Senat, de o conjurație condusă de Brutus și Cassius. Autor al lucrărilor „Comentarii de Bello Gallico" și „Comentarii de Bello Civilii".

CEZAR, Adina (n. 1943, Călimănești), balerină și coregrafă română. Fondatoare a grupului Contemp (1973). Semnează regia și coregrafia pentru numeroase producții în țară și străinătate.

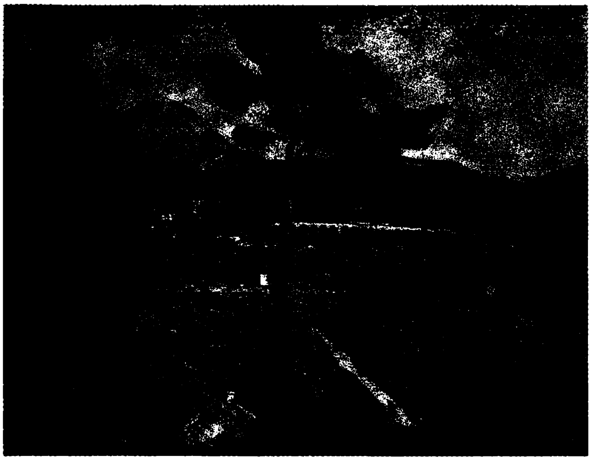

Paul Cézanne
„Muntele Sainte-Victoire (Viaductul)”

CEZAR, Corneliu (1937-1997, București), compozitor român. Creație ce prefigurează muzica spectrală. Opere, cantate, muzică electronică (AUM, Rota). Lucrări teoretice („Introducere în sonologie”).

CEZAREA (CAESAREA), denumire a mai multor orașe antice: 1. Oraș în Africa de N, întemeiat de fenicieni, colonie romană din sec. 1 d.Hr. (azi *Cherchell*, Algeria). 2. **C. Mazaca,** oraș în Cappadocia (azi *Kayseri*, Turcia). 3. **C. Palestinae,** oraș în Palestina (azi *Qisarya*, Israel). 4. **C. Philippi,** oraș în Siria antică (azi *Bāniyās*, Siria).

CEZARIÁNĂ (< fr.) s.f. Intervenție chirurgicală, prin deschiderea uterului, în scopul extragerii fătului viu, în cazul unei nașteri grele.

CEZAROPAPÍSM s.n. Sistem politic în care șeful statului este și conducătorul Bisericii sau are autoritate supremă în probleme religioase.

CEZIENI, com. în jud. Olt, în C. Romanați; 1 952 loc. (2008).

CEZÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Pauză ritmică ce cade de obicei în mijlocul unui vers lung, împărțindu-l în două emistihuri, pentru a ușura recitarea și a ține cadența poeziei. Se marchează prin semnul / /.

Cf, simbol chimic pentru californiu.

CGS (METR.), notație pentru sistemul de unități centimetru-gram-secundă.

CHABAN-DELMAS, Jacques (1915-2000), om politic francez. Gaulist. Președinte al Adunării Naționale (1958-1969, 1978-1981, 1986-1988), prim-min. (1969-1972); primar la Bordeaux (1947-1995).

CHABRIER, Alexis Emmanuel (1841-1894), pianist și compozitor francez. Creație originală, inventivitate orchestrală. Muzică simfonică („España”), pentru pian, opere („Gwendoline”).

CHABROL, Claude (n. 1930), regizor francez de cinema. Pionier al „noului val” („Frumosul Serge”, „Verii”). Filme de investigare a mediilor sociale („Scandal”, „Nunta sângeroasă”).

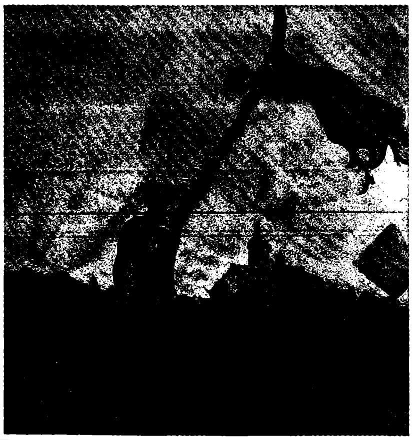

Marc Chagall: „Plimbarea”

CHADLI, Bendjedid (n. 1929), ofițer și om politic algerian. Președinte al Republicii Algeriene Democratice și Populare (1979-1992).

CHADWICK, Sir James (1891-1974), fizician britanic. Contribuții în domeniul fizicii nucleare, în radioactivitate. A identificat neutronul (1932). Participant la realizarea bombei atomice. Premiul Nobel pentru fizică (1935).

CHAFARINAS, arh., posesiune spaniolă în M. Mediterană, în apropierea coastelor Marocului, la 4 km de Ras el-Ma; c. 350 loc. Relief colinar.

CHAGALL, Marc (1887-1985), pictor francez de origine rusă. Compoziții care transfigurează fantastic, într-o viziune poetică suprarealistă, elemente ale folclorului evreiesc din Rusia („Eu și satul”, „Căsătoria”); ilustrații, lucrări de scenografie, ansambluri decorative (plafonul Operei din Paris).

CHAGOS, arh. coraligen în Oc. Indian, la S de ins. Maldive; c. 28 km^2; Ins. pr.: Diego Garcia. Constituie *Teritoriul Britanic din Oc. Indian.*

CHAILLEY, Jacques (1910-1999), muzicolog și compozitor francez. Specialist al muzicii medievale; conduce Schola cantorum. Drame lirice, balete, muzică simfonică și de scenă.

CHAIN, Sir Ernst Boris (1906-1979), biochimist britanic. A stabilit structura chimică a penicilinei și a experimentat, împreună cu *Florey*, acțiunea ei asupra bolilor infecțioase. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1945), împreună cu A. Fleming și H.W. Florey.

CHAKRA (ÇAKRA) cuv. sanscr. („roată”) (în practicile anumitor forme de hinduism și budism tantric), unul dintre centrele psiho-energetice ale corpului uman, considerate puncte focale, în care forțele psihice se conectează cu funcțiile corpului și interacționează cu acestea.

CHALCONDYLAS (CHALCOCONDYLAS), Laonicos (c. 1430-1464 sau 1465), istoric bizantin. Lucrarea sa „Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare” prezintă evenimentele dintre 1298 și 1463; cuprinde și informații privitoare la istoria Țărilor Române.

CHAMBERLAIN 1. Joseph C. (1836-1914), om politic și diplomat britanic. Ministru al coloniilor (1895-1903), promotor al expansiunii britanice în Africa sub lozinca: „Africa engleză de la Suez la Cap”. **2. Sir Joseph Austen C.** (1863-1937), om politic britanic. Conservator. Fiul lui C. 1. Ministru de Externe (1924-1929); a negociat Pactul de la Locarno (1925). Premiul Nobel pentru pace (1925), împreună cu C.G. Dawes. **3. Arthur Neville C.** (1869-1940). Om politic britanic. Conservator. Fiul lui C. (1). Prim-min. (1937-1940); a dus o politică de conciliere față de Germania; unul dintre promotorii Acordului de la München (sept. 1938).

CHAMBERLAIN, Owen (1920-2006), fizician american. Împreună cu E. Segrè, a descoperit antiprotonul (1955). Premiul Nobel pentru fizică (1959), împreună cu E. Segrè.

CHAMBERLAIN, Wilt(on Norman) (1936-1999). baschetbalist american. Figură dominantă a baschetului mondial între anii 1959 și 1973. Deține recordul celor mai multe coșuri înscrise.

CHAMBÉRY, oraș în SE Franței, în Alpii Savoiei; 55,7 mii loc. (1999). Ind. constr. de mașini, chimică, alim., a cimentului și aluminiului. Universitate. Catedrală (sec. 15-16). Castelul ducilor de Savoia (1232).

CHAMEFÍTE s.f. pl. v. **Camefite.**

CHAMFORT, Nicolas (pseud. lui *Sébastien-Roch Nicolas*, zis de ~) (1741-1794), scriitor francez. Moralist și pamfletar („Maxime și gânduri, caractere și anecdote”).

CHAMISSO, Adelbert von (pseud. lui *Louis-Charles Adelaïde Chamisso de Boncourt*) (1781-1838), scriitor și naturalist german de origine franceză. Proză fantastică („Istoria stranie a lui Peter Schlemihl”). Versuri. Lucrări în domeniul zoologiei vertebratelor.

CHAMONIX-MONT BLANC, localit. în E Franței, la poalele Alpilor Savoiei; 9,8 mii loc. (1999). Sporturi de iarnă. Locul de desfășurare a primei olimpiade de iarnă (1924).

CHAMORRO, Violeta Barrios de (n. 1929), om politic nicaraguan. Văduva lui *Pedro Joaquin Chamorro* (proprietar și director al ziarului de opoziție „La Prensa”, asasinat în 1978). Președintă a Republicii Nicaragua (1990-1997).

CHAMPAGNE, prov. istorică în NE Franței. Oraș pr.: *Troyes*. Renumită regiune viticolă. Turism. Comitat aparținând conților de Vermandois, Blois și Navarra. În urma căsătoriei Ioanei de Navarra (1284) cu regele Filip IV a devenit domeniu al Coroanei.

CHAMPAIGNE (CHAMPAGNE), Philippe de ~ (1602-1674), pictor francez de origine flamandă. A îmbinat realismul flamand cu echilibrul și gravitatea clasicismului francez. Portrete („Richelieu”, „Colbert”) și compoziții religioase.

CHAMPLAIN, Samuel de (1567-1635), călător și colonizator francez. Mai multe călătorii (1603-1616) în America de Nord („Noua Franță”), unde a fundat (1608) orașul și prov. Québec.

CHAMPLEVE (cuv. fr.) subst. **1.** Tehnică în arta emailului, care constă în umplerea cu smalț a spațiilor adâncite special într-o placă metalică în scop decorativ. **2.** Obiect decorat prin **c. (1).**

CHAMPOLLION, Jean François (1790-1832), orientalist francez. A pus bazele egiptologiei științifice moderne prin descifrarea hieroglifelor egiptene („Manual de scriere hieroglifică a vechilor egipteni”). Autor al unei gramatici și al unui dicționar cu scrierea hieroglifică.

CHAMPS-ÉLYSÉES, celebru bulevard parizian, între Place de la Concorde și Place Charles-de-Gaulle, unde se înalță Arcul de Triumf. A fost trasat de desenatorul André Le Nôtre (1670).

CHAMSON, André (1900-1983), scriitor francez. Dezbate în romanele sale probleme morale ale lumii contemporane („Roux Banditul”, „Minunata”).

CHANCELADE, com. în Franța (Dordogne); 4 mii loc. (1999). În apropiere a fost descoperit în 1888, scheletul unui adult din magdalenian ale cărui trăsături specifice i-au dat denumirea de *Homo de Chancelade.*

Sir James Chadwick

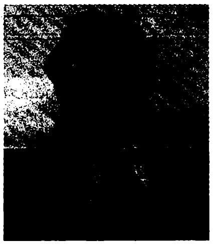

J. Fr. Champollion

CHANDANNAGAR (CHANDERNAGOR), oraş în NE Indiei (Bengalul de Vest), la N de Calcutta; 162,1 mii loc. (2001). Enclavă franceză fundată în 1673 de Compania Franceză a Indiilor de Est („India franceză"); ocupată de englezi (1757-1763; 1794-1816) şi încorporată Indiei în 1950. Muzeu. Universitate.

CHANDAR, Krishan (1914-1977), scriitor indian. Influenţat iniţial de *Tagore*, se orientează către o proză realistă de investigaţie socială („O sută de rupii", „Când se trezesc ogoarele").

CHANDIDAS (sec. 14-15), poet liric indian, de limbă bengali. Adept al unei secte mistico-erotice, a cântat dragostea tânărului zeu Krishna pentru păstoriţa Rădhă.

CHANDIGARH 1. Terit. federal în NV Indiei; 114 km²; 909,9 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv.: *Chandigarh*. 2. Oraş în NV Indiei, centrul ad-tiv al statelor Punjab şi Haryana şi al terit. federal C.; 808,7 mii loc. (2001). Construit (1951-1961), după planurile arhitectului Le Corbusier. Universitate.

CHANDLER, Raymond Thornton (1888-1959), scriitor american. Romane poliţiste („Somnul de veci").

CHANDRAGUPTA, rege al statului indian Magadha (c. 324-300 î.Hr.), întemeietorul dinastiei Maurya; a respins atacul lui Seleukos I Nikator (305 î.Hr.) şi a unificat întreaga Indie de Nord.

CHANDRASEKHAR, Subrahmanyan (1910-1995), fizician american de origine indiană. Cercetări privind transferul radiativ, stabilitatea hidrodinamică şi hidromagnetică, studii asupra piticelor albe şi, în genere, asupra structurii şi evoluţiei stelelor. Premiul Nobel pentru fizică (1983), împreună cu W.A. Fowler.

CHANEL, Gabrielle, zisă Coco (1883-1971), creatoare de modă franceză. A dat modei, după 1916, o nouă linie a eleganţei, exprimată printr-o extremă simplitate.

CHANGCHUN, oraş în NE Chinei, centrul ad-tiv al prov. Jilin; 1,67 mil. loc. (1990). Ind. constr. de maşini, aparataj electronic. Universitate.

CHANGDE, oraş în SE Chinei Centrale (Hunan); 253 mii loc. (1990). Strunguri şi maşini electrice.

CHANG JIANG v. **Yangtze**.

CHANGSHA, oraş în S Chinei Centrale, centrul ad-tiv al prov. Hunan; 1,13 mil. loc. (1990). Ind. textilă, alim., a lemnului, metalurgia zincului, constr. de maşini-unelte, maşini agricole, întreprinderi chimice. Universitate.

CHANGZHI, oraş în partea central-estică a Chinei; 307,2 mii loc. (1990). Expl. de huilă. Ind. metalurgică şi constr. de maşini.

CHANGZHOU, oraş în NE Chinei (Jiangsu), la SE de Nanjing, port pe Marele Canal; 523 mii loc. (1990). Întreprinderi textile şi alim. Pescuit.

CHANNEL ISLANDS v. **Normande, Insulele ~**.

CHANSON (cuv. fr.) subst. Gen muzical profan, medieval şi renascentist, monodic sau polifonic, dezvoltat în Franţa.

CHANSON DE ROLAND, poem epic anonim francez din Ev. Med. (probabil sec. 12). Evocă luptele lui Carol cel Mare în Spania împotriva sarazinilor, relevând faptele de eroism ale cavalerului Roland.

CHAO'AN (CHAOZHOU), oraş în SE Chinei (Guangdong), port pe fl. Han; 289,1 mii loc. (1990). Ind. constr. de maşini, prelucr. lemnului, hârtiei şi alim. Meşteşuguri (broderii).

CHAPLIN, Sir Charles Spencer (1889-1977, n. Londra), actor, regizor şi producător de film englez. Creator al celebrului Charlot, personaj comic şi în acelaşi timp tragic, simbol al omului simplu în luptă cu viaţa („Goana după aur", „Luminile oraşului", „Dictatorul", „Luminile rampei", „Un rege la New York").

CHAPMAN, Sydney (1888-1970), fizician şi matematician englez. Contribuţii în fizica ionosferei şi astronomie („Geomagnetism şi auroră"). A dezvoltat teoria cinetică a gazelor şi teoria furtunilor magnetice terestre.

Sir Ch. Spencer Chaplin în rolul lui Charlot

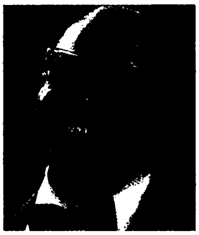

Ray Charles

CHAPMAN, Tracy (n. 1964), cântăreaţă americană de folk. Compozitoare şi cântăreaţă folk-rock, reprezentantă a cântecului protestatar, marchează revirimentul folk al anilor '80. Discografie selectivă: „Tracy Chapman", „Crossroads".

CHAPPE (cuv. fr.) subst. Mătase naturală extrasă din gogoşi cu defecte.

CHAPPE, Claude (1763-1805), inginer francez. A construit un sistem optic de telegrafiere cu braţe mobile (1794), între Paris şi Lille, răspândit în Europa la începutul sec. 19.

CHAPPUIS, Pierre Alfred (1891-1960), zoolog elveţian. Întemeietor al biospeologiei împreună cu E. Racoviţă, şi al freatobiologiei, cu C. Motaş şi S. Karaman.

CHAR, René (1907-1988), scriitor francez. Poeme de inspiraţie suprarealistă („Ciocanul fără stăpân") şi de factură umanistă („Foile lui Hypnos").

CHARBONNEAU, Robert (1911-1967), scriitor canadian de limbă franceză. Creatorul romanului de analiză în Canada („Ei vor stăpâni pământul", „Fontile").

CHARCOT 1. **Jean Martin** (1825-1893), medic francez. Unul dintre fondatorii neuropatologiei moderne. A organizat la Salpetrière (Paris) o mare clinică neurologică. 2. **Jean Baptiste C.** (1867-1936), explorator polar şi oceanograf francez. Fiul lui C. 1. A ajuns (1903-1905) pe ţărmul de V al Ţării lui Graham, a cercetat (1908-1910) M. Bellingshausen şi a descoperit ins. care îi poartă numele. 3. Ins. în E M. Bellingshausen, în apropierea Antarcticii, în arh. Palmer; 5,62 mii km². Legată printr-un gheţar de şelf peste str. Wilkins cu Ţara lui Aleksandru I.

CHARDIN, Jean Baptiste Siméon (1699-1779), pictor francez. Naturi moarte, portrete („Autoportret cu ochelari"), scene de interior („Toaleta de dimineaţă"). Colorist fin al nuanţelor.

CHARDONNAY (cuv. fr.) subst. Soi de viţă de vie nobilă, originar din Franţa, cu ciorchini lungi, cilindrici, cu boabe rotunde, galbene-verzui, care produce vinuri dulci; *p. ext.* vin din acest soi.

CHARENTE, fl. în V Franţei; 360 km. Izv. din V Masivului Central Francez şi se varsă printr-un larg estuar în Oc. Atlantic (G. Biscaya).

CHARGAFF, Erwin (1905-2002), biochimist american de origine austriacă. Contribuţii fundamentale la stabilirea structurii dublu-elicoidale a ADN. Autor (împreună cu J.N. Davidson) al primei monografii asupra biochimiei acizilor nucleici.

CHARI (SHARI), râu în Africa Centrală; 1 450 km. Izv. din E m-ţilor Camerun şi se varsă printr-o deltă, comună cu râul Logone, în L. Ciad.

CHARIBDA v. **Scylla şi Charibda**.

CHARISMĂ v. **harismă**.

CHARLEROI, oraş în SV Belgiei; 200,5 mii loc. (2002). Expl. de cărbune şi min. de fier. Siderurgie, constr. de maşini, produse chimice etc. Fundat (1666).

CHARLES, Jacques Alexandre César (1746-1832). fizician francez. Contribuţii la teoria electricităţii şi la studiul expansiunii gazelor (legea lui C.); în 1783 a construit primul balon cu hidrogen (cu care s-a înălţat).

CHARLES, Ray (pseud. lui *Ray Charles Robinson*) (1932-2004), pianist, cântăreţ şi compozitor american de soul. Orb de la vârsta de 6 ani. Contribuţie esenţială la dezvoltarea muzicii soul („What'd I Say", „Hit the Road Jack").

CHARLES D'ORLÉANS (1394-1465), poet francez. Maestru al rondelului şi baladei.

CHARLESTON 1. Oraş în E S.U.A. (Carolina de Sud), port la Oc. Atlantic; 96,6 mii loc. (2000). Şantiere navale. Siderurgie. Prelucr. petrolului, hârtie şi celuloză, îngrăşăminte chimice, produse textile şi alim. Fundat în 1670. 2. Oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Virginia de Vest; 53,4 mii loc. (2000). Produse chimice. Siderurgie. Sticlă. Universitate (1888).

CHARLESTON (< fr., de la localit. *Charleston*) s.n. Dans afro-american, apoi dans de societate, în anii 20 ai sec. trecut; melodia corespunzătoare acestui dans.

CHARLOTTE, oraş în SE S.U.A. (Carolina de Nord); 540,8 mii. loc. (2000). Ind. textilă, constr. de maşini şi echipament electric. Prelucr. petrolului. Universitate. Fundat (1748).

CHARLOTTE AMALIE, oraş în ins. Saint Thomas, centrul ad-tiv al ins. Virgine Americane; 11 mii loc. (2000). Port. Staţiune turistică. Fundat (1672).

CHARLOTTETOWN, oraş în E Canadei, centrul ad-tiv al prov. ins. Prinţul Eduard; 58,3 mii loc. (2001). Ind. alim., textilă şi a lemnului. Port de pescuit. Turism. Universitate. Fundat (1763).

CHAROLAISE (cuv. fr.), subst. Rasă de taurine, pentru producţia de carne, formată în Franţa şi răspândită în peste 40 de ţări; greutate 700-800 kg.

CHARPAK, Georges (n. 1924), fizician francez de origine poloneză. A inventat numeroase detectoare de particule (camerele proporţionale multiple, camerele cu derivă). Premiul Nobel pentru fizică (1992).

CHARPENTIER, Gustave (1860-1956), compozitor francez. Orientare veristă, sensibilitate, sinceritate (drama muzicală „Louise").

CHARTER (cuv. engl.) subst. Navlosire, închiriere. ✦ Avion închiriat de o persoană fizică sau juridică pentru efectuarea unei călătorii în afara curselor aeriene regulate. Are un tarif inferior unei curse regulate.

CHARTERIS, Leslie (1907-1993), scriitor american. Romane poliţiste; creator al personajului „Sfântul" („Sfântul la New York").

CHARTIER, Alain (c. 1385-c. 1435), poet francez şi orator de limbă latină. Unul dintre creatorii prozei oratorice franceze („Cuadrilogul invectiv").

CHARTRES, oraş în partea central-nordică a Franţei; 40,3 mii loc. (1999). Metalurgie, constr. de maşini şi echipament electronic, îngrăşăminte chimice, alim. Catedrala Notre-Dame (1194-1225). Valoros ansamblu de vitralii şi sculpturi. - **Şcoala de la C.** = centru cultural, de orientare platonistă, înfiinţat la sfârşitul sec. 10, consacrat studierii retoricii şi clasicilor latini. Reprezentanţi: Bernard din C. (m. înainte de 1130), Guilelmus din Conches (1080-1145), Gilbertus de la Poretamus (1076-1154), Ioan din Salisbury (c. 1115-1180), Teodoricus din C.

CHASE, James Hadley (pseud. lui *René Brabazon Raymond*) (1906-1985), scriitor englez. Romane poliţiste într-o tonalitate pesimistă („Totul se plăteşte", „Nici o orhidee pentru miss Blandish").

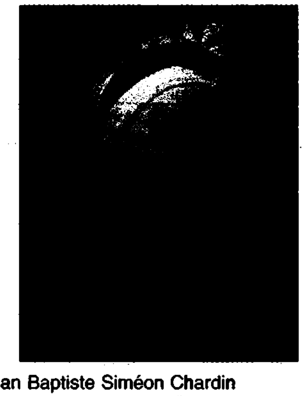

Jean Baptiste Siméon Chardin „Autoportret cu ochelari"

CHASLES, Michel (1793–1880), matematician francez. Lucrări de geometrie analitică şi proiectivă.

CHASSELAS (ŞASLA) (cuv. fr.) subst. Ceasla.

CHASSÉRIAU, Theodore (1819–1856), pictor francez. Picturi murale, portrete („Adele Chasseriau"), compoziţii mitologice, istorice sau religioase, într-o viziune romantică („Suzana la baie").

CHATEAUBRIAND, François-Rene, viconte de ~ (1768–1848), scriitor francez. Călătorii în America, Anglia, Orient; ministru în timpul Imperiului şi sub Restauraţie. Proza sa, dominată de sensibilitate şi imaginaţie („Geniul creştinismului", romanele „Atală", „René", „Martirii"), a influenţat romantismul prin exotism, singurătate, prin expansiunea eului, prin elocinţa şi muzicalitatea stilului. Capodopera sa rămâne scrierea autobiografică „Memorii de dincolo de mormânt" publicată postum.

CHATHAM 1. Arh. vulcanic în Oc. Pacific, la E de Noua Zeelandă, aparţinând acesteia; 963 km^2. **2.** Oraş în SE Marii Britanii (Anglia), port militar la Marea Nordului; 65,8 mii loc. (1981). Şantiere navale.

CHATTANOOGA, oraş în E S.U.A. (Tennessee), în m-ţii Apalaşi; 155,5 mii loc. (2000). Expl. de cărbuni şi min. de fier. Metalurgie; produse chimico-farmaceutice. Maşini agricole. Produse textile. Centrală nucleară-electrică. Universitate (1886). Fundat (1815). Victorie a trupelor lui Grant asupra celor sudiste (1863).

CHATTERJEE, Bankim Chandra (1838–1894), scriitor indian. Unul dintre fondatorii prozei bengali („Fiica comandantului fortăreţei", „Lăcaşul bucuriei").

CHAUCER, Geoffrey (c. 1340–1400), poet englez. Capodopera sa, „Povestiri din Canterbury", constituie un tablou sugestiv, impregnat de ironie, al societăţii medievale anglo-saxone.

CHAUNU, Pierre (n. 1923), istoric francez. Unul dintre creatorii istoriei cantitative („Sevilla şi Atlanticul, 1504–1650", „Trei milioane de ani, optzeci de miliarde de destine").

CHAUSSON, Amédée Ernest (1855–1899), compozitor francez. Muzică meditativă, romantică, intimistă, simfonică. Muzică de cameră, concertantă („Poemul pentru vioară şi orchestră").

CHAUVIN, Yves (n. 1930), chimist francez. Contribuţii în cercetarea metodei de sinteză organică. Premiul Nobel pentru chimie, împreună cu R.H. Grubbs şi R. Schrock.

CHAVEZ, Carlos (1899–1978), dirijor, compozitor şi muzicolog mexican. Creaţie predominant simfonică şi concertantă, cu elemente din folclorul mexican. Întemeietorul orchestrei simfonice naţionale. Promotor al muzicii contemporane.

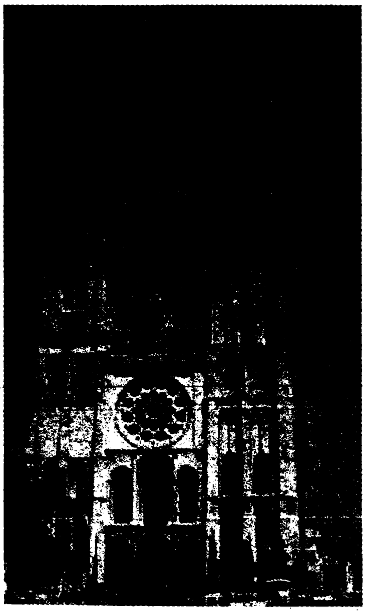
Chartres. Catedrala

CHAVEZ FRIAS, Hugo (n. 1954), om politic venezuelan. Preşedinte al Republicii din 1999.

CHEAG (lat. *clagum*) s.n. **1.** Enzimă de coagulare a laptelui, secretată de mucoasa stomacală a rumegătoarelor tinere şi a copilului; chimozină, lactoferment. **2.** Una dintre cele patru despărţituri ale stomacului rumegătoarelor, în care are loc digestia proteinelor; din el se extrage **c. (1).** Sin.: *abomasum.* **3.** C. *sangvin* = coagul. **4.** Fig. Fondul iniţial al unei averi.

CHEBÁP (< tc.) s.n. Friptură la frigare, specifică bucătăriei turceşti.

CHEC (< engl.) s.n. Prăjitură preparată din aluat cu grăsime, stafide, nuci etc. şi coaptă în forme.

CHECEA, com. în jud. Timiş; 1 973 loc. (2008).

CHECIULESCU, Amatto (n. 1936, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Prim-solist la Opera din Bucureşti şi Ballet Theatre Contemporain de France. Cofondator al Romanian Canadian Theatre Company.

CHEF (< tc.) s.n. **1.** Petrecere (zgomotoasă) cu mâncare, băutură (şi cântec). **2.** Stare de (uşoară) beţie şi veselie a omului care a băut. **3.** Bună dispoziţie, voie bună. **4.** Poftă, dorinţă. ✦ Capriciu, toană.

CHEFÁL (< ngr.) s.m. Peşte teleostean, marin, migrator, din fam. mugilide, de c. 20–50 cm şi 200–800 g, cu corpul fusiform, de culoare cenuşiu-verzui-albăstruie cu auriu şi argintiu (*Mugil auratus*); răspândit pe litoralul european şi african al Oc. Atlantic, în mările Mediterană, Neagră, Azov.

CHEFÍR (< fr., rus) s.n. Produs lactat dietetic, acidulat, preparat din lapte integral sau smântânit; originar din Caucaz.

CHEI (< bg.) s.n. **1.** Construcţie amenajată pe malul unei ape navigabile pentru a înlesni operaţiile portuare, servind totodată la consolidarea malului şi la apărarea acestuia de acţiunea apelor; *p. ext.* stradă de-a lungul unui astfel de mal. **2.** Rampă de descărcare a vagoanelor de cale ferată.

CHEIA, staţiune climaterică, pe Teleajen, în raza com. Măneciu (jud. Prahova), la poalele m-ţilor Ciucaş, la 871 m alt. Biserica mănăstirii Cheia cu picturi murale executate de Gh. Tatarescu în 1837 şi mănăstirea Suzana.

CHEIÁJ s.n. Staţionarea la chei a unei nave. ✧ *Taxă de c.* (sau de *port*) = taxă plătită de o navă pentru folosirea danelor unui port.

CHÉIE (lat. *clavis*) s.f. **1.** Obiect de metal folosit pentru încuierea şi descuierea unei broaşte. ✦ Fig. Explicaţie, soluţie. ✦ C. *de cifru* = sistem după care se înlocuiesc literele şi cifrele reale cu altele convenţionale pentru ca un text să nu fie înţeles decât de cei care îl folosesc. ✦ Ceea ce joacă un rol capital, de care depinde totul. *Poziţie-cheie.* **2.** Unealtă folosită pentru strângerea sau slăbirea elementelor filetate. ✦ Unealtă de metal sau de lemn cu care se întind coardele unor instrumente muzicale. **3.** Proeminenţă triunghiulară la capătul unei piese din lemn, care intră într-o scobitură a unei alte piese cu care se asamblează. **4.** (GEOMORF.) Vale îngustă, cu versanţi înalţi şi abrupţi, formată acolo unde apa unui râu, întâlnind roci compacte şi dure, exercită o puternică eroziune în adâncime. Cele mai lungi chei din România sunt cele ale Nerei (21 km), iar dintre cele mai cunoscute, cheile Bicazului, Turzii, Dâmbovicioarei. **5.** (HIDROTEHN.) C. *limnimetrică* = reprezentare grafică a curbei de legătură dintre nivelul şi debitul apei măsurate într-o anumită secţiune a unui râu. **6.** (MUZ.) Semn convenţional pus la începutul portativului pentru a indica poziţia unei note de o anumită înălţime şi în funcţie de aceasta, a tuturor celorlalte note (*c. sol, c. fa, c. do*). **7.** C. *de boltă* (sau *de arc*) = bolţar, de obicei decorat, situat în punctul cel mai înalt al unei bolţi sau al unui arc. Asigură coeziunea tuturor bolţarilor. ✧ Expr. *Cheie de boltă* = principiu fundamental, bază.

CHEILE BICAZULUI v. **Bicaz (2).**

CHEILE TURZII v. **Turda (1).**

CHEIROFOBÍE (< gr. *cheir* „mână" + *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de a scrie.

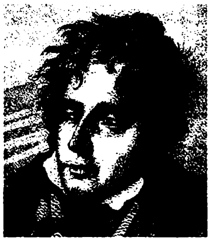
Fr.-R. Chateaubriand

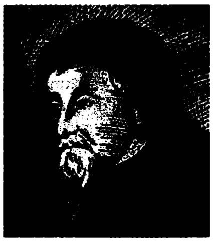
Geoffrey Chaucer

CHEÍŢĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui cheie. **2.** Cusătură de întărire care se execută în anumite locuri mai solicitate la obiectele de îmbrăcăminte. ✦ (Pop.) Cusătură în zigzag cu care se încheie marginile la o cămaşă ţărănească. ✦ Cheotoare subţire făcută din aţă.

CHEJU-DO, ins. în S Republica Coreea (M. Chinei de Est), despărţită de continent prin str. C.; 1,8 mii km^2; 512,5 mii loc. (2000). Creşterea animalelor. Sericicultură. Pescuit. Parc naţional. Oraş principal: *Cheju.*

CHEL, CHEÁLĂ (< tc.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) căreia i-a căzut părul, care are chelie. **2.** Adj. (Despre cap) Care nu mai are păr; pleşuv.

CHELÁR (< sl.) s.m. Persoană care deţinea cheile cămării sau ale pivniţei şi care administra proviziile unei gospodării boiereşti.

CHELATOMETRÍE s.f. Capitol al chimiei analitice cantitative în care se folosesc ca reactivi chelatorii; complexonometrie.

CHELATÓRI s.m. pl. Compuşi chimici capabili să formeze structuri ciclice stabile, numite cicluri chelatice, utilizaţi în chimia analitică, chimia organică, chelatoterapie.

CHELATOTERAPIÉ s.f. (MED.) Metodă de tratament constând în neutralizarea metalelor toxice sau radioactive, pătrunse în organism, cu ajutorul chelaţilor.

CHELÁŢI ({s} gr. *kele* „gheară, cleşte") s.n. Compuşi coordinativi care se caracterizează prin prezenţa în sfera lor de coordinare a unor chelatori, legaţi la ionul metalic.

CHELÉN (KELEN) (< fr.) s.n. Anestezic local; clorură de etil.

CHELICÉR (< fr. {i}; {s} gr. *khele* „gheară, cleşte" + *keras* „corn") s.n. (ZOOL.) Fiecare dintre cele două apendice cefalice ale arahnidelor, în formă de cleşte sau de spin.

CHELÍE s.f. Cădere definitivă a părului de pe cap, provocată de seboree, boli infecţioase ale pielii capului etc.; calviţie, pleşuvie. ✦ Porţiune a capului de pe care a căzut părul.

CHELIFF 1. Cel mai mare fl. al Algeriei; 700 km. Izv. din Atlasul Saharian şi se varsă în M. Mediterană. **2. ech ~** oraş în N Algeriei, pe fl. omonim, la V de Alger. Ind. alim., piel. şi încălţ., chimică, textilă; 179,7 mii loc. (1998). S-a mai numit *Orléansville* şi *Et-Asnam.*

CHÉLNER (< germ.) s.m. Ospătar.

CHELOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *khele* „gheară" + *eidos* „aspect") s.n. **1.** Leziune cutanată, caracterizată prin plăci albicioase sau gălbui, înconjurate de un halo vânăt. **2.** Ţesut conjunctiv de culoare roşie-vineţie, care apare în dermă şi în ţesutul subcutanat adiacent, pe locul unei cicatrice.

CHELONIÉNI (< fr. {i}; {s} gr. *khelone* „broască ţestoasă") s.m. pl. Ordin al reptilelor (*Chelonia*), care cuprinde broaştele ţestoase, caracterizat prin craniul lipsit de ferestre temporale şi prezenţa unor formaţiuni exoscheletice, dezvoltate sub formă de plăci osoase ce compun un înveliş dorsal (carapace) şi altul ventral (plastron).

CHELTUÍ (< magh.) vb. IV tranz. **1.** A folosi bani (cumpărând sau plătind ceva); *p. ext.* a irosi, a risipi. **2.** A consuma timp, energie, mijloace materiale etc.

CHELTUIÁLĂ s.f. **1.** Faptul de a cheltui; *concr.* bani cheltuiți. **2.** (EC.) Expresia în bani a factorilor de producție consumați pentru producerea și vânzarea unei mărfi sau unui serviciu; suma de bani plătită pentru achiziționarea de bunuri și servicii. **3.** (CONT.) *Cheltuieli de exploatare* = parte a **c.** totale ale unei întreprinderi, incluse în contul de profit și pierdere, legate de activitatea de producție propriu-zisă. ✦ *Cheltuieli fixe* = **c.** care au un nivel relativ constant, indiferent de oscilațiile volumului de producție. *Cheltuieli variabile* = **c.** a căror mărime evoluează proporțional cu producția la care se referă, fiind însă relativ fixe sau constante pe unitatea de produs. **4.** *Cheltuieli de judecată* = sumă de bani pe care partea care a pierdut un proces este obligată să o plătească (în baza unei hotărâri judecătorești) celeilalte părți.

CHEMÁ (lat. *clamare*) vb. I tranz. și refl. **I.** Tranz. **1.** A striga, a spune cuiva să vină (aproape). **2.** A invita pe cineva să participe la o acțiune, la un eveniment etc. ✦ A convoca. **3.** A ordona cuiva (oficial) să se prezinte într-un anumit loc. **II. 1.** Tranz. unipers. și refl. A se numi. **2.** Refl. impers. (Fam.) A însemna, a se socoti.

CHEMÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a chema. **2.** Strigăt prin care se cheamă **(I, 1)**. **3.** Invitație. ✦ Concr. Proclamație. **4.** Solicitare de a participa la o acțiune, la un fapt etc. ✦ Convocare. **5.** Dispoziție (oficială) de a se prezenta într-un anumit loc. **6.** Fig. Înclinație, vocație. ✦ Misiune, menire.

CHEMIGRAFÍE (< fr.) s.f. Tehnica gravării clișeelor tipografice pe cale chimică; chemitipie.

CHEMNITZ, oraș în E Germaniei, la poalele m-ților Erzgebirge; 432,4 mii loc. (2002, cu suburbiile). Monumente: Schossbergmuseum (mănăstire din sec. 12, transformată în castel în sec. 16, azi muzeu). Întemeiat în 1143. Distrugeri în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În perioada 1953–1990 s-a numit *Karl Marx-Stadt*.

CHEMOLUMINESCÉNȚĂ (după fr. {i}) s.f. Luminescență care însoțește unele reacții chimice (ex. oxidarea lentă a fosforului).

CHEMORECEPTÓR (< germ., engl.) s.m. Terminație nervoasă senzitivă sau organ de simț care înregistrează modificările chimice din mediul extern sau intern.

CHEMOSFÉRĂ s.f. Strat al atmosferei, între 40 și 80 km, în care are loc disocierea (ziua) și recombinarea (noaptea) moleculelor diferitelor gaze, sub influența radiațiilor ultraviolete.

CHEMOSINTÉZĂ(< germ.) s.f. (BOT.) Proces de sinteză a substanțelor organice din substanțe anorganice, realizat de bacteriile autotrofe.

CHEMOSÓRBȚIE (< fr. {i}) s.f. Proces prin care o substanță se fixează la suprafața alteia prin absorbție, formând o combinație chimică cu adsorbantul.

CHEMOTACTÍSM (CHIMIOTACTÍSM) (< germ.) s.n. Chemotaxie manifestată de celule izolate și mobile sau de organisme inferioare.

CHEMOTAXÍE (< germ.) s.f. Reacție locomotorie, orientată și obligatorie, a organismelor mobile, declanșată și întreținută de o substanță chimică și care se efectuează fie spre acea substanță (*c. pozitivă*), fie în sens opus (*c. negativă*).

CHEMOTRÓFE (< germ.) adj. (Despre microorganisme) Care își procură energia necesară din substraturi oxidabile anorganice (chemoautotrofe) sau organice (chemoheterotrofe).

CHEMOTROPÍSM (CHIMIOTROPÍSM) (< germ.) s.n. Creștere a unei plante în direcția sau contrar direcției din care acționează un excitant chimic.

CHENĀB, râu în India și Pakistan, afl. dr. al râului Sutlej; c. 1 100 km. Izv. din masivul muntos Himalaya.

CHENÁF (< germ.) s.m. Plantă anuală din fam. malvaceelor, cu tulpina înaltă de c. 2 m, acoperită cu țepi, frunze palmat-compuse, flori mari, galbene, cu pete roșietice la bază (*Hibiscus cannabinus*). Din ea se extrag fibre textile. Sin. *cânepă de Bombay*.

CHENÁR (< tc.) s.n. Margine (lucrată, desenată, sculptată etc.) din jurul unui obiect și care servește ca ornament (c. covorului). Sin. *bordură* **(4)**.

CHENNAI (MADRAS) 1. Vechea denumire a statului *Tamil Nadu*. **2.** Oraș în SE Indiei, centrul ad-tiv al statului Tamil Nadu, port pe coasta Coromandel; 4,2 mil. loc. (2001). Ind. textilă, chimică, de prelucr. a metalelor, constr. de mașini. Studiouri cinematografice. Centru cultural. Universitate (1857). Institut tehnic. Observator astronomic. Teatre. Monumente: templele Kapaliswarar și Parathasarathy (sec. 8); fortul St. George (1639); catedralele romano-catolice St. Thomé (1504–1557), St. George (1816); St. Andrew (1821), biserica St. Mary (1680); sala de sport Victoria (1883–1888). Compania Engleză a Indiilor Orientale a fondat (1639), pe locul unei așezări autohtone și a unui mic comptoar portughez (1504), un fort și o factorie. Vechea denumire Madras.

CHENDI, Ilarie (1872–1913, n. Dârlos, jud. Sibiu), critic literar român. Cronici, articole și foiletoane consacrate în special literaturii tradiționaliste („Fragmente", „Impresii"); editor al operei lui M. Eminescu și I. Creangă.

CHENERY, Hollis Burnley (1918–1994), economist american. Contribuții în domeniul dezvoltării economice („Schimbări structurale și politica dezvoltării", „Industrializare și dezvoltare").

CHENG, Thomas Clement (n. 1930), biolog american de origine chineză. Cercetări asupra dezvoltării nevertebratelor parazite, a mecanismelor celulare și umorale de apărare la moluște.

CHENGDE, oraș în NE Chinei (Hebei), la NE de Beijing; 236,4 mii loc. (1990). Expl. de cărbune și min. de mangan.

CHENGDU, oraș în centrul Chinei, centrul ad-tiv al prov. Sichuan; 1,71 mil. loc. (1990). Nod de comunicații. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, piel., chimică, siderurgică, constr. de mașini. Universitate. Fundat (sec. 3).

CHÉNIER, André Marie de ~ (1762–1794), poet francez. Participant la Revoluția Franceză din 1789–1794 și ghilotinat. Elegii. Precursor al romantismului.

CHENOPODIACÉE (< fr.; {s} gr. *khen* „gâscă" + *pod-* „picior") s.f. pl. Fam. de plante perene, bienale sau anuale, cu flori mici, verzui, dispuse în inflorescențe dese; unele specii se cultivă (ex. sfecla, spanacul), altele sunt plante halofile; multe sunt buruieni.

CHENÓZĂ (KENOZĂ) ({s} gr. *kenosis* „golire") s.f. (REL.) Învățătura creștină despre „golirea" lui Dumnezeu prin omul Iisus; considerată modelul umilinței creștine. Reversul **c.** este *îndumnezeirea* firii omenești din Iisus Hristos.

CHENZÍNĂ (< fr.) s.f. Salariu pentru o jumătate de lună; perioadă de timp egală cu c. 15 zile legată de plata bilunară a salariului.

CHEOTOÁRE (lat. **clautoria*) s.f. **1.** Mică piesă textilă, prin care trece nasturele pentru a închide o haină. **2.** Îmbinare de bârne la colțurile unei case de lemn.

CHEPÉNG (< tc.) s.n. Ușă sau capac, orizontal ori înclinat, cu care se închide intrarea într-o pivniță, într-o magazie de navă etc.; trapă **(1)**.

CHER (pseud. lui *Cherilyn Sarkisian LaPier*) (n. 1946), actriță și cântăreață americană de rock. A evoluat de la cântăreața hippie (solo și în duet cu soțul ei, Sonny Bono), la statutul de star TV, de cinema sau dance. Discografie selectivă: „Bang Bang", „The Early Years", „Believe".

CHERAMZÍT s.n. Argilă expandată obținută prin concasarea bulgărilor rezultați din arderea în cuptoare-tunel a argilelor feruginoase; se folosește la prepararea betoanelor ușoare.

CHERATÍNĂ (< fr. {i}; {s} *kerot* „corn") s.f. Scleroproteină cu bază de sulf, constituentul principal al epidermei, părului, unghiilor și emailului dentar.

CHERATINIZÁRE (< fr.) s.f. Înfiltrare cu cheratină a unei mucoase sau a straturilor superficiale ale pielii.

CHERATÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kerat-* „materie cornoasă") s.f. Inflamație (acută sau cronică) a corneei.

CHERATOCONJUNCTÍVITĂ (după fr.) s.f. Inflamație a corneei și a conjunctivei.

CHERBOURG, oraș în NV Franței (Normandia), port militar la M. Mânecii: 89,7 mii loc. (1999, cu suburbiile). Șantiere navale. Constr. de mașini agricole; metalurgie. Biserică (sec. 15–19). Muzee.

CHERECHIU, com. în jud. Bihor, în C. Ierului; 2 488 loc. (2008).

CHERESTEÁ (< tc.) s.f. Semifabricat lemnos în diferite sorturi (scânduri, șipci, grinzi etc.), cu cel puțin două fețe plane și paralele.

CHERHANÁ (< tc.) s.f. Construcție amplasată pe malul unei ape și destinată primirii, sortării, prelucrării și depozitării temporare a peștelui.

CHERMÉZĂ (< fr.) s.f. Petrecere în aer liber, cu muzică și dans.

CHÉNĂR (< germ.) s.n. **1.** (TEHN.) Punctator. **2.** Vârf de centrare la o mașină-unealtă.

CHERNĂRUÍRE s.f. Operație de asamblare prin deformarea marginilor pieselor pe conturul acestora.

CHEROFOBÍE ({s} gr. *chairein* „a înveseli" + *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică față de o stare de bună dispoziție.

CHEROMANÍE ({s} gr. *chairein* „a înveseli" + *mania* „nebunie") s.f. Stare euforică, înclinație exagerată spre veselie.

CHERONEEA, oraș în Grecia antică (Beoția). Victorie (338 î.Hr.) a lui Filip II asupra atenienilor și tebanilor, instaurând hegemonia Macedoniei în lumea greacă.

CHERRAPUNJI, oraș în NE Indiei (Meghalaya), în pod. Shillong, la 1 400 m alt. Aici s-a înregistrat (1861) cea mai mare cantitate anuală (22 990 mm) și lunară (9 300 mm) de precipitații de pe glob.

CHERRY-BRANDY (cuv. engl.) subst. Băutură alcoolică fină (lichior) preparată din cireșe.

CHERSONES 1. C. Tracic, denumire antică a reg. din N bazinului M. Egee, în actuala pen. Gallipoli. Colonizat de ionieni la sfârșitul sec. 8 î.Hr. **2. C. Tauric,** denumire antică a pen. Crimeea. Cetățile grecești de aici au creat în sec. 5 î.Hr. Regatul Bosporan sau Bosporul Cimmerian, cu reșed. la *Panticapaion*. Cucerit de Regatul Pont, condus de Mithridates VI Eupator, a fost anexat de Roma (63 î.Hr.). **3.** Colonie grecească în pen. Crimeea, în apropiere de Sevastopol, fondată în sec. 5 î.Hr. Legături comerciale cu *Histria*, *Tomis* și *Callatis*.

CHERSONIAN (< pen. *Kerson*), etajul superior al Sarmațianului, constituit din nisipuri cu stratificație încrucișată, având ca fosile caracteristice specii de *Mactra*.

CHERUBINI, Luigi (1760-1842), compozitor italian. Conduce Conservatorul din Paris. Opere („Lodoiska", „Medeea"), mise, cantate, cvartete, sonate pentru pian, contribuind la elaborarea romantismului muzical.

CHERULARIE (KERULARIOS), Mihail (c. 1000–1059), patriarh de Constantinopol (din 1043), excomunicat de papa Leon IX, l-a excomunicat, la rândul său, pe acesta, provocând *Marea Schismă* (1054).

CHERVÁN (< tc.) s.n. (Înv.) **1.** Car mare de transportat mărfuri sau persoane. **2.** Caravană de care sau de trăsuri.

CHESAPEAKE, oraș în S.U.A. (Virginia), port la Oc. Atlantic, la S de Norfolk; 199,1 mii loc. (2000). Ind. cimentului, îngrășămintelor chimice. Conserve de carne. Prelucr. lemnului.

Luigi Cherubini

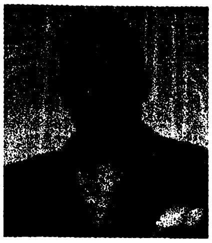
Maurice Chevalier

CHESAPEAKE BAY, golf-estuar al Oc. Atlantic, pe ţărmul oriental al S.U.A., între continent şi pen. Delaware; pătrunde în interiorul continentului pe 311 km. Aici se varsă fl. Potomac. Ostreicultură. Cel mai lung complex pod-tunel din lume (28,4 km).

CHESARIE RÂMNICEANUL (c. 1720–1780), cărturar român. Ca episcop al Râmnicului (din 1773), a sprijinit şcolile şi activitatea tipografică. A tradus „Mineele", tipărind şase volume (1776–1779), în prefeţele cărora a susţinut originea daco-romană a românilor.

CHESÓN (< fr.) s.n. **1.** Vehicul având o ladă cu despărţituri, amenajată pentru transportul muniţiei. **2.** Construcţie de beton, de oţel etc. de forma unei cutii, având fie numai pereţi laterali *(c. deschis),* fie şi capac *(c. închis),* folosită la executarea fundaţiilor sub apă ori în terenuri cu multă umiditate, precum şi la repararea unei nave sub linia de plutire. **3.** Dulap pentru păstrarea efectelor echipamentului unei nave. **4.** (ARHIT.) Casetă **(4)**. **5.** Piesă prefabricată de beton armat în formă de placă subţire nervurată, folosită uneori ca element de rezistenţă la acoperişuri şi planşee. **6.** Longeron în formă de cutie care preia eforturile exercitate asupra unei aripi de avion.

CHESTERFIELD, oraş în centrul Marii Britanii (Anglia), în m-ţii Pennini; 100,8 mii loc. (2001). Expl. de cărbune şi min. de fier. Siderurgie. Ţesături. Ceramică. Biserică (sec. 14).

CHESTERTON, Gilbert Keith (1874–1936), scriitor englez. S-a impus prin romanele filozofice, sociale sau parodic-poliţiste („Numitul joi", ciclul „Părintele Brown").

CHESTIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune cuiva întrebări asupra unei probleme; a interoga.

CHESTIONÁR (< fr.) s.n. Listă de întrebări alcătuită cu scopul de a obţine, pe baza răspunsurilor date, informaţii asupra unei probleme sau a unei persoane.

CHESTIÚNE (CHÉSTIE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Problemă care constituie obiectul unei discuţii, al unei preocupări etc. ✦ Întrebare (adresată unui elev, unui candidat etc.). **2.** (Fam.) Întâmplare, fapt divers.

CHÉSTOR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma antică) Persoană oficială, ajutor al consulului în chestiuni financiare şi judecătoreşti. **2.** Şeful unei chesturi. **3.** Grad în Poliţia şi Jandarmeria română de azi.

CHESTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. (În trecut) Organ superior comisariatului în organizarea poliţiei; *p. ext.* sediul acestui organ.

CHÉTĂ (< fr.) s.f. Strângere, prin contribuţie voluntară, a unor sume de bani în vederea unui scop; colectă.

CHEŢANI, com. în jud. Mureş, pe Mureş; 2 783 loc. (2008).

CHEŢIANU, Ambroziu (1863–1934, n. Recea, jud. Mureş), botanist român. Unicul profesor român numit la Universitatea din Cluj în timpul Imp. Austro-Ungar.

CHEVALIER, Maurice (1888–1972), cântăreţ şi actor francez. Cântece de mare popularitate. Roluri în filme muzicale („Parada dragostei", „Văduva veselă", „Tăcerea e de aur", „Can-Can"). Premiul Oscar special: 1959. Memorii.

CHEVALLEY, Claude (1909–1984), matematician francez. Membru fondator al grupului Bourbaki. Lucrări de teoria numerelor şi de geometrie algebrică.

CHEVEREŞU MARE, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 1 970 loc. (2008).

CHEYENNE, oraş în partea de V a S.U.A., la 1 860 m alt., centrul ad-tiv al statului Wyoming; 53 mii loc. (2000). Nod de comunicaţii. Rafinărie de petrol. Produse alim. Fondat (1867).

CHEZÁŞ, -Ă (< magh.) s.m. şi f. (Pop.) Persoană care garantează cu averea sa pentru cineva sau ceva; garant; *p. ext.* persoană care îşi asumă răspunderea morală pentru cineva.

CHIABÚR (< tc.) s.m. Ţăran înstărit.

CHIAJNA (c. 1525–c. 1588), fiica lui Petru Rareş. Căsătorită în 1546 cu Mircea Ciobanul; mama lui Petru cel Tânăr, domn al Ţării Româneşti (1559–1568). Surghiunită, împreună cu fiul său, de turci (1568).

CHIAJNA, com. în jud. Ilfov, pe Dâmboviţa; 8 337 loc. (2008). Staţie de acumulare şi filtrare a apei (la Roşu) pentru alimentarea cu apă a municipiului Bucureşti.

CHIANG MAI, oraş în NV Thailandei; 167,7 mii loc. (2000). Universitate. Fundat în 1296.

CHIAPAS, stat în SE Mexicului, la Oc. Pacific; 73,8 mii km^2; 3,92 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Tuxtla-Gutiérrez.* Expl. de min. auroargentifere, de petrol şi forestiere. Cafea, bananieri, cacao şi tutun. Creşterea animalelor.

CHIÁSM (< fr., gr.) s.n. Reluare, în ordine inversă, a două cuvinte, expresii sau unităţi sintactice, având ca rezultat crearea unei antiteze formale; folosită în sintaxa poetică.

CHIÁSMĂ (< fr.; {s} gr. *khiasmos* „încrucişare") s.f. (ANAT.) C. *optică* = formaţiune nervoasă intracraniană, asemănătoare literei X, rezultată din încrucişarea parţială a fibrelor nervilor optici.

CHIBA, oraş în Japonia (Honshu), port la G. Tōkyō; 887,1 mii loc. (2000). Siderurgie. Pescuit. Universitate.

CHIBED, com. în jud. Mureş; 1 697 loc. (2008).

CHIBÍŢ (< germ.) s.m. Persoană care asistă la un joc de cărţi, de table, la o partidă de şah etc. fără să participe direct.

CHÍBLĂ s.f. **1.** Vas de extracţie în formă de găleată, din tablă de oţel, cu care se ridică la suprafaţă materialul excavat dintr-un puţ de mină. **2.** Cutie din fontă în care se scurge şi se transportă zgura (dintr-un cuptor înalt), resturi de materiale etc.

CHIBRÍT (< tc.) s.n. Beţişor de lemn având la un capăt o gămălie dintr-un material uşor inflamabil, care se aprinde prin frecare.

CHIBÚŢ v. kibuţ.

CHIBZUÍ (< magh.) vb. IV Tranz. şi intranz. **1.** Tranz. şi intranz. A reflecta asupra unei situaţii cumpănind toate eventualităţile; a se gândi, a medita. **2.** Tranz. A pune ceva la cale, a plănui.

CHICAGO, oraş în N S.U.A. (Illinois), port la L. Michigan; 2,89 mil. loc. (2000). Nouă aeroporturi (O'Hare, unul dintre cele mai mari din lume). Institutul de Artă, Muzeul de Ştiinţe şi Industrii, Muzeul de Istorie Naturală. Piaţă mondială pentru animale şi grâu. Mare centru financiar şi ind.: combinate siderurgice, constr. de aparataj electrotehnic şi electronic, maşini agricole, utilaj greu, vagoane, locomotive şi motoare diesel, ind. chimică. Universităţi, institut de arte frumoase, muzeu de istorie naturală etc. Are statut de oraş (1837). Aici a avut loc, la 1 mai 1886, o grevă în amintirea căreia se sărbătoreşte ziua de 1 Mai.

CHICAGO, Şcoala de Arhitectură din ~, curent care a revoluţionat construcţiile la sfârşitul sec. 19, promovând clădiri cu osatură metalică, precursoare ale zgârie-norilor.

CHICAGO (TRANSIT AUTHORITY), grup american rock, constituit în 1967 la Chicago în jurul lui Terry Kath şi Peter Cetera, având o amplă secţie de alămuri. Amestec de stiluri de la hard-rock la pop, cu elemente de jazz şi clasic.

CHICHÉN ITZÁ, oraş precolumbian în S Mexicului, în pen. Yucatán. Întemeiat în sec. 6, a devenit cap. statului Maya şi apoi a noului imp. Maya-Toltec (sec. 10), fiind abandonat în sec. 15. Vestigii ale unor edificii cu caracter civil, pieţe publice, o piramidă monumentală („El Castillo"), dedicată cultului soarelui, un templu al „războinicilor" cu bogate picturi murale ş.a.

CHICHIŞ, com. în jud. Covasna, pe Râul Negru; 1 608 loc. (2008).

CHICINÉTĂ (< engl.) s.f. Încăpere de dimensiuni reduse, folosită ca bucătărie.

CHÍCIURĂ (< br.) s.f. Cristale de gheaţă poroasă, care se depun pe obiecte subţiri (ramuri, conductori aerieni etc.) în condiţii de timp calm sau vânt slab, cu ceaţă, când temperatura scade sub –15°C; promoroacă.

CHICOUTIMI-JONQUIÈRE v. Saguenay.

CHIEŞD, com. în jud. Sălaj; 2 584 loc. (2008). Expl. de lignit.

CHÍFLĂ (< germ.) s.f. Produs de panificaţie de formă rotundă sau ovală, cu greutate de c. 50 gr.

CHIFTEÁ (< tc.) Preparat din carne tocată, de forma unei turte mici, prăjită în grăsime sau fiartă şi gătită cu sos.

CHIGI, fam. de bancheri italieni originară din Sienna. Mai important **Agostino C.** (1465–1520). A construit, la Roma, Villa Farnesina.

CHIHERU DE JOS, com. în jud. Mureş, în Pod. Transilvaniei; 1 599 loc. (2008).

CHIHLIMBÁR (< tc.) s.n. Răşină fosilă provenită din unele specii de pin (ex. *Pinus succinifera),* având o culoare galbenă ca mierea, uneori brun-roşu sau verde-negru. Se topeşte la 300°C, arde cu flacără, se dizolvă în solvenţi organici şi se electrizează prin frecare. Prezintă diverse incluziuni, resturi de insecte sau de plante fosile bine conservate. Utilizat pentru confecţionarea obiectelor de podoabă. Sin. *succin, ambră galbenă.*

CHIHUAHUA 1. Oraş în N Mexicului, centrul ad-tiv al statului C., în Sierra Madre Occidental, la 1 423 m alt.; 671,7 mii loc. (2000, cu suburbiile). Centru minier (aur şi argint). Prelucr. lemnului. Catedrală barocă (sec. 18). Muzee. Universitate. Întemeiat în 1709. 2. Stat în Mexic; 247 mii km^2; 3,05 mil. loc. (2000). Expl. forestiere şi de min. auroargentifere, plumb şi zinc. Porumb, trestie de zahăr, batate etc. Creşterea animalelor.

CHIHUAHUA subst. Rasă de câini cu origine controversată (mexicano-chineză, mediteraneană, chineză), având cele mai mici exemplare ale genului. Dimensiuni de c. 16–20 cm şi 1,3–1,8 kg; au culori (sau amestecuri) foarte variate, mers specific, creştetul capului moale.

CHIKAMATSU, Monzaemon (pseud. lui *Sugimori Nobumori)* (1653–1725), dramaturg japonez. Supranumit „Shakespeare al Japoniei". Piese istorice („Bătăliile de la Kokusenya") sau de moravuri („Sinucidere din dragoste la Sonezaki").

CHIL (< fr., lat.) s.n. (FIZIOL.) Lichid vâscos, rezultat din digestia alimentelor în intestin, ce se absoarbe în mare parte prin vasele limfatice de la acest nivel.

CHILAM-BALAM, operă fundamentală a literaturii maya, compusă din mai multe manuscrise, cunoscute sub denumirea de *Cărţile lui ~*. Conţine texte istorice,

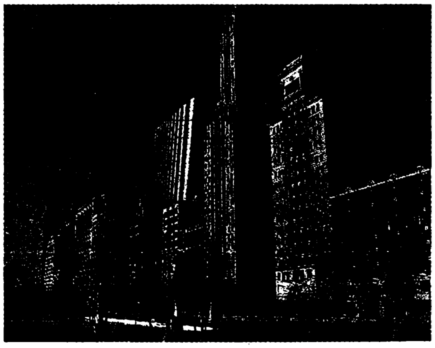
Chicago. Michigan Avenue

religioase, astronomice, medicale cu un pronunțat caracter mitologic și profetic.

CHÍLĂ¹ (< fr.) s.f. Element principal de rezistență al osaturii unei nave, dispus pe axa longitudinală a fundului navei.

CHÍLĂ² (< tc.) s.f. (În sec. 16–19, în Țara Românească și Moldova) Principala unitate de măsură a cerealelor, de mărime variabilă; uniformizată de oficialități la începutul sec. 19, având în Țara Românească 679,268 l, iar în Moldova 430,08 l.

CHILDERIC, numele a trei regi franci din dinastia *Merovingilor*. Mai importanți: **1. C. I,** rege al francilor salieni (457–481 sau 482). Tatăl lui Clovis. **2. C. III,** ultimul rege merovingian (743–751). Înlăturat de Pepin cel Scurt.

CHILE (Republica ~), stat în America de Sud, de-a lungul coastei Oc. Pacific; 756,6 mii km^2; include și Ins. Paștelui și partea de V. a arh. Țara de Foc; 15,66 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (89% catolici, 11% protestanți). Cap.: *Santiago,* Orașe pr.: Viña del Mar, Concepción, Valparaíso. Țărmul Pacific (4 300 km) este dantelat și înalt, în S însoțit de numeroase insule. *Relief* muntos (Anzii chilieni), care închide o depresiune, numită Valle Central, cea mai productivă și populată zonă a țării. În N se află deșertul Atacama. *Climă* deșertică în N, subtropicală în partea centrală și temperat-oceanică în S. Expl. de petrol, gaze naturale, cărbuni, min. de fier, salpetru, sare, guano, aur, argint, cupru, plumb, zinc, molibden ș.a. Ind.: metalurgie (oțel, cupru), constr. de mașini, prelucr. lemnului, ciment, textilă, alim. Se cultivă grâu, porumb, cartofi, sfeclă de zahăr, orez, rapiță, plante furajere. Pomicultură și viticultură. Se cresc bovine, ovine, porcine, caprine, lame și alpaca. Pescuit. Moneda: 1 peso = 100 centavos. – *Istoric.* Locuit din cele mai vechi timpuri de triburi amerindiene (araucani, alcalufi ș.a.), terit. C., descoperit în 1520 de Magellan, a fost cucerit, începând din sec. 16, de conchistadorii spanioli. C. și-a dobândit independența la 12 febr. 1818. În urma războiului din 1879–1884 împotriva statelor Perú și Bolivia, C. a dobândit întinse terit. bogate în salpetru. Membru fondator al O.N.U. (1945). După cel de-al Doilea Război Mondial viața politică din C. se caracterizează prin polarizarea forțelor de stânga, concretizată în crearea (1956) Frontului de Acțiune Populară (transformat în 1969 în Unitatea Poporului). Alegerile din oct. 1970 aduc în fruntea statului în calitate de președinte pe *Salvador Allende Gossens,* lider al Partidului Socialist, care inițiază un program de reforme și transformări economice și sociale de pe o platformă marxist-leninistă, iar în plan extern a promovat o politică de apropiere de Cuba, China și U.R.S.S. Răsturnat de la putere (11 sept. 1973) de o lovitură militară de stat sângeroasă condusă de gen. *Augusto Pinochet Ugarte* și ucis. Parlamentul este dizolvat, partidele politice și sindicatele interzise și se instituie un regim de dictatură militară și se iau măsuri împotriva corupției. Victoria în alegerile prezidențiale (14 dec. 1989) a creștin-democratului Patricio Aylwin marchează revenirea țării la un regim democrat. Detenția lui A. Pinochet la Londra (1998–2000) provoacă confruntări și ample dezbateri, în viața politică a statului anilor 2000–2001, între partizanii și adversarii dictatorului, readucând în prim-plan abuzurile și crimele din perioada dictaturii. Ricardo Lagos, candidat din partea coaliției de stânga – Concentrarea Partidelor pentru Democrație, câștigă alegerile prezidențiale (16 ian. 2000), devenind al doilea președinte socialist după S. Allende. Aceeași coaliție de stânga, devenită cea mai puternică forță politică a țării, obține victoria atât în alegerile comunale (29 oct. 2000), cât și în cele parlamentare (12 dec. 2001). Țara cunoaște în ultimii ani o dezvoltare economică susținută și o consolidare a democrației. Michelle Bachelet câștigă alegerile din 15 ian. 2006 devenită prima femeie șef de stat în istoria statului. Republică prezidențială.

CHILIA 1. Brațul nordic al Deltei Dunării, care formează granița cu Ucraina. Lungime: 111 km. Prin el trec 60% din apele fl. Navigabil pentru vase mici. Deltă secundară (pe terit. Ucrainei). **2.** Grind de origine continentală, între brațele Sulina și Chilia. Supr.: 55 km^2. Alt. max.: 6,5 m.

CHILIA, oraș în Ucraina, pe malul stg. al brațului C. al Dunării; 24,3 mii loc. (1980). Biserica Sf. Nicolae (1648), ctitorită de Vasile Lupu, cu o frumoasă pisanie sculptată în piatră cu stema Moldovei. Veche așezare, cu un important rol comercial, a fost transformată, în 1479, de Ștefan cel Mare într-o amplă și puternică cetate. Cucerită de turci (1484). Prin Pacea de la București (1812), C. împreună cu *Basarabia,* a fost anexată de Rusia; între 1918 și 1940, a făcut parte din statul român. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice, a fost din nou anexată de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost din nou ocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S.

CHILIÁSM (< fr., germ.; {s} gr. *chílioi* „o mie") s.n. Credință într-o împărăție de o mie de ani a lui Hristos pe pământ; milenarism. Astăzi este mărturisită de adventiști, Martorii lui Iehova, mormoni ș.a.

CHILIA VECHE, com. în jud. Tulcea, pe brațul Chilia; 2 487 loc. (2008). Rezervația naturală de pelicani Roșca-Buhaiova (9 625 ha), cea mai mare din Europa. Fabrici de brânzeturi și de conserve din pește. Morărit; abator. Complex de creștere a porcilor. Cetate ridicată de bizantini la sfârșitul sec. 10. Stăpânită de genovezi (mijlocul sec. 14), a intrat înainte de 1372 sub autoritatea Țării Românești; cucerită de Alexandru cel Bun, apoi din nou de Țara Românească (în 1447), a fost dobândită de Ștefan cel Mare la 1465; în 1479 a fost demantelată.

CHILÍE (< sl.) s.f. Odaie mică în care locuiește un călugăr în cuprinsul unei mănăstiri. ✦ P. ext. Cameră mică de locuit; cămăruță.

CHILIILE, com. în jud. Buzău, în Subcarpați; 672 loc. (2008).

CHILÍM (< tc.) s.n. **1.** Covor (turcesc) cu două fețe. **2.** Broderie lucrată cu fire colorate de lână sau de mătase pe etamină sau pe canava.

CHILIPÍR (< tc.) s.n. Afacere avantajoasă, câștig întâmplător, neașteptat; *concr.* lucru sau marfă luate foarte ieftin.

CHILLÁN, oraș în Chile, la NE de Concepción; 148,1 mii loc. (2002). Prelucr. lemnului, piel. și încălț., morărit și vinificație. Fundat (1580), sub numele de C. *Viejo.*

CHÍLNĂ (< pol.) s.f. Fund de lemn care închide partea dinainte sau pe cea dinapoi a carului.

CHILOÉ, ins. chiliană, pe coasta sudică a Americii de Sud; c. 8 mii km^2. Oraș pr.: *Ancud.*

CHILÓȚI (< fr.) s.m. pl. Obiect de îmbrăcăminte care acoperă partea corpului de la brâu până mai sus de genunchi.

CHILUNG, oraș în N ins. Taiwan, port al orașului Taibei; 382,1 mii loc. (1998). Expl. de aur, argint și cupru. Șantiere navale. Ind. chimică, a cimentului și alim. Feribot spre Rep. Coreea.

CHIM (< fr.; {s} gr. *khymos* „suc") Masă semilichidă mai mult sau mai puțin omogenă, rezultată din digestia gastrică a alimentelor.

CHIMBORAZO, vulcan stins în Anzii Ecuadorieni, acoperit de zăpezi persistente și ghețari. Alt.: 6 310 m.

CHIMBOTE, oraș în V Perú-lui, port la Oc. Pacific; 298,8 mii loc. (1998). Siderurgie. Conserve de pește. Mari distrugeri provocate de cutremurul din 1970.

CHÍMEN (< ngr.) s.m. (BOT.) Chimion.

CHÍMERICĂ (< *Chimer,* trib al tracilor) adj. *Fază* ~ = fază tectogenetică, desfășurată la sfârșitul Triasicului sau în Liasicul inferior (faza **c.** veche) și la sfârșitul Malmului (faza **c.** nouă). Pe terit. României, se recunosc urmări ale fazei **c.** în Dobrogea de Nord.

CHÍMIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține chimiei, privitor la chimie, care utilizează substanțe din domeniul chimiei. ✧ *Creion c.* = creion sau mină violetă, fabricată sintetic, a cărui urmă pe hârtie se șterge greu.

CHIMICÁLE (< germ.) s.f. pl. (Pop.) Nume generic dat produselor chimice.

CHIMÍE (< fr., lat. m.) s.f. Știință care studiază compoziția, structura și transformările substanțelor. Practicată încă din Antic. în China, India și Egipt, c. s-a constituit ca știință la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, perioadă în care s-au conturat și cele două mari domenii ale acesteia: c. organică și c. anorganică. C. modernă a debutat cu descoperiri legate de structura atomului, sinteza elementelor transuranice, descoperirea radiațiilor artificiale și, prin intermediul izotopilor, transmutația elementelor. În prezent c. este ramificată în numeroase discipline independente, pe baza cărora s-au dezvoltat: c. coloizilor, c. combinațiilor complexe, electrochimia, c. radiațiilor, fotochimia ș.a. Ca rezultat al integrării c. cu alte științe au apărut: biochimia, agrochimia, cosmochimia ș.a. ✧ *C. analitică* = disciplină care studiază procedeele folosite pentru stabilirea compoziției chimice calitative și cantitative a substanțelor și amestecurilor de substanțe. *C. anorganică* =

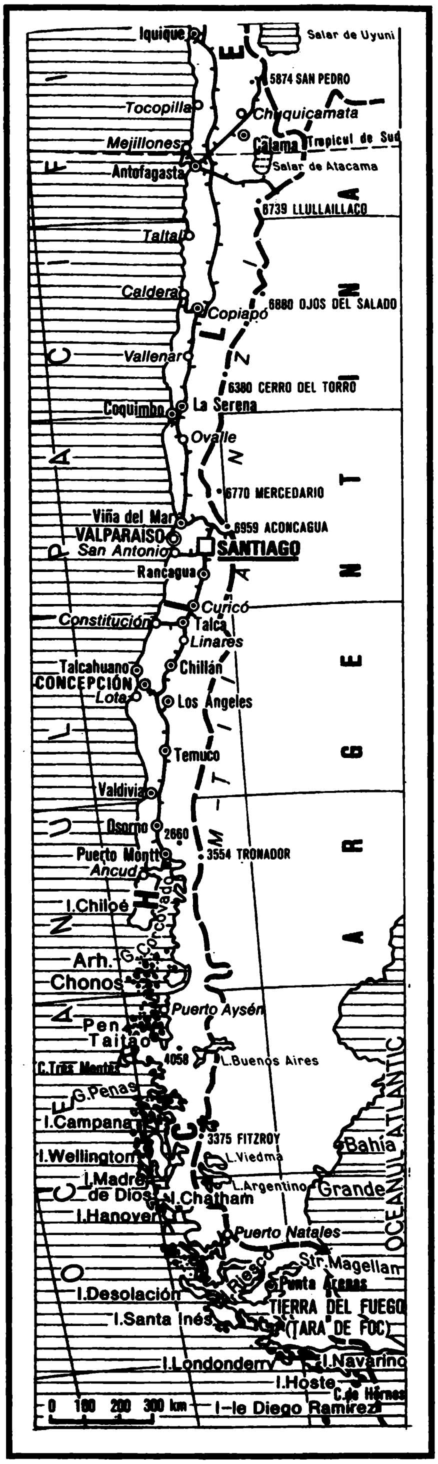

disciplină care se ocupă cu studiul elementelor chimice (metale şi nemetale). C. *fizică* = disciplină care studiază proprietăţile substanţelor, mersul reacţiilor chimice şi al structurii materiei (atomi, ioni, molecule). C. *organică* = disciplină care studiază hidrocarburile şi derivaţii lor. C. *tehnologică* = disciplină care studiază procesele, metodele, procedeele etc. utilizate în scopul obţinerii unui produs chimic.

CHIMIOCHINÉZĂ (< fr.) s.f. Creştere a activităţii unui organism datorită administrării unui agent chimic.

CHIMIÓN (< tc.) s.m. Plantă erbacee bienală din fam. apiacee, înaltă de c. 30-50 cm, cu frunze penate, flori mici, albe şi seminţe care conţin peste 3% ulei eteric, folosite drept condiment, la aromatizarea băuturilor alcoolice, în farmacie etc. *(Carum carvi);* chimen.

CHIMIOTERAPÍE (< fr.) s.f. Tratament în care se utilizează substanţe chimice în vederea vindecării sau opririi evoluţiei unei boli.

CHIMÍR (< tc.) s.n. (În costumul popular) Brâu lat de piele, cu ornamente presate sau cusute (broderii) ori cu ţinte metalice, prevăzut cu mici buzunare, pe care îl poartă bărbaţii; şerpar.

CHIMÍSM (< fr.) s.n. Ansamblul reacţiilor chimice din organism. ✧ C. *gastric* = analiza acidităţii sucului gastric.

CHIMÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu studiul chimiei; specialist în domeniul chimiei.

CHIMIZÁRE s.f. 1. Ansamblul reacţiilor şi proceselor fizico-chimice prin care unele materii prime - utilizate convenţional pentru alte scopuri - sunt convertite în produse chimice. Prin c. se obţine cauciuc sintetic, fibre sintetice şi artificiale, materiale plastice etc. 2. Utilizare a unor produse chimice în diferite domenii (ex. c. agriculturii); implică folosirea de îngrăşăminte chimice şi de pesticide.

CHIMONÓ (< fr.) s.n. Haină lungă, asemănătoare unui halat, cu mâneci largi, purtată în Japonia ✦ P. ext. Croială de haină cu mâneca netăiată la umăr.

CHIMOZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Cheag **(1)**.

CHIMVÁL (< sl.) s.n. (Înv.) Instrument muzical compus din două talere de aramă care se loveau unul de altul.

CHIN (< magh.) s.n. Suferinţă fizică sau morală; tortură, supliciu, calvar.

CHIN, stat în NV Myanmar, la graniţa cu India; 36 mii km²; 438 mii loc. (1994), centrul ad-tiv.: *Hakha*. Culturi agricole (orez, porumb, mei). Expl. forestiere, de petrol şi cărbune cocsificabil.

CHINA (Republica Populară Chineză), stat în SE şi E Asiei, cu o largă ieşire la Oc. Pacific; 9,6 mil. km² (locul 3 pe Glob); 1,28 miliarde loc. (2003; ţara cu cea mai numeroasă populaţie), dintre care 91,9% chinezi (han). Limba de stat: chineza. Religia: c. 50% budişti, c. 30% taoişti, c. 3% creştini. Cap.: *Beijing*. Oraşe pr.: Shanghai, Tianjin, Shenyang, Wuhan, Guangzhou, Chongqing, Harbin, Chengdu, Nanjing, Dalian. Cuprinde şi cinci reg. autonome. În funcţie de condiţiile naturale se disting *C. de Nord-Est*, cu caracter muntos la extremităţi şi o întinsă câmpie interioară, climă temperată; *C. de Nord* care cuprinde Marele Podiş de Loess, C. Chinei de Nord şi m-ţii Tzinlin, cu climă temperată de tranziţie; *C. Centrală*, care cuprinde o vastă câmpie vălurită, o reg. muntoasă înaltă (peste 7 000 m) şi pod. Yunnan, cu climă subtropicală; *C. de Sud*, cu o reg. muntoasă, în care zona litorală este bine populată, cu climă caldă-musonică; *ins. Hainan*, cu un relief predominant muntos, cu înguste câmpii litorale, cu climă tropicală musonică; *C. de Vest* cu următoarele regiuni naturale: Tibet (care include sectorul de N al m-ţilor Himalaya, cel estic al m-ţilor Karakorum, pod. Tibet, bazinul endoreic Tsaidam); depr. Tsinghai; Xinjiang, vastă zonă endoreică în Asia Centrală, la N de m-ţii Altîn Tagh cu două sectoare: Kashgaria, cu deşertul Taklimakan şi Jungaria, podiş semideşertic; Mongolia Interioară ce include sectoare ale m-ţilor Marele Hingan, ale Marelui Podiş de Loess şi ale deşertului Gobi. Mari fluvii: Huanghe, Yangtze, Heilongjiang (Amur). Zăcăminte de cărbune, petrol, şisturi bituminoase, gaze naturale, min. de fier, mangan, molibden, bauxită, wolfram (locul 1 pe Glob), cupru, nichel, vanadiu, stibiu, mercur, fosfaţi naturali, sare, jad. Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, de produse electronice şi electrotehnice, ciment (locul 1 pe Glob), celuloză şi hârtie, textile, conf. şi tricotaje, produse alim. (ceai, ţigarete, făină, conserve, ulei, zahăr ş.a.); ind. atomică şi aerospaţială. Veche tradiţie în prod. meşteşugărească (sticlă, porţelanuri, obiecte de artă ş.a.). Deţine locul 1 pe Glob, la culturile de orez, grâu, batate, bumbac, tutun, rapiţă. Se mai cultivă porumb, gaolean, floarea-soarelui, soia, cartofi, arahide, sfeclă de zahăr, trestie de zahăr, ceai, iută, camfor (75% din prod. mondială), cafea, cacao, arbori de chinină, de cauciuc, bananieri, ananas ş.a. Pomicultură (inclusiv plantaţii de citrice), legumicultură, viticultură. Se cresc bovine, ovine, porcine (locul 1 pe Glob), caprine, cabaline (locul 1 pe Glob), păsări; sericicultură, pescuit, vânătoare. Moneda: 1 yuan (= renminbiao) = 100 fen. - *Istoric.* Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, leagăn al uneia dintre cele mai strălucite civilizaţii antice (milen. 3 î.Hr.), s-a constituit în sec. 18 î.Hr. statul Shang, care în sec. 11 î.Hr. a fost cucerit de statul Zhou; acesta din urmă s-a destrămat în mai multe formaţiuni de sine stătătoare, unificate de-abia în sec. 3 î.Hr., sub dinastia Qin. În timpul dinastiei Han (206 î.Hr.-220 d.Hr.), C. a cunoscut o mare dezvoltare. Răscoala ţărănească a „Turbanelor galbene" (184 d.Hr.) a slăbit statul chinez, care s-a destrămat. S-a unificat din nou în 589 sub dinastia Sui, iar din 618, până la începutul sec. 10, sub dinastia Tang. Între 1279 şi 1368, C. a fost ocupată de mongoli. În timpul dinastiei Ming (1368-1644) a avut loc Marele Război Ţărănesc (1628-1645), înăbuşit cu ajutorul manciurienilor, care însă au cucerit întreaga ţară, instaurând dominaţia dinastiei Qing (1644-1911). În sec. 19, în urma celor două „războaie ale opiului" (1840-1842 şi 1856-1860) şi a încheierii unor tratate înrobitoare cu Marile Puteri, începe pătrunderea capitalului străin, amplificată, către sfârşitul sec., după înăbuşirea răscoalei populare

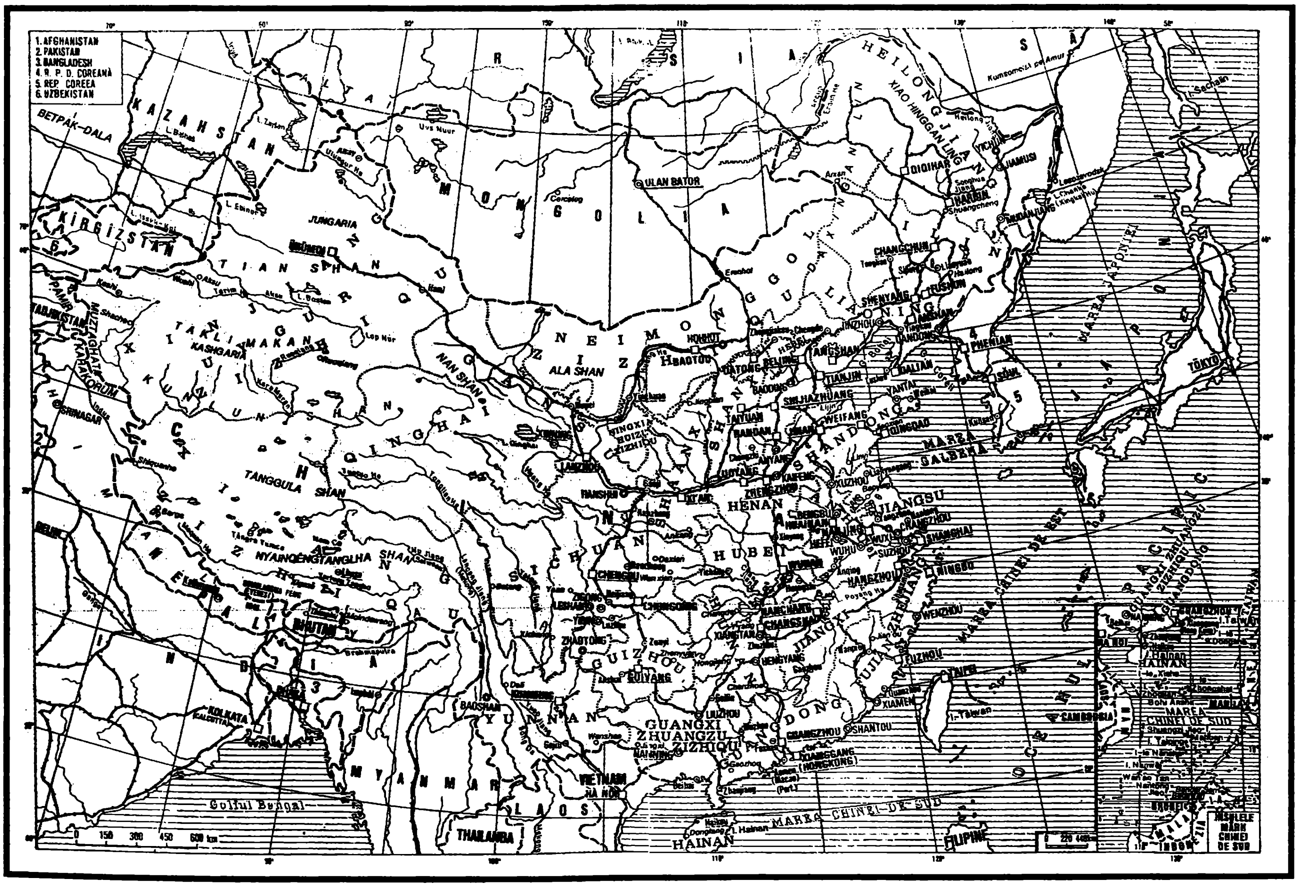

1. AFGHANISTAN
2. PAKISTAN
3. BANGLADESH
4. R. P. D. COREEANĂ
5. REP. COREEA
6. UZBEKISTAN
KAZAHSTAN
KIRGIZSTAN
BETPAK-DALA
MONGOLIA
ULAN BATOR
JUNGARIA
TIAN SHAN
TAKLIMAKAN
KASHGARIA
KARAKORUM
QINGHAI
TANGGULA SHAN
NYAINQÊNTANGLHA SHAN
HIMALAYA
BHUTAN
INDIA
NEI MONGOL
ALA SHAN
NAN SHAN
HOHHOT
BAOTOU
DATONG
BEIJING
TIANJIN
SHIJIAZHUANG
TAIYUAN
SHANDONG
JINAN
ZHENGZHOU
HENAN
XUZHOU
JIANGSU
NANJING
SHANGHAI
WUHAN
HUBEI
SICHUAN
CHENGDU
CHONGQING
GUIZHOU
GUIYANG
YUNNAN
KUNMING
GUANGXI ZHUANGZU ZIZHIQU
GUANGDONG
GUANGZHOU
SHANTOU
XIAMEN
FUZHOU
HANGZHOU
NINGBO
WENZHOU
ZHEJIANG
JIANGXI
CHANGSHA
LIAONING
SHENYANG
DALIAN
CHANGCHUN
JILIN
HEILONGJIANG
XIAO HINGGAN LING
QIQIHAR
HARBIN
PHENIAN
SEUL
TOKYO
MAREA JAPONIEI
MAREA GALBENĂ
MAREA CHINEI DE EST
MAREA CHINEI DE SUD
OCEANUL PACIFIC
HAINAN
VIETNAM
HA NOI
LAOS
THAILANDA
MYANMAR
FILIPINE
TAIWAN
KOLKATA
Golful Bengal
Komsomolsk pe Amur
150 300 450 600 km

I-he-tuan. Revoluția din 1911–1913, condusă de *Sun Zhongshan*, a răsturnat dinastia manciuriană, C. devenind republică. În 1921 a fost creat Partidul Comunist Chinez. Între 1924 și 1927 s-a desfășurat primul război civil revoluționar, în care partidul Gomindan a colaborat cu P.C. Chinez împotriva forțelor conservatoare din N. Însă, în 1927, conducătorii Gomindanului au adoptat o atitudine anticomunistă. În cursul celui de-al doilea război civil revoluționar (1927–1937), comuniștii chinezi au creat Armata Roșie Chineză și baze revoluționare la sate. În 1931, Japonia a ocupat partea de NE a Chinei, iar în 1937 a început un război pentru cucerirea întregii Chine. În timpul războiului de eliberare (1937–1945) forțele armate create și conduse de P.C. Chinez au eliberat o mare parte a terit. ocupat de japonezi. În 1946, Gomindanul a întrerupt tratativele inițiate de P.C. Chinez, în 1945, în vederea formării unui guvern de coaliție, ceea ce a provocat al treilea război civil revoluționar (1946–1949), în cursul căruia Armata Populară de Eliberare a înfrânt forțele armate gomindaniste; rămășițele acestora s-au retras în ins. Taiwan. La 1 oct. 1949 a fost proclamată Republica Populară Chineză. În 1971 au fost restabilite drepturile R.P. Chineze la O.N.U., acesta reluându-și locul printre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al O.N.U. (Din 1945 și până în 1971, Taiwanul a ocupat locul R.P. Chineze la O.N.U. și în Consiliul de Securitate al O.N.U.) În 1954 a fost adoptată prima Constituție de tip socialist din istoria Chinei. Mao Zedong (Mao Tzedun), președintele C.C. al P.C. Chinez, a fost ales președintele statului, iar Zhou Enlai (Ciu Enlai) premier al Consiliului de stat (1954). Încercarea de a forța dezvoltarea economică a țării („Marele salt înainte"), întreprinsă între anii 1958 și 1960 a eșuat. În 1965 a fost lansată „Marea revoluție culturală proletară", amplu program de îndoctrinare a populației cu ideologia comunistă în varianta maoistă. „Revoluția culturală" a fost însoțită de grave excese și acte de violență împotriva celor considerați „adepți ai capitalismului" (în realitate adversarii extremismului stângist). După moartea (1976) lui Mao Zedong, grupul radicalilor stângiști condus de soția sa („banda celor patru") a fost înlăturat. Din 1982, conducătorul de fapt al țării devine Deng Xiaoping, care lansează un amplu program de reforme, menit să modernizeze structurile societății chineze în spiritul economiei socialiste de piață. Cererile formulate de studenți privind democratizarea vieții politice au fost însă respinse și manifestațiile acestora din Beijing reprimate dur (Piața Tiananmen, 3–4 iun. 1989). Colonia britanică Hong Kong (1 iul. 1997) și cea portugheză Macao (20 dec. 1999) redevin oficial părți ale Republicii Populare Chineze, ca reg. autonome cu statut special, timp de 50 de ani. Pe plan extern, după o lungă perioadă de tensiune și confruntare cu U.R.S.S. care a culminat cu incidente de frontieră (1969), a intervenit din 1986 o destindere, care a făcut posibile vizite reciproce la cel mai înalt nivel de partid și de stat (1989, 1991). De asemenea, relațiile chino-americane cunosc o reală îmbunătățire prin vizita președintelui Bill Clinton în Republica Populară Chineză (iun.–iul. 1998) și a premierului Zhu Rongji în S.U.A. (apr. 1999). Politica externă cunoaște, totodată, o largă deschidere, prin stabilirea sau consolidarea relațiilor de cooperare politică, economică și culturală cu țările industrializate și cu cele în curs de dezvoltare. În 2002–2003, în Republica Populară Chineză are loc o profundă schimbare de generație la nivelul organelor Partidului Comunist Chinez, al guvernului și statului. În urma demisiei (19 sept. 2004) președintelui Comisiei Militare a Partidului Comunist, Hu Jintao devine și președintele acestei comisii, obținând controlul absolut asupra Chinei. Economia chineză și-a continuat creșterea într-un ritm susținut, PIB sporind în 2002 cu 8%, comerțul exterior cu 12,3%, iar rezervele de devize cu 58 miliarde dollari într-un singur an, atingând un total de 270 miliarde dollari. După 15 ani de tratative, R.P. Chineză a fost admisă (nov. 2001) ca al 143-lea membru al Organizației Mondiale a Comerțului. Republică populară, socialistă.

CHINALDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică extrasă din gudronul din huilă; intermediar în sinteza coloranților.

CHINA NOUĂ (HSINHUA, SINHUA), agenție de presă a R.P. Chineze, cu sediul central la Beijing. Înființată în 1937 și reorganizată ca agenție de stat în 1949.

CHINCHÍLA s.f. v. **cincila.**

CHINDÍE (< tc.) s.f. **1.** (Pop.) Parte a zilei către apusul Soarelui; loc de pe bolta cerească unde se află Soarele în acest timp. **2.** Art. Dans popular românesc, cu ritm binar și mișcare vioaie, răspândit mai ales în Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

CHINESTÉZIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la senzațiile provocate de mișcările părților corpului. ✧ *Analizator c.* = organul simțului chinestezic, care realizează perceperea mișcărilor, având receptorii în mușchi, tendoane și articulații.

CHINESTEZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kinein* „a se mișca" + *aisthesis* „percepere") s.f. Capacitatea de a percepe mișcarea diferitelor părți ale corpului. ✧ C. *profundă* = capacitatea de a percepe și localiza mișcările unor viscere.

CHINÉZ, -Ă s.m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Popor de rasă mongoloidă, din familia de limbi sino-tibetană; s-a format ca națiune pe terit. Chinei, constituind marea majoritate a populației acesteia. Mai trăiesc în Thailanda, Malaysia, Indonezia, Singapore, Vietnam, Uniunea Myanmar, Filipine, Cambodgia, S.U.A., Canada ș.a. C. sunt de religie confucianistă, budistă, taoistă, mahomedană și creștină (catolici). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din China. **2.** Adj. Care aparține Chinei sau chinezilor **(1)**, referitor la China sau la chinezi; chinezesc. ✧ *Arta c.* = artă dezvoltată pe terit. Chinei începând din milen. 4 î.Hr. Pagodele, templele, palatele prezintă o arhitectură specifică, realizată la început din lemn, apoi din cărămidă și piatră, cu o bogată decorație sculptată, influențată de arhitectura indiană, după pătrunderea budismului. Din timpul dinastiei Ming (1368–1644) datează construcția actualului Beijing (începutul sec. 15) și reconstrucția *Marelui Zid* (construit în sec. 3 î.Hr.). Primele manifestări din sculptură sunt legate de cult. Ele sunt realizate din bronz, jad, ceramică, fildeș, reprezentând efigii ale lui Buddha, oameni, animale, plante. În sec. 4–6 se răspândește pictura pe mătase (suluri), apoi pictura pe zidurile templelor din peșteri (sec. 9). În timpul dinastiei Tang (618–907) pictura se dezvoltă pe genuri; portretistica, peisajul, scena de gen. În epoca Sung (960–1279) se dezvoltă pictura de peisaj în tușuri și laviuri. Ceramica este un domeniu reprezentativ al artei **c.** (olăria, porțelanurile translucide, porțelanurile „verzi" din sec. 17 și „roz" din sec. 18). Caracteristică este și producția de țesături artistice de mătase. În deceniile 3–4 ale sec. 20 se dezvoltă pictura în ulei și în tuș, gravura pe lemn, afișul, caricatura. În arhitectura modernă, elementele tradiționale se îmbină cu noile cerințe ale arhitecturii și urbanisticii. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia de limbi sino-tibetane, vorbită de chinezi. Are opt grupe principale de dialecte (cu numeroase varietăți). La baza limbii comune standard, națională și oficială, stă varietatea din capitală, Beijing, a dialectului *pei* de nord. Scrierea **c.** folosește *pictograme* și *ideograme*.

CHINÉZESC, -EÁSCĂ adj. Chinez **(2)**. ✧ *Marele Zid c.* = construcție uriașă ridicată începând din sec. 3 î.Hr., ca măsură de apărare împotriva invaziilor hunilor; forma sa actuală, de peste 3 000 km lungime și 10 m înălțime, datează din sec. 15–16, din timpul dinastiei Ming, și este singura construcție realizată de om care se vede de pe Lună; *fig.* stavilă, opreliște.

CHINEZU, Ion (1894–1966, n. Sântana de Mureș, jud. Mureș), critic literar și publicist român. Animator al revistei „Gând românesc". Eseuri, cronici („Pagini de critică").

CHÍNGĂ (lat. **clinga)* s.f. **1.** Bandă lată de piele, de lână sau de cânepă folosită la fixarea șeii pe cal. **2.** Cingătoare de piele sau de pânză. **3.** Piesă de lemn sau de metal, care leagă părțile componente ale unui obiect, solidarizându-le și mărind rezistența obiectului.

CHIGOLA, oraș în N Zambiei Centrale; 167,9 mii loc. (1990). Centru de expl. și prelucrare a cuprului. Colegiu tehnic.

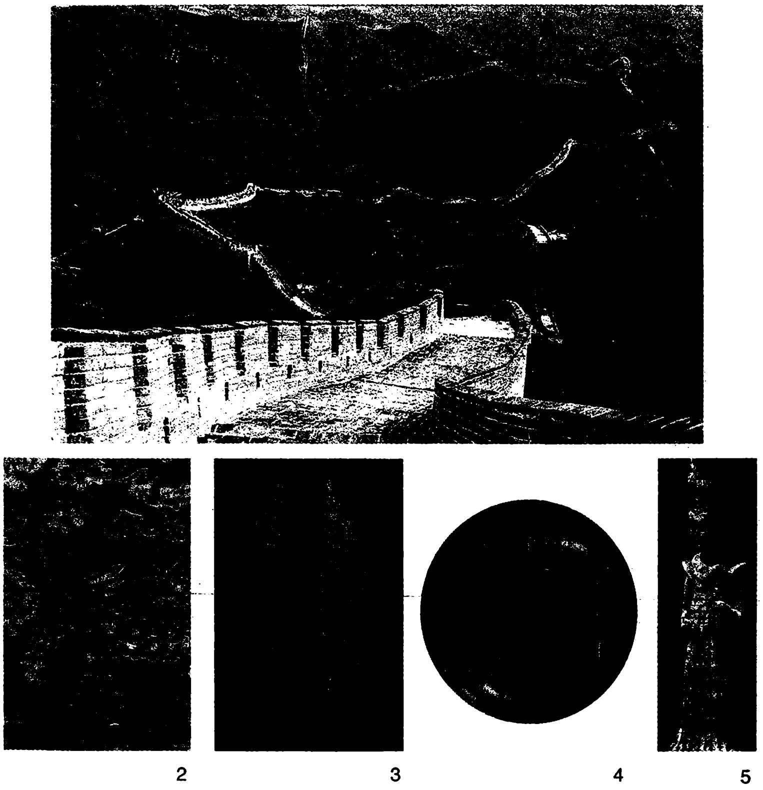

Artă chineză
1. Marele Zid chinezesc 2. Tapiserie (Ko-Sseu) 3. Dragoni înfruntându-se (Epoca Regatelor Combatante, sec. 4–3 î.Hr.) 4. Cupă (dinastia Han, sec. 3 î.Hr.–3 d.Hr.) 5. Dansatoare (dinastia Tang, 618–907)

CHINIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din scoarţa *arborelui de chinină,* utilizat în tratamentul aritmiilor cardiace.

CHINÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din scoarţa *arborelui de chinină,* utilizat în tratamentul malariei, al unor stări febrile etc.

CHINOLÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă chimică extrasă din gudronul de huilă, intermediar în ind. coloranţilor şi medicamentelor.

CHINOLOGÍE ({s} gr. *kynos* „câine" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a zootehniei având ca obiect creşterea, îngrijirea şi dresajul câinilor, precum şi ameliorarea raselor lor.

CHINÓNĂ (< {i}) s.f. Substanţă chimică organică, dicetonă, obţinută prin oxidarea anilinei şi hidrochinonei, intermediar în ind. coloranţilor şi farmaceutică.

CHINORÓZ (< germ.) s.n. Funingine foarte fină, folosită la fabricarea cernelii de tipar, a unor vopsele etc.

CHINO-TIBETANE adj. *Limbi* ~ v. *sino-tibetane.*

CHINOVÁR (< bg.) s.n. Sulfură roşie de mercur, folosită ca medicament şi colorant.

CHINÓVIE (< sl.) s.f. Comunitate de călugări cenobiţi; mănăstire în care călugării trăiesc în comun.

CHINTÁL (< fr.) s.n. Unitate de măsură pentru masă (simbol q), folosită îndeosebi pentru cereale; este egală cu 100 kg.

CHÍNTĂ s.f. **cvintă.**

CHINTENI, com. în jud. Cluj, în dealurile Clujului; 2 766 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 16).

CHINTESÉNŢĂ (fr., lat. m) s.f. **1.** Esenţa cea mai pură şi mai concentrată a unei substanţe, a unui lucru şi *p. ext.* a unei doctrine. ✦ Ceea ce este fundamental, esenţial. **2.** (FILOZ.) Al cincilea element, în cosmologia antică, deosebit de foc, aer, apă şi pământ, neschimbător şi intrând doar în componenţa corpurilor cereşti. Alchimiştii medievali au identificat-o cu materia primordială.

CHINTLĂ, Spiru (1921-1978, n. Buzău), pictor român. Portrete, peisaje, naturi statice, compoziţii („Natură statică cu mere").

CHINUÍ vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A pricinui cuiva suferinţe fizice sau morale; a tortura. ✦ A necăji, a supăra. **2.** Refl. A îndura chinuri sufleteşti, a se supune unor chinuri sufleteşti. **3.** Refl. A se strădui, a se căzni.

CHIOAR, veche cetate situată în apropierea râului Lăpuş, menţionată documentar în 1368. Apanaj al voievozilor români din Maramureş şi centru de district din Transilvania medievală; din sec. 18 şi-a pierdut importanţa. Numită şi Cetatea de Piatră.

CHIOCHIŞ, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, în pod. Transilvaniei; 3 306 loc. (2008).

CHIOJDEANCA, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 1 836 loc. (2008). Pomicultură.

CHIOJDENI, com. în jud. Vrancea, pe Râmnic; 2 481 loc. (2008).

CHIOJDU, com. în jud. Buzău, în depr. Drajna-Chiojd, pe Bâsca Chiojdului; 3 650 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea de Tisă (150 ha). Mormânt atribuit unei prinţese ostrogote (sec. 5).

CHIOLBÁŞI s.m. pl. Piese de oţel pereche, pentru a realiza legătura dintre cârlig şi elevator (pentru prăjini, ţevi etc.) la o sondă.

CHIONOSFÉRĂ s.f. Strat al atmosferei în care precipitaţiile sunt întotdeauna solide (gheaţă şi zăpadă).

CHIOR, CHIOÁRĂ (< tc.) adj. **1.** (Şi subst.) (Persoană) căreia îi lipseşte un ochi, care vede numai cu un ochi. ✦ Orb. *p. ext.* (ir.) (persoană) care nu vede bine. ✦ Saşiu. **2.** Fig. (Despre lumină sau despre surse de lumină) Cu lumină slabă, întunecoasă.

CHIORÍ vb. IV tranz., intranz şi refl. **1.** Intranz. şi tranz. A pierde sau a face pe cineva să-şi piardă un ochi; *p. ext.* a-i slăbi sau a face să slăbească vederea cuiva; a orbi. ✦ Tranz. Fig. A păcăli, a înşela pe cineva. **2.** Refl. (Fam.) A privi atent, cu curiozitate; a se holba.

CHIOS, ins. grecească în M. Egee, lângă ţărmul occidental al Asiei Mici; 830 km^2; 53,4 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Chios.* Viticultură (vinuri celebre). Unul dintre centrele culturii egeene.

CHÍOŞC (< tc.) s.n. **1.** Construcţie uşoară (mic pavilion) aşezată în parcuri sau în grădini. **2.** Mică construcţie pe străzi sau în incinte mai mari, unde se vând ziare, ţigări, răcoritoare etc.

CHÍOT s.n. Strigăt puternic, răsunător (de bucurie, de chemare etc.).

CHIP (< magh.) s.n. **I.** S.n. **1.** Faţă, figură: fizionomie. **2.** Înfăţişare, aspect al unei persoane. ✦ Persoană, fiinţă. ✦ Arătare, închipuire. **3.** (REL.) Proprietate ontologică, fixând structura arhetipală imprimată omului la creaţie: imaginea în care se reflectă fiinţa personală a lui Dumnezeu. ✧ *C. cioplit* = idol. **II.** S.n. **1.** Mod, fel, gen. **2.** Modalitate, posibilitate; cale, mijloc.

CHIPARISSA, Nicolae (sec. 17-18), cronicar moldovean, de origine greacă. Autor al unei cronici de curte în limba greacă, relatând evenimentele dintre 1716 şi 1717, în timpul celei de-a treia domnii a lui Mihai Racoviţă.

CHIPAROÁSĂ s.f. Plantă decorativă anuală din fam. amarilidaceelor, cu flori albe-verzui sau roz, plăcut mirositoare; tuberoză *(Polyanthes tuberosa).*

CHIPARÓS (< ngr.) s.m. Arbore răşinos mediteranean din fam. cupresaceelor, de c. 25 m înălţime cu coroana foarte deasă, îngustă, columnară sau piramidală, şi frunze persistente; lemnul, rezistent şi parfumat, este utilizat în ind. *(Cupressus sempervirens).* ✧ *C. de baltă* = arbore răşinos din fam. taxodiaceelor, originar din America de Nord, de c. 60 m înălţime, cu coroană conică, frunze mici, aciculare, căzătoare *(Taxodium distichum).*

CHIPEREŞTI, sat în com. Ţuţora, jud. Iaşi. Aici a fost înfiinţată în 1764 de către domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, o manufactură de postav.

CHIPÍU (după fr. *képi*) s.n. Şapcă cu fundul rotund, tare şi cu cozoroc.

CHIPPENDALE, Thomas (1718-1779), ebenist englez. Îmbinând stilurile rococo, gotic şi chinezesc, a creat un stil compozit în arta mobilierului, care îi poartă numele.

CHIPROVICÉNI (< ngr., bg.) s.m. pl. Negustori şi meşteşugari bulgari din Ciprovac şi Kobilovac, stabiliţi, în a doua jumătate a sec. 17, în Ţara Românească.

CHIRA-CHIRALINA (în folclorul epic românesc), zână şi împărătească peste o împărăţie misterioasă.

CHIRAC, Jacques (n. 1932), om politic francez. Gaulist. Prim-min. (1974-1976, 1986-1988). Primar al Parisului (1977-1995). Preşedinte al Franţei (1995-2007).

CHIRALEÍSA (< gr. *Kyrie eleison* „Doamne, miluieşte") Denumire populară pentru *ectenie.*

CHIRALITÁTE s.f. Proprietate geometrică de neidentitate a unui obiect (a unei molecule) cu imaginea sa în oglindă. Termenul a fost introdus (1883) de Sir William Thomson.

CHÍRĂ s.f. Numele unor specii de păsări din familia *Sternide,* asemănătoare cu pescăruşii, foarte bune zburătoare, călătoare. În Delta Dunării şi pe litoralul românesc cuibăresc **c.** mică *(Sterna albifrons),* **c.** de baltă *(S. hirundo)* şi c. de mare *(S. sandvicensis).*

CHIRCÍ vb. IV refl. **1.** A se strânge, a se ghemui. **2.** A nu se dezvolta îndeajuns, a se pipernici.

CHIRESCU, Ioan D. (1889-1980), compozitor şi dirijor român. Creaţie preponderent corală, laică şi religioasă. A condus formaţia corală „Carmen".

CHIRIAC, Corina (n. 1949, Bucureşti), cântăreaţă română. Vedetă a muzicii uşoare româneşti între 1970 şi 1987 („Strada Speranţei", „Vino iubire-napoi", „Opriţi timpul").

CHIRIACESCU, Sergiu (n. 1940, Unirea, jud. Călăraşi), inginer român. M. coresp. al Acad. (1999). Contribuţii ştiinţifice în dinamica maşinilor, comportarea materialelor şi a elementelor de maşini la sarcini statice şi dinamice („Automatizarea proceselor tehnologice", „Stability in Dinamics of the Metal Cutting").

CHIRIÁŞ, -Ă s.m. şi f. Persoană care foloseşte o locuinţă în temeiul unui contract de închiriere.

CHIRICO, Giorgio de (1888-1978), pictor italian. Unul dintre iniţiatorii suprarealismului şi al „picturii metafizice". Artă cu implicaţii filozofice („Enigma unei seri de toamnă", „Enigma orei"). După 1920, se apropie de suprarealism şi apoi de pictura academică.

CHIRICUŢĂ, Anton (1879-1971, n. Bârlad), inginer român. Colaborator al lui Anghel Saligny. Autor a numeroase proiecte şi lucrări privind realizarea construcţiilor de beton armat.

CHIRÍE (< bg., scr.) s.f. Sumă plătită de beneficiarul unui contract de închiriere pentru folosinţa locuinţei sau a altui lucru închiriat.

CHIRIGHÍŢĂ s.f. Numele a trei specii de păsări din familia *Sternide,* mici, foarte bune zburătoare, călătoare, care cuibăresc în Delta Dunării şi în alte bălţi din România; *c. cu aripi albe (Chlidonias leucopterus), c. cu obraz alb (Ch. hybridus),* şi *c. neagră (Ch. niger).*

CHIRIL (c. 827-869), cărturar slav, originar din Salonic. Împreună cu fratele său Metodiu, a participat, începând din 862-863, la răspândirea creştinismului în Moravia şi Panonia. A tradus din limba greacă în limba slavonă numeroase cărţi bisericeşti; considerat creatorul alfabetului chirilic.

CHIRIL al Alexandriei (376-444), patriarh al Alexandriei (din 412). A condamnat opiniile teologice nestoriene, susţinând că, în Hristos, cuvântul şi trupul sunt unite într-un ipostas („Anatematismele"). Canonizat.

CHIRIL al Ierusalimului (315-386), episcop de Ierusalim. Autorul „Catehezelor mistagogice" în care explică crezul Bisericii din Ierusalim şi simbolul botezului, al mirungerii şi euharistiei. Sanctificat.

CHIRÍLIC, -Ă adj. *Alfabet* ~ = vechi alfabet slav, întocmit de *Chiril,* întrebuinţat şi la noi până după jumătatea sec. 19. ✧ *Literă c.* (şi subst.) = literă care face parte din alfabetul chirilic. V. *glagolitic.*

CHIRIŢĂ, Constantin (1925-1991, n. sat Ibăneşti, jud. Vaslui), prozator român. Stabilit în Germania (1988). Proză de aventuri pentru tineret (ciclul „Cireşarii", „Trilogia în alb").

CHIRIŢĂ, Constantin D. (1902-1993, n. Bucureşti), pedolog român. Acad. (1990). Promotorul concepţiei ecologice de cercetare a solurilor („Ecopedologia"); lucrări privind tipologia şi cartarea zonelor forestiere.

CHIRIŢESCU-ARVA, Marin (1889-1935, n. sat Izvoru, jud. Giurgiu), agronom, pedolog şi economist agrarian român. Studii privind rolul elementelor pedogenetice şi al apei ca factori de vegetaţie.

CHIRNOAGĂ, Marcel (n. 1930, Buşteni), grafician şi sculptor român. Desen dinamic şi expresiv; tehnici variate. Cicluri: „Imagini dobrogene", „Drapelele", „Măşti".

CHIRNOGENI, com. în jud. Constanţa, în pod. Cobadin; 3 441 loc. (2008).

CHIRNOGI, com. în jud. Călăraşi, în C. Burnas; 7 951 loc. (2008). Aşezări getice din sec. 2-1 î.Hr.

CHIROGRAFÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre un creditor) Care nu are garanţii (ipotecă, privilegiu, gaj).

Jacques Chirac

CHIROMANȚÍE (< germ., it.) s.f. Practică prin care se ghicește caracterul sau viitorul unei persoane după liniile din palmă.

CHIRON (în mitologia greacă), cel mai bun și mai înțelept dintre centauri. I-ar fi educat pe Ahile, Iason și Asclepios. Rănit de Herakles, ca să-și curme suferința, i-a oferit lui Prometeu nemurirea, în schimbul morții sale.

CHIROPTÉRE (< fr. {i}; {s} gr. *kheir* „mână" + *pteron* „aripă") s.n. pl. Ordin de mamifere zburătoare, insectivore sau frugivore (lilieci și vulpi zburătoare), cu membrele anterioare transformate în aripi prin alungirea degetelor și dezvoltarea unei membrane tegumentare, ce se întinde între ele, laturile corpului, și, la multe specii, coadă. Se orientează datorită unui „radar biologic": emit ultrasunete cu o frecvență de 50 000-80 000 vibrații/s. Cele mai multe specii sunt ocrotite.

CHIRPĂR, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 1 552 loc. (2008).

CHIRPÍCI (< tc.) s.m. pl. Cărămidă nearsă, de dimensiuni mari, confecționată din lut amestecat cu paie, talaș, balegă etc.; utilizată pentru construit în mediul rural.

CHIRÚRG (< it., lat.) s.m. Medic specializat în chirurgie.

CHIRURGÍE (< fr., lat.) s.f. Ramură a medicinii care utilizează ca diagnosticare sau terapeutic intervenția operatorie. S-a dezvoltat odată cu descoperirea antisepsiei, asepsiei și anesteziei. ✧ *Mica c.* = parte a chirurgiei ce cuprinde intervențiile chirurgicale mai ușoare, care pot fi efectuate ambulator. *C. estetică* = care urmărește ameliorarea aspectului fizic al unei persoane. *C. reparatorie* = care este destinată înlăturării efectelor unor accidente (arsuri, traumatisme) sau a malformațiilor congenitale.

CHISCANI, com. în jud. Brăila, pe stg. Dunării; 5 650 loc. (2008). Termocentrală (1 950 MW). Ind. chimică (fibre artificiale), a celulozei, hârtiei și cartonului.

CHISELET, com. în jud. Călărași, pe valea Dunării; 3 551 loc. (2008).

CHISHOLN, Roderick Milton (1961-1999), filozof american de tradiție analitică. Contribuții în epistemologie, metafizică și etică („Teoria cunoașterii", „Persoană și obiect: un studiu metafizic").

CHISINDIA, com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 1 524 loc. (2008).

CHIST (< fr., {s} gr. *kystis* „vezică") s.n. **1.** (MED.) Cavitate apărută într-un organ sau țesut, delimitată de un perete solid, de obicei plină cu lichid sau cu o substanță moale. ✧ *C. hidatic (hidatidă)* = c. provocat de o formă larvară a teniei *(Echinococcus granulosus)* care se dezvoltă la bovine, ovine și porcine. Accidental se întâlnește și la om, mai frecvent în ficat și pulmon. **2.** (ZOOL.) Înveliș protector al unor animale inferioare.

CHIȘ, Gheorghe (1913-1981, n. Santău, jud. Satu Mare), astronom român. Cercetări privind fotometria stelelor variabile și utilizarea observațiilor obținute cu ajutorul sateliților artificiali.

CHIȘCÁR (< rus.) s.m. (IHT.) Țipar.

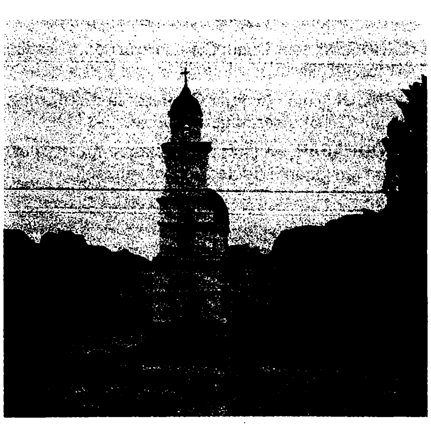

Chișinău. Catedrala

CHIȘINĂU, cap. Republicii Moldova, pe râul Bâc; 662 mii loc. (2003). Ind. alim., textilă, de prelucr. a pieilor și a lemnului; constr. de mașini. Universitate. Academie de științe. Muzee. Teatre. Monumente istorice: Biserica Domnească (ctitorie a lui Vasile Lupu din 1645), Biserica Mazarachi (sec. 18), catedrală (sec. 19). Atestat documentar (1436), transformat în oraș în timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661-1665). Prin Pacea de la București (1812), împreună cu *Basarabia*, a fost anexat de Rusia. În 1918, **C.**, împreună cu întreaga Basarabie, s-a unit cu România. În perioada interbelică a cunoscut o mare înflorire, pe toate planurile vieții politice, economice și culturale, fiind al doilea oraș al țării. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice, a fost reanexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost ocupat de trupele sovietice (1944) și anexat din nou la U.R.S.S. La **C.**, Parlamentul Republicii Moldova a hotărât decretarea limbii române drept limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin (27 aug. 1989) și proclamarea independenței (27 aug. 1991), hotărâri sancționate în cadrul unor mari adunări naționale.

CHIȘINEU-CRIȘ, oraș în jud. Arad, pe Crișu Alb; 8 314 loc. (2008). Ind. laptelui; fabrici de conf., de conserve de legume și fructe. Oraș din 1968. Menționat documentar în 1202.

CHIȘLAZ, com. în jud. Bihor, în C. Barcăului; 3 293 loc. (2008). Expl. de petrol.

CHÍȘIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Partea a piciorului la animalele copitate, situată între copită și articulația buletului.

CHIT (< germ.) s.n. Pastă formată dintr-un praf mineral și un lichid vâscos (ulei de in, glicerină etc.) care se întărește în contact cu aerul; folosit la fixarea geamurilor în cercevele, la astuparea găurilor în lemn sau în zid etc.

CHITÁNȚĂ (< fr.) s.f. Document prin care se atestă primirea unei sume de bani, a unor acte etc.

CHITÁRĂ (GHITÁRĂ) (< it.) s.f. Instrument cu corzi ciupite (cel mai des 6), cu cutia de rezonanță plată și gât lung, cu taste. ✧ *C. electrică* = c. ale cărei sunete sunt captate și amplificate (dezvoltată în rock și jazz) ✧ *C. slide* = tehnică specială de interpretare, inițial cu ajutorul unui gât de sticlă (Ry Cooder). ✧ *C. acustică* = c. ale cărei sunete nu sunt amplificate electric. ✧ *C.-bas* = instrument electric cu 4 corzi ciupite (poate avea 5, 6, 7 sau chiar 8 corzi), cu sau fără taste. Inventat de firma Fender la începutul anilor '50 (bas Fender). Înlocuiește contrabasul în secția ritmică, mai ales în rock, dar și în jazz.

CHITARÍST, -Ă (GHITARÍST, -Ă) (< it.; *chitară*) s.m. și f. Persoană care cântă la chitară.

CHITILA, oraș în jud. Ilfov; 12 564 loc. (2008). Aici a funcționat prima fabrică de zahăr din România (1875).

CHITÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *khiton* „înveliș") s.f. (BIOCHIM.) Polizaharid care intră în alcătuirea scheletului extern al unor artropode.

CHITÓN (< gr.) s.n. (În Grecia antică) Tunică (cămașă) din in sau din lână care se purta direct pe piele, prinsă pe umărul stâng cu o fibulă și strânsă în talie cu un cordon.

CHÍTRU s.m. Arbore cu flori mari, albe și fructe comestibile mari, asemănătoare cu lămâile (chitre), originar din Europa de S și Asia. ✧ *C. de apartament (Citrus medica).*

CHITTAGONG, oraș în Bangladesh, port la G. Bengal; 3,36 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Șantiere navale. Constr. de mașini. Prelucrarea petrolului. Fabrici de iută, hârtie, produse chimice; prelucrarea lemnului. Universitate. Întemeiat în sec. I î.Hr. Ocupat de englezi (1760), a intrat în componența Pakistanului de Est (1947), apoi (1971) a Bangladesh-ului.

CHIȚCÁN s.m. Mamifer insectivor cu blană brun-castanie, bot alungit, ochi mici și cu urechile ascunse în blană *(Sorex araneus)*. Trăiește în păduri, în galerii mici.

CHIȚIMIA, I.[on] C.[onstantin] (1908-1996, n. sat Albulești, jud. Mehedinți), istoric literar și folclorist român. Studii de slavistică și de literatură română veche („Probleme de bază ale literaturii române vechi").

CHIȚU, Gheorghe (1828-1897, n. Oboga, jud. Olt), publicist și om politic român. Acad. (1879). Primar al Craiovei; de mai multe ori ministru. A colaborat la ziare locale și centrale. Lucrări: „Domn-Doamnă, Dominus-Domina", „Cuvintele creștine în limba română").

CHIUIEȘTI, com. în jud. Cluj, în dealurile Ciceului; 2 666 loc. (2008).

CHIUITÚRĂ s.f. **1.** Chiot. **2.** Versuri cu caracter epigramatic, care se strigă în timpul executării dansurilor populare; strigătură.

CHIULĂSĂ (CULASĂ) (< fr.) s.f. Parte superioară amovibilă a unui motor termic, ce conține camerele de combustie și susține supapele și culbutorii.

CHIULÍ vb. IV intranz. (Fam.) A se sustrage nemotivat de la o obligație, de la o datorie; a trage chiulul.

CHIUP (< tc.) s.n. Vas mare de lut în formă de amforă, folosit pentru păstrarea unor lichide, a murăturilor, apărut în Grecia miceniană (milen. 2 î.Hr.); primele exemplare din România au fost găsite la Histria (sec. 6 î.Hr.)

CHIURETĂJ (< fr.) s.n. Operație efectuată cu ajutorul chiuretei, ca modalitate terapeutică de curățare a unor cavități naturale (uter, cavitate articulară etc.), plăgi, țesut osos, cartilaginos ori în scop de diagnostic pentru recoltarea unor țesuturi (biopsie). Sin. *raclaj.*

CHIURÉTĂ (< fr.) s.f. Instrument chirurgical din metal, în formă de linguriță cu margini tăioase, utilizat pentru efectuarea chiuretajelor.

CHIUVÉTĂ (< fr.) s.f. Vas din porțelan, faianță, metal emailat etc., prevăzut cu scurgere, așezat sub un robinet, care servește pentru spălat.

CHIUZA, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe valea Someșului Mare; 2 263 loc. (2008).

CHÍVĂRĂ (< rus.) s.f. Chipiu înalt, folosit în trecut de militarii anumitor arme.

CHÍVOT (< sl.) s.n. (REL.) **1.** Casetă de argint în formă de bisericuță, așezată pe altar, în care se păstrează sfânta împărtășanie. **2.** (La vechii evrei) Ladă aflată în „cortul mărturiei" și în care se păstrau vasul de aur cu mană, toiagul lui Aaron și „Tablele Legii".

CHLADEK, Anton (1794-1882, n. Elemir, Serbia), pictor român de origine cehă. Portrete („Ienăchiță Văcărescu", „Constantin Ipsilanti") și miniaturi. Pictură murală bisericească. În atelierul său a lucrat un timp N. Grigorescu.

CHOCANO, José Santos (1875-1934), poet peruan. Sub influența lui Rubén Dario, a compus versuri moderniste („În sat", „Alma America").

CHOLULA, așezare aztecă în America precolumbiană (Mexic). Piramidă tronconică de mari proporții dedicată lui *Quetzalqoatl*. Azi *C. de Rivadabia.*

CHOMOLUNGMA, vârf și masiv muntos în Himalaya, situat la granița dintre Nepal și China. Alcătuit din gnaise și granite și acoperit de ghețari și zăpezi persistente. Alt. max.: 8 850 m (conform ultimei măsurători, din 1999), cel mai înalt vârf al planetei, cucerit la 29 mai 1953 de neozeelandezul Edmund Hillary și nepalezul Tenzing Norgay. Cunoscut și sub denumirea *Everest*, dată în cinstea lui Sir George Everest și cea nepaleză de *Sagharmata*. Parc Național nepalez.

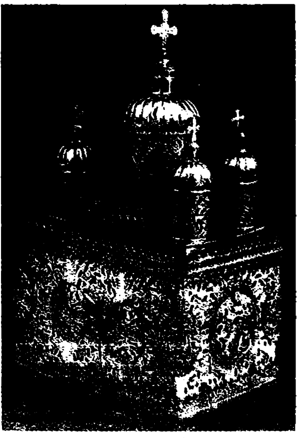

Chivot (1)

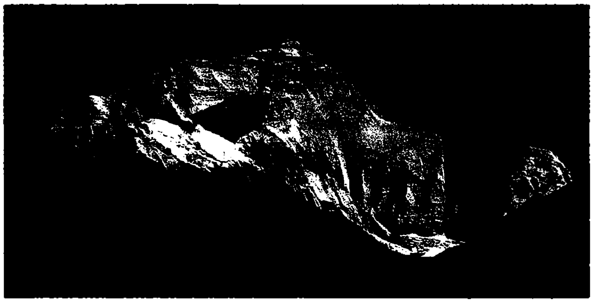

Chomolungma

CHOMSKY, Avram Noam (n. 1928), lingvist, filozof şi militant politic american. Studii de gramatică generativă şi transformaţională („Structuri sintactice", „Teme în teoria gramaticii generative"), cu implicaţii în psihologie şi filozofie („Cunoaşterea limbajului").

CHÓNCJI, oraş în NE R.P.D. Coreene, port la M. Japoniei; 582,4 mii loc. (1993). Siderurgie, şantiere navale. Ind. textilă, alim. şi mat. de constr. Pescuit.

CHÓNGJU, oraş în centrul Republicii Coreea; 531,3 mii loc. (1995). Ind. textilă şi alim.

CHONGQING, oraş în centrul Chinei (Sichuan), pe Yangtze; 2,26 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Vechi centru comercial. Ind. siderurgică şi metalurgie neferoasă, constr. de maşini, ind. chimică, electrotehnică, a cimentului, de prelucr. petrolului, textilă şi alim. Universitate.

CHONIATES, Nicetas (mijlocul sec. 12-c. 1213), cronicar bizantin. Autor al unei istorii a Imp. Bizantin (1118-1206), care cuprinde informaţii privitoare la români.

CHÓNJU, oraş în SV Republicii Coreea; 563,1 mii loc. (1995). Ind. prelucr. lemnului, hârtiei, textilă şi alim.

CHO OYU, vf. în masivul Himalaya, la granița Chinei cu Nepalul, la NV de vf. Chomolungma. Al 7-lea pisc al Globului. Alt. max.: 8 153 m.

CHOPIN, Fryderyk (Frédéric) (1810-1849), pianist şi compozitor polonez. A trăit la Paris. Compoziţii pentru pian (sonate, poloneze, mazurci, valsuri, studii, preludii, balade, concerte), cu un caracter romantic, pasionat, deseori melancolic, care au reînnoit stilul pianistic. Melodică elegantă şi sensibilă, bogat ornamentată.

CHOPPER (cuv. engl.) s. Variator de tensiune continuă.

CHORZÓW, oraş în S Poloniei, în Silezia; 120,4 mii loc. (2000). Expl. de cărbuni. Metalurgie. Constr. de maşini. Îngrăşăminte chimice.

CHOSROES, nume a doi regi persani din dinastia Sasanizilor: **C. I** (531-579), reformator al statului, care cunoaşte maxima strălucire şi expansiune teritorială; a purtat un război îndelungat împotriva Bizanţului (540-562, reluat în 572). **C. II** (590-628). A cucerit Asia Mică, Siria, Palestina şi Egiptul de la bizantini şi a asediat Constantinopolul (626); înfrânt de împăratul bizantin Heraclius.

CHOU-KOU-TIEN (ZHOUKOUDIAN), peşteră la 50 km SV de Beijing (China). - **Omul de la ~**, nume dat, după mandibulele găsite în depozitele Pleistocenului mediu în peştera C., resturilor fosile din Asia, considerate ca aparţinând unei rase a speciei *Homo erectus (H. e. sinantropus pekinensis).*

CHOW-CHOW s.m. Rasă de câini de sanie, de pază, de vânătoare, de companie, de origine asiatică, robustă (c. 46-53 cm şi 18-125 kg), cu capul lat şi plat, limba violet-închis, spate puternic, păr abundent, aspru, negru-intens, roşu, arămiu, gri-albăstrui, crem sau alb.

Fryderyk Chopin

CHRÉTIEN DE TROYES (c. 1135-c. 1183), scriitor francez. Romane cavalereşti în versuri, cu subiecte şi personaje împrumutate din legendele bretone („Lancelot", „Perceval").

CHRISTCHURCH, oraş în Noua Zeelandă (Insula de Sud), port la Oc. Pacific; 324,2 mii loc. (2001). Constr. de maşini de transport. Universitate. Fundat (1850).

CHRISTIE, Agatha (1890-1976), scriitoare engleză. Celebră autoare de romane poliţiste („Cine l-a ucis pe Roger Ackroyd", „Zece negri mititei") şi drame („Cursa de şoareci"), abil construite.

CHRISTIE, Julie (n. 1941), actriţă engleză de teatru şi cinema. Debut la „Royal Shakespeare Company". Personaje senzuale, de o vitalitate discret sugerată („Billy mincinosul", „Darling", „Departe de lumea dezlănţuită", „Mesagerul").

CHRISTIE'S, celebră casă de licitaţii din Londra, fondată în 1766.

CHRISTINA, regină a Suediei (1632-1654). Fiica lui *Gustav II Adolf.* În timpul domniei sale, conducerea efectivă a statului a deţinut-o Axel *Oxenstierna.* A sprijinit dezvoltarea ştiinţei şi culturii şi l-a protejat pe Descartes. În urma divergenţelor cu Dieta a abdicat şi a plecat în Europa.

CHRISTMAS 1. v. **Kiritimati. 2.** Ins. vulcanică în Oc. Indian, la 350 km S de ins. Java; 137 km^2. Centrul ad-tiv: *The Settlement.* Dependentă de Singapore până la 1 oct. 1958, când a trecut în stăpânirea Australiei.

CHRISTUS, Petrus (c. 1420-c. 1473), pictor flamand. Desen rigid, compensat printr-un colorit viu („Portret de tânără fată", „Zaraful şi soţia sa").

CHRYSIPPOS (c. 280-c. 204 î.Hr.), filozof grec. Considerat al doilea fondator al şcolii stoice; logician de seamă.

CHUR, oraş în E Elveţiei, pe Rin, centrul ad-tiv al cantonului Graubünden; 32 mii loc. (2000). Ind. textilă, alim., prelucr. lemnului. Staţiune climaterică. Catedrală (sec. 11).

CHURCH, Alonzo (1903-1995), logician şi matematician american. Contribuţii la teoria deciziei şi calculul predicatelor („Introducere în logica matematică").

CHURCHILL 1. Fl. în Canada Centrală; c. 2 000 km (de la izv. râului Beaver). Izv. din lacul omonim din m-ţii Stâncoşi, se varsă în G. Hudson. **2.** Fl. în Canada, în E pen. Labrador; 560 km. Se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar de 248 km lungime. Vechiul nume: *Hamilton.*

CHURCHILL, Sir Winston Leonard Spencer (1874-1965), om politic britanic. Conservator şi lider al Partidului Conservator. Ministru în repetate rânduri (din 1906). Şeful guvernului de coaliţie (1940-1945) şi al guvernului conservator (1951-1955). În faza finală a războiului, iniţiatorul politicii sferelor de influenţă în Europa Centrală şi de Est („acordul de procentaj" C. - Stalin din 9-18 oct. 1944). Memorii. Premiul Nobel pentru literatură (1953).

CHURRIGUERA, familie de arhitecţi şi decoratori spanioli din sec. 17-18. Cel mai de seamă **José Benito de C.** (1665-1725), reprezentant al barocului în sculptură şi arhitectură (Palatul Goyeneche - azi Academia de San Fernando - din Madrid, altarul Bisericii San Estéban din Salamanca). De numele său se leagă stilul *churriguesc,* folosit pentru a denumi barocul spaniol târziu.

CI (METR.), simbol pentru *curie.*

C.I.A. (Central Intelligence Agency), organizaţie ce înglobează serviciile de spionaj şi contraspionaj ale S.U.A., înfiinţată în 1947.

CIACÓNA (< it.) s.f. Vechi dans de origine sud-americană, introdus în Spania în sec. 17, apoi în Franţa, unde apare în balete şi opere. ✦ (În sec. 17-18) Piesă instrumentală.

CIACOVA, oraş în jud. Timiş, în C. Timişului; 5 070 loc. (2008). Donjon (sec. 14).

CIAD (Republica ~) 1. Stat în Africa central-nordică; 1,28 mil. km^2; 9,25 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: franceza şi araba. Religia: islamică (51%), creştină (35%), animistă ş.a. Cap.: *N'Djamena. Relief* variat cu munţi (Tibesti, 3 415 m alt.), podişuri (Ennedi), câmpii. În N *climă* aridă (un sector din Sahara), urmată în partea centrală de semideşert (Sahel) şi în S climă tropicală mai umedă (predominant de savană). Expl. de sare; resurse de uraniu, staniu, bauxită. Recent s-a descoperit petrol. Se cultivă bumbac, arahide, manioc, sorg, mei, porumb, batate, curmali, citrice, mango. Se cresc bovine, caprine, ovine, cămile. Pescuit. Ţesături din bumbac, ulei de arahide, ţigarete, zahăr, gumă arabică. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. - *Istoric.* Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit statele Kanem (sec. 9; din sec. 14, Bornu), Wadai (sec. 14) şi Bagirmi (sec. 16). Ocupat de francezi (1897-1914), care l-au transformat în colonie, inclusă până în 1958 în Africa Ecuatorială Franceză. Ulterior a devenit republică în cadrul Comunităţii Franceze, având doar autonomie internă; C. şi-a proclamat independenţa de stat la 11 iun. 1960. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). Între 1960 şi 1975, şeful statului şi guvernului a fost François (Ngarte) Tombalbaye, ucis în urma unei lovituri militare. Conflictul politic, etnic şi religios, izbucnit în 1963, se accentuează după 1975, când ciocnirile dintre facţiunile militare rivale iau forma unui război civil. Luptele dintre forţele fidele preşedintelui Goukouni Oueddei (şef al statului între 1979-1982) şi cele ale generalului Hissène Habré (prim-min. în 1978-1979 şi preşedinte din 1982) provoacă importante pagube materiale şi dezorganizează complet economia ţării. Tensiunile cu Libia şi Sudanul, precum şi instabilitatea internă au cunoscut o recrudescenţă în anii 1989-1990. Forţele armate ale C., cu ajutorul unui contingent francez, au alungat trupele libiano-sudaneze din ţară (1990), dar tensiunile politice şi contestările armate continuă. Colonelul (între timp avansat la gradul de general-locotenent) Idriss Déby, liderul Mişcării Patriotice de Salvare preia puterea (2 dec. 1990; ales preşedinte 1996 şi reales în 2001) se pronunţă pentru introducerea sistemului politic de guvernare pluripartit, iar la 31 mart. 1996, printr-un referendum, se validează o nouă Constituţie, în care se prevede forma de guvernământ prezidenţială. Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga rezolvă (3 febr. 1994) în favoarea C. disputa cu Libia pentru „fâşia Aozou", decizie recunoscută de guvernul libian, care-şi retrage trupele din zonă. În 1999, o nouă rebeliune izbucneşte în regiunea Tibesti din NV ţării împotriva regimului de la N'Djamena. Relaţiile cu Sudanul devin tensionate (din 2003), sute de mii de refugiaţi din reg. Dafur provocând probleme de adăpost şi hrană. În 2005 preşedintele anulează printr-un referendum limitarea la două mandate, câştigând noi alegeri (2006). C. rămâne una dintre cele mai sărace ţări de pe Glob. Republică prezidenţială. **2. (TCHAD)** lac cu apă dulce în partea centrală a Africii Ecuatoriale pe terit. Nigeriei, Ciadului, Camerunului şi Nigerului, într-o reg. endoreică, la 240 m alt.; aici se

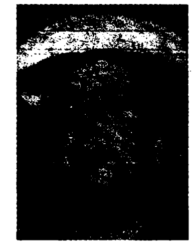

Agatha Christie

Winston Churchill

varsă râurile Chari şi Logone; supr. variabilă: 10–26 mii km^2. Ad. max.: 4–11 m.

CIÁN (< germ.) s.n. Substanţă chimică, gaz incolor, cu miros de migdale amare, toxic, lacrimogen; cianogen.

CIANAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă chimică cristalină, instabilă, folosită pentru obţinerea melaminei. ✧ C. *de calciu* = substanţă chimică (p.t. 1 190°C) sub formă de pulbere neagră, obţinută prin acţiunea azotului asupra carbidului şi folosită ca îngrăşământ, erbicid şi la prepararea amoniacului.

CIANCOBALAMINĂ (< germ., rus.) s.f. (BIOCHIM.) Factor antianemic prezent în extractul de ficat, conţinând cobalt şi un grup cianic; are o puternică acţiune hematopoetică; cobalamină, vitamina B_{12}.

CIANHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = lichid incolor (p.t. -15°C, p.f. 26,50°C), volatil, foarte otrăvitor; este un acid slab, cu miros de migdale amare, folosit la fabricarea nitrilului acrilic, la combaterea dăunătorilor agricoli etc.; acid prusic.

CIANHIDRÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. Compuşi organici care conţin în moleculă două grupe funcţionale: hidroxil şi nitril; utilizaţi la obţinerea aminoacizilor şi materialelor plastice (sticlă organică, cauciuc sintetic etc.).

CIANÍT (< fr. {i}; {s} gr. *kyaos* „albastru-închis") s.n. (MINER.) Disten.

CIANIZÁRE (după fr.) s.f. Tratament termochimic de saturare a suprafeţei pieselor de oţel, pentru creşterea rezistenţei la uzură şi oboseală a oţelului.

CIANI, lac sărat în C. Siberiei de V, la V de Novosibirsk (Federaţia Rusă); 1,7–2,3 mii km^2 (în funcţie de nivelul apei). Ad. max.: 10 m.

CIAN KAI-ŞI v. Jiang Jieshi.

CIANO, Galezzo, conte (1903-1944), diplomat şi om politic italian. Ginerele lui Mussolini. Ministru de Externe (1936-1943). A sugerat ieşirea separată a Italiei din război. Demis, arestat, judecat şi executat. Alături de Ribbentrop, unul dintre „arbitrii de la Viena" care au impus guvernului României Dictatul din 30 aug. 1940.

CIANOBACTÉRII (< fr. {i}; {s}; gr. *kyanos* „albastru-închis" + *bakteria* „baston") s.f. pl. Bacterii care conţin un pigment fotosintetizator, ficocianină, mult timp considerate alge (sub denumirea de alge albastre sau cianoficee). Sunt unicelulare, uneori reunite în colonii sau filamente.

CIANOFICÉE (< fr. {i}; {s} gr. *kyanos* „albastru-închis" + *phykos* „algă") s.f. pl. v. **cianobacterii.**

CIANOGÉN (fr. {i}) s.n. (CHIM.) Cian.

CIANOPSÍE ({s} gr. *kyaos* „albastru" + *opsis* „vedere") s.f. Perturbare a vederii manifestată prin perceperea obiectelor în culoarea albastră; se întâlneşte după extirparea cristalinului.

CIANOTIPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kyanos* „albastru-închis" + *typos* „urmă imprimată") s.f. Procedeu de reproducere prin copiere fotografică, în special după desene executate pe hârtie de calc.

CIANÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kyanos* „albastru-închis") s.f. Coloraţie albastră-vineţie a pielii şi a mucoaselor determinată de insufiecienţa oxigenului din sânge.

CIANURÁRE (după fr. *cyanuration*) s.f. Operaţie industrială de extragere a metalelor nobile din minereuri sărace, prin tratare cu o soluţie diluată de cianură de sodiu.

CIANÚRI (< fr.) s.f. pl. Săruri ale acidului cianhidric. ✧ *Cianură de potasiu* = sare sub formă de cristale cubice, incoloră, solubilă în apă; foarte toxică. *Cianură de sodiu* = sare sub formă de cristale incolore, solubilă în apă; foarte toxică; utilizată la extragerea metalelor preţioase din minereuri, ca insecticid şi dezinfectant.

CIAO SU-LI v. Zhao Shuli.

CIBELE (KYBELE), divinitate frigiană, zeiţa Pământului, supranumită Marea Mamă a zeilor. Soţia lui Saturn. În sec. 6 î.Hr., cultul ei a trecut în Grecia, fiind identificată cu Rhea. Reprezentată conducând o bigă trasă de lei.

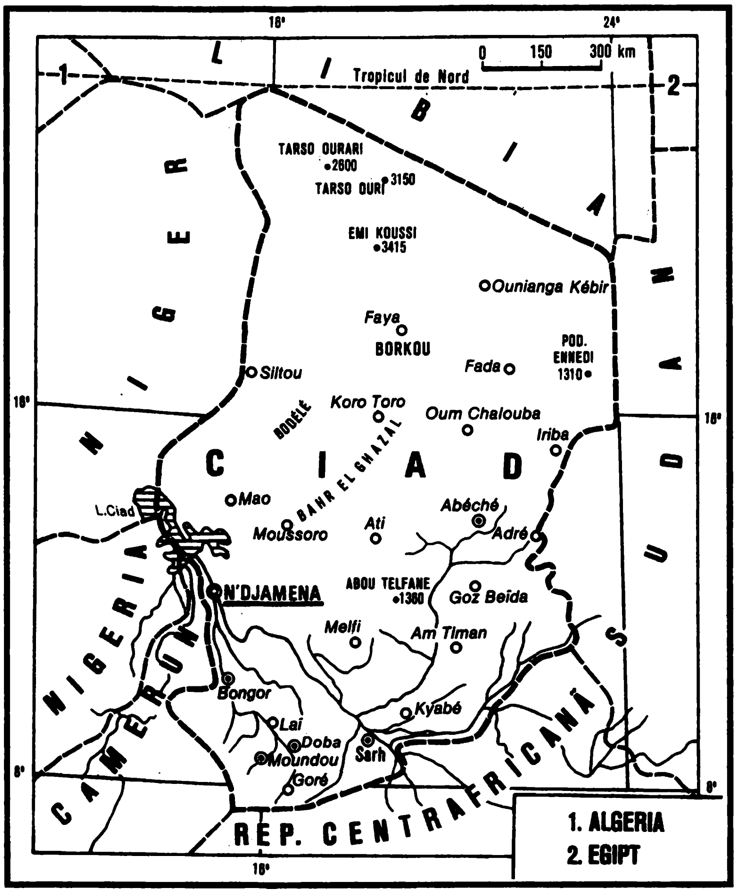

CIBERNÉTIC, -Ă (fr. {i}; {s} gr. *kybernetikos* „de cârmuire") adj. Care se referă la cibernetică, care aparţine domeniului ciberneticii.

CIBERNÉTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ştiinţă care are ca obiect studiul matematic al legăturilor, comenzilor şi controlului în sistemele tehnice şi organismele vii, din punctul de vedere al analogiilor formale. Are numeroase aplicaţii în toate domeniile tehnicii, în economie, biologie, medicină etc. În 1938, în lucrarea „Psihologia consonantistă", *Şt. Odobleja* face prima expunere amplă a unor principii cibernetice, înainte cu zece ani de apariţia lucrării „Cibernetica" a lui N. Wiener. V. *sistem cibernetic.* ✧ *C. economică* = ramură a c. care se ocupă cu aplicarea ideilor şi metodelor c. la sistemele economice.

CIBERNETICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist care lucrează în domeniul ciberneticii.

CIBIN 1. Râu afl. dr. al Oltului, la Podul Olt; 78 km. Izv. din m-ţii Cindrel şi trece prin municipiul Sibiu. **2.** V. *Cindrel.*

CIBÓRIU (< fr.) s.n. **1.** Construcţie mică, în formă de baldachin, din piatră sau metal, aşezată pe masa altarului. **2.** (În bisericile catolice) Vas liturgic în formă de cupă, folosit pentru păstrarea elementelor euharistice.

CIBOTARU 1. Simion C. (1929-1984, n. Cobâlca, Basarabia), critic şi istoric literar român. Contribuţii la valorificarea literaturii basarabene, monografii („Emilian Bucov"). **2. Arhip C.** (n. 1935, Cobâlca, Basarabia), scriitor român. Văr cu C. **(1)** Versuri romantice şi simbolico-metaforice; un roman-foileton satiric („Umbra comorilor"); comedii („Şase de tobă"). Traduceri.

CICÁDĂ (< engl. {i}) s.f. Denumire dată unor insecte homeoptere (din care face parte şi cicoarea^2), cu corpul scurt şi gros; masculul emite un ţârâit caracteristic.

CICADOFÍTE ({i} gr. *cicada* „barză" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Gen de gimnosperme cu aspect de palmieri sau de ferigi arborescente, cu trunchi scurt, globulos, care se termină cu un buchet de frunze *(Cycadophyta)*. Apar în Carbonifer.

CICATRÍCE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Ţesut conjunctiv nou format care înlocuieşte o pierdere de ţesuturi, o zonă inflamată ori care uneşte buzele unei plăgi traumatice sau operatorii. **2.** (BOT.) Urmă lăsată de desprinderea unor organe ale plantei (în special a peţiolilor frunzelor).

CICATRIZÁ (< fr.) vb. I refl. (Despre o plagă) A se vindeca prin formare de ţesut conjunctiv.

CICĂLÍ (< *cicală*, rar, „persoană cicălitoare") vb. IV tranz. A sâcâi pe cineva cu cereri, cu observaţii, cu reproşuri repetate; a bate la cap, a pisălogi.

CICĂNEŞTI, com. în jud. Argeş, în Subcarpaţi; 2 182 loc. (2008).

CICÂRLĂU, com. în jud. Maramureş, la V de Baia Mare; 4 036 loc. (2008). Rezervaţia naturală Rozeta de piatră Ilba (0,5 ha). Expl. de min. complexe (sulfuri polimetalice la Ilba), bazalt şi andezit.

CICCOLINI, Aldo (n. 1925), pianist francez de origine italiană. Interpret cultivat, cu tuşeu subtil, apreciat în muzica romantică şi în cea franceză (Saint-Saens, Chabrier, Satie, Massenet).

CICERO, Eugen (pseud. lui *Eugen Ciceu*) (1940-1999, n. Bucureşti), pianist român de jazz. Stabilit în Germania. Se impune în muzica de jazz inspirată de teme şi de maniera muzicii clasice (Mozart, Chopin etc.). Discografie amplă în formulele solo, Trio Cicero, cu orchestră simfonică etc.

CICERO, Marcus Tullius (106-43 î. Hr.), om politic, orator, filozof şi scriitor roman. În calitate de consul, a demascat conjuraţia lui Catilina împotriva Senatului (63 î.Hr.). Asasinat din porunca lui Antonius. Se impune prin discursurile politice („Catilinarele", „Filipicele"), tratatele de retorică şi de stil („Despre orator"). Filozof eclectic („Despre supremul bine şi supremul rău", „Despre natura zeilor"). A contribuit la formarea vocabularului filozofic latin, bază a terminologiei filozofice europene.

CICERÓNE (< it., fr.) s.m. Ghid care însoţeşte vizitatorii unui oraş, ai unui muzeu etc.

CICEU, veche cetate în Transilvania, construită între 1203 şi 1304. Apanaj al domnilor Moldovei (din 1489), până în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu; încorporat ulterior domeniului cetăţii Gherla. Ruinele se află lângă com. Ciceu-Giurgeşti (jud. Bistriţa-Năsăud).

CICEU, com. în jud. Harghita, 2 721 loc. (2008).

CICEU-GIURGEŞTI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, în pod. Someşan; 1 721 loc. (2008).

CICEU-MIHĂIEŞTI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, în dealurile Ciceului, la NE de Dej; 1 381 loc. (2008).

CICIMÉCI s.m. pl. Populaţie precolumbiană care a locuit reg. de stepă din S Mexicului, din care s-au desprins *toltecii* şi *aztecii.*

CICLADE (KIKLADES), arh. grecesc în M. Egee, alcătuit din 211 ins., dintre care unele vulcanice; 2,57 mii km^2. Ins. pr.: Andros, Náxos, Páros, Tinos, Santorin. Relief muntos. Expl. de min. de fier, bauxită, marmură. Citrice, măslini, cereale. Viticultură. Creşterea animalelor. Pescuit.

CICLÁMĂ (după fr., lat.) s.f. Plantă decorativă din fam. primulaceelor, cu frunze reniforme şi flori mari, albe sau roşii *(Ciclamen europaeum).*

CICLÁNI (< fr.) s.m. pl. Hidrocarburi saturate ciclice (C_nH_{2n}) prezente în petrol; cicloalcali, cicloparafine, naftene.

CÍCLIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *kyklikos* „circular") adj. **1.** Care se desfăşoară în cicluri sau aparţine unui ciclu; periodic. **2.** (Despre compoziţii muzicale) Care este alcătuit din mai multe părţi independente. **3.** (Despre un compus chimic) Care are catenele închise în ciclu.

CICLÍSM (< fr.) s.n. Sport care se practică cu biciclete speciale pe velodrom sau pe şosea.

CICLÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine ciclismului, privitor la ciclism. **2.** S.m. şi f. Persoană care practică ciclismul.

CICLIZÁRE (după fr. *cyclisation)* s.f. *Reacţie de* ~ = reacţie chimică de închidere a unui lanţ de atomi cu formarea unui ciclu.

CÍCLO- ({s} gr. *kyklos* „cerc") Element de compunere cu sensul „ciclic", folosit pentru formarea unor cuvinte care denumesc compuşi chimici.

CICLOALCÁNI (< germ.) s.m. Ciclani.

CICLOCONVERTÓR (< engl., fr.) s.n. Dispozitiv electronic de putere, care trasformă direct energia electrică de curent alternativ cu anumiţi parametri în energie electrică de curent alternativ de alţi parametri.

CICLOCRÓS (< fr.) s.n. Probă ciclistă de fond în care concurenţii străbat un traseu variat, prevăzut cu diferite obstacole.

CICLOGENÉZĂ s.f. Proces prin intermediul căruia ia naştere un ciclon **(1).**

CICLOHEXÁN (<fr. {i}) s.m. Hidrocarbură ciclică saturată, lichidă, extrasă din petrol; se foloseşte ca solvent şi ca materie primă în ind. fibrelor sintetice.

CICLOHEXANÓL (< fr. {i}) s.m. Alcool ciclic saturat, cristalin, higroscopic, cu miros de camfor; intermediar în fabricarea caprolactamei.

CICLOHEXANÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Cetonă ciclică saturată, uleioasă, cu miros de mentă; folosită ca dizolvant şi ca materie primă la fabricarea caprolactamei.

CICLOIDÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. (MAT.) Privitor la cicloidă, care aparţine unei cicloide.

CICLOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kyklos* „cerc" + *eidos* „aspect") s.f. (MAT.) Curbă descrisă de un punct al unui cerc care se rostogoleşte fără alunecare pe o dreaptă fixă.

CICLÓN (< fr.{i}; {s} gr. *kyklos* „cerc") s.n. **1.** (METEOR.) Formă negativă a reliefului câmpului baric, cu diametrul de câteva mii de km, în care presiunea scade de la periferie spre centru şi masele de aer au o mişcare convergentă pe orizontală şi ascendentă pe verticală; câmp de joasă presiune. ✦ Furtună puternică, cu deplasarea aerului în vârtejuri, însoţită de ploi şi descărcări electrice. V. *taifun, uragan.* **2.** (TEHN.) Aparat pentru separarea particulelor materiale din aer sau din gaze prin efectul forţei centrifuge.

CICLONÁL, -Ă (< *ciclon*) adj. Care se referă la ciclon **(1).**

CICLÓP (< fr., lat.) s.m. **1.** (La pl.) (În mitologia greacă) Uriaşi antropofagi cu un singur ochi în frunte; erau păstori sau meşteri făurari, ajutoare ale zeului Hefaistos sau pricepuţi constructori. **2.** (ZOOL.) Gen de crustaceu dulcicol, cu corpul oval, de 1 mm lungime şi cu două antene înotătoare *(Cyclops).*

CICLOPARAFÍNE (<fr. {i}) s.f. Ciclani.

CICLOPENTADIÉNĂ (< fr. {i}) s.f. Hidrocarbură ciclică nesaturată cu două duble legături; se găseşte în benzenul brut rezultat de la distilarea gudronului de cărbune.

CICLOPENTÁN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură ciclică saturată, lichidă, uleioasă, folosită ca solvent.

CICLÓPIC, -Ă (< it.; *ciclop)* adj. Caracteristic ciclopilor **(1);** uriaş. ✧ *Zid c.* = construcţie masivă din blocuri mari de piatră brută, practicată în arhitectura preelenică şi atribuită ciclopilor (ex. la Micene, Tirint etc.).

CICLOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kyklop* „ciclop") s.f. (MED.) Monstruozitate congenitală constând din dezvoltarea unui singur ochi sau din fuzionarea celor două orbite.

CICLOPROPÁN (< fr.{i}) s.n. Gaz incolor, inflamabil, utilizat în inhalaţii ca anestezic general.

CICLORÁMĂ (< fr.; {s} gr. *kyclos* „cerc" + *horama* „spectacol") s.f. Fundal de scenă curbat, confecţionat din pânză; se foloseşte şi pentru decorul proiectat.

CICLOSTÓMI (< fr. {i}; {s} gr. *kyklos* „cerc" + *stoma* „gură") s.m. pl. Clasă de vertebrate acvatice inferioare, cu corpul nud, pisciform, lipsit de maxilare şi gura rotundă *(Cyclostomata).*

CICLOTIMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kyklos* „cerc" + *thymos* „stare de spirit") s.f. Stare psihică morbidă, caracterizată prin alternarea stărilor de bună dispoziţie cu cele depresive.

CICLOTRÓN (< fr. {i}; {s} *ciclo* + fr. *[elec]tron)* s.m. Accelerator ciclic utilizat pentru a imprima energii foarte mari particulelor relativ grele, ca protoni, deutroni etc.

CICLOTURÍSM (< fr.) s.n. Ramură a turismului în care se foloseşte ca mijloc de deplasare bicicleta.

CICLOVA ROMÂNĂ, com. în jud. Caraş-Severin, în dealurile Oraviţei; 1 623 loc. (2008). Rezervaţia naturală Valea Ciclovei-Ilibia (1 865,6 ha). Biserici şi locuinţe fortificate şi necropole; mori ţărăneşti.

CÍCLU (< fr., lat.) s.n., s.m. **1.** S.n. Succesiune de fenomene, stări etc., în evoluţia unui proces repetabil, începând de la o anumită situaţie până când se revine la o situaţie identică sau asemănătoare cu cea iniţială. ✦ Diagramă care reprezintă o succesiune de fenomene, stări etc. ✦ Durata unui **c. (1). 2.** S.m. Totalitatea valorilor succesive ale unei mărimi periodice în timpul unei perioade. ✧ C. *pe secundă* = hertz. **3.** S.n. (TEHN.) Lanţ complet de stări produse într-un interval de timp ce caracterizează evoluţia unui proces (ex. **c.** de pompare, **c.** de fermentaţie etc.). ✧ (FIZ.) C. *ideal* (sau *c. Carnot*) = **c.** teoretic reversibil de transformări ale unui gaz, format din două izoterme şi două adiabate. C. *Diesel* = **c.** de funcţionare a motorului cu ardere internă. C. *Otto* = **c.** de funcţionare a motorului în patru timpi cu explozie. C. *de histerezis* v. *histerezis.* ✦ (MAT.) Cale închisă într-un graf. ✦ (INFORM.) Grup de instrucţiuni care poate fi executat repetitiv în cadrul unui program. 4. S.n. (GEOL.) C. *geotectonic (orogenic)* = ansamblul proceselor tectonice care determină evoluţia unui geosinclinal până la transformarea lui în catenă muntoasă. Principalele faze în această evoluţie sunt: *litogeneza, orogeneza* şi *gliptogeneza.* C. *geochimic* = mod de migraţie a elementelor chimice în natură în decursul istoriei geologice a Pământului, în care acestea revin periodic în formaţie asemănătoare. **5.** S.n. C. *de eroziune* = ansamblu de etape succesive în dezvoltarea reliefului (de tinereţe, maturitate şi îmbătrânire), definit de geograful american W.M. Davis (1899). **6.** S.n. (CHIM.) Lanţ închis de atomi din molecula unei substanţe. 7. S.n. (BIOL.) C. *de dezvoltare* = ansamblu de fenomene în decursul cărora se realizează dezvoltarea unui organism, de la prima diviziune a ovulului, continuând cu maturizarea, reproducerea şi terminând cu moartea. C. *biologic* = circuit biologic. **8.** S.n. (FIZIOL.) C. *estral* v. *estral.* C. *Krebs* v. *Krebs.* C. *menstrual* v. *menstruaţie.* **9.** S.n. C. *economic* = evoluţia ondulatorie a activităţilor economice care constă în alternanţa perioadelor de expansiune cu cele de contracţie. C. *de exploatare* = perioada dintre achiziţionarea materiilor prime care intră într-un proces de prelucrare şi încasarea contravalorii produselor vândute. **10.** S.n. Grup de producţii (artistice) cu o temă comună. ✧ C. *de conferinţe* = serie de conferinţe unite sub o tematică generală comună.

Marcus Tullius Cicero

CICOÂRE^1 (lat. *_cichoria_) s.f. **1.** Plantă erbacee perenă din fam. asteracee, cu flori albastre, spontană sau cultivată pentru rădăcinile sale, din care se extrage un surogat de cafea *(Cichorium intybus).* **2.** Produs alimentar înlocuitor al cafelei, obţinut prin prelucrarea rădăcinii de cicoare **(1).**

CICOÁRE^2 (lat. *_cicala_) s.f. Insectă homopteră, galbenă-castanie, cu capul lat şi cu ochii mari *(Cicada orni).* Trăieşte pe arbori. Sin.: *cicadă.*

CICONIFÓRME (< fr. {i}; {s} lat. *ciconia* „barză" + *forma* „formă") s.f. pl. Ordin de păsări de talie mare, cu gât şi picioare lungi, cioc alungit şi conic sau lăţit (ex. barza, stârcul, lopătarul).

CID CAMPEADOR (pseud. lui *Rodrigo Diaz de Bivar)* (c. 1040–1099), cavaler spaniol. Simbol al cavalerului castilian din timpul *Reconquistei,* a devenit un personaj legendar; a inspirat numeroase capodopere ale literaturii spaniole (de ex. poemul epic „Cantár del mio Cid"), dar şi pe unii dintre cei mai cunoscuţi autori dramatici (Guilhem de Castro, Corneille).

CÍDRU (< fr.) s.n. Băutură slab alcoolică (4–5%) obţinută prin fermentarea sucului de mere.

CIECHANOVER, Aaron (n. 1947), chimist israelian. Cercetări în biochimia celulară. Premiul Nobel pentru chimie (2004), împreună cu A. Hersko şi I. Rose.

CIENFUEGOS, oraş în centrul Cubei, port la M. Caraibilor; 139,2 mii loc. (1991). Fabrici de zahăr; tutun, textile; distilerii de alcool. Export de zahăr. Fondat (1819).

C.I.F. (< fr. {i}; {s} engl. *c[fost], i[surance], f[reight],* „cost, asigurare, navlu") Clauză contractuală conform căreia furnizorul include în preţ, la vânzare, costul mărfurilor, costul transportului (navlul) şi al asigurării de transport şi predă mărfurile la destinaţie într-un anumit port.

CIFÓZĂ (< fr.{i}; {s} gr. *kyphosis* „cocoaşă") s.f. Deformaţie a coloanei vertebrale care constă într-o curbură exagerată cu proeminenţă dorsală; gibozitate, cocoaşă **(2).**

CIFRÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. **1.** Refl. A atinge suma de..., a se evalua la... **2.** Tranz. A transpune un text în cifru **(1).**

CIFRÁJ s.n. **1.** Acţiunea de a cifra **(2). 2.** (MUZ.) Operaţiunea de a dispune sub note cifre şi simboluri care reprezintă, convenţional, anumite acorduri.

CÍFRĂ (< it.) s.f. **1.** Simbol grafic folosit pentru scrierea numerelor; *impr.* număr. Cele mai utilizate sunt cifrele arabe, aduse în Europa de arabi în sec. 10, probabil din India: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Uneori se mai folosesc şi cifrele romane: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1 000. **2.** Număr care indică valoarea unei mărimi caracteristice a unei substanţe. ✧ *C. octanică* v. *octanic.* **3.** *C. de afaceri* = veniturile rezultate din livrările de bunuri, executarea de lucrări, prestările de servicii şi alte venituri din exploatare, mai puţin rabaturile, remizele şi alte reduceri acordate clienţilor. **4.** Semn tipografic folosit la tipărirea numerelor, a simbolurilor diferitelor operaţii matematice sau combinaţii ale acestora.

CÍFRIC, -Ă adj. Exprimat în cifre; numeric.

CÍFRU (< fr.) s.n. **1.** Sistem convenţional de semne care nu poate fi înţeles decât de cei care cunosc cheia lui. **2.** Combinaţie de litere sau de cifre cu ajutorul căreia se pot deschide unele închizători secrete.

CIHAC 1. Iacob Stanislau C. (1800-1888, n. Aschaffenburg, Germania), naturalist și medic german. Stabilit la Iași (1825). A organizat serviciul militar sanitar al armatei din Moldova. M. de onoare al Acad. Române (1872). **2. Alexandru C.** (1825-1887, n. Iași), lingvist român. Fiul adoptiv al lui C. (**1**). Autor al primului dicționar etimologic științific al limbii române (1870-1879). M. de onoare al Acad. Române (1872).

CIHODARU, Costache (1907-1994, n. Ivănești, jud. Vaslui), istoric român. A studiat începuturile vieții statale, instituțiile și structurile agrare ale Moldovei („Istoria medie a României, partea I", în colab., „Alexandru cel Bun").

CIHOSKI, Henry (1871-1950, n. Tecuci), general român. Inspector de armată (1927), ministru de Război (1928-1930). S-a remarcat în timpul Primului Război Mondial în luptele de pe valea Oltului, a Topologului, precum și la Mărăști.

CIKALOV, Valeri Pavlovici (1904-1938), aviator rus. Pilot de încercare. Împreună cu G.F. Baldukov și A.V. Beleakov a executat două raiduri celebre: Moscova-Nikolaevsk pe Amur peste Oc. Înghețat (1936) și Moscova-Vancouver (Canada) peste Polul Nord (1937).

CIL (< fr.; {s} lat. *cilium* „geană") s.m. **1.** Filament protoplasmatic, mobil, extrem de fin, locomotor al infuzorilor, unor bacterii și alge. **2.** Prelungire protoplasmatică a celulelor epiteliale din diferite mucoase (bronhică, intestinală), la organismele pluricelulare, alcătuită din rădăcini ciliare, 1 sau 2 corpusculi bazali și o tijă liberă; totalitatea **c.** asigură deplasarea permanentă a secrețiilor mucoasei. **3.** Fir de păr al pleoapei (geană).

CILACAP, oraș în Indonezia, port pe țărmul sudic al ins. Java; 206,9 mii loc. (1990). Rafinărie de petrol. Utilaj minier, hârtie de ziar, produse textile. Pescuit.

CILIÁR, -Ă (fr.) adj. Care se referă la cili (ex. epiteliu c., mușchi c.).

CILIÁT, -Ă (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care are cili, prevăzut cu cili (ex. epiteliu **c.**) **2.** S.n. (ZOOL.; la pl.) Infuzori.

CILIBI MOISE (pseud. lui *Froim Moise)* (1812-1870, n. Focșani), negustor evreu. Creator spontan de glume moralizatoare, zicale și vorbe de duh sau venite dintr-o străveche tradiție talmudică („Diata lui Cilibi Moisi", „Viața și proverbele lui Cilibi Moisi").

CILIBIA, com. în jud. Buzău, în C. Buzăului; 1 910 loc. (2008).

CILICIA, reg. istorică în Antic., pe coasta de SE a Asiei Mici, vestită prin pirații ce-și aveau adăpost în zonele muntoase și împădurite de aici. Din 101 î.Hr. prov. romană.

CILIENI, com. în jud. Olt, pe Olt; 3 351 loc. (2008).

CILINDRÁRE (< fr.) s.f. **1.** Operație de compactare și de nivelare efectuată pentru îndesarea pietrelor din macadamuri, pentru nivelarea patului șoselei etc.; se execută cu tăvălugul sau cilindrul compresor prin treceri repetate. **2.** Operație de realizare a luciului la o piele netedă, tăbăcită vegetal.

CILINDRÉE (< fr.) s.f. Volumul cilindrului unei mașini de forță cu piston, cuprins între cele două poziții extreme ale pistonului.

CILÍNDRIC, -Ă (< fr.) adj. De forma unui clindru (**1**).

CILINDRICITÁTE (< fr.) s.f. Abatere de formă a unui organ de mașină de la forma cilindrică.

CILÍNDRU (< fr., lat.) s.m. 1. Suprafață descrisă de o dreaptă care se deplasează paralel cu ea însăși, sprijinindu-se pe o curbă închisă, imobilă; suprafață cilindrică. ✦ Corp geometric mărginit de o suprafață cilindrică și de două plane paralele (ale căror secțiuni în suprafața cilindrică sunt bazele **c.**). ✧ C. *circular* = **c.** cu bazele în formă de cerc. C. *drept* = **c.** ale cărui generatoare sunt perpendiculare pe baze. C. *echilater* = **c.** circular drept care are generatoarea egală cu diametrul bazei. **2.** Organ de mașină de forma unui tub, în interiorul căruia se poate deplasa un piston. **3.** Element al unui sistem tehnic, de formă cilindrică, care se rotește în jurul axei sale (ex. **c.** de laminor, **c.** alimentator etc.). ✧ C. *compresor* = mașină rutieră, a cărei piesă principală este un **c.** masiv, greu, utilizată la executarea operației de cilindrare. **4.** (BOT.) C. *central* = partea centrală a rădăcinilor și a tulpinilor plantelor vasculare, formată din parenchim, în care se află fasciculele liberiene și lemnoase. **5.** (ANAT.) *Cilindru-ax* = axon. **6.** (FIZIOL.) C. *urinar* = element microscopic de formă cilindrică, format din albumină, celule epiteliale, renale, granulații, hematii, prezent în sedimentul urinar al bolnavilor de rinichi.

CIMABUE, Giovanni (pe numele adevărat *Cenni di Pepo)* (c. 1250-c. 1302), pictor florentin. Precursor al Renașterii. Maestru al lui Giotto. Pictură murală (Biserica San Francesco din Assisi) și de altar („Fecioara între îngeri").

CIMAROSA, Domenico (1749-1801), compozitor italian. Peste 75 de opere („Căsătoria secretă"), sonate. Simț teatral, melodică elegantă.

CÍMĂ (< fr.) s.f. Inflorescență a cărei axă principală are o creștere limitată și se termină cu o floare.

CÍMBRI (< fr., lat.) s.m. pl. Trib germanic așezat la vărsarea Elbei în M. Nordului. Înfrânți de romani la Vercellae (azi Vercelli) (101 î.Hr.).

CIMBRIȘÓR s.m. Plantă erbacee perenă din fam. lamiacee, cu frunze aromate, folosite în medicină sub formă de infuzie *(Thymus vulgaris).*

CÍMBRU s.m. Plantă erbacee anuală din fam. lamiacee, cu frunze aromate folosite drept condiment *(Satureja hortensis).*

CIMÉN (< fr. {i}) s.n. Lichid cu miros aromatic care se găsește în uleiurile eterice izolate din diferite plante (cimbru, chimion), din rășina coniferelor și unele petroluri; folosit în parfumerie și ca solvent pentru lacuri.

CIMÉNT (< fr.) s.n. Material de construcție sub formă de pulbere fină, fabricat prin măcinarea clincherului și utilizat ca liant hidraulic; amestecat cu apă face priză, căpătând consistența pietrei. ✧ C. *Portland* = liant hidraulic obținut prin măcinarea clincherului Portland cu adaos de ghips pentru reglarea timpului de priză.

CIMENTÁ (< fr.) vb. I **1.** A injecta sub presiune o suspensie de ciment în pământ, în materiale de construcții fisurate sau roci dezagregate ori fisurate pentru consolidarea sau impermeabilizarea acestora. **2.** Tranz. și refl. Fig. A deveni sau a face să devină (mai) trainic, (mai) solid; a întări.

CIMERIAN (< *cimerieni),* etaj al Pliocenului superior din bazinul Mării Negre, corespunzător Dacianului din bazinul Dacic.

CIMERIÉNI (< fr.) s.m. pl. Populație tracică din N Mării Negre, care a migrat în prima jumătate a milen. 1 î.Hr. în Asia Mică.

CIMILITÚRĂ (< *cimili)* s.f. (Pop.) Ghicitoare.

CIMIȘÍR (< tc.) s.m. Arbust decorativ cu frunze mici, ovale, persistente și cu flori foarte mici, galben-verzi *(Buxus sempervirens).*

CIMITÍR (< ngr.) s.n. Loc unde se îngroapă morții; (pop.) țintirim.

CIMKENT, oraș în Kazahstan, în bazinul Sîr-Dariei, la N de Toșkent; 393 mii loc. (1989). Centru ind. (prelucr. plumbului, chimico-farmaceutică, ciment și mat. de constr., textilă și conf., alim.). Institut politehnic. Muzee. Întemeiat în sec. 12.

CIMON (c. 510-450 î.Hr.), general atenian. Fiul lui *Miltiade.* Conducător al grupării oligarhice, adversar al lui Temistocle, Efialte și Pericle. A înfrânt armata persană la Eurymedon (c. 469 î.Hr.).

CIMPANZÉU (< fr.) s.m. Maimuță africană antropoidă, mare (c. 1,5 m), cu membrele anterioare lungi, cu blana și pielea feței neagră, fără coadă *(Pan troglodytes).* Longevitate: c. 50 de ani.

CIMPÓI (< magh.) s.n. Instrument muzical popular de suflat, alcătuit dintr-un burduf de piele și mai multe tuburi sonore.

CIMPOI, Mihai (n. 1942, Larga, Basarabia), critic și istoric literar român. M. de onoare al Acad. (1991). Analize critice consacrate literaturii clasice și contemporane („Cicatricea lui Ulyses"), un eseu despre poetica lui Mihai Eminescu („Narcis și Hyperion").

Cimpanzeu

CIMPOIÉR s.m. Persoană care cântă la cimpoi.

CIN (< sl.) s.n. (Înv.) **1.** (În Ev. Med.) Poziție socială înaltă; demnitate, rang. **2.** Stare socială, tagmă (**c.** preoțesc sau călugăresc).

CINÁBRU (< fr.) s.n. **1.** Sulfură naturală de mercur, de culoare roșie-carmin și luciu adamantin, casantă, cu aspect de mase compacte sau pojghițe pulverulente; este cel mai important minereu de mercur (86,2% mercur). **2.** Culoare roșie, cu tonuri între stacojiu și violet, folosită încă din Antic.

CINÁMIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid care se găsește în uleiul de scorțișoară, în balsamul de Perú etc., obținut din benzaldehidă, anhidridă acetică și acetat de sodiu.

CÍNĂ (lat. *cena)* s.f. Masa de seară; mâncare destinată pentru această masă. ✧ *Cina cea de taină* = masa luată de Iisus Hristos împreună cu apostolii Săi în seara dinaintea răstignirii. A constituit subiectul a numeroase opere de artă. *Sfânta Cină* = (la protestanți) împărtășania cu pâine și vin.

CINCANTÍN (< it.) s.n. Soi de porumb timpuriu, cu tulpina scurtă și bobul mic portocaliu.

CÍNCI (lat. *quinque)* num. card., s.m. Num. card. Număr natural mai mare decât patru cu o unitate și care se indică prin cifra 5. ✦ (Substantivat) *Am desenat un cinci.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul cinci.*

CINCÍLA (CHINCHÍLA) (< fr.) s.f. **1.** Mamifer rozător, care trăiește pe platourile înalte din Chile și Bolivia; animal rar, ocrotit; a fost mult vânat pentru blana sa (cea mai scumpă din lume) gri perlat, strălucitoare, mătăsoasă *(Chincilla laniger).* **2.** Denumirea unor rase de iepuri crescuți pentru carne și blană.

CÍNCILEA, CÍNCEA num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care urmează după al patrulea.

CINCÍME s.f. Parte dintr-un întreg obținută prin împărțirea lui în cinci părți egale.

CINCINNATI, oraș în S.U.A. (Ohio); 331,2 mii loc. (2000). Uzine constr. de mașini, siderurgice, electrotehnice, aeronautice, chimice, alim. etc. Centru comercial și financiar. Universitate (1819). Muzee. Fundat în 1788.

CINCINATUS, Lucius Quinctius (sec. 5 î.Hr.), om politic roman. Consul (460 î.Hr.), apoi dictator (458 î.Hr. și 439 î.Hr.). Celebru prin simplitatea și austeritatea moravurilor.

CÍNCISPREZECE num. card. Număr natural mai mare decât paisprezece cu o unitate. ✦ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul cincisprezece.*

CÍNCISPREZECELEA, -ZÉCEA num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care urmează după al paisprezecelea.

CINCIZÉCI num. card. Număr natural de cinci ori mai mare decât zece ✦ (Cu valoare de num. ord.) Al cincizecilea. *Pagina cincizeci.*

CINCIZÉCILEA, -ZÉCEA num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care urmează după al patruzeci și nouălea.

CINCIZECÍME s.f. 1. Evenimentul și sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt, la 50 de zile după Învierea lui Hristos, peste apostoli și cei dintâi ucenici creștini, marcând naşterea Bisericii; Rusalii, Pogorârea Duhului Sfânt. **2.** Una din cele trei mari sărbători ale pelerinajului la evrei, socotită drept ziua când Dumnezeu i-a dat lui Moise „Legea".

CINCU, com. în jud. Braşov, în pod. Hârtibaciului; 1 837 loc. (2008). Biserică fortificată (sec. 13), cu altar poliptic (sec. 16).

CINDREL, grup de m-ţi din Carpaţii Meridionali, între valea Sebeşului şi cea a Sadului. Alt. max.: 2 244 m (vf. Cindrel). Alcătuit din roci metamorfice; urme glaciare. Cunoscut şi sub numele de *m-ţii Cibinului.*

CINEÁST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în tehnica sau în arta cinematografică, realizator de filme.

CINECLÚB (< fr.) s.n. Asociaţie a cineaştilor neprofesionişti, al cărei scop este formarea culturii cinematografice a membrilor ei.

CINEFÍL, -Ă (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *philos* „iubitor") s.m. şi f. Amator, iubitor de filme.

CINEGÉTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Livr.) Care ţine de vânătoare; privitor la vânătoare; vânătoresc.

CINÉL, -E s.n. Instrument de percuţie format din două talgere de alamă care se lovesc între ele, sau dintr-un singur talger, care se loveşte cu o baghetă. Sin. *Talgere.*

CINEMÁ (< fr.) s.n. invar. Cinematograf.

CINEMA 1. Revistă corporativă de critică şi publicitate cinematografică (1925–1946). **2.** Revistă de cultură cinematografică. Apare lunar la Bucureşti (1963–1990).

CINEMASCÓP (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *skopeo* „a privi") s.n. Proiecţie cinematografică realizată cu un obiecti special pe un ecran lat pentru obţinerea unui câmp vizual mărit; film realizat astfel.

CINEMATÉCĂ (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *theke* „cutie") s.f. **1.** Arhivă unde se păstrează filmele. **2.** Sală de cinematograf aparţinând unei arhive de filme, unde se pot viziona filme reprezentative din istoria cinematografiei, în regim necomercial.

CINEMÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *kinemat-* „mişcare") adj. Care aparţine cinematicii, privitor la cinematică; care se rezolvă prin metodele cinematicii.

CINEMÁTICĂ (< fr. {s}) s.f. Ramură a mecanicii care studiază mişcarea corpurilor materiale şi mărimile ce caracterizează această mişcare (traiectorii, viteze, acceleraţii etc.), precum şi legile ei generale. ✧ *C. stelară* = capitol al astronomiei care studiază legităţile mişcării stelelor.

CINEMATOGRÁF (< fr.; {s} gr. *kinemat-* „mişcare" + *grapho* „a scrie") s.n. **1.** Local destinat proiectării filmelor. **2.** Artă cinematografică.

CINEMATOGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine cinematografului sau cinematografiei, privitor la cinematograf sau la cinematografie. ✧ *Artă c.* = artă a imaginii în mişcare; cinematograf **(2).**

CINEMATOGRAFÍE (< fr.) s.f. **1.** Arta şi tehnica de înregistrare pe peliculă a unor imagini în mişcare, din natură sau create special în studio şi apoi a proiectării lor pe un ecran, astfel încât să se creeze impresia unui spectacol viu. Prima proiecţie cinematografică publică a fost realizată la Paris, în 1895, de L. Lumière. La început fără sunet (mut), cinematograful devine, după 1928, sonor şi utilizează din plin culoarea. **2.** Arta filmului. **3.** Industrie producătoare de filme.

CINERÁMĂ (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *horama* „spectacol") s.f. Sistem panoramic de filmare cu mai multe aparate şi de proiecţie sincronizată pe un ecran semicircular, creând astfel impresia unor imagini în relief.

CINERÁRĂ (< fr., lat.) adj. (Livr.) *Urnă* ~ = urnă în care se păstrează cenuşa morţilor; cenuşar.

CINERÁRIA (< fr., germ.; lat. *cinerarium* „cavou") s.f. Plantă decorativă perenă din fam. asteracee, cu frunze mari şi flori grupate în buchete *(Senecio cruentus* sau *Cineraria hybrida);* originară din ins. Canare.

CINERÍT (< fr.; {s} lat. *ciner-* „cenuşă") s.n. Cenuşă vulcanică consolidată, utilizată în industria cimentului.

CINESCÓP (< rus.; {s} gr. *kinema* „mişcare + *skopeo* „a privi") s.n. Tub catodic de sinteză şi de redare a imaginilor de televiziune, care transformă variaţiile semnalului electric recepţionat în variaţii ale luminozităţii unui spot luminos ce se deplasează ordonat pe ecran.

CINÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *kinetikos* „care se mişcă") adj., s.f. **1.** Adj. Care aparţine mişcării, privitor la mişcare. ✧ *Energie c.* = energie mecanică a unui corp aflat în mişcare, egală cu jumătatea produsului dintre masa corpului şi pătratul vitezei sale. *Teoria c. a gazelor* = teorie care explică proprietăţile gazelor pornind de la premisa că ele sunt formate din atomi sau molecule care se află într-o continuă mişcare dezordonată. **2.** S.f. *Artă cinetică* v. *artă.* **3.** S. f. *C. chimică* = ramură a chimiei fizice care se ocupă cu studiul mecanismelor de reacţie, urmărind evoluţia reacţiilor chimice în timp şi influenţa factorilor fizico-chimici asupra desfăşurării acestor reacţii.

CINGĂTOÁRE (< *încinge)* s.f. Fâşie de pânză, de mătase, de piele etc. care serveşte la încins mijlocul. V. *brâu, bată, curea, şerpar.*

CINGHÍŢĂ ALPÍNĂ s.f. Pasăre mică (c. 18 cm), de cârd, bună zburătoare, călătoare, din ordinul paseriformelor, cu capul cenuşiu şi restul penajului cafeniu-cenuşiu deschis *(Montifringilla nivalis);* oaspete de iarnă în România.

CÍNIC, -Ă (< fr., lat. *cynicus* „de câine") adj., subst. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care sfidează normele morale şi regulile de convieţuire socială, susţinând deschis o asemenea atitudine. **2.** Adj. (Despre manifestări ale oamenilor) Sfidător. **3.** S.m. la pl. Discipolii lui Diogenes din Sinope, poreclit, din cauza lipsei de pudoare, *Kyon* (câine); preconizau „reîntoarcerea la natură" printr-o viaţă simplă, redusă la satisfacerea celor mai elementare nevoi, şi prin dispreţul faţă de convenţiile şi normele sociale existente.

CINÍSM (< fr., lat.) s.n. Însuşirea de a fi cinic **(1);** atitudine sfidătoare de dispreţ faţă de convenienţe şi faţă de morală.

CINNA, Lucius Cornelius (?–84 î.Hr.), general roman, partizan al lui Marius, consul (87 î.Hr.). A cerut punerea în vigoare a legii Sulpicia pentru adoptarea de noi cetăţeni în triburi, respinsă de Octavius. Ucis în timpul unei răzmeriţe soldăţeşti în 84 î.Hr. Fiica sa, Cornelia, a fost prima soţie a lui Iulius Caesar. Fiul său, Lucius Cornelius Cinna, pretor în 44 î.Hr., cumnat al lui Caesar, a luat parte la asasinarea acestuia.

CINOCEFÁL (< fr., lat.) s.m. Denumire dată maimuţelor africane cu cap alungit, ca de câine şi coadă lungă (ex. babuinul, mandrilul).

CINQUECENTO (cuv. it.) subst. Denumire dată artei şi culturii italiene din sec. 16.

CÍNSTE (< sl.) s.f. **I. 1.** Onestitate, corectitudine. **2.** Fidelitate, castitate, **II. 1.** Preţuire, stimă, consideraţie. **2.** Onoare, favoare. **3.** Fast, paradă. **III.** (Pop.; concr.) **1.** Dar. **2.** Ospăţ, chef.

CINSTÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A onora, a preţui pe cineva. **2.** (Pop.) A face un dar; a da un bacşiş. **3.** (Fam.) A omeni, a trata. ✦ A închina paharul în onoarea cuiva sau a ceva.

CINSTÍT, -Ă adj. **1.** (Şi adv.) Onest, corect. **2.** Virtuos, fidel, cast. **3.** (Pop.) venerat, stimat; respectat.

CINTÉZĂ s.f. Pasăre cântătoare, din fam. fringilidelor, cu penajul cărămiziu-roşcat şi cenuşiu-albăstriu *(Fringilla coelebs).* ✧ *C. de iarnă* = pasăre cântătoare, din fam. fringilidelor, cu penajul negru şi cărămiziu-roşcat; oaspete de iarnă în Carpaţi (*Fringilla montifringilla*).

CÍNTRU (fr.) s.n. Construcţie de lemn sau de metal, folosită ca tipar şi ca element de susţinere în cursul construirii unui arc sau a unei bolţi din zidărie ori din beton.

CINZEÁCĂ s.f. Unitate de măsură a volumului, folosită în trecut pentru lichide, egală cu 50 de dramuri, adică 0,16 l în Ţara Românească şi 0,19 l în Moldova.

CIOÁCĂ s.f. Fiecare dintre cele două console orizontale ale războiului de ţesut ţărănesc, fixate pe stâlpii din mijloc şi pe care se sprijină vatala.

CIOÁRĂ (cuv. autohton) s.f. Nume dat mai multor specii de păsări omnivore din genul *Corvus,* familia corvidelor, de c. 45–50 cm, cu cioc conic şi puternic, penaj negru, negru-violaceu sau negru-cenuşiu (ex. **c.** neagră, **c.** grivă, **c.** de semănătură). Trăiesc mai ales în regiuni joase de câmpie sau deal.

CIOÁREC s.m. pl. Pantaloni ţărăneşti (din pănură sau dimie) strâmţi (şi împodobiţi cu găitane).

CIOB (< tc.) s.n. Bucată, fragment dintr-un obiect de sticlă, de faianţă etc. spart; hârb.

CIOBÁN (< tc.) s.m. Persoană care duce oile la păscut şi le îngrijeşte; păstor. ✦ Proprietar de oi; baci.

CIOBANU, com. în jud. Constanţa, în lunca Dunării; 3 457 loc. (2008).

CIOBANU, Gheorghe (1909–1995, n. Găşteşti, azi Pădureni, jud. Giurgiu), etnomuzicolog şi bizantinolog român. Lucrări de folclor („Lăutarii din Clejani"), antologii, ediţii critice („Anton Pann: Cântece de lume") şi studii de bizantinologie.

CIOBANU, Ilarion (1931-2008, n. Tighina), actor român de film. Joc incisiv, natural („Setea", „Răscoala", „Columna", „Ultimul cartuş").

CIOBANU, Ion (n. 1927, sat Budăi, Basarabia), scriitor român. Romane sociale, cu accente etno-folclorice („Codri") sau inspirate din istoria contemporană a satului (trilogia: „Podurile", „Cucoara", „Podgorenii"). Nuvele.

CIOBANU, Maia (n. 1952, Bucureşti), compozitoare română. Creaţii simfonice, camerale, muzică electronică (*Jurnal '99*), de balet şi de scenă.

CIOBANU, Maria (pseud. lui *Diaconu Maria*), (n. 1937, com. Roşiile, jud. Vaslui), cântăreaţă română de muzică populară. Repertoriu de doine, hore şi sârbe olteneşti. Stil vocal de virtuozitate, folosind hăulitul.

CIOBANU, Mircea (1940-1996, n. Bucureşti), scriitor român. Lirică iniţiatică („Patimile"). Proză poematică, parabolică şi eseistică („Martorii", „Istorii").

CIOBANU, Ştefan C. (1883–1950, n. Talmaz, Tighina), istoric literar român. Acad. (1918). Sinteze („Istoria literaturii române vechi"). Studii privind raporturile culturale româno-slave.

CIOBANUL CU OILE, numele popular al constelaţiei *Lira.*

CIOBĂNÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparţine ciobanului, privitor la cioban sau la ciobănie. **2.** (ZOOT.) Numele unor rase de câini de pază, robuşti şi rezistenţi (ex. **c.** german, c. norvegian, **c.** de Picardia collie etc.) ✧ *C. românesc carpatin* = rasă caracterizată prin masivitate, talie mare, culori diverse. *C. românesc mioritic* = rasă cuprinzând exemplare de talie mare, cu constituţie masivă, de culoare albă, uşor gălbuie, cenuşiu-deschisă. *C. german,* rasă de câini de c. 55–65 cm înălţime, cu urechi ascuţite, cu păr scurt şi drept (dar există şi varietăţi cu păr lung), în general cu spate negru şi restul corpului maroniu (mai rar complet negru). Foarte apreciat pentru pază şi apărare, operaţiuni de salvare şi de prindere a infractorilor. Sin. (impr.) *câine-lup alsacian.*

CIOBĂNÍŢĂ s.f. Femeie care păzeşte oile, păstoriţă; nevastă de cioban.

CIOBÍ vb. IV tranz. A sparge (parţial), a ştirbi, a crăpa un obiect casabil.

CIOBOTĂRAŞU, Ştefan (1910–1970, n. Lipovăţ, jud. Vaslui), actor român de teatru şi de film. Roluri remarcabile prin îmbinarea momentelor comice cu cele dramatice: în teatru („Take, Ianke şi Cadîr", „Sfântu Mitică blajinul") şi în film („Pădurea spânzuraţilor", „Columna", „Aşteptarea").

CIOC (cuv. autohton) s.n. **1.** Formaţie cornoasă care acoperă fălcile păsărilor, prezentând adaptări după modul de viaţă; plisc, clonţ. ✦ Fig. (Peior.) Gură. **2.** Prelungire (ascuţită) a unor obiecte; capăt, vârf. **3.** Barbişon. **4.** *Ciocul-berzei* = plante erbacee din fam. geraniaceelor, cu frunze opuse, palmat-divizate, flori actinomorfe şi fruct capsulă, cu o prelungire în formă de cioc *(Erodium cicutarium).*

CIOCĂN (< sl.) s.n. **1.** Unealtă manuală de lovire formată dintr-un corp de metal, de lemn etc., fixat la o coadă. ✧ *C. mecanizat* = **a)** maşină de lucru utilizată în special la operaţiile de deformare plastică a metalelor prin lovire; **b)** maşină-unealtă portativă folosită pentru a transmite lovituri repetate asupra unui obiect (ex. **c.**

de nituit, c. de abataj, c. perforator etc.). 2. Nume dat unor obiecte sau unelte asemănătoare ca formă cu un ciocan **(1)** (ex. c. de lipit). 3. Material sportiv format dintr-o bilă de metal (de 7,257 kg pentru seniori şi de 5 kg pentru juniori), legată de un mâner cu ajutorul unui cablu, care se aruncă la distanţă după anumite reguli; proba atletică practicată cu acest obiect. **4.** Unul dintre cele trei osişoare situate în urechea medie.

CIOCANI, com. în jud. Vaslui; 1 822 loc. (2008).

CIOCĂNÁŞ s.n., s.m. **1.** S.n. Ciocănel. **2.** S.m. (În trecut) Muncitor care spărgea în ocnă sarea cu ciocanul.

CIOCĂNÉL s.n. Diminutiv al lui ciocan. ✦ (MUZ.) Parte a mecanismului cu care se lovesc coardele pianului sau ale altor instrumente cu claviatură (celestă, glockenspiel etc.).

CIOCĂNEŞTI **1.** Com. în jud. Călăraşi, în valea Dunării; 4 565 loc. (2008) **2.** Com. în jud. Dâmboviţa, pe Colentina; 5 001 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Suceava; 1 523 loc. (2008).

CIOCĂNÍ vb. IV intranz., tranz. şi refl. **1.** Intranz. A bate (cu degetele) într-un corp tare (pentru a atrage atenţia); a bate în uşă pentru a solicita intrarea. **2.** Intranz. A lucra cu ciocanul; *p. ext.* (fam.) a face, a executa lucruri mărunte.

CIOCĂNITOÁRE (< *ciocăni*) s.f. Nume dat păsărilor din fam. picide specializate în locomoţia prin căţărare; se hrănesc cu insecte şi larve care trăiesc pe sau sub scoarţa copacilor. Au limba cilindrică, lungă şi protractilă, cioc conic, ascuţit, gheare ascuţite şi dezvoltate. În România trăiesc 10 specii, de ex. *c. pestriţă (Dendrocopos major), c. de stejar (D. medius), c. de munte (Picoides tridactylus).*

CIOCÂLTEU, Vintilă (1890-1947, n. Pleniţa, jud. Dolj), biochimist român. Contribuţii în domeniul biochimiei acizilor graşi, colesterolului, compuşilor azotaţi etc.

CIOCÂRLÁN (< *cioc*) s.m. **1.** C. *moţat* = pasăre de c. 18 cm din ordinul paseriforme, înrudită cu ciocârliile, cu penele brun-cenuşii şi cu moţ de pene pe cap *(Galerida cristata).* 2. (ARHIT.) Rând de şiţă profilat în scop decorativ pe coama acoperişului.

CIOCÂRLAN, Ştefan (1856-1937), arhitect român. Adept al arhitecturii eclectice (vechea clădire a ziarului „Adevărul"). A contribuit la apariţia revistelor „Analele arhitecturii" şi „Arhitectura".

CIOCÂRLIA 1. Com. în jud. Constanţa, în pod. Cobadin; 2 965 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 810 loc. (2008).

CIOCÂRLÍE (< *cioc*) s.f. Numele mai multor specii de păsări mici, zburătoare şi cântătoare, din ordinul paseriforme, cu penaj pestriţ care zboară, aproape vertical, până la înălţimi foarte mari (*Alanda arvensis*).

CIOCÂRLIE, Livius (n. 1935, Timişoara), critic literar român. Studii de poetică din perspectivă semiotică şi textualistă („Negru şi alb"). Romane („Clopotul scufundat"), jurnale („Viaţa în paranteză").

CIOCHÍNA, com. în jud. Ialomiţa, pe râul Ialomiţa; 3 378 loc. (2008).

Ciocănitoare

CIOCHINÁR s.n. Mănunchi de cureluşe scurte, la capete cu ochiuri sau inele, de care se atârnă păsările vânate.

CIOCHINÁRĂ s.f. Curea cu găuri, catarame şi găici, folosită ca piesă de legătură în harnaşament.

CIOCHÍNĂ (< tc.) s.f. Fiecare dintre cele două capete ale părţii din spate a şeii.

CIOCILE, com. în jud. Brăila, în Bărăgan; 2 937 loc. (2008).

CIOCÎNTÓRS (< *cioc)* s.m. Pasăre călătoare, de c. 43 cm, bună zburătoare şi înotătoare, din ordinul caradriiformelor, zveltă, cu penaj alb cu negru, ciocul lung, subţire, curbat în sus şi picioare înalte, subţiri *(Recurvirostra avosetta).* Specie ocrotită.

CIOCLOVINA USCATĂ, peşteră în NV m-ţilor Şureanu, la 775 m alt., pe terit. satului C. (jud. Hunedoara). Lungime: 450 m. Constituită dintr-o galerie orizontală, fosilă, cu porţiuni concreţionate; locuită în Paleolitic. În stratul de cultură aurignaciană, în care apar şi elemente musteriene, a fost descoperită o cutie craniană de tip „homo sapiens fosilis" (c. 60 000-10 000 î.Hr.).

CIÓCLU s.m. Persoană care se ocupă cu transportarea morţilor la groapă.

CIOCNÍ (< bg., ucr.) vb. IV refl. şi tranz. **1.** Refl. şi tranz. A (se) lovi, a (se) izbi (unul de altul, producând zgomot). ✦ Tranz. (Despre pui) A sparge coaja oului în care s-a dezvoltat pentru a ieşi. **2.** Refl. Fig. (Despre idei, interese) A fi sau a veni în contradicţie. **3.** Refl. Fig. (Despre armate adverse, despre grupuri de oameni) A se bate.

CIOCNÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) ciocni. **2.** Contact brusc a două sau mai multe corpuri sau particule, urmat de schimbarea vitezelor (în mod, direcţie şi sens). 3. Bătălie, luptă între două armate duşmane. **4.** Fig. Luptă, conflict între idei sau interese diferite.

CIOCÓI (< *cioc*^{2}) s.m. **1.** (În Ev. Med., la români) Strângător de bir. **2.** (Deprec.) Nume dat de ţărani arendaşilor, vătafilor; *p. ext.* boierilor.

CIOCOIU, Emil (n. 1948, sat Sasa, azi Poiana, jud. Bacău), pictor român. Stabilit în Germania. De factură tradiţională, evoluează către o artă nonfigurativă, bazată pe armonia culorilor şi fluiditatea luminii („Fuga", „Nelinişte").

CIOCOLÁTĂ (< it.) s.f. **1.** Produs alimentar cu o mare valoare calorică (5 400 cal/kg), preparat din pulbere fină de cacao, zahăr, unt de cacao, lapte praf, cu sau fără alte adaosuri. ✦ Baton, bucată din acest produs. 2. Băutură preparată din ciocolată **(1)** sau din praf de cacao (cu lapte sau cu apă).

CIOCULESCU, Şerban (1902-1988, n. Bucureşti), critic şi istoric literar român. Acad. (1974). Articole şi cronici literare („Aspecte literare contemporane"). Editor şi comentator al lui I.L. Caragiale („Viaţa lui I.L. Caragiale", „Caragialiana"). Memorialistică („Amintiri").

CIOFLEC, Romulus (1882-1955, n. sat Araci, jud. Covasna), scriitor român. Schiţe şi nuvele inspirate din viaţa satului („Doamne, ajută-ne"), romane de război; însemnări de călătorie în Spania.

CIOFRÂNGENI, com. în jud. Argeş, pe Topolog; 2 582 loc. (2008).

CIOHORĂNI, com. în jud. Iaşi, pe stg. râului Moldova, în SE Pod. Fălticeni; 2 141 loc. (2008). Biserica Sfântul Nicolae (1860-1864).

CIOIBALSAN, Horloghitin C. (1895-1952), om politic mongol. Mareşal. Prim-min. (1939-1952).

CIOLAC, Cristache (1870-1927, n. Bucureşti), violonist, lăutar virtuoz român. Apreciat de George Enescu, care a cules de la el doine, hore, sârbe etc., parţial valorificate în creaţia sa.

CIOLÁN (< sl.) s.n. Os (mare).

CIOLAN, Antonin (1883-1970, n. Iaşi), dirijor român. Animator al vieţii muzicale din Iaşi şi Cluj. Repertoriu clasic şi romantic. Remarcabil prin vigoare şi expresivitate.

CIOLĂNEŞTI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 3 305 loc. (2008).

Şerban Cioculescu

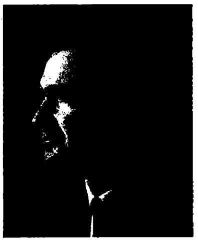

Emil Cioran

CIOLPANI, com. în jud. Ilfov, în C. Vlăsiei; 4 276 loc. (2008).

CIOMAC, Emanoil (1890-1962, n. Botoşani), critic muzical român. Monografii („Enescu", „Wagner"), traduceri de librete de operă („Oedip") de Enescu.

CIOMÁG (< tc.) s.n. Bâtă **(1)**; ghioagă. ✦ Lovitură dată cu bâta.

CIOMĂGEŞTI, com. în jud. Argeş, în piem. Cotmeana; 1 179 loc. (2008).

CIONCA, Aurelia (1888-1962, n. Bucureşti), pianistă română. Repertoriu larg, cu accent pe lucrările romantice şi româneşti.

CIOPÂRŢÍ (< *ciopartă,* reg. „bucată de carne") vb. IV tranz. A tăia în bucăţi (neregulate); a tăia rău, fără îndemânare.

CIOPLÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A detaşa material de pe o suprafaţă cu o unealtă. **2.** Tranz. A sculpta. **3.** Refl. Fig. (Despre oameni) A căpăta deprinderi civilizate; a se cizela, a se cultiva.

CIOPÓR (< magh.) s.n. **1.** Grup de animale (în special oi) aproximativ de aceeaşi vârstă. V. *cârd, turmă.* **2.** Grup de oameni; ceată, mulţime.

CIOPRAGA, Constantin (n. 1916, Paşcani), istoric literar român. M. de onoare al Acad. (1993). Monografii („M. Sadoveanu", „Hortensia Papadat-Bengescu"). Sinteze („Literatura română între 1900 şi 1918", „Personalitatea literaturii române").

CIORAN, Emil (1911-1995, n. Răşinari, jud. Sibiu), gânditor şi scriitor francez de origine română. Stabilit în Franţa (1937). Abordează temele eterne (Dumnezeu, iubire, timp, moarte) din perspectiva unei viziuni pesimiste asupra omului care, trăind într-o lume în întregime absurdă şi „în descompunere", nu are altă alternativă decât „disperarea"; cultivă un stil aforistic („Pe culmile disperării", „Précis de décomposition", „Syllogisme de l'amertume", „La tentation d'exister").

CIORANI, com. în jud. Prahova, pe Cricovu Sărat; 7 037 loc. (2008).

CIORANU, Mihai, aghiotant al lui Tudor Vladimirescu. Participant la mişcarea din 1821, pe care o evocă în lucrarea memorialistică „Revoluţia lui Tudor Vladimirescu".

CIORÁP (< tc.) s.m. **1.** Obiect de îmbrăcăminte tricotat sau împletit din fire sintetice, din bumbac, din lână, din mătase etc. care acoperă piciorul. 2. Tub izolant cu care se înfăşoară capetele bobinelor electrice înainte de a se face legăturile la borne sau între bobine.

CIORĂNESCU **1. Nicolae C.** (1903-1957, n. Bucureşti), matematician român. Lucrări de analiză matematică, algebră şi mecanică generală. M. post-mortem al Acad. (2006). **2. Ion C.** (1905-1926, n. Moroeni, jud. Dâmboviţa), poet român. Frate cu C. **(1)**. Versuri dominate de sentimentul morţii („Poveşti în versuri"). Traduceri. 3. **Ecaterina C.-Neniţescu** (1909-2000, n. Bucureşti), chimistă română. Soră cu C. **(1)**. Acad. (1974). Lucrări în domeniul chimiei organice şi farmaceutice („Medicamente de sinteză"). 4. **Alexandru C.** (1911-1999, n. Moroeni), filolog şi istoric literar român. Frate cu C. **(1)**. Stabilit în ins. Tenerife (Canare) (1948). Studii comparatiste („Teatrul românesc în versuri şi izvoarele lui", „Principios de literatura comparada", „Barocul sau descoperirea dramei"). Lucrări lexicografice („Diccionario etimológico rumano"); o monumentală bibliografie a

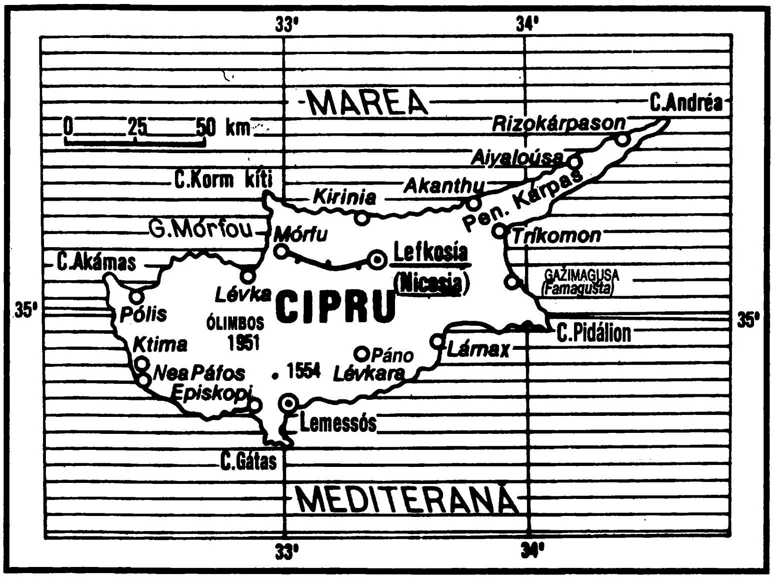

literaturii franceze din sec. 16–18. M. de onoare al Acad. (1991). 5. **George C.** (1918–1993, n. Moroeni), scriitor român. Frate cu C. (1). Stabilit la Paris. Versuri de exil („Poeme fără răspuns"), eseuri critice.

CIORĂSCU, Florin (1914–1977, n. Bârlad), fizician şi inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări de radioelectronică, fizică atomică şi nucleară.

CIORĂŞTI, com. în jud. Vrancea, în C. Râmnicului; 3 474 loc. (2008).

CIÓRBĂ (< tc.) s.f. Fel de mâncare constând dintr-o zeamă (acrită) preparată din legume, adesea şi cu carne sau cu peşte.

CIORCHÍNE s.m. Inflorescenţă formată din axe primare lungi şi axe secundare florifere; racem (ex. **c.** de strugure); *spec.* strugure.

CIÓRNĂ (< rus.) s.f. Lucrare scrisă provizoriu, în primă redactare; concept, **(2)** bruion.

CIOROGARIU, Roman (1852–1936, n. Pecica, jud. Arad), pedagog şi ziarist român. M. de onoare al Acad. (1921). Vicar eparhial (din 1913) şi episcop (din 1920) de Oradea. S-a implicat în lupta pentru realizarea statului naţional unitar român şi a depus eforturi în edificarea unor instituţii şi publicaţii din vestul ţării.

CIOROGÂRLA, com. în jud. Ilfov, pe râul C.; 4 954 loc. (2008).

CIOROIAŞI, com. în jud. Dolj, în C. Desnăţuiului; 1 735 loc. (2008).

CIORTÁN (< tc.) s.m. (Pop.) Crap de 1–2 kg.

CIORTAN, State (1876–1940, n. sat Roşiuţa, jud. Gorj), arhitect român. Reprezentant al arhitecturii neoromâneşti (Vama Poştei, Imprimeriile Statului).

CIORTEA, Petre (n. 1937, Bucureşti), balerin român. Predilecţie pentru dansul de caracter („Nastasia", „Mandarinul miraculos", „Romeo şi Julieta").

CIORTEA, Tudor (1903–1982, n. Braşov), compozitor român. Limbaj personal, valorificând filonul folcloric, temperament liric. Excelează în creaţia camerală şi de lied.

CIORTEŞTI, com. în jud. Iaşi; 4 204 loc. (2008). Expl. de gresii şi calcare (Coropceni), în Pod. Central Moldovenesc. Centru de vinificaţie.

CIOT (< it.) s.n. Parte rămasă dintr-un copac sau *p. ext.*, dintr-un membru sau dintr-o parte a corpului unui animal etc. după ce restul a fost ciuntit.

CIOU v. **Zhou.**

CIOVLÍCĂ s.f. Numele a două specii de păsări, bune zburătoare, de c. 25 cm, cu coada ca de rândunică, cu penaj cafeniu-închis; *c. roşcată (Glareola pratincola)* şi *c. negricioasă (G. nordmanni).*

CIOZVÂRTĂ (< bg.) s.f. Sfert dintr-un animal tăiat; *p. ext.* bucată mare de carne.

CIP¹ (< lat.) s.m. Stâlp de piatră folosit în Antic. clasică, fie ca bornă de hotar, fie ca piatră de mormânt.

CIP² (< engl.) s.n. (ELT.) Mică suprafaţă de material semiconductor ce suportă unul sau mai multe circuite integrate.

CIPARIU, Timotei (1805–1887, n. sat Pănade, jud. Alba), filolog, lingvist, istoric şi teolog român. M. fondator al Acad. (1866). Participant la Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania. Unul dintre preşedinţii ASTREI. Reprezentant al curentului latinist. A editat prima culegere de texte vechi româneşti („Crestomaţie sau analecte literare") şi a pus bazele gramaticii istorice a limbii române („Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi"). A publicat o gramatică a limbii române.

CIPĂIANU, Gheorghe I. (1878–1957, n. sat Cipăieni, azi Chimitelnic, jud. Mureş), inginer agronom român. Contribuţii la ameliorarea unor soiuri de grâu şi de porumb.

CIPERACÉE (< fr. {i}; {s} gr. *kypeiros* „rogoz") s.f. pl. Fam. de plante erbacee perene, monocotiledonate, cu rizom, tulpina în trei muchii, frunze cu teaca întreagă, flori mici, anemofile şi fructe achene (ex. rogozul).

CIPOLÍN (< it., fr.) s.n. **1.** Marmură albă care conţine mică sau alte minerale diferit colorate; utilizată ca material de construcţie şi piatră de ornament. **2.** Motiv decorativ de origine orientală, compus din flori, frunze şi fructe.

CIPRIAN (Thascius Caecilius Cyprianus) (c. 200–258), teolog creştin. Părinte al Bisericii. Episcop de Cartagina (249). A afirmat primatul scaunului roman. Favorabil reprimirii în Biserică, după o perioadă de pocăinţă, a creştinilor care au apostaziat în urma persecuţiilor. Canonizat.

CIPRIAN, G. (pseud. lui G. *Constantinescu)* (1883–1968, n. Buzău), dramaturg şi actor român. Comedii („Omul cu mârţoaga") şi anticonformiste („Capul de răţoi", „Cutia cu maimuţe"). Interpret al repertoriului teatral clasic (Shakespeare, Ibsen, Gorki).

CIPRIAN PORUMBESCU, com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 2 198 loc. (2008). Muzeu memorial „C. Porumbescu".

CIPRINICULTÚRĂ (< fr.; {s} gr. *kyprinos* „crap" + lat. *cultura* „creştere") s.f. Ramură a pisciculturii care se ocupă de creşterea crapului; carpicultură.

CIPRINÍDE (< fr.; {s} gr. *kyprinos* „crap") s.n. pl. Fam. de peşti teleosteeni, dulcicoli (ex. crapul, carasul, linul, plătica), cu solzi rotunzi, cu o singură înotătoare dorsală şi gura cu sau fără mustăţi.

CIPRIÓT, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al Ciprului. **2.** Care aparţine Ciprului, care se referă la Cipru sau la populaţia lui.

CIPRU, stat în ins. C. din E M. Mediterane; 9 251 km²; 771,6 mii loc. (2003). Limbi oficiale: greaca şi turca (81% greci şi 15% turci). Religia: ortodocşi (78%), musulmani (18%), alte culte (4%). Cap.: *Nicosia.* Oraşe pr.: Limassol (Lemessós), Famagusta (Gažimagusa), Larnaca (Larnax). Terit. ţării este străbătut de două lanţuri muntoase care încadrează o câmpie înaltă, fertilă şi bine populată. *Climă* mediteraneană. Expl. de gips, min. de fier, pirite cuprifere, azbest. Se cultivă orz, cartofi, tutun; plantaţii de citrice şi măslini. Viticultură. Creşterea animalelor (caprine şi ovine). Ind. uşoară, alim., chimică. Turism. Moneda: euro (de la 1 ian. 2008) – *Istoric.* În insulă s-au stabilit în milen. 2 î.Hr. aheii; ulterior, C. s-a aflat în stăpânirea succesivă a egiptenilor, hitiţilor, asirienilor, perşilor, Egiptului elenistic, romanilor, bizantinilor, arabilor, cruciaţilor, Veneţiei. Cucerit de turci (1571). În 1878, Imp. Otoman, în baza unui acord secret, a trecut temporar Marii Britanii drepturile sale asupra insulei. În 1914, britanicii au anexat C., declarându-l colonie britanică (1925). C. a fost proclamat republică independentă (16 aug. 1960). Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). În 1963 au avut loc primele incidente grave între membrii comunităţilor greacă şi turcă, marcând începutul unei îndelungate crize. Trupele O.N.U. sunt trimise (1964) pentru menţinerea ordinii în C.; ele există şi astăzi în insulă. În iul. 1974, o lovitură de stat organizată de Garda Naţională greacă duce la înlăturarea, temporară, a preşedintelui rep. C., arhiepiscopul *Makarios III* (care părăseşte ins. şi se reîntoarce în dec.). În partea de N a ins. debarcă trupe turceşti, care au ocupat o parte din terit. Tratativele intercomunitare sunt reluate (ian. 1975), dar în febr. 1975, administraţia cipriotă turcă proclamă ilegal N ins. drept „stat autonom şi federat". Negocierile intercomunitare desfăşurate, cu unele întreruperi, între 1975 şi 1983, sub egida O.N.U., nu au dus la rezultate concrete. În nov. 1983, administraţia cipriotă turcă proclamă unilateral „Republica Turcă a Ciprului de Nord" şi întrerupe tratativele cu comunitatea cipriotă greacă. În relaţiile internaţionale, C. este reprezentat de instituţiile greceşti-cipriote. În nov. 1998 încep tratative oficiale de aderare la Uniunea Europeană. În anii 2002–2003, se desfăşoară, sub egida O.N.U., pe baza unui plan prezentat de secretarul general al O.N.U., Kofi Annan, tratative între cele două comunităţi, greacă şi turcă, privind reunificarea, fără a avea succesul scontat. La 1 mai 2004, formal întregul stat insular aderă la U.E., tratatul fiind valabil numai pentru partea administrată de guvernul grec-cipriot. Republică prezidenţială.

CIRÁC (< tc.) s.m. (Livr.) Discipol, elev. ✦ (Deprec.) Epitet dat unei persoane care adoptă în mod mecanic şi integral părerile cuiva.

CIRC (< fr., lat.) s.n. **1.** Spectacol al cărui program cuprinde reprezentaţii de gimnastică, de acrobaţie, dresaj de animale, numere comice etc. **2.** Incintă circulară acoperită, fixă sau demontabilă, având în mijloc o arenă înconjurată de locuri dispuse în amfiteatru şi destinată spectacolelor de circ **(1)**. **3.** (La romani) Construcţie vastă, neacoperită, de forma unui amfiteatru mult alungit, în arena căreia aveau loc jocurile publice. **4.** (GEOGR.) C. *glaciar* = formă negativă de relief, cu contur circular şi aspect de amfiteatru, rezultat prin acţiunea de eroziune a gheţarilor; căldare glaciară, zănoagă.

CÍRCA (< lat.) adv. Aproximativ.

CIRCADIÁN, -Ă (< fr.; {s} lat. *circa* „aproximativ" + *dies* „zi") adj. *Ritm* ~ = bioritm caracterizat printr-o alternanţă de 24 de ore.

CÍRCAZIAN, -Ă (< tc.) s.m. şi f., adj. Cerchez.

CÍRCĂ (< *circ[umscripţie]*) s.f. (Fam.) Circumscripţie.

CIRCE (în mitologia greacă), vrăjitoare din ins. Eea. A încercat să-l reţină prin farmece pe Ulise, după ce i-a transformat pe însoţitorii lui în porci.

CIRCUÍT (< fr., lat.) s.n. **1.** (TEHN.) Sistem de medii prin care pot circula particule materiale (apă, abur, gaze, particule încărcate cu sarcini electrice etc.). ✧ C. *electric* = sistem de medii prin care trece curentul electric; este constituit din conductoare electrice rezistoare, bobine, condensatoare, tuburi electronice, elemente semiconductoare etc., caracterizate prin rezistență, capacitate și inductivitate, care reprezintă parametrii *c.e.* ✧ C. *oscilant* = c. electric format dintr-o bobină și un condensator, care întreține oscilații ale câmpului electromagnetic. C. *imprimat* v. *imprimat*. C. *magnetic* = sistem de medii (în cea mai mare parte materiale feromagnetice) prin care se poate închide fluxul magnetic al unei mașini sau al unui aparat electric. ✦ (INFORM.) C. *informațional* = cale parcursă de o informație, din momentul producerii până la clasarea sau distrugerea sa, în cadrul unui sistem informațional. C. *integrat* = pastilă semiconductoare pe care sunt realizate diode, tranzistoare, condensatoare și rezistoare, interconectate în scopul obținerii unor funcții specifice; pastila este introdusă într-o capsulă ceramică sau din material plastic, cu un set de terminale metalice (pini) conectate la bornele de intrare, ieșire și de alimentare ale circuitelor existente pe pastilă. **2.** *Circuitul apei în natură* = proces complex și continuu de circulație a apei în cadrul învelișului geografic (hidrosferă, atmosferă, litosferă), care cuprinde evaporarea, formarea norilor, precipitațiile atmosferice și scurgerea pe pante, infiltrarea și formarea apelor subterane și de suprafață, și care este condiționat de radiația solară și de forța gravitațională. ✧ C. *biologic* = drumul parcurs în biosferă de diferite elemente chimice extrase din mediul abiotic de către organismele vii, constituind o parte a circuitelor biogeochimice; ciclu biologic. Se realizează prin intermediul producătorilor primari care sintetizează materia organică din elementele anorganice și prin consumatorii vegetali (erbivore) și animali (carnivore, insectivore). C. *biogeochimic* = itinerar complet al materiei în natură, incluzând c. biologic și etapa transformării materiei organice în materie anorganică de către organismele descompunătoare (bacterii și ciuperci). **3.** (EC.) C. *economic* = totalitatea tranzacțiilor (fluxurilor) reale și monetare care au loc între agenții economici din cadrul unei economii naționale. ✧ *Circuitul economic național* = ansamblul legăturilor ce se stabilesc la scară națională între unități economice, ramuri sau zone teritoriale, prin care acestea oferă și primesc, pe bază de reciprocitate, valori materiale și spirituale necesare desfășurării optime a fluxului continuu al producției, a dezvoltării economico-sociale a țării. *Circuitul economic mondial* = ansamblul legăturilor, schimburilor și tranzacțiilor economice între statele lumii. **4.** Itinerar al unei călătorii (cu întoarcere la locul de plecare).

CIRCULÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** A se mișca, a se deplasa (după un orar fix); (despre lichide, gaze etc.) a fi în mișcare continuă, a curge printr-un circuit. **2.** (Despre știri, zvonuri etc.) A se răspândi. **3.** A se întrebuința, a fi în uz; a trece din mână în mână.

CIRCULĂNT, -Ă (< fr.) adj. Care circulă. ✧ (CONT.) *Active c.* = mijloace bănești și alte active (stocuri, creanțe) care se estimează a fi transformate în bani, vândute sau consumate pe parcursul ciclului de exploatare normal al unei întreprinderi (de obicei sub un an).

CIRCULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. În formă de cerc care descrie un cerc. ✧ *Ferăstrău c.* = ferăstrău prevăzut cu pânză, de forma unui disc cu dinți la periferie. ✦ (Adverbial) De jur împrejur, roată. **2.** S.f. (DR.) Dispoziție scrisă, privitoare la obligații de serviciu, trimisă de un organ administrativ unei organizații sau unor angajați aflați în subordinea sa.

CIRCULATÓR (< fr., lat.) adj. *Aparat* ~ = totalitatea structurilor care asigură circulația sângelui: inimă, artere, capilare și vene. La majoritatea nevertebratelor, se compune dintr-un sistem vascular deschis; unele nevertebrate și toate vertebratele, inclusiv omul, au un sistem vascular închis. Sin. *sistem cardiovascular*. V. *circulația sângelui.*

CIRCULÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a circula. **2.** Mișcare, deplasare pe o cale de comunicație. ✦ Spec. Deplasare a vehiculelor, după anumite reguli, pe căile de comunicație. **3.** Mișcare a unui corp lichid, pulverulent, solid etc. într-un anumit circuit (ex. c. apei în cazan). **4.** (FIZIOL.) *Circulația sângelui* = deplasare a sângelui în sistemul cardiovascular, determinată în special de contracțiile inimii; asigură transportul substanțelor nutritive și al oxigenului la toate celulele corpului și îndepărtarea cataboliților din celule. ✧ C. *mare* = deplasare a sângelui oxigenat de la inimă la țesuturi prin artere și înapoi prin vene. C. *mică* (sau *pulmonară*) = deplasare a sângelui încărcat cu dioxid de carbon de la inimă la plămâni pentru oxigenare. C. *limfei* = deplasare a limfei spre inimă. C. *artificială a sângelui (extracorporală)* = tehnică de suplinire a funcției inimii prin intermediul unui aparat care asigură vehicularea sângelui oxigenat artificial, fără trecere prin inimă și plămâni. Se practică în operațiile pe cord deschis. **5.** (BOT.) Deplasare a sevei în plante și a citoplasmei în interiorul celulelor. **6.** *Circulația generală a atmosferei* = totalitatea mișcărilor atmosferice la scară mare, determinate de deosebirile termobarice la diferite latitudini pe supr. uscatului și Oceanului Planetar. ✧ Loc. *De mare circulație* = foarte răspândit. ✧ Expr. *A fi* (sau *a nu fi) în circulație* = a (nu mai) fi întrebuințat.

CIRCUMCÍZIE (CIRCUMCIZIÚNE) (< lat.) s.f. **1.** Ritual religios la unele popoare ce constă în suprimarea prepuțului înainte de căsătorie, la pubertate sau imediat după naștere. La evrei este semn al legământului cu Dumnezeu și al apartenenței la poporul ales. **2.** Excizie totală sau parțială a prepuțului utilizată în tratamentul fimozei; postectomie.

CIRCUMFERENȚIÁR s.n. Instrument pentru trasarea cercurilor; compas.

CIRCUMFERÍNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Cerc; (sens curent) lungimea cercului **(I 1)**. **2.** Linie împrejmuitoare a unui corp rotund, a unui loc; lungime a conturului unui corp.

CIRCUMFLÉX (< fr., lat.) adj. **1.** *Accent* ~ = semn diacritic de forma unui unghi cu vârful în sus sau a unei tilde, cu diferite valori, pus deasupra unor litere. **2.** (ANAT.) Termen pentru artere, vene, nervi care au un traiect răsucit (ex. arterele circumflexe brahiale).

CIRCUMLOCÚȚIE (fr., lat.) s.f. (Livr.) Perifrază.

CIRCUMSCRÍE (< lat. *circumscribere*, după *scrie)* vb. III tranz. **1.** A delimita, a încadra o problemă, un lucru etc. **2.** A construi o figură geometrică circumscrisă.

CIRCUMSCRIPȚÍE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Subdiviziune a unei unități administrativ-teritoriale, stabilită în vederea alegerilor pentru organele reprezentative ale statului (c. electorală) sau în vederea desfășurării unei activități de stat (c. sanitară).

CIRCUMSCRÍS, -Ă adj. (Despre cercuri) Care trece prin toate vârfurile unui poligon; (despre poligoane) cu toate laturile tangente la un cerc.

CIRCUMSPÉCT, -Ă (fr., lat.) adj. (Livr.) Precaut, prudent.

CIRCUMSTÁNȚĂ (fr., lat.) s.f. **1.** Împrejurare, particularitate care însoțește un fapt. ✦ Ocazie, conjunctură (favorabilă sau nefavorabilă). **2.** (DR.; la pl.) Împrejurări privitoare la infracțiunea comisă sau la persoana infractorului, în măsură să determine mărirea *(c. agravante)* sau micșorarea *(c. atenuante)* pedepsei.

CIRCUMSTANȚIÁL, -Ă (< fr.) adj. (LINGV.) *Complement* ~ = complement care arată în ce împrejurări (de timp, de loc, de mod etc.) se petrece o acțiune sau cum se prezintă o însușire. *Propoziție* ~ = propoziție secundară care are în frază rolul complementului circumstanțial în propoziție.

CIRCUMVOLÚȚIE (< fr.) s.f. (ANAT.) Proeminență neregulată, alungită și sinuoasă a scoarței cerebrale, limitată de șanțuri, caracteristică mamiferelor superioare; gir.

CIREÁDĂ (< sl.) s.f. (ZOOT.) Grup numeros de animale cornute mari format în vederea pășunatului.

CIRENAICA (CYRENAICA), reg. istorică în Africa de Nord, pe terit. actual al Libiei. Colonizată de greci, care au fundat orașele Cirene, Arsinoe, Berenice, Ptolemaios și Apollonia; cunoscută în Antic. sub numele de *Pentapolis*. Cucerită de romani și transformată în prov. romană (74 î.Hr.). Terit. C., cunoscut și sub numele de *Libia*, a fost cucerit de arabi (641), apoi, împreună cu Tripolitania, a fost anexat de către Imp. Otoman (sec. 16). Sub dominație italiană (1912–1942). În componența Libiei (din 1951).

CIRENÁICI (< fr., lat.) s.m. pl. Adepții școlii filozofice hedoniste din Grecia antică întemeiată de Aristip din Cirene în sec. 4 î.Hr., care preconiza cultivarea plăcerilor drept scop al vieții.

CIRÉȘ (lat. **ceresus)* s.m. Arbore fructifer din fam. rozaceelor, cultivat sau spontan, înalt de 8–12 m, cu trunchiul brun-cenușiu, frunze alungit-ovate și flori albe *(Prunus avium);* folosit în ind. mobilei.

CIREȘÁR s.m. **1.** (ORNIT.) Botgros. **2.** Numele popular al lunii iunie.

CIREȘOAIA, defileu pe cursul mijlociu al Trotușului, la NV de Târgu-Ocna. Aici s-a desfășurat, în timpul Primului Război Modial (9–11 sept. 1917), o mare acțiune ofensivă a trupelor române împotriva pozițiilor germane.

CIREȘU 1. Com. în jud. Brăila, pe Călmățui; 3 331 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Mehedinți, în pod. Mehedinți; 632 loc. (2008). Rezervațiile naturale: peșterile Epuran (1 ha) și Topolnița (60 ha) și Cheile Topolniței.

CIRIPÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre păsărele) A scoate sunete caracteristice speciei. **2.** Fig. (Fam.) A face dezvăluiri, a divulga.

CIRÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kirrhos* „galben-roșcat") s.f. (MED.) Inflamație cronică degenerativă manifestată prin atrofierea țesutului parenchimatos al unui organ (ficat, splină, glande endocrine etc.) și înlocuirea lui cu țesut conjunctiv fibros ducând la pierderea capacității funcționale a organului respectiv. ✧ C. *hepatică* = boală cronică a ficatului, caracterizată prin distrugerea celulelor hepatice și înmulțirea exagerată a țesutului conjunctiv intrahepatic, alterarea funcțiilor ficatului și a circulației intrahepatice a sângelui și a bilei; se poate datora hepatitei epidemice, alcoolismului, malariei.

CIRROCÚMULUS (fr. {i}; {s} lat. *cirrus* „șuviță" + *cumulus* „grămadă") subst. Tip de nori la 6 000–7 500 m alt., constituind bancuri sau straturi subțiri albicioase formate din cristale de gheață; nu au umbre proprii.

CIRROSTRÁTUS (< fr. {i}; {s} lat. *cirrus* „șuviță" + *stratus* „așezat, întins") subst. Tip de nori denși, la 6 000 și 7 500 m alt., de culoare albă lăptoasă, cu structură fibroasă, alcătuiți din cristale de gheață; dau posibilitatea producerii fenomenului de *halo.*

CÍRRUS (< fr. {i}; {s} lat. *cirrus* „șuviță") subst. Formație de nori izolați, de culoare albă strălucitoare, situați la limita superioară a troposferei (c. 10 000 m alt.), cu aspect de bancuri sau benzi subțiri și alcătuiți numai din cristale de gheață.

CIRUS II CEL MARE, rege persan (559–530 î.Hr.). Fondatorul Imp. Persan; a cucerit Media (550 î.Hr.), Lidia (547 î.Hr.) și Babilonul (539 î.Hr.).

CISALPÍN (< fr., lat.) adj. Aflat dincoace de Alpi (în raport cu Roma); în N Italiei.

CISEK, Oscar Walter (1897–1966, n. București), scriitor și critic de artă german din România. Proză de pitoresc etnografic („Tătăroaica", „În fața porților"); romanul „Pârjolul".

CISKEI, fost bantustan în S Republicii Africa de Sud, constituit ca rep. independentă la 4 dec. 1981 (nerecunoscut de O.N.U.); reîncorporat la Africa de Sud (1991) și inclus în prov. Cape Oriental; 12,1 mii km^2; limba vorbită: xhosa.

CÍSLĂ (< sl.) s.f. (În Ev. Med. la români) **1.** Cotă-parte de bir fixată sau impusă de vistierie unor comunități fiscale (județe, sate etc.). **2.** Repartizare proporțională după avere, a dărilor fixate de obștea satului.

CISLĂU, com. în jud. Buzău, pe râul Buzău; 5 101 loc. (2008). Herghelie.

CISNĂDIE, oraș în jud. Sibiu, în depr. Sibiului; 16 037 loc. (2004). Expl. și prelucr. lemnului. Ind. textilă (stofe de lână, covoare). Muzeu etnografic. Biserică romanică (sec. 13–15), nucleu al unei cetăți puternic fortificate (sec. 16–17). Întemeiat la mijlocul sec. 12 de coloniști sași; menționat în 1323 ca oraș.

CISNĂDIOARA, localitate componentă a orașului Cisnădie (Sibiu). Biserică în stil romanic (sec. 13), în centrul unei cetăți țărănești. Menționată documentar în 1223. Punct fosilifer (calcarele cu hippuriți de la C.), rezervație naturală (1 ha).

CISOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kissos* „iederă" + *eidos* „aspect") s.f. (MAT.) Curbă plană cu un punct de întoarcere a cărei ecuație este de gradul trei.

CISTEÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid natural ce conține sulf; utilizat în tratamentul bolii Addison și în intoxicațiile cu metale grele.

CISTERCIÉNI (< fr.) s.m. pl. Membri ai unei congregații benedictine fondate în 1098 de Robert de Molesme, la Citeaux (lângă Dijon), cu centrul, din sec. 12, la Clairvaux; au impus sărăcia, izolarea și asceza. Pe terit. României au fundat mănăstirea Igriș (1179) în Banat, iar în 1202 mănăstirea Cârța (jud. Sibiu). V. *trapist* **(1)**.

CISTÉRNĂ (< it., lat.) s.f. 1. Rezervor destinat înmagazinării unor lichide pentru folosirea lor ulterioară. 2. Vehicul având montat pe șasiu un recipient închis în care se transportă un material lichid.

CÍSTIC, -Ă (< fr.{i}; {s} gr. *kystis* „vezică") adj. Care se referă la vezica urinară sau la vezica biliară (ex. canal **c.**, arteră **c.**).

CISTICÉRC (< fr. {i}; {s} gr. *kystis* „vezică" + *kerkos* „coadă") s.m. (PARAZIT.) Larvă a unor tenii care provoacă cisticercoza.

CISTICERCÓZĂ (< fr.) s.f. Grup de boli parazitare la animale (rar la om), ca urmare a localizării în mușchi, membrane seroase, creier etc., a formelor larvare ale unor tenii.

CISTÍNĂ (< fr. {i} s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid natural alcătuit din două molecule de cisteină, unite la nivelul atomilor de sulf; se găsește în cheratină.

CISTÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kystis* „vezică") s.f. Inflamație acută sau cronică a vezicii urinare.

CISTOÍDE (< fr. {i}; {s} gr. *kystis* „vezică" + *eidos* „aspect") s.f. pl. Clasă de echinoderme fosile primitive (din Cambrian, până în Carbonifer), lipsite de simetrie; din ele derivă toate celelalte clase de echinoderme *(Cystoideae)*.

CISTOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *kystis* „vezică" + *lithos* „piatră") s.m. 1. (BOT.) Masă de carbonat de calciu, mai rar de dioxid de siliciu, formată pe pereții externi ai celulelor epidermice vegetale. 2. (MED.) Calcul al vezicii urinare sau biliare.

CISTOSCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *kystis* „vezică" + *skopeo* „a examina") s.n. Instrument care permite examinarea interiorului vezicii urinare.

CISTOSCOPÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de diagnostic efectuată cu ajutorul cistoscopului.

CISTRÓN (< fr., engl.) s.m. (GENET.) Segment din molecula de acid deoxiribonucleic, care cuprinde mai multe secvențe de nucleotide și este cea mai mare subunitate funcțională de genă.

CIȘMAN, Alexandru (1897-1967, n. Iași), fizician român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în feromagnetism, radiotehnică, biofizică, electroliză. Lucrări de sinteză („Fizica generală").

CIȘMEÁ (< tc.) s.f. Instalație exterioară pentru luarea apei necesare consumului gospodăresc din conducta unei rețele de distribuție sau de la un izvor natural.

CIȘMEGÍU (< tc.) s.m. (În sec. 18 în București) Slujbaș însărcinat cu supravegherea rețelei de cișmele. De la numele său provine cel al grădinii Cișmigiu.

CIȘMIGIU, parc în centrul Bucureștiului. Amenajat ca grădină publică (1847-1860) potrivit planurilor peisagistului german O. Mayer de către arh. Fr. Rebuhn, după asanarea (1854) lacului natural. Supr.: 17 ha. Monumentul eroilor francezi realizat de Ion Jalea (1920) din marmură de Carrara.

CITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A numi, a indica pe cineva sau ceva pentru a face cunoscut, a confirma ceva; a semnala. **2.** A reproduce întocmai cele spuse sau scrise de cineva; a da un citat. 3. (DR.) A invita o persoană să se prezinte în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală, la un anumit termen, în calitate de parte într-un proces sau de martor.

CITA, oraș în Federația Rusă în S Siberiei; 318,7 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, alim., prelucr. lemnului. Întemeiat în 1653.

CITADÉLĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Fortăreață mică construită în interiorul unui oraș, ca ultim loc de refugiu și de rezistență în caz de asediu. **2.** Cetate sau castel construit în afara zidurilor unui oraș pentru a-l apăra. **3.** Oraș (întărit.). **4.** Fig. Bastion, focar, centru.

CITADÍN, -Ă (< fr., it.) adj., s.m. și f. (Livr.) **1.** Adj. Orășenesc. **2.** S.m. și f. Orășean.

CITÁT s.n. Fragment dintr-o scriere, reprodus întocmai, cu indicarea autorului (și a operei).

CITÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Înscris prin care se citează (3) o persoană.

CITÉȚ, -EÁȚĂ adj. (Despre scrisul de mână) Care se poate citi ușor; lizibil.

CITÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A parcurge un text (pronunțând sau nu cuvintele) pentru a lua cunoștință de cele scrise; a comunica altora, rostind cu voce tare, un text scris. ✦ A descifra o partitură muzicală. ✦ A desluși indicațiile topografice ale unei hărți, ale unui plan, indicațiile unui aparat de măsură (barometru, contor etc.) înregistrate de un barometru, termometru, contor etc. **2.** Fig. A sesiza un lucru ascuns, o taină din atitudinea cuiva, din expresia figurii sale etc. **3.** A învăța; *p. ext.* a se instrui, a se cultiva.

CITÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a citi. **2.** Lectură. ✧ *Carte de c.* = manual de limba română pentru clasele primare. **3.** Descifrare, interpretare.

CITÍT, -Ă adj. Instruit, cultivat.

CITITÓR, -OÁRE subst. **1.** S.m. și f. (Și adj.) (Persoană) care citește. 2. S.m. (Urmat de „în" sau „de stele") Astrolog. **3.** S.n. (INFORM.) Periferic al unui calculator ce permite operația de citire.

CITLALTEPETL v. **Orizaba.**

CITO- (< {s} gr. *kytos* „obiect scobit", „cavitate") Element de compunere cu sensul „celulă".

CITOCHIMÍE ({s} *cito-* + *chimie)* s.f. Ramură a citologiei care studiază morfologia și fiziologia celulară, chimismul celular (distribuția, cantitatea, circuitul metaboliților).

CITOCHINÉZĂ (CITOCINEZĂ) (< fr.; {s} *cito-* + gr. *kinesis* „mișcare") s.f. (BIOL.) Proces de separare a celor două celule provenite dintr-o celulă-mamă.

CITODIAGNÓSTIC (fr. {i} *cito-* + fr. *diagnostique* „diagnostic") s.n. Stabilire a unui diagnostic, bazat pe examinarea microscopică a celulelor recoltate din organism prin puncție, raclaj etc.

CITODIFERENȚIÉRE (< {s} *cito-* + *diferențiere*) s.f. Proces de transformare a celulelor totipotente în celule specializate.

CITOGENÉTICĂ (< fr. {i}; {s} *cito-* + fr. *génétique* „genetică") s.f. Ramură a geneticii care studiază raporturile existente între caracterele ereditare, structura și comportamentul cromozomilor, componenți celulari cu rol genetic, aspectele medicale și evolutive legate de perturbațiile lor morfofuncționale; urmărește, în special, cariotipurile și aberațiile cromozomiale.

CITOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *cito-* + gr. *lysis* „dizolvare") s.f. (HIST.) Proces de distrugere a integrității celulei.

CITOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *cito-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază structura, dezvoltarea și funcțiile celulelor.

CITOPLÁSMĂ (< fr. {i}; {s} *cito-* + gr. *plasma* „formație") s.f. (BIOL.) Componentă esențială a celulei, cuprinsă între membrană și nucleu, cu structură complexă. **C.** fundamentală (hialoplasma) este alcătuită dintr-o matrice fin granulată; în ea se află organite, incluziuni citoplasmatice, vacuole ș.a.; este sediul genelor eredității extranucleare (plasmagenele).

CITOSTÁTIC (< fr. {i} *cito-* + gr. *statikos* „care oprește") s.n. Medicament sau agent fizic care blochează diviziunea celulară sau împiedică creșterea celulelor; utilizat în tratamentul cancerului.

CITOTAXONOMÍE s.f. Clasificarea organismelor pe bază de caractere celulare, în special număr de cromozomi.

CITOTOXÍNE (< fr.) s.f. pl. Substanțe toxice sintetizate de celule și care pot produce moartea acestora.

CITOZÍNĂ (< fr. {i} s.f. (BIOCHIM.) Bază primidinică constituentă a acidului ribonucleic și deoxiribonucleic.

CITRÁȚI (< fr. {i}) s.m. Săruri ale acidului citric. ✧ *Citrat de amoniu,* folosit în ind. alimentară, imprimeria textilă și medicină (ca diuretic). *Citrat de sodiu,* utilizat în medicină (anticoagulant).

CÍTRIC, -Ă (< fr., engl.) adj., s.f. pl. **1.** *Acid c.* = hidroxiacid organic, tribazic, cu șase atomi de carbon; se găsește în fructe (lămâie); folosit în alimentație. **2.** S.f. pl. Fructele pomilor fructiferi din genul *Citrus* (ex. portocala, mandarina, lămâia etc.).

CITRÍN (< fr. {i}; {s} lat. *citrus* „lămâie") s.n. Varietate de cuarț de culoare galbenă.

CITRÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Vitamina C.

CITROËN, André (1878-1935), inginer și industriaș francez. A fondat (1919) societatea Citroën, pentru automobile de serie și de lux, care a fuzionat cu Peugeot (1976).

CITRONÁDĂ (SITRONÁDĂ) (< fr.) s.f. Băutură răcoritoare din zeamă de lămâie, zahăr și apă (gazoasă, minerală) sau dintr-un macerat alcoolic din coajă de lămâie.

CITY, denumire dată cartierului financiar al Londrei.

CIU, râu în Kazahstan; 1 186 km. Izv. din masivul Alatau și se pierde în nisipurile deșertului Betpak-Dala.

CIÚBĂR (< bg.) s.n. Vas de lemn, de formă tronconică, cu două toarte, pentru păstrarea apei.

CIUBÓTĂ (< ucr.) s.f. **1.** (Reg.) Cizmă. **2.** (În Ev. Med., în Moldova) Taxă (amendă) percepută pentru uzura ciubotelor.

CIUBOȚÍCĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui ciubotă **(1).** ✦ Gheată (femeiască). **2.** *Ciuboțica-cucului* = plante erbacee perene, din fam. primulaceelor, de c. 30 cm, cu frunze ovale, dispuse în rozetă, flori galbene și fructul o capsulă *(Primula elatior, Primula veris)*. *Ciuboțica-ursului* = plantă erbacee cu frunze lobate și flori purpurii *(Cortusa mathioli)*.

CIUBÚC (< tc.) s.n. **1.** Pipă (orientală) cu țeavă lungă. **2.** Ornament pentru marginile unui perete, tavan, ale unei ferestre etc. **3.** (Fam.) Câștig ilicit; bacșiș.

CIUC 1. Munții Ciucului, masiv muntos împădurit în grupa centrală a Carpaților Orientali, între depr. **C.** (la V), Trotuș (la E) și valea Uzului (la S). Alt. max.: 1 565 m. **2. Depresiunea ~,** depr. intramontană, în Carpații Orientali, pe cursul sup. al Oltului, între masivele Harghita, Puciosu, Ciucului și Hășmaș. Supr.: c. 300 km^2; împărțită în trei compartimente prin pragurile de la Racu și Jigodin. Izv. minerale (peste 130 captate).

CIUCAȘ, masiv muntos situat în partea de S a Carpaților Orientali, între râurile Teleajen, Buzău (spre E) și Doftana (spre V). Alcătuit din conglomerate și calcare care dau un relief spectaculos, cu abrupturi (sectorul Țigăile Mari și Mici) și stânci izolate. Alt. max.: 1 956 m (vf. Ciucaș). Rezervație complexă. Obiectiv turistic.

CIUCĂ 1. Alexandru C. (1880-1972, n. Săveni, jud. Botoșani), medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1946). Introduce reacția de fixare a complementului (R.F.C.) în diagnosticarea febrei aftoase (1929). Cercetări privind diagnosticul antraxului în pieile uscate. **2. Mihai C.** (1883-1969, n. Săveni, jud. Botoșani), bacteriolog și parazitolog român. Frate cu **C. (1).** Acad. (1938). Contribuții în domeniul bacteriofagilor, colibacililor, poliomielitei. A condus campania de eradicare a malariei în România.

CIUCEA, com. în jud. Cluj, pe Crișu Repede; 1 725 loc. (2008). Mobilă și țesături. Muzeul memorial „O. Goga".

CIUCHICI, com. în jud. Caraș-Severin, în depr. Carașului; 1 064 loc. (2008).

CIUCSÂNGEORGIU, com. în jud. Harghita, în depr. Ciuc; 4 799 loc. (2008). Biserică romano-catolică fortificată (sec. 16).

CIUCU, George (1927-1990, n. Cristian, jud. Brașov), matematician român. M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări în domeniul teoriei probabilităților și al aplicațiilor acesteia.

CIÚCURE (lat. *cicculum* < *ciccum* „ciorchine") s.m. **1.** Împletitură folosită la împodobirea unor veșminte, a covoarelor și draperiilor etc. Sin. *canaf.* **2.** (La pl.) Ornament de sticlă pentru lămpi sau candelabre. ✧ Expr. *Plin ciucure* = foarte plin.

CIUCURENCU, Alexandru (1903–1977, n. Tulcea), pictor român. M. coresp. al Acad. (1963). Naturi moarte, peisaje, portrete, compoziții („Peisaj de iarnă", „Ciclamene", „Ana Ipătescu", „G. Călinescu"). Liric al culorii; limbaj pictural sintetic.

CIUCURESCU, Maria (1866–1939, n. București), actriță română. Remarcabilă în roluri de comedie (Shakespeare, Molière, Gogol, Caragiale).

CIUCUROVA, com. în jud. Tulcea, în pod. Babadag; 2 190 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Fântâna Mare cu liliac sălbatic (0,3 ha) și vf. Secaru (34,5 ha).

CIUD v. **Peipus.**

CIUDAD BOLÍVAR, oraș în NE Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Bolívar, port pe Orinoco; 287 mii loc. (2001). Ind. lemnului și alim. În apropiere, mari expl. de min. de fier (Cerro Bolívar). Fondat (1764).

CIUDAD DE GUATEMALA v. **Guatemala.**

CIUDAD DE MÉXICO (MEXICO CITY), cap. Mexicului, centrul ad-tiv al Districtului Federal (1 499 km^2), în centrul țării, la 2 200 m alt.; 18,3 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Deține 50% din prod. ind. a țării. Aeroportul internațional „Benito Juarez". Ind. alim., textilă, de încălț., a cimentului, poligrafică, montaj de automobile, constr. de aparataj electrotehnic, prelucr. petrolului; siderurgie, metalurgie neferoasă, produse chimice. Turism. Opt universități (cea mai veche din 1551). Academie de Științe (1884). Catedrală (sec. 16–19). Muzee. Centru turistic. Construit în 1521 pe ruinele vechiului oraș *Tenochtitlán,* a fost între 1535 și 1821 cap. viceregatului Noua Spanie. Din 1824, cap. rep. independente Mexic.

CIUDAD GUAYANA (SAN TOMÉ DE GUAYANA), oraș în NE Venezuelei; 629 mii loc. (2001). Mari expl. de min. de fier, mangan și bauxită. Ind. chimică, uzină de aluminiu. Oraș întemeiat în 1961, prin unirea a cinci localit.

CIUDAD JUÁREZ, oraș în N Mexicului (Chihuahua), port pe Rio Grande; 1,21 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. alim. Turism. Întemeiat în 1659.

CIUDANOVIȚA, com. în jud. Caraș-Severin, la poalele m-ților Aninei; 671 loc. (2008).

CIUDÁT, -Ă (< bg.) adj. (Și adv.) Neobișnuit; straniu; bizar.

CIÚDĂ (< sl.) s.f. Sentiment de invidie amestecată cu mânie. ✧ Loc. *În ciuda faptului că...* = deși, cu toate că...

CIUDĂȚÉNIE (< *ciudat)* s.f. Aspect bizar al unui lucru, al unei atitudini etc. ✦ Lucru ciudat.

CIU DE v. **Zhu De.**

CIU EN-LAI v. **Zhou Enlai.**

CIUF (cuv. autohton) s.n., s.m. **1.** S.n. Smoc de păr zbârlit (căzut pe frunte). **2.** S.m. Pasăre de pradă de noapte, asemănătoare bufniței, dar de dimensiuni mai mici, având două smocuri de pene deasupra ochilor. De ex.: *c. de pădure (Asio otus), c. de câmpie* (*Asio flameus*).

CIUGUD, com. în jud. Alba, în pod. Secașelor; 2 714 loc. (2008). Vestigii din Epoca Fierului.

CIUGULÍ vb. IV tranz. (Despre păsări) A mânca apucând hrana cu ciocul. ✦ (Despre oameni) A mânca puțin și pe apucate.

CIUHOI, com. în jud. Bihor, în C. Barcăului; 2 230 loc. (2008).

CIUHRAI, Grigori Naumovici (1921–2001), regizor ucrainean de cinema. Viziune poetică de respirație romantică („Al 41-lea", „Balada soldatului", „Cer senin").

CIUIKOV, Vasili Ivanovici (1900–1982), mareșal sovietic. Comandant al Armatei 62 Gardă în luptele de pe Volga (1942–1943) și din Crimeea (1943–1944), al grupului de trupe sovietice din Germania (1949–1953) și al trupelor Regiunii Militare Kiev (1953–1960).

CIUÍN (< tc.) s.m. Plantă medicinală perenă din fam. cariofilaceelor, înaltă de 30–70 cm, cu frunze opuse, alungit-eliptice și flori albe sau roz; conținut bogat de saponină; odogaci **(2)** *(Saponaria officinalis).*

CIUKOTSK 1. Mare în bazinul Oc. Arctic, între ins. Vranghel, pen. C. și Alaska. În S, prin str. Bering, comunică cu Oc. Pacific; 595 mii km^2. **2.** Pen. în extremitatea NE a Asiei, limitată de M. C. la N și M. Bering, la S. În NE se termină cu capul Dejnev, cel mai estic punct al Asiei. Supr.: 49 mii km^2.

CIULAMÁ (< tc.) s.f. Mâncare (de pasăre, ciuperci etc.) cu sos alb și gros de făină.

CIULEÁNDRA s.f. art. Dans popular din Muntenia, cu ritm progresiv; melodia după care se execută acest dans.

CIULEI, Lenuța (pseud. *Lilianei Ciulei-Atanasiu*) (n. 1958, București), violonistă română. Stabilită în Germania. Velocitate spectaculoasă; repertoriu de virtuozitate (excelează în Paganini).

CIULEI, Liviu (n. 1923, București), arhitect, actor, scenograf și regizor român de teatru și film. M. coresp. al Acad. (1992). Roluri: Puck, Danton; a montat piesele „Cum vă place", „Sfânta Ioana", „Opera de trei parale", „O scrisoare pierdută" și a regizat filmele „Valurile Dunării", „Pădurea spânzuraților".

CIULÍ (< scr.) vb. IV tranz. (Despre animale) A ridica urechile pentru a-și încorda auzul. ✦ Fig. (Despre oameni) A asculta cu atenția încordată.

CIULÍN (< rus.) s.m. Plantă erbacee cu tulpina și frunzele spinoase, răspândită în locuri necultivate *(Carduus nutans).*

CIULÎM, râu în V Siberiei (Federația Rusă), cel mai mare afl. dr. al fl. Obi; 1 799 km. Izv. din masivul Kuznețkii Alatau și străbate C. Siberiei de Vest.

CIULNIȚA, com. în jud. Ialomița, în Bărăgan; 2 497 loc. (2008). Fabrică de nutrețuri combinate.

CIUMANI, com. în jud. Harghita, pe Mureș; 4 451 loc. (2008).

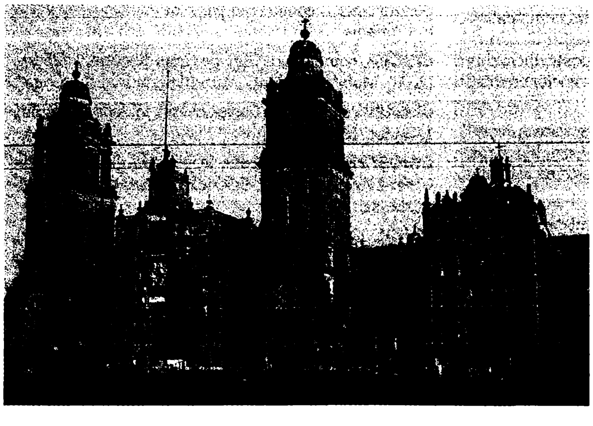

Ciudad de México
Catedrala metropolitană

Al. Ciucurencu

Liviu Ciulei

CIÚMĂ (lat. *cyma)* s.f. **1.** (MED.) Pestă. **2.** *Ciuma-apelor* = plantă perenă acvatică, cu tulpina lungă, subțire, ramificată, fixată pe fundul apelor prin rădăcini *(Elodea canadensis),* folosită ca plantă de acvariu.

CIUMĂFÁIE s.f. Plantă anuală medicinală, foarte toxică, din fam. solanaceelor, cu frunze ovate, inegal dințate, cu flori albe și fructe spinoase; laur **(3)** *(Datura stramonium).*

CIUMEGHIU, com. în jud. Bihor, în C. Crișurilor; 4 486 loc. (2008).

CIUMEȘTI 1. Com. în jud. Satu Mare; 1 449 loc. (2008); aici au fost descoperite numeroase urme de locuire din Paleolitic, Neolitic și Epoca Bronzului, o necropolă birituală, aparținând celților (sec. 3–2 î.Hr.). Biserică gotică (sec. 15). **2.** Cultură neolitică (sfârșitul milen. 5 î.Hr.-începutul milen. 4 î.Hr.), răspândită în NV României.

CIUMPÉI (< *ciump,* reg. „ciot") s.n. Unealtă folosită în dogărie la prelucrarea cercurilor de lemn.

CIUNG, -Ă (cf. it. *cionco)* adj. (Despre mâini) Care a fost retezat; (despre oameni; și subst.) fără o mână; ciunt.

CIUNT, -Ă adj. (Și subst.) Ciung; *p. ext.* mutilat.

CIUNTÍ vb. IV tranz. (Adesea fig.) A tăia, a amputa o parte a corpului; *p. ext.* a mutila.

CIUPE, Aurel (1900–1988, n. Lugoj), pictor român. Temperament liric și colorist prin excelență („Apus de soare", „Natură statică cu măști").

CIUPÉRCĂ (< bg.) s.f. **1.** (La pl.) În clasificările clasice, plante inferioare lipsite de clorofilă, parazite sau saprofite, care se reproduc prin spori (c. 100 000 de specii); în clasificările moderne se consideră că reprezintă un regn de sine stătător (*Fungi*). Unele **c.** sunt unicelulare, altele au un corp pluricelular, numit *miceliu.* Au rol în circuitul elementelor minerale în natură, în fermentații (drojdia de bere). Pot fi comestibile (zbârciogul, hribul) sau otrăvitoare (pălăria-șarpelui); din unele se extrag antibiotice (penicilina din *Penicillium),* altele (parazite) produc pagube în agricultură (mălura, tăciunele) sau micoze la om și la animale. ✧ *C. de bălegar* = **c.** albă, cu pălărie, din fam. Agaricacee, cu mare valoare alimentară, întâlnită în locuri bine îngrășate, din pășuni, poieni și grădini (*Agaricus campestris*). *C. cu pălărie* = **c.** saprofită din filumul bazidiomicete și capul de fructificație în formă de pălărie cu picior; unele specii sunt comestibile, altele otrăvitoare. **2.** Obiect de lemn, de forma unei ciuperci **(1),** pe care se întinde ciorapul când se cârpește. **3.** *Ciuperca șinei* = partea superioară, îngroșată, a unei șine de cale ferată pe care rulează roțile.

CIUPERCENI 1. Com. în jud. Gorj, pe valea Tismanei; 1 807 loc. (2008). **2.** Com în jud. Teleorman, în valea Dunării; 1 740 loc. (2008).

CIUPERCENII NOI, com. în jud. Dolj, în valea Dunării; 5 774 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Desa–C. (200 ha) și Balta Lată (28 ha).

CIUPÍ (cuv. autohton) vb. IV tranz. și refl. **1.** Tranz. A apuca cu vârful degetelor pielea sau carnea cuiva, strângând-o; a pișca; *p. ext.* a rupe câte puțin din ceva (pentru a mânca). **2.** Tranz. (Despre păsări) A apuca cu ciocul. ✦ (Despre insecte) A înțepa. **3.** Tranz. (Fam.)

A sustrage bani, obiecte mărunte. **4.** Refl. (Fam.) A se ameţi de băutură.

CIUPÍT¹ s.n. **1.** Faptul de a ciupi. **2.** Ruperea vârfului unor plante pentru a opri creşterea şi a grăbi fructificarea.

CIUPÍT², -Ă adj. Care are ciupituri; pişcat. ✧ Expr. *Ciupit de vărsat* = cu urme de vărsat. ✦ Ameţit de băutură.

CIUPITÓR s.n. Aparat pentru luat probe de pământ dintr-o gaură.

CIUR (lat. *cribrum)* s.n. **1.** Unealtă de cernut materiale granulare confecţionată dintr-o reţea de sârmă, fixată pe o ramă. V. *sită.* ✦ Conţinutul unui **c. (1). 2.** Utilaj folosit la sortarea pe dimensiuni a materialelor granulare, confecţionat din bare metalice, sârmă împletită sau tablă perforată.

CIURCU, Alexandru (1854–1922, n. Şercaia, jud. Braşov), inventator român. A construit, împreună cu Just Buisson, un motor cu reacţie (1886), brevetat în Europa şi S.U.A.

CIURCU, Nicolae (1854–1898 n. Braşov), editor şi librar român. A publicat colecţiile „Biblioteca istorică poporală", „Biblioteca poporului" şi „Biblioteca copiilor".

CIUREA, com. în jud. Iaşi, în C. Jijiei; 10 954 loc. (2008). Expl. de argile; fabrică de var şi cahle de teracotă; cherestea, parchete, lăzi, traverse. Mănăstire (1560–1587) ctitorită de fiica lui Petru Şchiopu.

CIUREA, Ioan (1878–1943, n. Fălticeni), parazitolog român. M. coresp. al Acad. (1927). Lucrări în domeniul helmintologiei veterinare.

CIURILA, com. în jud. Cluj, în dealurile Feleacului; 1 451 loc. (2008). Rezervaţia naturală pârâul Dumbrava (0,5 ha). Biserică de lemn (1750).

CIURUÍ (< *ciur)* vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A cerne. **2.** Tranz. şi refl. A (se) găuri în mai multe locuri.

CIURULEASA, com. în jud. Alba, în depr. Abrud; 1 223 loc. (2008).

CIU SI v. Zhu Xi.

CIUT, -Ă (cuv. autohton) adj. (Despre animale cornute) Lipsit de coarne.

CIÚTĂ (cf. alb. *shutë)* s.f. Femela cerbului.

CIÚTURĂ (lat. **cytola)* s.f. Vas de lemn folosit pentru scos apa din fântână.

CIUVAŞIA, rep. autonomă în Federaţia Rusă pe cursul mijlociu al Volgăi, creată la 21 apr. 1925; 18,3 mii km^2; 1,31 mil. loc. (2002). Cap.: *Ceboksarî.* Relief de câmpie joasă şi vălurită.

CÍVIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Cetăţenesc.

CIVÍL, -Ă (< fr., lat.) **1.** (Şi subst.) Care se referă la cetăţenii unui stat sau la raporturile juridice ale acestora între ei (cu excepţia militarilor şi a reprezentanţilor Bisericii) precum şi la raporturile acestora cu organele şi organizaţiile statului. **2.** (DR.) *Drept c.* = totalitatea normelor care reglementează relaţiile sociale (convertite în raporturi juridice) existente între persoanele fizice sau juridice dintr-un stat. ✧ *Drepturi civile* = drepturi recunoscute persoanelor fizice şi juridice reglementate de stat. *Parte c.* = persoană care, într-un proces penal, formulează pretenţii la despăgubiri pentru acoperirea prejudiciului ce i-a fost cauzat prin săvârşirea infracţiunii. *Societate c.* = sferă a activităţii umane şi ansamblu de instituţii neguvernamentale: familii, biserici, asociaţii şi mişcări sociale.

CIVILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni civilizat.

CIVILIZÁT, -Ă adj. **1.** Cu un nivel (superior) de civilizaţie. **2.** Politicos, manierat.

CIVILIZÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Nivel de dezvoltare materială şi spirituală a societăţii într-o anumită perioadă (*c. primitivă, c. modernă* etc.). **2.** Ansamblul fenomenelor sociale, morale, religioase, artistice, ştiinţifice şi tehnice proprii unui popor şi transmise prin educaţie (ex. **c.** greacă, **c.** chineză, **c.** occidentală). V. şi *cultură.* **3.** Nivel înalt de dezvoltare a unei societăţi.

CIVÍSM (< fr.) s.n. Atitudine de bun cetăţean.

CIVITAVECCHIA, oraş în Italia Centrală (Lazio), port la M. Mediterană; 50,1 mii loc. (2001). Metalurgie, uzine cocso-chimice, prelucr. petrolului şi a lemnului; ciment. Vestigii romane. Muzeu. Cetate proiectată de Michelangelo (sec. 16) şi arsenal proiectat de Bernini şi Bramante. Fondat (105).

CIZELÁRE (< fr.) s.f. Operaţie de finisare sau ornamentare a unor obiecte.

CIZELÚRĂ (< fr.) s.f. Lucrare artistică făcută prin cizelare.

CIZER, com. în jud. Sălaj, în depr. Şimleu; 2 426 loc. (2008).

CIZMÁR s.m. Meseriaş care confecţionează şi repară încălţăminte; pantofar.

CÍZMĂ (< magh.) s.f. Încălţăminte care acoperă piciorul până la genunchi.

Cl, simbol chimic pentru *clor.*

CLACÁ (< fr.) vb. I refl. A-şi rupe sau a-şi leza un tendon de la picior. ✦ P. ext. A ceda din punct de vedere nervos.

CLACÁJ (< fr.) s.n. Ruptură tendino-musculară sau leziune musculo-fibroasă, parţială sau totală, în timpul unui efort fizic.

CLÁCĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Muncă prestată de ţăranii şerbi şi liberi, fără pământ, în beneficiul stăpânilor de pământ. A ajuns în sec. 19 la 56 de zile în Ţara Românească şi la 84 în Moldova. Desfiinţată prin reforma agrară din 1864. **2.** Muncă colectivă benevolă pe care o fac ţăranii, unii în folosul altora, însoţită de povestiri, glume, jocuri etc. V. *şezătoare* **(1).**

CLACHÉTĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv de semnalare, cu un braţ mobil, folosit în filmările sincrone.

CLACTONIAN, cultură aparţinând Paleoliticului inferior european, denumită astfel după staţiunea eponimă descoperită la Clacton-on-Sea (Marea Britanie, Essex). Se caracterizează prin unelte din aşchii obţinute dintr-un nucleu de piatră.

CLADOCÉR (< fr. {i}; {s} gr. *klados* „ramură" + *keras* „corn") s.n. (La pl.) Ordin de crustacee mici, cu corpul cuprins într-o carapace şi cu antene ramificate, adaptate la înot (ex. *dafnia).* Sin. *filopod.*

CLÁIE (< bg., scr.) s.f. Grămadă de fân, de cereale etc. de obicei în formă conică. ✦ Fig. Îngrămădire (dezordonată) de lucruri sau de fiinţe.

CLAIM (cuv. engl.) subst. Titlu de proprietate care conferă deţinătorului dreptul de exploatare minieră a unei suprafeţe determinate. ✦ Teren care conţine minereuri.

CLAIR, René (pseud. lui *René Chomette)* (1898–1981), cineast francez. Maestru al comediei satirice şi al evocării lirice de epocă („Frumuseţea diavolului", „Marile manevre", „Serbările galante").

CLAIRAUT, Alexie (1713–1765), matematician şi astronom francez. În 1736, împreună cu *P.L. Maupertuis,* a determinat lungimea unui grad de meridian.

CLÁMĂ (< germ.) s.f. **1.** (TEHN.) Piesă metalică, în formă de U, utilizată pentru prinderea ramelor de formare. **2.** Agrafă de prins foi volante, părul etc.

CLAN (< fr., engl.) s.n. **1.** Grup de familii înrudite la popoarele celtice; *p. ext.* comunitate din comuna primitivă, formată din indivizi uniţi prin legături de rudenie şi de limbă; gintă, trib. ✧ (SOCIOL.) *C. totemic* = trib primitiv întemeiat pe apartenenţa tuturor membrilor la acelaşi totem. **2.** (MAT.) Mulţime nevidă de părţi ale unei mulţimi, cu proprietatea că este închisă la operaţiile de reuniune şi diferenţă. ✧ *C. borelian* = **c.** închis la reunirea cel mult numărabilă; corp borelian. **3.** Peior. Mic grup închis de persoane bazat pe interese comune de familie; clică.

CLANDESTÍN, -Ă (< fr., lat. *clandestinus* de la *clam* „în secret") adj. Care are caracter secret, ascuns (fiind oprit de lege); ilegal; conspirativ.

CLAPAREDE, Édouard (1873–1940), psiholog şi pedagog elveţian. („Psihologia copilului şi pedagogia experimentală").

CLÁPĂ (< germ.) s.f. **1.** Placă circulară sau dreptunghiulară articulată, folosită la închiderea sau la deschiderea unui orificiu. **2.** Parte terminală a unui sistem de acţionare pe care se exercită acţiunea operatorului (ex. **c.** de comandă). ✦ Mic disc al maşinilor de scris sau de calculat, care, prin apăsare, face să se imprime litere sau cifre. ✦ (MUZ.) Piesă mobilă a claviaturii unui instrument (pian, orgă, unele instrumente de suflat), care, sub apăsarea degetelor, declanşează mecanismul de producere a sunetelor; tastă. **3.** Stavilă articulată, de obicei la partea inferioară, care permite evacuarea apelor prin deversare. **4.** Bucată de stofă care acoperă deschizătura unui buzunar sau de pe părţile laterale ale unor căciuli pentru a acoperi urechile.

CLAPÉTĂ s.f. **1.** Clapă mai mică. **2.** Clapă din construcţia unui robinet.

CLAPEYRON, Benoit Paul Émile (1799–1864), fizician şi inginer francez. Unul dintre fondatorii termodinamicii. A stabilit o ecuaţie de stare a gazelor ideale, ecuaţia dependenţei de presiune a punctului de topire a substanţelor, ecuaţia celor trei momente.

CLAPÓN (< pol.) s.m. Cocoş castrat (pentru creşterea greutăţii corporale şi îmbunătăţirea calităţii cărnii).

CLAPOTÁJ (< fr.) s.n. Zgomot perceput la mişcările laterale ale corpului când există lichide în organe cavitare (ex. **c.** gastric).

CLAPTON, Eric (n. 1945), interpret şi compozitor britanic de blues. Chitarist virtuoz, cântă cu Yardbirds, Cream, Blind Faith etc. Se remarcă ulterior ca solist. Discografie selectivă: „Eric Clapton", „Slowhand", „Crossroads".

CLAR, -Ă (lat. *clarus)* adj. **1.** Care se distinge bine; desluşit. ✦ Limpede, pur. ✦ Care împrăştie o lumină strălucitoare. ✧ Expr. (Substantivat, n.) *Clar de lună* = lumină de lună (nevoalată de nori). **2.** Care sună distinct şi precis. **3.** Uşor de înţeles; evident. ✦ (Despre facultăţi intelectuale) Care pătrunde uşor, care înţelege bine lucrurile.

CLARA din Assisi (1193–1253), fondatoare a Ordinului clariselor, avându-l ca model pe Sf. Francisc din Assisi. A dus o viaţă austeră, bogată în fapte de caritate şi de pietate. Canonizată.

CLAREN (CLARÍT) (< fr., engl.; {s} lat. *clarus* „clar") s.n. Parte componentă a cărbunilor minerali, vizibilă numai la microscop, constituită dintr-o masă fundamentală transparentă şi fragmente bine conturate de spori, cuticulă etc.

CLARIFICĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A face să devină (mai) clar; a (se) desluşi, a (se) lămuri.

CLARINÉT (< fr., ngr.) s.n. Instrument muzical de suflat din lemn, în formă de tub lărgit la un capăt şi cu ancie simplă.

CLARINETÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care cântă la clarinet.

CLARITÁTE (< lat.) s.f. **1.** Calitatea unor obiecte de a fi clare; limpezime, transparenţă. ✦ (FIZ.) Caracteristică a unui instrument optic egală cu raportul dintre iluminările retiniene obţinute cu instrumentul respectiv şi cele obţinute cu ochiul liber. ✦ Calitate a sunetului muzical de a răsuna distinct, precis. **2.** (Despre stil) Expunerea sistematizată şi uşor de înţeles.

CLARK (< engl. {i}) s.n. Conţinutul mediu al elementelor dintr-un anumit sistem geochimic sau cosmic exprimat în procente atomice sau de greutate. A primit numele geochimistului *F.W. Clarke.*

CLARK, John Bates (1847–1938), economist neoclasic american. Autor al teoriei productivităţii marginale („Repartiţia avuţiei", „Elemente esenţiale ale teoriei economice").

CLARK, John Grahme Douglas (1907–1981), arheolog englez. Specialist în epoca mezolitică şi în economia Europei preistorice („Europa preistorică", „Anglia preistorică").

CLARK, Mark Wayne (1896–1984), general american. În al Doilea Război Mondial a comandat Armata a 5-a Americană în Italia (1943–1944); comandant al armatei de uscat a S.U.A. (1949–1952) şi comandant suprem (1952–1953) al forţelor armate ale S.U.A. şi ale aliaţilor ei în timpul Războiului din Coreea (1950–1953).

CLARK, William (1770–1838), explorator american. A condus, împreună cu L. Marywether, prima mare expediţie naţională de cercetare a bazinului fl. Mississippi, traversând continentul nord-american până la Oc. Pacific (1803–1806).

CLARKE, Frank Wigglesworth (1847–1931), geochimist american. A calculat pentru prima dată (1889) compoziţia chimică medie a scoarţei terestre.

CLARKE, Samuel (1675–1729), teolog şi filozof englez. Adept al teologiei naturale („O demonstrare a existenţei şi a atributelor lui Dumnezeu"). A preconizat cunoaşterea principiilor morale doar prin raţiune („Discurs despre îndatoririle neschimbătoare ale religiei naturale").

CLARKE, Stanley (n. 1951), basist american de jazz. Reputaţie în domeniul jazzului continuată în rock. Maestru al contrabasului (registru acut foarte precis) şi al basului electric. Virtuozitate legendară („School Days", „If This Bass Could Only Talk").

CLAROBSCÚR (< fr.) s.n. Procedeu grafic şi pictural de distribuire a luminii şi a umbrelor în vederea redării volumelor.

CLARVĂZĂTÓR, -OARE adj. **1.** Care vede desfăşurarea în viitor a unei situaţii mai clar decât alţii; perspicace. **2.** Ghicitor.

CLARVIZIÚNE s.f. Însuşirea de a înţelege şi de a prevedea desfăşurarea unui fenomen; previziune.

CLASÁ (< fr.) vb. tranz. **1.** A împărţi în clase, în categorii. ✦ A pune într-o anumită ordine. ✦ Refl. A obţine un loc într-un clasament sportiv. 2. (DR.) (Despre organele de urmărire penală sau despre procuror) A înceta un proces penal atunci când se constată existenţa unei cauze care împiedică pornirea sau continuarea procesului.

CLASAMÉNT (< fr.) s.n. Ordinea valorică în care sunt grupaţi, potrivit rezultatelor obţinute, participanţii la o competiţie.

CLASÁRE s.f. Operaţie de preparare mecanică a mineralelor prin care se separă materiile minerale în clase.

CLÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** Grup de obiecte, de fenomene sau de fiinţe cu însuşiri comune care satisfac un criteriu. V. *gen.* **2.** (SOCIOL.) C. *socială* = ansamblu de persoane şi grupuri definit în termeni de statut, privilegii, loc ocupat în procesele producţiei economice, accesul la putere şi autoritate (**c.** conducătoare, **c.** de mijloc, **c.** muncitoare). **3.** Colectiv de elevi, de obicei de aceeaşi vârstă şi cu aceeaşi pregătire, care învaţă în cursul unui an şcolar după aceeaşi programă de învăţământ; sală în care au loc lecţiile. ✦ Unitate organizatorică într-un institut de artă care cuprinde elevii unui profesor. **4.** (BIOL.) Categorie sistematică de organisme subordonată filumului; cuprinde mai multe *ordine.* **5.** (MAT.) C. *de echivalenţă* = mulţimea elementelor unei mulţimi aflate într-o relaţie de echivalenţă cu un element precizat al mulţimii date. ✧ C. *de resturi modulo p* = mulţimea numerelor întregi care împărţite la *p* dau acelaşi rest. C. *a sistemului zecimal de numeraţie* = fiecare dintre grupele de câte trei cifre considerate de la dreapta la stânga, ale numerelor întregi cu mai multe cifre (prima este clasa unităţilor, a doua este clasa miilor, a treia este clasa milioanelor etc.). **6.** (TEHN.) C. *de izolaţie* = stabileşte temperatura maximă până la care materialele izolante rezistă. ✧ C. *de precizie* = **a)** mărimea abaterilor-limită admisibile faţă de dimensiunea nominală a unei piese; **b)** mărime caracteristică pentru precizia unui instrument de măsură, egală cu eroarea maximă exprimată în procente din întreaga scară de măsură. **7.** Gradul de confort al vagoanelor, al compartimentelor de tren, al cabinelor de vapor etc. **8.** Rang, categorie, stabilite valoric. ✧ C. *spectrală* = grupare de stele ale căror spectre se aseamănă, comparând intensitatea unor perechi de linii spectrale de absorbţie a hidrogenului. Există 11 *c.s.* (W,O,B, ş.a.). Sin. *tip spectral.*

CLASH (THE), grup britanic rock. Constituit la Londra în 1976 de Mick Jones, Paul Simonon, Tory Crimes şi Joe Strummer. Muzică vizionară, reprezentativă pentru valul punk, angajată politic. Discografie selectivă: „The Clash", „London Calling".

CLÁSIC, -Ă (fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Care aparţine clasicismului. ✧ (LOG.) *Logică c.* = logică bivalentă, prin opoziţie cu logicile plurivalente, modale şi intuiţioniste. **2.** Adj. (Despre o lucrare, o operă de artă) Care serveşte ca model de perfecţiune. **3.** S.m. Artist care a produs opere clasice **(1, 2)**. **4.** Tipic. **5.** *Muzică c.* = muzică savantă (cultă, academică) europeană, de la *Perotin* la contemporani, în opoziţie cu muzica pop-rock, uşoară, populară, de jazz etc.

CLASICÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine estetică ce se caracterizează prin tendinţa de a închega într-un sistem stabil, armonios şi proporţional elementele frumosului, în conformitate cu anumite norme deduse raţional (de ex.: legea celor trei unităţi în dramaturgie), tinzând spre un tip ideal, senin şi echilibrat, al perfecţiunii formelor. Caracterizează cultura Antichităţii greco-latine (sculpturile lui Fidias, arhitectura clădirilor de pe Acropole, tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide, „Artele poetice" ale lui Aristotel şi Horaţiu) şi alte momente ale diverselor culturi dominate de un ideal similar. **2.** *Clasicismul francez* = curent în arta şi literatura franceză a sec. 17, caracterizat prin imitarea modelelor greco-romane, interesul pentru aspectul moral şi urmărirea unui ideal, prin disciplinarea imaginaţiei şi sensibilităţii de către raţiune, prin cultul pentru adevăr şi natural (în literatură), prin înfrumuseţarea şi înnobilarea naturii (în pictură), prin respectarea strictă a anumitor reguli, prin ordine, echilibru şi claritate. Reprezentanţi: Corneille, Racine, Molière, Boileau, La Fontaine, La Bruyère (în literatură); Perrault, Le Vau, Le Nôtre, Mansart (în arhitectură); Coysevox, Tubi, Girardon (în sculptură); Poussin, Lorrain, Mignard, Ph. de Champaigne, fraţii Le Nain, Le Brun (în pictură). C. triumfă din nou în a doua jumătate a sec. 18. **3.** Perioadă din istoria culturii care reprezintă maximum de realizare pentru etapa istorică dată. ✧ C. *vienez* = perioadă din istoria muzicii, între a doua jumătate a sec. 18 şi primele decenii ale sec. 19, reprezentată de creaţia lui Haydn, Mozart şi Beethoven.

CLASICÍST, -Ă (< germ.) s.m. şi f. Persoană care studiază limbile şi cultura clasică (greco-latină).

CLASICIZÁNT adj. Cu caracter voit clasic; care tinde să imite formele clasicismului.

CLASIFICÁ (< fr., it.) vb. I tranz. **1.** A repartiza pe clase **(1)**, categorii sau într-o anumită ordine după criterii precise. ✦ A stabili locul cuvenit unor elevi, studenţi, candidaţi la un examen sau unor participanţi la un concurs, la o competiţie sportivă, potrivit rezultatelor obţinute la probele examinatorii. **2.** A da un regim restricţional cercetării unor documente.

CLASIFICÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a clasifica şi rezultatul ei; clasificaţie. **2.** Operaţie prin care obiectele sunt ordonate şi grupate în clase după anumite criterii. C. *analitică* v. *diviziune. Clasificarea ştiinţelor* = stabilirea unor relaţii reciproce şi sistematice între ştiinţe într-o etapă dată, după anumite criterii. ✧ (BIBL.) C. *zecimală* (C.Z. şi C.D.) = criteriu de clasificare a ştiinţelor, cărţilor, articolelor şi studiilor în zece grupe, fiecare grupă având numeroase subdiviziuni cifrate din zece în zece (indici secundari); stabilit de M. Dewey. C. *zecimală universală* (C.Z.U.) = sistem care îmbunătăţeşte criteriul lui Dewey, amplificându-i indexul ştiinţelor cu zeci de mii de subdiviziuni şi subiecte (P. Otlet şi H. La Fontaine). C. *bugetară* = grupare a veniturilor şi a cheltuielilor bugetare (ex. **c.** veniturilor după provenienţă şi a cheltuielilor după destinaţie).

CLASIFICÁŢIE (< fr.) s.f. Clasificare.

CLASÓR (< fr.) s.n. **1.** Obiect (mapă, album etc.) destinat păstrării lucrurilor clasate. ✧ C. *filatelic* = carnet cu file de carton având lipite orizontal benzi de celofan, libere în partea superioară, în care se păstrează mărcile poştale. **2.** Aparat pentru separarea gravimetrică a substanţelor minerale pe clase ce conţin granule care au aceeaşi viteză de cădere.

CLÁSTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *klastos* „sfărâmat") adj. (Despre roci, formaţii sedimentare) Fragmente de minerale sau roci provenite din dezagregarea, alterarea şi acumularea altor roci preexistente sau din scheletele unor organisme. Sin. *detritic.*

CLATRÁŢI (cf. lat. *clatratus* „închis sau apărat de barele unui grilaj") s.m. pl. (CHIM.) Combinaţie de incluziune formată din doi componenţi.

CLAUBERG, Johann (1622–1665), filozof şi teolog german. Susţinător al gândirii lui R. Descartes în Germania şi Olanda.

CLAUDE, Albert (1899–1983), medic, histolog şi biochimist belgian. Lucrări privind studiul fracţionat al celulei, morfologia intracelulară şi biochimia organitelor celulare. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1974), împreună cu C. de Duve şi G.E. Palade.

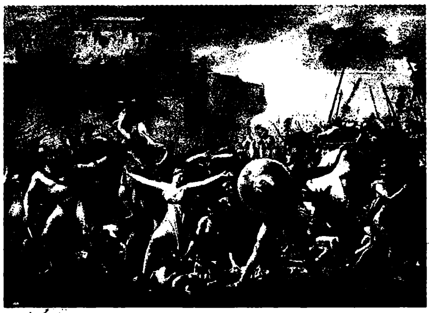

1

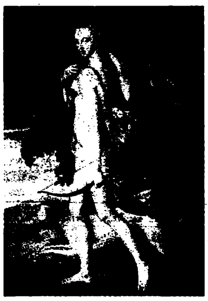

2

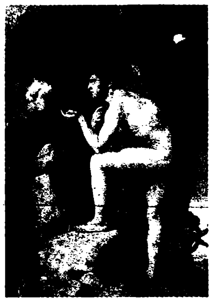

3

Clasicism
1. Louis David: „Sabinele oprind lupta dintre romani şi sabini"
2. Şcoala de la Fontainebleau: „Diana la vânătoare"
3. Ingres: „Oedip dezlegând enigma Sfinxului"

Albert Claude

Paul Claudel

CLAUDE, Georges (1870–1960), fizician francez. Lucrări privind sinteza amoniacului, tehnica lichefierii aerului.

CLAUDEL, Paul (1868–1955), poet, dramaturg şi eseist francez. Poezie a extazului religios („Cinci mari ode"); piese de teatru, cu tematică morală, sentimentală şi mistică („Îngerul a vestit pe Maria"); eseuri („Arta poetică").

CLAUDIAN (Claudius Claudianus) (c. 370–c. 404), poet latin de curte. Poeme epice cu subiecte mitologice („Răpirea Proserpinei") sau inspirate din istoria Romei („Războiul cu goţii").

CLAUDIAN, Alexandru (1898–1962, n. Cernavodă), filozof, sociolog şi poet român. Preocupări de sociologie a cunoaşterii („Cercetări filozofice şi sociologice"). Versuri livreşti („Senin").

CLAUDICÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Crampă dureroasă apărută la nivelul gambei, de obicei în timpul mersului şi ameliorată la repaus, determinată de o irigare insuficientă a muşchilor gambei. Este determinată de ateroscleroza membrelor inferioare.

CLAUDIU (Appius Caecus Claudius) (?–c. 275 î.Hr.), om politic roman. Cenzor (312 î.Hr.), consul (307-296 î.Hr.), apoi dictator (292–285 î.Hr.); reforme favorabile acordării de drepturi politice plebeilor.

CLAUDIU I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus), împărat roman (41–54 d.Hr.) În timpul său, Dobrogea a fost inclusă în prov. romană Moesia (46 d.Hr.). După moartea Messalinei (48 d.Hr.) a fost dominat de noua lui soţie, Agrippina.

CLAUDIU II GOTICUL (Marcus Aurelius Claudius), împărat roman (268–270), învingător al goţilor în bătălia de la Naissus (269).

CLAUSEWITZ, Karl von (1780–1831), general şi teoretician militar prusian. A elaborat principii de strategie şi tactică, potrivit cărora războiul este „o continuare a politicii cu alte mijloace". A făcut apologia războiului total („Despre război").

CLAUSIUS, Rudolf Julius Emanuel (1822–1888), fizician german. Contribuţii în termodinamică şi în teoria cinetică a gazelor. În 1850 (concomitent, cu W. Thomson), a formulat al doilea principiu al termodinamicii, în 1857 a dezvoltat teoria termoelectricităţii, iar în 1865 a definit conceptul de entropie.

CLAUSTRÁ (< fr., lat.) vb. I refl. şi tranz. (Livr.) A (se) izola într-o mănăstire sau într-un loc retras.

CLAUSTROFILÍE (< fr. {i}; {s} lat. *claustrum* „închidere" + gr. *philein* „a iubi") s.f. Atracţie pentru spaţiile închise.

CLAUSTROFOBÍE (<fr. {i}; {s} lat. *claustrum* „închidere" + gr. *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de spaţii închise.

CLÁUZĂ (< fr., lat. m.) s.f. Prevedere cuprinsă într-un act juridic (contract, tratat). ✧ C. *penală* = **c.** prin care părţile dintr-un contract convin ca, în caz de neexecutare, debitorul să-i dea creditorului un anumit lucru (obişnuit o anumită sumă de bani). *Clauza naţiunii celei mai favorizate* = prevedere dintr-un tratat internaţional prin care un stat se obligă să acorde altui stat tratamentul cel mai favorabil acordat sau care va fi acordat unei terţe ţări (referitor la exporturi, importuri, tranzit, regimul persoanelor fizice şi juridice străine, regimul misiunilor diplomatice şi consulare, drepturile de proprietate intelectuală etc.).

CLAUZÚLĂ (< fr., lat.) s.f. Partea finală, începând cu ultima silabă accentuată, a unei strofe, perioade oratorice sau vers.

CLAVECÍN (< fr.) s.n. Instrument muzical (sec. 15–18) cu coarde, cu una sau mai multe claviaturi, ale cărui sunete sunt produse prin ciupirea coardelor cu o pană; cembalo, clavicembal. V. *spinetă*.

CLAVEL, Alexandru (1877–1916, n. Iaşi), arhitect, decorator şi grafician român. Aparţine stilistic curentului „Art Nouveau" şi mişcării neoromâneşti (Casa Cuţescu-Stork, localurile poştelor din Târgovişte, Craiova).

CLAVIATÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** Totalitatea clapelor pianului, orgii, sintetizatorului, acordeonului, maşinii de scris, de calculat etc. **2.** Grup de robinete montate la un colector, care deservesc conducte legate la o pompă, la un rezervor etc.

CLAVÍCULĂ (< fr.; {s} lat. *clavicula* „cheiţă") s.f. Fiecare dintre cele două oase anterioare ale centurii scapulare. La mamifere are formă de S culcat şi se articulează cu sternul şi cu omoplatul.

CLÁVUS v. **calozitate,** (pop.) **bătătură.**

CLAXÓN (< fr.; {s} engl.) s.n. Dispozitiv de semnalizare sonoră, cu membrană sau lamă vibratoare, acţionat electric şi utilizat la autovehicule.

CLAY, Cassius v. **Muhammad Ali.**

CLĂBÚC (< bg., scr.) s.m. **1.** Spumă făcută de săpunul amestecat cu apă. ✦ Spumă formată la suprafaţa unor lichide când sunt agitate, fierb sau fermentează. **2.** Salivă spumoasă. **3.** Sudoare spumoasă a animalelor la oboseală. **4.** (La pl.) Rotocoale de fum, de aburi.

CLĂCÁŞ s.n. Ţăran obligat să presteze clacă **(1)** pe pământul stăpânului.

CLĂDÍ (< sl.) vb. tranz. A construi, a zidi. ✦ A aşeza sistematic, alcătuind o grămadă.

CLĂDÍRE s.f. 1. Acţiunea de a clădi. 2. Concr. Construcţie la suprafaţă, constituită din fundaţie, pereţi, acoperiş etc., cu încăperi care servesc la adăpostirea oamenilor, animalelor, materialelor etc.; imobil[1].

CLĂNŢĂNÍ vb. IV intranz. **1.** (Despre dinţi) A se ciocni cu zgomot repetat (de frig, de frică etc.). **2.** A produce un zgomot caracteristic, lovind ritmic obiecte. **3.** Fig. A vorbi mult; a flecări. ✦ Refl. (Fam.) A se ciondăni.

CLĂPĂÚG, -Ă (< ucr.) adj. (Despre urechi) Mari şi lăsate în jos; pleoştite. ✦ Fig. Prostănac.

CLĂTÍ (< sl.) vb. IV Tranz. A spăla (uşor); a limpezi într-o ultimă apă.

CLĂTINĂ (< *clăti)* vb. I **1.** Tranz. refl. şi intranz. A (se) mişca (lin) într-o parte şi în alta; a (se) legăna. **2.** Refl. A şovăi, a se împletici (în mers, în mişcare). ✦ Fig. A fi într-o situaţie nesigură, critică. **3.** Tranz. şi refl. A (se) mişca din loc; a (se) clinti.

CLĂTÍTĂ (< *clăti)* s.f. Foaie de aluat subţire, prăjită în grăsime, unsă cu dulceaţă, cu marmeladă etc. şi rulată.

CLEAN (< bg.) s.m. Peşte teleostean dulcicol, din fam. ciprinidelor, de c. 25–80 cm şi 1–4 kg, cu corp perfect circular în secţiune transversală, solzi mari tiviţi cu negru *(Leuciscus cephalus).*

Claudiu I

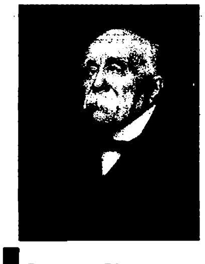
Georges Clemenceau

CLEANTES din Assos (c. 331–c. 232 î.Hr.), filozof grec. Elev al lui Zenon, al doilea conducător al şcolii stoice. În „Imn către Zeus" a schiţat o fizică centrată în noţiunea de foc ca principiu care guvernează lumea.

CLEARANCE (cuv. engl.) subst. (MED.) Capacitatea unui organ de a epura din sânge o substanţă (ex. **c.** renal, **c.** hepatic etc.).

CLEI (< sl.) s.n. **1.** Substanţă animală, vegetală sau sintetică care lipeşte între ele două suprafeţe. **2.** (BOT.) Suc gros, vâscos, provenit din gelificarea membranei scoarţei copacilor, care se solidifică în contact cu aerul şi are proprietăţi de încleiere.

CLEIONÁJ (< fr.) s.n. Împletituri de nuiele între ţăruşi de lemn, pentru consolidarea malurilor, coastelor de deal etc., în scopul prevenirii eroziunii torenţiale.

CLEIÓS, -OÁSĂ adj. 1. Lipicios, vâscos. ✦ (Despre ouă) Fiert puţin, cu gălbenuşul moale. **2.** (Despre pământ) Clisos.

CLEÍRE (< *clei)* s.f. (IND. ALIM.) Colaj **(3).**

CLEJA, com. în jud. Bacău, la poalele culmii Pietricica; 7 079 loc. (2008). Rezervaţia naturală cineritele de Nutasca-Ruseni (0,1 ha).

CLEJANI, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 3 387 loc. (2008).

CLÉMĂ (< germ.) s.f. **1.** Dispozitiv de asamblare a unor elemente, printr-o articulare rezistentă la solicitări mari. **2.** (ELT.) Dispozitiv lamelar care face legătura electrică între două circuite.

CLEMENCEAU, Georges (1841–1929), om politic şi ziarist francez. Orator de prestigiu. Prim-min. (1906–1909, 1917–1920); preşedinte al Conferinţei de Pace de la Paris (1919–1920), unul dintre autorii Tratatului de Pace de la Versailles (1919).

CLEMENT, numele a 14 papi. Mai importanţi: **1. C. I Romanul,** primul din părinţii apostolici, probabil al treilea papă după Petru (88–97 sau 92–101). Autorul *Scrisorii I a lui Clement către Corinteni,* scrisă pentru rezolvarea unei controverse a acestora cu conducătorii lor bisericeşti. **2. C. V** (*Bertrand de Goth)* (1305–1314) primul din papii de la Avignon. Contribuţii însemnate în dreptul canonic. Silit de regele Franţei, Filip IV cel Frumos, să desfiinţeze Ordinul Templierilor. **3. C. VII** (*Giulio de Medici*) (1523–1534) A refuzat anularea căsătoriei regelui Angliei, Henric VIII cu Ecaterina de Aragon, fapt ce a contribuit la ruptura Bisericii Angliei de cea romano-catolică.

CLEMENT ALEXANDRINUL (Titus Flavius Clemens) (150–211/215), apologet creştin; al doilea conducător al şcolii catehetice din Alexandria. Autor al trilogiei „Stromata", „Protreptic", „Pedagogul". A văzut în filozofia greacă o pregătire a creştinismului, asemenea Legii lui Moise. Ereziei gnostice i-a opus o „gnoză" creştină, cunoaştere spirituală şi mistică. Canonizat.

CLEMENTI, Muzio (1752–1832), pianist şi compozitor italian. Stabilit la Londra. Interpret şi compozitor (sonate pentru pian), culegerea didactică *Gradus ad Parnassum.* Se dedică editării de partituri şi fabricării de piane.

CLEMÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Indulgenţă, îndurare, bunătate.

CLEMPÚŞ (< *clampă)* s.n. Piesă metalică în formă de cârlig, pe care se sprijină clanţa când se închide uşa.

CLENCI (< bg.) s.n. (Pop.) **1.** Creangă ale cărei rămurele formează un fel de cârlig. ✦ Ramificaţie a coarnelor cerbului. **2.** Fig. Motiv de ceartă. ✦ Sens ascuns; tâlc.

CLEOBUL, Gheorghe (sec. 18–19, n. Philippopolis, azi Plovdiv), cărturar grec. A introdus în Principatele Române învăţământul lancasterian (1819).

CLEOMENE (CLEOMENES), numele a trei regi ai Spartei. Mai important **C. III** (235–221 î.Hr.). Reforme sociale, urmărind să reorganizeze Sparta într-un stat de tip elenistic şi să restabilească hegemonia acesteia în Grecia. Înfrânt la Sellasia (222 î.Hr.) de Liga aheeană, aliată cu Macedonia.

CLEON (?- 422 î.Hr.), om politic atenian. Adept al unor acţiuni intransigente împotriva Spartei; a murit în bătălia de la Amfipolis (422 î.Hr.) din timpul Războiului Peloponesiac.

CLEOPATRA, numele a şapte regine ale Egiptului elenistic. Mai importantă **C. VII** (51–49 şi 48–30 î.Hr.). Celebră pentru frumuseţea, inteligenţa şi relaţiile de dragoste cu Cezar şi Antoniu. A domnit împreună cu fraţii ei Ptolemeu XIII şi XIV, fiind readusă pe tron de Cezar, pe care l-a urmat la Roma (46–44 î.Hr.); după bătălia de la *Philippi* s-a apropiat de Marc Antoniu, a cărui soţie a devenit. Înfrângerea de la *Actium* (31 î.Hr.) şi cucerirea Egiptului (30 î.Hr.) de către Octavian au dus la sinuciderea celor doi.

CLEPSÍDRĂ (< fr., lat.) s.f. Instrument pentru măsurarea timpului după cantitatea de apă sau de nisip scursă, printr-un orificiu.

CLEPTOMANÍE (< fr.{i}; {s} gr. *klepto* „a fura" + *mania* „nebunie") s.f. (MED.) Impuls patologic de a fura obiecte fără urmărirea unui profit.

CLER (< it., lat.) s.n. Totalitatea preoţilor unei ţări sau ai unei eparhii; preoţime.

CLÉRIC (< lat.) s.m. Membru al clerului.

CLERICÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la clerici sau la clericalism.

CLERICALÍSM (< fr.) s.f. Atitudine a celor care susţin intervenţia clerului în viaţa politică, socială şi culturală.

CLERMONT-FERRAND, oraş în centrul Franţei (Auvergne); 258,5 mii loc. (1999, cu suburbiile). Metalurgie, anvelope auto (Michelin). Ind. alim., chimică şi textilă. Universitate. Muzee. Monumente: biserică (sec. 12), catedrală gotică (sec. 13). Oraş întemeiat de romani.

CLEŞTÁR^1 (< magh.) s.n. Cristal **(3)**.

CLEŞTÁR^2 (< sl.) s.n. Unealtă folosită la tragerea cercurilor pe vasele de lemn construite din doage.

CLÉŞTE (< sl.) s.m. **1.** Unealtă alcătuită din două pârghii articulate cu un bolţ, utilizată pentru apucarea, mânuirea obiectelor. 2. Unealtă de forma unui cleşte **(1)**, folosită în lucrări speciale (ex. c. de perforat, c. de fălţuit, c. de plumbuit etc.). ✦ Unealtă de fier cu care se scot tăciunii din foc. 3. Cele două apendice anterioare la raci şi la crabi.

CLEVELAND, oraş în S.U.A. (Ohio), port la L. Erie; 478,4 mii loc. (2000). Siderurgie, constr. de automobile, material rulant, constr. aeronautice, electrotehnică, electronică, chimică, prelucr. petrolului, poligrafică etc. Trei universităţi. Muzee. Fundat în 1796.

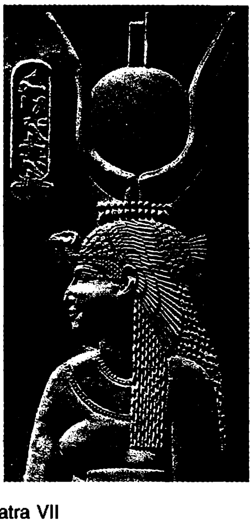

Cleopatra VII

CLEVETÍ (< sl.) vb. IV tranz. A bârfi, a calomnia.

CLÍCĂ (< fr.) s.f. Bandă; clan **(3)**.

CLICHÉT (< fr.) s.n. Pârghie articulată la un capăt şi având celălalt capăt profilat, astfel încât pătrunzând între dinţii unei roţi dinţate să împiedice rotirea acesteia într-un anumit sens.

CLIDONOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *klydon* „agitaţie" + *grapho* „a scrie") s.n. Aparat pentru determinarea polarităţii, amplitudinii şi a formei undelor de supratensiune din instalaţiile electrice.

CLIÉNT, -Ă (< fr., lat.) subst. **1.** S.m. şi f. Cumpărătorul sau consumatorul, considerat în raport cu cel de la care (cu regularitate) cumpără sau consumă; muşteriu. **2.** S.m. şi f. Persoană care îşi încredinţează interesele unui avocat sau, *impr.*, îngrijirea sănătăţii unui medic. 3. S.m. (În Roma antică) Plebeu dependent şi protejat de un patrician.

CLIENTELÁR, -Ă adj. Relativ la relaţiile dintre patrician (patron) şi clienţii săi; *p. ext.* raporturile stabilite între statul roman şi unele populaţii străine, care se recunoşteau dependente de autoritatea Romei pentru a fi protejate de aceasta.

CLIENTÉLĂ (< fr., lat.) s.f. Totalitatea clienţilor.

CLIFF, Jimmy (pe numele adevărat *James Chambers*) (n. 1948), cântăreţ jamaican de reggae. Figură cu o influenţă majoră în internaţionalizarea muzicii reggae. Discografie selectivă: „Wonderful World", „Beautiful People".

CLIMACTÉRIU (< germ. {i}; {s} gr. *klimakteri* „vârsta critică") s.n. Perioadă a vieţii corespunzătoare încetării fiziologice a funcţiei sexuale, în care au loc modificări hormonale, somatice şi psihice. V. *andropauză; menopauză.*

CLIMÁT (< fr., lat. *climatis*, gr. *klima* „înclinare" a unui punct de pe Pământ în raport cu Soarele) s.n. **1.** Climă. **2.** Fig. Atmosferă socială, morală; ambianţă. ✧ C. *psihosocial* = stare emoţional-atitudinală care domină membrii unei organizaţii.

CLIMATÉRIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la climă; climatic. ✧ *Staţiune* (sau *localitate, regiune*) *climaterică* = localitate specializată în primirea turiştilor, cu factori climaterici curativi, instalaţii adecvate pentru sporturi, baze de tratament, excursii sau odihnă.

CLIMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Climateric.

CLIMATIZÁRE (după fr.) s.f. **1.** *Climatizarea aerului* = tratarea aerului din incinte pentru menţinerea parametrilor lui de stare (temperatură, umiditate), a purităţii şi vitezei de deplasare a acestuia; condiţionarea aerului. **2.** Ansamblul de măsuri şi mijloace tehnice prin care un aparat sau o maşină este adusă în starea de a putea funcţiona într-o regiune cu o anumită climă (tropicală, ecuatorială etc.).

CLIMATIZÓR s.n. Aparat pentru efectuarea climatizării.

CLIMATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} lat. *climat-* „climat" + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază variaţia în timp şi în spaţiu a condiţiilor meteorologice, individualizând astfel caracterele climatice ale regiunilor Pământului şi stabilind cauzele care duc la aceste diferenţieri. Cuprinde: c. generală (genetică), c. dinamică (sinoptică), topoclimatologia, agroclimatologia etc.

CLIMATOTERAPÍE (< fr.; {s} lat. *climat-* „climat" + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Folosire în scop terapeutic a efectelor factorilor climatici asupra organismului (ex. cura heliomarină în rahitism).

CLÍMAX (< fr.; {s} gr. *limax* „scară") s.n. **1.** Punct de maximă intensitate în desfăşurarea ideilor unei opere. V. *gradaţie.* **2.** (BIOL.) Fază finală a unei succesiuni ecologice, caracterizată prin stabilitatea relativă de durată a biocenozei şi corespondenţa acesteia cu clima şi solul.

CLÍMĂ (< germ., lat.) s.f. Regim mediu multianual al proceselor şi fenomenelor meteorologice (caracteristice unei anumite regiuni), determinat de radiaţia solară şi de circulaţia maselor de aer, care variază în raport cu poziţia pe Glob, cu altitudinea şi cu configuraţia reliefului regiunii având ca principale componente *temperatura, nebulozitatea, precipitaţiile atmosferice* şi *vântul;* climat **(1)**. ✧ *C. ecuatorială,* cu temperaturi ridicate, mişcări ascendente ale maselor de aer, variaţii termice anuale mici şi precipitaţii abundente. *C. subecuatorială,* cu două anotimpuri, unul secetos şi altul ploios. *C. tropicală,* caldă, cu vânturi alizee, cu variaţii termice diurne şi ariditate accentuată. *C. subtropicală,* caldă, de tranziţie între cea tropicală şi cea temperată, cu două anotimpuri, unul secetos, vara, şi altul ploios, iarna; *C. temperată,* la latitudinile medii, cu patru anotimpuri, cu zăpadă iarna. *C. subpolară,* cu iarnă aspră, vară rece şi cantitate relativ redusă de precipitaţii. *C. polară* (arctică sau antarctică), cu două anotimpuri, temperaturi scăzute. *C. continentală* = cu precipitaţii reduse, cu variaţii mari ale temperaturii aerului. *C. maritimă* = caracteristică oceanelor, mărilor şi regiunilor aflate sub influenţa maselor de aer marin, umedă, cu variaţii termice mici. *C. locală* = topoclimă; microclimă.

CLIMOSTÁT ({s} lat. *clima* „climat" + gr. *statos* „stabil") s.n. Instrument-sondă aşezat în exteriorul unei clădiri şi care măsoară efectul termic al factorilor climatici, în vederea reglării automate a temperaturii din interiorul clădirii.

CLIN (< sl.) s.n. Bucată de pânză sau stofă (triunghiulară sau trapezoidală) folosită ca piesă componentă ori ca adaos pentru a lărgi unele confecţii.

CLÍNĂ (< it., lat.) s.f. **1.** Variaţie graduală a unui caracter morfologic, fiziologic sau etologic al unei specii în funcţie de regiune (ex. creşterea taliei urşilor bruni de la sud spre nord). **2.** Coastă **(2)**.

CLINCENI, com. în jud. Ilfov; 4 520 loc. (2008). Aerodrom sportiv.

CLÍNCHER (KLINKER) (< germ. {i}) s.n. Produs obţinut la fabricarea cimentului prin încălzirea materiei prime până aproape de temperatura de vitrifiere şi prin transformarea ei într-o masă compactă şi dură. ✧ *C. ceramic* = produs ceramic utilizat pentru pavaje sau pardoseli.

CLINCHERIZÁRE s.f. Procesul de fabricare a *clincherului.*

CLÍNCHET (onomat.) s.n. Sunet produs de clopoţei. ✦ Zgomot repetat produs de vibrarea sau ciocnirea unor obiecte de sticlă sau de metal.

CLINGHERÍT (KLINGERÍT) (< germ.) s.n. Material pentru confecţionarea garniturilor etanşe şi rezistente la temperaturi şi la presiuni înalte, obţinut prin presarea fibrelor de azbest cu cauciuc şi cu un liant mineral.

CLÍNIC, -Ă adj. Care se referă la studiul în clinică (ex. examen c.).

CLÍNICĂ (< fr., lat.) S.f. **1.** Instituţie curativo-profilactică de tip spitalicesc în care se realizează instruirea practică a studenţilor, calificarea medicilor şi investigaţii ştiinţifice în domeniu. **2.** Totalitatea cunoştinţelor teoretice şi practice dobândite prin observarea directă a bolnavilor.

CLINOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *klino* „a înclina" + *grapho* „a scrie") s.n. Instrument pentru măsurarea înclinării verticale sau orizontale.

CLINOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *klino* „a înclina" + *metron* „măsură") s.n. Instrument care măsoară unghiul de înclinare al stratelor geologice sau al suprafeţei Pământului cu un plan orizontal.

CLINTÍ vb. **1.** Tranz. şi refl. A (se) mişca din loc, a (se) deplasa. **2.** Tranz. A determina pe cineva să renunţe la convingerile sale.

CLINTON, Bill (pe numele adevărat *William Jefferson Clinton*) (n. 1946), om politic american. Democrat. Preşedinte al S.U.A. (1992-2000). A redus şomajul şi deficitul bugetar şi a sprijinit comerţul extern, contribuind la prosperitatea economică a ţării sale.

CLIO (KLEIO) (în mitologia greacă), muza istoriei; este reprezentată ţinând în mână un teanc de cărţi sau un sul de pergament.

Bill Clinton

CLIP (< engl. {i}) s.n. Succesiune de secvențe video, care ilustrează un cântec, activitatea unei personalități etc.

CLÍPĂ (< *clipi)* s.f. Interval de timp foarte scurt; clipită.

CLÍPER (< engl. {i}) s.n. Navă cu pânze, mare, rapidă, cu cel puțin trei catarge și puntea superioară ridicată la proră și la pupă folosită în sec. 19.

CLIPÍ (< sl.) vb. IV intranz. **1.** A apropia și a depărta (reflex și repetat) pleoapele una de alta. **2.** Fig. (Mai ales despre o lumină) A licări.

CLIPOCÍ (CLIPOTI) (onomat.) vb. IV intranz. (Despre ape) A face un zgomot ușor când curge; a susura.

CLIPPERTON (ISLA DE LA PASIÓN), ins. coraligenă în E Oc. Pacific, în largul coastelor mexicane; 7,2 km^2 (împreună cu laguna). Guano. Posesiune franceză (din 1931) dependentă de Polinezia Franceză.

CLIPS (< fr., germ.) s.n. **1.** Organ de îmbinare format din două piese care se pot asambla și desface ușor (construcțiile aeronautice, la capote etc.). **2.** Podoabă (în special cercei) care se prinde cu un fel de clapă sau cu un ac cu arc.

CLÍRING (< engl. *clearing* {i}) s.n. Sistem de decontare (între state) prin intermediul băncilor, prin compensarea reciprocă a creanțelor și datoriilor, în scopul echilibrării schimburilor comerciale. ✧ *Acord de c.* = acord comercial semnat între două state care stabilește **c.** ca modalitate de plată: primul *a. de c.* a fost semnat între Elveția și Ungaria (1931).

CLÍSĂ (< bg.) s.f. **1.** Pământ argilos care în amestec cu apa formează o pastă cleioasă. **2.** (Pop.) Pâine nedospită sau necoaptă bine.

CLÍSMĂ (< ngr., germ.) s.f. Introducerea unui lichid pe cale rectală, cu ajutorul unui irigator, pentru evacuarea forțată a materiilor fecale; poate avea rol terapeutic sau de diagnostic.

CLISTENE (CLEISTHENES) (sec. 6 î.Hr.), om politic atenian, conducător al partidului democraților. Reforme cu caracter democratic (509 î.Hr.). A împărțit terit. Aticii în uniuni ad-tive, numite *deme,* a limitat numărul membrilor Sfatului la 500, astfel încât adunarea poporului (eclesia) să dețină autoritatea politică supremă și a instituit serviciul militar obligatoriu.

CLISTRÓN (< fr. {i}) s.n. Tub electronic cu vid înaintat, bazat pe modulația de viteză a electronilor, folosit ca amplificator și ca generator de oscilații de foarte înaltă frecvență.

CLISURĂ s.f. (Reg.) Defileu. Termenul este utilizat îndeosebi pentru defileul Dunării de la Porțile de Fier.

CLIȘÉU (< fr.) s.n. **1.** Imagine fotografică negativă, pe film sau pe sticlă, după care se execută fotografiile (pozitive) prin copiere și mărire; *p. ext.* placă sau film fotografic, developat și fixat. **2.** Formă de imprimare a unei ilustrații, obținută prin gravare sau corodare (v. *zincografie*). **3.** Fig. Frază banală, expresie stereotipă.

CLITEMNESTRA (KLYTAIMNESTRA) (în mitologia greacă), fiica lui Tindar, regele Spartei și al Ledei; soția lui Agamemnon, mama lui *Oreste*, a *Electrei* și a *Ifigeniei*. Împreună cu *Egist* l-a omorât pe Agamemnon la întoarcerea acestuia din Războiul troian. Ca răzbunare, Oreste i-a ucis.

CLÍTORIS (< fr.) s.n. (ANAT.) Mic organ erectil prezent la femeie, aflat deasupra meatului urinar.

CLITROFOBÍE (< fr.; {s} gr. *kleitron* „zăvor" + *phobos* „frică") s.f. Teamă patologică de ferestre închise, de aer închis.

CLIVÁJ (< fr.) s.n. Proprietate a unor substanțe cristalizate de a se desface după fețe plane, în urma unei acțiuni mecanice. ✧ *Plane de c.* = plane reticulare care corespund valorilor minime ale forțelor de coeziune. C. *de strat* = proprietate a unor roci metamorfice (ex. ardezia, șisturile cloritoase) sau sedimentare (ex. filitele) de a se desface după plane paralele cu șistuozitatea.

CLIVE, Robert, baron de Plassey (1725-1774), general englez. Rol important în cucerirea și consolidarea stăpânirii engleze în India.

CLIZIMÉTRU (< fr.; {s} gr. *klisis* „înclinație" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea unghiurilor verticale.

CLOACA MAXIMA, canal de scurgere principal în Roma antică, construit în epoca Regalității și restaurat sub August. Aflat la 5-6 m sub nivelul orașului, de formă semicirculară și placat cu tuf vulcanic, există și astăzi.

CLOÁCĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (ZOOL.) Ultima porțiune, dilatată, a intestinului inferior la pești, batracieni, reptile, păsări și mamifere monotreme, în care se deschid canalele genitale și urinare. **2.** Canal subteran în care se varsă murdăriile dintr-un oraș. **3.** Apă murdară și rău mirositoare. ✦ Fig. Loc rău famat.

CLOÁSMĂ (< fr., germ.) s.f. Simptom caracterizat prin apariția pe față a unor pete galbene-maronii (în sarcină, anemii, hepatite etc.).

CLOCÍ (< bg.) vb. IV **1.** Tranz. și intranz. (Despre păsări) A sta pe ouă pentru a scoate din ele pui. **2.** Tranz. Fig. A pune la cale. **3.** Intranz. Fig. A sta inactiv; a lenevi. **4.** Refl. (Despre lichide, alimente) A-și schimba mirosul datorită alterării; a se strica.

CLOCÍT, -Ă adj. (Despre alimente etc.) Alterat, stricat.

CLOCITOÁRE adj., s.f. **1.** Adj. (Despre păsări) Care clocește. **2.** S.f. (ZOOT.) Instalație pentru clocitul artificial al ouălor sau icrelor. V. *incubator.*

CLÓCOT (< sl.) s.n. **1.** Mișcare zgomotoasă a unui lichid în fierbere. **2.** Agitație a unei mase de lichid. ✦ Fig. Zbucium, frământare.

CLOCOTÍ (< sl.) vb. IV Intranz. **1.** A fierbe în clocote **(1).** ✦ (Despre ape) A se agita puternic și cu zgomot. **2.** Fig. (Despre gânduri, sentimente etc.) A ajunge la un mare grad de intensitate.

CLOCOTÍȘ s.n. Arbust înalt, cu ramificații bogate și inflorescențe scurte, cu flori albe, cultivat în perdele de protecție sau cu scop decorativ *(Staphylea pinnata).*

CLOCOTITÓR, -OARE adj. **1.** Care clocotește; fierbinte. ✦ (Despre ape) Agitat și zgomotos. **2.** Fig. (Despre gânduri, sentimente etc.) Gata să se dezlănțuie; aprins.

CLOISONNÉ (cuv. fr.) subst. Tehnică în arta emailului, constând din împărțirea suportului prin fâșii subțiri din același material, în mici compartimente și din umplerea acestora cu smalț; *p. ext.* obiect realizat astfel.

CLON (CLONĂ s.f.**)** (< fr. {i}; {s} gr. *klon* „vlăstar") s.n. (BIOL.) Indivizi rezultați pe cale asexuată dintr-un ascendent unic, având același patrimoniu genetic. Prin metode de laborator s-a reușit obținerea de **c.** și de la specii care în condiții naturale se reproduc numai pe cale sexuală, inclusiv de la mamifere (ex. oaie). Teoretic există și posibilitatea clonării umane (producerea unei cópii identice ca patrimoniu genetic a unei persoane), dar până în prezent astfel de experimente au fost interzise din considerente etice. V. *apomixie.*

CLONC (onomat.) s.n. Unealtă pescărească din lemn pentru lovit apa; peștele este gonit astfel spre plase sau cârlige.

CLONDÍR (< bg., ngr.) s.n. Vas de sticlă (pentru băuturi), cu gâtul scurt și strâmt.

CLÓNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *klonos* „agitație") adj. *Contracție c.* = contracție musculară involuntară scurtă, repetată la dese intervale de timp. *Fază c.* (a unei crize convulsive) = contracție musculară involuntară prelungită, intermitentă.

CLÓNUS (< fr. {i}; {s} gr. *klonos* „agitație") s.n. Contracție musculară involuntară intensă și scurtă, denotând leziuni nervoase.

CLOONEY, George (n. 1961), actor american. Cunoscut datorită serialului T.V. „Spitalul de urgență"; roluri principale în filme de aventuri („Pasiune periculoasă", „Pacificatorul", „Regii deșertului").

CLOP (< magh.) s.f. (Pop.) Pălărie.

CLÓPOT (< sl.) s.n. **1.** Obiect de bronz în formă de pară prevăzut cu o limbă, care, prin lovire, produce sunete; cheamă credincioșii la rugăciune sau punctează anumite momente din ritual. ✦ Sunet de clopot **(1).** **2.** Denumire dată unor piese în formă de **c. (1).** **3.** Instrument muzical de percuție, folosit în orchestra simfonică. **4.** (CONSTR.) *C. scufundător* = cameră de lucru din oțel sau beton în formă de **c. (1),** având aer sub presiune, servind la lucrări sub apă fără scafandru. **5.** (CHIM.) Vas cilindric de sticlă folosit pentru izolarea corpurilor într-o atmosferă gazoasă.

CLOPÓTNIȚĂ s.f. Turn izolat sau încorporat unei biserici, în care sunt instalate clopotele.

CLOPOȚÉL s.m. Specii de plante erbacee din genul *Campanula*, cu flori mari, albastre, rar albe sau roz, în formă de clopot **(1).**

CLOPOȚEL, Ion (1892-1986, n. Poiana Mărului, jud. Brașov), om politic și publicist român. Social-democrat. Redactor și director al unor ziare din Transilvania („Societatea de mâine"). Memorialistică („Amintiri și portrete").

CLOR (< fr. {i}; {s} gr. *khloros* „galben-verzui") s.n. Element chimic (Cl; nr. at. 17, m. at. 35,45, p.t. -101°C, p.f. -34,1°C) din fam. halogenilor, gaz galben-verzui, cu miros puternic sufocant, toxic, foarte reactiv. Se găsește în natură sub formă de combinații. Se obține prin electroliza clorurii de sodiu și este folosit la fabricarea hipocloriților, ca agent decolorant și dezinfectant. Izolat de H. Davy (1810).

CLORÁL (< fr. {i}) s.n. Substanță chimică lichidă, uleioasă, iritantă, intermediar pentru cloralhidrat.

CLORALHIDRÁT (< germ. {i}) s.m. Substanță chimică (p.t. 53°C, p.f. 97,5°C) cristalină, solubilă în apă, cu miros caracteristic; medicament hipnotic, sedativ, analgezic, antispastic.

CLORAMFENICÓL (< fr.{i}) s.m. Cloromicetină.

CLORAMÍNĂ (< fr.{i}) s.f. Compus organic obținut prin clorurarea la atomul de azot a aminelor, amidelor, sulfonamidelor, imidelor și iminelor; cu proprietăți oxidante și efect antiseptic.

CLORÁȚI (< fr.{i}) s.m. pl. Săruri ale acidului cloric. ✧ *Clorat de potasiu* = substanță cristalină albă, solubilă în apă și toxică; întrebuințat ca oxidant, în ind. explozivilor, ca antiseptic etc.

CLORHIDRÁȚI (< fr.) s.m. Denumire în chimia organică, pentru sărurile care conțin în moleculă acid clorhidric.

CLORHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = gaz incolor, ușor solubil în apă (p.f. -84,9°C, p.t. -114,8°C), cu miros înțepător, corosiv, mai greu decât aerul, care se obține prin acțiunea acidului sulfuric asupra clorurii de sodiu, și prin sinteză din elemente. În soluție apoasă este un acid puternic. Se întrebuințează la decapare, la fabricarea clorurilor, a clorhidraților etc.

CLORHIDRÍNĂ (< fr.) s.f. Compus organic care conține atomi de clor și grupări alcoolice; se obține prin adiția acidului hipocloros la dublele legături olefinice (ex. etilenclorhidrina).

CLÓRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al clorului; este un oxidant foarte energic.

CLORÍTE (< fr. {i}; {s}) s.f. pl. Minerale de culoare verde, constituite din silicați de magneziu, fier, aluminiu, nichel, crom.

CLORITIZÁRE (< *clorit*) s.f. Transformare fizico-chimică hidrotermală a piroxenilor, amfibolilor și micelor din roci, în clorite.

CLORITOÍD s.n. (MINER.) Filosilicat de aluminiu și fier din grupa micelor casante, de culoare galbenă, verzuie, neagră, sticloasă, sidefoasă. Se găsește ca mineral accesoriu în unele șisturi cristaline metamorfozate.

CLORIZÁRE (< *clor*) s.f. Procedeu de dezinfectare a apei cu ajutorul clorului.

CLORNAFTALÍNE (< fr.) s.f. pl. Substanțe chimice obținute prin clorurarea naftalinei, folosite ca insecticide și în electrotehnică.

CLORO- (< gr. *khloros* „verde") Element de compunere cu sensul „verde", cu ajutorul căruia se formează substantive (ex. clorofilă, cloroficee etc.).

CLOROFICÉE (< fr. {i}; {s} *cloro-* + gr. *phykos* „algă") s.f. pl. Clasă de alge marine sau de apă dulce, caracterizate prin prezența pigmentului clorofilian, neasociat cu alt pigment asimilator. Sin.: *alge verzi.*

CLOROFÍLĂ (< fr. {i}; {s} *cloro-* + gr. *phyllon* „frunză") s.f. Pigment din plantele verzi; este o porfirină care conține magneziu și fitol. În stare naturală se găsește în *cloroplaste.* Rol principal în procesul de *fotosinteză;* folosit în parfumerie și medicină.

CLOROFÓRM (< fr. {i}; {s} fr. *chlore* „clor" + *form[ique]* „formic") s.n. Compus organic al clorului, lichid incolor, volatil, cu miros caracteristic, întrebuințat în medicină ca narcotic, anestezic și analgezic; triclormetan.

CLOROMICETÍNĂ (< fr.{i}; {s} *cloro-* + gr. *myket-* „ciupercă") s.f. Antibiotic extras din *Streptomyces venezuelae,* preparat sintetic, utilizat în tratamentul bolilor infecțioase; cloramfenicol, clorocid.

CLOROPENÍE (< fr.{i}; {s} *cloro-* + gr. *penia* „sărăcie") s.f. Lipsă a clorului din organism, apărută după vărsături repetate, diaree etc.

CLOROPICRÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Lichid incolor, toxic, lacrimogen și sufocant.

CLOROPLÁST (< fr. {i}; {s} *cloro-* + gr. *plastos* „modelat") s.n. (BOT.) Corpuscul din citoplasmă, cu dimensiuni variabile, de culoare verde datorită clorofilei. Are aparat genetic propriu, un sistem specific de sinteză proteică.

CLOROPRÉN (< fr.{i}) s.n. Lichid incolor care prin polimerizare trece în cauciuc sintetic.

CLORÓTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Bolnav de cloroză **(1)**; *p. ext.* palid, bolnăvicios.

CLORÓZĂ (< fr. {i}; {s}) s.f. **1.** Formă de anemie, întâlnită mai frecvent la fetele tinere, caracterizată prin culoarea palidă-verzuie a pielii și prin scăderea considerabilă a hemoglobinei. **2.** Boală a plantelor, manifestată prin îngălbenirea frunzelor, ca urmare a pierderii clorofilei.

CLORPROMAZÍNĂ (< engl.) s.f. Medicament cu acțiune sedativă asupra sistemului nervos vegetativ, folosit și în preanestezie și hibernare artificială; largactil, clordelazin.

CLORSULFÓNIC (< fr. {i} adj. *Acid* ~ = lichid cu miros înțepător, care fumegă în aer, agent de sulfonare la fabricarea zaharinei, alizarinei, cloraminei, sulfamidelor etc.

CLORURÁRE (după fr.) s.f. Reacție chimică de adiție sau de substituție prin care se introduc unul sau mai mulți atomi de clor în molecula unui compus organic.

CLORÚRI (< fr.) s.f. pl. Săruri ale acidului clorhidric, combinații ale clorului cu unele elemente chimice sau cu substanțe organice ✧ *Clorură de aluminiu* = substanță cristalină, solubilă în apă, utilizată drept catalizator. *Clorură de amoniu* = substanță cristalină, solubilă în apă, întrebuințată la lipirea metalelor cu aliaj staniu-plumb și ca îngrășământ agricol; (pop.) țipirig. *Clorură de argint* = substanță cristalină, albă, insolubilă în apă; se descompune la lumină, înnegrindu-se; întrebuințat în fotografie, galvanotehnică, argintare etc. *Clorură de benzil* = clorură organică cu nucleu aromatic, lichidă, incoloră, iritantă, folosită la prepararea benzilcelulozei etc. *Clorură de calciu* = derivat monoclorurat al etanului, gaz incolor la temperatura camerei; întrebuințat ca anestezic, la fabricarea tetraetil-plumbului, ca solvent pentru rășini etc.; chelen, cloretan. *Clorură de metil* = derivat monoclorurat al metanului, gaz incolor, întrebuințat ca anestezic local, agent refrigerent și ca dizolvant; clormetan. *Clorură de metilen* = derivat diclorurat al metanului, incolor, folosit ca refrigerent și ca dizolvant pentru cauciucul natural, rășini etc.; diclormetan. *Clorură de polivinil* = produs macromolecular, rezultat prin polimerizarea clorurii de vinil, cu proprietăți termoplastice și o mare rezistență mecanică, electrică și chimică; întrebuințată în construcție, la fabricarea pielii artificiale etc.; policlorură de vinil. *Clorură de poliviniliden* = produs macromolecular, obținut prin polimerizarea clorurii de viniliden, întrebuințat la confecționarea conductelor de apă, la sinteza fibrelor sintetice etc.; policlorură de viniliden. *Clorură de sodiu* = substanță cristalină, incoloră, solubilă în apă. Se găsește în apa mărilor sau ca sare gemă; întrebuințată ca aliment și ca materie primă pentru fabricarea produselor cloro-sodice; sare de bucătărie. *Clorură de var* = sare mixtă a acidului clorhidric și a acidului hipocloros; pulbere albă, care absoarbe apa; folosită ca dezinfectant, decolorant și oxidant. *Clorură de vinil* = compus organic gazos obținut prin clorurarea etenei; manifestă o puternică tendință de polimerizare. *Clorură de viniliden* = substanță chimică lichidă; polimerizează cu ușurință, dând clorura de poliviniliden; dicloretenă. *Clorură mercurică* = sublimat corosiv. *Clorură mercuroasă* = calomel.

Cloșca (Ion Oargă)

CLOSÉT (< fr.) s.n. Instalație sanitară servind la satisfacerea nevoilor fiziologice de evacuare; (pop.) privată.

CLOȘ (< fr.) adj. (Despre croială) În formă de clopot, care are lărgime.

CLOȘANI, Peștera ~, formațiune carstică situată la poalele m-ților Mehedinți la 433 m. alt. Lungime: 1 100 m. Monument al naturii.

CLOȘCA (pe numele adevărat *Ion Oargă*) (c. 1747–1785), țăran iobag dn Cărpiniș, tovarăș de luptă al lui Horea. Unul dintre conducătorii răscoalei țăranilor români din Transilvania din 1784–1785. A participat la ocuparea localit. Câmpeni, Abrud, Roșia, apoi a satelor de pe valea Arieșului. În nov. 1784, a prezentat la Tibru doleanțele țăranilor răsculați și revendicările lor. Trădat (dec. 1784), întemnițat la Alba Iulia, torturat și executat prin frângere cu roata (28 febr. 1785).

CLOȘCA CU PUI, numele popular al roiului de stele *Pleiade.*

CLOȘCA CU PUII DE AUR v. **Pietroasele.**

CLÓȘCĂ (< bg.) s.f. Pasăre care clocește sau care își îngrijește puii. ✧ *C. artificială* = incubator.

CLOTOÍDĂ s.f. (MAT.) Curbă plană cu centru de simetrie, a cărei curbură este proporțională în fiecare punct cu lungimea arcului dintre centru și punctul considerat.

CLOUET 1. Jean C. (zis *Jehannet* sau *Janet*) (c. 1485–c. 1540), pictor francez. Portrete sensibile și sugestive („Francisc I", „Charlote de France"). **2. François C.** (c. 1515–1572), pictor francez. Fiul lui **C. (1).** Portrete de mare finețe, în ulei sau în creion („Diana de Poitiers", „Elisabeta de Austria").

CLOUZOT, Henri-Georges (1907–1977), regizor francez de film. Maestru al realismului sumbru din anii '40–'50. Pelicule cu tentă socială („Corbul", „Salariul groazei", „Adevărul). Filme de artă („Misterul Picasso").

CLOVIS (CHLODOVECH), numele mai multor regi franci. Mai important: **C. I** (481–511). A cucerit terit. dintre Somme și Sena, învingându-l pe Syagrius, ultimul conducător roman din Galia, și i-a înfrânt pe alamani, burgunzi și vizigoți, întemeind Regatul franc; în timpul lui, francii au adoptat creștinismul.

CLOVN (< fr.) s.m. **1.** Personaj grotesc în vechiul teatru englez. **2.** Interpret de circ cu talent acrobatic, muzical, care creează tipuri excentrice de factură comică grotescă.

CLUB (< fr., engl.) s.n. Asociație menită să creeze membrilor săi condiții favorabile pentru desfășurarea unei anumite activități în timpul liber (literatură, știință etc.); local (și teren) care servește unei asemenea asociații (ex. *c. sportiv*). ✧ *C. de jazz* = local în care se desfășoară frecvent concerte de jazz.

CLUCÉR (< sl.) s.m. Dregător care se ocupa cu aprovizionarea curții domnești. ✧ *C. de arie* = dregător care avea în grijă magaziile cu grâne de la curtea domnească.

CLUCERU, Sonia (1892–1955, n. Cuciulata, jud. Brașov), actriță română. Roluri remarcabile în comedia de moravuri („Gaițele", „Titanic vals", „Conu Leonida față cu reacțiunea").

CLUJ, jud. în NV României, în N Transilvaniei; 6 650 km^2; 692 021 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Cluj-Napoca.* Municipii: Dej, Turda, Câmpia Turzii, Gherla. Alte orașe: Huedin. Comune: 75. *Relief* accidentat, constituit dintr-o reg. muntoasă în V și SV (masivele Vlădeasa, Gilău și Muntele Mare), și o alta, de dealuri și podișuri (dealurile Clujului și Dejului, Feleac, Gârboului ș.a., o parte din pod. Someșan și din C. Transilvaniei). Numeroase depr. intramontane și intradeluroase. *Rețeaua hidrografică* pr. este reprezentată prin Someșu Mic (integral pe terit. jud.). Alte câteva cursuri de apă drenează parțial terit. jud.: Someș, cursul sup. al Crișului Repede, Arieș. *Resurse naturale:* min. de fier, gaze naturale, cărbune brun, sare (Ocna Dejului, Cojocna), gips și ape minerale (Băița, Cojocna, Ocna Dejului, Someșeni, Turda). *Economie:* ind. constr. de mașini, metalurgie feroasă, hidrocentralele Mărișel și Tarnița, termocentrale, ind. chim., medicamente, cosmetice, prelucr. lemnului, mat. de constr., sticlă, ceramică fină, celuloză și hârtie, conf. și tricotaje, încălț., produse alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, cartofi, plante textile, tutun, legume ș.a. Pomicultura este dezvoltată în pod. Someșan. Se cresc bovine, ovine, porcine, cabaline; avicultură, apicultură. *Turism.* Obiective naturale: o porțiune a Parcului Natural al m-ților Apuseni, Cheile Turzii, vestigii și locuri istorice (ruinele castrului roman de la Cășeiu și ale cetății Dăbâca, monumentul comemorativ de la Bobâlna etc.), monumentele istorice din Cluj-Napoca, Biserica de lemn din Așchileu ș.a., stațiuni balneoclimaterice (Băița, Cojocna, Ocna Dejului, Someșeni), complexul de cabane de la Fântânele și de la Băișoara. Case memoriale („Octavian Goga" la Ciucea, „Gheorghe Barițiu" la Jucu ș.a.).

CLUJ-NAPOCA, municipiu pe Someșu Mic, reșed. jud. Cluj; 309 338 loc. (2008). Aeroport (Someșeni). Rezervațiile naturale: făgetul Clujului (10 ha), fânațele Copârșaie (1,5 ha) și Valea lui Craiu (1 ha). Ind. constr. de mașini și de prelucr. a metalelor, chimică (medicamente, produse cosmetice), mat. de constr., de prelucr. a lemnului, piel., blănărie și încălț., textilă, faianță și porțelan, alim. etc. Filială a Academiei Române; mai multe instituții de învățământ superior (Universitatea „Babeș-Bolyai" fondată în 1872, Universitatea de Științe

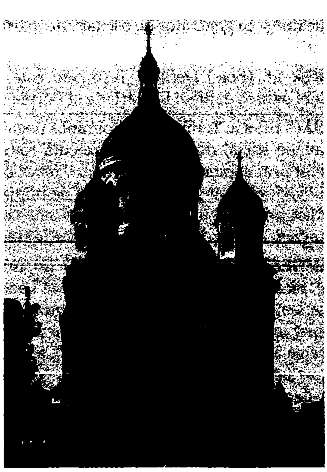
Cluj-Napoca. Catedrala ortodoxă

Agricole, Universitatea de Medicină şi Farmacie, Institutul Politehnic, Academia de Arte Vizuale „Ion Andreescu", Academia de Muzică „Gh. Dima" ş.a.), trei teatre (din care cel naţional şi cel maghiar), două opere (română şi maghiară), o orchestră simfonică, biblioteci (printre care Biblioteca Centrală Universitară înfiinţată în 1872). Cea mai importantă grădină botanică din România (înfiinţată în 1923 sub îndrumarea lui Al. Borza). Monumente arhitectonice: Catedrala ortodoxă (1921–1933), biserica romano-catolică Sf. Mihail, 1349 – către 1450; biserica reformată, 1486–1494; Casa Matia Corvin (sec. 15–16), biserica iezuiţilor (1718–1724); Palatul Bánffy (1773–1785); palatele Teleki (1790–1795) şi Toldalagyi-Korda (1801–1807), colegiul reformat, începutul sec. 19. Muzeu de artă plastică, de istorie, de etnografie al Transilvaniei. Pe locul actualului oraş, în Antic. a existat *Napoca,* aşezare rurală dacică, având o însemnată dezvoltare în timpul stăpânirii romane. Vestigiile arheologice atestă aici, din sec. 9, o aşezare întărită, precum şi o cetate; din 1316 a avut statut de oraş *(civitas),* iar la începutul sec. 15 s-a înconjurat cu o centură de ziduri. După constituirea principatului autonom al Transilvaniei (1541) sub suzeranitate otomană, a devenit cel mai important centru economic, politic şi cultural al acestuia. Între 1790–1848 şi 1861–1867 capitala principatului sub stăpânirea Imp. Habsburgic. În mai 1894 la C.-N. s-a desfăşurat procesul intentat memorandiştilor. La 31 aug. 1940 şi în zilele următoare s-au desfăşurat demonstraţii împotriva Dictatului de la Viena; eliberat, după lupte grele, la 11 oct. 1944. Declarat municipiu în 1968. Denumirea de Cluj-Napoca a fost atribuită la 16 oct. 1974.

CLUNY, localit. în E Franţei (Burgundia); 4,4 mii loc. (1999). Vestigii ale bisericii mănăstirii C. (sec. 11–12), cea mai importantă construcţie romanică de acest fel din Occident. Abaţie benedictină, întemeiată în 910, important centru de reformă a vieţii monahale, vizând întoarcerea la respectarea strictă a regulii benedictine.

CLÚPĂ (< germ.) s.f. **1.** Unealtă formată dintr-un cadru închis şi prevăzut cu unul sau mai multe braţe de acţionare. **2.** Instrument de tipul şublerului folosit pentru măsurarea diametrului arborilor; compas forestier. **3.** Dispozitiv format din două plăci dreptunghiulare care prind fuiorul de in sau de cânepă la maşina de pieptănat.

CLUYTENS, André (1905–1967), dirijor francez de origine belgiană. Renumit pentru interpretările de muzică franceză simfonică şi de operă. Stil elegant, clar, intens.

CLYDE, fl. navigabil în NV Marii Britanii (Scoţia); 170 km. Izv. din colinele Queesbery, trece prin Glasgow, formând la vărsarea în M. Irlandei un estuar lung de 38 km (Firth of C.).

Cm, simbol pentru *curiu.*

cm (METR.), simbol pentru *centimetru.*

CMOS (engl. C[omplementary-symmetry] *M*[etal] *O*[xid] *S*[emiconductor]) subst. Tehnologie pentru realizarea circuitelor integrate, având ca avantaje imunitatea la zgomot **(2)** şi consum de putere redus.

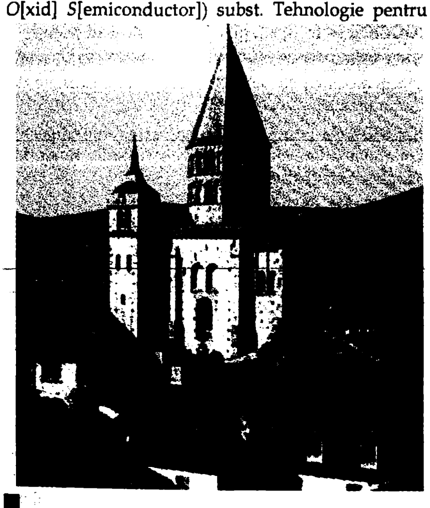

Cluny. Abaţia

CNEAZ (< sl.) s.m. **1.** Titlu purtat de conducătorul unei formaţiuni statale feudale; persoană având acest titlu; o parte dintre ei au intrat în rândul stărilor privilegiate, iar alţii au rămas oameni liberi, fără privilegii, intermediind între stăpânii feudali şi ţărănimea săracă sau dependentă (în Transilvania). **2.** (În sec. 16–17 în Ţara Românească) Om liber de servitute; primar; jude.

CNEZÁT s.n. **1.** (În Ev. Med., la români şi la slavi) Formă de organizare politică de tip statal. **2.** Teritoriul de sub jurisdicţia cneazului.

CNIDARII (< gr. *cnidos* „urzică") s.f. pl. Filum de metazoare marine, rar dulcicole, cu corpul saciform, un ectoderm unistratificat, subţire şi un endoderm cu rol digestiv care înconjoară o cavitate gastrică cu un singur orificiu nediferenţiat (atât bucal, cât şi anal), tentacule cu celule urticante; se reproduc prin ouă sau înmugurire şi formează deseori colonii; include meduzele, coralii, hidrele, anemonele de mare ş.a. (*Cnidaria*).

CNIDOBLÁSTE s.f. pl. Celule urticante ale cnidariilor.

CNN (engl. *C*[able] *N*[ews] *N*[etwork]), sigla trustului de televiziune prin cablu, fondat în 1980, care difuzează ştiri non-stop.

CNÓCAUT (KNOCK-OUT) (< engl.) s.n. Stare a unui boxer care, în urma unei lovituri regulamentare, nu se poate ridica de pe ring timp de peste zece secunde; victorie obţinută astfel (prescurtat k.o.)

CNÓCDAUN (KNOCK-DOWN) (< engl.) s.n. Stare a unui boxer care, în urma unei lovituri regulamentare, este scos din luptă până la zece secunde.

CNOSSOS, oraş antic în Creta. Săpăturile arheologice iniţiate de A. Evans au descoperit aici un palat monumetal (sec. 20 î.Hr.) din epoca minoică, distrus la sfârşitul sec. 18 î.Hr. în urma unui cutremur; frescă şi ceramică de o excepţională valoare artistică din sec. 17 î.Hr. Cucerit de ahei şi incendiat (sec. 15 î.Hr.).

CNUT (< rus.) s.n. Bici cu mai multe sfârcuri **(2)**, având la capete alice de plumb.

CO- v. Con-.

Co, simbol chimic pentru *cobalt.*

COABITÁ (< fr.) vb. I intranz. A convieţui.

COÁCĂZ s.m. Arbust fructifer, din fam. grosulariacee, cu frunze cu cinci lobi, flori galbene-verzui şi fructe roşii *(Ribes rubrum)* sau negre *(Ribes nigrum)* cu gust acrişor, bogate în vitamina C.

COÁCE (lat. *cocere)* vb. III **1.** Tranz. A supune un aliment la acţiunea căldurii, în cuptor, pentru a deveni bun de mâncat. ✦ Refl. (Despre alimente) A deveni bun de mâncat prin acţiunea căldurii din cuptor. **2.** Tranz. Fig. A unelti împotriva cuiva. **3.** Refl. (Despre fructe, seminţe) A ajunge la maturitate; (despre plante) a avea sămânţa formată. **4.** Intranz. (Despre bube, inflamaţii) A face puroi.

COACERVÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Stare instabilă a unei substanţe coloidale, intermediară stărilor de dizolvare şi de precipitare.

COACŢIÚNE s.f. Desfăşurare convergentă a eforturilor membrilor unui grup pentru atingerea unui obiectiv comun.

COÁDĂ (lat. *cauda*) s.f. **1.** Porţiune terminală a corpului vertebratelor; prelungire a coloanei vertebrale. ✦ Smoc de pene (la păsări) sau de păr (la mamifere) în prelungirea cozii **(1).** ✦ Partea terminală a corpului la peşti, balene, scorpioni, raci etc. **2.** Păr lung împletit; cosiţă. **3.** Trenă. **4.** Prelungirea luminoasă a cometelor. **5.** Parte a unui instrument sau a unui obiect de care se apucă cu mâna; mâner. ✦ (TEHN.) Piesă amovibilă care se asamblează cu o sculă în vederea manevrării acesteia. ✧ *C. de rândunică* = piesă cu secţiunea transversală trapezoidală, servind la o îmbinare fixă sau la realizarea unei alunecări într-un lăcaş de formă corespunzătoare. **6.** Partea terminală a unui lucru. ✦ *Coada ochiului* = unghiul extern al ochiului. ✦ Partea îngustă a unui lac, iaz etc. **7.** Şir lung de oameni. ✧ *Teoria cozilor* (sau *teoria aşteptării),* capitol al matematicii care studiază modelele matematice ale fenomenelor de aglomerare ce apar în diferite situaţii ca urmare a necesităţii satisfacerii unor servicii cerute de către o masă incomplet controlabilă de solicitanţi (numiţi clienţi). **8.** (BOT.) *Coada-calului* = plante erbacee din fam. ecvisetaceelor, cu două feluri de tulpini: unele fertile, albe sau brune, şi altele sterile, verzi. Speciile *Equisetum arvense* şi *E. telmateia* sunt plante medicinale. *Coada-şoricelului* = plante erbacee perene medicinale din genul *Achillea,* fam. asteracee, cu frunze înguste, penat-sectate şi flori albe, roz sau roşietice, dispuse în inflorescenţe. **9.** (ZOOL.) *Coada-rândunicii* = numele a două specii de fluturi mari, alb-gălbui, cu pete negre, portocalii, roşii şi cu câte o prelungire la aripile posterioare *(Papilio machaon* şi *Papilio podalirius).*

COAFÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A(-şi) ondula părul (la coafor).

COÁFĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv metalic care acoperă focosul unui proiectil pentru a evita percuţia în timpul manipulării şi transportului.

COAFÚRĂ (< fr.) s.f. Fel de pieptănătură sau de ondulare a părului (unei femei).

COÁGUL (< fr., lat.) s.m. **1.** C. *sangvin* = masă de fibrină solidificată sub formă de reţea, în ochiurile căreia se găsesc elemente figurate ale sângelui; cheag. **2.** Masă gelificată, elastică, formată prin separarea cazeinei şi a altor substanţe din lapte, consecutiv acţiunii unor enzime de origine animală sau acizi ce produc precipitarea cazeinei.

COAGULÁNT (< fr.) adj., s.m. (Agent fizic sau chimic) care poate produce coagularea unui sistem coloidal.

COAGULÁRE s.f. Precipitare ireversibilă a unui component dispersat într-un sistem coloidal, provocată termic, mecanic, electric, electrolitic sau radiant.

COAGULOPATÍI s.f. Grup de boli manifestate prin perturbarea procesului de coagulare a sângelui, datorită deficitului de factori activatori sau excesului de factori inhibitori (ex. hemofilia).

COÁJĂ (< sl.) s.f. **1.** Ţesut protector extern, format din celule mari, care acoperă tulpina şi rădăcina plantelor; scoarţă. ✦ Înveliş exterior al fructelor, seminţelor etc. **2.** Înveliş calcaros al *oului.* **3.** Înveliş exterior, mai tare, al unor alimente coapte, fripte, dospite sau răcite. ✦ Bucată uscată rămasă din pâine, din mămăligă etc. **4.** Crusta unei răni. **5.** Stratul superficial al unei piese, modificat structural faţă de interiorul masei metalice printr-un tratament termic. **6.** Stratul de acoperire metalică depus pe unele piese. **7.** Formă temporară de turnare cu pereţi subţiri, confecţionată din nisip cuarţos, având ca liant bachelita.

COÁLĂ (< ngr.) s.f. **1.** Foaie dreptunghiulară de hârtie, de carton etc. ✧ C. *de autor* = unitate de măsură editorală egală cu 40 000 semne tipografice, inclusiv spaţiile dintre ele, sau cu 3 000 cm^2 desen. C. *editorială* = unitate de măsură a producţiei editoriale, care, pe lângă coala de autor, cuprinde şi adaosurile editurii. **2.** Totalitatea mărcilor poştale tipărite pe aceeaşi filă de hârtie şi care nu au fost desprinse una de alta. În general, o **c.** cuprinde 50 sau 100 de mărci.

COALESCÉNŢĂ (fr.; {s} lat. *coalesco* „a se contopi") s.f. (CHIM.) Fenomen coloidal de reunire a picăturilor dintr-o emulsie sau a granulelor dintr-o suspensie.

COALÍŢIE (< fr.) s.f. Alianţă între state, partide sau grupări politice, persoane etc., încheiată în vederea unei acţiuni comune (ex. **c.** electorală).

COALIZÁ (< fr.) vb. I refl. (Despre state, grupări politice etc.) A face o coaliţie.

COÁMĂ (lat. *coma*) s.f. **1.** Păr lung şi stufos care creşte pe partea superioară a gâtului la unele animale (cal, măgar, bizon etc.). **2.** Culme prelungă şi îngustă de deal sau de munte. **3.** Linia de intersecţie a două versante de acoperiş. ✦ Partea de deasupra a unui zid.

COANDĂ 1. Constantin C. (1857-1932, n. București), general și om politic român. Ministru de mai multe ori și prim-min. (oct.-nov. 1918). **2. Henri C.** (1886-1972, n. București), inginer și savant român. Fiul lui C. (1). Acad. (1970). Pionier al aviației mondiale. A conceput și a construit în 1910 primul avion cu reacție din lume. Între 1911 și 1914 a construit mai multe tipuri de avioane de concepție proprie, cunoscute sub denumirea de „Bristol-Coandă". A descoperit efectul care-i poartă numele (1934), cu aplicații în numeroase domenii ale tehnicii.

COÁPSĂ (lat. *coxa)* s.f. (La om) Segment al piciorului cuprins între șold și genunchi; coxă (1); (la animale) parte a membrului posterior, cuprinsă între crupă și gambă.

COÁRBĂ (< ucr.) s.f. Unealtă de găurit, formată dintr-o tijă cotită, având la un capăt un dispozitiv de prindere a burghiului, iar la celălalt, un buton de apăsare.

COÁRDĂ (lat. *chorda)* s.f. **1.** Fir elastic din metal sau din alte materiale, care produce, prin vibrare, sunete; strună. ✦ (La pl.) *Corzi* = (Grup, partidă de) instrumente cu coarde. **2.** *C. vocală* = formație ligamentoasă simetrică a laringelui care, prin vibrare, emite sunete. **3.** (EMBRIOL.) *C. dorsală* = schelet intern care se întinde dinapoia capului până la coadă, situat în partea dorsală la acraniate. La vertebrate este prezent doar la embrion, ulterior fiind înlocuit de coloana vertebrală. Sin. *notocordă*. **4.** Segment de dreaptă care unește două puncte ale unei curbe. **5.** Frânghie fixată de brațele ferăstrăului care, prin răsucire, întinde pânza metalică. **6.** Frânghie care mărginește laturile ringului de box. **7.** Frânghie folosită în gimnastica artistică; frânghie peste care sar copiii sau sportivii. **8.** Frânghie folosită de alpiniști pentru asigurare în timpul unei ascensiuni sau coborâri. **9.** Ramură a butucului viței de vie. ✦ Fiecare dintre nuielele unei împletituri.

COÁRNĂ (lat. *corna)* s.f. **1.** Fructul comestibil roșu și acrișor, al cornului (2). **2.** Soi de viță de vie pentru masă, cu ciorchini cilindro-conici, boabe negre (**c. neagră**) sau albe-verzui (**c. albă**).

COARNELE CAPREI, com. în jud. Iași, în C. Jijiei; 3 097 loc. (2008). Iazuri pentru piscicultură.

COARTICULÁȚIE (< fr.) s.f. (LINGV.) Articulare concomitentă a unor sunete succesive.

COASA, numele popular al constelației *Cefeu*.

COÁSĂ (< sl.) s.f. **1.** Unealtă agricolă pentru cosit, compusă dintr-o lamă de oțel fixată într-o coadă lungă. **2.** Acțiunea de a cosi; perioada în care se cosește.

COÁSE (lat. pop. *cosere* < *consuere)* vb. III tranz. A fixa două bucăți de material, un nasture la haină etc., trecând prin ele un fir de ață cu ajutorul unui ac. ✦ A broda. ✦ (MED.) A uni marginile unei plăgi.

COASOCIÁT (după fr. *coassocié)* s.m. Fiecare dintre membrii unei asociații, în raport cu ceilalți asociați.

COASTA DE AZUR (CÔTE D'AZUR), porțiune a litoralului M. Mediterane, cuprinsă între Cassis și Menton. Lungime: c. 80 km. Stațiuni renumite: Menton, Nisa, Antibes, Cannes, Saint-Raphaël, Fréjus, Saint-Tropez, Monte-Carlo.

COASTA DE FILDEȘ v. Côte d'Ivoire.

COÁSTĂ (lat. *costa)* s.f. **1.** Fiecare dintre oasele-perechi, lungi și arcuite, care se articulează cu un capăt la coloana vertebrală și (în majoritatea cazurilor) cu celălalt capăt la stern, alcătuind cușca toracică a vertebratelor. Omul are 12 perechi, dintre care două sunt coaste libere (neunite cu sternul). ✦ Partea laterală; latură, margine. ✦ Grindă transversală din osatura bordajului unei nave. **2.** Pantă abruptă, povârniș, coștișă. **3.** Țărm.

COASTEI (COAST RANGES), Munții ~, lanț muntos de-a lungul coastei pacifice a S.U.A., între 48°30′ și 35° lat. N. Lungime: c. 1 600 km. Alt. max.: 2 484 m (vf. Olympus). Parc Național.

Henri Coandă

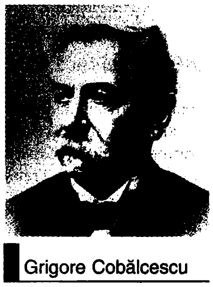
Grigore Cobălcescu

COASTELOR (COAST MOUNTAINS), Munții ~, lanț muntos în Canada, în lungul coastei Oc. Pacific. Alt. max.: 4 042 m (vf. Waddington).

COAȘ, com. în jud. Maramureș; 1 393 loc. (2008).

COAUTÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care a scris o lucrare împreună cu alții. ✦ Persoană care a comis o infracțiune împreună cu alții; părtaș.

COAXIÁL, -Ă adj. Care are aceeași axă cu un alt corp. ✧ *Cablu c.* = cablu format din două conductoare concentrice, izolate electric.

COBADIN, com. în jud. Constanța, în partea centrală a pod. Dobrogei de Sud; 8 934 loc. (2008). Rezervația natuală Credința (6 ha).

COBÁI (< fr.) s.m. Mamifer rozător, originar din America de Sud, folosit pentru experiențe de laborator *(Cavia porcellus)*. Sin. *porcușor de Guineea*. ✦ Fig. Ceea ce servește ca subiect al unui experiment.

COBALAMÍNĂ (< germ.) s.f. Cianocobalamină.

CÓBALT (< fr. {i}) s.n. Element chimic (Co; nr. at. 27, m. at. 58, p.t. 1 493°C, p.f. 3 520°C), metal alb-argintiu, foarte dur, inalterabil la temperatura obișnuită. În combinații funcționează în stările de valență 2 și 3. Element indispensabil vieții celulare și în special hematopoezei; întrebuințat în tehnică sub formă de aliaje, iar sub formă de săruri la colorarea în albastru a sticlei, porțelanurilor etc.; izotopul radioactiv cu număr de masă 60 este folosit în radioterapie, în radiografie și în industrie. Descoperit (1735) de chimistul suedez Georg Brandt (1694-1768).

COBALTÁRE (după germ. *kobaltierung)* s.f. Acoperirea unor obiecte metalice cu un strat protector de cobalt.

COBALTÍNĂ (< fr., engl.) s.f. Sulfoarseniură naturală de cobalt, de culoare albă-argintie cu nuanțe roz, luciu metalic; este casantă și slab conducătoare de electricitate. Principală sursă pentru extragerea cobaltului.

COBĂLCESCU, Grigore (1831-1892, n. Iași), geolog și paleontolog român. Acad. (1886). Cercetări stratigrafice, petrografice și paleontologice în special referitoare la Carpații Orientali.

CÓBE (< bg.) s.f. **1.** Boală a păsărilor manifestată prin apariția unei excrescențe cartilaginoase sub limbă; țâfnă. **2.** (În superstiții) Ființă care prevestește sau aduce nenorocire.

COBÍ (< bg., scr.) vb. IV intranz. și tranz. A prevesti ceva rău.

COBIA, com. în jud. Dâmbovița, în piem. Cândești; 3 183 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale. Biserică (1572) cu decorație exterioară din cărămidă smălțuită policromă.

CÓBILIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Piesă de lemn curbat, purtată pe umeri, utilizată la transportarea gălețiior, a coșurilor etc.

COBÓL (< engl. *Co[mmon] B[usiness] O[riented] L[anguage])* s.n. Limbaj de programare utilizat (1959-1990) în aplicațiile cu caracter economic.

COBORÂȘ s.n. Faptul de a coborî; *concr.* drum care coboară; povârniș.

COBORÂTÓR, -OARE adj., s.f. 1. Adj. Care coboară. ✦ Înclinat. **2.** Adj. (Și subst.) Descendent, urmaș. **3.** S.f. Lucrare minieră sub forma unui puț, destinată transportului și aerajului.

COBORÍ (SCOBORÎ) (< sl.) vb. IV **1.** Intranz., refl. și tranz. A (se) da jos dintr-un loc ridicat sau dintr-un vehicul. ✦ A (se) deplasa în jos pe un loc înclinat. ✦ Intranz. A veni în jos din înălțime. ✦ Intranz. (Despre corpuri cerești) A apune. **2.** Intranz. (Despre întuneric, ceață etc.) A se lăsa, a cădea; a sosi. **3.** Intranz. (Despr temperaturi) A scădea. **4.** Tranz. A schimba înălțime glasului, trecând la un registru mai jos. **5.** Intranz. și re A-și avea originea, a se trage din... 6. Refl. A se înjo

CÓBRĂ (< fr.) s.f. Șarpe veninos din genul *Naja*, c în poziție de atac își ridică vertical aproape o trei din corp, iar capul îl apleacă în unghi cu acesta, pa dintre cap și corp lățindu-se și dilatându-se simul ✧ *C. indiană* sau *șarpele-cu-ochelari (Naja naja)* prez în această zonă un desen caracteristic de ochelari

COBÚR (< ucr., bg., tc.) s.m. (Pop.) Toc de piele atá de șa, pentru pistolul și hrana călărețului.

COBÚZ (< tc.) s.n. Vechi instrument muzical, fie coarde, asemănător lăutei, fie fluier sau caval.

COBZÁR s.m. Persoană care cântă la cobză.

CÓBZĂ (< ucr., rus., pol.) s.f. Instrument cu coarde ciupite, asemănător lăutei, cu cutia de rezonanță bombată și gâtul scurt.

COC^1 (< fr.) s.n. Pieptănătură femeiască cu părul răsucit sau împletit la ceafă ori în creștetul capului; conci.

COC^2 (< fr. {i}; {s} gr. *kokkos* „grăunte") s.m. Bacterii sferice; pot fi dispuse câte două (pneumococul), în lanțuri (streptococul) sau în ciorchine (stafilococul).

CÓCA (< fr.) s.m. invar. Arbust exotic înalt de 2-3 m din ale cărui frunze se extrage cocaina *(Erythroxylon coca)*; răspândit în Perú și Bolivia.

CÓCA-CÓLA (< engl., fr.) s.f. Băutură răcoritoare carbogazoasă, care conține zahăr caramel și substanțe vegetale extrase din frunzele de coca decocainizate și din semințele de cola.

COCAÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din frunzele de coca, utilizat ca anestezic local. Folosirea abuzivă a **c.** dă toxicomanii grave, generând dependență psihică.

COCÁRDĂ (< fr.) s.f. **1.** Semn distinctiv (de obicei cu culorile naționale) purtat de către militari sau de către civili. **2.** Floare de ceară albă pe care o poartă invitații la nuntă. **3.** Fundă purtată de femei în păr.

CÓCĂ^1 (< *coace)* s.f. **1.** Aluat (1). **2.** Pastă cleioasă făcută din făină amestecată cu apă, întrebuințată la lipit; pap.

CÓCĂ^2 (< fr.) s.f. **1.** Structură a fuzelajului unui avion, care are numai pereți periferici. **2.** Ansamblu constituit din scheletul unei nave și din învelișul ei exterior.

COCÂRJÁ (< *cârjă)* vb. I refl. A se încovoia de spate; a se gârbovi.

COCCHIARA, Giuseppe (1904-1965), etnograf și folclorist italian. Studii asupra folclorului italian și european („Istoria folclorului în Europa").

COCCÍDE (< fr. {i} s.f. pl. (ZOOL.) Păduchi țestoși.

COCCIDÍE (< fr.; {s} gr. *kokkos* „grăunte") s.f. (La pl.) Protozoare parazite care trăiesc în celulele epiteliale ale unor animale.

COCCIDIÓZE (< fr. {i}) s.f. pl. Boli ale tubului digestiv și glandelor anexe provocate de *Coccidia* (malaria, toxoplasmoza, babesioza etc.).

COCCIGIÁN, -Ă (< fr.) adj. Al coccisului.

CÓCCIS (< fr. {i}; {s} gr. *kokkyx* „cuc") s.n. Os format la om din fuzionarea a trei până la cinci vertebre atrofiate, reprezentând rudimentul scheletului cozii; este situat la extremitateea *sacrului;* (pop.) *noadă*.

COCEA 1. N. D. C. (1880-1949, n. Bârlad), scriitor și publicist român. Social-democrat. Editor de ziare și reviste, pamfletar. Narațuni sociale satirice (nuvela „Vinul de viață lungă", romanul „Fecior de slugă") **2. Tanți C.** (1909-1990, n. București), actriță română de teatru și film. Fiica lui C. (1). Interpretări memorabile în: „Trei surori", „Nunta însângerată", „Răzvan și Vidra" ș.a. Filme: „Bijuterii de familie", „Serata". **3. Dina C.** (n. 1912, București), actriță română de teatru și film. Fiica lui C. (1). Roluri remarcabile prin inteligența construcției în: „Maria Stuart",

„Anna Christie", „Doamna lui Ieremia". Filme: „O noapte de pomină", „Neamul Şoimăreştilor", „Ştefan cel Mare".

COCEÁN (< bg., scr.) s.m. **1.** Tulpină de porumb, folosită ca nutreț. **2.** Ştiulete de porumb curățat de boabe. 3. Cotor.

COCHABAMBA, oraş în centrul Boliviei, la peste 2 500 m alt.; 516,6 mii loc. (2001). Prelucr. petrolului. Universitate (1826). Catedrală. Fundat în 1574, sub numele de *Oropeza.*

COCHECI, Vasile (1922–1996, n. Bâlteni, jud. Gorj), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări privind protecția calității apelor, epurarea apelor reziduale, valorificarea deşeurilor şi a unor resurse naturale.

COCHETÁ (< fr.) vb. I intranz. A căuta să placă (unei persoane de sex opus) printr-o comportare atrăgătoare, seducătoare.

COCHETĂRÍE (< fr.) s.f. Atitudine, gest prin care cineva caută să placă (unei persoane de sex opus).

COCHÍLĂ (< fr., gr.) s.f. Tipar metalic pentru turnarea pieselor, lingourilor etc.

COCHÍLIE (< fr.) s.f. Înveliş protector al corpului moluştelor şi brahiopodelor, format dintr-o substanță minerală, asociată cu una organică.

COCHIN (KOCHI), oraş în SV Indiei, pe Coasta Malabar, port la M. Arabiei; 1,35 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Rafinărie de petrol. Şantier de constr. navale. Ind. textilă şi alim. Factorie portugheză întemeiată de Vasco da Gama (1502); primul fort european în India (1503). Ocupat de englezi (1635–1663, 1795–1947).

COCHIN, Charles-Nicolas (1715-1790), desenator şi gravor francez. Lucrarea „Observații asupra antichităților oraşului Herculaneum, cu unele cugetări despre sculptura şi pictura celor vechi" a contribuit la reconsiderarea concepțiilor estetice despre arta plastică.

COCHINCHINA, veche denumire dată de francezi părții de S a Vietnamului (cursul inferior şi delta fl. Mekong).

COCHINCHÍNĂ (< fr.) s.f. Rasă de găini, cu penaj bogat (care îmbracă şi picioarele), crescută pentru producția de carne (greutatea corporală ajunge la 4–5 kg).

COCHIRLEANCA, com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului; 5 772 loc. (2008).

CÓCINĂ (< bg., scr.) s.f. Coteț pentru porci.

COCIOÁBĂ s.f. Casă mică, sărăcăcioasă, dărăpănată.

COCIÓC s.n. **1.** Baltă mică, în regiunea inundabilă a unui râu. **2.** Plaur.

COCIÓRVĂ (COCIÓRBĂ) (< rus., ucr.) s.f. Lopată mică cu coadă lungă, cu care se scoate jarul sau cenuşa din cuptoarele țărăneşti pentru copt pâinea.

COCIUBA MARE, com. în jud. Bihor, în C. Crişanei; 3 014 loc. (2008).

Cocotier

Jean Cocteau

COCKCROFT, Sir John Douglas (1897–1967), fizician britanic. Împreună cu *E.T.S. Walton* a realizat în laborator (1932) prima reacție nucleară cu particule accelerate (prin bombardarea litiului cu protoni) şi a construit primul accelerator de particule *(acceleratorul C.-Walton).* Între 1939 şi 1944 a condus lucrările de construire a radarului în Marea Britanie. Premiul Nobel pentru fizică (1951), împreună cu E.T.S. Walton.

CÓCKER (cuv. engl.) s.m. Rasă de câini de vânătoare, de talie mijlocie, cu urechi ataşate foarte jos, căzute şi acoperite cu peri lungi.

COCKER, Joe (n. 1944), cântăreț britanic de rock. Voce puternică, aspră, extrem de personală. Cântăreț alb de soul şi rhythm and blues („You Can Leave Your Hat On"), balade romantice, reluări şi compoziții originale. Discografie selectivă: „With a Little Help from My Friends", „Mad Dogs and Englishmen".

CÓCKTAIL s.n. v. **cocteil.**

COCLEÁLĂ (< *cocli)* s.f. **1.** Strat de carbonat bazic de cupru, verde, otrăvitor, format pe suprafața obiectelor de cupru şi de alamă sub influența umezelii şi a acidului carbonic din atmosferă. **2.** Gust rău, specific, pe care-l au mâncărurile ținute în vase de aramă nespoite. ✦ P. gener. Gust rău, senzație neplăcută în gură.

COCLÉȚ s.n. Element al războiului de țesut, făcut din sârmă sau din sfoară tare prin care se trec firele de urzeală.

COCOÁŞĂ (< *gogoaşă)* s.f. **1.** Protuberanță naturală de pe spinarea unor animale (cămilă, zebu), formată din grăsime. **2.** (MED.) Cifoză, gheb.

COCOLÓŞ s.n. Bucată dintr-o substanță căreia i s-a dat o formă aproximativ sferică; boț; ghemotoc. ✦ Bulgăre mic de făină, de mălai etc. rămas întărit şi nefiert într-o mâncare; bulz **(3).**

COCÓN¹ (< fr.) s.m. Gogoaşă **(3).**

COCÓN² (< *cucoană)* s.m. (Înv. şi reg.) Fiu, fecior (din clasele sociale înalte); (reg.) copil.

COCÓR (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul gruiformelor, cu gâtul şi picioarele foarte lungi *(Grus grus).*

COCORA, com. în jud. Ialomița, în Bărăgan; 2 042 loc. (2008).

COCORĂSCU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **Radu C.** (?–1656), mare vistier şi mare logofăt (1637–1654). **Iancu C.** (1779– după 1829), mare postelnic; a participat la un complot al marii boierimi împotriva domnului Grigore IV Ghica (1823).

COCORĂŞTII COLȚ, com. în jud. Prahova; 3 157 loc. (2008).

COCORĂŞTII MISLII, com. în jud. Prahova, în Subcarpați; 3 446 loc. (2008).

CÓCOS (< germ.) s.m. *Nucă de c.* = fructul cocotierului, din care se obține un fel de lapte dens şi alte produse alimentare şi textile. ✧ *Ulei de c.* = substanță grasă obținută prin presarea miezului uscat (copra), al nucii de **c.** ✧ *Unt de c.* = ulei de **c.** rafinat, decolorat şi dezodorizat, folosit în alimentație.

COCOS, arh. coraligen în E Oc. Indian, la c. 1 100 km SV de țărmurile Indoneziei; dependent de Australia. Se mai numeşte *Keeling.*

COCOSTÁRC (< *cocor* + *stârc)* s.m. Barză.

COCÓŞ (< bg., scr., ucr.) s.m., s.n. **I.** S.m. **1.** Masculul găinii, mai mare şi mai greu decât aceasta, cu creastă dezvoltată şi pinteni puternici. ✧ *Cocoş-de-munte* = pasăre sălbatică, sedentară, ocrotită prin lege, de c. 86 cm, prezentă în pădurile de conifere, cu penaj negru, verde-albăstrui pe piept, ciocul gălbui, puternic, încovoiat *(Tetrao urogallus). Cocoş-de-mesteacăn* = pasăre sălbatică, sedentară, ocrotită prin lege, de c. 41–53 cm, prezentă în Siberia, N Europei, N Carpaților Răsăriteni, cu coada în formă de liră; masculul este negru cu luciu metalic, iar femela brun-ruginie cu pete transversale mai întunecate *(Tetrao tetrix).* **2.** Numele popular al masculilor unor păsări. **3.** Partea centrală, fără sâmburi, a miezului pepenelui verde. **4.** Denumire dată categoriei de greutate în care sunt încadrați sportivii de la box între 51 şi 54 kg şi la lupte juniorii între 49 şi 52 kg şi seniorii între 52 şi 57 kg. **II.** S.n. **1.** Parte a mecanismului care declanşează focul la armele de vânătoare. **2.** Pârghie de comandă a supapelor la ciocanele acționate pneumatic sau cu abur.

COCOŞÁ vb. I refl. A se gheboşa; a se încovoia. ✦ Tranz. A face să capete cocoaşă.

COCOŞÁR (< bg.) s.m. Pasăre insectivoră, călătoare, de c. 26 cm, cu penaj cafeniu-roşcat pe spate, cenuşiu pe cap şi târtiță, roşcat cu puncte închise pe piept *(Turdus pilaris).*

COCOŞÁT, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) care are o cocoaşă; ghebos, gârbovit.

COCOŞÉL s.m. **1.** Diminutiv al lui cocoş. **2.** Monedă franceză de aur (în valoare de 20 de franci) emisă de Napoleon III, pe care este gravat un cocoş.

COCÓŞNIC (< rus.) s.n. **1.** (În costumul popular rusesc) Podoabă de cap în forma unei diademe, purtată de femei. **2.** Coronament decorativ al zidurilor, al bolților, al ancadramentelor, constituit dintr-unul sau din mai multe arce profilate, caracteristic pentru arhitectura rusească religioasă din sec. 16.

COCÓTĂ (< fr.) s.f. Femeie de moravuri uşoare; prostituată.

COCOTIÉR (< fr.) s.m. Palmier, cu un buchet mare de frunze penate în vârful unei tulpini înalte, ale cărui fructe sunt nucile de cocos *(Cocos nucifera).*

COCS (< germ.) s.n. Produs solid rezultat din carbonizarea la temperaturi înalte a cărbunilor, a reziduurilor de petrol sau a gudroanelor, întrebuințat drept combustibil şi ca materie primă la fabricarea fontei, a carburii de calciu etc. ✧ C. *metalurgic* = **c.** de calitate superioară, folosit ca agent de reducere şi combustibil în metalurgie la furnalele înalte. C. *de petrol* = produs solid obținut prin descompunerea termică avansată a fracțiunilor petroliere grele, folosit la fabricarea c. metalurgic, la fabricarea electrozilor şi drept combustibil.

COCSAGÁZ (< rus.) s.m. Plantă perenă originară din Kazahstan, a cărei rădăcină conține un latex din care se obține cauciuc natural *(Taraxacum kok-saghyz).*

COCSERÍE s.f. Ansamblul instalațiilor în care se fabrică cocsul.

COCSIFICÁ vb. tranz. A transforma în cocs cărbunele de pământ sau resturile de petrol.

COCSOCHIMÍE s.f. Ramură a chimiei care se ocupă cu studiul prelucrării şi transformărilor produşilor chimici obținuți din cărbuni prin cocsificare.

COCTEAU, Jean (1889–1963), scriitor, eseist, pictor, cineast, coregraf francez. Adept al mişcărilor artistice şi literare de avangardă. Operă cu multiple valențe. Versuri („Capul Bunei Speranțe"), proză (romanul „Copiii teribili"), drame („Părinții teribili"), filme („Testamentul lui Orfeu"), eseuri.

COCTEIL (COCKTAIL) (< fr., engl.) s.n. Amestec de diferite băuturi alcoolice şi ingrediente. ✦ Recepție de mai mică anvergură.

COCU, com. în jud. Argeş, în piem. Cotmenei; 2 373 loc. (2008). Expl. de petrol.

COCULESCU 1. Nicolae C. (1866–1952, n. Craiova), astronom român. Întemeietorul Observatorului Astronomic din Bucureşti (1908). Lucrări de mecanică cerească. **2. Pius-Şerban C.,** fiul lui C. **(1).** V. *Servien.*

COD^1 (< fr., lat. *codex* „culegere") s.n. **1.** Ansamblul unor reguli de conduită, de precepte; documentul ce le cuprinde. **2.** Act normativ, pentru o anumită ramură a dreptului (ex. c. civil, c. de procedură civilă, c. de procedură penală, c. muncii, c. penal). **3.** Sistem de semnale sau de semne convenționale ale căror combinații sunt folosite pentru transmiterea unor mesaje (ex. c. Morse, c. Bodo, c. telegrafic). ✧ *C. de semnale* = dicționar în care sunt înscrise semnificațiile combinațiilor de semnale optice, acustice sau radio, între nave și uscat. *C. de pavilioane* = ansamblu format dintr-un număr minim de pavilioane, flamuri și triunghiuri necesare semnalizării pe o navă. **4.** (INFORM.) Corespondență biunivocă între simbolurile a două alfabete (în general unul este format din cifrele unui sistem de numerație). ✧ *C. ASCII* (*A*[America] *S*[tandard] C[ode] for *I*[nformation] *I*[nterchange]) = c. cu șapte cifre binare pentru alfabetul format din cifrele zecimale, literele mari și mici ale alfabetului englez, semnele de punctuație, operatorii aritmetici și logici, simbolurile pentru controlul comunicației și editare. *C. binar* = c. alcătuit din cifrele sistemului de numerație binar, 0 și 1. *C. mașină* = c. binar în care fiecare cuvânt cu sens corespunde unui simbol al alfabetului format din operațiile pe care le poate executa o unitate centrală de prelucrare. **5.** *C. genetic* = mecanism biochimic prin care se înregistrează, se conservă și se transmite informația ereditară prin intermediul unei serii de triplete de nucleotide din structura ADN, pe baza cărora este transcrisă o secvență complementară de codoni în ARN-ul mesager.

COD^2 (< engl.) s.m. Pește marin, lung până la 1,5 m, cu trei înotătoare dorsale (*Gadus morrhua*). Trăiește în N Oc. Atlantic. Sin.: *morua*.

CÓDA (< cuv. it.) subst. Secțiune finală a unei compoziții muzicale. ✦ Grup de câteva note care încheie tema unei fugi.

CODÁLB, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. (Despre animale) Care are coada sau vârful cozii alb. **2.** S.m. *Vultur c.* Păsări răpitoare de zi din România (c. 80–92 cm), de talie mare, cu penaj cafeniu și coada albă (*Haliaetus albicilla*).

CODÁNĂ (< *coadă*) s.f. Fetișcană, adolescentă.

CODARCEA, Alexandru (1900–1974, n. Vršac, Serbia), geolog român. Acad. (1955). Lucrări privind geologia, petrografia și tectonica Carpaților Meridionali și Banatului.

CODÁȘ, -Ă adj., s.m. și f. (Persoană) care muncește fără râvnă, care rămâne în urma altora cu lucrul, cu învățătura etc.

CODÁT, -Ă (< *coadă*) adj. **1.** (Despre animale) Care are coadă (lungă și stufoasă). **2.** (Despre ochi) Migdalat, prelung.

CODĂEȘTI, com. în jud. Vaslui, în pod. Central Moldovenesc; 4 792 loc. (2008). În satul Pribești conacul „Rosetti-Balș" din sec. 17–18.

CODÁRLĂ (< *coadă*) s.f. Partea dinapoi, mobilă, a carului sau a căruței, legată cu lanțuri, pe care se așază, în mod obișnuit, nutrețul pentru vite.

CODEÁLĂ (< *cod*) s.f. Ezitare, șovăială.

CODEÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kodeia* „capsulă de mac") s.f. Alcaloid care se găsește în opiu utilizat ca analgezic și calmant al tusei.

CÓDEX (< lat.) s.n. **1.** (În Roma și Grecia anică) Cea mai veche formă de carte, compusă din tăblițe de lemn cerate, înlocuite apoi cu foi de pergament. **2.** Culegere de legi din Ev. Med.; codice **(1)**. **3.** Culegere de documente din Ev. Med. (ex. c. *Carolinus*). ✧ *C. argenteus* = manuscris din sec. 6, care cuprinde traducerea evangheliilor făcută în limba gotică de Wulfila (sec. 4). Literele sunt scrise cu argint pe pergament purpuriu. *C. aureus* = manuscris de mare valoare din sec. 8–9, ale cărui litere sunt scrise cu aur, iar miniaturile sunt desenate pe fond de aur.

CODEX CAIONI, culegere de piese din Transilvania, cuprinzând o serie de melodii românești („Cântecul voivodesei Lupu"; „Dans zglobiu"; „Dans valah" etc.), transcrise de Ioan *Caioni* pentru orgă.

CODEX IURIS CANONICI, v. Canonic, Codul de drept ~.

CODEX NEAGOEANUS, culegere manuscrisă de texte populare, traduse în românește din slavonă în a doua jumătate a sec. 16. Copiat în 1620 de către popa Ioan Românul (Vlahul) din Sânpetru (Hunedoara). Cuprinde: „Alexandria", „Floarea darurilor" și „Rojdanicul".

Vultur codalb

CÓDEX SINAITICUS, cea mai veche versiune manuscrisă cunoscută a *Bibliei*, scrisă cu litere grecești unciale. Descoperit de o expediție americană, în 1950, în biblioteca mănăstirii ortodoxe Sf. Ecaterina, de la Muntele Sinai.

CODEX STURDZANUS, manuscris miscelaneu de texte parabiblice (legende apocrife, hagiografice și apocaliptice etc.) din sec. 16; copiat între 1580 și 1619 de către popa Grigorie din Măhaci. Monument de limbă veche românească, publicat și studiat de B.P. Hasdeu în „Cuvinte din bătrâni".

CODÍ (< *coadă*) vb. IV refl. A șovăi, a ezita. ✦ A se da înapoi de la ceva.

CÓDICE (< lat. *codex*) s.n. 1. (Înv.) Cod^2 **(2)**. 2. Codex **(3)**.

CODICELE DE LA COHALM, manuscris de texte profane și religioase apocrife, datând din sec. 16, descoperit la Cohalm (azi *Rupea*, jud. Brașov). Monument de limbă veche românească.

CODICELE TEODORESCU, manuscris de texte religioase apocrife, datând din sec. 16. Monument de limbă veche românească.

CODICELE VORONEȚEAN, manuscris din sec. 16, descoperit în 1871 la mănăstirea Voroneț (Bucovina). Cuprinde traducerea din slavonă a unor fragmente din „Faptele apostolilor", cele mai vechi texte românești scrise în grai rotacizant în Maramureș sau N Ardealului.

CODICÍL (< fr., lat.) s.n. Act în formă testamentară prin care se modifică un testament.

CODIFICÁ (< fr.) vb. tranz. **1.** A reuni, sistematiza (legi, documente etc.) într-un cod^1. **2.** A transforma un mesaj, o informație cu ajutorul unui cod^1.

CODINÍT (< *codină*) s.n. Tundere a lânii din jurul ugerului și de pe coada oii la fătare și în perioada alăptării.

CODLEA, municipiu în jud. Brașov, la poalele Măgurii Codlei; 24 643 loc. (2008). Expl. de calcare și cărbune; constr. mecanice, ind. chimică (coloranți și vopsele), textilă și de prelucr. lemnului; fabrică de nutrețuri combinate; întreprindere avicolă. Sere de flori. Biserică evanghelică (sec. 13–15), cu dublă incintă fortificată. Menționat documentar în 1265, referitor la „Cetatea Neagră" construită în apropiere de cavalerii teutoni.

CODOBÁTURĂ (lat. *codobatulla*) s.f. Gen de păsări călătoare mici (c. 17–18 cm), din ordinul paseriformelor, cu picioare robuste și lungi, cioc gros și coadă lungă pe care o mișcă întruna. Trăiesc pe lângă ape, aproape exclusiv pe sol.

CODÓN (< fr., engl.) s.m. (GENET.) Secvență nucleotidică a ARN care determină în mod specific un aminoacid dat dintr-o proteină; este format, de obicei, din trei baze nucleice (triplet).

CODREANU, Irina (1896–1978, n. București), sculptoriță română. Stabilită în Franța (1919). Elevă a lui Bourdelle și Brâncuși. Tinde spre forme epurate, sintetice („Pește", „Cap de chinezoaică").

CODREANU, Mihai (1876–1957, n. Iași), poet român. A făcut parte din cercul „Vieții românești". M. coresp. al Acad. (1942). Sonete parnasiene („Statui").

CODREANU, Nicolae (cunoscut și sub numele de *N. Zubcu-Codreanu*) (1852–1878, n. Nisporeni, Basarabia), militant socialist român. Medic. A organizat apariția ziarului „Socialistul" (1877) și a luat parte la Războiul de Independență ca medic voluntar.

CODREANU, Petre (n. 1933, com. Dediulești, jud. Buzău), critic muzical român. Consultant artistic al Filarmonicii „G. Enescu" (din 1982). Cronicar muzical.

CODREANU, Radu (1904–1987, n. Tulcea), zoolog român. Acad. (1974). Lucrări de zoologie a nevertebratelor, parazitologie comparată și de istorie a științelor biologice.

CODREANU (ZELINSKI), Corneliu Zelea (1899–1938, n. București), om politic român. Șeful organizației legionare *Garda de Fier*. Arestat și condamnat la închisoare (mai 1938). Împușcat în nov. același an, din ordinul regelui Carol II.

CODRESCU, Andrei (n. 1946, Sibiu) (pe numele adevărat *Andrei Parlmutter*), scriitor și cineast american de origine română. Lirică făcând legătura între suprarealismul european și poezia americană de avangardă. Romane autobiografice („Viața și vremea unui geniu fără voie"), evocări despre revoluția română din 1989 („Gaura din steag").

CODRÓȘ s.m. Gen de păsări călătoare, cântătoare, insectivore, de c. 14 cm, cu penajul cenușiu-roșiatic și coada lungă, roșie (*Phoenicurus*).

CÓDRU (probabil cuv. autohton) s.m. **1.** Pădure bătrână de mare întindere, regenerată pe cale naturală. **2.** Bucată mare de pâine, de mămăligă etc.

CODRU-DRĂGUȘANU, Ion (1817–1884, n. sat Drăguș, jud. Brașov), scriitor român. Adept al curentului latinist. Memorialistică de călătorie („Peregrinul transilvan"), remarcabilă prin spiritul de observație, vibrația patriotică, umorul fin și farmecul oralității.

CODRUL COSMINULUI, pădure la S de Cernăuți. Aici, în oct. 1497, a avut loc o bătălie în care armata condusă de Ștefan cel Mare a zdrobit armata polonă invadatoare.

CODRU-MOMA, masiv muntos împădurit în V m-ților Apuseni, între Crișu Alb și Crișu Negru. Alt. max. 1 112 m (vf. Pleșu). Expl. de marmură și calcare ornamentale (Vașcău și Moneasa). Ape minerale termale (Moneasa). Cunoscut și sub denumirea de *m-ții Codrului*.

COECHIPIÉR, -Ă (fr.) s.m. și f. Membru al unei echipe (sportive sau de muncă), considerat în raport cu colegii săi.

COEFICIÉNT (< fr.) s.m. **1.** Constantă care multiplică o mărime variabilă. 2. Mărime ce caracterizează o anumită proprietate a unui sistem tehnic, a unei substanțe etc. și are valoare constantă pentru anumite condiții date (ex. c. de frecare, c. de conductibilitate termică etc.). **3.** Mărime relativă care exprimă printr-un număr întreg sau fracționar raportul dintre doi indicatori (ex. locuitori pe km^2). **4.** *C. unghiular (al unei drepte)* = panta unei drepte. **5.** *C. de scurgere* = raportul dintre cantitatea de apă provenită din precipitații și cea care se scurge pe o suprafață de teren. ✧ *C. hidrotermic*, corelație între temperatură și precipitații caracterizând indirect gradul de umezeală sau de uscăciune al unei regiuni. **6.** (EC.) *C. de specializare* = gradul de specializare atins de o țară; raportul dintre suma și diferența exporturilor și importurilor. ✧ *C. bugetar* = indice de preț care reprezintă raportul dintre cheltuielile efectuate pentru un produs și totalul cheltuielilor. **7.** *C. de inteligență* (Q.I.) = raportul dintre vârsta mentală, apreciată prin teste-standard, și cea cronologică a unui individ.

COEHLO, Paulo (n. 1947), scriitor brazilian. Romanele sale (*Alchimistul, Veronica se hotărăște să moară, Pelerinajul, Diavolul și Domnișoara Prym*) evocă trăirile existenței sale, uneori dramatice, căutările și aspirațiile de a găsi un drum în viață și a unor noi moduri de a înțelege lumea. Succesul uriaș de public a făcut din el un autor de referință al timpurilor noastre.

COENZÍMĂ (< engl. {i}) s.f. Compus organic prezent în celulele vii, care se asociază cu o enzimă pentru a cataliza o reacție biochimică. C. Q (ubichinonele) sunt implicate în procesele de oxidoreducere din mitocondrii, având un rol important în producerea de energie şi inactivarea radicalilor liberi. C. Q_{10} este folosită în profilaxia şi tratamentul bolilor cardiovasculare, ca şi pentru activarea sistemului imunitar şi încetinirea proceselor de îmbătrânire.

COERCITÍV, -Ă (< fr.) adj. Care constrânge. ✧ *Câmp c.* = intensitatea câmpului magnetic la care se anulează magnetizaţia unui corp feromagnetic.

COERCÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Constrângere. (DR.) Măsură de constrângere folosită de organele statului pentru a determina o persoană să-şi îndeplinească o obligaţie.

COERÉDE (< it., lat.) s.m. (DR.) Comoştenitor.

COERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Ale cărui elemente constitutive sunt strâns legate între ele; închegat. **2.** Logic, ordonat, armonios. **3.** (FIZ.; despre două sau mai multe unde) Care au aceeaşi lungime şi diferenţă(e) de fază constantă(e) în timp.

COERÉNŢĂ (<fr., lat.) s.f. **1.** Legătură strânsă între elementele unui întreg. **2.** Faptul de a fi lipsit de contradicţie, de confuzie. **3.** Proprietatea a două sau mai multe unde de a fi coerente **(3)**.

COERÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care semnalează apariţia unei unde radioelectrice, folosit în primele instalaţii de telegrafie fără fir.

COETZEE, John Maxwell (n. 1940), scriitor sud-african de expresie engleză. Romane sumbre şi violente, reprezentând un rechizitoriu împotriva injustiţiei, opresiunii, rasismului, alienării în lumea contemporană şi evocând cu nostalgie înrădăcinarea în tradiţii, lupta pentru dragoste, demnitate, libertate („Ţărmuri de amurg", „Ruşine/Dizgraţie", „Michael K şi vremea sa", „Maestrul din Petersburg"). Premiul Nobel pentru literatură (2003).

COEXISTÉNŢĂ (< fr.) s.f. Existenţă simultană. ✧ *C. paşnică* = principiu de politică externă, însemnând, în principiu, existenţa în pace, împreună, a statelor cu ideologii diferite.

COEZIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Atracţie care se exercită între moleculele corpurilor solide, lichide sau gazoase. **2.** Fig. Legătură internă strânsă; unitate.

CÓFĂ (< bg., scr., ucr.) s.f. Vas de capacitate relativ mică, cu o singură toartă, confecţionat din doage de brad, în care se ţine apă; doniţă. ✦ Cantitatea (de apă) câtă încape într-un asemenea vas; conţinutul unei cofe.

COFEINĂ v. cafeină.

COFERDÁM (< germ.) s.n. Compartiment etanş în corpul unei nave folosit pentru izolarea tancurilor de combustibil.

COFERMÉNT (< fr. {i}) s.n. Coenzimă.

COFETĂRÍE (< *cofeturi*) s.f. Local în care se consumă sau se vând dulciuri.

COFÉTURI (< ngr.) s.n. pl. Dulciuri.

COFÓZĂ ({s} gr. *kophos* „surd") s.f. Surditate totală uni- sau bilaterală.

COFRĂJ (< fr.) s.n. Tipar de lemn sau de metal, în care se toarnă materiale de construcţie fluide, pentru a lua, după întărire, forma necesară. ✧ *C. glisant* = cofraj mobil echipat cu dispozitive care permit deplasarea la un tronson vecin. Se foloseşte în general la construcţii înalte (silozuri, blocuri de locuinţe).

COFRÉT (< fr.) s.n. Firidă cu uşă metalică în care este adăpostit aparatajul de siguranţă al unei instalaţii electrice de putere mică.

COGAIONON, munte sfânt al geto-dacilor, identificat astăzi (ipotetic) cu dealul Grădiştei din m-ţii Orăştiei, unde s-ar fi aflat peştera marelui preot Zamolxis.

COGEALAC, com. în jud. Constanţa, în pod. Casimcei; 5 542 loc. (2008).

CÓGEAMITE (GOGEAMITE) (< scr.) adj. invar. (Pop.; înaintea subst.) Foarte mare.

COGESTIÚNE (< *co- + gestiune)* s.f. Sistem de conducere a unei întreprinderi în care salariaţii iau parte la luarea deciziilor prin reprezentanţii lor.

COGNAC, oraş în V Franţei pe Charente; 19,5 mii loc. (1999). Băuturi alcoolice (coniac). Renumite monumente din Renaştere. Muzee. Manufacturi de ceramică (sec. 18).

COGNITÍV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la cunoaştere, la capacităţile şi mecanismele învăţării şi accederii la cunoştinţe. ✧ (PSIH.) *Psihologie c.* = disciplină având ca obiect mecanismele cunoaşterii, de la percepţie la raţionamentul logic. *Teste cognitive* = probe psihometrice administrate subiecţilor în vederea evaluării nivelului de cunoştinţe. (LOG.) *Propoziţii cognitive* = propoziţii care redau informaţii despre proprietăţile unor obiecte (de predicaţie) sau despre relaţiile dintre anumite obiecte (de relaţie).

COGNÍŢIE (< fr.) s.f. Ansamblul proceselor mentale legate de înţelegere, formularea credinţelor şi dobândirea cunoaşterii.

COGNOSCÍBIL, -Ă (< lat.) adj. Care poate fi cunoscut.

COGNOSCIBILITÁTE s.f. Însuşirea de a putea fi cunoscut.

COHEN, Herman (1842-1918), filozof german. Întemeietor al Şcolii neokantiene de la Marburg. Preocupat de filozofia religioasă iudaică („Religia raţiunii din sursele iudaismului").

COHEN, Leonard (n. 1934), compozitor şi interpret canadian de folk. Poet şi romancier, compozitor şi interpret (voce şi chitară). Balade romantice. Discografie selectivă: „The Songs of Leonard Cohen", „Songs from a Room".

COHEN, Marcel (1884-1974), lingvist francez. Specialist în limbile semitice, în lb. franceză şi în lingvistică generală („Limbile lumii", în colab.).

COHEN, Paul (n. 1934), matematician american. Cercetări de analiză matematică. Medalia Fields (1966).

COHEN, Seymour Stanley (n. 1917), biochimist american. A studiat biochimia multiplicării virusurilor, bacteriofagilor şi bacteriilor, precum şi rolul acizilor nucleici în acest proces.

COHEN, Stanley (n. 1922), biochimist american. Studii privitoare la imunitatea celulară. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1986), împreună cu R. Levi-Montalcini.

COHEN-TANNOUDJI, Claude (n. 1933), fizician francez. Lucrări asupra temperaturilor scăzute. Premiul Nobel pentru fizică (1997), împreună cu S. Chu, W. D. Phillips.

COHL, Émile (1857-1938), desenator, caricaturist şi regizor de film francez. Pionier al filmului de animaţie mondial („Microbii veseli", „Aventurile Picioarelor-Nichelate").

COHLÉE (< fr.) s.f. Parte a urechii interne la mamifere, păsări şi reptile, în care undele sonore sunt transformate în impulsuri nervoase. La om este spiralată şi împărţită în trei canale (vestibular, cohlear şi timpanic).

COHLEOÍDĂ ({i} gr. *chochlos* „spirală" + *eidos* „aspect") s.f. Curbă plană, loc geometric al extremităţilor arcelor cercurilor tangente unei drepte într-un punct al ei 0, având originea comună 0 şi aceeaşi lungime.

COHÓRTĂ (< fr., lat.) s.f. Unitate de infanterie în armata romană, egală cu a zecea parte dintr-o legiune. ✦ Fig. Mulţime, ceată.

CÓIF (lat. *cofea*) s.n. Acoperământ de metal (rar din piele) pentru protecţia capului, purtat în vechime de ostaşi în timpul luptei.

COIMBATORE, oraş în S Indiei, în pod. Deccan; 1,44 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. textilă, constr. de maşini textile, tăbăcărie, alim.

COIMBRA, oraş în Portugalia Centrală; 104,4 mii loc. (2001). Întreprinderi textile, alim., de hârtie, ceramică, tananţi. Aici a fost transferată în 1537 o universitate întemeiată la Lisabona în 1290. Monumente: Catedrala Sé Velha (sec. 12-16), mănăstirea şi biserica Santa Cruz (sec. 16), Palatul Episcopal (sec. 16), azi muzeu. Între 1139 şi 1260 capitala Portugaliei.

COINCÍDE (< fr., it.) vb. III intranz. **1.** (Despre evenimente) A se petrece simultan sau în acelaşi loc. **2.** A fi la fel, a se potrivi. ✦ (Despre linii, figuri) A se suprapune perfect.

COINCIDÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a coincide; potrivire (a unor lucruri, fapte, evenimente etc.). **2.** (TELEC.) *Schemă de c.* = circuit electronic care, primind două sau mai multe impulsuri, le transmite mai departe numai dacă ele vin simultan.

COINTERESÁ (< fr.) vb. I tranz. A determina o persoană să fie interesată într-o acţiune comună, împreună cu alţii; a suscita interesul unei persoane pentru ceva (prin diferite recompense).

COIÓT (< fr.) s.m. Carnivor din familia canide (*Canis latrans*) din America de Nord. Sin. *lupul preriilor.*

COJASCA, com. în jud. Dâmboviţa, pe valea Ialomiţei; 7 423 loc. (2008).

COJÍ vb. IV **1.** Tranz. A curăţa de coajă fructe, legume etc. **2.** Refl. (Despre pielea cicatrizată, arsă de soare etc.) A se descuama. **3.** Refl. (Despre pereţi, tencuială etc.) A se scoroji.

COJÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) coji. **2.** Îndepărtare a stratului cu defecte (crustă, oxizi etc.) de pe suprafaţa unor lingouri, a unor semifabricate etc. **3.** Îndepărtare a cojii sau a stratului de răşină oxidată de pe suprafaţa lemnului.

COJITOÁRE s.f. Maşină pentru cojirea lemnului.

COJOĂICĂ (< *coajă)* s.f. (ORNIT.) Gen de păsări insectivore, căţărătoare, din ordinul paseriformelor, cu ciocul subţire, penaj cenuşiu-cafeniu, având penele cozii rigide, dispuse etajat, pentru a le servi la căţărat.

COJÓC (< sl.) s.n. **1.** Obiect de îmbrăcăminte, confecţionat din piei de oaie prelucrate. **2.** Pătură de bumbac presat, obţinută în filaturile de bumbac.

COJOCARU, Alina (n. 1981, Bucureşti), balerină română. Prim-solistă la Kiev şi la Royal Ballet Company din Londra (din 2001). Ascensiune fulminantă. Repertoriu contemporan şi clasic.

COJOCĂRÍE s.f. Atelier în care se confecţionează sau se vând cojoace, căciuli etc.

COJOCNA, com. în jud. Cluj; 4 451 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică cu lacuri saline, indicate în tratamentul afecţiunilor reumatismale, ginecologice, endocrine etc. În Ev. Med., important centru de exploatare a sării.

COL (< fr.; {s} lat. *collum* „gât") s.n. (ANAT.) Partea mai îngustă a unui os sau a unui organ (ex. **c.** femural, **c.** uterin).

CÓLA (< fr.) s.m. invar. Arbore exotic, înalt de 10-15 m, cu fructe albe sau roşii de mărimea unei nuci, care conţin alcaloizi stimulanţi *(Cola nitida).*

COLABÁRE (după fr., germ.; {s} lat. *collabor* „a se prăbuşi") s.f. (MED.) Turtire spontană sau provocată în scop terapeutic a unui organ (ex. **c.** plămânului).

COLABORÁ (< fr., lat.) vb. intranz. **1.** A participa la realizarea unei acţiuni sau a unei opere care se efectuează în comun. **2.** A publica un articol într-un periodic sau într-o culegere.

COLABORAŢIONÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Partizan al unei politici de colaborare cu inamicul, în condiţiile ocupării ţări de către acesta.

COLÁC (< bg., scr.) s.m. **1.** Produs de panificaţie în formă de inel, împletit din două sau trei suluri de cocă. **2.** Răsplată obligatorie pe care o dădea proprietarul celui care îi aducea vite sau obiecte pierdute. ✧ *Colaci domneşti* = daruri obligatorii pe care le trimiteau domniei oraşele din Ţara Românească şi din Moldova. *Colaci vlădiceşti* = darurile făcute mitropolitului de către egumenii Moldovei în sec. 17-18, care constau în blănuri, miei, brânză etc. **3.** Obiect de formă inelară. ✧ *C. de salvare* = cerc de plută sau de cauciuc umflat cu aer, folosit pentru a menţine un naufragiat la suprafaţa apei. ✦ Ghizd.

COLA DI RIENZO (NICOLA DI LOREZO Gabrini) (1313-1354), om politic italian. Tribun (1347-1354) al Republicii din Roma, instaurată în urma unei răscoale populare.

COLAGÉN (< fr. {i}; {s} gr. *kolla* „clei" + *gennao* „a produce") s.n. Proteină prezentă în ţesutul conjunctiv, osos şi cartilaginos; prin fierbere se transformă în gelatină.

COLAGENÓZE (< fr.) s.f. pl. (MED.) Grup de boli constând din degenerescenţa fibrelor colagene, secundară unor reacţii alergice (ex. lupusul eritematos diseminat, dermatomiozita etc.).

COLAGÓG (fr. {i}; {s} gr. *khole* „bilă" + *ago* „a duce") s.n. Substanță care provoacă evacuarea bilei în intestin (ex. uleiul de măsline, sulfatul de magneziu).

COLÁJ (< fr.) s.n. **1.** (ARTE PL.) Procedeu în arta modernă care constă în lipirea unor elemente eterogene, în vederea obținerii unui efect de ansamblu (ex. colajele lui Picasso). **2.** Compoziție literară alcătuită din elemente prelevate dintr-un text preexistent. **3.** (IND. ALIM.) Operație de încorporare în anumite mase alimentare a unor substanțe organice; cleire.

COLAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Bază azotată cu funcție de alcool și amină (etanolamină), făcând parte din structura cefalinelor.

COLÁN (< tc.) s.n. **1.** Salbă ce se poartă la gât ca podoabă. **2.** Lanț de aur pe care sunt puse decorații (de un grad înalt). **3.** Cingătoare împodobită, purtată mai ales de femei; brâu, cordon.

COLAN, Horia (n. 1926, Covasna), inginer mecanic român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări în domeniul metalurgiei pulberilor și metalografiei.

COLAN, Nicolae (1893–1967, n. Arpătac, jud. Covasna), teolog român. Acad. (1942). Episcop al Vadului, Feleacului și Clujului (1936); arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului (1957). Ministru al Educației Naționale, Cultelor și Artelor (1938–1939). A editat numeroase reviste și lucrări teologice.

CÓLAPS (< fr. {i}; {s} lat. *collapsus* „prăbușit") s.n. **1.** (MED.) Insuficiență circulatorie periferică, caracterizată prin scăderea bruscă a tensiunii arteriale, puls rapid și foarte slab, răcirea tegumentelor și a extremităților etc. ✦ P. ext. Prăbușire (socială, economică etc.). **2.** (ASTR.) C. *gravitațional* = prăbușire gravitațională.

COLAPSOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} lat. *collapsus* „prăbușit" + gr. *therapia* „tratament") s.f. (MED.) Metodă de tratament al anumitor forme de tuberculoză, care constă în presarea plămânului pentru a-l pune în repaus funcțional.

COLARGÓL s.n. (FARM.) Antiseptic compus din argint coloidal, oxid de argint și substanțe albuminoide.

COLATERÁL, -Ă (< fr.) adj. Lăturalnic; secundar. ✧ (DR.) *Rudenie c.* = rudenie între frați și surori și între descendenții acestora.

COLAȚIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A confrunta o copie sau o reproducere a unui text cu originalul pentru a-i stabili exactitatea.

COLĂCÁR (COLĂCER) (< *colac)* s.m. (În folclor) Fiecare dintre nuntașii care însoțesc călăre pe ginere în ziua nunții spre a lua mireasa de la casa ei și care rostesc la masă *colăcăriile;* sol.

COLĂCĂRÍE (< *colăcar)* s.f. Orație de nuntă.

COLB s.n. (Pop.) Praf; pulbere.

COLBERT, Jean-Baptiste (1619–1683), economist și om politic francez. Teoretician și promotor al *mercantilismului*. Controlor general al finanțelor (1665–1683). A reorganizat finanțele, justiția și marina. Protector al artelor și științelor.

COLBRÁN, Isabella (1785–1845), cântăreață spaniolă. Una dintre marile tragediene ale istoriei operei. Muzicalitate, puritate stilistică, voce cu un ambitus de aproape trei octave. Roluri scrise pentru ea de Rossini (*Armida, Semiramida* etc.), a cărui soție a fost.

COLCEAG, com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 5 300 loc. (2008).

COLCÉSĂ s.f. Fibră vâscoză folosită la fabricarea tricoturilor și a țesăturilor de calitate superioară.

COLCHICÍNĂ (< fr.; {s} gr. *kolchikon* „brândușă de toamnă") s.f. Alcaloid foarte toxic, extras din brândușă, utilizat ca analgezic și în tratamentul cancerului.

COLE, familie de cântăreți americani. 1. **Nat King** (pe numele adevărat *Nathaniel Adams Cole*) (1919–1965), pianist și cântăreț american. Pianist de swing, voce catifelată, seducătoare („The Christmas Song", „Mona Lisa", „Smile"). 2. **Natalie C.** (n. 1950), cântăreață americană de soul. Fiica lui C. **(1)**. Influențată de tatăl ei (duet „Unforgettable").

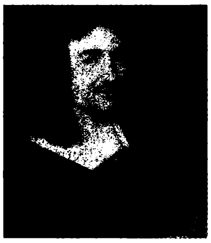

Jean-Baptiste Colbert

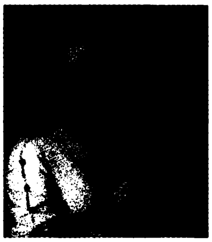

Isabella Colbrán

COLE, Thomas (1801–1848), pictor american. Compoziții în stil neoclasic („Drumul Imperiului") și peisaje romantice („Munții Catskill").

COLECÍST (fr.; {s} gr. *khole* „bilă" + *kystis* „veziculă") s.n. Vezică biliară.

COLECISTÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a vezicii biliare.

COLECISTOGRAFÍE (< fr.; {s} fr. *cholecyste* „colecist" + gr. *graphe* „descriere") s.f. Metodă de examinare radiologică a vezicii biliare după introducerea în organism a unei substanțe de contrast.

COLECTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A aduna într-un anumit scop lucruri, diferite materiale, bani, date etc. **2.** (MED.; despre răni, abcese) A coace.

COLÉCTĂ (< fr.) s.f. Acțiunea de a aduna bani sau obiecte prin contribuție benevolă (în scopul ajutorării cuiva sau pentru a realiza ceva).

COLECTÍV, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care rezultă din activitatea mai multor persoane. ✧ *Conducere c.* v. *conducere.* **2.** Adj. Comun. **3.** Adj. Referitor la ideea de colectivitate. ✧ *Substantiv c.* = substantiv care, la singular, numește o pluralitate de obiecte considerate ca un întreg, ca o totalitate (ex. brădet, tineret). *Sufix. c.* = sufix care conferă unui substantiv rol colectiv. **4.** S.n. Persoane care participă la îndeplinirea unor sarcini comune.

COLECTIVÍSM (< fr.) s.n. Doctrină și tip de organizare socială în care drepturile și interesele individului sunt subordonate celor ale unor colectivități sociale. C. și-a găsit diferite grade de expresie absolutistă în sec. 20, în comunism și fascism.

COLECTIVITÁTE (< fr.) s.f. Grup de oameni care duc o viață colectivă **(2).** ✧ C. *statistică* = totalitatea elementelor individuale *(unități statistice)* de același fel, componente ale unui fenomen de masă (populație statistică).

COLECTIVIZÁ (< fr., rus.) vb. I tranz. A face să aibă caracter colectiv **(2)** ✦ (Ieșit din uz) A cooperativiza (agricultura).

COLECTÓR, -OARE (< fr.) adj., subst. **1.** Adj. (Despre vase, tuburi, bazine) În care se adună gaze sau lichide. **2.** S.n. Recipient sau conductă pentru acumularea (temporară) a materialelor fluide, granulare sau pulverulente. **3.** S.m. și f. Persoană care colectează. **4.** S.n. Dispozitiv mecanic și rotorul unei mașini electrice care servește la comutarea conexiunii electrice de la circuitul exterior la bobinele rotitoare. ✧ (ELT.) Electrod al unui tranzistor, în care sunt injectați purtătorii de sarcină electrică, electroni sau goluri **(II, 2)** plecați din emitor. **5.** S.n. Substanță chimică organică (ex. xantat de sodiu sau de potasiu), folosită ca reactiv la flotația minereurilor.

COLÉCȚIE (< fr., lat. s.f.) **1.** Serie de obiecte de același fel (adunate sistematic) care prezintă o valoare documentară, artistică etc. ✦ Culegere de opere grupate după anumite criterii, inițiată de către o editură. **2.** (MED.) Acumulare a unui material biologic într-o anumită porțiune a corpului (ex. c. de puroi).

COLECȚIONÁ (fr.) vb. I tranz. A strânge obiecte pentru a alcătui o colecție **(1)**, a face colecție (de...); a culege **(2)**.

COLECȚIONÁR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care colecționează; posesor al unei colecții; amator de colecții.

COLEDÓC (< fr.; {s} gr. *kholedokhos* „care conține bilă") s.n. (ANAT.) Canal musculos, lung de aproape 8 cm, prin care se varsă bila în duoden.

COLÉG, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Tovarăș de studii, de muncă, de activitate etc.

COLEGATÁR (< fr., lat.) s.m. (DR.) Fiecare dintre persoanele care moștenesc împreună bunuri lăsate prin testament.

COLEGIÁL, -Ă (< fr., lat) adj. De coleg; camaraderesc. ✧ (DR.) *Organ c.* = organ care funcționează pe baza principiului colegialității **(2)**.

COLEGIALITÁTE s.f. **1.** Atitudine, sentiment de (bun) coleg; camaraderie. **2.** Principiu potrivit căruia conducerea unor organe sau organizații se exercită de către mai multe persoane, care iau împreună hotărâri prin votul majorității.

COLÉGIU (< fr., lat. *collegium* „grupare, confrerie") s.n. **1.** (În Roma antică) Grup de persoane care aveau aceeași demnitate (c. fabrilor, c. augurilor). **2.** (DR.) Colectiv de judecători în cadrul organizării interne a instanței supreme din România (ex. *c. civil* și *c. penal* al Tribunalului Suprem) sau cu atribuții speciale pe lângă unele organe de jurisdicție *(c. disciplinar* care judecă abaterile disciplinare săvârșite de judecători). ✧ C. *de avocați* = colectiv al avocaților dintr-o unitate administrativ-teritorială. **3.** Organizație de liber-profesioniști alcătuită în vederea apărării intereselor profesionale. **4.** Reuniune de persoane egale în funcție (c. de cardinali, c. preoțesc). **5.** (Înv.). Categorie electorală care îngloba cetățenii cu aceeași avere sau cu același rang social. **6.** Instituție de învățământ mediu sau superior. 7. C. *de redacție* (sau *redacțional)* = organ consultativ de pe lângă redactorul-șef al unei publicații.

COLEÍRE s.f. Îndepărtare a părului de pe pielea de animale prin aplicarea unei substanțe depilatoare, numită coleială.

COLELIA, com. în jud. Ialomița, în Bărăganul Ialomiței; 1 409 loc. (2008).

COLEMAN, Ornette (n. 1930), saxofonist de jazz american. Virtuoz al saxofonului alto. Precursor al *free jazz*-ului. Teme remarcabile („Lonely Woman", „Ramblin", „Blues Connotation").

COLEMBÓLE (< fr.; {i}) s.f. Ordin de insecte primitive, fără aripi *(Collembola).*

COLEMÍE (< fr.; {s} gr. *khole* „bilă" + *haima* „sânge") s.f. (MED.). Creșterea cantității de bilirubină sau a altor compuși ai bilei în sânge.

COLENCHÍM (< fr. {i}; {s} gr. *kholla* „clei" + *egkhyma* „revărsare") s.n. Țesut de susținere din organele tinere ale plantelor format din celule vii, cu membranele celulozice puternic și inegal îngroșate.

COLENTINA, râu, afl. stg. al Dâmboviței; 98 km. Izv. din dealurile Târgoviștei, trece prin Buftea și București; în cursul inferior numeroase lacuri antropice (Ciocănești, Buftea, Mogoșoaia, Băneasa, Herăstrău, Floreasca, Tei, Fundeni, Pantelimon I și II, Cernica ș.a.).

COLEOPTÉRE (< fr. {i}; {s} gr. *koleos* „teacă" + *ptero* „aripă") s. pl. Ordin de insecte (ex. cărăbușul, rădașca) cu o pereche de aripi tari, chitinoase și dure (elitre), care acoperă o a doua pereche, membranoasă (peste 300 000 de specii); gândaci.

COLEOPTÍL (< fr. {i}; {s} gr. *koleos* „teacă" + *ptilon* „foiță") s.n. (BOT.) Prima frunză, în formă de teacă, ce învelește mugurașul embrionului la graminee.

COLEORÍZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *koleos* „teacă" + *rhiza* „rădăcină") s.f. (BOT.) Organ membranos care acoperă radicula embrionului la unele monocotiledonate.

COLERÉTĂ (< fr.) s.f. Guler din țesătură fină sau din dantelă, încrețit sau plisat.

COLERÉTIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță) care stimulează secreția biliară a ficatului (ex. sărurile biliare).

COLERÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *khole* „bilă" + *rheo* „a curge") s.f. (FIZIOL.) Proces de elaborare a bilei de către celulele hepatice.

COLÉRIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre o persoană) Care are izbucniri de mânie. **2.** (PSIH.) *Temperament* (sau tip) *c.* = unul dintre cele patru tipuri de temperamente în clasificarea lui Hipocrat, caracterizat prin impulsivitate, nestăpânire și care corespunde, în clasificarea lui I.P. Pavlov, tipului de sistem nervos puternic și neechilibrat.

COLERIDGE, Samuel Taylor (1772–1834), poet, critic literar, filozof al religiei şi teoretician social englez. Reprezentant al „şcolii lacurilor". Lirism fantastic şi straniu („Balada bătrânului marinar"). Sub influenţa lui Kant şi Schelling, a preconizat mântuirea spirituală individuală.

COLESCU, Leonida (1872–1940, n. Bucureşti), statistician român. Unul dintre întemeietorii statisticii româneşti. Director general al Serviciului Statisticii Generale (1899–1922). A organizat primul recensământ general al populaţiei României (1912).

COLESCU-VARTIC, Cezar (1864–1900, n. Bucureşti), publicist şi istoric român. A contribuit la întocmirea unor colecţii de documente privind Revoluţia de la 1848 şi lupta pentru unirea Principatelor.

COLESTERÓL (< fr. {i}; {s} gr. *khole* „bilă" + fr. *stérol* „sterol") s.m. Substanţă care se găseşte în untura de peşte, în bilă, sânge, ţesut nervos, gălbenuş de ou, reglementând permeabilitatea membranelor celulare. În cazul tulburărilor de metabolism, se depune pe pereţii arterelor (aterom) sau sub formă de calculi biliari; colesterină.

COLÉT^1 (după fr.) s.n. Pachet relativ mic, expediat de obicei prin poştă.

COLÉT^2 (fr.) s.n. (BOT.) Zonă de trecere între rădăcină şi baza tulpinii.

COLETTE, Gabrelle-Sidonie (1873–1954), scriitoare franceză. Romane psihologice („Hoinara", „Chéri", „Duo").

COLHIDA (KOLCHIS), ţinut pe ţărmul Mării Negre, în S Caucazului. Patria legendară a vrăjitoarelor Medeea şi Circe. Aici s-ar fi aflat Lâna de aur, ţinta expediţiei *Argonauţilor.*

COLHÓZ (< rus.) s.n. Formă de cooperativă agricolă de producţie în fosta U.R.S.S.

COLIBACÍL (< fr. {s} gr. *kolo* „colon" + fr. *bacille* „bacil") s.m. Bacterie *(Escherichia coli)* prezentă, în mod normal, în intestinul gros la om şi animale, putând invada, în stări patologice, şi alte organe.

COLIBACILÓZĂ (< fr.) s.f. Boală infecţioasă, provocată de tipuri patogene de colibacili, cu tendinţă de evoluţie cronică.

COLIBAN, Sorin (n. 1971, Bucureşti), bas român. Carieră internaţională (solist al Operei din Lucerna). Voce vibrantă, dicţie expresivă.

COLIBAŞI 1. v. Mioveni. **2.** Com. în jud. Giurgiu, pe Argeş; 3 555 loc. (2008).

COLÍBĂ (< sl.) s.f. Construcţie improvizată din bârne, paie, crengi etc., folosită ca adăpost pentru oameni şi uneori pentru animale. ✦ Casă mică, rudimentară.

COLIBRÍ (< fr.) s.m. Numele a peste 400 specii de păsări (*Trochilidae*), răspândite în cele două Americi, cu dimensiuni foarte mici (între bondar şi lăstun), cioc foarte subţire, dur, picioare scurte, penaj în culori metalice, strălucitoare. Se hrănesc cu polen, nectar, insecte, arahnide. Sin. *pasărea muscă.*

CÓLIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *kolon* „colon") adj. Care se referă la colon (ex. arteră c., cadru c.).

CÓLICĂ (< fr.; {s} lat. *colicus* „care suferă de colici") s.f. Durere abdominală paroxistică ce survine în criză (ex. c. biliară, c. nefritică etc.).

COLIÉR (< fr.) s.n. **1.** Podoabă (salbă, şirag de mărgele, de pietre scumpe etc.) care se poartă în jurul gâtului. ✦ Fig. Cerc. **2.** Element (metalic) de legătură, de forma unei brăţări sau a unui inel, folosit la prinderea laolaltă a unor piese.

COLIGATÍV, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *colligo* „a lega împreună") adj. (FIZ.; despre proprietăţi ale substanţelor) Care depinde numai de numărul şi de natura moleculelor substanţei.

COLIGNY, Gaspard de Châtillon, conte de ~ (1519–1572), amiral francez. Conducător al hughenoţilor. Asasinat în *Noaptea Sf. Bartolomeu.*

COLILÍE (< scr.) s.f. Numele mai multor specii de graminee din genul *Stipa,* cu frunze înguste, inflorescenţa un panicul cu prelungiri flexibile, prevăzute, în general, cu perişori albi, moi; cresc în stepe şi locuri uscate. ✧ Expr. *Alb colilie,* se spune despre oamenii cu părul complet alb.

Nat King Cole

Michael Collins

COLIMÁ (< fr.) vb. tranz. **1.** A transforma un fascicul de raze divergent sau convergent într-unul paralel. **2.** A viza o anumită direcţie.

COLIMATÓR (< fr. {i} s.n. (FIZ.) **1.** Dispozitiv optic pentru colimarea fasciculelor de raze. **2.** Aparat de vizare pentru tir. ✧ *A lua pe cineva în c.* = a urmări, a observa comportamentul cuiva; a persecuta (pe nedrept) pe cineva. ✦ Instrument optic pentru determinarea aproximativă a unei direcţii.

COLIMVÍTRĂ s.v. Cristelniţă.

COLÍNĂ^1 (< fr.) s.f. Formă de relief mai mică decât dealul, netedă în partea superioară; colnic **(1).**

COLÍNĂ^2 (< fr. {i}; {s} gr. *khole* „fiere") s.f. (BIOCHIM.) Amină, precursor al acetilcolinei, făcând parte din complexul vitaminei B, care se utilizează în tratamentul hepatopatiilor. Sin.: *Vitamina* B_4.

COLÍND (COLÍNDĂ) s.f., s.n. (< sl. *kolenda* „ziua de Anul Nou", varianta *corindă* din lat. *calendae)* s.n. **1.** Obiceiul de a colinda. **2.** Vechi cântec popular românesc de urare, legat de sărbătorile de iarnă şi cu precădere de Crăciun, interpretate de cete de copii sau de flăcăi. **3.** Deplasare din loc în loc.

COLINDÁ vb. I 1. Intranz. A umbla din casă în casă cântând colinde. **2.** Tranz. A străbate, a cutreiera.

COLINDĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care colindă **(1).**

COLINÉRGIC (< fr. {s} fr. *choline* „colină" + gr. *ergon* „acţiune") adj. Care se referă la o acţiune stimulantă, activată sau transmisă prin intermediul *colinei* sau *acetilcolinei.* ✧ *Sistem c.* = totalitatea substraturilor şi enzimelor celulare cu rol în producerea şi metabolizarea acetilcolinei.

COLINESTERÁZĂ (< fr. {i} s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în ţesuturile animale şi care hidrolizează acetilcolina în colină şi acid acetic.

COLINIÁR, -Ă (Despre puncte) Striat pe aceeaşi dreaptă.

COLÍR (< fr.; lat.) s.n. Medicament folosit în tratamentul bolilor de ochi.

COLÍTĂ (< fr.; {s} gr. *kolon* „colon") s.f. (MED.) Inflamaţie acută sau cronică a colonului manifestată prin dureri abdominale, alternanţă de constipaţie şi diaree. ✧ C. *ulceroasă,* formă gravă de **c.,** caracterizată prin apariţia de ulceraţii pe mucoasa colonului.

COLÍŢĂ s.f. **1.** (POLIGR.) Coală de carte sau de revistă, tipărită, înainte de a fi legată; fasciculă. **2.** Coală mică de hârtie pe care sunt tipărite una sau mai multe mărci poştale şi este indicată ocazia cu care s-a lansat emisiunea seriei respective de mărci sau însăşi coliţa.

COLÍVĂ (< sl.) s.f. (În Biserica ortodoxă) Grâu fiert, amestecat cu zahăr şi miez de nucă, ornat cu bomboane; se împarte pentru pomenirea morţilor, la înmormântări şi parastase.

COLIVÍE (< sl.) s.f. **1.** Cuşcă mică făcută din vergele de metal sau de lemn, în care sunt ţinute păsări cântătoare sau decorative. **2.** Construcţie metalică, care serveşte la transportul personalului şi materialelor în puţurile unei mine. **3.** Sistem de conductoare în formă de bare aşezate în crestăturile rotorului unor maşini electrice şi scurtcircuitate la ambele capete prin inele.

COLIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ciocnire violentă între două corpuri. ✧ *Compartiment de c.* = compartiment etanş situat la extremitatea prorei unei nave, destinat să limiteze pătrunderea apei în caz de c. **2.** (Livr.) Conflict.

COLLEONI, Bartolomeo (1400–1475), condotier italian. Căpitan-general (1454) al armatei veneţiene.

COLLIE (cuv. engl.) subst. Rase de câini ciobăneşti, din Marea Britanie: *c. scoţian,* cu talia de 50–60 cm, greutate de 18–29 kg, conformaţie suplă, alungită, piept adânc şi lat, membre drepte, musculoase, păr lung, castaniu-roşcat cu alb, des, urechi scurte; *border c.,* originar din Anglia, ceva mai mic decât *c. scoţian,* alb cu negru sau negru.

COLLIGÁTUM (cuv. lat.) s.n. (Livr.) Volum alcătuit din două sau mai multe lucrări diferite legate împreună.

COLLINGWOOD, Robin George (1889–1943), filozof şi istoric britanic. A teoretizat natura istoriei şi relaţia ei cu filozofia („Eseu asupra metodei filozofice", „Ideea de istorie", „Eseu asupra metafizicii").

COLLINS, Michael (n. 1930), cosmonaut american. Copilot al navei cosmice Gemini 10 (1966) şi pilot al modulului de comandă Columbia al navei cosmice Apollo 11 (1969), care a dus primii oameni pe Lună.

COLLINS, Phil (n. 1951), compozitor, interpret şi actor britanic. Iniţial baterist şi vocalist al grupului Genesis, apoi carieră solo („No Jacket Required", „... But Seriously"). Filme („Buster").

COLLINS, William Wilkie (1824–1889), scriitor englez. Unul dintre precursorii romanului poliţist („Doamna în alb", „Piatra lunii").

COLLODI, Carlo (pseud. lui *Carlo Lorenzini)* (1826–1890), scriitor italian. Literatură pentru copii („Aventurile lui Pinocchio").

COLMATÁRE (după fr. *colmatage)* s.f. **1.** Astupare a porilor unui material poros prin introducerea unei substanţe coloidale. 2. Depunere a materialului transportat de apele curgătoare, care duce la umplerea unui bazin lacustru etc.

CÓLO (< *acolo)* adv. (Cu sens local) Acolo. ✧ Loc. *Când colo* = în loc de aceasta, în realitate.

COLOÁNĂ (< fr.) s.f. **1.** Stâlp cilindric destinat să susţină o parte dintr-un edificiu sau să-l ornamenteze; format din bază, fus şi capitel. ✦ (ANAT.) C. *vertebrală* = succesiunea vertebrelor, constituind axul scheletului; şira spinării; la om, cuprinde 33–34 de vertebre (7 cervicale, 12 dorsale, 5 lombare, 5 sacrale şi 4–5 coccigiene). Animalele cu *c.v.* alcătuiesc subfilumul vertebratelor. **2.** Corp vertical, în general cilindric, înalt. ✧ *C. hidraulică* = gură de apă, amplasată lângă o linie de cale ferată, pentru alimentarea locomotivelor. (CHIM.) C. *de rectificare* = aparat în formă de c. pentru separarea prin distilare a componenţilor unui amestec lichid cu puncte de fierbere diferite. **3.** Masă de lichid conţinută într-un tub sau care ţâşneşte dintr-o conductă sau rezervor (ex. c. de refulare). **4.** Fiecare dintre subdiviziunile verticale ale unei pagini tipărite. **5.** Ansamblu de litere, cifre etc. dispuse unele sub altele într-un tabel, într-o matrice etc. ✧ C. *stratigrafică* = reprezentare schematică şi sintetică, sub formă de c. **(1)**, a succesiunii stratelor geologice ale unei

Coloane (1). Palatul Mogoşoaia

reg. **6.** (CHIM.) C. *cromatografică* = strat staționar cu suprafață specifică mare, format dintr-o substanță cu proprietăți de absorbție selectivă. **7.** (FIZ.) C. *pozitivă* = masă de gaz ionizat, care face legătura între regiunile catodice și cele anodice ale unei descărcări electrice luminiscente. **8.** Formație realizată prin dispunerea în adâncime a unităților militare în vederea deplasării lor; până în sec. 19 folosită și ca formație de luptă. ✧ C. *de marș* = trupe care se deplasează sub comandă unică pe același itinerar. *Coloana a cincea* = denumire a unei agenturi în solda dușmanului. **9.** (CINEMA) C. *sonoră* = ansamblu de sunete (cuvinte, muzică etc.) care însoțesc imaginile filmului; pistă sonoră.

COLOCATÁR, -Ă (fr.) s.m. și f. Persoană care folosește un spațiu locativ împreună cu alte persoane.

COLÓCVIU (< lat.) s.n. Convorbire, discuție. ✦ Formă de control periodic a cunoștințelor studenților prin discuții, lucrări de laborator, lucrări practice.

COLÓDIU (< germ. {s}; {i} gr. *kollodes* „lipicios") s.n. Soluție de 4% nitroceluloză în alcool-eter, care, prin evaporare, lasă o peliculă incoloră aderentă; folosit în fotografie, în medicină sau ca lac și clei special etc.

COLOFÓNIU (< ngr., germ.) s.n. **1.** Reziduu obținut la distilarea cu abur a rășinii de conifere; folosit în ind. hârtiei, a lacurilor, a cauciucului; se aplică pulverizat pe părul arcușului instrumentelor muzicale; sacâz. **2.** (BIBL.) Însemnare la sfârșitul unei cărți (sec. 15–16), cuprinzând detaliile asupra tipografului (datei și locului unde a lucrat), autorului și titlului lucrării.

COLOGARÍTM (< fr.) s.n. Logaritmul inversului unui număr dat.

COLOGRAFÍE (< fr.) s.f. Procedeu de tipărire, la care clișeul imprimabil este preparat pe o placă de sticlă.

COLOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *kolla* „clei" + *eidos* „aspect") s.m., adj. (CHIM.) **1.** S.m. Sistem eterogen format din două faze: dispersată și dispersantă, prima fiind constituită din particule între 10^{-7}–10^{-5} cm. **2.** Adj. (Despre substanțe) Ale cărei particule se află în stare de dispersie și nu difuzează prin membrane; coloidal.

COLOIDÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Coloid **(2)**.

COLOMBINA, personaj din „Commedia dell'arte", tipul subretei fals-ingenue.

COLOMBO (KOLAMBA), cap. ad-tivă a Republicii Sri Lanka, în SV ins. Ceylon, port la Oc. Indian; 642,1 mii loc. (2001). Siderurgie. Șantiere navale. Prelucr. petrolului și a cauciucului. Ind. textilă și alim. Îngrășăminte chimice, mat. de constr. Prelucr. pietrelor prețioase. Trei universități. Întemeiat în 1517 de portughezi. A fost capitala țării între 1948 și 1983.

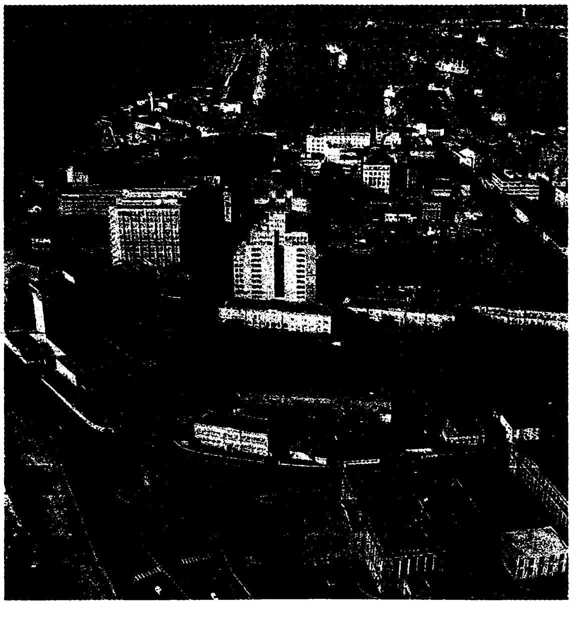

Colombo. Vedere generală

COLÓN^{1} (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Imp. Roman și în Ev. Med. timpuriu, în Europa) Muncitor agricol, inițial liber, care muncea o bucată de pământ luată în arendă; mai târziu, legat de pământ, era obligat să plătească o dijmă proprietarului. **2.** (Înv.) Colonist.

COLÓN^{2} (< fr. {i}; {s} gr. *kolon* „intestin gros") s.n. Parte a intestinului gros cuprinsă între cec și rect.

COLÓN^{3} (cuv. sp.) s.m. Unitate monetară în Costa Rica și El Salvador.

COLÓN 1. Oraș în Panamá, port la Oc. Atlantic, la intrarea nordică în Canalul Panamá, reședința provinciei omonime; 52,2 mii loc. (2000). Prelucr. petrolului; mobilă, textile; export de banane. Monument al lui Columb. Fundat în 1850, sub numele de *Aspinwall*. **2.** V. Galâpagos.

COLONÁDĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de coloane dispuse într-unul sau mai multe șiruri; poate să facă parte dintr-un edificiu (formând un peron sau o galerie) ori poate constitui o unitate independentă cu rol decorativ.

COLONÁT (< fr., lat.) s.m. (În Imp. Roman și în Ev. Med. timpuriu, în Europa) Sistem de relații sociale potrivit căruia marii proprietari acordau în arendă colonului un loc de pământ în schimbul unei dijme.

COLONCÍFRU (< germ., rus.) s.f. (POLIGR.) Cifră care indică numărul de ordine al paginii unei cărți, reviste etc.

COLONÉL (< fr.) s.m. Cel mai mare grad de ofițer superior din armata României; pe scară ierarhică, urmează gradului de locotenent-colonel. ✧ Persoană care poartă acest titlu.

COLONEȘTI 1. Com. în jud. Bacău, pe Zeletin; 2 249 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Olt, în piemontul Cotmenei; 2 190 loc. (2008).

COLONÉTĂ (< fr.) s.f. Coloană mică și zveltă, folosită mai ales în arhitectura romanică și în cea gotică (la galerii, porticuri).

COLONIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la colonii^{1} **(2)**; care se află sau provine din colonii; care se află în stare de colonie. ✧ (ARHIT.) *Stil c.* = termen folosit pentru a caracteriza construcțiile din America Latină și America de Nord (sec. 16–18), datorate diferitelor grupuri de europeni stabiliți acolo.

COLONIÁLE (< germ., fr.) s.f. pl. Articole alimentare de băcănie (ceai, cafea etc.) provenite din țări exotice; *p. ext.* orice articole alimentare (chiar autohtone).

COLONIALÍSM (< fr.) s.m. Politică de cucerire a unor state și exploatare a popoarelor mai înapoiate de către o mare putere economică și militară.

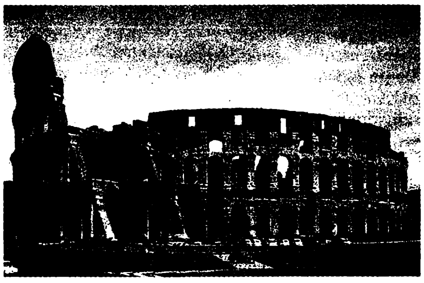

Colosseum

COLONÍE^{1} (< fr., lat.) s.f. **1.** (În Antic.) Cetate-oraș cu rol economic sau strategic, întemeiată de fenicieni și apoi de greci pe teritorii străine. ✦ Oraș întemeiat de romani în ținuturile cucerite, având rol economic, administrativ și militar. **2.** Teritoriu ocupat și administrat de o națiune străină și care este dependent de aceasta pe plan politic, economic, cultural etc. **3.** Grup compact de persoane de aceeași naționalitate care locuiesc într-un oraș sau într-o regiune dintr-o țară străină și care provine prin imigrare sau strămutare. **4.** Grup de copii trimiși la odihnă în stațiuni climaterice sau balneare; *p. ext.* loc unde este găzduit acest grup. **5.** Grup de indivizi din aceeași specie care trăiesc împreună și depind unii de alții (ex. albine, furnici). Unele **c.** au o organizare complexă, membrii lor fiind specializați pentru a îndeplini funcții diferite. ✦ C. *microbiană* = grup masiv de bacterii, rezultat din diviziunea succesivă a unuia sau a câtorva germeni.

COLÓNIE^{2} (< fr.) s.f. (Și în sintagma *apă de colonie)* Lichid parfumat, din alcool și uleiuri vegetale, folosit în cosmetică.

COLONÍST, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană care a părăsit țara sau locul de origine și s-a stabilit într-o colonie^{2} **(2, 3)**.

COLONIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transforma în colonie un terit. sau o țară. **2.** A popula un terit. sau o țară cu oameni aduși din alte terit. sau din alte țări. ✦ A popula reg. (slab populate sau depopulate) din propria țară.

COLONIZATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. și f. (Stat, populație etc.) Care colonizează un teritoriu.

COLONNE, Édouard (1838–1910), dirijor francez. Fondatorul „Concertelor Colonne" din Paris (1873).

COLONTÍTLU (< germ.) s.n. (POLIGR.) Indicație auxiliară care se tipărește deasupra textului curent al fiecărei pagini de carte și care poate cuprinde titlul cărții, titlul capitolului, numele autorului etc.

COLÓR (< engl. {i}) adj. invar. (Despre filme, imagini) tehnicolor; colorat.

COLORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A da unui obiect o culoare cu ajutorul unei vopsele; a vopsi. **2.** Fig. A nuanța, a reliefa.

COLORADO 1. Fl. în America de Nord (S.U.A. și Mexic); 2 740 km (3 200 km cu Green River). Izv. din M-ții Stâncoși, traversează pod. C. și deșertul Arizona, săpând *Marele Canion* și se varsă în Oc. Pacific (G. Californiei) printr-o deltă. Hidrocentrale. **2.** Fl. în S.U.A. (Texas); 1 450 km. Izv. din pod. Liano Estacado și se varsă în Oc. Atlantic (G. Mexic). **3.** Fl. în Argentina; 1 100 km. Izv. din Anzi și se varsă în Oc. Atlantic (G. Bahia Blanca). Navigabil în cursul inferior pe 320 km. **4.** Pod. în SV S.U.A., între pod. Marelui Bazin (la NV) și M-ții Stâncoși (la E și NE); 300 mii km^2. Alt. medie: 1 800–2 000 m; alt. max.: 3 861 m (vf. Humphreys). Reg. deșertică brăzdată de canioane adânci, cu climă subtropicală aridă. **5.** Stat în partea central-vestică a S.U.A.; 270 mii km^2; 4,30 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Denver*. Expl. forestiere, de cărbuni, aur, argint, cupru, vanadiu, uraniu, molibden și petrol. Cereale, cartofi și sfeclă de zahăr. Creșterea bovinelor. Ind. chimică, alim., poligrafică.

COLORADO SPRINGS, oraș în V S.U.A. (Colorado), în M-ții Stâncoși; 360,8 mii loc. (2000). Centru al sporturilor de iarnă. Fondat în 1871.

COLORÁNT (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. Substanță, de obicei organică, cu care se colorează diverse produse, ca: fibre textile, piele, materiale plastice etc. **2.** Care are proprietatea de a colora.

Cristofor Columb

COLORATÚRĂ (< germ.) s.f. (MUZ.) Ornamentație virtuoză a liniei melodice vocale (în operă). ✧ *Soprană de c.* = soprană cu un registru acut extins.

COLORÁȚIE (< fr.) s.f. Metodă de laborator care constă în tratarea preparatelor microscopice cu diferiți coloranți.

COLORIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Determinare a caracteristicilor unei culori. ✦ Metodă de analiză cantitativă a substanțelor colorate, într-o soluție, cu ajutorul colorimetrului.

COLORIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *color* „culoare" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru determinarea caracteristicilor unei culori sau pentru stabilirea concentrației soluțiilor substanțelor colorate.

COLORÍST (< fr.) s.m. Pictor care se distinge printr-un simț deosebit al culorii.

COLORÍT (< it., germ.) s.m. **1.** Totalitatea culorilor unui obiect; bogăție de culori. ✦ Efect de ansamblu al culorilor unui tablou. **2.** Culoare. **3.** Fig. Expresivitate, strălucire a stilului; bogăție de imagini.

COLÓS (< fr., lat.) s.m. **1.** Statuie de o mărime extraordinară; *p. ext.* obiect de proporții foarte mari. **2.** Om, animal de mărime și putere neobișnuite.

COLOSÁL, -Ă (< fr.) adj. Care depășește mărimea obișnuită; gigantic, uriaș. ✧ *Ordin c.* v. *ordin.*

COLOSENI, Epistola către ~, Carte a „Noului Testament", constând într-o scrisoare adresată de apostolul Pavel creștinilor din Colose (Asia Mică), a căror credință era amenințată de speculații legate de spirite ale Universului de care omul ar fi legat prin circumcizie, sărbători, precepte alimentare și viziuni. Autorul afirmă întâietatea lui Hristos în toate, El fiind chipul lui Dumnezeu cel nevăzut și care, prin sângele crucii lui, l-a împăcat cu Dumnezeu pe om și toate cele din Cer și de pe Pământ.

COLOSSEUM, amfiteatru monumental la Roma, construit în timpul lui Vespasian și Titus și inaugurat în anul 80.

COLÓSTRU (< fr. {i}; lat.) s.n. Laptele secretat de glanda mamară în primele zile după naștere, bogat în proteine, anticorpi, vitamine.

COLOSUL DIN RODOS, statuie uriașă din bronz la intrarea în portul Rodos, reprezentându-l pe Helios, ridicată de sculptorul Chares (292-280 î.Hr.). Una dintre cele „șapte minuni" ale Antic. (s-a prăbușit în 224 î.Hr. în urma unui cutremur).

COLPI, Henri (1921-2006), regizor francez de film. A realizat „Codin", „Steaua fără nume", „Absență îndelungată".

COLPÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a colului uterin.

COLPORTÁ (< fr.) vb. I tranz. A răspândi știri, zvonuri (false).

COLPOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kolpos* „adâncitură + *skopeo* „a examina") s.f. Examen optic direct al vaginului și al colului uterin cu ajutorul unui aparat numit colposcop.

COLSON, Felix (1804-1870), diplomat și publicist francez. Filo-român. S-a implicat în activitatea partidei naționale din Țara Românească (1839), sprijinindu-l pe Ion Câmpineanu.

COLTĂU, com. în jud. Maramureș; 2 206 loc. (2008).

COLTRANE, John William (1926-1967), saxofonist de jazz american. Cea mai importantă figură a jazzului postparkerian. Evoluție de la *rhythm and blues* și *bop*, la improvizația modală (școală al cărei lider a fost). Discografie selectivă: „Africa Brass", „A Love Supreme", „Ascension".

COLTÚC (< tc.) s. (Pop.) **1.** Fiecare dintre cele două capete ale unei pâini lungi; colț de pâine. **2.** Perniță (de ace).

COLȚ (< bg.) subst. **I.** S.n. **1.** Punct în care se întâlnesc muchiile unui obiect sau laturile unei figuri; porțiune dintr-un obiect, dintr-o încăpere etc. cuprinsă între aceste laturi. ✧ *Colțul gurii* v. *comisură* **(1).** ✦ Fiecare dintre unghiurile formate de două străzi care se întâlnesc. ✦ Margine, extremitate. ✧ *Colț de pâine* = coltuc **(1)**; *p. ext.* bucată de pâine (de la o margine). **2.** Rubrică rezervată, într-o publicație, unei specialități. **3.** Loc retras, dosnic. **II. 1.** S.m. Dinte al animalelor, în special caninul. ✦ Fragment dintr-un dinte sau dintr-o măsea ruptă. **2.** S.m. Fiecare dintre vârfurile ascuțite ale greblei, furcii sau ale altor instrumente asemănătoare. ✦ (La pl.) Vârfuri ascuțite de stâncă (ex.: Colții Morarului din Bucegi). **3.** S.m. Cui de fier care se aplică iarna pe talpa încălțămintei pentru a nu aluneca pe gheață; țintă. **4.** S.n. și m. Vârf ascuțit al plantelor când încolțesc. **III.** S.m. **1.** Fiecare dintre tăieturile (triunghiulare) făcute pe marginea unei stofe, a unei hârtii etc.; dantelă împletită în această formă. **2.** Șuviță de păr ondulat pe frunte.

COLȚÁR s.n., s.m. **1.** S.n. Poliță sau dulăpior în formă de prismă triunghiulară care se fixează într-un colț al unei camere. **2.** S.n. Piesă metalică sau din lemn utilizată la consolidarea și la protejarea unor îmbinări de colț (ex. la cercevele). **3.** S.n. Echer. **4.** S.n. Calibru folosit la controlul înălțimii literelor tipografice. ✦ Element tipografic ornamental folosit la formarea colțului unui chenar. **5.** S.m. Mic motiv ornamental în formă de frunză răsucită, așezat în cele patru colțuri ale bazei unei coloane. **6.** S.m. Dispozitiv prevăzut cu 3-6 colți, care se aplică pe talpa bocancului pentru a împiedica alunecarea.

COLȚI, com. în jud. Buzău, în Subcarpați; 1 222 loc. (2008). Rezervația naturală Chihlimbarul de Buzău (8,52 ha). Schitul Aluniș, cu biserică (sec. 16) și chilii săpate în stâncă. Muzeul chihlimbarului.

COLȚÓS, -OÁSĂ adj. Cu colții ieșiți în afară. ✦ Fig. Arțăgos; obraznic.

COLȚUNÁȘ (< *colțun)* s.m. (Mai ales la pl.) Fel de mâncare preparată din bucăți de aluat umplute cu carne, brânză etc. și apoi fierte în apă.

COLUMB (COLÓN), Cristofor (Cristóbal) (1451-1506), navigator genovez. Din 1492 în serviciul Spaniei. A întreprins (1492-1504) patru călătorii, descoperind majoritatea ins. din America Centrală și atingând coastele Americii Centrale și Americii de Sud. 12 oct. 1492, când a descoperit ins. Watling (San Salvador) din arh. Bahamas, este considerată data descoperirii Americii.

COLUMBÁCĂ (< scr. *Kolumbaci*) adj. f. *Muscă* ~ (și substantivat, f.) = insectă mică, dipteră, a cărei înțepătură veninoasă poate provoca moartea vitelor *(Simulum columbaczense).*

COLUMBÁR (COLUMBÁRIU) (cuv. lat.) s.n. Cameră funerară, prevăzută cu firide destinate păstrării urnelor cu cenușa morților.

COLUMBIA (Republica ~), stat în NV Americii de Sud cu ieșire la Oc. Pacific și M. Caraibilor; 1,14 mil. km²; 41,6 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: peste 90% catolici. Cap.: *Bogotá.* Orașe pr.: Medellín, Cali, Barranquilla. În V se află m-ții Anzii Columbieni, iar în E C. Amazonului. În N o câmpie bine populată, dominată de masivul muntos izolat Sierra Nevada de Santa Marta (5 775 m). *Climă* caldă și umedă. Expl. de petrol, gaze naturale, aur, huilă, platină, min. de fier,

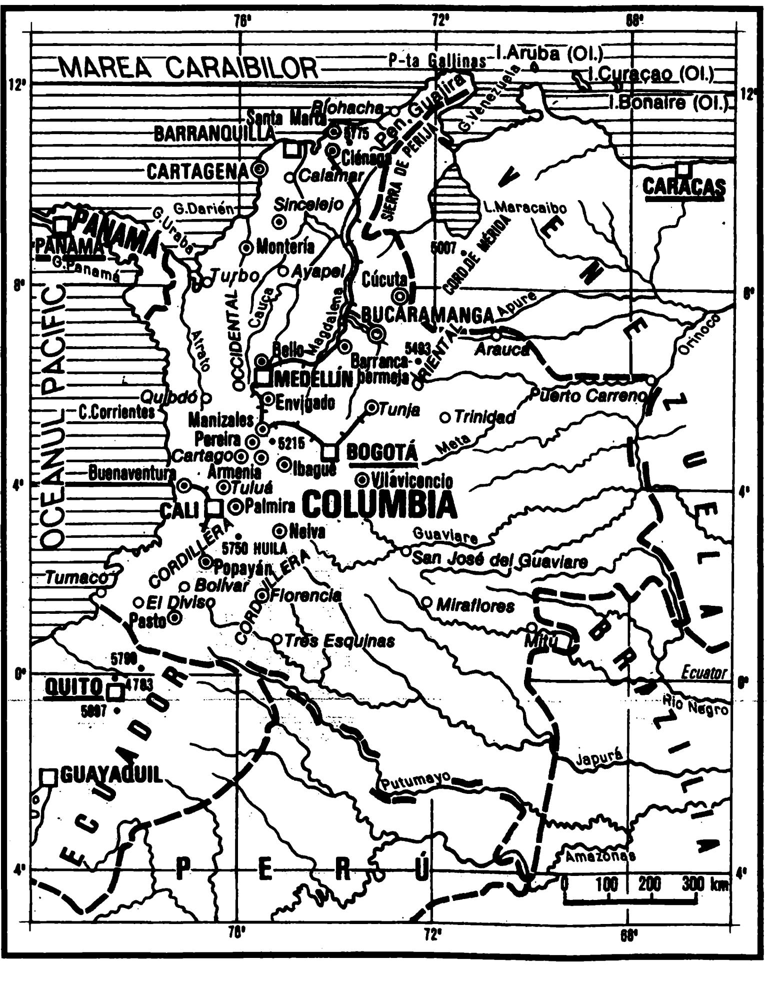
76°
72°
68°
12°
8°
4°
0°
MAREA CARAIBILOR
P-ta Gallinas
I.Aruba (Ol.)
I.Curaçao (Ol.)
I.Bonaire (Ol.)
Riohacha
Santa Marta
5775
BARRANQUILLA
Ciénaga
Pen. Guajira
G.Venezuela
SIERRA DE PERIJA
CARTAGENA
Calamar
CARACAS
G.Darién
Sincelejo
L.Maracaibo
PANAMA
PANAMÁ
G.Urabá
Montería
G.Panamá
5007
CORD. DE MÉRIDA
Turbo
Ayapel
Cúcuta
VENEZUELA
OCCIDENTAL
Cauca
Magdalena
Atrato
BUCARAMANGA
Apure
Orinoco
5493
Bello
Barrancabermeja
Arauca
ORIENTAL
MEDELLÍN
OCEANUL PACIFIC
Quibdó
C.Corrientes
Envigado
Tunja
Trinidad
Puerto Carreño
Manizales
Pereira
5215
BOGOTÁ
Meta
Cartago
Armenia
Ibagué
Buenaventura
Villavicencio
Tuluá
CALI
Palmira
COLUMBIA
Neiva
5750 HUILA
Guaviare
Popayán
CORDILLERA
San José del Guaviare
Tumaco
Bolívar
El Diviso
Florencia
Miraflores
Pasto
Tres Esquinas
Mitú
5790
Ecuator
QUITO
4783
5897
Rio Negro
ECUADOR
BRAZILIA
Japurá
GUAYAQUIL
Putumayo
Amazonas
PERU
100 200 300 km

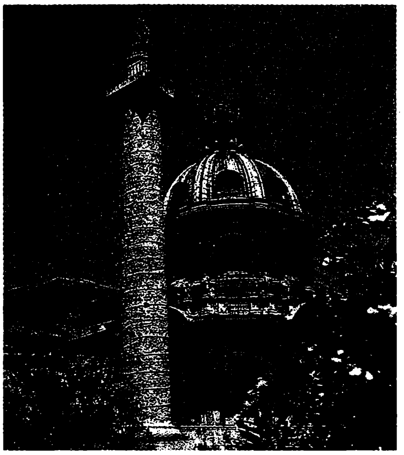

1

2

3

4

5

Columna lui Traian
1. Columna lui Traian (Roma) 2–5. Scene de pe Columna lui Traian

argint, fosfați, sulf, sare, caolin ş.a. Plantații de cafea, trestie de zahăr, banane şi cacao; se mai cultivă orez, porumb, bumbac, tutun, cartofi, soia, manioc ş.a. Se cresc bovine, porcine, ovine. Pescuit. Ind.: energie electrică, produse petroliere, oțel, ciment, autovehicule, îngrăşăminte chimice, cauciuc, hârtie, țesături, țigarete, zahăr ş.a. Moneda: 1 peso = 100 centavos. – *Istoric.* Populat din timpuri străvechi de triburi de amerindieni, terit. C. a fost cucerit la începutul sec. 16 de spanioli, care au înființat aici (1538) colonia (din 1718 viceregat) Noua Granadă. La Bogotá a fost adoptată Declarația de Independență (1813). Din 1819 Noua Granadă a făcut parte din Republica Federativă Marea Columbie până în 1830, când s-a constituit Republica Noua Granadă. În 1863 a fost proclamată constituirea Statelor Unite ale Columbiei (din 1886, Republica Columbia). În scopul obținerii zonei viitorului Canal Panamá, S.U.A. au organizat în 1903 o lovitură de stat în prov. Panamá, în urma căreia aceasta s-a despărțit de C. Membru fondator al O.N.U. (1945). Din 1958 s-au succedat la guvern partidele conservator şi liberal. Adâncirea crizei economice şi sociale duce, după 1981, la intensificarea mişcării de gherilă, reprezentată de Forțele Armate Revoluționare ale Columbiei – FARC, 17 000 de luptători, de Armata de Eliberare Națională – AEN, 5 000 de combatanți şi de grupările paramilitare de dreapta (toate înscrise pe lista organizațiilor teroriste) împotriva autorităților guvernamentale. Luptele dintre forțele guvernamentale şi cele de gherilă se soldează cu mii de victime (morți sau răpiri de persoane), iar zeci de mii de oameni sunt constrânşi să-şi părăsească locuințele şi să se refugieze. Din 1989, autoritățile au declanşat o campanie energică împotriva cartelurilor producătorilor de droguri, care au ripostat prin acte teroriste. Guvernul nord-american a aprobat (aug. 2000) „Planul Columbia", prin care sunt acordate 1,3 miliarde de dollari pentru sprijinirea luptei antidrog a autorităților columbiene. În mai 2004 O.N.U. califică situația din C. ca fiind cea mai gravă criză umanitară din emisfera vestică. Preşedintele în exercițiu (din 2002) Álvaro Uribe Vélez este reales la 28 mai 2006 în funcție. Republică prezidențială.

COLUMBIA 1. Fl. în America de Nord (în Canada Occidentală şi S.U.A.); 2 250 km. Izv. din M-ții Stâncoşi şi se varsă în Oc. Pacific printr-un estuar. Hidrocentrale. Se mai numeşte *Oregon.* **2.** Oraş în E S.U.A., centrul ad-tiv al statului Carolina de Sud; 116,2 mii loc. (2000). Întreprinderi textile şi chimice. Echipament electronic, sticlă. Universitate (1805). 3. **Districtul ~,** district federal în S.U.A., instituit în 1790, între statele Maryland şi Virginia; 178 km^2; 572 mii loc. (2000). Aici se găseşte oraşul *Washington,* capitala federală a S.U.A.

COLUMBIA BRITANICĂ (BRITISH COLUMBIA), prov. în V Canadei cu ieşire largă la Oc. Pacific, cuprinzând ins. Vancouver şi Queen Charlotte; 947,8 mii km^2; 3,9 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Victoria.* Expl. forestiere, de cărbune, argint, zinc, plumb, petrol şi gaze naturale, cupru.

COLUMBOFÍL (< fr.; {s} lat. *columba* „porumbel" + gr. *philos* „iubitor") s.m. Crescător de porumbei.

COLUMBUS 1. Oraş în NE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Ohio; 711,4 mii loc. (2000). Expl. de huilă, min. de fier şi gaze naturale. Ind. metalurgică, chimică, constr. de vagoane, automobile, echipament electric, sticlă, produse alim. Trei universități; institut de tehnologie. Fondat (1797). 2. Oraş în SE S.U.A. (Georgia); 185,7 mii loc. (2000). Metalurgie; țesături, îngrăşăminte chimice, maşini agricole, cărămizi. Fondat (1827).

COLUMÉLĂ (< fr.; {s} lat. *columella* „coloană mică") s.f. Axă a cochiliei melcilor.

COLUMELLA, Lucius Iunius Moderatus (sec. 1 d.Hr.), scriitor latin. Autorul celui mai complet manual de agricultură rămas din Antic. („De re rustica").

COLUMNA LUI TRAIAN, monument (113) aflat la Roma, în Forumul lui Traian; ridicat de către *Apolodor din Damasc,* din ordinul împăratului Traian, în amintirea victoriilor repurtate asupra dacilor. Înaltă de 29,78 m, este acoperită cu un basorelief în spirală; una din importantele surse arheologice pentru studiul războaielor daco-romane. O copie desfăşurată este expusă la Muzeul de Istorie Națională a României.

COLUMNA LUI TRAIAN, revistă politică, economică, literară apărută la Bucureşti, bisăptămânal, între 1870 şi 1883 (cu întreruperi). Director: B.P. Hasdeu.

COLÚMNĂ (< lat. *columna)* s.f. Monument în formă de coloană izolată, ridicat în amintirea unui eveniment important (ex. *Columna lui Traian).*

COLÚVIU (< engl.) s.n. Depozit de materiale acumulat la baza versanților.

CÓMA (< fr. {i}; {s} gr. *kome* „păr") s.f. (FIZ.) Aberație a sistemelor optice, care constă în apariția unei imagini în formă de cometă pentru un izvor punctual depărtat de axa sistemului. ✦ Aberație a lentilelor electronice, caracterizată prin apariția unei estompări spre periferia imaginii.

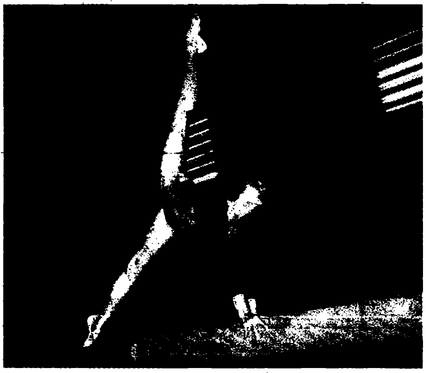

Nadia Comăneci

COMAGENE (COMMAGENE), reg. istorică antică în NE Siriei, pe malul dr. al Eufratului. Regat elenistic cu cap. la Samosata, dependent de statul seleucid, apoi de Roma (sec. 2 î.Hr. – 1 d.Hr.), inclus (72) de Vespasian în prov. romană Siria.

COMAN, Ion G. (1902–1987, n. Dâmbroca, jud. Buzău), teolog român. Contribuții la viața, opera şi doctrina Sfinților părinți şi scriitori bisericeşti („Patrologie").

COMANA 1. Com. în jud. Braşov, pe Olt; 2 696 loc. (2008). Rezervația naturală coloanele de bazalt Piatra Cioplită (1 ha). 2. Com. în jud. Constanța, în pod. Negru Vodă; 1 862 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Giurgiu, în C. Burnasului; 7 423 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. Piscicultură. Rezervațiile naturale: pădurile Oloaga–Grădinari (248 ha) şi Padina Tătarului (230 ha). Mănăstire construită, potrivit tradiției, din sec. 15, atribuită lui Vlad Țepeş; biserica Sf. Nicolae reclădită în sec. 16–17 (distrusă de turci şi reconstruită în 1854).

COMANDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A porunci, a ordona. ✦ A efectua operația de comandă **(3)** a unui sistem tehnic. **2.** (MILIT.) A da un ordin sau un semnal pentru executarea unei mişcări, a unei aşezări etc. ✦ A avea comanda unei armate sau a unei subdiviziuni a armatei. 3. A cere livrarea unui anumit produs, executarea unei lucrări etc. ✦ A cere mâncare sau băutură într-un local de consum.

COMANDAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** (MILIT.) Organ de conducere a unei unități, a unei mari unități sau a unei instituții militare. ✧ *C. suprem* = cel mai înalt organ de conducere a armatei unui stat sau a unui grup de state în timp de război. **2.** Fig. Precept, regulă, normă. 3. (DR.) Primul act de executare silită imobiliară prin care se comunică debitorului sau altui deținător al imobilului somația de plată şi înştiințarea că, în caz de neplată a datoriei, imobilul va fi scos în vânzare silită.

COMANDÁNT (< fr.) s.m. Persoană care comandă o unitate militară, o navă etc. ✧ *C. suprem* = **a)** funcție de comandant al forțelor armate ale unui stat, îndeplinită fie de ministrul forțelor armate, fie de către şeful statului; persoana care îndeplineşte această funcție; **b)** funcție de comandant al forțelor armate ale unui grup de state aliate, mai ales în timp de război; persoana care îndeplineşte această funcție.

COMÁNDĂ (< fr.) s.f. **1.** Acțiunea de a comanda; ordin, poruncă. ✧ Expr. *La comandă* = **a)** la cererea cuiva; **b)** la momentul dorit sau potrivit; intenționat. **2.** (MILIT.) Funcție de conducere a unei unități militare. ✦ Ordin dat pentru executarea unor mişcări ale militarilor. 3. Operație manuală, semiautomată sau automată, prin care se pune în funcțiune, se reglează sau se opreşte un sistem tehnic. ✧ *C. programată* = succesiune de comenzi care alcătuiesc un program de lucru înregistrat pe benzi perforate sau magnetice, panouri etc. *C. numerică* = controlul instalațiilor, în special al maşinilor-unelte, folosind calculatoare numerice programate să furnizeze o succesiune de semnale pentru comanda operațiilor ce urmează a fi executate. C. *dublă* v. *dublă c.* **4.** (EC.) Cerere prin care o persoană, o întreprindere etc. solicită livrarea unui anumit produs sau prestarea unui serviciu. ✧ Loc. *De comandă* = executat după indicațiile clientului.

COMANDĂU, com. în jud. Covasna, situată într-o mică depr. din m-ții Vrancei; 1 027 loc. (2008).

COMANDITÁR (< fr.) s.m. (EC.) Membru asociat al unei societăți comerciale care răspunde pentru îndeplinirea obligațiilor sociale ale societății numai până la concurența aportului său și numai prin plata acțiunilor sale.

COMANDITÁT (< fr.) s.m. (EC.) Membru asociat al unei societăți comerciale în comandită, având atribuții de conducere, care răspunde față de creditorii societății cu întreaga sa avere pentru datoriile societății comerciale.

COMANDÍTĂ (< fr.) s.f. (EC.; în unele state) Societate comercială în care, în temeiul unui contract, unii membri răspund pentru datoriile societății față de creditorii ei solidar și nelimitat, iar alții numai limitat la partea de capital social pe care au adus-o.

COMÁNDO (< fr., germ.) s.m. Corp de trupe organizat și antrenat pentru acțiuni speciale.

COMANDÓR (< fr.) s.m. Grad de ofițer superior din aviația și marina militară, corespunzător gradului de colonel din armata de uscat.

COMÁNȘI (COMÁNCI) (< fr.) s.m. pl. Amerindieni din America de Nord, care populau S pod. Preriilor.

COMARNA, com. în jud. Iași, în valea Prutului; 4 706 loc. (2008).

COMARNESCU, Petru (1905-1970, n. Iași), critic de artă și eseist român. Lucrări de estetică („Kalokagathon"); studii de istorie a culturii și artei, monografii („Tonitza" „Țuculescu", „Deineka"). Memorialistică.

COMARNIC, oraș în jud. Prahova, pe stg. Prahovei, la limita dintre munte și Subcarpați; 13 129 loc. (2008). Cusături naționale; covoare. În satul Posada, muzeu cinegetic, schitul Lespezi (sec. 17) cu picturi de Pârvu Mutu. Menționat documentar în 1510. Declarat oraș în 1968.

COMASÁ (< germ., lat.) vb. I tranz. A reuni, a strânge laolaltă loturi de teren, unități economice etc.; a concentra **(1)**.

COMÁTI (< lat.) s.m. pl. Nume dat de romani dacilor de rând.

CÓMĂ¹ (< fr. {i}; {s} gr. *koma* „somn letargic") s.f. (MED.) Pierdere totală, prelungită a cunoștinței, a sensibilității și a motricității, asemănătoare somnului profund. Întâlnită în diabet zaharat, accident vascular cerebral, uremie etc.

CÓMĂ² (< germ.) s.f. (MUZ.) Interval extrem de mic. În sistemul temperat a noua parte dintr-un ton.

COMĂNÁC s.n. **1.** Acoperământ al capului, de formă cilindrică, fără boruri, purtat de călugări și de călugărițe. **2.** (Înv.) Acoperământ al capului, de forma **c. (1)**, pentru bărbați și femei.

COMĂNEANU, Remus (1888-1963, n. Craiova), actor român. Roluri din dramaturgia clasică universală (Hamlet) și națională (Zaharia Trahanache).

COMĂNECI, Nadia (n. 1961, Onești), gimnastă română. Campioană europeană absolută (1975, Skien, 1977, Praga și 1979, Copenhaga). Laureată a Jocurilor Olimpice de la Montréal (1976) și de la Moscova (1980). A prezentat în exercițiile sale elemente noi, care îi poartă numele.

COMĂNEȘTI **1.** Oraș în jud. Bacău, în aval de confl. râului Asău cu Trotuș; 23 834 loc. (2008). Rezervația naturală cu strate geologice de Supan (0,1 ha). Menționat documentar (1409). Declarat oraș (1952). Clădirea gării (1890), construită de *A. Saligny*. **2.** Com. în jud. Suceava; 2 252 loc. (2008).

COMBATÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care aparține unei unități militare de luptă; (persoană) care participă la o luptă. ✧ Fig. Luptător pentru o idee, pentru un scop etc.

COMBÁTE (după fr. *combattre)* vb. III tranz. **1.** A lupta împotriva unor atitudini, unor idei etc. **2.** A lua măsuri de stârpire a unui flagel social, a unei boli etc.

Comenius

COMBÁTERE s.f. **1.** Acțiunea de a combate; luptă. **2.** (LOG.) Demonstrare a falsității sau netemeiniciei unei teze.

COMBATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care susține cu dârzenie o idee, o concepție.

COMBIESCU, Dumitru (1887-1961, n. Drănic, jud. Dolj), microbiolog și epidemiolog român. Acad. (1955). Contribuții la studiul tifosului exantematic, febrei tifoide și leptospirozei.

COMBINÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A îmbina, a potrivi lucruri diferite. ✦ (Fam.) A chibzui, a plănui. **2.** (CHIM.) Tranz. și refl. A (se) uni printr-o reacție chimică, dând naștere unei substanțe compuse.

COMBINÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) combina; îmbinare, combinație. **2.** (MAT.) Submulțime de *n* elemente a unei mulțimi de *m* elemente ($m \geq n$) în care nu interesează ordinea scrierii lor (ex. combinările de câte două elemente pe o mulțime cu trei elemente *a, b* și *c* sunt: *ab, ac și bc);* numărul combinărilor posibile pentru *n* și *m* dați. Simbol C_m^n sau $\binom{n}{m}$. **3.** Fenomen chimic de unire a doi sau a mai multor atomi, molecule sau radicali pentru a forma molecula unei noi substanțe, cu însușiri diferite de cele ale substanțelor de la care s-a pornit. **4.** (CONT.) *C. de întreprinderi* = gruparea unor întreprinderi separate într-o singură entitate economică, fie printr-o fuziune (reuniune de interese), fie printr-o achiziție de întreprinderi (dobândirea controlului asupra activelor nete și operațiunilor).

COMBINÁT (< rus.) s.n. Mare complex productiv, constituit din mai multe sectoare productive care se completează reciproc.

COMBINATÓR s.n. Utilaj folosit la pregătirea patului germinativ pentru semănat.

COMBINATÓRIE (< fr.) adj. *Analiză c.* = capitol al algebrei care studiază aranjamentele, permutările și combinările. Sin. *analiză combinatorică. Logică c.* = orientare în logica matematică; studiază acele noțiuni și metode fundamentale care, în construirea sistemelor și calculelor logice formale, sunt considerate ca fiind de la sine înțelese, fără a mai fi analizate.

COMBINÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Îmbinare, combinare. ✦ (Fam.) Aranjament, plan, calcul. **2.** (CHIM.) Substanță omogenă compusă din două sau mai multe elemente chimice diferite, prezente în proporții definite; compus **(2)**; corp compus. ✧ *C. complexă* = combinație care se obține prin legarea la un ion metalic a unui număr definit de molecule sau anioni; complex. *C. moleculară* = c. rezultată prin unirea a două sau mai multe molecule de aceeași specie sau de specii diferite, neutră din punctul de vedere al reactivității chimice. *C. organometalică* = c. organică conținând un atom al unui metal legat printr-un atom de carbon de radicalul organic. *C. de incluziune* = c. moleculară constituită din doi componenți, în care moleculele unuia dintre componenți sunt capabile să rețină moleculele celui de-al doilea, fără ca între ele să se stabilească legături chimice obișnuite, ci numai forțe de interacțiune, slabe de tip Van der Waals (ex. aducți, clatrați).

COMBÍNĂ (după rus., engl.) s.f. Mașină de lucru complexă care îndeplinește simultan mai multe operații. ✧ *C. agricolă* = mașină (autopropulsată) care execută simultan mai multe lucrări agricole. *C. minieră* = mașină care efectuează operațiile de tăiere și desprindere a rocilor și minereurilor, precum și de evacuare a materialului din frontul de lucru. *C. muzicală* = ansamblu de aparate (casetofon, picup, radio, amplificatoare audio) de înregistrare-redare a sunetului.

COMBINEZÓN (< fr.) s.n. **1.** Obiect de lenjerie purtat de femei sub rochie; furou. **2.** Îmbrăcăminte de protecție; salopetă.

COMBINÓR s.n. Organ suplimentar al fiecărui selector dintr-o centrală telefonică automată, folosit pentru a produce schimbări succesive în constituția circuitelor.

COMBO (cuv. engl.), formație instrumentală cu componență restrânsă, de maximum 7 persoane, în jazz (secție ritmică - baterie, bas, claviaturi, chitară și secție armonică - suflători).

COMBURÁNT (< fr.; {s} lat. *comburent* „care arde") adj., s.m. **1.** Adj. Care întreține arderea. **2.** S.m. Gaz sau substanță (ex. aerul, azotații etc.) care conțin oxigen, folosite pentru a asigura arderea unui combustbil.

COMBUSTÍBIL (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. (Despre materiale) Care are însușirea de a arde. **2.** S.m. Material (de origine organică) care are proprietatea de a arde, producând căldură utilizabilă (ex. cărbune, benzină sintetică, lemne etc.). ✧ *C. convențional* = **c.** teoretic cu putere calorică de 7 000 kcal/kg, utilizat ca etalon pentru compararea diferiților combustibili reali. **3.** S.m. *C. nuclear* = material fisionabil întrebuințat pentru a produce energie în reactoarele nucleare (ex. uraniu 235, plutoniu 239).

COMBÚSTIE (< fr., lat.) s.f. Ardere **(2)**.

COMEDIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Actor (actriță) de comedie; comediant. ✦ Fig. Persoană care știe să se prefacă; ipocrit.

COMEDIÁNT, -Ă (< germ., it.) s.m. și f. **1.** (Înv.) Comedian. ✦ Actor (actriță) de circ; saltimbanc. **2.** Fig. Persoană fățarnică; șarlatan.

COMEDÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Specie a genului dramatic, născută în Grecia antică, din cultul lui Dionysos, al cărei subiect și deznodământ provoacă râsul și care satirizează relațiile sociale și etice (c. de moravuri), tipuri umane (c. de caracter) sau poate lua naștere din succesiunea unor întâmplări neașteptate și hazlii (c. de situații sau bufă). Ilustrată în Antic. de Aristofan, Plaut și în epoca modernă de Shakespeare, Molière, Goldoni, Gogol, I.L. Caragiale ș.a. ✧ *Comedia umorilor* = satirică realistă de la sfârșitul sec. 16, bazată pe „teoria umorilor", elaborată de Ben Jonson. **2.** (Fig.) Prefăcătorie, falsitate, ipocrizie.

COMÉDIE (< tc.) s.f. **1.** Întâmplare ciudată; poznă, bazaconie. **2.** (Rar) Spectacol public cu numere de circ, panoramă etc.

COMEDIE MUZICALĂ Formă de operetă franceză, în care textul vorbit prima asupra muzicii. ✦ Gen de teatru muzical reprezentat de Gershwin („Broadway Melody", „My Fair Lady", „Hair"); pătrunde pe Broadway și în cinematografie. V. și *musical.*

COMEDIOGRÁF (< it., lat.) s.m. Autor de comedii.

COMEDÓN (< fr. {i}) s.n. Dop alcătuit din sebum și resturi celulare, care astupă canalul excretor al glandelor sebacee de la nivelul feței, întâlnit în special în acneea juvenilă; (fam.) punct negru.

COMEMORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A celebra solemn amintirea unei personalități sau a unui eveniment important.

COMEMORATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care evocă un fapt însemnat, o personalitate etc.

COMENDUÍRE (< *comendui,* înv. „a comanda") s.f. Organ militar care supraveghează îndeplinirea regulamentară a serviciului de gardă, păstrarea ordinii și a disciplinei într-o localitate, într-o stație de cale ferată etc.

COMENIUS (Jan Amos KOMENSKY) (1592-1670), umanist ceh. Apărător al Reformei. Fondatorul pedagogiei moderne și al didacticii ca disciplină de sine stătătoare. A introdus învățământul colectiv pe clase și a stabilit sistemul de predare pe lecții, orare și planuri zilnice, lunare și anuale („Didactica magna").

COMENSUALISM (COMENSALISM) (< fr., {s} lat. m. *commensalis* „comesean") s.n. (BIOL.) Formă specifică de relații nepermanente între doi indivizi din specii diferite, în care unul (comensalul) trăiește pe seama gazdei, fără a-i aduce prejudicii esențiale; metabioză **(1)**.

COMENSURÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre mărimi) Care pot fi măsurate cu aceeaşi unitate de măsură.

COMENTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A interpreta o situaţie, un eveniment etc. **2.** A analiza, a interpreta critic o operă literară, istorică etc.

COMENTÁRIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Apreciere (critică) a unei situaţii, a unui eveniment etc.; material publicistic prezentând o asemenea apreciere (ex. c. extern). **2.** Explicarea unei opere literare, ştiinţifice etc.; interpretare. **3.** (INFORM.) Linie de program explicativă, fără valoare de instrucţiune.

COMENTATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Autorul unui comentariu literar, istoric etc.✦ Spec. Ziarist care comentează ştiri de actualitate.

COMERCIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la comerţ; din comerţ, negustoresc. *Societate c.* = entitate economică înregistrată la Camera de Comerţ şi Industrie, posesoare de capital propriu şi patrimoniu cu activitate în sfera producţiei, circulaţiei mărfurilor şi serviciilor în scopul obţinerii de profit.

COMERCIALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune în vânzare (o marfă, un bun etc.).

COMERCIÁNT, -Ă (< it.) s.m. şi f. Persoană fizică sau juridică specializată în efectuarea actelor de comerţ.

COMÉRŢ (< lat., it.) s.n. Schimb de produse prin vânzare-cumpărare; ramură a economiei în cadrul căreia se desfăşoară *circulaţia mărfurilor*. ✧ *C. cu ridicata* (sau *angro)* = formă de c. care constă în cumpărarea-vânzarea unor mărfuri în cantităţi mari. *C. cu amănuntul* (sau *en détail)* = formă de c. care cuprinde vânzarea prin magazine, restaurante etc. a mărfurilor cu bucata direct consumatorilor.

COMES, Liviu (n. 1918, Şerel, jud. Hunedoara), compozitor român. Muzică simfonică, de cameră, corală şi pentru copii. Lucrări teoretice („Melodia palestriniană").

COMESEÁN, -Ă s.m. şi f. Persoană care mănâncă la aceeaşi masă cu alţii; conviv.

COMESTÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este bun de mâncat.

COMÉTĂ (< fr., lat., gr. *kometes* „stea cu plete") s.f. Corp ceresc alcătuit dintr-un nucleu luminos înconjurat de gaze şi de pulberi, care se prelungeşte uneori sub forma unei cozi îndreptate în sens opus Soarelui din cauza vântului solar; (pop.) stea cu coadă.

CÓMIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m., s.n. **1.** Adj. Privitor la comedie. ✦ Care stârneşte râsul; ridicol. **2.** S.m. Actor de comedie. **3.** S.n. Categorie estetică în a cărei sferă intră actele, situaţiile sau personajele, din viaţă sau din artă, care provoacă râsul.

COMICĂRÍE s.f. Faptă, situaţie care provoacă râsul; caraghioslâc.

COMICS (cuv. engl.) s.n. pl. Povestiri prezentate sub forma unor desene seriale, publicate în gazete, în broşuri etc. Sin. *bandă desenată.*

COMINATÓRIU, -IE (< fr., lat. m.) adj. (DR.; despre o măsură luată de un organ de jurisdicţie) Care constrânge o persoană la săvârşirea sau la abţinerea de la săvârşirea unui fapt. ✧ *Daune cominatorii* = sumă de bani ce urmează a se plăti periodic de către o persoană până la executarea obligaţiei ce-i revine.

COMINTERN v. **Internaţionala a III-a Comunistă.**

COMINUTÍVĂ (< fr., lat.) adj. *Fractură* ~ = fractură multiplă cu producere de fragmente osoase (eschile).

CÓMIS¹ (< ngr.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Mare dregător care avea în grija sa caii şi grajdurile curţii domneşti.

CÓMIS² (< fr.) s.m. ~ *voiajor* v. **voiajor**.

COMISÁR (< fr., rus.) s.m. **1.** Persoană învestită de către o autoritate superioară cu împuterniciri speciale; mandatar. ✧ *Înalt c.* = reprezentant diplomatic permanent care reprezintă un stat al Commonwealth-ului în oricare alt stat membru al acestuia (cu excepţia Marii Britanii) sau care reprezintă Marea Britanie într-un stat membru al Commonwealth-ului. V. şi **guvernator general**. *C. al poporului* = (în U.R.S.S., între 1917 şi 1946) membru al guvernului sovietic. **2.** Ofiţer de poliţie, şef al unui comisariat.

COMISARIÁT (< fr., rus.) s.n. (În vechea organizare administrativă a ţării) Secţie a poliţiei orăşeneşti condusă de un comisar.

COMISIA DUNĂRII, organizaţie internaţională guvernamentală, cu sediul la Budapesta, creată în 1948, în scopul coordonării şi executării unor lucrări de interes comun pe cursul navigabil al Dunării, precum şi al stabilirii unor reglementări unitare de navigaţie şi a unor recomandări pentru unificarea regulilor vamale şi sanitare. Membri fondatori: Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Ucraina, Ungaria şi U.R.S.S. (Austria a aderat în 1960, iar din 1957 Germania are statutul de observator).

COMISIA PENTRU OCROTIREA MONUMENTELOR NATURII, instituţie înfiinţată în anul 1930, sub denumirea de Comisiunea Monumentelor Naturii; afiliată Academiei Române (din 1950); are sarcina de a adopta măsuri pentru ocrotirea naturii, în colaborare cu ministerul de resort.

COMÍSIE (< fr., germ., rus.) s.f. (DR.) **1.** Colectiv având sarcina de a coordona sau de a sprijini o anumită activitate (ex. c. electorală, c. de examinare etc.). **2.** Organizaţie internaţională (ex. *Comisia Dunării)* sau organ al unei organizaţii internaţionale (ex. c. pentru drepturile omului din cadrul O.N.U.). **3.** Grup de persoane desemnate de o adunare sau de o autoritate pentru executarea unor sarcini speciale (ex. la un congres ştiinţific).

COMISIÓN (< fr.) s.n. **1.** Însărcinare dată cuiva de a procura sau de a transmite ceva; serviciu făcut cuiva în urma unei astfel de însărcinări. **2.** (EC.) Venitul unui intermediar cuvenit pentru desfăşurarea activităţii de intermediere a unor tranzacţii cu produse bancare, bursiere, calculat ca procentaj din valoarea tranzacţiilor.

COMISIONÁR (< fr.) s.m. **1.** Persoană care se ocupă cu transmiterea de scrisori, pachete etc. pe cale particulară. **2.** Persoană care tratează afaceri comerciale în numele său, dar pe socoteala altei persoane, primind în schimb un comision (**2**).

COMISIÚNE (< lat. m.) s.f. (DR.) Săvârşire a unei acţiuni oprite de lege.

COMISIUNEA ISTORICĂ A ROMÂNIEI, comisie ştiinţifică înfiinţată (1910) de Spiru Haret, cu scopul de a publica izvoarele istoriei naţionale. A editat „Buletinul Comisiunii Istorice a României".

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE, comisie înfiinţată în 1892 cu menirea de a inventaria, studia, păstra şi restaura monumentele istorice. Din 1908 a editat un buletin, în care erau publicate studii şi articole despre monumentele istorice ale trecutului. Sarcinile ei sunt preluate astăzi de Comisia Naţională a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii şi Cultelor.

COMISÓRIU, -IE (< fr.) adj. (DR.) Care duce la anularea unui contract. ✧ *Pact c.* = clauză dintr-un contract prin care se prevede că, dacă una dintre părţi nu-şi execută obligaţiile, contractul va fi desfiinţat de drept, cu efect retroactiv.

COMISSIONA, Sergiu (1928–2005, n. Bucureşti), dirijor român. Stabilit în S.U.A. Gestică amplă, impresionantă. Carieră internaţională (dirijor permanent la Opera din Bucureşti, Haifa, Göteborg, Baltimore, Stockholm).

COMISÚRĂ (< fr.; {s} lat. *commissura* „legătură, încheietură") s.f. (ANAT.) **1.** Punct de unire a două formaţii anatomice (ex. c. buzelor, c. pleoapelor). **2.** Fascicul de fibre nervoase care uneşte două regiuni simetrice ale emisferelor cerebrale *(c. cerebrală)* sau ale altor segmente din sistemul nervos central.

COMIŞANI, com. în jud. Dâmboviţa, în C. Târgoviştei; 5 283 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

COMIŞEL, Emilia (n. 1913, Ploieşti), etnomuzicolog român. Studii, monografii de folclor muzical; ediţia critică de „Opere" ale lui C. Brăiloiu.

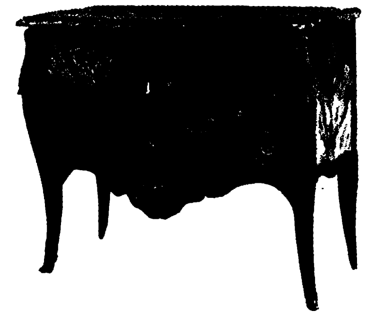

Comodă

COMITÁT (< germ., fr.) (În unele state) Unitate administrativ-teritorială; district.

CÓMITE (< lat.) s.m. Conducător al unui *comitat.*

COMÍTE (< lat.) vb. III tranz. A face, a săvârşi (o greşeală, o faptă rea etc.).

COMITÉNT (<it., germ.) s.m. (DR.) Persoană care însărcinează pe o alta (propus) să săvârşească anumite acte sub controlul şi după directivele sale.

COMITÉT (< rus., fr.) s.n. **1.** Organ de conducere colectivă a unor organizaţii politice, obşteşti etc. **2.** *Comitetele centrale ale Unirii* = organe politice înfiinţate la Iaşi şi Bucureşti, în 1856, pentru coordonarea luptei pentru Unire; pe plan judeţean activau comitetele unioniste.

COMITETUL INTERNATIONAL AL CRUCII ROŞII v. **Crucea Roşie Internaţională.**

COMITETUL INTERNAŢIONAL OLIMPIC (C.I.O.), organ suprem al mişcării olimpice internaţionale având atribuţia de a asigura desfăşurarea regulată a Jocurilor Olimpice, de a încuraja organizarea competiţiilor de amatori, de a orienta şi a menţiona sportul în spiritul idealului olimpic. Înfiinţat la 23 iun. 1894 de Pierre de Coubertin, este alcătuit din membri ai comitetelor naţionale olimpice, afiliate lui.

COMITETUL OLIMPIC ROMÂN (C.O.R.), organ înfiinţat în anul 1914, având ca principal scop dezvoltarea şi protejarea mişcării olimpice şi a sportului amator.

COMÍTIA (cuv. lat.) s.f. (În Roma antică, în perioada republicii) Adunări ale poporului cu atribuţii politice, legislative, judecătoreşti şi religioase.

COMIŢIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi s.f. **1.** Adj. Referitor la comiţiile din vechea Romă. **2.** S.m. şi f. Bolnav de epilepsie. **3.** Adj. Care se referă la epilepsie, care aparţine epilepsiei (criză c.).

COMLOŞU MARE, com. în jud. Timiş, în C. Mureşului; 5 056 loc. (2008). Staţie de c.f.

COMMEDIA DELL'ARTE (loc. it.) Comedie convenţională cu măşti şi personaje fixe, specifică teatrului italian din Renaştere. Scrisă pe subiecte comice, tragicomice sau pastorale după un scenariu-schemă, ce permitea improvizaţia cu trăsături de *bufonadă*. A dispărut la mijlocul sec. 18. Se mai numeşte *commedia a soggetto* sau *a canovaccio.*

COMMODORES (The), grup american soul şi rhythm and blues. Constituit în 1968 în jurul lui Lionel Richie, promovat de casa de discuri Motown. Balade sentimentale: „Three Time A Lady", „Easy".

COMMODUS (Marcus Aurelius Commodus Antoninus), împărat (180–192 d.Hr.). A instaurat un regim de teroare şi de corupţie. Asasinat.

COMMONWEALTH 1. Denumirea statului englez în perioada republicii (1649–1660). **2. ~ of Nations** *(Comunitatea de Naţiuni),* asociaţie de state, cu sediul la Londra, creată în 1926 (până în 1947 s-a numit *Comunitatea Britanică de Naţiuni),* în scopul conlucrării pe plan politic, economic, social şi cultural între Marea Britanie şi fostele colonii, care şi-au dobândit independenţa. Organele principale sunt: Conferinţa şefilor de stat şi de guvern, Secretariatul şi peste 50 de organisme specializate în domeniile agriculturii, ştiinţei şi tehnologiei, sănătăţii, educaţiei, informaţiei, comunicaţiilor, juridic etc. Are 50 de membri, în care, *de iure,* șeful statului este regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general, dar care, *de facto,* sunt conduse de parlamente și guverne naționale. Din C. mai fac parte și terit. dependente și neautonome administrate de statele membre.

COMMYNES (COMMINES), Philippe de (c. 1447-1511), cronicar și om politic francez. Consilier al lui Carol Temerarul, Ludovic XI, Carol VIII și Ludovic XII. „Memoriile" sale se referă la perioada anilor 1464–1498.

COMNEN, dinastie de suverani ai Imp. Bizantin (1057-1059 și 1081–1185), întemeiată de Isaac Comnen, și ai Imp. din Trapezunt (1204–1461), ca Mari Comneni.

COMO 1. Lac navigabil, în N Italiei, la poalele Alpilor, traversat de râul Adda; 145,9 km^2. Turism și sporturi nautice. **2.** Oraș în N Italiei (Lombardia) pe țărmul lacului C.; 78,6 mii loc. (2001). Catedrală (sec. 14–16).

COMOARA, numele popular al stelei *Pallux* din constelația Gemenii.

COMOÁRĂ (< sl.) s.f. **1.** Bani sau obiecte prețioase (ascunse în pământ); tezaur. **2.** Avere. **3.** Fig. Ceea ce este de preț pentru cineva.

COMÓD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De care te poți folosi în mod plăcut, confortabil. ✦ Tihnit, liniștit. **2.** (Peior.; despre oameni) Care nu vrea să facă eforturi; *p. ext.* leneș, indolent.

COMODÁT (< fr.; {s} lat. *commodatus* „împrumutat") s.n. (DR.) Împrumut de folosință (ex. împrumutul unei cărți dintr-o bibliotecă).

COMÓDĂ (< fr.) s.f. Mobilă cu sertare mari, suprapuse, în care se păstrează lenjeria; scrin.

COMODITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușirea de a fi comod **(1)**; confort. 2. (Peior.) Atitudinea unei persoane comode **(2)**.

COMORE, stat în V Oc. Indian, în arh. C., în N str. Mozambic; 1,8 mii km^2; 732 mii loc. (2002). Limbi oficiale: comoriana, araba și franceza. Religia: musulmani, sunniți (99,3%). Cap.: *Moroni.* Insulele au aspectul unor platouri dominate de numeroase conuri vulcanice (alt. max. mt. Karthala, vulcan activ, 2 361 m). *Climă* tropical-oceanică. Plantații de bananieri, arbori de cafea, cacao, vanilie; pentru consumul intern se cultivă orez, porumb, batate, manioc. Fabrici de ciment, uleiuri aromate vegetale, rom. Creșterea ovinelor, bovinelor și caprinelor. Pescuit. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. – *Istoric.* Posesiune franceză din 1886. În 1968 obține o largă autonomie internă. În urma unui referendum se proclamă, la 6 iul. 1975, republică independentă. Membru al O.N.U. (12 nov. 1975). În 1976, Franța a organizat un referendum (comandat de O.N.U.) în ins. Mayotte, parte integrantă a C., majoritatea populației pronunțându-se pentru menținerea statutului de „terit. de peste mări", neacceptat de O.N.U., care îl consideră o lezare a unității naționale. O nouă Constituție proclamă (1 nov. 1978) C. Republică Federală Islamică. Urmează un șir de lovituri de stat având ca rezultat acordarea (17 febr. 2001) unei largi autonomii unor insule (Grande Comore, Anjouan și Mohéli) secesioniste în cadrul statului federal. La 27 mai 2004 statul adoptă o nouă denumire oficială – Uniunea Insulelor C.

COMOROȘAN, Sorin (n. 1927, Teregova, jud. Caraș-Severin), biochimist și fizician român. M. de onoare al Acad. (1992). Membru fondator al Societății Internaționale de Biologie Cuantică. De formație interdisciplinară, cu preocupări în mai multe domenii: chimie, fizică, biofizică, matematică și filozofia științei. A izolat acizii ADN din mitocondrie. Eseuri.

COMOSICUS, rege geto-dac și mare preot din Transilvania (sec. 1 î.Hr.).

COMOȘTENITÓR s.m. (DR.) Persoană care are dreptul de a veni la o moștenire alături de alte persoane; coerede.

COMÓȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Perturbare puternică a stării unui organ determinată de o lovire sau de o cădere. ✧ *C. cerebrală* = tulburare consecutivă a unui traumatism cranio-cerebral închis. **2.** Fig. Emoție violentă.

COMPACITÁTE (< fr.) s.f. Raportul dintre greutatea specifică aparentă a unui material granular sau poros și greutatea lui specifică reală.

COMPACT, grup românesc de pop-rock. Constituit (1977) la Cluj-Napoca. Soliști Paul Ciuci și Leo Iorga. Discografie selectivă: „Fata din vis", „Cine ești tu oare".

COMPÁCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se compune din particule strâns legate între ele; îndesat, dens. ✧ (POLIGR.) *Caractere compacte* = litere aldine. ✦ (Despre un grup de oameni, o mulțime etc.) Numeros și des. **2.** Fig. (Despre noapte, întuneric) Întunecos. **3.** (MAT.) *Mulțime c.* = mulțime care conține punctele ei aderente. *Interval c.* = interval închis.

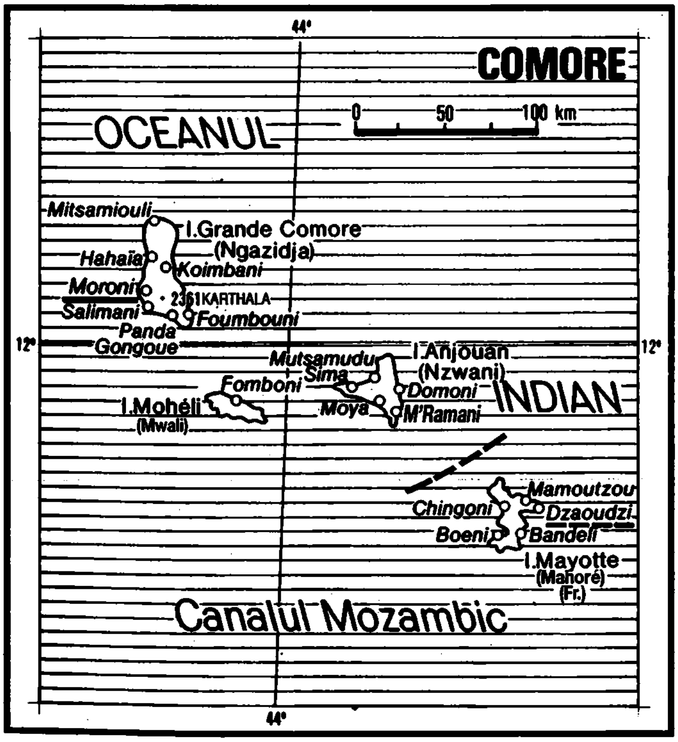

COMPÁCT-DISC (< engl.) s.n. **1.** Aparat de redare a înregistrărilor audio de pe discul numeric, cu diametrul de 12 cm. **2.** Discul de pe care se redau aceste înregistrări (vezi *CD*).

COMPACTÁ vb. I tranz. A îndesa cu ajutorul compactorului.

COMPACTOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat pentru măsurarea gradului de afânare a solului.

COMPACTÓR (< fr.) s.n. Utilaj de îndesare a pământului, a materialelor etc., folosind căderea liberă a unei piese grele (maiul mecanic), greutatea proprie (c. cu pneuri).

COMPANIA INDIILOR ORIENTALE 1. Companie comercială engleză, întemeiată (1600) de un grup de negustori londonezi pentru comerțul cu India, SE Asiei și China. Rol important în expansiunea colonială britanică în această parte a lumii; și-a încetat activitatea în 1858. **2.** Companie comercială olandeză, întemeiată în 1602. Rol important în crearea imp. colonial olandez; și-a încetat activitatea în 1798. **3.** Companie comercială franceză, întemeiată (1664) și organizată din inițiativa lui Colbert în scopul instituirii monopolului francez asupra comerțului cu India; a fuzionat (1719) cu Compania Occidentală, întemeiată de John Law. Și-a încetat activitatea în 1794.

COMPANÍE (< fr.) s.f. **1.** Tovărășie, însoțire. **2.** Grup de persoane care-și petrec timpul împreună; societate. **3.** (EC.) Asociere de persoane fizice și juridice, constituite în societăți comerciale, în vederea efectuării de acte de comerț. *C. mamă* = **c.** care deține pachetul de acțiuni, permițând controlul asupra altei **c.** (numită filială). **4.** Grup de persoane legate de o creație sau un statut comune (*c. de balet, c. teatrală*).

COMPÁNIE (< pol.) s.f. Subunitate militară mai mare decât plutonul și mai mică decât batalionul. ✧ *C. de onoare* = denumire a unei companii când îndeplinește rolul de gardă de onoare.

COMPARÁT, -Ă adj. (Despre discipline științifice) Care studiază prin comparație, care folosește metoda comparației (ex. gramatică **c.**, literatură **c.**).

COMPARATÍSM (< fr.) s.n. Metodă de cercetare a raporturilor dintre diferite literaturi naționale, urmărind circulația temelor și motivelor, afinitățile istorico-tipologice etc. Inaugurată în sec. 18, ca direcție de cercetare, s-a fundamentat științific în sec. 19, prin contribuțiile lui F. Baldensperger, G. Lanson, P. van Tieghem, R. Étiemble ș.a.

COMPARATÍV, -Ă (< fr., lat.) Care este bazat pe comparație, care servește pentru comparație. ✧ *Grad c.* (și subst.) = formă a adjectivului și a adverbului care exprimă o însușire a unui obiect sau a unei acțiuni într-un grad mai intens (**c.** de superioritate), mai slab (**c.** de inferioritate) sau egal (**c.** de egalitate) în raport cu alt obiect sau altă acțiune care posedă aceeași calitate. *Metodă c.* = metodă de cercetare în lingvistica istorică, constând în reconstituirea faptelor de limbă din trecut, nescrise, prin compararea unor fapte corespunzătoare de mai târziu, din diferite limbi existente.

COMPARATÓR (< fr.) s.n. **1.** Instrument de măsurat care servește la compararea a două mărimi între ele. **2.** Aparat pentru măsurarea defazajului și a raportului dintre amplitudinea a două tensiuni sinusoidale. **3.** (ELT.) Schemă logică combinațională care analizează raportul în care se află două mărimi binare de la intrările sale și furnizează la ieșire un semnal corespunzător acestui raport. ✧ *C. diferențial* = element al unui sistem de reglare automată care compară prin diferență mărimea de referință cu mărimea de măsurat.

COMPARÁȚIE (< lat. *comparatio,* după fr.) s.f. **1.** Operație de stabilire a asemănărilor și deosebirilor dintre obiecte și noțiuni. ✧ *Termen de c.* = cuvânt, expresie sau noțiune care servește pentru a compara ceva. **2.** Procedeu stilistic de asociere a doi termeni (obiecte, personaje, acțiuni), pe baza însușirilor comune, în vederea reliefării însuşirilor primului termen. De obicei, între termenii comparaţiei apare o conjuncţie *(ca, precum)*. În lipsa conjuncţiei, c. este eliptică şi se apropie de metaforă.

COMPÁRS (< it.) (LIT.) Personaj mut sau cu un rol foarte mic într-o piesă de teatru.

COMPARTIMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Spaţiu delimitat de rest prin pereţi despărţitori. ✦ Diviziune obţinută prin împărţirea unei suprafeţe. **2.** Sferă, sector, domeniu (de activitate).

COMPARTIMENTÁ (< fr.) vb. I tranz. A împărţi în compartimente.

COMPÁS (< fr.) s.n. Instrument de măsurat şi de trasare a cercurilor sau arcelor de cerc, format din două braţe articulate prevăzute cu un vârf şi cu un dispozitiv de desenat. ✧ *C. forestier* = clupă **(2)**. ✦ (AV.) *C. giroscopic* = girodirecţional.

COMPASIÚNE (< fr., lat.) s.f. Sesizarea şi coparticiparea afectivă la suferinţa altei persoane; milă, compătimire.

COMPATÍBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care poate exista, se poate exercita împreună cu altceva; corespunzător, potrivit. ✧ *Sistem c.* = sistem care poate fi conectat cu alte sisteme de natură diferită. **2.** (Despre un sistem de ecuaţii) Care admite soluţii.

COMPATIBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a fi compatibil; potrivire. **2.** (MAT.) Proprietate a unui sistem de relaţii (ex. ecuaţii, inegalităţi etc.) de a nu se exclude una pe cealaltă. **3.** (MED.) Calitate care nu exclude altă calitate sau proprietate (ex. transfuzarea sângelui de grupa 0 la persoane care au o altă grupă de sânge); priveşte şi administrarea simultană a mai multor medicamente.

COMPATRIÓT, -OÁTĂ (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană considerată în raport cu alta din aceeaşi ţară.

COMPĂREÁ (după fr. *comparaître*) vb. II intranz. (DR.) A apărea în faţa unui organ de jurisdicţie ca inculpat sau ca martor.

COMPĂTIMÍ (< *pătimi,* după fr.) vb. IV tranz. A manifesta compasiune faţă de suferinţele cuiva; a deplânge.

COMPÉNDIU (< fr.; lat. *compendium* „economie") s.n. Expunere sintetică a unei lucrări sau a unei concepţii; conspect **(3)**; publicaţie care reprezintă o asemenea expunere.

COMPENSÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A înlocui sau a completa ceva insuficient cu altceva; a echilibra. ✦ A îndrepta un rău printr-un bine. **2.** (DR.) A despăgubi. **3.** (FIZ.) A micşora sau a anula efectul unei anumite acţiuni. ✦ A corecta unele erori.

COMPENSÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a compensa şi rezultatul ei. **2.** (PSIH.) Restabilirea echilibrului proceselor psihice şi psihofiziologice blocate sau cu deficienţe prin alte comportamente. **3.** (EC.) Stingerea unor datorii reciproce în măsura în care aceste datorii se acoperă între ele. **4.** (ELT.) Reducere sau anulare a tensiunii electrice aplicate unui circuit cu ajutorul unei tensiuni electromotoare suplimentare, egale şi de semn contrar, introduse în acest scop. **5.** (MED.) Mecanism biologic de menţinere a funcţiilor vitale ale organismului în caz de lezare a unor organe prin modificări secundare care restabilesc echilibrul (ex. **c.** cardiacă, **c.** renală).

COMPENSATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care compensează; (despre aparate sau mărimi) care compensează un anumit efect. **2.** S.n. Sistem tehnic care compensează variaţia unei mărimi în vederea realizării unui anumit regim de funcţionare. **3.** S.n. Maşină electrică folosită pentru îmbunătăţirea factorului de putere în reţelele de curent alternativ. **4.** S.n. Instrument electric de măsură bazat pe metoda compensării **(4)**, destinat măsurării cu precizie a mărimilor electrice. **5.** Adj. (DR.) Care repară o pagubă. ✧ *Daune compensatorii* = sumă de bani ce se plăteşte de către debitor creditorului pentru a-i acoperi pagubele rezultate din neexecutarea unei obligaţii.

COMPENSÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a compensa; răsplată, despăgubire. **2.** (DR.) Stingere a două obligaţii reciproce cu bunuri de acelaşi fel. **C.** poate fi legală, convenţională sau judiciară.

COMPETÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Persoană bine pregătită într-un anumit domeniu; în măsură să judece bine un anumit lucru; priceput. **2.** (DR.) Care desfăşoară o activitate în cadrul competenţei sale legale.

COMPETÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Capacitate de a lua o decizie sau de a efectua o acţiune; pricepere. **2.** (DR.) Sferă de atribuţii recunoscută de lege unui organ (ex. *c. organelor administrative, c. organelor de jurisdicţie*). ✧ Expr. *A fi de competenţa cuiva* = a intra în atribuţiile cuiva. *A-şi declina competenţa* = a se declara fără autoritate sau fără pregătirea necesară pentru a soluţiona o problemă. **3.** (PSIH.) Abilitate manifestă de a realiza o sarcină.

COMPETITÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Susceptibil de a suporta concurenţa (ex. marfă, întreprindere **c.**). **2.** Unde se poate concura (ex., piaţă **c.**).

COMPETITIVITÁTE s.f. Capacitatea unui agent economic sau a unei economii naţionale de a face faţă concurenţei.

COMPETITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Candidat, concurent.

COMPETÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Concurs, întrecere (sportivă). ✦ Interacţiune psiho-socială constând în concurenţa dintre anumite persoane pentru atingerea unui scop indivizibil; poate fi orientată spre cooperare, dar se poate transforma şi în *conflict*. ✦ (BIOL.) Relaţii antagonice între două sau mai multe organisme din aceeaşi specie (**c.** intraspecifică) sau din specii diferite, care folosesc aceleaşi resurse. Sin. *concurenţă.*

COMPIÈGNE, oraş în N Franţei (Île-de-France), pe Oise; 69,9 mii loc. (1999). Biserica Saint-Jacques (sec. 13–15), primărie (sec. 15), castel (sec. 18). Muzeu. În apropierea oraşului, în pădurea cu acelaşi nume, lângă localit. *Rethondes,* s-au semnat armistiţiul dintre Puterile Antantei şi Germania (11 nov. 1918) şi cel dintre Germania şi Franţa (22 iun. 1940).

COMPILÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A aduna fragmente sau idei din operele unor autori pentru o lucrare nouă, fără o contribuţie personală. ✦ (Peiorativ). A plagia.

COMPILÁRE s.f. (INFORM.) Conversie a unui program exprimat într-un limbaj de nivel înalt într-un program exprimat în alt limbaj de programare, însoţită şi de verificarea corectitudinii programului iniţial.

COMPILATE *(Compilatae Constitutiones),* colecţie de legi emise de Dieta Transilvaniei între 1653 şi 1669 şi adoptată în vremea principelui Mihail Apafi I. Continuă *Aprobatele.*

COMPILATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care compilează. **2.** S.n. (INFORM.) Program care realizează compilarea; translator **(3)**.

COMPILÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Lucrare alcătuită din idei sau fragmente din alte opere, neprelucrate în mod personal.

COMPLĂCEÁ (după fr. *complaire*) vb. II refl. A se mulţumi cu o anumită situaţie fără a căuta s-o depăşească.

COMPLEMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Ceea ce se adaugă la ceva spre a-l întregi; complinire. **2.** (GRAM.) Parte secundară a propoziţiei care determină un verb, un adjectiv sau un adverb. Poate fi *c. direct, c. indirect, c. intern, c. circumstanţial, c. de agent.* **3.** (MAT.) *C. algebric (al unui element dintr-un determinant)* = minorul sau opusul minorului elementului dat după cum suma dintre linia şi coloana elementului respectiv este pară sau impară. *C. unui număr cu n cifre* (într-un sistem de numeraţie cu baza *q*) = diferenţa dintre puterea *n* a lui *q* şi numărul dat. **4.** (MICROBIOL.) Categorie de factori de natură proteică nespecifică, prezenţi în serul sangvin care se fixează pe complexele antigen-anticorp. Provoacă în general liza celulelor străine, participând astfel la procesul imunităţii. Pot determina reacţii de hipersensibilitate; alexină.

COMPLEMENTÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care completează. **2.** (MAT.) *Unghiuri complementare* = unghiuri a căror sumă este 90°. ✧ (Substantivat, f.) *C. unei mulţimi A* în raport cu altă mulţime *B* = mulţimea elementelor care nu aparţin mulţimii *A*, dar aparţin lui *B*. **3.** *Culori complementare* = două culori din spectrul luminii (una primară şi alta derivată) care, suprapuse, dau culoarea albă.

COMPLEMENTARITÁTE (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi alcătuit din părţi complementare.

COMPLÉT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care conţine toate elementele necesare; întreg, desăvârşit, exhaustiv. ✧ *Opere complete* = ediţie cuprinzând toate operele unui scriitor. **2.** S.n. (DR.) *C. de judecată* = colectiv alcătuit dintr-un număr legal de judecători (şi de asesori) care iau parte la soluţionarea unui litigiu.

COMPLETÁ (< fr.) vb. I tranz. A întregi, a împlini (un lucru incomplet).

COMPLETÁRE s.f. Acţiunea de a completa. ✦ Concr. Ceea ce se adaugă pentru a completa.

COMPLETITÚDINE (< fr.) s.f. (LOG.) Proprietate a unei teorii deductive în care orice formulă poate fi demonstrată.

COMPLETÍVĂ (< fr., lat.) adj. *Propoziţie* ~ (şi subst.) = propoziţie subordonată cu rol de complement pe lângă verbul din altă propoziţie.

COMPLETÓRIU, s.n. (În liturghia romano-catolică) Rugăciunea înainte de culcare.

COMPLÉX, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. Format din mai multe părţi; care întruneşte în sine mai multe laturi diferite. ✦ (MAT.) *Număr c.* = pereche de numere reale. *N.c.* (0,1) se numeşte unitate imaginară şi se notează cu *i*. Forma algebrică a *n.c. (a,b)* este $a+b\cdot i$. **II.** S.n. **1.** Întreg format din elemente diferite; asociere într-un tot a mai multor fenomene. ✦ (CHIM.) *Combinaţie complexă.* ✧ *Complecşi* π = combinaţii complexe ale unor metale tranziţionale (fier, cupru, argint etc.) cu hidrocarburi. ✦ Ansamblu de construcţii grupate teritorial, care alcătuiesc un tot unitar servind aceluiaşi scop (ex. c. comercial). ✦ *C. sportiv* = bază sportivă amenajată pentru practicarea mai multor ramuri de sport. **2.** (În psihanaliză) Ansamblu de idei, emoţii, impulsuri, amintiri excluse parţial ori total din conştiinţă, dar care continuă să influenţeze comportamentul persoanei. **3.** (PEDOL.) *C. adsorbativ al solului* = ansamblu de compuşi din sol capabili să manifeste fenomenul de adsorbţie. Se compune din substanţe minerale, organice şi organo-minerale.

COMPLEZÉNŢĂ (< fr.) s.f. Amabilitate, curtoazie. ✧ Loc. adv. *De complezenţă* = de formă.

COMPLIÁNŢĂ (< fr.) s.f. Mărime care indică gradul de elasticitate al unui sistem mecanic.

COMPLICÁ (fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) încurca; a (se) agrava, a (se) înrăutăţi.

COMPLICÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Încurcătură, lucru care complică. **2.** (MED.) Fenomen patologic nou care apare în cursul evoluţiei unei boli.

COMPLÍCE (< fr., lat.) s.m. (DR.) Persoană care înlesneşte sau ajută la săvârşirea unei fapte reprobabile; părtaş.

COMPLICITÁTE (< fr.) s.f. (DR.) Colaborare intenţionată a unor persoane la săvârşirea unei infracţiuni sau abateri de la normele de conduită.

COMPLIMÉNT (< fr.) s.m. **1.** Cuvânt de laudă; amabilitate. **2.** (La pl.) Salutări (trimise prin intermediul cuiva). **3.** Plecăciune, reverenţă.

COMPLINÍ (< *com[pleta]* + *[îm]plini*) vb. IV tranz. A completa, a întregi.

COMPLÓT (< fr.) s.n. (DR.) Conspiraţie; conjuraţie.

COMPLOTÁ (< fr.) vb. I intranz. A pune la cale un complot; a conspira.

COMPONÉNT, -Ă (< germ., rus.) adj., s.n., s.f. **1.** Adj. Care intră ca parte într-un întreg; alcătuitor. **2.** S.n. (CHIM.) Fiecare dintre substanţele sau speciile moleculare ale unui sistem fizico-chimic. **3.** S.f. (FIZ.) Fiecare dintre vectorii în care se descompune un anumit vector şi ale căror efecte însumate sunt echivalente cu efectul vectorului dat.

COMPONÉNŢĂ s.f. Totalitatea elementelor care alcătuiesc o unitate; alcătuire.

COMPONÍSTIC, -Ă (< it.) adj. Privitor la o compoziţie muzicală.

COMPORTÁ (< fr., lat.) vb. I refl. şi tranz. **1.** Refl. A avea o anumită conduită. **2.** Tranz. A aduce cu sine; a necesita, a cere.

COMPORTAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Ansamblul reacţiilor unui organism sau unei colectivităţi animale sau umane la factorii de mediu. **2.** (PSIH.) Modul relativ constant de a reacţiona al unei persoane în cadrul unor situaţii şi condiţii strict determinate.

COMPÓST (< fr.) s.n. Îngrăşământ agricol natural, rezultat în urma fermentării lente a unor resturi vegetale, animale şi minerale.

COMPOSTĂ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A prelucra deşeurile în vederea fermentării, recuperând astfel mineralele şi materiile organice cu care sunt apoi îngrăşate terenurile agricole. **2.** A marca data, a perfora cu compostorul.

COMPOSTÓR (< fr.) s.n. Aparat de marcat prin perforare sau prin imprimare cu cerneală.

COMPÓT (< fr.) s.n. Produs alimentar preparat din fructe, fierte în apă cu zahăr.

COMPOUND (cuv. engl.) subst. **1.** Mod de grupare a două mecanisme, maşini etc. pentru a asigura funcţionarea lor asociată. **2.** Masă electroizolantă construită dintr-un amestec de materiale electroizolante organice. **3.** *Motor c.* = motor cu piston în care energia gazelor de eşapament este recuperată cu ajutorul unei turbine.

COMPOUNDÁRE s.f. Metodă de reglare a tensiunii la generatoare sau a turaţiei la motoarele de curent continuu, bazată pe excitarea suplimentară a maşinii cu un curent egal sau proporţional cu curentul.

COMPOUNDÁT, -Ă adj. *Grăsimi compoundate* = amestec omogenizat din mai multe sorturi de grăsimi, înlocuitoare ale unturii de porc.

COMPOZÍT (< fr., lat.) s.n. şi adj. **1.** S.n. Ordin în arhitectura romană caracterizat prin capitelul în care se îmbină voluta *ionică* cu frunza de acant din capitelul *corintic*. **2.** Adj. Alcătuit din elemente disparate; heteroclit. **3.** S.n. (La pl.) Amestec de materiale în diferite forme (granule, plăcuţe etc.) a căror asociere conferă amestecului densitate mică, rezistenţă şi robusteţe.

COMPOZÍTE (COMPOZÉE) v. **asteracee.**

COMPOZITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care creează lucrări muzicale.

COMPOZÍŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Totalitatea elementelor care alcătuiesc o unitate; structură, alcătuire. **2.** Organizare a operei de artă, care coordonează diversele ei elemente într-un tot unitar. **3.** (În artele plastice) Dispunere a elementelor grafice, cromatice, volumetrice ale unei picturi, unei sculpturi. C. poate fi: istorică, alegorică, de gen etc. **4.** (În teatru) Rol în care actorul interpretează un personaj cu calităţi fizice sau de vârstă deosebite de ale sale. **5.** Lucrare muzicală. ✦ Totalitatea cunoştinţelor muzicale (teoria muzicală, armonia, contrapunctul etc.) care permit compozitorului să se exprime într-o formă artistică. **6.** Exerciţiu şcolar scris pe o temă dată de profesor; compunere **(2)**. **7.** (TEHN.) Aliaj de plumb şi stibiu, folosit la căptuşirea cuzineţilor lagărelor de alunecare. **8.** (POLIGR.) *C. de literă* = aliaj tipografic de plumb, stibiu şi staniu, folosit la turnarea literelor şi a altor semne tipografice.

COMPOZIŢIONÁL, -Ă adj. Care ţine de compoziţie (ex. element c., motiv c.).

COMPREHENSÍBIL, -Ă (fr., lat.) adj. (Livr.) Care se poate înţelege uşor; clar, inteligibil.

COMPREHENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (Livr.) Capacitate de a înţelege ceva; înţelegere, pătrundere. ✦ (FILOZ.) Act de cunoaştere intuitivă în „ştiinţele spiritului" şi sesizare în fenomenologie. **2.** (LOG.) Conţinut **(3)**.

Dimitrie Comşa

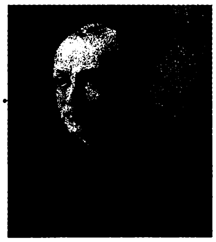

Auguste Comte

COMPRÉSĂ (< fr.) s.f. Bucată de pânză, folosită pentru pansarea plăgilor sau aplicarea unor substanţe pe o regiune bolnavă.

COMPRESÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.) Care pot fi comprimate, atunci când presiunea exercitată asupra lor creşte; comprimabil.

COMPRESIBILITÁTE (< fr.) s.f. Însuşire a unui corp de a fi compresibil.

COMPRÉSIE (< fr., lat.) s.f. Stare de funcţionare a unei maşini termice în care volumul amestecului carburant se micşorează în vederea creşterii presiunii necesare arderii sau evacuării din cilindru.

COMPRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Reducere a volumului; comprimare. **2.** Solicitare a unei piese sub acţiunea unor forţe egale, care duce la scurtarea şi apariţia eforturilor unitare de c. **3.** (MED.) **a)** Metodă de hemostază care constă dintr-o apăsare pe un vas cu leziuni. **b)** Apăsare exercitată asupra unui organ de către o tumoră, un cheag de sânge etc.

COMPRESÓR (< fr.) s.n. **1.** Maşină, cu piston sau cu rotor, folosită la ridicarea presiunii gazelor. **2.** C. *rutier* = maşină cu autopropulsie, folosită la îndesarea terasamentelor.

COMPRIMÁRE s.f. **1.** Micşorare a volumului unui corp prin exercitarea unei apăsări. ✧ (METEOR.) C. *adiabatică* = scăderea volumului unui gaz datorită creşterii presiunii, având ca efect încălzirea lui fără aport de căldură. **2.** (INFORM.) Metodă de codificare a informaţiei. ✧ (ELT.) *Comprimarea imaginii* = metodă de transmitere la mare distanţă a datelor sau imaginilor.

COMPRIMÁT (după fr. *comprimé*) s.n. Medicament obţinut prin reducerea acestuia în stare de pulbere şi amestecare cu un liant; tabletă.

COMPROMÍS^1 (< fr., lat.) s.n. **1.** Acord bazat pe concesii reciproce. **2.** (DR.) Înţelegere între mai multe persoane sau state de a supune unui arbitru rezolvarea litigiului dintre ele.

COMPROMÍS^2**, -Ă** adj. **1.** Cu reputaţia pătată; discreditat. **2.** Primejduit, stricat.

COMPROMÍTE (< lat., după fr.) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A-şi pierde, a face să-şi piardă buna reputaţie; a (se) discredita. **2.** Tranz. A primejdui; a strica.

COMPROMIŢĂTÓR, -OÁRE adj. Care (poate) compromite pe cineva.

COMPTOAR (< fr.) s.n. Agenţie privată sau publică, instalată în Asia, Africa sau America de către un stat sau o companie comercială.

COMPTON, Arthur Holly (1892–1962), fizician american. A descoperit (1923) fenomenul de micşorare a frecvenţei unei radiaţii X împrăştiate de o substanţă datorită cedării unei părţi din energie electronilor legaţi *(efectul* C.*)*; constituie una dintre dovezile experimentale ale naturii corpusculare a radiaţiei electromagnetice. Premiul Nobel pentru fizică (1927), împreună cu Ch. T.R. Wilson.

COMPÚLSIE (< fr.) s.f. Necesitate imperioasă şi patologică de a îndeplini un act repetitiv, ritualic, cu conştiinţa lipsei lui de logică, pentru a reduce anxietatea sau pentru a evita întâmplări înfricoşătoare.

COMPÚNE (< lat.) vb. III tranz. **1.** A forma, a alcătui un întreg. ✦ Refl. A consta din... **2.** A crea, a scrie o operă literară, muzicală etc. **3.** (FIZ.) A determina rezultanta mai multor vectori.

COMPÚNERE s.f. **1.** Acţiunea de a compune şi rezultatul ei; alcătuire. **2.** Compoziţie **(6)**. **3.** (LINGV.) Formare a unui cuvânt nou prin alipirea a două sau a mai multor cuvinte. **4.** (MAT.) C. *funcţiilor* f *şi* g = operaţia de obţinere a funcţiei care asociază fiecărui element x din domeniul de definiţie al lui g, valoarea lui f în $g(x)$.

COMPÚS, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. Alcătuit din mai multe elemente. ✧ (GRAM.) *Timp c.* = timp format cu un verb auxiliar. (LOG.) *Propoziţie c.* = formă logică constituită din propoziţii elementare prin utilizarea operatorilor logici. (BOT.) *Frunză c.* = frunză cu limbul constituit din mai multe foliole, dispuse pe un ax principal. **2.** S.m. (CHIM.) Combinaţie **(2)**; corp compus.

COMPÚTER (cuv. engl.) s.n. Calculator electronic; ordinator.

COMPUTERIZÁRE s.f. Utilizare a calculatoarelor în diferite ramuri de activitate.

COMŞA, Dimitrie (1846–1931, n. Sibiu), economist, om politic şi agronom român. M. de onoare al Acad. (1926). Fruntaş al Partidului Naţional Român; unul dintre autorii şi semnatarii *Memorandumului* (1892). A militat pentru modernizarea agriculturii („Călăuza agricolă").

COMTE, Auguste (1798–1857), filozof şi sociolog francez. Întemeietorul pozitivismului. Unul dintre fondatorii sociologiei. A delimitat în istoria intelectuală a omenirii trei stadii: teologic, metafizic şi pozitiv („Curs de filozofie pozitivă", „Sistem de politică pozitivă sau tratat de sociologie ce instituie religia umanităţii").

COMÚN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine mai multora sau tuturor; folosit de mai mulţi, public. ✧ *Substantiv c.* = substantiv care indică obiecte de acelaşi fel (fiinţe, lucruri, acţiuni etc.). *Factor c.* v. *factor. Divizor c.* v. *divizor. Multiplu c.* v. *multiplu. Numitor c.* v. *numitor.* ✦ (Substantivat, n.) Ceea ce aparţine unei colectivităţi. ✧ Loc. *În comun* = împreună. **2.** Obişnuit, normal. ✧ *Loc comun* = idee cunoscută de toată lumea; banalitate. ✧ Expr. (Substantivat) *A ieşi din comun* = a fi aparte, neobişnuit. **3.** Banal.

COMUNA DIN PARIS **1.** Nume dat guvernării municipale pariziene (1789–1795). La 9 aug. 1792, i s-a substituit una insurecţională. **2.** Nume dat guvernului insurecţional instaurat la 18 mart. 1871. Înfrântă de armata guvernamentală cu sprijinul Prusiei (28 mai 1871).

COMUNÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine comunei, privitor la comună.

COMUNĂRD, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Membru, adept, partizan al Comunei din Paris.

COMÚNĂ (< fr.) s.f. **1.** Unitate de bază administrativ-teritorială, alcătuită din unul sau mai multe sate şi condusă de un primar. **2.** (În Ev. Med., în apusul Europei) Oraş cu autonomie administrativă pe baza unei carte de la seniorul său, având drepturile unei persoane juridice.

COMUNEROS (cuv. sp.) subst. **1.** Denumire a oraşelor libere din Castilia, care, în frunte cu Toledo, s-au răsculat, în 1520–1522, împotriva absolutismului regal. **2.** Denumire dată participanţilor la răscoala antispaniolă (1781) din Noua Granadă (Columbia). **3.** Denumire a curentului de stânga din revoluţia spaniolă (1820–1823), care reprezenta interesele burgheziei mici şi mijlocii.

COMUNICĂ (< fr., lat. *communicare* „a fi în legătură cu") vb. I **1.** Tranz. A face cunoscut; a informa, a înştiinţa. ✦ Intranz. (Despre oameni) A se pune în legătură cu... **2.** Intranz. A fi în legătură cu..., a duce, a conduce la...

COMUNICÁNT, -Ă (< fr.) adj. *Vase comunicante* = mai multe vase care comunică între ele, astfel încât un lichid turnat într-unul din vase se ridică în toate la acelaşi nivel.

COMUNICÁRE s.f. **1.** Înştiinţare, ştire, veste. ✦ (DR.) A aduce la cunoştinţa părţilor dintr-un proces a unor acte de procedură (acţiune, întâmpinare, hotărâre) pentru exercitarea drepturilor şi obligaţiilor ce decurg din aceste acte. **2.** Prezentare a unei lucrări ştiinţifice.

3. (SOCIAL.) Mod de interacțiune a persoanelor, realizată prin limbaj sau prin alte coduri. ✧ (ETOL.) *C. animală* = schimb de semnale între animale, în scopul adaptării reciproc comportamentale (ex. recunoașterea tinerilor de către părinți este legată de diferiți stimuli vizuali și sonori).

COMUNICÁT (< fr.) s.n. Înștiințare oficială difuzată prin presă, radio etc., asupra unor evenimente importante. ✧ *C. comun* = act oficial care consemnează rezultatele unor tratative.

COMUNICATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se transmite ușor. **2.** (Despre oameni) Sociabili.

COMUNICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Legătură între două puncte pentru a asigura transportul de persoane, de obiecte etc. sau pentru transmiterea de semnale. **2.** Sistem tehnic folosit pentru realizarea comunicației **(1)**. V. și *telecomunicație*. **3.** *Comunicații de masă* v. *mass-media*.

COMUNÍSM (< fr.) s.n. **1.** Sistem economic, social și politic caracterizat prin proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție și de schimb, eliminarea economiei de piață și a sistemului concurențial, hipercentralizarea decizională în sfera economicului, socialului și politicului. C. modern este legat de ideile lui K. Marx și Fr. Engels, ulterior, preluate, adaptate și dezvoltate de diverși teoreticieni (Lenin, Stalin, Troțki, Mao). **2.** Ansamblu de mișcări, partide, țări, persoane care au aderat la doctrina comunistă. În urma Revoluției din Octombrie 1917 din Rusia doctrina **c.** a fost folosită pentru preluarea puterii politice în stat. După al Doilea Război Mondial, **c.** a fost impus de către U.R.S.S. unor state din Europa de Est, Asia, Africa și America Centrală. **3.** Ansamblul metodelor folosite de cei care au aderat la ideile comuniste și al instituțiilor care au rezultat din acțiunea lor.

COMUNÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Privitor la comunism, care se bazează pe principiile comunismului. **2.** S.m. și f. Membru al unui partid comunist, luptător pentru comunism.

COMUNITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi comun mai multor lucruri sau ființe; posesiune în comun. ✧ (DR.) *C. de bunuri* = regim al bunurilor soților, în temeiul căruia bunurile dobândite cu titlu oneros în timpul căsătoriei aparțin, cu excepțiile prevăzute de lege, ambilor soți, care au deopotrivă, dreptul de a le administra și de a dispune de ele. **2.** Grup de oameni cu interese, credințe sau norme de viață comune; totalitatea locuitorilor unei localități, ai unei țări etc. ✧ *C. lingvistică* = grup de oameni care comunică între ei folosind același idiom (limbă, dialect, grai). **3.** Ansamblu de organisme vegetale și animale între care se stabilesc relații de existență și interacțiune.

COMUNITATEA BRITANICĂ DE NAȚIUNI, denumirea inițială (1926–1947) a Comunității de Națiuni. V. **Commonwealth (2)**.

COMUNITATEA DE NAȚIUNI v. **Commonwealth (2)**.

COMUNITATEA ECONOMICĂ EUROPEANĂ *(Communauté Economique Européenne, C.E.E.)*, v. **Uniunea Europeană**.

COMUNITATEA FRANCEZĂ, asociație de state și teritorii creată în 1958 (succedând *Uniunii Franceze,* fondată în 1946) în scopul conlucrării pe plan politic, economic, social și cultural, din care fac parte Franța, departamentele și terit. franceze de peste mări, precum și unele din fostele posesiuni coloniale franceze ce și-au dobândit independența. Întâlniri la nivel înalt franco-africane anuale.

COMUNITATEA PONTICĂ, confederație a orașelor grecești de pe țărmul de V al Mării Negre, cu cap. la Tomis (sec. 2–3), cuprinzând cetățile Tomis, Callatis, Histria, Dionysopolis, Odessos și Mesembria.

COMUNITATEA STATELOR INDEPENDENTE (C.S.I.), asociație de state cu sediul la Minsk, creată în urma conferințelor de la Brest (8 dec. 1991), Așhabad (12 dec. 1991) și Almaty (21 dec. 1991). La Brest, tratatul de înființare a fost semnat de cele trei mari state slave: Federația Rusă, Belarus și Ucraina și s-a stabilit că Uniunea Sovietică își încetează existența ca subiect al dreptului internațional. Ulterior, au aderat Armenia, Azerbaidjan, Moldova, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan. La Almaty a fost creat un Consiliu al șefilor de state și un Consiliu al șefilor de guverne.

COMUNIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Legătură trainică, unire strânsă. **2.** Unitate a celor care au aceeași credință. **3.** Împărtășanie, euharistie.

COMUTÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Schimbare a legăturilor unei porțiuni de circuit electric sau modificare succesivă a conexiunilor mai multor circuite electrice. ✧ (DR.) *Comutarea pedepsei* = înlocuire a unei pedepse mai grele cu una mai ușoară. **2.** (PSIH.) Particularitate a atenției unei persoane de a trece cu ușurință de la o activitate la alta. **3.** (LINGV.) Procedeu folosit în lingvistica structuralistă, constând în înlocuirea unui element lingvistic cu altele din același plan sau cu zero, pentru a se determina valoarea lui în limbă.

COMUTATIVITÁTE s.f. Proprietate a unei relații sau a unei operații matematice de a fi independentă de ordinea elementelor pe care le conține (ex. adunarea numerelor reale: $a + b = b + a$).

COMUTATOÁRE s.f. Mașină electrică cu colector, folosită pentru transformarea curentului alternativ în curent continuu și invers.

COMUTATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care poate realiza operația de comutare **(1)**. ✧ *C. electronic* = aparat electronic care permite observarea independentă a două curbe pe ecranul unui osciloscop catodic cu un singur fascicul de electroni.

COMUTĂȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Totalitatea operațiilor, manuale sau automate, de conectare și deconectare a liniilor în vederea realizării unei legături telefonice. **2.** Proces de schimbare rapidă a sensului sau a valorii curentului dintr-o secțiune a înfășurării indusului unei mașini electrice cu colector când lamelele la care este legată trec pe sub perii.

CON- (CO) ({s} lat. *co[n]-*) Element de compunere însemnând „împreună cu", care servește la formarea unor substantive, a unor adjective sau a unor verbe.

CON (< fr., lat.) s.n. **1.** (MAT.) Suprafață generată de o dreaptă care se deplasează sprijinindu-se pe o curbă închisă imobilă și pe un punct fix exterior curbei. ✦ Corp geometric mărginit de o asemenea suprafață și de un plan. **2.** (GEOGR.) *C. vulcanic* = partea exterioară a unui aparat vulcanic, de formă conică, rezultată prin acumularea produselor vulcanice, aruncate în timpul erupției. *C.v.* secundare formate pe pantele *c.v.* principale se numesc **c.** adventive. *C. de dejecție* = formă de relief în evantai, rezultată din acumularea materialului transportat de torenți acolo unde se micșorează panta; agestru. **3.** (BOT.) Inflorescența coniferelor, formată dintr-o axă pe care se găsesc florile mascule sau femele; *p. ext.* orice inflorescență în formă de **c.**, în special cea de la hamei. ✦ *C. vegetativ* = extremitatea unei axe tulpinale în curs de creștere, formată din *celule inițiale,* din care se dezvoltă tulpina, ramurile și organele anexe ale acestora; vârf vegetativ. **4.** Orice structură anatomică, plină sau cavitară, cu forma aproximativ conică (ex. **c.** terminal al măduvei). **5.** (ANAT.) (La pl.) Celule receptoare ale retinei (în număr de 5–7 mil.) care permit vederea în lumină puternică și perceperea culorii obiectelor. **6.** (TEHN.) *C. pirometric* = pirometru ceramic, **c.** Seger.

CONÁC (< tc.) s.n. **1.** Casă boierească la țară, pe o moșie. **2.** (În Ev. Med.) Reședință a unui ispravnic, a unui vizir sau a unui pașă; cartier oficial.

CONACHI, Costache (1778–1849, n. sat Țigănești, jud. Galați), poet și cărturar român. Opera sa este o îmbinare de elemente iluministe, preromantice, neoanacreontice și petrarchiste. Traduceri.

CONAKRY (KONAKRY), cap. Republicii Guineea (din 1958), situată pe ins. Tumbo. Port la Oc. Atlantic; 1,85 mil. loc. (2004). Ind. textilă și a conf., chimică, alim., prelucr. metalelor și a lemnului. Automobile, conserve de fructe și pește.

CONAȚIONÁL, -Ă adj., s.m. și f. Persoană (considerată în raport cu alta) care face parte din aceeași națiune.

CONCASĂ (< fr.) vb. I tranz. A sfărâma un material dur cu ajutorul concasorului.

CONCASÓR (< fr.) s.n. Mașină de sfărâmat materiale dure, folosită în industriile extractive sau de prelucrare.

CONCATENÁRE (< fr., lat.) s.f. (CHIM.) Înșiruire, alipire a diverselor elemente. ✦ (INFORM.) Operație care permite formarea unui nou vector, prin alăturarea a doi sau mai mulți vectori dați; juxtapunere.

CONCÁV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care prezintă o adâncitură; în formă de scobitură. ✧ (MAT.) *Funcție c.* = funcție a cărei tangentă la grafic, în orice punct, se află deasupra acestuia.

CONCAVITÁTE (< fr., lat.) s.f. Scobitură, adâncitură.

CÓNCĂ (< {i}; {s} gr. *kogkhe* „scoică") s.f. **1.** (ARHIT.) Acoperământ în forma unei jumătăți de cupolă deasupra absidei altarului. **2.** (ANAT.) Scobitura pavilionului urechii ce se continuă cu canalul auditiv extern.

CONCÉDE (< fr.) vb. III tranz. A acorda, a ceda un drept, un privilegiu etc.

CONCEDIÁ (după fr. *congédier*) vb. I tranz. A elibera dintr-o funcție, a îndepărta din serviciu.

CONCÉDIU (< *concedia,* după fr., it.) s.n. Interval de timp în care angajații sunt scutiți, în temeiul legii, de a veni la locul de muncă și a presta munca (**c.** de odihnă, **c.** medical, **c.** de maternitate).

CONCENTRÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) strânge într-un singur loc. ✦ Tranz. A comasa. **2.** Refl. A-și îndrepta atenția, preocuparea într-o anumită direcție; a fi absorbit de ceva. **3.** (MILIT.) Tranz. A chema vremelnic rezerviști în armată în timp de pace, pentru completarea pregătirii militare sau în alt scop. ✦ A strânge mai multe unități sau mari unități într-un anumit raion.

CONCENTRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) concentra și rezultatul ei. **2.** (PSIH.) Însușire a atenției de a se fixa asupra unui obiect, a unei probleme sau a unei activități. **3.** (TEHN.) Separare a mineralelor utile de ce este steril, prin flotație, gravimetrie etc.; îmbogățire **(2)**. **4.** (CHIM.) Mărire a concentrației unui component dintr-un amestec sau dintr-o soluție.

CONCENTRÁT^1 (< germ., fr.) s.n. **1.** Produs alimentar caracterizat printr-un volum mic și un procent mare de substanțe hrănitoare (ex. supă **c.**, lapte **c.**), care devine consumabil după ce a fost încălzit, fiert în apă etc. **2.** Produs bogat în minerale utile, obținut prin concentrare **(3)**.

CONCENTRÁT^2, -Ă adj. Care are o concentrație mare. ✦ (ZOOTEHN.) *Furaje concentrate* = nutrețuri de origine vegetală sau animală cu valoare nutritivă ridicată, bogate în proteine și cu procent redus de apă (ex. grăunțe, tărâțe, șroturi etc.).

CONCENTRATÓR (< fr.) s.n. **1.** (ELT.) Echipament electronic care multiplexează un set de linii de comunicație de mică viteză, pe o singură linie de mare viteză. ✦ Dispozitiv de comutație care servește un număr mare de posturi telefonice. **2.** (INFORM.) Dispozitiv ce regrupează datele de la mai multe *terminale* **(2)** într-o unitate centrală.

CONCENTRAȚIE (< fr.) s.f. (CHIM.) Cantitatea de substanță dizolvată, conținută într-o anumită cantitate de solvent sau de soluție. Se poate exprima în diferite unități: grame, moli, echivalenți-gram.

CONCÉNTRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre figuri geometrice) Care au același centru.

CONCEPCIÓN, oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 212,1 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Ind. textilă, alim. și de prelucr. a lemnului. Universitate. Fundat în 1550.

CONCÉPE (< lat. *concipere*) vb. III. **I.** Tranz. **1.** A imagina, a proiecta, a gândi ceva nou. **2.** A-și face o idee despre ceva; a pricepe, a înțelege. 3. A exprima în anumiți termeni, a formula într-un anumit fel. II. Intranz. (Despre o femeie) A rămâne însărcinată.

CONCÉPT (< fr., lat.) s.n. 1. (LOG.) Noțiune, idee generală. 2. Ciornă, schiță, bruion.

CONCEPTÍSM (< fr., sp.) s.n. Curent literar spaniol, din sec. 17, reprezentat prin Quevedo y Villeyas și B. Gracian y Morales; se caracterizează prin rafinamentul excesiv al gândirii, cultul pentru alegorie și erudiția scolastică.

CONCEPTUALÍSM (< fr.) s.n. Doctrina scolastică intermediară între *nominalism* și *réalism*, inițiată de Abélard, potrivit căreia universaliile au doar o existență mentală.

CONCÉPȚIE (< lat.) s.f. 1. Mod de a concepe (1); ansamblu de idei cu privire la problemele filozofice, științifice, literare etc. ✧ (FILOZ.) *C. despre lume* = viziune de ansamblu asupra existenței. Din perspectiva marilor construcții clasice, filozofia este prezentată drept *c. generală despre lume* (Weltanschauung), un tablou ontologic complet și definitiv care include o filozofie a naturii și una a omului. 2. (FIZIOL.) Proces prin care ia ființă un nou individ animal, prin fecundarea ovulului de către un spermatozoid; procreație.

CONCÉRN (< engl., germ.) s.n. Uniune economică care reunește întreprinderi economice legate între ele prin activitatea lor, acestea rămânând formal independente.

CONCÉRT (< fr., it.) s.n. 1. Manifestare publică, spectacol în care sunt interpretate lucrări muzicale. 2. Compoziție muzicală amplă, scrisă pentru unul sau mai multe instrumente solistice, cu acompaniament de orchestră.

CONCERTÁNT, -Ă (< fr.) adj. Stil de muzică bazat pe principiul dialogului între mai mulți soliști sau grupuri de voci ori instrumente, sau un solist și un ansamblu.

CONCERTÍNĂ (< fr.) s.f. Instrument muzical asemănător cu acordeonul, de formă hexagonală.

CONCERTÍNO (cuv. it.) s.n. 1. Scurtă compoziție în stilul concertului. 2. Grupul de soliști în *concerto grosso*.

CONCERTÍST, -Ă s.m. Interpret care susține o activitate solistică de concert.

CONCÉRTMAISTRU (< germ.) s.m. Primul violonist al unei orchestre, care are și rol de coordonare și supraveghere.

CONCÉRTO GRÓSSO (loc. it.) s.n. Formă instrumentală veche opunând un grup de soliști orchestrei de acompaniament.

CONCÉSIE (< fr., lat.) s.f. Renunțare (la ceva) în folosul sau în interesul cuiva.

CONCESIONÁ vb. I tranz. (DR.) A da în concesiune.

CONCESIONÁR (< fr.) s.m. Persoană (fizică sau juridică) care a obținut o concesiune.

CONCESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Contract prin care bunuri materiale (terenuri, imobile, exploatări miniere etc.), aflate în proprietatea publică sau privată a statului, sunt cedate temporar, în vederea exploatării lor eficiente, unor persoane fizice sau juridice, în schimbul unei plăți periodice numită redevență.

CONCESÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care face concesii; îngăduitor. ✦ *Propoziție c.* = propoziție subordonată care arată că, deși există o piedică, acțiunea din propoziția regentă se realizează sau se poate realiza.

CONCEȘTI, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 2 013 loc. (2008). Mormânt princiar hunic.

CONCETĂȚEÁN, -Ă (< *con-* + *cetățean*, după fr.) s.m. și f. Persoană considerată în raport cu alta care este din același stat sau din același oraș cu ea.

CONCHÍDE (după lat. *concludere*) vb. III tranz. și intranz. A trage o concluzie.

CONCHISTADÓR (< sp.) s.m. Aventurier spaniol plecat să cucerească terit. din America, după descoperirea acesteia (sfârșitul sec. 15).

CONCÍCLIC, -Ă (< *con-* + *ciclic*) adj. (Despre puncte) Care se află pe același cerc.

CONCILIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A pune de acord, a împăca. 2. (DR.) A încerca stingerea sau evitarea unui litigiu prin împăcarea părților.

CONCILIÁBUL (< lat.) s.n. (Livr.) Consfătuire (secretă) între persoane care plănuiesc ceva.

CONCILIÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care se lasă ușor înduplecat; împăciuitor.

CONCILIARISM s.n. (În Biserica catolică) Teorie apărută în sec. 12–13, potrivit căreia conciliul ecumenic are autoritate asupra papei, putând să-l demită. Cea mai radicală formă de c. se află la Marsilius din Padova și William Ockham. Conciliul Vatican I a condamnat c. (1870).

CONCILIATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj. Care tinde spre împăcarea unor divergențe; care duce spre înțelegere între părți opuse; împăciuitor.

CONCILIATORÍSM (< *conciliator*) s.n. Atitudine, acțiune conciliatoare. ✦ Împăciuitorism.

CONCILIÉRE (< *concilia*) s.f. Acțiunea de a concilia. ✧ *C. internațională* = mijloc de rezolvare pașnică a diferendelor dintre state, potrivit propunerilor unei comisii de conciliere.

CONCÍLIU (< lat. *concilium*) s.n. Adunare de prelați catolici care hotărăște în chestiuni de dogmă, morală și disciplină bisericească. ✧ *C. ecumenic* = c. la care sunt convocați toți episcopii Bisericii catolice, prezidat de papă. Biserica catolică recunoaște 21 de *c.e.*, în timp ce Biserica ortodoxă nu acceptă decât primele șapte *c.e.* V. *sinod; sobor.*

CONCÍS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Mai ales despre stil) Expus pe scurt, succint; laconic.

CONCLÁV (< fr., lat. m. *conclave* „cameră închisă cu cheia") s.n. 1. Adunare a cardinalilor în vederea alegerii noului papă, conform unei proceduri instituite în 1274 de papa Grigore al X-lea. 2. Sala în care se întrunește conclavul (1).

CONCLUDÉNT, -Ă (< it., lat.) adj. (Adesea adverbial) Care convinge. ✦ (LOG.) (Despre fapte sau premise) Pe baza cărora se poate trage o concluzie.

CONCLUSÍV, -Ă (CONCLUZÍV, -Ă) (< fr., germ.) adj. Care constituie o concluzie, care conchide. ✧ *Propoziție c.* = propoziție care exprimă o concluzie.

CONCLÚZIE (< fr., lat.) s.f. 1. (LOG.) Propoziția finală a unui raționament, derivată din alte propoziții, numite premise. 2. Ultima parte a unei expuneri sau a unei lucrări, care cuprinde rezultatele finale. ✧ Expr. *A trage concluziile* = a rezuma ideile emise într-o dezbatere, arătând consecințele care se impun în legătură cu acestea. 3. (MAT.) Parte din enunțul unei teoreme care se cere demonstrată. 4. (DR.; la pl.) Susținerile părților și ale procurorului într-un proces.

CONCOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kogkhe* „scoică" + *eidos* „aspect") s.f. Curbă plană obținută dintr-o altă curbă dată, cu ajutorul unui punct fix (polul c.) și al unei secante care se rotește sprijinindu-se de pol; punctele c. se obțin luând pe secantă segmente egale de o parte și de cealaltă a punctului de intersecție cu curba dată.

CONCOMITÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se petrece în același timp (cu altceva); simultan.

CONCORDÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A fi în acord, a corespunde, a se potrivi.

CONCORDÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care concordă. ✦ *Strate* (sau *formații geologice*) *concordante* = strate care s-au depus într-un proces continuu de sedimentare.

CONCORDANȚĂ (< fr.) s.f. 1. Acord, potrivire, corespondență (I 1). ✧ *Concordanța timpurilor* = corespondența timpurilor. 2. (GEOL.) Raportul dintre două strate care s-au depus într-un proces continuu de sedimentare. 3. (ELT.) *C. de fază* = caracteristică a mai multor oscilații sinusoidale a căror diferență de fază este nulă.

CONCORDÁT (< fr., lat.) s.n. 1. (DR.) Tratat între papă și statele având, în totalitate sau în parte, populație catolică, privind disciplina și organizarea ecleziastică. 2. (EC.) Contract prin care o întreprindere, ajunsă în situația de suspendare a plăților, se angajează la plata, într-un termen scurt, a unei părți din datorie, restul urmând a fi achitat la termene mai îndepărtate.

CONCORDIA, zeiță romană, cu numeroase temple la Roma, personificare a bunei înțelegeri.

CONCRESCÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Unire patologică a două țesuturi. 2. (GEOL.) Asociere a particulelor minerale care constituie o rocă sau un minereu.

CONCRESCÚT, -Ă (Despre fructe, semințe) Care cresc lipite una de alta.

CONCRÉT, -Ă (< fr., lat. *concretus* „solid") adj., s.n. 1. Adj. Care poate fi perceput cu simțurile; real. ✧ *Artă concretă* v. *artă*. 2. Adj. Bine determinat. 3. (PSIH.) *Psihologie c.* = disciplină promovată de *G. Politzer* având ca obiect faptele psihologice concrete de viață. *Operație c.* = operație a gândirii vizând direct realitatea sensibilă; după *J. Piaget*, aceasta apare în jurul vârstei de 7–8 ani, spre 12–13 ani făcând loc operațiilor formale. (LOG.) *Noțiuni concrete* = noțiuni ce se aplică la lucruri care există sau se presupune că există ca atare în realitate. 4. *Muzică c.* = construită pornind de la materiale sonore preexistente, înregistrate, apoi supuse diferitelor transformări (inventată de P. Schaeffer în 1948).

CONCRETIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A înfățișa în mod concret. ✦ Tranz. și refl. A (se) materializa, a (se) realiza în mod practic.

CONCREȚIONÁRE (după fr.) s.f. 1. Sinterizare. 2. (GEOL.) Caz particular al fenomenului diagenetic de cimentare, constând în concentrarea unor substanțe chimice din apele subterane, în golurile din roci, luând aproximativ forma acestora (ex. oxizi de mangan în argilă).

CONCREȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Agregat mineral format prin depunerea materialului (carbonat de calciu, gips, fosfați etc.) din soluții în jurul unui nucleu (roci, minerale etc.), în soluri (ex. c. manganice) sau în peșteri (stalactite, stalagmite, curgeri parietale etc.).

CONCUBÍN, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care întreține relații de concubinaj.

CONCUBINÁJ (< fr.) s.n. Conviețuire între un bărbat și o femeie care nu sunt legați prin căsătorie.

CONCUPISCÉNȚĂ (< fr., lat. eclezi astic *concupiscentia* din *concupiscere* „a dori foarte mult") s.f. Aplecare spre plăcerile simțurilor; lascivitate, senzualitate.

CONCURÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. A participa la un concurs. 2. A tinde spre același rezultat. 3. Intranz., refl. și tranz. A (se) lupta pentru întâietate în comerț; a-(și) face concurență.

CONCURÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. I. Adj. 1. Care face concurență altuia. 2. (MAT.; despre linii sau suprafețe) Care se intersectează. 3. Care tinde spre același rezultat. *Cauze concurente*. II. S.m. și f. Participant la un concurs sportiv.

CONCURÉNȚĂ (< fr.) s.f. 1. (EC. POL.) Trăsătură esențială a economiei de piață, care reflectă rivalitatea, disputa dintre agenții economici de a produce și vinde bunuri și servicii similare sau substituibile, în condițiile cele mai avantajoase pentru ei. ✧ *C. neloială* = formă a c. care utilizează mijloace și acțiuni contrare uzanțelor comerciale legale. 2. Întrecere, rivalitate într-un domeniu de activitate; competiție.

CONCÚRS (< fr., lat.) s.n. 1. Examen pentru ocuparea unui post, pentru admiterea într-o instituție de învățământ etc. 2. Întrecere (sportivă) finalizată cu întocmirea unui clasament și acordarea unor premii. 3. Ajutor, sprijin, colaborare. ✦ *C. de împrejurări* = conjunctură. 4. (DR.) *C. de infracțiuni* = situație în care două sau mai multe infracțiuni au fost săvârșite de aceeași persoană, mai înainte ca aceasta să fi fost condamnată definitiv pentru vreuna din ele, ori în care o inacțiune sau acțiune a unei persoane întrunește elementele mai multor infracțiuni. 5. (EC.) *Concursul creditorilor* = situație în care mai mulți creditori ai aceluiași debitor formulează pretenții cu privire la prețul obținut din vânzarea silită a aceluiași bun al debitorului lor.

CONDAMNÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A pronunța o condamnare **(2)**; a osândi, a pedepsi. **2.** A dezaproba un fapt, o atitudine etc.; a blama, a veșteji.

CONDAMNÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a condamna. **2.** (DR.) Aplicare, prin hotărâre judecătorească, a unei sancțiuni penale.

CONDAMNÁT, -Ă s.m. și f., adj. (Persoană) care suferă o condamnare.

CONDÉ, familie de nobili francezi, ramură colaterală a familiei Bourbon. Mai importanți: **1. Louis II, prinț de C.**, supranumit „Marele Condé" (1621-1686), comandant militar în timpul Războiului de 30 de Ani (1618-1648), în care a repurtat victoriile de la Rocroi (1643), Freiburg (1644), Nördlingern (1645) și Lens (1648). **2. Louis Joseph, prinț de C.** (1736-1818), comandant al armatei franceze contrarevoluționare a emigranților din Koblenz, numită „armata lui Condé". **3. Louis Antoine Henri de C., duce d'Enghien** (1772-1804), ultimul descendent al familiei. Emigrat din Franța în 1789, fiind implicat în complotul regaliștilor, a fost răpit de agenții lui Napoleon Bonaparte de la Baden, judecat și executat la Vincennes.

CONDÉI (< ngr.) s.n. **1.** (Înv.) Unealtă pentru scris de forma unui creion la care se adaptează o peniță; toc. ✧ Expr. *Dintr-un condei* sau *dintr-o trăsătură de condei* = dintr-o dată. *A avea condei* = a scrie bine, a avea talent la scris. **2.** Prăjină care, împreună cu lopata fixată la capătul său, formează cârma unei plute.

CONDENSÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre vapori) A se transforma, prin răcire, în lichid. ✦ Tranz. și refl. A (se) face mai dens. ✦ Tranz. Fig. A scurta exprimarea; a comprima.

CONDENSÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) condensa și rezultatul ei. **2.** (FIZ.) Trecerea unei substanțe din starea de vapori în stare lichidă prin răcire, prin comprimare sau prin răcire combinată cu comprimare. C. se produce numai la temperaturi mai joase decât temperatura critică. ✧ (CHIM.) *Reacție de c.* = reacție între doi compuși chimici din care rezultă un produs cu masă moleculară mai mare și care decurge de obicei cu eliminarea de apă sau de alte molecule mici.

CONDENSÁT (< fr., lat.) s.n. Fază lichidă obținută prin condensarea vaporilor unui fluid.

CONDENSÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** (TEHN.) Dispozitiv pentru condensarea unor vapori în vederea recuperării lichidului din care au provenit. 2. *C. electric* = sistem de două conductoare electrice (armăturile **c.**) separate printr-un mediu izolant care se folosește ca acumulator de sarcină electrică.

CONDENTÓR (< fr., germ.) s.n. Sistem optic convergent, cu rolul de a concentra într-un punct sau o direcție dată un fascicul de lumină cu secțiune cât mai mare.

CONDESCENDÉNȚĂ (< fr.) s.f. Bunăvoință față de cineva; amabilitate, deferență. ✦ (Peior.) Aer de superioritate.

CÓNDICĂ (< ngr.) s.f. **1.** Registru, catastif. **2.** (Înv.) Colecție de legi; cod.

CONDIESCU, N[icolae] M[atei] (1880-1939, n. Craiova), scriitor român. General, aghiotant al regelui Carol II. M. de onoare al Acad. (1938). Roman inspirat din viața de provincie („Însemnările lui Safirim"); nuvele satirice („Conu Enake"); memorial de călătorie („Peste mări și țări").

CONDÍL (< fr. {i}; {s} gr. *kondylos* „vârf") s.m. Proeminență osoasă articulară (ex. **c.** occipital).

CONDILLAC, Etienne Bonnot de (1715-1780), filozof iluminist francez. Abate. Urmându-l pe Locke, a indicat senzația drept originea tuturor facultăților umane („Tratat despre senzații").

Louis II Condé

Marie Jean Condorcet

CONDIMÉNT (< fr., lat.) s.n. Substanță de origine minerală, vegetală, animală sau de sinteză, care conferă alimentelor un gust sau o aromă specifică (ex. sare, piper etc.).

CONDIMENTÁ (< fr.) vb. tranz. A da gust alimentelor prin adăugare de condimente.

CONDÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Fapt, împrejurare de care depinde apariția unui fenomen sau care influențează o acțiune, putând-o stimula sau frâna; (la pl.) împrejurările în care are loc un fenomen. ✧ *Condiții de mediu (naturale)* = totalitatea factorilor de mediu (biotici, abiotici și antropici) în care trăiește o ființă. **2.** (LOG.) Antecedentul unei relații ipotetice de forma: dacă *a* este adevărat, *b* este de asemenea adevărat; și dacă *b* este fals, *a* este fals. **3.** Clauză a unei înțelegeri, a unei convenții. **4.** (DR.) Eveniment viitor și nesigur de care atârnă fie nașterea (**c.** suspensivă), fie stingerea unui drept și cu efecte retroactive (**c.** rezolutorie). **5.** Situație socială a cuiva. **6.** (SPORT) *C. fizică* = situație a unui sportiv din punctul de vedere al pregătirii și al stării sale fizice. 7. (FIZ.) *C. fizică normală* = stare în care se află corpurile atunci când presiunea are valoarea de 1,01325 × 10^5 N/m^2 la temperatura 273,15 K.

CONDIȚIONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A constitui factorul de care depinde ceva; a provoca ceva, a fi cauza unui lucru. **2.** A face să depindă un drept sau un act de o condiție. **3.** A admite ceva sub rezerva unor condiții.

CONDIȚIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este supus unei condiții; care cuprinde o condiție. ✧ (GRAM.) *Propoziție c.* = propoziție subordonată care arată o acțiune de a cărei îndeplinire depinde realizarea acțiunii din propoziția regentă. *Mod c.* = mod personal care exprimă o acțiune a cărei realizare depinde de îndeplinirea unei condiții. ✧ (LOG.) s.f. Orice propoziție de forma „dacă p atunci q".

CONDIȚIONÁRE s.f. **1.** Faptul de a condiționa, de a stabili un raport de dependență. ✦ Operație prin care un material, un produs etc. este adus într-o anumită stare de temperatură, umiditate, puritate etc. **2.** (PSIH.) Ansamblu de operații asociative prin care se provoacă un nou comportament la animal sau la om. Utilizată pentru tratarea anumitor nevroze sau pentru vindecarea copiilor de teamă, bâlbâială etc.

CONDOLEÁNȚE (< fr., lat. *condolere* „a suferi împreună cu") s.f. pl. Cuvinte de regret, de compasiune pentru o persoană căreia i-a murit cineva apropiat.

CONDOMINÍU (CONDOMINIUM) (< fr., engl., de la lat. *dominium* „suveranitate") s.n. **1.** (DR.) Exercitare a suveranității asupra aceluiași terit. de către două sau mai multe state; *p. ext.* terit. respectiv. **2.** (EC.) Proprietate imobiliară din care unele părți sunt proprietăți individuale, reprezentate de apartamente sau spații cu altă destinație decât cea de locuință, iar restul, proprietate comună indiviză; bloc de locuință.

CONDÓR (< fr.) s.m. Cea mai mare pasăre de pradă (c. 1-1,15 m lungime, peste 3 m la anvergura aripilor), din ordinul falconiformelor care trăiește în Anzi, la 2 000-6 000 m altitudine, cu penaj gri-albăstrui, capul și gâtul golașe *(Vultur gryphus)*. ✧ *C. californian* = pasăre răpitoare de zi, din ordinul falconiformelor, de c. 1 m lungime, care trăiește în S Californiei, cu penaj cenușiu și vârful aripilor albicios; pe cale de dispariție, ocrotit *(Gymnogyps californianus)*.

CONDORCET, Marie Jean Antoine DE CARITAT, marchiz de ~ (1743-1794), filozof, matematician și om politic francez. Girondin. Colaborator al „Enciclopediei". A susținut ideea perfectibilității omenirii pe baza progresului infinit al rațiunii („Schiță a unui tablou istoric al progresului spiritual uman").

CONDOTIÉR (< it.) s.m. (În sec. 14-16 în statele italiene) Conducător de detașamente de mercenari care se angajau în serviciul orașelor, al principilor sau al papii.

CONDREA, Sergiu (1900-1982, n. Tulcea), inginer român. Contribuții privind comprimarea benzii de frecvență a semnalelor de televiziune.

CONDRIÓM (< fr.; {s} gr. *khondrion* „granulă") s.m. (HIST.) Ansamblul condriozomilor dintr-o celulă, cu rol important în metabolismul acesteia.

CONDRIOZÓM (< fr. {i}; {s} gr. *khondrion* „granulă" + *soma* „corp") s.m. (HIST.) Structură complexă, constituită dintr-o membrană lipoproteică exterioară, două membrane interne, substanță fundamentală omogenă, având forme de corpusculi izolați *(mitocondrii)*, granule *(condriomite)* sau bastonașe *(condrioconte)*; furnizează energia necesară celulei.

CONDRÍTĂ (< fr.; {s} gr. *khondros* „cartilaj") s.f. Inflamație acută sau cronică a unui cartilaj.

CONDROÍDE (< fr.; {s} gr. *khondros* „cartilaj" + *eidos* „aspect") s.n. pl. Substanțe complexe, compuse din proteine conjugate cu un anumit tip de mucopolizaharide și care intră în structura cartilajelor.

CONDUCĂTÓR, -OÁRE (< *conduce*) adj., s.m. și f. I. Adj. 1. Care conduce; de conducere. **2.** (FIZ.) *Bun* (sau *rău*) *c.* = care prezintă (sau nu) conductibilitate. **II.** S.m. și f. Persoană sau organ care conduce un stat, un partid, o organizație, o întreprindere, o instituție etc.; cap **(3)**.

CONDÚCE (< lat.) vb. III **1.** Tranz. A îndruma un grup de oameni, o instituție, o organizație etc., având întreaga răspundere a muncii în domeniul respectiv. ✦ A dirija o discuție, o dezbatere etc. **2.** Refl. A se orienta după..., a se comporta după... **3.** Tranz. A însoți pe cineva. **4.** A dirija mersul unui vehicul, al unei mașini etc. **5.** (FIZ.; despre corpuri) A transmite un fluid, o cantitate de căldură, de electricitate etc. **6.** A ajunge prin raționament la o concluzie, la o convingere. **7.** (Despre un sportiv, o echipă) A se afla în frunte.

CONDÚCERE s.f. Acțiunea de a conduce; activitatea conducătorului. ✧ *C. colectivă* (sau *colegială*) = conducere exercitată pe bază de decizii adoptate de un organ colectiv (colegial). *C. unipersonală* = conducere exercitată pe baza deciziilor unei singure persoane. ✦ Persoană sau colectiv de persoane care conduce.

CONDÚCT (< germ.) s.n. Formație anatomică cu aspect de canal sau de tub (ex. **c.** auditiv extern).

CONDUCTÁNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Mărime definită în curent continuu ca fiind egală cu inversul rezistenței **(5)** și în curent alternativ ca egală cu produsul dintre admitanță și factorul de putere; unitatea de măsură a c. este siemensul.

CONDÚCTĂ (< germ.) s.f. Țeavă sau ansamblu de țevi din metal, beton etc. destinată transportului fluidelor sau materialelor pulverulente (ex. **c.** de aducție, **c.** de forță, **c.** de refulare etc.) ✧ *C. electrică* = conductor sau ansamblu de conductoare electrice de metal și cu lungime mare, folosit pentru realizarea legăturilor conductive în instalațiile electrice.

CONDUCTIBILITÁTE (< fr.) s.f. *C. electrică* = proprietate a unor corpuri de a putea fi străbătute de curent electric atunci când li se aplică o diferență de potențial electric. *C. termică* = proprietate a unor corpuri de a permite trecerea căldurii din regiunile cu temperatură mai ridicată către regiunile cu temperatură mai coborâtă.

CONDUCTÍV, -Ă (< fr.) adj. Privitor la conductibilitatea electrică. ✧ *Legătură c.* = legătură între două elemente de circuit electric, realizată prin intermediul unui conductor electric, al unui aparat de conectare ori al unui conector; legătură galvanică.

CONDUCTIVITÁTE (< fr.) s.f. C. *electrică* = mărime fizică ce caracterizează conductibilitatea electrică a corpurilor, numeric egală cu inversul rezistibilităţii. C. *termică* = mărime fizică ce depinde de temperatura şi natura unui corp.

CONDUCTOMETRÍE (< fr., germ.; {s} fr. *conductivité* „conductivitate" + gr. *metron* „măsură") s.f. Metodă electrochimică de analiză, bazată pe modificarea prin titrare a conductivităţii soluţiei analizate.

CONDUCTOMÉTRU (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru determinarea conductivităţii soluţiilor.

CONDUCTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj., s.n. (Corp sau material) care prezintă conductibilitate electrică sau conductibilitate termică. ✧ C. *electric* = piesă cu conductanţă mare, folosită pentru realizarea circuitelor electrice prin legături conductive. C. *optic* = fir cilindric sau fascicul de fire, din sticlă optică, prin care lumina poate trece de la un capăt la altul datorită reflexiilor totale repetate pe pereţii acestuia. **2.** S.m. şi f. Lucrător feroviar care controlează biletele călătorilor şi supraveghează ordinea în vagoane.

CONDUÍTĂ (< fr.) s.f. **1.** Fel de a se purta, comportare. **2.** Ansamblul răspunsurilor psihologice, motrice şi fiziologice, prin care fiinţa vie se adaptează unei situaţii date.

CONDURACHI, Emil (1912-1987, n. Scânteia, jud. Iaşi), istoric şi arheolog român. Acad. (1955). Specialist în istoria Antic. („Histria", „Daco-Romania Antiqua").

CONEA, Ion (1902-1974, n. Coteana, jud. Olt), geograf român. Considerat întemeietorul geografiei istorice şi toponimiei geografice româneşti („Ţara Loviştei. Studiu de geografie istorică").

CONECTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A lega, a uni două sau mai multe conducte electrice.

CONECTÁRE s.f. Operaţie de montaj prin care o maşină, un aparat sau un dispozitiv electric este legat într-un circuit sau la o reţea electrică; conexiune **(3)**. ✧ *Aparat de c.* = aparat electric folosit pentru închiderea sau deschiderea unui circuit electric (ex. întrerupătorul, contactorul, separatorul etc.).

CONECTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care poate fi conectat. **2.** S.n. (MAT.) Legătură cu ajutorul căreia din variabile separate iau naştere expresii; operator, functor, conector. **3.** S.n. (GRAM.) Cuvânt de relaţie în propoziţii sau în frază.

CONECTÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care conectează. **2.** S.n. (ELT.) Piesă cu ajutorul căreia se realizează o legătură colectivă (ex. fişa, banana, clema). **3.** S.n. Conectiv **(2)**, **(3)**.

CONÉX, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se găseşte în legătură cu ceva, care însoţeşte ceva. ✧ (MAT.) *Mulţime c.* (într-un spaţiu topologic) = mulţime care nu este reuniunea a două mulţimi nevide şi separate.

CONEXÁ (< *conex*) vb. I tranz. A lega laolaltă, a alătura; a reuni. ✦ (DR.; despre un organ de jurisdicţie) A uni pentru a fi soluţionate împreună, în acelaşi dosar, două sau mai multe pricini între care există conexitate.

CONEXITÁTE (< fr.) s.f. Conexiune **(1)**. ✦ (DR.) Raportul dintre două sau mai multe pricini care au un obiect înrudit.

CONEXIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Legătură, relaţie; conexitate. ✧ C. *inversă* = feedback. **2.** Legătură prin conducte sau prin organe de maşină între două maşini, aparate, mecanisme etc. ✦ Legătură între două sau mai multe elemente de circuit ori conducte electrice (ex. **c.** în stea sau în triunghi ale fazelor unui sistem trifazat). **3.** Conectare.

CONFABULÁŢIE (< fr.; {s} lat. *confabulatio* „conversaţie") s.f. Simptom întâlnit în unele boli mintale, constând din relatarea unor fapte imaginare fără conştiinţa irealităţii lor; mitomanie.

CONFÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Obiect de îmbrăcăminte fabricat şi livrat în serie. ✧ C. *metalică* = ansamblu de profile şi cadre metalice îmbinate între ele prin sudare. **2.** Confecţionare.

CONFECŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A fabrica îmbrăcăminte sau încălţăminte. **2.** A efectua prelucrarea unui material sau a unui semifabricat pentru obţinerea unui obiect (unicat sau în serie).

CONFEDERATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la confederaţie.

CONFEDERAŢIA GERMANĂ, uniune de 34 de state, creată în urma Congresului de la Viena (1814-1815). Desfiinţată (1866) în urma înfrângerii Austriei în Războiul Austro-Prusian.

CONFEDERAŢIA GERMANIEI DE NORD, uniune de 22 state, sub conducerea Prusiei, creată în 1866.

CONFEDERAŢIA RINULUI, uniune de 16 state germane, creată în 1806 şi tutelată de Napoleon I. S-a dezmembrat în 1813.

CONFEDERÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Uniune de state sau de unităţi terit., autonome sau independente, având anumite organe centrale ale puterii de stat în comun (parlament, guvern, şef de stat etc.). Astfel de confederaţii au fost: până în 1848, Confederaţia elveţiană; între 1778 şi 1787, S.U.A.; între 1815 şi 1866, Confederaţia germană. C. constituie, în general, o etapă de trecere spre constituirea unui stat federal şi chiar unitar. **2.** Denumire dată unor asociaţii de organizaţii obşteşti (ex. Confederaţia Generală a Muncii din Franţa).

CÓNFER (cuv. lat. „apropie, compară") Termen prin care se face o referire, o trimitere la un text sau la o lucrare lămuritoare. Prescurtat: *cf.*

CONFERENŢIÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** Persoană care ţine o conferinţă. **2.** Grad în învăţământul superior, intermediar între lector şi profesor.

CONFERÍNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Expunere făcută în public pe o temă literară, ştiinţifică, politică etc. **2.** Întrunire a reprezentanţilor mai multor state sau a unor organizaţii pentru discutarea unor probleme cu caracter politic, economic, cultural-ştiinţific etc. ✧ C. *la nivel înalt* = întâlnire la care participă şefi de state sau de guverne. **3.** C. *de presă* = întâlnire în cadrul căreia o personalitate a vieţii politice, culturale etc. face o expunere sau declaraţii şi răspunde la întrebările reprezentanţilor presei.

CONFESIONÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care ţine de o confesiune religioasă. **2.** S.n. (La catolici) Loc (în biserică) unde preotul spovedeşte pe credincioşi.

CONFESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mărturisire a unor fapte, a unor gânduri sau sentimente intime; *p. restr.* spovedanie. ✦ Scriere literară în care autorul expune gânduri şi sentimente intime din viaţa sa. ✦ Scriere care cuprinde mărturisirea de credinţă a unei ramuri a bisericii creştine (ex. „Confesiunea de la Augsburg", 1530). **2.** Religie, cult[1] **(3)**.

CONFESÓR (< fr., lat.) s.m. Preot care spovedeşte; duhovnic.

CONFÉTI (CONFETTI) (< it., fr.) s.f. pl. Bucăţele rotunde de hârtie colorată care se împrăştie peste participanţii la o petrecere.

CONFIDÉNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană căreia i se fac confidenţe.

CONFIDÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Încredinţare a unor gânduri intime, a unei taine; destăinuire.

CONFIDENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se comunică în taină; secret.

CONFIGURÁ (< fr., lat.) vb. I refl. A se întocmi într-un anumit fel, a lua o anumită formă.

CONFIGURÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Înfăţişare; formă exterioară a unui lucru. ✦ Totalitatea relaţiilor dintre părţile unui sistem sau dintre mai multe sisteme din aceeaşi categorie. ✦ (CHIM.) Mod de aranjare a liganzilor (substituenţilor) în jurul unui element de chiralitate moleculară (carbon asimetric, axă de chiralitate etc.).

CONFIRMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A recunoaşte şi a întări exactitatea unei afirmaţii făcute de altcineva. **2.** (DR.; despre persoane) A renunţa la dreptul de a cere anularea unui act juridic, căruia îi recunoaşte astfel efectele juridice. ✦ A întări prin aprobare (ex. un mandat de arestare). **3.** A definitiva pe cineva într-un post.

CONFIRMÁRE s.f. (La ortodocşi şi catolici) Act sacramental care desăvârşeşte botezul; mirungere; (la protestanţi) act fără valoare sacramentală prin care tinerii (15-16 ani) îşi declară public credinţa creştină înainte de a lua parte la *Sfânta Cină.*

CONFISCÁRE s.f. Trecere gratuită, ca măsură de siguranţă ori ca sancţiune, în patrimoniul statului, în temeiul unei hotărâri judecătoreşti, a unui bun sau a tuturor bunurilor aparţinând unei persoane. ✧ *Confiscarea averii* = sancţiune aplicată în caz de săvârşire a unor infracţiuni grave, constând în trecerea în patrimoniul statului, pe baza unei hotărâri judecătoreşti, a tuturor sau a unor bunuri ale condamnatului.

CONFLAGRÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Conflict de mari proporţii; război în care sunt atrase mai multe state.

CONFLÍCT (< fr., lat. *conflictus* „şoc, lovire") s.n. **1.** Neînţelegere, ciocnire de interese; antagonism; ceartă, discuţie (violentă). ✧ C. *armat* = război. **2.** (DR.) C. *de competenţă* = situaţie în care mai multe organe de jurisdicţie sau de urmărire penală susţin că toate sunt competente (**c.** pozitiv de competenţă) sau incompetente (**c.** negativ de competenţă) pentru soluţionarea unui litigiu ori pentru efectuarea unei urmăriri penale. ✧ C. *de legi* = situaţie în care se discută care lege este aplicabilă dintre legile ce se succed în timp (**c.** de legi în timp) ori dintre mai multe legi în vigoare în locuri diferite (**c.** de legi în spaţiu). **3.** (PSIH.) Conturare a unor poli (motive, interese, opinii etc.), clasificarea unor diferenţe şi încercarea fiecărei părţi de a se impune, sursă a dezvoltării, în interiorul persoanei sau între persoane sau grupuri a unor interese divergente. **4.** (LIT.) Ciocnire între ideile, interesele sau sentimentele personajelor unei opere literare, determinând desfăşurarea acţiunii. (DR.) C. *de interese* = situaţie în care persoana ce exercită o demnitate publică sau o funcţie publică are un interes personal de natură patrimonială, care ar putea influenţa îndeplinirea cu obiectivitate a atribuţiilor care-i revin potrivit legilor în vigoare.

CONFLUÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Loc de unire a două sau a mai multor cursuri de apă. **2.** Fig. Loc de întâlnire, contact.

CONFÓRM, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre acte, cópii etc.) Care are acelaşi cuprins cu...; identic. ✧ *Transformare c.* = transformare a unei figuri geometrice, efectuată punct cu punct, care lasă neschimbate unghiurile şi sensurile de rotaţie. **2.** Corespunzător; potrivit. ✦ (Adverbial) În conformitate cu...

CONFORMÁ (< fr., lat.) vb. I refl. A se pune de acord cu... ✦ A se supune unui ordin, unei legi etc.

CONFORMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Structură fizică generală a corpului sau a părţilor lui, a unei suprafeţe de teren etc.; constituţie **(2)**. **2.** (CHIM.) Geometrie moleculară rezultată prin rotirea în moleculă a atomilor sau a grupelor de atomi în jurul unor axe moleculare (legături), datorată interacţiunii de respingere reciprocă a atomilor şi grupărilor atomice, inclusiv a atomilor de hidrogen.

CONFORMÉR (< fr.) s.m. Izomer de conformaţie (sau de rotaţie) care, practic, nu poate fi separat; se află în echilibru cu alţi izomeri de aceeaşi natură.

CONFORMÍSM (< fr.) s.n. Atitudinea conformistului; acceptare mecanică, necritică a normelor, ideilor şi obiceiurilor mediului.

CONFORMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Potrivire, concordanţă. ✧ Expr. *În conformitate cu* = potrivit cu... *Pentru conformitate,* formulă prin care se atestă exactitatea unei cópii.

CONFÓRT (< fr.) s.n. Totalitatea condiţiilor materiale care asigură o existenţă comodă şi igienică; comoditate **(1)**.

CONFRÁTE (< *con-* + *frate,* după fr.) s.m. Coleg de profesiune.

CONFRERÍE (< fr.) s.f. Asociație constituită în scopuri religioase sau caritabile; *p. ext.* grupare de oameni cu preocupări comune.

CONFRUNTÁ (< fr.) vb. I **I.** Tranz. **1.** A pune față în față două sau mai multe persoane pentru a verifica adevărul spuselor lor. **2.** A pune față în față obiecte, opere, fenomene etc. pentru a le compara. **II.** Refl. A putea face față unei situații, probleme etc. dificile.

CONFUCIANÍSM (< fr., de la n. pr. *Confucius*) s.n. Doctrină religioasă, morală și filozofică chineză, întemeiată de *Confucius*. După perioada de maximă înflorire din timpul dinastiei Han, când a devenit religie oficială în China, **c.** a căzut în desuetudine sub presiunea *taoismului* și *budismului*. În sec. 10, are loc revirimentul c. sub forma doctrinei spiritualiste a neoconfucianismului. În prezent, noul neoconfucianism este o sinteză între **c.** clasic și curentele filozofice ale Europei Occidentale.

CONFUCIUS (numele latinizat al lui *Kong Qiu* sau *Kong Fuzi*) (c. 551-479 î.Hr.), înțelept chinez. I se atribuie doctrina numită de chinezi *rugiao*, iar de europeni, *confucianism*. A predicat modestia și a redus panteonul tradițional la un singur zeu, Zhangdi, identificat cu cerul *(tian)*. Doctrina lui C. este centrată pe trei concepte originale: *tian* (conceptul despre cer), *li* (conceptul despre tradiție) și *ren* (conceptul despre omenie, virtutea esențială). Postum, sub dinastia Han, **C.** a fost proclamat sfânt.

CONFUNDÁ (< lat. *confundere* „a pune la un loc, a reuni, a încurca") vb. I **1.** Tranz. A lua o persoană drept alta sau un lucru drept altul. **2.** Refl. A forma un tot, a se contopi.

CONFÚZ, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Neclar, nelămurit. **2.** (Despre oameni și manifestările lor) Încurcat, zăpăcit, tulburat.

CONFÚZIE (< fr., lat.) s.f. Încurcătură; lipsă de orientare. ✧ *C. mintală* = sindrom caracterizat prin tulburări de percepție, raționament, memorie etc.; se întâlnește în infecții, intoxicații și în unele boli nervoase.

CONFUZIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Stingere a unei obligații prin întrunirea în aceeași persoană a calității de debitor și a celei de creditor.

CÓNGA (cuv. sp.) s.f. Dans de origine afro-cubaneză, care se dansează în șir, cu figuri variate.

CONGELÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face să înghețe. ✦ A supune un aliment la o temperatură cuprinsă între -12 și -20°C, în vederea conservării lui pe o perioadă mai lungă (până la c. șase luni).

CONGELATÓR (< fr.) s.n. Instalație de înghețare a produselor alimentare.

CONGENÉR, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) (Despre organe sau formațiuni pare, simetrice) Care au aceeași funcție (ex. mâna dreaptă este **c.** cu cea stângă). ✦ (Despre animale și plante) Care aparține aceleiași specii sau aceluiași gen cu alt animal sau altă plantă (ex. câinele este **c.** cu lupul; conopida este **c.** cu varza).

CONGENITÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *congenitus* „născut odată cu") adj. Din naștere, înnăscut (ex. malformație c.).

CONGÉSTIE (< fr., lat.) s.f. Aflux anormal de sânge într-o anumită parte a corpului; boală provocată de acest aflux. ✧ *C. cerebrală* = accident cerebral vascular. *C. pulmonară* = **c.** a alveolelor pulmonare determinată de obicei de o infecție pneumococică.

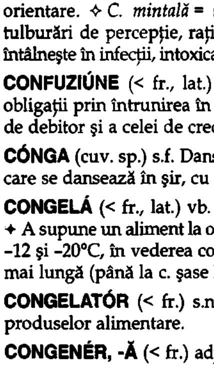

Confucius

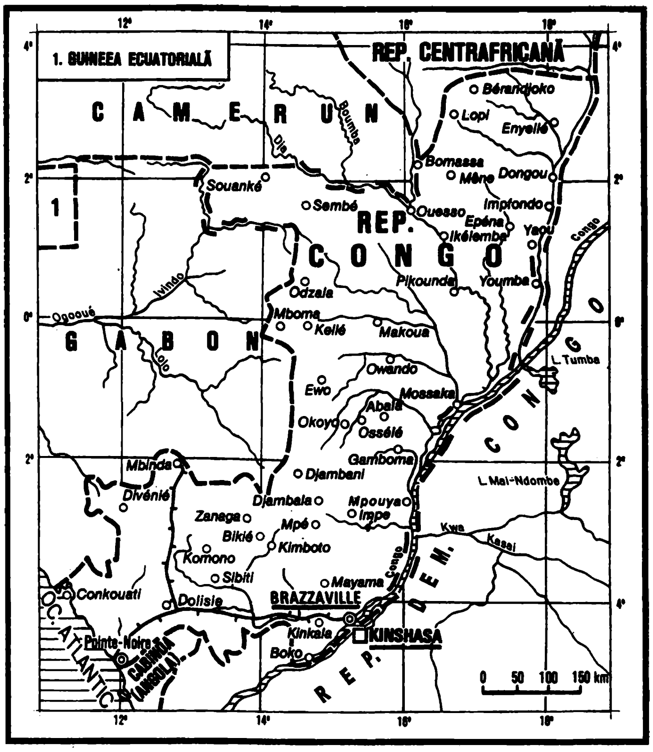

CONGESTIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A avea o congestie. ✦ Refl. A se înroși la față.

CONGLOMERÁT (< fr.) s.n. **1.** Rocă sedimentară consolidată, formată din fragmente rotunjite de roci mai vechi, cimentate cu calcar, silice etc. ✦ Fig. Amestec de elemente eterogene. **2.** (EC.) Corporație de tip holding care reunește companii din mai multe domenii de activitate, formată de obicei prin achiziții de întreprinderi care operează la scară internațională.

CONGO **1.** Fl. în Africa Ecuatorială: 4 320 km. Bazin hidrografic: c. 3,7 mil. km² (al doilea în lume, după Amazon). Izv. din reg. Marilor Lacuri Africane, descrie un arc de cerc spre N, trece prin Kinshasa și Brazzaville și se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar. Afl. pr.: Oubangui, Kasai. S-a mai numit și *Zair*. **2. Republica ~**, stat în Africa Ecuatorială; 342 mii km²; 2,95 mil. loc. (2003). Limba de stat: franceză. Religia: romano-catolici 41%, protestanți 24%, culte tradiționale 33%, islamică 2%. Cap. *Brazzaville.* Orașe pr.: Pointe-Noire, Dolisie (Loubomo). *Relief* de podiș (alt. max.: 1 040 m) care coboară în trepte spre E, către valea fl. C., și domină în SV o îngustă câmpie litorală. *Climă* ecuatorială. C. 2/3 din terit. este acoperit de o pădure tropicală umedă. Expl. de petrol; se mai extrag min. de cupru, zinc, diamante și săruri de potasiu. Se cultivă bananieri, arahide, palmieri de ulei, arbuști de cacao, cafea, trestie de zahăr, tutun, ananas, orez, porumb, manioc, batate. Se cresc caprine, ovine, bovine. Pescuit. Întreprinderi de prelucr. a lemnului, a produselor agricole și de ciment, îngrășăminte chimice, textile ș.a. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. - *Istoric.* Din sec. 15-16 pe terit. C. au existat mai multe formațiuni statale (Makoko, Loango). La sfârșitul sec. 19 terit. actual al C. a fost ocupat de francezi și transformat (1886) în colonie; între 1910 și 1958 a fost inclus, sub denumirea de Congo Central, în componența fostei Africi Ecuatoriale Franceze; în 1958, C. a fost proclamat rep. (cu autonomie internă) în cadrul Comunității Franceze, iar la 15 aug. 1960 a devenit stat independent, sub numele de Republica C. (din dec. 1969, Republica Populară C.). Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). Între 1969 și 1977, șeful statului a fost Marien N'Gouabi, după asasinarea căruia (mart. 1977), organul suprem al puterii de stat a devenit Comitetul Militar al Partidului Congolez al Muncii (P.C.M.), se renunță la sistemul marxist-leninist și se trece la pluripartidism. Grava criză economică și socială degenerează în război civil (1998-1999). Începând cu anul 2000 se încearcă, prin succesive convorbiri intercongoleze, să se pună capăt pustiitorului război civil și instituirea reconcilierii naționale. Generalul Denis Sassou-Nguesso este reales în mart. 2002 președinte al țării și încheie în 2003 un acord de pace cu rebelii. Republică prezidențială. **3. Republica Democrată ~**, stat în Africa Ecuatorială; 2,34 mil. km²; 56,6 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: catolici 50%, protestanți 20%, kimbanguiști 10%, musulmani 10%, alte culte 10%. Cap.: *Kinshasa.* Orașe pr.: Kananga, Lubumbashi, Mbuji-Mayi, Kisangani. Este împărțit în opt prov. și orașul Kinshasa. Țara corespunde în cea mai mare parte bazinului depr. al fl. C., care urcă spre S în pod. Shaba (fost Katanga) și Kasai. În E apar masivele muntoase Ruwenzori (5 109 m) și Virunga (4 507 m). *Climă* ecuatorială. Expl. de cupru, argint, min. radioactive, cobalt, diamante, aur, argint, zinc, plumb, cositor, mangan, platină, cadmiu și germaniu. Ind. țării produce: energie electrică, derivate petroliere, ciment, cherestea, încălț., țigarete, țesături, alimente. Se cultivă porumb, manioc, batate, orez, arahide, banane, ananas, citrice, palmieri, cafea, cacao ș.a. Se cresc caprine, bovine și ovine. Pescuit. Moneda: francul congolez. - *Istoric.* În sec. 15-18, formațiunile statale congoleze ale triburilor bantu au cunoscut o deosebită înflorire. În sec. 15-17, **R.D.C.** devine o sursă a comerțului cu sclavi. Disputat de puterile coloniale europene, terit. **R.D.C.** a fost cucerit de belgieni (1879-1884) și, sub numele de „Statul Liber Congo", a fost declarat proprietate (1885) personală a regelui Leopold II; în 1908 devine oficial colonie a Belgiei. În perioada postbelică, mișcarea de eliberare națională a luat avânt (crearea în 1957 a Mișcării Naționale Congoleze, sub conducerea lui Patrice Lumumba); la 30 iun. 1960 a fost proclamată independența statului sub denumirea de Republica Congo; șeful guvernului, Patrice Lumunba, a dus o politică de independență politică și economică. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). În oct. 1960 guvernul a fost răsturnat, după care țara este cuprinsă, timp de cinci ani, de un adevărat haos: lupte pentru putere, ciocniri intertribale, mișcări secesioniste, război civil, intervenții militare ale unor state străine, prezența unor forțe O.N.U. de menținere a păcii etc. La 25 nov. 1965 a avut loc o lovitură de stat militară, puterea fiind preluată de *Joseph Desiré Mobutu*, care, conducând (până în 1997)

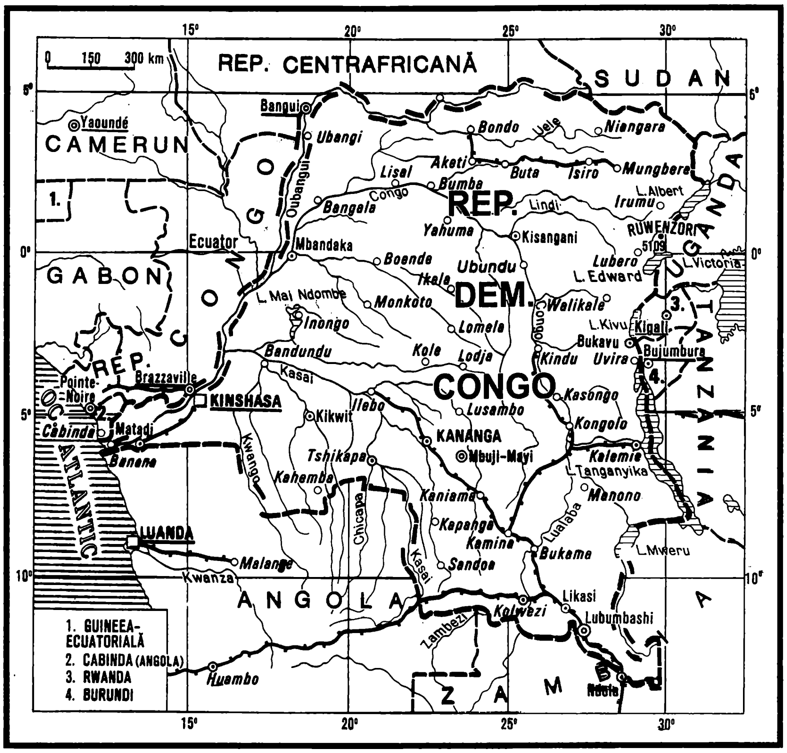

țara cu mână de fier, reușește să restabilească unitatea statală și să asigure stabilitatea internă a noului regim. În urma unei rebeliuni armate (1996), în provincia de graniță Kiwu, împotriva regimului Mobutu, puterea este preluată de Laurent-Desiré Kabila, care se proclamă președinte (mai 1997) și interzice orice activitate politică. În țară izbucnește (aug. 1998) un sângeros război civil, care până în prezent a făcut c. 3 milioane de victime. Președintelui Kabila (asasinat în ian. 2001) îi urmează fiul său, Joseph Kabila, care încearcă, printr-un tratat cu rebelii (apr. 2003), să pună capăt pustiitorului război civil prin constituirea unui guvern în care să fie reprezentate toate forțele aflate în conflict, urmat apoi de organizarea de alegeri libere. Denumirea țării a fost schimbată în Republica Democrată Congo (din 1971, Zair, iar în 1997 se revine la numele de R.D. Congo). Republică prezidențială.

CONGREGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (În Biserica catolică) **1.** Ordin monahal. **2.** Confrerie alcătuită din clerici și laici. **3.** Departament al curiei papale. **4.** Ședință de studiu a sinoadelor generale; *p. ext.* adunare religioasă.

CONGREGAȚIONALÍȘTI (< fr.) s.m. pl. Membrii unei mișcări protestante, apărute în Anglia (sec. 16-17), care pune accent pe dreptul fiecărei adunări locale de a hotărî singură în privința problemelor ei, independent de orice altă autoritate omenească superioară.

CONGRÉS (< fr., lat.) s.n. **1.** Întrunire națională sau internațională în care se dezbat probleme cu caracter politic, economic, științific etc. **2.** Organ suprem de conducere a unor partide și organizații obștești. **3.** Denumire a parlamentului în unele țări (ex. în Statele Unite ale Americii și în unele țări din America Latină). **4.** Denumire dată unor conferințe internaționale care au ca scop, de obicei, încheierea unor tratate de pace. **5.** (Urmat de determinări). Denumire a unor partide politice (ex. Congresul Național Indian etc.).

CÓNGRESMAN (< cuv. engl.) s.m. Membru al Congresului Statelor Unite ale Americii.

CONGRESUL GENERAL AL BUCOVINEI, adunare întrunită la Cernăuți în ziua de 15/28 nov. 1918. A hotărât „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei... cu Regatul României", reconfirmând decizia Adunării Naționale Constituante din 14/27 oct. 1918.

CONGRUÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care concordă, care coincide; echivalent. **2.** (Despre numere întregi) *Congruent modulo p.* = care dau același rest la împărțirea prin numărul *p*. **3.** (Despre figuri geometrice) Care sunt egale sau care pot fi făcute să coincidă.

CONGRUÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Acord, concordanță, coincidență.

CONIÁC (< fr.; *Cognac,* oraș în Franța) s.n. Băutură alcoolică tare, obținută prin distilarea anumitor sorturi de vin.

CÓNIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. De forma unui con. **2.** S.f. Curbă obținută prin intersectarea unui con circular cu un plan (ex. elipsa, cercul, hiperbola etc.).

CONICITÁTE (< fr.) s.f. Mărime caracteristică a unui trunchi de con drept, egală cu diferența dintre diametrul mare și diametrul mic raportată la înălțimea acestuia; *p. ext.* formă conică.

CONÍDIE (< fr. {i}; {s} gr. *konis-* „praf") s.f. Spor imobil care asigură înmulțirea asexuată a ciupercilor evoluate.

CONIFÉR (< fr., lat. *conifer,* din *conus* „con" + *fero* „a purta") s.n. (La pl.) Plante lemnoase din filumul gimnosperme, cu canale secretoare de rășină, frunze aciculare sau solzoase, în general persistente, flori unisexuate, dispuse în conuri și semințe aripate; folosite în ind. lemnului, construcții etc.; (și la sg.) arbore sau arbust din această categorie (ex.: bradul). Sin. *rășinos.*

CONIMETRÍE (< fr.) s.f. Operație de determinare a numărului și a mărimii particulelor de praf din aer cu ajutorul conimetrului.

CONIMÉTRU (fr., germ.; {s} gr. *konis* „praf" + *metron* „măsură") s.n. Aparat cu ajutorul căruia se captează praful dintr-un anumit volum de aer și se fixează pe plăci de sticlă spre a fi examinat la microscop.

CONIÓZĂ (< fr.; {s} gr. *konis* „praf") s.f. Îmbolnăvire produsă prin inhalarea de pulberi. V. *pneumoconioză.*

CONIVÉNȚĂ (< fr., lat. *conniventia* „indulgență" din *connivere* „a închide ochii") s.f. *De ~ (cu...)* = în complicitate (cu...), de acord (cu...).

CONJECTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Părere bazată pe presupuneri; prezumție, supoziție.

CONJUGÁ (< fr., lat.) vb. I I. Tranz. A modifica formele unui verb după persoană, număr, timp, mod și diateză. II. Refl. Fig. A se îmbina, a se uni.

CONJUGÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la căsătorie.

CONJUGÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) conjuga. **2.** Flexiunea verbului. ✦ Categorie de verbe cu terminație identică la infinitiv, care se conjugă în mod asemănător. **3.** Fig. Îmbinare, împletire. **4.** (BIOL.) Unire temporară a două microorganisme, în cursul căreia ele fac un schimb de ADN. **5.** (GENET.) Unire a cromozomilor omologi, având ca scop reducerea lor numerică, în timpul meiozei de maturație. **6.** (După diverși autori) Fecundație, hologamie.

CONJUGÁT, -Ă adj. Unit, legat împreună. ✧ (FIZIOL.) *Nervi conjugați* = nervi care au aceeași funcție. (MAT.) *Numere complexe conjugate* = două numere complexe care au părțile reale egale, iar părțile imaginare egale și de semne contrare. (OPTICĂ) *Puncte conjugate* = oricare dintre punctele unui obiect și punctul corespunzător de pe imaginea obiectului obținută cu ajutorul unui sistem optic. *Raze conjugate* = oricare dintre razele incidente pe un sistem optic și raza emergentă corespunzătoare.

CONJÚNCT, -Ă (< lat. *coniunctus* „unit") adj. *Forme conjuncte* = formele scurte ale prezentului indicativ pers. 1 sg. *(-s)* și pers. 3 sg. și pl. *(-i, -s)* ale verbului „a fi" și formele neaccentuate ale pronumelui personal la dativ și acuzativ sg. și pl. (*-mi* sau *mi-*, *-ți* sau *ți-* etc.).

CONJUNCTÍV (după fr., lat. *coniunctivus* „care leagă") adj. **1.** Care unește, care leagă. ✧ *Țesut c.* = țesut de susținere a corpului omului și al animalelor, care leagă celelalte țesuturi între ele; este format din fibre și din substanța intercelulară. **2.** (GRAM.) *Modul c.* (și substantivat, n.) = mod personal care exprimă o acțiune realizabilă; subjonctiv.

CONJUNCTÍVĂ (după fr.; {s} lat. *coniunctivus* „care leagă") s.f. Membrană mucoasă vascularizată care acoperă suprafața internă a pleoapelor și suprafața anterioară a globului ocular.

CONJUNCTIVÍTĂ (după fr.) s.f. Inflamație a conjunctivei care se manifestă prin roșeață, senzație de corp străin în ochi și secreție abundentă.

CONJUNCTÓR (după fr.; {i} lat. *coniunctus* „unit") s.n. *C. disjunctor* = aparat electric care asigură închiderea sau întreruperea circuitului de încărcare a unei baterii de acumulatoare de pe un autovehicul în funcție de diferența dintre tensiunea bateriei și cea de la bornele generatorului care o încarcă.

CONJUNCTÚRĂ (după fr. *conjoncture*) s.f. Ansamblu de împrejurări și de condiții care influențează un fenomen sau o situație la un moment dat; concurs de împrejurări. ✦ Totalitatea trăsăturilor care caracterizează un anumit moment al procesului dezvoltării economice.

CONJÚNCȚIE (după fr., lat. *coniunctio*) s.f. **1.** Parte de vorbire neflexibilă care leagă două propoziții într-o frază sau două cuvinte cu același rol sintactic într-o propoziție. ✧ *C. coordonatoare* v. *coordonator. C. subordonatoare* v. *subordonator.* **2.** (LOG.) Operator exprimat prin cuvântul „și". Expresia alcătuită cu ajutorul lui este adevărată numai dacă toate propozițiile componente sunt adevărate și falsă dacă cel puțin una dintre componente este falsă. **3.** (ASTR.) Poziție a doi aștri care, la un moment dat, au aceeași longitudine cerească.

CONJUNCȚIONÁL, -Ă adj. Cu rol de conjuncție. ✧ *Locuțiune c.* = care îndeplinește funcția de conjuncție.

CONJURÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A ruga stăruitor; a implora. **2.** Intranz. A complota; a conspira.

CONJURÁT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Conspirator.

CONJURÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Complot; conspirație.

CONLOCUITÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. (Persoană) care locuiește împreună cu altcineva în aceeași reg. sau țară.

CONLUCRÁ vb. I intranz. A-și da contribuția la o acțiune; a colabora.

CONNECTICUT **1.** Fl. în NE S.U.A.; 552 km. Izv. din N m-ţilor Apalaşi şi se varsă în Oc. Atlantic. **2.** Stat în NE S.U.A., la Oc. Atlantic; 13 mii km^2; 3,40 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Hartford.*

CONNERY, Thomas (zis *Sean*) (n. 1930), actor britanic de teatru şi film. Personalitate atrăgătoare care se confundă cu rolul interpretat: „James Bond". Alte filme: „Colina", „Omul care voia să fie rege", „Incoruptibilii", „În numele trandafirului".

CONNES, Alain (n. 1947), matematician francez. Lucrări de analiză funcţională (teorie spectrală). Medalia Fields (1982).

CONNICK, Harry Jr. (n. 1967), interpret american de jazz. Pianist şi cântăreţ, orientat spre eleganţa cântăreţilor americani clasici. Reprezentativ pentru orientarea revivalistă din jazz: „20", „Blue Light", „25". Carieră cinematografică.

CONNOLLY, James (1868-1916), revoluţionar irlandez. Întemeietorul Partidului Socialist Republican (1896), unul dintre conducătorii răscoalei naţionale irlandeze împotriva englezilor (apr. 1916); executat.

CONOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *konos* „con" + *eidos* „aspect") s.n. Suprafaţă riglată ale cărei generatoare se sprijină pe o dreaptă fixă, sunt paralele cu un plan dat şi mai îndeplinesc o a treia condiţie (de ex. se sprijină toate pe o curbă dată).

CONOP, com. în jud. Arad, pe Mureş; 2 410 loc. (2008).

CONOPÍDĂ (< ngr.) s.f. Plantă legumicolă din fam. brasicacee, cu o inflorescenţă cărnoasă de culoare alburie, bogată în vitaminele B şi C, folosită în alimentaţie *(Brassica oleracea* var. *botryts*). ✦ Inflorescenţa acestei plante.

CONOTÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Sens colateral al unui cuvânt, spre deosebire de sensul lui fundamental. **2.** (LOG.) Definiţia sau semnificaţia abstractă a unui cuvânt; principiul sau condiţia prin care un lucru este recunoscut ca fiind denotat de acel cuvânt.

CONRAD, numele mai multor regi şi împăraţi germani. Mai importanţi: **1. C. II,** rege (1024-1027) şi împărat (1027-1039), întemeietorul dinastiei Franconiene. **2. C. III,** rege şi împărat (1138-1152), întemeietorul dinastiei Hohenstaufen. A condus, împreună cu regele Franţei Ludovic VII, Cruciada a II-a (1147-1149).

CONRAD, Joseph (pseud. lui *Józef Teodor Konrad Korzeniowski*) (1857-1924), prozator englez de origine poloneză. Romane de aventuri maritime şi exotice („Lordul Jim"). Maestru al prozei scurte („Taifun").

CONRAD VON HÖTZENDORF, Franz, conte (1852-1925), feldmareşal şi om politic austro-ungar. Partizan al politicii de expansiune în Pen. Balcanică; şef al statului-major al armatei austro-ungare (1906-1911; 1912-1917), comandant al grupului de armate de pe frontul austro-italian (1917-1918). Memorii.

CONSACRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A dărui cu totul; a închina, a destina. ✦ Tranz. şi refl. A (se) dedica, a (se) devota. **2.** A stabili, a consfinţi. **3.** (REL.) A sfinţi. ✦ A hirotonisi.

CONSACRÁT, -Ă adj. **1.** Destinat. ✦ (Despre oameni) Recunoscut (unanim), considerat drept autoritate într-un anumit domeniu. **2.** Consfinţit, stabilit (prin uz, prin tradiţie). **3.** (REL.) Sfinţit. ✦ Hirotonisit.

CONSANGVINITÁTE (CONSANGUINITÁTE) (< fr., lat.) s.f. (DR.) Raport de rudenie între persoane care au acelaşi tată, dar nu şi aceeaşi mamă.

CONSANGVINIZÁRE s.f. (BIOL.) Autopolenizare sau încrucişare între indivizi îndeaproape înrudiţi; are ca rezultat reducerea variabilităţii genetice şi uneori creşterea incidenţei unor caractere nefavorabile.

CONSĂTEÁN, -Ă s.m. şi f. Persoană considerată în raport cu alta care locuieşte sau este originară din acelaşi sat.

CONSCIENCE, Hendrik (1812-1883), scriitor belgian de expresie flamandă. Romane istorice care au inaugurat renaşterea literaturii flamande („Leul din Flandra", „Jacob van Artevelde").

CONSECÍNŢĂ (după fr., lat.) s.f. **1.** Rezultat al unei acţiuni, al unui principiu; urmare. ✧ Loc. *În consecinţă* = **a)** prin urmare; b) conform situaţiei. **2.** (LOG.) Propoziţie care este imposibil să fie falsă, dacă adevărul ei decurge din adevărul conjunct al altor propoziţii.

CONSECUTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care urmează fără întrerupere; succesiv. ✧ *Propoziţie c.* (şi substantivat, f.) = propoziţie circumstanţială care exprimă rezultatul unei acţiuni sau al unei stări din regentă.

CONSECÚŢIE (< fr., lat.) s.f. Înlănţuire, legătură. ✧ (GRAM.) *Consecuţia timpurilor* = concordanţa timpurilor.

CONSECVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., adv., s.n. **1.** Adj., adv. (Care acţionează) statornic conform cu principiile sale. **2.** (GEOMORF.) Adj. (Despre o vale) Orientată pe direcţia înclinării stratelor. **3.** S.n. (LOG.) **a)** Propoziţie care decurge necesar dintr-o altă propoziţie. **b)** Al doilea membru al unei implicaţii care urmează primului, numit *antecedent*. Sin. *consecinţă* **(2).**

CONSECVÉNŢĂ s.f. Faptul de a fi consecvent. ✦ (În logica scolastică) *Implicaţie* şi decurgere a formulelor logice una din alta, pe baza implicaţiei şi a raporturilor lor cu *conjuncţia* şi *disjuncţia*.

CONSÉMN (după fr. *consigne*) s.n. **1.** Totalitatea îndatoririlor specifice ale unei gărzi militare; *p. ext.* ordin, dispoziţie. **2.** Interzicere a ieşirii militarilor din cazarmă pentru un anumit timp.

CONSEMNÁ (după fr. *consigner*) vb. I tranz. **1.** A trece anumite menţiuni, în legătură cu un fapt juridic, într-un proces-verbal, într-o minută etc.; a nota, a înregistra. **2.** A depune bani spre păstrare şi fructificare la o instituţie care are sarcina de conservare a sumelor de bani. **3.** A interzice militarilor ieşirea din cazarmă, din locul de staţionare sau părăsirea navei, pentru un anumit timp, din motive sanitare, disciplinare, de securitate etc.

CONSEMNAŢIÚNE s.f. Depunere de fonduri sau de valori (în garanţie).

CONSÉNS (< lat.) s.n. Identitate de păreri, acord.

CONSENSUÁL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) *Contract* ~ = contract care se încheie prin simplul acord de voinţă a părţilor.

CONSERVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A efectua operaţia de conservare **(2). 2.** A păstra, a păzi. ✦ Refl. A se menaja.

CONSERVÁNT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care conservă. **2.** S.n. Substanţă care împiedică fermentarea unor produse alimentare sau de altă natură (ex. acidul salicilic, sulfiţi, benzoaţi etc.).

CONSERVÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a conserva. ✧ *Instinct de c.* = instinct de apărare la om şi la animale, care are drept scop menţinerea fiinţei proprii. **2.** Tratament al unor produse perisabile (alimente, lemn, piei etc.) pentru a nu se altera; se face prin uscare, sterilizare, congelare, refrigerare etc. C. *naturii* v. *ocrotirea naturii.* **3.** (DR.) *Act de c.* v. *act.*

CONSERVATÓR^1 (< fr., germ.) s.n. Instituţie de învăţământ (de grad superior, în unele ţări) în care se predau discipline muzicale.

CONSERVATÓR^2, -OÁRE (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Care păstrează, conservă. **2.** Adj. Care aparţine conservatorismului. ✧ *Partidul c.* = partid politic având doctrina conservatoare. **3.** Adj. Care are tendinţa de a menţine obiceiurile, instituţiile, ideile existente; tradiţional. **4.** S.m. şi f. Persoană însărcinată cu conducerea unui muzeu, a unei biblioteci, a unei colecţii etc. **5.** S.n. (TEHN.) C. *de ulei* = rezervor metalic montat deasupra capacului unor transformatoare electrice şi legat printr-o ţeavă cu cuva, cu rolul de a menţine cuva plină cu ulei, independent de variaţia temperaturii.

CONSERVATORÍSM (CONSERVATÍSM) (< fr.) s.n. Ideologie care acceptă cu prudenţă schimbarea instituţiilor tradiţionale (religie, proprietate, familie) şi preferă dezvoltarea treptată în locul schimbărilor bruşte; asociat, în general, cu partidele politice de dreapta.

CONSÉRVĂ (< fr.) s.f. Produs alimentar supus unui tratament de conservare pentru a putea fi păstrat mai mult timp.

CONSFĂTUÍRE s.f. Acţiunea de a se sfătui cu alţii. ✦ Şedinţă în care se discută probleme de interes comun.

CONSFINŢÍ vb. IV tranz. A da un caracter durabil; a stabili, a consacra.

CONSIDERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) socoti; a (se) privi (ca...). ✧ Expr. *Considerând că...* = având în vedere că... **2.** Tranz. A cinsti, a stima.

CONSIDERÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Remarcabil, însemnat; (foarte) mare.

CONSIDERÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stimă, respect. **2.** Considerent, motiv. ✧ Expr. *A avea* (sau *a lua*) *în consideraţie* = a avea în vedere. **3.** Părere; reflecţie.

CONSIDERÉNT (< fr.) s.n. **1.** Punct de vedere, părere. ✦ Argument (logic); motiv, consideraţie **(2). 2.** (DR.; la pl.) Partea dintr-o hotărâre a unui organ de jurisdicţie cuprinzând motivarea hotărârii respective.

CONSIGNÁŢIE (< fr.) s.f. Depunere spre păstrare, garanţie sau vânzare a unor lucruri la un magazin specializat. ✦ Magazin în care se depun spre vânzare diferite obiecte aparţinând unor persoane particulare.

CONSILIÉR (< *consiliu,* după fr.) s.m. **1.** Sfetnic, sfătuitor. **2.** Grad în ierarhia unor funcţii; persoană care deţine acest grad.

CONSÍLIU (< lat. *consilium* „deliberare, sfat") s.n. Colectiv organizat, cu sarcini de conducere, de administrare sau de avizare a activităţii unei organizaţii, întreprinderi, instituţii etc. (ex. *c. profesoral*). ✧ C. *de familie* = adunare a membrilor familiei care se pronunţă asupra actelor unui membru al familiei lipsit, total sau parţial, de capacitate de exerciţiu. C. *de miniştri* = totalitatea miniştrilor îndeplinind funcţia de organ al puterii executive; guvern, cabinet **(II).** C. *de stat* = a) (în unele state) organ suprem al puterii de stat cu activitate permanentă; **b)** denumire dată organului consultativ al şefului statului (ex. în Olanda), organului suprem al jurisdicţiei administrative (ex. în Franţa) sau organelor administrative centrale (ex. în Suedia, Norvegia, Danemarca). C. *de administraţie* = organ de conducere a unei societăţi anonime pe acţiuni, în comandită etc., format din mai mulţi administratori, aleşi de Adunarea Generală a Acţionarilor. C. *redacţional* = organ consultativ de pe lângă redacţiile unei edituri, format din specialişti în domeniile de activitate ale redacţiilor respective.

CONSILIUL ANTANTEI (AFRICANE), grupare regională politică-economică, înfiinţată în 1959, cu sediul la Abidjan, cu participarea statelor vest-africane Niger, Côte d'Ivoire, Benin, Burkina Faso, Togo (din 1965).

CONSILIUL DE AJUTOR ECONOMIC RECIPROC *(C.A.E.R.),* organizaţie internaţională de colaborare economică între state socialiste. Creată în 1949. Membri fondatori: Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria şi U.R.S.S. A urmărit crearea unei dependenţe economice şi politice a statelor membre faţă de U.R.S.S. Ulterior, au aderat Albania (în 1949; din 1962 nu a mai participat la activităţi), R.D.G. (1951), Mongolia (1962), Cuba (1972) şi Vietnam (1978). Iugoslavia a avut statut de observator; desfiinţat la 28 iun. 1991.

CONSILIUL DE COROANĂ, organism instituit ad-hoc în România în perioada sistemului parlamentar, cu caracter reprezentativ de partid onorific, în componenţa căruia intrau şefi de partide politice, foşti miniştri, precum şi alte personalităţi politice marcante. Consultat de rege în probleme vitale ale ţării (declararea războiului, încheierea păcii, succesiunea la tron ş.a.).

CONSILIUL DE SECURITATE v. **Organizaţia Naţiunilor Unite.**

CONSILIUL DE TUTELĂ v. Organizaţia **Naţiunilor Unite.**

CONSILIUL DIRIGENT, organ executiv provizoriu de conducere a Transilvaniei, ales la 2 dec. 1918 de către Marele Sfat Naţional. Alcătuit din 15 membri, sub preşedinţia lui Iuliu Maniu. Şi-a încetat activitatea la 20 nov. 1919. Dizolvat la 4 apr. 1920.

CONSILIUL ECONOMIC ŞI SOCIAL AL O.N.U. v. **Organizaţia Naţiunilor Unite.**

CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR, asociaţie creată în 1948 de către bisericile creştine necatolice în scopul refacerii unităţii tuturor creştinilor pe calea acordurilor şi dialogului teologic. V. *ecumenism.*

CONSILIUL EUROPEI, organizație guvernamentală regională, cu sediul la Strasbourg, creată în 1949, în scopul promovării intereselor comune ale statelor europene. Organele principale sunt: Comitetul Miniștrilor, Adunarea Consultativă, Secretariatul și comisiile tehnice și consultative. România este membru cu drepturi depline din 1993.

CONSILIUL MONDIAL AL PĂCII, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Viena, creată în 1949, la Congresul Mondial al Partizanilor Păcii (își începe activitatea în 1950), în scopul unității de acțiune a tuturor forțelor care luptă pentru pace.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN CENTRAL, organ politic suprem, constituit la 30 oct. 1918 la Budapesta (la Arad din 2 nov. 1918), din câte șase reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat Român. A avut atribuțiile unui guvern provizoriu al Transilvaniei, conducând acțiunea de înlăturare a vechilor autorități ungare și înlocuirea lor cu consilii naționale române. Condus de Șt. Cicio Pop. A pregătit și organizat Adunarea Națională de la Alba Iulia, care a hotărât la 1 Decembrie 1918, unirea Transilvaniei cu România. Și-a încetat activitatea odată cu crearea *Consiliului Dirigent.*

CONSILIUL NORDIC, organizație guvernamentală regională, creată în 1952 (își începe activitatea în 1953), în scopul promovării cooperării în domeniile politic, economic, social și cultural între țările nord-europene membre (Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia și Suedia). Organe principale: Prezidiul, Consiliul, secretariatele din fiecare țară membră, comitetele permanente.

CONSIMȚĂMÂNT (< *consimți,* după fr.) s.n. **1.** Aprobare, încuviințare, asentiment. **2.** (DR.) Manifestare de voință a unei pesoane în vederea formării unui act juridic.

CONSIMȚÍ (< *con*^{1}- + *simți,* după fr. *consentir*) vb. IV tranz. A-și da consimțământul; a încuviința, a aproba.

CONSISTÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Tare, vârtos. ✦ (Despre hrană) Substanțial; sățios.

CONSISTÉNȚĂ (< fr., it.) s.f. Densitate, tărie a unui corp, a unei materii; rezistență opusă de un corp sau de un material la deformare sau la sfărâmare. Corpurile pot avea **c.** tenace, plastică, fărâmicioasă etc. ✦ Fig. Tărie, soliditate, fermitate.

CONSISTOMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *consistence* „consistență" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat folosit pentru măsurarea consistenței unui material.

CONSISTÓRIU (< lat.) s.n. **1.** Adunare de cardinali convocată de papă. **2.** Ansamblu de pastori sau de rabini care conduc o comunitate.

CONSOÁNĂ (< fr., lat.) s.f. Sunet al vorbirii produs în anumite puncte ale canalului fonator prin închiderea, urmată de deschiderea bruscă, sau prin strâmtarea acestuia.

CONSOLÁ (< fr., lat.) tranz. și refl. A(-și) alina suferința; a (se) mângâia (sufletește).

CONSÓLĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Capătul liber al unei grinzi care iese în afara punctului de reazem, având rolul de a suporta o sarcină pe latura orizontală superioară. **2.** Element de sprijin ornamentat al unui balcon, al unei cornișe etc. **3.** Mobilă în formă de policioară sau de măsuță rezemată de perete pe care se așază o statuetă, un vas etc. **4.** (INFORM.) Echipamentul destinat comunicației directe a unui operator cu sistemul de calcul.

John Constable: „Catedrala din Salisbury văzută din reședința episcopului"

Constantin cel Mare

CONSOLIDÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) face sau a deveni solid, durabil; a (se) întări. **2.** Tranz. A mări (prin diferite operații, lucrări etc.) capacitatea de rezistență a unui sistem tehnic.

CONSOLIDÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a consolida. **2.** (DR.) Stingere a unui drept de uzufruct prin întrunirea, în aceeași persoană, a calității de uzufructuar și de nud proprietar. **3.** (CONT.) Prezentarea situațiilor financiare ale unui grup ca și în cazul unei întreprinderi unice.

CONSONANTÍSM (< fr.) s.n. Sistemul sau totalitatea consoanelor dintr-o limbă.

CONSONANTÍST, -Ă (< fr.) adj. *Psihologie* ~ = teorie susținând ideea unui echilibru în desfășurarea fenomenelor psihice; dezvoltată de Ștefan Odobleja (1938).

CONSONÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (MUZ.) Raport între două sau mai multe sunete care generează o sonoritate armonioasă, plăcută, într-un context socio-cultural dat. **2.** (PSIH.) Armonie, acord cognitiv al unei persoane sau al unui grup; opusă *disonanței.* **3.** Fig. Potrivire de idei, de păreri; înțelegere.

CONSÓRT (< fr., engl.) s.m. *Prinț* ~ = (în Marea Britanie, Olanda ș.a.) soțul reginei.

CONSÓRȚIU (< fr., lat.) s.n. Înțelegere încheiată între mai multe bănci sau societăți comerciale mari pentru efectuarea în comun a unor operații avantajoase de mare amploare (ex. plasarea unor împrumuturi de stat sau particulare).

CONSPÉCT (< **1.** rus., **2.** germ., lat.) s.n. **1.** Notare sintetică, schematică și sistematică a datelor esențiale ale unei probleme. **2.** Privire de ansamblu asupra unor probleme (realizată într-o lucrare). **3.** Compendiu.

CONSPIRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Uneltire îndreptată împotriva statului sau a ordinii publice; complot, conjurație.

CONSTÁ (< lat.) vb. I intranz. A fi alcătuit din...; a consista.

CONSTABLE, John (1776–1837), pictor peisagist englez. Colorist rafinat, precursor al picturii în plein-air („Car cu fân", „Lan de grâu", „Catedrala din Salisbury").

CONSTÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care rămâne neschimbat, statornic; imuabil. **2.** S.f. Mărime care își păstrează aceeași valoare. ✧ *Constante logice* = expresii a căror semnificație este considerată fixă atât în limba naturală, cât și în limbajul formalizat. V. *variabile logice.* **3.** S.f. Mărime caracteristică unui fenomen, unui material, unui aparat etc. ✧ C. *universală* = mărime fizică invariabilă a cărei valoare poate depinde, eventual, numai de unitățile de măsură alese.

CONSTANT, Marius (1925–2004, n. București), compozitor francez de origine română. Activează ca pianist și dirijor. Balete, muzică de cameră, simfonică, o operă.

CONSTANTÁN (< fr. {i}; {s} lat. *constant-* „constant") s.n. Aliaj de 60% cupru și 40% nichel, cu rezistivitate mare și constantă, întrebuințat la fabricarea reostatelor, a termoelementelor etc.

CONSTANT DE REBEQUE, Henri Benjamin de (1767–1830), scriitor și om politic liberal francez. Proză de analiză, remarcabilă prin obiectivitatea și precizia stilului („Adolphe").

CONSTANTE, Lena (1909–2005, n. București), artistă decoratoare română. Lucrări de artă decorativă și ilustrație de carte cu motive folclorice în soluții plastice inedite („Păpuși"). Memorialistică de detenție.

CONSTANTIN, numele mai multor împărați bizantini. Mai importanți: **1. C. V Copronimul** (741–775). A purtat lupte victorioase împotriva arabilor (746, 751–752), slavilor (758) și bulgarilor (759, 762–763); în 754 a convocat un sinod, la care s-a hotărât condamnarea și distrugerea icoanelor. **2. C. VII Porfirogenetul** (913–959; domnie efectivă: 945–959). Autor al unor scrieri privind politica și ceremonialul curții imperiale („De ceremoniis aulae byzantinae", „De administrado imperio"), cu unele referiri la istoria României. **3. C. IX Monomahul** (1042–1055). A suferit înfrângeri din partea turcilor selgiucizi și a normanzilor. În timpul domniei sale s-a produs „Marea schismă" a Bisericii creștine (iul. 1054). **4. C. XI** (sau **XII**) **Paleolog (zis și Dragases),** ultimul împărat bizantin (1449–1453). A murit luptând, în timpul cuceririi Constantinopolului de către turci.

CONSTANTIN II (n. 1940), rege al Greciei (1964–1973).

CONSTANTIN, George (1933–1994, n. București), actor român de teatru și film. Talent robust, cu largi posibilități interpretative (Camil Petrescu, H. Lovinescu, Shakespeare, Shaw, Pirandello, Cehov). Roluri în filme („Reconstituirea", „Cu mâinile curate", „Burebista", „O vară de neuitat").

CONSTANTIN, Tănase (1824-?, n. Izvoarele, jud. Olt), deputat sătean în Adunarea ad-hoc a Țării Românești (1857). Susținător al reprezentării țărănimii în Adunarea Legislativă și militant pentru Unirea Principatelor.

CONSTANTIN CEL MARE (Flavius Valerius Constantinus), împărat roman (306–337). Înfrângând pe Maxențiu (312) și pe Liciniu (324) a devenit suveran al întregului Imp. Roman. A desăvârșit reformele politice, militare și sociale inițiate de Dioclețian, perfecționând sistemul *dominatului;* a facilitat consolidarea creștinismului ca religie de stat (edictul de toleranță de la Milano, 313, și convocarea primului conciliu ecumenic de la Niceea, 325). A întărit limesul dunărean și a mutat capitala Imp. la Constantinopol (330), oraș fundat de el.

CONSTANTIN DAICOVICIU, com. în jud. Caraș-Severin; 2 956 loc. (2008). Fabrică de var. Până în 1973 s-a numit *Căvăran.*

CONSTANTINE (KOUSTANTINA, KSONTINA, QACENTINA), oraș în NE Algeriei, în apropierea M. Mediterane; 462,1 mii loc. (1998). Universitate islamică. Cap. a regilor Numidiei sub numele de *Cirta.* Distrus în 331. Refăcut de împăratul Constantin (313). Ruine romane.

CONSTANTINEANU, Ioan C. (1859–1932, n. Siminicea, jud. Suceava), naturalist român. Lucrări asupra uredinalelor și mixomicetelor din România.

CONSTANTINESCU, Dan (1931–1993, n. București), compozitor român. Creație plasată la granița între modalismul cromatic și serialism.

CONSTANTINESCU, Emil (n. 1939, Tighina), jurist, geolog și om politic român. Specialist în mineralogie („Mineralogeneza skarnelor de la Sasca Montană"). Președinte al României (1996–2000). Președinte al Partidului Acțiunea Populară (2003–2008). În plan intern a sprijinit restructurarea economică, realizată de guvernele C.D.R., U.S.D. și U.D.M.R., prin închiderea întreprinderilor nerentabile, promovarea privatizării și încurajarea investițiilor, precum și asanarea sistemului bancar, refacerea societății civile și consolidarea statutului de drept. În plan extern, a avut o contribuție notabilă pentru admiterea României în N.A.T.O. și începerea negocierilor de aderare a țării la U.E.

Emil Constantinescu

CONSTANTINESCU, Gabriel (n. 1942, Bucureşti), pictor, sculptor şi fotograf român. Stabilit în Germania. Compoziţii cu elemente reale într-o ordonare fantastică, cu o perfectă ştiinţă a desenului („Compoziţie structurală").

CONSTANTINESCU, George (Gogu) (1881-1965, n. Craiova), om de ştiinţă, inginer, inventator român. A trăit în Anglia (din 1912). Acad. (1965). A creat (1912) ştiinţa şi tehnica *sonicităţii* („Teoria sonicităţii"). A inventat şi construit numeroase maşini şi dispozitive sonice (convertizorul sonic). Pionier al construcţiilor de beton armat în România.

CONSTANTINESCU, George Kiriac (1888-1951, n. Brăila), medic veterinar şi zootehnician român. Creatorul şcolii româneşti de zootehnie. Studii privind aplicarea principiilor de genetică în zootehnie.

CONSTANTINESCU, Gherasim (1902-1979, n. Cişmeaua Văruită, Basarabia), agronom şi viticultor român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul viticulturii, în special studii de ampelografie.

CONSTANTINESCU, Grigore (n. 1938, Bucureşti), muzicolog român. Publicistică muzicală. Lucrări: „Diversitatea stilistică în opera romantică", „Dicţionar de teatru liric". Fondator de concursuri naţionale de interpretare.

CONSTANTINESCU, Ion (Iancu) (1884-1963, n. Recea, jud. Olt), inginer electrotehnician român. Contribuţii la fondarea învăţământului de telecomunicaţii din România. A brevetat (1919) aparatul teletipografic, care stă la baza teleimprimatoarelor moderne.

CONSTANTINESCU, Liviu (1914-1997, n. sat Ighişu Vechi, jud. Sibiu), geofizician român. Acad. (1990). Cercetări de gravimetrie, geomagnetism şi prospecţiuni geofizice, radiometrie şi fizica globului. Contribuţii in seismologie.

CONSTANTINESCU, Mac (pseud. lui *Mihail Filip* C.) (1900-1979, n. Charlottenburg, Germania), sculptor, grafician, decorator şi scenograf român. Reliefuri monumentale („Victoria", „Decebal şi Traian"), compoziţii cu caracter decorativ („Tătăroaica", „Danaida"). A ilustrat „Divina Comedie" de Dante.

CONSTANTINESCU, Miron (1917-1974, n. Chişinău), sociolog, om politic şi istoric român. Comunist. Acad. (1974). A deţinut importante funcţii în conducerea de partid şi de stat. Lucrări: „Sociologie generală", „Cercetări sociologice, 1938-1971".

CONSTANTINESCU, Mitiţă (1890-1946, n. Bucureşti), om politic şi economist român. Guvernator al Băncii Naţionale a României (1935-1938, cu întreruperi). Lucrări privind dezvoltarea economică a României, crearea complexului industrial naţional („Politica economică aplicată").

CONSTANTINESCU, Nicolae N. (1920-2000, n. Bucureşti), economist român. Acad. (1990). Lucrări privind istoria economică a României, istoria gândirii economice, teoria economică, economia mediului ambiant, economia de piaţă („Problema contradicţiei în economie", „Teoria valorii muncă şi lumea contemporană").

CONSTANTINESCU, Paul (1909-1963, n. Ploieşti), compozitor român. M. coresp. al Acad. (1963). Creaţia sa (muzică simfonică, de cameră, vocal-simfonică - „Oratoriul de Crăciun", opera „O noapte furtunoasă") se sprijină pe folclorul românesc şi pe cântările bizantine. Remarcabil dar al orchestraţiei. Muzică de film.

CONSTANTINESCU, Pompiliu (1901-1946, n. Bucureşti), critic şi istoric literar român. Analize dedicate fenomenului literar interbelic, impunând prin rigoare şi obiectivitate („Figuri literare", „Tudor Arghezi" - monografie a operei). Foiletonistică publicată postum.

CONSTANTINESCU, Ştefan (1898-1984, n. Târgu Ocna), pictor român. Peisaje şi portrete; compoziţii murale (mozaicul de la Muzeul Ţăranului Român).

CONSTANTINESCU, Virgiliu Niculae (n. 1931, Bucureşti), inginer mecanic român. Acad. (1991). Contribuţii la teoria lubrificaţiei (cu gaze, turbulentă, interacţiuni vâscos-nevâscos în aerodinamică).

Paul Constantinescu

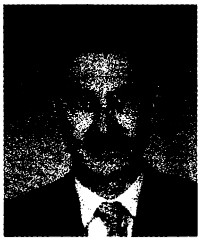

Florin Constantiniu

CONSTANTINESCU-IAŞI, Petre (1892-1977, n. Iaşi), istoric şi om politic român. Acad. (1948). Militant al mişcării comuniste. A ocupat funcţii importante în aparatul de stat.

CONSTANTINIU, Cornel (n. 1945, Bucureşti), cântăreţ român. Şlagăre de muzică uşoară („N-aţi văzut o fată"). Filme şi piese de teatru.

CONSTANTINIU, Florin (n. 1933, Bucureşti), istoric român. Acad. (2006). Specialist în domeniul relaţiilor agrare şi al politicii de reformă a lui C. Mavrocordat („Relaţiile agrare din Ţara Românească şi Moldova în sec. al XVIII-lea"). Preocupări privind istoria celui de al Doilea Război Mondial („1941. Hitler, Stalin şi România"). Autor al lucrărilor „O istorie sinceră a poporului român" şi „De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu".

CONSTANTINOPOL, oraş fundat de *Constantin cel Mare*, pe locul vechii colonii greceşti Byzantion, devenit în 330 cap. Imp. Roman, apoi a Imp. Bizantin. Unul dintre cele mai mari oraşe ale Ev. Med., puternic centru cultural, economic şi religios; asediat de avari, persani, arabi, selgiucizi, slavi şi cruciaţi (care l-au cucerit în 1204, stăpânindu-l până în 1261); cucerit de turcii otomani la 29 mai 1453, C. a devenit cap. a Imp. Otoman (până în 1923), sub numele de *Istanbul*. Aici au fost semnate numeroase tratate de pace. La C. s-au ţinut trei sinoade ecumenice: în 381 (convocat de împăratul Teodosie I cu intenţia de a pune capăt controversei ariene şi de a se pronunţa în legătură cu ereziile timpului); în 553 (convocat de împăratul Iustinian I cel Mare cu intenţia de a împăca monofizitismul cu ortodoxia); în 680-681 (convocat de Constantin IV Pogonatul pentru a formula credinţa adevărată faţă de erezia monoteismului).

CONSTANTINOS (sec. 17), zugrav din Ţara Românească de origine greacă. Considerat şeful şcolii de pictură de la Hurezi, a contribuit la constituirea stilului brâncovenesc, prin integrarea rafinatului eclectism athonit tradiţiei autohtone. Autor principal al picturilor de la bisericile mănăstirilor Hurezi, Polovragi şi de la Biserica Doamnei din Bucureşti.

CONSTANTIN Şerban, domn al Ţării Româneşti (1654-1658). În timpul său a avut loc răscoala *seimenilor* (1655). Mazilit de Poarta Otomană pentru sprijinul acordat lui Gh. Rákóczi II în dobândirea coroanei poloneze. Aliat cu principele Transilvaniei, cu domnul Gheorghe Ştefan şi mai apoi cu domnul Mihnea III, a participat la răscoala antiturcească a Ţărilor Române. A eşuat în încercările (1659, 1661) de a lua în stăpânire Moldova.

CONSTANŢA 1. Municipiu în SE României, port la Marea Neagră, reşed. jud. C.; 303 712 loc. (2008). Cel mai mare port maritim al României. Aeroport internaţional („Mihail Kogălniceanu") situat la 27 km NV de oraş. Termocentrală (Palas). Ind. constr. de maşini, prelucr. lemnului, textilă, conf., poligrafică, alim. Staţiune balneoclimaterică estivală. Universitatea „Ovidiu", Institutul de marină civilă, Institutul de marină militară „Mircea cel Bătrân"; teatru dramatic şi de revistă, muzeu de artă, istorie şi arheologie al Dobrogei, al marinei române; acvariu, delfinariu şi planetariu; edificiul roman cu un mozaic (sec. 4) extins pe c. 2 000 m^2, din care s-au recuperat 700 m^2; ruinele zidului de incintă al cetăţii Tomis (sec. 3-7), două bazilici, farul genovez (înalt de 8 m) construit în anul 1300, statuia poetului latin Publius Ovidius Naso etc. Oraşul este situat pe terit. fostei colonii greceşti *Tomis*. Având o existenţă neîntreruptă, în sec. 13 genovezii au construit aici o aşezare întărită şi un port, care figura şi în izvoarele cartografice medievale; cucerită în 1393 de sultanul otoman *Baiazid I*. După o perioadă de declin, C. a cunoscut o dezvoltare deosebită în sec. 19 şi mai ales după Războiul de Independenţă, când a devenit poarta maritimă a României. **2.** Jud. în extremitatea de SE a României, între Dunăre şi Marea Neagră, la graniţa cu Bulgaria: 7 055 km^2; 719 727 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Constanţa*. Municipii: Mangalia, Medgidia. Oraşe: Murfatlar, Băneasa, Cernavodă, Eforie, Hârşova, Năvodari, Negru Vodă, Ovidiu, Techirghiol. Comune: *58. Relief* de podiş (Pod. Dobrogei Centrale şi de Sud). Relief calcaros în Pod. Dobrogei de Sud, chei, doline, peşteri. *Reţeaua hidrografică* are cursuri scurte, care seacă în anotimpul cald, cu excepţia râurilor Casimcea şi Topolog. Limane fluviatile, fluvio-maritime şi maritime. *Resurse naturale:* min. de fier, fosforite, diatomite şi argile bentonice, cretă, calcar, caolin, ape minerale sulfuroase, mezotermale (Mangalia, Topalu). *Economia:* se realizează energie electrică (termocentralele Ovidiu, Palas-Constanţa, Năvodari), constr. de maşini, rafinarea ţiţeiului, superfosfaţi şi acid sulfuric, celuloză şi hârtie, ciment, mobilă, produse textile, conf. şi tricotaje, produse alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, plante uleioase şi floarea-soarelui, leguminoase pentru boabe, cartofi, pepeni, legume, pomi fructiferi (cais, piersic) etc. Viticultura are condiţii optime de dezvoltare (podgoriile Murfatlar, Medgidia, Nazarcea, Ostrov, Oltina, Cochirleni ş.a.). Sectorul zootehnic, profilat pe lapte, lână şi carne; avicultură; apicultură; piscicultură. Turism. Prin particularităţile cadrului natural (litoralul Mării Negre, complexul lagunar Razim-Sinoe, inclus în rezervaţia biosferei Delta Dunării) şi prin varietatea obiectivelor istorice (vestigiile cetăţilor Histria, Tomis şi Callatis, edificiul roman cu mozaic de la Constanţa, monumentul triumfal „Tropaeum Traiani" de la Adamclisi, Complexul rupestru de la Basarabi etc.), jud. C. se înscrie printre primele zone turistice ale ţării. Pe litoral staţiuni balneoclimaterice (Năvodari, Mamaia, Constanţa, Agigea, Eforie Nord şi Eforie Sud, Techirghiol, Costineşti, Olimp, Neptun, Cap Aurora, Jupiter, Venus, Saturn, Mangalia).

CONSTANŢA (KONSTANZ) 1. Lac în Europa Centrală, între Germania, Elveţia şi Austria, la 395 m alt., străbătut de Rin; 538 km^2. Pe malurile sale sunt situate oraşele Konstanz, Bregenz şi Friedrichshafen. Se mai numeşte *Bodensee*. **2.** Oraş în S Germaniei (Baden-Württemberg), pe malurile lacului cu acelaşi nume; 79,2 mii loc. (2002). Electrometalurgie, constr. de maşini; produse textile şi chimice; echipament electronic; prelucrarea lemnului. Universitate. Catedrală (sec. 11-16), biserică gotică (sec. 15). Aici a avut loc un conciliu ecumenic (1414-1418) cu scopul de a pune capăt schismei din Biserica catolică, de a o organiza şi condamna ca eretici pe John Wycliffe, Jan Hus şi Ieronimus din Praga.

CONSTÁNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi constant; statornicie; perseverenţă.

CONSTATÁ (< fr.) vb. I tranz. A stabili situaţia ori starea unui lucru, existenţa unui fapt, a unui adevăr etc.; a remarca, a sesiza.

CONSTELÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Grupare aparentă de stele având o configuraţie caracteristică, stabilă pe timp îndelungat (ex. Ursa Mare, Ursa Mică, Centaurul, Casiopeea).

CONSTERNÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A provoca uimire (amestecată cu indignare).

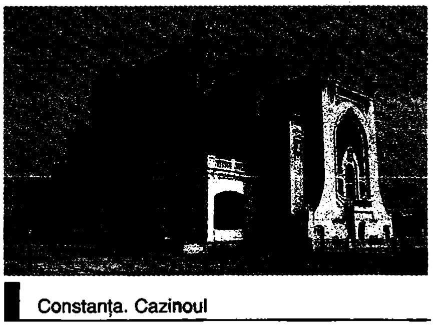

Constanţa. Cazinoul

CONSTIPÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Dificultate de eliminare a materiilor fecale; coprostază.

CONSTITUÁNT, -Ă (< fr.) adj. (DR.) *Adunare c.* v. *adunare.*

CONSTITUÉNT, -Ă (după fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care intră în constituţia unui întreg. **2.** S.m. Fiecare dintre substanţele care alcătuiesc un sistem fizico-chimic (amestecuri, aliaje, soluţii etc.).

CONSTITUÍ (< fr., lat.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) forma, a (se) înfiinţa, a (se) organiza. **2.** Tranz. A fi considerat, a reprezenta. **3.** Refl. *A se constitui parte civilă* = a formula pretenţii de despăgubire faţă de acuzat într-un proces penal.

CONSTITUÍT, -Ă adj. **1.** Alcătuit, format din... **2.** (DR.; despre o instituţie sau altă organizaţie) Organizat pe baza unui statut (ex. *corp c., autoritate c.*).

CONSTITUTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care intră (ca element esenţial) în structura unui lucru.

CONSTITÚŢIE (< fr., lat.) s.f. **I. 1.** Totalitatea particularităţilor morfologice, funcţionale şi psihologice ale unui individ; structură, alcătuire. **2.** Conformaţie. **II.** Legea fundamentală a unui stat care stabileşte forma de guvernământ şi de organizare statală, precum şi drepturile şi obligaţiile fundamentale ale cetăţenilor. Prima c. a fost Constituţia americană de la 1787, urmată de Constituţia franceză de la 1791. În România, prima c. a fost adoptată la 1866.

CONSTITUŢIILE APOSTOLICE, colecţie de legi bisericeşti ale creştinismului timpuriu, compilată probabil în Siria (c. 380), având la bază, printre altele, *Didahé* şi *Tradiţia apostolică* a lui Hipolit. Cuprinde norme etice, liturgice şi aşa-numitele „Canoane apostolice".

CONSTITUŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Bazat pe constituţie **(II)**, prevăzut în constituţie. ✧ *Comisie c.* = comisie însărcinată cu elaborarea unei constituţii **(II)** şi cu verificarea constituţionalităţii legilor ce se elaborează. *Drept c.:* **a)** totalitatea normelor fundamentale care reglementează relaţiile sociale consacrate de constituţie; **b)** ramură a dreptului care studiază normele înscrise în constituţie **(II)**. *Monarhie c.* = monarhie ale cărei prerogative sunt limitate prin constituţie.

CONSTITUŢIONALÍSM (< fr.) s.n. Regim de guvernare bazat pe existenţa unei constituţii **(II)**.

CONSTITUŢIONALITÁTE (< fr.) s.f. Conformitate a unei legi sau a unui act juridic cu constituţia **(II)**.

CONSTRÁNGE (după lat. *constringere*) vb. III tranz. A sili, a forţa pe cineva să facă un lucru.

CONSTRICTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. (Consoană) care se pronunţă prin strâmtarea canalului fonator, în aşa fel încât se produce un zgomot de fricţiune; continuu, fricativ, aspirant.

CONSTRICTÓR (< fr.) adj. **1.** *Muşchi* ~ = muşchi care produce constricţia (ex. *m.c.* al buzelor). **2.** *Şarpe* ~ = şarpe care îşi striveşte prada încolăcindu-se în jurul ei (ex. boa, anaconda).

CONSTRÍCŢIE (CONSTRICŢIÚNE) (< fr., lat.) s.f. (FIZIOL.) Reducere a diametrului unui organ cavitar, a unui sfincter, a unui vas sangvin prin acţiunea muşchilor constrictori.

CONSTRINGÉNŢĂ (< fr., engl.) s.f. Mărime ce caracterizează sticlele optice din punctul de vedere al dispersiei luminii.

CONSTRÚCT (< engl.) s.n. Nume atribuit unor concepte, relaţii sau structuri teoretice care explică diferite date experimentale sau descriu legile realităţii.

CONSTRUCTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care serveşte pentru a construi ceva. ✦ Care ajută la îmbunătăţirea unei activităţi, a unei iniţiative etc.

CONSTRUCTIVÍSM (< fr.) s.n. **1.** (LOG.) Concepţie filozofică-matematică (L. E. Brouwer, A. Heyting ş.a.), potrivit căreia unităţile matematice există numai dacă pot fi construite. **2.** Curent artistic apărut după Primul Război Mondial. În artele plastice (unde a cunoscut diferite variante: neoplasticism, suprematism etc.) a conceput realitatea într-o viziune de forme geometrice, uneori abstracţioniste. În arhitectură, a preconizat necesitatea folosirii raţionale a noilor materiale de construcţie (betonul armat, oţeluri speciale, sticlă etc.) care impun puritatea şi simplitatea liniilor.

CONSTRÚCTOR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană cu pregătirea tehnică necesară care participă la proiectarea sau la executarea construcţiilor.

CONSTRÚCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a construi. **2.** Clădire executată din zidărie, lemn, beton, oţel etc., pe baza unui proiect tehnic, care serveşte la adăpostirea oamenilor, animalelor, la realizarea unui proces de producţie (c. industriale, turnuri de extracţie ş.a.), pentru asigurarea căilor de transport (căi ferate, şosele, poduri, canale navigabile ş.a.), în scopuri social-culturale sau sportive etc. **3.** Structură, alcătuire. **4.** (La pl.) **a)** Ramură a ind. care are ca obiect efectuarea de c. **(2)**. **b)** Ramură a tehnicii care se ocupă cu studiul, proiectarea şi executarea de c. **(2)**. **5.** *Construcţia de maşini* = **a)** ramură a ind. care produce maşini, instalaţii, utilaje, mijloace de transport etc.; **b)** ramură a tehnicii care se ocupă cu studiul şi proiectarea maşinilor, instalaţiilor etc. ✦ Desenarea unei figuri geometrice cu ajutorul unor elemente date sau astfel încât elementele ce o compun să aibă anumite proprietăţi, folosindu-se iniţial numai rigla şi compasul. ✧ (FIZ.) C. *Fresnel* = metodă grafică de determinare a amplitudinii şi fazei iniţiale a mişcării rezultate din compunerea a două oscilaţii pe aceeaşi direcţie. **6.** (LINGV.) Grup de cuvinte între care există anumite raporturi sintactice; grup stabil de cuvinte. ✦ Mod de a grupa cuvintele în propoziţie şi propoziţiile în frază. **7.** (LOG.) C. *logică* = expresie folosită pentru acele entităţi ale căror statut şi existenţă sunt problematice: ele nu există, dar este util să vorbim despre ele ca şi cum ar exista (obiect material, naţiunea română etc.).

CONSTRUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. **1.** A realiza, pe baza unui proiect, printr-un ansamblu de operaţii de prelucrare şi asamblare, un sistem tehnic complex (ex. o clădire, o maşină etc.). **2.** (MAT.) A desena o figură geometrică. **3.** (LINGV.) A realiza o construcţie **(6)**. ✦ Refl. (Despre părţi de vorbire) A se folosi în anumite construcţii **(6)**.

CONSUBSTANŢIALITÁTE (< fr.) s.f. (În crezul creştin) Termen desemnând unitatea şi identitatea dintre cele trei persoane ale trinităţii, faptul de a fi „de o fiinţă".

CONSUBSTANŢIÉRE (< fr.) s.f. Dogmă luterană care afirmă prezenţa lui Iisus Hristos în euharistie, ca o coexistenţă a substanţei divine cu substanţa elementelor euharistice, pâinea şi vinul.

CÓNSUL (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Roma antică) Titlul celor doi magistraţi, aleşi anual, care exercitau puterea supremă; persoană purtând acest titlu. **2.** Titlul celor trei magistraţi supremi care au condus Republica Franceză între 1799 şi 1804; persoană purtând acest titlu. **3.** Reprezentant diplomatic numit de guvernul unei ţări într-un alt stat pentru susţinerea intereselor juridice, administrative şi economice ale statului pe care îl reprezintă şi ale cetăţenilor acestuia.

CONSULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la consul sau la consulat.

CONSULÁT (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Roma antică) Perioada de guvernare a unui consul **(1)**. **2.** Nume dat formei de guvernământ a Republicii Franceze (1799–1804). **3.** Reprezentanţă a unui stat în alt stat, condusă de un consul **(3)**; reşedinţa consulului.

CONSÚLT (< lat.) s.n. Examinare a unui bolnav de către o comisie medicală pentru stabilirea diagnosticului şi indicarea tratamentului.

CONSULTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A cere o părere, a întreba; a lua avizul unei persoane autorizate. ✦ Refl. A se sfătui cu cineva. **2.** A cerceta un text pentru a se informa. **3.** A examina un pacient.

CONSULTÁNT, -Ă (fr., rus.) s.m. şi f. (Şi adj.) Expert într-un anumit domeniu, specializat în furnizarea unor opinii independente, unei organizaţii, referitoare la anumite aspecte ale activităţii acesteia, în schimbul unui onorariu.

CONSULTATÍV, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de consultaţie. ✧ (DR.) *Organ c.* = organ care îşi dă părerea autorizată în anumite probleme. *Aviz c.* = părere cerută unui organ competent, dar peste care organul care a cerut-o poate trece. *Vot c.* v. *vot.*

CONSULTĂŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Indicaţie, lămurire dată asupra unor chestiuni de specialitate în discuţie. **2.** Îndrumare individuală sau colectivă dată elevilor, studenţilor sau doctoranzilor de către un profesor. **3.** Examinare a unui pacient de către un medic.

CONSULTING (cuv. engl.) subst. Furnizarea, de către specialişti, de consultaţii, sugestii şi informaţii referitoare la organizarea şi rentabilizarea întreprinderilor, punerea în valoare a resurselor etc.

CONSÚM (< *consuma*^{1}, germ.) s.n. Utilizarea de către populaţie şi administraţie a bunurilor materiale şi a serviciilor în scopul satisfacerii trebuinţelor personale şi colective (c. final). ✧ C. *intermediar* = utilizarea integrală a bunurilor (cu excepţia imobilizărilor corporale şi a serviciilor), în procesul de producţie, pentru a produce alte bunuri.

CONSUMÁ^1 (după fr. *consommer*) vb. I tranz. **1.** A întrebuinţa, a folosi bunuri sau mărfuri. ✦ Spec. A întrebuinţa ca hrană, a mânca. **2.** A isprăvi, a termina.

CONSUMÁ^2 (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A nimici, a mistui. **2.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) zbuciuma, a (se) epuiza.

CONSUMATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m., f. şi n. **1.** S.m. şi f. Persoană care consumă bunuri (rezultate din producţie) pentru a-şi satisface o trebuinţă finală. ✦ Persoană care consumă mâncare (şi băutură) într-un local public. **2.** S.n. Receptor de energie electrică, racordat la reţeaua de alimentare, caracterizat de un anumit consum de energie electrică. **3.** (BIOL.) Organism care nu îşi poate produce singur hrana; în funcţie de lanţul trofic se disting: c. primari (care se hrănesc cu plante), c. secundari, terţiari etc.

CONSUMÁŢIE (după fr. *consommation*) s.f. **1.** Faptul de a consuma^1. **2.** Totalitatea alimentelor consumate de cineva într-un local public.

CONSUMPTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) (Despre un bun) Care este distrus sau înstrăinat de la prima întrebuinţare (ex. alimentele, combustibilul, banii etc.).

CONSÚMPŢIE (< fr., lat.) s.f. Slăbire, epuizare progresivă, datorită unei boli îndelungate (ex. tuberculoza, saturnismul).

CONŞTIÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care îşi dă seama de realitatea înconjurătoare. **2.** Care îşi dă seama de posibilităţile sale, de rolul său în societate. **3.** (FILOZ.; despre activitatea umană în genere, spre deosebire de cea a animalelor) Care realizează scopuri dinainte stabilite.

CONŞTIINCIÓS, -OÁSĂ (după fr. *consciencieux*) adj. (Despre oameni) Care îşi face datoria; corect, scrupulos. ✦ (Despre acţiuni ale oamenilor) Făcut cu conştiinciozitate, cu scrupulozitate.

CONŞTIINCIOZITÁTE s.f. Corectitudine, scrupulozitate în îndeplinirea datoriei; seriozitate.

CONŞTÍINŢĂ (lat. *conscientia*) s.f. **1.** Intuiţie pe care fiinţa umană o are despre propria existenţă; *p. ext.* cunoaştere intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare despre propria existenţă şi despre lucrurile din jurul său. ✧ C. *morală* = convingerea că o acţiune este moralmente obligatorie sau reprobabilă, de unde, hotărârea de a o săvârşi sau nu. *Caz de c.* = dificultatea de a hotărî în legătură cu ceea ce religia sau morala permit sau apără în anumite împrejurări. *Mustrare de c.* = remuşcare, regret. *Examen de c.* = examinarea propriilor acte sub unghiul valorilor morale; la catolici, examinarea greşelilor comise, în scopul mărturisirii lor. *Libertate de c.* = dreptul recunoscut cetăţenilor de a avea orice concepţie religioasă, politică etc. C. *individuală* = nivelul realizării de către o persoană a fenomenelor psihice prin limbaj, cunoştinţe, simboluri, valori şi măsura în care şi-a însuşit cultura, sistemul de valori şi norme al societăţii din care face parte. (SOCIOL.) C. *colectivă* = (la E. Durkheim și discipolii săi) ansamblul opiniilor, credințelor și sentimentelor împărtășite de o colectivitate și anterioare indivizilor. 2. (PSIH.) Sinteză a facultăților psihice, condiționată de starea de veghe care permite trăirea și înțelegerea experiențelor interioare și externe ale persoanei.

CONT (< it., fr.) s.n. **1.** Evidență scrisă sub formă de *balanță* **(2)**. **2.** (CONT.) Instrumentul fundamental de stocare a datelor contabile, care reflectă valoric, și uneori cantitativ, în ordine cronologică și sistematică, existența și mișcările unui anumit mijloc economic sau ale unei surse a acestora, pe o perioadă de timp. C. *de profit și pierdere* = componentă a situațiilor financiare ale unei unități economice care cuprinde veniturile, cheltuielile și rezultatul (profit sau pierdere), grupate pe cele trei categorii de activități, respectiv de exploatare, financiare și extraordinare, întocmită periodic conform normelor legale. ✧ (FIN.) C. *curent* = c. deschis de o unitate bancară unui client pentru păstrarea mijloacelor bănești ale acestuia și efectuarea unor operații curente (plăți și încasări).

CONTÁ (< it., fr.) vb. I intranz. **1.** A se bizui (pe...). **2.** A reprezenta o valoare; a avea însemnătate.

CONTA, Iosif (n. 1924, Bârzava, jud. Arad), dirijor român. Repertoriu amplu, cu numeroase lucrări românești. Prim dirijor al Orchestrei Radio (1964–1988). Înregistrări discografice și radiofonice.

CONTA, Vasile (1845–1882, n. Ghindăoani, jud. Neamț), filozof român. Autorul unui sistem filozofic materialist, cuprinzând o teorie a determinismului universal, numit „fatalism", aplicată și fenomenelor psihice și sociale („Bazele metafizicii", „Teoria ondulațiunii universale", „Teoria fatalismului").

CONTÁBIL, -Ă (< it.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Privitor la contabilitate. **2.** S.m. și f. Specialist în contabilitate.

CONTABILITÁTE (< fr.) s.f. Disciplină economică și activitate practică care are ca sarcini principale clasarea, înregistrarea în termeni monetari a faptelor economice generate de activitatea unei unități economice și întocmirea periodică a situațiilor financiare ale acesteia. ✧ C. *financiară* = ansamblul operațiunilor de înregistrare a existenței și mișcării (modificări în sens de creștere sau descreștere) elementelor patrimoniale ale unei unități economice, pe baza unor norme (standarde) și reguli speciale, având ca scop principal furnizarea informațiilor necesare atât pentru necesitățile proprii, cât și în relațiile acesteia cu asociații sau acționarii, clienții, furnizorii, băncile, organele fiscale etc. C. *de gestiune* = înregistrarea operațiunilor privind colectarea și repartizarea cheltuielilor pe destinații, respectiv pe activități, secții, faze de fabricație etc., decontarea producției, precum și calculul costului de producție al produselor fabricate, lucrărilor executate și serviciilor prestate, inclusiv al producției în curs (neterminată).

CONTABILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A înregistra în conturi operații economice sau financiare.

CONTÁCT (< fr., lat.) s.n. **1.** Atingere directă între două corpuri, două forțe etc. ✦ Piesă care servește la stabilirea unui contact **(1)**. ✧ C. *electric* = legătură electrică între două piese sau elemente conductoare, realizată prin atingere. **2.** Relație, legătură între oameni.

CONTACTÓR (< fr.) s.n. Aparat electric care, sub acțiunea unui semnal de comandă, închide un circuit electric și-l menține închis numai cât timp durează comanda.

CONTAGIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. (Despre boli) Care se transmite de la om la om (ex. rujeola, scarlatina); molipsitor. **2.** S.m. și f., adj. (Persoană) care suferă de o boală contagioasă **(1)**.

CONTAGIÚNE (< fr., lat.) s.f. Transmitere a unei maladii de la o persoană la alta, fie direct, fie indirect (prin intermediul obiectelor contaminate cu germenii respectivi).

Vasile Conta

CONTÁINER (< engl., fr.) s.n. **1.** Ambalaj în formă de rame, lăzi etc. care servește la transportul materialelor sau al produselor. **2.** Recipient destinat încărcăturii utile (aparate, ființe etc.) a unei rachete.

CONTAMINÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Transmitere a unei boli infecțioase. **2.** Pătrundere a unor microorganisme patogene într-o plagă, câmp operator etc., sau a unor elemente străine într-o recoltă pentru analiză. ✧ C. *radioactivă* = pătrundere a unei substanțe radioactive într-un mediu sau într-un organism viu (animal sau vegetal), consecutivă unor explozii nucleare sau accidentelor produse în instalațiile ce utilizează asemenea substanțe. **3.** Modificare a formei unui cuvânt sau a unei construcții gramaticale sub influența altor cuvinte sau construcții asemănătoare. **4.** Îmbinare a două sau mai multe texte sau fragmente de texte; utilizată ca procedeu stilistic.

CONTARINI, familie nobiliară venețiană. Mai important: **Andrea C.,** doge al Veneției (1368–1382). Flota venețiană condusă de el a obținut victoria navală de la Chioggia (1380), consfințită prin Pacea de la Torino (1381), ce instituia supremația navală venețiană asupra Genovei.

CÓNTĂȘ (< pol.) s.n. **1.** Manta lungă și îmblănită, purtată în trecut de boieri. **2.** Scurteică îmblănită cu blană de vulpe, purtată de țărani (în Moldova).

CÓNTE (< fr., it.) s.m. **1.** (În Ev. Med.) Conducător al unei provincii, cu funcții administrative și militare. **2.** Titlu de noblețe ereditar, intermediar între viconte și marchiz (în Occident) sau între baron și prinț (în Rusia țaristă); persoană având acest titlu.

CONTÉ (cuv. fr.) s.n. (ARTE PL.) Creion gras, din plombagină artificială, folosit în grafică.

CONTEMPLÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A privi meditativ, îndelung (cu admirație).

CONTEMPLÁRE s.f. Acțiunea de a contempla. ✦ (FILOZ.) Atitudine de meditație sau de observare pasivă a fenomenelor, opusă atitudinii active, provocând starea spirituală cea mai demnă (c. virtuților, c. unei viziuni). ✧ C. *vie* = intuire vie.

CONTEMPLATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care contemplă; înclinat să contemple. ✧ *Viață c.* = viață consacrată meditației, și nu acțiunii.

CONTEMPLÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Atitudine, stare a celui care contemplă; faptul de a contempla. **2.** (REL.) Treaptă a cunoașterii situată între practicarea virtuților și unirea nemijlocită cu Dumnezeu.

CONTEMPORÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care există, care se petrece în zilele noastre; actual. **2.** (Despre oameni; și subst.) Din aceeași vreme cu...

CONTEMPORANEITÁTE (< fr.) s.f. Epoca contemporană; ceea ce are caracter contemporan; actualitate.

CONTEMPORANUL 1. Revistă științifică și literară. A apărut la Iași (1881–1891). Editată de Cercul Socialist, sub îngrijirea lui V.G. Morțun și Ioan Nădejde, cu scopul popularizării teoriilor științifice moderne și al promovării literaturii realiste. Mentorul C. a fost C. Dobrogeanu-Gherea. **2.** Săptămânal de cultură și informații științifice. Apare la București din 1946; în 1990 își adaugă în titlu *Ideea europeană*. Din 2005 apare lunar.

CONTENCIÓS (după fr. *contentieux*) s.n. (În unele state) Serviciu de avocați în cadrul unor organe ale administrației de stat, al unor întreprinderi sau instituții și care apără drepturile și interesele acestora, la încheierea de acte juridice sau în fața organelor de jurisdicție. ✧ C. *administrativ* = (în unele state) organ de jurisdicție specializat în rezolvarea litigiilor dintre stat și persoanele fizice; sistem de norme după care se rezolvă litigiile de către acest organ.

CONTENÍ (lat.) vb. IV intranz. și tranz. A înceta sau a face să înceteze, a (se) întrerupe.

CONTÉNȚIE (< lat.) **1.** (MED.) Menținerea în poziție normală a unui organ herniat, a unei articulații luxate etc., prin bandaj, aparat ghipsat sau prin alte mijloace. **2.** (MED. VET.) Stăpânire forțată a animalelor prin procedee și ustensile adecvate (cravașă, frânghii etc.) în vederea examinării ori aplicării unui tratament.

CONTÉSĂ (< fr., it.) s.f. Soție sau fiică de conte.

CONTESTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A nu recunoaște ceva; a tăgădui. ✦ (DR.) A face contestație.

CONTESTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) **1.** Plângere îndreptată de partea nemulțumită împotriva unei hotărâri pronunțate de un organ de jurisdicție (c. în anulare) sau împotriva unor acte de executare silită (c. la executare). **2.** Plângere adresată unui organ administrativ ierarhic superior împotriva actelor considerate ca ilegale ale organului inferior.

CONTÉXT (< fr., lat.) s.n. Fragment dintr-o scriere în care se găsește un cuvânt, o expresie, un pasaj prezentând un anumit interes. ✦ Text, cuprins. ✦ Conjunctură, circumstanță.

CONTEXTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Ansamblu de caracteristici ale unei țesături care definesc structura ei (legătura firelor, finețea lor etc.) **2.** *P. ext.* Mod în care sunt îmbinate elementele unui tot; înlănțuire, legătură.

CONTIGUITÁTE (< fr.) s.f. Calitatea de a fi contiguu; stare a două lucruri contigue. ✦ Vecinătate spațială și temporală.

CONTÍGUU, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Înrudit sau unit cu ceva; apropiat de ceva.

CONTIMPORANUL 1. Revistă avangardistă, promotoare a constructivismului **(2)**, cu legături în întreaga Europă artistică. Apare la București, cu întreruperi, între 1922 și 1932. Conducător: I. Vinea. **2.** Grupare artistică de avangardă (1924–1936), susținută de atmosfera revistei C. Printre artiștii care s-au manifestat în cadrul expozițiilor C.: V. Brauner, M. Iancu, M.H. Maxy, Milița Petrașcu, Mattis-Teutsch, C. Brâncuși.

CONTINÉNT (< fr., lat.) s.n. Vastă întindere de uscat înconjurată total sau aproape total de oceane sau de mări. În epoca geologică actuală există șapte continente: Europa, Asia, America de Nord, America de Sud, Africa, Antarctica, Australia.

CONTINENTALÍSM s.n. Totalitatea însușirilor climatice determinate de influența suprafeței uscatului asupra proceselor atmosferice.

CONTINÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Abstinență, înfrânare; cumpătare. **2.** (MED.) C. *urinară* = capacitatea vezicii urinare de a reține urină fără senzația de expulsie.

CONTINGÉNT, -Ă (< I. fr., germ., II. fr., lat.) s.n., adj. **I.** S.n. **1.** Totalitatea cetățenilor născuți în același an și luați în evidența organelor militare. ✦ Grup de oameni având o compoziție omogenă. **2.** (EC.) Plafon cantitativ până la nivelul căruia este limitat, de către unele guverne, importul (sau exportul) unor mărfuri din (în) alte țări. **II.** Adj. Întâmplător, accidental.

CONTINGÉNȚĂ (< fr.) s.f. Însușirea de a fi contingent **(II)**; relația dintre evenimente, fenomene contingente; întâmplare.

CONTINUÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A urma, a merge înainte; a se prelungi. ✦ Tranz. A duce mai departe ceva început.

CONTINUATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care continuă un lucru, o acțiune etc., începută de altul.

CONTÍNUU, -UĂ (< fr., lat.) adj. (și adverbial) Neîntrerupt, neîncetat. ✧ *Curent (electric) c.* = curent electric cu un singur sens, cu intensitate constantă. (MAT.)

Funcție c. = funcție care, la o variație mică a variabilelor sale, prezintă o variație foarte mică. ✦ (LINGV.) Constrictiv.

CONTONDÉNT (< fr.) adj. (Despre obiecte) Ale cărui lovituri provoacă contuzii; tare.

CONTOPÍ (*con-* + *topi*, după fr.) vb. IV refl. și tranz. A (se) amesteca, a (se) uni cu ceva, formând un singur tot.

CONTOPÍRE s.f. Acțiunea de a (se) contopi. ✧ (DR.) *Contopirea pedepselor* = stabilire a unei singure pedepse ce urmează a se executa, în cazul în care o persoană este condamnată, prin mai multe hotărâri separate, pentru fapte care constituie un concurs de infracțiuni.

CONTÓR (după fr. *compteur*) s.n. Aparat de măsurat cantitatea consumată de apă, de energie electrică, de gaze etc. într-un anumit interval de timp. ✧ C. *electric* = **c.** care măsoară și înregistrează energia electrică absorbită de un receptor sau, în cazul circuitelor de curent continuu, sarcina electrică. C. *de apă* = apometru. C. *Geiger-Müller* = c. utilizat pentru înregistrarea radiațiilor beta sau gama.

CONTORSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Răsucire a trupului sau a unei părți a lui; contracție violentă a mușchilor.

CONTRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A contrazice **(1)**. **2.** (La box, scrimă, lupte, judo) A da o contră. **3.** (La bridge) A se opune, a cere o amendă dublă.

CONTRAAMIRÁL (< fr.) s.m. Grad în marina militară, similar gradului de general-maior din trupele de uscat. ✦ Persoană care are acest grad.

CONTRAATÁC (< fr.) s.n. (MILIT.) Ripostă ofensivă executată în scopul nimicirii inamicului aflat în ofensivă și al restabilirii apărării. ✦ (SPORT) Ripostă promptă, ca răspuns la un atac al adversarului.

CONTRABALANSÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune în echilibru; a cumpăni. ✦ Fig. A anula sau a compensa efectul unei acțiuni prin altă acțiune.

CONTRABÁNDĂ (< fr.) s.f. Trecere clandestină peste graniță a unor mărfuri interzise sau sustrase de la plata taxelor vamale; *p. ext.* marfă adusă sau sustrasă astfel.

CONTRABANDÍST, -Ă s.m. și f. Persoană care face contrabandă.

CONTRABARÁJ (< fr.) s.n. Baraj de înălțime mică din piatră, din beton sau din lemn, amplasat la o distanță mică, în aval de un baraj principal, pentru a evita eroziunea fundului albiei și surparea barajului principal.

CONTRABÁS (< fr., it.) s.n. **1.** Instrument muzical cu 4 sau 5 corzi acționate cu un arcuș, cu registrul cel mai grav din familia corzilor. **2.** Cel mai grav dintre instrumentele unei familii instrumentale (ex. *flaut c., tubă c.*).

CONTRABATERÍE (< fr.) s.f. Acțiune de luptă dusă de artileria proprie împotriva bateriilor inamicului, aflate în poziție de tragere.

CONTRACANDIDÁT, -Ă s.m. și f. Persoană care candidează la un post, la o funcție împotriva altui candidat.

CONTRACARÁ (< fr.) vb. I tranz. A zădărnici, a împiedica planurile sau acțiunile cuiva.

CONTRACEPTÍV, -Ă (< fr.) adj. s.n. (Metodă sau produs) care realizează contracepția (ex. prezervative, sterilet, spermicide chimice).

CONTRACÉPȚIE (< fr.) s.f. Măsură temporară și reversibilă de evitare a sarcinii, constând din utilizarea unei metode sau folosirea unui produs contraceptiv.

CONTRÁCT (< germ., lat.) s.n. **1.** (DR.) Acord încheiat între două sau mai multe persoane fizice sau juridice, din care decurg anumite drepturi și obligații; convenție. ✧ C. *individual de muncă* = **c.** în temeiul căruia o persoană fizică, denumită salariat, se obligă să presteze munca pentru și sub autoritatea unui angajator, persoană fizică sau juridică, în schimbul unei remunerații denumite salariu. **2.** (FILOZ.) *Contract social* = teorie care explică originea și natura statului pe baza unei convenții încheiate expres sau tacit între indivizii înșiși (Hobbes), între indivizi și suveran (Locke), între individ și comunitate (Rousseau).

CONTRACTÁ (< fr.) vb. I **I.** Tranz. **1.** A încheia un contract **(1)**. **2.** A lua asupra sa o obligație. **3.** A se îmbolnăvi, a se molipsi de o boală. **II.** Refl. (Despre corpuri) A-și micșora dimensiunile în urma unui proces fizic sau tehnologic.

CONTRACTÁNT, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. (Persoană fizică sau juridică) care încheie un contract **(1)**.

CONTRACTILITÁTE (< fr.) s.f. Capacitate a unor țesuturi animale (mai ales musculare) de a se contracta, ca răspuns la acțiunea unor excitanți.

CONTRACTUÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la un contract **(1)**, prevăzut într-un contract.

CONTRACTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Contracție musculară involuntară și persistentă, rigiditate musculară.

CONTRÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Micșorare a volumului unui corp în urma unui proces fizic sau tehnologic (uscare, solidificare, sinterizare etc.). **2.** Fenomen de reducere treptată a secțiunii transversale a unei vâne de lichid până la o valoare minimă în raport cu aria orificiului prin care a trecut fluidul. **3.** (FIZIOL.) Diminuare în volum, lungime sau diametru a unor țesuturi sau organe, determinată de acțiunea anumitor stimuli (fizici, chimici etc.). ✧ C. *musculară* = scurtare a unui mușchi în urma excitării sale; are ca efect realizarea unui lucru mecanic. C. *uterină* = încordare intermitentă, mai mult sau mai puțin dureroasă, a uterului în timpul nașterii, având ca efect expulzarea copilului. **4.** C. *gravitațională* = reducerea volumului unei stele datorită forțelor de atracție gravitațională, însoțită de eliberarea unei mari cantități de energie.

CONTRACÚRBĂ s.f. **1.** Curbă a unei șosele sau a unei linii de cale ferată, care urmează imediat după o altă curbă situată în același plan, dar cu concavitatea în sens contrar. 2. (ARHIT.) Curbă, într-un arc în acoladă, în sens invers celei pe care o urmează arcul.

CONTRACURÉNT (< fr.) s.m. **1.** Curgere în sensuri opuse a două fluide în contact, pentru a înlesni o interacțiune de natură fizică sau chimică între ele. **2.** (ELT.) *Frânarea electrică c.* = metodă de frânare a motoarelor electrice realizată prin consumarea energiei electrice de la rețea. **3.** Curent marin format prin înlocuirea maselor de ape deplasate de vânturile regulate cu ape din adâncime.

CONTRADÁNS (< fr.) s.n. Dans de origine engleză, dansat în cupluri dispuse în linie sau în pătrat, impus în Europa în sec. 18.

CONTRADICTORIALITÁTE s.f. Principiu fundamental al dreptului procesual, în temeiul căruia fiecare parte dintr-un proces este îndreptățită să i se comunice toate actele părții adverse și să discute în contradictoriu problemele de fapt și de drept care interesează soluționarea pricinii.

CONTRADICTÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. (Despre idei, tendințe, fenomene) Care se contrazic între ele, care se exclud reciproc. ✧ Loc. *În contradictoriu* = în opoziție de idei cu ceva sau cineva.

CONTRADÍCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Situație a două lucruri care se opun; incompatibilitate. **2.** (LOG.) Conjuncția unei propoziții și a negației sale. **3.** Nepotrivire între idei, fapte etc. ✧ *Spirit de c.* = tendință de a contrazice mereu pe alții.

CONTRAESCÁRPĂ (< fr.) s.f. Baraj antitanc, săpat pe contrapanta unui teren înclinat, în scopul măririi înclinării acestuia, pentru a provoca răsturnarea tancurilor care ar încerca să treacă.

CONTRAEXÉMPLU s.n. Caz lipsit de proprietatea atribuită tuturor lucrurilor printr-o generalizare sau un enunț universal.

CONTRAEXPERTÍZĂ (< fr.) s.f. (DR.) Expertiza cerută de partea nemulțumită de modul în care situația de fapt a fost stabilită printr-o expertiză anterioară cerută de cealaltă parte. Poate fi solicitată chiar și de partea care a cerut prima expertiză, reverificarea faptelor respective revenind unui alt expert sau altei comisii de expertiză, de grad superior.

CONTRAFÁCE (< *contra*^{1}- + *face*, după fr. *contrefaire*) vb. III tranz. A reproduce un document, un obiect, un preparat original în scop fraudulos (dându-le drept autentice); a falsifica.

CONTRAFAGÓT (< it., germ.) s.n. Instrument de suflat din lemn cu ancie dublă, mai mare decât fagotul și care sună cu o octavă mai jos decât acesta.

CONTRAFÍȘĂ (< fr.) s.f. Bară de lemn sau de metal, utilizată pentru transmiterea forțelor de la o piesă orizontală (ex. grindă) la una verticală (ex. stâlp).

CONTRAFÓRT (< fr.) s.n. Masiv de zidărie sau de beton care îngroașă din loc în loc un zid pentru a-l consolida.

CONTRÁGE (după lat. *contrahere*) vb. III refl. (Despre două vocale alăturate) A se reduce la o singură emisiune vocalică (vocală sau diftong).

CONTRAGREUTÁTE s.f. Greutate utilizată la o mașină, la un mecanism etc., pentru a echilibra total sau parțial o forță fixă sau o greutate în mișcare.

CONTRAGRÍFĂ (< fr.) s.f. Piesă metalică în formă de gheară, care, într-un aparat de luat vederi, imobilizează pelicula cinematografică în timpul expunerii.

CONTRAINDICÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre medicamente, tratamente, alimente) Nepotrivit, vătămător în anumite circumstanțe, stări etc.

CONTRAÎNSCRÍS s.n. Simulație.

CONTRALOVITÚRĂ s.f. Ripostă ofensivă executată de forțe militare importante, cu scopul restabilirii apărării.

CONTRALTÍSTĂ (< it.) s.f. Persoană cu voce de contralto.

CONTRÁLTO (< it.) s.n. invar. Vocea feminină cu registrul cel mai grav.

CONTRAMANDÁ (< fr.) vb. I tranz. A revoca, a anula un ordin, o dispoziție, o vizită etc.

CONTRAMÁRCĂ (< fr.) s.f. Parte a unui bilet de spectacol care rămâne la spectator, ca dovadă a dreptului său de a lua parte la spectacolul respectiv.

CONTRAOFENSÍVĂ (< fr.) s.f. Trecere de la apărare la ofensivă cu forțele unuia sau a mai multor fronturi, în scopul stăvilirii inamicului aflat în ofensivă.

CONTRAPÁGINĂ s.f. A doua pagină a unei foi scrise sau imprimate.

CONTRAPARTÍDĂ (< după fr. *contrepartie*) s.f. (CONT.) Dublură a unui cont, a unui registru, ținută pentru verificare. ✧ *În contrapartidă* = operațiune comercială în relațiile internaționale în care plata contravalorii unor mărfuri și servicii importante se face, parțial sau integral, prin exportul altor mărfuri sau servicii.

CONTRAPIULÍȚĂ s.f. Piuliță suplimentară care se strânge peste altă piuliță în vederea asigurării împotriva desfacerii îmbinărilor.

CONTRAPÓNDERE s.f. Ceea ce echilibrează sau neutralizează o forță, o acțiune etc.

CONTRAPOZÍȚIE (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Inferență imediată cu propoziții, constând în efectuarea succesivă a unei *obversiuni* și a unei *conversiuni*.

CONTRAPREGĂTÍRE s.f. Lovitură dată grupării principale a inamicului, cu ajutorul artileriei, aviației și al rachetelor, înainte de începerea ofensivei acestuia, în scopul zădărnicirii ei.

CONTRAPRÓBĂ s.f. (DR.) Probă cerută de partea nemulțumită de modul în care situația de fapt a fost stabilită printr-o probă anterioară cerută și administrată de cealaltă parte.

CONTRAPROIÉCT s.n. Proiect care verifică, îmbunătățește sau înlocuiește un proiect anterior.

CONTRAPÚNCT (după fr. *contrepoint*, it.) s.n. (MUZ.) **1.** Tehnică de scriitură muzicală constând în suprapunerea a două sau mai multe linii melodice de sine stătătoare, destinate a fi ascultate simultan. **2.** Știința care se ocupă cu studiul regulilor **c.** **(1.)**

CONTRÁR, -Ă (CONTRÁRIU, -IE) (< fr., lat.) adj., adv. 1. Adj. Opus, potrivnic. ✧ (LOG.) *Noţiuni c.* = două noţiuni al căror obiect poate face parte cel mult din sfera uneia, dar poate lipsi din sfera ambelor. *Propoziţii c.* = două propoziţii din care cel mult una poate fi adevărată, dar pot fi ambele false. 2. Adv. Împotrivă, în contra.

CONTRAREFÓRMA, mişcare împotriva *Reformei,* iniţiată în sec. 16 de Biserica catolică şi sprijinită de unele monarhii din Europa Occidentală şi Centrală.

CONTRAREVÓLUŢIE (< fr.) s.f. Mişcare politică şi socială care vizează distrugerea, anularea rezultatelor unei revoluţii.

CONTRAREVOLUŢIONÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. Referitor la contrarevoluţie. 2. S.m. şi f. Adept al contrarevoluţiei; participant la contrarevoluţie.

CONTRARIÁ (< fr.) vb. I tranz. A surprinde neplăcut pe cineva făcând sau spunând ceva care se opune aşteptărilor sale.

CONTRARIETÁTE (< fr.) s.f. 1. Stare de surprindere neplăcută provocată de o împotrivire, de o contrazicere. 2. (LOG.) Raport logic între două noţiuni sau propoziţii care se exclud reciproc, dar care pot fi înlăturate ambele în favoarea unei a treia noţiuni sau propoziţii.

CONTRASĂGEÁTĂ s.f. Deplasare pe verticală, opusă sensului de acţiune a forţelor, care se dă diferitelor porţiuni ale unui element de construcţie pentru a reduce sau a anula săgeata elastică ce apare sub acţiunea încărcărilor.

CONTRASEMNÁ vb. I tranz. A pune semnătura pe un act semnat în prealabil de un organ ierarhic superior.

CONTRASPIONÁJ s.n. 1. Activitate de contracarare a actelor de spionaj, de descoperire şi prindere a spionilor. 2. Serviciul de stat prin care se desfăşoară această activitate.

CONTRÁST (< fr.) s.n. 1. Opoziţie puternică între două sau mai multe lucruri, stări etc. 2. Diferenţa dintre înnegrirea maximă şi cea minimă a unei imagini fotografice. ✧ *Contrastul imaginii* = mărime caracteristică pentru variaţia strălucirii locale în cuprinsul unei imagini de pe ecranul tubului cinescop, în televiziune.

CONTRASTÁ (< fr.) vb. I intranz. A fi în contrast cu cineva sau ceva.

CONTRASTÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care contrastează; opus.

CONTRAŞÍNĂ s.f. Şină de cale ferată, aşezată paralel cu şinele de cale ferată obişnuite pentru a reduce uzura roţilor, a evita deraierile la curbe pronunţate etc.

CONTRÁTENOR s.m. Voce masculină acută, utilizând la maximum rezonanţa de cap; abordează roluri concepute special (Britten) sau vechile roluri dedicate castraţilor; cântăreţ cu voce de c.

CONTRATÍMP s.m. 1. (MUZ.) Deplasare, prin apariţia unei pauze, a accentului de pe un timp sau de pe o fracţiune de timp tare al măsurii, pe un timp sau pe o fracţiune de timp slab. 2. *Circuit în c.* = circuit electric sau electronic având un număr par de elemente grupate simetric, astfel încât tensiunile electrice aplicate celor două jumătăţi să fie egale şi în opoziţie; se utilizează la amplificatoare, redresoare etc. în **c.** sau în *push-pull.* 3. *În contratimp* = (la moment) nepotrivit; inoportun.

CONTRATÍP (< fr.) s.n. Copie negativă a unui film, obţinută după un pozitiv intermediar, folosită pentru obţinerea unui număr mare de cópii pozitive.

CONTRATIPÍE (< fr.) s.f. Retuşare fotografică făcută pe un negativ intermediar (când negativul principal este foarte preţios şi nu poate fi refăcut).

CONTRATORPILÓR (< fr.) s.n. Denumire, păstrată până în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pentru distrugător **(2)**.

CONTRAVALOÁRE s.f. Echivalent (în bani) al unui lucru; valoare dată în schimbul altei valori.

CONTRAVÂNTUÍRE s.f. Element de construcţie de forma unei grinzi cu zăbrele, care preia forţele orizontale (presiunea vântului, forţa de frânare) ce acţionează asupra unei construcţii.

CONTRAVENÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. A săvârşi o abatere de la o lege, de la un regulament etc.

CONTRAVENIÉNT (< germ., după fr.) s.m. şi f. (DR.) Persoană care săvârşeşte o contravenţie.

CONTRAVÉNŢIE (< fr.) s.f. (DR.) Abatere de la lege care, având un grad redus de pericol social, este pedepsită numai prin aplicarea de amenzi sau alte sancţiuni uşoare.

CONTRAVÍZITĂ (< fr.) s.f. 1. A doua vizită făcută de medic bolnavilor dintr-un spital, în timpul după-amiezei. 2. (Înv.) Vizită de răspuns la vizita cuiva.

CONTRAZÍCE vb. III. 1. Tranz. A nega, a combate cele spuse de cineva; a contra^3 **(1)**. 2. Tranz. A fi opus, incompatibil cu ceva. 3. Refl. A fi în dezacord cu el însuşi. 4. Refl. recipr. A fi în contradicţie; (despre afirmaţii, depoziţii etc.) a nu se potrivi unele cu altele.

CÓNTRĂ (< fr.) s.f. Lovitură promptă de răspuns a unui sportiv la un atac lansat de adversarul său (la box, scrimă, judo etc.).

CONTRE-JOUR (loc. fr.) Efect optic datorat luminării unui obiect din partea opusă aceleia din care îl privim.

CONTRIBUÁBIL, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană (fizică sau juridică) care plăteşte impozit.

CONTRIBUÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. A-şi aduce contribuţia, a participa la o acţiune comună; a înlesni apariţia sau dezvoltarea unui lucru.

CONTRIBÚŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Partea fiecăruia dintre cei care participă la o acţiune sau la o cheltuială comună; aport. ✧ Expr. *A pune la contribuţie* = a folosi, a solicita capacitatea cuiva sau a ceva la o acţiune. 2. (DR.; la pl.) Sumă de bani pe care un stat învins este obligat să o plătească unui stat învingător în temeiul unui tratat de pace, depăşind pagubele cauzate de război. 3. (FIN.) *Contribuţii sociale obligatorii* = contribuţii care trebuie plătite, în conformitate cu legislaţia în vigoare, pentru protecţia şomerilor, asigurări de sănătate sau asigurări sociale.

CONTRÓL (< fr.) s.n. 1. Verificare permanentă sau periodică a unei activităţi, a unei situaţii etc., pentru a urmări mersul ei şi pentru a lua măsuri de îmbunătăţire. ✧ *Lucrare de c.* = lucrare scrisă prin care se verifică periodic cunoştinţele elevilor şi ale studenţilor. (DR.) *Drept de c.* = dreptul unor organe competente de a verifica, potrivit legii, temeinicia şi legalitatea hotărârilor pronunţate de un organ de jurisdicţie (ex. **c.** asupra hotărârilor arbitrare). *C. financiar* = **c.** exercitat de organele financiare, urmărind aprecierea corectitudinii operaţiunilor financiare ca şi eficienţa cu care sunt gospodărite, utilizate şi cheltuite resursele materiale, financiare şi umane. *C. sanitar* = **c.** efectuat de organele medicale de specialitate pentru stabilirea stării igienice şi sanitare a alimentelor, locuinţelor, întreprinderilor etc. *C. biologic* = ansamblul metodelor de reducere sau distrugere a unor dăunători prin utilizarea unor duşmani naturali ai acestora (ex. păsări insectivore sau consumatoare de rozătoare). *C. al naşterilor* = planificare familială. ✦ (TEHN.) Urmărirea funcţionării unui sistem tehnic, unui proces tehnologic etc. prin măsurarea directă sau indirectă a mărimilor care caracterizează sau de care depinde funcţionarea acestuia. ✦ Supraveghere; stăpânire. ✦ Verificare, dirijare a propriilor mişcări şi manifestări. 2. Organ care are însărcinarea de a face control. 3. (Impr.) Comandă, reglaj. ✧ *C. automat* = reglaj automat.

CONTROLÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A supune controlului; a verifica. 2. A ţine sub control, a domina. ✦ Tranz. şi refl. A păstra controlul asupra propriilor manifestări.

CONTROLATERÁL, -Ă (< fr.) adj. (MED.) Care este în raport cu o jumătate simetrică corporală, care este localizat în jumătatea opusă. ✧ *Reflex c.* = reflex al cărui efect se produce în jumătatea simetrică corporală opusă celei în care acţionează excitantul.

CONTRÓLER (< germ., rus.) s.n. Aparat electric compus dintr-un sistem de contacte prin închiderea şi deschiderea cărora se realizează o succesiune determinată de modificări ale conexiunilor unor circuite electrice dintr-o instalaţie.

CONTROLÓR, -OÁRE (< fr.) subst. 1. S.m. şi f. Persoană însărcinată cu efectuarea operaţiilor de control. 2. S.n. Aparat destinat să controleze buna funcţionare a unei instalaţii.

CONTROVÉRSĂ (< fr., lat.) s.f. Discuţie în contradictoriu asupra unei chestiuni, dispută; *fam.* discuţie aprinsă, ceartă, neînţelegere.

CONTUMACÍE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Lipsă nejustificată de la judecată a inculpatului. ✧ *Condamnare în c.* = hotărâre judecătorească pronunţată în condiţiile sustragerii inculpatului de la judecarea procesului său penal.

CONTÚR (< fr.) s.n. 1. Linie închisă care mărgineşte o suprafaţă, un obiect. 2. Reprezentare grafică a liniei care limitează un obiect, un corp etc. 3. (MAT.) Frontieră **(2)**.

CONTURÁ (< germ.) vb. I 1. Tranz. A trasa conturul unui obiect. 2. Tranz. şi refl. Fig. A (se) închega în forme precise, a (se) preciza.

CONTURBÁ (< it., lat.) vb. I tranz. A tulbura, a deranja.

CONTURNÁRE (< fr.) s.f. Descărcare electrică la suprafaţa unui izolator, produsă prin ionizarea termică a aerului din jurul acestuia, ca urmare a creşterii intensităţii curentului electric la tensiuni mari (tensiuni de **c.**).

CONTÚZIE (< fr., lat.) s.f. Traumatism provocat prin lovire cu un corp dur, care constă în strivirea ţesuturilor profunde fără ruperea tegumentelor.

CONŢEŞTI 1. Com. în jud. Dâmboviţa, în C. Titu; 5 310 loc. (2008). În satul Boteni, aeroport militar. 2. Com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 3 649 loc. (2008).

CONŢÍNE (după fr., lat.) vb. III tranz. 1. (Despre un recipient) A fi umplut cu..., a avea în interior, a cuprinde. 2. (Despre cărţi, texte) A fi alcătuit din..., a cuprinde.

CONŢINÚT s.n. 1. Ceea ce se află într-un spaţiu limitat, în special într-un recipient. 2. (LOG.) Totalitatea notelor esenţiale ale unei noţiuni, determinată în raport cu sfera acesteia; comprehensiune **(2)**. ✦ Cuprins, miez; înţeles^2, semnificaţie. 3. Fondul de idei şi afectiv al unei creaţii artistice (literare, muzicale etc.). 4. Cuprinsul unei cărţi, al unei reviste etc.; sumar.

CONURBÁŢIE (< fr.) s.f. Aglomeraţie urbană formată din contopirea mai multor oraşe apropiate spaţial, legate prin zonele lor suburbane şi care sunt funcţional asociate. Cazuri speciale de **c.** sunt *megalopolisul* şi *oraşele dublete.*

CONVALESCÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care se află în stare de convalescenţă.

CONVALESCÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Perioadă prin care trece un bolnav, de la vindecare până la însănătoşirea deplină.

CONVECTÓR (< fr. {i}) s.m. *C. de climatizare* = aparat pentru condiţionarea locală, prin circulaţie forţată, a aerului în cameră.

CONVÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. (GEOGR.) Mişcare ascendentă a aerului, de natură termică sau dinamică. În atmosferă condiţionează formarea norilor. 2. (FIZ.) Mişcare de ansamblu, forţată sau naturală, a particulelor unui fluid. ✧ *Convecţia căldurii* = transmitere a căldurii cu ajutorul curenţilor de fluid naturali sau forţaţi. *Curenţi de c.* = mişcare pe verticală a părţilor unui fluid, determinată de inegalitatea densităţilor acestor părţi. *C. electrică* = deplasare macroscopică a unui mediu încărcat cu electricitate.

CONVEIÉR (CONVEIÓR) (< engl.) s.n. 1. Transportor cu mişcare continuă pentru transportul sarcinilor, format din elemente de tracţiune flexibile (benzi, cabluri, lanţuri etc.). 2. *C. verde* = sistem de producere a nutreţurilor verzi, suculente, pentru a se asigura hrănirea continuă a animalelor; poate fi: artificial, natural sau mixt.

CONVENÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care convine; potrivit; acceptabil; avantajos.

CONVENÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. 1. A fi pe placul cuiva, a corespunde dorinţelor cuiva. 2. A cădea de acord cu cineva; a se învoi. ✦ (DR.) A încheia un contract **(1)**.

CONVENIÉNȚĂ (< it., lat.) s.f. (Mai ales la pl.) Regulă de purtare impusă de o anumită societate; uzanță. ✧ Loc. *De conveniență* = făcut numai pentru a respecta anumite forme sociale, anumite interese; de formă.

CONVÉNT (< fr., lat.) s.n. 1. (La catolici) Consiliul unei mănăstiri sau al unui ordin călugăresc. 2. (La protestanți) For suprem, compus din clerici și laici. 3. Adunare generală a francmasonilor.

CONVÉNȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Înțelegere, acord, pact. 2. (DR.) a) Contract (1); b) Denumire dată unor tratate internaționale. 3. (La pl.) Deprinderi stabilite prin tradiție.

CONVENȚIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. 1. Adj. Stabilit prin convenție. 2. Adj. Artificial, nenatural, factice. 3. S.m. Membru al Convenției Naționale a Franței din 1792–1794.

CONVENȚIONALÍSM (< fr.) s.n. 1. Caracterul a ceea ce este convențional. 2. (FILOZ.) Concepție formulată de H. Poincaré și dezvoltată de Mach și Duhem, conform căreia legile și teoriile științifice reprezintă convenții reflectând decizia oamenilor de știință de a adopta una din multiplele descrieri posibile.

CONVÉRGE (< fr., lat.) vb. III intranz. A se îndrepta spre același punct și, *fig.*, spre același scop.

CONVERGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care converge. ✧ *Lentilă c.* = lentilă care adună într-un focar razele ce o străbat. ✦ (MAT.; despre un șir infinit de numere) Care tinde către un anumit număr finit, numit limită.

CONVERGÉNȚĂ (< fr.) s.f. 1. Faptul de a converge; îndreptare către același punct, *fig.*, către același scop. ✧ (GEOGR.) C. *hidrografică* = terit. restrâns pe care confluează mai multe râuri venind din direcții diferite sau opuse (ex. afl. Trotușului la Onești). ✧ (FIZ.) Proprietate a unui fascicul de unde sau de particule de a trece printr-un singur punct din spațiu, realizată în general cu un dioptru, cu lentile sau alte sisteme optice. ✦ Mărimea inversă distanței focale a unei lentile; se exprimă în dioptrii. 2. (BIOL.) Formă a evoluției unor specii de origini diferite care, trăind în condiții identice de mediu au un aspect asemănător (ex. mamifere ca delfinii sau balenele au o formă a corpului asemănătoare cu cea a peștilor).

CONVERSÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Discuție, convorbire.

CONVERSAȚIONÁL (< fr.) adj. Mod de lucru al unui sistem de calcul, caracterizat prin faptul că utilizatorul, prin intermediul unui terminal, este într-o interacțiune permanentă cu sistemul.

CONVÉRSĂ (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Propoziția derivată prin operația de conversiune a propoziției inițiale; rezultatul conversiunii.

CONVERSIÚNE (CONVÉRSIE) (< fr., lat.) s.f. 1. Modificare a condițiilor unui împrumut (de stat) emis anterior, în sensul schimbării mărimii dobânzii, al prelungirii termenului de plată etc. ✧ *Conversiunea datoriilor* = reducerea de către stat, prin lege, a obligațiilor de plată. *Conversiunea actului juridic* = procedeu tehnic juridic prin care un act juridic nul produce efectele altui act juridic dacă îndeplinește condițiile de validitate cerute pentru acesta. 2. (FIZ.) Modificare a unui sistem fizic sau tehnic, în care anumite mărimi suferă o transformare dată. ✧ C. *internă* = transferare a excesului de energie a unui electron excitat către unul dintre electronii periferici ai atomului respectiv. 3. (INFORM.) Transformare a formei de reprezentare a informației în contextul unui sistem de calcul. ✧ C. *a datelor* = transformare a codului sau a structurii datelor. 4. (LOG.) Operație de inversare a funcțiilor subiectului și predicatului în propoziție, păstrându-se calitatea judecății. 5. (CHIM.) Mărime care exprimă transformarea substanțelor inițiale dintr-o reacție chimică în unitatea de timp (exprimată de obicei în procente molare pe unitate de timp). 6. (GENET.) Modificare ereditară a proprietăților unei sușe bacteriene, consecutivă infectării sale de către un anume tip de bacteriofag temperat. 7. Transformare a unei celule normale într-una malignă provocată de un virus oncogen.

CONVERTÍ (< fr., lat.) vb. IV 1. Tranz. și refl. A adera (sau a face pe cineva să adere) la o anumită convingere (religioasă). 2. (EC.) A schimba o valută în altă valută.

CONVERTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care poate fi convertit. 2. (Despre o monedă) Care are convertibilitate. ✧ *Obligațiuni convertibile* = formă de obligațiune care poate fi preschimbată în acțiuni ordinare sau privilegiate ale companiei emitente, la o anumită dată și la un preț specificat.

CONVERTIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Posibilitatea de a schimba o valută în altă valută. Poate fi *limitată* (schimbul se face cu restricții) și *deplină* (schimbul se face la paritatea legală sau la un curs de schimb valutar).

CONVERTÍRE s.f. (REL.) Schimbarea credinței sau a religiei; îndeosebi trecerea la credința în Hristos. ✦ Întoarcerea la Dumnezeu de la o viață păcătoasă.

CONVERTIZÁRE (după fr. *convertissage*) s.f. (METAL.) Înlăturarea unor impurități din masa metalică de fontă, de plumb etc. aflată în stare de fuziune în convertizor, cu ajutorul unui curent de aer, de oxigen sau de oxigen și vapori de apă.

CONVERTIZÓR (< fr.) s.n. 1. Cuptor în care se efectuează convertizarea. ✧ C. *Bessemer* = c. basculant, în formă de pară cu căptușeală refractară acidă, în care se elaborează oțelul din fontă nefosforoasă. C. *Thomas* = c. de construcție asemănătoare cu c. Bessemer, dar cu căptușeală bazică pentru fontă fosforoasă. 2. Mașină sau dispozitiv care transformă parametrii sau valoarea unei mărimi. ✧ C. *rotativ* = mașină electrică sau grup de mașini care schimbă felul curentului electric, tensiunea electrică etc. C. *de cuplu* = dispozitiv hidromecanic, montat între motor și mecanismul antrenat, pentru a realiza o multiplicare a cuplului la putere transmisă constantă, folosit în instalații de foraj.

CONVERTOPLÁN s.n. Avion cu aripa mobilă în jurul unui ax paralel cu anvergura care poate realiza decolarea și aterizarea pe distanțe foarte scurte.

CONVERTÓR (< engl.) s.n. 1. Dispozitiv sau instalație care realizează conversia directă a unei forme de energie în alta. ✧ C. *fotoelectric* = celulă fotoelectrică. V. *fotoelectric* (3). C. *termoionic* = dispozitiv ce transformă direct energia termică în energie electrică pe baza emisiei de electroni de la un electrod metalic încălzit către un electrod răcit. 2. (TELEC.) Dispozitiv care realizează conversia (2) directă a mărimilor de intrare într-un sistem. ✧ C. *analog-(digital)* = circuit electronic care transformă semnalul analogic aplicat la intrare într-o succesiune de numere binare, corespunzătoare amplitudinii semnalului la momente diferite de timp. C. *(digital)-analog* = circuit electronic care transformă un număr aplicat la intrare într-un semnal analogic cu amplitudinea corespunzătoare numărului respectiv.

CONVÉX, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care prezintă o proeminență. 2. (MAT.; despre un arc de curbă în raport cu un punct exterior) Ale cărui coarde sunt situate, toate, în întregime pe partea opusă punctului dat; (despre o curbă închisă) care este situată, în întregime, pe aceeași parte a oricărei tangente a sa. ✧ *Mulțime c.* *(de puncte din plan sau din spațiu)* = mulțime care are proprietatea că, odată cu fiecare două puncte, conține întregul segment ce le unește.

CONVEXITÁTE (< fr., lat.) s.f. Formă convexă; umflătură, proeminență.

CONVICȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Convingere.

CONVIEȚUÍ vb. IV intranz. A trăi laolaltă, în același loc cu cineva; a coabita.

CONVÍNGE (< lat.) vb. III tranz. A face pe cineva să adopte o părere, să recunoască un lucru (pe bază de dovezi și de argumente). ✦ Refl. A se încredința de ceva.

CONVÍNGERE s.f. Părere fermă despre un lucru, despre un fapt. ✦ (PSIH.) Idee puternic susținută afectiv.

CONVÍV (< fr., lat.) s.m. (Livr.) Comesean.

CONVOCÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A chema, a face să se adune laolaltă cu un anumit scop.

CONVOCÁRE s.f. Acțiunea de a convoca; *concr.* înștiințare scrisă prin care este convocată o persoană, o adunare etc.

CONVOCATÓR s.n. Listă cu persoanele convocate undeva și semnăturile lor.

CONVÓI (< fr., germ.) s.n. Șir de vehicule (care transportă materiale, trupe etc.). ✦ Mulțime (încolonată) care înaintează pe același drum; coloană; *spec.* cortegiu.

CONVORBÍ vb. IV intranz. (Rar) A sta de vorbă; a discuta, a conversa.

CONVORBÍRE s.f. Discuție, conversație. ✧ C. *telefonică* = comunicație bilaterală prin telefon.

CONVORBIRI LITERARE 1. Revistă fondată de Societatea „Junimea". A apărut, cu o periodicitate variabilă, între 1867 și 1944, la Iași și (din 1885) la București. Directori: Iacob Negruzzi, I. Bogdan, Simion Mehedinți, Al. Tzigara-Samurcaș, I.E. Torouțiu. Dominată de personalitatea lui Titu Maiorescu și beneficiind de abnegația lui I. Negruzzi și de colaborarea marilor scriitori clasici, a exercitat o puternică influență modernizatoare asupra culturii și societății românești. 2. Revistă literară, editată de Uniunea Scriitorilor din România. Apare cu o peridiocitate variabilă, la Iași, din 1970.

CONVÚLSIE (fr., lat.) s.f. 1. Contracție bruscă, involuntară, prelungită a musculaturii unui segment corporal sau a întregului corp, survenind în epilepsie, tetanie, stări febrile la copiii mici. 2. Fig. Frământare; încordare.

CONVULSÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la convulsii. ✧ *Tuse c.* = boală infecto-contagioasă, în trecut frecventă la copii, manifestată prin accese de tuse spasmodică, prelungită, puternică; în prezent în România vaccinarea este obligatorie; (pop.) tuse măgărească.

COODER, Ry (n. 1947), interpret american de rock. Virtuoz al mai multor instrumente (chitară-slide, mandolină, banjo). Îmbină influențe ale muzicilor tradiționale. Muzică de film. Discografie selectivă: „Borderline", „Get Rhythm".

COOK 1. James C. (1728–1779), navigator și explorator britanic. A întreprins trei expediții succesive (între 1768 și 1779) în jurul Pământului, în care a cercetat Noua Zeelandă și a descoperit țărmul oriental al Australiei, Noua Guinee, arh. Sandwich de Sud etc. **2. Insulele C. (Cook Islands),** arh. coraligen și vulcanic în Oc. Pacific (Polinezia), între ins. Tonga și Tahiti; 240,1 km^2. Centrul adminstrativ: *Avarua*. Ins. pr.: Rarotonga, Mangaia. Dependent de Noua Zeelandă, cu autonomie internă (din 1965). 3. Str. între Insula de Nord și Insula de Sud a Noii Zeelande, unind M. Tasmaniei cu Oc. Pacific. Lungime: 107 km. Descoperită de J. Cook în 1770. **4. Mount Cook (Aorangi),** cel mai înalt vf. (3 764 m) din Noua Zeelandă, situat în Insula de Sud. Ghețarul Tasman. Parc național.

COOKE, Sam (1931–1964), cântăreț american de soul și rhythm and blues. Compozitor („Shake", „A Change Is Gonna Come") și interpret; pune bazele muzicii soul. Voce limpede, puternică, face legătura între Ray Charles și Otis Redding.

COOL, curent în muzica de jazz, dezvoltat la sfîrșitul anilor '40 și începutul anilor '50, ca reacție împotriva aspectelor moderne ale curentului *bop*, revenind la o textură mai puțin disonantă și mai simplă (Gerry Mulligan, Stan Getz, orchestra Miles Davis etc.).

COOLEY, Charles H. (1864–1929), sociolog american. A elaborat o teorie a interacțiunii umane în care societatea este concepută ca relație între anumite idei numite „eu"-ri („Natura umană și ordinea socială").

COOLIDGE, Calvin (1872–1933), om politic american. Vicepreședinte (1921–1923) și președinte al S.U.A. (1923–1929).

COOLIDGE, William David (1873–1975), fizician și chimist american. A inventat (1913) tubul cu raze X care-i poartă numele.

COOPER, Gary (1901–1961), actor american de film. A creat cu mare autenticitate rolul „cavalerului din

James Cook

Vest" („Adio arme", „Sergentul York", „Cui îi bate ceasul", „Vera Cruz").

COOPER, James Fenimore (1789-1851), scriitor american. Romane istorice care evocă viața indienilor din reg. Marilor Lacuri („Ultimul mohican", „Vânătorul de cerbi", „Preeria").

COOPER, Leon N. (n. 1930), fizician american. Studii privind fizica nucleului (*efectul C.*). Împreună cu J. Bardeen şi J.R. Schrieffer, a elaborat teoria cuantică a fenomenului de supraconductibilitate (*teoria BCS*, după inițialele descoperitorilor). Premiul Nobel pentru fizică (1978), împreună cu J. Bardeen şi J.R. Schrieffer.

COOPERÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A lucra împreună cu cineva; a colabora, a conlucra.

COOPERÁRE s.f. Faptul de a coopera; muncă în comun; cooperație **(1)**.

COOPERATÍST, -Ă adj. Referitor la cooperație.

COOPERATÍVĂ (< fr.) s.f. Organizație economică formată prin asocierea, pe baza liberului consimțământ, a unui grup de persoane (producători agricoli, meseriaşi, consumatori), pentru producerea, cumpărarea sau desfacerea în comun a unor produse, acordarea de credite, prestarea de servicii etc.

COOPERATIVIZÁRE s.f. Proces de unire a micilor producători în cooperative. ✧ *Cooperativizarea agriculturii* = unire a țărănimii în gospodării agricole colective şi de stat. În România, între 1949 şi 1962, a avut loc o *c.a.* forțată, mii de țărani fiind arestați, închişi sau trimişi la muncă forțată.

COOPERATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Membru al unei cooperative.

COOPERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Sector specific al economiei naționale care cuprinde societăți cooperative de diferite forme şi grade, precum şi asociații şi uniuni de societăți cooperative (ex.: societăți cooperative meşteşugăreşti, de consum, de distribuție, agricole, pescăreşti etc.).

COOPERÍT s.m. Sulfură naturală de platină, de culoare brună-cenuşie, cu luciu mat; constituie principalul minereu de platină.

COOPTÁ (< fr., lat. *cooptare* „a alege") vb. I tranz. A primi pe cineva într-un colectiv cu consimțământul membrilor acestuia.

COORDONÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune de acord părțile unui tot; a îndruma în sens unitar activități desfăşurate în vederea aceluiaşi scop.

COORDONÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a coordona. **2.** (GRAM.) Relație dintre propoziții sau părți de propoziție, aflate pe acelaşi plan, fără să depindă una de alta din punct de vedere sintactic. **3.** (MED.) Dirijare simultană de către centrii nervoşi a mai multor părți sau organe ale corpului în vederea efectuării unui act fiziologic (ex. c. grupelor de muşchi care asigură echilibrul corpului în mers).

COORDONÁT, -Ă adj., s.f. I. Adj. **1.** Pus de acord (cu celelalte părți sau în toate părțile sale). **2.** (GRAM.) *Propoziție c.* (şi subst.) = propoziție care stă în raport de coordonare cu alta. II. S.f. (MAT.) Fiecare dintre elementele (numere, distanțe, unghiuri etc.) care caracterizează poziția unui punct în raport cu un sistem de referință. ✧ *Sistem de coordonate* = sistem de referință căruia îi este asociat un anumit mod de determinare a coordonatelor unui punct. (TOPOGRAF.) *Coordonate geodezice* = valori metrice cu ajutorul cărora se stabileşte poziția unui punct față de un sistem de referință. (GEOGR.) *Coordonate geografice* = valori care indică poziția unui punct pe suprafața Pământului prin intermediul paralelelor şi meridianelor. (ASTR.) *Coordonate astronomice* = perechi de distanțe unghiulare care servesc la stabilirea poziției unui astru pe sfera cerească (ex. c. ecliptice, c. ecuatoriale). (FIZ.) *Coordonate generalizate* (lagrangiene, q_i) = sistem de parametri variabili în timp ce determină complet configurația unui sistem de puncte materiale.

Copenhaga. „Mica Sirenă" (simbolul oraşului)

COORDONATOMÉTRU s.n. Instrument pentru măsurarea coordonatelor pe hărțile topografice cu rețea rectangulară de coordonate, precum şi pentru reprezentarea pe hartă a punctelor după coordonatele lor.

COORDONATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., subst. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană, organ) care coordonează. **2.** Adj. (GRAM.) *Conjuncții coordonatoare* = conjuncții care leagă două părți de propoziție sau propoziții de acelaşi fel, exprimând diferite relații dintre acestea: *asocierea* (c. copulative: şi); *opoziția* (c. adversative: dar, iar, însă); *disjuncția* (c. disjunctive: ori); *concluzia* (c. conclusive: aşadar, deci, prin urmare). **3.** S.n. Aparat care indică pilotului, în cursul zborului, poziția avionului şi distanța parcursă de la locul de decolare.

COPÁC (cuv. autohton) s.m. Arbore.

COPACABANA sau PRAIA DE COPACABANA, cartier din Rio de Janeiro cu o celebră plajă pe litoralul atlantic al Braziliei. Turism.

COPÁIE (< bg., scr.) s.f. **1.** Vas de lemn de formă alungită, folosit în gospodărie; albie **(1)**. 2. Covată **(2)**.

COPÁL (< fr.) s.n. Răşină naturală, foarte dură, asemănătoare chihlimbarului, obținută din diverse plante tropicale şi folosită pentru prepararea lacurilor.

COPALNIC-MĂNĂŞTUR, com. în jud. Maramureş, la poalele m-ților Gutâi; 5 811 loc. (2008).

COPAN, oraş precolumbian, centrul religios al Imp. Maya, întemeiat potrivit tradiției la c. 469, în NE Hondurasului de astăzi. Vestigii ale unor monumentale construcții destinate observațiilor astronomice, înconjurate de construcții civile. Abandonat în sec. 9.

COPÁSTIE (< ngr.) s.f. Bordură de lemn sau de metal montată pe parapetul sau pe balustrada bordajelor unei nave.

COPĂCEL, com. în jud. Bihor, la poalele m-ților Pădurea Craiului; 2 230 loc. (2008).

COPĂCELE, com. în jud. Caraş-Severin, în dealurile Pogănişului; 1 162 loc. (2008).

COPĂCENI 1. Com. în jud. Ilfov, în C. Română, pe interfluviul Argeş-Sabar, la S de Bucureşti; 2 910 loc. (2008). Biserica Sfinții împărați Constantin şi Elena (1827–1830). **2.** Com. în jud. Vâlcea, pe Cerna Oltețului; 2 933 loc. (2008).

COPĂLĂU, com. în jud. Botoşani, pe Miletin; 4 232 loc. (2008). Mănăstirea *Coşula* (sec. 16).

CÓPCĂ^1 (< bg.) s.f. **1.** Sistem de două piese (un cârlig şi un inel), care serveşte pentru a încheia o haină. 2. (CONSTR.) Agrafă pentru învelitori. **3.** Proeminență în formă de limbă a unei piese plate care intră în orificiul unei alte piese plate, cu care se îmbină.

CÓPCĂ^2 s.f. Spărtură făcută în gheața unui râu, a unui lac etc. pentru a scoate apă sau pentru a pescui.

COPEAU, Jacques (1879–1949), actor şi animator de teatru francez. A creat (1913) şi condus „Théâtre du Vieux-Colombier".

COPÉICĂ (< rus.) s.f. Monedă divizionară în valoare de 1/100 dintr-o rublă.

COPENHAGA cap. Danemarcii, situată pe ins. Seeland şi Amager, port la str. Øresund; 501,2 mii loc. (2003). Nod de comunicații (feribot cu Suedia şi Germania). Constr. navale, de aparataj electrotehnic, de maşini agricole; montaj de automobile, produse alim., uzine chimice, ciment, hârtie, mobilă. Universitate (1479), institut politehnic (1829), Academie de ştiințe (1742). Muzee. Monumente arhitectonice: fortăreața (sec. 12), palatul regal (1760), muzeul Thorvaldsen, statuia „Micii Sirene", inspirată după H.C. Andersen - simbol al oraşului. Renumitul parc de distracții „Tivoli". Menționat din 1043, a devenit oraş (1254). Cap. regatului danez din 1445.

Nicolaus Copernic

COPERNIC, Nicolaus Copernicus (numele latinizat al lui *Kopernik, Mikolaj*) (1473–1543), astronom polonez. A elaborat şi a fundamentat ştiințific concepția heliocentrică, care o infirma pe aceea geocentrică a lui Ptolemeu; adoptată unanim abia în sec. 17. Op. pr.: „Despre mişcările de revoluție ale corpurilor cereşti".

COPERTÁ (< it.) vb. I tranz. A îmbrăca un caiet etc. cu un înveliş protector de hârtie, carton, material plastic etc.

COPÉRTĂ (< it.) Învelişul unei cărți, al unui caiet etc.; scoarță **(4)**, învelitoare.

COPERTÍNĂ (< it.) s.f. Element de construcție în consolă, executat deasupra unei intrări sau a unor ferestre, în vederea protejării împotriva intemperiilor.

COPIÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A reproduce exact un text, o operă de artă etc. ✦ Intranz. (În şcoală) A scrie o lucrare folosind în mod nepermis lucrarea altui elev sau alte surse de informație. ✦ A plagia. **2.** A imita (servil) pe cineva sau ceva.

CÓPIE (< fr.) s.f. **1.** Reproducere a unui text, a unei lucrări de artă etc. ✦ (Peior.) Imitație servilă, fără valoare. 2. (DR.) Înscris care reproduce întocmai un alt înscris constatator al unui act juridic. ✧ C. *legalizată* = copie pe care un organ de stat competent o atestă că este conformă cu originalul. **3.** (CINEMAT.) C. *standard* = peliculă pozitivă obişnuită, utilizabilă pentru proiecție. **4.** (REL.) (În ritualul ortodox) Cuțitaş în formă de suliță cu mânerul terminat într-o cruce, amintind de sulița cu care coasta lui Hristos răstignit a fost împunsă.

COPIÉRE s.f. **1.** Acțiunea de a copia. **2.** Reproducere a unei imagini obținute pe un clişeu. 3. (TEHN.) Realizarea formei, profilului etc. unei piese după un model (ex. **c.** mecanică, hidraulică, optică etc.).

COPÍL^1 (cuv. autohton) s.m. **1.** Băiat sau fată în primii ani ai vieții. **2.** Tânăr, adolescent. ✧ (Înv.) C. *de casă* = paj la familia domnitoare sau la marii boieri. **3.** Fiu, fiică. ✧ C. *din flori* = **c.** din afara căsătoriei; **c.** natural, bastard. C. *legitim* = **c.** născut în cadrul căsătoriei. **4.** Fig. Om naiv, fără experiență.

COPÍL^2 (< *copil*^{1}) s.m. **1.** Lăstar secundar. **2.** Cui care se înfige în stâlpul uşii sau al porții şi care intră în ochiul țâțânii.

COPÍLĂ s.f. 1. Fiică ✦ (În vechiul drept românesc) Copil de sex feminin din afara căsătoriei. **2.** Fetiță. **3.** Adolescentă. ✦ Fig. Fată naivă.

COPILĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparține copilului^1 **(1, 2)**; specific copilului. **2.** Fig. Ca de copil; (despre manifestări ale omului) lipsit de maturitate.

COPILĂRÍ vb. IV Intranz. A petrece (undeva sau cu cineva) perioada copilăriei.

COPILĂRÍE s.f. **1.** Timpul cât cineva este copil^1 **(1)**. **2.** Fig. Faptă, vorbă, purtare (ca) de copil^1 **(1)**; naivitate.

Garry Cooper

Corneliu Coposu

Fausto Coppi

COPILÍ (< *copil*²) vb. IV tranz. A elimina lăstarii secundari pentru a grăbi fructificarea (ex. la tomate, la ardei etc.).

COPIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Abundent, îmbelşugat; îndestulat.

COPÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu copierea unor texte, a unor acte etc.

COPITÁTE s.n. pl. Grup de mamifere erbivore (ex. calul, boul, porcul), având ultimele falange acoperite cu copite.

COPÍTĂ (< sl.) s.f. Formaţie cornoasă care acoperă terminaţiile degetelor la mamiferele copitate şi protejează ţesuturile vii.

COPLANÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre figuri geometrice) Care se află în acelaşi plan.

COPLAND, Aaron (1900–1990), compozitor american. Limbaj neoclasic, stil cosmopolit, influenţat de jazz, de politonalitate, de folclorul american şi sud-american (balete, opere, lucrări simfonice, concertante, muzică de cameră, de scenă şi de film). Lucrări teoretice („Muzica nouă", „Muzică şi imaginaţie").

COPLEŞÍ v. IV tranz. A cuprinde din toate părţile, a năpădi; a birui pe cineva. ✦ A impresiona, a emoţiona puternic.

COPLEY, John Singleton (1738–1815), pictor american. Emigrat la Londra, realizează compoziţii cu temă istorică sau dramatică („Brook Watson şi rechinul") prin care deschide drumul esteticii „teribilului".

COPÓI (< magh.) s.m. **1.** (ZOOT.) Rase de câini de vânătoare, de talie mare, care urmăresc vânatul după miros. **2.** (Arg.) Nume dat agenţilor de poliţie.

COPOLIMERIZÁRE (după fr. *copolymérisation*) s.f. Reacţie de polimerizare a unui amestec de doi monomeri, din care rezultă un polimer mixt cu proprietăţi diferite de proprietăţile polimerilor obţinuţi din fiecare monomer în parte, sau din amestecul lor (ex. prin **c.** butadienei cu stirenul se obţine cauciuc sintetic).

COPOSU, Corneliu (1916–1995, n. Bobota, jud. Sălaj), jurist şi om politic român. Preşedinte al Partidului Naţional Ţărănesc Creştin Democrat (din dec. 1989). Membru marcant al Partidului Naţional-Ţărănesc şi secretar politic (1937–1947) al lui Iuliu Maniu. Arestat şi condamnat la muncă silnică (1947–1964).

COPPI, Fausto (1919–1960), ciclist italian. Câştigător al Turului Franţei (1949, 1952), al Turului Italiei (1940, 1947, 1949, 1952, 1953), al Marelui Premiu al Naţiunilor (1946–1947); campion mondial de fond (1953).

COPPOLA, Francis Ford (n. 1939), regizor şi producător american de cinema. Filme cu un uriaş succes de public („Naşul", „Apocalipsul acum", „Cotton Club"), dar şi de investigaţie psihologică („Conversaţia").

CÓPRA (fr. {i}) s.f. Miezul uscat al nucii de cocos, din care se obţine untul de cocos.

COPROCULTÚRĂ (< {s} gr. *kopros* „excrement" + lat. *cultura* „cultivare") s.f. Cultivarea şi identificarea pe medii speciale de cultură a germenilor prezenţi în materiile fecale.

COPRODÚCŢIE (< fr.) s.f. **1.** Producţie cinematografică realizată prin colaborarea studiourilor de filme din două sau mai multe ţări. **2.** Producţie ind. realizată de două sau mai multe firme din ţări diferite.

COPROFÁG, -Ă (< fr. {i};{s} gr. *kopros* „excrement" + *phag-* „a mânca") adj. (Despre animale) Care se hrăneşte cu excremente (ex. insecte **c.**).

COPROFAGÍE (< fr.) s.f. Tulburare de comportament manifestată prin ingerarea de excremente (în demenţă, oligofrenie gravă, schizofrenie cronică). Sin. *scatofagie*.

COPROLALÍE (< fr.; {s} gr. *kopros* „excrement" + *lalein* „a vorbi") s.f. Tendinţă patologică de a folosi un limbaj impulsiv, impregnat de vulgaritate şi obscenităţi.

COPROPRIETÁR (< fr.) s.m. (DR.) Persoană care are un drept de coproprietate.

COPROPRIETÁTE (< fr.) s.m. (DR.) Stăpânire în comun de către mai multe persoane a unui bun neîmpărţit. ✧ *Drept de c.* = drept de proprietate pe care două sau mai multe persoane îl au asupra unui bun neîmpărţit, fiecare pentru o cotă parte din valoare.

COPROSTÁZĂ (< fr.) s.f. Constipaţie.

COPROSTERÓL (< fr.) s.m. Sterol care se găseşte în materiile fecale; este o formă redusă a colesterolului.

COPS (< germ.) s.m. Bobină sau ţeavă cu fir de la maşinile de filat cu inele.

COPŞA MICĂ, oraş în jud. Sibiu, pe stg. Târnavei Mari; 5 512 loc. (2008). Nod feroviar. Expl. de gaz metan. Ind. chimică pe baza prelucr. gazului metan. Metalurgia zincului şi plumbului. Fabrică de plexiglas şi stiplex. Menţionat documentar în 1402. Oraş din 1966.

COPT¹, COÁPTĂ (lat. *coctus*) adj. **I. 1.** (Despre alimente) Care a fost supus acţiunii indirecte a focului pentru a putea deveni comestibil. **2.** (Despre fructe şi plante) Ajuns la deplină dezvoltare. **II.** Fig. **1.** (Despre acţiuni, situaţii etc.) Care e gata, bun (de...), pregătit (pentru...). **2.** (Despre oameni, despre mintea sau gândurile lor) Dezvoltat pe deplin; matur. **III.** (Despre un abces) Care a făcut puroi, fiind gata să spargă.

COPT², -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La pl.) Nume dat, după creştinare, populaţiei indigene a Egiptului, care, neacceptând dogma Conciliului de la Calcedon (451), de condamnare a monofizitismului, s-a separat de Biserica oficială, formând *Biserica c.* **2.** Adj. Care se referă la copţi² **(1)**. ✧ *Crucea c.* = cruce adoptată şi folosită în Biserica c., compusă din litera grecească T (tau) şi o buclă aşezată peste aceasta; reprezintă vechiul simbol hieroglific egiptean al vieţii (ankh). ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia afro-asiatică, ramura egipteană, folosită de copţi ca limbă de cult şi vorbită până în sec. 17.

COPULATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre conjuncţii) Care leagă părţi de propoziţie sau propoziţii de acelaşi fel. ✧ *Verb c.* = verb care intră în alcătuirea predicatului nominal, legând subiectul de numele predicativ; copulă **(1)**. *Propoziţie c.* = propoziţie coordonată legată de coordonata ei printr-un raport de asociere.

COPULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (BIOL.) Actul împerecherii a doi indivizi de sex opus; coit, împerechere.

CÓPULĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (GRAM.) Verb copulativ. **2.** (LOG.) Cuvânt care leagă subiectul de predicat (ex. „este" („sunt")).

COPYRIGHT (cuv. engl.) subst. Dreptul moral şi patrimonial exclusiv, garantat prin lege, care se acordă autorilor operelor literare, artistice sau ştiinţifice, precum şi moştenitorilor acestora.

COR (< it., lat.) s.n. **I. 1.** Ansamblu de cântăreţi (c. mixt, c. de voci egale). ✦ Compoziţie muzicală destinată să fie cântată de un grup de cântăreţi. **2.** (În teatrul antic) Grup de actori care luau parte la desfăşurarea acţiunii dramatice ca personaj colectiv, exprimând opinia publică. **3.** Comentariu liric al unei acţiuni dramatice (ex. „songurile" din piesele lui B. Brecht). **II.** (În bisericile catolice) Spaţiu cuprins între nava centrală şi absida altarului.

CORABIA, oraş în jud. Olt, port pe stg. Dunării; 19 836 loc. (2008). Expl. de argile. Ind. încălţ., de tricotaje şi conf., textilă; prelucr. lemnului; produse alim. Locuit din milen. 2 î.Hr. Pe lângă aşezarea geto-dacică s-a dezvoltat o importantă cetate romano-bizantină cu numele de *Sucidava,* pe terit. fostului sat Celeiu. Oraş (1871).

CORABIA *(Puppis),* constelaţie din emisfera australă, situată lângă constelaţia Câinele Mare.

CORÁBIE (< sl.) s.f. Navă cu pânze, folosită în trecut pentru transport şi pentru acţiuni militare. (REL.) Simbol, în creştinism, semnificând instituţia bisericească.

CORÁL¹ (< germ., lat.) s.m. **1.** Animal din filumul cnidaria, din mările tropicale, care trăieşte în colonii (clasa *Anthozoa*). Coralii cu schelet calcaros formează recifii coralieri. **2.** Scheletul cornos produs de *Corallium rubrum,* prelucrat special, este utilizat la bijuterii. Sin.: *mărgean.*

CORÁL², -Ă (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. Cântec religios cântat iniţial în cor de credincioşii cultului protestant. ✦ Compoziţie pentru orgă pe tema unui cântec liturgic (ex. coralele lui Bach). **2.** Adj. De cor **(I, 1)**, pentru cor. ✦ (Substantivat, f.) Formaţie **c.**; cor **(I, 1)**.

CORALILOR, Marea ~ (CORAL SEA), mare în bazinul Oc. Pacific, între coasta NE a Australiei, ins. Noua Guinee, arh. Louisiade, Solomon, Vanuatu şi ins. Noua Caledonie; 4,1 mil. km²; ad. max.: 9 174 m. Numeroase recife şi ins. coraligene. Teatrul unei mari bătălii între forţele aeronavale nord-americane şi japoneze (mai 1942).

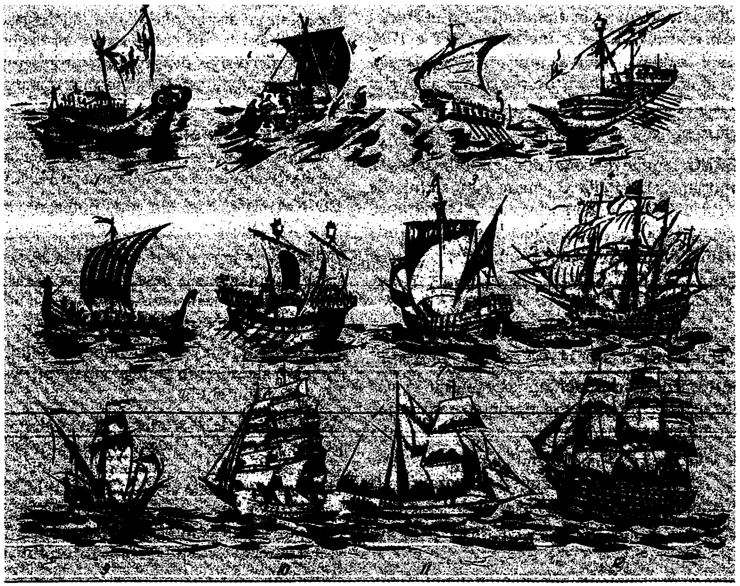

Corăbii

1. Luntre primitivă cu braţ de echilibru (Polinezia) 2. Plută peruviană 3. Triremă grecească 4. Galeră romană 5–6. Nave normande (sec. 8–11) 7. Nava „Santa Maria" a lui Cristofor Columb 8. Galion (sec. 16) 9. Caravelă (sec. 15) 10. Cliper (sec. 17–18) 11. Bric (sec. 18) 12. Navă de linie (sec. 18)

CORÁN s.n. Cartea sacră a religiei islamice cuprinzând cuvântul lui Allah transmis, prin revelație și numai în limba arabă, lui Mahomed. Fixat în scris între anii 632 (moartea Profetului) și 655 (moartea califului Usman), C. este alcătuit din 114 diviziuni, numite *sure*, care conțin norme morale și juridice, o cosmologie, o escatologie etc.

CORAPÓRT s.n. Raport de completare a raportului principal, prezentat de o altă persoană.

CORÁSLĂ (lat. **colastra*) s.f. Laptele unei vite în primele zile după fătare (când nu e bun de consumat).

CORAVU, Ioan (1896–1917), ofițer român. Căzut eroic în luptele de la Mărășești.

CORAZIÚNE (< fr.) s.f. Acțiune de eroziune exercitată de vânt prin nisipul transportat în suspensie asupra rocilor. C. este strâns legată de *deflație*.

CORĂBIÁSCA s.f. art. Dans popular cu ritm binar și mișcare moderată (în Moldova); melodia corespunzătoare acestui dans.

CORĂBIÉR s.m. Navigator; marinar pe o corabie; proprietar al unei corăbii.

CORB (lat. *corvus*) s.m. **1.** Cea mai mare specie a ordinului paseriformelor din România (63–72 cm) și totodată a fam. corvidelor, omnivoră, sedentară, cu cioc și picioare puternice, penaj negru cu reflexe metalice violacee; poate imita glasul altor păsări; se îmblânzește ușor *(Corvus corax)*; specie ocrotită. **2.** *Corb-de-mare* = pasăre marină din ordinul Pelecaniforme, de c. 90 cm, care trăiește în colonii, cu penaj alb și vârful aripilor negru. Pescuiește în picaj, de la 30–40 m *(Sula bassana)*. **3.** *Corb-de-mare* = pește teleostean cu corpul de c. 50 cm lungime, de culoare brună-închis, capul mare și botul gros *(Corvina umbra)*. Trăiește în Marea Neagră.

CORBASCA, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 5 803 loc. (2008. Biserică de lemn a fostului schit Pogleț (1828).

CORBEA, erou al unei răspândite balade populare haiducești.

CORBEA, numele a doi cărturari români, originari din Șcheii Brașovului. Au deținut importante dregătorii la curtea domnului Constantin Brâncoveanu, pentru care au îndeplinit diferite misiuni diplomatice. Au militat pentru eliberarea Țării Românești de sub dominația otomană. **1. David C.** (c. 1666–1707, n. Brașov), ceauș. După 1704, important rol în diplomația țarului Petru I cel Mare în centrul Europei. **2. Teodor C.** (1670–c. 1724, în Brașov), logofăt. Autor al unui dicționar latino-român și al unei „Însemnări" despre o solie a fratelui său David în Polonia. S-a refugiat în Rusia (1711).

CORBEANCA, com. în jud. Ilfov; 3 995 loc. (2008).

CORBEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Vintilă C.,** mare ban, sfetnic de încredere al lui Constantin Brâncoveanu. **2. Dumitrașcu C.,** fratele lui C. (1), mare paharnic, fruntaș în partida Cantacuzinilor.

CORBENI, com. în jud. Argeș, pe râul Argeș; 5 768 loc. (2008). Hidrocentrala Oești (15 MW).

CORBI, com. în jud. Argeș, pe Râu Doamnei; 4 220 loc. (2008). Schit rupestru (sec. 14–15) în satul Jgheaburi.

CORBIÈRE, Edouard Joachim, supranumit *Tristan* (1845–1875), poet francez. Practicant al unui lirism dureros („Iubiri galbene").

CORBII MARI, com. în jud. Dâmbovița, pe Neajlov; 8 343 loc. (2008). Rezervația naturală izvoarele de la Corbii Ciungi (5 ha). Expl. de petrol.

CORBIȚA, com. în jud. Vrancea, pe Berheci; 1 986 loc. (2008).

CORBU 1. Com. în jud. Constanța, la N de Năvodari; 5 826 loc. (2008). Rezervațiile naturale: grindul Chituc (2 300 ha) și L. Nuntași-Histria-C. (1 610 ha). Expl. de calcar. **2.** Com. în jud. Harghita, pe Bistricioara; 1 566 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Olt, pe Vedea; 2 528 loc. (2008).

CORBUL *(Corvus)*, constelație din emisfera australă, situată lângă constelația Fecioarei; cuprinde patru stele strălucitoare, dispuse în formă de pătrat.

CORCHEȘ, Nicolae (1809–1885, n. Câmpeni), tribun în oastea lui Avram Iancu. A înfrânt oastea nemeșimii maghiare condusă de Vasvári Pál, la Fântânele (24 iun./ 6 iul. 1849).

CORCÍ (< *corci*, reg. „corcitură") vb. IV refl. (Despre plante și animale din rase diferite) A se încrucișa, dând naștere la hibrizi nevaloroși.

CORCIOVEI, Aretin (1930–1992, n. București), fizician român. M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări teoretice de fizică nucleară (inducție magnetică, efect *Mössbauer*) și de studiu al feromagnetismului.

CORCITÚRĂ (< *corci*) s.f. Animal născut prin corcire.

CORCODEL (< *corcod*, onomat.) s.m. Gen de păsări acvatice, cuprinzând c. 20 de specii larg răspândite, bune înotătoare și cufundătoare. În România se întâlnesc ca oaspeți de vară (clocitoare): *c. mare (Podiceps cristatus), c. cu gât roșu (P. grisegena), c. cu gât negru (P. nigricollis)* și *c. pitic (P. ruficollis)* și o specie, accidental, iarna: *c. de iarnă (P. auritus)*.

CORCODÚȘ s.m. Arbore sau arbust din fam. rozaceelor, înalt de 6–8 m, cu frunze eliptice, ovate sau obovate, serate, flori albe, solitare și fructe drupe comestibile, galbene sau roșii *(Prunus cerasifera)*; originar din Asia; la noi se găsește cultivat ca arbore fructifer și adesea sălbăticit.

CORCOVA, com. în jud. Mehedinți, pe Coșuștea; 6 006 loc. (2008).

CORD¹ (< lat.) s.n. (MED.) Inimă. ✧ C. *pulmonar* = insuficiență cardiacă provocată de afecțiuni pulmonare.

CORD² (< fr., germ.) s.n. Țesătură specială cu urzeala din fire bine răsucite și foarte rezistente, iar cu firele de bătătură subțiri și rare.

CORD³ s.n. Cuțit folosit în ind. pielăriei pentru depilare.

CORDÁJ (< fr.) s.n. **1.** Ansamblu de operații efectuate de o mașină de extracție în timpul unei curse a coliviilor în puțul de mină. **2.** Totalitatea parâmelor și frânghiilor unei corăbii.

CORDÁR s.n. **1.** Plăcuță de lemn de care sunt legate coardele la instrumentele cu arcuș. **2.** Pană de lemn cu care se răsucește coarda ferăstrăului cu ramă pentru a întinde pânza de tăiat.

CORDÁTE (< fr.; {s} gr. *khorda* „coardă") s.n. pl. Filum de animale, cu organizare anatomică superioară, înzestrate cu dispozitive de înot sau deplasare terestră și cu schelet intern sub forma unei baghete elastice (notocord), dispus deasupra tubului digestiv, care, la formele evoluate, este înlocuită prin coloana vertebrală *(Chordata)*.

CORDAY, Charlotte (1768–1793), personalitate a Revoluției Franceze. De origine nobiliară, a îmbrățișat idealurile girondinilor. L-a asasinat pe *Marat*. Ghilotinată.

CORDĂRENI, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 2 064 loc. (2008).

CORDEÁ (< ngr., tc.) s.f. **1.** Panglică îngustă care servește ca ornament. **2.** Pește teleostean marin în formă de panglică, cu aripioarele dorsală, codală și anală contopite *(Ophidion barbatum)*.

CORDELIÉR (< fr.) s.m. (În timpul Revoluției Franceze) Membru al unui club politic fondat în 1790 de Danton, Marat și Desmoulins.

CORDESCU 1. Marcela C. (n. 1913, Constanța), graficiană română. Grafică de carte; gravuri. Imagini de tip suprarealist cu intenții moralizatoare („Negativ", „Pozitiv"). **2. Florica C.-Jebeleanu** (1914–1965, n. Constanța), pictoriță și graficiană română. Soră cu **C. (1)**, soția lui E. Jebeleanu. Portrete și peisaje; desenatoare și ilustratoare de carte („Surâsul Hiroșimei").

CORDIÁL, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care pornește din inimă; afectuos; sincer, loial.

CORDILIÉRĂ (< sp.) **1.** (GEOGR.) Complex de lanțuri muntoase desfășurate pe lungimi foarte mari și compuse din mai multe șiruri paralele. **2.** (GEOL.) Creasta longitudinală din interiorul unui geosinclinal, în etapa de inversiune a mișcărilor tectonice.

CORDILIERI, Munții ~, cel mai lung lanț muntos de pe Glob (c. 18 000 km), situat de-a lungul țărmurilor vestice ale Americii de Nord și de Sud. Alt. max.: 6 194 m (vf. McKinley), în America de Nord și 6 959 m (vf. Aconcagua), în America de Sud (unde sunt cunoscuți sub numele de Anzi). Lățime max.: c. 1 600 km. Formează cumpăna de ape dintre oceanele Atlantic și Pacific. Include c. 80 de vulcani activi. În depr. intramontane se află deșerturi și semideșerturi întinse.

CÓRDOBA (cuv. sp.) s.m. Unitate bănească în Nicaragua.

CÓRDOBA 1. Oraș în S Spaniei (Andaluzia), pe fl. Guadalquivir; 308 mii loc. (2001). Expl. și prelucr. min. de cupru. Ind. textilă, chimică și alim. Vestigii romane și ale fortificațiilor maure. Marea Moschee (sec. 8–10, transformată în catedrală în sec. 13). Muzee. În Ev. Med. centru renumit pentru prelucr. pieilor. Întemeiat de romani în 152 î.Hr., sub numele de *Corduba*. Stăpânit succesiv de vandali, bizantini, vizigoți (din 572) și arabi (din 711); capitală a Emiratului (756–929) și apoi a Califatului de C. (929–1031), conduse de Omeiazi. Cucerit de spanioli (1236), a intrat în componența regatului Castiliei și apoi al Spaniei. **2.** Oraș în Argentina, la V de Santa Fé; 1,26 mil. loc. (2001). Ind. constr. de mașini, ciment, piel., textilă, sticlă și alim. Universitate (1613). Observator astronomic. Fondat (1573) sub numele C. la Llana. **3.** Oraș în E Mexicului (Veracruz); 133,8 mii loc. (2000). Ind. chimică, a bumbacului și alim.

CORDÓN (< fr.) s.n. **I. 1.** Cingătoare (de stofă, de piele etc.); centură; curea. ✦ Panglică lată de mătase care se poartă în diagonală pe piept și pe care se atârnă decorații înalte; gradul cel mai înalt al unei decorații. **2.** (ANAT.) *C. ombilical* v. *ombilical*. **3.** (METAL.) Fâșie de materiale care desparte două renuri vecine ale unui cilindru de laminor. **4.** Conductă electrică flexibilă. **5.** C. *litoral* = fâșie de uscat de natură aluvială, care desparte un liman de mare; perisip; săgeată litorală, lido, tombolo. **6.** Margine a unei monede cu grosimea mai mare decât partea centrală. **II. 1.** Șir de militari dispuși de-a lungul unui traseu sau de-a latul unei căi, în scopul menținerii ordinii. **2.** Șir de posturi militare de pază dispuse în lanț. **3.** *C. sanitar* = ansamblu de măsuri de izolare a unui terit. în care a apărut o epidemie.

CORDOVÁN (< it.) s.n. Piele de capră sau de oaie tăbăcită vegetal, folosită la fabricarea încălțămintei fine și a marochinăriei de lux.

CORDUN, com. în jud. Neamț, pe râul Moldova; 7 610 loc. (2008).

CORDUNEANU, Constantin (n. 1928, Iași) matematician român. Stabilit în S.U.A. (1978). M. coresp. al Acad. (1974). Contribuții în domeniul ecuațiilor diferențiale și al teoriei funcțiilor de variabilă reală.

COREA, Chick (pe numele adevărat *Armando Anthony Corea*) (n. 1941), pianist și compozitor american de jazz. Constituie grupul Return to Forever, apoi carieră solo (pian acustic). Teme originale („Spain", „La Fiesta", „Spanish Song").

CORÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care respectă regulile dintr-un domeniu dat; exact, fidel. **2.** Care are o atitudine ireproșabilă; cinstit.

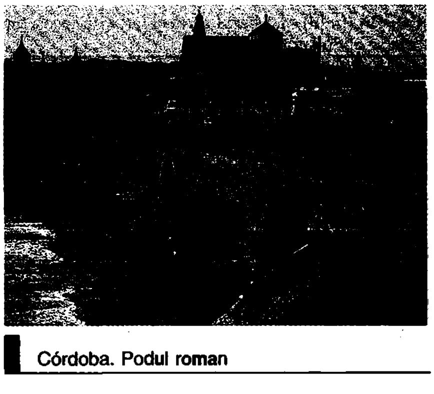

Córdoba. Podul roman

CORECTÁ vb. I tranz. și refl. A (se) face corect; a (se) corija, a (se) îndrepta.

CORECTITÚDINE s.f. Calitatea de a fi corect; lipsă de greșeli; conform cu anumite reguli.

CORECTÍV (< fr.) s.n. Ceea ce corectează sau îndreaptă ceva; rectificare.

CORÉCTOR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f., s.n. **1.** S.m. și f. Persoană care corectează greșelile dintr-un text tipărit. **2.** S.n. (accentuat: corectór) Aparat, de obicei automat, folosit în diverse sisteme tehnice pentru corectarea funcționării acestora.

CORECTÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** Înlăturare a erorilor dintr-un text. **2.** Text tipărit pe care s-a făcut corectura (1).

CORÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (DR.) (În trecut) Sancțiune corporală. ✧ *Drept de c.* = (în unele state) dreptul părintelui de a cere emiterea unui mandat de arestare, fără îndeplinirea unei alte formalități, împotriva copilului său minor. *Casă de c.* = locul unde își execută pedeapsa infractorii minori. **2.** (TEHN., METR.) Cantitate care trebuie adunată sau scăzută din rezultatul unei măsurători pentru a compensa erorile sistematice de care este afectată măsurătoarea.

CORECȚIONÁL, -Ă (< fr.) (DR.) Care privește o pedeapsă. ✧ *Închisoare c.* = sancțiune privativă de libertate, aplicată pentru săvârșirea unor delicte.

CORÉE (< fr., germ.; {s} gr. *khoreia* „dans") s.f. Boală nervoasă (în special la tineri), caracterizată prin mișcări involuntare continue, neregulate ale diferitelor segmente corporale (ex. gât, membre superioare).

COREEA 1. Țară în Extremul Orient asiatic, cuprinzând pen. C. și ins. din apropierea țărmului, între Marea Galbenă (la V) și M. Japoniei (la E), separată prin str. Coreei de arh. Japonez; 221,5 mii km^2. *Relief* muntos mai înalt în N (alt. max. 2 744 m). Câmpii în lungul țărmului apusean (spre M. Galbenă). *Climă* temperat-continentală cu influențe musonice în S și oceanice în E. – *Istoric.* Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit la începutul milen. 1 d.Hr. trei state (Koguryŏ, Paekche și Silla) unificate în sec. 7 sub hegemonia statului Silla. După destrămarea acestuia (sfârșitul sec. 9), C. a fost reunificată în 936 de Wang Kon, care a întemeiat statul Koryŏ. În sec. 13–14, C. s-a aflat în stăpânirea mongolilor, după înlăturarea cărora țara a fost condusă de dinastia Yi (1392–1910), vasală față de Imp. Chinez (1637–1895). În urma Războiului chino-japonez (1894–1895), încheiat cu victoria japonezilor, C. a devenit formal independentă față de China. În 1905, Japonia a instituit protectoratul său asupra C., iar în 1910 a anexat-o. În anii ocupației au avut loc puternice răscoale antijaponeze; din 1931 lupta de eliberare națională a luat forma luptei de partizani împotriva ocupației străine, care s-a încheiat odată cu înfrângerea Japoniei în cel de-al Doilea Război Mondial. Potrivit unor acorduri dintre Puterile Aliate, în C. s-a instituit temporar o administrație militară (a U.R.S.S., la N de paralela 38°, a S.U.A., la S). Conferința de la Moscova (dec. 1945) a miniștrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii a hotărât restabilirea C. ca stat independent și democratic. În partea de N, puterea a fost preluată de comuniști. În mai 1948, în partea de S a țării au avut loc alegeri separate pentru Adunarea Națională, în urma cărora s-a proclamat Republica Coreea, în frunte cu Li Sîn Man. Adunarea Populară Supremă din C. de Nord, aleasă în 1948, a proclamat, la 9 sept. 1948, Republica Populară Democrată Coreeană; s-a format un guvern popular, în frunte cu *Kim Ir Sen.* În dec. 1991, pentru prima oară, a fost semnat între cele două state un Acord de reconciliere, neangajare și cooperare.

Republica Coreea (Coreea de Sud), situată în partea de S a pen. Coreea: 98,1 mii km^2; 48,28 mil. loc. (2003). Limba oficială: coreeana. Religia: creștini (49%), budiști (47%), alte culte (4%). Cap.: *Seul (Sŏul).* Orașe pr.: Pusan, Taegu. Expl. de cărbuni, min. de fier, polimetale, grafit, azbest, aur, caolin. Ind. metalurgică (oțel, cupru rafinat, zinc), constr. de mașini, electronică, ciment, textilă, chimică, alim. Se cultivă orez, orz, ovăz, porumb, soia, batate ș.a. Pomicultură. Se cresc bovine, porcine, păsări, viermi de mătase. Pescuit. Moneda: 1 won = 100 chon. – *Istoric.* După războiul din 1950–1953, R.C. și-a refăcut economia, devenind o țară cu o ind. dezvoltată și o mare exportatoare de produse industriale. Regimul lui *Li Sîn Man* a fost răsturnat în 1960. În 1961 a fost instaurată o dictatură militară a gen. Pak Cijan Hi (asasinat în 1979). Sub presiunea manifestațiilor populare, puterea executivă a fost constrânsă să facă însemnate concesii pentru introducerea unui sistem politic democrat. Alegerile prezidențiale din 1987 au fost câștigate de Roh Tae Woo. La 17 sept. 1991, R.C. este primită în O.N.U. Alegerea ca președinte a lui Kim Young (18 dec. 1992), ca și a lui Kim Dae Jung (18 dec. 1997), ambii reprezentanți ai opoziției, marchează evoluția constantă a R.C. spre valorile democrației reale. Viața politică rămâne tensionată, cu revendicări mai ales din partea studențimii. În iun. 2000 cei doi președinți coreeni semnează un acord privind detensionarea relațiilor, colaborarea economică și facilități pentru familiile despărțite. Alegerile prezidențiale (19 dec. 2002) sunt câștigate de Roh Moo-hynn, candidat din partea Partidului Democratic al Mileniului, care îi succede în funcție (febr. 2002) lui Kim Dae-Jung, acesta din urmă fiind distins (dec. 2000) cu Premiul Nobel, ca o recunoaștere a activității sale închinate reconcilierii naționale. Republică prezidențială.

Coreeană, Republica Populară Democrată – (Coreea de Nord), situată în partea de N a pen. Coreea; 122,7 mii km^2; 22,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: coreeana. Religia (tradițională): budism, confucianism. Cap.: *Phenian (Pyongyang).* Orașe pr.: Hamhŭng, Ch'ongjin, Wŏnsan. Expl. de cărbuni, fier, cupru, plumb, zinc, wolfram, argint, aur. Siderurgie, constr. de mașini, ind. chim., textilă, alim. Se cultivă orez, ovăz, grâu, porumb, soia, cartofi, bumbac, tutun ș.a. Se cresc bovine, porcine, ovine, viermi de mătase. Pescuit. Moneda: 1 won = 100 chon. – *Istoric.* La 25 iun. 1950 armata nord-coreeană a atacat Coreea de Sud, care a primit imediat asistență O.N.U. (în primul rând sprijinul S.U.A.). R.P. Chineză a acordat ajutor militar R.P.D.C.; la 27 iul. 1953 s-a încheiat armistițiul de la Panmunjon, care a restabilit situația anterioară. Principala forță în stat este Partidul Muncii din Coreea

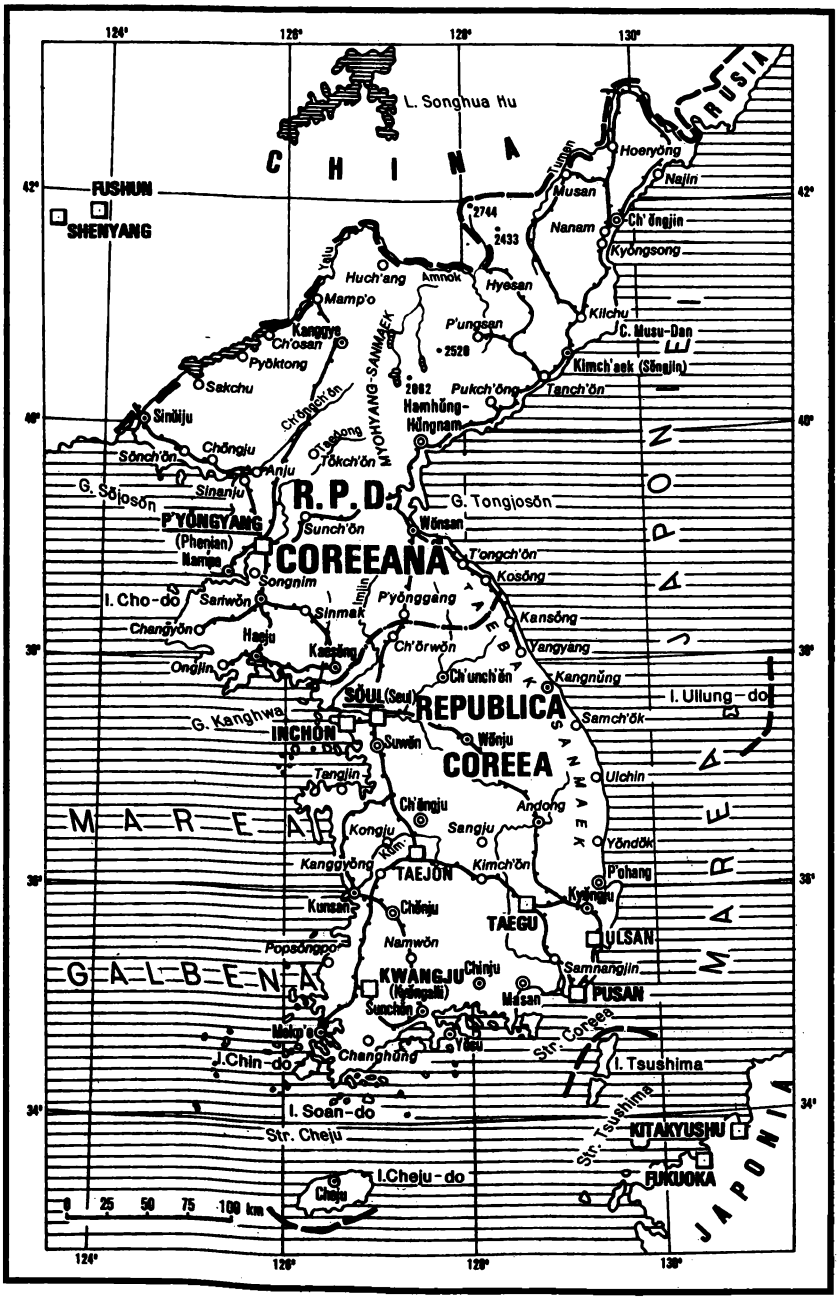

124°
126°
128°
130°
42°
40°
38°
36°
34°
L. Songhua Hu
C H I N A
RUSIA
FUSHUN
SHENYANG
Hoeryŏng
Najin
Musan
2744
2433
Nanam
Ch'ŏngjin
Kyŏngsong
Yalu
Huch'ang
Amnok
Hyesan
Mamp'o
Kanggye
Ch'osan
P'ungsan
2520
Kilchu
C. Musu-Dan
Pyŏktong
Kimch'aek (Sŏngjin)
Sakchu
Ch'ŏngch'ŏn
MYOHYANG-SANMAEK
2002
Pukch'ŏng
Tanch'ŏn
Sinŭiju
Hamhŭng-Hŭngnam
Chŏngju
Tŏkch'ŏn
Sŏnch'ŏn
Anju
Sinanju
G. Sŏjosŏn
R.P.D.
G. Tongjosŏn
P'YŎNGYANG
(Phenian)
Nampo
Sunch'ŏn
Wŏnsan
COREEANĂ
T'ongch'ŏn
Kosŏng
Songnim
Imjin
I. Cho-do
Sariwŏn
P'yŏnggang
Sinmak
Kansŏng
Changyŏn
Haeju
Ch'ŏrwŏn
Yangyang
Kaesŏng
Ongjin
Ch'unch'ŏn
Kangnŭng
SŎUL (Seul)
REPUBLICA
I. Ullung-do
G. Kanghwa
Samch'ŏk
INCHŎN
Suwŏn
Wŏnju
COREEA
Ulchin
Tangjin
Ch'ŏngju
Andong
TAEBAEK-SANMAEK
M A R E A
Kongju
Sangju
Yŏngdŏk
Kanggyŏng
Kŭm
Kimch'ŏn
TAEJŎN
P'ohang
Kyŏngju
Kunsan
Chŏnju
TAEGU
ULSAN
Popsŏngp'o
Namwŏn
G A L B E N Ă
KWANGJU
(Kwangsan)
Chinju
Samnangjin
Masan
PUSAN
Sunch'ŏn
Mokp'o
Yŏsu
Str. Coreea
J. Chin-do
Changhŭng
I. Tsushima
I. Soan-do
Str. Tsushima
Str. Cheju
KITAKYUSHU
FUKUOKA
I. Cheju-do
Cheju
M. J A P O N I E I
J A P O N I A
0 25 50 75 100 km

(P.M.C.), creat în 1946, prin unificarea Partidului Comunist cu Noul Partid Popular. Secretar general al C.C. al P.M.C. (din 1960; între 1949 şi 1960, preşedinte) şi preşedinte al ţării (din 1972), este *Kim Ir Sen (Kim Il Sung).* La 17 sept. 1991, **R.P.D.C.** este admisă în O.N.U. Din 1994 îl urmează fiul său *Kim Jong II*. În iun. 2000, are loc la Phenian prima întâlnire la cel mai înalt nivel de la proclamarea celor două state coreene, cu participarea preşedinţilor Kim Jong II (**R.P.D.C.**) şi Kim Dae Jung (**R.C.**), care semnează un acord privind reducerea tensiunilor, colaborarea economică şi facilitarea activităţilor de reîntregire a familiilor din Nord şi Sud. Situaţia economică a ţării se deteriorează grav la sfârşitul sec. din cauza unei secete fără precedent. În anii 2002–2003, programul de înarmare nucleară al **R.P.D.C.** a stat în centrul preocupărilor statelor lumii, îndeosebi al S.U.A., cu care încheiase, în 1994, un acord privind îngheţarea proiectelor nucleare ale **R.P.D.**C. În ian. 2003, guvernul nord-coreean denunţă acordul din 1994, încheiat cu S.U.A., de neproliferare a armelor nucleare, iar în mai 2003 şi acordul din 1992 privind constituirea, împreună cu Republica Coreea, a unei zone denuclearizate. Programul nuclear dezvoltat de autorităţile coreene a provocat încordarea relaţiilor cu vecinii şi mai ales cu Statele Unite. În urma tratativelor şi a ameninţărilor americane **R.P.D.C.** a admis ca organisme de control nuclear să viziteze instalaţiile sale de producere a bombei atomice. Republică populară. **2. Strâmtoarea Coreii,** str. între pen. Coreea şi ins. japoneze Goto, Kyūshū şi Honshū, care leagă M. Chinei de Est cu M. Japoniei. Lăţimea max.: 180 km; ad. min.: 73 m; arh. Tsushima o desparte în două.

COREEÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor din rasa mongoloidă (ramura est-asiatică), constituit ca naţiune în Coreea. Mai trăiesc în China, Japonia şi Federaţia Rusă. C. sunt de religie budistă, confucianistă, taoistă, creştină ş.a. **2.** Adj. Care aparţine Coreii sau coreenilor, referitor la Coreea sau la coreeni. ✦ (Substantivat f.) Limbă izolată din familia altaică, cu alfabet propriu, vorbită de coreeni.

COREGÓN (< fr. {i}; {s} gr. *kore* „pupilă" + *gonia* „unghi") s.m. Peşte teleostean, salmonid, dulcicol şi marin, migrator, de c. 30–60 cm, cu solzi argintii *(Coregonus).* Aclimatizat şi în România.

COREGRÁF (< fr., germ.) s.m. Maestru de dans şi de balet; persoană care compune un spectacol de balet.

COREGRAFÍE (< fr., germ., it.; {i}; {s} gr. *khoreia* „dans" + *graphe* „descriere") s.f. **1.** Arta de a compune dansuri şi spectacole de balet. **2.** Ansamblul paşilor şi figurilor ce compun un dans sau un balet.

CORELÁ vb. I tranz. şi refl. A face să fie sau a fi în corelaţie.

CORELATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care este în relaţie reciprocă cu ceva. ✧ *Noţiuni corelative* = noţiuni între care există un raport de corelaţie. (GRAM.) *Conjuncţii corelative* = conjuncţii care apar la ambele membre ale unui fraze, fiind coordonatoare sau, mai rar, subordonatoare (ex. *fie... fie; cum... cum*).

CORELÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Relaţie reciprocă; relaţie în care unul dintre termeni nu poate exista fără celălalt (ex. părinte-copil, pozitiv-negativ). **2.** Relaţie a două fenomene sau procese între variaţiile cărora există o anumită legătură (ex. **c.** dintre nivelul calificării profesionale şi cel al productivităţii muncii). 3. (MAT.) a) (În plan) Transformare biunivocă prin care unui punct îi corespunde o dreaptă şi reciproc. b) *C. a două variabile aleatoare* = valoarea medie a produsului abaterilor celor două variabile aleatoare faţă de valorile lor medii; covarianţă.

CORELLI, Arcangelo (1653–1713), violonist şi compozitor italian. Întemeietorul şcolii violonistice clasice. A definitivat forma de concerto grosso. Muzică instrumentală (sonate, concerte).

CORELLI, Franco (1921–2003), tenor italian. Carieră internaţională. Se identifică eroului romantic (marile roluri din opera italiană şi franceză). Fizic de june prim, joc scenic strălucitor şi profund, muzicalitate, suflu amplu, nuanţare fină, voce cu rezonanţă metalică.

COREPETITÓR, -OÁRE (< germ.) s.m. şi f. (MUZ.) Persoană care acompaniază la pian un cântăreţ, un instrumentist, un dansator etc.; repetitor.

CORESI (?– după 1581, n. Târgovişte), traducător şi tipograf român. Rol esenţial în introducerea limbii naţionale în cultul religios. În tipăriturile sale („Catehismul", 1559; „Tetraevangheliarul", 1561; „Apostolul", 1563; „Liturghierul", 1570; „Psaltirea", 1570; „Evanghelie cu învăţătură", 1581 ş.a.) apărute la Braşov, unele influenţate de luteranism şi de calvinism, a utilizat graiul din Ţara Românească şi din S Transilvaniei, care stă la baza formării limbii române literare.

CORESPONDÁ (< germ.) vb. I intranz. A purta corespondenţă cu cineva; a comunica prin scrisori.

CORESPONDÉNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **I. 1.** S.m. şi f. Colaborator al unui ziar, al unei reviste etc., care trimite ştiri din locul unde se află (ex. **c.** de război). **2.** S.m. şi f. Persoană care, în lipsa părinţilor unui elev, are răspunderea acestuia în faţa autorităţilor şcolare. **3.** Adj. *Membru c.* = membru al unei academii sau al unei instituţii ştiinţifice, cu drept de vot consultativ. **II.** Adj. Care se află într-o anumită relaţie, corespondenţă cu ceva asemănător. ✧ *Unghiuri corespondente* = fiecare dintre cele patru perechi de unghiuri, congruente două câte două, formate de aceeaşi parte a unei secante care taie două drepte paralele.

CORESPONDÉNŢĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** Schimb de scrisori între două sau mai multe persoane; totalitatea acestor scrisori. ✦ Conţinutul unei scrisori. **2.** Relatare a faptelor petrecute într-o localitate, făcută de corespondent **(I, 1)**. **II. 1.** Raport între lucruri, fenomene, părţi ale unui întreg care se potrivesc între ele; concordanţă, armonie. **2.** (LINGV.) Raport constant între două unităţi lingvistice (fonetice, gramaticale sau lexicale). ✧ *Corespondenţa* (sau *concordanţa*) *timpurilor* = raportul de timp între predicatul regentei şi predicatul unei propoziţii subordonate. **3.** (MAT.) Relaţie dintre două mulţimi, conform căreia fiecare element al unei mulţimi este pus în legătură cu unul sau cu mai multe elemente din cealaltă mulţime. **4.** (FIZ.) *Principiul corespondenţei* = regulă conform căreia legile unui fenomen exprimate de o anumită teorie trebuie să coincidă, în urma particularizării, cu legile aceluiaşi fenomen exprimate în cadrul altei teorii, mai puţin generale decât prima.

CORESPÚNDE (< fr.) vb. III intranz. **1.** A se potrivi; a răspunde la cerinţe, la aşteptări etc. **2.** A fi în legătură sau în comunicaţie cu ceva; a fi situat pe acelaşi plan.

CORESPUNZĂTÓR, -OÁRE adj. Care corespunde, care se potriveşte sau este conform cu...

COREÚT (< fr., lat.) s.m. Corist în teatrul antic.

COREY, Elias James (n. 1928), chimist american. Cercetări în domeniul spectroscopiei şi sintezei organice. A obţinut numeroşi compuşi naturali cu structuri complexe, biologic activi. Contribuţii la dezvoltarea metodelor de sinteză a produşilor farmaceutici. Premiul Nobel pentru chimie (1990).

CORFU (KÉRKYRA) 1. Ins. grecească în M. Ionică; 641 km². Oraş pr.: *Corfu*. Relief muntos (906 m). Climat mediteranean. **- Declaraţia de la ~**, acord semnat la 20 iul. 1917 între Comitetul iugoslav, reprezentat de A. Trumbić, şi guvernul sârb din exil, reprezentat de N. Pašić, privind constituirea unui stat iugoslav (viitorul „Regat al Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor"), având ca formă de guvernământ monarhia constituţională, în frunte cu dinastia Karagheorghević. **2.** Str. care separă ins. C. de coasta greco-albaneză. Lungime: 48 km. Lăţime: 10 km.

CORFUS, Ilie (1909–1981, n. Frătăuţii Vechi, jud. Suceava), istoric român. Cercetări consacrate relaţiilor româno-polone („Mihai Viteazul şi polonii") ca şi relaţiilor agrare („Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al 19-lea").

Franco Corelli

CORHÁRT s.n. Material aluminos, superrefractar, folosit la căptuşirea cuptoarelor pentru fabricarea sticlei.

CORHĂNÍT s.n. Transport (prin târâre sau rostogolire) al buştenilor de la locul de unde au fost fasonaţi până la o cale de comunicaţie.

CORI, Carl Ferdinand (1896–1984), biochimist american de origine cehă. A descoperit, împreună cu soţia sa, **Gerty Theresa** (1896–1957), mecanismul enzimatic al interconversiunii glucoză-glicogen şi efectele hormonilor asupra acestui mecanism. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1947), împreună cu soţia sa.

CORIÁMB (< fr., lat.) s.m. Picior de vers antic, de patru silabe, format dintr-un troheu şi un iamb. Atribuit poetului mitic Olympos.

CORIÁNDRU (< ngr., fr.) s.m. Plantă erbacee anuală din fam. apiacee, înaltă de 40–100 cm, cu fructe globuloase, bogate în uleiuri eterice *(Coriandrum sativum)*. Originară din reg. mediteraneană, este cultivată ca plantă medicinală sau condiment.

CORIBÁNT (< fr., lat.) s.m. Preot al zeiţei greceşti Cibele, al cărei cult avea un caracter orgiac.

CORIDALEU, Teofil (1570–1646), cărturar şi filozof grec. Discipol al lui Cremonini. A urmat linia aristotelismului originar, fără interpretări scolastice („Comentarii şi întrebări asupra întregii logici a lui Aristotel"). Scrierile lui, mai ales prin discipoli, au influenţat învăţământul din Moldova şi Ţara Românească.

CORÍDĂ (< fr.) s.f. Luptă cu tauri organizată în Spania, în America Latină şi în S Franţei.

CORIDÓR (< fr.) s.n. **1.** Spaţiu lung şi îngust care serveşte ca loc de trecere între încăperile unei clădiri; culoar **(1)**. **2.** Porţiune îngustă de teren care leagă două puncte.

CORIFÉU (< fr., lat.) s.m. **1.** Conducător al corului în teatrul antic grec. 2. Personalitate de frunte într-un domeniu de activitate.

CORIGÉNT, -Ă (< lat.) adj., s.m. şi f. (Elev) care nu a obţinut notă de trecere la una sau la două materii, urmând să fie reexaminat.

CORIGÉNŢĂ s.f. Situaţia unui corigent; examen dat de un corigent.

CORIJÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) corecta, a (se) îndrepta.

CORILLUS (c. 28–68 d.Hr.), rege dac în reg. intracarpatică, unul dintre succesorii lui Burebista. A fost urmat de *Comosicus*.

CORÍMB (< fr.; {s} gr. *korymbos* „ciorchine") s.n. Inflorescenţă în care pedicelii florilor, aşezaţi în lungul unui ax principal, sunt de lungime inegală, astfel încât florile se află aproape la acelaşi nivel.

CORINDÓN (< fr.) s.n. Oxid natural de aluminiu. Are aspect de mase compacte sau granulare, prezintă cea mai mare duritate după diamant, este transparent şi variat colorat; roşu (rubin), galben (topaz oriental), verde (smarald), albastru (safir). Se foloseşte ca piatră preţioasă, în mecanica de precizie şi în ceasornicărie. Varietăţile comune opace se utilizează ca abraziv.

CORINT (KÓRINTHOS) 1. Istm între G. Saronikos şi G. Corint, care uneşte Peloponesul cu Atica. Lungime: 42 km; lăţime: 6,3–16 km. **2.** Canal lung de 6,3 km, lat de 24 m şi adânc de 10,3 m, care uneşte M. Ionică cu M. Egee. **3.** Golf al M. Ionice în prelungirea G. Patras, care pătrunde adânc în Atica. Lungime: c. 130 km. Lăţime max.: 35 km. Se mai numeşte şi G. *Lepanto*. **4.** Oraş în Grecia, port la canalul C.; 31,5 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Unul din cele mai strălucite oraşe ale Greciei antice, rival al Atenei şi Spartei. Distrus de armata romană (146 î.Hr.). Reîntemeiat în 1818.

CORINTENI, Epistole către – Cărţi ale „Noului Testament", constând în două scrisori adresate de apostolul Pavel comunităţii creştine din Corint, întemeiate de el şi redactate probabil în anul 57. Prima se referă la probleme apărute în această comunitate şi răspunde la întrebările adresate lui: dezbinări între creştini, moravuri, apelul la tribunale păgâne, căsătorie, carnea jertfită idolilor, rânduiala în adunările creştine, carismele, învierea morţilor. A doua e scrisă în urma unui incident în care autoritatea lui Pavel a fost pusă în discuţie.

Arcangelo Corelli

Pierre Corneille

Apărarea apostolatului său dă ocazia de a scrie despre măreția slujirii apostolice și idealul unității între Biserici.

CORINTH, Lovis (1858-1925), pictor și grafician german. Impresionist. Compoziții alegorice, peisaje și portrete („Ecce homo", „Autoportret"). Ilustrații la opera lui Swift.

CORÍNTIC, -Ă adj. Care aparține Corintului, privitor la Corint; din Corint. ✧ *Ordin c.* = ordin de arhitectură, folosit frecvent în elenism, caracterizat prin suplețea coloanei decorate cu caneluri și prin capitelul ornamentat cu sculpturi, reprezentând frunze de acant.

CORIOLAN (Marcius Coriolanus, Cnaeus) (sec. 6–5 î.Hr.), conducător legendar al plebei din Roma împotriva regelui Tarquinius Superbus. În 493 î.Hr. a luat parte la luptele pentru cucerirea orașului volsc Corioli. A asediat Roma, aliat cu volscii și ecvii. Înfrânt, s-a sinucis.

CORIOLIS, Gaspard de (1792–1843), fizician francez. A constatat (1835) apariția unei forțe de inerție exercitată asupra unui corp care se mișcă radial într-un sistem de rotație (*forța C.*; ex. devierea vânturilor, curenților și râurilor spre dreapta în emisfera nordică). A introdus noțiunile de *lucru mecanic* și de *energie cinetică.*

CORIÓN (< fr.; {s} gr. *khorion* „placentă") s.n. **1.** (EMBRIOL.) Înveliș extern al embrionului la vertebratele superioare; la reptile și păsări se unește cu alantoida, iar la mamifere vilozitățile sale, care pătrund în pereții uterului, formează placenta. **2.** (HIST.) Stratul profund al pielii format din țesut conjunctiv, vase sangvine, limfatice și terminații nervoase libere ori sub forma de corpusculi. ✦ Strat conjunctiv profund al unei membrane mucoase sau seroase situat sub celulele epiteliale. ✧ C. *ovular* = membrana externă a ovulului (zona pelucidă).

CORÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. (MUZ.) Persoană care cântă într-un cor.

CORÍZĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** (MED.) Inflamație acută sau cronică a mucoasei nazale; rinită (pop.) guturai. ✧ C. *spasmodică* = boală alergică ce apare la persoanele sensibilizate la diferite substanțe prezente în aer (ex. polen). **2.** (MED. VET.) *Corize contagioase* = boli ale animalelor provocate de bacterii (c. contagioasă a păsărilor) și virusuri (c. contagioasă a bovinelor).

CORJOS 1. Nicolae C. (n. 1935, Hotin), regizor român de film. Filme documentare („Mănăstirea Văcăreștilor"), filme de lung-metraj („Pădurea nebună", „Declarație de dragoste", „Liceenii" etc.) **2. Oxana C.** (n. 1968), pianistă română. Fiica lui **C. (1)**. Repertoriu divers (de la Bach, la Brahms și R. Strauss).

CORK (CORCAIGH), oraș în SV Irlandei, port la Oc. Atlantic; 123,3 mii loc. (2002). Oțelării. Constr. de mașini, produse electronice, prelucr. cauciucului, covoare, piel., bere. Colegiu universitar.

CÓRLĂ s.f. (ORNIT.) Găinușă de baltă.

CORLĂTENI, com. în jud. Botoșani, pe cursul superior al Jijiei; 2 460 loc. (2008).

CORLĂȚEANU, Vasile (n. 1918, Iași), inginer electrotehnician român. Contribuții la studiul mașinilor electrice.

CORLĂȚEL, com. în jud. Mehedinți, pe râul Drincea; 1 482 loc. (2008).

CORM ({s} gr. *kormos* „trunchi") s.n. Organismul plantelor superioare (cormofite), format din rădăcină, tulpină și frunze, având o structură anatomică evoluată.

CORMACK, Allan MacLeod (1924–1998), fizician american originar din Africa de Sud. Contribuții la realizarea tehnicii scanner. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1979), împreună cu G.N. Hounsfield.

CORMÁNĂ (< magh.) s.f. Parte a plugului care răstoarnă brazda.

CORMORÁN (< fr.) s.m. Gen de păsări acvatice, bune înotătoare și scufundătoare, din ordinul Pelecaniforme; au ciocul terminat ca un cârlig, gât lung, coadă rotunjită formată din pene rigide; mari consumatoare de pește.

CORN^1 (lat. *cornu*) s.n., s.m. **I. 1.** S.n. (ZOOL.) Formație dură, pereche sau nepereche, de pe craniul multor copitate; la rumegătoare se află pe osul frontal. C. poate fi de natură epidermică (ex. la bou) sau dermică (ex. la cerb); acestea din urmă se schimbă anual. La rinoceri, c. se află pe nas. ✦ P. analog. Fiecare dintre cele patru organe tactile și vizuale ale melcului; fiecare dintre cele două excrescențe chitinoase de lângă ochii unor cărăbuși. **2.** S.n. (La sg.) Substanță organică din care sunt alcătuite coarnele^1 **(1)** vitelor. **3.** S.m. Instrument de suflat alcătuit inițial dintr-un corn^1 **(I, 1)** sau dintr-un tub conic de metal. ✧ C. *englez* = instrument de suflat din familia oboiului, dar cu un sunet mai grav. ✦ S.n. C. *de vânătoare* = instrument de suflat, confecționat uneori din corn^1 **(I, 1),** folosit la vânătoare. **4.** S.n. Recipient format dintr-un corn^1 **(I, 1)** (sau de forma acestuia) în care se păstrează praful de pușcă, sarea etc. ✧ Expr. *Cornul abundenței* = (în mitologia greacă) corn^1 **(I, 1)** umplut cu fructe și cu flori, simbol al belșugului, atribut al divinităților abundenței (Cibele, Ceres etc.). **5.** S.n. Recipient din corn^1 **(I, 1)** sau de lut, prelungit cu o pană de gâscă prin care se scurge huma colorată, folosit în ceramica populară pentru decorarea vaselor. **6.** S.n. (TEHN.; mai ales la pl.) Parte a unor construcții, unelte etc. în formă de corn^1 **(I, 1).** ✦ (ANAT.) Denumire dată unor formații anatomice cu aspect de corn^1 **(I, 1)** (ex. c. uterin, c. lui Amon). 7. S.n. Produs de panificație din făină albă, în formă de semicerc. 8. S.n. *Cornul lunii* = luna în primul și ultimul pătrar, când are formă de seceră. **9.** S.n. *Cornul-secarei* = boală a secarei, provocată de ciuperca parazită *Claviceps purpurea* și manifestată prin apariția în spic a unor formații tari, negricioase *(scleroți),* care sunt întrebuințate în farmacie pentru extragerea ergotinei; pintenul-secarei. **II.** S.n. (Reg.) Colț.

CORN^2 (lat. *cornus*) s.m. Arbust din fam. cornaceelor, înalt de 4–8 m, cu frunze opuse, întregi, flori galbene care apar înainte de înfrunzire și fructe drupe roșii comestibile *(Cornus mas)*; lemnul, dens și rezistent, este folosit în strungărie.

CORNÁCI (< *corn*^{1}) s.m. Plantă erbacee perenă acvatică, cu tulpini lungi (4 m), frunze romboidale submerse și natante, flori albe, mici, fructe drupe mari, cu două-patru coarne și semințe comestibile *(Trapa natans).*

CORNÁJ (< fr.; {s} lat. *cornu* „corn") s.n. (MED.) Zgomot patologic produs de trecerea aerului prin căile respiratorii (laringe, trahee, bronhii), îngustate din cauza unor leziuni, a unor infecții etc.

CORNALÍNĂ (< fr.) s.f. Varietate roșie de agat, translucidă, folosită la bijuterii.

CORNARO, familie nobiliară venețiană. Membrii ei au deținut importante funcții politice, diplomatice, religioase. Oameni de cultură.

CORNAROS, Vincenzo (sec. 17), poet grec. Autor al epopeii „Erotocritul".

CORNĂȚELU, com. în jud. Dâmbovița, în C. Titu; 1 595 loc. (2008).

CORNEA, com. în jud. Caraș-Severin, în culoarul Timiș-Cerna; 1 998 loc. (2008). Rezervația naturală dealul Petrolea-Cuptoare (5 ha). Produse alim.

CORNEA, Doina (n. 1929, Brașov), militantă pentru libertate și democrație, pentru un stat de drept în România. Din anii '80 a luat atitudine împotriva regimului totalitar comunist. Traduceri.

CORNEA, Paul (n. 1924, București), istoric și teoretician literar român. Studii privind începuturile literaturii române moderne („Originile romantismului românesc"); studii de teoria și sociologia literaturii („Introducere în teoria lecturii").

CORNEÁNĂ (< fr.) s.f. Rocă metamorfică formată la exteriorul aureolei de contact (c. de contact termic, c. de contact metasomatic).

CORNEANU, Nicolae v. Nicolae.

CORNÉE (< fr., lat.) s.f. Partea anterioară a membranei externe a ochiului, transparentă, de natură epitelială, nevascularizată, puternic inervată; (pop.) albul ochiului.

CORNEILLE 1. Pierre C. (1606–1684), dramaturg francez. Creator al tragediei clasice franceze. Tragediile sale, inspirate din istorie, și-au câștigat renumele prin concentrarea dramatică, arta dialogului și a tiradei, versul lapidar și sentențios („Cidul", „Horațiu", „Cinna", „Polyeucte"). **2. Thomas C.** (1625–1709), dramaturg francez. Frate cu C. **(1)**. Tragedii de inspirație spaniolă („Timocrate", „Berenice"); lucrări de lexicografie („Dicționarul termenilor de artă și știință").

CORNELIU, papă la Roma (251–253). A luptat împotriva schismei lui Novațian. Favorabil reprimirii în Biserică a creștinilor apostați. Exilat de împăratul Gallus. Canonizat.

CORNELIUS, Peter von (1783–1867), pictor german. A făcut parte din grupul nazareenilor din Roma. Fresce la Gliptoteca din München.

CORNELL, Eric Allin (n. 1961), fizician american. A sintetizat *Bose-Einstein*. Premiul Nobel pentru fizică (2001), împreună cu W. Ketterle și C.E. Wieman.

CÓRNER (< engl.) s.n. (La fotbal) Lovitură din colțul terenului acordată echipei în atac dacă un jucător din apărare trimite mingea în spatele liniei propriei porți.

CORNEREVA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Belareca; 3 108 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Iauna–Craiova (1 545,1 ha), Belareca (1 665,7 ha) și peștera Bârzoni (0,1 ha).

CORNESCU, Grigore (sec. 17–18), mic boier din ținutul Hotinului, cunoscut ca arhitect și sculptor. În 1682 a restaurat Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș.

CORNESCU, Traian Hagi (1885–1965), pictor, grafician, scenograf român. Scenografie la Teatrul Național din București și la Teatrul Giulești („Visul unei nopți de vară", „Femeia îndărătnică", „Gaițele").

CORNEȘTI 1. Com. în jud. Cluj; 1 700 loc. (2008). Biserică (sec. 16–17) atribuită prin tradiție lui Mihai Viteazul. **2.** Com. în jud. Dâmbovița; 6 906 loc. (2008).

CORNÉT (< fr.) s.n. **1.** Hârtie răsucită în formă de con, în care se împachetează diferite lucruri; fișic **(2).** **2.** Instrument muzical de suflat, din alamă, asemănător cu trompeta, dar de dimensiuni mai mici și cu un registru mai înalt. **3.** C. *nazal* = fiecare dintre cele trei lame osoase care se află pe peretele lateral al cavității nazale.

CORNET, schit în com. Racovița, jud. Vâlcea, ctitorit în 1666 de marele ban Mareș Băjescu; arhitectura bisericii, caracteristică epocii lui Matei Basarab.

CORNETU, com. în jud. Ilfov, pe Argeș; 4 674 loc. (2008).

CORNFORTH, John Warcup (n. 1917), chimist britanic de origine australiană. A obținut prima sinteză totală a unui steroid (colesterolul). Premiul Nobel pentru chimie (1975), împreună cu V. Prelog.

CORNI 1. Com. în jud. Botoșani; 6 716 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Galați, în pod. Covurlui; 2 334 loc. (2008).

CORNIÉR (< fr.) s.f. Bară laminată de oțel cu secțiunea transversală în forma literei „L".

CORNISH (cuv. engl.) subst. Rasă de găini grele, originară din Marea Britanie, crescută pentru producția de carne (3,5–4,5 kg.) În România, două linii c. împreună cu două linii plymouth rock alb, au format doi hibrizi, robro 69 și robro 70, exploatați pentru producția de carne.

CORNÍȘĂ (< fr.) s.f. **1.** Element de construcție (parte componentă a *antablamentului*), constituit dintr-un grup de muluri, așezat orizontal, în partea superioară a zidului și ieșit în afară, având rolul de a împiedica scurgerea apei de ploaie pe fața clădirilor. **2.** Muluri așezate sub plafon, deasupra unei uși, ferestre, la mobile etc., cu rol decorativ. **3.** Muchie ieșită în exterior la partea superioară a unui versant abrupt formată dintr-un strat orizontal mai dur decât cele de dedesubt.

CORNÍŢĂ s.f. Soi de viţă de vie pentru vin cu struguri negri roşietici, asemănători cu coarna.

CORNÍZĂ s.f. Vergea de lemn sau de metal de care se atârnă perdelele.

CORNÓS, -OÁSĂ adj. Care are consistenţă dură. ✧ *Celulă c.* = celulă epitelială moartă. ✧ *Strat c.* = strat al epidermei, format din celule cornoase.

CORNU, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 4 474 loc. (2008).

CORNUL CAPREI, numele popular al constelaţiei *Capricornul.*

CORNUL DE AUR (HALIÇ), golf de 6 km, pe malul european al Bosforului, separând oraşul Istanbul în cartierele Pera şi Galata, la N şi Stambul, la S.

CORNUL LUI SAS, localit. în Moldova. Aici, Ştefan Tomşa, domnul Moldovei, l-a înfrânt, în iul. 1612, pe Constantin Movilă, care încerca să recupereze tronul ţării cu sprijinul polonilor şi al cazacilor. Azi com. *Popricani,* jud. Iaşi.

CORNU LUNCII, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 7 232 loc. (2008).

CORNÚT, -Ă adj. **1.** (Şi subst. f.) (Animal) care are coarne. **2.** Cu coarne bine dezvoltate.

CORNWALL (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de porci formată în Anglia; marele negru.

CORNWALL, pen. în SV Marii Britanii, scăldată de Marea Mânecii şi Golful Bristol. Lungime: c. 150 km; lăţime max.: 72 km. Relief muntos (621 m alt.) şi ţărmuri dantelate. Oraş pr.: *Plymouth.*

CORNWALLIS, Charles (1738–1805), general şi om politic britanic. Comandant al armatei engleze în America de Nord, a capitulat la Yorktown (19 oct. 1781). Guvernator general al Indiei (1786–1793) şi vicerege al Irlandei, unde a reprimat răscoala din 1798.

CORO, oraş în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Falcón; 159 mii loc. (2001). Ind. alim. Expl. de petrol. Întemeiat (1527) sub numele de Santa Ana de C.

COROANA AUSTRALĂ *(Corona Australis),* constelaţie din emisfera australă, situată la S de constelaţia Săgetătorului. Asemănătoare, ca formă, *Coroanei Boreale.*

COROANA BOREALĂ *(Corona Borealis),* constelaţie din emisfera boreală, situată în prelungirea constelaţiei Ursa Mare. Cuprinde şase stele principale, dispuse în arc de cerc, dintre care cea mai strălucitoare este *Gemma.* Nume popular: *Hora.*

COROÁNĂ (< lat.) s.f. **1.** Podoabă pentru cap în formă de cerc, făcută din flori, frunze etc. ✦ Cunună de flori care se depune ca omagiu la mormântul cuiva. **2.** Diademă (de aur, de argint, de fier) ornamentată, purtată de împăraţi, regi etc. sau reprezentată pe stemele şi blazoanele acestora. **3.** Fig. Putere monarhică, monarhie; *p. ext.* persoană care deţine această putere. **4.** Unitate monetară în unele ţări. **5.** Totalitatea ramurilor unui arbore. **6.** *C. dentară* = porţiune vizibilă a dintelui. ✦ Îmbrăcăminte de metal, de porţelan etc. cu care se acoperă un dinte sau o măsea cariată. **7.** Marginea superioară a copitei. **8.** *C. circulară* = suprafaţă cuprinsă între două cercuri concentrice. **9.** *C. solară* = aureolă puţin luminoasă care înconjură Soarele şi este vizibilă cu ochiul liber în timpul eclipselor totale. V. *coronograf.* **10.** Piesă sau parte dintr-o piesă având forma unui cilindru gol, cu lungimea mică (ex. c. dinţată, c. de rulare etc.). ✧ *Descărcare în c.* v. *corona.*

COROBORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A confirma, a întări, a sprijini.

COROD, com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 7 620 loc. (2008).

CORODÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (Despre agenţi chimici) A roade, a degrada unele materiale, metale etc. în mod progresiv. **2.** (POLIGR.) A pregăti o formă de tipar prin gravare chimică cu ajutorul unei soluţii corosive. **3.** (IND. TEXT.) A decolora pe anumite porţiuni o ţesătură vopsită, în vederea obţinerii unor desene; a ronja.

COROIANU, Iuliu (1847–1927, n. Dorolţ, jud. Satu Mare), avocat şi om politic român. Unul dintre conducătorii Partidului Naţional Român din Transilvania şi al acţiunii memorandiste din 1892–1894.

COROIÁT, -Ă adj. (Despre ciocul unor păsări; *p. ext.* despre nas) Cu vârful adus în jos, încovoiat; acvilin.

COROÍDĂ (< fr., engl.; {s} gr. *khorion* „membrană" + *eidos* „aspect") s.f. Partea posterioară a membranei mijlocii a ochiului, intens vascularizată, pigmentată pe faţa sa internă.

COROIDÍTĂ (< fr.) s.f. (MED.) Inflamaţie a coroidei, însoţită de tulburări de vedere.

COROIENI, com. în jud. Maramureş, la poalele culmii Breaza; 2 278 loc. (2008). Rezervaţia naturală Cheile Babei (15 ha).

COROIEŞTI, com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 2 298 loc. (2008).

COROISÂNMĂRTIN, com. în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 1 477 loc. (2008).

COROLÁR (< fr., lat.) s.n. (MAT., LOG.) Concluzie care derivă nemijlocit dintr-o *teoremă.* ✦ Idee care decurge dintr-o teorie, dintr-o afirmaţie etc.

COROLĂ (< fr., lat.) s.f. Totalitatea petalelor unei flori; constituie învelişul floral intern la majoritatea angiospermelor, de obicei viu colorată.

COROLOGÍE (< fr.; {s} gr. *chora* „regiune" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a biogeografiei care studiază ariile de repartiţie a speciilor, genurilor şi familiilor de plante şi animale.

COROMANDEL, coasta SE a pen. Hindustan; lungime: 700 km; lăţime: 80–100 km; joasă, nisipoasă şi cu lagune. Climă subecuatorială musonică. Oraş pr.: *Chennai.*

CORÓNA (< fr., germ. {s} lat. *corona* „coroană") subst. *Efect* ~ = descărcare electrică de forma unei aureole, care apare în jurul părţilor ascuţite ale conductoarelor aflate la înaltă tensiune.

CORONAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Element terminal cu funcţie ornamentală, situat la partea superioară a unui edificiu. ✦ Partea superioară a unui chei, a unui dig, a unui baraj sau zid de sprijin, executată în general din piatră făţuită. **2.** Ansamblul coroanelor **(5)** dintr-o pădure.

CORONÁRĂ (< fr.; {s} *coronarius* „formă de coroană") adj. (Şi subst.) (vas sangvin, arteră sau venă) în formă de coroană în jurul unui organ pe care-l irigă (ex. c. stomacului, c. inimii).

CORONARÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie a arterelor coronare ale inimii; poate fi cauza anginei pectorale sau a infarctului miocardic.

CORONINI, com. în jud. Caraş-Severin, în defileul Dunării; 1 904 loc. (2008). Între 1965 şi 1996 s-a numit *Pescari.*

CORONOGRÁF (< fr. {i}; {s} lat. *corona* „coroană" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Instrument astronomic pentru studiul *coroanei* solare.

COROPÍŞNIŢĂ (< bg.) s.f. Insectă ortopteră, dăunătoare plantelor, care îşi sapă galerii în sol; cu corpul greoi şi picioarele anterioare ca nişte lopeţi *(Gryllotalpa vulgaris).*

COROSÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre substanţe chimice) Care provoacă coroziune. ✧ *Agent c.* = substanţă care exercită o acţiune chimică pe suprafaţa unui material cu care vine în contact, producând coroziunea. **2.** Fig. Muşcător, usturător.

COROT, Jean-Baptiste-Camille (1796–1875), pictor francez. Prin peisajele sale, de un intens lirism, anunţă impresionismul („Poiana din Ville d'Avray", „Amintire de la Mortefontaine").

COROZIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Degradare a suprafeţei unui corp metalic de către oxigenul din aerul umed sau de o substanţă chimică. **2.** (GEOL.) Fenomen de eroziune a suprafeţei rocilor sub acţiunea chimică a soluţiilor apoase.

CORP (< fr., lat.) s.n., s.m. **I.** S.n. **1.** Organismul considerat ca un întreg anatomic şi funcţional; trup. ✧ Loc. *Corp la corp* = (despre modul de desfăşurare a luptelor) faţă în faţă, pieptiş, în luptă dreaptă; *p. ext.* înverşunat. ✦ Trup fără cap; trunchi. **2.** Parte principală din ceva. ✧ *C. de casă* sau *de case* = parte dintr-un ansamblu de clădiri. ✦ Conţinutul unei scrisori; cuprinsul unei cărţi. ✦ *Corp de legi* = culegere de legi; corpus. **II.** S.m. (MED.) Denumire dată anumitor structuri anatomice. ✧ *C. calos* = ansamblu de fibre nervoase constituind principala conexiune între emisferele cerebrale. *C. ciliar* = structură anatomică aparţinând globului ocular, situată în zona circulară de joncţiune a coroidei cu corneea şi cu irisul, cuprinzând două părţi: muşchiul ciliar şi procesele ciliare. *C. galben* = ţesut endocrin ovarian, de culoare gălbuie, care se formează din *foliculul lui de Graaf* după eliminarea ovulului şi secretă progesteron. *C. striat* = formaţie cerebrală pereche alcătuită din două nuclee: caudat şi lenticular. La vertebratele inferioare reprezintă organul superior de coordonare nervoasă. **III.** S.n. (FIZ.) Porţiune determinată dintr-o substanţă; sistem, agregat etc. alcătuit din atomi sau molecule. ✧ *C. negru* = corp care, indiferent de temperatura lui, absoarbe complet orice radiaţie electromagnetică incidentă (ex. orificiul unei cavităţi opace). *C. cenuşiu* = c. al cărui factor spectral de absorbţie este subunitar, acelaşi pentru orice lungime de undă. *C. solid* = c. aflat într-o stare de agregare caracterizată prin coeziunea puternică a moleculelor şi rezistenţă mare la deformaţii mecanice. **IV.** S.n. **1.** Parte dintr-un ansamblu formată dintr-un singur obiect. ✧ *C. de iluminat* = dispozitiv în care se montează una sau mai multe lămpi electrice, permiţând reorientarea fluxului luminos. *C. ceresc* = c. natural sau artificial aflat în spaţiul cosmic. **2.** (CHIM.) Substanţă definită. ✧ *C. simplu* = substanţă chimică ale cărei molecule sunt formate din atomi de acelaşi fel; element. *C. compus* v. *combinaţie* **(2).** **3.** (MAT.) Inel unitar în care orice element diferit de elementul neutru al primei operaţii este invers în raport cu a doua operaţie. ✧ *C. comutativ (abelian)* = corp pentru care a doua operaţie este comutativă. *C. geometric* = figură geometrică în spaţiu. *C. borelian* = *clan* borelian. **4.** *C. delict* = lucru care a servit sau era destinat să servească la săvârşirea unei infracţiuni. **5.** (POLIGR.) *C. de literă* = lungimea paralelipipedului care formează piciorul literei, exprimată în *puncte tipografice.* **V.** S.n. Totalitatea persoanelor care, prin funcţie sau profesie, formează o unitate deosebită, legal constituită. ✧ *C. diplomatic* = totalitatea reprezentanţilor diplomatici din alte state acreditaţi pe lângă un stat. *C. de armată* = unitate tactică-operativă de arme întrunite, mai mare decât divizia. *C. de gardă* = clădire sau încăpere pe care o ocupă o gardă militară în timpul executării serviciului de pază.

CORPOLÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Care are corpul mare şi gras; voinic.

CORPORÁL, -Ă (fr., lat.) adj. Privitor la corp **(I 1),** de corp. ✧ *Pedeapsă c.* = pedeapsă cu bătaia. *Percheziţie c.* = cercetare exercitată asupra persoanei, pentru descoperirea de corpuri delicte.

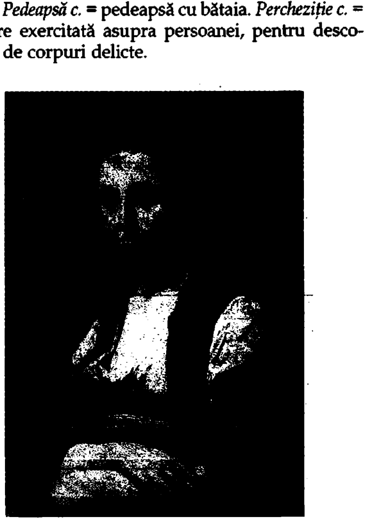

Jean-Baptiste-Camille Corot: „Femeia cu perlă"

CORPORATÍSM (< fr.) s.n. Sistem economic în care statul limitează, orientează şi controlează unităţile constitutive (corporaţiile), în scopul eliminării concurenţei şi asigurării reuşitei economice.

CORPORÁŢIE (< fr.) s.f. 1. (În feudalism) Organizaţie de meseriaşi constituită în scopul apărării intereselor şi drepturilor (profesionale); breaslă. **2.** (În unele ţări, şi îndeosebi în S.U.A.) Mare întreprindere (societate pe acţiuni).

CÓRPUS (cuv. lat.) s.n. Culegere sau colecţie de texte, inscripţii, legi (ex. *Corpus iuris civilis*).

CORPUS CHRISTI^1 (lat. „Trupul lui Hristos") (Numele întreg: *Solemnitatea Trupului şi Sângelui lui Hristos*) Sărbătoare romano-catolică, ţinută joi după prima duminică după Rusalii, în care se cinsteşte în mod deosebit sacramentul euharistiei, al Trupului şi Sângelui lui Hristos.

CORPUS CHRISTI^2**,** oraş în S S.U.A. (Texas), port la Oc. Atlantic (G. Mexic); 257,4 mii loc. (2000). Expl. de petrol şi gaze naturale. Ind. chimică, a cimentului, aluminiului şi zincului. Universitate. Fondat (1839).

CORPÚSCUL (< fr., lat.) s.m. Porţiune foarte mică de substanţă, de dimensiuni atomice sau subatomice, care interacţionează ca o entitate cu alte sisteme fizice; particulă. ✧ C. *tactil* = formaţie nervoasă microscopică localizată la nivelul dermului, specializată în recepţia excitaţiilor tactile. C. *elementar* = unitate virotică, compusă dintr-un centru de acid nucleic înconjurat de o capsulă proteinică. C. *Babeş-Negri* = formaţie sferică întâlnită la nivelul encefalului în citoplasma neuronilor situaţi în cornul lui Amon la animalele bolnave de turbare. C. *Malpighi* = formaţiune din structura rinichiului alcătuită din capsula lui Bowman şi lomerul, la nivelul căreia are loc ultrafiltrarea plasmei sangvine, rezultând urina primară.

CORPUSCULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de corpusculi, privitor la corpusculi. ✧ *Teoria c.* = teorie ce avansează teza discontinuităţii materiei, venind în opoziţie cu teoria ondulatorie.

CORREGGIO (Antonio Allegri zis *il* ~) (c. 1489-1534), pictor renascentist italian. A dezvoltat arta clarobscurului şi a introdus în compoziţie noi scheme de perspectivă, fiind precursor al barocului (fresce pe cupola catedralei din Parma). În pictura de şevalet a abordat teme mitologice şi religioase („Naşterea lui Iisus", „Danae", „Madona din San Girolamo").

CORREGIDOR, ins. în arh. Filipine, la intrarea în G. Manila; c. 5,2 km^2. Aici şi în pen. Bataan de la N s-au desfăşurat lupte între trupele americane şi cele japoneze. Ocupată de japonezi (6 mai 1942) şi recucerită de americani (16 febr. 1945).

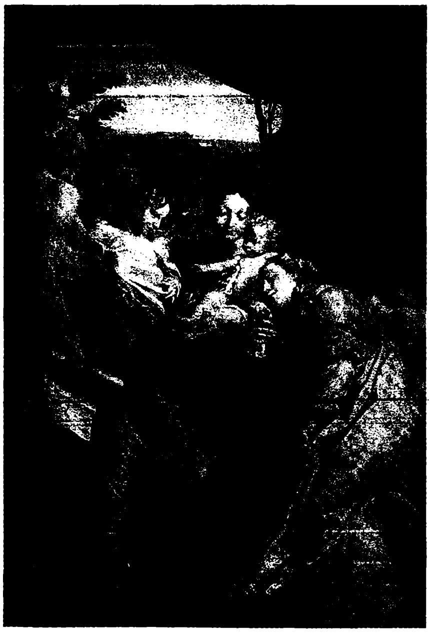

Correggio: „Madona din San Girolamo"

Hernán Cortes

Viorica Cortez

CORREIA, Raimundo da Mota Azevedo (1860-1911), poet brazilian. Evocă, în spirit parnasian, natura tropicală („Simfonii", „Alleluia").

CORRIERE DELLA SERA, cotidian italian. Organ de presă al cercurilor financiare din N Italiei. Apare la Milano din 1876.

CORRIGAN-MAUIRE, Mairead (n. 1944), om politic nord-irlandez. Iniţiator al organizaţiei „Mişcarea pentru pace" din Irlanda de Nord. Premiul Nobel pentru pace (1976), împreună cu Betty Williams.

CORSÁJ (< fr.) s.n. Parte a unei rochii care acoperă bustul.

CORSÁR (< it., germ., fr.) s.m. Corabie particulară înarmată, care, cu învoirea guvernului, ataca şi jefuia vasele inamice. ✦ Comandant al unei astfel de corăbii; *p. ext.* pirat.

CORSÉT (< fr.) s.n. Centură lată şi elastică pentru strângerea taliei. ✧ C. *gipsat* (sau *medical*) = aparat gipsat care serveşte la imobilizarea coloanei vertebrale.

CORSICA (CORSE) 1. Ins. în N M. Mediterane, constituind o reg. a Franţei; 8,7 mii km^2; 261,5 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Ajaccio.* Alt. max.: 2 710 m (vf. Monte Cinto). Expl. de min. de fier, cupru, mercur, zinc, plumb, marmură. Citrice, măslini. Viticultură. Creşterea ovinelor şi caprinelor. Turism. Stăpânită succesiv de romani (sec. 3 î.Hr.), vandali, bizantini, ostrogoţi, longobarzi, franci, arabi, pisani şi genovezi. Din 1768 a intrat în componenţa Franţei. **2.** Str. care separă ins. C. de arh. Toscan. Lungime: 40 km. Lăţime: 75 km.

CORT (< ngr.) s.n. Adăpost portativ demontabil, făcut din pânză impermeabilă, material plastic etc. fixat pe ţăruşi. ✧ *Ca la uşa cortului* = **a)** dans popular răspândit mai ales în valea Dunării, cu mişcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans; **b)** (despre exprimarea sau comportarea cuiva) grosolan, necuviincios. (REL.) *Cortul mărturiei* = primul locaş sfânt al evreilor, cu două încăperi: Sfânta şi Sfânta Sfintelor, pe care l-au purtat cu ei 40 de ani, până la statornicirea lor în Palestina. *Sărbătoarea cortului* = sărbătoare a pelerinajului la evrei care are loc după strângerea recoltei de toamnă.

CORT, Henry (1740-1800), inventator englez. Autor al procedeului de elaborare a oţelului prin *pudlare* (1784).

CORTÁZAR, Julio (1914-1984), scriitor argentinian. Proză existenţialistă cultivând fantasticul („Feţele medaliei", „Câştigătorii"). Eseuri.

CORTÉGIU (< it.) s.n. Şir de persoane care însoţesc o ceremonie, o personalitate; convoi.

CORTÉS (cuv. sp.) subst. **1.** Organe reprezentative pe stări în regatele feudale din Spania şi Portugalia. **2.** Denumire a parlamentului în Portugalia (până în 1911) şi în Spania.

CORTES, Hernán (Hernando) (1485-1547), conchistador spaniol. Sosit în Hispaniola (1504), a participat sub conducerea lui Diego Velázquez la cucerirea Cubei. A fondat Veracruz (1519). I-a înfrânt pe azteci şi a cucerit Mexicul (1519-1521). Guvernator al noii provincii Noua Spanie (1522-1527).

CÓRTEX (< lat.) s.n. **1.** (ANAT.) Partea periferică a unui organ. ✧ C. *cerebral* = scoarţă cerebrală. C. *suprarenal* = partea periferică a glandei suprarenale; glanda corticosuprarenală. **2.** (BOT.) Scoarţă (a unui copac), coajă (a unui fruct).

CORTEZ, Viorica (n. 1935), mezzo-soprană română. Stabilită în Franţa (1970). Voce generoasă; interpretare temperamentală. Se impune în „Carmen", „Trubadurul", „Aida", „Norma", „Werther" ş.a. Premiere absolute în „Mariana Pineda" şi „Antoniu şi Cleopatra".

CORTICÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *cortic-* „scoarţă") adj. Care se referă la porţiunea externă a unui organ (ex. zonă c.) ✦ Care aparţine scoarţei creierului.

CORTICOPLEURÍTĂ (< fr.) s.f. Congestie pulmonară localizată în zona corticală a plămânului, care afectează şi pleura din reg. respectivă.

CORTICOSTERÓN (< fr. {i}) s.m. Hormon steroid produs de glanda corticosuprarenală, având ca efect creşterea cantităţii de glucoză din sânge.

CORTICOSUPRARENALĂ (< fr.) adj. *Glanda* ~ = zona periferică a glandelor suprarenale care secretă hormoni steroizi.

CORTINA D'AMPEZZO, oraş în N Italiei (Veneto), în N Alpilor Dolomiţi, la 1 210 m alt.; 6,1 mii loc. (2001). Renumită staţiune turistică şi a sporturilor de iarnă. Aici s-a desfăşurat a VII-a ediţie a Jocurilor Olimpice de iarnă (1956).

CORTÍNĂ (< it.) Perdea de stofă, de catifea etc. care desparte scena de sală într-un teatru.

CORTIZÓL (< fr.) s.m. Hormon produs de glanda corticosuprarenală cu acţiuni metabolice complexe, efect antiinflamator şi antialergic.

CORTIZÓN (< fr.; {s} lat. *cortex* „scoarţă") s.m. Hormon secretat de glanda corticosuprarenală sau obţinut prin sinteză, înrudit cu cortizolul şi având efecte similare.

CORTOT, Alfred (1877-1962), pianist francez. Întemeietorul Şcolii Normale de Muzică din Paris (1919). Interpretări remarcabile din Schumann şi Chopin. Împreună cu J. Thibaud şi P. Casals a alcătuit un trio celebru. Lucrări teoretice despre arta pianistică.

CORUÑA, La ~, oraş în NV Spaniei (Galicia), port militar şi de pescuit la Oc. Atlantic; 375,6 mii loc. (2001, cu suburbiile). Şantiere navale; ind. chimică, a aluminiului, textilă, prelucr. lemnului şi a peştelui.

CORUNCA, com. în jud. Mureş; 1 938 loc. (2008).

CORÚNCĂ s.f. Dispozitiv folosit în ind. extractivă pentru a prinde şi a extrage prăjinile sau ţevile rămase în gaura de sondă în urma unei avarii.

CORUND, com. în jud. Harghita, în depr. Praid; 6 269 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: dealurile Melcului (8 ha) şi Firtuş (40 ha). Ape minerale carbogazoase. Centru de ceramică (smălţuită) populară secuiască.

CORÚPE (< lat.) vb. III tranz. şi refl..A (se) abate de la moralitate, corectitudine sau datorie; a (se) perverti; a (se) strica.

CORVÁDĂ (CORVOÁDĂ) s.f. 1. Muncă gratuită pe care ţăranii o prestau în folosul boierilor sau al statului. 2. Fig. Muncă silită, obligaţie neplăcută.

CORVÉTĂ (< fr.) s.f. Navă cu trei catarge, armată cu tunuri, folosită în trecut în lupte navale.

CORZI s.pl. Denumire pentru secţiunea instrumentelor cu coarde şi arcuş (vioară, violă, violoncel, contrabas) a orchestrei.

CORYELL, Larry (n. 1943), chitarist american de jazz. Tehnică remarcabilă. Activează în diverse formule, printre care grupul jazz-rock The Eleventh House. Discografie selectivă: „The Eleventh House", „Live from Bahia".

CORVÍDE (< fr.; {s} lat. *corvus* „corb" + *gr. eidos* „aspect") s.n. pl. Familie de păsări cu c. 100 de specii de talie mijlocie şi mare, incluzând pasărea liră, corbul, ciorile, coţofana, stăncuţa *(Corvidae)*.

COSĂC (< bg.) s.n. Peşte teleostean ciprinid, dulcicol, asemănător cu plătica, din marile fl. ale Europei de Est şi Centrale (*Abramis ballerus*).

COSA NOSTRA, denumire a Mafiei în S.U.A.

COSÁȘ s.m. **1.** Persoană care coseşte. **2.** Nume dat unor insecte ortoptere cu antene lungi şi cu organe stridulante care produc un ţârâit caracteristic (ex. *Tettigonia viridissima).* **3.** Peşte teleostean, dulcicol, semimigrator, aclimatizat şi în România, de c. 60–115 cm şi 7,4–32 kg, cu corpul fusiform, gros, solzi cenuşii-verzui şi albicioşi *(Ctenopharyngodon idella).*

COSAŞU, Radu (n. 1930, Bacău), scriitor şi ziarist român. Proză satirică şi autobiografică („Supravieţuiri").

CÓSĂ (< fr.) s.f. **1.** Obiect protector din tablă care se introduce în interiorul unei bucle formate la capătul unui cablu. **2.** (TELEC.) Mică piesă conductoare care serveşte la fixarea legăturilor electrice pe o placă.

COSÂMBEŞTI, com. în jud. Ialomiţa, pe Ialomiţa; 1 739 loc. (2008).

COSÂNZEANA, revistă literară ilustrată. A apărut, cu întreruperi şi cu periodicitate variabilă, între 1911 şi 1928, iniţial la Orăştie şi, din 1922, la Cluj. A susţinut unitatea naţională a românilor prin literatură şi cultură.

COSEÁLĂ s.f. (MED. VET.) Afecţiune traumatică, întâlnită mai frecvent la cai, produsă de lovirea, în mers, a părţii inferioare a unui membru de către membrul congener.

COSECÁNTĂ (< fr. {i}) s.f. Funcţie trigonometrică ce asociază fiecărui unghi un anumit număr, egal cu secanta unghiului complementar şi cu inversul numărului ce reprezintă sinusul acelui unghi; (în triunghiul dreptunghic) raportul dintre ipotenuză şi cateta opusă unghiului.

COSENZA, oraş în S Italiei (Calabria); 72,9 mii loc. (2001). Produse alim. Ind. lânii. Catedrală (sec. 12). Bisericile San Francesco (sec. 12) şi San Domenico (sec. 15). Universitate.

COSFIMÉTRU s.n. Instrument pentru măsurarea factorului de putere al unui circuit electric.

COSÍ vb. IV Tranz. A tăia, cu coasa sau cu o maşină agricolă, iarbă, cereale etc. ✦ Fig. A distruge, a omorî.

CÓSINUS (< fr. {i}) s.n. Funcţie trigonometrică ce asociază fiecărui unghi un anumit număr, egal cu sinusul unghiului complementar; (într-un triunghi dreptunghic) raportul dintre cateta alăturată unghiului şi ipotenuză.

COSITOÁRE s.f. Maşină cu ajutorul căreia se cosesc iarba şi alte plante furajere.

COSITÓR (< sl.) s.n. (CHIM.) Staniu.

COSITORÍ vb. IV tranz. A acoperi suprafaţa unui vas, a unei piese etc. de metal cu un strat subţire de cositor pentru a împiedica oxidarea; a spoi.

COSITÚRĂ s.f. **1.** Teren de pe care s-a cosit iarba. ✦ Cantitate de iarbă cosită; nutreţ. **2.** Rană la picioare, făcută în timpul mersului, ca urmare a poziţiei sau a conformaţiei defectuoase a membrelor.

COSÍŢĂ (< bg.) s.f. Părul femeilor împletit în cozi; *p. ext.* păr. ✦ Şuviţă de păr.

COSLOGENI, cultură din Epoca Bronzului (sec. 13-12 î.Hr.), larg răspândită în Dobrogea şi SE Munteniei. Denumită astfel după înălţimea Grădiştea Coslogeni, din Balta Borcea (jud. Ialomiţa).

COSMA, familie de muzicologi români. 1. **Octavian Lazăr** (n. 1933, Treznea, jud. Sălaj). Preocupat de trecutul muzicii româneşti („Oedipul enescian", „Hronicul muzicii româneşti"). 2. **Mihai C.** (n. 1965, Bucureşti). Fiul lui C. **(1)**. Activitate publicistică. Lucrări: „Opera în România privită în context european".

COSMA, Partenie (1837–1924, n. Beiuş), avocat, preot şi om politic român. Preşedinte al Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania (1881-1883).

COSMA şi DAMIAN, sfinţi martiri creştini. Potrivit tradiţiei, erau medici şi nu cereau bani pentru serviciile lor (supranumiţi „doctori fără de arginţi"). Înmormântaţi la Kyroi, în Siria, unde s-a construit o bazilică în cinstea lor.

COSMA, Viorel (n. 1923, Timişoara), muzicolog român. Lucrări de muzicologie şi de istoria muzicii româneşti; monografii („Ion Vidu", „Figuri de lăutari", „Enescu azi"), dicţionare („Muzicieni români - lexicon").

COSMA, Vladimir (n. 1940, Bucureşti), compozitor francez de origine română. Stabilit în Franţa. Carieră remarcabilă în muzica de film - peste 200 de titluri, 40 de discuri de aur şi de platină, 2 premii Cesar („Sunt timid, dar mă tratez", „Zâzania", „Balul").

COSMEŞTI 1. Com. în jud. Galaţi, pe Siret; 6 738 loc. (2008). 2. Com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 765 loc. (2008).

COSMÉTIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.n., s.f. **I. 1.** Adj. Care serveşte la îngrijirea pielii şi a părului. **2.** S.n. Cremă sau loţiune pentru îngrijirea pielii, a părului. **II. 1.** S.f. Arta îngrijirii igienice a tenului; meseria cosmeticianului. ✦ Ramură industrială care se ocupă cu fabricarea cosmeticelor **(I, 2)**. **2.** Adj. Care ţine de cosmetică **(II, 1)**.

CÓSMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la cosmos. ✧ *Spaţiu c.* = spaţiu infinit în care se află planetele, stelele, galaxiile etc.; *p. restr.* spaţiul extraterestru. *Radiaţie c.* = radiaţie corpusculară sau electromagnetică provenită din spaţiul cosmic. *Navă c.* v. *navă.*

COSMINELE, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 1 158 loc. (2008).

COSMO- Element de compunere a unor cuvinte cu semnificaţia Univers, referitor la cosmos.

COSMODRÓM (< rus., fr.; {s} *cosmo-* + *dromos* „loc de alergare") s.n. Teren amenajat cu platforme, rampe şi instalaţii pentru lansarea sateliţilor artificiali ai Pământului şi a navelor cosmice.

COSMOGÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la cosmogonie.

COSMOGONÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kosmogonia* „crearea lumii") s.f. **1.** Teorie despre originea Universului; pot fi mitice şi religioase („Facerea"), filozofice (Thales, Platon), ştiinţifice (Newton, Kant). **2.** Ramură a astronomiei care studiază formarea şi evoluţia corpurilor cereşti.

COSMOGRAFÍE (< fr., lat.) s.f. Ramură a astronomiei care se ocupă cu descrierea corpurilor şi a fenomenelor astronomice.

COSMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *cosmo-* + *logos* „studiu") s.f. Ramură a astronomiei care studiază structura şi evoluţia Universului şi legile generale care îl conduc. ✧ *C. filozofică* = ramură a filozofiei, considerată adesea o subdiviziune a metafizicii, care tratează despre structura Universului în termenii primelor principii.

COSMONAÚT (< fr., rus; {s} *cosmo-* + lat. *nauta* „navigator") s.m. Astronaut.

COSMOPOLÍT, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** (Şi subst.) Care se remarcă prin interes, cunoştinţe despre diferite regiuni ale lumii; neprovincial. **2.** Care se consideră „cetăţean al lumii". ✦ Care nu trăieşte într-o singură ţară. ✦ Amestecat, pestriţ. ✦ Peior. Care este atras de tot ce este străin. **3.** (BIOL.; despre specii) Care au distribuţie geografică foarte largă, care trăiesc pe aproape întreg globul pământesc.

COSMOPOLITÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *kosmopolites* „cetăţean al lumii") s.n. **1.** Manieră cosmopolită de a trăi. **2.** Doctrină a celor care se consideră cosmopoliţi. Atitudine frecventă în sec. 18, conformă cu idealurile Luminilor.

CÓSMOS (< fr., gr.) s.n. **1.** Spaţiu infinit care înconjură atmosfera Pământului; Univers. **2.** (La grecii antici) Universul, considerat ca un tot armonios, organizat, în opoziţie cu *haosul.*

COSMOVICI, Leon C. (1857-1921, n. Sasca, jud. Suceava), zoolog şi fiziolog român. M. coresp. al Acad. (1893). Preocupări în domeniul zoologiei nevertebratelor. Autor al primului tratat românesc de fiziologie animală (1900).

COSMOVICI, Paul Mircea (1921-2006, n. Iaşi), jurist român. Acad. (1995). Cercetări de drept internaţional comparat, drept economic, drept civil („Tratat de drept civil", „Probleme de drept economic").

COSOBA, com. în jud. Giurgiu, pe stânga Dâmboviţei, în C. Vlăsiei; 2 404 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 19).

COSÓI s.n. Piele netăbăcită, transparentă, din care se fac cureluşe de cusut şi de legat.

COSÓR (< sl.) s.n. **1.** Cuţit cu tăişul curb, folosit în viticultură şi în pomicultură. **2.** Plantă erbacee perenă acvatică, cu tulpina lungă până la 2 m, cu frunze filiforme, sesile, dispuse în verticil, flori unisexuate, solitare şi fruct nuculă, adesea spinoasă *(Ceratophyllum demersum).*

COSPAR (în engl. Committee On Space Research), organizaţie ştiinţifică internaţională pentru promovarea cercetărilor spaţiale prin folosirea rachetelor şi a sateliţilor, cu sediul la Paris (1958), sub auspiciile Uniunii Consiliilor Ştiinţifice Internaţionale şi U.N.E.S.C.O. România este membră din 1964.

COSSIGA, Francesco (n. 1928), om politic italian. Reprezentant de frunte al Partidului Democrat Creştin. Prim-min. (1979–1980). Preşedinte al Senatului (1983–1985). Preşedinte al Italiei (1985–1992).

COST s.n. Cheltuială (exprimată în bani) efectuată pentru producerea sau cumpărarea unui bun, efectuarea unei lucrări, prestarea unui serviciu etc. ✧ *Costul vieţii* = totalitatea cheltuielilor pentru bunuri alimentare şi nealimentare, a serviciilor utilizate, necesare unei familii, într-o perioadă determinată de timp. *Costuri directe* = cheltuieli de producţie, stabilite pe unitatea de produs în funcţie de ceea ce se consumă efectiv şi nemijlocit pentru crearea bunurilor respective. *Costuri indirecte* = cheltuieli a căror mărime pe unitatea de produs poate fi determinată numai în mod indirect, printr-o cheie de repartiţie. *C. de producţie* = cheltuieli directe plus cheltuielile indirecte de producţie, repartizate raţional asupra produselor fabricate, lucrărilor executate şi serviciilor prestate. *C. istoric* = suma de bani plătită în momentul cumpărării activelor şi care este înregistrată în contabilitate, la data cumpărării. *Preţ de c.* = (în producţie) totalul cheltuielilor necesare fabricării unui bun; (în circulaţia mărfurilor) sumă de bani plătită pentru un bun cumpărat în scop de revânzare.

COSTÁ (< it.) vb. I intranz. **1.** A avea un preţ, a preţui. ✦ A fi scump. **2.** A plăti cu...

COSTA, Lúcio da (1902–1998), arhitect şi urbanist brazilian. A elaborat planurile de ansamblu ale oraşului Brasília. Studii de teorie a arhitecturii.

COSTACHE, veche familie de boieri din Moldova. Mai importanţi: 1. **Boldur C.,** mare vornic. S-a distins în bătălia de la Lenţeşti (1497). 2. **Veniamin C.** (1768–1846), mitropolit al Moldovei (1803–1808 şi 1812–1842). Om de cultură. Adept al Eteriei. A întemeiat seminarul de la Socola (1803).

COSTACHE NEGRI, com. în jud. Galaţi, în C. Covurluiului; 2 668 loc. (2008).

COSTA-FORU 1. **Gheorghe C.** (1821–1876, n. Bucureşti), om politic, profesor şi jurist român. Primul rector al Universităţii din Bucureşti (1864–1872); ministru de mai multe ori. 2. **Constantin C.** (1856–1935, n. Bucureşti), avocat şi ziarist democrat român. Fiul lui **C. (1).** A organizat şi a condus organizaţiile „Liga drepturilor omului", „Comitetul central pentru amnistie" ş.a. Bogată activitate publicistică.

COSTA-GAVRAS, Constantin (pe numele adevărat *Konstantinos Gavras*) (n. 1933), regizor francez de film de origine greacă. Filme politice, care valorifică genul poliţist şi „thrillerul" („Z", „Mărturisirea", „Starea de asediu", „Dispărutul").

COSTA GOMES, Francisco da (1904–2001), general şi om politic portughez. Preşedintele republicii (1974–1976).

COSTANDE, Ion (1819–1879, n. Răhău, Alba), pictor şi litograf român. Portrete („Horea", „Avram Iancu", „G. Bariţiu").

COSTA RICA (Republica ~), stat în America Centrală istmică, cu ieşire atât la Oc. Pacific, cât şi la M. Caraibilor; 50,9 mii km^2; 3,89 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: catolici (76%), protestanţi (16%), alte culte (8%). Cap.: *San José.* Oraşe pr.: Alajuela, Puntarenas. *Relief* muntos (alt. max.: 3 820 m), care încadrează un podiş central; vulcani activi. *Climă* tropicală, nuanţată de altitudine. Culturile de bază: banane, cafea, cacao, ananas, trestie de zahăr, porumb, orez, manioc. Se cresc în special bovine. Pădurile cu esenţe valoroase ocupă c. 1/3 din supr. ţării. Resurse

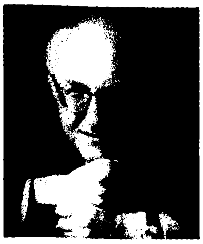

Vladimir Cosma

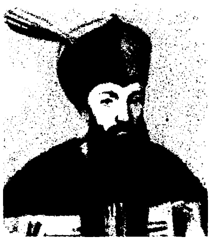

Miron Costin

de bauxită, aur și ape geotermale. Ind. textilă, alim., a lemnului, de ciment, prod. electronice, îngrășăminte chim. ș.a. Pescuit. Turism. Moneda: 1 colón = 100 céntimos. – *Istoric.* Locuită în vechime de triburi de amerindieni (descoperită în 1502 de Columb), a fost cucerită în sec. 16 de spanioli, care au exterminat majoritatea populației băștinașe. La 15 sept. 1821, și-a proclamat independența. Ocupată de Mexic (1822), iar din 1823 a făcut parte din Federația Provinciilor Unite ale Americii Centrale până în 1838, când a devenit stat de sine stătător. Membru fondator al O.N.U. (1945). După războiul civil din 1948-1949, care a făcut numeroase victime, armata a fost desființată (C.R. fiind astfel primul și singurul stat din lume care a întreprins o asemenea măsură); și-a proclamat „neutralitatea activă autonomă și fără arme" (1983). În 1987 a luat inițiativa rezolvării pe cale pașnică a problemelor litigioase din America Centrală. Noul executiv (constituit în apr. 2002) a situat în centrul programului de guvernare lupta împotriva corupției și protecția mediului. Óscar Arias Sánchez (șef al statului, 1986-1990) este ales președinte în 2006. Republică prezidențială.

COSTĂCHESCU, Mihai (1884-1953, n. sat Goești, jud. Iași), istoric român. M. coresp. al Acad. (1939). Specialist în slavistică. Ediții de documente („Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare", „Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare").

COSTĂCHESCU, Neculai (1876-1939, n. Huși), chimist și om politic român. Național-țărănist. M. de onoare al Acad. (1936). Elev al lui P. Poni. Cercetări în domeniul cunoașterii și valorificării bogățiilor naturale ale țării noastre (petrol, sare) și al chimiei combinațiilor complexe.

COSTELÍV, -Ă (< bg.) adj. **1.** (Despre ființe) Foarte slab. **2.** (Despre nuci) Care are miezul mic și coaja greu de desfăcut.

COSTELLO, Elvis (pe numele adevărat *Declan Patrick McManus*) (n. 1954), cântăreț britanic de rock. Compozitor și interpret. Eclectism muzical. Aparține valului punk de la sfârșitul anilor '70 („My Aim Is True", „Trust", „Imperial Bedroom").

COSTENCO, Nicolae (1913-1993, n. Chișinău), scriitor român. Versuri impregnate de metafizica tristeții provinciale („Elegii păgâne"), nuvele și povestiri inspirate din viața satului („Norocul omului"), un roman analitic („Severograd").

COSTEȘTI 1. Oraș în jud. Argeș, în C. înaltă a Piteștilor, pe stg. râului Teleorman; 10 856 loc. (2008). Fabrici de scule așchietoare și dispozitive de verificare auto și de nutrețuri combinate; produse textile și alim.; prelucr. lemnului. Atestat documentar în 1535. Oraș din 1968. **2.** Com. în jud. Buzău, în C. Buzăului; 4 695 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Iași; 1 926 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Vaslui, în C. Tutovei; 3 302 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Vâlcea, la poalele m-ților Căpățânii; 3 446 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică sezonieră cu ape minerale. Rezervația naturală Peștera liliecilor (1 ha). Monumente: necropola tumulară, mănăstirea *Arnota*, mănăstirea *Bistrița* (sec. 16) și biserica Schitului Păpușa (sec. 15-18). O biserică de lemn (1664-1665) se găsește în satul Pietreni. **6.** Sat în com. Orăștioara de Sus (jud. Hunedoara), în apropierea căruia, pe dealul Cetățuia (561 m alt.) se află vestigiile unei importante cetăți daco-getice (sec. 2 î.Hr.- 2 d.Hr.), distrusă și abandonată în 106.

COSTEȘTII DIN VALE, com. în jud. Dâmbovița, în C. Titu; 3 501 loc. (2008).

COSTIÉR, -Ă (după fr. *côtier*) adj. În (sau din) reg. coastei **(3)**, în legătură cu țărmul marin.

COSTIN, familie de boieri din Moldova. Mai importanți: **1. Miron C.** (1633-1691), cronicar de orientare umanistă, mare logofăt al Moldovei, partizan al alianței cu Polonia, ucis, împreună cu fratele său, hatmanul Velicico, din porunca domnului C. Cantemir. A continuat, sub titlul „Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace", letopisețul lui Grigore Ureche, relatând evenimentele din istoria Moldovei dintre 1595 și 1661. A mai scris poemul filozofic „Viața lumii", lucrarea „De neamul moldovenilor", afirmând originea romană a poporului român, precum și două cronici în limba polonă. **2. Nicolae C.** (c. 1660-1712), cronicar oficial al lui Nicolae Mavrocordat, compilator de cronici românești și străine. Fiul lui **C. (1)**. A scris „Letopisețul Țării Moldovei, 1709-1711" și a prelucrat în românește romanul episcopului spaniol Antonio de Guevara „Ceasornicul domnilor".

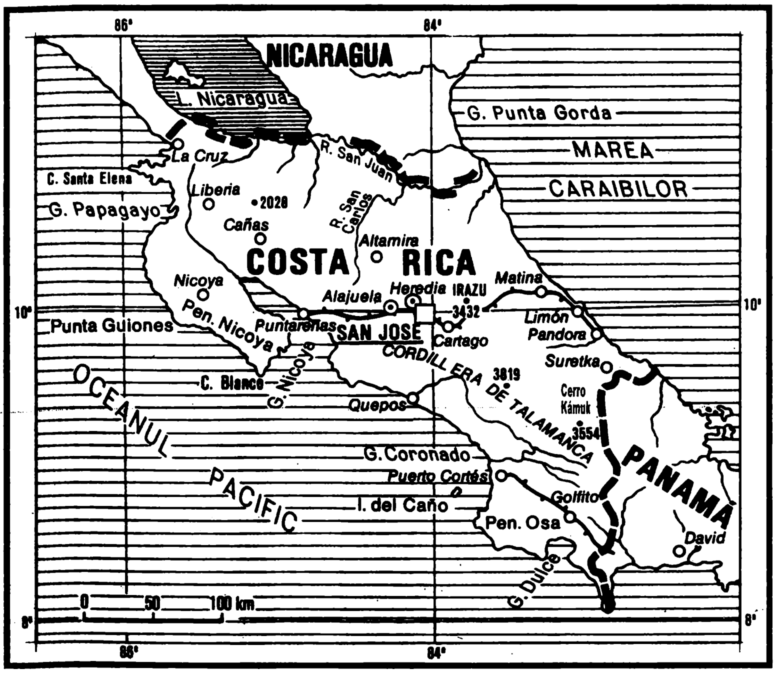

COSTIN, Gheorghe Andrei (n. 1955, Baia Mare), dirijor român. Repertoriu variat stilistic, numeroase prime audiții românești. Dirijor permanent la Iași și Timișoara. Lucrări simfonice și camerale.

COSTINESCU, Alexandru (1812-1872, n. Iași), matematician, inginer și arhitect român. Primul care a predat în limba română (la Academia Mihăileană din Iași) geometrie analitică, descriptivă, inginerie și arhitectură. A proiectat și a construit mai multe clădiri publice la Iași și în alte orașe.

COSTINESCU, Emil (1844-1921, n. Iași), om politic român. Liberal. Unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României (1880); de mai multe ori ministru.

COSTINEȘTI, com. în jud. Constanța; 2 485 loc. (2008), stațiune balneoclimaterică estivală situată pe țărmul Mării Negre, la 28 km S de Constanța. Turism.

COSTIȘA 1. Com. în jud. Neamț, pe Bistrița; 3 688 loc. (2008). Hidrocentrală. Aici a fost descoperită o așezare fortificată, cu șanțuri de apărare, datând din Epoca Bronzului (sec. 19-14 î.Hr.). **2.** Cultură din Bronzul Mijlociu răspândită în NE Moldovei; denumită astfel după așezarea descoperită în com. cu același nume. Cultură a populației autohtone romanice, de la E de m-ții Carpați (sec. 5-7). Denumită și *C.-Botoșana.*

COSTÍȘĂ s.f. Coastă **(2)**, pantă de deal.

COSTÍȚĂ s.f. Afumătură de porc formată din carnea și oasele din regiunea pieptului.

COSTNER, Kevin (n. 1955), actor și regizor american de film. Protagonist romantic al unor filme de acțiune („Incompatibilii", „Câmp de vise", „Badigard"). Premiul Oscar: 1991 („Dansând cu lupii").

COSTOBÓCI (< lat. {i}) s.m. pl. Populație traco-dacică din N și NE Daciei, din bazinul superior și mijlociu al Prutului și Nistrului, menționată documentar în sec. 1-2 d.Hr. A fost dacizată.

COSTRÉI (< ngr.) s.m. Plantă erbacee anuală, buruiană *(Echinochloa crus-galli);* după tăiere dă lăstari și fructifică din nou. ✧ *C. mare* = plantă erbacee perenă din fam. poacee, cu rizom puternic și cu spiculețe roșcate *(Sorghum halepense);* una dintre cele mai dăunătoare buruieni din culturile agricole.

COSTULENI, com. în jud. Iași, pe Jijia; 4 885 loc. (2008). Vinificație.

COSTÚM (< fr.) s.n. **1.** Ansamblu de piese vestimentare pentru bărbați sau pentru femei. **2.** Îmbrăcăminte caracteristică unui popor, unei regiuni; port^2. **3.** Fel de îmbrăcăminte la anumite ocazii (c. de ceremonie etc.) sau pentru anumite situații (c. de astronaut, c. de scafandru, c. de protecție). **4.** *C. de astronaut* = costum special, utilizat de astronauți, care asigură protecția lor față de radiații, micrometeoriți etc.

COSTUMÁȚIE s.f. Îmbrăcăminte specială pentru un spectacol artistic, pentru un bal mascat etc.; fel de a se îmbrăca într-o asemenea împrejurare.

COSTUMIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care păstrează costumele actorilor unui teatru sau ale unui studio cinematografic.

COȘ^1 (< sl.) s.n. **1.** Obiect confecționat dintr-o împletitură de nuiele, de papură etc. și care servește la transportarea sau la depozitarea unor provizii sau a unor obiecte. ✦ Conținutul unui coș^1 **(1)**. **2.** (La baschet) Cerc metalic prevăzut cu o plasă fără fund, montat perpendicular pe un panou și prin care trebuie să fie trecută mingea pentru a se marca punctele; punct marcat astfel. **3.** Element de construcție, executat din zidărie, prin care se elimină fumul din sobe. ✦ Conductă verticală folosită la evacuarea gazelor de ardere dintr-o instalație de încălzire cu focar (ex. c. industrial). **4.** Parte a unei instalații de morărit în care se toarnă boabele. ✦ Pâlnie la mașina de treierat în care se introduc snopii. **5.** Lada teascului în care se strivesc boabele, semințele etc. **6.** Împletitură de nuiele care se așază pe podul carului pentru a transporta lucruri mărunte. ✦ Acoperământ la trăsură care se poate ridica sau strânge. **7.** *Coșul pieptului* = cavitate toracică. **8.** *C. valutar* = denumirea mai multor valute luate la un loc și utilizate în relațiile financiar-valutare.

COŞ^2 (lat. *cossus*) s.n. Bubuliţă purulentă care se formează pe faţă sau pe corp ca urmare a inflamaţiei glandelor sebacee.

COŞÁR^1 (< bg., scr.) s.n. Îngrăditură sau construcţie din nuiele pentru adăpostirea viţelor. ✦ Construcţie din nuiele pentru păstrat produsele agricole; pătul.

COŞÁR^2 s.m. Persoană care curăţă coşurile^1 (3) şi sobele de funingine; hornar. **2.** Persoană care face coşuri **(1, 6).**

COŞÁVA (< scr.) subst. Vânt rece, cu viteză mare, asemănător cu *bora*, care bate primăvara dinspre Alpii Dinarici; se simte şi în SV României.

COŞBUC, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Sălăuţa; 1 997 loc. (2008). Muzeul memorial „G. Coşbuc".

COŞBUC, George (1866-1918, n. Hordou, azi Coşbuc, jud. Bistriţa-Năsăud), poet român. Acad. (1916). Redactor la „Tribuna" din Sibiu şi la bucureştenele „Vatra", „Sămănătorul", „Viaţa literară". Opera, de factură clasică („Balade şi idile", „Fire de tort"), remarcabilă prin varietatea prozodică şi muzicalitatea versului, evocă universul rural, momente capitale ale existenţei („Nunta Zamfirei", „Moartea lui Fulger") sau instantanee ale Războiului de Independenţă („Cântece de vitejie"). Traduceri.

COŞCIÚG (< sl.) s.n. Sicriu.

COŞCOVÍ vb. IV refl. (Despre tencuială, furnir etc.) A se desprinde, a se dezlipi şi a plesni (din cauza umezelii, a vechimii etc.); a se scoroji.

COŞEIU, com. în jud. Sălaj, în dealurile Sălaj; 1 255 loc. (2008).

COŞENÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** Insectă exotică din subordinul coccidelor, care trăieşte în Mexic, parazită pe cactuşi; din ea se extrage un colorant pe bază de acid carminic, cu nuanţe de la roşu la oranj, folosit iniţial pentru vopsitul fibrelor textile, iar în prezent drept colorant alimentar. Se obţine sub două forme: extract de **c.** şi carmin *(Coccus cacti)*; cârmâz **(2). 2.** Carmin **(1).**

COŞERENI, com. în jud. Ialomiţa, pe Ialomiţa; 4 451 loc. (2008).

COŞERIU, Eugeniu (1921-2002, n. Mihăileni, Basarabia), lingvist român. Stabilit în Germania. M. de onoare al Acad. (1991). Specialist în lingvistica generală (a formulat teorii şi metode noi de cercetare în domeniul glotecronologiei, gramaticii generative şi lingvisticе contrastive şi a impus conceptul de „nomă") şi romanică („Sincronie, diacronie şi istorie", „Teoria limbajului şi lingvistica generală").

COŞEŞTI, com. în jud. Argeş; 5 337 loc. (2008). Biserică de lemn (1742) în satul Jupâneşti.

COŞMÁR (< fr.) s.n. Vis urât, cu senzaţie de apăsare şi de înăbuşire. ✦ Fig. Gând obsedant.

COŞNA, com. în jud. Suceava; 1 513 loc. (2008).

CÓŞNIŢĂ (< sl.) s.f. **1.** Coş de nuiele sau de papură folosit la târguieli. ✧ Expr. *Bani de* (sau *pentru*) *coşniţă* = sumă de bani destinată cumpărăturilor (pentru masa) de fiecare zi. **2.** Stup făcut din papură, nuiele etc.

COŞOVENI, com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 3 146 loc. (2008).

COŞTEIU, com. în jud. Timiş, în C. Lugojului; 3 739 loc. (2008). Expl. de balast.

COŞTILA, vârf pe versantul prahovean al masivului Bucegi. Alt.: 2 498 m. Releu de televiziune.

COŞULA, com. în jud. Botoşani, pe râul Miletin, în C. Jijiei Superioare; 3 005 loc. (2008). Pod de piatră peste Miletin (sec. 18). Biserica Sfântul Nicolae, ctitorită de Petru Rareş (1535), a fostei mănăstiri (până în 1903), înconjurată de un zid de cărămidă (sec. 17), cu un turn clopotniţă (sfârşitul sec. 18). Pictată în interior şi faţada (1537-1581).

COT (lat. *cubitus*) s.n., s.m. **I.** S.n. **1.** Partea exterioară a articulaţiei dintre humerus şi cubitus, care uneşte braţul cu antebraţul. ✦ Partea mânecii care acoperă cotul **(I, 1). 2.** Loc unde o scară, un drum etc. îşi schimbă brusc direcţia; cotitură. ✦ Spec. Meandru (al unei ape curgătoare). 3. Tub curbat, prevăzut cu filete sau flanşe la capete. **4.** Porţiune a unui arbore cotit care are axa geometrică curbă. **5.** (Reg.) Colţ, unghi. **II.** S.m. Veche unitate de măsură pentru lungimi egală cu 0,664 m în Ţara Românească şi cu 0,637 m în Moldova.

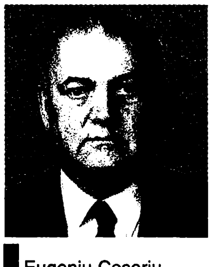

Eugeniu Coşeriu

Ion Coteanu

George Coşbuc

COTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A însemna, a numerota potrivit unei anumite ordini. 2. (FIN., COMERŢ) A stabili cursul valorilor mobiliare (la bursă). ✦ A introduce valori mobiliare la bursă. **3.** Fig. A înscrie pe un desen tehnic, prin linii şi cifre, dimensiunile obiectului reprezentat.

COTABIŢĂ, Gabriel (n. 1955, Craiova), interpret român de pop-rock. Solist vocal al grupurilor Redivivus, Holograf, VH2. Carieră solo, discuri („Noapte albastră", „Prima iubire şi ultima", „Prizonier").

COTANGÉNTĂ (< fr. {i}) s.f. Funcţie trigonometrică a unui unghi egală cu tangenta **(2)** unghiului complementar; (într-un triunghi dreptunghic) raportul dintre cateta alăturată şi cateta opusă unghiului.

COTÁR (< *cot*) s.m. Larvă a unor fluturi al cărei mers imită măsurarea cu cotul (ex. *Hybernia*); paşi.

COTÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Evaluare; apreciere. **2.** (FIN.) Admiterea unei valori mobiliare la cotarea oficială a bursei.

CÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Parte care îi revine cuiva dintr-o sumă, de primit sau de dat; cotă-parte. ✦ Parte dintr-un tot căreia i se dă o anumită destinaţie sau i se aplică un anumit regim. ✧ *Cote adiţionale* = **a)** cote adăugate; **b)** adaos în cote proporţionale la impozitele directe datorate statului, perceput în favoarea bugetelor administraţiei locale, a unor instituţii publice sau pentru constituirea unor fonduri speciale. *C. de întreţinere* = sumă de bani cu care colocatarii sau coproprietarii unui imobil contribuie la cheltuielile comune de întreţinere a imobilului respectiv. **2.** *Cota bursei* = nivelul cursului valorilor mobiliare la închiderea ultimei şedinţe a bursei. 3. (TOPOGR.) Înălţimea în metri a unui punct de pe teren faţă de o suprafaţă de referinţă (de obicei, nivelul mării). **4.** (MAT.) A treia coordonată carteziană. **5.** Fiecare dintre valorile numerice ale dimensiunilor unui obiect reprezentat pe desen. **6.** Ansamblu de semne în simboluri, cifre, litere care arată locul unor obiecte, lucruri, informaţii etc. în cadrul unui aranjament, al unei ordini etc. (ex. numerele care indică locul unei cărţi într-o bibliotecă).

COTEA, Valeriu (n. 1926, Vidra, jud. Vrancea), agronom român. Acad. (1993). Studii şi cercetări privind stabilirea arealului favorabil producerii vinurilor de calitate cu nume de origine.

COTEANA, com. în jud. Olt, în C. Boian; 2 927 loc. (2008).

COTEANU, Ion (1920-1997, n. Bucureşti), lingvist român. Acad. (1974). Specialist în lexicologie, stilistică („Stilistica funcţională a limbii române), limbă literară („Româna literară şi problemele ei principale") şi gramatică istorică („Morfologia numelui în protoromână [română comună]"). Redactor responsabil la „Dicţionarul limbii române" - serie nouă.

CÔTE D'IVOIRE (Coasta de Fildeş) (Republica ~), stat în Africa de Vest, pe coasta G. Guineii; 322,5 mii km^2; 16,96 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: creştină (20-30%), islamică (30-40%), animistă. Cap.: *Yamoussoukro*. Oraşe pr.: Abidjan, Bouaké. Un podiş relativ înalt (alt. max.: 1 524 m) coboară în trepte spre câmpia litorală. Ţărm cu lagune. Pădure tropicală cu esenţe valoroase şi savană cu

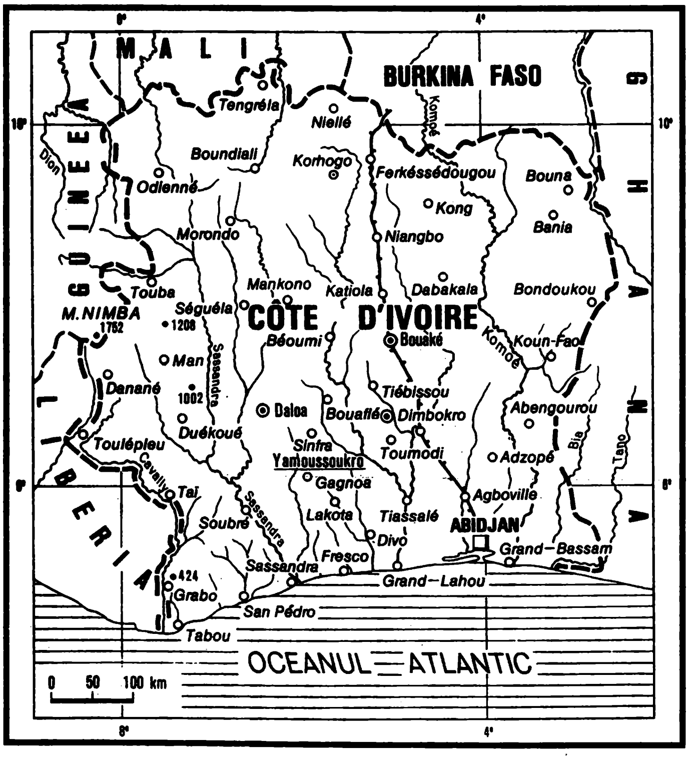

Octavian Cotescu

Ileana Cotrubaş

păduri-galerii. *Climă* subecuatorială umedă. Se expl. petrol, diamante, min. de mangan, aur. Plantații de cacao (locul 1 pe Glob), cafea, ananas, banane, manioc, igname, batate. Se cresc bovine, ovine, caprine. Pescuit. Energie electrică, rafinarea petrolului, prelucr. metalelor și a lemnului (furnire, locul 1 în Africa), ciment, textile, produse alim. (ulei de palmier). Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. - *Istoric.* La sfârșitul sec. 15 a început pătrunderea europenilor pe terit. țării, iar la mijlocul sec. 19, terit. a fost ocupat de francezi și transformat în colonie a Franței (din 1893); între 1904 și 1958 a fost inclusă în Africa Occidentală Franceză. În 1958 a devenit republică autonomă, iar la 7 aug. 1960 s-a proclamat republică independentă, cunoscând, sub președinția lui *Félix Houphouët-Boigny* (1960-1993), o perioadă de echilibru social-politic și de dezvoltare economică, devenind unul dintre cele mai prospere state ale Africii negre. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). Lovitura de stat din dec. 1999 este debutul unor tensiuni și violențe repetate, degenerând într-un adevărat război civil. Franța, pe de o parte, dar și Consiliul de Securitate, pe de alta, fac încercări (la începutul anului 2003) de mediere a conflictului, trimițând, în același timp, trupe vest-africane și franceze pentru menținerea ordinii și ocrotirii vieții oamenilor. Părțile angajate în conflict semnează în apr. 2005 un acord pentru încetarea ostilităților. Republică prezidențială.

COTENTIN, pen. în NV Franței, între G. Saint-Malo și estuarul Senei (M. Mânecii). Lungime: c. 100 km.

COTERÍE (< fr.) s.f. Grup de persoane care își apără reciproc interesele.

COTESCU, Octavian (1931-1985, n. Huși), actor român de teatru și film. Joc laconic, expresiv, nuanțat (în teatru: „Proștii sub clar de lună", „Unchiul Vania", „O scrisoare pierdută", „Tartuffe"; în film: „Operațiunea Monstrul", „Ion - blestemul pământului, blestemul iubirii", „Puterea și adevărul").

COTEȘTI, com. în jud. Vrancea, în Subcarpați; 5 023 loc. (2008). Centru pomicol și viticol.

COTÉȚ (< sl.) s.n. **1.** Adăpost pentru păsări, pentru porci sau pentru câini, făcut din lemn sau din zid. **2.** Capcană pentru prins peștele în iazurile invadate de stuf, alcătuită din nuiele împletite.

COTÍ (< *cot*) vb. IV intranz. (Despre râuri, drumuri etc.) A-și schimba direcția, a face un cot (**I, 1**); (despre ființe sau vehicule) a se întoarce, a cârmi.

COTIDÁLĂ (< fr.) adj. *Linie* ~ = linie care unește punctele de pe suprafața mărilor și oceanelor în care fluxul are loc la aceeași oră.

COTIDIÁN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. De fiecare zi. **2.** S.n. Gazetă care apare zilnic. Primul **c.**: „Daily Courant", Londra, 1702; primul **c.** în limba română: ziarul „România", București, 1837-1838.

COTÍGĂ (< ucr.) s.f. **1.** Căruță joasă folosită la transportul gunoaielor. **2.** Cele două roți legate printr-o osie, pe care se reazemă grindeiul plugului.

COTILEDÓN (< fr. {i}; {s} gr. *kotyledon* „cavitate") s.n. Prima formațiune foliară a embrionului plantelor cu semințe, asemănătoare frunzelor. În funcție de numărul de c., plantele superioare se împart în *monocotiledonate* și *dicotiledonate*.

COTILIÓN (< fr.) s.n. Dans de bal cu ritm de marș sau de cadril, cu figuri și scene mimice variate; melodia acestui dans.

COTILOÍD, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Cavitate osoasă în formă de cupă, negativul capului osului cu care se articulează (ex. cavitatea **c.** a osului coxal).

COTISO (sec. 1 î.Hr.), rege geto-dac, conducător al unei formațiuni politice situate probabil în Oltenia și Banat.

COTITÁTE (< fr.) Valoare reprezentând partea fiecăruia dintr-un întreg.

COTITÚRĂ s.f. **1.** Cot (**I 2**). **2.** Fig. Transformare (esențială) în desfășurarea unei acțiuni.

COTIZÁȚIE (< fr.) s.f. Sumă pe care o plătesc periodic membrii unei asociații etc.; *p. ext.* contribuție bănească la o cheltuială comună.

COTLÉT (< fr.) s.n. Sortiment de carne împreună cu osul, tăiată din partea superioară a coastelor; antricot.

COTLÓN (< magh.) s.n. **1.** Loc ferit și neumblat; ascunzătoare. **2.** Groapă sau închipuire rudimentară care servește drept vatră (ex. pentru un ceaun). **3.** Firidă sub cuptorul vetrei țărănești; *p. ext.* firidă, ocniță.

COTMEANA 1. Râu, afl. stg. al Vedei, în C. Boianului; 82 km. Izv. din piemontul C. **2.** Com. în jud. Argeș, în piemontul C.; 2 072 loc. (2008). Fostă mănăstire (astăzi biserică); construcție caracteristică sfârșitului sec. 14 (c. 1387-1389); fațada decorată cu firide, marcate la partea superioară cu discuri de ceramică smălțuită. Pridvorul deschis a fost surmontat în 1777 de un turn-clopotniță.

COTNÁRI, com. în jud. Iași; 7 887 loc. (2008). Expl. de gresii. Podgorie renumită și centru pomicol. Vinificație. Rezervația naturală pădurea Cătălina-C. (7,6 ha). Cetate geto-dacică puternic fortificată (sec. 4-3 î.Hr.). Podul de piatră și beciurile caselor domnești, atribuite prin tradiție lui Ștefan cel Mare. Biserică (1493), ctitorie a lui Ștefan cel Mare. Întemeiat probabil în sec. 13, este menționat documentar ca târg (1448). Domnul Moldovei, Despot-Vodă (1561-1563), a înființat aici un colegiu latin (1562).

COTÓI (< sl.) s.m. Masculul pisicii; motan.

COTONIZÁRE (după fr. *cotonisation*) s.f. Transformare chimico-mecanică a fibrelor unor plante textile (in, cânepă ș.a.) într-un material asemănător fibrelor de bumbac.

COTONOU, cap. constituțională a Beninului, port la G. Guineea; 649,5 mii loc. (1998). Fabrici textile, de încălț. și săpun.

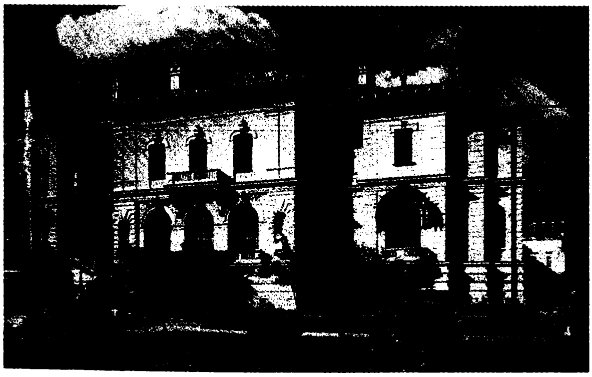

Palatul Cotroceni

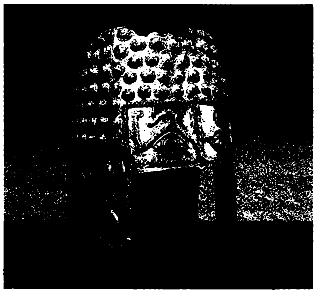

Coiful de aur de la Coțofenești

COTOPAXI, vulcan activ din m-ții Anzi, în V Cordillerei Orientale, la c. 50 km S de *Quito*. Alt.: 5 896 m. Parc Național.

COTÓR s.n. **1.** Partea de jos a unei tulpini. **2.** Partea laterală a unei cărți, a unei reviste etc., care rezultă prin coaserea fasciculelor. ✦ Parte a unui chitanțier etc. care rămâne după ce s-au rupt foile.

COTOVELEA, Gheorghe (n. 1934, București), balerin și profesor român. Elev al Floriei Capsali. Prim-solist al Operei din București (din 1952). Profesor în România și Italia.

COTROCENI, Palatul ~, palat construit (1893-1895) în incinta Mănăstirii Cotroceni din București, după planurile arhitecților Paul Gottereau și Gr. Cerchez și destinat familiei regale române. Aripa nouă (construită în 1977) servește ca reședința administrației prezidențiale. Devenit muzeu, este deschis publicului (din 1991).

COTROPÍ vb. IV tranz. **1.** A pune stăpânire pe ceva în mod abuziv și brutal; a invada. **2.** Fig. A cuprinde din toate părțile; a copleși.

COTRUBAȘ, Ileana (n. 1939, Galați), soprană română. Stabilită în Elveția. Voce expresivă și sensibilă; forță dramatică. Carieră internațională. Roluri de mare diversitate (în opere de Verdi, Wagner ș.a.). Remarcabilă interpretă de lieduri și oratorii.

COTRUȘ 1. Aron (1891-1961, n. sat Hașag, jud. Sibiu), poet român. Stabilit în Spania, apoi în S.U.A. Versuri expresioniste pe teme sociale și naționale („În robia lor", „Horia") sau cântând dorul de țară („Drumuri în furtună", „Între Volga și Mississippi"). **2. Ovidiu** (1926-1977, n. Oradea), critic literar român. Nepotul lui C. (**1**). Membru al Cercului Literar de la Sibiu. Studii și eseuri cu o solidă armătură filozofică despre T. Maiorescu, L. Blaga, G. Călinescu ș.a. O monografie, „Opera lui Mateiu I. Caragiale".

COTTBUS, oraș în E Germaniei (Brandenburg), pe Spree; 121,8 mii loc. (2002). Echipament electric și de transport. Siderurgie. Postavuri, covoare, tricotaje, produse alim. Biserică (sec. 14), castel (sec. 18). Muzeu. Menționat documentar în 1156.

COTTON, Aimé Auguste (1869-1951), fizician francez. Cercetări asupra câmpurilor magnetice intense. M. de onoare al Acad. Române (1938).

COTÚRN (< fr., lat.) s.m. Încălțăminte cu talpă groasă de lemn, purtată în teatrul antic de actori ca să pară mai înalți. ✦ Fig. Simbol al tragedianului.

COȚOFÁNĂ s.f. Pasăre din fam. corvidelor, de 42-48 cm, sedentară, cu coada lungă cu penele de pe spate negre, iar cele de pe piept și de pe partea inferioară a aripilor albe *(Pica pica)*; țarcă.

COȚOFĂNEȘTI Com. în jud. Bacău, în Subcarpați, pe valea Trotușului; 3 321 loc. (2008).

COȚOFENI, cultură din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca Bronzului (2500-1800 î.Hr.), din Oltenia, Banat și Transilvania. Denumită astfel după numele com. Coțofenii din Dos, unde a fost descoperită așezarea eponimă.

COȚOFENII DIN DOS, com. în jud. Dolj, pe valea Jiului; 2 511 loc. (2008). Așezare geto-dacică fortificată (sec. 5-1 î.Hr.).

COȚOFENII DIN FAȚĂ, com. în jud. Dolj; 1 958 loc. (2008).

COȚUȘCA, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 5 086 loc. (2008).

COUBERTIN, Pierre de (1863-1937), pedagog și istoric francez. Inițiator al Jocurilor Olimpice moderne. Președinte al C.I.O. (1896-1925).

COULOMB (< {i}; {s} *Coulomb*) s.m. Unitate de măsură a sarcinii electrice (C), egală cu cantitatea de electricitate care traversează într-o secundă secțiunea unui conductor străbătut de curent electric constant de 1 Å.

COULOMB, Charles de (1736-1806), fizician francez. A descoperit (1785) legile fundamentale ale electrostaticii și magnetostaticii și a inventat balanța de torsiune.

COULOMBMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *Coulomb* + gr. *metron* „măsură") s.n. Voltmetru pentru măsurarea cantității de electricitate care trece printr-un circuit electric continuu; cuolometru.

COUNTRY (cuv. engl.) adj. *Muzică* ~ = muzică populară americană, provenind din cultura emigranților englezi și irlandezi stabiliți în zona m-ților Apalași. Reprezentanți: Hank Williams, Kris Kristoffersen, Willie Nelson.

COUPERIN, François (zis *Le Grand*) (1668-1733), compozitor, clavecinist și organist francez. Maestru al clavecinului (240 de piese grupate în 4 volume). Piese pentru orgă și vocal-religioase. Stil personal, îmbinând elemente franceze și italiene.

COUPERUS, Louis Marie Anne (1863-1923), scriitor olandez. A evocat lumea „sfârșitului de secol" („Eline Vere", „Fatalitate"), cu subtilitate analitică și accente naturaliste.

COURBET, Gustave (1819-1877), pictor francez. Natură viguroasă și combativă, a fost promotorul realismului în arta franceză a sec. 19. Se remarcă prin construcția formelor, coloritul puternic și simțul concretului („Bună ziua, domnule Courbet", „Înmormântare la Ornans", „Atelierul pictorului", „Juliette").

COURIER DE MÉRÉ, Paul-Louis (1772-1823), scriitor francez. Elenist. Pamflete politice împotriva Restaurației, într-un stil ironic și elegant.

COURNAND, André Frederic (1895-1988), medic și fiziolog francez. Stabilit în S.U.A. A elaborat tehnica studierii presiunii intracraniene prin cateterism direct. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1956), împreună cu W. Forssmann și D.W. Richards.

COURNOT, Antoine-Augustin (1801-1877), matematician, economist și filozof francez. A demonstrat condiționarea probabilistă a cunoașterii („Eseu asupra fundamentelor cunoașterii și asupra caracterelor criticii filozofice"). Contribuții la cercetarea calculului probabilităților.

COURTELINE, Georges (pseud. lui *Georges Moineaux*) (1858-1929), scriitor francez. Comedii de moravuri, îmbinând bufoneria cu observația amară („Bourbouroche").

COURTRAI, denumirea valonă a orașului belgian *Kortrijk*. Aici s-a desfășurat în anul 1302 o bătălie importantă în care milițiile comunale din Flandra au învins cavaleria franceză. Denumită și „bătălia pintenilor de aur".

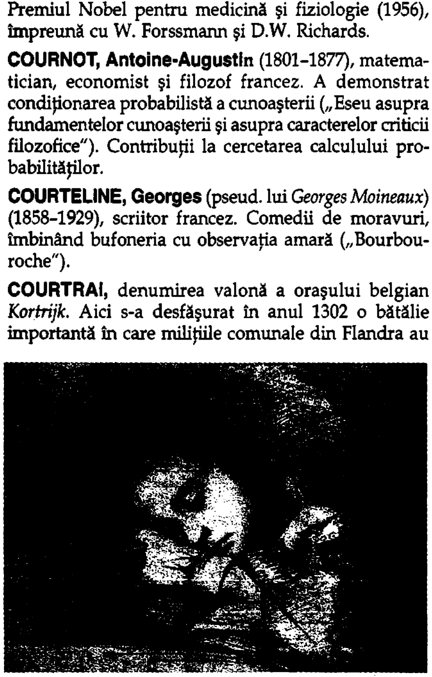
Gustave Courbet: „Juliette"

Pierre de Coubertin

Charles Coulomb

COUSIN, Victor (1792-1867), filozof și om politic francez. Promotor al eclectismului. Inițiator al studiilor de istorie a filozofiei în Franța. A distins patru grupe principale de sisteme filozofice: idealism, senzualism, scepticism, misticism. Op. pr.: „Fragmente filosofice", „Despre adevăr, frumos și bine".

COUSTEAU, Jacques-Yves (1910-1997), oceanolog francez. A condus numeroase expediții oceanografice la bordul navei „Calypso" (din 1952), efectuând și filmări subacvatice („Lumea tăcerii", „Aventurile navei Calypso"). În 1943, împreună cu Émile Gagnan, a inventat scafandrul autonom. M. de onoare al Acad. Române (1990).

COUSTOU, familie de sculptori francezi din sec. 17-18: 1. **Nicolas C.** (1658-1733), autorul basoreliefului „Trecerea Rinului" și al grupului statuar alegoric „Sena și Marna". 2. **Guillaume I C.** (1677-1746), frate cu C. (1). I se datorează grupurile „Caii de la Marly" și „Oceanul și Mediterana". 3. **Guillaume II C.** (1716-1777), fiul lui C. (1). Autorul Mausoleului Delfinului (fiul lui Ludovic XV) și al altor sculpturi religioase și mitologice.

COUTHON, Georges (1755-1794), om politic francez. Participant la Revoluția Franceză (1789-1794); unul dintre conducătorii dictaturii iacobine. Ghilotinat.

COVALÉNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Legătură chimică realizată prin punerea în comun a unuia sau a mai multor electroni de fiecare dintre atomii participanți; legătură covalentă, legătură homeopolară.

COVALIU, Ion Brăduț (1924-1991, n. Sinaia), pictor român. Peisaje citadine și rurale („Cântec de toamnă"), naturi statice („Flori albe"), compoziții, portrete („Pictorul"), cu o accentuată tendință către decorativism („Pământul copiilor").

COVARIÁNT (< fr. {i}) s.m. (MAT.) Proprietate a unor funcții de a varia simultan, reciproc condiționându-se.

COVARIÁNȚĂ (< fr.) s.f. Corelație (3).

COVASNA 1. Oraș în jud. C., în depr. Târgu Secuiesc; 11 418 loc. (2008). Fortificație dacică. Fabrici de mobilă și cherestea; mat. de constr.; țesătorie de lână; produse alim. Stațiune balenoclimaterică cu ape minerale; mofete. Îmbutelierea apelor minerale. Atestat documentar în 1557. 2. Jud. în partea central-estică a României, în zona internă a Carpaților de Curbură; 3 705 km^2; 223 208 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Sfântu Gheorghe*. Orașe: Baraolt, Covasna, Întorsura Buzăului, Târgu Secuiesc (municipiu). Comune: *40*. *Relief* predominant muntos în N, V și E jud. (m-ții Harghita, Bodoc, Baraolt, Nemira, Vrancei, Buzăului). Depr. numeroase: Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc, Baraolt, Comandău, Întorsura Buzăului. *Rețeaua hidrografică* este reprezentată de râurile Olt cu Râul Negru și Baraolt și cursul superior al Buzăului. *Resurse naturale:* zăcăminte de lignit, min. de fier, andezit, ape minerale (Biborțeni, Covasna, Vâlcele, Malnaș-Băi, Bodoc ș.a.). *Economia:* ind. constr. de mașini, textilă, mobilă, cherestea, alim. Centre de îmbuteliere a apelor minerale. Se cultivă plante de nutreț, cartofi, sfeclă de zahăr, grâu și secară etc. Sectorul zootehnic cuprinde: bovine, ovine, porcine; bubaline; avicultură. *Obiective turistice*: Peștera cu emanații de sulf de la Turia, dunele de nisip și mestecănișul de la Reci, cetățile medievale de la Bálványos, Cernat, Malnaș, Bixad, bisericile fortificate, din sec. 15-16 de la Aita Mare, Arcuș, Belin, Ilieni, Sânzieni, Zăbala ș.a., castrele de la Arcuș, Ozun, Turia, Vârghiș, Zagon. Stațiuni balneoclimaterice: Bálványos, Biborțeni, Bodoc, Vâlcele, Covasna, Malnaș-Băi, Ozunca-Băi.

François Couperin

J.-Y. Cousteau

COVÁTĂ (< tc.) s.f. **1.** Albie. **2.** Ladă în care curge făină la moară. **3.** Vas în care se încarcă materialul dezagregat în mine metalifere.

COVĂSINȚ, com. în jud. Arad, în C. Aradului; 2 647 loc. (2008).

COVÂRȘÍ (< rus., ucr., scr.) vb. IV tranz. A întrece (în număr, în măsură etc.); *p. ext.* a copleși, a învinge.

COVENT GARDEN, cartier londonez. Aici se află opera, fondată (1732), care a devenit (1892) *Royal Opera House.*

COVENTRY, oraș în Marea Britanie la E de Birmingham; 300,8 mii loc. (2001). Constr. de mașini și de aparataj electronic; textile; electrometalurgie (aluminiu); optică. Vestigii de fortficații (sec. 14), turnul vechii catedrale (sec. 14). Muzeu. Universitate. Bombardat de aviația germană în al Doilea Război Mondial (1940-1941).

COVER (< engl.) s.n. Versiune ulterioară a unei piese muzicale, diferită, cel puțin ca interpretare, de cea originară.

COVÉRTĂ (< ngr., it.) s.f. Puntea superioară a unei nave; punte de manevră.

COVILTÍR s.n. Acoperiș de căruță, format dintr-un schelet de nuiele curbate peste care se întind rogojini sau o pânză groasă; *p. ext.* acoperământ.

COVÓR (< rus., ucr.) s.n. **1.** Țesătură groasă de lână, folosită pentru ornamentarea și confortul încăperilor. Pot fi **c.** netede, la care figurile se obțin prin modul de țesere (ex. **c.** oltenești, scoarțe) și **c.** păroase, la care figurile se execută din smocuri de fire înnodate (ex. **c.** de Persia). 2. (TEHN.) C. *izolant* = material izolant față de pământ a omului, în timpul lucrului cu aparate electrice sub tensiune.

COVRÍG (< bg.) s.m. Produs alimentar în formă de inel, de opt etc., preparat din aluat și presărat cu sare, cu semințe de mac etc.

COVRIG, Doru (n. 1942, Deta, jud. Timiș), sculptor român. Stabilit în Franța. Evoluează de la opere de inspirație „pop art", către o artă de concretizări în mari siluete umane („Omul este măsura").

COVURLUI 1. C. ~, câmpie joasă (sub 200 m alt.) la N de Galați, între valea Gerului și Prut. Relief de terase și câmpuri interfluviale cu alt. ce scad de la 214 m în N la 60 m în S. **2.** Pod. sau colinele Covurluiului, capătul SE al Pod. Moldovei (între Prut și Bârlad), cu alt. de 200-300 m.

COW-BOY (cuv. engl.) s.m. Păzitor de vite în fermele americane, devenit erou principal, în literatură și în filme.

COWPER, Edgard Alfred (1819-1893), inginer englez. Inventator al instalației de încălzire a aerului pentru furnale, care-i poartă numele (1857), și al unui sistem de telegrafie cu electromagneți (1879).

COXÁL (< fr.; {s} lat. *coxa* „coapsă") adj. *Os* ~ = os-pereche rezultat din sudarea a trei oase primitive (ilion, ischion și pubis); cele două *o.c.* alcătuiesc centura pelviană (bazinul).

COXARTRÓZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *coxa* „coapsă" + gr. *arthron* „încheietură") s.f. Afecțiune cu evoluție cronică a articulației coxofemurale, întâlnită frecvent la vârste înaintate. Se manifestă prin dureri, impotență funcțională, fără anchiloză.

Cracovia. Castelul Wawel

COYSEVOX, Antoine (1640-1720), sculptor francez. Orientare clasică. Autor al „Cailor înaripaţi" de la Tuileries şi a numeroase portrete („Ludovic XIV", „Marele Condé", „Colbert").

COZERÍE (< fr.) s.f. (Livr.) Conversaţie uşoară şi plăcută. ✦ Expunere simplă, fără pretenţie.

COZIA 1. Masiv muntos în SV m-ţilor Făgăraş, între Olt şi Topolog, alcătuit din gnaise, şisturi cristaline şi calcare. Alt. max.: 1 668 m (vf. Cozia). Parc Naţional. 2. Defileu situat pe cursul mijlociu al Oltului, între confl. acestuia cu Lotru şi oraşul Călimăneşti; lungime: 14 km. 3. Mănăstire ctitorită de Mircea cel Bătrân. Biserica mare datează din 1387-1388, păstrând în pronaos pictura originară din 1391 şi adăpostind mormântul domnitorului (1418). În 1706-1707, C. Brâncoveanu îi adaugă un pridvor, iar în 1708 comandă pictura din naos şi pridvor. În 1542, Radu Paisie ctitoreşte biserica bolniţei, cu fresce din 1543, realizate de David şi Radoslav. Tot din sec. 16 datează paraclisul sudic, ctitorit de egumenul Amfilohie, iar din sec. 17 paraclisul nordic, ctitorit de arhimandritul Ioan de la Hurezi.

COZIA, cultură hallstattiană (sec. 10-9 î.Hr.), răspândită în Moldova centrală şi de S, denumită astfel după aşezarea descoperită în satul C. din com. Costuleni (jud. Iaşi).

COZIENI, com. în jud. Buzău, în Subcarpaţi; 2 238 loc. (2008).

COZMA, com. în jud. Mureş, în colinele Mădăraşului; 578 loc. (2008).

COZMENI, com. în jud. Harghita; 2 083 loc. (2008).

COZMEŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, în Pod. Central Moldovenesc; 3 008 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vaslui; 2 490 loc. (2008).

COZONÁC (< bg., ngr.) s.m. Prăjitură din aluat dospit, frământat cu ouă, lapte, zahăr şi ingrediente.

COZORICI, Gheorghe (1930-1993, n. Iaşi), actor român de teatru şi film. Dicţie impecabilă, joc sobru, incisiv (în teatru: „Becket", „Danton", „Tinereţea lui Moromete"; în film: „Patima", „Clipa", „Ştefan cel Mare - Vaslui 1475").

COZORÓC (< rus.) s.n. Partea dinainte a şepcii în formă de semicerc.

CP (METR.), simbol pentru *cal-putere.*

Cr, simbol chimic pentru *crom.*

CRÁB (< fr.) s.m. **1.** Crustaceu decapod, cu abdomen scurt, lipsit de *telson,* îndoit sub cefalotoracele foarte lăţit. Pot fi: bentonici, de ţărm, de ape curgătoare, tereştri sau paraziţi temporari. 2. (ASTR.) Nebuloasă cu structura filamentară, aflată în partea estică a constelaţiei Taurul, formată în urma supernovei din anul 1054; conţine un pulsar cu perioada de rotaţie 0,033 s.

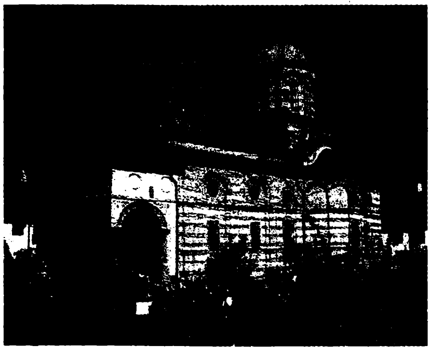

Mănăstirea Cozia

CRAC (< bg.) s.m. (Pop.) **1.** Picior. ✦ Fiecare dintre cele două părţi ale pantalonilor. 2. Crăcană **(1).**

CRACÁRE (< fr.) s.f. Procedeu fizico-chimic prin care moleculele organice mari se scindează termic sau catalitic în molecule mai simple; cu aplicaţii în ind. petrolieră pentru obţinerea benzinelor şi gazelor din fracţii mai grele (motorină, păcură); cracaj.

CRÁCĂ (< *crac*) s.f. Ramură de copac; creangă.

CRACĂU-BISTRIŢA, depr. în E României, la contactul dintre m-ţii Stânişoarei şi Goşmanului, în V, cu dealurile Subcarpaţilor Moldovei în E. Supr.: c. 515 km^2. Alt. medie: 400 m. Drenată de râurile Cracău şi Bistriţa.

CRACK (< cuv. engl.) subst. Drog de mare risc obţinut prin prelucrarea cocainei, sub formă de firimituri solide, alb-gălbui; dependenţa se instalează foarte repede.

CRACOVIA (KRAKÓW), oraş în S Poloniei, port pe Vistula; 741,5 mii loc. (2000). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, mat. de constr., textilă, alim. Universitate (1364), institut politehnic, Academie de Ştiinţe. Piaţa Rynek Glowny cu numeroase monumente istorice, catedrală gotică din sec. 13-14. Castelul regal Wawel. Numeroase biserici. Biblioteca Iagellonă. Observator astronomic (1792). În Ev. Med. important centru comercial. Capitală a statului unit polon (1320-1609). Aici a izbucnit în 1794 răscoala de eliberare naţională condusă de Tadeusz Kosciuszko, precum şi răscoala din 1846. Stăpânit de Habsburgi (1795-1809 şi 1846-1918). Între 1809 şi 1815, în componenţa Marelui Ducat al Varşoviei, apoi centru al Republicii C. (1815-1846).

CRACOVIÁC (< pol.) s.f. Dans popular polonez cu ritm binar sincopat şi mişcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans.

CRAH (< germ.) s.n. Eşecul unei politici; prăbuşirea, destrămarea unor rânduieli. ✦ Bancrută, faliment; stare de dezorganizare bruscă a vieţii economice (manifestată îndeosebi prin scăderea foarte mare a cursurilor la bursă - c. bursier).

CRAI (< sl.) s.m. **1.** (Înv.) Domnitor, rege, împărat. ✧ (REL.) *Trei crai de la răsărit* = magi din Răsărit amintiţi de evanghelistul Matei în legătură cu vestirea naşterii lui Iisus; potrivit tradiţiei biblice, aceştia sunt: Gaspar, Melchior şi Baltazar. 2. Bărbat uşuratic.

CRAIDOROLŢ, com. în jud. Satu Mare, pe Crasna; 2 100 loc. (2008). Albinărit.

CRAIG, Edward Gordon (1872-1966), actor, regizor, pictor scenograf şi teoretician de teatru englez. A preconizat rezolvarea simbolică a spectacolului, prin simplificarea decoraţiei; a proclamat rolul absolut al regizorului („Despre arta teatrului").

CRÁINIC, -Ă (< ucr.) s.m. şi f. **1.** S.m. (În Ev. Med.) Persoană care anunţa mulţimii poruncile suveranului sau ale autorităţilor; vestitor. ✦ (În Ev. Med., la români) Demnitate şi funcţie, cu origini îndepărtate, legate de începuturile organizării statale; avea atribuţii judecătoreşti şi fiscale. 2. S.m. şi f. Persoană care transmite informaţiile, comunicările, ştirile oficiale etc. şi anunţă programul la o staţie de radio sau de televiziune; spicher.

CRAINIC, Nichifor (pseud. lui *Ion Dobre*) (1889-1972, n. Bulbucata, jud. Giurgiu), scriitor, ziarist şi om politic român. Acad. (1940). Director al revistei „Gândirea" (1922-1944) şi principal teoretician al gândirismului. Viziune teologică asupra istoriei şi artei. Lirică tradiţionalistă („Ţara de peste veac"). A lansat ideea etnocraţiei („Puncte cardinale în haos", „Ortodoxie şi etnocraţie"). Memorii.

CRAIOVA, municipiu pe stg. Jiului, reşed. jud. Dolj; 299 559 loc. (2008). Două termocentrale, ind. constr. de maşini, ind. chimică, mat. de constr., de prelucr. a lemnului, textilă, tricotaje, conf., alim. Rezervaţia naturală Preajba-Făcăi (28 ha). Universitate (1965). Teatrul Naţional (1854), Filarmonica de stat „Oltenia", Ansamblul de cântece şi dansuri „N. Bălcescu". Parcul „Romanescu". Mănăstirea Bucovăţ (1506-1512); bisericile Sf. Dumitru (1651-1652), ctitorie a lui Matei Basarab, azi Catedrala mitropolitană a Olteniei; Obedeanu, sec. 18, fântâni din sec. 17, 18 şi 19, case boiereşti (Jianu, Glogoveanu, sec. 18). Muzeu de artă, adăpostit în Palatul lui Dinu Mihail (1896); muzeu etnografic, în Casa Băniei (1699). Prefectura (1912-1913). Locuită neîntrerupt din Neolitic până în Ev. Med. Importantă cetate dacică (*Pelendava,* sec. 2 î.Hr.). Atestată documentar în 1475. Reşedinţă a banilor Olteniei. Viaţa oraşului a fost influenţată de ocupaţia austriacă (1718-1739) şi de Războaiele ruso-turce (1768-1774 şi 1806-1812); C. a fost de câteva ori prădată şi arsă (distrugerile pasvangiilor din 1800). Şcoli de lb. greacă şi lb. română (prima în 1826), tipografie (1837). Municipiu (1968).

CRAIOVEŞTI, familie de boieri din Ţara Românească. Rol important în viaţa politică şi culturală a ţării (sec. 15-16), reuşind să-şi constituie cel mai întins domeniu din Oltenia. În vremea domniei lui Vlad Călugărul, C. obţin transmiterea ereditară a băniei, al cărei sediu se mută de la Strehaia la Craiova. Principala ctitorie a C. este mănăstirea Bistriţa (Vâlcea), ridicată la sfârşitul sec. 15 de **Barbu.** Mai importanţi: **1. Neagoe de la Craiova,** boier fără dregătorie în sfatul domnesc al lui Basarab Laiotă şi ban de Strehaia sub Basarab Ţepeluş. A avut patru fii: **Barbu,** mare ban (1495-1520); **Pârvu** (?-1512), mare vornic (1482, 1486-1493, 1495-1501, 1507-1509); **Danciu** (?-1511), mare stolnic (1483-1488), mare comis (1489-1503), mare spătar (1505-1507, 1510) şi mare vornic (1510); **Radu** (?- c. 1508), mare postelnic (1493-1501, 1505, 1507-1508). **2. Neagoe** (?-1521), mare postelnic (1501-1509), mare comis (1510-1511) şi domn sub numele de Neagoe Basarab (1512-1521). **3. Preda** (?-1521), fratele lui Neagoe Basarab, mare ban (1520-1521). **4. Pârvu II,** mare ban (1523-1529). **5. Barbu II** (?-1530), mare ban (1529-1530). **6. Barbu III,** mare ban (1534-1535).

CRAIVA, com. în jud. Arad, în C. Crişanei; 3 022 loc. (2008).

CRAMA, Mihail (1923-1994, n. Cetatea Albă), poet român. Versuri elegiace, de o concentraţie amintind *haiku*-ul („Împărăţie de seară").

CRÁMĂ (< scr.) s.f. Clădire (la o vie) în care se prepară vinul şi se depozitează uneltele de lucru.

CRAMER, Gabriel (1704-1752), matematician elveţian. Contribuţii în domeniul rezolvării sistemelor de ecuaţii liniare *(teorema lui C.).*

CRÁMPĂ (< fr., 2. germ.) s.f. **1.** Contracţie involuntară, prelungită şi dureroasă a unui muşchi sau a unui grup muscular (ex. c. abdominală). 2. Unealtă de oţel cu un cioc ascuţit, fixat într-o coadă de lemn, cu ajutorul căreia se taie rocile din abataj.

Nichifor Crainic

CRAMPÓN (< fr.) s.n. **1.** Piron de oțel cu secțiune pătrată, utilizat la prinderea șinelor de cale ferată pe traverse. **2.** Bucată mică de talpă, cauciuc sau material plastic, aplicată pe talpa unor bocanci sau a unor ghete de sport pentru a asigura stabilitatea lor pe teren. **3.** Protuberanță ce se dispune pe suprafața pneurilor, pentru îmbunătățirea aderenței acestora la calea de rulare.

CRAMPONÁ (< fr.) vb. I refl. A se agăța cu disperare de ceva sau de cineva; *fig.* a se ține scai, morțiș de cineva sau de ceva, a nu voi să renunțe la...

CRANACH, Lucas (numit și C. *cel Bătrân*) (1472–1553), pictor și gravor german. Tablouri cu teme religioase și mitologice ilustrând trecerea de la gotic la Renaștere („Repaus în timpul fugii în Egipt", „Venus și Amor", „Samson luptând cu leul"). Portrete („Luther", „Autoportret"), stampe.

CRANE, Stephen (1871–1900), scriitor american. Romane de evocare realistă a războiului („Semnul roșu al curajului"). Reportaje de război.

CRANIOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *kranion* „craniu" + *metron* „măsură") s.f. Parte a antropometriei care se ocupă cu măsurarea dimensiunilor și determinarea indicilor cranieni. V. *indice cranian*.

CRÁNIU (< germ.; lat. m. *cranium*) s.n. Ansamblul oaselor scheletului capului la vertebrate. Cuprinde două părți: cutia craniană, sau neurocraniul, și scheletul feței, sau splanocraniul. La om, neurocraniul este alcătuit din 8 oase (frontal, etmoid, sfenoid, occipital, două parietale și două temporale), în interiorul ei găsindu-se creierul, iar splahnocraniul este format din 14 oase, cele mai dezvoltate fiind maxilarul și mandibula.

CRANMER, Thomas (1489–1556), teolog anglican. Arhiepiscop de Canterbury. Promotor al reformelor religioase în Anglia. A anulat căsătoria lui Henric VIII cu Catherine D'Aragon. Condamnat la moarte, în timpul Mariei Tudor, pentru erezie.

CRAP (< bg., scr.) s.m. Pește teleostean ciprinid, dulcicol; de c. 30–60 cm și 1–4 (6) kg, cu corp lung, acoperit de solzi mari argintii-ruginii și două perechi de mustăți *(Ciprinus carpio)*; mare valoare economică.

CRAPÁN s.n. Dispozitiv pentru prinderea și ridicarea butoaielor sau a baloturilor, format din patru lanțuri sau cabluri prinse cu câte un capăt de un inel, iar la capătul liber având cârlige.

CRAPII, numele popular al constelației *Peștii*.

CRAPINA, lac de luncă în apropierea Dunării, în Cotul Pisicii, în amonte de Isaccea; legat de Dunăre prin privaluri; 29,4 km^2.

CRAS, -Ă (fr.) adj. Care nu corespunde nici celor mai mici exigențe; extrem (în sens rău).

CRASHAW, Robert (1613–1649), poet englez. Reprezentant al școlii metafizice engleze („Inima de flăcări").

CRASNA 1. Râu, afl. stg. al Tisei pe terit. Ungariei; 121 km. pe terit. României. Izv. din m-ții Meseș; cursul inf. este dirijat printr-un canal îndiguit (70 km) cu vărsarea în Tisa (în trecut se vărsa în Someș). **2.** Com. în jud. Gorj, în depr. Subcarpatică olteană; 5 253 loc. (2008). Rezervația naturală Buzești (1 ha). Schit (1636). **3.** Com. în jud. Sălaj, în depr. Șimleu; 6 509 loc. (2008). Aici a existat în sec. 13–15 o cetate. **4.** Pădure în podișul Bârlad, lângă Vaslui; în sept. 1450, domnul Moldovei Bogdan II a înfrânt aici armata polonă invadatoare, care urmărea să instaleze ca domn pe Alexăndrel. **5.** Sat component al com. Sita Buzăului, jud. Covasna, pe terit. căruia a fost descoperit în 1887 un tezaur de bare de aur, turnate la Sirmium, cu efigii de împărați romani, dintre care cea mai recentă este a lui Grațian (367–383).

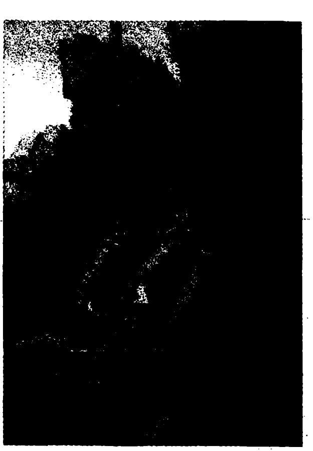

Lucas Cranach: „Samson luptând cu leul"

CRASSUS, Marcus Licinius (114–53 î.Hr.), om politic roman. A înfrânt răscoala lui Spartacus (70 î.Hr.). Membru, alături de Cezar și de Pompei, al primului triumvirat (60 î.Hr.); guvernator al Siriei (54 î.Hr.), înfrânt și ucis de parți în bătălia de la Carrhae.

CRASULACEE, s.f. pl. (< lat. *Crassula*) s.f. pl. Familie de plante suculente, cu frunze în general nedivizate, flori cu cinci petale, cuprinzând circa 1 300 specii, răspândite mai ales în reg. calde sau pe stâncării; unele se cultivă ca plante de apartament sau de grădină.

CRÁTER (< fr.; lat., gr.) s.n. **1.** Vas antic mare, cu gura largă și cu două mânere, care servea la masă, pentru amestecarea vinului cu apă. Fabricat din sec. 10 î.Hr. în Grecia, din ceramică, apoi din sec. 6 î.Hr. și din bronz. **2.** Partea superioară a unui vulcan; de forma unei pâlnii, prin care, în timpul erupțiilor, țâșnesc vapori, gaze, cenușă, *lapili*, și se revarsă lavă.

CRATER LAKE, lac în V S.U.A. (Oregon), în m-ții Cascadelor; 52 km^2. Ad. max.: c. 600 m. Ocupă un vechi crater vulcanic. Parc Național.

CRÁTIMĂ (< ngr.) s.f. Semn grafic (-) folosit pentru a lega două cuvinte care se pronunță împreună, pentru a despărți cuvintele în silabe etc.; liniuță de unire.

CRÁTIȚĂ s.f. Vas de bucătărie din tablă smălțuită, din aluminiu etc., cu diametru de 2–3 ori mai mare decât înălțimea. ✦ Conținutul acestui vas.

CRATOGÉN (< fr.; {s} gr. *kratos* „forță" + *gennao* „a produce") s.n. (GEOL.) **1.** Reg. întinsă din scoarța Pământului, care, într-o anumită perioadă nu a suferit mișcări de cutare, ci numai mișcări lente de ridicare sau de coborâre. **2.** Platformă.

CRÁUL (< engl.) s.n. Stil de înot în care sportivul stă cu fața în jos în poziție orizontală, mișcând alternativ brațele, concomitent cu o forfecare în plan vertical a picioarelor, iar capul iese din apă în mod ritmic, la dreapta sau la stânga atât cât să poată respira.

CRAVÁȘĂ (< fr.) s.f. Vargă elastică, din piele sau îmbrăcată în piele, folosită la îndemnarea unui animal de călărie; biciușcă **(1)**.

CRAVÁTĂ (< fr.) s.f. Accesoriu al îmbrăcămintei bărbaților constând dintr-o fâșie de mătase sau de stofă care se înnoadă la gât.

CRAXI, Bettino (n. 1934), ziarist, scriitor și om politic italian. Socialist. Vicepreședinte al Internaționalei Socialiste (din 1977). Prim-min. (1983–1987).

CRĂCÁNĂ (< *crac*) s.f. **1.** Ramură de copac bifurcată la capăt; lemn sau alt obiect desfăcut la un capăt în două sau mai multe ramificații; fiecare braț al unui obiect ramificat; crac **(2)**. **2.** Prăjină bifurcată la un capăt cu care se sprijină crengile prea încărcate de fructe; furca pe care se sprijină cumpăna fântânii. 3. Construcție făcută din trei prăjini legate împreună la capătul de sus, așezate în formă de piramidă, de care se atârnă căldarea deasupra focului.

CRĂCĂOANI, com. în jud. Neamț, pe Cracău; 4 594 loc. (2008). Expl. de petrol.

CRĂCIUN (lat.) Sărbătoare creștină a nașterii lui Iisus Hristos; se celebrează la 25 dec. ✧ *Postul Crăciunului* = de la 15 nov. la 24 dec. *Pom de C.* = brad sau ramură mare de brad împodobită cu beteală, globuri, dulciuri, jucării și lumânări în ajunul C. *Moș C.* = personaj legendar, cu barbă mare albă, cu o mantie lungă roșie, care vine să împartă jucării și dulciuri copiilor, în noaptea de C.

CRĂCIUN, Cristian (n. 1956, București), balerin român. Prim-solist la Opera din București și la Arenele din Verona. Repertoriu larg, de la cel clasic („Lacul lebedelor"), la cel românesc („La piață").

CRĂCIUN, Emil (1896–1976, n. Iași), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Contribuții la studiul anatomiei patologice, la introducerea culturilor de țesuturi („metoda românească").

CRĂCIUN, Ioachim (1898–1971, n. Dârlos, jud. Sibiu), istoric și bibliolog român. Teoretician și fondator al bibliologiei ca disciplină științifică în învățământul superior.

CRĂCIUNA, cetate construită înainte de 1471 de Radu cel Frumos, localizată de unii istorici pe înălțimea Măgura Odobeștilor. Cucerită în mart. 1482 de Ștefan cel Mare, a făcut parte apoi din sistemul defensiv al Moldovei.

CRĂCIUNELU DE JOS, com. în jud. Alba, pe Târnava; 2 143 loc. (2008). Viticultură.

CRĂCIUNEȘTI, com. în jud. Mureș, pe Niraj; 4 277 loc. (2008).

CRĂCIUNIȚĂ (< *Crăciun*) s.f. **1.** Plantă decorativă de interior din fam. cactacee, cu tulpini articulate, suculente, lățite (1–5 cm), lobat-crestate pe margini și flori roșii, violete sau albe. Este originară din pădurile tropicale ale Americii Centrale. Există mai multe specii, hibrizi și varietăți; la noi mai frecvent cultivată este specia *Epiphyllum* (*Zygocactus*) *truncatum*; crăciunel. **2.** Plantă decorativă de interior din fam. euforbiacee originară din Mexic, cu frunzele mari, ovale; cele superioare, viu colorate în roșu sau roz, dispuse compact la vârf în formă de stea, înconjoară florile mici, galbene; *Poinsettia (Euphorbia) pulcherrima*; poinseția, steaua Crăciunului.

CRĂIÁSĂ (< *crai*) s.f. (Poetic sau în basme) Împărăteasă, regină, zână.

CRĂIEȘTI, com. în jud. Mureș, pe Lechința; 979 loc. (2008).

CRĂINICEANU, Grigore, (1882–1935, n. Crainici, jud. Mehedinți), general român. Acad. (1911). A condus lucrările de fortificații de la Calafat (1877) și a modernizat linia fortificată Galați–Nămoloasa–Focșani. Ministru de Război (1909–1910). Lucrări: „Curs de fortificațiune", „Construirea cetăților și fortificarea țărilor...".

CRĂIȚĂ (< *crai*) s.f. **1.** Numele unor specii de plante erbacee decorative din fam. asteracee, cu frunze opuse, penat-divizate și flori galbene-brune sau portocalii, cu miros pătrunzător; originare din America Centrală *(Tagetes erecta, Tagetes patula* etc.*)*; vâzdoagă. **2.** (La pl. art.) Dans popular românesc cu ritm binar (în unele variante asimetric) și mișcare vioaie, răspândit în Oltenia; melodia corspunzătoare acestui dans.

CRĂPA (< lat. *crepare*) vb. I **1.** Intranz. și refl. (Despre obiecte) A se desface (brusc) în mai multe bucăți, a se despica, a căpăta o despicătură; a (se) sparge. **2.** Tranz. A despica, a desface. **3.** Intranz. și refl. (Despre lucruri elastice) A plesni; (despre piele) a căpăta crăpături superficiale, a deveni aspră. **4.** Tranz. A întredeschide. **5.** Intranz. (Peior.) A muri.

CRĂPĂTÚRĂ (lat. *crepatura*) s.f. **1.** Deschizătură, plesnitură; spărtură. **2.** Întredeschidere a unei uși, ferestre etc.

CRĂSANII DE JOS, sat în com. Balaciu (jud. Ialomița), în apropierea căruia a fost descoperită o *dava* getică, pe Piscul Crăsanilor (sec. 3–1 î.Hr.).

CRĂSNARU, Gheorghe Emil (n. 1941, București), bas român. Stabilit în Germania. Repertoriu amplu și divers de operă, lied (cicluri Schubert) și oratoriu. Voce de bas cantabil, ambitus larg, gestică sobră, cânt expresiv.

CRĂCNÍ (< *cârc*) vb. IV intranz. A protesta (fără vehemență), a murmura.

CRÂMPÉI (< sl.) s.n. Parte ruptă sau rămasă din ceva; bucată, porțiune. ✦ Fragment (de frază, de gândire etc.).

CRÂMPOIA, com. în jud. Olt, în C. Boian; 3 704 loc. (2008).

CRÂMPOȘÍE s.f. Soi de viță de vie autohton, cu struguri alb-verzui sau ruginii, pentru masă și pentru vinuri de mare consum.

Ion Creangă

CRÂNCEN, -Ă (< sl.) adj. Aspru, crud; violent, cumplit.

CRÂNG (< sl.) s.n. **1.** Pădure a cărei regenerare se face pe cale vegetativă (din lăstari). ✦ Pădure tânără. ✦ Tufăriş, desiş. **2.** Aşezare rurală permanentă din zonele montane, alcătuită din pâlcuri de gospodării, dispersate pe mari suprafeţe de teren (mai ales în partea centrală a m-ţilor Apuseni).

CRÂNGENI, com. în jud. Teleorman, pe Călmăţui; 3 298 loc. (2008).

CRÂNGU, com. în jud. Teleorman; 1 604 loc. (2008).

CRÂNGURILE, com. în jud. Dâmboviţa; 3 433 loc. (2008).

CREÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face ceva care nu exista mai înainte; a produce; a înfiinţa, a întemeia. ✦ A inventa, a născoci; a concepe, a compune (o operă artistică etc.). **2.** A pregăti, a forma. **3.** A întemeia, a înfiinţa, a fonda, a organiza (o instituţie), a institui.

CREACA, com. în jud. Sălaj, pe râul Agrij; 2 909 loc. (2008). Expl. de calcar.

CREÂNGĂ (< bg.) s.f. Cracă.

CREANGĂ 1. Ion C. (1837 sau 1839–1889, n. Humuleşti, jud. Neamţ), scriitor român. O vreme diacon şi institutor. A făcut parte din cercul „Junimii". Observator jovial şi ironic al naturii umane, maestru al stilului oral paremiologic. Basme de sursă folclorică, restructurând la dimensiunile fabulosului conflicte şi aspecte fundamentale de ordin etic şi social ale umanităţii rurale („Povestea lui Harap-Alb", „Capra cu trei iezi", „Ivan Turbinca", „Dănilă Prepeleac", „Punguţa cu doi bani"); proză de exploatare umoristică a situaţiilor ambigue şi de virtuozitate a limbajului aluziv („Moş Nichifor Coţcariul") şi mai ales de evocare a universului infantil („Amintiri din copilărie" – capodopera sa). Autor de manuale şcolare. M. de onoare post-mortem al Acad. (1948). **2. Horia C.** (1893–1943, n. Bucureşti), arhitect român. Nepotul lui C. **(1).** Promotor al arhitecturii moderne în România. S-a afirmat între 1932 şi 1942 (blocul şi cinematograful „ARO", azi „Patria" din Bucureşti, hotel „ARO", din Braşov, halele principale ale uzinelor „Malaxa", din Bucureşti).

CREÁNŢĂ (< fr.) s.f. (DR.) Dreptul unei persoane, denumită creditor, de a pretinde de la alta, denumită debitor, să dea, să facă sau să nu facă ceva. ✦ Titlu, înscris, care confirmă *dreptul de c.*

CREÁSTĂ (lat. *crista*) s.f. **1.** Excrescenţă cărnoasă pe care o au pe cap unele păsări. 2. (ANAT.) Proeminenţă osoasă alungită şi cu marginea ascuţită (ex. c. tibiei). 3. (GEOMORF.) Culme muntoasă, îngustă, cu povârnişuri repezi. ✦ C. *militară* = aliniament al punctelor de pe o formă de teren (deal, înălţime, vârf) de la care se poate vedea suprafaţa acesteia până la bază. **4.** Coamă de acoperiş. **5.** C. *de taluz* = linia de intersecţie dintre faţa unui taluz şi suprafaţa terenului natural sau a platformei unui rambleu.

CREATÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kreat* „carne") s.f. (BIOCHIM.) Substanţă proteică având rol important în mecanismul contracţiei musculare.

CREATINOFOSFÓRIC adj. *Acid* ~ = compus al creatinei cu acidul fosforic, prezent în ţesutul muscular, care constituie o sursă de energie în contracţia musculară.

CREATINÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă bazică, derivat al creatinei, care se găseşte în doză mică în sânge şi în cantitate mai mare (1 g la litru) în urină.

CREATIVITÁTE (< fr., lat.) s.n. (PSIH.) Trăsătură complexă a personalităţii umane, constând în capacitatea de a produce idei şi obiecte noi şi originale.

CREATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. *Proces c.* = proces prin care se produce ceva nou şi original. **2.** S.m. art. (REL.) Cel care a creat lumea, din bunătate, spre preamărirea Lui şi fericirea oamenilor; Dumnezeu.

CREATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Fiinţă, făptură; *peior.* individ.

CREÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Acţiunea de a crea; *concr.* produs al muncii creatoare; operă, lucru creat. ✦ (REL.) **a)** (În religiile monoteiste) Actul prin care Dumnezeu a creat universul, în mod absolut, din nimic, prin cuvântul şi voinţa Lui; **b)** Substanţa materială a Universului, totalitatea creaturilor, opera lui Dumnezeu. ✦ Interpretare originală, reuşită a unui rol.

CREAŢIONÍSM (< fr.; {s}) s.n. Teorie teologică potrivit căreia sufletul fiecărui individ provine, prin creaţie nemijlocită, de la Dumnezeu, nu de la părinţi, afirmându-se astfel că sufletul este, în principiu, deosebit de trup. Reprezentanţi: Sf. Atanasie, Sf. Grigorie de Nysa, Sf. Ioan Gură de Aur.

CRÉCY-EN-PONTHIEU, localit. în N Franţei (Picardia); 1,5 mii loc. (2001). Aici, la 26 aug. 1346, în timpul Războiului de 100 de Ani, oastea franceză a regelui Filip VI a fost înfrântă de cea engleză, condusă de Eduard III. În această luptă au fost folosite, pentru prima dată în Occident, armele de foc.

CRÉDE (lat. *credere*) vb. III **1.** Tranz. A fi încredinţat de un fapt, de existenţa sau adevărul unui lucru. **2.** Intranz. A recunoaşte dreptatea cuiva; a fi înţelegător (faţă de durerea sau suferinţele cuiva). **3.** Tranz. A socoti, a fi de părere, a-şi închipui, a i se părea. ✦ Refl. A avea despre sine o părere exagerat de bună; a fi îngâmfat. **4.** Intranz. A avea încredere deplină în cineva sau în ceva; a-şi pune nădejdea în cineva sau în ceva. **5.** Intranz. A admite existenţa lui Dumnezeu şi a accepta dogmele Bisericii; *p. ext.* a profesa o anumită credinţă religioasă. **6.** Tranz. A presupune, a bănui. **7.** A spera. **8.** A considera, a lua ceva drept altceva, pe cineva drept altcineva.

CREDÉNŢ (< germ.) s.n. (Mai ales în Transilvania) Bufet, uneori cu rafturi şi vitrină, folosit pentru depozitarea serviciilor şi feţelor de masă, tacâmurilor, chiar a unor alimente.

CREDENŢĂ (< it.) s.f. (În bisericile catolice) Masă de marmură sau lemn, încastrată uneori în perete, pe care se ţin obiectele destinate celebrării Mesei.

CREDINCIÓS, -OÁSĂ adj. (Adesea substantivat) **1.** Care este demn de încredere, pe care te poţi bizui; devotat, fidel; nestrămutat, statornic faţă de un angajament, de o idee, de o cauză. **2.** (Cel) care crede în existenţa lui Dumnezeu şi se conformează practicilor religioase; plin de credinţă, religios.

CREDÍNŢĂ (lat. *credentia) s.f. **1.** Ceea ce crede cineva. ✦ Atitudinea de considerare a ceva ca adevărat pe temeiul unor probe neconcludente sau al unei autorităţi. **2.** Fidelitate, devotament, statornicie faţă de cineva sau de ceva. **3.** Convingere, certitudine; părere, opinie, idee, crez **(1).** ✧ *Profesiune de c.* = declaraţie publică pe care o face cineva asupra principiilor sau convingerilor sale. **4.** Speranţă, nădejde. **5.** Actul de consimţire supranaturală prin care intelectul, călăuzit de har se ataşează faţă de adevărurile relevate. Una din cele trei virtuţi teologice.

CRÉDIT (< fr., lat.) s.n. **1.** Orice angajament de punere la dispoziţie sau acordare a unei sume de bani ori prelungirea scadenţei unei datorii, în schimbul obligaţiei debitorului la rambursarea sumei respective, precum şi la plata unei dobânzi sau a altor cheltuieli legate de această sumă sau orice angajament de achiziţionare a unui titlu care încorporează o creanţă sau a altui drept la încasarea unei sume de bani. C. *ipotecar* = formă de c. pe termen lung, acordat de o bancă, unor persoane fizice şi juridice, în scopul construirii, achiziţionării, reparării sau modernizării de proprietăţi imobiliare, în care c. este garantat cu proprietăţile imobiliare respective. **2.** (CONT.) Coloană (în partea dreaptă) a fiecărui cont, în care, în cazul conturilor de activ, se înscriu reducerile (scăderile) de activ, iar în cazul conturilor de pasiv, sporurile (creşterile) de pasiv. **3.** Fig. Încredere, consideraţie, stimă, trecere, autoritate de care se bucură cineva.

CREDITÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A acorda, a deschide (cuiva) un credit; a împrumuta pe cineva cu o sumă de bani; a vinde cuiva pe credit. **2.** (CONT.) A face o înregistrare în creditul unui cont.

CREDITARE s.f. Acţiunea de a credita; acordare de credit.

CREDITOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care a creditat; (despre sume) care se înscrie. **2.** S.m. şi f. Titular al unui drept de creanţă.

CREDÚL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care crede prea uşor; care se încrede uşor în cineva sau în ceva; încrezător, naiv.

CREEDENCE CLEARWATER REVIVAL, grup american rock. Constituit (1967), în California, de John şi Tom Fogerty, Doug Clifford şi Stu Cook. Convingătoare sinteză de rockabilly, pop, country şi R & B. Cântece de mare succes („Proud Mary", „Suzy Q").

CREEK (cuv. engl.) subst. Curs de apă temporar în deşerturile din Australia şi din America.

CRÉIER (lat. *cerebrum*) s.m. **1.** (ANAT.) Parte a sistemului nervos central al vertebratelor, formată din trunchiul cerebral, creierul mic şi emisferele cerebrale, ultimele două foarte dezvoltate la om. C. atinge la om o greutate medie variabilă de 1 380 g la bărbat şi de 1 250 g la femeie (după Grey). Cuprinde centrii nervoşi superiori de integrare şi de reglare a funcţiunilor organismului şi reprezintă baza materială a activităţii psihice şi a conştiinţei umane. C. *mare* v. *encefal.* ✧ *Creierul mic* = cerebel. **2.** P. ext. Minte, inteligenţă, judecată; *fig.* iniţiatorul şi conducătorul unei acţiuni. 3. *Creierii* (sau *creierul*) *munţilor* = locurile cele mai înalte şi mai greu accesibile ale munţilor.

CREIÓN (< fr.) s.n. **1.** Ustensilă pentru scris sau desenat, formată dintr-o mină protejată de un înveliş, de obicei din lemn. **2.** Desen artistic executat în creion **(1).** **3.** Denumire dată unor ustensile asemănătoare cu creionul **(1)**, având diferite întrebuinţări (ex. **c.** litografic, **c.** dermatografic etc.). ✧ *C. fotosensibil (optic)* = dispozitiv electronic, având în vârf un element fotosensibil, cu ajutorul căruia se preiau informaţii relative la coordonatele unui punct vizat pe ecran.

CREIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A executa sumar, cu creionul, un desen, indicând numai trăsăturile generale ale modelului; a desena, a schiţa. ✦ Fig. (În literatură) A schiţa în câteva trăsături un portret, un caracter etc.

CREIŢÁR (< germ.) s.m. Monedă mică de argint, mai târziu de aramă, care a circulat până la sfârşitul sec. 19 în unele state germane, în Imp. Habsburgic, în Transilvania şi în Bucovina; *p. ext.* ban de valoare neînsemnată.

CREM (< fr.) adj. invar. Alb-gălbui (de culoarea untului).

CREMALIÉRĂ (< fr.) s.f. Organ de maşină având forma unei bare dinţate care angrenează o roată dinţată, servind la transformarea mişcării de rotaţie în mişcare de translaţie şi invers.

CREMATÓRIU (< fr., lat. *crematorium*, de la *cremare*, „a arde") s.n. **1.** Clădire amenajată cu instalaţii speciale, destinată incinerării cadavrelor. **2.** Cuptor pentru arderea gunoaielor.

CREMAŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. Ardere, prefacere în cenuşă. ✦ Incinerare.

CRÉMĂ (< fr.) s.f. **1.** Preparat de forma unei paste, obţinut din grăsimi, ceruri, uleiuri eterice etc. şi utilizat în medicină, cosmetică, tehnică etc. ✧ C. *de ghete* = preparat pentru uns şi lustruit încălţămintea de piele. **2.** Preparat culinar obţinut prin frecarea unui amestec de unt, lapte, zahăr, ouă etc. cu adaos de ingrediente sau prin pasarea **(3)** legumelor. ✦ (Cu determinări) Lichior fin. **3.** (Fig.) Ceea ce este de calitate superioară.

CRÉMENE (< bg.) s.f. **1.** Silex. **2.** Bucăţică de cremene **(1)** folosită la scăpărat cu amnarul sau, la armele vechi, pentru aprinderea prafului de puşcă.

CREMER, Sir William Randal (1838-1908), om politic britanic. Unul dintre fondatorii Uniunii Interparlamentare (1887). Premiul Nobel pentru pace (1903).

CREMONA, oraş în N Italiei (Lombardia), pe Pad; 70,8 mii loc. (2001). Renumit în trecut pentru construcţia viorilor (Amati, Guarneri, Stradivari). Întreprinderi textile şi de porţelan. Maşini agricole. Catedrală (sec. 12-13), campanila „Torrazzo" (sec. 13). Domul şi Baptisteriul (sec. 12).

CREMÓNĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv pentru închiderea unei ferestre sau a unei uşi constituit din două vergele metalice dispuse în prelungire şi acţionate cu ajutorul unui mâner.

CRENÉL (< engl., cf. fr. *creneau*) s.n. Deschizătură îngustă făcută în partea superioară a unui zid de apărare prin care se aruncau proiectilele. ✦ Deschizătură îngustă în parapetul unei tranşee sau în zidul unei lucrări de fortificaţie prin care se execută trageri cu armamentul automat.

CRENELÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un zid sau o clădire) Cu creneluri.

CRENOTERAPÍE (< fr.; {s} gr. *krene* „izvor" = *therapia* „tratament") s.f. Folosire a apelor minerale în scop terapeutic.

CRÉNVURŞT (< germ.) s.m. (Mai ales la pl.) Cârnăcior preparat din pastă de carne introdusă în intestin de oaie sau în material artificial.

CREÓL, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (La pl.) Urmaşii primilor colonişti europeni din America Latină (mai ales de origine spaniolă) metisaţi sau nu cu băştinaşii. ✦ Ansamblu de varietăţi lingvistice formate în diferite părţi ale lumii în urma contactului dintre vorbitori ai unor limbi europene (engleză, franceză, portugheză, spaniolă) cu diverse alte limbi (negroafricane, australiene, austroneziene).

CREOLÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Soluţie formată din crezoli şi hidrocarburi aromatice, hidroxid de sodiu şi apă, folosită ca dezinfectant.

CREON, rege legendar al Tebei, frate al Iocastei. A domnit după uciderea nepoţilor săi, Polineuke şi Eteocle.

CREOZÓT (< fr. {i}) s.n. (CHIM.) Amestec de fenoli, în principal gualacol şi crezoli, obţinut din gudroanele de lemn sau de cărbune; lichid uleios, incolor sau galben deschis, caustic, cu miros caracteristic.

CREOZOTÁRE (după fr. *créosotage*) s.f. Operaţie de impregnare cu creozot a unor piese de lemn (traverse de cale ferată, stâlpi etc.), pentru a le mări rezistenţa la putrezire.

CREP (< fr.) s.n. **1.** Cauciuc natural de culoare albăgălbuie din care se fac tălpi pentru încălţăminte. **2.** Ţesătură subţire, încreţită, din fire de mătase suprarăsucite. ✧ *Crepsatin* = ţesătură cu o faţă mată şi cu una de tipul satinului.

CREPÍDĂ (< fr., lat.) s.f. Încălţăminte asemănătoare cu sandalele, purtată în Antic. de greci şi de romani.

CREPÓN (< fr.) s.n. Ţesătură din fire răsucite în aşa fel încât să se obţină încreţituri neregulate.

CREPONÁT, -Ă adj. (Despre ţesături, hârtie etc.) Care are un aspect asemănător creponului; încreţit.

CREPÚSCUL (< fr., lat.) s.n. Perioadă de timp cu lumină slabă după asfinţitul Soarelui (amurg) sau înainte de răsăritul lui (zori de zi); semiîntuneric. ✦ Fig. Declin.

CREPUSCULÁR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Privitor la crepuscul; ✧ *Poezie c.* = poezie apropiată de simbolism, apărută în lirica italiană ca o reacţie faţă de poezia aulică, eroică şi caracterizată printr-o inspiraţie intimistă, nostalgică sau ironică, redând un univers simplu şi comun cu ajutorul corespondenţelor muzicale. Reprezentanţi: G. Gozzano, F.M. Martini, A. Palazzeschi ş.a. 2. S.n. (La pl.) Organisme care zboară în semiîntuneric, înainte de răsăritul sau după apusul Soarelui.

CRESCAS, Hasdai ben Abraham (c. 1340-1412), teolog şi filozof evreu. Adversar al filozofiei aristotelice a lui Maimonide şi Gerson, C., influenţat de *Cabală*, a subliniat aspectul emoţional-mistic al religiei („Lumina Domnului"), influenţând, la rândul său, pe *Ficino, Spinoza*.

CRESCĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care creşte. **2.** S.m. şi f. Persoană care se ocupă cu creşterea animalelor.

CRESCĂTORÍE s.f. Loc special amenajat unde se cresc animalele.

CRESCÉNDO (< cuv. it.) adv. (MUZ.) Crescând, sporind treptat în intensitate. ✦ (Substantivat, n.) Creştere progresivă a intensităţii sunetelor produse cu vocea sau de un instrument muzical.

CRESCÚT, -Ă adj. 1. (Despe fiinţe, plante) Ajuns la un oarecare stadiu de maturizare. **2.** (Despre un aluat) Care şi-a mărit volumul prin dospire. **3.** (Despre unele legume) Care a dat în timpul păstrării lujeri sau muguri.

CRESÓN (< fr.) s.m. Plantă erbacee anuală din fam. brasicacee, înaltă de 20-40 cm, care creşte în locuri umede; originară din S Europei şi cultivată pentru frunzele sale bogate în vitamina C., care se consumă ca salată sau condiment *(Lepidium sativum)*.

CRESPI, Giuseppe Maria (numit **Lo Spagnuolo**) (1665-1747), pictor italian. Compoziţii religioase şi scene de gen. A excelat în tehnica clarobscurului („Ahile şi centaurul").

CRESPIN, Régine (1927-2007), soprană franceză. Voce suplă, amplă; aprofundare a psihologiei personajelor. Se impune în rolurile dramatice ale repertoriului italian, în roluri wagneriene şi straussiene (Mareşala din „Cavalerul rozelor"), dar şi în opera franceză. Recitaluri de lied.

CRESSON, Edith (n. 1934), om politic francez. Socialistă. Prim-min. (1991-1992); prima femeie din istoria Franţei care ocupă această funcţie.

CRESTĂ (< *creastă*) vb. I tranz. A efectua crestături prin aşchiere, deformare plastică, tăiere etc. ✦ Refl. A se tăia puţin, a se răni uşor.

CRESTĂTÚRĂ s.f. 1. Şanţ de adâncime mică făcut prin tăiere, prin crestare pe suprafaţa unui obiect; brazcă (5). 2. (La pl.) (În arta populară) Mod de ornamentare a lemnului prin cioplire, scrijelare sau crestare.

CRESTEŢ s.m. Gen de păsări călătoare, din ordinul gruiformelor, cu corpul turtit lateral, picioare zvelte, aripi rotunjite şi penaj cafeniu-pătat sau cafeniu-roşcat; trăiesc în apropierea apelor.

CRESTOMAŢÍE (< fr., gr. *krestos* „util" + *manthanein* „a învăţa") s.f. Culegere didactică de texte din diferiţi autori, reprezentative pentru valoarea lor artistică, filologică, documentară etc.

CRESUS, ultimul rege al Lydiei (560-547 î. Hr.). Vestit prin bogăţia sa; a fost învins şi detronat de regele persan Cirus II.

CRÉŞĂ (< fr.) s.f. Instituţie în care se asigură îngrijirea copiilor, până la vârsta de trei ani.

CRÉŞTE (lat. *crescere*) vb. III **I. 1.** (BIOL.) Intranz. A se mări, a deveni progresiv mai mare, a-şi spori dimensiunile, ca rezultat al proceselor vitale din organism, a se dezvolta (2). 2. (P. analog.; în opoz. cu a se micşora, a scădea, a descreşte) A se mări, a-şi mări volumul, a deveni mai mare în lungime, forţă; a spori. ✦ (Despre copii) A se face mare. 3. A lua proporţii, a se înmulţi, a se răspândi; a progresa. 4. Intranz. (Despre aluat) A-şi mări volumul prin dospire. ✦ (Despre ape) A se umfla, a-şi mări debitul. **II.** Tranz. 1. A îngriji un copil pentru a se dezvolta bine; (despre plante) a cultiva. ✦ A prăsi şi a îngriji (animale sau păsări). **2.** A îngriji un copil pentru dezvoltarea lui intelectuală şi morală; a educa.

CRÉŞTERE s.f. **1.** Acţiunea de a creşte; dezvoltare, mărire treptată. ✧ *C. economică* = creştere în termeni reali a producţiei de bunuri şi servicii într-un orizont de timp, exprimată de obicei prin creşterea produsului intern brut, total şi pe locuitor. ✦ (BIOL.) Mărire a dimensiunilor unui organ sau organism, realizată prin diviziuni celulare repetate, sau prin mărirea volumului celulelor; este reglată (la animale) prin mecanisme endocrine. **2.** Mărire a numărului, intensităţii, duratei unui lucru sau a unui fapt. **3.** Prăsire, înmulţire. ✧ *Creşterea animalelor* v. *agricultură*. **4.** Educaţie.

CRÉŞTET (< *creşte*) s.n. **1.** Vârful capului; vertex. 2. Vârf, creastă, pisc, înălţime.

CREŞTÍN, -Ă (< lat. *christianus*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine creştinismului. **2.** S.m. şi f. Nume atribuit celor care au primit botezul şi cred în Iisus Hristos; *p. ext.* persoană, om, individ.

CREŞTINĂRE s.f. Convertire la creştinism.

CREŞTINĂTĂTE s.f. **1.** Ansamblul ţărilor sau popoarelor creştine. **2.** Comunitate de creştini.

CREŞTINÍSM (< *creştin*, după fr., lat.) s.n. Totalitatea formelor de credinţă în persoana şi scrierile care conţin cuvintele şi învăţătura lui Iisus Hristos („Evanghelii"). Fondatorul c., Iisus Hristos, trece drept „întruparea" necondiţionată şi unică a lui Dumnezeu însuşi, venit printre oameni în vederea mântuirii lor şi pentru a predica iubirea lui Dumnezeu şi a aproapelui. **C.** a apărut în sec. 1 d.Hr. în Palestina, ca o sectă iudeo-creştină. A fost predicat apoi de către apostoli în cuprinsul Imp. Roman, constituindu-se, chiar în sec. 1, într-o comunitate de adepţi numită *Biserica creştină*. Persecutat de împăraţii romani, începând cu Nero (64) până la Diocleţian (303), **c.** a devenit religie de stat sub Constantin cel Mare (Edictul din Milan, 313). Constituirea **c.** din punct de vedere dogmatic este caracterizată de conflicte care au dus la schisme şi fărâmiţări sectante. Începând cu sec. 3, au apărut diverse erezii: *arianismul, iconoclasmul, nestorianismul, monofizitismul* etc. În 1054 s-a produs Marea Schismă între Biserica bizantină (răsăriteană) şi Biserica romană (occidentală), care se anatemizează şi se excomunică reciproc, actul fiind anulat abia în 1965. Prin reforma iniţiată de Luther, în 1517, şi continuată de Zwingli, Calvin şi Knox, s-au separat de catolicism bisericile protestante sau reformate: luterană, calvinistă, anglicană, presbiteriană. Ulterior, au apărut şi alte culte reformate şi sectante: adventiştii, baptiştii, unitarienii, mormonii, penticostalii, martorii lui Iehova ş.a. În sec. 20, a luat o mare amploare mişcarea ecumenică. Prin activitatea misionară, **c.** a câştigat prozeliţi în toată lumea, devenind o religie universală. În prezent, reuneşte **c.** un miliard de adepţi.

CRETA (KRITI) 1. Ins. grecească în M. Mediterană; 8,3 mii km^2; 601,1 mii loc. (2001). Oraş pr.: *Iráklion*. *Relief* muntos calcaros. Alt. max.: 2 456 m (vf. Idi). Expl. de min. de fier, mangan, azbest, gips. Cereale, tutun, legume, citrice, măslini. Viticultură. Creşterea animalelor. Turism. Aici s-a dezvoltat strălucita civilizaţie minoică (sec. 26-15 î.Hr.). Insula a fost stăpânită succesiv de bizantini, arabi, cruciaţi, veneţieni şi turci. În 1898 a obţinut autonomia în cadrul Imp. Otoman, iar în 1913 a intrat în componenţa Greciei. **2.** Mare în bazinul M. Egee, cuprinsă între arh. Ciclade, Pelopones şi ins. **C.**

CRETACIC, a treia şi ultima perioadă a Mezozoicului, care a durat până acum c. 65 mil. ani. Fauna este dominată de reptile; apar primele mamifere placentare. Flora este dominată de gimnosperme, în special conifere, dar apar şi primele angiosperme. Dispariţia dinozaurilor şi a altor reptile mari marchează sfârşitul perioadei.

CRÉTĂ (< lat.) s.f. (PETROGR.) Calcar fin granular, de culoare alb-gălbuie, format din resturi microscopice de foraminifere, moluşte, corali sau ca produs al unor reacţii chimice între sărurile din apa mării. Conţine exclusiv carbonat de calciu, rar cu nodule de siliciu. Se utilizează în ind. cauciucului, la fabricarea varului, a c. de scris etc. ✦ Bucată din această materie (uneori amestecată cu substanţe colorante) în formă de creion; utilizată pentru a scrie pe tablă sau pe alte corpuri de culoare închisă.

CRETÍN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de cretinism. ✦ P. ext. Imbecil, idiot, stupid.

CRETINÍSM (< fr.) s.n. Boală determinată de insuficienţă tiroidiană, manifestată prin înapoiere mintală şi prin tulburări de dezvoltare fizică.

CRETÓN (< fr.; {s}) s.n. Țesătură din fire de in sau cânepă, imprimată, plină și rezistentă, folosită pentru huse de mobilă, draperii etc.

CRETZIANU, Alexandru (1895-1979), publicist și diplomat român. A reprezentat România la Conferința de Pace de la Paris (1918) și la Societatea Națiunilor (1930-1932). După al Doilea Război Mondial s-a stabilit în străinătate. Lucrări: „Din arhiva lui Dimitrie Brătianu, 1933-1934", „Ocazie pierdută".

CREȚ, -EÁȚĂ (probabil cuv. autohton) adj., s.n., s.f. 1. Adj. (Despre păr, blană, lână) Răsucit în inele, cârlionțat, buclat. ✦ (Substantivat, n.) Buclă, cârlionț. 2. Adj. Cu ridicături și adâncituri; cutat, încrețit. ✦ (Substantivat, n.) Încrețitură a pielii; zbârcitură, rid. 3. S.n. Încrețitură la o țesătură sau la o haină; cută, fald.

CREȚEANU, George (1829-1887, n. București), poet și publicist român. M. de onoare al Acad. (1882). Lirică erotică („Melodii intime") și patriotic-cetățenească („Patrie și libertate"); o nuvelă istorică („Lupul Mehedințeanul").

CREȚENI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Oltețului; 2 506 loc. (2008).

CREȚÉSC adj. *Măr* ~ = soi autohton de măr cu fructul mare, sferic, turtit, verde-gălbui, cu gust acrișor plăcut.

CREȚEȘTI, com. în jud. Vaslui, în colinele Fălciului; 1 812 loc. (2008).

CREȚIA, Petru (1927-1997, n. Cluj), filolog clasicist, eseist și scriitor român. Studii de interpretare a literaturii greco-latine și moderne („Epos și logos"). Responsabil filologic al ediției academice M. Eminescu, „Opere". Lirică metafizică și de reinterpretare a marilor mituri („Pasărea Phoenix", „Norii").

CREȚOIU, Valentina (1909-2003, n. București), soprană română. Solistă a Operei din București. Repertoriu de operă și operetă, lied și vocal-simfonic. Amplă cultură stilistică, spontaneitate și sensibilitate.

CREȚU, Grigore (1848-1919, n. Târgu Neamț), filolog român. S-a ocupat de texte vechi românești („Codicele Voronețean", „Lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul").

CREȚU, Michael (n. 1957, București), compozitor german de origine română. Producător. Compune și produce piese pentru Boney M, Sandra, proiectul Enigma („Return To Innocence") etc.

CREȚULESCU v. Kretzulescu.

CREUZÉT (< fr.) s.n. 1. Vas fabricat dintr-un material rezistent la căldură (porțelan, șamotă, grafit, fontă, platină, cuarț etc.), folosit pentru reacții chimice la temperaturi înalte. 2. Recipient din material greu fuzibil, folosit în ind. pentru operații de topire, de elaborare (a metalelor, a aliajelor, a sticlei) etc. la temperaturi ridicate. 3. Partea inferioară a cuptoarelor cu cuvă în care se adună produsele de topire obținute în procesul metalurgic.

CREVÁSĂ (< fr.) s.f. Despicătură mare într-un ghețar montan sau de calotă, datorată plasticității reduse a gheții.

CREVEDIA, com. în jud. Dâmbovița, în C. Titu; 6 288 loc. (2008). Ferme de păsări.

CREVEDIA MARE, com. în jud. Giurgiu, în C. Găvanu-Burdea; 4 954 loc. (2008).

CREVEDIA, N. (pe numele adevărat *Nicolae Ion Cîrstea*) (1902-1978, n. Crevedia Mare, jud. Giurgiu), scriitor și publicist român. Lirică tradiționalist-htonică, într-un limbaj frust („Bulgări și stele"). Proză de factură umoristică (romanul „Dragoste cu termen redus").

CREVENICU, com. în jud. Teleorman, pe Glavacioc; 1 642 loc. (2008).

CREVÉTĂ (< fr.) s.f. (ZOOL.) Crustaceu decapod marin, de c. 4 cm lungime, comestibil (ex. *Crangon*); caridă. Trăiesc și în Marea Neagră.

CREZ (< *crede*) s.n. 1. Totalitatea principiilor sau convingerilor cuiva; concepție despre viață a cuiva. 2. Mărturisirea credinței față de Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, la creștini; folosit ca simbol al credinței comune sau ca formulă de botez.

CREZÓL (< fr.) s.m. Substanță chimică lichidă (metilfenol), obținută din gudroanele de lemn și de cărbune; se folosește la prepararea bachelitei, ca antiseptic etc.

CRIBLÚRĂ (< fr.) s.f. Piatră dură, spartă mărunt, folosită la lucrările de asfaltare.

CRIC (< fr.) s.n. Aparat portativ, acționat mecanic hidraulic sau pneumatic, utilizat pentru ridicarea la înălțimi mici a unor greutăți prin împingere de jos în sus.

CRICĂU, com. în jud. Alba, la poalele m-ților Trascău; 2 146 loc. (2008). Biserică (sec. 13-15).

CRICHÉT (< engl.) s.n. Joc sportiv de origine engleză, practicat cu o minge de piele și bastoane speciale, între două echipe a câte 11 oameni.

CRICHTON, Michael (n. 1942), scriitor american. Romane de aventuri și S.F. („Andromeda", „Jurasic Park" și „Lumea pierdută" - ecranizate).

CRICIOVA, com. în jud. Timiș, în C. Lugojului; 1 608 loc. (2008).

CRICK, Francis Harry (1916-2004), biofizician și genetician englez. A imaginat, împreună cu J.D. Watson, modelul structural elicoidal al acidului dezoxiribonucleic (ADN). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1962), împreună cu J.D. Watson și M.H.F. Wilkins.

CRICOV, râu, afl. stg. al Ialomiței, în C. Ploieștiului; 69 km. Izv. din dealurile subcarpatice muntene. Se mai numește *Cricovul Dulce.*

CRICOVU SĂRAT, râu, afl. stg. al Prahovei, în C. Gherghiței; 81 km. Izv. din Subcarpații de Curbură.

CRÍLĂ (< sl.) s.f. Fiecare dintre părțile laterale ale unui năvod.

CRÍMĂ (< fr.) s.f. 1. (În sens larg) Nelegiuire, fărădelege. ✦ Păcat. 2. (DR.) Denumire generică dată unor infracțiuni care prezintă un grad ridicat de pericol social (ex. omor, trădare) și pe care legea le sancționează cu pedepsele cele mai mari. ✧ *C. internațională* = infracțiune deosebit de gravă împotriva legilor și uzanțelor războiului sau contra păcii internaționale ori a umanității. Definită în 1945 de Adunarea Generală a O.N.U. 3. Omor, asasinat.

CRIMCA, Anastasie (c. 1560-1629, n. Suceava), miniaturist și caligraf român. Episcop de Roman (1606-1608) și mitropolit al Moldovei (1608-1617 și 1619-1629). A ilustrat numeroase cărți de cult. Ctitor al bisericii Mănăstirii Dragomirna.

CRIMEEA 1. Pen. în S Ucrainei, legată de continent prin istmul Perekop, care înaintează în Marea Neagră și închide M. Azov; 27 mii km². Relief muntos în S (alt. max.: 1 545 m), spre interior de platou. Expl. de min. de fier. Pomicultură. Cereale, tutun. Viticultură. Stațiuni balneoclimaterice: Ialta, Evpatoria, Alușta, Artek etc. Cunoscută în Antic. sub numele de Chersonesul Tauric sau Taurida și colonizată de greci începând din sec. 7 î.Hr.; din sec. 5 î.Hr în C. s-a dezvoltat Regatul Bosporan; stăpânită succesiv de goți, huni, alani și tătari și colonizată, în parte, de genovezi (sec. 13); în sec. 15 tătarii au întemeiat aici *Hanatul C.*, vasal Imp. Otoman; în 1783 a fost alipită la Rusia. Între 1853 și 1856 a fost teatrul *Războiului Crimeii.* Din 1991 face parte din Ucraina. 2. Republică autonomă; centrul ad-tiv: *Simferopol*; 27 mii km²; 2,1 mil. loc. (2001).

CRIMINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care este legat de o crimă, care constituie o crimă; rău, dăunător. 2. S.m. și f. Persoană care a săvârșit o crimă. ✧ *C. de război* = persoană care a săvârșit crime împotriva legilor și uzanțelor războiului, precum și împotriva păcii internaționale și a umanității.

CRIMINALÍSTICĂ (< fr., germ.) s.f. Știință pluridisciplinară având ca obiect elaborarea mijloacelor tehnico-științifice, metodelor și procedeelor tactice de descoperire, fixare, examinare și administrare a probelor privitoare la săvârșirea infracțiunilor și la autorii acestora.

CRIMINALITÁTE (< fr.) s.f. Fenomen social desemnat prin totalitatea infracțiunilor săvârșite pe un anumit terit. într-o anumită perioadă.

CRIMINOLOGÍE (< fr. {i}; {s} lat. *crimen* „delict" + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază cauzele criminalității și găsirea metodelor pentru înlăturarea lor.

CRIN (sl.) s.m. 1. Numele mai multor specii de plante erbacee, decorative, perene din fam. liliacee, cu flori mari în formă de pâlnie: *c. alb*, cu flori albe, puternic și frumos mirositoare (*Lilium candidum*); *c. regal*, cu flori albe nuanțate cu roz sau violet (*Lilium regale*), *c. roșu*, cu flori roșcate sau portocalii (*Lilium bulbiferum*), *c. de toamnă* cu flori albe (*Hosta plantaginea*) ș.a. ✧ *Crin de pădure* = plantă erbacee perenă din fam. liliaceelor, înaltă de 60-80 cm, cu frunze dispuse în verticil și flori plecate în jos, roz-violacee, cu pete purpuriu închis (*Lilium martagon*). 2. (ZOOL.) *Crini-de-mare* = clasă de echinoderme cu aspect de floare (ex. *Pentacrinus*, *Comatula*); trăiesc, fixați, în zone abisale. Sin. *crinoide.*

CRINOÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *crinis* „plete" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. (ZOOL.) Crini-de-mare.

CRINOLÍNĂ (< fr.) s.f. Fustă lungă și largă, de forma unui clopot, susținută în interior de arcuri subțiri de oțel, la modă pe la mijlocul sec. 19.

CRÍNTĂ s.f. 1. Vas de lemn de formă ovoidală sau rotundă, cu marginile nu prea înalte, în care ciobanii prepară brânza. 2. Masă specială pe care se așază și se prelucrează cașul.

CRIO- (< gr. *kryos* „frig") Element de compunere având sensul de „frig".

CRIOBIOLOGÍE (< {s} *crio-* + *biologie*) s.f. 1. Studiu al efectelor temperaturilor joase asupra fenomenelor biologice. 2. Aplicare a temperaturilor joase pentru conservarea țesuturilor și a substanțelor biologice.

CRIOCAUTÉR (< fr.; {s} *crio-* gr. + *kauterion* „fier roșu") s.n. Instrument pentru distrugerea unor țesuturi patologice cutanate prin congelare cu ajutorul zăpezii carbonice.

CRIOFÍL, -Ă (< fr.; {s} *crio-* gr. + *philos* „iubitor") adj. (BIOL.) Psihrofil.

CRIOGENÍE (< fr.; {s} *crio-* + gr. *gennao* „a produce") s.f. Disciplină care studiază fenomenele specifice și proprietățile corpurilor la temperaturi criogenice (sub 120 K); criologie.

CRIOLÍT (< fr. {i}; {s} *crio-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. Fluorură naturală de aluminiu și sodiu, cu aspect de mase compacte, culoare albă, uneori roșiatică, luciu sidefos; utilizat la fabricarea sticlei opalescente, în metalurgia aluminiului etc.

CRIOLOGÍE (< engl.; {s} *crio-* + gr. *logos* „studiu") s.f. 1. Criogenie. 2. Studiul fenomenelor fizico-geografice cauzate de îngheț.

CRIONIVÁL (< fr.) adj. (Despre o zonă climatică) Care corespunde înghețului veșnic (cu soluri înghețate permanent și strat de zăpadă).

CRIOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} *crio-* + gr. *skopeo* „a privi") s.f. Metodă de determinare a masei moleculare a unei substanțe, bazată pe scăderea temperaturii de solidificare a unei soluții diluate a substanței față de temperatura de solidificare a solventului pur.

CRIOSTÁT (< fr.; {s} *crio-* + gr. *statos* „stabil") s.n. Instalație pentru producerea și menținerea unei temperaturi scăzute constante.

CRIOTÉHNICĂ (< fr.; {s} *crio-* + *tehnică*) s.f. Ansamblu de tehnici folosite pentru obținerea, menținerea și utilizarea temperaturilor criogenice (sub 120 K).

CRIOTERAPÍE (< fr.; {s} *crio-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. (MED.) Metodă de tratament care utilizează congelarea cu ajutorul zăpezii carbonice; folosită în tratamentul negilor, al cicatricelor cheloide etc.

CRIOTRÓN (< engl, germ.; {s}) s.n. Dispozitiv electronic cu funcție de releu, al cărui principiu de funcționare se bazează pe supraconductibilitatea unor metale la temperaturi criogenice (sub 120 K); folosit în construcția unor calculatoare electronice.

CRÍPTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Construcție subterană într-un templu antic. **2.** Cavou subteran. **3.** Capelă subterană. **4.** (HIST.) Adâncitură mică, tubulară, situată pe suprafața unei mucoase (c. amigdaliană).

CRÍPTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Ascuns, secret. ✦ Care prezintă ascunzători, focare de microbi. ✧ *Limbaj c.* = limbaj obscur, greu accesibil.

CRIPTO- (< fr.; {s} gr. *kryptos* „ascuns") Element de compunere cu sensul „ascuns", „secret".

CRIPTOCOMUNÍSM (< fr.; {s} *cripto-* + *comunism*) s.n. Manifestări în forme disimulate ale comunismului.

CRIPTOCRISTALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *cripto-* + lat. *crystallinus* „cristalin") adj. (Despre structura mineralelor și rocilor) Care este foarte fin cristalizat.

CRIPTOGÁMĂ (< fr.; {s} *cripto-* + gr. *gamos* „unire") s.f. (La pl.) Grup mare de plante inferioare nevasculare (ex. algele, ciupercile, lichenii, mușchii) și vasculare (ferigi, ecvisetacee, licopodiacee), lipsite de flori, care se înmulțesc prin spori; (La sg.) Plantă din acest grup.

CRIPTOGENÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *cripto* + gr. *genetes* „născător") adj. Care are o cauză ce nu poate fi determinată cu mijloacele actuale ale medicinii (ex. boală **c.**).

CRIPTOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *cripto-* + gr. *graphe* „scriere") s.f. Scriere secretă cu ajutorul unui cod de semne convenționale. ✦ Joc distractiv constând din dezlegarea unei fraze scrise cu ajutorul unor semne, numere, desene etc.

CRIPTOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *cripto-* + gr. *gramma* „literă, text") s.f. Document, text scris cu caractere secrete, cărora li se atribuie, pe baza unui cod, valori speciale cunoscute doar de cei inițiați. ✦ Joc distractiv constând din împărțirea cuvintelor unei fraze într-un număr exact de fragmente, care se înscriu într-o formă geometrică regulată, urmând să fie aflat locul și modul în care ele se succed.

CRIPTOMITÓZĂ (< fr.) s.f. Diviziune celulară fără formare aparentă de cromozomi.

CRIPTONÍM (< germ.; {s} *cripto* + gr. *onyma* „nume") s.n. **1.** Nume împrumutat, imaginar sau reprezentat prin niște inițiale, cu care un autor își semnează o lucrare, o operă de artă etc. **2.** Lucrare semnată cu un astfel de nume.

CRIPTORHIDÍE (< fr.; {s} *cripto-* + gr. *orchis* „testicul") s.f. Coborâre incompletă a unui testicul *(monorhidie)* sau a ambelor *(c. dublă)*, oprindu-se la nivelul cavității abdominale *(c. abdominală)* sau pe traiectul inghinal *(c. inghinală)*.

CRIPTOZÓIC (< fr. {i}; {s} gr. *kryptos* „secrete" + *zoon* „viață") adj. *Eon* ~ = interval de timp din cadrul evoluției Pământului în decursul căruia s-au format rocile lipsite de resturi evidente de faună.

CRISALÍDĂ (< fr., lat. *chrysallis, -idis*, gr. *khrysos* „aur") s.f. (ZOOL.) Nimfă de fluturi, al cărei tegument are reflexe metalice.

CRISIA, denumire dată de romani *Crișului Repede*.

CRISOBERÍL (< fr.; {s} gr. *khrysos* „aur" + *beril*) s.n. Mineral din grupul spinelilor întâlnit la contactul intruziunilor granitice cu șisturile cristaline.

CRISOCÓL (< fr.; {s} gr. *khrysos* „aur" + *kolla* „clei") s.n. Silicat de cupru hidratat, întâlnit în zonele de oxidare a zăcămintelor de cupru din reg. aride. Are aspect de gel opalescent, este albastru deschis până la negru, cu luciu de ceară. Minereu de cupru (36%).

CRISOLÍT (< fr.; {s} gr. *khrysos* „aur" + *lithos* „piatră") s.n. Olivină.

CRISOPRÁZ (< fr.; {s} gr. *khrysos* „aur" + *prasos* „praz") s.n. Varietate de calcedonie, de culoare verde.

CRISOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *khrysos* „aur" + *therapeia* „tratament") s.f. Tratament cu săruri de aur, folosit în unele forme de afecțiuni articulare; auroterapie.

CRISPÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre mușchi, nervi, față etc.) A se contracta (involuntar), a se încleșta (din cauza unei tensiuni nervoase).

CRISPÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a se crispa. **2.** Operație prin care se imprimă feței pieilor de box, de safian etc. relief caracteristic.

CRISPI, Francesco (1819–1901), om politic italian. A susținut ideea unificării Italiei; a pregătit și sprijinit expediția „celor 1 000" (1860); ca prim-min. al Italiei (1887–1891, 1893–1896) a militat pentru apropiere față de Puterile Centrale și o expansiune colonială în Africa.

CRISTÁL (< fr., lat. *crystallis*, gr. *krystallos* „gheață") s.n. (FIZ.) **1.** Corp solid, omogen, cu o structură internă regulată, particulele sale alcătuind *rețeaua cristalină* și, uneori, cu o formă exterioară, de asemenea regulată, de poliedru. **2.** (MINERAL.) *C. de stâncă* = varietate transparentă, incoloră de cuarț, utilizată în ind. optică, în radiotehnică, ca piatră semiprețioasă etc. **3.** Sticlă plumbopotasică *(c. de Baccarat)*, calcopotasică *(c. de Boemia)* etc., de calitate superioară, transparentă, perfect incoloră, cu indice de refracție mare, folosită pentru fabricarea lentilelor optice și a unor obiecte de lux. Sin. *cleștar*^{1}. ✦ Obiect fabricat din cristal **(1)**. **4.** *C. lichid* = fluid care prezintă anizotropia proprietăților, mai ales a celor optice, datorită orientării ordonate a moleculelor sale; se folosește în tehnică (sisteme de afișaj, traductoare optice).

CRISTALÍN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Transparent, curat, limpede cum e cristalul **(1)**; caracteristic cristalului. 2. S.n. Segment al ochiului, de forma unei lentile transparente, biconvexe, situat înapoia irisului, cu rol important în acomodarea vederii la distanță.

CRISTALÍT (< fr. {i}) s.n. Cristal embrionar, incomplet dezvoltat, neregulat, considerat stadiu intermediar între starea cristalină și cea amorfă sau coloidală; întâlnit în rocile vulcanice sticloase.

CRISTALIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. și refl. (Despre substanțe) A (se) transforma dintr-o stare gazoasă, lichidă sau solidă-amorfă în stare solidă-cristalină. **2.** Refl. Fig. (Despre idei, sentimente) A căpăta o formă precisă; a se clarifica.

CRISTALIZATÓR (< fr.) s.n. Vas de laborator sau aparat industrial, folosit pentru cristalizarea unei substanțe dintr-o soluție în vederea separării sau a purificării substanțelor.

CRISTALOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *krystallos* „cristal" + *graphe* „descriere") s.f. Știință auxiliară a mineralogiei care se ocupă cu studiul cristalelor. ✧ *C. fizică*, studiază proprietățile fizice ale cristalelor, dependența lor de structura atomo-cristalină și modificarea acestora sub acțiunea factorilor externi. *C. chimică*, studiază dependența dintre structura cristalină a unei substanțe și proprietățile ei chimice. *C. optică*, studiază efectele caracteristice apărute la propagarea luminii în cristale (birefrigerența, polarizarea luminii).

CRISTALOHIDRÁȚI (< fr.) s.m. pl. Substanțe solide cristaline în a căror compoziție intră și molecule de apă (ex. $CuSO_45H_2O$; $MgSO_47H_2O$).

CRISTALOÍD, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. (Înv.) Substanță cristalizată. **2.** Adj. Care are înfățișarea unui cristal **(1)**.

CRISTEA, Emilian (1915–1982, n. Ploiești), alpinist și publicist român. A participat la escaladarea în premieră a 81 de trasee și a parcurs, în premieră de iarnă, crestele Carpaților Meridionali și Occidentali. Autor de ghiduri și hărți turistice.

CRISTEA, Miron v. **Miron.**

CRISTEA, Petre (1909–1998), automobilist sportiv român. A participat (1931–1939) la 80 de curse naționale și internaționale. În 1936 a câștigat raliul Monte Carlo, iar în 1939, cursa de viteză de pe Nürburgring (Germania).

CRISTEA, Valeriu (1937–1999, n. Arad), critic literar român. Comentarii critice în spirit modern ale valorilor clasice („Despre Creangă", „Spațiul în literatură", „Dicționarul personajelor lui Dostoievski").

CRISTEI DE BALTĂ (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul gruiformelor, strâns legată de mediul acvatic, bună înotătoare, de c. 28 cm, cu penaj cenușiu-brun, pătat pe spate și cu dungi brune pe flancurile cenușii-deschise, având ciocul mai lung decât capul *(Rallus aquaticus)*. Sin. *cârstel*.

CRISTEL DE CÂMP (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul gruiformelor, de c. 36 cm, cu penaj brun-măsliniu și aripile roșcate; trăiește pe câmp și în stufărișul din apropierea bălților *(Crex crex)*.

CRISTÉLNIȚĂ (< sl.) s.f. Vas mare, de obicei din metal, de forma unei cupe, folosit în ritualul botezului la creștini; colimvitră.

CRISTESCU, George (n. 1902, București), fizician român. Contribuții în domeniul fotoelectricității (tuburi cu neon, torța de înaltă frecvență), radiotehnicii și televiziunii.

CRISTESCU, Gheorghe (1882–1973, n. sat Copaciu, jud. Giurgiu), reprezentant al mișcării muncitorești și socialiste din România. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist, al cărui prim conducător a fost (1921–1924). Exclus din P.C.R. în 1926.

CRISTESCU, Mircea (1928–1995, n. București), dirijor român. Amplu repertoriu simfonic și vocal-simfonic, numeroase prime audiții românești. Dirijor permanent (din 1962) al Filarmonicii „G. Enescu".

CRISTESCU, Nicolae Dan (n. 1929, Chelmenți, Hotin), matematician și mecanician român. Acad. (1992). Contribuții în domeniul plasticității dinamice („Probleme dinamice în teoria plasticității") și al mecanicii firelor extensibile („Viscoplasticitatea", în colab.).

CRISTESCU, Romulus (n. 1928, Ploiești), matematician român. Acad. (1990). Cercetări în domeniul analizei funcționale (referitoare la spațiile liniare ordonate), al teoriei probabilităților și al dirijării automate („Spații liniare topologice").

CRISTEȘTI **1.** Com. în jud. Botoșani pe râul Miletin; 4 857 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Iași, pe valea Moldovei; 4 320 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Mureș pe Mureș; 5 800 loc. (2008).

CRISTIAN (CHRISTIAN), numele mai multor regi ai Danemarcii, Norvegiei și Suediei. Mai importanți: **1. C. I,** rege al Danemarcii (1448–1481), Norvegiei (1450–1481) și Suediei (1457–1464, 1465–1467). Întemeietorul dinastiei Oldenburg. **2. C. IV,** rege al Danemarcii și Norvegiei (1588–1648). A participat între 1625 și 1629 la Războiul de 30 de Ani de partea coaliției antihabsburgice și a purtat războaie cu Suedia. **3. C. VIII,** rege al Danemarcii (1839–1848); a înfăptuit mai multe reforme administrative. **4. C. IX,** rege al Danemarcii (1863–1906). În timpul domniei lui a avut loc Războiul Austro-Prusiano-Danez (1864).

CRISTIAN **1.** Com. în jud. Brașov, la poalele Postăvarului; 4 340 loc. (2008). Expl. forestiere, de cărbune brun, calcare și argile refractare. Cărămidă și țiglă. Biserică evanghelică (sec. 13), biserică ortodoxă (1795). **2.** Com. în jud. Sibiu, la poalele m-ților Cindrel; 3 997 loc. (2008). Constr. metalice. Cetate țărănească (sec. 15–16).

CRISTINEȘTI, com. în jud. Botoșani, în apropiere de graniță, la izvoarele Bașeului; 3 809 loc. (2008).

CRISTINOIU, Ion (1942–2001), compozitor român. Șlagăre de muzică ușoară („Te așteaptă un om", „Prin ploaie trecător"), musical („Nu sunt Turnul Eiffel"), muzică de teatru și film.

CRISTOFOREANU, Florica (1887–1960, n. Râmnicu-Sărat), soprană română. Voce de mare întindere (roluri de coloratură, soprană lejeră și dramatică, mezzo-soprană). Cariere paralele în operetă și operă, cu accent pe repertoriul italian.

CRISTOLȚ, com. în jud. Sălaj, în dealurile Gârboului; 1 451 loc. (2008).

CRISTURU SECUIESC, oraș în jud. Harghita, pe dr. Târnavei Mari; 10 342 loc. (2008). Rezervația naturală vulcanii noroioși de la Filiași (1 ha). Expl. de gaz metan și de balast. Oțeluri speciale. Fabrici de mobilă. Ind. textilă. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale. Menționat documentar în 1333, iar ca *oppidum* în 1459. Oraș din 1956.

CRIȘ **1.** Râu, afl. stg. al Tisei, pe terit. Ungariei, care se formează prin unirea celor trei Crișuri, ce drenează versantul vestic al m-ților Apuseni și o parte din C. de Vest; *C. Repede*, 148 km. Izv. din zona deluroasă a depr. Huedin, de la 710 m alt., străbate defileul de la Ciucea și intră în C. de Vest. Trece prin Oradea; *C. Negru*,

Crişan (Gheorghe C.)

144 km. Izv. din m-ţii Bihor şi trece prin Vaşcău, Stei şi Beiuş (primind ca afl. C. *Pietros*; 31 km, ce izv. din m-ţii Bihorului); C. *Alb*, 238 km. Izv. din S m-ţilor Bihor, străbate depr. Zarandului. 2. Cultură materială din Neoliticul timpuriu (milen. 6 î.Hr.), răspândită pe aproape întreg terit. României, precum şi pe cel al ţărilor vecine (Bulgaria, Serbia, Ungaria); varianta din Serbia a culturii C. poartă numele de *Starcevo*.

CRIŞAN, com. în jud. Tulcea, pe braţul Sulina; 1 312 loc. (2008). Cherhana.

CRIŞAN (Gheorghe C. sau Marcu Giurgiu) (1733–1785, n. Vaca, azi sat Crişan, com. Ribiţa, jud. Hunedoara), iobag român. Conducător al răscoalei ţărăneşti din Transilvania din 1784–1785. A comandat acţiunile răsculaţilor din Zarand, activând apoi la Câmpeni, Abrud, Cricău; din tabăra sa a pornit, în numele lui Horea, ultimatumul ţăranilor (11 nov.) ce au luptat apoi împotriva trupelor imperiale în Zarand, la Brad, la Hălmagiu. Prins (30 ian. 1785) şi închis la Alba Iulia, unde s-a sinucis, sugrumându-se cu curelele de la opinci (13 febr.).

CRIŞANA, prov. istorică în V m-ţilor Apuseni şi în Câmpia de Vest, la N de Mureş. Pe terit. ei este menţionat voievodatul românesc al lui *Menumorut* (sec. 9–10). După 1541 a făcut parte din principatul Transilvaniei; turcii au stăpânit între anii 1660 şi 1692 o mare parte a terit. C. (eialetul de Oradea). Puternic centru al culturii româneşti în sec. 19 (şcolile de la Beiuş, Arad, Oradea etc.). În 1918 s-a unit cu România, odată cu Transilvania, Banatul şi Maramureşul.

CRIŞCIOR, com. în jud. Hunedoara, pe Crişul Alb; 4 161 loc. (2008). Expl. forestiere, de min. auroargentifere şi andezite. Termocentrală (Gura Barza). Flotaţie. Biserică ridicată la sfârşitul sec. 14 de cnejii români din familia Bălea.

CRIŞENI, com. în jud. Sălaj, la poalele m-ţilor Meseş; 2 550 loc. (2008).

CRIŞTIORU DE JOS, com. în jud. Bihor, la poalele m-ţilor Codru-Moma; 1 460 loc. (2008).

CRITÉRIU (< fr., germ.) s.n. 1. Principiu, regulă, normă, condiţie pe baza cărora se face o apreciere, o estimare, o clasificare. 2. Probă sportivă sau concurs prin care se face, de obicei, o selecţie a celor mai buni sportivi dintr-o ramură.

CRÍTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., sm. şi f. I. Adj. 1. Care se raportează la un moment de criză (ex. *vârstă critică*); care este decisiv pentru vindecarea unei boli (ex. momentul critic al bolii). 2. Care poate determina sau produce o schimbare importantă (în rău); decisiv, crucial, hotărâtor. 3. (FIZ.) *Stare c.* (sau *punct c.*) = stare a unui fluid în care dispare diferenţa între starea lichidă şi cea gazoasă; este caracterizată prin temperatură critică, presiune critică şi volum critic. *Temperatură c.* = temperatura unui gaz deasupra căreia acesta nu poate fi lichefiat. II. Adj. 1. Privitor la critică (IV), în legătură cu critica. ✧ *Spirit c.* = manieră de a gândi care nu acceptă nici o afirmaţie fără a pune problema valorii ei. *Aparat c.* = totalitatea notelor, comentariilor, bibliografiei, principiilor filologice ce însoţesc editarea ştiinţifică a unui text. 2. Înclinat să critice. ✦ Capabil de a examina şi a judeca cu pătrundere adevărul logic al unei afirmaţii, exactitatea, autenticitatea unui text, valoarea faptelor, acţiunilor, creaţiilor oamenilor (în special producţii literare şi artistice). III. S.m. Specialist care analizează, interpretează, emite judecăţi de valoare asupra operelor literare, artistice sau ştiinţifice. IV. S.f. 1. Cercetarea, analiza, judecarea şi aprecierea valorii faptelor, acţiunilor, creaţiilor oamenilor. ✧ *C. literară* (şi artistică) = ramură a ştiinţei literaturii, care analizează, interpretează, apreciază şi orientează fenomenul literar (artistic), pe baza unei concepţii estetice. *C. bibliografică* = şcoală engleză de investigaţie, înfiinţată în 1892, care studiază redactarea textelor atribuite lui Shakespeare. *C. de text* = judecarea şi discutarea veridicităţii faptelor şi a valorii izvoarelor istorice, examinarea unor texte (manuscrise) prin confruntarea cu originalul, compararea cu variantele lor, în vederea stabilirii autenticităţii, adaptării, localizării, filiaţiei; v. *textologie*. 2. Apreciere, de obicei severă, a însuşirilor sau a comportamentului cuiva.

CRITICÁ (< fr.) vb. I tranz. A dezvălui lipsurile, greşelile, defectele unei persoane, ale unor acţiuni, stări de lucruri etc. ✦ A aprecia valoarea artistică, etică etc. a unei opere. ✦ Peior. A bârfi.

CRITICÍSM (< germ., fr.) s.n. (FILOZ.) Doctrina lui Kant, care consideră analiza riguroasă a valorii şi a limitelor capacităţii de cunoaştere drept condiţie prealabilă a oricărei cercetări filozofice.

CRITON (sec. 1–2), medic grec, originar din Macedonia. L-a însoţit pe împăratul Traian în cea de-a doua campanie împotriva geto-dacilor (105–106) şi a descris cele două războaie daco-romane în „Geticele” (din care s-au păstrat numai câteva fragmente).

CRIVÁC s.n. 1. Instalaţie rudimentară folosită la ocnele de sare pentru a ridica bolovanii de sare. 2. Troliu primitiv de lemn, acţionat manual, folosit la săparea puţurilor de mină de mică adâncime. 3. Piesă din scheletul transversal al unei ambarcaţii, de care se fixează scândurile ce formează învelişul ambarcaţiei.

CRIVAIA, staţiune climaterică în jud. Caraş-Severin, la poalele m-ţilor Semenic, la 650 m alt.; indicată pentru tratarea nevrozelor astenice, a afecţiunilor endocrine şi a celor respiratorii.

CRÍVĂŢ (< bg.) s.n. Nume dat vântului rece şi violent, care bate iarna dinspre E şi NE în Moldova şi C. Dunării.

CRIVĂŢ, com. în jud. Călăraşi, în Bărăganul Mostiştei; 2 287 loc. (2008).

CRIZANTÉMĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. asteracee, cu frunze penat-divizate şi flori de culori variate în capitule mari, originară din Asia, mult cultivată ca plantă ornamentală; numeroase varietăţi. Cele de grădină numite şi tufănică, dumitriţă (*Chrysanthemum indicum*).

CRÍZĂ (< fr.) s.f. 1. Fază în evoluţia unei societăţi marcată de mari dificultăţi (economice, politice, sociale, militare etc.). ✧ *C. economică* = fază a unui ciclu economic, caracterizată prin dificultăţi economice majore şi care se reflectă prin dezechilibre grave dintre producţie şi consum, ofertă şi cerere, prin creşterea şomajului şi preţurilor. C. economice pot fi ciclice, respectiv cele care se repetă cu o anumită periodicitate şi neciclice, care nu au o anumită repetabilitate. *C. ministerială* = perioadă intermediară între demisia şi formarea unui guvern. ✦ Lipsă acută (ex. c. de timp). 2. Declanşarea bruscă a unei boli sau apariţia unui acces brusc în cursul unei maladii cronice (ex. c. de apendicită). ✦ (PSIH.) Apariţie bruscă a unei rupturi de echilibru, manifestată prin tensiune, zbucium, depresiune sufletească.

CRIZBAV, com. în jud. Braşov; 2 304 loc. (2008).

CROÁT, -Ă (< fr., germ.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune în Croaţia. Mai trăiesc în Bosnia-Herţegovina, Vojvodina, Austria, Ungaria, S.U.A. şi Canada. De religie creştină (catolică). ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Croaţia. 2. Adj. Care aparţine Croaţiei sau populaţiei ei, privitor la Croaţia sau la populaţia ei. ✧ (Substantivat) *Limba c.* = limbă indo-europeană, ramura slavă, grupul meridional. Spre deosebire de sârbă, are împrumuturi din germană, maghiară. Alfabet latin. Limbă oficială în Croaţia.

CROAŢIA (Republica ~), rep. în vestul Pen. Balcanice, cu ieşire la M. Adriatică; 56, 5 mii km^2; 4,42 mil. loc. (2003). Limba de stat: croata. Religia: catolici (87,8%), în rest ortodocşi, musulmani ş.a. Cap.: *Zagreb*. Oraşe pr.: Rijeka, Split, Osijek. *Relief*: în N C. Sloveniei, în NV pen. Istria, în SV Alpii Dinarici şi litoralul M. Adriatice

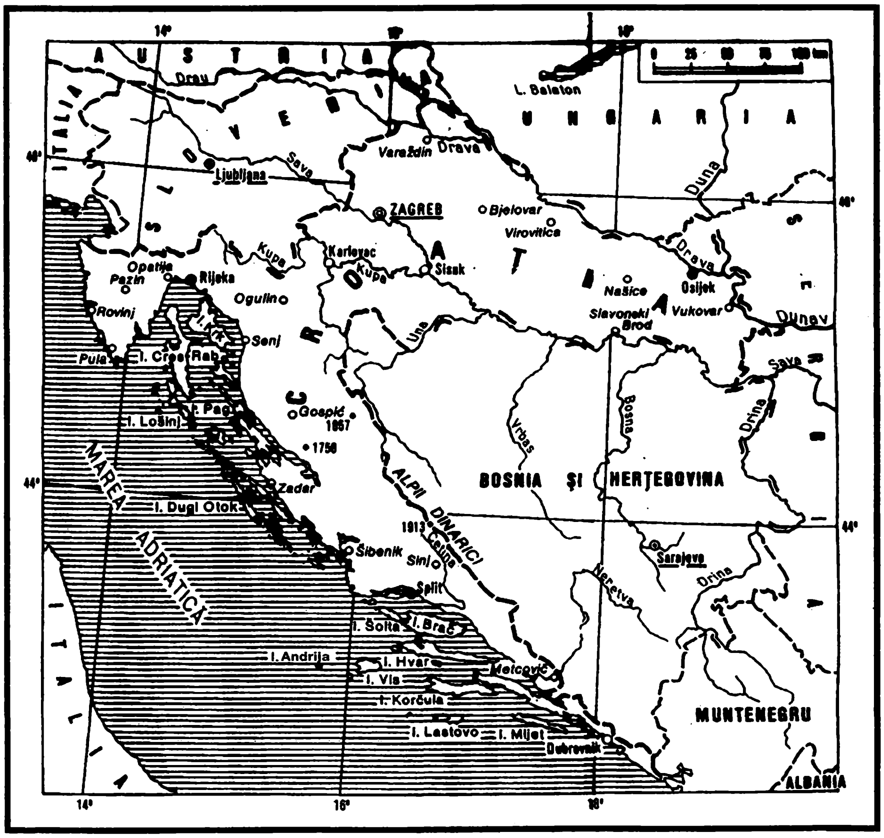

(Coasta Dalmată), cu numeroase ins. paralele cu țărmul. *Climă* temperată în N și mediteraneană în S. Expl. de cărbuni, petrol, gaze naturale, bauxită, sare marină. Produse petroliere, aluminiu, constr. de mașini, produse chimice, textile și alim. Se cultivă porumb, grâu, sfeclă de zahăr și floarea-soarelui. Plantații de citrice și de măslini. Pomicultură și viticultură. Se cresc bovine și porcine. Turism. Moneda: 1 Kuna = 100 Lipa. - *Istoric.* În Antic. terit. C. a fost locuit de iliri și apoi cucerit și romanizat, fiind inclus mai întâi în prov. Pannonia. Succesiv, în stăpânirea ostrogoților, longobarzilor, avarilor. Aici s-au stabilit triburile croate (sec. 7-8), ramură a slavilor de V, care se constituie într-un stat în sec. 10. În 1102, C. formează o uniune dinastică cu Ungaria. Împreună cu Slovenia, C. a fost cucerită de turci (sec. 16). În 1867, în urma dualismului austro-ungar, C. a fost inclusă în Ungaria. În 1918 a intrat în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). În 1941, în urma mișcării separatiste conduse de Ante Pavelić, C. se constituie într-un stat independent, satelit al Germaniei și Italiei. În 1946 reintră în componența Iugoslaviei, C. devenind una dintre cele 6 republici ale acesteia (din 1963, R.S.F.I.). Își proclamă independența (25 iun. 1991), fapt ce a dus la izbucnirea războiului civil. Admisă (22 mai 1992) în O.N.U. Decizia regiunilor din C. locuite, în majoritate, de sârbi, de a-și proclama independența a provocat izbucnirea unor ciocniri armate violente (1991-1992), situație în care O.N.U. a decis trimiterea unei forțe de menținere a păcii în C. *Franjo Tudjman,* liderul Uniunii Democrate Croate (partid care a deținut puterea în anii 1990-2000), este ales (8 aug. 1992) președinte al C. (reales la 15 iun. 1997), conducând țara în mod autoritar. Hotărârea din 1995 a președintelui Tudjman de a relua prin forță terit. ocupate de sârbii din V și E Slavoniei a dus la tensionarea relațiilor în zonă, luptele încetând în urma medierii conflictului de către americani și O.N.U. În 1998, după o serie de măsuri tranzitorii, are loc integrarea, pe cale pașnică, în C. a terit. aflate în dispută. În timpul crizei din Kosovo (1999), C. acordă aviației N.A.T.O. dreptul de survol pentru misiunile acesteia în spațiul aerian al Iugoslaviei. C. aderă (mai 2000) la Parteneriatul pentru Pace lansat de N.A.T.O., iar în febr. 2003 depune oficial cererea de aderare la Uniunea Europeană, după ce, în mai 2002, solicitase admiterea țării în N.A.T.O. Stipe Mesić ales președinte în 2000 câștigă un nou mandat în 2005.

CROAZIÉRĂ (< fr.) s.f. Călătorie (turistică) pe mare.

CROBÍZI (< lat.) s.m. pl. Populație de neam tracic așezată la S Dunării, în apropierea Mării Negre, în sec. 5 î.Hr.-2 d.Hr.

CROCÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre unele alimente) Care face zgomot când este mestecat în gură; tare și bine prăjit sau copt.

CROCE, Benedetto (1866-1952), filozof neohegelian, istoric, critic literar și om politic liberal italian. Participant la mișcarea antifascistă și de eliberare națională. Abordează intuiția artistică ca o expresie a creativității personale („Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală"). A conceput istoria într-o modalitate înrudită cu cea a lui Hegel („Teoria și istoria istoriografiei"). M. de onoare al Acad. Române (1921).

Benedetto Croce

CROCE, Giulio Cesare della Lira (1550-1609), scriitor italian. Creatorul eroilor burlești Bertoldo și Bertoldino.

CROCHÉT (< engl.) s.n. Joc sportiv de origine engleză cu bile de lemn, care, lovite cu niște ciocănașe cu coadă lungă, trebuie să treacă prin niște porțițe, instalate pe terenul de joc.

CROCHÉTE (< fr.) s.n. pl. Preparat culinar din aluat, griș, zarzavaturi etc., cu diferite ingrediente (chimion, cașcaval etc.), în formă de bastonașe sau cubulețe, prăjite în grăsime sau coapte.

CROCHÍU (< fr.) s.n. Desen rapid, executat de obicei după natură, care surprinde trăsăturile esențiale ale figurilor, obiectelor.

CROCODÍL (< fr., lat., gr.) s.m. **1.** (ZOOL.) Reptilă mare, din ordinul crocodilienilor, genul *Crocodylus,* cu corpul turtit dorso-ventral, acoperit cu plăci dermice foarte rezistente, cu coadă lungă și bot alungit, cu dinți conici. Există mai multe specii, trăind în ape dulci sau în mări în zonele tropicale ale Globului: în Africa, crocodilul de Nil *(Crocodylus niloticus),* în India *(C. palustris),* în SE Asiei și N Australiei *(C. porosus)* ș.a. **2.** Piesă metalică izolată electric, fixată între șinele unei linii de cale ferată, folosită în unele instalații de autostop pentru a transmite o comandă electrică pe locomotiva în mers. **3.** Clește cu care se dă dopurilor de plută elasticitatea necesară folosirii lor. **4.** Piesă de forma unui cleștișor cu fălci dințate, folosită pentru realizarea unor legături electrice temporare și demontabile.

CROCODILIÉNI (< fr.) s.m. pl. (ZOOL.) Ordin ce cuprinde cele mai mari și mai evoluate reptile (nări bine separate între ele, dinți implantați în alveole, inima cu patru compartimente), încadrate în 13 specii (ex. crocodilul de Nil, gavialul, aligatorul), răspândite în apele din toate reg. calde de pe Glob; se hrănesc cu pradă animală, vie sau moartă.

CROHMĂLNICEANU, Ovid S. (1921-2000, n. Galați), critic literar și prozator român. Stabilit în Germania. Comentator al fenomenului literar contemporan („Al doilea suflu"); sinteze („Literatura română între cele două războaie mondiale"). Povestiri fantastice („Istorii inedite").

CROÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A tăia un material după un contur desenat în prealabil. **2.** A deschide un drum, înlăturând obstacolele. **3.** Fig. A lovi, a bate (un om sau un animal).

CROIÁLĂ s.f. **1.** Felul cum este croită o haină; tăietură. **2.** Fig. Fel de a fi; caracter.

CROITÓR, -EÁSĂ subst. **1.** S.m. și f. Cel (cea) care croiește și coase haine, precum și alte obiecte de îmbrăcăminte. **2.** S.m. (ENTOM.) Insectă mare (3-5 cm) din fam. cerambicidelor, de culoare neagră, ușor castanie, cu antene lungi, noduroase *(Cerambyx cerda).* Larvele sapă galerii în tulpinile stejarului, degradând lemnul. **3.** S.m. (ANAT.) Mușchiul cel mai lung al coapsei, care se întinde de la splina iliacă până la tibie.

CROITORÍE s.f. **1.** Meșteșugul croitorului. **2.** Atelierul în care se confecționează obiecte de îmbrăcăminte din țesături.

CROITORU, familie de muzicieni români. **1. Gabriel C.** (n. 1965, Galați), violonist român. Carieră internațională concertistică și camerală (cvartetul Transilvan). Integrală Sarasate pe CD. **2. Florin C.** (n. 1969, Galați), violonist român. Fratele lui C. (1) Concerte și recitaluri ca solist în întreaga lume („Cei trei violoniști").

CROM (< fr. {i}; {s} gr. *khroma* „culoare") s.n. Element chimic (Cr; nr. at. 24, m. at. 52,99, p.t. 1 890°C, p.f. 2 480°C); metal alb, dur, casant, foarte rezistent față de agenții chimici; întrebuințat la obținerea unor aliaje (oțel cu c.) și la cromare, iar sub formă de săruri, în vopsitorie, tăbăcărie, fotografie, cataliză etc. Descoperit de chimistul francez L.N. Vauquelin (1797).

CRO-MAGNON, peșteră în SV Franței (Aquitania), lângă localit. Les Eyzies-de-Tayac, unde au fost descoperite resturi fosile umane de la sfârșitul Pleistocenului; reprezintă faza protoeuropidă din evoluția lui *Homo sapiens.*

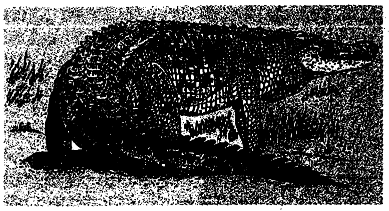
Crocodil

CROMÁRE s.f. Acoperire prin electroliză, a obiectelor metalice cu un strat subțire de crom, pentru a le mări rezistența la coroziune.

CROMÁT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului cromic.

CROMATÁRE s.f. Operație de acoperire prin imersie, stropire, vopsire a unor obiecte metalice cu o peliculă subțire de cromați, pentru a le mări rezistența la coroziune sau pentru efecte decorative.

CROMÁTIC, -Ă (< fr., lat. *chromaticus;* gr. *hroma* „culoare, ton muzical") adj., s.f. **I.** Adj. **1.** (FIZ.) Referitor la culori sau la colorit. **2.** (MUZ.) *Interval cromatic* = interval alcătuit din două sunete cu aceeași denumire (unul dintre ele fiind alterat). *Gamă cromatică* = gamă formată dintr-o serie succesivă de semitonuri. **II.** S.f. (ARTE PL.) Ansamblul culorilor unei picturi, al unui mozaic etc.

CROMATÍDĂ s.f. (GENET.) Fiecare dintre cele două segmente rezultate prin diviziunea longitudinală a unui cromozom, în cursul mitozei sau meiozei, și care, ulterior, se separă total pentru a da naștere cromozomilor-fii; sunt numite și *c. surori,* când referirea se face la același cromozom sau *c. omoloage,* când este vorba de cromozomi omologi.

CROMATÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *khromat-* „culoare") s.f. **1.** (HIST.) Substanță alcătuită în special din nucleoproteide (deoxiriboză, riboză), reprezentând componenta chimică de bază a nucleului celular la animale și plante și având o mare afinitate pentru coloranții bazici; în timpul diviziunii celulare se concentrează în *cromozomi.* **2.** (GENET.) *C. sexuală* = formațiune triunghiulară sau planconvexă întâlnită în nucleul somatic la mamiferele placentare de sex feminin; reprezintă rezultatul condensării unui cromozom de sex X, la începutul dezvoltării intrauterine.

CROMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *khromat-* „culoare") s.n. **1.** (FIZ.) Aberație cromatică. **2.** (MUZ.) Termen ce indică folosirea elementelor cromatice în limbaj sau stil (prin opoziție cu diatonismul).

CROMATOCÍT (< fr.; {s} gr. *khromat-* „culoare" + *kytos* „celulă") s.n. Celulă specializată în elaborarea de pigmenți, care se acumulează în citoplasmă sub formă de granule. La mamifere, melanina fiind cel mai răspândit pigment, c. poartă numele de *melanocit.*

CROMATOFÓR (< fr. {i}; {s} gr. *khromat-* „culoare" + *phoreo* „a purta") s.m. **1.** (ZOOL.) Celulă care conține pigment; după culoarea acestuia, c. poate fi negru *(melanofor),* roșu *(eritrofor)* etc. **2.** (BOT.) Corpuscul din celulele plantelor superioare și ale unor alge, care conține clorofilă sau alți pigmenți.

CROMATOGÉN, -Ă (< fr.; {s} gr. *khromat-* „culoare" + *gennao* „a produce") adj. Care colorează, care produce materii colorante.

CROMATOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *khromat-* „culoare" + *graphe* „descriere") s.f. Metodă de separare a componentelor unei probe, bazată pe distribuția lor diferită între două baze: una staționară (solid, lichid suportat pe un solid, sau un gel) și una mobilă (lichid sau gaz), într-un cromatograf.

CROMATOPSÍE (< fr.; {s} fr. *khromat-* „culoare" + *opsis* „vedere") s.f. (FIZIOL.) Capacitate de a percepe distinct culorile.

Cromleh
(Stonehenge, Scoția)

CROMEL s.n. Aliaj de nichel (60-80%), crom (16%), fier (2%) și mangan (1%), rezistent, maleabil și ductil, cu rezistivitate electrică și refractaritate mari, folosit pentru confecționarea rezistențelor electrice și a termocuplurilor (în asociere cu alumel).

CROMHIDRÓZĂ (< {s} gr. *chroma* „culoare" + *hidros* „sudoare") s.f. Transpirație colorată, întâlnită la subiecți care au ingerat anumite substanțe (iodură de potasiu, săruri de fier etc.) sau la cei cu stări infecțioase produse de anumiți microbi (ex. cu streptococul piocianic).

CRÓMIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid obținut prin dizolvarea anhidridei cromice în apă. Nu este cunoscut în stare liberă.

CROMÍTE (< fr. {i}) s.n. pl. Grupe de minerale (spineli cromiferi), formate în rocile magmatice ultrabazice, de culoare neagră, luciu metalic și proprietăți magnetice. Cel mai important este cromitul, utilizat la fabricarea produselor refractare cromitice.

CROMIZÁRE s.f. Tratament termochimic de îmbogățire cu crom a stratului superficial al unei piese de oțel sau de fontă, pentru mărirea rezistenței la coroziune a acesteia.

CROMLÉH (< fr.) s.n. Monument megalitic cu caracter sacru, din Epoca Bronzului, alcătuit din pietre verticale dispuse în cerc, la distanțe egale, în jurul unei pietre mai mari. V. *menhir*.

CROMNÍCHEL (< germ.) s.n. Aliaj care conține 10–20% crom, 60–70% nichel, restul fier, folosit la construcția rezistoarelor bobinate care lucrează la temperaturi înalte.

CROMO- ({s} gr. *khroma* „culoare") Element de compunere cu sensul „culoare, colorat", servind la formarea unor substantive, adjective etc.

CROMOALGRAFÍE (< fr.; {s} *cromo-*) s.f. Procedeu de pregătire a unei forme de tipar plan multicolor prin executarea manuală a marginilor din plăci de aluminiu.

CROMOCÉNTRU s.m. Corpuscul format în nucleul în repaus (deci niciodată în timpul diviziunii), urmare a fuzionării heterocromatinei cromozomiale.

CROMOCISTOSCOPÍE (< fr.; {s} *cromo-*) s.f. Examinare cu cistoscopul a cavității vezicii urinare și a permeabilității ureterelor în urma injectării intravenoase a unei substanțe colorante, care se elimină prin urină.

CROMODINÁMICĂ s.f. Teorie cuantică ce ține seama de interacțiile dintre *gluoni*, considerați a fi cuante de energie ale câmpului.

CROMOFIBRÍLĂ s.f. Fiecare dintre fibrele care constituie cromozomul, formată dintr-un filament de ADN înconjurat de un înveliș de proteine.

CROMOFÓR (< fr. {i}; {s} *cromo-* + gr. *phoros* „care aduce") s.m. Grupare de atomi care, introdusă în molecula combinațiilor organice, formează compuși coloranți.

CROMOFOTOGRAFÍE (< fr.) s.f. **1.** Procedeu prin care se obțin fotografii în culori. **2.** Fotografie în culori obținută prin acest procedeu.

CROMOLITOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Procedeu de imprimare litografică în mai multe culori. **2.** Reproducere obținută prin acest procedeu.

CROMOMÉRĂ (< {s} *cromo-* + gr. *meros* „parte") s.m. **1.** (ANAT.) Zonă centrală a trombocitului, alcătuită din granule roșii-violacee. **2.** (GENET.) Fiecare dintre granulele de cromatină existente pe *cromoneme*, în număr de c. 2 000, ale căror dimensiuni și poziții sunt caracteristice fiecărui cromozom. Sin. *idiomeră*.

CROMONÉMĂ (< germ.; {s} *cromo-* + gr. *nema* „filament") s.f. Filament spiralat de cromatină, format din *cromomere* unite prin fibre și care alcătuiește structura fundamentală a cromozomului.

CROMOPLÁST (< fr. {i}; {s} *cromo-* + gr. *plastos* „modelat") s.n. Corpuscul sferic sau poliedral, aflat în citoplasmă, și care elaborează pigmenți (caroten, xantofilă, licopen) ce determină culoarea fructelor, florilor și a organelor vegetative.

CROMOPROTEÍDĂ s.f. Proteidă colorată de tipul hemoglobinei, hemocianinei și clorofilei, în componența căreia intră un metal (fier, magneziu); are rol esențial în funcțiile respiratorii tisulare.

CROMOSCÓP (< germ.; {s} *cromo-* + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Cinescop cu un singur fascicul de electroni și trei ecrane suprapuse, folosit în televiziunea în culori.

CROMOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *cromo-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Înveliș gazos al Soarelui, gros de c. 10 000 km, aflat între fotosferă și coroana solară; de culoare roz, poate fi văzută cu ochiul liber în timpul eclipselor totale.

CROMOTIPÍE (< fr. {i}; {s} *cromo-* + gr. *typos* „urmă") s.f. **1.** Procedeu de tipărire în culori. **2.** Imagine în culori realizată prin procedee tipografice.

CROMOTIPOGRAFÍE (< fr.; {s} *cromo-*) s.f. Orice procedeu de tipărire multicoloră cu elemente de imprimare în relief.

CROMOZÓM (< fr. {o}; {s} *cromo-* + gr. *soma* „corp") s.m. Unitate genetică, structurală, constantă, a nucleului, cu organizare și funcții proprii, cu însușire de autoreproducere și care deține informația ereditară specifică. Este constituit din acizi nucleici (ADN și ARN) și substanțe proteice; dimensiunile variază între 1 și 100 μ; numărul lor, constant pentru fiecare specie animală sau vegetală, variază de la 2 *(Ascaris megalocephala univalens)* la 100 sau mai mulți (lepidoptere, crustacee decapode). La om există 46 de **c.** ✧ C. *sexual (de sex)* = **c.** specializat, care determină sexul organismului; la om și la cele mai multe animale doi cromozomi X determină sexul feminin, iar un **c.** X și unul Y sexul masculin. Sin. *alozom, heterocromozom, heterozom*. C. *somatic* = oricare dintre **c.** unui organism, cu excepția celor de sex.

CROMPTON, Samuel (1753–1827), inventator englez. Realizatorul unei mașini de filat pentru tort fin (1779).

CROMWELL, Oliver (1599–1658), om politic englez. Conducătorul Revoluției engleze din sec. 17. A reorganizat armata Parlamentului și a înfrânt armata regală la Marston Moor (1644) și Naseby (1645); a înăbușit mișcările *levellerilor* (1649) și *diggerilor* (1651) și mișcarea de eliberare națională din Irlanda (1649–1652). În 1653 a instaurat în Anglia un regim dictatorial, devenind lord-protector. A obligat Olanda să recunoască *Actul de Navigație*, punând bazele supremației maritime a Angliei.

CRONER, Daniel (1656–1740, n. Brașov), organist și compozitor german din Transilvania. Lucrări pentru orgă („Tabulatura fugarum, praeludiorum, canzonarum, toccatarum et phantasiarum") în stilul barocului timpuriu.

CRÓNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre evoluția unei boli) Caracterizată prin durată îndelungată și simptomatologie mai puțin evidentă. ✦ Fig. Care se prelungește multă vreme, greu de înlăturat.

CRONICA, revistă politică, socială și culturală. Apare săptămânal, la Iași, din 1966.

CRONICA ANONIMĂ A BRAȘOVULUI PENTRU TRECUTUL ROMÂNILOR DIN ȘCHEI, cronică înmănunchind știri diverse asupra evenimentelor istorice dintre 1392 și c. 1790.

CRONICA ANONIMĂ RACOVIȚEANĂ, cronica a doi autori anonimi care continuă letopisețul lui Miron Costin, relatând evenimente din istoria Moldovei, între 1661 și 1729. Partea a doua a cronicii, care începe cu 1705, are în centru domniile lui Mihai Racoviță, pe care-l prezintă în mod favorabil.

CRONICA BĂLENILOR („Istoriile domnilor Țării Românești"), cronică anonimă, scrisă, spre sfârșitul sec. 17, de un autor atașat grupării boierești a Bălenilor. Narează evenimente cuprinse între 1290 și 1688.

CRONICA BUZEȘTILOR, cronică anonimă, în corpul „Letopisețului Cantacuzinesc", păstrată într-o compilație din sec. 17. Scrisă de un autor apropiat familiei boierilor Buzești, comentează, de pe pozițiile acestora, luptele și victoriile lui Mihai Viteazul.

CRONICA GHICULEȘTILOR, cronică anonimă, redactată pe la sfârșitul sec. 18 de un autor atașat familiei Ghica. Cuprinde bogate informații referitoare la istoria Moldovei între 1695 și 1754.

CRONICA MOLDO-GERMANĂ, versiune prelucrată în limba germană a unui prototip comun al cronicilor Moldovei din sec. 15. Scrisă la curtea lui Ștefan cel Mare, relatează evenimentele domniei acestuia dintre 1457 și 1499. Cea mai veche dintre scrierile istorice din Moldova păstrate până azi.

CRONICA MOLDO-POLONĂ, cronică prelucrată pe la mijlocul sec. 16 de un anonim polon după prototipul comun al cronicilor Moldovei din sec. 15. Cuprinde informații asupra istoriei Moldovei între 1352 și 1564.

CRONICA MOLDO-RUSĂ, cronică încorporată într-o colecție de cronici rusești de la sfârșitul sec. 16. Narează, pornind de la prototipul comun al cronicilor Moldovei din sec. 15, evenimentele de la întemeierea Moldovei până la moartea lui Ștefan cel Mare (1504).

CRONICA PICTATĂ DE LA VIENA (CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE), cronică privind istoria maghiarilor. Cuprinde informații și despre poporul român, în special despre conflictul din 1330 dintre Basarab I, domnul Țării Românești, și Carol Robert, regele Ungariei; c. 300 de miniaturi completează narațiunea. Manuscrisul se află la Budapesta (din 1932).

CRONICÁR s.m. **1.** Autor de cronici sau de letopisețe. **2.** Colaborator sau membru al redacției unui ziar sau al unei reviste care redactează cronici **(2)**.

CRÓNICĂ (< fr., lat. *chronica* din gr. *khronos* „timp") s.f. **1.** Lucrare cu caracter istoric în care faptele sunt expuse cronologic; letopiseț. **2.** Articol care comentează evenimente la ordinea zilei (ex. **c.** literară, **c.** economică). ✦ Scurtă comunicare oficială privind schimbări în componența guvernului, mișcări în corpul diplomatic etc.

CRONICI, cărți din „Vechiul Testament", scrise în ebraică, în jurul anului 300 î.Hr., împreună cu Ezdra și Nehemia, de către același autor numit Cronist.

Oliver Cromwell

Descriu istoria poporului evreu de la începuturi până la cucerirea Ierusalimului (587 î.Hr.).

CRONIN, Archibald Joseph (1896–1981), scriitor englez. Medic. Romane realiste cu accente sociale („Castelul pălărierului", „Citadela", „Sub stele"), inspirate uneori din lumea medicală.

CRONIN, James Watson (n. 1931), fizician american. Cercetări în fizica particulelor elementare. Descoperă, împreună cu V.L. Fitch, nerespectarea simetriei combinate (sau a legii parității combinate – CP) în teoria particulelor elementare. Premiul Nobel pentru fizică (1980), împreună cu V.L. Fitch.

CRONO- ({s} gr. *khronos* „timp") Element de compunere cu sensul „timp".

CRONOBIOLOGÍE s.f. Știință care studiază caracteristicile temporale ale fenomenelor biologice.

CRONOFOTOGRAFÍE s.f. Analiză, studiu al mișcării prin fotografieri repetate la intervale scurte de timp.

CRONOGRÁF (< fr. {i}; {s} *crono-* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. **1.** Scriere cu caracter popular, reprezentând o trecere în revistă a istoriei universale, bazată pe izvoare istorice, pe legende biblice și populare (ex. cronograful lui Moxa). **2.** Instrument pentru înregistrarea duratelor de desfășurare a evenimentelor, a fenomenelor, a operațiilor etc.

CRONOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la cronologie; dispus în ordinea succesiunii în timp.

CRONOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *crono-* + gr. *logos* „studiu") s.f. **1.** Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu datarea evenimentelor istorice, în vederea stabilirii succesiunii acestora; *p. ext.* succesiunea în timp a acestor evenimente. **2.** Listă sau carte întocmită în mod cronologic. **3.** *C. astronomică* = studiul timpului raportat la mișcarea corpurilor cerești și al influenței acestor mișcări asupra determinării și comparației diferitelor unități de timp.

CRONOMETRÁ (< fr.; {s} *crono-* + gr. *metro* „a măsura") vb. I tranz. A măsura durata unei acțiuni (cu ajutorul unui cronometru).

CRONOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Capitol al metrologiei care studiază procedeele și instrumentele pentru măsurarea timpului.

CRONOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *crono-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de precizie folosit pentru măsurarea intervalelor de timp.

CRONOS (în mitologia greacă), cel mai tânăr dintre Titani, personificare a timpului. Fiul lui Uranus, căruia i-a luat locul, devenind astfel stăpânul lumii. Detronat, la rândul lui, de Zeus. Identificat, la romani, cu *Saturn*.

CROOKES, Sir William (1832–1919), chimist și fizician britanic. Cercetări privind descărcările electrice în tuburi *(tuburi c.)* cu gaze rarefiate și substanțe radioactive. A descoperit taliul pe cale spectrală (1861), a construit radiometrul (1875) și spintariscopul (1904). M. de onoare al Acad. Române (1913).

CROS (< fr., engl.) s.n. Probă sportivă de alergare în care participanții trebuie să parcurgă o anumită distanță pe un traseu dinainte stabilit.

CROS, Charles (1842–1888), poet francez. Unul dintre inventatorii fonografului și al fotografiei în culori. Precursor al simbolismului („Cufărașul de santal"). Monologuri comice („Heringul afumat").

CROSASAMBLÓR (< engl.) s.n. Sistem de programe implementate pe un calculator numeric, care poate face conversia programului sursă, scris în limbaj de asamblare, în program direct executabil de către un alt sistem de conducere a proceselor.

CRÓSĂ (< fr.) s.f. **1.** Baston de lemn, curbat la un capăt, cu care este condus pucul sau mingea la anumite jocuri sportive (hochei, golf). **2.** (ANAT.) Cârjă **(3)**.

CROSBY, Bing (pe numele adevărat *Harry Lillis Crosby*) (1904–1977), cântăreț american. Voce caldă, baritonală („White Christmas", „Blue Skies", „Pennies from Heaven"). Vedetă a music-hall-ului și apoi a comediei muzicale hollywoodiene din anii '30–'40. Filme: „Merg pe drumul meu", „Azur", Fata de la țară".

A.J. Cronin

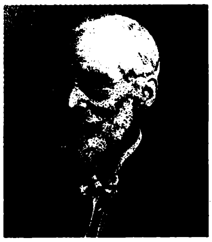
Sir William Crookes

CROSBY, STILLS, NASH AND YOUNG, grup american country. Constituit în 1968, la Los Angeles, din patru compozitori, chitariști și cântăreți consacrați: David Crosby, Stephen Stills, Graham Nash și Neil Young („Crosby, Stills and Nash", „Deja Vu", „So Far").

CROSOPTERIGIÉNI (< fr.; {s} gr. *krossos* „ciucure" + *pteryg-* „aripă") s.m. pl. Ordin de pești osoși, cu caractere de trecere spre amfibieni; apărut în Devonian, a dispărut la sfârșitul Cretacicului. Un reprezentant al lor *(Latimeria chalumnae)* se menține local în fauna actuală a Oc. Indian.

CROSSBAR (< engl.) s.n. Sistem de comutare prin bare comandate de relee, utilizat de telefonia automată.

CROSSING-OVER (cuv. engl.) subst. (GENET.) Fenomen prin care se realizează schimbul reciproc de gene între cromozomi omologi; se produce în cursul diviziunii reducționale (meioza).

CROȘÉT (< fr.) s.n. (În arhitectura gotică) Ornament sculptat în formă de frunză cu vârful curbat.

CROȘETÁ (< fr.) vb. I tranz. A împleti manual cu croșeta tricouri, dantele etc.

CROȘÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Ac lung de metal, lemn, material plastic etc., cu un capăt în formă de cârlig, utilizat la mașinile de tricotat sau pentru croșetat, împletit etc.; igliță **(1)**. **2.** Unealtă alcătuită dintr-o tijă prevăzută cu o lamă, cu ajutorul căreia se îndepărtează amestecul de formare rămas într-o formă de turnătorie. **3.** Piesă de oțel de forma unui cui, cu un cap lățit prevăzut cu găuri, utilizat la solidarizarea îmbinărilor din lemn. **4.** (POLIGR.) Paranteză dreaptă.

CROȘÉU (CROȘÉT) (< fr.) s.n. Lovitură laterală scurtă la box, dată adversarului la cap sau la corp.

CROTÁL (< fr.) s.m. Șarpe cu clopoței.

CROTĂLIE (< germ.; {s} gr. *krotalon* „zurgălău") s.f. (ZOOL.) Marcă metalică ce se aplică în urechea animalelor pentru identificare.

CROV (< scr.) s.n. Microformă de relief cu aspect de depresiune circulară sau alungită, dezvoltată pe loess, prin tasare în regim de stepă; prin îngemănare și extindere dau depresiuni mai mari, numite găvane și padine.

CROW, Sheryl (n. 1962), cântăreață americană de rock. Personalitate puternică alternând muzica pop cu country-rock („All I Wanna Do", „If It Makes You Happy").

CROWN (cuv. engl.) adj. *Sticlă* ~ = varietate de sticlă optică, având un indice de refracție relativ mic.

CROYDON, oraș-satelit al Londrei; 319 mii loc. (1995). Instrumente și aparatură pentru cercetare științifică.

CROZIER, Michel (n. 1922), sociolog francez. A cercetat factorii structurali care se opun schimbărilor sociale („Societatea nu se schimbă prin decret", „Răul american").

CRÚCE (lat. *crux, -cis*) s.f. **I. 1.** Obiect format din două bucăți de lemn, de piatră, de metale prețioase etc., așezate perpendicular și simetric una peste alta. ✦ (În vechime) Instrument de supliciu alcătuit dintr-o bucată de lemn verticală și una orizontală, fixată de-a curmezișul, și folosit pentru a bate în cuie sau a lega mâinile și picioarele celor condamnați la moarte prin crucificare. **2.** Principalul simbol al religiei creștine, reprezentând jertfa de răscumpărare pentru noi a lui Iisus Hristos. ✧ *C. materială* = **c.** purtată de Hristos în spate, în drum spre Golgota, devenită altarul jertfei Lui. În această calitate, **c.** este așezată deasupra bisericii, în altar, în casele creștinilor și străjuiește la mormintele celor răposați, ca semn al învierii morților. **3.** Semn apostolic al mai multor ordine religioase, militare sau civile, înfățișat sub diferite forme. *C. copta* v. *copt*^{2}. *C. greacă* = **c.** ale cărei brațe sunt egale ca lungime. *C. latină* = **c.** având un braț mai lung decât celelalte trei. *C. gamată* = **c.** ale cărei brațe sunt îndoite în forma literei grecești *gamma;* v. *svastică. Crucea Sf. Anton* sau *c. tau* = **c.** în forma literei T (gr. *tau*). *Crucea Sf. Andrei* = **c.** în forma literei X. *C. de Lorena* = **c.** având două brațe traverse inegale. *C. de Malta* = **c.** cu patru brațe egale lățite la extremități. **4.** Obiect de evlavie sau de podoabă în formă de **c. 5.** Semn pe care și-l fac creștinii când se închină. ✧ *A-și face cruce* = **a)** a executa semnul crucii; **b)** a se mira, a se minuna. **6.** Desen în formă de **c. (1)**, având diferite semnificații; pusă în dreptul unui nume înseamnă că persoana respectivă a decedat; în calendar marchează o zi de sărbătoare creștină etc. ✧ *C. roșie* = semn distinctiv al spitalelor, ambulanțelor, centrelor de asistență medicală, de prim-ajutor etc. **7.** Precedă numele unor decorații, insigne etc. **8.** Piesă în formă de **c. (1)** folosită la unele mecanisme pentru transmiterea sau transformarea unei mișcări (ex. **c.** cardanică, **c.** de Malta etc.). **9.** Piesă din oțel, fontă, beton etc. pentru legarea a două conducte în prelungire, din care se despart două ramuri laterale. ✦ (TEHN.) Fiting cu patru intrări. **10.** *Crucea căruței* = bucată de lemn, pusă de-a curmezișul peste proțap, la îmbinarea acestuia cu piscul căruței; piesă de lemn așezată perpendicular peste inima căruței. ✧ Expr. *Crucea amiezii* = **a)** punct pe bolta cerească unde se află Soarele la amiază; **b)** ora 12 ziua. *Crucea nopții* = miezul nopții. **11.** Răspântie de drumuri, răscruce. **12.** *C. luminoasă* = fenomen fotometeorologic datorat intersectării Soarelui și Lunii de către o bandă luminoasă verticală și una orizontală. **II.** (BOT.) *Crucea-voinicului* = plantă erbacee perenă din fam. ranunculaceelor, cu flori albastre *(Hepatica transsilvanica)*, endemică în România.

CRUCEA 1. Com. în jud. Constanța, în pod. Casimcea; 3 236 loc. (2008). Rezervația naturală dealul Alah Bair (10 ha). **2.** Com. în jud. Suceava, pe Bistrița; 2 117 loc. (2008).

CRUCEA ROȘIE INTERNAȚIONALĂ, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Geneva, formată din: **a)** *Comitetul Internațional al Crucii Roșii* (înființat în 1863), care se ocupă, în special, de probleme privind ocrotirea victimelor de război. A inițiat semnarea mai multor convenții cu caracter umanitar (Premiul Nobel pentru pace în 1917, 1944 și 1963); **b)** *Liga Internațională a Societăților de Cruce Roșie* (creată în 1919), ca federație a societăților naționale de Cruce Roșie, Semiluna Roșie, Leul și Soarele Roșu, urmărind promovarea acțiunilor menite să contribuie la ameliorarea stării sanitare a populației, la ajutorarea victimelor calamităților naturale etc. (Premiul Nobel pentru pace în 1963); **c)** *Societățile Naționale de Cruce Roșie, Semilună Roșie, Leul și Soarele Roșu.* La activitățile **C.R.I.** participă și Societatea de Cruce Roșie din România.

CRUCEA SUDULUI *(Crux)*, constelație din emisfera australă, situată la S de constelația Centaurului.

CRUCÉTĂ (< it.) s.f. Platformă mică, semicirculară, din lemn sau din metal, fixată deasupra arborelui gabier al unei nave pentru ancorarea arboretului.

CRUCÍ vb. IV refl. A se mira foarte tare, a se minuna (făcându-și semnul crucii).

CRUCIÁDĂ (CRUCIÁTĂ) (< *cruce*, după fr., it.) s.f. Nume dat celor opt expediții militare întreprinse la îndemnul Bisericii catolice de către feudalii din Europa Apuseană și Centrală în Orientul Apropiat (Siria, Palestina, Egipt), în perioada 1096–1270 și care, sub pretextul eliberării mormântului lui Hristos din Ierusalim de sub ocupația musulmanilor, urmăreau, de fapt, o expansiune teritorială, economică și politică; *p. ext.* (în Ev. Med.) orice expediție militară împotriva unor eretici (catari, husiți) sau a adepților altor religii.

CRUCIÁL, -Ă (< fr.) adj. De o importanță hotărâtoare, capital, decisiv.

CRUCIÁT (< *cruciadă*, după fr., it.) s.m. Participant la cruciadă.

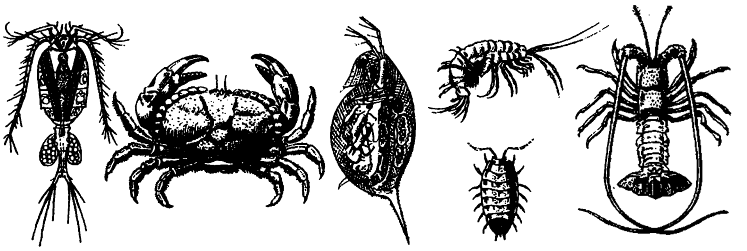

Crustacee

CRUCIÉRĂ (< it.) s.f. Acțiune de luptă, sistematică și îndelungată, pe comunicațiile maritime ale inamicului urmărind dezorganizarea sistemului de transporturi al inamicului.

CRUCIFÉRE v. **brasicacee.**

CRUCIFICÁ (după fr.) vb. I tranz. A răstigni.

CRUCIFÍX (< fr., lat.) s.n. Reprezentare sculptată a lui Iisus Hristos răstignit pe cruce.

CRUCIFÓRM, -Ă (< fr.) adj. În formă de cruce **(1)**.

CRUCÍȘ adj., adv. **I.** Adj. **1.** (Despre ochi, *p. ext.* despre oameni) Sașiu. ✧ Expr. *A se uita cruciș* = a fi sașiu; *fig.* a se uita dușmănos. **2.** Care se întretaie, care se încrucișează. **II.** Adv. **1.** Întretăindu-se în cruce. **2.** În direcție piezișă; oblic.

CRUCIȘĂTÓR (după fr. *croiseur*) s.n. Navă de luptă de 5 000–30 000 t, prevăzută cu cuirasă, dotată cu artilerie de calibru mijlociu și mare și cu rachete.

CRUCIȘOR, com. în jud. Satu Mare; 2 532 loc. (2008). Fabrică de sticlă și de geamuri (Poiana Codrului).

CRUCIULÍȚĂ s.f. **1.** Diminutiv pentru cruce **(1)**. **2.** Cusătură artistică de mână, folosită în broderia populară românească.

CRUD, -Ă (lat. *crudus*) adj. **I. 1.** (Despre alimente) Nefiert, nefript, necopt. **2.** (Despre fructe) Necopt; verde; (despre plante) neajuns la maturitate, nedezvoltat; fraged. **3.** (Despre ființe) Foarte tânăr; plăpând, neformat. **4.** (Despre materiale) Brut, natural, neprelucrat. **II.** Fig. Căruia îi place să provoace sau să vadă suferință; nemilos; dur^1. ✦ Neîndurător, implacabil.

CRUDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi crud; (concr., la pl.) legume, fructe crude, proaspete.

CRUISE, Tom (pe numele adevărat *Tom Cruise Napother*) (n. 1962), actor american de film. Reprezentant al generației '80, simbolul tânărului american înzestrat cu calități deosebite („Top Gun", „Interviu cu un vampir", „Ultimul Samurai", „Misiune imposibilă").

CRUNT, -Ă (< lat. *cruentus*) adj. **1.** Care comite fapte crude, violente, inumane. **2.** Care inspiră groază; înfiorător. ✦ Fig. (Și adv.) Foarte mult, foarte tare; grozav, extraordinar. **3.** (Despre lupte etc.) Sângeros, crâncen.

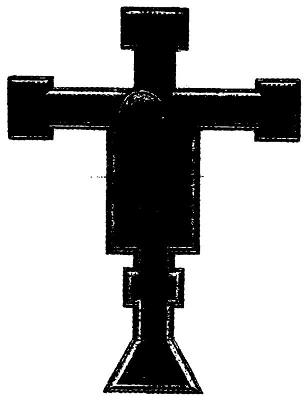

Crucifix pictat de Giotto

CRUP (< fr.) s.n. Obstrucție a laringelui manifestată clinic prin respirație sufocantă și printr-o tuse răgușită, uneori cu formare de false membrane (ex. **c.** difteric).

CRÚPĂ (< fr.) s.f. **1.** Regiune a corpului unor mamifere aflată în partea superioară a trunchiului, cuprinsă între șale și baza cozii. **2.** (IND. PIEL.) Regiune situată spre coada cruponului.

CRÚPE (< ucr.) s.f. pl. Produse alimentare obținute din boabe de cereale prin îndepărtarea straturilor exterioare, urmată de zdrobire, tăiere etc.

CRUPIÉR (< fr.) s.m. Angajat al unei case de jocuri de noroc, care, la masa de joc, achită pe loc câștigurile sau strânge jetoanele ori banii pierduți de jucători.

CRUPÓN (< fr.) s.n. **1.** Partea din mijloc a unei piei de animal, cuprinsă între coadă și gât, care are proprietățile fizice cele mai bune pentru utilizare în ind. pielăriei. **2.** Placă de cauciuc din care se fac tălpi de încălțăminte.

CRURÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la coapsă (ex. mușchi **c.**).

CRUSTACÉU (< fr. {i}; {s} lat. *crusta* „înveliș") s.n. (La pl.) Clasă de artropode, în general acvatice, cu tegumentul impregnat cu calcar de dimensiuni variate (*Crustacea*); (și la sg.) animal din această clasă (ex. racul, crabul, creveta). Are peste 35 000 de specii.

CRÚSTĂ (lat. *crusta*) s.f. **1.** Coajă, scoarță. **2.** (GEOL.) Porțiune a litosferei între suprafața scoarței terestre până la 20–80 km adâncime sub continente (**c.** continentală) sau 5–8 km sub oceane (**c.** oceanică). **3.** (AGR.) Strat îndesat, uscat și întărit, format uneori la suprafața terenului arabil în urma ploilor, bătătoririi excesive etc. **4.** (TEHN.) Strat solid de săruri depuse pe pereții unui recipient sau al unei țevi în care se află sau prin care curge un lichid conținând săruri dizolvate; poate provoca avarii. **5.** (ZOOL.) Înveliș impregnat cu săruri de calciu la unele nevertebrate. **6.** (MED.) Formațiune situată la nivelul pielii sau mucoaselor rezultată din coagularea și uscarea unor serozități, sânge sau puroi; *coajă*.

CRUȘEȚ, com. în jud. Gorj, pe Amaradia; 3 610 loc. (2008). Biserică de lemn (1684) în satul Slăvuța.

CRUȘÍN (< ucr.) s.m. Arbust melifer de 1–3 m cu flori hermafrodite, albe-verzui și fructe la început roșii, apoi negre (*Rhamnus frangula*); scoarța are acțiune laxativă, abortivă și antihelmintică, iar din lemn se obține cel mai bun cărbune pentru prepararea prafului de pușcă.

CRUȘÓN (< fr.) s.n. Băutură alcoolică preparată din vin și alte băuturi, sirop de zahăr, fructe etc.

CRUȚÁ (probabil cuv. autohton) vb. I tranz. **1.** A ierta (de pedeapsă); a se îndura de..., a avea milă. **2.** A menaja pe cineva. ✦ A păzi, a feri. ✦ A folosi cu grijă, a economisi ceva.

CRUZEÍRO (cuv. port.) s.m. Unitate bănească în Brazilia.

CRUZ E SOUZA, João da ~ (1863–1898), poet brazilian. Fiu de sclavi negri. Operă de trecere între romantismul și simbolismul brazilian. Versuri de revoltă („Evocări", „Ultimele sonete").

CRUZÍME s.f. Plăcere, pornire de a provoca sau de a vedea suferință; neîndurare, răutate. ✦ Ferocitate.

Cs, simbol chimic pentru *cesiu*.

CSECHI Gyula (1910–1976, n. Satu Mare), istoric literar maghiar din România. Studii comparatiste („Clio și Caliope, sau raportul dintre istorie și literatură", „De la iluminism la iluminism").

CSEREI Mihály (c. 1668–1756, n. sat Radu, jud. Harghita), memorialist maghiar din Transilvania. Lucrarea sa, „Historia", cuprinde informații privind cele trei țări române între 1661 și 1711.

C.S.I. v. **Comunitatea Statelor Independente.**

CSOKANAI VITÉZ Mihály (1773–1805), poet ungur. Lirică de sinteză între preromantism și tradițiile populare. Poeme eroi-comice („Dorottya"), filozofice („Nemurirea sufletului").

CTESIBIOS (sec. 2 - 1 î.Hr.), inventator grec din Alexandria. Îi sunt atribuite primele instalații pneumatice și clepsidra cu apă.

CTESIFON (CTESIPHON), oraș antic, pe fl. Tigru, întemeiat în 129 î.Hr. de parți. Capitală a statelor part și apoi sasanid.

CTÍTOR, -Ă (< sl.) s.m. și f. Persoană care ctitorește o biserică, o mănăstire; *p. ext.* fondator al unei instituții, al unei asociații etc.

CTITORÍ vb. IV tranz. A ridica o biserică, a întemeia o mănăstire; *p. ext.* a pune bazele unei instituții, unei asociații etc.

CTITORÍE s.f. Biserică, mănăstire, instituție etc. fundată de un ctitor.

CU (lat. *cum*) prep. **I.** Indică: **a)** asocierea: *tata cu mama au plecat;* **b)** conținutul: *pahar cu apă;* **c)** posesiunea (sau posesorul): *păpușă cu păr;* **d)** o dependență, o legătură: *văr cu mine;* **e)** o însușire: *om cu talent;* **f)** instrumentul: *călătorie cu trenul.* **II.** Introduce complemente indirecte: *simpatizează cu echipa tineretului.* **III.** Introduce complemente circumstanțiale: *vorbea cu ciudă; arăm cu tractorul; merg cu tata; nu venea cu zilele.* **IV.** Formează loc. prep. și conj.: *de față cu; alături cu; la fel cu; cu toate acestea.*

Cu, simbol chimic pentru *cupru*.

CUADRÁNT (CVADRÁNT) (< fr., germ., lat.) s.n. **1.** Instrument alcătuit dintr-un sfert de cerc gradat și o lunetă, folosit în trecut pentru determinarea înălțimii aștrilor față de orizont. **2.** Instrument de precizie, format dintr-un sfert de cerc gradat, întrebuințat pentru măsurarea unghiurilor.

CUADRATÚRĂ (CVADRATÚRĂ) (< fr., germ., lat.) s.f. **1.** (MAT.) Problema construirii unui pătrat cu o arie dată. ✦ Metodă de calcul a ariei unui domeniu mărginit de o curbă închisă plană cu ajutorul unei integrale. ✧ *C. cercului* = problema construirii, cu rigla și compasul, a unui pătrat cu aria egală cu a unui cerc dat. Cunoscută din Antic., imposibilitatea rezolvării ei a fost demonstrată în sec. 19; *fig.* problemă insolubilă, irealizabilă. **2.** (FIZ.) *În c.* = (despre două mărimi armonice, de aceeași frecvență) ale căror faze diferă între ele cu un sfert de perioadă. **3.** (ASTR.) Poziție aparentă în care doi aștri priviți de pe Pământ au o diferență de longitudine de 90°. V. *conjuncție*.

CUĂDRICĂ (CVĂDRICĂ) (< fr.) s.f. Suprafață care, într-un sistem de coordonate carteziene, este reprezentată de o ecuație de gradul doi (ex. elipsoidul, paraboloidul etc.).

CUADRIVECTÓR (CVADRIVECTÓR) (< fr., engl.; {s} lat. *quadri-* „cu patru" + fr. *vecteur* „vector") s.m. Mărime vectorială definită într-un spațiu matematic cu patru dimensiuni.

CUÁNTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *quantum* „cât") s.f. Cea mai mică valoare discretă pe care o poate lua o anumită mărime fizică, toate celelalte valori ale sale fiind multipli întregi ai acesteia. Constituie unitatea structurală de bază a câmpurilor fizice (ex. fotonul pentru câmpul electromagnetic, gravitonul pentru câmpul gravitațional). ✧ C. *de lumină* = foton. *C. de energie* = cantitatea determinată și finită de energie care poate fi emisă sau absorbită de un sistem atomic sau nuclear. Noțiunea a fost introdusă de *M. Planck* (1900).

CUÁNTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la cuantă sau la cuantificare. ✧ *Teoria c.* = teorie care stă la baza fizicii moderne, conform căreia emisia și absorbția de energie la nivel atomic sau subatomic se face sub formă de cuante.

CUANTIFICÁRE (< fr.) s.f. **1.** Stabilire a valorilor discrete (discontinue) pe care le poate lua o anumită mărime fizică; impunere a unor astfel de condiții unei mărimi fizice, încât valorile sale să varieze în salturi (discontinuu). ✧ *C. imaginii* = metodă de transformare a imaginii transmise de o cameră de luat vederi într-un set de caractere binare, prin împărțirea imaginii într-un număr de puncte de ordinul milioanelor. **2.** (LOG.) Operație de asociere a unui cuantor cu o variabilă logică; determinare a sferei subiectului și predicatului din propoziție cu ajutorul cuantorilor.

CUÁNTOR s.m. (LOG.) Operator logic, redat printr-un simbol; indică măsura în care este considerată o mulțime de obiecte din domeniul de definiție al variabilei logice, ceea ce în logica tradițională se numea cantitatea unui enunț. Principalii **c.** sunt: *c. universal,* redat prin cuvinte ca: „toți", „orice", „nici unul" etc., iar simbolic prin (∀); *c. existențial,* redat prin cuvinte ca: „unii", „există cel puțin un..." etc., iar simbolic prin (∃).

CUÁNTUM (CVÁNTUM) (< fr., germ., lat.) s.n. Cantitate, sumă (neprecizată întotdeauna în mărime absolută) la care se ridică o cheltuială, un credit etc.

CUÁRTĂ s.f. v. **cvartă.**

CUÁRTICĂ (cf. lat. *quartus* „al patrulea") Curbă algebrică de gradul patru.

CUÁRȚ (< germ., fr.) s.n. Dioxid de siliciu natural, divers colorat: incolor (cristal de stâncă), violet (ametist), negru (morion), galben (citrin), verde cu microgeode de actinot (prasen), galben cu irizații (aventurin); prezintă varietăți criptocristaline: calcedonie, crisopraz, opal, jasp, silex, diatomit, geizerit. Este cel mai răspândit mineral din natură (16%), alături de feldspați; utilizat ca piatră semiprețioasă, în optică, în ind. sticlei etc.

CUARȚÍT (< fr., germ.) s.n. Rocă metamorfică alcătuită prin recristalizarea rocilor bogate în cuarț; utilizată în construcții, ceramică, ind. sticlei, a materialelor refractare, metalurgie etc.

CUATERNAR, perioadă a erei Neozoice, divizată în *Pleistocen* și *Holocen,* corespunzătoare ultimelor două milioane de ani, al cărei început este marcat de accentuarea răcirii climatului, culminând cu formarea unor imense calote glaciare. În Europa s-au succedat patru glaciațiuni importante: Günz, Mindel, Riss, Würm. În C. s-au desfășurat cele mai recente faze tectogenetice ale ciclului alpin, însoțite de magmatism și a avut loc evoluția hominidelor. Se mai numește *Antropogen.*

CUAUHTÉMOC (c. 1495-1525), comandant suprem al aztecilor (1520-1521). Erou național al Mexicului. A condus lupta armată împotriva cuceritorilor spanioli.

CUB (< fr., lat.) s.n. **1.** Corp geometric mărginit de șase fețe pătrate. **2.** Puterea a treia a unui număr sau a unei mărimi (ex. $2^3 = 8$; a^3 etc.). ✦ (Adjectival) *Metru* (sau *centimetru, decimetru* etc.) *cub* = unitate de măsură pentru volume, egală cu volumul unui corp de formă cubică având latura de un metru (sau centimetru etc.); simbol: m^3 (sau cm^3, dm^3 etc.).

CUBA (Republica ~), stat în America Centrală insulară (Antilele Mari), ocupând ins. C. și alte ins. mai mici din apropiere (în total c. 1 600 ins.); 111 mii km^2; 11,26 mil. loc. (2003); mulatri 51%, albi 37%, negri 11%. Limba oficială: spaniola. Religia: majoritatea catolici. Cap.: *Havana.* Orașe pr.: Santiago de Cuba, Camagüey. *Relief* ușor vălurit, care în E se ridică în masivul Sierra Maestra (alt. maximă: 2 560 m). *Climă* tropicală cu precipitații abundente; cicloane devastatoare afectează în fiecare an țara. Expl. de crom, nichel, cobalt, min. de fier, cupru, sulf, petrol. Cultura de bază o reprezintă trestia de zahăr, alături de care se mai cultivă bananieri, mango, arbori de cafea, citrice, batate, manioc, porumb ș.a. Se cresc bovine, porcine. Pescuit. Este bine dezvoltată ind. zahărului, a tutunului, a alcoolului (rom), conservelor de fructe tropicale. Ind. țării mai produce: energie electrică, oțel, nichel, îngrășăminte chimice, mașini și utilaje, țesături. Moneda: 1 peso = 100 centavos. - *Istoric.* Locuită din timpuri străvechi de triburi amerindiene (guanahatabei, ciboneі și taino), C. (descoperită de Columb în 1492) a fost cucerită de conchistadorii spanioli, care au exterminat majoritatea populației băștinașe, iar pentru munca pe plantații au fost aduși, între sec. 16-19, sclavi negri din Africa. Lupta de eliberare națională împotriva dominației coloniale concretizată prin războiul din 1868-1878 și răscoala din 1895-1898, condusă de José Marti și Antonio Maceo, precum și Războiul Hispano-American (1898) au dus la proclamarea independenței Republicii C. la 12 febr. 1901. În 1925, a fost creat Partidul Comunist din C. Dictatura lui Gerardo Machado (instituită în 1925) a fost răsturnată în 1933, în urma unei puternice mișcări populare; ulterior, puterea a fost acaparată de un alt dictator, Fulgencio Batista (1940-1944 și 1952-1958). În cel de-al Doilea Război Mondial, C. a făcut parte din coaliția antihitleristă. Membru fondator al O.N.U. (1945). La sfârșitul anului 1956, un grup de cubanezi, în frunte cu *Fidel Castro Ruz,* a organizat lupta armată împotriva dictaturii lui Batista; regimul acestuia a fost răsturnat la 1 ian. 1959, puterea fiind preluată de un guvern condus de Fidel Castro Ruz. Acesta a introdus o politică de naționalizare, fapt ce a provocat embargoul american asupra comerțului cubanez. În 1961 a avut loc o tentativă de invazie a exilaților cubanezi în G. Porcilor, care au fost respinși. Ca urmare, C. a fost exclusă din Organizația Statelor Americane și supusă unei blocade comerciale (1962), pe care a reușit să o depășească datorită susținerii economice directe din partea U.R.S.S. Instalarea de către sovietici a unor rachete în C., în 1962, a provocat o criză între cele două mari puteri, soldată cu retragerea rachetelor. În 1976, a intrat în vigoare o nouă Constituție. Prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de Est după 1989, înăsprirea embargoului S.U.A. agravează criza social-economică și politică a societății cubaneze. Cu prilejul vizitei în C. a papei Ioan Paul II, acesta denunță sancțiunile economice impuse de către S.U.A., cerându-i, totodată, lui Fidel Castro eliberarea deținuților politici și o deplină libertate religioasă și politică. La începutul lunii dec. 1998, autoritățile cubaneze au permis sărbătorirea Crăciunului, interzis din 1969. În iun. 2002, Parlamentul votează un amendament la Constituție prin care sistemul socialist este proclamat „irevocabil". În iun. 2006 Fidel Castro, din motive de sănătate delegă responsabilitățile sale pe linie de partid și de stat fratelui său Raul Castro care în 2008, după renunțarea definitivă a fratelui său devine șef al statului. Republică socialistă.

CUBÁJ (< fr.) s.n. Determinare a volumului unui corp, al unei încăperi etc.; volumul sau capacitatea unui corp, a unei încăperi etc.

CUBANÉZ, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Cuba. ✦ Persoană care aparține acestui popor. 2. Adj. Care aparține Cubei sau cubanezilor, referitor la Cuba sau la cubanezi.

CUBATÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Aflare a laturii unui cub al cărui volum este egal cu volumul unui corp dat. **2.** Determinare prin calcul a volumului mărginit de una sau de mai multe suprafețe.

CÚBIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. De forma unui cub. ✧ *Sistem c.* = sistem de cristalizare cu cea mai mare simetrie a formelor cristaline, care prezintă obligatoriu câte patru axe ternare de simetrie. Din *s.c.* fac parte cubul, octaedrul, dodecaedrul, romboedrul, tetraedrul etc. **2.** S.f. (MAT.) Curbă care reprezintă, într-un sistem de coordonate carteziene, o ecuație de gradul trei.

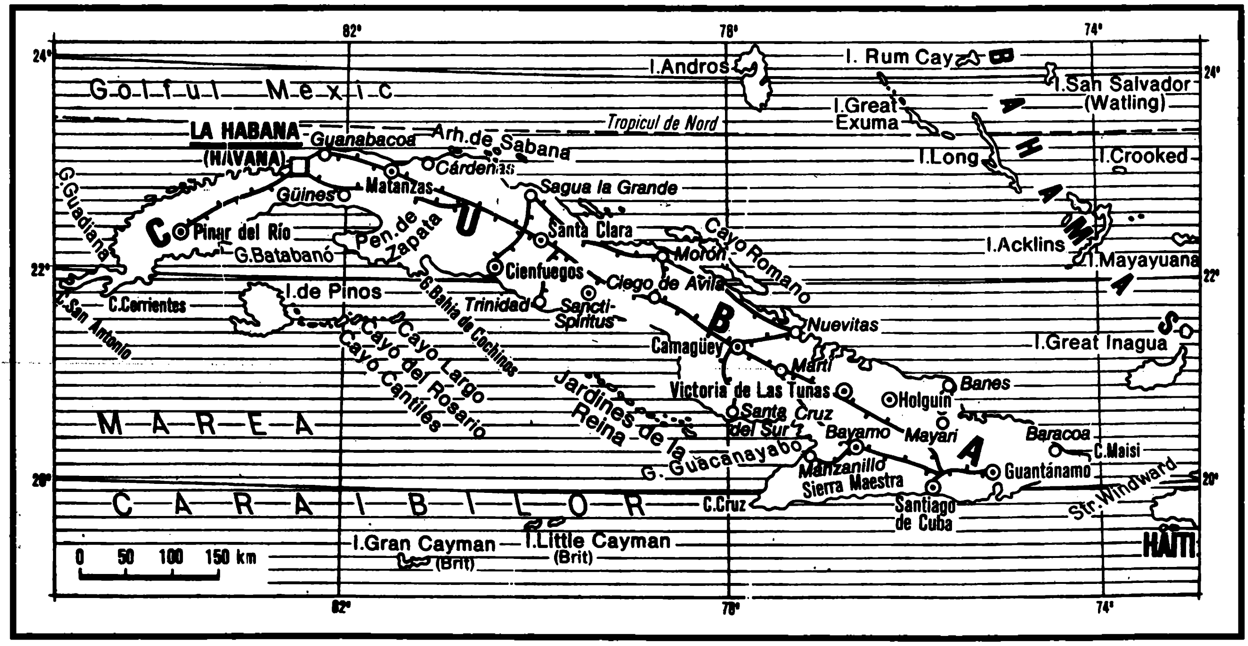

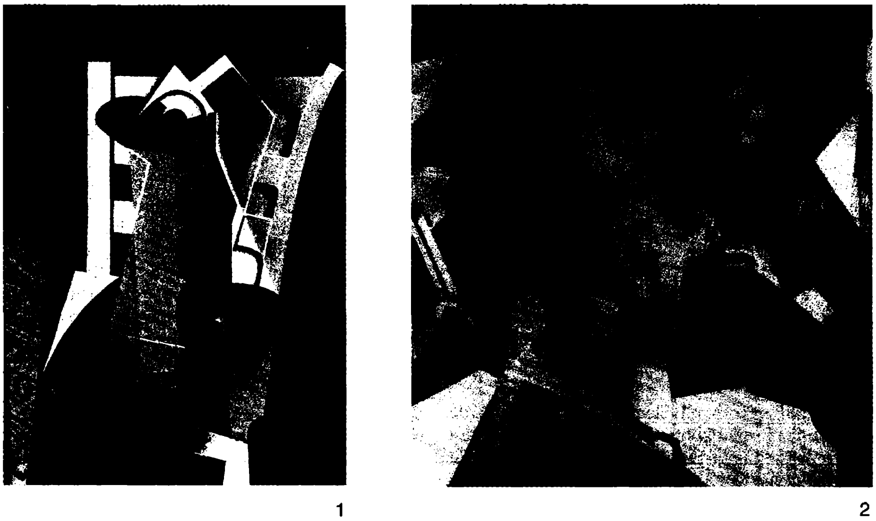

Cubism
1. Juan Gris: „Natură moartă" 2. Francis Picabia: „Udnie, o fată americană"

CUBÍCULUM (cuv. lat.) s.n. Cameră de dormit în locuințele romane; *p. ext.* cameră sepulcrală într-o catacombă.

CUBILÓU (< fr., engl.) s.n. Cuptor de topire vertical, cilindric, format dintr-o manta de tablă căptușită cu cărămidă refractară, utilizat în turnătorii.

CUBÍSM (< fr.) s.n. Mișcare artistică inițiată la începutul sec. 20 de P. Picasso și G. Braque; alți reprezentanți de seamă sunt: pictorii Juan Gris, F. Léger, A. Lhote, J. Villon, Fr. Picabia și sculptorii A. Archipenko, J. Lipchitz, O. Zadkine. Pentru scurt timp, C. Brâncuși s-a aflat în contact cu **c.** Cubiștii procedează la o recompunere a formelor în volume și planuri geometrice, încercând să exprime simultan existența obiectului ca o totalitate. În acest scop ei renunță la perspectiva tradițională și la varietatea cromatică. În faza sintetică a **c.**, se renunță la descompunerea analitică, în planuri multiple, a obiectului, culoarea își recapătă importanța, se folosesc fragmente din alte materiale (hârtie, pânză, carton etc.) pentru a se sugera mai direct materialitatea, dar mai ales pentru a semnifica întregul prin parte. În România, **c.** apare la un interval de un deceniu și jumătate de la prima sa afirmare și se manifestă prin multiple variante. Pictorii Marcel Iancu, M.H. Maxy și Corneliu Mihăilescu sunt principalii săi exponenți.

CUBÍST, -Ă (< fr.) adj. Care aparține cubismului, referitor la cubism; care aderă la principiile estetice ale cubismului.

CUBITÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la cubitus (ex. arteră c.).

CÚBITUS (cuv. lat.) v. *ulna.*

CUC (lat. *cuccus*) s.m. Pasăre migratoare de 32–37 cm, cu coada lungă și penaj cenușiu, cu pieptul albicios, striat transversal la mascul și ruginiu cu striuri întunecate la femelă; își depune ouăle în cuiburi străine, unde sunt clocite de alte păsări; are un cântec caracteristic *(Cucculus canorus).* ✧ *Cuc alergător* = pasăre de c. 60 cm, cu penaj cafeniu, pătat cu nuanțe mai închise și deschise, picioare lungi, slab-zburătoare *(Geococcyz californianus);* trăiește în S.U.A. (California, Texas) și Mexic. ✧ Expr. *Singur cuc* = foarte singur. ✦ (Adverbial) Izolat, singur, străin.

CUCA 1. Com. în jud. Argeș, piemontul Cotmeana; 2 189 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Galați, în C. Covurlui; 2 454 loc. (2008).

CUCERDEA, com. în jud. Mureș, în pod. Târnavei; 1 625 loc. (2008).

CUCERÍ (lat. **conquerire*) vb. IV tranz. **1.** A ocupa, a supune un terit., un oraș cu puterea armelor. ✦ A dobândi ceva prin luptă; a câștiga. **2.** A câștiga simpatia, dragostea sau bunăvoința cuiva.

CUCERITÓR, -OÁRE s.m. și f. **1.** Cel care cucerește, care face cuceriri. **2.** (Și adj.) (Persoană) care reușește să atragă simpatia sau dragostea altei persoane, de sex opus.

CUCÉRNIC, -Ă (< *cuceri*) adj. Evlavios, cuvios, pios, smerit. ✦ (Adesea substantivat) Titlu care se dă preoților.

CUCERNICÍE s.f. Evlavie, religiozitate, smerenie. ✦ (Însoțit de un pronume posesiv) Titlu care se dă preoților.

CUCI, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 2 110 loc. (2008).

CUCIUREANU, Gheorghe (1814–1886, n. Botoșani), medic român. M. de onoare al Acad. (1871). Unul dintre primii medici titrați din Moldova, unde a organizat serviciul sanitar.

CUCLIN, Dimitrie (1885–1978, n. Galați), compozitor român. Creație amplă în toate genurile; lucrări orchestrale monumentale (18 simfonii). Lucrări de muzicologie și estetică muzicală.

CUCU, Gheorghe (1882–1932, n. Puiești, jud. Vaslui), compozitor român. Activitate de dirijor de cor și folclorist. Muzică pentru cor de inspirație populară, colinde, muzică religioasă.

CUCU, Vasile (n. 1927, sat Igiroasa, jud. Mehedinți), geograf român. Preocupări în domeniul geografiei economice și a populației.

CUCÚI s.n. Umflătură la cap provocată prin lovirea cu un corp tare; bosă serosangvină.

CUCULESCU, Ion (n. 1936, Cernăuți), matematician român. M. coresp. al Acad. (2001). Lucrări și studii în domeniile teoriei probabilităților și algebrelor von Neumann.

CUCURBITACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *cucurbita* „castravete") s.f. Fam. de plante erbacee, dicotiledonate, cu tulpini târâtoare sau agățătoare, cu frunze mari, întregi sau palmate, flori actinomorfe și fructe bace false; multe au importanță alimentară sau ornamentală (ex. pepenele, castravetele).

CUCURÚZ s.m. **1.** (Reg.) Porumb **(1)**. **2.** (La pl.) Porumbiște; lanuri de porumb. **3.** Con de brad.

CÚCUTÀ (SAN JOSÉ DE CÚCUTÀ), oraș în N Columbiei, în apropierea graniței cu Venezuela; 742,6 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. textilă, a tutunului și a cafelei. Universitate. Fondat (1733).

CUCÚTĂ (lat. **cucuta*) s.f. Plantă erbacee otrăvitoare, din fam. apiacee, înaltă de 0,5–2,5 m, cu miros caracteristic, cu frunze mari, flori albe și fructe bruneverzui *(Conium maculatum);* dudău. Conține alcaloizi, folosiți în medicină. ✧ *Cucuta-de-apă* = plantă erbacee perenă foarte otrăvitoare, din fam. apiacee, înaltă până la 2 m, cu flori albe și fructe globuloase *(Cicuta virosa).*

CUCUTENI 1. Com. în jud. Iași; 1 349 loc. (2008). Rezervația naturală Băiceni (3,23 ha). **2.** Cultură neolitică (milen. 4–3 î.Hr.) răspândită în Moldova, Muntenia de NE, Transilvania de SE și în reg. dintre Prut și Nipru. Are mai multe faze de dezvoltare și se caracterizează printr-o ceramică de foarte bună calitate, bogat și variat pictată, predominând decorul în spirală. Pe terit. Transilvaniei este cunoscută sub numele de *Ariușd,* iar la E de Prut sub cel de *Tripolie.*

CUCUVEÁ (CUCUVÁIE) (< ngr.) s.f. Pasăre răpitoare de noapte, din ordinul strigiformelor cu penaj brun-cenușiu pestriț și ochi galbeni, înconjurați de rozete de pene *(Athene noctua).* Distruge șoarecii. ✧ C. *pitică* = cea mai mică dintre strigiformele existente în Europa (c. 18 cm), cu penaj cafeniu pătat cu alb pe spate, albicios-pătat și stropit cu cafeniu pe pântece, care vânează și ziua și noaptea *(Glaucidium passerinum).* Sin. *ciuvică.*

CUDALBI, com. în jud. Galați, pe râul Geru; 7 950 loc. (2008).

CUDWOTH, Ralph (1617–1688), filozof englez. Liderul *Platonicienilor de la Cambridge.* Scrieri de metafizică și etică („Adevăratul sistem intelectual al universului", „Tratat asupra moralității eterne și neschimbătoare").

CUENCA, oraș în S Ecuadorului, la SE de Guayaquil, la 2 600 m alt.; 77,3 mii loc. (2001). Ind. textilă, piel., alim. Pălării de Panamá. Catedrală. Episcopie (1786). Universitate. Fundat de spanioli (1557) pe locul orașului Tumimba.

CUÉNOT, Lucien (1866–1951), biolog francez. Cercetări în domeniul zoologiei, anatomiei și psihologiei; lucrări referitoare la ereditate și la evoluție.

CUERNAVACA, oraș în centrul Mexicului, centrul ad-tiv al statului Morelos; 705,4 mii loc. (2000, cu suburbiile). Stațiune climaterică. Catedrala San Francisco. Cucerit de Cortez (1521). Universitate.

CUÉSTĂ (< sp.) s.f. Formă de relief asimetrică, caracteristică pentru structura monoclinală: versantul domol corespunde feței stratelor, iar cel abrupt (fruntea cuestei) este săpat în capul stratelor; coastă.

CUEVA, Juan de la (1550–1610), poet și dramaturg spaniol. A introdus în dramaturgia spaniolă inspirația națională („Cei șapte copii ai lui Lara", „Comedia morții regelui Sancho").

CUEZÁL v. **quetzal.**

CÚFĂR (< pol., ucr.) s.n. Ladă cu capac și cu încuietoare, în care se păstrează sau se transportă diferite obiecte. ✦ (Pop.) Geamantan.

CUFUNDÁ (lat. **confundare*) vb. I **1.** Refl. și tranz. A intra sau a face să intre ceva într-un lichid, într-o substanță moale; *p. ext.* a intra în adânc, a dispărea; a (se) scufunda. ✦ Refl. A se pierde (în umbră, în întuneric). **2.** Refl. Fig. A se lăsa copleșit de o activitate, de somn etc.

CUFUNDÁC s.m. (ZOOL.) Cufundar.

CUFUNDÁR s.m. Pasăre palmipedă, înotătoare, mare, cu ciocul puternic, ascuțit, aripile înguste și ascuțite și penajul frumos *(Gavia).* Trăiește cu precădere în reg. arctice ale Europei, Asiei și Americii de Nord, iar toamna migrează spre sud. Sin. *cufundac, fundac.*

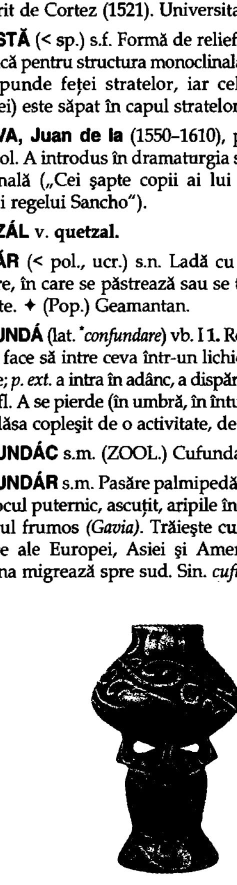

Ceramică de Cucuteni

CÚGET s.n. **1.** Capacitatea de a gândi, gândire, minte, intelect. **2.** Gând, idee, părere. **3.** Intenție, proiect, plan. **4.** Conștiință. ✧ Expr. *A mustra pe cineva cugetul* = a fi chinuit de remușcări, a se căi.

CUGETÁ (lat. *cogitare*) vb. I intranz. A se gândi, a medita; a reflecta **(3)**. ✦ Refl. A chibzui, a cumpăni.

CUGETÁRE s.f. Acțiunea de a cugeta; gând, părere, idee, reflecție. ✦ Judecată, raționament.

CUGETAREA, editură înființată în 1920 de Petre C. Georgescu-Delafras. A jucat un rol important în viața culturală interbelică. Și-a încetat activitatea în 1948.

CUGIR 1. Râu, afl. stg. al Mureșului; 54 km. Izv. din m-ții Șureanu, de sub Vârful lui Pătru. **2.** Oraș în jud. Alba, la poalele m-ților Șureanu, pe râul cu același nume; 26 399 loc. (2008). Fortificație geto-dacică. Rezervația naturală Iezeru Șureanu (20 ha). Vechi centru siderurgic (din 1799); constr. de mașini. Atestat documentar în 1330. Oraș din 1960.

CUGNOT, Nicolas Joseph (1725-1804), inginer francez. Constructor al primului automobil cu abur (1770).

CUGUÁR (< fr.) s.m. (ZOOL.) Puma.

CUHEA, localit. în Maramureș, menționată prima oară în 1352. Reședință a voievozilor români din Maramureș; de aici a plecat, în 1359, voievodul Bogdan către Moldova. Ruinele unei biserici de zid din sec. 14. Biserică din 1718, specifică arhitecturii maramureșene în lemn. Azi *Bogdan Vodă*.

CUI (lat. *cuneus*) s.n. **1.** Piesă de metal sau de lemn, formată dintr-o tijă cu vârf ascuțit și un capăt de o anumită formă, numit „floare". **2.** Element metalic activ, asemănător cu un cui **(1)**, al unui aparat, mecanism etc. ✦ Cuier simplu de perete. ✧ *C. lui Pepelea* = pretext oarecare pentru a provoca altuia o neplăcere.

CUI, Cezar Antonovici (1835-1918), compozitor rus. Membru al „Grupului celor cinci". Susține prin articole ideile grupului. Creație bogată și diversă; excelează în miniaturi.

CUIABÁ, oraș în SV Braziliei, centrul ad-tiv al statului Mato Grosso; 500,3 mii loc. (2002, cu suburbiile). Universitate.

CUIB (lat. **cubium*) s.n. **1.** Construcție făcută de păsări pentru a depune ouăle, a cloci și a scoate pui. ✦ Cuibar. **2.** Fig. Locuință; casă. ✦ Peior. Loc ascuns unde se plănuiește ceva dușmănos. ✦ Focar **(4)**. **3.** *Cuibul albinelor* = fagurii ocupați cu puiet și cu hrană în care trăiește și se dezvoltă familia de albine. **4.** Groapă mică făcută în pământ, unde se seamănă legume. ✦ Mușuroi de pământ făcut la baza porumbului, cartofilor etc. ✦ Spațiu restrâns în care se dezvoltă o îngrămădire de plante de același fel. **5.** (MILIT.) *C. de foc* = concentrare a mai multor arme de foc. **6.** (GEOL.) Formă de zăcământ, cu dimensiuni reduse.

CUIBÁR s.n. Loc pregătit în care își depun ouăle păsările de curte. ✦ Instalație specială în crescătoriile de păsări de unde se recoltează ouăle. ✦ Cuib **(1)**. ✦ Fig. Culcuș, sălaș.

CUIÉR (< *cui*) s.n. Suport mobil sau fixat pe perete, prevăzut cu cârlige sau brațe de care se atârnă diverse obiecte și accesorii de îmbrăcăminte.

CUIRASÁT (după fr. *cuirrasé*) s.n. Clasă de nave de luptă, din a doua jumătate a sec. 19 și începutul sec. 20, dotate cu artilerie de mare calibru (până la 305 mm) și cuirasă.

CUIRÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** (În trecut) Înveliș de protecție, de oțel, al navelor mari de luptă; nu mai constituie un mijloc eficace de protecție împotriva mijloacelor moderne de luptă. **2.** Îmbrăcăminte de piele, de zale de fier sau plăci de metal care proteja pieptul și spatele războinicilor; folosită din Antic. până în sec. 19.

CUIRASIÉRI s.m. pl. Cavalerie grea în oștile europene de la sfârșitul sec. 16 până la începutul sec. 20.

CUIȘOÁRE (< *cui*) s.n. pl. Condiment alimentar obținut, prin uscare, din mugurii florali ai *arborelui de cuișoare*.

CUJMIR, com. în jud. Mehedinți, pe Drincea; 3 644 loc. (2008).

CUKOR, George (1899-1983), regizor american de film. Abordează universul feminin atât în comedie, cât și în drama psihologică sau pasională („Dama cu camelii", „Poveste din Philadelphia", „S-a născut o stea"). Premiul Oscar: 1969 („My Fair Lady").

CULÁNT, -Ă (< fr.) adj. Generos, mărinimos.

CULÁTĂ (< it.) s.f. Partea dinapoi a țevii unei guri de foc în care se află locașul închizătorului.

CÚLĂ (< tc.) s.f. **1.** (În arhitectura medievală) Turn de apărare. **2.** Locuință boierească fortificată, cu mai multe caturi, răspândită în sec. 18 în Oltenia (ex. **c.** de la Măldărești). ✦ Beci boltit.

CULBUTÓR (< fr.) s.n. **1.** Element al mecanismului de distribuție, format dintr-o pârghie articulată care transmite mișcarea de la arborele cu came la supapele unui motor cu ardere internă. **2.** Dispozitiv de basculare cu un unghi de 180°.

CULCÁ (lat. *collocare*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A (se) întinde în poziție orizontală pentru a dormi, a se odihni sau a face să adoarmă. **2.** Tranz. A așeza un obiect sau o parte a corpului pe ceva sau pe cineva. **3.** Tranz. *A culca la pământ* = a doborî; *p. ext.* a ucide. ✦ Refl. (Despre plante) A se îndoi spre pământ.

CULCIU, com. în jud. Satu Mare, pe Someș; 4 021 loc. (2008).

CULCÚȘ s.n. **1.** Loc de adăpostire pentru animale. ✦ (Fam.) Adăpost, loc de odihnă pentru oameni. **2.** (GEOL.) Rocă impermeabilă, care constituie suportul unui strat acvifer sau complex de roci aflat sub un zăcământ de substanțe minerale utile.

CULEA, Apostol D. (1882-1949, n. Sudiți, jud. Ialomița), pedagog și publicist român. Activitate de propagare a științei la sate („Literatura copiilor și șezătorile cu copii", „Școli și cursuri țărănești", în colab.).

CULÉE (< fr.) s.f. **1.** Canal prin care curge metalul din pâlnia de turnare în cavitatea formei. **2.** Materialul solidificat în piciorul și pâlnia de turnare. **3.** Infrastructură (picioare extreme) executată la capetele unui pod pentru a prelua sarcinile transmise de suprastructura acestuia și a susține calea de acces pe pod.

CULEGĂTÓR, -OÁRE s.m. și f. **1.** Persoană care adună recolta. **2.** (Urmat de determinări) Colecționar.

CULÉGE (lat. *colligere*) vb. III tranz. **1.** A aduna (cereale, fructe, legume, flori etc.), a strânge (obiecte). ✦ Fig. A obține, a căpăta. **2.** A aduna laolaltă; a colecționa.

CULÉS s.n. Strângere a cerealelor, legumelor, fructelor etc.; recoltare. ✦ Timpul când se strânge recolta.

CULI (< engl.) s.m. (În unele state din Asia) Muncitor necalificat care lucrează cu ziua.

CULIACÁN (CULIACĂN ROSALES), oraș în V Mexicului, la poalele m-ților Sierra Madre Occidental, centrul ad-tiv al statului Sinaloa; 745,5 mii loc. (2000, cu suburbiile). Universitate. Fundat în 1599.

CULIANU 1. Neculai C. (1832-1915, n. Iași), matematician și astronom român. M. coresp. al Acad. (1889). Tratate („Lecțiuni de calcul diferențial și integral", „Curs de cosmografie"). Fondator al revistei „Reacții științifice". **2. Ioan Petru C.** (1950-1991, n. Iași), istoric al religiilor și scriitor român. Strănepotul lui **C. (1)**. Stabilit în Olanda. Colaborator al lui Mircea Eliade. Studii de istorie a religiilor, gnosticism, istoria culturii europene („Eros și magie în Renaștere", „Gnozele dualiste ale Occidentului"); romanul „Hesperus". Asasinat la Chicago.

CULÍC s.m. Gen de păsări de mlaștină cu ciocul lung și îndoit în jos și cu penajul brun-închis sau brun-ruginiu, care cuibăresc în Deltă sau sunt doar de pasaj.

CULINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de bucătărie, privitor la bucătărie. ✧ *Artă c.* = pricepere, iscusință în pregătirea mâncărurilor.

CULIÓN (< ngr.) s.n. Potcap de catifea fără borduri, de culoare neagră la călugări, roșie la protopopi și albastră la preoții de rând.

CULISÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune în mișcare, de obicei alternativă, o piesă mobilă de-a lungul unui canal practicat într-o bară dreaptă sau curbă; a glisa.

CULÍSĂ (< fr.) s.f. **1.** Spațiul scenic situat în spatele decorului, de unde intră actorii în scenă, folosit și pentru a sugera cadrul unde se petrec sau se hotărăsc unele acțiuni dramatice la care publicul nu asistă. **2.** (Fig.; la pl., peior.) Aranjament secret; dedesubtul unei întâmplări, unui eveniment; mașinație. ✧ Loc. *În culise* = în ascuns, în secret. **3.** Scobitură rectilinie de-a lungul căreia alunecă o piesă mobilă; *p. ext.* piesa care alunecă de-a lungul acestei scobituri. **4.** Parte mobilă în formă de „U" a trombonului, prin a cărei alunecare se influențează înălțimea sunetelor.

CULISÓR s.n. Piesă mobilă a mecanismului cu culisă, care efectuează o mișcare rectilinie alternativă în raport cu culisa **(3)**, de-a lungul canalului interior al acesteia.

CÚLME (lat. *culmen*) s.f. **1.** Spinarea principală cea mai înaltă, alungită și ușor înclinată a unui munte sau deal. ✦ Punctul cel mai înalt al drumului parcurs de un corp ceresc. **2.** Fig. Realizare de grad înalt, apogeu. **3.** Prăjină lungă, prinsă de grinzi în casele țărănești, pe care se așază hainele, ștergarele etc.

CULMINÁ (< fr., lat. m.) vb. I intranz. **1.** (ASTR.) A atinge punctul de culminație. **2.** Fig. A atinge punctul culminant, apogeul.

CULMINÁȚIE (< fr.) s.f. (ASTR.) Trecere a unui astru la meridianul unui loc. ✧ *Punct de c.* = punctul cel mai înalt deasupra orizontului atins de un astru pe bolta cerească.

CULOÁR (< fr.) s.n. **1.** Încăpere îngustă și lungă, care servește ca loc de trecere într-o clădire; coridor **(1)**. **2.** Spațiu îngust de-a lungul unui vagon de cale ferată, destinat circulației spre compartimente. **3.** (SPORT) Suprafață delimitată a unei piste de alergări, a unui bazin de înot etc., pe care un concurent sau o echipă este obligată să-și desfășoare proba. **4.** Spațiu delimitat (pe uscat, pe apă, în aer) rezervat unor vehicule. **5.** (GEOGR.) *C. depresionar* = depresiune alungită și îngustă, semiînchisă, de origine tectonică sau tectono-erozivă.

CULOÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Însușire a luminii determinată de compoziția sa spectrală care permite ochiului să perceapă în mod diferit radiațiile vizibile, incidente pe retină, având aceeași intensitate, dar lungimi de undă diferite. ✦ Proprietate a corpurilor de a absorbi inegal diferitele componente monocromatice ale luminii, modificând astfel compoziția luminii împrăștiate sau transmise de ele. ✧ *Culori complementare* v. *complementar* **(3)**. ✧ Loc. (Despre oameni) *De culoare* = care aparține rasei negre, galbene și subraselor acestora. **2.** (ARTE PL.) Substanță întrebuințată pentru a picta și ale cărei efecte corespund celor ale **c. (1)**. **3.** Fig. Fel de a descrie sau de a prezenta pe cineva sau ceva. ✧ *C. locală* = (într-o operă literară) descriere pitorească a aspectelor caracteristice ale unei țări, regiuni, comunități etnice; (în artele plastice) = culoare proprie oricărui obiect din natură. *C. politică* = apartenență la un partid politic. **4.** Fiecare dintre cele patru categorii în care se împart cărțile de joc după culoarea **(1)** și forma punctelor. ✦ Figură la pocher.

CULÓT (< fr.) s.n. Piesă izolantă, montată la partea inferioară a unui tub electronic, în care sunt prinse rigid piciorușele conectate ca electrozi.

CULPÁBIL, -Ă (< lat.) adj. (Despre o persoană) Care se află în culpă; vinovat.

CULPABILITÁTE (< fr.) s.f. Situația unei persoane care se află în culpă; vinovăție.

CÚLPĂ (< lat.) s.f. (DR.) Condiție a răspunderii penale sau civile care exprimă atitudinea psihică a autorului faptei ilicite față de urmările produse de aceasta. În dreptul penal, **c.** se raportează la infracțiunile săvârșite fără intenție și îmbracă două forme: imprudența și neglijența. Celor două forme, li se adaugă în dreptul civil intenția. ✦ Greșeală **(2)**.

CULT^1 (< fr., lat. *cultus*, de la *colere* „a adora") s.n. **1.** Adorare mistică, religioasă a unor obiecte și forțe naturale, a unor ființe reale divinizate (eroi, strămoși, personalități) sau fantastice, supranaturale (spirite, zei), a divinității ori a unor entități abstracte personificate (iubirea, frumusețea, rațiunea). Elementul central al c. îl constituie jertfa și rugăciunea. **C.** este legat de anumite locuri de desfășurare și de anumite perioade de timp. ✦ Sentiment de admirație, de respect, de dragoste adâncă față de cineva sau de ceva. ✧ *Cultul personalității* = atitudine sistematică de admirație provocată și controlată cu privire la un conducător (sau o personalitate) considerat ca înzestrat cu calități deosebite de ordin intelectual, afectiv, organizatoric, vizionar etc. **2.** Religie considerată în practică și manifestările ei exterioare (**c.** ortodox, **c.** catolic, **c.** protestant etc.). ✧ *Obiecte de c.* = obiecte sacre cu funcție de ritual.

CULT^2**, -Ă** (< lat. *cultus* „cultivat") adj. Care are un nivel înalt de cultură și de cunoștințe; instruit, cultivat **(2)**.

CULTERANÍSM (< sp.) s.n. (LIT.) Stil literar spaniol obscur și dificil, din cauza excesului de metafore, hiperbole, latinisme și al prețiozităților stilistice. Cultivat de poeții barocului de la sfârșitul sec. 17, derivă direct din *conceptism* și uneori se confundă cu el. V. *gongorism.*

CULTÍSM (< sp.) s.n. (LIT.) Stil afectat și prețios al unor scriitori spanioli din sec. 17; culteranism.

CULTIVÁ (< fr., lat. m.) vb. I **1.** Tranz. A lucra pământul; a semăna, a îngriji și a recolta plante agricole. **2.** Tranz. Fig. A se ocupa cu râvnă de ceva, a face să se dezvolte. ✦ A căuta să câștige sau să mențină prietenia, bunăvoința cuiva. **3.** Refl. și tranz. A (se) instrui; a (se) forma, a (se) perfecționa spiritual prin asimilarea valorii culturii.

CULTIVÁR s.n. Orice specie, varietate sau soi de plantă, rezultată prin selecție, mutație sau hibridare (naturală sau artificială), cultivată pentru calitățile ei utilitare. Termenul s-a generalizat cu precădere în horticultură.

CULTIVÁRE s.f. Acțiunea de a cultiva. ✧ C. *limbii* = acțiune care are ca scop semnalarea, analiza și combaterea abaterilor de la scrierea și rostirea limbii literare.

CULTIVÁT, -Ă adj. 1. (Despre plante, terenuri) Care se cultivă. 2. Educat, instruit **(1)**.

CULTIVATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., s.n. **1.** S.m. și f. Persoana care se ocupă cu cultivarea pământului, a plantelor etc. **2.** S.n. Mașină agricolă folosită la lucrările de afânare a solului, la distrugerea buruienilor fără a răsturna brazda; prășitoare.

CULTURÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de cultură **(1)**, privitor la cultură, care ajută la răspândirea culturii.

CULTURALIZÁ vb. I tranz. A ridica nivelul cultural, a instrui.

CULTÚRĂ (< fr., lat. **III** rus.) s.f. **I. 1.** Totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire și a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori. **2.** Ansamblul cunoștințelor de care dispune cineva într-un domeniu (**c.** medicală, **c.** filozofică etc.). ✧ *Om de cultură* = persoană cu un nivel intelectual ridicat, care posedă cunoștințe universale multe și temeinice. **3.** (ANTROP.) Ansamblu de activități și modele de comportament proprii unui grup social dat, transmisibile prin educație *(c. occidentală)*. Sin. *civilizație*. **4.** (ARHEOL.) Totalitatea vestigiilor vieții materiale și spirituale prin intermediul cărora se reconstituie imaginea unei comunități omenești din trecut. **II. 1.** Totalitatea lucrărilor agrotehnice necesare plantelor agricole (ex. **c.** grâului, **c.** porumbului). V. *agricultură. Plante de* **c.** = plante cultivate în procesul producției agricole. **2.** C. *microbiană* = **a)** plasarea într-un mediu artificial (bulion, agar-agar) și în condiții adecvate, a unei mici cantități de microorganisme, în vederea înmulțirii lor. Metoda servește la identificarea unui anume microorganism și pentru a stabili dacă un lichid sau un produs de secreție organică este sau nu contaminat cu germeni patogeni (ex. urocultura, hemocultura, coprocultura ș.a.); **b)** totalitate a microorganismelor obținute într-un mediu de cultură. C. *de țesuturi* = dezvoltare a țesuturilor vii în afara organismului *(in vitro)*, pe medii nutritive special preparate. III. C. *fizică* = ansamblul instituțiilor și sistemelor de educație fizică, împreună cu baza materială, cercetarea științifică, procesul de formare a specialiștilor, care au ca scop dezvoltarea armonioasă a corpului omenesc, atât pentru întărirea și menținerea sănătății, cât și pentru formarea calităților fizice necesare în muncă, sport etc.; educație fizică.

CULTURÍSM (< fr.) s.n. Sistem de exerciții de gimnastică și atletism care urmăresc formarea unui corp armonios și viguros, dezvoltarea musculaturii.

CULTUROLOGÍE (< fr.) s.f. Știință generală despre *cultură* și *civilizație* profilată, la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, în sfera științelor sociale.

CUM (lat. *quomodo*) adv., conj. **A.** adv. **I.** (Interogativ) **1.** În ce fel? ✦ Pentru ce? de ce? ✧ Expr. *(Da) cum (să* sau *de) nu* = **a)** desigur; **b)** nici gând! da de unde! **2.** Exprimă surpriza, indignarea, mirarea etc.: *cum! ai plecat singur?* **3.** Cu cât? Cu ce preț? **II.** (Exclamativ) Cât de (mult, mare etc.). **B.** Conj. **1.** Introduce o propoziție subiectivă: *e bine cum spune mama.* **2.** Introduce o propoziție atributivă: *era un om cum rar întâlnești.* **3.** Introduce o propoziție predicativă: *lumea-i cum este…* **4.** Introduce o completivă directă sau indirectă: *îmi place cum cânți.* **5.** Introduce o propoziție modală: *am procedat cum am crezut.* **6.** Introduce o propoziție comparativă: *vei judeca cum judeci de obicei.* ✧ Expr. *Cum s-ar zice* = adică. **7.** Introduce o propoziție cauzală: *cum e cam bolnăvicios, n-o să reziste.* **8.** Introduce o propoziție temporală: *cum am ajuns acasă, i-am telefonat.*

CUMAE, numele latin al celei mai vechi colonii grecești (Kyme), întemeiată în S Italiei la jumătatea sec. 8 î.Hr. În 474 î.Hr. flota greacă a învins aici flota etruscilor, oprind expansiunea acestora spre S.

CUMANA, oraș în NE Venezuelei, port la M. Caraibilor, centrul ad-tiv al statului Sucre; 263 mii loc. (2001). Universitate. Fundat în 1520 de B. de Las Casas, ca una dintre primele așezări din America de Sud.

CUMÁNI (< fr. {i}) s.m. pl. Popor de neam turcic care, migrând din stepele nord-pontice la sfârșitul sec. 11, s-a așezat în Țările Române. Conviețuind cu populația românească băștinașă, au trecut la o viață sedentară, unii dintre ei fiind asimilați în societatea românească. C. vorbeau o limbă din familia altaică, ramura turcică.

CUMARÍNĂ (< fr.) s.f. Produs cristalin cu miros plăcut, extras din plante sau sintetizat. Este utilizat în ind. parfumurilor și pentru aromatizarea tutunului.

CUMÁTRU, -Ă (< sl.) s.m. și f. (Pop.) **1.** Nașul sau nașa în raport cu părinții copilului botezat ori cu alte rude. **2.** Termen de adresare la țară între bărbați și femei de aceeași vârstă. ✦ P. ext. Bărbat sau femeie.

CUMÁS (< rus.) s.n. Băutură asemănătoare cu chefirul, preparată prin fermentare din lapte de iapă sau de cămilă.

CUMBERLAND **1.** Pen. în Marea Britanie, pe coasta de NV a Angliei. *Relief* muntos (alt. 978 m). Expl. de huilă, min. de fier și plumb. Creșterea animalelor. Parc național. **2.** Masiv muntos în SV Apalașilor (500–1 200 m alt.). Expl. de cărbuni. **3.** Pen. în E ins. Țara lui Baffin, la N de golful cu același nume, scăldată de curentul Groenlandei. **4.** Râu în E S.U.A., afl. stg. al râului Ohio; 1 109 km.

CÚMEN (< fr. {i}) s.n. (CHIM.) Izopropilbenzen.

CUMETRÍE s.f. (Pop.) Relație între cumetri sau cumetre; calitatea de cumătru sau de cumătră. ✦ Petrecerea de la botez.

CUMHURIYET, cotidian turc, fondat în 1924. Apare la Istanbul.

CUMIDAVA, castru roman, construit pe o veche așezare dacică în sec. 2–3. Azi *Râșnov*, jud. Brașov.

CUMINECÁ (lat. **communicare*) vb. I refl. și tranz. (REL.) A primi sau a da cuminecătura; a (se) împărtăși.

CUMINECĂTÚRĂ s.f. (REL.) Vinul și pâinea date credincioșilor în timpul săvârșirii tainei *euharistiei.*

CUMÍNTE (< *cu* + *minte*) adj. (Și subst., adv.) **1.** Cu purtări bune; așezat, liniștit, bun **(3)**, serios. **2.** Cu judecată, deștept; înțelept.

CUMINȚÍ vb. IV refl. și tranz. A face să devină (sau a deveni) cuminte.

CUMMINGS, Edward Estlin (1894–1962), scriitor american. Lirică de avangardă de o îndrăzneață inventivitate verbală („Poeme"). Un roman realist și patetic despre experiențele războiului („Camera imensă").

CUMNÁT, -Ă (lat. *cognatus*) s.m. și f. Fratele sau sora unuia dintre soți în raport cu celălalt soț.

CUMPĂNA, com. în jud. Constanța, în pod. Cobadin; 10 816 loc. (2008).

CÚMPĂNĂ (< sl.) s.f. **1.** Cântar format dintr-o pârghie cu brațe egale și o limbă care indică înclinația talerelor. V. *balanță.* **2.** Fig. Măsură, moderație, echilibru. **3.** Bârnă de lemn, așezată pe un stâlp înalt, având legată la un capăt o greutate, pentru echilibru, și la celălalt o găleată, cu ajutorul căreia se scoate apă din fântână. **4.** (GEOGR.) *Cumpăna apelor* = linia de despărțire între două bazine hidrografice vecine, de la care apele de suprafață curg în direcții opuse. **5.** (TEHN.) Nivelă cu bulă de aer; boloboc. **6.** Soartă rea, încercare grea la care este supus cineva; (pop.) restriște.

CUMPĂNÍ vb. IV. **1.** Tranz. A cântări. ✦ A aprecia greutatea sau calitățile unui obiect; *fig.* a chibzui, a socoti. **2.** Tranz. și refl. A (se) pune în stare de echilibru. ✦ Refl. Fig. A șovăi, a ezita, a nu se putea decide.

CUMPĂNÍRE s.f. **1.** Faptul de a (se) cumpăni. **2.** Echilibru. ✧ Expr. *A ține) arma-n cumpănire* = a ține arma de la mijloc în poziție oblică (sprijinind mâna pe șold).

CUMPĂRÁ (lat. *comparare*) vb. I tranz. **1.** A dobândi un lucru plătind prețul lui. ✦ A face cumpărături; a târgui. **2.** Fig. A câștiga pe cineva de partea sa plătindu-l; a mitui. ✦ A deveni conștient de intențiile cuiva.

CUMPĂRÁRE s.f. Acțiunea de a cumpăra. ✧ (EC. POL.) *Putere de c.* = cantitate de mărfuri și de servicii care poate fi obținută în schimbul unei unități bănești *(puterea de c. a banilor)* sau care poate fi plătită de populație *(puterea de c. a populației)* într-o anumită perioadă.

CUMPĂRĂTÓR, -OÁRE s.m. și f. **1.** Persoană care cumpără. **2.** Persoană care, în virtutea unui contract de vânzare-cumpărare, dobândește, contra unei plăți, numită preț, dreptul de proprietate asupra unui bun determinat ori un alt drept real sau de creanță.

CUMPĂRĂTÚRĂ s.f. Faptul de a cumpăra; *concr.* obiect cumpărat; târguială.

CÚMPĂT (lat. *compitus* „răspântie") s.n. Echilibru sufletesc, stăpânire de sine; judecată dreaptă, cumpătare.

CUMPĂTÁRE (< *cumpăta,* rar „a fi moderat") s.f. Măsură, moderație; continență; sobrietate.

CUMPLÍT, -Ă (< *cumpli,* înv., „a ucide") adj. Îngrozitor, teribil; crud, feroce. ✦ (Adv., cu valoare de superlativ) Tare, mult, extraordinar.

CUMSECÁDE (< *cum* + *se cade*) adj. invar. **1.** (Adesea adverbial) Cum se cuvine, cum trebuie, bine. **2.** (Despre oameni) Cu o purtare bună, onest și cuviincios.

CUMULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A deține simultan două sau mai multe funcții. **2.** A lega, a realiza un singur tot din mai multe lucruri, fapte, situații, venituri etc.

CUMULÁRD, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care cumulează **(1)**.

CUMULATÍV, -Ă (fr.) adj. Care cumulează. ✦ (Adverbial) Concomitent, în același timp.

CUMULONÍMBUS (< fr. {i}; {s} lat. *cumulus* „grămadă" + *nimbus* „aversă, furtună") subst. Formație de nori denși de culoare cenușiu-plumburie, de mari dimensiuni, care se dezvoltă pe verticală până la

10 000 m alt.; aduc furtuni cu descărcări electrice, ploaie, zăpadă şi grindină.

CÚMULUS (< fr. {i}; {s} „grămadă") subst. Nori de convecție, groşi, de culoare albă în formă de grămezi izolate, cupole sau turnuri, al căror contur se modifică neîncetat şi care apar la înălțimi de peste 1 000 m; frecvenți în anotimpul cald.

CUNAXA, aşezare în Mesopotamia, la 100 km NE de Babilon. Lângă C., regele persan Artaxerxe II l-a înfrânt şi ucis în 401 î.Hr. pe fratele său, Cirus cel Tânăr, pretendent la tron.

CUNEIFÓRMĂ (< fr. {i}; {s} lat. *cuneus* „cui" + *forma* „formă") adj. *Scriere* ~ = sistem de scriere cu litere în formă de cui, folosit de unele popoare orientale antice (ex. asirieni); (substantivat, f.) litera folosită în acest sistem de scriere.

CUNÉTĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Rigolă cu secțiune semicirculară, amenajată în lungul unui canal. **2.** Secțiunea de curgere a unui canal navigabil.

CUNGREA, com. în jud. Olt, în piemontul Cotmeana; 2 389 loc. (2008).

CUNHA, Euclydes da (1868–1909), eseist brazilian. Eseuri sociologice („Cel din Sertão), politice şi istorice.

CUNICULICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *cuniculus* „iepure de casă" + *cultura* „creştere") s.f. Ramură a zootehniei având ca obiect creşterea şi reproducția iepurilor de casă, precum şi ameliorarea raselor lor.

CUNOÁŞTE (lat. **connoscere* < *cognoscere*) vb. III. **1.** Tranz. A lua cunoştință în chip veridic de obiectele şi fenomenele înconjurătoare, a stabili natura, proprietățile unui lucru, relațiile sale cu alte lucruri. **2.** Tranz. A avea sau a dobândi cunoştințe pe baza studiului, experienței; a fi luat cunoştință de ceva; a şti. **3.** Tranz. A afla cine este cineva; a fi făcut cunoştință cu cineva. ✦ A şti felul de a fi al cuiva. **4.** A-şi da seama de ceva; a înțelege. ✦ A avea efect: *Se cunoaşte că a trecut pe aici.* **5.** Refl. A se băga de seamă, a se remarca, a se descoperi. **6.** Tranz. A recunoaşte, a identifica. **7.** Tranz. (cu complement dublu) A admite calitatea sau titlul cuiva: *Nu vrea să-l cunoască de prieten.*

CUNOAŞTÉRE s.f. **1.** Faptul de a cunoaşte un lucru, o stare, o persoană, prin contact ori experiență, sau de a se informa în legătură cu acestea; rezultatul acelui fapt. **2.** Contactul cu un domeniu al învățăturii; o limbă, o meserie, o ştiință, o artă etc. **3.** Activitate cognitivă şi rezultatul ei concretizat într-un ansamblu de fapte, adevăruri, raționamente etc. în legătură cu un subiect comunicabile şi intersubiectiv testabile. ✧ C. *comună* = **c.** realizată în virtutea înzestrării naturale a omului, în limitele practicilor cotidiene, sub forma unor cunoştințe elementare despre mediul înconjurător formulate în limbajul natural. C. *ştiințifică* = **c.** realizată prin folosirea unor mijloace, tehnici şi metode, care asigură descoperirea legilor, sub forma unor cunoştințe formulate în limbaje speciale, cu valoare intersubiectivă. C. *practică* = **c.** privind metodele de a face şi de a întreprinde ceva (a şti cum). *Teoria cunoaşterii* = studiul critic al problemelor pe care le ridică determinarea originii şi valorii **c.** V. *gnoseologie, epistemologie. Sociologia cunoaşterii* = disciplina care studiază tendințele de formare şi diferențiere a conceptelor şi categoriilor **c.** în funcție de cadrul social specific. **4.** (REL.) (În creştinism) C. *divină* = actul de cunoaştere al lui Dumnezeu, şi ceea ce Dumnezeu însuşi cunoaşte. C. *naturală* = **c.** obținută printr-o activitate cognitivă fără ajutor divin. **5.** Intimitate sexuală.

CUNOSCÚT, -Ă adj. (Şi subst.) **1.** Care se cunoaşte, care este ştiut. ✦ Care a mai fost văzut, care e uşor de recunoscut. **2.** (Despre oameni) Care a făcut cunoştință cu cineva, pe care cineva îl cunoaşte. ✦ Care se bucura de reputație; renumit.

CUNOŞTÍNȚĂ (< *cunoaşte*, 3 după fr.) s.f. **1.** Faptul de a cunoaşte ceva. ✦ Facultatea de a simți, de a primi impresii din afară. ✧ Expl. *A-şi pierde cunoştința* = a leşina. **2.** Informație sau sistem de informații dobândite în procesul cunoaşterii. ✦ (La pl.) Informații ştiințifice asupra unui domeniu particular. **3.** Persoană pe care cineva o cunoaşte. ✧ Expl. *A face cunoştință cu cineva* = a cunoaşte pe cineva.

CUNUNÁ (lat. *coronare*) vb. I refl. (Pop.) A se căsători. ✦ Tranz. (Despre preoți) A oficia slujba cununiei. ✦ Tranz. A fi naş cuiva la cununie.

CUNÚNĂ (lat. *corona*) s.f. **1.** Împletitură circulară din flori, frunze sau ramuri (care se pune pe cap). ✧ *Obiceiul cununii* = obicei folcloric practicat, îndeosebi în Transilvania, cu ocazia secerişului. C. *de raze* (sau *de lumină*) = aureolă. **2.** Coroană care se acorda în Antic. învingătorilor (în război, la concursurile sportive sau literare, ex. **c.** de lauri). ✦ Fig. Glorie, faimă, renume. **3.** Coroană care se pune pe capul mirilor în timpul săvârşirii tainei cununiei sau căsătoriei, în Biserica ortodoxă. **4.** Funie de ceapă sau de usturoi. **5.** (ARHIT.) Fiecare dintre grinzile cu care se încheie în partea de sus pereții de lemn şi pe care se reazemă celelalte grinzi ale tavanului şi ale acoperişului.

CUNUNÍE s.f. (Pop.) Solemnitate civilă sau religioasă a căsătoriei. ✦ Concr. Cunună **(3)**.

CUPA *(Crater)*, constelație din emisfera australă, situată între constelațiile Hidra şi Leul (lângă constelația Corbul).

CUPAJÁRE (< fr.) s.f. Operație de amestecare a mai multor sorturi de vin, după anumite norme, pentru a se obține tipul de vin dorit; *p. ext.* operație de amestecare (a sucurilor, ceaiurilor etc.) ✧ *Cupajarea mierii* = combinarea sorturilor de miere în vederea obținerii compoziției dorite.

CUPÁR (< *cupă*^{1}) s.m. (În Ev. Med., în Moldova) Slujitor domnesc având atribuția de ajutor al *paharnicului*.

CÚPĂ^1 (lat. *cuppa*, **2**, **3** < fr. *coupe*) s.f. **1.** Vas de băut, din sticlă sau din metal, mai mult larg decât adânc, cu picior; un fel de pahar cu picior şi cu gura largă în formă de potir. ✦ Fig. Caliciu. **2.** (SPORT) Trofeu în formă de cupă **(1)**, care se atribuie câştigătorului unei competiții sportive. ✦ P. ext. Competiție în care se atribuie un astfel de trofeu. **3.** (TEHN.) Obiect, în general metalic, de forma unui recipient deschis, în care se pot încărca materiale lichide, pulverulente, bulgări etc. (ex. **c.** de excavator, **c.** de betonieră etc.).

CÚPĂ^2 (< ngr.) s.f. (La jocul de cărți) Carte cu figuri în formă de inimă de culoare roşie.

CUPĂREŞTI v. **Ruset.**

CUPELÁȚIE (< fr.) s.f. Procedeu industrial de extragere a aurului şi argintului din minereuri bogate în plumb, prin oxidarea şi separarea plumbului sub formă de zgură (litargă).

CUPÉLĂ (< fr.) s.f. Vatra cuptorului în care se face cupelația.

CUPÉU (< fr.) s.n. (Înv.) **1.** Compartiment într-un vagon de cale ferată pentru călători. **2.** Trăsură de lux, închisă, în general cu două locuri.

CUPIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Lăcomie mare de câştig, de avere.

CUPIDON sau **AMOR** (în mitologia romană), zeul iubirii, fiul lui Iupiter şi al lui Venus sau, după altă versiune, al lui Marte şi Venus. Înzestrat cu puterea de a inspira iubirea în sufletele oamenilor şi ale zeilor, cu ajutorul săgeților trimise din arcul de care nu se desparte. Corespondentul lui *Eros* în mitologia greacă.

CUPÍU (< fr.) s.n. Bilet de hârtie, cu imprimare specială (emis ca monedă sau ban cu o anumită valoare nominală).

CUPLÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. **1.** Tranz. A lega, a reuni două sau mai multe elemente într-un sistem pentru a face posibil un transfer de energie între acestea; a acupla. **2.** Refl. recipr. (Despre oameni) A forma un cuplu, o pereche.

CUPLÁJ (< fr.) s.n. **1.** Legătură realizată între două sau mai multe circuite electrice prin elemente de circuit (rezistoare, bobine, condensatoare etc.) sau prin intermediul câmpului electromagnetic variabil. **2.** Organ de maşină care face legătura între doi arbori coaxiali pentru a transmite rotația şi puterea de la arborele conducător la arborele condus. **3.** Manifestație sportivă în care, pe acelaşi teren, se desfăşoară în continuare două meciuri (de acelaşi fel).

„Cupidon"
(pictură de Adolphe William Bouguereau)

CUPLÁRE (< fr.) s.f. Acțiunea de a cupla şi rezultatul ei. ✦ (CHIM.) *Reacție de c.* = reacție între un diazoderivat şi o amină sau un fenol, care stă la baza preparării coloranților azotici.

CÚPLĂ (< fr.) s.f. **1.** Dispozitiv care leagă între ele vehiculele de cale ferată. **2.** Legătură între două elemente în contact care au şi posibilitatea de mişcare relativă. **3.** (ELT.) Piesă ce permite realizarea de legături electrice între elementele mai multor circuite.

CUPLÉT (< fr.) s.n. **1.** Scurtă piesă muzicală vocală, îndeobşte cu caracter vesel sau satiric, în care toate strofele textului se cântă pe aceeaşi melodie. **2.** Secțiune intercalată între refrenele unui rondo. ✦ Cântec intercalat între scenele unui vodevil. **3.** Poezie satirică alcătuită din mai multe strofe şi un refren. **4.** Strofă a unui cântec terminată printr-un refren.

CUPLÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv utilizat pentru conectarea a două sisteme de acelaşi fel (ex.: maşini, circuite electrice). ✧ C. *acustic* = dispozitiv ce conectează terminalele unor sisteme de calcul prin intermediul rețelei telefonice.

CÚPLU (< fr.) s.n. **1.** Pereche formată din persoane de obicei de sex opus. **2.** (FIZ.) Sistem de două forțe egale şi antiparalele. **3.** (NAV.) Secțiune transversală perpendiculară pe planul longitudinal-vertical al unei nave.

CUPÓLĂ (< fr., it.) s.f. Bolta cu baza circulară, eliptică sau poligonală care formează acoperământul unui edificiu monumental. ✧ C. *de poluare* = mase de aer poluat care învăluie ca o **c.** oraşele cu circulație auto intensă şi alte surse importante de poluare.

CUPÓN (< fr.) s.n. **1.** Parte (detaşabilă) a unui document (ex. bilet) care conferă deținătorului anumite drepturi. **2.** (FIN.) (referitor la obligațiune) *Cuponul obligațiunii* = dobânda pe care emitentul obligațiunii se obligă să o plătească deținătorului obligațiunii, la anumite intervale de timp (anual sau semestrial), până la scadența obligațiunii sau perpetuu. **3.** Bucată de mic metraj rămasă dintr-un val de material (textil).

CUPRÁRE s.f. Acoperire a unei piese cu un strat subțire de cupru.

CUPRESACÉE (< fr.; {s} lat. *cupressus* „chiparos") s.f. pl. Fam. de plante răşinoase (arbori şi arbuşti) cu frunze persistente, aciculare sau în formă de solzi şi flori unisexuate mici (ex. chiparosul, tuia).

CUPRIFÉR (< fr.; {s} lat. *cuprum* „cupru" + *fero* „a purta") adj. Care conține cupru.

CUPRÍNDE (lat. *comprehendere*) vb. III tranz. **1.** A apuca, a înconjura ceva cu mâinile sau cu brațele. ✦ Tranz. şi refl. A (se) îmbrățişa. **2.** Fig. A avea o privire de ansamblu; a îngloba. ✦ (Despre o haină) A fi potrivită pentru trupul cuiva. 3. A acoperi din toate părțile, a învălui; a pune stăpânire, a cuceri. 4. A ocupa un spațiu. ✦ (Despre numere) A include în valoarea, în mărimea pe care o reprezintă; (refl.) a intra de un anumit număr de ori în alt număr. ✦ A îngloba în structura sa, a fi alcătuit din... ✦ (Despre epoci) A se întinde pe o perioadă de...

CUPRÍNS, -Ă s.n., adj. **1.** S.n. Conținut; tablă de materii. **2.** Întindere, suprafață. ✦ Spațiu înconjurător. **3.** Adj. (Pop.) Înstărit, avut.

CUPRÍT (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de cupru, de culoare roșie până la cenușie, cu luciu adamantin, întâlnit exclusiv ca produs de oxidare a minereurilor de calcozină și bornit, la limita dintre zonele de oxidație și cimentație. Conține 88,8% cupru.

CUPRONÍCHEL s.n. Denumirea aliajelor de cupru și nichel (constantan, aliaj monetar etc.).

CÚPRU (< lat.) s.n. Element chimic (*Cu*, nr. at. 29, m. at. 63,54, p.t. 1 083°C, p.f. 2 310°C) durit. **3.** Metal de culoare roșiatică, ductil, maleabil, bun conducător de căldură și electricitate; se găsește în natură în stare nativă sau sub formă de combinații, în special ca sulfuri. Este utilizat în ind. electrotehnică, fotogravură, galvanoplastie, la obținerea de aliaje (alamă, bronzuri etc.). Cunoscut în Egipt din anii 5000–4500 î.Hr. Sin. *aramă*.

CUPȘENI, com. în jud. Maramureș, în depr. Lăpuș; 3 638 loc. (2008).

CUPTÓR (lat. **coctorium*) s.n. **1.** Construcție de cărămidă, de lut sau de metal pentru copt pâinea și alte produse de panificație. ✦ (În casele țărănești) Platformă zidită în prelungirea vetrei pe care se doarme. ✦ Despărțitură la mașina de gătit pentru copt prăjituri, pâine etc. **2.** (TEHN.) Instalație de încălzire folosită pentru tratamente termice, topire sau alte operații tehnologice, constând dintr-o cameră cu pereți metalici căptușiți cu material refractar. C. *de var* = varniță. **3.** Fig. Căldură mare, arșiță. ✧ (Pop., în expr.) *Luna lui cuptor* = iulie.

CÚPULĂ (< fr.; {s} lat. *cupula* „cupă mică") s.f. (BOT.) Organ lignificat, în formă de cupă, care acoperă mai mult sau mai puțin fructele unor arbori (ex. la ghindă).

CURÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate vindeca.

CURACÁO, ins. în Antilele Olandeze, în M. Caraibilor, la 75 km N de Venezuela; 444 km^2. Oraș pr.: *Willemstad*. Expl. de fosforite. Rafinării de petrol. Trestie de zahăr, tutun, porumb, portocali, sisal, legume, sorg, arahide. Lichioruri renumite. Descoperită (1499) de Alonso de Ojeda și Amerigo Vespucci. Posesiune olandeză din 1634.

CURÁJ (< fr.) s.n. Forță morală, fermitate în înfruntarea unor primejdii, în susținerea convingerilor proprii; îndrăzneală, temeritate, bărbăție.

CURAJÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Plin de curaj, temerar, viteaz **(1)**.

CURÁNT, -Ă (< lat.) adj. *Medic* ~ = medic sub a cărui îngrijire directă se află un bolnav.

CURÁNTĂ (< fr.) s.f. Vechi dans francez cu ritm ternar și mișcare vioaie ✦ (Din sec. 18) Parte a suitei instrumentale.

CURÁRA (< fr. {i}) s.f. Alcaloid foarte toxic, extras din anumite specii de *Strychnos*; preparat sintetic, este utilizat ca anestezic și anticonvulsiv.

CURÁT (< *cura*, vb. rar „a îngriji") adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care nu este murdar sau pătat; din care sau de pe care s-a înlăturat murdăria. ✦ (Despre aer) Lipsit de impurități, proaspăt. ✦ (Despre ființe) Căruia îi place și ține curățenie. **2.** Fig. Fără vină, ireproșabil (ca ținută, comportare). **3.** Fig. Cinstit, sincer. ✦ Pur, nevinovat, inocent. **4.** (Despre cer) Clar; transparent, limpede. **5.** (Despre glas) Pur, cristalin, limpede. **6.** Fig. Lămurit, deslușit. **7.** Veritabil, adevărat. **II.** Adv. Clar, precis, exact.

CURATÉLĂ (< fr., lat. m.) s.f. (DR.) Instituție de ocrotire a unei persoane care are capacitatea civilă, dar care, din cauza bătrâneții, a unei boli ori infirmități fizice sau a unei lipse îndelungate de la domiciliu (ex. în cazul dispariției) nu-și poate administra singur bunurile și apăra interesele și nici nu a putut să-și desemneze un reprezentant.

CURATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care vindecă (ex. efect c., tratament c.).

CURATÓR (< fr., lat.) s.m. (DR.) Persoană care exercită drepturile și execută obligațiile decurgând din curatelă.

CÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Tratament medical pe o anumită durată; aplicare metodică a unor mijloace terapeutice (ex. c. de fructe). ✧ C. *balneoclimatică* = folosire în scop terapeutic a apelor minerale, a nămolurilor, a factorilor climatici etc.

CURĂTÚRĂ (< *cura*, vb., rar „a îngriji, a curăța") s.f. Loc într-o pădure curățat de arbori, de mărăcini etc. pentru a putea fi cultivat; runc.

CURĂȚÁ (CURĂȚÍ vb. IV) vb. I **1.** Tranz și refl. A face să dispară murdăria, a înlătura impuritățile de pe ceva sau de pe sine. ✦ Tranz. A îndepărta coaja, pielița de pe fructe, legume etc. **2.** Tranz. și refl. A (se) vindeca de o boală (de piele). **3.** Tranz. (TEHN.) A îndepărta asperitățile, depunerile, materialele nefolositoare de pe o piesă, de pe un obiect, teren etc. în vederea recondiționării, îmbunătățirii aspectului sau pentru unele operații tehnologice ulterioare. **4.** Tranz. și refl. (Fig.) A (se) scăpa, a (se) descotorosi de ceva rău. **5.** Refl. (REL.) A se mântui, a se purifica. **6.** Tranz. (Fam.) A omorî. ✦ Refl. A muri. **7.** Tranz. (Fam.) A despuia pe cineva de bani sau de alte bunuri. ✦ Refl. A rămâne fără nici un ban.

CURĂȚĂTORÍE s.f. **1.** Atelier în care se curăță (chimic) obiecte de îmbrăcăminte; spălătorie chimică. **2.** (TEHN.) Atelier în care se efectuează curățirea pieselor turnate.

CURĂȚELE, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuș; 2 636 loc. (2008).

CURĂȚÉNIE s.f. **1.** Calitatea de a fi curat **(1)**; starea, înfățișarea unei ființe curate sau a unui lucru curat. **2.** Dereticare. **3.** (Pop.) Purgativ.

CURĂȚITÓR, -OÁRE adj., s.f., s.n. **1.** Adj. Care curăță **(1)**. **2.** S.f. Mașină sau instalație folosită la separarea corpurilor străine dintr-un material pulverulent, granular etc. **3.** S.n. Unealtă, aparat sau dispozitiv utilizat la desprinderea depunerilor, impurităților etc. de pe suprafața pieselor. **4.** S.n. Aparat pentru separarea dintr-un fluid a unei faze formate din particule de lichid sau de solid.

CURÁND (lat. *currendo*) adj. **1.** (Temporal) Îndată, imediat, numaidecât. **2.** (Modal) Repede.

CURB, -Ă (< fr., lat. *curvus*) adj., s.f. **1.** Adj. (Despre linii) În formă de arc; arcuit, încovoiat; (despre planuri) boltit. **2.** S.f. (MAT.) Figură geometrică având o singură dimensiune; linie care nu este dreaptă. ✧ C. *strâmbă* = curbă care nu poate fi cuprinsă în întregime într-un plan. ✦ Linie care reprezintă graficul unei funcții continue, cu valori pe dreapta reală, în plan sau în spațiu. **3.** S.f. (TEHN.) Porțiune din traseul unei căi de comunicație terestre cu axa **c. (1)**, care racordează două aliniamente consecutive ale căii. ✧ Expr. (Despre vehicule) *A lua curba* = a vira. **4.** S.f. (GEOGR.) C. *de nivel* = linie de pe o hartă topografică sau de pe un plan care unește punctele de egală altitudine absolută; izohipsă. C. *batimetrică* = linie de pe o hartă care unește punctele de egală adâncime în raport cu suprafața apei unui bazin oceanic, marin sau lacustru; izobată. **5.** S.f. C. *de sarcină* = reprezentare grafică a variației în timp a puterii produse de o centrală sau absorbite de un consumator **(3)** într-un interval de timp. **6.** S.f. (EC.) Reprezentare grafică, pe baza unor calcule economice a evoluției și involuției cererii, ofertei, inflației, prețurilor, salariilor etc.

CURBÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) arcui.

CURBATÚRĂ (< fr.) s.f. Stare patologică constând în dureri musculare însoțite de o pronunțată senzație de epuizare, întâlnită în faza de debut a unor boli infecțioase (ex. gripa) sau după o solicitare fizică mare.

CURBILÍNIU, -IE (după fr. *curviligne*) adj. (MAT.) În formă de curbă **(2)**. Alcătuit din (sau mărginit de) curbe.

CURBIMÉTRU (după fr. *curvimetre*) s.n. Instrument cartografic pentru măsurarea distanțelor curbe pe planuri și hărți topografice.

CURBÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Îndoitură în formă de arc; loc unde se găsește o astfel de îndoitură. **2.** (MAT.) Mărime ce caracterizează deosebirea dintre o linie dreaptă și una curbă, dintre o suprafață plană și una curbă.

CURCÁN s.m. (ZOOT.) Pasăre din ordinul galiformelor, care trăiește în stare sălbatică în S.U.A. și Mexic, de c. 45–70 cm, cu coada lată, ce o desfășoară sub formă de evantai *(Meleagris gallopavo)*; singura pasăre domesticită de azteci, adusă la c. 1500, ca pasăre domestică; este crescut pentru producția de carne; *p. restr.* masculul curcii.

CURCANI, com. în jud. Călărași, pe Argeș; 5 221 loc. (2008).

CÚRCĂ (< bg.) s.f. (ZOOT.) Femela curcanului. ✧ C. *bronzată* = rasă de curci crescută și în România, cu greutate corporală mare (8–12 kg).

CURCHI, mănăstire în satul omonim, lângă Orhei, Basarabia, întemeiată de Ștefan cel Mare. Biserica Sf. Dumitru (1775); Biserica Nașterea Domnului (1808–1810).

CURCUBĂTA MARE, vârf în m-ții Bihor, cel mai înalt din M-ții Apuseni și din toți Carpații Occidentali, alcătuit din șisturi cristaline. Alt: 1 849 m.

CURCUBĂTA, Dionisie (1906–1950, n. Hunedoara), inginer electromecanic român. Studii și cercetări privind elaborarea fontei în furnal; primele experiențe privind desulfurarea fontei în afara furnalului.

CURCUBÉU s.n. Fenomen optic de forma unui imens arc multicolor, desfășurat pe cer, care se datorește refracției, reflexiei totale și dispersiei luminii solare în picăturile de apă din atmosferă; se observă în partea opusă Soarelui raportată la poziția observatorului.

CURE (THE), grup britanic rock. Constituit în 1976, avându-l în centru pe solistul vocal și chitaristul Robert Smith. Una dintre trupele *underground* cele mai populare. Versuri obsesive, melodii depresive („Staring At Sea: The Singles").

CURÉA (lat. *corrigia*) s.f. Fâșie lungă din piele, materiale textile, mase plastice etc., cu numeroase întrebuințări; *spec.* o astfel de fâșie folosită ca cingătoare. ✦ C. *de transmisie* = bandă continuă flexibilă folosită la transmiterea mișcării de rotație între două roți calate pe arbori.

CUREA, Ioan (1901–1977, n. sat Iertof, jud. Caraș-Severin), astronom român. Lucrări de astronomie și de seismologie. A înființat Observatorul astronomic și stația seismologică din Timișoara, pe care le-a dotat cu aparate de construcție proprie.

CURELÁR s.m. Persoană specializată în confecționarea curelelor sau a hamurilor și în întreținerea lor.

CURELĂRÍE s.f. **1.** Meseria curelarului. **2.** Atelier unde se confecționează și se repară curele și alte articole de piele.

CURÉNT^{1} (< fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Mișcare de ansamblu a particulelor unui fluid; flux. ✧ C. *electric* = **c.** purtător de sarcină electrică în deplasare ordonată. *C.e. continuu* = **c.** electric al cărui sens și a cărui intensitate nu variază în timp. *C.e. alternativ* = **c.** electric al cărui sens și a cărui intensitate variază periodic în timp. *C.e. de inducție* = *c.e.* ce apare într-un conductor care se deplasează în câmp magnetic. *C.e. turbionar (Foucault)* = *c.e.* ce ia naștere prin inducție în conductorii aflați în câmp magnetic variabil. (FIZIOL.) C. *de acțiune* = **c.** care ia naștere într-un țesut – nerv, mușchi – în cursul activității acestuia. **2.** S.m. Intensitatea **c.** electric. **3.** S.m. (METEOR.) C. *de aer* = deplasare a unei mase de aer dintr-un loc în altul, din cauza unei diferențe de presiune; realizează circulația atmosferică generală (vânturile). **4.** S.m. (HIDROL.) C. *lacustru* = deplasare a masei de apă într-un lac sub acțiunea vânturilor sau a râurilor care se varsă ori izvorăsc din ei. *Curenți marini* (sau *oceanici*) = formă de mișcare a apelor oceanice sau maritime, cauzată de vânturile regulate sau periodice, de diferențele de temperatură și salinitate etc.; pot fi: calzi (ex. Golfstream) sau reci (ex. Oya-Șivo). **5.** S.m. (GEOL.) *Curenți de convecție* = curenți sublitosferici, ascendenți și descendenți, formați ca urmare a diferențelor de greutate specifică, generate de variațiile de temperatură dintre masele de rocă topită mai calde din adâncime și cele ceva mai reci de la suprafață. Contribuie la deplasarea plăcilor tectonice. Sin. *C. subcustrali.* **6.** S.m. (BIOL.) *Curenți protoplasmatici* = fenomen fiziologic de mișcare continuă a protoplasmei în interiorul celulei vegetale, care activează schimburile de substanțe din celule. **7.** S.n. Ansamblu de idei, opinii (filozofice, politice, științifice, artistice) adoptate la un moment dat de un număr mai mare de oameni. ✧ *C. literar* (sau *artistic*) = mișcare literară (sau artistică) ce reunește un număr de scriitori (sau artiști) în baza unei sensibilități și a unui program estetic și ideologic relativ comun (de ex.: *clasicism, romantism, naturalism, simbolism*). ✧ Expr. *A pune* (sau *a ține pe cineva*) *la curent* = a informa (pe cineva) despre mersul unor lucruri.

CURÉNT^2, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre vorbire) Curgător, ușor, cursiv, fluent. **2.** (Despre an, lună) Care este în curs; prezent. ✦ De fiecare zi. ✦ *Cont c.* v. *cont.* **3.** (Despre prețuri) Existent într-un moment dat; în curs. ✧ *Monedă c.* = monedă care circulă la un moment dat. **4.** *Apă c.* = instalație de apă potabilă într-o locuință.

CURENTÁ vb. I refl. A se atinge de un conductor electric aflat sub tensiune, care poate produce un șoc (nevătămător); tranz. (despre un astfel de conductor) a produce un șoc.

CURENTUL, cotidian politic. A apărut la București, între 1928 și 1944. Director: Pamfil Șeicaru. A editat suplimente pentru copii, literare și de divertisment, și un almanah. În 1978 și 1980–1992 apare la München.

CUREȚI (KÓURETES) (în mitologia greacă), divinități arhaice ale vegetației, de origine cretană. L-au ocrotit pe Zeus copil de tatăl său, Cronos. Uneori sunt confundați cu *coribanții.*

CÚRGE (lat. *currere*) vb. III intranz. **1.** (Despre ape) A se mișca necontenit în sensul pantei; (despre ploaie) a cădea din belșug; *p. ext.* (despre alte lichide) a se scurge, a se prelinge, a picura. **2.** (P. analog. despre grupuri de ființe, de vehicule) A se succeda necontenit. **3.** A se desprinde din ceva, căzând succesiv bucată după bucată. **4.** Fig. (Despre vorbe, discursuri, stil) A fi exprimat cu ușurință. 5. (Despre unități de timp) A trece. **6.** (Despre termene, dobânzi) A se socoti, a începe de la.

CÚRGERE s.f. Acțiunea de a curge și rezultatul ei. ✦ (FIZ.) Deplasare a unui fluid ori a unui material granular sau pulverulent printr-o conductă, printr-un canal, printr-o albie etc. ✦ Deformare plastică, relativ lentă, a corpurilor supuse la solicitări constante în timp, superioare limitei de elasticitate (ex. metale, ghețari etc.).

CURIAȚII v. Horații.

CÚRIE^1 (lat. *curia*) s.f. **1.** (La romani) Fiecare dintre cele 30 de grupuri de ginți (câte 10 ginți la o **c.**) în care Romulus a împărțit locuitorii Romei. Mai târziu, în timpul Imp. Roman, denumire a *senatului.* **2.** Administrație pontificală a Bisericii romano-catolice.

CÚRIE^2 (< fr. {i}; {s} *Curie*) s.m. Unitate de măsură pentru activitatea unei surse radioactive (simbol: Ci), egală cu 3,7-10^{10} dezintegrări pe secundă.

CURIE 1. Pierre C. (1858–1906), fizician și chimist francez. Contribuții în domeniile magnetismului și radioactivității. Lucrări despre fenomenul de piezoelectricitate (1880) și despre legile de simetrie la cristale. Împreună cu soția sa, a descoperit și izolat elementele de radiu și poloniu (1898). Premiul Nobel pentru fizică (1903). **2. Maria Sklodowska C.** (1867–1934), fiziciană și chimistă franceză de origine poloneză. Soția lui C. **(1)**. Contribuții fundamentale la studiul radioactivității. A pus bazele radioterapiei. Premiul Nobel pentru fizică (1903) și pentru chimie (1911).

CURIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană însărcinată să ducă la destinație corespondență, mesaje etc. ✦ Ștafetă.

CURIER DE AMBE SEXE, prima revistă literară din Țara Românească, supliment al ziarului „Curierul românesc". A apărut la București, bilunar, între 1837 și 1847, sub conducerea lui I. Heliade-Rădulescu.

CURIERUL JUDICIAR, publicație juridică săptămânală. Apărută în România între 1892 și 1948.

CURIERUL ROMÂNESC, gazetă politică, comercială și literară. A apărut la București, cu intermitențe și cu periodicitate variabilă, între 1829 și 1859. Editată de I. Heliade-Rădulescu. Primul periodic în limba română apărut în Țara Românească.

CURIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care manifestă curiozitate. ✦ Indiscret. **2.** Care stârnește curiozitate; ciudat, bizar; neobișnuit, original.

CURIOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Dorință de a cunoaște ceva nou sau neobișnuit; manifestare a interesului pentru un lucru deosebit. ✦ Indiscreție. **2.** Caracterul ciudat al unui lucru sau al unei ființe, bizarerie; *concr.* lucru interesant, ciudățenie, raritate.

CURITIBA, oraș în SE Braziliei, centrul ad-tiv al statului Paranâ; 2,86 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Aeroport internațional. Ind. celulozei și hârtiei, cimentului, mobilei, chimică, textilă și alim. Două universități. Fundat în 1654.

CÚRIU (< fr. {i}; {s} *Curie*) s.n. Element chimic (Cm; nr. at. 96, m. at. 247) radioactiv, transuranic, din familia actinidelor. Metal de culoare argintie. A fost obținut (1944) de G. Th. Seabord, A. Ghioroso ș.a., prin bombardarea plutoniului -239 cu particule α.

CURMÁ (probabil cuv. autohton) vb. I **I. 1.** Tranz. (Despre sfori, legături etc.) A strânge tare, a strangula. **2.** Tranz. A tăia un lemn (un trunchi) de-a curmezișul. ✦ Tranz. și refl. A (se) rupe, a (se) frânge. **3.** Refl. (Despre oameni) A se apleca de mijloc. **II.** Fig. **1.** Tranz. și refl. A (se) întrerupe brusc; a (se) termina. **2.** Tranz. A încheia sau a întrerupe brusc o convenție.

CURMÁL s.m. Arbore fructifer, tropical, din fam. palmierilor, înalt până la 25 m, cu frunze mari de 2–3 m, cu fructe drupe brun-roșcate, ovale, bogate în zahăr *(Phoenis dactylifera).*

CURMĂTÚRĂ s.f. (GEOGR.) Șa.

CURMÉI (< *curm,* reg. idem cf. alb. *kurm*) s.n. Funie din coaja de tei sau de răchită.

CURMEZÍȘ adv. De-a latul, transversal; pieziș.

CÚRPEN DE PĂDURE (cuv. autohton) s.m. Plantă agățătoare din fam. ranunculaceelor, cu tulpina subțire, frunze penat compuse și flori albe, în panicule *(Clematis vitalba).*

CURRI, Sergio Bertini (n. 1927), biolog italian. Cercetări privind biologia moleculară, proprietățile terapeutice ale acidului hialuronic. A izolat, pentru prima oară, fracțiuni fosfolipidice din hipotalamus.

CURRÍCULUM VÍTAE (< lat.) s.n. Scurtă autobiografie (în formă scrisă), cuprinzând date referitoare la studii, pregătirea profesională, carieră și situația familială; CV.

CURS^1 (< fr., lat.) s.n. **I. 1.** Mișcare a unei ape curgătoare în direcția pantei; *p. ext.* albia, întinderea sau direcția unei ape curgătoare. ✧ *C. de apă* = apă curgătoare de suprafață sau subterană, concentrată pe o albie proprie, cu un traseu bine definit (pârâu, râu, fluviu etc.). **II.** Fig. **1.** Interval de timp, durată. ✧ Loc. *În cursul...* = în timpul, pe perioada. 2. Desfășurare, direcție a unor evenimente. ✧ Expr. *A da curs unei cereri* = a lua în considerare, a rezolva o cerere. **III.** (FIN.) Prețul la care valorile mobiliare se tranzacționează, la un moment dat, la bursa de valori, în funcție de raportul dintre cerere și ofertă. ✧ *C. de schimb valutar* = raportul de schimb dintre două monede.

Maria S. Curie

Pierre Curie

CURS^2 (< fr.) s.n. **1.** Expunere sau predare a unei materii de studiu sub forma unui ciclu de lecții ori de prelegeri; *p. ext.* oră sau totalitatea orelor de program destinate acestei expuneri. **2.** Ciclu de lecții tipărite în volum (și servind ca manual); tratat.

CURSÁNT, -Ă (< rus.) s.m. și f. Persoană care urmează un curs^2 **(1)**.

CÚRSĂ^1 (< fr.) s.f. **1.** Parcurgere regulată de către un vehicul a unei distanțe după un orar și pe un itinerar bine stabilit. ✦ (Concr.) Vehicul care parcurge o astfel de distanță. **2.** Distanța parcursă de o piesă între punctele extreme într-o mișcare rectilinie alternativă (**c.** pistonului). **3.** (Fam.) Drum, alergătură. **4.** (SPORT) **a)** (Mai ales la pl.) Probă constând în parcurgerea unei anumite distanțe pe un traseu dinainte stabilit, în alergare, călare, cu bicicleta, motocicleta sau cu automobilul. **b)** (La pl.) Întrecere în cadrul căreia sunt programate alergări de cai.

CÚRSĂ^2 (< cuv. autohton) s.f. **1.** Capcană. **2.** Fig. Mijloc viclean pentru a prinde, a atrage, a ademeni pe cineva; manevră, uneltire.

CURSÍV, -Ă (< fr., lat. m.) adj. **1.** (Despre scriere sau vorbire; și adv.) Curgător, fluent, ușor. **2.** (Despre caracterele de tipar) Care are liniile de bază înclinate spre dreapta; asemănătoare cu scrierea de mână; italic.

CURSIVITÁTE s.f. Caracterul fluent, curgător al vorbirii, al scrierii, al formulării ideilor.

CURSÓR (< fr., lat.) s.n. **1.** Piesă mică, mobilă, care se deplasează pe o riglă, pe o tijă etc., prevăzută cu gradații, folosită la citirea acestora. **2.** (INFORM.) Caracter special, utilizat pentru localizarea elementelor unei imagini pe ecranul unui display. În cazul terminalelor cu afișare pe tub catodic, **c.** poate fi reprezentat printr-o linie plasată deasupra sau sub poziția unui caracter și poate fi deplasat pe ecran prin execuția unui program de afișare sau la comanda utilizatorului.

CURTÁ (< *curte,* după fr.) vb. I tranz. A face curte **(III)** unei femei, a căuta să-i câștigi favoarea, simpatia, dragostea.

CÚRTE (lat. **curtis, -em* < *cohors, -tem*) s.m. **I. 1.** Spațiu (împrejmuit) în jurul unei clădiri, al unei gospodării etc.; ogradă, bătătură **(1)**. ✧ Loc. *De curte* = care trăiește pe lângă casa omului. **2.** Reședință a unui monarh. ✦ Totalitatea persoanelor cu funcții înalte la palatul unui monarh, suita unui monarh sau a membrilor familiei sale. **3.** (În trecut) Locuința dintr-un sat a moșierului; conac. ✦ Totalitatea acareturilor împreună cu conacul. **II.** (Urmat de determinări) Organ de jurisdicție superior (ex. **c.** de casație; **c.** de apel) sau cu caracter special administrativ ori penal (ex. **c.** administrativă; **c.** cu juri). ✦ P. ext. Totalitatea membrilor unor astfel de organe. **III.** Atenție deosebită, măguliri adresate unei femei în semn de afecțiune spre a-i câștiga favoarea, simpatia sau dragostea.

CURTEA, municipiu în jud. Timiș, pe Bega, 1 231 loc. (2008).

CURTEA DE ARGEȘ, municipiu în jud. Argeș, pe Argeș, în Subcarpați; 32 978 loc. (2008). Expl. de argile și balast. Hidrocentrală (7,7 MW). Fabrici de mobilă, cherestea și plăci aglomerate din lemn, de aparate electrice de uz casnic, de piese auto și piese radio, de ceramică fină și obiecte din porțelan pentru menaj, de conf. și de drojdie furajeră. Morărit. Muzeu. Atestat documentar în 1330, orașul a fost, din ultimii ani de domnie a lui Basarab I până în timpul lui Dan II (1420–1431), reședință domnească. Vechi monumente arhitectonice: Biserica Sf. Nicolae Domnesc (1352), în stil bizantin, ctitorie a lui Basarab I și Nicolae Alexandru, cu un bogat ansamblu de picturi murale (sec. 14); ruinele Bisericii Sân Nicoară (sec. 14); ruinele palatului domnesc (sec. 14–16); Biserica episcopală (1512–1517), ridicată de Neagoe Basarab, monument fastuos cu o bogată și variată decorație exterioară sculptată; ansamblul de picturi murale interioare originare, restaurat de Lecompte du Nouy la sfârșitul sec. 19, se găsește în parte la Muzeul Național de Artă

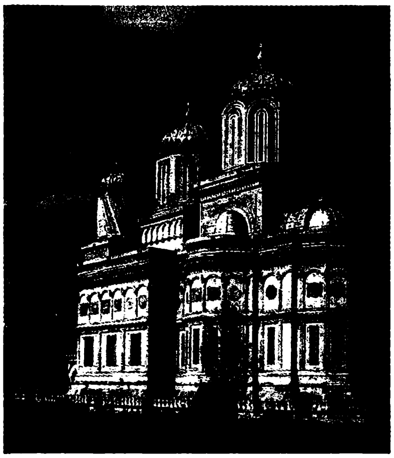

Curtea de Argeș. Biserica episcopală

al României. Aici se află mormintele regilor Carol I, Ferdinand și Carol II ai României. Toate monumentele se află în centrul istoric.

CURTEÁN, -Ă s.m. și f. (În Ev. Med.) **1.** Persoană care îndeplinea o anumită slujbă la curtea unui monarh sau care făcea parte din suita unui suveran. **2.** Persoană care se bucura de unele privilegii în schimbul prestării de slujbe, mai ales militare.

CURTEA PERMANENTĂ DE ARBITRAJ, instituție cu sediul la Haga, creată prin convențiile adoptate la conferințele de la Haga din 1899 și 1907, în scopul rezolvării diferendelor între state prin arbitraj internațional. C. se compune din personalități numite de statele-părți la Convenția de la Haga din 1907.

CURTENÍE s.f. Amabilitate; politețe; curtoazie.

CURTENITÓR, -OÁRE adj. Politicos, amabil (față de femei).

CURTEȘTI, com. în jud. Botoșani; 4 651 loc. (2008).

CURTEZÁN (după fr. *courtisan*) s.m. Bărbat care face curte **(III)** unei femei; *p. ext.* bărbat neserios, ușuratic.

CURTEZÁNĂ (după fr. *courtisane*) s.f. Femeie de moravuri ușoare, care trăia la curtea unui monarh sau a unui nobil.

CURTICI, oraș în jud. Arad, la frontiera cu Ungaria, 8 167 loc. (2008). Important nod de c.f. care leagă România de țările Europei Centrale și Occidentale. Ateliere de reparații feroviare. Produse alim. Castel (1769). Menționat documentar în 1519. Oraș din 1968.

CURTÍNĂ (< fr.) s.f. Zid de apărare al castelelor, cetăților sau orașelor, având de obicei turnuri sau bastioane la anumite intervale.

CURTIS, Tony (pe numele adevărat *Bernard Schwartz*) (n. 1925), actor american de film. Roluri de june-prim în filmele anilor '50 („Gustul dulce al succesului", „Unora le place jazz-ul", „Oglinda spartă").

CURTISS, Gleen Hammond (1878–1930), pilot și constructor de avioane american. A realizat primul hidroavion (încercat în zbor în 1911).

CURTIȘOARA, com. în jud. Olt, pe valea Oltului; 4 589 loc. (2008).

CURTIUS, Georg (1820–1885), filolog german. Specialist în limbile clasice („Gramatica limbii clasice grecești").

CURTIZ, Michael (pe numele adevărat *Mihály Kertész*) (1888–1962), regizor american de film de origine maghiară. Producții de suspans și melodramă („Căpitanul Blood", „Nu suntem îngeri"). Mari succese ale anilor '30–'40. Premiul Oscar: 1942 („Casablanca").

CURTOAZÍE (< fr.) s.f. Politețe rafinată, amabilitate, curtenie.

CURTUIȘENI, com. în jud. Bihor, în C. Carei, 3 822 loc. (2008). Vestigii din Epoca Bronzului și importantă cetate geto-dacică (sec. 2–1 î.Hr.).

CURÚȚI (< magh.) s.m. pl. **1.** Nume dat țăranilor români și maghiari participanți la războiul țărănesc din 1514. **2.** Nume dat în Ungaria și în Transilvania, în sec. 17–18, participanților la lupta antihabsburgică.

CURZON, George Nathaniel, Marchiz ~ of Kedleston (1859–1925), om politic conservator britanic. Vicerege al Indiei (1898–1905). Ministru de Externe (1919–1924); unul dintre principalii organizatori ai compromisului în Războiul sovieto-polon (1919–1920). A cerut printr-o notă adresată guvernului sovietic oprirea ofensivei Armatei Roșii în Polonia, pe o linie de demarcație cunoscută sub numele de linia C.

CUSANUS, Nicolaus (1401–1464), teolog german. Cardinal. A susținut principiul infailibilității papale împotriva conciliilor. Contribuții în teologie și filozofie.

CUSĂTÚRĂ s.f. **1.** Locul sau zona de prindere prin coasere, a două sau mai multe bucăți de material textil; ața cu care s-a cusut. **2.** Zona de asamblare, prin sudare sau prin nituire, a două plăci sau piese metalice. **3.** Felul cum este cusut ceva, modelul, punctul etc. cu care se coase; ornament aplicat îndeosebi pe țesături, făcut cu acul din diferite fire.

CÚSCRĂ (< *cuscru*, din lat. *cousocer*) s.f. Mama unuia dintre soți în raport cu părinții celuilalt soț.

CUSCÚTĂ (< fr., lat. m.) s.f. Nume dat mai multor specii de plante parazite din genul *Cuscuta*, care se răsucesc pe tulpinile plantelor-gazdă din care extrag hrana prin haustori; torțel.

CUSHING, Harvey (1862–1939), chirurg american. Unul dintre întemeietorii neurochirurgiei moderne. A descris obezitatea osteoprivă hipertensivă, afecțiune ce-i poartă numele; contribuții în chirurgia hipofizei, extinzând experimentele savantului român N. C. Paulescu în acest domeniu.

CUSTÓDE (< it., lat.) s.m. **1.** Persoană însărcinată cu paza sau cu păstrarea unor bunuri puse sub sechestru. **2.** Persoană care, într-o bibliotecă, supraveghează eliberarea și restituirea cărților în sala de lectură.

CUSTODÍE (< it., lat.) s.f. **1.** Păstrarea unor bunuri puse sub sechestru. **2.** Denumire dată contractului de depozit.

CUSTOZA, localit. în N Italiei (Veneto), în apropiere de Verona. Aici armata piemonteză și apoi cea italiană au fost înfrânte de cea austriacă (24–25 iul. 1848 și 24 iun. 1866).

CUSTÚRĂ s.f. **1.** Lamă, tăiș de cuțit; briceag fără plăsele; cuțit. **2.** (GEOMORF.) Creastă de munte stâncoasă, zimțată, specifică morfologiei glaciare sau periglaciare la întâlnirea pereților a două circuri glaciare vecine; karling.

CUSÚR (< tc.) s.n. Imperfecțiune, defect, meteahnă; *p. ext.* viciu.

CUSÚT s.n. Operație de prindere, prin coasere, a materialelor textile sau din piele. ✧ *Mașină de c.* = mașină folosită în ind. textilă sau în ind. pielăriei la coaserea diferitelor produse textile și din piele sau la executarea unor cusături ornamentale.

CUȘÁC s.n. Piesă de lemn cu secțiune patrată sau dreptunghiulară (cu lățimea egală cu cel mult dublul grosimii), folosită în construcții; riglă.

CUȘCÁIE s.f. Jgheab de scânduri, așezat de obicei direct pe pământ, care servește la transportul lemnului de foc din pădurile de munte.

CÚȘCĂ (< ucr.) s.f. **1.** Adăpost în formă de căsuță sau de cutie, cu sau fără gratii, pentru unele animale (domestice sau sălbatice). ✦ (Fig.) Încăpere foarte îngustă. **2.** Încăpere mică, sub nivelul scenei, rezervată suflerului în timpul spectacolelor.

CUȘCÚȘ (< tc.) s.n. Pastă făinoasă în formă de bobițe, întrebuințată ca adaos la supe, ca garnitură la mâncăruri cu carne etc.

CÚȘER (cuv. idiș) adj. invar. (La mozaici; despre hrană) Care este preparată după prescripțiile rituale. ✦ (Fig., fam.) Foarte bun; în regulă.

CUȘÉTĂ (< fr.) s.f. Pat pentru o persoană, amenajat special în cabinetele vagoanelor de dormit sau cabinele de vapor; *p. ext.* cabină în vagoanele de dormit.

CÚȘMĂ (< ucr.) s.f. (Reg.) Căciulă **(1)**.

CUȘMIR, Anișoara (n. 1962, Brăila), atletă română. Recordmană mondială (București, 1983) la săritura în lungime (7,43 m.) Medalie de argint la campionatele mondiale (Helsinki, 1983).

CÚȘNIȚĂ (CÚJNIȚĂ) (< bg.) s.f. Vatră de piatră pe care fierarul sau potcovarul lucrează și își așază uneltele de lucru.

CUT, com. în jud. Alba; 1 252 loc. (2008).

CUTÁ vb. I tranz. **1.** A încreți, a îndoi (adânc) un material textil, a-i face falduri, cute; a plisa, a drapa. ✦ Refl. (Despre scoarța pământului) A suferi o cutare^1. **2.** Refl. (Despre piele, mai ales despre cea de pe obraz) A se zbârci; a se rida; *p. ext.* (despre oameni) a îmbătrâni.

CUTANĂT, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la piele, de piele; (despre tratamente medicale) care se aplică pe piele; cutaneu.

CUTANÉU, -ÉE (< fr.; {s} lat.) adj. Cutanat.

CUTĂRE^1 s.f. Acțiunea de a (se) cuta. ✦ (GEOL.) Ansamblul proceselor de deformare plastică a stratelor din scoarța Pământului sub acțiunea mișcărilor tectonice verticale sau orizontale, având ca rezultat formarea *cutelor*.

CUTÁRE^2 (lat. *ecum talis*) pron. nehot. Înlocuiește numele unei persoane sau al unui lucru atunci când nu e necesar sau când nu vrem ori nu putem să-l numim. ✦ (Adjectival) *Cutare carte.* ✦ (Repetat). Unul..., altul.

CÚTĂ (< bg.) s.f. **1.** Îndoitură (adâncă) într-un material textil; fald, încrețitură, pliu. ✦ Dungă rămasă pe un material textil sau pe o hârtie pe locul unde au fost îndoite. ✦ (GEOL.) Deformare plastică a stratelor din scoarța Pământului, rezultată în urma procesului de *cutare.* ✧ *C. diapiră* = boltire a stratelor, formată prin străpungerea și ridicarea lor de către un sâmbure de sare sau de alte roci; oferă structuri favorabile acumulării zăcămintelor de petrol și gaze. Sin. *diapir.* **2.** Zbârcituri (ale pielii); rid, creț.

CÚTE (lat. *cos, cotis*) s.f. Bucată de gresie cu care se ascut unele obiecte tăioase (mai ales coasa).

CUTE, Ștefan (*Nimigeanul* sau *Feldrihanul*) (?– m. după 1761, n. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud), țăran român. Conducător al luptei iobagilor din părțile Năsăudului și Rodnei între anii 1756 și 1762 împotriva patriciatului săsesc din Bistrița.

CÚTER^1 (< engl., germ.) s.n. **1.** Ambarcație sportivă construită din lemn, cu vele, cu un singur catarg și cu bompres. **2.** Vas de pescuit, construit din lemn, acționat mecanic sau cu vele, având o formă alungită pentru a putea înainta cu viteză mare.

CÚTER^2 (< engl.) s.n. Mașină pentru tocarea fină a cărnii, utilizată la fabricarea mezelurilor.

CUTERIZÁRE ({s} *Cutter*) s.f. Sistem de determinare a semnului de autor (după tabelele lui Gh. A. Cutter, autorul sistemului) și de clasare și depozitare a cărților într-o bibliotecă.

CUTEZÁ (lat. *cottizare*) vb. I tranz. A îndrăzni, a se încumeta.

CUTEZĂTÓR, -OÁRE adj. Care cutează; îndrăzneț, temerar, curajos.

CUTÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Strat subțire și rezistent care îmbracă coroana dentară sau tulpina firului de păr. **2.** (ZOOL.) Partea superficială chitinoasă a tegumentului la artropode, servind drept schelet extern. **3.** (BOT.) Strat ceros la suprafața fructelor, a frunzelor și a tulpinilor tinere.

CUTÍE (< tc.) s.f. **1.** Obiect de metal, carton, lemn etc., de obicei în formă de cub sau paralelipiped, gol în interior, care servește la păstrarea sau la protecția unor piese, materiale etc. ✧ *C. de scrisori* = cutie tip, plasată pe stradă de serviciile poștale, în care expeditorii introduc scrisorile; cutie particulară în care factorii poștali depun corespondența adusă la domiciliu. **2.** Aparat, dispozitiv, organ special etc. având forma unei cutii **(1)** (ex. **c.** de viteze, **c.** de rezonanță etc.). ✧ *C. neagră* = aparat înregistrator la bordul unor vehicule (avioane, camioane, mașini de formulă) pentru înregistrarea condițiilor de derulare a traseului, a circumstanțelor unui accident. 3. Sertar.

CUTIREÁCȚIE (< fr.; {s} lat. *cutis* „piele" + fr. *reaction* „reacție") s.f. Reacție iritativă sau inflamatorie a pielii rezultată în urma contactului acesteia, produs prin scarificare sau injecție, cu un antigen microbian sau cu o substanță inertă de origine animală ori vegetală la care subiectul este sensibil (ex. intradermoreacția la tuberculină).

CUTREIERÁ (lat. *contribulare*) vb. I tranz. A străbate, a colinda, a umbla (din loc în loc); *p. ext.* a hoinări, a vagabonda.

CUTRÉMUR s.n. **1.** Zguduire bruscă și puternică, de scurtă durată, a scoarței Pământului, cauzată fie de factori interni (mișcări tectonice, erupții vulcanice), fie de factori externi (forțele mareice, ciocnirea unor meteoriți cu Pământul). Îi sunt caracteristice: hipocentrul (locul din interiorul litosferei unde se declanșează energia care provoacă **c.**) și epicentrul (proiecția hipocentrului la suprafața scoarței Pământului). Intensitatea **c.** se măsoară pe scara *Mercalli*, iar magnitudinea pe scara *Richter*. În România s-au înregistrat pierderi de vieți omenești și mari pagube materiale în timpul **c.** din 10 nov. 1940 și 4 mart. 1977. Sin. *seism*. **2.** Fig. Înfiorare; *p. ext.* teamă, frică, groază; panică.

CUTREMURÁ (lat. * *contremulare*) vb. I. **1.** Refl. (Despre pământ, la pers. 3) A se zgudui din cauza unui cutremur **(1)**. ✦ Refl. și tranz. A (se) clătina, a (se) înfiora, a tresări sau a face să tresară; *p. ext.* a (se) îngrozi, a (se) înspăimânta.

CUTUGNO, Toto (pe numele adevărat *Salvatore Cutugno*) (n. 1943), cântăreț și compozitor italian de pop. Compune pentru S. Wonder, J. Dassin, M. Mathieu. Succese cu „Solo noi", „Insieme", „L'Italiano".

CUTÚMĂ (< fr.) s.f. Normă de drept izvorâtă dintr-o practică îndelungată; obicei; (în vechiul drept românesc) obiceiul pământului.

CUTUMIÁR, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Privitor la cutume. ✧ *Drept c.* = ansamblul normelor de drept formate pe cale de cutumă.

CUȚARIDA-CRĂTUNESCU, Maria V. (1857-1919, n. Călărași), medic român, militantă feministă. Prima femeie medic din România (1884). A organizat prima creșă de fabrică (1899). În 1897 a înființat Societatea Maternă.

CUȚESCU-STORCK, Cecilia (1879-1969, n. Căineni, jud. Vâlcea), pictoriță română. Soția lui Frederik *Stork* **(3)**. Simț al monumentalului, construcție viguroasă și clară; colorit sobru. Compoziții cu figuri într-o viziune decorativă, picturi murale („Istoria negoțului românesc" din aula Academiei de Studii Economice din București).

CUȚÍT (lat. *cotitus*) s.n. **1.** Unealtă tăietoare având o lamă din oțel prinsă de un mâner. ✧ Expr. *A-i ajunge* (cuiva) *cuțitul la os* = a ajunge la capătul puterilor; a fi într-o situație dificilă. **2.** Fig. Lovitură de cuțit; junghi. **3.** Instrument de os, de metal etc., asemănător cu un cuțit **(1)**, folosit pentru tăiat hârtie. ✦ (Fam.) Bisturiu; *p. ext.* operație, intervenție chirurgicală. ✦ **4.** Sculă așchietoare pentru mașinile-unelte, având o parte activă cu un tăiș principal, confecționată din material rezistent la uzură. ✧ *C. de plug* = organ activ al plugului, care taie brazdă în plan vertical, fiind montat înaintea trupiței. **5.** Piesă componentă a unor aparate de conectare, care, pătrunzând în furci, realizează o legătură electrică conductivă. **6.** Piesă principală a cântarului, sensibilă la cea mai ușoară atingere.

CUȚITOÁIE s.f. **1.** Unealtă așchietoare având o lamă tăietoare cu două mânere la capete, folosită în tâmplărie, dogărie etc. pentru cioplire, îndreptare, curățire. **2.** Unealtă tăietoare din oțel, având o lamă plană sau curbă prevăzută cu mâner, folosită de potcovar pentru îndreptarea și curățirea copitelor.

CUȚOV, Simion (1952-1993, n. Smârdanu Nou, jud. Tulcea), boxer român (categoria semiușoară). Dublu campion european (1973, 1975), medaliat cu argint la campionatele mondiale (1974) și la Jocurile Olimpice (Montreal, 1976).

CUȚOVLÁH, -Ă (< ngr.) s.m. și f. (La m.) Nume dat de către populația greacă localnică populației aromâne din Macedonia. ✦ Aromân din Macedonia.

CUȚUI, Ghiță (?-1826, n. București, jud. Mehedinți), țăran moșnean român. Căpitan în oastea lui Tudor Vladimirescu. În 1826, a condus răscoala țăranilor din Mehedinți; spânzurat.

CUVĂ (< fr.) s.f. **1.** Recipient metalic, din lemn, beton, material plastic etc., folosit în operații tehnice (ex. **c.** de filtrare, **c.** de carbonatare etc.). ✧ *C. de ulei* = rezervor de metal umplut cu ulei, în care se cufundă transformatoarele, reostatele etc. **2.** Porțiunea superioară a cuptorului metalurgic vertical.

CUVÂNT (lat. *conventum* „înțelegere") s.n. **1.** Unitate de bază a vocabularului, care reprezintă asocierea unui sens (sau a unui complex de sensuri) și a unui complex sonor; vorbă. ✧ *C. compus* = **c.** format prin compunere. *C. derivat* = **c.** format prin derivare. ✧ Expr. *Cu alte cuvinte* = altfel spus; așadar, deci, prin urmare. *Într-un* (sau *cu un*) *cuvânt* = pe scurt, în esență, în concluzie. *Cuvinte încrucișate* = joc distractiv-educativ în care, pe baza unor indicații date, trebuie găsite o serie de cuvinte astfel aranjate într-o figură geometrică împărțită în pătrățele, încât cele citite orizontal să aibă o literă comună cu cele citite vertical. **2.** Gând sau idee exprimată prin vorbe; spusă. ✧ *C. introductiv* (sau *înainte*) = prefață, introducere (la o lucrare). *Purtător de c.* = persoană autorizată să exprime în public punctul de vedere al forului pe care îl reprezintă. ✦ Istorisire, povestire. **3.** Cuvântare, discurs. **4.** Învățătură, îndrumare, sfat; *p. ext.* dispoziție, ordin. ✧ Expr. *C. de ordine* = dispoziție dată de un superior. **5.** Promisiune; angajament. *C. de onoare* = promisiune, asigurare care angajează cinstea cuiva. **6.** Părere, opinie, punct de vedere. **7.** (La pl.) Discuție; ceartă, ciorovăială. ✧ Expr. *Schimb de cuvinte* = ceartă, sfadă. **8.** Cauză, motiv, rațiune. **9.** (Înv.) Știre, veste, informație. **10.** Facultatea de a vorbi; voce, grai, vorbire. **11.** (BIBL.) *Cuvânt-cheie* = termen folosit pentru a marca o diviziune într-un catalog de bibliotecă. *Cuvânt-vedetă* = termen ales din titlul unei lucrări sau al unei publicații, caracteristic pentru conținutul lucrării, care folosește la orânduirea alfabetică a lucrării în catalogul general sau în catalogul pe materii. **12.** (INFORM.) Ansamblu de cifre binare care poate fi tratat ca o unitate de informație la un moment dat. ✧ *C. de stare a programului* = **c.** care conține parametrii ce caracterizează execuția unui program. *C. rezervat* = șir de caractere alfanumerice ce constituie un simbol cu semnificație particulară într-un limbaj de programare, neputând fi folosit ca identificator al datelor (ex. PERFORM, MULTIPLY sunt *c.r.* în limbajul COBOL). **13.** (REL.) (Numai articulat) Persoana a doua a Sfintei Treimi, cunoașterea personală a lui Dumnezeu despre el însuși; Iisus întrupat și făcându-L cunoscut pe Dumnezeu oamenilor.

CUVÂNTĂ (lat. *conventare*) vb. I (Astăzi rar) **1.** Tranz. A vorbi, a spune, a zice; a declara, a expune, a exprima. **2.** Tranz. A ține un discurs. **3.** Intranz. A avea facultatea de a articula cuvinte; a vorbi.

CUVÂNTÁRE s.f. Discurs.

CUVÂNTĂTÓR, -OÁRE adj. Care cuvântă **(1)**; care are însușirea de a vorbi.

CUVÂNTUL, cotidian politic. A apărut la București, între 1924 și 1941, cu întreruperi. Directori: Nae Ionescu, Titus Enacovici. A editat un supliment literar-artistic.

CUVÂNTUL LIBER, revistă politică și literară de stânga. A apărut în trei serii, săptămânal, la București, între 1919 și 1936. Director: Eugen Filotti, T. Teodorescu-Braniște (din 1933).

CUVENÍ (lat. *convenire*) vb. IV, refl. unipers. **1.** A-i reveni (de drept) cuiva ceva. **2.** A fi conform cu cerințele morale, a se cădea.

CUVÉRTĂ (< fr.) s.f. Email transparent cu care se acoperă obiectele de faianță și de ceramică; glazură **(1)**.

CUVÉRTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Învelitoare pentru masă, pentru pat etc. **2.** (GEOL.) Totalitatea formațiunilor sedimentare care acoperă discordant un fundament.

CUVÉTĂ (< fr.) s.f. (GEOL.) Tip de structură tectonică ce reprezintă un sinclinal, de forma unei căldări cu secțiune orizontală cvasirotundă. ✦ (GEOGR.) Depresiune închisă, cu aspect de bazin, cu fundul concav sau plat, ocupată permanent sau temporar de apă (c. lacustră).

CUVIER, Georges (1769-1832), zoolog și paleontolog francez. A formulat legea corelației organelor. Este primul care a clasificat mamiferele, păsările, amfibiile și peștii în grupul vertebratelor. A explicat dispariția sau apariția unor grupe de animale în trecutul geologic al Pământului prin teoria cataclismelor și a pus bazele anatomiei comparate.

CUVIINCIÓS, -OÁSĂ adj. Care respectă regulile bunei-cuviințe, reverențios, decent, politicos.

CUVIÍNȚĂ (lat. *convenientia*) s.f. Regulă de bună conduită, atitudine sau purtare cuviincioasă; politețe, decență. ✧ Expr. *Cele de cuviință* = cele ce se cuvin, cele necesare.

CUVIÓS, -OÁSĂ (< *cuveni*) adj. Cucernic, evlavios, pios. ✦ (Adesea substantivat) Titlu care se dă călugărilor și călugărițelor. ✦ (Substantivat) Nume dat sfinților creștini proveniți din călugări care nu au fost martiri.

CUYP, Albert (1620-1691), pictor olandez. Peisagist, preocupat de sugerarea efectelor lumii („Vedere din Dordrecht", „Peisaj cu turme").

CUZA, Alexandru C. (1857-1947, n. Iași), om politic și publicist român. Acad. (1936). În 1923 a înființat Liga Apărării Național-Creștine. A condus, împreună cu O. Goga, Partidul Național-Creștin (din 1935) și guvernul, în perioada dec. 1937-febr. 1938. Versuri epigonice.

CUZA, Alexandru Ioan (1820-1873, n. Huși), primul domnitor al Principatelor Unite (1859-1862) și al statului național România (1862-1866). Participant activ la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova. La 5 ian. 1859, **C.** a fost ales domn al Moldovei, iar la 24 ian. 1859, și al Țării Românești, înfăptuindu-se astfel unirea celor două țări române. Devenit domnitor, **C.** a dus o susținută activitate politică și diplomatică pentru recunoașterea uniunii personale (1859) de către puterea suzerană și Puterile Garante și apoi pentru desăvârșirea unirii Principatelor Române pe calea înfăptuirii unității constituționale și administrative, care s-a realizat în ian. 1862, când Moldova și Țara Românească au format un stat unitar cu numele de România, cu capitala la București, cu o singură adunare și un singur guvern. În perioada imediat următoare, împreună cu M. Kogălniceanu, a inițiat și realizat schimbări structurale pe plan social-economic, politic și cultural, care au deschis o nouă etapă în dezvoltarea istorică a statului național român. Guvernarea lui **C.** a întâmpinat o puternică opoziție din partea conservatorilor și liberal-radicalilor, care, uniți într-o conjurație, l-au silit să abdice (11/23 febr. 1866). Exilat, Domnul Unirii și al marilor reforme și-a petrecut restul vieții dincolo de hotarele țării, mai ales la Viena și Florența. A murit la Heidelberg (Germania), a fost adus în țară și înmormântat la Ruginoasa (jud. Iași). Astăzi, rămășițele sale pământești se află în biserica „Trei Ierarhi" din Iași.

CUZA VODĂ **1.** Com. în jud. Călărași, în Bărăgan; 4 121 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Constanța; 3 547 loc. (2008). 3. Com. în jud. Galați, pe râul Suhurlui, în S C. Covurlui; 3 255 loc. (2008).

Georges Cuvier

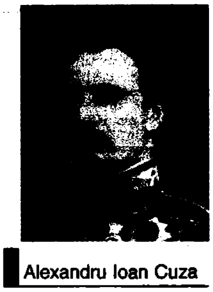

Alexandru Ioan Cuza

CUZĂPLAC, com. în jud. Sălaj, pe Almaş; 1 822 loc. (2008). Expl. de cărbune brun (Tămaşa).

CUZCO (CUSCO), oraş în Perú meridional, în m-ţii Anzi, la 3 650 m alt.; 278,5 mii loc. (1998). Ind. textilă şi alim. Vechea capitală a Imp. inca. Universitate (1597). Catedrală (sec. 16–17), mănăstirea La Merced (sec. 17). Muzeu. Turism. Fundat, probabil, de Manco Capac. Cucerit de spaniolul F. Pizarro (1533). Grav afectat de un cutremur în 1950. Vestigiile oraşului inca (ruine ale templelor, fortăreţe, ziduri şi palate) au fost acoperite de construcţiile moderne sau distruse. Se remarcă Templul Soarelui, parţial acoperit de o mănăstire dominicană.

CUZDRIOARA, com. în jud. Cluj, în apropiere de Dej; 3 027 loc. (2008).

CUZINÉT (< fr.) s.m. **1.** (TEHN.) Piesă inelară sau din două bucăţi semiinelare care îmbracă, în interior, lagărul şi ajunge în contact direct cu fusul. **2.** Element de construcţie confecţionat din beton armat, piatră dură etc. aşezat între un element inferior (bloc de fundaţie) şi unul superior (stâlp), având ca scop transmiterea sarcinilor la elementul inferior.

CUZÍSM (n. pr. [A.C.] *Cuza*) s.n. Curent ideologic şi politic de extrema dreaptă, interbelic, apărut în România. Promovat de A.C. Cuza, expresia lui organizatorică fiind Liga Apărării Naţional-Creştine, creată în 1923.

CV v. **Currículum Vítae.**

CVÁSI (< lat., fr.) adv. Aproximativ, cam, aproape; oarecum. ✦ Element de compunere cu sensul „pe jumătate", „aproximativ", „cam".

CVADR- (CVADRI- sau CVADRU-) Element de compunere savant din lat. *quattor* „patru".

CVADRÁNT s.n. v. **cuadrant.**

CVADRÁT (< germ.) s.m. Unitate de măsură tipografică egală cu 48 de puncte tipografice (18,04 mm).

CVADRATÚRĂ s.f. v. **cuadratură.**

CVADRIENÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează patru ani.

CVADRÍGĂ (< lat.) s.f. Car pe două roţi, tras de patru cai, folosit de romani la cursele de circ şi la triumfuri.

CVADRIMOTÓR (< fr.; {s} *quadri-* „cu patru" + fr. *moteur* „motor") s.n. Avion echipat cu patru motoare cu ardere internă.

CVADRIPÓL (< fr., engl.) s.n. Reţea electrică cu două borne de intrare şi cu două borne de ieşire.

CVADRIRÉMĂ (< lat.) s.f. Navă folosită în Antic., cu patru rânduri de vâsle sau patru vâslaşi la o vâslă.

CVADRÚPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. Împătrit.

CVÁNTUM s.n. v. **cuantum.**

CVARTÁL (< rus.) s.n. Grup de locuinţe dispus în jurul unui spaţiu verde şi delimitat de trei sau mai multe străzi.

CVÁRTĂ (CUÁRTĂ) (< it., fr., lat. *quartus* „a patra parte") s.f. **1.** (MUZ.) Intervalul dintre două sunete aflate la distanţă de patru trepte. **2.** Grup de patru conducte electrice, izolate între ele şi răsucite, utilizat la cablurile electrice de telecomunicaţii. 3. (SPORT) A patra dintre cele opt poziţii de apărare la scrimă. **4.** Formaţie de patru cărţi de valori consecutive şi de aceeaşi culoare la jocurile de cărţi.

CVARTÉT (< it., fr.) s.n. (MUZ.) Formaţie alcătuită din patru interpreţi. Compoziţie scrisă pentru această formaţie. ✧ *C. de coarde* = formaţie compusă din 2 viori, o violă şi un violoncel, aflată la baza dezvoltării muzicii de cameră.

CVAS (< rus.) s.n. Băutură răcoritoare, cu gust acrişor, preparată prin fermentare din fructe, pâine şi malţ.

CVASICONTRÁCT s.n. Obligaţie izvorâtă din voinţa unilaterală a unei persoane (ex. gestiunea de afaceri, plata nedatorată). Termenul este utilizat impropriu, contractul presupunând acordul a cel puţin două voinţe.

CVASIDELÍCT s.n. Faptă ilicită săvârşită din culpă (imprudenţă sau neglijenţă) prin care s-a cauzat un prejudiciu. C. se deosebeşte de delict (rezultat al unei fapte intenţionate). În ambele situaţii este angajată răspunderea civilă.

CVASIIMPÚLS s.n. Mărime vectorială analogă impulsului ce caracterizează starea unei particule sau cvasiparticule în câmpul periodic al unei reţele cristaline.

CVASIPARTÍCULĂ s.f. (La pl.) Excitaţii elementare ale unui mediu condensat, care se comportă (uneori) ca particule cuantice; se caracterizează prin energie, impuls, spin etc.

CVER (< germ.) s.n. (POLIGR.) Ansamblu de linii orizontale dintr-o tabelă sau dintr-un formular.

CVIETÍSM (< fr.; lat., eccl. *quietismus* din *quies, -etis* „repaus, linişte") s.n. **1.** (În sens restrâns) Doctrină teologică iniţiată (1675) de Miguel de Molinos, care preconiza contemplaţia mistică şi nega importanţa practicilor rituale şi a faptelor bune în vederea mântuirii; condamnată de Biserică. **2.** (În sens larg) Orice doctrină care recomandă dobândirea liniştii sufleteşti prin adoptarea unei atitudini pasive şi contemplative faţă de lume (de ex. budismul).

CVIJIĆ, Jovan (1865–1927), geograf sârb. Elev al lui A. Penck şi E. Suess. Studii privind morfologia carstului.

CVÍNTĂ (CHÍNTĂ) (< it., fr.) s.f. **1.** (MUZ.) Intervalul dintre două sunete aflate la distanţă de cinci trepte. 2. (SPORT) A cincea dintre cele opt poziţii la scrimă. 3. Formaţie de cinci cărţi consecutive (de aceeaşi culoare) la jocul de cărţi.

CVINTÉT (< it., fr.) s.n. (MUZ.) Formaţie alcătuită din cinci interpreţi. Compoziţie scrisă pentru această formaţie ✧ C. *cu pian* = cvartet de coarde şi pian. C. *de suflători* = ansamblu alcătuit din flaut, oboi, clarinet, corn şi fagot.

CVORUM (< lat. *quorum* „dintre care") subst. (DR.) Număr minim de membri necesar pentru ca, potrivit legii, o adunare să fie valabil constituită sau să poată lua o hotărâre valabilă.

CYBULSKI, Zbigniew (1927–1967), actor polonez. Prima vedetă internaţională a cinematografului polonez postbelic. Se afirmă în filmele lui A. Wajda, imprimând personajelor interpretate o nelinişte gravă („Cenuşă şi diamant", „Inocenţii fermecători", „Cu toată viteza înainte").

CYNEWULF (a doua jumătate a sec. 8), poet anglosaxon. A adaptat în opera sa legendele Orientului creştin („Sfânta Iuliana").

CYRANO DE BERGERAC, Savinien de ~ (1619–1655), scriitor francez. Adept al gândirii liberale şi al materialismului lui Gassendi. Comedii („Pedantul păcălit") şi utopii filozofico-satirice, sub formă de povestiri fantastice („State şi imperii ale Soarelui").

CZARTORYSKI, familie princiară poloneză. Mai important: **Adam Jerzy C.** (1770–1861), general şi om politic polon. Şef al guvernului polon (1831) în timpul Revoluţiei din 1830–1831. Refugiat în Franţa, a devenit conducătorul emigraţiei polone monarhiste.

CZERMAK, Johann Nepomuk (1828–1873), medic ceh. Contribuţii la studiul reglării nervoase a activităţii inimii. A imaginat laringoscopul (care-i poartă numele) şi un sfigmograf electric.

CZERNIN, Ottokar von (1872–1932), om politic şi diplomat austro-ungar. Ministru plenipotenţiar la Bucureşti (1913–1916) şi ministru de Externe (1916–1918).

CZERNY, Karl (1791–1857), compozitor austriac. Activitate pedagogică şi de pianist. Piese pentru pian, lucrări didactice (caiete de studii pentru pian).

CZĘSTOCHOWA, oraş în S Poloniei, pe Warta; 255,5 mii loc. (2000). Combinat metalurgic, uzine chimice, fabrici textile, de piel., hârtie etc. Institut politehnic. Mănăstire (sec. 17–18) cu sanctuarul Sf. Fecioare („Madona neagră"). Pelerinaj.

Dd

D s.m. invar. **1.** A şasea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană oclusivă dentală sonoră). **2.** (MUZ.) Notaţie literală pentru sunetul *re.* **3.** Cifră romană cu valoarea 500. **4.** (METR.) Simbol pentru *debye.* **5.** Simbol pentru *deuteriu.* **6.** Simbol pentru *zi.*

d (METR.) Simbol pentru prefixul „deci".

DA^1 (< bg., scr.) adv. Răspuns afirmativ la o întrebare; afirmaţie, consimţământ etc.

DA^2 (lat. *dare*) vb. I **I.** Tranz. **1.** A înmâna cuiva ceva; a oferi. **2.** A pune cuiva ceva la dispoziţie, a preda cuiva ceva. ✦ A repartiza cuiva ceva spre executare. **3.** A încredinţa pe cineva în grija cuiva. ✧ Expr. *A da în judecată* = a chema o persoană în faţa unei instanţe judecătoreşti în calitate de pârât. **4.** A pune pe cineva la dispoziţia cuiva. **5.** A renunţa la ceva sau la cineva în schimbul a... ✦ A oferi, a plăti. ✦ A vinde. **6.** A sacrifica; a se sacrifica. **7.** A arunca. ✦ A însărcina pe cineva cu o îndeletnicire. **8.** A orienta ceva într-o anumită poziţie. **9.** (Despre sol, plante, animale etc.) A produce. ✦ (Despre oameni) A crea, a emite. **10.** A prilejui, a cauza. **11.** A permite, a lăsa. **II.** Intranz. **1.** A face o mişcare (repetată) conştientă sau reflexă. ✦ Intranz. şi tranz. A nu se opri (din mers, din vorbă etc.). **2.** A unge, a vopsi cu... **3.** A lovi, a bate. ✦ A se lovi, a se atinge de ceva... **4.** A porni spre..., a se duce către... ✦ A trece pe la... **5.** A ajunge la..., a întâlni. **6.** (Despre o supărare) A surprinde pe cineva. **7.** (Despre oameni) A ajunge într-un anumit loc; (despre drumuri) a ajunge la... ✦ (Despre ferestre, încăperi etc.) A se deschide spre... **8.** A intra. **9.** (Despre frunze, muguri etc.) A apărea. **10.** (Despre fenomene atmosferice) A veni, a se face. **11.** A se apuca de..., a fi pe punctul de a... *Dă să plece.* **III. 1.** Refl. şi intranz. (Urmat de determinări locale) A merge, a veni. **2.** Intranz. A se deda la..., a fi înclinat spre... **3.** Refl. (Urmat de „pe gheaţă", „în leagăn" etc.) A se deplasa (lunecând, legănându-se). **4.** Refl. A adera la ceva; a se acomoda după cineva sau ceva. **5.** Refl. A se supune. **6.** Refl. *A se da drept...* = a voi să treacă drept...

DA conj. v. **dar**^{1}.

da (METR.) Simbol pentru prefixul „deca".

DABIJA, veche familie boierească din Moldova. Din această familie a făcut parte şi domnul *Eustratie* **D.**

DABIJA, Gheorghe (1872–1943, n. Iaşi), general român. A participat la Primul Război Mondial, distingându-se în bătăliile de la *Mărăşti* şi *Oituz,* în campania de eliberare a Transilvaniei şi în lupta împotriva agresiunii Republicii Ungare a Sfaturilor (1919).

DABIJA, Nicolae (n. 1948, Căinarii Vechi, Soroca), poet român. M. de onoare al Acad. (2003). Evocare a spaţiului natal şi a renaşterii basarabene („Apă neîncepută", „Zugravul anonim"). O „Antologie a poeziei vechi moldoveneşti". Eseuri („Pe urmele lui Orfeu").

DABROWSKA, Maria (1889–1965), scriitoare poloneză. Romane cronică de familie (ciclul „Nopţi şi zile"). Povestiri despre mediul rural.

DABROWSKI, Jarosław (1836–1871), revoluţionar polonez. Unul dintre organizatorii răscoalei poloneze din 1863–1864; a murit pe baricadele Comunei din Paris.

DA CÁPO (loc. it.) (MUZ.) Expresie care indică reluarea unei lucrări (*p. ext.* a unei acţiuni) de la început. ✧ *Da capo al fine* = reluarea de la început până la cuvântul *fine.*

DAC, -Ă (lat. *Dacus;* gr. *Dakos*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Denumire dată în izvoarele antice populaţiei autohtone tracice din spaţiul carpato-danubian, cu care romanii au venit în contact în sec. 2 î.Hr.–3 d.Hr. Centrul puterii lor a fost în Transilvania. Începând din sec. 1 î.Hr., numele de **d.** apare alternativ cu acela de *geţi.* Romanizaţi, **d.** sunt elementul etnic principal al etnogenezei românilor, popor de limbă romanică. V. *Dacia, geto-daci, geţi.* ✧ *Dacii liberi* = denumire dată de istoriografia românească modernă şi contemporană triburilor geto-dace care nu au fost înglobate în prov. Moesia şi Dacia şi care au continuat să locuiască în terit. lor (sec. 2–3 d.Hr.), situate la V, E, NE sau S de respectivele prov. romane. Deşi sunt caracterizaţi printr-o civilizaţie materială şi spirituală asemănătoare cu aceea a geto-dacilor cuprinşi între graniţele romane, particularităţi specifice îi definesc arheologic pe *carpi* (aşezaţi între m-ţii Carpaţi şi Prut), pe *d.l.* din Muntenia, creatori ai culturii de tip Militari-Chilia, pe *costobocii* de pe cursul mijlociu şi superior al Nistrului, creatori ai culturii Lipiţa, şi pe *d.l.* din Banat, Crişana şi Maramureş, creatori ai culturii Sântana-Arad. **2.** Adj. Care se referă la daci (1). ✧ *Limba d.* = limbă indo-europeană dispărută, vorbită de daci.

DACCA v. **Dhaka.**

DACHAU, oraş în S Germaniei (Bavaria), la NV de München; 38,9 mii loc. (2002). Aici a existat (1933–1945) un lagăr nazist de concentrare şi de exterminare. Muzeu memorial (1960).

DACIA, denumirea terit. locuit în Antic. de populaţia geto-dacă, corespunzând aproximativ terit. locuit apoi de *români.* Menţionaţi pentru prima dată în opera lui Herodot cu prilejul relatării conflictului lor cu regele persan Darius I (514 î.Hr.), geţii, „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci", sunt prezentaţi în izvoare istorice mai târzii (sec. 4–2 î.Hr.) ca fiind organizaţi în uniuni de triburi răspândite pe întreg spaţiul carpato-danubian. Astfel, uniunea de triburi a geto-dacilor nord-dunăreni opune rezistenţă, în 335 î.Hr., lui Alexandru cel Mare în timpul expediţiei organizate de acesta în N Dunării. Formaţiunea condusă de *Dromichaites* obţine victorii (între anii 300 şi 292 î.Hr.) asupra suveranului macedonean *Lisimah.* Alţi regi geţi, de la N Dunării de Jos, *Zalmodegikos* şi *Rhemaxos* (la sfârşitul sec. 3 î.Hr. şi începutul sec. 2 î.Hr.), exercită asupra oraşului grecesc Histria un protectorat militar şi politic. Un alt conducător al unei uniuni tribale dacice din E Transilvaniei (şi, probabil, S Moldovei), *Oroles,* luptă împotriva bastarnilor pătrunşi la răsărit de Carpaţi, împiedicându-i să-şi extindă stăpânirea. În sec. 1 î.Hr., pe terit. **D.** ia fiinţă statul geto-dacilor, al cărui făuritor este *Burebista.* Creând o vastă stăpânire *(arhè)* ce se întindea de la Dunărea Mijlocie până la *Haemus* (m-ţii Balcani) şi Marea Neagră şi dispunând de o puternică forţă militară, Burebista a purtat războaie victorioase împotriva celţilor (boiii, taurisci, scordisci) din V Daciei, a supus cetăţile greceşti vest şi nord-pontice (Apollonia, Mesembria, Dionysopolis, Callatis, Tomis, Histria, Tyras, Olbia) şi a intervenit în războiul dintre Cezar şi Pompei (48 î.Hr.). Înfrângerea acestuia din urmă a ridicat în faţa statului geto-dac primejdia ofensivei romane pregătite de Cezar. Este perioada când începe o vastă activitate de ridicare a unor puternice centre fortificate sau de refacere a altora mai vechi, cu o bună poziţie strategică, greu accesibile, utilizând la maximum configuraţia terenului respectiv. Centrul din *m-ţii Orăştiei* (c. 200 km^2) a fost organizat într-un sistem de fortificaţii unic în felul său în întreaga Europă. Descoperirile monetare atestă legături comerciale vaste, până în spaţiul Mediteranei răsăritene, în lumea greacă şi romană. Materialele arheologice pledează pentru o remarcabilă prosperitate a societăţii geto-dace din sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr., dar şi pentru faptul că în această vreme stadiul primitiv, sătesc al aşezărilor fusese depăşit, unele începând să evolueze treptat spre aglomerări de tip urban. Multe dintre cetăţi aveau şi rolul de centre religioase (edificiile de cult descoperite la Popeşti, Pecica, Piatra Craivii etc.); centrul principal religios al geto-dacilor se afla pe muntele *Kogaionon,* identificat ipotetic cu Dealul Grădiştii (Grădiştea Muncelului), unde se află azi ruinele sanctuarelor Sarmizegetusei şi care a fost, probabil, capitală a statului dac din vremea lui Decebal. Împotrivindu-se tendinţelor descentralizatoare ale nobilimii geto-dace, Burebista a fost înlăturat de la tron prin violenţă (44 î.Hr.), întinsa sa stăpânire destrămându-se temporar. Nucleul statului geto-dac intracarpatic a continuat să existe, marele preot *Deceneu,* sfetnicul şi cel mai apropiat colaborator al lui Burebista, asumându-şi şi funcţia de rege al **D.** Dintre succesorii săi, până la venirea la tron a lui Decebal, izvoarele atestă pe *Comosicus, Scorilo* şi *Duras-Diurpaneus.* În celelalte reg. ale **D.** au existat în această vreme formaţiuni politice mai mici, precum cele conduse de *Cotiso* (probabil în Oltenia şi Banat), *Dicomes* (în Câmpia munteană sau Moldova), *Roles, Dapyx* şi *Zyraxes* (în Dobrogea). Timp de un secol şi jumătate geto-dacii au luptat împotriva expansiunii romane, dar n-au putut împiedica cucerirea Dobrogei (28 î.Hr.) şi, în sec. 1 d.Hr., pustiirea repetată a S Munteniei prin deplasarea forţată la S Dunării a unor grupuri importante de geto-daci. În faţa acestui pericol, cele mai multe triburi dacice s-au unit din nou, la sfârşitul sec. 1 d.Hr., formând un stat puternic condus de *Decebal* (87-106). În timpul acestuia, **D.** a cunoscut epoca de maximă dezvoltare economică, politică şi militară. Strateg şi diplomat iscusit, Decebal a organizat dese atacuri împotriva romanilor în S Dunării, agravând conflictele cu aceştia şi declanşând războaiele din vremea lui *Domiţian* şi *Traian*. În cele din urmă, geto-dacii au fost înfrânţi în cursul celor două războaie daco-romane (101-102 şi 105-106), iar regatul dac a fost desfiinţat, o mare parte a terit. său fiind transformat (106) în prov. romană, *D. romană,* denumire a prov. constituite în 106, după cucerirea **D.** de către romani. Rămas pentru o vreme în **D.** după terminarea luptelor, Traian a creat din Transilvania (cu excepţia părţii de SE), din Banat şi din jumătatea de V a Olteniei o nouă prov. romană imperială de rang consular, administrată de împărat printr-un împuternicit al său, cu titlul oficial de *legatus Augusti pro praetore*. S Moldovei, Muntenia, E Olteniei şi reg. de SE a Transilvaniei au fost anexate prov. romane *Moesia Inferior*. Primul guvernator al **D.** a fost *Decimus Terentius Scaurianus,* în timpul cârmuirii căruia (106-111) a fost întemeiat şi primul oraş din *D. romană,* capitala prov., *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica,* căreia ulterior i se va adăuga şi vechea denumire de Sarmizegetusa. Trupele romane (legiuni şi unităţi auxiliare), destul de numeroase, lăsate în **D.** *(legiunile XIII Gemina, I Adiutrix, IV Flavia Felix)* erau masate în marea lor majoritate la graniţa de N şi NV a prov. În 118-119, împăratul Adrian, după ce a reprimat o răscoală a populaţiei autohtone şi a respins atacurile sarmaţilor, a efectuat prima împărţire ad-tivă a prov. în: *D. Superior* (alcătuită din Banat şi Transilvania) cu centrul la Apulum (azi Alba Iulia) şi *D. Inferior* (alcătuită din Oltenia şi SE Transilvaniei) cu centrul la Romula (azi Reşca, com. Dobrosloveni, jud. Olt). Au fost păstrate sub observaţie S Moldovei şi Muntenia, romanii menţinându-şi aici doar unele capete de pod prin care controlau în continuare întregul terit. Graniţele celor două **D.** au fost puternic fortificate prin castre şi castele. În 123, vizitând a doua oară **D.**, Adrian a efectuat a doua împărţire ad-tivă creând trei unităţi: *D. Porolissensis* (reg. aflată la N de râul Arieş şi de cursul superior al Mureşului până la m-ţii Meseşului şi cursul râului Someş) cu centrul la *Napoca* (azi Cluj-Napoca), *D. Superior* cu centrul la Apulum (azi Alba Iulia) şi *D. Inferior* cu centrul, probabil, la Drobeta (azi Drobeta-Turnu Severin). Trupele tuturor celor trei unităţi ad-tive alcătuiau armata **D.** *(exercitus Daciae),* aflată sub comanda superioară a legatului imperial. Organizarea ad-tivă a **D.** din vremea lui Adrian s-a menţinut până în anii 167-169, când pe cea mai mare parte a *D. Inferior* a fost creată *D. Malvensis,* cu centrul la Malva (Romula). În provincia astfel organizată şi apărată, începând chiar din vremea lui Traian, s-au aşezat numeroşi colonişti, veniţi din toate părţile Imperiului („ex toto orbe Romano"). Romanii au adus în **D.** formele de viaţă şi de organizare administrativă proprii civilizaţiei şi culturii lor superioare, astfel că în cei 165 de ani, cât a durat stăpânirea Romei la N Dunării, istoria noii prov. s-a împletit strâns cu cea a Imp. Roman. În epoca romană, **D.** a cunoscut o deosebită dezvoltare economică şi culturală. Au înflorit meşteşugurile, mineritul, agricultura, construcţiile; s-au construit drumuri, iar circulaţia mărfurilor s-a intensificat. S-au dezvoltat artele şi s-a extins folosirea scrisului. Au fost întemeiate o serie de oraşe noi, dintre care Napoca, Apulum, Drobeta, Dierna, Ampelum, Ulpia Traiana, Romula, Porolissum, Potaissa, Tibiscum au primit, pe rând, datorită dezvoltării lor urbane, rangul de *municipium* şi *colonia*. Oraşe şi târguri s-au născut şi din *canabaele* civile care se formau în jurul castrelor. Coloniile şi municipiile aveau o administraţie autonomă cu magistraturi similare celor de la Roma, însă marea majoritate a populaţiei trăia în mediul rural, în acele *vici* şi *pagi,* răspândite pe tot cuprinsul prov. După împărţirea **D.** în trei unităţi administrative, un cult imperial se oficia, la Ulpia Traiana, de către un preot de grad superior cu prilejul unui *concilium provinciarum Daciarum trium,* la care se adunau delegaţi din toată prov. pentru a discuta probleme administrative, economice şi religioase de interes comun. Edictul emis de Caracalla (212), generalizând dreptul de cetăţenie romană, a nivelat diferenţele dintre coloniştii romani, privilegiaţi, şi marea masă a locuitorilor. Criza Imp. Roman din sec. 3 a avut aceleaşi forme de manifestare şi în **D.** Pentru a face faţă repetatelor atacuri ale populaţiilor barbare, care devastau provincia, Imp. Roman a fost nevoit, spre a întări cu trupe linia Dunării, să-şi retragă din **D.** armata şi administraţia. Astfel, în 271 *Aurelian* a creat la S Dunării o prov. nouă cu acelaşi nume (ulterior împărţită în *D. Ripensis* şi *D. Mediterranea*). Descoperirile arheologice, marele număr de trupe auxiliare formate în sec. 2-3 din daci, ca şi numele dacice din inscripţii dovedesc persistenţa populaţiei autohtone sub stăpânirea romană. Deosebit de semnificative în acest sens sunt necropolele băştinaşilor geto-daci de la Soporu de Câmpie (jud. Cluj), Obreja (jud. Alba), Locusteni (jud. Dolj) şi Enisala (jud. Tulcea). Vieţuind în strâns contact cu coloniştii, dacii s-au romanizat. Populaţia daco-romană de limbă latină rezultată din coexistenţa autohtonilor şi a coloniştilor romani a rămas pe loc după retragerea armatei şi a administraţiei romane, legăturile economice, spirituale şi chiar politice cu Imp. Roman continuând neîntrerupt. Când, în sec. 4, creştinismul a devenit religie oficială a Imp. Roman, adepţii noii religii, existenţi în D. încă din sec. 2-3 d.Hr., s-au organizat în comunităţi creştine, consolidând o dată mai mult romanitatea nord-dunăreană. Populaţia daco-romană de limbă latină, păstrând tradiţiile civilizaţiei romane superioare, a ieşit învingătoare din confruntarea cu numeroasele populaţii care au străbătut în sec. 3-10 aceste terit., constituind componenta fundamentală în procesul de etnogeneză a românilor.

DACIA (*Recherches et decouvertes archéologiques en Roumanie*), revistă editată de Muzeul Naţional de Antichităţi (vol. I, 1924; vol. XI/XII, 1945-1947). Începând din 1957, Institutul de Arheologie al Academiei publică anual **D.**, *Nouvelle série* (*Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*).

DACIA LITERARĂ, revistă apărută la Iaşi, în 1840 şi în 1859, sub conducerea lui M. Kogălniceanu. A reacţionat decisiv împotriva imitaţiei şi pentru valorificarea izvoarelor naţionale. Prima tribună literară românească de prestigiu a influenţat hotărâtor evoluţia ulterioară a culturii româneşti, militând implicit pentru realizarea independenţei, pentru unitatea culturală şi naţională. Din 1990 apare o serie nouă a revistei, tot la Iaşi.

DACIAN, al treilea etaj al Pliocenului din SE Europei (Bazinul Dacic); reprezentat prin nisipuri cu intercalaţii de gresii, marne şi pietrişuri. În **D.** s-au produs erupţii de lave acide (m-ţii Căliman) şi bazice (m-ţii Harghita). D. din zona precarpatică prezintă zăcăminte de lignit, petrol, gaze naturale, diatomit şi asfalt.

DACIAN, 1. Ion D. (1911-1981, n. Saschiz, jud. Mureş), tenor român. Repertoriu de operetă românesc („Lăsaţi-mă să cânt", „Ana Lugojana") şi universal („Vânzătorul de păsări", „My Fair Lady"). Teatrul de operetă din Bucureşti îi poartă numele. **2. Elena D.** (n. 1940, Bucureşti), balerină română. Fiica lui **D. (1).** Prim-solistă a Operei din Bucureşti (1960-1990). Repertoriu larg, clasic, românesc, neoclasic şi modern.

DACIA VIITOARE, publicaţie bilunară, editată la Paris (1/13 febr.-1/13 apr. 1883) şi apoi la Bruxelles (15/27 apr.-15/27 aug. 1883) de studenţii români din Paris. A militat pentru desăvârşirea unităţii politice a românilor.

DÁCIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la daci sau la Dacia; dac **(2).**

DACÍT (< fr. {i}; *Dacia*) s.n. Rocă magmatică neovulcanică, acidă, cenuşie; utilizată ca piatră de construcţie.

Ion Dacian

DACÍTĂ (< fr. {i}; *Dacia*) s.f. Exploziv din grupul dinamitelor, folosit în minele de cărbuni şi în cariere.

DACO-ROMÁNI s.m. pl. Populaţie de limbă latină care s-a format pe terit. Daciei (sec. 2-6), începând din timpul stăpânirii romane, ca urmare a convieţuirii dacilor cu coloniştii romani. În condiţiile noi, create de retragerea autorităţilor romane din Dacia (sec. 3), au fost elementul de bază în procesul de formare a poporului român şi al romanităţii orientale. V. *daci; Dacia; geţi; geto-daci*.

DACOROMANIA 1. Revistă de lingvistică, filologie şi istorie literară, apărută în 11 vol. la Cluj (1921-1948), sub conducerea lui Sextil Puşcariu, ca buletin al Muzeului Limbii Române. Din 1994, apare din nou, la Cluj-Napoca, sub egida Institutului de Lingvistică şi Teorie Literară „Sextil Puşcariu". **2.** Revistă de studii literare şi istorice apărută (1983-1993) la Freiburg (Germania), sub conducerea lui Paul Miron.

DACOROMÂN, -Ă s.m., adj. **1.** S.m. Populaţie românească din N Dunării deosebită de populaţiile de origine românească din S Dunării (aromâni, istroromâni, meglenoromâni). **2.** Adj. Privitor la dacoromâni. ✦ (Substantivat, f.) Dialectul vorbit de dacoromâni **(1),** devenit limbă naţională şi literară. V. *limba română*.

DACRIOCISTÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dakryon* „lacrimă" + *kystis* „băşică") s.f. Inflamaţie acută sau cronică a sacului lacrimal, situată în unghiul intern al ochiului, însoţită de lăcrimare puternică.

DACTÍL (< fr., lat., gr. *daktylos* „deget") s.m. Picior de vers format dintr-o silabă accentuată urmată de două silabe neaccentuate (în metrica modernă) sau dintr-o silabă lungă urmată de două scurte (în metrica antică).

DACTILO- ({s} gr. *daktylos* „deget") Element de compunere cu sensul „(cu) degetele".

DACTILOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *grapho* „a scrie") s.f. Tehnica sau meseria de a scrie la maşina de scris.

DACTILOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *logos* „vorbire") s.f. Comunicare prin semne convenţionale ale degetelor, folosit de surdomuţi; dactilofazie.

DACTILOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *skopeo* „a examina") s.f. Identificare a unei persoane cu ajutorul amprentelor digitale.

DADÁ (cuv. fr.) s.n. (Rar) Dadaism.

DADA, revistă a curentului dada, condusă de Tristan Tzara, apărută la Zürich – Paris (1917-1921). Se remarcă prin conţinut şi prezentare grafică specifică.

DADAÍSM (< fr.) Mişcare literar-artistică dezvoltată în perioada Primului Război Mondial şi în anii imediat următori. Primele manifestări apar la Zürich în 1916. Între principalii promotori, poetul francez de origine română Tristan Tzara. Din 1919, gruparea s-a mutat la Paris, iniţiind manifestări nihiliste împotriva culturii, puternic discreditată. Hazardul este ridicat la rang de principiu de creaţie, iar negaţia este cuvântul de bază. Printre reprezentanţii mişcării: M. Duchamp, Man Ray, F. Picabia, Marcel Iancu, Max Ernst.

DÁFIN (< scr.) s.m. Arbore din zona mediteraneană, cu frunze pieloase, lucioase, persistente, intens mirositoare *(Laurus nobilis)*. Frunzele se utilizează drept condiment; din semințe se extrage un ulei folosit în ind. farmaceutică. Sin. *laur* **(1)**.

DAFNE (DAPHNE) (în mitologia greacă), nimfă, transformată de tatăl său, pe când era urmărită de Apolo, într-un laur, care a devenit arborele favorit al acestuia și simbol al gloriei.

DÁFNIE (fr. {i}) s.f. Gen de crustaceu dulcicol, din ordinul cladocerelor, de 1-4 mm lungime *(Daphnia)*, frecvent în zooplancton; purice-de-apă.

DAFNIS (DAPHNIS) (în mitologia greacă), păstor sicilian fiu al lui Hermes. I se atribuie inventarea poeziei bucolice.

DAGÂȚA, com. în jud. Iași, în Pod. Central Moldovenesc; 4 906 loc. (2008). Vechiul nume: *Brudurești*.

DAGERMAN, Stig (1923-1954), scriitor suedez. Opera sa ilustrează starea de spirit specifică „generației anilor '40" confruntată cu dezastrele materiale și morale de după război. Romane („Șarpele"), nuvele („Jocurile nopții"), piese de teatru („Condamnat la moarte").

DAGHER(E)OTÍP (< fr. {i}; {s} n. pr. *Daguerre* + gr. *typos* „urmă, marcă") s.n. Aparat folosit în daghereotipie. ✦ Imagine obținută prin daghereotipie.

DAGHER(E)OTIPÍE (< fr. {i}) s.f. Primul procedeu de fotografiere, care fixa imaginile pe plăci de cupru argintate, sensibilizate cu vapori de iod. V. și *Daguerre*.

DAGHESTAN, rep. autonomă în Federația Rusă, în N m-ților Caucaz; 50,3 mii km^2; 2,5 mil. loc. (2002). Cap.: *Mahacikala*. Expl. forestiere, petroliere și de gaz metan. Ind. constr. de mașini, chimică, mat. de constr., alim. Grâu, porumb, plante tehnice; viticultură; pomicultură. Creșterea bovinelor și a ovinelor. Terit. **D.** a făcut parte, la sfârșitul milen. 1 î.Hr., din Albania Caucaziană; în sec. 3 d.Hr. **D.** a fost ocupat de Sasanizi, în sec. 4, de huni, iar în sec. 7-8 s-a aflat sub stăpânirea arabilor. Invadat de mongolo-tătari (sec. 13); în sec. 16-17 a fost obiect de dispută între Imp. Otoman și Persia. În 1813 a fost anexat la Rusia, iar la 20 ian. 1921 s-a constituit Republica Sovietică Socialistă Autonomă **D.**, în cadrul R.S.F.S.R. (din 1991 capătă statutul actual).

DAGOBERT, numele a trei regi franci din dinastia Merovingilor. Mai important: **D. I** (din 623 rege al Austrasiei; între 629-639, rege al tuturor francilor). Pe plan intern, preocupat de reorganizarea statului, iar pe plan extern a luptat împotriva slavilor, turingilor, bascilor și bretonilor. Și-a mutat reședința la Paris, în centrul regatului.

DAGUERRE, Louis Jacques Mandé (1787-1851), pictor și inventator francez. Realizator al dioramei (1822) și al daghereotipiei, primul procedeu de fotografiere (brevetat în 1839), la care a lucrat împreună cu *J.N. Niepce*.

DAHOMEY, denumirea până în 1975 a *Republicii Benin*.

DAIA, com. în jud. Giurgiu, în C. Burnas; 2 818 loc. (2008).

DAIÁCI (< fr. {i}) s.m. pl. Denumire a unor grupuri etnice din insula Kalimantan, din arh. Malaez.

DAIA ROMÂNĂ, com. în jud. Alba, în pod. Secașelor; 3 113 loc. (2008).

DAICHES, David (1912-2005), critic și istoric literar englez. Monografii și studii de literatură contemporană („Romanul și lumea modernă", „Epoca contemporană în literatura britanică"); sinteza „Istoria critică a literaturii engleze".

DAICOVICIU 1. Constantin D. (1898-1973, n. Căvăran, azi Constantin Daicoviciu, jud. Caraș-Severin), istoric și arheolog român. Acad. (1955). Contribuții la studiul istoriei Daciei („La Transylvanie dans l'antiquité", „Le problème de l'état et de la culture des Daces à la lumière des nouvelles recherches", „Dacica"). Membru al mai multor societăți și academii științifice străine. **2. Hadrian D.** (1932-1984, n. Cluj), istoric român. Fiul lui **D. (1).** Studii și cercetări privind istoria Daciei înainte și după cucerirea romană („Dacia de la Burebista la cucerirea romană", „Așezările dacice din Munții Orăștiei").

DAILY EXPRESS, cotidian britanic, de tendință conservatoare, fondat în 1900.

DAILY MAIL, cotidian britanic fondat de lordul Alfred Harmsworth, viconte Northcliffe (1865-1922), în 1896, la Londra. În anii 1920-1930, a fost ziarul cu cel mai mare tiraj din lume. Susține pozițiile Partidului Conservator.

DAILY MIRROR, cotidian britanic fondat, în 1903, de lordul Alfred Harmsworth Northcliffe, la Londra. Apără poziția Partidului Laburist.

DAILY TELEGRAPH, The ~, cotidian britanic independent fondat de A. Sleigh, în 1855, la Londra. În 1985 este preluat de canadianul Conrad Black.

DAIMACA, Victor (1892-1969, n. Turnu Severin), astronom și matematician român. Cercetări de astronomie fotografică. A descoperit (1943) cometa **D.** și cometa Van Gent-Peltier-D.

DAIMLER, Gottlieb (1834-1900), inginer german. Unul dintre inventatorii automobilului. Împreună cu W. Maybach, a realizat (1885) primele motoare cu ardere internă cu viteze mari de rotație. Firma fondată (1890) de cei doi a fuzionat (1926) cu firma creată (1883) de K. Benz, devenind unul dintre cele mai mari concerne industriale din Germania (Daimler-Benz).

DAIMYÓ (cuv. japonez) s.m. Denumire generică a marilor seniori feudali din Japonia, care și-au pierdut privilegiile în urma Revoluției din 1867-1868.

DAIR(E)Á (< tc.) s.f. Instrument muzical popular oriental de percuție, asemănător tamburinei; în România, este specific Dobrogei.

DAISNE, Johan (pseud. lui *Herman Thiery*) (1912-1978), scriitor belgian de limbă flamandă. Poet, dramaturg și romancier („Scara de piatră și de nori", „Omul cu țeasta rasă"); promotor al realismului magic.

DAKAR, cap. Sénégalului, port la Oc. Atlantic; 2,1 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. chim., a cimentului, textilă, încălț. și alim. Șantiere navale. Punct de escală maritimă și aeriană dinspre Europa spre America de Sud. Universitate. Institutul Africii Negre. Întemeiat de francezi ca fort (1857), a fost inclus în componența coloniei Sénégal; centrul ad-tiv colonial al Africii Occidentale Franceze (1902-1959); din 1960, cap. Republicii Sénégal și a Senegambiei (1982-1989).

DAKOTA (< fr.) subst. Populație amerindiană din America de Nord, aparținând familiei sioux; locuia în bazinul fl. Missouri și în prerii până aproape de M-ții Stâncoși; azi mai trăiesc în rezervații.

DAKOTA DE NORD (NORTH DAKOTA), stat în N S.U.A.; 183,1 mii km^2; 642,2 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Bismarck*.

DAKOTA DE SUD (SOUTH DAKOTA), stat în N S.U.A.; 199,7 mii km^2; 754,8 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Pierre*.

DALÁC (< tc.) s.n. (MED.) Antrax.

DALADIER, Édouard (1884-1970), om politic radical francez. Prim-min. (ian.-oct. 1933, ian.-febr. 1934 și 1938-1940); unul dintre semnatarii Acordului de la München (sept. 1938).

DALAI LAMA (< mongol *ta-le* „ocean de înțelepciune"; tibetan *bla-ma* „superior religios"), titlu conferit conducătorului spiritual al ordinului monahal budist tibetan Gelugpa (Pălăria Galbenă) de către conducătorul mongol Altan Han în 1578, cu ocazia convertirii sale și a supușilor săi la budism. Titlul este acordat persoanelor considerate a fi reîncarnări ale lui Avalokiteśvara Bodhisattva. Din sec. 17, **D.L.** devine și șeful politic al statului tibetan. Ultimul **D.L.**, al 14-lea, *Tenzin Gyatso* (n. 1935), instalat la Lhasa în 1940, trăiește în exil în India, din 1959, în urma unei revolte a tibetanilor pe care a condus-o. Premiul Nobel pentru pace (1989).

Dakar. Cartier central

DALAINOR v. **Hulun Nur.**

DALÁJ (< fr.) s.n. Pavaj sau placaj de zidărie, constituit din dale de piatră naturală ori artificială sau din elemente metalice.

DÁLĂ (< fr.) s.f. **1.** (GEOL.) Placă din gresie formată în zonele deșertice, delimitată prin șanțuri de coraziune. **2.** Placă (poligonală) din piatră, marmură, beton, material plastic, metal etc., folosită la executarea unui *dalaj*. **3.** Placă din beton armat a unui planșeu, a unei bolți etc.

DALB, -Ă (< *de*^{2} + *alb*) adj. (Poetic) **1.** Alb, imaculat; *fig.* neprihănit. **2.** Luminos.

DALBOȘEȚ, com. în jud. Caraș-Severin, în depr. Almăj; 1 759 loc. (2008).

DALE, Sir Henry Hallett (1875-1968), farmacolog și fiziolog britanic. Lucrări privind mecanismul chimic al conductibilității nervoase. A izolat acetilcolina. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1936), împreună cu O. Loewi.

D'ALEMBERT, Jean le Rond (1717-1783), filozof iluminist și matematician francez. Coeditor, împreună cu Diderot, al „Enciclopediei franceze". Lucrări filozofice („Elemente de filozofie"). A formulat teorema fundamentală a algebrei *(teorema lui D.)*. A elaborat teoria matematică a precesiei echinocțiilor și a dat o metodă generală de rezolvare a problemelor de dinamica sistemelor fizice *(principiul lui D.)*. Lucrări de mecanică („Tratat de dinamică").

DALÉN, Nils Gustaf (1869-1937), inginer suedez. Cercetări și invenții în tehnica turbinelor cu gaz. A inventat un regulator automat pentru aprinderea farurilor cu acetilenă în navigație. Premiul Nobel pentru fizică (1912).

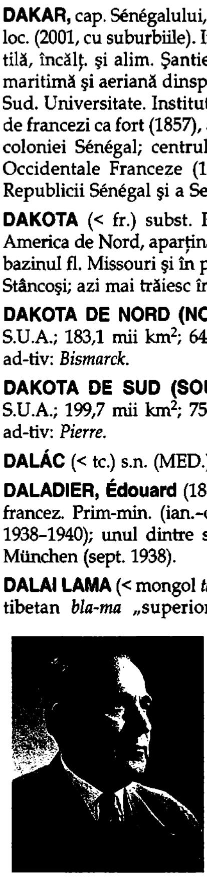

Constantin Daicoviciu

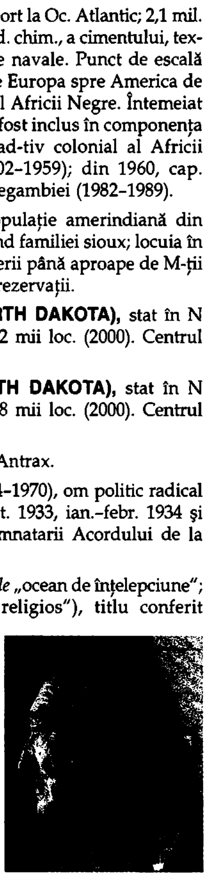

Victor Daimaca

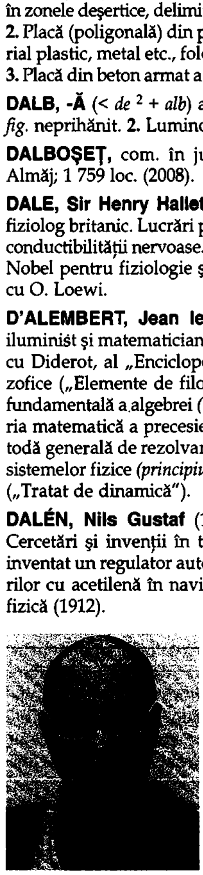

Dalai Lama Tenzin Gyatso

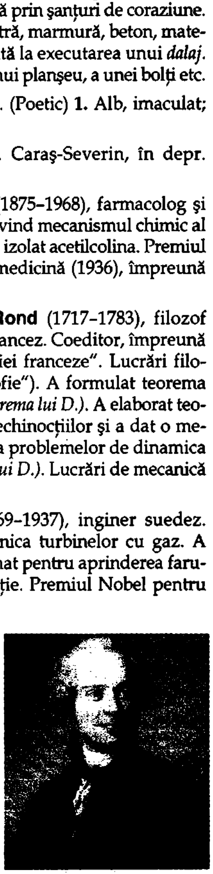

Jean le Rond D'Alembert

Nils Gustaf Dalén

Frédéric Damé

DALÍ, Salvador (1904–1989), pictor, grafician şi eseist spaniol. Unul dintre principalii reprezentanţi ai suprarealismului. Fantezie înclinată către viziuni de coşmar, halucinante („Sângele mai dulce decât mierea", „Hristos al Sfântului Ioan al Crucii"). Ilustraţie de carte (Cervantes, „Don Quijote"), costume şi decoruri pentru balet („Tristan nebun"). Creează metoda „paranoic-critică" de realizare şi apreciere a operei de artă. Eseuri („Cucerirea iraţionalului"); autobiografia „Viaţa secretă a lui Salvador Dalí" şi „Jurnalul unui geniu".

DALIAN, oraş în NE Chinei (Liaoning), pe ţărmul Mării Galbene; 1,72 mil. loc. (1990). Port. Şantiere navale. Ind. metalurgică, constr. de maşini, ind. chimică, textilă şi alim. Rezervaţie naturală. S-a mai numit *Dairen.*

DALIDA (pe numele adevărat *Yolanda Gigliotti*) (1937–1987), cântăreaţă franceză de pop, de origine italiană. Stabilită în Franţa în 1955. Voce caldă, amplă, cuceritoare. („Darla dirladada", „Parole, parole", „J'attendrai").

DÁLIE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Dahl,* botanist suedez) s.f. Plantă perenă, decorativă, din fam. asteracee, originară din Mexic, înaltă de 60–200 cm, cu flori în capitule mari (simple sau bătute), albe, galbene, roşii sau violete (*Dahlia cultorum*); gherghină.

DALILA (în „Vechiul Testament"), curtezană. L-a sedus pe Samson şi l-a lăsat pradă filistenilor, după ce i-a tăiat părul în care-i stătea puterea. Simbol al perfidiei şi trădării.

DALIN, Olof von ~ (1708–1763), scriitor şi istoric suedez iluminist. Autorul unei „Istorii a regatului Suediei". A fondat primul periodic suedez („Argusul suedez", 1732).

DALLA, Lucio (n. 1943), cântăreţ italian. Voce de blues, caldă şi personală. Repertoriu contestatar şi eclectic, trece de la rock la jazz. Succes mondial cu „Caruso". Discografie selectivă: „Dallamericaruso", „Cambio", „Henna".

DALLAPICCOLA, Luigi (1904–1975), compozitor italian. Scriitură marcată iniţial de tradiţia italiană, apoi evoluând către dodecafonism. Creaţie impregnată de lirism, majoritar vocală, angajată politic împotriva totalitarismului (cantata „Canti di prigionia", operele „Prizonierul", „Ulise").

DALLAS, oraş în S S.U.A. (Texas); 1,18 mil. loc. (2000). Centru financiar şi ind. (filaturi şi ţesătorii de bumbac şi lână, uzine constr. de utilaj petrolier şi maşini agricole, echipament electronic şi automobile, uzine chimice). Universităţi. Muzee. Oraş din 1871. Aici a fost asasinat, la 22 nov. 1963, J.F. Kennedy, preşedintele S.U.A.

DALMÁT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine *Dalmaţiei;* dalmatic. ✧ *Limba* ~ (substantivat *dalmata*) = limbă indo-europeană, din fam. limbilor romanice, azi dispărută. **2.** S.m. şi f. Locuitor al Dalmaţiei.

DALMÁTICĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Tunică romană bordată cu purpură. **2.** Mantie de ceremonie a regilor Franţei. **3.** Veşmânt liturgic catolic, cu mâneci scurte, purtat de diaconi.

DALMAŢIA, reg. istorică (c. 5 mii km^2) pe litoralul oriental al M. Adriatice, cu ţărm dantelat, dublat de numeroase ins. alungite (ţărm dalmatic). Oraşe pr.: Dubrovnik, Split, Zadar, Kotor. Relief muntos calcaros; culmi paralele cu ţărmul (m-ţii Velebit şi Alpii Dinarici), cu alt. până la 1 900 m. Expl. de bauxită, marmură, cărbuni, bitum. Citrice, măslini; viticultură. Creşterea ovinelor. Pescuit. Turism. În Antic., **D.** populată de triburile ilire: dalmaţi (de unde şi denumirea de **D.**), liburni ş.a., a fost cucerită de romani (sec. 1 î.Hr.). Din sec. 6 până în 1420, **D.** a cunoscut numeroase stăpâniri (bizantină, croată, maghiară, sârbă ş.a.). Insulele şi oraşele de coastă, cu excepţia Dubrovnikului, au fost dependente de Veneţia (1420–1797). Anexată de Austria în 1797, **D.** a fost înglobată Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor în 1918. Din 1945, **D.** a intrat în componenţa Muntenegrului (partea de S) şi a Croaţiei.

DALMAŢIAN (< *Dalmaţia*) s.m. Rasă de câini de companie de talie mare (50–60 cm înălţime), cu urechi lăsate în jos, păr foarte scurt, de culoare albă cu pete foarte mici, rotunde, negre sau galben–roşcate, repartizate uniform pe corp.

DAL MONTE, Toti (pseud. *Antoniettei Meneghel*) (1893–1975), soprană italiană. Carieră pe marile scene ale lumii. Roluri lirice şi de coloratură din repertoriul tradiţional.

DALNIC, com în jud. Covasna; 953 loc. (2008).

DÁLTĂ (probabil, cuv. autohton) s.f. Unealtă din oţel în formă de pană, acţionată manual, mecanic, folosită la cioplire, crestare etc.

DALTON, John (1766–1844), fizician şi chimist britanic. A enunţat (1801) legea presiunilor parţiale în amestecul de gaze şi legea solubilităţii gazelor şi a elaborat (1808) prima teorie atomică. A studiat defectul vederii, de care suferea el însuşi, cunoscut sub numele de *daltonism.*

DALTONÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Dalton*) s.n. Anomalie vizuală ereditară, mai frecventă la bărbaţi, constând în incapacitatea de diferenţiere a culorilor, de obicei roşu de verde. V. *acromatopsie.*

DAM, Henrik Peter Carl (1895–1976), biochimist danez. A descoperit vitamina K (1934) şi a contribuit la izolarea ei în stare pură (1939). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1943), împreună cu E. A. Doisy.

DAMADIAN, Cik (1919–1985, n. Constanţa), grafician român. Portrete şi caricaturi incisive, peisaje lirice într-un desen suplu şi sintetic („Imagini din Bucureşti").

DAMĂN şi DIU, terit. unional în V Indiei, pe Coasta Malabar; 112 km^2; 158,1 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Damăn.* Părţile componente ale terit. au făcut parte din Indiile Portugheze (Damăn, din 1559; Diu, din 1535) până în 1962, când au revenit Indiei.

DAMÁSC (< it., de la n. pr. *Damasc*) s.n. Ţesătură de in, bumbac, lână, mătase, cu desene satinate pe fond mat, folosită la confecţionarea feţelor de masă, a lenjeriei de pat etc.

Damasc
Moscheea Suleymanie

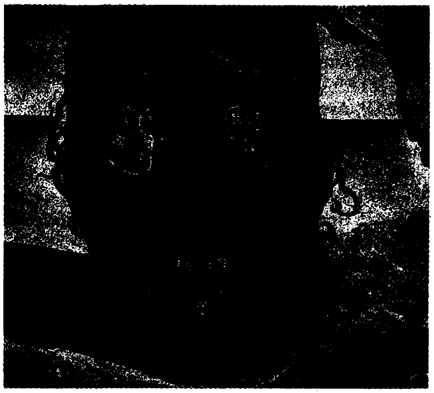

Salvador Dalí: „Chipul războiului"

DAMASC (ESH SHAM, DIMASHQ), cap. Siriei, situată într-o depr. la poalele m-ţilor Antiliban; 1,39 mil. loc. (1994). Televizoare, aparatură telefonică. Ind. textilă, a cimentului, sticlei, farmaceutică şi alim. Artizanat. Academie de Ştiinţe. Universitate. Muzeu naţional. Fortăreaţă (sec. 12–13), moscheea Omeiazilor (sec. 8), mausoleul lui Saladin (sec. 12), palatul lui Azem (sec. 18). Oraş străvechi, întemeiat în sec. 16 î.Hr.; cap. a Regatului arameilor (sec. 10 î.Hr.), a făcut parte din Asiria, Regatul Noului Babilon, Persia ş.a., fiind apoi stăpânit de romani, bizantini, arabi (cap. a Califatului omeiad, 661–750) şi de turcii otomani (1516–1918). Important centru meşteşugăresc şi comercial medieval, renumit pentru calitatea oţelului; în 1920 a devenit centrul ad-tiv al terit. Siria, aflat sub mandat francez; din 1941, cap. Siriei independente (cea mai veche capitală din lume în funcţiune).

DAMASCHIN (?–1725), prelat şi cărturar român. Episcop al Buzăului (1703–1708), apoi al Râmnicului (1708–1725). A susţinut înlocuirea slavonei cu româna în cărţile de cult. Traduceri cu valoare literară („Apostolul", „Învăţătură despre şapte taine").

DAMASCHINÁJ (< fr.) s.n. (ARTE PL.) Procedeu oriental de încrustare a unor fire de aur sau de argint într-un alt metal, sau în fildeş.

DAMASCHINÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un oţel sudat) Care prezintă la suprafaţă vine şerpuite sau ramificate, ca ale săbiilor realizate la Damasc.

DAMASCIUS (c. 462–540), filozof grec neoplatonician. Ultimul conducător al Academiei din Atena; a supus metafizica şcolii unui examen dialectic („Despre primele principii").

DAMASUS, numele a doi papi. Mai important: **D. I** (c. 305–384), papă (366–384). A intervenit în controversele teologice trinitare. Rol important în reglementarea relaţiilor Biserică-Stat. I-a încredinţat lui Ieronim revizuirea traducerii latine a „Bibliei" (versiune numită mai târziu *Vulgata).* A promovat cultul martirilor. Canonizat.

DÁMĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** (Înv.) Doamnă, cucoană. ✧ Loc. *De damă* = femeiesc. 2. (Deprec.) Femeie de moravuri uşoare. **II. 1.** Carte de joc cu figura unei femei. **2.** Una dintre piesele principale la jocul de şah; regină **(3). 3.** (La pl.) Joc alcătuit din puluri albe şi negre, care se mută după anumite reguli pe o tablă asemănătoare cu tabla de şah. **III.** Scobitură în copastia unei ambarcaţii, care sprijină manşonul vâslei.

DAMDINSÜREN, Cendün (1908–1979), scriitor mongol. Unul dintre fondatorii literaturii mongole moderne. A elaborat alfabetul, ortografia şi gramatica limbii mongole contemporane.

DAMÉ, Frédéric (1849–1907), publicist, scriitor şi istoric francez. Stabilit în România (1872). A fondat şi condus mai multe ziare, printre care „La Roumanie" (1873) şi „L'Indépendance Roumaine" (1877). Autor al „Istoriei contimporane a României", al unui dicţionar român-francez şi al unei lucrări consacrate terminologiei populare româneşti.

DAMIAN, mitropolit al Moldovei (1437-1451). A luat parte la Conciliul de la Florenţa (1438-1445).

DAMIAN, Ascanio (1914-2005, n. Bucureşti), arhitect român. Lucrări în stil modern, adaptate mediului ambiant (Aerogara Băneasa, Pavilionul central al Complexului expoziţional din Piaţa Presei Libere - în Bucureşti, Ambasada României din Varşovia).

DAMIAN, Horia (n. 1922, Bucureşti), pictor şi sculptor român. Stabilit în Franţa (1946). Compoziţii în care geometria formelor şi claritatea culorii servesc ideii de echilibru şi monumentalitate (ciclurile „Piramide", „Coline"); vitralii pentru biserica din Audincourt, intrarea monumentală a teatrului-muzeu „Salvador Dali" de la Figueras (Spania), „Coloana" pentru oraşul Saint-Denis. M. de onoare al Acad. Române (1993).

DAMIAN, Mircea (pseud. lui *Constantin Mătuşa*) (1899-1948, n. Izvoru, jud. Olt), scriitor român. Romane ale periferiei şi umanităţii degradate („De-a curmezişul").

DAMIAN, S. (pe numele adevărat *Samuel Druckmann*) (n. 1930, Alba Iulia), critic literar român. Stabilit în Germania (1976). Eseuri de literatură română („G. Călinescu romancier") şi străină („Duelul invizibil").

DAMIANI, Petrus (1007-1072), călugăr eremit italian. Cardinal şi episcop de Ostia (1057). A sprijinit, prin scrieri şi activitate diplomatică, acţiunea de reformare a Bisericii. Canonizat. Doctor al Bisericii.

DAMIANOV, Krum (n. 1937), sculptor bulgar. Lucrări decorative şi ansambluri monumentale, introducând un element de nelinişte expresionistă („Tată şi fiu").

D'AMICO, Silvio (1887-1955), istoric şi critic de teatru italian. Fondator al Academiei de artă dramatică ce-i poartă numele (1935). Autor al „Istoriei teatrului dramatic" (universal); a iniţiat şi condus publicarea „Enciclopediei spectacolului".

DAMIETTA (DUMYĀT), oraş în N Egiptului, pe braţul omonim al Nilului, la V de Port Said; 78,8 mii loc. (2000). Centru comercial şi de transport. Ind. bumbacului, piel. şi încălţ., alim. Moschee (sec. 14). Rol însemnat în timpul cruciadelor.

DAMIGEÁNĂ (< it.) s.f. Vas mare de sticlă cu gâtul scurt, de obicei îmbrăcat (într-o împletitură de răchită, plastic etc.), folosit la transportul sau la păstrarea lichidelor.

DAMMĀM, Ad ~, oraş în N Arabiei Saudite, port la G. Persic; 482,3 mii loc. (1992). Mari expl. de petrol. Terminal al conductelor petroliere ce vin din Bahrain. Ind. cimentului, chim., a hârtiei şi sticlei. Universitate.

DAMNÁT (< fr.) adj. 1. Condamnat la chinurile iadului. 2. Termen folosit îndeosebi în literatura romantică, desemnând condiţia solitară, rebelă sau blazată a geniului neînţeles şi nefericit pe Pământ.

DAMNAŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. (Livr.; în mitologia greco-romană şi în religia creştină) Condamnare la chinurile iadului.

DAMOCLES, curtean al tiranului Siracuzei, *Dionysios cel Bătrân*, căruia acesta, pentru a-i arăta cât de nesigură este soarta celor puternici, i-a atârnat deasupra capului o sabie care se ţinea numai într-un fir de păr. De aici expresia „sabia lui Damocles", care sugerează ideea de primejdie permanentă.

DAMPIER 1. **William D.** (1652-1715), navigator englez. A întreprins trei călătorii în jurul Pământului, descriind o serie de ins. din arh. Malaez şi de pe coastele Australiei. 2. Arh. australian din 20 ins., în Oc. Indian, lângă coastele de NV ale continentului; 544 km². 3. Str. în NE ins. Noua Guinee, prin care M. Bismarck comunică cu M. Solomon. Lungime: 120 km; lăţime: c. 25 km.

DAMROSCH, Walter (1862-1950), dirijor american de origine germană. Activitate dirijorală şi organizatorică intensă la New York (Met şi New York Symphony Society). Susţine muzica nouă (Mahler, Bruckner).

DAN, Dimitrie (1856-1927, n. Suceava), folclorist şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1904). Contribuţii de etnografie, lingvistică, folclor şi istorie bisericească („Mănăstirea şi comuna Putna", „Stâna la românii din Bucovina").

DAN, Dumitru (1890-1978, n. Buhuşi), globe-trotter român. A participat la un concurs organizat de Touring-Clubul francez, sfârşind cu bine o călătorie în jurul lumii (1910-1916). A parcurs toate continentele (cu excepţia Antarctidei).

DAN, Mihail (1842-1886, n. sat Pisteşti, jud. Gorj), pictor român. Elev al lui Th. Aman. Portretist („Portret de femeie", „M. Kogălniceanu").

DAN, Mihail (1911-1976, n. Turnu Măgurele), istoric român. Studii privind istoria relaţiilor românilor cu vecinii („Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII-XVI").

DAN, Pavel (1907-1937, n. Tritenii de Sus, jud. Cluj), prozator român. Nuvele realist-fantastice urmărind declinul moral şi spiritual al satului transilvan („Urcan bătrânul").

DAN, Sergiu (1903-1976, n. Piatra Neamţ) (pseud. lui *I. Rottman*), scriitor român. Romane ale mediilor bucureştene cu înclinaţie spre senzaţional şi melodramatic („Arsenic") sau ale vieţii evreilor sub ocupaţie („Unde începe noaptea").

DAN I, domn al Ţării Româneşti (c. 1383-1386). A purtat un război împotriva Ţaratului bulgar de Tărnovo, condus de Şişman, pierind în luptă.

DAN II, domn al Ţării Româneşti (1420-1431, cu întreruperi (provocate de intervenţiile lui Radu II Prasnaglava). Victoriile împotriva armatei otomane (1423); a recucerit cetăţile de pe malul stâng al Dunării şi, în 1425, împreună cu Pippo Spano, i-a învins pe turci lângă Vidin. Nevoit să încheie pace cu turcii (1428), menţine însă independenţa Ţării Româneşti; din vremea sa sunt menţionaţi primii mercenari în armata Ţării Româneşti.

DANAE (în mitologia greacă), fiica regelui Acrisius din Argos. Închisă de tatăl ei într-un turn, **D.** a fost iubită de Zeus metamorfozat într-o ploaie de aur; din dragostea lor s-a născut Perseu.

DANAÍDĂ (< germ.) s.f. (HIDROTEHN.) 1. Ajutaj calibrat, convergent, cu profilul realizat prin arce de cerc, folosit pentru măsurarea debitelor în conducte. 2. Porţiune finală a unei conducte de golire, profilată astfel încât să asigure o anumită formă a vânei de lichid.

DANAIDE (în mitologia greacă), cele 50 de fiice ale regelui Danaos al Argosului. Pentru că şi-au ucis soţii în noaptea nunţii, la ordinul tatălui lor, au fost condamnate să umple veşnic în Infern un butoi fără fund.

DANAKIL (DENAKIL) v. Afar.

DA NANG, oraş în E Vietnamului, port la Marea Chinei de Sud; 382,6 mii loc. (1992). Expl. de cărbuni. Mase plastice şi mat. de constr. Ind. textilă şi alim. Vechiul nume: *Tourane*.

DÁNĂ (< ngr.) s.f. (NAV.) 1. Zonă a unui port situată de-a lungul unui cheu pentru acostarea navelor, încărcarea şi descărcarea mărfurilor. 2. Grup de nave acostate bord la bord la aceeaşi dană **(1)**.

DANCE (cuv. engl.) s.n. Gen muzical bazat în principal pe ritm şi tempo. ✦ Termen desemnând, succesiv, orientările disco (Giorgio Moroder, Donna Summer), house (DJ din Chicago), techno (creată în 1988, la Detroit), eurodance (Capella, 2 Unlimited, Corona).

DANDARA, Liviu (1933-1991, n. Miorcani, jud. Botoşani), compozitor român. Creaţie vocal-simfonică, orchestrală („Spaţii"), camerală, electronică.

DANDOLO, familie patriciană din Veneţia în sec. 10-16. Mai importanţi: **Enrico D.** (c. 1107-1205), doge (din 1192). A consolidat supremaţia veneţiană în comerţul levantin şi a fost unul dintre inspiratorii cuceririi Constantinopolului (1204) de către participanţii la Cruciada a IV-a; **Andrea D.** (1307-1354), doge (din 1343). A reformat legislaţia veneţiană („Summola"); autorul unei cronici a Veneţiei până la 1280.

DANDONG, oraş în NE Chinei (Liaoning), port pe fl. Yalujiang; 524,8 mii loc. (1990). Ind. lemnului şi textilă, chim. şi a aluminiului.

DANDY (cuv. engl.) s.m. Tânăr elegant, îmbrăcat după ultima modă; *p. ext.* bărbat de o eleganţă exagerată.

DANELIUC, Mircea (n. 1943, Hotin), scriitor, scenarist şi regizor român de film. Investighează problemele actualităţii anilor '70-'90 („Proba de microfon", „Croaziera", „Senatorul melcilor"), relaţiile dintre individ şi mediul social-politic („Glissando", „Iacob"). Romane: „Pisica ruptă", „Marilena şi câteva voluptăţi".

DANEMARCA 1. Regatul Danemarcii, stat în NV Europei, cuprinzând o mare parte din pen. Iutlanda şi Arh. Danez; cu ieşire la str. Skagerrak şi Kattegat,

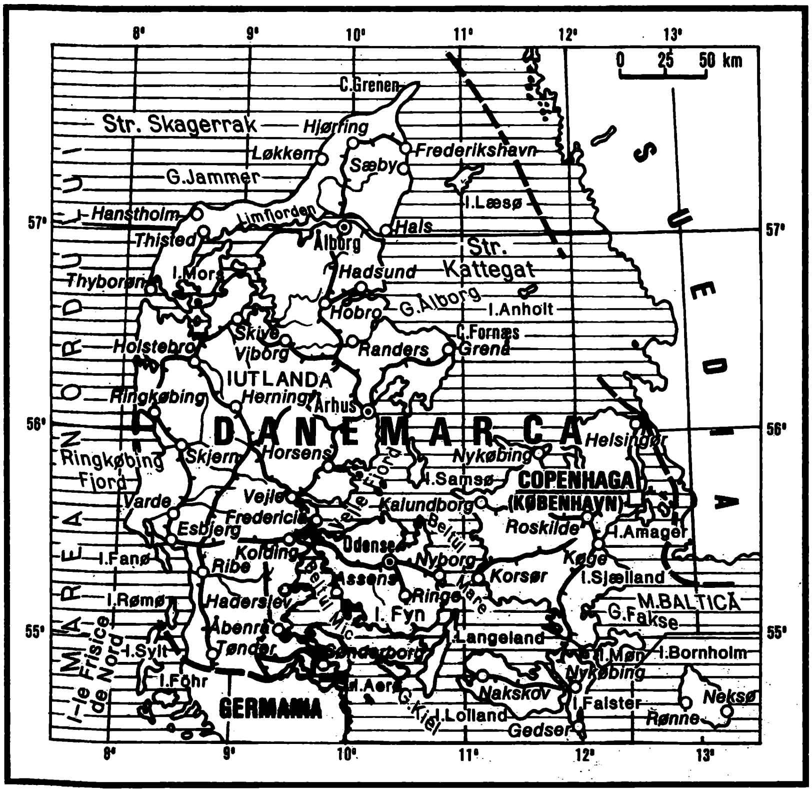

Marea Baltică şi Marea Nordului; 43,1 mii km²; 5,38 mil. loc. (2003). Limba oficială: daneza. Religia: creştină (luterani 95%, catolici 1,6%). Cap.: *Copenhaga*. Oraşe pr.: Århus, Odense, Ålborg. Este împărţită în 14 reg. şi două municipalităţi. *Relief* de câmpie (alt. max. 173 m). *Climă* temperat-oceanică. Expl. de gaze naturale, petrol, sare. Ind. diversificată: constr. navale, ind. alim., energetică, chimică, utilaje ind., produse electronice şi electrotehnice, ind. uşoară. Agricultura este specializată în creşterea intensivă a animalelor: bovine, porcine, păsări. Culturi principale: grâu, secară, orz, plante furajere, cartofi, sfeclă de zahăr, legume. Pescuit. Numeroase linii de feribot. Moneda: 1 Krone (coroana daneză) = 100 øre. Din Regatul **D.** mai fac parte, cu autonomie internă, ins. Groenlanda şi Feroe. – *Istoric.* Terit. **D.** a fost locuit în Antic. de populaţii germanice (cimbri, iuţi, angli şi saxoni), iar din sec. 5–6 de dani, veniţi din S pen. Scandinave. Regatul danez, întemeiat în sec. 10 de Gorm cel Bătrân, a cunoscut o maximă întindere în timpul regelui Knud cel Mare (1019–1035), sub a cărui stăpânire s-au aflat, pentru scurtă vreme, Anglia şi Norvegia. În sec. 10 este adoptat creştinismul. În sec. 13 şi la începutul sec. 14, Regatul danez a trecut, ca urmare a hegemoniei politice şi a expansiunii comerciale a *Hansei*, printr-o profundă criză economică şi politică. La sfârşitul sec. 14, s-a produs redresarea regatului sub domnia Margaretei I (1387–1412), care a impus, în 1397, încheierea Uniunii de la Kalmar dintre **D.**, Suedia şi Norvegia, **D.** având rolul de hegemon. În a doua jumătate a sec. 16, **D.** a cucerit, în luptă cu Ordinul Livonian şi cu Suedia, supremaţia în M. Baltică. Adoptând luteranismul în 1536, **D.** a participat la Războiul de 30 de Ani, în urma căruia a pierdut, în 1648, toate posesiunile sale din S pen. Scandinave şi din M. Baltică. Aliată a Franţei în timpul războaielor napoleoniene, **D.** a fost constrânsă să cedeze Suediei, prin Pacea de la Kiel (1814), Norvegia, iar Helgolandul a trecut la Anglia. Prin hotărârile Congresului de la Viena (1814–1815), **D.** a primit terit. Schleswig şi Holstein, iar în 1816, în urma acordului cu Prusia, a obţinut ducatul Lauenburg. În perioada evenimentelor revoluţionare din 1848–1849, **D.** a devenit monarhie constituţională. În 1864, învinsă în războiul cu Prusia şi Austria, **D.** a pierdut ducatele Holstein, Schleswig şi Lauenburg (partea de N a Schleswig-ului a revenit **D.**, în 1920, în urma unui plebiscit). În 1918, **D.** a recunoscut independenţa Islandei, care rămâne însă legată de **D.** (până în 1944) printr-o uniune personală. Între 1924 şi 1940 (cu excepţia anilor 1926–1929), la conducerea ţării s-au aflat guverne social-democrate. Ocupată (apr. 1940–mai 1945) de trupele germane. În anul 1979, **D.** a acordat autonomie internă Groenlandei. După al Doilea Război Mondial, guvernele sunt formate, mai ales, de social-democraţi. Membru fondator al O.N.U. (1945), al N.A.T.O. (1949), al Consiliului Nordic (1952), al A.E.L.S.-ului (1960–1972) şi membru al Uniunii Europene (1972). La 14 ian. 1972, regina Margareta II îi succede la tron tatălui său, Frederik IX. **D.** aderă (25 mart. 2001), împreună cu Finlanda, Norvegia şi Islanda (stat asociat) la spaţiul comun Schengen. Guvernării de nouă ani centru-stânga a premierului social-democrat Poul Nyrup Rasmussen (1993–2001) îi urmează cea a lui Anders Fogh Rasmussen, liderul Partidului Liberal, care formează un cabinet de coaliţie minoritar centru-dreapta. Monarhie ereditară constituţională. 2. **Strâmtoarea Danemarcii,** str. între Groenlanda şi Islanda. Lăţime min.: c. 287 km; ad. max.: 227 m. Uneşte Oc. Arctic cu Oc. Atlantic.

DANEŞ, com. în jud. Mureş, pe Târnava Mare; 4 995 loc. (2008). Castel în stilul Renaşterii, clădit în 1559–1589 (în satul Criş).

DANEŢI, com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 6 734 loc. (2008).

DANÉZ, -Ă (< it.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor format ca naţiune pe terit. Danemarcii. Mai trăiesc în S.U.A. şi în N Germaniei. De religie creştină (luterană). ✦ Persoană din Danemarca. **2.** Adj. Care aparţine danezilor **(1)** sau Danemarcii, referitor la danezi sau la Danemarca. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, din familia limbilor germanice, vorbită de danezi.

DANGA, Gheorghe (1905–1959, n. Bucureşti), compozitor şi dirijor de cor român. A scris muzică pentru cor, laică şi religioasă.

Mircea Daneliuc

DANIAN, ultimul etaj al Cretacicului, dezvoltat în facies continental (marne, gresii şi nisipuri), caracterizat prin faună cu lamelibranhiate, echinide, nautiloide, brahiopode şi ultimii reprezentanţi ai dinozaurilor *(Tyrannosaurus rex)*.

DANICICO, Ioan (1898–1981, n. Semlac, jud. Arad), medic român. Lucrări de chirurgie urologică (tuberculoza renală).

DÁNIE (< sl.) s.f. (Înv. şi pop.) **1.** Donaţie. **2.** Înscris care întăreşte o donaţie.

DANIEL (sec. 6 î.Hr.), unul dintre cei patru mari profeţi ai „Vechiului Testament". A profeţit despre timpul şi venirea lui Mesia. Prăznuit de Biserica ortodoxă la 17 dec. ✧ *Cartea lui Daniel* = carte a „Vechiului Testament" scrisă către anul 165 î.Hr. în ebraică şi aramaică. Conţine relatări despre faptele şi profeţiile lui D., precum şi despre poporul evreu în timpul exilului din Babilon.

DANIEL (n. 1951, sat Dobreşti, jud. Timiş), prelat român. Mitropolit al Moldovei şi Bucovinei (din 1990). M. de onoare al Acad. (2006). În 2007 a devenit patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

DANIEL, Constantin (1798–1873, n. Lugoj), pictor român. Portretist („Autoportret", „Soţia artistului"). Opera sa principală este ansamblul de picturi al iconostasului catedralei sârbeşti din Timişoara.

DANIEL, Constantin (1914–1987, n. Paris), medic psihiatru şi orientalist român. Unul dintre promotorii ergoterapiei în România. Preocupări în domeniul vechilor civilizaţii orientale („Orientalia Mirabilis", „Scripta aramaica"). Traduceri de texte orientale.

DANIEL, Samuel (1562–1619), poet englez. Cunoscut datorită poemului său epic în opt cânturi „Istoria războaielor civile dintre York şi Lancaster".

DANIELLO, Leon Silviu I. (1898–1970, n. Budapesta), chirurg şi ftiziolog român. M. coresp. al Acad. (1965). Contribuţii la organizarea reţelei de profilaxie antituberculoasă în România.

DANIELOPOLU, Daniel (1884–1955, n. Bucureşti), fiziolog, clinician şi farmacolog român. Acad. (1948). A experimentat interdependenţa dintre sistemul nervos somatic şi cel vegetativ; a introdus metoda viscerografică în medicina experimentală. Contribuţii la studiul guşei endemice şi al anginei pectorale. A creat primele laboratoare de fiziologie pe lângă clinicile medicale din ţara noastră.

DANIÉLOU, Jean (1905–1974), teolog şi prelat francez. Cardinal (1969). Neoplatonician în tradiţia Părinţilor Bisericii. Lucrări de patristică („Platonism şi teologie mistică").

DANIEL-ROPS (Henri Petiot, zis) (1901–1965), scriitor francez. Eseuri privind atitudinea intelectualilor faţă de criza morală a lumii occidentale în perioada interbelică („Neliniştea noastră", „Lumea fără suflet"). Romane („Moarte, unde-i izbânda ta?").

DANIIL MOSCOPOLEANUL (sec. 18), cărturar aromân din Moscopole. Autor al unui manual în limba neogreacă, în care este cuprins un lexicon de conversaţie grec-aromân-bulgar-albanez.

DANIIL ROMANOVICI, cneaz de Halici (din 1205–1264, cu întreruperi) şi de Volînia (din 1221). Din 1254, a primit titlul de rege de la papa Innocentiu IV. A luptat împotriva tătarilor, germanilor, polonilor, lituanienilor şi ungurilor; a supus Kievul autorităţii sale şi a întemeiat Chelm, Lvov ş.a..

DANIIL SIHASTRU (sec. 15), călugăr, sfetnic de taină şi părinte duhovnic al lui Ştefan cel Mare. A trăit în chilia de la Putna şi este înmormântat la Voroneţ. Canonizat (1992).

DANINOS, Pierre (1913–2005), scriitor francez. Proză umoristică de observaţie morală („Carnetele bunului Dumnezeu", „Sonia, ceilalţi şi eu", „Un oarecare domn Blot").

DANJON, André (1890–1967), astronom francez. Studii fotometrice asupra planetelor Mercur şi Venus, a eclipselor de Lună. Contribuţii la perfecţionarea instrumentelor astronomice şi în radioastronomie.

D'ANNUNZIO, Gabriele (1863–1938), scriitor italian. Versuri care se disting prin senzualitate, fast şi rafinament („Laudele cerului, ale mării, ale pământului şi ale eroilor"), romane naturaliste („Inocentul", „Triumful morţii"), drame („Fiica lui Jorio").

DANOVSKI, Oleg (1917–1996, n. Voznesensk, Ucraina), balerin şi coregraf român. Unul dintre fondatorii artei dansului în România. Îmbină tradiţiile dansului popular cu tehnica baletului clasic. („Frumoasa din pădurea adormită", „Întoarcerea din adâncuri"). Fondator şi director al Teatrului de Balet Clasic şi Contemporan din Constanţa.

DANS (< fr., germ.) s.m. **1.** Acţiunea de a executa un ansamblu de mişcări voluntare, ritmate şi variate ale corpului, în general după muzică. Se deosebesc mai multe tipuri de **d.**: ritual, popular, de salon, sau de societate, de caracter etc. ✧ *D. clasic* (sau *academic*) = formă de dans occidental a cărui tehnică a fost codificată la sfârşitul sec. 17 şi este caracterizată, pentru femei, de utilizarea poantelor. 2. Acţiunea de a dansa. ✧ *D. macabru* = temă alegorică reprezentând egalitatea în faţa morţii, apărută în arta medievală a Occidentului. **3.** (ENTOM.) *Dansul albinelor* = mijloc de semnalizare al albinelor care, prin anumite mişcări, îşi comunică găsirea unei surse de hrană (nectar sau polen), respectiv direcţia şi distanţa sursei.

DANSÁ (< fr.) vb. I intranz. A executa un dans.

DANSATÓR, -OÁRE s.m. şi f. **1.** Persoană care dansează. **2.** Persoană a cărei profesiune este dansul. V. *balerin.*

DANTE, Alighieri (1265–1321), scriitor italian. Membru al facţiunii guelfilor albi din Florenţa, a participat la luptele politice şi a fost exilat, fără a se mai putea întoarce vreodată; a murit la Ravenna. Autor al tratatului etico-filozofic „Banchetul", al primului studiu comparat de filologie romanică („Despre limba populară") şi al lucrării polemice „Despre monarhie". Cu „Viaţa nouă", primul roman autobiografic din literatura mondială, **D.** se alătură „stilului nou", pe care îl va numi „dulcele stil nou". Scrierea sa reprezentativă, capodoperă a literaturii universale este „Divina comedie". Creator al limbii literare italiene.

DANTÉLĂ (< fr.) s.f. Ţesătură fină, ajurată, din fire naturale sau artificiale, prin croşetare, brodare sau ţesere; se obţine şi prin ştanţare; (reg.) horbotă.

DANTON, Georges Jacques (1759–1794), om politic, avocat şi orator francez. Unul dintre conducătorii Revoluţiei Franceze (1789–1794). Fondator al Clubului Cordelierilor. Membru al Comitetului Salvării Publice. Acuzat de moderaţie şi de trădare de către robespierişti, a fost ghilotinat.

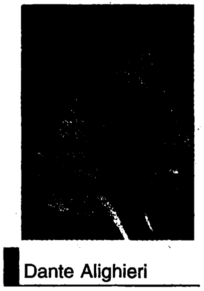

Dante Alighieri

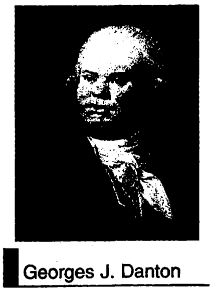

Georges J. Danton

DANTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** (ANAT.) Ansamblul dinților din cavitatea bucală. ✦ Felul în care sunt așezați dinții. **2.** (TEHN.) Ansamblul dinților unor mașini sau scule (roți dințate, freze, broșe etc.).

DANUBIÁN, -Ă (< fr.) adj. Din reg. Dunării; dunărean.

DANUBIUS, denumire de origine celtică a Dunării. A fost preluată de geografii și istoricii romani, inițial pentru cursul superior și mijlociu al fluviului. Mai târziu, s-a generalizat pentru întregul curs. V. *Dunărea; Istros.*

DANZIG, denumirea germană a orașului polonez *Gdańsk.*

DAOÍSM v. taoism.

DAPONTE, Constantin (Chesarie) (1714–1784), cronicar grec. Secretar al domnilor Constantin și Ioan Mavrocordat; scrierile sale în limba greacă („Efemeridele dacice", „Cronograful de la 1648–1704" ș.a.) cuprind informații privind istoria românilor.

DA PONTE, Lorenzo (pseud. lui *Emanuele Conegliano*) (1749–1838), libretist italian. A scris 36 librete de operă, inclusiv pentru Mozart („Nunta lui Figaro", „Don Giovanni", „Cosi fan tutte").

DAPSANG v. K2.

DAPYX (sfârșitul sec. 1 î.Hr.), rege al unei uniuni de triburi getice din Dobrogea. A purtat lupte cu *Roles,* sprijinit de proconsulul Macedoniei, M. Licinius Crassus (28–27 î.Hr.). Înfrânt, s-a sinucis.

DAR (< sl.) s.n. **I. 1.** Ceea ce se primește sau se oferă în semn de prietenie, ca ajutor etc.; cadou. ✦ (DR.) Donație. ✧ *D. manual* = donație având ca obiect bunuri mobile corporale, care se execută valabil prin remiterea efectivă a bunului de la donator la donatar. ✦ Plocon. **2.** (REL.) Ofrandă adusă la altar lui Dumnezeu. ✧ *Sfintele daruri* = pâinea și vinul pentru euharistie. *Darul lui Dumnezeu* (sau *darul Sfântului Duh* sau *darul lui Hristos*) = harul divin mântuitor, puterea necreată, care izvorăște din ființa divină a celor trei ipostasuri, nedespărțită, și care se revarsă prin Duhul Sfânt, în Biserică. **II. 1.** Aptitudine, talent. **2.** Avantaj, binefacere.

DARÁ (< tc.) s.f. Greutatea recipientului, a vehiculului în care se păstrează sau se transportă o marfă; tară^1 **(1).**

DARABÁNĂ (< tc.) s.f. (MUZ.) Tobă mică.

DARABANI, oraș în jud. Botoșani, în dealurile Ibăneștilor; 11 837 loc. (2008). Expl. de calcar, nisip cuarțos și gips. Produse textile și alim.; prelucr. lemnului; covoare; ceramică. Menționat documentar (1569), sub denumirea de Căbiceni, iar ca târg în 1835–1837. Oraș (1926–1950; și din 1968).

DARABANT, Ignatie (?–1805, n. Sălașu de Sus, jud. Hunedoara), episcop român unit de Oradea (1790–1805). Luptător pentru cauza românilor din Transilvania, a colaborat la redactarea memoriului *Supplex Libellus Valachorum* (1791).

DARÁC (< tc.) s.n. **1.** Mașină-unealtă folosită la pieptănatul lânii și al materialelor textile sau la decapsularea tulpinilor de in. **2.** Unealtă de scărmănat lâna pentru tapițerii.

Hariclea Darclée

Ion Hartulary Darclée

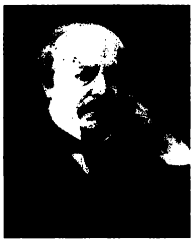

Al.S. Dargomîjski

Rubén Darío

DARBOUX, Jean-Gaston (1842–1917), matematician francez. Contribuții în domeniile geometriei diferențiale, teoriei integrării funcțiilor reale *(teorema lui D.).* M. de onoare al Acad. Române (1913).

D'ARBY, Terence Trent (n. 1962), cântăreț american de rock. Voce flexibilă. Personalitate incitantă. Muzică îmbinând soul, funk, hard rock și gospel. Discografie selectivă: „Introducing The Hardline...", „Symphony or Damn", „Vibrator".

DARC, Mireille (pe numele adevărat *Mireille Aigroz*) (n. 1938), cântăreață și actriță franceză de film. Roluri în filme de comedii („Galia", „A fost odată un polițist", „Întoarcerea marelui blond"). A lansat numeroase șlagăre.

DARCLÉE 1. Hariclea D. (pe numele adevărat *Hariclea Hartulary*) (1860–1939, n. Brăila), soprană română. A cântat pe marile scene ale lumii; foarte apreciată în Italia. Roluri importante în operele lui Gounod, Wagner, Mascagni, Puccini („Tosca" în premieră mondială). A militat pentru înființarea unui teatru românesc de operă. **2. Ion Hartulary D.** (1886–1969, n. Paris), compozitor și dirijor român. Fiul lui **D. (1)**. Operete („Amorul mascat"), poeme simfonice, coruri.

DARCY (< n. pr. H. P. G. *Darcy*) s.n. Unitate de măsură pentru permeabilitate, egală cu permeabilitatea unui mediu poros care, la un gradient de presiune de 1 atm/cm, lasă să treacă printr-o secțiune de 1 cm^2, transversală pe direcția de curgere, un debit de 1 cm^3/s dintr-un lichid cu viscozitatea absolută de 0,01 poise. 1 darcy = 1 micron pătrat.

DARD, Frédéric (1921–2000), scriitor francez. Autor de romane polițiste caracterizate prin umor și expresii insolite, al căror personaj principal este comisarul San-Antonio (creat în 1949).

DARDANELE, str. între Pen. Balcanică și Asia Mică, care unește M. Marmara cu M. Egee. Lungime: 120,5 km; lățime: 1,3–18,5 km; ad. max.: 153 m. Curenți puternici. Strâmtoarea, cu un mare rol strategic, a constituit scena a numeroase confruntări militare (Xerxes și greci – 480 î.Hr., Alexandru cel Mare și perși – 334 î.Hr, cucerirea Constantinopolului de către otomani – 1453, războaiele turco-venețiene, ruso-turce, Primul Război Mondial). Numele antic Hellespont.

DARDÁNI (< lat., gr.) s.m. pl. Populație antică din Pen. Balcanică, de origine preponderent iliră, pe terit. Macedoniei, supusă în sec. 1 î.Hr. de romani. Terit. locuit de ei devine, în vremea împăratului Dioclețian, prov. romană Dardania, cu centrul la Scupi (azi Skopje).

Dar es Salaam. Portul

DARDANOS (în mitologia greacă), fiul lui Zeus și al Electrei. Strămoșul mitic al troienilor. A întemeiat cetatea Dardaniei (Troia).

DÁRDĂ (< pol.) s.f. (În Ev. Med.) Suliță scurtă pentru împuns sau aruncat.

DÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a da. **2.** (În Ev. Med. la români) Nume generic pentru obligațiile în bani sau în natură; bir **(1).** **3.** *D. de seamă* = raport asupra unei activități într-o anumită perioadă. *D. de seamă contabilă* = lucrare contabilă de sinteză, periodică, în care, pe baza evidențelor contabile, se centralizează date, în scopul caracterizării situației economico-financiare. **4.** *D. în judecată* = chemare a unei persoane în fața unei instanțe judecătorești în calitate de pârât. **5.** *D. în plată* = stingere a unei obligații prin acceptarea de către creditor a unei alte prestații.

DAR ES SALAAM, oraș în E Tanzaniei, port la Oc. Indian; 1,20 mil. loc. (1988). Ind. textilă și alim. Fabrici de ciment, sticlă și mobilă. Rafinărie de petrol. Universitate. Muzeu național. Fundat în 1862. Centrul ad-tiv al Africii Germane de Est din 1891 până în 1916, când a fost ocupat de britanici. Centrul ad-tiv al terit. Tanganyika aflat sub tutelă britanică (din 1946), a devenit în 1961 cap. statului independent Tanganyika și apoi a Republicii Unite Tanzania (1964–1974, când cap. a fost mutată la *Dodoma*).

DARFUR, reg. muntoasă în Africa central-estică, în V Sudanului, la S de Deșertul Libiei; platou nisipos și arid, dominat de vf. Jabal Murrah (3 088 m alt.). Zăcăminte de antimoniu și plumb. Între 2003 și 2005, reg. a fost răvășită de un război civil, la granița cu Ciadul, soldat cu peste 200.000 de victime și aproape 500.000 de persoane care au părăsit reg. O.N.U. a calificat situația ca genocid.

DARGOMÎJSKI, Aleksandr Sergheevici (1813–1869), compozitor rus. Contribuții la definirea unui limbaj muzical specific național. Lucrări simfonice și vocal-simfonice, opere („Rusalka", „Oaspetele de piatră"), lieduri.

DARHAN, oraș în N Mongoliei, la NNV de Ulan Bator; 65,7 mii loc. (2000). Centru carbonifer.

DARIE, Iurie (n. 1929), actor român de film. Roluri în filme de comedie și de acțiune („Alo?... Ați greșit numărul", „S-a furat o bombă", „Răutăciosul adolescent", „Muschetarul român").

DARIÉN, golf al M. Caraibilor, în S istmului Panamá, între Columbia și Panamá. Lungime: 165 km; ad.: 70–2 000 m. Pătrunde adânc în continent prin G. de Urabá. Primește apele fl. Atrato.

DARÍO, Rubén (pseud. lui *Félix Rubén García y Sarmiento*) (1867–1916), poet nicaraguan. Inițiatorul modernismului în poezia hispano-americană prin volumele „Albastru" și „Proze profane".

DARIUS, numele a trei regi persani din dinastia Ahemenizilor: **D. I** (522–486 î.Hr.). A purtat războaie de cucerire și a inițiat un șir de reforme interne, care au asigurat Imp. Persan o mare întindere și strălucire; a stabilit capitala la Persepolis. Războaie împotriva sciților la Dunărea de Jos (514 î.Hr.); înfrânt de atenieni la Maraton (490 î.Hr.). **D. II Ochos** (c. 424–404 î.Hr.). A sprijinit Sparta în Războiul Peloponesiac. **D. III Codomannos** (336–330 î.Hr.). Înfrânt de Alexandru

Macedon la Issos (333 î.Hr.) şi Gaugamela (331 î.Hr.); ucis de satrapii săi.

DĂRJILING, oraş în NE Indiei (Bengalul de Vest); 107,5 mii loc. (2001). Centru de prelucr. a ceaiului. Grădină botanică. Turism. Punct de plecare a mai multor expediţii pentru cucerirea vârfurilor din Himalaya. Institutul Himalayan.

DARLAN, François (1881-1942), amiral şi om politic francez. Comandant-şef al forţelor navale (1939-1940). După debarcarea forţelor aliate în Africa de Nord (8 nov. 1942), a semnat capitularea forţelor franceze din Alger şi s-a proclamat înalt-comisar, asumându-şi funcţia de şef al statului francez în Africa de Nord. Asasinat.

DARLING, râu în SE Australiei, afl. dr. al fl. Murray, cel mai mare curs de apă al continentului; 2 740 km. Izv. din Alpii Australieni.

DARLINGTON, oraş în centrul Marii Britanii (Anglia); 97,8 mii loc. (2001). Expl. de cărbuni. Siderurgie, constr. de maşini, ind. textilă. Între **D.** şi Stockton a fost construită prima cale ferată din lume (1825). Biserică (sec. 12).

DARLINGTON, Cyril Dean (1903-1981), biolog britanic. Contribuţii în citogenetică (meioza, cromozomii şi însemnătatea lor biologică).

DARMSTADT, oraş în SV Germaniei (Hessen); 525 mii loc. (2002, cu suburbiile). Ind. constr. de maşini, electrotehnică, chimico-farmaceutică, uşoară şi alim. Poligrafie. Palat (sec. 18), primărie (sec. 16). Muzee. Institut politehnic (1836). Menţionat documentar în sec. 11. Oraş din 1330. Alipit la Hessen în 1479, a devenit cap. acestuia (1567-1945).

DÁRNIC, -Ă adj. Căruia îi place să facă daruri; generos, mărinimos, culant.

DAROVA, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 2 974 loc. (2008). Expl. de lignit.

DARRIEUX, Danielle (n. 1917), actriţă franceză de teatru şi film. A evoluat de la roluri de adolescentă sentimentală şi maliţioasă („Abuz de încredere", „Prima întâlnire") la roluri complexe, de compoziţie („Madame de...", „Roşu şi negru").

DARVINÍSM (< fr. {i}; {s} *Darwin*) s.n. **1.** Concepţie evoluţionistă (formulată de Ch. R. Darwin în 1859) potrivit căreia speciile actuale de plante şi de animale provin din transformarea treptată (evoluţia) a altor specii care au trăit odinioară pe Pământ, ca urmare a interacţiunii dintre variabilitate, ereditate şi selecţia naturală. V. şi *neodarvinism.*

DARWIN, oraş în N Australiei, port la M. Timor, centrul ad-tiv al Teritoriului de Nord; 71,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Expl. de min. de fier. Prelucr. lemnului şi a cărnii. Fundat (1869). Vechiul nume: *Port Darwin.*

DARWIN 1. Erasmus D. (1731-1802), medic şi scriitor englez. A admis variabilitatea şi înrudirea speciilor, rolul condiţiilor climatice şi al încrucişărilor, anticipând evoluţionismul. **2. Charles Robert D.** (1809-1882), naturalist englez. Nepotul lui **D. (1).** Fondatorul teoriei despre evoluţia speciilor („Originea speciilor prin selecţie naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă"). A susţinut originea animală a omului. Concepţia sa evoluţionistă (*darvinismul*) a influenţat filozofia cunoaşterii, dovedind posibilitatea explicării complexităţii lumii vii prin cauze naturale. **3. Sir George Howard D.** (1845- 1912), astronom şi geofizician englez. Fiul lui **D. (2).** A dezvoltat cosmogonia pe bazele fizicii matematice.

DÁSCĂL (< bg., scr. *daskal,* cf. ngr. *didáskalos*) s.m. **1.** (Pop.) Învăţător (la ţară); *p. ext.* profesor. **2.** Iniţiator al unei doctrine; îndrumător într-un anumit domeniu. **3.** Cântăreţ de biserică; diac **(3)**, cantor.

DASCĂLU, com. în judeţul Ilfov, în C. Vlăsiei; 2 471 loc. (2004).

DASCĂLU, Dan (n. 1942, Craiova), inginer român. Acad. (1993). Cercetări în domeniul microelectronicii. A elaborat dioda IMPATT, care a permis realizări tehnologice deosebite (dispozitive electronice cu microunde, radiorelee digitale etc.).

Charles Robert Darwin

Dan Dascălu

DASCHIAN, Hagopos (1886-1933), învăţat armean. A înnoit studiul istoriei literare armene („Studii asupra limbii clasice armene", „Catalogul manuscriselor armene din Biblioteca Mekhitariştilor din Viena").

DASEIN, cuvânt german, însemnând „fiinţa în deschis" şi folosit de Heidegger pentru a desemna modul specific de a-fi-în-lume al omului.

DASIUS (sec. 3-4), creştin din *Axiopolis.* Martirizat în timpul persecuţiei împăratului roman Diocleţian (303-304). Moaştele se păstrează (din 600) la *Ancona.*

DASSAULT, Marcel (1892-1986), industriaş francez. Constructor de avioane. Fondator (1945) al societăţii „Marcel Dassault-Breguet-Aviation", în cadrul căreia s-au proiectat şi realizat avioanele Mirage III C, V, 50, F-1 ş.a.

DASSIN 1. Jules D. (1911-2008), regizor american de film. Refugiat în Marea Britanie (asistent al lui Hitchcock) a lucrat apoi în Franţa şi Grecia. Filme caracterizate prin realism şi violenţă („Topkapi", „Niciodată duminica", „Cel care trebuie să moară"). **2. Joe D.** (1938-1980), cântăreţ şi compozitor francez de pop de origine americană. Fiul lui **D. (1).** Stabilit în Franţa (1947). Vedetă a anilor '60-'70. Cântece de mare sensibilitate („les Champs-Elysée", „l'Eté indien", „Et si tu n'existais pas"). Stil îmbinând folkul american şi cântecul fantezie, voce senzuală.

DAŞCOVICI, Nicolae (1888-1969, n. Calafat), jurist român. M. coresp. al Acad. (1948). Specialist în dreptul internaţional public („Regula unanimităţii sau aşa-zisul drept de veto în lucrările Consiliului de Securitate al O.N.U.").

DAT¹ s.n. **I.** Faptul de a da². **II. 1.** Punct de plecare (condiţii efective sau ipotetice) al unei operaţii reale sau mentale. (FILOZ.) În limbajul tradiţional, rezultat al observaţiei imediate, distinct de ceea ce se obţine ipotetic. **2.** Casetă DAT - siglă a termenului englez *D*igital *A*udio *T*ape. Bandă magnetică ce serveşte ca suport pentru înregistrările numerice ale sunetului.

DAT², -Ă adj., s.f., s.n. **I.** Adj. Pus la dispoziţie; oferit; atribuit; transmis. **II.** S.f. **1.** Fiecare dintre cazurile când se produce un fapt; oară **(1)**, rând. **III.** S.n. (Pop.) Soartă, destin.

DATÁ (< fr.) vb. **I. 1.** Tranz. A stabili data unui fapt. ✦ A pune data pe un act. **2.** Intranz. A începe din...

DATÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a data şi rezultatul ei. **2.** (EC.) Imprimare automată pe ambalajele mărfurilor a datei de fabricaţie sau a datei de utilizare.

DÁTĂ (< fr.) s.f. **I.** Timpul precis când s-a produs sau se produce un eveniment; indicaţia acestui timp pe un act. ✧ (DR.) *D. certă* = dată **(I)** calendaristică începând de la care existenţa unui înscris sub semnătură privată nu mai poate fi contestată. **II. 1.** (La pl.) Elemente care constituie punctul de plecare în cercetarea unei probleme. ✧ (INFORM.) *Structuri de date* = capitol al informaticii, care studiază modul de organizare a datelor. **2.** (MAT.) Fiecare dintre mărimile, relaţiile etc. care servesc rezolvarea unei probleme. ✦ Reprezentare a informaţiei **(2)** care poate fi memorată şi prelucrată în cadrul unui sistem informatic.

DÁTINĂ (< sl.) s.f. Obicei păstrat din vechime, consacrat prin tradiţie, caracteristic pentru o colectivitate; uzanţă **(2)**.

DATÍV (< fr., lat.) s.n. Caz al declinării care exprimă destinaţia acţiunii unui verb, având mai ales valoare de complement indirect. ✧ *D. etic* = dativul unui pronume care indică pe cel interesat în acţiune. *D. adnominal* = **d.** care determină un nume. *Îi este cumnat fratelui meu. D. posesiv* = **a) d.** care, în unele limbi (ex. latina), exprimă posesorul cu funcţie de subiect logic, în construcţii de tipul *mi-e foame;* **b) d.** al pronumelui personal cu funcţie atributivă. *Palida-ţi frunte.*

DATONG, oraş în N Chinei (Shaanxi); 778,9 mii loc. (1990). Ind. constr. de maşini, cimentului şi alim. Templul Suspendat (sec. 6). Mănăstirile Huayan şi Shanhua (sec. 8). Pagoda de lemn Yingxian (sec. 11).

DATÓR, -OÁRE (lat. *debitor*) adj. **1.** Care are de plătit o datorie (bănească). ✧ Expr. *Dator vândut* = plin de datorii. ✦ Îndatorat faţă de cineva; debitor. **2.** (DR.) Obligat, potrivit unor norme juridice sau morale, exprimate într-un act juridic, să facă ori să nu facă ceva.

DATORÁ (DATORÍ) vb. **I. 1.** Tranz. A avea de plătit o sumă de bani sau un bun. **2.** Tranz. A avea o obligaţie faţă de cineva. **3.** Refl. A avea drept cauză.

DATORÍE s.f. **1.** Sumă de bani sau *p. ext.* bun datorat cuiva. ✦ (EC.) Obligaţie contractată faţă de un terţ de a restitui, transfera, constitui în folosul acestuia un drept real asupra unui bun sau de a îndeplini anumite acţiuni, beneficiarul posedând în raport cu datornicul o creanţă. ✧ *D. publică* = obligaţiile pecuniare ale statului, rezultate din împrumuturi. *D. publică internă* = **d.** publică a statului faţă de creditori interni, contractată prin emiterea de titluri de credit pe piaţa internă. *D. publică externă* = obligaţiile financiare ale organismelor statale şi/sau ale firmelor particulare pentru care garantează guvernul, asumate de o ţară faţă de alte ţări sau instituţii financiare internaţionale. *D. de război* = despăgubiri pe care o ţară, învinsă într-o conflagraţie, trebuie să le plătească ţării învingătoare. **2.** (ETICĂ) Ceea ce trebuie făcut sau poate fi pretins cuiva potrivit moralei, tradiţiei sau deontologiei profesionale.

DATORÍT, -Ă (DATORÁT) adj. **1.** (Despre o sumă de bani sau alt bun) Care trebuie restituit. ✦ Cuvenit. **2.** Cauzat; pricinuit de... ✦ (Cu valoare de prep.) Mulţumită; din cauza.

DATÓRNIC, -Ă s.m. şi f. Cel care are de plătit o datorie; debitor **(2)**.

DAUBIGNY, Charles François (1817-1878), pictor şi gravor francez. A făcut parte din grupul de la Barbizon. Peisaje lirice; acvaforte („Pom cu corbi"). Anticipează impresionismul prin redarea jocului luminii în aer şi apă („Sat la marginea apei").

DĂUBLER, Theodor (1876-1934), poet german. Versuri expresioniste (poemul cosmogonic „Aurora boreală"), puternic interiorizate („Copilul stelelor"). Eseuri.

DAUDET, Alphonse (1840-1897), scriitor francez. Povestiri realiste pătrunse de lirism („Scrisori din moara mea"). În romanul „Tartarin de Tarascon" a eternizat tipul meridionalului fanfaron.

DAUER, Mirabela (pe numele adevărat *Bela Scorţaru*) (n. 1947, Bucureşti), cântăreaţă română de pop. Voce puternică, expresivă; numeroase şlagăre („Morăriţa", „Noapte de mai", „Frunza mea albastră" etc.).

DAUGAVA (DVINA DE VEST), fl. în Belarus şi Letonia; 1 020 km. Izv. din pod. Valdai, trece prin Riga şi se varsă printr-o deltă în M. Baltică (G. Riga). Legat prin canale cu Niprul.

Alphonse Daudet

DAUGAVPILS, oraş în S Letoniei, pe Daugava; 113,4 mii loc. (2000). Ind. chimică, a lemnului, uşoară, a mat. de constr. şi alim. Întemeiat (1275). Între 1893 şi 1917 s-a numit *Dvinsk*.

DAUMIER, Honoré (1808-1879), pictor, gravor (în special litograf) şi sculptor francez. Maestru al caricaturii politice („Gargantua") şi al satirei de moravuri („Oamenii justiţiei", „Bunii burghezi"), caracterizate prin expresivitatea şi concizia desenului. A pictat scene cu personaje din cotidian („Compartimentul de clasa a II-a", „Saltimbancii"). Sculptură mică şi basoreliefuri („Ratapoil").

DÁUNĂ (lat. *damnum*) s.f. (DR.) 1. Pagubă **(1)**; prejudiciu. ✧ *Daune morale* = sume de bani la care autorul unei fapte ilicite poate fi obligat, prin hotărâre judecătorească. 2. (La pl.) Despăgubire. ✧ *Daune cominatorii* = sume de bani pe care debitorul este obligat, prin hotărâre judecătorească, să le plătească creditorului pentru întârziere. *Daune-interese* = despăgubiri băneşti la care este obligat debitorul, în scopul reparării prejudiciilor cauzate de neexecutarea sau executarea cu întârziere a obligaţiilor contractuale *(d.-i. moratorii)*.

DAUPHINÉ, prov. istorică în SE Franţei; 20 mii km^2; 1,45 mil. loc. (1982). Oraş pr.: *Grenoble*. Expl. forestiere, de min. de fier, cărbune etc. Grâu, plante furajere şi textile. Pomicultură şi viticultură. Creşterea bovinelor şi porcinelor. Posesiune constituită în 1029-1030 prin atribuirea părţii de S a comitatului Vienne contelui de Albon. În sec. 12, suveranul tuturor terit. cuprinse în D. a luat titlul de Delfin. Prin Tratatul de la Romans (1349), a fost vândută de delfinul Humbert II lui Filip VI de Valois, devenind apanajul moştenitorului prezumtiv al Coroanei până la reunirea sa în 1560 la Franţa.

DAUSSET, Jean (n. 1916), medic francez. Iniţiator al cercetărilor privind acceptarea sau respingerea ţesuturilor şi organelor grefate. Contribuţii la definirea sistemului major de histocompatibilitate (HLA) la om. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1980), împreună cu B. Benacerraf şi G. Snell.

DAUZAT, Albert (1877-1955), lingvist francez. Lucrări de dialectologie şi lexicografie („Dicţionar etimologic al limbii franceze").

DÁVA subst. Cuvânt dac însemnând „aşezare", „localitate". În toponimia traco-dacă apare ca al doilea element al unor denumiri compuse (ex. Capidava, Sucidava, Peledava etc.).

DAVAO 1. Golf al Oc. Indian în S ins. Mindanao (Filipine). Lungime: 129 km; lăţime: 65 km. 2. Oraş în Filipine (Mindanao), port la golful D.; 700 mii loc. (2000). Prelucr. lemnului şi a plantelor textile. Universitate. Fondat (1849).

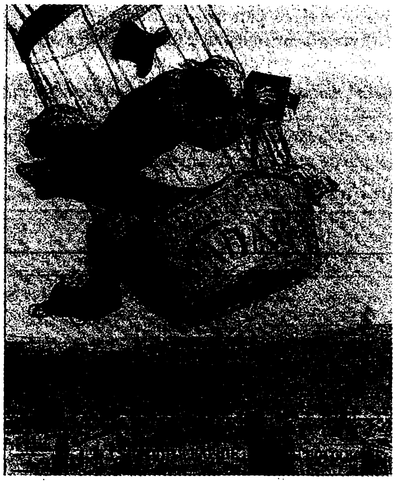
Honoré Daumier
„Nadar ridicând fotografia la nivel de artă"

Jean Dausset

Bette Davis

Alexandru Davila

Carol Davila

DAVENPORT, oraş în N S.U.A. (Iowa), port pe Mississippi; 98,3 mii loc. (2000). Utilaj feroviar, maşini agricole, produse electrotehnice, ciment, aluminiu. Universitate (1882). Fondat (1836).

DAVID, suveran al regatului Israel (c. 1004-965 î.Hr.). După victoria asupra filistenilor şi, potrivit tradiţiei, asupra conducătorului acestora Goliat, s-a căsătorit cu fiica lui Saul, regele fondator al Israelului. Unificând cele 12 triburi israelite şi proclamat rege al întregului Israel, D. a extins hotarele, supunând pe filisteni, moabiţi şi idumeni. A fixat capitala statului la Ierusalim, unde au început lucrările de construcţie a Templului, desăvârşite sub fiul său *Solomon*. I se atribuie numeroşi Psalmi din „Vechiul Testament".

DAVID (sec. 16), zugrav român. Autorul picturilor de la biserica bolniţei mănăstirii Cozia (1543), unul dintre cele mai valoroase ansambluri murale din Ţara Românească, având remarcabile portrete votive.

DAVID Ferenc (c. 1510-1579, n. Cluj), teolog maghiar din Transilvania. Episcop luteran (din 1556), calvin (din c. 1564), a trecut (1566) la *unitarianism*, ale cărui concluzii le-a dus la extrem, refuzând cultul lui Hristos, fapt ce a provocat o schismă în biserica sa. Autor de lucrări teologice. Judecat ca eretic (1579) şi condamnat la închisoare pe viaţă.

DAVID, Gérard (c. 1460-1523), pictor flamand. Stabilit la Bruges. Elev şi continuator al lui Memling. Tablouri cu teme religioase (capodopera sa „Fecioara între sfinte").

DAVID, Jacques Louis (1748-1825), pictor francez. Şeful şcolii neoclasice din Franţa. Compoziţii de un dramatism sever, forţă de tipologizare şi puritate clasică („Jurământul Horaţilor", „Marat ucis"). Pictor de curte al lui Napoleon I („Încoronarea lui Napoleon la Notre-Dame"). Portrete („Doamna Récamier").

DAVID, Mihai (n. 1909, Bârlad), medic român. Lucrări de optimizare a tehnicilor de chirurgie oftalmologică, de diagnostic neuro-oftalmologic şi tratament al tuberculozei oculare.

DAVID, Mihail (1886-1954, n. Negreşti), geograf şi geolog român. M. coresp. al Acad. (1935). Contribuţii la cunoaşterea reliefului Pod. Central Moldovenesc, a unor sectoare subcarpatice şi a pod. Târnavelor.

DAVID III (Constructorul), rege georgian (1089- 1125) din dinastia Bagratizilor; a lărgit hotarele statului său (în 1104/1105 a anexat regatul Kakhetia). În timpul lui, Georgia s-a eliberat de sub dominaţia turcilor selgiucizi. Iniţiator a numeroase construcţii civile şi religioase.

DAVID D'ANGERS, Pierre Jean (1788-1856), sculptor francez. Formaţie neoclasică, influenţat de romantism. Alegorii reprezentând virtuţile republicane (relieful de pe frontonul Panteonului din Paris).

DAVID de Dinant (sec. 12-13), filozof scolastic valon. A promovat idei panteiste; principala sa lucrare „Quaternuli" a fost condamnată (1210) ca eretică de Conciliul de la Paris.

DAVIDESCU, Alexandru (1858-1937, n. Breaza), inginer român. Lucrări privind teoria maşinilor hidraulice, navigaţia pe Dunăre ş.a.

DAVIDESCU, David (1916-2004, n. Sudiţi, jud. Ialomiţa), agronom român. Acad. (1990). Contribuţii la studiul fertilităţii solurilor şi al utilizării îngrăşămintelor.

DAVIDESCU, N(icolae) (1888-1954, n. Bucureşti), scriitor român. Versuri parnasiene („Cântecul omului") şi simboliste („Inscripţii"); eseuri critice.

DAVIDESCU, Radu I. (1896-1960, n. Bucureşti), colonel şi teoretician militar român. S-a remarcat în bătăliile de la Porumbacu şi de pe Valea Prahovei (1916). Şef de cabinet al mareşalului I. Antonescu (1941-1944). După 1945, a suferit ani grei de detenţie.

DAVIDEŞTI, com. în jud. Argeş, în piemontul Cândeşti; 2 980 loc. (2008).

DAVID NEEL, Alexandra (1868-1969), scriitoare franceză. A efectuat călătorii în India şi Tibet. Lucrări asupra budismului şi memorii de călătorie („Mistici şi magicieni din Tibet", „Călătoria unei pariziene la Lhasa").

DAVIDOGLU, Anton (1876-1958, n. Bârlad), matematician român. Contribuţii la studiul analizei matematice şi al ecuaţiilor diferenţiale ordinare sau cu derivate parţiale.

DAVIDSON, Donald (1917-2003), filozof american. Scrieri cu mare influenţă asupra filozofiei limbajului, a minţii şi acţiunii („Eseuri despre acţiuni şi evenimente", „Cercetări asupra adevărului şi interpretării").

DAVILA 1. Carol D. (1832-1884, n. Parma), medic şi farmacist român de origine franceză. A organizat serviciul sanitar militar şi ocrotirea sănătăţii publice în România şi, împreună cu N. Kretzulescu, a pus bazele învăţământului medical. A iniţiat redactarea primei „Farmacopei române". M. post-mortem al Acad. (2003). **2. Alexandru D.** (1862-1929, n. Goleşti, jud. Argeş), dramaturg şi om de teatru român. Fiul lui **D. (1)**. Director al Teatrului Naţional din Bucureşti (1905-1908 şi 1912-1914). A introdus spiritul modern în arta scenică românească. Drama sa istorică „Vlaicu-Vodă" este un model al genului.

DÁVIS, Cupa ~, competiţie internaţională de tenis iniţiată în 1900 de către americanul Dwight Filley Davis (1879-1945). România debutează în **C.D.** în anul 1922; Ilie Năstase şi Ion Ţiriac au jucat de trei ori finala acestei cupe (1969, 1971 şi 1972).

DAVIS, Bette (Ruth Elizabeth Davis) (1908-1989), actriţă americană de teatru şi film. Temperament dramatic, revoluţionează canoanele de frumuseţe şi de interpretare ale Hollywood-ului („Fata bătrână", „Regina fecioară", „Totul despre Eva"). Premiul Oscar: 1935 („Patima") şi 1938 („Femeia diabolică").

DAVIS, Sir Colin (n. 1927), dirijor englez. Proporţie armonioasă între repertoriul simfonic şi cel de operă (Covent Garden). Stil dirijoral excelând prin eleganţă şi echilibru. Repertoriu vast de la Mozart şi Haydn, la Britten şi Tippett. Integrală Berlioz.

DAVIS, Jefferson (1808-1889), om politic american. Preşedinte al Confederaţiei Statelor din Sud în timpul Războiului de Secesiune (1861-1865).

DAVIS 1. John D. (c. 1550-1605), navigator englez. În căutarea Pasajului de Nord-Vest, a descoperit (1585) strâmtoarea care îi poartă numele. **2.** Str. între Groenlanda şi ins. Baffin, unind M. Baffin cu Oc. Atlantic, străbătută de curentul Groenlandei. Lungime: 1 170 km. Lăţime minimă: 360 km; ad. min.: 104 m. 3. Mare în bazinul Oc. Indian, în lungul coastelor Antarctidei (Queen Mary Land); 21 mii km^2; ad. max.: 1 369 m. Aici se află staţiunea de cercetări *Mirnîi*.

DAVIS, Miles Dewey (1926-1991), trompetist şi dirijor american de jazz. Rol crucial şi controversat în dezvoltarea jazzului. Contribuie la cristalizarea curentului cool. Impune un tip de improvizaţie bazat pe scări modale. Creatorul curentului jazz-rock („Walkin", „Bye-bye Blackbird").

DAVIS, Raymond Jr. (1914-2006), fizician american. Contribuţii în astrofizică, în special în identificarea neutronilor cosmici. Premiul Nobel pentru fizică (2002), împreună cu M. Koshiba şi R. Gioconni.

DAVIS, Sammy Jr. (1925-1990), cântăreţ şi actor american. Tipul artistului complet : cântăreţ, actor, dansator, baterist. S-a impus în muzică („The Candy Man"), pe Broadway („Mr. Wonderful", „Golden Boy") şi în film.

DAVIS, William Morris (1850-1934), geolog şi geomorfolog american. Cercetări privind geneza şi evoluţia formelor de relief. A elaborat (1899) teoria *ciclului geografic* sau *de eroziune*.

DAVISSON, Clinton Joseph (1881-1958), fizician american. Studii privind fizica cristalelor. Împreună cu L.H. Germer, a descoperit (1927) difracţia electronilor, confirmând experimental ipoteza dualismului undă-corpuscul, emisă de L. de Broglie. Premiul Nobel pentru fizică (1937), împreună cu G. P. Thomson.

DAVOS, oraş în E Elveţiei (Graubünden), în Alpii Retici, la 1 550 m alt.; 11 mii loc. (2000). Staţiune climaterică şi centru turistic şi al sporturilor de iarnă. După 1971 aici se desfăşoară, în fiecare an, un forum al economiei mondiale, cu participarea unor decidenţi importanţi.

DAVOUT, Louis Nicolas, duce de Auerstädt, prinţ de Eckmühl (1770-1823), mareşal francez. Participant la campaniile napoleoneene; s-a remarcat în bătăliile de la Austerlitz (1805) şi Auerstädt (1806).

DAVY, Sir Humphry (1778-1829), chimist britanic. Unul dintre fondatorii electrochimiei. A obţinut, prin electroliză, sodiul, potasiul (1807), calciul, stronţiul, bariul, magneziul (1808), litiul şi borul (1818). A demonstrat că diamantul este o formă cristalizată a carbonului şi a inventat arcul electric, lampa de siguranţă pentru mineri (1815), ce-i poartă numele.

DAWES 1. Charles Gates (1865-1951), jurist, bancher şi om politic american. Premiul Nobel pentru pace (1925), împreună cu Sir Austen Chamberlain. **2. Planul ~**, plan de plată a despăgubirilor de război (reparaţiilor) de către Germania, elaborat în 1923-1924 de un Comitet internaţional de experţi, sub conducerea lui Ch. G. Dawes, şi adoptat la Conferinţa de la Londra (16 aug. 1924) a puterilor învingătoare în Primul Război Mondial. Prevedea acordarea de împrumuturi şi credite Germaniei de către statele aliate, ceea ce i-a permis refacerea industriei de război. În 1929, **P.D.** a fost înlocuit cu *Planul Young*.

DAYAN, Moshe (1915-1981), general şi om politic israelian. De mai multe ori ministru. În timpul campaniilor militare purtate de Israel împotriva vecinilor săi arabi (1956, 1967) a contribuit, în mod decisiv, la obţinerea victoriei. Unul dintre iniţiatorii şi realizatorii Tratatului de pace cu Egiptul (1977).

DAYTON, oraş în NE S.U.A. (Ohio); 166,2 mii loc. (2000). Constr. de maşini, frigidere, hârtie. Universitate (1850). Muzeu. Fondat (1796). Aici, în nov. 1995, sub patronajul S.U.A., s-a încheiat Acordul global de pace pentru Bosnia-Herţegovina între preşedinţii Serbiei, Croaţiei şi Bosniei-Herţegovina.

DAYTONA BEACH, oraş în SE S.U.A. (Florida), pe ţărmul Oc. Atlantic; 64,6 mii loc. (2000). Instrumente medicale, aparatură electronică. Staţiune estivală maritimă (cea mai lungă plajă din lume, 37 km). Universitate. Circuit automobilistic (din 1904).

DĂBÂCA, com. în jud. Cluj; 1 641 loc. (2008). Pe terit. ei a fost descoperită o cetate inelară de pământ (sec. 9), identificată ipotetic ca reşedinţă a voievodului român *Gelu*.

DĂBULENI, oraş în jud. Dolj, pe terasele Dunării; 13 135 loc. (2008). Rezervaţia naturală Danele **D.** (8 ha). Centru de vinificaţie. Vechi centru de cojocărie. Staţiune de cercetări.

DĂDÁCĂ (< ngr.) s.f. Femeie angajată pentru îngrijirea şi creşterea copiilor.

Sir Humphry Davy

Nicolae Ionică Dăscălescu

DĂDĂCÍ vb. IV tranz. **1.** A fi dădacă la copii. **2.** (Fam.) A servi pe cineva ca pe un copil.

DĂENI, com. în jud. Tulcea, pe braţul Dunărea Veche; 2 252 loc. (2008).

DĂEŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 2 961 loc. (2008). Hidrocentrală (37 MW) intrată în funcţiune în 1976. Schitul Fedeleşoiu (1673), ctitorie a lui Grigore Gheorghe Ghica.

DĂIANU, Daniel (n. 1952, Bucureşti), economist român. M. coresp. al Acad. (2001). Lucrări în domeniul macroeconomiei şi al relaţiilor economice internaţionale („Funcţionarea economiei şi echilibrul extern", „Echilibru şi monedă").

DĂINUÍ (< scr.) vb. IV intranz. A continua să existe; a se menţine. ✦ (Rar) A trăi, a vieţui.

DĂLTUÍ vb. IV tranz. A fasona un obiect, un material, o piesă cu dalta.

DĂMĂCEANU, Dumitru I. (1896-1978, n. Cosmeşti, jud. Galaţi), general român. S-a distins în luptele de la *Mărăşeşti* (1917). Rol important în trecerea României de partea Naţiunilor Unite (la 23 august 1944).

DĂMIAN, Samuilă (?-c. 1749), primul călător român care a încercat să realizeze înconjurul Pământului (începând din 1744). A dispărut în reg. M. Caraibilor.

DĂMIENEŞTI, com. în jud. Bacău, pe stg. Siretului; 1 912 loc. (2008).

DĂMUC, com. în jud. Neamţ, la poalele m-ţilor Tarcău; 3 115 loc. (2008).

DĂNĂILĂ, Leon (n. 1933, Dărăbani), medic român. Acad. (2004). Contribuţii în domeniul neurochirurgiei. A introdus în România tehnica microneurochirurgicală şi a operaţiilor cu laser. Lucrări („Tratat de neurologie", „Atlas de patologie chirurgicală a creierului", „Vascularizaţia arterială şi venoasă a creierului").

DĂNĂILĂ, Negoiţă (1878-1953, n. sat Buceşti, jud. Galaţi), inginer român. M. de onoare al Acad. (1939). Unul dintre organizatorii învăţământului chimic tehnic din România. Cercetări privind valorificarea chimică a fracţiilor petroliere, gazelor de sondă şi lignitilor româneşti.

DĂNCEANU, Liviu (n. 1954, Roman), compozitor român. Fondatorul şi dirijorul ansamblului „Archaeus". Orientare neoclasică, apel la teatrul instrumental (Concertul pentru trombon şi orchestră „Şapte zile", ciclul de lucrări „Quasi" etc.).

DĂNCIULEŞTI, com. în jud. Gorj, în piemontul Olteţului; 2 706 loc. (2008).

DĂNEASA, com. în jud. Olt, pe stg. Oltului; 3 661 loc. (2008).

DĂNEŞTI 1. Com. în jud. Gorj, în depr. Tg. Jiu; 3 704 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Harghita, pe Olt; 2 416 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Vaslui, în Pod. Central Moldovenesc; 2 514 loc. (2008). Colecţia muzeală „Eugenia şi Costache Burada". Casa memorială „Emil Racoviţă" (în satul Emil Racoviţă).

DĂNICEI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Cotmeana; 2 318 loc. (2008).

DĂNŢUÍ (< *danţ*, pop. „dans") vb. IV intranz. (Pop.) A dansa; *fig.* a sălta.

DĂRĂPĂNÁ (lat. **derapinare*) vb. I refl. (Despre construcţii) A se ruina; a se surpa.

DĂRĂSCU, Nicolae (1883-1959, n. Giurgiu), pictor român. Influenţat de neoimpresionism. Peisaje caracterizate prin acuitatea fină a viziunii („Calea Victoriei pe ploaie", „Palat veneţian"). Evoluează către o organizare a spaţiului în planuri geometrizante („Peisaj din Argeş"). Acuarelist.

DĂRĂŞTI-ILFOV, com. în jud. Ilfov, pe Argeş; 2 567 loc. (2008).

DĂRÂMÁ (probabil cuv. autohton) vb. I tranz. şi refl. A (se) prăbuşi, a (se) dărăpăna; *fig.* a (se) distruge. ✦ Tranz. A demola o clădire (pentru a refolosi materialul).

DĂRMĂNEŞTI 1. Depr. intramontană, în SE Carpaţilor Orientali, încadrată de culmile munţilor Tarcău, Ciuc, Nemira şi Berzunţ. Supr.: c. 185 km^2. Expl. forestiere şi de cărbune brun. Creşterea animalelor. **2.** Oraş în jud. Bacău, pe râul Uz, în apropiere de confl. cu Trotuş, în depr. omonimă; 14 336 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Pădurea Izvoru Alb (3 ha) şi tuful de la Valea Uzului (0,1 ha). Expl. de ţiţei şi de cărbune brun. Termocentrală. Hidrocentrală. Rafinărie de ţiţei; instalaţii pentru producerea cocsului din petrol. Fabrică de mobilă şi cherestea; tăbăcărie; produse alim. Oraş din 1989. **3.** Com. în jud. Dâmboviţa, în C. Cricovului; 4 576 loc. (2008). Centru de ceramică populară. **4.** Com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 5 979 loc. (2008).

DĂRNICÍE s.f. **1.** Generozitate, mărinimie. **2.** Fig. Rodnicie, fertilitate.

DĂRUÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A face un dar; a dona. **2.** Tranz. A acorda, a da. **3.** Tranz. şi refl. A (se) dedica unei idei, unui scop etc.

DĂRUÍRE s.f. Acţiunea de a (se) dărui. ✦ Devotament, abnegaţie.

DĂSCĂLESCU, Nicolae Ionică (1884-1969, n. sat Căciuleşti, jud. Neamţ), general român. S-a remarcat în Primul Război Mondial, în luptele de la *Praid-Sovata*, *Mărăşeşti* şi *Cireşoaia* (1917). A comandat Corpul 2 armată (1941-1945) pe Frontul de Est şi pe cel de Vest, distingându-se în bătăliile de la Ţiganca şi Cotul Donului, şi cu Armata 4 (ian.-febr., mart.-mai 1945), în luptele din Ungaria şi Cehoslovacia. Deţinut politic.

DĂUNÁ vb. I intranz. A pricinui (cuiva) o pagubă; a prejudicia, a strica.

DĂUNĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. **1.** Adj. Care dăunează; vătămător **(1)**. **2.** S.m. Organism animal sau vegetal care atacă arborii, culturile agricole, animalele domestice şi provoacă pagube.

DÂMB (< magh.) s.n. Ridicătură de teren mai mică decât dealul.

DÂMBOVICIOARA 1. Peşteră săpată în calcarele din S masivului Piatra Craiului, pe malul stg. al râului **D.**, la 861 m alt. Lungime: 244 m. Rezervaţie naturală (0,5 ha). **2.** Com. în jud. Argeş, în depr. Podu Dâmboviţei din culoarul Rucăr-Bran; 937 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: zona carstică Cheile Dâmboviţei - Brusturelui (2 000 ha), peşterile Uluce (0,5 ha), Stanciului (0,5 ha),

Cheile Dâmbovicioarei

Dobreştiler (0,5 ha), nr. 15 (0,15 ha) şi avenul din Grind (0,5 ha), toate în Parcul Național Piatra Craiului. Expl. de calcare. Prelucr. pieilor.

DÂMBOVIȚA 1. Râu în S României, afl. stg. al Argeşului la Budeşti; 268 km. Izv. din N m-ților Iezer, de la 2 240 m alt., traversează extremitatea S a m-ților Piatra Craiului, trece prin culoarul Rucăr-Bran, desparte Subcarpații de Curbură de Subcarpații Getici şi de Piemontul Getic, străbate C. Română şi trece prin Bucureşti, unde are cursul canalizat. Lacuri de acumulare (Pecineagu, Văcăreşti, L. Morii). Afl. pr.: Dâmbovicioara, Ilfov, Colentina, Pasărea, Câlnău. Alimentează parțial Bucureştiul cu apă potabilă declarată monument istoric național. **2.** Cetate lângă Rucăr, pe dealul Orății, cu o existență anterioară întemeierii statului feudal Țara Românească declarată monument istoric natural. **3.** Jud. în partea central-sudică a României; 4 054 km^2; 531 441 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Târgovişte*. Oraşe: Fieni, Găeşti, Moreni (municipiu), Pucioasa, Răcari, Titu. Comune: *82*. *Relief*: în N, porțiuni din m-ții Bucegi şi Leaota, în centru Subcarpații Prahovei şi partea de E a piemontului Cândeşti şi în S, C. Târgoviştei şi C. Titu. Pr. *artere hidrografice*: Ialomița (cursul superior pe 132 km), Argeşul (pe o distanță de 47 km) şi Dâmbovița. *Resurse naturale*: petrol, gaze naturale, lignit, sare, gips, sulf, izv. minerale. *Economia*: principalele ramuri sunt constr. de maşini, siderurgia, ind. extractivă, mat. de constr. ş.a. Se mai produc frigidere, corpuri de iluminat, energie electrică (termocentrala Doiceşti şi hidrocentralele de la Moroeni, Dobreşti, Pucioasa), mobilă, cherestea, produse textile şi alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, plante uleioase, leguminoase pentru boabe, cartofi, legume ş.a. Întinse plantații de pomi fructiferi (în special meri şi peri) în arealele localit. Voineşti, Malu cu Flori, Văleni, Bărbulețu, Cândeşti ş.a. Se cresc ovine, bovine şi porcine; avicultură; piscicultură, apicultură. Cuprinde partea de V a parcului natural Bucegi (cu rezervațiile Cheile Tătarului, Cheile Urşilor, Valea Horoabei, Zănoaga, peştera Ialomicioarei). Stațiuni balneoclimaterice (Pucioasa, Vulcana-Băi), monumentele istorice şi arhitecturale din Târgovişte, mănăstirile Dealu, sec. 15–16, mănăstirea Viforâta, sec. 16, Nucet, palatul brâncovenesc de la Potlogi, sec. 17 etc.

DÂMBOVNIC, râu în S țării, afl. dr. al Neajlovului; 129 km. Izv. din piemontul Cotmeana şi străbate C. Piteştiului şi Găvanu-Burdea.

DÂNGENI, com. în jud. Botoşani, pe Jijia; 3 086 loc. (2008). Complex avicol.

DÁNSUL, DÁNSA (< *de*^{2} + *însul, însa*) pron. pers. El, ea (cu o uşoară nuanță de reverență).

DÁRĂ (< sl.) s.f. **1.** Urmă subțire şi continuă lăsată pe pământ, pe zăpadă, de un obiect târât, de boabe etc. **2.** Dungă **(1)**; rază de lumină.

DÂRDÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre ființe) A tremura (de frig, de frică etc.). ✦ (Despre dinți) A clănțăni. **2.** (Despre pământ, ferestre etc.) A se cutremura.

DÂRJIU, com. în jud. Harghita; 1 087 loc. (2008). Biserică romanică unitariană cu adaosuri gotice (sec. 14–15), fortificată în sec. 16; picturi murale din 1419.

DÂRJOV, râu, afl. stg. al Oltului, la S de Slatina; 35 km. Izv. din S platformei Cotmeana şi străbate C. Boianului. Pe valea acestui râu, în apropiere de Slatina, s-au descoperit vestigii materiale ale Culturii de Prund (unelte, aşchii, resturi fosile etc.) din Paleoliticul inferior (Pleistocen inferior-mediu).

DÂRLÓG s.m. Cureaua frâului care serveşte la conducerea calului de către călăreț; ştreang, legat de căpăstru.

DÂRLOS, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 3 423 loc. (2008). Biserică evanghelică gotică (sec. 15) cu fragmente din pictura murală originară în satul Curciu.

DÂRMĂNEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Râul Doamnei; 3 628 loc. (2008). Pomicultură.

DÂRMÓN (< ngr.) s.n. Sită cu dimensiunile orificiilor de 10–15 mm, folosită la batoze pentru separarea boabelor de pleavă.

DÂRMÓZ (DÂRMÓX) s.m. Arbust spontan în regiuni de dealuri şi de munți scunzi din România, cu frunze simple, ovate, flori în cime umbeliforme şi fructe drupe roşii, apoi negre strălucitoare (*Viburnum lantana*).

DÁRSTĂ (< bg.) s.f. Piuă **(1)** cu ciocane de lemn, acționată de o apă curgătoare.

DÂRVARI, com. în jud. Mehedinți, în C. Blahniței; 2 842 loc. (2008).

DÂRZ, -Ă (< sl.) adj. **1.** Curajos, îndrăzneț. **2.** Neclintit; *p. ext.* încăpățânat. **3.** Mândru.

dB (METR.), simbol pentru *decibel*.

DDT (*p,p´-d*iclor*d*ifenil*t*ricloroetan) subst. Compus chimic polihalogenat folosit ca insecticid. Descoperit (1939) de P.H. Müller. Din cauza persistenței şi toxicității este interzis în majoritatea țărilor.

DEAC, Radu (n. 1940, Zalău), medic român. Contribuții în domeniul chirurgiei cardiovasculare. A elaborat noi tipuri de valve tisulare din duramater uman.

DEADWEIGHT (cuv. engl.) subst. Capacitatea maximă de încărcare a unei nave comerciale, reprezentând rezervele de combustibil, proviziile şi încărcătura utilă (inclusiv echipajul şi pasagerii cu bagajele).

DEAGHILEV (DIAGHILEV), Serghei Pavlovici (1872–1929), animator de artă rus. Organizator de companii artistice şi expoziții. A condus celebrele *Balete ruse* la Paris. În trupa sa au activat mari dansatori ai epocii (*Pavlova, Karsavina, Nijinski*).

DEÁK Ferenc (1803–1876), om politic liberal ungur. Promotor, împreună cu Andrássy Gyula **(1),** al ideii creării statului dualist austro-ungar.

DEAKIN, Alfred (1856–1919), avocat şi om politic australian. Prim-min. federal (1903–1904; 1905–1908; 1909–1910).

DEAL (< sl.) s.n. Formă de relief pozitivă, cu înălțime nu prea mare (în general sub 1 000 m). După geneză, se deosebesc: *d. de eroziune* şi *d. de cutare*; în majoritatea cazurilor sunt axate pe roci sedimentare.

DEALER (cuv. engl.) s.m. Persoană juridică (firmă) autorizată să execute tranzacții cu valori mobiliare, cu titlu profesional, ca fapt de comerț şi pe cont propriu.

DEALU, com. în jud. Harghita, la poalele m-ților Gurghiu; 3 923 loc. (2008).

DEALU, Mănăstirea ~, mănăstire de maici, situată la 4 km de Târgovişte. Întemeiată (probabil) în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, este menționată documentar la 17 nov. 1431, într-un act emis de Alexandru Aldea. Biserica mănăstirii **D.**, cu hramul Sf. Nicolae, a fost construită în 1499–1501, din inițiativa domnului Radu cel Mare şi terminată de fratele său, Vlad cel Tânăr, în 1510–1512. Picturi murale interioare executate în 1514–1515 de o echipă de zugravi condusă de meşterul Dobromir din Târgovişte. Necropolă domnească (aici se află mormintele voievodale ale lui Radu cel Mare 1508, Vlad Înecatul 1532, Pătraşcu cel Bun 1557, racla cu capul lui Mihai Viteazul). În sec. 16, aici a fost instalată o tiparniță, de sub teascurile căreia au ieşit „Liturghierul" (1508), „Octoihul" (1510) şi „Evangheliarul" (1512). La mănăstirea **D.** a funcționat Liceul militar „Nicolae Filipescu" (1912–1940).

DEALUL MARE 1. Deal cu forme masive, alcătuit din gresii şi calcare oolitice, situat la V de C. Moldovei, pe stg. Siretului. Alt. max.: 593 m. Păduri de foioase. **2.** Deal în Subcarpații de Curbură, la S de râul Cricovu Sărat, în prelungirea dealului Istrița. Alt. max.: 442 m. Podgorii.

DEALU MORII, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 2 890 loc. (2008).

DEALURILE sau **PIEMONTURILE VESTICE,** dealuri piemontane în V României, la poalele Carpaților Occidentali, între râurile Nera în S şi Someş în N, reprezentând treapta intermediară de relief interpusă între câmpie şi munți. Alcătuite predominant din argile, pietrişuri şi nisipuri pliocene, acoperite de depozite aluviale neogene, în partea de N sunt caracteristice ivirile de roci dure (şisturi cristaline, andezit sau calcar) care apar sub formă de măguri proeminente. Relieful se caracterizează prin culmi prelungi, ce scad de la 400–600 m (la contactul cu muntele), la 150–250 m (la trecerea spre câmpie). Climă temperat-continentală, cu temp. medie anuală de 8–9°C în N şi 10–11°C în S şi precipitații abundente (700–900 mm/anual), influențate de masele de aer oceanice dinspre V. Vegetație alcătuită din păduri de cer şi gârniță, gorun şi fag (în N) şi unele elemente termofile în S. Importantă zonă pomi-viticolă şi de creştere a animalelor. În cadrul **D.V.** se deosebesc: *Dealurile bănățene* la S de Mureş (dealurile sau pod. Lipovei, dealurile Lugojului, Pogănişului, Dognecei şi Oraviței), *Dealurile crişene* la N de Mureş (dealurile Cigherului, Codrului, Pădurii Craiului, Plopişului şi dealurile Silvaniei).

DEAMBULATÓRIU (< fr., lat. *deambulatorium* „galerie") s.n. Loc de circulație în jurul corului într-o biserică catolică; carolă.

DE AMICIS, Edmondo (1846–1908), scriitor italian. Cunoscut prin romanul „Cuore", care evocă lumea copilăriei, cultivând valorile etice şi patriotismul.

DEAN, James (pe numele adevărat *J. Byron*) (1931–1955), actor american de film. Lansează tipul rebelului nonconformist („La est de Eden", „Rebel fără cauză", „Uriaşul").

DEASÚPRA adv. În partea superioară, peste. ✧ Expr. *Pe deasupra* = **a)** peste ceva; **b)** în plus; **c)** superficial; **d)** pe din afară.

DEATH VALLEY v. **Valea Morții.**

DEBANDÁDĂ (< fr.) s.f. Dezordine **(2)**.

DEBARÁ (< fr.) s.f. Încăpere mică, anexă, în care se depozitează obiecte folosite mai rar.

DEBARASÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A face loc, a elibera. 2. Refl. A se descotorosi de ceva sau cineva (care incomodează).

DEBARCÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. şi tranz. A coborî de pe o navă sau dintr-un vehicul. **2.** Tranz. (Fam.) A înlătura pe cineva dintr-un post (de răspundere).

DEBARCADÉR (< fr.) s.n. Porțiune de cheu dintr-un port, amenajat special pentru acostarea navelor, pentru îmbarcarea şi debarcarea persoanelor, materialelor etc.

DEBARCÁRE s.f. Acțiunea de a debarca. ✧ *Navă de d.* = navă specială, cu prora plată şi dreaptă, cu pescaj mic la proră, permițând apropierea maximă de uscat în vederea debarcării.

DEBAVURÁRE s.f. Îndepărtare prin ştanțare, polizare etc. a *bavurii* de pe piesele matrițate, laminate etc.

DEBELIANOV, Dimcio (1887–1916), poet bulgar. Poezie de factură simbolistă, caracterizată prin intensitate lirică şi perfecțiune formală, publicată postum („Versuri"). Voluntar în Primul Război Mondial, moare pe front.

DEBÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre ființe) Lipsit de rezistență la eforturi fizice şi la boli; slăbuț, plăpând. ✧ (Substantivat) *D. mintal* = persoană care suferă de *debilitate mintală*.

DEBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Slăbiciune a organismului, însoțită de scăderea rezistenței datorită unor boli. ✧ *D. congenitală* = stare a nou-născutului constând în adaptarea dificilă la viața extrauterină. *D. mintală* =

James Dean

dezvoltare insuficientă a inteligenței, caracterizată prin tulburări de judecată, de perspicacitate, dificultăți de adaptare; niveluri inferioare acestui prag caracterizând *idioția* și *imbecilitatea*.

DÉBIT^1 (< fr.) s.n. **1.** Cantitatea de fluid exprimată prin masa sau volumul substanței care trece în unitatea de timp printr-o secțiune transversală a unei conducte, a unui râu etc. Se măsoară în kg/s sau m^3/s. ✧ *D. specific* = cantitatea de fluid care trece în unitatea de timp printr-o secțiune perpendiculară pe direcția de curgere. *D. solid* = cantitatea de materiale solide transportate de un curs de apă care trece în unitatea de timp printr-o secțiune transversală. Se măsoară în kg/s sau t/zi. ✦ (TELEC.) *D. de informație* = mărime ce caracterizează emițătorul dintr-un sistem de comunicație, exprimată prin cantitatea de informație **(2)** transmisă în unitatea de timp. ✦ (FIZIOL.) *D. cardiac* = cantitatea de sânge expulzată de ventriculul stâng în aortă la fiecare contracție a inimii (*d.-bătaie*) sau în cursul unui minut (*d.-minut*). (MILIT.) *D. de foc* = numărul de lovituri (care poate fi) tras de o gură de foc în unitatea de timp (minut, oră etc.); regim de foc. ✦ Fig. Flux verbal (abundent). **2.** Vânzare de mărfuri cu amănuntul, în flux continuu. ✦ Magazin (prăvălie) în care se comercializează mărfuri ce pot fi consumate imediat; *spec.* tutungerie. 3. Cantitate de mărfuri, număr de persoane ce pot fi transportate într-o unitate de timp.

DÉBIT^2 (< it., lat. *debitum* „datorie") s.n. **1.** Datoria celui creditat. **2.** Coloană în care, în cazul conturilor de activ, se înscriu sporurile (creşterile) de activ, iar în cazul conturilor de pasiv, reducerile (scăderile) de pasiv; (*concr.*) sumă înscrisă în această coloană.

DEBITÁ^1 (< fr.) vb. I tranz. **1.** A furniza o cantitate de fluid. **2.** Fig. A spune, a povesti. ✦ (Deprec.) A spune minciuni.

DEBITÁ^2 (< fr.) vb. I tranz. A înscrie o sumă în debitul^2 **(2)** unui cont.

DEBITÁRE s.f. Detaşare a unor fragmente de material cu configurații prestabilite, pentru utilizare sau pentru prelucrări.

DEBITÉZĂ (< fr.) s.f. Piesă din material refractar, cu o deschidere longitudinală, prin care se trage sticla topită la fabricarea geamurilor.

DEBITMÉTRU (< fr.; {s} fr. *debit* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instalație pentru măsurarea debitului fluidelor. **2.** Aparat pentru măsurarea dozei de radiații în tehnica nucleară.

DEBITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. (Despre persoane fizice sau juridice) Care datorează; (despre sume) care se înscriu în debit^2 **(2)**, datorat; (despre soldurile acelor conturi) la care debitul^2 **(2)** depăşeşte creditul. ✧ *Sold d.* = soldul conturilor al căror debit este mai mare decât creditul. **2.** S.m. şi f. Datornic; persoană fizică sau juridică ce a contractat o datorie față de un terț, numit creanțier. ✦ (DR.) Persoană (fizică sau juridică) obligată, în temeiul unui raport juridic, să dea, să facă sau să nu facă ceva.

DEBLEIÉRE (după fr. *déblaiement*) s.f. Ansamblul operațiilor efectuate pentru realizarea unui debleu.

DEBLÉU (< fr.) s.n. Săpătură făcută sub nivelul terenului natural, pentru executarea platformei unui drum, a unei căi ferate ori pentru construirea unui canal deschis.

DEBLOCÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A degaja un drum de obstacole, a-l reda circulației. ✦ A repune în funcțiune un mecanism blocat. **2.** A elibera de sub blocare (fonduri, produse etc.).

DEBLOCÁRE s.f. **1.** Înlăturare a unei blocări (ex. în căile ferate, prin **d.** se anulează interdicția care împiedică acționarea organelor de comandă sau de execuție). **2.** Ridicarea interdicției de transportare sau de vânzare a unei mărfi (de regulă alimentare). **3.** (MED.) Suprimare a inhibițiilor afective sub efectul anestezicelor sau psihotonicelor.

DEBORA (probabil în sec. 13 î.Hr.), profetesă biblică. I se atribuie aşa-numita „Cântare a Deborei" („Vechiul Testament", „Judecătorii", V), text considerat printre cele mai vechi din „Biblie", celebrând victoria armatei israeliților, condusă de Barac, asupra celei cananeene a lui Sisera.

DEBÓRD (< fr.) s.n. Excedent de mărfuri peste cantitatea necesară sau înregistrată în acte.

DEBORDÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (Despre ape curgătoare) A ieşi din albie; (despre lichidul dintr-un vas) a da pe dinafară; (despre vase) a fi prea plin, a lăsa să curgă pe din afară. **2.** Intranz. şi tranz. A vomita.

DEBORDÁT, -Ă adj. Care debordează. ✧ (FIN.) *Primă d.* = prima unei acțiuni al cărei curs pe piață la termen este superior cursului de pe piața primelor.

DEBREIÁ (< fr.) vb. I tranz. A desface legătura dintre o piesă motoare şi una antrenată. ✦ (La automobile) A desface legătura dintre doi arbori cuplați printr-un ambreiaj, permițând scoaterea din serviciu a arborelui antrenat, în timp ce arborele motor funcționează; a apăsa pe pedala ambreiajului.

DEBREȚIN (DEBRECEN), oraş în E Ungariei; 211,1 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, textilă, chimico-farmaceutică, mobilă, alim. Universitatea „Kossuth". Unul dintre centrele Revoluției maghiare din 1848-1849.

DEBREU, Gérard (n. 1921), economist american de origine franceză. Cercetări în domeniul teoriei echilibrului general („Teoria valorii", „Ştiința economică matematică"). Premiul Nobel pentru economie (1983).

DEBUGETÁRE (după fr. *debudgétisation*) s.f. Suprimare a unei cheltuieli (speze) şi acoperire a taxelor printr-o altă formă de finanțare.

DEBURÁRE (după fr. *débourrage*) s.f. (IND. TEXT.) Curățire a cardelor de impuritățile şi fibrele scurte rămase în urma cardării.

DEBURAU, numele a doi celebri mimi francezi: **Jean-Baptiste Gaspard D.** (1796-1846), creatorul personajului „Pierrot", la Théâtre des Funambules din Paris, şi **Jean Charles D.** (1829-1873), fiul său.

DEBURBÁRE (după fr. *débourbage*) s.f. Limpezire a mustului de struguri şi de separare a lui de resturile solide, înainte de fermentare.

DeBURGH, Chris (pe numele adevărat *Christopher Davidson,* zis) (n. 1948) cântăreț britanic de folk-rock. Cântece oscilând între baladă („Lady in Red") şi rockul antrenant. Voce caldă, sensibilă.

DEBUSSY, Claude-Achille (1862-1918), compozitor francez. Activează şi ca pianist, dirijor şi critic muzical. Creator şi inovator în domeniul formei, ritmicii, armoniei şi orchestrației. Reprezentant al impresionismului muzical. Scriitură excelând prin plasticitate şi finețe în lucrările pentru pian (preludii, suita „Imagini") şi simfonice („Preludiu la după-amiaza unui faun", „Nocturne" şi „Marea"). Balete („Jocuri"), lucrări vocal-simfonice, opera „Pelléas şi Mélisande", muzică de cameră.

DEBUŞÉU (< fr.) s.n. **1.** Piață pe care se pot comercializa cu uşurință cantități mari de mărfuri şi servicii. **2.** *Debuşeul podului* = debitul maxim de apă de sub un pod, astfel încât de la nivelul apei până la partea inferioară a suprastructurii podului să rămână un spațiu de siguranță (minim 1 m).

DEBÚT (< fr.) s.n. Început, intrare într-o carieră, într-o profesiune (artistică, literară etc.); operă cu care se face acest început.

DEBUTÁNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană aflată la începutul unei cariere; *p. ext.* începător.

DEBYE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Debye*) s.m. Unitate de măsură (simbol: D) a momentului electric. 1 D = 3,33 · 10^{-30} C.m.

DEBYE, Petrus (Peter) Josephus Wilhelmus (1884-1966), fizician şi chimist olandez. Stabilit în S.U.A. (1940). Autor al teoriei dipolilor moleculari, teoriei cuantice a căldurii la cristale (*teoria D.*, 1907); a elaborat, în colaborare cu E. Hückel, teoria disocierii totale a electroliților tari (*teoria D.-Hückel*). În 1927, a pus bazele legii cuantice generale a feromagnetismului. A lucrat în domeniul temperaturilor joase (*temperatura D.*) şi a descoperit (în colaborare cu P. Scherer) metoda de observare a difracției radiațiilor X în pulberi cristaline (*metoda D.-Scherer, diagrama D.-Scherer*). Premiul Nobel pentru chimie (1936).

DECA- ({s} gr. *deka* „zece") Element de compunere care înseamnă „zece (unități)" şi serveşte la formarea unor cuvinte.

DECÁDĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Perioadă de zece zile consecutive (dedicată adesea unui eveniment). **2.** Deceniu.

DECADÉNT, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Aflat în decadență. **2.** Propriu decadentismului (literar-artistic).

DECADENTÍSM (< fr.) s.n. **1.** Termen aplicat uneori epocilor care precedă declinul unor culturi şi civilizații (v. şi *alexandrinism* **2**). **2.** Mişcare literară din a doua jumătate a sec. 19 caracterizată prin cultivarea artificialului, a rafinamentului estet şi a morbidului excesiv. Premers de Baudelaire, Rimbaud şi Verlaine, culminează cu J. Laforgue, M. Rollinat, J. Huysmans ş.a. În Anglia atinge apogeul în opera lui O. Wilde. În literatura română, reprezentanți ai **d.** sunt G. Bacovia şi Mateiu I. Caragiale. **3.** (ARTE PL.) Termen conotat negativ de critica tradiționalistă şi apoi cu precădere de „realismul socialist", aplicat curentelor artistice de avangardă de la începutul sec. 20.

DECADÉNȚĂ (< fr., lat. m. *decadentia,* de la *cadere* „a cădea") s.f. Declin, regres. ✦ Degradare morală. ✦ Calitate inferioară a literaturii, artei etc. sau pierdere a normelor morale din creațiile unei epoci față de o perioadă anterioară.

DECAE, Henri (1915-1987), operator francez de film. Specialist al filmărilor în plein-air („Ascensor pentru eşafod", „Amanții", „Samuraiul", „Clanul sicilienilor").

DECAÉDRU (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Poliedru cu zece fețe.

DECAFEINIZÁRE (după fr. *décaféination*) s.f. Extragere a cafeinei din boabele verzi de cafea în vederea obținerii cafelei dietetice.

DECAGÓN (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *gonia* „unghi") s.n. Poligon cu zece laturi.

DECAGONÁL, -Ă (< fr.) adj. În formă de decagon.

DECAGRÁM (< fr.) s.n. Unitate de măsură pentru masă egală cu zece grame (dag).

DECALÁJ (< fr.) s.n. **1.** Distanțare în spațiu sau în timp; *fig.* dezacord între situații, concepții etc. ✧ (EC.) *D. economic* = discrepanță cantitativă şi calitativă între nivelurile de dezvoltare economică ale unor țări, regiuni. 2. Diferența dintre valorile aceleiaşi mărimi variabile (ex. distanța, unghiul, timpul etc.), caracteristică pentru două fenomene, situații etc. în rest analoage.

DECÁLC (< fr.) s.n. Calc **(2)**.

DECALCIFIÁNȚI (< fr.) s.m. pl. Substanțe (acizi organici, acizi anorganici, săruri etc.) folosite în ind. pielăriei. V. decalcifiere **(2)**.

DECALCIFIÉRE (DECALCIFICÁRE) (< fr.) s.f. **1.** Reducere treptată a calciului din țesutul osos, urmată de

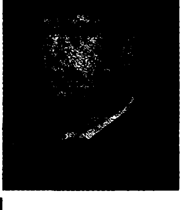
Claude Debussy

Petrus Debye

scăderea rezistenței și de deformări ale oaselor. Poate duce la rahitism, osteoporoză, carii dentare. **2.** Eliminare a varului din pieile-gelatină cenușărite, înainte de tăbăcirea lor.

DECALIBRÁ vb. I refl. (Despre țeava unei guri de foc) A-și modifica calibrul în urma uzurii sau a unui accident.

DECALÍTRU (< fr. {i} {s} *deca-* + fr. *litre* „litru") s.m. Unitate de măsură pentru volum egală cu zece litri (dal).

DECALOGUL (< lat. eclez. *decalogus; gr. deka* „zece" + *logos* „cuvânt") Cele zece porunci ale lui Dumnezeu: 1. Eu sunt Domnul Dumnezeul tău; să nu ai alți dumnezei afară de Mine; **2.** Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare, și să te închini lor; 3. Să nu iei Numele Domnului Dumnezeului tău în deșert; **4.** Adu-ți aminte de ziua Domnului și o cinstește pe ea (Aceasta este Duminica); 5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca bine să-ți fie și ție și mulți ani să trăiești pe pământ; **6.** Să nu ucizi; 7. Să nu trăiești în desfrânare; 8. Să nu furi; 9. Să nu ridici mărturie mincinoasă împotriva aproapelui tău; 10. Să nu poftești nimic ce este al aproapelui tău, revelate, conform „Bibliei", lui Moise pe muntele Sinai; constituie principiile fundamentale ale legii iudaice și sunt recunoscute de tradiția Bisericii ca având importanță primordială în morala creștină. Textul lor se află în cărțile „Ieșirea" și „Deuteronomul" din „Vechiul Testament".

DECAMÉTRU (< fr., germ.) s.m. **1.** Unitate de măsură pentru lungime, egală cu zece metri (dam). **2.** Panglică sau lanț de zece metri, care servește la măsurători de teren.

DECAMPS, Alexandre Gabriel (1803–1860), pictor și grafician francez. Scene de gen, în special orientale („Ieșirea de la școala turcească"); peisaje și scene de vânătoare în culori strălucitoare. Caricaturi politice.

DECÁN¹, -Ă (< germ., lat.) **1.** S.m. și f. Membru al corpului profesoral universitar însărcinat cu conducerea unei facultăți; grad deținut de această persoană. **2.** S.m. Titlu dat celui mai vechi în funcție în anumite asociații, instituții parlamentare, religioase etc. ori conducătorilor acestora. ✦ (În Biserica catolică) Conducătorul unui decanat; echivalentul protopopului în Biserica ortodoxă; (în Biserica anglicană) conducător al unei instituții religioase.

DECÁN² (< *deca*) s.n. (CHIM.) Hidrocarbură saturată aciclică cu zece atomi de carbon în moleculă, prezentă în gazul de sondă și în petrol.

DECANÁT (< fr., germ.) s.n. **1.** Demnitatea de decan **(1)**; birourile unde lucrează decanul (și personalul ajutător). **2.** Conducerea unei facultăți. **3.** (În Biserica catolică) Protopopiat.

DECANTÁRE (după fr. *décantage*) s.f. Limpezirea unui lichid care conține suspensii solide.

DECANTÓR (< fr.) s.n. Instalație hidrotehnică folosită pentru decantare în alimentarea cu apă, în procesele chimice sau hidrometalurgice.

DECAPÁNT (< fr.) s.m. **1.** Agent terapeutic exfoliator cornos al epidermului. **2.** Amestec de substanțe chimice (acizi clorhidric, azotic, sulfuric etc.) folosite la decapare **(1)**.

DECAPÁRE (după fr. *décapage*) s.f. **1.** Îndepărtare (pe cale chimică, mecanică, electrochimică) a oxizilor, peliculelor de grăsime sau a altor compuși de pe suprafața unor piese metalice, în vederea unui tratament ulterior (vopsire, metalizare, ambutisare etc.). **2.** Operație de nivelare a unui teren. **3.** Operație de tratare a pieilor sau a blănurilor cu soluții ale unor acizi ori săruri, în vederea conservării lor temporare sau pentru prelucrare. **4.** Îndepărtare, în momentul restaurării, a elementelor străine, intenționate sau accidentale, de pe suprafața operei de artă.

DECAPITÁ (< fr.) vb. I tranz. A executa un condamnat prin tăierea capului.

DECAPITALIZÁRE (după fr.) s.f. Diminuare a capitalului unei întreprinderi. ✦ Retragere a capitalului investit.

DECAPÓD (< fr., {i}; {s} *deca-* + gr. *pous, podos* „picior") s.n. **1.** (ZOOL.; la pl.) Ordin de crustacee cu cinci perechi de picioare toracice; (și la sg.) animal din acest ordin (ex. crabul, racul, creveta). **2.** (TEHN.) (Înv.) Locomotivă cu abur, cu cinci osii motoare cuplate, folosită la trenurile de marfă.

DECAPOTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre automobile) La care capota se poate ridica.

DECAPSULÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A separa capsulele de pe tulpinile de in recoltate și uscate, în vederea obținerii semințelor de in și a fibrelor textile. **2.** (MED.) A îndepărta chirurgical membrana care învelește un organ.

DECÁR¹ (< ngr.) Carte din jocul de cărți marcată cu numărul 10.

DECÁR² (< {s} *deca-* + *ar*) s.m. Unitate de măsură pentru terenuri egală cu zece ari.

DECARBOXILÁRE (după fr. *décarboxilation*) s.f. Reacție prin care grupa carboxil a unui acid organic sau a unei sări a acestuia este eliminată sub formă de dioxid de carbon.

DECARBOXILÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care acționează la nivelul grupului carboxilic al alfacetoacizilor, catalizând eliminarea dioxidului de carbon.

DECARBURÁRE (după fr. *décarburation*) s.f. **1.** Operație de eliminare a carbonului din topitura metalică sub formă de monoxid de carbon, până la valoarea admisă de standard. **2.** Micșorare a conținutului de carbon din stratul superficial al pieselor de oțel încălzite în cuptoare pentru tratamente termice.

DECASILÁB (< fr., lat.) adj., s.m. (Vers) compus din zece silabe, despărțite de cezură în două grupe, după silaba a patra sau a cincea. Folosit prima dată în Franța (în sec. 11), larg cultivat de Dante, Petrarca și Boccaccio.

DECASILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre versuri) Alcătuit din zece silabe.

DECASTÍL (< fr.; {s} *deca-* + gr. *stylos* „coloană") s.n. Templu grecesc a cărui fațadă este compusă din zece coloane.

DECATÁRE (< fr., germ.) s.f. Finisare a țesăturilor din lână, aplicată preliminar, pentru mărirea stabilității dimensionale, îmbunătățirea calității.

DECATLÓN (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *athlon* „luptă") s.n. Probă sportivă pentru bărbați combinată din zece probe atletice (100 m, lungime, greutate, înălțime, 400 m, 110 m, garduri, disc, prăjină, suliță și 1 500 m), desfășurate pe timpul a două zile.

DECATRÓN (< {s} *deca-* + fr. *[elec]tron*) s.n. Tub cu descărcare electrică în gaze, cu catod rece, utilizat în tehnica calculatoarelor electronice, tehnica nucleară, cea a dispozitivelor de comunicație și de comandă etc.

DECAUX, Alain (n. 1925), istoric francez. M. al Acad. Franceze (1979). Preocupări privind Primul și al Doilea Război Mondial („Dosarele secrete ale istoriei", „Mari secrete, mari enigme"). M. de onoare al Acad. Române (1990).

DECAVÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. (Fam.) A pierde sau a face să piardă toți banii, a (se) ruina (la jocul de cărți).

DECĂDEÁ (< *cădea*, după fr. *déchoir*) vb. II intranz. A ajunge într-o stare mai rea; a regresa. ✦ A se degrada moralicește; a se deprava.

DECĂDÉRE s.f. **1.** Declin, regres. ✦ Degradare morală; decadență. **2.** (DR.) Pierdere a dreptului de a îndeplini un act de procedură, prin neexercitarea lui într-un termen prevăzut de lege. ✦ Stingere a unui drept subiectiv prin neexercitarea lui în anumite condiții. ✦ Lipsire a unei persoane de unele dintre drepturile sale civile sau politice ca pedeapsă în cazul săvârșirii anumitor infracțiuni. ✧ *D. din drepturile părintești* = sancțiune specifică dreptului familiei, pronunțată de instanța judecătorească la sesizarea autorității tutelare, constând în privarea de drepturile și obligațiile părintești (cu excepția obligației de întreținere) a părinților care pun în pericol sănătatea sau educația copilului.

DECCAN (DEKKAN), pod. în zona interioară a pen. Hindustan, la S de fluviul Narmadā și m-ții Vindhya, cu aspect de platformă, format din bazalte cu o grosime de c. 2 000 m; 1 mil. km². Marginile de E și V se înalță, formând m-ții Gați. Alt. medie: 700 m. Expl. de cărbuni, min. de fier, mangan, diamante.

DECEBAL, rege al geto-dacilor (87–106 d.Hr.). În timpul domniei lui, regatul geto-dac, cu centrul în SV Transilvaniei, a atins apogeul dezvoltării sale economice și politice. Pe plan intern, **D.** a accelerat procesul de centralizare a statului, a inițiat un amplu program de construcții civile și militare, întărind potențialul militar al statului. A urmărit crearea unei coaliții antiromane care să înglobeze și populațiile sarmate și germanice, ducând tratative cu regele parților Pacorus II. În războiul din anul 87, **D.** a ieșit victorios, zdrobind legiunile romane ale împăratului Domițian. Învins la *Tapae*, **D.** a izbutit să încheie, în 89, o pace favorabilă utilizând subsidiile acordate de romani, inginerii și instructorii militari pentru a amplifica și desăvârși sistemul de fortificații în jurul Sarmizegetusei. Conflictul a reizbucnit în vremea împăratului Traian. În cursul a două războaie grele (101–102 și 105–106), **D.** a rezistat armatelor romane, comandate de însuși împăratul Traian. Înfrânt, **D.** s-a sinucis pentru a evita umilința captivității. V. *Dacia; Războaiele daco-romane.*

DECEDÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A înceta din viață; a muri, a răposa.

DECEI, Aurel (1905–1976, n. Gura Râului, jud. Sibiu), istoric și orientalist român. Specialist în istoria Ev. Med. românesc („Relații româno-orientale", „Istoria Imperiului Otoman").

DECELÁRE (după fr. *décèlement*) s.f. (Livr.) Descoperire a ceea ce este ascuns; punere în evidență.

DECELERÁȚIE (< fr.) s.f. Reducere a vitezei unui mobil, raportată la unitatea de timp; accelerație negativă, frânare.

DECÉMBRIE (lat. *decembris*, din *decem* „zece"; în calendarul roman a zecea lună a anului) s.m. A douăsprezecea lună a anului; are 31 de zile; (pop.) undrea.

1 DECEMBRIE, ziua națională a României. Reprezintă momentul desăvârșirii statului național unitar român, prin unirea Transilvaniei cu România (Alba Iulia, 18 nov./1 dec. 1918). Ziua de 1 Decembrie a fost declarată, în 1990, de către Parlament, sărbătoarea națională a României.

1 DECEMBRIE, com. în jud. Ilfov, în C. Română, pe interfluviul Argeș-Sabar, la 20 km S de București; 6 472 loc. (2008). Conserve de legume și fructe, preparate din carne și lapte, băuturi răcoritoare. Sere legumicole și floricole. Ferme pomicole, avicole, de creștere a bovinelor. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1827).

DECEMBRÍȘTI s.m. pl. Nume dat revoluționarilor ruși de origine nobiliară, care au organizat la Sankt-Peterburg răscoala armată de la 14/26 dec. 1825 împotriva absolutismului țarist.

DECEMVÍR (< fr., lat.) s.m. Cei 10 magistrați romani aleși în anul 451 î.Hr. pentru a întocmi codul de legi „cele 12 table".

DECENÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează 10 ani; care are loc din 10 în 10 ani.

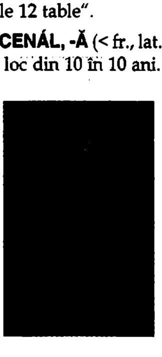

Decebal

DECENEU (sec. 1 î.Hr.), mare preot şi rege geto-dac. Unul dintre cei mai apropiaţi sfetnici ai lui Burebista.

DECÉNIU (< it., lat.) s.n. Perioadă de 10 ani; decadă **(2)**.

DECÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Cuviincios, plin de decenţă.

DECÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Respect pentru bunele moravuri, bună-cuviinţă; pudoare.

DECÉPŢIE (< fr., lat.) s.f. Dezamăgire.

DECEPŢIONÁ vb. I tranz. A înşela speranţele, încrederea cuiva; a deziluziona; a dezamăgi.

DECEREBRÁRE (după fr. *décérébration;* {s} *des*^{1}- + lat. *cerebrum* „creier") s.f. **1.** Îndepărtare a emisferelor cerebrale, practicată experimental pe animale, în studiile asupra funcţiunilor părţilor creierului. **2.** (MED.) Stare (de obicei ireversibilă) de rigiditate a membrelor în extensie, încordare a coloanei vertebrale, cu capul aruncat spre spate. Apare din cauza unor leziuni grave a trunchiului cerebral, o tumoră sau o intoxicaţie; este prezentă la bolnavii în comă.

DECERNÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A acorda, a conferi (un premiu, o decoraţie).

DECÉS (< fr., lat.) s.n. Încetare din viaţă, moarte a unei persoane.

DECEV, Dimităr (1877-1958), istoric, epigrafist, arheolog şi lingvist bulgar. Specialist în problemele limbii, istoriei şi religiei trace („Limba tracilor", „Izvoare antice ale istoriei şi geografiei Traciei şi Macedoniei").

DE CHIRICO, Giorgio v. Chirico.

DÉCI (< *de*^{2} + *aci*) conj. Prin urmare, în consecinţă, aşa fiind.

DECI- ({s} lat. *decies* „de zece ori") Element de compunere pentru submultiplii unităţilor de măsură, exprimând a zecea parte din întreg (ex. decigram).

DECIBÉL (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură a intensităţii (sau presiunii) acustice (simbol: dB), reprezentând nivelul unui sunet a cărui intensitate sonoră este de 1,26 ori mai mare decât a pragului auditiv inferior.

DECIBELMÉTRU (< fr.) s.n. Voltmetru de curent alternativ, gradat în decibeli în raport cu nivelul de referinţă, utilizat ca aparat de măsură în instalaţiile electroacustice.

DECÍDE (< fr., lat.) vb. III **1.** Intranz. şi refl. A hotărî (alegând între mai multe posibilităţi). ✦ Tranz. A soluţiona ceva definitiv; a da o decizie. **2.** Tranz. A convinge pe cineva să facă ceva.

DECIGRÁM (< fr., germ.) s.n. Unitate de măsură pentru masă, egală cu a zecea parte dintr-un gram (dg).

DECILÍTRU (< fr., germ.) s.m. Unitate de măsură pentru volum, egală cu a zecea parte dintr-un litru (dl).

DÉCIMA (lat. *decima,* „a zecea") s.f. (În Ev. Med.) Dijmă plătită Bisericii catolice de către nenobilii de religie catolică (ţărani liberi, iobagi, târgoveţi); până în 1439, în Transilvania, o plăteau şi micii nobili.

DECIMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. (În Roma antică şi în Ev. Med.) A pedepsi o unitate militară, executând pe fiecare al zecelea soldat. 2. (Despre războaie, epidemii etc.) A ucide oameni în număr mare.

DECIMÁL, -Ă (< fr., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. (Rar) Zecimal. **2.** S.n. Basculă în care echilibrarea greutăţii corpurilor se realizează cu greutăţi-etalon de zece ori mai mici.

DÉCIMĂ (< it.) s.f. (MUZ.) Interval care cuprinde zece trepte (terţă peste octavă).

DECIMÉTRU (< fr., germ.) s.m., s.n. **1.** S.m. Unitate de măsură pentru lungime, egală cu a zecea parte dintr-un metru (dm). **2.** S.n. Riglă gradată de zece centimetri.

DECÍS, -Ă adj. Ferm, hotărât.

DECISÍV, -Ă (< fr.) adj. Care decide **(1)**, care hotărăşte în mod definitiv; hotărâtor.

DECITÉX (< *deci-* + *tex*[til]) s.m. Unitate de măsură a greutăţii firelor şi fibrelor, pentru aprecierea fineţei acestora, reprezentând masa în grame a unui fir de 10 000 m. A înlocuit *denier*-ul.

DECIUS (Caius Messius Quintus Decius Traianus), împărat roman (249-251), proclamat de legiunile din Moesia. A luptat împotriva dacilor liberi, luându-şi titlul de *Dacicus Maximus.*

DECÍZIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Soluţie adoptată (dintre mai multe posibile); rezoluţie. ✧ *Teoria deciziilor* v. *statistică matematică. Arbore (tabelă) de d.* = instrument matematic pentru analizarea situaţiilor şi luarea deciziilor în condiţiile concrete. ✦ (INFORM.) Determinare a evoluţiei rezolvării unei probleme cu calculatorul din mai multe alternative posibile, în funcţie de satisfacerea unei condiţii. ✦ Act obligatoriu, normativ, prin care un organ stabileşte direcţia unei acţiuni şi realizarea ei. **2.** (DR.) Hotărâre judecătorească (pronunţată de o instanţă superioară) prin care se soluţionează apelul, recursul, precum şi recursul în interesul legii ori în anulare. **3.** (Rar) Fermitate.

DECLAMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A rosti tare, cu gesturi adecvate, un text literar (de obicei în versuri); a recita. ✦ Peior. A vorbi emfatic, pompos, retoric.

DECLAMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Arta de a declama. **2.** Vorbire cu ton şi gesturi teatrale.

DECLANŞÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A provoca, prin comandă, intrarea rapidă în funcţie a unui mecanism (înlăturând o piedică). **2.** Tranz. şi refl. A (se) dezlănţui, a (se) porni, a (se) stârni.

DECLANŞATÓR s.n. Dispozitiv, manual sau automat, care provoacă declanşarea unui mecanism; declanşor.

DECLARÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A afirma deschis. ✦ A comunica oficial în faţa unei autorităţi. ✦ A mărturisi. **2.** Tranz. A considera drept... ✦ Refl. A mărturisi despre sine că..., a se recunoaşte ca... **3.** Refl. A se pronunţa pentru sau contra. ✧ Expr. Tranz. *A declara război (cuiva)* = (despre state) a anunţa oficial începerea stării de război; *fig.* a lua o atitudine ostilă. *A declara grevă* = a anunţa în mod oficial începerea unei greve. **4.** Refl. (Despre procese, fenomene). A lua naştere, a începe.

DECLARATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conţine o declaraţie. ✧ *Ton d.* = ton ferm, sentenţios, categoric.

DECLARAŢIA DE INDEPENDENŢĂ, document adoptat la 4 iul. 1776, la Philadelphia, de Congresul continental al reprezentanţilor celor 13 colonii engleze din America de Nord, prin care acestea s-au declarat independente. Concepută de Thomas Jefferson, reprezenta chintesenţa celor mai înalte concepte politice şi filozofice ale sec. 18. Ziua de 4 iul. a devenit sărbătoarea naţională a S.U.A.

DECLARAŢIA DREPTURILOR OMULUI ŞI ALE CETĂŢEANULUI, document programatic al Revoluţiei Franceze, adoptat la 26 aug. 1789, de către Adunarea Constituantă. A influenţat toate instituţiile politico-juridice europene de-a lungul timpului.

DECLARAŢIA UNIVERSALĂ A DREPTURILOR OMULUI, document internaţional adoptat de O.N.U. la 10 dec. 1948. Prevede respectarea drepturilor şi libertăţilor omului şi cuprinde o enumerare a acestora. Ziua adoptării declaraţiei se celebrează în fiecare an ca „Ziua drepturilor omului".

DECLARÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Afirmare deschisă a unor opinii, sentimente; afirmaţia cuiva cu un anumit prilej. **2.** (DR.) **a)** Mărturie a unui martor; **b)** Relatare în scris a unei persoane către un organ al administraţiei de stat; **c)** Formă de tratat internaţional. ✦ Consimţământ. ✧ *D. guvernamentală* = document prin care un stat îşi defineşte poziţia faţă de probleme ale relaţiilor internaţionale. *D. comună* = document adoptat de două sau mai multe state în care acestea îşi definesc poziţia faţă de unele probleme de interes comun şi internaţional. *D. solemnă comună* = document internaţional adoptat la întâlnirile şefilor de state, şefilor de guverne sau ale miniştrilor de Externe, prin care semnatarii se obligă să promoveze în raporturile reciproce şi cu celelalte state principiile dreptului internaţional înscrise în Carta O.N.U. **3.** Act al unui partid, guvern sau organizaţie, prin care se proclamă solemn principii fundamentale (de ex. **D.** O.N.U. pentru acordarea independenţei ţărilor şi popoarelor coloniale - 1960; **D.** O.N.U. cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială - 1963). **4.** *D. de război* = încunoştinţare prealabilă şi oficială făcută de un stat către alt stat cu privire la începerea războiului împotriva acestuia. **5.** (FIN.) Descriere a veniturilor, proprietăţilor unei persoane fizice, pe baza propriei răspunderi a posesorului, în scopuri fiscale. ✧ *D. de venit* = document întocmit de un contribuabil, pe un formular, în vederea stabilirii impozitelor aferente, depus la organele fiscale competente.

DECLASÁ (< fr.) vb. I refl. A decădea din punct de vedere moral şi social; a se degrada.

DECLÍC (< fr.) s.n. Pârghie prevăzută cu un cârlig la un capăt, care permite eliberarea unei piese imobilizate în raport cu o alta.

DECLÍN (< fr.) s.n. **1.** Coborâre a unui astru spre apus; asfinţit. ✦ Fig. Decădere (a unei fiinţe, a unei civilizaţii etc.); decadenţă. **2.** (MED.) Perioadă a unei boli în care simptomele clinice scad gradat în intensitate. ✦ Perioadă a vieţii caracterizată de regresiunea funcţiilor organismului, care marchează începutul senescenţei.

DECLINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (GRAM.) A trece prin toate cazurile un substantiv, un adjectiv, un pronume, numeral sau articol. **2.** A refuza să-şi asume o sarcină, o funcţie etc. **3.** (În expr.) *A-şi declina numele* = a-şi spune numele; a se prezenta.

DECLINÁRE s.f. **1.** Modificările suferite de forma unui substantiv, a unui pronume, adjectiv, numeral sau articol pentru exprimarea cazurilor. ✦ Clasă de substantive care folosesc aceleaşi mijloace în realizarea flexiunii. 2. (DR.) *D. de competenţă* = trimitere a unei pricini spre soluţionare la organul de jurisdicţie competent, de către organul sesizat cu soluţionarea ei.

DECLINATÓR (< fr.) s.n. (TOPOGR.) Busolă dreptunghiulară pentru măsurarea unghiului de declinaţie magnetică.

DECLINATÓRIU, -ÓRIE (< fr.) adj., s.n. (DR.) (Hotărâre) prin care se declină competenţa.

DECLINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Unghiul dintre direcţia către un astru şi planul ecuatorial. ✧ *D. magnetică* = unghiul format, într-un anumit loc de pe Pământ, de meridianul magnetic cu meridianul geografic.

DECLINOMÉTRU (< fr., germ.; {s} lat. *declinatio* „abatere" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument care măsoară declinaţia magnetică.

DECLIVITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (GEOGR.) Înclinare a unei suprafeţe faţă de planul orizontal, exprimată în grade sau în m/km. **2.** Înclinare faţă de orizontală a axei unui traseu, măsurată prin raportarea diferenţei de nivel a două puncte de pe axă la distanţa orizontală dintre aceste puncte.

DECLIVOMÉTRU (< fr.) s.n. Instrument pentru măsurarea *declivităţii.*

DECOÁGULARE s.f. Refluidizarea sângelui prin fibrinoliză postmortală.

DECÓCT (< lat.) s.n. Soluţie apoasă obţinută prin fierberea unor plante, în vederea extragerii principiilor active din acestea.

DECODÁRE (< fr.) s.f. Convertire a codurilor atribuite simbolurilor unui alfabet într-o formă care permite interpretarea mai uşoară; trecerea în limbaj natural a unui text scris în cod; interpretarea unui cod de codificare.

DECODÓR (< fr.) s.n. Circuit sau dispozitiv care efectuează decodarea; decodificator.

DECOFRÁ (< fr.) vb. I tranz. A demonta cofrajul în care s-a turnat o piesă, o construcție.

DECOLÁRE (după fr. *décollage*) s.f. **1.** Desprindere de sol, de suprafața unei ape sau de pe puntea unei aeronave. **2.** *D. de retină* = v. **deslipire.**

DECOLONIZÁRE (după fr. *décolonisation*) s.f. Proces prin care un popor accede la independență, încetând de a mai depinde politic de statul care l-a colonizat.

DECOLORÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A efectua decolorarea **(2)**. **2.** Refl. A-și pierde culoarea în urma expunerii la soare, a spălării etc. ✦ A căpăta o culoare mai ștearsă.

DECOLORÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care decolorează **(1)**. **2.** S.m. Material sau substanță care decolorează **(1)** și care acționează fie prin adsorbție, fie prin oxidare (hipocloriții, apa oxigenată etc.), fie prin reducere (dioxidul de sulf, hidrosulfitul de sodiu etc.).

DECOLORÁRE s.f. **1.** Faptul de a (se) decolora. **2.** Îndepărtare (chimică sau fizico-mecanică) a unei substanțe colorante cu ajutorul decoloranților, în vederea albirii, imprimării diferitelor produse.

DECOLTÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre îmbrăcăminte) Cu decolteu (mare); (despre persoane) în haine cu decolteu. ✦ (Fam.) Indecent.

DECOLTEÚ (< fr.) s.n. Partea răscroită în jurul gâtului a unei rochii, bluze etc. ✦ Partea descoperită a umerilor și a gâtului la o femeie.

DECOMPENSÁRE (după fr. *décompensation*) s.f. Dezechilibru fiziologic major, datorat epuizării sau depășirii resurselor funcționale ale mecanismelor de *compensare* **(5)**, ce acționează la nivelul unui organ lezat (ex. **d.** unei cardiopatii, d. unui diabet ș.a.) sau chiar al întregului organism.

DECOMPOZÍȚIE (< fr.) s.f. Determinare, prin analiză sau prin calcul, a caracteristicilor tehnice ale materiei prime folosite la confecționarea unui obiect dintr-o țesătură sau dintr-un tricot.

DECOMPRESIÚNE (< fr., germ.) s.f. **1.** (FIZ.) Decomprimare. **2.** Reducere a presiunii din cilindrul unei mașini, al unui recipient etc. prin stabilirea unei comunicații cu mediul înconjurător. **3.** Reducere a presiunii exercitate asupra unui scafandrier sau echipaj submarin scufundat, la ieșirea acestuia la suprafață, prin ridicarea treptată, cu pauze, în scopul evitării emboliei gazoase. **4.** (MED.) Înlăturare a presiunii exercitate asupra unui organ de către un alt organ, mărit în mod patologic, sau de către colecții de lichide patologice (ex. **d.** plămânului prin evacuarea unei colecții de lichid pleural).

DECOMPRIMÁRE s.f. (FIZ.) Reducere (lentă) a unei suprapresiuni; micșorare sau anulare a unei comprimări; decompresiune **(1)**.

DECONCERTÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A face să-și piardă siguranța de sine; a dezorienta.

DECONCERTÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care deconcertează; tulburător.

DECONECTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A suprima o conexiune. 2. (ELT.) A deschide un circuit electric pentru anularea curentului; a întrerupe circuitul electric; a decupla. **3.** Fig. A se rupe de o preocupare pentru a se relaxa.

DECONECTÁNT (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. Substanță medicamentoasă cu acțiune calmantă. **2.** Adj. Fig. Care relaxează, care destinde.

DECONGELÁRE (după fr. *décongélation*) s.f. Proces de readucere a alimentelor conservate prin congelare, la temperaturi mai ridicate decât cea de îngheț a apei, în vederea preparării pentru consum.

DECONSTRUCTIVÍSM (< fr.) s.n. Practică în lectura unui text prin care se conturează o perspectivă fluctuantă a sensului, niciodată total constituit. *J. Derrida* a pus bazele acestui curent în critica literară.

DECÓNT (< fr.) s.n. Document cu ajutorul căruia se justifică unele cheltuieli.

DECONTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A justifica amănunțit, pe bază de acte, întrebuințarea unei sume. **2.** A lichida obligațiile de plată prin intermediul conturilor bancare fără bani.

DECONTAMINÁRE s.f. **1.** Înlăturare a agenților nocivi din mediul înconjurător. ✧ *D. radioactivă* = eliminare a radioactivității nocive prin îndepărtarea materialelor radioactive din încăperi, de pe obiecte etc. **2.** Îndepărtare (la temperaturi foarte scăzute) a microorganismelor din vehiculele spațiale, lansate sau sosite din spațiul cosmic.

DECÓR (< fr.) s.n. **1.** Obiectele folosite într-o reprezentație scenică sau într-un film. ✦ Fig. Ambianță în care se petrece o acțiune; peisaj. **2.** Care servește pentru a decora **(1)** ceva; ornamentația unei clădiri, a unui interior etc.

DECORÁ (< fr., lat. *decorare*, din *decus* „ornament") vb. I tranz. **1.** A împodobi cu accesorii destinate să înfrumusețeze; a ornamenta. **2.** A acorda cuiva o decorație.

DECORATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care decorează **(1)**; ornamental. ✦ Care produce efecte ornamentale (tablou **d.**); *p. ext.* care produce efecte de suprafață. ✧ *Artă d.* = domeniu al artelor plastice, care se ocupă de realizarea pieselor (decorație murală, mobilier, tapiserie, vitralii) ce decorează o clădire; artă aplicată.

DECORATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care decorează **(1)** clădiri, interioare etc. **2.** Persoană care realizează decoruri.

DECORÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ornamentație. **2.** Distincție (ordin, medalie) acordată cuiva pentru merite într-un anumit domeniu sau pentru fapte eroice.

DECORTICÁRE s.f. **1.** Înlăturare a cojilor de pe unele semințe (orez, orz, floarea-soarelui etc.) în vederea consumului sau prelucrării. **2.** Îndepărtare chirurgicală a părții corticale a unui organ (creier, rinichi).

DECORTICATÓR (< engl., rus.) s.n. Mașină cu ajutorul căreia se realizează decorticarea **(1)**.

DECÓRUM (cuv. lat.) subst. Adaptare a stilului (înalt, mediu și jos) la subiectul abordat, în concordanță cu scopul autorului. Termen preluat din „Ars poetica" a lui Horațiu.

DE COSTER, Charles-Théodore-Henri (1827–1879), scriitor belgian de limbă franceză. Autorul romanului picaresc „Legenda și aventurile lui Ulenspiegel și ale lui Lamme Goedzak".

DECOVÍL (< fr.; {s} n. pr. P. *Décauville*) s.n. **1.** Cale ferată îngustă alcătuită din panouri de șine așezate direct pe teren, care pot fi ușor montate și demontate; folosită temporar, pe șantiere, fabrici etc. **2.** (Impr.) Cale ferată îngustă, stabilă.

DECOZÍNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Alcaloid extras din planta nemțișor, care scade tensiunea arterială și rărește ritmul cardiac.

DECREMÉNT (< fr., lat.) s.n. (FIZ.) Diminuare a valorii unei mărimi variabile.

DECREPÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Atins de decrepitudine; ramolit.

DECREPITÁRE (după fr.) s.f. Rupere a cristalelor unor săruri, roci prin ridicarea bruscă a temperaturii.

DECREPITÚDINE (< fr.) s.f. Slăbiciune excesivă datorată bătrâneții; ramolire.

DECRESCÉNDO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Descrescând; scăzând treptat în intensitate; diminuendo.

DECRÉT (< fr., lat.) s.m. (DR.) Act prin care se stabilesc dispoziții generale obligatorii (**d.** cu caracter normativ) sau prin care se reglementează anumite situații juridice individuale. ✦ *D. prezidențial* = principalul act prin care președintele unui stat își exercită atribuțiile stabilite prin Constituție. ✦ *Decret-lege* = act juridic prin care, în absența organului legiuitor legal constituit ori în cazul imposibilității acestuia de a legifera, un organ al puterii executive (eventual provizorii) emite norme juridice cu putere de lege (supuse, de regulă, ratificării ulterioare de către organul legiuitor).

DECRETÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A emite un decret, a hotărî printr-un decret. ✦ A declara ceva pe un ton categoric, sentențios.

DECRETALII, răspunsuri ale papei la o problemă specifică privind disciplina bisericească; rescripte. Luate ca model în interpretarea dreptului canonic pentru rezolvarea cazurilor analoage. ✦ *Pseudo-d.* = colecție de documente, atribuite lui *Isidor din Sevilla*, în realitate compilate în Franța, probabil la Le Mans sau Tours, în 850. Cuprinde: scrisorile papilor ante-niceeni (toate falsuri); o colecție de canoane ale sinoadelor, în mare parte autentice, și o mare colecție de scrisori ale papilor, de la *Silvestru I* până la *Grigore II*, din care peste 40 sunt falsuri.

DECROLY, Ovide (1871-1932), medic, pedagog și psiholog belgian. A elaborat metoda globală de învățare a citit-scrisului și a propus organizarea învățământului pe „centre de interes", corespunzătoare nevoilor biopsihice ale copilului („Către școala nouă").

DECROȘÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A desprinde ceva care a fost agățat. **2.** Refl. (Despre o mașină electrică) A se desprinde **(4)**. **3.** (Despre strate geologice) A se deplasa orizontal, de-a lungul unei fracturi **(2)**. **4.** (ARHIT.) Ruperea unui aliniament prin retragerea sau împingerea în față a unui corp de clădire.

DECUBÍT (< fr., lat.) s.n. (MED.) Poziție a corpului când este întins în plan orizontal.

DECUPÁ (< fr.) vb. I tranz. A tăia după un contur un obiect dintr-un material.

DECUPÁJ (< fr.) s.n. **1.** Acțiunea de a decupa și rezultatul ei. **2.** (CINEMAT.) Împărțirea unui scenariu într-un anumit număr de scene, cu indicațiile tehnice respective. **3.** Scenariu regizoral.

DECUPLÁ (< fr.) vb. I tranz. A separa elementele unui sistem tehnic. ✦ A deconecta **(2)**.

DECÚRGE (< *curge*, după fr. *découler*) vb. III intranz. **1.** A rezulta din... **2.** A se desfășura.

DECÚRIE (< lat.) s.f. **1.** Subdiviziune în armata romană formată din zece soldați. **2.** Colegiu de mici funcționari la Roma și în municipiile romane.

DECURÍON (< lat.) s.m. **1.** Comandant al unei decurii **(1)**. **2.** Membru al consiliului municipiilor și coloniilor din Imp. Roman. **3.** Șef al unui serviciu al administrației palatului imperial (la sfârșitul Imp. Roman).

DECÚRS s.n. *În ~ de...* sau *în decursul...* = într-o perioadă de..., pe durata...

DECUSÁȚIE (< fr.; {s} lat. *decussatio* „încrucișare") s.f. (ANAT.) Încrucișare în formă de X a două fascicule simetrice de fibre nervoase.

DECUVÁJ (< fr.) s.n. Tragere a vinului, după fermentare, în vasele în care trebuie păstrat.

DEDÁ (< lat.) vb. I refl. **1.** A se deprinde, a se acomoda. ✦ A se obișnui cu lucruri rele. **2.** A se consacra, a se dedica.

DEDA, com. în jud. Mureș, pe Mureș, la ieșirea acestuia din defileu; 4 459 loc. (2008). Rezervația naturală defileul Toplița–**D.** (6 000 ha).

DEDA, Edmond (1921-2006, n. București), compozitor român de muzică ușoară. Dirijor, pianist, solist vocal. Muzică de revistă și de film. Volume : „Parada muzicii ușoare românești", „Euterpe în vacanță".

DEDAL (în mitologia greacă), iscusit meșteșugar, sculptor și arhitect. A construit, la porunca regelui

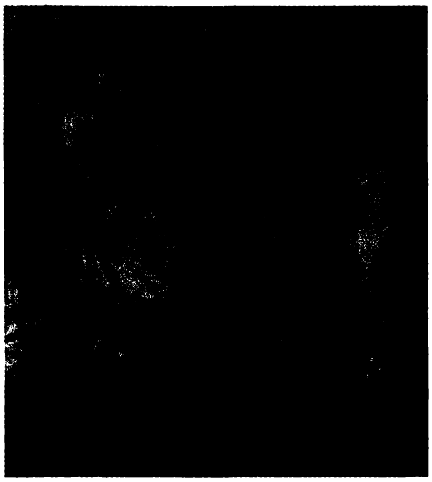

Atelierul lui Dedal
(frescă a casei „Vetti" din Pompeii)

Minos al Cretei, *Labirintul*. Închis aici, împreună cu fiul său *Icar*, au evadat zburând cu ajutorul unor aripi făcute din pene lipite cu ceară.

DEDEKIND, Julius Wilhelm Richard (1831–1916), matematician german. A dezvoltat teoria şirurilor de numere şi a numerelor iraţionale; a precizat conceptul de număr incomensurabil.

DEDESÚBT adv., s.n. **1.** Adv. În partea de jos, sub (ceva). ✦ (Adjectival) De jos. **2.** S.n. Partea cea mai adâncă; *fig.* partea tăinuită.

DEDÍCA (< it., lat.) vb. I **1.** Tranz. A închina o operă proprie în semn de omagiu. **2.** Refl. şi tranz. A (se) consacra unei idei, unei activităţi.

DEDICÁŢIE (< it., lat.) s.f. **1.** Text scris pentru cineva pe o carte, pe un album etc. în semn de omagiu. **2.** Text citit la radio sau scris pe ecran la televizor însoţind o melodie destinată cuiva.

DEDIŢÉL (< bg.) s.m. **1.** Denumire dată speciilor de plante erbacee perene, toxice, din genul *Pulsatilla*, fam. ranunculaceelor, cu frunze păroase, penat- sau palmat-compuse şi flori mari, de culori diferite. **2.** (ZOOL.) *Dediţel-de-mare* = actinie.

DEDIU, Dan (n. 1967, Brăila), compozitor român. Lucrări în toate genurile muzicale: operă („Postficţiunea" şi „Münchhausen"), simfonii şi lucrări orchestrale. Estetică postmodernă. Activitate muzicologică.

DEDÓI subst. Dans popular românesc din Banat, cu ritm binar rapid; melodia corespunzătoare dansului.

DEDUBLÁ (< fr.) vb. I refl. A se împărţi în două; a avea două aspecte diferite.

DEDUBLÁRE s.f. Acţiunea de a se dedubla. ✧ *Dedublarea personalităţii* = coexistenţa la acelaşi individ a două ansambluri de conduite, unele corespunzând motivaţiilor conştiente, altele legate de motivaţiile inconştiente, cu absenţa sentimentului de unitate şi identitate a personalităţii.

DEDÚCE (< lat.) vb. III tranz. **1.** A face o deducţie (**1**). **2.** A extrage o sumă dintr-un fond.

DEDUCTÍBIL, -Ă (după fr. *déductible*) adj. (Despre cheltuieli) Cheltuieli efectuate în vederea realizării veniturilor impozabile, inclusiv cele reglementate prin acte normative în vigoare, luate în calcul la stabilirea profitului impozabil.

DEDÚCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Raţionament în care concluzia rezultă din premise. Bazele teoriei **d.** au fost puse de Aristotel (prin doctrina despre silogism), şi dezvoltate de Descartes, Leibniz şi logica simbolică. **2.** Retragerea unor sume deja plătite.

DEDURIZÁRE s.f. *Dedurizarea apei* = operaţii fizice, chimice sau fizico-chimice de îndepărtare, parţială sau totală, a ionilor de calciu şi magneziu, care dau duritate apei.

DEDÚS, -Ă adj. (Despre o idee, un principiu) Stabilit prin deducţie (**1**).

de DUVE, Christian René (n. 1917), medic, histolog şi biochimist american de origine belgiană. Lucrări privind structura şi funcţiile celulei şi organitelor subcelulare, alterările formaţiunilor intracelulare în ţesuturile patologice. A studiat insulina, glucagonul. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1974), împreună cu A. Claude şi G. E. Palade.

DEEP PURPLE, grup britanic de hard-rock şi metal. Constituit în 1968 din Ritchie Blackmore, Ian Gillan şi apoi David Coverdale. Iniţial rock simfonic, apoi orientări mai dure. Discografie selectivă: „Made In Japan", „Made In Europe", „Perfect Strangers".

DEFALCÁ (< fr.) vb. I tranz. A desprinde o parte dintr-un tot, a împărţi un întreg în mai multe părţi.

DEFAVOÁRE (după fr. *défaveur*) s.f. *În defavoarea* (cuiva) = în dezavantajul (cuiva).

DEFAVORÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care este în dezavantajul cuiva; nefavorabil, neprielnic.

DEFAVORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A dezavantaja.

DEFAZÁJ (< fr.) s.n. (FIZ.) Diferenţa dintre fazele a două mărimi sinusoidale de aceeaşi frecvenţă; diferenţă de fază.

DEFAZÓR (< fr.) s.m. Cvadripol care introduce un defazaj între semnalul de ieşire şi cel de la intrare.

DEFĂIMÁ (lat. **diffamiare*) vb. I tranz. A calomnia, a bârfi, a ponegri, a blama.

DEFECÁNT (< fr.) s.m. (CHIM.) Reactiv de precipitare a substanţelor proteice din soluţii (ex. acidul tricloracetic, sulfatul de zinc etc.).

DEFECÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Precipitarea albuminelor dintr-o soluţie cu ajutorul unui reactiv chimic. ✦ Purificare a zemurilor, în ind. zahărului, prin tratare cu lapte de var. **2.** Defecaţie.

DEFECÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Evacuare a materiilor fecale din organism; defecare (**2**).

DEFÉCT, -Ă (< germ., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Deranjament; cusur. ✦ Dezavantaj. **2.** S.n. (FIZ.) *D. de masă* = diferenţa dintre masa nucleului unui atom şi numărul de masă al acestuia. ✧ *D. în cristal* = abaterea reţelei cristaline de la configuraţia ideală. **3.** Adj. Care s-a stricat; care are un **d.** (**1**).

DEFECTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o parte de vorbire flexibilă) Cu o flexiune incompletă.

DEFECTOLOGÍE (< germ., rus {i}; lat. *defectus* „lipsă, slăbiciune" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază comportamentul copiilor cu deficienţe senzoriale sau psihice, problemele educării lor.

DEFECTOSCÓP (< fr. {i}; {s} lat. *defectus* „lipsă, slăbiciune" + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Aparat folosit în defectoscopie.

DEFECTOSCOPÍE (< fr. {i}) s.f. Procedee de examinare nedistructivă a materialelor şi pieselor, bazate pe variaţia proprietăţilor fizice în zona în care se află defectul (incluziune, fisură etc.).

DEFECTUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat. m.) adj. Cu defecte (**1**), cu lipsuri.

DEFECŢIÚNE (< lat., fr.) s.f. Deranjament care împiedică funcţionarea unui aparat, a unui mecanism, desfăşurarea unei acţiuni etc.

DEFÉNSĂ (< fr.) s.f. (ZOOL.) Colţ foarte alungit, proeminent, prezent la unele animale (ex.: fildeşii elefanţilor, defensele morselor).

DEFENSÍV, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. De apărare. **2.** S.f. Apărare.

DEFERÉNŢĂ (< fr.) s.f. Stimă, consideraţie.

DEFERÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. (DR.) A trimite o persoană în judecată ori în urmărire penală.

DEFERIZÁRE s.f. Îndepărtare, parţială sau totală, a excesului de fier din apă sau din vinuri.

DEFERVESCÉNŢĂ (< fr., lat.) Perioadă de scădere a temperaturii în evoluţia unei boli.

DEFETÍSM (< fr.) s.n. **1.** Lipsă de încredere în posibilitatea unei victorii. **2.** (DR.) Infracţiune care constă în răspândirea sau publicarea, în timp de război, de zvonuri sau informaţii false, exagerate sau tendenţioase, relativ la situaţia economică şi politică a ţării, la starea morală a populaţiei, în legătură cu declanşarea şi mersul războiului, precum şi cu săvârşirea altor asemenea fapte de natură să slăbească rezistenţa morală a populaţiei.

DEFETÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. (Şi subst.) Sceptic, pesimist. **2.** S.m. şi f. Persoană care săvârşeşte infracţiunea de defetism.

DEFIBRÁRE (după fr. *défribage*) s.f. **1.** Mărunţire a lemnului sau a altor materiale lignocelulozice, separare a fibrelor, în vederea obţinerii pastei de hârtie sau a pastei pentru plăci fibrolemnoase. **2.** (IND. TEXT.) Mărunţire şi desfacere în fibre a foilor de alcaliceluloză în procesul tehnologic de obţinere a viscozei.

DEFIBRATÓR s.n. Maşină sau agregat folosit pentru defibrare.

DEFIBRILÁRE (după fr. *défibrillation*) s.f. Tehnică terapeutică de oprire a fibrilaţiei atriale sau ventriculare şi de restabilire a ritmului cardiac normal.

DEFIBRILATÓR (< fr.) s.n. Aparat generator de stimuli electrici folosit pentru defibrilare.

DEFICIÉNT, -Ă (< fr., it.) adj. Care este în deficit; care produce insuficient. ✦ (Substantivat) Persoană cu defecte fizice sau psihice.

DEFICIÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Scădere, greşeală. ✦ Lipsă de integritate anatomică şi funcţională a unui organ; absenţă ori diminuare a anumitor facultăţi fizice sau psihice.

DEFICÍT (< fr.) s.n. Diferenţa dintre cheltuieli şi venit; pierdere; *p. ext.* lipsă.

DEFICITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care este în deficit. ✧ *Marfă d.* = marfă pentru care cererea depăşeşte oferta.

DEFILÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre o mulţime) A trece (în pas cadenţat) în coloană prin faţa comandanţilor sau a autorităţilor, cu ocazia unei parade. **2.** P. ext. A se succeda fără întrerupere.

DEFILÉU (< fr.) s.n. Vale transversală îngustă, cu versanţi abrupţi, săpată de o apă curgătoare în regiunile muntoase (ex. **d.** Oltului între Turnul Roşu şi Cozia).

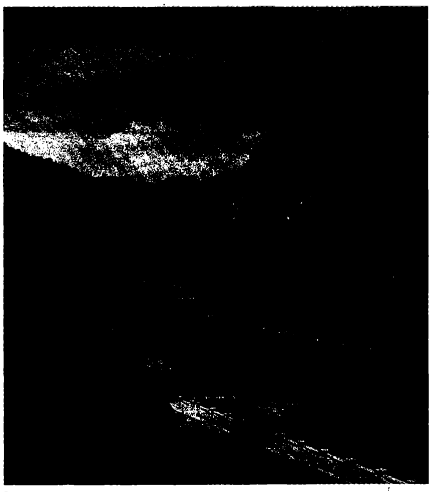

Defileu

DE FILIPPO, Eduardo (1900–1984), dramaturg, actor, scenarist şi regizor italian. Comedii cu implicaţii dramatice, aprofundând în sens psihologic tradiţiile teatrului popular italian („Filomena Marturano", „Sâmbătă, duminică şi luni").

DEFINÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A da o definiţie. ✦ A determina, a preciza; a caracteriza pe cineva. ✦ Refl. A se autocaracteriza.

DEFINÍT, -Ă adj. (Despre noţiuni) Explicat. ✦ Determinat. ✧ (GRAM.) *Articol d.* = articol hotărât.

DEFINITÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) Fixat, stabilit pentru totdeauna; irevocabil, categoric. ✧ *Hotărâre d.* = hotărâre a unui organ de jurisdicţie împotriva căruia nu există cale ordinară de atac. *Profesor d.* = profesor care a obţinut definitivatul. ✧ Loc. *În definitiv* = la urma urmelor.

DEFINITIVÁ vb. I tranz. A da forma definitivă; a încheia ceva. ✦ A stabili (pe cineva) definitiv într-un post.

DEFINITIVÁT s.n. Faptul de a definitiva. ✦ Examen dat în scopul numirii definitive în învăţământ.

DEFINITÓRIU, -IE adj. Care defineşte; *p. ext.* caracteristic.

DEFINÍŢIE (< fr.) s.f. 1. (LOG.) Formulare prin care se redă semnificaţia unui cuvânt şi în care se disting: ceea ce trebuie definit (*definiendum*); enunţul care defineşte (*definiens*). ✧ Expr. *Prin definiţie* = prin însăşi natura lucrului. 2. (TELEC.) Conţinutul de detalii al unei imagini de televiziune exprimat prin numărul de elemente în care trebuie descompusă imaginea.

DEFLAGRÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un combustibil sau un exploziv) Care arde prin deflagraţie.

DEFLAGRÁŢIE (< fr., lat. *deflagratio*, de la *flagrare* „a arde") s.f. Ardere explozivă care se propagă cu viteze de metri pe secundă. V. *detonaţie* (1).

DEFLÁŢIE (< fr. {i}) s.f. 1. (EC.) Reducerea nivelului general al preţurilor bunurilor materiale şi serviciilor prin măsuri ca reducerea cheltuielilor publice, creşterea impozitelor şi taxelor, creşterea ratei dobânzii, stoparea creşterii salariilor etc. în vederea limitării veniturilor disponibile. 2. (GEOMORF.) Îndepărtare, sub acţiunea vântului, a materialului fin rezultat în urma dezagregării rocilor.

DEFLAŢIONÍST, -Ă (< fr.) adj. Referitor la deflaţie; promovând o politică bazată pe deflaţie (1).

DEFLECTÓR (< fr. {i}; {s} lat. *deflecto* „a abate") s.n., adj. I. S.n. 1. Dispozitiv pentru modificarea direcţiei unui curent de fluid (d. camerei de fum, d. pistonului etc.). ✧ *D. de flăcări* = ansamblu de instalaţii care protejează platforma de lansare a unei rachete împotriva acţiunii distructive a jeturilor de flăcări ale motoarelor. 2. Dispozitiv pentru ventilaţia naturală din încăperi, montat în exterior, care foloseşte energia cinetică a vântului. II. Adj. Care produce deflexie.

DEFLEGMÁRE (< fr. {i}) s.f. Condensare parţială a vaporilor dintr-o distilare pentru a îndepărta componenţii grei din vaporii respectivi; prin d. se realizează separarea între compuşii cu volatilităţi diferite.

DEF LEPPARD, grup britanic de hard-rock. Constituit în 1978 de Pete Willis şi Rick Savage. Lideri ai renaşterii heavy-metal britanice a anilor '80. Discografie selectivă: „High'N Dry", „Pyromania", „Hysteria".

DEFLÉXIE (< fr.) s.f. 1. Schimbare a direcţiei de curgere a unui fluid cu un deflector. 2. Schimbare a direcţiei de propagare a unui fascicul de particule electrizate, din vid sau dintr-un gaz rarefiat, cu ajutorul unui câmp electric sau magnetic exterior; deviere (2).

DEFLOCULÁRE (după fr. *défloculation*) s.f. (CHIM.) Proces de solubilizare a unor precipitate amorfe de *floculare* sau a unor soluţii coloidale prin adăugare de electroliţi ai căror ioni încarcă electric particulele solide precipitate, desfăcându-le în microparticule; peptizare.

DEFLORÁRE (după fr. *défloration*) s.f. Dezvirginare.

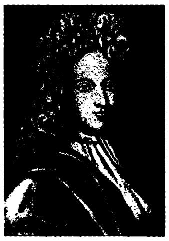

Daniel Defoe

DEFOCALIZÁRE s.f. Focalizare defectuoasă a unui fascicul de electroni într-un tub catodic. ✧ *Defocalizarea undelor radio* = abatere de la forma sferică a suprafeţelor de undă, în propagarea troposferică a undelor radioelectrice.

DEFOE, Daniel (c. 1660–1731), scriitor englez. Primul mare romancier realist englez („Moll Flanders", „Robinson Crusoe"). Eseist şi pamfletar redutabil.

DEFOLIÁ (lat. *defolio* „a desfrunzi") vb. I tranz. şi refl. 1. Tranz. A înlătura frunzele unor plante prin stropire cu substanţe chimice (defoliatoare) pentru a grăbi coacerea sau a uşura recoltarea. 2. Refl. (Despre copaci, plante) A-şi pierde frunzele în urma atacului unor dăunători.

DE FOREST, Lee (1873–1961), inventator american. Pionier în domeniul radiotelegrafiei, al sonorizării filmelor şi al televiziunii. A construit trioda (1906), realizare ce a făcut posibilă telefonia transcontinentală.

DEFORMÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. şi refl. A(-şi) modifica forma; a (se) urâţi. ✦ Tranz. Fig. A reproduce inexact; a denatura (1). 2. Tranz. A produce o modificare a formei unui corp.

DEFORMÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un corp) Care are proprietatea de a se deforma.

DEFORMÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care deformează. ✧ *Regim d.* = regim al unei reţele electrice de curent alternativ, în care curentul (uneori şi tensiunea) nu variază sinusoidal în timp.

DEFORMÁRE s.f. Acţiunea de a (se) deforma şi rezultatul ei. ✧ *D. plastică* = procedeu de prelucrare prin d. a materialelor în stare solidă, pentru obţinerea de semifabricate sau piese finite. *Deformarea rocilor* = modificare a volumului şi a formei rocilor sub acţiunea stresului (2) şi a presiunii litostatice.

DEFORMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Modificare a formei unui corp sub acţiunea unei forţe mecanice exterioare, a variaţiilor de temperatură, a câmpului magnetic. ✧ *D. profesională* = folosirea mecanică a unor deprinderi dobândite prin exercitarea profesiunii.

DEFOSFORÁRE (după fr.) s.f. Eliminare a fosforului din topitura metalică, prin oxidare în procesul de afinare, la elaborarea oţelului.

DEFREGGER, Franz von (1835–1921), pictor austriac. Scene idealizate cu ţărani tirolezi, interioare şi studii de portret.

DEFRIŞÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlătura arborii de pe o suprafaţă spre a obţine un teren pentru agricultură, construcţii etc.; a despăduri.

DEFULÁRE (< fr.) s.f. Proces psihic, invers refulării, constând în eliberarea, prin conştientizare, a tendinţelor refulate şi în reducerea tensiunilor.

DEFÚNCT, -Ă (< lat., fr.) adj., s.m. şi f. (Om) mort, răposat, decedat.

DEGAJÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A dezvolta (5), a împrăştia (căldură, miros etc.). ✦ A scoate un gaz dintr-o combinaţie chimică. 2. A scuti pe cineva de o sarcină. ✦ A înlătura un obstacol. 3. (La fotbal) A trimite mingea departe de propria poartă pentru a evita o acţiune periculoasă. ✦ (La scrimă) A-şi desprinde floreta de cea a adversarului.

DEGAJAMÉNT (< fr.) s.n. 1. Spaţiu de comunicaţie între încăperile unui apartament sau între interiorul unei clădiri şi exteriorul ei. 2. (TEATRU) Porţiune situată în fundul şi în extremităţile laterale ale scenei, pentru depozitarea decorurilor.

DEGAJĂRE s.f. 1. Degajare; răspândire; eliberare de o greutate. ✦ Îndepărtare a unei porţiuni de material de pe o piesă, de pe un teren etc. 2. Canelură circulară realizată prin aşchiere la exteriorul sau în interiorul unei piese cilindrice.

DEGAJÁT, -Ă adj. Eliberat de o îndatorire, de o greutate; (despre oameni) liber în mişcări, nestânjenit.

DEGAS, Edgar (1834–1917), pictor, desenator şi sculptor francez. Apropiat de impresionişti prin instantaneul mişcării („Repetiţia unui balet pe scenă", „Clasa de dans") şi transfigurarea formelor cu ajutorul culorii şi al efectelor de lumină. Scene de gen din viaţa pariziană („La un pahar de absint", „Călcătoreasa", „Balerina").

DE GASPERI, Alcide (1881–1954), om politic italian. Unul dintre fondatorii Partidului Democrat-Creştin (1943); prim-min. (1945–1953) şi, în repetate rânduri, ministru al Afacerilor Externe.

DEGAZÁRE s.f. 1. Eliminare a gazelor dintr-un fluid sau dintr-un spaţiu închis prin metode fizice, termice, chimice. 2. Neutralizare a efectelor substanţelor toxice de luptă.

DEGAZIFICÁRE (DEGAZEIFICÁRE) s.f. Îndepărtare a materiilor volatile din cărbuni prin distilare la temperaturi înalte în absenţa aerului.

DEGAZOLINÁRE (după fr.) s.f. Eliminarea hidrocarburilor C_{4+} sau C_{5+} din gazele naturale sau asociate, în vederea obţinerii gazolinei.

DEGAZÓR (< fr.) s.n. Aparat folosit pentru eliminarea gazelor (oxigen, dioxid de carbon) din apa industrială (centrale termoelectrice, ind. chimică şi petrochimică etc.) pentru evitarea coroziunii instalaţiilor.

DEGEÁBA adv. 1. Fără nici un folos, în zadar. 2. Fără plată, gratis.

DEGENERÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. (BIOL.) A-şi pierde însuşiri morfologice sau funcţionale în urma acţiunii unor factori de mediu sau ereditari. 2. Fig. A se schimba în rău, pierzându-şi caracterul iniţial; a decădea.

DEGENERESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. 1. (BIOL.) Transformare a unei structuri biologice organizate într-o structură fără caractere distincte şi funcţie normală. 2. (MED.) Modificare patologică regresivă a unui ţesut sau a unui organ. 3. (PSIH.) Degradare mentală şi morală. 4. (MAT., FIZ.) Existenţa mai multor funcţii corespunzătoare unei singure valori a unui operator.

DEGERÁ (lat. *degelare*) vb. I intranz. 1. A suferi o degerătură. 2. A-i fi cuiva foarte frig. 3. (Despre plante, fructe) A se deprecia prin îngheţare.

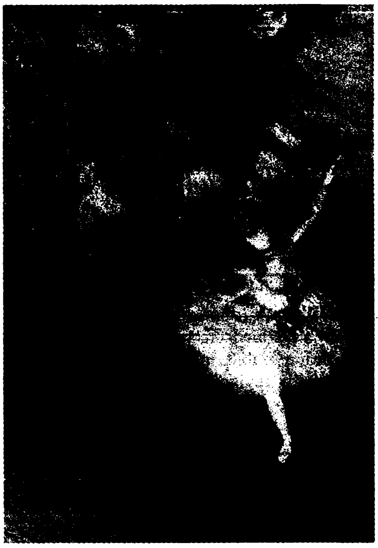

Edgar Degas: „Balerina"

DEGERĂTÚRĂ s.f. Modificare a țesuturilor, de la înroșire și umflare până la cangrenă umedă, sub acțiunea frigului.

DEGERMINÁRE s.f. Îndepărtare a embrionilor din cereale în cursul procesului de măcinare.

DÉGET (lat. *digitus*) s.n. **1.** Fiecare dintre prelungirile mobile, alcătuite din falange, cu care se sfârșesc mâna și talpa piciorului. **2.** Piesă componentă a aparatelor de tăiere la cositori, secerători, care separă și sprijină plantele în momentul tăierii. **3.** (Înv.) Veche unitate de măsură a lungimii, egală cu 2,54 cm.

DEGETÁR (**1**, < *deget*, **2** lat.) s.n. **1.** Căpăcel din metal sau din plastic, purtat la cusut pe degetul cu care se împinge acul pentru a-l proteja. **2.** Denumire dată plantelor erbacee din genul *Digitalis*, familia scrofulariaceelor, cu frunze alterne acoperite cu peri moi și flori cu corola tubuloasă, alb-gălbuie, galbenă sau roșie-purpurie. D. roșu (numit și degețel, degetăruș sau digitală) *(Digitalis purpurea)* se cultivă ca plantă medicinală pentru frunzele sale care conțin digitalină.

DEGHIZÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) îmbrăca pentru a nu fi recunoscut; a (se) travesti. ✦ Tranz. Fig. A disimula, a ascunde.

DEGIVRÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlătura stratul de gheață format pe suprafețele în contact cu aerul umed la temperaturi scăzute.

DEGIVRÓR (< fr.) s.n. Instalație de protecție a unui avion contra *givrajului*.

DEGLUTÍȚIE (< fr.; {s} lat. *deglutio* „a înghiți") s.f. Act reflex prin care bolul alimentar trece din gură, prin esofag, în stomac; înghițire.

DEGOMÁRE (după fr.) s.f. Eliminare totală sau parțială a sericinei din firele de mătase pentru caracteristici de prelucrare și de calitate mai înalte.

DEGRÁBĂ adv. **1.** La repezeală, repede, iute. 2. De timpuriu, devreme.

DEGRADÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A înjosi. **2.** Tranz. (MILIT.) A aplica pedeapsa degradării. **3.** Refl. A se declasa. **4.** Refl. (Despre sisteme obiecte etc.) A se deteriora, a se ruina. **5.** Tranz. și refl. (despre terenuri) A face să-și piardă sau a-și pierde capacitatea de producție; a deveni neproductiv.

DEGRADÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) degrada. **2.** Înjosire. 3. (DR.) *D. militară* = pierderea gradului în armată, excluderea din rândurile ei și interzicerea de a purta însemnele gradului sau decorații ca urmare a săvârșirii unor fapte. **4.** Modificare a calităților unui sistem, ale unui material etc. care duce la scăderea valorii acestuia. ✧ *Degradarea energiei* = scăderea energiei libere a unui sistem fizic izolat, prin transformări ireversibile care duc la creșterea entropiei. ✧ (CHIM.) *Reacție de d.* = reacție de rupere controlată a legăturilor chimice din molecula unui compus organic. **5.** *Degradarea solului* = scăderea fertilității solului, ca urmare a modificării proprietăților fizice și chimice sub acțiunea unor factori naturali sau antropici. ✧ *Degradarea terenurilor* = îndepărtare totală sau parțială a stratului de sol, ca urmare a eroziunii, a alunecărilor de teren ș.a. *Degradarea mediului* = proces complex de alterare a calității mediului înconjurător datorat interacțiunii om-mediu sau unor cauze naturale (aridizare, erupții vulcanice etc.).

DEGRÁS (< fr.) s.n. Amestec de grăsimi emulsionabile, folosit la tratarea pieilor, pentru a le face mai suple, pliabile etc.

DEGRELLE, Léon (1906–1994), om politic belgian. Fondator al mișcării fasciste *rexiste* (1935); colaborator al Germaniei în timpul celui de al Doilea Război Mondial. S-a exilat în Spania.

DEGRESÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A îndepărta grăsimea de pe obiecte, prin procedee chimice, electrochimice etc., în vederea constatării unor defecte sau pentru prelucrări ulterioare. **2.** A extrage grăsimea dintr-un aliment în scopuri dietetice sau tehnologice.

Hans Georg Dehmelt

DEGRESÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care degresează. 2. S.m. Substanță folosită la degresare (solvenți organici, soluții alcaline etc.).

DEGRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se reduce, care descrește treptat; descrescător.

DEGRESIVITÁTE s.f. Promovare a vânzărilor, prețul scăzând proporțional cu creșterea cantității cumpărate.

DEGREVÁ (< fr.) vb. I tranz. A descărca o persoană de o anumită sarcină sau obligație.

DEGRINGOLÁDĂ (< fr.) s.f. Prăbușire, rostogolire rapidă. ✦ Fig. Decădere.

DEGROSISÓR (după fr. *dégrossisseur*) s.n. Filtru cu stratul alcătuit din pietriș mărunt pentru limpezirea preliminară a apei.

DEGROȘÁRE s.f. Prelucrare, prin așchiere, a unei piese brute, pentru a o aduce la dimensiuni apropiate de cele finale.

DEGUSTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A aprecia cu ajutorul gustului, mirosului, văzului calitățile unui produs alimentar (mai ales vin).

DEGUSTĂTÓR s.m. Persoană care degustă vinurile, lichiorurile și alte produse alimentare.

de HAVILLAND, Olivia (n. 1916), actriță americană de teatru și film. Roluri dramatice și psihologice („Pe aripile vântului", „Verișoara mea Rachel"). Premiul Oscar: 1942 („Destinul doamnei Norris") și 1949 („Moștenitoarea").

DEHIDROGENÁRE (după fr.) s.f. Reacție de eliminare (termică sau catalitică) a hidrogenului din molecula compușilor organici, utilizată pe scară industrială în petrochimie la obținerea hidrocarburilor nesaturate.

DEHIDROGENÁZE (< fr., germ.) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care determină transferul atomilor de hidrogen de pe un substrat către moleculele acceptoare; rol esențial în metabolismul intermediar; transhidrogenaze.

DEHISCÉNȚĂ (< fr., engl.; {s} lat. *dehisco* „a se desface") s.f. Deschidere de la sine a unui fruct uscat, a unui sporange sau a unei antere ajunse la maturitate.

DEHMEL, Richard (1863–1920), poet german. Adversar al naturalismului. Poeme erotice („Femeie și lume") și umanitare.

DEHMELT, Hans Georg (n. 1922), fizician american. Contribuții în domeniul fizicii nucleare și al spectroscopiei ionice. A elaborat (1957) metoda de pompaj optic *(metoda D.)*. Premiul Nobel pentru fizică (1989), împreună cu N.F. Ramsey și W. Pauli.

DE HOOCH v. Hooch.

DEHRA DUN, oraș în N Indiei (Uttaranchal), la poalele Himalayei; 527,8 mii loc. (2001, cu suburbiile). Institut de cercetări forestiere. Stațiune balneoclimaterică. Templu (1699).

DEÍCTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *deiktikos* „demonstrativ") adj. (LINGV.) Care arată, care demonstrează; care întărește un sens.

DEIMOS, satelit al planetei Marte; c. 6 km diametru. Descoperit în 1877 de A. Hall.

DEIR-EL-BAHARI, localit. în Egiptul de Sus, pe malul stâng al Nilului, în apropiere de Teba. Temple ale faraonilor Mentuhotep II, Tutmes III și templul în terase al reginei Hatșepsut.

DEIR-EZ-ZOR (DAYR AZ-ZAWR), oraș în E Siriei, pe Eufrat; 140,4 mii loc. (1994). Expl. de asfalt și sare. Nod de comunicații rutiere.

DEISENHOFER, Johann (n. 1942), chimist german. Contribuții la elucidarea structurii tridimensionale a centrului de reacție a fotosintezei. Premiul Nobel pentru chimie (1988), împreună cu R. Huber și H. Michel.

DEÍSM (< fr.) s.n. Credința în existența unei ființe supreme, principiul și sursa oricărei realități, dar care nu intervine în ordinea naturii, acestea funcționând autonom (Voltaire, J.-J. Rousseau, B. Franklin). ✧ *Deismul englez* = mișcare religioasă din sec. 17–18; a accentuat religia naturală și a respins revelația, dogmele, stabilind temeiuri raționale pentru credința în Dumnezeu (H. de Cherbury, Matthew Tindal).

DEÎMPĂRȚÍT s.m. (MAT.) Primul termen al unei împărțiri.

DEÎNMULȚÍT s.m. (MAT.) Primul factor al unei înmulțiri.

DEJ, municipiu în jud. Cluj, în NV Pod. Transilvaniei, pe stg. Someșului, în apropierea confl. Someșului Mare cu Someșul Mic; 38 639 loc. (2008). Nod de comunicații. Cariere de nisip. Expl. de sare și de tufuri dacitice (Ocna Dejului). Termocentrală. Industrializarea lemnului, celuloză și hârtie. Conf. și tricotaje. Produse refractare și alim. Stațiune balneoclimaterică, sezonieră, cu ape sărate (Ocna Dejului). Centru pomicol. Biserică reformată (sec. 15–16), construită în stil gotic târziu; fosta mănăstire franciscană cu biserică barocă din sec. 18. Muzeu de istorie. Menționat documentar în 1214. Municipiu din 1968.

DEJALÉN s.n. Țesătură de bumbac mercerizată, pentru confecționarea cămășilor, a bluzelor etc.

DEJÉCȚII (< fr., lat.) s.f. pl. **1.** Reziduuri (materii fecale și urină) umane și animale. ✦ Resturi de substanțe provenite din fabrici sau gospodării, care degradează solul sau apele naturale în care se scurg. **2.** *Con de dejecție* v. *con* **(2)**.

DEJNEV 1. Semion Ivanovici (c. 1605–1673), navigator și călător rus. Împreună cu F. A. Popov (1644–1648), pătrunde în M. Ciukotsk, ocolește capul care-i va purta numele și trece în M. Bering, descoperind str. care desparte Asia de America. 2. Cap în extremitatea de NE a Asiei, în pen. Ciukotsk, cel mai estic punct al Asiei, situat la 66°5' lat. N și 169°40' long. V.

Dej. Vedere generală

DeJOHNETTE, Jack (n. 1942), interpret american de jazz. Poli-instrumentist (baterie, claviaturi, voce etc.), reinventează rolul bateristului în ansamblul de jazz.

DEJOJÁRE (după fr. *déjucher*) s.f. Manevră în timpul decolării unui hidroavion de ridicare a acestuia cu *coca* deasupra valurilor, având în apă numai *redanul*, pentru a micşora rezistenţa la înaintare.

DEJUCÁ (< *juca*, după fr. *déjouer*) vb. I tranz. A zădărnici planurile sau uneltirile cuiva.

DEJUGÁ (lat. **disiugare*) vb. I tranz. A scoate boii din jug.

DEJÚN s.n. Masă de prânz; moment când se serveşte această masă. ✧ *Micul d.* = gustarea de dimineaţă.

DEJUNÁ (< fr.) vb. I intranz. A lua masa de prânz; a prânzi.

DEKKER, Thomas (c. 1570-1632), dramaturg şi pamfletar englez. Reprezentant al teatrului elisabetan („Praznicul ciubotarului", „Depravata cinstită"). Proză satirică ilustrând Anglia sec. 16 şi 17 („Abecedarul netotului").

de KLERK, Frederik Willem (n. 1936), om politic sud-african. De mai multe ori ministru. Preşedinte (1989-1994) al Republicii Africa de Sud. Premiul Nobel pentru pace (1993), împreună cu N. Mandela.

DELACROIX, Eugène (1798-1863), pictor romantic, desenator, gravor şi litograf francez. Redă, într-un colorit de mare dinamism, evenimente dramatice contemporane lui („Masacrul din Chios", „Libertatea conducând poporul"). Tablouri cu subiect oriental („Moartea lui Sardanapal"), portrete, naturi moarte, scene de vânătoare, peisaje etc. A ilustrat operele lui Shakespeare, Goethe, Byron, W. Scott ş.a. Autor al unui „Jurnal", cu reflecţii asupra picturii.

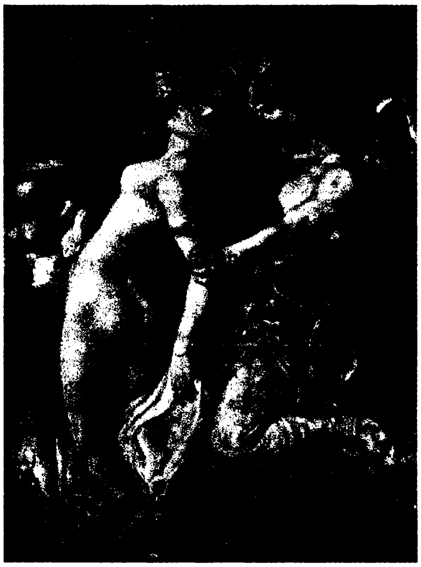

Eugène Delacroix
„Moartea lui Sardanapal" (detaliu)

DELAGOA, golf în SE Africii, la Oc. Indian, pe coasta Mozambicului. Lungime: 112 km; lăţime: 25-40 km. Ad. max.: 16 m. Aici se află portul Maputo.

DELAMBRE, Jean-Baptiste Joseph, cavaler (1749-1822), astronom şi geodez francez. Împreună cu *P. Méchain* a măsurat (1792-1799) arcul meridian între Dunkerque şi Barcelona, în scopul stabilirii sistemului metric. Studii asupra sateliţilor lui Jupiter şi Saturn.

DELANNOY, Jean (n. 1908), regizor francez de film. Creaţie în stiluri şi genuri diferite („Legenda îndrăgostiţilor", „Cocoşatul", „Soarele vagabonzilor").

DELAPIDÁRE (< fr.) s.f. (DR.) Infracţiune care constă în însuşirea, folosirea de către un angajat, în interesul său sau a altcuiva, a unor sume de bani sau a altor bunuri din avutul public, aflate în administrarea sa.

DE LA ROCHE, Mazo (1885-1961), scriitoare canadiană de limbă engleză. Ciclul romanesc de factură clasică „Jalna".

DELAROCHE, Paul Hipolyte (1797-1856), pictor academist francez. Autor de portrete şi pictură istorică („Copiii lui Eduard").

DELATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Denunţător, (fam.) turnător.

DELAŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. Denunţ.

DELAUNAY, Louis Arsène (1826-1903), societar al Comediei Franceze. Roluri, în special, în piesele lui Alfred de Musset.

DELAUNAY 1. Robert D. (1885-1941), pictor francez. Adept al orfismului („Ferestrele simultane prismatice", „Forme circulare cosmice"). Scrieri publicate sub titlul „De la cubism la arta abstractă". **2. Sonia Terk D.** (1885-1979), pictoriţă franceză de origine rusă. Soţia lui D. **(1)**. Lucrări în stilul cubismului şi orfismului („Bal Bullier").

DE LAURENTIIS, Dino (n. 1919), producător italian de film. Stabilit în S.U.A. (1971). A finanţat importante filme italiene postbelice („Orez amar", „La strada", „La dolce vita" etc.). A lucrat cu mari regizori: John Huston, Sidney Lumet, Sidney Pollack, Ingmar Bergman, Miloş Forman.

DE LAVAL, Gustaf (1845-1913), inginer suedez. Inventator al turbinei cu vapori (1883).

DELAVRANCEA 1. Barbu D. (pseud. lui *Barbu Ştefănescu*) (1858-1918, n. Bucureşti), scriitor, avocat şi om politic român. Acad. (1912). Temperament romantic, a cultivat nuvela idilică („Sultănica"), povestirea poematică sau baladescă („Bunicul" şi „Bunica"), basmul nuvelistic. Atras de experimentalismul naturalist, s-a îndreptat spre o proză, populată de eroi inadaptabili („Trubadurul"). Capodoperele sale - „Hagi Tudose" şi „Domnul Vucea" - realizează caractere în sens clasic. Trilogia dramatică „Apus de soare", „Viforul" şi „Luceafărul", accentuat lirică, are în centru figura grandioasă a lui Ştefan cel Mare. Orator remarcabil şi publicist pasionat. De mai multe ori ministru. Primar al Capitalei (1899 şi 1906). **2. Cella D.** (1887-1991, n. Bucureşti), pianistă română. Fiica lui D. **(1.)**. Interpretare sensibilă. Cronici muzicale, memorialistică („Dintr-un secol de viaţă"), proză („Vraja"). 3. **Henrieta D.-Gibory** (1894-1987, n. Bucureşti), arhitectă română. Fiica lui D. **(1)**. A promovat interpretarea modernă, funcţionalistă a tradiţiei naţionale (locuinţe în Bucureşti, Eforie Nord, Balcic ş.a.) şi clădiri publice (Amfiteatrul Spitalului Colţea, Consulatul Franţei).

DELAWARE 1. Fl. navigabil în E S.U.A.; 660 km. Izv. din Apalaşi, trece prin Philadelphia şi se varsă în golful D., printr-un larg estuar. Legat printr-un canal de fl. Hudson şi Chesapeake. **2.** Golf al Oc. Atlantic, pe coasta estică a S.U.A. Lungime: 80 km. Lăţime minimă: 18,5 km. Navigaţie. Ostreicultură. **3.** Pen. pe coasta estică a S.U.A., între G. Chesapeake şi G. D. Relief de câmpie joasă, mlăştinoasă. **4.** Stat în E S.U.A.; 5,3 mii km^2; 783,6 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Dover*. Economie industrial-agrară. Legumicultură, creşterea animalelor, pomicultură.

DELĂSÁ (< *lăsa*, după fr. *délaisser*) vb. I refl. A dovedi neglijenţă, a abandona un lucru început.

DELBET, Pierre (1861-1957), chirurg şi fiziopatolog francez. A descoperit tehnici de chirurgie vasculară şi ortopedie (semnul **D.**, aparat **D.**).

DELBRÜCK, Max (1906-1981), microbiolog american de origine germană. A demonstrat experimental încrucişarea bacteriofagilor şi capacitatea de recombinare a constituenţilor lor genetici. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1969), împreună cu A.D. Hershey şi S.E. Luria.

DEL CHIARO, Anton Maria (1669-după 1727), călător italian, secretar (din 1709) al domnilor Constantin Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino. Lucrarea sa „Revoluţiile Valahiei" este un izvor însemnat pentru cunoaşterea vieţii politice, economice şi culturale a Ţării Româneşti la sfârşitul sec. 17.

Barbu Delavrancea

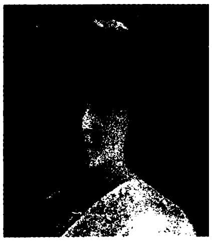

Cella Delavrancea

DÉLCO (< fr.; {s} engl. *D*[ayton] *E*[ngineering] *L*[aboratories] C[o] *O*[hio]) s.n. Cap distribuitor.

DEL CONTE, Rosa (n. 1907), istoric literar italian. Prof. la prima catedră oficială de limba şi literatura română din Italia (1968-1982). Cartea sa „Mihai Eminescu sau despre Absolut" constituie o contribuţie fundamentală la exegeza eminesciană. Traduceri în italiană din T. Arghezi, L. Blaga, M. Sadoveanu şi în româneşte din E. Vittorini, E. Montale şi S. Quasimodo. M. de onoare al Acad. Române (1994).

DEL CREDERE (expr. it.) Termen desemnând acceptarea şi garantarea de către o firmă specializată (numită *agenţie del credere*) sau broker a plăţii unei datorii contractate în vederea cumpărării de hârtii de valoare.

DELEANU, Nicolae (1879-1959, n. Galaţi), fitofiziolog şi biochimist român. A pus în evidenţă procesul de homeostazie a ionilor la diverse specii de plante.

DELEÁTUR (cuv. lat. „să se şteargă") subst. Semn grafic întrebuinţat la corecturi, prin care se arată suprimarea unei litere, unui cuvânt etc.

DELECTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) desfăta, a (se) bucura.

DELEDDA, Grazia (1871-1936), scriitoare italiană. Romane evocând mentalitatea arhaică a lumii sarde, dominată de pasiuni impetuoase („Iedera", „Mama"). Premiul Nobel pentru literatură (1926).

DELEGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A atribui calitatea de delegat **(1, 2)**; a da o delegaţie.

DELEGÁT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. **1.** Care a primit o delegaţie. **2.** Reprezentant al unei organizaţii la o conferinţă, la un congres etc. **3.** Angajat trimis în afara locului de muncă, pentru a îndeplini sarcini de serviciu.

DELEGÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Împuternicire dată unui delegat. **2.** Înscris constatator al împuternicirii date unui delegat. **3.** Colectiv de delegaţi **(2)**.

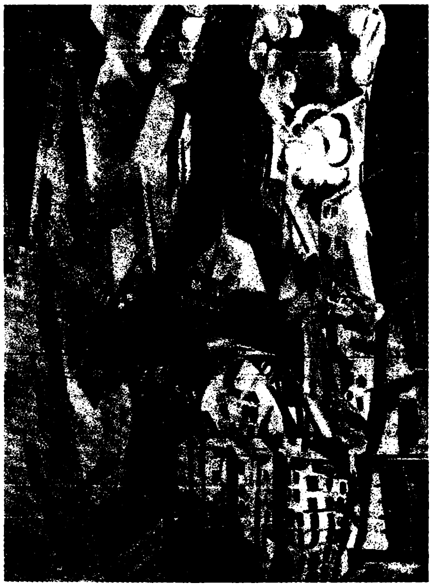

Robert Delaunay: „Turnul Eiffel"

DELENI 1. Com. în jud. Constanța, în pod. Cobadin; 2 413 loc. (2008). Rezervația naturală pereții calcaroşi de la Petroşani (4,8 ha). 2. Com. în jud. Iaşi, 10 381 loc. (2008). Expl. de calcare masive şi de gresii. Apicultură; piscicultură. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1668–1669), palatul Ghica (1730) şi conacul Cantacuzino-Deleanu (sec. 18). 3. Com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 2 514 loc. (2008). Expl. de calcare.

DELEŞTI, com. în jud. Vaslui, în Pod. Central Moldovenesc; 2 569 loc. (2008).

DELEȚÍE (< fr.) s.f. (GENET.) Anomalie cromozomială care constă în pierderea unui fragment cromozomial terminal (o pereche sau câteva perechi de nucleotide).

DELEUZE, Gilles (1925–1995), filozof francez. Influențat de Nietzsche, dezvoltă conceptul de „diferență" şi prezintă raționalitatea ca generatoare de contrarii („Diferență şi repetiție", „Logica sensului", „Nietzsche şi filozofia", scrise în colab. cu Félix Guattari, 1930–1992).

DELFI (DELPHI), oraş antic în Focida (Grecia Centrală), la N de G. Corint. Vestit prin sanctuarul lui Apolo (sec. 8 î.Hr.), printr-un celebru oracol şi prin „Jocurile Pytice", celebrate o dată la patru ani. Vestigii de arhitectură antică (temple, teatrul lui Apolo, coloane votive ridicate în epoci diferite). Muzeu de arheologie. Azi *Dhelfoí.* ✧ *Anchetă D.* = metoda calitativă de previziune, prin care mai mulți experți completează răspunsurile la un chestionar, înainte de a se realiza un consens între ei.

DELFÍN¹ (< lat.) s.m. (ZOOL.) **1.** Cetaceu răpitor cu corpul fusiform, de c. 2–4 m lungime, cu botul alungit şi prevăzut cu numeroşi dinți conici. Bun înotător, este înzestrat cu o inteligență deosebită şi poate fi dresat cu uşurință. Printre cele mai răspândite specii se numără delfinul comun (*Delphinus delphis*), prezent şi în Marea Neagră şi delfinul mare (*Tursiops truncatus*). Majoritatea **d.** trăiesc în mări şi oceane, dar există şi specii de apă dulce (în bazinul Amazonului şi în Gange). **2.** Procedeu tehnic de înot derivat din procedeul fluture, în care sportivul, cu fața în jos, înaintează la suprafața apei prin mişcarea simultană şi simetrică a brațelor, dinainte spre înapoi, coordonată cu bătaia simultană în plan vertical a picioarelor.

DELFIN² (< fr.) s.m. **1.** Titlu purtat în sec. 12–13 de conții ce stăpâneau Dauphiné; din 1349, titlul a fost preluat de moştenitorul prezumtiv al Coroanei franceze. **2.** Succesor prezumtiv al cuiva aflat într-un post important.

DELFINÁRIU s.m. Complex de bazine artificiale cu apă marină în care trăiesc delfini, amenajate pentru cercetarea ştiințifică, dar şi pentru realizarea unor spectacole.

DELFINUL *(Delphinus)*, constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Vulturul şi Pegas. Compusă din zece stele vizibile, cea mai strălucitoare fiind de mărimea 4.

DELFT, oraş în V Olandei; 90,1 mii loc. (1992). Ind. constr. de maşini şi chimico-farmaceutică. Universitate tehnică. Manufacturi de faianță, celebre în sec. 16–19 şi de tapiserie (sec. 16–17). Monumente gotice şi renascentiste. Muzeu de artă. Întemeiat în sec. 11.

DELHI 1. Terit. federal în N Indiei; 1,48 mii km²; 13,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Delhi.* **2.** Oraş în N Indiei, în terit. **D.**; 12,7 mil. loc. (2001, cu suburbiile), format din oraşul vechi, şi oraşul nou, *New Delhi,* care îndeplineşte funcția de capitală. Mare centru financiar şi comercial. Ind. bumbacului, tricotajelor, chimico-farmaceutică, constr. de maşini, încălț., prelucr. lemnului, alim., poligrafică. Universitate. Institut politehnic. Muzee. Teatre. Monumente reprezentative pentru diferite perioade ale artei indiene: Coloana de Fier (sec. 4); Kutb Minar (sec. 13); Jami-Masjid (sec. 17); Lal Kila sau Fortul Roşu, 1638). Străveche aşezare indiană, dezvoltată ca oraş din sec. 11. Musulmanii au construit, succesiv, şapte oraşe, ultimul în 1648. Cap. sultanatului cu acelaşi nume (1206–1526), apoi cap. *Marilor Moguli* (1526–1803). Deşi ocupat în 1803 de englezi, a fost, până în 1858, reşedința împăraților moguli. Centrul răscoalei *şipailor* (1857–1859). În 1911 a început construcția unui cartier rezidențial, *New Delhi.* Cap. Indiei Britanice (1912). V. *New Delhi.*

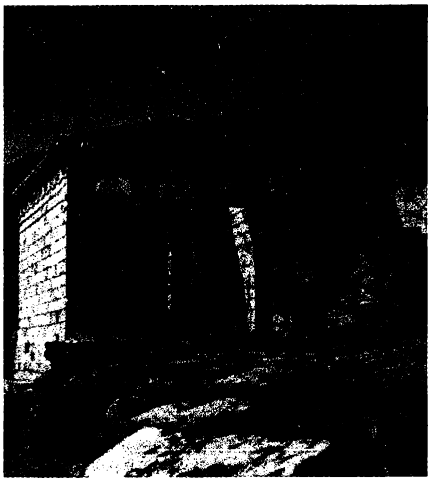
Delfi. Tezaurul atenienilor

DELIBÁŞĂ (< tc.) s.m. (Ev. Med., epoca fanariotă) Şeful gărzii domneşti, al *deliilor* **(1).**

DELIBERÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre membrii unui organ legislativ) A chibzui în comun (şi secret) în vederea unei hotărâri.

DELIBERÁT, -Ă adj. *În mod* ~ = după o chibzuială prealabilă, gândit mai înainte; intenționat; liber-consimțit.

DELIBERATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care deliberează, care ia hotărâri. *Vot d.* v. *vot* **(3).**

DELIBES, Léo (1836–1891), compozitor francez. Opere („Lakmé"), opere bufe şi operete, balete („Coppélia", „Sylvia"), coruri, lieduri.

DELIBES, Miguel (n. 1920), scriitor spaniol. Romane şi nuvele exaltând valorile rurale tradiționale („Drumul", „Umbra lungă a chiparosului").

DELICÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre aspectul unor ființe sau lucruri) Fin, gingaş, grațios; *p. ext.* fragil; (despre ființe) sensibil, slăbuț. ✦ (Despre culori) Discret, atenuat. 2. De calitate bună, fin, ales, distins. 3. (Despre oameni; şi adv.) Plin de grijă; lipsit de asprime, prevenitor. 4. (Despre situații) Greu de rezolvat, în care se cere prudență.

DELICATÉSĂ (< germ.) s.f. (Mai ales la pl.) Produs alimentar cu gust delicat, ales, fin.

DELICATÉȚE (< it., după fr. *délicatesse*) s.f. Finețe, gingăşie; discreție, subtilitate.

DELICIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Foarte gustos, savuros. ✦ Fig. Încântător, fermecător.

DELÍCIU (< *delicium*) s.n. Plăcere intensă; savoare. ✦ Fig. (Fam.) Ceva încântător.

DELÍCT (< fr., lat.) s.n. (DR.) Infracțiune de mai mică gravitate, sancționată cu amendă penală sau cu închisoare corecțională. ✧ *D. civil* = faptă ilicită (care încalcă o obligație instituită prin lege, nu prin contract) săvârşită cu intenție sau din culpă, cauzând altei persoane un prejudiciu şi antrenând obligația autorului ei de a-l repara (în natură sau prin echivalent bănesc) ori de a-l compensa.

DELICTUÁL (< fr.) adj. (Despre o faptă) Care are caracter de delict; delictuos.

DELICVESCÉNȚĂ (< fr.) s.f. Proprietate a unor substanțe solide (clorura de calciu, hidroxidul de sodiu etc.) de a absorbi vaporii de apă din atmosferă până la dizolvarea lor.

DELIGNE, Pierre (n. 1944), matematician francez de origine belgiană. Lucrări de teoria numerelor şi de geometrie algebrică. Medalia Fields (1978).

DELIMITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) mărgini, a (se) limita. ✦ A (se) contura.

DELINCVÉNT, -Ă (< lat.) s.m. şi f. (DR.) Persoană care a săvârşit un delict.

DELINCVÉNȚĂ (< fr.) s.f. (DR.) 1. Săvârşirea de delicte. 2. Delictele săvârşite la un moment dat într-un anumit mediu sau de persoane de o anumită vârstă (ex. **d.** juvenilă).

DELINEÁVIT (cuv. lat. „a desenat") subst. Cuvânt care însoțeşte, într-unul dintre colțurile de jos ale unei gravuri, numele autorului.

DELINTERSÁRE (< *de*^{4}- + *linters,* după germ.) s.f. Îndepărtare, chimică sau mecanică, a firelor scurte (a *lintersului*) de pe semințele de bumbac egrenate, înainte de decorticare.

DELÍR (< fr., lat.) s.n. **1.** (PSIH.) Dezordine mentală care implică îngustarea conştiinței, tulburări de cunoaştere şi de limbaj (halucinații, discurs rupt de realitate). 2. (NEUROL.) Confuzie mentală însoțită de tulburări de percepții exterioare şi de excitații psihomotorii. 3. Fig. Exaltare, frenezie; entuziasm excesiv.

DELIRÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care delirează; (ca) de delir. ✦ Fig. Exaltat, frenetic, excesiv.

DELÍRIUM TREMÉNS (expr. lat. „delir tremurător") subst. Psihoză acută în alcoolismul cronic, care survine în urma privării bruşte de alcool, sau, mai rar, în urma unui consum exagerat, constând dintr-o tulburare de conştiință, agitație intensă, tremurături. Necesită tratament medical de urgență.

DELÍU, -ÍE (< tc.) s.m., adj. (În Ev. Med.) **1.** S.m. Soldat din călărimea uşoară turcă. ✦ (În Țara Românească şi în Moldova) Soldat dintr-un corp de călăreți înființat de Mihai Viteazul; (în perioada fanariotă) soldat din garda domnească. 2. Adj., s.m. (Om) viteaz, îndrăzneț. 3. Adj. Furios, nebun.

DELLA ROBBIA 1. Luca D. (1400–1482), sculptor şi ceramist renascentist italian. Modelaj armonios al formelor şi expresivitate delicată a fizionomiilor

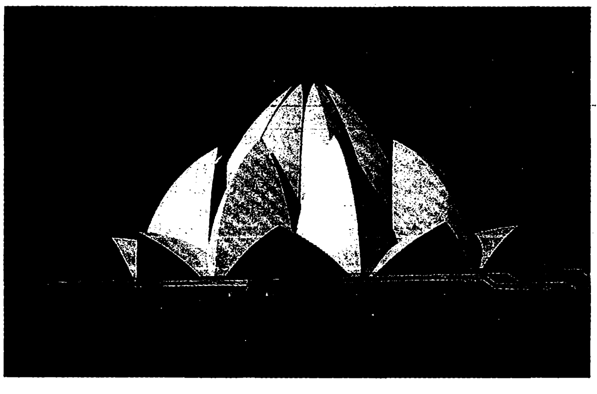
Delhi (2). Templul Lotus

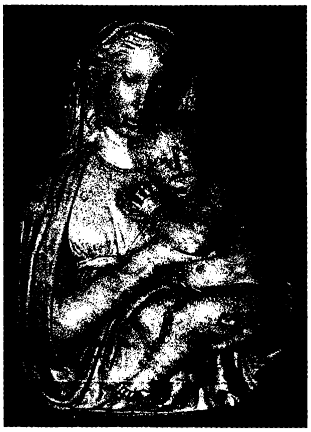

Luca Della Robbia: „Madona cu mărul"

(reliefuri pentru Spitalul inocenților, decorații la Campanila lui Giotto: „Învierea", „Încoronarea Fecioarei", la Florența). Sculpturi în teracotă policromă și emailată, medalioane. 2. **Andrea D.** (1435–1525), sculptor italian. Nepotul lui **D. (1)**. Lucrări elegante și delicate („Fecioara cu Pruncul", „Închinarea magilor").

DELLA VALLE, Francesco (?-după 1545), călător italian. A vizitat (1532 și 1534) Țara Românească și Transilvania, lăsând prețioase informații.

DELLUC, Louis (1890–1924), cineast francez. Pionier al criticii cinematografice („Fotogenia", „Originile cinematografului"). Introduce noțiunea de cineast. Filme („Friguri", „Femeia de nicăieri"). Din 1936 este inițiat premiul **D.**, acordat anual celui mai reprezentativ film francez.

DELMAR, Florentin (pe numele adevărat *Florian Milea*) (1917-1983, n. Focșani), compozitor, pianist și dirijor român. Muzică de teatru, corală și ușoară. Festival și concurs de muzică ușoară, ce-i poartă numele, la Focșani.

DEL MONACO 1. Mario D. (1915-1982), tenor italian. Voce profundă, cu timbru baritonal. Roluri principale în operele lui Verdi, Puccini. Carieră cinematografică („Melodii nemuritoare", „Giuseppe Verdi"). 2. **Giancarlo D.** (n. 1945), regizor italian de operă. Fiul lui **D. (1)**. Regii îndrăznețe, pline de forță.

DÉLNIȚĂ (< sl.) s.f. 1. (În Ev. Med., în Țara Românească) Parte din moșia satului aflată în stăpânirea ereditară a unei familii de țărani, formă de stăpânire specifică obștii. În Moldova se numea *jrebie* sau *jirebie*. 2. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Parte dintr-o anumită subîmpărțire structurală a pământului satului.

DELON, Alain (n. 1935), actor, producător și realizator francez de film. Interpret cu largi disponibilități, de la roluri de capă și spadă sau de acțiune („Zorro", „A fost cândva hoț") la roluri de compoziție („Rocco și frații săi", „Ghepardul", „Samuraiul", „Dl. Klein").

DE LONG, George Washington (1844-1881), navigator și explorator polar american. În 1881 participă la o expediție arctică, intenționând să ajungă la Polul Nord. Descoperă arh. Noua Siberie, ins. Jeannette și Henriette, ajunge la gura fl. Lena, dar moare înghețat.

Alain Delon

Mario Del Monaco

DELORME (DE L'ORME), Philibert (c. 1515-1570), arhitect francez. Considerat inițiatorul arhitecturii clasice franceze (Palatul Tuileries din Paris și castelele Anet, Saint-Germain-en-Laye). Lucrări de arhitectură.

DELORS, Jacques (n. 1925), economist și om politic francez. Socialist. Președinte (1985–1994) al Comisiei Comunităților Europene (de la 1 nov. 1993, Uniunea Europeană).

DELOS (DHÍLOS) 1. Ins. grecească în M. Egee, cea mai mică din arh. Cicladelor; 3,15 km^2. Relief stâncos cu alt. max. de 107 m. Vestigii arheologice. 2. **Liga Maritimă de la ~**, confederație a orașelor-stat din Grecia antică (cu excepția Spartei, Argosului și Tebei), constituită în 478/477 î.Hr. sub hegemonia Atenei; s-a destrămat în timpul Războiului Peloponesiac (431–404 î.Hr.). Cunoscută și sub numele de *Prima Ligă Maritimă Ateniană.*

DEL RIO, Dolores (1905–1983), dansatoare și actriță mexicană de film. După ce s-a lansat la Hollywood („Floarea din Mexic"), a jucat în Mexic, contribuind la afirmarea școlii naționale de film („Maria Candelaria", „La cucaracha").

DELSARTE, Jean (1903–1968), matematician francez. Membru fondator al grupului *Bourbaki*. Lucrări de teoria numerelor și de funcții speciale.

DELTA AMACURO, terit. federal în Venezuela, în delta fl. Orinoco; 40,2 mii km^2; 97,9 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Tucupita*. Expl. forestiere și de petrol. Trestie de zahăr. Creșterea animalelor.

DELTA DUNĂRII, unitate joasă de relief, în zona de vărsare a Dunării în Marea Neagră. La ceatalul Ismail, Dunărea se desparte în brațele Chilia și Tulcea, iar după c. 17 km, brațul Tulcea se ramifică, în brațele Sulina și Sf. Gheorghe. Supr.: 5 050 km^2 (4 340 km^2 pe terit. României și 710 km^2 pe terit. Ucrainei). Spațiul deltaic este format din grinduri (Chilia, Letea, Caraorman, Sărăturile ș.a.), mlaștini, ghioluri, canale, gârle și lacuri (Merhei, Matița, Gorgova, Fortuna, Roșu, Puiu etc.). Vegetație bogată, formată din stufărișuri și rogozuri, plante acvatice etc. Pe grinduri apar păduri de foioase. Fauna este variată. Numeroase păsări (oaspeți de vară, de iarnă și de pasaj) ca berze, rațe și gâște sălbatice, călifarul alb și roșu, cormorani, egrete, lebede, cea mai mare colonie de pelicani din Europa. Loc de iernat pentru gâsca polară cu gâtul roșu. Importantă zonă piscicolă, cinegetică și turistică. **D.D.**, împreună cu complexul lagunar Razim-Sinoe, lunca Dunării, începând de la Cotu Pisicii și marea teritorială până la izobata de 20 de m, este declarată Rezervație a Biosferei (580.000 ha). Are și statut de zonă umedă de importanță internațională și Sit al patrimoniului natural universal. Cuprinde mai multe zone de conservare speciale, printre care pădurile Letea și Caraorman, sărăturile Murighiol, rezervațiile Roșca-Buhaiova și Periteasca-Leahova și ins. Popina.

DELTAPLÁN s.n. Aparat de zbor fără motor, cu o aripă triunghiulară flexibilă; poate plana în curentul de coastă sau în curentul termic ascensional. Se manevrează prin schimbarea poziției corpului. V. și *motodeltaplan.*

DÉLTĂ (< fr.) s.f. Relief de acumulare, în zona de vărsare a unei ape curgătoare într-un lac sau în mare (unde aceasta se desparte în mai multe brațe), realizat în urma acumulării aluviunilor, în condițiile acțiunii reduse a curenților litorali și a lipsei mareelor. Cea mai mare **d.** din lume: Gange-Brahmaputra (80 000 km^2).

DELTOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *deltoeidos* „în forma literei delta") adj., s.m. 1. Adj. În formă de triunghi. 2. S.m. Mușchi din regiunea umărului, în forma literei grecești delta întoarse (∇), care participă la rotația brațului.

DELÚVIU ({s} lat. *deluo* „a spăla") s.n. Material sedimentar detritic provenit din alterarea sau dezagregarea rocilor aflat în echilibru temporar pe versanți sau deplasându-se sub acțiunea gravitației.

DELVAUX, André (1926–2002), regizor belgian de film. Creații situate între imaginar și real; inovații tehnice privind culoarea, montajul și sunetul („Într-o seară, un tren", „Frumoasa", „Benvenuta").

DELVAUX, Paul (1897–1994), pictor belgian. Reprezentant al suprarealismului („Mâinile", „Trenul de noapte").

DEL VECCHIO, Giorgio (1878–1970), filozof italian al dreptului. Fondator al „Revistei internaționale de filozofie a dreptului". A susținut caracterul logic și fundamentele raționale ale dreptului („Conceptul de drept", „Dreptul internațional și problema păcii"). M. de onoare al Acad. Române (1933).

DEMAGNETIZÁRE (după fr. *démagnétisation*) s.f. Proces de trecere a unui corp sau material din stare de magnetizare în stare neutră, prin introducere într-un câmp magnetic de sens contrar sau prin încălzire la o temperatură superioară punctului Curie.

DEMAGÓG (< fr., gr. *demos* „popor" + *agogeo* „a conduce") s.m. 1. (În Grecia antică) Conducător al unei grupări democratice. 2. Persoană care caută să-și creeze popularitate prin discursuri bombastice, promisiuni mincinoase etc.

DEMAGOGÍE (< fr., gr.) s.f. Înșelare a opiniei publice prin promisiuni mincinoase, practicată de politicieni pentru a-și face popularitate; atitudine de demagog **(2).**

DE MAN, Paul (1919–1983), critic și teoretician literar american de origine belgiană. Promotor al mișcării deconstructiviste în S.U.A. („Orbire și vedere interioară", „Alegoriile lecturii").

DEMARÁ (< fr.) vb. I intranz. 1. (Despre autovehicule) A face să treacă din repaus în mișcare; a porni. 2. (SPORT) A porni în viteză.

DEMARÁJ (< fr.) s.n. 1. Acțiunea de a demara. 2. Dezlegarea odgoanelor unei corăbii.

DEMARCÁ (< fr.) vb. I 1. Tranz. A însemna printr-o linie; a delimita. 2. Refl. (SPORT) A scăpa de sub supravegherea adversarului.

DEMARCĂRE s.f. Acțiunea de a (se) demarca și rezultatul ei.

DEMARCÁȚIE (< fr.) s.f. Delimitare. (DR.) Stabilirea frontierei dintre două state sau dintre două suprafețe de teren.

DEMÁRKETING s.n. Strategie de marketing (frecvent utilizată pe piața energiei, aluminiului etc.) adoptată în vederea reducerii cererii unor mărfuri.

DEMARÓR (< fr.) s.n. Instalație care servește la pornirea motoarelor cu ardere internă sau punerea sub tensiune a unei mașini electrice.

DEMASCÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. 1. A(-și) scoate masca. 2. Fig. A da pe față gândurile. 3. A descoperi inamicului un obiectiv sau o acțiune.

DEMATERIALIZÁRE (< fr.) s.f. 1. Acțiunea de a face să se piardă sau a pierde caracteristicile materiei sau chiar materia. 2. (EC.) *D. titlurilor* = a) înlocuirea titlurilor de valoare tipărite pe hârtie cu înscrierea valorilor mobiliare în conturile organismelor emitente (pentru împrumuturi, obligațiuni etc.) sau prin intermedierea agenților de schimb și a băncilor.

Delta Dunării. Colonie de pelicani

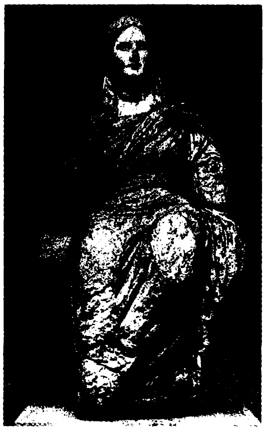

Demeter

DEMATERIALIZÁT, -Ă adj. (Poetic) Care a pierdut însuşirile materiale.

DEMAVEND (DAMĀVAND), vulcan stins în N pod. Iran, cel mai înalt vf. din masivul Elburz. Alt.: 5 604 m (după alte date, 5 671 m). Domină oraşul Teheran.

DE MAX, Eduard (1869-1924, n. Iaşi), actor francez de origine română. Interpret al rolurilor din tragediile clasice. Primul străin admis societar al Comediei Franceze.

DEMBITZKI, Henrik (1830-1906), caricaturist şi ilustrator român de origine polonă. Desene satirice cu caracter antimonarhic şi antiprusac.

DEMÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Scădere sau dispariție a unei grupe ori a majorității funcțiilor psihice, care duce treptat la pierderea capacității intelectuale a individului, şi la un comportament aberant, datorată tulburărilor structurale sau degenerării creierului; nebunie. ✧ *D. senilă* = d. de tip Alzheimer.

DEMÉNY Lajos (n. 1926, sat Filipişu Mic, jud. Mureş), istoric maghiar din România. Studii şi cercetări în domeniul istoriei medievale şi al tiparului („Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551-1553", „Diplomatarul secuiesc", în colab.).

DEMÉRS s.n. Intervenție pentru obținerea unui anumit rezultat.

DEMETER (în mitologia greacă), zeița agriculturii şi a cerealelor. Sora lui Zeus şi una dintre soțiile acestuia; mama Persefonei. La romani, *Ceres*.

DEMETER, Wilhelm (n. 1936, Zau de Câmpie, jud. Mureş), sculptor german din România. Compoziții („Portret") şi sculpturi monumentale („Pescăruş", Tulcea), realizate în special din oțel inoxidabil.

DEMETRESCU, Camil (1913-1992, n. Brăila), diplomat şi om politic român. Național-țărănist. A participat la pregătirea loviturii de stat de la 23 august 1944. Arestat şi condamnat pentru convingerile sale politice (1947-1964). Memorii.

DEMETRESCU, Gheorghe (1885-1969, n. Bucureşti), astronom român. Acad. (1955). A pus bazele seismologiei româneşti, înființând rețeaua de stații seismice. Director al Observatorului Astronomic din Bucureşti (1943-1963).

DEMETRESCU, Traian (Tradem) (1866-1896, n. Craiova), scriitor român. Lirică anticipând sensibilitatea bacoviană („Senzitive"), jurnal în proză („Intim"), articole („Profile literare").

DEMETRIAD, Alexandru (1903-1983, n. sat Putini, jud. Bacău), pianist român. Repertoriu larg, cu predilecție pentru romantici (concertele de Brahms).

DEMETRIADE, Aristide (1871-1930, n. sat Valea Rației, jud. Buzău), actor român. Tragedian cu bogate resurse, reputat interpret al lui „Hamlet". Protagonist şi corealizator al filmului „Independența României".

DEMETRIADE, George G. (1860-1923, n. Iaşi), medic român. A instituit dispensarizarea bolnavilor de sifilis în România. Lucrări privind sifiloza testiculo-epididimară, nefrita şi laringopatiile terțiare.

DEMETRIADE, Mircea (1861-1914, n. Ocnele Mari), scriitor român. Reprezentant al simbolismului retoric („Fabule", „Făt-Frumos"). Teatru („Visul lui Ali"). Protagonist şi corealizator al filmului „Independența României".

DEMETRIOS din Callatis (sec. 3 î.Hr.), învățat grec. Autor al unei renumite cărți de geografie şi istorie a regiunilor pontice, intitulată „Despre Asia şi Europa".

DEMETRIOS POLIORCETES (c. 337-283 î.Hr.), general macedonean. Denumit Poliorcetes (asediatorul de oraşe). A participat la luptele dintre diadohi alături de tatăl său, Antigonos Monophthalmos, până la bătălia de la Ipsos (301 î.Hr.). Rege al Macedoniei (294-287 î.Hr.); făcut prizonier de Seleucos I Nicator (286 î.Hr.), a murit în captivitate.

DEMETRIUS, Lucia (1910-1992, n. Bucureşti), scriitoare română. Romane („Tinerețe") şi nuvele erotice („Destine"). Piese de teatru teziste („Trei generații").

DEMIAN, Traian (1927-1995, n. sat Războieni, jud. Alba), inginer român. A proiectat şi realizat aparate şi sisteme pentru măsurarea momentelor de frecare. Preocupări în domeniul roboților industriali.

DEMIDOV, Anatoli Nikolaevici (1812-1870), prinț rus. Cartea sa „Călătorie în Rusia meridională şi Crimeea prin Ungaria, Valahia şi Moldova", conține informații privind Principatele Române. A vizitat Bucureştiul în 1837.

DEMILITARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A desființa forțele armate, armamentul, instalațiile militare de pe un anumit teritoriu, în general în urma unei convenții internaționale.

DE MILLE, Cecil B. (1881-1959), regizor de film şi producător american. Unul dintre întemeietorii Hollywood-ului. Fondator şi conducător al companiei Paramount. Descoperitor de talente actoriceşti şi maestru al spectacolului cinematografic, îndeosebi în filmele sale de mare montare („Stigmatizata", „Cele 10 porunci", „Regele regilor", „Semnul crucii", „Cleopatra", „Seceră vântul sălbatic"). Premiul Oscar: 1950 (special); 1952 („Cel mai mare spectacol").

DEMINÁ (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta sau a face inofensive minele dintr-un baraj de mine.

DEMINERALIZÁRE (după fr. *déminéralisation)* s.f. **1.** Eliminare din apă (termic, fizic sau chimic) a sărurilor dizolvate, pentru întrebuințări ulterioare (ind. chimică, ind. farmaceutică etc.). **2.** (MED.) Eliminare exagerată a sărurilor minerale din organism (în tuberculoză, caşexie, cancer).

DEMIREL, Süleyman (n. 1924), om politic turc. Preşedinte al Turciei (1993-2000). Prim-min. (1965-1980, cu întreruperi, 1991-1993).

DEMÍSIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Manifestare de voință, de regulă în scris, prin care o persoană cu o funcție aduce la cunoştința organului emitent al actului de numire că nu mai doreşte să dețină funcția respectivă.

DEMISIONÁ (< fr.) vb. I intranz. A-şi prezenta demisia.

DEMISÓL (< cuv. fr. *demi* „jumătate" + *sol*) s.n. Parte a unei clădiri situată pe jumătate sub nivelul solului.

DEMÍTE (lat. *demittere,* după fr. *démettre*) vb. III tranz. A scoate din funcție; a destitui.

DEMITÉNȚĂ (< fr.) s.f. (ARTE PL.) Ton care leagă armonios părțile de umbră de cele de lumină într-o gravură, într-o pictură.

DEMITIZÁ vb. I tranz. A înlătura o aureolă, un mit din jurul cuiva sau a ceva.

DEMITIZÁRE s.f. **1.** Atitudine filozofică de negare a ideilor supralicitate până la a deveni *mituri,* figurat vorbind. **2.** Reacție la convenții care împiedică înnoirea.

DEMITOLOGIZÁRE s.f. Încercarea teologiei protestante de eliminare a elementelor biblice care țin de mitologie din doctrina creştină.

DEMIÚRG (< fr., lat., gr. *demiourgos,* din *demios* „public" + *ergazomai* „a lucra") s.m. (La Platon) Inteligența cosmică care a dat formă lumii sensibile, divinitatea care a creat lumea materială (la gnostici); *p. ext.* principiu creator.

DEMN, -Ă (lat. *dignus*) adj. **1.** Vrednic (de...). ✦ Capabil. **2.** Corect; sobru, grav.

DEMNITÁR (< *demn,* după fr.) s.m. Înalt funcționar de stat.

Gheorghe Demetrescu

Süleyman Demirel

DEMNITÁTE (< lat.) s.f. **1.** Autoritate morală, prestigiu. ✦ Gravitate. **2.** Înaltă funcție de stat.

DEMO subst. **1.** Înregistrare demonstrativă, care precedă înregistrările propriu-zise destinate editării. **2.** Casetă (CD) de popularizare a unui interpret sau piese, fără valoare comercială.

DEMOBILIZÁ (< fr., 2 rus.) vb. I tranz. **1.** A trece armata de la mobilizare la starea de pace; a lăsa la vatră efectivele militare. **2.** Fig. A face să slăbească tenacitatea cuiva; a descuraja.

DEMOCRÁT, -Ă (< fr.; {s} gr. *demos* „popor" + *kratos* „putere") adj., s.m. şi f. (Adept) al democrației, militant pentru democrație.

DEMOCRÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Propriu democrației; bazat pe principiile democrației.

DEMOCRATÍSM (< rus, fr.) s.n. Principiile care exprimă şi asigură libertățile democratice.

DEMOCRATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A reorganiza un stat, o instituție pe baze democratice.

DEMOCRAȚÍE (< fr.; gr. *demokratia: demos* „popor" + *kratos* „conducere") s.f. **1.** (În Grecia antică) Conducere exercitată de cetățeni (excluzând însă femeile şi sclavii); opusă *aristocrației.* ✧ *D. directă* = **d.** care implică participarea nemijlocită a tuturor membrilor societății la decizie şi conducere. D. *indirectă (reprezentativă)* = **d.** în care membrii unei societăți nu participă direct la guvernare, ci prin reprezentanți aleşi de ei şi care răspund în fața lor. **2.** (În societatea modernă) Suveranitatea poporului exprimată nu direct, ci prin reprezentanți. **D.** presupune câteva principii generale: parlament reprezentativ, separația puterilor în stat, domnia legii (în opoziție cu domnia forței), garantarea drepturilor civile, proporție optimă între democrația orizontală (principiul participării generale la conducere) şi democrația verticală (principiul ierarhiei). 3. Sistem de exercitare a voinței grupurilor profesionale şi sociale (**d.** socială, **d.** industrială, **d.** economică, **d.** creştină etc.). ✧ *D. socială* = mod de viață (în stil de societate) al cărui nucleu este etosul egalitar (care cere membrilor societății să se considere socialmente egali). *D. creştină* = doctrină care susține necesitatea aplicării spiritului creştin la organizarea social-econòmică a societății; propune guvernarea în beneficiul tuturor claselor.

DEMOCRIT din Abdera (c. 460-c. 370 î.Hr.), filozof grec. Principalul întemeietor al atomismului. După **D.,** natura este alcătuită din vid şi atomi, particule materiale indivizibile, eterne şi invariabile.

DEMODÁ (< fr.) vb. I refl. A nu mai corespunde modei; a se învechi.

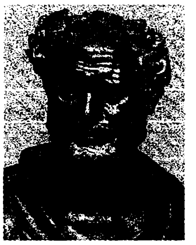

Democrit

DEMODULÁRE (după fr.) s.f. (TELEC.) Obținere a semnalului primar dintr-un semnal modulat.

DEMODULATÓR (< fr., engl.) s.n. Circuit electric în care se efectuează demodularea oscilațiilor de înaltă frecvență.

DEMOGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține demografiei, referitor la demografie. ✧ *Factor d.* = factor care exprimă caracteristicile dinamice, cantitative și calitative ale populației (densitate, mișcare naturală, repartiție, structură, mobilitate etc.). *Politică d.* = sistem de măsuri (economice, sociale, sanitare, juridice, educative etc.) inițiate de un stat în scopul influențării caracteristicilor cantitative și calitative ale populației.

DEMOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *demos* „popor" + *graphie* „descriere") s.f. Știință care, folosind metode statistice, studiază fenomene și procese din cadrul populației umane privind îndeosebi numărul, repartiția geografică, pe medii de viață socială, structura și mișcarea naturală a populației (nașteri, decese, căsătorii), stabilind cauzele și tendințele de perspectivă ale acesteia. ✧ *D. pură* sau *formală* acoperă domeniul culegerii informațiilor despre populații și al prelucrării lor cu ajutorul unor procedee statistice (standard). *D. socială* se referă la studierea determinanților sociali ai fenomenelor demografice. *D. istorică* se ocupă cu studierea populațiilor vechi și, în special, a celor pentru care nu există date statistice moderne.

DEMOLÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A dărâma o construcție, în vederea amplasării unei construcții noi, a amenajării unei utilități publice etc. ✦ Fig. A distruge.

DÉMON (< fr., lat. m. *demon*, gr. *daimon* „geniu protector, zeu") s.m. 1. (În mitologia greacă) Spirit bun sau rău care dirijează destinul unui om, al unei cetăți etc. 2. (În religiile creștină, mozaică și mahomedană) Diavol, drac. 3. Fig. Om rău. 4. (În scrierile romantice) Personificare a eroismului, curajului, frumuseții fizice. ✦ (În poezie) Geniu al neliniștii care stârnește pasiuni.

DEMONETIZÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A retrage din circulație anumite monede. 2. A devaloriza semne bănești. 3. Refl. Fig. A-și reduce sau a-și pierde valoarea; a se deprecia, a se banaliza.

DEMONETIZÁRE s.f. (FIN.) Retragerea din circulație a unui semn monetar (bancnotă sau monedă). ✦ *Demonetizarea aurului* = renunțarea la folosirea oficială a aurului pentru îndeplinirea funcțiilor monetare care îi erau atribuite. În 1978, FMI a demonetizat în mod oficial aurul, încetând astfel rolul lui monetar.

DEMONIÁC, -Ă (< fr., lat.) adj. Demonic.

DEMÓNIC, -Ă (< it., lat.) adj. Diabolic; demoniac.

DEMONIZÁT, -Ă adj. și s.m. (În „Noul Testament") (Persoană) posedat(ă) de demon, acționând numai după voia acestuia.

DEMONOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *daimon* „geniu protector, zeu" + *logos* „știință") s.f. 1. Studiul credințelor populare despre demoni. 2. Doctrină religioasă despre spiritele rele.

DEMONSTRÁ (< fr., lat. 2, rus.) vb. I. 1. Tranz. A convinge, prin argumente, prin exemple, prin raționamente, adevărul sau neadevărul unei afirmații, al unui fapt etc. 2. Intranz. (Despre oameni) A manifesta.

DEMONSTRATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care folosește pentru a demonstra; ilustrativ. ✧ *Pronume d.* = pronume care arată locul în timp și spațiu al obiectului față de vorbitor. 2. (Despre manifestări) Care exprimă ostentativ un sentiment.

DEMONSTRÁȚIE (< fr., lat., 4 rus.) s.f. 1. Argumentație cu exemple concrete a unui fapt; demonstrare. ✦ (LOG.) Raționament valid pornind de la premise adevărate. 2. Calcule, raționamente etc. prin care se dovedește adevărul unei teoreme. 3. (PEDAG.) Explicarea intuitivă a unui fenomen prin producerea lui în fața elevilor. 4. Acțiune a unor categorii socio-profesionale în sprijinul unor revendicări; manifestare populară cu prilejul unor aniversări.

Demostene

DEMONTÁ (< fr.) vb. I tranz. A separa grupuri de piese dintr-o mașină, fără a le distruge; a desface în elementele componente. ✦ Fig. A descuraja, a deprima.

DEMORALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) descuraja, a (se) deprima.

DE MORGAN, Augustus (1806-1871), logician și matematician englez. Considerat, alături de G. Boole, întemeietor al logicii simbolice („Logica formală").

DÉMOS (cuv. gr.) s.n. (În Grecia antică) Denumire dată oamenilor liberi, cu drepturi politice depline, dintr-un polis.

DEMOSCOPÍE ({s} gr. *demos* „popor" + *skopeo* „a privi") s.f. 1. Termen utilizat pentru cercetarea opiniei publice prin sondarea unor eșantioane de populație. 2. Termen utilizat în știința geopoliticii pentru studiul raportului de mărime dintre populații și terit. etnice.

DEMOSTENE (384-322 î.Hr.), om politic și orator atenian. Conducător al partidei antimacedonene, a combătut politica lui Filip II într-o serie de discursuri („Filipicele"); s-a sinucis.

DEMOSTHEN, Atanase (1845-1925, n. Brăila), medic militar român. General. Inițiator (după 1900) al primelor manevre militare sanitare.

DEMÓTICĂ (< fr., cf. gr. *demotikos* „popular") adj. *Scriere ~* = scriere cursivă în Egiptul antic (sec. 7-5 î.Hr.) Mai ușor de executat, avea structuri identice cu scrierea hieroglifică, din care deriva. Fragmente de inscripții **d.** au fost descoperite pe piatra de la Rosetta.

DEMPSEY, Jack (pe numele adevărat *William Harrison*) (1895-1983), boxer american. A cucerit titlul mondial la categoria grea în 1919 și l-a păstrat până în 1926.

DEMÚLT adv. Cu mult timp înainte, de multă vreme.

DEMULTIPLEXÓR s.n. Element utilizat pentru distribuirea datelor sau a semnalelor electrice de la o sursă unică pentru o destinație precis selectată.

DEMULTIPLICÁRE (după fr. *démultiplication*) s.f. Reducere a turației unui sistem tehnic cu ajutorul unui mecanism reductor.

DEMY, Jacques (1931-1990), regizor francez de film. Creatorul unei formule originale de film muzical („Umbrelele din Cherbourg", „Domnișoarele din Rochefort", „Piele de măgar").

DENÁR (lat. *denarius*) s.m. 1. Monedă de argint în Roma antică. 2. Monedă de aur arabă, a circulat în Ev. Med. în țări din Europa.

DENATURÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A schimba (intenționat) înțelesul, natura unor idei; a deforma **(1)**, a falsifica **(3)**. 2. A adăuga unui produs un denaturant.

DENATURÁNT (< fr.) s.n. Substanță adăugată unui produs, pentru a-l face impropriu altor utilizări decât cea destinată (denaturarea alcoolului tehnic).

DENDRINO, Gherase (1901-1973, n. Turnu Măgurele), compozitor și dirijor român. Operete („Lăsați-mă să cânt", „Lysistrata"), muzică ușoară, muzică de film.

DENDRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore") s.f. 1. (HIST.) Prelungire cu caracter arborescent a corpului celulei nervoase, prin care influxul nervos se propagă spre corpul celulei. 2. Concreștere a unui mare număr de indivizi care aparțin aceleiași specii minerale cristaline; are aspect arborescent (ex. **d.** de aur, **d.** de cupru nativ).

DENDROCRONOLOGÍE (< germ.; {s} gr. *dendron* „arbore" + *khronos* „timp" + *logos* „studiu") s.f. Metodă de datare bazată pe studiul inelelor anuale de creștere ale copacilor.

DENDROLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază plantele lemnoase (arbori și arbuști).

DENDROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină care se ocupă cu măsurarea mărimilor arborilor și arboretului; taxație forestieră.

DENDROMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore" + *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsurare indirectă a înălțimii arborilor.

DENEB, cea mai strălucitoare stea din constelația Lebăda, situată la c. 1 000 ani-lumină de Soare; mărime stelară: 1,3.

DENEGÁRE (< *negare*, după fr. *dénégation*) s.f. Acțiunea de a tăgădui; a refuza. ✧ (DR.) *D. de dreptate* = refuz justificat, al unui organ juridic de a soluționa o pricină.

DENEUVE, Catherine (pe numele adevărat C. *Dorléac*) (n. 1943), actriță franceză de film. Evoluează de la partituri de ingenuă („Umbrelele din Cherbourg") la roluri de mare finețe psihologică, atât în registrul dramatic („Repulsie", „Ultimul metrou"), cât și în cel comic („Viață la castel").

DENG XIAOPING (1904-1997), om politic chinez. Personalitate proeminentă a vieții politice din China. Secretar general (1956-1967) și vicepreședinte (din 1977) al C.C. al Partidului Comunist Chinez. Vicepreședinte al Consiliului de Stat (1954, 1975-1976 și 1977-1980). Vicepreședinte (1975-1976) și președinte (1981-1990) al Comisiei Militare a C.C. al Partidului Comunist Chinez. A contribuit la inițierea unui amplu program reformator al societății chineze.

DENICOTINIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A reduce conținutul de nicotină din tutun.

DÉNIE (< sl.) s.f. (În ritualul creștin ortodox) 1. Serviciu divin compus din vecernie, utrenie și ceasul întâi, din perioada Postului Mare, mai ales în Săptămâna Patimilor. 2. Priveghere.

DENIGRÁ (< fr., lat. *denigrare* „a înnegri") vb. I tranz. A ponegri, a defăima.

DENIGRATÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. 1. Adj. Care denigrează. 2. S.m. și f. Persoană care denigrează.

DENIKIN, Anton Ivanovici (1872-1947), general rus. Unul dintre principalii conducători ai „albilor" în timpul Războiului Civil (1918-1920).

DE NIRO, Robert (n. 1943), actor american de teatru și film. Tehnică interpretativă complexă, dublată de inteligență și sensibilitate („Șoferul de taxi", „New York, New York", „Vânătorul de cerbi", „Incoruptibilii", „A fost odată în America"). Premiul Oscar: 1974 („Nașul", partea a II-a).

DENIS, Maurice (1870-1943), pictor și teoretician de artă francez. Debut influențat de „Arta 1900" („Muzele"); aderă apoi la gruparea „Nabi". Teoretician al simbolismului („Noi teorii asupra artei moderne și artei sacre"). Pictură religioasă (biserica din Le Vésinet), monumentală (plafonul Teatrului Champs-Élysées) și de șevalet.

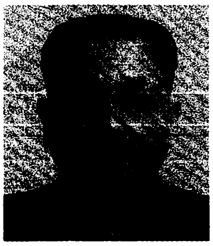

Deng Xiaoping

DENISCHI, M. Aurel (1921–1992, n. Horia, jud. Neamț), medic român. Contribuții în chirurgia reparatorie funcțională.

DENISIPÁRE s.f. Înlăturare a depunerilor de aluviuni mijlocii de pe fundurile bazinelor.

DENISIPATÓR s.n. Bazin pentru curățirea apei prin denisipare.

DENITRIFICÁRE (după fr. *dénitrification*) s.f. Reducere a azotaților sau azotiților din sol până la azot liber sau oxizi de azot (care se degajă în atmosferă) datorită activității microorganismelor anaerobe; scade fertilitatea solurilor.

DENIVELÁRE s.f. **1.** (GEOGR.) Diferență de nivel între două unități morfologice limitrofe. ✦ Accident de teren pozitiv (ex. *movilă*) sau negativ (ex. *crov*). **2.** Coborâre sau ridicare a nivelului unei construcții, a unei șosele etc. datorită deplasării sau tasării terenului. **3.** Mărime egală cu diferența dintre nivelurile unei construcții înainte și după denivelare **(2)**.

DENIZLI, oraș în SV Turciei asiatice, pe râul Menderes; 275,4 mii loc. (2000). Expl. de min. de magneziu, lignit, cromite. Izvoare minerale. Ind. textilă și a piel.

DENJOY, Arnaud (1884–1974), matematician francez. Lucrări de analiză matematică. Contribuții în teoria funcțiilor de variabilă reală; a introdus integrala care-i poartă numele. M. coresp. al Acad. Române (1957).

DENKEYRA (DENKYRA), vechi regat african constituit pe terit. Ghanei în jurul anului 1600. Potrivit tradiției, regii săi au migrat în N, S și V, stabilindu-se în cele din urmă pe *Coasta de Aur*. Încorporat în regatul *Așanti* (sec. 18).

DENKTAȘ, Rauf R. (n. 1924), jurist și om politic cipriot de origine turcă. Președinte al „statului autonom și federat" turc al Ciprului (1975–1983) și al „Republicii Turce a Ciprului de Nord" (din 1983).

DENOMINALIZÁRE s.f. (EC.) Reducere a valorii semnelor bănești.

DENOMINATÍV (< fr., lat.) adj. *Verb* ~ = verb derivat de la un substantiv sau de la un adjectiv.

DENOMINÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Denumire, numire.

DENOTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A arăta, a indica.

DENOTÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** (LOG.) Totalitatea indivizilor la care se aplică un cuvânt; sferă **(4)**. **2.** Sensul stabil și analizabil în afara contextului unui cuvânt. Se definește prin opoziție cu *conotație*.

DENS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri sau substanțe) Cu densitate mare; compact. ✧ (MAT.) *Mulțime d.* = mulțime ordonată pentru care între oricare două elemente există un al treilea element.

DENSIGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} lat. *densus* „dens" + gr. *gramma* „scriere") s.f. Scară gradată care servește la corelarea valorilor densităților exprimate în unități de măsură.

DENSIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodele de măsurare a densității substanțelor.

DENSIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *densus* „dens" + gr. *metron* „măsură") s.n. *Areometru* cu greutate constantă, indicând densitatea lichidului în care a fost cufundat.

Catherine Deneuve

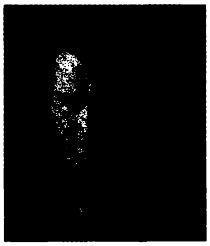

Robert de Niro

Ovid Densusianu

Nicolae Densușianu

DENSITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Mărime fizică exprimând raportul dintre masa și volumul unui corp, egală cu masa unității de volum a acestuia; masă volumică. Se măsoară în kg/m^3. ✧ *D. optică* v. *extincție*. *D. relativă* = raportul dintre densitatea unui corp și densitatea altui corp de referință. **2.** Mărime definită care caracterizează repartiția spațială a unor ființe, a unor mărimi etc. ✧ *Densitatea (medie a) populației* = numărul de locuitori care revin pe o unitate de suprafață. **3.** (MILIT.) Raportul dintre cantitatea forțelor și a mijloacelor de luptă și lărgimea, în km, a frontului. **4.** (MAT.) *D. de repartiție* = mărime ce caracterizează o variabilă aleatoare. **5.** (INFORM.) ✧ *D. de înregistrare* = biți memorați pe unitatea de lungime, pe o pistă *(d. de î. longitudinală)* sau număr de piste pe unitatea de lungime *(d. de î. transversală)*, la o memorie externă pe un suport magnetic.

DENSITOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat destinat măsurării densității optice a materialelor fotografice.

DENSUSIANU, Ovid (1873–1938, n. Făgăraș), filolog, lingvist, folclorist, istoric literar și poet român. Fiul lui *Aron Densușianu*. Acad. (1918). A întemeiat și a condus revistele „Vieața nouă", „Grai și suflet". Neogramatic. Întemeietorul școlii lingvistice de la București. Creator de școală și în alte domenii (filologie, folcloristică). Cercetări dialectale, lucrări lexicografice („Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine A–/A/putea", în colab. cu I.A. Candrea), sinteze privind evoluția limbii („Histoire de la langue roumaine") și literaturii române moderne. Contribuții esențiale la metodologia și cercetarea folclorului („Graiul din Țara Hațegului", „Viața păstorească în poezia noastră populară"). Teoretician al sincronizării prin tematica citadină și simbolism, considerat specific romanității („Sufletul latin și literatura nouă").

DENSUȘ, com. în jud. Hunedoara, în V depr. Hațeg; 1 613 loc. (2008). Rezervația naturală mlaștina Peștieana (2 ha). Expl. min. de fier (Poieni). Biserică de piatră cu hramul Sf. Nicolae (sfârșitul sec. 13 și începutul sec. 14), construită cu materiale provenite din ruinele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și biserica Sf. Ilie (sec. 19). Până în 1968 s-a numit *Demsuș*.

DENSUȘIANU 1. Aron D. (pe numele adevărat *Aron Pop*) (1837–1900, n. Densuș, jud. Hunedoara), poet și critic literar român. M. coresp. al Acad. (1877). Sinteze („Istoria limbii și literaturii române"); epopeea „Negriada". **2. Nicolae D.** (1846–1911, n. Densuș, jud. Hunedoara), istoric român. Frate cu **D. (1).** M. coresp. al Acad. (1880). A elaborat lucrări bazate pe o largă informație documentară („Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784–1785"); a publicat 6 vol. de documente externe (perioada 1199–1575) privitoare la istoria românilor (în colecția Hurmuzaki), iar în ultimii ani ai vieții s-a ocupat de elaborarea lucrării „Dacia preistorică".

DENTA, com. în jud. Timiș, pe Bârzava; 3 236 loc. (2008).

DENTÁLĂ (< fr.) adj. *Consoană* ~ (și s.f.) = consoană care se articulează prin apropierea vârfului limbii de incisivi (*d, t*).

DENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la dinți. **2.** Privitor la dentist.

DENTÍCUL (< fr., lat.) s.n. Decorație în relief, de formă prismatică, pentru ornamentarea cornișelor.

DENTÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *dens, -ntis* „dinte") s.f. (HIST.) Țesut osos sensibil care formează coroana și rădăcina dintelui; ivoriu **(2)**.

DENTÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Medic) specializat în stomatologie.

DENTÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Proces de formare și de apariție a dinților la om; *d. de lapte* (cu 20 de dinți) apare între 6 luni și 3 ani, iar *d. definitivă* (cu 8 incisivi, 4 canini, 4 premolari și 16 molari) începând de la 6–7 ani. **2.** (ZOOL.) Totalitatea dinților mamiferelor, caracteristică, după structură și număr, unui tip de regim alimentar (ex. **d.** de rozător, **d.** de carnivor). **3.** Modul în care sunt așezați dinții în gură; dantură **(1).**

DENUCLEARIZÁRE (< fr., engl.) s.f. Interzicerea, prin tratat internațional, a producerii, experimentării și folosirii armelor nucleare într-o zonă sau într-un grup de țări (tratatele cu privire la spațiul cosmic, 1967; la interzicerea amplasării armelor nucleare pe fundul mărilor și oceanelor, 1972 ș.a.).

DENUDÁRE (după fr. *dénudation*) s.f. **1.** (MED.) Evidențiere a unui țesut sau organ prin incizie sau prin operație, în cazul situării acestora în profunzime. **2.** (GEOGR.) Denudație.

DENUDÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (GEOGR.) Proces complex de nivelare a reliefului sub acțiunea agenților geografici externi prin dezagregarea, alterarea și erodarea rocilor și îndepărtarea materialelor rezultate; denudare **(2)**.

DENUMÍ (după fr. *dénommer*) vb. IV tranz. A da nume unei ființe sau unui lucru; a numi.

DENUMÍRE (< după fr.) s.f. Faptul de a denumi; numire. ✦ Nume dat unei ființe sau unui lucru. ✦ Element obligatoriu (alături de sediu) de identificare a unei persoane juridice (firme). ✧ *D. științifică* = (BOT., ZOOL.) v. **nomenclatură binominală.**

DENÚNȚ (< fr., lat.) s.n. (DR.) Informare adresată unei instanțe penale cu privire la săvârșirea către o persoană a unei infracțiuni; denunțare **(2)**; delațiune.

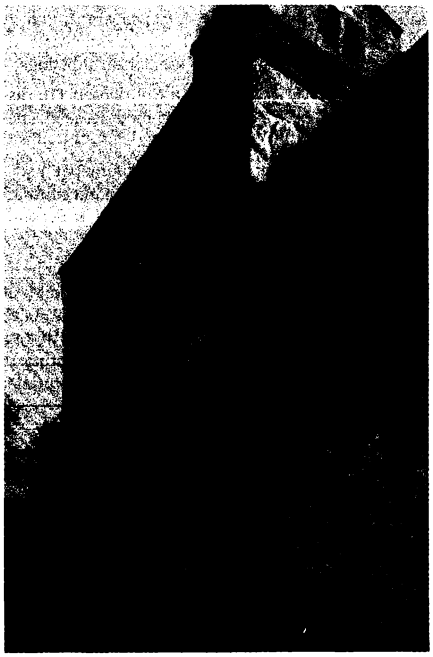

Densuș. Biserica Sf. Nicolae

DENUNȚÁRE (< după fr.) s.f. (DR.) **1.** Desfacere a unui contract sau a unui tratat prin voința unilaterală a uneia dintre părți. **2.** Denunț. ✧ *D. calomnioasă* = învinuire mincinoasă adusă unei persoane, pe calea unui denunț sau a unei plângeri, de a fi săvârșit o infracțiune.

DENUTRÍȚIE (< fr.) s.f. Atrofie cu fenomene de degenerescență a unei structuri organice sau a organismului, rezultat al unei carențe nutriționale patologice în care dezasimilația predomină.

DENVER, oraș în V S.U.A., la poalele M-ților Stâncoși, centrul ad-tiv al statului Colorado; 554,6 mii loc. (2000). Expl. carbonifere și de min. polimetalice. Centru comercial, ind. și de comunicații. Constr. de mașini, electronică (I.B.M.), prelucr. cauciucului, ind. alim. Universitate (1864). Grădină botanică. Muzeu de artă. Fundat (1859).

DENVER, John (pe numele adevărat *John Henry Deutschendorf Jr.*) (1943-1997), cântăreț american de country-pop. Compozitor („Leavin' On A Jet Plane") și cantautor („Take Me Home Country Roads"). Discuri de aur și platină.

DEÓCHI (< *de*^{2} + *ochi*) s.n. (În tradiția populară) **1.** Putere atribuită unor oameni de a îmbolnăvi privind cu răutate, cu invidie. **2.** Efectul atribuit privirii care deoache; stare de indispoziție.

DEODÁTĂ adv. **1.** Pe neașteptate, brusc. **2.** În același timp.

DEODORÁNT (< fr.) s.n. Preparat cosmetic antiseptic, absorbant, astringent și inhibitor, care reduce sau elimină mirosul de transpirație.

DEÓNTIC (< engl.) adj. Obligatoriu. ✧ (LOG.) *Logică deontică* = studiul normelor (de obligație, de permisie), urmărind fundamentarea acțiunii raționale.

DEONTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *deontos* „necesitate" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Normele de conduită și obligațiile etice ale unei profesiuni. **2.** Teorie a datoriei, a obligațiilor morale.

DEOPÁRTE adv. La depărtare de vorbitor sau de alt punct fix; într-o parte.

DEOPOTRÍVĂ adv. La fel, asemenea, întocmai, fără deosebire.

DEOSEBÍ (probabil din *deosebit*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să se diferențieze sau a se diferenția de cineva sau de ceva, a nu fi la fel. ✦ A (se) separa. **2.** Refl. A se distinge, a se evidenția. **3.** Tranz. A recunoaște un lucru sau o ființă dintre altele asemenea; a distinge.

DEOSEBÍRE s.f. Acțiunea de a (se) deosebi **(1);** distincție **(1).** ✧ Loc. *Cu deosebire* = în mod deosebit, special; mai ales.

DEOSEBÍT, -Ă (< *de*^{3} + *osebit,* inv., „diferențiat") adj., adv. **I.** Adj. **1.** Diferit **(1). 2.** (La pl. precedând substantivul) Felurite. **3.** Neobișnuit. ✦ Distins. **4.** Separat. **II.** Adv. **1.** Foarte. **2.** În afară de...

DEOXIRIBONUCLÉIC (< fr.) adj. (GENET.) *Acid* ~ = acid nucleic cu rol esențial în mecanismul ereditar al organismelor vii, alcătuit din patru tipuri de baze azotate *(adenină, guanină, citozină* și *timină),* dintr-o pentoză (deoxiriboză) și acid fosforic. Conține și transmite informația genetică. Denumirea prescurtată: ADN; DNA. Sin. *dezoxiribonucleic.*

DEOXIRIBÓZĂ (< fr.) s.f. Monozaharidă cu cinci atomi de carbon caracteristică acidului deoxiribonucleic.

DE PALMA, Brian (n. 1940), regizor american de film. Maestru al efectelor tehnice și al utilizării speciale a sunetului („Fantomele Paradisului", „Carrie", „Scarface").

DEPANÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlătura o defecțiune la o mașină; a repara.

DEPARAFINÁRE (< fr.) s.f. Eliminare a hidrocarburilor parafinice solide din produsele petroliere pentru obținerea parafinei, a unor uleiuri sau a motorinei superioare.

Gérard Depardieu

DEPARAZITÁRE s.f. **1.** Distrugere sau înlăturare a agenților vii care parazitează animalele, prin metode chimice (insecticide), fizice sau biologice. **2.** (TEHN.) Înlăturare sau reducere a perturbațiilor provocate de mașini, aparate electrice în recepția cu un aparat de radiofonie sau de televiziune.

DEPARDIEU, Gérard (n. 1948), actor francez de teatru și film. Creații în registre foarte variate („Ucigașul", „Ultimul metrou", „Danton", „Cyrano de Bergerac", „Camille Claudel").

DEPARTAJÁ (< fr.) vb. I tranz. A arbitra între două opinii. ✦ Refl. (Despre doi adversari) A se distanța în punctaj.

DEPARTAMÉNT (< fr.) s.n. (DR.) **1.** Subdiviziune a unui minister sau a unui organism, întreprindere etc. **2.** Minister (în S.U.A.). **3.** Unitate administrativ-teritorială (în Franța, din 1946).

DEPÁRTE adv. La mare distanță (în spațiu sau în timp). ✧ *Rudă de d.* = persoană din ramura îndepărtată a familiei cuiva. ✧ Expr. *Pe departe* = pe ocolite. *Nici pe departe* = deloc. ✦ În depărtare.

DEPASTA PELOPONESIANUL, Petru (?–1770), erudit grec, stabilit în Țara Românească. Medic la curtea lui C. Mavrocordat. Cronica sa în lb. elină, „Constantin Voievod sau Scrieri de amintiri dacice", prezintă evenimentele anilor 1711–1761 conform teoriei lui Giovanni Battista *Vico.*

DEPĂNÁ (lat. **depanare*) vb. I tranz. **1.** A înfășura firele textile dintr-un scul pe un mosor sau de pe un fus într-un scul etc. **2.** Fig. A înșira amintiri, gânduri etc.

DEPĂNĂTOÁRE s.f. Unealtă cu care se deapănă tortul de pe scul; vârtelniță **(2).**

DEPĂNUȘÁRE s.f. Desprindere a pănușilor de pe știuleții de porumb.

DEPĂRĂȚEANU, Alexandru (1834–1865, n. Roșiori de Vede), scriitor român. Poezii specifice sensibilității postpașoptiste („Doruri și amoruri"), o dramă istorică „Grigorie-Vodă".

DEPĂRTÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) duce, a (se) așeza departe; a (se) distanța. ✦ Fig. A (se) înstrăina. ✦ Tranz. Fig. A înlătura pe cineva; a alunga. **2.** Refl. A devia (de la subiect).

DEPĂRTÁRE s.f. **1.** Faptul de a (se) depărta. ✦ Loc situat la distanță de vorbitor. **2.** Distanță.

DEPĂRTĂTÓR s.n. Instrument chirurgical pentru depărtarea țesuturilor unei plăgi.

DEPĂȘÍ vb. IV tranz. **1.** A întrece pe cineva sau ceva care merge în același sens. **2.** A trece peste o anumită limită. ✦ A întrece competența cuiva.

DEPĂȘÍRE s.f. (INFORM.) Obținerea, prin operație aritmetică, a unui rezultat ce nu poate fi reprezentat în memoria unui calculator.

DEPĂȘÍT, -Ă adj. **1.** Întrecut. **2.** Învechit, perimat.

DEPECHE MODE, grup britanic de pop-new wave. Constituit în 1980 de Vince Clarke, Andy Fletcher, Martin Gore și Dave Gahan. Chintesența trupelor electropop din anii '80. Discografie selectivă: „Speak And Spell", „Construction Time Again", „Music For The Masses".

DEPENDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care depinde (de cineva sau de ceva); care nu este autonom.

DEPENDÉNȚĂ (după fr. *dépendance*) s.f. **1.** Faptul de a fi dependent. ✦ (DR.) Subordonare economică, politică etc. a unei țări, a unui terit. față de o putere străină, prin limitarea libertății naționale, a dreptului suveran de a hotărî asupra dezvoltării sale. **2.** (MAT.) Relația dintre diferitele valori ale unei variabile cărora le corespund valori ale altei variabile. **3.** (TEHN.: la pl.) Ansamblu de dispozitive mecanice sau electrice, care realizează operații de înzăvorâre pe liniile de cale ferată. **4.** Tulburare psihică manifestată prin lipsă de inițiativă, prin atașament total față de unele persoane. **5.** (MED.) Stare patologică datorată obișnuinței de a consuma un toxic (alcool, stupefiant, medicament); lipsa lui (sevrajul) generează o suită de tulburări (ex. convulsii, stare de precolaps, agitație etc.). Poate fi psihică sau fizică.

DEPENDÍNȚE (după fr. *dépendances*) s.f. pl. Încăperi (baie, bucătărie etc.) care constituie accesoriile unei suprafețe locative.

DEPERSONALIZÁRE (după fr. *dépersonnalisation*) s.f. Simptom caracterizat prin dispariția conștiinței propriei persoane sau prin senzația de pierdere a unei părți a corpului; apare în unele boli psihice.

DEPIGMENTÁ (< fr.) vb. I refl. (Despre piele sau păr) A se decolora din cauza scăderii sau dispariției pigmentului melanic.

DEPILÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îndepărta părul de pe corp cu ajutorul unor aparate speciale, al razelor Röntgen sau al substanțelor depilatoare; a epila. **2.** (IND. PIEL.) A îndepărta părul de pe pieile care vor fi tăbăcite; a părui^1 **(2).**

DEPILATÓR, -OÁRE (< fr.) s.n., adj. (Substanță) pentru depilare; epilator.

DEPÍNDE (după fr. *dépendre*) vb. III intranz. **1.** A fi în funcție de..., a fi legat de... **2.** A fi sub autoritatea cuiva; a fi subordonat cuiva.

DEPISTÁ (< fr.) vb. I tranz. A da de urma unui lucru ascuns, necunoscut. ✦ (MED.) A descoperi și a cerceta cazuri de boală inaparentă.

DEPLANÁRE (< *de*^{4}*-* + *plan*) s.f. (REZ. MAT.) Curbare a unei secțiuni plane a unui corp elastic sub acțiunea sarcinilor exterioare.

DEPLASÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A(-și) schimba locul, a (se) muta. ✦ A face să alunece; a (se) disloca. **2.** Refl. A merge undeva în interes de serviciu, pentru o afacere, pentru o competiție sportivă etc.

DEPLASAMÉNT (< fr.) s.n. Greutatea volumului de apă dizlocuit de o navă; deosebim: d. gol, **d.** maxim încărcat etc.

DEPLASÁRE (< *deplasa*) s.f. Acțiunea de a (se) deplasa și rezultatul ei. ✧ *D. de teren* = *alunecare* de teren. ✦ (ASTR.) ✧ *D. spre roșu* = creștere aparentă a lungimii de undă a luminii emise de o sursă ce se îndepărtează de un observator. ✧ *D. de frecvență* = modificare a frecvenței purtătoare a unui emițător cu o valoare stabilită, corespunzătoare prezenței sau absenței semnalului telegrafic.

DEPLASÁT, -Ă (< *deplasa*) adj. Care nu se află la locul lui. ✦ Fig. Care nu este cum se cuvine; nepotrivit.

DEPLASTIFIÁNT (< fr.) s.m. Material adăugat unei materii prime plastice, micșorându-i plasticitatea (ex. șamota, nisipul etc.).

DEPLÂNGE (după fr. *déplorer*) vb. III tranz. A simți milă, părere de rău.

DEPLEȚÍE (< fr.) s.f. (MED.) **1.** Diminuare sau dispariție a unui lichid acumulat în mod patologic într-o cavitate anatomică. **2.** Epuizare datorată pierderii unui lichid organic, în special a sângelui.

DEPLÍN, -Ă (< *de*^{2} + *plin*) adj., adv. **1.** Adj. Căruia nu-i lipsește nimic; desăvârșit, perfect. **2.** Adv. În întregime, de tot.

DEPLINĂTÁTE (< *deplin*) s.f. Stare a unui lucru deplin; plenitudine, perfecțiune.

DEPLORÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Vrednic de plâns, de compătimit; jalnic, lamentabil.

DEPOLARIZÁNT (< germ.) s.n. Oxidant puternic: dicromat de potasiu, permanganat de potasiu etc. care împiedică polarizarea electrozilor unei pile electrice sau ai unei celule de electroliză.

DEPOLARIZÁRE (< după fr. {i}) s.f. **1.** (FIZ.) Micşorare a gradului de polarizare a luminii, datorată fenomenelor care însoţesc propagarea sa într-un anumit mediu (de ex. reflexie, refracţie, împrăştiere). **2.** (CHIM.) Operaţie prin care se reduce polarizarea unui electrod. **3.** (ELT.) Proces prin care un material sau corp polarizat electric poate trece în starea în care atât inducţia electrică, cât şi polarizaţia electrică sunt micşorate sau nule.

DEPOLIMERIZÁRE (după fr. {i}) s.f. *Reacţie de* ~ = trecerea unui polimer în polimeri cu mase moleculare mai mici sau în monomeri sub acţiunea căldurii, luminii, radiaţiilor etc.

DEPONÉNT^1, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre forme verbale, în latină) Cu formă pasivă şi înţeles activ.

DEPONÉNT^2, -Ă (< it., lat.) s.m. şi f. (DR.) Persoană care încredinţează alteia un lucru printr-un contract de depozit; depunător.

DEPOPULÁRE (< lat.) s.f. Reducere drastică a populaţiei unei reg., rar a unei ţări, din cauza sporului migratoriu şi/sau natural negativ.

DEPORTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A trimite forţat, represiv, într-un lagăr de concentrare, într-o reg. îndepărtată.

DEPOSEDÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A lipsi pe cineva de posesiunea unui lucru.

DEPÓU (< fr.) s.n. Clădiri, căi de rulare şi instalaţii pentru întreţinerea locomotivelor, tramvaielor etc.

DEPÓZIT (< lat. *depositum*, cu sensul fr. *dépôt*) s.n. **1.** Amenajare în care se depun spre păstrare materiale, mărfuri etc. **2.** Ceea ce se depune spre păstrare. ✧ *D. bancar* = suma de bani încredinţată unei bănci care trebuie să fie rambursată în totalitate, cu sau fără dobândă sau orice alte facilităţi, la cerere sau la un termen convenit de către deponent cu banca depozitară. (BIBL.) *D. legal* = predarea obligatorie de către edituri a unor exemplare din fiecare volum tipărit marilor biblioteci din ţară. **3.** (DR.) Contract prin care o persoană se obligă, în principiu fără plată, să păstreze un lucru şi să-l restituie persoanei care i l-a încredinţat, de obicei la termenul fixat. **4.** (GEOL.) Acumulare sedimentară de materiale provenite din dezagregarea rocilor sau de resturi ale organismelor şi depuse pe fundul unui bazin acvatic ori pe uscat. ✧ *Depozite marine* = depozite pe fundul bazinelor marine; după locul şi adâncimea de depunere, se împart în: *litorale, neritice, batiale* şi *abisale*. *Depozite epicontinentale* = depozite pe fundul unor mări de mică adâncime. **5.** (MED.) Acumulare de substanţe ori produse de secreţie normală sau patologică, într-un ţesut, organ.

DEPOZITÁ (< *depozit*) vb. I. **1.** Tranz. A pune ceva în depozit **(1)**. **2.** Tranz. A încredinţa spre păstrare. **3.** Refl. A se sedimenta.

DEPOZITÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană căreia i se încredinţează un lucru printr-un contract de depozit **(3)**. **2.** S.m. şi f. Intermediar având încredinţată o marfă pentru vânzare în contul proprietarului. **3.** Adj. *Stat d.* = stat care şi-a asumat obligaţia de a păstra originalul documentelor şi tratatelor.

DEPOZITÁRE (< după it.) s.f. Realizarea unor rezerve de materii prime, semifabricate, produse finite, pentru prelucrare, transport, desfacere.

DEPOZÍŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Declaraţie a unui martor într-un proces cu privire la fapte ce-i sunt cunoscute personal şi care duc la lămurirea pricinii; mărturie **(1)**.

DEPP, Johnny (n. 1963), actor american de film. Reprezentant al generaţiei '90. Personaje introvertite, impenetrabile („Plutonul", „Edward mâini-de-foarfece", „Căutătorul de vise").

DEPRAVÁ (< fr., lat.) vb. I refl. A deveni depravat; a se corupe, a se desfrâna.

DEPRECIÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A aprecia sub valoarea reală. **2.** Tranz. şi refl. A(-şi) micşora calitatea.

DEPRECIATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care arată lipsă de consideraţie, cu o notă de dispreţ.

DEPRECIÉRE s.f. **1.** Faptul de a se deprecia. **2.** (EC.) Diminuare a valorii unui bun. ✧ *D. monetară* = scădere a puterii de cumpărare a unei monede, datorită acţiunii inflaţiei sau a reducerii volumului de bunuri oferite spre vânzare. *D. valutară* = scădere a cursului de schimb al monedei naţionale faţă de alte valute.

DEPRESÁNT (< fr., engl.) s.n. Reactiv folosit în prepararea minereurilor pentru a împiedica flotaţia unui anumit mineral dintr-un minereu.

DEPRESÁRE s.f. 1. (TEHN.) Desprindere a două piese asamblate cu ajustaj cu strângere, efectuată cu ajutorul unei prese. **2.** (SILV.) Înlăturare a unor puieţi crescuţi din sământă, pentru a permite dezvoltarea normală a celorlalţi.

DEPRÉSIE (< fr.) s.f. (MED.) Stare patologică de tristeţe şi descurajare persistentă, determinată de factori exogeni sau endogeni; deprimare; depresiune nervoasă. ✦ Diminuare a forţelor vitale ce antrenează o slăbire funcţională generalizată.

DEPRESIONÁRĂ (< fr.) adj. *Zonă* ~ = zonă din atmosferă cu presiune barică scăzută, proprie formării ciclonilor.

DEPRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (GEOGR., GEOL.) Formă negativă complexă de relief, situată la un nivel mai coborât decât formele înconjurătoare. ✧ *D. tectonică* = d. formată în urma unei prăbuşiri lente a suprafeţei terestre în interiorul unui sistem orogen. *D. de baraj vulcanic* = **d.** rezultată în urma înălţării unor catene vulcanice, care izolează o porţiune joasă de teren de un relief înalt învecinat. *D. tectono-vulcanică* = **d.** formată prin acţiunea mixtă de scufundare a scoarţei terestre şi apariţie a înălţimilor vulcanice. *D. oceanică* = groapă (fosă) abisală. **2.** (ASTR.) *Depresiunea orizontului* = unghiul sub care se coboară orizontul sub planul orizontal (într-un anumit loc) datorită înălţării observatorului deasupra nivelului mării. **3.** (METEOR.) *D. atmosferică* = arie ciclonală în zonele cu climă temperată. **4.** (FIZ.) Presiune inferioară unei presiuni de referinţă (de obicei cea atmosferică); diferenţa dintre valorile acestor presiuni.

DEPRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care produce starea de depresie sau scăderea tensiunii arteriale (ex. medicament **d.**).

DEPRESÓR (< fr.; {s} lat. *depressor* „cel care face să scadă") adj., s.n. **I.** Adj. (FIZIOL.) *Nerv* ~ = nerv senzitiv prin care excitaţiile de la receptorii nervoşi din pereţii sinusului carotidian se transmit la centri nervoşi determinând, reflex, scăderea tensiunii arteriale. **II.** S.n. (GENET.) Substanţă (sau genă) capabilă să deblocheze o genă sau un grup de gene inactive dintr-un genom.

DEPRESURIZÁRE (după fr. *dépressurisation*) s.f. Egalizarea presiunii din incinta presurizată cu presiunea exterioară, proces invers presurizării.

DEPRETIS, Agostino (1813–1887), om politic italian. Prim-min. (1876–1878, 1878–1879, 1881–1887). Participant la crearea Triplei Alianţe (1882) şi promotor al expansiunii coloniale italiene în Africa Orientală.

DEPREZ, Marcel (1843–1918), fizician francez. Împreună cu Arsen d'Arsonval a inventat (1882) galvanometrul clasic cu cadru mobil. A realizat (1883) prima linie de transport a energiei electrice la distanţă (14 km).

DEPRIMÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care deprimă; demoralizant, dezolant.

DEPRIMÁRE s.f. Starea celui descurajat; depresie, dezolare, demoralizare.

DEPRÍNDE (lat. *depre(he)ndere*) vb. III. **1.** Refl. şi tranz. A (se) obişnui, a (se) învăţa; a (se) deda **(1)**. **2.** Tranz. A-şi însuşi sistematic cunoştinţe într-un domeniu.

DEPRÍNDERE (< *deprinde*) s.f. **1.** Faptul de a (se) deprinde. **2.** Obişnuinţă. **3.** (PSIH.) Habitudine **(2)**; modalitate de acţiune formată şi consolidată prin exerciţiu.

DEPSÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. (CHIM.) Combinaţii organice de tip esteric, formate din două sau din mai multe molecule de acizi fenolici, care au proprietăţi asemănătoare cu cele ale taninurilor naturale; se găsesc în licheni.

DEPUNĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Deponent^2.

DEPÚNE (< lat. *deponere*, cu sensurile fr. *déposer*) vb. III. **1.** Tranz. A lăsa un obiect, punându-l undeva. ✧ Expr. *A depune un act* = a înainta unui organ competent o cerere, un memoriu etc. **2.** Tranz. (FIN.) A încredinţa bani, obiecte spre păstrare. **3.** Tranz. (DR.) *A depune mărturie* = a face declaraţii în faţa unui organ juridic. *A depune jurământ* = a se angaja să spună tot adevărul în legătură cu faptele unui proces. *A depune mandatul* = a înceta să-şi îndeplinească însărcinarea, invocând imposibilitatea îndeplinirii ei. **4.** Refl. (Despre substanţe) A se sedimenta. **5.** Tranz. A acoperi un corp cu un strat de material, electrolitic, în urma unei evaporări în vid etc.

DEPÚNERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) depune şi rezultatul ei; ceea ce se depune. **2.** (EC.) Partea dintr-un venit care nu este cheltuit pentru consum, fiind depus la bancă, periodic, prin sume mici, în conturi speciale. ✦ Sume de bani sau valori depuse spre păstrare (la o bancă, la o casă de economii etc.).

DEPURATÍV (< fr.; {s} lat. *depuro* „a curăţa") s.n. Medicament care curăţă umorile organismului şi favorizează eliminarea toxinelor (diureticele, purgativele).

DEPUTÁT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (DR.) Persoană aleasă pentru a face parte, pe o anumită perioadă, dintr-un organ reprezentativ al statului. ✦ (În România) Parlamentar, membru în Camera Deputaţilor.

DEPUTĂŢÍE s.f. (DR.) **1.** Sarcina de deputat. **2.** (Înv.) Delegaţie de deputaţi.

DE QUINCEY, Thomas (1785–1859), scriitor şi critic literar englez. Proză romantică, impunând prin viziunea stranie („Confesiunile unui opioman englez"). Eseuri („Amintiri despre poeţii englezi ai lacurilor").

DE RADA, Ieronim (1814–1903), scriitor albanez. Poeme de factură folclorică şi istorică („Skanderbeg nefericitul", „Cântecele lui Milosao").

DERAIÁ (< fr.) vb I. intranz. **1.** (Despre mijloace de transport pe şine) A devia de pe suprafaţa de rulare a şinei. **2.** Fig. (Fam.) A devia de la subiect; a divaga.

DERAIN, André (1880–1954), pictor francez. Iniţial fovist, s-a apropiat ulterior de tradiţiile clasice. Peisaje („Un colţ din Hyde Park", „Parlamentul din Londra") şi portrete („Autoportret").

DERÁNJ s.n. Dezordine. ✦ Fig. Tulburare a liniştii (cuiva), incomodare.

DERANJÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A face dezordine; a răvăşi. ✧ Expr. (Fam.) *A-şi deranja stomacul* = a face o indigestie. **2.** Tranz. Fig. A stânjeni, a incomoda pe cineva. **3.** Refl. (În formule de politeţe sau ironic) A se osteni pentru cineva.

DERANJAMÉNT (< fr.) s.n. Perturbare a funcţionării normale a unei instalaţii. ✦ (Fam.) Indigestie, diaree.

DERAPÁ (după fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre autovehicule) A aluneca de la direcţia normală de mers. **2.** (Despre ancoră) A se deplasa pe fundul apei datorită vântului, valurilor etc. **3.** (Despre avioane) A se deplasa lateral în timpul aterizării sau al unui viraj cu înclinare prea mică.

DERATIZÁNŢI s.n. pl. Substanţe chimice (hidrogen fosforat, dioxid de sulf etc.) care se întrebuinţează în deratizare; raticide.

DERATIZÁRE (după fr. *dératisation)* s.f. Stârpire a rozătoarelor dăunătoare (şoareci, şobolani) prin otrăvire cu deratizanţi sau substanţe cu acţiune ireversibilă ori mecanic.

DERÂDERE s.f. Luare în râs; batjocură, deriziune.

DERBEDÉU (< tc.) s.m. Om de nimic; vagabond, haimana.

DÉRBI (< engl.; n. pr. *Derby*) s.n. **1.** Cursă clasică de trap sau de galop a cailor în vârstă de 3 ani. Are loc anual pe hipodromul din Epsom pe o distanţă de 2 400 m. Organizată pentru prima oară în 1780 de Edward Stanley, conte de Derby (1752–1834). **2.** P. ext. Întâlnire sportivă de mare importanţă (pentru clasament) sau între adversari tradiţionali.

DERBY, oraş în centrul Marii Britanii (Anglia); 221,7 mii loc. (2001). Siderurgie, ind. constr. de maşini, chimică, hârtiei. Manufactură de porţelan (1750). Catedrală (sec. 16). Muzeul mătăsii (prima manufactură din 1750). Oraş din 1154.

DERDELÚŞ s.n. Loc în pantă pe care se dau copiii cu săniuţa; săniuş **(1)**.

DEREGLÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. (TEHN.) A ieşi din funcţionarea normală; a (se) defecta. ✦ (FIZIOL.; despre o funcţie) A se abate de la normal.

DERIVÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. A proveni, a rezulta din... **2.** (MAT.) Tranz. A calcula derivata unei funcţii.

DERIVÁRE s.f. Acţiunea de a deriva **(1, 2)**. ✦ (INFORM.) Trecerea de la un cuvânt la altul prin aplicarea regulii unei gramatici formale.

DERIVÁT, -Ă adj., subst. **1.** Adj. Care derivă din... ✧ *Drept d.* = drept de cesionare a exploatării unei mărci comerciale, de traducere, de adaptare televizată sau cinematografică etc. **2.** S.m. Produs obţinut prin prelucrarea unei materii prime de bază. **3.** S.m. Combinaţie chimică obţinută din altă combinaţie prin reacţii de substituţie sau de adiţie, păstrând structura de bază primitivă a combinaţiei principale. **4.** S.n. Cuvânt care derivă din alt cuvânt. **5.** S.n. Lucru care rezultă din altul. **6.** S.f. (MAT.) (Într-un punct) Limita raportului dintre variaţia unei funcţii şi variaţia argumentului, când ultima variaţie tinde spre zero. ✦ (Pe o mulţime) Funcţie care ia ca valoare în fiecare punct derivata funcţiei în acel punct.

DERIVATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care trage sau abate ceva în altă parte.

DERIVATOGRÁF ({s} lat. *derivatio* „abatere" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. (FIZ.) Aparat pentru înregistrarea variaţiei greutăţii unui corp supus încălzirii treptate în anumite medii ambiante.

DERIVÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ramificaţie secundară, temporară sau permanentă, a unui curs de apă, a unei conducte electrice, căi de comunicaţie etc. **2.** (LINGV.) Procedeu de formare a unui cuvânt din altul, cu ajutorul sufixelor sau al prefixelor. **3.** (ELT.) *Circuit-derivaţie* = circuit ale cărui elemente au acelaşi nod de intrare şi de ieşire.

DERÍVĂ (< fr.) s.f. **1.** (AV.) Planul fix, anterior, al ampenajului vertical al unui avion. **2.** (AV., NAV.) Unghiul, măsurat în plan orizontal, format de direcţia axei longitudinale a unei nave şi direcţia de deplasare a acesteia. **3.** (NAV.) Abatere nedorită de la direcţia de deplasare, sub influenţa vântului, valurilor, curenţilor etc. ✦ Distanţa dintre poziţia reală şi poziţia calculată a unei nave. **4.** (GEOGR.) *Deriva gheţurilor* = deplasare a *banchizei* de gheaţă în Arctica şi în Antarctica sub influenţa vântului şi a curenţilor marini. ✦ (GEOL.) *Deriva continentelor* = teorie a lui Alfred Wegener conform căreia „stratul uşor" al scoarţei terestre, fundamentul continentelor actuale (sial), s-a deplasat, prin alunecare, deasupra „stratului greu" al scoarţei din baza continentelor şi oceanelor (sima). Confirmată de datele geofizice recente. Sin. *drift continental*. V. şi *tectonică*. **5.** *D. genetică* = schimbările din frecvenţa genelor unei populaţii, datorate jocului întâmplării; poate determina pierderea completă a unor gene alele şi fixarea altora; drift genetic. **6.** (MILIT.; în ochirea indirectă) Unghiul format de direcţia de tragere a unei arme cu planul de ochire.

DERIVOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat de bord pentru măsurarea unghiului de derivă.

DERIVÓR (< fr.) s.n. Placă de lemn sau de metal prinsă de chila unei ambarcaţii cu pânze, pentru împiedicarea deplasării laterale a ambarcaţiei.

DERIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Derâdere.

DERIZÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. Neînsemnat, lipsit de valoare; ridicol.

DERJAVIN, Gavrila Romanovici (1743–1816), poet rus. Precursor al clasicismului în poezia rusă. Ode („Feliţa"), cântece anacreontice. Tragedii.

DERMATÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele") s.f. Înlocuitor pentru piele, obţinut prin aglomerarea, cu ajutorul unui liant, a fibrelor de piele naturală rezultate din măcinarea deşeurilor.

DERMATÍTĂ (< fr.) s.f. **1.** Afecţiune cutanată. **2.** Dermită.

DERMATOFIŢÍE (< fr.; {s} gr. *derma* „piele" + *phyton* „plantă") s.f. Boală de piele provocată de ciuperci microscopice parazite, localizate în pielea capului, în ţesutul subcutanat.

DERMATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul bolilor de piele.

DERMATÓM (< fr.; {s} gr. *derma* „piele" + *tome* „tăiere") s.n. Instrument chirurgical cu care se taie fâşii subţiri de piele pentru transplantare.

DERMATOMICÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *mykes* „ciupercă") s.f. Infecţie produsă de ciuperci microscopice (*Tricophyton, Microsporum*), la nivelul pielii, la unghii şi la păr.

DERMATOMIOZÍTĂ (< fr.) s.f. Afecţiune gravă, de sistem, din grupa colagenozelor, manifestată prin erupţie cutanată eritematoasă, inflamaţii musculare, durere, atrofie musculară.

DERMATOVENEROLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a medicinei care studiază bolile de piele şi bolile venerice.

DERMATÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele") s.f. Denumire generică pentru bolile de piele. ✧ *Dermatoze profesionale* = **d.** datorate acţiunii unor factori fizici, chimici, în timpul desfăşurării procesului de muncă.

DERMĂ (DERM s.n.) (< fr.; {s} gr. *derma* „piele") s.f. Stratul mijlociu al pielii vertebratelor, sub epidermă, conţinând vase sangvine şi limfatice, terminaţii nervoase, corpusculi tactili, glande sebacee etc.

DERMÍTĂ (< fr.) s.f. (MED.) Inflamaţie a pielii din cauze: infecţioase, chimice etc.; dermatită **(2)**. În general se caracterizează prin simptome cu leziuni polimorfe, eritem, prurit.

DERMOGRAFÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *grapho* „a scrie") s.n. (MED.) Reacţie particulară a pielii care, la atingerea uşoară, se umflă şi ia un aspect urticarian. ✧ *D. dureros* = bandă de d. roşie, dureroasă.

DERMOPLASTÍE (< fr.) s.f. Intervenţie chirurgicală reparatorie sau estetică a pielii.

DERMOTA, Anton (1910–1989), tenor austriac de origine slovenă. Interpret al muzicii lui Mozart.

DERMOTRÓP (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *trope* „întoarce") adj. (Despre o substanţă chimică, un virus). Care se fixează electiv pe piele sau îşi exercită principala lui acţiune.

DERNA, com. în jud. Bihor, la poalele m-ţilor Plopiş; 2 822 loc. (2008). Expl. de lignit. Biserică de lemn (1721) în satul Sacaslău.

DEROBÁ (< fr.) vb. refl. I **1.** A se sustrage, a se eschiva de la ceva. **2.** (Despre cai) A părăsi brusc direcţia impusă de călăreţ în momentul în care nu poate trece un obstacol.

DEROCÁRE (< fr.) s.f. Sfărâmare a rocilor stâncoase cu explozivi pentru dezvelirea unui zăcământ.

DEROGÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (DR.) A face o excepţie de la prevederile unui act normativ sau ale unei convenţii, în temeiul unui alt act.

DERRIDA, Jacques (1930–2004), filozof francez. Părintele *deconstructivismului*. Pledează pentru sesizarea, printr-o lectură deconstructivistă, a aspectelor inconştiente ale operelor, mai puternice decât mesajul aparent („Scriitură şi Diferenţă", „Despre gramatologie").

DERSCA, com. în jud. Botoşani, la graniţa cu Ucraina; 3 211 loc. (2008). Expl. de turbă. Rezervaţia naturală turbăria **D.** (10 ha).

DERULÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A desfăşura **(1)**, a desface **(4)**. **2.** Refl. (Despre fapte) A se succeda.

DERULĂRE s.f. Acţiunea de a (se) derula. ✦ Debitare a buştenilor în foi de furnir de 0,15–6 mm, rar de 10 mm; realizată pe derulor.

DERULATÓR s.n. Dispozitiv pentru rebobinarea peliculei cinematografice sau a bandei magnetice de pe un miez pe altul.

DERUTÁ (< fr.) vb. tranz. A zăpăci; a dezorienta.

DERÚTĂ (< fr.) s.f. Stare de dezorientare.

DERVÍŞ (< persană *dărwish* „cerşetor") s.m. Călugăr musulman din curentul sufiştilor; sunt grupaţi în două ordine (peregrini şi sedentari) având practici mistice.

DÉRY Tibor (1894–1977), scriitor ungur. Romane evocând lupta antihortistă, opoziţia intelectualităţii faţă de stalinism şi singurătatea umană („Fraza neterminată", „Excomunicatorul").

DES¹- v. **de**³.

DES², **DEÁSĂ** (lat. *densus*) adj. **I. 1.** Cu părţile componente apropiate sau cu intervale mici între ele. ✦ Ţesut strâns, bătut. **2.** Aşezat foarte aproape unul de altul; strâns² **(I, 3)**. **3.** (Despre ploaie, ceaţă etc.) Dens. **II.** (Şi adv.) Care se repetă la intervale mici; frecvent. ✦ (Despre mişcări) Repede, grăbit.

DESA, com. în jud. Dolj, în C. Desnăţui; 4 884 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Balta Neagră (1,2 ha) şi L. Ionele (3,2 ha). Aşezare civilă şi castru roman de piatră (sec. 2 î.Hr–4 d.Hr).

DESACRALIZÁRE (după fr.) s.f. Pierdere a caracterului sacru al unor fiinţe sau obiecte.

DESÁGĂ (< ngr., bg.) s.f. Sac format din două părţi, purtat pe umăr sau pe şa; părţile acestui obiect; *p. ext.* traistă.

DESAIX, Louis Charles Antoine Des Aix, cavaler de Veygoux, zis ~ (1768–1800), general francez. S-a distins în campania din Egipt (1798–1800); rol hotărâtor în obţinerea victoriei de la Marengo (1800), unde a murit.

DESALINIZÁRE (după fr.) s.f. **1.** Îndepărtare a sărurilor solubile din sol şi transportul acestora în adâncime sub influenţa factorilor naturali sau antropici. **2.** Îndepărtarea sărurilor dintr-un preparat; desalinare. ✧ *Desalinizarea apei* = eliminarea sării din apă, în urma distilării, congelării sau osmozei.

DE SANCTIS, Francesco (1817–1883), critic şi istoric literar italian. Întemeietor al criticii literare italiene moderne („Istoria literaturii italiene").

DE SANCTIS, Gaetano (1870–1957), istoric şi arheolog italian. Specialist în istoria antichităţii greco-romane („Istoria republicii ateniene", „Istoria romanilor"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

DESANGVINIZÁRE (după fr.) s.f. Eliminare totală a sângelui dintr-un organism.

Gaetano De Sanctis

DESÁNT (< rus.) s.n. **1.** Trupe special pregătite, pentru a fi debarcate pe terit. inamic. **2.** Trupe de infanterie transportate în timpul luptei pe tancuri.

DE SANTIS, Giuseppe (1917–1997), regizor, scenarist şi critic cinematografic italian. Reprezentant al neorealismului („Orez amar", „Nu e pace sub măslini", „Oameni şi lupi").

DESARGUES, Girard (1591–1661), inginer şi matematician francez. A pus bazele geometriei descriptive şi proiective; autorul teoremei fundamentale a geometriei proiective conice (denumită involuția a şase puncte).

DESĂRÁ vb. I tranz. A îndepărta complet sau parțial sarea.

DESĂVÂRŞÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A face să devină perfect; a (se) perfecționa. **2.** Tranz. A face să capete o formă definitivă; a termina.

DESĂVÂRŞÍRE s.f. Acțiunea de a (se) desăvârşi; perfecțiune. ✧ Loc. *Cu desăvârşire* = în întregime; absolut.

DESĂVÂRŞÍT, -Ă adj. (Şi adv.) **1.** Perfect, ideal. **2.** (Despre fapte, stări etc.) Deplin, absolut.

DESCALIFICÁ vb. I. **1.** Tranz. A declara (pe cineva) nedemn de stimă; a dezonora. ✦ A elimina un concurent de la continuarea unei competiții din cauza săvârşirii unor abateri. **2.** Refl. A-şi pierde calificarea (profesională).

DESCARTES, René (latinizat *Renatus Cartesius*) (1596–1650), filozof, matematician, om de ştiință francez. Unul dintre întemeietorii filozofiei moderne. A construit un sistem filozofic care include: o metodă de cercetare („îndoiala metodică"), o metafizică (dualismul minte–corp), o biologie şi o fizică mecaniciste, o descriere a psihologiei umane, menită să întemeieze o etică. Descoperiri epocale în matematică şi fizică; a pus bazele geometriei analitice, a introdus, printre primii, noțiunile de mărime variabilă şi de funcție, a descoperit legea refracției luminii şi a formulat legea conservării impulsului („Discurs asupra metodei", „Meditații metafizice", „Principiile filozofiei").

DESCĂLECÁ (lat. **discaballicare*) vb. I intranz. A coborî de pe cal.

DESCĂLECÁT s.n. **1.** Faptul de a descăleca. **2.** Termen folosit de cronicari şi de unii istorici pentru a desemna întemeierea statelor Țara Românească şi Moldova, ca urmare a venirii şi stabilirii („descălecării") în aceste locuri a lui Radu Negru din Făgăraş şi, respectiv, Dragoş-Vodă din Maramureş.

DESCĂLECĂTÓR s.m. (Înv.) Întemeietor de țară.

DESCĂLȚÁ (lat. *discalciare*) vb. I refl. şi tranz. A(-şi) scoate încălțămintea din picioare.

DESCĂRCÁ (lat. *discarricare*) vb. I tranz. **1.** A scoate încărcătura unui vehicul. ✦ Fig. A (se) uşura sufleteşte (împărtăşind necazul, durerea). **2.** A înlătura sau a reduce parțial forțele exterioare care acționează asupra unui corp solid, a unui sistem tehnic etc. şi care ar putea produce deformarea acestuia. 3. A micşora puterea unei maşini, instalații etc. **4.** A neutraliza sau a micşora sarcina electrică a unui condensator electric. ✦ A consuma energia înmagazinată într-un acumulator. ✦ Refl. A se produce o descărcare atmosferică. **5.** A trage un foc de armă. ✦ A scoate încărcătura dintr-o armă de foc. **6.** A declara oficial că o gestiune a fost corectă.

DESCĂRCÁRE s.f. Acțiunea de a (se) descărca. ✧ *D. electrică* = trecere a curentului electric printr-un dielectric, produsă sub acțiunea unui câmp electric exterior, în cazul în care conductivitatea electrică a fost sporită. *D. atmosferică* = **d.** electrică de străpungere, pe timp de furtună, datorită câmpurilor electrice din atmosferă; fulger, trăsnet.

DESCĂRCĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Adj. Care produce descărcarea; (despre acte) care eliberează de răspundere; justificativ. **2.** S.n. Dispozitiv pentru descărcarea benzii de cauciuc a unui transportor în diferite puncte de pe traseu. ✦ Dispozitiv de descărcare prin răsturnare a vagonetelor. **3.** S.n. *D. electric* = aparat de protecție a instalațiilor electrice împotriva supratensiunilor.

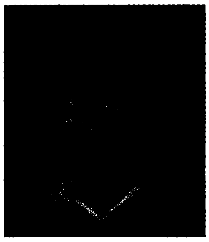

René Descartes

DESCĂRNÁ vb. **1.** Refl. A deveni foarte slab. **2.** Tranz. (În ind. piel.) A îndepărta țesutul conjunctiv subcutanat, aderent la dermă.

DESCĂTUŞÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) elibera din cătuşe; *fig.* a (se) elibera dintr-o constrângere; a (se) dezrobi.

DESCĂZÚT s.m. Primul termen al unei scăderi.

DESCÂLCÍ vb. IV tranz. A descurca fire. ✦ Fig. A lămuri, a limpezi.

DESCÂNTÁ (lat. *discantare*) vb. I. **1.** Intranz. A rosti descântece pentru a îndepărta farmecele, a vindeca etc. ✦ Tranz. A vrăji prin descântec. **2.** Tranz. A bate la cap.

DESCÂNTEC s.n. **1.** Faptul de a descânta; vrajă. **2.** Specie folclorică exprimată prin formule ce însoțesc practici magice, menite să înlăture răul. După scop, **d.** sunt: *curative* (legate de medicina empirică), şi *vrăjile* (care provoacă stări: dragostea, urâtul).

DESCENDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Care coboară; coborâtor. **2.** S.m. şi f. Rudă directă; urmaş. Descendenții alcătuiesc prima clasă de moştenitori legali, înlăturând de la moştenire celelalte rude. **3.** S.n. (INFORM.) Nod în care intră un arc ce pleacă dintr-un nod dat al unui arbore **(4)**.

DESCENDÉNȚĂ (< fr.) s.f. Rudenie în linie directă; *p. ext.* totalitatea rudelor în linie directă; filiație.

DESCENTRÁ vb. I tranz. şi refl. Deplasarea axei piesei față de axa dată.

DESCENTRALIZÁ (după fr. *décentraliser*) vb. I tranz. A acorda autonomie unor instituții.

DESCENTRALIZÁRE s.f. **1.** Sistem de organizare şi de conducere întemeiat pe autonomie, puterea de decizie aparținând autorităților locale. **2.** Transferare în afara centrelor urbane supraaglomerate a unor unități industriale, comerciale sau a unor servicii.

DESCHEIÁ (lat. *disclavare*) vb. I. tranz. A face să nu mai fie încheiat.

DESCHÍDE (lat. *discludere*) vb. III. **1.** Tranz. A face să nu mai fie închis, deplasând elemente mobile sau manevrând mecanisme de închidere. ✦ A permite accesul. ✦ A descuia. **2.** Tranz. A separa. ✦ (ELT.) A întrerupe curentul unui circuit electric. **3.** Tranz. A desface un plic. ✦ A întoarce coperta şi foile unei cărți. ✦ (MED.) A face o incizie. **4.** Refl. A se despica. ✦ (Despre flori) A înflori. **5.** Tranz. A face un drum. **6.** Tranz. A porni o acțiune (juridică). ✦ (La şah) A face prima mutare într-o partidă. ✦ (În sport) A da o pasă înainte pentru a iniția un atac. **7.** Tranz. A funda. ✦ A inaugura (o adunare). ✦ A pune în funcțiune (un aparat). ✦ Refl. (Despre instituții) A începe să lucreze. **8.** Tranz. *A deschide o paranteză* = a pune primul dintre cele două semne care formează o paranteză; *fig.* a face o digresiune. **9.** Refl. (Despre culori) A căpăta o nuanță mai pală. **10.** Refl. (Despre vocale) A trece din seria vocalelor închise în seria celor deschise.

DESCHÍDERE s.f. **I.** Acțiunea de a (se) deschide. ✧ *Deschiderea succesiunii* = consecință juridică a încetării din viață a unei persoane fizice. ✦ (La şah) Mutare sau serie de mutări la începutul partidei. ✦ (La pocher) Formație obligatorie pentru a putea începe jocul. ✧ (SPORT) Expr. *În deschidere* = meciul care precede competiția principală. **II. 1.** Valoare maximă a unei mărimi ce caracterizează extensia transversală a unei treceri pentru particule sau unde. ✦ Distanța maximă dintre fălcile unei menghine, ale unui cleşte etc. **2.** Gol având un anumit scop. ✦ Spațiu liber practicat într-un perete. **3.** Distanță între două reazeme consecutive ale unei construcții. **4.** Desfacere a părților reunite ale unui sistem tehnic sau de separare a contactelor unui aparat electric. **5.** *Lucrări de d.* = lucrări miniere executate pentru exploatarea unui zăcământ de substanțe minerale. *D. geologică* = afloriment. **6.** (LINGV.) Lărgime a canalului fonator în timpul articulării. **7.** (MAT.) *D. a unei mulțimi* v. *interior.*

DESCHÍS, -Ă adj. **1.** (Despre uşi, ferestre etc.) Dat într-o parte, lăsând o deschizătură descoperită. ✦ (Despre încăperi, lăzi etc.) Cu uşa, cu capacul neînchis. ✦ (Despre vehicule) Descoperit **(1)**. **2.** Care nu mai este strâns; depărtat. ✦ (Despre brațe) Desfăcut pentru a cuprinde ceva sau pentru a îmbrățişa. ✦ (Despre aripi) Întins pentru zbor. ✦ (Despre ochi) Cu pleoapele ridicate; *fig.* treaz. **3.** *Scrisoare d.* = scrisoare polemică, destinată publicității. *Vot d.* = vot public, prin ridicare de mâini. **4.** Fig. (Şi adv.) Care se mărturiseşte direct; sincer. **5.** (Despre terenuri) Neîmprejmuit; întins pe o mare suprafață. ✦ (Despre drumuri) Dat circulației; fără obstacole. **6.** (DR.) *Oraş d.* = oraş în care nu se află obiective militare şi nefiind apărat nu poate fi atacat sau bombardat în timp de război. *Cer d.* = înțelegere între state, părți semnatare ale Tratatului de la Helsinki (1992), pentru efectuarea zborurilor de observare în terit. altui stat semnatar, utilizând avioane neînarmate şi cu senzori conveniți. **7.** (Despre circuite electrice) Prin care nu circulă curent electric. **8.** (Despre culori) Cu nuanțe apropiate mai mult de alb; pal. **9.** *Vocală d.* = vocală la articularea căreia maxilarele sunt mai depărtate. *Silabă d.* = silabă terminată în vocală. **10.** (MAT.) *Mulțime d.* = element al unei topologii pe o mulțime dată; mulțime cu toate elementele interioare. *Interval d.* v. *interval.*

DESCHIZĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. Care deschide. ✧ Expr. *Deschizător de drumuri* = inițiator, inovator.

DESCHIZĂTÚRĂ s.f. Loc prin care se poate pătrunde sau se poate vedea.

DESCIFRÁ (după fr. *déchiffrer*) vb. I tranz. **1.** A citi (şi a înțelege) o scriere necunoscută sau un text neciteț. ✦ A citi şi a interpreta la prima vedere o partitură muzicală. **2.** Fig. A înțelege ceva ascuns.

DESCÍNDE (< fr., lat.) vb. III intranz. **1.** A coborî. **2.** A ajunge şi a se opri într-un loc. **3.** A-şi avea originea. **4.** (DR.) A face o *descindere.*

DESCÍNDERE s.f. Acțiunea de a descinde. ✦ (DR.) Deplasare a unui organ de urmărire penală la locul unei infracțiuni, pentru a face constatări şi a strânge probe.

DESCÍNGE (lat. *descingere*) vb. III tranz. şi refl. A(-şi) desface, a(-şi) scoate cureaua, brâul.

DESCINTRÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o *descintrare.*

DESCINTRÁRE s.f. (CONSTR.) Coborâre progresivă a reazemelor unui cintru care a servit la construirea unui arc, din zidărie ori din beton.

DESCLEIÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) dezlipi din încleiere. **2.** Tranz. A efectua o descleiere **(3)**.

DESCLEIÉRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) descleia **(1)**. **2.** Finisare a țesăturilor, eliminând apretul de încleiere aplicat pe firele de urzeală înainte de țesere. **3.** Desfacere a unei îmbinări din cauza încleierii necorespunzătoare sau a umezelii.

DESCLEŞTÁ vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) desprinde dintr-o strânsoare. **2.** A (se) dezlipi cu greu din locul unde este.

DESCOÁSE vb. III tranz. 1. A desface cusăturile. **2.** Fig. A pune întrebări insistente pentru a afla anumite lucruri; a iscodi.

DESCOMPÚNE vb. III. **1.** Tranz. A desface în elementele din care este alcătuit. ✦ (MAT.) A scrie un număr natural sub formă de produs de numere prime. ✦ (FIZ.) A determina componentele unui vector pe axe date.

✦ Refl. Fig. A se dezmembra. **2.** Refl. (Despre materii organice) A se altera. **3.** Refl. (Despre oameni) A se schimba în rău, fizic sau moral; (despre față) a se deforma; a se crispa.

DESCOMPÚNERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) descompune. ✧ *D. a unui vector* = determinare a componentelor unui vector prin proiectarea acestuia pe axe. ✧ (POLIGR.) *D. a culorilor* = separare a culorilor fundamentale în vederea preparării de clișee pentru fiecare dintre ele. **2.** Reacție chimică în urma căreia o substanță trece în mai multe substanțe având molecule cu structură mai simplă; reacția inversă combinării.

DESCONGESTIONÁ (după fr. *décongestionner*) vb. I tranz. **1.** A face ca un organ să se elibereze de un aflux de sânge. **2.** A elibera un surplus de oameni. ✦ A elibera o cale de comunicație aglomerată.

DESCONSIDERÁ (după fr. *déconsidérer*) vb. I tranz. A nu acorda stimă; a disprețui.

DESCONSIDERÁȚIE (după fr. *déconsidération*) s.f. Lipsă de stimă.

DESCOPERÍ (lat. *discoperire*) vb. IV tranz. **1.** A ridica ceea ce acoperă; a dezveli **(1)**. ✦ Refl. A-și scoate căciula, pălăria etc. ✦ A lăsa fără acoperire flancul unei unități militare pe front. ✦ A face să nu aibă acoperire **(6)**. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) da de gol. **2.** A afla ceva ascuns; a dezvălui **(1)**; a dibăci **(3)**.

DESCOPERÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a descoperi și rezultatul ei. **2.** Fenomen, obiect găsit pentru prima oară. **3.** Revelație.

DESCOPERÍT, -Ă adj. **1.** Neacoperit. ✦ Cu capul gol. ✦ Fig. Fără apărare. **2.** Lipsit de acoperire **(6)** legală. **3.** Aflat pentru prima oară.

DESCOTOROSÍ (< *des*^{1}- + *cotorosi*, reg., „id") vb. IV refl. și tranz. A (se) elibera de cineva sau de ceva incomod; a (se) dezbăra.

DESCREIERÁT, -Ă (< *des*^{1}- + *creier*) adj. (Și subst.) Lipsit de rațiune; smintit **(1)**, nebun **(1)**.

DESCRESCĂTÓR, -OÁRE adj. Care descrește; degresiv.

DESCRÉȘTE vb. III intranz. A-și reduce dimensiunile; a scădea.

DESCREȚÍ vb. IV. **1.** Tranz. A desface crețurile; a netezi. ✦ Refl. A se netezi, a nu mai fi creț. **2.** Tranz. și refl. A face să nu mai fie încruntat; *fig.* a (se) destinde.

DESCRÍE (< *scrie*, după fr. *décrire*) vb. III tranz. **1.** A înfățișa, a zugrăvi prin cuvinte. **2.** A trasa o linie curbă, un cerc etc. **3.** A parcurge o traiectorie.

DESCRÍERE s.f. **1.** Acțiunea de a descrie și rezultatul ei. **2.** Lucrare literară în care se descrie **(1)** ceva.

DESCRIPTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care descrie; care conține o descriere.

DESCRIPTIVÍSM s.n. (LINGV.) Curent (dezvoltat în special în S.U.A.) care folosește criterii strict formale de analiză pentru studierea limbilor, în anumite stadii de evoluție.

DESCRÍPȚIE (< fr., lat.) (LOG.) Procedeu de descriere a unui obiect ca fiind singurul deținător al unei proprietăți.

DESCUAMÁRE (< fr., lat.) s.f. Eliminare normală sau patologică a stratului cornos al pielii.

DESCUIÁT, -Ă adj. **1.** Care a fost deschis cu cheia; care nu (mai) este încuiat. **2.** Fig. Care este receptiv la nou.

DESCÚLȚ, -Ă (lat. **disculceus*) adj. Cu picioarele goale, fără încălțăminte.

DESCUMPĂNÍ vb. IV tranz. A face pe cineva să-și piardă siguranța, încrederea; a dezorienta.

DESCURAJÁ (după fr. *décourager*) vb. I refl. și tranz. A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă curajul, încrederea; a (se) demoraliza.

DESCURCÁ vb. I. **1.** Tranz. A face să nu mai fie încurcat; a descâlci. **2.** Refl. și tranz. A ieși sau a face să iasă dintr-o situație dificilă. **3.** Tranz. A clarifica.

DESCURCĂRÉȚ, -EÁȚĂ adj. Care știe să se descurce ușor.

DESDĂUNÁ vb. I tranz. (DR.) A despăgubi.

DESEÁRĂ (DISEÁRĂ) adv. În seara zilei curente; astă-seară.

DESECÁRE s.f. Îndepărtare a excesului de apă de pe terenurile joase în vederea cultivării lor; asecare.

DESEMNÁ (fr. *désigner*, refăcut după *semn*) vb. I tranz. A indica o persoană, considerând-o potrivită pentru ocuparea unei demnități. ✦ (DR.) A numi într-o funcție.

DESÉN (< fr.) s.n. **1.** Reprezentare a unei figuri, a unui peisaj pe o suprafață plană, prin mijloace grafice. **2.** Arta de a desena. **3.** *D. tehnic* (sau *liniar*) = reprezentare grafică a obiectelor tehnice (piese, organe de mașini etc.) folosind proiecțiile orizontale și verticale la o anumită scară și indicându-se dimensiunile obiectului. **4.** D. *animat* v. *animat*. **5.** Planul unei construcții. **6.** Ornamentația unei țesături.

DESENÁ (< fr. *dessiner*) vb. I. **1.** Tranz. A executa un desen. **2.** Refl. A se profila.

DESENSIBILIZÁRE s.f. **1.** Metodă terapeutică care previne, diminuează sau lichidează intoleranța unei persoane față de anumiți agenți microbieni, boli, medicamente. **2.** Diminuare a fotosensibilității unei emulsii fotografice prin acțiunea unui desensibilizator.

DESENSIBILIZATÓR (< fr.) s.n. Substanță adăugată în soluțiile developatoare pentru a micșora sensibilitatea la lumină a emulsiilor fotografice.

DESÉRT (< fr.) s.n. Ultimul fel de mâncare, compus din prăjituri, fructe etc.; timpul când se servește acest fel de mâncare.

DESERTIZÁRE (< fr.) s.f. (TEHN.) Desfacere a elementelor unei îmbinări prin sertizare **(2)**.

DESERVÍ^1 (< fr.) vb. IV tranz. A face un rău serviciu cuiva, a acționa în dauna cuiva.

DESERVÍ^2 (< fr., lat.) vb. IV tranz. **1.** A presta un serviciu în folos public. **2.** A avea în grijă dirijarea funcționării unei mașini.

DESERVÍCIU s.n. Prejudiciere (neintenționată) adusă unei persoane.

DESESIZÁ (după fr. *dessaisir*) vb. I tranz. și refl. (DR.) A face să înceteze învestirea unui organ de jurisdicție pentru soluționarea unui litigiu, prin hotărârea acestuia sau a unui organ juridic superior.

DESEȘTI, com. în jud. Maramureș, pe râul Mara; 2 532 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Creasta cocoșului (50 ha), Cheile Tătarului (15 ha) și mlaștina Iezeru Mare (5 ha). Biserici de lemn (1717 și 1770), casa de lemn Iurca (1785). Menționată documentar (1360).

DESETÍNĂ (DESEATÍNĂ) (< rus., bg., scr.) s.f. **1.** (În sec. 15–18 în Moldova) Dijmă care reprezenta a zecea parte din anumite produse (**d.** de vin, **d.** de stupi etc.). **2.** (Înv.) Unitate de măsură agrară egală cu 1,09 ha.

DESFÁCE (lat. *disfacere*) vb. III. **1.** Tranz. și refl. A(-și) separa una de alta părțile componente. V. *descompune.* ✦ Tranz. A determina ceva să revină la starea anterioară; a strica, a pune capăt unui contract. **2.** Tranz. și refl. A (se) desprinde din locul în care a fost fixat. **3.** Refl. și tranz. (Despre oameni) A (se) despărți. **4.** Tranz. A deschide dezlegând, tăind etc. ✦ A desfășura întinzând; a derula **(1)**, a despături. ✦ Refl. (Despre flori) A înflori. **5.** Tranz. A vinde produse. **6.** Intranz. (În superstiții) A nimici vrăjile care apasă asupra cuiva.

DESFÁCERE s.f. Acțiunea de a (se) desface și rezultatul ei. ✧ *D. de mărfuri* = comercializare cu amănuntul.

DESFĂCĂTÓR s.n. **1.** Instalație de desfoiat, destrămat, curățit și amestecat bumbacul. **2.** Mașină folosită pentru defibrarea deșeurilor în filaturile de bumbac.

DESFĂCÚT, -Ă adj. **1.** Împărțit în elementele componente; descompus; stricat. ✦ Răsfirat. ✦ Despăturit. ✦ Deznodat. **2.** (Despre contracte) Anulat. **3.** (Despre haine) Descheiat. **4.** (Despre scrisori, pachete etc.) Deschis.

DESFĂȘÁ (lat. *disfaciare*) vb. I tranz. A desface un copil din scutece.

DESFĂȘURÁ (lat. *disfaciolare*) vb. I. **1.** Tranz. A face ca un obiect să nu mai fie înfășurat; a derula **(1)**, a desface **(4)**. ✦ A trece o unitate de la formația de marș la dispozitivul de luptă. **2.** Refl. Fig. (Despre priveliști din natură) A se întinde în fața ochilor (până departe). ✦ (Despre fapte) A decurge; a evolua în faze succesive. **3.** Tranz. și refl. A (se) înfăptui o acțiune de durată în etape succesive.

DESFĂȘURÁRE s.f. Acțiunea de a (se) desfășura. ✦ Așezarea unei suprafețe geometrice pe un plan fără deformări, rupturi, îndoiri.

DESFĂȘURÁT, -Ă adj., s.f. **1.** Adj. Întins, desfăcut. ✦ (Despre un grup de oameni) Răsfirat după o anumită ordine. ✦ *Plan d.* = plan care cuprinde și descrie detaliat elementele, momentele succesive etc. prin care urmează să fie realizat. **2.** S.f. (MAT.) Locul geometric al centrelor de curbură ale unei curbe; evolută.

DESFĂȘURĂTOÁRE s.f. (MAT.) Curbă a cărei desfășurată **(2)** este o curbă dată; este ortogonală tangentelor curbei date. Sin. *evolventă.*

DESFĂTÁ vb. I refl. A-și petrece timpul într-o stare de încântare, a se distra; a se delecta. ✦ Tranz. A încânta, a fermeca.

DESFĂTÁRE s.f. Faptul de a (se) desfăta; încântare, delectare. ✦ P. ext. Desfrâu.

DESFĂȚÁ vb. I tranz. A scoate cearșafurile de pe pat sau fețele de pe perne.

DESFÍDE (după fr. *défier*, lat. *diffidere*) vb. III tranz. **1.** A provoca pe cineva să dovedească un lucru, știind că nu va reuși. ✦ A declara cuiva că nu este crezut sau că este considerat incapabil. **2.** A sfida un pericol; a brava.

DESFIGURÁ (după fr. *défigurer*) vb. I tranz. A strica, a urâți fața cuiva; a poci, a sluți.

DESFIINȚÁ vb. I tranz. A face să nu mai existe; a distruge; a dizolva. ✦ (DR.) A pune capăt existenței unei instituții; a înlătura, cu efect retroactiv, un act juridic ori o hotărâre; a anula, a constata nulitatea absolută ori a pronunța nulitatea relativă.

DESFRÂNÁ vb. I refl. A se destrăbăla, a duce o viață imorală, coruptă, depravată.

DESFRÂU s.n. Corupție, imoralitate; purtare, atitudine desfrânată.

DESFRUNZÍ vb. IV refl. A-și pierde frunzele. ✦ Tranz. A defolia.

DESFUNDÁ vb. I tranz. **1.** A deschide o sticlă, un butoi scoțându-i fundul sau dându-i cep. ✦ A curăța un canal, o conductă etc. **2.** (Despre ape) A face ca un teren să devină impracticabil. **3.** A desțeleni.

DESFUNDÁT, -Ă adj. **1.** (Despre recipiente) Cu fundul, dopul etc. scos; destupat. **2.** (Despre canale) Curățat de impurități. **3.** (Despre drumuri) Cu mult noroi, impracticabil.

DESHĂMÁ vb. I tranz. A scoate hamul de pe cal; a desprinde calul de la vehicul.

DESHIDRATÁRE (după fr. *déshydratation*) s.f. **1.** (MED.) Pierdere excesivă a apei din țesuturi. Survine atunci când pierderile normale nu sunt compensate printr-un aport echivalent sau în cazul unor tulburări funcționale (prin transpirație abundentă, vărsături repetate sau scaune diareice). **2.** (CHIM.) Eliminare a apei de constituție dintr-o substanță chimică, a apei de cristalizare dintr-o substanță cristalină sau dintr-un amestec ori a apei de solvare dintr-un coloid solvatat.

DESHUMÁ vb. I tranz. A dezgropa osemintele unui mort.

DE SICA, Vittorio (1901-1974), actor şi regizor italian de film („Umberto D"„Ciociara"). Promotor al neorealismului. Personaje pline de umor şi generozitate („Bigamul"). Premii Oscar pentru regie: 1946 („Sciuscia"), 1948 („Hoţi de biciclete"), 1963 („Ieri, azi, mâine"), 1970 („Grădina familiei Finzi Contini").

DESICĂRE (< fr.) s.f. Reducere a umidităţii produselor alimentare ambalate prin introducerea în ambalajul etanş a unui desicant.

DESIGILÁ vb. I tranz. A scoate sigiliul de pe un obiect; a despecetlui.

DESIGN (cuv. engl.) s.n. Disciplină care vizează armonizarea mediului înconjurător cu estetica obiectului de serie, de la reclama comercială până la arhitectură.

DESIGNER (cuv. engl.) s.m. Specialist care se ocupă cu designul.

DESÍGUR adv. 1. Da. 2. Fără îndoială, negreşit, precis.

DESINÉNŢĂ (< fr., lat. m.) s.f. Element morfologic care, adăugat la tema unui cuvânt, exprimă, în flexiunea nominală, cazul, numărul (şi genul), iar în flexiunea verbală, persoana, numărul (şi diateza).

DÉSINIT (cuv. lat. „se termină") s.n. Termen (în descrierea unui manuscris) care indică cuvintele de încheiere ale unui text.

DESISTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A renunţa la o acţiune sau la un drept ce urma să fie valorificat pe cale de acţiune.

DESLANDRES, Henri (1853-1948), astronom francez. Specialist în studiul Soarelui. A inventat spectroheliograful (1894), independent de *G.E. Hale*.

DESLUŞÍ (< bg.) vb. IV. 1. Tranz. A distinge, a percepe. ✦ (Despre lumină) A face să apară clar conturul lucrurilor. 2. Tranz. A clarifica o problemă. ✦ Refl. (Despre idei, probleme etc.) A deveni explicit; a se clarifica. 3. Intranz. A explica (cuiva ceva), a(-l) lămuri.

DESMODRÓM (< fr.; {s} gr. *desme* „legătură" + *dromos* „alergare") adj. (Despre un mecanism) La care legăturile dintre elemente asigură o mişcare univoc determinată a oricărui element condus, indiferent de numărul de elemente conducătoare şi de viteza de mişcare a elementului considerat.

DES MOINES, oraş în centrul S.U.A., centrul ad-tiv al statului Iowa; 198,6 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, chimică. Universitate (1881). Oraş din 1851.

DESMOTROPÍE (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Tautomerie (izomerie dinamică) în care formele izomere pot fi izolate şi evidenţiate ca substanţe chimice.

DESMOULINS, Camille (1760-1794), avocat, publicist şi om politic francez. Unul dintre liderii montagnarzilor în timpul Revoluţiei Franceze. A editat ziarele „Revoluţiile din Franţa şi Brabant" şi „Bătrânul Cordelier". Adept al lui *Danton*. Ghilotinat.

DESNA, afl. stg. al Niprului, la Kiev: 1 130 km. Izv. din N Pod. Central Rusesc. Navigabil pe 535 km.

DESNĂŢUI, râu în SSV Olteniei; 95 km. Izv. din piemontul Bălăciţei şi se varsă în lacul Bistreţ.

DESNOS, Robert (1900-1945), poet francez. A evoluat de la suprarealism la tradiţionalism („Corpuri şi bunuri", „Domeniu public"). Participant la Rezistenţă. Deportat, a murit.

DESOLIDARIZÁ (< fr.) vb. I refl. A separa ca atitudine de o persoană, de un grup, de o acţiune.

DESOLVATÁRE (< fr.) s.f. (CHIM.) Eliminare a lichidului reţinut de anumite substanţe prin solvatare. Când lichidul este apă, operaţia se numeşte *deshidratare*.

DESÓRBŢIE (fr. {i}) s.f. Îndepărtare a unui component sau a unui amestec de componenţi din masa sau de pe suprafaţa unei substanţe.

Vittorio de Sica

DESPACHETÁ vb. I tranz. A scoate un obiect din ambalaj. ✦ A desface un pachet, o valiză (pentru a scoate conţinutul).

DESPĂGUBÍ vb. IV tranz. A plăti (cuiva) o despăgubire; a desdăuna.

DESPĂGUBÍRE s.f. Sumă de bani plătită unei persoane pentru repararea unui prejudiciu; daună **(2)**, compensaţie. ✧ *D. civilă* = sumă de bani acordată într-un proces penal, pentru repararea unui prejudiciu cauzat de o infracţiune. *Despăgubiri de război* = sumă pe care un stat învingător într-un conflict (război) o impune statului învins pentru repararea prejudiciilor.

DESPĂRŢÍ (lat. **dispartire*) vb. IV **1.** Refl. A se îndepărta de cineva sau de ceva, plecând în altă parte; a părăsi vremelnic sau definitiv pe cineva sau ceva. ✦ Fig. A se înstrăina de cineva sau de ceva; a rupe legăturile cu cineva. ✦ A se lipsi de... 2. Refl. A divorţa. 3. Tranz. (Despre obstacole, bariere etc.) A se interpune. ✦ Tranz. şi refl. A (se) împărţi, a (se) delimita; a (se) segmenta.

DESPĂRŢÍRE s.f. 1. Separare; momentul separării. 2. Divorţ. 3. Diviziune **(1)**, împărţire. ✦ Concr. Despărţitură **(1)**.

DESPĂRŢITÓR, -OÁRE adj., s.n. 1. Adj. Care desparte **(3)**. 2. S.n. *D.* (sau *separator*) *de lan* = organ al maşinilor agricole de recoltat, care separă, de restul lanului, plantele ce urmează a fi tăiate.

DESPĂRŢITÚRĂ s.f. 1. Parte separată dintr-o încăpere, dintr-un recipient etc.; compartiment **(1)**. 2. Construcţie (improvizată) care separă ceva.

DESPĂTURÍ vb. IV tranz. A desface ceva care a fost strâns, împăturit.

DESPERÁ (DISPERÁ) (< lat., it.) vb. I intranz. A-şi pierde orice speranţă; a deznădăjdui.

DESPERÁRE (DISPERÁRE) s.f. Faptul de a despera; deznădejde. ✧ Loc. *Cu desperare* = deznădăjduit; *fig.* din toate puterile.

DESPERÁT, -Ă (DISPERÁT) adj. 1. (Şi subst.) Ajuns la desperare; deznădăjduit. ✦ (Despre manifestări) Care denotă desperare. 2. Care provoacă desperare; grav.

DESPERECHEÁ vb. I tranz. 1. A despărţi două lucruri, două fiinţe etc. 2. A descompleta (luând o parte).

DESPIAU, Charles (1874-1946), sculptor francez. Influenţat de Rodin. Basoreliefuri, statui, busturi cu elaborare rafinată.

DESPICÁ (lat. *despicare*) vb. I. 1. Tranz. A desface un obiect în bucăţi tăindu-l sau spărgându-l de-a lungul. 2. Fig. A înţelege un lucru complex; a interpreta. 3. Tranz. şi refl. A (se) spinteca. ✦ Refl. (Despre muguri) A se deschide. 4. Tranz. A trece prin..., a străbate.

DESPICÁRE s.f. 1. Acţiunea de a (se) despica. 2. Desfacerea lemnului pe direcţia fibrelor lemnoase, pentru a obţine lemne de foc, doage etc. 3. (DR.) Împărţirea moştenirii pe linii, atunci când la moştenirea unei persoane vin (singuri sau în concurs cu părinţii) colateralii privilegiaţi, adică fraţii şi surorile defunctului care provin din căsătorii diferite, din afara căsătoriei ori din înfiere. 4. (IND. PIEL.) Şpăltuire.

DESPICĂTÚRĂ s.f. 1. Crăpătură făcută în lungime. 2. Bucată despicată mai ales dintr-un lemn.

DESPIEDICĂ vb. I tranz. 1. A scoate piedica de la picioarele unui animal sau de la roata unui vehicul. 2. A ridica piedica de la o armă de foc.

DESPLETÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) desface din împletitură; a (se) deşira. ✦ A(-şi) desface cosiţele. ✦ (Despre un râu) A se desface în două sau mai multe braţe care, după o anumită distanţă, se unesc din nou.

DESPLETÍT, -Ă adj. 1. Desfăcut din împletitură; deşirat. 2. (Despre femei) Cu părul neîmpletit; *p. ext.* nepieptănat, zbârlit.

DESPORTES, Alexandre-François (1661-1743), pictor francez. A lucrat o perioadă în Polonia, realizând „Portretul lui Jan Sobieski". Naturi moarte şi scene de vânătoare. Cartoane pentru tapiserii („Noile Indii").

DÉSPOT (< ngr., fr.) s.m. 1. (În Antic. şi în Ev. Med.) Conducător cu puteri discreţionare; tiran **(1)**. ✦ Fig. Om excesiv de autoritar, care vrea să-şi impună voinţa cu orice preţ. 2. Titlu în ierarhia aulică. 3. (În Imp. Bizantin) Guvernator autonom al unei provincii, al unui ţinut.

DESPOTÁT (< fr.) s.n. 1. Demnitatea de despot. 2. Terit. guvernat de un despot.

DESPÓTIC, -Ă (< fr.) adj. Caracteristic despoţilor; tiranic, dictatorial, samavolnic.

DESPOTÍSM (< fr.) s.n. Regim politic caracterizat prin puterea nelimitată şi guvernarea arbitrară, neîngrădită de nici o lege, a despotului, şi prin lipsa de drepturi pentru cetăţenii ţării. ✦ Fig. Comportare sau atitudine arbitrară; samavolnicie.

DESPOTMOLÍ vb. IV tranz. A scoate pe cineva sau ceva din împotmolire. ✦ A curăţa un canal, un bazin etc. de nămolul depus pe fund.

DESPOT-VODĂ (Ioan Iacob Heraclid), domn al Moldovei (1561-1563), de origine grec. Plănuia să unească Ţara Românească şi Moldova. A favorizat pătrunderea protestantismului în Moldova şi a întemeiat Colegiul de la Cotnari (1562), condus de umanistul *Ioan Sommer*. Ucis în urma unui complot al boierilor.

DESPOŢÍE s.f. Formă de guvernământ autocratică.

DESPRĂFUÍRE s.f. Eliminare a prafului dintr-un curent de aer sau de gaz pentru curăţirea acestora sau recuperarea particulelor solide valoroase (pulberile metalifere).

DES PRÉS, Josquin v. Josquin Des Prés.

DESPRESURĂ vb. I tranz. (MILIT.) A scoate din încercuirea inamicului o grupare proprie, o localitate etc.

DESPRIMĂVĂRĂ vb. I refl. unipers. A se face primăvară; a se împrimăvăra.

DESPRÍNDE vb. III. 1. Tranz. A separa unul de altul lucruri care au fost unite. ✦ A deshăma animale de tracţiune. 2. Tranz. şi refl. A (se) dezlipi, îndepărtându-se din locul unde era fixat; a (se) detaşa **(1)**. ✦ Refl. (Despre oameni) A ieşi dintr-un grup; a se separa. 3. Refl. Fig. A rezulta. ✦ A se distinge. 4. (TEHN.) Refl. şi tranz. A trece o maşină electrică, un oscilator electronic etc. într-un regim de funcţionare instabilă, datorită depăşirii unor valori critice ale parametrilor; a decroşa **(2)**.

DESPUIÁ (lat. *dispoliare*, 3 după fr.) vb. I. 1. Tranz. şi refl. A (se) dezbrăca în pielea goală. ✦ A (se) desfrunzi; a rămâne fără verdeaţă. 2. Tranz. A jefui. 3. Tranz. A scoate dintr-o scriere, dintr-un periodic etc. tot ce este interesant dintr-un punct de vedere.

DESPUIÁT, -Ă adj. 1. În pielea goală, dezbrăcat; *p. ext.* îmbrăcat sumar. ✦ (Despre plante) Lipsite de verdeaţă. 2. Jefuit.

DESPUIÉRE s.f. 1. Acţiunea de a (se) despuia. 2. (DR.) *Despuierea scrutinului* = scoaterea din urnă a buletinelor de vot şi numărarea lor.

DESROCHERS, Alfred (1901-1978), poet canadian de limbă franceză. Lirică parnasiană („La umbra lui Orford").

DESSALINES, Jean-Jacques (c. 1758-1806), împărat în Haiti. Sclav negru în Santo-Domingo; a participat la răscoala antifranceză din 1791. Proclamă independența Haiti (1804) și ia titlul de împărat, sub numele de Iacob I. Ucis în urma unui complot.

DESSAU, oraș în E Germaniei (Saxonia-Anhalt), pe Mulde; 80,9 mii loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgie, constr. de mașini, produse chimice și alim., hârtie, țesături. Marienkirche (sec. 16), palat (sec. 18). Muzeu de artă. Sediu temporar (anii '20–'30) al mișcării artistice Bauhaus. Menționat documentar în 1213.

DESSAU, Paul (1894–1979), compozitor și dirijor german. Muzică realistă : operă („Condamnarea lui Lucullus"), lucrări orchestrale, muzică de film și scenă (pentru piesele lui B. Brecht).

DESTĂINUÍ vb. IV. **1.** Tranz. A mărturisi o taină; a dezvălui **(2)**; a divulga. **2.** Refl. A-și declara gândurile sau sentimentele.

DESTÍN (< fr.) s.n. **1.** Intervenția unei forțe impersonale care hotărăște irevocabil tot ceea ce se petrece în viața omului; soartă, fatalitate. **2.** (La stoici) „Rațiunea lumii", „ordine" netransgresabilă, având un sens condiționat inevitabil din exterior.

DESTIN, revistă de cultură românească din exil, apărută la Madrid 1951-1972 (sub direcția lui George Uscătescu). Printre colaboratori: Vintilă Horia, Horia Stamatu, Mircea Eliade, Basil Munteanu.

DESTINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A stabili, a hotărî dinainte destinația (cuiva sau a ceva); a hărăzi **(1)**. **2.** A predestina, a ursi.

DESTINATÁR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană căreia i se trimite ceva; adresant.

DESTINÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Întrebuințare (dinainte hotărâtă); funcție **(2)**. **2.** Loc către care se îndreaptă cineva sau se trimite ceva.

DESTÍNDE vb. III refl. **1.** A pierde din încordare; a se relaxa. ✦ (Despre nervi) A calma. **2.** (Despre ființe, despre corpul lor) A îndrepta (din închircire). **3.** A decomprima.

DESTÍNDERE s.f. **1.** Faptul de a se destinde. ✦ Înlăturare treptată a încordării din viața internațională, în vederea creării premiselor pentru soluționarea pașnică a problemelor contemporaneității. **2.** Creștere a volumului unui gaz datorată scăderii presiunii sale; expansiune **(1)**.

DESTÍNS, -Ă adj. Care a pierdut din încordare, relaxat; (despre nervi) calmat.

DESTITUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. (DR.) A scoate o persoană dintr-o funcție; a revoca **(2)**, a demite.

DESTÓINIC, -Ă (< sl.) adj. 1. Merituos. ✦ Isteț, îndemânatic. 2. Capabil; *p. ext.* în măsură (să...), competent.

DESTRĂBĂLÁT, -Ă (et. nec.) adj., s.m. și f. (Persoană) care duce o viață imorală; desfrânat. ✦ Adj. (Despre purtarea oamenilor) Care denotă imoralitate; deșucheat **(2)**.

DESTRĂMÁ vb. I. **1.** Refl. (Despre țesături) A se desface în fire rupte neregulat în urma uzurii sau a unei utilizări necorespunzătoare; a se rupe. **2.** Tranz. și refl. A (se) dizolva, a (se) risipi. **3.** Tranz. A desfoia, a separa impuritățile și a pregăti pentru cardare. **4.** Tranz. A mărunți semifabricatele fibroase (celuloza, maculatura etc.) în vederea transformării lor în pastă de hârtie.

DESTRĂMĂTÓR s.n. **1.** Mașină folosită la destrămarea semifabricatelor în ind. celulozei. **2.** Mașină care prelucrează componenții de amestec în filatura de vigonie.

DESTRUCTÍV, -Ă adj. v. **distructiv, -ă.**

DESTRUCTÓR (< engl.) s.n. Aparat folosit la sterilizarea și uscarea deșeurilor de abator, pentru producerea făinii furajere.

DESTÚL, -Ă adj., adv. I. Adj. **1.** Care este atât cât trebuie; suficient. **2.** Care este în cantitate mare; mult. ✦ Care depășește necesarul. **II.** Adv. **1.** În cantitate suficientă. ✦ (Cu valoare de interj.) Ajunge! **2.** Peste măsură. **3.** Urmat de un adjectiv sau de un adverb, exprimă ideea de diminuare sau de sporire a unei calități: *destul de frumoasă; destul de rău.*

DESTUPÁ vb. I tranz. **1.** A scoate capacul unui recipient; a desfunda. **2.** A da la o parte ceea ce acoperă o deschizătură etc.; a descoperi **(1)**, a dezvălui **(1)**.

DESTUTT DE TRACY, Antoine Louis Claude, conte (1754–1836), filozof și om politic francez. Șef al „ideologilor". A considerat „ideile" ca sursă a gândirii („Elemente de ideologie").

DESȚELENÍ vb. IV tranz. A ara adânc o suprafață înierbată natural (țelină) sau un teren cultivat cu plante perene.

DESUBLIMÁRE s.f. (FIZ.) Trecere directă a unei substanțe din stare gazoasă în stare solidă.

DESUÉT, -Ă (< fr., lat.) adj. Căzut în desuetudine; învechit, perimat; demodat.

DESUETÚDINE (< fr., lat.) s.f. *A cădea în ~* = a nu mai fi obișnuit; a se învechi; a se demoda. ✦ (DR.; despre o lege) A ieși din uz prin neaplicare o lungă perioadă de timp.

DESULFITÁRE s.f. Îndepărtare a dioxidului de sulf din must sau din unele vinuri prelucrate cu metabisulfit de potasiu, efectuată prin aerisire sau prin încălzire.

DESULFONÁRE s.f. (CHIM.) Reacție hidrolitică sau reductivă de eliminare a grupei sulfonice, prin substituție cu hidrogen, din acizii sulfonici aromatici.

DESULFURÁRE (după fr. *désulfuration*) s.f. **1.** (CHIM.) Operație de eliminare a sulfului sau a compușilor care conțin sulf din unele produse petroliere (benzine), din gazele de cocserie, din benzen etc. prin hidrogenare catalitică, doctorizare etc. **2.** Îndepărtare a sulfului dintr-un metal topit, în special din oțel și din fontă, prin adăugarea unor substanțe cu care formează compuși ce trec în zgură.

DESZĂPEZÍ vb. IV tranz. A curăța de (sau din) zăpada căzută în cantitate mare; a destroieni.

DEȘĂNȚÁT, -Ă (< *deșănța*, rar, „a se destrăbăla") adj. (Despre oameni; și subst.) Dezmățat (în atitudini, în îmbrăcăminte etc.). ✦ Lipsit de decență, nerușinat.

DEȘEGUBÍNĂ s.f. v. **dușegubină.**

DEȘELÁ vb. I tranz. A frânge sau a îndoi spinarea unui animal, *p. ext.* a unui om, prin poveri grele sau lovituri puternice.

DEȘÉRT, DEȘÁRTĂ (lat. *desertus*) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care nu conține nimic; gol. **2.** (Despre terenuri) Lipsit de viețăți sau de vegetație; pustiu. ✦ Nelocuit. **3.** Fig. Lipsit de temei. **II.** S.n. Spațiu pustiu. ✧ Loc. adv. *În deșert* = zadarnic; (despre privire) în gol, fără țintă. ✦ (GEOGR.) Reg. în care, datorită climei aride, vegetația și animalele sunt rare și prezintă adaptări speciale la uscăciune; rețeaua hidrografică lipsește sau este dezorganizată, precipitațiile atmosferice sunt extrem de puține (sub 200 mm pe an) și populația este foarte rară; pustiu. ✧ *D. de piatră* = hamadă. *D. de nisip* = vaste câmpuri cu dune; erg^2. *D. de argilă* = takâr.

DEȘERTÁ vb. I tranz. A goli un recipient; a răsturna conținutul unui recipient.

DEȘERTĂCIÚNE s.f. **1.** Zădărnicie. **2.** Preocupare pentru lucruri nefolositoare; ușurință, vanitate. 3. (REL.) Trecător și lipsit de un țel înalt, escatologic, conferit de Dumnezeu; ceea ce nu vine de la Dumnezeu și este făcut de oameni.

DEȘERTIFICARE (după fr.) s.f. Proces de extindere a deșerturilor determinat de cauze climatice, dar și de activități antropice care amplifică efectele aridității climatice, cum sunt distrugerea vegetației naturale, erodarea și salinizarea solurilor, ca urmare a suprapășunatului, lucrărilor agricole și irigațiilor pe terenuri improprii sau cu metode necorespunzătoare. Fenomenul a luat o amploare alarmantă în ultimele decenii, afectând țări din Africa subsahariană, Asia Centrală, NV Chinei ș.a. În sens larg, termenul include și degradarea accentuată a terenurilor, cu reducere pronunțată a capacității de reținere a apei în sol (de ex. ținuturile mediteraneene și chiar, local, în România).

DEȘÉU (< fr.) s.n. Parte dintr-o materie primă ce rămâne în urma realizării unui produs, nemaiputând fi utilizată în cursul aceluiași proces tehnologic (**d.** industriale), sau care rezultă din activități casnice, menajere (d. neindustriale). Unele deșeuri ridică probleme deosebite de colectare, stocare și dezactivare (**d.** toxice, explozive, spitalicești și îndeosebi **d.** radioactive de la centralele nucleare).

DEȘIRÁ (< *șir*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. (Despre ață, gheme) A (se) desfășura într-un fir lung. ✦ (Despre mărgele) A face să iasă sau a ieși de pe ața pe care au fost înșirate. **2.** Refl. (Despre corpul omenesc) A se destinde în lungime.

DEȘIRÁT, -Ă adj. **1.** Desfăcut (în fire lungi). ✦ Fig. (Despre gândire) Fără șir; dezlânat. **2.** Fig. (Despre oameni) Foarte înalt și slab.

DEȘLIU, Dan (1927–1992, n. București), poet român. Evoluând de la discursivitate și tezism la interiorizare („Visul și veghea"), poezia sa sfârșește prin sfidarea dictaturii „omnipotentului Babuin" („Un glonț pierdut").

DEȘTEAPTĂ-TE, ROMÂNE!, imnul național al României începând cu ian. 1990, pe versurile poeziei „Un răsunet" de Andrei Mureșanu și muzică de Anton Pann. Inițial, marșul revoluționarilor de la 1848–1849.

DEȘTÉPT, -EÁPTĂ (lat. *de- excitus*) adj. **1.** Care înțelege cu ușurință; inteligent. ✦ Care exprimă inteligență. ✦ (Uneori cu o nuanță peiorativă) Șiret; rafinat. **2.** Care nu doarme; treaz.

DEȘTEPTÁ (lat. *de-excitare*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A (se) trezi din somn. ✦ A (se) trezi dintr-o stare de amorțeală; *p. ext.* a reveni la viață. **2.** Refl. (Despre sentimente, idei) A lua ființă; a se stârni. **3.** Refl. A deveni conștient, a-și da seama de realitate.

DEȘTEPTĂTÓR, -OÁRE adj. Care trezește. ✧ *Ceas d.* (și subst. n.) = ceas care sună la ora fixată, pentru a deștepta din somn.

DEȘTEPTĂTORUL, numele popular al stelei *Aldebaran.*

DEȘUCHEÁT, -Ă (< *des*^{1}- + *șuchet*, reg., „smintit") adj. (Despre oameni și acțiunile lor) **1.** Nebun, smintit. **2.** Desmățat, destrăbălat.

DEȘURUBÁ vb. I tranz. A învârti un șurub în sensul invers celui de înșurubare, pentru a-l scoate din locul fixat. ✦ A desface o asamblare de șuruburi.

DETA, oraș în jud. Timiș, în C. Bârzavei; 6 539 loc. (2008). Expl. de argile. Fabrică de placaje și furnire. Muzeu de istorie. Menționat documentar în 1360. Între 1727 și 1794 s-au făcut colonizări cu germani. Oraș din 1810, a decăzut la sfârșitul sec. 19, fiind trecut în rândul com. rurale. Recunoscut din nou oraș în 1968.

DETAILÍST, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. Comerciant care vinde cu amănuntul.

DETALIÁ (< it., fr.) vb. I tranz. A prezenta, a expune (ceva) amănunțit.

DETÁLIU (< it., fr.) s.n. Amănunt. ✧ Loc. *În detaliu* = în fiecare amănunt. ✦ Lucru fără importanță, secundar. ✦ Parte a unei opere literare sau artistice care poate fi considerată și izolat.

DETALONÁRE (după fr. *détalonnage*) s.f. (TEHN.) Prelucrare după o spirală a suprafeței de așezare a dinților unei freze, în scopul menținerii profilului acestora după reascuțire.

DE TÁRE subst. Dans popular românesc, din Vrancea, cu ritm binar, vioi, sincopat; melodia corespunzătoare dansului.

DETAȘÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) desprinde, a (se) separa dintr-un întreg. ✦ Refl. Fig. A se îndepărta de o situație, de o preocupare. 2. Tranz. A trece temporar un angajat, în interes de serviciu, de la o unitate la alta sau dintr-o localit. într-alta. **3.** Refl. A se evidenția; a întrece (într-o competiție).

DETAȘAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Reunire temporară a unui număr de subunități sau unități militare, sub comandă unică, pentru îndeplinirea unor misiuni de luptă independente (ex. **d.** de recunoaștere, **d.** înaintat etc.). 2. Echipă, grup.

DETECTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A identifica prezența unui gaz, a unui foc subteran, a semnalelor radioelectrice, a unui avion etc. **2.** (TELEC.) A realiza o detecție **(1)**.

DETECTÍV (< fr., engl.) s.m. Agent în serviciul poliției sau particular, care culege date sau investighează în interesul unei persoane.

DETECTÓR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Dispozitiv utilizat pentru a detecta **(1)** mine, gaze, incendii, minciuni etc. **2.** (TELEC.) Dispozitiv care pune în evidență undele electromagnetice. **3.** (TELEC.) Circuit electric neliniar folosit la detecție. **4.** (FIZ.) *D. de particule* = aparat pentru stabilirea prezenței și a intensității radiațiilor ionizate într-un mediu.

DETÉCȚIE (< fr.) s.f. (TELEC.) **1.** Demodulație a oscilațiilor de înaltă frecvență modulate în amplitudine, cu ajutorul unui detector **(3)**. **2.** Decelerare. **3.** (INFORM.) *D. a erorilor* = operații executate la destinație pentru verificarea corectitudinii transmisiei datelor.

DETENSIONÁRE (< fr.) s.f. **1.** Eliminare sau reducere a unei tensiuni. **2.** Eliminare a tensiunilor interne dintr-o piesă turnată, sudată etc., printr-un tratament termic, mecanic etc. sau pe cale naturală.

DETÉNTĂ (< fr.) s.f. **1.** (FIZ.) Destindere **(2)**. **2.** (SPORT) Calitate fizică a sportivului, prin combinarea forței și vitezei, cu care reușește să se desprindă de la sol în înălțime sau lungime; putere de împingere bruscă.

DETÉNTOR (< fr., lat.) s.m. (DR.) Persoană care are detențiunea unui lucru, deținător **(1)**.

DETENȚIÚNE (DETÉNȚIE) (< fr., lat.) s.f. (DR.) **1.** Stăpânire de către o persoană a unui lucru care aparține altei persoane, cu obligația de restituire. **2.** Pedeapsă privativă de libertate (într-un centru de detenție).

DETERGENȚI (< fr., lat.) s.m. pl. Produse de spălare și curățire, care dețin caracteristicile săpunurilor alcaline, dar prezintă rezistență la apa dură, capacitate de pătrundere mai mare. Deversați în rețeaua hidrografică au efect poluant și contribuie la procesul de eutrofizare.

DETERIORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) uza, a (se) defecta, a (se) degrada.

DETERMINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A servi drept cauză pentru apariția sau dezvoltarea unui fenomen; a cauza. **2.** A fixa (cu precizie), a stabili (un termen). ✦ A preciza însușirile unei ființe sau ale unui lucru (în vederea definirii lui). ✦ A calcula pe baza anumitor date. **3.** A face pe cineva să ia o hotărâre. **4.** A preciza sensul unui cuvânt sau al unei propoziții. **5.** (MAT., FIZ.) A afla valoarea unei mărimi; a măsura.

DETERMINÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Care determină; hotărâtor. **2.** S.m., adj. (LINGV.) (Termen al unui raport sintactic) Care precizează sensul unui alt termen, *determinat*. **3.** S.m. Expresie matematică atașată unui tabel format din elemente (numere, monoame etc.) dispuse pe un număr egal de linii și coloane; servește la rezolvarea sistemelor de ecuații. ✧ *D. caracteristic* = **d.** obținut din **d.** principal prin adăugarea unei linii secundare și a coloanei termenilor liberi corespunzători. *D. Vandermonde* = **d.** particular care conține pe fiecare linie *k* puterea *k*-1 a unor elemente. **4.** S.m. (GENET.) Unitate (genă sau grup de gene) care condiționează dezvoltarea morfofiziologică a unui caracter. Sin. *factor genetic*. **5.** S.m. (BIOL.) *D. antigenic* = structură chimică indicatoare a centrului activ al anticorpului, determinând interacțiunea antigen-anticorp.

DETERMINÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a determina. **2.** Operație logică, inversă *generalizării*, prin care se trece de la noțiuni mai generale la noțiuni mai puțin generale, dar cu un conținut mai bogat, introducând însușiri restrictive. **3.** (LINGV.) Precizare a conținutului unui cuvânt sau al unei propoziții (*determinat*) cu ajutorul unui *determinant* **(2)**. **4.** (EMBRIOL.) *D. embrionară* = stadiu din care un țesut embrionar își pierde capacitatea de a evolua în mai multe direcții. **5.** (GENET.) *Determinarea sexului* = ansamblul de fenomene genetice și condiții de dezvoltare care produc diferențierea mascul sau femelă.

DETERMINĂT, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. Precizat, stabilit. ✦ Cauzat. **2.** S.m., adj. (LINGV.) (Termen al unui raport sintactic) cu sensul precizat de un alt termen, *determinant*.

DETERMINATÍV, -Ă (< fr.) adj. (Adesea substantivat) Determinant **(2)**.

DETERMINATÓR (< it.) s.n. Îndreptar cu ajutorul căruia se identifică speciile, genurile etc. de plante și de animale, mineralele etc.

DETERMINÍSM (< fr.) s.n. **1.** Concepție care explică tot ce se întâmplă prin înlănțuiri de cauze și efecte, prin legități, prin interacțiuni necesare și repetitive. ✧ *D. laplacean* sau *universal* = ipoteză după care cunoașterea legilor evoluției Universului și a stării actuale permite previziunea stărilor viitoare. *D. probabilist* sau *statistic* = teorie conform căreia cunoașterea unor fenomene complexe și aparent aleatoare presupune mai multe cauze ce nu pot fi determinate simultan, impunându-se folosirea metodei statistice. *D. economic* consideră că istoria omenirii, inclusiv aspectele ei politice și spirituale, rezultă integral din condițiile economice ale societății omenești. **2.** (REL.) Credința în predestinare; fatalism.

DETERMINÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Privitor la determinism. **2.** S.m. și f. Adept al determinismului.

DETESTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A disprețui profund, a urî.

DETESTÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Demn de dispreț, de ură; oribil.

DETIMBRÁRE s.f. (TELEC.) Accentuare sau diminuare a frecvențelor joase (sau a celor înalte) ale benzii de frecvență a unui canal de transmisiune fonică.

DETONÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate exploda, producând o detonație; exploziv **(1)**. ✦ Care poate iniția detonația unui exploziv.

DETONATÓR (< fr.) s.n. Exploziv care amplifică impulsul dat de capsa detonantă la bombe, proiectile etc., pentru amorsarea exploziei unei încărcături greu detonabile. ✦ Ansamblul format dintr-o capsă detonantă și un aprinzător chimic, folosit pentru provocarea detonației.

DETONÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Reacție chimică (în general de ardere) care se propagă cu viteză mare (1 000-10 000 m/s), caracterizată printr-o acțiune puternică de sfărâmare și un zgomot intens; explozie **(1)**; detunătură. **2.** Apariția unor distorsiuni neliniare la înregistrarea și la redarea sunetului.

DETOXIFICARE (< fr.) s.f. Proces prin care un produs toxic introdus în organism este transformat în produse mai puțin nocive; este realizat în special în ficat.

DETRACÁ (< fr.) vb. I refl. (Livr.; întrebuințat numai la timpurile compuse) A se dezechilibra mintal, a se țicni, a se sminti; a decădea.

DETRACTÁ (< fr.) vb. I tranz. A micșora, a diminua meritele cuiva; a defăima, a ponegri.

DETRACTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care caută să micșoreze meritele cuiva; bârfitor, ponegritor.

DETRIMÉNT (< fr., lat.) s.n. *În detrimentul* = în dauna (cuiva sau a ceva).

DETRÍTIC, -Ă (< fr.) adj. (PETROGR.) Clastic.

DETRITIVOR (< fr.) adj. (Despre un organism animal) Care se hrănește cu detritus **(4)** (ex. râmele).

DETRÍTUS (< fr. {i}; {s} lat. *detritus* „sfărâmat") s.n. **1.** (PETROGR.) Material rezultat din sfărâmarea rocilor datorită agenților externi. **2.** (DRUM.) Material granular mărunt rezultat din uzura unei îmbrăcăminți rutiere din piatră, datorită circulației. **3.** Material granular rezultat în timpul săpării găurii de sondă, datorat acțiunii utilajului asupra rocilor. **4.** (BIOL.) Particule organice mici (resturi ale descompunerii) existente în litieră, în sol, depuse pe fundul bazinelor acvatice sau aflate în suspensie în ape. **5.** (MED.) Rămășițe tisulare prezente în focare inflamatorii, în procese tumorale etc. **6.** Tartru dentar.

DETROIT, oraș în N S.U.A. (Michigan) pe țărmul L. Erie; 951,2 mii loc. (2000). Port. Ind. automobilelor, siderurgie, chimie, constr. de mașini-unelte, șantiere navale. Rafinărie de petrol. Ind. ușoară și alim. Centru cultural (universități, muzee). Importantă comunitate românească. Fondat (1701).

DETRONÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlătura de la tron. ✦ (Ir.) A scoate dintr-o funcție.

DETUBÁRE (după fr.) s.f. Extragere și recuperare a unei coloane de burlane dintr-o sondă de țiței, gaze etc.

DETUNÁ (lat. *detonare*) vb. I. **1.** Intranz. A produce un zgomot asemănător tunetului; a bubui. **2.** Intranz. și tranz. A trăsni.

DETUNATELE, denumire a două vf. din M-ții Apuseni, resturi ale unor vulcani neogeni: *Detunata Goală* (1 169 m) și *Detunata Flocoasă* (1 205 m) situate la 12 km E de Abrud, alcătuite din curgeri de lave bazaltice solidificate. Declarate rezervații naturale (**24** ha și 5 ha).

DETUNĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Adj. Care detună **(1)**; tunător. **2.** S.n. Partea dinapoi a țevii unei arme de foc de infanterie, în care intră tubul-cartuș.

DETUNĂTÚRĂ s.f. Zgomot puternic produs de o explozie sau de descărcarea unei arme de foc; detonație **(1)**.

DETURNÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o deturnare.

DETURNÁRE s.f. Schimbare ilegală a destinației unor fonduri. ✧ *D. a activelor* = falsificare a evidențelor activelor unei firme aflate în situația de încetare a plăților. ✦ Schimbare ilegală a direcției de zbor a unui avion, vapor.

DEȚÍNĂTÓR s.m. (DR.) **1.** Detentor. **2.** Persoană care deține ceva.

DEȚÍNE (după fr. *détenir*) vb. III tranz. **1.** (DR.) A avea detențiunea unui lucru. **2.** A ocupa (o funcție). **3.** A avea (un titlu). **4.** A poseda. **5.** (DR.) A închide o persoană pentru cercetări în vederea unui proces penal sau după condamnare; a aresta.

DEȚINÚT, -Ă (după fr.) s.m. și f. Persoană aflată în detențiune **(2)**.

DEUCALION (în mitologia greacă), fiul lui Prometeu. Împreună cu soția sa Pyrrha, a repopulat Pământul după un potop, aruncând peste cap pietre care reprezentau oasele Geei (Pământul).

DEÚNĂZI (DĂÚNĂZI) adv. Nu de mult, acum câteva zile.

DEUTÉRIU (< fr. {i}; {s} gr. *deuteros* „al doilea") s.n. Izotop al hidrogenului ($^{2}_{1}$H, D, nr. at. **1**, nr. de masă **2**) prezent în natură în proporție de 1 atom **d.** la c. 5 000 atomi hidrogen. Este folosit în reactoarele nucleare; hidrogen greu.

Detroit. Vedere generală

DEUTEROCANONICE, denumire dată în Apus, cărţilor „Vechiului Testament" prezente în „Septuaginta", dar nu în canonul ebraic (Iudita, Tobit, Baruh, Înţelepciunea lui Isus Sirah, I şi II Macabei). Ediţiile protestante ale „Bibliei" nu includ **d.**, fiind considerate apocrife.

DEUTERÓN (DEUTÓN) (< fr. {i}) s.m. Nucleul atomului de deuteriu, format dintr-un proton şi un neutron.

DEUTERONOMUL (Cartea a V-a a lui Moise), a cincea şi ultima carte a *Pentateuhului* din „Vechiul Testament"; conţine legile lui Moise.

DEUTSCHER WERKBUND, asociaţie de arhitecţi, artişti, reprezentanţi ai unor meserii, ai industriei şi comerţului, întemeiată de H. Muthesius, la München, în 1907, urmărind să asigure o mai bună calitate a produselor industriale, artizanale şi marile valenţe ale arhitecturii moderne din oţel, beton şi sticlă. La manifestările **D.W.** au participat H. van de Velde, W. Gropius, P. Behrens, Le Corbusier ş.a. Asociaţii similare au fost create şi în Austria (1910) şi Elveţia (1913).

DÉVA (cuv. sanscrit „divinitate") subst. **1.** (În hinduism) Putere cerească, zeu, divinitate. **2.** (În zoroastrism) Spirit rău, demon.

DEVA, municipiu pe stg. Mureşului, reşed. jud. Hunedoara; 67 095 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: pădurea Bejan (70 ha) şi dealurile Colţ şi Zănoaga (78,4 ha) şi Cetatea **D.** (30 ha). Exploatări de pirită şi andezit. Termocentrală (în satul Mintia). Metalurgie neferoasă (prepararea min. cuprifere), constr. de maşini, mat. de constr., sticlă, porţelanuri şi faianţă, prelucr. lemnului, ţesătorie, produse alim. Teatru muzical. Muzeu de istorie, arheologie şi ştiinţele naturii. Terit. oraşului a fost intens locuit încă din Antic. Vestigiile unor aşezări din epocile Bronzului şi a Fierului. Importantă aşezare dacică (sec. 2–1 î.Hr.) şi vestigiile unor edificii romane, unele dintre ele suprapuse de aşezări din sec. 9–10. Menţionat documentar în 1269. Reşedinţă a voievozilor transilvăneni (sec. 13–16). În 1582 a fost construită Casa Bethlen („Magna Curia"); palat princiar din sec. 16–17. Centru al Răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan (1784). Cetatea (construită la mijlocul sec. 13) a fost distrusă în urma unei explozii (1849). Declarat municipiu în 1968.

DE VALERA, Eamon (1882–1975), om politic irlandez. Unul dintre conducătorii luptei pentru independenţa naţională a Irlandei. Prim-min. (1932–1948, 1951–1954, 1957–1959) şi preşedinte (1959–1973) al Republicii Irlanda.

DEVALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A fura, a prăda, a jefui (lucruri de valoare).

de VALOIS, Ninette (pe numele adevărat *Edris Stannus*) (1898–2001), dansatoare şi coregrafă britanică. Fondatoare a „Baletelor Regale". A pus în scenă sau a dansat în numeroase spectacole („Cariera unui libertin", „Job").

DEVALORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A(-şi) reduce valoarea.

DEVALORIZÁRE s.f. Acţiunea de a (se) devaloriza. ✦ Diminuare a valorii unei monede, unui produs etc. ✦ Depreciere în raport cu un etalon. ✧ *D. monetară* = diminuare a valorii monedei naţionale faţă de etalonul în care este exprimată.

DEVANSÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A depăşi **(1)**. **2.** Intranz. A se petrece mai devreme decât normal.

DEVASTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A distruge, a pustii. ✦ A jefui, a prăda.

DEVASTATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care devastează; distrugător **(1)**, pustiitor.

DEVĂLMÁŞ (< *de-a valma*) s.m. Participant la stăpânirea în devălmăşie; *p. ext.* părtaş la o afacere.

DEVĂLMĂŞÍE s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Formă de stăpânire în comun, de către moşneni şi răzeşi, a unei părţi din hotarul satului; specifică obştii săteşti. ✦ Activitate desfăşurată în comun. ✧ Loc. *În devălmăşie* = în comun, de-a valma. ✦ (DR.) *Drept de proprietate în d.* = drept de proprietate exercitat de două sau de mai multe persoane asupra aceluiaşi lucru şi nedivizat pe cote părţi; specifică dreptului soţilor asupra bunurilor comune (dobândite în timpul căsătoriei).

DEVELOPÁ (< fr.) vb. I tranz. A trata cu un reactiv chimic filmele sau hârtiile fotografice, făcând să apară imaginile formate la expunere. ✦ A supune semnele scrise cu cerneală simpatică tratamentului care le face vizibile.

DEVELOPÁNT (< fr.) s.n. **1.** Developator **(1)**. **2.** Eluant.

DEVELOPATÓR (< fr.) s.n. 1. Substanţă care produce developarea unui material fotografic impresionat; developant **(1)**. V. şi *revelator*. **2.** Substanţă chimică folosită în ind. textilă pentru sintetizarea pe fibră a unor coloranţi.

DEVENÍ (< fr.) vb. IV intranz. **1.** A se preface, a se transforma în... **2.** A ajunge să fie...

DEVENÍRE s.f. (FILOZ.) Ordine ontologică exprimând desfăşurarea existenţei după o logică a contrariilor, prin repetare nedefinită, la Heraclit (aprindere-stingere, naştere-moarte etc.), sau la Hegel, prin teză-antiteză şi în sinteze tot mai complexe.

DÉVER (< tc.) s.n. Volumul valoric al vânzărilor de mărfuri.

DEVERSÁRE s.f. **1.** Scurgere a surplusului de apă dintr-un lac de acumulare peste un deversor. **2.** Scăpare accidentală a unor substanţe lichide poluante (ex. produse petroliere) în râuri, lacuri sau mări, de la o instalaţie industrială, dintr-un rezervor, conductă etc.

DEVERSÓR (după fr. *déversoir*) s.n. Construcţie hidrotehnică, alcătuită dintr-un prag, asigurând scurgerea dirijată a surplusului de apă.

DEVESEL, com. în jud. Mehedinţi, în C. Blahniţei; 3 105 loc. (2008).

DEVESELU, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 3 195 loc. (2008). Urmele unei aşezări romane rurale fortificate (sec. 2–3).

DEVÍA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. şi tranz. A (se) abate de la direcţia dată. **2.** Intranz. Fig. A se depărta de la subiect; a porni pe un drum greşit.

DEVIÁNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Abatere a comportamentului de la normele de viaţă şi de la valorile sociale, morale şi culturale, de la normele juridice ale unei societăţi. **2.** Comportament excentric (în ţinută, limbaj etc.).

DEVIÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Abatere de la normal, de la direcţia dată; deviere **(1)**. **2.** (MED.) *D. de sept* = deformare a peretelui despărţitor al cavităţilor nazale; predispune la rinite cronice. **3.** (FIZ.) Unghiul dintre direcţia razei emergente dintr-un sistem optic şi direcţia razei incidente; deflexie **(2)**; deviere **(2)**.

DEVIÉRE s.f. **1.** Faptul de a devia; deviaţie **(1)**; diversiune. ✧ *Devierea apelor* = abaterea unui curs de apă, în vederea executării unor lucrări în albia acestuia. *Devierea sondei* = abaterea profilului găurii de sondă de la direcţia proiectată, în timpul forajului. ✦ Abatere de la linia politică a unui partid. **2.** (FIZ.) Deviaţie **(3)**; deflexie **(2)**.

De VITO, Danny (n. 1944), actor american de film. Roluri de comedie; mic de înălţime, şarjează cu umor acest handicap („Aruncă-o pe mama din tren", „Batman revine", „Un mafiot la Hollywood").

DEVITRIFICÁRE (după fr. *dévitrification*) s.f. Pierdere a transparenţei sticlei ca urmare a cristalizării parţiale sau totale a masei sticloase.

DEVÍZ (< fr.) s.n. Situaţie întocmită anticipat, prezentând detaliat cheltuielile necesare executării unei lucrări.

DEVÍZĂ (< fr.) s.f. Formulă care exprimă concis o idee călăuzitoare în activitatea cuiva.

DEVÍZE (< fr.) s.f. pl. Mijloacele de plată exprimate în monedă străină şi folosite la efectuarea plăţilor cu străinătatea (valute, metale preţioase etc.). ✧ *D. convertibile* = **d.** care pot fi preschimbate liber în altă monedă. *D. neconvertibile* = **d.** a căror preschimbare în altă monedă este îngrădită de anumite restricţii.

DEVOLTÓR (< fr.) s.n. Maşină sau transformator electric folosite pentru reducerea tensiunii unei reţele.

DEVOLUŢIÚNE (< fr., lat. m.) s.f. **1.** (DR.) ~ *succesorală* = transmitere a unui patrimoniu succesoral la moştenitorii legali (**d.** legală) sau testamentari (**d.** testamentară). **2.** *Războiul de d.* = război purtat între Franţa şi Spania (1667–1668).

DÉVON (< fr., engl. {s} *Devonshire*) s.n. Nălucă **(3)** de metal, de forma unui peştişor, prevăzută cu cârlige de undiţă şi folosită la prinderea peştilor răpitori.

DEVON (NORTH DEVON), ins. nelocuită în arh. Arctic Canadian; 55,3 mii km². Relief montan (alt. max.: 1 887 m). Vegetaţie de tundră arctică.

DEVONIAN (n.pr. *Devonshire*), a patra perioadă a Paleozoicului, începută acum circa 395 milioane de ani, caracterizată prin gresii şi conglomerate roşii, instalarea unui climat cald şi uscat; reprezintă perioada de trecere de la viaţa în mediul acvatic în cel terestru.

DEVORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Despre animale şi, ironic, despre oameni) A mânca cu lăcomie. ✦ Fig. A consuma, a mistui.

DEVORÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care devorează. ✦ Fig. Mistuitor, arzător.

DEVOTÁ (< fr., lat.) vb. I refl. A se dedica total unei idei, unei persoane.

DEVOTAMÉNT (după fr.) s.n. Ataşament puternic faţă de o cauză, faţă de o persoană etc.; abnegaţie.

DEVOTIO MODERNA, mişcare religioasă catolică, apărută în Ţările de Jos, răspândită şi în alte ţări (sec. 14–16). Accent pe meditaţie, asceză şi pe viaţa de credinţă lăuntrică. Lucrarea „Imitaţiunea lui Hristos", atribuită lui Thomas a Kempis, reprezintă o expresie a **D.M.**

DEVOŢIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Pietate, cucernicie. ✦ P. ext. (în romano-catolicism) formă de cult paraliturgică, expresie a religiozităţii populare. **2.** (Impr.) Devotament.

DE VRIES, Hugo v. **Vries, Hugo de ~.**

DEWAR, Sir James (1842–1923), fizician şi chimist britanic. A studiat fizica temperaturilor joase şi a inventat termosul (vasul **D.**, 1898).

DEWEY, John (1859–1952), filozof, psiholog şi pedagog american. Reprezentant al pragmatismului, pe care l-a dezvoltat ca teorie logică şi etică (v. *instrumentarism*). După **D.**, filozofia trebuie să clarifice idei ale ştiinţei şi artei şi să critice opiniile cu impact social („Reconstrucţia în filozofie", „Experienţă şi natură").

DEWEY, Melvil (1851–1931), bibliotecar şi bibliograf american. Inventatorul clasificării zecimale (1874) utilizate în biblioteci şi fondatorul primei şcoli de bibliotecari (1883).

DEXTERITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Îndemânare, dibăcie, abilitate. 2. (PEDAG.; în trecut, la pl.) Obiecte de învăţământ (desenul, caligrafia, muzica etc.) care dezvoltă însuşirile artistice şi îndemânarea elevilor.

DEXTRÁNI (< fr.) s.m. pl. Polizaharide care conţin molecule de D-glucopiranoză, produse din zaharoză de un grup de bacterii sau enzimele lor, în special din genul *Leuconostoc*; folosite ca înlocuitori de plasmă sangvină.

DEXTRÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. Polizaharide rezultate la hidroliza parţială a amidonului, constituite din polimeri cu masa moleculară inferioară acestuia; folosite la fabricarea unor cleiuri reci şi speciale, ca material de apretare etc.

DEXTRINIZÁRE (după fr. *dextrinisation*, engl. *dextrinization*) s.f. Transformare a amidonului în dextrine, prin procedee chimice sau enzimatice.

John Dewey

DEXTROCARDÍE (< fr. {i}; {s} lat. *dexter* „dreapta" + gr. *kardia* „inimă") s.f. (ANAT.) Situare a inimii în dreapta toracelui (**d.** congenitală) sau devierea ei progresivă spre dreapta datorită unui proces patologic din vecinătate.

DEXTROGÍR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *dexter* „dreapta" + *gyrus* „rotire") adj. (Despre substanțe) Care rotește spre dreapta lumina polarizată, față de un observator către care se propagă. V. și *levogir*.

DEXTRÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Glucoză dextrogiră, solubilă în apă. Se folosește în dietetică, la fabricarea bomboanelor, a mierii artificiale, a lichiorurilor etc.

DEZ- v. **de**^{3}**-**.

DEZACÓRD (< fr.) s.n. Lipsă de acord, de armonie; neînțelegere, disensiune, disidență. ✦ (GRAM.) Lipsa acordului (în gen, număr, caz, persoană) cuvintelor aflate în raport de determinare.

DEZACORDÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) strica acordajul unui instrument muzical cu coarde.

DEZACTIVÁRE s.f. **1.** Reducere a vitezei unui proces chimic și, la limită, oprire a acestuia. ✧ *Dezactivarea catalizatorului* = scăderea sau dispariția activității catalitice a unui catalizator. **2.** Îndepărtarea substanțelor radioactive, de pe armament, obiecte, alimente, sol, construcții etc. **3.** (INFORM.) Oprirea lucrului unui subsistem al calculatorului; oprirea executării unui program sau proces.

DEZAFECTÁ (< fr.) vb. I tranz. A schimba destinația unui imobil.

DEZAGREÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Neplăcut.

DEZAGREGÁ (< fr.) vb. I refl. **1.** (Despre corpuri) A se desface în părțile componente. **2.** Fig. A-și pierde unitatea, coeziunea.

DEZAGREGÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a se dezagrega. ✦ Transformare a unei combinații chimice greu solubile în dizolvanți obișnuiți în substanțe solubile, cu ajutorul unor reactivi. **2.** (PETROGR.) Fragmentare a rocilor sub acțiunea agenților externi.

DEZAMĂGÍ vb. IV tranz. A face pe cineva să-și piardă încrederea, iluziile; a deziluziona, a decepționa.

DEZAMINÁRE s.f. (BIOCHIM.) Reacție de scindare și eliminare, sub acțiunea unor enzime (dezaminaze), a grupării amino- din aminoacizi și monopeptide, permițând metabolizarea acestora în organism.

DEZAMORSÁRE s.f. **1.** Întrerupere voită a funcționării unui aparat. **2.** Aplanare a unui conflict, a unui eveniment periculos.

DEZANGAJÁRE s.f. Măsuri de înlăturare a pericolului unei confruntări militare.

DEZAPROBÁ vb. I tranz. A fi împotriva a ceva, a nu aproba; a considera reprobabil, a înfiera.

DEZARISTATÓR (< *des*^{1}*-* + *ariste*) s.n. Organ al batozelor sau al unor combine, care are rolul de a rupe și desprinde aristele și paleele rămase pe boabe după treierare.

DEZARMÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A lua (cuiva) armele, a sili să predea armele. ✦ Fig. A pune (pe cineva) în imposibilitatea să riposteze. **2.** Intranz. (Despre state) A pune în aplicare măsuri în vederea dezarmării.

DEZARMÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care anihilează puterea de reacție a cuiva, care face pe cineva să nu mai poată riposta.

DEZARMÁRE s.f. Măsuri de lichidare sau limitare a armamentelor și a forțelor armate ale statelor.

DEZARMÁT, -Ă adj. Care nu este înarmat; care a pierdut armele (în luptă). ✦ Fig. Pus în imposibilitate de a se opune; învins. ✦ Fig. Care nu știe să se apere în viață; slab, neputincios.

DEZARTICULÁT, -Ă adj. **1.** (Despre membre) Scos din articulație; (despre oase) dislocat. **2.** Fig. Care nu-și poate coordona mișcările; dezechilibrat.

DEZASFALTÁRE s.f. Separare a asfaltului din păcură prin distilare în vid sau prin tratare cu un solvent selectiv.

DEZASIMILÁȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Fază a metabolismului în cursul căreia substanțele organismului sunt degradate în substanțe care vor fi eliminate; catabolism.

DEZÁSTRU (< fr.) s.n. Nenorocire mare; catastrofă.

DEZASTRUÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. De proporțiile unui dezastru; catastrofal, groaznic.

DEZAVANTÁJ (< fr.) s.n. Împrejurare nefavorabilă; aspect sau cauză care creează o situație nefavorabilă; inconvenient.

DEZAVANTAJÁ (< fr.) vb. I tranz. A păgubi pe cineva; a-i fi în dezavantaj; a defavoriza.

DEZAVUÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A dezaproba, a condamna spusele sau faptele cuiva.

DEZAXÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A schimba poziția axei față de normal. **2.** Refl. Fig. (Despre oameni) A-și pierde echilibrul moral (și mintal); a se detraca, a se scrânti **(2)**.

DEZBÁTE (după fr. *débattre*) vb. III tranz. A discuta, a analiza pe larg o problemă cu una sau cu mai multe persoane.

DEZBÁTERE s.f. Acțiunea de a dezbate; discuție **(2)**, dispută **(1)**. ✧ *D. judiciară* = discutare în contradictoriu de către părțile unui proces a problemelor acestuia. *D. parlamentară* = punere în discuția parlamentului a unor probleme de politică internă sau externă.

DEZBĂRÁ vb. I refl. A se dezobișnui de un nărav, de o deprindere rea; a se dezvăța.

DEZBINÁ vb. I tranz. A produce discordie între persoane, a învrăjbi. ✦ Refl. A se desface în două, a se separa.

DEZBRĂCÁ (lat. *disbracare) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A(-și) scoate îmbrăcămintea, a (se) despuia. **2.** Tranz. Fig. A jefui, a prăda.

DEZBRĂCÁT, -Ă adj. Cu hainele scoase; gol. ✦ (Substantivat) Fig. Om lipsit de mijloace materiale; sărac.

DEZDOÍ vb. IV. **1.** Tranz. A desface un lucru îndoit. **2.** Refl. A se îndrepta.

DEZECHILÍBRU (< fr.) s.n. **1.** Lipsă de echilibru. **2.** (MED.) Tulburare obiectivă a echilibrului manifestată prin imposibilitate funcțională statică și motrică. ✧ *D. psihic* = diminuare patologică, progresivă, a posibilităților de adaptare socială. *D. alimentar* = modificare în proporția elementelor nutritive consumate, ducând la apariția unor carențe. **3.** (EC. POL.) *D. economic* = stare a unui sistem economic, caracterizată prin discrepanțe între ofertă și cerere, între venituri și cheltuieli, între încasări și plăți, între necesități și disponibilități.

DEZECHIPÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A lua înapoi echipamentul unui ostaș, care urmează să fie lăsat la vatră. ✦ A scoate echipamentul de pe un vas de luptă. **2.** Refl. A-și scoate echipamentul; (fam.) a se dezbrăca.

DEZEMULSIONÁNT s.n. Substanță chimică (ex. electroliții, uleiurile sulfuroase etc.) pentru ruperea emulsiilor pentru separarea componenților în straturi distincte.

DEZEMULSIONÁRE s.f. Rupere și separare a unei emulsii în cele două faze nemiscibile ale ei.

DEZERTÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** A se face vinovat de dezertare. **2.** Fig. A fugi (de la datorie), a se sustrage (de la o obligație).

DEZERTÁRE s.f. Părăsirea fără învoire de către un militar a unității din care face parte ori a câmpului de luptă.

DEZERTÓR (< fr.) s.m. Persoană care se face vinovată de dezertare.

DEZESPERÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care te face să desperi, care te împinge la desperare.

DEZEXCITÁRE (< fr.) s.f. **1.** (ELT.) Anulare sau reducere a intensității curentului de excitație a unei mașini electrice. **2.** (FIZ.) Trecere a unui sistem de particule (ex. atom, moleculă, nucleu) dintr-o stare energetică superioară în starea normală, cu emisia unei cuante de energie. Fenomen opus excitării **(3)**.

DEZGHÉȚ s.n. Topire naturală a gheții sau a zăpezii; dezghețare.

DEZGHEȚÁT, -Ă adj. **1.** Care s-a dezghețat sau a fost dezghețat. **2.** Fig. (Despre oameni) Vioi, deștept, îndemânatec.

DEZGHIOCÁ (lat. *disglubicare) vb. I tranz. A îndepărta învelișul anumitor fructe sau legume pentru a scoate semințele din interior.

DEZGOLÍ vb. IV tranz. A lăsa gol, descoperit (trupul sau părți ale trupului). ✦ Refl. A se dezbrăca, a se despuia.

DEZGROPÁ vb. I tranz. **1.** A scoate un cadavru din mormânt; a exhuma, a deshuma. ✦ Fig. A scoate la iveală, a aduce în discuție fapte din trecut. **2.** A aduce la suprafață, prin săpături, un obiect îngropat.

DEZGÚST s.n. Aversiune pentru mâncare; *p. ext.* scârbă, silă.

DEZGUSTÁ vb. I tranz. și refl. A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă gustul, pofta pentru ceva; a (se) scârbi.

DEZGUSTĂTÓR, -OÁRE adj. Care trezește dezgust; respingător, scârbos.

DEZÍCE (< fr.) vb. III tranz. A nega, a retracta (ceva). ✦ Refl. A-și retrage cuvântul, a se dezminți.

DEZIDERÁT (< fr., lat.) s.n. Ceea ce ar fi de dorit să se realizeze; dorință **(4)**, doleanță **(2)**.

DEZILÚZIE (< fr.) s.f. Decepție, dezamăgire.

DEZILUZIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A pricinui cuiva o deziluzie; a dezamăgi, a decepționa.

DEZINCRIMINÁ vb. I tranz. A scoate o faptă ilicită de sub incidența legii penale.

DEZINCRUSTĂNȚI (< fr.) s.n. Substanțe chimice (acizi diluați sau soluții alcaline) folosite la *dezincrustare*.

DEZINCRUSTÁRE (după fr. *désincrustation*) s.f. **1.** Îndepărtare a crustei sau împiedicare a formării acesteia (chimic sau mecanic) în cazanele de abur, în motoarele termice, în turbine etc. **2.** Îndepărtare a incrustanților care însoțesc celuloza, în vederea obținerii pastei de hârtie.

DEZINFECTÁNT, -Á (< fr.) adj., s.n. (Substanță sau agent fizic) Utilizat pentru dezinfecție (ex. acidul fenic, alcoolul, clorul etc.).

DEZINFECTÁRE s.f. Operație de distrugere a germenilor patogeni exteriori, în scopul împiedicării contaminării; dezinfecție.

DEZINFÉCȚIE (< fr.) s.f. Dezinfectare **(1)**.

DEZINFESTÁRE s.f. Procedee fizice sau chimice de exterminare a speciilor de animale dăunătoare mici care infestează mediul înconjurător.

DEZINFORMÁ (< rus.) vb. I tranz. A informa greșit (intenționat); a induce în eroare opinia publică.

DEZINSÉCȚIE (< fr.) s.f. Combaterea artropodelor dăunătoare.

DEZINSÉRȚIE (< fr.) s.f. Desprindere operatorie a unui mușchi sau a unui tendon de la locul de fixare pe os.

DEZINTEGRÁRE (după fr. *désintégration*) s.f. Transformare a atomului unui element în atomul altui element, cu emisie de radiații β (electroni), α (helioni) și uneori γ (radiație electromagnetică); proces spontan (la elementele naturale) sau provocat (în reacțiile nucleare).

DEZINTEGRATÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** Mașină pentru măcinarea materialelor moi sau semitari (gips, sare, cocs etc.) și a celor fibroase (azbest, coji etc.). **2.** (IND. ALIM.) Mașină folosită la tocarea fină a cărnii.

DEZINTERÉS (< fr.) s.n. Lipsă de interes (față de cineva sau de ceva); indiferență. ✦ Lipsă de preocupare pentru interesele personale.

DEZINTERESÁ (< fr.) vb. I refl. A-i lipsi cuiva interesul pentru cineva sau ceva; a nu se ocupa, a nu-i (mai) păsa de...

DEZINTERESÁT, -Ă adj. (Și adv.) Care nu are în vedere interesul personal.

DEZINTOXICÁRE s.f. 1. Proces prin care toxinele sau otrăvurile prezente în organism sunt transformate (neutralizate sau fixate), apoi eliminate. 2. Tratament aplicat toxicomanilor sau alcoolicilor pentru a-i elibera de dependența față de drog sau băutură.

DEZINVÓLT, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Liber, degajat în mişcări; (despre manifestări ale oamenilor) nestingherit.

DEZINVOLTÚRĂ (< fr.) s.f. Atitudine, comportare naturală, degajată.

DEZLĂNȚUÍ (< *des*¹- + *lanț*, după fr.) vb. IV refl. şi tranz. A porni sau a face să pornească cu violență, a(-şi) da curs liber; a (se) declanşa.

DEZLÂNÁ vb. I refl. (Despre fire de lână) A-şi pierde răsuceala; a se scămoşa. ✦ Fig. (despre manifestări ale omului) A deveni neprecise.

DEZLÂNÁT, -Ă adj. 1. (Despre fire; despre obiecte din fire) Destrămat, rărit. 2. Fig. (Despre exprimări, stil) Lipsit de concizie; prolix, confuz.

DEZLEGÁ (lat. *disligare*) vb. I tranz. 1. A deschide ceva desfăcând legătura; a deznoda. ✦ Tranz. şi refl. A (se) desface din legături, din strânsoare. 2. (În practicile religioase şi în basme) A elibera de obligații, de jurăminte etc. ✦ (REL.) A rosti o formulă de iertare a păcatelor. 3. A soluționa o problemă.

DEZLEGÁT, -Ă adj. 1. Desfăcut din legături, lăsat liber. 2. Eliberat de un blestem; absolvit (de păcate). 3. (Despre probleme, enigme etc.) Rezolvat, descifrat.

DEZLIPÍ vb. IV tranz. şi refl. 1. A (se) desface, a (se) desprinde. 2. Fig. (Despre oameni) A (se) depărta de ceva sau de cineva.

DEZLIPIRE DE RETINĂ = afecțiune gravă a ochiului datorită pătrunderii de lichid vitros sub retină, ceea ce duce la desprinderea ei de foița subiacentă. Se tratează chirurgical. Sin.: *decalare de retină.*

DEZLOCUÍT, -Ă adj. (Despre fluide) Înlocuit cu un corp solid.

DEZMÁȚ s.n. Purtare neruşinată; destrăbălare. ✦ Fig. Dezorganizare, anarhie.

DEZMĂȚÁT adj. Lipsit de ruşine, de bună-cuviință, desfrânat. ✦ Neglijent.

DEZMEMBRÁ (după fr. *démembrer*) vb. I tranz. şi refl. A (se) descompune; a (se) desființa.

DEZMETICÍ (lat. **dismatticire*) vb. IV refl. A se trezi din amețeală, din spaimă etc.; a-şi veni în fire; a-şi reveni, a se reculege.

DEZMIERDÁ (lat. **dismerdare*) vb. I tranz. A mângâia pe cineva cu vorbe sau cu gesturi alintătoare; a alinta, a răsfăța.

DEZMINȚÍ vb. IV 1. Tranz. A declara că un fapt, o afirmație etc. nu corespunde adevărului; a contesta. 2. Refl. (La forma negativă) A se arăta altfel decât se credea că este, a dovedi nestatornicie; a (se) dezice; a nu corespunde aşteptărilor.

DEZMINȚÍRE s.f. Acțiunea de a (se) dezminți şi rezultatul ei; declarație prin care se arată că ceva nu este adevărat.

DEZMORȚÍ vb. IV. 1. Refl. şi tranz. A ieşi sau a scoate din amorțeală; *fig.* a (se) trezi din inerție; a (se) anima, a (se) însufleți. 2. Refl. (Despre lichide foarte reci) A deveni mai puțin rece. ✦ (Despre natură) A se dezgheța; *fig.* a recăpăta viață, a reînvia.

DEZMOŞTENÍ vb. IV tranz. (DR.) A înlătura, prin testament, o persoană de la moştenire.

DEZMOŞTENÍT, -Ă adj. 1. Înlăturat de la moştenire. 2. Fig. (Şi subst.) Lipsit de bunurile vieții; privat de drepturi.

DEZNA, com. în jud. Arad, la poalele M-ților Codru-Moma; 1 389 loc. (2008).

DEZNAȚIONALIZÁRE (după fr. *dénationalisation*) s.f. Politică având scopul ca o populație să-şi piardă caracterele naționale.

DEZNĂDĂJDUÍ vb. IV intranz. A-şi pierde nădejdea, a nu mai spera; a despera. ✦ Tranz. A aduce la deznădejde.

DEZNĂDĂJDUÍT, -Ă 1. Care şi-a pierdut nădejdea; desperat. 2. (Despre sentimente) Care exprimă deznădejde.

DEZNĂDÉJDE s.f. Stare sufletească a omului care nu mai are nici o speranță; desperare.

DEZNODÁ vb. I tranz. A desface un nod; *p. ext.* a desface un obiect legat. ✦ Refl. (Despre noduri) A se dezlega.

DEZNODĂMÂNT (după fr. *dénouement*) s.n. Soluție, dezlegare; sfârşit. ✦ Parte a unei compoziții literare, epice sau dramatice, care aduce soluția intrigii.

DEZOBIŞNUÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) dezvăța de un obicei; a pierde sau a face să piardă o obişnuință.

DEZODORIZÁNT (< fr.) s.m. Substanță sau amestec de substanțe folosite pentru dezodorizare.

DEZODORIZÁRE s.f. Atenuare sau îndepărtare a mirosurilor neplăcute din aer, apă.

DEZOLÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A întrista adânc, a mâhni, a descuraja, a deprima.

DEZONOÁRE (< fr.) s.f. Lipsă de onoare; necinste; *p. ext.* ocară, ruşine.

DEZONORÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A face pe cineva să-şi piardă sau a-şi pierde onoarea, a (se) face de ocară, a (se) acoperi de ruşine.

DEZÓRDINE s.f. 1. Lipsă de ordine; deranj. 2. Lipsă de disciplină; dezorganizare; debandadă. ✦ Revoltă.

DEZORDONÁT, -Ă (< fr.) adj. 1. Lipsit de ordine. (Despre oameni) Neglijent (în muncă, în îmbrăcăminte etc.). 2. (Despre lucruri) În neorânduială.

DEZORGANIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face să-şi piardă organizarea, să nu mai funcționeze normal; a strica ordinea.

DEZORIENTÁ (< fr.) vb. I tranz. A face pe cineva să-şi piardă simțul orientării, siguranța direcției; *fig.* a descumpăni; a zăpăci, a deruta.

DEZORIENTÁRE s.f. Stare a celui dezorientat; *fig.* descumpănire, deconcertare. ✦ (MED.) Diminuare sau absență a facultății unui individ de a aprecia situarea sa în timp şi spațiu.

DEZORIENTÁT, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate orienta, care nu ştie unde se află, încotro trebuie să se îndrepte. ✦ Fig. Care nu ştie ce hotărâre să ia într-o anumită situație.

DEZOXICÓLIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid biliar derivat din acidul colic, care intră în compoziția bilei.

DEZOXICORTICOSTERÓN (< fr.) s.m. Steroid cu acțiune hormonală, secretat de glandele suprarenale, având rol esențial în metabolismul apei şi al electroliților.

DEZOXIDÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. 1. Adj. Care dezoxidează. 2. S.m. Substanță chimică cu afinitate mare pentru oxigen, care, introdusă în masa metalică topită în timpul elaborării unui metal sau a unui aliaj, provoacă dezoxidarea.

DEZOXIDÁRE (după fr. *désoxydation*) s.f. Îndepărtare a oxigenului din topitura metalică la elaborarea metalelor sau a aliajelor.

DEZOXIRIBONUCLEIC v. **deoxiribonucleic.**

DEZRĂDĂCINÁ vb. I tranz. şi refl. 1. Tranz. A scoate din pământ o plantă cu rădăcină cu tot. 2. Tranz. Fig. A determina dispariția unei idei, a unei deprinderi etc.; a stârpi. 3. Refl. A-şi părăsi locul natal.

DEZRĂDĂCINÁT, -Ă adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care a fost smuls din pământ. 2. Adj., s.m. şi f. (Persoană) care şi-a părăsit locul de naştere şi se simte străină.

DEZROBÍ vb. IV. 1. Tranz şi refl. A (se) elibera din starea de robie; *p. ext.* a (se) elibera de sub asuprire politică sau socială; a (se) emancipa. ✦ Tranz. A elibera un stat, un popor de sub ocupație; a asigura independența unui stat. ✦ A elibera pe cineva din prizonierat. 2. Tranz. Fig. A scăpa pe cineva dintr-o situație umilitoare; a descătuşa.

DEZROBITÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. (Persoană) care dezrobeşte.

DEZUMANIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A face pe cineva să-şi piardă sau a-şi pierde sentimentele umane; a (se) abrutiza.

DEZUMANIZÁT, -Ă adj. Care şi-a pierdut trăsăturile omeneşti; abrutizat.

DEZUMFLÁ vb. I. 1. Tranz. A face ca un obiect umflat sau un organ inflamat să-şi scadă volumul. ✦ Refl. (Despre obiecte sau organe inflamate) A-şi recăpăta volumul normal. 2. Refl. Fig. (Despre oameni) A-şi reveni dintr-o stare de exaltare; (despre manifestări sufleteşti) a se tempera, a se potoli.

DEZVĂLUÍ vb. IV tranz. 1. A dezveli (1); a descoperi (2). 2. A face cunoscut; a arăta, a releva. ✦ A destăinui; a divulga.

DEZVĂȚÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) dezobişnui; a (se) dezbăra.

DEZVELÍ vb. IV. 1. Tranz. şi refl. A ridica o învelitoare de pe cineva sau de pe ceva; a (se) descoperi. ✦ Tranz. A da jos acoperişul unei case. 2. Tranz. Fig. A dezvălui (1); a arăta.

DEZVELÍRE s.f. Acțiunea de a (se) dezveli. ✧ (IND. EXTR.) *D. zăcământului* = îndepărtare a stratelor de deasupra unui zăcământ de substanțe minerale utile, în vederea exploatării la zi a acestuia; decopertare.

DEZVINOVĂȚÍ vb. IV refl. şi tranz. A-şi dovedi sau a căuta să-şi dovedească nevinovăția; a se disculpa. ✦ Tranz. A declara pe cineva nevinovat.

DEZVIRGINÁRE s.f. Rupere a membranei himenale; deflorare.

DEZVOLTÁ (< vechiul adj. *dezvolt* „desfăcut, desfăşurat") vb. I. 1. Refl. A creşte, a evolua (treptat). 2. Refl. (BIOL., despre ființe) A-şi realiza formele şi funcțiile în cursul ontogenezei. 3. Tranz. A amplifica în mod creator o doctrină; a completa cu idei, cu informații noi. 4. Tranz. A expune amănunțit; a desfăşura. 5. Tranz. A degaja (1), a produce (1), a crea. 6. (MAT.) A transforma o expresie în altă expresie care conține elemente mai simple sau mai uşor de calculat (dezvoltarea produsului a două polinoame, dezvoltarea puterii unui binom etc.).

DEZVOLTÁRE (< *dezvolta*, cu sensurile neologice după fr. *développement*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) dezvolta şi rezultatul ei (4). 2. Desfăşurare, prin schimbări progresive, a unui proces. ✧ D. *durabilă (sustenabilă)* = **d.** economică care nu epuizează resursele disponibile şi nu deteriorează mediul, deci care satisface nevoile prezentului fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-şi acoperi propriile nevoi. 3. (BIOL.) Creştere şi amplificare, însoțite de transformări calitative ale organismului. ✧ *D. embrionară* = embriogeneză. ✦ Creştere în însemnătate, în forță. 4. *Psihologia dezvoltării* = ramură a psihologiei care cercetează **d.** diferitelor aspecte ale personalității (cunoaştere, afectivitate, limbaj etc.) pe tot parcursul vieții. 5. Expunere amănunțită a unui subiect. 6. (CHIM.) Producere, emanare. 7. (MAT.) *D. a unei serii* = alcătuire a unei serii, a cărei sumă este egală cu o funcție dată. 8. (MUZ.) Tratare specifică, ritmico-melodică, a unei teme.

DEZVOLTÁT, -Ă adj. 1. (Despre ființe) Ajuns la gradul normal de dezvoltare, evoluat. ✦ Proeminent. ✦ Ajuns într-un stadiu înaintat. 2. (Despre o temă, un subiect) Expus amănunțit, analitic; amplu.

DHĀKĀ (DACCA), cap. statului Bangladesh (din 1971), port în delta Gange–Brahmaputra; 10,4 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. textilă (bumbac, iută), alim., chimică, de prelucr. a metalelor. Universitate. Monumente de arhitectură din sec. 17. Muzee. Cap. a prov. mogule a Bengalului de Est (1608–1639; 1660–1704). Sub control britanic (din 1765). Cap. a prov. Bengalului de Est și Assam (1905–1912). Centrul ad-tiv al prov. Bengalul de Est (din 1947) și al Pakistanului de Est (din 1956).

DHAL s.n. Scut indian, folosit și de către persani (sipar), rotund sau oval, având un bogat ornament vegetal și inscripții cu metal auriu sau argintiu.

DHÁRMA (cuv. sanscrit) subst. (În hinduism, budism și jainism) Legea universală care se exprimă în fiecare ființă individuală ca trebuință morală.

DHAULAGIRI, unul dintre cele mai înalte vf. din m-ții Himalaya (al șaselea din lume), în Nepalul Central. Alt.: 8 172 m.

D'HOLBACH v. **Holbach.**

DI- ({s} gr. *di*{s} „de două ori") Element de compunere în terminologia tehnică și științifică internațională, cu sensul „de două ori, dublu", care formează adjective și substantive.

DIA- ({s} gr. *dia* „prin, între") Element de compunere, cu sensul „prin, între, de-a curmezișul", care formează adjective și substantive.

DIABÁZ (< fr. {i}) s.n. Rocă vulcanică cu structură ofitică, verzuie sau cenușie; utilizată ca piatră de construcție pentru drumuri.

DIABÁZĂ (< fr.) s.f. Mecanism de intrare în circulație a elementelor sangvine generate în măduva osoasă hematoformatoare.

DIABELLI, Anton (1781–1858), compozitor și editor austriac. Lucrări pentru pian cu caracter pedagogic, mise, arii.

DIABÉT (< fr. {i}) s.n. Boală metabolică și endocrină caracterizată prin poliurie, ca unic simptom (**d.** insipid) sau/și glicozurie (**d.** zaharat). ✧ *D. zaharat* = boală endocrină datorată insuficienței de insulină, manifestată prin creșterea concentrației glucozei sangvine *(hiperglicemie)*; (pop.) boală de zahăr. *D. insulino-dependent* = formă a **d.** zaharat, caracterizată printr-un deficit major al secreției de insulină, care face necesară injectarea zilnică de insulină. Apare de obicei încă din copilărie. *D. insipid* = boală neuroendocrină, datorată unor leziuni sau tulburări funcționale ale centrilor nervoși. *D. bronzat* = boala lui Addison.

DIABÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Caracteristic diabetului. **2.** S.m. și f., adj. (Persoană) care suferă de diabet.

DIABOLÍC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Drăcesc. **2.** Care denotă răutate; cinic; perfid; funest.

DIÁC (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Țările Române) Scriitor la cancelaria domnească și slujbaș al vistieriei; subaltern al marelui logofăt; grămătic, uricar; *p. ext.* copist. **2.** (Înv.) Om cu știință de carte, cărturar, învățat. 3. Dascăl **(3)**.

DIACHÉNĂ (< fr., rus.) s.f. Fruct constituit din două achene lipite între ele.

DIACLÁZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaklasis* „spargere") s.f. Crăpătură formată în roci prin presiune sau prin răcire, care poate rămâne deschisă sau este umplută cu depuneri minerale din soluții (ex. cu calcit).

DIÁCON (gr. *diakonos*) s.m. Slujitor bisericesc, membru al clerului, hirotonit în prima treaptă a ierarhiei bisericești. Primul **d.** a fost Sf. Ștefan.

DIACONÁT s.n. Prima treaptă, inferioară, a ierarhiei hirotonite în Biserica creștină.

DIACONESCU, Emanuel (n. 1944, sat Buru, jud. Cluj), inginer român. M. coresp. al Acad. (1990). Creator al școlii de cercetare în domeniul lubrificației și al tracțiunii elastohidrodinamice.

DIACONESCU, Ion (n. 1917, Botești, jud. Argeș), om politic român. Președinte al Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat (1995–2000). Arestat și condamnat pentru convingerile sale politice (1947–1964).

DIACONESCU, Ion (1930–1994, n. sat Milostea, jud. Vâlcea), lingvist român. Contribuții în domeniul morfosintaxei („Infinitivul în limba română", „Sintaxa limbii române"). A colaborat la elaborarea primului dicționar român-chinez.

DIACONICÓN (< ngr.) s.n. Absidiola sau nișa de pe peretele sudic al altarului unei biserici de rit greco-oriental, unde se păstrează veșmintele liturgice.

DIACONÍE s.f. Slujire în general; slujirea socială a Bisericii creștine.

DIACONIȚĂ, Ghiță (1911–1985, n. sat Poiana, jud. Galați), medic român. Lucrări în domeniul morfopatologiei și al tehnicilor de histopatologie. A studiat morfofiziologia morții subite.

DIACONOVICI, Corneliu (1859–1923, n. Bocșa Montană, azi Bocșa), publicist și lexicograf român. Redactor și director al mai multor ziare și reviste din Transilvania; prim-secretar al ASTRA, sub auspiciile căreia a publicat „Enciclopedia Română", 3 vol. (Sibiu, 1898–1904), conținând c. 40 000 de articole.

DIACONOVICI-LOGA, Constantin (1770–1850, n. Caransebeș), cărturar român de orientare latinistă. Directorul școlilor românești din Banat (1831–1850). Autor al unei scrieri despre ortografie și al unei gramatici românești (1822).

DIACONU 1. Gheorghe D. (1921–2002, n. Silistra), arheolog și istoric român. Cercetări privind începuturile epocii medievale în Moldova („Târgșor. Necropola din sec. III–IV e.n."). **2. Petre D.** (1924–2007, n. Silistra), arheolog și istoric român. Frate cu **D. (1)**. Studii consacrate Ev. Med. timpuriu („Les Petchénègues au Bas Danube", „Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină", în colab.).

DIACONU, Ion (1903–1985, n. Spinești, jud. Vrancea), folclorist român. Adept al metodei monografice, ilustrată în ampla lucrare „Ținutul Vrancei".

DIACONU, Mircea (n. 1949, Vlădești, jud. Argeș), actor român de teatru și film. Interpret cu egale disponibilități comice și tragice (în teatru: „O scrisoare pierdută", „Revizorul", „Răceala"; în film: „Filip cel bun", „Mere roșii", „De ce trag clopotele, Mitică", „Filantropica").

DIACRÍTIC (< fr. {i}; {s} gr. *diakritikos* „care distinge") adj. *Semn* ~ = semn grafic care însoțește o literă a alfabetului și marchează o anumită valoare fonetică.

DIACRÓNIC, -Ă (< fr.; {s} *dia-* + gr. *khronos* „timp") adj. Evolutiv; istoric.

DIACRONÍE (< fr.; {s} *dia-* + gr. *khronos* „timp") s.f. Aspectul evolutiv al fenomenelor lingvistice.

DIADÉMĂ (< fr., lat.) s.f. Cunună din metale și pietre prețioase.

DIADÓH (< ngr. *diadokhos* „succesor") s.m. **1.** Denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon care și-au disputat imperiul după moartea sa (323 î.Hr.). **2.** Titlu purtat de moștenitorul tronului în Grecia modernă.

DIADOH DIN PHOTIKE (sec. 5), teolog, mistic și episcop de Photike (Epir). Tratate de viață ascetică ce au influențat spiritualitatea răsăriteană și apuseană.

DIADUMEN (DIADOUNENOS), statuie antică greacă reprezentând un atlet, opera lui Policlet (sec. 5 î.Hr.).

DIADÚR (< fr.) s.n. Material metalo-ceramic dur, obținut prin sinterizare.

DIAFÁN, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care lasă să străbată lumina fără să se poată distinge clar contururile; străveziu. **2.** (Despre oameni) Cu pielea străvezie; palid, fin^1 **(1)**.

DIAFÍLM (< rus.) s.n. Film fotografic care cuprinde o succesiune de diapozitive.

DIAFÍZĂ (< fr. {i} {s}; gr. *diaphysis* „interstițiu") s.f. (ANAT.) Partea mijlocie a unui os lung, cuprinsă între epifize; corpul osului.

DIAFONÍE (< fr. {i}; {s} *dia* + gr. *phone* „sunet") s.f. **1.** (TELEC.) Interacțiune perturbatoare între circuite de telecomunicații, prin care semnalele transmise pe un circuit devin perceptibile pe alte circuite. **2.** (MUZ.) Termen în baza căruia se desemnau, în teoria muzicală a grecilor antici, intervalele disonante. ✦ Formă muzicală în polifonia sec. 9–12.

DIAFORÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Substanță) care provoacă creșterea transpirației.

DIAFORÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphoresis* „secreție") s.f. Transpirație (abundentă) fiziologică sau patologică.

DIAFRAGMÁRE (după fr.) s.f. Delimitare a unui fascicul de radiații cu ajutorul unei diafragme.

DIAFRÁGMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphragma* „perete, diafragmă") s.f. **1.** (ANAT.) (DIAFRAGM) Organ musculo-tendinos care desparte cavitatea toracică de cea abdominală și care ia parte activă la respirație. **2.** (TEHN.) Placă mică așezată între două piese și folosită ca element separator sau de rigidizare. **3.** (CONSTR.) Element de rigidizare a construcțiilor, alcătuit dintr-o placă plană sau dintr-un planșeu. **4.** (HIDROTEHN.) Dispozitiv format dintr-o membrană cu un orificiu, introdus într-o conductă pentru a măsura debitul și viteza fluidului. **5.** Plăcuță elastică subțire care, fixată pe margini, poate vibra producând sunete. **6.** Dispozitiv al obiectivelor aparatelor fotografice, alcătuit din mai multe plăcuțe opace mobile, lăsând să treacă mai multă sau mai puțină lumină; blendă **(2)**.

DIAFTORÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphthora* „distrugere") s.f. Metamorfism retrograd în cadrul căruia rocile se adaptează de la un regim de metamorfism intens la un metamorfism mai puțin pronunțat. Sin. *retromorfism, metamorfism retrograd.*

DIAGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *genesis* „naștere") s.f. Transformările chimice, mineralogice, structurale și de textură suferite de sedimente în cursul consolidării lor.

DIAGNÓSTIC (< fr. {i}; {s} gr. *diagnostikos* „care poate diagnostica") s.n. Identificare a unei afecțiuni pe baza datelor clinice și de laborator; diagnoză **(1)**.

DIAGNÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr.) s.f. **1.** Diagnostic. **2.** (BOT.) Descriere succintă care individualizează o specie.

DIAGONÁL, -Ă (< fr., lat.) s.f., adj. **I.** S.f. **1.** Segment de dreaptă care unește două vârfuri neconsecutive ale unui poligon sau două vârfuri ale unui poliedru aflate pe fețe diferite. ✧ *D. principală* = mulțimea elementelor unei matrici sau unui determinant care au același indice pentru linie și pentru coloană. ✧ Loc. *În diagonală* = de-a curmezișul. ✧ Curea purtată de-a curmezișul pieptului la unele uniforme militare. **2.** Linia de cale ferată care intersectează oblic linii paralele, permițând trecerea materialului rulant de pe o linie pe alta. **II.** Adj. Ca o diagonală.

DIAGRÁMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Reprezentare grafică în plan, cu ajutorul unor puncte, curbe, dreptunghiuri etc. a unui fenomen, a unei corelații între mărimi etc. **2.** Schemă pentru fixarea locurilor în vagoane la anumite trenuri, în sălile de spectacol etc. 3. Linie trasă pe hârtie de un aparat înregistrator care reprezintă desfășurarea unor fenomene. **4.** (INFORM.) Reprezentare particulară a tabelei de adevăr, folosită pentru minimizarea funcțiilor logice (ex. **d.** Karnaugh, **d.** Veitch).

DIALÉCT (< fr., lat.) s.n. 1. Variantă teritorială a unei limbi, caracterizată prin anumite particularități (mai ales fonetice și lexicale). **2.** (Impr.) Grai.

DIALECTÁL, -Ă (< fr.) adj. Caracteristic unui dialect; care aparține unui dialect; privitor la dialect.

DIALÉCTIC, -Ă (< fr., germ., gr.) adj., s.f. **1.** S.f. Proces de raționare în scopul descoperirii adevărului. ✦ (Inițial) Arta de a ajunge la adevăr prin dialog, așa cum proceda Socrate. (La Platon) **a)** Analiză sau diviziune logică a lucrurilor în genuri și specii; **b)** Știință supremă, proprie filozofului, despre cercetarea ideilor. (La Aristotel) Raționament bazat pe premise probabile. (La Kant) Logică a aparențelor, a gândirii care, încălcând propriile limite, cade în *antinomii*. (La Hegel) Schemă logică progresivă constând în trecerea gândirii de la *teză* prin *antiteză* la *sinteză*, care devine teză pentru un viitor proces **d.**, culminând cu „ideea absolută". (La Marx). Autodezvoltare a unei acțiuni, ideologii etc., în acord cu legile *materialismului dialectic.* **2.** Adj. Conform cu principiile dialecticii (1).

DIALECTICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** (Persoană) care gândește potrivit principiilor dialecticii. **2.** (În filozofia antică) (Persoană) care foloseşte arta discuţiei în contradictoriu.

DIALECTOLÓG, -OÁGĂ (< fr.) s.m. şi f. Specialist în dialectologie.

DIALECTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *dialectos* „dialect" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a lingvisticii care studiază dialectele şi graiurile unei limbi.

DIALÉLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diallelos [tropos]* „cerc vicios") s.f. (LOG.) Definire a unei noţiuni în cerc vicios printr-o altă noţiune.

DIALIPETÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dialyo* „a separa" + *petalon* „petală") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre plante) A căror corolă are petale libere, neconcrescute. **2.** S.f. (La pl.) Plante dicotiledonate cu corola dialipetală (ranunculaceele, brasicaceele etc.).

DIALISEPÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dialyo* „a separa" + fr. *sépale*) adj. (Despre plante cu flori) Al căror caliciu are sepale libere, neconcrescute.

DIALÍZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dialysis* „separare") s.f. Proces de separare prin membrane semipermeabile, care permite difuzia ionilor şi micromoleculelor sub acţiunea unui gradient de concentraţie. ✦ (MED.) Tehnică ce permite epurarea anumitor substanţe conţinute în lichidele biologice. Se practică în general în cazuri grave de insuficienţă renală, pentru a elimina substanţele toxice acumulate în sânge.

DIALIZÓR (< fr.) s.n. Aparat pentru dializă.

DIALÓG (< fr., lat.; gr. *dia* „între" + *logos* „cuvânt, vorbire") s.n. **1.** Convorbire între persoane. ✦ Schimb de opinii între reprezentanţii unor părţi (partide politice, state etc.). **2.** Procedeu literar specific genului epic sau dramatic, constând în alternarea replicilor personajelor. **3.** Lucrare scrisă sub formă de **d. (1)**, urmând demonstraţia logică a unei idei, concepţii filozofice etc. (ex. „dialogurile" lui Platon). 4. (INFORM.) *D. om-calculator* = transmitere a comenzilor de către om şi de recepţionare a mesajelor calculatorului.

DIALÓGIC (< fr.) adj. (În teoria literară modernă) Principiu formulat de M. Bahtin, după care orice discurs narativ este îndreptat către un răspuns şi nu se poate elibera de influenţa discursului-replică aşteptat.

DIAMAGNETÍSM (< fr. {i}; {s} *dia-* + fr. *magnétisme* „magnetism") s.n. Proprietate a unor corpuri cu permeabilitate magnetică subunitară, de a prezenta magnetizaţie de sens contrar câmpului exterior.

DIAMÁLŢ (< fr. {i}) s.n. Extract de malţ uscat, folosit la prepararea bomboanelor, în patiserie, precum şi în ind. textilă.

DIAMANDI, Constantin (1860–1931, n. Bucureşti), diplomat român. Colaborator apropiat al lui I.I.C. Brătianu, a semnat, în 1914, Convenţia secretă ruso-română (Acordul Sazonov-D.). Membru în delegaţia României la Conferinţa de Pace de la Paris şi în Comisia de redactare a Pactului Societăţii Naţiunilor.

DIAMÁNT (< fr., **2** germ.) s.n. **1.** (MINER.) Modificare polimorfă cubică a carbonului nativ, sub formă de cristale octaedrice, incolor-transparente sau uşor colorate, greu atacabil de agenţii chimici. Prezintă duritatea 10, cea mai mare pe scara Mohs. Varietăţile perfect transparente sunt utilizate ca pietre preţioase, iar cele impure ca abrazive, la obiectele de tăiat şi de forat etc. *(d. industrial).* În prezent se realizează şi **d.** artificiale, prin încălzirea sub presiune a grafitului **2.** (POLIGR.) Literă tipografică având corpul de patru puncte tipografice.

DIAMANT, Teodor (1810–1841, n. Bucureşti), socialist utopic român. Adept al fourierismului. A iniţiat falansterul de la Scăeni (1835).

DIAMANTIFÉR, -Ă (< fr.; {s} fr. *diamant* + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre terenuri sau zăcăminte) Care conţine diamante.

DIAMANTÍN, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Strălucitor ca diamantul **(1)**, asemănător cu diamantul; adamantin. **2.** S.f. Pulbere pe bază de oxid de aluminiu, folosită la polizare.

DIÁMB (< fr., lat.) s.m. Picior de vers latin, compus din doi iambi.

DIAMETRÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la diametru. ✧ *Plan d.* = plan care trece prin centrul unei sfere. ✦ (Despre obiecte) Cu aşezare analogă dispoziţiei extremităţilor unui diametru de cerc faţă de centru. ✦ (Adverbial) *Diametral opus* = cu desăvârşire opus.

DIAMÉTRU (< fr., lat.) s.n. Segment de dreaptă care uneşte două puncte ale unui cerc sau ale unei sfere, trecând prin centrul acestora; lungimea acestui segment. ✦ *D. conjugat* (într-o conică) = loc geometric al mijloacelor tuturor coardelor paralele cu o direcţie dată. ✧ *D. aparent* (sau *unghiular*) = unghi sub care se observă diametrul unui obiect aflat la distanţă (ex. *d.a.* al unui astru).

DIAMOND, Neil (n. 1941), cântăreţ şi compozitor american. Voce baritonală; abordează aproape toate stilurile muzicale; excelează în cântece de Crăciun. Succes în anii '70 („Cracklin' Rosie", „Song, Sung Blue").

DIANA (în mitologia romană), zeiţa vânătorii, a pădurilor şi a Lunii. Identificată cu zeiţa greacă *Artemis.*

DIAPÁUZĂ (< fr. {i}) s.f. (ZOOL.) Perioadă de repaus aparent la insecte, din diferite stadii de dezvoltare, în care îşi încetinesc funcţiile vitale, supravieţuind unor condiţii nefavorabile.

DIAPAZÓN (< fr., lat., gr.) s.n. Mic instrument acustic, alcătuit dintr-o bară de oţel în formă de U, care, pus în vibraţie, produce un sunet cu frecvenţă constantă şi unică (440 de vibraţii pe secundă, corespunzătoare notei *la* din octava *întâi*); folosit la acordarea instrumentelor muzicale şi la indicarea tonului de către dirijorul ansamblurilor corale.

DIAPEDÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diapedesis* „traversare") s.f. (FIZIOL.) Trecere a leucocitelor prin pereţii capilarelor sangvine, în spaţiul interstiţial, de obicei spre locul infecţiilor.

DIAPIRÍSM ({s} *dia-* + *peiro* „a străpunge") s.n. Proces descoperit de savantul român L. Mrazec, prin care unele roci (sare, gips), devenite plastice sub influenţa presiunii, migrează spre suprafaţă şi boltesc sau străpung stratele acoperitoare, formând structuri favorabile acumulării zăcămintelor de petrol şi gaze (cute diapire).

DIAPOZITÍV (< fr. {i}) s.n. Pozitiv fotografic realizat prin expunere pe un film reversibil sau prin copierea unui negativ pe un film pozitiv.

DIAPROIECTÓR s.n. Aparat optic pentru proiectarea pe un ecran a diapozitivelor ori a diafilmelor.

DIAPROIÉCŢIE s.f. Proiecţie care se realizează trecând lumina unei surse prin obiecte transparente.

DIARÉE (< fr., lat.) s.f. Stare patologică manifestată prin eliminare frecventă de fecale moi sau lichide.

DIÁRIUM (cuv. lat.) subst. (Livr.) Jurnal zilnic.

DIARTRÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (ANAT.) Articulaţie mobilă dintre oase (ex. **d.** genunchiului).

DIAS, Bartolomeu (c. 1450–1500), navigator portughez. În căutarea drumului maritim spre India (1487–1488), a înconjurat Africa pe la S şi a descoperit Capul Bunei Speranţe (1487).

DIASPÓR (< fr. {i}; {s} gr. *diaspora* „împrăştiere") s.m. Oxid natural hidratat de aluminiu, de culoare albă, galbenă-brună, violetă sau cenuşiu-verzuie cu luciu sticlos-sidefos şi aspect de cristale tabulare foarte mărunte; utilizat la fabricarea refractarelor diasporice.

DIÁSPORA (cuv. gr. „împrăştiere") subst. Totalitatea comunităţilor evreieşti dispersate în afara Palestinei ca urmare a cuceririi (597 î.Hr.), distrugerii oraşului Ierusalim şi a templelor (587 î.Hr.) şi alungării (586 î.Hr.) populaţiei („captivitatea babiloneană"), de către Nabucodonosor II, regele Babilonului, iar mai târziu, a cuceririi şi distrugerii Ierusalimului (70 d.Hr.) de către legiunile romane. ✦ P. ext. Orice grup etnic aflat în afara graniţelor ţării de origine.

DIASTÍL (< fr.) s.n. Edificiu cu distanţa dintre coloane egală cu trei diametre de coloană; cel mai larg intercolonament din Antic.

DIÁSTOLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diastole* „dilatare") s.f. Relaxare fiziologică a cavităţilor cardiace în timpul umplerii lor cu sângele adus de vene. **D.** atrială precedă pe cea ventriculară.

DIASTROFÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *diastrophe* „dislocare") s.n. Ansamblul deformărilor şi dislocărilor rocilor din scoarţa terestră datorită mişcărilor tectonice.

DIATERMÁN, -Ă (< fr. {i}; {s} *dia-* + *thermaino* „a încălzi") adj. (Despre corpuri) Care posedă o bună conductibilitate termică.

DIATERMÍE (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *therme* „căldură") s.f. Terapie constând în creşterea temperaturii unor organe interne şi, în consecinţă, a afluxului de sânge la aceste organe prin utilizarea unor curenţi de înaltă frecvenţă.

DIATERMOCOAGULÁRE s.f. Electrocoagulare.

DIATESSARON (cuv. gr.) subst. Redactarea, prin naraţiune continuă, a celor patru Evanghelii, realizată de Tatian (150–160).

DIATÉZĂ¹ (< germ., engl.) s.f. Categorie gramaticală care exprimă raportul dintre subiect şi acţiunea verbului. În limba română există **d.** activă, **d.** pasivă şi **d.** reflexivă.

DIATÉZĂ² (< fr. {i}; {s} gr. *diathesis* „stare a sănătăţii") s.f. **1.** Tendinţă individuală de a răspunde la diverşi stimuli prin reacţii violente, chiar patologice. ✧ *D. exsudativă* = predispoziţie a unor copii în primii ani de viaţă, de a reacţiona la anumite noxe (bacteriene, alimentare etc.) – prin fenomene de tip exsudativ (prurigo, eczemă etc.). **2.** (GENET.) Exteriorizare fenotipică a unui genotip anormal, caracterizat printr-o predispoziţie marcată de a contracta anumite boli (**d.** biliară, **d.** gastrică, **d.** hemoragică).

DIATOMÉE (< fr. {i}; {s} gr. *diatomos* „tăiat în două") s.f. pl. Alge unicelulare, microscopice, din filumul bacilariofite, cu peretele celular format din două valve silicioase, de apă dulce, salmastră şi marină.

DIATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre un element sau compus chimic) Care are molecula formată din doi atomi. Sin. *biatomic.*

DIATOMÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă sedimentară organogenă, silicioasă, formată pe seama diatomeelor şi din fragmente minerale de origine terigenă; este poroasă, foarte uşoară şi de culoare alb-gălbuie până la brună.

DIATÓNIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. *Gamă diatonică* = gamă formată din seria succesivă a treptelor sale naturale. **2.** S.f. Structură melodică alcătuită din tonuri şi semitonuri, care poate fi redusă la o gamă **d.**

DIATRÍBĂ (< fr., lat.) s.f. Critică violentă; *p. ext.* cuvântare polemică vehementă; pamflet.

DIÁVOL (< sl.) s.m. **1.** (REL.) Spiritul suprem al răului care ispiteşte, dezbină; satana (numele ebraic). **D.** este spirit căzut din cer, care se împotriveşte lui Dumnezeu şi îi ispiteşte pe oameni la păcat. Sin. *drac, satana, necuratul, demon, aghiuţă.* **2.** Fig. (Fam.) Copil sau, *p. ext.*, om vioi, zglobiu, isteţ, obraznic.

DIAZ, Armando (1861–1928), mareşal italian. Comandant suprem şi şef al Marelui Stat-Major (1917); ministru de Război (1918, 1922–1924). Respingând ofensiva trupelor Puterilor Centrale pe Piave (iun. 1918), a impus Austro-Ungariei capitularea necondiţionată (3 nov. 1918).

DÍAZ, José de la Cruz Porfirio (1830–1915), general şi om politic mexican. Ca preşedinte al Mexicului (1876–1880 şi 1884–1911), a promovat o politică autoritară în conducerea statului; răsturnat de la putere de Revoluţia din 1911.

DIAZ DE LA PEÑA, Narcisse Virgile (1808-1876), pictor francez de origine spaniolă. A făcut parte din grupul de la Barbizon. Peisaje caracterizate prin efecte de lumină şi pastă abundentă („Sărbătoare câmpenească", „Pădurea de la Fontainebleau").

DÍAZ DEL CASTILLO, Bernal (1492-c. 1581), cronicar şi conchistador spaniol. A participat la mai multe expediţii (1514-1581) de descoperire şi cucerire în America. A scris „Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii", sursă de bază privind cucerirea Americii.

DÍAZ DE SOLÍS, Juan (c. 1470-1516), navigator spaniol. A explorat coastele de N şi E ale Americii Latine; a descoperit estuarul Río de la Plata (1516).

DIAZEPÁM (fr.) s.n. Derivat farmaceutic din benzodiazepină cu efect tranchilizant.

DIAZODERIVÁŢI (< engl., germ.) s.m. pl. Combinaţii organice care conţin în moleculă cel puţin doi atomi de azot, legaţi între ei prin legături duble sau triple.

DIAZOTÁRE (după fr. *diazotation* {i}) s.f. Reacţie chimică prin care se obţin diazoderivaţi şi care constă în tratarea aminelor aromatice primare cu acid azotos la rece (0-10°C).

DIB, Mohammed (1920-2003), scriitor algerian de expresie franceză. Romane consacrate dramelor din perioada decolonizării („Marea casă", „Incendiul").

DIBÁCI, -E (< scr.) adj. Priceput, îndemânatic; abil, iscusit.

DIBÁCÍE s.f. Iscusinţă, îndemânare, pricepere. ✦ Şiretenie, abilitate, viclenie.

DIBELIUS, Otto (1880-1967), teolog protestant german. Episcop al Berlinului (1945-1966). Preşedinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1949-1961). Adversar al nazismului şi ulterior al orientării anticlericale din R.D.G. Lucrări: „Graniţele statului şi ale bisericii", „Pacea pe pământ".

DÍBLU (< germ.) s.n. Piesă de lemn, de plastic sau metal fixată în zid, în care se fixează un cui.

DIBROMOETÁNI (< fr.) s.m. pl. Derivaţi dibromosubstituiţi ai benzenului. Se cunosc doi izomeri (*orto*- şi *meta*- dibromoetan).

DIBUÍ vb. IV. **1.** Intranz. A căuta (un drum) şovăind. ✦ A căuta cu nesiguranţă, pipăind în întuneric. **2.** Intranz. A cerceta stăruitor. **3.** Tranz. A descoperi, a găsi.

DI CAPRIO, Leonardo (n. 1974), actor american de film. Interpret fermecător şi sensibil al unor roluri de june-prim („Mai iute ca moartea", „Titanic", „Romeo şi Julieta", „Cei trei muschetari", „Aviatorul").

DICHÉR (< ngr.) s.n. Sfeşnic cu două braţe simbolizând cele două naturi ale lui Iisus, folosit de arhierei pentru a binecuvânta.

DICHISÍ (< ngr.) vb. IV refl. A se îmbrăca cu grijă, a se găti; (fam.) a se ferchezui. ✦ Tranz. A potrivi; a aranja cu migală, cu dichis.

DICHISENI, com în jud. Călăraşi, pe braţul Borcea; 1 702 loc. (2008). Cherhana.

DICKENS, Charles John Huffam (pseud. *Boz*) (1812-1870), scriitor englez. Personaje memorabile, forţă evocatoare în recrearea atmosferei Vechii Anglii şi o viziune originală, amestec de realism sarcastic, melancolie şi umor („Documentele postume ale clubului Pickwick", „Aventurile lui Oliver Twist", „David Copperfield", „Marile speranţe").

DICKINSON, Emily (1830-1886), poetă americană. Opera sa, publicată postum, a contribuit la renovarea conceptului de poezie prin introspecţie, imagism îndrăzneţ („Poeme").

DICLOROBENZÉNI (< fr.) s.m. pl. Derivaţi diclorosubstituiţi ai benzenului obţinuţi prin clorurarea catalitică a acestuia, folosiţi ca solvenţi, insecticide etc.

José de la Cruz Porfirio Díaz

Charles Dickens

DICLOROETÁNI (< fr.) s.m. pl. Derivaţi diclorosubstituiţi ai etanului. Se cunosc doi izomeri (*orto*- şi *meta*-*dicloroetan*).

DICLOROETÉNĂ (< fr.) s.f. Clorură de viniliden.

DICLOROMETÁN (fr.) s.m. Clorură de metilen.

DICOMES (a doua jumătate a sec. 1 î.Hr.), rege getodac, urmaş al lui Burebista, conducător al uniunii de triburi geto-dacice din zona Câmpiei muntene şi/sau centrul Moldovei.

DICOTILEDONÁT, -Ă (< fr. {i}; {s} *di*- + gr. *kotyledon* „cavitate") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre plante) Al cărei embrion are două cotiledoane. **2.** S.f. (La pl.) Clasă de plante cu flori al căror embrion are două cotiledoane; cuprinde c. 75 % din plantele cu flori; magnoliate.

DICOTOMÍE v. **dihotomie.**

DICROÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *dikhroos* „bicolor") s.n. (FIZ.) Proprietate a unor cristale birefringente uniaxe (turmalina) de a prezenta culori diferite, când sunt privite în lumină albă pe direcţia axei optice şi perpendicular pe ea.

DICROMATOPSÍE (fr.) s.f. Anomalie a vederii caracterizată prin neputinţa sesizării uneia dintre culorile fundamentale.

DICTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A pronunţa rar şi desluşit cuvintele unui text pentru ca să poată fi scrise. **2.** A impune categoric; a ordona. ✦ Fig. A determina (la o acţiune).

DICTAFÓN (< fr. {i}; lat. *dicto* „a dicta" + gr. *phone* „voce") s.n. Aparat folosit pentru înregistrarea vorbirii, în scopul dactilografierii ulterioare a textului.

DICTÁNDO (< germ.) s.n. Scriere obişnuită cursivă (după dictare). ✧ *Caiet (de) d.* = caiet cu linii orizontale.

DICTÁRE s.f. Acţiunea de a dicta şi rezultatul ei. ✦ Lucrare şcolară constând în reproducerea în scris a unui text dictat.

DICTÁT (< germ.) s.n. (DR.) Act inechitabil prin care un stat (sau mai multe) impune altuia anumite condiţii politice, militare etc. împotriva voinţei lui.

DICTATÓR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma antică, în perioada Republicii) Magistrat superior, ales de Senat pe termen de şase luni şi învestit în împrejurări excepţionale (război, răscoale) cu puteri nelimitate; (în timpul lui Cornelius Lucius *Sulla* şi Iulius Caius *Cezar*) magistrat pe termen nelimitat *(dictator perpetuus)*, demnitatea căpătând un caracter monarhic; desfiinţată în 44 î.Hr. de către Marcus Antonius. **2.** Persoană care, fiind la conducerea unui stat, deţine toate puterile şi exercită un control autoritar. ✦ Fig. Persoană autoritară care îşi impune punctul de vedere şi felul de a trăi celor din jur; tiran, despot.

DICTATORIÁL, -Ă (< fr.) adj. De dictator; impus cu forţa.

DICTATUL DE LA VIENA v. **Viena.**

DICTATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (În Roma antică) Demnitatea, puterea unui dictator **(1)**; perioada în care îşi exercită puterea dictatorul **(1)**. **2.** (În sens modern) Regim în care puterea politică este deţinută de o persoană sau de un grup de persoane („juntă militară") care o exercită arbitrar, de o manieră autoritară, recurgând la forţă şi coerciţie. **3.** Mod de înfăptuire a puterii politice şi de stat pe calea aplicării nemijlocite a forţei, în condiţii de maximă tensiune socială şi politică.

DICTÉU (< fr.) s.n. **1.** (Livr.) Dictare. **2.** Tehnică de creaţie propusă de poetica suprarealistă, definită de A. Breton ca „automatism psihic pur". ✧ *D. muzical* = procedeu prin care se transcrie după auz o evoluţie muzicală.

DICTIOCAULÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Boală parazitară a erbivorelor, provocată de viermi nematozi, care se localizează în plămâni, producând bronşite şi bronhopneumonii.

DICTÓN (< fr.) s.n. Expresie devenită proverb; zicătoare, maximă.

DICŢIONÁR (< fr., lat. m.) s.n. **1.** Lucrare lexicografică cuprinzând cuvintele unei limbi aşezate într-o anumită ordine, de obicei alfabetică. Cuvintele pot fi însoţite de definiţii (d. explicativ), de indicaţii asupra originii lor (d. etimologic), de traducerea în altă limbă (d. bilingv) etc. ✧ *D. enciclopedic* v. *enciclopedie.* ✦ Culegere alfabetică de termeni aparţinând unei anumite ştiinţe, arte etc., însoţiţi de explicaţii asupra sensului lor. V. *glosar, lexicon.* **2.** (INFORM.) Listă asociată unui fişier conţinând, în ordine, indicaţii despre componentele fişierului; listă ce conţine cuvinte cheie şi interpretarea lor.

DICŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. (TEATRU) Arta de a rosti textul unui rol în teatru, cinema etc.; *p. ext.* mod de pronunţare. ✧ Expr. *A avea dicţiune* = a pronunţa cu claritate cuvintele.

DICULESCU, Ilie (n. 1924, Târgu Cărbuneşti), medic veterinar român. Cercetări de histologie şi biologie celulară. A organizat Societatea de histo- şi citochimie din România.

DICULEŞTI, com. în jud. Vâlcea; 2 101 loc. (2008).

DICUMARÓL (< fr.) s.n. Derivat al cumarinei, anticoagulant în profilaxia şi tratamentul infarctului miocardic, al tromboflebitelor etc.

DIDACHÉ (ÎNVĂŢĂTURA CELOR 12 APOSTOLI), cea mai veche rânduială bisericească, scrisă în sec. 2, în Egipt sau Siria. Tratează probleme de morală şi practică bisericească cu referiri la cateheza bisericii primare.

DIDÁCTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *didaktikos* „instructiv") adj., s.f. **1.** Adj. Privitor la învăţământ. ✦ Menit să instruiască. *Operă didactică.* ✦ (Peior.) Arid, sec. **2.** S.f. Disciplină a pedagogiei care studiază principiile, metodele şi formele de organizare ale procesului de învăţământ.

DIDACTICÍSM s.n. Folosire exagerată a principiilor şi a metodelor didactice. În artă şi literatură se manifestă ca o supralicitare a aspectelor etico-pedagogice în detrimentul celor emoţionale, estetice.

DIDAHÍE (< ngr.) s.f. (BIS.; înv.) Predică moralizatoare, cazanie.

DIDÁSCAL (< gr.) s.m. Învăţător bisericesc, cleric sau laic.

DIDASCALÉU s.n. Şcoală catehetică din primele secole creştine cuprinzând două cicluri: profan (dialectica, ştiinţele naturii, etica) şi creştin (exegeze biblice, filozofia creştină).

Emily Dickinson

DIDASCALÍE (< fr.; {s} gr. *didaskalia* „însemnare", „instrucțiune") s.f. (În teatrul antic) Indicație pentru actor făcută pe manuscris de autor.

DIDEROT, Denis (1713–1784), filozof și scriitor francez. Inițiator, redactor principal și coautor al „Enciclopediei franceze". A inaugurat critica de artă în Franța („Saloanele"). Teoretician („Despre poezia dramatică") și autor de drame („Fiul natural"). Capodoperele sale: povestirea filozofică „Jacques Fatalistul" și dialogul „Nepotul lui Rameau" se remarcă prin arta narației, verva scânteietoare și caracterul eseistic.

DIDEȘTI, com. în jud. Teleorman, pe râul Vedea; 1 343 loc. (2008).

DIDONA, prințesă feniciană, întemeietoare legendară a Cartaginei. În „Eneida" lui Vergiliu, **D.** se îndrăgostește de Enea, naufragiat pe țărmul Africii. Părăsită de acesta, își pune capăt zilelor.

DIDOT, familie de librari, tipografi și editori francezi. **François D.** (1689–c. 1757) a editat operele abatelui Prévost. Fiii acestuia: **François Ambroise D.** (1730–c. 1804) a creat noi caractere tipografice *(caracterul de literă D.)* și o unitate de măsură tipografică *(punctul D.)*, iar **Firmin D.** (1764–1836) a inventat (1811) stereotipia.

DIECÉZĂ (< fr., lat.) s.f. Dioceză **(2)**.

DIECI, com. în jud. Arad, pe valea Crișului Alb; 1 646 loc. (2008). Expl. de andezit.

DIÉDRU (< fr.; {s} *di-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Figură formată de două semiplane mărginite de dreapta de intersecție; porțiunea din spațiu dintre aceste semiplane; unghi diedru.

DIEGIS (sec. 1 d.Hr.), căpetenie dacă. Probabil, fratele lui Decebal; folosit de acesta în tratativele diplomatice cu romanii.

DIEGO, Gerardo (1896–1987), poet spaniol. A cultivat forma tradițională și experimentul. Versuri de inspirație religioasă („Îngeri la Compostela").

DIEHL, Charles (1859–1944), istoric francez. Specialist în istoria și arta Imp. Bizantin („Bizanț. Măreție și decadență", „Figuri bizantine"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

DIELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. (Material) izolant electric, susceptibil de a se polariza temporar când este introdus într-un câmp electric. ✧ *Constantă d.* = permitivitate. *Rigiditate d.* = proprietate a unui **d.** de a nu fi străpuns sub acțiunea unei tensiuni electrice.

DIELS 1. Hermann D. (1848–1922), filolog german și istoric al filozofiei antice. Ediții critice („Fragmentele presocraticilor", „Doxographi Graeci"). **2. Otto D.** (1876–1954), chimist german. Fiul lui **D. (1)**. Împreună cu K. Alder, a studiat hidrocarburile dienice conjugate, descoperind o clasă nouă de reacții de adiție. Premiul Nobel pentru chimie (1950), împreună cu K. Alder.

DIEN-BIÊN-PHU, localit. în NV Vietnamului. Aici a avut loc, la 7 mai 1954, bătălia decisivă între forțele armate Vietminh (comandate de generalul Vô Nguyên Giap) și trupele franceze; capitularea garnizoanei franceze a determinat autoritățile franceze să înceapă negocierile de la Geneva (1954), soldate cu divizarea Vietnamului.

DIENCEFÁL (< fr.) s.n. (ANAT.) Segment al creierului, situat între mezencefal și telencefal, cuprinzând hipotalamusul, talamusul, epitalamusul și metatalamusul.

DIÉNE (< fr. {i}) s.f. pl. Hidrocarburi nesaturate care conțin două duble legături în moleculă, cu formula generală CnH_{2n-2}. Sin. *diolefine.*

DIEPPE, oraș în N Franței (Normandia), port la Marea Mânecii; 35,8 mii loc. (1999). Șantiere navale. Produse petroliere. Pescuit. Stațiune balneară. Biserica Saint-Jacques (sec. 13–16), castel (1435), azi muzeu. Menționat documentar (800). La 19 aug. 1942, un comando canadiano-britanic-american (6 050 de oameni) a încercat să debarce aici, în scopul testării capacității de ripostă a trupelor germane, dar a fost respins cu pierderi grele.

DIERÉZĂ (< fr., lat.) s.f. Disociere a unui diftong în elementele sale componente.

DIERNA, port și punct de vamă întemeiat de romani la începutul sec. 1 î.Hr. pe malul stg. al Dunării, în jurul unui castru. Azi *Orșova.*

DIES IRAE (lat. „ziua mâniei"), imn romano-catolic la liturghia pentru morți (utilizat până în 1969).

DIESEL (< germ., fr. {i}; {s} n.pr. *Diesel*) s.n. *Motor* ~ = motor cu ardere internă la care combustibilul, introdus prin injectare în camera de ardere, se aprinde datorită temperaturii înalte a aerului comprimat de piston. Sin. *motor cu autoaprindere.*

DIESEL, Rudolf Christian Karl (1858–1913), inginer german. Inventator al motorului cu aprindere prin compresiune, care-i poartă numele (brevetat în 1893).

DIESTERWEG, Friederich Adolf (1790–1866), pedagog german. Adept al ideilor lui Rousseau și Pestalozzi, a promovat un învățământ bazat pe intuiție („Îndrumător pentru învățătorii germani").

DIÉTĂ^1 (< fr., lat.) s.f. Regim alimentar care elimină sau limitează consumul anumitor alimente sau băuturi, în scop profilactic sau terapeutic.

DIÉTĂ^2 (< fr., lat. m.) s.f. **1.** Veche adunare politică în unele state din centrul și estul Europei, organ de reprezentare a stărilor privilegiate. **2.** Nume dat adunărilor câtorva ordine religioase.

DIETÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Privitor la dietă^1 (alimentație **d.**). **2.** S.f. Ramură a medicinii care stabilește regimurile alimentare indicate în diferite stări de boală.

DIETMAR, von AIST (?–1171), poet german. Poemele sale erotice (*Tagelied*-uri) aparțin unei vechi tradiții de curte.

DIETRICH, Marlene (pseud. *Mariei Magdalena von Losch*) (1901–1992), actriță americană de teatru și film de origine germană. Tipul femeii fatale, sofisticată și malițioasă („Îngerul albastru"). Roluri de compoziție („Martorul acuzării", „Procesul de la Nürnberg", „Gigolo"). A jucat și în music-hall-uri. Autobiografia „Povestea vieții mele".

DIEUDONNÉ, Jean (1906–1992), matematician francez. Membru fondator al grupului Bourbaki. Lucrări de topologie generală, spații vectoriale topologice, geometrie și istorie a matematicii.

DIÉZ (< fr.) s.m. (MUZ.) Semn convențional pus înaintea unei note sau la începutul portativului, după cheie, pentru a indica ridicarea înălțimii sunetului respectiv cu un semiton. ✦ (Adj.) Ridicat cu un semiton.

DIEZ, Friedrich (1794–1876), lingvist și filolog german. Creatorul lingvisticii romanice ca disciplină științifică; autor al primei gramatici și al primului dicționar etimologic al limbilor romanice. A aplicat metoda comparativă-istorică în studiul limbilor romanice și a recunoscut latinitatea limbii române. M. de onoare al Acad. Române (1872).

DIFENILDICETÓNĂ (< fr.) s.f. Benzii **(2)**.

DIFERÉND (< fr.) s.n. Deosebire de păreri; neînțelegere, dezacord; dispută **(1)**.

DIFERÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Lipsă de asemănare, deosebire; distincție **(1)**. **2.** (LOG.) ✧ D. *specifică* = notă prin care specia se deosebește de celelalte specii cuprinse în genul proxim. **3.** (MAT.) Rezultatul unei scăderi numerice. **4.** (FIZ.) D. *de fază* = defazaj. *D. de potențial* = **d.** dintre valorile potențialului în două puncte ale unui câmp electric; tensiune electrică. Se măsoară în volți (V).

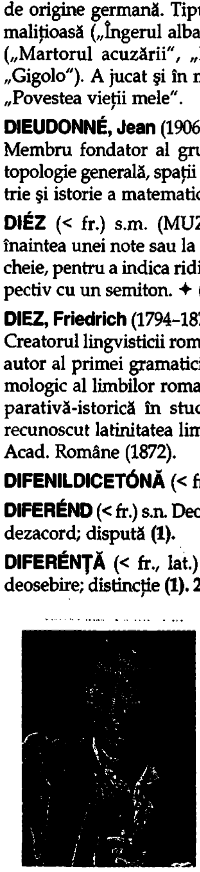

Denis Diderot

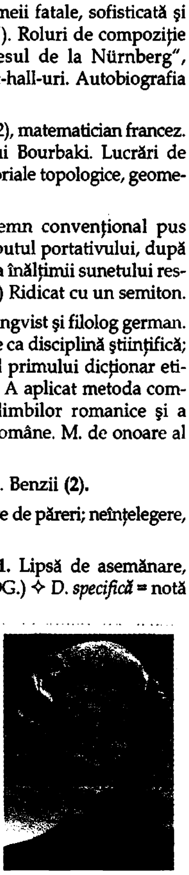

Marlene Dietrich

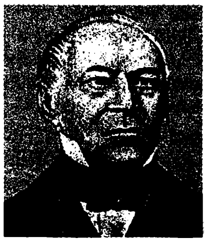

Friedrich Diez

DIFERENȚIÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A stabili deosebirea între lucruri. **2.** Refl. A se distinge (de altceva, de altcineva). **3.** Tranz. (MAT.) A calcula diferențiala unei funcții.

DIFERENȚIÁL, -Ă (< fr.) adj., subst. **I.** Adj. **1.** Care face să se deosebească. **2.** (MAT.; Referitor la diferențe foarte mici) Care operează cu cantități infinitezimale. ✧ *Calcul d.* = capitol al analizei matematice care studiază derivatele și diferențialele **(II 1)**. *Ecuație d.* = ecuație care conține variabila independentă, funcția necunoscută și derivate ale acesteia. **3.** (TEHN.) În care se utilizează rezultatul suprapunerii a două acțiuni antagoniste (palan **d.**, montaj **d.** etc.). **II.** Subst. **1.** S.f. (MAT.) Funcție liniară, atașată unei funcții date și unui punct în care aceasta este definită, construită cu ajutorul derivatelor funcției date. **2.** S.n. (TEHN.) Mecanism de roți dințate, care, angrenându-se, permit ca două roți cu o axă comună, nesolidarizate, să se învârtească cu viteze diferite.

DIFERENȚIÉRE s.f. **1.** (GENET.) Proces în timpul căruia zigotul, prin diviziuni repetate, dă naștere diferitelor tipuri de celule. **2.** (BIOL.) Transformare a structurilor generale și a funcțiilor lor potențiale în structuri și funcții specializate. **3.** D. *magmatică* = ansamblul proceselor prin care dintr-o masă de magmă omogenă iau naștere roci cu compoziții variate.

DIFERÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. A se deosebi.

DIFERÍT, -Ă adj. **1.** Care nu se aseamănă; deosebit **(1)**; distinct. **2.** (La pl.) Tot felul de ..., feluriți, diverși, variați.

DIFICÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă dificultăți; anevoios; greu. **2.** (Despre oameni) Care se împacă greu cu alții; capricios, susceptibil.

DIFICULTÁTE (< fr., lat.) s.f. Greutate de a rezolva ceva. ✦ Piedică, obstacol.

DIFLUÉNȚĂ (< fr.; {s} *di-* + lat. *fluentia* „scurgere") s.f. Desfacere în două brațe (care curg în direcții diferite) a cursului unui râu. ✧ *D. glaciară* = despărțire realizată în corpul unui ghețar în aval datorită ivirii unor stânci.

DIFÓRM, -Ă (< fr.) adj. (Despre ființe sau părți ale corpului) Cu anomalii; pocit, slut.

DIFORMITÁTE (< fr.) s.f. Deviere, abatere de la forma normală; defect **(1)**; *p. ext.* urâțenie..

DIFRÁCȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *diffractus* „sfărâmat") s.f. Propagare a undelor (luminoase, radio etc.) în spatele obstacolelor, prin ocolirea lor și abaterea aparentă de la propagarea rectilinie. ✧ *Rețea de d.* = plăcuță de sticlă pe care sunt trasate numeroase linii fine, paralele și echidistante, servind la descompunerea spectrală a luminii pe baza **d.**

DIFTERÍE (< fr. {i}; {s} gr. *diphthera* „membrană") s.f. (MED.) Boală infecțioasă gravă, cauzată de bacilul difteric, localizată frecvent în faringe. În multe țări (inclusiv în România) vaccinarea este obligatorie.

DIFTEROVARIÓLĂ (< *difterie* + *variolă*) s.f. (MED. VET.) ~ *aviară* = boală contagioasă a păsărilor, provocată de un virus.

DIFTÍNĂ (< fr.) s.f. Țesătură de bumbac deasă, rezistentă, cu una dintre fețe pufoasă.

DIFTÓNG (< fr., lat.) s.n. Emisiune vocalică formată din două sunete diferite (semivocală şi vocală) pronunţate în aceeaşi silabă.

DIFTONGÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre vocale) A se transforma în diftong. ✦ Tranz. A transforma o vocală în diftong.

DIFÚZ, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. Împrăştiat, risipit; neordonat; neclar.

DIFUZÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A răspândi, a propaga (o idee, o ştire). ✦ A distribui (o publicaţie). **2.** Refl. (FIZ.; despre molecule) A pătrunde în masa altui corp. ✦ Tranz. şi refl. (Despre sunete, unde) A (se) împrăştia; a (se) propaga prin difuzie.

DIFÚZIE (DIFUZIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Pătrundere a particulelor unei substanţe printre particulele altei substanţe, cu care se află în contact, datorită diferenţei de concentraţie sau de temperatură (**d.** termică). ✧ *D. luminii* = abatere în diferite direcţii a unui fascicul de lumină la propagarea printr-un mediu. ✦ Procedeu tehnologic de fabricare a semiconductoarelor. **2.** (FIZ.) Împrăştiere **(2)**. 3. (ANTROP.) Răspândirea unei valori culturale de la un grup la altul.

DIFUZIONÍSM (< fr., engl. {i}) s.n. Teorie antropologică de la începutul sec. 20, susţinând că similitudinile culturale sunt rezultatul difuziunii dintr-un mic număr de centre. Reprezentanţi: E.B. Tylor, Fr. Boas, L. Frobenius, W.J. Perry ş.a.

DIFUZIVITÁTE (< fr.) s.f. Mărime care caracterizează un material din punctul de vedere al conducţiei căldurii.

DIFUZÓR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Ajutaj în care are loc transformarea parţială a energiei cinetice în energie potenţială a fluidului, micşorându-se viteza de curgere şi mărindu-se presiunea acestuia. 2. (FIZ.) Dispozitiv translucid din sticlă, porţelan etc., care împrăştie uniform lumina în toate direcţiile; este folosit la lămpile de iluminat. 3. (TELEC.) Aparat destinat să transforme semnalele electrice de audiofrecvenţă în sunete pe care le transmite în mediul ambiant. **4.** Aparat pentru extragerea prin difuzie **(1)** a unei substanţe (zahărul din tăiţeii de sfeclă). **5.** Persoană care difuzează (presa).

DIG (< fr.) s.n. Construcţie hidrotehnică de piatră, de pământ sau de beton, executată în lungul malului unei ape ori îndreptată spre larg, servind la dirijarea cursului de apă sau la apărarea malurilor de acţiunea apei şi a curenţilor. ✧ *D. de mină* = construcţie de zidărie, de beton sau un puţ de mină care previne scurgerea debitelor mari de apă ce ar putea inunda lucrările miniere.

DIGESTE v. **Pandecte.**

DIGÉSTIE (< fr., lat.) s.f. (FIZIOL.) Proces fiziologic complex în cursul căruia alimentele sunt transformate în substanţe asimilabile. Se realizează îndeosebi în stomac şi în intestinul subţire, sub acţiunea secreţiilor gastrice, pancreatice şi a bilei.

DIGESTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (ANAT.) Referitor la digestie. ✧ *Aparat d.* = organele care participă la digestie. La om şi la mamifere este format din tubul digestiv şi din organele anexe (glandele salivare, ficatul, pancreasul) care-şi varsă secreţia în tubul digestiv.

DIGESTÓR (< fr.) s.n. Instalaţie folosită pentru opărirea în apă sau în vapori a fructelor şi a legumelor destinate preparării conservelor.

DIGGERI (< engl.) s.m. pl. Denumire a grupului radical (1649–1650) înfiinţat în timpul Revoluţiei din Anglia, condus de Gerrard Winstanley, care propaga ideile comunismului primitiv, egalitarist, de tip agrarian.

DIGITÁL^1, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparţine degetelor, care se referă la degete (ex. arteră **d.**).

DIGITÁL^2, -Ă (< engl.) adj. (CIB.) Care poate fi exprimat prin numere.

DIGITALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (FARM.) Glicozid extras din frunzele plantei degetar roşu, utilizat în tratamentul bolilor cardiovasculare şi ca diuretic.

DIGITÁT, -Ă (< fr.; {s} lat. *digitus* „deget") adj. (BOT.) La care diviziunile unor organe asemănătoare pornesc din acelaşi punct şi stau răsfirate ca degetele unei mâini deschise.

DIGITÁŢIE (< fr.) s.f. (MUZ.) Repartizarea degetelor pe clapele sau pe coardele instrumentelor muzicale.

DIGITIGRÁD (< fr.; {s} lat. *digitus* „deget" + *gradior* „a merge") s.m. şi f., adj. (Mamifer) care în mers se sprijină numai pe degete (ex. câinele, pisica).

DIGITIZÁRE (< fr., engl.; {s} lat. *digitus* „deget") s.f. Transformarea unei reprezentări continue (analogice) într-o formă discretă (numerică).

DIGITIZÓR (< engl.) s.n. (INFORM.) Dispozitiv de transformare a unei curbe plane într-un set de caractere binare, corespunzătoare coordonatelor punctelor curbei.

DIGRÁF s.n. (MAT.) Graf direcţionat.

DIGRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Dezvoltare colaterală a unui subiect prin paranteze ce ţin în mai mică măsură de tema principală; divagaţie. 2. (ASTR.) *Maxim de d.* = depărtarea maximă a unui astru faţă de meridianul nordic.

DIHÁNIE (< sl.) s.f. **1.** Fiară, jivină. 2. Fiinţă monstruoasă; namilă **(2)**; (pop.) bală. ✦ Fig. Ciudăţenie, monstruozitate.

DIHÁZIU (DICAZU) (< germ; {s} gr. *dichazein* „a se divide în două") s.m. Inflorescenţă a cărei axă principală, terminată cu o floare, formează două ramuri opuse în primul nod sub floare (ex. la cariofilacee).

DIHIDROFOLICULÍNĂ s.f. Estradiol.

DIHÓR (< sl.) s.m. Mamifer carnivor din fam. mustelidelor, cu corp lung şi subţire, picioare scurte şi blană cafenie *(Mustela putorius)*. Specii înrudite sunt *d. pătat (Vormela peregusna)* şi *d. de stepă (Mustela eversmani)*, răspândite şi în S României.

DIHOTOMÍE (DICOTOMÍE) (< fr. {i}; {s} gr. *dicha* „în două" + *tome* „secţiune") s.f. **1.** (LOG.) Diviziune cu doi membri. **2.** (BOT.) Ramificaţie a talului şi a tulpinilor în două ramuri egale, care se divid la rândul lor în alte două ramuri egale ş.a.m.d.

DIIODOTIROZÍNĂ s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid format prin combinarea tirozinei cu două molecule de iod.

DIJMÁŞ s.m. Ţăran dependent, obligat la plata dijmei.

DÍJMĂ (< sl.) s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Dare reprezentând a zecea parte din produse (în grâu, vin, miere şi ceară, oi etc.), percepută de stăpânii feudali de la producătorii direcţi. V. şi *decimă*. ✧ *D. la tarla* = formă de rentă funciară, care consta în cedarea de către ţăran proprietarului funciar a unei părţi (1/2, 2/3, 3/5) din producţia obţinută de pe tarlalele de pământ primite spre a fi lucrate în parte.

DIJMUÍ vb. IV tranz. 1. A aduna dijma. 2. A împărţi în favoarea sa.

DIJON, oraş în E Franţei (Burgundia); 236,9 mii loc. (1999, cu suburbiile). Nod de comunicaţii. Piaţă viticolă. Constr. de maşini, produse alim. şi tutun, produse cosmetice şi chimico-farmaceutice etc. Universitate (1722). Important centru artistic, patronat de ducii de Burgundia (sec. 14–15). Bisericile Notre-Dame (sec. 13–14) şi Saint-Bénigne (sec. 13–14), palatul ducilor de Burgundia (sec. 14–18). Palatul Justiţiei (sec. 15–16). Muzee. Castru roman *(Castrum Divionense)* fortificat de împăratul Aurelian în 273. Inclus în ducatul Burgundiei din 1015. Sediu al Casei de Valois (1361–1477), **D.** a fost alipit Coroanei franceze în 1477.

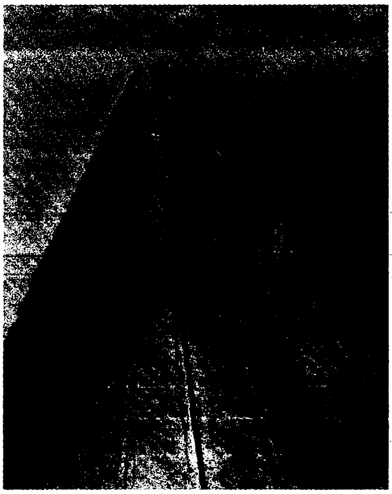

Dig

DILATÁ (< fr., lat.) vb. I refl. **1.** (FIZ.; despre corpuri) A-şi mări dimensiunile sub acţiunea căldurii. **2.** (Despre unele organe) A se mări.

DILATÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Creştere a dimensiunilor unui corp datorită căldurii; dilatare. ✧ *Coeficient de d.* = creşterea unităţii de lungime, de suprafaţă sau de volum a unui corp datorită creşterii temperaturii cu un grad.

DILATOGRÁF (< fr.; {s} lat. *dilato* „a dilata" + *graphe* „a scrie") s.n. Dilatometru înregistrator.

DILATOGRÁMĂ (< fr.) s.f. Diagramă a variaţiei lungimii unui corp în funcţie de temperatură.

DILATOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Procedeele de măsurare a dilataţiei corpurilor şi metodele prin care se studiază, pe baza dilataţiei, transformările structurale fizice sau chimice suferite de corpuri sub acţiunea căldurii.

DILATOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *dilato* „a dilata" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea dilataţiei corpurilor.

DILATÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care tinde la amânarea soluţionării unui litigiu.

DILÉMĂ (< fr., gr.) s.f. (LOG.) Raţionament disjunctiv-ipotetic cu două soluţii, dintre care trebuie aleasă una, deşi ambele duc la aceeaşi concluzie. ✦ Alternativă care pune în încurcătură.

DILETĂNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă numai din plăcere cu o ramură a artei, a ştiinţei, a tehnicii; neprofesionist, amator; (peior.) persoană care nu adânceşte problemele specialităţii sale.

DILETANTÍSM (< fr.) s.n. Faptul de a se ocupa cu o ramură a artei, a ştiinţei, de plăcere, fără o pregătire specială; amatorism; (peior.) superficialitate.

DILIGÉNŢĂ (< fr.) s.f. (Înv.) Trăsură mare, acoperită, folosită în trecut pentru transportul în comun al persoanelor şi al poştei; poştalion.

DILOGÍE (< fr.; {s} *di-* + gr. *logos* „lucrare") s.f. Operă dramatică cu două acţiuni distincte.

DILTHEY, Wilhelm (1833–1911), filozof şi istoric al culturii german. Reprezentant al „filozofiei vieţii". Preocupat de întemeierea şi determinarea specificului ştiinţelor spiritului în raport cu ştiinţele naturii („Introducere în ştiinţele spiritului"), propune o teorie a imaginaţiei poetice din perspectiva raportului trăire–creaţie („Trăire şi poezie").

DILUÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (CHIM.) A micşora concentraţia. **2.** (Fig.) A atenua, a slăbi.

DILUÁNT (< fr.) s.m. (CHIM.) Substanţă lichidă (uneori solidă sau gazoasă) care se adaugă unei soluţii pentru a-i micşora concentraţia, fără să-i modifice proprietăţile.

DILUÁRE s.f. **1.** Micşorare a concentraţiei unei soluţii a unui corp dizolvat prin adăugarea unui solvent sau a unui alt lichid nemiscibil cu soluţia respectivă. **2.** (EC.) *Diluarea capitalului* = sporirea numărului de acţiuni ale unei societăţi fără creşterea capitalului social, astfel încât valoarea nominală a unei acţiuni este mai mică faţă de cea iniţială.

DILUÁT, -Ă adj. **1.** (CHIM.) Care e mai puţin concentrat. ✦ (Şi subst.) (Soluţie) căreia i s-a micşorat concentraţia. **2.** Fig. (Despre stil) Dezlânat, prolix.

DILÚŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (CHIM.) Raportul dintre o cantitate de soluţie şi cantitatea de substanţă dizolvată din aceasta. **2.** (IND. EXTR.) Reducerea conţinutului în componenţi utili în urma amestecării minereului cu rocă sterilă, în timpul exploatării.

DILÚVIU (< fr., lat.) s.n. Potopul biblic.

DÍLVER (< fr. {i}; {s} *Dilver*) s.n. Aliaj fier-nichel, cu un coeficient de dilatare termică egal, la variaţii mari de temperatură, cu cel al sticlei şi al platinei.

Alexandru Dima

DIMA, Alexandru (1905–1979, n. Turnu Severin), estetician şi istoric literar român. M. coresp al Acad. (1963). Studii teoretice („Conceptul de artă populară", „Gândirea românească în estetică").

DIMA, Gheorghe (1847–1925, n. Braşov), compozitor, dirijor de cor şi pedagog român. M. de onoare al Acad. (1919). Cantate, balade vocale („Mama lui Ştefan cel Mare"), coruri, lieduri, prelucrări de melodii populare. Primul director al Conservatorului din Cluj (1919–1925).

DIMA, Teodor (n. 1939, Brăila), filozof romîn. M. coresp. al Acad. (1996). Contribuţii în domeniul logicii („Teoria cunoaşterii ştiinţifice", „Logică şi ontologie").

DIMANCEA, Haralambie (1855–1890, n. Bucureşti), ofiţer român. Inventator al revolverului care îi poartă numele (brevetat în Marea Britanie).

DIMĂCHENI, com. în jud. Botoşani; 1 445 loc. (2008).

DIMENSIONÁRE (< germ., fr.) s.f. **1.** Stabilirea, prin calcul, a dimensiunilor unei piese în funcţie de solicitările la care aceasta este supusă. 2. (INFORM.) Indicarea dimensiunilor matricelor (masivelor) în programe.

DIMENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MAT.) Mărime (lungime, lăţime sau înălţime) necesară la determinarea întinderii corpurilor geometrice. 2. (FIZ.) Mărime fizică considerată din punct de vedere al legăturii dintre unitatea sa de măsură şi unităţile mărimilor fundamentale ale unui sistem de unităţi de măsură. **3.** Măsură, proporţii. **4.** (INFORM.) Valoare maximă pe care poate să o ia indicele unui element al unei matrice.

DIMÉR (< fr. {i}; {s} gr. *dimeres* „compus din două părţi") s.m. Substanţă rezultată prin adiţia a două molecule identice (monomeri).

DIMERIZÁRE (după fr. {i}) s.f. *Reacţie de* ~ = reacţie chimică de formare a unui *dimer*.

DIMERLÍE (< tc.) s.f. Unitate de măsură cerealieră, egală cu aproximativ 21,5 l, folosită în trecut în Moldova; baniţă **(2)**.

DIMÉTRU (< fr.; {s} gr. *dimetros* „de două măsuri") s.m. Vers antic format din două măsuri de câte două picioare fiecare.

DIMÍE (< tc.) s.f. Ţesătură ţărănească, groasă, din lână albă; aba, pănură.

DIMINEAŢA, cotidian românesc de informaţii, fondat şi condus de C. Mille. A apărut la Bucureşti (1904–1938, cu întreruperi). Printre colaboratori: C. Bacalbaşa, M. Sadoveanu, T. Arghezi, G. Galaction, E. Lovinescu.

DIMINEÁŢĂ (< *de*^{3} + **mâneaţă* < lat.* *manitia*) s.f., adv. **1.** S.f. Timpul de la răsăritul soarelui până la amiază. ✧ Loc. *În faptul dimineţii* = în zori de zi. ✦ (BOT.) *Bună-dimineaţa* = zorea. **2.** Adv. (În forma *dimineaţa*) În timpul dimineţii; în fiecare dimineaţă.

DIMINI, localit. în NE Greciei (lângă Volos), în apropierea căreia a fost descoperită aşezarea eponimă a culturii D. caracteristică Neoliticului timpuriu din Tesalia (milen. 5 î.Hr.).

DIMINUÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) micşora; a (se) împuţina, a scădea.

DIMINUÁRE (MUZ.) Micşorare proporţională a duratelor notelor şi pauzelor muzicale în reluarea unei teme.

DIMINUÉNDO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Decrescendo.

Gheorghe Dima

Leonid Dimov

DIMINUTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. (Cuvânt) derivat cu ajutorul unui sufix diminutival.

DIMINUTIVÁL adj. *Sufix* ~ = sufix care, adăugat la un cuvânt, formează derivate denumind lucruri sau fiinţe mai mici decât cele denumite de cuvântul de bază sau cuprinzând o notă afectivă.

DIMISIANU, Gabriel (n. 1936, Brăila), critic literar român. Studii despre epica actuală („Prozatori de azi", „Lumea criticului") şi clasică („Introducere în opera lui C. Negruzzi").

DIMITRESCU, Constantin (1847–1928, n. Blejoi, jud. Prahova), compozitor şi violoncelist român. Autor al primelor concerte instrumentale (pentru violoncel) şi cvartete de coarde româneşti; a întemeiat primul cvartet de coarde.

DIMITRESCU, Radu Alexandru (n. 1926, Ploieşti), geolog român. Acad. (1996). Contribuţii în domeniul petrografiei.

DIMITRESCU, Ştefan (1886–1933, n. Huşi), pictor şi desenator român. Compoziţii, portrete şi peisaje caracterizate prin construcţia solidă a formelor şi cromatică reţinută, inspirată frecvent din viaţa ţărănească („Ţărănci lucrând la război", „Interior ţărănesc").

DIMITRESCU-ALDEM, Alexandru (1880–1917, n. Buhuşi), geograf român. Contribuţii în geomorfologie („Dunărea inferioară între Turnu Severin şi Brăila").

DIMITRESCU-IAŞI, Constantin (1849–1923, n. Iaşi), filozof, sociolog, estetician şi pedagog român. A ţinut primul curs de sociologie la Universitatea din Bucureşti (1897). Op. pr.: „Conceptul de frumos", „Nevoia de ideal".

DIMITRIE CANTEMIR, com. în jud. Vaslui, pe râul Elan; 2 921 loc. (2008). Până la 23 mart. 1974 s-a numit *Hurdugi*. Expoziţia memorială „Dimitrie Cantemir".

DIMITRIE CEL NOU (BASARABOV) (sec. 12), sfânt, patron al Bucureştilor. A trăit ca pustnic într-o peşteră (lângă satul său natal Basarabov, în Bulgaria), unde a şi murit. Moaştele lui au fost aduse în timpul Războiului Ruso-Turc din 1768–1774 în Ţara Românească şi depuse la Biserica Mitropoliei (azi a Patriarhiei). Prăznuit la 27 oct.

DIMITRIOS I (Dimitrios Papadopolos) (1914– 1991), arhiepiscop al Constantinopolului şi patriarh ecumenic al Bisericii Ortodoxe (din 1972).

DIMITRIU, Toma (1908–1979, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Joc plin de dramatism şi forţă interioară (în teatru: „Năpasta", „Moartea unui artist"; în film: „Darclée", „Tudor", „Ştefan cel Mare").

DIMITROV, Gheorghi (1882–1949), om politic bulgar. Comunist. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist Bulgar (1919), secretar general (1935–1943) al Internaţionalei a III-a, unul dintre principalii colaboratori ai lui Stalin. Arestat de nazişti în 1933. Preşedinte (1945–1948) şi secretar general al P.C.B. (1948–1949). Prim-min. (1946–1949).

DIMIU, Mihai (1932–1984, n. Bucureşti), regizor român de teatru. Adept al înnoirii mijloacelor de expresie scenică şi al afirmării dramaturgiei originale. Studii („Teatrul - artă şi civism").

DIMO, Paul (1905–1990, n. Turnu Severin), om de ştiinţă şi inginer electroenergetician român. Acad. (1990). Cercetări în domeniul supratensiunilor interne. Creatorul analizei nodale a sistemelor electroenergetice (*analiza nodală D.*).

DIMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dimorphos* „cu formă dublă") adj. (FIZ.; despre substanţe) Care prezintă dimorfism **(1)**.

DIMORFÍSM (< fr. {i}) s.n. 1. (FIZ.) Proprietate a unei substanţe de a cristaliza în două forme diferite. **2.** (BIOL.) Prezenţă la aceeaşi specie a unor caractere morfologice diferite (penaj, dimensiuni, culoare), la mascul faţă de femelă în cazul **d.** sexual sau pe parcursul anului în cazul **d.** sezonier.

DIMOV, Dimităr (1909–1966), scriitor bulgar. Romane („Tutunul" - frescă a societăţii bulgare interbelice). Piese de teatru.

DIMOV, Leonid (1926–1987, n. Ismail), poet român. Reprezentant al mişcării onirice. Lirică barocă, de profunziune imagistică şi invenţie lexicală insolită („Cartea de vise", „A.B.C.").

DINÁM (< fr. {i}) s.n. Generator electric de curent continuu.

DINAMÉTRU (< fr. {i}) s.n. (FIZ.) Aparat folosit la măsurarea grosismentului lunetelor.

DINÁMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dynamikos* „puternic") adj., s.f. I. Adj. 1. Referitor la mişcare, la forţă; în continuă (şi intensă) mişcare, prefacere, evoluţie. ✦ (Despre un proces) Care se dezvoltă rapid. 2. Plin de acţiune; energic.

DINÁMICĂ (< fr.) 1. Capitol al mecanicii care studiază mişcarea corpurilor sub acţiunea diferitelor forţe. ✧ *Dinamica fluidelor* = capitol al mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul fluidelor în mişcare. Cuprinde ca ramuri *aerodinamica* şi *hidrodinamica*. *Dinamica construcţiilor* = capitol al mecanicii construcţiilor care studiază oscilaţiile construcţiilor la solicitările dinamice, metodele de calcul şi procedeele de reducere a acestor oscilaţii. 2. (TELEC.) Intervalul dintre intensitatea sonoră maximă şi cea minimă care intervine în cursul vorbirii, al unei transmisiuni etc., exprimat în decibeli. **3.** (MUZ.) Totalitatea indicaţiilor privind intensitatea sonorităţii muzicale. 4. (GEOL.) *D. externă* = procesele geologice din scoarţa terestră sau de la suprafaţa ei care au loc sub acţiunea unor factori externi; acţiunea *d. e.* tinde să niveleze relieful. *D. internă* = totalitatea proceselor geologice care au loc în scoarţa terestră sau la suprafaţa ei sub acţiunea unor factori interni; acţiunea *d. i.* tinde să creeze şi să accentueze neregularităţile reliefului. 5. *Dinamica populaţiei* = schimbările cantitative suferite de o populaţie. **6.** (PSIH.) *Dinamica grupurilor* = **a)** ansamblul fenomenelor psiho-sociale specifice grupurilor mici şi al legilor care dirijează aceste fenomene; **b)** ansamblu de tehnici vizând ameliorarea comportamentului unui individ prin intermediul grupului. **7.** Dezvoltare intensă, schimbare continuă.

DINAMÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s.n. **1.** Doctrină ce explică lumea prin existenţa unei forţe sau a anumitor forţe care interacţionează, ireductibile la materie (Leibniz); contrar *mecanicismului*. **2.** Putere

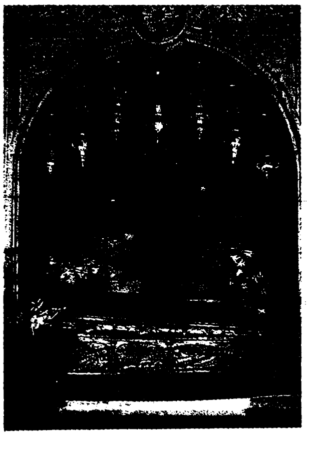

Dimitrie cel Nou

vitală, forță de acțiune. ✧ *D. economic* = dezvoltare economică (rapidă).

DINAMITÁRE s.f. Distrugere, îndepărtare a unor roci sau excavare, cu ajutorul dinamitei; *p. ext.* operație de același fel executată cu exploziv.

DINAMÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s.f. Exploziv detonant format din 30-94% nitroglicerină ca exploziv principal, absorbit într-un material de bază, inert (diatomit, praf de cretă) sau activ (nitroceluloză, nitroglicol etc.). Obținută de A. Nobel în 1866.

DINAMIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A stimula pe cineva, a face să fie (mai) dinamic.

DINAMOGRÁF (< fr.; {s} gr. *dynamis* „putere" + *graphein* „a scrie") s.n. (EXPL. PETR.) Dinamometru înregistrator pentru urmărirea variației sarcinilor care solicită garnitura de prăjini în timpul unui ciclu de pompare.

DINAMOMETAMORFÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere" + fr. *métamorphisme* „metamorfism") s.n. (GEOL.) Proces de transformare distructivă a rocilor, mai ales sub influența presiunii orientate (*stres*), în zonele de intensă mișcare a scoarței terestre.

DINAMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea forțelor.

DINAPÓI adv. 1. În partea din urmă; în spate. ✦ (Adjectival) Din spate, posterior. 2. De la spate, din urmă.

DINÁR (< fr.) s.m. 1. Monedă de argint care a circulat în Ev. Med. în Țara Românească și Moldova. 2. Unitate monetară în Algeria, Bahrain, Iordania, Iraq, Serbia, Kuweit, Libia, Tunisia, Yemen.

DINARICI, Alpii ~, lanț muntos de-a lungul litoralului M. Adriatice, ce străbate Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina, Serbia și Muntenegru până în Albania. Lungime: c. 1 000 km. Alt. max.: 2 522 m. Se mai numesc *Alpii Ilirici* sau *Dalmatici*.

DINASTÍE (< fr.) s.f. 1. Succesiune ereditară de suverani aparținând aceleiași familii. Sin. *casă*^{1} (5). 2. P. ext. Succesiune de personalități celebre din aceeași familie.

DINATRÓN (< fr. {i}) subst. *Efect* ~ = scădere a curentului între doi electrozi ai unui tub electronic la creșterea tensiunii dintre ei, datorită emisiei secundare de electroni de către electrodul pozitiv.

DÍNĂ (DYNĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s.f. (METR.) Unitate de măsură a forței (simbol: dyn) în sistemul de unități CGS, egală cu forța care imprimă unei mase de 1 g o accelerație de 1 cm/s^2; are valoarea 10^{-5}N.

DINCULEANU, Niculae (n. 1925, sat Padea, jud. Dolj), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1976). M. de onoare al Acad. (2003). Lucrări privind teoria măsurii și integrării, teoria ergodică, spații de funcții, procese stocastice.

DINCULESCU, Constantin (1898-1990, n. Alexandria), inginer român. Acad. (1990). Lucrări în domeniile electrificării (electrificarea căilor ferate românești, planul general de electrificare a României) și termoficării.

DINDELEGAN, Gabriela (n. 1942, Pitești), lingvist român. M. coresp. al Acad. (2004). Contribuții la gramatica limbii române (morfologie, sintaxă, morfosintaxă). Lucrări: „Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română", „Dicționar de științe ale limbii" (în colab.).

DINE, James (n. 1935), grafician american. Adept al curentului „Pop Art". Litografii și serigrafii, gravuri în acvatinta. Unul dintre primii care au realizat „happeninguri" („Accident de automobil").

DINERS CLUB INTERNATIONAL, denumirea primului sistem al cărților de credit instituit în S.U.A. (din 1950) pentru facilitarea decontărilor serviciilor turistice, extins ulterior și în alte domenii și acceptat, începând cu 1980, în c. 150 de state.

DINESCU, Mircea (n. 1950, Slobozia), poet român. Lirică evoluând de la confesiunea adolescentină teribilistă („Invocație nimănui") la denunțarea totalitarismului comunist („Moartea citește ziarul"). Pamflete politice.

DINESCU, Violeta (n. 1953, București), compozitoare română. Stabilită în Germania (1982). Muzică de cameră, orchestrală, de operă (*Erendira, 35 Mai*), de balet (*Die Kreisler*) și de film (*Tabu*).

DINÉU (< fr.) s.n. Masă de seară (de gală).

DÍNGO (< fr.) s.m. (ZOOL.) Câine sălbatic din Australia; are blana roșcată și nu latră. Nu face parte din fauna originară, primitivă, a Australiei, ci a fost introdus de om (înainte de colonizarea europeană) și apoi s-a sălbăticit.

DINICĂ, Gheorghe (n. 1934, București), actor român de teatru și film. Interpretare modernă, de rafinată expresivitate, în repertoriul clasic și contemporan (în teatru: „Troilus și Cresida", „Nepotul lui Rameau", „Capul de rățoi"; în film: „Felix și Otilia", „Bietul Ioanide", „Balanța", „Patul conjugal", „Filantropica").

DINICU, familie de muzicieni români. Mai importanți: 1. **Angheluș D.** (sec. 19) A popularizat *Ciocârlia*. 2. **Dimitrie A.D.** (1868-1936, n. București), violoncelist, dirijor și pedagog. Fiul lui D. (1). A format orchestra Ministerului Instrucțiunii Publice. Lucrări cu caracter didactic. 3. **Grigoraș I.D.** (1889-1949, n. București), violonist și compozitor. Nepotul lui D. (1). Interpret virtuoz; a compus „Hora staccato", „Hora mărțișorului", „Sârba expoziției de la Paris". 4. **Dimitrie G.D.** (1898-1964, n. București), violoncelist român. Nepotul lui D. (1). Fondatorul școlii românești de violoncel. Lucrări didactice.

DINICU, Sile (Vasile) (1919-1993, n. Bacău), pianist, dirijor, compozitor și orchestrator român de muzică ușoară. Activitate diversă și prolifică. Prim-dirijor al Orchestrei de estradă a Radioteleviziunii Române (1951-1986).

DINISTÓR s.n. Element semiconductor care, la depășirea unei anumite valori a tensiunii directe aplicate între cei doi electrozi, basculează între conducție și blocare; diodă cu patru straturi. Se folosește în schemele de comandă a tiristoarelor.

DINIS (DENIS), rege al Portugaliei (1279-1325). Protector al agriculturii, comerțului și construcției de nave. A înființat Universitatea din Lisabona (1290) și a reorganizat *Ordinul Templierilor*, sub numele de *Ordinul lui Christ*. Canonizat (1625).

DINÓDĂ (< fr.) s.f. Electrod al unui tub electronic a cărui emisie secundară de electroni îndeplinește o funcțiune utilă.

DINOFLAGELÁTE (< fr.; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *flagelate*) s.f. pl. Organisme marine, unicelulare, cu membrană celulozică sau chitinoasă (*Dinophlagellata*); importante în planctonul oceanelor.

DINOGETIA, cetate romană clădită de Dioclețian (284-305) pe locul unei vechi așezări geto-dacice. Ocupată și reconstruită de bizantini în sec. 10, a avut o intensă viață urbană până la sfârșitul sec. 12. Azi, ostrovul Bisericuța, în apropiere de satul Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea.

DINOTÉRIU (< fr. {i}; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *therion* „animal") s.m. Gen fosil de proboscidieni neogeni, cu talia mai mare decât a elefantului și cu defensele curbate în jos și fixate de maxilarul inferior (*Deinotherium*).

DINOZÁUR (< fr. {i}; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *sauros* „șopârlă") s.m. Reptilă fosilă uriașă din ordinul dinozaurienilor.

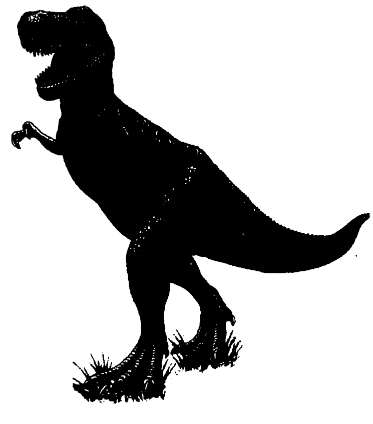

Dinozaur

DINOZAURIÉNI (< fr.) s.m. pl. Reptile fosile evoluate, carnivore sau ierbivore, de dimensiuni gigantice (20-30 m lungime și greutate de zeci de tone), suverane ale Mezozoicului. Aveau craniul foarte redus, centri secundari de transmitere și amplificare a mesajelor cerebrale situați în măduva spinării, vertebrele complet osificate, centura scapulară lipsită de claviculă și aparatul dentar constituit din dinți mici, cuneiformi sau spatulați. Se deosebesc două ordine: saurischienii și ornitischienii.

DINTÂI adj. invar. Primul. ✦ (Adverbial). În primul moment; mai întâi.

DÍNTE (lat. *dens, -ntis*) s.m. 1. (ANAT.) Organ osos special, prezent la majoritatea vertebratelor și la om, situat în cavitatea bucală. Este compus din coroană, colet și rădăcină, iar în interior are pulpă dentară formată din țesut conjunctiv, vase sangvine și nervi. Servesc la apucarea, reținerea și mestecarea alimentelor, iar la unele animale și la apărare. V. *dentiție*. (ARTE PL.) *D. de lup* = motiv decorativ de formă prismatică folosit în arta decorativă. 2. (TEHN.) Fiecare dintre proeminențele (zimții) de formă regulată ale unor scule, mașini etc. 3. (ELT.) Porțiune a circuitului magnetic al unei mașini electrice cuprinsă între două crestături. 4. Înălțime stâncoasă, izolată.

DINTR-UN LEMN, Mănăstirea ~, mănăstire de maici, în com. Frâncești (jud. Vâlcea). Biserica Nașterea Maicii Domnului, ctitorită în 1634-1635 de Preda Brâncoveanu, cu adăugiri din 1684 și 1715, a fost zidită pe locul unui schit construit, în sec. 16, cu lemnul provenit dintr-un singur stejar. Picturi murale interioare (sec. 17-18).

DINȚÁRE s.f. Acțiunea de a dința. ✦ (TEHN.) Așchiere executată pe mașini de frezat sau de rectificat pentru a realiza *dantura* (2).

DINȚATÚRĂ s.f. Perforații făcute pe marginile unei mărci poștale pentru a putea fi ușor desprinsă din coală.

DINU, Valeriu-Voinea (1905-1997, n. Cioara Radu-Vodă, jud. Brăila), inginer român. Lucrări în domeniul silviculturii („Politica forestieră națională. Doctrina

Mircea Dinescu

Gheorghe Dinică

Dimitrie Dinicu

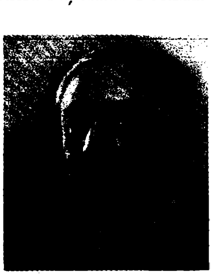

Grigoraș Dinicu

modernă şi realizările epocii 1918–1939"). Studii asupra mediului înconjurător.

DINULESCU, Gheorghe (1896–1965, n. Cândeşti, jud. Buzău), medic veterinar român. Lucrări de parazitologie, ihtiopatologie, economie piscicolă. Întemeietorul primului institut de cercetări piscicole din România.

DINULESCU, Nicolae (1907–1989, n. Bratovoeşti, jud. Dolj), astronom român. Cercetări asupra refracţiei astronomice. Lucrări de istorie a astronomiei.

DIO CASSIUS, Cocceianus (c. 155–c. 236), istoric şi om politic grec. Opera sa „Istoria romană" (în 80 de cărţi, păstrată fragmentar şi în rezumate ale istoricilor bizantini) tratează istoria Romei de la începuturi şi până în zilele sale şi constituie un izvor preţios pentru istoria Daciei în perioada cuceririi romane.

DIOCÉZĂ (< fr.) s.f. **1.** Diviziune teritorial-administrativă a Imp. Roman târziu, creată de împăratul Diocleţian. Cele 12 **d.** înfiinţate, împărţite, la rândul lor, în peste 100 de provincii, erau conduse fiecare de un magistrat cu atribuţii administrative şi militare, numit vicarius. **2.** (Începând din Ev. Med., în Europa Apuseană) Circumscripţie ecleziastică condusă de un episcop sau arhiepiscop; dieceză, eparhie.

DIOCLEŢIAN (Caius Aurelius Valerius Diocletianus), împărat roman (284–305). A pus bazele sistemului politico-administrativ al *Dominatului* şi al tetrarhiei. A restaurat monumente şi a construit noi terme. A abdicat în 305 şi s-a retras în Dalmaţia, la Spalatum (azi Split), unde a murit în 316.

DIÓDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diodos* „trecere") s.f. Element neliniar de circuit cu doi electrozi (anod şi catod) care prezintă o rezistenţă mare la polarizarea inversă şi una neglijabilă la polarizarea directă. ✧ *D. semiconductoare* = **d.** constituită din joncţiunea dintre un semiconductor cu conducţie electronică (tip *n*) şi unul cu conducţie de goluri (tip *p*). *D. luminescentă* = **d.** cu emisie luminoasă la trecerea curentului electric prin ea. Sin. *LED*. ✧ *D. cu vid* = tub electronic cu doi electrozi, situaţi într-o incintă cu vid înaintat. *D. cu gaz* = tub electronic cu doi electrozi, situaţi într-o incintă care conţine gaz rarefiat.

DIODOR din Sicilia (c. 90–c. 20 î.Hr.), istoric roman de origine greacă. Autor al „Bibliotecii istorice" (în 40 de cărţi) păstrată fragmentar; cuprinde istoria lumii antice din epoca mitologică până la războiul lui Cezar în Galia (58–51 î.Hr.).

DIOFANT (325–409), matematician grec din Alexandria. Lucrări de algebră şi de teorie a numerelor („Aritmetica"). A studiat ecuaţii cu soluţii în numere întregi (diofantice).

DIOGENE din Sinope (c. 412–325 î.Hr.), filozof grec. Întemeietorul şcolii cinice; a propovăduit o viaţă simplă şi a desconsiderat convenţiile.

DIOGENE LAERŢIU (sec. 3), biograf grec. Prin lucrarea „Vieţile şi doctrinele filozofilor", a oferit o sursă biografică importantă pentru filozofii de până în sec. 3.

DIOGNET, destinatarul „Scrisorii către D.", scriere apologetică creştină, în limba greacă, din sec. 2 sau 3.

DIÓIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *oikos* „casă") adj. (Despre plante unisexuate) Care are florile mascule şi femele pe indivizi deosebiţi ai aceleiaşi specii (ex. cânepa).

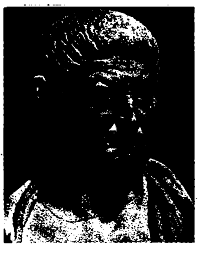

Diocleţian

DIOLEFÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. Diene.

DIOMEDE (DIOMEDES) **1.** Rege legendar al Traciei, care îşi hrănea caii cu carne omenească. Ucis de Herakles. **2.** (În „Iliada") Tovarăş nedespărţit al lui Ulise. A răpit-o pe Afrodita în cursul luptelor de sub zidurile Troiei.

DION, Céline (n. 1968), cântăreaţă canadiană de pop. Voce puternică, expresivă şi emoţionantă. Mare succes în anii '90. Repertoriu în engleză („Unison", „Falling Into You") şi franceză („D'eux").

DION CHRISOSTOMUL (c. 30–c. 120), retor şi filozof grec. Autor al unei „Istorii a geţilor" (folosită de *Casiodor* şi *Iordanes*).

DIONISIÁC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** *Serbări dionisiace* (şi subst.) = (în Grecia antică) serbări în cinstea zeului Dionysos. **2.** (Despre atitudine în artă; la Schelling şi Nietzsche) Extatic, pasionat, teluric, exprimând impulsurile iraţionale ale vieţii (în opoziţie cu *apolinic*).

DIONISIE AREOPAGITUL (sec. 1 d.Hr.), episcop şi martir atenian. Membru al Areopagului din Atena. Convertit de apostolul Pavel, a devenit primul episcop al Atenei. Prăznuit la 3 oct.

DIONISIE (PSEUDO)AREOPAGITUL (sec. 5–6), teolog mistic creştin de limbă greacă, identificat greşit în Ev. Med. timpuriu cu Dionisie Areopagitul. Scrierile sale („Teologia mistică", „Ierarhia cerească"), realizează o sinteză între dogma creştină şi neoplatonismul proclian.

DIONISIE CEL MARE (c. 195–c. 265), episcop de Alexandria. Conducător al Şcolii catehetice din Alexandria, după Origene. În „Scrisori", păstrate fragmentar, tratează probleme hristologice.

DIONISIE CEL MIC (DIONYSIUS EXIGUUS) (c. 500–c. 550), călugăr din Scythia Minor. A trăit la Roma, traducând din scrierile Părinţilor greci în latină. Contribuţii în domeniul dreptului bisericesc: *Collectio Dionysiana*. A calculat era creştină începând cu data naşterii lui Iisus Hristos.

DIONISIE ECLEZIARHUL (c. 1759–1820, n. Pietrari, jud. Vâlcea), călugăr, caligraf şi cronicar din Ţara Românească. Autorul unui „Hronograf" care înfăţişează istoria Ţării Româneşti între 1764 şi 1815.

DIONISIE LUPU (1769–1831), mitropolit al Ţării Româneşti (1819–1821). Partizan al Eteriei.

DIONISIE ROMANO (1806–1873, n. Sălişte, jud. Sibiu), prelat român. M. de onoare al Acad. (1868). Episcop de Buzău (1865–1873). Iniţiator al „Bibliotecii religioase-morale", în care a publicat scrieri proprii („Geografia sfântă", „Hermeneutica") şi traduceri din Sf. Augustin, Chauteaubriand.

DIONYSIOS din Halicarnas (sec. 1 î.Hr.–sec. 1 d.Hr.), retor şi istoric roman de origine greacă. Autorul unei istorii a Romei de la origini până în anul 266 î.Hr. („Antichităţile romane").

DIONYSIOS CEL BĂTRÂN, tiran al Siracuzei (405–367 î.Hr.). A reorganizat oraşul şi a purtat trei războaie împotriva cartaginezilor, oprind ofensiva punică în E Siciliei.

DIONYSIOS CEL TÂNĂR, tiran al Siracuzei (367–344 î.Hr., cu întreruperi). Fiul lui *D. cel Bătrân*; izgonit de Timoleon din Corint.

DIONYSOPOLIS, colonie greacă, întemeiată de milesieni în sec. 6 î.Hr. pe ţărmul apusean al Mării Negre. Azi Balcic, Bulgaria.

DIONYSOS (în mitologia greacă), zeul vinului şi al viţei de vie. Fiul lui Zeus şi al muritoarei Semele. Cultul lui orgiastic era răspândit în întreaga lume veche. Numit şi Bacchos. La romani, *Bachus*.

DIONYSOS THRAX (170–90 î.Hr.), gramatic din şcoala alexandrină. Lucrări de gramatică („Arta gramaticii").

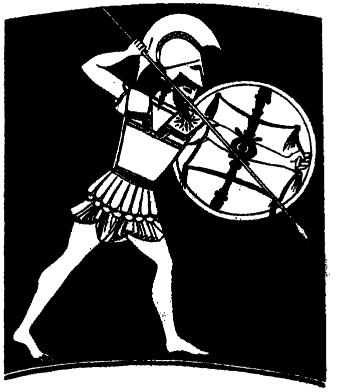

Diomede (2)

DIOP, Cheikh Anta (1923–1986), scriitor şi om politic senegalez. Eseuri cu privire la civilizaţia neagră („Anterioritatea civilizaţiilor negre: mit sau adevăr istoric?").

DIOPSÍD (< fr. {i}) s.m. Silicat dublu de calciu şi magneziu, din grupa piroxenilor monoclinici, frecvent colorat verzui-cenuşiu, sticlos; utilizat ca piatră semipreţioasă.

DIOPTÁZ (< fr. {i}) s.n. Silicat hidratat de cupru, verde ca smaraldul, transparent sau translucid, sticlos; utilizat ca piatră semipreţioasă.

DIOPTRÍC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** Adj. Referitor la refracţia luminii. **2.** S.f. Capitol al opticii care studiază fenomenele de refracţie.

DIOPTRÍE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Unitate de măsură a convergenţei lentilelor, egală cu convergenţa unei lentile cu distanţa focală de 1 m; numărul de dioptrii este pozitiv pentru lentilele convergente şi negativ pentru cele divergente.

DIÓPTRU (< fr. {i}) s.m. (FIZ.) Suprafaţă care separă două medii transparente diferite cu indici de refracţie diferiţi. ✦ Dispozitiv optic pentru determinarea liniei de vizare către un anumit punct.

DIOR, Christian (1905–1957), creator de modă francez. Îşi deschide propria firmă (1941) şi lansează stilul „new-look", precum şi renumitele parfumuri **D.** După 1957, casa sa de modă se extinde sub auspiciile lui Yves Saint-Laurent, apoi ale lui Marc Bohan şi Gianfranco Ferré.

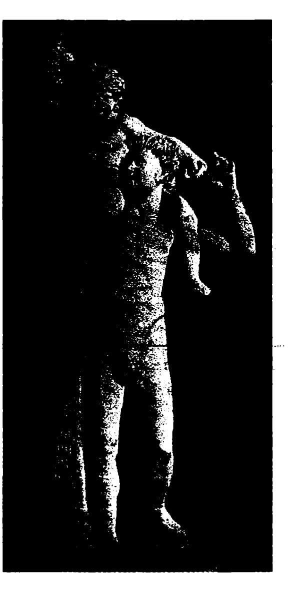

Dionysos

DIORÁMĂ (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *horama* „priveliște, spectacol") s.f. **1.** Tablou de mari dimensiuni, reprezentând o scenă istorică sau un peisaj alcătuit din diferite planuri și care, datorită efectelor de lumini, dă impresia realității. Primul care a folosit procedeul a fost *L.J.M. Daguerre,* în 1822. **2.** (BIOL.) Reprezentare spațială a unei porțiuni de ecosistem în care se expun, în muzee, animale naturalizate. Metoda a fost inițiată de Gr. Antipa.

DIORI, Hamani (1916–1989), om politic din Niger. Președinte și prim-min. al Republicii Niger (1960–1974).

DIORÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă magmatică intruzivă, de culoare cenușiu-verzuie; utilizat ca piatră de construcție și de ornament.

DIOSCORIDE, Pedanios (sec. 1 d.Hr.), medic și botanist grec, originar din Asia Mică. În lucrarea „Despre mijloacele de vindecare", unde descrie medicamentele de origine vegetală, animală și minerală din timpul său, sunt glosate și echivalentele dacice ale numelor unor plante medicinale.

DIOSCURI (în mitologia greacă), nume dat fraților *Castor* și *Pollux.* Frecvent reprezentați în sculptura romană, în pictura vaselor grecești, pe monede.

DIOSIG, com. în jud. Bihor, pe râul Ier; 6 942 loc. (2008).

DIOȘTI, com. în jud. Dolj, în C. Romanați; 3 186 loc. (2008).

DIOUF, Abdou (n. 1935), om politic senegalez. Prim-min. (1970–1980) și președinte (1981–2000) al Sénégalului.

DIOXÍNĂ (< fr.) s.f. Grup de peste 75 de substanțe chimice toxice (tetraclorodibenzo-1, 4-dioxina), care pot să apară în sinteza unor ierbicide, dezinfectanți, dar și în instalații de ardere a gunoaielor menajere.

DIOXÍZI (< fr.) s.m. pl. Combinații chimice ale oxigenului cu elementele nemetalice, de tipul EO_2, sau cu elementele metalice, de tipul MO_2. ✧ *Dioxid de carbon* = compus oxigenat al carbonului, gaz incolor, necesar plantelor pentru sinteza hidraților de carbon. Face parte dintre gazele cu efect de seră. *Dioxid de mangan* = compus oxigenat al manganului; apare în natură sub formă de piroluzită și se prezintă ca o pulbere cristalină brună-neagră; oxidant, toxic. *Dioxid de siliciu* = compus oxigenat al siliciului, care se găsește în natură sub formă de cuarț, opal, agat etc.; intră în compoziția a diferite roci și este componentul principal al nisipului. *Dioxid de sulf* = compus oxigenat al sulfului (se lichefiază la -10,2°C și se solidifică la -73°C), gaz incolor, sufocant; anhidridă sulfuroasă. Poluant industrial cu o contribuție importantă la apariția ploilor acide. *Dioxid de titan* = compus oxigenat al titanului, cristalizat, alb, insolubil în apă. Sin. *bioxizi.*

DIPEPTÍDE (< fr.) s.f. pl. (BIOCHIM.) Produși formați din unirea a doi aminoacizi și care conțin un grup peptidic.

DIPETÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *petalon* „petală") adj. (Despre corole) Cu două petale.

DIPIRIDAMÓL s.n. Derivat pirimidopirimidinic antispastic, similar papaverinei.

DIPLEGÍE (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *plege* „lovitură") s.f. Paralizie simultană a structurilor anatomice omonime din cele două jumătăți ale corpului, dreaptă și stângă sau a întregului corp (hemiplegie totală sau bilaterală).

DIPLOBACÍL (< fr. {s} gr. *diploos* „dublu" + fr. *bacile* „bacil") s.m. Fiecare dintre germenii patogeni, în formă de bastonașe unite câte două, care produc infecții ale conjunctivei oculare (ex. *Moraxella*).

DIPLOCÓC (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + fr. *coque* „coc") s.m. Fiecare dintre germenii patogeni, de formă sferică, grupați câte doi, care produc pneumonia, gonoreea, meningita.

DIPLODÓC (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *dokos* „bârnă") s.m. Reptilă dinozauriană fosilă, din Jurasicul superior în America de Nord *(Diplodocus)*; animal erbivor, lung de c. 26 m. V. *dinozaurieni.*

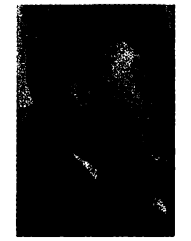
Christian Dior

Paul Dirac

DIPLÓE (< fr. {i}; {s} gr. *diploe* „lucru împărțit în două") s.f. (ANAT.) Țesut osos spongios cuprins între cele două table osoase compacte ale oaselor craniene.

DIPLOGRĂF (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *grapho* „a scrie") s.n. Mașină de scris cu două mecanisme, funcționând simultan, efectuând două produse (ex. un text obișnuit și un text în relief pentru orbi).

DIPLOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *eidos* „aspect"), s.m. și f., adj. (Celulă, țesut) cu două seturi omoloage de cromozomi *(2n),* matern și patern.

DIPLOMA IOANIȚILOR, privilegiu acordat în 1247 de regele Ungariei, Bela IV, cavalerilor ioaniți instalați în reg. Dunării de Jos. Actul menționează, în reg. dintre Carpați și Dunăre, formațiunile statale românești conduse de *Ioan, Farcaș, Litovoi* și *Seneslau,* precum și Țara Hațegului în Transilvania.

DIPLOMA LEOPOLDINĂ 1. Act emis în 4 dec. 1691 de împăratul Leopold I de Habsburg în scopul reglementării raporturilor dintre Transilvania și Imp. Habsburgic și al statuării principiilor de guvernare a provinciei. Completată în 1693, **D. L.** îndeplinește funcția de constituție a Transilvaniei până în 1867. **2.** Cele două acte emise de împăratul Leopold I în 1699 și 1701 privitoare la unirea religioasă a unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica romano-catolică.

DIPLOMÁT^1, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) având un titlu pe bază de diplomă.

DIPLOMÁT^2, -Ă (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. Reprezentant oficial al unui stat bucurându-se de privilegii și imunități în țara unde își îndeplinește misiunea, în țările prin care trece, nu însă în propria-i țară. **2.** Adj. Cu calități de diplomat^2 **(1).** ✦ Care știe cum să se comporte pentru a-și atinge scopurile; abil; viclean **(1).**

DIPLOMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Privitor la diplomație. ✦ Care arată dibăcie, abilitate (în comportare). **2.** Care privește diplomatica. ✧ *Critică d.* = critica formală a unui act și a autenticității sale.

DIPLOMÁTICĂ (< fr.) s.f. Disciplină auxiliară a istoriei care studiază actele și documentele oficiale (diplome, cărți, tratate ș.a.), elaborarea, autenticitatea și transmiterea lor.

DIPLOMAȚÍE (< gr., fr.) s.f. **1.** Metodele și activitățile în domeniul relațiilor internaționale prin care un stat își înfăptuiește obiectivele și scopurile de politică externă. Apărută încă din Antic., în formele ei actuale a luat naștere în sec. 16–17 prin crearea statelor centralizate și a extinderii relațiilor internaționale. Activitatea diplomatică a statelor se realizează prin organele de stat pentru relațiile externe: șeful statului, guvernul, Ministerul de Externe (în interior) și misiunile diplomatice, reprezentanțele comerciale și consulatele (în exterior). Guvernul înfăptuiește conducerea generală a relațiilor externe ale statului, iar Ministerul de Externe exercită conducerea permanentă operativă a reprezentanțelor diplomatice și consulare, apără interesele statului și ale cetățenilor săi în străinătate. **2.** Ramură a științelor politice care se ocupă de relațiile internaționale. **3.** Arta de a conduce și de a practica negocierile între state. ✦ Abilitate, suplețe, prudență într-o problemă dificilă.

DÍPLOMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Act oficial prin care se atestă unei persoane o pregătire profesională, se recunoaște un titlu ori meritele unui participant la o expoziție sau la un concurs etc. **2.** (În Ev. Med.) Act de acordare de privilegii (ex. cartă regală, bulă pontificală).

DIPLOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *opsis* „vedere") s.f. Tulburare de vedere caracterizată prin perceperea dublă a imaginilor, datorată lipsei de paralelism a axelor globilor oculari.

DIPLÚRA (< fr.) s.f. (La pl.) Ordin de insecte mici, fără aripi și ochi, cu antene foarte lungi; campodeoidee.

DIPMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Aparat care se introduce în gaura de sondă pentru a măsura deviația de la verticală în timpul săpării.

DIPNÓI ({s} *di-* + gr. *pneo* „respira") s.m. pl. Pești cu caracter relict, cu apariții izolate în râurile din Africa *(Protopterus),* Australia *(Neoceratodus)* și America de Sud *(Lepidosiren)* care respiră atât prin branhii, cât și prin plămâni.

DIPÓD ({s} gr. *dipod-* „de două picioare") adj. (Despre versuri) Alcătuit din două picioare.

DIPODÍE (< fr., lat.) s.f. Unitate metrică în versul antic, conținând un grup de două picioare.

DIPÓL (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *polos* „pol") s.m. **1.** Circuit cu două borne de acces, fără alte cuplaje cu circuitele exterioare. **2.** *D. electric* = **a)** două sarcini electrice punctiforme, foarte apropiate, egale și de semne contrare; dublet electric; **b)** antenă de telecomunicații formată din două corpuri conductoare dispuse și alimentate simetric cu un dipol electric **(a). 3.** *D. magnetic* = **a)** model fictiv de corp magnetizat, având două sarcini magnetice, apropiate, egale și de semne contrare; **b)** spiră mică perfect conductoare parcursă de un curent electric.

DIPOLÁR, -Ă (< fr.) adj. Referitor la dipoli. ✧ *Moment d.* = moment **(5)** al unui dipol.

DIPSOMANÍE (< fr. {i}; {s} gr. *dipsa* „sete" + *mania* „nebunie") s.f. Manifestare psihopatică constând în consumarea abuzivă de băuturi alcoolice.

DIPTÉR (< fr. {i}; {s} gr. *dipteros* „cu două aripi", **2** fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. (La pl.) Ordin de insecte cu o pereche de aripi, a doua fiind redusă (ex. țânțarii, muștele). ✧ (Adjectival) *Insectă dipteră.* **2.** Adj., s.n. Edificiu antic înconjurat cu două rânduri de coloane.

DIPTÍC (< fr., lat.) s.n. **1.** (ARTE PL.) Tablou alcătuit din două piese legate între ele. ✦ P. gener. Operă compusă din două părți. **2.** Registru (în mănăstirile și bisericile din Occident) cu numele binefăcătorilor și ale episcopilor.

DIRAC, Paul Adrien Maurice (1902–1984), fizician și matematician britanic. Autor al teoriei cuantice relativiste pe baza căreia a prevăzut (1928) existența pozitronului. A pus bazele statisticii cuantice a particulelor cu spin impar *(statistica Fermi-D.)* și a introdus funcția pentru distribuții punctuale *(funcția D.).* A postulat existența monopolului magnetic, a elaborat teoria relativistă a mișcării electronului *(ecuația D.).* Premiul Nobel pentru fizică (1933), împreună cu E. Schrödinger.

DIRÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f., adv. **1.** Adj. Care duce drept la țintă. ✧ Loc. *În linie directă* = din tată în fiu. **2.** S.f. (La box) Lovitură dată prin întinderea în linie dreaptă a brațului și antebrațului. **3.** Adv. Fără ocol. **4.** Adj., adv. Fără ascunzișuri, fățiș **(I. 2). 5.** Adj. Care are loc nemijlocit, fără intermediar. ✧ *Vot d.* v. *vot. Impozit d.* v. *impozit. Investiții directe* = investiții care oferă posibilitatea investitorilor străini de a exercita controlul direct asupra acestora. *Finanțare d.* = creștere de capital obținută fără a se face apel la subscrieri noi. *Costuri directe* v. *cost. Complement d.* = complement necircumstanțial care determină un verb tranzitiv. *Vorbire d.* sau *stil d.* = procedeu sintactic sau stilistic de redare fidelă a spuselor cuiva. (INFORM.) *Acces d.* = acces la o înregistrare pe adresă aleatoare a unui fișier fără a parcurge înregistrările anterioare ei. **6.** Adv. Nemijlocit. 7. Adv. (Despre două mărimi) *Direct proporționale* = creșterea sau micșorarea uneia de un număr de ori provoacă creșterea sau, respectiv, micșorarea celeilalte de același număr de ori.

DIRECTÍVĂ (< fr., rus.) s.f. Indicație generală dată de un organ superior celor din subordinea sa. ✦ Document al unui partid politic cuprinzând principalele orientări și obiective programatice și căile de realizare a acestora.

DIRECTIVITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a surselor, a receptoarelor de radiații de a emite, respectiv, de a recepționa preferențial radiația în (sau din) anumite direcții.

DIRECTOIRE (cuv. fr.) subst. *Stil* ~ = stil dezvoltat în Franța (mobilier, orfevrărie, costum) în perioada *Directoratului,* caracterizat prin ornamentația inspirată din arta veche egipteană și din cea antică greco-romană. Face trecerea de la stilul Ludovic al XVI-lea la stilul Empire.

DIRECTÓR, -OÁRE (< lat., 2, 3, după fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care indică direcția; care îndrumă. **2.** S.f. Curbă pe care se sprijină generatoarele rectilinii ale unei suprafețe riglate. **3.** S.f. (La conice) Polara unui focar.

DIRÉCTOR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană (aleasă de acționari) care conduce o instituție, o întreprindere (o firmă); funcție deținută de această persoană.

DIRECTORAT 1. Formă de guvernământ a Republicii Franceze, creată în baza Constituției anului III; format din cinci membri (directori). Au fost două directorate: 1795–1797 și 1797–1799. În urma loviturii de stat a lui Bonaparte, din 18–19 brumar (1799), **D.** este răsturnat și se instaurează *Consulatul.* **2.** Stil de tranziție între stilul Ludovic XVI și stilul Empire (1787–1803), caracterizat prin reîntoarcerea la puritatea Antichității.

DIRÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Orientare în spațiu a unui obiect; sens (de desfășurare a unei acțiuni). ✧ (MILIT.) *D. de atac* = linie de orientare a atacului de la aliniamentul de plecare până la obiectiv. **2.** (MAT.) Proprietate comună tuturor dreptelor paralele cu o dreaptă fixă. **3.** Conducere a unei instituții, a unei întreprinderi, firme etc.; postul, funcția de director; durata acestei funcții. ✧ *D. de scenă* = regie. ✦ Biroul directorului. ✦ Subdiviziune în organizarea unui minister sau a altui organ care conduce un anumit domeniu. **4.** Organele folosite pentru orientarea unui autovehicul: volan, angrenajul de **d.** **(1)** și pârghiile de legătură ale acestora cu fuzetele roților de d. ale autovehiculului.

DIRECȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la o anumită direcție; (despre un fascicul de raze) puțin divergent, aproape paralel.

DIRE DAWA, oraș în E Ethiopiei Centrale; 164,8 mii loc. (1994, cu suburbiile). Ind. textilă, a cimentului, de reparații utilaj feroviar și alim.

DIREPTATE, Câmpia de la ~, câmpie lângă Suceava, pe Siret. Aici, în 14 apr. 1457, Ștefan cel Mare a fost recunoscut și uns domn al Moldovei de către mitropolitul Teoctist.

DIRÉSE (< *direge,* înv., „a drege") s.f. pl. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Termen generic pentru actele emise de cancelaria domnească.

DIRE STRAITS, grup britanic de rock. Constituit în 1977 de Mark și David Knopfler, Pick Withers și John Illsley. Succes datorat unei serii de albume („Dire Straits", „Making Movies", „Alchemy", „Money For Nothing", „On Every Street") excelând prin virtuozitate și creativitate, marcate de dialogul între liniile vocale și de chitară.

DIRHÁM (< fr. {i}) s.m. Monedă de argint cu largă circulație în lumea islamică în Ev. Med.; unitate bănească în Maroc și Emiratele Arabe Unite.

DIRICHLET, Peter Gustav Lejeune (1805–1859), matematician german de origine franceză. Contribuții la teoria numerelor, teoria funcțiilor, calculul integral și teoria potențialului.

DIRIGÉNT (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** (Persoană) care dirijează sau deține conducerea. **2.** V. **consiliu dirigent.**

DIRIGENȚÍE s.f. Îndrumare și control al unei clase de elevi de către diriginte.

DIRIGÍNTE, -Ă (< după fr.) s.m. și f. **1.** Profesor însărcinat cu îndrumarea și controlul unei clase de elevi. **2.** (În trecut) Director al unei școli primare rurale. **3.** Șef al oficiului poștal sau vamal.

DIRIJÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A conduce o orchestră, un cor în procesul interpretării muzicale. **2.** P. gener. A conduce, a îndruma.

DIRIJÁBIL (< fr.) s.n. Aerostat de formă cilindrică, cu secțiune circulară sau ovală și cu extremitățile alungite, prevăzut cu o nacelă pentru călători și cu mijloace proprii de propulsie și deplasare în orice direcție. Primul d. a fost construit în 1784 de J.-P. Blanchard. V. *aerostat.*

DIRIJÍSM (< fr.) s.n. (EC. POL.) *D. economic* = doctrină de politică economică, fundamentată de J.M. Keynes, care susține necesitatea intervenției statului în economia de piață, îndeosebi prin politica monetară și cea fiscală, în scopul atenuării dezechilibrelor economice.

DIRIJÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care conduce o orchestră sau un cor.

DIRIJORÁLĂ adj. *Artă* ~ = arta de a îndruma și conduce interpretarea muzicală a unei orchestre, a unui cor sau a unui ansamblu vocal-simfonic.

DIRT-TRACK (cuv. engl.) s.n. Cursă de motociclism de circuit închis, pe o pistă cu zgură, uneori cu obstacole.

DIS- (< {s} gr. *dys-,* lat. *dis-*) Prefix cu sens privativ care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

DISÁGIO (cuv. it.) subst. **1.** Diferența dintre valoarea nominală a unui titlu financiar și prețul de vânzare mai mic al acestuia. **2.** Taxă percepută pentru schimbarea unor monede ieșite din uz.

DISAMÁRĂ (< fr.; {s} *di-* + lat. *samara* „sământă de ulm") s.f. Fruct uscat indehiscent, format din două achene aripate (samare) alipite, care la maturitate se desface în două (ex. la arțar).

DISARTRÍE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *arthron* „articulație") s.f. Tulburare constând în articularea defectuoasă a cuvintelor.

DISC^1 (< fr., lat.) s.n. **1.** Obiect plat cu contur circular (ex. **d.** cu came, **d.** de frână etc.). ✧ *D. de apel* = dispozitiv al aparatului telefonic automat, care formează numărul de apel. *D. stroboscopic* = rondelă circulară cu sectoare albe și negre, utilizată pentru verificarea turațiilor și a frecvenței unui element în rotație. *Discul lui Newton* = **d.** împărțit în mai multe sectoare, pe care sunt reproduse culorile spectrului solar; prin rotire rapidă, discul apare alb (sau gri), demonstrându-se sinteza luminii albe din componente de diverse culori. **2.** Semnal mobil circular folosit la căile ferate pentru a indica reducerea vitezei. **3.** (SPORT) Placă circulară de forma unei lentile biconvexe, cu care se efectuează aruncări la distanță; are 2 kg pentru bărbați și 1 kg pentru femei. ✦ Probă de aruncare în atletism, care constă în aruncarea discului **(3).** **4.** Placă circulară din material plastic, cu diametrul de 30, 25 sau 17 cm și cu turația de 78, 45, $33^{1/3}$ sau $16^{2/3}$ rot/min, utilizată pentru înregistrarea și reproducerea sonoră a muzicii, a pieselor de teatru etc. ✧ *D. compact* v. *compact disc. D. de aur,* distincție inițiată în 1958 de R.I.A.A. (Record Industry Association of America) pentru a marca vânzările discografice deosebite. Ulterior, au apărut „**d.** de argint" și „**d.** de platină". ✧ (INFORM.) *Pachet de discuri* = un număr de 6 sau 11 discuri coaxiale pe care se înmagazinează informație. *Unitate de discuri* = periferic de intrare și ieșire de date memorate pe discuri magnetice. *D. flexibil* = dispozitiv pe care se scrie sau de pe care se citește informația, constând dintr-o placă circulară din material plastic, acoperită cu un material ușor magnetizabil; dischetă. *D. magnetic* = dispozitiv de memorare a datelor, constând dintr-un **d.** metalic, acoperit pe ambele fețe cu material magnetic, datele memorate fiind aranjate sub formă liniară pe piste concentrice. *D. fix (d. dur)* = **d.** magnetic fixat în microcalculator, având o mare capacitate de memorare și o viteză de lucru relativ mai mare decât a dischetelor, dar mult mai mică decât a memoriei centrale; **d.** Winchester. **5.** (BIOL.) *D. embrionar* = formație a embrionului în stadiu de blastulă la pești osoși, reptile și la păsări; bănuț **(2).** **6.** (ANAT.) *D. intervertebral* = cartilaj fibroelastic interpus între corpurile a două vertebre alăturate și contribuind la solidarizarea lor.

DISC^2 (DISKOS) (< sl.) s.n. Suport de aur sau de argint pe care se pune *agnețul* când se oficiază liturghia.

DISCĂNT (< fr.) s.n. **1.** Procedeu aparținând începuturilor polifoniei Ev. Med. în Europa. **2.** Partea de sus a claviaturii pianului, orgii sau clavecinului.

DISCERNĂMÂNT (< fr.) s.n. Facultatea de a discerne. ✦ (DR.) Calitate cerută unei persoane pentru a putea încheia un act juridic sau pentru a putea răspunde în fața legii de faptele sale și care constă în posibilitatea de a-și da seama de consecințele actelor sale.

DISCÉRNE (< fr., lat.) vb. III tranz. A vedea limpede, deosebind lucrurile unele de altele; a judeca, a raționa cu pătrundere.

DISCHERATÓZĂ (< fr.; {s} *dis-* + gr. *keras* „corn") s.f. Tulburare a cheratinizării celulelor de la suprafața tegumentelor sau mucoaselor; unele **d.** sunt precanceroase.

DISCHÉTĂ (< fr., amer.) s.f. V. disc **(4),** *d. flexibil.*

DISCIPLINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) obișnui cu disciplina, cu ordinea.

DISCIPLINÁR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la disciplină **(1).** ✧ *Pedeapsă* (sau *sancțiune) d.* = sancțiune aplicată unui angajat, unor elevi, studenți ș.a. pentru o încălcare a disciplinei. *Pe cale d.* = prin pedeapsă disciplinară.

DISCIPLÍNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Regulile de purtare, de ordine impuse unei colectivități în scopul bunei funcționări a organizării sociale (ex. **d.** școlară, **d.** militară etc.). ✧ (INFORM.) *D. de servire* = regulile care guvernează ordinea de servire a cererilor dintr-un șir de așteptare la o stație de servire. ✦ Ordine, bună rânduială. **2.** Domeniu al cunoașterii sau ramură a unei științe; materie din programele de învățământ; *p. gener.* știință.

DISCÍPOL (< fr., lat.) s.m. **1.** Elev. **2.** Persoană care primește învățătura de la un maestru (ex. Platon a fost **d.** lui Socrate). ✧ *Discipolii lui Iisus Hristos* = cei 12 apostoli aleși și trimiși de către Iisus să predice Evanghelia Sa (Petru, Andrei, Iacov, Ioan, Toma, Filip, Bartolomeu, Matei, Iacov al lui Afleu, Iuda al lui Iacov (Tadeul), Simon Zelatul și Iuda Iscarioteanul). **3.** Persoană care adoptă și continuă doctrina unui maestru (ex. discipolii lui Freud).

DÍSCO (abreviere de la *discotecă*) subst. Gen de muzică populară americană destinată dansului, lansată la mijlocul anilor '70. Fenomen muzical și social (asociat cu consumul de cocaină), muzică creată de producători specializați, care lansează artiștii de gen (Donna Summer, Boney M, Cerrone).

DISCOBÓL (< fr.; {s} gr. *diskos* „disc" + *ballo* „a arunca") s.n. Atlet care practică aruncarea discului. A construit subiectul pentru numeroase opere de artă.

DISCOGRAFÍE (< fr., cf. engl. *discography*) **1.** Ramură a documentaristicii (muzicale) care se ocupă cu aprecierea și sistematizarea producției de discuri **(4).** **2.** Listă a discurilor reprezentând opera unui autor sau realizate de un interpret (muzical sau dramatic).

DISCONTINUITÁTE (< fr.) s.f. Lipsă de continuitate; intermitență. ✦ (GEOL.) Suprafață din interiorul Pământului evidențiată prin variațiile bruște ale vitezei și modului de propagare a undelor seismice. ✦ (MAT., FIZ.) Variație bruscă a valorii unei mărimi; trecere de la o valoare la alta fără parcurgerea valorilor intermediare.

DISCONTÍNUU, -Ă (< fr.) adj. **1.** Lipsit de continuitate; intermitent. **2.** Discret **(2).** **3.** (MAT.) *Funcție d. într-un punct* = funcție definită în acel punct, dar care nu are limită sau pentru care limita nu este egală cu valoarea în acel punct.

DISCOPATÍE (< fr.; {s} lat. *discus* „disc" + gr. *pathos* „suferință") s.f. Afectarea unuia sau a mai multor discuri intervertebrale.

DISCORDĂ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. A nu concorda, a nu se potrivi. **2.** Refl. (Despre instrumente) A se dezacorda.

DISCORDÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este nepotrivit, care distonează; strident **(2).**

DISCORDÁNȚĂ (< fr.) s.f. Nepotrivire flagrantă; distonanță. ✦ (GENET.) Absență sau dezvoltare deficitară a unui caracter oarecare la un membru al cuplului gemelar. ✦ (STRAT.) Raport între strate mai vechi (parțial erodate sau dislocate) și strate mai noi acoperitoare, depuse după o fază de întrerupere a sedimentării; indică existența mișcărilor tectonice.

DISCÓRDIE (< fr., lat.) s.f. Neînțelegere, dezacord; *p. ext.* ceartă; dușmănie.

DISCOTÉCĂ (< fr.; {s} fr. *disque* „disc" + gr. *theke* „dulap, cutie") s.f. **1.** Colecție de discuri^1 **(4)**; *p. ext.*

mobilă cu rafturi care păstrează astfel de colecţii. **2.** Încăpere amenajată pentru păstrarea şi audierea discurilor¹ **(4)**. **3.** Local în care se dansează sau se ascultă muzică înregistrată.

DISCOUNT (cuv. engl.) s.n. **1.** Rabat comercial, remiză, la vânzările de produse desperecheate sau fără etichete etc. **2.** Rabat autorizat, aplicat de un comerciant preţurilor în funcţie de amploarea comenzilor sau a vânzărilor. **3.** Practică comercială care constă în vânzarea de produse la preţuri mai mici pentru achiziţionarea de cantităţi mari de marfă.

DISCRAZÍE (< fr.; {s} *dis-* + gr. *krasis* „amestec") s.f. Stare generală morbidă caracterizată prin tulburări ale umorilor organismului (ex. **d.** sangvină).

DISCREDITÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) compromite **(1)**.

DISCREPÁNŢĂ (< it., lat.) s.f. Nepotrivire (flagrantă); dezacord.

DISCRÉT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ştie să păstreze un secret. ✦ Rezervat în vorbe şi acţiuni. **2.** (FIZ.) Alcătuit din elemente distincte; cuantificat; discontinuu. **3.** Fig. Care nu atrage atenţia. **4.** (MAT.) *Mulţime d.* = mulţime care conţine numai puncte izolate. *Relaţie d.* = relaţie pe o mulţime în care orice element este în relaţie numai cu el însuşi.

DISCRÉŢIE (< fr.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi discret **(1)**. **2.** (În loc. adv.) *La discreţie* = din belşug. *La discreţia cuiva* = la dispoziţia cuiva.

DISCREŢIONÁR, -Ă (< fr.) adj. (DR.; în unele state) *Putere d.* = prerogativă (putere) recunoscută de lege unor organe de stat de a lua măsuri, fără a fi îngrădite în iniţiativa lor.

DISCRIMINÁNT, -Ă (< fr.) s.m., adj. (MAT.) **1.** S.m. Expresie formată din coeficienţii unei ecuaţii de gradul doi; valoarea sa faţă de zero indică natura rădăcinilor ecuaţiei. **2.** Adj. *Analiză d.* = metodă în teoria clasificării.

DISCRIMINÁRE s.f. 1. Distincţie netă făcută între două sau mai multe lucruri, idei etc. **2.** (PSIH.) Capacitate de a sesiza şi răspunde diferenţiat la stimuli apropiaţi ca intensitate. **3.** (DR.) Lipsire de drepturi, inegalitate a unor state, a cetăţenilor ori a unor categorii de persoane fizice sau juridice pe baza unor consideraţii nelegitime, cum ar fi apartenenţa la o grupare politică, naţionalitate sau rasă (d. naţională, **d.** rasială).

DISCRIMINATÓR (< fr. {i}) s.n. Element al unui sistem automat care extrage un semnal numeric sau unul analogic dintr-un semnal dat.

DISCUÍRE s.f. Lucrare a solului la adâncimea de 6–10 cm, cu grapa cu discuri.

DISCUITÓR s.n. Unealtă folosită la discuirea solului, formată din baterii de discuri de oţel care taie şi răstoarnă parţial solul.

DISCULPÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) dezvinovăţi, a (se) justifica.

DISCÚRS (< fr., lat.) s.n. **1.** Specie a genului oratoric, constând într-o expunere făcută în faţa unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.; cuvântare. **2.** Vorbire.

DISCURSÍV, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care se realizează prin trecere logică de la premise la concluzie şi, în general, prin parcurgerea unor etape intermediare (ex. *raţionamentul, demonstraţia*).

DISCURSIVITÁTE s.f. Calitatea de a fi discursiv; *spec.* calitate a unei expuneri de a fi întemeiată pe gândirea raţională.

DISCUTÁ (< fr.) vb. I. **1.** Intranz. A sta de vorbă cu cineva; a vorbi, a conversa. **2.** Tranz. A analiza o lucrare, un proiect, o lege etc.

DISCUTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care (mai) poate fi discutat; *p. ext.* contestabil, îndoielnic.

DISCÚŢIE (< fr.) s.f. 1. Convorbire, conversaţie; controversă. **2.** Examinare minuţioasă a unei probleme; dezbatere.

DIS-DE-DIMINEÁŢĂ adv. Foarte de dimineaţă.

DISEÁRĂ s.f. v. **deseară.**

DISECÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o disecţie. ✦ Fig. A examina minuţios (spre a evidenţia caracteristici necunoscute).

DISÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. Deschidere a unui organism, urmată de separarea şi de evidenţierea diferitelor componente cu mijloace chirurgicale, în scopul studierii anatomice sau al realizării unei operaţii.

DISEMINÁRE (după fr. *dissémination*) s.f. **1.** Împrăştierea naturală a seminţelor, fructelor, polenului şi sporilor etc. după maturizarea lor (cu ajutorul vântului, al apei, al animalelor). **2.** Răspândire în organism a agenţilor unei boli. **3.** (În filozofia şi critica literară deconstructivistă) Derivare fără limite, prin asociaţii libere de tip paronimic, a unor cuvinte (sensuri) dintr-un grup fonic neînvestit cu semnificaţie. **4.** P. gener. Răspândire, împrăştiere. **4.** *D. nucleară* = (în dreptul internaţional) sporire a numărului de state care dispun de arsenale nucleare. În vederea împiedicării *d.n.* a fost încheiat Tratatul cu privire la neproliferarea armelor nucleare (1968), care nu a fost respectat de toate statele.

DISENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Discordie sau neînţelegere cauzată de nepotrivirea unor interese, a unor opinii etc.; dezacord.

DISERTÁŢIE (DIZERTÁŢIE) (< fr., lat.) s.f. Expunere ştiinţifică asupra unei probleme. ✦ Lucrare ştiinţifică susţinută în public de autor pentru dobândirea unui grad ştiinţific.

DISFAGÍE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *phag-* „a mânca") s.f. Dificultate de înghiţire a alimentelor în afecţiuni ale gurii, faringelui şi esofagului.

DISFEMÍSM (< engl.) s.n. Cuvânt sau expresie dură, insultătoare. Opus *eufemismului.*

DISFONÍE (< fr.; {s} gr. *dysphonia* „glas neplăcut") s.f. Modificare temporară sau permanentă a timbrului şi intensităţii vocii; răguşeală.

DISFÚNCŢIE (< engl.) s.f. Funcţionarea anormală a unui organ.

DISGENEZÍE s.f. **1.** Diminuare a capacităţii reproductive. 2. Hibridare în care hibrizii sunt sterili între ei, dar fecunzi la încrucişarea cu indivizi din rasa maternă.

DISGRAVIDÍE (< {s} *dis-* + lat. *gravida* „gravidă") s.f. (MED.) Gestoză.

DISIDÉNT, -Ă (DIZIDÉNT, -Ă) (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care îşi declară disidenţa.

DISIDÉNŢĂ (DIZIDÉNŢĂ) (< fr., lat.) s.f. Deosebire de opinii; dezacord. ✦ Acţiune a unei persoane sau grup de persoane care se opune unei autorităţi sau care se separă de comunitatea căreia îi aparţine. ✦ Grup de disidenţi.

DISIMETRÍE (< fr.) s.f. Asimetrie.

DISIMILÁ (< fr.) vb. I refl. (LINGV.; despre sunetele vorbirii) A se modifica sau a dispărea prin disimilaţie.

DISIMILÁŢIE (< fr.) s.f. (LINGV.) Modificare sau dispariţie a unui sunet dintr-un cuvânt sub influenţa unui sunet identic sau asemănător.

DISIMULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ascunde adevărata înfăţişare a lucrurilor; a camufla. ✦ Fig. A deghiza.

DISIMULÁRE s.f. (PSIH.) Acţiune premeditată de a ascunde adevăratele sentimente, intenţii, în scop utilitar.

DISIPÁ (< fr.) vb. I tranz. A face să dispară prin împrăştiere, prin dispersare (ex. norii, ceaţa).

DISIPÁRE s.f. Pierdere sau eliminare a unui surplus de energie sub formă de căldură cedată unui corp sau mediului ambiant.

DISIPATÍV, -Ă adj. Care disipează. ✦ *Mediu d.* = mediu în care propagarea undelor este însoţită de dezvoltare ireversibilă de căldură.

DISIPATÓR (< fr.) s.n. Instalaţie în care se produce disiparea. ✧ *D. hidraulic de energie* = element al unei construcţii hidrotehnice destinat să micşoreze viteza curenţilor de apă pentru a evita acţiunea distructivă a apei.

DISJÚNCT, -Ă (după fr. *disjoint*) adj. (Rar) Disjunctiv. ✧ (MAT.) *Mulţimi disjuncte* = mulţimi care nu au elemente comune. *Reuniune d.* = alăturare a elementelor a două mulţimi fără a se elimina elementele care se repetă.

DISJUNCTÍV, -Ă adj. (LOG.) În raport de disjuncţie; disjunct. ✧ (LINGV.) *Propoziţie d.* = propoziţie coordonată în raport de excludere faţă de coordonata ei.

DISJUNCTÓR (< fr.) s.n. Întreruptor electric declanşat fie printr-o comandă voită, fie automat, prin declanşator sau releu.

DISJÚNCŢIE (< fr.) s.f. **1.** (LOG.) Relaţie între două enunţuri care se exclud reciproc. **2.** Operator logic exprimat prin cuvintele „sau", „ori"; expresia alcătuită este adevărată, când cel puţin una din propoziţiile componente este adevărată, şi falsă dacă toate sunt false. 3. (MED.) Desfacere, îndepărtare sau decelare a unor elemente articulate.

DISJÚNGE (< lat., fr.) vb. III tranz. (DR.) A hotărî disjungerea. ✦ A separa o chestiune de alta.

DISJÚNGERE s.f. (DR.) Măsură luată de un organ de urmărire penală sau de jurisdicţie pentru cercetarea separată a unor litigii, care altfel ar fi fost cercetate împreună.

DISKINEZÍE (< fr.; {s} *dis-* + gr. *kinesi* „mişcare") s.f. Alterarea mecanismelor de reglare a motricităţii organelor contractile (*d.* biliară).

DISLEXIE (< fr.) s.f. Dificultate în citirea corectă a unui text (pauze frecvente, inversarea silabelor, omiterea unor litere, neînţelegerea sensului etc.) care se manifestă la unii copii cu inteligenţă normală. Dacă nu este depistată şi tratată la timp, duce la eşec şcolar şi marginalizare.

DISLOCÁ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. şi refl. A (se) deplasa dintr-un anumit loc; a (se) desprinde din întreg. ✦ (MILIT.; despre trupe) A (se) deplasa dintr-un loc în altul, dintr-o garnizoană într-alta. ✦ Tranz. A introduce unele cuvinte între determinant şi determinat.

DISLOCÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Defect structural macroscopic al unui cristal datorat alunecării unui semiplan atomic în reţeaua cristalină sau translaţiei unei părţi limitate din cristal în raport cu partea învecinată. **2.** (GEOL.) Modificare a poziţiei, iniţial orizontală, a unui element geologic, prin deformare plastică sau ruptură, formându-se cute sau fracturi.

DISMENORÉE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *men* „lună" + *rheo* „a curge") s.f. Sindrom dureros care precede sau însoţeşte menstruaţia.

DISNEY, Walter Elias (zis Walt) (1901–1966), producător, desenator şi regizor american de film. Maestru al filmului de animaţie, realizator al unui stil în care realismul caricatural se îmbină cu fantezia poetică. Creator al personajelor Mickey Mouse, Donald, Pluto, Chip şi Dale ş.a. 31 de premii Oscar.

DISNEYLAND, parc de distracţii (73 ha) în Anaheim, lângă Los Angeles, California, creat de W. Disney în 1955. În 1971, lângă Orlando, Florida, a fost inaugurat *Disney World,* iar în 1992, lângă Paris, *Euro Disney.*

DISOCIÁ (< fr., lat.) vb. I refl. şi tranz. **1.** Refl. (Despre electroliţi) A se descompune în componenţi ionici. **2.** Tranz. A delimita între ele (sau dintr-un tot) probleme, noţiuni etc.

DISOCIÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Disociere. ✧ *D. ionică (electrolitică)* = fenomen spontan de descompunere a unui electrolit în componenţii săi ionici. *D. termică* = proces de descompunere reversibilă a unei substanţe chimice sub acţiunea căldurii. *D. fotochimică* = scindare reversibilă a unor molecule complexe în molecule mai

Walt Disney

simple, în atomi sau în radicali liberi sub influența radiațiilor luminoase.

DISODÍLE (< germ.) s.n. pl. Roci sedimentare marnoase și argiloase bituminoase, de culoare cenușiu-negricioasă, formate prin consolidarea și slaba incarbonizare a nămolului sapropelic; șisturi disodilice.

DISONÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care sună neplăcut, care produce o disonanță.

DISONÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (MUZ.) Relație între sunete, care, auzite simultan, produc o senzație de încordare. ✦ P. gener. Ceea ce sună neplăcut, nearmonios. **2.** (ARTE PL.) Raport cromatic nesupus armoniei clasice. **3.** (PSIH.) *D. cognitivă* = stare de disconfort a subiectului datorată trăirii unor evenimente cognitive ori afective contradictorii.

DISPARÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. Fără legătură cu alte lucruri de același fel; desperecheat.

DISPARÍȚIE (< fr.) s.f. Faptul de a dispărea; pieire; moarte.

DISPĂREÁ (după fr. *disparaître*) vb. II intranz. **1.** A nu se mai vedea. ✦ A se pierde fără urmă. **2.** A înceta să mai existe; a pieri; a muri.

DISPÉCER (cuv. engl.) s.m. **1.** Tehnician care coordonează operativ mersul producției într-o întreprindere sau, la căile ferate, mersul trenurilor pe o anumită porțiune de linie etc. **2.** Funcție tehnică-organizatorică în întreprinderile industriale, de construcții etc., care asigură coordonarea centralizată a procesului de producție; poate fi îndeplinită de către un d. **(1)** sau cu un sistem automat.

DISPECERÁT s.n. Serviciu care reglementează și coordonează operativ desfășurarea producției într-o întreprindere.

DISPENSÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Refl. A se lipsi de ... **2.** Tranz. A scuti pe cineva de o obligație.

DISPENSÁR (< fr.) s.n. Unitate medico-sanitară care asigură asistența curativ-profilactică pe un anumit teritoriu.

DISPÉNSĂ (< fr.) s.f. Scutire a unei persoane de obligația îndeplinirii unor condiții legale (ex. d. de vârstă la căsătorie).

DISPEPSÍE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *pepsis* „digestie") s.f. Tulburare a procesului de digestie, manifestată prin dureri în partea superioară a abdomenului, balonare abdominală după prânz, modificări ale motilității stomacului și intestinului.

DISPERÁ vb. I v. despera.

DISPÉRS (< lat. *dispersus)* adj. *Sistem ~* = amestec eterogen de substanțe, dintre care cel puțin una se află în stare fin divizată.

DISPERSÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) împrăștia, a (se) răspândi. ✦ Tranz. (În război) A dispune unitățile militare pe subunități situate la distanțe mai mari, pentru a reduce la minimum nimicirea prin focul inamicului.

DISPERSÁRE s.f. Acțiunea de a (se) dispersa; împrăștiere, răspândire, risipire. ✦ (CHIM.) Obținere a unui sistem dispers.

DISPÉRSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Împrăștiere, răspândire. ✦ (CHIM.) Împrăștiere a unei substanțe în particule fine, într-un mediu solid, lichid sau gazos. **2.** *D. magnetică* = închidere a unei părți a liniilor câmpului magnetic produs de o bobină, în afara porțiunilor utile ale circuitului. **3.** (FIZ.) Separare a unei radiații prin refracție, difracție etc. (ex. descompunerea luminii albe cu ajutorul unei prisme de sticlă în vederea formării spectrului). **4.** (MAT.) Mărime care caracterizează abaterea valorilor unei variabile aleatoare față de valoarea medie.

DISPERSÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care permite dispersia. **2.** (Despre un mediu transparent) Al cărui indice de refracție este dependent de lungimea de undă a radiației care îl străbate.

DISPERSÓR s.n. Dispozitiv de reglare a amestecului carburant la carburatoare.

DISPLAY (cuv. engl.) subst. Dispozitiv prin care informația este prezentată utilizatorului într-o formă direct interpretabilă, numai pe durata cât acesta o solicită; dispozitiv de vizualizare.

DISPLAZÍE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *plasso* „a forma") s.f. Formare anormală a unui țesut, a unui organ sau a unei părți a corpului.

DISPLĂCEÁ vb. II intranz. A nu plăcea, a nu fi pe plac.

DISPNÉE (< fr. {i}; {s} gr. *dis-* + *pneo* „a respira") s.f. Greutate în respirație (în boli cardiace, respiratorii etc.), manifestată prin sete de aer și prin creșterea frecvenței și amplitudinii respiratorii. Sin. (pop.) năduf **(1)**.

DISPONÍBIL, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.n. **1.** Adj. De care se poate dispune. ✦ Care nu este ocupat; care a fost scos (temporar) dintr-un post. **2.** S.n. Sumă de bani, bunuri rămase fără o destinație imediată și de care se poate dispune.

DISPONIBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însușirea de a fi disponibil. ✦ *Principiul disponibilității* = principiu potrivit căruia părțile unui proces civil pot să dispună asupra dreptului în discuție și asupra mijloacelor procedurale de apărare a acestui drept. **2.** *A pune în disponibilitate* = a scoate din serviciul pe care îl deținea. **3.** Stare sufletească în care sentimentele sau judecata nu sunt îngrădite de nici un angajament. **4.** (TEHN.) Mărime care caracterizează un sistem tehnic din punctul de vedere al fiabilității și al posibilităților de întreținere. **5.** (CONT.) Activele lichide și cele cu grad ridicat de lichiditate ale unei întreprinderi, formate din numerar (**d.** bănești și depozitele la vedere) și din echivalente de numerar.

DISPOZITÍV (< fr.) s.n. **1.** Organe legate între ele într-un mod determinat, imobile sau cu mișcări limitate unele față de celelalte, îndeplinind o anumită funcție. ✧ *D. de prelucrare* = **d.** care servește la așezarea și la fixarea pieselor de prelucrat la o mașină-unealtă. *D. de amortizare* = **d.** care micșorează intervalul de timp în care echipamentul mobil al unui instrument se stabilește în poziția de echilibru. (INFORM.) *D. periferic* = subsistem al unui calculator prin care se face transferul de informații (ex. cititor și perforator de cartele, imprimantă, discuri magnetice etc.). *D. de înregistrare* = **d.** cu ajutorul căruia informația este transpusă pe suport fizic, pentru a fi utilizată ulterior. *D. de afișare (d. de vizualizare)* = display. **2.** Grupare a forțelor și a mijloacelor de luptă ale unei unități militare în vederea unei acțiuni de luptă *(d. de luptă)* sau a deplasării *(d. de marș)*. **3.** (DR.) Parte din hotărârea unui organ juridic care cuprinde soluția în rezolvarea litigiului.

DISPOZÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (DR.) **a)** Prevedere obligatorie cuprinsă într-un act normativ; **b)** Măsură luată de un organ ierarhic superior, obligatorie pentru organul ierarhic inferior căruia îi este comunicată. ✧ *Act de d.* v. *act*. *Drept de d.* = atribut făcând parte din conținutul juridic al dreptului de proprietate, în temeiul căruia proprietarul poate dispune material sau juridic de bunul său. ✧ Loc. *La dispoziție* = la îndemână. **2.** Așezare într-o anumită ordine, a unor obiecte, în special a elementelor unui sistem tehnic. **3.** Stare sufletească; *p. restr.* stare sufletească favorabilă. ✧ *D. afectivă* = stare afectivă având o cauză puțin conștientizată de către individ. **4.** (La pl.) Aptitudini.

DISPRÉȚ (< it.) s.n. Desconsiderare față de cineva sau de ceva; atitudine prin care se manifestă acest sentiment.

DISPREȚUÍ vb. IV tranz. A avea un sentiment sau o atitudine de dispreț față de cineva sau de ceva; a desconsidera.

DISPROPÓRȚIE (< fr.) s.f. Nepotrivire între elementele unui ansamblu.

DISPROPORȚIONÁRE s.f. Reacție chimică de oxidoreducere prin care un element polivalent, aflat într-o combinație în stare de oxidare intermediară, trece simultan într-un compus în stare de oxidare inferioară și în altul în stare de oxidare superioară.

DISPROPORȚIONÁT, -Ă (< fr.) adj. Care este lipsit de proporție; care nu este corelat cu cauza care l-a produs.

DISPRÓSIU (< fr. {i}; {s} gr. *dysprositos* „inaccesibil") s.n. Element chimic (Dy; nr. at. 66, m. at. 162,50, p.t. 1475°C, p.f. 2600°C) din fam. lantanoidelor; se găsește în compoziția unor aliaje magnetice speciale. Descoperit de Lecoq de Boisbaudran, în 1886.

DISPÚNE (după fr. *disposer*) vb. III. **1.** Tranz. A hotărî; a ordona. ✦ (DR.) A face un act de dispoziție. **2.** Intranz. A putea utiliza după bunul plac. **3.** Tranz. A așeza într-o anumită ordine; a aranja. **4.** Refl. A căpăta o bună dispoziție.

DISPUTÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. (Despre persoane) A lupta pentru dobândirea unui lucru, pentru întâietate etc.; a fi în concurență; a rivaliza. **2.** Refl. (Despre competiții sportive) A se desfășura.

DISPÚTĂ (< fr.) s.f. **1.** Discuție în contradictoriu; dezbatere, diferend; *p. ext.* ceartă. **2.** Luptă pentru întâietate; competiție sportivă.

DISRAELI, Benjamin, conte de Beaconsfield (1804–1881), om politic și scriitor britanic. Lider (1848) al partidului tory; ca prim-min. (febr.-dec. 1868 și 1874–1880) a promovat o politică expansionistă în Asia și Africa. În timpul guvernării sale, Marea Britanie și-a asigurat controlul asupra Canalului Suez (nov. 1875), iar regina Victoria și-a luat titlul de împărăteasă a Indiei (1876). Romane („Vivian Grey"), pamflete politice („Scrisorile lui Runnymede") și satire („Căsătoria infernală").

DISRUPTÍV, -Ă (< fr., engl.; {s} lat. *disruptus* „sfărâmat") adj. Distructiv; exploziv; de amorsare. ✧ (FIZ.) *Tensiune d.* = tensiune electrică care produce străpungerea unui dielectric.

DISSESCU, Constantin (1854–1932, n. Slatina), jurist și om politic român. De mai multe ori ministru. Director al revistei „Dreptul" (1901–1932). Contribuții în domeniul dreptului public, constituțional și administrativ („Originile dreptului român").

DISTĂNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Necomunicativ, rezervat; cu un aer de superioritate.

DISTANȚÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A aranja ființe sau lucruri la anumite distanțe; a rări. **2.** Refl. A întrece, a lăsa în urmă; a se depărta (de...).

DISTANȚÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) distanța. **2.** Fenomen întâlnit în teatrul modern (B. Brecht, E. Ionescu ș.a.), vizând detașarea spectatorului de operă și, uneori, a actorului de personajul interpretat. Se opune *identificării* (empatiei).

DISTÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Interval care separă două puncte din spațiu; depărtare **(2)**; cale **(I 7)**. ✧ *D. unghiulară* (dintre două puncte) = unghiul format de semidreptele care unesc un punct de referință cu cele două puncte considerate. *D. euclidiană* = numărul real pozitiv obținut prin extragerea rădăcinii pătrate din suma pătratelor diferențelor coordonatelor celor două puncte. *D. focală* v. *focal*. (MILIT.) *D. de tragere* = **d.** măsurată pe orizontală, de la gura de foc până la obiectiv. ✦ Interval de timp care desparte două evenimente. ✧ Expr. *A ține pe cineva la distanță* = a se arăta distant față de cineva.

DISTANȚIÉR s.n. **1.** Instrument folosit în navigație pentru măsurarea indirectă a distanțelor mici (c. 1 500 m) dintre nave. **2.** Piesă metalică sau din

Benjamin Disraeli

Constantin Dissescu

material plastic, care menține un spațiu între două piese ale unui ansamblu.

DI STEFANO, Alfredo (n. 1926), fotbalist spaniol de origine argentiniană. Conducător de joc al echipei Real Madrid. Unul dintre cei mai completi fotbaliști ai anilor '50-'60 ai sec. 20.

DI STEFANO, Giuseppe (1921-2008), tenor italian. Carieră remarcabilă pe marile scene ale lumii. Voce clară, expresivă, forță dramatică („Pescuitorii de perle", „Traviata", „Carmen", „Cavaleria rusticană").

DISTEL, Herbert (n. 1942), pictor și sculptor elvețian. Lucrări influențate de viziunea *pop-art* („Un muzeu pentru un muzeu").

DISTÉN (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *sthenos* „forță") s.n. Silicat natural de aluminiu, de culoare albastră, verde sau galbenă, transparent până la translucid, cu luciu sticlos sau sidefos; utilizat ca piatră semiprețioasă. Sin. *cianit*.

DISTÍH (< fr., lat.) s.n. Unitate strofică alcătuită din două versuri cu structură metrică de obicei deosebită și cu înțeles de sine stătător, frecventă în poezia antică, mai ales la elegiaci.

DISTÍL (< fr.; {s} *di-* + gr. *stylos* „coloană") adj. (Despre un edificiu) Care are două coloane situate frontal.

DISTILÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A efectua o distilare.

DISTILÁRE s.f. **1.** Trecere a unui lichid în stare de vapori prin încălzire până la fierbere, urmată de condensare. ✧ *D. simplă* = **d.** la care lichidul se încălzește până la fierbere într-un blaz de **d.**, vaporii formați trecând direct în condensator; se folosește când diferența de volatilitate între doi componenți este foarte mare. *D. fracționată* = separarea componenților dintr-un amestec lichid după punctul de fierbere, prin **d.**, și colectarea separată a fracțiunilor condensate. *D. în vid* = **d.** la presiune redusă, folosită pentru a coborî punctul de fierbere a substanțelor care se vaporizează la temperaturi înalte, cu scopul de a evita descompunerea lor. *D. moleculară* = **d.** realizată la presiune atât de joasă, încât moleculele desprinse de pe suprafața de evaporare a lichidului ajung la suprafața de condensare fără a se ciocni de alte molecule; utilizată pentru purificarea substanțelor care se descompun la temperaturi ridicate. *D. primară* = **d.** fracționată a țițeiului, la presiunea atmosferică, în vederea obținerii diverselor fracțiuni petroliere distilate. *D. secundară* = proces de fracționare în vid a păcurii rezultate la d. primară a țițeiului, în scopul obținerii unor fracțiuni grele. **2.** Vaporizare a lichidelor conținute în unele materii solide sau rezultate din descompunerea termică a acestora. ✧ *D. uscată* = descompunerea termică a cărbunelui sau a lemnului în absența aerului, cu formare de produși volatili care se vaporizează pe măsură ce iau naștere.

DISTILÁT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Supus distilării. **2.** S.n. Produs obținut prin distilare.

DISTILATÓR (< fr.) s.n. Aparat de distilat.

DISTILERÍE (< fr.) s.f. Instalație industrială în care se efectuează operația de distilare.

DISTÍNCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Deosebit, diferit de lucruri de același fel. **2.** Clar, evident, lămurit, desluşit.

DISTINCTÍV, -Ă (< fr.) adj. Prin care se distinge un lucru; caracteristic.

DISTÍNCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Deosebire, diferență **(1)**. **2.** Finețe, eleganță. **3.** Decorație sau titlu acordate unei persoane ca recompensă pentru merite deosebite.

DISTÍNGE (< fr., lat.) vb. III. **1.** Tranz. A deosebi un lucru de altul; a diferenția. ✦ A vedea lămurit; a observa **(1)**. **2.** Refl. A ieși din comun, a se remarca. **3.** Tranz. A acorda cuiva o distincție, un premiu.

DISTÍNS, -Ă adj. Care se remarcă prin însușirile sale, ieșit din comun; deosebit.

DISTOCÍE (< fr.; {s} gr. *dystokia* „naștere grea") s.f. (MED. VET., MED.) Desfășurare anormală a fătării la animale sau a nașterii la om, necesitând intervenție obstetricală.

Giuseppe Di Stefano

DISTOMATÓZĂ (< fr.; {s} *dis-* + gr. *stoma* „gură") s.f. (MED. VET.) Fasciolоză, gălbează.

DISTONÁ (< germ.) vb. I intranz. **1.** A fi în dezacord, a nu se potrivi. **2.** (Despre sunete muzicale) A intona fals înălțimea unui sunet.

DISTONÍE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *tonos* „vigoare") s.f. Dereglare a tonusului funcțional al sistemului nervos vegetativ.

DISTOPÍE (< fr.) s.f. Termen modern construit prin opoziție cu *utopie* și care se aplică unei lumi imaginate și negative („Mașina timpului" de G. H. Wells, „1984" de G. Orwell, „Noi" de E. Zamiatin).

DISTORSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (TELEC.) Abatere nedorită a unei unde sau a unui semnal de la forma inițială. ✦ (FIZ.) Aberație geometrică ce produce curbarea liniilor, datorată prezenței diafragmelor într-un sistem optic. **2.** (TEHN.) Modificare a repartiției câmpului magnetic de sub polii de excitație ai unei mașini de curent continuu, produsă de reacțiunea indusului. **3.** (PSIH.) Modificări inconștiente ale unor gânduri refulate, spre a le face acceptabile de către Eu.

DISTRÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A petrece sau a face să-și petreacă timpul în mod plăcut; a (se) înveseli, a (se) amuza.

DISTRÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ceea ce distrează; amuzament **(1)**. **2.** Lipsă de atenție.

DISTRÁGE (< fr., lat.) vb. III tranz. A abate atenția cuiva de la o preocupare.

DISTRÁT, -Ă (< fr.) adj. Cu gândul în altă parte; neatent.

DISTRIBUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A împărți ceva în mai multe locuri sau la mai multe persoane.

DISTRIBUÍRE s.f. **1.** Împărțire; distribuție. **2.** (EC.) *D. (repartiție primară) a venitului național* = prima etapă a repartiției venitului național, când se formează veniturile primare.

DISTRIBUITÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., s.n. **1.** S.m. și f. Persoană care distribuie. ✦ (EC.) Persoană fizică sau juridică ce asigură distribuirea unor produse sau a unor servicii contra cost. **2.** S.n. (TEHN.) Piesă cu ajutorul căruia se face distribuirea agentului motor într-o mașină de forță, a apei în centralele hidroelectrice etc. **3.** S.n. (TELEC.) Mecanism al instalațiilor de telegrafie pentru transmiterea semnalelor care aparțin unor mesaje, în intervale succesive, pe aceeași linie de transmisiune.

DISTRIBUTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (LINGV.) *Numeral d.* = numeral care exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor (ex. *câte unul, câte doi* etc.). **2.** (MAT.) Care prezintă proprietatea de distributivitate. **3.** (SOCIOL.) *Sistem d.* = sistem de împărțire a surplusului unei societăți în raport cu organizarea sa socială și de putere.

DISTRIBUTIVITÁTE (după fr. *distributivité* și engl. *distributiveness*) s.f. (MAT., LOG.) Proprietate a unei operații de a putea fi efectuată separat asupra diferiților termeni dintr-o expresie; ex. $a(b + c) = ab + ac$.

DISTRIBÚȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Distribuire. ✦ Repartizarea rolurilor la actori; *p. ext.* ansamblul actorilor care joacă într-un spectacol. **2.** (FIZ.) Repartizarea elementelor unei mulțimi (electroni, atomi etc.) după valorile posibile ale unei mărimi caracteristice (viteză, energie etc.). **3.** (TEHN.) Dirijarea, transmiterea spre diferiți consumatori a unui fluid, a unui flux de energie etc. ✧ *D. electrică* = **a)** transmisiune prin cablu și de repartizare a energiei electromagnetice spre diferiți consumatori grupați pe o anumită suprafață; **b)** ansamblul instalațiilor electrice care servesc la realizarea **d.** electrice. **4.** (TEHN.) Organe ale unei mașini termice care comandă automat admisia și evacuarea agentului energetic în vederea desfășurării fazelor de funcționare ale acesteia. **5.** (MAT.) Tip de funcțională. ✧ *Teoria distribuțiilor* = ramură a matematicii care studiază distribuțiile. **6.** (EC.) Împărțirea unei anumite cantități de valori (bonuri) între mai mulți indivizi și/sau entități. ✦ Procesul de alocare a veniturilor și cheltuielilor în conturi suplimentare. ✦ Împărțirea venitului total al unei comunități între membrii ei. ✦ Vânzarea unui bloc de valori (acțiuni) la bursă fără a se ține seama de scăderea prețului lor. ✦ Activitățile și operațiunile prin care bunurile produse sunt puse la dispoziția consumatorilor. **7.** (LINGV.) Totalitatea contextelor în care apare o anumită entitate lingvistică (sunet, fonem, morfem etc.) într-o limbă dată, într-un anumit stadiu de evoluție.

DISTRÍCT (< fr., lat.) s.n. (În unele țări) Unitate administrativ-teritorială cuprinzând capitala și împrejurimile (**d.** federal) sau având o populație cu compoziție națională omogenă (**d.** național). ✦ Comitat.

DISTRICTUÁL, -Ă adj. Care aparține districtului; privitor la district.

DISTRÓFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la distrofie; (și subst.) suferind de distrofie.

DISTROFÍE (< fr. {i}; gr. *dystrophos* „greu de hrănit") s.f. Alterare a structurii normale a unui țesut, a unui organ, a unui sistem sau a întregului organism datorită unei tulburări de nutriție.

DISTRUCTÍV, -Ă (DESTRUCTÍV, -Ă) (< fr., lat.) adj. Distrugător **(1)**. ✧ (EC.) *Concurență d.* = concurență care împinge prețul de vânzare la un nivel atât de scăzut încât determină deteriorarea gravă a ofertei de mărfuri și servicii.

DISTRUGĂTÓR, -OÁRE (< *distruge* după fr., **2.** după germ., engl.) adj., s.n. **1.** Adj. Care distruge; nimicitor, distructiv. **2.** S.n. Navă de luptă de tonaj mijlociu (800-2 500 t), dotată cu armament de artilerie, rachete și torpile, neavând protecție prin cuirasă; contratorpilor.

DISTRÚGE (< it.) vb. III tranz. A face să nu mai existe; a nimici, a devasta.

DISURÍE (< fr. {i}; {s} gr. *dysuria* „retenție de urină") s.f. Eliminare dificilă a urinei, care apare în stricturi uretrale, hipertrofie a prostatei, cistită etc.

DITIÓNIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al sulfului, format în procese de oxidare a acidului sulfuros, cunoscut numai în soluții apoase; acid hiposulfuric.

DITIONÍȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului ditionos, folosite ca decoloranți în ind. textilă și la analiza gazelor pentru absorbția oxigenului; (impr.) hidrosulfiți.

DITIONÓS (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al sulfului. Nu există în stare liberă. Sărurile sale, ditioniții, sunt reducători puternici; acid hidrosulfuros.

DITIRÁMB (< fr., lat.) s.m. **1.** Imn (antic) dedicat zeului Dionysos la serbările dionisiace și care stă la originea tragediei; poem liric entuziast. **2.** Fig. Elogiu exagerat la adresa cuiva.

DITIRÁMBIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre stil, vorbire etc.) Laudativ, retoric, emfatic.

DITLEVSEN, Tove Irma Margit (1918-1976), scriitoare daneză. Romane de analiză psihologică, cu accente de critică socială („Strada copilăriei", „Camera lui Guillaume").

DITRĂU 1. Pas în Carpații Orientali, în m-ții Giurgeu, la 1 036 m. alt. **2.** Com. în jud. Harghita; 5 769 loc. (2008). Expl. de min. complexe. Cariere de roci pentru constr. Cherestea.

DITTERSDORF, Karl Ditters von (1739-1799), violonist și compozitor austriac. Între 1765 și 1769 a activat la Oradea. Opere comice („Doctorul și farmacistul"), simfonii, concerte, muzică de cameră și bisericească.

DITZINA v. **Vicina.**

DIU, ins. indiană parte a terit. **Damān şi Diu.**

DIURÉTIC, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. (Medicament natural sau de sinteză) care măreşte secreţia şi eliminarea urinei.

DIURÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diureo* „a elimina prin urină") s.f. **1.** Producere şi eliminare a urinei. **2.** Creştere a cantităţii de urină.

DIÚRN, -Ă (fr., lat.) adj. Din timpul zilei. ✦ (BIOL.) Vieţuitor (animal) care îşi desfăşoară activitatea ziua. ✦ Referitor la intervalul de 24 de ore (ex. rotaţia **d.** a Pământului).

DIÚRNĂ (lat. *diurna*) s.f. Indemnizaţie zilnică plătită unui angajat pentru acoperirea cheltuielilor legate de deplasarea sa în alte localităţi, pentru probleme de serviciu.

DIVAGÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A se îndepărta de la subiect; *p. ext.* a bate câmpii.

DIVAGÁRE s.f. **1.** Faptul de a divaga; divagaţie. **2.** Pendulare a cursului râurilor ca urmare a pantei reduse, a scufundării lente a terenului şi a aluvionării puternice.

DIVAGÁŢIE (< fr.) s.f. Divagare **(1)**, digresiune, elucrubaţie.

DIVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un element chimic sau radical chimic) Care are valenţa doi. Sin. *bivalent.*

DIVÁN (< tc.) s.n. **I.** Canapea lată, fără spătar. **II. 1.** (În Imp. Otoman) Sală în care se ţineau şedinţele consiliului principalilor demnitari. ✦ P. ext. Consiliu cu atribuţii politice, administrative şi juridice. **2.** (În sec. 16-19 în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire a Sfatului Domnesc; *p. ext.* adunare, şedinţă a acestuia. ✦ Sală, clădire în care se adunau membrii **d. 2. III.** Culegere de versuri ale unui poet oriental.

DIVANURI AD-HOC v. **Adunări ad-hoc.**

DÍVĂ (< it., fr.) s.f. Cântăreaţă sau artistă celebră de teatru sau de cinema.

DIVERGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre un ansamblu de elemente) Care, pornind dintr-un punct comun sau din puncte apropiate, se îndreaptă în direcţii diferite (ex. linii **d.**, reţea hidrografică **d.**). **2.** (FIZ.; despre un fascicul de raze) A cărui secţiune creşte pe măsura depărtării faţă de un punct de referinţă. ✧ *Lentilă d.* = lentilă care transformă fasciculele paralele sau convergente în fascicule divergente. **3.** (MAT.; despre un şir de numere) Care nu este convergent. **4.** Fig. (Despre concepţii) Care se deosebesc; contradictorii.

DIVERGÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Deosebire, dezacord de concepţii etc.; *p. ext.* neînţelegere. **2.** (BIOL.) (În teoria evoluţiei) Separare a caracterelor specifice ale organismelor, în cursul evoluţiei pe linii filogenetice diferite, ce îşi au originea într-un strămoş comun. **3.** Însuşirea de a fi divergent. ✦ (MAT.) Mărime scalară care caracterizează câmpurile de vectori, egală cu suma derivatelor parţiale ale componentelor vectorului în raport cu variabila corespunzătoare componentei, într-un punct dat.

DIVÉRS, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă caractere diferite; variat. ✧ *Fapt d.* = **a)** întâmplare neînsemnată; **b)** (la pl.) rubrică de ziar care comentează succint evenimente cotidiene. ✦ (Substantivat, f. pl.) Probleme de mică importanţă. **2.** (La pl., precedând substantivul) Tot felul de ...; diferiţi.

DIVERSIFICĂ (după fr. *diversifier*) vb. I tranz. A schimba, a face să prezinte forme variate.

DIVERSIFICÁRE s.f. **1.** Faptul de a diversifica. **2.** (EC.) Extindere a investiţiilor unei firme prin companii din domenii diferite. ✦ Cumpărare de valori mobiliare diferite pentru diminuarea riscului de portofoliu al firmei.

DIVERSIFICÁT, -Ă adj. Care prezintă forme multiple şi variate.

DIVERSIONÍSM s.n. Manifestare diversionistă; atitudine de diversionist.

DIVERSIONÍST, -Ă adj. Care urmăreşte să provoace o diversiune. ✦ (Substantivat) Cel care provoacă sau încearcă să provoace o diversiune.

DIVERSITÁTE (< fr., lat.) s.f. Varietate.

DIVERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Încercare de a schimba cursul unei acţiuni, de a abate preocupările cuiva; abatere, deviere. **2.** (MILIT.) Acţiune realizată prin procedee specifice (distrugeri, sabotaje, propagandă) în scopul provocării de pierderi, întârzierii acţiunilor sau inducerii în eroare a inamicului.

DIVERTÍCUL (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Cavitate saciformă, anatomică, patologică sau teratologică, ce comunică cu un canal natural.

DIVERTISMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Petrecere de scurtă durată; distracţie **(1)**. **2.** (MUZ.; în sec. 18) Suită de piese instrumentale diferite, asemănătoare partitei, serenadei etc. ✦ Secţiune mediană a fugii ca formă muzicală. **3.** (TEATRU) Interludiu **(2)**, intermediu **(2)**. **4.** (BALET) Suită de scurte apariţii dansante în baletul clasic, cu rolul de a evidenţia calităţile tehnice ale interpreţilor. Intermediu coregrafic într-o operă.

DIVÍDE (< lat.) vb. III tranz. şi refl. A (se) împărţi, a (se) diviza **(1)**.

DIVIDÉND (< fr., it., germ.; {s} lat. *dividendus* „care trebuie să fie împărţit") s.n. Parte a beneficiului unei societăţi, acordată acţionarilor, la sfârşitul fiecărui exerciţiu financiar, în funcţie de valoarea stabilită în adunarea generală a acţionarilor.

DIVÍN, -Ă (< fr., lat.) **1.** Adj. Care aparţine unei divinităţi, care provine de la Dumnezeu sau de la zei; în felul lui Dumnezeu sau al zeilor; dumnezeiesc. ✦ Făcut pentru preamărirea lui Dumnezeu; religios. *Serviciu divin.* **2.** Fig. Având însuşiri superioare; încântător, admirabil.

DIVINATÓRIU (< fr.) adj. Referitor la divinaţie.

DIVINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Pretinsă comunicare cu divinitatea (preziceri, oracole, astrologie).

DIVINITÁTE (< fr., alt.) s.f. **1.** Calitatea de a fi divin; esenţă divină. **2.** Dumnezeu. **3.** (La pl.) Zeii şi zeiţele păgânismului.

DIVINIZÁ (< fr.) vb. I. tranz. A iubi foarte mult pe cineva; a adora, a idolatriza. ✦ A considera ca divinitate **(2, 3)**.

DIVIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) despărţi în mai multe părţi, a (se) divide; *p. ext.* a (se) dezbina. ✦ Tranz. A trasa diviziuni pe un instrument de măsură. **2.** Tranz. A efectua operaţia de împărţire.

DIVIZÁRE s.f. Acţiunea de a diviza. ✦ Modalitate de reorganizare a persoanelor juridice care constă în împărţirea întregului patrimoniu al unei societăţi, care îşi încetează existenţa, între două sau mai multe societăţi existente sau care iau astfel fiinţă.

DIVIZÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate diviza **(1)**. ✦ (Despre numere întregi, despre polinoame etc.) Care prezintă divizibilitate.

DIVIZIBILITÁTE (< fr.) s.f. Calitatea de a se putea împărţi, de a fi divizibil. ✦ (MAT.) Proprietate a două numere întregi, a două polinoame etc. de a se împărţi exact între ele (fără rest).

DIVÍZIE (< rus.) s.f. **1.** Mare unitate tactică formată din regimente şi unităţi de **d.** ✦ Comandamentul unei astfel de unităţi. **2.** Categorie de calificare a echipelor sportive.

DIVIZIÓN (< rus.) s.n. Subunitate de artilerie sau de cavalerie care corespunde batalionului de infanterie.

DIVIZIONÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Monedă d.* = monedă (de obicei monedă bilon) a cărei valoare nominală reprezintă o fracţiune a unităţii băneşti legale. **2.** Care ţine de divizie. **3.** (MUZ.) Sistem ritmic bazat pe împărţirea valorilor de durate, sunete şi pauze, cu execuţie strictă.

DIVIZIONÍSM (< fr., it.) s.n. **1.** Tehnică de aplicare a culorii pure în tuşe alăturate, folosită de artiştii neoimpresionişti, menită să refacă forma pe retină. **2.** Mişcare artistică apărută în Italia (1885-1915), bazată pe principiul descompunerii culorii practicat de G. Seurat şi P. Signac. Reprezentanţi: G. Previati - teoreticianul mişcării, A. Morbelli, G. Segantini. V. *neoimpresionism.*

DIVIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Împărţire, divizare; *concr.* parte, fragment, fracţiune etc. rezultată prin divizare, despărţire **(3)**. **2.** (LOG.) Operaţie logică de împărţire, conform unor criterii stabilite, a genului în speciile sale. **3.** (BIOL.) *D. celulară* = mod de înmulţire a celulelor; are loc prin mitoză şi meioză (**d.** reducţională). **4.** Unitate obţinută prin împărţire. **5.** Linie marcată pe o scală funcţională care corespunde unei anumite valori a mărimii măsurate; intervalul sau valoarea intervalului dintre două astfel de linii vecine. **6.** (MAT.) Partiţie a unui interval determinată de o mulţime crescătoare de puncte. ✧ *D. armonică* = patru puncte coliniare ce determină segmente proporţionale.

DIVIZÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m., s.n. **1.** Adj. Care divide, care împarte. ✦ (TEHN.) *Cap d.* = mecanism care serveşte la stabilirea poziţiilor unghiulare succesive ale unor piese în timpul prelucrării la maşini-unelte. **2.** S.n. Număr întreg prin care se împarte exact un alt număr întreg. ✧ *D. comun* = număr care este divizor pentru două sau mai multe numere date. *D. prim* = număr prim ce este divizor. *D. propriu* = **d.** diferit de unu şi de numărul însuşi. *D. al lui zero* = element nenul al unui inel pentru care există un alt element nenul al inelului care, înmulţit cu primul, dă elementul nul pentru adunare. ✦ Împărţitor. **3.** S.n. *D. de frecvenţă* = circuit electric folosit pentru obţinerea la ieşirea sistemului a unui semnal de frecvenţă egală cu o fracţiune din frecvenţa semnalului de la intrare. *D. de tensiune* = circuit electric constituit din elemente pasive la ale căror borne se obţine o tensiune electrică mai mică decât tensiunea la intrarea circuitului.

DIVÓRŢ (< fr., lat.) s.n. **1.** Desfacere a căsătoriei prin hotărâre judecătorească; despărţire **(2)**. **2.** Fig. Dezacord; ruptură.

DIVULGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A dezvălui o taină; a destăinui **(1)**. ✦ (DR.) A face cunoscute secrete de stat, economice, profesionale sau acte secrete unei persoane care nu are dreptul să le cunoască, constituind o infracţiune.

DIX, Otto (1891-1969), pictor şi gravor german. De natură târziu expresionistă, opera sa poartă amprenta protestului social, a pacifismului („Vânzătorul de chibrituri", „Invalizi de război"); ulterior, se consacră subiectelor religioase („Saul şi David", „Crucificarea").

DIXIELAND (cuv. american) subst. Stil de jazz apărut în S S.U.A., din combinaţia de ragtime, blues şi arii de paradă, practicat de mici grupuri de improvizaţie colectivă (impus de muzicienii albi între 1900 şi 1930, relansat după 1940).

DIXTUÓR (< fr.) s.n. (MUZ.) Ansamblu format din zece instrumentişti; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

DIYARBAKIR, oraş în SE Turciei, pe Tigru; 545,9 mii loc. (2000). Expl. de min. de crom şi cupru. Ind. de prelucr. a petrolului, electrotehnică, textilă şi alim. Colonie romană (230) cu numele de *Amida.* Stăpânit de arabi (638) şi otomani (1515).

DIZAHARÍDĂ (< fr. {i}) s.f. Combinaţie organică rezultată prin eliminarea unei molecule de apă dintre două molecule de monozaharide (ex. lactoza).

DIZENTERÍE (< fr., lat.) s.f. Infecţie acută, cu tendinţă de cronicizare, localizată în intestinul gros, provocată de germeni din grupul bacililor **d.** (**d.** bacilară) şi caracterizată prin frecvente scaune diareice sanguinolente; pentru reg. tropicale este caracteristică *d. amibiană,* produsă de *Amoeba disenteriae.*

DIZGRAŢIÁ (după fr. *disgracier*) vb. I tranz. A retrage cuiva bunăvoinţa, favoarea.

DIZGRÁŢIE (< it.) s.f. Pierdere a bunăvoinţei, a favorii (unui superior).

DIZGRAŢIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Lipsit de graţie, de farmec; urât.

DIZIDÉNT, -Ă adj., s.m. şi f. v. **disident, -ă.**

DIZOLVÁ (< it., lat.) vb. I tranz. şi refl. **1.** A face ca o substanţă solidă, lichidă sau gazoasă să se disperseze în altă substanţă (de obicei lichidă) cu formarea unei soluţii. **2.** A desfiinţa, ca persoană juridică, o asociaţie, o societate etc.

DIZOLVÂNT (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care are proprietatea de a dizolva. ✦ Fig. Care dezorganizează. **2.** S.m. (CHIM.) Solvent¹.

DIZOLVÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) dizolva şi rezultatul ei. **2.** (EC.) Pierderea valabilităţii autorizaţiei de funcţionare a unor corporaţii la ordinul procuraturii, prin decizia acţionarilor sau prin transformare. **3.** (DR.) Încetarea existenţei unei persoane juridice de tip asociativ, intervenită atunci când a expirat termenul pentru care persoana juridică a fost constituită, când scopul pentru care a fost constituită este realizat sau devine imposibil de atins sau când numărul membrilor scade sub minimul prevăzut de lege.

DIZOLVÁT, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. Dispersat molecular în altă substanţă. **2.** S.m. Substanţă care se dizolvă; solvat; solut.

DJ (DISC-JOCKEY) (cuv. engl.) subst. Realizator, prezentator şi comentator al unor programe muzicale la radio, cluburi sau discoteci.

DJABR, Djamil (n. 1924), scriitor libanez. Reprezentant al tendinţei existenţialiste în literaturile arabe moderne („După furtună", „Nelinişte").

DJAGHATAIZI, dinastie mongolă, coborâtoare din Djaghatai, fiul lui Genghis Han; a domnit în Asia Centrală din 1227 până la sfârşitul sec. 17. După cucerirea Asiei Centrale de către Timur Lenk (1365), s-a menţinut doar în Mongolia şi în Kashgaria.

DJALĀL ad-DIN RUMĪ (1207-1273), poet persan. Întemeietor al ordinului de dervişi Maulawi. Poemul „Mathnawi", gazeluri, rubaiate.

DJAMBUL, oraş în S Kazahstanului; 312,3 mii loc. (1991). Ind. chim., alim., mat. de constr. S-a mai numit *Aulie-Ata* şi *Mirzoian.*

DJAMI, Abdurrahman Nureddin bin Ahmad (1414-1492), poet clasic şi erudit persan. Adept al sufismului. Gazeluri şi poeme cu caracter simbolic şi religios („Iusuf şi Zuleika"). Proză alegorică („Bahāristān").

DJEBAR, Assia (pseud. *Fatmei Zohra Imalayene*) (n. 1936), scriitoare algeriană. Romane consacrate prefacerilor sociale din Algeria („Copiii lumii noi", „Femei din Alger în apartamentul lor").

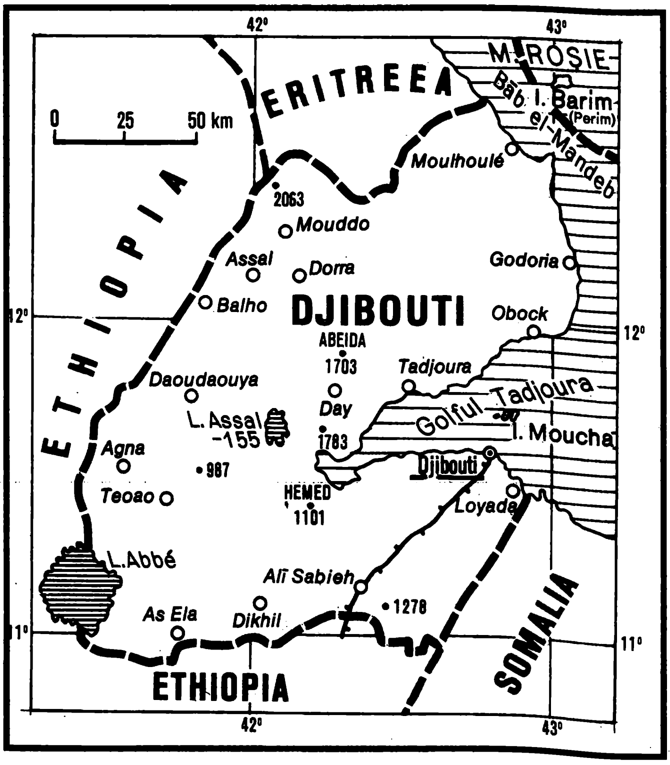

DJEMDET-NASR, cultură materială dezvoltată în Mesopotamia antică, în milen. 4-3 î.Hr. Denumită astfel după numele localităţii irakiene **D.-N.**, aflată în apropiere de Kish.

DJERBA v. Jerba.

DJÉRID sau **CHOTT JÉRID** v. Jérid.

DJEZKAZGAN, oraş în partea central-vestică a Kazahstanului; 111,1 mii loc. (1991). Expl. de min. de cupru (unul dintre cele mai mari zăcăminte din lume). Combinat metalurgic pentru flotaţia cuprului.

DJIBOUTI 1. (Republica ~), stat în E Africii, cu ieşire la G. Tadjoura (Aden) şi M. Roşie; 23,2 mii km²; 457 mii loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi 94%), creştină (6%). Cap.: *Djibouti. Relief* de platouri vulcanice joase (400-500 m) dominate de culmi (alt. max.: 2 063 m, vf. Mousā'alli). Partea central-nordică coboară sub nivelul mării (-155 m). *Climă* tropicală aridă. Vegetaţie de semideşert. Creşterea seminomadă a animalelor: ovine, caprine, cămile, asini. Legumicultură. Pescuit de bureţi şi perle. Ind. uşoară şi alim.; extracţia sării marine. Intens comerţ de tranzit. Moneda: 1 franc Djibouti = 100 centimes. – *Istoric.* Populat din Ev. Med. de triburile *issa* (aparţinând populaţiei somaleze) şi *afar* (din etnia ethiopiană dankali), terit. D. este transformat, în 1896, în colonie franceză, sub numele de Coasta Franceză a Somalilor. În 1946 primeşte statut de terit. de peste mări al Franţei. Autonomie internă (1967) şi îşi schimbă denumirea în Teritoriul Francez al Populaţiilor Afar şi Issa. La 27 iun. 1977, şi-a proclamat independenţa sub numele actual, iar la 20 sept. 1977 este admisă în O.N.U. Prin referendumul din 1992 este adoptată noua Constituţie, care instituie un pluripartidism limitat. În primele alegeri pluripartite din istoria ţării (ian. 2003) preşedintele Omar Guelleh obţine victoria. În 2000-2003, D. devine o bază militară a coaliţiei angajate în lupta împotriva terorismului internaţional. Republică prezidenţială. **2.** Cap. Republicii **D.**, port la G. Aden; 220 mii loc. (1997). Prelucr. petrolului.

DJIHAD v. Jihad.

DJILAS, Milovan (1911-1995), scriitor şi om politic muntenegrean. Membru al partidului comunist (din 1932). Alături de *Tito,* a condus rezistenţa antigermană în al Doilea Război Mondial. Importante funcţii de partid şi de stat în Iugoslavia. În 1954, acuzat de revizionism şi „deviaţionism burghez", a demisionat din partid. Arestat şi deţinut (1956-1961; 1962-1966). Reabilitat (1989). Op. pr.: „Convorbiri cu Stalin", „Tito, prietenul meu, duşmanul meu".

Mircea Djuvara

DJINN (cuv. arab) s.m. (În mitologia musulmană), denumire dată duhurilor (demoni), în special celor rele, ostile oamenilor.

DJOSER v. Zoser.

DJUVARA, Alexandru G. (1858-1913, n. Bucureşti), om politic şi publicist român. Liberal. Orator de mare talent. A editat ziarele „L'Etoile Roumaine" şi „La Liberté Roumaine". De mai multe ori ministru.

DJUVARA, Mircea (1886-1945, n. Bucureşti), jurist, diplomat şi filozof român. M. coresp. al Acad. (1936). Contribuţii în filozofia dreptului şi sociologia juridică. („Le fondement du phénomène juridique", „Teoria generală a dreptului").

DJUVARA, Neagu (n. 1916, Bucureşti), istoric şi diplomat român. Îndeplineşte diferite misiuni în cadrul Ministerului de Externe (1943-1944). Emigrant politic (1944-1990). Contribuţii privind filozofia istoriei şi istoria României („Le Pays Roumain entre Orient et Occident", „O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri"). Memorii („Amintiri din pribegie, 1948-1990").

DŁUGOSZ, Jan (1415-1480), istoric şi diplomat polonez. Lucrarea sa „Historia Poloniae" (până la 1480), cuprinde informaţii privind istoria românilor.

DMITRI IVANOVICI DONSKOI, mare cneaz al Vladimirului şi Moscovei (1350-1389). A întărit poziţia Moscovei ca hegemon între cnezatele ruseşti şi a înfrânt la Kulikovo (1380) oastea tătarilor, condusă de hanul Mamai.

DNA v. ADN.

DNEPRODZERJINSK v. Kamenskoe.

DNEPROPETROVSK v. Ekaterinoslav.

DO (< fr. {i}) s.m. invar. (MUZ.) Denumirea, în notaţia silabică, a primei trepte a gamei diatonice. ✦ Denumirea uneia dintre cheile muzicale.

DOÁGĂ (lat. *doga*) s.f. Fiecare dintre piesele din lemn plate, uneori curbate, care formează corpul unor vase (butoaie, putini, vedre etc.).

DOÁMNĂ (lat. *dom(i)na*) s.f. **1.** Termen de politeţe întrebuinţat singur ori înaintea numelui unei femei (căsătorite). ✧ *D. de onoare* = femeie (din înalta societate) aflată în serviciul unei prinţese, al unei regine etc. ✦ Soţie. **2.** (Înv.) Soţie a unui domn (2). ✦ Stăpână a unei case, a unei moşii.

DOBA, com. în jud. Satu Mare, în C. Someşului; 2 783 loc. (2008).

DOBÁNDĂ s.f. Orice sumă ce trebuie plătită sau primită pentru utilizarea banilor, în cadrul unei datorii, în legătură cu un depozit, cu un contract de leasing financiar, sau cu orice vânzare cu plata amânată.

DOBÂNDÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A câştiga (prin muncă); a realiza. **2.** A primi, a obţine. **3.** (Înv.) A cuceri (o cetate, un ţinut etc.).

DOBÂRCENI, com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 2 846 loc. (2008).

DOBÂRLĂU, com. în jud. Covasna, în depr. Sf. Gheorghe; 2 226 loc. (2008).

DÓBERMAN (< germ.) s.m. Rasă de câini, de talie mijlocie (60-70 cm, 20-26 kg), cu păr scurt, negru sau maro-închis, cu nuanţe ruginii; inteligent, viguros, rapid, excelent pentru pază, companie, apărare.

DÖBLIN, Alfred (1878-1957), scriitor german. Principal reprezentant al romanului expresionist, influenţat de psihologismul suprarealist („Berlin, Alexanderplatz").

DOBORÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A răsturna, a culca, a face să cadă (o fiinţă sau un lucru). **2.** A înfrânge, a răpune; *fig.* a copleşi. **3.** (SPORT) A depăşi (recordul).

DOBRA 1. Com. în jud. Dâmboviţa, pe Ialomiţa; 3 755 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Hunedoara, pe valea Mureşului; 3 414 loc. (2008). Expl. de calcar. Prelucr. lemnului. Biserică (sec. 15).

DOBRA, Alexandru (1794-1870, n. sat Şopteriu, jud. Bistriţa-Năsăud), primul episcop greco-catolic al Lugojului, consacrat în 1855.

DOBRA, Petru (1817-1849, n. Zlatna), avocat român. Prefect în oastea lui Avram Iancu. A dus tratative cu Dragoş, trimisul lui Kossuth, la Abrud în apr./mai 1849; arestat şi împuşcat.

DOBRAN, Ion C.D. (n. 1919, sat Văleni-Podgoria, jud. Argeş), aviator român. S-a distins, în cadrul Flotilei 1 Vânătoare, în luptele de pe Frontul de Est (1943-1944), iar în funcţia de comandant al Escadrilei 41, pe Frontul de Vest (1944-1945).

DOBRE, Aurelia (n. 1972, Bucureşti), gimnastă română. Campioană mondială absolută (Rotterdam, 1987).

DOBRENI, com. în jud. Neamţ, în depr. Cracău-Bistriţa; 1 726 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea **D.** (37 ha).

DOBRESCU, Demetru I. (1871-1948, n. Jilava, Ilfov), jurist şi om politic român. Naţional-ţărănist. Primar al Capitalei (1929-1934).

DOBRESCU, Dumitru (n. 1927, Bucureşti), farmacist şi medic român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări privind efectele adverse ale medicamentelor (autor al conceptului de „farmacoepidemiologie"); cercetări, la scară moleculară, privind ulcerul gastro-duodenal.

DOBRESCU, Emilian (n. 1933, Bucureşti), economist român. Acad. (1990). Lucrări consacrate problemelor dezvoltării economice: doctrine, metode de analiză şi predicţie („Ritmul creşterii economice", „Corelaţia dintre acumulare şi consum").

DOBRESCU, Nicolae (1874-1914, n. sat Celeiu, înglobat în oraşul Corabia), istoric român al Bisericii. M. coresp. al Acad. (1911). Studii despre Biserica ortodoxă română („Întemeierea mitropoliilor", „Istoria bisericii române în Oltenia").

DOBRESCU-ARGEŞ, Constantin (1859-1903, n. Muşăteşti, jud. Argeş), om politic român. A înfiinţat prima partidă ţărănească din România (1895); a condus şi a editat mai multe publicaţii pentru ţărani.

DOBREŞTI 1. Com. în jud. Argeş, în piem. Cândeşti; 1 815 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Bihor, în m-ţii Pădurea Craiului; 5 605 loc. (2008). Rezervaţia naturală peştera Topliţa (0,1 ha). Expl. de bauxită (Luncasprie). **3.** Com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 2 680 loc. (2008).

DOBREŢU, com. în jud. Olt, în piem. Olteţului; 1 330 loc. (2008).

DOBRIAN, Vasile (1912-1999, n. sat Rod, jud. Sibiu), grafician şi pictor român. A colaborat la revistele „Cuvântul liber", „Şantier". Xilogravuri policrome („Pâine şi flori", „Moara de aur"). Compoziţii geometrice şi cromatică lipsită de echivoc.

DOBRICI, oraş în NE Bulgariei la N de Varna (129 mii loc., 2000). Între 1913 şi 1940 s-a numit Basargic, şi între 1949 şi 1991 s-a numit Tolbuhin.

DOBRICĂ, Gil (1946-2007, n. Dăbuleni), cântăreţ român. Membru al grupurilor Sfinx, Roşu şi Negru. Activitate solistică.

DOBRIN, com. în jud. Sălaj, în dealurile Sălajului; 1 757 loc. (2008).

DOBRIN, Nicolae (1947-2007, n. Piteşti), fotbalist român. Component al echipei F.C. Argeş peste 20 de ani. Titlul de cel mai bun fotbalist al României în anii 1966, 1967, 1971.

DOBRINESCU, Valeriu Florin (1943-2004, n. sat Ianca, jud. Brăila), istoric român. Contribuţii privind istoria contemporană a României şi relaţiile internaţionale („România şi organizarea postbelică a lumii, 1944-1947").

DOBROEŞTI, com. în jud. Ilfov, pe stg. râului Colentina, în marginea de E a Bucureştiului; 6 583 loc. (2008).

DOBROGEA 1. Podişul Dobrogei, mare unitate de podiş în SE României, între Dunăre la V şi N, Delta Dunării la NE, ţărmul Mării Negre la E şi graniţa cu Bulgaria la S, suprapusă peste trei subunităţi structurale: **I. Podişul Dobrogei de Nord,** situat între valea Dunării la V şi N, Delta Dunării la NE, complexul Razim-Sinoe la E şi aliniamentul văilor Peceneaga-Slava la S (cu înălţimi de 150-450 m), reprezintă o asociere de subunităţi morfostructurale bine diferenţiate între ele: *m-ţii Măcinului, dealurile Tulcei, depr. Nalbant şi pod. Babadag*. Zăcăminte de pirite cuprifere (Altân Tepe) şi baritină (Somova); roci de constr. Păduri de stejar pufos, cu gorun, tei alb, jugastru etc. Pomicultură; viticultură (podgoria Niculiţel). **II. Podişul Dobrogei Centrale,** situat între aliniamentele văilor Peceneaga-Slava la N, ţărmul Mării Negre la E, pod. Carasu la S şi Dunăre la V, cu înălţimi de 150-320 m, fragmentat pe direcţie NV-SE de râul Casimcea. Cuprinde: *pod. Casimcei* - propriu-zis, *pod. Hârşovei* şi *pod. Istriei*. **III. Podişul Dobrogei de Sud,** între Dunăre la V, pod. Dobrogei Centrale la N, ţărmul Mării Negre la E şi graniţa cu Bulgaria la S; are ca subunităţi: *pod. Medgidiei* cu *pod. Dorobanţului, pod. Oltinei, pod. Negru Vodă* şi *pod. Cobadin*. **2.** Prov. istorică în SE României, între Dunăre şi Marea Neagră. Terit. **D.,** locuit din Paleoliticul mijlociu. Coloniştii greci au întemeiat în sec. 7-6 î.Hr. pe litoralul de V al Mării Negre coloniile Histria, Callatis, Tomis. În sec. 1 î.Hr. a intrat în componenţa statului lui Burebista, apoi a Imp. Roman şi Bizantin (până în sec. 7). Reintrată sub dominaţia bizantină (din 971), **D.** a fost invadată de pecenegi, uzi şi bulgari. În sec. 14, în **D.** s-a constituit o formaţiune politică de sine stătătoare, condusă, pe rând, de Balica, *Dobrotici* (din c. 1348) şi *Ivanco* (din c. 1386). A făcut parte din Ţara Românească în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân. Sub stăpânire turcească (1417-1878). În urma Războiului de Independenţă din 1877-1878, Congresul de la Berlin (1878) a recunoscut independenţa României şi restabilirea autorităţii statului român asupra **D.** de Nord. Prin Pacea de la Bucureşti (1913), ce punea capăt celui de-al doilea Război Balcanic, partea de S a **D.** (Cadrilaterul) a intrat în componenţa statului român. În 1940, prin Tratatul de la Craiova, România a fost silită să cedeze Cadrilaterul Bulgariei.

DOBROGEANU-GHEREA v. **Gherea.**

DOBROLIUBOV, Nikolai Aleksandrovici (1836-1861), critic literar şi publicist rus. Fondator al „criticii reale" care descifrează în opera literară realitatea socială („Ce este oblomovismul", „Împărăţia întunericului").

DOBROMIR, com. în jud. Constanţa, în pod. Oltinei; 2 954 loc. (2008). Expl. de calcar. Pomicultură. Până în 1968 s-a numit *Dobromiru din Vale*.

DOBROMIR din Târgovişte (sec. 16), zugrav român. A pictat bisericile mănăstirilor Dealu, Bistriţa şi Curtea de Argeş. Stilul său se impune prin caracterul solemn, somptuozitate şi construcţia geometrizantă.

DOBRO POLE, culme muntoasă în Macedonia la E de Bitolia. Victorie importantă a trupelor sârbo-franceze în Primul Război Mondial (15-18 sept. 1918) soldată cu scoaterea Bulgariei din război.

DOBROSLOVENI, com. în jud. Olt, pe Teslui; 3 948 loc. (2008). Pe terit. satului Reşca au fost descoperite ruinele oraşului roman *Romula* (sec. 2-3).

DOBROTEASA, com. în jud. Olt, în piemontul Cotmeana; 1 987 loc. (2008).

DOBROTEŞTI 1. Com. în jud. Dolj; 1 950 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 4 879 loc. (2008).

DOBROTICI, conducător (despot) al Dobrogei (c. 1348-c. 1386). A luptat cu genovezii aşezaţi la gurile Dunării şi a intervenit în disputele dinastice din Imp. Bizantin; de la el ar proveni numele *Dobrogei*.

DOBROVĂŢ, com. în jud. Iaşi, în Pod. Central Moldovenesc; 2 496 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pietrosu (83 ha). Centru de expl. a lemnului. Mănăstire de maici, cu biserică (cu hramul Pogorârea Duhului Sfânt) ctitorită de Ştefan cel Mare (1503-1504). Picturi murale interioare (1527-1531) cu un remarcabil tablou votiv care îi reprezintă pe Ştefan cel Mare, Bogdan III şi Petru Rareş şi biserică de lemn (1797).

DOBROVSKÝ, Josef (1753-1829), filolog şi istoric literar ceh. Întemeietorul filologiei slave moderne („Studii asupra vechilor dialecte ale limbii slave", „Istoria limbii şi literaturii cehe").

DOBRUN, com. în jud. Olt, pe Olteţ; 1 471 loc. (2008).

DOBZHANSKI, Theodosius (1900-1975), biolog american de origine rusă. Lucrări privind rolul fondului genetic în evoluţia populaţiilor, inclusiv a omului.

DOC^1 (< engl.) s.n. Ţesătură de bumbac mai groasă, din care se confecţionează obiecte de îmbrăcăminte, prelate etc.

DOC^2 (< fr., lat.) s.n. **1.** Construcţii portuare şi instalaţii (bazine, magazii, macarale etc.), care, servesc la încărcarea, descărcarea şi depozitarea mărfurilor într-un port. **2.** Construcţie specială (*d. plutitor, d. uscat*) în şantierele navale, cu instalaţii pentru ridicarea şi lăsarea la apă a navelor, servind la executarea unor lucrări de întreţinere şi reparaţie.

DOCÁR (< engl.) s.n. Trăsură mică şi uşoară pe două sau pe patru roţi pentru transportul persoanelor.

DOCÉNT (< germ.) s.m. **1.** (În unele ţări) Grad didactic (onorific) în învăţământul superior, corespunzător celui de conferenţiar; persoană cu acest grad. **2.** *Doctor d.* v. *doctor*.

DOCÉNŢĂ (< *docent*) s.f. Titlu şi funcţia de docent **(1)**; examen pentru obţinerea titlului.

DOCETÍŞTI ({s} gr. *dokeo* „a da impresia") s.m. pl. Grupare eretică creştină primară, bazată pe credinţa că Iisus a avut un trup aparent, negând suferinţa pe cruce, dar recunoscându-i divinitatea. Erezia se regăseşte şi în Islam.

DOCHIA, com. în jud. Neamţ; 2 671 loc. (2008).

DOCHIA (BABA DOCHIA) (în mitologia românească), reprezentare mitică la vârsta senectuţii. Legendele despre Dochia (Baba Dochia) redau ingenios opoziţia dintre Anul Vechi, care moare, şi Anul Nou, care se naşte, dintre iarnă şi vară, frig şi căldură, sterilitate şi fertilitate. Cele 9 zile capricioase de la începutul lunii martie în care **D.** ar fi urcat cu turma ei la munte, unde a murit din cauza frigului, fac trecerea de la iarnă la primăvară.

DOCHÉR (< fr., engl.) s.m. Muncitor care lucrează în docuri la încărcat şi la descărcat vapoare.

DOCÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) Care se supune cu uşurinţă; ascultător, maleabil.

DOCIMAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *dokimasia* „verificare, examen") s.f. Examen de laborator în medicina judiciară care precizează starea unui organ în momentul morţii.

DOCIMOLOGÍE (< fr., gr.) s.f. (PEDAG.) Studiul metodelor de selecţie şi de notare a elevilor.

DOCLIN, com. în jud. Caraş-Severin, în dealurile Dognecei; 2 054 loc. (2008). Rezervaţia naturală locul fosilifer de la Tirol (0,5 ha). Expl. de nisip.

DOCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Învăţat, erudit.

DÓCTOR (< germ., fr., lat.) s.m. **1.** Medic. **2.** Titlu ştiinţific acordat de o instituţie de învăţământ superior sau de un institut academic; persoană având acest titlu. ✧ *D. docent* = cel mai înalt titlu ştiinţific care se acordă doctorilor **(2)** cu o activitate ştiinţifică valoroasă şi îndelungată. D. *honoris causa* = titlu onorific acordat unor personalităţi din domeniul vieţii social-politice, culturale etc. **3.** (REL.) *D. al Bisericii* (lat. *doctor ecclesiae*) = titlu atribuit celor mai mari teologi şi apologeţi creştini. *D. al Legii* = interpret al Legii Sacre a iudeilor. **4.** (Fam.) Persoană foarte pricepută într-un anumit domeniu; maestru.

DOCTORÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre atitudini, ton) Pedant, afectat.

DOCTORÁND, -Ă (< germ.) s.m. şi f. Persoană care îşi pregăteşte doctoratul.

DOCTORÁT (< fr., germ.) s.n. Calificare ştiinţifică superioară (după terminarea studiilor universitare), pentru obţinerea titlului de doctor în ştiinţe.

DOCTORÍE s.f. Medicament.

DOCTORIZÁRE s.f. Tratare a benzinelor de distilare primară şi de cracare, în scopul transformării mercaptanilor în disulfuri organice (substanţe necorosive).

DOCTRINÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. Privitor la o doctrină. **II.** S.m. şi f. **1.** Persoană care formulează sau susţine o doctrină. **2.** Adept al unor păreri preconcepute, al unor sisteme dogmatice.

DOCTRÍNĂ (< fr., lat.) s.n. **1.** Principii sau credinţe despre Univers, despre istorie etc., constituind un sistem de învăţături religioase, filozofice, politice etc., acceptate ca reguli de gândire sau de conduită. ✦ Ansamblul principiilor într-o ramură a cunoaşterii. **2.** Învăţătură formulată şi susţinută de un maestru sau de o şcoală (ex. **d.** platoniciană despre nemurirea sufletului). **3.** Principiile în baza cărora conducerea unui stat îşi propune să acţioneze în anumite domenii. **4.** Corp de idei, teze şi modele politice adoptate de un partid politic pentru elaborarea unei concepţii de guvernare (ex. **d.** liberală, social-democrată etc.).

DOCUMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Înscris public sau particular prin care se atestă un fapt, se recunoaşte un drept, o obligaţie etc. ✦ *D. justificativ* v. *justificativ*. **2.** Text scris sau tipărit, inscripţie, fotografie etc. servind la cunoaşterea unui fapt.

DOCUMENTÁ (< fr.) vb. I refl. A se informa temeinic (pe bază de documente).

DOCUMENTĂR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care serveşte, care are valoare de document. **2.** S.n. Film, scriere care prezintă fapte reale.

DOCUMENTÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a se documenta. **2.** Ştiinţa înregistrării, organizării cunoştinţelor specializate.

DOCUMENTARÍST s.m. Specialist în domeniul documentării **(2)**.

DOCUMENTÁT, -Ă adj. **1.** Dovedit, susţinut pe bază de documente. **2.** Întemeiat pe documente; *p. ext.* bine informat.

DOCUMENTÁŢIE (< fr.) s.f. Informaţiile, documentele relative la un subiect sau la un domeniu.

DODA, Traian (1822–1895, n. sat Prilipeţ, jud. Caraş-Severin), general român. A servit în armata austro-ungară şi a participat la războaiele Austriei împotriva Italiei (1859) şi Prusiei (1866). Susţinător al cauzei românilor din Banat şi Transilvania.

DODECAÉDRU (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *hedra* „bază") s.n. Poliedru cu douăsprezece feţe.

DODECAFONÍSM (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *phone* „sunet") s.n. Sistem atonal utilizând toate cele 12 sunete ale gamei cromatice (ilustrat de muzica lui *A. Schonberg* şi de contemporanii şi urmaşii acestuia).

DODECAFONÍST (< fr. {i}) s.m. Compozitor de lucrări muzicale folosind tehnica dodecafonismului.

DODECAGÓN (< fr., gr. *dodeka* „12" + *gonia* „unghi") s.n. Poligon cu douăsprezece laturi.

Traian Doda

DODECANEZ, grup de ins. în arh. grecesc Sporadele de Sud, în Marea Egee, în apropierea coastelor de SV ale Asiei Mici; 2,7 mii km^2; c. 145 mii loc. (1981). Ins. pr.: Rodos, Samos, Astipálaia, Kálimnos, Kárpathos. Oraş pr.: *Rodos*.

DODECĂR (< ngr.) s.m. Monedă turcească de aur care a circulat şi în Ţările Române în sec. 19.

DODECASILÁB (< fr., lat.) s.m. Vers de douăsprezece silabe.

DODECASILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre versuri) Care are douăsprezece silabe.

DODECASTÍL (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *stylos* „coloană") s.n. Edificiu (clădire, templu) care are faţada precedată de douăsprezece coloane.

DODERER, Heimito von (1896–1966), scriitor austriac. Versuri expresioniste („Drum prin tenebre"), nuvele („Trompetele Ierihonului") şi romane („Demonii") care se remarcă printr-o nouă modalitate realistă („realismul magic").

DODEŞTI, com. în jud. Vaslui; 1 840 loc. (2008).

DODOMA, cap. Tanzaniei (din 1974), situată în centrul ţării, la 1 130 m alt.; 1,8 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Prelucr. lemnului, pieilor şi a produselor agricole. Muzeu geologic.

DODONA (în Grecia antică), celebru sanctuar şi oracol, situat în oraşul cu acelaşi nume din zona centrală a Epirului (NV Greciei). Dedicat lui Zeus.

DOESBURG, Theo van (1883–1931), pictor şi teoretician de artă olandez. Iniţial adept al neoplasticismului, preconizează ulterior o artă mai dinamică, pe care o numeşte „elementarism" („Compoziţie în alb şi negru"). Lucrări teoretice („Clasic, baroc, modern", „Principiile fundamentale ale noii arte plastice").

DOFTANA, închisoare clădită între 1894 şi 1897 în satul Telega (jud. Prahova). În urma cutremurului din noaptea de 9/10 nov. 1940, s-a prăbuşit. Muzeu (până în 1990).

DOFTEANA, com. în jud. Bacău, la confl. râului Dofteana cu Trotuşul; 11 203 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: pădurile Slănicu Moldovei (1 867,9 ha) şi de arini (0,1 ha). Expl. de nisipuri şi de petrol. Prelucr. lemnului. Parc dendrologic (24 ha).

DOG (< engl.) s.m. Rasă de câini de talie foarte mare (peste 80 cm, 50–70 kg), cu păr scurt, des, lins, strălucitor, de culoare albăstruie, arămie, neagră, tigrată sau pătată, rezistent, rapid, excelent pentru pază.

DOGÁR s.m., s.n. **1.** S.m. Meşteşugar care confecţionează vase din doage. **2.** S.n. Unealtă cu lama curbă, folosită la despicatul lemnelor pentru doage.

DOGARU, Ion (n. 1935, Licurici, jud. Gorj), jurist român. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuţii în dreptul civil, al familiei, comerţului internaţional şi al filozofiei dreptului („Teoria generală a dreptului", „Filozofia dreptului, Marile curente", în colab.)

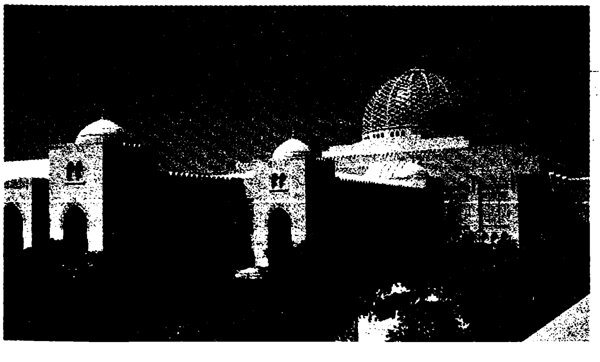

Doha. Marea Moschee

DOGĂRÍE s.f. **1.** Atelier în care se confecţionează vase din doage. **2.** Meseria dogarului.

DÓGE (< it.) s.m. Titlu purtat de conducătorul politic ales, pe viaţă, al republicilor italiene Veneţia (între sec. 8 şi 1797) şi Genova (din 1339; între 1528 şi 1797, o dată la doi ani); persoană având acest titlu.

DOGGER, epoca mijlocie a Jurasicului, caracterizată prin amoniţi, belemniţi, lamelibranhiate, brahiopode şi, din punct de vedere petrografic, prin roci calcaroase , şisturi marnoase şi argiloase.

DOGGER BANK, banc de nisip cu direcţia SV-NE, în partea centrală a Mării Nordului, în E coastelor Marii Britanii. Lungime: 259 km; lăţime: 33 km. Ad. mării: 14,6–36,5 m. Locul mai multor bătălii navale, dintre care cea mai importantă între englezi şi germani (24 ian. 1915).

DOGMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Privitor la dogme; care se sprijină pe dogme. **2.** Adj. Care are opinii bine întemeiate, pe care le exprimă categoric. **3.** S.f. (REL.) Parte a teologiei constituind o expunere sistematică a adevărurilor revelate ce se referă la Dumnezeu şi la acţiunea sa. **4.** S.m. şi f. Adept al dogmatismului.

DOGMATÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine bazată pe o dogmă, respingând îndoiala şi critica. **2.** Comportament al unei persoane dogmatice.

DÓGMĂ (< fr., lat; gr. *dogma* „opinie, hotărâre") s.f. **1.** Sensul iniţial: „ceea ce este bun". Termenul era folosit de autorii clasici pentru a desemna învăţăturile propuse de şcolile filozofice, decretele autorităţilor publice sau opinia unei persoane. **2.** Adevăr privind credinţa sau morala, revelat de Dumnezeu şi propus de Biserică într-o formă ce-i obligă pe creştini la adeziunea de credinţă. **3.** P. ext. (În sens peiorativ) Teză acceptată necritic, neargumentată şi neverificată de experienţă.

DOGNECEA 1. M-ţii ~, masiv muntos în NV m-ţilor Banatului, între văile Pogăniş la N şi Caraş la S. Alt. max.: 617 m (vf. Culmea Mare). **2.** Com. în jud. Caraş-Severin, la poalele munţilor **D.**; 2 025 loc. (2008). Expl. min. de fier şi plumb.

DOGOÁRE s.f. Căldură arzătoare; fierbinţeală.

DOGORÍ (DOGORÍ) (< bg., scr.) vb. IV intranz. **I.** (Despre soare, foc) A răspândi căldură puternică. ✦ Tranz. A înfierbânta, a încinge ceva. **2.** (Despre oameni) A fi aprins, înfierbântat de căldură, de emoţie etc.

DOHA (ad-DAWHAH), cap. statului Qatar (din 1971), port la G. Persic; 391 mii loc. (1999, cu suburbiile). Important centru comercial. Pescuit de perle. Prelucr. metalelor şi a peştelui; rafinărie de petrol. Universitate. Vechiul nume: *Bida*.

DOHNÁNYI Ernö (1877–1960), compozitor, pianist şi dirijor ungur. Opere, muzică simfonică şi de cameră, lucrări pentru pian. Interpret consacrat al lui Beethoven.

DOI, DÓUĂ (lat. **dui, duae*) num. card. Număr natural, mai mare decât unu cu o unitate; baza sistemului binar de numerotaţie. ✧ (Substantivat) *A scris un doi pe tablă.*

DÓICĂ (< bg.) s.f. Femeie care alăptează (şi îngrijeşte) copilul altei femei; nursă. ✦ Dădacă.

DOICESCU, Octav (1902–1981, n. Brăila), arhitect român. Acad. (1974). Continuator al tradiţiilor arhitecturii urbane româneşti; atent la plastica detaliului (Opera Română, ansamblul Institutului Politehnic, toate la Bucureşti).

DOICEŞTI, com. în jud. Dâmboviţa, pe Ialomiţa; 4 972 loc. (2008). Termocentrală. Ruinele unei reşedinţe brâncoveneşti; biserică (sec. 18).

DÓILEA, DÓUA num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care se află între întâiul şi al treilea. ✧ Loc. *A doua oară* = data următoare, cu altă ocazie. *A doua zi* = în ziua următoare. (Pop.) *De-al doilea* = **a)** (despre soţi) din a doua căsătorie; **b)** (despre veri) fiii verilor primari.

Ştefan Augustin Doinaş

DOÍME s.f. A doua parte dintr-un întreg; jumătate. ✦ (MUZ.) Subdiviziune a valorii de notă întreagă.

DOINAŞ, Ştefan Augustin (pseud. lui *Ştefan Popa*) (1922-2002, n. sat Caporal Alexa, jud. Arad), poet român. Acad. (1992). Membru al Cercului literar de la Sibiu. Poezie evoluând de la baladescul modern la lirismul intelectual, concentrat şi riguros („Seminția lui Laokoon", „Hesperia", „Psalmi"). Eseuri („Orfeu şi tentația realului"). Traduceri.

DÓINĂ (probabil cuv. autohton) s.f. Specie a liricii populare şi a folclorului muzical românesc; exprimă un sentiment de dor, de jale, de dragoste, de revoltă etc. Cunoscută şi sub numele de „horă lungă", „cântec prelungit" etc. **D.** a fost preluată şi de poezia cultă (M. Eminescu, G. Coşbuc, A. Cotruş).

DÓISPREZECE num. card. Număr natural mai mare decât unsprezece cu o unitate. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Pagina doisprezece.*

DÓISPREZECELEA, DÓUĂSPREZECEA (< *doisprezece*) num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care se află între al unsprezecelea şi al treisprezecelea.

DOISY, Edward Adelbert (1893-1986), biochimist american. A izolat vitaminele K în stare pură din plante şi microorganisme, apoi le-a preparat sintetic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1943), împreună cu H.P.C. Dam.

DOJA, Gheorghe (? -1514), mic nobil secui. Conducătorul marii răscoale țărăneşti din Transilvania şi Ungaria din 1514. După o serie de victorii (Cenad, Nădlac), **D.** a fost înfrânt în lupta de la Timişoara de armata nobililor, condusă de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya; prins şi executat la capătul unor suplicii cumplite (20 iul. 1514).

DOJÁNĂ (< sl.) s.f. Observație; mustrare, ceartă.

DOKIDAVA, localit. în Dacia, situată, potrivit ştirilor transmise de Ptolemeu, în NV terit. de azi al României. Identificată ipotetic cu aşezarea dacică de la Şimleu Silvaniei.

DOL (< fr., lat.) s.n. (DR.) Viciu de consimțământ constând în eroarea provocată unei părți contractante, prin utilizarea de către cealaltă parte a unor mijloace viclene (abilități sau maşinații); viclenie.

DOLĂNESCU, Ion (n. 1944, Perşinari, jud. Dâmbovița), cântăreț român de folclor. Repertoriu folcloric şi de romanțe. Numeroase discuri.

DOLBY (< cuv. engl.) subst. Sistem de reducere a zgomotului de fond de pe benzile magnetice.

DOLCINO, Fra ~ (1260-1307), călugăr italian. Conducător al unei răscoale țărăneşti din NV Pen. Italice (1304-1307). Ars pe rug.

DÓLDORA (< tc.) adj. invar. Umplut peste măsură; înțesat, ticsit.

DOLEÁNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** Dorință (exprimată printr-o cerere); plângere. **2.** Deziderat.

DOLERÍT (< fr. {i}; {s} gr. *doleros* „înşelător") s.n. Rocă eruptivă de natură bazaltică.

DOLET, Étienne (1509-1546), savant umanist, poet şi tipograf francez. Lucrări erudite de filologie; poezii. Denunțat ca eretic, a fost închis, strangulat şi ars pe rug, devenind simbolul ştiinței zdrobite de fanatismul religios.

DOLGORUKI (DOLGORUKOV), veche familie princiară rusă (din sec. 13), cu rol de prim rang sub împărații Petru cel Mare şi Ecaterina I. Mai important: **Vasili Vladimirovici D.** (1667-1746), feldmareşal. A luptat la *Poltava.*

DOLHASCA, oraş în jud. Suceava, pe Şomuzu Mare; 11 321 loc. (2008). Expl. de balast. Nod feroviar. Cherestea. Mănăstirea *Probota* (1530), ctitorită de Petru Rareş, şi biserica Sf. Nicolae din Poiană (1532) cu mormintele lui Petru Rareş, ale soției sale Elena şi ale fiului Ştefăniță. Muzeu.

DOLHEŞTI **1.** Com. în jud. Iaşi, pe Crasna; 2 950 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17). **2.** Com. în jud. Suceava, pe Şomuzu Mare; 4 003 loc. (2008). Biserică ridicată de hatmanul Şendrea înainte de 1481.

DÓLIE (< sl.) s.f. Intersecție a două versante de acoperiş, care formează un unghi intrând.

DOLIHOCEFÁL, -Ă (DOLICOCEFÁL, -Ă) (< fr. {i}; {s} gr. *dolikhos* „alungit" + *kephale* „cap") adj., subst. (ANTROP.) **1.** Adj., s.m. (Craniu) caracterizat prin alungire anteroposterioară (indice cefalic: 75-81). Se întâlneşte la nordici, la unele populații mediteraneene şi la unele grupe de negri. **2.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care are craniu **d. (1).**

DOLÍNĂ (< scr.) s.f. Formă negativă de relief carstic, cu aspect de pâlnie. În dezvoltarea lor, dolinele se pot uni formând *uvale*, iar prin adâncire continuă dau naştere la *avene*.

DÓLIU (< lat., fr.) s.n. **1.** Jale, durere adâncă pricinuită de moartea cuiva sau de o nenorocire. **2.** Semn exterior, îmbrăcăminte prin care se exprimă durerea pricinuită de moartea cuiva; interval de timp în care se poartă aceste semne (zi de **d.**).

DOLIVO-DOBROVOLSKI, Mihail Osipovici (1861/1862-1919), electrotehnician şi inventator rus. Constructor al motorului asincron trifazat (1888-1889), al motorului asincron cu rotorul în scurtcircuit şi al divizorului de tensiune.

DOLJ, jud. în SSV României, la granița cu Bulgaria; 7 414 km^2; 710 669 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Craiova*. Municipii: Băileşti, Calafat. Alte oraşe: Bechet, Dăbuleni, Filiaşi, Şegarcea. Comune: 104. *Relief* de câmpie, în jumătatea de S (câmpiile Desnățui, Băileşti, Romanați), iar în N extremitatea sudică a Piemontului Getic. Lunca Dunării constituie o unitate aparte de relief (în prezent intens transformată datorită amenajărilor hidrotehnice). Pr. *artere hidrografice* sunt Jiul şi Desnățuiul. *Resurse naturale*: petrol, gaze naturale, mat. de constr. *Industria* are ca principale ramuri constr. de maşini, ind. chimică, textilă şi de confecții, alim., energie electrică şi termică (Işalnița, Podari). Se cultivă grâu, porumb, plante de nutreț, plante uleioase, floarea-soarelui, orz şi orzoaică, leguminoase pentru boabe, cartofi, tutun, legume etc. Cultura viței de vie, practicată pe terase sau pe terenurile nisipoase (podgoriile Şegarcea-Lipovu şi Ostroveni-Bechet-Dăbuleni) şi pomicultură. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline; avicultură; apicultură. Turism. Obiectivele istorice şi arhitectonice din Craiova, conacul de la Coțofeni, mănăstirea Jitianu, sec. 16, castrele de la Bistreț, Desa, Răcari ş.a.

DOLJEŞTI, com. în jud. Neamț, în valea Siretului; 7 468 loc. (2008).

DOLLÁR (< engl.) s.m. Denumire a unității monetare din S.U.A., Australia, Canada, Dominica, Jamaica, Liberia, Nauru, Noua Zeelandă, Singapore, Zimbabwe etc.

DOLLFUSS, Engelbert (1892-1934), om politic austriac. Unul dintre liderii Partidului Social-Creştin. Cancelar al Austriei (1932-1934), a introdus un regim autoritar. S-a opus Anschluss-ului. Asasinat la Viena de naziştii austrieci.

DÖLLINGER, Johann Joseph Ignaz von (1799-1890), teolog catolic, preot şi istoric ecleziastic german. Excomunicat pentru opoziția față de dogma infailibilității papei. Lucrări: „Reforma", „Papalitatea şi statul papal".

DÓLLY (cuv. engl.) s.n. Dispozitiv pe care se instalează aparatul de filmat pentru a executa vederi panoramice de la mică înălțime.

DOLMÁN (< fr., germ.) s.n. Tunică de ofițer de cavalerie, scurtă, cu margini, guler şi mâneci îmblănite. Se folosea ca anexă la ținuta de ceremonie.

DOLMÉN (< fr. {i}; breton *taol* „masă" + *men* „piatră") s.n. Monument preistoric, megalitic, alcătuit dintr-o lespede de piatră aşezată orizontal pe blocuri de piatră dispuse vertical (răspândit în Europa, N Africii, Japonia, India).

DOLOFÁN, -Ă (< *dolf*, înv., „delfin") adj. Grăsuliu, durduliu, rotofei.

DOLOMÍT (DOLOMÍTĂ, s.f.) s.n. (< fr. {i}; {s} *Dolomien*) s.f. Carbonat anhidru dublu de calciu şi magneziu, cu impurități de fier, mangan, nichel. Are culoare alb-cenuşie. Utilizat ca fondant în siderurgie, piatră de construcție etc.

DOLOMITIZÁRE (< după fr. {i}) s.f. Formare a dolomitului prin îmbogățirea în magneziu a rocilor calcaroase.

DOLOMIȚI sau **ALPII DOLOMITICI,** masiv muntos calcaros şi dolomitic în N Italiei, între Adige şi Piave. Lungime: 120 km. Alt. max.: 3 342 m (vf. Marmolada).

DOLÓN (cuv. gr.) s.n. Velă mică, pătrată, folosită în Antic. la corăbiile feniciene.

DOLOSÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *dolosus* „înşelător") adj. (DR.) *Mijloace dolosive* = mijloace folosite pentru provocarea erorii în cazul dolului.

DOLUHANOVA, Zara (n. 1918), mezzo-soprană armeană. Interpretă de operă (Mozart şi Rossini) şi de lieduri.

DOM (< fr.) s.n. **1.** Cupolă monumentală înălțată pe tambur deasupra unui edificiu. **2.** P. ext. Biserică impunătoare, catedrală a unui oraş. 3. Calotă de oțel aşezată în partea superioară a cazanelor orizontale de abur. 4. (GEOL.) Anticlinal cu boltă largă, cu contur circular sau elipsoidal, format pe seama forțelor verticale de ridicare în scoarța terestră. ✦ Formă de zăcământ a rocilor magmatice care apar la zi ca *stock*-uri, caracterizată printr-o parte superioară boltită şi una bazală plană. **5.** (MINER.) Formă de cristal caracterizată prin existența a două fețe înclinate, simetrice în raport cu un plan de simetrie. 6. (ANAT.) *D. pleural* = parte a pleurei parietale care înveleşte vârful plămânului.

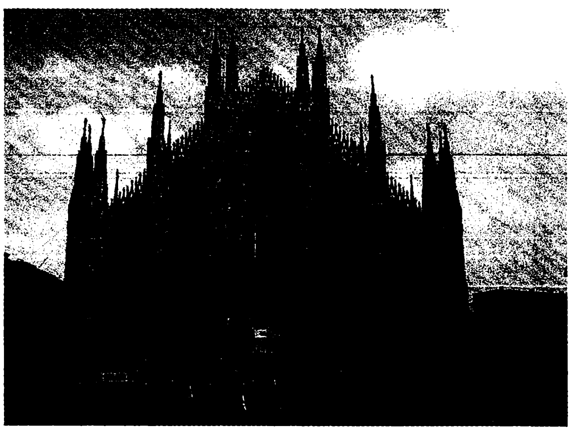

Domul din Milano

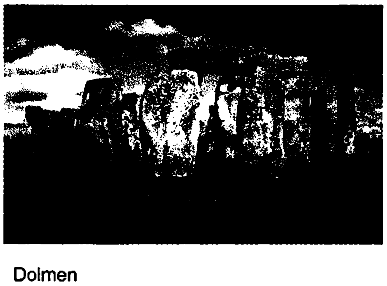

Dolmen

DOMAGK, Gerhard (1895–1964), medic şi biochimist german. Promotor al sulfamido-terapiei, prin descoperirea proprietăţilor antimicrobiene ale prontosilului (1935). Lucrări privind anatomia patologică a infecţiilor bacteriene şi chimioterapia acestora. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1939), pe care l-a refuzat.

DOMAŞNEA, com. în jud. Caraş-Severin, în culoarul Timiş-Cerna; 1 392 loc. (2008).

DOMBROWSKI v. Dabrowski.

DOMENICHINO (Domenico Zampieri, zis **il ~)** (1581–1641), pictor italian. Reprezentant al academismului Şcolii din Bologna („Martiriul Sf. Agnes", frescele reprezentând „Povestea vieţii Sf. Cecilia").

DOMÉNIU (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în Europa de Apus) Proprietate funciară, care a constituit celula economică de bază; era formată din rezerva seniorială, din pământurile ţăranilor dependenţi ş.a. **2.** *D. public* = bunurile proprietate publică, aparţinând statului sau unităţilor administrativ-teritoriale, care sunt destinate unei utilităţi publice. **3.** Sector al unei discipline ştiinţifice, artistice etc.; sferă de activitate; compartiment **(2).** **4.** (MAT.) Mulţime de puncte situate pe o dreaptă, pe o suprafaţă sau în spaţiu, având două proprietăţi; pentru fiecare punct există o vecinătate a lui cuprinsă în **d.**; oricare două puncte pot fi unite printr-o linie poligonală cuprinsă în d. ✦ *D. de integritate* = inel fără divizori ai lui zero. **5.** (FIZ.) Intervalul de valori pentru care poate fi folosit un instrument de măsură. ✧ *D. de magnetizare* v. *fero-magnetism*.

DOMÉSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre animale) Care trăieşte pe lângă casă, fiind folosit în anumite scopuri. **2.** Privind casa şi gospodăria; *p. ext.* privat.

DOMESTICÍRE s.f. Proces îndelungat, controlat de om, de transformare a animalelor sălbatice în animale domestice şi de modificare a caracteristicilor lor biologice.

DOMICÍLIU (< fr., lat.) s.n. Locul, casa în care locuieşte cineva în mod statornic.

DOMINÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A ţine sub influenţa sa; a stăpâni. ✦ Refl. A-şi reţine sentimentele, manifestările etc.; a se stăpâni. **2.** Tranz. şi intranz. A se înălţa peste lucrurile sau fiinţele înconjurătoare, a întrece în înălţime. **3.** Intranz şi tranz. A predomina.

DOMINÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care domină, care stăpâneşte. ✦ P. ext. Specific, predominant. **2.** S.f. (MUZ.) Funcţie tonală acordică, construită pe treapta a cincea a gamei; acordul major al acestei trepte. **3.** S.f. (GENET.) Caracter (sau genă) al unuia dintre părinţi (genitori) care, la un descendent hibrid, maschează caracterul similar al celuilalt părinte. **4.** *Specie d.* = specie foarte abundentă, care formează cea mai mare parte a masei vegetale a unei biocenoze. **5.** (BIOL.) *Individ d.* (în cazul animalelor care trăiesc în grupuri) = animal (mascul sau femelă, în funcţie de structura grupului) care are prioritate la hrană, împerechere etc.; de obicei acest statut este obţinut şi păstrat prin confruntări cu alţi indivizi din grup sau din afara grupului.

DOMINÁT (< lat.) s.n. Sistem de guvernare caracteristic Imp. Roman, bazat pe puterea absolută a împăratului. Procesul de transformare a statului roman din republică în imperiu autocratic, început încă din timpul Principatului, s-a încheiat prin reformele iniţiate de *Diocleţian* (284–305) şi continuate de *Constantin cel Mare* (306–337). **D.** a durat în Occident până în anul 476, iar în Orient până la c. 600.

DOMINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Dominare, stăpânire; domnie **(2).**

DOMINGO, Placido (n. 1941), tenor spaniol. Voce suplă, dar solidă, frazare elegantă şi nobilă, calităţi actoriceşti (remarcabil în Verdi şi Puccini). Activează şi ca dirijor. Roluri în ecranizări ale unor opere celebre („Otello", „Traviata", „Carmen").

DOMINIC, Sfântul (Domingo de Guzmán) (c. 1170–1221), preot spaniol. Fondator al Ordinului Fraţilor Predicatori (1215). A dus o viaţă de ascet şi a fost misionar devotat, în special printre membrii sectei albigenzilor din S Franţei. Canonizat (1234).

DOMINICA (Uniunea D.), stat în America Centrală insulară, constituit din insula vulcanică D., în arh. Antilele Mici; 754 km^2; 69,6 mii loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (catolici 77%, protestanţi 15%). Cap.: *Roseau*. *Relief* muntos (alt. max.: 1 447 m). Plantaţii de bananieri, cocotieri, citrice, trestie de zahăr, mango, cacao ş.a. Prelucr. produselor agricole. Parcuri naţionale cu vegetaţie şi faună tropicală. Turism. Moneda: 1 East Carribean dollar = 100 cents. – *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb în 1493, disputată între francezi şi englezi (sec. 17–18), devine colonie britanică în 1763. În 1956 obţine autonomie internă; între 1958 şi 1962 a fost membră a Federaţiei Indiilor de Vest; în 1967 primeşte statutul de stat asociat cu Marea Britanie. La 3 nov. 1978 îşi proclamă independenţa ca republică membră în Commonwealth, iar la 18 dec. 1978 este admisă în O.N.U. Instabilitate economică şi socială. Alegerile legislative din 2005 sunt câştigate de Partidul Laburist. Republică prezidenţială.

DOMINICÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **I. 1.** S.m. şi f. Membru al „Ordinului Predicatorilor", familie călugărească catolică întemeiată de Sf. Dominic (1215). Membrii ordinului se dedică în special predicării şi învăţăturii (dând teologi eminenţi ca: Toma d'Aquino, Albertus Magnus), precum şi activităţii misionare. **2.** Locuitor al Republicii Dominicane. **II.** Adj. Care ţine de Ordinul dominicanilor, referitor la **d. (I. 2)** sau la Republica Dominicană.

Gerhard Domagk

Placido Domingo

DOMINICANĂ (Republica ~), stat în America Centrală insulară; ocupă c. 2/3 din ins. Hispaniola, pe care o împarte cu statul haitian; 48,3 mii km^2; 8,71 mil. loc. (2003), din care 73% mulatri, 16% albi, 11% negri. Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 95%, protestanţi ş.a.). Cap.: *Santo Domingo*. *Relieful* este format dintr-o succesiune de culmi muntoase (alt. max.: 3 175 m, Pico Duarte) şi câmpii fertile. *Climă* tropicală oceanică cu frecvente uragane. Expl. de min. de fier, aur, argint, nichel, bauxită şi forestiere, în special mahon. Plantaţii de trestie de zahăr, cafea, cacao, bananieri, avocado, mango, culturi de orez, manioc, batate, bumbac şi tutun. Se cresc bovine, porcine şi caprine. Rafinării de petrol, fabrici de zahăr, ciment, textile, rom, ţigarete ş.a. Turism. Moneda: 1 dominican peso = 100 centavos. – *Istoric.* Descoperită de Columb (1492), partea de E a ins. (actualul terit. al ţării) a fost până în 1795 colonie a Spaniei, apoi a trecut la Franţa, pentru ca din 1809 să treacă din nou în stăpânirea spaniolilor. La 1 dec. 1821, partea de E a ins. îşi proclamă, sub numele de **R.D.**, independenţa, dar în 1822 este ocupată de statul vecin Haiti. În partea de E a ins. Hispaniola, în urma unei revolte populare antihaitiene, se consacră împărţirea ins., la 27 febr. 1844, în două state: Republica Haiti şi **R.D.** Sub ocupaţie spaniolă (1861–1865), în urma unei răscoale şi-a recăpătat independenţa. Regimului autoritar al lui Buenaventura Báez (1865–1873, cu întreruperi), i-a succedat o perioadă de tulburări cărora le-a pus capăt dictatura lui Ulises Heureaux (1887–1899). După asasinarea acestuia, ţara a cunoscut anarhia şi ocupaţia americană (1916–1924). În 1930, în urma unei lovituri de stat militare, generalul *R.L. Trujillo y Molina* a luat puterea, instaurând în ţară un regim dictatorial de cruntă teroare (1930–1952), continuat şi în timpul mandatului fratelui său, Hector Bienvenido Trujillo y Molina (1952–1960). Membru fondator al O.N.U. (1945).

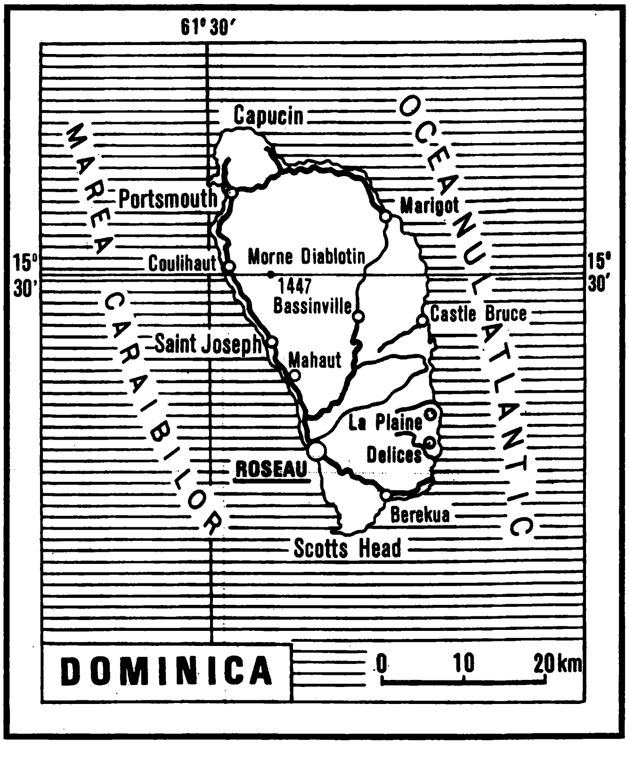

înlăturarea dictaturii este urmată de grave disensiuni politice și de o intervenție militară a S.U.A. (1965) pentru a preîntâmpina pericolul instaurării unui regim politic de orientare marxistă. Ultimele trei decenii ale sec. 20 din istoria **R.D.** sunt marcate de prezența în funcția de președinte a lui Joaquín V. Balaguer Ricardo (1960–1961, 1966–1978, 1986–1996), un apropiat al cercurilor politice și de afaceri nord-americane, care a dominat, și după retragerea sa din funcție, viața politică a țării. Din 15 aug. 2000, președinte al țării este Hipólito Mejía, liderul Partidului Revoluționar Dominican. Viața economică este grav afectată de o inflație de 43% și o datorie externă de peste 5,5 miliarde dollari. Alegerile din 2004 sunt câștigate de Fernandez Reyna care reușește în 2006 să domolească criza economică severă. Republică prezidențială.

DOMINIÓN (< fr., engl.) s.n. Denumire purtată, începând din a doua jumătate a sec. 19, de către unele posesiuni engleze care se bucurau de o anumită independență (ex. Canada, Australia, Noua Zeelandă). În 1931 **d.** au fost declarate suverane și egale în drepturi cu Marea Britanie. În 1947 ele au început să fie denumite oficial *Commonwealth Countries* (state ale Commonwealth-ului).

DOMÍNIUM (cuv. lat.) subst. *D. eminens* = dreptul suprem de stăpânire asupra pământului țării, al unui suveran. *D. utile* = dreptul imediat al stăpânului feudal asupra pământului din posesia țăranilor dependenți.

DOMINÓ (< fr.) s.n. **1.** Costum pentru bal mascat, compus dintr-o mantie lungă cu glugă. ✦ Persoană îmbrăcată într-un astfel de costum. **2.** Joc de societate jucat cu 28 de piese dreptunghiulare, marcate cu un anumit număr de puncte, pe care jucătorii le combină după anumite reguli.

DOMINO FATS (pe numele adevărat *Antoine Domino*) (n. 1928), cântăreț și pianist american de soul și rhythm and blues. Stil original, amestec de jazz tradițional, ritmuri latine, boogie-woogie, cajun și blues. Pionier al rock'n'roll-ului („Ain't That a Shame", „Blueberry Hill").

DOMIȚIAN (Titus Flavius Domitianus), împărat roman (81–96 d.Hr.). Fiul lui Vespasian. A întărit autoritatea imperială, intrând în conflict cu aristocrația senatorială; a purtat războaie împotriva dacilor (87–89 d.Hr.).

DOMN (lat. *dom(i)nus*) s.m. **1.** Termen de politețe întrebuințat singur ori înaintea numelui unui bărbat căruia i se adresează cineva sau despre care se vorbește. ✦ (Fam.; la voc.: *domnule!*) Termen impersonal de adresare. ✦ Bărbat. **2.** Titlu purtat în Ev. Med. de suveranii români, derivat din titlul împăraților romani din epoca Dominatului. **3.** (Fam.) Stăpân. **4.** (REL.) Dumnezeu; Iisus Hristos.

DOMNÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care emană de la un domn **(2)**; de domn; ca de domn. **2.** *Măr d.* = soi românesc de măr, cu fructul mare, sferic-turtit, gălbui-portocaliu, cu dungi roșii, întrerupte.

DOMNEȘTI 1. Com. în jud. Argeș, pe râul Doamnei; 3 228 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Ilfov, pe Sabar; 5 999 loc. (2008).

DOMNÍ vb. IV intranz. A fi domn **(2)**; a conduce o țară, o împărăție etc. ✦ Fig. A stăpâni. *Domnește liniștea.*

DOMNÍE s.f. **1.** Demnitatea de domn **(2)**. ✦ Durata stăpânirii unui suveran. ✦ Ținut stăpânit de un domn **(2)**. **2.** Dominație, putere. **3.** Formează locuțiuni cu valoare de pronume de reverență (ex. *domniile-voastre*).

DOMNIȘOÁRĂ s.f. Termen de politețe, întrebuințat singur ori înaintea numelui unei fete căreia i se adresează cineva sau despre care se vorbește; duduie; (reg.) duducă. ✧ *D. de onoare* = însoțitoare a miresei la cununie.

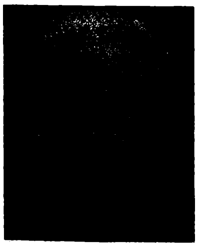

Domițian

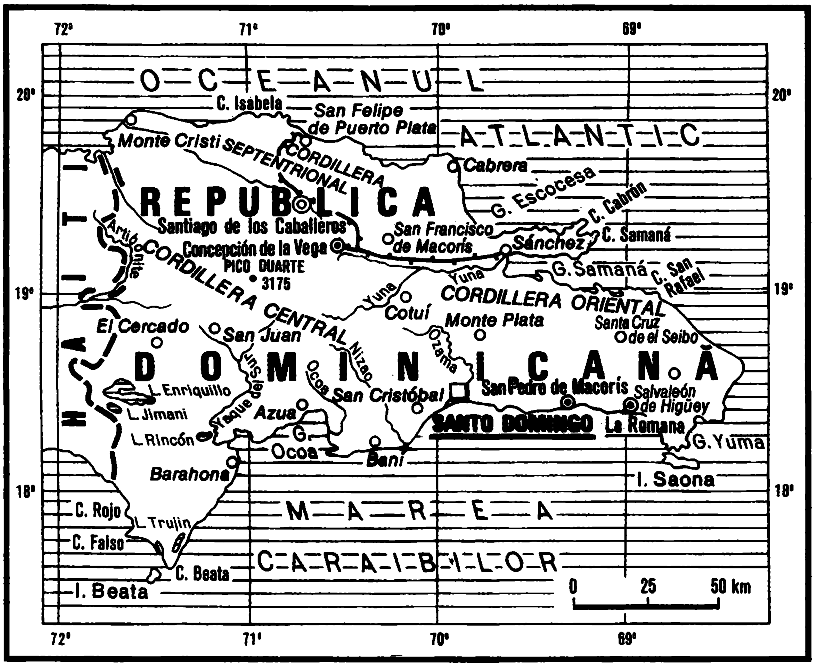

DOMNITÓR, -OÁRE s.m., adj. **1.** S.m. Titlu purtat de suveranii României *(Al. I. Cuza* și *Carol I)* între 1859 și 1881; persoană cu acest titlu. **2.** Adj. *Familie d.* = dinastie.

DOMNÍȚĂ s.f. Fiică de domn **(2)**; prințesă.

DOMOGLED-VALEA CERNEI, Parc Național în SV României, în bazinul Cernei; cuprinde și o mare parte a m-ților Mehedinți. Include numeroase rarități floristice și faunistice, o serie de elemente sudice (alun turcesc, liliac) și endemice (pin negru de Banat).

DOMOKOS Géza (1928–2007, n. Brașov), scriitor și om politic maghiar din România. Însemnări de călătorie și reportaje („Cel mai frumos mesaj"). Scenarii de film. Președinte al Uniunii Democrate Maghiare din România (1989-1993).

DOMOKOS Samuel (n. 1913), istoric literar, bibliograf, traducător ungur. Cercetări privind relațiile culturale ungaro-române („Octavian Goga, poet și traducător"). Traduceri din Eminescu, Creangă, Caragiale, Agârbiceanu.

DOMÓL, -OÁLĂ adj. **1.** Care se mișcă sau care se face fără grabă; încet. ✦ (Adverbial) Încet, molcom. **2.** (Despre oameni și animale) Blajin, pașnic. **3.** Cu intensitate redusă; moderat. ✦ (Despre vorbe) Liniștit, blând. **4.** (Despre terenuri) Cu panta puțin înclinată.

DOMOLÍ vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să se miște sau a se mișca mai încet; a încetini. **2.** Tranz. și refl. A (se) liniști, a (se) calma, a (se) tempera.

DÓMRĂ (< rus.) s.f. Instrument muzical popular rus cu coarde, cunoscut din sec. 16.

DON, fl. în Federația Rusă; 1 870 km. Izv. din E Pod. Central Rusesc, de la S de Moscova, trece prin Voronej și Rostov pe Don și se varsă printr-o deltă în M. Azov. Unit cu Volga printr-un canal navigabil.

DONÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o donație.

DONA, Iosif (1875–1956), medic și colecționar de artă român. Valoroasă colecție (c. 30 de lucrări ale lui N. Grigorescu), în prezent la Muzeul Colecțiilor de Artă din București.

DONALDSON, Simon Kirwan (n. 1957), matematician britanic. Contribuții în domeniul ecuațiilor fizicii matematice. Medalia Fields (1986).

DONAT, Ion (1909–1988, n. Craiova), istoric român. Cercetări în domeniul geografiei istorice și în toponimie („Satele lui Mihai Viteazul", „L'Analyse geografique dans l'histoire").

DONATÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. (DR.) Persoană în favoarea căreia se face o donație.

DONATELLO (Donato di Niccolò di Betto Bardi, zis ~**)** (1386–1466), sculptor italian. A lucrat la Florența, Padova, Roma, Veneția, Siena. Întruchipează în operele sale idealul de echilibru și de forță al omului Renașterii („San Marco", „San Giorgio", „David", statuia ecvestră a condotierului Gattamelata).

DONATÍȘTI (< fr.) s.m. pl. Schismatici creștini din N Africii (sec. 4–7), partizani ai episcopului Donatus (m. c. 355), care susțineau că valoarea Tainelor depinde de calitatea morală a celui care le săvârșește. Condamnați de sinoadele de la Roma (313) și Arles (314).

DONATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care face o donație. ✦ (În iconografia religioasă medievală) Personaj reprezentând pe cel care a dăruit opera în care este și el portretizat. ✧ *D. de sânge* = persoană sănătoasă care oferă o cantitate de sânge pentru transfuzii.

DONÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Contract prin care o persoană se obligă să transmită gratuit, în principiu irevocabil, un bun al său altei persoane. ✦ P. ext. Bun transmis printr-un astfel de contract; dar^2 **(I, 1)**, danie.

DONBASS v. **Donețk (1).**

DONCASTER, oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 86,8 mii loc. (2001). Bazin huilifer. Ind. chim., constr. de mașini. Muzeu tehnic.

DONCHIȘOTÍSM (< fr.) s.n. Denumire provenită de la eroul principal al romanului „Don Quijote" de Cervantes, desemnând atitudinea unor persoane nerealiste care bravează pericole imaginare sau luptă pentru cauze utopice.

Donatello: „David"

Alexandru Donici

Gaetano Donizetti

John Donne

Toma Dordea

DONE, Stan (n. 1937, Giurgiu), grafician român. Ilustrație de carte cu elemente fantastice. Decoruri și costume de teatru.

DONELAITIS, Kristijonas (1714–1780), poet lituanian. Pastor luteran. Unul dintre fondatorii literaturii lituaniene (poemul „Anotimpurile", basme).

DONEȚ, râu în Ucraina și Federația Rusă, afl. dr. al Donului; 1 053 km. Izv. din Pod. Central Rusesc.

DONEȚK 1. Bazin huilifer în Ucraina și Federația Rusă, de o parte și de alta a Donețului; 60 mii km². Vechea denumire: *Donbass*. **2.** v. *Iuzovka.*

DONGEN, Kees van (1877–1968), pictor și grafician olandez. Stabilit în Franța (1897). Reprezentant al fovismului. Portrete (ciclul „Femei") și peisaje. Ilustrații.

DONGOROZ, Vintilă (1893–1983, n. Tecuci), jurist român. M. coresp. al Acad. (1948). Contribuții la dezvoltarea și formularea principiilor dreptului penal român și de procedură penală („Drept penal", „Explicații teoretice ale codului penal român").

DONGTING HU, lac în centrul Chinei, la S de Yangtze de care este legat prin canale; supr. variabilă: 6 mii km² (iarna) și 12 mii km² (vara). Adâncime mică și ins. numeroase.

DONICI, Alexandru (Alecu) (1806–1865, n. com. Bezin, Orhei, Basarabia), fabulist român. Satirizează cu umor moravurile sociale ale vremii („Fabule"). Traduceri din Pușkin.

DONICI, Andronache (c. 1760–1829), jurist și om de stat român. Adept al iluminismului. Unul dintre autorii Codului Calimah.

DONICI, Leon (1887–1926, n. Chișinău), scriitor român. Stabilit la Paris (din 1924). A susținut drepturile românilor asupra Basarabiei. Nuvele („Floare amară") și romane („Noul seminar"), memorialistică.

DONICI, Nicolae (1874–1956, n. Chișinău), astronom român. M. de onoare al Acad. (1922). Cercetări asupra eclipselor de Soare, efectuate în diverse țări de pe glob (Spania, Indonezia, Cambodgea ș.a.), și asupra luminii zodiacale (Sahara, 1946).

DÖNITZ, Karl (1891–1980), amiral german. Comandant suprem al marinei militare a Germaniei naziste (1943–1945); unul din promotorii războiului submarin. Succesor al lui Hitler în funcția de președinte al Reichului (mai 1945); a negociat capitularea Germaniei. Judecat la Nürnberg pentru crime de război; condamnat la 10 ani închisoare.

DÓNIȚĂ (< scr.) s.f. **1.** Cofă. **2.** Vas din doage de lemn, în care se adună laptele muls.

DONIZETTI, Gaetano (1797–1848), compozitor italian. Autor de opere întemeiate pe cultul belcanto-ului („Lucia di Lammermoor", „Elixirul dragostei", „Fiica regimentului", „Don Pasquale").

DONJÓN (< fr.) s.n. Turnul principal al unui castel medieval, bine întărit pentru a rezista unui asediu îndelungat.

DON JUAN, personaj legendar, tipul seducătorului orgolios și cinic. Conturat pentru întâia oară în piesa „Seducătorul din Sevilla" de Tirso de Molina, a inspirat numeroase alte opere literare și muzicale (de Molière, Mozart, Byron, G. B. Shaw ș.a.).

DONNE, John (1572–1631), poet, teolog și predicator englez. Reprezentantul cel mai important al școlii „metafizice" („Cântece și sonete").

DONÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. **1.** S.m. Element chimic tri- sau pentavalent, introdus ca impuritate într-un semiconductor, capabil să producă apariția electronilor liberi în masa acestuia (ex. stibiu, fosfor, arseniu). **2.** Adj. (Despre atomi) Care poate ceda electroni.

DONOSE 1. Vasile (n. 1929, București), muzicolog român. Critică muzicală, lucrări muzicologice. **2. Ruxandra D.** (n. 1964, București), mezzo-soprană română, fiica lui **D. (1)**. Voce amplă, cu sonorități catifelate, calități actoricești. Deschidere stilistică amplă. Repertoriu de operă (de la Händel la R. Strauss) și vocal-simfonic.

DONOVAN (pe numele adevărat *Donovan Leitch*) (n. 1946), cântăreț britanic de folk-rock. Cântece cu mesaj mistic și pacifist („Catch The Wind", „Sunshine Superman", „Mellow Yellow").

don QUIJOTE DE LA MANCHA v. **Quijote de la Mancha.**

DONSKOI DMITRI IVANOVICI v. **Dmitri Ivanovici Donskoi.**

DONSKOI, Mark Semionovici (1901–1981), regizor și scenarist rus. Ecranizări după Gorki: trilogia autobiografică, „Foma Gordeev", „Mama".

DOOLITTLE, Hilda (pseud.: *H.D.*) (1886–1961), poetă americană. Stabilită în Anglia (1911). A evoluat de la *imagism* către o expresie mai discursivă („Trandafiri roșii pentru bronz").

DOORS (The), grup american rock. Constituit în 1965 de Jim Morrison, Ray Manzarek, Robbie Krieger și John Densmore. Muzică de o modernitate atemporală, profundă, bazată pe structura de blues. Voce charismatică a solistului. Teme sumbre (reptile, obsesia morții). Discografie selectivă: „The Doors", „Waiting For The Sun", „Morrison Hotel".

DOP (< săs.) s.n. **1.** Piesă cilindrică sau tronconică de plută, de cauciuc etc., cu care se astupă sticlele, flacoanele etc. ✦ Piesă metalică specială folosită pentru închiderea unei conducte terminate cu mufă. **2.** Sculă metalică în formă de ogivă fixată la extremitatea unei tije, fiind folosită la fabricarea țevilor. **3.** (EXPL. PETR.) *D. de cimentare* = piesă introdusă într-o coloană care se cimentează și care împiedică amestecarea cimentului cu noroiul de foraj. **4.** Bucată de lemn pusă la capătul de sus al fluierului, lăsând o mică deschizătură pentru suflat.

DOPÁJ (< fr.) s.n. Dopare, doping.

DOPAMINĂ (< fr.) s.f. Catecolamină cu rol important de neurotransmițător în procese cerebrale (inclusiv cele legate de atenție, învățare, experiențe asociate cu sentimentul de satisfacție); niveluri foarte ridicate de d. pot fi asociate cu psihozele și schizofrenia. Precursor al adrenalinei și noradrenalinei.

DOPÁRE (< fr., engl.) s.f. **1.** Folosirea unor excitante înainte de o probă sportivă; interzisă prin regulamente. Sin. *dopaj, doping*. **2.** Introducere deliberată a unor impurități în rețeaua unui material semiconductor în scopul modificării proprietăților.

DÓPING (cuv. engl.) s.n. Dopare, dopaj.

DOPPLER, Christian (1803–1853), fizician și matematician austriac. A descoperit variația frecvenței undelor sonore când sursa se deplasează față de observator. A prevăzut că un efect similar are loc și în cazul luminii (v. și *Fizeau*).

DOR (lat. *dolus* din *dolere* „a durea") s.n. Dorință puternică de a vedea pe cineva sau ceva drag; nostalgie **(2)**. ✦ Stare sufletească cu fond afectiv complex, în care sunt prezente o tristețe discretă, deseori fără obiect precis, aspirații nedefinite împletite cu așteptări. Motiv permanent specific creației folclorice românești, în care apare și cu sensul „suferință provocată de dragoste". ✧ Expr. *Dor de ducă* = dorință puternică de a călători. ✧ Loc. *Cu dor* = duios; cu pasiune.

DORA D'ISTRIA (pseud. *Elenei Ghica,* căsătorită Koltsoff-Massalski) (1828–1888, n. București), scriitoare română de limbă franceză și italiană. Cercetătoare a folclorului balcanic, a situației femeii („Des femmes par une femme"); studii și cercetări politice și sociale, unele privitoare la români pentru a face cunoscute realitățile românești în Apus („La nationalité Roumaine d'après les chants populaires").

DORATI, Antal (1906-1988), dirijor și compozitor american de origine ungară. Stabilit în S.U.A. în 1947. Repertoriu vast (integrală Haydn, impune muzica lui Bartok, Stravinski).

DORCHESTER, oraș în Marea Britanie (Anglia central-sudică); 15,1 mii. loc. (1991). Centru antic *Durnovaria* devine apoi *Doracestria;* menționat documentar în 989. Amfiteatrul preroman Maumbury Rings, biserica normandă St. George.

DORDEA, Toma (n. 1921, sat Bungard, jud. Sibiu), inginer român. Acad. (1994). A elaborat modelul matematic ce are la bază linearizarea proceselor din mașinile electrice.

DORDOGNE, afl. dr. al Garonnei, la N de Bordeaux; 472 km. Izv. din Masivul Central Francez. Formează cu Garonne, la Oc. Atlantic, estuarul Gironde.

DORDRECHT, oraș în SV Olandei, pe Maas; 119,9 mii loc. (1993). Șantiere navale. Ind. aeronautică, chimică, alim., de prelucr. a lemnului. Biserică (sec. 13–15). Muzee. Fundat (1008), a fost, din 1203, reședința conților de Holland.

DORÉ, Gustave (1832–1883), pictor, desenator și litograf francez. Temperament romantic, a ilustrat cu o inepuizabilă fantezie operele lui Rabelais, Cervantes, Dante, La Fontaine, Balzac ș.a.

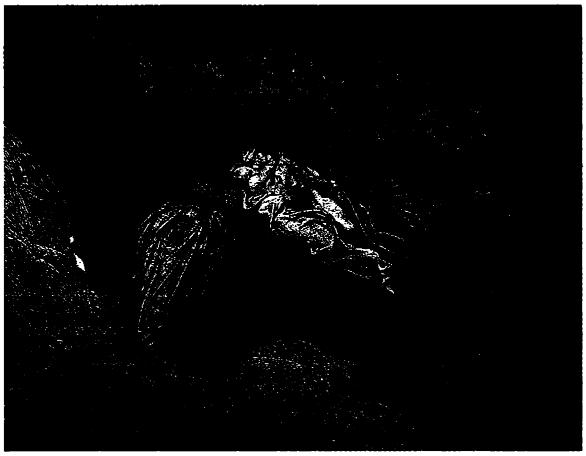
Gustave Doré: „Infernul"

DORGELÈS, Roland (pseud. lui *Roland Lecavelé*) (1886–1973), scriitor francez. A evocat lumea artistică a vremii sale şi cel de-Al Doilea Război Mondial („Cruci de lemn").

DORÍ vb. IV tranz. **1.** A fi stăpânit de dorința de a avea, de a face ceva; a năzui, a tinde la ceva. ✧ Expr. *A fi de dorit* = a fi necesar. *A lăsa de dorit* = a avea lipsuri. ✦ A vrea, a intenționa. **2.** A-i fi dor de cineva sau de ceva. **3.** A ura.

DORIA, familie patriciană genoveză, aparținând partidului ghibelin. Mai important, **Andrea D.** (1466–1560), amiral şi om politic. A eliberat, în 1528, Genova de sub dominația franceză, dând o Constituție prin care a consfințit instaurarea republicii oligarhice a patriciatului.

DÓRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la dorieni. ✧ *Ordin d.* = unul dintre cele trei ordine de arhitectură antică greacă, caracterizat prin coloane robuste, fără bază şi cu capitel simplu. V. ordin **(5).** ✦ (Despre elemente arhitectonice) În ordin doric. **2.** (MUZ.; despre modul antic grecesc) Cu finala pe sunetul *mi*, având profil descendent; (modul medieval european) cu finala pe sunetul *re*, având profil ascendent.

DORIÉNI (< fr.) s.m. Populație care a migrat din NV Pen. Balcanice (unde se opriseră la începutul milen. 2 î.Hr.) şi stabilită în Pelopones, în Grecia insulară şi în Asia Mică (Dorida), în sec. 12–11 î.Hr. Invazia d. a marcat declinul culturii miceniene.

DORÍNȚĂ s.f. pl. **1.** Tensiune sufletească intensă având ca scop obținerea lucrului dorit; năzuință, aspirație. ✦ (Concr.) Lucru care formează scopul tensiunii. **2.** Poftă; voie. **3.** Atracție erotică. **4.** Deziderat.

DORKING (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de găini, foarte bună producătoare de carne, originară din Anglia, având o greutate medie de 3,5–5 kg.

DOR MĂRUNT, com. în jud. Călăraşi; 6 925 loc. (2008). Herghelie.

DORMÉZĂ (< fr.) s.f. Canapea îngustă, fără spătar, de obicei cu căpătâi, pe care se doarme.

DORMÍ (< lat.) vb. IV intranz. **1.** A se găsi în stare de somn. ✦ Fig. A fi mort. **2.** A rămâne peste noapte undeva; (pop.) a mânea. **3.** A mocni, a se afla ascuns.

DORMITÁ (< lat.) vb. intranz. A dormi uşor şi întrerupt, a ațipi; a moțăi, a picoti.

DORMITÓR (< lat.) s.n. **1.** Cameră de dormit. **2.** Mobilă specială pentru camera de dormit.

DORN (< germ.) s.n. **1.** Sculă în formă de tijă cilindrică sau conică, având multiple utilizări în tehnică. **2.** Priboi[1] **(1).**

DORNA 1. Râu, afl. dr. al Bistriței moldoveneşti la Vatra Dornei; 50 km. Izv. din N M-ților Călimani. **2. Depresiunea** sau **Țara Dornelor,** depr. în Carpații Orientali, încadrată de munții Suhard, Bârgău, Rarău, Giumalău, Călimani şi Bistrița, drenată de Bistrița cu afl. ei. Supr.: 450 km^2. Relief deluros, cu alt. între 800 şi 1 000 m. Expl. forestiere, de min. de mangan şi turbă. Izv. minerale. Stațiuni balneoclimaterice (Vatra Dornei, Şaru Dornei).

DORNA-ARINI, com. în jud. Suceava, în depr. Dornelor; 3 012 loc. (2008).

DORNA CANDRENILOR, com. în jud. Suceava, pe Dorna; 2 999 loc. (2008). Rezervația naturală 12 apostoli (200 ha) în Parcul Național m-ții Călimani. Expl. de andezite. Prelucr. lemnului şi a laptelui. Izv. minerale. Stație de îmbuteliere a apelor minerale.

DORNEŞTI, com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 4 502 loc. (2008). Morărit.

DORNIER, Claude (zis Claudius) (1884–1969), constructor german de avioane. În 1914, a fundat propria firmă de construcții aeronautice, în care a realizat peste 150 de tipuri de avioane.

DOROBÁNȚ (germ. *Drabant*, prin magh.) s.m. **1.** (În Transilvania, în sec. 15) Pedestraş mercenar cunoscut sub numele de *trabant*. **2.** (În a doua jumătate a sec. 16, în Țara Românească şi Moldova) Ostaş pedestru din corpul de slujitori militari. **3.** (La pl.) (După 1832, în Țara Românească) Formațiune militară teritorială de factură populară (2/3 călări, 1/3 pedeştri); după anul 1859, a fost extinsă şi în Moldova, unde se numeau *darabani*. **4.** (La pl.) (Între 1872 şi 1891) Trupe de infanterie teritorială, care au avut un rol însemnat în Războiul pentru Independență. După 1891, au fuzionat cu infanteria permanentă.

DOROBANȚI, com. în jud. Arad; 1 675 loc. (2008).

DOROBANȚU 1. Com. în jud. Călăraşi, pe Mostiştea; 3 005 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Tulcea, în pod. Babadag; 1 584 loc. (2008). Expl. de calcar.

DOROHOI, municipiu în jud. Botoşani, pe Jijia; 31 701 loc. (2004). Expl. de argile. Constr. de maşini; prelucr. lemnului, conf. şi tricotaje, prod. de corpuri pentru iluminat, de sticlărie pentru menaj, de porțelan şi alim. (preparate din carne, brânzeturi). Muzeu de ştiințele naturii; muzeul memorial „George Enescu". Biserica Sf. Nicolae Domnească (1495), ridicată de Ştefan cel Mare, cu picturi interioare din 1522–1525. Menționat documentar ca târg în 1407; punct de vamă din 1408. Municipiu din 1994.

DOROLȚ, com. în jud. Satu Mare; 3 536 loc. (2008).

DORPAT, denumirea germană a oraşului estonian *Tartu*.

DÖRPFELD, Wilhelm (1853–1940), arheolog şi arhitect german. Director al Institutului Arheologic German din Atena (1887–1911), colab. al lui *H. Schliemann* la săpăturile de la Troia. A condus cercetările de la Olimpia, Pergam, Tirint.

DORSÁL, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.f. **1.** Adj. Referitor la reg. unui organism situată, la majoritatea animalelor, cel mai departe de suportul pe care stau de obicei; la vertebrate, în lungul coloanei vertebrale. La om şi la alte mamifere bipede, cu poziție verticală, parte a corpului îndreptată către spate (posterioară). **2.** S.f. (GEOMORF.) *D. oceanică* = sistem muntos subacvatic.

DORSALA ATLANTICĂ, cel mai lung lanț muntos submarin de pe Terra, ce se întinde din Islanda până în Antarctica; lungime: 16 100 km; lățime max.: 805 km. Alt. max.: Mt. Pico (arh. Azore) 7 198 m submers şi 2 320 m emers. Vulcanism intens.

DORSALIZÁRE (după fr.; {s} lat. *dorsum* „spate") s.f. Dezvoltare anormală a ultimei vertebre cervicale, apofizele transverse formând o pereche suplimentară de oase care comprimă nervii şi vasele, determinând tulburări.

DORSEY, Thomas A. (1900–1993), compozitor american. Părintele muzicii *gospel*, în care a îmbinat tradițiile africane cu învățături creştine. A organizat primul festival gospel.

DORSEY, Thomas (Tommy) (1905–1956), trombonist şi dirijor american de jazz. Principal exponent al erei swing.

D'ORS Y ROVIRA, Eugenio (1882–1954), filozof, eseist şi scriitor spaniol. Proză scurtă şi eseistică în limba catalană („Moartea lui Isidro Nonell", „Glose"). Eseuri şi studii de critică de artă („Poussin şi El Greco", „Goya. Trei ore în Muzeul Prado"). Lucrări filozofice („Aporiile lui Zenon").

DORTICÓS TORRADO, Osvaldo (1919–1983), jurist şi om politic cubanez. Comunist. Preşedinte al Republicii Cuba (1959–1976).

DORTMUND, oraş în Germania, în bazinul Ruhr, port pe canalul Dortmund-Ems; 589,2 mii loc. (2002). Centrul financiar şi industrial al Ruhrului. Ind. carboniferă (huilă), siderurgică, chimică şi constr. de maşini. Fabrici de bere. Monumente din sec. 13–15. Muzee. Universitate. Menționat din c. 885, fost oraş liber imperial (1220–1803) şi membru al *Hansei*.

DORTMUND–EMS, Canalul ~, canal navigabil în Germania, care leagă Westfalia cu porturile M. Nordului, trecând prin Münster şi Dortmund. Lungime: 272 km. Deschis navigației (1899).

DOS (lat. *dossum*) s.n. **1.** Partea de dinapoi a unui lucru sau a unei ființe. ✧ Loc. *În dosul* = în spatele... ✦ Şezut, fund. **2.** Partea mai puțin arătoasă a unui lucru. 3. Partea de dinăuntru a unei haine. **4.** *Dosul mâinii* = partea din afară a mâinii.

DOSÁR (după fr. *dossier*) s.n. Actele privind un litigiu, o problemă etc.; îmbrăcăminte de carton, în care se țin aceste acte. ✧ Expr. *A închide dosarul* = (despre un organ juridic) a da o hotărâre prin care se pune capăt litigiului, fără a se fi procedat la soluționarea lui în fond; a clasa. *A pune la dosar* = a nu da curs (unei cereri); *fig.* a da uitării.

DOSÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) ascunde. ✦ Tranz. A fura.

DOSITEI FILITTI (1734–1826), mitropolit al Țării Româneşti (1793–1810). A înființat Episcopia Argeşului (1793); a întemeiat la Bucureşti o şcoală de preoți. Şi-a lăsat averea pentru opere de binefacere.

DÓSNIC, -Ă adj. (Despre locuri, străzi, clădiri etc.) Retras, lăturalnic, izolat.

DOSOFTEI (numele monahal al lui *Dimitrie Barilă*) (c. 1624–1693, n. în ținutul Sucevei), cărturar, poet şi traducător român. Mitropolit al Moldovei (1671–1674 şi 1675–1686). A promovat introducerea limbii române în biserică; a instalat la Iaşi o tipografie, unde a tipărit în româneşte numeroase cărți bisericeşti. Creator al poeziei româneşti culte, a tradus şi prelucrat din slavonă „Psaltirea pre versuri tocmită" – prima mare operă în versuri, tipărită în româneşte –, precum şi alte lucrări religioase („Viața şi petrecerea svinților", „Octoih" ş.a.).

DOS PASSOS, John Roderigo (1896–1970), scriitor american. Unul dintre exponenții „generației pierdute", alături de Hemingway şi Fitzgerald. A cultivat romanul cu problematică socială („Manhattan Transfer", „Paralela 42", „Marile afaceri"); a introdus procedee literare inspirate de tehnica montajului de film (trilogia „S.U.A.").

DOSPEĂLĂ s.f. Faptul de a dospi; *(concr.)* plămădeală.

DOSPÍ (< scr.) vb. IV intranz. **1.** (Despre aluat) A se transforma într-o masă afânată, mărindu-şi volumul, datorită dioxidului de carbon sau amoniacului. **2.** (Despre alimente) A suferi un proces de fermentație care-i schimbă gustul, culoarea etc. **3.** (Despre unele materii organice) A fermenta în condiții de căldură, de umiditate etc.

DOS SANTOS, José Eduardo (n. 1942), om politic angolez. Preşedinte al Angolei (din 1979).

DOST MOHAMMAD KHAN, emir al Afghanistanului (1826–1863, cu o întrerupere între 1839 şi 1842). Fondatorul dinastiei Barakzay. A condus lupta împotriva încercărilor Marii Britanii de a cuceri Afghanistanul.

DOSTOEVSKI, Fiodor Mihailovici (1821–1881), scriitor rus. Frecventând cercul liberal al lui M.V. Petraşevski, este arestat şi condamnat la moarte, sentință comutată în deportare în Siberia (1850–1854), unde traversează o criză religioasă devenind credincios. Perioada detenției, evocată în „Amintiri din casa morților" şi „Însemnări din subterană", şi-a pus amprenta asupra întregii sale opere, caracterizată printr-un realism cu accente simbolice, vizionare, mistice, filozofice şi didactice. Față de condiția dramatică a omului supus agresiunii răului social şi moral, **D.** propune soluția creştină a mântuirii prin iubire, jertfă şi umilință („Crimă şi pedeapsă", „Adolescentul", „Idiotul", „Demonii", „Frații Karamazov").

DOŞTAT, com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 1 005 loc. (2008).

DOTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A utila, a înzestra o întreprindere sau o instituție cu cele necesare desfăşurării activității.

DOTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Privitor la dotă. ✧ *Regim d.* = Regulile privitoare la raporturile patrimoniale dintre soți, în timpul căsătoriei, în cazurile constituirii de dotă.

DOTÁT, -Ă adj. Înzestrat cu calități deosebite.

DOTÁȚIE (< fr.) s.f. Acțiunea de a dota; *concr.* mijloace puse la dispoziție prin dotare.

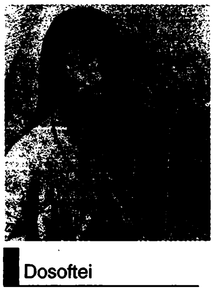

Dosoftei

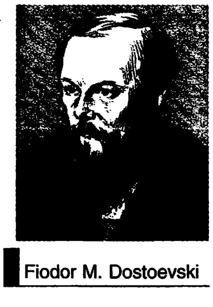

Fiodor M. Dostoevski

John Dos Passos

Sir Arthur Conan Doyle

DÓTĂ (< fr., lat.) s.f. (În unele țări) Bunuri pe care femeia căsătorită le aduce la căsătorie. V. *zestre*.

DOU, Gerrit (Gérard) (1613-1675), pictor olandez. Elev al lui Rembrandt. Scene de gen folosind tehnica clarobscurului („Femeia hidropică", „Bucătăreasa olandeză").

DOUAI, oraș în NV Franței, la S de Lille; 199,5 mii loc. (1999, cu suburbiile). Expl. de cărbune. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică, poligrafică, textilă și alim. Primărie (sec. 14), biserica Notre-Dame. Muzeu de pictură, castel (sec. 7). Colegiu. Aparține Franței (1667).

DOUALA, oraș în SV Camerunului, port la G. Guineii, pe estuarul fl. Wouri; 1,4 mil. loc. (1999). Prelucr. lemnului și metalelor; ind. alim., textilă. După cucerirea portugheză (1472), **D.** a devenit un însemnat centru al comerțului cu sclavi. Sub protectorat german (1884–1916) și francez (1919–1960). Cap. a coloniei Camerun (1940–1946).

DOUĂZÉCI num. card. Număr natural mai mare cu o unitate decât 19. ✧ (Cu o valoare de num. ord.) *Secolul douăzeci*.

DOUĂZÉCILEA, -ZÉCEA (< *douăzeci*) num. ord. (Precedat de articolul „al", „a") Situat între al nouăsprezecelea și al douăzeci și unulea.

DOUGLAS, oraș în V Marii Britanii, port la M. Irlandei, centrul ad-tiv al ins. Man (din 1869); 22,2 mii loc. (1991). Instrumente de precizie. Centru turistic balnear. Muzeul național Maux (1912).

DOUGLAS (< n.pr. *H.P. Douglas*) *Scara* ~ = scară elaborată în 1912, care ierarhizează cele 9 mărimi ale valurilor mării.

DOUGLAS, Donald Wills (1892–1981), inginer american. A proiectat și realizat mai multe tipuri de avioane transoceanice. Unul dintre pionierii proiectării și construcției navelor aerospațiale.

DOUGLAS, Jesse (1897–1970), matematician american. Lucrări importante de topologie. Medalia Fields (1936).

DOUGLAS 1. Kirk D. (pe numele adevărat *Issour Daniilovici Demski*) (n. 1916), actor american de teatru și film. Repertoriu variat („Ultimul tren din Gun Hill", „Discipolul diavolului", „Spartacus", „Van Gogh"). Premiul Oscar onorific: 1956. **2. Michael D.** (n. 1944), actor și producător american de film. Fiul lui **D. (1)**. („Străzile din San Francisco", „Ploaie neagră"). Premiul Oscar: 1988 („Wall Street").

DOUGLAS-HOME, Alexander Frederick, baron Home of the Hirsel (1903–1995), om politic britanic. Conservator. Prim-min. (1963–1964).

DOUMERGUE, Gaston (1863–1937), om politic francez. Radical-socialist. De mai multe ori ministru și prim-min. (1913–1914; febr.–nov. 1934). Președinte al Franței (1924–1931).

DOUSSAULT, Charles (prima jumătate a sec. 19), pictor, litograf și desenator francez. Portrete și peisaje cu subiect oriental. Acuarele și litografii pentru „Albumul moldo-valah". A călătorit prin Țările Române (1843–1844).

DOVÁDĂ s.f. 1. Fapt sau lucru care arată sau demonstrează ceva; mărturie **(2)**. 2. Mijloc de convingere, admis de lege, în vederea stabilirii adevărului (ex. înscris, interogatoriu, depoziție de martori, mărturisire, expertiză); probă **(2)**; rezultatul acestei înfățișări.

DOVE, Arthur (1880–1946), pictor american. Compoziții în spirit expresionist („Natura simbolizată") și suprarealist („Portretul lui Ralph Dusenberry").

DOVEDÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz. A demonstra, a proba. ✦ (DR.) A prezenta mijloacele de convingere cu ajutorul cărora se stabilește adevărul referitor la existența unui fapt juridic. **2.** Tranz. și refl. A (se) arăta, a (se) manifesta. **3.** Tranz. A învinge, a birui.

DOVER 1. Oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port militar și de călători la M. Mânecii; 104,5 mii loc. (2001). Șantier de reparații navale. Siderurgie. Stațiune turistică. Este legat prin feribot cu orașul *Dunkerque*, de pe coasta de NV a Franței. Muzeu. Cunoscut din epoca preromană sub numele de *Dubris*. Rol important, ca bază de lansare, în cele două războaie mondiale. **2.** V. **Pas de Calais.**

DOVJENKO, Aleksandr Petrovici (1894–1956), regizor și scenarist ucrainean de film. Clasic al cinematografului poetic al anilor '30–40. Filme: „Arsenal", „Pământ", „Ivan".

DOVLEÁC (< tc.) s.m. Denumire dată unor specii de plante anuale monoice din fam. cucurbitaceelor, cultivate ca plante alimentare sau furajere. Fructul este sferic sau oval, de dimensiuni mari; bostan.

DOVLECÉL s.m. Plantă anuală, monoică, din fam. cucurbitaceelor, cu tulpini scurte și ramificate în tufe mari, compacte *(Cucurbita pepo* var. *oblonga)*. Fructul, alungit-cilindric, este folosit în alimentație înainte de maturitate.

DOW-JONES (FIN.) Cel mai cunoscut indice bursier care reflectă evoluția medie a cursului acțiunilor tranzacționate la bursa din New York. Creat în 1897 de către Wall Street Journal.

DOWLAND, John (c. 1562–1626), lutist, interpret și compozitor englez. Compoziții pentru lăută, voce. Reprezentant al muzicii elisabetane.

DOWN (< n. pr. *J.L. Down*), *Sindromul* ~ = maladie cauzată de o aberație cromozomială, care determină handicap mintal și un aspect fizic caracteristic. Sin. *trisomie 21, mongolism*.

DOWNING STREET, stradă din Londra, unde, la nr. 10, se află reședința oficială a primului ministru (din 1735).

DOXOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *doxa* „părere, doctrină" + *grapho* „a scrie") s.m. (În Grecia antică) Autor specializat în culegerea și expunerea sistematică a opiniilor filozofilor.

DOXOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *doxa* „glorie" + *logos* „vorbire") s.f. Cântare liturgică de preamărire a lui Dumnezeu sau a lui Iisus Hristos.

DOYLE, Sir Arthur Conan (1859–1930), scriitor englez. Clasic al romanului polițist („O crimă ciudată", „Câinele din Baskerville", „Un studiu în roșu"). Creatorul personajului Sherlock Holmes, celebrul detectiv. Proză cu caracter științifico-fantastic („Lumea dispărută").

DOZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A determina proporția în care o substanță sau un material intră în compoziția unui compus sau a unui amestec. **2.** A fracționa, după o regulă, o cantitate dată dintr-o substanță. **3.** Fig. A folosi în proporții bine determinate.

DOZÁJ (< fr.) s.n. Proporție exprimată prin raportul maselor sau al volumelor dintre materialele ori substanțele din componența unui amestec.

DOZÁRE s.f. Acțiunea de a doza. ✧ (DR.) *Dozarea pedepsei* = determinarea concretă, de către judecător, a pedepsei aplicate infractorului, între limitele prevăzute de lege.

DOZATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care alimentează o instalație de prelucrare a unor amestecuri și care servește la porționarea substanțelor componente în cantități determinate.

DÓZĂ[1] (< fr., lat. m.) s.f. Cantitate determinată dintr-o anumită substanță. ✧ *D. toxică* = cantitatea minimă dintr-o substanță care produce intoxicație. *D. letală* = cantitatea minimă dintr-o substanță care provoacă moartea. *D. de radiații nucleare* = cantitatea de energie absorbită în unitatea de masă, într-un loc specificat al unui corp. Se măsoară în *rad*. *D. de expunere la radiații nucleare* = cantitatea de radiații (X sau γ) măsurată prin ionizarea produsă de radiațiile respective în aer. Se măsoară în *röntgen*.

DÓZĂ[2] (< germ.) s.f. **1.** Cutie izolată electric în interior, servind la protecția anumitor elemente ale instalațiilor electrice de joasă tensiune. **2.** *D. de înregistrare* = dispozitiv al instalațiilor de înregistrare a sunetelor, cu rol de *traductor* electromecanic și servind la tăierea rilei în discul pe care se face înregistrarea. *D. de redare* = traductor mecano-electric, care produce o tensiune electrică proporțională cu elongația oscilațiilor unui ac ce parcurge rilele disc de înregistrare.

DOZIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ansamblul metodelor de măsurare a dozelor de radiații.

DOZIMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *dosis* „dare" + *metron* „măsură") s.n. Instrument sau aparat pentru măsurarea dozelor de radiații.

DPA (*D*eutsche *P*resse-*A*gentur), principala agenție de presă din Germania. Înființată în 1949, cu sediul la Hamburg.

DRA sau DRAA, fl. în S Marocului; 1 150 km (curs permanent 200 km). Izv. din Atlasul Înalt, străbate numeroase oaze și se varsă în Oc. Atlantic. Irigații.

DRABBLE, Margaret (n. 1939), scriitoare engleză. Romane consacrate condiției femeii moderne („Tărâmurile aurului", „În plan intermediar").

DRAC (lat. *draco* „dragon, șarpe fabulos") s.m. **1.** (În diverse religii) Întruchipare a răului, mai marele peste *iad*, cel care îl îndeamnă pe om la păcat; demon, diavol, necuratul. **2.** Fig. Om crud, rău. ✦ Persoană deosebit de vioaie, isteață; poznaș. **3.** *Drac-de-mare* = pește teleostean, lung de 18–30 cm, cenușiu-roșiatic, cu corpul și capul comprimate lateral, botul scurt, ochii bulbucați și prima înotătoare dorsală formată din țepi veninoși *(Trachinus draco)*; dragon[2] **(1)**. Trăiește în Oc. Atlantic, M. Mediterană, M. Azov și în Marea Neagră.

DRACEA, com. în jud. Teleorman; 1 864 loc. (2008).

DRACÉNA subst. Gen de plante tropicale și subtropicale, cu c. 150 de specii, majoritatea arborescente, cu aspect de palmier; cultivate pentru aspectul decorativ al frunzelor lungi (până la 60 cm), cilindrice sau panașate, zebrate cu alb, alb-gălbui, alb-auriu *(Dracaena)*.

DRACHMANN, Olger (1846–1908), scriitor danez. Piese de teatru („Marinarii lui Strandley") și romane sociale („Pact cu diavolul"). Precursor al neoromantismului danez în poezie („Cântece la malul mării", „Corzi grave").

DRÁCILĂ (< sl.) s.f. Arbust spinos, răspândit în Europa, înalt de 1–3 m, cu frunze simple, dințate, uneori transformate în spini, flori galbene în raceme și fructe bace negre-roșietice (*Berberis vulgaris*); coaja conține alcaloizi amari cu acțiune colagenă, hipotensivă și vasodilatatoare.

DRACON (sec. 7 î.Hr.), legiuitor atenian. Codul său de legi pedepsea cu moartea cele mai neînsemnate delicte („legi draconice").

DRACÓNIC, -Ă (< germ.) adj. Foarte aspru.

DRACONÍTIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la linia ce unește punctele de intersecție (numite noduri) ale orbitei Lunii cu planul eclipticii. ✧ *Lună d.* (sau *draconică*) = intervalul de 27 de zile, 5 ore, 5 minute și 36 de secunde dintre două treceri succesive ale Lunii prin același nod.

DRACȘANI, iaz situat în C. Jijiei, pe cursul inferior al râului Sitna, pe terit. jud. Botoșani. Supr.: 440 ha. Importanță piscicolă și pentru irigații. Se mai numește *Sulița*.

DRACUL, numele popular al constelației *Dragonul*.

DRAG, -Ă (< sl.) adj., s.n. **1.** Adj. Iubit, scump. ✦ (Substantivat, fam.; la voc. sg.) Termen de afecțiune cu care ne adresăm unei persoane (bărbat sau femeie). 2. S.n. Iubire, dragoste.

DRAG (sec. 14), voievod din Maramureș, asociat fratelui său Balc. Fiul lui *Sas*. Ctitor al mănăstirii din *Peri*.

DRAGÁ (< fr.) vb. I tranz. A săpa cu dragele fundul unei ape și a îndepărta materialul rezultat, pentru înlesnirea navigației, a unor lucrări etc.

DRAGÁJ (< fr.) s.n. **1.** Acțiunea de a draga. **2.** Căutare sub apă a unor epave mici, a unor obiecte pierdute (ex. ancore) sau a vârfurilor de stâncă (nedescoperite prin sondaje). **3.** Operație de pescuire sau de distrugere a minelor marine dintr-o zonă de navigație.

DRAGALINA, com. în jud. Călărași; 8 563 loc. (2008). Reparații de mașini și utilaje agricole. Morărit.

DRAGALINA 1. Ion D. (1860–1916, n. Caransebeș), general român. Ofițer în armata austriacă, a demisionat în 1887 şi a trecut în România. În fruntea Armatei 1, a condus apărarea eroică de pe Jiu (1916), în cursul căreia a fost rănit mortal. 2. **Corneliu D.** (1887–1949, n. Caransebeş), general român. Fiul lui **D. (1).** A participat la campaniile din 1913, 1916–1918 şi 1941–1945; în calitate de comandant al Corpului 6 Armată, s-a remarcat pe Frontul de Est în bătăliile de la Odessa şi Stalingrad.

DRAGAVÉI s.m. Plantă erbacee perenă, răspândită în Eurasia şi America, de c. 50 cm înălţime, cu flori bisexuate, mici, verzui, cu frunze lanceolate de 10–20 cm lungime, cu margini încreţite, comestibile *(Rumex crispus)*. Sin.: *ştevie*.

DRÁGĂ (< fr.) s.f. **1.** Navă cu mijloace proprii de propulsie sau remorcată, având instalaţii de săpat sub apă şi de scos şi transportat materialul rezultat. **2.** Plasă de formă specială folosită în cercetări hidrobiologice pentru colectarea vieţuitoarelor de pe fundul apei sau pentru pescuit. **3.** *D. de mine* = aparatură tehnică de luptă cu care se curăţă minele dintr-o reg. a mării sau a unui fluviu.

DRAGFI, familie de nobili români din Transilvania, descendentă din *Drag*. A luptat pentru autonomia Bisericii ortodoxe din Maramureş şi a sprijinit traducerea de texte bisericeşti în limba română. Mai important: **Bartolomeu D.,** voievod al Transilvaniei (1493–1499). A sprijinit, în 1497, pe Ştefan cel Mare împotriva regelui polon Ioan Albert.

DRAGODANA, com. în jud. Dâmboviţa; 6 919 loc. (2008).

DRAGOMÁN (< ngr.) s.m. Interpret oficial în Orient; tălmaci. ✧ *Mare d.* = înalt dregător al Porţii Otomane, care se ocupa de relaţiile diplomatice cu statele europene.

DRAGOMIR (sec. 14), pârcălab al Cetăţii Dâmboviţa. În 1368 a înfrânt armata condusă de Nicolae Lackfi, voievodul Transilvaniei, care invadase Ţara Românească.

DRAGOMIR, Marcel (n. 1944, Câmpina), compozitor român de muzică uşoară. Activează şi ca saxofonist şi solist vocal. Şlagăre („Un albastru infinit"), muzică de scenă, musical-uri.

DRAGOMIR, Silviu (1888–1962, n. Gurasada, jud. Hunedoara), istoric şi om politic român. Acad. (1928). Secretar al Adunării Naţionale de la Alba Iulia (1918). Ministru în mai multe rânduri (1937–1940). Contribuţii la istoria medie şi modernă a românilor („Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu", „Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848–1849", „Avram Iancu").

DRAGOMIR, State (1870–1920, n. Coştangalia, Cahul, Basarabia), actor român. Profesor de mimică şi declamaţie la Conservatorul din Iaşi. A jucat la Teatrul Naţional din Iaşi.

DRAGOMIRESCU, Mihail (1868–1942, n. Plătăreşti, jud. Călăraşi), estetician şi critic literar român. M. de onoare al Acad. (1938). Director al revistei „Convorbiri critice". Partizan al autonomiei esteticului; cunoscut prin „teoria capodoperei". Promotor al unei concepţii estetice structurale („Ştiinţa literaturii").

DRAGOMIRESCU, Radu (n. 1944, C.A. Rosetti, jud. Tulcea), pictor român. Stabilit în Italia (1974). Peisaje nocturne, în care negrul este pus în valoare de lumina lunii („Frunze fără arbori", „Nod nocturn"). Compoziţii abstracte.

DRAGOMIREŞTI 1. Oraş în jud. Maramureş, pe Iza; 3 144 loc. (2008). 2. Com. în jud. Dâmboviţa, pe Dâmboviţa; 8 514 loc. (2008). Expl. de petrol. 3. Com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 2 477 loc. (2008). 4. Com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 5 044 loc. (2008).

DRAGOMIREŞTI-VALE, com. în jud. Ilfov, pe Dâmboviţa; 4 185 loc. (2008).

DRAGOMIRNA 1. Pod. Dragomirnei, subunitate a pod. Sucevei situată între Siret, la E, pod. Fălticeni, la S, şi Obcina Mare, la V, fragmentată de râul Suceava cu afl. săi. Alt. max.: 528 m (vf. Teişoara). 2. **Mănăstirea ~,** mănăstire de maici, situată în com. Mitocu Dragomirnei (jud. Suceava), ctitorie a mitropolitului Anastasie Crimca, cu Biserica Mare (având hramul Pogorârea Duhului Sfânt) construită în 1608–1609 şi Biserica Mică, zidită în 1602. Puternică incintă fortificată, din timpul lui Miron Barnovschi (1627), cu patru turnuri de apărare la colţuri şi un turn de poartă cu clopotniţă. Picturi murale interioare, executate în frescă, în stil bizantin (în naos şi altar). Jefuită de oastea lui Timuş Hmelniţki (în 1653) şi de tătari (în 1758). Muzeu cu colecţii de artă veche (broderii, cruci sculptate, obiecte de cult, „Tetraevangheliarul" lui Anastasie Crimca, scris în 1609 pe pergament şi decorat cu miniaturi).

Ion Dragalina

Mihail Dragomirescu

DRAGÓN¹ (< fr.) s.n. Piesă anexă a armelor albe de tăiere şi împungere (săbii, pumnale etc.), din bumbac, mătase, piele, fixată de mânerul armei. Folosit iniţial pentru ştergerea lamei, devine în epoca modernă un element decorativ.

DRAGÓN² (< fr.) s.m. **1.** (ZOOL.) Drac-de-mare. **2.** Monstru fabulos întruchipând forţele naturii, reprezentat de obicei cu gheare de leu, aripi de vultur şi coadă de şarpe; capul, de câine sau pisică, are o gură, cu multe limbi, pe care scoate foc. **3.** (HERALD.) Profilul unui chip omenesc, cu barbă formată din şerpi încolăciţi. **4.** (În trecut) Soldat din cavaleria de linie echipat pentru a lupta şi pedestru.

DRAGONUL *(Draco)*, constelaţie din emisfera boreală, între Ursa Mare şi Ursa Mică, compusă din stele puţin strălucitoare, dispuse într-un şir terminat cu un trapez. Numele popular: *Dracul*.

DRAGÓR (< fr.) s.n., s.m. **1.** S.n. Navă de luptă amenajată pentru curăţarea minelor depuse în mări sau fluvii. **2.** S.m. Muncitor care manevrează comenzile unei drage.

DRAGOSLAVELE, com. în jud. Argeş, pe Dâmboviţa; 2 411 loc. (2004). Expl. de calcare. Microhidrocentrală (7,6 MW). Prelucr. lemnului. Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1661) şi Înălţarea Domnului (1745). În Ev. Med., important punct de vamă al Ţării Româneşti. Teatrul unor lupte violente în Primul Război Mondial (oct. 1916).

DRÁGOSTE (< sl.) s.f. **1.** Afecţiune pentru cineva sau ceva; iubire. **2.** Sentiment de afecţiune faţă de o persoană de sex opus; amor. ✦ Concr. Fiinţă iubită. **3.** Legătură sexuală.

DRAGOŞ (sec. 14), voievod român din Maramureş. S-a remarcat în luptele împotriva tătarilor. A condus marca creată (c. 1352–1353) în NV Moldovei, cu centrul probabil la Baia.

DRAGOŞ, Coman (sec. 16), zugrav român din Iaşi. A integrat elemente stilistice ale artei occidentale fondului tradiţional autohton. Autor principal al picturilor bisericii Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul din Arbore (1541). Se impune prin formula compoziţională, supleţea desenului şi coloritul strălucitor.

DRAGOŞ, Lazăr (n. 1930, Usad, jud. Bihor), matematician român. M. al Acad. (1992). Lucrări în domeniile mecanicii fluidelor, magnetohidrodinamicii, magnetoelasticităţii, aerodinamicii.

DRAGOŞ VODĂ, com. în jud. Călăraşi, în Bărăgan; 2 924 loc. (2008).

DRAGU, com. în jud. Sălaj, în dealurile Clujului; 1 379 loc. (2008).

DRAGU, Teodor (1848–1925, n. Zăpodeni, jud. Vaslui), inginer român. Constructor de locomotive cu abur. Iniţiator al utilizării în ţară a locomotivelor care funcţionau cu combustibil lichid; a inventat (1887) un injector cu păcură.

DRÁHMĂ (< ngr.) s.f. **1.** Monedă de argint în Grecia antică. În Dobrogea şi în S Moldovei au circulat d. bătute la Histria (mijlocul sec. 5 î.Hr.). 2. (În unele ţări) Veche unitate de măsură pentru greutăţi.

DRAIS, Karl Friedrich, baron von Sauerbronn (1785–1851), inginer german. A construit un vehicul cu roţi care a precedat bicicleta (1816).

DRAJÉU (< fr.) s.n. **1.** Bomboană (colorată) cu miez din zahăr, creme etc., acoperit cu glazură de zahăr sau de ciocolată. **2.** Medicament în formă de pilulă, învelit în zahăr sau în ciocolată.

DRAJNA, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 5 626 loc. (2008). Pe terit. satului Drajna de Jos a fost descoperit un important depozit de obiecte de la sfârşitul Epocii Bronzului (sec. 13 î.Hr.), iar în satul Drajna de Sus, o aşezare dacică şi apoi romană. V. *Ramidava*.

DRAJÓN (< fr.) s.m. Lăstar crescut din rădăcină şi din care, prin înrădăcinare, se poate forma o nouă plantă.

DRAKE 1. Sir Francis D. (c. 1540–1596), navigator şi corsar englez. Amiral. A făcut, primul, după Magellan, ocolul Pământului (1577–1580). A luat parte activă la distrugerea flotei spaniole *Invincibila Armada* (1588); înnobilat de regina Elisabeta. 2. **Strâmtoarea ~,** str. maritimă între ins. Ţara de Foc şi ins. Shetland de Sud, care leagă Oc. Atlantic de Oc. Pacific; descoperită în 1578 de Fr. Drake. Lăţime: 1 140 km. Ad. max.: 5 248 m.

DRAM (< ngr.) s.n. **1.** (Înv.) Unitate de măsură pentru greutate şi capacitate, în Ţara Românească (3,18 g, respectiv 3,22 cm) şi în Moldova (3,23 g, respectiv 3,80 cm). **2.** Fig. Fărâmă, strop.

DRAMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la dramă sau la teatru. ✧ *Gen d.* = gen literar cuprinzând opere scrise în dialog şi menite a fi reprezentate pe scenă, cu conflict gradat, din ciocnirea intereselor şi sentimentelor personajelor. *Cronică d.* = prezentare critică, analitică a unei reprezentaţii teatrale. *Artă d.* = regulile privind punerea în scenă şi interpretarea operelor dramatice; dramă **(4)**. *Artist d.* = actor. ✦ (Despre voci) Cu sonoritate intensă, viguroasă, capabilă să exprime situaţii încordate (ex. tenor **d.**, soprană **d.**). **2.** Fig. Zguduitor, impresionant.

DRAMATÍSM (< rus.) s.n. **1.** Caracterul încordat al conflictului dintr-o operă dramatică. **2.** Fig. Caracterul zguduitor al unei lupte între sentimente, interese.

DRAMATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transforma o operă literară epică în operă dramatică. **2.** Fig. A imprima un caracter impresionant. ✦ (Ir.) A lua în tragic ceva neimportant.

DRAMATIZÁRE s.f. Acţiunea de a dramatiza. ✦ Concr. Naraţiune adaptată pentru a fi reprezentată pe scenă (adaptare scenică), transmisă la radio (adaptare radiofonică) sau la televiziune.

DRAMATÚRG (< fr.) s.m. Autor de opere dramatice.

DRAMATURGÍE (< fr.) s.f. Creaţiile dramatice aparţinând unui scriitor, unei literaturi naţionale, unei epoci sau genului în ansamblu.

DRÁMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Specie a genului dramatic caracteristică literaturii moderne. La origine, o îmbinare hibridă de elemente comice şi tragice, a evoluat în Renaştere spre o formă apropiată de teatrul modern; **d.** se defineşte ca specie în sec. 18 şi 19, ilustrând în construcţia caracterelor şi a conflictului complexitatea vieţii reale. În sec. 19, devine o specie proteică, înglobând o mare diversitate de forme de expresie.

Sir Francis Drake

2. *D. muzicală* (sau *lirică*) = (înv.) denumire dată spectacolului de operă. 3. Termen atribuit de R. Wagner operelor sale. 4. Artă *dramatică*. 5. Fig. Eveniment tragic; nenorocire. ✦ Frământare cu suferinţă morală.

DRANGIANA, reg. istorică antică în Orientul Mijlociu, prov. a Imp. Persan, apoi a Regatului Seleucid (azi în Iranul Oriental şi V Afghanistanului).

DRANG NACH OSTEN („marş spre răsărit"), expresie desemnând politica de cucerire germană între Elba şi Oder până spre ţărmurile Balticii (sec. 10-13), reluată de Hitler în cadrul planului său de creare a unui „spaţiu vital pentru germani".

DRANOV 1. Ostrov în Delta Dunării, între braţul Sf. Gheorghe, L. Razim şi Marea Neagră; 870 km^2. Presărat cu lacuri (L. Dranov, 2 062 ha) şi bălţi şi traversat de canalele Dranov şi Dunavăţ. 2. Grind maritim în SV ostrovului **D.** 3. Canal navigabil care uneşte braţul Sf. Gheorghe cu L. Razim, legat şi de canalele Dunavăţ şi Crasnicol.

DRAPÁ (< fr.) vb. I. 1. Tranz. A acoperi cu o draperie. ✦ A dispune artistic faldurile unei draperii sau cutele unui veşmânt. 2. Tranz. şi refl. (Despre actori) A (se) îmbrăca cu un veşmânt larg cu falduri.

DRAPÉL (< it.) s.n. Semn distinctiv al unui stat, al unei unităţi militare, al unei asociaţii etc., reprezentat printr-o bucată de pânză sau de mătase, într-una sau mai multe culori, prinsă de o lance de lemn şi având imprimată, uneori, o emblemă; steag. ✧ *D. de stat* = **d.** oficial al unui stat, a cărui descriere este prevăzută în Constituţie. D. naţional românesc a fost instituit la 14/26 iun. 1848, prin decret al Guvernului provizoriu. **D.** României, datând de la 1848, are trei benzi verticale egale, roşu, galben şi albastru (lângă lance). Proporţie: lăţimea = 2/3 din lungime.

DRAPER, Henry (1837-1882), astronom american. Contribuţii în domeniul astrofotometriei. A realizat prima fotografie a unui spectru stelar (1872, Vega). Autorul catalogului fundamental al spectrelor stelare, ce-i poartă numele.

DRAPERÍE (< fr.) s.f. Perdea grea de stofă, de catifea etc., cu falduri.

DRÁSTIC, -Ă (< fr.) adj. Foarte energic; brutal, vehement. ✦ Cu acţiune puternică şi rapidă.

DRAVA (DRAU), afl. dr. al Dunării, în aval de Osijek; 898 km. Izv. din Alpii Carnici, trece prin Austria, Slovenia şi formează pe o porţiune graniţa Ungariei cu Croaţia.

DRAVIDIÁN, -Ă, (< fr.) s.m., adj. 1. S.m. (La pl.) Grup de populaţii cu caractere intermediare între negrizi şi europizi; trăiesc în special în S Indiei, N statului Sri Lanka şi în Pakistan. 2. Adj. *Limbi dravidiene* = limbi vorbite de populaţiile d. Principalele *l. d.* sunt: tamil, malayalam, kanara, telugu.

DRĂCEA, Marin (1885-1958, n. Izvoru, jud. Giurgiu), inginer român. Fondatorul silvo-tehnicii moderne şi al primului institut de cercetări forestiere din România.

DRĂCOÁICĂ s.f. 1. Întruchipare feminină a răului, în special în basme. 2. (Fam.) Fată sau femeie isteaţă, vioaie, ispititoare.

DRĂCŞENEI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 1 947 loc. (2008). Muzeu sătesc.

DRĂGÁICĂ (< bg.) s.f. 1. V. **sânziană.** 2. (Art.) Vechi dans popular românesc, jucat de fete care evoluează în monom, şi melodia după care se execută; numele fiecărei executante a dansului. 3. Târg care se ţine la 24 iunie; *p. ext.* orice târg. 4. (La pl., în superstiţii) Zâne rele care ar desfigura oamenii; iele.

DRĂGAN, Aurel (n. 1938, sat Hunia, jud. Dolj), voleibalist român. Component al echipei României, campioană europeană (1963), şi al echipei „Rapid", câştigătoarea Cupei Campionilor Europeni (1961, 1963 şi 1965).

DRĂGAN, Constantin Iosif (1917-2008, n. Lugoj), jurist, economist şi publicist român. Stabilit în Italia. Lucrări de management şi marketing („Metodi di ricerche di mercato sul petrolio"), de istorie („Noi tracii"); memorialistică („Prin Europa").

DRĂGAN, Dida (n. 1947, Găeşti), cântăreaţă română de pop-rock. Stil pregnant, voce expresivă („Deschideţi poarta soarelui").

DRĂGAN, Gleb (n. 1920, Tatar Copceag, Basarabia), inginer român. Acad. (2004). Studii şi cercetări asupra supratensiunilor, descărcărilor corona. Lucrări privind calculul regimurilor tranzitorii pentru diferite circuite electrice şi metodele probabilistice de analiză a unor regimuri tranzitorii.

DRĂGAN, Mircea (n. 1923, Gura Ocniţei, jud. Dâmboviţa), regizor român de film. Ecranizări şi evocări istorice („Neamul Şoimăreştilor", „Columna", „Ştefan cel Mare. Vaslui 1475") în anii '60-'70.

DRĂGANU, com. în jud. Argeş, în piemontul Cotmeana; 1 868 loc. (2008). Expl. de petrol.

DRĂGANU, Nicolae (1884-1939, n. Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud), filolog, lingvist, lexicograf şi istoric literar român. Acad. (1939). Studii de onomastică, de sintaxă istorică şi descriptivă („Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei", „Istoria sintaxei"), de lexicologie şi de istorie a literaturii române din Transilvania.

DRĂGANU, Tudor (n. 1912, Năsăud), jurist român. M. de onoare al Acad. (2003). Contribuţii în dreptul administrativ („Actele de drept administrativ") şi în dreptul constituţional („Structures et institutions constitutionnelles des pays Européens", „Drept constituţional şi instituţii politice").

DRĂGĂNESCU, Mihai Corneliu (n. 1929, sat Făget, jud. Prahova), inginer român. Acad. (1990). Fondatorul şcolii româneşti de dispozitive electronice. A condus primul program de informatizare a economiei naţionale (1965-1971). Cercetări în domeniul electronicii corpului solid („Procese electronice în dispozitive semiconductoare de circuit"). Lucrări de filozofie („Informaţia materiei").

DRĂGĂNESCU, State (1891-1964, n. sat Ohaba, jud. Mehedinţi), medic român. Elev şi colaborator al lui Gh. Marinescu. Studii şi lucrări asupra neuroinfecţiilor, neurovirozelor, encefalitei virotice, sclerozei laterale amiotrofice („Encefal şi glande endocrine").

DRĂGĂNEŞTI 1. Com. în jud. Bihor, pe Crişul Negru; 2 941 loc. (2008). 2. Com. în jud. Galaţi, pe Bârlad; 6 035 loc. (2008). 3. Com. în jud. Neamţ; 1 852 loc. (2008). 4. Com. în jud. Prahova, în C. Gherghiţei; 5 087 loc. (2008).

DRĂGĂNEŞTI DE VEDE, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 210 loc. (2008).

DRĂGĂNEŞTI-OLT, oraş în jud. Olt, pe stg. văii Oltului; 12 349 loc. (2008). Expl. de argilă. Hidrocentrală (53 MW). Filatură de bumbac; produse chimice şi alim., de conf. şi tricotaje. Centru viticol. Atestat documentar în 1526. Declarat oraş în 1968.

DRĂGĂNEŞTI-VLAŞCA, com. în jud. Teleorman, pe Câlniştea; 4 366 loc. (2008). Reparaţii de maşini şi utilaje agricole; mobilă. Piscicultură.

DRĂGĂŞANI, municipiu în jud. Vâlcea, pe dr. Oltului; 20 449 loc. (2008). Expl. de pietrişuri şi nisipuri. Hidrocentrală (45 MW). Prelucrare a maselor plastice şi a lemnului, textile şi conf. Centru al unei importante arii viticole (podgoria D.). Produse alim. Muzeu memorial „I.G. Duca". Muzeul viei şi vinului. Muzeu de artă şi etnografie. Menţionat ca sat în 1535. Aici, la 7 iun. 1821, în urma unei sângeroase bătălii, eteriştii au fost înfrânţi de armata otomană. Declarat municipiu în 1995.

DRĂGESCU, Mariana (n. 1912, Craiova), aviatoare română. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pilot militar în cadrul Grupului aerotransport şi sanitar. Numeroase competiţii aeriene în ţară şi în străinătate.

DRĂGEŞTI, com. în jud. Bihor, în dealurile Crişanei; 2 503 loc. (2008). Rezervaţia naturală calcarele tortoniene de la Tăşad (0,4 ha).

DRĂGHICEANU, Matei (1844-1939, n. Târgovişte), inginer român. M. de onoare al Acad. (1933). Pionier al cercetărilor de geologie aplicată şi de geologie dinamică din România. Autor al primei hărţi geologice a României la scara 1: 800 000 şi al primei hărţi de soluri din România (pentru jud. Mehedinţi).

DRĂGHICEANU, Virgil (1879-1974, n. Târgovişte), istoric român. A studiat vechile monumente arhitectonice; săpături arheologice la Curtea de Argeş („Curtea domnească din Argeş...", „Palatele lui Constantin Brâncoveanu").

DRĂGHICENI, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 1 904 loc. (2008).

DRĂGHICESCU, Dumitru (1875-1945, n. sat Zăvoieni, jud. Vâlcea), filozof, sociolog şi diplomat român. Promotor al neoliberalismului. A considerat că evoluţia omenirii este determinată de „idealul creator", destinul ei depinzând, deopotrivă, de ştiinţă şi credinţă („Le problème du déterminisme social", „Din psihologia poporului român").

DRĂGHICI, Alexandru (1919-1993, n. Tisău, jud. Buzău), om politic român. Comunist. Ministru adjunct (1951) şi apoi titular (1952-1965) la Interne, **D.** a fost unul dintre principalii organizatori ai politicii de represiune brutală a opozanţilor anticomunişti. În 1968, a fost înlăturat din funcţiile de partid şi de stat.

DRĂGHICI, Dorina (1922-1994, n. Craiova), cântăreaţă română de muzică uşoară. Timbru cald, sensibilitate. Numeroase şlagăre („Drum bun", „Prieten drag").

DRĂGOESCU, Şerbana (n. 1943, Craiova), artist decorator român. Tapiserii într-o viziune plastică înnoitoare, tratate ca suprafeţe-covor sau obiecte tridimensionale, în game cromatice subtil valorificate („Spre lumină", „Spirala").

DRĂGOEŞTI 1. Com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 905 loc. (2008). 2. Com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 2 223 loc. (2008).

DRĂGOI, Sabin (1894-1968, n. sat Selişte, jud. Arad), compozitor şi folclorist român. M. coresp. al Acad. (1955). Promotor al şcolii naţionale bazată pe folclorul autentic. Opere („Kir Ianulea", „Năpasta"), oratorii („Constantin Brâncoveanu"), lucrări simfonice şi vocal-simfonice, instrumentale, coruri. Pionier al culegerilor ştiinţifice de folclor românesc.

DRĂGOIEŞTI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 2 542 loc. (2008).

DRĂGOIU, Ioan (1878 sau 1879-1941, n. Caransebeş), anatomist şi medic veterinar român. A editat primul tratat de histologie din literatura medicală română.

DRĂGOTEŞTI 1. Com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 2 319 loc. (2008). 2. Com. în jud. Gorj, în Piemontul Getic; 2 707 loc. (2008). Expl. de lignit.

DRĂGULESCU, Coriolan Şt. (1907-1977, n. Vărădia, jud. Caraş-Severin), chimist român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul chimiei anorganice; cercetări în chimia analitică („Analiza volumetrică", „Teoria şi practica măsurii *p*H-ului").

DRĂGUŞ, com. în jud. Braşov; 1 180 loc. (2008).

DRĂGUŞENI 1. Com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 2 775 loc. (2008). 2. Com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 5 680 loc. (2008). Rezervaţia naturală pădurea Fundeanu (53,2 ha). Mănăstirea Adam (sec. 17). 3. Com. în jud. Iaşi; 1 591 loc. (2008). 4. Com. în jud. Suceava, pe Moldova; 2 636 loc. (2008). Han (sec. 18); biserică de lemn (1780).

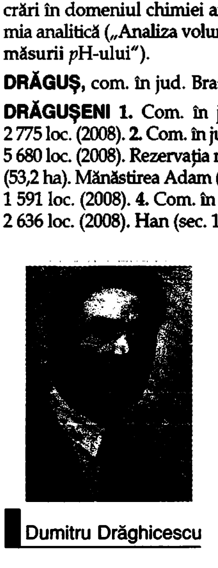

Dumitru Drăghicescu

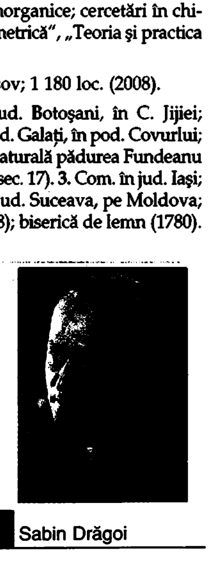

Sabin Drăgoi

DRĂGÚȚ, -Ă adj., s.m. și f. I. Adj. Frumușel. ✧ Expl. *A fi drăguț* (*cu* sau *față de cineva*) = a fi gentil, serviabil. **II.** S.m. și f. **1.** (Fam.; la voc.) Termen alintător cu care cineva se adresează unei persoane. **2.** Iubit, ibovnic.

DRĂGUȚ, Vasile (1928–1987, n. Craiova), istoric și critic de artă român. Lucrări asupra artei medievale românești („Pictura murală în Transilvania", „Dicționar enciclopedic de artă medievală românească") și a celei moderne („Șirato", „Dărăscu").

DRĂGUȚESCU, Eugen (1914–1993, n. Iași), pictor și grafician român. Stabilit în Italia (1940). Peisaje citadine, portrete („C. Brâncuși", „S. Celibidache"), care se disting printr-un joc sensibil de linii. Abordează arta abstractă („Mișcare în spațiu").

DRĂGUȚEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 5 255 loc. (2008).

DRĂMUÍ vb. IV tranz. A măsura, a socoti, a împărți cu chibzuință; a cumpăni **(1)**.

DRĂNIC, com. în jud. Dolj, în C. Desnățuiului; 2 843 loc. (2008).

DRÂMBĂ (< ucr.) s.f. Instrument muzical popular, în Moldova și Ucraina, sprijinit pe dinți, alcătuit dintr-o sârmă de fier îndoită ca o potcoavă și prevăzut cu o lamă elastică de oțel; sunetul este produs prin ciupirea lamei și modularea cu ajutorul buzelor.

DRÂMBĂ, Constantin (1907–1997, n. sat Borșani, jud. Bacău), astronom și matematician român. Acad. (1990). Studii asupra proprietăților calitative ale sistemelor de ecuații diferențiale. Contribuții în mecanica cerească privind ciocnirile duble și triple imaginare din problema celor trei corpuri. Cercetări asupra mișcării Pământului.

DRÂNCENI, com. în jud. Vaslui, pe Prut; 4 697 loc. (2008). Expl. de nisipuri (Albița). Ape minerale (Băile Drânceni), indicate în tratarea afecțiunilor reumatice, digestive, ginecologice.

DRDA, Jan (1915–1970), scriitor ceh. Nuvele de evocare dramatică a rezistenței antifasciste a cehilor și slovacilor („Baricada mută").

DREÁVĂ (< sl.) s.f. 1. Vergea care trece prin mosorul alergătoarei **(3)**. **2.** Unealtă cu care plăpumarul bate lâna. 3. Chingă cu șipci transversale care întărește aripa unei mori de vânt.

DREGĂTÓR s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Demnitar la Curtea domnească, având atribuții administrative, militare și judecătorești; unii erau membri ai Sfatului domnesc. Principalii **d.** erau: *vornicul, logofătul, vistierul, banul, spătarul.*

DREGĂTORÍE s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Demnitatea de dregător.

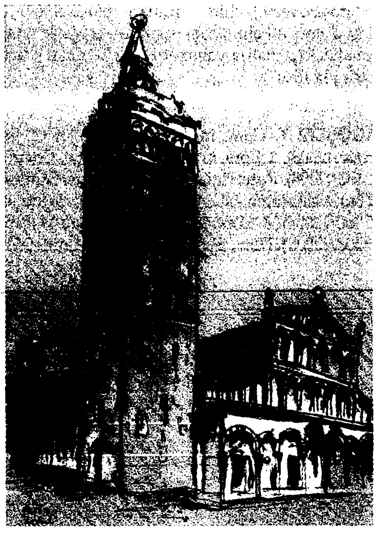
Eugen Drăguțescu: „Domul din Pistoia"

DRÉGE (lat. *dirigere*) vb. III tranz. **1.** A readuce în stare bună; a repara. ✧ Expr. *A-și drege glasul* (sau *vocea*) = a tuși pentru a-și limpezi vocea. ✦ Fig. A îndrepta o nedreptate. **2.** A pune la cale; a aranja, a ticlui. ✧ Expr. *A face și a drege* = a face în așa fel încât lucrurile să iasă bine; (ir.) a face caz de o acțiune întreprinsă. **3.** A potrivi gustul unei mâncări. ✦ A falsifica o băutură.

DREISER, Theodore (1871–1945), scriitor american. Romane naturaliste ilustrând problemele sociale ale Americii industriale („Financiarul", „Sora Carrie", „O tragedie americană" – capodopera sa).

DREN (< fr.) s.n. **1.** (HIDROT.) Conductă subterană sau canal deschis, pentru colectarea și evacuarea apei de infiltrație, coborârea nivelului pânzei de apă dintr-un teren sau colectarea apei dintr-o pânză subterană. ✦ *D. contrafort* = șanțuri amenajate la suprafața unui taluz, pentru drenarea apelor și consolidarea terenului. **2.** (CONSTR.) Strat de piatră spartă, în spatele unui zid de sprijin ori deasupra unei bolți de pod sau de tunel, destinat să colecteze apa de infiltrație. 3. (NAV.) Conductă de oțel montată pe fundul unei nave, pentru colectarea apei drenate din santine. **4.** (MED.) *Tub de d.* = tub de cauciuc, aluminiu, sticlă etc. cu care se efectuează drenarea **(4)**. *Meșă de d.* = fâșie de tifon, sterilizată, uscată, utilizată pentru drenare **(4)**.

DRENÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (TEHN.) A colecta și a îndepărta apa de pe teren, din santinele unei nave etc. cu un dren **(1, 2, 3)**. **2.** (MED.) A efectua o drenare **(4)**.

DRENÁJ (< fr.) s.n. **1.** Lucrare hidrotehnică, destinată desecării și consolidării unui teren. ✦ *Mașină de d.* = mașină pentru executarea canalelor deschise de drenare. **2.** (GEOGR.) Colectare, de către rețeaua hidrografică, a apelor provenite din precipitații. **3.** Drenare **(1. 4)**.

DRENÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a drena; drenaj **(1, 2, 3)**. **2.** Deplasare a țițeiului din zăcământ spre gaura de sondă. **3.** *Drenarea metanului* = procedeu artificial de degazare a unui zăcământ de cărbuni, constând în executarea unor lucrări pentru canalizarea gazului metan. **4.** (MED.) Tratament pentru îndepărtarea secrețiilor dintr-o plagă cu ajutorul tuburilor sau al meșelor de dren; drenaj **(3)**.

DREPNÉLE (< lat.) s.f. pl. Păsări mici, insectivore, din familia *Apodide*, cu c. 80 de specii, bune zburătoare; își fac cuibul în crăpături și firide cu saliva proprie care se întărește imediat în contact cu aerul.

DREPT^{1} (lat. *directus*) adv. **1.** (Urmat de determinări locale) În linie dreaptă, fără ocol; direct **(3)**. **2.** Exact. *Drept în fața casei.*

DREPT^{2}, DREÁPTĂ (lat. *directus,* cu unele sensuri după fr. *droit*) adj., prep., s.n. **I.** Adj. **1.** Care merge de la un punct la altul fără ocol. *Drum drept.* ✦ (MAT.; despre o linie) Care unește două puncte din spațiu pe drumul cel mai scurt dintre ele. (Substantivat f.) Linie dreaptă^{2} **(I. 1)**, prelungită în ambele părți până la infinit. ✧ *Drepte coplanare* = **d.** ce aparțin aceluiași plan. ✦ *Unghi d.* = unghi format de două **d.**^{2} **(I. 1)** perpendiculare una pe cealaltă. *Cilindru d.* = cilindru ale cărui generatoare sunt perpendiculare pe baze. *Prismă d.* = prismă ale cărei muchii laterale sunt perpendiculare pe baze. **2.** (Despre haine) Cu o croială simplă, fără cute. **3.** (Despre lucruri) Vertical. ✦ (Despre terenuri înclinate) Aproape vertical; abrupt. ✦ (Despre oameni) Neadus de spate. ✦ (Despre litere, și subst.). De tăietură verticală. **4.** Orizontal, neted. **5.** Fig. Potrivit adevărului: echitabil, cinstit. ✧ *Parte d.* = parte care se cuvine cuiva în mod legal la o împărțire. *Luptă d.* = luptă corp la corp, fără arme și fără înșelătorii. ✦ (Adverbial) În conformitate cu dreptatea; corect. **6.** Fig. (Despre oameni) Cinstit, integru. ✧ *Drept-credincioși* (și subst.) = denumire dată celor care fac parte din Biserica creștină ortodoxă. **7.** Fig. (Substantivat, f.; în viața politică). Orientare politică susținând libertatea individului în materie de economie și protejând proprietatea și diviziunile de clasă. **II.** Prep. **1.** (Introduce un complement indirect) În loc de..., în calitate de... *M-a luat drept altcineva.* **2.** (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru. **III.** S.n. (DR.) **1.** Regulile/normele juridice care reglementează conduita oamenilor în relațiile sociale, într-o colectivitate politic determinată, susceptibile de a fi impuse prin forța coercitivă a statului *(d. obiectiv/ pozitiv)*. **D.** se împarte în *d. public* și *d. privat,* iar fiecare, în ramuri. **2.** Posibilitate, prerogativă, recunoscută de dreptul obiectiv unei persoane fizice sau juridice, de a avea o conduită și de a pretinde altei/altor persoane o anumită comportare corespunzătoare, constând în îndeplinirea obligației corelative de a da, de a face sau de a nu face ceva, care poate fi impusă prin forța de constrângere a statului *(d. subiectiv).* ✦ *Drepturi fundamentale ale cetățenilor* = drepturi esențiale pentru existența, formarea și afirmarea personalității omului și pentru asigurarea participării active la viața publică, recunoscute și garantate de Constituție. Pot fi clasificate în *d. social-economice, d. și libertăți social-politice, d. inviolabilității.* **3.** Știință care studiază **d.** obiectiv și **d.** subiective. ✧ Loc. *De drept* = în temeiul legii; de la sine, fără pronunțarea unei hotărâri judecătorești; *fig.* firesc.

DREPTÁR s.n. Riglă sau scândură, cu muchiile perfect drepte, folosită în construcții pentru trasare sau pentru verificarea suprafețelor plane.

DREPTÁTE s f. **1.** Valoare etică și juridică, în funcție de care se aprobă sau se dezaprobă relațiile sociale și raporturile juridice, normele juridice și hotărârile organelor juridice; echitate. ✦ Tradițional, una din cele patru virtuți cardinale, de recunoaștere a drepturilor cuiva, de acordare a ceea ce i se cuvine în mod legitim.

DREPTATEA, cotidian al Partidului Național-Țărănesc. Apare la București (1927–1938, 1944–1947). Directori: Virgil Madgearu, Constantin Gongopol, Mihai Ralea, Ion Livianu, N. Carandino. Printre colaboratori: I. Vinea, Sergiu Dan, P. Pandrea, P. Zarifopol, P. Andrei, Ș. Cioculescu, Vl. Streinu. A reapărut, săptămânal, din 1990 (cu întreruperi).

DREPTUL, revistă juridică apărută la București (1871–1944, cu întreruperi); reapare din 1990.

DREPTÚNGHI s.n. (MAT.) Patrulater cu toate unghiurile drepte și laturile opuse egale.

DREPTÚNGHIC, -Ă adj. (Despre figuri geometrice) Care posedă unul sau mai multe unghiuri drepte (ex. triunghi **d.**).

DREPTUNGHIULÁR, -Ă adj. De forma dreptunghiului; rectangular.

DREPTURI SPECIALE DE TRAGERE (D.S.T.), instrument monetar internațional cu rol de unitate de cont și de rezervă, emis de *F.M.I.* începând cu anul 1970 și alocate sub formă de credit țărilor membre ale F.M.I. în scopul sprijinirii acestora pentru depășirea dificultăților financiare legate de plata unor datorii externe. Valoarea **D.S.T.** se calculează pe baza unui coș valutar.

DRES^{1} s.n. **1.** Acțiunea de a drege și rezultatul ei. **2.** Fard.

DRES^{2} (< engl.) s.n. Piesă vestimentară compusă din ciorapi lungi și chilot, purtată de femei și copii; ciorapi-pantalon.

DRESÁ^{1} (< fr.) vb. I tranz. **1.** A învăța, a deprinde un animal să execute anumite mișcări, anumite comenzi. **2.** Fig. (Peior). A deprinde pe cineva să se comporte într-un anumit fel.

DRESÁ^{2} (< fr.) vb. I tranz. (Despre un organ). A întocmi un act oficial (ex. un proces-verbal).

DRESÁJ (< fr.) s.n. **1.** Totalitate a acțiunilor întreprinse pentru a dresa un animal în diverse scopuri. Ex. *d. canin* pentru disciplinare sau în scopuri utilitare (protecție și pază, vânătoare, însoțirea nevăzătorilor, salvarea victimelor unor dezastre, depistarea de droguri și explozibili etc.). **2.** Disciplină sportivă ecvestră în care calul și călărețul execută o serie de mișcări specifice.

DRESDA (DRESDEN), oraș în E Germaniei, centrul ad-tiv al landului Saxonia, port pe Elba; 681,9 mii loc. (2002, cu suburbiile). Centru ind. (constr. de mașini, mecanică fină, optică, aparataj electronic, țesături; produse din faianță și alim.) și cultural (institute de învățământ superior, de cercetări științifice, biblioteci, muzee, teatre), numeroase monumente arhitectonice, mai ales în stil baroc (palatele Zwinger și Albertinum; Frauenkirche, Hofkirche, sec. 18). Galeria de pictură (Pinacoteca) din palatul Zwinger, întemeiată în 1711–1722, este una dintre cele mai valoroase colecții de pictură din lume. Atestat documentar din 1216, orașul a devenit capitală a Saxoniei (sec. 16–19) și reședință regală (1806–1918). Aici s-a încheiat, la 25 dec. 1745, Tratatul de pace între Prusia, Saxonia și Austria; Prusia recunoaște *Pragmatica Sancțiune,* primind în schimb

Theodore Dreiser

Carl Theodor Dreyer

Silezia. Distrus aproape în întregime de bombardamentele britanice și americane în 13–14 febr. 1945 (135 000 morți). – **Bătălia de la ~** = bătălie încheiată cu victoria lui Napoleon I asupra armatelor austriece, rusești și prusiene conduse de K.P. Schwarzenberg (26–27 aug. 1813).

DRESÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Specialist în dresura animalelor.

DRESSLER, Franz Xaver (1898–1981), organist și dirijor ceh. Stabilit în Germania. Activitate concertistică internațională. Din 1922, organist la Catedrala din Sibiu, a dezvoltat școala românească de orgă.

DRESÚRĂ (< germ.) s.f. Spectacol de circ alcătuit din figuri executate de animale dresate sub conducerea unui dresor.

DRÉȚE s.f. Specie de nufăr subtropical, cu flori de c. 10 cm diametru; relict terțiar, ocrotit prin lege; floare de tău; lotus; nufăr termal. Întâlnită în pârâul și lacul Pețea cu ape termale de lângă Oradea *(Nymphaea lotus* var. *thermalis)*.

DREYER, Carl Theodor (1889–1968), cineast danez. Clasic al cinematografiei mondiale. Rigoare tematică și stilistică („Dezmoșteniții", „Vampir", „Patimile Ioanei d'Arc", „Ziua mâniei").

DREYFUS, Alfred (1859–1935), ofițer francez, de origine evreu. Acuzat într-un proces celebru (*Afacerea D.*) și condamnat pe nedrept pentru spionaj și înaltă trădare (1894). Grațiat (1899) și reintegrat în armată (1906). Decorat cu Legiunea de Onoare. Afacerea **D.** a provocat un imens scandal în opinia publică franceză și internațională.

DREZÍNĂ (< fr. {i}; n. pr. *Drais*) s.f. Vehicul mic și ușor de cale ferată, acționat manual sau cu motor, pentru transportul unui număr mic de persoane.

DRIBLÁ (< fr., engl.) vb. I tranz. și intranz. A conduce mingea prin lovituri scurte cu piciorul (la fotbal), cu mâna (la handbal, baschet) sau cu crosa (la hochei) pentru a înșela și a trece de adversar.

DRÍBLING (< engl.) s.n. (SPORT) Procedeu de înaintare, prin driblarea adversarului.

DRIC (< magh.) s.n. **1.** Subansamblurile din față și din spate ale unei căruțe, legate de osii, și pe care se sprijină podul acesteia. **2.** Car mortuar. **3.** (Pop.) Punct culminant al zilei, al nopții, al unui anotimp, al unei acțiuni.

DRIDU 1. Com. în jud. Ialomița, pe Ialomița; 3 416 loc. (2008). Conf. și tricotaje. **2.** Cultură aparținând populației autohtone dezvoltată în sec. 8–11, pe terit. României, denumită astfel după așezarea eponimă din sec. 10–11. Răspândită pe o arie largă în spațiul carpato-dunărean.

DRIFTER (cuv. engl.) s.n. Navă pescărească pentru pescuitul marin de larg.

DRIFTERS (The), grup vocal american de soul și rhythm and blues. Constituit în 1953, în jurul lui Clyde McPhatter. Repertoriu de pop și gospel („Money Honey", „Save The Last Dance For Me", „Up On The Roof").

DRIMBA 1. Ovidiu D. (n. 1919, sat Margine, jud. Bihor), eseist și istoric literar român. Autor al lucrării „Istoria culturii și civilizației". Traduceri. **2. Vladimir D.** (1924–2003, n. Lugașu de Jos, jud. Bihor), lingvist și filolog român. Frate cu **D. (1).** Specialist în turcologie și lexicografie („Sintaxe comane", „Codex Cumanicus"). Editor al operei lui I. Heliade-Rădulescu.

DRIN (DRINI), râu în Albania, format din unirea **D.** Negru și a **D.** Alb; 280 km. Se varsă în golful **D.** al M. Adriatice.

DRINA, râu, afl. dr. al Savei; 320 km. Izv. din masivul Durmitor (Alpii Dinarici) și străbate o reg. muntoasă de pe terit. Muntenegrului, Bosniei și Herțegovinei și Serbiei, formând, pe cursul inferior, granița dintre ultimele două state.

DRINCEA, râu, afl. stg. al Dunării; 72 km. Izv. din V piemontului Bălăciței și străbate C. Blahniței. Curs intermitent. Se mai numește *Corlățel*.

DRINFELD, Vladimir (n. 1954), matematician ucrainean. Cercetător la Institutul de Fizică Tehnică din Harkov. Cercetări de fizică matematică și teoria numerelor. Medalia Fields (1990).

DRIOPITÉC (< fr. {i}; {s} gr. *dryo-* „stejar" + *pithekos* „maimuță") s.m. Maimuță antropomorfă, bipedă, arboricolă, cu membrele anterioare mai lungi decât cele posterioare și dentiție asemănătoare cu a gorilei și a omului. A trăit în Europa, Asia și Africa în timpul Miocenului, fiind considerat strămoșul comun al antropoidelor și hominidelor *(Dryopithecus)*.

DRÍȘCĂ (< bg.) s.f. Unealtă manuală sau mecanizată pentru netezirea tencuielii, betonului.

D'RIVERA, Paquito (n. 1948), saxofonist cubanez de jazz. Combinație de post-be-bop și ritmuri cubaneze, solo sau în grup („Tico Tico").

DROÁIE (cuv. autohton) s.f. Mulțime, ceată; buluc **(2)**. ✧ Loc. *Cu droaia* = în număr mare.

DROB (< bg., **4–6** rus., ucr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Bucată mare. **2.** S.n. Măruntaie de miel; mâncare preparată din măruntaie de miel tocate, învelite în prapur sau în foaie de aluat. **3.** S.n. Cutia teascului de vin. **4.** S.m. Arbust din fam. fabacee, înalt de 1,5–2 m, cu flori galbene și păstăi lungi, turtite *(Sarothamnus scoparius)*. **5.** S.m. Nume dat arbuștilor din genul *Cytisus*, fam. fabacee, cu frunze trifoliate, flori dispuse în racem și fructe păstăi.

DROBETA-TURNU SEVERIN, municipiu în SV României, reșed. jud. Mehedinți, port pe stg. Dunării, la ieșirea acesteia din defileu; 107 279 loc. (2008).

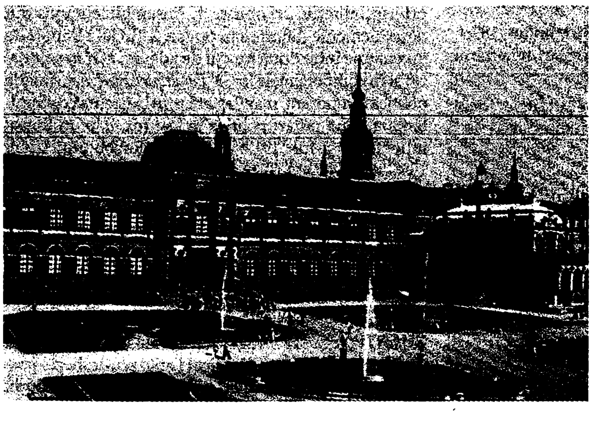
Dresda. Palatul Zwinger

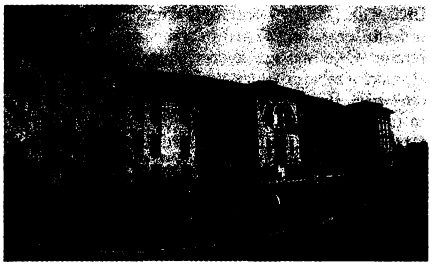
Drobeta-Turnu Severin
Muzeul Regiunii Porțile de Fier

Rezervațiile naturale: Gura Văii-Vârciorova (305 ha), Fața Virului (6 ha), Cracu Găioasa (5 ha) și Cracu Crucii (2 ha), toate în Parcul Național Porțile de Fier. Termocentrală. În colab. cu Iugoslavia, în această zonă s-a construit (1964–1971) nodul hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier I cu cea mai mare hidrocentrală (1 050 MW – centrala de pe malul românesc) din România. Șantier naval, uzină de vagoane, anvelope, celuloză și hârtie, tricotaje și conf., aparate de măsură și control, mat. de constr. (var, la Gura Văii), de prelucr. lemnului, alim. Parcul trandafirilor. Muzeu cu secții de istorie, științele naturii, artă, etnografie. Cetatea Ada-Kaleh a fost strămutată pe ins. Șimian, în imediata apropiere a municipiului. Monumente: ruinele Podului lui Traian; ruinele castrului roman Drobeta și ale termelor romane; vestigiile cetății medievale a Severinului (sec. 13–14), cuprinzând și fundațiile a două biserici romanice (sec. 13). Mănăstirea recent construită alături de ruinele bisericii mănăstirii Vodița, întemeiată înainte de 1374 de Nicodim (în satul Vârciorova). Pe locul actualului oraș, în Antic. a existat așezarea dacică *Drobeta*, unde, în 101–102 d.Hr., împăratul Traian a înființat un important centru militar și politic, rămas sub stăpânire romană până în sec. 3, perioadă în care așezarea a fost ridicată la rang de municipiu (121 d.Hr.) de împăratul Adrian și la rang de colonie (193 d.Hr.) de Septimiu Sever. În Ev. Med., menționat documentar în 1233, sub denumirea de *Severin*. Cetatea medievală „Castrum Zeurini", citată în *Diploma Ioaniților* din 1247, a fost distrusă de turci în 1524. În 1833, orașul a fost reconstruit după planurile arhitectului francez Xavier Vilacrosse. Municipiu din 1968. Denumirea actuală din 15 mai 1972.

DROBÍȚĂ (< *drob*) s.f. Arbust mic (30–60 cm) din fam. fabacee, cu frunze lanceolate și flori galbene, dispuse în racem *(Genista tinctoria)*; părțile aeriene ale plantei sunt utilizate la vopsit în galben-intens, portocaliu, verde.

DROBUȘÓR s.n. Plantă erbacee perenă din fam. brasicacee, cu flori galbene, dispuse în racem, fructe silicve și frunze albăstrui *(Isatis tinctoria)*; florile sau planta întreagă sunt utilizate pentru vopsit în galben.

DROG (< fr.) s.n. (În sens larg) Substanță care, introdusă în organism, poate modifica una sau mai multe dintre funcțiile sale (medicament, alcool, tutun, stupefiant ș.a.). ✦ (În sens retrâns) Substanță care acționează asupra funcțiilor psihice și poate provoca, prin utilizare repetată, o stare de *dependență*. După tipul de acțiune asupra sistemului nervos se deosebesc *stimulente*, care oferă impresia unui surplus de energie (amfetamine, cocaină, euforizante), *deprimante*, care induc stări de relaxare (barbiturice, tranchilizante, opiacee), psihedelice sau halucinogene (LSD, canabis în doză mare, mescalină). ✧ *D. de mare risc* = substanță care afectează intens funcțiile psihice și poate determina toxicomanii degradante, cu alterare marcată a integrării sociale (heroină, opiu, ecstasy ș.a.) V. și *stupefiant*.

DROGÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A-(și) administra stupefiante, cu consecințe nefaste asupra organismului.

DROGHERÍE (< fr., germ.) s.f. Unitate care comercializează articole de parfumerie și de toaletă, precum și articole farmaceutice.

DRÓJDIE (< sl.) s.f. **1.** (La pl.) Ciuperci microscopice unicelulare, saprofite sau parazite, din clasa ascomicetelor. Cele mai multe specii provoacă fermentația alcoolică a zaharurilor (ex. drojdia de bere: *Saccharomyces cerevisiae*), fiind folosite în ind. alim., farmaceutică și ca furaj. ✧ *Drojdii selecționate* = rase de d. folosite la fermentarea mustului din care se prepară vinuri superioare; fermenți selecționați. ✦ Preparat industrial din **d.** de bere, întrebuințat pentru dospirea aluatului. Sin. *levuri*. **2.** Substanță depusă dintr-un lichid pe fundul vasului. ✦ (Spec.) Zaț de cafea. **3.** Rachiu din d. de vin. **4.** Fig. Rămășiță, urmă. **5.** Fig. (La sg.) Elemente declasate, corupte, ale unei societăți; pleavă **(2)**.

DROLERÍE (< fr.) s.f. (În arta medievală) Reprezentare decorativă, sculptată sau pictată, cu caracter grotesc sau satiric.

DROMADÉR (< fr.) s.m. Cămilă cu o singură cocoașă *(Camelus dromadarius)*. Trăiește în N Africii și SV Asiei, în prezent numai în stare domestică; este folosită la transport.

DROMICHAITES (DROMIHETE) (sec. 4-3 î.Hr.), conducătorul unei uniuni de triburi geto-dacice din stg. Dunării. A purtat lupte cu diadohul *Lisimah*, pe care l-a înfrânt (300-292 î.Hr.).

DROMOMANÍE (< fr.; {s} gr. *dromos* „alergare" + *mania* „nebunie") s.f. Simptom întâlnit la unii bolnavi psihici, constând din îndelungi și repetate deplasări fără scop, datorită unui impuls patologic de a merge.

DRÓPGOL (< engl.) s.n. (La rugbi) Lovitură de picior efectuată imediat după ce mingea a atins pământul; lovitură de picior căzută.

DRÓPIE (< bg.) s.f. Pasăre de stepă, bună alergătoare, una dintre cele mai mari păsări din Europa (lungă de 85–115 cm), cu penajul spatelui galben-ruginiu, pântecele și pieptul albe, capul și gâtul sur-deschis (*Otis tarda*). În prezent este considerată dispărută din cea mai mare parte a vechiului areal, inclusiv din România. *D. mică* = spurcaci.

DROPS (< engl., germ.) s.n. Bomboană sticloasă, simplă sau cu adaosuri.

DRÓSEL (< germ.) s.n. Bobină electrică folosită pentru blocarea curenților electrici care au frecvența superioară unei anumite valori; bobină de șoc.

DROSOFÍLĂ (< fr.; {s} gr. *drosos* „rouă" + *philod* „iubitor") s.f. *Musculiță* de oțet.

DROSOMÉTRU (< fr.; {s} gr. *drosos* „rouă" + *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea cantității de rouă, pe principiul cântăririi unui corp înainte și după ce se depune roua.

DROSTE-HÜLSHOFF, Annette von (1797–1848), scriitoare germană. Poeme de inspirație religioasă și epice („Ultime daruri").

DROȘCĂ (< ucr.) s.f. (Înv.) Trăsură mică, pe arcuri, descoperită; birjă.

DROUHET, Charles (1879–1940, n. Bârlad), istoric literar român de origine franceză. Studii despre influența franceză asupra operei lui C. Conachi, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri („Vasile Alecsandri și scriitorii francezi"), Al. Macedonski.

DROYSEN, Johann Gustav (1808–1884), istoric, filolog și om politic german. Specialist în istoria Antic. („Istoria lui Alexandru cel Mare", „Istoria elenismului"); a introdus noțiunea de *elenism*.

DR. PETRU GROZA v. **Ștei.**

DRUC, Mircea (n. 1941, sat Pociumbeni, Bălți, Basarabia), economist și om politic român. Prim-min. (1990–1991) al Republicii Moldova. Președinte al Partidului Național al Reîntregirii (din 1991).

DRUCKER, Peter (1909–2005), economist american de origine austriacă. Specialist în management și în analiza mecanismelor economice actuale („Practica managementului", „Inovația și sistemul antreprenorial").

DRUG (< scr.) s.m. **1.** Bară de fier sau de lemn, cu diverse întrebuințări. **2.** Par gros care zăvorăște o ușă sau o poartă. **3.** Fiecare dintre cele două lemne groase, sprijinite pe câte două picioare, alcătuind corpul războiului de țesut. **4.** Punct de broderie prin care se obțin linii pline.

DRÚGĂ (< scr.) s.f. Fus mare pentru tors fuiorul din care se face urzeala pentru lăicere, saci etc.

DRUÍD (< fr., lat.) s.m. (În Antic., în Galia, Britannia și Irlanda) Preot celt. Formau o clasă sacerdotală a cărei influență politică, socială și juridică a scăzut după cucerirea romană. Credeau în metempsihoză, practicau sacrificiile omenești etc.

DRUM (< bg.) s.n. **1.** Cale de comunicație terestră, construită dintr-o fâșie de teren amenajată special (pietruită, pavată sau asfaltată); elementele principale ale unui **d.** sunt: *infrastructura*, cuprinzând terasamente, poduri și lucrări de consolidare și de asanare (diguri, ziduri de sprijin etc.), și *suprastructura*, cuprinzând corpul drumului (calea), acostamentele sau trotuarele și benzile laterale. ✧ *D. de strajă* = (înv.) amenajare în interiorul unei fortificații, la nivelul meterezelor. *D. modernizat* = **d.** care are calea protejată de o îmbrăcăminte rutieră permanentă. *D. de acces* v. *acces* **(1)**. *D. de coloană* = **d.** amenajat sumar pentru deplasarea trupelor. *D. de halaj* (sau *de edec*) = (înv.) cale în lungul unui curs de apă, rezervată circulației mijloacelor de tracțiune (oameni, autovehicule, locomotive) care remorchează ambarcații. *D. de fier* = cale ferată. ✦ Rută, itinerar. **2.** Călătorie. ✦ Cursă; (la pl.) umblet încoace și încolo; alergătură. **3.** Traseu. ✧ *D. navigabil* = traseu pe care-l pot urma navele fără pericolul de a atinge fundul sau stâncile din apă. *D. maritim* = traseul parcurs de nave, pe mări și oceane, determinat de condițiile de navigație (distanțe minime, siguranță maximă de navigație etc.). *D. aerian* = traseu al unei linii aeriene, marcat prin instalații (radiofaruri, semnalizări la sol etc.), asigurând dirijarea avioanelor pe timp cu vizibilitate redusă. (BIOL.). *D. de migrație* = traseu efectuat de unele viețuitoare primăvara și toamna. **4.** (FIZ.) Traiectorie. ✧ *D. optic* = produsul dintre distanța parcursă de lumină într-un mediu transparent și indicele de refracție al acestuia. ✦ *Drumul liber mediu* = valoarea medie a distanței parcurse între două schimbări succesive de direcție ale unei molecule în gaz. 5. Unghiul format de o direcție de referință cu direcția urmată de o aeronavă, orizontal. Se numește și *unghi de drum*. **6.** (MAT.) Reprezentarea parametrică a unei curbe. 7. Înșiruire de muchii, în care fiecare muchie apare o singură dată, iar trecerea de la una la alta se face printr-un nod comun.

DRUMEȘ, Mihail (pseud. lui *M. Dumitrescu*) (1901–1982, n. Ohrida, Macedonia), scriitor român. Romane de mare popularitate, aducând în prim-plan frământări ale tinerilor („Elevul Dima dintr-a șaptea", „Invitație la vals").

DRUMÉȚ, -EÁȚĂ s.m. și f. Persoană care călătorește (pe jos); călător.

DRUMEȚÍE s.f. Călătorie; turism **(1)**.

DRUMEV, Vasil (c. 1838–1901), prelat și scriitor bulgar. Mitropolit de Tărnovo (din 1884) sub numele de *Clement*. Autor al dramei „Ivanko, ucigașul lui Asan I", considerată prima operă dramatică din literatura bulgară.

DRUMLÍN (< fr. {i}) s.n. Formă pozitivă de relief de origine glaciar-acumulativă, cu contur eliptic, din reg. marginale ale vechii calote glaciare continentale.

DRUMMOND, Sir Eric, viconte de Strathalan (1876–1951), diplomat britanic. Primul secretar general al Societății Națiunilor (1919–1933).

DRUMUÍRE s.f. (TOPOGR.) Ridicare a datelor unei suprafețe prin măsurarea unghiurilor succesive.

Ion Druță

DRUON, Maurice (pe numele adevărat *Druon Samuel*) (n. 1918), scriitor francez. Romane istorice („Regii blestemați") și de factură socială („Marile familii"). M. de onoare al Acad. Române (1996).

DRUPACÉE (< fr.) s.f. pl. (BOT.) Sâmburoase.

DRÚPĂ (< fr., lat.) s.f. Fruct indehiscent, cu mezocarpul cărnos, colorat, și endocarpul dur, cu sclereide, formând sâmburele (ex. caisa).

DRUȚĂ, Ion (n. 1928, Horodiștea, Soroca), scriitor român. M. de onoare al Acad. (1990). Nuvele („Dor de oameni") și romane lirice („Clopotnița") despre satul moldovean tradițional. Piese de teatru („Casa cea mare"); eseuri.

DRÚZĂ (< fr.) s.f. **1.** (MINER.) Agregat mineral, format din cristale de minerale în formele lor de cristalizare proprii. **2.** (BOT.) Grupare de cristale de oxalat de calciu în formă de stea, care apare în diferite țesuturi vegetale (în scoarță, măduvă etc.).

DRÚZI s.m. pl. Sectă șiită constituită în timpul califului fatimid al-Hakim (996–1021), considerată de extremiștii ismaeliți o manifestare a Divinității (c. 500 000 de adepți în Iordania, Liban, Siria și Israel).

DRYDEN, John (1631–1700), dramaturg, poet și critic literar englez. Părintele criticii literare engleze („Eseu asupra poeziei dramatice"). Creatorul tragediei eroice („Regina indienilor"). Poeme satirice („Absalom și Achitophel").

DRYGALSKI, Erich von (1865–1949), geograf, geofizician și explorator german. Cercetări în Groenlanda (1891–1893), Antarctica (1901–1903), Spitsbergen (1910–1912). După 1930, călătorii de explorare în Siberia.

D.S.T. v. **Drepturi speciale de tragere.**

DUÁL (< fr., lat.) s.n. Număr gramatical pe care unele limbi îl disting de singular și de plural pentru a arăta că numele sau verbul se referă la două exemplare dintr-o speță, alcătuind o pereche. ✦ (Adjectival; MAT.) Referitor la două noțiuni matematice de aceeași natură obținute una din cealaltă prin același procedeu (ex. spații liniare duale etc.).

DUALÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *dualis* „compus din doi") s.n. **1.** (FILOZ.) Folosirea a două principii ireductibile, eterogenă (fie în conflict, fie complementare) în analiza procesului cunoașterii sau în explicarea realității. (REL.) Credința în două zeități supreme (sau două puteri supranaturale) în opoziție, care determină existența lumii. **2.** Dualitate. **3.** (FIZ.) *Dualism undă-corpuscul* = concepție potrivit căreia unei microparticule i se poate asocia o undă, și reciproc, confirmată experimental prin efectul fotoelectric și efectul Compton. **4.** *Dualismul austro-ungar* = formă de conducere statală, realizată printr-o uniune personală între Austria și Ungaria (1867–1918), ca urmare a crizei politice și sociale, provocate de înfrângerea Austriei în războiul cu Prusia pentru hegemonie în rândul statelor germane.

DUALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Privitor la dualism. **2.** S.m. și f. Adept al dualismului **(1)**.

DUALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Calitatea unui lucru de a avea o natură dublă, ca urmare a coexistenței a două principii diferite ori opuse. ✦ Ansamblu compus din două elemente diferite sau opuse. **2.** (LOG.) Raport de inversiune între două funcții de adevăr, atât în soluția, cât și în componentele lor. **3.** *Dualitatea puterii* = situație politică temporară, manifestată prin existența concomitentă a două puteri politice în stat (ex. *d. p.* în Rusia, între febr. și iul. 1917; în timpul Războiului Civil, 1936–1939). **4.** (MAT.) Corelație simetrică, adică, în plan, transformare biunivocă prin care unui punct îi corespunde o dreaptă și, reciproc, acestei drepte îi corespunde punctul respectiv.

DUÁNT s.m. Denumire a fiecăreia dintre cele două piese, de forma literei „D", care alcătuiesc sistemul accelerator al ciclotronului.

DUARTE, rege al Portugaliei (1433–1438), fiul lui João I cel Mare. A revăzut și codificat legile portugheze, promulgând, în 1434, codul *Lei mental*. Protector al culturii.

DUBAI (DUBAYY) 1. Emirat în Emiratele Arabe Unite, pe țărmul G. Persic; 3,9 mii km^2; 913 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Dubai*. Expl. petrolului. Pescuit de perle. **2.** Oraș în emiratul omonim, port la G. Persic. 669,1 mii loc. (1995). Centru financiar și turistic, cu hoteluri, vile și case de vacanță de mare lux, inclusiv pe un complex de insule artificiale. Cel mai înalt hotel din lume (321 m).

DU BARRY v. **Barry, Jeanne Bécu Du ~.**

DÚBĂ^1 (< ucr.) s.f. Camionetă închisă pentru transport. ✦ Vehicul închis, cu ferestruici și gratii, pentru transportul deținuților.

DÚBĂ^2 (< rus.) s.f. **1.** Vas circular din lemn ori din beton sau groapă căptușită cu lemn, în care se tăbăcesc pieile cu soluții tanante. **2.** Luntre mică, făcută din trunchi de arbore scobit, folosită la pescuitul în lacuri. 3. (Reg.) Tobă **(1)**.

DUBĂSARI, oraș situat în E Republicii Moldova, pe malul stg. al Nistrului. Fabrici de conf., mat. de constr., ind. alim. Hidrocentrală. Menționat documentar în 1702.

DUBČEK, Alexander (1921–1992), om politic slovac. Prim-secretar al C.C. al P.C. din Slovacia (1963–1968). Prim-secretar al C.C. al P.C. din Cehoslovacia (1968–1969). Inițiatorul programului de reforme „Socialismul cu chip uman", cunoscut sub numele de „Primăvara de la Praga" (1968), care a provocat invazia Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varșovia, cu excepția celor române. Exclus din partid (1970). Președinte al Adunării Federale a Republicii Federative Cehă și Slovacă (1989–1992).

DUBITATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre propoziții) Care exprimă o îndoială, o nesiguranță, o posibilitate sau o bănuială.

DÚBIU (< lat.) s.n. Îndoială.

DUBLÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) face de două ori mai mare; a (se) îndoi **(II, 1)**. **2.** Tranz. A reuni, în lung, două sau mai multe șiruri de fibre, pentru a uniformiza grosimea sau mări secțiunea. **3.** Tranz. A executa o lucrare similară sau cu aceeași funcție. ✦ A căptuși (o haină, un cazan etc.). ✦ A acoperi fundul unei nave de lemn cu foi de tablă de cupru, care, în contact cu apa de mare, produc substanțe toxice, împiedicând depunerile. **4.** Tranz. (În spectacole) A înlocui pe titularul unui rol, a interpreta un rol alternativ cu titularul. ✦ Fig. A secunda.

DUBLÁJ (< fr.) s.n. (În filmul sonor) Înregistrare a dialogului într-o altă limbă decât cea inițială, menținându-se sincronismul sunetului cu imaginea.

DÚBLĂ s.f. (Înv., reg.) Măsură cerealieră de capacitate, egală cu un dublu-decalitru; baniță.

DUBLÉ (< fr.) s.n. **1.** Aliaj de cupru placat cu aur sau cu un aliaj cu conținut mare de aur, utilizat la confecționarea bijuteriilor. **2.** Argint placat cu un strat foarte subțire de aur sau aur placat cu un strat foarte subțire de platină.

DUBLÉT (< fr.) s.n. **1.** Al doilea exemplar al unei cărți, al unei mărci poștale etc. **2.** Fiecare dintre cuvintele cu același etimon, dar cu aspect fonetic și sens diferite, datorită faptului că au intrat în limbă fie în momente și în condiții istorice diferite, fie pe căi deosebite (ex.: *drept* și *direct*). 3. (FIZ.) Pereche de linii spectrale ale unui element cu lungimi de undă foarte apropiate. ✦ *Dublet electric* = *dipol* electric. *Dublet electronic* = configurație electronică de doi electroni aflați în aceeași stare energetică, dar diferențiați prin orientarea opusă a momentului de spin^2.

DÚBLIN (< engl.) s.n. Mod de legare (cu o parâmă) a unei nave la țărm sau de o geamandură, astfel încât dezlegarea să se facă fără ajutor de pe mal sau de pe geamandură.

DUBLIN (BAILE ĂTHA CLIATH), cap. Irlandei, port la M. Irlandei; 495,1 mii loc. (2002). Constr. navale, de locomotive și automobile. Ind. alim., textilă, chimică, siderurgică, a cauciucului, hârtiei și sticlăriei. Două universități, dintre care „Trinity College" datează din 1591 (clădirea din sec. 18). Academie de științe, de artă. Muzee. Catedrală (sec. 11-13). Atestat documentar din 291. Cucerit de normanzi în 841, s-a aflat în stăpânirea acestora până în 1170, când a fost cucerit de englezi. Din sec. 17, unul dintre centrele mișcării de eliberare națională. În apr. 1916, principalul centru al unei puternice mișcări antiengleze. Din 1922, cap. noului „Stat Liber Irlanda".

Alexander Dubček

DUBLON (< fr.) s.m. Monedă de aur bătută în Spania și în colonii începând din 1566.

DUBLÓR (< fr.) s.n. **1.** Mașină pentru îndoit pachete de tablă în vederea laminării acesteia în foi subțiri. **2.** Dispozitiv care dublează **(1)** o anumită mărime (ex. d. de tensiune).

DÚBLU, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre o mărime; și subst.) Care are o valoare de două ori mai mare decât o mărime de comparație; îndoit. **2.** Alcătuit din două părți identice sau asemănătoare. ✧ (DR.) *D. cetățenie* = situație în care se află un cetățean care, dobândind și cetățenia altui stat, nu a pierdut cealaltă cetățenie. 3. (CHIM.) *D. legătură* = două legături de valență care leagă doi atomi ai unui compus chimic, caracteristic compușilor organici nesaturați (ex. $CH_2 = CH_2$). **4.** (FIZ.) *D. refracție* v. *refracție*. **5.** *Dublă-comandă* = echipament de comandă al unui avion sau autovehicul constituit din două sisteme conexate între ele în vederea conducerii lui de la două posturi diferite; comandă-dublă. **6.** (EC.) *D. înregistrare* = reflectare concomitentă și cu aceeași sumă a unei operațiuni economice în două conturi, între care există corespondență. *D. impunere* = impozitarea concomitentă a aceleiași persoane fizice sau juridice de către autoritățile fiscale ale două state; fenomenul are loc când sursa de venit sau obiectul impozabil se află pe terit. altui stat decât cel de rezidență al contribuabilului (plata unor dividende, dobânzi, drepturi de autor etc.). **7.** (SPORT) **a)** (Substantivat, m.) *Dublu băieți* (sau *fete, mixt*) = partidă de tenis la care joacă de fiecare parte câte două persoane. **b)** (În expr.) *Minge d.* = (la tenis) mingea care a lovit de două ori terenul sau masa; (la volei sau la handbal) minge lovită de două ori consecutiv de aceeași persoană. **8.** (Substantivat, n.) (LIT.) Motiv folosit în comedie, constând în aducerea în scenă a două personaje identice sau asemănătoare. În literatura modernă, **d.** este utilizat, în sensul dedublării, de proza fantastică și de analiză psihologică.

DÚBLU-DECALÍTRU s.m. (Înv.) Unitate de măsură cerealieră egală cu 20 l. ✦ Concr. Vas cu capacitatea de 20 l.

DÚBLU-DECIMÉTRU s.m. Riglă cu lungimea de 20 cm.

DUBLÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Actor care înlocuiește pe titularul rolului. ✦ Figurant care înlocuiește actorul principal într-un film în cursul unor repetiții, al reglării luminii etc. **2.** Vatelină, vată, blană sau țesătură de bumbac sau de mătase, folosită pentru căptușirea unor haine.

DUBNA, oraș în Federația Rusă, pe Volga, la 128 km N de Moscova; 60,2 mii loc. (2002). Centru de cercetări nucleare. Hidrocentrală. Fundat în 1956.

DUBOIS, Eugéne (1858–1940), medic și paleontolog olandez. A descoperit precursorul fosil al omului, *Pithecanthropus erectus*, în sedimentele pleistocene de la Trinil, în Java (1891).

DU BOIS, William Edward Burghardt (1868–1963), sociolog american. Militant pentru drepturile și libertățile populației de culoare din America („Sufletul populației de culoare").

DU BOIS-REYMOND, Emil (1818–1896), fiziolog german. Unul dintre creatorii electrofiziologiei. A formulat teza agnostică: *ignoramus ignorabimus* (nu știm, nu vom ști niciodată).

DU BOS, Charles (1882–1939), scriitor francez. Eseuri critice susținând primatul valorilor spirituale și morale în geneza operei literare („Aproximații").

DUBOVA, com. în jud. Mehedinți, pe Dunăre; 970 loc. (2008). Expl. de crom, huilă (Baia Nouă), antracit (Eibenthal) și serpentinit. Până la 29 oct. 1977 s-a numit *Plavișevița*.

DUBRIS, v. **Dover (1)**.

DUBROVNIK, oraș în Croația, port la M. Adriatică; 43,7 mii loc. (2001). Rafinarea petrolului. Centru turistic și balneoclimateric. Monumente: biserica Sveti Stjepan (sec. 7–8), palate în stil romanic, gotic și renascentist, catedrală (sec. 12–14), mănăstire dominicană (sec. 13–15), zidul de incintă al orașului vechi, numeroase fântâni. Întemeiat în sec. 7, a fost centrul republicii orășenești cu același nume. S-a aflat în dependență vasalică față de bizantini, venețieni, Ungaria și Imp. Otoman (până în 1806). Important centru comercial și cultural. Între 1806 și 1813, a fost ocupat de francezi, iar în urma Congresului de la Viena (1814–1815), a fost inclus în Imp. Habsburgic. În 1918 a intrat în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). A suferit mari distrugeri în timpul conflictului sârbo-croat (1991–1992). S-a mai numit *Ragusa*.

DUBUFFET, Jean (1901–1985), pictor francez. Teoretician al mișcării „arta brută". Folosește o pastă abundentă, amestecată cu materiale insolite ca nisip, gudron, frunze („Peisaje grotești", „Corpuri de femei").

DUBY, Georges Michel Claude (1919–1996), istoric francez. Director al revistei „Études rurales". Lucrări: „Timpul catedralelor. Arta în societate", „Cele trei Ordine sau imaginarul în feudalism".

DUCA, Gheorghe, domn al Moldovei (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683) și al Țării Românești (1673–1678). Politica sa fiscală excesivă a provocat în Moldova răscoala condusă de Mihalcea Hâncu și Apostol Durac (1671–1672); numit de turci, în 1681, hatman al Ucrainei apusene; ctitor al mănăstirii Cetățuia (Iași, 1669–1672).

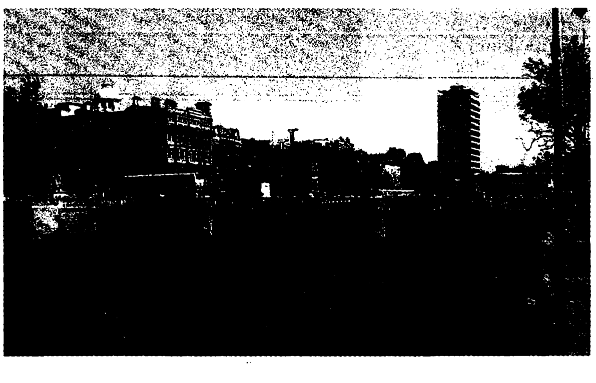

Dublin. Podul O'Connell

DUCA 1. Gheorghe D. (1847-1899, n. Galați), inginer român. Contribuții la organizarea Școlii Naționale de Poduri și Șosele (1881), a transporturilor feroviare române și la lucrările de construcție a portului Constanța. **2. Ion Gheorghe D.** (1879-1933, n. București), jurist, publicist și om politic român. Fiul lui **D. (1)**. Orator de mare talent. Director al ziarului „Viitorul" (1911-1914); unul dintre ideologii liberalismului din România, președinte al Partidului Național-Liberal (1930-1933). Colab. al lui I.I.C. Brătianu în pregătirea diplomatică și politică a întregirii României. De mai multe ori ministru și prim-min. (nov.-dec. 1933). Rol important pentru consolidarea statu-quo-ului teritorial al României. Adversar al mișcărilor totalitare, a dizolvat *Garda de Fier*. Asasinat de un comando legionar pe peronul gării Sinaia (29 dec.). Memorii. **3. George I.D.** (1905-1985, n. București), diplomat și publicist român. Fiul lui **D. (2)**. Stabilit în S.U.A. (1948). Consilier al Legației române la Stockholm (1943-1946), unde a dus negocieri secrete cu reprezentanții U.R.S.S și, neoficial, în numele opoziției democrate, cu Aliații și sovieticii (1943-1944), privind ieșirea României din război. Memorii.

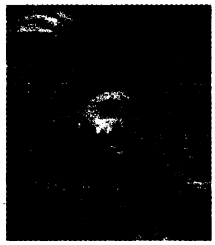

Gheoghe Duca

DUCA (DUCAS), Neofit (1760-1845), savant enciclopedist grec. Prof. și director la Academia Domnească din București (1805-1821).

DUCÁL, -Ă (< fr., it.) adj. Privitor la duce.

DUCAS (c. 1400-c. 1470), cronicar bizantin. Lucrarea sa, „Istoria turco-bizantină", relatează evenimente dintre 1341 și 1462; conține informații privind istoria românilor.

DUCÁT (< it.) s.n. și m. **1.** S.n. Terit. (stat) condus de un duce^{1} **(3)** sau de o ducesă. **2.** S.m. Monedă italiană (din sec. 12) de argint, mai târziu de aur, care a circulat în Ev. Med. și în alte țări din Europa Apuseană; în sec. 14-17 emis și în Țările Române.

DUCCIO DI BUONINSEGNA (c. 1255-c. 1319), pictor italian din Siena. Scene religioase influențate de pictura bizantină („Madonna Rucellai", altarul „Maestà").

DÚCE^{1} (< lat. *dux, -cis*) s.m. **1.** Conducător militar la vechile triburi germanice. **2.** (În Ev. Med.) Mare stăpân feudal. ✦ Înalt titlu nobiliar, superior marchizului și inferior prințului. **3.** Titlu purtat de conducătorul unui ducat **(1)**; persoană având acest titlu. **4.** Titlu, cu sensul de conducător, acordat lui *B. Mussolini* (1921).

DÚCE^{2} (lat. *ducere*) vb. III. I. Tranz. **1.** A lua ceva sau pe cineva dintr-un loc și a-l așeza într-altul. **2.** A conduce, a îndruma. ✦ Intranz. (Despre un drum) A conduce într-un loc. ✦ Intranz. Fig. A avea ca rezultat. **3.** A apropia. *Duce mâna la gură.* **4.** A transmite (vești, vorbe etc.). **5.** A-și petrece viața, zilele etc. ✧ Expr. *A o duce în...* = a nu mai înceta cu... *A nu o (mai) duce (mult)* = a fi pe moarte. **6.** A îndura, a suferi, a răbda. **7.** A purta (lupte, tratative etc.). ✦ A presta o muncă. **8.** A trage (o linie). **II.** Refl. **1.** A se deplasa, a se îndrepta spre cineva sau ceva. **2.** (Despre vești, zvonuri etc.) A se răspândi, a se lăți. **3.** Fig. A trece, a dispărea. **4.** Fig. A muri, a se sfârși. **III.** Intranz. (Urmat de prep. „la") A rezista la...

DUCÉSĂ (< *duce*, după fr. *duchesse*) s.f. Stăpână a unui ducat **(1)**; soția unui duce^{1} **(3)**.

DUCHAMP 1. Marcel D. (1887-1968), artist plastic francez. Influențat de cubism („Nud coborând o scară", „Râșnița de cafea"); rol important în mișcarea dadaistă și suprarealistă. **2. Raymond D.-VILLON** (1876-1918), sculptor francez. Frate cu M.D. Duchamp și J. Villon. Inițial, sub influența lui Rodin și a stilului *Art-Nouveau*, realizează o sinteză între cubism și futurism („Femeie șezând", „Marele Cal").

DUČIČ, Jovan (1874-1943), poet, prozator și diplomat sârb. Creator al unei limbi literare elegante și nuanțate. Versuri parnasiene și simboliste („Sonete imperiale"). Note de călătorie, eseuri literare. M. de onoare al Acad. Române (1940).

DÜCKER (cuv. germ.) s.n. Conductă de forma unui sifon inversat, care asigură trecerea apelor pe sub căi de comunicație terestre, canale etc.

DUCLAUX, Pierre Émile (1840-1904), biochimist francez. Succesorul lui L. Pasteur. Contribuții la studiul enzimelor.

DÚCO (< engl., s. *Du*[pont] + *co*[lor]) s.n. **1.** Denumire comercială pentru lacuri fabricate pe bază de nitroceluloză. 2. Plastifiant, solvent sau colorant, folosit în ind. acestor lacuri.

DUCOMMUN, Elie (1833-1906), scriitor și editor elvețian. Militant pentru o Europă unită, a editat „Les États-Unis d'Europe". Primul secretar general onorific al Biroului Internațional al Păcii (1891). Premiul Nobel pentru pace (1902), împreună cu A. Gobat.

DUCOS DU HAURON, Louis (1837-1920), fizician francez. Simultan, dar independent de Ch.-E. Cros, a inventat (1868-1869) principiul tricromiei (selecția tricromică) și al sintezei aditive și substractive de realizare a fotografiei color.

DUCT (< lat.) s.n. Tub sau canal de legătură între organe sau/și cavități din organism (ex. d. lacuinal).

DUCTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre metale) Care prezintă ductilitate.

DUCTILITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a unui metal de a putea fi tras în fire foarte subțiri.

DUD (< tc.) s.m. Arbore dioic din genul *Morus*, fam. moraceelor, cu frunze asimetric lobate și fructe dulcifade, albe (*Morus alba*, originar din China) sau negru-roșietice (*Morus nigra*, originar din Iran). Lemnul se utilizează în tâmplărie. Frunzele se folosesc la hrănirea viermilor de mătase.

DUDA-EPURENI, com. în jud. Vaslui, în colinele Crasnei; 4 886 loc. (2008).

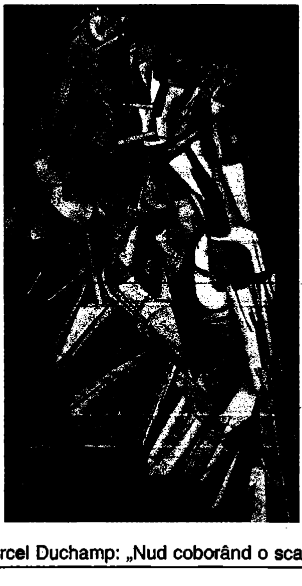

Marcel Duchamp: „Nud coborând o scară"

Jovan Dučič

DUDEN, Konrad (1829-1911), lingvist german. Autorul „Dicționarului ortografic complet al limbii germane"; a pus bazele unificării ortografice a limbii germane.

DUDESCU, familie de boieri din Țara Românească, cu rol însemnat în sec. 17-18. Mai importanți: **1. Dumitru D.** (? -1649), întemeietorul familiei. De origine modestă, a slujit domnilor Radu Mihnea, Leon Tomșa, Radu Iliaș și Matei Basarab, în timpul cărora a deținut importante dregătorii. **2. Radu D.** (? -1715), mare logofăt (1714) și spătar (1715). Sfetnic al domnului Ștefan Cantacuzino, împreună cu care a fost ucis de turci. **3. Constantin D.** (?-1766), mare ban (1748, 1761-1763).

DUDEȘTI 1. Com. în jud. Brăila, în Bărăgan; 3 828 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Niculești-Jianu*. **2.** Cultură neolitică (milen. 5-4 î.Hr.) denumită astfel după așezarea eponimă descoperită în cartierul **D.** (municipiul București).

DUDEȘTII NOI, com. în jud. Timiș; 2 553 loc. (2008).

DUDEȘTII VECHI, com. în jud. Timiș, pe Aranca; 4 429 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze. Până în 1965 s-a numit *Beșenova Veche*.

DUDINSKAIA, Natalia Mihailovna (1912-2003), balerină rusă. Interpretă expresivă a rolurilor prime din „Lacul lebedelor", „Giselle".

DUDIȚĂ, Florea (n. 1934, Vitomirești, jud. Olt), inginer român. Cercetări privind mecanismele articulate spațiale, cuplajele mobile homocinetice și regimurile tranzitorii în transmisia automobilului.

DUDLEY, oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la NE de Birmingham; 192,3 mii loc. (2001). Expl. de huilă. Metalurgie; constr. de mașini.

DUECÉNTO (DUCÉNTO) (cuv. it.) subst. Denumire folosită în general pentru arta și literatura Italiei din sec. 13.

DUÉL (< fr., lat.) s.n. Luptă desfășurată între două persoane înarmate (în prezența unor martori), după un anumit cod, pentru rezolvarea unui diferend personal. ✧ *D. de artilerie* = luptă în care artileriile părților combatante trag simultan atât asupra pozițiilor de infanterie, cât și una împotriva celeilalte (contrabaterie). ✦ Fig. Luptă, dispută (orală sau scrisă) între două persoane sau între două grupuri.

DUERO (port. **DOURO**), fl. în Spania și Portugalia; 938 km. Izv. din m-ții Iberici, traversează pod. Castilia Veche și se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic, în apropiere de Porto.

DUÉT (< it., germ.) s.n. Ansamblu de două voci care cântă împreună o compoziție muzicală, fiecare executând o partidă separată; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu. V. *duo*.

DU FAY sau DUFAY, Charles François de Cisternay (1698-1739), fizician francez. Contribuții în domeniul electricității. A evidențiat cele două tipuri de electricitate, „vitroasă" și „rășinoasă" (ulterior denumite de B. Franklin pozitivă și negativă). Studii privind fosforescența și dubla refracție în cristale.

DUFAY, Guillaume (c. 1400-1474), compozitor flamand. Reprezentant al școlii franco-flamande. Promotor al polifoniei vocale. Mise, motete, cântece.

DUFOURSPITZE, cel mai înalt vf. al Alpilor Pennini, în masivul Monte Rosa, la granița Italiei cu Elveția. Alt.: 4 634 m (al doilea pisc al Alpilor).

DUFRENNE, Michel (1910-1995), estetician și filozof francez. Preocupat de raportul omului cu praxisul și limbajul („Limbaj şi filozofie", „Pentru om"), de categoriile esteticului şi poeticului („Fenomenologia experienței estetice", „Poeticul").

DU FU (712–770), poet chinez. Creator al unor noi forme de expresie în lirica chineză. Versuri de evocare a prieteniei şi compasiunii, de revoltă socială şi de patriotism („Bucurii autumnale", „Dregătorul din Sinan").

DUFY, Raoul (1877–1953), pictor, grafician şi decorator francez. La început fovist, utilizează ulterior un desen de notații rapide şi armonii de culori pure (ciclurile „Nisa", „Nuduri în atelier", „Omagiu lui Mozart").

DUGHÍE s.f. Plantă erbacee, anuală, furajeră, din fam. poacee, înaltă până la 120 cm, cu frunze alungite, aspre, cu marginile ciliat-păroase şi ondulate *(Setaria italica).*

DÚGLAS (< engl.) s.m. Arbore răşinos din fam. pinaceelor, înalt până la 100 m, cu coroana piramidală, originar din America de Nord; în România este prezent în plantații forestiere *(Pseudotsuga menziesii).*

DU GUESCLIN, Bertrand (c. 1320–1380), cavaler breton. A intrat în serviciul regelui Franței (1350), participând la luptele de la Evreux, Auray (1364), Najera (1367) din timpul Războiului de 100 de Ani. Întruchipare a cavalerului medieval, erou al unor poeme populare.

DUGUIT, Leon (1859–1928), jurist francez. Contribuții în dreptul constituțional şi administrativ („Tratat de drept constituțional").

DUH (< sl.) s.n. **1.** Principiu vital, suflare de viață ce însuflețeşte organismele vii. **2.** Ființă inteligentă imaterială şi supranaturală. ✧ (Dacă poate deveni vizibilă) Stafie. ✧ *Duhuri necurate* = ființe malefice care pot pune stăpânire pe oameni. **3.** Suflet, spirit. ✦ (Înv.) Respirație, suflare. **4.** Inteligență, minte. **5.** (Înv.) Fire, natură; temperament.

DUHAMEL, Georges (1884–1966), scriitor francez. Romane frescă ciclice („Viața şi aventurile lui Salavin", „Cronica familiei Pasquier").

DUHEM, Pierre Maurice Marie (1861–1916), filozof şi istoric al ştiinței francez. A dezvoltat o concepție formalistă despre teoria ştiințifică, înțeleasă ca un calcul util, care nu reprezintă însă natura realității („Teoria fizică, obiectul şi structura ei").

DUHNÍ (< sl.) vb. IV intranz. A răspândi un miros urât şi greu; a mirosi urât.

DUHÓVNIC (< sl.) s.m. (La ortodocşi) Preot care spovedeşte pe credincioşi; confesor.

DUHOVNICÉSC, -EÁSCĂ Adj. Privitor la duhovnic; *p. ext.* preoțesc. ✧ *Parte d.* = preot; preoțime.

DÜHRING, Karl Eugen (1833–1921), filozof şi economist german. Reprezentant al curentului pozitivist. A elaborat o concepție globală despre lume inspirată de ştiințele naturii, îndeosebi de matematică. Lucrări: „Dialectică naturală", „Capital şi muncă".

DUHUL SFÂNT (SFÂNTUL DUH), al treilea ipostas al Sfintei Treimi, de o ființă cu Tatăl şi Fiul. Doctrina despre **D.S.** a fost fixată de cel de-al doilea sinod ecumenic (Constantinopol, 381). În iconografie, **D.S.** este reprezentat ca porumbel pogorându-se peste Iisus botezat, ca nor luminos când are loc Schimbarea la Față a Domnului, în chip de limbi de foc la Cincizecime.

DUICAN, Laurențiu (1964–1982, n. Braşov), matematician român. Înclinații precoce spre studiul geometriei („Transformări geometrice"); eseuri („Prin labirintul geometriei").

DUIÓS, -OÁSĂ (lat. **doliosus*) adj. **1.** Mişcător, emoționant. ✦ Mângâietor, blând, dulce. ✦ Iubitor, sentimental, afectiv. **2.** Îndurerat, jalnic.

DUIOŞÍE s.f. **1.** Simțire delicată; afecțiune, gingăşie. **2.** Melancolie, jale.

DUISBURG, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe Ruhr, la confl. cu Rinul, în bazinul Ruhr; 512 mii loc. (2002). Cel mai mare port fluvial al țării (47,2 mil. t, 1983). Expl. de cărbuni. Uzine cocsochimice, metalurgice, constr. de maşini grele şi navale; ind. chimică şi de prelucr. a petrolului. Muzeu de artă. Membru al Hansei. Format în 1929 prin unirea a două localități, **D.** şi Hamborn.

Georges Duhamel

Renato Dulbecco

DUKAS, Paul (1865–1935), compozitor şi critic muzical francez. Opere („Ariadna" şi „Barbă Albastră"), lucrări simfonice (scherzoul „Ucenicul vrăjitor"). Amplă activitate pedagogică şi jurnalistică.

DUKLA, pas în Carpații Nord-Vestici (Beskizii Orientali), între Polonia şi Slovacia, la 502 m alt.

DULÁMĂ (< tc.) s.f. **1.** Haină de ceremonie a domnilor şi boierilor, din stofă scumpă, cu blană şi cu paftale. **2.** Haină lungă, purtată în trecut de negustori, preoți şi lăutari. 3. Haină țărănească lungă din dimie; suman.

DULÁP (< tc.) s.n., s.m. **1.** S.n. Mobilier din lemn sau din metal, cu compartimente şi cu polițe susținătoare etc., în care se păstrează rufe, haine, obiecte de gospodărie, obiecte de birou etc. **2.** S.m. Piesă de cherestea cu grosimea de 28–100 mm şi lățimea de cel puțin 100 mm, folosită în lucrări de tâmplărie şi de dulgherie. **3.** S.n. (Reg.) Scrânciob **(1).**

DULĂU (< pl.) s.n. Câine mare; zăvod.

DULBECCO, Renato (n. 1914), medic american de origine italiană. Lucrări privind fiziologia şi genetica virusurilor, reactivarea bacteriofagilor cu ajutorul razelor ultraviolete. A inventat o metodă de studiu a virusurilor animale în culturi tisulare şi a descoperit mutante ale virusului poliomielitic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1975), împreună cu D. Baltimore şi H. Temin.

DÚLCE (lat. *dulcis*) adj., s.n. **A.** Adj. **I. 1.** Având gustul caracteristic mierii şi zahărului. ✦ Îndulcit (cu miere, cu zahăr etc.). **2.** (Despre lapte) Proaspăt; nefermentat. ✦ (Despre brânzeturi) Nesărat. 3. *Apă dulce* = apă foarte slab mineralizată, bună de băut, în opoziție cu apa sălcie sau sărată. II. Fig. 1. Frumos, drăgălaş. ✦ (Despre miros) Parfumat, suav. ✦ (Despre voce, sunete etc.) Armonios, melodios. ✦ (Despre lumină) Plăcută, nu prea puternică. ✦ (Despre culori) Pal, estompat. **2.** (Despre somn) Liniştit, calm. ✦ (Despre acțiuni) Delicat, gingaş. **3.** (Despre terenuri) Cu panta lină. ✦ (Despre climă) Moderat, potolit. **4.** (Despre ființe) Agreabil, bun, blând, înțelegător. ✦ Care aduce mulțumire; (despre vorbe) mângâietor; alinător. **B.** S.n. **1.** Ceea ce e plăcut; ceea ce produce plăcere sau bucurie. ✧ (În ritualul creştin) *De dulce* = (despre mâncăruri) care nu este îngăduit în timp de post; (despre perioade de timp) în care este îngăduit să se mănânce orice aliment. **2.** Concr.; la pl. Produse alimentare în componența cărora intră zahărul, glucoza, fructele, esențe şi arome etc.

DULCEÁG, -Ă adj. **1.** (Despre mâncăruri şi băuturi) Cam dulce, uşor îndulcit. ✦ Fără gust; searbăd, fad. **2.** Fig. (Despre ton, vorbe) Care vrea să pară prietenos; mieros.

DULCEÁȚĂ s.n. **1.** Însuşirea de a fi dulce; gustul alimentelor dulci; gust plăcut al unor mâncăruri sau băuturi. **2.** Preparat alimentar obținut prin fierberea fructelor sau a unor petale de flori în sirop de zahăr. **3.** Lucru foarte gustos; (la pl.) bunătăți. **4.** Fig. Însuşirea de a fi plăcut; ceea ce procură cuiva o senzație plăcută. ✦ Desfătare; bucurie, fericire. **5.** Fig. Duioşie, blândețe.

DULCEŞTI, com. în jud. Neamț, în Subcarpați; 2 669 loc. (2008).

DULCÍCOL, -Ă ({s} lat. *dulcis* „dulce" + *colo* „a locui") adj. (BIOL.) Care trăieşte în ape dulci.

DULFU, Petre (1856–1953, n. sat Tohat, jud. Maramureş), scriitor român. Snoave, poveşti şi balade populare, prelucrate în versuri („Păcală", „Gruia lui Novac").

DULGHÉR (< tc.) s.m. Muncitor calificat care execută construcții (ferme, planşeuri etc.) sau construcții auxiliare (cintre, schele etc.) din lemn.

DULGHERÍE s.f. **1.** Dulgherit. 2. Totalitatea lucrărilor dulgherului. 3. Atelierul dulgherului.

DULÍE^1 (< gr.) s.f. Venerare acordată sfinților pe temeiul legăturii lor cu Hristos; distinctă de *latrie* şi *hiperdulie.*

DULÍE^2 (după fr. *douille*) s.f. Piesă din metal şi material izolant (porțelan, bachelită) în care se fixează soclul unui bec electric şi care asigură racordarea becului la circuitul electric; fasung.

DULLES 1. John Foster D. (1888–1959), diplomat şi om politic american. Republican. Secretar al Departamentului de Stat (1953–1959). Adversar consecvent şi determinat al expansiunii comuniste; a inițiat sistemul de alianțe americane în Asia (Tratatul Asiei de Sud-Est, 1954). **2. Allen Welsh D.** (1893–1969), diplomat şi om politic american. Frate cu **D. (1).** Şeful Oficiului Serviciilor Strategice Americane din Berna (1942–1945). Director al C.I.A. (1953–1961).

DULLIN, Charles (1885–1949), actor şi regizor de teatru francez. Înnoitor al artei spectacolului, i-a influențat pe J.L. Barrault şi pe Jean Vilar.

DULONG, Pierre-Louis (1785–1838), fizician şi chimist francez. Împreună cu A. T. Petit, a formulat (1819) legea privind relația dintre masele atomice ale elementelor şi căldurile lor specifice *(legea D.-Petit).* A descoperit clorura (1811) şi triclorura (1813) de azot.

DULUTH, oraş în S.U.A. (Minnesota), port la L. Superior; 86,9 mii loc. (2000). Siderurgie; constr. navale şi de maşini; morărit şi conserve. Universitatea statului Minnesota. Întemeiat în 1679.

DU MARSAIS, César Chesneau (1676–1756), gramatician şi retor francez. Autor al „Tratatului despre tropi".

DUMAS 1. Alexandre D. (zis şi *Dumas-père,* „tatăl") (1802–1870), romancier şi dramaturg romantic francez (autorul a c. 300 de lucrări). Romane istorice de aventuri („Cei trei muschetari", „După 20 de ani", „Vicontele de Bragelonne", „Colierul reginei", „Contele de Monte Cristo"); drame istorice („Henri III şi curtea sa"), memorii, note de călătorie. **2. Alexandre D.** (zis şi *Dumas-fils,* „fiul") (1824–1895), romancier şi dramaturg francez. Fiul lui **D. (1).** Drame şi comedii vizând prejudecățile vremii, memorialistică („Dama cu camelii", „Fiul natural", „Afacerea Clémenceau").

DUMAS, Georges (1866–1946), filozof, psiholog şi medic francez. Membru fondator al publicației de specialitate „Journal de psychologie". M. de onoare al Acad. Române (1933).

DUMAS, Jean-Baptiste (1800–1884), chimist francez. A descoperit (1831) o metodă *(metoda D.)* de determinare cantitativă a azotului în compuşi organici, a formulat (1834) teoria substituției şi a descoperit o metodă de determinare a densității gazelor.

DU MAURIER, Daphné (1907–1989), scriitoare engleză. Romane de dragoste, cu numeroase ecranizări („Verişoara mea Rachele", „Rebecca", „Golful francezului").

DUMĂ s.f. (În Rusia) **1.** Denumire a adunărilor (consiliilor) boierilor (sec. 10 – începutul sec. 18) sau *zemstvelor* (1864–1917) alese (**D.** Boierilor sau **D.** Zemstvelor).

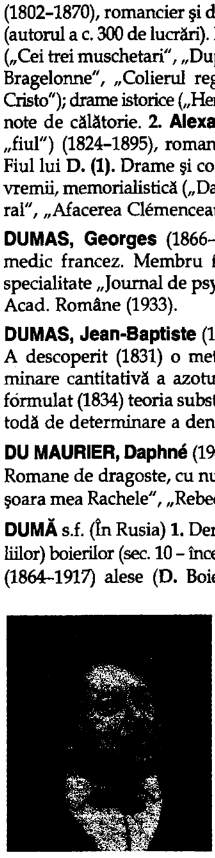

Alexandre Dumas-tatăl

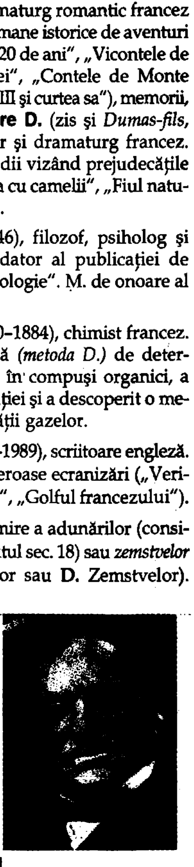

Jean-Baptiste Dumas

2. Denumire a instituţiei reprezentative alese (1906–1917), cu funcţie legislativă sau consultativă (D. de Stat), creată cu scopul asigurării tranziţiei de la monarhia autocrată la cea constituţională; denumire a organelor orăşeneşti de autoadministraţie (D. Orăşenească). 3. Denumirea a Camerei Inferioare a Parlamentului Federaţiei Ruse (din 1993).

DUMBARTON OAKS, clădire în Georgetown (Washington D.C.), unde s-a desfăşurat, între 21 aug. şi 7 oct. 1944, o conferinţă internaţională cu participarea reprezentanţilor U.R.S.S., S.U.A., Chinei şi Marii Britanii, la care s-a hotărât crearea O.N.U. şi s-au stabilit componenţa şi atribuţiile Consiliului de Securitate.

DUMBRAVA 1. Com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Bălăciţei; 1 775 loc. (2008). 2. Com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 4 543 loc. (2008). 3. Com. în jud. Timiş, pe Bega; 2 734 loc. (2008).

DUMBRAVA ROŞIE, com. în jud. Neamţ, pe valea Bistriţei, 7 782 loc. (2008). Prelucr. lemnului.

DUMBRÁVĂ (< sl.) s.f. Pădure tânără şi rară.

DUMBRAVĂ, Constantin (1890–1935, n. Buhuşi), medic şi explorator român. A participat la expediţia întreprinsă pe coasta estică a Groenlandei de vasul „Gertrude Reik" (1927–1928). Observaţii de meteorologie şi hidrologie şi cercetări de botanică şi magnetism. A traversat (1930–1931) Groenlanda de la Angmagssalik (în V) la Holsteinsborg (în E).

DUMBRĂVNIC (< sl.) s.m. Plantă erbacee, perenă, medicinală şi meliferă, din fam. lamiacee, înaltă de 20–60 cm, cu miros de cumarină (în stare uscată), cu flori purpurii, roz sau albe *(Melittis melissophyllum).*

DUMBRĂVEÁNCĂ s.f. Pasăre migratoare din S şi SE Europei, de c. 31 cm, cu spatele maroniu şi restul penajului albastru-verzui *(Coracias garrulus).*

DUMBRĂVEANU, Anghel (n. 1933, Dobroteasa, jud. Olt), scriitor român. Lirică erotică („Faţa străină a nopţii") şi existenţială („Curtea retorilor"); proză („Călătorie în eternitate").

DUMBRĂVEANU, Corneliu (n. 1933, Cernăuţi), dirijor şi compozitor român. Stabilit în Olanda. Promotor al muzicii contemporane.

DUMBRĂVENI 1. Oraş în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 8 373 loc. (2008). Cetate sătească cu biserică evanghelică (sec. 13–14) în satul Şaroş pe Târnave. Expl. de argile. Prelucr. lemnului. Castelul Apáfi (1552–1563). Menţionat documentar în 1332. În 1671 s-au stabilit aici colonişti armeni veniţi din Moldova, care au ridicat o impunătoare catedrală în stil baroc. 2. Com. în jud. Constanţa, în SV pod. Cobadin, la graniţa cu Bulgaria; 598 loc. (2008). Rezervaţia naturală „Pădurea D." (345,7 ha). 3. Com. în jud. Suceava, pe dr. Siretului; 8 960 loc. (2008). 4. Com. în jud. Vrancea, pe Râmna; 4 334 loc. (2008). Vestigii ale unei aşezări din Cultura Monteoru. Casa memorială „Al. Vlahuţă" (în satul Dragosloveni).

DUMBRĂVEŞTI, com. în jud. Prahova, pe valea Teleajenului; 3 732 loc. (2008).

DUMBRĂVIŢA 1. Com. în jud. Braşov, în depr. Bârsei; 4 716 loc. (2004). Colecţie muzeală (în satul Vlădeni). 2. Com. în jud. Maramureş; 4 372 loc. (2008). 3. Com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 3 410 loc. (2008).

DUM-DUM (< fr. {i}) s.n. Proiectil de infanterie care explodează când atinge ţinta, datorită unei mici încărcături explozive din interior.

DUMERÍ (DUMIRÍ) (< bg.) vb. IV refl. şi tranz. A pricepe sau a face să priceapă, a-şi da sau a face să-şi dea seama; a(-şi) explica.

DUMEŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, pe Bahlui; 4 741 loc. (2008). Rezervaţia naturală sărăturile din Valea Ilenei (5,9 ha). Biserică de lemn (1643) în satul Păuşeşti. 2. Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 3 676 loc. (2008).

DUMÉZIL, Georges (1898–1986), istoric francez al religiilor. A pus în lumină cele trei funcţii originare ale organizării sociale: sacerdotal-religioasă, militară, economică („Mitra-Varunna", „Mit şi epopee").

DUMICĂ (lat. **demicare*) vb. I tranz. (Pop.) 1. A fărâmiţa un aliment. 2. A ciopârţi; *p. ext.* a distruge.

DUMINICA SFINŢILOR ROMÂNI, sărbătoare prăznuită în Calendarul Bisericii Ortodoxe Române „în fiecare an, în a doua duminică după Pogorârea Duhului Sfânt"; hotărâtă de Sfântul Sinod la 20 iun. 1992.

DUMÍNICĂ (lat. *dominica*) s.f. Ultima zi a săptămânii, destinată repausului. ✦ (REL.) Zi de odihnă şi de sărbătoare religioasă, înlocuind, la primii creştini, sabatul iudaic; cea dintâi şi cea mai veche sărbătoare creştină, zi în care a înviat Iisus Hristos, în care s-a arătat apostolilor a opta zi după Înviere, în care s-a pogorât Duhul Sfânt la Cincizecime; Ziua Domnului. ✧ Loc. *De duminică* = (despre haine) bun, festiv. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de **d.**; *(duminica)* în fiecare **d.**

DUMITRA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud; 4 794 loc. (2008). Centru pomicol şi viticol. Biserică evanghelică, cu turn, din 1488 şi biserică ortodoxă în stil gotic (1504).

DUMITRACHE, Ioan (n. 1940, Dărmăneşti, jud. Argeş), inginer român. Cercetări în domeniul controlului inteligent; a creat primul laborator de Control inteligent şi Bioinginerie. Lucrări: „Inteligent Control of Industrial Robots", „Reţele neuronale de identificarea şi conducerea proceselor".

DUMITRACHE MEDELNICERUL (c. 1720–1796, n. Bucureşti), cronicar român. Medelnicer (1768–1774), mare stolnic (1779), mare clucer (1792) în Ţara Românească. Autor al unei cronici a Războiului Ruso-Turc (1768–1774).

DUMITRESCU, Corina (n. 1970, Bucureşti), balerină şi coregrafă română. Prim-solistă a Operei bucureştene; artist invitat al Teatrului de balet din Belgrad (din 1997). Roluri în balete clasice („Giselle", „Lacul lebedelor", „Baiadera" etc.) şi moderne („Sacre du printemps").

DUMITRESCU 1. Dumitru D. (1904–1984, n. Buftea), mecanician şi inginer român. Acad. (1963). Lucrări în domeniul hidraulicii, al fluidelor vâscoase. Contribuţii la realizarea hidrocentralelor de la Stejaru, Sadu V. A efectuat printre primele (1950) încercări hidraulice pe modele reduse în laborator. 2. **Zamfir D.** (n. 1946, Bucureşti), pictor român. Fiul lui **D.** (1). Reprezentant al hiperrealismului. Imagini-obiect în care rama tabloului devine prelungire sculpturală a picturii („Natură statică").

DUMITRESCU, Geo (1920–2004, n. Bucureşti), poet român. M. coresp. al Acad. (1993). Iniţiatorul şi conducătorul revistei „Albatros" (1941) şi al grupului omonim (1941–1943). Poeme în care notaţia prozaică, explorarea cotidianului se întâlnesc cu alegoria şi hiperbola („Libertatea de a trage cu puşca", „Nevoia de cercuri"). Traduceri.

DUMITRESCU, Horia (1893–1988, n. Buzău), antropolog român. A utilizat dermatoglifele în studiul genealogiei. Lucrări de neuro-morfologie şi antropologie („Atlasul antropologic al Olteniei").

DUMITRESCU, Iancu (n. 1944, Sibiu), compozitor şi dirijor român. Fondator şi lider al ansamblului „Hyperion". Aderă la curentele spectral, arhetipal şi acusmatic. Muzică simfonică, de cameră şi electronică („Movemur et Sumus", „Aulodie mioritică").

DUMITRESCU, Ion (Giovanni) (1860–1913, n. Iaşi), tenor român. A cântat în prima formaţie de operă românească şi apoi pe scenele unor mari teatre de operă din străinătate. Roluri în „Aida", „Faust", „Paiaţe".

DUMITRESCU, familie de muzicieni români. 1. **Ion D.** (1913–1996, n. Oteşani, jud. Vâlcea), compozitor român. Limbaj plastic, ancorat în folclor („Simfonietta"), lucrări pentru orchestră, muzică de scenă – „Hamlet", „Regele Lear" – şi de film. 2. **Gheorghe D.** (1914–1996, n. Oteşani, jud. Vâlcea), compozitor român. Frate cu **D.** (1.). Vocaţia marilor desfăşurări dramatice. Oratorii („Tudor Vladimirescu"), opere („Ioan-Vodă cel Cumplit", „Decebal", „Fata cu garoafe"), muzică simfonică, de cameră şi corală. 3. **Ilinca D.** (n. 1952, Bucureşti), pianistă română. Fiica lui **D.** (1.). Rigoare faţă de partitură. Repertoriu vast. 4. **Tudor D.** (1957–1977, n. Bucureşti), pianist român. Fiul lui **D.** (2.). Repertoriu variat, sensibilitate acută. Compoziţii instrumentale şi vocale.

DUMITRESCU, Ion (n. 1977, Bucureşti), balerin român. Membru al companiilor de balet ale Operei din Paris şi prim solist al Operei bucureştene. Repertoriu solistic larg („Lacul lebedelor", „Romeo şi Julieta", „Tristan şi Isolda").

DUMITRESCU, Mircia (n. 1941, Căscioarele, jud. Călăraşi), grafician român. Ilustraţie de carte (Ovidiu, Goethe, Creangă) şi grafică de şevalet, de sorginte expresionistă. Portrete („Eugen Schileru"), cicluri de gravuri („Recviem pentru un coleg").

DUMITRESCU, Natalia (1915–1997, n. Botoşani), pictoriţă română. Stabilită în Franţa (1947). Foloseşte procedeele artei populare româneşti prin care formele geometrice sunt puse în evidenţă de lumină („Ritm", „Oraş – Portocaliu"). Ilustraţie de carte.

DUMITRESCU, Petre (1881–1950, n. sat Dobridor, jud. Dolj), general român. A contribuit la victoriile de la *Mărăşti* şi *Oituz.* Comandant al Armatei a 3-a (mart. 1941–aug. 1944); pe Frontul de Est a condus luptele pentru eliberarea Bucovinei. Arestat, a murit în închisoare.

DUMITRESCU, Sorin (n. 1946, Bucureşti), pictor român. Lucrări cu substrat simbolist-spiritualist, cu elemente religioase sau filozofice, în culori adânci – game de brun, negru, bej, alb –, de o construcţie riguroasă („Chivotele lui Petru Rareş şi modelul lor ceresc").

DUMITRESCU, Ştefan I. (1893–1978, n. Râmnicu Sărat), economist român. Preocupări în domeniul perfecţionării contabilităţii şi al aplicării metodelor şi instrumentelor bancare moderne în economia românească („Elemente şi principii de ştiinţă contabilă", „Tratat de monetă, schimb şi tehnică monetară").

DUMITRESCU, Vladimir (1902–1992, n. Bucureşti), arheolog român. Specialist în istoria societăţii primitive („Necropola de incineraţie din Epoca Bronzului de la Cârna", „L'art néolitique en Roumanie").

DUMITRESCU-BUŞULENGA, Zoe (1920–2006, n. Bucureşti), istoric şi critic literar român. Acad. (1990). Monografii („Eminescu", „Ion Creangă", „Surorile Brontë"), cercetări comparatiste („Eminescu şi romantismul german"), studii de sinteză („Renaşterea – umanismul şi dialogul artelor").

DUMITRESCU-SEVEREANU, Constantin v. Severeanu.

DUMITREŞTI, com. în jud. Vrancea, pe Râmnic; 5 029 loc. (2008). Cherestea.

DUMITRIŢA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud; 2 964 loc. (2008).

DUMITRÍŢE (< *Dumitru*) s.f. (BOT.) Tufănele.

DUMITRIU, Anton (1905–1992, n. Brăila), filozof şi logician român. Preocupări de filozofia ştiinţei, filozofia logicii, istoria logicii şi filozofia greacă („Soluţia paradoxelor logico-matematice", „Istoria logicii", „Alétheia").

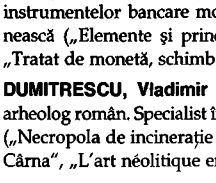

Geo Dumitrescu

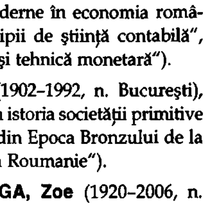

Ion D. Dumitrescu

Zoe Dumitrescu-Buşulenga

Petru Dumitriu

DUMITRIU, Dana (1943-1987, n. Bucureşti), scriitoare română. Proză de analiză psihologică („Întoarcerea lui Pascal") şi de inspiraţie istorică (romanul „Prinţul Ghica").

DUMITRIU, Ion (n. 1943 Galaţi), pictor român. Imaginile-arhetip, organizate în ample cicluri tematice („Şura", „Umbre-autoportret"), sunt susţinute prin rigoare compoziţională şi acorduri cromatice.

DUMITRIU, Petru (1924-2002, n. sat Baziaş, jud. Caraş-Severin), scriitor român. M. de onoare al Acad. (1993). Stabilit în Germania (1960). „Cronică de familie", capodoperă a epicii sale, prezintă destinul aristocraţiei române moderne. Scrieri în limba franceză, radiografii ale totalitarismului comunist („Întâlnire la judecata de apoi"), romanul („Incognito") şi mărturii ale unor experienţe personale de salvare prin sacru („Zero, sau punctul de plecare").

DUMITRU, Alexe (1935-1970, n. Mahmudia, jud. Tulcea), canoist român. Campion olimpic la canoe dublu (Melbourne, 1956) şi campion mondial (1958).

DUMITRU, Ion (n. 1937, Boteni, jud. Argeş), poet şi editor român. Stabilit în Germania (1961). A fondat (1976) editura „Ion Dumitru", unde au fost publicate numeroase lucrări ale unor personalităţi româneşti din exil.

DUMNEALÚI, DUMNEÁEI (< *domnia* + *lui*, *ei*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 3-a sg. ✦ (Fam.) Soţ, soţie.

DUMNEATÁ (< *domnia* + *ta*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 2-a sg.

DUMNEAVOÁSTRĂ (< *domnia* + *voastră*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 2-a sg. şi pl.

DUMNEZEIÉSC, -IÁSCĂ adj. **1.** Minunat, superb. **2.** Ce aparţine lui (de) Dumnezeu (**1**); divin. ✧ *Lăcaş d.* = biserică.

DUMNEZEÍRE s.f. Fiinţa lui Dumnezeu, unică, transcendentă, apofatică.

DUMNEZÉU (lat. *dom(i)ne deus*) s.m. (cu regim de n. pr.) **1.** (În religiile monoteiste) Fiinţa supremă personală, cauză transcendentă primordială, principiu fundamental al existenţei şi ordinii universale, creator şi judecător al lumii, binele absolut şi principiu al mântuirii ce lucrează în istorie. În revelaţia creştină, **D.** este unic, dar în acelaşi timp întreit în persoane (ipostasuri): Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt. **2.** Divinitate, zeu.

DUMONT D'URVILLE 1. Jules Sébastien César D. (1790-1842), navigator francez. A întreprins două călătorii în jurul Pământului (1822-1829). Între 1837 şi 1842 a navigat în zona Antarcticii, descoperind Ţara Adélie. **2.** Staţiune franceză de cercetări ştiinţifice în Antarctica. Situată la 66°40' lat. S şi 140°01' long. E, în apropierea polului magnetic sudic.

DUMOURIEZ, Charles François DU PÉRIER, zis ~ (1739-1823), general francez. Împreună cu mareşalul Kellerman, a oprit la Valmy (20 sept. 1792) înaintarea armatelor intervenţioniste austro-prusiene; i-a învins pe austrieci la Jemappes (6 nov. 1792), cucerind Belgia.

DÚMPING (cuv. engl.) s.n. **1.** Vânzare de mărfuri la preţuri mai scăzute decât costul lor real; mai ales pe piaţa externă, vizând diminuarea stocurilor, subminarea concurenţei, câştigarea de pieţe de desfacere. **2.** (MED.) *D. syndrom* = sindrom caracteristic bolnavilor care au suferit o *gastrectomie*, determinat de trecerea prea bruscă a alimentelor din stomac în jejun şi manifestat clinic prin ameţeli, dureri abdominale, cefalee şi, cu timpul, pierdere ponderală.

DUNAJEC, râu în S Poloniei, afl. dr. al Vistulei; 243 km. Izv. din Tatra Înaltă şi trece prin Zakopane.

DUNANT, Henri (1828-1910), filantrop elveţian. Principalul organizator al Crucii Roşii Internaţionale (1863). Primul Premiu Nobel pentru pace (1901), împreună cu Frédérick Passy.

DUNAVĂŢ, canal navigabil care traversează ostrovul Dranov din S Deltei Dunării, alimentând L. Razim cu apă dulce din braţul Sf. Gheorghe; 25 km lungime.

DUNAWAY, Faye (n. 1941), actriţă americană de film. Personaje charismatice în roluri de mare complexitate („Bonnie şi Clyde", „Chinatown", „Căutătorul de vise"). Premiul Oscar: 1976 („Reţeaua").

DÚNĂ (< fr.) s.f. Formă pozitivă de relief, generată de acţiunea vântului, situată pe ţărmurile joase ale mărilor (*d. litorale*), pe cursul inferior al râurilor (*d. continentale*) şi pe suprafeţe întinse în reg. aride (*d. deşertice*).

DUNĂREA (DONAU, DUNA, DUNAI, DUNAJ sau **DUNAV)**, fl. în Europa, al doilea ca dimensiuni şi debit (după Volga); 2 860 km. Bazinul hidrografic are o supr. de 817 mii km², din care 221,7 mii km² (27 %) pe terit. României. Izv. din E m-ţilor Pădurea Neagră prin pâraiele Breg şi Brigach care confl. la Donaueschingen, străbate de la V la E partea de S a Germaniei, traversează apoi Austria, după care formează graniţa dintre Slovacia şi Austria, şi dintre Slovacia şi Ungaria. În Ungaria, îşi schimbă brusc cursul către S (la Vác), apoi formează graniţa dintre Croaţia şi Serbia şi intră în România la Baziaş. În continuare, face graniţă cu Serbia până la râul Timok, iar de aici, până în dreptul localit. Silistra, formează hotarul cu Bulgaria. De la Silistra până la confl. cu Prutul, **D.** curge numai pe terit. României, iar de aici până la gura braţului Chilia, formează graniţa cu Republica Moldova şi Ucraina. Sectorul superior (de la izvoare până la Viena) este tipic montan. Sectorul mijlociu (de la Viena la Baziaş) ocupă câmpia Panoniei. Sectorul inferior de la Baziaş la vărsare, în lungime de 1 075 km, începe cu un defileu lung de 144 km, care străbate Carpaţii. Între Drobeta-Turnu Severin şi Călăraşi, **D.** se lărgeşte, lunca dezvoltându-se şi ea, mai ales pe malul stg. De la S de Călăraşi până la Hârşova, între braţul Borcea la V şi **D.** Veche la E, se întinde Balta Ialomiţei (zonă asanată în care s-a construit un complex de poduri feroviare şi rutiere, precum şi un sector de autostradă, ce leagă Muntenia de Dobrogea). De la N de Hârşova şi până la Brăila, între **D.** şi **D.** Veche se află Balta Brăilei (azi asanată, cu excepţia sectorului Balta Mică a Brăilei, declarat parc natural). În dreptul com. Giurgeni a fost dat în folosinţă un pod rutier ce asigură legătura între Bucureşti şi Constanţa. De la Brăila până la primul ceatal (ceatalul Chiliei), unde se desparte în braţele Chilia şi Tulcea, **D.** curge pe o singură albie, cu coturi mari (Cotul Pisicii) care favorizează formarea zăpoarelor. În aval de municipiul Tulcea, braţul Tulcea se desparte din nou la al doilea ceatal (ceatalul Sf. Gheorghe) formând braţele Sulina şi Sf. Gheorghe, astfel încât **D.** se varsă în Marea Neagră prin trei guri pr., care formează Delta Dunării. Are peste 300 afl., dintre care cei mai importanţi sunt: Inn, Morava, Váh, Hron, Drava, Sava, Tisa, Timiş, Jiu, Olt, Argeş, Ialomiţa, Siret, Prut ş.a. Este navigabilă de la Ulm (Germania) şi până la vărsare în Marea Neagră. A suferit ample lucrări de amenajare. Canalele Rin-Main- Dunăre (dat în folosinţă la 25 sept. 1992) şi Dunăre-Marea Neagră (26 mai 1984) asigură legătura navigabilă între M. Nordului şi Marea Neagră (3 500 km). Porturi pr.: Ulm, Linz, Viena, Bratislava, Budapesta, Belgrad, Drobeta-Turnu Severin, Giurgiu, Călăraşi, Brăila, Galaţi, Tulcea. Denumiri antice: *Danubius*, *Istros*, *Donaris* (denumire geto-dacă). V. *Comisia Dunării*.

Isadora Duncan

DUNĂREA VECHE, braţ navigabil al Dunării între Giurgeni şi Brăila, limitând la E Balta Brăilei. Cunoscut şi sub numele de Braţul *Măcin*.

DUNĂREÁN, -Ă adj. Privitor la Dunăre; din părţile Dunării; danubian. ✧ *Şcoala d.*, curent în pictura şi grafica germană şi austriacă din zonele Dunării în sec. 15-16. Caracteristic este peisajul de pădure cu personaje mici, uneori cu o notă de fantastic. Reprezentanţi: L. Cranach cel Tânăr şi A. Altdorfer.

DUNBAR, Paul Laurence (1872-1906), scriitor american. Poezii, romane şi nuvele inspirate din viaţa negrilor americani, scrise în dialect („Stejar şi iederă", „Poemele vieţii mele").

DUNCAN, Isadora (1878-1927), balerină şi coregrafă americană de origine irlandeză. A proclamat primatul „dansului liber", deschizând calea dansului american modern.

DUNDEE, oraş în NE Marii Britanii (Scoţia), port la M. Nordului; 154,6 mii loc. (2001). Şantiere navale; mecanică fină; electronică; produse alim. şi textile; prelucr. petrolului. Poligrafie. Universitate. Biserica Saint Mary (sec. 14). Muzeu de istorie naturală. Menţionat documentar (1200).

DUNEDIN, oraş în Noua Zeelandă (Insula de Sud), port la Oc. Pacific; 118 mii loc. (2001). Aeroport. Şantiere navale; constr. de maşini. Ind. electrotehnică, chimică, textilă, de încălţ., de mobilă, alim. Pescuit şi prelucr. peştelui. Universitate (1869). Fondat (1848).

DUNÉTĂ (< fr.) s.f. Construcţie situată la pupa unei nave, deasupra punţii superioare, în care sunt amenajate locuinţele echipajului.

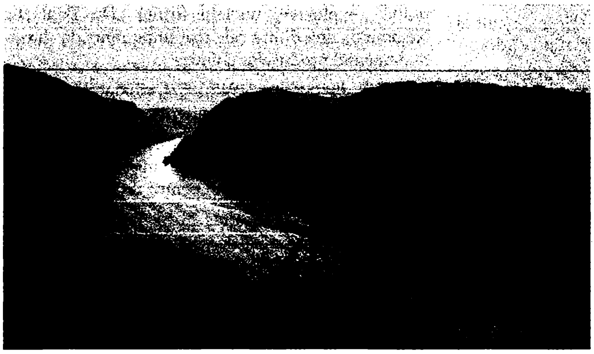

Dunărea la Cazane

DÚNGĂ (< sl.) s.f. 1. Linie vizibilă pe un fond de altă culoare. ✦ Fâșie (2), cută. 2. Margine a unui obiect, partea laterală a unui lucru; latură, coastă. ✧ Expr. *A trage clopotul în dungă* = a trage clopotul în semn de alarmă.

DUNIKOWSKI, Xawery (1875–1964), sculptor și pictor polonez. Monumente care se disting prin sobrietatea stilizării („Monumentul eroilor Varșoviei"). În pictură s-a apropiat de cubism. Portrete („Maria Skłodowska-Curie").

DUNÍT (< fr. {i}; {s} engl. *Dun [Mountains]* „[Munții] Dun") s.n. Rocă magmatică intruzivă, ultrabazică, galben-verzuie, constituită din olivină și cromit; reprezintă minereu pentru extragerea cromului și a platinei native.

DUNKA 1. Nicolae R.D. (1837–1862, n. Iași), ofițer român în armata austriacă. S-a înrolat, în 1860, în rândurile celor „o mie" de voluntari ai lui Garibaldi, iar, în 1862, a participat la Războiul de Secesiune din S.U.A. în armata nordistă; a murit în luptă. **2. Titus Al. D.** (1845–1903, n. Iași), inginer român. Frate cu **D. (1)**. Participant la răscoala poloneză din 1863–1864; a luptat în Italia în armata lui Garibaldi (1862, 1867), în Franța împotriva Prusiei (1870) și în armata română pentru cucerirea independenței naționale (1877). A lucrat la construirea Canalului *Suez*.

DUNKERQUE, oraș în N Franței (Flandra), port la M. Nordului; 191,1 mii loc. (1999, cu suburbiile). Centru siderurgic. Șantiere navale. Prelucr. petrolului. Îngrășăminte chimice. Țesături. Este legat prin feribot cu orașul *Dover* de pe coasta de SE a Marii Britanii. Menționat documentar (1067). Locul unei violente bătălii (27 mai–4 iun. 1940) între trupele anglo-franceze și cele germane, Aliații suferind mari pierderi materiale și umane, dar reușind să evacueze 340 mii oameni în Marea Britanie.

DUNLOP, John Boyd (1840–1921), inventator britanic. În 1887 a inventat pneul. A fondat (1889) Dunlop Rubber Company Ltd., care a devenit una dintre cele mai importante producătoare de pneuri din lume.

DUNOYER DE SEGONZAC, André (1884–1974), pictor și grafician francez. Postimpresionist cu ecouri foviste, aduce în creația sa un elogiu naturii vitale. Peisaje în ulei (Saint-Tropez), desene, gravuri; numeroase acuarele.

DUNS SCOT (SCOTUS), John (c. 1265–1308), filozof și teolog scoțian. Franciscan. A reabilitat individualismul în metafizică, introducând *hecceitatea* ca principiu al individuației; în etică a acordat întâietate libertății individului ca reacție la concepția fatalistă a omnipotenței lui Dumnezeu („Ordinatio", „Tratatul despre primul principiu"). Biserica i-a acordat titlul de *Doctor subtilis*.

DUNST (< germ.) s.m. Griș fin, produs intermediar obținut în procesul tehnologic de măcinare a grâului în morile industriale.

DUNSTABLE, John (c. 1385–1453), compozitor englez. Promotor al polifoniei vocale. Creația lui (mise, motete, chanson-uri) a influențat școala flamandă.

DUNSTAN (c. 924–988), arhiepiscop de Canterbury. Cunoscut mai ales pentru importanta sa reformă monastică. Canonizat. Biserica St. Dunstan din Londra, care îi este închinată, servește drept lăcaș de cult și centru spiritual al românilor ortodocși din Londra.

DÚO (< it.) s.n. invar. (MUZ.) Două instrumente care execută împreună o compoziție muzicală, fiecare având o partidă separată; lucrare muzicală pentru acest ansamblu. V. *duet*.

DUODECIMÁL, -Ă (< germ.) s.n. Care are la bază împărțirea în 12 unități.

DUODÉN (< fr. {i}; {s} lat. *duodenum [digitorum]* „de 12 [degete]") s.n. Porțiune inițială și fixă a intestinului subțire, a cărui mucoasă secretă fermenți și substanțe cu rol în digestie. În **d.** se varsă bila și sucul pancreatic.

DUODENÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a mucoasei duodenale.

John Duns Scot

DUODIÓDĂ (< germ.) s.f. Tub electronic care conține sub același înveliș două *diode* cu vid.

DUOLÉT (< fr.) s.n. (MUZ.). Diviziune ritmică excepțională folosită în metrica ternară; două valori de durată în loc de trei.

DUOPÓL (< fr.; {s} lat. *duo* „doi" + gr. *poleo* „a vinde") s.n. Tip de piață caracterizat prin existența numai a două firme care domină piața, producând și vânzând aceleași produse sau produse similare.

DUOPSÓN (< fr.) s.n. Piață cu numai doi cumpărători ai aceluiași produs sau ai unor produse similare.

DUOTRIÓDĂ (< germ.) s.f. Tub electronic care conține sub același înveliș două *triode*.

DUPARC, Louis (1866–1932), geolog și chimist elvețian. Colaborator al prof. Ludovic Mrazec. Lucrări de petrografie, mineralogie, chimie analitică și organică. M. de onoare al Acad. Române (1913).

DUPLEIX, Joseph François (1697–1763), administrator colonial francez în India. În serviciul Companiei Indiilor (1720–1754), a încercat, dar fără succes, să pună bazele unui imperiu colonial francez în India, opunându-se expansiunii engleze.

DÚPLEX (< fr. {i}; {s} lat. *duplex* „dublu") s.n. 1. Hârtie sau carton format din două straturi de pastă, lipite prin deshidratare și presare în stare umedă. 2. Reproducere în două culori a ilustrațiilor monocrome prin realizarea a două negative cu raster, dintre care unul mai contrastant. 3. *Sistem d.* = sistem de telecomunicație care asigură comunicația simultană bilaterală între două posturi. 4. *Procedeu d.* = elaborare a oțelului, în care se folosesc două agregate de afinare. 5. *Pompă d.* = pompă cu piston, cu doi cilindri paraleli. 6. *Apartament d.* = apartament pe două nivele, cu scară interioară.

DUPLICÁT (< germ.) s.n. (DR.) Al doilea exemplar al unui înscris emanat de la o persoană fizică sau juridică; copie.

DUPLICÁȚIE (< engl.) s.f. Prezența în genom a unui fragment cromozomial suplimentar, rezultat al unui crossing-over inegal.

DUPLICITÁR, -Ă adj. Care are caracter de duplicitate; fals, ipocrit, fățarnic.

DUPLICITÁTE (< fr., lat.) s.f. Fățărnicie, ipocrizie.

DUPONT DE NEMOURS 1. Pierre Samuel (1739–1817), economist francez. Cunoscut financiar în timpul Revoluției Franceze și al Imperiului. **2. Eleuthère Irénée** (1771–1834), chimist francez. Fiul lui D. **(1)**. În 1802 a construit (la Wilmington, S.U.A.) o fabrică de pulberi explozive, nucleul firmei „Du Pont de Nemours", una dintre cele mai importante din lume în domeniul produselor chimice.

DU PRÉ, Jacqueline (1945-1987), violoncelistă britanică. Carieră strălucită, concertantă, camerală și solistică. Trio cu Daniel Barenboim și Pinchas Zukerman.

DUPRÉ, Marcel (1886–1971), organist și compozitor francez. Lucrări religioase și pentru orgă.

DUQUE DE CAXIAS, oraș în SE Braziliei (Rio de Janeiro) în conurbația Rio de Janeiro; 794,9 mii loc. (2002). Mare rafinărie de petrol. Ind. metalurgiei neferoase, chimică, textilă, ceramicii și alim. Întemeiat în sec. 16.

DUR^1, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre corpuri solide) Greu de pătruns; tare. 2. *Apă d.* = apă care conține compuși solubili de calciu și magneziu peste limita admisă pentru apa potabilă sau industrială *A. d.* nu face spumă cu săpunul, nu fierbe legumele etc. 3. (Despre radiația X sau γ) Foarte pătrunzător, care străbate straturi groase de substanță. 4. *Consoană d.* = consoană a cărei articulație nu conține nici un element palatal. 5. Fig. Aspru^2 (2), sever; brutal.

DUR^2 (< germ.) adj. (MUZ.) Major (ex. do major = C dur).

DURÁ^1 (lat. *dolare*) vb. I tranz. (Înv.) A construi, a zidi, a clădi.

DURÁ^2 (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. A ține, a se desfășura un anumit timp, o anumită perioadă. 2. A dăinui, a se menține; a fi trainic, rezistent.

DURÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează (de) mult timp; trainic, dăinuitor.

DURABILITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Calitatea de a fi durabil; trăinicie. 2. Calitatea unui material de a-și păstra proprietățile fizico-chimice și mecanice o perioadă îndelungată. 3. Perioadă de timp cât poate fi utilizat un sistem tehnic în serviciu, în condiții stabilite prealabil.

DURACÍD s.m. Aliaj fier-siliciu cu mult siliciu, rezistent la acizi.

DURA-EUROPOS, oraș antic în E Siriei, pe cursul mijlociu al Eufratului. Întemeiat de Seleucos I (c. 312 î.Hr.), rămâne timp de șase sec. un oraș de frontieră, adăpostind un mozaic de populații, credințe religioase și stiluri artistice. Azi, *Salahiyeh* (Siria).

DURALUMÍNIU (< germ., fr.; {s} *Dür* [*en*] + germ. *Aluminium* „aluminiu") s.n. Aliaj de aluminiu cu cupru și magneziu, folosit în ind. aeronautică, la fabricarea pieselor cu greutate mică și rezistență mare. Obținut (1809) de metalurgul german A. Wilm.

DURAMÁTER (loc. lat. m.) subst. Membrană externă, fibroasă, rezistentă a meningelor; meninge dur, extern, pahimeninge.

DURAMÉN (< fr.; {s} lat. *duramen* „lemn solid") s.n. Partea centrală din tulpinile și ramurile arborilor și arbuștilor, colorată mai intens. Inactiv fiziologic, foarte rezistent, cu valoare industrială mare; (pop.) inima lemnului.

DURÁN (< fr. {i}) s.n. Sticlă de tipul borosilicaților, cu rezistență mare la variațiile bruște de temperatură, pentru sticlăria de laborator și în construcția aparatelor de fizică.

DURANCE, râu în SE Franței, afl. stg. al Ronului, în apropiere de Avignon; 350 km. Izv. din Alpii Cotici.

DURAN DURAN, grup britanic pop-rock. Constituit în 1978, consacrat în componența Simon Le Bon (voce), John Taylor (bas), Andy Taylor (chitară), Nick Rhodes (claviaturi) și Roger Taylor (baterie). Reprezentativ pentru curentul neoromantic al anilor '80. Succese de top („The Reflex", „A View To A Kill").

DURANGO 1. Oraș în V Mexicului, la poalele Sierrei Madre Occidental, la 2 040 m alt., centrul ad-tiv al statului **D.**; 427 mii loc. (2000). Expl. de min. de fier, aur, argint și antimoniu. Produse textile și alim. Universitate (1856). Fundat în 1556. Numit și *Victoria de Durango*. **2.** Stat în Mexic; 119,6 mii km^2; 1,44 mil. loc. (2000). Expl. forestiere și de min. de fier, antimoniu, zinc, plumb etc. Porumb și bumbac. Creșterea bovinelor.

DURAS, Marguerite (pseud. *Margueritei Donnadieu*) (1914–1996), scriitoare și cineastă franceză. Romane („Stăvilar la Pacific", „Moderato cantabile", „O absență atât de lungă") și scenarii de film („Hiroshima, dragostea mea") cu personaje angoasate de singurătate și de banalitatea existenței cotidiene.

DURAS-DIURPANEUS (sec. 1 d.Hr.), rege geto-dac. Predecesor al lui Decebal.

DURÁTĂ (după fr. *durée*) s.f. Timpul dintre două evenimente succesive. ✦ Timp în care se desfășoară o acțiune; timpul cât dăinuie ceva. ✦ (FILOZ.) Concept fundamental în filozofia lui H. Bergson desemnând timpul trăit, succesiunea stărilor de conștiință ale

Marguerite Duras

Émile Durkheim

subiectului; opus timpului obiectiv, măsurabil. (MUZ.) Calitate a sunetului muzical de a se petrece într-o anumită perioadă de timp. V. *valoare.*

DURATÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre verbe) Care arată că o acțiune durează.

DURAZZO v. Durrës.

DÚRĂ (< *dura*^{1}) s.f. Roată plină, fără spițe și fără butuc.

DURĂU, stațiune climaterică și de odihnă, cu funcționare permanentă, situată la poalele m-ților Ceahlău, la 780–800 m alt., la 60 km NV de Piatra Neamț (jud. Neamț). Indicată pentru tratarea nevrozelor, a stărilor de debilitate etc. Mănăstire de călugări (din sec. 17).

DURBÁCĂ (< tc.) s.f. **1.** Cada teascului de struguri. **2.** Vas cu apă în care se află serpentina alambicului pentru făcut țuică.

DURBAN, oraș în SE Republicii Africa de Sud (Natal), port la Oc. Indian; 1,1 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Constr. navale. Fabrici de zahăr, textile și de prelucr. a lemnului; uzine chimice; rafinării de petrol. Universitate. Vechea denumire dată de Vasco da Gama: *Port Natal.*

DURDULÍU, -ÍE (< *durd,* rar, „id") adj. Grăsuț, dolofan, plin; bucălat.

DUREÁ (lat. *dolere*) vb. II tranz. A simți o senzație de durere sau (fig.) o suferință morală.

DÜRER, Albrecht (1471–1528), pictor, desenator și gravor german. Reprezentant al Renașterii. A îmbinat, într-o sinteză personală, viziunea coloristică italiană cu unele elemente ale goticului german. Gravuri („Cavalerul, moartea și diavolul", „Cavalerii Apocalipsei"), picturi („Cei patru apostoli", „Autoportret"), acuarele (peisaje). A contribuit la dezvoltarea teoriei despre artă („Tratatul de geometrie descriptivă", „Cele patru cărți despre proporție").

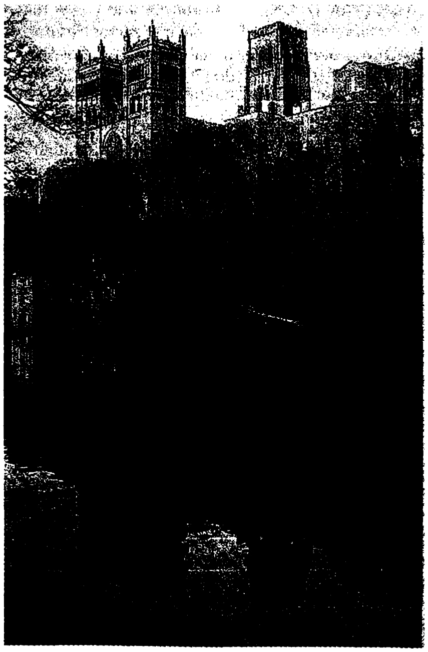
Durham. Catedrala

Eleonora Duse

DURÉRE s.f. **1.** Senzație neplăcută generată de excitația puternică a terminațiilor nervoase, provocând reacții de apărare. **2.** Suferință morală; întristare.

DUREРÓS, -OÁSĂ adj. Care provoacă durere (fizică sau morală).

DURGA v. Kali.

DURGAPUR, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest); 492,9 mii loc. (2001). Combinat metalurgic. Constr. de mașini grele. Uzine chimice. Baraj hidroenergetic.

DURHAM (cuv. engl.) Rasă englezească de taurine, crescută pentru producția de carne. Sin. *shorthorn.*

DURHAM 1. Oraș în E Marii Britanii (Anglia); 87,6 mii loc. (2001). Siderurgie, uzine chimice. Universitate (1832). Catedrală celebră, în stil gotic englez timpuriu (sec. 11–13, transformată în sec. 15, restaurată în sec. 19). Renumit centru de anluminuri și manuscrise (sec. 13). Menționat sec. 7. **2.** Oraș în E S.U.A. (North Carolina); 187 mii loc. (2000). Ind. tutunului și textilă. Instrumente de precizie. Universități. Oraș (1870).

DURIFICÁ vb. I tranz. și refl. A (se) face (mai) dur **(1)**; a (se) întări.

DURIFICÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) durifica. **2.** Proces (termic, termochimic sau mecanic) de mărire a durității unui metal.

DURÍT (DURÉN) (< fr., germ.; {s} lat. *durus* „dur, tare") s.n. Mineral organic amorf, negru-cenușiu, mat și dur, din cărbuni de pământ.

DURITÁTE (< fr., lat. *duritas, -atis*) s.f. **1.** Proprietate a corpurilor solide de a rezista acțiunilor mecanice care tind să le deformeze. ✧ *D. mineralogică* = rezistența pe care suprafața unui cristal o opune la pătrunderea în interiorul său, prin zgâriere sau apăsare, a vârfului ascuțit al unui corp foarte dur. ✧ *D. absolută* se măsoară cu sclerometrele; frecvent se utilizează scara **d.** (scara lui Mohs) de apreciere a *d. relative,* prin comparație cu alte minerale cu **d.** cunoscută. **2.** Proprietate transmisă apei de sărurile de calciu și de magneziu dizolvate. V. *dedurizare.* **3.** (FIZ.) *Duritatea radiațiilor X* = proprietate a radiațiilor care determină puterea de pătrundere a lor într-un material în funcție de lungimea de undă. **4.** Fig. Severitate; cruzime, brutalitate.

DURKHEIM, Émile (1858–1917), sociolog francez. Influențat de pozitivismul lui A. Comte, a considerat fenomenele sociale ca exterioare în raport cu individul („Regulile metodei sociologice", „Sinuciderea", „Formele elementare ale vieții religioase"). A întemeiat, în 1896, revista *l'Année sociologique,* în jurul căreia s-a constituit școala franceză de sociologie.

DURMITOR, masiv muntos în Alpii Dinarici (Muntenegru). Alt. max.: 2 522 m (vf. Bobotov Kuk). Parc național.

DURNEȘTI, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei. Mănăstire de maici; 4 109 loc. (2008).

DÚRO (cuv. sp.) s.m. Veche monedă de argint spaniolă.

DUROMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat pentru măsurarea durității, folosit în ind. cauciucului.

DUROSCÓP (< fr. {i}; {s} lat. *duritas* „duritate" + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Aparat pentru măsurarea durității **(1)** metalelor prin metoda electromagnetică.

DUROSTORUM (DÂRSTOR), cetate romană, apoi bizantină. Sediul themei bizantine Paristrion. Azi *Silistra,* Bulgaria.

DURRELL, Lawrence (1912–1990), scriitor englez. Romane ale căror teme favorite sunt timpul și relativitatea adevărului (ciclul epic „Cvartetul din Alexandria" ș.a.). Versuri („Orașe, câmpuri și oameni").

DÜRRENMATT, Friedrich (1921–1990), scriitor elvețian de limbă germană. Nuvele („Judecătorul și călăul"), romane polițiste („Bănuiala") și piese de teatru ilustrând, în manieră grotescă, precaritatea condiției umane („Vizita bătrânei doamne", „Romulus cel Mare").

DURRËS 1. Gjiri i Durrësit, golf al M. Adriatice, pe coasta de V a Albaniei, care adăpostește portul cu același nume. **2. Durrësi,** oraș în V Albaniei; 86,9 mii loc. (1991). Șantier naval; fabrici de conserve din pește; prelucr. tutunului și a pieilor. Produse din cauciuc. În sec. 7 î.Hr., aici a existat colonia greacă Epidamos, cucerită de romani (229 î.Hr.), care l-au numit *Dyrrachium,* apoi de bulgari (sec. 10–11), de regatul Neapolelui (1272–1336), de sârbi (1336–1392) și de Veneția din 1392 până în 1501, când a intrat în stăpânirea otomanilor. În 1912–1921, D. a fost cap. Albaniei. Cunoscut și sub numele de *Durazzo* (italian) și *Draÿ* (sârbo-croat).

DUR-ȘARRUKIN, oraș antic în N Mesopotamiei, fundat în 713 î.Hr. de regele Sargon II, care a stabilit aici capitala statului asirian. Ruinele palatului lui Sargon II. Azi *Khorsabad* (Iraq).

DURUÍ (< *dura*^{1}) vb. IV intranz. **1.** (Despre un vehicul) A face zgomot mare în mers; a hurui. **2.** intranz. și tranz. (Fig.) A vorbi repede, fără întrerupere; a turui.

DURUITOAREA, cascadă în două trepte pe versantul de NV al masivului Ceahlău, la 1 200 m alt.; înălțimea primei trepte 20 m, iar totală 30 m.

DURUY, Victor (1811–1894), istoric francez. Specialist în istoria Romei și a Greciei antice („Istoria romanilor", 7 vol.).

DUSE, Eleonora (1858–1924), tragediană italiană. A interpretat cu mare profunzime roluri în piesele lui Dumas-fiul, Ibsen și, în special, în cele ale lui d'Annunzio.

DUSSEK (DUSEK sau DUŠIK), familie de muzicieni cehi: **1. Jan Josef D.** (1738–1818), organist. **2. Jan Ladislav D.** (1760–1812), organist, pianist și compozitor. Lucrări pentru pian; autor al unei metode pentru pian.

DÜSSELDORF, oraș în V Germaniei, centrul ad-tiv al landului Renania de Nord-Westfalia, port pe Rin; 1,31 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Centru comercial și financiar. Ind. siderurgică, constr. de automobile, de vagoane și de utilaj minier, electrotehnică, instrumente de precizie, chimică, piel., hârtie, conf. Institute de

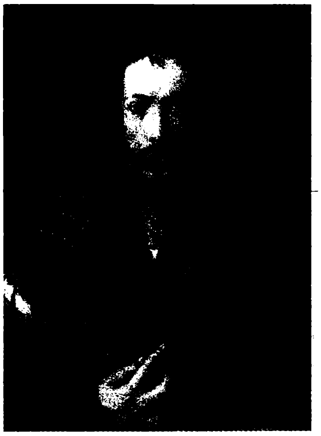
Albrecht Dürer: „Autoportret"

Antonin Dvořák

Bob Dylan

învățământ superior, muzee. Biserica Sankt Lambertus (sec. 13–14), monumentul principelui Johann Wilhelm II (sec. 18). Centru pentru congrese și târguri internaționale. Fundat în sec. 11, **D.** a devenit oraș în 1288. Reședință a ducilor de Berg, principi electori ai Palatinatului. Centru al marelui ducat de Berg (din 1805), creat de Napoleon; în componența Prusiei (din 1815). A suferit mari distrugeri în cel de-al Doilea Război Mondial (1942–1945).

DUȘ (< fr.) s.n. **1.** Jeturi subțiri de apă, realizate cu un dispozitiv adecvat și utilizate în scopuri igienico-sanitare. ✦ Fig. Vorbă sau veste neașteptată și neplăcută. **2.** Instalație de spălare sau de tratare echipată cu **d.** **(1)**.

DUȘANBE, cap. Tadjikistanului; 562 mii loc. (2000). Mare combinat pentru bumbac. Uzine constr. de mașini; produse textile și alim. Universitate, academie de științe, muzee. Între 1929 și 1961 s-a numit *Stalinabad*.

DÚȘCĂ (< scr.) s.f. Cantitate de băutură (alcoolică) care se poate bea dintr-o singură înghițitură; înghițitură (dintr-o băutură).

DUȘEGUBÍNĂ (DEȘEGUBÍNĂ) (< sl.) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Răscumpărare plătită domniei (în bani sau în vite), percepută pentru omor, adulter sau răpire de fete. Se mai numea *șugubină*.

DUȘMÁN, -Ă (< tc.) s.m. și f., adj. **1.** (Persoană) care are o atitudine ostilă față de ceva sau de cineva, care urăște ceva sau pe cineva. **2.** Vrăjmaș, inamic în război.

DUȘMĂNÍ vb. IV tranz. și refl. recipr. A avea sentimente ostile față de cineva; a (se) urî.

DUȘMĂNÍE s.f. Sentiment de ură, atitudine ostilă față de cineva; vrăjmășie.

DUȘUMEÁ (< tc.) s.f. Pardoseală de scânduri (a unei încăperi). ✧ *D. oarbă* = **d.** din scânduri de brad, suportul unei pardoseli de parchet.

DUTILLEUX, Henri (n. 1916), compozitor francez. Continuator al esteticii lui Debussy și Ravel, dezvoltă un limbaj muzical bogat și colorat și o orchestrație rafinată („Métaboles"; „Timbres", „Espace", „Mouvement").

DUTRA, Eurico Gaspar (1885-1974), general și om politic brazilian. Ministru de Război (1936-1945), a organizat „Forțele expediționare braziliene" care au luptat în Italia alături de Aliați. Președinte al Braziliei (1946-1951).

DUTRONC, Jacques (n. 1943), cântăreț, compozitor și actor francez. Oscilează între balada de jazz și rock. Carieră cinematografică. Discografie selectivă: „Complètement Dutronc", „Brèves rencontres".

DUȚU, Alexandru (1928-1999, n. București), istoric literar român. Studii de istorie comparată a culturii românești („Sinteză și originalitate în cultura română") și de istorie a mentalităților („Dimensiunea umană a istoriei; direcții în istoria mentalităților").

DUUMVÍR (cuv. lat.) s.m. (În Roma antică) Magistrat care exercita o funcție împreună cu un alt magistrat, egal în drepturi.

DUUMVIRÁT (< lat.) s.n. (În Roma antică) Magistratură compusă din duumviri.

DUUN, Olav (1876-1939), scriitor norvegian. Romane într-o limbă cu particularități dialectale, având ca nucleu tematic confruntarea omului cu „puterile" obscure iraționale (ciclul „Oamenii din Juvik").

DUVALIER 1. François D. (1907-1971), om politic haitian. Președintele statului (1957-1971). A condus țara prin metode dictatoriale. **2. Jean Claude D.** (n. 1951), om politic haitian. Fiul lui **D.** **(1)**. Președinte al Republicii Haiti (1971-1986).

DUVALL, Robert (n. 1931), actor american. Roluri de compoziție („Să ucizi o pasăre cântătoare", „Nașul", „Apocalipsul acum", „Phenomenon"). Premiul Oscar: 1983 („Milă și tandrețe").

DUVANLI (DUVANLII), așezare în S Bulgariei, în apropierea orașului Plovdiv, celebră prin tezaurul de obiecte de argint tracice (sec. 6-4 î.Hr.), descoperit într-un mormânt princiar tumular.

DU VIGNEAUD, Vincent (1901-1978), biochimist american. Lucrări fundamentale în domeniul compușilor organici care conțin sulf. A obținut ocitocina prin sinteză. Premiul Nobel pentru chimie (1955).

DUVIVIER, Julien (1896-1967), cineast francez. Filme diverse ca tematică și gen în anii '30-'50 („Morcoveață", „Pépé le Moko", „Carnet de bal"). Maestru al filmului în sketch-uri („Povestiri din Manhattan", „Diavolul și cele 10 porunci").

DUXOCROMÍE (< fr.) s.f. Executare a fotografiilor și a diapozitivelor colorate cu ajutorul a trei imagini parțiale în trei culori fundamentale (roșu, galben și albastru), care, suprapuse, dau o imagine colorată.

DÚZĂ (< germ.) s.f. **1.** Ajutaj. ✦ *D. de erupție* = piesă de oțel având în interior un canal cu diametru redus, folosită pentru reglarea debitului de țiței și de gaze la sonde în erupție. **2.** Filieră **(3)**.

DUZÍNĂ (< ngr.) s.f. Grup de douăsprezece obiecte de același fel. ✧ Expr. *De duzină* = (despre mărfuri) făcut în serie; de calitate inferioară.

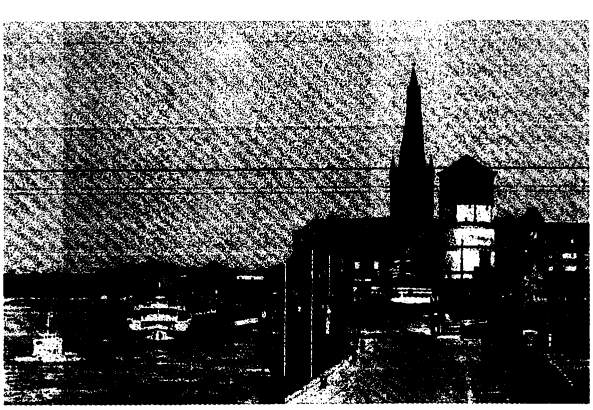

Düsseldorf. Cheiul

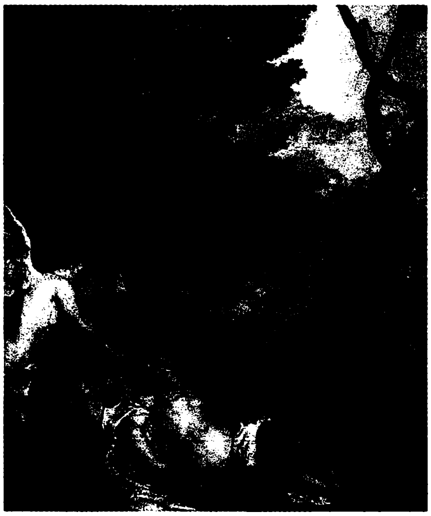

Sir Anthonis van Dyck: „Amor și Psyche"

DVÉRĂ (< sl.) s.f. **1.** Fiecare dintre cele trei uși ale iconostasului, două laterale și una centrală (**d.** împărătească). **2.** Piesă decorativă de forma unei perdele care acoperă intrările în altar ale tâmplei.

DVINA DE NORD, fl. în Federația Rusă; 750 km. Se formează prin unirea râurilor Suhona și Iug și se varsă printr-o deltă în M. Albă, în apropiere de Arhanghelsk. Legat prin canale de Volga.

DVINA DE VEST v. **Daugava.**

DVOŘÁK, Antonin (1841-1904), compozitor ceh. Simfonii, concerte, lucrări vocal-simfonice, muzică de cameră, coruri, opere („Rusalka"). Fondator, alături de Smetana, al școlii muzicale naționale.

DVOŘÁK, Max (1831-1922), istoric de artă și estetician ceh. A conceput opera de artă ca fenomen istoric supus mutațiilor sociale, filozofice, culturale („Despre El Greco și manierism", „Idealism și naturalism în sculptura și pictura gotică").

DWORKIN, Ronald (n. 1931), filozof american. Contribuții în filozofia dreptului.

Dy, simbol chimic pentru *disprosiu*.

DYCK (VAN DYCK), Sir Anthonis van (1599-1641), pictor flamand. În Anglia, a devenit pictor de curte al lui Carol I Stuart. Excepțional portretist („Cardinalul Bentivoglio", „Frans Snyders", „Carol I la vânătoare"), a avut o influență considerabilă asupra școlii engleze de pictură.

DYKE (< engl. {i}) s.n. Formă de zăcământ rezultată în urma injectării și consolidării magmei într-o crăpătură a scoarței.

DYLAN, Bob (pe numele adevărat *Robert Zimmermann*) (n. 1941), interpret și compozitor american de folk. Cel mai influent muzician american din ultimii 40 de ani ai sec. 20. Cântece poetice, protestatare, aluzive. Personalizează muzica folk („Blowin In The Wind"). Personalitate enigmatică, antimilitarist, luptător pentru drepturile civile.

DYNĂ s.f. v. **dină.**

DZAOUDZI, oraș în ins. Mayotte (arh. Comore), port la Oc. Indian, centrul ad-tiv al ins.; 10,7 mii. loc. (1997).

DZERJINSK, oraș în partea central-europeană a Federației Ruse, pe Oka; 261,4 mii loc. (2002). Ind. chimică, a mat. de constr., textilă și alim. Oraș din 1981.

DZERJINSKI, Feliks Edmundovici (1877-1926), om politic rus, de origine poloneză. Membru al conducerii insurecției armate bolșevice din 1917. Unul dintre organizatori și președinte (din dec. 1917) al poliției politice (CEKA), care a desfășurat acțiuni de exterminare sistematică a adversarilor politici.

Ee

E s.m. invar. **1.** A şaptea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală prepalatală mijlocie nerotunjită). **2.** (LOG.) Simbol pentru propoziţia universal-negativă. **3.** (MUZ.) Notaţie literală pentru sunetul *mi*. **4.** (TEHN.) Simbol pentru modulul de elasticitate a materialelor (la oţel $E = 21 \times 10^4\ \mathrm{N/m^2}$). **5.** Notaţie pentru aditivi alimentari (urmată de un număr care indică tipul aditivului).

e 1. (FIZ.) Simbol pentru sarcina electrică elementară ($e = 1{,}602 \cdot 10^{-19}$ C). **2.** (MAT.) Simbol pentru baza logaritmilor naturali (e = 2,718...).

EA pron. pers. v. **el.**

EA, divinitate asiro-babiloneană. Zeu al înţelepciunii, patron al apelor pământene şi subpământene.

EAGLES, grup american de rock. Constituit în 1971 de Glenn Frey, Randy Meisner, Bernie Leadon şi Don Henley. Melodii luminoase, rock californian, imagine de eroi ai vestului sălbatic. Discografie selectivă : „Desperado", „Hotel California".

EAKINS, Thomas (1844-1916), pictor şi sculptor american. Tablouri de gen, cu tendinţă academistă („Clinica dr. Gross") şi portrete („Walt Whitmann").

EAMES, Charles (1907-1978), designer şi arhitect american. Creatorul unor tehnici de mobilier, simplu şi funcţional, pentru producţia de masă.

EANES, António dos Santos Ramalho (n. 1935), general şi om politic portughez. Preşedinte al Consiliului Revoluţiei (1976-1982) şi preşedinte (1976-1986) al Portugaliei.

EARHART, Amelia (1898-1937), aviatoare americană. Prima femeie care a efectuat un zbor, ca pasageră (1928) şi ca pilot (1932), traversând Oc. Atlantic: Newfoundland (Canada)-Irlanda.

EARL (< danez *jarl*) subst. Vechi titlu nobiliar englez, datând dinainte de cucerirea normandă, echivalentul titlului continental de conte **(2).**

EARTH, WIND AND FIRE, grup american de rhythm and blues. Constituit în 1969 în jurul lui Maurice şi Verdine White. Stil inovator, popular, calculat dar senzual. Funk cu influenţe simfonice („Gratitude", „All'n'All"), care a influenţat puternic muzica anilor '70.

EASTON, Sheena (pe numele adevărat *Sheena Shirley Orr*) (n. 1959), cântăreaţă britanică. Succese solo („Modern Girl", „Morning Train", „For Your Eyes Only").

EASTMAN, George (1854-1932), inventator şi industriaş american. A realizat (1878) primele plăci de bromură gelatinoasă de argint şi a construit (1888) aparatul de fotografiat „Kodak". În 1889, a brevetat filmul transparent din nitroceluloză. A fondat (1892) „Eastman Kodak Company".

EASTMANCOLOR (< engl.; {s} *G. Eastman* + engl. *color* „culoare") subst. (CINEMAT.) Procedeu de realizare a filmului color, printr-o metodă substractivă, comercializat din 1951 de „Eastman Kodak Company"; film ce utilizează acest procedeu.

EAST RIVER, str. maritimă, navigabilă, în NE S.U.A., care separă ins. Long Island de continent. Lungime: 25 km; lăţime: 180-1 215 m. Traversată, în raza oraşului New York, de şapte poduri şi două tunele.

EASTWOOD, Clint (n. 1930), actor şi regizor american de film. Erou al trilogiei western „Pentru un pumn de dollari", s-a impus şi în alte filme („În bătaia puştii"). Premii Oscar: 1993 („Necruţătorul"); 2004 („O fată de milioane).

EBADI, Shirin (n. 1947), jurist iranian. Activist pentru drepturile omului. Fondator al Asociaţiei pentru drepturile copilului. Premiul Nobel pentru pace (2003).

EBAN, Abba (Solomon) (1915-2002), diplomat şi om politic israelian. Ca ministru de Externe (1966-1974), a susţinut interesele Israelului, îndeosebi în conflictul cu statele arabe (1967).

EBBINGHAUS, Hermann (1850-1909), psiholog german. Contribuţii în cercetarea experimentală a procesului învăţării, a inteligenţei şi a memoriei.

EBÉN (< fr., lat.) s.m. Denumire generică pentru esenţele lemnoase de culoare închisă, grele, dure, obţinute din arbori exotici şi întrebuinţate la confecţionarea mobilei de lux. V. *abanos*.

EBENÍST, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f. Tâmplar specializat în placarea mobilei; *p. ext.* tâmplar care execută lucrări de tâmplărie fină; artizan de mobilier.

EBERT, Friedrich (1871-1925), om politic german. Preşedinte al Partidului Social-Democrat (din 1913). Preşedinte al Germaniei (1919-1925).

EBERTH, Karl Joseph (1835-1926), anatomopatolog şi bacteriolog german. A descris (1879) microbul febrei tifoide *(bacilul tific* sau *bacilul E.).*

EBLA, oraş-stat antic în N Siriei (milen. 3 î.Hr.). A întreţinut relaţii comerciale cu Egiptul şi Mesopotamia. Tablele cu scriere cuneiformă descoperite la Tell Mardik, lângă *Alep* (Siria), relatează despre civilizaţia sa înfloritoare.

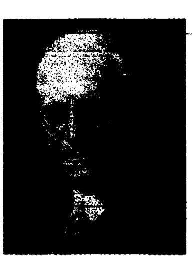
George Eastman

Clint Eastwood

EBNER-ESCHENBACH, Marie von (1830-1916), scriitoare austriacă. Nuvele realiste evocând aristocraţia, burghezia vieneză şi viaţa ţărănimii morave („Copilul comunităţii").

EBONÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Material plastic, dur, obţinut prin vulcanizarea cauciucului natural cu cantităţi mari (25-50%) de sulf; este electroizolantă şi anticorosivă.

EBOŞÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (METAL.) A lamina un lingou în scopul suprimării, prin comprimare, a golurilor interioare sau a uniformizării materialului respectiv. **2.** (TEHN.) A prelucra o piesă prin aşchiere, tăiere, deformare plastică în vederea finisării. **3.** A da o primă formă unei opere de artă plastică.

EBÓŞĂ (< fr.) s.f. **1.** (METAL.) Semifabricat obţinut prin deformare plastică din lingouri. **2.** Prima formă (imperfectă) a unei opere de artă plastică; schiţă, crochiu.

EBOŞOÁR (< fr.) s.n. **1.** Spatulă din lemn, fier sau os, cu care sculptorii modelează argila, ceara etc. **2.** Daltă folosită de olari, dulgheri etc.

EBRÁIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine vechilor evrei, privitor la vechii evrei. ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de vechii evrei şi folosită astăzi ca limbă oficială în Israel. Face parte din familia afro-asiatică, ramura limbilor semitice şi este vorbită de majoritatea locuitorilor Israelului. În ebraică, se numeşte *ivrit*.

EBRIETÁTE (< fr., lat.) s.f. Beţie **(1).**

EBRU (EBRO), fl. în NE Spaniei; 928 km. Izv. din S m-ţilor Cantabrici, traversează Catalonia de Sud şi Aragónul, trece prin Saragosa şi se varsă în M. Mediterană printr-o deltă. Hidrocentrale. Irigaţii.

EBULIOMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Aparat folosit pentru determinarea concentraţiei de alcool dintr-un lichid (ex. din vin), prin stabilirea punctului de fierbere al acestuia în comparaţie cu cel al apei.

EBULIOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} lat. *ebullio* „a fierbe" + gr. *skopeo* „a examina") s.f. Metodă fizico-chimică de determinare a maselor moleculare ale componentelor dizolvate într-o soluţie, pe baza proprietăţii soluţiilor de a fierbe la temperaturi mai ridicate decât dizolvantul pur.

EÇA DE QUEIRÓS, José Maria v. Queirós.

ECARISÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A tăia buşteni pentru a-i transforma în scânduri groase, prismatice. **2.** A jupui pielea de pe animalele moarte.

ECARISÁJ (< fr.) s.n. **1.** Prelucrare a cadavrelor de animale şi a deşeurilor de la abatoare pentru obţinerea de produse industriale sau furajere (făină de oase, clei etc.). ✦ Întreprindere care execută această operaţie. **2.** Acţiune de stârpire a câinilor vagabonzi.

ECARLÁT (< fr.) s.n. 1. Colorant sintetic, cu nuanţa roşu-stacojiu, folosit în ind. textilă. 2. Culoare roşie-stacojie.

ECARTAMÉNT (< fr.) s.n. Distanţa dintre urmele lăsate pe calea de rulare de roţile de pe aceeaşi osie ale unui vehicul. ✦ Distanţa dintre feţele interioare ale celor două şine ale unei căi ferate.

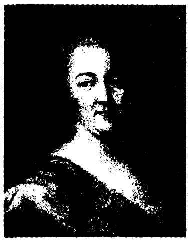

Ecaterina II cea Mare

ECATERINA (EKATERINA), numele a două împărătese ale Rusiei: **E. I** (1684–1727), soția lui Petru I cel Mare, împărăteasă (din 1725). A întărit autocrația prin crearea (1726), Înaltului Consiliu Secret; **E. II cea Mare** (1729–1796), soția lui Petru III, pe care l-a înlăturat în 1762, devenind împărăteasă. A întărit autocrația și procesul de aservire a țărănimii, înăbușind (1775) răscoala lui *Pugaciov*. A purtat războaie cu Imp. Otoman și Suedia, anexând importante terit.

ECATERINA DIN ALEXANDRIA (sec. 4?), sfântă martiră creștină. Potrivit legendei, a protestat împotriva persecuției creștinilor de către împăratul Maxențiu.

ECATERINA DIN SIENA (Caterina Benincasa) (1347–1380),mistică italiană, terțiară dominicană. A avut un rol important în întoarcerea papei de la Avignon la Roma. A dictat lucrări de învățătură creștină și spiritualitate. Canonizată. Declarată învățătoare a Bisericii.

ECBATANA, vechi oraș în pod. Iranului. Cap. Mediei (sec. 8–6 î.Hr.), apoi reședință de vară a suveranilor persani și parți. Distrus în 330 î.Hr. de Alexandru cel Mare. Azi *Hamadhān* (Iran).

ECCLES, Sir John Carew (1903–1997), neurofiziolog australian. A studiat mecanismele ionice de transmitere a impulsului nervos de la o celulă la alta. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1963), împreună cu A.L. Hodgkin și A.F. Huxley.

ECCLESÍA (EKKLESÍA) (cuv. gr.) s.f. **1.** (În Grecia antică) Adunarea poporului, organ suprem al democrației antice. **2.** (REL.) Denumire dată unei comunități creștine vechi; (mai târziu) denumire a întregii biserici **(2)**; parohie **(1)**.

ECCLESIASTICUL (ÎNȚELEPCIUNEA LUI IISUS SIRAH), carte deuterocanonică a „Vechiului Testament", scrisă între anii 190 și 180 î.Hr.; cuprinde teme disparate referitoare la înțelepciune; identificată cu Tablele lui Moise.

ECCLESIASTUL, carte a „Vechiului Testament" atribuită prin tradiție lui Solomon, și care are ca subiect deșertăciunea vieții umane. Scrisă, aproximativ, în sec. 3 î.Hr.

ECEVIT, Bülent (n. 1925), om politic și publicist turc. Prim-min. (ian.–nov. 1974, iun.–iul. 1977, 1978–1979, 1999– 2002). A inițiat intervenția armatei turce în Cipru (1974).

ÉCFONIS ({s} gr. *ekfonesis*) subst. Cuvintele de încheiere ale unei rugăciuni sau ectenii, rostite cu voce tare.

ECG, abreviere pentru *electrocardiogramă.*

ÉCHE (< germ.) s.f. Piesă fixată pe axul sau pe pana cârmei unei ambarcații sau a unei nave, care servește la manevrarea acestora.

ECHEGARAY Y EIZAGUIRRE, José (1832–1916), dramaturg, matematician, economist și om politic spaniol. Fondator al Băncii Spaniei. Drame romantice („Nebunie sau sfințenie", „Marele Galeoto" – capodopera sa). Premiul Nobel pentru literatură (1904), împreună cu Frédéric Mistral.

ECHÉR (< fr.) s.n. **1.** Instrument, în formă de triunghi dreptunghic, folosit pentru trasarea unghiurilor drepte sau a dreptelor perpendiculare în plan sau pentru verificarea unghiurilor diedre drepte; colțar **(3)**. **2.** *E. topografic* = instrument utilizat în ridicările de detaliu, pentru fixarea pe teren a aliniamentelor perpendiculare.

ECHEVERRÍA, Esteban (1805–1851), scriitor argentinian. Unul dintre reprezentanții de seamă ai literaturii argentiniene. Lirică romantică (poemul „Captiva"), proză antidictatorială. Mort în exil.

ECHEVERRÍA ÁLVAREZ, Luis (n. 1922), om politic mexican. Președinte al Mexicului (1970–1976). A liberalizat viața politică și sindicală, a relansat reforma agrară.

ECHI- ({s} lat. *aequus* „egal") Element de compunere cu sensul „egal", cu ajutorul căruia se formează substantive sau adjective.

ECHIDISTÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre puncte, drepte, plane etc.) Care se află la distanțe egale față de un punct, de o dreaptă ori de un plan sau care sunt egal distanțate între ele. 2. Fig. Egal plasat față de părți aflate în conflict, față de tendințe, forțe, orientări politice, persoane etc.

ECHÍDNĂ (< fr.; {s} gr. *ekhidna* „viperă") s.f. Mamifer din ordinul primitiv al monotremelor, lung de c. 50 cm, cu corpul acoperit de țepi și ciocul cornos; se hrănește cu insecte. Cuprinde **e.** cu cioc scurt *(Tachyglossus aculeatus)* din Australia și Noua Guinee și trei specii de **e.** cu cioc lung (genul *Zaglossus*) din Noua Guinee.

ECHIGRAVITÁȚIE (< fr.) s.f. Proprietate a unei anumite reg. din spațiul cosmic în care forțele gravitaționale ale corpurilor cerești se află în echilibru.

ECHILATERÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre triunghiuri) Care are toate laturile congruente.

ECHILIBRÁ (< fr.; {s} *echi-* + lat. *libra* „balanță") vb. I **1.** Tranz. și refl. A aduce sau a ajunge în stare de echilibru, a (se) cumpăni. **2.** Tranz. A efectua o echilibrare.

ECHILIBRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) echilibra; cumpănire. **2.** (TEHN.) Eliminare sau reducere a forțelor de inerție nesimetrice care acționează asupra pieselor unui sistem tehnic, când acestea se găsesc în mișcare. **3.** (ELT.) Aducere a unui circuit sau rețele electrice în starea caracterizată prin valoarea nulă a intensității curentului dintr-o anumită ramură, sau a tensiunii electrice dintre două puncte (ex. e. unei punți electrice de măsură). **4.** (TELEC.) Compensare a nesimetriilor capacitive sau inductive ale unei linii de telecomunicații în vederea reducerii perturbațiilor.

ECHILIBRÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care este în echilibru. ✦ Fig. (Despre oameni) Cumpănit, ponderat. **2.** (Despre un montaj, o rețea electrică etc.) Care prezintă o simetrie electrică transversală în raport cu axa definită de sensul de transmisiune a energiei sau a semnalelor.

ECHILIBRÍSTICĂ s.f. Gen al artei circului care presupune păstrarea echilibrului în diferite poziții sau în cazul unor mișcări dificile ale corpului.

ECHILÍBRU (< fr., lat.) s.n. **1.** Stare de repaus a unui corp; stare staționară a unui fenomen. ✦ Moment al stabilității sistemelor dinamice. ✧ (FIZ.) *E. dinamic* = **e.** determinat de două procese opuse care se desfășoară cu aceeași intensitate. *E. mecanic* = stare în care se află un corp atunci când rezultanta forțelor ce acționează asupra lui este nulă și momentul rezultant este, de asemenea, nul. *E. termodinamic* = stare a unui sistem termodinamic în care parametrii de stare nu variază în timp. *E. chimic* = stare termodinamică a unui sistem cu reacție chimică, în care concentrațiile componenților nu variază în timp. *E. natural* = stare de echilibru relativ stabil între toți componenții mediului natural. ✦ Proprietate a unui sistem de forțe sau de alte acțiuni care au efect rezultant nul și, în consecință, nu modifică starea corpului sau a fenomenului asupra căruia se exercită. ✦ Fig. Stare de liniște, de armonie, de stabilitate lăuntrică. ✧ *Teoria echilibrului* = concepție despre dezvoltare (sec. 17–18) care acordă o importanță exagerată stării de e. între obiect și mediu și susține că e. este starea finală către care tinde orice proces. **2.** *E. economic* = stare de concordanță între elementele interdependente și toate variabilele necesare a fi corelate ale activității economice și sociale. *E. bugetar* = acoperirea integrală, cu caracter stabil și cât mai uniformă în timp a cheltuielilor prin venituri (resurse). *E. monetar* = corespondența dintre masa banilor în circulație și sumele de bani necesare efectuării normale a operațiunilor economice realizate prin intermediul banilor. E. *valutar* = concordanța dintre încasările și plățile în valută efectuate de o țară într-o anumită perioadă de timp. **3.** (PSIH.) *Senzație de e.* = senzație care reflectă poziția și mișcările corpului în spațiu, în special devierile de la poziția verticală. **4.** *E. politic* = caracteristică a unui sistem politic de a-și păstra stabilitatea. **5.** *E. social* = capacitate a sistemului social de a-și reface proporțiile („dependențele mutuale") interne într-un mediu de variații permanente și diversificate. **6.** Fig. Proporție, raport just între lucruri opuse; stare de armonie care rezultă din aceasta.

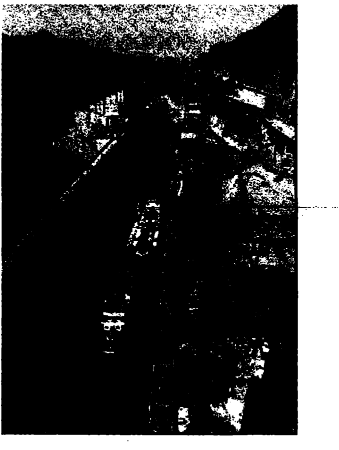

Ecluză

ECHIMÓZĂ (< fr.; {s} gr. *egkhymosis* „răspândire a unui lichid") s.f. Pată cutanată, datorată ieșirii sângelui în piele ca urmare a unui traumatism sau, mai rar, spontan (în caz de fragilitate vasculară); culoarea variază în timp de la roșu-închis la violet, apoi la galben; vânătaie.

ECHÍNĂ (< fr.) s.f. (ARHIT.) s.f. (< fr.) Ciubuc **(2)** de formă curbă, așezat la partea superioară a capitelelor dorice; ornament în formă de ou care decorează o cornișă sau un capitel doric.

ECHINÍDE (< fr., germ.; {s} gr. *ekhinos* „arici") s.n. pl. (ZOOL.) Clasă de nevertebrate care cuprinde aricii-de-mare.

ECHINÍSM (< fr.; {s} lat. *equinus* „de cal") s.n. Poziție anormală a labei piciorului în raport cu gamba, călcătura făcându-se numai pe vârful degetelor.

ECHINOCÓC (< fr. {i}; {s} gr. *ekhinos* „arici" + *kokkos* „grăunte") s.m. Vierme parazit din clasa cestodelor, de 2–6 mm lungime *(Echinococcus granulosus)*. Trăiește ca adult în intestinul carnivorelor, iar ca larvă în unele organe ale rumegătoarelor, porcinelor sau omului sub formă de chist hidatic.

ECHINOCOCÓZĂ (< fr.) s.f. Boală parazitară, comună omului și animalelor, produsă de echinococ, manifestată prin apariția de chisturi cu lichid în plămâni, ficat etc. V. *hidatidoză.*

ECHINOCȚIÁL, -Ă (ECHINOXIÁL, -Ă) (< fr., lat.) adj. Referitor la echinocțiu, care aparține echinocțiului. ✧ *Punct e.* = fiecare dintre cele două puncte de intersecție ale eclipticii cu ecuatorul ceresc, prin care trece Soarele la echinocțiu.

ECHINÓCȚIU (ECHINÓX) (< fr.; {s} *echi-* + lat. *nox* „noapte") s.n. Fiecare dintre cele două momente ale trecerii Soarelui, în mișcarea sa aparentă, prin punctele echinocțiale. În timpul *e. de primăvară* (20 sau 21 mart.) și al *e. de toamnă* (22 sau 23 sept.) durata zilei este egală cu a nopții.

ECHINODÉRME (< fr. {i}; {s} gr. *ekhinos* „arici" + *derma* „piele") s.n. pl. Filum de animale marine nevertebrate, cu simetrie pentaradiară și cu schelet dermic format din mici plăci calcaroase; unele specii se deplasează cu ajutorul ambulacrelor *(Echinodermata)*. Cuprinde aricii-de-mare, stelele de mare, holoturiile și crinii de mare.

ECHIPÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A înzestra (o navă, un avion, o armată, un soldat etc.) cu cele necesare pentru o acțiune, o expediție etc. ✦ Refl. A-și pune echipamentul; a se îmbrăca. **2.** A dota cu echipament o întreprindere, o instalație etc.

ECHIPÁJ (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea personalului de conducere și de deservire a unui avion, a unei nave, a unui tanc etc. **2.** Totalitatea sportivilor care se găsesc pe o ambarcație, pe un avion, pe un bob sau motocicletă şi care participă la conducerea acestora. **3.** (Înv.) Trăsură cu cai.

ECHIPAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte, încălţăminte şi accesorii cu care este dotat un militar, un excursionist, un sportiv etc. **2.** (TEHN.) Ansamblul pieselor, dispozitivelor, aparatelor, maşinilor care deservesc un sistem tehnic. ✧ *E. de bord* = ansamblul aparatelor, mecanismelor şi instalaţiilor folosite la controlul zborului şi conducerii unui avion, precum şi pentru asigurarea condiţiilor de confort în interiorul acestuia. **3.** (INFORM.) *E. periferic* = denumire utilizată pentru orice alt echipament al unui sistem de calcul, în afara unităţii centrale şi memoriei interne (unitate de memorie externă, e. de intrare, **e.** de ieşire etc.).

ECHIPARTÍŢIE (< fr.; {s} *echi-* + lat. *partitio* „împărţire") s.f. Repartizare egală a unei substanţe, a unei forţe etc. între diversele componente ale unui ansamblu. ✧ *Echipartiţia energiei* = lege a mecanicii statice clasice, conform căreia energiile cinetice medii, care revin fiecăruia dintre gradele de libertate ale atomilor sau ale moleculelor, sunt egale.

ECHÍPĂ (< fr.) s.f. **1.** Grup de oameni care, sub conducerea unui şef, îndeplinesc o acţiune comună. **2.** Colectiv de sportivi organizaţi într-o formaţie, în cadrul căreia se antrenează sub conducerea unui specialist şi participă la competiţii.

ECHIPIÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Component al unei echipe sportive.

ECHIPOTENŢIÁL, -Ă (< fr.; {s} *echi-* + lat. m. *potentialis* „potenţial") adj. (FIZ.; despre o linie sau o suprafaţă) Pe care potenţialul are aceeaşi valoare.

ECHITÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se bazează pe dreptate; just **(1)**, drept **(I 6)**, nepărtinitor.

ECHITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Dreptate, nepărtinire; cinste **(I, 1)**. **2.** Principiu etic şi juridic care stă la baza reglementării tuturor relaţiilor sociale (interumane, interetnice şi interstatale) în spiritul dreptăţii, egalităţii şi justiţiei, al colaborării şi respectului reciproc.

ECHITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (SPORT) Călărie.

ECHIVALÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. şi tranz. A avea sau a face să aibă aceeaşi valoare cu altceva sau cu altcineva; a fi sau a face să fie egal. ✦ Tranz. A face o echivalare **(2)**.

ECHIVALÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a echivala. **2.** Recunoaştere a valabilităţii unor studii, examene sau diplome obţinute în cadrul unei şcoli de alt tip sau în străinătate.

ECHIVALÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. (Şi subst.) Care are aceeaşi valoare, acelaşi efect, aceeaşi semnificaţie sau acelaşi sens cu altceva. ✦ (Despre figuri geometrice) Care are aceeaşi arie cu o altă figură, fără a fi identică cu aceasta. **II.** S.n. **1.** Mărime, număr etc. care caracterizează dintr-un anumit punct de vedere, egalitatea sau echivalenţa a două efecte sau a două acţiuni. ✧ *E. mecanic al caloriei* = mărime ce reprezintă raportul dintre lucrul mecanic produs şi cantitatea de căldură e.; are valoarea 4,187 J/cal. *E. chimic* = cantitatea, în grame, dintr-un element, care se combină cu 1 g hidrogen sau 8 g oxigen. *E.-gram (val)* = cantitatea, în grame, egală numeric cu e. chimic. *E. electrochimic* = cantitatea de substanţă depusă, într-o celulă de electroliză, de unitatea de sarcină electrică (1 coulomb). *E. de trotil* = valoare a energiei degajate de o explozie nucleară, exprimată în numărul de tone de trotil care ar degaja aceeaşi cantitate de energie.

ECHIVALÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Egalitate de valoare, de semnificaţie, de sens etc.; însuşirea a ceea ce este echivalent. ✦ (LOG.) Relaţie între două enunţuri care au aceeaşi valoare de adevăr. ✦ (MAT.) Relaţie simetrică, reflexivă şi tranzitivă între elementele unei mulţimi. **2.** (MED.) Simptom ce substituie un altul obişnuit pentru o anumită boală (ex. o criză de natură epileptică, manifestată sub altă formă decât cea convulsivă).

ECHIVÓC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care poate fi înţeles în mai multe feluri. ✦ Suspect, îndoielnic. ✦ (Substantivat, n.) Expresie, atitudine, situaţie neclară, ambiguă. **2.** S.n. (TELEC.) Măsură a efectului perturbaţiilor asupra comunicaţiilor din canale, exprimând cantitatea de informaţie care rămâne netransmisă din cauza perturbaţiilor.

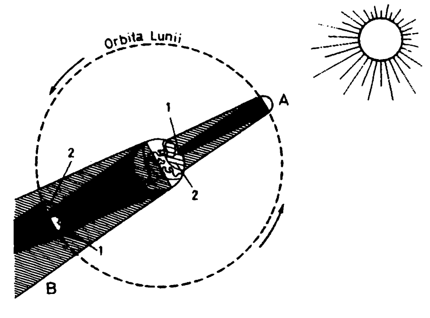

Eclipsă
A. Eclipsă de Soare B. Eclipsă de Lună
1. – totală; 2. – parţială

ECHO (în mitologia greacă), nimfă a munţilor şi pădurilor. Complice cu Zeus în aventurile amoroase ale acestuia, a fost pedepsită de Hera să repete ultimele silabe ale cuvintelor rostite de alţii.

ECIMIADZIN, oraş în V Armeniei, la 20 km V de Erevan; 65,5 mii loc. (1999). Ind. electrotehnică, a mat. de constr., maselor plastice şi alim. Sediul Bisericii armeano-gregoriene. Bisericile Ripsime (618) şi Gaianeh (630). Întemeiat în sec. 2 î.Hr., a fost cap. Regatului Armeniei (184–344). Până în 1945 s-a numit *Vagharşapat*.

ECK, Johann Mayer von (1486–1543), teolog catolic german. Adversar al lui Luther, a contribuit la emiterea bulei prin care acesta era declarat eretic (1520).

ECKART (zis şi *Meister Eckhart* sau *Eckehart*), **Johannes** (1260–1327), filozof german. Călugăr dominican. Unele din afirmaţiile sale, exprimate şi în lucrarea „Cartea dumnezeieştii mângâieri" (retractate ulterior) au fost condamnate de o bulă papală (1329).

ECKENER, Hugo (1868–1954), aeronaut german. Pionier în domeniul construcţiei dirijabilelor. A realizat prima traversare a Oc. Atlantic (1924), a făcut ocolul Pământului (1929), împreună cu contele F. von Zeppelin şi a întreprins (1930) primul zbor în Arctica cu dirijabilul „Graf Zeppelin".

ECKERMANN, Johann Peter (1792–1854), scriitor german. Editor al operelor complete ale lui Goethe. Lucrarea sa „Convorbirile lui Goethe cu Eckermann" constituie un document excepţional.

ECKERSBERG, Christoffer Wilhelm (1783–1853), pictor danez. Reprezentant al neoclasicismului. Elev al lui David. Peisaje („Villa Borghese"), portrete („Surorile Nathanson"), pictură istorică (Palatul Christianborg).

ECKERT, John Presper (1919–1995), inginer american. A realizat (împreună cu J.W. Mauchly, 1946) primul calculator electronic ENIAC (*E*lectronic *N*umerical *I*ntegrator *A*nd *C*omputer).

ECLAMPSÍE (< fr.; {s} gr. *eklampsis* „apariţie subită") s.f. Toxicoză gravidică întâlnită către sfârşitul sarcinii sau imediat după expulsia fătului, caracterizată prin accese convulsive epileptiforme şi stare de comă.

ECLATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv electric folosit pentru măsurarea tensiunilor înalte, protecţia reţelelor şi instalaţiilor contra supratensiunilor sau generarea oscilaţiilor de înaltă frecvenţă.

ECLÉCTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eklektikos* „selectiv") adj., s.f. **1.** S.f. Alegere şi îmbinare, după mai multe criterii, a unor idei, concepţii, puncte de vedere eterogene sau chiar opuse; sistem de gândire neunitar care rezultă dintr-o asemenea îmbinare. **2.** Adj. Care aparţine eclectismului, care adoptă sau propagă eclectismul.

ECLECTÍSM (< fr.) s.n. **1.** Principiul sau practica de a-şi constitui propriul punct de vedere împrumutând şi combinând elemente din alte doctrine. **2.** (În arhitectură şi artele plastice) Îmbinare a unor elemente provenind din stiluri sau modalităţi de exprimare diferite.

ECLEZIÁRH (< fr.) s.m. Cleric care are în grijă rânduiala serviciului religios într-o biserică sau într-o mănăstire.

ECLEZIÁSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Bisericesc.

ECLEZIOLOGÍE (< fr.) s.f. **1.** Învăţătura despre natura Bisericii. **2.** Ştiinţa despre construirea şi decorarea sau ornamentarea bisericilor.

ECLIMÉTRU (< fr.; {s} gr. *ekklines* „înclinat" + *metron* „măsură") s.n. Instrument topografic pentru determinarea distanţei zenitale a unui punct sau a diferenţei de nivel între două cote date.

ECLÍPSĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Dispariţie parţială sau totală, de scurtă durată, a imaginii unui astru, ca urmare a interpunerii unui corp ceresc între el şi observator sau a intrării lui în conul de umbră al altui corp ceresc fără lumină proprie. **2.** Intermitenţă a luminii unui far sau a unei geamanduri. ✦ Instalaţie de semnalizare prin semnale Morse, constituită din becuri electrice aşezate pe catargul unei nave. **3.** Fig. Întunecare temporară a cunoştinţei.

ECLÍPTICĂ (< fr., lat.) s.f. Cerc imaginar rezultat prin intersecţia planului orbitei Pământului cu sfera cerească; constituie traiectoria descrisă de Soare în mişcarea sa aparentă.

ECLÍSĂ (< fr.) s.f. Piesă plată de lemn sau metal cu care se acoperă rostul dintre două piese ce se înnădesc în prelungire sau care se aşază pe o parte sau pe ambele părţi ale unei piese mai lungi, pentru a o întări.

ECLOZIONATÓR (< fr.) s.n. (ZOOT.) Compartiment al *incubatorului* în care are loc ecloziunea.

ECLOZIÚNE (< fr.) s.f. (ZOOT.) Ieşire a puiului din ou în urma *incubaţiei* **(1)**.

ECLÚZĂ (< fr.) s.f. Construcţie hidrotehnică executată pe traseul unei căi navigabile, pentru a face legătura între două porţiuni cu nivele diferite. ✧ *E. de salvare* = cameră metalică, de formă tronconică, montată pe corpul unui submarin, care permite ieşirea echipajului, în caz de naufragiu, fără inundarea submarinului.

ECOMNEZÍE (< fr.) s.f. Retrăire multiplă (ecou) a unui eveniment la care individul a participat (în intoxicaţii).

ECO, Umberto (n. 1932), filozof semiotician şi scriitor italian. Analiză a limbajului literaturii ca mijloc de comunicare, prin aplicarea metodei structurale şi a teoriei informaţiei („Opera deschisă", „Tratat de semiotică generală"). Romane cu substrat ezoteric („Numele trandafirului", „Pendulul lui Foucault").

ECOFIZIOLOGÍE (< engl.; {s} gr. *oikos* „casă, gospodărie" + *fiziologie*) s.f. Domeniu al ecologiei care studiază fiziologia grupurilor de organisme în corelaţie cu mediul lor natural de viaţă.

ECOGRAFÍE (< fr.) s.f. Metodă de explorare a structurilor vii ale organismelor cu ajutorul reflexiei ultrasunetelor, care măsoară adâncimea şi situarea acestor structuri (**e.** simplă) şi obţine imagini ale formei lor (ecotomografie).

ECOLALÍE (< fr.) s.f. Repetarea ca un ecou a cuvintelor interlocutorului, prezentă în schizofrenie, confuzie mintală etc.

ECOLOCAŢÍE (< fr.) s.f. Modalitate de orientare a unor organisme în mediu cu ajutorul ultrasunetelor reflectate de anumite obstacole, existentă la anumite grupe de mamifere (ex. lilieci, delfini) şi la unele insecte.

ECOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *oikos* „casă, gospodărie" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază relaţiile dintre organisme şi ambianţa lor, la nivel de individ (*autoecologie*), populaţie (*demecologie*) sau de comunitate (*sinecologie*); include şi relaţiile dintre societatea umană

Umberto Eco

şi mediu (cu referire la poluare, modificări globale ale mediului, diminuarea unor resurse naturale indispensabile). Conceptul de **e.** a fost formulat de E. Haeckel (1866). ✧ *E. socială* studiază relaţiile dintre om şi mediul natural şi social, inclusiv relaţiile dintre fenomenele şi instituţiile sociale şi spaţiile în care ele se amplasează, influenţele lor reciproce. *Psihoecologia* şi *e. spirituală* cercetează raporturile dintre persoane şi mediul lor cultural şi spiritual.

ECOLOGIZARE (< fr.) s.f. Acţiune de refacere a calităţii mediului după acţiuni perturbatoare; în sens restrâns, curăţarea unei arii de gunoaie şi alte reziduuri ale activităţilor antropice.

ECOLÓT s.n. v. **ecosondă.**

ECOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat folosit pentru măsurarea adâncimii nivelului stratului de lichid în găurile de sondă, pe baza reflexiei undelor sonore.

ECOMIMÍE (< fr.) s.f. Reproducerea mimicii interlocutorului, prezentă în schizofrenie, confuzie mintală etc.

ECONÓM, -OÁMĂ (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care cheltuieşte cu cumpătare, care face economii; *deprec.* zgârcit. **2.** S.m. şi f. Persoană care administrează veniturile unei mănăstiri, episcopii sau mitropolii.

ECONOMÁT (< fr.) s.n. **1.** Funcţia economului **(2)**; biroul în care acesta îşi desfăşoară activitatea. **2.** Magazin în care se vând salariaţilor unor întreprinderi, firme, pensionari etc. produse de primă necesitate (la un preţ mai scăzut).

ECONOMÉTRIC (< fr.) adj. Referitor la econometrie. ✧ *Model e.* = sisteme de ecuaţii bazate pe tehnicile statistico-matematice, folosite la analiza datelor economice, considerate a fi în măsură să descrie cantitativ impactul unor variante de politică economică.

ECONOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *oikonomia* „economie" + *metron* „măsură") s.f. Tehnică de cercetare economică cu ajutorul analizei matematice, introdusă de economistul norvegian *R. Frisch.*

ECONÓMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine economiei, privitor la economie. **2.** (Şi adv.) Care cere puţine cheltuieli, puţine eforturi; ieftin **(1)**, convenabil.

ECONOMÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblul activităţilor umane desfăşurate în sfera producţiei, distribuţiei şi consumului bunurilor materiale şi serviciilor. ✦ Activitate fundamentală a societăţii desfăşurată în scopul satisfacerii necesităţilor umane de bunuri şi servicii. ✧ *E. naturală* = tip de e. în care produsul activităţii umane este destinat consumului producătorilor. *E. de piaţă* = formă de organizare şi funcţionare a **e.** în care preţul şi volumul producţiei depind, în principiu, de confruntarea dintre cerere şi ofertă. *E. socială de piaţă* = tip de **e.** care îmbină principiile **e.** de piaţă cu cele ale echităţii sociale şi armoniei sociale. *E. dirijată (planificată)* = tip de **e.** bazată pe proprietatea de stat, în care activităţile economice se desfăşoară conform unei planificări centralizate, adoptate la niveluri superioare de decizie. *E. naţională* = ansamblul activităţilor şi interdependenţelor economice la nivel macro- şi microeconomic, coordonat în plan naţional prin mecanisme proprii de funcţionare. *E. mondială* = totalitatea economiilor naţionale şi a interdependenţelor stabilite între ele ca o consecinţă a cadrului juridic şi instituţional internaţional şi a mecanismelor economice. **2.** *E. politică (ştiinţă economică)* = ştiinţa administrării unor resurse şi mijloace limitate pentru satisfacerea unor necesităţi numeroase şi nelimitate; studiază, analizează şi explică comportamentele umane legate de organizarea şi utilizarea acestor resurse, precum şi modalităţile de realizare a acestora. Elemente de teorie economică au existat încă din Antic., dar fundamentarea e.p. moderne este opera şcolii clasice engleze (A. Smith, D. Ricardo ş.a.). Poate fi grupată în următoarele mari concepţii, cărora le corespund tipuri de analiză fundamental diferite: şcoala clasică (sec. 18 până la 1870), marxismul (a doua jumătate a sec. 19), neoclasicismul (din 1870 până în prezent), keynesismul (deceniile 4–8 ale sec. 20). **3.** Chibzuinţă, cumpătare. ✧ *E. la scară* = reducerea costurilor de producţie concomitent şi corelat cu dezvoltarea întreprinderii. **4.** Sumă de bani sau cantitate de bunuri care se economiseşte. **5.** *Economia protecţiei mediului* = disciplină de graniţă între economie şi ecologie care studiază repartiţia în biosferă a resurselor naturale şi utilizarea lor în concordanţă cu menţinerea echilibrului ecologic. **6.** *E. subterană* = activităţile economice nedeclarate şi neînregistrate în contabilitatea celor care le practică, în scopul sustragerii de la plata impozitelor şi taxelor legale.

ECONOMISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A folosi cu chibzuială banii, mijloacele materiale; a agonisi.

ECONOMÍSM (< fr. {i}) s.n. Tendinţă de a explica fenomenele sociale şi politice, evenimentele istorice ca fiind determinate de factori economici.

ECONOMIST, The ~, săptămânal britanic de politică şi economie, fondat la Londra, în 1843, de James Wilson.

ECONOMÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în studiul şi analiza proceselor şi fenomenelor economice; specialist în ştiinţe economice.

ECONOMIZÓR (< fr.) s.n. Instalaţie de încălzire a apei înainte de a o introduce în sistemul de fierbere a cazanului cu abur.

ECOPEDOLOGÍE (< *eco[logie]* + *pedologie*) s.f. Disciplină care studiază interacţiunea dintre componentele abiotice şi biotice din sol; edafologie.

ECORŞÉU (< fr.) s.n. (ARTE PL.) Reprezentare a corpului omenesc sau a unui animal, fără piele, pentru a servi sculptorilor şi pictorilor la studiul anatomic al musculaturii.

ECOSÉZ (< fr.) adj. invar. (Despre ţesături) Care este ţesut în carouri.

ECOSÉZĂ (< fr.; *Ecosse* „Scoţia") s.f. Dans popular scoţian, în ritm ternar şi cu mişcare vie; melodia corespunzătoare acestui dans.

ECOSFÉRĂ (< engl. {i}) s.f. (GEOGR.) Suprasistem format din întrepătrunderea structurală şi funcţională a tuturor învelişurilor externe ale Pământului (litosferă, atmosferă, hidrosferă, biosferă). Conceptul de e. a fost introdus, în 1972, de biologul american Barry Commoner.

ECOSISTÉM (< fr.) s.n. (BIOL.) Unitate naturală care include organismele vii *(biocenoza)* şi mediul de viaţă al acestora *(biotopul)*. Reprezintă unitatea structurală şi funcţională de bază în ecologie. Termenul a fost propus de A. Tansley (1935). ✧ *E. urban* = oraşul ca sistem complex, privit prin prisma schimburilor de materie şi energie cu exteriorul, a structurii şi a funcţiilor urbane, precum şi a interacţiunii dintre calitatea mediului şi activităţile urbane.

ECOSÓNDĂ (după rus.) s.f. Aparat bazat pe principiul reflexiei undelor sonore, alcătuit dintr-un emiţător, un calculator de timp şi un receptor; folosit pentru măsurarea marilor adâncimi oceanice; ecolot.

ECOTÍP (< fr. {i}; {s} fr. *eco[logie]* + gr. *typos* „tip") s.n. Grup de indivizi deosebit de alţi indivizi ai aceleiaşi specii prin nişa ecologică ocupată sau prin caracteristicile biologice şi de structură genetică; în zootehnie este asimilat cu *rasa ecologică,* în agronomie cu *soi*^{2}; formă geografică, formă ecologică.

ECOTÓN ({s} gr. *oikos* „casă" + *tonos* „atingere") s.n. (BIOL.) Spaţiu de tranziţie între două biocenoze alăturate (de ex. liziera pădurii, lunca inundabilă).

ECOTÓP ({s} gr. *oikos* „casă" + *topos* „loc") s.n. Ambianţa specifică a unui ecosistem; *p. ext.* ambianţa particulară dintr-o reg. dată.

ECOTURISM (< fr.) s.n. Turism ce urmăreşte relaxarea în mijlocul naturii şi cunoaşterea patrimoniului natural. Se desfăşoară inclusiv în arii protejate în care accesul turiştilor este admis (parcuri naţionale şi naturale, geoparcuri etc.) şi implică respectarea strictă a normelor de ocrotire a naturii.

ECÓU (< fr., lat.; {s} de la numele nimfei *Echo*) s.n. 1. Undă (acustică, electromagnetică) reflectată de un obstacol şi receptată de un observator; este folosit în radiolocaţie, hidrolocaţie, defectoscopie ultrasonică. 2. Fig. Răsunet produs de un eveniment, de o problemă etc.

ECRÁN (< fr.) s.n. **1.** Suprafaţă mată, plată sau curbă, de obicei albă, pe care se proiectează şi se formează imagini reale produse de aparate de proiecţie; folosit în cinematografie, laboratoare etc. ✧ *E. cinematografic* = **e.** cu anumite dimensiuni (având raportul dintre laturi de 1,38, la e. clasice sau obişnuite, ori de 2,55, la e. late, pentru sistemul cinemascop) şi cu anumite proprietăţi reflectante. *E. panoramic* = **e.** de formă cilindrică, aria de 150–270 m^2; folosit în sistemul cinerama şi în cinematograful panoramic. *Micul e.* = televizor; *p. ext.* televiziune. *E. luminescent* = parte frontală a unui tub catodic, acoperit în interior cu un strat de luminofor, pe care se pune în evidenţă deplasarea spotului luminos. **2.** Perete sau înveliş de protecţie a unei reg. din spaţiu, a unui sistem tehnic sau a unui element al acestuia contra unor acţiuni fizice exterioare.

ECRANÁ vb. I tranz. A proteja o anumită reg. din spaţiu, un sistem tehnic etc. contra unei acţiuni fizice cu ajutorul unui ecran **(2)**.

ECRANIZÁ (< *ecran,* după rus.) vb. I tranz. A transpune, a adapta pentru film o operă literară sau muzicală.

ECRANIZÁRE s.f. *Adaptare* cinematografică.

ECRAZÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Exploziv brizant pe bază de acid picric.

ECREMÁRE (după fr. *écrémage*) s.f. Proces de transformare a unei emulsii prin separarea a două straturi, dintre care unul foarte concentrat – cremă (smântânirea laptelui).

ECRU (cuv. fr.) adj. invar., subst. **1.** Adj. De culoarea mătăsii naturale nealbite. **2.** Subst. Ţesătură din fire de mătase degomată parţial.

ECRUISÁJ (< fr.) s.n. Stare a unui metal sau a unui aliaj caracterizată prin mărirea durităţii, a rezistenţei şi a anizotropiei şi prin micşorarea rezistenţei la coroziune etc., ca urmare a unor prelucrări mecanice prin deformare plastică.

ECRUISÁRE (< *ecruisaj*) s.f. (METAL.) Trecere a unui metal sau aliaj în stare de *ecruisaj,* în urma unui proces de deformare plastică la rece sau la o temperatură inferioară celei la care începe recristalizarea (în operaţiile de laminare, forjare, trefilare etc.).

ECSTASY (cuv. engl.), drog de sinteză derivat din amfetamină cu efect euforizant şi stimulant sub formă de pastile. Consumul de durată în doze mari poate provoca psihoze.

ECTAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ektasis* „lungire") s.f. (MED.) Dilataţia temporară sau permanentă a unui organ cavitar sau tubular (ex. **e.** aortei etc.).

ECTÉNIE ({s} gr. *ecteneia* idem) s.f. (În cultul ortodox) Rugăciune de cerere sau mulţumire rostită de către preot sau diacon, la care se răspunde prin: „Doamne, miluieşte" sau „Dă, Doamne".

ECTÍMĂ (< fr.; {s} gr. *ekthyma* „bubuliţă") s.f. Boală infecţioasă de piele provocată de streptococ, manifestată prin pustule şi ulceraţii care se acoperă de cruste.

ECTODACTILÍSM (< fr.; {s} gr. *ektos* „în afară" + *daktylos* „deget") s.n. Lipsa unuia sau a mai multor degete.

ECTODÉRM (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + *derma* „piele") s.n. **1.** (EMBRIOL.) Foiţă embrionară externă, caracteristică animalelor pluricelulare. Din e. se formează epiderma, sistemul nervos, organele de simţ, porţiunile anterioare şi posterioare ale tractului digestiv. **2.** (ZOOL.) Strat unicelular extern al peretelui corpului la celenterate.

ECTOENDOPARAZÍT, -Ă ({s} gr. *ektos* „în afară" + *endon* „înăuntru" + *parasitos* „parazit") adj., s.m. şi f. (FITOPAT.) (Ciupercă parazită) al cărei miceliu se dezvoltă atât la suprafaţa, cât şi în interiorul plantei-gazdă.

ECTOPARAZÍT, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + *parasitos* „parazit") adj., s.f. **1.** Adj. (Şi subst.) (Animal) care parazitează temporar (ex. puricii, ploşniţele) sau permanent (ex. păduchii, căpuşele) suprafaţa corpului omenesc şi al animalelor. **2.** S.f. (Şi adj.) (Ciupercă parazită) al cărei miceliu se dezvoltă la suprafaţa organelor atacate (ex. majoritatea ciupercilor care produc *făinarea*).

ECTOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ektopos* „deplasat") s.f. Anomalie de poziţie a unui organ (ex. e. renală).

ECTOPLÁSMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + fr. *plasma* „plasmă") s.f. (HIST., ZOOL.) Zonă periferică a citoplasmei; hialoplasmă.

ECTROPIÓN (< fr., gr.) s.m. (MED.) Întoarcere în afară (uni- sau bilaterală) a pleoapelor, sau ieşire în afară a unei mucoase.

ECU sau **ecu** (*E*uropean *C*urrency *U*nit) s.m. Unitate monetară convenţională, introdusă în 1979, plasată în

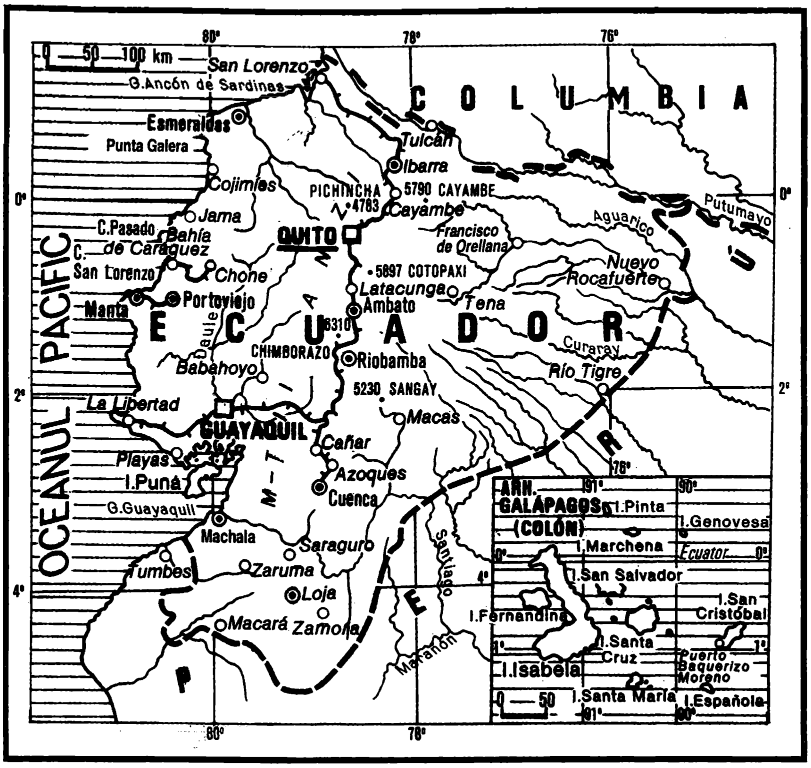

centrul Sistemului Monetar European, înlocuită cu euro de la 1 ian. 2002.

ECUADOR (Republica ~), stat în NV Americii de Sud, cu ieşire la Oc. Pacific; 276,8 mii km^2 (din care arh. Galápagos 8 mii km^2); 13,7 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 95%, protestanţi). Cap.: *Quito*. Oraşe pr.: Guayaquil, Cuenca, Machala. *Relief:* în E, o parte din Amazonia, cu păduri tropicale, în centru un platou înalt, dominat de vulcanii Cotopaxi şi Chimborazo (6 310 m), iar în V, o câmpie litorală. Expl. de petrol, gaze naturale, aur, cupru, platină, plumb, mangan, sulf. Se cultivă banane, cafea, trestie de zahăr, cacao, orez, porumb ş.a. Se cresc bovine, porcine, ovine. Pescuit (inclusiv creveţi). Rafinării de petrol, fabrici de ciment, îngrăşăminte chimice, celuloză şi hârtie, textile, produse alim. ş.a. Turism. Moneda: 1 Sucre = 100 centavos. – *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene, terit. E. a fost cucerit în sec. 15 de incaşi, iar în deceniul 5 al sec. 16 de spanioli. În 1822 a obţinut independenţa. Între 1822 şi 1830, a făcut parte din Republica Federativă Marea Columbie, iar la 13 mai 1830 s-a proclamat stat independent. Primul preşedinte: Juan José Flores (1830–1835); viaţa politică a noii republici a fost la discreţia militarilor. În 1835 adoptă numele de E. Tensiunile dintre conservatori şi liberali şi desele războaie civile declanşate de acest antagonism (sec. 19 şi începutul sec. 20), ca şi frecventele lovituri de stat militare, înmulţite după Al Doilea Război Mondial, afectează stabilitatea social-politică şi viaţa economică a ţării. Membru fondator al O.N.U. (1945). În 1995 a reizbucnit vechiul conflict cu Perú (1941–1942, în urma căruia E. a pierdut 174 565 km^2 din terit. său de pe cursul superior al Amazonului). În perioada 1998–2000, E. se confruntă cu cea mai gravă criză economică (absenţa reformelor structurale, pagube produse agriculturii şi reţelei rutiere de fenomenul meteorologic El Niño, devalorizarea monedei naţionale, înlocuirea monedei naţionale cu dollarul american) care a avut ca urmare înscrierea ţării (aug. 1999) pe lista statelor aflate în imposibilitatea plăţii datoriei externe. Alegerile prezidenţiale din 2006 sunt câştigate de Rafael Correa. Republică prezidenţială.

ECUATÓR (< fr., lat. m.) s.n. *E. terestru* = linie imaginară rezultată din intersecţia suprafeţei Pământului cu planul care trece prin centrul lui, perpendicular pe axa polilor. Reprezintă cercul de referinţă al latitudinii geografice, împărţind globul terestru în două emisfere: nordică (boreală) şi sudică (australă). Are o lungime de 40 075,7 km. *E. termic* = linie imaginară care uneşte punctele de pe Glob cu cea mai mare temperatură medie anuală; este situat la c. 10° lat. N, trecând prin deşerturile Sahara şi Thar, California ş.a. *E. ceresc* = cerc de pe sfera cerească obţinut prin intersecţia acesteia cu planul **e.** terestru. *E. magnetic* = linie imaginară care uneşte punctele de pe globul terestru cu înclinaţia magnetică zero, situată în vecinătatea e. terestru.

ECUATORIÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aparţine ecuatorului, specific ecuatorului, raportat la ecuator; referitor la regiunile sau la fenomenele din reg. ecuatorului. ✧ *Zonă e.* = zonă care se întinde de o parte şi de alta a ecuatorului terestru, între 5° lat. N şi 5° lat. S. *Coordonate e.* = sistem de coordonate *(ascensia dreaptă* şi *declinaţia)* pentru determinarea locului unui astru pe sfera cerească. **2.** S.n. Lunetă astronomică prevăzută cu un mecanism care-i permite să se rotească în jurul unei axe perpendiculare pe planul ecuatorului ceresc.

ECUÁŢIE (< fr., lat. m.) s.f. **1.** Relaţie matematică exprimată sub forma egalităţii a două expresii care conţin atât mărimi cunoscute cât şi necunoscute, egalitatea fiind valabilă numai pentru anumite valori ale necunoscutelor (numite soluţii sau rădăcini). De obicei, membrul drept al **e.** este zero. V. *diferenţial, integral.* ✧ *E. algebrică* = **e.** în care apar numai polinoame. *E. diofantică* = **e.** algebrică având coeficienţi întregi pentru care se caută soluţii numere întregi. ✦ Relaţie care leagă între ele coordonatele unui punct de pe o curbă sau de pe o suprafaţă. ✦ Fig. Problemă dificilă. **2.** *E. chimică* = reprezentare simbolică a reacţiilor chimice, care exprimă aspectele calitative şi cantitative ale transformărilor chimice cu ajutorul simbolurilor şi formulelor chimice. **3.** (FIZ.) *E. de stare* = relaţie între parametrii de forţă, de poziţie şi temperatură, ce caracterizează starea de echilibru termodinamic a unui sistem fizic. V. *Van der Waals, ecuaţia ~. E. lui Schrödinger* v. *Schrödinger. Ecuaţiile Maxwell* v. *Maxwell.* **4.** (ASTR.) *Ecuaţia timpului* = diferenţa dintre timpul solar mijlociu şi timpul solar adevărat. **5.** (SOCIOL.) *E. socială* = capacitatea unei societăţi de a distribui surplusul muncii sociale, astfel încât de la un ciclu de producţie la altul să fie refăcut echilibrul dintre muncă şi capital, respectiv dintre cât consumă o categorie şi munca (fizică sau intelectuală) pe care ar trebui s-o presteze pentru a-şi compensa consumul propriu.

ECUMENA (< fr., gr.) v. **oicumenă.**

ECUMÉNIC, -Ă (< fr., lat.; {s} gr. *oikoumene* „lumea locuită, Univers") adj. (REL.) Tot ceea ce interesează Biserica în totalitatea ei; care este învestit cu o autoritate ce se extinde asupra întregii Biserici creştine (ex. sinod **e.**). ✧ *Patriarh e.* = titlul patriarhului de Constantinopol, cea mai înaltă oficialitate ecleziastică în Biserica ortodoxă.

ECUMENÍSM (< fr.) s.n. Mişcare de refacere a unităţii universale a Bisericilor creştine, cu respectarea autonomiei lor, pe calea acordurilor şi a dialogului teologic. Primele încercări de **e.** au apărut în sec. 17–18 în Anglia, dobândind în sec. 20 o largă amploare.

ECUSÓN (< fr.) s.n. **1.** Ornament sculptat, pictat etc. în formă de scut, adesea împodobit cu inscripţii, cu elemente heraldice etc. **2.** Plăcuţă de metal, de plastic etc. având imprimate unele date despre persoana care o poartă, ca legitimaţie, la locul de muncă sau în anumite ocazii (conferinţe, congrese etc.). ✦ Bucată de carton, expusă pe parbriz, pe care este imprimată o menţiune specială ce permite accesul automobilului în anumite zone.

ECVÉSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. De călăreţ, călare; (despre opere plastice) care reprezintă o persoană călare.

ECVÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *equus* „cal") s.n. pl. Fam. de mamifere imparicopitate erbivore, nerumegătoare şi fără vezică biliară (ex. calul, asinul, zebra). Au apărut în Eocenul inferior, în Eurasia şi America de Nord (genul ancestral *Hyracotherium* – *Eohippus*).

ECVISETACÉE ({s} lat. *equisetum* „coada-calului") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, criptogame vasculare, cu un singur gen în flora actuală: coada-calului *(Equisetum)*; au frunze mici, concrescute într-o teacă în jurul nodurilor; se înmulţesc prin spori.

ECZEMATÍDE (< fr.) s.f. pl. Dermatoze eritematoase, scuamoase şi pruriginoase, adesea de origine infecţioasă, cu aspect de eczemă.

ECZÉMĂ (< fr., gr.) s.f. Boală de piele, acută sau cronică, de natură alergică sau infecţioasă, caracterizată prin leziuni multiforme, umede sau uscate, însoţite de mâncărimi intense.

EDAFIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la sol.

EDAFOLOGÍE v. **ecopedologie.**

EDAFÓN (< germ.; {s} gr. *edaphos* „sol") s.n. Totalitatea organismelor vegetale şi animale din sol incluzând bacterii, ciuperci, anelide, artropode ş.a.; alcătuiesc biocenoza solului.

EDDA, numele a două culegeri de poezie, cele mai vechi din literatura islandeză: E. poetică (*E. veche,* sau a lui *Saemund cel Înţelept*) păstrată într-un manuscris din sec. 13; cuprinde poeme mitologice, didactice şi despre eroii germanici; E. în proză (*E. nouă*) atribuită lui Snorri Sturluson, din sec. 13–14; cuprinde o artă poetică cu exemplificări din poezia scaldă.

EDDINGTON, Sir Arthur Stanley (1882–1944), astronom şi fizician britanic. Unul dintre fondatorii astrofizicii

Statuie ecvestră
Mihai Viteazul, Alba Iulia

teoretice. A studiat mişcarea stelelor, structura lor internă şi a elaborat teoria echilibrului stelelor ca mase gazoase („Universul în expansiune"); contribuţii la teoria relativităţii (acţiunea gravitaţiei asupra luminii, 1919).

EDDY, Mary (Baker) (1821-1910), mistică americană. Fondatoare a sistemului spiritualist cunoscut sub numele de *Ştiinţa creştină.*

EDE, oraş în SV Nigeriei (Oyo), pe râul Oshun, la NE de Ibădan; 307,1 mii loc. (1996). Întreprinderi prelucrătoare de cacao, ulei de palmier şi bumbac.

EDÉC (< tc.) s.n. Parâmă cu care se leagă (la catarg sau la babalele din proră) o ambarcaţie sau o navă pentru a fi remorcată de pe mal împotriva curentului unui curs de apă.

EDELEANU, Lazăr (1861-1941, n. Bucureşti), chimist român. A inventat procedeul de rafinare a ţiţeiului bazat pe solubilitatea selectivă a diverselor clase de hidrocarburi în dioxid de sulf lichid („procedeul E."). A sintetizat benzedrina (1887).

EDELMAN, Gerald Maurice (n. 1929), biochimist american. Lucrări privind structura imunoglobulinelor. Autor al unei teorii asupra funcţiilor creierului. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1972), împreună cu R.R. Porter.

EDELSCHWEIN (cuv. germ.) subst. Rasă de porci pentru carne, originară din Germania, folosită în România la formarea rasei alb de Banat.

EDÉM (< fr. {i}; {s} gr. *aidema* „umflătură") s.n. Acumulare excesivă de lichid în spaţiile intercelulare ale ţesuturilor sau ale organelor, ca urmare a tulburării mecanismului de reglare a schimbului de apă şi de electroliţi între sânge şi ţesuturi (ex. **e.** subcutanat, e. cerebral, e. pulmonar acut etc.).

EDEN (sau Grădina Edenului) (în „Biblie") Raiul, locul unde au trăit primii oameni, Adam şi Eva, până când au fost izgoniţi din cauza săvârşirii păcatului originar. Sin. *Paradis.*

EDEN, Sir Robert Anthony, conte de Avon (1897-1977), om politic britanic. Conservator. De mai multe ori ministru al Afacerilor Externe (1935-1938, 1940-1945, 1951-1955); prim-min. (1955-1957). Memorii.

EDENTÁTE (< fr., lat.) s.f. pl. Mamifere primitive cu aspect variat şi dentiţie slab diferenţiată (tatuul) sau lipsite de dinţi (furnicarul), răspândite în America.

EDENTÁŢIE (< fr.) s.f. Lipsa unuia sau a mai multor dinţi de pe arcadele dentare; adentaţie.

EDER, Hans (1883-1955, n. Braşov), pictor şi grafician german din România. Portrete în viziune expresionistă („Cap de expresie"). Peisaje, compoziţii şi naturi statice.

EDER, Iosif Carol (1760-1810, n. Braşov), istoric german din Transilvania. În comentariul la „Supplex Libellus Valachorum", a negat continuitatea românilor transilvăneni pe acest terit., nerecunoscând că aceştia constituiau, de fapt, majoritatea populaţiei.

EDESSA, vechi oraş în Mesopotamia. Centru al creştinismului sirian. Şcoala persană nestoriană a funcţionat aici până la închiderea ei, în 489. Reşedinţă a mitropoliţilor creştini monofiziţi până la începutul sec. 20. Cucerit de arabi (637), apoi de cruciaţii conduşi de Baudouin (1098), care a întemeiat comitatul E. În 1144, ocupat de atabegul de Mosul; în 1637, a intrat în componenţa Imp. Otoman. Azi *Urfa* (Turcia).

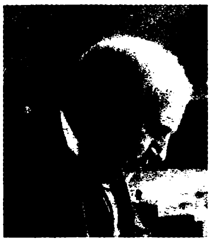
Thomas Alva Edison

EDESSA, oraş în N Greciei; 17,5 mii loc. (2001). Veche cap. a statului macedonean (până în sec. 5 î.Hr.). Azi: *Edhessa.*

EDFU, aşezare antică în Egiptul de Sus. Aici se află templul lui Horus din epoca ptolemeică (sec. 3-1 î.Hr.), dezgropat în 1864. Azi *Idfu.*

EDÍCT (< fr., lat.) s.n. (În Antic. şi în Ev. Med.) Act (decret) imperativ cu caracter normativ promulgat de un monarh, de o autoritate laică sau ecleziastică superioară.

EDÍCUL (< fr., lat.) s.n. **1.** Mic edificiu (chioşc, pavilion) ridicat într-un loc public. **2.** Tabernacol într-un templu roman. ✦ Cabinet sau nişă în care se păstrează portretele morţilor, urnele funerare. **3.** Construcţie uşoară în formă de chioşc, templu etc., protejând de intemperii o lucrare de artă şi alcătuind un cadru pentru aceasta.

EDICULE (în traducere „Cele şapte turnuri"), închisoare celebră din Istanbul. Aici au fost întemniţaţi şi domni români, printre care C. Brâncoveanu cu cei patru fii şi sfetnicul său, Ianache.

EDIFICÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A zidi, a construi, a clădi (construcţii monumentale). **2.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) lămuri.

EDIFICATÓR, -OÁRE adj. **1.** Care lămureşte, care exemplifică în mod convingător. **2.** (Despre specii de plante) Care contribuie masiv la alcătuirea unei bioceze.

EDIFÍCIU (< fr., lat.) s.n. Clădire (publică) de proporţii mari.

EDÍL (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Antic. romană) Magistrat însărcinat cu administraţia construcţiilor şi instalaţiilor publice; se mai ocupa de aprovizionare, de organizarea jocurilor etc. **2.** Consilier municipal care se ocupă cu problemele edilităţii.

EDILITÁR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la administraţia sau la lucrările de interes public ale unei aşezări umane.

EDINBURGH, oraş în NE Marii Britanii (Scoţia), port la estuarul Firth of Forth; 430 mii loc. (2001). Centru financiar şi cultural. Şantiere navale. Siderurgie; ind. textilă, chimică, a sticlei, de prelucr. a lemnului, a celulozei şi hârtiei şi alim. Universitate (1583), institute de cercetări, muzee, biblioteci. Castelul ducilor de E. (sec. 11). Catedrala gotică Saint Giles (sec. 12), mănăstirea şi palatul Holyrood (sec. 13, reşedinţă regală). Galeria Naţională a Scoţiei (pictură modernă), Muzeul Naţional al Scoţiei. Grădină botanică regală. Festivaluri de film, teatru şi muzică. Cap. a Scoţiei şi sediu al Parlamentului din 1437.

EDIP (OEDIPUS, OIDIPUS) (în mitologia greacă), erou din ciclul legendelor tebane, care necunoscându-şi părinţii, şi-a ucis tatăl şi s-a căsătorit cu mama sa, Iocasta. Aflând adevărul, şi-a scos ochii. Astfel s-a împlinit prezicerea Pytiei. ✧ (PSIH.) *Complexul lui E.* = complex descris de S. Freud ca ură geloasă a fiului faţă de tată şi dorinţă sexuală faţă de mamă.

Edinburgh
Palatul Holyrood

EDIRNE, oraş în Turcia europeană, la NV de Istanbul, situat la confl. râurilor Tunja cu Mariţa; 119,2 mii loc. (2000). Reparaţii de utilaj feroviar. Ind. textilă (bumbac, covoare), a lemnului, piel. şi alim. Moscheea Selimiye (sec. 16). Vechiul nume: *Adrianopol.*

EDISON, Thomas Alva (1847-1931), inventator american. Autor al unui sistem telegrafic multiplu de transmisie simultană a mesajelor (1876-1877). A inventat microfonul telefonic cu praf de cărbune (1877), fonograful (1878), lampa electrică cu incandescenţă, cu filament de cărbune (1879), dulia şi soclul cu filet *(soclul E.).* A descoperit (1883) emisia termoionică *(efect E.),* a construit kinetographul şi kinetoscopul (1890-1891), aparate de filmat şi, respectiv, de proiecţie a imaginilor înregistrate pe peliculă; a inventat o maşină de fabricat ciment Portland (1903), acumulatorul alcalin fier-nichel (1914).

EDITÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A efectua operaţiile legate de pregătirea pentru tipar, de imprimarea şi de difuzarea unei cărţi sau a unei publicaţii. **2.** A stabili, pe baza unei cercetări amănunţite, un text, în vederea publicării lui (cu note critice, adnotări etc.).

EDITÁRE s.f. Acţiunea de a edita. ✦ (INFORM.) Activitate de pregătire, corectare, completare sau modificare textuală a unui program sau a unor date, în vederea prelucrării lor cu calculatorul.

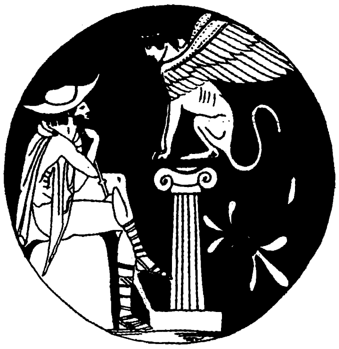
Edip şi Sfinxul

EDITÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. **1.** Persoană (fizică sau juridică) care se ocupă cu editarea cărţilor, a revistelor etc. **2.** (INFORM.) *E. de legături* = program de sistem utilizat pentru legarea mai multor module-obiect, provenite din una sau mai multe translatări. *E. de program* = program care realizează, pe baza unor comenzi, editarea unui program-sursă. *E. de texte* = program care poate realiza formarea sau modificarea oricărui text, inclusiv textul programelor-sursă.

EDITORIÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Privitor la editură sau la editare. **2.** S.n., adj. (Articol de ziar, de revistă etc., de obicei nesemnat) care exprimă punctul de vedere al conducerii redacţiei într-o problemă la ordinea zilei.

EDITÚRĂ s.f. Instituţie cu personalitate juridică, specializată în valorificarea dreptului de autor, care publică şi difuzează operele de creaţie intelectuală.

EDÍŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Totalitatea exemplarelor unei tipărituri (carte, ziar etc.) dintr-unul sau din mai multe tiraje, pentru care s-a folosit acelaşi zaţ tipografic. ✧ *E. critică* = **e.** a unei lucrări ştiinţifice sau literare însoţite de aparat *critic. E. specială* = tiraj suplimentar al unui ziar publicat în afara periodicităţii obişnuite, cu prilejul unui eveniment important, al unei sărbători etc.; (la radio sau televiziune) emisiune specială consacrată unui eveniment sau unei probleme de mare actualitate. **2.** Competiţie sportivă tradiţională care are loc periodic.

EDLUND, Milton Carl (n. 1924), fizician american. Contribuţii la teoria reactoarelor nucleare. A condus lucrările de proiectare şi construcţie a centralei nucleare

Eduard IV

de la Indiana Point şi ale reactoarelor cargoului nuclear „Savannah" (1962).

EDMONTON, oraş în Canada, pe râul North Saskatchewan, centrul ad-tiv al prov. Alberta; 937,8 mii loc. (2001). Rafinării de petrol, uzine chimice, morărit, întreprinderi de prelucr. a cărnii. Universitate (1906). Întemeiat în 1785.

EDO v. Tōkyō.

EDO, stat în SV Nigeriei, în c. litorală, la V de delta fl. Niger; 17,2 mii km²; 2,41 mil. loc. (1996). Cap.: *Benin City*. Expl. de petrol.

EDROIU, Nicolae (n. 1939, sat Olteni, jud. Covasna), istoric român. M. coresp. al Acad. (1999). Contribuţii privind istoria medievală şi ştiinţele auxiliare ale istoriei: „Răsunetul european al Răscoalei lui Horea (1784-1785)".

EDUARD (EDWARD), numele a opt regi ai Angliei, dintre care primii trei au făcut parte din dinastia Plantagenet. Mai importanţi: **1. E. I** (1272-1307). A întărit puterea centrală şi a intervenit în conflictele pentru tron din Scoţia. **2. E. II** (1307-1327). Domnia lui a fost tulburată de revoltele baronilor. Silit de Parlament să abdice în favoarea fiului său, E. III. **3. E. III** (1327-1377). A început *Războiul de 100 de Ani* (1337-1453) împotriva Franţei; a urmărit subordonarea Bisericii (Statutul *praemunire,* 1353) şi a emis, după epidemia de ciumă neagră (1348-1349), decrete privind preţurile şi plata muncii. În vremea lui limba engleză începe să se folosească în tribunale şi şcoli. **4. E. IV** (1461-1470, 1471-1483), întemeietorul dinastiei York.

EDUARD (EDWARD) („Prinţul Negru") (1330-1376), prinţ de Wales. Duce de Aquitania (1362). Fiul regelui Eduard III. A câştigat bătălia de la Poitiers (1356); a luptat în Castilia şi a repurtat victoria de la Nájera (1367).

EDUCÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A forma pe cineva prin educaţie.

EDUCATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj., s.m. şi f. (Persoană) care educă; mentor, preceptor. 2. S.f. Persoană care se ocupă de educarea copiilor preşcolari.

EDUCÁŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Fenomen social fundamental de transmitere a experienţei de viaţă a generaţiilor adulte şi a culturii către generaţiile de copii şi tineri, abilitării pentru integrarea lor în societate. 2. Cunoaşterea bunelor maniere şi comportarea în societate conform acestora. 3. *E. fizică* = ansamblu de exerciţii corporale, practicate în şcoli şi universităţi, destinat întreţinerii calităţilor fizice ale organismului; constituie obiect de învăţământ. 4. *E. sanitară* = metodologie de instruire a populaţiei în vederea însuşirii unor noţiuni medicale, necesare pentru întreţinerea propriei sănătăţi şi a persoanelor cu care convieţuiesc.

EDULCORÁNŢI (< fr.) s.m. pl. Substanţe naturale (zaharoză, glicină) sau sintetice (zaharină, ciclamaţi) cu grad de îndulcire foarte mare, utilizate în ind. alimentară, farmacie etc.

EDWARD (EDUARD), lac tectonic în E Africii, la graniţa dintre Republica Democratică Congo şi Uganda, la 913 m alt.; 2,15 mii km². Ad. max.: 111 m. Parc Naţional. S-a mai numit şi *Albert Edward Nyanza* şi *Idi Amin Dada.*

EDWARDS, bază americană în deşertul Mohave. Centru de încercare al N.A.S.A. şi pistă de aterizare pentru navetele spaţiale americane.

EDWARDS, William Blake (n. 1922), cineast american. A realizat numeroase comedii (ciclul „Pantera roz", „Mic dejun la Tiffany", „Darling Lili"). Premiul Oscar onorific: 2004.

EDWARDS, Jonathan (1703-1758), teolog şi filozof american. Pastor congregaţionist, misionar. Lucrări inspirate de calvinism („Scopul pentru care Dumnezeu a creat lumea", „Doctrina creştină despre păcatul originar").

EEKHOUD, Georges (1854-1927), scriitor belgian de expresie franceză. Romane realiste despre provincia natală Campine („Chermeze").

EFATE (VATÉ), ins. în SV Oc. Pacific, în arh. Vanuatu. 915 km². Capit.: *Port Vila.* Relief muntos vulcanic. Expl. de mangan.

EFÉB (< fr., lat., gr.) s.m. (În Grecia antică) Tânăr între 18 şi 20 de ani, care îşi făcea educaţia într-o efebie. ✦ Adolescent; *p. ext.* tânăr de o deosebită frumuseţe.

EFEBÍE (< fr., lat., gr.) s.f. (În Grecia antică) Şcoală în care se făcea educaţia militară şi cetăţenească a tineretului.

EFÉCT (< germ., lat., după fr.) s.n. 1. (FILOZ.) Ceea ce este produs de un agent sau de o cauză; ceea ce este considerat ca rezultat al unei acţiuni sau al unei intenţii; urmare, consecinţă. 2. Impresie produsă asupra organelor de simţ; *p. ext.* impresie produsă de cineva asupra cuiva. 3. (GEOGR.) *E. de seră* = proces de încălzire a aerului din sere datorită transparenţei sticlei faţă de razele solare din spectrul vizibil şi opacităţii acesteia faţă de razele infraroşii reflectate. Are loc şi la scara planetară datorită dioxidului de carbon, metanului şi a altor gaze prezente în atmosferă care se comportă faţă de radiaţiile solare la fel ca sticla, ducând la creşterea temperaturii aerului. Creşterea concentraţiei gazelor cu efect de seră datorită activităţilor antropice tinde să provoace o încălzire climatică globală. 4. (GENET.) *E. cis-trans* = fenomen care rezultă din posibilitatea ca două gene (ce nu se referă la acelaşi locus) să se găsească pe acelaşi cromozom al unei perechi de omologi *(cis)* sau pe cromozomi diferiţi *(trans)*. 5. (FIZ.) *E. corona* v. *corona. E. Doppler-Fizeau* = modificare a frecvenţei undelor (sonore sau luminoase) recepţionate de un observator în raport cu frecvenţa cu care undele sunt emise de sursă. *E. Procopiu* v. *Procopiu. E. tunel* v. *tunel.* ✧ *Efecte speciale* = totalitatea mijloacelor tehnice utilizate în producerea filmelor, cu scopul creării iluziei sau simulării unor fenomene. ✦ (TEHN.) *Efectul Coandă* = modificare (deflectare) cu un unghi de până la 180° a direcţiei unui jet fluid, practic bidimensional, tangent în secţiunea de ieşire la o suprafaţă solidă convexă, tinzând să urmeze curbura acestei suprafeţe. Descoperit de H. Coandă în 1910 şi brevetat în 1934, are aplicaţii în: sustentaţia şi propulsia vehiculelor aeriene, construcţia dispozitivelor pneumatice, medicină. 6. Impresie produsă de cineva sau de ceva asupra unei persoane. 7. Concr.; la pl. Bunuri mobile. ✦ Spec. (La pl.) Îmbrăcăminte militară; echipament **(1)**. 8. (FIN.; la pl.) ✧ *Efecte de comerţ* = denumire generică atribuită titlurilor de credit transferabile (cambii, bilete la ordin, cecuri etc.) care atestă existenţa unei creanţe de o valoare determinată, plătibilă imediat sau la un termen scurt. *Efecte publice* = titluri de creanţă emise de stat sau de instituţii de drept public.

EFECTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Real, adevărat. ✧ *Valoare e.* = rădăcina pătrată din media aritmetică a pătratelor valorilor instantanee luate de o mărime periodică într-un interval de timp egal cu o perioadă; valoare eficace. 2. S.n. Numărul de persoane care fac parte dintr-o colectivitate, în special din compunerea unei unităţi sau a unei formaţii militare. 3. S.n. Numărul de specii de animale şi de plante pe un anumit terit.

EFECTOR (< lat., fr.) adj. (Despre un organ) Care produce un răspuns fiziologic atunci când este stimulat printr-un impuls nervos.

EFECTUÁ (< fr., lat., m.) vb. I tranz. A face, a înfăptui; a executa **(1)**, a îndeplini.

EFEDRÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ephedra* arbust asemănător cu „coada-calului") s.f. Alcaloid extras din planta *Ephedra distachya,* folosit ca antiasmatic, antihipotensiv şi, local, ca decongestiv în rinite; antagonic hipnoticelor.

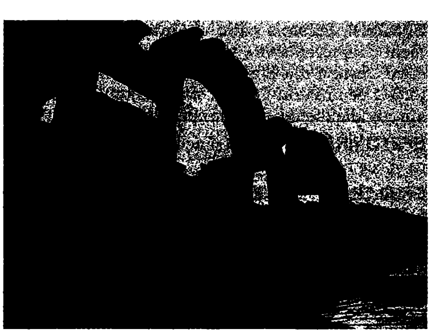

Efes. Ruinele templului lui Adrian

EFEMÉR, -Ă (< fr.; {s} gr. *ephemeros* „care durează o zi") adj., s.f. 1. Adj. De foarte scurtă durată; trecător, vremelnic. 2. S.f. (La pl.) Ordin de insecte (ex. rusalia) cu corpul subţire şi moale, terminat cu trei filamente lungi, care trăiesc ca adult câteva zile sau câteva ore, iar ca larvă (acvatică) 2-3 ani *(Ephemerida)*; efemeridă **(1)**. 3. S.f. (La pl.) Plante erbacee caracteristice zonelor aride, cu ciclu de vegetaţie scurt.

EFEMERÍDĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (ENTOM.) Efemeră **(2)**. 2. (La pl.) Note (de ziar sau de calendar) care arată evenimentele petrecute la aceeaşi dată în ani diferiţi. ✦ Ştiri cotidiene de importanţă minoră. 3. (ASTR.) (La pl.) Tabele care anticipează fenomenele cereşti ce se vor desfăşura în anul următor (poziţiile zilnice ale Soarelui, planetelor, evoluţia cometelor etc.).

EFEMINÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Cu aspect sau caracter feminin, delicat **(1)**; *p. ext.* molatic, moleşit.

EFÉNDI (< tc.) s.m. invar. (Înv.) Titlu onorific dat în Turcia funcţionarilor, învăţaţilor etc.

EFERÉNT (< fr.) adj. (Despre nervi, vase de sânge etc.) Care conduce un impuls nervos, sângele etc. de la un organ intern spre părţile periferice ale corpului.

EFERVESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. Degajare activă şi zgomotoasă a unui gaz în masa unui lichid, în urma unei reacţii fizice sau chimice. ✦ Fig. Agitaţie, frământare, fierbere.

EFES (EPHESOS), vechi oraş pe coasta Asiei Mici, la S de Izmir, azi în ruină. Întemeiat în sec. 11 î.Hr. de coloniştii greci (ionieni), a devenit unul dintre cele mai dezvoltate centre comerciale şi religioase. Aflat, rând pe rând, sub diferite ocupaţii străine (a Lidiei, Persiei ahemenide, Macedoniei, Seleucizilor ş.a.), a fost cucerit de romani (133 î.Hr.), devenind cap. provinciei romane Asia. Templul Artemisei, construit în sec. 6 î.Hr., una dintre cele şapte minuni ale lumii, a fost incendiat în 356 î.Hr. Vestigii importante din epoca elenistică şi romană (agora, forum, teatru, biblioteca lui Celsus). Ruine de biserici bizantine. Aici au avut loc mai multe sinoade bisericeşti; în 431, sub împăratul Theodosiu II, care a condamnat *nestorianismul* şi a stabilit dogma Întrupării lui Iisus Hristos; în 449 care a susţinut *monofizitismul,* condamnat apoi de sinodul de la *Calcedon.*

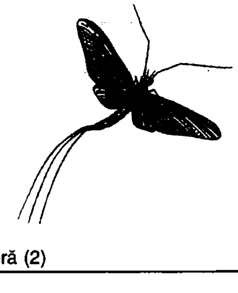

Efemeră (2)

EFESENI, Epistola către ~, Carte a „Noului Testament", reprezentând o scrisoare a Apostolului Pavel către creștinii din Efes, scrisă probabil în anii 61–63. Insistă pe misterul Bisericii și al mântuirii, reluând și aprofundând teme din alte epistole.

EFETONÍNĂ s.f. Efedrină sintetică, cu aceleași utilizări ca și cea naturală.

EFIALTE (EPHIALTES) (c. 500–461 î.Hr.), om politic atenian. Conducător al partidei democratice, a efectuat reforma prin care Areopagului i-au fost retrase atribuțiile politice și juridice.

EFIALTE (EPHIALTES) (?–469 î.Hr.), trădător grec care i-a condus pe perși, în timpul luptei de la Termopile (480 î.Hr.), în spatele pozițiilor lui Leonida, regele Spartei, contribuind la înfrângerea acestuia.

EFICÁCE (< fr., lat.) adj. invar. Care produce efectul scontat, care dă un rezultat pozitiv; eficient. ✧ *Valoare e.* = valoare *efectivă*.

EFICACITÁTE (< fr., lat.) s.f. Calitatea de a produce efectul (pozitiv) așteptat; eficiență. ✧ *E. luminoasă* = raportul dintre fluxul luminos total emis de o sursă de lumină și puterea consumată.

EFICIÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Eficace.

EFICIÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Eficacitate. ✧ *E. economică* = raportul dintre ansamblul efectelor utile (rezultatelor) ce se obțin de pe urma unei activități economice și totalul eforturilor economice (cheltuielilor) pe care le implică acea activitate.

EFÍGIE (< fr., lat.) s.f. Imaginea, portretul unei persoane pictat, desenat, incizat etc. ✦ Reprezentare în relief pe o monedă, pe o medalie etc. a figurii unui personaj important.

EFILÁRE (după fr.) s.f. Subțiere a zăcămintelor stratiforme sau filoniene, până la dispariția completă. În funcție de cauzele care produc fenomenul, se disting: **e.** tectonică, e. stratigrafică, **e.** litologică.

EFLORESCÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (BOT.) Care înflorește, care se află în eflorescență. ✦ Fig. Bogat în aspecte sau detalii. **2.** (CHIM.) Care prezintă eflorescență.

EFLORESCÉNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** Începutul înfloririi unei plante. **2.** Prezența unui praf albicios pe anumite fructe sau frunze, rezultând din secreția unor materii rășinoase sau gome, care se usucă la suprafața organului respectiv. **3.** (CHIM.) Proprietate a unor săruri cristaline de a pierde o parte din apa de cristalizare, în condițiile păstrării într-o atmosferă uscată, transformându-se, la suprafață, în pulbere, ca urmare a modificării rețelei cristaline. ✦ Formă de agregare a mineralelor, care apare ca o depunere pulverulentă sau în crustă pe suprafața rocilor sau a solului și care ia naștere prin cristalizarea unor săruri din soluții într-un mediu arid (ex. eflorescență de sare gemă). **4.** Pată sau depozit cristalin de săruri alcaline ori alcalino-pământoase, care apare pe suprafața exterioară a construcțiilor de beton sau de zidărie.

EFLÚVIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Emanație a unor corpuri, perceptibilă cu ajutorul mirosului. ✦ Fig. Curs, flux, fluid. **2.** Descărcare electrică autonomă, de slabă luminozitate, neînsoțită de zgomot sau căldură, între electrozii aflați la o tensiune foarte înaltă; v. și *corona, efect ~*. **3.** Defect, sub forma unor linii subțiri în evantai, care apare la developare pe o peliculă cinematografică.

Efigie monetară cu portretul
lui Ioan Vodă cel Viteaz

EFLÚX (< fr.; {s} lat. *effluxio* „scurgere") s.n. Scurgere dintr-o masă de fluid statică sau în mișcare.

ÉFOR (< ngr.) s.n. **1.** Membru în consiliul de conducere al unei eforii; epitrop **(2)**. **2.** Nume dat în Sparta antică fiecăruia dintre cei cinci magistrați, aleși anual, cu largi și importante atribuții în politica internă și externă a statului.

EFORÍE (< ngr.) s.f. (În trecut) Instituție administrativă de utilitate publică social-culturală (ex. Eforia Spitalelor Civile din București, 1864; Eforia Școalelor, pentru coordonarea învățământului în Țara Românească, 1833); consiliul de conducere al acestei instituții; epitropie **(2)**.

EFORIE, oraș în jud. Constanța, situat pe fâșia litorală înaltă dintre L. Techirghiol și Marea Neagră; 9 972 loc. (2008). Centru balneoclimateric format din două stațiuni *(Eforie Nord* și *Eforie Sud)*. În 1894, Eforia Spitalelor din București a construit primul sanatoriu care a constituit nucleul stațiunii de mai târziu. Declarat oraș (1933). Înainte de 1950, *Eforie Sud* s-a numit *Carmen Sylva,* iar între 1950 și 1962, *Vasile Roaită.*

EFÓRT (< fr.) s.n. **1.** Mobilizare a forțelor fizice sau intelectuale pentru a atinge un obiect sau a învinge o dificultate; strădanie. **2.** Forță interioară care ia naștere sub acțiunea unei solicitări la care este supus un corp și care se opune acestei solicitări. ✧ *E. unitar* = **e. (2)** raportat la unitatea de arie a secțiunii pe care acționează; se măsoară în N/m^2; tensiune **(3)**. *E. de război* = ansamblul activităților care, din apropiere sau de la distanță, contribuie la susținerea și continuarea ostilităților.

EFRÁCȚIE (< fr.) s.f. (DR.) Spargere a zidurilor, forțare a încuietorilor sau a oricărui dispozitiv de închidere, pentru săvârșirea unei infracțiuni.

EFRAIM 1. Al doilea fiu al lui Iosif, strămoșul eponim al uneia din cele 12 seminții ale lui Israel. **2.** Numele cetății în care s-au retras Iisus cu ucenicii lui (la NE de Ierusalim) după învierea lui Lazăr.

EFREM SIRUL (c. 306–c. 373), teolog și predicator creștin. Unul dintre Părinții Bisericii. Canonizat.

EFRIT (în mitologia arabă) demon.

EFTIMIE (sec. 16), călugăr și cronicar român. Egumen la mănăstirea Căpriana. Istoriograf oficial al lui Alexandru Lăpușneanu („Cronica Moldovei" – în slavonă).

EFTIMIE CEL MARE (377–473), ascet creștin, unul dintre părinții monahismului răsăritean, întemeietor de comunități călugărești în Palestina.

EFTIMIE DIN TĂRNOVO (c. 1317–1402), monah cărturar bulgar, patriarh de Tărnovo. Activitate literară intensă, legată mai ales de traducerea și revizuirea unor lucrări liturgice și legislative; a contribuit la dezvoltarea Bisericii Ortodoxe în E Europei și la reînvierea limbii slavone vechi.

EFTIMIE MURGU, com. în jud. Caraș-Severin, în depr. Almăj; 1 724 loc. (2008). Expl. de azbest. Până în 1970 s-a numit *Rudăria*. Rezervația naturală Cheile Rudăriei (250 ha).

EFTIMIU 1. Victor E. (1889–1972, n. Boboștița, Albania), scriitor român. Acad. (1948). Piese de inspirație folclorică („Înșir'te mărgărite"), istorică și mitologică; comedii („Omul care a văzut moartea"), sonete („Odă limbei române"); literatură pentru copii („Păunașul codrilor"). **2. Agepsina Macri E.** (1885–1961, n. Pitești), actriță română. Soția lui **E. (1)**. Interpretă a eroinelor din piesele lui **E.1.**, O'Neill, Ibsen, Shakespeare.

EFUZIOMÉTRU (< engl.; {s} lat. *effusio* „revărsare" + gr. *metron* „măsură") s.n. Dispozitiv pentru determinarea densității gazelor, bazat pe fenomenul efuziunii **(2)**.

EFUZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Manifestare, exteriorizare puternică a unor sentimente pozitive. **2.** Trecere a unui gaz printr-un perete poros. **3.** (GEOL.) Proces, cu caracter neexploziv, de emisiune a lavei printr-un aparat vulcanic.

EFUZÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. (GEOL.) Vulcanic **(1)**.

EFUZÓR (< *efuziune*) s.n. (AV.) Tub profilat longitudinal, utilizat pentru accelerarea scurgerii unui gaz.

EGÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Și adv., subst.) Care este la fel cu altul sau cu altceva într-o anumită privință; (despre cetățeni, națiuni etc.) care au aceleași drepturi și aceleași îndatoriri. **2.** (Despre expresii matematice) Care are aceeași valoare cu o altă expresie sau cu un număr dat. ✦ (Despre figuri geometrice) Care coincide, prin suprapunere, cu o altă figură. **3.** Fig. (Despre oameni, obiecte, fenomene etc. comparate cu ele însele) Neschimbat, statornic; uniform, invariabil. **II.** S.n. Numele semnului „=", care exprimă o egalitate.

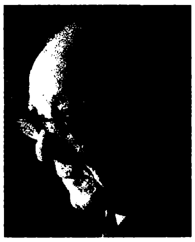

Victor Eftimiu

EGALÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni egal; a face să fie sau a fi la fel cu altul.

EGALITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care are ca scop egalitatea civilă, politică și socială.

EGALITARÍSM (< fr.) s.n. **1.** Doctrină susținând egalitatea absolută a oamenilor și suprimarea inegalităților sub toate aspectele (social, economic, politic etc.); susținută îndeosebi de F.N. Babeuf și P.J. Proudhon. **2.** Principiu internațional acceptat de Carta O.N.U., desemnând egalitatea tuturor statelor în fața legilor internaționale.

EGALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Stare a două sau a mai multor lucruri egale **(I)** între ele. **2.** (ETICĂ) Principiu moral în baza căruia oamenii, indiferent de țara și condiția lor, au același drept la respect. **3.** (MAT.) Relație între două sau mai multe cantități, elemente, termeni etc. egali; expresie a acestei relații, scrisă cu ajutorul semnului „=". ✦ Relație de interschimbabilitate a obiectelor având ca proprietăți: reflexivitatea (fiecare obiect este egal cu el însuși), simetria (dacă $a = b$, atunci $b = a$) și tranzitivitatea (dacă $a = b$ și $b = c$, atunci $a = c$).

EGALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face ca două sau mai multe lucruri, situații, mărimi etc. să fie egale între ele din anumite puncte de vedere.

EGALIZÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a egaliza și rezultatul ei. ✧ *Dividend de e.* = dividend achitat pentru acoperirea neregularităților create prin schimbarea datei de reglementare. **2.** Operație de nivelare a unui drum, a unei construcții etc. prin așternerea unui strat de material corespunzător. **3.** Repartizare uniformă a coloranților în materialele textile cu ajutorul egalizatorilor **(II. 1)**.

EGALIZATÓR, -OÁRE (I < fr., **II** după fr.) adj., s.n. **I.** Adj. Care produce sau determină egalizarea; care egalizează. **II.** S.n. **1.** Produs chimic care se adaugă în băile de vopsire pentru dispersarea, pătrunderea uniformă și fixarea colorantului. **2.** Amestec de solvenți organici și de plastifianți sau rășini, folosit la netezirea peliculelor de lacuri pe bază de nitroceluloză. **3.** Dispozitiv care reglează presiunea într-o conductă.

EGALIZÓR (după engl.) s.n. (TELEC.) Dispozitiv (cuadripol) intercalat într-un lanț de transmisiune telefonică, radiofonică sau TV, pentru corectarea distorsiunilor de *atenuare* a semnalului.

EGEE, Marea ~, mare semiînchisă, din bazinul oriental al M. Mediterane, între Pen. Balcanică, Asia Mică și ins. Creta; 191 mii km^2. Ad. max.: 2 561 m. Prin str. Dardanele comunică cu M. Marmara. Țărmuri crestate. Golfuri pr.: Egina, Salonic. Arh. pr.: Ciclade, Sporadele de Nord și de Sud, Dodecanez. Ins. pr.: Rodos, Eubeea, Creta. Pescuit și navigație intensă. Porturi pr.: Salonic, Izmir, Pireu.

EGEEÁN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la popoarele sau ținuturile din jurul M. Egee. ✧ *Cultura e.* (cretanominoică) = termen pentru desemnarea culturii Greciei antice din Epoca Bronzului (c. 2 800–1 100 î.Hr.); are următoarele variante geografice: în ins. Creta – cultura minoică; în Grecia continentală – cultura elenă; în ins. din M. Egee – cultura cicladică.

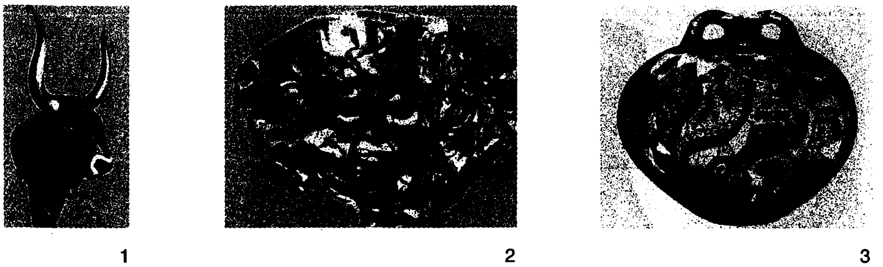

Artă egeeană

1. Rhyton în formă de cap de taur (Cnossos) 2. Mască funerară din aur (Micene) 3. Vas din Gurnia (ins. Creta)

EGER, oraş în N Ungariei, situat la poalele m-ţilor Bükk; 58,3 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, piel. şi încălţ., mobilă, prelucr. tutunului. Vechi centru viticol. Staţiune balneoclimaterică. Ruine ale unei cetăţi din sec. 13–16. Monumente arhitectonice (sec. 12–18). Întemeiat în sec. 11.

EGERTON, Papirusul ~, text scris în limba greacă; cuprinde un text asemănător Evangheliilor canonice, datând dinainte de anul 150 d.Hr. Se află la British Museum.

EGEU, rege legendar al Aticii. Crezând că fiul său Tezeu a fost ucis de Minotaur, s-a aruncat în mare; de atunci aceasta îi poartă numele.

EGGE, Peter (1869–1959), scriitor norvegian. Romane prezentând conflictul dintre viaţă şi artă („Inima") sau dintre viaţa personală a individului şi munca sa („Jaegtvig şi dumnezeul său"). Comedii.

EGGELING, Viking (1880–1925), pictor, desenator şi cineast suedez. Filme experimentale. Influenţat iniţial de cubism, participă la mişcarea dada şi devine un maestru al filmului abstract („Simfonie diagonală").

EGHILÉT (< fr.) s.m. Şnur împletit în trei, care împodobeşte anumite uniforme militare; (în unele cazuri) semn distinctiv purtat de ofiţerii unor unităţi militare decorate.

EGÍDĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (În mitologia greacă) Scut al lui Zeus, mai târziu al Atenei şi al lui Apolo, acoperit cu pielea caprei Amalteea, în centrul căruia era reprezentat capul tăiat al Gorgonei. Folosit ca motiv ornamental în arta greco-romană, a fost preluat ulterior, mai ales în neoclasicism. **2.** Ocrotire, protecţie; îndrumare, îngrijire. ✧ Loc. *Sub egida* = sub auspiciile, sub protecţia cuiva.

EGILL SKALLAGRIMSSON (c. 910–după 970), poet islandez. Unul dintre cei mai însemnaţi poeţi scalzi („Pierderea fiilor").

EGINA (AÍYINA) 1. Golf al M. Egee, între Pelopones (Argolida) şi Atica; comunică, prin canalul Corint, cu G. Corint. **2.** Ins. grecească în G. E.; 86 km². Populată de dorieni, a devenit în sec. 6–5 î.Hr. un centru comercial înfloritor al Greciei antice; după cucerirea ei de către Atena (456 î.Hr.), a decăzut. Aici se află celebrul templu al Atenei Aphaia (500–480 î.Hr.).

EGIPT (Republica Arabă ~), stat în NE Africii, cuprinzând şi pen. Sinai din Asia; 995,4 mii km²; 74,7 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi 94%), creştină (copţi, protestanţi). Cap. *Cairo*. Oraşe pr.: Alexandria, Giseh, Suez, Port Said. Cea mai mare parte a terit. ţării este deşertică (deşertul Libiei, parte a *Saharei* şi deşertul Arabiei, la E de Nil); Nilul, care străbate ţara de la S la N pe c. 1 500 km, creează o imensă oază (55,1 mii km²), care concentrează 97% din populaţia ţării. *Climă* mediteraneană în N şi tropical-deşertică în rest. Expl. de petrol, min. de fier, magnezit, aur, fosfaţi, sare, caolin, marmură, gips. Se cultivă bumbac, trestie de zahăr, grâu, orez, porumb, arahide; plantaţii de curmali, citrice, bananieri. Se cresc bubaline, bovine, caprine şi ovine. Pescuit. **E.** are o ind. variată: energie electrică, textile, produse alim., alcool, ţigarete, conserve de fructe ş.a.; ciment, prelucr. petrolului, chim., siderurgică şi constr. de maşini. Turism dezvoltat. Canalul Suez (161 km) constituie o importantă sursă de venituri (peste 1 miliard dollari anual). Moneda: 1 liră egipteană = 100 piaştri. – *Istoric.* În Antic., pe terit. E. a existat un puternic stat centralizat (v. *Egiptul antic*). Prov. a Imp. Bizantin (395–642); în acest răstimp se dezvoltă arta şi literatura copte. Între 639 şi 642, cucerit de arabi; islamizarea a progresat rapid, dar arabizarea lingvistică a fost mai lentă. În condiţiile slăbirii puterii politice a Abbasizilor (din 868), E. a cunoscut o scurtă perioadă de independenţă, fiind condus de diferite dinastii (Tulunizi, Fatimizi, Aiubizi). La mijlocul sec. 13, puterea în stat a fost luată de *mameluci*. În 1517, **E.** a fost cucerit de turci, conduşi de sultanul Selim I, şi inclus în Imp. Otoman. În timpul campaniei napoleoneene (1798–1801), cucerit de francezi. Guvernatorul **E.**, Mehmet Ali (1805–1848), a înfăptuit o serie de reforme social-economice, iar pe plan extern a luptat pentru obţinerea independenţei, purtând două războaie (1832–1833, 1839–1841) împotriva turcilor. În 1882 Marea Britanie a ocupat **E.**, în 1914 şi-a instituit protectoratul, iar în 1922 i-a acordat, în mod formal, independenţa de stat (ca monarhie constituţională). În 1936 a fost semnat Tratatul anglo-egiptean, prin care Marea Britanie avea dreptul să menţină trupe şi să construiască baze militare pe terit. egiptean. În 1948–1949, **E.** participă la războiul statelor arabe împotriva Israelului. După lovitura de stat a „ofiţerilor liberi" din 23 iul. 1952, regele Faruk a fost detronat, iar în 1953 **E.** s-a proclamat republică, *Gamal Abdel Nasser* îndeplinind funcţia de şef al statului (1954–1970). Canalul Suez a fost naţionalizat (iul. 1956), măsură ce a declanşat un conflict cu Marea Britanie, Franţa şi Israel (oct.–nov. 1956), după care trupele engleze se retrag din **E.** În 1958, E. s-a unit cu Siria, constituindu-se Republica Arabă Unită (în 1961 Siria s-a retras din noul stat). În urma conflictului armat arabo-israelian din iun. 1967, trupele israeliene au ocupat pen. Sinai şi fâşia Gaza; navigaţia pe Canalul Suez a fost întreruptă. Rezoluţia Consiliului de Securitate al O.N.U., din nov. 1967, prevede retragerea trupelor israeliene din terit. ocupate, încheierea stării de război şi afirmarea dreptului tuturor naţiunilor din zonă la existenţă în cadrul unor graniţe sigure şi recunoscute. În 1971, **E.** adoptă actuala denumire. Un nou război arabo-israelian se desfăşoară în oct. 1973. În dec. 1973 se deschide, la Geneva, sub egida O.N.U., Conferinţa de Pace în Orientul Apropiat. În ian. 1974, **E.** semnează cu Israelul acorduri privind încetarea ostilităţilor şi dezangajarea forţelor militare. Ulterior, prin acordul încheiat cu Israelul în 1975, **E.** îşi restabileşte suveranitatea asupra unei părţi a pen. Sinai, inclusiv malul răsăritean al Canalului Suez (1975–1976), pe care îl redă circulaţiei (iun. 1975). În 1977, preşedintele *Anwar Sadat* (1970–1981) vizitează Ierusalimul, expunând în Parlamentul israelian principiile unui plan de pace. În urma Acordului de la Camp David (1978), în 1979 este semnat, la Washington, tratatul de pace între **E.** şi Israel, care prevede, între altele, retragerea trupelor israeliene din pen. Sinai

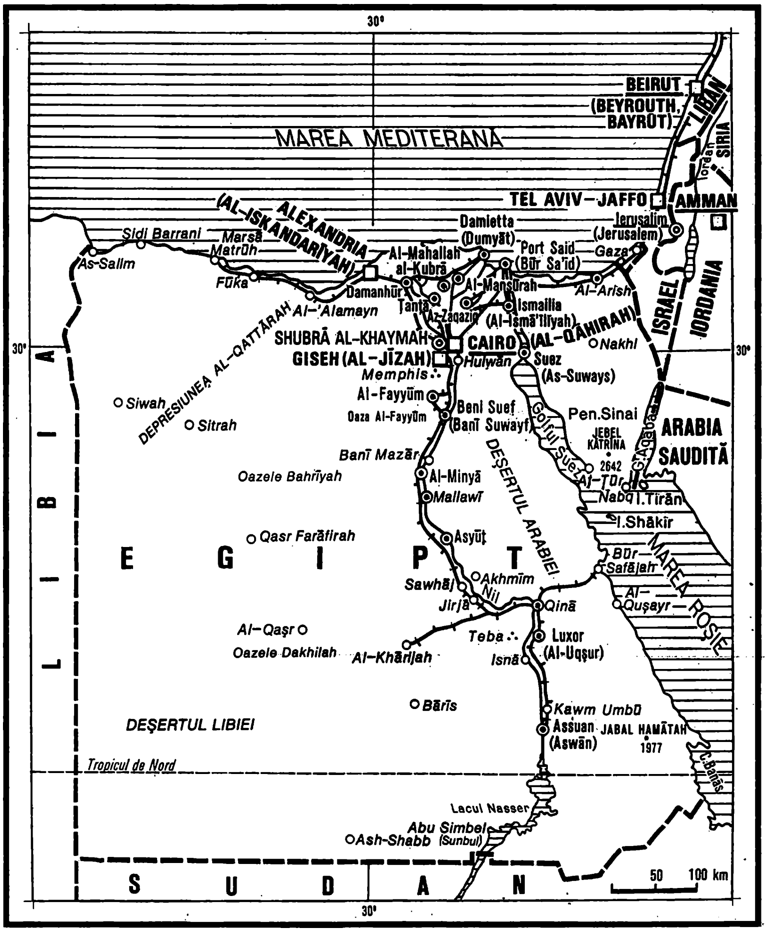
30°
MAREA MEDITERANA
BEIRUT
(BEYROUTH,
BAYRŪT)
LIBAN
SIRIA
Iordan
TEL AVIV–JAFFO
AMMAN
ALEXANDRIA
(AL-ISKANDARIYAH)
Sidi Barrani
Marsā
Matrūh
As-Sallm
Fūka
Damietta
(Dumyāt)
Port Said
(Būr Sa'īd)
Ierusalim
(Jerusalem)
Gaza
Al-Mahallah
al-Kubrā
Damanhūr
Al-Mansūrah
Al-'Arīsh
Al-'Alamayn
Tanţā
Az-Zaqaziq
Ismailia
(Al-Ismā'īlīyah)
ISRAEL
IORDANIA
DEPRESIUNEA AL-QATTĀRAH
SHUBRĀ AL-KHAYMAH
CAIRO
(AL-QĀHIRAH)
Nakhl
GISEH (AL-JĪZAH)
Hulwān
Suez
(As-Suways)
Memphis
Al-Fayyūm
Siwah
Sitrah
Oaza Al-Fayyūm
Beni Suef
(Banī Suwayf)
Golful Suez
Pen.Sinai
JEBEL KATRINA
2642
G.Aqaba
ARABIA SAUDITĂ
Banī Mazār
Al-Minyā
Mallawī
Oazele Bahrīyah
DEŞERTUL ARABIEI
Al-Tūr
Nabq
I.Tīrān
I.Shākīr
Qasr Farāfirah
E G I P T
Asyūţ
Būr Safājah
MAREA ROŞIE
Akhmīm
Sawhāj
Nil
Jirjā
Qinā
Al-Quşayr
Al-Qaşr
Teba
Luxor
(Al-Uqşur)
Oazele Dakhilah
Al-Khārijah
Isnā
Bārīs
Kawm Umbū
DEŞERTUL LIBIEI
Assuan
(Aswān)
JABAL HAMĀTAH
1977
Tropicul de Nord
C.Banās
Lacul Nasser
Abu Simbel
(Sunbul)
Ash-Shabb
L I B I A
S U D A N
50
100 km

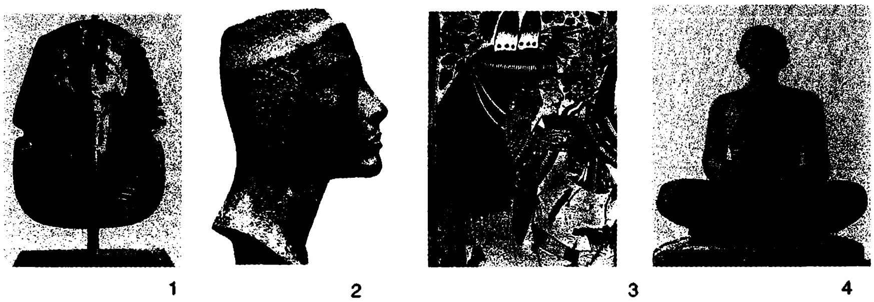

Artă egipteană

1. Masca din aur a lui Tutankhamon 2. Cap neterminat, executat în cuarțit, reprezentând figura reginei Nefertiti 3. Pictură murală dintr-un mormânt (Teba) 4. Scribul

(acțiune încheiată în 1982), precum și negocieri în problema autonomiei populației palestiniene din *Gaza* și *Cisiordania*. În 1981, președintele A. Sadat a fost asasinat de extremiști musulmani, puterea fiind preluată, în urma unui referendum, de *Muhammad Hosni Mubarak* (reales în 1987, 1993, 1999, 2005), adept al moderației și stabilității, are un rol important în procesul de pace arabo-israelian, în tratativele dintre israelieni și palestinieni. Mișcarea fundamentalistă islamică din E. se radicalizează în ultimele două decenii ale sec. 20, urmărind preluarea puterii în stat pe calea violenței. În ultimii ani țara este confruntată cu un val de atentate ale fundamentaliștilor islamici, mai ales împotriva grupurilor de excursioniști străini, lovind astfel în turismul egiptean, care constituie baza economiei țării. Republică prezidențială.

EGIPTEÁN, -Ă s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Vechii locuitori ai văii și deltei Nilului, care au creat în Antic. unul dintre principalele state ale Orientului și una dintre cele mai vechi civilizații cunoscute în istorie (4 000 de ani î.Hr.). V. *Egiptul Antic*. ✦ Persoană care aparținea acestor vechi locuitori. **2.** Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Republicii Arabe Egipt; persoană care aparține acestui popor. **3.** Adj. Care aparține Egiptului sau egiptenilor, privitor la Egipt sau la egipteni. ✧ *Artă e.* = artă dezvoltată în Egiptul Antic până în sec. 4 î.Hr., când devine parte componentă a artei *elenistice*. Primele monumente sacre datează din milen. 4–3 î.Hr. Majoritatea construcțiilor o constituie templele, palatele și mormintele. Reprezentative pentru statuara e. sunt dimensiunile grandioase, atitudinea statică și supunerea față de canonul frontalității. Sculptura în „ronde-bosse", relieful plat, adesea policrom, și pictura erau subordonate arhitecturii și se caracterizează printr-un anumit convenționalism în tratarea atitudinilor, prin stilizarea formelor și folosirea perspectivei verticale. În pictură predomină culorile vii. În perioada Regatului Vechi s-au construit morminte de tip mastaba și piramide colosale (Saqqarah, Giseh). Statuile regale redau imaginea idealizată a faraonului, iar cele civile se remarcă printr-o notă realistă. În Regatul Mijlociu apar mormintele hipogee și se construiesc temple colosale (Deir el-Bahri). Pentru Regatul Nou sunt reprezentative templele grandioase cu săli hipostile (Karnak, Luxor), templul rupestru de la Abu-Simbel, ansamblul de la Medinet-Habu, cu palatul Tell el-Amarna. Sculptura se eliberează de canoane (Nefertiti, Tutankhamon tânăr). O excepțională virtuozitate vădesc artele decorative (orfevrăria, smalțurile și mobilierul incrustat). ✦ (Substantivat, f.) Limbă dispărută în sec. 5, aparținând familiei de limbi hamito-semitice. A cunoscut în evoluția ei mai multe faze, caracterizate prin diferite tipuri de scriere: pictografică (hieroglifică) în faza veche; hieratică sau sacră în faza medie; demotică (cu caracter cursiv, semnele fiind legate între ele) sau populară, în faza nouă, ultimul stadiu de dezvoltare reprezentându-l *copta*. Astăzi, în Egipt se vorbește un dialect al limbii arabe.

EGIPTOLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în egiptologie.

EGIPTOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a orientalisticii care se ocupă cu studiul istoriei și culturii Egiptului Antic.

EGIPTUL ANTIC, formațiune statală istorică în NE Africii, leagăn al unei civilizații străvechi ce s-a constituit în milen. 4 î.Hr. de-a lungul Nilului, pe o supr. cuprinsă între cataracte și M. Mediterană. Organizată inițial în ginți și apoi în comunități teritoriale, la mijlocul milen. 4 î.Hr., populația Egiptului se afla constituită în două mari state: *E. de Sus* (în reg. izvoarelor Nilului) și *E. de Jos* (în delta Nilului). La sfârșitul milen. 4 î.Hr., cele două regate s-au contopit, punându-se bazele statului unificat egiptean, a cărui dezvoltare cunoaște mai multe perioade: *Regatul Timpuriu* (cea mai mare parte a milen. 3 î.Hr.), cap. la Thinis; apariția sclaviei, a cultului morților și a primelor morminte dreptunghiulare, precursoare ale piramidelor; *Regatul Vechi* (sfârșitul milen. 3 î.Hr.), cap. la Memphis. Începutul politicii asiatice a E.A.; cuceriri în pen. Sinai și Nubia; construcția marilor piramide. *Regatul Mijlociu* (sec. 21–16 î.Hr.), cap. la Teba. Campanii militare în Nubia și Siria. *Regatul Nou* (sec. 16–11 î.Hr.). Apogeul politic și cultural al E.A. Cap. și metropola religioasă a statului se află la Teba, în apropierea căreia este construit vestitul ansamblu de temple de la Luxor și Karnak. *Regatul Târziu* (sec. 10–6 î.Hr.), cap. la Sais. Prestigiul și influența Egiptului în Orientul Apropiat scad. Dezmembrându-se într-o serie de state mici, E.A. este cucerit pe rând de asirieni (sec. 7 î.Hr.), de perși (sec. 6 î.Hr.), iar în 332 î.Hr. de Alexandru Macedon. După moartea acestuia, este condus de dinastia Lagizilor, sub care va rămâne până în 30 î.Hr., când este cucerit de romani, care l-au stăpânit până în 395. V. *egipteană, artă ~*.

EGIST (AIGISTHOS) (în mitologia greacă), fiul lui Tieste, rege al Micenei. Împreună cu amanta sa, Clitemnestra, l-a ucis pe soțul acesteia, Agamemnon, la întoarcerea lui din Războiul troian. Ucis de Oreste.

EGK, Werner (1901–1983), compozitor și dirijor german. Oratorii, balete („Abraxas"), opere („Vioara fermecată"), muzică simfonică, lieduri.

EGLÓGĂ (< fr., lat.) s.f. Mic poem pastoral, cultivat inițial în Roma antică (Vergiliu); revalorificat în Renaștere și în sec. 18.

EGMOND (EGMONT), Lamoraal, conte de ~ (1522–1568), general și om politic din Țările de Jos. Unul dintre conducătorii opoziției nobiliare împotriva stăpânirii spaniole; arestat (1567), condamnat la moarte și decapitat.

EGMONT (TARANAKI), vulcan stins în V Insulei de Nord (Noua Zeelandă). Alt. max.: 2 518 m. Parc Național (336 km^2, fondat 1900).

EGOCÉNTRIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de egocentrism.

EGOCENTRÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *ego* „eu" + *centrum* „centru") s.n. Preocupare excesivă față de propria persoană; egotism, egolatrie. ✦ P. ext. Concepție etico-filozofică ce așază „eul", individul în centrul Universului.

EGOÍSM (< fr.; {s} lat. *ego* „eu") s.n. Iubire de sine, atitudine a celui pentru care orice acțiune conștientă este subordonată intereselor personale.

EGOÍST, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Stăpânit de egoism; determinat de egoism, care denotă egoism.

EGOLATRÍE (< sp.; {s} lat. *ego* „eu" + gr. *latreia* „adorare") s.f. Adorare a propriului eu, a propriei persoane; egotism, egocentrism.

EGOTÍSM (< fr., engl.; {s} lat. *ego* „eu") s.n. (La Stendhal, care a creat termenul) Studiu detaliat efectuat de un scriitor asupra propriei individualități. ✦ (Astăzi) Cult al propriului eu; egolatrie, egocentrism.

EGRENÁ vb. I tranz. A separa cu ajutorul unor mașini speciale semințele de fibrele de bumbac pentru a obține puful de bumbac.

EGRESIÚNE (< fr.) s.f. Ieșirea unuia sau a mai multor dinți din alveole.

EGRÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Gen de păsări de baltă migratoare, din ordinul ciconiiformelor, de culoare albă; stârc alb. În perioada de reproducere se dezvoltă, în reg. spatelui la *e. mare (Egretta alba,* 90 cm), și pe cap, la *e. mică (E. garzetta,* 56 cm), pene ornamentale foarte lungi; păsări ocrotite. **2.** Mănunchi de pene de egretă **(1)** sau de fire albe folosit (odinioară) ca podoabă la pălării, chipie etc. **3.** *Descărcare în e.* = descărcare electrică autonomă la presiune egală sau mai mare decât presiunea atmosferică; se prezintă sub forma unei succesiuni rapide și scurte de scântei luminoase.

EGÚMEN (< ngr.) s.m. Superiorul unei mănăstiri de călugări; stareț.

EGUTÁRE (după fr. *égouttement*) s.f. Îndepărtare a apei din cărbuni și din minereuri, în silozuri sau în grămezi expuse la aer.

EGUTÓR (< fr.) s.n. Cilindru gol în interior, cu o manta din sită de metal, care presează banda de material pe sita plană a cutiilor aspiratoare la mașinile de fabricat hârtie, pentru a o stoarce de apă și a o netezi.

EHF (*E*xtra *H*igh *F*requency), simbol pentru frecvența cuprinsă între 30 și 300 kHz.

EHRENBERG, Christian Gottfried (1795–1876), medic și naturalist german. Inițiator al cercetării infuzorilor. Unul dintre întemeietorii *protistologiei*.

EHRENBURG, Ilia Grigorievici (1891–1967), scriitor și publicist rus. Romane filozofico-satirice („Julio Jurenito"), sau despre destalinizare („Dezghețul"); autobiografia literară „Oameni, ani, viață".

EHRENFEST, Paul (1880–1933), fizician austriac. Lucrări de fizică (termodinamică) și mecanică statistică. A studiat punctele Curie ale substanțelor feromagnetice.

EHRLICH, Paul (1854-1915), medic și chimist german. Contribuții la studiul imunității, vaccinării, seroterapiei, chimioterapiei. A descoperit și a introdus (împreună cu S. Hata, 1909) salvarsanul în tratamentul sifilisului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1908), împreună cu I.I. Mecinikov. M. de onoare al Acad. Române (1911).

Paul Ehrlich

EICH, Günther (1907–1972), poet german. Lirica sa exprimă ambiguitatea realului populat de „semne", sentimente de neliniște, disperare, singurătate („Curți răzlețe", „Mesaje ale ploii"). Scenarii radiofonice.

EICHENDORFF, Joseph, baron von (1788–1857), scriitor german. Ultimul dintre romanticii germani. Poezie a naturii și a iubirii (*Primăvară și Amor*); proză („Din viața unui pierde-vară" – capodopera sa).

Eisenach
Castelul Wartburg

EICHMANN, Adolf (1906–1962), demnitar german. Unul dintre principalii iniţiatori ai campaniei de exterminare a evreilor din Europa. După înfrângerea Germaniei, s-a refugiat în Argentina. Capturat de un comando israelian (1960), judecat pentru crime de război şi executat.

EIDÉTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eidos* „imagine") adj. **1.** (FILOZ.) Care ţine de esenţa lucrurilor. ✧ *Reducţie e.* = (la Husserl) suspendare sau punere în paranteză, succesiv, a judecăţilor relative la existenţa lumii spaţio-temporale, pentru a accede la esenţă, la conştiinţa pură, proprie fenomenologiei. **2.** (PSIH.) Care se referă la capacitatea, îndeosebi a copiilor, de a avea reprezentări foarte vii. **3.** (ESTETICĂ) Dispoziţie a artistului de a-şi reprezenta, potrivit voinţei şi într-o formă plastică, idei, produse ale imaginaţiei.

EIFEL, platou muntos în Germania; parte componentă a Masivului Şistos Renan. Relief de platou împădurit şi presărat cu conuri vulcanice. Alt. max.: 747 m (vf. Hohe Acht).

EIFFEL, Gustave (1832–1923), inginer francez. Contribuţii la dezvoltarea construcţiilor metalice, prin înlocuirea fontei cu oţelul în executarea a numeroase poduri şi construcţii: podul Marcia Pia de la Porto, pe Douro, viaductul de la Garabit, în S Franţei (construcţie metalică, ridicată la Paris, cu ocazia Expoziţiei Universale din 1889 – înălţimea totală actuală, inclusiv antena emiţătorului TV, 320,75 m –, devenit simbolul Parisului), cupola Observatorului din Nisa, structura de rezistenţă a Statuii Libertăţii din New York (1886).

EIGEN, Manfred (n. 1927), chimist german. Cercetări în domeniul biologiei moleculare. Contribuţii la studiul cineticii reacţiilor chimice foarte rapide. Premiul Nobel pentru chimie (1967), împreună cu R.G.W. Norrish şi G. Porter.

EIGTVED, Nils (1701–1754), arhitect danez. Lucrări în stil baroc (Palatul regal Christianborg, Teatrul regal, Muzeul de arte decorative, Biserica Frederik, toate la Copenhaga).

EIJKMAN, Christiaan (1858–1930), medic igienist şi fiziolog olandez. Între 1886 şi 1898 a trăit în arh. Indonezian. Studii asupra proceselor fiziologice caracteristice vieţii în reg. tropicale, igienei alimentaţiei, condiţiilor de viaţă ale insectelor ş.a. A stabilit natura carenţială a bolii beriberi şi a descoperit Vitamina B_1. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1929), împreună cu F.G. Hopkins.

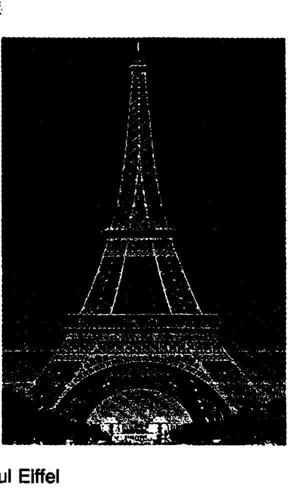

Turnul Eiffel

EIMERT, Herbert (1897–1972), compozitor şi teoretician german. Pionier al muzicii electronice („Epitaf pentru Aykichi Kuboyama"). Fondator al Studioului de muzică electronică de la Köln.

EINAUDI 1. Luigi E. (1874–1961), economist şi om politic italian. Democrat-creştin. Preşedinte al Italiei (1948–1955). **2. Giulio E.** (1912–1999), publicist italian. Fiul lui E. 1. A fondat în 1933, la Torino, editura care-i poartă numele.

EINDHOVEN, oraş în S Olandei; 206,1 mii loc. (2003). Aeroport. Siderurgie. Aparataj electronic, constr. de maşini, sticlărie, textile, prelucr. lemnului. Institut politehnic. Muzeu de artă modernă. Fundat în 1232.

EINEM, Gottfried (1918–1996), compozitor austriac. Fidelitate faţă de sistemul tonal, calităţi de dramaturg. Muzică de scenă, balet, opere („Procesul", „Intrigă şi iubire" etc.), partituri simfonice şi camerale.

EINHARD (EGINHARD) (c. 770–840), cronicar franc. Secretar şi biograf al lui Carol cel Mare.

EINSIEDELN, localit. în centrul Elveţiei (Schwyz); 12,6 mii loc. (2000). Abaţie benedictină din anul 934, refăcută în stil baroc în sec. 18. Pelerinaj.

EINSTEIN (< fr. {i}; {s} *Einstein*) s.m. Unitate de măsură pentru fluxul luminos absorbit în procese fotochimice (simbol: E), definită ca energia a $6{,}022 \cdot 10^{23}$ (numărul lui Avogadro) cuante de radiaţie electromagnetică, teoretic necesară excitării unui mol dintr-o substanţă.

EINSTEIN, Albert (1879–1955), fizician german. Emigrat (1933) în S.U.A.; naturalizat (1940). A explicat efectul fotoelectric pe baza naturii corpusculare (discontinue) a luminii, introducând noţiunea de foton (1905). Autorul teoriei relativităţii restrânse, ce stă la baza electrodinamicii relativiste şi al teoriei relativităţii generalizate, conform căreia legile generale ale tuturor fenomenelor fizice sunt aceleaşi în toate sistemele de referinţă din Univers, inerţiale sau neinerţiale. În 1917, a enunţat legile statistice ale proceselor de emisie spontană şi de absorbţie a luminii de către atomi şi ale emisiei stimulate a luminii. A elaborat teoria căldurii specifice a solidelor, a efectului giromagnetic (numit şi *efectul Einstein – de Haas,* 1915). În 1928, a enunţat teoria câmpului unitar (magnetismul şi gravitaţia sunt două aspecte ale aceluiaşi fenomen). Premiul Nobel pentru fizică (1921).

EINSTEINIU (< fr. {i}; {s} *Einstein*) s.n. Metal din grupa actinoidelor (Es; nr. at. 99). Descoperit (1952) de A. Ghiorso şi colab. săi în probele colectate în urma primei explozii termonucleare efectuată de S.U.A. în Oc. Pacific şi obţinut în cantităţi submicro de colectivul condus de B.B. Cunningham.

EINTHOVEN, Willem (1860–1927), fiziolog şi fizician olandez. A utilizat galvanometrul cu coardă pentru înregistrarea electrocardiogramei, punând astfel bazele studiului electrofiziologic şi electrofiziopatologic al activităţii inimii. A folosit pentru prima oară (1906) electrocardiografia în scop diagnostic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1924).

EIRE, denumire oficială în limba irlandeză a *Republicii Irlanda.*

EIRENE (În mitologia greacă), zeiţa păcii. Are ca atribute creanga de măslin, cornul abundenţei şi sceptrul. La romani, *Pax.*

EIRIK TORVALDSSÖN (TORVALDSEN), supranumit *Eric cel Roşu (Raunde)* (c. 940–c. 1010), navigator normand (viking). A descoperit şi a explorat coasta de SE a ins. Groenlanda (c. 982–985), pe care a numit-o „Pământul verde". A întemeiat (986) prima aşezare normandă din Groenlanda.

EISENACH, oraş în centrul Germaniei (Thuringia); 44,2 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, electrotehnică, textilă şi alim. Biserica Sankt Nikolaus (sec. 12). Castelul Wartburg (sec. 12), muzeele J.S. Bach, M. Luther şi R. Wagner. Fundat în sec. 12. Reşed. a principilor de Saxa – E. în sec. 17. Încorporat Thuringiei în 1815.

EISENHOWER, Dwight David („Ike") (1890–1969), general şi om politic american. Republican. Comandant suprem al armatelor aliate debarcate în N Africii (1943), în Sicilia (1943) şi în V Europei (1944–1945). Comandant suprem al forţelor armate ale N.A.T.O. (1951–1952). Preşedinte al S.U.A. (1953–1961). Memorii.

EISENSTEIN, Serghei Mihailovici (1898–1948), regizor, scenarist, scenograf şi teoretician rus de cinema. Novator prin dramatismul şi amploarea scenelor de masă, rigurozitatea compoziţională a cadrelor, exactitatea detaliului („Crucişătorul Potemkin", „Aleksandr Nevski", „Ivan cel Groaznic", „Que viva Mexico!"). Lucrări teoretice („Sensul filmului").

EISIKOVITS, Max (1908–1983, n. Blaj), compozitor român. Poeme corale, opere-basm („Povestea ţapului", „Fântâna cu bucluc"), muzică de cameră.

EISLER, Hanns (1898–1962), compozitor german. Muzică de avangardă (balade, coruri, cantate); colaborator al lui Bertoldt Brecht; muzică de film.

EISNER, Lotte H. (1903–1975), istoric şi teoretician german de film. Din 1933 a activat în Franţa, unde a condus cinemateca franceză. Studii privind expresionismul şi avangarda („Ecranul demoniac").

EJACULÁ (< fr.) vb. I tranz. A elimina sperma.

EJECTÓR (< fr. {i}; {s} lat. *ejecto* „a arunca") s.n. **1.** Aparat folosit la deplasarea unui fluid prin aspiraţie şi antrenarea acestuia de către un alt fluid (fluidul motor), care are o presiune mai înaltă decât fluidul antrenat. **2.** Dispozitiv al armelor de vânătoare basculante, care, la deschiderea acestora, extrage şi aruncă din ţeavă tubul cartuşului. V. *extractor* **(3). 3.** Mecanism care realizează extragerea pieselor metalice sau plastice realizate cu ajutorul mulajului.

EJÉCŢIE (< fr.) s.f. Evacuare cu mare viteză, printr-un ajutaj, a unui curent de fluid folosit pentru propulsie.

EJOV, Nikolai Ivanovici (1895–1940), general şi om politic rus. Comisar de Interne (1936–1938) în guvernul sovietic; unul dintre iniţiatorii şi organizatorii represiunii în masă, ordonată de Stalin, împotriva „disidenţilor". Căzut în dizgraţie, a fost executat.

EKATERINBURG, oraş în Federaţia Rusă, în E m-ţilor Ural; 1,29 mil. loc. (2002). Siderurgie. Ind. constr. de maşini grele, aparataj electronic, material feroviar, rulmenţi, instrumente de precizie, ind. chimică, a mat. de constr., textilă, de prelucr. lemnului şi alim. Universitate. Catedrală şi palate neoclasice. Teatre şi

Albert Einstein

Dwight Eisenhower

muzee. Întemeiat în 1723. Aici, în noaptea de 16/17 iul. 1918, țarul Nicolae II, împreună cu întreaga familie imperială, au fost uciși de bolșevici. Între 1924 și 1991 s-a numit *Sverdlovsk.*

EKATERINOSLAV, oraș în S Ucrainei, port pe Nipru; 1,06 mil. loc. (2001). Ind. grea (uzine siderurgice, cocsochimice, de utilaj ind. și feroviar, de mașini agricole), a cimentului. Universitate. Palatul Potemkin (sec. 18), biserica Schimbarea la Față (sec. 19). Între 1796 și 1802 s-a numit *Novorossiisk,* iar între 1927 și 1991 s-a numit *Dnepropetrovsk.*

EKELÖF, Bengt Gunnar (1907–1968), poet suedez. Lirică meditativă, intelectualistă, de o expresie muzicală rafinată („Târziu pe pământ", „Opus incertum"). Traduceri din poeții francezi de factură suprarealistă.

EKELUND, Vilhelm (1880–1949), poet suedez. Precursor al poeziei moderne naționale. Lirică inspirată de natură („Melodii la asfințit").

EKIBASTUZ, oraș în NE Kazahstanului, la NE de Karaganda; 127,2 mii loc. (1999). Bazin huilifer cu expl. la zi. Ind. mat. de constr. și alim.

EKÍSTICĂ (< fr., engl. {i}) s.f. Știință care studiază fenomenele ce condiționează așezările umane, în scopul maximizării rolului elementelor naturale, optimizării calității relațiilor dintre om și mediul înconjurător și al menținerii unei calități înalte a mediului și a vieții.

EKKLESÍA s.f. v. ecclesia.

EL, EA (lat. *ille, illa*) pron. pers. a 3-a sg. (Ține locul persoanei despre care se vorbește) **1.** La nominativ în formele *el, ea, ei, ele: ea a pregătit lucrarea.* **2.** La genitiv, în formele *lui, ei, lor* precedat de *al, a, ai, ale,* are valoare posesivă *(ale lui nu sunt bune).* ✧ *Ai lui* sau *ai ei* = persoane legate prin rudenie de cineva. **3.** La dativ, în formele *lui, ei, îi, i, lor, le, li,* cu funcție de complement indirect *(îi iese-n prag),* de atribut *(ochi-i ard)* sau, în forma *i,* cu valoare neutră *(dă-i înainte).* **4.** La acuzativ, în formele *îl, l, o îi, i, le,* cu funcție de complement direct: *orașul pe care l-am vizitat.* ✦ Precedat de prepoziții, în formele *el, ea, ei, ele: pe ea n-am mai văzut-o.* ✦ În forma *o,* cu valoare neutră: *a luat-o la fugă.*

El NIÑO, fenomen natural, cu apariție ciclică, manifestat în partea central-sudică a Oc. Pacific, legat de deplasarea unor curenți calzi ecuatoriali dinspre Australia spre America de S. Acest fapt împiedică înaintarea spre N a curentului rece al Perú-ului, bogat în substanțe nutritive, și determină persistența unor temperaturi ridicate, cu un maxim în perioada Crăciunului. Masele de aer cald și umed provoacă averse violente pe țărmul de V al Americii de Sud; în același timp Australia și Indonezia sunt afectate de secete severe. N. are consecințe catastrofale pentru emisfera sudică și repercusiuni asupra climei întregului Glob.

ELABORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A crea, a realiza o operă, un text.

ELABORÁRE s.f. Ansamblu de operații pentru obținerea metalelor și aliajelor în stare lichidă, cu caracteristici fizico-chimice predeterminate, în vederea turnării în formă.

ELADA (ELLAS), denumire antică a *Greciei.*

ELAGABAL (HELIOGABAL) (Varius Avitus Bassianus), împărat roman (218–222), originar din Emesa (Siria). A încercat să impună la Roma cultul Soarelui ca religie universală.

ELAGÁJ (< fr.) s.n. Operație de îndepărtare a crăcilor din partea inferioară a tulpinii arborilor, aplicată în exploatările forestiere.

EL AIÚN v. Aiún, El ~.

ELAM, stat antic din SV Iranului actual, cu capitala la Susa. Menționat în izvoare începând din milen. 3 î.Hr.; a cunoscut succesiv ocupația Akkadului, Babilonului, Asiriei și a Imp. Persan.

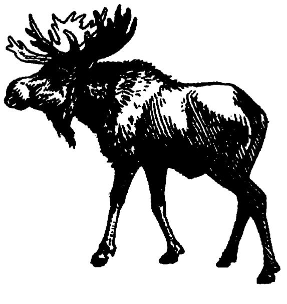

Elan¹

ELÁN¹ (< fr.) s.m. Mamifer rumegător cu coarne ramificate și lățite *(Alces alces).* Trăiește în N Eurasiei și al Americii de Nord. Cel mai mare animal paricopitat din familia cervidelor (c. 2,4 m și 450 kg greutate).

ELÁN² (< fr.) s.n. Avânt, însuflețire, entuziasm. ✧ (FILOZ.) *E. vital* = (la Bergson) principiu dinamic, energie prezentă în toate formele de existență, determinând evoluția neîncetată a acestora. ✦ (SPORT) Complex de mișcări și procedee care ajută la efectuarea unei sărituri sau a unei aruncări (precedându-le).

ELAN 1. Râu, afl. dr. al Prutului; 68 km. Izv. din Coasta Lohanului (Pod. Central Moldovenesc) și străbate dealurile Fălciului și depr. **E.** **2. Depresiunea ~,** reg. colinară în E pod. Bârladului, între râul **E.** și Prut, la E de dealurile Fălciului. Alt. max.: 234 m.

ELÁSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre corpuri) Care prezintă elasticitate. ✧ *Deformație e.* = deformație care dispare când încetează solicitarea ce a produs-o. ✦ (Despre ființe) Mlădios, suplu; *fig.* (despre oameni) care se adaptează ușor oricărei situații. **2.** S.n. Țesătură, șiret, panglică etc. din fire de cauciuc îmbrăcate în fire textile, folosite la confecții.

ELASTICITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proprietate a unor corpuri (solide, lichide, gazoase) de a se deforma, modificându-și volumul sau forma sub acțiunea solicitărilor exterioare și de a reveni la starea inițială după încetarea acestora. ✧ *Teoria elasticității* = capitol al mecanicii corpului solid care se ocupă cu determinarea stării de tensiune și stării de deformație a unui corp elastic, supus acțiunii unor sarcini exterioare; elastomecanică. **2.** (REZ. MAT.) *Limită de e.* = solicitarea maximă la care poate fi supus un corp fără a rămâne cu deformații permanente. *Modul de e.* v. *modul* **(3). 3.** *Elasticitatea rocilor colectoare* = proprietate a rocilor colectoare de hidrocarburi de a-și modifica reversibil volumul porilor și fisurilor, sub acțiunea presiunii exterioare variabile (litostatică, tectonică) sau presiunii interioare (prin exploatare). **4.** (EC.) Variațiile relative a două mărimi economice corelate între ele. ✧ *Elasticitatea cererii* = modificarea procentuală a cererii unei mărfi raportată la modificarea procentuală a prețului acesteia sau a venitului. *Elasticitatea ofertei* = modificarea procentuală a cantității unei mărfi, destinată vânzării, raportată la modificarea procentuală a prețului acelei mărfi.

ELASTÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Scleroproteină care intră în constituția țesutului elastic de susținere (piele, vasele sangvine, tendoane etc.).

ELASTOMÉRI (< fr. {i}) s.m. pl. (CHIM.) Polimeri sintetici cu proprietăți înalt elastice, asemănătoare cu ale cauciucului natural.

ELAT (EILAT), oraș în S Israelului, port petrolier la G. Aqaba (Marea Roșie); 42,1 mii loc. (2002). Pescuit. Rezervație naturală marină. Întemeiat în 1949.

ELBA, ins. italiană în M. Ligurică, la E de ins. Corsica, cea mai mare ins. din arh. Toscan, separată de Italia prin str. Piombino; 223,5 km². Oraș pr.: *Portoferraio.* Alt. max.: 1 019 m (vf. Monte Capanne). Expl. de min. de fier. Aparține Franței din 1802. Aici a fost exilat Napoleon I (1814–1815).

ELBA (germ. **ELBE,** ceh. **LABE),** fl. în Europa Centrală (Cehia, Germania); 1 165 km. Izv. din m-ții Sudeți și se varsă în Marea Nordului. Afl. pr.: Vltava, Saale, Havel, Elsterul Negru. Magistrală fluvială importantă, legată prin canale cu alte sisteme hidrografice ale Europei Centrale și Occidentale.

EL BARADEI, Mohamed Mostafa (n. 1942), jurist și finanțist egiptean. Director general al Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (din 1997). Implicat în activitățile de control al folosirii pașnice a energiei atomice. Premiul Nobel pentru pace (2005).

ELBASAN (ELBASANI), oraș în centrul Albaniei, la SE de Tirana; 83,2 mii loc. (1991). Prelucr. lemnului și a tutunului; produse alim., ciment.

ELBRUS, vulcan stins, cel mai înalt vârf din m-ții Caucaz. Are două cratere pr.: cel vestic (5 642 m) și cel estic (5 595 m) și peste 50 de ghețari. Observator astronomic la 4 250 m alt.

ELBURZ (ALBORZ), masiv muntos în N Iranului; traversat de calea ferată transiraniană. Alt. max.: 5 604 m (vf. Demāvend). Zăcăminte de petrol și min. de cupru.

EL CANO (ELCANO, DEL CANO), Juan Sebastián (c. 1476–1526), navigator spaniol. A continuat, după moartea lui Magellan, prima expediție maritimă în jurul lumii, inițiată și condusă de acesta (1519–1522), fiind, de fapt, primul care a încheiat înconjurul Pământului.

ELCHE (ELX), oraș în SE Spaniei; 194,7 mii loc. (2001). Numeroase vestigii din Antic. (celebra statuetă „Doamna din Elche", între sec. 5 și 3 î.Hr.). Biserica Santa María (sec. 16–17).

ELDJÁRN, Kristján (1916–1982), om politic islandez. Arheolog și istoric de artă. Președinte al Republicii (1968–1980).

ELDORADO, țară imaginară, considerată fabulos de bogată în aur, pe care conchistadorii spanioli o credeau situată în NE Americii de Sud, între Orinoco și Amazon. Simbol al bogăției și abundenței, a devenit subiect al unor opere literare, cinematografice etc.

ELDRIDGE, Roy (supranumit *Little Jazz*) (1911–1989), trompetist american. Stil îmbinând forța cu virtuozitatea; fantezie, exuberanță și mobilitate a frazei. Cântă cu orchestrele lui A. Shaw, B. Goodman.

ELEAGNACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de arbori și de arbuști răspândiți în America de Nord și în Eurasia, cu solzișori bruni sau argintii pe părțile aeriene, flori apetale, axilare și rădăcinile cu nodozități (ex. cătina albă).

ELEÁT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** (În Grecia antică) *Școala e.* = școală filozofică din Elea (colonie grecească din S Italiei), întemeiată la începutul sec. 5 î.Hr. de *Parmenide* și dezvoltată de elevii săi, *Melissos* și *Zenon.* **2.** Adj. Care se referă la reprezentanții Școlii eleate sau la concepțiile lor. **3.** S.m. Reprezentant al Școlii eleate.

ELECTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se face prin alegere; care alege.

ELECTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) subst. **1.** S.m. și f. (Și adj.) Persoană care are dreptul să participe la o alegere. **2.** S.m. (În Imp. Romano-German) Principe sau prelat din colegiul care alegea pe împărat.

ELECTORÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de alegeri, privitor la alegeri.

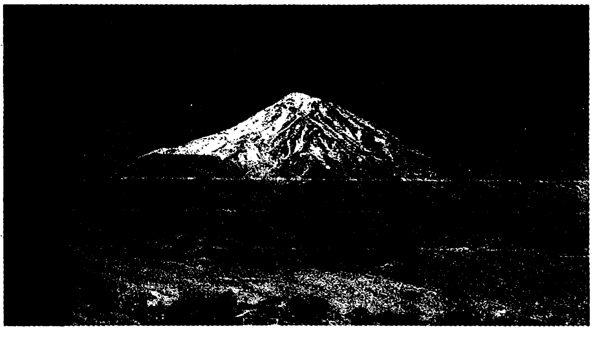

Elburz. Vf. Demăvend

Electra și Oreste

ELECTORÁT (< fr., germ.) s.n. **1.** Demnitatea de elector **(2)**. **2.** Terit. supus autorității unui elector **(2)**. **3.** Totalitatea persoanelor cu drept de vot.

ELECTRA (În mitologia greacă), fiica lui *Agamemnon* şi a *Clitemnestrei*. L-a îndemnat pe fratele ei, Oreste, să răzbune moartea tatălui lor. ✧ *Complexul Electrei* = (în accepția lui C.-G. Jung) termen desemnând varianta feminină a *complexului lui Edip*.

ELECTRÉT (< fr. {i}) s.m. (FIZ.) Dielectric care păstrează sarcina electrică timp îndelungat după electrizare; folosit la unele microfoane şi receptoare electroacustice.

ELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *elektron* „chihlimbar") adj. (Şi adv.) Care ține de electricitate, privitor la electricitate, al electricității; care funcționează pe baza electricității (ex. generator **e.**). ✧ *Sarcină e.* = mărime scalară care caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un câmp electric sau de a fi acționat atunci când se află în câmpul electric al altui corp; măsurată în coulombi; cantitate de electricitate; (impr.) electricitate **(2)**. *Câmp e.* = câmp vectorial, purtător material al interacției dintre sarcinile electrice. *Lumină e.* (şi subst., f.) = iluminare cu surse de lumină care consumă energie electrică; (impr.) energie electrică. *Energie e.* = formă specifică de energie reprezentând capacitatea de acțiune a unei sarcini electrice în prezența unui câmp electromagnetic.

ELECTRIC LIGHT ORCHESTRA, grup britanic de rock. Constituit în 1971 din Roy Wood, Jeff Lynne, Bev Bevan şi Richard Tandy. Efecte scenice elaborate, rock simfonic („Out Of The Blue", „Mr. Blue Sky").

ELECTRICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană specializată în lucrări de construcție, instalare şi reparație a maşinilor, aparatelor şi instalațiilor electrice.

ELECTRICITÁTE (< fr. {s}) s.f. **1.** Ramură a fizicii care studiază fenomenele produse sau influențate de sarcinile electrice aflate în mişcare sau în repaus, sau al interacțiunilor dintre sarcinile electrice şi magnetice şi materie. **2.** Sarcină electrică. *E. animală* = energie electrică produsă de țesuturile vii. ✦ Lumină electrică.

ELECTRIFICÁRE (după fr. *électrification*) s.f. Introducere şi extindere a utilizării energiei electrice în diferite scopuri.

ELECTRIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. (Despre corpuri) A (se) încărca cu sarcini electrice, prin frecare, contact sau influență. ✦ Tranz. Fig. A produce asupra cuiva o impresie puternică şi bruscă; a entuziasma, a anima.

ELECTRO- ({s} gr. *elektron* „chihlimbar") Element de compunere care înseamnă „electric", „bazat pe electricitate", servind la formarea unor substantive sau a unor adjective.

ELECTROACÚSTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la electroacustică. ✧ *Muzică e.* = tehnică şi gen muzical apărute în anii '50, respectiv muzica pentru bandă magnetică; se realizează prin prelucrare şi mixaj.

ELECTROACÚSTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a acusticii aplicate care studiază transformarea oscilațiilor acustice în oscilații electromagnetice şi invers, precum şi teoria, proiectarea şi construcția convertoarelor electroacustice.

ELECTROANALÍZĂ (< fr. {i}) s.f. Totalitatea metodelor electrochimice folosite în analiza chimică cantitativă (ex. electrogravimetria, polarografia etc.); analiză electrochimică.

ELECTROBIOGÉNEZĂ (< fr.) s.f. Capacitate a organismelor vii de a produce electricitate, ca urmare a existenței unei diferențe de potențial între mediul lor de viață şi mediul lor intern; stă la baza explorării electrice a țesuturilor vii prin electromiografie, electroencefalografie etc.

ELECTROCALÓRIC, -Ă (< germ.) adj. Referitor la căldura degajată sau absorbită în conductoare prin trecerea curentului electric.

ELECTROCAPILARITÁTE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Modificare a tensiunii superficiale la suprafața de separare a două fluide prin aplicarea unei diferențe de potențial între acestea.

ELECTROCÁR (< germ.) s.n. Cărucior autopropulsat, acționat de un motor electric alimentat de la o baterie de acumulatoare proprie.

ELECTROCARDIOGRÁF (< fr. {i}) s.n. Aparat cu ajutorul căruia se execută electrocardiogramele, înregistrându-le pe hârtie fotografică sau pe film.

ELECTROCARDIOGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Înregistrare grafică a activității electrice a muşchiului cardiac.

ELECTROCARDIOSCÓP (< fr.) s.n. Oscilograf inserat unui electrocardiograf pentru vizualizarea variației curenților fiziologici; utilizat intraoperator.

ELECTROCÁSNIC, -Ă adj. (Despre aparate electrice) Care are diferite utilizări în menaj (ex. aspirator, maşină de spălat, frigider etc.).

ELECTROCAUTÉR (< fr.) s.n. Instrument dintr-o tijă metalică prevăzută cu un fir de platină adus la incandescență cu ajutorul curentului electric; folosit la electrocauterizare.

ELECTROCAUTERIZÁRE (după engl. *electrocauterization*) s.f. Cauterizare efectuată cu ajutorul electrocauterului.

ELECTROCERÁMICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a tehnicii ceramice care se ocupă cu studiul compoziției, proprietăților, fabricarea şi utilizarea unor produse ceramice în electrotehnică şi electronică.

ELECTROCHÍMIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține electrochimiei, privitor la electrochimie. ✧ *Analiză e.* = electroanaliză.

ELECTROCHIMÍE (< fr.) s.f. Ştiința transformării energiei electrice în energie chimică şi invers; studiază echilibrele existente în sistemele ce conțin ioni, structura şi transportul acestora.

ELECTROCHIRURGÍE (< fr.) s.f. Utilizarea curenților de înaltă frecvență în tehnicile chirurgicale.

ELECTROCINÉTICĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al electricității **(1)** care studiază fenomenele electrice produse de sarcinile electrice aflate în mişcare.

ELECTROCOAGULÁRE (după fr. *électrocoagulation*) s.f. (MED.) Coagulare a țesuturilor vii prin secționare locală (cu bisturiul electric) sau prin distrugere totală a zonei adiacente (cu ajutorul curentului electric alternativ de înaltă frecvență); diatermocoagulare.

ELECTROCORTICOGRAFÍE (< fr.) s.f. Tehnică de studiere a activității electrice a scoarței cerebrale prin înregistrarea grafică a acesteia cu ajutorul electrozilor aplicați pe suprafața creierului.

ELECTROCUTÁRE s.f. Vătămare sau moarte produsă de trecerea unui curent electric printr-un organism viu.

ELECTRÓD (< fr. {i}; {s} *electro-* + *hodos* „drum") s.m. Conductor electric (metalic sau de cărbune) prin care curentul electric intră (anod) şi iese (catod) într-un sau dintr-un mediu oarecare sau vid; are, de regulă, conductivitatea electrică mai mare decât a mediului respectiv. ✧ *E. de sudură* = **e.** de sârmă ce conduce curentul electric la piesa care se sudează prin arcul electric format între capătul acestuia şi piesă. *E. indicator* = **e.** folosit pentru determinarea concentrației ionilor din soluția în care este introdus.

ELECTRODEPÚNERE s.f. Tehnică de depunere a metalelor şi aliajelor pe suprafața unor piese.

ELECTRODIALÍZĂ (< fr. {s}) s.f. Proces de *dializă* accelerat sub acțiunea unei diferențe de potențial electric, electrozii fiind aşezați de o parte şi de cealaltă a membranei dializante; utilizată la purificarea apei, tăbăcirea pieilor etc.

ELECTRODIAGNÓSTIC (< fr.) s.n. Investigare funcțională a sistemelor nervos şi muscular cu ajutorul curentului electric.

ELECTRODINÁMIC, -Ă (< fr. {s}) adj. Referitor la stările şi fenomenele legate de prezența câmpului electromagnetic variabil în timp; referitor la acțiunile care se exercită între conductoarele parcurse de curenții electrici; care aparține acestor stări, fenomene şi acțiuni. ✦ (Despre instrumente de măsurat, relee etc.) Bazat pe interacțiunea dintre două bobine parcurse de curent electric.

ELECTRODINÁMICĂ (< fr. {s}) s.f. Ramură a fizicii care studiază fenomenele legate de acțiunea dintre câmpul electric şi câmpul magnetic la variația în timp a mărimilor de stare, precum şi interacțiunea dintre câmpul electromagnetic şi substanță. ✧ *E. cuantică* = teoria interacțiunilor electromagnetice dintre particulele elementare electrizate, precum şi dintre câmpul radiant cuantificat şi substanță.

ELECTROENCEFALOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *egkephalos* „creier" + *graphe* „descriere") s.f. (FIZIOL.) Tehnică de înregistrare a activității bioelectrice a creierului prin intermediul unor electrozi aplicați pe tegumentele capului; folosită în neurofiziologie şi în diagnosticarea unor boli nervoase.

ELECTROENERGÉTICĂ (< fr.) s.f. Domeniu al energeticii care se ocupă cu producerea, transportul, distribuția şi utilizarea energiei electrice.

ELECTROERODÁRE (după fr. *électro-érosion*) s.f. Procedeu de prelucrare a pieselor metalice (dure şi extradure) prin acțiunea directă a curentului electric într-un mediu de lucru fluid.

ELECTROFIZIOLOGÍE (< fr., rus.) s.f. Ramură a fiziologiei care studiază activitatea bioelectrică a organelor şi țesuturilor (muşchi, inimă, țesut nervos etc.).

ELECTROFÓN, -Ă (< fr.) adj. *Instrument* ~ = aparat care utilizează oscilațiile electromagnetice pentru a genera sunete muzicale transmise prin difuzoare (ex. orga electronică, sintetizatorul etc.).

ELECTROFÓR (< fr.; {s} *electro-* + gr. *phoros* „purtător") s.n. Maşină electrostatică alcătuită dintr-un disc dielectric electrizat prin frecare şi un disc metalic, care poate fi electrizat prin influență de primul disc.

ELECTROFORÉZĂ (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *phoresis* „deplasare") s.f. **1.** (FIZ.) Fenomen de migrare a particulelor unei soluții coloidale printr-un lichid aflat într-un câmp electric, datorat stratului dublu electric existent la suprafața particulelor. **2.** (MED.) Analiză de laborator bazată pe **e. (1)**, utilizată pentru separarea diferitelor fracțiuni proteice din lichidele biologice (ser sangvin, urină etc.).

ELECTROGÉN, -Ă (< fr.; {s} *electro-* + gr. *gennao* „a produce") adj. Care produce energie electrică prin transformarea altor forme de energie. ✧ *Grup e.* = ansamblu format dintr-un motor termic şi unul sau mai multe generatoare electrice, acționate de acesta.

ELECTROGRAVIMETRÍE (< fr. {s}) s.f. Metodă de analiză cantitativă bazată pe separarea unei specii chimice, prin electroliză, cu depunerea sa într-o formă solidă pe un electrod metalic (catod sau anod) şi cântărirea electrodului înainte şi după depunere.

ELECTROLÍTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține electrolizei, privitor la electroliză; produs prin electroliză, folosit la electroliză. ✧ *Polarizare e.* v. *polarizare* **(1)**.

ELECTROLÍȚI (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *lytos* „solubil") s.m. pl. Substanțe (acizi, baze, săruri) ale căror soluții sau topituri au proprietatea de a conduce curentul electric prin intermediul ionilor formați prin disociere electrolitică.

ELECTROLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *lysis* „descompunere") s.f. Descompunere a unei substanțe chimice cu ajutorul curentului electric; se utilizează pentru obținerea clorului, hidrogenului (**e.** apei), a unor metale (v. *electrometalurgie*), în galvanoplastie şi galvanostegie.

ELECTROLIZÓR (< fr.) s.n. Aparat folosit pentru obținerea produselor chimice pe cale electrolitică.

ELECTROLUMINESCÉNȚĂ (< fr.) s.f. Emisie de radiație luminoasă, vizibilă sau invizibilă, produsă de o descărcare electrică în gaze.

ELECTROMAGNÉT (< germ.) s.m. **1.** Corp feromagnetic, magnetizat temporar cu ajutorul unei înfășurări (bobine) parcurse de curent electric de conducție. **2.** Aparat electric care conține ca parte principală un electromagnet **(1)**, folosit la producerea unor câmpuri magnetice intense sau la exercitarea de forțe sau de cupluri asupra unor corpuri feromagnetice, în diferite aplicații tehnice.

ELECTROMAGNÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Referitor la legătura dintre electricitate și magnetism, la interacțiunea dintre fenomenele electrice și cele magnetice. ✧ *Câmp e.* = formă a materiei, caracterizată prin existența unui câmp electric și a unuia magnetic, variabile în timp, care se condiționează reciproc și se propagă cu viteza luminii. **2.** (Despre instrumente de măsurat, relee etc.) Bazat pe acțiunea unui electromagnet asupra unei piese feromagnetice.

ELECTROMAGNETÍSM (< fr. {i}) s.n. Ramură a fizicii care studiază câmpurile magnetice și propagarea lor sub formă de unde, precum și fenomenele electrice și magnetice legate de interacțiunea dintre aceste câmpuri și substanță.

ELECTROMECÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la un dispozitiv mecanic comandat electric. ✦ Care se referă la aplicațiile combinate ale mecanicii și electrotehnicii.

ELECTROMETALURGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a metalurgiei care folosește procedee electrolitice sau electrotermice pentru elaborarea și rafinarea metalelor și aliajelor.

ELECTROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de analiză chimică cantitativă volumetrică, folosind ca indicator pentru observarea sfârșitului reacției variația potențialului electric al unui electrod cufundat în soluția de analizat. Punctul de echivalență este marcat de un salt puternic al potențialului. Sin. *potențiometrie.*

ELECTROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument electrostatic folosit la măsurarea diferențelor mici de potențial electric.

ELECTROMIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Metodă de înregistrare optică sau grafică a contracțiilor mușchilor scheletici, cu ajutorul electromiografului, în scopul diagnosticării unor afecțiuni musculare.

ELECTROMOTÓR, -OÁRE (< fr. {i}) adj., s.n. **1.** Adj. Care dezvoltă o cantitate de electricitate sub influența unei acțiuni mecanice sau chimice. ✧ *Tensiune* (sau *forță*) *e.* = tensiune electrică măsurată la bornele unui generator când circuitul exterior este deschis. **2.** S.n. Motor electric.

ELECTRÓN (< fr. {i}; {s} gr. *elektron* „chihlimbar") s.m. Particulă elementară, constituent general al materiei; are masa de repaus de $9{,}109 \cdot 10^{-31}$ kg, dimensiunile sub 10^{-13} m și sarcina electrică negativă $e = 1{,}602 \cdot 10^{-19}$ C. A fost descoperit (1897) de *J.J. Thomson.*

ELECTRONARCÓZĂ (< fr.) s.f. Narcoză produsă prin acțiunea curentului electric asupra creierului.

ELECTRONEGATÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre unele elemente chimice) Ai căror atomi captează cu ușurință electroni. Elementele situate în partea din dreapta a sistemului periodic al elementelor sunt electronegative.

ELECTRONEGATIVITÁTE s.f. Mărime neconvențională care exprimă capacitatea unui atom dintr-o moleculă de a atrage electronii de valență.

ELECTRÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține electronilor sau electronicii, privitor la electroni sau la electronică, bazat pe electroni sau pe electronică. ✧ *Circuit e.* = circuit electric care conține elemente neliniare de circuit (ex. tuburi electronice, dispozitive semiconductoare). *Nor e.* = zonă de distribuție probabilistică a electronului în anumite domenii ale spațiului înconjurător nucleului atomic. *Muzică e.* = denumire dată, în general, muzicilor ce utilizează pentru compunerea, realizarea și executarea lor aparate electronice; în sens restrâns, muzica ce utilizează în exclusivitate sunete realizate prin sinteză, înregistrate și combinate pe bandă magnetică (K. Stockhausen, H. Eimert etc.).

ELECTRÓNICĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Ramură a științei care se ocupă cu studiul fenomenelor legate de mișcarea electronilor și a ionilor în corpuri sau în câmpuri electrice și magnetice. **2.** Ramură a tehnicii care se ocupă cu tehnologia construcției, studiul dispozitivelor și aparatelor care funcționează pe baza fenomenelor electronice **(1)**; aceste dispozitive dau posibilitatea amplificării unor semnale electrice slabe, comandării automate a unor procese, acumulării și transmiterii informației. ✦ Ramură a ind. electrotehnice care se ocupă cu producerea dispozitivelor electronice.

ELECTRONÍST s.n. Specialist în electronică.

ELECTRONVÓLT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură tolerată a energiei (simbol: eV), reprezentând energia înmagazinată de un electron care se deplasează între două puncte aflate la o diferență de potențial de un volt. $1\ \text{eV} = 1{,}602 \cdot 10^{-19}$ J.

ELECTROÓPTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre dispozitive) Care cuprinde o parte electrică și o parte optică.

ELECTROÓPTICĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al opticii fizice care studiază influența câmpului electric asupra proprietăților optice ale substanțelor.

ELECTROOSMÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Mișcare a unui lichid prin capilarele sau porii unei diafragme sub acțiunea curentului electric exterior.

ELECTROPLASMOLÍZĂ s.f. Procedeu care constă în expunerea materiei prime la acțiunea unui curent electric de joasă tensiune, în scopul degradării protoplasmei celulare și al măririi randamentului la operația de presare.

ELECTROPOZITÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre unele elemente chimice) Ai căror atomi cedează cu ușurință electroni, transformându-se în ioni pozitivi. Elementele așezate în partea stângă a sistemului periodic al elementelor sunt electropozitive.

ELECTROPOZITIVITÁTE s.f. Proprietate a elementelor chimice de a ceda electroni și de a forma ioni pozitivi.

ELECTROPRELUCRÁRE s.f. Procedeu de prelucrare a unui metal printr-o acțiune electrotermică sau electrochimică, combinată cu o acțiune mecanică (ex. lustruirea, electroerodarea, acoperirea electrolitică).

ELECTROPUNCTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *punctio* „împunsătură") s.f. Metodă de tratament (în paralizii, crize reumatismale etc.) constând în puncționarea unor țesuturi cu ace-electrozi situate într-un circuit electric.

ELECTROSCÓP (< fr. {i}; *electro-* + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Instrument cu ajutorul căruia poate fi pusă în evidență existența (și semnul) sarcinilor electrice mici.

ELECTROSINTÉZĂ (< fr. {i}) s.f. Tehnologie electrochimică utilizată pentru fabricarea directă sau în urma unor etape chimice, anterioare celei electrochimice, a unor produși organici sau anorganici.

ELECTROSÓMN (după engl. *electro-sleep*) s.n. (MED.) Somn artificial provocat cu ajutorul unor impulsuri electrice dreptunghiulare, de intensitate până la 1 mA, timp de 20–120 minute, în scop terapeutic.

ELECTROSTÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la sarcinile electrice aflate în repaus. ✧ *Mașină e.* = generator electric care funcționează pe baza fenomenului de electrizare. ✦ (Despre instrumente de măsurat) Bazat pe interacțiunea dintre două conductoare supuse unei diferențe de potențial.

ELECTROSTÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al electricității care studiază interacțiunile dintre sarcinile electrice aflate în repaus.

ELECTROSTIVUITÓR s.n. Utilaj folosit pentru manevrarea, transportul și ridicarea paletelor, navetelor etc., acționat printr-un mecanism electrohidraulic de un motor electric, alimentat de la rețea sau baterie de acumulatoare.

ELECTROSTRICȚIÚNE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Deformare a unui dielectric sub acțiunea câmpului electric variabil.

ELECTROȘÓC (< fr. {i}) s.n. (MED.) Metodă de tratament care constă în trecerea curentului electric prin creier, determinând pierderea cunoștinței, convulsii generalizate și modificări intense ale funcțiunilor vegetative. Se folosește în anumite boli psihice (ex. melancolia).

ELECTROTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Ramură a științei care studiază fenomenele electrice și magnetice din punctul de vedere al aplicațiilor lor în tehnică. **2.** Ramură a tehnicii care are ca obiect studierea aplicațiilor tehnice ale fenomenelor electrice și magnetice, precum și proiectarea, construcția și exploatarea echipamentelor folosite în instalațiile care utilizează aceste aplicații.

ELECTROTEHNOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a tehnologiei **(1)** care studiază metodele de transformare a energiei electrice în energie termică sau chimică, aplicate direct asupra obiectului supus prelucrării.

ELECTROTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. (MED.) Metodă de tratament care folosește curenții electrici ca agenți terapeutici ai anumitor boli (ex. reumatismul).

ELECTROTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *thermos* „cald") adj. Care aparține electrotermiei, care se referă la electrotermie.

ELECTROTERMÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Domeniu al electrotehnicii care studiază procesele de transformare a energiei electrice în căldură. **2.** Ansamblul procedeelor și mijloacelor tehnice de utilizare a energiei electromagnetice pentru obținerea căldurii necesare funcționării unor instalații tehnologice, dispozitive, în gospodăria casnică etc.; electrocăldură.

ELECTROTÓNUS (< fr. {i}) s.n. (FIZIOL.) Modificare a excitabilității unui țesut viu (de obicei nerv sau mușchi) în cursul trecerii prin acesta a unui curent electric continuu.

ELECTROVALÉNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Mărime care indică numărul sarcinilor pozitive sau negative ale unui ion într-o combinație chimică; valență ionică. V. *legătură ionică.*

ELÉCTRUM (< fr. {i}; {s} gr. *elektron* „chihlimbar") subst. Aliaj natural de aur cu un conținut mare de argint (15–50%), galben-deschis până la alb-argintiu, maleabil și ductil. Rar întâlnit în unele zăcăminte hidrotermale în parageneză cu sulfurile argentifere.

ELEFÁNT (< fr., lat.) s.m. Mamifer din ordinul proboscidienilor, cel mai mare mamifer erbivor actual, cu trompa mobilă și colți lungi. *E. african* are c. 4 m înălțime, peste 7 t greutate, urechi mari și prezintă colți la ambele sexe *(Loxodonta africana); e. asiatic (indian)* are talia de până la 3 m, maximum 3 t greutate, urechi mici și prezintă colți numai masculul; se îmblânzește ușor *(Elephas maximus).* ✧ *E. de mare* = mamifer carnivor din ordinul pinipedelor, care prezintă o proeminență (excrescență) pe maxilarul superior (focă cu trompă). Trăiește în mările polare ale Oc. Pacific. Specie ocrotită.

ELEFANTIÁZIS (< fr. {i}; {s} gr. *elephant-* „elefant") s.n. Edem voluminos, cronic, dur, al pielii și al țesuturilor subcutanate, frecvent la nivelul extremităților sau al organelor genitale, în urma infectării cu unele specii de filarii. Este endemic în zonele tropicale.

ELEGÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se distinge prin eleganță. ✦ Spec. Care este îmbrăcat cu gust.

Elefant african

Elena, regină a României

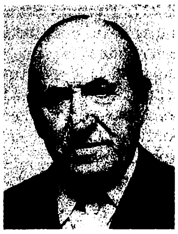

Emanuel Elenescu

ELEGÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Distincție, grație în atitudine, în maniere; rafinament, gust ales în felul de a se îmbrăca, în croiala hainelor. ✦ Distincție în limbaj, în stil etc.

ELEGIÁC (< fr., lat.) adj. **1.** Cu caracter de elegie; *p. ext.* trist, melancolic, nostalgic. **2.** (Despre un poet) Care compune elegii sau opere cu caracter de elegie.

ELEGÍE (< gr., fr., lat.) s.f. **1.** Specie a poeziei lirice, definită inițial (Grecia antică) prin metrică (distihul elegiac), iar ulterior prin conținutul afectiv (melancolie, regret, durere). **2.** Piesă muzicală vocală sau instrumentală cu caracter melancolic, nostalgic, trist.

ELEKTRÓN (< germ.) subst. Aliaje complexe de magneziu, având la bază sistemul binar aluminiu-magneziu (cu adaosuri de mangan, zinc și siliciu, în diferite proporții), utilizate în construcția de avioane, automobile, vagoane.

ELEMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Partea cea mai simplă a unui întreg. **2.** Persoană care face parte dintr-o colectivitate. **3.** (În mitologii și la primii filozofi) Una dintre substanțele simple din care este compus Universul. În cele mai multe cazuri, e. sunt patru sau cinci: aer, apă, foc, pământ și, uneori, eter. În alte cazuri, apar ca **e.** lemnul și metalul (de ex. la chinezi). **4.** Fig. Mediul în care trăiește o ființă. **5.** (La pl.) Totalitatea forțelor naturii. *E. meteorologic* = mărime (temperatură, umiditate, presiune etc.) sau fenomen atmosferic (precipitații, vânt) cu rol esențial în caracterizarea vremii. **6.** (CHIM.) Substanță chimic pură, formată din atomi identici din punct de vedere chimic. Fiecare e. este caracterizat printr-un anumit *număr atomic,* Z, și printr-o *masă atomică.* Se cunosc 106 **e.**, dintre care 90 au fost descoperite în natură (v. și *sistemul periodic al elementelor*). ✧ *Elemente alcaline* = e. chimice situate în prima grupă principală a sistemului periodic stabilit de Mendeleev (litiu, sodiu, potasiu, rubidiu, cesiu, franciu). *Elemente alcalino-pământoase* = e. chimice situate în grupa a doua principală, a sistemului periodic (beriliu, magneziu, calciu, stronțiu, bariu, radiu). *Elemente artificiale* = **e.** radioactive care se obțin prin sinteză nucleară. *Elemente radioactive* = specii atomice cu proprietatea de a emite spontan particule α și β, radiații γ sau X. *Elemente rare* = **e.** chimice care cuprind *gazele rare, lantanoidele, actinoidele* și *metalele rare. Elemente semimetalice* v. *semimetale. Elemente transuraniene* = e. radioactive artificiale situate în sistemul periodic după uraniu (neptuniu, plutoniu, americiu, curiu, berkeliu, californiu, einsteiniu, fermiu, mendeleeviu, nobeliu, lawrenciu). *Elemente tranziționale* v. *metale tranziționale.* 7. Obiect matematic de natură oarecare (număr, punct, figură geometrică etc.), care, împreună cu altele, formează o *mulțime.* ✧ *E. neutru* (al unei mulțimi față de o lege de compoziție) = **e.** care lasă neschimbat orice alt e. atunci când se face compunerea lor după legea dată. *E. simetric* (al unui e. dat față de o anumită lege de compoziție) = **e.** care compus cu cel dat dă **e.** neutru față de legea respectivă. *E. de arie* (în analiza matematică) = porțiune arbitrar de mică dintr-o suprafață. **8.** *E. de circuit* = porțiune de circuit electric cu două sau mai multe borne de acces pentru curentul electric și care, în studiul circuitului, este considerată ca un ansamblu unitar, fără a mai fi descompusă în părți componente (ex. rezistorul, bobina electrică etc.). *E. galvanic* = pilă electrochimică. *E. normal* = pilă electrochimică folosită ca etalon pentru tensiune electrică. *E. de execuție* = e. într-o instalație automată, care prelucrează informația de intrare, furnizând la ieșire o mărime de execuție aplicată elementului automatizat din instalația tehnologică. 9. (La pl.) Principii de bază, noțiuni fundamentale (ale unei discipline oarecare). **10.** (La pl.) (ANAT.) *Elemente figurate* = componentele solide ale sângelui (globule albe, roșii, trombocite).

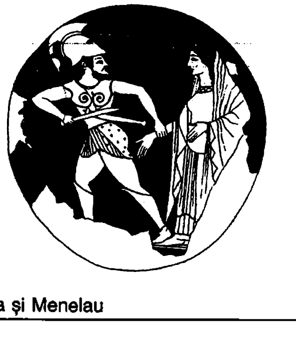

Elena și Menelau

ELEMENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De bază, esențial, fundamental. ✦ (Despre cărți, manuale etc.) Care cuprinde principiile de bază ale unei discipline. **2.** Simplu, ușor, necomplicat. ✧ (MAT.) *Funcție e.* = funcție rațională, trigonometrică, exponențială, logaritmică, putere sau funcție ce se obține din acestea printr-un număr finit de operații de compunere. ✧ (FIZ.) *Sarcină e.* = sarcină electrică a electronului, egală cu 1,602 · 10^{-19} C. **3.** Care ține de natură și de fenomenele ei.

ELÉN, -Ă (< ngr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Denumire a celor patru vechi triburi grecești (eolieni, dorieni, ionieni și ahei) din S Tesaliei, care s-a extins, din sec. 8–6 î.Hr., asupra tuturor triburilor grecești; (și la sg.) persoană care aparține populației Greciei antice. V. *grec.* **2.** Adj. Care aparține elenilor **(1)**, referitor la eleni. ✦ (Substantivat, f.; în forma *elină*) Limba greacă veche (vorbită până în sec. 6 inclusiv).

ELENA (în mitologia greacă), fiică a lui Zeus și a Ledei, soția lui Menelau, regele Spartei. Răpirea ei de către Paris, fiul regelui Troiei, a provocat Războiul troian.

ELENA (c. 257–336), mama lui Constantin cel Mare. În 327 s-a convertit la creștinism și, prin influența exercitată asupra fiului său, a avut un rol însemnat în recunoașterea creștinismului ca religie de stat în Imp. Roman.

ELENA (1896–1982, n. Atena), regina-mamă (din 1940) a României. Fiica regelui Constantin al Greciei și a Sofiei de Prusia. Căsătorită (1921–1928) cu principele moștenitor, Carol; mama regelui Mihai I; după abdicarea acestuia, a trăit în exil în Elveția și Italia.

ELENA (OLENA) (1465–1505), fiica lui Ștefan cel Mare și a Evdochiei din Kiev. Căsătorită în ian. 1483 cu Ivan cel Tânăr, fiul și moștenitorul marelui cneaz al Moscovei, Ivan III.

ELENESCU, Emanuel (1911–2003, n. Piatra Neamț), dirijor și compozitor român. Carieră legată de Orchestra simfonică a Radiodifuziunii (1952–1983). Repertoriu universal și românesc de mare varietate.

ELÉNIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparține Greciei antice sau elenilor, privitor la Grecia antică sau la eleni.

ELENÍSM (< fr., germ.) s.n. Civilizația și cultura greacă din epoca elenistică.

ELENÍST, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f. Specialist în studiul limbii și culturii Greciei antice și culturii epocii elenistice.

ELENÍSTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparține elenismului, privitor la elenism. ✧ *Epoca e.* = perioadă din istoria și civilizația Greciei și a Orientului Apropiat și Mijlociu, cuprinsă între 323 î.Hr. (moartea lui Alexandru cel Mare) și 30 î.Hr. (cucerirea Egiptului de către romani). *Arta e.* = nume generic dat artei dezvoltate între sec. 4–1 î.Hr. în câteva centre din bazinul estic al M. Mediterane (Atena, Alexandria, Pergam, Rodos etc.). S-a format pe baza artei clasice grecești, puternic influențată de arta Orientului. În cadrul ei au înflorit arhitectura, caracterizată prin gustul pentru grandios (Farul din Alexandria), grija pentru organizarea urbanistică (Agora din Atena), apariția unor noi tipuri de clădiri publice (biblioteci; Museion), sculptura cu o gamă bogată de preocupări pentru teme ca: nudul feminin („Venus din Milo"), copilul („Copilul cu gâsca"), barbarii („Gal murind") și pentru redarea vieții psihice individuale („Laocoon"). Pictura este cunoscută azi numai din cópii rămase în mozaic („Bătălia de la Issos") și din frescă. Un domeniu cunoscut al a.e. îl constituie micile statuete de gen lucrate din ceramică policromă la Tanagra (Beoția). V. *arta greacă. Filozofia e.* = filozofia sec. 4–1 î.Hr. reprezentată de epicureism, stoicism, scepticism, platonismul Noii Academii, Școala peripatetică, filozofia alexandrină și având ca trăsătură definitorie orientarea către morală.

ELENIZÁRE (după fr. *hellénisation*) s.f. Proces început în timpul lui Alexandru cel Mare, prin care limba și cultura elenă au fost propagate în afara Greciei, în special, la popoarele orientale.

ELEPHANTINE, ins. pe cursul mijlociu al Nilului, în fața orașului Assuan. Ruine antice. A cunoscut o epocă de înflorire în timpul faraonilor din dinastiile VI–XI. Săpăturile arheologice au scos la iveală mai multe straturi: egiptean, roman, arab. Aici a fost găsit, în 1903, un papirus din sec. 5 î.Hr. care conține informații referitoare la poporul evreu.

ELERÓN (< fr.) s.n. **1.** Fiecare dintre suprafețele de comandă ale cârmei transversale a unui avion. **2.** Aripioară **(3)**.

ELEUSIS, oraș în Grecia (Atica); azi se numește Elefsina și a devenit suburbie a Atenei. Vestit în Antic. prin serbările (misterele eleusine) în cinstea zeiței agriculturii, Demeter. Monumente de arhitectură (Telestrionul).

ELEUTHERIADE, Micaela (1900–1983, n. București), pictoriță română. Peisaje, naturi moarte și portrete într-o viziune postimpresionistă, într-o cromatică caldă, strălucitoare („Figură în alb", „Peisaj din Balcic", „Natură statică").

ELEV, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Tânăr care învață într-o școală sau care este instruit de cineva; școlar. **2.** Discipol **(2)**.

ELEVÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre stil, limbaj etc.) Nobil, superior, rafinat.

ELEVATÓR (< fr.) s.n. **1.** Utilaj pentru transportul materialelor pe direcție verticală sau aproape verticală și pe distanțe relativ mici. **2.** Încărcător **(2)**. **3.** Unealtă cu care se prind și se manevrează prăjinile de foraj, burlanele etc. în exploatările petroliere sau în lucrările de exploatare.

ELEVÁȚIE (< fr. {i}) s.f. **1.** Reprezentare grafică, la o scară dată, care redă fețele verticale exterioare ale unei construcții, mașini etc. **2.** Parte a unui zid, a unei pile sau a unei culee de pod, situată deasupra terenului. **3.** Fig. Însușirea de a fi elevat.

ELEVÉZĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Aparat metalic folosit pentru creșterea artificială, în condiții vitale optime, a puilor și a bobocilor.

ÉLFI (< fr., germ., engl.) s.m. pl. (În mitologia popoarelor germanice) Ființe supranaturale imaginate ca niște pitici, binevoitori sau răuvoitori, spirite ale vântului, apei sau focului.

ELGAR, Sir Edward (1857–1934), compozitor britanic. Apropiat stilistic de neoromantism. Maestru al orchestrației („Variațiunile pe o temă originală"). Oratorii („Visele lui Gerontius"), cantate, concerte, simfonii.

ELGIN, Thomas Bruce, conte de (1766–1841), diplomat și anticar scoțian. A adus la British Museum colecția de marmure a Parthenonului, cunoscute sub numele de marmurele E.

ELGON, vulcan stins în Africa Ecuatorială, la frontiera dintre Kenya și Uganda. Alt.: 4 321 m. Parc Național.

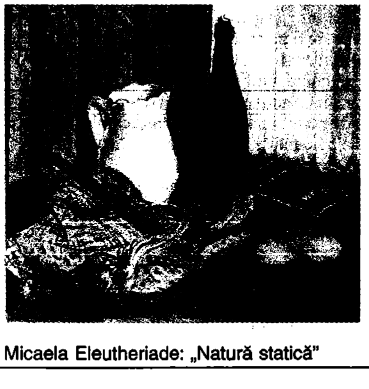

Micaela Eleutheriade: „Natură statică"

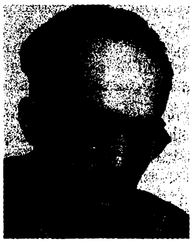

Mircea Eliade

T.S. Eliot

ELIADE, Mircea (1907-1986, n. Bucureşti), istoric al religiilor, scriitor şi filozof român. Stabilit în Franța (1945-1956), apoi în S.U.A. (1956). Membru a numeroase academii şi societăți ştiințifice străine. Discipol al lui Nae Ionescu. Spirit enciclopedic, E. a încercat să fundamenteze o disciplină integratoare, autonomă. Filozofia lui constă în încercarea de a reconstitui spiritualitatea omului şi de a-i conferi dimensiunea cosmică, prin regăsirea miturilor şi refacerea unității interioare. Studii de istoria religiilor („Tratat de istoria religiilor", „Mitul eternei reîntoarceri", „Istoria credințelor şi ideilor religioase"), indianistică („Yoga. Nemurire şi libertate"), orientalistică. Proză de influență gidiană, care se circumscrie esteticii autenticității („Maitreyi"), proză fantastică şi mitică („Domnişoara Cristina", „La țigănci", „Noaptea de Sânziene"). Eseistică („Insula lui Euthanasius", „Comentarii la legenda Meşterului Manole"). Memorialistică („Jurnal", „Memorii"). Coordonator al „Enciclopediei religiilor" (16 vol.), apărută postum. M. post-mortem al Acad. (1990).

ELIADE, Pompiliu (1869-1914, n. Bucureşti), istoric literar român. M. coresp. al Acad. (1912). Studii comparatiste („Influența franceză asupra spiritului public în România").

ELIAN, Alexandru (1910-1998, n. Bucureşti), istoric român. Acad. (1993). Studii şi cercetări privind relațiile Țărilor Române cu Bizanțul şi istoria culturii româneşti medievale („Moldova şi Bizanțul în secolul al XV-lea").

ELIAS 1. Jacques Menahem E. (1844-1923, n. Bucureşti), proprietar şi bancher evreu din România. Promotor al ind. zahărului şi proprietar al Băncii Generale. M. post-mortem al Acad. (1993). **2. Fundația familiei Menahem E.**, înființată la 24 iun. 1925, conform testamentului lui E. **(1)**, de către Academia Română în calitate de legatară universală. A sprijinit instituții de cultură şi a întemeiat spitalul din Bucureşti ce-i poartă numele.

ELIAS, Nicolai (sec. 17), sculptor din Sibiu. A îmbinat elemente renascentiste şi baroce în lucrări executate la Sibiu, Cluj, la castelul Criş din Daneş ş.a. (pietre de mormânt, sarcofagul lui G. Apafi, amvonul bisericii reformate din Cluj-Napoca).

ELIBERÁ (< lat.) vb. I tranz. **1.** A pune în libertate; a dezrobi. ✦ Refl. A-şi câştiga independența; a se emancipa. ✦ Refl. (Despre militari) A fi lăsat la vatră. ✦ Refl. (Despre atomi) A se desprinde dintr-o moleculă rămânând în stare liberă. **2.** A scoate dintr-o funcție. **3.** A goli, a evacua. **4.** A emite (şi a preda) un act, un document, a preda o marfă etc.

ELÍCE (< fr.; {s} gr. *helix* „spirală") s.f. **1.** (MAT.) Curbă care poate fi înscrisă pe un cilindru circular sau pe un con circular şi care taie sub un unghi constant generatoarele cilindrului sau ale conului. **2.** (TEHN.) Organ de maşină rotativ, format din două sau din mai multe pale dispuse simetric pe un butuc, folosit pentru propulsia avioanelor şi a navelor, pentru antrenarea unui rotor în mişcare de rotație, utilizând energia cinetică a unui fluid (ex. **e.** unei turbine hidraulice) sau pentru deplasarea unui fluid (ex. **e.** unui ventilator).

ELICITÁTE s.f. (FIZ.) Caracteristică a particulelor elementare legată de orientarea spinului în raport cu direcția de deplasare.

ELICOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *helikoeides* „în spirală, sinuos") s.n. (MAT.) Suprafață generată de o curbă supusă unei mişcări elicoidale.

ELICOIDÁL, -Ă (< fr.) adj. În formă de elice.

ELICOPTÉR (< fr. {i}; {s} gr. *helix* „spirală" + *pteron* „aripă") s.n. Aeronavă mai grea decât aerul, prevăzută cu una sau cu mai multe elice portante; poate decola şi ateriza pe verticală, se poate deplasa în orice direcție sau poate rămâne suspendată în aer (zbor la punct fix). Primul **e.** a fost construit de francezul Paul Cornu în 1906.

ELIDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (LINGV.) A face o eliziune.

ELIDA (ELIS), nume dat în Grecia antică regiunii din NV Peloponesului, celebră prin oraşul Olimpia, în care se organizau, o dată la patru ani, Jocurile Olimpice. - **Şcoala din ~ şi Eritreea,** şcoală filozofică „socratică" din Grecia antică, de orientare eclectică, fundată de Fedon din Elis (sec. 4 î.Hr.).

ÉLIE DE BEAUMONT, Léonce (1798-1874), geolog francez. Studii asupra Jurasicului şi Terțiarului. A alcătuit prima hartă geologică a Franței (1841) şi a formulat primele elemente de tectonică modernă.

ELIESCU, Grigore (1898-1975, n. Bucureşti), entomolog român. M. coresp. al Acad. (1948). Contribuții în ecologie şi în entomologia forestieră (combaterea dăunătorilor).

ELIESCU, Mihail (1893-1977, n. Craiova), jurist român. Specialist în dreptul civil şi în dreptul internațional privat („Essai sur les conflits de lois dans l'espace sans conflit de souveraineté", „Transmisiunea şi împărțeala moştenirii").

ELIGIBÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi ales într-o funcție sau într-un organ reprezentativ.

ELIGIBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Calitatea de a fi eligibil. **2.** Principiu democratic potrivit căruia organele reprezentative ale statului, organele de conducere ale partidelor, ale diferitelor organizații se alcătuiesc pe bază de alegeri.

ELIMA (sau *Bariisus*, „fiul lui Iisus"), proroc mincinos evreu, înfruntat de apostolul Pavel pentru că se împotrivea învățăturii Evangheliei.

ELIMINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A scoate, a înlătura, a exclude; *spec.* a da afară din şcoală.

ELIMINATÓRIU, -IE (< fr.) adj. Care elimină, care atrage eliminarea (dintr-un examen, dintr-un concurs etc.).

ELÍNĂ s.f. v. **elen (1).**

ELÍNDĂ (< fr.) s.f. Grindă metalică la excavatoarele cu cupe sau la drage, care susține lanțul purtător de cupe.

ELIN PELIN (pseud. lui *Dimităr Ivanov*) (1877-1949), scriitor bulgar. Maestru al nuvelei realiste pe teme rurale („Neamul Gheracilor", „Pământul").

ELINVĂR (< fr. {i}; {s} gr. *él[asticité] + invar[iable]*) s.n. Oțel bogat aliat cu nichel (c. 35%), cu crom (c. 10%) uneori şi cu mangan şi wolfram, având elasticitate constantă până la max. 100°C, folosit în construcția unor instrumente de măsurat de precizie.

ELION, Gertrude Belle (1918-1999), farmacolog american. Contribuții la studiul şi tratamentul infecțiilor virale şi al bolilor autoimune. Împreună cu G.H. Hitchings, a creat noi medicamente: antimalarice, anticanceroase, pentru atenuarea fenomenelor de respingere a grefelor de organe ş.a. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1988), împreună cu J.W. Black şi G.H. Hitchings.

ELIOT, George (pe numele adevărat *Mary Ann Evans*) (1819-1880), scriitoare engleză. Romancieră proeminentă a epocii victoriene, a cultivat romanul de factură psihologică („Silas Marner", „Middlemarch").

ELIOT, Thomas Stearns (1888-1965), poet şi eseist englez de origine americană. A revitalizat lirica engleză prin noutatea expresiei şi densitatea intelectuală („Tărâmul pustietății", „Patru cvartete"). Teatru poetic („Crimă în catedrală"). Critică de mare autoritate, exercitată îndeosebi asupra poeziei şi teatrului („Dante", „Rostul poeziei şi rostul criticii", „Ce este un clasic"). Premiul Nobel (1948).

ELIPÓRT (< fr.) s.n. Aeroport de dimensiuni reduse, construit pentru elicoptere.

ELÍPSĂ (< **1** fr. {i}; {s} gr. *elleipsis* „insuficiență", **2** fr., lat.) s.f. **1.** (MAT.) Curbă plană închisă pentru care suma distanțelor oricărui punct al său la două puncte fixe (numite focare) este constantă. **2.** (Figură de stil constând în) Omitere din vorbire sau din scris a unor cuvinte, fără ca, de obicei, sensul comunicării să sufere.

ELIPSOGRÁF (< fr.; {s} fr. *ellipse* „elipsă" + fr. *grapho* „a scrie") s.n. Instrument pentru desenarea elipselor **(1).**

ELIPSOÍD (< fr. {i}; {s} fr. *ellipse* „elipsă" + gr. *eidos* „aspect") s.n. Suprafață închisă ale cărei secțiuni plane sunt elipse şi care posedă trei plane de simetrie, perpendiculare două câte două. ✧ *E. de revoluție* (sau *de rotație*) = e. obținut prin rotirea unei elipse în jurul uneia dintre axele sale. (ASTR.) *E. de referință* = e. de revoluție convențional, foarte apropiat de geoid ca formă şi dimensiuni; serveşte drept suprafață de referință pentru lucrările de nivelment.

ELIPSOIDĂL, -Ă (< fr., engl.) adj. În formă de elipsoid.

ELÍPTIC, -Ă (< **1** fr. {i}, **2** fr. {i}; {s} gr. *elleiptikos* „eliptic") adj. **1.** În formă de elipsă **(1). 2.** Care conține o elipsă **(2).**

ELISA (*E*nzime-*L*inked *I*mnuna *S*orbent *A*ssay), denumire a unui test imunologic, folosit în principal pentru detectarea şi dozarea anticorpilor sau antigenelor din probe biologice; este utilizat în medicină ca diagnostic, în patologia plantelor şi pentru controlul calității în diverse industrii.

ELISABETA (Paula Ottilia Elisa, pseud. literar ***Carmen Sylva*)** (1843-1916, n. Neuwied), principesă germană, fiica principelui de Wied, căsătorită în 1869 cu domnitorul Carol I. Încoronată, împreună cu soțul său, ca regină a României (1881-1914). M. de onoare al Acad. (1881). Operă de binefacere şi patronaj umanitar. Romane, nuvele, versuri, încercări dramatice. Traduceri.

ELISABETA (Carlotte Iosefina Victoria Alexandra) (1894-1954, n. Sinaia), principesă română, regină a Greciei. Fiica regelui Ferdinand şi a reginei Maria. Căsătorită (1921-1934) cu principele moştenitor al Greciei, viitorul rege, George II. După proclamarea Greciei ca republică (1924), E. şi George se stabilesc în România. În exil, din 1948.

ELISABETA I (ELIZABETH), regină a Angliei şi a Irlandei (1558-1603), din dinastia Tudor. Reprezentantă a absolutismului. De numele ei se leagă restabilirea Bisericii anglicane. A sprijinit expansiunea colonială a Angliei (fondarea Companiei Indiilor Orientale, 1600) precum şi lupta Provinciilor Unite împotriva Spaniei. În timpul domniei sale a fost nimicită *Invicibila Armada* (1588). A încurajat înflorirea literaturii şi artelor.

ELISABETA II (ELIZABETH Alexandra Mary) (n. 1926), regină a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (din 1952).

ELISABETÁN (< fr.) adj. *Stil* ~ = stil al Renaşterii engleze, dezvoltat în timpul reginei Elisabeta I, caracterizat prin adăugarea anumitor elemente eterogene pe

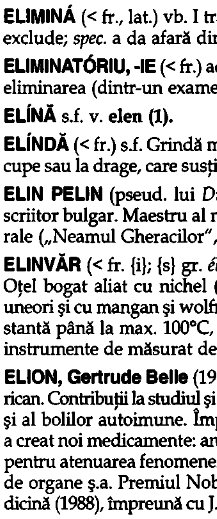

George Eliot

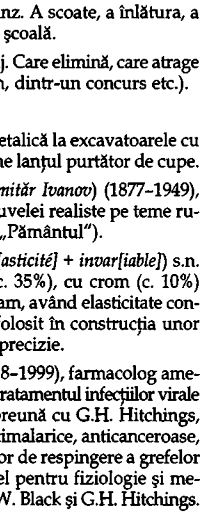

Elisabeta, regină a României

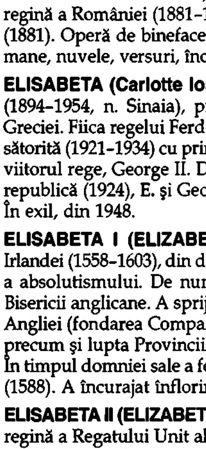

Elisabeta I

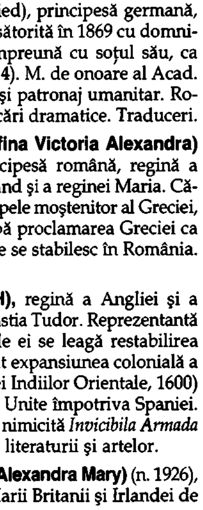

Elisabeta II

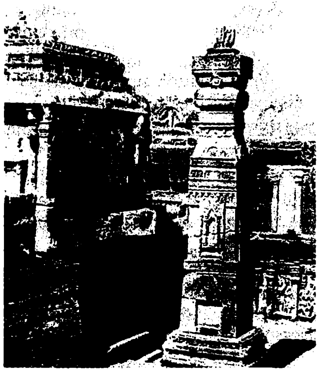

Ellora. Templul Kailăsa

fondul tradiţiei gotice anterioare. *Teatru* ~ = literatura dramatică din epoca Elisabetei I. Reprezentanţi: Kyd, Marlowe, Shakespeare.

ELISABETA (ELIZAVETA) PETROVNA, împărăteasă a Rusiei (1741-1761), din dinastia Romanov. Fiica lui Petru I cel Mare. În timpul domniei sale s-au înregistrat progrese în dezvoltarea economico-socială şi culturală.

ELISTA, cap. Republicii Kalmîkia (Federaţia Rusă); 104,3 mii loc. (2002). Ind. mat. de constr. Reparaţii mecanice. Universitate. Teatru. Întemeiat (1836). Vechiul nume: *Stepnoi*.

ELÍTĂ (< fr.) s.f. **1.** Ceea ce este mai bun, mai ales, deosebit, distins. **2.** Minoritate organizată căreia societatea îi recunoaşte o anumită superioritate şi posibilitatea de a influenţa unele sau toate sectoarele sistemului social. Principalii teoreticieni: V. Pareto, Ch.W. Mills ş.a.

ELITÍSM (< fr.) s.n. Concepţie potrivit căreia trebuie încurajată formarea de elite în diferite domenii şi acordarea de privilegii acestora.

ELÍTRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *elytron* „învelitoare, teacă") s.f. Prima pereche de aripi ale insectelor coleoptere; sunt scorţoase, puternic chitinizate şi au rol protector în timpul deplasării şi stabilizator în timpul zborului.

ELIXÍR (< fr. {i}) s.n. **1.** Băutură cu proprietăţi miraculoase pe care o căutau alchimiştii în Evul Mediu; *p. ext.* băutură scumpă, aleasă. **2.** (FARM.) Extract alcoolic de uleiuri volatile, utilizat în terapeutică.

ELIZABETH, oraş în NE S.U.A. (New Jersey), în aglomeraţia urbană New York, port la Oc. Atlantic; 120,5 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de maşini, ind. chimică, electrotehnică, conf., poligrafică. Şantiere navale. Menţionat (1664).

ELIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. Suprimare a vocalei finale a unui cuvânt înaintea vocalei iniţiale din cuvântul următor.

ELKIND, Mortimer Murray (n. 1922), biofizician american. A elaborat (1959), teoria efectului cumulativ al microleziunilor de iradiere, infirmând teoria ţintei, admisă în radiobiologie.

ELKINGTON, George Richards (1801-1865), inventator britanic. A brevetat (1840) procedeele de argintare şi aurire electrolitică. În 1862, a imaginat un procedeu de rafinare electrolitică a cuprului.

ELLESMERE, ins. în N Arh. Arctic Canadian, separată prin str. Kennedy şi Smith de ins. Devon şi de Groenlanda; 200,5 mii km^2. Relief muntos, cu alt. până la 3 000 m. Gheaţa acoperă 1/3 din supr. Zăcăminte de lignit. Staţiuni meteorologice.

ELLICE, denumirea, până în 1976, a arh. *Tuvalu*.

ELLINGTON, Duke (1899-1974), pianist, dirijor şi compozitor american de jazz. Autor de teme ce îşi păstrează disponibilităţile chiar pentru jazzul contemporan („Caravane", „Solitude"). Remarcabil orchestrator. Big-band propriu, reprezentativ pentru swing-ul de pe Coasta de Est.

ELLISON, Ralph Waldo (1914-1994), scriitor american. Romanul „Omul invizibil" prezintă condiţia dramatică a negrului american.

ELLSWORTH, Lincoln (1880-1951), inginer şi explorator polar american. În 1926, împreună cu R. Amundsen şi U. Nobile, reuşeşte primul zbor transarctic la bordul dirijabilului „Norge". A realizat prima traversare integrală a Antarctidei (1935).

EL NIÑO (cuv. spaniol) subst. Fenomen complex care se manifestă la intervale neregulate (în general 2-11 ani) în E Oc. Pacific, în apropierea coastelor de V ale Americii de Sud. Spre deosebire de anii obişnuiţi, în anii în care se manifestă El Niño înaintarea spre N a curentului rece Humboldt este blocată, aşa încât se produce o încălzire anormală a apei, o scădere drastică a producţiei de peşte (deoarece nu mai are loc un aport suficient de nutrienţi), dar şi o modificare a circulaţiei generale a maselor de aer, cu repercusiuni la nivelul întregii planete (în unele reg. au loc furtuni puternice cu precipitaţii abundente, pe când altele sunt afectate de secete grave).

ELOCÍNŢĂ (< lat.) s.f. Elocvenţă.

ELOCUŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Parte a retoricii care se ocupă de însuşirile generale ale stilului şi de arta de a alege şi de a aranja cuvintele într-un discurs. **2.** Manieră de exprimare (ex. **e.** lentă, facilă etc.).

ELOCVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care vorbeşte frumos şi convingător. ✦ Plin de conţinut; expresiv, demonstrativ **(1)**, grăitor.

ELOCVÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Talentul, arta de a vorbi frumos, de a emoţiona, de a convinge. ✦ Expresivitate. Sin. *elocinţă*.

ELOGIÁ vb. I tranz. A aduce elogii.

ELOGIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care elogiază; laudativ.

ELÓGIU (< it., fr.) s.n. Discurs prin care este preamărit cineva; panegiric. ✦ Laudă deosebită adusă cuiva.

ELOHIM (ebr. „cei puternici") (În mitologia ebraică timpurie), divinitate plurală, premergătoare divinităţii unice Iahve; ulterior, unul dintre atributele lui Iahve, apoi Dumnezeu în general.

ELONGÁŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *longus* „lung") s.f. **1.** (MED.) Extensiune accidentală sau terapeutică a unui ligament, tendon, muşchi, nerv; leziunea produsă de această tracţiune. **2.** (FIZ.) Valoare momentană a unei mărimi oscilatorii. **3.** (ASTR.) Distanţa unghiulară dintre Soare şi o planetă sau dintre o planetă şi un satelit al ei, în raport cu Pământul.

ELOXÁRE (< germ.) s.f. Depunere electrolitică a unui strat superficial de oxid de aluminiu pe suprafaţa pieselor sau obiectelor din aluminiu în vederea protecţiei contra coroziunii.

EL PASO, oraş în SE S.U.A. (Texas), port pe Rio Grande; 563,6 mii loc. (2000). Metalurgia cuprului, prelucr. petrolului, conf., ind. alim. Universitate. Fondat (1849).

EL SALVADOR (Republica ~), stat în America Centrală istmică, pe coasta Oc. Pacific; 21,0 mii km^2; 6,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (romano-catolici 83,6%, protestanţi). Cap.: *San Salvador*. *Relief* predominant muntos (alt. max.: Cerro El Pital, 2 730 m) şi de podiş. Frecvente cutremure, erupţii vulcanice, uragane. *Climă* tropicală nuanţată de relief. Expl. de min. auro-argintifere, resurse geotermale utilizate pentru obţinerea energiei electrice. Se cultivă cafea, porumb, sorg, trestie de zahăr, bumbac, citrice, bananieri, avocado ş.a. Expl. de mahon, cedru. Creşterea bovinelor, porcinelor. Producţie ind. diversificată: energie electrică, produse chimice, ciment, textile, cherestea, zahăr. Moneda: 1 dollar S.U.A. = 100 cenţi. – *Istoric.* Terit. **El S.**, locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene, a fost cucerit în 1524 de spanioli şi inclus în Căpitănia Generală Guatemala (1527). La 15 sept. 1821 şi-a proclamat independenţa. Între 1823 şi 1839, a făcut parte din Republica Federală a Provinciilor Unite ale Americii Centrale. La 31 nov. 1841 s-a proclamat republică independentă. Sec. 19 a fost marcat de antagonismul dintre partidele liberal şi conservator, ca şi de conflictele militare cu vecinii: Guatemala, Honduras şi Nicaragua. În sec. 20, S.U.A. au reuşit să-şi asigure o influenţă predominantă. În 1931 a fost instaurat regimul dictatorial al lui M.H. Martinez, răsturnat de la putere în 1944. Membru fondator al O.N.U. (1945). În anii următori, viaţa politică s-a caracterizat prin instabilitate guvernamentală, statul fiind condus mai ales de junte militare. În 1969 a izbucnit un conflict teritorial cu Hondurasul, „războiul fotbalului", încheiat în 1988, printr-o hotărâre a Curţii Internaţionale de Justiţie. Neînfăptuirea reformelor economice şi sociale promise de autorităţile guvernamentale după al Doilea Război Mondial, suspendarea Constituţiei şi instituirea stării de asediu (1980) au contribuit la accentuarea tensiunii sociale, culminând cu declanşarea unui lung şi pustiitor război civil (1980-1992) (75 000 de morţi şi c. un mil. de refugiaţi), între forţele de stânga, grupate în Frontul Farabundo Martí pentru Eliberare Naţională şi Frontul Democratic Revoluţionar şi, respectiv, autorităţile guvernamentale, sprijinite de S.U.A. La 2 febr. 1992 s-a încheiat, sub auspiciile O.N.U., un armistiţiu între părţile beligerante în vederea încetării ostilităţilor şi restabilirii păcii în ţară. După încetarea războiului civil, guvernanţii, fie de orientare politică de dreapta sau de stânga, au avut şi

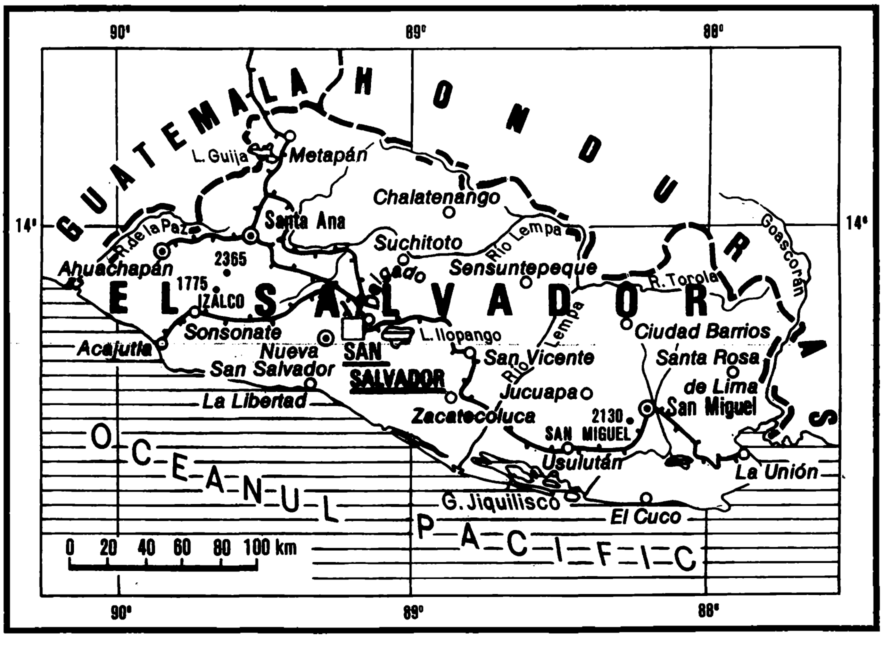

vor avea, în următorii ani, de rezolvat numeroase probleme, pe primul loc situându-se combaterea sărăciei, a şomajului şi a criminalităţii (una dintre cele mai ridicate rate din lume, 8 300 asasinate numai în 1997). Pentru stabilizarea situaţiei economice, E.S. adoptă (ian. 2001) dollarul american în locul *colón*-ului ca monedă naţională. Republică prezidenţială.

ELSHEIMER, Adam (1578-1610), pictor şi gravor german. Stabilit în Italia (1600). Compoziţii de influenţă barocă; peisaje, scene mitologice şi de gen („Aurora", „Fuga în Egipt", „Philemon şi Baucis").

ELSKAMP, Max (1862-1931), poet belgian de limbă franceză. Versuri de factură simbolistă, inspirate din tradiţiile populare şi mistice („Iluminări") sau marcate de suferinţele provocate de ocuparea germană („Aegri somnia").

ELSTER, Julius (1854-1920), fizician german. Studii şi cercetări privind electricitatea atmosferică, radioactivitatea, efectele fotoelectrice.

ELTON, lac sărat, de origine tectonică, în bazinul inferior al Volgăi (Federaţia Rusă); 152-200 km² (în funcţie de nivelul apei). Balneologie.

ELTON, Charles Sutherland (1900-1991), zoolog britanic. Fondator al biologiei populaţiilor. A formulat conceptele de lanţ trofic, nişă, reţea trofică, piramidă trofică, numită şi piramidă eltoniană.

ELŢIN, Boris Nikolaevici (1931-2007), om politic rus. Primul preşedinte al Federaţiei Ruse ales prin vot universal (1991-1999). Prim-secretar al Comitetului de partid al oraşului Moscova (1985-1987). A demisionat din P.C.U.S. în 1990.

ÉLUARD, Paul (Eugène Grindel zis **~)** (1895- 1952), poet francez. A participat la Rezistenţă. Iniţiator şi reprezentant al suprarealismului („Dragostea, poezia", „Viaţa imediată"), a transformat limbajul poetic ezoteric într-un element de comuniune umană („O lecţie de morală").

Boris Nikolaevici Elţin

Paul Éluard

ELUÁRE v. **eluţie.**

ELUCIDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A explica, a clarifica, a desluşi o problemă.

ELUCUBRÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Combinaţie haotică şi greoaie de idei absurde; aberaţie. ✦ Divagaţie.

ELUDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ocoli, a evita intenţionat (ex. a eluda aplicarea unei legi).

ELUÉNT (< fr.) s.m. Solvent sau amestecuri de solvenţi folosiţi la *eluare;* developant **(2).**

ELURU, oraş în E Indiei (Andhra Pradesh); 215,3 mii loc. (2001). Ind. textilă, piel. şi încălţ. Produse electrotehnice. Covoare. Staţiune arheologică brahmanică, jainistă şi budistă cuprinzând grote şi temple rupestre (Kailāsa) din sec. 6-8, bogat decorate cu altoreliefuri. Vechiul nume: *Ellore (Elora).*

ELÚŢIE (ELUÁRE) (< fr. {i}; {s} lat. *eluo* „a dizolva") s.f. Procedeu de separare cromatografică în care elementul este trecut prin coloana cromatografică după aplicarea probei.

ELUVIÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre orizonturile superioare ale solului) Care s-a diferenţiat prin eluviere.

ELUVIÉRE s.f. (PEDOL.) Spălare spre adâncime a unor componente din orizonturile superioare ale solului sub acţiunea apei de precipitaţii. Sin. *levigare.*

ELUVIONÁRE (< **1** *eluviune,* **2** lat. *eluvio* „inundaţie") s.f. (GEOL.) Eluviune.

ELÚVIU (< fr. {i}; {s} lat. *elua* „a dizolva") s.n. Produse ale alterării exogene a rocilor, acumulate pe loc; se caracterizează prin lipsa stratificaţiei şi prin nesortarea materialului.

ELVEHJEM, Conrad Arnold (1901-1962), biochimist american. A sintetizat acidul nicotinic şi l-a folosit pentru prima oară în tratamentul pelagrei. Studii privind respiraţia tisulară.

ELVEŢIA (Confederaţia Elveţiană), stat în Europa Centrală; 41,3 mii km²; 7,3 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: germana, franceza, italiana, retoromana. Religia: creştină (catolici 46,1%, protestanţi 40%). Cap.: *Berna.* Oraşe pr.: Zürich, Basel, Geneva, Lausanne. Confederaţie formată din 26 de cantoane şi semicantoane. Alpii (alt. max.: 4 634 m, Dufourspitze) ocupă 60% din terit. Pod. prealpin cu peste 200 lacuri glaciare (Geneva, Lacul Celor Patru Cantoane, Constanţa, Zürich ş.a.) se întinde la N de sistemul alpin, iar în V se află m-ţii Jura. *Climă* temperată montană. Prod. de energie electrică, de aluminiu, oţeluri speciale, ind. constr. de maşini; instrumente optice, ceasuri; ind. chimică, de prelucr. a lemnului, textilă, alim. Se cultivă cartofi, grâu, secară, ovăz, sfeclă de zahăr, plante furajere ş.a.; 39% din terit. îl reprezintă păşunile, creşterea animalelor având un caracter intensiv. Servicii financiar-bancare de nivel internaţional. Turism. Staţiuni climaterice renumite: Davos, St. Moritz, Interlaken, Lucerna, Vevey. Moneda: 1 franc elveţian = 100 centime. – *Istoric.* Terit. E., populat din timpuri străvechi de triburile germanice ale helveţilor, a fost inclus în sec. 11 în Imp. Romano-German. În scopul apărării

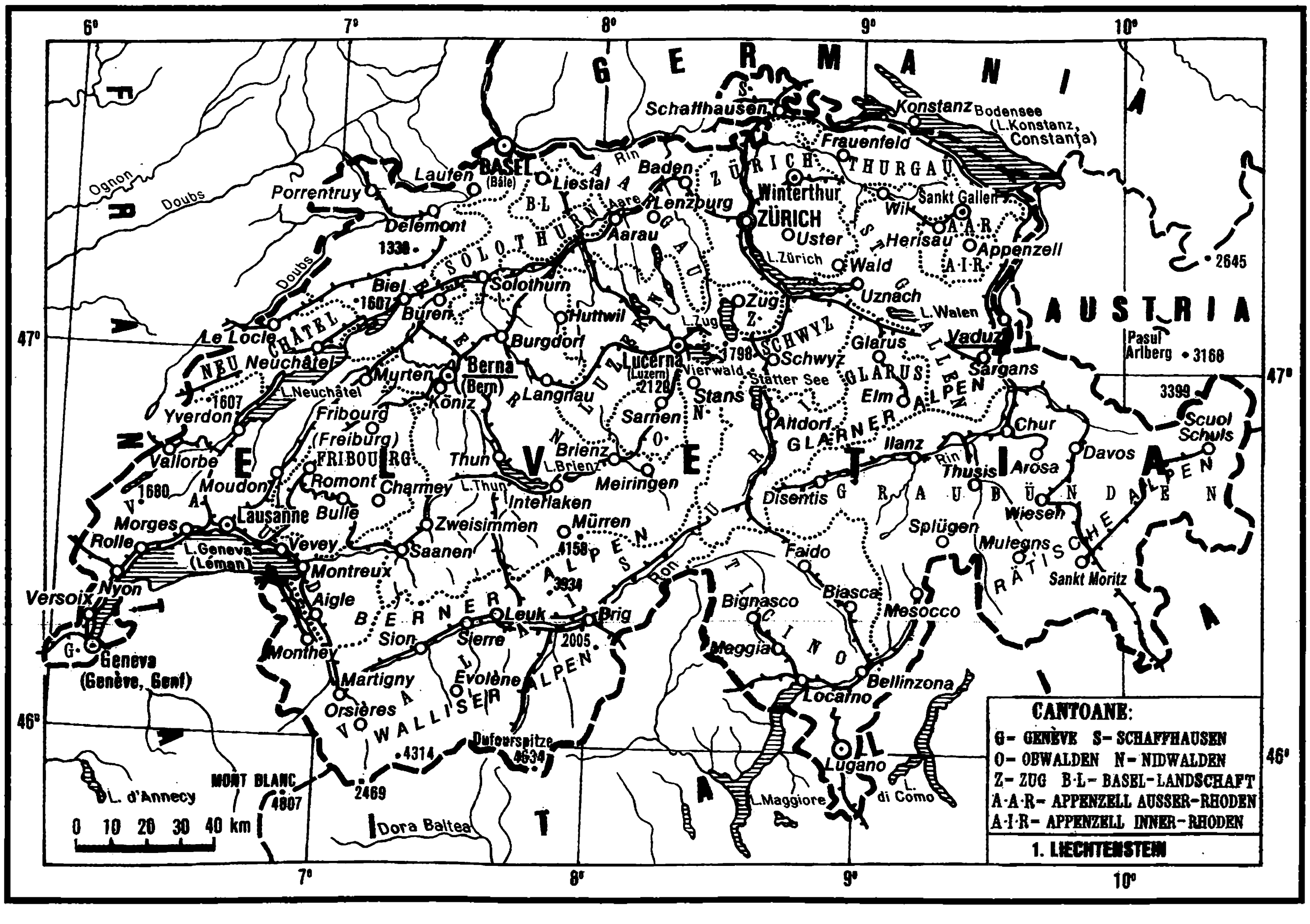
6°
7°
8°
9°
10°
47°
46°
GERMANIA
FRANŢA
AUSTRIA
ITALIA
ELVEŢIA
Schaffhausen
S.
Konstanz
Bodensee
(L.Konstanz, Constanţa)
Frauenfeld
THURGAU
ZÜRICH
Winterthur
Sankt Gallen
Wil
A·A·R
Herisau
Appenzell
A·I·R
Uster
L.Zürich
Wald
ST. GALLEN
Uznach
L.Walen
Vaduz
1
Pasul Arlberg
3168
2645
3399
BASEL
(Bâle)
Lauten
Liestal
B·L
Baden
Rin
Aare
Lenzburg
Aarau
AARGAU
Porrentruy
Ognon
Doubs
Delémont
1338
SOLOTHURN
Solothurn
Biel
1607
Büren
Huttwil
Burgdorf
Le Locle
NEUCHÂTEL
Neuchâtel
L.Neuchâtel
Murten
Berna
(Bern)
Köniz
Langnau
BERN
LUZERN
Lucerna
(Luzern)
2128
L.Zug
Zug
Z
1798
SCHWYZ
Schwyz
Vierwaldstätter See
Glarus
GLARUS
Elm
Sargans
Stans
N
Sarnen
O
Altdorf
URI
GLARNER ALPEN
Chur
Ilanz
Disentis
Thusis
Arosa
Davos
Scuol
Schuls
GRAUBÜNDEN
Wiesen
Splügen
Mulegns
Sankt Moritz
RÄTISCHE ALPEN
Yverdon
1607
Vallorbe
1680
VAUD
Moudon
Fribourg
(Freiburg)
FRIBOURG
Romont
Charmey
Bulle
Thun
L.Thun
Brienz
L.Brienz
Meiringen
Interlaken
Lausanne
Morges
Rolle
L.Geneva
(Léman)
Vevey
Montreux
Nyon
Versoix
G
Geneva
(Genève, Genf)
Zweisimmen
Saanen
Mürren
4158
3934
BERNER ALPEN
Aigle
Monthey
Sion
Sierre
Leuk
Brig
2005
Ron
Martigny
Orsières
Evolène
VALAIS
WALLISER ALPEN
4314
Dufourspitze
4634
2469
MONT BLANC
4807
L. d'Annecy
Dora Baltea
Faido
TICINO
Biasca
Bignasco
Mesocco
Maggia
Bellinzona
Locarno
Lugano
L.Maggiore
L. di Como
0 10 20 30 40 km
CANTOANE:
G- GENÈVE S- SCHAFFHAUSEN
O- OBWALDEN N- NIDWALDEN
Z- ZUG B·L- BASEL-LANDSCHAFT
A·A·R- APPENZELL AUSSER-RHODEN
A·I·R- APPENZELL INNER-RHODEN
1. LIECHTENSTEIN

independenței, țăranii liberi din cantoanele Ury, Schwyz și Unterwalden au încheiat în 1291 o alianță împotriva Habsburgilor, la care s-au raliat în sec. 14 cantoanele Lucerna, Zürich, Berna, Glarus și Zug, constituind împreună o confederație. În 1499, E. și-a proclamat independența, recunoscută pe plan internațional prin Pacea westfalică (1648). Între 1798 și 1803, pe terit. E. a fost creată Republica Helvetică, dependentă de Franța. Congresul de la Viena (1814–1815) a recunoscut neutralitatea perpetuă a E. În 1832, șapte cantoane (Aargau, Berna, Solothurn, Lucerna, St. Gallen, Thurgau, Zürich) formează o alianță (Siebenbund), care s-a pronunțat pentru centralizarea statului, democratizarea vieții politice ș.a. În scopul împiedicării transformărilor democratice și menținerii fărâmițării politice, șase cantoane (Ury, Schwyz, Unterwalden, Lucerna, Fribourg, Valais) au încheiat în 1843–1845 o alianță politică-militară (Sonderbund), care, în 1847, a declanșat un război civil, soldat în cele din urmă cu înfrângerea Sonderbundului. În baza Constituției din 1848, E. s-a transformat într-un stat federal unitar. În sec. 19–20, E. cunoaște o stabilitate economică, socială și politică unică în Europa, nu aderă la blocuri sau pacte militare și se impune ca loc de azil pentru refugiații politici, dar și pentru depozite bancare din întreaga lume. În E. s-a aflat și se află sediul a numeroase organizații internaționale, dar și locul de desfășurare a unor congrese și conferințe internaționale. În 1971, femeile elvețiene primesc drept de vot. După patru ani de negocieri, E. semnează (10 dec. 1998) un acord de cooperare cu U.E., aprobat printr-un referendum (21 mai 2000). La 10 sept. 2002, E. devine membru O.N.U. Republică federală parlamentară.

ELVEȚIÁN, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Locuitor al Elveției. **2.** Adj. Care aparține Elveției sau populației ei, referitor la Elveția sau la populația ei. ✧ *Arta e.* = diferențiată în funcție de zone și legată de arta germană în N, centrul și E Elveției, de arta franceză în cantoanele din V țării și de arta italiană în S, s-a afirmat totuși cu trăsături caracteristice proprii, în care domină un realism cu trăsături populare, îmbinat cu tendința spre fantastic. În *arhitectură:* biblioteca mănăstirii St. Gallen (sec. 8), Marea Catedrală din Zürich (sec. 11–13), Domul din Chur și Catedrala din Basel (sec. 12), catedralele din Geneva, Neuchâtel și Lausanne în stil gotic. În Renaștere înflorește arhitectura civilă (primăriile și turnurile din Basel, Berna etc.) în care supraviețuiesc elemente gotice (arcadele palatului din Lucerna, sec. 16). Biserica abației din Einsiedeln aparține barocului. Un loc important îl ocupă arhitectura sec. 20, inițiată de Le Corbusier. *Pictura* și *grafica* sunt reprezentate prin nume de seamă: Konrad Wig (sec. 15), Niklaus Manuel Teutsch și Urs Graf (sec. 15–16), Tobias Strimmer și Jost Amman (sec. 16), Hans Holbein (sec. 16), Jean-Etienne Liotard (sec. 18), Anton Graff (sec. 18), J.K. Füssli (sec. 18). În sec. 19 se afirmă J.A. Koch, François Diday, Albert Calame, François Bocion, Charles Gleyre, Arnold Böcklin, Albert Welti, Giovanni Segantini, Félix Vallotton. La începutul sec. 20, Ferdinand Nodler, Cuno Amiet, Albert Müller și grupul de la Basel, în frunte cu Niklaus Stoecklin, apoi Augusto Giacometti. În perioada interbelică, Paul Klee, Max Gubler, Johannes Itten, W.K. Wiemken. În perioada postbelică ia avânt sculptura, prin Max Bill și Jean Tinguely. *Arta decorativă* a cunoscut importante realizări în Ev. Med. și Renaștere. Încă înaintea Reformei, s-a dezvoltat, în special în zona renană a Elveției, arta tapiseriei cu subiecte „de curte". După Reformă, în locul vitraliilor cu tematică religioasă din biserici, a apărut arta vitraliului din locuință, de mici dimensiuni, cu subiecte heraldice, dar și cu subiecte din viața citadină.

ÉLYSÉE, palat în Paris, reșed. a președinților Franței din timpul celei de-a II-a Republici (1848–1852). Construit în 1718 de Claude Mollet pentru contele d'Évreux.

ELYTIS, Odysseas (pseud. lui *Odysseas Alepoudhēlis*) (1911–1996), poet grec. Lirică suprarealistă („Arborele de lumină", „Cuvine-se cu adevărat" – capodopera sa). Premiul Nobel pentru literatură (1979).

ELZÉVIR sau **ELZEVIER,** familie de tipografi și librari olandezi din sec. 16–17. Lucrările editate de ei sunt un model de rafinament tipografic.

ELZÉVÍR (< fr.) s.n. **1.** Volum imprimat sau publicat de unul dintre membrii familiei de tipografi olandezi E.

Odysseas Elytis

Ralph Waldo Emerson

2. Tip de literă caracterizat prin grosimea diferită a trăsăturilor și prin tălpile triunghiulare.

EMACIÉRE (după fr. *émaciation*) s.f. Slăbire pronunțată care apare îndeosebi în faza finală a bolilor cronice.

EMÁIL (< fr.) s.n. **1.** Masă sticloasă obținută prin topire sau prin sinterizare, constituită din oxizi (în special de siliciu și de bariu), care se aplică pe suprafața unor obiecte metalice sau ceramice pentru a le proteja, a realiza izolarea lor electrică sau în scop decorativ (folosit mai ales în arta metalelor – *champlevé, cloisonné*) etc.; smalț **(1)**, glazură **(1)**. **2.** Obiect emailat. **3.** Peliculă obținută din lacuri pe bază de rășini care au în conținutul lor pigmenți.

E-MAIL (cuv. engl.) subst. Poștă electronică.

EMANÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A degaja, a răspândi un miros, un gaz etc.; a exala. **2.** Intranz. A-și avea originea, a proveni.

EMANATÍSM (< germ.; {s} lat. *emanatio* „scurgere") s.n. Generarea lucrurilor prin *emanație;* emanaționism.

EMANÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a emana; ceea ce emană. ✧ (GEOL.) *E. vulcanică* = emitere de produse gazoase legate de activitatea vulcanică. *E. magmatică* = ansamblul fluidelor (lichide și gazoase) eliberate de magme, ulterior etapei lichid-magmatice. **2.** Gaz radioactiv compus din actinon, radon și toron, obținut prin dezintegrarea radioactivă a actiniului, radiului și toriului.

EMANAȚIONÍSM s.n. (FILOZ.) Teorie a neoplatonismului care, în formularea clasică dată de Plotin, explică sursa și structura realității prin emanații (revărsări) dintr-un principiu suprem transcendent (Unul sau Dumnezeu); **e.** se regăsește în gândirea medievală creștină, ebraică și islamică.

EMANCIPÁ (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A (se) elibera de sub o tutelă, de sub o dominație, a-și câștiga sau a face să-și câștige independența. ✦ Refl. A se elibera de prejudecăți, constrângeri, convenții sociale etc.

EMANCIPÁRE s.f. Acțiunea de a (se) emancipa. ✦ (DR.; în unele state) Scoatere de sub tutelă sau de sub puterea părintească a unui minor, căruia i se recunoaște o capacitate de exercițiu restrânsă.

EMANUEL (< ebr. *Immanu'el* „Dumnezeu este cu noi"), nume simbolic dat de Dumnezeu, prin profetul Isaia, pentru Mesia, ulterior înțeles ca profeție despre venirea lui Iisus.

EMBA, fl. în Kazahstan; 712 km. Izv. din colinele Mugodjarî (Uralul de Sud), traversează C. Caspică și se varsă în M. Caspică printr-o deltă. În bazinul său, mari expl. de țiței.

EMBARGÓ (< fr. {i}) s.n. (DR.) **1.** Sistem de măsuri de interdicție, cu caracter preventiv, luate de un stat sau o comunitate de state, fie împotriva accesului pe piața proprie a mărfurilor sau a capitalurilor provenind dintr-o anumită țară, fie împotriva exportului de mărfuri sau de capitaluri proprii către alte țări, ca sancțiune pentru încălcarea unor reguli sau principii de drept internațional sau ca mijloc de presiune politică. **2.** Reținere de către un stat a navelor comerciale sau a mărfurilor altui stat aflate pe terit. său (în condițiile în care a survenit un conflict între statele respective).

EMBATÍC (< ngr.) s.n. (În trecut) Arendarea unui teren pe termen foarte lung, până la 99 de ani, în intervalul căruia arendașul se bucura de dreptul de posesiune deplină a terenului; emfiteoză.

EMBLÉMĂ (< fr., lat.) s.f. Obiect, imagine (însoțită uneori de o deviză) care simbolizează o anumită idee, are un anumit înțeles. ✦ Simbol, figură alegorică reprezentând o colectivitate, un personaj, o corporație etc.

EMBOLÍE (< fr. {i}; {s} gr. *embole* „înfigere, inserare") s.f. Obstruare bruscă a unui vas sangvin printr-un *embolus* migrat din altă parte.

EMBÓLUS (< fr. {i}; {s} gr. *embolos* „obiect care se înfige") s.n. Cheag de sânge, celulă grasă, bulă de aer sau o aglomerare de microorganisme care obstruează un vas sangvin, provocând o embolie.

EMBRIOCARDÍE (< fr.; {s} gr. *embryon* „embrion" + *kardia* „inimă") s.f. Ritm cardiac patologic apărut în miocarditele grave, caracterizat prin accelerarea bătăilor inimii și prin egalizarea pauzelor și a tonalității dintre cele două zgomote ale ei; ritm fetal.

EMBRIOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *embryon* „embrion" + *genesis* „geneză") s.f. Proces de transformare succesivă a ovulului fecundat și a embrionului până la ecloziune sau naștere; dezvoltare embrionară.

EMBRIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *embryon* „embrion" + *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază transformările succesive ale oului, necesare pentru a ajunge la constituirea unui organism asemănător ascendenților (părinților). Fundamentată științific după descoperirea ovulului mamiferelor și a elementelor ce constituie foițele embrionare la vertebratele amniote (K.E. von Baer, 1827).

EMBRIÓN (< fr., gr.) s.m. **1.** (La om) Produsul concepției în primele trei luni de viață. **2.** (BOT.) Corp multicelular situat în interiorul seminței, din care se formează plantula. **3.** Fig. Început, germen al unui lucru, al unei acțiuni etc.; prima fază a dezvoltării unui proces.

EMENAGÓG (< fr.; {s} gr. *emmena* „menstruație" + *agogos* „care atrage") s.n. și adj. (Medicament) Care provoacă sau favorizează declanșarea menstruației.

EMERGÉNȚĂ (< fr.) s.f. Însușire a unui fascicul de radiații de a părăsi un sistem de medii (ex. un fascicul luminos emergent dintr-un sistem optic). ✦ (GEOGR.) Ieșire a apelor subterane la suprafață sub formă de izvor.

EMÉRI (< fr.) s.n. Șmirghel **(2)**.

EMERÍT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Experimentat, priceput, competent. **2.** (DR.) Calificativ cuprins în titlul de onoare ce se acorda în România, între 1949 și 1989, iar în unele ramuri și în prezent, unor personalități din diferite domenii, pentru merite deosebite în activitatea lor.

EMERIT, Marcel (1899–1985), istoric francez. Filoromân. Studii și cercetări privind istoria economică și socială a Europei Centrale și Răsăritene: „Țăranii români după Tratatul de la Adrianopol până la desființarea iobăgiei (1829–1864)".

EMERSIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Ieșire a unui corp la suprafața unui lichid (ex. e. unui submarin). **2.** Ieșire a unui corp ceresc din conul de umbră al altuia sau din spațiul aflat în dreptul altui corp ceresc; reprezintă momentul de sfârșit al ocultației.

EMERSON, LAKE AND PALMER, grup britanic de rock progresiv. Constituit în 1970 de Keith Emerson, Greg Lake și Carl Palmer. Rock marcat de muzica clasică, de virtuozitatea și de simțul teatral al instrumentiștilor (*Tarkus*).

EMERSON, Ralph Waldo (1803–1882), eseist, poet și publicist american. Cel mai de seamă reprezentant al transcendentalismului. Eseurile sale („Despre natură", „Conduita vieții") au evidențiat originalitatea culturii americane. Versuri clasice, adesea gnomice („Poeme").

EMESA v. **Homs.**

EMETÍC (< fr., lat.) s.n. Tartrat de stibiu și de potasiu utilizat în medicină ca vomitiv, în imprimeria textilă ca mordant și la prepararea lacurilor; *p. ext.* orice substanță care provoacă vărsături.

EMETRÓP, -Ă (< fr.; {s} gr. *emmetros* „măsurat, potrivit" + *ops* „vedere") adj., s.m. și f. (Persoană) care are vederea normală.

EMETROPÍE (< fr. {i}) s.f. Vedere normală.

EMFĂTIC, -Ă (< fr.) adj., adv. Care se caracterizează prin emfază.

EMFÁZĂ (< fr., lat.) s.f. Prețiozitate, afectare în scris, în vorbire, în comportament. ✦ (MED.) Atitudine lipsită de naturalețe, în dezacord cu realitatea, prezentă la psihopați, paranoici, schizofrenici.

EMFITEÓZĂ (< fr., lat. m.) s.f. Embatic.

EMFIZÉM (< fr. {i}; {s} gr. *emphysema* „umflare") s.n. Acumulare de aer în țesuturi. Se deosebesc mai multe forme în funcție de mecanismul de producere: *e. pulmonar* (caracterizat prin distensie alveolară), *e. de putrefacție* (consecutiv unor infecții), *e. traumatic* (urmare a unei rupturi la nivelul alveolelor) etc.

EMI- v. **hemi-**.

EMIGRÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A-și părăsi patria pentru a se stabili în altă țară, temporar sau definitiv; a se expatria.

EMIGRÁNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care emigrează.

EMIGRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Emigrare, expatriere. **2.** Situația, starea celui emigrat. **3.** Timpul cât cineva este emigrat. **4.** Totalitatea persoanelor emigrate din aceeași țară, în același loc, într-o anumită perioadă.

EMILIAN, Céline (1898–1981, n. București), sculptoriță română. Stabilită la Paris. Elevă a lui Bourdelle. Portrete („Alfred Cortot", „Vincent d'Indy"). Basoreliefuri, plachete, medalii.

EMILIA-ROMAGNA, reg. în N Italiei; 22,1 mii km^2; 3,9 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Bologna*. Viticultură. Citrice și măslini. Cereale, sfeclă de zahăr. Creșterea bovinelor și a porcinelor. Ind. automobilelor și a mașinilor agricole; produse farmaceutice.

EMINAMÉNTE (< it., fr.) adv. În cel mai înalt grad, prin excelență, în special.

EMINÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Remarcabil, superior, excepțional (2), excelent.

EMINÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Titlu onorific conferit cardinalilor. **2.** *E. cenușie* = colaborator intim al unui conducător de stat, demnitar care acționează din umbră, fără a se face observat.

EMINESCIÁN, -Ă adj. Care aparține lui Eminescu, privitor la Eminescu, în genul operei lui Eminescu.

Mihai Eminescu

EMINESCU, Mihai (numele de familie la naștere: *Eminovici*) (1850–1889, n. Botoșani), poet român. Studii universitare la Viena (1869–1872) și, cu sprijinul material al „Junimii", la Berlin (1872–1874). Studiază filozofia (cu preferințe pentru Schopenhauer, Kant, Platon), dar și istoria, economia politică, științele naturii. Formația intelectuală și universul de cultură configurate acum se vor resimți în întreg scrisul eminescian. După debutul din 1866 în revista „Familia" (când I. Vulcan îi schimbă numele în *Eminescu*) publică aici, până în 1869, mai multe poezii, în care (ca și în cele rămase în manuscris) se pot observa deopotrivă influențe ale romanticilor pașoptiști (elogiați, alături de alți înaintași, în „Epigonii" și în alte poezii) și cristalizarea unor motive și formule stilistice originale. Din apr. 1870 începe să colaboreze (cu „Venere și Madonă") la „Convorbiri literare", singura revistă în care va publica de aici înainte poezie. Opera lui E. a fost descoperită treptat, de-a lungul câtorva decenii și abia odată cu încheierea (1993) ediției academice de „Opere" (ediția „Perpessicius"), în 16 tomuri, a devenit cunoscută în totalitate. Creată în numai 17 ani, cuprinde poezie, proză, teatru, articole, eseuri și însemnări filozofice, literatură populară, traduceri. Poeziile de dragoste – cele mai numeroase și mai cunoscute – cântă fie o iubire ideală, un vis de iubire („Sara pe deal", „Floare albastră", „Lacul", „Dorința", „Scrisoarea IV"), fie o iubire trecută („Departe sunt de tine", „De câte ori, iubito", „Afară-i toamnă"), fie, mai rar, un reproș adresat femeii care nu înțelege iubirea sau o degradează („Pe lângă plopii fără soț", „Scrisoarea V"). Caracteristică este semnificația cosmică a sentimentului, înțelegerea iubirii ca mod de a participa la viața Universului. De aici, sensul existențial al iubirii, în care poetul vede salvarea de neant și condiția realizării vocației sale creatoare, ceea ce explică gravitatea și profunzimea eroticii eminesciene. Natura este în poezia lui E. mai ales o proiecție a imaginației sale decât descrierea unui peisaj real. Este o natură fabuloasă, reprezentată mai ales de codru, spațiu al vitalității cosmice („Memento mori" – episodul Dacia, „Călin – file din poveste", „Povestea codrului"), în care peisajele au o semnificație simbolică. O funcție esențială în creația poetică eminesciană revine visului în stare trează, reveriei, care transfigurează lumea reală („Diana", „Fiind băiet păduri cutreieram") sau produce materia poeziei, fiind principalul instrument al imaginației. E. este, ca toți marii romantici, un poet vizionar și visul intră în țesătura intimă a operei lui. Din romantism vine și prezența masivă a mitului. În afară de mituri cosmogonice și escatologice („Scrisoarea I", „Rugăciunea unui dac"), aflăm mituri ale geniului („Povestea magului călător în stele", „Luceafărul"), o viziune mitică asupra Daciei (episodul cu această temă din „Memento mori", „Gemenii") etc. E. privește din perspectiva mitului istoria lumii („Memento mori") sau a nației („Andrei Mureșanu", „Scrisoarea III"), femeia (văzând în ea un înger sau o Dalilă), natura – spațiu al unei geneze perpetue („Scrisoarea I", „Luceafărul") sau al contopirii de tip mioritic („Mai am un singur dor"). Când iubirea, contemplarea naturii, mitul nu mai pot exalta spiritul și nici măcar detașarea de lume („Glossă") nu-l poate împăca, poetul e copleșit de melancolia lui funciară („Melancolie", „Peste vârfuri", „Trecut-au anii", „Odă (în metru antic"), care răzbate de altfel din toată opera. Chiar și modelul folcloric este folosit pentru a filtra în el tulburătoarea expresie a suferinței naționale („Doina"). Paralel cu poezia, E. a scris proză și teatru. „Sărmanul Dionis" este prima nuvelă filozofică-fantastică din literatura română, „La aniversară" este o delicată schiță psihologică despre adolescență. Dintre prozele rămase, în general, neterminate și publicate postum, se remarcă romanul de început „Geniu pustiu" și „Avatarii faraonului Tlà", construit pe ideea metempsihozei. Din multele proiecte de piese de teatru ale lui E. puține au ajuns însă în stadii mai avansate de elaborare, între care „Bogdan Dragoș", „Alexandru Lăpușneanu". Publicistica lui E. constituie o importantă operă de gânditor social-politic. Dincolo de valoarea documentară, ea interesează prin fundamentul ei doctrinar, formulat explicit în seriile de articole „Icoane vechi și icoane nouă" (1877), „Studii asupra situației" (1880) și implicit în toate textele, ceea ce conferă consecvență și coerență atitudinilor gazetarului. Este o doctrină organicistă și evoluționistă, a dezvoltării economice, sociale, culturale firești, prin structuri și instituții care să țină seama de tradițiile naționale și de nivelul istoric atins de societatea românească. Din toată opera lui E. s-a tipărit în timpul vieții doar un volum de „Poezii", selectat de T. Maiorescu (dec. 1883), cel care afirmase primul valoarea poetului, în 1871, și va scrie întâiul studiu de referință asupra lui, în 1889. Atunci a început extraordinara influență a lui E. asupra liricii românești, ca și procesul descoperirii și asimilării întregii creații a celui care a devenit pentru conștiința noastră națională „expresia integrală a sufletului românesc" (N. Iorga). M. post-mortem al Acad. (1948).

EMIN PAȘA, Mehmed (pe numele adevărat *Eduard Schnitzer*) (1840–1892), explorator german. Guvernator (din 1878) al provinciei Equatoria – Sudan. A luptat împotriva insurgenților mahdiști. Asasinat.

EMÍR (< fr.) s.m. **1.** Titlu dat descendenților Profetului Mahomed; persoană având acest titlu. **2.** Titlu dat unui guvernator, șef de stat sau unui comandant de oști în unele țări musulmane; persoană având acest titlu.

EMIRÁT (< fr.) s.m. Stat condus de un emir.

EMIRATELE ARABE UNITE, stat în SE pen. Arabia, pe coasta meridională a G. Persic, format din șapte emirate (Abū Dhabi, Ajmăn, Dubai, Al-Fujairah, Răs al-Khaimah, Sharjah, Umm al-Qaiwain); 83,6 mii km^2; 2,4 mil. loc. (2003). Cap.: *Abū Dhabi*. Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniți 80%, șiiți 16%), creștină 3,8%. Orașe pr.: Dubai, Sharjah. Terit. este alcătuit, în mare parte, dintr-o câmpie litorală joasă, deșertică; în E se înalță m-ții Al Hajar al-Gharbi (2 100 m); țărmul este însoțit de insule de corali. *Climă* deșertică. Mari rezerve de petrol și gaze naturale. În oaze se cultivă curmali, mango, citrice, legume, cereale. Creșterea nomadă a animalelor (caprine, ovine, cămile). Pescuit de perle. Energie electrică; prelucr. petrolului, aluminiu, ciment, îngrășăminte chimice, mase plastice ș.a. Turism. Moneda: 1 E.A.U. dirham = 100 fils. – *Istoric*. Populată din sec. 7 de arabi, așa-numita „Coastă a Piraților" devine în sec. 19, după o succesiune de tratate cu Marea Britanie (primul în 1820), protectorat britanic (1892–1971). Între 1968 și 1971, cele șapte șeicate și emirate care formează astăzi E.A.U. fac parte, sub denumirea de *Omanul Contractual*, alături de Qatar și Bahrain, din Federația Șeicatelor din reg. Golfului

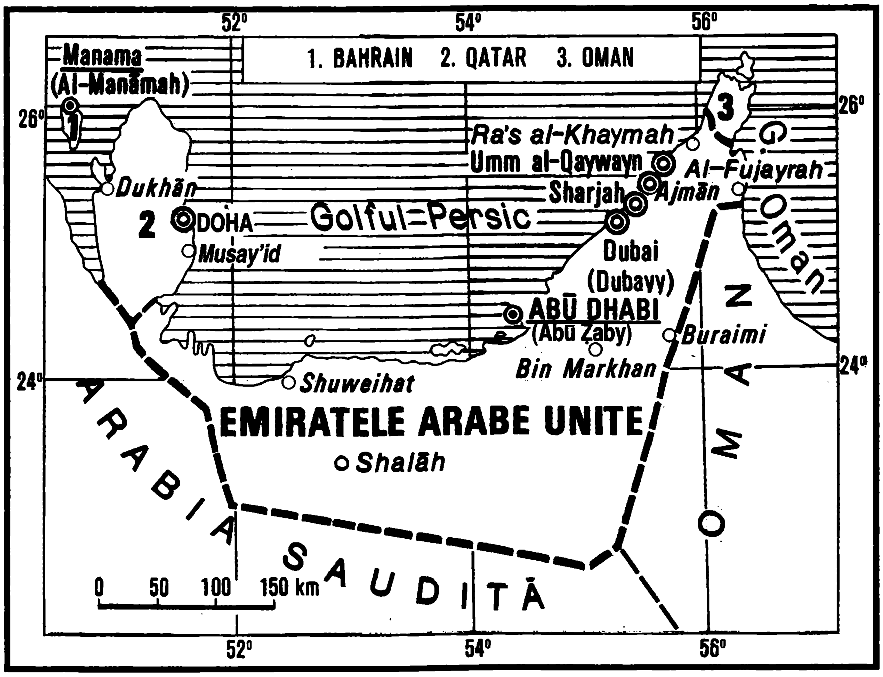

Persic. La 2 dec. 1971, şase emirate devenite independente proclamă **E.A.U.**, la care se raliază, în febr. 1972, şi Ras al-Khaimah. Membru al O.N.U. (9 dec. 1971). Federaţie de emirate autonome.

EMISÁR (< fr., lat.) s.m., s.n. I. S.m. Trimis însărcinat cu o misiune, sol^2 **(1)**. **II.** S.n. **1.** Apă de suprafaţă care colectează apele murdare provenite de la întreprinderi industriale, din centre populate sau surplusul de apă de pe terenuri irigate ori desecate, antrenându-le în curgere către o altă apă. **2.** Curs de apă permanent, care se scurge dintr-un lac (ex. Ronul pentru lacul Geneva).

EMISFÉRĂ (< fr.; {i} *emi-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. **1.** (MAT.) Jumătate dintr-o sferă. ✧ (FIZ.) *Emisferele de Magdeburg* = glob alcătuit din două emisfere metalice, alăturate, în care s-a făcut vid şi care nu au putut fi desfăcute (nici cu patru perechi de cai), demonstrându-se astfel existenţa presiunii atmosferice. Au fost construite de Otto von Guericke (1654). **2.** (ASTR., GEOGR.) Fiecare dintre cele două jumătăţi ale sferei cereşti sau terestre, mărginite de ecuatorul ceresc, respectiv de ecuatorul terestru, *nordică* (boreală, septentrională) şi *sudică* (australă, meridională) sau de meridianul de referinţă *vestică* (occidentală) şi *estică* (orientală). **3.** (ANAT.) *Emisfere cerebrale* = cele două părţi simetrice ale creierului mare, de formă eliptică, separate între ele prin *scizura* interemisferică. *Emisfere cerebeloase* = cele două părţi laterale, simetrice, ale cerebelului, situate de o parte şi de alta a *vermisului*.

EMÍSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Producere a unei radiaţii ondulatorii (ex. lumină, sunet) sau corpusculare (ex. electroni, protoni), urmată de propagarea acestora în mediul înconjurător. ✧ *E. radio* = radioemisie. (ELT.) *E. electronică* = **e.** de electroni apărută la suprafaţa unui corp, sub acţiunea unor câmpuri electrice exterioare puternice (e. autoelectronică), prin bombardarea suprafeţei respective cu electroni, ioni, atomi neutri (**e.** secundară) sau datorită temperaturii ridicate a acesteia (**e.** termoelectronică). *E. fotoelectronică* sau *fotoemisie* = efect *fotoelectric* extern. *E. stimulată* = **e.** unui foton în urma tranziţiei unui atom dintr-o stare energetică superioară într-una inferioară, datorită interacţiei rezonante a atomului cu un foton incident. **2.** Fază din ciclul maşinilor cu abur, în care aburul, după ce a efectuat lucrul mecanic, este evacuat în atmosferă sau într-un condensator. Difuzare a unor substanţe în mediul ambiant; se referă în special la e. de gaze poluante din diverse surse (coşuri ale uzinelor, ţevi de eşapament etc.).

EMISIÚNE (EMISÍE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a emite, de a pune în circulaţie; emitere. **2.** Program transmis prin radio sau prin televiziune într-o ordine dinainte stabilită. **3.** (FIN.) Crearea şi punerea în circulaţie a semnelor băneşti (e. monetară) de către banca centrală (banca de e.). ✧ (FIN.) Operaţiunea prin care valori mobiliare sunt oferite pentru subscripţie investitorilor virtuali. **4.** (FILAT.) Punere în circulaţie a unei noi serii de mărci poştale sau retipărirea la o anumită dată a unei serii mai vechi.

EMISÍV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la emisie; emiţător **(1)**.

EMISTÍH (HEMISTÍH) (< fr., lat.) s.n. Nume dat fiecăruia dintre cele două jumătăţi de vers despărţite de cezură (mai ales în versul alexandrin).

EMITÁNŢĂ (< fr.) s.f. Radianţă.

EMÍTE (< lat., fr.) vb. III tranz. **1.** A enunţa, a exprima, a lansa o părere, o teorie etc. ✦ A transmite. **2.** (DR.) A elabora un act normativ (ex. o instrucţiune). **3.** (FIN.) A crea şi a pune în circulaţie o bancnotă, o hârtie de valoare etc. **4.** (FIZ.) A produce o radiaţie ondulatorie sau corpusculară.

EMITÉNT, -Ă (< it., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Care emite **(3)**. **2.** S.m. Emiţător **(3)**. **3.** S.m. Organism care lansează un împrumut (stat, companie publică sau privată, organism internaţional).

EMITÓR s.n. Electrodul unui tranzistor prin care se injectează *electronii*, dacă tranzistorul este de tipul *n-p-n*, sau *golurile* **(II, 2)**, dacă este de tipul *p-n-p*.

EMIŢĂTÓR, -OÁRE (< *emite*, după fr. *émetteur*) adj., s.n., s.m. **1.** Adj. Care emite; emisiv. **2.** S.n. Instalaţie, aparat, dispozitiv etc. care emite unde electromagnetice, sonore sau impulsuri de curent. ✧ *E. de radio* = instalaţie de telecomunicaţie pentru producerea oscilaţiilor electromagnetice purtătoare de informaţie, destinate emisiei în spaţiul înconjurător sub formă de unde electromagnetice, prin intermediul unei antene; radioemiţător. **3.** S.m. (LINGV.) Persoană care emite un enunţ lingvistic; emitent.

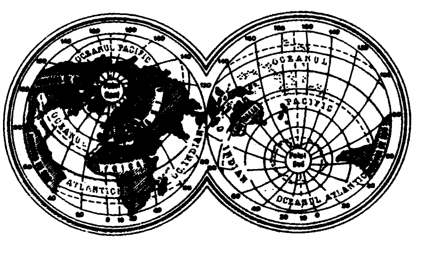

Emisferele Pământului

EMMANUEL, David (1854–1941, n. Bucureşti), matematician român. M. de onoare al Acad. (1936). Unul dintre întemeietorii şcolii româneşti de matematică. Cercetări în domeniul analizei matematice – teoria funcţiilor eliptice („Asupra integralelor pseudo-eliptice"). A determinat proprietăţile integralelor abeliene de speţa a treia.

EMMANUEL, Pierre (pseud. lui *Noël Mathieu*) (1916–1984), scriitor francez. Poeme ilustrând spiritul Rezistenţei („Zile de mânie") şi angoasa metafizică a omului modern („Evangheliar").

EMMANUEL-PHILIBERT (zis Cap de Fier) (1528–1580), duce de Savoia (1553–1580). În slujba împăratului Carol Quintul (din 1544). Victorios în bătălia de la Saint-Quentin (1557) împotriva regelui francez Henric II; a recuperat Savoia şi Piemontul (1559).

EMMAUS, sat în Iudeea, la c. 25 km NV de Ierusalim; pe drumul spre acest sat, Iisus, înviat, s-a arătat dinaintea a doi dintre ucenicii săi, Luca şi Cleopa, tâlcuindu-le din „Scriptură"; n-a fost recunoscut decât în momentul când a binecuvântat şi a frânt pâinea. Azi, probabil, *Imwas*.

EMOLIÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are proprietatea de a muia şi de a destinde ţesuturile congestionate sau înăsprite. **2.** S.n. Produs care înmoaie pielea şi mucoasele (ex. lanolina). ✦ Substanţă folosită la finisarea produselor textile pentru a le imprima moliciune, supleţe şi luciu.

EMONDÁJ (< fr.) s.n. Operaţie de tăiere a ramurilor de pe trunchiurile arborilor în vegetaţie pentru a stimula creşterea în înălţime.

EMOTÍV, -Ă (< fr., it.) adj. **1.** Care se referă la emoţie sau la afectivitate; care provoacă emoţii; afectiv; emoţional. **2.** Care se emoţionează uşor; sensibil, impresionabil.

EMOTIVÍSM (< fr.) s.n. Teorie metaetică, după care propoziţiile moralei nu descriu stări de fapt, ci exprimă sau provoacă sentimente şi atitudini ce au legătură cu istoria folosirii cuvintelor. Reprezentanţi: A.J. Ayer, Ch.L. Stevenson.

EMOTIVITÁTE (< fr., it.) s.f. **1.** Gradul de reactivitate a unui individ la factori emotivi. **2.** Reacţie emotivă exagerată, faptul de a se emoţiona uşor.

EMÓŢIE (< fr.) s.f. Reacţie psihică şi neuroendocrină a omului şi a animalelor la acţiunea unor factori interni sau externi percepuţi subiectiv, cu valoare pozitivă ori negativă (ex. bucuria, mânia, frica).

EMOŢIONÁNT, -Ă (< it.) adj. Care emoţionează; tulburător, mişcător **(2)**.

EMPATÍE (< fr.) s.f. Intuiţie simpatetică, identificare afectivă, transpunere. (PSIH.) Proces simultan de implicare şi detaşare: a cunoaşte *ca şi cum* ai fi celălalt (*e. cognitivă*), a trăi starea afectivă *ca şi cum* ai fi celălalt (*e. afectivă*). În estetică, se aplică unui proces complex (perceptiv, intelectual, afectiv) de raportare la obiectul artistic; largă circulaţie în estetica romantismului.

EMPEDOCLE (EMPEDOKLES) (c. 490–c. 430 î.Hr.), filozof, medic şi poet grec. A susţinut că orice schimbare rezultă în urma acţiunii a două forţe cosmice, Iubirea şi Ura, care produc, amestecă şi separă cele patru elemente intransformabile: apă, aer, foc, pământ („Despre natură").

EMPIÉM (< fr.; {s} gr. *en* „în" + *pyon* „puroi") s.n. **1.** Acumulare de puroi într-o cavitate naturală a organismului. **2.** Pleurezie purulentă (ex. între doi lobi pulmonari, între pleură şi diafragmă).

EMPIRE (cuv. fr.) s.n. *Stil* ~ = stil apărut în Franţa în timpul lui Napoleon I, la începutul sec. 19, care durează până către 1830. Continuând stilul *directorat*, inspirat din arta Antic. greco-romane şi din cea egipteană, se caracterizează în arhitectură prin monumentalitate şi austeritate (Arc du Carrousel de Ch. Percier şi P. Fontaine, Arcul de Triumf din piaţa l'Etoile de J.F. Chalgrin, Palatul Bursei din Paris), iar în artele decorative printr-o îmbinare a motivelor mitologice cu acelea ale emblemelor militare.

EMPIRE STATE BUILDING, clădire în New York (Manhattan), situată pe Fifth Avenue. Construită în 1930–1931, are 102 etaje (449 m). Sediu a numeroase instituţii publice.

EMPIRÉU (< fr.; {s} gr. *emphyros* „care este în flăcări") s.n. **1.** (În cosmologia şi mitologia greco-romană) Ultima sferă cerească, de foc; partea cea mai înaltă a cerului, unde îşi aveau lăcaşul zeii. **2.** (În Ev. Med., în teologia creştină) Al şaptelea cer, lăcaşul lui Dumnezeu şi al sufletelor celor mântuiţi.

EMPÍRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Bazat (numai) pe experienţă; limitat la datele senzoriale, fără prelucrarea lor teoretică. **2.** (FIZ.) *Formulă e.* = formulă obţinută din încercările de a interpreta datele experimentale, fără suport teoretic.

EMPIRIOCRITICÍSM (< rus.) s.n. Formă pozitivistă a empirismului orientată spre eliminarea elementelor apriorice şi dualiste (R. Avenarius şi E. Mach).

EMPIRÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *empeiria* „experienţă") s.n. În general, considerarea experienţei ca bază a ideilor şi a cunoaşterii. În particular, teoria epistemologică potrivit căreia informaţia autentică despre lume trebuie obţinută prin mijloace *a posteriori*, astfel încât nimic nu poate fi gândit fără să fi fost mai întâi simţit. Tradiţional, **e.** este asociat cu numele filozofilor britanici: Locke, Berkeley, Hume. În sec. 20, principiile **e.** au fost aplicate şi de reprezentanţii *pragmatismului* şi *pozitivismului logic*.

EMPLÁSTRU (< lat.) s.n. Preparat farmaceutic solid, adeziv, plastic; se aplică pe piele pentru izolarea rănilor sau fixarea pansamentelor; plasture.

EMPSON, William (1906–1984), poet şi critic literar englez. Poezie influenţată de *şcoala metafizică* („Poeme"). A considerat ambiguitatea trăsătură definitorie a limbajului poetic („Şapte tipuri de ambiguitate").

EMS, fl. în NV Germaniei; 371 km. Izv. din Teutoburger Wald, traversează NV C. Germane şi se varsă în M. Nordului, aproape de Emden, printr-un estuar. Legat prin canale de Elba, Weser şi Rin.

ÉMU (< germ.) s.m. Pasăre terestră acarenată, de talie mare (până la 2 m), endemică în Australia şi asemănătoare cu struţul, foarte bună alergătoare (70 km/h) şi înotătoare *(Dromiceius novaehollandiae)*. Specie ocrotită.

Emu

EMÚL (< fr., lat.) s.m. Persoană care caută să egaleze sau să depăşească pe cineva într-un domeniu de activitate.

EMULÁRE (după engl. *emulation*) s.f. Proprietate a unui sistem de calcul numeric de a executa programe scrise în limbajul maşină al unui alt sistem şi de a obţine performanţe similare în privinţa timpului de calcul.

EMULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Strădanie de a depăşi pe cineva; întrecere, competiţie.

EMULGATÓR (< germ.; {s} lat. *emulgeo* „a mulge") s.m. Substanţă cu acţiune superficial activă care se adaugă unei emulsii pentru a-i creşte stabilitatea (ex. cazeina, săpunul etc.); agent de emulsionare.

EMÚLSIE (< fr.; {s} lat. *emulsus* „muls") s.f. (CHIM.) Sistem dispers neomogen format din două lichide nemiscibile, dintre care unul se află dispersat sub formă de picături fine în masa celuilalt. Pot fi naturale (ex. laptele, untul) sau artificiale (ex. cremele cosmetice). ✧ (FIZ.) *E. fotografică* = suspensie formată din microcristale de halogenuri (bromură sau clorură) de argint, dispersate într-o soluţie vâscoasă de gelatină depusă pe celuloid, hârtie, sticlă etc. *E. nucleară* = strat de **e.** fotografică pe un suport de sticlă, în care particulele elementare cu sarcină electrică sau alte particule ionizante lasă urme vizibile (după developare) la microscop; se utilizează în cercetările de fizică nucleară.

EMULSIONÁ (< fr.) vb. I intranz. şi tranz. A forma sau a prepara o emulsie.

ENACHE, Stela (n. 1950, Reşiţa), cântăreaţă română de muzică uşoară. Numeroase şlagăre („Să nu uităm să iubim trandafirii").

ENACHE, Ştefănuţă (n. 1929, Bucureşti), inginer român. Contribuţii în proiectarea (modelul grafic şi matematic) şi tehnologia sculelor aşchietoare.

ENACOVICI, George (1891-1965, n. Focşani), compozitor şi violonist român. Bogată activitate solistică şi camerală. A compus muzică simfonică şi camerală, vocală şi corală.

ENANTÉM (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *antheo* „a înflori") s.n. Leziuni eruptive ale mucoaselor ce apar în unele boli contagioase (ex. scarlatină, rujeolă).

ENANTIOMORFÍE (< fr., {s} gr. *enantion* „faţă în faţă" + *morphe* „formă") s.f. Proprietate a unor substanţe de a cristaliza în două forme, dintre care una este imaginea celeilalte într-o oglindă plană; enantiomorfism.

ENANTIOPATÍE (< fr.) s.f. **1.** (MED.) Stare de antagonism între două procese patologice. **2.** (MED.) Metodă terapeutică bazată pe principiul contrariilor, ce practică administrarea de remedii cu efecte opuse celor ce se vor combătute.

ENANTIOTROPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *enantios* „opus" + *tropos* „fel") s.f. Proprietate a unor substanţe de a prezenta diferite structuri cristaline în aceeaşi stare de agregare, fiecare dintre acestea fiind stabilă în anumite intervale de temperatură şi de presiune.

ENARMONÍE (< fr. {i}; {s} gr. *enarmonios* „în acord perfect") s.f. (MUZ.; în sistemul temperat) Raportul dintre sunete cu aceeaşi înălţime, dar cu notaţie diferită (ex. fa diez-sol bemol).

ENĂCEANU, Ghenadie (1837-1898, n. Iaşi), cărturar român. Episcop de Râmnic (din 1886). Unul dintre fondatorii periodicului „Biserica Ortodoxă Română". Lucrări de folclor („Meşterul Manole şi Petru Movilă"), stilistică şi literatură („Stilistica sau Curs de literatură în proză"), teologie şi istorie.

ENĂŞESCU, Artur (1888-1942, n. Burdujeni - Suceava), poet român. Lirică a boemei („Pe gânduri"), ilustrând o existenţă de „poet blestemat".

ENCARNACIÓN, oraş în S Paraguayului, port pe Paraná; 56,2 mii loc. (2002). Produse alim. Prelucr. lemnului şi a pieilor. Fondat (1632).

ENCAÚSTIC, -Ă (< fr., lat.) s.f., s.m. (ARTE PL.) **1.** S.f. (În Antic.) Procedeu de pictură în care culorile se foloseau diluate cu ceară. **2.** S.m. Preparat pe bază de ceară folosit la impregnarea statuilor de marmură sau de ipsos.

Encefal *(Homo sapiens)*

ENCEFÁL (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier") s.n. Parte a sistemului nervos central care cuprinde creierul mare, pedunculii cerebrali şi bulbul rahidian. V. *creier.*

ENCEFALINĂ (< fr.) s.f. Neurotransmiţător peptidic prezent în sistemul nervos, cu proprietăţi analgezice asemănătoare cu ale morfinei.

ENCEFALÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *egkephalites* „al creierului") s.f. Inflamaţie acută sau cronică, în general de natură infecţioasă, a ţesutului nervos cerebral. Este însoţită de febră, dureri de cap, paralizii, tulburări de cunoaştere etc.

ENCEFALOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *egkephalos* „creier + *graphe* „descriere") s.f. Metodă de examinare radiografică a encefalului cu ajutorul introducerii de aer în spaţiul subarahnoidian cerebral sau de substanţe radioopace.

ENCEFALOÍD, -Ă (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier" + *eidos* „aspect") adj. Care are aspect şi consistenţă asemănătoare creierului (ex. tumoare **e.**).

ENCEFALOMIELÍTĂ (< fr.) s.f. Leziune inflamatorie a encefalului şi măduvei spinării, în care coexistă atât simptome de encefalită, cât şi de mielită.

ENCEFALOPATÍE (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier" + *pathos* „suferinţă") s.f. Denumire generică pentru suferinţele organice ale creierului; boală a creierului. ✧ *E. spongiformă subacută transmisibilă* = boală infecţioasă degenerativă a creierului provocată de o proteină cu structură anormală (prion). Există mai multe forme, e. spongiformă bovină („boala vacii nebune"), boala Creutzfeldt-Jacob (care provoacă la om demenţă gravă), scrapia (la oi şi capre) etc.

ENCHI Fumiko (1905-1986), scriitoare japoneză. Romane şi piese de teatru ce investighează psihologia feminină într-o societate dominată de caracterul feudal al relaţiilor familiale („Portretul împărătesei Komyo", „Zile flămânde").

ENCÍCLICĂ (< fr., germ.; {s} gr. *egkyklios* „circular") s.f. **1.** Scrisoare adresată bisericilor dintr-un terit. dat. ✦ Iniţial, scrisoare a oricărui episcop către bisericile şi credincioşii săi. **2.** (În Biserica catolică) Scrisoare a Papei către bisericile, clerul şi credincioşii din toate ţările sau dintr-o anumită ţară, conţinând o problemă de doctrină sau de actualitate. **3.** (Din 1867, în anglicanism) Denumire dată scrisorilor redactate la sfârşitul conferinţelor de la *Lambeth* şi expediate către întreaga comunitate anglicană.

ENCICLOPÉDIC, -Ă (< fr. {s}) adj. Care ţine de enciclopedie, privitor la enciclopedie.

ENCICLOPEDÍE (< fr. {i}; {s} gr. *egkyklia* „ansamblul ştiinţelor" + *paideia* „educaţie, învăţătură") s.f. **1.** Ansamblu multilateral de cunoştinţe omeneşti. **2.** Tip de lucrare lexicografică, de diferite proporţii, care tratează sistematic termeni, noţiuni sau nume proprii din toate domeniile de activitate sau dintr-un singur domeniu, fie în ordine alfabetică, fie pe probleme sau pe ramuri (e. tematice). În funcţie de concepţie şi de consemnarea noţiunilor şi realităţilor, e. pot avea un caracter *universal,* cuprinzând informaţii generale, sau *naţional,* conţinând referiri exclusive la cultura şi civilizaţia unei ţări sau ale unui popor. Prima enciclopedie modernă, tratând termenii în ordine alfabetică, a fost cea a lui J.H. Alsted, din 1630 *(Encyclopaedia VII tomus).* În sec. 18 apare „Enciclopedie sau Dicţionar raţional al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor", realizată de savanţi francezi, care a avut un mare rol în difuzarea culturii iluministe. Cea mai veche e. românească este „Enciclopedia română", editată de ASTRA (3 vol., 1898-1904) şi coordonată de Corneliu Diaconovici; în 1931, I.A. Candrea şi Gh. Adamescu au publicat „Dicţionarul enciclopedic ilustrat «Cartea românească»"; între 1938 şi 1943, sub conducerea lui D. Gusti, a fost editată „Enciclopedia României" (4 vol.); în 1940, s-a publicat „Enciclopedia Cugetarea", elaborată de Lucian Predescu; „Dicţionarul enciclopedic român" (4 vol.), „Micul dicţionar enciclopedic" (1972), ed. revăzută şi adăugită 2005, „Dicţionar enciclopedic", 7 vol. (1993-2008).

ENCICLOPEDIE SAU DICŢIONAR RAŢIONAL AL ŞTIINŢELOR, ARTELOR ŞI MEŞTEŞUGURILOR (denumită pe scurt „Enciclopedia franceză"), vastă lucrare enciclopedică, monument al filozofiei iluministe, iniţiată de D. Diderot şi J. d'Alembert şi editată în 35 vol. (1751-1780). La elaborarea ei au luat parte peste 150 de filozofi, savanţi şi specialişti în toate domeniile.

ENCICLOPEDÍSM (< fr. {i}) s.n. Erudiţie vastă, multilaterală.

ENCICLOPEDÍST, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. **1.** S.m. pl. Nume dat gânditorilor, savanţilor şi scriitorilor francezi din sec. 18 care au colaborat la editarea „Enciclopediei franceze". **2.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care are cunoştinţe enciclopedice.

ENCINA, Juan del (1469-1529), cleric, scriitor şi muzician spaniol. Poeme pastorale, cântece de Crăciun şi versuri de circumstanţă (ciclul „Colinde"). Operă dramatică alcătuită din „autos", egloge laice exaltând iubirea erotică şi egloge religioase („Piesa despre certăreţ", „Egloga în versuri trubadureşti").

ENCKE, Johann Franz (1791-1865), astronom german. Contribuţii în mecanica cerească. A elaborat metode de determinare a orbitelor cometelor *(cometa E.)* şi a perturbaţiilor planetare. A determinat paralaxa solară.

ENCKELL, Rabbe Arnfinn (1903-1974), pictor şi scriitor finlandez de expresie suedeză. Poezii moderniste („Bolta"); tragedii în versuri de inspiraţie antică („Hecuba", „Alcman").

ENCLÁVĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Fragmente de roci de altă natură înglobate în masa rocilor eruptive. **2.** Terit. de mici dimensiuni având o populaţie puţin numeroasă, aflat în apropierea graniţei dintre două state, în interiorul unuia, dar aparţinând celuilalt. **3.** Situare geografică a unui stat sau terit. înconjurat total de spaţiul altui stat. (ex.: Lesotho - e. în Republica Africa de Sud, San Marino - e. în terit. italian).

ENCLÍTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte) Care este legat de un cuvânt precedent cu care alcătuieşte o unitate, fiind lipsit de accent propriu. ✧ *Articol e.* = articol hotărât care se ataşează la sfârşitul unui cuvânt.

ENCLÍZĂ (< fr.; {s} gr. *egklipsis* „deplasare a accentului") s.f. Ataşare a unui cuvânt, a unei silabe sau a altui element neaccentuat la cuvântul precedent; postpunere.

ENCOMIÁSTIC (< it.) adj. Care ţine de encomion; laudativ, elogios. ✦ (Peior.; subst.) Laudă exagerată, nemeritată.

ENCÓMION (< ngr.) s.n. Cuvântare de laudă, elogiu în onoarea cuiva.

ENDARTERÍTĂ (< fr. {i}; {s} *endo-* + fr. *artérite* „arterită") s.f. Leziune ce afectează tunica internă şi reg. vecine din peretele arterial.

ENDECAGÓN (< fr., engl.; {s} gr. *hendeka* „unsprezece" + *gonia* „unghi") s.n. Poligon cu unsprezece laturi.

ENDECASILÁB (< fr., lat.) s.m. Vers de unsprezece silabe folosit în versificaţia greco-latină antică şi în lirica modernă, ca vers specific al sonetului.

ENDELL, August (1871-1925), arhitect şi decorator german. Lucrări în spiritul *Jugendstil*-ului, uneori cu elemente fantastice („Casa Elvira" din München).

ENDÉMIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (BIOL.; despre plante sau animale) Care prezintă endemism. **2.** (Despre boli) Permanent într-o anumită reg.

ENDEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *endemos* [*nosos*] „boală permanentă într-o reg.") s.f. Prezenţă sporadică în aceeaşi reg. sau colectivitate a unor boli infecţioase ori de metabolism (pelagră, guşă), semnalate o perioadă îndelungată de timp; boală endemică.

ENDEMÍSM (< fr.) s.n. Fenomen constând în existenţa unor specii, genuri, familii exclusiv pe un terit. determinat, relativ limitat.

ENDEMÍT (< fr.) s.n. Nume dat speciilor, genurilor, familiilor sau altor taxoni care se întâlnesc numai într-un anumit terit. (ex. garofiţa Pietrii Craiului).

ENDEMOEPIDÉMIC, -Ă adj. Care se referă la boli infecţioase prezente în mod endemic, dar care pot provoca, ocazional, izbucniri epidemice (ex. ciúma, holera).

ENDERBURY v. **Canton şi Enderbury.**

ENDERBY, Ţara ~ (ENDERBY LAND), terit. în Antarctida, cuprins între 45°-57° long. E şi 66° lat. S, la Oc. Indian. Relief muntos, cu alt. până la 2 260 m. Staţiunea de cercetări antarctice Molodiojnaia.

ENDERS, John Franklin (1897-1985), microbiolog şi virusolog american. Cercetări privind etiologia şi imunologia rujeolei şi parotiditei epidemice şi asupra virusului poliomielitei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1954), împreună cu F.C. Robbins şi T.H. Weller.

ENDO- ({s} gr. *endon* „înăuntru") Element de compunere cu sensul „intern", cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

ENDO Shūsaku (1923-1996), scriitor şi ziarist japonez. Romane („Marea şi otrava", „Tăcere") şi piese („Ţara făgăduinţei") abordând problema incompatibilităţii ideatice dintre Occident şi Orient.

ENDOBIÓNT (< fr.; {s} *endo-* + gr. *bios* „viaţă") s.m. Organism parazit sau simbiont în corpul plantelor *(endofit)* sau al animalelor (endozoic); ex.: virusurile, bacteriile, ciupercile, protozoarele.

ENDOCÁRD (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *kardia* „inimă") s.n. (ANAT.) Membrană subţire care căptuşeşte cavităţile şi valvulele cordului.

ENDOCARDÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie a endocardului cauzată de unii agenţi sau factori patogeni.

ENDOCÁRP (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *karpos* „fruct") s.n. Stratul intern al pericarpului, care protejează sământa unor fructe; poate fi subţire, uneori devine lemnos, fiind format din sclereide (la prune, la cireşe etc.).

ENDOCARST (< fr.) s.n. Carst care se dezvoltă în interiorul masivelor calcaroase (peşteri, galerii, uneori sisteme complexe de goluri subterane interconectate).

ENDOCRÁNIU (după fr.; {s} *endo-* + *kranion* „craniu") s.n. (ANAT.) Faţa internă a cutiei craniene.

ENDOCRÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *krino* „a secreta") adj. **1.** *Glandă e.*, care îşi varsă conţinutul direct în sânge; glandă cu secreţie internă (tiroida, hipofiza, epifiza, paratiroidele, suprarenalele). **2.** Care aparţine glandelor endocrine, care se referă la glandele endocrine (ex. secreţie **e.**).

ENDOCRINOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *krino* „a secreta" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază glandele endocrine, fiziologia şi patologia lor şi reglajele neurohormonale.

ENDOCRINOTERAPÍE (< fr.) s.f. Tratament medical făcut cu substanţe extrase din glandele endocrine. V. şi *opoterapie*.

ENDODÉRM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *derma* „piele") s.n. **1.** (EMBRIOL.) Foiţă embrionară internă din care provin tubul digestiv şi glandele anexe. **2.** (ZOOL.) Strat unicelular interior al peretelui corpului la celenterate. **3.** (BOT.) Strat celular intern al scoarţei tulpinii şi rădăcinii, lipsit de spaţii intercelulare.

ENDODIASCOPÍE (< fr.) s.f. Examinare a unei cavităţi anatomice cu ajutorul unui aparat radiologic cu radiaţii X (endoscop).

ENDOENZÍME (< fr. {i}) s.f. pl. Enzime intracelulare, care în mod normal nu difuzează în mediul pericelular şi a căror eliberare are loc numai după distrugerea mecanică a celulelor.

ENDOFÍT (< fr. {i}; {s} gr. *endo-* + gr. *phyton* „plantă") s.n. Bacterie sau ciupercă microscopică. Trăieşte în interiorul rocilor, lemnului sau organismului altor fiinţe; în acest din urmă caz, ele pot fi *e. simbionte* (ex. microflora intestinală a mamiferelor) sau *e. endoparazite* (ex. unele ciuperci).

ENDOGAMÍE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *gamos* „căsătorie") s.f. **1.** Contractare obligatorie a căsătoriilor în sânul unei comunităţi sau al unui grup social, de ex. în cadrul aceleiaşi caste sau al aceluiaşi trib (dar nu şi al ginţii), practicată la unele populaţii primitive. **2.** (BOT.) Formare a zigotului în interiorul celulei-ou prin fuzionarea reciprocă a produşilor diviziunii (a nucleelor-fiice), ca urmare a *autopolenizării* şi *autofecundării*.

ENDOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *genos* „naştere") adj. **1.** (MED.) Care ia naştere, care se datorează unor cauze din interiorul organismului (ex. intoxicaţie **e.**, infecţie e.). **2.** (Despre procese geologice) Determinat de forţele interne ale Pământului şi de produsele acestora (magmatice şi metamorfice).

ENDOLÍMFĂ (< fr. {i}) s.f. Lichid care se găseşte în interiorul urechii interne.

ENDOMETRÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie a mucoasei uterine.

ENDOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *metra* „uter") s.n. Membrană internă a uterului; mucoasă uterină.

ENDOMITÓZĂ (< {s} *endo-* + *mitoză*) s.f. Formă a *mitozei* în care multiplicarea cromozomilor nu este însoţită de diviziunea nucleului.

ENDOMIXÍE (< {s} *endo-* + gr. *mixis* „amestecare") s.f. Tip de reorganizare nucleară internă, comparabilă cu *partenogeneza*, existentă în ciclul reproducător al unor protozoare.

ENDOMORFÍSM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *morphe* „formă") s.n. **1.** Totalitatea schimbărilor suferite de rocile eruptive la contactul cu alte roci şi prin asimilarea acestora. **2.** (MAT.) Morfism pentru care domeniul şi codomeniul coincid.

ENDOPARAZÍT, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. **1.** S.f. Ciupercă parazită al cărei miceliu se dezvoltă în interiorul ţesuturilor plantei-gazdă, provocând boli grave; endofit. **2.** S.m. şi f., adj. (Animal) care parazitează în organele interne ale corpului omenesc şi ale animalelor (ex. limbricii, oxiurii etc.).

ENDOPLÁSMĂ (< fr.) s.f. (HIST.) Partea internă sau centrală a corpului celulei la monocelulare, înconjurată de ectoplasmă; granuloplasmă.

ENDORÉIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *rheo* „a curge") adj. (GEOGR.) Lipsit de scurgere. ✧ *Regiune e.* = areal în zone aride, lipsit de legături prin ape curgătoare cu Oc. Planetar.

ENDORFINĂ (< fr.) s.f. Substanţă produsă de hipofiză şi hipotalamus, având proprietăţi analgezice asemănătoare cu ale morfinei.

ENDOSCHELET (< fr.) s.n. Schelet intern. Este caracteristic vertebratelor.

ENDOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *skopeo* „a examina") s.f. Metodă de examinare pe viu a unui organ cavitar sau tubular cu ajutorul unor instrumente înzestrate cu sisteme optice şi de iluminat, care se introduc în organele explorate (ex. gastroscopie, bronhoscopie).

ENDOSMÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Pătrundere a unui fluid, prin osmoză, în spaţiul mărginit de o membrană semipermeabilă. Are loc în procesul de nutriţie a celulelor.

ENDOSPÉRM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *sperma* „sământă") s.n. Ţesut vegetal în care se înmagazinează substanţele de rezervă necesare creşterii embrionului; la leguminoase e. lipseşte.

ENDOTÉLIU (< fr. {i}; {s} *endo-* + fr. *[épi]thélium* „epiteliu") s.n. Epiteliu care căptuşeşte o cavitate închisă a corpului (ex. **e.** vascular).

ENDOTÉRM, -Ă (< germ.; {s} *endo-* + gr. *thermon* „căldură") adj. (Despre procese fizice sau chimice) Care se produce cu absorbţie de căldură; endotermic.

ENDOTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *thermos* „cald") adj. Endoterm.

ENDOTOXÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. Substanţe toxice de natură glucido-lipido-polipeptidică, prezente mai ales la germenii gram-negativi, care nu sunt eliberate din corpul celular decât odată cu dezintegrarea lor.

ENDYMION (În mitologia greacă), păstor de o rară frumuseţe; îngrozit de perspectiva bătrâneţii, e cufundat de tatăl său Zeus, la rugămintea sa, într-un somn veşnic, pentru a-i conserva tinereţea.

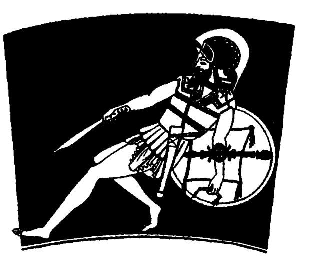

Enea

ENE, Constantin (1837-1877, n. Bacău), maior român. A participat la Războiul de Independenţă; a căzut eroic în luptele de la Rahova (nov. 1877).

ENEA (AENEAS), erou legendar, fiul lui Anchise şi al zeiţei Venus. După căderea Troiei, pleacă spre Pen. Italică pentru a întemeia un oraş. Ajuns aici, după multe peripeţii, se căsătoreşte cu Lavinia, fiica regelui Latinus, devenind străbunul romanilor.

ENEASILÁB (< fr.; gr. *ennea* „nouă" + *syllabe* „silabă") adj., s.m. (Vers) compus din nouă silabe.

ENEÓDĂ (< fr.; {s} gr. *ennea* „nouă" + fr. [*electr*]*ode* „electrod") s.f. Tub electronic cu nouă electrozi utilizat în radioreceptoarele cu modulaţie de frecvenţă.

ENEOLÍTIC (< fr.; {s} lat. *aeneus* „de aramă" + gr. *lithos* „piatră"), ultima subdiviziune a Neoliticului (milen. 4 î.Hr. în Orientul Antic, milen. 3 î.Hr. în Europa), faza de tranziţie la Epoca Bronzului; se foloseau unelte din piatră, din os şi din aramă.

ENERGÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la energie. ✧ *Sistem e.* = ansamblu de instalaţii organizat unitar în scopul producerii, transportului şi distribuţiei energiei electrice pe un anumit terit.

ENERGÉTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a ştiinţelor tehnice având ca obiect descoperirea, inventarierea şi exploatarea resurselor energetice, transformarea, transportul şi utilizarea energiei, precum şi construcţia şi exploatarea sistemelor energetice. După energia produsă, transmisă sau consumată, se deosebesc: energetica generală, *termoenergetica, hidroenergetica, electroenergetica,* energetica nucleară, geotermală, eoliană etc.

ENÉRGIC, -Ă (< fr.) adj. Care are energie **(2)**; care exprimă energie; plin de energie; dinamic **(I. 2)**. ✦ (Despre medicamente) Care are acţiune puternică, imediat eficace.

ENERGÍDĂ (< engl.; cf. gr. *energos* „activ") s.f. Unitate protoplasmatică vie, uni- sau multinucleată, cu sau fără membrană, în stare activă.

ENERGÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mărime ce caracterizează capacitatea unui corp sau a unui sistem de a efectua un anumit lucru mecanic la trecerea dintr-o stare dată în altă stare; se măsoară în jouli (J) sau în unităţi tolerate: kilowatt-oră (kWh); erg, kilogram-forţă-metru (kgfm), electron-volt (eV). Diferitele forme de e. (mecanică, electrică, magnetică, solară) se transformă din unele în altele în mod echivalent, conform legii conservării energiei. V. *cinetic, electric, eolian, geotermal, informaţional, potenţial, solar.* ✧ *E. atomică* (sau *nucleară*) = e. degajată într-o reacţie de fisiune sau fuziune nucleară. *E. internă* = funcţie de stare a unui sistem termodinamic ce înglobează totalitatea formelor de energie pe care le posedă particulele sale. *E. radiantă* = **e.** care se propagă în spaţiu sub formă de radiaţie de natură ondulatorie, elastică sau corpusculară. *E. chimică* = **e.** care se eliberează sau se absoarbe în reacţiile chimice, determinată de componenţa şi de structura chimică a substanţelor. **2.** Forţă, vigoare, tărie. ✧ (BOT.) *E. germinativă* = însuşire calitativă a seminţelor de a germina într-un interval de timp cât mai scurt. ✦ Fermitate, hotărâre în atitudini, în acţiune.

ENERGIZÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Produs, factor) care dă energie, care stimulează un proces metabolic. ✧ *E. psihic* = derivat hidrazinic care stimulează activitatea psihomotorie şi are efecte antidepresive.

ENERGÚMEN (< fr., lat.) s.m. Persoană stăpânită, posedată de demoni. ✦ Fig. Persoană agitată, exaltată.

ENERVÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) înfuria, a (se) irita.

ENERVÁNT, -Ă (< fr.) adj. Supărător, iritant.

ENESCU, Adrian (n. 1948, Bucureşti), compozitor român. Muzică pop („Bună seara, iubito"), rock, jazz, de teatru şi film (seria „Pruncul, dolarii şi ardelenii", „Pas în doi", „Ciuleandra" etc.).

ENESCU, George (1881–1955, n. Liveni, azi com. George Enescu, jud. Botoşani), compozitor, violonist, dirijor şi pianist român. Acad. (1932). Membru a numeroase academii şi societăți cultural-artistice străine. Strălucitoare carieră internațională de violonist concertist – arta sa interpretativă fiind caracterizată printr-o viziune unică, de mare noblețe. Muzician complet, cu multiple daruri de compozitor, interpret şi pedagog (printre elevii săi celebri se află Yehudi Menuhin), realizează prin creația sa o sinteză între esența transfigurată a melosului folcloric românesc şi marile tradiții muzicale europene. În creațiile din ultima parte a vieții atinge o autentică originalitate componistică. Două rapsodii române pentru orchestră, trei simfonii, trei sonate pentru vioară şi pian, suita pentru vioară şi pian „Impresii din copilărie", două cvartete de coarde, o simfonie de cameră, opera „Oedip" ş.a. Preşedinte de onoare al Societății Compozitorilor Români şi inițiatorul premiului de compoziție (1912), care-i poartă numele.

ENESCU, Ioan (1884–1972, n. Porceşti, azi Moldoveni, jud. Neamț), medic român. Acad. (1955). Lucrări privind modificările cardiologice în hipertensiune, diagnosticul aterosclerozei. Studii privind patologia renală, terapia antireumatismală.

ENGEL, Johann Christian (1770–1814), istoric german. A susținut teza potrivit căreia poporul român s-ar fi format exclusiv în S Dunării, de unde, în sec. 9, ar fi imigrat în N fluviului.

ENGELBREKT ENGELBREKTSSON (c. 1390–1436), conducător al răscoalei țărăneşti din Suedia (1434–1436), transformată în război antidanez de eliberare. Numit conducător al statului suedez (1435). A convocat primul *Riksdag*. Erou național al Suediei.

ENGELHARDT, Vladimir Aleksandrovici (1894–1984), biochimist rus. Cercetări privind conexiunea dintre fenomenele chimice din fibra musculară şi funcțiile acesteia. A descoperit procesul de fosforilare respiratorie şi (în colab.) activitatea fermentativă a miozinei.

ENGELS, Friedrich (1820–1895), filozof şi om politic german. Unul dintre fondatorii „socialismului ştiințific". A elaborat, împreună cu Marx, „Manifestul Partidului Comunist". A expus principiile materialismului dialectic şi istoric („Anti-Dühring", „Originea familiei, a proprietății private şi a statului").

ENGLE, Robert F. (n. 1942), economist american. Cercetări privind metodele de analiză a seriilor economice temporale cu volatilitate variabilă. Premiul Nobel pentru economie (2003), împreună cu C.W.J. Granger.

ENGLÉZ, -Ă (< ngr., it.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor anglo-saxon (puternic influențat de normanzii de limbă franceză care au cucerit Anglia în sec. 11); s-a format ca națiune pe terit. Angliei. Mai trăiesc în Africa de Sud, S.U.A., Canada, Australia ş.a.; de religie creştină (anglicani şi catolici); *p. ext.* britanic. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Anglia. **2.** Adj. Care aparține Marii Britanii sau englezilor, privitor la Marea Britanie sau la englezi; *p. ext.* britanic. ✧ *Artă e.* = artă dezvoltată în Arh. Britanic. În *arhitectură*, se păstrează monumente încă din Neolitic (cromlehurile de la Stonehenge), din perioada romană şi din epoca dinaintea cuceririi normande, dar construcțiile importante apar în sec. 11 în stilul romanic de influență normandă (Catedrala de la Ely). O serie de monumente gotice sunt construite după modelul unor prototipuri continentale, cristalizându-se apoi trei faze ale goticului e.: lanceolat, decorat şi perpendicular (Catedrala de la Gloucester, Catedrala din Salisbury). Caracterele Renaşterii se regăsesc în stilurile *Tudor* şi *elisabetan*. În sec. 17, I. Jones impune spiritul clasicist, inspirat după A. Palladio, a doua jumătate a secolului fiind dominată, în arhitectură, de creația lui Chr. Wren. Sec. 18 continuă în special formele clasiciste, pentru ca în sec. 19 să se revină la gotic (Parlamentul din Londra); apar însă şi construcțiile cu schelet metalic (Crystal Palace din Londra), premergătoare arhitecturii moderne. Pictura de manuscris şi sculptura ca ornament arhitectonic sunt formele reprezentative de *artă plastică* în Ev. Med., păstrându-se şi monumente de sculptură funerară, pictură de portrete (miniaturile lui Nicholas Hilliard, sec. 16). În sec. 17 se dezvoltă portretistica, iar în sec. 18 are loc o mare înflorire a picturii, în genuri variate (portret, peisaj, de gen), ilustrată de personalități ca W. Hogarth, J. Reynolds, Th. Gainsborough, G. Romney – ca şi a gravurii şi a sculpturii (J. Flaxman). Spre sfârşitul sec. 18 şi în sec. 19, se afirmă romantismul. (T.H. Lawrence, H. Raeburn, apoi J. Constable, R.P. Bonington, J. Turner). Un loc aparte îl ocupă W. Blake, cu viziunea sa fantastică de esență gotică, iar la mijlocul sec. 19 mişcarea *prerafaeliților*. După 1860, filozoful Morris va întemeia mişcarea „Art and Crafts" (Arte şi meserii) menită să resuscite meşteşugurile artistice şi să confere vieții cotidiene o dimensiune a frumosului ce va influența „Modern Style" („Arta 1990" în Anglia). Curentele sec. 20 şi-au găsit exponenți ca: Ben Nicholson, G. Sutherland, V. Pasmore. Sculptura sec. 20 este dominată de personalitatea lui H. Moore. În *artele decorative* s-au remarcat, în sec. 18, frații Adam (decoratori), ebeniştii Chippendale şi Sheraton, ceramistul Wedgwood. ✦ (Substantivat f.). Limbă indo-europeană din familia de limbi germanice, ramura de vest. Este a doua din lume ca număr de vorbitori (c. 700 mil.), după chineză. Limbă oficială în Marea Britanie, Irlanda, S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă, Jamaica şi în unele zone din Asia, Africa, Oc. Pacific şi limbă secundă sau folosită oficial în alte state (India, Filipine ş.a.); una din limbile oficiale de lucru la O.N.U. Grafie latină.

George Enescu

ENGLEZÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține englezilor sau Angliei, privitor la englezi sau la Anglia.

ENGLISH CHANNEL v. **Marea Mânecii.**

ENGÓLPION (< ngr.) s.n. Iconiță rotundă sau ovală lucrată dintr-un metal prețios, cu chipul Mântuitorului sau al Sfintei Fecioare, purtată de arhierei la gât; numită şi *panaghiu* sau *panaghion*.

ENGRÁMĂ (< fr.) s.f. **1.** (GENET.) Înscrierea unui caracter în memoria speciei (a *genomului* respectiv) conform *teoriei mnemice a eredității*. **2.** (FIZIOL.) Totalitatea modificărilor biochimice, biofizice, fiziologice şi morfologice din neuroni şi căi nervoase, postulate ca premise pentru înmagazinarea (stocarea) experienței de viață. **3.** (PSIH.) Conținutul unei urme memoriale.

ENIGĂRESCU, Octav (1924-1993, n. Bucureşti), bariton român. Voce vibrantă, repertoriu variat de lied, oratoriu şi operă („Rigoletto", „Falstaff", „Gianni Schicchi"). Activitate pedagogică.

ENIGMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține, care constituie o enigmă; misterios **(2)**.

ENÍGMĂ (< fr., lat.) s.f. Lucru greu de înțeles, ascuns; taină, mister. ✦ Ghicitoare, şaradă.

ENIGMÍSTICĂ (< it.) s.f. Totalitatea jocurilor distractive bazate pe încifrarea şi descifrarea cuvintelor (rebus, monoverbe, criptograme etc.).

ENIPOSTAZIÉRE (< gr.) s.f. Doctrină promovată împotriva monofiziților de Leonțiu de Bizanț (m. 542) şi Sf. Ioan Damaschinul, potrivit căreia natura umană a fost preluată în natura Logosului, dar fără a se amesteca.

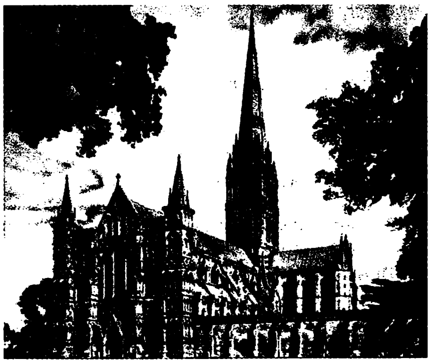
1

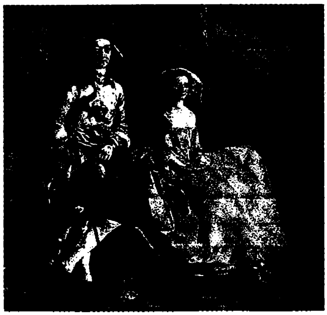
2

Artă engleză
1. Catedrala din Salisbury (sec. 13)
2. Thomas Gainsborough: „Domnul şi doamna Andrews" (detaliu)

ENISALA, sat în com. Sarichioi, jud. Tulcea. Ruine ale cetății bizantine fortificate Heracleea (sec. 10–11), refăcută, probabil, de genovezi (sec. 13–14).

ENISEI, fl. în V Siberiei (Federația Rusă); 4 102 km de la izv. E. Mic, iar de la confl. E. Mic cu E. Mare, 3 487 km; supr. bazinului: 2,6 mil. km^2. Izv. din m-ții Saian de Est, curge la limita Siberiei de Vest şi Centrale şi se varsă printr-un estuar în M. Kara. Afl. pr.: Angara, Tunguska.

ENIWETOK (ENEWETAK), atol în V Oc. Pacific, în NV arh. Marshall, alcătuit din 40 ins. în jurul unei lagune de c. 39 km diametru. Poligon al S.U.A. pentru experimentarea armelor atomice (1948–1956).

ENJAMBEMENT v. **ingambament.**

ENLIL, divinitate asiro-babiloniană. Zeu al Pământului. Una dintre cele trei divinități supreme, alături de Anu şi Ea.

ENNIUS, Quintus (239–169 î.Hr.), poet latin. A contribuit la răspândirea culturii elenice la Roma. Tragedii („Sabinele"), comedii. Epopeea „Annales", păstrată fragmentar, este o frescă a istoriei romane de la origini până în epoca contemporană lui.

ENNODIUS, Magnus Felix (473/4–521), poet, prozator şi retor latin. Episcop de Ticinum (Pavia). Operă literară considerabilă şi variată, valoroasă şi ca document istoric. A încercat să reconcilieze tradiția romană cu creştinismul.

ENOFTALMÍE (< fr. {i}) s.f. Înfundarea patologică a globului ocular în orbită.

ENOH (ENOCH) (în „Vechiul Testament"), patriarh, tatăl lui Matusalem. Datorită credinței, a fost ridicat la cer înainte de a muri. Îi sunt atribuite „Cartea lui Enoh" şi „Cartea tainelor lui Enoh", apocrife păstrate doar în tradițiile ethiopiană şi slavonă.

ENÓLI (< fr.) s.m. pl. Compuşi organici ce conțin în molecula lor o grupare hidroxil legată de un atom de carbon care are o dublă legătură. Sunt folosiți ca intermediari la obținerea polimerilor vinilici.

ENOLOGÍE (OENOLOGÍE) (< fr.; gr. *oinos* „vin" + *logos* „studiu") s.f. Ştiința vinificației.

ENORIÁȘ, -Ă s.m. și f. Membru al unei parohii.

ENORÍE (< ngr.) s.f. Parohie **(1)**.

ENÓRM, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte mare, imens. ✦ (Adverbial) Foarte mult; extrem de...

ENORMITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este enorm. **2.** Lucru de necrezut; exagerare. ✦ Prostie, absurditate.

ENÓT s.m. Animal cu blană prețioasă, din fam. canide *(Nyctereutes procyonoides)*. Originar din Extremul Orient asiatic, a fost colonizat în partea europeană a Rusiei și în Ucraina, de unde s-a răspândit spontan și în România. Sin. *câine enot*.

ENRIQUES, Federico (1871–1946), matematician italian. Împreună cu G. Castelnuovo și F. Severi a fondat școala italiană de geometrie algebrică. A elaborat teoreme privind clasificarea suprafețelor algebrice.

ENSCHEDE, oraș în E Olandei, în apropiere de granița cu Germania; 152,2 mii loc. (2003). Aeroportul Twente. Centru textil (bumbac, in); constr. de utilaj textil; ceramică, produse farmaceutice și din cauciuc, bere. Muzeu de istorie naturală. Institut politehnic.

ENSOR, James (1860–1949), pictor și gravor belgian. Împletește caricaturalul cu elemente simbolice și vizionare („Intrarea lui Hristos în Bruxelles"). Lucrări prefigurând suprarealismul („Ispitirea Sf. Anton"), peisaje („Bărci eșuate"), naturi statice și portrete („Ensor cu pălărie cu flori").

ENSTATÍT (< fr.; {s} gr. *enstates* „refractar") s.n. Silicat natural de magneziu din grupul piroxenilor rombici, alb-cenușiu sau verde-brun, translucid, cu luciu sticlos-sidefat.

ENTALPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *thalpos* „căldură") s.f. Mărime termodinamică de stare a unui sistem fizic egală cu diferența dintre energia internă și lucrul mecanic efectuat de sistem în orice transformare reversibilă, izentropă și izobară.

ENTEBBE, oraș în Uganda, port la L. Victoria; 57,5 mii loc. (2002). Centru comercial. Grădină botanică. Fondat (1893). Fostă capitală a țării (1894–1962).

ENTELEHÍE (< fr., lat., gr.) s.f. (La Aristotel și în diverse concepții finaliste) Realizare a potențialității, desăvârșirea ca scop lăuntric a dezvoltării. La unii reprezentanți ai vitalismului, e. devine un principiu imaterial al vieții.

ENTÉRIC, -Ă (< fr.) adj. Intestinal.

ENTERÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *enteron* „intestin") s.f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei intestinale, cauzată de infecții, intoxicații sau alergii.

ENTEROBACTÉRII (< fr.) s.f. pl. Nume generic dat germenilor saprofiți care constituie flora intestinală normală a organismului, precum și germenilor patogeni sau condiționat patogeni, pentru care intestinul constituie poarta de intrare sau mediul propice înmulțirii.

ENTEROCHINÁZĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă prezentă în sucul intestinal, care activează acțiunea proteolitică a secreției pancreatice prin convertirea tripsinogenului în tripsină.

ENTEROCOLÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *enteron* „intestin" + *kolon* „colon") s.f. Inflamație a mucoaselor intestinului subțire și gros, provocată de germeni patogeni sau chiar de unele saprofite condiționat patogene, fie direct, fie prin intermediul toxinelor.

ENTEROGASTRÓNĂ ({s} gr. *enteron* „intestin" + *gaster* „stomac") s.f. Hormon duodenal cu acțiune inhibitoare asupra secreției și motilității gastrice.

ENTEROLOGÍE (< fr.) s.f. Parte a științelor medicale care se ocupă cu studiul tractului intestinal.

ENTEROMÓRF, -Ă (< fr.; {s} gr. *enteron* „intestin" + *morphe* „formă") adj. (BIOL.) Care are formă tubulară, de intestin.

ENTIMÉMĂ (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Formă prescurtată de silogism, în care una dintre premise nu este exprimată, ci subînțeleasă.

ENTITÁTE (< fr., lat. m.) s.f. **1.** (FILOZ.) Existență sau realitate determinată. **2.** (În filozofia scolastică) Esența unui lucru, existentă distinct, independent de acesta. 3. (INFORM.) Totalitatea caracteristicilor unui obiect reprezentate sub formă de informații.

ENTOMOFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *phag-* „a mânca") adj., s.m. și f. (Animal) care se hrănește cu insecte.

ENTOMOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *philos* „iubitor") adj. (Despre plante) La care polenizarea se face cu ajutorul insectelor.

ENTOMOLÓG, -Ă (< *entomologie;* germ., it.) s.m. și f. Specialist în entomologie.

ENTOMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a zoologiei care se ocupă cu studiul insectelor.

ENTOMOSTRACÉE (< fr.; {s} gr. *entomon* „insectă" + *ostrakon* „carapace") s.n. pl. Grup de crustacee inferioare mici, fără apendice abdominal și cu branhii (ex. dafnia, ciclopul).

ENTÓRSĂ (< fr.) s.f. Leziune traumatică a unei articulații, care, spre deosebire de luxație, nu determină deplasări permanente ale oaselor acesteia (ex. e. gleznei).

ENTRÁNȚĂ (< fr.) s.f. (INFORM.) Fan-in.

ENTRECASTEAUX 1. Antoine Raymond Joseph de Bruni cavaler d' ~ (1737–1793), navigator francez. Contribuții la explorarea bazinului sudic al Oc. Pacific. **2.** Arh. în V Oc. Pacific, în SE ins. Noua Guinee; 3,1 mii km^2. Localit. pr.: *Dobu*. Descoperit în 1793 de A.R. d'Entrecasteaux.

ENTREMONT, Philippe (n. 1934), pianist și dirijor francez. Virtuozitate în repertoriul romantic, postromantic și modern (integrală pianistică Ravel). Carieră internațională ca dirijor după 1967.

ENTRE RÍOS, prov. federală în NE Argentinei, situată între fl. Paraná și Uruguay; 78,8 mii km^2; 1,15 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Paraná*. Cultura plantelor tehnice (in, iarba alfa). Creșterea bovinelor.

ENTROPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *entrope* „întoarcere, schimbare") s.f. **1.** (FIZ.) Mărime termodinamică de stare, ce caracterizează gradul de dezordine al unui sistem, a cărei valoare crește în urma unei transformări ireversibile. Simbol: S. Măsurată în J/K. **2.** (TELEC.) Mărime fundamentală în teoria informației, care indică cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis. 3. (MAT.) Mărime ce indică gradul de nedeterminare a unei surse de informații. **4.** (EC.) *E. economică* = procesul complex, treptat și continuu de degradare în timp a stocului de resurse existent ca și a mediului natural, accentuând astfel raritatea resurselor.

ENTROPIÓN (< fr., gr.) s.n. (MED.) Inversiune a pleoapei, uni- sau bilaterală, cauzată de un proces inflamator, de o cicatrice vicioasă etc.

ENTUZIÁSM (< fr., gr.) s.n. **1.** (În Antic.) Stare de exaltare considerată de inspirație divină (ex. în cazul profeților). **2.** Exaltare spirituală la artiști, scriitori, creatori, sub efectul inspirației. 3. Stare de puternică emoție însoțită de exteriorizarea bucuriei, a mulțumirii.

ENTUZIASMÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) înflăcăra, a (se) însufleți.

ENTUZIÁST, -Ă (< fr.) adj. Care se entuziasmează ușor; înflăcărat, avântat.

ENUCLEÁRE (după fr.; {s} lat. *enucleo* „a scoate nucleul") s.f. **1.** Extirpare a unei formații circumscrise organice (ex. ochi) sau tumorale prin separarea de țesuturile înconjurătoare. **2.** Îndepărtare experimentală a nucleului, utilizată curent în embriologia și genetica dezvoltării.

ENUGU 1. Stat în Nigeria central-sudică; 7,1 mii km^2; 3,53 mil. loc. (1995). Cap.: *Enugu*. Expl. de cărbune. **2.** Oraș în SE Nigeriei, port pe Niger, centrul ad-tiv al statului omonim; 316,1 mii loc. (1996). Expl. de huilă și gaze naturale. Siderurgie. Ciment. Întreprinderi alim. și poligrafice. Oraș (1917).

ENUMERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A număra, a enunța unul după altul (părțile unui tot); a înșira.

ENUMERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Acțiunea de a enumera. **2.** Figură de stil (retorică) care cuprinde înșiruirea tuturor argumentelor, faptelor etc. privitoare la aceeași împrejurare sau temă. 3. Parte a unui discurs care precedă perorația și în care se recapitulează toate dovezile cuprinse în argumentație.

ENÚNȚ s.n. **1.** (LOG.) Ceea ce poate fi calificat drept adevărat sau fals. **2.** (MAT.) Formulare a datelor unei probleme.

ENUNȚÁ (< it., lat.) vb. I tranz. A exprima ceva oral sau în scris; a expune **(1)**, a formula, a emite **(1)**.

ENUNȚIATÍV, -Ă (< it., lat.) adj. Care conține o enunțare. ✧ *Propoziție e.* = propoziție care exprimă o constatare, prezentând o acțiune sau o stare ca reală; propoziție *expozitivă*.

ENURÉZIS (< fr. {i}; {s} gr. *enureo* „a avea incontinență urinară") s.n. (MED.) Pierderea involuntară a urinei, în general în timpul somnului, mai frecventă la copiii cu tulburări nevrotice sau malformații congenitale; incontinență urinară.

ENVERI (sec. 15), cronicar turc. Cronica sa în versuri „Cartea vizirului" (1465) cuprinde informații cu privire la istoria românilor.

ENVER PAȘA (1881–1922), general și om politic turc. Unul dintre conducătorii mișcării „junilor turci" (1908). Ucis în timpul unei ciocniri cu un detașament al Armatei Roșii în Caucaz.

ENYA (pe numele adevărat *Eithne Ni Bhraonain*) **(**n. 1961), cântăreață irlandeză de pop. Componentă a grupului familial Clannad, apoi carieră solo (din 1986). Voce transparentă; combinație de muzică clasică, *new age,* folclor irlandez („The Celts", „Watermarks", „Sheperd Moons").

ENZENBERG, Carol, baron de ~ (1725–1810), general austriac. Administrator militar al Bucovinei (1778–1786). La 1 ian. 1783 a introdus în Bucovina serviciul poștal.

ENZENSBERGER, Hans Magnus (n. 1929), scriitor german. Poezie satirică („Scufundarea Titanicului"). Eseuri și traduceri.

ENZÍMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *zyme* „drojdie") s.f. Compus organic, de natură proteică prezent în organism, care catalizează procesele de sinteză și degradare ale substraturilor organice (ex. fosfataza, lipaza etc.).

ENZIMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *enzyme* „enzimă" + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a biochimiei care se ocupă cu studiul enzimelor și al modului lor de acțiune.

ENZIMOPATÍE (< fr.) s.f. Termen generic desemnând sindroamele prin dereglări ale funcționării unor sisteme enzimatice.

EOCÉN, a doua serie (epocă) a Paleogenului, caracterizată prin anumite specii de numuliți, lamelibranhiate, gasteropode, echinide și mamifere. Uneori, stratele sedimentare din E. conțin petrol.

EOHÍPPUS (< fr. {i}; {s} fr. *Éo[cène]* „Eocen" + gr. *hippos* „cal") subst. Gen fosil de ecvide din Eocenul inferior, socotit cel mai vechi strămoș al calului. Avea mărimea unei vulpi și membrele anterioare cu câte patru degete, cele posterioare cu câte trei, călcând la mers pe toate degetele. Sin. *Hyracoterium*.

EOKA (*E*thniki *O*rganosis *K*ipriakoú *A*gónos), organizație a grecilor naționaliști ciprioți, creată în 1955, care militează pentru alipirea Ciprului la Grecia.

EOL (în mitologia greacă), zeul vânturilor.

EOLIÁN, -Ă (< 1 fr., 2 fr.; {s} gr. *Aiolos* „Eol, zeul vânturilor") s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Unul dintre cele patru triburi ale elenilor. ✦ Persoană aparținând acestui trib. **2.** Adj. Care este acționat sau produs de vânt. ✧ *Energie e.* = energia cinetică a maselor de aer atmosferic aflate în mișcare relativă față de suprafața terestră. *Relief e.* = ansamblu de forme de relief produse prin acțiunea de eroziune (*deflație și coraziune*) și de acumulare datorată vântului. 3. Adj. (MUZ.) *Mod e.* = mod medieval gregorian cu finala pe *la*.

EOLIENE, Insulele ~ v. **Lipare, Insulele ~.**

EOLOTRÓP, -Ă (< fr. {i}) adj. Anizotrop.

EOLOTROPÍE (< fr. {i}) s.f. Însuşire a unui corp de a nu fi izotrop; anizotropie. ✧ *E. magnetică* = proprietate a unor corpuri solide omogene de a se magnetiza inegal când sunt supuse unor deformaţii.

EÓN (< fr., gr.) s.m. **1.** (FILOZ.; la gnostici) Fiecare dintre multiplele emanaţii, ipostaze, forme de manifestare ale divinităţii supreme unice. **2.** (GEOL.) Diviziune a timpului geologic de cel mai înalt grad. Istoria Pământului este divizată după unii autori în trei **e.** (Arhaic, Proterozoic, Fanerozoic), pe când alţii individualizează doi **e.** (Precambrian şi Fanerozoic).

EÖTVÖS 1. József, baron E. (1813–1871), scriitor şi om politic ungur. Adept al liberalismului. Romane de factură romantică („Notarul satului", „Surorile"). De mai multe ori ministru. **2. Loránd, baron E.** (1848–1919), fizician ungur. Fiul lui E. **(1).** A descoperit (1886) legea variaţiei tensiunii superficiale cu temperatura *(legea lui E.)* şi a construit (1888) balanţa de torsiune gravimetrică, care-i poartă numele, cu aplicaţii în geofizică.

EOZÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *eos* „auroră, zori") s.f. Colorant roşu strălucitor din grupa fluoresceinei, folosit la fabricarea cernelii roşii, pentru a colora diverse preparate bacteriologice, la sensibilizarea plăcilor fotografice, în cosmetică, ind. alimentară etc.

EOZINOFÍL (< fr. {i}; {s} fr. *éosine* „eozină" + gr. *philos* „iubitor") adj. (HIST.) Care fixează eozina. ✧ *Leucocit e.* (şi subst., n.) = leucocit cu granulaţii **e.**; în sângele normal se găseşte în proporţie de 1–3%.

EOZINOFILÍE (< fr. {i}) s.f. Creştere excesivă a numărului de eozinofile din sânge, întâlnită în maladii alergice şi parazitare.

EOZINOPENÍE (< fr. {i}; {s} gr. *éosine* „eozină" + gr. *penia* „sărăcie") s.f. Scădere sub valorile normale a eozinofilelor din sânge, întâlnită în boli infecţioase grave.

EPAMINONDA (EPAMINONDAS) (c. 420–362 î.Hr.), om politic şi general teban. Împreună cu Pelopida, a restaurat democraţia în Teba, a reorganizat Liga beoţiană, iar după înfrângerea Spartei la Leuctra (371 î.Hr.), a instaurat hegemonia tebană în Grecia; rănit mortal în bătălia de la *Mantineea.*

EPANALÉPSĂ (< fr.) s.f. Figură retorică constând în repetarea unuia sau mai multor cuvinte ori în reluarea cuvântului iniţial la sfârşitul versului sau frazei.

EPANDÁJ (< fr.) s.n. Operaţie de răspândire a apelor murdare pe un teren cultivabil (după decantarea lor), în scopul epurării biologice naturale a acestora.

EPARHÍE (< ngr.) s.f. Unitate teritorială bisericească condusă de un episcop; episcopie, dieceză, dioceză **(2).**

EPARVÉN (< fr.) s.n. (ZOOT.) Excrescenţă *(exostoză)* situată pe partea interioară a gleznei *(jaret)* la cal, mai rar la alte animale; spavan.

EPATÁ (< fr.) vb. I tranz. A impresiona, a uimi prin atitudine, comportare, ţinută.

EPÁVĂ (< fr.) s.f. **1.** Navă scufundată sau eşuată. **2.** Fig. Om distrus, ruinat (fizic sau moral).

EPECTÁZĂ ({s} gr. *epektasis* „urcuş", „întindere") s.f. 1. Învăţătură dezvoltată de Sf. Grigorie de Nysa potrivit căreia sufletul, fiind atras de Dumnezeu, se află într-o permanentă mişcare ascendentă către treptele superioare ale harului. 2. Progres în virtute şi acţiune; aspiraţie permanentă spre desăvârşire.

EPENDÍM (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *endyma* „veşmânt") s.n. (ANAT.) Epiteliu care căptuşeşte canalul rahidian, trunchiul cerebral şi ventriculii cerebrali.

EPÉNGLU (< fr.) s.n. (AV.) Exerciţiu de zbor compus dintr-un număr de viraje executate la un unghi de 180° pe panta de urcare şi de coborâre, urmate de coborâre în zbor şi aterizare.

EPENTÉZĂ (< fr., lat.) s.f. Apariţia unei vocale sau a unei consoane neetimologice în interiorul unui cuvânt.

EPI- ({s} gr. *epi* „pe, peste") Element de compunere cu sensul „peste, (pe) deasupra", care serveşte la formarea unor substantive sau a unor adjective.

EPIBLÁST (< fr.) s.n. Ectoderm **(1).**

ÉPIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care povesteşte o acţiune eroică. V. *epopee.* ✧ *Gen e.* = unul dintre cele trei genuri literare fundamentale (alături de cel liric şi dramatic); cuprinde creaţiile în care se narează, în cadrul acţiunii, evenimente sau întâmplări, dezvăluind portretul fizic şi moral al personajelor, relaţiile lor cu mediul înconjurător. ✦ Fig. De proporţii vaste, grandios. **2.** S.f. Totalitatea operelor literare aparţinând genului epic.

EPICÁRD (< fr.; {s} *epi-* + gr. *kardia* „inimă") s.n. (ANAT.) Membrană seroasă care înveleşte inima.

EPICÁRP (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *karpos* „fruct") s.n. (BOT.) Stratul extern, subţire, al *pericarpului,* constituit dintr-unul sau din două straturi de celule; acoperă fructul unei plante; exocarp; pieliţă **(3).**

EPICÉN (< fr., lat.) adj. (Despre substantive nume de fiinţe) Care are aceeaşi formă pentru indicarea ambelor sexe (ex. *cuc, elefant*).

EPICÉNTRU (< fr. {i}; {s} gr. *epikentros* „central") s.n. Centrul unui cutremur. În e. intensitatea undei seismice este maximă.

EPICHERÉMĂ (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Polisilogism prescurtat, având una dintre premise sau ambele entimeme.

EPICICLOÍDĂ (< fr. {i}) s.f. (MAT.) Curbă plană descrisă de un punct al unui cerc care se rostogoleşte fără alunecare pe un cerc fix, cele două cercuri fiind tangente exterior.

EPICLÉZĂ ({s} gr. *epiklesis,* „invocare") Rugăciune de invocare a Duhului Sfânt, care se rosteşte la celebrarea tainelor (sacramentelor) în biserica creştină.

EPICONTINENTÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** *Mare* ~ = mare situată la marginea sau în interiorul unui continent (ex. M. Baltică, M. Nordului etc.). **2.** *Depozit* ~ = depozit cu grosime relativ mică şi variaţii mari de facies, cu strate orizontale sau slab afectate de mişcări tectonice şi cu frecvente discordanţe simple; format din roci depuse pe platforma continentală, ori pe fundul mărilor e. puţin adânci.

EPICOTÍL (< germ.) s.n. (BOT.) Regiune a tulpinii cuprinsă între cotiledoane şi primele frunze.

EPICTET (c. 55–135 d.Hr.), filozof stoic grec. Sclav eliberat. Concepţiile sale etice şi religioase au fost expuse de discipolul său Arrianus în „Convorbiri" şi în renumitul „Manual al lui Epictet" („Enchiridion").

EPICUR (341–270 î.Hr.), filozof grec. A organizat şcoli filozofice la Mytilene (Lesbos), la Lampsacos şi la Atena. Continuator al atomismului lui Democrit. A admis existenţa zeilor şi posibilitatea liberului arbitru.

EPICURÉIC, -Ă (< germ.) adj. Epicurian **(1).** ✧ *Şcoala e.* = şcoală filozofică deschisă de Epicur, în anul 307 î.Hr., într-o grădină de la periferia Atenei (de unde şi numele de „Grădina"), a cărei activitate s-a desfăşurat mai multe secole şi a avut trei etape principale: în epoca elenistică (sec. 4–3 î.Hr.), în lumea greco-romană (sec. 2–1 î.Hr.) şi în perioada Imp. Roman (sec. 1–5 d.Hr.).

EPICUREÍSM (EPICURÍSM) (< fr.) s.n. (FILOZ.) **1.** Concepţiile reprezentanţilor *Şcolii epicureice.* **2.** Concepţia etică a lui *Epicur,* a discipolilor şi a continuatorilor lui. Înrudită iniţial cu *eudemonismul;* a apărut adesea în forme vulgarizate şi a fost interpretată în termenii hedonismului. **3.** Curent de reconsiderare a ideilor lui Epicur, în speţă a eticii şi atomismului său, în Renaştere (M. Montaigne, J. Huarte, L. Valla ş.a.), în filozofia iluministă şi materialistă din sec. 17–18 (P. Gassendi ş.a.).

Epicur

EPICURIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care ţine de epicureism; epicureic. **2.** S.m. şi f. Adept al epicureismului. ✦ Persoană care gustă cu rafinament plăceri alese, îndeosebi cele spirituale; (deprec.) persoană înclinată spre plăceri.

EPIDACTILOSCÓP s.n. Aparat pentru compararea rapidă a amprentelor folosit în serviciul judiciar.

EPIDAUR (EPIDAURUS), oraş în Grecia antică, în Argolida. Cunoscut azi prin cel mai bine păstrat teatru al Antic. greceşti (construit în sec. 4 î.Hr.) de Polyctet cel Tânăr (capacitate: 14 000 locuri) şi prin templul lui Asclepios (sec. 4 î.Hr.). Festival anual (iun.–iul.) de teatru (tragedie, comedie). Azi *Palaia Epídavros.*

EPIDÉMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are caracter de epidemie (ex. boală e.).

EPIDEMÍE (< fr., gr.) s.f. Extindere a unei boli infecţioase într-un timp scurt la un număr mare de persoane dintr-o colectivitate; (pop.) molimă.

EPIDEMIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *epidemia* „epidemie" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care studiază factorii ce determină apariţia, răspândirea şi evoluţia într-o comunitate a bolilor infecţioase ca şi a altor boli care afectează categorii largi de populaţie, precum şi mijloacele de prevenire şi de combatere a acestora.

EPIDÉRMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Epiteliu care acoperă corpul animalelor; la nevertebrate are un singur strat de celule, iar la vertebrate este pluristratificat. Stratul superior, cornos, este format din celule moarte. **2.** (BOT.) Ţesut vegetal de protecţie al organelor plantelor superioare, format de obicei dintr-un singur strat de celule aşezate la exterior.

EPIDERMOFIŢÍE (< fr.; {s} gr. *epidermis* „epidermă" + *phyton* „plantă") s.f. Boală de piele datorată localizării în stratul cornos al epidermei a unor ciuperci microscopice.

EPIDIASCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *epidiaskopeo* „a cerceta din nou") s.n. Aparat de proiecţie a imaginilor fixe de pe obiecte opace sau transparente.

EPIDÓT (< fr. {i}) s.m. (MINERAL.) Silicat natural complex de calciu, aluminiu şi fier, de culoare verde-albăstruie, negricioasă, translucid sau opac. Varietăţile limpezi sunt utilizate ca pietre semipreţioase. Se formează hidrotermal şi la contactul dintre skarne şi şisturi cristaline.

EPIFANÍE (în gr. „apariţie", „arătare"; cf. it. *epifania*) s.f. **1.** Manifestarea sau iruperea sacrului în sfera profanului; fenomen specific tuturor religiilor. **2.** Sărbătoare creştină celebrând naşterea după trup a lui Iisus, botezul în Iordan şi prima minune săvârşită de Iisus la nunta din Cana Galileii. În sec. 4, Biserica Romei a fixat sărbătoarea Naşterii Domnului la 25 dec., păstrând pentru e., vechea dată (6 ian.). **3.** P. ext. Manifestare sau percepere neaşteptată a esenţei sau semnificaţiei unui lucru.

EPIFENOMÉN (< fr. {i}) s.n. Fenomen secundar care însoţeşte un alt fenomen fără să-l influenţeze.

EPIFENOMENALÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ., PSIH.) Concepţie după care conştiinţa este un epifenomen al proceselor neurofiziologice, pe care nu le pot influenţa (T.H. Huxley).

EPIFÍT, -Ă (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *phyton* „plantă") adj. (Şi subst.) (Plantă) care foloseşte ca suport o altă plantă, fără să paraziteze (ex. unii muşchi, licheni, orhidee tropicale).

EPIFÍZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *epiphysis* „excrescenţă") s.f. **1.** Glandă endocrină care influenţează dezvoltarea glandelor sexuale şi procesele metabolice; glandă pineală. **2.** Extremitate a unui os lung constituită dintr-un ţesut cartilaginos.

EPIGAMÍE (< fr.) s.f. Atracţie reciprocă între doi gameţi de sex opus.

EPIGÁSTRU (< fr., gr.) s.n. Reg. anatomică cuprinsă în treimea superioară şi centrală a cavităţii abdominale; în această zonă, stomacul este situat imediat sub peretele anterior al abdomenului.

EPIGENÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *epigenetos* „care se produce ulterior") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre minerale sau despre procesul lor de depunere) Care sunt mai recente decât rocile în care se găsesc. **2.** Adj. (GEOMORF.; despre văi) Formate prin epigeneză. **3.** (GENET.; despre orice factor mezologic) Care intervine în procesul de dezvoltare şi acţionează asupra transcripţiei sau translaţiei. **4.** S.f. Ramură a geneticii care studiază mecanismele de manifestare sau de exprimare în fenotip a efectelor determinate de genele din genotip.

EPIGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. **1.** (BIOL.) Teorie conform căreia orice embrion se formează prin schimbări succesive ale structurilor interne şi externe, programate genetic prin informaţia genetică; formulată simplist, de către C.F. Wolf în sec. 18, s-a opus *preformismului*. **2.** (PETROGR.) Proces de depunere a unor minerale după formarea rocilor în care se găsesc datorită substituţiei chimice sau depunerii din soluţie. **3.** (GEOMORF.) Proces prin care apele curgătoare îşi adâncesc albiile la început în roci moi, ajungând apoi să străpungă şi rocile tari din fundament; supraimpunere.

EPIGÉU, -EE (< fr. {i}; {s} gr. *epigeios* „de pe pământ") s.m. şi f., adj. (Animal sau plantă) care trăieşte la suprafaţa pământului.

EPIGLÓTĂ (< fr., lat.) s.f. Membrană fibrocartilaginoasă aşezată în partea superioară a laringelui, pe care îl acoperă în momentul înghiţirii, împiedicând pătrunderea alimentelor pe căile respiratorii.

EPIGÓN (< fr., lat.) s.m. **1.** (În mitologia greacă) Fiecare dintre fiii celor şapte eroi din Argos care au pierit (cu excepţia lui Adrast) în asediul Tebei. După zece ani, **e.**, sub conducerea lui Adrast, au asediat din nou cetatea, reuşind s-o cucerească. **2.** Nume dat fiilor *diadohilor*, care în sec. 3 î.Hr. se luptau între ei pentru putere. **3.** Scriitor sau artist (de valoare minoră) care imită mijloacele de expresie ale unui mare înaintaş, curent, şcoală etc. **4.** P. ext. Urmaş, succesor lipsit de valoare.

EPIGONÍSM s.n. **1.** Atitudine, manifestare a epigonilor **(3)**. **2.** Lipsă de originalitate a unei creaţii în raport cu modelul ei.

EPIGRÁF (< fr., gr.) s.n. **1.** Inscripţie pe monumente, edificii pentru a indica data, destinaţia etc. **2.** Moto.

EPIGRÁFIE (< fr. {i}; {s} gr. *epigraphe* „inscripţie") s.f. Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu descifrarea şi cu interpretarea inscripţiilor.

EPIGRAFÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în epigrafie.

EPIGRÁMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Inscripţie, în proză sau în versuri, cu conţinut epic sau elegiac, care se încrusta, în Grecia antică, pe morminte, monumente, vase etc. **2.** Specie a poeziei lirice, cu caracter satiric, de proporţii reduse, care se sfârşeşte printr-o poantă ironică la adresa unui personaj, a unui fapt etc.

EPIGRAMÍST, -Ă s.m. şi f. Autor de epigrame.

EPIHARM (sec. 6–5 î.Hr.), poet dramatic grec. A introdus în comedie intriga, inspirată din pantomima populară („Bacantele", „Ţăranul").

EPILÁ (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A depila **(1)**.

EPILATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. (FARM.) Depilator.

EPILEPSÍE (< fr., lat.) s.f. Boală nervoasă caracterizată prin crize repetate convulsive cu pierderea cunoştinţei, halucinaţii senzoriale şi alte tulburări psihice; (pop.) boala copiilor.

EPILÓG (< fr., lat.) s.n. **1.** Partea finală, concluzivă a unei opere literare care subliniază anumite idei sau face cunoscută pe scurt evoluţia viitoare a personajelor etc.; încheiere **(3)**. **2.** Fig. Sfârşit, încheiere a unei acţiuni, a unei întâmplări etc.

EPINAL, oraş în NE Franţei (Lorena), pe Moselle; 35,7 mii loc. (2001). Expl. de marmură. Metalurgie. Mecanică de precizie, marochinărie, poligrafie. Confecţii. Manufacturi de ceramică (din sec. 18). Biserica Saint- Maurice (sec. 11–14). Muzee. Menţionat (sec. 10).

EPINEFRÍNĂ (< fr.; {i} *epi-* + gr. *nepheros* „rinichi") s.f. (BIOCHIM.) Adrenalină.

EPIPALEOLÍTIC (< germ.) s.n. Denumire dată de unii cercetători *Mezoliticului*.

EPIPLÓON (< fr. {i}; {s} gr. *epiploon* „plutitor") s.n. (ANAT.) Ligament peritoneal care uneşte viscerele, permiţându-le o mişcare limitată.

EPIR (ÍPIROS), reg. muntoasă în NV Greciei şi S Albaniei, la V de m-ţii Pind, scăldată de M. Ionică. Oraş pr.: *Ianina*. Culmi alcătuite din calcare, gresii şi şisturi cristaline. Zăcăminte de ţiţei. Păstorit. Locuit de triburi ilirice, puternic influenţate de cultura elenă. Regat în sec. 4 î.Hr., E. a devenit împreună cu Macedonia, în 148 î.Hr., prov. romană, apoi bizantină (din 395); despotat (1204–1318/1340), a fost ocupat de turci în 1430. Cea mai mare parte a N E. a revenit Greciei în 1913, rămânând minorităţi de o parte şi de alta a graniţei greco-albaneze.

EPIROGENÉTIC, -Ă (< germ.) adj. (Despre deplasări ale scoarţei Pământului) Care se manifestă pe verticală şi pot fi ascendente (de ridicare, pozitive) sau descendente (de coborâre, negative).

EPIROGENÉZĂ (< germ.; {s} gr. *epeiros* „continent" + *genesis* „naştere") s.f. Proces de ridicare a unor compartimente mari din scoarţa Pământului deasupra nivelului mărilor; are drept rezultat formarea unor întinse arii continentale.

EPÍSCOP^1 (< ngr.) s.m. Rang înalt în ierarhia bisericească, imediat inferior mitropolitului sau arhiepiscopului; persoană care are acest grad (şi conduce o eparhie).

EPISCÓP^2 (< fr. {i}; {s} gr. *episkopeo* „a examina") s.n. Aparat care serveşte la proiecţia figurilor de pe cărţi, de pe fotografii sau de pe alte obiecte netransparente.

EPISCOPÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine episcopului^1 sau episcopiei, privitor la episcop^1 sau episcopie.

EPISCOPÁT (< fr., lat.) s.n. Rangul de episcop^1; timpul cât este în funcţie un episcop; episcopie.

EPISCOPÍE (< ngr.) s.f. Teritoriu asupra căruia se extinde autoritatea unui episcop^1; eparhie; reşedinţa episcopului^1; episcopat.

EPISCUPESCUL (PISCUPESCU), Ştefan Vasile (1777–1850, n. Bucureşti), medic român. Unul dintre primii medici titraţi români şi unul dintre cei dintâi autori de lucrări medicale în limba română („Practica doctorului în casă", 1837).

EPISILOGÍSM (< fr.; {s} *epi-* + gr. *syllogismos* „raţionament") s.n. (LOG.) Silogism dintr-un şir de silogisme (polisilogism), care are ca premisă concluzia silogismului anterior (prosilogismul).

EPISÓD (< fr., gr.) s.n. **1.** Acţiune secundară în ansamblul unei opere literare, având un rol relativ independent. **2.** (În vechea dramă grecească) Parte a acţiunii dintre două intervenţii ale corului, corespunzând actului din dramaturgia modernă. ✦ Diviziune a unei acţiuni dramatice (ex. film în mai multe **e.**) **3.** Întâmplare, incident (din viaţa cuiva).

EPISTÁT (IPISTAT) (< ngr.) s.m. **1.** Funcţionar în Grecia antică, în Egiptul ptolemaic şi în Epoca elenistică. **2.** (În sec. 19, în Ţările Române) Cel mai mic grad de ofiţer de poliţie, corespunzând mai târziu aceluia de subcomisar. **3.** Administrator, intendent, supraveghetor, logofăt, vechil.

EPISTÁXIS (< fr., gr.) s.n. Hemoragie nazală.

EPISTAZÍE (< fr.) s.f. (GENET.) Situaţie în care o pereche de gene inhibă exprimarea altei perechi de gene care este situată în alt locus pe cromozom, producând mascarea unui caracter ereditar.

EPISTEMOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *episteme* „cunoaştere" + *logos* „studiu") s.f. (FILOZ.) Parte a filozofiei având ca probleme centrale: originea cunoaşterii, rolul experienţei şi al raţiunii, problema certitudinii, rolul scepticului etc., teorie a cunoaşterii.

EPISTÍL (< fr., lat.) s.n. (ARHIT.) Arhitravă.

EPISTOLÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la arta de a scrie scrisori; compus în stil de scrisoare.

EPÍSTOLĂ (< it., lat.) s.f. **1.** (Înv.) Scrisoare **(1)**. **2.** Specie literară aparţinând în general poeziei didactice, în care se abordează, sub formă de scrisoare adresată unei persoane reale sau imaginare, un subiect filozofic, moral, artistic etc. Se mai numeşte *scrisoare*. **3.** (REL.) Scriere din „Noul Testament", datând din vremurile apostolice, care prezintă învăţături religioase, moral-sociale etc. „Noul Testament" cuprinde 21 de **e.**

EPITÁF (< fr., gr.) s.n. **1.** Monument funerar cu inscripţie; *p. ext.* inscripţie funerară, în versuri sau în proză, cuprinzând elogiul defunctului sau o sentinţă morală. ✦ Poezie epigramatică, având ca pretext moartea imaginară a cuiva. **2.** Obiect de cult, constând dintr-o ţesătură brodată cu fir de aur ori argint, reprezentând punerea în mormânt a lui Hristos.

EPITALÁM (< fr., lat.) s.n. Poem sau cântec de nuntă compus în cinstea mirilor cu prilejul oficierii căsătoriei.

EPITAXÍE (< fr.) s.f. Metodă fizică de obţinere şi creştere a cristalelor peliculare, direct din faza gazoasă, utilizată în elaborarea tranzistoarelor.

EPITÁZĂ (< fr., lat.) s.f. Parte a unei drame în care se conturează intriga, conflictul.

EPITELIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la epiteliu, de epiteliu.

EPITELIÓM (< fr.) s.n. (MED.) Carcinom.

EPITÉLIU (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *thele* „mamelon") s.n. Ţesut format dintr-unul sau din mai multe straturi de celule de diverse forme (plate, cilindrice etc.) care acoperă suprafaţa corpului (**e.** propriu-zis) şi suprafeţele libere (mucoase, seroase etc.) din interiorul corpului *(endoteliu)*.

EPITELIZÁRE (după germ.) s.f. Acoperire cu epiteliu a unei plăgi traumatice sau operatorii.

EPITERMÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *thermos* „cald") adj. (Despre o fază a procesului hidrotermal) Care reprezintă stadiul final al depunerii mineralelor din soluţii fierbinţi, cu o temperatură cuprinsă între 50 şi 175°C.

EPITÉT (< fr., lat.) s.n. Figură de stil constând în determinanţi expresivi alăturaţi unor substantive sau verbe. ✦ Calificativ; *p. ext.* calificare lăudabilă sau injurioasă.

EPITOMĂ (cuv. gr.) s.f. (În Antic.) Reproducerea sumară sau abreviată a unei opere cu caracter ştiinţific, istoric sau filozofic. În epoca romană opera respectivă era desemnată cu titlul de *breviarium* şi se referea cu precădere la lucrări de istorie (Titus Livius, Eutropius ş.a.).

EPITRAHÍL (< ngr.) s.n. Patrafir.

EPÍTROP (< ngr.) s.m. **1.** Tutore. **2.** Administrator al unui bun, în special al averii unei biserici; efor **(1)**.

EPITROPÍE (< ngr.) s.f. **1.** Tutelă. ✦ Îngrijire. **2.** (Reg.) Consiliu de epitropi **(2)**; instituţie condusă de un consiliu de epitropi; eforie. **3.** Funcţia de epitrop.

EPÍU (< fr.) s.n. Construcţie hidrotehnică în formă de dig, aşezată transversal în albia unui curs de apă (cu un capăt încastrat în mal).

EPIZÓM (< fr.; {s} *epi-* + gr. *soma* „corp") s.n. Element genetic caracteristic procariotelor, constituit din ADN, care există independent în celulă sau poate fi integrat în cromozom (şi atunci se replică simultan cu el).

EPIZÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Prima zonă de transformare a metamorfismului general, extinsă până la adâncimea de 6 km, caracterizată prin: temperatură joasă, presiune litostatică scăzută, stres puternic şi umiditate mare.

EPIZOOTÍE (< fr., engl.; {s} *epi-* + gr. *zootes* „natură animală") s.f. Răspândire în masă şi pe terit. mari a unei boli contagioase la animale.

EPOCA, cotidian al Partidului Conservator, apărut la Bucureşti între 1885 şi 1918 cu întreruperi, fondat de Nicolae (Nicu) Filipescu. Rol important în promovarea principiilor şi acţiunilor Partidului Conservator.

EPOCÁL, -Ă (< germ.) adj. Destinat să marcheze o epocă. ✦ De mare răsunet, memorabil.

ÉPOCĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Perioadă, interval de timp din istorie, caracterizat prin trăsături proprii; eră **(2)**. ✧ *Epoca Pietrei* = cea mai veche (timpurie) şi cea mai îndelungată perioadă din istoria omenirii, care a durat c. un milion de ani; principala materie primă pentru confecţionarea uneltelor, a ustensilelor şi a armelor a fost piatra. *E. P.* se împarte în: **E.** veche a pietrei (= Paleolitic = **E.** pietrei cioplite, pe terit. României între c. 1 000 000 şi 10 000/8 000 î.Hr.); **E.** mijlocie a pietrei (= Mezolitic, c. 10 000/8 000–6 000 î.Hr.) şi **E.** nouă a pietrei (= Neolitic = **E.** pietrei şlefuite, c. 6 000–3 000 î.Hr.). În Neolitic, umanitatea face progrese hotărâtoare – aşa-numita „revoluţie neolitică" – trecând de la cules la cultivarea plantelor şi de la vânătoare la creşterea animalelor domestice. *Epoca Bronzului* (milen. 3–2 î.Hr.) se caracterizează prin apariţia şi generalizarea metalurgiei bronzului, înmulţirea şi diversificarea considerabilă a tipurilor de unelte, de arme şi de podoabe, adâncirea diferenţierii sociale şi formarea aristocraţiei tribale cu o accentuată funcţie militară. În domeniul reprezentărilor religioase predomină cultul solar şi ritul incineraţiei. *Epoca Fierului* = perioadă caracterizată prin introducerea şi generalizarea folosirii fierului (în Europa începând din sec. 12 î.Hr.), cu efecte revoluţionare în domeniul confecţionării uneltelor şi armelor şi în producţia de mărfuri, comerţ, dezvoltarea structurilor sociale şi politice. ✧ Expr. *A face epocă*, se spune despre un eveniment care prin importanţa sau faima sa lasă o amintire durabilă. 2. Timp, moment (în care se repetă periodic, în aceleaşi condiţii, un proces, un fenomen, o activitate). **3.** (GEOL.) Subdiviziune de ordinul al treilea din istoria geologică a Pământului; îi corespunde în spaţiu, din punct de vedere stratigrafic, seria. ✧ *E. glaciară* = parte a Cuaternarului, corespunzătoare Paleoliticului, în timpul căreia s-au succedat mai multe faze de climă rece şi umedă, care au determinat formarea marilor calote glaciare şi a marilor gheţari montani. *E. metalogenetică* = interval de timp favorabil formării şi acumulării de minerale utile, caracterizat prin interdependenţa dintre orogeneză şi magmatism (ex. *e. precambriană, e. caledoniană, e. hercinică, e. chimerică, e. alpină).*

EPÓDĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** (În teatrul antic grec) Ultima parte din cântecul corului, după strofă şi antistrofă. **2.** Cuplet liric compus din două versuri inegale; suită de asemenea cuplete.

EPOLÉT (< rus., fr.) s.m. Bandă de stofă prinsă de-a lungul umerilor uniformelor şi pe care se aplică, în general, însemnele gradelor militare.

EPONÍM, -Ă (< fr., gr.) adj. Care dă numele său unui oraş, unei localit. etc. (ex. Atena este zeiţa eponimă a oraşului omonim).

EPOPÉE (< fr., gr.) s.f. **1.** Specie în versuri a genului epic, de mari dimensiuni, cultivată cu precădere în Antic., care narează şi celebrează fapte eroice, legendare sau istorice; *p. ext.* operă epică de mare amploare. Sin. *epos* **(2)**. **2.** Şir de fapte, de întâmplări eroice, glorioase.

EPOPÉIC, -Ă (< it.) adj. Referitor la epopee **(1)**; care are caracter de epopee.

ÉPOS (< germ., lat.) s.n. **1.** Ansamblul motivelor epice majore proprii unei culturi. 2. (Livr.) Epopee **(1)**. ✦ Povestire.

EPOXÍZI (< fr. {i}) s.m. pl. Eteri ciclici interni ai diolilor 1–2, întrebuinţaţi la obţinerea glicolilor, a plastifianţilor, a răşinilor sintetice etc.

EPRUBÉTĂ (< fr. *éprouvette,* influenţat de *probă*) s.f. Mic tub de sticlă, cu pereţii subţiri şi rezistenţi, închis la un capăt, întrebuinţat în laborator etc.

EPRUVÉTĂ (< fr.) s.f. Piesă realizată pentru a fi supusă încercărilor de determinare a unor proprietăţi ale materialului din care este confecţionată.

EPSOM, oraş în SE Marii Britanii (Anglia), la SV de Londra; 69,2 mii loc. (1988). Staţiune balneoclimaterică cu ape termale. Hipodrom, pe care au loc anual (din 1870), curse de cai. Renumit colegiu.

EPSTEIN, Sir Jacob (1880–1959), sculptor britanic, originar din S.U.A. Reprezentant al vorticismului. Grupuri statuare cu accente expresioniste („Ecce Homo", „Genesis"). Portrete de factură rodiniană („Einstein", „Yehudi Menuhin", „G.B. Shaw").

EPSTEIN, Jean (1897–1953), regizor de film şi teoretician francez. Lucrări teoretice („Spiritul cinematografului", „Inteligenţa unei maşini"). A realizat „Prăbuşirea casei Usher", „Inimă fidelă" ş.a.

Erasm din Rotterdam

EPUIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A isprăvi, a termina un bun material (prin vânzare, consum etc.). ✦ A lămuri deplin o problemă, a o discuta, a o studia în toate amănuntele. **2.** Tranz. şi refl. A fi supus sau a supune epuizării **(3)**; a (se) extenua, a (se) istovi.

EPUIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a epuiza. **2.** Operaţie de îndepărtare, cu ajutorul pompelor, a apelor din interiorul unei săpături sau al unui batardou, în vederea executării unor lucrări de construcţii etc. **3.** Pierdere a capacităţii funcţionale a unui organ, a unui sistem sau a întregului organism în urma unei solicitări excesive; extenuare.

EPURÁ (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta, a curăţa, a purifica.

EPURÁRE s.f. Acţiunea de a epura. ✧ *Epurarea apei* = operaţie de îndepărtare din ape (potabile, industriale, de canal etc.) a substanţelor care le fac improprii anumitor întrebuinţări. *Staţie de e. a apei* = ansamblul construcţiilor şi instalaţiilor pentru e. apelor reziduale.

EPURATÓR (< fr.) s.n. Aparat sau instalaţie care serveşte la epurarea materialelor.

EPÚRĂ (< fr.) s.f. Desen liniar reprezentând proiecţiile ortogonale ale unei piese pe două sau pe trei plane ortogonale, aduse ulterior la coplanaritate prin rabatarea cu 90° a două dintre ele.

EPUREANU, Emanoil (Manolache) Costache (1820-1880, n. Iaşi), jurist şi om politic român. Orator de mare talent. Primul preşedinte al Partidului Conservator (febr.-sept. 1880). Membru al Adunării ad-hoc a Moldovei (1857). Preşedinte al Adunării Constituante din 1866, ministru în mai multe rânduri şi prim-min. al Moldovei (1859– 1860) şi al României (apr.–dec. 1870 şi apr.–iul. 1876).

EPURENI, com. în jud. Vaslui, în dealurile Fălciului; 3 171 loc. (2008). Satul **E.** menţionat documentar în 1493.

Er, simbol chimic pentru *erbiu*.

ERADICÁ (< lat.) vb. I tranz. A smulge din rădăcini, a dezrădăcina; *p. ext.* a stârpi, a desfiinţa.

ERA NOUĂ, publicaţie politică şi literară a grupării „Junimea"; a apărut, săptămânal, la Iaşi (1889–1900, cu întreruperi). Întemeiată şi condusă de P. Th. Missir, A.C. Cuza, N. Volenti şi E. Ionescu.

ERARD, familie franceză de fabricanţi de instrumente muzicale: **Sébastien E.** (1752–1831), a adus îmbunătăţiri esenţiale pianului. A inventat harpa cu două pedale; împreună cu fratele său, **Jean-Baptiste** (?–1826), a fondat firma cu numele lor (1814). În 1959 casa **E.** a fuzionat cu Gaveau, formând societatea „Gaveau – **E.**".

ERASISTRATOS (304–c. 245 î.Hr.), medic grec originar din Asia Mică. Unul dintre întemeietorii şcolii medicale alexandrine. A practicat printre primii *laparatomia* şi a introdus în medicină studiul anatomiei venelor şi arterelor.

ERASM din Rotterdam (Erasmus Desiderius) (pseud. lui *Gerhard Gerhards*) (c. 1466–1536), umanist renascentist olandez. Preot catolic. A editat opere ale clasicilor greci şi latini şi scrieri ale Părinţilor Bisericii; primul editor al „Noului Testament" în greacă/latină. Prin învăţătura sa, expusă în scrieri satirice şi eseuri, a influenţat profund cultura umanistă europeană („Elogiul nebuniei", „Diatriba despre liberul arbitru").

ERASTIANÍSM (< fr., de la n.pr. *Erastus*) s.n. Doctrină potrivit căreia statul este superior Bisericii în probleme ecleziastice. Numele este impropriu, deoarece medicul şi teologul elveţian *Thomas Erastus* (1524–1583) se opunea doar excomunicării din partea Bisericii, susţinând că statul poate pedepsi orice delict, atât civil, cât şi bisericesc. E. în înţelesul actual a apărut odată cu teologul englez Richard Hooker (c. 1553–1600).

ERĂTĂ (< fr.; {s} lat. *errata* „greşeli") s.f. Listă adăugată de obicei la sfârşitul unei cărţi, cuprinzând rectificarea greşelilor de tipar (uneori şi de fond).

ERÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este fix. ✧ *Bloc e.* = bloc de rocă de dimensiuni mari, transportat de gheţari departe de locul desprinderii.

ERATO (în mitologia greacă), muza poeziei lirice.

ERATOSTENE (ERATOSTHENES) (c. 276–194 î.Hr.), matematician, astronom, geograf şi filozof grec din Alexandria. A măsurat pentru prima oară arcul de meridian; a determinat raza Pământului, a introdus termenii de latitudine şi geografie. Contribuţii la teoria numerelor (*ciurul lui E.*). A soluţionat mecanic problema dublării cubului. Op. pr.: „Geografia", „Cronografia".

ÉRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Perioadă istorică ce începe cu data unui anumit eveniment, real sau legendar, de la care se porneşte numărătoarea anilor. 2. Epocă **(1)**. **3.** (STRAT.) Subdiviziune din istoria geologică a Pământului, ale cărei depozite constituie în spaţiu o grupă. **E.** sunt caracterizate prin faună şi floră proprii, delimitate între ele prin discordanţe produse de manifestarea unor procese geologice majore. Conform criteriului paleontologic, e. sunt următoarele: Arhaic, Proterozoic, Paleozoic, Mezozoic, Neozoic. **E.** are următoarele subdiviziuni: *perioadă, epocă, etaj, subetaj.*

ERBACÉE (< fr., lat.) adj., s.f. (Plantă) care are tulpina nelignificată; ierbos **(2)**.

ERBEN, Karel Jaromír (1811-1870), folclorist şi poet ceh. A publicat „Ghirlanda de legende naţionale", o culegere de balade cu motive fantastice. Poezie romantică.

ERBICEANU 1. Constantin E. (1838–1913, n. Erbiceni, jud. Iaşi), istoric literar român. Acad. (1899). Elenist, editor de izvoare greceşti („Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă", „Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei mitropolitane din Iaşi"). 2. **Constanţa E.** (1874–1961, n. Iaşi), pianistă şi pedagogă română. Fiica lui **E. (1.)**.

ERBICEANU, Vespasian (1863–1943, n. Bucureşti), jurist român. M. coresp. al Acad. (1932). Contribuţii privind dreptul civil şi penal („Concepţia sociologică a dreptului penal", „Legiuiri locale basarabene").

ERBICENI, com. în jud. Iaşi, în valea Bahluiului; 5 789 loc. (2008). Pe terit. ei au fost descoperite mai multe aşezări şi morminte datând din Paleoliticul superior, Neolitic, din perioada migraţiilor şi din cea medievală. Satul **E.** menţionat documentar în 1436.

ERBICÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *herba* „iarbă", „plantă" + *-cid* „care ucide") s.n. pl. Substanţe chimice, folosite pentru distrugerea buruienilor.

ÉRBIU (< fr. {i}; {s} n. localit. *Yterby*) s.n. Element chimic (Er; nr. at. 68, m. at. 167,26) din grupa lantanoidelor; metal alb-argintiu (*d* 9,045, p. t. 1 522°C, p. f. 2 510°C). A fost descoperit de chimistul şi medicul suedez C.G. Mosander (1843).

ERBIVÓR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *herba* „iarbă, plantă" + *voro* „a devora") adj., s.n. şi f. (Mamifer) care se hrăneşte cu vegetale.

ERCEANU, Dan (n. 1943, Bucureşti), grafician român. Stabilit la Paris (1982–1992). Operă caracterizată de suprarealism („Marele Cavaler", „Ultimul Ptolemeu").

Erato

Figuri din ficțiuni literare („Jertfe negre" de Léopold Sédar Senghor).

ERCILLA y ZÚÑIGA, Alonso de ~ (1533–1594), scriitor spaniol. Autor al poemului epic „La Araucana", consacrat cuceririlor spaniole din Lumea Nouă.

ERCKMANN–CHATRIAN, nume sub care scriitorii francezi *Émile Erckmann* (1822–1899) și *Alexandre Chatrian* (1826–1890) și-au publicat opera. Romane antimilitariste („Doamna Thérèse"), proză consacrată ținuturilor alsaciene natale („Prietenul Fritz", „Povești populare").

ERDEY-GRÚZ Tibór (1902–1976), chimist ungur. Cercetări în domeniul cineticii proceselor de electrod și al fenomenelor de transport în soluții. M. de onoare al Acad. Române (1965).

ERDÖS Paul (1916–1987, n. sat Hurezu Mare, jud. Satu Mare), grafician și pictor maghiar din România. Grafie sensibilă („Gorunul", „Viață nouă în oraș").

EREBUS, vulcan activ în Antarctica cu patru cratere, situat pe ins. James Ross din M. Ross. Alt.: 3 743 m. Cel mai sudic vulcan activ din lume (77°35′ lat. S).

ERÉCT (< lat.) adj. Ridicat drept în poziție verticală; este poziția caracteristică arborilor și majorității plantelor ierboase.

ERÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. Act reflex cu răspuns vascular, prin care se acumulează și se reține sângele în corpii erectili.

ERÉDE (< lat., fr.) s.m. Persoană cu vocație succesorală (legală) universală sau cu titlu universal; moștenitor.

EREDITÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre particularități fizice, psihice) Care se transmite prin ereditate **(1)**. **2.** (Despre un bun, un privilegiu) Care se transmite prin moștenire.

EREDITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușire fundamentală a materiei vii de a transmite de la o generație la alta factorii genetici (genele). ✧ *E. celulară* = transmitere a informației genetice existente în structurile ADN celulare. *E. citoplasmatică* = transmitere a informației genetice existente în formațiuni specifice extranucleare. *E. controlată de sex* = transmitere diferită a informației genetice la cele două sexe. *E. cromozomială* = transmitere a informației genetice cantonată în cromozomi. **2.** Proprietate a stării unui material sau unui fenomen de a depinde atât de acțiunile momentane, cât și de mulțimea stărilor succesive anterioare. **3.** (DR.) Moștenire; avere succesorală.

EREDOSÍFILIS (< fr.; {s} lat. *hered*[*itarius*] „moștenit" + fr. *syphilis* „sifilis") s.n. Termen impropriu cu care este denumit uneori sifilisul congenital.

EREHTEION, templu în stil ionic pe acropola Atenei, închinat zeiței Atena și zeului Poseidon. Construit (421–406 î.Hr.) pe ruinele unui edificiu dedicat miticului strămoș al ionienilor, Erehteu (de unde și numele). Celebra „Lojă a cariatidelor".

EREMIE, Tiberiu (1875–1937, n. București), inginer român. A realizat: Palatul Cantacuzino (azi, Muzeul „George Enescu"), Facultatea de Drept - în București, Catedrala ortodoxă din Timișoara, complexul de rafinării Brazi.

EREMÍT (< it.) s.m. Călugăr care trăiește în retragere totală și practică asceza și pocăința.

EREMITU, com. în jud. Mureș, pe râul Niraj; 4 014 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 18).

EREMOFIL, -Ă (< fr.) adj. Organism adaptat să trăiască în deșerturi.

ERÉS (< sl.) s.n. Credință în forțe miraculoase; superstiție. ✦ Fig. Ceea ce se abate de la concepțiile comune (ale unei societăți); *p. ext.* rătăcire.

ERÉTE s.m. Pasăre răpitoare de zi, migratoare, cu corpul zvelt, robust, ciocul scurt, foarte curbat și un disc de pene pe părțile laterale ale capului *(Circus)*.

ERÉTIC, -Ă (< sl.) s.m. și f. (Și adj.) Adept sau promotor al unei erezii.

ERETÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *erethismos* „iritare, stimulare") s.n. **1.** *E. cardiac* = stare de hiperexcitabilitate cardiacă, întâlnită mai frecvent la tineri, care se manifestă clinic prin puls rapid, uneori neregulat. **2.** Fig. Exaltare.

EREVAN, cap. Armeniei; 1,24 mil. loc. (2001). Siderurgie, metalurgia aluminiului, constr. de mașini, aparataj electrotehnic. Universitate, filarmonică. Biserici din sec. 13–18. Întemeiat în sec. 1 î.Hr. Menționat pentru prima oară în sec. 6, ca făcând parte din Regatul Armeniei. Important centru al comerțului medieval transcaucazian (din sec. 13); din 1440 centrul ad-tiv al Armeniei Răsăritene. Reșed. a Hanatului persan de E. din sec. 17. Anexat Imp. Rus în 1828. A devenit, în 1918, cap. Republicii Armene independente și, în 1920, a Republicii Sovietice Socialiste Armenia. Din 1991, cap. Armeniei.

EREZIÁRH (< lat., gr.) s.m. Fondatorul unei erezii sau întemeietorul unei mișcări eretice.

EREZÍE (< fr., lat.; {s} gr. *hairesis* „alegere") s.f. **1.** (În gândirea greacă clasică) Aderare la o anumită școală filozofică. **2.** Doctrină sau credință religioasă care ia naștere în sânul unei biserici, abătându-se de la dogmele consacrate și care este condamnată de biserica respectivă. **3.** (Fig.) Greșeală, abatere, rătăcire.

ERFURT, oraș în Germania Centrală, centrul ad-tiv al landului Thuringia; 204,5 mii loc. (2002, cu suburbiile). Electrometalurgie. Mașini de precizie și instrumente optice; ind. textilă, încălț., chimică, electronică și alim. Universitate (1379–1812). Monumente: catedrală gotică (sec. 15), Severkirche (sec. 12–14). Menționat documentar în 724. Sediu episcopal creat în 742 de Sf. Bonifaciu. S-a alăturat Hansei în sec. 15. Înglobat Prusiei în 1802.

ERG^1 (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă") s.m. Unitate de măsură tolerată pentru energie, lucru mecanic și căldură, egală cu lucrul mecanic efectuat de o forță de o dină când aceasta își deplasează punctul de aplicație cu 1 cm, pe direcția și în sensul ei; 1 erg = 10^{-7} joule.

ERG^2 (< fr. {i}) s.n. (GEOGR.) Deșert de nisip, cu dune, ocupând de obicei porțiunile mai coborâte ale terenului.

ERGÁN (< fr. {i}) s.n. Produs ceramic folosit la confecționarea pieselor izolatoare pentru curenții de înaltă frecvență.

ERGASTERÍE (< gr.) s.f. (În Antic.) Atelier meșteșugăresc în care era folosită munca sclavilor.

ERGOCALCIFERÓL (< fr.) s.m. Vitamina D_2.

ERGOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă" + *grapho* „a scrie") s.n. (FIZIOL.) Aparat care înregistrează grafic activitatea musculară.

ERGOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *ergos* „muncă" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a etnologiei care se ocupă cu studiul culturii materiale. Se distinge de *ergonomie*, care are un caracter normativ.

ERGOMETRÍE (< fr.; {s} gr. *ergon* „muncă" + *metron* „măsură") s.f. Disciplină care se ocupă cu determinarea eforturilor fizice (musculare) prin măsurarea lucrului mecanic efectuat.

ERGÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă") s.f. Substanță organică (enzimă, vitamină, hormon) din celulele vii, cu rol în potențarea și în stimularea funcțiunilor celulare.

ERGONOMÍE (< fr., gr.) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul condițiilor în care se desfășoară diverse activități în vederea adaptării optime a acestora la particularitățile anatomice și fiziologice ale utilizatorilor.

ERGOSTERÓL (< fr., engl.) s.m. Substanță sterolică prezentă în diverse țesuturi animale și vegetale, a cărei activare, sub acțiunea razelor ultraviolete, produce vitamina D_2.

ERGOTERAPÍE (< engl., fr.; {s} gr. *ergon* „muncă" + *therapeia* „tratament") s.f. Modalitate de tratament și readaptare a unui bolnav psihic prin învățarea și practicarea unei activități manuale.

ERGOTÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță toxică, extrasă din cornul secarei și care provoacă tulburări nervoase, digestive și cardiorespiratorii; este folosită pentru prepararea unor medicamente.

ERGOTÍSM (< fr. {i}) s.n. Intoxicație cu ergotină.

ERGOTOXÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Ergotină.

ERHAN, Dionisie (1868–1943, n. sat Bardar, Basarabia), episcop al Ismailului (1933). Arhimandrit și arhiereu vicar al Arhiepiscopiei Basarabiei. A contribuit la pregătirea românilor basarabeni pentru Marea Unire din 1918.

ERHARD, Ludwig (1897–1977), economist și om politic german. Creștin-democrat. Unul dintre principalii artizani ai refacerii economice a R.F.G. după cel de-al Doilea Război Mondial („miracolul german"). Ministru al Economiei (1949–1963). Cancelar federal (1963–1966).

ERIC (ERIK), numele mai multor regi ai Danemarcii, Suediei și Norvegiei. Mai important: **E. VII de Pomerania,** rege al Norvegiei, ca **E. III** (1389–1442), al Danemarcii, ca **E. VII** (1412–1439) și al Suediei, ca **E. XIII** (1412–1434/1439), conducătorul nominal al Uniunii de la Kalmar (1397–1412).

ERICACEE (< n.pr. *Erica*) s.f. pl. Fam. de plante lemnoase, în general arbuști și subarbuști, cu corolă gamopetală, fruct bacă sau capsulă, din care fac parte afinul, smârdarul, azaleele, strugurii ursului etc.

ERICSSON, John (1803–1889), inginer și inventator suedez. Stabilit în S.U.A. (în 1839). A construit (1829) o locomotivă cu abur și a inventat elicea propulsoare pentru nave (1839) și un motor solar.

ERIDAN (Eridanus), constelație din emisfera australă. Se compune din steaua de primă mărime Achernar și alte stele de mărimea 3 și 4, dispuse sub forma unei linii sinuoase la S de constelația Taurul.

ERIE 1. Lac în America de Nord, la granița S.U.A. cu Canada, care comunică cu L. Ontario prin râul Niagara (care formează cascada omonimă); 25,7 mii km^2. Ad. max.: 64 m. Navigabil. Face parte din sistemul Marilor Lacuri. **2.** Canal navigabil în S.U.A. care unește fl. Hudson cu L. Erie; 590 km. **3.** Oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania), port la lacul **E.**; 103,7 mii loc. (2000). Metalurgie feroasă și neferoasă. Constr. de aparataj electrotehnic, de automobile, motoare și locomotive electrice. Întemeiat în 1753.

ERIJÁ (< fr.) vb. I refl. (Livr.; urmat de determinări introduse prin prep. „în") A-și atribui fără nici un drept o autoritate, un rol; a-și aroga un drept, a se da drept...

ERIKSON, Erik Homburger (1902–1994), psihanalist american, studii de referință asupra identității și adolescenței.

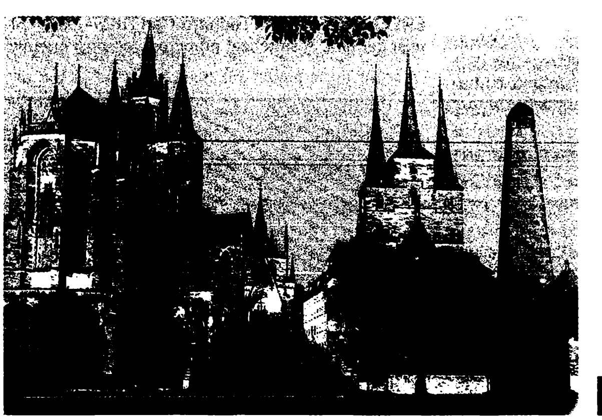

Erfurt. Severkirche

ERINII (în mitologia greacă), cele trei divinități răzbunătoare care pedepseau fărădelegile muritorilor, urmărind mai ales pe ucigași. Erau numite, prin antifrază, *Eumenide* („Binevoitoarele"); romanii le numeau *Furii*.

ERISIFACÉE (< fr.) s.f. (La pl.) Fam. de ciuperci parazite care provoacă la plante bolile numite *făinare* sau *oidium;* (și la sg.) ciupercă din această fam.

ERÍSTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eristikos* „amator de controverse") s.f., adj. **1.** S.f. Dispută, controversă în care argumentele nu vizează aflarea adevărului, ci victoria asupra adversarului. **2.** Adj. *Școala eristică* = nume dat școlii din Megara *(megaricilor)*, datorită înclinării ei spre controverse.

ERITÉM (< fr. {i}; {s} gr. *erythema* „roșeață") s.n. Roșeață a pielii datorată măririi cantității de sânge din arteriole; apare în cursul unor boli contagioase, dermatologice, sangvine. **ERITEM**, erupție pe pielea corpului a unor bășicuțe seroase sau a unor noduli; apare în unele boli contagioase.

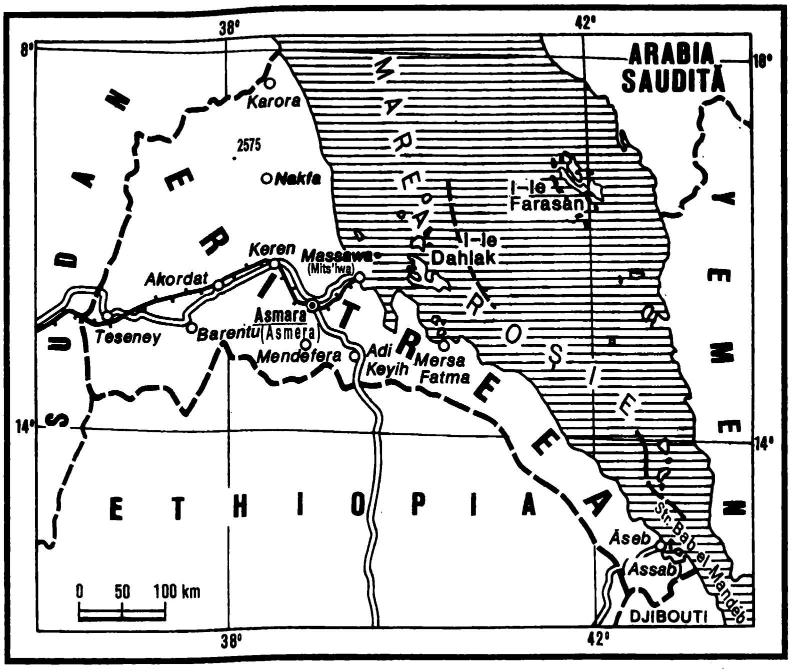

ERITREEA, Statul ~, stat în NE Africii, cu ieșire la M. Roșie; 121,3 mii km²; 4,36 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: tigrinya și araba. Religie: islamică 69%, creștină (copți, catolici 30%). Cap.: *Asmara. Relief* accidentat cu alt. max.: vf. Soira, 3 018 m. O îngustă câmpie însoțește țărmul M. Roșii, iar în depr. Danakil (SE țării) există sectoare cu alt. sub nivelul mării. *Climă* tropicală aridă în reg. joase și cu precipitații mai bogate pe versanții Pod. Ethiopian. Economia este predominant agrară, în care creșterea animalelor joacă rolul principal. Se cultivă cereale, bumbac, tutun, cafea. Ind. slab dezvoltată (prelucrarea produselor agricole). Infrastructură insuficientă, degradată de îndelungatul conflict militar. Moneda: 1 nakfa = 100 cents. *-Istoric.* Parte componentă a Regatului Aksum (primele sec. ale milen. 1), terit. E. a fost ocupat, în sec. 8, de către arabi, iar în perioada următoare a fost disputat de către ethiopieni, portughezi, otomani, egipteni și italieni. Colonie a Italiei (din 1890), iar după ocuparea Ethiopiei de către trupele italiene (1935–1936), E. a fost unită cu Somalia Italiană și Ethiopia în Africa de Est Italiană. În 1941 a fost eliberată de trupele anglo-ethiopiene. S-a aflat sub administrația Marii Britanii până în 1952, când, în urma unei rezoluții a Adunării Generale a O.N.U., a fost integrată Ethiopiei ca reg. autonomă. În 1962 statutul federal a fost lichidat și E. a fost transformată în prov. a Ethiopiei. În aceste condiții s-a declanșat o puternică și îndelungată mișcare de gherilă, condusă de Frontul Popular de Eliberare a Eritreii (F.P.E.E.) împotriva ofensivei trupelor ethiopiene. După prăbușirea regimului marxist al lt.-col. *Hailé Mariam Mengistu*, F.P.E.E. a ocupat la 24 mai 1991 cap. Asmara (ultimul centru de rezistență ethiopian); în urma referendum-ului (23–24 apr. 1993) desfășurat sub egida O.N.U., E. și-a proclamat oficial independența (24 mai 1993). Isaias Afwerki, liderul F.P.E.E., devine președinte. Membru al O.N.U. (28 mai 1993). În febr. 1994, F.P.E.E. se transformă în partid politic – Frontul Popular pentru Democrație și Justiție. În dec. 2000 președinții Ethiopiei și Eritreii semnează la Alger un tratat privind delimitarea frontierei comune (obiect al războiului din anii 1998–2000 dintre cele două state), asigurată de forțe O.N.U. Republică prezidențială.

ERITREMÍE (< fr.; {s} gr. *erythros* „roșu" + *haima* „sânge") s.f. (MED.) Poliglobulie.

ERITROBLÁST (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *blastos* „vlăstar") s.m. Globulă roșie primitivă, cu nucleu, care se găsește în organele hematopoetice și care dă naștere hematiei.

ERITROBLASTÓZĂ (< fr.) s.f. Boală caracterizată prin apariția în sânge a *eritroblaștilor*.

ERITROCÍT (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *cito*) s.n. (HIST.) Hematie.

ERITRODERMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *derma* „piele") s.f. Boală manifestată prin roșeața generalizată a pielii, apariția de vezicule, edeme etc.

ERITROPOÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *poiesis* „creare") s.f. Proces de formare a globulelor roșii (eritrocite). E. începe încă din viața embrionară, în splină și în ficat, apoi în măduva osoasă. După naștere, **e.** are loc în măduva câtorva oase (stern, oasele late ale craniului, coaste, creasta iliacă a osului coxal). V. *hematopoeză*.

ERITROPSÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *opsis* „vedere") s.f. Cromoproteină de culoare roșie, legată de vitamina A, prezentă în unele celule ale retinei, și care, sub acțiunea luminii, își schimbă culoarea spre galben-palid, stimulând astfel terminațiile senzoriale din retină.

ERIUGENA, Ioan Scotus (810–c. 877), teolog irlandez. A căutat să integreze filosofia greacă și neoplatonică în credința creștină. Lucrarea sa „De divisione naturae" a fost condamnată de Biserică, din cauza implicațiilor ei panteiste.

ERIZIPÉL (< fr., lat.) s.n. Boală infecto-contagioasă datorată streptococului, care se manifestă printr-o erupție cutanată de culoare roșie, strict delimitată, localizată cel mai frecvent pe față și pe membre; (pop.) brâncă² (2), orbalț.

ERKEL Ferenc (1810–1893), compozitor, pianist și dirijor ungur. Fondatorul școlii naționale de operă. Opere („Bánk Bán"), muzică de scenă, coruri, muzică de cameră. Autorul imnului național maghiar.

ERLANGEN, oraș în Germania (Bavaria); 101,9 mii loc. (2002). Instrumente muzicale și optice, echipament electronic; țesături, hârtie. Universitate (1743). A primit statut de oraș (1398).

ERLANGER, Joseph (1874–1965), medic și fiziolog american. A studiat, cu ajutorul oscilografului catodic, transmiterea impulsurilor printr-o singură fibră nervoasă. Lucrări asupra manifestărilor electrice caracteristice activității nervoase, presiunii sangvine, patologiei cordului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1944), împreună cu H.S. Gasser.

ERLENMEYER, Emil Richard Carl (1825–1909), chimist german. A sintetizat numeroși compuși organici și a stabilit formulele lor structurale (naftalina, creatina, tirosina etc.). A introdus (1861) în aparatura de laborator flaconul de sticlă care-i poartă numele.

ERMENEÚTICĂ s.f. v. **hermeneutică.**

ERMÉTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care închide perfect sau care este perfect închis; care nu lasă să pătrundă sau să iasă nimic. **2.** Fig. Greu de înțeles.

ERMETÍSM (< fr.) s.n. Direcție estetică manifestată prin cultivarea unui limbaj artistic concentrat, greu inteligibil, menit să constituie suportul unei creații cât mai esențializate, eliberată de anecdotă și cu o finalitate pronunțat estetizantă. Reprezentanți: St. Mallarmé, P. Valéry, G. Ungaretti, E. Montale ș.a.; în literatura română, Ion Barbu.

ERMINÍE (< ngr.) s.f. **1.** Tâlcuire, interpretare a unui text religios. **2.** Manual de pictură bisericească bizantină (cea mai cunoscută este **e.** lui Dionisie din Furna, din sec. 18).

ERMITÁJ (< fr.) s.n. **1.** (Franțuzism) Locuința unui eremit; *p. ext.* loc retras. **2.** Mic palat izolat sau casă singuratică la țară.

ERMITAJ, muzeu la Sankt-Peterburg. Inițial (1764) colecție particulară a Ecaterinei a II-a, a fost deschis pentru public în 1852. Conține lucrări de artă antice europene și orientale (singura colecție din lume de argintărie sasanidă), artă medievală și modernă, secții de numismatică și artă decorativă, un cabinet de stampe. Este dotat cu o bibliotecă. Clădirile E. constituie un important ansamblu arhitectonic de la baroc (Palatul de Iarnă) la neoclasicism: Palatul de Iarnă (construit în 1754–1762 de B.F. Rastrelli), Micul E. (1764–1767, V. de la Mothe), Vechiul E. (1771–1787, I.M. von Felten), Noul E. (1839–1852, L. von Klenze), Teatrul (1783–1787, J. Quarenghi).

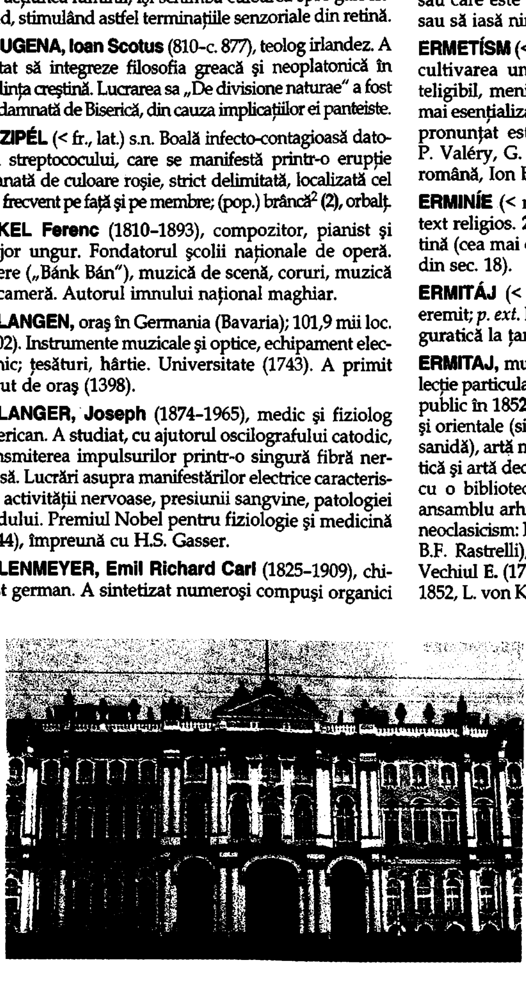

Ermitaj

ERMOLOVA, Maria Nikolaevna (1853-1928), actriță rusă. Creații în marele repertoriu clasic rus și universal. Roluri în piesele lui Ostrovski.

ERNEI, com. în jud. Mureș; 5 503 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Castel (sec. 19). Stație de c.f. în satul Dumbrăvicioara.

ERNI, Hans (n. 1909), pictor și grafician elvețian. Îmbină naturalismul cu suprarealismul și simbolismul („Elveția, sărbătoarea popoarelor", „Omul creator"). Panouri pictate pe sticlă („Ziua și noaptea").

ERNST, Max (1891-1976), pictor german. S-a stabilit în Franța (1929), apoi în S.U.A. (1939-1949). Inițial reprezentant al mișcării dadaiste („Laocoon"), se alătură apoi suprarealiștilor („Masacrul inocenților"). După al Doilea Război Mondial, când s-a refugiat în S.U.A., unde a realizat „Europa după ploaie", temele predilecte sunt pădurea, luna, păsările. Sculpturi schematice („Capricorn", „Elefantul Celebes"). A abordat scenografia, cinematograful („Vârsta de aur", în colab. cu Buñuel și Dali).

ERNST, Richard R. (n. 1933), chimist elvețian. Contribuții în domeniul spectroscopiei de rezonanță magnetică nucleară. Premiul Nobel pentru chimie (1991).

EROÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Iluzie a simțurilor, care provoacă decepție în planul conștiinței. ✦ Cunoștință sau idee falsă, inexactă în raport cu un fapt real sau cu o normă definită. ✧ *Erori logice* = **e.** provenite din încălcarea regulilor inferenței, săvârșite intenționat *(sofisme)* sau neintenționat *(paralogisme)*. ✦ Idee, opinie greșită; ceea ce e greșit, greșeală. **2.** (DR.) *E. judiciară* = stabilire greșită a faptelor dintr-un proces penal și care duce la pronunțarea unei condamnări nedrepte. **3.** (FIZ.) *E. medie* = valoarea medie a **e.** posibile. *E. admisibilă* = e. maximă admisă, astfel încât rezultatele obținute în urma activității supuse **e.** pot fi utile. *E. absolută* = valoarea absolută a diferenței dintre valoarea exactă a unei mărimi și cea obținută în urma unei măsurări sau a calculului. *E. relativă* = raportul dintre **e.** absolută și valoarea reală a mărimii respective. **4.** *Teoria erorilor* = capitol al analizei numerice care studiază **e.** și propagarea lor în calcule. **5.** (EC.) *Cont de erori* (sau *de așteptare*) = cont în care sunt înregistrate toate **e.** acumulate până la închiderea bilanțului.

ERODÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A exercita o acțiune de eroziune; a se roade **(2)**.

EROGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eros* „dragoste" + *gennao* „a naște") adj. **1.** Care stimulează sexualitatea. **2.** (Despre părți ale corpului) Care sunt susceptibile de a manifesta o excitație de tip sexual.

ERÓIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține eroilor, caracteristic eroilor; cu calități de erou. ✦ P. ext. Grandios, măreț. ✧ (Despre opere literare, artistice) Care are drept subiect faptele unor eroi.

EROICÓMIC (< fr.) adj. Care este în același timp eroic și comic. ✧ *Poem e.* = gen de poem epic, care, utilizând modalități specifice epopeii, narează cu intenții satirice sau parodice întâmplări hazlii (ex. „Batrahomiomahia" atribuită lui Homer, „Găleata răpită" de A. Tassoni, „Țiganiada" de I. Budai-Deleanu).

EROÍNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Femeie care se distinge prin curaj, spirit de sacrificiu și abnegație în împrejurări dificile. **2.** Personajul feminin principal dintr-o operă literară; *p. ext.* orice personaj feminin dintr-o operă literară. ✦ Femeie care constituie centrul atenției într-o anumită întâmplare, împrejurare etc.

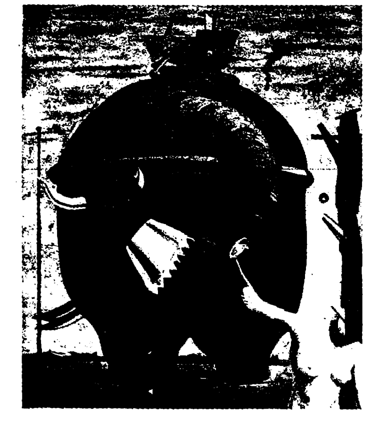

Max Ernst: „Elefantul Celebes"

EROÍSM (< fr.) s.n. Capacitatea de a săvârși fapte mari; vitejie; fel de a acționa specific unui erou; spirit eroic, bravură.

ERONÁT, -Ă (< fr.) adj. Greșit; inexact, neadevărat.

EROS 1. (În mitologia greacă) Zeul iubirii. Fiul Afroditei, înfățișat ca un copil frumos, uneori înaripat, cu tolbă și arc. La romani se numea *Amor* sau *Cupidon*. 2. Mic asteroid de formă alungită neregulată, descoperit în 1898 de astronomul german G. Witt. Se poate apropia de Pământ până la c. 17 mil. km; a servit la determinarea precisă a paralaxei solare.

ERÓTETIC, -Ă. Referitor la întrebări. ✦ *Logică e.* = studiul logic al întrebărilor și răspunsurilor.

ERÓTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Privitor la dragoste, de dragoste, propriu dragostei. ✧ (Despre opere literare) Care exprimă, care cântă dragostea. ✧ Predispus, înclinat spre senzualism; senzual.

EROTÍSM (< fr.) s.n. Atitudine erotică; exagerare a sentimentului erotic; senzualitate. (PSIH.) Dominația instinctului sexual ca sursă primară a plăcerii.

EROTOCRITUL, scriere populară în versuri, din a doua jumătate a sec. 17, atribuită poetului cretan Vincenzo Cornaros și având la origine romanul cavaleresc medieval francez „Paris et Vienne" (sec. 15). Tradusă pentru prima oară în limba română în sec. 18, a cunoscut o largă circulație.

EROTOMÁN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *erotomanes* „nebun de dragoste") adj., s.m. și f. Obsedat sexual.

ERÓU (< fr., lat.) s.m. **1.** Persoană care se distinge prin abnegație, vitejie și curaj excepțional în războaie sau în alte împrejurări deosebite. ✦ Ostaș căzut pe câmpul de luptă. **2.** Semizeu sau persoană legendară despre care se credea că s-a născut dintr-o zeitate și o ființă pământeană (ex. Hercule, Ahile, Perseu). ✦ Personaj principal al unei opere literare; *p. ext.* orice personaj literar. ✦ Persoană care constituie centrul preocupărilor și al atenției într-o anumită întâmplare sau împrejurare.

EROZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proces prin care particule de sol sau de rocă sunt desprinse și îndepărtate din loc sub acțiunea *agenților geografici externi*. ✧ *E. fluvială* = e. care se manifestă prin *e. de albie*, acțiune de adâncire permanentă, înaintând din aval spre amonte și realizând *e. regresivă* sau *remontantă*, și prin *e. laterală*, acțiune de lărgire a albiei. *E. glaciară* = **e.** exercitată de ghețarii montani sau de calotă; exarație. *E. în suprafață* = **e.** datorată scurgerii difuze pe versanți a apelor din precipitații. *E. eoliană* v. *coraziune; deflație*. *E. marină* v. *abraziune*. **2.** (MED.) Ulcerație ușoară, superficială a pielii sau a mucoaselor, nedepășind membrana bazală, cauzată de agenți fizici, chimici, mecanici sau apărută în urma unei inflamații; excoriație.

EROZÍV, -Ă (< fr.) adj. Care provoacă eroziune.

ERRÓ, Gudmundur Gudmundsson FERRÓ, zis ~ (n. 1932), pictor islandez. În lucrările sale, pline de ironie, inspirate din actualitate sau istorie, folosește colajul („Mecca", „Napoleon").

ERTÉ, Romain de Tirtoff, zis ~ (1892-1990), decorator de teatru și designer de modă rus. Stabilit în Franța (1912). A realizat costume pentru spectacole la Paris și în S.U.A. Lucrări într-un stil rafinat al formelor și culorilor („Tosca").

ERTL, Gerhard (n. 1936), fizician german. Director la Institutul Fritz Haber (1986-2004). Cercetări privind mecanismele moleculare ale sintezei catalitice a amoniacului (procedeul *Haber-Bosch*). Premiul Nobel pentru chimie (2007).

ERUCTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A râgâi.

ERUCTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a eructa; eliminarea pe cale bucală a gazelor din stomac; râgâit.

ERUDÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Care posedă cunoștințe temeinice și vaste; savant, învățat. ✦ (Despre opere științifice) Care conține cunoștințe profunde și vaste.

ERUDÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Cunoaștere temeinică a uneia sau mai multor științe; cultură vastă.

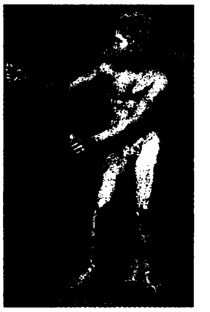

Eros

ERÚPE (< lat. *erumpere*, sub influența lui *rupe*) vb. III intranz. **1.** (Despre magmă, lavă, petrol) A țâșni **(1)**, a izbucni **(1)**, a se revărsa cu putere. **2.** (Despre pete, bășicuțe etc. caracteristice unor boli) A apărea, a se forma.

ERUPTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se referă la procesele asociate evoluției și punerii în loc a maselor magmatice și la produsele rezultate prin consolidarea acestora. ✦ Fig. (Despre oameni și manifestările lor) Nestăpânit, impetuos; violent. **2.** Care se referă la erupție **(3)**, care se manifestă printr-o erupție (ex. febră e.).

ERÚPȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ieșire bruscă și violentă din pământ a unui gaz, a țițeiului, a lavei etc. ✧ *E. vulcanică* = activitate vulcanică paroxistică, în cadrul căreia au loc emisiuni masive de materiale vulcanice. ✦ P. ext. Țâșnire, izbucnire. **2.** (ASTR.) *E. solară* = creștere bruscă, de scurtă durată (câteva minute până la câteva ore), a strălucirii unei mici reg. a cromosferei, constând din emisia unor radiații luminoase, X și radio. **3.** (MED.) Apariția pe piele sau pe mucoase, în cazul unor boli contagioase (scarlatină, rujeolă, febră tifoidă etc.) a unor pete, vezicule, plăci urticariene, pustule etc.; *concr.* totalitatea acestor pete, bășicuțe etc. apărute.

ERZBERGER, Matthias (1875-1921), om politic german. Lider al Partidului Centrului (catolic). Șeful comisiei de armistițiu de la Compiègne; a condus delegația germană care a semnat armistițiul de lângă *Rethondes* (11 nov. 1918). Asasinat de ofițeri naționaliști.

ERZURUM (ERZERUM), oraș în E Turciei, situat pe un platou, la 1 960 m alt.; 361,2 mii loc. (2000). Expl. de petrol. Centru comercial și ind. Marea moschee (sec. 12). Universitate. Vechea denumire Theodosiopolis.

ES (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *mi bemol*.

Es, simbol chimic pentru *einsteiniu*.

ESA (*E*uropean *S*pace *A*gency, Agenția Spațială Europeană), organizație cu sediul la Paris, creată în 1975, în scopul cooperării statelor europene în domeniul cercetării și tehnologiilor spațiale.

ESAKI, Leo (n. 1925), fizician japonez. Din 1960, stabilit în S.U.A. Contribuții în domeniul fizicii solidului și electronicii semiconductoarelor. A realizat (1957) dioda cu efect tunel. Premiul Nobel pentru fizică (1973), împreună cu I. Giaever și B.D. Josephson.

ESARCU, Constantin (1836-1898, n. București), naturalist, medic și diplomat român. M. coresp. al Acad. (1884). Ministru de Externe (febr.-nov. 1891). S-a dedicat operelor culturale de interes național (a fondat Societatea Filarmonică și a inițiat subscripția publică pentru construirea Ateneului Român).

ESAVERÁJ (< *es[eu]* + *[gol]averaj*) s.n. Diferența dintre punctele înscrise și cele primite la jocul de rugbi.

ESCÁDRĂ (< fr.) s.f. **1.** Mare unitate a forțelor maritime militare. **2.** (În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în unele armate) Mare unitate militară de aviație.

ESCADRÍLĂ (< fr.) s.f. Subunitate a forțelor aeriene militare formată din câteva *patrule*.

ESCADRÓN (< fr.) s.n. Subunitate a unui regiment de cavalerie, corespunzând unei companii de infanterie sau unei baterii de artilerie.

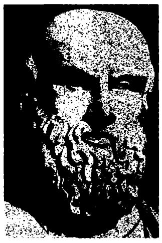

Eschil

Serghei Aleksandrovici Esenin

ESCALADÁ (< fr.) vb. I tranz. A se cățăra pe un zid, pe un obstacol înalt etc. pentru a trece de partea cealaltă; *p. ext.* a sări peste un obstacol. ✦ A face o ascensiune pe un vârf de munte.

ESCALADÁRE s.f. Acțiunea de a escalada. ✦ Fig. Extindere treptată a unei acțiuni, a unui conflict.

ESCALATÓR (< engl., fr.) s.n. Scară rulantă.

ESCÁLĂ (< fr.) s.f. Staționare temporară pe ruta unui avion sau a unei nave, pentru aprovizionare, îmbarcare și debarcare a pasagerilor etc.; *p. ext.* localitate unde se face o asemenea oprire.

ESCALÓP (< fr.) s.m. Preparat culinar făcut din bucăți subțiri de mușchi de vițel sau carne de porc sau pește.

ESCAMOTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face să dispară ceva fără a se băga de seamă, a ascunde cu iscusință. ✦ Fig. A denatura, a falsifica. **2.** A introduce trenul de aterizare al unui avion în aripi sau în fuzelaj, după decolare.

ESCAMOTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate escamota, care poate fi escamotat.

ESCAPÁDĂ (< fr.) s.f. Ieșire (pe furiș, nepermisă) de obicei de scurtă durată, cu scopul de a petrece.

ESCÁRĂ (< fr.; {s} gr. *eskhara* „coajă pe o rană") s.f. Crustă negricioasă urmată de ulcerație care se formează în urma necrozării unor țesuturi superficiale ale organismului; apare frecvent la bolnavii imobilizați la pat datorită compresiunii de lungă durată, care provoacă tulburări circulatorii.

ESCÁRPĂ (< fr.) s.f. Taluz sau perete înclinat care mărginește șanțul de apărare al unei fortificații. ✦ Baraj antitanc, realizat prin săparea de taluze în versanții îndreptați spre inamic.

ESCARPÉN (< fr.) s.m. Pantof de damă nedecupat, foarte decoltat.

ESCARPIT, Robert (1918–2000), scriitor și sociolog francez. Contribuții în domeniul sociologiei literaturii și a cărții („Sociologia literaturii", „Revoluția cărții", „Teoria generală a informației și a comunicării").

ESCATOLÓGIC, -Ă (ESHATOLÓGIC) (< fr. {i}) adj. Referitor la escatologie, de escatologie.

ESCATOLOGÍE (ESHATOLOGÍE) (< fr. {i}; {s} gr. *eskhatos* „ultima" + *logos* „studiu") s.f. (REL.) Totalitatea concepțiilor despre sfârșitul Universului și despre destinul omului după moarte.

ESCAUT (SCHELDE), fl. în V Europei; 430 km. Izv. din N Franței, străbate Belgia, vărsându-se printr-un estuar dublu în Marea Nordului. Curs aproape în întregime canalizat. Navigație intensă. Legat prin canale cu Sena.

ESCHENBACH, Christoph (n. 1940), pianist și dirijor german. Carieră de pianist virtuoz (specialist în Mozart), muzică de cameră. Din 1972, dirijor invitat și permanent, director muzical (Zürich, Texas, Paris).

ESCHER, Maurits Cornelis (1898–1972), gravor olandez. Lucrări care conțin iluzii vizuale sofisticate, de o precizie matematică, create printr-un joc al perspectivelor trucate („Aer și apă", „Salonul de gravură").

ESCHERICH, Karl (1871–1951), entomolog german. Autor al unor importante tratate privind insectele forestiere din Europa Centrală.

ESCHIL (AISCHYLOS) (c. 525–456 î.Hr.), poet tragic grec. A luptat la Maraton și Salamina. Supranumit „părintele tragediei grecești" pentru că i-a adus modificări profunde, introducând cel de-al doilea personaj și dialogul. Tragediile sale, dintre care numai șapte s-au păstrat integral („Perșii", „Cei șapte contra Tebei", „Prometeu înlănțuit" ș.a.), impresionează prin violența conflictelor, măreția eroică a personajelor, stilul viguros și intensitatea lirică.

ESCHÍLĂ (< fr.) s.f. Fragment osos detașat dintr-o fractură complexă sau cominutivă.

ESCHIMÓS, -Ă (< fr.) s.m. și f. (La m. pl.) Populație de tip mongoloid care trăiește în Groenlanda și în reg. arctice din America și E Asiei. Denumirea autohtonă: *inuiți*. ✦ (Substantivat, f.) Limbă amerindiană din fam. eschimo-aleută, având în prezent c. 65 mii vorbitori în Groenlanda, Canada, S.U.A. (Alaska), Federația Rusă (NE Siberiei). Grafie latină și chirilică (în Siberia).

ESCHINE (c. 390–c. 314 î.Hr.), orator grec. Dotat cu un neobișnuit dar al improvizației. Rival al lui Demostene. Discursuri („Împotriva lui Timarhos", „Despre ambasada necredincioasă").

ESCHIVÁ (< fr.) vb. I refl. A se sustrage de la îndeplinirea unei obligații; a se da în lături; a se feri **(2)**. ✦ A se retrage pe furiș.

ESCHÍVĂ (< fr.) s.f. Procedeu tehnic de apărare folosit în box.

ESCORIAL, El ~, incintă arhitecturală la NV de Madrid (Noua Castilie), cuprinzând un castel-reședință, o mănăstire romano-catolică, o necropolă și un colegiu. A fost construită din inițiativa regelui Spaniei, Filip al II-lea între anii 1563 și 1584 de către arhitecții J. Bautista de Toledo și J. Hererra. Capodoperă a barocului spaniol, adăpostește una dintre cele mai mari colecții de artă din lume.

ESCORTÁ (< fr.) vb. I tranz. A duce, a însoți cu escortă.

ESCÓRTĂ (< fr.) s.f. **1.** Grup de oameni care asigură protecția unor înalți demnitari. **2.** Grup de nave sau de avioane militare, care însoțesc (în timp de război) alte nave sau avioane pentru a le păzi sau (în timp de pace) o navă sau un avion în care călătoresc persoane oficiale importante. **3.** Pază, alcătuită din persoane înarmate, care supraveghează pe deținuți; oamenii care alcătuiesc această pază.

ESCRÓC, -OÁCĂ (< fr.) s.m. și f. Persoană care săvârșește o escrocherie; pungaș, șarlatan.

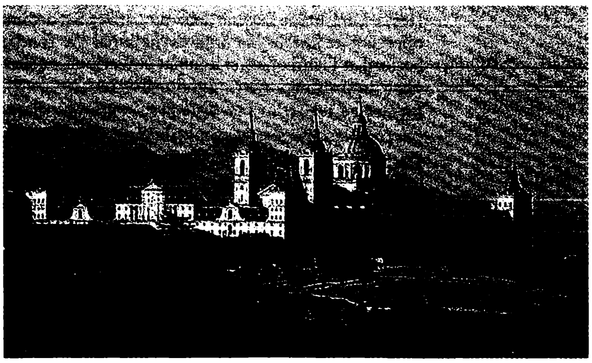

El Escorial

ESCROCHERÍE (< fr.) s.f. (DR.) Infracțiune care constă în înșelarea unei persoane prin mijloace frauduloase în scopul obținerii unor profituri; înșelăciune.

ESCUDERO, Vicente (1889–1984), dansator și coregraf spaniol. Unul dintre cei mai mari dansatori de flamenco, căruia i-a impus un stil propriu. A creat coregrafia pentru „Ritmuri primitive de flamenco", „Romanța morii" ș.a.

ESCÚDO (cuv. port.) s.m. Denumirea unității bănești în Portugalia (din 2002 înlocuită cu Euro) și Rep. Capului Verde.

ESCULAP v. **Asclepios.**

ESEÍST, -Ă (< fr., engl.) s.m. și f. Autor de eseuri.

ESEÍSTICĂ (< germ.) s.f. Literatura eseurilor.

ESENIÁN (< fr.) s.m. Membru al unei secte iudaice apărute pe la mijlocul sec. 2 î.Hr. și dăinuind până în sec. 2 d.Hr., caracterizată prin comuniunea bunurilor, ascetism, pacifism și practicarea divinației. De la e. au rămas, probabil, *Manuscrisele de la Marea Moartă*.

ESENIN, Serghei Aleksandrovici (1895–1925), poet rus. Lirică de o mare muzicalitate, reunind nostalgia pentru lumea satului (E. s-a considerat „poet al Rusiei care se duce") („Radunița", „Ceaslovul satelor"), viziunea cosmică și religioasă („Pruncul Isus"), sentimentul marginalizării și deziluzia („Spovedania unui huligan"). S-a sinucis.

ESÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ.) Ceea ce este constitutiv și permanent într-un lucru, în contrast cu ceea ce este accidental și variabil. ✦ (La Aristotel) Substanța formală a unui lucru exprimată în definiție. ✦ (La Toma d'Aquino) Natura ultimă a unui lucru, opusă existenței. ✦ (În existențialismul sartrian) Treapta la care omul trebuie să ajungă printr-o continuă alegere, existența sa anterioară fiind contingentă. ✧ Loc. *În esență* = în ceea ce este fundamental; în ultima analiză. **2.** Substanță volatilă cu miros aromatic, extrasă din plante sau fabricată pe cale sintetică, întrebuințată în cosmetică, ind. farmaceutică și alimentară. **3.** Soluție concentrată care, prin diluare, de obicei cu apă, este folosită ca produs alimentar. **4.** (SILV.) Denumire generică dată diferitelor specii de arbori. ✧ *E. moi* = specii de arbori cu lemnul ușor, moale (salcie, răchită, plop etc.).

ESENȚIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de esență **(1)**, privitor la esență; principal, de prim ordin, fundamental. ✧ *Elemente e.* = elemente chimice necesare pentru creșterea normală, dezvoltarea și subzistența organismelor vii. Includ *macroelementele* și *microelementele* (oligoelementele).

ESENȚIALÍSM (< fr.) s.n. Doctrina filozofică datând de la Aristotel, potrivit căreia lucrurile au anumite proprietăți fără de care nu ar putea fi ceea ce sunt, deci esențiale, și nu accidentale.

ESÉU (< fr.) s.n. **1.** Scriere în proză, în care cele mai diverse probleme sunt abordate într-o manieră liberă, digresivă și fără pretenția de a le epuiza. Termenul a fost inventat de Montaigne („Essais", 1580). **2.** (SPORT) Punere la pământ a balonului la rugbi de către un jucător în terenul de țintă al adversarului; încercare.

ESFAHĀN (ISFAHĀN), oraș în partea central-vestică a Iranului, la poalele m-ților Zagros; 1,26 mil. loc. (1996). Ind. textilă (covoare), alim., chim., sticlei, cimentului. Monumente din sec. 11–16 (Marea moschee, pavilionul Ali Qapu, Palatul celor 40 de coloane și Palatul celor opt paradisuri). Vechi oraș persan, cucerit în 664 de arabi. Cap. a statului Sefevizilor (din c. 1598).

ESKIȘEHIR, oraș în V Turciei la SV de Ankara; 482,7 mii loc. (2000). Constr. de locomotive Diesel și mașini agricole; reparații de material rulant; ind. textilă, a cimentului, piel. și alim.; porțelanuri. În Antic.: *Dorylaeum*.

ESNAULT-PELTERIE, Robert (1881–1957), inginer și aviator francez. Inventator al motorului de avion cu număr impar de cilindrii în stea. Studii privind propulsia prin reacție („Astronautica").

ESOFÁG (< fr., gr.) s.n. Porțiune din tubul digestiv cuprinsă între faringe și stomac. La om are o lungime de 24–28 cm.

ESOFAGÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Spasm al esofagului întâlnit în isterie, tetanos, turbare etc.

ESOP (AISOPOS) (c. 620–c. 560 î.Hr.), fabulist grec, originar din Asia Mică. Personaj semilegendar, probabil sclav eliberat. Fabulele sale, culese pentru prima oară de Demetrios din Faleron (sec. 4 î.Hr.), au fost prelucrate în versuri de Babrios şi Fedru.

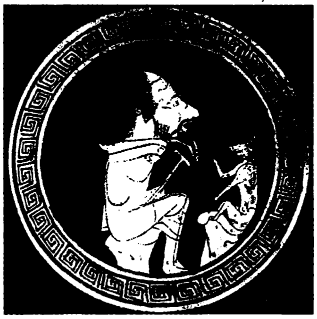

Esop

ESOPIA, carte populară cuprinzând viaţa şi fabulele lui Esop. Alcătuită în Grecia antică, tradusă şi prelucrată în Ev. Med. în numeroase limbi europene. În lb. română a fost tradusă pentru prima oară în 1703 de către dascălul Costea din Braşov. Prima ediţie tipărită, sub titlul de „Viaţa şi pildele preaînţeleptului Esop”, apare la Sibiu, în 1795.

ESÓPIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la Esop, care aparţine lui Esop. ✧ *Stil e.* = stil sibilinic, cu semnificaţii ascunse, practicat în special în epoci în care exprimarea liberei opinii este cenzurată.

ESPADÓN (< it.) s.n. Sabie mare cu două tăişuri, care se mânuia cu ambele mâini, folosită mai ales în sec. 15–17.

ESPADRÍLĂ (< fr.) s.f. Încălţăminte cu feţele de pânză şi cu talpă de sfoară sau dintr-un material uşor.

ESPARTERO, Baldomero, conte de Luchana (1793–1879), general şi om politic spaniol. Şef al guvernului (1840–1841; 1854–1856). Regent (1841–1843). A participat la primul război carlist (1833–1840) de partea reginei Isabela.

ESPATRIATUL, gazetă editată la Braşov (mart.-iun. 1849) de Cezar Bolliac. A militat pentru colaborare între revoluţionarii români şi maghiari împotriva stăpânirii habsburgice.

ESPERÁNTO (cuv. *esperanto* „cel care speră”) s.n. Limbă artificială, formată din elemente de vocabular şi de gramatică împrumutate din cele mai răspândite limbi europene, în special din cele romanice, creată în 1887 de către medicul polonez L. Zamenhof, cu scopul de a servi ca limbă internaţională.

ESPERIDE v. Hesperide.

ESPINEL, Vicente Martínez de ~ (c. 1550–c. 1624), scriitor şi muzician spaniol. În poezie, a inventat combinaţia metrică ce îi poartă numele. Autor al romanului picaresc „Povestirea vieţii scutierului Marcos de Obregón”. A inventat a cincea coardă a chitarei.

ESPÍRITO SANTO, stat în E Braziliei, la Oc. Atlantic; 46,1 mii km^2; 3,2 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Vitória*. Expl. forestiere şi de minereuri radioactive. Cafea, cacao, trestie de zahăr, bumbac, tutun, grâu, orez şi manioc. Creşterea animalelor.

ESPÍRITU SANTO, cea mai mare ins. din arh. Vanuatu (Oc. Pacific); 4,8 mii km^2. Relief muntos (alt. max. 1 879 m).

ESPLANÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Spaţiu de mari dimensiuni (amenajat cu plantaţii şi alei) aflat în faţa unei clădiri importante sau a unui ansamblu arhitectural. **2.** (MILIT.) Spaţiu neted în pantă uşoară, situat în faţa unei lucrări de fortificaţie.

ESPRONCEDA Y DELGADO, José de ~ (1808–1842), poet spaniol. Versuri retorice, cultivând teme romantice, byroniene („Diavolul lume”, ample poeme epice şi dramatice „Studentul din Salamanca”, poezie lirică). Romanul istoric „Don Sancho Saldaña”.

ESRIG, David (n. 1933, Bucureşti), regizor român. Din anii ’70 lucrează în Germania. Spectacole de mare rafinament estetic pe scenele româneşti şi străine: „Nepotul lui Rameau” de Diderot; „Capul de răţoi” de Gh. Ciprian.

ESSEN, oraş în Germania (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr; 5,82 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Centru de expl. a huilei. Siderurgie şi constr. de maşini şi armament, metalurgia cositorului, uzine chimice, ţesături, sticlă. Catedrală (sec. 15, pe locul unei abaţii fondată în 852). Muzeul Folkwang. Univ. Fundat în sec. 9.

ESSEQUIBO, fl. în N Americii de Sud (Guyana); 1 010 km. Izv. din pod. Guyanelor de la frontiera cu Brazilia şi se varsă în Oc. Atlantic printr-un larg estuar.

ESSEX (sau *Regatul Saxonilor din Est*), regat anglo-saxon, fondat în sec. 6, având reşedinţa la Londra. Membru al *Heptarhiei*. În anul 825 a intrat în stăpânirea lui Egbert, rege al Wessex-ului.

ESSEX, familie nobiliară engleză. Mai important: **Robert Devereux, conte de ~** (1566–1601), militar şi om politic englez. Favorit al reginei Elisabeta I; conspirând împotriva ei, a fost executat.

ESSLINGEN (E. am NECKAR), oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), pe Neckar, la SE de Stuttgart; 90,9 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini şi mobilei. Primăria veche (c. 1430). Bisericile Frauenkirche (sec. 14–16) şi St. Paul (1233–1268, cea mai veche biserică dominicană din Germania). Menţionat documentar în 777 sub numele *Cella* şi în 866 ca *Hetsilinga*.

EST (< fr.) s.n. Unul dintre cele patru puncte cardinale; răsărit **(4)**; orient.

ESTACÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Platformă susţinută la înălţime printr-o infrastructură de metal, de lemn, de beton etc., care realizează o cale de comunicaţie între două puncte deasupra solului. **2.** Construcţie asemănătoare cu un dig, care are aceeaşi destinaţie ca şi *jetela*. **3.** Baraj construit de-a curmezişul unui curs de apă sau la intrarea într-un port, pentru a interzice trecerea inamicului, sau a împiedica minele sau obiectele plutitoare lansate de inamic să ajungă la un pod.

ESTE (D’ESTE), familie princiară italiană originară din Toscana. A domnit la Ferrara (sec. 13–16), Modena şi Reggio (sec. 13–18). Important rol politic şi cultural.

ESTEFAN, Gloria (pe numele adevărat *Gloria Falardo*) (n. 1957), cântăreaţă americană de pop. Carieră cu Miami Sound Machine, apoi solo. Introduce ritmurile latine şi salsa în muzica pop americană („Mi Tierra”, „Abriendo Puertas”, „Destiny”).

ESTELNIC, com. în jud. Covasna, în N depr. Târgu Secuiesc, la poalele de S ale m-ţilor Nemira; 1 162 loc. (2008). Cetatea ţărănească Almaş (sec. 14) cu biserică romano-catolică de incintă (sec. 15). Rezervaţia naturală Tinovul Fagul Rotund.

ESTERA (în „Vechiul Testament”), frumoasa soţie evreică a regelui persan Xerxe I (Ahaşver). A împiedicat masacrarea compatrioţilor săi, eveniment considerat sursa sărbătorii iudaice a Purimului. ✧ *Cartea Esterei* = carte din „Vechiul Testament” relatând întâmplări din viaţa E.

ESTERÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. Enzime cu acţiune hidrolitică asupra esterilor, prin descompunerea acestora în acidul şi alcoolul respectiv.

ESTERHÁZY, familie de nobili unguri. Mai importanţi: **1. Miklós E.,** conte (1582–1645), palatin al Ungariei (din 1625). **2. Pál E.,** duce (1635–1713), fiul lui **E. (1),** palatin al Ungariei (din 1681). A participat la despresurarea Vienei (1683) şi a eliberat Buda (1686) de sub stăpânirea otomană. **3. Miklós E.** (1765–1833), diplomat. Protectorul lui Haydn. Colecţionar de artă.

ESTÉRI (< fr. {i}; {s} germ. *Essigäther* „eter acetic”) s.m. pl. Derivaţi funcţionali ai acizilor şi alcoolilor, obţinuţi din condensarea acestora prin eliminare de apă.

ESTERIFICÁRE (după fr.) s.f. Reacţie reversibilă dintre un acid şi un alcool, cu formare de ester şi eliminare de apă.

ESTÉT (< fr., germ.; {s} gr. *aisthetes* „cel care simte”) s.m. Adept al estetismului.

ESTÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *aisthetikos* „sensibil”) s.f., s.m., adj. 1. S.f. Studiul filozofic al sentimentelor şi judecăţilor privind aprecierea artelor ori a obiectelor considerate frumoase sau sublime. Problemele centrale ale **e.** sunt: opera de artă, sentimentele şi emoţiile artistice, plăcerea estetică, percepţia frumosului, educaţia estetică etc. În prezent, se disting două mari părţi ale **e.**: filozofia artei şi filozofia caracterului estetic al obiectelor şi fenomenelor care sunt non-artă. **2.** S.m. art. Categorie desemnând ansamblul însuşirilor şi al fenomenelor studiate de estetică; domeniul esteticii. **2.** Adj. Care aparţine esteticii, privitor la estetică; care corespunde cerinţelor esteticii, frumos. *Emoţie e.* = stare analogă plăcerii şi a cărei analiză constituie obiectul **e.** ca ştiinţă. *Judecată e.* = (la Kant) judecată de apreciere asupra frumosului. *Chirurgie e.* = domeniu al chirurgiei plastice consacrat remodelării aspectului exterior al corpului omenesc, în special al feţei.

ESTETICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în estetică.

ESTETÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine care situează rafinamentul sau virtuozitatea formală înaintea tuturor celorlalte valori. **2.** Tendinţă în arta şi literatura engleză de la sfârşitul sec. 19, proprie curentului antinaturalist al „artei pentru artă” (W. Morris, O. Wilde, J. Whistler).

ESTÈVE, Maurice (1904–2001), pictor francez. Influenţat de Cézanne, Van Gogh şi cubism, a evoluat către o pictură nonfigurativă în culori fluide şi ardente („Femeie citind”, „Acvariu”).

ESTEZIOMETRÍE (< fr.; {s} gr. *aisthesis* „simţ” + *metron* „măsură”) s.f. (FIZIOL.) Metodă de măsurare a sensibilităţii tactile, prin stabilirea distanţei minime la care cele două vârfuri ale esteziometrului, aplicate pe piele, determină două senzaţii distincte.

ESTEZIOMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat în formă de compas cu care se fac esteziometriile.

ESTIC, -Ă (< est) adj. Care este (de) la est (în raport cu un punct de reper dat); răsăritean, oriental.

ESTIENNE (sec. 15–17), familie de tipografi francezi. Erudiţi lexicografi şi umanişti, au contribuit la dezvoltarea artei tipografice.

ESTIMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A evalua (cu aproximaţie), a aprecia mărimea, valoarea etc.

ESTIMÁT s.n. Valoare aproximativă cu care se înlocuieşte valoarea exactă a unei mărimi atunci când măsurarea experimentală a acesteia este afectată de erori.

ESTIMATÓR (< fr.) s.m. Operator statistic utilizat pentru estimarea unui parametru sau a unei legi de probabilitate pentru reprezentarea unei populaţii.

ESTIMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Estimare. ✧ *Teoria estimaţiei* = capitol al statisticii matematice, care studiază problemele legate de elaborarea metodelor de evaluare a unor parametri numerici, de care depinde repartiţia teoretică a populaţiei statistice studiate.

ESTIVÁL, -Ă (< fr.) adj. De vară; din timpul verii. *Stagiune estivală.*

ESTIVÁŢIE (< fr.; {s} lat. *aestivo* „a petrece vara”) s.f. (BIOL.) Stare de viaţă latentă prin care trec în anotimpul secetos unele animale din reg. calde.

ESTOMPÁ (< fr.) vb. I tranz. (ARTE PL.) A lucra, într-un desen, cu estompa, obţinând treceri gradate de la umbră la lumină; *p. ext.* a acoperi cu o umbră uşor pierdută. ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) atenua, a (se) învălui, a (se) diminua.

ESTOMPÁT, -Ă (< fr.) adj. Ale cărui umbre sunt îndulcite; şters. ✦ Fig. Pierdut în umbră; vag, imprecis.

ESTÓMPĂ (< fr.) s.f. (ARTE PL.) Obiect în formă de creion, din hârtie, piele sau alt material moale, cu care se estompează un desen.

ESTÓN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a format ca naţiune pe terit. Estoniei. ✦ Persoană care aparţine acestui popor; estonian. **2.** Adj. Care aparţine Estoniei sau estonilor, referitor la Estonia sau la estoni; estonian. ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de estoni; aparţine grupei finice din ramura fino-ugrică a fam. de limbi uralice; grafie latină.

ESTONIA (Republica ~), stat în N Europei, cu largă ieşire la M. Baltică; 43,7 mii km^2; 1,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: estona. Religia: creştină 38% (luterani, ortodocşi, baptişti). Cap.: *Tallinn*. Oraşe pr.: Tartu, Narva. *Relief* de câmpie joasă, mlăştinoasă, sectoare colinare mai înalte, aflându-se în S şi SE. 9,2% din terit. ţării este format de peste 1 500 de insule şi insuliţe. *Reţea hidrografică* densă, peste 1 000 de lacuri. Expl. de şisturi bituminoase, fosforite, turbă. Ind. energetică, utilaje ind., îngrăşăminte chimice, ciment, hârtie, textile, tricotaje, alim., prelucr. lemnului ş.a. Se cultivă cereale, cartofi, legume. Se cresc bovine, porcine, ovine. Moneda: 1 kroon (coroană) = 100 senti. - *Istoric.* Terit. E., locuit din timpuri străvechi, a fost invadat de vikingi (sec. 9-10) şi slavii de răsărit (sec. 11-12); la începutul sec. 13, eestii, strămoşii estonienilor din ramura fino-ugrică, au fost cuceriţi şi convertiţi la creştinism de ordinele cavalereşti germane şi de danezi. Poporul estonian s-a constituit în sec. 12-13. În sec. 13-16, cruciaţii germani au reuşit să pună stăpânire pe E., aceasta devenind parte componentă a Livoniei. În a doua jumătate a sec. 16, E. a fost împărţită între Suedia (nordul), Polonia (sudul) şi Danemarca (ins. Saaremaa). Ulterior, întreg terit. E. s-a aflat în stăpânirea Suediei (1625-1721), iar prin Pacea de la Nystadt (1721), sub cea a Rusiei, care, timp de aproape două secole, a dus o politică de intensă rusificare a populaţiei autohtone. În timpul evenimentelor revoluţionare din Rusia, E. şi-a proclamat autonomia (mart. 1917), iar la 24 febr. 1918, independenţa de stat. Ocupată de trupele germane (febr. 1918), apoi de cele ale bolşevicilor ce au proclamat la Narva (29 nov. 1918) Republica Sovietică Estonă, care a avut o existenţă efemeră. În apr. 1919, Adunarea Constituantă a adoptat Declaraţia de Independenţă şi o nouă Constituţie a E. Rusia Sovietică i-a recunoscut independenţa prin Tratatul de la Tartu (2 febr. 1920), E. devenind în 1921, membru al Societăţii Naţiunilor. În urma pactului Molotov-Ribbentrop (23 aug. 1939), E. a intrat în sfera de influenţă a U.R.S.S.; în iun. 1940, E. a fost ocupată de Armata Roşie şi, în prezenţa acesteia, a fost proclamată R.S.S. Estonă (21 iul. 1940) şi încorporată U.R.S.S. (6 aug. 1940). Ocupată de trupele germane (iul. 1941 - sept. 1944), E. reintră în nov. 1944 sub stăpânirea U.R.S.S. La 23 aug. 1987 a avut loc prima demonstraţie politică a estonienilor pentru obţinerea independenţei ţării. La 30 mart. 1990 Parlamentul proclamă unilateral independenţa, iar la 8 mai este adoptată denumirea de Republica E. Prin referendumul din mart. 1991, populaţia s-a pronunţat pentru independenţa ţării, proclamată la 20 aug. 1991. Membru al O.N.U. (17 sept. 1991) şi al Consiliului Europei (14 mai 1993). În iun. 1992 este aprobată, prin referendum, noua Constituţie. La 31 aug. 1994 s-a încheiat procesul de retragere definitivă a trupelor ruse de pe terit. În 2004 intră în N.A.T.O. şi Uniunea Europeană. Alegerile din 2006 aduc în funcţia de preşedinte pe Toomas Hendrik Ilves. Republică parlamentară.

ESTONIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. Eston.

ESTRADA CABRERA, Manuel (1857-1924), om politic guatemalez. Preşedinte al ţării (1898-1920). A întreprins un vast program de modernizare a ţării.

ESTRÁDĂ (< 1 fr., rus.; 2 rus.) s.f. **1.** Platformă (demontabilă) într-o sală ori în aer liber, pe care se desfăşoară reprezentaţii artistice. ✧ Loc. *De estradă* = (despre teatru) de varietăţi (cu program agreabil şi variat); (despre muzică, concerte, spectacole) uşor, distractiv. ✦ Platformă pe care este aşezată masa unui prezidiu, o catedră etc. **2.** (MUZ.) Gen distractiv, cuprinzând piese vocale şi instrumentale accesibile, de dimensiuni reduse, cu caracter dansant, umoristic sau satiric, ori sentimental.

ESTRADIÓL (< engl., germ. {i}) s.m. Hormon steroid, secretat de ovar; dihidrofoliculină.

ESTRÁL, -Ă (< fr.) adj. (FIZIOL.) Privitor la estru, de estru. ✧ *Ciclu e.* = ansamblul modificărilor periodice ale uterului şi ale vaginului, care cuprinde patru faze, denumite: proestru, estru, metestru, diestru.

ESTRIÓL (< engl.) s.m. Hormon steroid, secretat de placentă, izolat din urina gravidelor.

ESTROGÉN (< engl.) s.n. Nume generic dat hormonilor feminizanţi de tipul foliculinei, care provoacă fenomene caracteristice estrului.

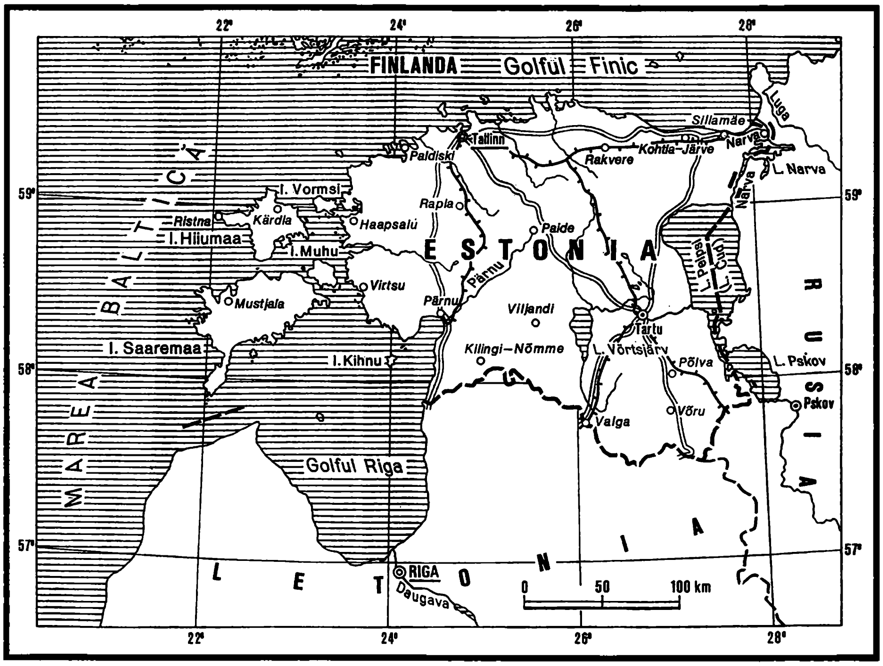

ESTRÓNĂ (< engl.) s.f. Hormon folicular; foliculină.

ESTROPIÁT (< fr.) adj. (Livr.) Mutilat, schilodit.

ÉSTRU (< fr.; {s} gr. *oistros* „dorinţă violentă") s.n. (FIZIOL.) Fază a ciclului sexual al femelelor, în care mucoasa uterului permite fixarea oului fecundat.

ESTRUP, Jakob Brønnum Scavenius (1825-1913), om politic danez. Conservator. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1875-1894).

ESTUÁR (< fr., lat.) s.n. Gura de vărsare a unui fluviu, lărgită şi adâncită (uneori în formă de pâlnie) pe ţărmurile afectate de maree puternice. Cel mai lung **e.** este cel al fl. Amazon (1 500 km).

ESZTERGOM, oraş în N Ungariei, pe Dunăre, la graniţa cu Slovacia; 29,4 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, a mat. de constr., monumente arhitectonice: Fortăreaţa (restaurată în sec. 18); cea mai veche arhiepiscopie din Ungaria (1189); Muzeul castelului (cu relicve din Palatul regal, sec. 10-12); Muzeul de artă creştină (cea mai mare colecţie de artă bisericească din Ungaria); Marea catedrală (1822-1860) construită după modelul Catedralei Sf. Petru din Roma. Turism. În Ev. Med. s-a numit *Strigonium.*

EŞAFÓD (< fr.) s.n. Platformă construită în pieţe publice, pe care erau executaţi condamnaţii la moarte; *p. ext.* condamnare la moarte, mai ales prin tăierea capului.

EŞAFODÁJ (< fr.) s.n. **1.** Schelet provizoriu de rezistenţă, utilizat la susţinerea instalaţiilor, a materialelor, a personalului etc. în timpul executării unor construcţii; schelă **(1).** **2.** Fig. Ansamblu de argumente, de exemple etc. pe care se construieşte o operă, o teorie, o ipoteză.

EŞALÓN (< fr.) s.n. **1.** Parte a dispozitivului de luptă (sau operativ) ori a unei coloane în marş. **2.** Unitate de transport (tren, coloană de maşini etc.).

EŞALONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A dispune, a repartiza părţile unui întreg la intervale succesive (ex. a fixa datele succesive la care urmează să se plătească în rate o datorie). **2.** A dispune pe eşaloane.

EŞANTIÓN (< fr.) s.n. Probă dintr-un întreg, pe baza căreia se determină, se verifică sau se atestă anumite caracteristici ale întregului; mostră.

EŞANTIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A alege, a preleva un eşantion. ✦ A alege persoanele reprezentative (statistic) care urmează a fi anchetate într-o investigaţie (sociologică).

EŞANTIONÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a eşantiona şi rezultatul ei. **2.** (NAV.) Dimensionarea elementelor principale ale construcţiei unei nave.

EŞAPAMÉNT (< fr.) s.n. Totalitatea organelor de maşină care asigură evacuarea gazelor arse dintr-un motor cu ardere internă, a gazelor şi a aerului din unele pompe.

EŞÁRFĂ (< fr.) s.f. **1.** Fâşie de mătase care se înfăşoară în jurul gâtului, ca podoabă (mai ales de femei). **2.** Fâşie lungă de mătase purtată pe piept, în diagonală sau în jurul mijlocului, ca semn al unei funcţii, al unei demnităţi. **3.** Bandă de pânză trecută pe după gât ca să susţină o mână bandajată sau fracturată.

EŞÉC (< fr.) s.n. Înfrângere, insucces, nereuşită.

EŞELNIŢA, com. în jud. Mehedinţi, pe Dunăre; 3 070 loc. (2008). Expl. de balast şi de granit.

EŞUÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre nave) A lovi fundul apei, de regulă neintenţionat, uneori cu intenţie (în caz de avarie pentru a salva nava). ✦ Fig. A suferi un eşec, a da greş, a nu reuşi.

E.T.A. (*E*uzkadi *t*a *A*skatasuna „Ţara Bascilor şi libertate"), organizaţie separatistă clandestină înfiinţată în 1959 din aripa extremistă a mişcării naţionaliste basce. Luptă pentru independenţa Ţării Bascilor faţă de Spania prin acţiuni teroriste.

ETAIX, Pierre (n. 1928), actor şi regizor francez de film. Se remarcă prin originalitatea gagurilor şi printr-un comic de expresie poetică („Îndrăgostitul", „Marea dragoste", „La mulţi ani").

ETÁJ (< fr.) s.n. **1.** Fiecare dintre părţile unei clădiri care se află între două planşee succesive de deasupra parterului; cat, nivel. ✦ P. ext. Diviziune sau nivel al unui obiect format din părţi suprapuse sau ierarhizate. **2.** (GEOL.) Complex de strate bine individualizate petrografic şi faunistic, corespunzător vârstei geologice.

ETAJÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) aşeza în etaje, în rânduri care se suprapun.

ETAJÁRE ALTITUDINALĂ s.f. Succesiunea pe verticală a unor sectoare (etaje) cu caracteristici fizico-geografice diferite, determinată de modificarea condiţiilor climatice (îndeosebi a regimului termic şi hidric) odată cu creşterea altitudinii. În funcţie de elementul principal luat în considerare, se poate vorbi de e. climatică, a vegetaţiei, a faunei, a solurilor sau biopedoclimatică. Sin.: *zonalitate altitudinală.*

ETAJÉRĂ (< fr.) s.f. Mobilă formată dintr-unul sau din mai multe rafturi suprapuse, pe care se aşază cărţi sau diferite obiecte.

ETALÁ (< fr.) vb. I tranz. A expune ceva vederii (în mod ostentativ, pentru a fi admirat); a exhiba.

ETALÁJ (< fr.) s.n. Partea inferioară, în formă de trunchi de con, a cuvei unui furnal.

ETALÓN (< fr.) s.n. Măsură sau instrument de măsură, care materializează o unitate de măsură şi serveşte la reproducerea şi păstrarea preciziei acesteia. ✦ Model, tip de mare precizie, acceptat oficial spre a servi ca bază de comparare (ex. metru **e.**, kilogram **e.**). *Fig.* Ceea ce poate servi drept model (de urmat).

ETALONÁ (< fr.) vb. I tranz. A compara direct un instrument de măsură sau o măsură cu un etalon; a fixa valoarea reală a mărimii de măsurat.

ETAMBÓU (< fr.) s.n. **1.** Element de rezistenţă a scheletului unei nave, amplasat la pupă şi care susţine cârma. **2.** Piesă de rezistenţă din scheletul unui avion, situată la coada fuzelajului.

ETAMÍNĂ (< fr.) s.f. Ţesătură rară de bumbac.

ETÁN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură aciclică saturată (p.t. –172°C, p.f. –88,5°C), incoloră, fără miros, care se găseşte în gazele de sondă, întrebuinţată la prepararea etenei, drept combustibil şi ca agent frigorigen.

ETANÓL (< fr. {i}) s.m. Alcool etilic.

ETÁNŞ, -Ă (< fr.) adj. (Despre un aparat, recipient etc.) Care este perfect închis, nepermiţând să intre sau să iasă un fluid (gaz sau lichid).

ETANŞÁ (< fr.) vb. I tranz. A închide etanş un recipient, un aparat etc.

ETÁPĂ (< fr.) s.f. **1.** Interval de timp, caracterizat de obicei prin evenimente importante; stadiu, fază **(1)**. **2.** Distanţă străbătută de o unitate militară în marş într-un timp anumit. **3.** Fragment de distanţă dintr-o cursă sportivă de mare fond, care trebuie parcurs fără oprire. ✦ Una dintre părţile unei competiţii sportive care se dispută succesiv pe o durată mai mare de timp.

ETÁTE (< lat.) s.f. Vârstă. ✧ Loc. *În etate* = bătrân; vârstnic.

ETATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A trece un bun, o întreprindere sau o instituţie particulară în proprietatea sau administrarea statului.

ETCÉTERA (Prescurtat etc.) (loc. lat. *et caetera*) adv. Şi alţii, şi altele; şi aşa mai departe.

ETÉNĂ (< fr.) s.f. Hidrocarbură nesaturată cu o dublă legătură în moleculă (p.t. –169,4°C, p.f. 103,9°C), gazoasă, inflamabilă. Întrebuinţată la producerea polietilenei, alcoolului etilic, cauciucului sintetic etc.; etilenă.

ETÉR (< fr. {i}; {s} gr. *aither* „cer, văzduh", **2.** fr., lat.) s.m. **1.** (Înv.) Substanţă ipotetică având proprietăţi fizice contradictorii (imponderabilitate, elasticitate etc.) căreia, până la începutul sec. 20, i s-a atribuit rolul de suport mecanic al undelor electromagnetice. **2.** (În concepţia unor filozofi antici) Al cincilea element al Universului (alături de foc, apă, pământ şi aer), din care sunt alcătuite corpurile cereşti. **3.** (În mitologia greacă) Ultimul strat al aerului, în care locuiesc zeii.

ETERÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care are mirosul eterului etilic. ✦ Fig. Diafan. **2.** S.m. Combinaţie organomagneziană, rezultată prin evaporarea soluţiilor eterice ale compuşilor organomagnezieni micşti.

ETÉRI (< fr. {i}; {s} gr. *aither* „cer, văzduh") s.m. pl. Derivaţi funcţionali ai acizilor şi alcoolilor, obţinuţi prin condensarea acestora. ✧ *Eter etilic* = derivat funcţional al alcoolului etilic (p.t. – 117,4°C, p.f. 35°C) obţinut prin fierberea alcoolului etilic cu acid sulfuric; lichid incolor, foarte volatil şi inflamabil, cu miros aromatic specific, folosit ca dizolvant la fabricarea colodiului, în medicină etc. A fost obţinut de fizicianul german V. Cordus în 1540; eter sulfuric. *Eter metilic* = eter (p.t. – 135°C, p.f. – 25°C) obţinut din alcool metilic prin încălzire cu acid sulfuric. Gaz solubil în alcool, întrebuinţat ca refrigerent, agent de extracţie etc. ✦ *Eter de petrol* = fracţie petrolieră parafinoasă, volatilă; lichid incolor, inflamabil (–38°C–18°C), folosit ca solvent. Vaporii formează cu aerul amestecuri explozive.

ETERIA (*Philiké hetairia* „Societatea amicală"), societate secretă grecească, înfiinţată la Odessa (1814), având drept obiectiv eliberarea Greciei de sub stăpânirea otomană. Al. Ipsilanti, ajuns conducător al **E.**, a pregătit revoluţia greacă din 1821 mizând pe sprijinul Rusiei. Conflictul **E.** cu Tudor Vladimirescu, după dezavuarea **E.** şi a mişcării din Ţara Românească de către ţarul Aleksandru I, a permis reprimarea celor două mişcări de către Imp. Otoman.

ETÉRIC, -Ă (< it., germ.) adj. **1.** Care are proprietăţi asemănătoare eterului etilic. ✧ *Ulei e.* = substanţă uleioasă, volatilă, cu miros puternic, care se extrage din florile, fructele sau frunzele plantelor aromate; se întrebuinţează în cosmetică şi ind. alimentară. **2.** Fig. Diafan, fin; inconsistent.

ETÉRN, -Ă (< lat.) adj. (Şi adv.) Care există dintotdeauna; care nu va înceta niciodată să existe; nemuritor, veşnic.

ETERNITÁTE (< fr., lat.) s.f. Durată infinită; veşnicie.

ETERNIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face să dureze, să dăinuiască veşnic (în amintirea posterităţii).

ETERO- (HETERO-) (< {s} gr. *heteros* „altul") Element de compunere cu sensul de „diferit", „contrar", care formează substantive şi adjective.

ETERODÓX, -Ă (< fr. {i}) Care se îndepărtează de o doctrină sau de un punct de vedere, în special, în materie de religie.

ETERODOXÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este contrar credinţei mărturisite. **2.** Opinie sau doctrină eterodoxă.

ETEROGÉN, -Ă (< fr.; {s} *etero-* + *genos* „fel") adj. **1.** De natură sau de origine diferită; compus din elemente diferite. 2. (Înv.) *Substantiv e.* = substantiv de genul neutru.

ETEROMANÍE (< fr.; {s} gr. *éther* „eter" + gr. *mania* „nebunie") s.f. Formă de toxicomanie constând din consumarea repetată de cantităţi crescânde de eter etilic în scopul obţinerii unei stări de excitaţie psihică.

ETERONÓM (< fr. {i}; {s} *etero* + gr. *nomos* „lege") adj. Care se supune unei legi venite din exterior, străină fenomenului respectiv.

ETHIOPIA 1. Republica Federală Democratică ~. Stat în Africa Orientală; 1,13 mil. km²; 66,5 mil. loc. (2003). Limba oficială: amhara. Religia: creştină (ortodocşi ethiopieni) 50,39%, islamică 30%, credinţe tradiţionale 4,8%. Cap.: *Addis Abeba (Addis- Ababa)*. Oraşe pr.: Harer, Gonder. În mare parte, ţara se suprapune unui podiş înalt (pod. Abisiniei) dominat de culmi muntoase (alt. max.: Ras Dashen, 4 620 m). Pod. Ogaden (în SE). *Climă* tropicală uscată în E şi SE şi cu precipitaţii bogate în restul ţării. Zăcăminte de gaze naturale, cupru, aur, platină ş.a. Se cultivă cafea, bumbac, trestie de zahăr, susan, tutun, grâu, porumb. 36,8% din supr. ţării este ocupată de păşuni. Se cresc bovine, ovine, caprine, asini. Pescuit de perle. Mici întreprinderi care produc ciment, cherestea, ţesături de bumbac, încălţ., ţigarete, zahăr, bere, conserve; rafinărie de petrol. Moneda: 1 birr = 100 cents. – *Istoric.* Pe terit. **E.**, populat din timpuri străvechi, s-a constituit la începutul erei creştine statul *Aksum*, având cea mai mare înflorire în sec. 4–6, când şi-a extins dominaţia şi asupra Yemenului. La mijlocul sec. 4, creştinismul a devenit religia oficială. În sec. 7, începe expansiunea Islamului. În sec. 13, este amintit în izvoare un nou stat, Ethiopia, în graniţele căruia intră şi terit. fostului stat *Aksum*. La începutul sec. 19, ca urmare a luptelor interne dintre principii feudali (sec. 17–18), statul s-a destrămat în câteva principate independente, unificate pe la mijlocul sec. 19, în timpul domniei negusului Theodor II, care a dus o politică de întărire a puterii centrale. La sfârşitul sec. 19, Italia a încercat să cucerească **E.**, dar a fost înfrântă la Aduwa (1896). În 1935–1936 italienii cuceresc **E.**, care îşi recapătă însă independenţa în 1941. Membru fondator al O.N.U. (1945). Potrivit hotărârii O.N.U., în 1952, fosta colonie italiană Eritreea a fost unită, pe baze federative, cu **E.** Din 1962, sub conducerea Frontului de Eliberare din Eritreea, s-a declaşat un război de gherilă pentru independenţă; statutul federal a fost lichidat şi Eritreea a fost transformată într-o provincie a **E.** Împăratul *Haile Selassie*, urcat pe tron în 1930, a dus o politică timidă de reforme. În sept. 1974, acesta este înlăturat de la tron, iar în mart. 1975 monarhia este abolită şi se proclamă republică, sub denumirea de **E.** Socialistă (din 1977 – Republica Populară Democratică Ethiopia; din 1991 – Ethiopia). Din 1977, Hailé Mariam Mengistu a impus un regim de tip socialist, transformat într-o dictatură sângeroasă. Sprijinită de trupe sovietice şi cubaneze, armata ethiopiană a învins pe somalezi (1977–1978, 1982–1983) şi a recucerit Eritreea secesionistă (1978). În mai 1991 Mengistu a fost silit să renunţe la putere şi a fugit din ţară. La 23 iul. 1991, Consiliul Naţional a ales ca preşedinte al statului pe Meles Zenawi, conducătorul Frontului Democratic

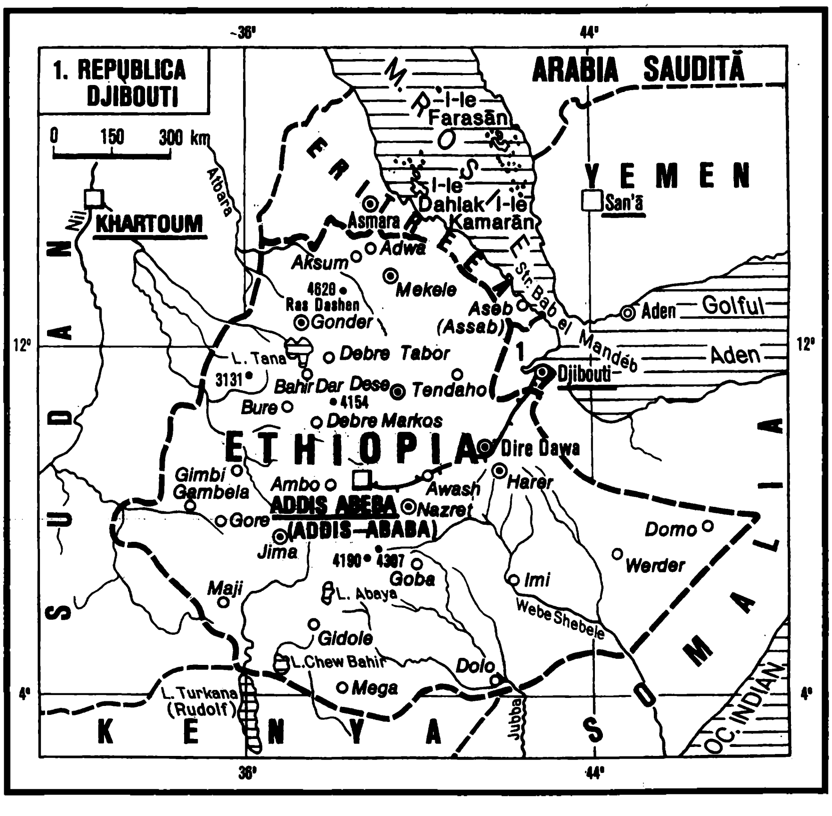

Revoluționar al Poporului Ethiopian. În urma unui referendum (apr. 1993), desfășurat sub egida O.N.U., Eritreea și-a proclamat oficial independența (mai 1993), iar în dec. 2000 a fost delimitată frontiera comună în reg. Bavone (640 km^2) pentru care cele două state au purtat un război sângeros, soldat cu 100 000 de morți în ambele tabere. Victoria în alegerile parlamentare a Frontului Democrat Revoluționar al Poporului în mai 2005 provoacă proteste populare soldate cu mii de victime și o instabilitate politică crescândă în țară. Republică federală. **2. Podișul Ethiopiei** v. **Abisinia, Podișul Abisiniei.**

ETHIOPIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Locuitor al Ethiopiei; numeroase grupuri etnice, pondere mai mare având *amhara* și *oromo*. **2.** Adj. Care aparține Ethiopiei sau ethiopienilor, referitor la Ethiopia sau la ethiopieni. ✧ *Biserica e.* = comunitate de creștini (copți) din Ethiopia, de tendință monofizită, organizată în sec. 7. Până în 1951, episcopii și preoții erau hirotonisiți de patriarhul copt de Alexandria. În 1958, *B. e.* devine patriarhie autocefală.

ETHOS, revistă literară românească apărută la Paris între 1973 și 1984 sub conducerea lui Ion Cușa și Virgil Ierunca. Între colaboratori, Emil Cioran, Monica Lovinescu, Horia Vintilă, Niculae Niculescu (= N. Steinhardt), Ioan Petru Culianu.

ETIÁJ (< fr.) s.n. Nivel de referință (nivel 0) al unui curs de apă, stabilit pe baza nivelurilor minime anuale pe o perioadă îndelungată de observație și în raport cu care se măsoară cotele apelor.

ÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. Privitor la morală, bazat pe morală, conform cu morala; moral **(1). 2.** S.f. Studiul teoretic al principiilor și conceptelor de bază din orice domeniu al gândirii și activității practice. ✦ *E. aplicată* = studiul unor probleme practice efective legate de avort, eutanasie, drepturile animalelor, ecologie, afaceri etc. 3. S.f. Ansamblu de norme în raport cu care un grup uman își reglează comportamentul pentru a deosebi ce este legitim și acceptabil în realizarea scopurilor **(1).**

ETICHETÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A aplica o etichetă pe un obiect. **2.** Fig. A califica pe cineva sau ceva.

ETICHÉTĂ (< fr.) s.f. 1. Bucată mică de hârtie, de carton etc. care se pune pe un obiect pentru a indica prețul, conținutul, posesorul etc. 2. Fig. Titlu, calitate sub care se prezintă cineva sau ceva. **3.** Ceremonial, norme riguroase de comportare stabilite în special la curțile monarhilor, în relațiile diplomatice etc.; *p. ext.* reguli convenționale de comportare politicoasă folosite în viața de toate zilele.

ETIEMBLE, René (1909–2002), scriitor francez. Studii erudite (despre Rimbaud ș.a.) și eseuri pledând cauza limbii franceze („Vorbiți frangleza?").

ETIENNE-MARTIN, Etienne MARTIN, zis ~ (1913–1995), sculptor francez. Lucrări grandioase în lemn și bronz („Scara") sau folosind fragmente din materiale diverse (seria „Pasmanterii").

ETÍL (< fr. {i}) s.m. Radical organic monovalent, derivat din etan prin eliminarea unui atom de hidrogen.

ETILÁRE (după fr. *éthylation*) s.f. **1.** Introducere a unui radical etil într-o moleculă organică. **2.** Tratare a benzinei cu etil fluid în vederea obținerii benzinei antidetonante.

ETILÉNĂ (< fr. {i}) s.f. Etenă.

ETILENDIAMÍNĂ (< fr.) s.f. Cea mai simplă diamină alifatică, solubilă în apă, având caracter bazic.

ETILENGLICÓL (< fr. {i}) s.m. Glicol.

ETILENOXÍD s.m. Oxid de etenă.

ETILFLUÍD (< fr. {i}) s.n. Amestec de tetraetil-plumb cu bromură de metil sau dibrommetan și naftalină clorurată folosit ca adaos la benzine pentru îmbunătățirea proprietăților lor antidetonante.

ETILÍSM (< fr.) s.n. Alcoolism.

ETIMOLÓGIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține etimologiei; bazat pe etimologie.

ETIMOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *etymos* „adevăr" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Stabilirea originii unui cuvânt prin explicarea evoluției etimonului. ✧ *E. multiplă* = proveniență a unui cuvânt din două sau din mai multe surse diferite. *E. populară* = modificare a formei sau a sensului unui cuvânt mai puțin cunoscut sub influența altui cuvânt mai cunoscut, asemănător ca formă, uneori și ca sens. **2.** Ramură a științei limbii care studiază originea cuvintelor și a oricăror elemente lingvistice. **3.** Etimon.

ETIMÓN (< fr. {i}; {s} gr. *etymon* „sens etimologic") s.n. Cuvânt din care provine un anumit cuvânt dintr-o limbă; etimologie **(3).**

ETÍNĂ (< fr.) s.f. Acetilenă.

ETIOLÁRE (după fr. *étiolement*) s.f. Fenomen care apare la plantele crescute în întuneric, manifestat prin lungirea tulpinilor, micșorarea și albirea frunzelor etc., din cauza lipsei de clorofilă.

ETIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *aitiologia* „căutarea cauzelor") s.f. Capitol al patologiei medicale care studiază cauzele și factorii care determină apariția diverselor boli.

ETIOPICA („Theagen și Haricleea"), roman popular de dragoste, atribuit lui Heliodor din Emesa (sec. 3). În limba română a fost tradus în sec. 18 de Toma Dimitriu (Grămăticul).

ETIRÁ vb. I tranz. A efectua o etirare; a alungi, a întinde, a trage.

ETIRÁRE s.f. **1.** (METAL.) Operație de tragere a metalelor în fire; trefilare. **2.** Operația de întindere a fibrelor sintetice în scopul orientării macromoleculelor și al creșterii rezistenței lor.

ETMOÍD (< fr.; {s} gr. *ethmoeides* „ciuruit") s.n. (ANAT.) Os nepereche, mic, străbătut de numeroase orificii traversate de nervii olfactivi; formează o parte din scheletul nasului.

ETNA, cel mai înalt vulcan activ din Europa, în NE Siciliei. Alt.: 3 323 m. Vulcanul activ cu cea mai lungă perioadă de activitate (136 erupții în 6 000 de ani). Până la 1 000–1 200 m acoperit cu vii și livezi. La 2 943 m, stațiune de observație vulcanologică.

ÉTNIC (< fr., lat.) adj. Referitor la apartenența la un popor; privitor la formele de cultură și de civilizație specifice unui popor. ✧ *Nume e.* = nume de popor. *Grup e.* = parte a populației dintr-o societate vorbind aceeași limbă, împărtășind aceleași atitudini, comportamente, trăsături mentale etc. ca produs al originii și tradiției culturale comune.

ÉTNO- ({s} gr. *ethnos* „popor") Element de compunere a unor cuvinte, cu sensul „popor". ✧ *Muzică e.* = muzică în care diferite elemente constitutive (melodică, ritmică, instrumentație etc.) se bazează pe elemente preluate din folclor.

ETNOCENTRÍSM (< fr. {i}) s.n. Tendința de a considera valorile și modelele culturale ale propriului grup ca fiind superioare celor ale altor grupuri.

ETNOGENÉZĂ (< fr.) s.f. Proces de formare etnolingvistică a unui popor și a structurilor sale social-economice și politice.

ETNOGRÁF, -Ă (< fr. {i}) s.m. și f. Specialist în etnografie.

Etna

ETNOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ethnos* „popor" + *graphe* „descriere") s.f. Știință care studiază originea și răspândirea teritorială a popoarelor, modul lor de viață, cultura, legăturile cultural-istorice reciproce.

ETNOLINGVÍSTICĂ (< engl., fr.) s.f. Disciplină a lingvisticii care studiază limbajul ca o funcție a culturii. Inițiată de lingvistul american *E. Sapir*, la începutul sec. 20.

ETNOLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în etnologie.

ETNOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ethnos* „popor" + *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază caracteristicile fiecărei etnii în scopul determinării liniilor generale ale structurii și evoluției societăților.

ETNOMETODOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Studiul metodelor, al strategiilor pe baza cărora membrii societății acționează și interacționează în activitatea și relațiile lor cotidiene.

ETNOMUZICOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a muzicologiei care se ocupă cu studiul culturilor muzicale ale tuturor popoarelor.

ETÓLĂ (< fr.) s.f. **1.** Ornament sacerdotal constând dintr-o fâșie de stofă sau mătase împodobită cu o cruce, purtat de preoții catolici în timpul oficierii serviciului religios; stolă. **2.** Fâșie lată de blană, purtată de femei în jurul gâtului sau al umerilor.

ETOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ethos* „obicei" + *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază comportamentul speciilor animale din punctul de vedere al dinamicii lor biologice, urmărind interacțiunile dintre indivizi în cadrul aceleiași specii sau populații.

ETON, oraș în S Marii Britanii (Anglia central-sudică) pe Tamisa; c. 2 mii loc. Vestit colegiu fundat în 1440–1441 de Henric VI.

ÉTOS (< gr.) s.n. **1.** Modul obișnuit de viață al unei colectivități. **2.** (În antropologie și etnografie) Specific cultural al unei colectivități.

ETOSHA PAN, bazin sărat în Namibia, în V deșertului Kalahari la 1 065 m alt.; 4 mii km^2. Vegetație halofilă. În sezonul ploios se transformă într-un lac temporar cu o supr. de 3,4 mii km^2. Parc național.

ETRÁVĂ (< fr.) s.f. Element de rezistență care închide corpul unei nave la extremitatea prorei și cu care nava își deschide drumul prin apă.

ETRIÉR (< fr.) s.n. **1.** Piesă în formă de U utilizată pentru asamblarea barelor de tracțiune ale vehiculelor, ca mâner pentru pârghiile de acționare a întreruptoarelor electrice etc. **2.** Element de armătură realizat din bare subțiri din oțel-beton, care înconjură armătura longitudinală la construcțiile din beton armat.

ETRURIA (în Antic.), reg. în V Pen. Italice, locuită de etrusci și inclusă, în sec. 3 î.Hr., în statul roman. Corespunde azi, în mare parte, *Toscanei*. – **Regatul Etruriei,** regat creat (1801) de Napoleon Bonaparte în Toscana în favoarea lui Ludovic, duce de Bourbon-Parma. Alipit în 1807 Imp. Francez. Transformat în marele ducat de Toscana (1809) și donat de Napoleon I surorii sale, Eliza.

ETRÚSC, -Ă (< fr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Denumire dată de latini populației care trăia în milen. 1 î.Hr. în unele reg. ale Pen. Italice (Etruria, Campania, C. Padului) și care, după ce a exercitat o puternică influență asupra Romei (sec. 6–5 î.Hr.), a fost complet romanizată până în sec. 1 î.Hr. **2.** Adj. Care se referă la etrusci **(1)**, privitor la etrusci. ✧ *Arta e.* = creația artistică a etruscilor (sec. 7–1 î.Hr.). Deși influențată de arta greacă, a păstrat un caracter original, cu tradiții preistorice și orientale. Se leagă îndeosebi de cultul morților; necropolele de la Cerveteri, Tarquinia etc. reprezintă vestigiile cele mai importante ale *a. e.* Mormintele reproduc interioarele locuințelor, fiind decorate cu picturi murale în culori vii. Din domeniul sculpturii s-au păstrat figurine antropomorfe, urne funerare, sarcofage și importante sculpturi în bronz („Apolo din Veii", „Lupoaica"). Importante sunt orfevrăria și ceramica „bucchero" (neagră cu decor incizat sau în relief). S-au păstrat și urmele construcțiilor civile și religioase. Cultura e. a fost înglobată în cultura Romei antice.

ETTERLE, Fory (1905–1983, n. Ploiești), actor român de teatru și film. Creator al unor roluri de subtilitate

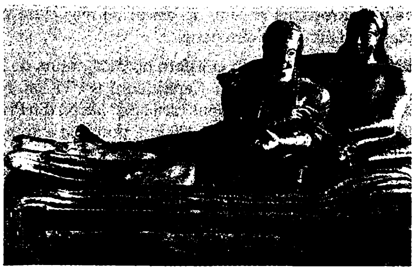

1

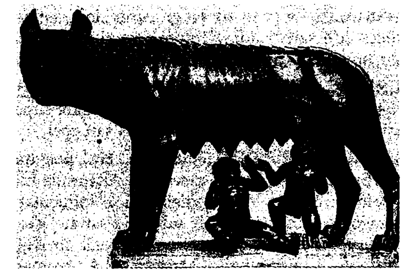

2

Artă etruscă
1. Sarcofag descoperit într-o necropolă din Cerveteri (teracotă policromă, c. 520 î.Hr.)
2. Lupa capitolina (bronz, sec. 5 î.Hr.)

compozițională („Hamlet", „Azilul de noapte", „Omul care aduce ploaia", „Dragă mincinosule"). Roluri în filme („Tudor", „Mihai Viteazul", „Departe de Tipperary").

ETUFÓR (< fr.) s.n. **1.** (AV.) Dispozitiv care permite oprirea rapidă a unui motor de avion cu electroaprindere, prin obturarea accesului aerului sau al vaporilor de benzină în carburator. **2.** (CINEMA.) Dispozitiv de protecție împotriva focului, cu care sunt echipate tobele unui aparat de proiecție.

ETUI (cuv. fr.) s.n. Cutiuță sau toc care servește la păstrarea și la protejarea unor obiecte fragile (ex.: e. pentru ochelari).

ETUVÁRE (după fr. *étuvage*) s.f. Procedeu de dezinfecție, sterilizare și deparazitare prin căldură a obiectelor din sticlă sau metalice și a echipamentelor de protecție, utilizat în medicina umană și veterinară.

ETÚVĂ (< fr.) s.f. Aparat format dintr-o incintă etanșă, de obicei încălzită, destinată uscării, menținerii la o temperatură ridicată a unor substanțe sau piese, sterilizării sau deparazitării.

Eu, simbol chimic pentru *europiu*.

EU (lat. *ego;* **II** după fr. *moi,* s.m. și germ. *Ich,* s.n.) pron. pers. 1 sg., s.n. **I.** Pron. pers. 1 sg. **1.** La nominativ, ca subiect, ține locul persoanei care vorbește: *eu am plecat.* **2.** La dativ în formele *mie, îmi, mi: încă nu mi-ai povestit.* ✧ Indică posesiunea: *ce-mi face floarea!* ✧ Cu valoare de dativ etic: *mândru ce-mi ești!* **3.** La acuzativ, în formele *mine, mă, m-: m-au văzut!* ✧ Intră în compunerea verbelor reflexive: *mă îmbrac.* **II.** S.n. (PSIH.) Nucleu al personalității. La Freud, instanța conștientă a psihicului care echilibrează forțele cărora le este supus individul: impulsurile instinctive și relațiile cu lumea exterioară.

EUBEEA (ÉVVOIA), ins. grecească în M. Egee; 3 908 km^2. Str. Evripos, de 65 m lățime minimă o desparte de continent. Relief muntos cu alt. max. de 1 743 m. Expl. de min. de crom, fier, marmură. Oraș pr.: *Khalkís.* Ruinele orașelor antice Khalkís și Eretria.

EUBIÓZĂ (< fr.) s.f. Desfășurare optimă a mecanismelor vieții.

EUCALÍPT (< fr. {i}; {s} gr. *eu* „bine" + *kalyptos* „acoperit") s.m. Arbore specific reg. australiene din genul *Eucalyptus,* fam. mirtaceelor, cu frunze persistente, acoperite cu un strat ceros ce conține ulei eteric parfumat și cu flori mici verzui. Frunzele conțin 0,25–4,5% uleiuri eterice, folosite în farmacie și parfumerie. Lemnul, foarte rezistent și dur, este folosit în construcții. Se cunosc c. 450 de specii, răspândite în cele mai diferite condiții de mediu, de la păduri tropicale umede până la tufărișuri xerofite. Specia *E. regnans* poate depăși și 100 m înălțime, fiind cel mai înalt arbore din lume.

EUCALIPTÓL (< fr. {i}) s.n. Substanță uleioasă obținută din frunzele de *Eucalyptus globulus,* utilizată ca antiseptic al căilor respiratorii.

EUCLID (EUKLEÍDES) (sec. 3 î.Hr.), matematician grec din Alexandria. Autor al primei expuneri complete și sistematice a fundamentelor geometriei elementare (euclidiene) – „Elementele" –, care conține și celebrul postulat al paralelelor conform căruia printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o singură paralelă la aceasta. Contribuții în aritmetică (*algoritmul lui E.* v. *algoritm*).

EUCLIDIÁN, -Ă (< fr.) adj. Referitor la geometria lui Euclid sau la principiile acesteia. ✧ *Geometrie e.* v. *geometrie. Spațiu e. n-dimensional* v. *spațiu.*

EUCOLOÍD (< fr. {i}) s.m. Substanță macromoleculară cu proprietăți coloidale, al cărei grad de polimerizare este mai mare de 1 000 și cu lungimea catenei atingând 1,5 microni (ex. albumina, globulina, gelatina, cauciucul, celuloza etc.).

EUDEMONÍSM (< fr.; {s} gr. *eudaimonia* „fericire") s.n. Doctrină morală care consideră că scopul conduitei umane este fericirea (Epicur, Helvetius, Diderot, Feuerbach ș.a.).

EUDIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *eudia* „timp frumos, calm" + *metron* „măsură") s.n. Aparat electric alcătuit dintr-un tub de sticlă gradat, cu doi electrozi de platină, folosit în analiza volumetrică a gazelor sau la sinteza anumitor substanțe din constituenți gazoși cu ajutorul descărcărilor electrice.

EUDOXOS din Cnidos (408–355 î.Hr.), astronom și matematician grec. Precursor al geometriei euclidiene și al teoriei numerelor iraționale. Autor al unei teorii geocentrice a Universului. I se atribuie inventarea cadranului solar orizontal.

EUFEMÍSM (< fr., gr.) s.n. Cuvânt sau expresie care evită un cuvânt sinonim considerat obscen, vulgar sau (prea) jignitor.

EUFENÍE (< fr.) s.f. Totalitatea măsurilor care trebuie luate în vederea dezvoltării fizice și psihice plenare, optime, a indivizilor din populațiile umane.

EUFONÍE (< fr., gr.) s.f. Succesiune armonioasă a vocalelor și a consoanelor, care produce o impresie auditivă plăcută.

EUFORBIACÉE (< fr.; {i} lat. *euphorbia* „laptele-cucului") s.f. (La pl.) Fam. de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee, cu flori actinomorfe, unisexuate, fruct capsulă, bacă sau drupă și semințe bogate în uleiuri grase; unele e. prezintă canale laticifere, celule secretoare, peri glandulari etc. Au importanță în ind. (ricinul), ca plante ornamentale și ca producătoare de cauciuc (arborele de cauciuc).

EUFORÍE (< fr.; {s} gr. *euphoria* „abundență") s.f. Stare de fericire, de béatitudine. ✦ Stare de bună dispoziție exagerată, nejustificată, întâlnită în unele boli neuropsihice sau provocată de unele substanțe narcotice.

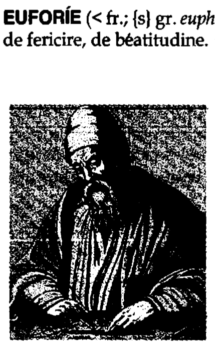

Euclid

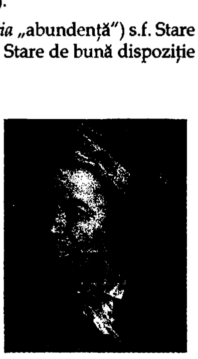

Leonhard Euler

EUFRAT (AL FURĀT, FIRAT NEHRI), fl. în SV Asiei; 3 065 km (de la izvoarele râului Murat). Izv. din pod. Armeniei. Trece prin Turcia, Siria și Iraq. Împreună cu Tigrul formează brațul Shatt al-Arab, care se varsă printr-o deltă în G. Persic. Reg. dintre Tigru și E. este cunoscută sub numele de *Mesopotamia.*

EUFUÍSM (< engl., fr.) s.n. Manieră stilistică similară gongorismului spaniol sau marinismului italian folosită în proza elisabetană și barocă (sfârșitul sec. 16 și începutul sec. 17). Termenul a fost sugerat de titlurile romanelor epistolare ale lui J. Lyly „Euphues, cercetarea spiritului" și „Euphues și Anglia sa".

EUGENE, oraș în NV S.U.A. (Oregon); 137,8 mii loc. (2000). Prelucr. metalelor; poligrafie. Ind. lemnului și alim. Universitate. Fondat (1846).

EUGENIA, Maria de Montijo de Guzmán (1826–1920), soția lui Napoleon III și împărăteasă a Franței (1853–1870). Regentă (aug. 1870). A influențat deciziile politice ale soțului său.

EUGENÍE (< fr.; {s} gr. *eugenia* „origine nobilă") s.f. Disciplină care studiază aplicarea practică a biologiei eredității în ameliorarea genetică a individului. *E. pozitivă* promovează descendenții proveniți din indivizi excepțional dotați, iar *e. negativă* elimină (de la reproducere) efectele transmiterii în descendență a unor însușiri genetice nefavorabile. A fost fondată de Fr. Galton. Practicată empiric de unele popoare în Antic., a fost discreditată, prin asocierea ei neștiințifică cu rasismul, de către naziști. Măsuri eugenice, pe bază de legislație adecvată, se aplică în prezent în peste 30 de țări, printre primele numărându-se Suedia, S.U.A., Germania (ex. sfatul genetic premarital este o formă de consiliere eugenică).

EUGENIKOS, Markos (c. 1392–1445), teolog grec, mitropolit ortodox al Efesului, adversar al unirii cu Biserica Romei la Conciliul de la Florența (1439). Comentarii patristice, lucrări polemice împotriva Bisericii apusene. Canonizat.

EUGENIU DE SAVÓIA-CARIGNAN (1663–1736), feldmareșal austriac de origine franceză. S-a remarcat în luptele împotriva turcilor, obținând victoriile de la Zenta (1697), Petrovaradin (1716) și Belgrad (1717) și în *Războiul pentru Succesiune la Tronul Spaniei* (1701–1714).

EUGENÓL (< fr.) s.n. Produs farmacologic neutru folosit ca ingredient pentru a corecta gustul sau mirosul unor medicamente ori ca diluant și dizolvant; antiseptic și analgezic în chirurgia dentară.

EUGLÉNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *euglenos* „cu ochi frumoși") s.f. Protozoar flagelat oval-alungit, dulcicol, care posedă cromatofori cu clorofilă (*Euglena viridis*), fiind de aceea încadrat de unii autori în categoria algelor.

EUHARISTÍE (< fr., gr.) s.f. (REL.) Taină și act de venerație în cele mai multe biserici creștine, constând în împărtășirea cu pâine și vin a credincioșilor. E. a fost instituită de însuși Iisus Hristos la Cina cea de Taină când, mulțumind lui Dumnezeu-Tatăl, a identificat pâinea pe care a frânt-o și vinul pe care l-a turnat în pahar cu trupul și sângele său, anticipând jertfa de pe cruce. E. se săvârșește exclusiv în cadrul Sfintei Liturghii, punctul culminant fiind prefacerea pâinii și vinului în trupul și sângele lui Hristos prin puterea Duhului Sfânt invocată de episcop sau preot. Spre deosebire de ortodocși și catolici, protestanții admit numai o prezență spirituală a lui Hristos în e.

EUHEMERÍSM (după fr. *evhémérisme*) s.n. Doctrina lui Euhemeros (sec. 4–3 î.Hr.), potrivit căreia zeii nu sunt decât oameni de seamă divinizați.

EULER, Leonhard (1707–1783), matematician, fizician și astronom elvețian. Creator al calculului variațional („Institutiones calculi integralis"). Contribuții fundamentale în matematică. Cercetări în domeniile mecanicii raționale, hidrodinamicii, opticii, mecanicii cerești; a dezvoltat teoria mișcării planetelor și cometelor.

EULER-CHELPIN 1. Hans Karl von (1873–1964), chimist suedez, de origine germană. Director al Institutului de biochimie din Stockholm (1929–1941). A elaborat metode noi de cercetare a proceselor fermentative, enzimelor şi vitaminelor. Contribuţii în biochimia tehnică, cu implicaţii în ind. alim. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1929), împreună cu A. Harden. **2. Ulf Svante von E.-C.** (1905–1983), fiziolog suedez. Fiul lui **E.-C. (1)**. Cercetări de fiziologie şi farmacologie a sistemului nervos. A izolat (1946) în stare pură noradrenalina. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1970), împreună cu J. Axelrod şi B. Katz.

EUMENE (EUMENES), numele a doi regi ai Pergamului: **E. I** (263–241 î.Hr.), fondator al regatului independent al Pergamului. **E. II** (197–159 î.Hr.), aliat al romanilor în războaiele împotriva Macedoniei şi a Regatului seleucid, ctitor al unei mari biblioteci şi al celebrului altar al lui Zeus din Pergam.

EUMENIDE v. **Erinii**.

EUNÚC (< fr., lat.) s.m. Bărbat castrat. Rol important în Orientul antic, ca oameni de încredere ai suveranilor; unii au ocupat funcţii înalte în Imp. Bizantin, iar în Imp. Otoman asigurau, în principal, paza haremurilor. Sin. *famen* **(1)**.

EUPATORIA, oraş în Ucraina, în pen. Crimeea; 106 mii loc. (2001). Prelucr. metalelor. Port de pescuit la Marea Neagră. Staţiune balneoclimaterică. Muzeu etnografic. Fondat sec. 1.

EUPATRÍD (< fr., gr.) s.m. (În Grecia antică) Membru al aristocraţiei gentilice în Atica.

EURASIA, denumire a ansamblului continental format din Europa şi Asia, care ocupă 36,7% din suprafaţa uscatului (54,5 mil. km^2 şi 2,75 mil. km^2 ins. adiacente – cea mai mare masă continentală a Terrei) şi este locuit de c. 3/4 din populaţia Globului.

EURATOM v. **Comunitatea Europeană a Energiei Atomice.**

EURCO (< *Eu*ropean *C*omposite Unit), unitate europeană compusă, reprezentând una dintre unităţile de cont ale Uniunii Europene, evaluată pe baza coşului valutar şi folosită la unele emisiuni de obligaţiuni.

EURIBÁR, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *baros* „greutate") adj., s.n. (Animal) care suportă variaţii mari ale presiunii hidrostatice.

EURIBIÓNT, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *biont* „care trăieşte") adj. (Despre organisme) Care suportă variaţii mari ale condiţiilor de mediu.

EURIDICE (EURYDIKE) (în mitologia greacă), soţia lui Orfeu. După moartea ei, acesta a obţinut permisiunea zeilor de a o readuce pe Pământ, cu condiţia de a nu o privi până la ieşirea din Infern. Nerespectând consemnul, Orfeu a pierdut-o pentru totdeauna.

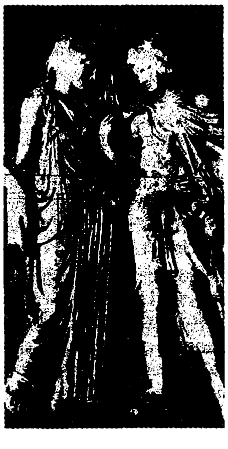

Euridice şi Orfeu

EURIHALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *halinos* „de sare") adj. (Despre organisme acvatice) Care suportă variaţii largi ale salinităţii.

EURIÓNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + fr. *ionique* „ionic") adj. (Despre organisme) Care suportă variaţii relativ largi de *p*H ale solului sau apei.

EURIPIDE (EURIPIDES) (c. 480–406 î.Hr.), poet tragic grec. Supranumit „filozof al scenei". Alături de Eschil şi Sofocle, creator al tragediei clasice. Influenţat de Protagoras şi sofişti. Piesele sale (18 păstrate) dezbat patetic teme filozofice şi etnice („Ifigenia în Aulis", „Troienele", „Hecuba", „Medeea", „Andromaca", „Electra"). Primul autor dramatic preocupat de prezentarea psihologiei feminine. A restrâns rolul corului, a alăturat elemente comice celor tragice, a introdus prologul, „deus ex machina" etc.

Euripide

EURÍSTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *heurisko* „a descoperi") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre procedee metodologice) Care serveşte la obţinerea unor cunoştinţe noi; care se aplică metodelor descoperirii şi ale invenţiei. **2.** S.f. Procedeu folosit în rezolvarea unei probleme pentru care nu există nici un algoritm. **3.** Adj. (INFORM.) *Algoritm e.* = algoritm verificat pe cazuri particulare, dar nedemonstrat ca valabil pentru cazul general; algoritm care dă o soluţie aproximativă unei probleme.

EURITÉRM, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *thermos* „cald") adj. (Despre organisme) Care suportă variaţii mari ale temperaturii din mediul extern.

EURITMÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Îmbinare armonioasă a liniilor, proporţiilor, sunetelor. Metodă creată de R. Steiner pentru a realiza unitatea armonioasă a corpului, dar şi a grupului care se mişcă expresiv în acord cu muzica, poezia, lumina şi culoarea.

EURO (FIN.) s.m. Moneda unică europeană, începând cu 1 ian. 2002, care a înlocuit monedele naţionale din 12 ţări membre ale Uniunii Europene, respectiv Germania, Franţa, Belgia, Olanda, Luxemburg, Italia, Spania, Portugalia, Austria, Irlanda, Finlanda şi Grecia, Cipru şi Malta. Valorile nominale ale celor şapte cupiuri emise sunt de 5, 10, 20, 50, 100, 200 şi 500 euro, iar a celor opt monede sunt de 1, 2, 5, 20, 50 eurocenţi şi 1 şi 2 euro. Conform legislaţiei Uniunii, într-un anume interval de timp (diferit de la ţară la ţară) toţi membrii trebuie să adopte moneda E.

EURO- Element de compunere având sensul „din Europa", „care aparţine Europei".

EUROCÉC s.n. Cec care poate fi încasat la orice bancă europeană.

EUROCOMUNÍSM (< fr. {i}) s.n. Curent de idei apărut în anii '70 în rândul partidelor comuniste din Occident (Spania, Italia, Franţa), preconizând un program şi structuri de organizare adaptate democraţiei liberale şi economiei de piaţă.

EUROCRÉDIT s.n. Împrumut bancar exprimat într-o valută europeană, acordat pentru o perioadă mai mare de un an.

EURODOLLÁRI (< fr., engl. {i}) s.m. Dollari S.U.A., depuşi în bănci situate în afara terit. sau legislaţiei S.U.A. şi utilizaţi pentru efectuarea de tranzacţii în Europa.

EUROOBLIGAŢIÚNE s.f. Obligaţiune pe termen lung, la purtător, emisă de o companie sau o autoritate de stat, vândută în afara graniţelor ţării de origine, într-o valută europeană şi care, de obicei, se negociază pe piaţa obligaţiunilor europene.

EUROPA, continent în emisfera nordică, întins de la N la S pe 4 000 km, între Capul Nord (71°11′ lat. N) din Pen. Scandinavă şi Capul Tarifa (36° lat. N) din Pen. Iberică şi de la V la E pe 6 000 km, punctele extreme fiind Capul Roca (9°30' long. V) din Pen. Iberică şi partea de NE a Uralului polar (67°20′ long. E). Limita de SE este discutată, unii autori incluzând şi reg. M-ţilor Caucaz în E., pe când alţii o includ în Asia. Supr.: 10,4 mil. km^2. Ţărmurile sale, crestate puternic, sunt scăldate la N de Oc. Arctic, la V de Oc. Atlantic, iar la S de M. Mediterană şi Marea Neagră. Limita fizico-geografică dintre E. şi Asia urmăreşte poalele estice ale m-ţilor Ural, fl. Ural, depr. Kuma-Manici şi Marea Neagră (după alţi autori, poalele de E ale m-ţilor Ural, râul Emba, M. Caspică, S M-ţilor Caucaz şi Marea Neagră). E. vestică are ţărmuri dantelate, relief variat, tectonică complicată şi climă oceanică, iar E. estică un relief monoton, stabilitate tectonică mare şi climă continentală. Munţii ocupă aproape 17% din supr. continentului. Altitudinea medie a continentului este de 300 m, iar cea max. de 4 807 m (vf. Mont Blanc). Unele reg. (S C. Caspice şi ţărmurile Mării Nordului) se află sub nivelul Oc. Planetar. C. Rusă şi C. Germano-Poloneză, reprezentând împreună aproape 50% din supr. E., ocupă părţile ei de E şi N. Fundamentul Platformei Ruse apare la suprafaţă în NV E., formând scutul cristalin baltic, de care în V se leagă strâns cutele caledoniene ale Pen. Scandinave. Împreună, ele alcătuiesc Fenoscandia (Scutul Baltic). În E. de V, micile câmpii alternează frecvent cu munţii diferenţiaţi după înălţime, structură şi relief. Reg. munţilor hercinici are, datorită eroziunii îndelungate, alt. mijlocii şi culmi domoale, teşite. Această reg. cuprinde munţii din Marea Britanie şi Islanda, masivul Central Francez, m-ţii Vosgi, m-ţii Ardeni, Pădurea Neagră, masivul Şistos Renan, masivul Boemiei, în alternanţă cu câmpii deluroase, situate în bazine tectonice, din N Franţei (Bazinul Parisului), SE Angliei (Bazinul Londrei), Suabia şi Franconia. Aceste reg. sunt mărginite de munţi înalţi (Alpii, continuaţi către E de m-ţii Carpaţi). În depr., aflate în imediata apropiere a munţilor, s-au format câmpiile Padului, Panonică şi Română. Relieful E. mediteraneene este predominant muntos; este o reg. de mişcări tectonice recente şi actuale, cu o seismicitate accentuată. *Clima.* Zona climatică temperată ocupă cea mai mare parte a continentului (temperat-maritimă, în V, temperat-continentală, în E). În S Spaniei, Franţei, în Italia, V Croaţiei şi Grecia – climă mediteraneană. *Hidrografia.* Cel mai mare fl. este Volga care se varsă în M. Caspică. În Marea Neagră se varsă Dunărea, Nistrul şi Niprul, iar în M. Azov, Donul. Oc. Arctic primeşte fl. Peciora şi Dvina de Nord, iar Oc. Atlantic, M. Baltică şi M. Nordului-Neva, Niemenul, Vistula, Oderul, Elba. Pr. fl. ale E. de V aparţin fie Oc. Atlantic (Rinul, Sena, Loara, Garonne), fie M. Mediterane (Ronul, Padul). Râurile E. sudice se varsă în Oc. Atlantic (Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir) şi în M. Mediterană (Tibru, Arno, Vardar). Insulele ocupă o supr. de 730 mii km^2 (Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Sicilia, Sardinia, Novaia Zemlea, Spitsbergen ş.a.). Pr. pen. ale E. sunt: Scandinavă, Iberică, Italică, Balcanică, Kola, Iutlanda.

EUROPA (EUROPE) 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Agenor, regele Tyrului (în Fenicia). Zeus, transformat în taur, a răpit-o şi a dus-o în Creta. Aici E. i-a născut pe Minos, Radamante şi Sarpedon. **2.** Satelit al planetei Jupiter; 3 000 km diametru; descoperit de G. Galilei în 1610.

EUROPA LIBERĂ, post de radio cu sediul la München (din 1995, la Praga), înfiinţat în 1949, finanţat de Congresul S.U.A. şi creat pentru a sparge blocada informaţională instituită în ţările comuniste. Departamentul român al postului a funcţionat din 1951.

EUROPEÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia Europei. **2.** Adj. Care aparţine Europei sau populaţiei ei, privitor la Europa sau la populaţia ei.

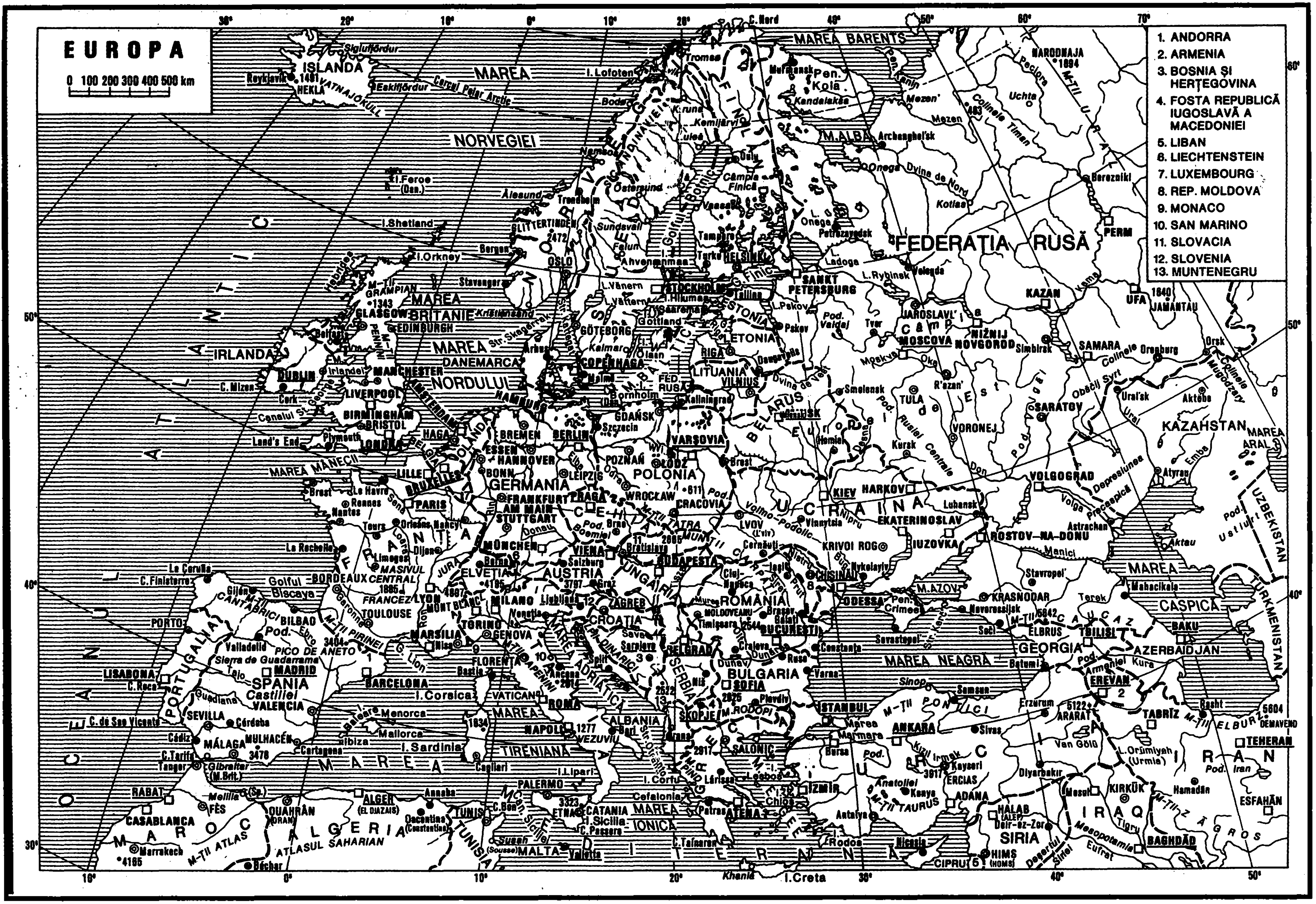
EUROPA
0 100 200 300 400 500 km
1. ANDORRA
2. ARMENIA
3. BOSNIA ŞI HERŢEGOVINA
4. FOSTA REPUBLICĂ IUGOSLAVĂ A MACEDONIEI
5. LIBAN
6. LIECHTENSTEIN
7. LUXEMBOURG
8. REP. MOLDOVA
9. MONACO
10. SAN MARINO
11. SLOVACIA
12. SLOVENIA
13. MUNTENEGRU
OCEANUL ATLANTIC
MAREA NORVEGIEI
MAREA BARENTS
M. ALBĂ
MAREA NORDULUI
MAREA MÂNECII
Golful Biscaya
MAREA MEDITERANĂ
MAREA TIRENIANĂ
MAREA ADRIATICĂ
MAREA IONICĂ
MAREA NEAGRĂ
M. AZOV
MAREA CASPICĂ
MAREA ARAL
ISLANDA
IRLANDA
MAREA BRITANIE
NORVEGIA
SUEDIA
FINLANDA
DANEMARCA
ESTONIA
LETONIA
LITUANIA
FED. RUSA
BELARUS
POLONIA
GERMANIA
OLANDA
BELGIA
FRANŢA
ELVEŢIA
AUSTRIA
CEHIA
UNGARIA
ROMÂNIA
UCRAINA
ITALIA
CROAŢIA
SERBIA
ALBANIA
BULGARIA
GRECIA
TURCIA
SPANIA
PORTUGALIA
MAROC
ALGERIA
TUNISIA
SIRIA
IRAQ
IRAN
GEORGIA
AZERBAIDJAN
KAZAHSTAN
UZBEKISTAN
TURKMENISTAN
FEDERAŢIA RUSĂ
CIPRU
MALTA
REYKJAVIK
DUBLIN
LONDRA
PARIS
MADRID
LISABONA
OSLO
STOCKHOLM
HELSINKI
COPENHAGA
BERLIN
VARŞOVIA
PRAGA
VIENA
BUDAPESTA
BUCUREŞTI
CHIŞINĂU
KIEV
MOSCOVA
SANKT PETERSBURG
ROMA
ATENA
SOFIA
BELGRAD
ZAGREB
ANKARA
ISTANBUL
TBILISI
EREVAN
BAKU
TEHERAN
BAGHDĂD
M-ŢII URALI
M-ŢII CAUCAZ
M-ŢII CARPAŢI
M-ŢII ALPI
M-ŢII PIRINEI
M-ŢII ATLAS

EUROPENIZÁ vb. I tranz. și refl. A adopta obiceiurile, purtările, îmbrăcămintea europenilor.

EUROPIÁȚĂ s.f. Piață internațională de valori (capital) unde negocierile și tranzacțiile se efectuează în eurovalute.

EUROPÍD, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Denumirea uneia dintre cele trei rase omenești răspândită în Europa, Orientul Apropiat și Mijlociu, N Indiei și Africa de Nord și care, din perioada colonizării europene, devine predominantă și în America, Australia și S Africii. Se mai numește *rasă caucaziană.* ✦ Persoană care aparține acestei rase. **2.** Adj. Care se referă la e. **(1).**

EURÓPIU (< fr. {i}; {s} gr. *Europe* „Europa") s.n. Element chimic (Eu; nr. at. 63, m. at. 151,96) din grupa lantanoidelor; metal (p. t. 826° C), utilizat la reactoarele nucleare.

EUROTÍTLU s.n. Titlu emis de o firmă neeuropeană pentru a fi vândut pe piața europeană.

EUROTUNEL, galerie cu cale feroviară și rutieră, subacvatică, realizată între anii 1987-1994, pe sub Marea Mânecii, între Folkestone (Marea Britanie) și Calais (Franța), la o adâncime de 40 m. Lungime: 50,5 km (al doilea din lume, după tunelul Seikan, Japonia); conectează rețelele feroviare din Marea Britanie cu cele din Franța și Belgia. Cunoscut și sub numele de *Tunelul Mânecii.*

EUROVALÚTĂ (< it.) s.f. Orice valută utilizată pentru efectuarea de tranzacții în cadrul Europei, dar în afara țării de origine a monedei.

EUROVISION, organizație, cu sediul la Geneva, care coordonează schimbul de programe de radiodifuziune și televiziune între state europene și asigură realizarea lor. Înființată în 1954, funcționează din 1974 ca o bursă cotidiană de imagini. În fiecare an se desfășoară un concurs internațional de muzică ușoară.

EURYTHMICS, grup britanic de rock. Constituit în 1980 de Annie Lennox și Dave Stewart. Combinație de soul și rock („Sweet Dreams", „Be Yourself Tonight", „Revenge").

EUSÉBIO (Eusebio Ferreira da Silva, zis ~; supranumit „Perla Neagră") (n. 1942), fotbalist portughez, de origine mozambicană. Component al echipei Benfica Lisabona.

EUSEBIU (EUSEBIOS) din Cezareea (c. 260- c. 340), istoric grec. Episcop (din 313) al Cezareii (Palestina). Întemeietorul istoriografiei ecleziastice. Autor al unei istorii universale de la origini până la 325 și al unei istorii bisericești în 10 vol. Confesorul și biograful împăratului Constantin cel Mare.

EUSTACHI (EUSTACHIO) Bartolomeo (c. 1500- 1574), anatomist italian. Unul dintre creatorii anatomiei științifice moderne. Numeroase descoperiri anatomice care-i poartă numele (ex. cartilajul lui E., trompa lui E., valvula lui E.).

EUSTÁTIC, -Ă (< fr.) adj. *Mișcări eustatice* = mișcări pe verticală, de ridicare *(m. e.* pozitive) și de coborâre *(m. e.* negative), ale nivelului apelor oceanice, care se reflectă în producerea de transgresiuni și regresiuni marine.

EUSTATIE DE LA PUTNA (c. 1465-c. 1546, n. Bistrița), protopsalt român. A trăit la mănăstirea Putna (1493-1546). Culegeri de muzică bisericească pe texte grecești și slavone.

EUSTATIEVICI, Dimitrie (c. 1730-1796, n. Brașov), cărturar român. Prof. la școala din Șcheii Brașovului, apoi director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania (1786-1796). Autorul primei gramatici complete a limbii române, păstrată în manuscris (1757).

EUSTRATIE Logofătul (?-c. 1646), boier dregător și cărturar din Moldova. La porunca domnului Vasile Lupu a tradus din grecește „Pravila aleasă", care constituie prima parte a „Cărții românești de învățătură" tipărită la Iași, în 1646.

EUSTRATIE DABIJA, domn al Moldovei (1661- 1665). A luat parte la două campanii ale turcilor în Ungaria împotriva Habsburgilor (1663 și 1664). A reînființat monetăria din Suceava (1661).

EUTANASÍE (< fr. {i}; {s} gr. *euthanasia* „moarte ușoară") s.f. **1.** Moarte fără dureri. **2.** Metodă de provocare (de către medic) a unei morți precoce nedureroase unui bolnav incurabil, pentru a-i curma o suferință grea și prelungită. E. a fost legalizată în Belgia și Olanda. Legislația românească interzice practica **e.** la oameni; în schimb este admisă în cazul animalelor bătrâne, grav bolnave sau nedorite.

EUTÉCTIC (< fr. {i}; {s} gr. *eutektos* „care se topește ușor") adj., s.n. **1.** Adj. (Despre amestecuri chimice) Care se topește sau se solidifică la temperatură constantă, inferioară punctului de topire al fiecăruia dintre constituenți. **2.** S.n. Constituent metalografic alcătuit din două sau mai multe faze, care se separă simultan din topitură, la cea mai mică temperatură de solidificare, cu compoziție chimică caracteristică sistemului respectiv.

EUTECTOÍD (< fr.) s.n. Constituent metalografic format din două sau mai multe faze care se separă simultan printr-o transformare în stare solidă.

EUTERPE (în mitologia greacă), una dintre cele nouă muze, patroană a muzicii.

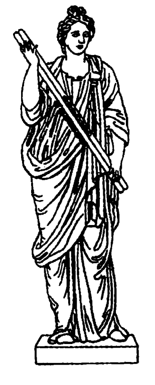

Euterpe

EUTOCÍE (< fr.; {s} gr. *eutokia* „naștere fericită") s.f. Naștere normală, fără complicații.

EUTROF, -Ă (< fr., gr. *eu* „adevărat, bun", *trophein* „a hrăni") adj. **1.** Bogat în substanțe nutritive (ex. mlaștină e., sol e., ape stagnante e.). **2.** (Despre plante) Care crește pe soluri cu troficitate ridicată.

EUTROFIZÁRE (după fr. *eutrophisation*) s.f. Creșterea masei vegetale a unei ape stagnante (lac, baltă etc.) sau cu curgere lentă ca urmare a îmbogățirii naturale sau artificiale cu substanțe nutritive (fosfor, azot etc.); dezvoltarea explozivă a algelor, numită și *înflorire a apei,* poate avea consecințe grave asupra echilibrului biologic al acestor ape.

EUTROPIU (EUTROPIUS) (sec. 4), istoric roman. A scris o istorie a Romei în 10 cărți, de la întemeierea orașului până la domnia împăratului Valens *(Breviarium ab Urbe condita),* prețioasă prin informațiile privind sec. 3-4.

EUTYCHES (c. 378-c. 454), călugăr bizantin. Întemeietor al unei erezii ce-i poartă numele (prima fază a *monofizitismului*), susținând că Hristos nu are decât natură divină, trupul său fiind doar o aparență. Condamnat de Conciliul din Calcedon (451).

EUWE, Max (1901-1981), șahist olandez. Campion mondial (1935-1937), după meciul cu A. Alehin. Președinte al Federației Internaționale de Șah (1970-1974). Teoretician al șahului.

eV (METR.), simbol pentru *electronvolt.*

EV (< lat.) s.n. Perioadă din istoria omenirii. ✧ *Evul Mediu* = denumire convențională a perioadei din istoria omenirii cuprinsă între *Antichitate* și *Epoca Modernă.* Tradițional, în Europa, cuprinde perioada dintre căderea Imp. Roman de Apus (476) și, după unele opinii, cucerirea Constantinopolului (1453), respectiv descoperirea Americii (1492) sau revoluțiile din Țările de Jos (1566-1609) și din Anglia (1642-1649).

EVA (în „Vechiul Testament"), nume dat primei femei în virtutea menirii ei de a fi „mamă a tuturor celor vii"; soția lui Adam, creată de Dumnezeu din coasta acestuia. Ispitită de șarpe (diavol), E. și, la îndemnul ei, Adam încalcă porunca divină, mâncând din fructul pomului cunoașterii binelui și a răului *(păcatul originar),* ambii fiind alungați din Rai. Cu Adam a avut trei fii (Cain, Abel și Seth) și mai multe fiice. ✧ Expr. *Fiică a Evei* = femeie; în sens peiorativ, femeie frivolă.

EVACUÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A goli, a lăsa liber, a părăsi (un imobil, o localit.). **2.** A lua măsuri de îndepărtare a unor persoane sau lucruri dintr-un anumit loc. ✦ A scoate dintr-o zonă periculoasă populația și bunurile, spre a preveni distrugerea lor. **3.** A elimina, a îndepărta reziduurile unui proces tehnologic, fluidele uzate etc.

EVACUÁRE (după fr. *évacuation*) s.f. **1.** Acțiunea de a evacua. **2.** Fază din ciclul motoarelor cu ardere internă sau al turbinelor cu gaze, în care gazele de ardere sunt evacuate din mașină după ce au efectuat lucrul mecanic.

EVADÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A fugi dintr-o închisoare sau de sub pază; *p. ext.* (fam.) a scăpa, a fugi.

EVAGRIE PONTICUL (346-399), mistic și scriitor creștin, a cărui teologie a rugăciunii contemplative și ascezei a fost baza unei tradiții spirituale, atât în Răsărit, cât și în Apus. Potrivit lui E., funcția esențială a ființelor spirituale este de a ajunge la unirea cu Dumnezeu. În Răsărit, i-a influențat pe Dionisie Pseudo-Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și spiritualitatea călugărilor de la Mt. Athos din sec. 14; în Apus l-a inspirat pe Ioan Cassian.

EVALUÁ (< fr.) vb. I tranz. A determina, a stabili valoarea, prețul, cantitatea, numărul etc.; a calcula. ✦ A prețui, a estima.

EVALUARE s.f. (EC.) Procesul de determinare a unui anumit tip de valoare a unei anumite proprietăți (active individuale, proprietate imobiliară, afaceri).

EVANESCÉNȚĂ (< fr.) Dispariție lentă, estompare treptată.

EVANGHELIÁR (< fr., lat.) s.n. **1.** Carte care cuprinde cele patru Evanghelii; tetraevanghel. Unele exemplare, realizate de mari caligrafi și miniaturiști (Gavriil Uric, Anastasie Crimca), sunt adevărate capodopere. Primul e. în limba română a apărut în 1561 la Brașov („Tetraevangheliarul" lui Coresi). **2.** Carte de slujbă ce conține pericope din cele patru Evanghelii, citite în cadrul liturghiei sau cu alte ocazii și aranjate în funcție de sărbătoarea Sf. Paști.

EVANGHÉLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la Evanghelie, conform cu Evanghelia; din Evanghelie. **2.** (Și subst.) Care ține de cultul luteran. ✧ *Biserica e.* = federație bisericească grupând cele 27 de Biserici protestante teritoriale din Germania, fondată în 1945, guvernată de un consiliu, o conferință și un sinod. **3.** *Alianța e.* = mișcare religioasă întemeiată în 1846 în Anglia, reunind persoane și confesiuni creștine care au drept scop atragerea lumii la credința în Hristos.

EVANGHÉLIE (< sl.; {s} gr. *evangélion* „vestea cea bună") s.f. **1.** Vestea cea bună despre împărăția lui Dumnezeu și despre mântuire, mesajul sau conținutul acesteia cuprins în predica și învățătura lui Iisus. **2. a)** Tradiția orală a predicii lui Iisus; **b)** Istoria vieții pământene a Fiului lui Dumnezeu întrupat; **c)** Predica și învățătura lui Iisus expusă în primele patru cărți ale „Noului Testament", atribuite lui Matei, Marcu, Luca, și Ioan, fiecare cuprinzând e. **(1)** în întregime, dar prezentată într-un mod propriu autorului. Redactarea **e.** lui Marcu se situează înainte de anul 70, iar a celorlalte trei între 80 și 100 d.Hr. *E. apocrife* = scrieri reluând biografii din textele canonice, dar nerecunoscute de Biserică; cele mai cunoscute sunt **e.** lui Petru și e. lui Toma. ✦ Evangheliar. ✦ Capitol dintr-o e. care se citește la serviciul divin.

EVANGHELÍST (< sl., ngr.) s.m. **1.** (În „Noul Testament") Propovăduitor al Evangheliei, activitatea sa fiind asociată funcției sacerdotale (episcop sau diacon). **2.** Fiecare dintre cei patru autori care au consemnat Evanghelia lui Hristos: Matei, Marcu, Luca și Ioan, simbolizați în arta creștină ca om, leu, taur și vultur. **3.** În accepțiunea actuală, în cultele neoprotestante, sunt laici, bărbați sau femei, predicatori misionari.

EVANGHELISTÁR (< ngr.) s.n. (În Biserica Ortodoxă) Lista completă a pericopelor evanghelice care se citesc în cadrul cultului divin în răstimpul unui an liturgic, aranjate în funcție de data Sf. Paști.

EVANS, Sir Arthur John (1851-1941), arheolog britanic. A efectuat săpături arheologice în insula Creta, descoperind palatul din Cnossos și alte mărturii ale civilizației cretane („Palatul lui Minos").

EVANS, Gil (1912-1988), compozitor, aranjor și pianist de jazz canadian. Aranjor original, de o mare eficacitate, revigorează orchestra de jazz. Numeroase grupuri proprii. Contribuie la lansarea școlii cool. Colaborează cu Miles Davis („Miles Ahead").

EVANS, Herbert McLean (1882-1971), medic și biochimist american. Cercetări privind biochimia vitaminelor, enzimelor și hormonilor. A descoperit (1922) vitamina E și a extras (1942) hormonul de creștere din hipofiză.

EVANS, Martin Sir (n. 1941), medic britanic. Cercetări privind modificările genetice realizate asupra organismului șoarecilor prin celule stem. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2007), împreună cu M. Capecchi și O. Smithies.

EVANS, Oliver (1755-1819), inginer american. Pionier în construcția mașinilor cu abur, de înaltă presiune. A construit utilaje pentru ind. textilă (cardare), alimentară (morărit).

EVANS, Walker (1903-1975), fotograf american. Reportaje documentare, abordând în special efectele crizei economice din '29 asupra fermierilor americani. Portrete de mare expresivitate.

EVANS, William (Bill) (1929-1980), pianist și compozitor american de jazz. Stil sensibil, contribuție unică în dezvoltarea pianisticii de jazz. Trio propriu (din 1959). Marcat de bop, dezvoltă importante inovații armonice („Waltz for Debby", „Peace Piece").

EVANSVILLE, oraș în centrul S.U.A. (Indiana), pe Ohio; 121,5 mii loc. (2000). Expl. de huilă. Metalurgia aluminiului, automobile, frigidere, produse chimice, mobilă, sticlărie. Universitate. Oraș din 1847.

EVANTÁI (< fr.) s.n. Obiect pliabil, în formă de sector de cerc, executat din diverse materiale ușoare (hârtie, pene, mătase), care, prin agitare, produce senzația de răcoare.

EVAPORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. **1.** (FIZ.) A (se) transforma (un lichid) în vapori. **2.** Refl. Fig. A se face nevăzut, a dispărea.

EVAPORÁRE s.f. Proces de transformare a unui lichid (la suprafață) în vapori, la temperaturi inferioare temperaturii sale de fierbere.

EVAPORATÓR (< fr.) s.n. (TEHN.) **1.** Aparat utilizat la concentrarea soluțiilor prin evaporarea solventului. **2.** Parte componentă a unei instalații frigorifice în care se evaporă lichidul de răcire, producând frigul.

EVAPORIMÉTRU (< germ.) s.n. Instrument folosit pentru măsurarea vitezei medii de evaporare a apei.

EVAPORÍTE (< fr.) s.f. pl. Roci sedimentare provenite în urma precipitației chimice din soluții saline concentrate, în ținuturi cu climat arid.

EVAZÁ (< fr.) vb. I tranz. A lărgi progresiv, spre extremitatea deschisă, cavitatea unui obiect sau anumite articole de îmbrăcăminte.

EVAZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** *E. fiscală* = sustragerea prin orice mijloace de la plata impozitelor, taxelor și a altor sume datorate bugetelor administrației de stat de către persoanele fizice și juridice, care realizează venituri impozabile, conform reglementărilor fiscale. **2.** (Rar) Evadare.

EVAZÍV, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care exprimă o atitudine vagă, neprecisă.

EVDOKIMOV, Pavel Nikolaevici (1901-1970), teolog ortodox rus. Stabilit în Franța (1923). A valorificat izvoarele spiritualității răsăritene, dezvoltând mari teme ale patristicii („Femeia și mântuirea lumii", „Vârstele vieții spirituale", „Arta icoanei").

EVÉCȚIE (< lat.) s.f. Abatere periodică a mișcării Lunii ca urmare a variațiilor excentricității orbitei lunare; este determinată de atracția solară.

EVENEPOEL, Henri (1872-1899), pictor belgian. Portrete de femei și copii („Doamna cu pălărie albă"); lucrări în manieră impresionistă („Un spaniol la Paris").

EVENIMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Întâmplare importantă. **2.** (MAT.) Noțiune de bază din domeniul teoriei probabilităților, care exprimă producerea sau neproducerea unui fenomen în cadrul unui experiment.

EVENIMENȚIÁL (< fr.) adj. **1.** Care se mărginește la descrierea evenimentelor **(1)**. **2.** Care se referă la descrierea evenimentelor **(1)**.

EVENIMENTUL ZILEI, cotidian de informație care apare la București din 1992.

EVENTÍV (< germ.; {s} lat. *eventus* „efect, rezultat") adj. *Verb reflexiv* ~ (și subst.) = verb reflexiv care arată o schimbare în starea subiectului.

EVENTRÁȚIE (< fr.; {s} lat. *e* „din" + *venter* „pântece") s.f. Ieșire sub piele a viscerelor învelite în sacul peritoneal; apare după un traumatism sau după o operație și, uneori, spontan ca urmare a unor eforturi fizice exagerate sau prin scăderea tonicității mușchilor care formează peretele respectiv.

EVENTUÁL, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care depinde de împrejurări; posibil; probabil.

EVENTUALITÁTE (< fr.) s.f. Caz posibil; situație, împrejurare care s-ar putea ivi. ✦ (DR.) Eveniment viitor și nesigur, care, afectând un drept în elementele sale esențiale, face ca acesta să fie eventual.

EVEREST, Sir George E. (1790-1866), militar și geodez britanic. Conducător (din 1823) al Serviciului geodezic al Indiei. Numele lui a fost atribuit de britanici celui mai înalt vf. de pe Pământ (*Chomolungma* din m-ții Himalaya).

EVERGLADES, reg. mlăștinoasă în SE S.U.A., în S pen. Florida; 12 mii km^2. Parc național (5,6 mii km^2 - înființat 1947) cu vegetație higrofilă, numeroase specii de păsări, aligatori etc.

EVERGREEN (cuv. engl.) Piesă muzicală a cărei popularitate se păstrează timp îndelungat; se află la baza repertoriului clasic pop.

EVERLY BROTHERS, grup american de country-rock. Compus din frații Don și Phil Everly. Cel mai important duo vocal al muziciii rock. Armonii romantice, acompaniament caracteristic de chitară acustică („Let It Be Me", „Wake Up Little Suzy", „Ebony Eyes")

EVERT, Christine (Chris) (n. 1954), jucătoare americană de tenis. A dominat tenisul mondial feminin (1974-1984), câștigând toate marile turnee (Wimbledon, de trei ori; Roland Garros, de cinci ori; Forest Hills, de șase ori). Campioană a lumii în 1979.

EVIAN-LES-BAINS, oraș în E Franței (Savoia), pe malul sudic al L. Geneva; 6,2 mii loc. (1990). Stațiune balneoclimaterică. Cazinou. Aici s-a încheiat, între guvernul francez și reprezentanții Frontului de Eliberare Națională din Algeria, un acord (18 mart. 1962) privind încetarea focului; Franța a recunoscut independența și integritatea teritorială a Algeriei.

EVICȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Pierderea, totală sau parțială, a posesiei sau a dreptului de proprietate asupra unui lucru dobândit prin cumpărare, partaj etc., în favoarea unei terțe persoane, căreia îi este recunoscut legal un drept real asupra acelui lucru (de ex. când s-a cumpărat un bun furat, revendicat apoi de proprietar, ori s-a dobândit de la moștenitorul aparent un bun, revendicat apoi de adevăratul moștenitor).

EVIDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Vădit, flagrant, clar **(3)**; neîndoielnic.

EVIDÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi evident, caracterul a ceea ce este evident. ✧ Expr. *A scoate* (sau *a pune*) *în evidență* = a scoate la iveală, a sublinia. **2.** Activitate care asigură informarea permanentă și precisă despre situația dintr-un anumit domeniu prin înregistrarea și controlul proceselor, fenomenelor, bunurilor, persoanelor etc. din punct de vedere cantitativ și calitativ.

EVIDENȚIÁ vb. I refl. și tranz. A ieși sau a scoate în evidență; a (se) deosebi, a (se) distinge. ✦ Tranz. A recunoaște sau a face cunoscute oficial meritele sau succesele cuiva în muncă.

EVISCERÁ (< fr.) vb. I tranz. A scoate organele din cavitatea abdominală și toracică.

EVISCERÁȚIE (< fr.) s.f. (MED.) Ieșire a viscerelor din cavitatea lor normală (abdomen, torace) printr-un orificiu sau traiect, creat artificial sau prin desfacerea unei cicatrice postoperatorii.

EVITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A se feri de...; a căuta să scape de...; a ocoli. ✦ A împiedica; a înlătura.

EVITÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a evita. **2.** Poziție (determinată de direcția prorei) pe care o ia o navă sub acțiunea vântului și a curenților. **3.** Manevră efectuată de o navă pentru întoarcere sau pentru a ocoli o altă navă întâlnită, un obstacol etc.

EVLÁVIE (< ngr.) s.f. Religiozitate profundă, exteriorizată printr-o îndeplinire scrupuloasă a practicilor rituale; cucernicie. ✦ Fig. Comportare respectuoasă față de cineva sau ceva.

EVLAVIÓS, -OÁSĂ adj. (Adesea substantiv) Stăpânit de evlavie; cucernic.

EVLIA, Celebi (1611-după 1683), învățat și călător turc. Notele sale de drum („Seiahatname") conțin numeroase informații privind Țările Române, pe care le-a vizitat la mijlocul sec. 17.

EVOCÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A reaminti fapte sau evenimente din trecut; a zugrăvi prin cuvinte imagini de demult.

EVOCÁRE (după fr. *évocation*) s.f. Faptul de a evoca; *concr.* compoziție literară în care se evocă ceva.

EVOCATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care are darul, puterea de a evoca.

EVOLUÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** A trece prin diferite faze progresive spre o treaptă superioară; a se dezvolta; a se transforma. ✦ A se desfășura; a-și urma cursul. ✦ (SPORT) A susține un meci; a juca. **2.** A se deplasa cu mișcări largi (circulare).

EVOLUÁT, -Ă (< fr.) adj. Care a ajuns la un stadiu superior de dezvoltare. ✦ (Și subst.) Dezvoltat din punct de vedere intelectual.

EVOLÚTĂ (< germ., engl.) s.f. (MAT.) Desfășurată **(2)**.

EVOLUTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se dezvoltă treptat și neîntrerupt. **2.** Care ține de evoluție **(1. 2)**.

EVOLÚȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *evolutio* „desfășurare") s.f. **1.** (BIOL.) Proces prin care, pornind de la cele mai primitive organisme, prin transformări succesive, s-a ajuns la diversitatea de astăzi a lumii vii. Conform teoriei sintetice a evoluției, toate caracterele sunt rezultatul acțiunii selecției naturale, care permite adaptarea la mediu. Se presupune însă că numeroase gene s-au fixat întâmplător, fiind astfel neutre selectiv. V. *evoluționism*. 2. Produsul final al unui proces evolutiv. ✦ *Teoria evoluției emergente* = teorie evoluționistă elaborată de S. Alexander și C.L. Morgan susținând că apariția noilor calități (viața, spiritul) este spontană și neprevăzută, datorându-se reorganizării entităților preexistente. **4.** Dezvoltare **(2)**. **5.** Desfășurare, curs^1 **(II. 2)**. **6.** (COREGR.) Deplasare prin mișcări largi (circulare).

EVOLUȚIONÍSM (< fr. {i}) s.n. Teorie conform căreia speciile sunt rezultatul unui proces continuu de evoluție, care a început odată cu formarea primei celule. În 1859, Ch. Darwin a demonstrat că evoluția este rezultatul acțiunii selecției naturale asupra variațiilor spontane – numite ulterior mutații. E. modern s-a născut din fuziunea geneticii mendeleene cu selecția naturală darviniană și se numește teoria neodarvinistă (sau *sintetică*) a evoluției.

EVOLVÉNTĂ (< germ.) s.f. (MAT.) Desfășurătoare.

ÉVORA, oraș în partea central-sudică a Portugaliei; 44,6 mii loc. (2001). Metalurgie. Întreprinderi textile (bumbac) și alim. Muzeu de artă. Ruine romane, catedrală (1186–1206), Mănăstirea São Francisco (1507–1525), biserică gotică (sec. 15). Univ. (1559). Vechea denumire romană *Ebora.*

EVORSIÚNE (< germ.) s.f. (GEOMORF.) Acțiune erozivă a apei curgătoare, care, prin cădere pe verticală, formează vârtejuri la baza cascadelor, dând naștere la adâncituri circulare în albiile râurilor, numite marmite sau căldări.

EVREI, Epistola către ~, carte a „Noului Testament" scrisă de un autor necunoscut și atribuită un timp Apostolului Pavel. Adresată probabil unor creștini convertiți din iudaism tentați să se întoarcă la vechea lor credință, E. le prezintă o minunată perspectivă asupra vieții creștine, a superiorității preoției lui Hristos și a noului Legământ. Tipologia descrisă arată modul în care primii creștini au conceput armonia între „Vechiul" și „Noul Testament".

EVREN, Kenan (n. 1918), general și om politic turc. Președinte al Consiliului Național al Securității (șef al statului, 1980–1982). Președinte al Republicii Turcia (1982–1989).

EVRÉU (< sl.) s.m. **1.** (La pl.) Denumire generică dată populațiilor de religie iudaică (mozaică), descendente din vechii locuitori ai Palestinei și din alte populații care au adoptat iudaismul. Trăiesc în Israel și în diferite țări ale lumii (c. 20 mil.). Majoritatea vorbesc limba țării în care locuiesc; o parte din ei vorbesc *idiș* și *ivrit* (ebraică). **2.** Bărbat care face parte din această populație.

ÉVREUX, oraș în N Franței (Normandia), la V de Paris; 51,1 mii loc. (2001). Aparataj electronic, țesături, produse farmaceutice și din cauciuc. Catedrala Notre-Dame (sec. 12–15) cu celebre vitralii din sec. 14. Vestigii romane.

ÉVRICA (cuv. gr. „am găsit") interj. (Livr.) Exclamație de bucurie marcând rezolvarea unei probleme dificile. Se presupune că a fost rostită de Arhimede, în clipa când a descoperit principiul fundamental al hidrostaticii (*legea lui Arhimede*).

EVTUȘENKO, Evgheni Aleksandrovici (n. 1933), scriitor rus. Poeme narative („Stația Zima"), nuvele („Ardabiola"), romane („Dulce ținut al poamelor") și piese de teatru („Sub pielea Statuii Libertății"), în care își manifestă opoziția față de regimul bolșevic. Militant pentru libertatea și specificitatea estetică a creației literare.

EWALD, Johannes (1743–1781), scriitor danez. Poet liric, precursor al romantismului („Odă sufletului", „Regele Christian" – textul imnului național). Tragedii („Rolf Krage", „Moartea lui Balder", folosind pentru prima oară versul alb în dramaturgia daneză).

EWING, Sir James Alfred (1855–1935), fizician și inginer britanic. Cercetări asupra proprietăților magnetice ale fierului și oțelului. A studiat structura cristalină a mai multor metale și a descoperit (1882) fenomenul de *histerezis.*

EX- ({s} lat. ex. „din") Prefix cu sensul de „în afară" sau „fost", care servește la formarea unor substantive, adjective și verbe.

EXACERBÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A intensifica, a exagera sentimente, senzații.

EXÁCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și adv.) Care este conform cu realitatea, în deplină concordanță cu adevărul; întocmai, chiar. ✦ *Știință e.* = știință în care formulările (logice) se pot prezenta în formă matematică. ✦ Care reproduce întocmai modelul, originalul; fidel **(2).** **2.** (Despre oameni) Punctual.

Évreux. Catedrala Notre-Dame

EXACTITÁTE s.f. Calitatea de a fi exact; exactitudine.

EXAGERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da proporții, a amplifica peste măsură un fapt, o întâmplare etc. (deformând realitatea).

EXAGERÁT, -Ă (< fr.) adj. Care depășește proporțiile realității. ✦ (Despre oameni) Care exagerează. ✦ (Adverbial) Prea, excesiv de...

EXALÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A emana **(1),** a degaja mirosuri, vapori etc.

EXALÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a exala și rezultatul ei; miasmă, duhoare. ✦ Emanație de gaze și/sau vapori asociate activității vulcanice, din care se pot depune minerale, în cantități modeste, sub formă de crustă.

EXALTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) înflăcăra, a (se) entuziasma peste măsură.

EXALTÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Înflăcărat, entuziasmat peste măsură; exagerat. **2.** (Fam.) Ieșit din minți; surescitat.

EXÁMEN (< fr., lat.) s.n. **1.** Probă la care este supus un elev, student, candidat la un post etc. pentru verificarea și aprecierea cunoștințelor. ✧ Expr. *E. de conștiință* = meditare sau examen critic asupra propriei conduite. ✧ *E. de diplomă* = **e.** de absolvire a unei instituții de învățământ superior, constând în elaborarea și susținerea unei lucrări. *E. de licență* = **e.** constând din susținerea a 2–4 **e.** din disciplinele de bază și de specialitate, precum și a unei lucrări (proiect). ✦ Probă, încercare prin care se verifică trăinicia, temeinicia unui lucru. **2.** Cercetare amănunțită. ✧ *E. medical* = cercetare a unui bolnav pentru a pune diagnosticul și a stabili tratamentul.

EXAMINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A supune unui examen **(1).** **2.** A cerceta, a studia amănunțit ceva sau pe cineva; a măsura **(3).** **3.** A face un examen medical.

EXAMINATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (Persoană) care examinează.

EXANTÉM (< fr., gr.) s.n. (MED.) Erupție care apare pe piele în unele boli contagioase.

EXANTEMÁTIC (< fr. {i}) adj. *Tifos* ~ v. *tifos.*

EXARÁȚIE (< germ.) s.f. (GEOMORF.) Eroziune glaciară.

EXÁRH (< fr., lat., **3** ngr.) s.m. **1.** Comandant al unei unități de cavalerie în armata romană (sec. 4). **2.** Guvernator bizantin din Italia și din Africa de Nord în sec. 6–7. **3.** (În Biserica ortodoxă) Mitropolit delegat de patriarhul din Constantinopol să conducă sau să îndrume treburile bisericești dintr-o provincie sau dintr-o țară. ✦ Arhiereu însărcinat cu inspecția și controlul mănăstirilor dintr-o eparhie.

EXASPERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A enerva, a irita peste măsură; a scoate din sărite.

EXASPERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care exasperează; înnebunitor.

EXCAVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A săpa făcând o cavitate în pământ.

EXCAVATÓR (< fr., rus.) s.n. Mașină de lucru autopropulsată utilizată pentru excavare, la lucrările de săpare și de încărcare a pământului, în exploatările miniere etc.

EXCAVÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Cavitate în scoarța Pământului creată de unele fenomene naturale sau executată artificial, în scopul realizării unor construcții. **2.** (MED.) Cavitate patologică formată într-un organ.

EXCEDÉNT (< fr., lat.) s.n. Ceea ce rămâne după acoperirea necesarului; prisos; surplus. ✦ (EC.) Diferența pozitivă dintre un venit, pe de o parte, și o plată sau cheltuială, pe de altă parte, înscrise într-o balanță sau buget. ✧ E. bugetar = parte a veniturilor bugetare ce depășește cheltuielile bugetare într-un an bugetar.

EXCEDENTÁR, -Ă (< fr.) adj. Care are un excedent.

EXCELÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A se deosebi, a se remarca, a se distinge (într-un domeniu).

EXCELÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care excelează; excepțional; admirabil, minunat.

EXCELÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Titlu folosit în raporturile cu anumiți demnitari. **2.** Performanță deosebită într-un domeniu; perfecțiune. *Premiu de e.* = premiu acordat unei persoane care s-a distins în cel mai înalt grad într-un domeniu. ✦ *Prin e.* = în cel mai înalt grad, cu deosebire.

EXCÉNTRIC, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.n. **1.** Adj. Care iese din limitele obișnuitului; ciudat, bizar, extravagant. **2.** *Cercuri excentrice* = două cercuri care nu au același centru. **3.** S.n. Organ de mașină în formă de disc, montat pe un arbore rotitor, a cărui axă geometrică este deplasată paralel față de axa de rotație a arborelui.

EXCENTRICITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însușirea de a fi excentric; originalitate **(2),** extravaganță. **2.** (MAT.) Mărime care caracterizează alungirea conicelor, reprezentând raportul distanțelor de la un punct al unei conice la focar și la directoarea corespunzătoare. **3.** (TEHN.) Distanța dintre axele de rotație a două piese excentrice. **4.** (TEHN.) Abatere de la coaxialitate, eroare rezultată în urma montării greșite a două piese sau a prelucrării greșite a două suprafețe care în mod normal ar trebui să fie coaxiale.

EXCEPTÁ (< fr.) vb. I tranz. A exclude, a lăsa deoparte.

EXCÉPȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Abatere de la regulă; ceea ce nu se supune normei generale. **2.** (DR.) Abatere (de la o regulă de drept generală) îngăduită sau impusă de lege în cazuri particulare.

EXCEPȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care constituie o excepție. ✦ Care iese din comun; neobișnuit, deosebit **(3).** **2.** (Și adv.) Foarte bun, excelent, extraordinar, eminent.

EXCERPTÁ vb. I tranz. A scoate, a alege dintr-o lucrare termeni, pasaje.

EXCÉRPTE (< lat.) s.n. pl. Pasaje sau termeni scoși dintr-o lucrare.

EXCÉS (< fr., lat.) s.n. **1.** Exagerare, abuz; lipsă de cumpătare, de măsură. ✦ Surplus. *În e.* = prea mult. **2.** (MAT.) E. *sferic* = diferența dintre suma unghiurilor unui triunghi sferic și 180 de grade sexagesimale. **3.** (MAT.) *Calcul prin e.* = rotunjirea ultimei zecimale în calcule prin adaos (se ia cifra următoare dacă mai urmează zecimale la precizia dată).

EXCESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care depășește limita normală; exagerat. ✧ *Climă e.* = climă cu diferențe mari de temperatură între vară și iarnă. ✦ (Adverbial) Din cale-afară de..., nespus de..., foarte, prea.

EXCITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A produce o excitație. **2.** A ațâța, a întărâta. ✦ A provoca, a stârni o senzație, un sentiment.

EXCITABILITÁTE (< fr.) s.f. (BIOL.) Capacitate a substanței vii de a reacționa în mod specific la stimuli.

EXCITÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care provoacă excitaţie; excitator **(1)**. 2. S.n. (FARM.) Substanţă care stimulează capacitatea funcţională a organismului (ex. *cafeina*).

EXCITÁRE s.f. 1. Acţiunea de a excita şi rezultatul ei; excitaţie **(1)**. 2. Aplicarea unei mărimi de comandă (tensiune electrică, curent electric etc.) la intrarea unui aparat sau a unui dispozitiv comandat. 3. (FIZ.) Trecerea unui sistem de particule (nucleu, atom, moleculă) din starea normală într-o stare energetică superioară, prin absorbţia unei cuante de energie. Fenomen opus *dezexcitării* **(2)**.

EXCITATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care excită, excitant. 2. S.n. Generator auxiliar de curent continuu folosit pentru alimentarea înfăşurării de excitaţie **(3)** a altor maşini electrice.

EXCITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Excitare **(1)**, rezultatul excitării; factor excitant. 2. (FIZIOL.) Reacţie a unui organ, ţesut, celulă sub influenţa unui excitant intern (influx nervos) sau extern, care se manifestă prin contracţie, secreţie sau generare de impulsuri. 3. (ELT.) Realizare a câmpului magnetic inductor necesar funcţionării unei maşini (generator sau motor) electrice. Poate fi independentă (produsă de o sursă de energie electrică separată) sau autoexcitaţie, care poate fi în serie, derivaţie sau mixtă (**e.** compound). ✧ *Înfăşurare de e.* = înfăşurare electrică cu care se produce fluxul magnetic. 4. Solenaţia sau curentul electric al înfăşurării de excitaţie a unei maşini electrice sau a unui aparat electric.

EXCITÓN s.m. (FIZ.) Particulă fictivă asociată unei stări de excitaţie (constituită dintr-un electron şi un gol generaţi împreună şi legaţi între ei), care se propagă prin masa unui corp cristalin.

EXCITRÓN (< fr. {i}) s.n. Redresor monoanodic cu vapori de mercur la care arcul se menţine în intervalele de polarizare inversă, cu ajutorul unui anod de excitaţie, conectat la o sursă auxiliară de curent continuu de putere mică. Sin. *ignitron*.

EXCIZÁRE s.f. Tehnică în artele decorative constând în evidenţierea unui element prin săparea câmpului din jurul lui.

EXCÍZIE (< fr., lat.) s.f. Extirpare a unei porţiuni de ţesut sau de organ.

EXCLAMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A scoate o exclamaţie; a striga.

EXCLÁMARE s.f. Acţiunea de a exclama; exclamaţie. ✧ *Semnul exclamării* = semnul de punctuaţie „!" folosit după interjecţii, după vocativ, după propoziţii exclamative sau imperative.

EXCLAMATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care exprimă o exclamaţie. ✧ *Propoziţie e.* (şi substantivat, f.) = propoziţie prin care se exprimă o stare afectivă.

EXCLAMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Cuvânt, propoziţie sau frază prin care se exteriorizează o stare afectivă; exclamare, strigăt.

EXCLÚDE (< lat. *excludere*, cu sensurile după fr. *exclure*) vb. III tranz. A înlătura; a da afară, a elimina, a excepta. ✦ Refl. recipr. (Despre două elemente) A se respinge ca fiind incompatibile, contrare.

EXCLÚDERE s.f. 1. Înlăturare, eliminare. 2. (EC.) Restricţie, limitare. ✦ Prevedere a unei poliţe de asigurare sau a unui titlu aplicabilă în caz de neacoperire. ✧ *E. fiscală* = parte a venitului unei firme exclusă din venitul impozabil.

EXCLÚS, -Ă adj. Înlăturat, eliminat, dat afară. ✦ (Adverbial) Cu neputinţă, inadmisibil.

EXCLUSÍV, -Ă (< fr., lat. m.) adj., adv. 1. Adj. (Despre noţiuni abstracte) Care se exclude unul pe altul; care este incompatibil cu altceva. ✦ Care se referă la un singur lucru. 2. Adv. În afară de..., exceptând. ✦ Numai (şi numai).

EXCLUSIVÍSM (< fr.) s.n. 1. Atitudine care refuză să ia în seamă ideile, părerile altora. 2. Caracterul a ceea ce este exclusiv.

EXCLUSIVITÁTE (< fr.) s.f. Starea, situaţia a două lucruri care se exclud între ele; calitatea a ceea ce este exclusiv. ✧ Loc. *În e.* = cu excluderea tuturor celorlalţi. ✦ Care atestă dreptul de proprietate asupra unei creaţii.

EXCLUZIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Excludere, interdicţie. ✧ (FIZ.) *Principiul de excluziune* v. *Pauli, W.* 2. (LOG.) Relaţie care există între două propoziţii care nu pot fi simultan adevărate.

EXCOMUNICÁRE (< lat., fr.) s.f. Excludere temporară sau definitivă dintr-o comunitate religioasă (creştină, mozaică etc.) pentru abateri de la canoane sau dogme.

EXCORIÁŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *excorio* „a jupui") s.f. (MED.) Eroziune **(2)**.

EXCREMÉNT (< fr., lat.) s.n. Materie rezultată în urma digestiei şi eliminată prin anus; (materii) fecale.

EXCRESCÉNŢĂ (< lat., fr.) s.f. Formaţiune care rezultă în urma unei creşteri tisulare în exces, realizând denivelări pe anumite suprafeţe (polip, vegetaţii, neg etc.).

EXCRETÁ (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A elimina din organism prin excreţie.

EXCRETÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care se referă la excreţie (ex. canal e., glandă e.).

EXCRÉŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *excretus* „eliminat, evacuat") s.f. Proces de eliminare în mediul extern a substanţelor reziduale, care rezultă din activitatea metabolică (apa, CO_2, compuşi azotaţi etc.); are loc pe cale: urinară, digestivă, respiratorie, cutanată etc.

EXCÚRS (< lat.) s.n. Digresiune, abatere de la un subiect, pentru a lămuri o problemă secundară.

EXCÚRSIE (< fr., lat.) s.f. Plimbare sau călătorie (de obicei în grup) cu scop educativ, sportiv sau distractiv.

EXECRÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Respingător, oribil.

EXECUTÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. 1. Tranz. A face (I, 1), a confecţiona, a prelucra, a fabrica, a efectua. 2. Tranz. A îndeplini (un ordin, un plan, un contract, o hotărâre judecătorească etc.). ✦ Refl. A se supune, a da ascultare. 3. Tranz. A face exerciţii de gimnastică, sau figuri de balet. ✦ A cânta o bucată muzicală la un instrument. 4. Tranz. A aduce la îndeplinire o hotărâre judecătorească de condamnare la moarte.

EXECUTÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care execută, care îndeplineşte ceva; executor **(1)**.

EXECUTÁRE s.f. 1. Acţiunea de a executa; îndeplinire. 2. (DR.) Îndeplinire a unei obligaţii (prevăzută de lege, de un contract, de un act administrativ, de o hotărâre a unui organ de jurisdicţie). ✦ *E. pedepsei* = aducere la îndeplinire a hotărârii prin care cel trimis în judecată penală a suferit o condamnare.

EXECUTÍV, -Ă (< fr.) adj. (DR.) *Organ e.* = organ de stat cu funcţii de organizare şi de asigurare a executării legilor (ex. guvernul). *Putere e.* = (în unele state) sistem de organe compus din guvern şi din întregul aparat administrativ, în frunte cu şeful statului; (substantivat, n.) puterea executivă în ansamblu.

EXECUTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj. 1. Executant. 2. (DR.; subst.) *E. judecătoresc* = funcţionar de stat care îndeplineşte acte de procedură şi execută hotărâri judecătoreşti. *E. testamentar* = persoană însărcinată, printr-un testament, cu aducerea la îndeplinire a dispoziţiilor acestuia.

EXECUTÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care dă loc la executare, care poate fi executat. ✧ *Hotărâre e.* = hotărâre care poate fi executată de îndată, fie că este definitivă, fie că se încadrează într-un caz de execuţie provizorie. *Titlu e.* = act care serveşte drept temei unei executări silite. *Formulă e.* = ordin de executare pus pe hotărârea definitivă a unui organ de jurisdicţie pentru a o transforma într-un titlu executoriu şi a da loc la executarea ei silită.

EXECÚŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) 1. Aducere la îndeplinire a unei hotărâri judecătoreşti de condamnare la moarte. 2. *E. provizorie* = efect al unei hotărâri judecătoreşti de a fi executată înainte de a rămâne definitivă. 3. (INFORM.) Proces de realizare, de către calculator, a acţiunilor descrise de instrucţiunile programului.

EXEGÉT (< fr., gr.) s.m. 1. (LIT.) Specialist în exegeză; cel care practică exegeza. 2. Persoană care interpreta riturile, oracolele, visele în Grecia antică. 3. Interpret sau comentator al textelor vechi, în special al celor biblice.

EXEGÉTIC, -Ă (< fr.) adj. 1. (LIT.) Care explică, interpretează; bazat pe exegeză. 2. (DR.) *Şcoala e.* = curent care considera că textele de lege trebuie interpretate strict literal şi logic-formalist.

EXEGÉZĂ (< fr., gr.) s.f. Interpretare filologică, istorică etc. a unui text literar, juridic, religios. ✧ *E. biblică* = metodă de interpretare a textului biblic urmărind înţelegerea sensului său teologic, în funcţie de contextul istoric şi cultural, de unitatea revelaţiei biblice.

EXEMPLÁR^1 (< fr., lat.) s.n. Fiecare dintre obiectele identice multiplicate după un model comun. ✦ Reprezentant izolat al unei categorii de fiinţe sau de lucruri asemănătoare.

EXEMPLÁR^2, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate servi drept exemplu; pilduitor. ✦ Care are un caracter drastic, servind de avertisment (ex. pedeapsă e.).

EXEMPLIFICĂ (< it., fr.) vb. I. tranz. A ilustra, a demonstra, a lămuri prin exemple.

EXÉMPLU (< fr., lat.) s.n. 1. Acţiune sau persoană care serveşte drept model; pildă. 2. Caz, fapt tipic, citat pentru a lămuri, a sprijini o idee, o demonstraţie.

EXEQUĂTUR (cuv. lat. „să execute") subst. (DR.) 1. Procedură de învestire cu formula executorie a hotărârii unui organ de jurisdicţie străin, în vederea executării ei în ţară. 2. Act prin care un stat autorizează un consul să-şi exercite funcţiile pe terit. acelui stat.

EXERCITÁ (< lat.) vb. I tranz. 1. (DR.) A valorifica un drept sau a îndeplini o funcţie. 2. A face să fie simţit un privilegiu, o influenţă etc.

EXERCÍŢIU (< fr., lat.) s.n. 1. Activitate fizică sau intelectuală, sistematică şi repetată, desfăşurată în scopul dobândirii de abilităţi şi deprinderi. ✦ Instruire a militarilor pentru mânuirea armelor şi executarea acţiunilor de luptă. 2. Temă servind ca mijloc pentru însuşirea de cunoştinţe într-un anumit domeniu. 3. *E. bugetar* = perioada egală cu anul bugetar pentru care se elaborează, se aprobă, se execută şi se raportează bugetul. *E. financiar* = perioada de gestiune, de regulă un an, pentru care o entitate economică trebuie să-şi întocmească situaţiile financiare. 4. (Despre un funcţionar de stat) *În exerciţiul funcţiunii* = în timpul îndeplinirii sarcinilor de serviciu.

EXERÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *exairesis* „extragere") s.f. (MED.) Ablaţiune **(1)**.

EXÉRGĂ (< fr.) s.f. Mic spaţiu gol pe o medalie, destinat unei inscripţii. ✦ Inscripţie, nume, dată etc. gravate pe o medalie.

EXERSĂ (< fr.) vb. I intranz. şi tranz. A face exerciţii.

EXETER, oraş în SV Marii Britanii, port la Canalul Mânecii; 107,2 mii loc. (2001). Prelucr. metalelor. Ind. uşoară şi alim. Catedrală (sec. 12–14, restaurată în sec. 19). Universitate.

EXFOLIÁŢIE (< fr., engl.; {s} lat. *exfolio* „a desfrunzi") s.f. (MED.) Desprindere sub formă de lamele subţiri a straturilor superficiale ale pielii, ale unui os, cartilaj sau tendon necrozat.

EXFOLIÉRE (după fr. *exfoliation*) s.f. 1. Fenomen de fisurare şi desprindere a unor straturi subţiri de la suprafaţa unui material, a unei piese etc. 2. (GEOL.) Proces fizic în urma căruia învelişuri de rocă se desprind succesiv de masa originară, dezgolind astfel corpuri sferoidale din ce în ce mai mici. 3. (FITOPAT.) *Exfolierea scoarţei ramurilor* = boală a pomilor fructiferi şi a arborilor, provocată de ciuperca *Physalospora cydoniae;* se manifestă prin înnegrirea scoarţei şi apariţia de crăpături neregulate.

EXHAUSTÍV, -Ă (< fr., engl.) adj. Care epuizează un subiect; complet, în întregime.

EXHAUSTÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** Ventilator utilizat pentru evacuarea forțată a aerului (sau a altor gaze), a suspensiilor de particule solide din aer. **2.** Dispozitiv pentru alimentarea carburatorului.

EXHIBÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A etala, a arăta (ostentativ) ceva; a se făli cu ceva, a se afişa **(2)**.

EXHIBÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Etalare, expunere ostentativă. ✦ (La pl.) Jonglerii (de circ).

EXHIBIȚIONÍSM (< fr.) s.n. Mania sau înclinarea de a face exhibiții.

EXHUMÁRE (< fr.) s.f. **1.** Acțiunea de a dezgropa. **2.** (GEOL.) Apariția la suprafață, prin eroziune diferențială, a unei forme de relief acoperită de depozite mai puțin rezistente.

EXIGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care pretinde multă grijă, strictețe în îndeplinirea unei datorii; pretențios.

EXIGÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Faptul de a fi exigent; cerință.

EXIGÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) (Despre o obligație) A cărei executare poate fi cerută de creditor de îndată.

EXIGIBILITÁTE (< fr.) s.f. (DR.) Calitate a unei obligații de a fi exigibilă.

EXÍL (< fr., lat.) s.n. (DR.) **1.** (În unele state) Pedeapsă, îndeosebi cu caracter politic, constând în obligarea unei persoane de a părăsi țara al cărei cetățean este; surghiun. **2.** Părăsirea voluntară sau impusă a țării de baştină din motive politice, religioase sau economice. **3.** Situație în care se găseşte o persoană exilată.

EXISTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A avea existență, a fi, a se afla; a trăi.

EXISTÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există, se află, trăieşte.

EXISTÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi real sau actual, în contrast cu ceea ce este aparent; categorie filozofică care se referă la natură, materie, la tot ceea ce există independent de conştiință, de gândire. ✦ Viață considerată în durata şi conținutul ei. ✦ Durată (a unei situații, a unei instituții). **2.** Condițiile, mijloacele materiale necesare vieții. ✦ Viață; mod de viață, fel de trai. **3.** (LOG.) Faptul de a fi necontradictoriu, logic.

EXISTENȚIÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la existență. ✦ (MAT.) *Operator (cuantificator) e.* = operator logic ce presupune existența unui obiect cu o anumită proprietate. Simbol ∃.

EXISTENȚIALÍSM (< fr., germ.) s.n. Titulatură aplicată unor filozofii care evidențiază şi justifică importanța existenței individuale şi caracterul ei ireductibil, având ca precursor principal pe S. Kierkegaard, care a deplasat interesul filozofic asupra trăirilor umane. În sens strict, e. desemnează doctrina filozofică a lui J.P. Sartre ca expresie metafizică a credinței în libertatea absolută. E. a influențat literatura, psihanaliza, teologia. ✧ *E. creştin* = formă a e. care se opreşte asupra persoanei umane şi a dorinței acesteia de a-l căuta pe Dumnezeu.

EXITUS (cuv. lat.) subst. Ieşire, sfârşit; deseori termenul este întrebuințat cu sensul de moarte.

EXÎNSCRÍS, -Ă (după fr. *exinscrit*) adj. **1.** (Despre figuri plane) Care este tangent la una dintre laturile unei figuri poligonale, precum şi la prelungirile celor două laturi alăturate primei laturi. **2.** (Despre corpuri) Care este tangent la una dintre fețele unui corp poliedral şi la prelungirile fețelor alăturate primei fețe.

EX LIBRIS (loc. lat.) Mențiune făcută pe cărțile dintr-o bibliotecă, pentru a se indica posesorul lor; are valoare de bibliofilie.

EXMATRICULÁ (după germ. *exmatrikulieren*) vb. I tranz. A exclude un elev sau un student dintr-o şcoală sau dintr-o facultate.

EXO- ({s} gr. *exo* „în afară") Element de compunere cu sensul „extern", „exterior", care serveşte la formarea de substantive şi adjective.

EXOCÁRP (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *karpos* „fruct") s.n. Epicarp.

EXOCRÍN, -Ă (< fr.; {s} *exo-* + gr. *krino* „a secreta") adj. Care are o secreție externă. ✧ *Glandă e.* = glandă al cărei conținut se elimină printr-un canal excretor (pancreasul, glandele salivare, sudoripare, lacrimale, sebacee, mamare).

EXÓD (< fr., lat.) s.n. **1.** Emigrare în masă a unei populații, evacuare, refugiere (în timp de război, cataclism etc.), plecare în număr mare (dintr-o reg. în alta, de la sat la oraş etc.). **2.** Parte finală a unei tragedii greceşti, cuprinzând deznodământul şi ieşirea din scenă, în cortegiu, a actorilor.

EXODÉRM (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *derma* „piele") s.n. Țesut vegetal de protecție format din celule mari, poliedrice, cu pereții suberificați, fără spații intercelulare, situat sub *rizodermă*.

EXODUL (IEŞIREA, CARTEA A II-A A LUI MOISE), carte a „Vechiului Testament", făcând parte din Pentateuh. Descrie eliberarea din Egipt a evreilor sub conducerea lui Moise, Legământul de pe muntele Sinai, împreună cu primirea poruncilor lui Dumnezeu, şi drumul prin deşert.

EXOELECTRÓN (< fr.) s.m. Electron produs prin *exoemisie*.

EXOEMISÍE (< fr.) s.f. Emisie de electroni de către suprafețele corpurilor supuse în prealabil unor acțiuni ca: prelucrare mecanică, iradiere etc.

EXOFTALMÍE (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *ophthalmos* „ochi") s.f. Proeminență (bulbucare) a globilor oculari în afara orbitelor; se întâlneşte în special în boala lui Basedow şi în tumorile intraorbitale.

EXOGAMÍE (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *gamos* „căsătorie") s.f. **1.** Lege fundamentală a ginții matriarhale, conform căreia căsătoriile între membrii aceleiaşi ginți erau interzise. **2.** Căsătorie între parteneri ce nu aparțin aceluiaşi grup social. **3.** (BIOL.) Fuzionare a gameților în afara organismului.

EXOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *genos* „naştere") adj. **1.** (MED.) Care ia naştere, care se datorează unor cauze din afara organismului (ex. infecție **e.**, intoxicație **e.**). **2.** (GEOL., despre procese geologice) Care se datorează fenomenelor de natură fizică produse la suprafața scoarței Pământului de către agenții modificatori externi, care depind de energia solară captată de planetă.

EXOGÍRĂ (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *gyros* „cerc") s.f. Lamelibranhiat fosil fixat prin valva stângă, cu valve inegale, cu umbonele răsucit în spirală lateral şi cu rudimente de dinți. Se întâlneşte din Jurasicul superior până în Cretacic.

EXOMORFÍSM (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *morphe* „formă") s.n. Ansamblul transformărilor metamorfice produse de o masă magmatică în drumul ei ascensional în rocile străbătute.

EXÓN s.m. (GENET.) Secvență de nucleotide care codifică o secvență de aminoacizi specifici.

EXONÁRTEX (< fr., gr.) s.n. (În bisericile ortodoxe) Spațiu care precede nartexul (pronaos). Sin. *pridvor, tindă*.

EXONDÁRE (după fr. *exondation*) s.f. Proces de ridicare deasupra nivelului mării a unor porțiuni din scoarța Pământului, datorită mişcărilor tectonice sau scăderii nivelului apei.

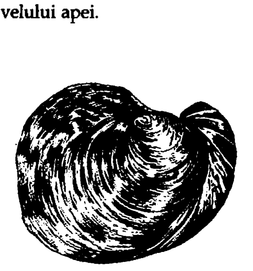

Exogiră

EXONERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) elibera, a (se) achita (în întregime sau în parte) de o obligație, de o sarcină.

EXONERÁRE s.f. (DR.) Eliberare de răspundere a unei persoane care nu-şi execută obligația (prevăzută de lege sau de un contract) din cauze străine culpei sale. ✧ *Clauze de e.* (sau *de nerăspundere*) = clauze cuprinse într-un contract (cu excepția unor contracte în care sunt interzise) în temeiul cărora se obține o anume limitare a răspunderii debitorului pentru neexecutare.

EXORBITÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre prețuri) Exagerat de mare; excesiv.

EXORCÍSM (< fr., lat.) s.n. Ceremonie rituală însoțită de rugăciuni pentru alungarea demonilor din trupul unui posedat, dintr-o casă etc.

EXORCÍST (< fr.) s.m. Cel care săvârşeşte actul de exorcism. ✦ (În catolicism) Cleric care a primit de la episcop al treilea ordin minor şi deci dreptul de a exorciza.

EXÓRDIU (< fr., lat.) s.n. Prima parte a unui discurs care, enunțând sumar conținutul acestuia, urmăreşte câştigarea atenției şi bunăvoinței auditorului; *p. ext.* introducere, prefață.

EXOSCHELET (< fr.) s.n. Înveliş rigid al corpului la unele animale (de ex. cuticula chitinoasă dură a artropodelor, cochiliile moluştelor, plăcile osoase ale broaştelor țestoase). Sin. *schelet extern*.

EXOSFÉRĂ (< fr.) s.f. Stratul periferic al atmosferei, dincolo de 500 km înălțime, în care gazele ce compun aerul sunt disociate şi rarefiate.

EXOSMÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Trecere a unui fluid, prin osmoză, din spațiul mărginit de o membrană semipermeabilă în cel din afara ei.

EXOSTÓZĂ (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *osteon* „os") s.f. Excrescență osoasă traumatică sau inflamatorie care provoacă şchiopătare şi anchilozarea articulațiilor la om şi la cal.

EXOTÉRIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Despre o doctrină) Destinată direct publicului. Opus lui *ezoteric*.

EXOTÉRM, -Ă (< fr.) adj. Exotermic.

EXOTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *thermos* „căldură") adj. (Despre procese fizice sau chimice) Care se produce cu degajare de căldură; exoterm.

EXÓTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre reg. geografice) Care se află în zone foarte îndepărtate şi care sunt caracterizate prin aspecte specifice; care provine din aceste țări, care aparține, care este propriu acestor țări.

EXOTÍSM (< fr.) s.n. Însuşirea de a fi exotic. ✦ Tendință în arta şi în literatura europeană, mai ales în cea romantică, manifestată prin insistenta cultivare a descrierilor de peisaje şi obiceiuri exotice.

EXOTOXÍNE (< fr.) s.f. pl. Substanțe toxice de natură proteică, secretate de unele specii microbiene în mediile în care se dezvoltă; produc stări toxico-infecțioase la om şi la animale.

EXPANDÁRE (< fr.) s.f. Creştere a volumului unor materiale la trecerea bruscă de la presiune şi temperatură înalte la condițiile mediului ambiant.

EXPANSÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care tinde să ocupe un spațiu sau o suprafață din ce în ce mai mare; *spec.* (despre gaze) care se poate dilata.

EXPANSIONÍSM (< fr.) s.n. Politică de expansiune.

EXPANSIONÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Cel) care promovează, care practică expansionismul.

EXPANSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Creştere a volumului unui gaz; destindere **(2)**, detentă **(1)**. **2.** *E. Universului* = teorie cosmologică bazată pe observarea *deplasării spre roşu* a liniilor spectrale din liniile galaxiilor, conform căreia galaxiile se îndepărtează una de alta cu o viteză proporțională cu distanța dintre ele. **3.** Extindere a influenței, a dominației politice şi economice a unei puteri asupra unor țări şi popoare străine; acaparare de teritorii, de sfere de influență (adesea cu ajutorul forței). **4.** (EC.) Proces economic, opus recesiunii sau stagnării, caracterizat prin sporirea producției și a cererii la nivel național. ✦ Extindere a activității sau a ariei (în sens geografic) unei afaceri într-un ciclu de afaceri, caracterizând etapele de dezvoltare economică.

EXPANSÍV, -Ă (< fr.) adj. Exuberant, vioi, comunicativ.

EXPATRIÁ (< fr.) vb. I refl. A emigra. V. *exila*.

EXPECTATÍVĂ (< fr.) s.f. Așteptare bazată pe anumite drepturi, promisiuni, probabilități sau calcule.

EXPECTÁȚIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Stare de așteptare, de pregătire interioară și de orientare a persoanei, bazată pe date obiective și vizând un anumit nivel de performanță.

EXPECTORÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care ușurează expectorația (2). 2. S.n. Medicament folosit pentru a favoriza expectorația.

EXPECTORÁȚIE (< fr.) s.f. 1. Secreție patologică a căilor respiratorii, eliminată prin tuse; spută, flegmă. 2. Eliminare prin tuse a produselor patologice din plămâni sau din căile respiratorii superioare.

EXPEDIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A trimite (scrisori, pachete etc.) la destinație. 2. (Fam.) A îndepărta pe cineva, a se debarasa de cineva. 3. A face ceva în grabă și superficial.

EXPEDIÉNT (< fr., lat.) s.n. Mijloc ingenios de a rezolva o dificultate; *p. ext.* mijloc improvizat, adesea nepermis, prin care se procură bani.

EXPEDITÍV, -Ă (< fr.) adj., adv. Care rezolvă cu ușurință orice lucru; prompt, iute (1).

EXPEDITÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., adj. (Persoană fizică sau juridică) care expediază scrisori, pachete, bani etc.

EXPEDÍȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Călătorie de explorare făcută de un grup organizat, în reg. îndepărtate, greu accesibile, cu scopuri științifice sau comerciale. 2. Campanie militară pentru cucerirea unui terit. îndepărtat de propria țară. 3. Expediere.

EXPEDIȚIONÁR, -Ă (< fr.) adj. Care efectuează o expediție, care se află într-o expediție.

EXPERIÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Fluxul de evenimente personale cunoscute doar de posesorul lor și reprezentând lumea ca fiind într-un fel sau altul, fapt exprimat în limbaj și comportament. ✦ *E. religioasă* = orice e. care include în conținutul său prezența a ceva divin sau transcendent. 2. Încercare. 3. Experiment.

EXPERIMÉNT (< germ., lat.) s.n. Reproducere artificială sau modificare intenționată a unor fenomene în condițiile cele mai propice pentru studierea lor și a legilor ce le guvernează, potrivit, de regulă, unor *ipoteze* sau *modele* prealabile. Sin. *experiență* (3). V. *in vitro; in vivo*. ✧ *E. crucial* = e. destinat să aibă un rol decisiv în alegerea uneia dintre două ipoteze contradictorii.

EXPERIMENTÁL, -Ă (< fr.) adj., adv. 1. De experiență, bazat pe experiență, rezultat din experiență. ✧ *Metodă e.* = observare provocată, organizată a fenomenelor și verificarea consecințelor prin experiență, prin punerea la probă. *Psihologie e.* = ramură a psihologiei fondată de G.J. Fechner și W. Wundt, la sfârșitul sec. 19 (ca reacție la psihologia speculativă), care studiază fenomenele mintale prin metode experimentale. 2. *Muzică e.* = denumire folosită după 1950 pentru muzica concretă, electronică, electroacustică, în general pentru cea considerată ca fiind de avangardă.

EXPERIMENTÁT, -Ă (< fr.) adj. Care posedă multă experiență, priceput; *p. ext.* care a trecut prin multe încercări; încercat.

EXPERIMENTATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care face experiențe științifice.

EXPÉRT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. (Și adj.) Persoană care posedă cunoștințe și experiență deosebite într-un anumit domeniu; specialist de înaltă clasă. ✦ Persoană însărcinată să facă o expertiză.

EXPERTÍZĂ (< fr.) s.f. 1. Cercetare făcută de un expert asupra unei situații, probleme etc. 2. (DR.) Mijloc de probă bazat pe constatări cu caracter tehnic medical, contabil etc. făcute de un expert, la cererea unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală, în legătură cu situații de fapt a căror lămurire interesează soluționarea cauzei. 3. *E. medicală* = a) stabilire, în urma unui examen medical, a capacității de muncă în condițiile solicitărilor fizice și psihice din diferite profesiuni; b) consultație sau autopsie efectuată de medicul legist în cazuri de rănire, accident, viol, otrăvire, omor etc. 4. *E. artistică* = analiză realizată prin coroborarea mai multor modalități pentru stabilirea autenticității sau paternității unei opere de artă.

EXPIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A ispăși o greșeală, o vină etc. 2. A muri, a deceda.

EXPIATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care poate șterge, ispăși, răscumpăra o greșeală.

EXPIRÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A da afară aerul din plămâni în procesul respirației. 2. Intranz. (Despre un contract, o convenție) A se desființa prin împlinirea termenului pentru care a fost încheiat. 3. Intranz. (Despre un termen) A se împlini. 4. Intranz. Fig. A muri.

EXPIRÁRE s.f. Acțiunea de a expira și efectul ei. ✧ *Dată de e.* = data la care o poliță încetează să mai aibă efect fără să existe o anulare anterioară a ei.

EXPIRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Act fiziologic prin care se elimină aerul din plămâni.

EXPLÁNT (< fr.) s.n. (BIOL.) Fragment de țesut sau organ, vegetal ori animal, transferat într-un mediu de cultură, unde el își reia dezvoltarea.

EXPLETÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte) Care este de prisos din punctul de vedere al înțelegerii conținutului unei comunicări.

EXPLICÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A face să se înțeleagă; a lămuri, a clarifica. ✦ A servi drept explicație la ceva. ✦ A comenta un autor, o operă etc. 2. Refl. A-și justifica faptele, vorbele etc. ✦ Refl. recipr. și tranz. A (se) lămuri, a (se) înțelege.

EXPLICABÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate explica, care poate fi explicat.

EXPLICATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care explică.

EXPLICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Expunere, descriere amănunțită sau interpretare în vederea înțelegerii unor chestiuni, probleme; lămurire, clarificare a ceva dificil. 2. Cauză. 3. Dezvăluirea cauzei, temeiului, legității, scopului unei acțiuni, unui eveniment, fenomen. ✦ Determinarea cauzei unui fenomen, justificarea prin scop a unei decizii sau acțiuni, justificarea faptelor prin legi. 4. (LOG.) Faptul de a da o definiție formală precisă unui concept imprecis. 5. Rezultatul actului explicativ, expresiile, propozițiile prin care se realizează; reprezintă funcția esențială, finalitatea și rațiunea oricărei *ipoteze* sau *teorii*.

EXPLICÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) (Care este) exprimat limpede; deslușit (2), lămurit, clar (3). ✦ (MAT.; despre relația dintre variabile) Care definește o funcție.

EXPLICITÁRE s.f. Punerea în lumină a naturii unui concept, fără a-i da o definiție, ci descriindu-i funcția sau rolul.

EXPLOATÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A folosi, a pune în valoare o resursă (ex. a cultiva un teren, a extrage minereu dintr-un filon, a valorifica lemnul dintr-o pădure etc.). 2. A-și însuși fără plată din rezultatele muncii altuia. 3. Fig. A profita de ceva, a trage folos (în mod abuziv) din ceva.

EXPLOATÁRE s.f. 1 Acțiunea de a exploata și rezultatul ei. 2. Exploatație. 3. (TEHN.) Totalitatea lucrărilor de punere în valoare a unui bun natural (e. minieră, forestieră etc.) sau a unui sistem tehnic (cale de comunicație, fabrică etc.). ✦ (IND. EXTR.) Totalitatea operațiilor care constituie procesul tehnologic de extragere a substanțelor minerale utile, a rocilor, a țițeiului sau a gazelor. 4. Fig. Faptul de a profita, de a trage folos în mod abuziv din ceva.

EXPLOATATÓR, -OÁRE s.m. și f., adj. 1. (Cel) care exploatează munca altuia. 2. (Cel) care exploatează o pădure, o mină etc.

EXPLOATÁȚIE (< fr.) s.f. 1. Unitate economică, întreprindere care exploatează terenuri, păduri, mine etc. 2. Terenurile, pădurile, minele etc. care se află în exploatare (4).

EXPLODÁ (< lat., fr.) vb. I intranz. 1. (Despre explozivi, proiectile, vase etc.) A face explozie. ✦ A provoca o explozie. ✦ (Despre aparate care funcționează cu gaze sub presiune) A se sfărâma datorită presiunii interioare. 2. Fig. A interveni brusc în discuție, a izbucni.

EXPLORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A cerceta (în scopuri științifice) o reg. necunoscută sau greu accesibilă. ✦ (Fam.) A cerceta, a căuta.

EXPLORÁRE s.f. 1. Acțiunea de a explora. 2. (GEOL.) Complex de cercetări geologice care, în funcție de obiectul urmărit, are drept scop stabilirea limitelor, a condițiilor de zăcământ, precizarea structurii, a calității unui corp de substanță minerală utilă etc. 3. (TEHN.) *E. spațiului* = (în radiolocație) cercetarea unei reg. a spațiului cu ajutorul unui fascicul dirijat de unde electromagnetice, în vederea descoperirii și localizării corpurilor (țintelor) din acea reg. 4. (MED.) Examen clinic sau de laborator efectuat pentru stabilirea diagnosticului unei boli.

EXPLORATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) subst. 1. S.m. și f. Persoană care explorează. 2. S.n. Instrument utilizat pentru explorarea diferitelor organe în scop diagnostic.

EXPLORER, nume generic al unei serii de sateliți americani. Primul satelit E-1 a fost lansat în 1958, pentru cercetarea radiațiilor și meteoriților. Pe baza datelor furnizate au fost descoperite *centurile de radiații Van Allen*.

EXPLOZÍBIL, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță) care poate exploda.

EXPLÓZIE (< fr., lat.) s.f. 1. Reacție chimică sau fizică foarte rapidă, violentă, însoțită de degajare de energie cu expulzarea gazelor sau a altor materiale; are efecte mecanice, sonore, termice, luminoase etc.; detonație (1). *E. nucleară* = explozie produsă în scopuri pașnice, militare sau accidental, printr-o reacție de fisiune în lanț necontrolată (într-un reactor nuclear sau bombă atomică) sau printr-o reacție de fuziune necontrolată (într-o bombă termonucleară). ✦ Distrugere a unui vas sub efectul presiunii fluidului din interiorul său. 2. Fenomen fizico-chimic de descompunere rapidă a explozivilor, cu degajare mare de căldură și cu efectuarea de lucru mecanic. 3. (GEOL.) *E. vulcanică* = emisiune violentă de material vulcanic; constituie un moment paroxistic în evoluția vulcanilor și reprezintă decomprimarea sistemului în urma creșterii excesive a presiunii prin acumulare de gaze. 4. Trecerea bruscă a unui fenomen de la vechea lui calitate la una nouă, prin distrugerea calității vechi. 5. Fig. Manifestare, izbucnire neașteptată, dar de scurtă durată, a unei acțiuni, a unui sentiment etc. ✧ *E. demografică* = creștere numerică accentuată a populației ca urmare a scăderii bruște a mortalității și a menținerii natalității la niveluri ridicate. 6. (LINGV.) Ieșire bruscă a aerului, la rostirea unor sunete, după ce a fost oprit de un obstacol (limbă, buze etc.).

EXPLOZÍV, -Ă (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care poate exploda, care provoacă explozie; detonant. ✦ (LINGV.) *Sunet e.* sau *consoană e.* (și substantivat, f.) = sunet sau consoană ocluzivă. 2. S.n. Substanță sau amestec de substanțe care, sub acțiunea căldurii sau a unui factor mecanic, se descompune brusc și violent, cu dezvoltare de căldură, lumină și gaze, provocând o creștere a presiunii la locul exploziei.

EXPONÁT (< rus.) s.n. Obiect expus într-o expoziție, într-un muzeu etc.

EXPONÉNT, -Ă (< germ.) subst. 1. S.m. și f. Reprezentant. 2. S.m. (MAT.) Număr sau literă indicând puterea la care se ridică un număr sau o mărime matematică; se scrie sus, la dreapta acestora (ex. 2 este exponentul lui x în monomul x^2). **3.** S.m. (CHIM.) *E. de hidrogen* = *p*H.

EXPONENȚIÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. Care conține un exponent **(2)**. ✦ (Despre funcții) A cărei variabilă independentă apare într-un exponent. ✦ (Despre fenomene) A cărui lege de variație este o funcție exponențială.

EXPONOMÉTRU (< rus.) s.n. Instrument pentru stabilirea duratei de expunere optimă a materialelor fotografice.

EXPÓRT (< germ.) s.n. Vânzarea de bunuri materiale și servicii către persoane fizice și juridice dintr-o altă țară; *concr.* totalitatea mărfurilor exportate. ✧ *E. invizibil* = vânzare de servicii în (sau la) alte țări (ex. operații de transport, de asigurare, licențe și brevete, servicii de turism etc.). *E. de capital* = plasare de capitaluri în alte țări.

EXPORTATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană, firmă, țară etc.) care exportă.

EXPOZÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană, țară etc.) care prezintă, expune ceva la o expoziție.

EXPOZÉU (< fr.) s.n. Expunere, amănunțită, sistematizată și clară prezentată oral sau scris, a unor fapte, idei, doctrine, legi etc.

EXPOZITÍV, -Ă (< engl.) adj. În care se expune; care explică. ✦ (Despre o lecție, un text etc.) Prezentat în forma unei expuneri. ✧ *Metodă e.* = metodă de predare bazată pe expunere. *Propoziție e.* = propoziție enunțiativă. ✦ (Despre ton) Rece, sec.

EXPOZÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Prezentare organizată, publică, a unor lucrări de artă, a unor produse etc. **2.** Loc, clădire special amenajate în acest scop. **3.** (MUZ.) Secțiune inițială a unei forme muzicale (ex. fugă, sonată) în care sunt enunțate temele principale (sau tema unică) ale lucrării.

EXPOZIȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Parte neobligatorie situată la începutul unei opere literare, în special dramatice, în care sunt schițate datele fundamentale ale acțiunii.

EXPRÉS¹, -Ă (< fr., engl.) adj. *Tren e.* (și substantivat, n.) = tren de mare viteză, care oprește numai în stațiile importante. *Scrisoare e.* = scrisoare care ajunge la destinație foarte repede, în schimbul unei suprataxe. *Cafea e.* = cafea (băutură) preparată la filtru.

EXPRÉS², -Ă (< fr., lat.) adj. Exprimat clar, în anumiți termeni, lămurit, limpede. ✦ (Adverbial) Precis, anume.

EXPRÉSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Formulare a unor idei sau sentimente; exprimare. ✦ Îmbinare concisă (fixă) de cuvinte care exprimă, adesea figurat, o idee. ✦ Cuvânt. **2.** Exprimare, manifestare a gândirii, sentimentelor prin fizionomie, gesturi. ✧ *E. artistică* = mod de exprimare figurată a ideilor și sentimentelor prin intermediul cuvintelor, gesturilor, culorilor, liniilor, sunetelor. ✦ Înfățișare exterioară a figurii care denotă starea sufletească a omului; reflectarea stării interioare în privire, fizionomie. **3.** (LOG.) Formulă compusă dintr-un operator și variabile propoziționale. **4.** (PSIH.) *Expresii emoționale* = manifestări vizibile ale emoțiilor sub forma unor reacții vegetative, motorii sau fonetice-verbale. **5.** (GENET.) *E. genică* = manifestare fenotipică a unei gene specifice. **6.** (MAT.) Ansamblu de numere, litere etc., legate între ele prin simbolurile operațiilor matematice.

EXPRESIONÍSM (< fr., germ.) s.n. Curent artistic de largă răspândire apărut în Germania la începutul sec. 20. **E.** *în artele plastice* s-a afirmat prin grupările „Die Brücke" și „Der Blaue Reiter", pătrunzând apoi în toată Europa și în America. Inițial, a reprezentat o reacție împotriva impresionismului, definindu-se ulterior atât sub aspect tematic, cât și plastic, prin elemente care creează o atmosferă de puternică tensiune dramatică. Reprezentanți: Ed. Munch, O. Kokoschka, G. Rouault, C. Soutine, E. Barlach. **E.** *în literatură* tinde spre deformarea realității, punând un puternic accent pe subiectivitate, irațional, esențializare, grotesc și caricatură. *În muzică,* deși nu a existat efectiv un program expresionist, între anii 1910 și 1920 are loc o exacerbare maladivă a parametrilor limbajului muzical, care va genera spargerea cadrului cunoscut al operei muzicale. Melodica fragmentată, cromatismul intens, disonanța duc la atonalism. Principalii exponenți ai **e.** muzical sunt considerați reprezentanții Noii Școli Vieneze. **E.** se manifestă și în cinema, atât în cadrul unei școli dezvoltate mai ales în Germania și țările nordice, în anii '10–'20 (R. Wiene, F. Lang, F.W. Murnau, P. Leni), cât și, dincolo de această epocă, ca tendință în opera unor mari cineaști (S. Eisenstein, L. Buñuel, O. Wells). În arta românească elemente expresioniste se găsesc atât în opera unor scriitori (L. Blaga, A. Maniu, V. Voiculescu, T. Arghezi, A. Cotruș), cât și în cea a unor importanți artiști plastici (L. Vorel, A. Pop, N. Eder, Grete Csaky-Copony, F. Kimm, I. Nagy, M. Mattis-Teutsch (**e.** abstract), I. Țuculescu (e. simbolic).

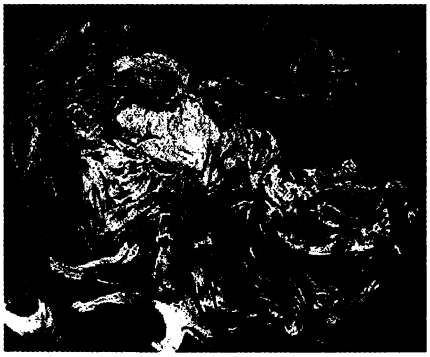

Expresionism
G. Kokoschka: „Mireasa vântului"

EXPRESIONÍST, -Ă (< fr., germ.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care ține de expresionism, care reprezintă expresionismul. **2.** S.m. și f. Adept al expresionismului.

EXPRESÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre cuvinte, gesturi etc.) Care exprimă plastic, sugestiv, elocvent gândirea, sentimentele. ✦ Care are multă expresie, care este plin de expresie.

EXPRESIVITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Calitatea de a fi expresiv; elocvență. **2.** (GENET.) Grad de realizare a unei gene în fenotip.

EXPRESS, L' ~, săptămânal francez. Apare la Paris, din 1953. Fondat de J. J. Servan-Schreiber, asociat cu Fr. Giroud.

EXPRIMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A expune, a formula (prin cuvinte sau gesturi) gânduri, sentimente, impresii. ✦ Refl. A vorbi, a reda în cuvinte.

EXPRIMÁRE s.f. Acțiunea de a (se) exprima și rezultatul ei; formulare a unor idei sau sentimente; expresie **(1)**. ✦ Comunicare prin cuvinte; vorbire; pronunțare a unor cuvinte etc.

EXPROPRIÁ (< fr.) vb. I tranz. A trece o proprietate (teren, construcție) a unei persoane fizice sau juridice în proprietatea statului pentru nevoi de interes public (de obicei prin acordarea unei despăgubiri).

EXPROPRIÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (DR.) **1.** Adj. (Despre bunuri) Care a fost luat prin expropriere. **2.** Adj., s.m. și f. (Persoană) supusă exproprierii.

EXPÚLSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Împingere în afară a unui gaz, a unui lichid etc. **2.** (MED.) Eliminare a fătului sau a placentei din cavitatea uterină.

EXPULZÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A obliga pe cineva (printr-un act al puterii de stat) să părăsească terit. unei țări. ✦ A împinge afară, a sili să iasă.

EXPÚNE (< lat., fr.) vb. III **1.** Tranz. A prezenta, a reda prin cuvinte; a relata; a enunța. **2.** Tranz. A arăta publicului, a așeza la vedere. ✦ A așeza un lucru în așa fel încât să se poată exercita asupra lui o influență, o acțiune. **3.** Tranz. și refl. A pune sau a se afla în fața unei primejdii. **4.** Tranz. A supune acțiunii luminii un material fotosensibil (film, hârtie etc.) pe timp limitat, în vederea obținerii unui clișeu sau a unei fotografii.

EXPÚNERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) expune și rezultatul ei. ✦ Relatare; *concr.* ceea ce se expune, se relatează; narațiune, povestire. ✧ (DR.) *E. de motive* = prezentare a unui proiect de act normativ cu sublinierea soluțiilor noi, mai importante și a motivării acestora. **2.** (FOTO.) Mărime caracteristică fotografierii, egală cu produsul dintre iluminarea unui material fotografic și timpul cât a fost expus iluminării.

EXSANGUINOTRANSFÚZIE (< fr.) s.f. Înlocuirea totală a sângelui cu ajutorul transfuziei, practicată în leucemie, intoxicații grave, la nou-născuții cu eritroblastoză fetală etc.

EXSICATÓR (< fr. {i}; {s} lat. *exsicco* „a usca") s.n. Aparat de sticlă folosit în laborator pentru uscarea sau păstrarea în stare uscată a substanțelor cu ajutorul compușilor higroscopici. În **e.** se poate face vid parțial pentru accelerarea uscării.

EXSUDÁT (< fr. {i}) s.n. Lichid limfatic albuminos, fibrinos, hemoragic sau seros, ieșit din vasele sangvine, limfatice sau din țesuturi, în urma unui proces patologic, microbian, bacterian sau a intervenției unui factor chimic, fizic sau traumatic.

EXTÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Livr.) Privitor la extaz, cauzat de extaz; fermecat, încântat.

EXTÁZ (< fr., gr.) s.n. **1.** (MED.) Afecțiune nervoasă caracterizată prin lipsa senzațiilor, incapacitatea mișcărilor voluntare, idei fixe și exaltare mintală. **2.** Stare excesivă de însuflețire, admirație, adorație, venerație, ajungând uneori la frenezie. **3.** (REL.) Expresie a cunoașterii nemijlocite a realităților divine; act de trăire supremă a comuniunii de iubire cu Dumnezeul personal.

EXTAZIÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A cuprinde sau a fi cuprins de extaz **(2)**.

EXTEMPORÁL (< germ.) s.n. Probă scrisă, neanunțată, din lecția zilei, dată elevilor pentru verificarea periodică a cunoștințelor; lucrare de control.

EXTENSÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate extinde; care poate fi alungit fără a se rupe.

EXTENSIBILITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a unui corp de a se alungi când este supus la întindere.

EXTÉNSIE (EXTENSIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Dezvoltare, creștere, amplificare, extindere. ✦ Proces prin care un cuvânt își lărgește înțelesul. ✦ (LOG.) Toate acele entități pe care un termen, predicat sau concept general le descrie corect. **2.** (MED.) Alungire sau întindere a unui membru sau a trunchiului în caz de luxații sau de fractură. **3.** (MAT.) *E. unei funcții* = funcție al cărei domeniu include domeniul funcției date și care în punctele comune celor două domenii ia aceeași valoare cu funcția dată. **4.** (INFORM.) Extindere a unui limbaj de programare prin îmbogățirea semanticii sale *(e. semantică)* sau prin introducerea unor instrucțiuni de prelucrare sau/și control *(e. sintactică)*.

EXTENSÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care produce, care arată, marchează o extensiune. ✧ *Agricultură e.* v. *agricultură.* **2.** (Despre mărimi caracteristice unui sistem fizic) Care, prin compunerea mai multor sisteme identice, își mărește de atâtea ori valoarea câte sisteme au fost compuse.

EXTENSÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are rolul de a întinde. ✧ *Mușchi e.* (și substantivat, m.) = mușchi (de la suprafața corpului) care ajută la întinderea diferitelor părți ale corpului, în special a membrelor. **2.** S.n. Instrument de gimnastică pentru dezvoltarea mușchilor, format dintr-unul sau din mai multe arcuri sau benzi de cauciuc, prevăzute la capete cu mânere.

EXTENÚA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A (se) obosi foarte tare; a (se) istovi, a (se) epuiza **(2)**.

EXTENUÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care extenuează, epuizează; obositor, epuizant.

EXTERIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care este în afară; din afară; extern **(1).** ✧ (MAT.) *Unghi e.* = fiecare dintre unghiurile formate de o latură a unui triunghi cu prelungirea altei laturi. V. *exterior, extern.* (EC.) *Comerţ e.* v. *comerţ.* **2.** S.n. Partea exterioară a unui lucru; faţadă. ✦ Ţinută, înfăţişare, aspect.

EXTERIORIZÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. A exprima, a manifesta idei, sentimente etc. prin cuvinte, gesturi, fizionomie.

EXTERITORIÁL, -Ă (< germ.) adj. (DR.) Supus principiului exteritorialităţii.

EXTERITORIALITÁTE (< germ.) s.f. Regim special de care se bucură anumite persoane, precum şi sediile oficiilor diplomatice aflate într-un stat străin, prin prezumţia că ele s-ar afla situate pe terit. statului lor naţional.

EXTERMINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face să piară în întregime; a distruge, a nimici.

EXTÉRN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** Aşezat în afară; din afară, exterior. ✧ (MAT.) *Unghi e.* = fiecare dintre unghiurile formate de două drepte tăiate de o secantă, aflate în afara dreptelor. **2.** (Despre medicamente) *De uz e.* = care se administrează numai pe suprafaţa corpului. **II.** S.m. şi f. **1.** Elev, ucenic care locuieşte şi ia masa în afara şcolii sau a locului unde învaţă. **2.** Student în medicină care, în urma unui examen, este admis să facă stagiu de practică în spital.

EXTERNÁT (< fr.) s.n. **1.** Şcoală medie ai cărei elevi locuiesc şi iau masa în afara şcolii. **2.** Stagiu de practică în spital, la care sunt admişi studenţii în medicină după trecerea unui examen; denumirea acestui examen.

EXTEROCEPTÓR (< fr.) s.m. Organ de simţ care recepţionează excitaţiile din mediul extern; pot fi tactili, olfactivi, gustativi etc.

EXTINCTÍV (< fr.) adj. (DR.) Care duce la stingerea efectelor unui act juridic (ex. termen **e.**).

EXTINCTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are proprietatea de a stinge. **2.** S.n. Stingător de incendiu.

EXTÍNCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stingere, slăbire, încetare a unei funcţiuni, a unei acţiuni etc.; *fig.* dispariţie, moarte. ✦ (FIZ.) Micşorare sau anulare a intensităţii unui fascicul de radiaţii, datorat absorbţiei acestora de mediul prin care se propagă. **2.** (ECOL.) Dispariţie totală a unor specii din flora sau fauna Globului.

EXTÍNDE (< lat.) vb. III tranz. şi refl. A (se) întinde (ca suprafaţă); a (se) mări **(1)**, a (se) lărgi.

EXTÍNDERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) extinde şi rezultatul ei. **2.** Prelungirea datelor de achitare a unui împrumut; amânare.

EXTÍNS, -Ă adj. Mărit. ✧ (MAT.) *Matrice e.* = matrice care se obţine prin adăugarea coloanei termenilor liberi la matricea coeficienţilor unui sistem liniar.

EXTIRPÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A scoate, a înlătura pe cale chirurgicală, un organ sau o parte dintr-un organ (bolnav). **2.** Fig. A distruge definitiv, a stârpi, a nimici.

EXTIRPATÓR, -OĂRE (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care extirpă. **2.** S.n. Unealtă sau maşină agricolă care taie buruienile şi afânează stratul superficial al solului.

EXTORCĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A obţine ceva prin forţă, prin violenţă, prin ameninţări, prin şantaj etc.

EXTRA- ({s} lat. *extra* „în afară") Element de compunere care înseamnă: **a)** „afară" (de), **b)** „superior", „deosebit", „foarte", şi care serveşte la formarea unor adjective.

EXTRABUGETÁR, -Ă (< fr.) adj. Care nu este inclus în buget, care se face în afara bugetului.

EXTRACONTÁBIL, -Ă adj. (CONT.; despre calcule, situaţii, lucrări etc.) Care se efectuează pe baza unor date procurate pe alte căi decât pe cale contabilă (din documente primare, din evidenţa tehnică operativă, din evidenţa statistică etc.).

EXTRÁCT (< germ., lat.) s.n. **1.** (Impr.) Parte din conţinutul unui înscris. **2.** Produs preparat prin concentrarea soluţiilor extractive obţinute din diferite materii vegetale sau animale, proaspete sau uscate.

EXTRACTÍV, -Ă (< fr., germ.) adj. Care poate extrage, care serveşte la extragerea unor substanţe, care se referă la extracţie.

EXTRACTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. Care extrage sau ajută la extragerea anumitor substanţe sau corpuri. **II.** S.n. **1.** Aparat folosit în operaţiile de extracţie **(3)**. **2.** Utilaj de construcţii folosit pentru extragerea din pământ a piloţilor sau a palplanşelor în vederea reutilizării lor la alte lucrări. **3.** Piesă componentă a închizătorului armelor de foc (portative sau de artilerie). V. *ejector* **(2).**

EXTRÁCŢIE (< fr., germ.) s.f. **1.** Operaţie de aducere la suprafaţă a minereului, a materialelor şi a personalului prin puţurile unei mine, realizată cu ajutorul unor instalaţii şi maşini speciale de ridicat. **2.** *E. hidrocarburilor* = ansamblul procedeelor de scoatere la suprafaţă a hidrocarburilor fluide (ex. ţiţei, gaze naturale) din zăcăminte. **3.** (CHIM.) Operaţie de separare a unuia sau a mai multor componenţi dintr-un amestec omogen sau eterogen prin dizolvare într-un solvent. **4.** (FIZ.) *Energie de e.* = energia necesară pentru scoaterea unui electron dintr-un metal; lucru mecanic de extracţie. **5.** (MED.) Îndepărtare a unui corp străin pătruns în organism (ex. o schijă). Se mai foloseşte şi în sensul de extirpare (ex. e. unui dinte).

EXTRADÓS (< fr.) s.n. **1.** (CONSTR.) Suprafaţă exterioară, convexă, a unui arc sau a unei bolţi. **2.** (TEHN.) Faţă convexă a unei palete de turbină sau faţa superioară a unei aripi de avion, pe care, în zbor normal, se exercită o depresiune.

EXTRAFÍN, -Ă (< fr.) adj. De o calitate superioară; foarte fin.

EXTRAGALÁCTIC, -Ă (< fr.) adj. Din afara galaxiei (ex. nebuloasă **e.**).

EXTRÁGE (< lat. *extrahere,* refăcut după *trage,* influenţat semantic de fr. *traire*) vb. III tranz. **1.** A face o extracţie **(3)**; a separa o substanţă de alta, prin diverse procedee. **2.** A scoate un corp din locul în care s-a format sau în care a fost introdus. **3.** (MAT.) A calcula rădăcina (pătrată, cubică etc.) unui număr dat.

EXTRAJUDICIÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre o procedură sau despre o probă) Care se desfăşoară sau se administrează în afara unui organ de jurisdicţie.

EXTRANEITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Caracter străin al unui element cuprins într-un raport juridic (ex. cetăţenia părţilor din raportul juridic), necesitând aplicarea unei legi nenaţionale. **2.** Situaţia juridică a unei persoane care se află într-o ţară străină.

EXTRAORDINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi adv.) Dotat cu calităţi deosebite; neobişnuit, nemaipomenit, excepţional, ieşit din comun; miraculos **(1).** **2.** (DR.) *Cale de atac e.* = cale de atac îndreptată împotriva unor hotărâri judecătoreşti definitive. Există trei *c. de a. e.*: contestaţia, revizuirea, recursul în anulare. **3.** (EC.) *Venituri şi cheltuieli e.* = acele venituri şi cheltuieli ce rezultă din evenimente sau tranzacţii care sunt în mod clar diferite de activităţile curente ale unei întreprinderi şi deci nu se aşteaptă să se repete într-un mod frecvent sau regulat.

EXTRAPOLÁRE (< fr.) s.f. **1.** (FILOZ.) Extindere ipotetică (legitimă sau nelegitimă) a unei noţiuni (legi, teorii, propoziţii) de la un domeniu la altul; trecere de la o idee la alta, mai complexă, cu o sferă mai largă etc. **2.** (MAT.) Determinare a valorii unei funcţii pentru o valoare a variabilei aflată în afara intervalului de valori ale variabilei pentru care funcţia este cunoscută.

EXTRÁS s.n. **1.** Fragment, pasaj scos dintr-o scriere. ✧ Loc. *În extras* = reprodus fragmentar, parţial. **2.** Articol sau studiu scos dintr-o revistă, dintr-o publicaţie colectivă etc. şi machetat sub formă de broşură. **3.** (CONT.) *E. de cont* = document care conţine copia operaţiunilor efectuate într-o anumită perioadă într-un cont bancar. **4.** (DR.) Reproducere a unei părţi dintr-un înscris sau dintr-un registru. *E. de carte funciară* = copie-extras după cartea funciară originală a imobilului, servind ca înscris doveditor.

EXTRASÍSTOLĂ (< fr. {i}; {s} *extra-* + gr. *systole* „contracţie") s.f. Contracţie prematură a inimii, care alterează ritmul normal al bătăilor cardiace.

EXTRAŞCOLÁR, -Ă adj. În afara activităţii şcolare sau a programului şcolii.

EXTRAUTERÍN, -Ă (< fr., {i}) adj. Situat în afara uterului. ✧ *Sarcină e.* = sarcină patologică în care ovulul fecundat se dezvoltă în afara cavităţii uterine. În cele mai multe cazuri este localizată în trompele uterine, mai rar în cavitatea abdominală. Necesită intervenţie chirurgicală.

EXTRAVAGÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care caută să iasă din comun; excentric. ✦ Ciudat, bizar, neobişnuit.

EXTRAVAGÁNŢĂ (< fr.) s.f. Purtare, ţinută neobişnuită, ieşită din comun; faptă lipsită de judecată; excentricitate, ciudăţenie.

EXTRAVAZÁRE (după fr. *extravasation*) s.f. Trecere a serului şi limfei din vasele sangvine în ţesuturile înconjurătoare; provoacă apariţia edemelor.

EXTRAVERTÍT, -Ă (< fr. {i}; {s} *extra-* + lat. *verto* „a întoarce") adj. *Tip* ~ = tip psihologic, descris de C.-G. Jung, caracterizat prin orientare spre lumea externă.

EXTRAVILÁN, -Ă (< *extra-* + fr. *ville* „oraş") adj. Caracteristic terit. situat în afara spaţiului construit al unei localit.

EXTRAZONAL (< fr.) adj. Fenomen geografic propriu unei zone, dar care apare în altă zonă (de obicei apropiată) în sectoare cu condiţii locale asemănătoare (ex. vegetaţie submediteraneană care apare pe versanţi calcaroşi însoriţi în zona nemorală).

EXTRĂDÁRE s.f. (DR.) Predare, de către un stat unui alt stat, a unui infractor care se găseşte pe terit. său, spre a fi judecat sau spre a-şi executa pedeapsa.

EXTRÉM, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m., s.f., s.n. **I.** Adj. **1.** Foarte mare, exagerat. ✧ (Adverbial; urmat de prep. „de", formează superlativul) Foarte, prea, extraordinar de... **2.** Foarte grav. **3.** (Despre soluţii, metode, mijloace etc.) Foarte energic, drastic, radical. **4.** Aşezat în punctul cel mai îndepărtat (spre vârf, lateral, la capăt etc.). **5.** (MAT.) Care are cea mai mare sau cea mai mică valoare a unei funcţii. **II.** (MAT.) **1.** S.m. Primul sau ultimul termen al unei proporţii. **2.** S.n. (MAT.) *Punct de e. al unei funcţii* = punct în care valoarea funcţiei este cea mai mare sau cea mai mică dintr-o vecinătate convenabil aleasă. **III.** S.f. **1.** Margine, capăt, limită. ✦ *E. dreaptă* (sau *stângă*) = partid politic, fracţiune dintr-un partid, dintr-o adunare etc., care se situează pe poziţii extremiste de dreapta (sau stânga). **2.** Valoarea cea mai mare sau cea mai mică a unei mărimi. *E. absolute* = cele mai mari şi cele mai mici valori înregistrate de un element meteorologic, în întreaga perioadă de observaţii, la o staţie oarecare. **3.** Jucător care ocupă locul lateral cel mai înaintat într-o echipă de fotbal, de handbal sau de hochei.

EXTREMADURA, comunitate autonomă în V Spaniei; 41,6 mii km^2; 1,05 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Mérida.* Expl. forestiere, de cărbune, fosforite şi min. de zinc, argint şi cupru. Cereale, tutun, măslini. Viticultură.

EXTREMÁLĂ (< fr. {i}) s.f. Funcţie care realizează extremul unei funcţionale.

EXTREMÍSM (< fr.) s.n. Atitudine a anumitor curente, mişcări, persoane etc. politice care, pe baza unor teorii, idei sau opinii extreme, urmăresc, prin măsuri violente sau radicale, să-şi impună programul.

EXTREMÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Privitor la teoriile, ideile, metodele, măsurile etc. împinse la extrem. **2.** S.m. şi f. Adept al extremismului.

EXTREMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Limită, parte extremă, punct final; margini **(1)**; cap **(7)**. ✦ Parte terminală periferică a unui organ sau a corpului.

EXTREMUL ORIENT, denumire generică sub care se grupează ansamblul regiunilor naturale și țările din Asia de Est (Coreea, China, Japonia, extremitatea estică a Federației Ruse).

EXTRINSÉC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care vine din afară, care nu provine din esența lucrurilor. **2.** (Despre semiconductoare) A cărui conducție electrică este determinată de impuritățile conținute.

EXTRUDÁRE (după fr.) s.f. Procedeu de prelucrare a materialelor prin deformare plastică, constând în trecerea forțată a materialului, supus unei forțe de compresiune, printr-o deschidere profilată a unei matrițe; extruziune.

EXTRUZIÚNE (< fr.) s.f. **1.** (GEOL.) Totalitatea fenomenelor legate de eliberarea magmei la suprafața scoarței terestre. 2. (TEHN.) Extrudare.

EXUBERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care își manifestă sentimentele prin demonstrații excesive; foarte vioi **(1)**, expansiv.

EXUBERÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Vioiciune excesivă, înflăcărare, expansivitate.

EXULCERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Ulcerație superficială, ușoară.

EXULTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A simți o mare bucurie, a fi foarte fericit.

EYADÉMA, (Étienne) Gnassingbé (1937-2005), general și om politic togolez. Președinte și prim-min. al Republicii Togoleze (din 1967). Președinte-fondator al partidului Adunarea Poporului Togolez (din 1969).

EYCK, VAN ~ 1. Jan van E. (c. 1390-1441), pictor flamand. Unul dintre primii pictori renascentiști din Țările de Jos. Compoziții cu temă religioasă (polipticul „Mielul mistic") și portrete („Bărbatul cu tichie albastră") sau portrete compoziționale și de grup („Madona cancelarului Rolin", „Portretul soților Arnolfini"), realizate într-o gamă cromatică bogată și strălucitoare. A contribuit la perfecționarea tehnicii picturii în ulei care, prin elevii săi, s-a răspândit în Europa. **2. Hubert van E.** (c. 1366 sau 1370-1426), pictor flamand. Coautor la unele lucrări ale fratelui său **E. (1)**.

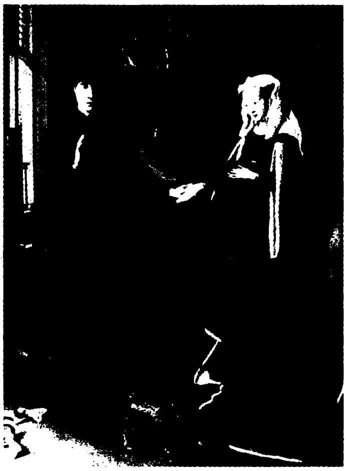
Jan van Eyck: „Portretul soților Arnolfini"

EYLAU, localit. unde, la 8 febr. 1807, armatele franceze, conduse de Napoleon I, au purtat o luptă sângeroasă și nedecisă împotriva forțelor ruso-prusiene. Azi *Bagrationovsk* (Federația Rusă).

EYRE 1. Edward John E. (1815-1901), explorator britanic. Stabilit în Australia (1833). A cercetat zonele interioare ale continentului și a descoperit lacul care îi poartă numele (1840). A traversat Australia de la E la V. **2.** Lac sărat în S Australiei, situat într-o depr. tectonică, la 12 m alt. Supr. variabilă: 8,2-15 mii km^2 (supr. medie: 9,6 mii km^2). Crusta de sare atinge 45 cm grosime. **3.** Pen. în S Australiei între G. Spencer și Marele Golf Australian (Oc. Indian).

EYRING, Henry (1901-1981), chimist american. Contribuții la aplicarea mecanicii cuantice și statistice în chimie; a dezvoltat teoria vitezelor absolute de reacție a lichidelor și teoria activității optice.

EYSENCK, Hans Jürgen (1916-1997), psiholog britanic de origine germană. Lucrări privind studiul personalității prin analiză factorială („Dimensiunile personalității").

EYSKENS, Gaston (1905-1988), om politic belgian. Lider al Partidului Social Creștin. Prim-min. (1949-1950, 1958-1961 și 1968-1972).

EZDRA (sec. 5 î.Hr.), preot și scrib evreu. A avut un rol important, după perioada exilului babilonean, la reorganizarea comunității din Ierusalim pe bazele legii mozaice și la alcătuirea canonului ebraic. Faptele lui sunt relatate în *Cărțile lui E.* și *Neemia.*

EZECHIEL (IEZECHIEL) (sec. 6 î.Hr.), unul dintre cei patru mari profeți evrei, care în timpul captivității babiloniene a insuflat curaj și speranță compatrioților săi. ✧ *Cartea lui E.* = carte din „Vechiul Testament", care conține profețiile lui **E.** despre distrugerea Ierusalimului, pedepsirea neamurilor străine, reînvierea morților și viziunea unei teocrații ideale.

EZERÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din semințele plantei *Physostygma venenosum,* utilizat în tratamentul glaucomului, miasteniei, parezelor intestinale; fizostigmină.

EZERIȘ, com. în jud. Caraș-Severin, situată într-o mică depresiune în NV m-ților Banatului; 1 354 loc. (2008). Rezervațiile naturale paleontologice Soceni (0,4 ha) și **E.** (2 ha) și forestieră Ezerișel (120 ha). Pomicultură.

EZITÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A sta la îndoială, a șovăi.

EZITÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ezită; șovăitor, nehotărât **(1)**.

EZOTÉRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *esoterikos* „pentru inițiați") adj. (Despre doctrine, ritualuri) Secret, ascuns; destinat numai celor inițiați. Opus lui *exoteric.*

EZOTERÍSM (< fr. {i}) s.n. Ansamblu de principii care prescrie transmiterea unei doctrine ezoterice sau ceea ce trebuie să rămână necunoscut profanilor. **E.** caracterizează doctrinele pitagoreice, cabaliste și practicile urmărind o inițiere.

EZRA v. Ezdra.

Ff

F s.m. invar. **1.** A opta literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană fricativă labiodentală surdă). **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *fa.* **3.** (MUZ.) Prescurtare pentru cuvântul *forte.* **4.** (METR.) Simbol pentru *farad.* **5.** Simbol chimic pentru *fluor.*

°F (METR.), simbol pentru grad *Fahrenheit.*

f (MAT.), simbol pentru *funcție.*

FA (< it., fr.) s.m. invar. (MUZ.) Denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei, corespunzătoare notației literale *F.* ✦ Denumire a uneia dintre cheile muzicale. ✧ *Instrument în fa* = instrument transpozitoriu, ale cărui sunete sunt emise cu o cvintă mai jos decât sunt scrise.

FABACEE (< fr. {i}; {s} lat. *faba* „legumă") s.f. (La pl.) Fam. de plante dicotiledonate erbacee, arbuşti şi arbori, cu frunze alterne, penat-, palmat- sau digitat-compuse (rar simple), flori zigomorfe, adesea papilionacee şi fructe păstăi. Se cunosc peste 17 000 de specii, răspândite pe tot Globul. Spontane şi cultivate, sunt folosite ca plante alimentare, furajere, medicinale, melifere, industriale, ca îngrăşământ verde etc. (ex. fasolea, mazărea, lucerna, lupinul, trifoiul, soia, salcâmul etc.). Vechea denumire: *leguminoase.*

FABIÁN, -Ă (< engl., fr.) s.m. şi f. Membru al organizației reformiste engleze „Societatea fabiană" (1884) care a intrat, în 1906, în Partidul Laburist.

FABIAN-BOB, Vasile (1795-1836), poet şi pedagog român. Prof. la Seminarul Socola şi Academia Mihăileană. L-a sprijinit pe Gh. Asachi în organizarea învățământului din Moldova. Versuri în latină şi română.

FABIUS CUNCTATOR (Quintus Fabius Maximus) (c. 275-203 î.Hr.), general şi om politic roman. În timpul celui de-al Doilea Război Punic a aplicat împotriva armatei lui Hannibal tactica războiului de uzură. După victoria asupra cartaginezilor (217 î.Hr.), a devenit dictator al Romei.

FABIUS PICTOR, Quintus (c. 254-200 î.Hr.), istoric roman. Opera sa, „Annales" (păstrată fragmentar), este considerată prima lucrare de istoriografie latină.

FABLIAU (cuv. fr. „povestioară") s.n. Scurtă povestire versificată, de obicei licențioasă. Apărută în literatura populară din Franța în sec. 12, a avut o largă răspândire în literatura din Ev. Med.

FABRE, Henri (1882-1984), inginer francez. A realizat (1910) primul zbor cu hidroavionul, deasupra L. Berre (Provence).

FABRE, Jean Henri Casimir (1823-1915), entomolog francez. Observații şi studii experimentale privind instinctul, comportamentul şi obiceiurile insectelor.

FABRE D'ÉGLANTINE, Philippe (1750-1794), scriitor şi revoluționar francez. Autor al calendarului republican; ghilotinat împreună cu Danton.

FÁBRI Zoltán (1917-1994), regizor ungur de film. Autor al unor pelicule cu implicații politico-sociale („Caruselul", „A cincea pecete", „Recviem").

FABRICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A produce, cu mijloace mecanizate, diferite bunuri. ✦ (Fam.) A face, a confecționa. ✦ Fig. A născoci, a plăsmui (la repezeală).

FABRICÁT (< germ.) s.n. Produs obținut prin fabricație.

FABRITIUS, Carel (c. 1622-1654), pictor olandez. Elev al lui Rembrandt. Portrete, peisaje şi compoziții de gen („Autoportret", „Santinela", „Puiul de sticlete").

FABRITIUS, Karl (1826-1881, n. Sighişoara), preot şi publicist sas. Lucrări de istorie politică şi culturală a Transilvaniei (sec. 15-18).

FABRY, Charles (1867-1945), fizician francez. Studii în domeniul opticii, spectroscopiei şi fotometriei. Inventator (1896), împreună cu A. Pérot, al unui instrument pentru studiul structurii fine a spectrelor (interferometrul *F.-Pérot*). A descoperit (1913) ozonul în atmosfera înaltă, împreună cu *H. Buisson.*

FABULÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (PSIH.) Prezentare a unor fapte, întâmplări imaginare ca reale. La copii, **f.** este frecventă şi normală, fiind adesea compensatorie. La adulți, **f.** se prezintă şi ca fenomen patologic. **2.** Povestire alegorică; *p. ext.* povestire. **3.** Afabulație.

FÁBULĂ (< lat.) s.f. **1.** Specie a genului epic, alegorică, în versuri sau în proză, având ca personaje animale, plante, lucruri, cu ajutorul cărora sunt satirizate, în scop moralizator, deprinderi, obiceiuri, mentalități umane. **2.** (Rar) Subiectul unei opere literare.

FABULÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Autor de fabule **(1).**

FABULÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Foarte mare, extraordinar. 2. Minunat, nemaipomenit. ✦ De domeniul fantasticului, miraculosului.

FACA, Constantin (Costache) (c. 1800-1845, n. Bucureşti), scriitor român. Autorul piesei de teatru „Comodia vremii" sau „Franțuzitele", în care satirizează galomania.

FÁCE (lat. *facere*) vb. III **A.** Tranz. **I. 1.** A crea, a alcătui, a forma, a fabrica ceva. ✦ A executa **(1),** a confecționa sau a pune să execute, să confecționeze (obiecte de îmbrăcăminte, de încălțăminte etc.). ✦ A construi, a clădi; a aşeza. **2.** A prepara (un aliment, o mâncare). **3.** A compune, a scrie (opere literare); a executa, a realiza (opere artistice). ✦ A întocmi, a institui (o lege). **4.** A câştiga, a agonisi (avere, bani). **II.** A aranja, a potrivi ceva pentru un anumit scop; a pregăti. **III. 1.** A naşte, a făta, a scoate (pui). **2.** A se îmbolnăvi de... *A face gripă.* **3.** *A face ochi* = **a)** (despre puii unor animale) a deschide ochii (la un timp după naştere); **b)** (fam.; despre oameni) a se trezi din somn; **c)** *fig.* a se trezi la realitate, a înțelege. **IV. 1.** A săvârşi, a făptui, a comite; a pricinui. **2.** A arăta, a acorda (cinste, onoare etc.). **3.** A realiza, a îndeplini, a împlini. ✦ A urma cursurile unei facultăți, unei specialități. **4.** A exercita o meserie. **V.** A provoca ceva, a determina; a convinge; *p. ext.* a sili. ✦ A îndemna. **VI.** A ajuta, a determina pe cineva sau ceva să-şi schimbe starea inițială. ✦ A preface, a transforma în... ✦ A învinui de...; *p. ext.* a insulta. **VII.** A parcurge (o distanță). **B.** Intranz. **I. 1.** A se comporta; a proceda. ✦ (Pop.) A o duce, a-i merge (bine sau rău). 2. (Pop.) A vrăji, a fermeca. **3.** A valora, a prețui; *p. ext.* a costa; a merita. **II. 1.** A se îndrepta..., a porni spre... *Maşina a făcut la dreapta.* **2.** (Pop.) A zice, a spune. **C.** Refl. **1.** (Despre zi, noapte, întuneric etc.) A începe să fie, a se ivi. ✦ (Pop.) A părea că... *Se făcea că...* ✦ A se constitui, a se forma. **2.** A deveni..., a ajunge... *S-a făcut profesor.* **3.** A căuta să pară..., a simula. *M-am făcut că plec.* ✦ Intranz. A-şi lua înfățişarea de..., a-şi da aere de... *Face pe deşteptul.* **4.** Intranz. A se îndeletnici cu ceva ocazional.

Jean Henri Casimir Fabre

FÁCERE s.f. **1.** Acțiunea de a face; întocmire, alcătuire, săvârşire. ✦ (În concepțiile religioase) Crearea lumii de către Dumnezeu. ✦ Construire, zidire. **2.** (Pop.) Naştere.

FACEREA (GENEZA sau **CARTEA I A LUI MOISE),** prima carte a „Vechiului Testament" şi prima dintre cele cinci cărți ale lui Moise care alcătuiesc Biblia ebraică (Tora). Prezintă originea lumii şi a omului, începutul istoriei omenirii, relația lui Dumnezeu cu poporul lui Israel.

FACEȚÍE (< fr.; lat. *facetia* „poznă", „glumă") s.f. Narațiune cu caracter anecdotic şi umoristic, de mare circulație în folclorul Ev. Med. occidental şi în Renaştere; a pătruns şi în literatura cultă. Sin. *snoavă.*

FACHÍR (< fr.; cuv. arab) s.m. **1.** Ascet musulman sau hindus care trăieşte din mila semenilor şi se supune, public, unor privațiuni sau suferințe fizice. **2.** Iluzionist, prestidigitator, îmblânzitor de animale (şerpi).

FACIÁL, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Care aparține feței, privitor la față. ✧ *Nerv f.* = al şaptelea nerv (pereche) cranian, nerv mixt ale cărui fibre motorii se distribuie, în majoritate, la muşchii mimicii faciale. *Nevralgie f.* = durere localizată la față, în reg. sau pe traiectul unei ramuri nervoase senzitive, cel mai des aparținând nervului trigemen. *Paralizie f.* = paralizie, de obicei unilaterală, a muşchilor feței şi gâtului, cauzată de o leziune a nervului **f.** sau de o leziune centrală.

FÁCIES (cuv. lat.) s.n. **1.** Aspect caracteristic al expresivității feței întâlnit în cursul unei boli (ex. **f.** palid în anemii, **f.** bilios etc.); *p. ext.* fizionomie, aspect exterior. ✧ *F. cadaveric* (sau *f. hipocratic*) = aspect particular al feței întâlnit în bolile cu evoluție gravă. **2.** Suprafața unei formațiuni anatomice. **3.** (STRAT.) Totalitatea particularităților petrografice și paleontologice ale unui depozit sedimentar, care caracterizează condițiile lui de formare (**f.** marine, lagunare sau continentale).

FACÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se face, care se produce cu efort minim. ✦ Care pare făcut fără greutate; *p. ext.* ușor; superficial.

FACILITÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlesni, a ușura.

FACILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ușurință, înlesnire. **2.** (INFORM.) Caracteristică a unui calculator, sistem de operare sau limbaj, care înlesnește activitatea utilizatorilor în ceea ce privește scrierea programelor, organizarea datelor sau corectarea erorilor.

FACLA, publicație social-politică și literară. A apărut între anii 1910 și 1940, la București; editată și condusă de N.D. Cocea, iar din 1930 de I. Vinea. În 1923, N.D. Cocea editează „Facla literară".

FÁCLĂ (< bg.) s.f. Torță.

FACOLÍT ({i}; {s} gr. *fakos* „lentilă" + *lithos* „piatră") s.n. Formă de zăcământ a rocilor magmatice intruzive, de dimensiuni relativ mici, cu poziție concordantă într-o creastă anticlinală sau în albiile sinclinale. În secțiune orizontală are suprafață circulară sau forma unei coroane circulare.

FAÇON, Nina (1909–1980, n. Ploiești), istoric literar, eseistă și traducătoare română. Eseuri de literatură universală („Concepția omului activ"). Sinteze („Istoria literaturii italiene"). Traduceri din Machiavelli, Vico, De Sanctis ș.a.

FACSÍMIL (< fr.; lat. *fac simile* „fă ceva asemănător") s.n. Reproducere exactă a unei scrieri, a unui desen, a unei picturi, a unei semnături etc., cu ajutorul fotografiei, al fototipiei, prin copiere manuală etc. V. și *fax.* ✦ (EC.) Semnătură imprimată pe instrumente de plată care, pentru unele bănci, oferă prioritate în achitare față de instrumentele de plată cu semnătură autografă.

FACTÁJ (< fr.) s.n. **1.** Transport de mărfuri la domiciliu sau la depozitele consignațiilor. ✧ *Preț de f.* = prețul acestui transport. **2.** Distribuirea corespondenței la domiciliu.

FACTÍCE (< fr.) adj. invar. Artificial; nefiresc.

FACTICITÁTE (< fr.) s.f. Caracteristică a ceea ce este construit sau produs în mod artificial. ✦ (În existențialism) Caracterul contingent al existenței, ceea ce nu este decât un fapt fără necesitate și incomprehensibil.

FACTITÍV (< fr.) adj. (Despre verbe) Care arată că subiectul face pe cineva să îndeplinească o acțiune; cauzativ.

FACTOLÓGIC, -Ă (după rus.) adj. Care cuprinde sau relatează un mare număr de fapte și întâmplări (nesemnificative).

FACTOLOGÍE s.f. Viciu de concepție a unei opere literare sau științifice, constând în aglomerarea de material faptic nesemnificativ, fără a-l interpreta sau generaliza.

FÁCTOR (< fr., lat., **II.** fr.) s.m. **I. 1.** Element, condiție, împrejurare care determină apariția unui proces, a unei acțiuni, a unui fenomen. ✧ *Factori de producție* = totalitatea resurselor economice care sunt utilizate pentru producerea bunurilor economice. *F. de p. tradiționali* sunt munca, resursele naturale și capitalul, iar neofactorii sunt informația, abilitatea întreprinzătorului și tehnologia. **2.** (MAT.) Fiecare dintre elementele unui produs. ✧ *F. prim* = fiecare dintre numerele prime sau polinoame ireductibile prin care se împarte exact un număr sau polinom dat. *F. comun* = număr sau polinom prin care se divide oricare dintre termenii unei sume de numere sau polinoame. **3.** Mărime a cărei valoare intră multiplicativ într-o relație ce caracterizează starea și proprietățile unui sistem fizico-chimic sau tehnic. **4.** Coeficient (**1, 2**); constantă (**2**). ✧ (INFORM.) *F. de utilizare* = raportul dintre numărul mediu al cererilor adresate unui sistem de calcul în unitatea de timp și numărul mediu de cereri satisfăcute în unitatea de timp; gradul de ocupare a sistemului de calcul. **5.** Mărime caracteristică pentru un sistem tehnic, un material etc., definită prin raportul a două mărimi de natură diferită. **6.** *Factori fizico-chimici (abiotici)* = ansamblul condițiilor mediului extern, cu care organismele se află în raporturi strânse. **7.** *Factori biologici* (sau *biotici*) = totalitatea viețuitoarelor din mediul în care trăiește un organism și cu care acesta se află în interrelații. ✧ *F. genetic* = genă sau determinant. *F. ereditar* = **f.** mendelian sau **f.** determinant. **8.** *Factori ecologici (geografici* sau *de mediu*) = totalitatea factorilor mediului înconjurător capabili să acționeze asupra vieții, care se condiționează reciproc, dând specificul unei reg. naturale. **9.** *F. viager* = primă netă unică plătită de un asigurat pentru a încheia o asigurare de supraviețuire pe termen lung în valoare de o unitate monetară. **II. 1.** Funcționar al poștei care duce corespondența la destinatari; poștaș. **2.** Agent comercial (mandatar) care acționează în nume propriu, având drept de posesiune și control asupra mărfurilor încredințate. ✦ Agent comercial care acționează în baza unui contract de factoring, având rol de creditor al exportatorului. ✦ Agent de licitație în comerțul cu ridicata (de regulă, pentru produse alimentare).

FACTORÁJ (< fr.) s.n. Formă de comerț cu ridicata practicat prin licitație, mai ales pentru produsele alimentare.

FACTORIÁL, -Ă (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. (MAT.) *F. al unui număr* = produsul numerelor întregi și pozitive consecutive, începând de la 1 și până la numărul respectiv; se notează cu semnul „!" scris după numărul dat (ex. $4! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 24$). **2.** Adj. *Analiză f.* = metodă de analiză a datelor de observație depinzând de factori ce acționează concomitent.

FACTORÍE (< fr.) s.f. **1.** Punct pentru schimb de mărfuri situat, de obicei, pe coastele terit. nou descoperite în Africa, Asia și America; primele **f.** au fost înființate de navigatorii portughezi (sec. 15); comptoar. **2.** (EC.) Birou al agenților comerciali ai unei companii deschis în străinătate.

FACTORING (cuv. engl.) subst. Mod de finanțare pe termen scurt (în general, a exporturilor de mărfuri de larg consum), conform căruia o instituție financiară (bancă, grupuri intermediare etc.) se obligă, pe baza unui contract, să preia, în schimbul unui comision (cotă procentuală din valoarea tranzacției), toate creanțele exportatorului, inclusiv riscul neîncasării la termen a creanțelor.

FACTORIZÁRE (după. fr. *factorisation*) s.f. (MAT.) Operația de trecere de la o mulțime la mulțimea claselor de echivalență, în raport cu o relație de echivalență dată.

FACTOTUM (< fr.) s.m. (Livr.) Persoană care într-o instituție inițiază, decide și rezolvă (aproape) totul.

FACTURÁ (< fr.) vb. I tranz. A întocmi (și, *p. ext.*, a expedia, a preda) o factură^2.

FACTÚRĂ^1 (< fr., lat.) s.f. **1.** Structură, constituție (intelectuală, psihică, morală etc.). **2.** Caracterul, aspectul exterior al unei opere de artă; modul, maniera în care se execută o astfel de operă. ✦ Totalitatea mijloacelor de expresie (melodia, ritmul, armonia, polifonia, orchestrația etc.) care constituie structura tehnică a compozițiilor muzicale.

FACTÚRĂ^2 (< fr.) s.f. Document comercial de sinteză (în care se specifică denumirea, sortul, calitatea, prețul mărfurilor vândute) având rol de document de plată, de custodie sau de credit documentar, eliberat în vederea atestării dreptului de încasare a contravalorii mărfurilor livrate sau a serviciilor prestate. ✧ *Preț de f.* = preț la care sunt cumpărate mărfurile din fabrică. *F. pro forma* = document întocmit de vânzător, înaintea vânzării mărfurilor, conținând suma unei comenzi, cu scopul de a permite cumpărătorului obținerea unor licențe de import, de export sau de credite.

FACTURIÉR (< fr.) s.n. **1.** Carnet care conține formulare pentru facturi^2. **2.** Funcționar care se ocupă cu întocmirea facturilor^2.

FACȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Grup de persoane care se unesc în baza unui interes politic; partidă.

FÁCULE (< fr.; {s} lat. *facula* „torță mică") s.f. pl. Formațiuni strălucitoare care apar, de obicei în timpul erupțiilor, în cromosfera Soarelui, vizibile îndeosebi la marginea discului solar.

FACULTÁTE (< fr., lat.) s.f. **I. 1.** Capacitate, posibilitate morală sau intelectuală; aptitudine. ✦ (Înv.) *Facultățile sufletului* = denumire dată proceselor psihice fundamentale (inteligența, afectivitatea și voința). **2.** (AGR.) *F. germinativă* = capacitate a semințelor de a germina. **II.** Unitate didactică și administrativă în cadrul unei instituții de învățământ superior, condusă de un decan și cuprinzând mai multe catedre pentru pregătirea studenților și a doctoranzilor într-un anumit domeniu de specialitate.

FACULTATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care nu trebuie făcut în mod obligatoriu, ci la alegere; benevol.

FAD, -Ă (< fr.) adj. Fără gust, insipid. ✦ Fig. Inexpresiv, plictisitor, anost, searbăd.

FADEEV, Aleksandr Aleksandrovici (1901–1956), scriitor rus. Autorul romanului „Tânăra gardă", despre lupta partizanilor sovietici în cel de-al Doilea Război Mondial.

FADÓ (cuv. port. „destin") subst. (MUZ.) Cântec popular portughez, în măsură binară, cu acompaniament de chitară și caracter melancolic.

FAENZA, oraș în NE Italiei; 53,6 mii loc. (2001). Izv. minerale termale. Din sec. 14, renumit centru de ceramică (de la care derivă numele „faianței"). Catedrală (1474); primărie (sec. 13–15). Muzeu internațional de ceramică (1908). Vechea denumire *Faventia.*

FAETÓN^1 (< fr.) s.n. (Înv.) Trăsură înaltă, ușoară, cu patru roți și cu capotă pentru scaunul din față.

FAETÓN^2 (< fr.; n.pr. *Faeton*) s.m. Pasăre tropicală marină din fam. *Phaethontide,* de mărimea unui porumbel, foarte bună zburătoare, cu aripi lungi și ascuțite, coada cu penele mediane foarte lungi.

FAETON^3 (PHAETHON) (În mitologia greacă), fiul lui Helios (zeul Soarelui). A cerut tatălui său carul de foc, dar, nefiind în stare să țină în frâu armăsarii înaripați, era gata să pârjolească întreg Pământul. Pentru a evita acest lucru, Zeus l-a trăsnit și **F.** s-a prăvălit în râul Eridan.

FAG(O)-^{1} (< gr. *phag-* „a mânca") Element de compunere cu semnificația „consumator", „devorator" (ex. antropofag, fagocit ș.a.).

FAG^2 (lat. *fagus*) s.m. Arbore din fam. fagaceelor, înalt de c. 40 m, cu scoarță cenușiu-albicioasă, cu frunze alterne, eliptice, cu fructe achene, numite jir *(Fagus silvatica).* Lemnul este utilizat în ind. mobilei, hârtiei, chimică sau drept combustibil.

FAGACÉE (< fr.; {s} lat. *fagus* „fag") s.f. pl. Fam. de plante lemnoase, cu frunze alterne, persistente sau caduce, cu flori mici, unisexuate, grupate câte 2–5 sau dispuse în amenți, și cu fructe achene, învelite, parțial sau total, de o cupulă (ex. fagul, stejarul).

FAGOCÍT (< fr. {i}; {s} *fag-* + *cito-*) s.n. **1.** (HIST.) Celulă capabilă să capteze, prin fagocitoză, particule sau macromolecule străine sau proprii, degradându-le intracelular. 2. (BOT.) Celulă cu nucleu lobat, situată în rădăcină, capabilă să digere filamentele anumitor ciuperci.

FAGOCITÓZĂ (< fr.) s.f. Înglobare și distrugere a particulelor de origine exogenă (bacterii, virusuri, fungi) sau endogenă (celule alterate fiziologic sau malign) prin fagocite.

FAGOFOBIÉ (< fr.) s.f. Teamă morbidă de a înghiți, de a se îneca cu alimente.

FAGÓT (< fr., it., germ.) s.n. Instrument muzical de suflat, din lemn, cu registru grav și timbru nazal, alcătuit dintr-un tub lung şi un tub suplimentar, îndoit la capăt, terminat cu o ancie dublă; inventat de A. Albonesi (1539).

FAGUET, Émile (1847–1916), critic şi istoric literar francez. Analist de factură impresionistă („Tragedia franceză în sec. XVI", „Secolul al XVIII-lea", „Arta de a citi").

FÁGURE (lat. **favulus*) s.m. (APIC.) Construcţie de ceară cu celule mici, hexagonale, realizată prin secreţia glandelor cerifere ale albinelor lucrătoare. Serveşte ca adăpost pentru ouă şi miere.

FAHD IBN ABD al-AZIZ (1923–2005), rege al Arabiei Saudite şi şef al guvernului (din 1982).

FAHLSTRÖM, Öjvind (1928–1976), poet şi pictor suedez. Poezie militantă („Manifest de poezie concretă"). Pictură abstractă, tratând cu ironie chestiuni politice („Şezând", seria „Planetarium", „Războiul rece").

FAHRENHEIT, Gabriel Daniel (1686–1736), fizician german. A inventat termometrele cu alcool (1709) şi cu mercur (1714). A descoperit că punctele de fierbere ale lichidelor variază în funcţie de presiune. Numele său a fost atribuit Scării de temperatură F., utilizată în ţările anglo-saxone, al cărei interval standard de temperatură este divizat în 180 de grade, punctele de topire a gheţii şi de fierbere a apei, la presiune normală, fiind de 32 şi, respectiv, 212°F.

FA-HSIEN (FA-HIEN) (sec. 4–5), călugăr budist chinez. A străbătut Turkestanul şi India (399) şi a petrecut câţiva ani (c. 405–c. 411) la curtea regelui Chandragupta II, relatând despre acestea în „Însemnări despre împărăţia lui Buddha".

FAIÁNŢĂ (< fr.; n. pr. *Faenza*) s.f. **1.** Produs ceramic clincherizat, nevitrifiat, cu cel puţin o faţă glazurată, obţinut prin arderea unui amestec de argilă plastică şi nisip, sau amestec de caolin, feldspat şi cuarţ; din **f.** se execută plăci pentru placaje, veselă, obiecte sanitare, obiecte decorative etc. **2.** Ceramică vernisată sau smălţuită (**f.** comună, colorată, acoperită cu un smalţ opac, în general alb; **f.** fină, albă, acoperită cu un smalţ transparent).

FAIDHERBE, Louis Léon César (1818–1889), general francez. Unul dintre fondatorii imperiului colonial francez în Africa. Guvernator al Sénégalului (1854–1861; 1863–1865); a iniţiat construirea porturilor din Dakar şi Rufisque. Comandant al Armatei de Nord în Războiul Franco-Prusian; victorios la Pont-Noyelles şi Bapaume (4 ian. 1871), dar învins la Saint-Quentin (19 ian.).

FAIK, Sait (1906–1954), scriitor turc. Maestru al nuvelei („Samovarul", „Cisterna").

FAILÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Supus greşelii, care se poate înşela.

FÁIMĂ (< lat. *fama*) s.f. Renume, reputaţie; notorietate.

FAIMÓS, -OÁSĂ (după fr., lat.) adj. Cu faimă, vestit, celebru; renumit.

FÁIN, -Ă (< germ.) adj. (Pop.) Foarte bun; ales, minunat, frumos.

FAIRBANKS, Douglas (1883–1939), actor american de teatru şi film. Vedetă a cinematografului hollywoodian în anii '20–'30. A creat prototipul eroului din filmele de capă şi spadă („Semnul lui Zorro", „Robin Hood", „Cei trei muschetari"). Premiul Oscar post-mortem.

FAIRFAX, Thomas (1612–1671), general englez. Comandant al armatei Parlamentului (1645) în timpul Revoluţiei Engleze. L-a înfrânt pe regele Carol I la Naseby (iun. 1645) şi a contribuit la restaurarea monarhiei prin aducerea pe tron a lui Carol II Stuart.

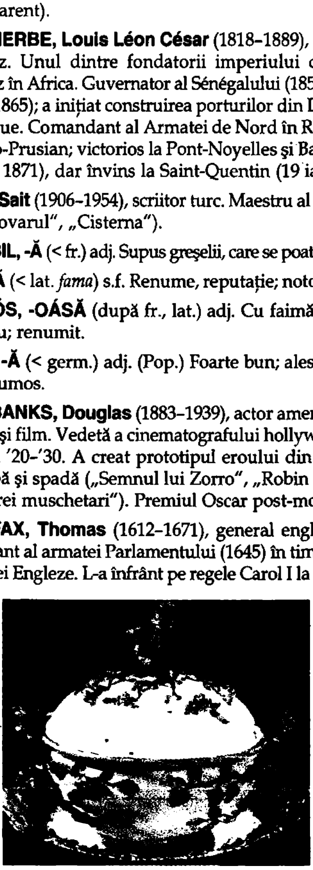

Faianţă de Sceaux din sec. 18

FAIR-PLAY (cuv. engl.) Acceptare loială a regulilor (într-un joc, într-un sport, în afaceri).

FAISALĀBĀD, oraş în NE Pakistanului, la V de Lahore; 2,1 mil. loc. (1998). Ind. textilă, încălţ., chimică şi alim. Universitate. Vechea denumire: *Lyallpur.*

FAJANS, Kasimir (1887–1975), fizician şi chimist american de origine poloneză. Stabilit în S.U.A. (1936). Lucrări în domeniul chimiei fizice, fotochimiei şi radioactivităţii. A descoperit (1913), în acelaşi timp şi independent de F. Soddy, legea deplasării radioactive.

FAKHR al din II (FICARDIN) (1572–1635), emir al Libanului (1593–1633). A dus o politică de unificare a *druzilor* şi *maroniţilor* din m-ţii Liban, fapt ce a determinat invadarea ţării de către otomani. Se autoexilează. Revine în 1618; înfrânt de otomani (1633), este dus în captivitate şi executat la Istanbul.

FALAISE, localit. în NV Franţei (Normandia), la SE de Caen; c. 10 mii loc. În zona localităţilor **F.**–Argentan, trupele germane au fost încercuite de Aliaţi (18–23 aug. 1944) şi, în urma unor lupte grele, au fost înfrânte. V. şi *Argentan.*

FALÁNGĂ (< fr., gr.) **I. 1.** (În Grecia antică) Unitate militară formată din infanterişti înarmaţi cu lănci, aşezaţi în rânduri lungi, compacte, având centrul şi aripa dreaptă mai puternice (ex. **f.** tebană, **f.** macedoneană). ✦ Fig. Grup compact şi omogen de oameni. **2.** (În concepţia lui Ch. Fourier) Celulă social-economică primară formată din 1 500–2 000 de persoane, care trebuia să funcţioneze ca o asociaţie de producţie şi consum bazată îndeosebi pe îndeletniciri agricole. **3.** Grupare politică şi paramilitară fascistă. **II.** (ANAT.) Fiecare dintre oasele care alcătuiesc scheletul degetelor.

FALANSTÉR (< fr.) s.f. (În concepţia lui Ch. Fourier) Mare edificiu în formă de palat, cu corpuri de clădiri ce comunică între ele, în care urma să trăiască o falangă (**2**). În România s-a înfiinţat un **f.**, în 1835, la Scăeni (jud. Prahova), din iniţiativa lui T. Diamant.

FALASHA (FELASHA) s.m. pl. Evrei negri din Ethiopia, care se consideră descendenţii vechilor evrei veniţi din Ierusalim, sub conducerea lui Ménélik, fiul lui Solomon. În 1984, 15 000 s-au întors în Israel.

FÁLĂ (< sl.) s.f. **1.** Trufie, mândrie, orgoliu. **2.** Strălucire, măreţie; pompă. ✦ Glorie, renume.

FÁLCĂ (lat. **falca*) s.f. **1.** Denumire populară a maxilarului şi a mandibulei. ✦ Partea inferioară a obrazului. ✦ (La insecte şi crustacee) Maxilă. **2.** Element al unui dispozitiv de prindere a unei maşini, utilaj etc., care realizează prinderea sau eliberarea unui obiect (ex. **f.** de menghină). **3.** Organ de maşină care serveşte la sfărâmare, deformare etc. (**f.** de concasor, **f.** de osie etc.).

FÁLCE (lat. *falx, -cis*) s.f. (Înv.) Unitate de măsură agrară, egală cu 1,43 ha, folosită în Moldova.

FALCÓN, stat în NV Venezuelei; 24,8 mii km^2; 763,1 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv.: *Coro.* Expl. de petrol, gaze naturale şi forestiere. Trestie de zahăr, cafea, cacao, cereale. Creşterea animalelor.

FALCONET, Étienne (1716–1791), sculptor francez. Rigoare în compoziţie şi viziune clasică asupra formelor („Milon din Crotona devorat de leu"). A executat statuia ecvestră din Sankt-Peterburg închinată lui Petru I („Călăreţul de aramă").

FALCONÉTĂ (< it.) s.f. Piesă de artilerie de calibru mic, folosită în Ev. Med.

FALCONÍDE (< fr. *falcon* „şoim") s.f. pl. Fam. de răpitoare de zi care cuprinde şoimii (c. 62 de specii).

FALCONIFÓRME (< fr.; {s} lat. *falcon* „şoim" + *forma* „formă") s.f. pl. (ORNIT.) Ordin de răpitoare de zi (ex. vulturul, pajura, uliul, şoimul).

FALD (< ucr.) s.n. Cută adâncă pe care o formează o haină largă sau un material care atârnă; creţ (**3**).

FALÉRN (< n.pr. *Falerne*) s.n. Vin de calitate superioară produs în Campania, cunoscut din Antic.

Étienne Falconet: Statuia lui Petru I din Sankt-Peterburg

FALÉZĂ (< fr.) s.f. Ţărm abrupt creat prin *abraziune* marină sau lacustră. ✦ Fâşie special amenajată pentru plimbare de-a lungul ţărmului.

FÁLIE (< fr.) s.f. (GEOL.) Dislocaţie în scoarţa terestră, pe a cărei suprafaţă de discontinuitate compartimentele (părţi ale aceluiaşi strat) sunt deplasate unul faţă de celălalt, rezultând o denivelare. Este rezultatul mişcărilor tectonice verticale.

FALIER sau **FALIERO,** familie de dogi veneţieni. Mai important: **Marino** (1274–1355), doge (1354–1355); a organizat un complot împotriva guvernului patrician al Veneţiei; decapitat.

FALIMÉNT (< it., germ.) s.n. **1.** Stare de insolvabilitate a unei persoane fizice sau juridice, stabilită (constatată) prin hotărâre judecătorească şi urmată de lichidarea integrală, în beneficiul tuturor creditorilor, a patrimoniului falitului, care pierde dreptul de a efectua acte de comerţ şi dreptul de administrare şi dispoziţie asupra bunurilor sale; bancrută. **2.** Fig. Ruină, eşec total.

FALIMENTÁR, -Ă adj. În stare de faliment; insolvabil. ✦ Fig. Care a suferit un eşec dezastruos; ruinat, distrus, prăbuşit.

FALÍT, -Ă (< it.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care se află în stare de faliment. ✦ Fig. Ruinat, distrus.

FALK, Peter (n. 1927), actor american de film. Interpret al personajului detectivul Colombo din serialul omonim. Roluri în filme de acţiune („O poveste ca în filme", „Totul e în joc").

FALKBERGET, Johan (1879–1967), scriitor norvegian. Romane inspirate din viaţa minerilor şi a ţăranilor („Christianus sextus", „Pâinea nopţii").

FALKENHAYN, Erich von (1861–1922), general german. În timpul Primului Război Mondial a fost şef al Marelui Stat-Major (1914–1916), comandant al Armatei a IX-a în campania din România (1916–1917), iar din mart. 1918, al Armatei a X-a pe frontul rusesc.

FALKLAND (în sp. **MALVINAS**) **1.** Arh. în SV Oc. Atlantic, la c. 500 km ESE de ţărmul Americii de Sud, format din două ins. pr. (*F. de Vest* şi *F. de Est*) şi din c. 200 ins. mici; 12,2 mii km^2. Centrul ad-tiv.: *Stanley. Relief* muntos (705 m), ţărmuri crestate, climă rece, oceanică şi vegetaţie de tundră. Creşterea animalelor (ovine, bovine). Pescuit şi vânătoare de balene. Descoperite de navigatorul englez J. Davis în 1592 şi numite de englezi **F.**, iar de francezii din Saint-Malo – Malouines, insulele sunt ocupate în 1770 de spanioli, în 1820 de argentinieni, iar după alungarea acestora, de către trupele engleze, devenind (1833) colonie a Coroanei britanice (1892). Autorităţile argentiniene consideră terit. ca aparţinând Argentinei. Debarcarea forţelor armate argentiniene, în apr. 1982, la Stanley, în scopul „reintegrării insulelor Malvinas în patrimoniul naţional", a determinat, în apr.–iun. 1982, declanşarea unui conflict armat argentiniano-britanic, soldat cu reocuparea insulelor de către unităţi militare britanice. Între 1908 şi 1985, ins. Georgia de Sud şi Sandwich de Sud au fost dependente politic şi ad-tiv de ins. **F.** După 3 oct.

1985, depind numai ad-tiv. În timpul Primului Război Mondial, lângă F. a avut loc o luptă navală (dec. 1914) între escadrilele germană și engleză, încheiată cu victoria englezilor. 2. Curent rece în Oc. Atlantic, lângă coastele Americii de Sud (între arh. F. și estuarul La Plata).

FALLA, Manuel de (1876–1946), compozitor și pianist spaniol. Creație valorificând sugestiile folclorice și elemente ale impresionismului. Opere („La Vida breve"), balete („Tricornul"), lucrări orchestrale („Nopți în grădinile Spaniei") și instrumentale.

FALLACI, Oriana (1929–2006), ziaristă și scriitoare italiană. Corespondentă de război în Vietnam, Orientul Mijlociu, America de Sud. Romane („Penelopa în război", „Scrisoare către un copil nenăscut").

FALLADA, Hans (pseud. lui *Rudolf Ditzen*) (1893–1947), scriitor german. Romane sociale („Omule mărunt, încotro?", „Lup între lupi", „Gustav cel de fier").

FALL RIVER, oraș în NE S.U.A. (Massachusetts), port la Oc. Atlantic; 91,9 mii loc. (2000). Unul dintre cele mai vechi centre ale ind. bumbacului din S.U.A. Ind. constr. de mașini și chim. Fondat (1803).

FALS, -Ă (lat. *falsus*, după fr.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care nu este conform adevărului; mincinos. ✦ Inexact, eronat. ✦ Neautentic, nereal; imitat, artificial. ✧ *Coastă f.* = cartilaj prin intermediul căruia se articulează coastele de stern. **2.** Prefăcut, ipocrit. **3.** (MUZ.) Incorect ca intonație. **4.** Neîntemeiat. **II.** S.n. **1.** Neadevăr, contrafacere. **2.** (DR.) *F. material în înscrisuri oficiale* = infracțiune care constă în contrafacerea scrierii ori semnăturii sau alterarea în orice alt mod (adăugiri, modificări în conținut) a unui înscris oficial. *F. intelectual* = falsificare a unui înscris oficial, cu prilejul întocmirii acestuia, de către un funcționar ori alt salariat aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu, prin atestarea unor fapte sau împrejurări necorespunzătoare adevărului, ori prin omisiunea, cu știință, a unor date sau împrejurări. ✧ *Înscriere în f.* = procedură prin care se urmărește stabilirea **f. (II. 2)** de către instanța penală și, drept consecință, înlăturarea actului falsificat și sancționarea celui vinovat de **f.**

FALSÉT (< it., germ.) s.n. (MUZ.) Registrul cel mai înalt al vocii masculine, situat deasupra ultimelor rezonanțe acute ale registrului „de piept". ✦ Mod de emisie utilizat de cântăreți în timpul repetițiilor, pentru a evita oboseala excesivă.

FALSIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face ca un lucru să semene cu altul, cu intenția de a înșela; a contraface. **2.** (DR.) A săvârși un fals **(II. 2)**. **3.** A prezenta ceva altfel decât este; a denatura, a mistifica.

FALSIFICÁBILITATE s.f. (FILOZ.), proprietatea unui enunț sau a unei teorii de a putea fi respinse de dovezi empirice.

FALSIFICÁRE s.f. Acțiunea de a falsifica. ✧ (DR.) *F. de monede sau de alte valori; f. de timbre, mărci sau bilete de transport; de valori străine; f. a instrumentelor oficiale de autentificare sau de marcare* = infracțiuni constând în săvârșirea unor fapte de contrafacere, imitare, reproducere neautorizată etc. a bunurilor sau a valorilor menționate, în vederea folosirii sau punerii lor în circulație.

FALSIFICATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care săvârșește un fals **(II. 1, 2).**

FALSITÁTE (< it., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este fals **(I, 1)**; lipsă de adevăr; netemeinicie. ✦ Ipocrizie, fățărnicie, prefăcătorie.

FALSTAFF v. **Fastolf, Sir John.**

FALSTER, ins. daneză în M. Baltică, la S de ins. Sjælland; 513 km^2. Oraș pr.: *Nykøbing Falster*. Creșterea animalelor pentru lapte și a păsărilor. Legată de ins. Sjælland și Lolland prin poduri. Turism.

FALTINGS, Gerd (n. 1954), matematician german. Cercetări de geometrie algebrică cu aplicații în teoria numerelor. Medalia Fields (1986).

FALȚ (< germ.) s.n. **1.** Tăietură profilată, executată în lungul marginii unei piese, în vederea îmbinării cu o altă piesă a cărei tăietură are un profil corespunzător. **2.** Îmbinare a foilor de tablă subțire prin îndoirea, una peste alta, la 180°, a marginilor alăturate. **3.** Îndoitură a unei coli de hârtie împăturite. **4.** Cleşte de formă specială, folosit la tragerea pe calapod a fețelor încălțămintei.

FALUN, oraș în Suedia Centrală; 54,6 mii loc. (2001). Expl. de min. de cupru și de fier. Metalurgia cuprului. Constr. de vagoane; produse chimice. Biserica Stora Kopparbergs (sec. 15). Muzeu etnografic.

FALÚNE s.n. pl. (GEOL.) Depozite sedimentare necimentate, formate în special din cochilii de moluște.

FALX (cuv. lat.) subst. Sabie scurtă, specifică dacilor *(Falx dacorum).*

FAMAGUSTA (GAZIMAĞUSA), oraș în Cipru, port în E ins.; 36,4 mii loc. (2001). Pescuit. Ind. textilă și alim. Monumente religioase (biserica Sf. Nicolae, azi moschee) și laice din sec. 13–14. Întemeiat (sec. 3 î.Hr.) cu denumirea de *Arsinoe*. Cucerit de arabi (674), genovezi (1372), venețieni (1489) și de Imp. Otoman (1571).

FAMA LIPSCHII PENTRU DACIA, prima publicație în limba română. Săptămânal, la Leipzig (iun.–dec. 1827), din inițiativa lui Dinicu Golescu. Unicul număr păstrat este din nov.

FAMÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. *Rău* ~ = care are o reputație proastă.

FAMÉLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Înfometat.

FÁMEN (lat. *feminus*) s.m. (Livr.) Eunuc **(1).**

FAMILIA **1.** Foaie enciclopedică și beletristică. Sub conducerea lui Iosif Vulcan, mai întâi la Pesta (1865–1880), apoi la Oradea (1880–1906). **2.** Revistă de cultură care apare la Oradea (din 1965). Din 1990, serie nouă.

FAMILIÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la familie **(1)**, care ține de familie; destinat familiei.

FAMILIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre exprimare, limbaj) Simplu, obișnuit. ✦ (Despre comportări, atitudini) Simplu, neafectat, prietenos, cordial, intim. **2.** Cunoscut, știut.

FAMILIARITÁTE (< fr., lat.) s.f. Comportare, atitudine familiară **(1)**. ✦ (La pl.) Vorbe, gesturi etc. permise numai în relații familiale sau între prieteni apropiați.

FAMILIARIZÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) deprinde cu ceva (prin practică), a cunoaște sau a face să cunoască mai bine un lucru, a (se) obișnui cu (ceva).

FAMÍLIE (< fr., lat., it.) s.f. **1.** Formă socială de bază, realizată prin căsătorie, care unește pe soți (părinți) și pe descendenții acestora (copiii necăsătoriți). ✧ *Nume de f.* = nume pe care îl poartă toți membrii unei familii. ✦ Totalitatea persoanelor legate prin raporturi de rudenie. ✦ Totalitatea persoanelor care descind dintr-un strămoș comun; neam **(3)**, descendență. ✧ *F. de albine* = totalitatea albinelor dintr-un stup, alcătuită din matcă, albine lucrătoare și trântori. *Sfânta F.* = sărbătoare romano-catolică (ținută duminica dintre Crăciun și Anul Nou sau, în lipsa acesteia, la 30 decembrie) în care sunt sărbătoriți Iisus, Maria și Iosif, ca model pentru familiile creștine. **2.** Fig. Grup de persoane, de țări etc. legate prin comunitate de interese, de aspirații. **3.** (BIOL.) Categorie sistematică subordonată *ordinului;* cuprinde unul sau mai multe *genuri* de organisme. **4.** (LINGV.) Totalitatea cuvintelor, derivate și compuse, formate de la același cuvânt de bază. ✦ Grup de limbi care provin dintr-o limbă comună inițială. **5.** (MAT.) Mulțime de drepte, de curbe sau de suprafețe ale căror ecuații sunt asemănătoare, deosebindu-se între ele doar prin valorile unuia sau mai multor parametri reali; colecție de obiecte matematice asemănătoare (ex. **f.** de mulțimi, **f.** de vecinătăți, **f.** de matrici etc.) ✧ *F. indexată* = **f.** în care fiecărui element i se asociază un unic element al unei mulțimi, numită mulțime index.

FAN (cuv. engl., abreviere de la *fanatic*) s.m. Admirator entuziast al unui cântăreț, actor, sportiv etc., care se pot grupa în fan-cluburi.

FANÁ (< fr.) vb. I refl. A se ofili, a se veșteji, a se trece.

FANAR (FENER), cartier din Constantinopol (Istanbul), locuit de greci; reședință a patriarhului ortodox de Constantinopol (din 1453).

FANARIÓT, -Ă (< ngr.; *Fanar*) s.m., adj. **1.** S.m. Denumire a vârfurilor populației orășenești grecești din Imp. Otoman, care, începând din sec. 16, au avut un important rol economic și politic; din rândul lor erau aleși numeroși dregători ai Porții Otomane. În Moldova (1711–1821) și în Țara Românească (1716–1821), domnii au fost numiți de sultan dintre **f. 2.** Adj. Care se referă la fanarioți **(1)**, al fanarioților, caracteristic pentru fanarioți.

FANARIOTÍSM s.n. Termen folosit în publicistica sociologică interbelică pentru a desemna acele suprastructuri de guvernare „delegate", puse în funcțiune de pături de funcționari și politicieni recrutați pe baza loialității și dependenței totale față de voința și interesele unei autorități centrale situate într-o metropolă străină; administrație în care funcțiile se confundă cu beneficiile și poziția publică cu privilegiul personal sau de grup.

FANÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și subst.) Stăpânit de fanatism. ✦ Care manifestă admirație, pasiune exaltată pentru cineva sau pentru ceva. **2.** (Despre sentimente, manifestări) Împins la extrem, exagerat, pătimaș.

FANATÍSM (< fr.) s.n. Zel excesiv pentru o religie. ✦ Atașament exagerat față de o convingere, de o idee, însoțit de totală intoleranță față de adversari, de respingere a oricărei posibilități de compromis.

FANDÁ (< fr.) vb. I intranz. (SPORT) A înainta cu un picior îndoindu-l de la genunchi, celălalt rămânând întins și cu talpa la pământ.

FANDÁNGO (cuv. sp.) subst. Dans popular spaniol de cuplu în măsură ternară și cu mișcare vioaie, acompaniat de chitară și de castaniete.

FANDOSÍ (< ngr.) vb. IV refl. A face mofturi, a se alinta; a-și da aere.

FANÉRE (< fr.; {s} gr. *phaneros* „vizibil") s.n. pl. Anexele pielii, cu rol de protecție a organismului (ex. părul, unghiile, copitele, coarnele).

FANERÍTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phaneros* „vizibil") adj. (Despre structura unor roci magmatice) Care are toate mineralele componente cu dimensiuni macroscopice.

FANEROGÁMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phaneros* „vizibil" + *gamos* „unire") s.f. (La pl.) Nume dat plantelor care se înmulțesc prin semințe (gimnosperme și angiosperme); (și la sg.) plantă de acest fel; spermatofită.

FANEROZÓIC (< gr. *phaneros* „vizibil" + *zoe* „viață"; < fr.) Eon care cuprinde erele care au urmat Proterozoicului (Paleozoic, Mezozoic, Neozoic); în sedimentele acestora urmele de viață sunt evidente.

FANFANI, Amintore (1908–1999), economist și om politic italian. Democrat Creștin. Prim-min. (ian.–febr. 1954, 1958–1959, 1960–1963 și 1982–1983, apr.–iul. 1987).

FANFÁRĂ (< fr.) s.f. Orchestră alcătuită din instrumente de suflat și de percuție.

FANFARÓN, -OÁNĂ (< fr.) s.m. și f. Persoană plină de sine, care face caz de calități închipuite.

FANGEN, Ronald (1895–1946), scriitor norvegian. Drame de moravuri („Ziua promisă"). Romane lirice („Drumul unei femei").

FANGIO, Juan Manuel (1911–1995), automobilist argentinian. Campion mondial de Formula 1 (1951 și 1954–1957).

FANGOTERAPÍE (< fr.; {s} it. *fango* „noroi, nămol" + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Tratament cu nămoluri naturale, utilizat sub formă de aplicații locale sau generale în reumatism, artropatii, nevralgii etc.

FAN-IN (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Numărul de intrări ale unei porți logice; entranță.

FANIÓN (< fr.) s.n. Steguleț montat pe lance sau suliță pentru a marca (sub)unitatea militară din care face parte trupa. ✦ Steguleț folosit pentru semnalizare (la căile ferate, în sport etc.).

FANÓN (< fr.) s.n. **1.** Fiecare dintre lamele cornoase, lungi de c. 2 m, fixate de maxilarul superior al balenelor. Formează o sită care reține hrana, lăsând apa să se scurgă. 2. Cută a pielii de pe marginea inferioară a gâtului la bovine şi la unele rase de ovine. Constituie adesea, prin formă şi mărime, un caracter de rasă. Este mai dezvoltată la masculi. Sin. *salbă* **(2)**.

FANON, Frantz (1925–1961), psihiatru francez. A analizat efectele deformatoare exercitate de colonialism deopotrivă asupra negrilor şi albilor („Piele neagră, măşti albe").

FANOTRÓN (< fr.; {s} gr. *phanos* „luminos" + fr. *[élec]tron* „electron") s.n. Gazotron.

FAN-OUT (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Numărul de ieşiri ale unei porţi logice; sortanţă.

FANTÁSC, -Ă (< fr.) adj. Ciudat, bizar.

FANTÁSM (< fr.) s.n. Produs al fanteziei, născocire a imaginaţiei. ✦ (PSIH.) Construcţie a imaginaţiei creatoare. ✦ (În psihanaliză) Remodelare în imagine a unei dorinţe inconştiente, cu funcţie de apărare a Eului (de culpabilizare).

FANTASMAGORÍE (< fr.) s.f. Imagine fantastică, ireală, vedenie produsă de o minte tulburată. ✦ Idee bizară; aberaţie, elucubraţie.

FANTÁSMĂ (< ngr.) s.f. Arătare, fantomă, stafie. ✦ Fig. Imagine neclară, ireală. ✦ Himeră, iluzie.

FANTÁST, -Ă (< germ.) adj., s.m. şi f. **1.** (Livr.) Adj. Care este produsul imaginaţiei. **2.** S.m. şi f. Persoană stăpânită de idei fantastice; visător.

FANTÁSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care nu există în realitate, care este un produs al fanteziei; fabulos, supranatural; *p. ext.* care pare ireal, de necrezut; minunat. ✧ *Literatură f.* = modalitate a literaturii bazată pe convenţia agresiunii iraţionalului şi supranaturalului în lumea reală. Reprezentanţi: E.A. Poe, E.T.A. Hoffmann, J.L. Borges, M. Eminescu, I.L. Caragiale, V. Voiculescu, M. Eliade. **2.** (Şi adv.) Extraordinar, grozav.

FÁNTĂ (< fr.) s.f. Deschidere strâmtă, crăpătură (într-un perete). ✦ (FIZ.) Deschidere dreptunghiulară îngustă, care permite trecerea şi limitează secţiunea unui fascicul de radiaţie ondulatorie sau corpusculară; fereastră **(4)**. ✧ (ANAT.) *F. palpebrală* = deschiderea dintre pleoape.

FANTEZÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Imaginaţie. ✦ Imaginaţie creatoare; produs al imaginaţiei. 2. (La pl.) Plăsmuiri. **3.** (Fam.) Capriciu; ciudăţenie. **4.** (MUZ.) Compoziţie instrumentală cu caracter improvizatoric, care nu se supune unor reguli formale prestabilite.

FANTEZÍST, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ţine de fantezie **(1)**, privitor la fantezie, bazat pe fantezie. **2.** (Despre oameni; şi subst.) Care este condus în acţiunile sale de prea multă fantezie **(1)**, care nu are simţul realităţii. 3. (Despre creatori sau opere literare) Care instituie un univers împletind pitorescul cu straniul, capriciul şi spiritul poetic cu melancolia şi sentimentul solitudinii. În literatura română au scris opere **f.** D. Anghel, Al. Macedonski, A. Maniu, Mateiu I. Caragiale, I. Vinea ş.a.

FANTIN-LATOUR, Henri (1836–1904), pictor şi litograf francez. Reprezentant al realismului intimist. Portrete de grup („Omagiu lui Delacroix") sau individuale („Manet") şi naturi statice.

FANTOMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Cu aspect de fantomă; *fig.* vag, neprecis; (fam., despre fiinţe) foarte slab, spectral.

FANTÓMĂ (< fr.) s.f. Arătare, nălucă, vedenie, fantasmă; stafie, strigoi. ✦ Fig. Ceea ce are o existenţă fictivă.

FANTÓŞĂ (< fr.) s.f. Marionetă, păpuşă trasă cu sfori. ✦ Fig. Om lipsit de personalitate; om de paie.

F.A.O. (*F*ood and *A*griculture *O*rganization of the United Nations) v. **Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Alimentaţie şi Agricultură.**

FAPT (lat. *factum*) s.n. **1.** Lucru, întâmplare reală; circumstanţă concretă. ✧ Loc. *De fapt* = efectiv, real; în realitate. **2.** Fenomen. ✦ (SOCIOL.) Orice fenomen, proces, acţiune, întâmplare care manifestă trăsături calitative în stare să le confere repetabilitate, exterioritate (independenţă faţă de stările psihice ale celui care le percepe). **3.** Acţiune, faptă. **4.** *(În) faptul zilei* (sau *dimineţii*) = (în) zori. *(În) faptul serii* = (pe) înserat.

FĂPTĂ (lat. *facta*) s.f. Acţiune, lucru înfăptuit, fapt **(3)**. ✧ *Fapte de arme* = acte de eroism militar.

FAPTELE APOSTOLILOR v. **Apostolul.**

FÁPTIC, -Ă adj. Care ţine de fapte **(1)**, care se referă la fapte, care înregistrează exclusiv faptele.

FAR (< fr., lat.; {s} de la numele ins. *Pharos*, în apropiere de Alexandria, Egipt) s.n. **1.** Corp de iluminat care transmite lumina pe o anumită direcţie sub forma unui fascicul divergent (ex. **f.** de automobil). 2. Construcţie înaltă, prevăzută cu o sursă luminoasă puternică, servind drept reper în navigaţia maritimă sau aeriană.

FĀRĀBĪ (al-FĀRĀBI), Abū Nasr (c. 870–950), filozof de limbă arabă din Asia Centrală. Cunoscut între arabi drept „al doilea învăţător" după Aristotel, el introducând logica aristotelică în lumea islamică. Capodopera sa – „Cetatea virtuoasă".

FARÁD (< fr. {i}; {s} *Faraday*) s.n. Unitate de măsură a capacităţii electrice (simbol: F) egală cu capacitatea unui conductor care acumulează o sarcină electrică de un coulomb sub o tensiune de un volt.

FARADAY, Michael (1791–1867), fizician şi chimist englez. Unul dintre fondatorii electromagnetismului. A descoperit fenomenul de inducţie electromagnetică (1831), paramagnetismul şi diamagnetismul (1845), fenomenul de polarizare rotatorie în câmp magnetic (1845), numit şi *efect F.* A formulat (1833–1834) legile cantitative ale electrolizei *(legile lui F.)*, a introdus noţiunile de ion, catod, anod, electrod, echivalent electrochimic *(numărul lui F.)*, a realizat lichefierea clorului şi a altor gaze şi a descoperit (1824) benzenul. A enunţat legea conservării sarcinilor electrice (1843) şi a elaborat teoria electrizării prin influenţă şi principiul ecranului electrostatic *(cuşca F.)*. Numele său a fost atribuit unităţii de capacitate *(faradul)* şi numărului ce exprimă cantitatea de electricitate necesară depunerii unui atom-gram dintr-un element *(constanta F.)*.

FARADIZÁRE (după fr. *faradisation*) s.f. Aplicare terapeutică a curenţilor de inducţie (ex. în atrofia musculară).

FARADMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *farad* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsurare directă a capacităţii electrice, în limite restrânse (1–2 μF sau 5–10 μF).

FARAGO, Elena (pseud. *Elenei Paximade*) (1878–1954, n. Bârlad), poetă română. Lirică simbolistă despre iubire şi maternitate („Şoaptele amurgului"). Cărţi pentru copii.

FARANDÓLĂ (< fr.) s.f. Vechi dans popular francez (din Provence), în măsură binară sau ternară, cu mişcare rapidă, care se execută cu acompaniament de tamburină şi galoubet (un fel de flaut); melodia corespunzătoare acestui dans.

FARAOANI, com. în jud. Bacău, pe dr. Siretului; 5'555 loc. (2008). Expl. de balast.

FARAÓN (< fr., lat.) s.m. (În Egiptul antic) Titlu pe care îl purta suveranul.

FARBAKY István (1837–1929), inventator ungur. Constructor de acumulatoare. Cercetări şi descoperiri în tehnica iluminatului.

FARCAŞ, cneaz român. Conducătorul formaţiunii feudale situate în dr. Oltului. Menţionat de *Diploma Ioaniţilor* (1247).

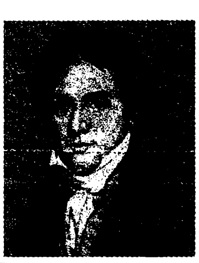

Michael Faraday

Elena Farago

FARCAŞA, com. în jud. Neamţ, pe Bistriţa; 3 249 loc. (2008). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1774).

FARCĂU, cel mai înalt vârf (1 961 m) din m-ţii Maramureşului, alcătuit din porfire, calcare şi gresii.

FARD (< fr.) s.n. Produs cosmetic de diferite culori, pentru ten, ochi şi buze; machiaj.

FAREWELL 1. Cap în Noua Zeelandă, pe ţărmul de NV al Insulei de Sud, la M. Tasman, la 43°30′ lat. S şi 172°41′ long. E. **2.** Cap în S Groenlandei, situat pe o mică ins. (Eggers), la 59°45′ lat. N şi 43°40′ long. V. Se mai numeşte *Farvel* (în daneză) şi *Uummannarsuaq* (în eschimosă).

FARFURÍE (< ngr.) s.f. Vas (rotund) de faianţă, porţelan etc., cu fundul plat sau adâncit, în care se serveşte mâncarea. ✧ *F. zburătoare* v. *O.Z.N.*

FARGUE, Léon-Paul (1876–1947), poet francez. A evocat boema literară şi Parisul („Pietonul Parisului").

FARÍN (< fr.) adj. (Despre unele produse alimentare, în special despre zahăr) Care se prezintă sub formă de pudră fină.

FARINACCI (FARINACIUS), Prospero (1554–1618), jurist italian. Lucrarea sa „Practica şi teoria penală" a constituit unul dintre izvoarele *Pravilei lui Vasile Lupu.*

FARINACÉU, -ÉE (< fr., lat.) adj. Ca făina.

FARINELLI (pe numele adevărat *Carlo Broschi*) (1705–1782), sopranist castrat italian. Virtuoz şi muzician desăvârşit. A pus bazele unei opere italiene la Madrid.

FARINGÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine faringelui, privitor la faringe. ✦ (Despre sunete) Care se articulează sau se formează în faringe.

FARÍNGE (< it., după fr. *pharinx*) s.n. (ANAT.) Canal musculomembranos care urmează cavităţii bucale şi prin care aerul trece în trahee, iar alimentele în esofag.

FARINGIÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine faringelui, care se referă la faringe (ex. nerv **f.**).

FARINGÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a mucoasei faringelui.

FARISÉIC, -Ă (< fr.) adj. De fariseu **(2)**; ipocrit, făţarnic, prefăcut.

FARISÉU (< sl.) s.m. **1.** Membru al unei grupări minoritare active în cadrul iudaismului palestinian până în anul 70 (căderea Ierusalimului), a cărei trăsătură distinctivă era respectarea strictă a Legii scrise şi a vechilor tradiţii orale iudaice. Rigorismul lor a contribuit la supravieţuirea iudaismului. **2.** Fig. Om ipocrit, făţarnic.

FARMACÍE (< fr., lat., it.) s.f. **1.** Ştiinţă care studiază prepararea, păstrarea, distribuirea şi controlul medicamentelor. 2. Unitate specializată în vânzarea şi (sau) prepararea medicamentelor.

FARMACÍST, -Ă s.m. şi f. Specialist în farmacie **(1)**; persoană care se ocupă cu prepararea şi cu vânzarea medicamentelor.

FARMACODINÁMICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *dynamis* „putere") s.f. Parte a farmacologiei care studiază acţiunea medicamentelor asupra organismului.

FARMACOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază originea, proprietăţile, compoziţia, clasificarea şi acţiunea terapeutică a medicamentelor.

FARMACOPÉE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *poieo* „a face") s.f. Tratat care cuprinde datele oficiale privind descrierea şi formulele de preparare a medicamentelor, precum şi modul lor de conservare şi utilizare.

FARMAN, Henri (1874–1958), pilot şi constructor de avioane francez. Pionier al aviaţiei. A efectuat primul zbor în circuit închis (de o milă, 1908). A organizat (1911, la Issy-les-Moulineaux) o şcoală de pilotaj. În 1912, a fondat (împreună cu fratele său Maurice, 1877–1964) firma ce-i poartă numele, unde s-au construit peste 30 de tipuri de avioane militare şi civile.

FÁRMEC (lat. *pharmacum*) s.n. **1.** Acțiunea de a fermeca și rezultatul ei; mijloace și formule magice folosite în basme și în superstiții pentru transformarea miraculoasă a lucrurilor, pentru lecuire etc.; vrajă, descântec. ✧ Expr. *Ca prin farmec* = pe neașteptate, dintr-o dată. 2. Calitatea de a incita, de a atrage; șarm. 3. (FIZ.) Șarm.

FARNÉSE. **1.** Familie de nobili italieni. Mai importanți: **1. Alessandro F.** v. Paul III, *papa* ~. **2. Alessandro F.** (1545–1592), conducător militar și diplomat, duce de Parma și Piacenza (din 1586). Guvernator al Țărilor de Jos (1578–1592), în numele lui Filip II. A comandat armata spaniolă distingându-se în bătăliile de la *Lepanto* (1571) și *Gembloux* (1577). **2.** Numele a două palate, primul, construit la Roma în 1515 de A. de Sangallo și Michelangelo; al doilea lângă Viterbo, construit între 1559–1573 de G. da Vignola, azi reședința de vară a președintelui Italiei.

FARRELL, James Thomas (1904–1979), scriitor american. Romane naturaliste ciclice despre societatea americană („Studs Lonigan", „Danny O'Neill", „Tată și fiu"). Eseuri.

FARRÈRE, Claude (pseud. lui *Frédéric Charles Bargone*) (1876–1957), scriitor francez. Romane înfățișând viața francezilor din Indochina și de evocare a Războiului Ruso-Japonez; romane de moravuri („Civilizații", „Bătălia", „Verișoarele").

FARROW, Mia (n. 1945), actriță americană de film. Interpretă a unor personaje sensibile, complexe, dificile („Moarte pe Nil", „Trandafirul roșu din Cairo", „Cealaltă femeie").

FĀRS sau **FARSISTAN,** prov. în SV Iranului, scăldată de apele G. Persic; 121,8 mii km^2; 4,1 mil. loc. (2002). Oraș pr.: *Shirāz.*

FÁRSĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Comedie în care este cultivat îndeosebi comicul ușor, de situație, bufoneria, intriga amuzantă și replica spirituală (Molière, Alecsandri). În teatrul modern, apare **f.** tragică, mizând pe grotesc și absurd (S. Beckett, E. Ionescu). **2.** (MUZ.) Operă comică într-un act, mai sentimentală decât opera bufă. **3.** Păcăleală, festă.

FARSI (< n.pr. *Fars*) s.m. Denumire dată de iranieni propriei lor limbi, persana.

FARSÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care face farse, poznaș; om lipsit de seriozitate. ✦ Înșelător, impostor.

FARUK I (FĀRŪQ) (1920–1965), rege al Egiptului (1936–1952). A abdicat în urma loviturii de stat militare din 1952.

FARUL DIN ALEXANDRIA, construcție antică de proporții din Alexandria, una dintre cele „șapte minuni" ale lumii. Realizat din marmură albă, de arhitectul Sostratos din Cnidos (285–247 î.Hr.), avea c. 130 m înălțime.

FAR WEST. **1.** Denumire tradițională dată în S.U.A., în sec. 19, terit. situate la V de Mississippi. **2.** (Fig.) Loc unde domnește legea celui mai tare.

FASCIÁȚIE (< fr.; {s} lat. *fascia* „panglică") s.f. Creștere anormală, în formă de lamă, a tulpinii sau a axei florale a unei plante; dezvoltare simultană prin unificare a mai multor lăstari vegetali sau florali, provocată de paraziți sau determinată genetic (ex. la conopidă).

FASCÍCUL (< fr., lat.) s.n. **1.** Reunire, mănunchi de elemente de același fel. ✧ (MAT.) *F. de drepte* = mulțimea dreptelor care trec printr-un punct fix. *F. de cercuri* = mulțimea cercurilor care trec prin unul sau două puncte fixe. ✦ (FIZ.) Ansamblu de radiații electromagnetice (luminoase sau corpusculare) cu secțiune bine delimitată. ✦ (ANAT.) Grup de fibre musculare, nervoase sau conjunctive, care au același traiect și aceeași distribuție. **2.** (BOT.) Țesut vegetal conducător format din fibre lemnoase și liberiene.

FASCICULÁT, -Ă (< fr.) adj. (BOT.) Dispus în formă de mănunchi, de tufă (ex. rădăcini **f.**).

FASCÍCULĂ (< fr.) s.f. (POLIGR.) Lucrare tipărită numai pe câteva pagini. ✦ Parte (de obicei o coală tipografică) dintr-o lucrare mai mare publicată în fragmente succesive. ✦ Denumire dată colii de tipografie după ce a fost fălțuită.

FÁSCIE (< fr.; {s} lat. *fascia* „panglică", „fașă") s.f. (ANAT.) Foiță aponevrotică ce acoperă mușchii sau alte structuri ale organismului (ex. o **f.** lată acoperă mușchii coapsei).

FÁSCII (< lat.) s.f. pl. (În Roma antică) Mănunchi de nuiele legat cu o curea în jurul unei securi, purtat de lictorii care însoțeau pe unii magistrați (dictatori, consuli ș.a.); simboliza atributul puterii. Reprezentarea grafică a **f.** a fost preluată ca emblemă de fascismul italian.

FASCINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A atrage, a subjuga pe cineva cu privirea; a încânta. **2.** A fermeca, a captiva, a seduce.

FASCINÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a fascina, atracție irezistibilă, captivare.

FASCÍNĂ (FAȘÍNĂ) (< fr., it.) s.f. Legătură de nuiele subțiri, uneori cu umplutură de piatră sau moloz, folosită pentru consolidări de maluri și taluzuri, diguri mici, lucrări de fortificație etc.

FASCIOLÓZĂ (< fr.; {s} *fasciola* „gălbează") s.f. Boală parazitară, specifică mai ales rumegătoarelor, provocată de gălbează **(1)**; distomatoză, gălbează **(2)**.

FASCÍSM (< it., fr.; {s} lat. *fasciae* „mănunchi de nuiele") s.n. Ideologie și regim politic apărute în Europa după Primul Război Mondial. Organizatoric, a apărut mai întâi în Italia (1919), sub forma „fasciilor", mișcare condusă de Benito Mussolini, care, în 1922, a preluat puterea și a instaurat regimul fascist. Partide și regimuri fasciste sau de tip fascist au luat ființă și au fost instaurate în Germania, Japonia, Portugalia, Spania și în unele țări din centrul și estul Europei, îmbrăcând forme specifice, „naționale". S-a caracterizat prin: naționalism extremist, misticism, violență, cultul forței, intoleranță față de alte partide sau mișcări politice, promovarea rasismului, în forma antisemitismului și șovinismului, mai ales a celor de extremă stângă. În planul politicii externe, **f.** a propovăduit așa-numitul drept al unor rase și națiuni la dominație mondială, justificând expansiunea și cotropirea teritorială. A contribuit la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial. V. *național-socialism, neofascism.*

FASCÍST, -Ă (< it., fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care aparține fascismului, privitor la fascism. **2.** S.m. și f. Adept al fascismului sau membru al unui partid fascist.

FASHODA, veche denumire a orașului Kodok din Sudan. Întâlnirea la **F.** (sept. 1898) a grupului expediționar francez, comandat de J.B. Marchand, cu cel britanic, de sub comanda lui H.H. Kitchener, a provocat o încordare a relațiilor dintre Franța și Marea Britanie, ambele dorind să stăpânească cursul superior al Nilului, rezolvată prin retragerea trupelor franceze din zonă.

FASÓLE (< ngr.) s.f. Plantă anuală din fam. fabacee, cu frunze compuse din trei foliole mari și cu flori albe, verzui, roz sau roșii *(Phaseolus vulgaris);* cultivată ca plantă alimentară.

FASÓN (< fr.) s.n. **1.** Fel, mod în care este făcut ceva; forma, croiala unui obiect de îmbrăcăminte; model. **2.** Fig. (Fam.; la pl.) Mofturi, nazuri, fandoseli.

FASONÁ (< fr.) vb. I tranz. A da o anumită formă unui lucru (în urma unui proces de prelucrare). ✦ Fig. A modela felul de a fi al cuiva.

FASONÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a fasona; fasonat. **2.** (SILV.) *Fasonarea lemnului* = operații prin care arborii doborâți sunt prelucrați și clasați în sorturi de lemn pentru prelucrare și pentru foc. 3. (IND. ALIM.) Proces tehnologic de abator care constă în îndepărtarea franjurilor de carne rezultate în timpul prelucrării carcaselor. **4.** (METAL.) Prelucrare prin deformare plastică a unui material în vederea realizării unui obiect cu o formă determinată.

FASSBINDER, Rainer Werner (1946–1982), regizor, actor și scenarist german de film. S-a impus printr-un stil novator, în creații de mare diversitate. A interpretat roluri în filmele sale („Lili Marleen", „Dreptul celui mai tare", „Ruleta chinezească").

FAST (< fr., lat.) s.n. Strălucire, măreție; lux, pompă.

FAST-FOOD (cuv. engl.) Restaurant cu un număr limitat de produse care nu necesită o preparare laborioasă; pot fi consumate pe loc sau luate în ambalaj.

FASTIDIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Livr.) Plictisitor, searbăd, anost.

FASTOLF, Sir John (c. 1378–1459), căpitan englez. S-a distins în lupta de la Azincourt (1415); guvernator de Anjou și Maine (1423–1426). A câștigat victoria de la Verneuil (1424), dar a fost învins de Ioana d'Arc la Patay (1429).

FÁSUNG (< germ.) s.n. Dulie.

FÁȘĂ (lat. *fascia*) s.f. **1.** Fâșie îngustă și lungă de pânză cu care se leagă scutecele. **2.** Fâșie îngustă și lungă de tifon cu care se bandajează o rană.

FATAH, al ~, organizație a palestinienilor refugiați, creată în 1958–1959, care la începutul anilor '60 a declanșat acțiuni de gherilă și sabotaj împotriva Israelului. Membră a Organizației de Eliberare a Palestinei (O.E.P.), **F.** a formulat un program de luptă pentru crearea unei „noi Palestine progresiste, democratice și neangajate confesional". După semnarea acordului între O.E.P. și Israel (sept. 1993), cea mai mare parte a membrilor **F.** susține noua orientare politică inițiată de președintele Arafat. Moartea președintelui Arafat și alegerile pierdute (2005) în fața Hamas au dus la scindarea organizației în două aripi și la slăbirea ei.

FATÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care pricinuiește sau aduce nenorocire ori moarte; funest. ✦ Nefericit, nenorocit. *Deznodământ fatal.* **2.** Inevitabil, de neînlăturat. 3. Care provoacă o atracție irezistibilă.

FATALÍSM (< fr.) s.n. Credință după care toate evenimentele din viața oamenilor sunt dinainte determinate, și că totul se desfășoară sub forța implacabilă a destinului sau a providenței divine.

FATALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Forță supranaturală, voință divină care determină și dirijează viața oamenilor; soartă, destin. ✦ Ceea ce este de neînlăturat, inevitabil. **2.** Concurs de împrejurări nefericite.

FATA MARE DIN HORĂ, numele popular al stelei *Gemma* din constelația Coroana boreală.

FATA MORGÁNA (< it. {i}; cf. lat. *fatum* „soartă, destin, fatalitate" și arab *margān* „perlă", întrebuințat și ca nume propriu feminin) s.f. **1.** Tip de *miraj* frecvent în reg. călduroase, datorat variației rapide a densității aerului cu înălțimea și refracției razelor solare prin straturile de aer cu densități diferite și care face să se vadă, ca într-o apă, imagini simple sau multiple, drepte sau răsturnate, ale obiectelor aflate la orizont sau dincolo de acesta. **2.** (Fig.) Apariție înșelătoare; iluzie.

FÁTĂ (lat. *feta*) s.f. Persoană de sex feminin, necăsătorită. ✧ *F. mare* = fecioară; fată la vârsta de măritat. *F. bătrână* = fată trecută de vârsta măritișului și rămasă necăsătorită. *F. în casă* = femeie de serviciu într-o gospodărie. ✦ (În raport cu părinții) Fiică.

FATÍDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Hotărât de soartă, predestinat; profetic. ✦ P. ext. Aducător de nenorociri, fatal.

FÁTIMA, localit. în V Portugaliei, la SE de Leiria, vestit loc de pelerinaj la bazilica și altarul Fecioarei Maria, ridicat pe locul unde, la 13 mai 1917, Fecioara Maria s-ar fi arătat de șase ori înaintea a trei copii păstori, adresându-le mesaje tainice.

FATIMA (c. 605–633), fata cea mică a Profetului Mahomed; căsătorită cu Ali, al patrulea calif și văr al Profetului. Descendenții lor au format dinastia *Fatimizilor.* Venerată de șiiți.

FATIMIZI, dinastie musulmană șiită (909–1171), din N Africii și Egipt. Întemeiată de Abu Muhammad Ubaydullah, conducătorul sectei ismailiților șiiți. Au cucerit Sicilia, Egiptul (969), care a devenit centrul Califatului fatimid, apoi Siria, Libanul, Palestina și V Arabiei.

FÁTIS (< fr. {i}) s.n. Produs macromolecular, obținut prin polimerizarea uleiurilor vegetale în prezența sulfului. Este întrebuințat ca material de umplutură în ind. cauciucului și la fabricarea linoleumului.

FATTORI, Giovanni (1825–1908), pictor italian. Reprezentant al mișcării antiacademiste. Lucrări în *plein air* cu scene militare, rurale și portrete („Câmp italian după bătălia de la Magenta").

FATUITÁTE (< fr.) s.f. (Livr.) Îngâmfare, înfumurare.

FÁTUM (cuv. lat.) s.n. (La romani) Destin irevocabil, fatalitate, soartă; ceea ce a fost „hărăzit" (de zei).

FAȚÁDĂ (după fr. *façade*) s.f. Fiecare dintre fețele exterioare ale unei clădiri, ale unui monument etc.; fața unui edificiu, exterior **(2)**. ✧ *F. oarbă* = **f.** fără deschideri (în general fără ferestre). ✦ P. restr. Partea dinspre stradă a unei clădiri.

FÁȚĂ (lat. *facies*) s.f. **I. 1.** Partea anterioară a capului omului, formată din oasele faciale, maxilarul superior și inferior, acoperite de mușchii faciali și care cuprinde importante organe de simț (ochi, nas, urechi, limbă), precum și orificiul bucal și respirator; chip, figură. ✦ Expresie a figurii; mină, fizionomie. ✦ Obraz. **2.** Partea dinainte a corpului omenesc. ✦ (Înv.) Persoană, personaj. ✧ *F. bisericească* = preot care ocupă o funcție în ierarhia bisericească. **3.** (REL.) *Schimbarea la F.* = **a)** apariția lui Iisus, într-o lumină strălucitoare (în slavă) pe muntele Tabor, dinaintea a trei dintre apostolii săi: Petru, Iacov și Ioan; **b)** sărbătoare creștină în amintirea acestui eveniment, celebrată la 6 aug. **II. 1.** (MAT.) Fiecare dintre suprafețele plane care mărginesc un corp geometric sau fiecare dintre semiplanele situate de o parte și de alta a muchiei unui diedru. **2.** Suprafață. **3.** Înfățișare, aspect. **4.** Culoare. ✦ Partea lustruită, poleită etc. a unui obiect. ✦ (În opoziție cu *dosul*) Partea finită a unei țesături. **5.** *F. de masă* = acoperitoare pentru masă. *F. de pernă* (sau *de plapumă* etc.) = îmbrăcăminte de pânză care acoperă o pernă (sau plapumă etc.). **6.** Pagină. **7.** Fațadă. **8.** *Fața dealului* (sau *a muntelui* etc.) = partea unui deal (sau a unui munte etc.) orientată spre sud.

FAȚÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiecare dintre suprafețele șlefuite ale unei pietre prețioase, ale unui obiect de sticlă, de metal etc. **2.** *F. de cuțit* = teșitură a muchiei tăietoare la cuțitele de prelucrare prin așchiere. **3.** (POLIGR.) Placă de fontă folosită ca fundament pentru clișee sau pentru plăci de stereotipie.

FAULKNER, William Harrison (1897–1962), scriitor american. Maestru al romanului modern. Într-o scriitură cu valențe simbolice, folosind tehnica fluxului conștiinței, F. construiește universul epopeic al Sudului, evocând declinul acestuia în urma Războiului de Secesiune („Absalom, Absalom", „Zgomotul și furia", „Cătunul", „Orașul", „Casa cu coloane" etc.). Premiul Nobel pentru literatură (1949).

FÁULT (< engl.) s.n. (În unele jocuri sportive) Abatere penalizată de regulament, prin care adversarul este împiedicat să acționeze în câmpul de joc.

FAUN (în mitologia romană), ființă fabuloasă, reprezentată ca un bărbat cu picioare și coarne de țap, considerată protectoare a câmpiilor, pădurilor și turmelor.

FÁUNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *Faunus*, divinitate romană) s.f. Totalitatea speciilor de animale dintr-o anumită reg. sau dintr-o epocă geologică. Termenul poate fi utilizat și numai pentru un anumit grup de animale (f. de mamifere, ornitofaună, ihtiofaună).

FÁUR^1 (lat. *faber*) s.m. **1.** (Înv.; Poetic) Fierar. **2.** (ENTOM.) Denumire dată insectelor adulte din fam. *elateridelor*.

FÁUR^2 (< *făurar*) s.m. Numele popular al lunii februarie.

FAURE, Élie (1873–1937), istoric de artă și eseist francez. Lucrări de sinteză („Istoria artei", „Spiritul formelor").

FAURÉ, Gabriel (1845–1924), compozitor francez. Creație hotărâtoare pentru evoluția muzicii franceze. Pedagog (printre elevii săi: G. Enescu, M. Ravel). Opere, muzică de scenă, vocal-simfonică („Requiem"), de cameră, lucrări instrumentale și vocale.

FAUST, Johannes (Georg) (c. 1480–c. 1540), alchimist și astrolog german. Legenda spune că și-a vândut sufletul diavolului în schimbul redobândirii tinereții. Tema lui **F.** a inspirat numeroși scriitori, muzicieni și artiști plastici.

FAÚSTIC, -Ă (< germ.) adj. (Livr.) În genul lui *Faust*, propriu lui *Faust*. Potrivit unor filozofi ai culturii, este o trăsătură definitorie a spiritului european occidental începând din Ev. Med., constând în aspirația spre infinit și spre depășirea limitelor umane, printr-o atitudine activă și prin intervenția creatoare asupra naturii. Termenul a fost introdus de O. Spengler în 1917.

FAVELLA (cuv. port.) (GEOGR.) subst. Cartier de locuințe improvizate ale populației rurale migrate în număr excesiv la oraș, fără a beneficia pe deplin de serviciile civilizației urbane (ex. în Brazilia). În țările francofone este cunoscut sub denumirea de *bidonville*.

FAVÍSA (< lat.) s.f. (În Antic.) Pivniță care servea pentru depozitarea obiectelor sacre ale templelor.

FAVOÁRE (< fr.) s.f. Avantaj, bunăvoință care se acordă cu preferință cuiva; hatâr **(2)**. ✧ Expr. *În favoarea cuiva* = în folosul, în profitul cuiva.

FAVORÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre acțiuni, fenomene, împrejurări etc.) Care e în avantajul cuiva; prielnic, propice. ✦ (Despre persoane) Binevoitor.

FAVORÍT, -Ă (< fr.) adj., subst. **I.** Adj. Preferat. **II.** Subst. **1.** S.m. și f. Cel care este preferat, iubit, plăcut de cineva mai mult decât alții sau altcineva. ✦ Protejat al unei persoane influente, al unui suveran etc. ✦ s.f. Amantă (a unui monarh, nobil etc.) sau amant (al unei regine, nobile etc.). **2.** S.m. și f. (Într-o competiție sportivă) Participantul considerat a avea șansele cele mai mari de a câștiga. **III.** S.m. pl. (La bărbați) Păr care este lăsat să crească de o parte și de alta a obrazului.

FAVORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A fi favorabil, a înlesni desfășurarea unei acțiuni, a unui eveniment etc. **2.** A acorda cuiva o favoare, a sprijini (în mod abuziv) pe cineva.

FAVORSKI, Aleksei Evgrafovici (1860–1945), chimist rus. Contribuții în chimia hidrocarburilor nesaturate, în special a acetilenei. A stabilit structura și a indicat metoda de sinteză a izoprenului.

FAVORSKI, Vladimir Andreevici (1886–1964), desenator, gravor, ilustrator, pictor monumentalist și scenograf rus. Ilustrații la „Cântec despre oastea lui Igor" și „Boris Godunov" de Pușkin.

FAVRE, Alexandre Jean Auguste (n. 1911), fizician francez. A elaborat ecuațiile statistice ale gazelor turbulente compresibile. A inventat un compresor centrifugal (1940); a descoperit hipersustentația (1934) și hiperconvecția (1951) cu volet mobil.

FAVRE, Joseph (1849–1903), bucătar elvețian. A inițiat, la Geneva, apariția primei publicații consacrate artei culinare. A conceput (1889–1892) un „Dicționar de bucătărie și igienă alimentară".

FAVRE, Jules (1809–1880), avocat și om politic francez. Republican. Ministru de Externe și vicepreședinte; a reprezentat Franța la semnarea păcii cu Germania (Frankfurt am Main, 1871). Memorii.

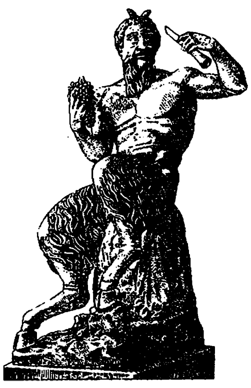

Faun

William Faulkner

Gabriel Fauré

FAX (engl. *Facsimile transmission*) s.n. Metodă de transmitere a materialelor grafice (texte, fotografii etc.), pe liniile de comunicație telefonice. V. și *telex*.

FAYOL, Henri (1841–1925), inginer francez. Contribuții la dezvoltarea științei și organizării conducerii întreprinderilor.

FAYSĀL (FEISAL), regi ai Iraqului: **1. F. I,** rege (1921–1933), cu sprijinul Marii Britanii. **2. F. II,** rege (1939–1958), nepotul lui **F. (1)**. Înlăturat de lovitura de stat militară din iul. 1958; a fost executat.

FAYSĀL (FEISAL) (Ibn Abd-al Aziz al Saud) (1906–1975), rege (1964–1975) și prim-min. (1953–1960 și 1962–1975) al Arabiei Saudite. Inițiator al unor reforme interne privind modernizarea țării. Asasinat.

FAYYŪM, Al ~ (El Faiyum) 1. Oază în NE deșertului Libiei, la V de Nil (Egipt); depr. sub nivelul mării (- 44 m), străbătută de canale de irigații, alimentate de Nil; în NE se află L. Birkat-Qarūn. Vestigii neolitice; construcții ale faraonilor din dinastia XII (sec. 19–18 î.Hr.). **2.** Oraș în Egipt, la V de Nil; 260,9 mii loc. (1996). Ind. bumbacului, tutunului și pielăriei.

FAZÁN (< germ., rus.) s.m. Pasăre sedentară din ordinul galiformelor, originară din Asia, foarte răspândită în crescătorii și în libertate; dimorfism sexual pronunțat; găina are penaj modest, brun-roșcat; bărbătușul are penaj viu colorat (galben, roșu, verzui), este pintenat, cu coadă lungă *(Phasianus colchicus)*. Vânat pentru carnea fină, cu gust specific.

FAZANERÍE s.f. Ansamblul construcțiilor și instalațiilor pentru creșterea fazanilor, în scopul colonizării fondului de vânătoare.

FÁZĂ (< fr.) s.f. **1.** Etapă distinctă în evoluția unui fenomen, a unui proces etc.; fiecare dintre stările succesive ale unei transformări. **2.** (ASTR.) (La pl.) Aspecte variabile sub care se prezintă unui observator terestru fața luminată (de către Soare) a Lunii (ex. Lună plină, Lună nouă). **3.** (FIZ.) Argument al unei mărimi care variază sinusoidal, în timp; se exprimă în unități de unghi. ✧ Loc. *În fază* = cu aceeași **f.** *În opoziție de f.* = ale căror **f.** diferă cu π radiani (180°). **4.** (ELT.) Fiecare dintre circuitele componente ale unui sistem polifazat de circuite electrice. 5. Parte dintr-un sistem termodinamic (omogen după componența chimică și proprietățile fizice), delimitată de celelalte părți ale sistemului (care posedă alte proprietăți) prin suprafața de separare pe care are loc schimbarea proprietăților. ✧ (CHIM.) *F. dispersă* = **f.** a unui sistem fizico-chimic eterogen, divizată în particule foarte mici răspândite în masa sistemului. **6.** (GEOL.) *F. orogenică* (sau *de cutare*) = etapă de intensitate maximă a mișcărilor tectonice; se grupează în cicluri orogenice, fiecare încheindu-se cu formarea unui lanț muntos. **7.** (BOT.) *F. fenologică* = perioadă din ciclul de vegetație a plantelor (ex. încolțirea, înfrunzirea, înflorirea etc.); fenofază.

FAZITRÓN (< fr.; {s} fr. *phase* „fază" + [*élec*]*tron* „electron") s.n. Tub electronic de construcție specială, folosit pentru modulația de fază a unor oscilații de înaltă frecvență.

FAZMÉTRU (< fr.; {s} fr. *phase* „fază" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea defazajului dintre mărimi electrice sinusoidale sau a factorului de putere a unui circuit ori element de circuit electronic.

FAZÓR (< fr.) s.m. Vector rotitor reprezentând grafic una dintre mărimile caracteristice ale unui curent alternativ (intensitate, tensiune).

FAZOTRÓN s.n. Sincrociclotron.

FĂCĂENI, com. în jud. Ialomiţa, pe stg. braţului Borcea; 5 732 loc. (2008). Fermă avicolă.

FĂCĂLÉŢ s.n. Băţ gros şi neted de lemn cu care se amestecă mămăliga sau se întinde aluatul.

FĂCLÍE (< scr., bg.) s.f. Lumânare mare, torţă; *fig.* flacără, văpaie.

FĂCÚT s.n. **1.** Acţiunea de a face şi rezultatul ei. **2.** (Pop.) Farmec, vrajă, făcătură. **3.** (Pop.) Destin, ursită.

FĂGÁŞ (< magh.) s.n. Urmă adâncă lăsată în pământ de apele de şiroire sau de roţile unor vehicule; ogaş. ✦ Fig. Direcţie, drum; orientare.

FĂGĂDUÍ (< magh.) vb. IV tranz. A promite.

FĂGĂRAŞ 1. Munţii ~, masiv muntos în Carpaţii Meridionali, între Olt şi Dâmboviţa, constituit din şisturi cristaline. Culmea principală, 70 km lungime, e dublată, spre S, de culmile Iezer, Păpuşa, Ghiţu, Frunţi, Cozia. Munţi înalţi, masivi, cu urme ale glaciaţiei cuaternare (circuri cu lacuri glaciare, custuri, văi glaciare). Vf. pr.: Moldoveanu (2 544 m, cel mai înalt din ţară), Negoiu (2 535 m) ş.a. Turism. Traversat de *Transfăgărăşan.* **2. Depresiunea ~**, depr. străbătută de Olt şi afl. săi cuprinsă între m-ţii Făgăraş, Perşani şi pod. Hârtibaciului. Supr.: c. 1 000 km^2. Relief reprezentat printr-o câmpie piemontană, fragmentată care trece treptat într-o câmpie joasă de acumulare. Cunoscută şi sub denumirea *Ţara Făgăraşului* sau *Ţara Oltului.* **3.** Municipiu în jud. Braşov, în depr. F., pe stg. Oltului; 38 660 loc. (2008). Expl. de argile. Termocentrală. Hidrocentrală. Ind. chimică. Constr. de maşini; cherestea, mobilă, produse alim. Muzeul Ţării Făgăraşului. Castel-cetate (sec. 15–18) construit pe ruinele unuia mai vechi (1308–1310); biserica Sf. Nicolae (1694–1697), ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu. Menţionat documentar (1291); amintit ca oraş în 1431. Municipiu (din 1979).

FĂGĂRĂŞANU 1. Ion F. (1900–1987, n. Bucureşti), chirurg român. Acad. (1963). Contribuţii teoretice şi practice în domeniul anatomiei şi chirurgiei vasculare, abdominale („Colecistografia văzută de radiolog, medic, chirurg"). **2. Dan F.** (n. 1936, Bucureşti), medic român. Nepotul lui F. **(1)**. Contribuţii în chirurgia cardiovasculară şi toracică. A realizat în România (1964) prima operaţie de implant a unui stimulator cardiac.

FĂGET, oraş în jud. Timiş, pe Bega; 7 241 loc. (2008). Rezervaţia natuală Pajiştea cu narcise Băteşte (20 ha). Expl. de nisip cuarţos şi de argilă. Prelucr. lemnului; produse textile şi alim. Menţionat documentar în 1548. Sub stăpânirea turcilor (1552–1594) şi în posesia banului de Lugoj (1594–1602). Oraş (din 1994).

FĂGEŢELU, com. în jud. Olt, pe Vedea; 1 341 loc. (2008).

FĂINÁRE s.f. Boală a plantelor provocată de anumite ciuperci parazite, manifestată prin apariţia pe frunze şi tulpini a unui puf alb-cenuşiu, prăfos (ex. **f.** cerealelor, f. mărului etc.).

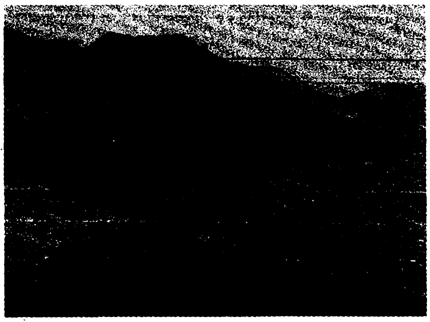

Munţii Făgăraş. Vf. Moldoveanu

FĂÍNĂ (lat. *farina*) s.f. **1.** (De obicei urmat de determinări care indică felul) Produs alimentar sub formă de pulbere fină, obţinută prin măcinarea boabelor de cereale. **2.** Pulberea obţinută prin măcinarea fină a anumitor materiale. ✧ *F. animală* = produs fabricat din reziduuri, subproduse şi deşeuri de la abator, din ind. peştelui şi de la valorificarea ouălor, constituent de bază în furajele combinate. *F. de oase* = pulbere obţinută prin măcinarea oaselor degresate şi degelatinizate, folosită ca furaj, îngrăşământ, dezincrustant. *F. de peşte* = produs obţinut prin măcinarea peştilor inferiori şi necomestibili sau a unor resturi din ind. peştelui, folosit ca furaj.

FĂINÓS, -OÁSĂ (lat. *farinosus*) adj. **1.** Care are consistenţa sau aspectul făinii. ✦ (Despre fructe) Fără zeamă, mălăieţ. **2.** (La pl.) Preparat din făină. ✧ *Paste făinoase* (şi subst. f. pl.) = produse alimentare preparate din făină şi apă (şi alte adaosuri).

FĂLCEÁ (< *falcă*) s.f. **1.** Talpă de sanie. **2.** Fiecare dintre: **a)** cele două braţe ale piscului carului; **b)** părţile laterale ale meliţei între care intră limba; **c)** stinghiile orizontale de la cârceaua carului.

FĂLCIU 1. Dealurile (colinele) Fălciului, complex de dealuri în E pod. Bârladului, între râurile Bârlad şi Elan. Alt. max.: 377 m (în dealurile Lohan). **2.** Com. în jud. Vaslui, pe Prut; 2 196 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. Vinificaţie. Punct de frontieră. În perioada interbelică a fost oraş şi reşed. de plasă.

FĂLCOIANU, Mihail (1884–1951, n. Pungeşti, jud. Vaslui), medic veterinar român. Fondator al învăţământului veterinar obstetrical şi ginecologic din România. Contribuţii în domeniul ameliorării raselor de animale.

FĂLCOIANU, Ştefan (1835–1905, n. Bucureşti), general român. Acad. (1876). Şef al Statului-Major în timpul Războiului pentru Independenţă (1877–1878).

FĂLCOIU, com. în jud. Olt, pe Olteţ; 4 176 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1596).

FĂLÍ (< sl.) vb. IV refl. A fi mândru de cineva sau de ceva; a se lăuda, a se fuduli cu...

FĂLTICENI, municipiu în jud. Suceava, pe Şomuzu Mare; 30 061 loc. (2008). Expl. de argilă. Constr. de maşini. Prelucr. lemnului; sticlărie pentru menaj; amidon şi glucoză; detergenţi, sulfaţi de amoniu, plexiglas; conserve din fructe şi legume, preparate din carne, panificaţie. Muzeu cu colecţii de istorie, arheologie, ştiinţele naturii, mineralogie şi etnografie. Colecţia de artă „Ion Irimescu". Înfiinţat (1779) de locuitori refugiaţi din Suceava. Târg (1780) cu numele *Şoldăneşti.* Numele actual datează din 1826. Municipiu (din 1994).

FĂLŢUÍRE (< germ.) s.f. **1.** Îndepărtare a unui strat subţire din partea cărnoasă a pieii tăbăcite (în vederea reducerii şi uniformizării grosimii). **2.** Operaţie de executare a îmbinărilor prin falţ **(2)**. **3.** Operaţie de îndoire şi împăturire a colilor tipărite, astfel încât paginile să fie aşezate în ordinea numerotării lor, în vederea tăierii, broşării sau legării. **4.** Executarea, prin rindeluire, a unui falţ **(1)** la o piesă din lemn.

FĂPTUÍ vb. IV tranz. **1.** A face, a făuri. **2.** A comite, a săvârşi (o faptă rea, o infracţiune).

FĂPTÚRĂ (lat. *factura*) s.f. **1.** Fiinţă, creatură; vietate. ✦ Înfăţişare fizică; statură, chip. **2.** Natură, fire.

FĂRĂŞ (< tc.) s.n. Obiect casnic de forma unei lopeţi în care se adună gunoiul cu mătura.

FĂRĂDELÉGE s.f. Faptă rea, nelegiuire, ticăloşie.

FĂRĂGĂU, com. în jud. Mureş; 1 688 loc. (2008). Rezervaţia naturală Lacul F. (35 ha).

FĂRĂMIŢĂ, Lambru (1927–1974, n. Bucureşti), lăutar român. Acordeonist, solist vocal şi dirijor. Repertoriu bogat şi variat. Acompaniator permanent al Mariei Tănase.

FĂRĂU, com. în jud. Alba, în pod. Târnavelor; 1 646 loc. (2008). Bisericile de lemn cu hramul Sfinţii Arhangheli (1664 şi 1843).

Dumitru Fărcaş

FĂRÂMÁ vb. I tranz. A preface ceva în fărâme; a zdrobi, a sparge; *fig.* a nimici.

FĂRÂMĂ (cuv. autohton) s.f. Mic fragment rămas din ceva spart, frânt etc.; firimitură; (pop.) fărâmitură.

FĂRÂMIŢÁ vb. I tranz. A fărâma (mărunt), a fragmenta.

FĂRCAŞ, com. în jud. Dolj, în dealurile Amaradiei; 1 962 loc. (2008).

FĂRCAŞ, Dumitru (n. 1938, Groşi, jud. Maramureş), oboist şi taragotist român. Carieră internaţională. A perfecţionat tehnicile de virtuozitate ale taragotului. Înregistrări de folclor românesc la taragot cu acompaniament de orgă.

FĂRCAŞA, com. în jud. Maramureş, în depr. Baia Mare; 3 967 loc. (2008). Produse de uz casnic din sticlă.

FĂRCAŞELE, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 4 760 loc. (2008). Mănăstirea Hotărani (sec. 16).

FĂRCĂŞANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai important: **Popa Stoica din Fărcaş (Aga Fărcaş)** (?–1596) căpitan al lui Mihai Viteazul.

FĂRCĂŞEŞTI, com. în jud. Gorj, în dealurile Jiului; 3 545 loc (2008). Atestată documentar în 1464. Expl. de lignit. Termocentrala Rogojel.

FĂRŞERÓŢI s.m. pl. Denumire a populaţiei aromâne din Albania, a cărei localit. pr. era *Frăşari* (Frashëri).

FĂT (lat. *fetus*) s.m. **1.** Produsul de concepţie, în perioada de viaţă intrauterină, din momentul în care începe să aibă aspectul caracteristic speciei umane şi până la naştere, urmând fazei de embrion (la om, la sfârşitul celei de-a treia luni); fetus. **2.** (Pop.) Copil, băiat, fiu, fecior.

FĂTÁ (lat. *fetare*) vb. I tranz. (Despre mamifere) A naşte, a face pui.

FĂT-FRUMOS (în mitologia românească), erou întrunind calităţi pozitive esenţiale. Principalul adversar al forţelor răului, asupra cărora triumfă întotdeauna. ✦ *P. ext.* Tânăr frumos şi curajos.

FĂTU, Anastasie (1816–1886, n. sat Muşata, jud. Vaslui), medic şi naturalist român. Acad. (1871). Autorul primului tratat românesc de botanică (1877) şi întemeietorul (1856) Grădinii botanice din Iaşi. Lucrări privind apele minerale din România.

FĂŢÁRNIC, -Ă (< *făţare* reg., „faţa ariei") adj. (Şi subst.; despre oameni şi manifestările lor) Lipsit de sinceritate; ipocrit, prefăcut, fariseu **(2)**.

FĂŢĂRNICÍE s.f. **1.** Termen frecvent în „Noul Testament" cu sensul de falsă smerenie şi credinţă greşită, îndemnând uneori la erezie. **2.** Lipsă de sinceritate; prefăcătorie, ipocrizie, duplicitate.

FĂŢÍŞ, -Ă adj. (Şi adv.) Pe faţă, deschis, fără ascunzişuri.

FĂŢUIÁLĂ s.f. Acţiunea de a făţui; făţuire. ✦ Strat subţire de mortar, bine netezit, care constituie faţa aparentă a unei tencuieli.

FĂŢUÍRE s.f. **1.** Operaţie de netezire a suprafeţei aparente a unei construcţii sau a unui element de construcţie. ✦ Netezire, lustruire a suprafeţei unui obiect. **2.** (IND. PIEL.) Îndepărtare prin stoarcere, după cenuşărire, a impurităţilor sau a grundului din piele.

FĂŢUITÓR s.n. Rindea pentru netezit feţele scândurilor.

FĂURÁR^1 (lat. *febrarius*) s.m. (Pop.) Februarie.

FĂURÁR^2 (< *faur*) s.m. (Pop.) Fierar. ✦ Fig. Făuritor, creator.

FĂUREI 1. Oraş în jud. Brăila, în NE C. Române; 4 107 loc. (2008). Nod feroviar şi rutier. Expl. de petrol şi argilă. Prelucr. lemnului şi a metalelor; ind. conf., mat. de constr. şi alim. Oraş din 1968. 2. Com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 2 199 loc. (2008).

FĂUREŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe Olteţ; 1 590 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

FĂURÍ (< *faur*^{2}) vb. IV tranz. A crea, a înfăptui, a realiza, a construi.

FĂURITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Cel care făureşte, înfăptuieşte, construieşte (ceva); făurar^2.

FÂLFÂÍ (onomat.) vb. IV tranz. 1. (Despre păsări) A da din aripi, producând zgomotul caracteristic zborului. 2. (Despre o pânză, un steag etc.) A flutura în bătaia vântului.

FÂN (lat. *fenum*) s.n. Iarbă cosită şi uscată, folosită ca furaj.

FÂNEÁŢĂ s.f. Teren înierbat natural sau cultivat cu plante furajere, de pe care se recoltează fânul.

FÂNTÂNA MARE, com. în jud. Suceava; 2 676 loc. (2008).

FÂNTÂNĂ (lat. *fontana*) s.f. Construcţie din piatră, beton sau cărămidă, care adăposteşte o sursă de apă (de obicei potabilă) şi permite distribuirea acesteia; constituie uneori o compoziţie arhitectonică decorativă. ✧ *F. arteziană* v. *arteziană*.

FÂNTÂNÉL s.m. Specie de păstrăv, de origine nord-americană, cu corpul de c. 20 cm, frumos colorat (*Salvelinus fontinalis*).

FÂNTÂNELE 1. Lac antropic pe cursul superior al Someşului Cald, folosit în scop energetic (hidrocentrala Mărişel); supr.: 8,15 km^2. Vol.: 225 mil. m^3. 2. Com. în jud. Arad, pe Mureş; 3 454 loc. (2008). 3. Com. în jud. Constanţa, în E pod. Casimcea, 1 699 loc. (2008). Centru de ţesături şi piese de port popular dobrogean. 4. Com. în jud. Iaşi; 2 171 loc. (2008). 5. Com. în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 5 005 loc. (2008). Termocentrala Sângeorgiu de Pădure-F. 6. Com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 2 292 loc. (2008). 31 situri arheologice din epoci diferite. 7. Com. în jud. Suceava, pe Siret; 4 915 loc. (2008). 8. Com. în jud. Teleorman; 1 903 loc. (2008). 9. Sat în com. Matei (jud. Bistriţa-Năsăud), în apropierea căruia a fost descoperită o importantă necropolă celtică (sec. 4-2 î.Hr.). 10. Loc istoric în m-ţii Apuseni, lângă com. Mărişel (jud. Cluj). Aici, la 24 iun./6 iul. 1849, oastea moţilor, condusă de tribunul N. Corcheş, a înfrânt oastea maghiară a lui Vasvári Pál.

FÂRDEA, com. în jud. Timiş, pe Bega; 1 810 loc. (2008). Rezervaţia naturală L. Surduc (362 ha).

FÂRLIUG, com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Pogăniş; 1 895 loc. (2008).

FÂRTÁT (< *frate*) s.m. (Pop.) Prieten până la moarte, legat prin jurământ; frate de cruce. ✦ Tovarăş.

FÂRTĂŢEŞTI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Olteţului; 4 330 loc. (2008). Rachiuri.

FÂRŢĂNEŞTI, com. în jud. Galaţi, pe râul Chineja; 5 250 loc. (2008).

FÂSĂ s.f. Nume dat speciilor de păsări migratoare mici, asemănătoare cu ciocârlia, din genul *Anthus*. Sunt păsări cântătoare, de culoare cafeniu-cenuşie, cu pântecele albicios.

FÂSTÂCÍ (< *fâstâc*, înv. „fistic") vb. IV refl. (Fam.) A se intimida, a se zăpăci în faţa unei situaţii neaşteptate.

FÂŞ (< *fâş*, onomat.) s.n. 1. Material sintetic impermeabil, folosit la confecţionarea mantalelor de ploaie, a canadienelor etc. 2. Haină de ploaie confecţionată din acest material.

FÂŞÂÍ (< *fâş*) vb. IV intranz. A produce zgomotul caracteristic provocat de frunzele mişcate de vânt, de hârtia răsfoită, de mişcarea unei ţesături de mătase etc.

FÂŞÍE (< *faşă*) s.f. 1. Bucată lungă şi îngustă de pânză, de mătase etc. 2. Suprafaţă lungă şi îngustă de teren.

FÂŢÂÍ (onomat.) vb. IV 1. Refl. A nu avea astâmpăr, a se mişca de colo până colo. 2. Tranz. A mişca repede, a agita.

F.B.I. (*F*ederal *B*ureau of *I*nvestigation), organism federal în S.U.A., creat, în 1908, de Th. Roosevelt pentru investigarea încălcărilor legilor federale. Unul dintre cei mai importanţi directori: J.E. Hoover (1924-1972).

F'DÉRIK, localit. în Mauritania, în partea central-vestică a ţării; 4,7 mii loc. (1987). Mare zăcământ de min. de fier. Până în 1969 s-a numit *Fort-Gouraud*.

Fe, simbol chimic pentru *fier*.

FÉBRĂ (< lat. *febris*) s.f. 1. Simptom care constituie reacţia organismului la un agent infecţios, toxic etc., caracterizat prin creşterea, peste valori normale, a temperaturii acestuia (la om peste 37° C). ✦ Denumire atribuită unor boli caracterizate prin **f.** ✧ *Febre eruptive* = grup de boli infecto-contagioase, epidemice, însoţite de erupţii pe piele şi mucoase (varicelă, scarlatină, rujeolă). *F. galbenă* = boală infecto-contagioasă acută, provocată de un virus, răspândită în Africa şi America de Sud şi transmisă omului prin diverse specii de diptere. *F. pappatacci* (sau *de trei zile*) = boală infecţioasă epidemică, virotică, răspândită în special în Orientul Mijlociu, Pen. Balcanică şi în S Europei prin insecta *Phlebotomus pappatasii*. *F. recurentă* = boală infecţioasă acută, datorată unei spirochete (*Treponema recurentis*) şi transmisă omului prin păduchi, căpuşe etc. *F. aftoasă* v. *aftoasă*. 2. *F. musculară* = stare de oboseală generală, însoţită de dureri musculare, indispoziţie, creşterea uşoară a temperaturii provocată de eforturi fizice mari (de ex. la sportivii insuficient antrenaţi). 3. Fig. Emoţie, nelinişte, încordare.

FEBRIFÚG (după fr.; {s} lat. *febrifugia* „plantă care reduce febra") adj., s.n. (Substanţă) care reduce sau suprimă febra (ex. aspirina); antipiretic, antitermic.

FEBRÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care ţine de febră (1), privitor la febră; cu febră. 2. (Şi adv.) Agitat, intens; viu.

FEBRILITÁTE (< fr.) s.f. Încordare, înfrigurare, nervozitate; activitate vie şi intensă.

FEBRONIANÍSM (< fr.; n. pr. *Febronius*) s.n. Mişcare în sânul Bisericii romano-catolice din Germania, în sec. 18, inspirată din *galicanism*, împotriva prerogativelor teocraţiei papale asumate în perioada medievală, pe temeiul ideilor promovate de episcopul de Trier, J.N. von *Hontheim* (cu pseud. Justinus Febronius). Condamnat de Clement XIII în 1764.

FEBRONIUS, Justinus (pe numele adevărat *Hontheim, Johann Nikolaus von*) (1701-1790), teolog german. Episcop şi vicar general de Trier (1748). Oponent al *ultramontanismului*. Op. pr.: „De statu ecclesiae et legitima potestate romani pontificis".

FEBRUÁLII (< fr., lat.) s.f. pl. (La romani) Sărbători cu ocazia cărora se aduceau ofrande morţilor şi zeului Februus, purificatorul sufletelor omeneşti.

FEBRUÁRIE (< lat.) s.m. A doua lună a anului, de 28 de zile în anii comuni şi de 29 în anii bisecţi; (pop.) faur^2, făurar^1.

FEBUS-APOLO (PHOEBUS-APOLLO) („Apolo strălucitorul"), nume dat zeului *Apolo*.

FEBVRE, Lucien (1878-1956), istoric francez. A susţinut interdependenţa dintre politic, economic, social şi reprezentările lor mentale („Un destin, Martin Luther"). A fondat (1929), împreună cu Marc Bloch revista „Annales d'histoire économique et sociale".

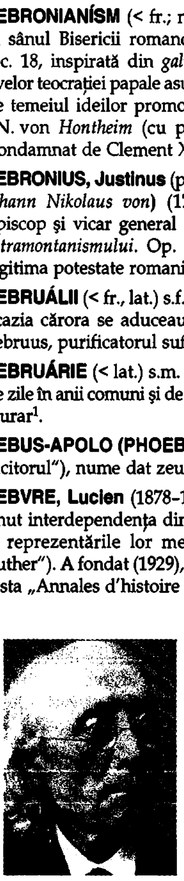

Gustav Th. Fechner

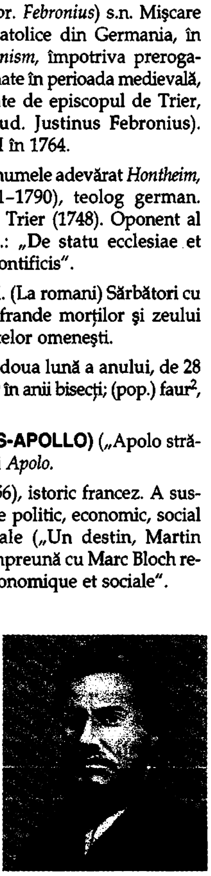

Aleksei Pavlovici Fedcenko

FECÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la materiile fecale. ✧ *Materii fecale* = material (resturi alimentare incomplet sau deloc digerate, epitelii şi mucus intestinal etc.) eliminat din rect prin defecaţie.

FECALÓM (< fr.) s.n. Masă compactă de materii fecale deshidratate, care stagnează în rect, provocând o constipaţie gravă.

FECHNER, Gustav Theodor (1801-1887), psiholog şi fizician german. Unul dintre iniţiatorii psihologiei experimentale şi fondatorul psihofizicii („Elemente de psihofizică").

FECIOARA (*Virgo*), constelaţie zodiacală situată în reg. ecuatorului ceresc. Cuprinde: steaua Spica, de magnitudine 1, mai multe stele de mărimi mai mici şi mai multe nebuloase, inclusiv o radiosursă extragalactică.

FECIOARA MARIA v. Maria.

FECIOÁRĂ (< lat. **fetiola* sau *fată*) s.f. Fată mare, virgină.

FECIÓR (< lat. **fetiolus* sau *făt*) s.m. 1. Fiu, băiat, făt (2). ✦ Flăcău. 2. Valet.

FECIORÉLNIC, -Ă adj. De fecioară. ✦ Pur, cast, virgin, neprihănit.

FECIORÉŞTI s.f. pl. Categorie de dansuri populare româneşti, răspândite în Transilvania, în care jucătorii (de obicei numai bărbaţi) execută figuri complicate, cu sărituri, bătăi în podea şi cu palma peste picioare; melodii corespunzătoare acestor dansuri.

FECIORÍE s.f. Calitatea de a fi fecioară; castitate; *p. ext.* nevinovăţie.

FECIORU, Dumitru (1905-1988), teolog român. Iniţiator al colecţiei „Izvoarele ortodoxiei". Studii de literatură patristică („Epoca Fericitului Augustin"); traduceri din Sfinţii Părinţi.

FECÚLĂ (< fr.) s.f. Amidon extras din tuberculi de cartofi, rădăcini de manioc etc.; folosit în alimentaţie şi la fabricarea dextrinei şi a glucozei.

FECULOMÉTRU (< fr.; {s} fr. *fécule* „feculă" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea densităţii tuberculilor de cartofi (procente de feculă).

FECÚND, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Capabil de reproducere; care se înmulţeşte cu repeziciune, prolific. ✦ Roditor, fertil. 2. Fig. (Despre imaginaţie, idei etc.) Bogat. 3. Fig. (Despre oameni de ştiinţă, artă etc.) Care scrie, compune repede şi cu uşurinţă numeroase creaţii artistice, opere ştiinţifice etc.

FECUNDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (BIOL.) A provoca fecundaţia.

FECUNDÁŢIE (< fr.) s.f. (BIOL.) Proces de unire a gametului mascul (anterozoid, spermatozoid) cu gametul femel (oosferă, ovul), în urma căruia se formează zigotul; este urmată de reproducere. Pentru angiosperme este caracteristică dubla f. Sin. *singamie*. ✧ *F. în vitro* = f. realizată în afara organismului matern, în condiţii de laborator; experimentată din 1961.

FECUNDITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. (BIOL.) Capacitate a organismelor de a se reproduce şi a da descendenţi normal dezvoltaţi. ✦ Fertilitate, rodnicie. 2 (Fig.) Mare putere de creaţie artistică, capacitate de a activa intens.

FEDAIN (< arabă „om care se sacrifică în numele unei idei") s.m. 1. (În Ev. Med., sec. 11-13, în Persia, Siria, Liban) Membru al unei organizaţii religioase secrete a ismailiţilor-asasini. 2. (În epoca modernă, în Imp. Otoman şi în Persia) Membru al grupărilor politico-religioase de opoziţie. 3. Luptător al gherilelor palestiniene.

FEDCENKO 1. **Aleksei Pavlovici** (1844-1873), naturalist şi explorator rus. A explorat cursul inferior al fl. Sîr-Daria şi culmile muntoase Alai şi Turkestan. A descoperit lanţul montan Transalai, stabilind că acesta formează partea de N a pod. Pamir. 2. Gheţar de munte în Asia Centrală (Tadjikistan), situat în pod. Pamir, între 6 200 şi 2 900 m alt.; peste 700 km^2; cel mai lung din lume (71,2 km).

FEDELÉŞ (< magh.) s.n. Butoiaş în care se transportă sau se păstrează apă ori vin. ✧ Expr. *A lega fedeleş* = a lega foarte strâns, fără a da posibilitatea să se mişte.

FEDERÁL, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre un stat) Care are structura unei federaţii **(1)**; federativ. 2. (Despre organe, legi) Care aparţine unei federaţii **(1)**, privitor la o federaţie (ex. guvern f., constituţie f.).

FEDERALÍSM (< fr.) s.n. Orientare şi acţiune politico-juridică urmărind realizarea unei federaţii **(1)** în care se accentuează solidaritatea între părţi, fiecare păstrându-şi, în acelaşi timp, particularităţile.

FEDERALIZÁRE (după fr. *fédéralisation*, engl. *federalization*) s.f. Constituirea unui stat într-o federaţie **(1)**; introducerea sistemului de organizare federală într-un stat.

FEDERÁT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. 1. (La m. pl.) Populaţii aşezate la graniţele Imp. Roman, care, în schimbul unor subsidii, se angajau să-i apere hotarele. 2. (În timpul Revoluţiei Franceze, 1789–1794) Voluntar din provinciile Franţei venit la Paris pentru apărarea cuceririlor Revoluţiei. 3. (În timpul Comunei din Paris, 1871) Membru al gărzii naţionale. 4. Membru al organizaţiei patriotice secrete „Federaţia italiană", care a luat parte, în 1821, la răscoala antiaustriacă din Lombardia şi Piemont. 5. Nume purtat de soldaţii nordişti în timpul *Războiului de Secesiune*.

FEDERATÍV, -Ă (< fr.) adj. Federal **(1)**.

FEDERAŢIA INTERNAŢIONALĂ DE ASTRONAUTICĂ (*F.I.A.*), organizaţie ştiinţifică internaţională, cu sediul la Paris, creată în 1950, urmărind dezvoltarea, promovarea şi popularizarea astronauticii în scopuri paşnice. România este membră din 1981.

FEDERAŢIA INTERNAŢIONALĂ DE FOTBAL ASOCIAŢIE (*F.I.F.A.*), organizaţie sportivă internaţională, înfiinţată în 1904, cu sediul la Zürich. Organizează principalele competiţii mondiale (ex. campionatul mondial de fotbal); în subordinea ei se află celelalte foruri continentale (ex. U.E.F.A. pentru Europa).

FEDERAŢIA MONDIALĂ A ASOCIAŢIILOR PENTRU NAŢIUNILE UNITE, organizaţie internaţională neguvernamentală. Înfiinţată în 1946, cu sediul la Geneva.

FEDERAŢIA MONDIALĂ A ORAŞELOR ÎNFRĂŢITE (*F.M.O.Î.*), organizaţie internaţională neguvernamentală, cu sediul la Paris, creată în 1957, în scopul stabilirii relaţiilor de colaborare şi prietenie între locuitorii unor oraşe din ţări diferite.

FEDERAŢIA RUSĂ v. Rusia.

FEDERÁŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Formă de organizare statală constând din asocierea mai multor state (uneori provincii sau landuri) care-şi păstrează organizarea lor proprie, având anumite organe politico-administrative şi legi comune (ex. S.U.A., Australia). Sin. *stat federal*. 2. Asociaţie a unor organizaţii din state diferite sau din acelaşi stat (ex. Federaţia Internaţională de Astronautică).

FEDERER, Roger (n. 1981), jucător de tenis elveţian. Învingător la Wimbledon de cinci ori, la open-ul S.U.A. de cinci ori, la cel al Australiei de trei ori; câştigător al mastersului A.T.P. de patru ori. Victorios în 17 turnee de mare şlem, F. este considerat cel mai valoros tenisman al timpurilor noastre.

FÉDING (< engl.) s.n. 1. Variaţie în timp, într-un loc dat, a valorii efective medii a intensităţii de câmp produs de o emisiune radioelectrică, determinată de condiţiile de propagare a undelor radioelectrice. 2. Modificare a culorii unei ţesături, provocată de acţiunea unui agent (ex. lumina, apa etc.)

FEDOTOV, Pavel Andreevici (1815–1852), pictor şi desenator rus. Pictură de gen, cu accente de critică socială („Logodnica pretenţioasă", „Dejunul aristocratului").

FEDRA (PHAEDRA) (în mitologia greacă), soţia lui Tezeu. S-a îndrăgostit de fiul ei vitreg, Hipolit, care însă a respins-o. Ca să se răzbune, l-a acuzat că a încercat să o seducă. După uciderea acestuia, cuprinsă de remuşcări, s-a spânzurat. Mitul F. a inspirat numeroase tragedii, precum şi creaţii muzicale.

FEDRU (PHAEDRUS) (15 î.Hr.–c. 59 d.Hr.), poet latin de origine tracă. Cel mai valoros fabulist latin şi cel dintâi care scrie fabule în versuri.

FÉE (cuv. fr.) s.f. (Livr.) Fiinţă supranaturală foarte frumoasă; zână.

FEEDBACK (cuv. engl.) subst. Sistem de control al unei activităţi prin recepţionarea semnalelor emise de produsul final al acelei activităţi. Menţine echilibrul intern al organismului (de ex. secreţia multor glande este reglată prin f.) şi al ecosistemelor. Unele sisteme electronice utilizează **f.** Poate fi *f. negativ* şi duce la scăderea activităţilor respective, sau *f. pozitiv*, determinând amplificarea lor. Sin. *conexiune inversă, retrocontrol*.

FEEDÉR s.n. v. fider.

FEERÍE (< fr.) s.f. 1. Privelişte nespus de frumoasă, încântătoare. 2. Specie a genului dramatic cu tematică şi personaje de basm, uzând de efecte spectaculoase, obţinute prin îmbinarea discursului literar cu cel muzical-coregrafic şi prin fantezia montării.

FEFFERMAN, Charles (n. 1949), matematician american. Lucrări de analiză matematică. Medalia Fields (1978).

FEHLING, Hermann Christian von (1811–1885), chimist german. Contribuţii în chimia organică (sinteza aldehidelor şi derivaţilor acizilor succinic şi benzoic). A descoperit reactivul folosit pentru identificarea şi dozarea aldehidelor, monozaharidelor etc. *(soluţia F.)*.

FEIJÓO Y MONTENEGRO, Benito Jerónimo (1676–1764), eseist şi teolog spaniol. Călugăr benedictin. Eseuri evidenţiind un accentuat spirit critic, specific epocii („Teatrul critic universal", „Scrisori erudite"). Adept al folosirii neologismelor („Introducerea unor cuvinte noi").

FEININGER, Lyonel (1871–1956), pictor american de origine germană. Influenţat de cubism, păstrează tendinţa arhitecturizării formelor şi a compoziţiei („Goeletă pe marea de vest").

FEIRA DE SANTANA, oraş în E Braziliei (Bahía); 496,6 mii loc. (2002). Nod de comunicaţii. Ceramică, ind. alim. Piaţă pentru animale. Centru comercial. Refrigerarea cărnii. Tăbăcării. Teatru.

FEISAL v. Faysăl.

FEKETE, Iosif (1903–1979, n. Hunedoara), sculptor român. Lucrări în piatră, lemn şi metal, de aluzie brâncuşiană sau graţioasă ori decorativă. Portretist („Eminescu"). A realizat, împreună cu Lydia Kotzebue, Monumentul eroilor aerului din Bucureşti.

FEL (< magh.) s.n. 1. Mod de a fi sau de a acţiona; *p. ext.* soi, varietate, gen, chip. ✧ Loc. *De fel* sau *nici un fel de...* = deloc. ✧ Expr. *De fel din...* = originar din... *A face felul* (cuiva) = a omorî pe cineva, a face un rău cuiva. 2. (Art.) Obicei, datină. 3. Soi de mâncare, de bucate.

FELÁH (< fr., de la arab *fallāh* „cultivator de pământ") s.m. (În ţările de limbă arabă, în special în Egipt) Termen ce denumeşte populaţia agricolă sedentară.

FÉLCER (< germ.) s.m. Persoană cu pregătire sanitară medie, auxiliar al medicului; agent sanitar.

FELDIOARA, com. în jud. Braşov, în depr. Braşov, în zona de confl. a Oltului cu Bârsa; 6 911 loc. (2008). Aşezare fortificată atribuită cavalerilor teutoni (sec. 13), biserică în stil gotic (sec. 13–15). Aici a avut loc, în iun. 1529, o luptă în care armata Moldovei, condusă de vornicul Grozav, a înfrânt oastea săsească, susţinătoare a lui Ferdinand I de Habsburg.

FELDMAN, Ludovic (1893–1987, n. Galaţi), compozitor şi violonist român. Concertmaistru în orchestrele Operei şi Filarmonicii din Bucureşti. Lucrări simfonice, muzică de cameră.

FELDMAN, Morton (1926–1987), compozitor american. Idei revoluţionare. Tratează compoziţia ca pe o aventură abstractă, demersul său bazându-se pe distrugerea continuităţii muzicale tradiţionale şi pe indeterminare.

FÉLDMAREŞAL (< fr., germ.) s.m. Cel mai mare grad militar în armatele de uscat ale unor state (Germania, Austria, Rusia, Marea Britanie, Suedia ş.a.). ✦ Persoană care poartă acest grad.

FELDRU, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Someşu Mare; 7 725 loc. (2008).

FÉLDSPAŢI (< fr., germ.) s.m. pl. Grupă de minerale foarte răspândite în scoarţa Pământului, reprezentând alumosilicaţi de potasiu (*f. potasici:* ortoză, microclin) sau de sodiu şi de calciu (*f. plagioclazi:* albit, anortit etc.). Cristalizează monoclinic sau triclinic; au luciu sticlos, fiind transparenţi, incolori sau tulburi ori divers coloraţi. Utilizaţi în ind. sticlei, ceramicii etc., iar unele varietăţi limpezi, drept pietre semipreţioase, de ornament etc.

FELEA, Victor (1923–1993, n. sat Muntele Băişorii, jud. Cluj), poet şi critic literar român. Lirică elegiacă şi contemplativă („Cântecele materiei", „De toamnă"), eseuri critice („Aspecte ale poeziei de azi").

FELEACU, com. în jud. Cluj, în pod. Someşan; 3 610 loc. (2008). Rezervaţia naturală Valea Morilor (1 ha). Biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 16).

FELÍBRI (< fr.) s.m. pl. Membrii unei grupări literare din S Franţei, întemeiate în 1854 de F. Mistral ş.a., cu scopul dezvoltării limbii, literaturii şi tradiţiilor provensale. În anul 1879, Societatea F. a decernat lui V. Alecsandri premiul pentru „Cântecul gintei latine".

FELICENI, com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 3 221 loc. (2008).

FELICIANO, José (n. 1945), chitarist şi cântăreţ american. Orb din naştere. Cunoscut prin versiunile latino-tropicale la hiturile Beatles şi Doors. După 1987 se îndreaptă spre jazz şi chitară clasică.

FELICITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A adresa cuiva cuvinte de laudă, urări cu ocazia unei aniversări, a unui eveniment important, a unui succes etc. ✦ Refl. (Fam.) A fi satisfăcut pentru obţinerea unui rezultat.

FELICITÁRE s.f. Acţiunea de a felicita. ✦ Concr. Scrisoare, carte de vizită, ilustrată etc. adresată cuiva pentru a-l felicita.

FELÍDE (< fr.; {s} lat. *felis* „pisică") s.f. pl. Fam. de mamifere carnivore, digitigrade, cu corpul zvelt, mlădios, cap rotund, de obicei cu coada lungă şi gheare retractile (ex. pisica, tigrul, râsul, leul). Sin. *feline*.

FELÍE (< ngr.) s.f. Bucată tăiată dintr-un întreg (de obicei dintr-un aliment).

FELÍN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. Care aparţine fam. felinelor. 2. S.f. (La pl.) Felid. 3. Adj. Fig. Suplu, graţios.

FELINÁR (< tc.) s.n. 1. Corp de iluminat, portativ sau fix, cu pereţi transparenţi sau translucizi, conţinând o sursă de lumină (lampă cu petrol, bec electric sau de gaz, lumânare etc.). 2. Pată albă, mare, de pe fruntea cabalinelor şi taurinelor, care se întinde pe părţile laterale ale feţei (cuprinzând şi nările).

FELIX, Iacob (1832–1905, n. Hořice, Boemia), medic român. Acad. (1879). Întemeietorul igienei ştiinţifice în România („Tratat de igienă publică şi poliţie sanitară", „Profilaxia pelagrei").

FELIX, Maria (pseud. *Mariei de Los Angeles Felix Guereña*) (n. 1915), actriţă mexicană de film. Temperament ardent, s-a impus în roluri dramatice, de femeie puternică, pasionată („Maria Candelaria", „Rio Escondido", „French cancan").

FELLINI, Federico (1920–1993), regizor şi scenarist italian de film. Creaţii cu elemente autobiografice, îmbinând critica unei societăţi care duce la alienarea omului cu o viziune grotescă asupra lumii, caracterizate prin împletirea dramatismului cu lirismul, fantezia („Nopţile Cabiriei", „La dolce vita", „Boccaccio 70", „Satyricon", „Casanova", „Oraşul femeilor", „Şi nava a pornit"). Premiul Oscar: 1954 („La strada") şi 1993 (pentru întreaga activitate).

FELMER, Martin (1720–1767, n. Sibiu), istoric sas. Preot şi profesor la Sibiu. Preocupări privind istoria antică şi medievală a Transilvaniei („Primae Lineae M. Principatus Transylvaniae Historiam Antiqui, Medii et Recentioris Aevi exhibentes et illustrantes"). A fost primul care a dat terit. locuit de români numele de România.

FELNAC, com. în jud. Arad, pe stg. Mureşului; 3 069 loc. (2008).

FELODÉRM (< fr.; {s} gr. *phellos* „plută" + *derma* „piele") s.n. (BOT.) Ţesut vegetal prezent la plantele lemnoase, ale cărui celule au pereţii celulozici şi subţiri.

FELOGÉN (< fr.; {s} gr. *phellos* „plută" + *gennao* „a produce") s.n. (BOT.) Ţesut generator compus dintr-un strat de celule alungite, care se divid tangenţial, dând naştere *suberului* (către exteriorul plantei) şi *felodermului* (spre interior); determină îngroşarea tulpinilor şi a rădăcinilor.

FELÓN (< sl.) s.n. Veşmânt preoţesc, folosit la oficierea slujbei, de forma unei pelerine scurte, cu o mică deschizătură la gât, care se îmbracă peste celelalte veşminte. Reprezintă haina îmbrăcată de Iisus la Curtea lui Pilat din Pont.

FELONÍE (< fr.) s.f. Act de neloialitate, de trădare, de care se făcea vinovat vasalul faţă de suzeranul său; infidelitate **(3)**; (în Ţările Române) *hiclenie*. ✦ Trădare.

FELÚCĂ (< fr., sp., it.) s.f. Navă mică şi îngustă, foarte rapidă, echipată cu vele şi rame, folosită în M. Mediterană, Marea Roşie şi pe Nil; în prezent în special în scop turistic.

FELURÍT, -Ă (< *feluri*, înv., „a varia") adj. Divers **(1)**, variat; diferit de altceva.

FEMÉIE (lat. *familia* „familie") s.f. **1.** Persoană adultă de sex feminin. **2.** Spec. Persoană de sex feminin, căsătorită. ✦ (Pop.) Soţie.

FEMEIÉSC, -IÁSCĂ adj. Feminin. ✧ *Parte f.* = (persoană) de sex feminin.

FEMÉLĂ (< fr., lat.) s.f. Denumire generică dată organismelor de sex feminin.

FEMINÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de femeie **(1)**, specific femeilor, privitor la femeie; femeiesc. ✦ (Despre genul unor părţi de vorbire) Care are forma atribuită în gramatică numelor de fiinţe de sex femeiesc.

FEMINÍSM¹ (< fr.) s.n. Dezvoltare la bărbat a caracterelor sexuale secundare feminine (sâni, şolduri late, lipsa bărbii etc.), din cauza absenţei sau a insuficienţei secreţiei interne testiculare şi creşterii secreţiei de estrogen; feminizare.

FEMINÍSM² (< fr.) s.n. Mişcare socială care militează pentru îmbunătăţirea şi creşterea rolului şi drepturilor femeii în societate. Constituită după Revoluţia franceză şi răspândită în sec. 19.

FEMINITÁTE (< fr.) s.f. Caracter feminin.

FEMINIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A da sau a căpăta însuşiri specific feminine; a (se) accentua feminitatea cuiva.

FEMINIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a feminiza şi rezultatul ei. **2.** Feminism.

FEMTO- (< engl.; cuv. danez) Element de compunere care intră în denumirea submultiplilor unităţilor de măsură pentru a exprima a 10^{-15}-a parte din întreg; simbol: f.

FEMÚR (< fr., lat.) s.n. Os lung, care formează scheletul coapsei.

FEMURÁL, -Ă (după fr., lat.) adj. Care ţine de femur, privitor la femur (ex. nerv **f.**, arteră **f.**).

FENAMÍNĂ s.f. (FARM.) Benzedrină.

FENANTRÉN (< fr. {i}) s.n. Arenă polinucleară; industrial, se separă din gudronul obţinut la distilarea fracţionată a cărbunilor de pământ; utilizată în ind. coloranţilor.

FENAZÓNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Antipirină.

FENÉC (< fr.) s.m. Specie de vulpe din Sahara, de 60 cm lungime, cu urechile mari şi blana de culoarea nisipului; vulpea deşertului *(Fennecus zerda)*.

Federico Fellini

François Fénelon

FÉNELON, François de SALIGNAC, de la Mothe (1651-1715), scriitor şi prelat francez. Arhiepiscop de Cambrai (1695). Preceptor al ducelui de Burgundia pentru care a scris „Aventurile lui Telemac". Autor de scrieri teologice în care apără doctrina cvietismului („Explicarea maximelor sfinţilor") şi al unui „Tratat despre educaţia fetelor", promovând idei pedagogice moderne.

FENESTELLA (cuv. lat. „ferestruică") subst. Gen fosil de briozoare marine; trăiau în colonii cu aspect reticular, caracterizând formaţiunile paleozoice, din Silurian până în Permian.

FENEŞAN, Costin (n. 1947, Timişoara), istoric român. Specialist în istorie medie şi paleografie latină, germană şi maghiară („Documente medievale bănăţene 1440-1653"). Studii de istorie socială şi economică a Transilvaniei şi Banatului.

FENG SHUI (cuv. chinez) Artă orientală ce constă în organizarea locuinţei şi dispunerea obiectelor din încăperi după anumite principii, pentru a favoriza bunăstarea spirituală şi fizică.

FENIÁN (< fr.) s.m. Membru al unei organizaţii revoluţionare irlandeze, create în 1858 în S.U.A., care preconiza lupta pentru independenţa Irlandei. La începutul sec. 20, tradiţiile şi spiritul de luptă ale **f.** au fost preluate de organizaţia *Sinn Fein*.

FÉNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = fenol.

FENICIA, denumirea antică a terit. de pe coasta răsăriteană a M. Mediterane, unde au luat naştere începând cu sfârşitul milen. 3 î.Hr., mici oraşe-stat sclavagiste: Byblos, Ugarit, Sidon, Tyr ş.a., cu o cultură şi o economie înfloritoare în milen. 2-1 î.Hr. Aici a apărut, în sec. 13 î.Hr., scrierea alfabetică, preluată de greci şi de romani. Fenicienii au întemeiat, în sec. 12-8 î.Hr, colonii în Cipru, Sicilia, Sardinia, Spania şi în N Africii. Supuse ori dominate succesiv de egipteni (sec. 16-14 î.Hr.), hitiţi (sec. 14-13 î.Hr.), asirieni (sec. 8-7 î.Hr.), persani (sec. 6-4 î.Hr.), oraşele feniciene au fost cucerite în 332 î.Hr. de Alexandru cel Mare.

FENICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La pl., m.) Populaţie semitică aşezată pe coasta de răsărit a M. Mediterane, care a creat, în milen. 3-1 î.Hr., în *Fenicia*, o strălucită civilizaţie. ✦ Persoană care făcea parte din această populaţie. 2. Adj. Care aparţine Feniciei sau fenicienilor, referitor la Fenicia sau la fenicieni. ✧ *Artă f.*, cele mai vechi monumente datează de la sfârşitul milen. 4 î.Hr. Influenţată de arta şi arhitectura egipteană, babiloneană şi hitită, iar, mai târziu, şi de arta persană sau greacă. Sanctuare de forma unor curţi deschise, înconjurate de porticuri, morminte hipogee, statuete de idoli şi reliefuri, ţesături preţioase (purpura), amulete, bijuterii, obiecte de metal, fildeş şi sticlă ornamentate cu motive animaliere.

FENICÚL ({s} lat. *foeniculum*) s.m. Plantă erbacee din fam. apiacee, înaltă până la 2 m, având frunze penate cu segmente înguste şi flori mici galbene *(Foeniculum vulgare)*. Se cultivă pentru seminţele sale, care conţin 3-7% ulei eteric, folosit în medicină şi în ind. alimentară. ✧ *F. de Florenţa* = varietate de **f.** (de la care se consumă peţiolii frunzelor), cultivată ca legumă în S Europei.

FENÍL (< fr. {i}) s.n. Radical organic monovalent, derivat din benzen prin eliminarea unui atom de hidrogen.

FENILALANÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Compus organic din clasa aminoacizilor esenţiali, care conţine un nucleu benzenic; intră în structura a numeroase proteine naturale.

FENILAMÍNĂ (< fr.) s.f. Anilină.

FENILBUTAZÓNĂ (< fr.) s.f. Medicament cu acţiune analgezică, antitermică şi antiinflamatorie, folosit în tratamentul nevralgiilor, reumatismului, gutei etc.

FENILCETONURÍE (< fr.) s.f. Anomalie metabolică genetică care determină acumularea în organism a fenilalaninei, ceea ce afectează grav sistemul nervos şi provoacă în timp înapoiere mentală. Depistarea în primele zile după naştere printr-un test simplu, urmată de un regim alimentar foarte strict (cu evitarea produselor ce conţin fenilalanină) permit evitarea acestor consecinţe.

FENILÉN (< fr. {i}) s.n. Radical organic divalent, derivat din benzen prin eliminarea a doi atomi de hidrogen.

FENILHIDRAZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Derivat aromatic al hidrazinei folosit ca reactiv în analiza chimică, în sinteza medicamentelor (antipirină) şi a coloranţilor.

FÉNIX (< fr., lat.) s.m. *Pasărea* ~ v. *Phoenix*.

FENOFÁZĂ s.f. (BOT.) v. *fază fenologică*.

FENÓL (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a străluci") s.m. Compus hidroxilic al benzenului, cu miros specific, întrebuinţat ca dezinfectant, ca intermediar în sinteza răşinilor artificiale, a coloranţilor, a medicamentelor etc. Produs toxic. Sin. acid *fenic*, acid *carbolic*.

FENOLÁT (< fr.) s.m. Sare a unui fenol obţinută prin înlocuirea hidrogenului de la grupa hidroxil cu un atom de metal (ex. *f. de sodiu*).

FENOLÁZE (< fr.) s.f. pl. Enzime de tipul cupru-proteidelor, prezente în organism, care catalizează oxidarea fenolilor şi aminelor aromatice.

FENOLFTALEÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Colorant din clasa ftaleinelor, insolubil în apă, solubil în alcool; indicator acid-bază în chimia analitică. În mediu bazic se colorează în roşu. Serveşte la prepararea unor laxative.

FENÓLI (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a străluci") s.m. pl. Derivaţi ai hidrocarburilor aromatice obţinuţi prin înlocuirea unuia sau a mai multor atomi de hidrogen din nucleul aromatic, prin grupa hidroxil. După numărul grupelor hidroxil, pot fi monohidroxilici (ex. fenolul, crezolii etc.) şi polihidroxilici (ex. pirocatechina, rezorcina etc.).

FENOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină care studiază modificările sezoniere ce apar în funcţie de factorii climatici ai fiecărui anotimp, în peisaj (ex. topirea zăpezii), în floră şi faună (înflorire, fructificare, migrare etc.).

FENOMÉN (< fr., lat., ngr.) s.n. **1.** Proces, transformare, efect etc. din natură sau din societate. ✧ *F. social* =

Artă feniciană. Amfore

relație, proces, mod de organizare, suficient de conturate pentru a fi susceptibile de descriere și explicare științifică. ✦ (În sens curent) Orice aspect, proces, fapt, întâmplare care surprind (prin calități, noutate etc.). **2.** (FILOZ.) Ceea ce este perceput de către subiectul conștient ca fapt exterior, în ordine fizică, sau ca experiență interioară, ca fapt de conștiență. ✦ (La Kant) Ceea ce este obiectul unei experiențe posibile, după modul cum apare facultăților noastre de cunoaștere, în opoziție cu ceea ce este lucrul în sine (numenul).

FENOMENÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Ieșit din comun, extraordinar, uimitor. **2.** Care ține de fenomene, de natura fenomenelor.

FENOMENALÍSM (< germ.) s.n. (FILOZ.) Doctrină care reduce discursul despre obiectele fizice la un discurs despre experiențe personale actuale sau posibile (Mill, Mach, Russell).

FENOMENOLÓGIC, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care se referă la fenomenologie **(1)**, care are la bază fenomenologia. **2.** (Despre o cercetare, un studiu) Care se limitează la descrierea fenomenelor. ✦ Care privește fenomenele.

FENOMENOLOGÍE (< fr., germ.) s.f. **1.** (La Hegel) Descrierea fazelor succesive prin care trece spiritul în evoluția sa de la „certitudinea senzorială" la „cunoașterea absolută". **2.** Mișcare filozofică inițiată de Ed. Husserl, la începutul sec. 20, care consideră *intenționalitatea* drept trăsătură distinctivă a conștiinței, ceea ce ar face posibilă depășirea dualismului tradițional minte-corp. Și-a găsit aplicații în diferite proiecte și reconstrucții contemporane din filozofie și științele umane.

FENOPLÁSTE (< fr.; {s} fr. *phénol* „fenol" + gr. *plastikos* „plastic") s.n. pl. Produși macromoleculari sintetici obținuți prin policondensarea fenolului (și a omologilor săi) cu formaldehidă sau cu alte aldehide, întrebuințați în ind. lacurilor, a obiectelor de uz industrial și casnic (rezistente la coroziune); rășini fenolice. V. *bachelită.*

FENOTIAZÍNĂ (< fr.) s.f. Medicament antihelmetic, utilizat în medicina veterinară; toxic pentru om.

FENOTÍP (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a apărea" + *typos* „caracter") s.n. (GENET.) Manifestare vizibilă a caracterelor și a însușirilor ereditare, precum și a modificărilor produse de mediu în condiții concrete de viață.

FENN, John B. (n. 1917), chimist american. Specialist în chimie analitică. Premiul Nobel pentru chimie (2002), împreună cu K. Tanaka și K. Wüthrich.

FÉNTĂ (< fr.) s.f. **1.** (SPORT) Mișcare rapidă, înșelătoare, executată cu corpul, prin care se urmărește depășirea adversarului. **2.** (DR.) Despicătură **(3)**.

FENTON, Roger (1819–1869), pictor și fotograf britanic. A înregistrat în imagini fotografice aspecte din Războiul Crimeii, fiind considerat primul fotograf corespondent de război.

FEODOSIA, oraș în Ucraina, la V de Kerci, în E pen. Crimeea; 85,6 mii loc. (1991). Ind. mat. de constr., mobilei, alim. Port de pescuit. Centru turistic și balnear. Galeria de artă „I.K. Aivazovski". Fundat în sec. 6 î.Hr. cu numele de Theodosia de grecii din Milet. Stăpânită de genovezi (Caffa).

FEOFICÉE (< fr. {i}; {s} gr. *phaios* cafeniu + *phykos* „algă") s.f. pl. Alge din filumul *Phacophyta* care conțin clorofilă și un pigment brun. Unele specii au talul diferențiat în țesuturi (ex. *Laminaria*). Sunt utilizate ca furaje și, în medicină, pentru extracția iodului. Sin. *alge brune.*

FER s.n. v. **fier.**

FERALITIZÁRE (după fr. *ferrallitisation*) s.f. Proces de alterare puternică și rapidă a mineralelor care are loc în climatul tropical umed; duce la îmbogățirea solurilor în oxizi și hidroxizi de fier și aluminiu.

FERAOUN, Mouloud (1913–1962), scriitor algerian de limbă franceză. Romane ale populației berbere, tradiționaliste, la contactul cu civilizația modernă europeană („Fiul săracului", „Pământ și sânge", „Drumurile care urcă"). Jurnal despre războiul din Algeria. Asasinat.

FERÁT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului feric.

Ferdinand I, rege al României

FERÁTĂ (< fr.) adj. *Cale* (sau *linie*) ~ v. *cale.*

FERĂSTRÁȘ s.m. Pasăre de apă din ordinul anseriformelor, cu corpul lung și zvelt, cu ciocul prevăzut cu dinți cornoși (ca un ferăstrău) și terminat cu un cârlig *(Mergus).* În Europa se întâlnesc **f.** mare, **f.** mic și **f.** moțat, oaspeți de iarnă în România.

FERĂSTRĂU (< magh.) s.n. **1.** Unealtă sau mașină-unealtă prevăzută cu o lamă, o bandă sau un disc de oțel cu dinți ascuțiți, pusă în mișcare manual sau mecanic și folosită la tăiatul unor materiale (lemn, metal etc.). **2.** Instrument muzical alcătuit dintr-o lamă de metal, care, frecată cu un arcuș, emite sunete legate prin *glissando.*

FERDINAND, numele a cinci regi ai Castiliei și Leónului. Mai important: **F. III cel Sfânt,** rege al Castiliei (1217–1252) și al Leónului (1230–1252). A luptat împotriva maurilor (1230–1248), de la care a cucerit Córdoba (1236) și Sevilla (1248).

FERDINAND, regi ai Spaniei. Mai important: **F. VII,** rege (mart.-mai 1808 și 1814–1833) din dinastia Bourbon. Înlăturat de Napoleon I în 1808, a fost reinstalat în 1814; în 1823 a reprimat, cu ajutorul trupelor franceze trimise de Sfânta Alianță, revolta Cortes-urilor (izbucnită în 1820), reinstaurând monarhia absolută. În timpul domniei sale a avut loc Războiul de Eliberare a Coloniilor Spaniole din America Latină (1810–1826).

FERDINAND, numele a trei împărați ai Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană și regi ai Ungariei și Boemiei, din dinastia de Habsburg: **1. F. I,** împărat (1556–1564), rege al Ungariei și al Boemiei (din 1526). A purtat, între 1526 și 1538, război cu *Ioan Zápolya* pentru tronul Ungariei; a întreținut relații cu domnii români Radu de la Afumați, Alexandru Lăpușneanu și, mai ales, cu Despot-Vodă. **2. F. II,** împărat (1619–1637), rege al Ungariei (din 1618) și al Boemiei (1619, 1620–1637). Adversar înverșunat al protestanților. Politica sa de asuprire națională a cehilor și ungurilor a provocat răscoala cehilor (1618) și declanșarea Războiului de 30 de Ani (1618–1648). 3. **F. III,** împărat (1637–1657), rege al Ungariei și al Boemiei (1637). Comandant al armatelor imperiale (din 1634) în timpul Războiului de 30 de Ani; a înfrânt armatele protestanților și suedezilor la Nördlingen (1634).

FERDINAND I de Habsburg, împărat al Austriei (1835–1848), rege al Boemiei și Ungariei (1830–1848). A domnit sub tutela cancelarului Metternich. În dec. 1848 a fost constrâns să abdice.

FERDINAND I de Hohenzollern-Sigmaringen (1865–1927, n. castelul Sigmaringen, Germania), rege al României (1914–1927). Al doilea fiu al principelui Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen (frate mai mare al lui Carol I) și al principesei Antonia a Portugaliei, **F.** a fost proclamat „moștenitor prezumtiv al Coroanei României", conferindu-i-se în același timp titlul de „Alteță Regală", Principe de România. M. de onoare al Acad. (1890). **F.** se căsătorește (1892) cu principesa *Maria.* În Consiliul de Coroană (14/27 aug. 1916), a susținut intrarea României în război alături de Antantă împotriva Puterilor Centrale (fapt pentru care a fost numit și **F.** cel Leal), fiind dezavuat de familia de Hohenzollern. În condițiile înfrângerilor armatei române în campania din 1916 și a ocupării de către inamic a celei mai mari părți din terit. țării, **F.**, împreună cu familia regală, s-a retras la Iași, contribuind apoi la refacerea și reorganizarea armatei române, precum și la marile victorii obținute la Mărăști, Mărășești și Oituz, în vara anului 1917. În contextul prăbușirii frontului rusesc, **F.** a hotărât să accepte încheierea unei păci separate, concretizate în Tratatul de la București (apr. 1918), pe care însă a refuzat să-l ratifice. Sub spectrul său s-a realizat Marea Unire din 1918: Basarabia (27 mart.), Bucovina (28 nov), Transilvania (1 dec.) hotărăsc unirea cu Regatul România. La 15 oct. 1922 a avut loc la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia încoronarea regelui și a reginei Maria. După înfăptuirea României Mari, **F.** a sprijinit inițiativele, în special ale guvernelor liberale, menite să ducă la importante prefaceri în viața economică, social-politică și culturală a țării. A avut șase copii: *Carol, Elisabeta, Marioara, Nicolae, Ileana* și *Mircea,* botezați în religia ortodoxă. A murit la 20 iul. 1927, fiind înmormântat în pronaosul Mănăstirii Curtea de Argeș.

FERDINAND I de Saxa-Coburg, prinț german, ales, în 1887, cneaz al Bulgariei. În 1908, când Bulgaria s-a declarat independentă, a luat titlul de țar. A militat pentru intrarea Bulgariei în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale. A abdicat în 1918.

FERDINAND V CATOLICUL (FERDINAND II DE ARAGÓN), rege al Siciliei (din 1468, ca Ferdinand II) și al Aragónului (1479–1516). În urma căsătoriei sale cu Isabela (1469), s-a realizat unirea Castiliei și Aragónului într-un singur regat, Spania (1479). A luptat împotriva maurilor, cucerind Granada (1492), a ocupat Regatul Neapolelui (1504), al cărui suveran a devenit (ca Ferdinand III, 1504–1516), și Navarra Superioară (1512). Cu sprijinul Bisericii, în 1480 a creat *Inchiziția.* A pus bazele supremației spaniole în Europa, în sec. 16. În timpul domniei sale, Cristofor Columb a întreprins călătoriile care au dus la descoperirea și colonizarea Americii.

FEREÁSTRĂ (lat. *fenestra,* cu unele sensuri după fr. și engl.) s.f. **1.** Deschidere amenajată într-un perete exterior al unei clădiri, al unui vehicul etc. pentru a permite iluminarea naturală și aerisirea; ansamblul format de această deschizătură, împreună cu cercevele și cu geamul fixat în cercevele. ✧ *F. oarbă* = adâncitură în perete, de forma unei **f.**, constituind un motiv arhitectonic. **2.** Locul unde se intersectează un puț de mină cu o rampă. **3.** (INFORM.) Zonă rectangulară de ecran destinată afișării mesajelor și imaginilor la un moment dat, fără a modifica restul ecranului. **4.** (Fam.) Oră neocupată, intercalată între două ore de curs în programul zilnic al unui profesor, student etc.

FERECÁ (lat. *fabricare*) vb. I tranz. **1.** A strânge în fiare, a acoperi cu cercuri sau cu benzi metalice un obiect de lemn, pentru a-i mări rezistența. ✦ A întări prin legături metalice. **2.** A face crestături pe fețele active ale pietrelor de moară prin batere cu un ciocan de oțel. ✦ A zimțui banii. **3.** A împodobi un obiect cu plăci din metal prețios sau cu pietre scumpe. **4.** A încătușa, a pune în lanțuri pe cineva. **5.** A încuia, a zăvorî o ușă, o încăpere etc.

FERECĂTÚRĂ s.f. Îmbrăcăminte de metal (prețios) aplicată unui obiect (ex. unei cărți), pentru a-l fereca **(3)**.

FEREGEÁ (< tc.) s.f. **1.** Văl cu care femeile musulmane își acoperă fața. **2.** Mantilă din postav subțire sau din mătase, purtată odinioară de boieri peste îmbrăcăminte.

FERENCZI Sándor (1873–1933), neurolog și psihiatru ungur. Cercetări asupra simptomelor nevrotice, isteriei („Thalassa, psihanaliza originilor vieții sexuale") și comportamentului infantil („Faze evolutive ale sensului realității").

FERENCZY Károly (1862–1917), pictor ungur. A lucrat și la Școala de la Baia Mare. Influențat de impresionism („Iosif vândut de frații săi", „Seară de martie").

FEREȘTI, com. în jud. Vaslui; 1 881 loc. (2008).

FERGANA **1.** Depr. intramontană în Asia Centrală (Uzbekistan, Tadjikistan, Kîrgîzstan), în bazinul râului Sîr-Daria, încadrată de m-ții Altai și Tian-Shan; 2 mii km^2. Altitudinile cresc de la 300–400 m (în V) la 900–1 200 m (în E). Climă continentală excesivă, cu precipitații puține (150–500 mm/an). Culturi irigate de bumbac, orez. Pomicultură și viticultură. Zăcăminte de petrol. **2.** Oraș în V Uzbekistanului; 182,8 mii loc. (1999). Expl. și prelucr. petrolului. Ind. bumbacului și alim. Muzeu etnografic. Întemeiat în 1876.

FERÍ (lat. **ferire*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) apăra, a (se) păzi, a (se) pune la adăpost. ✦ Tranz. A evita, a

Ferdinand de Aragon

Pierre de Fermat

ocoli ceva care prezintă un risc, o primejdie etc. ✦ Refl. A se ascunde, a se păzi. 2. Refl. A (se) da deoparte, a (se) eschiva, a (se) trage înapoi.

FERIBÓT (< fr., engl.) s.n. Navă cu sau fără propulsie proprie, special amenajată pentru a transporta vagoane de cale ferată, autovehicule, pasageri etc.

FÉRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) În care fierul are valența trei. ✧ *Oxid f.* = pigment roșu de fier trivalent, utilizat în vopsele de ulei, la zugrăveli, în rășini sintetice etc. Se găsește în natură sub formă de hematit.

FERÍCE (lat. *felix*) adj. invar. (Poetic) Fericit. ✧ Expr. *Ferice de mine* (*de tine* etc.) = ce fericit sunt (ești etc.).

FERICÍ vb. IV tranz. **1.** A considera pe cineva fericit. ✦ A felicita, a gratula. **2.** A face pe cineva fericit.

FERICÍRE s.f. Stare de mulțumire sufletească intensă și deplină, satisfacție totală; stare afectivă de împlinire și de trăire a bucuriei acestei împliniri. ✧ *Fericirile* = cele nouă sentințe rostite de Iisus în „Predica de pe munte", care încep cu cuvântul „fericiți".

FERICÍT, -Ă adj., s.m. **I.** Adj. **1.** (Și subst.) Care se află într-o stare de deplină mulțumire sufletească; plin de bucurie, total satisfăcut. **2.** Care aduce fericire, mulțumire; favorabil. **II.** S.m. **1.** (La catolici) Primul grad de sfințenie acordat de papă. V. *beatificare.* **2.** (La ortodocși) Primul grad de sfințenie acordat de sinod. Unii sfinți catolici (ex. Augustin) sunt consacrați de Biserica ortodoxă numai cu acest grad. ✧ *Preafericit* = titlu dat patriarhilor.

FERÍGĂ (lat. *filix*) s.f. Denumire dată unor specii de plante din filumul pteridofitelor, de obicei erbacee, în zona tropicală și unele specii lemnoase, arborescente. Au frunze întregi sau penate, pe dosul cărora se găsesc sporangii.

FERIGILE, vechi sat înglobat în com. Costești (jud. Vâlcea), unde s-a descoperit o așezare și un cimitir de incinerație cu tumuli de la sfârșitul primei Epoci a Fierului. A dat numele unei culturi **(4)**.

FERIMAGNETÍSM (< fr., engl.) s.n. Ansamblul proprietăților magnetice ale feritelor **(1)**, care le deosebesc de corpurile antiferomagnetice.

FERÍTĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Material magnetic în compoziția căruia intră oxizi ai fierului și ai unor metale divalente (nichel, zinc, cupru, cadmiu ș.a.), care prezintă permeabilitate magnetică mare și conductibilitate electrică redusă; utilizat în electrotehnică, telecomunicații, electronică. **2.** Constituent structural al aliajelor fier-carbon.

FERLINGHETTI, Lawrence (n. 1919), poet american. Mentor al mișcării *beat*. Lirică de orientare pacifistă, împotriva discriminărilor rasiale („Imagini ale lumii trecute", „Unde e Vietnamul?"). A publicat poezii ale indienilor din America. Traduceri din literatura franceză.

FERM, -Ă (< fr.) adj. **1.** Hotărât, neclintit, decis; sigur, tare. **2.** (Despre contracte, tranzacții comerciale) Stabilit în mod hotărât, la un preț și la un termen precis, asupra cărora nu se mai poate reveni.

FERMAT, Pierre de (1601–1665), matematician francez. Precursor, împreună cu B. Pascal, al calculului probabilităților. Contribuții în geometria analitică și diferențială, teoria numerelor *(teorema lui F.)* și la vestita problemă a imposibilității rezolvării în numere întregi a ecuației $x^n + y^n = z^n$, pentru $n \geq 3$. A elaborat un principiu fundamental în optica geometrică *(principiul F.)*

FÉRMĂ^1 (< fr.) s.f. Gospodărie agricolă compusă dintr-un teren și din amenajările, construcțiile, instalațiile, mașinile etc. care servesc producției agricole de pe acel teren. ✦ Subunitate de producție agricolă, cu amenajări și dotări speciale, care are ca obiect mai ales creșterea unei anumite specii de animale.

FÉRMĂ^2 (< fr.) s.f. Element de construcție din lemn, metal, beton armat etc., în formă de grindă cu zăbrele sau de arc, folosit de obicei la construcția acoperișurilor. ✧ *F. de tunel* = element principal de rezistență din eșafodajul de sprijinire a unui tunel în construcție.

FERMECÁ vb. I tranz. **1.** A încânta, a desfăta, a fascina **(2)**. **2.** (În basme și în superstiții) A face farmece, a vrăji.

FERMÉNT (< fr., lat.) s.m. Enzimă. ✧ (AGR.) *Fermenți selecționați* = drojdii selecționate.

FERMENTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A fi în stare de fermentație, transformându-se în alte substanțe sau descompunându-se.

FERMENTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Proces spontan sau declanșat de transformarea biochimică (sub acțiunea unor enzime specifice) a produselor naturale cu structuri complexe în produși cu structuri simple. Are loc în prezența *(f. aerobă)* sau în absența *(f. anaerobă)* oxigenului; *f. alcoolică, f. lactică* și *f. acetică* au loc datorită unor germeni specifici (levuri); fermentare. ✦ Substanță fermentată.

FERMI, Enrico (1901–1954), fizician italian. Stabilit în S.U.A. (1939). Contribuții în mecanica cuantică *(statistica F.-Dirac)*. În 1934 a efectuat experiențe de bombardare a nucleelor elementelor grele cu neutroni – primele cercetări în domeniul fisiunii nucleare. A condus lucrările de construcție a primului reactor nuclear la Universitatea din Chicago, realizând (2 dec. 1942) prima reacție nucleară în lanț controlată. A dezvoltat teoria matematică a emisiei neutrinice, a studiat reacțiile pion-nucleon și a participat (Los Alamos) la construcția bombei atomice. Numele său a fost atribuit elementului transuranic-*fermiu*. Premiul Nobel pentru fizică (1938). M. de onoare al Acad. Române (1938).

FERMIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care deține o fermă^1. **2.** Persoană care locuiește pe terenul pe care-l cultivă; agricultor.

FERMIÓN ({s} n. pr. *Fermi*) s.m. Particulă elementară, descrisă de statistica Fermi-Dirac, cu numărul cuantic de spin semiîntreg (ex.: electronul, protonul, neutronul, neutrinul și antiparticulele lor).

FERMITÁTE s.f. Hotărâre neclintită, statornicie, tărie morală.

FÉRMIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Fermi*) s.n. Element chimic (Fm; nr. at. 100) cu caracter metalic din grupa actinoidelor obținut (1953, de S. G. Thompson și colab.) prin bombardarea uraniului-238 cu neutroni.

FERMOÁR (< fr.) s.n. Închizătoare pentru obiecte de îmbrăcăminte, serviete etc., formată din două șiruri de lamele speciale fixate pe o bandă textilă.

FERNANDEL (pe numele adevărat *Fernand Contandin*) (1903–1971), actor francez de film. Una dintre cele mai populare vedete comice ale ecranului („Un carnet de bal", „Inamicul public nr. 1", „Diavolul și cele zece porunci", „Oaia cu cinci picioare").

FERNANDES, Vasco (c. 1480–c. 1543), pictor portughez. A îmbinat în opera sa manierismul cu instinctul frust („Bunavestire", „Creația animalelor"). A realizat un ciclu al „Patimilor" în 16 episoade.

FERNÁNDEZ, Emilio (1904–1986), regizor și actor mexican de cinema. Filme despre realitățile mexicane, în care, uneori, a interpretat și roluri importante („Maria Candelaria", „Rio Escondido", „Perla").

FERNÁNDEZ DE LIZARDI, José Joaquín (1776–1827), scriitor și ziarist mexican. Autorul primului roman latino-american („El Periquillo Sarniento"), de factură picarescă, document sociologic, folcloric și lingvistic privind societatea mexicană din sec. XVIII.

FERNANDO DE NORONHA, ins. vulcanică în Oc. Atlantic, în E coastelor Braziliei (la NE de Capul São Roque); 26 km^2. Localit.: *Vila dos Remédios.*

FERNANDO PÓO, denumirea până în 1973 a ins. *Bioko.*

FERNEYHOUGH, Brian (n. 1943), compozitor britanic. Adept al serialismului; temperament expresionist. Scriitură organizată strict, densă, dificilă. Predominant muzică instrumentală.

FERNIC, Ionel (1901–1938, n. Târgoviște), compozitor, poet și pilot român. Melodii de succes, reprezentative pentru începuturile muzicii ușoare românești și romanțe („Îți mai aduci aminte, doamnă", „Scrisoare de amor").

FERNÍCO (< *fer* + *ni*chel + *co*balt) subst. Aliaj de fier cu nichel, cobalt și mangan, cu coeficient de dilatare egal cu cel al sticlei, folosit la confecționarea electrozilor de trecere etanșă prin sticlă.

FERO- (< fr.) Element de compunere care indică prezența fierului în aliaje; formează substantive și adjective.

FEROALIÁJ (< fr.) s.n. Aliaj al fierului cu unul sau mai multe elemente (siliciu, mangan, crom, wolfram etc.), folosit pentru îmbunătățirea proprietăților oțelurilor.

FEROALUMÍNIU (< fr.) s.n. Feroaliaj cu 11–20% aluminiu, folosit la afinarea oțelurilor.

FEROCĂRT (< germ. {i}) s.n. Miez magneto-izolant pentru bobine electrice de înaltă frecvență, obținut prin presarea între foițe de hârtie a unor straturi de pulbere feromagnetică foarte măruntă, aglomerată cu un liant.

FERÓCE (< fr., lat.) adj. invar. Crud, nemilos, sălbatic.

FEROCEN (< fr.) s.n. Compus organometalic din care se obțin derivați cu gamă largă de aplicații (ex. antidetonanți).

FEROCIANÚRI (< fr.) s.f. pl. Săruri ale acidului ferocianhidric. ✧ *Ferocianură de potasiu* = sare de potasiu a acidului ferocianhidric, folosită ca reactiv în chimia analitică pentru determinarea sărurilor ferice și a cianurilor.

FEROCITÁTE (< fr., lat.) s.f. Cruzime, sălbăticie.

FEROCRÓM (< engl., fr.) s.n. Feroaliaj cu 50–80% crom, folosit la elaborarea fontelor și a oțelurilor aliate.

FERODÓU (< fr., engl.) s.n. Material compus din fire de fier și azbest; metal-azbest.

FEROE (FÆRØERNE, FØROYAR), grup de 22 ins. în N Oc. Atlantic, între Islanda și Marea Britanie; constituie un terit. danez cu autonomie internă (din 1948); 1,4 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Thorshavn.* Relief vulcanic, țărmuri cu fiorduri. Pescuit. Creșterea ovinelor. Export de lână, pește, crustacee și moluște. – *Istoric.* Colonizate (sec. 9) de vikingi; în sec. 11 a fost introdus creștinismul. Alipite Danemarcii după Uniunea de la Kalmar (1397).

FEROELECTRICITĂTE (< fr.) s.f. Proprietate a unor dielectrici (ex. sarea Seignette), cu permitivitate foarte mare și dependentă de câmpul electric în care se găsesc, de a prezenta, în intervale caracteristice de temperatură, polarizație permanentă (chiar și la anularea câmpului electric) și histerezis electric; seignettoelectricitate.

FEROFÉRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) Care conțin în rețeaua cristalină ioni ai fierului cu valența doi și trei. ✧ *Oxid f.* = pigment negru de fier utilizat în grunduri și în vopsele pentru metale, în locul negrului de fum. Se găsește în natură ca magnetit.

FEROFÓSFOR (< fr.) s.n. Feroaliaj cu 17–25% fosfor folosit ca adaos la turnarea fontelor cenușii.

FEROMAGNÉTIC, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. (Material) care prezintă feromagnetism.

Enrico Fermi

Fernandel

FEROMAGNETÍSM (< fr. {i}) s.n. Proprietate a unor substanțe (metale sau aliaje), cu permeabilitate mare și dependență de câmpul magnetic, de a prezenta, la temperaturi mai mici decât o anumită temperatură caracteristică (punct Curie), magnetizație permanentă (chiar și la anularea câmpului magnetic) și histerezis magnetic.

FEROMANGÁN (< germ.) s.n. Feroaliaj cu 20-82% mangan, 5-8% carbon, 1,3-2% siliciu și cel mult 0,4% fosfor, folosit ca adaos desulfurant și ca dezoxidant la elaborarea oțelurilor speciale.

FEROMÓN (< fr.) s.n. Substanță biogenă care servește la comunicarea între indivizii aparținând aceleiași specii (ex. **f.** sexuali).

FERONERÍE (< fr.) s.f. **1.** Lucrare artistică executată din fier (oțel) sau din alte metale (ex. grilaje ornamentale, balustrade etc.). **2.** Artă a prelucrării metalelor prin ciocănire sau prin deformare plastică la cald.

FEROREZONÁNȚĂ (< fr.) s.f. Fenomen caracterizat prin apariția supratensiunilor și supracurenților cu variații în salturi, în circuitele ce conțin capacități (ex. linii, cabluri lungi) și inductivități neliniare (ex. bobine cu miez de fier).

FERÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) Care conțin fier divalent. ✧ *Oxid f.* = compus al fierului divalent cu oxigenul; se prezintă sub formă de pulbere neagră piroforică.

FEROSILÍCIU (< fr., germ.) s.n. Feroaliaj cu 12-90% siliciu folosit ca dezoxidant la elaborarea oțelurilor calmate și la fabricarea oțelurilor silicioase, rezistente la coroziune, pentru arcuri, scule etc.

FEROTIPÍE (< fr. {i}) s.f. Procedeu fotografic în care materialul sensibil este o emulsie de colodiu aplicată pe o tablă smălțuită, folosit în trecut de fotografii ambulanți.

FEROVIĂR, -Ă (< fr., it.) adj. (Despre instalații, transporturi etc.) De cale ferată, în legătură cu calea ferată. ✦ (Substantivat) Lucrător la căile ferate.

FERPÁR (< fr.) s.n. (Livr.) Anunț conținând o veste, în special moartea unei persoane.

FERRARA, oraș în N Italiei (Emilia-Romagna), pe fl. Pad; 130,9 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, petrochimică, a maselor plastice, a aluminiului, sticlei, încălț., textilă și alim. Universitate (1391). Catedrala San Giorgio (sec. 12), castelul D'Este (sec. 14-16), palate renascentiste. Muzeul greco-etrusc. În sec. 15, aici s-a dezvoltat o celebră școală de pictură reprezentată de C. Tura și Fr. del Cosa. Alipită Statului Papal (sec. 8), iar la sfârșitul sec. 10 a fost trecută ca ducat contelui de Toscana. În 1264, ca urmare a luptei pentru putere dintre familiile aristocratice Salinguerra (gibelini) și D'Este (guelfi), aceasta din urmă a reușit să-și instituie stăpânirea asupra F., pe care a alipit-o posesiunilor sale, Reggio și Modena. În componența Statului Papal (din 1598). Ocupat de francezi (1796), a revenit Statului Papal (1815), iar în 1860 a fost integrat Regatului Sardiniei. Aici au început lucrările Conciliului de la F.-Florența (1438-1445), care a proclamat unirea dintre Biserica apuseană și cea răsăriteană și a hotărât sprijinirea Bizanțului în lupta împotriva otomanilor, care amenințau Constantinopolul.

FERRARI, Enzo (1898-1988), pilot și constructor de automobile italian. Numele său este legat de istoria curselor automobilistice. În 1929, la Modena, a fondat firma ce-i poartă numele, controlată din 1969 de firma FIAT.

FERRARI, Ettore (1849-1930), sculptor italian. Viziune romantică exprimată în forme clasice (monumente: „Garibaldi" la Rovigo, „Lincoln" la New York, „Heliade Rădulescu" la București, „Ovidiu" la Constanța).

FERRARI, Ludovico (1522-1565), matematician italian. Colaborator al lui *G. Cardano.* A stabilit metode de rezolvare a ecuațiilor algebrice de gradul patru.

FERRARIS, Galileo (1847-1897), fizician și inginer italian. Contribuții în electrotehnică, în teoria curenților alternativi. În 1885 a construit un motor de inducție (asincron) bifazat, bazat pe fenomenul câmpului electric învârtitor.

FERRAS, Christian (1933-1982), violonist francez. S-a perfecționat cu G. Enescu. Carieră internațională; tehnică perfectă și sunet de o mare puritate. Excelează în Beethoven, Brahms, Sibelius.

FERREIRA, António (1528-1569), scriitor portughez. A introdus stilul clasic în poezia și teatrul portughez. Autor al tragediei istorice „Ines de Castro". Supranumit „Horațiu portughez".

FERREIRA di CASTRO, Jose Maria v. Castro.

FERRERI, Marco (n. 1928), cineast italian. Filmele sale, cu predilecție pentru absurd și derizoriu, pentru provocare și scandal, denunță vicii sociale profunde („Patul conjugal", „Marea crăpelniță", „Ultima femeie", „Marșul nupțial").

FERRI, Enrico (1856-1929), jurist și om politic italian. Reprezentant al școlii antropologice a dreptului penal („Sociologie criminală"); unul dintre întemeietorii criminologiei moderne.

FERRIER, Kathleen (1912-1953), contraltistă britanică. Timbru cald, prezență scenică. A cântat cu precădere muzică vocal-simfonică (Bach, Händel) și lieduri (Schubert, Schumann, Mahler).

FERRIÈRE, Adolphe (1879-1960), psiholog și pedagog elvețian. Promotor al „școlii libere" în mijlocul naturii, variantă a „școlii active".

FERROUD, Pierre Octave (1900-1936), compozitor și critic muzical francez. Fondator al societății „Tritonul", cu rol important în difuzarea muzicii contemporane. Muzică instrumentală, vocală, orchestrală.

FERRY, Jules (1832-1893), om politic republican francez. Prim-min. (1880-1881 și 1883-1885). Rol important în expansiunea colonială franceză în Africa și Indochina, precum și în organizarea învățământului primar din Franța.

FERSEN, Hans Axel, conte de ~ (1755-1810), mareșal suedez. A participat la Războiul pentru Independența Coloniilor Engleze din America de Nord. Apropiat Mariei Antoaneta, a facilitat fuga familiei regale la Varennes (1791). Reîntors în Suedia, a fost acuzat de moartea principelui Christian August și lapidat.

FERSMAN, Aleksandr Evghenievici (1883-1945), mineralog și geochimist rus. A elaborat un amplu tratat de geochimie și o teorie asupra pegmatitelor.

FERT, Albert (n. 1938), fizician francez. Contribuții la descoperirea magnetorezistenței gigantice. Premiul Nobel pentru fizică (2007), împreună cu P.A. Grünberg.

FERTILITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Însușire a unui teren de a asigura condiții favorabile dezvoltării plantelor; rodnicie, fecunditate. 2. Capacitatea de a procrea.

Ettore Ferrari
Statuia poetului Ovidiu din Constanța

Galileo Ferraris

FERTILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A distribui îngrășăminte organice și/sau chimice pe terenurile agricole, în vederea măririi capacității de producție.

FERTŐ, denumirea maghiară a lacului *Neusiedler.*

FÉRȚĂ (< it.) s.f. Fâșie de pânză, de formă dreptunghiulară sau trapezoidală, care, cusută împreună cu alte asemenea fâșii, formează o velă.

FERUGINÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care conține oxizi de fier (ex. ape **f.**).

FERÚRĂ (< fr.) s.f. Piesă de oțel aliat sau dintr-un aliaj de aluminiu, utilizată pentru asamblarea elementelor constitutive ale unui avion.

FERVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Înfocat, pasionat, zelos.

FERVOÁRE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Ardoare, înfocare, pasiune, zel. ✦ Pasiune mistică, ardoare religioasă, bigotism.

FES (< tc.) s.n. **1.** Acoperământ pentru cap, uneori cu ciucure, de formă tronconică, din pâslă sau postav (roșu) purtat de musulmani. **2.** Piesă de costum popular purtată sub maramă de femeile căsătorite în zonele din sudul Carpaților. **3.** (La mozaici) Căciuliță croșetată sau calotă de fetru purtată (mai ales de copii) pe vârful capului.

FÈS (FEZ, FĀS), oraș în N Marocului; 774,7 mii loc. (1994, cu suburbiile). Ind. textilă, piel., chimică, alim. și a parfumurilor. Produse din metal. Monumente de arhitectură islamică (moscheea Qarawiyín, sec. 9, cea mai veche din Africa, cu universitate musulmană din anul 859). Muzeu. Întemeiat în sec. 8.

FÉSĂ (< fr.) s.f. (ANAT.) Fiecare dintre cele două părți cărnoase, formată din mușchii fesieri, situată în partea posterioară a corpului la om și la unele animale; bucă **(2).**

FESENKOV, Vasili Grigorievici (1889-1972), astronom rus. Studii de fotometrie stelară, cosmogonie, astrofizică. A emis o teorie a evoluției stelelor și a inițiat studiul fotometric al luminii zodiacale.

FESIÉR, -Ă (< fr.) adj. Din regiunea feselor, care aparține feselor (ex. mușchi **f.**).

FÉSTĂ (< it.) s.f. Păcăleală, farsă.

FESTÍN (< fr., it.) s.n. (Livr.) Ospăț mare, festiv; banchet.

FESTÍV, -Ă (< it., lat.) adj. De sărbătoare; sărbătoresc, măreț, somptuos.

FESTIVÁL (< fr.) s.n. Manifestare ocazională sau periodică, națională sau internațională, cu caracter festiv, în diverse domenii cultural-artistice: muzică (ex. **f.** de la San Remo), film (**f.** de la Veneția, Cannes), de teatru și de balet (**f.** de la Santander) etc.

FESTIVALUL INTERNAȚIONAL „CERBUL DE AUR", festival internațional de muzică pop organizat de Televiziunea Română ce se desfășoară din 1968 la Brașov, cu o periodicitate neregulată. Dublat de un concurs de interpretare.

FESTIVALUL INTERNAȚIONAL „GEORGE ENESCU", festival muzical ce are loc din 1958, din trei în trei ani, apoi, din doi în doi ani, la București. Dublat și de un concurs internațional (vioară, pian, canto, compoziție).

FESTIVITÁTE (< fr., lat.) s.f. Serbare solemnă, organizată ocazional, pentru un eveniment important.

FESTÓN (< fr.) s.n. Cusătură cu care se tivește marginea unui obiect de pânză. ✦ Ornament arhitectural care imită o astfel de broderie.

FEȘTÍLĂ (< sl.) s.f. Fitil; *p. ext.* lumânare.

FET, Afanasi Afanasievici (pseud. lui *A.A. Şenşin*) (1820–1892), poet rus. Adept al „artei pentru artă", promotor al căutărilor în domeniul formei („Focuri de seară"). Memorii.

FÉTAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la făt, care aparține fătului (ex. arteră **f.**).

FETÉSC, -EÁSCĂ (< localit. *Feteşti*) adj., s.f. **1.** Adj. De fată, caracteristic fetelor. **2.** S.f. (VITICULT.) Numele mai multor soiuri româneşti de viță de vie. ✧ *F. albă* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini mici, cilindrici şi boabe dese, neomogene, verzi-ruginii; produce vinuri de calitate superioară. *F. neagră* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini mijlocii, cilindrici şi boabe dese, de culoare neagră; produce vinuri roşii superioare. *F. regală* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini cilindrici, boabe mici, sferice, dese, de culoare galben-verzuie; produce vinuri albe superioare, deosebit de fine.

FETEŞTI, municipiu în jud. Ialomița, port pe stg. brațului Borcea, la capătul vestic al podurilor rutier şi de cale ferată peste Borcea şi Dunăre spre Constanța; 34 461 loc. (2008). Fabrică de tricotaje. Ind. alim. Muzeu cu colecții de maşini şi unelte agricole tradiționale. Întemeiat în 1864. Oraş (din 1934) şi municipiu (din 1995).

FETI (FETTI), Domenico (1589–1623), pictor italian. Tematică cu subiecte biblice, într-o cromatică bogată, reprezentând Parabolele din „Vechiul Testament" („Oaia rătăcită", „Fuga în Egipt", „Fiul risipitor").

FETÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu miros greu, respingător; împuțit.

FÉTIS, François Joseph (1784–1871), muzicolog belgian. Lucrări teoretice fundamentale („Biografia universală a muzicienilor şi bibliografia generală a muzicii"). Precursor al studiului muzicii extraeuropene.

FETÍŞ (< fr.) s.n. Obiect considerat purtător de forță magică, capabil să ajute pe cel care îl poartă, fiind venerat ca atare. ✦ Fig. Idee, principiu etc. care constituie obiectul unei venerații iraționale.

FETIŞCÁNĂ s.f. Fată între vârsta copilăriei şi a adolescenței.

FETIŞÍSM (< fr., germ.) s.n. Formă rudimentară de religie, bazată pe cultul fetişurilor.

FÉTRU (< fr.) s.n. Pâslă fină, deasă, fabricată din lână sau din păr de animale, folosită la confecționarea pălăriilor.

FÉTUS (< fr., lat.) s.m. (ANAT.) Făt.

FEUCHTWANGER, Lion (pseud. lui *J.L. Wetcheek*) (1884–1958), romancier german. A emigrat în 1933 în Franța, Anglia şi apoi, în 1940, în S.U.A. Romane istorice ce vizează critic contemporaneitatea („Vulpile în vie"), dorința de putere („Ducesa slută Margareta Maultasch"), condiția geniului („Goya", „Înțelepciunea nebunului"). Drame de inspirație istorică („Văduva Capet").

FEÚD (FEÚDĂ s.f.) (< it., lat. m.) s.n. (În Ev. Med., în V Europei) Moşie, domeniu pe care vasalul le primea în stăpânire de la seniorul său în schimbul anumitor obligații; inițial viager, **f.** a devenit ereditar; fief.

FEUDÁL, -Ă (< it., lat. m.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Membru al clasei stăpânitoare în feudalism. **2.** Adj. Care aparține feudalului **(1)** sau feudalismului, privitor la feudal sau la feudalism. *Orânduire f.* = feudalism.

FEUDALÍSM (< it.) s.n. **1.** Ansamblul raporturilor, întemeiate pe fidelitatea personală, dintre suzeran şi vasal, cel dintâi asigurându-i celui din urmă protecție şi o sursă de venit (feud), de obicei o stăpânire funciară, iar vasalul fiind obligat față de suzeran cu sprijin militar şi participare la adunările de judecată sau alte foruri de deliberare. **2.** Organizare social-economică în cadrul căreia baza relațiilor o constituie **f. (1)**.

FEUERBACH, Anselm (1829–1880), pictor german. Compoziții monumentale în spiritul tradiției clasicismului academic („Medeea", „Banchetul lui Platon").

FEUERBACH, Ludwig Andreas (1804–1872), filozof german. Adept al lui Hegel, a evoluat, spre un materialism antropologic, făcând din om obiectul unic, universal şi suprem al filozofiei, divinitatea nefiind decât o proiecție în afară a naturii umane („Esența creştinismului", „Esența religiei").

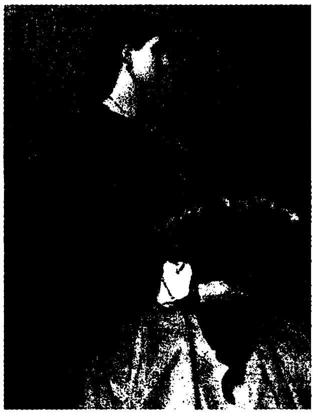

Anselm Feuerbach: „Medeea"

FEUERBACH, Paul Johann Anselm von (1775–1833), jurist german. Reprezentant al Şcolii clasice a dreptului penal. Autorul Codului penal al Bavariei din 1813.

FEUERMANN, Emanuel (1902–1942), violoncelist american de origine austriacă. Carieră solistică şi camerală (trio cu Heifetz şi Rubinstein). Sonoritate profundă, tehnică desăvârşită.

FEUILLADE, Louis (1873–1925), regizor francez de film. Pionier al cinematografiei mondiale. Realizează filme polițiste seriale (peste 800 titluri) între anii 1906–1925 („Fantomas", „Vampirii", „Judex", „Stigmatul").

FEUILLÈRE, Edwige (1907–1998), actriță franceză de teatru şi film. Vast repertoriu clasic şi modern (Racine, Giraudoux, Cocteau, Claudel). Roluri de excepție în film („De la Mayerling la Sarajevo", „Vulturul cu două capete").

FÉVAL, Paul Henri Corentin (1816–1887), scriitor francez. Romane de aventuri publicate în foileton („Misterele Londrei", „Cocoşatul", „Fiul Diavolului").

FEYDEAU, Georges (1862–1921), scriitor francez. A înnoit genul vodevilului, exprimând printr-un pitoresc bufon un adevăr psihologic, o imagine sugestivă a vieții („Doamna de la Maxim", „Puricele în ureche").

FEYDER, Jacques (1888–1948), cineast francez de origine belgiană. A debutat cu filme de scurtmetraj. A turnat în numeroase țări („Anna Christie", „Thérèse Raquin", „Pension Mimosas").

FEYERABEND, Paul Karl (1924–1994), filozof austriac. Inițiatorul „anarhismului metodologic" în epistemologie, care presupune proliferarea teoriilor rivale („Contra metodei. Schița unei teorii anarhiste a cunoaşterii").

FEYNMAN, Richard Phillips (1918–1988), fizician american. Unul dintre fondatorii electrodinamicii cuantice moderne. A conceput (1949) diagramele *(diagrama F.)* ce pun în evidență transformările posibile ale unei particule şi a propus (1969) modelul partonic pentru proton. A participat la realizarea bombei atomice. Premiul Nobel (1965) pentru fizică, împreună cu S. Tomonaga şi J. Schwinger.

FEZÁBIL (< fr.) adj. Care se poate face; posibil, realizabil.

FEZABILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Caracteristica a ceea ce este fezabil. **2.** *Studiu de f.* = studiu al unui proiect sau al unei investiții din punct de vedere al posibilităților tehnice de realizare şi al rentabilității.

FEZANDÁRE (după fr. *faisander*) s.f. Proces de frăgezire a cărnii de vânat, prin menținerea la o temperatură scăzută sau prin expunerea la vânt timp de câteva zile.

FEZZAN (FAZZAN, PHAZANIA), reg. de deşert şi oaze în SV Libiei; 550 mii km^2. Prov. romană (19 î.Hr.), a fost ocupată de arabi (666). În componența Imp. Otoman (sec. 16–1911), apoi cucerită de italieni, iar din 1942 ocupată de trupele franceze. Din 1951, **F.** a fost înglobat Libiei.

FI (lat. *fio, fieri*) vb. IV intranz. **A.** Verb predicativ. **1.** A exista, a avea ființă. **2.** A se afla, a se găsi (într-un loc). ✦ A proveni, a se trage din... **3.** A trăi, a viețui; a dura, a dăinui, a ține. **4.** A se întâmpla, a se petrece, a avea loc. **5.** A costa, a valora. *Cât sunt merele?* **B.** Cu funcție copulativă. **1.** Formează, împreună cu numele predicativ, predicatul: *banca este de lemn.* **2.** Construit cu dativul, împreună cu un nume predicativ, exprimă o acțiune sau o stare arătată de numele predicativ: *mi-e prieten.* **3.** (Impers., cu subiectul logic în dativ, exprimă o stare fizică, sufletească etc.) A simți. *Mi-e cald.* **4.** (Impers., urmat de un infinitiv sau conjunctiv) A urma (să se facă), a trebui (să se facă). *Când a fost să plece...* **5.** (Impers., la imperfect, urmat de un conjunctiv) A avea posibilitatea, ocazia să... ✦ A se afla pe punctul de a... *Era să plece.* **6.** (Urmat de un supin) A putea, a trebui, a se cuveni. *Nu e nimic de făcut.* **C.** Verb auxiliar. **1.** Construit cu un participiu, serveşte la formarea conjugării pasive: *activitatea era cunoscută.* **2.** Construit cu un participiu invariabil, formează timpuri compuse ale conjugării active (viitorul anterior, perfectul optativ, condiționalul, perfectul conjunctivului, perfectul infinitivului, prezumtivul prezent şi perfect); *ar fi spus.* **3.** Construit cu un participiu invariabil sau cu un gerunziu, serveşte la alcătuirea unor forme perifrastice de perfect compus, mai mult ca perfect sau imperfect; *te-ai fost mirat.*

FIABILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Ansamblul calităților unui sistem tehnic care determină capacitatea acestuia de a fi utilizat un timp cât mai îndelungat pentru scopul în care a fost construit. **2.** Mărime care caracterizează siguranța în funcționare a unui sistem tehnic.

FIÁRĂ (lat. *fera*) s.f. Animal sălbatic mare; dihanie, jivină. ✦ Fig. Om rău, crud.

FIÁSCO (< it., fr.) s.n. Insucces total, eşec, nereuşită.

FIAT (*F*abbrica *I*taliana di *A*utomobili *T*orino), firmă italiană de construcții de maşini (automobile, maşini agricole, utilaj terasier, armament etc.) fondată (1899) de un grup de industriaşi italieni printre care G. Agnelli, L. Scarfiotti, E.I. Bricherasio. A absorbit progresiv firmele de automobile Lancia, Ferrari ş.a., iar din 1986 şi Alfa Romeo.

FIBIGER, Johannes Andreas Grib (1867–1928), microbiolog şi patolog danez. Pionier în domeniul cercetărilor privind cancerul (pe care l-a indus experimental în 1913). Lucrări privind patogenia difteriei şi a tuberculozei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1926).

FIBIŞ, com. în jud. Timiş; 1 574 loc. (2008).

FIBONACCI, Leonardo zis şi **Leonardo da Pisa** (c. 1175–c. 1240), matematician italian. Cunoscător al matematicii arabe, a introdus în Europa scrierea şi folosirea cifrelor arabe. Descoperitor al şirului recurent ce-i poartă numele. Lucrări de trigonometrie.

FÍBRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (Şi în sintagma *fibră textilă*) Corp solid în formă de filament foarte subțire, de proveniență vegetală, animală, minerală sau produs pe cale sintetică, folosit la fabricarea țesăturilor şi a tricoturilor. ✧ *F. sintetică* = **f.** obținută, prin filare, din soluții sau din topituri ale polimerilor sintetici; pot fi *poliamidice* (nailon, relon etc.), *poliesterice* (tergal), *polinitrilacrilice* (melana). **2.** (BOT.) *F. lemnoasă* = celulă vegetală alungită, cu pereți îngroşați şi lignificați, situată în țesutul lemnos. *F. liberiană* = celulă vegetală alungită, cu lumenul redus şi pereții sclerificați, care însoțeşte vasele liberiene. **3.** (ANAT., HIST.) Structură alungită de diferite tipuri

Ludwig A. Feuerbach

Johannes Fibiger

prezentă în organismul animal. *Fibre musculare* = celule modificate, alungite, care alcătuiesc țesutul muscular. *Fibre nervoase* = fibre formate din axonii neuronilor împreună cu țesuturile asociate (ex. teaca de mielină). **4.** *Fibre alimentare,* **f.** de celuloză, hemiceluloză, lignină sau pectină prezente în alimente, care nu sunt digerate dar au un rol important în reglarea tranzitului intestinal. **5.** (TEHN.) Succesiunea punctelor materiale care se găsesc pe o linie paralelă cu axa unei bare supuse la încovoiere. **6.** (TELEC.) *F. optică* = filament sau **f.** realizată din material dielectric (siliciu dopat cu bor, fluor, fosfor, germaniu) şi constituită dintr-un miez cu diametrul de 3–80 μm şi un înveliş cu diametrul de 20–50 μm şi cu un indice de refracție mai mic. Grupate în fascicule (cabluri sau ghiduri de unde optice), sunt utilizate în telecomunicații şi în aparatura medicală.

FIBRILÁR, -Ă (< fr.) adj. (ANAT., HIST.) Care se referă la fibră, care are aspectul unei fibre (ex. țesut **f.**).

FIBRILÁȚIE (< fr.) s.f. (MED.) Stare caracterizată prin contracții neregulate, rapide sau lente, repetate la intervale scurte, ale unei fibre musculare izolate sau ale unui grup de fibre musculare. În cazul inimii se disting **f.** atrială şi **f.** ventriculară cu urmări foarte grave.

FIBRÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Proteină prezentă în sânge, rezultată din fibrinogen, sub acțiunea trombinei, în procesul de coagulare a sângelui; preparatele de **f.** sunt utilizate ca hemostatice.

FIBRINOGÉN (< fr.; {s} fr. *fibrine* „fibrină" + gr. *gennao* „a produce") s.n. Proteină prezentă în plasma sangvină, care se transformă în fibrină sub acțiunea trombinei.

FIBRINOLIZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă proteolitică serică; solubilizează fibrina, împiedicând prin aceasta procesul de coagulare a sângelui.

FIBROADENÓM (< engl.) s.n. Tumoră benignă, derivată din epiteliul glandelor, frecvent localizată la glanda mamară, uter.

FIBROCÍT (< fr.; {s} lat. *fibra* „fibră, lob" + *cito-*) s.n. (HIST.) Celulă fundamentală a țesutului conjunctiv, de formă sferică, fusiformă sau stelată, cu prelungiri filiforme.

FIBROGRÁF (< {s} lat. *fibra* „fibră" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Aparat pentru măsurarea lungimii fibrelor de bumbac.

FIBROLÍT (< lat. *fibra* „fibră" + gr. *lithos* „piatră"; fr.) s.n. **1.** (MINERAL.) Formă fibroasă a *silimanitului.* **2.** Material de construcție, realizat prin presare din deşeuri vegetale fibroase, rumeguş, talaş etc. aglomerate cu un liant mineral sau cu bitum, folosit sub formă de plăci pentru izolare termică.

FIBRÓM (< fr. {i}; {s} lat. *fibra* „fibră") s.n. Tumoră benignă, derivând din țesutul conjunctiv, dură, bine delimitată de țesutul înconjurător printr-o capsulă; frecvent localizată la uter, glanda mamară, intestin.

FIBROMÉTRU (< {s} lat. *fibra* „fibră" + gr. *metron* „măsură") s.n. (TEHN.) Aparat folosit pentru determinarea unor caracteristici, în special dimensionale, ale fibrelor.

FIBRÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. **1.** (Despre unele corpuri) Alcătuit în mare parte din fibre. **2.** (ANAT.) Care se referă la fibre **(3)**, care este format din fibre (ex. țesut **f.**).

FÍBULĂ (< lat.) s.f. **1.** (În Antic.) Agrafă ornamentală de metal cu care se fixau veşmintele. **2.** Inel purtat de actorii şi de atleții romani. **3.** (ANAT.) Os lung şi subțire situat pe partea externă a gambei, articulat cu tibia şi metatarsul, formând împreună scheletul gambei. Sin. *peroneu.*

FICÁT (lat. *ficatum*) s.m. (ANAT., FIZIOL.) Glandă anexă a tubului digestiv, de culoare roşie-brună, situată la mamifere şi la om în partea dreaptă a abdomenului, sub diafragmă, formată din patru lobi şi din colecist. Cea mai voluminoasă glandă a organismului, **f.** secretă *bila* şi o varsă în intestin în timpul digestiei; intervine în metabolismul glucidelor, protidelor, lipidelor, hormonilor, vitaminelor, neutralizează toxinele endogene (uree, acid uric) şi exogene, participă la mecanismele antihemoragice etc.

Johann G. Fichte

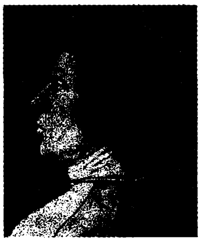
Marsilio Ficino
(portret de Ghirlandaio)

FICHTE, Johann Gottlieb (1762–1814), filozof german. Filozofia sa este un idealism al libertății persoanei: „eul", ca principiu activ, construieşte din aparențe lumea obiectivă („non-eul") („Doctrina ştiinței"). Rol însemnat în formarea conştiinței naționale germane („Cuvântări către națiunea germană").

FICHTELGEBIRGE, masiv muntos în E Germaniei (NE Bavariei), alcătuit din roci cristaline şi vulcanice. Alt. max.: vf. Schneeberg, 1 051 m. Nod orohidrografic, de unde izv. râurile Main, Eger, Saale, Elster. Min. de fier, plumb, cupru.

FICINO, Marsilio (1433–1499), umanist italian. Fondatorul Academiei Platonice din Florența (1459). A realizat prima traducere completă în latină a dialogurilor lui Platon. Autorul „Teologiei platoniciene a nemuririi sufletelor".

FICK, August (1833–1916), filolog şi lingvist german. Contribuții la studiul limbilor indo-europene şi al etimologiei („Dicționar comparativ al limbilor indo-germanice").

FICTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care nu există în realitate; plăsmuit, imaginar; aparent, fals. ✧ *Act (juridic) f.* = act simulat, inexistent efectiv între părți, încheiat doar în scopul de a crea o aparență înşelătoare pentru terți.

FICȚIONALÍSM (< germ., rus.) s.n. Concepție filozofică formulată de Hans *Vaihinger,* potrivit căreia oamenii întrebuințează categoriile de parcă ar fi adevărate („ca şi cum"), deoarece se dovedesc utile în practică, deşi ele sunt ficțiuni sau convenții stabilite arbitrar.

FICȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Născocire produsă de imaginația cuiva. ✦ Creație a imaginației într-o operă literară (povestire, roman).

FÍCUS (< lat. *ficus*) s.m. Denumire dată plantelor lemnoase tropicale şi subtropicale din genul *Ficus,* fam. moraceelor; se cunosc c. 1 000 de specii. Ca plantă decorativă de apartament este răspândită mai frecvent specia *Ficus elastica,* cu diferite varietăți.

FIDEÁ (< ngr.) s.f. Paste făinoase în formă de fire lungi şi subțiri.

FIDEÍSM (< fr.; {s} lat. *fides* „credință") s.n. Concepție potrivit căreia cunoaşterea celor divine nu se poate realiza decât prin credință (Kierkegaard, iar în forme mai atenuate, Augustin şi Pascal).

FIDEJUSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Cauțiune.

FIDEJUSÓR (< fr., lat.) s.m. Persoană care încheie cu un creditor un contract de fidejusiune (cauțiune) sau plăteşte o cauțiune.

FIDÉL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Statornic în sentimente; foarte devotat, credincios. **2.** Care reproduce, păstrează (ceva) întocmai; exact **(1).**

FIDELITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Statornicie (în convingeri, în sentimente etc.); devotament, credință. ✧ (DR.) *Obligația de f. a soților* = îndatorire (morală şi juridică) de a nu întreține relații intime cu alte persoane şi de a pune şi a menține la baza căsătoriei principiile moralității, corectitudinii şi sincerității; încălcarea acestei obligații justifică cererea de divorț şi poate constitui infracțiunea de *adulter.* **2.** Exactitate în prezentarea sau în reproducerea unui model. ✦ (TEHN.) *Înaltă f.* = calitate a unor aparate electroacustice de a reda cât mai fidel semnale sonore (înregistrate); hi-fi.

FÍDER (FEEDER) (< engl.) s.n. **1.** Linie de transmisie a semnalului de înaltă frecvență de la emițător la antenă sau de la antenă la receptor. **2.** Element al rețelelor electrice de distribuție constituit din una sau mai multe linii aeriene sau din cabluri subterane.

FIDIAS (PHEIDIAS) (sec. 5 î.Hr.), sculptor grec. Reprezentant de seamă al perioadei clasice a artei greceşti. Creații care se disting prin echilibru şi armonie, perfectă proporționalitate, nuanțare a volumelor şi structurilor. Statui monumentale („Athena Parthenos", „Zeus din Olimpia", „Teseu", azi păstrate în cópii). A îndrumat edificarea şi decorarea Partenonului.

FIDUCIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu valoare fictivă, bazat pe încredere. ✧ *Circulație f.* = circulație a monedei **f.** *Monedă f.* = hârtie-monedă cu valoare convențională, cu putere de circulație numai în interiorul unei țări.

FIDUCÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Tehnică comercială prin care o bancă sau o societate specializată (fiduciarul) primeşte de la un ordonator (fiduciantul) un depozit în vederea plasării pe piață în numele fiduciarului, dar pe riscul fiduciantului, a cărui identitate rămâne ascunsă. **2.** Achiziționare de bunuri printr-un creanțier care restituie debitorului extincțiunea datoriei.

FIEDLER, Konrad (1841–1895), istoric al artei şi estetician german. Creatorul teoriei vizualității („Originea activității artistice", „Scrieri despre artă").

FIÉF (< fr.) s.n. Feudă. ✦ Fig. Zonă de influență absolută sau preponderentă. *F. electoral.*

FIELD, Cyrus West (1819–1892), industriaş american. A instalat primul cablu submarin între continentul american şi cel european (1858–1866).

FIELDING, Henry (1707–1754), romancier, ziarist şi dramaturg englez. Supranumit „părintele romanului englez". Proză caracterologică de factură realistă parodiind romanul sentimental („Tom Jones"). Comedii satirice („Tom Degețelul"). Proză memorialistică.

FIELDS 1. John Charles (1863–1932), matematician canadian. Lucrări de algebră şi de teoria numerelor. **2. Medalia F.**, premiu internațional (de prestigiul Premiului Nobel), inițiat de J.Ch. Fields, decernat (din 1936, din patru în patru ani) pentru studii şi cercetări matematice deosebite.

FILD, W.C. (pe numele adevărat *William Claude Dukenfield)* (1879–1946), actor american de film. Creator al unui personaj cinematografic aparte, ale cărui trăsături negative (mizantropie, avariție, cinism) sunt privite cu umor. Filme: „David Copperfield", „Puişorul meu drag", „Nu-i da fraierului nicio şansă".

FIENI, oraş în jud. Dâmbovița, pe dr. Ialomiței; 7 860 loc. (2008). Expl. de gresii şi marne. Fabrică de becuri. Ind. cimentului. Menționat documentar în 1532. Oraş (din 1968).

FIER (FER) (lat. *ferrum*) s.n. **1.** Element chimic (Fe; nr. at. 26, m. at. 55,847, p.t. 1 535°C, p.f. 3 250°C, gr. sp. 7,86). Metal greu, de culoare cenuşie (alb lucios în stare pură), maleabil, ductil, bun conducător de căldură şi de electricitate. Se oxidează în aer umed, cu formare de rugină. Se găseşte în natură sub formă de oxizi, sulfuri şi carbonați. Varietățile tehnice de **f.** sunt aliaje ale **f.**, în primul rând cu carbonul (fonte şi oțeluri). Industrial, se obține prin reducerea directă sau, mai ales, indirectă (sub formă de fontă) a unor minereuri de **f.** (hematit, magnetit, siderit, limonit). Cunoscut din timpuri străvechi, descoperirea sa a avut un rol deosebit în dezvoltarea materială şi culturală a societății omeneşti *(Epoca Fierului).* ✧ *Aliaj fier-carbon* = aliaj tehnic al fierului cu carbonul, care mai conține şi alte elemente rămase în urma elaborării, sau special introduse pentru a îmbunătăți proprietățile aliajelor. Când conțin carbon

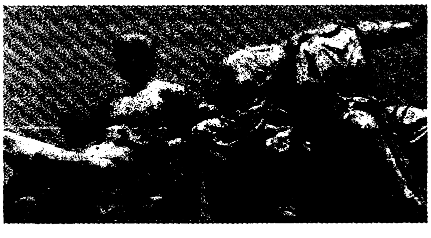
Fidias: „Teseu"
(detaliu de pe frontonul Partenonului)

până la 2,16% se numesc *oțeluri,* iar când au un conținut de carbon de 2,16–6,67% se numesc *fonte. F. vechi* = deșeuri și piese, obiecte etc. de oțel sau de fontă, scoase din uz și folosite ca materie primă la elaborarea oțelurilor. **2.** (De obicei urmat de determinări) Nume dat unor unelte sau ustensile de oțel sau de fontă. ✧ *F. de călcat* = aparat folosit la netezirea confecțiilor de pânză și de stofă. ✦ (Adesea determinat prin „roșu") Unealtă sau bucată de fier **(1)** înroșit în foc, folosit pentru însemnarea vitelor cu marca proprietarului sau pentru arderea rănilor. ✦ Lamă sau ascuțiș de armă tăioasă; *p. ext.* sabie. ✦ (La pl.) Lanțuri, cătușe folosite pentru a lega deținuții.

FIERÁR (lat. *ferrarius*) s.m. **1.** Muncitor sau meșteșugar care efectuează operații de prelucrare prin deformare la cald a metalelor cu ajutorul ciocanului manual sau mecanic; forjor, (rar) faur[1] **(1)**, făurar[2]. 2. Muncitor specializat în fasonarea și montarea armăturilor de beton armat.

FIERĂRÍE s.f. **1.** Meșteșugul fierarului **(1)**. 2. Atelier în care fierarul[1] prelucrează fierul (metalele). **3.** Magazin în care se vând obiecte de oțel sau de fontă. **4.** Obiecte și semifabricate din oțel sau din fontă.

FIERBĂTÓR s.n. Aparat sau instalație folosită în ind. chimică, alimentară etc. pentru fierberea unui lichid.

FIÉRBE (lat. *fervere*) vb. III intranz. **1.** A trece un lichid în stare de vapori; a fi în stare de efervescență; a clocoti. ✦ Fig. (Despre apa râurilor, a mării) A se agita puternic, a face valuri. **2.** (Despre alimente) A fi introdus într-un lichid care fierbe **(1)** pentru a deveni bun de mâncat. ✦ Tranz. A supune (un aliment sau alt corp) acțiunii fierberii apei. **3.** Fig. (Despre oameni) A fi cuprins de o mare frământare, a fi agitat. ✦ Tranz. A necăji, a chinui pe cineva. **4.** (Despre unele lichide) A fi în stare de efervescență (din cauza fermentării).

FIÉRBERE s.f. Trecere a unui corp din stare lichidă în stare de vapori în toată masa sa; are loc la o temperatură constantă, specifică fiecărui corp, numită punct de fierbere. ✧ Fig. Stare de agitație, de neliniște puternică.

FIERBÍNTE (lat. *fervens, -ntis*) adj. Care are o temperatură ridicată; arzător, torid. ✦ Fig. (Despre sentimente și manifestări ale oamenilor) Înflăcărat, arzător, pasionat.

FIERBINȚEÁLĂ s.f. **1.** Căldură dogoritoare; caniculă, arșiță. ✦ Fig. Înflăcărare, însuflețire. **2.** (Pop.) Stare de febră; temperatură.

FIERBINȚI-TÂRG, oraș în jud. Ialomița, pe Ialomița, în C. Vlăsiei; 4 728 loc. (2008).

FIÉRE (lat. **fele*) s.f. **1.** Bilă[1]. ✦ Fig. Amărăciune, necaz. **2.** (BOT.) *Fierea-pământului* = **a)** plantă erbacee medicinală din fam. gențianaceelor, cu gust amar, înaltă de 10–50 cm, cu flori roșii, rar albe și fruct capsulă *(Centaurium umbellatum)*; frigurică, țintaură; **b)** plantă dioică din clasa hepaticelor, cu tal târâtor, lamelar, care poartă pe partea superioară coșulețe speciale de înmulțire, iar pe partea inferioară, rizoizi și rudimente de frunze *(Marchantia polymorpha)*.

FIERTÚRĂ s.f. (Uneori depreciativ) Mâncare sau băutură preparată prin fierbere.

FIESCHI, familie nobiliară genoveză, aparținând partidei guelfilor. Mai importanți: 1. **Sinibaldo F.**, papă (1243–1254) sub numele de Innocențiu IV; 2. **Gian Luigi, conte de Lavagna** (1522–1547). A încercat să restaureze supremația familiei sale la Genova, organizând conjurația împotriva lui Andrea *Doria* (1546).

FIESOLE, oraș în centrul Italiei (Toscana), situat la 7 km NE de Florența; 14,1 mii loc. (2001). Catedrală în stil romanic (1028), palat episcopal, ruinele zidului etrusc, teatru și băi romane. Fondat sec. 9 î.Hr.

FIGARO, personaj spiritual și abil din comediile lui Beaumarchais („Bărbierul din Sevilla", „Nunta lui Figaro"); este întruchiparea istețimii și iscusinței populare.

FIGARO (Le ~), ziar francez conservator, înființat la Paris (1826), de M. Alhoy și É. Arago, ca săptămânal umoristic; din 1827, cotidian, cu apariție neregulată; reînființat ca săptămânal, în 1854, de H. de Villemessant; din 1866, cotidian.

FIGUEIREDO, João Baptista de (n. 1918), general și om politic brazilian. Președinte al Braziliei (1979–1985); a inițiat un program de măsuri privind democratizarea țării și tranziția de la regimul militar la cel civil.

FIGULÍNĂ (< fr.) s.f. (În Antic.) **1.** Obiect de artă, din argilă arsă și smălțuită, având în relief ornamente figurate sau florale. **2.** Vază de argilă arsă.

FIGURÁ (< fr.) vb. I intranz. A fi prezent undeva (luând parte la ceva); a fi înscris pe o listă etc.

FIGURÁNT, -Ă (< fr.) s.m. și f. (TEATRU, CINEMA) Persoană care joacă într-o piesă de teatru sau film, având un rol secundar sau destinat să întregească ambianța scenică. ✦ P. ext. Persoană care deține un rol neînsemnat într-o anumită împrejurare sau situație.

FIGURÁRE s.f. Aranjare a materialelor de construcție granulare sub formă de corpuri geometrice regulate pentru a li se măsura volumul.

FIGURÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre cuvinte și sensul lor) Întrebuințat în alt sens decât cel obișnuit (folosind alegorii, metafore etc.) pentru efecte stilistice. **2.** (Despre stil) Bogat în figuri poetice.

FIGURATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care cuprinde figuri de stil; figurat. **2.** *Artă f.* = reprezentare plastică a figurilor, care redă realitatea exterioară, în opoziție cu arta abstractă sau nonfigurativă.

FIGURÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblul figuranților într-o piesă, într-un film etc. ✦ *A face figurație* = a avea rol de figurant. **2.** (În artele plastice) Acțiunea de a construi o imagine în datele sale esențiale; enunțul unei forme, indiferent dacă este sau nu din câmpul figurativului.

FIGÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Chip, față, obraz. **2.** Imagine a unei persoane, a unui animal sau a unui obiect realizat cu mijloace plastice. ✦ *F. geometrică* = reprezentare plană ori în spațiu a unor suprafețe, corpuri, drepte, segmente, unghiuri sau a altor elemente geometrice. ✦ (La jocul de cărți) Carte care reprezintă diverse personaje (valet, damă etc.). ✦ (La șah) Fiecare dintre piesele de joc (rege, nebun etc.). 3. Desen obținut printr-o legătură (cu efect de urzeală, ori de bătătură) pe fondul unei țesături (ex. țesături pentru mobile, pentru fețe de masă etc.). **4.** Personalitate marcantă. **5.** *F. de stil* = procedeu stilistic prin care se modifică înțelesul propriu al unui cuvânt sau se asociază cuvintele în așa fel încât înțelesurile lor capătă un spor de expresivitate. 6. (LOG.) *F. silogistică* = formă a silogismului specificată de poziția termenului mediu în premise. 7. Poziție sau ansamblu de poziții și de mișcări (la dans, balet, scrimă, patinaj etc.).

FIGURÍNĂ (< it., lat.) s.f. Statuetă de marmură, bronz, porțelan etc.

FIÍCĂ (< fié, înv., „fiică", lat. *filia*) s.f. Persoană de sex feminin considerată în raport cu părinții; fată.

FIINȚĂ vb. I intranz. A exista, a-și desfășura activitatea.

FIÍNȚĂ (< fi) s.f. **1.** Tot ceea ce are viață; viețuitoare, vietate. ✦ Om, persoană. ✦ Făptură **(1)**. **2.** (FILOZ.) Temei necesar, autosuficient, perfect, etern, identificat cu Binele și Dumnezeu; cea mai generală proprietate a oricărei realități, formând obiectul cercetării metafizice. Uneori f. este asimilată cu *existența.* ✧ Loc. *În ființă* = existent; în realitate. ✧ Expr. *A da ființă* = a naște, a crea, a făuri.

FIJI 1. Republica Insulelor ~, stat în SV Oc. Pacific, la S de Ecuator, cuprinzând arhipelagul **F.**, format din c. 800 insule; cele mai mari, Viti Levu și Vanua Levu, dețin împreună 87% din terit. țării; 18,3 mii km^2; 868,5 mii loc. (2003), predominant melanezieni și imigranți indieni. Limbi oficiale: engleza și fijiana; se folosește și hindi. Religia: creștină (metodiști și catolici 52,9%), hindusă (38,1%), islamică (7,8%). Cap.: *Suva. Relief* muntos (alt. max. 1 323 m, în ins. Viti Levu) și câmpii litorale; insulele mici sunt atoli cu întinse plaje nisipoase și pâlcuri de cocotieri. *Climat* tropical-umed; cicloni devastatori afectează uneori insulele. Păduri tropicale dense. Expl. de min. auro-argentifere. Se cultivă trestie de zahăr, orez, manioc, igname; bananieri, cocotieri, ananas. Pescuit. Ind. alim., ind. lemnului. Turism. Moneda: 1 dollar fijian = 100 cents. – *Istoric.* Descoperite, în 1643, de navigatorul olandez A.J. Tasman, ins. au devenit, în 1874, colonie britanică; în 1944 obțin statut de autonomie internă. La 10 oct. 1970 se proclamă stat independent. La 13 oct. 1970, F. este admisă în O.N.U. În viața politică a țării, ca urmare a tensiunilor dintre populația melaneziană și cea indiană, intervin militarii, care proclamă **F.** republică (10 oct. 1987) și retragerea din Commonwealth (unde revine în 1997). Ecourile loviturii de stat militare (19 mai 2000), când guvernul democratic, condus de Mahendra Chaudhry (de origine indiană), liderul Partidului Laburist Fijian, este înlăturat de la putere, domină și în 2002–2003 viața politică prin aducerea în fața justiției a personalităților politice implicate în acest puci. Președinte al statului devine în dec. 2006 Voreque Bainimarama. Republică

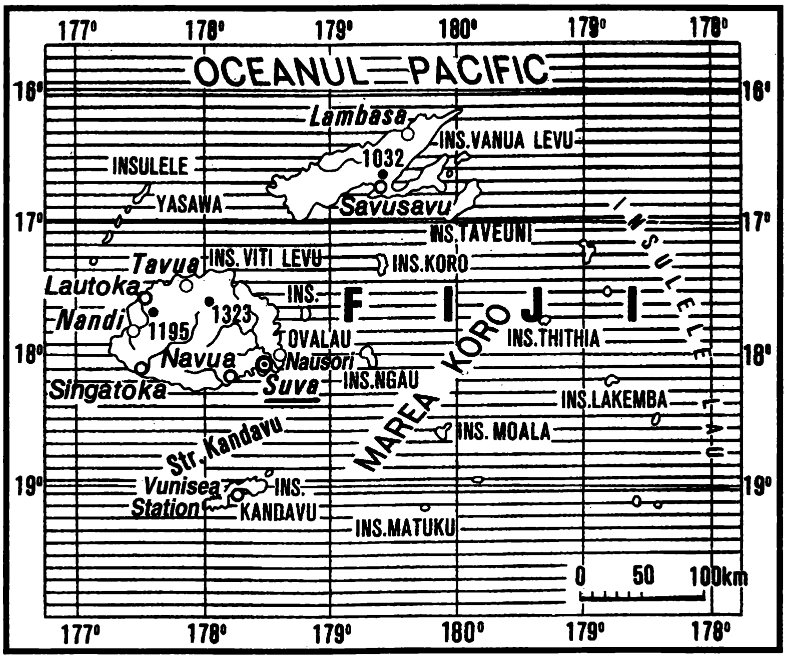

prezidențială. 2. Mare în SV Oc. Pacific între arh. Fiji, Noua Caledonie, Noua Zeelandă, Norfolk și Kermadec; 2,6 mil. km². Ad. max.: 6 638 m.

FIL- v. filo-.

FILÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A transforma prin răsucire fibrele textile în fire textile; a toarce. 2. Tranz. A transforma în fire, prin extrudare, o masă de polimeri sintetici în stare de soluție vâscoasă, de topitură sau de pastă. 3. Tranz. (NAV.) A desfășura lent lanțul de ancoră sau o parâmă în timpul manevrei de acostare sau de plecare a unei nave. 4. Tranz. A urmări o persoană fără ca ea să observe. 5. Intranz. (Despre lămpi cu fitil) A arde rău, pâlpâind și scoțând fum. 6. Tranz. A răsfira în mână cărțile de joc, încet, una câte una. 7. Tranz. A tăia într-un anumit fel șuvițe dintr-un păr prea des.

FILACTÉRĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Talisman purtat de vechii evrei, constând dintr-un pergament pe care erau scrise versete din „Tora". 2. Banderolă conținând scurte texte caracteristice personajelor interpretate de către actorii medievali.

FILAMÉNT (< fr., lat.) s.n. 1. Fir conductor (de obicei din wolfram), care devine incandescent la trecerea curentului electric, utilizat la tuburile electronice și la becurile cu incandescență. 2. Produs al fiecărui orificiu din filiera mașinii de filat fibre textile pe cale chimică. 3. (BOT.) Piciorușul sau codița staminei. 4. (ASTR.) Denumire dată protuberanțelor (2) când sunt privite în proiecție pe discul solar.

FILANTRÓP, -OÁPĂ (< fr.; gr. *philos* „iubitor" + *anthropos* „om") s.m. și f. Om care practică filantropia; om darnic, mărinimos.

FILANTROPÍE (< fr., lat.) s.f. Acțiune de binefacere.

FILANTROPINÍSM (< germ.) s.n. Curent pedagogic întemeiat în a doua jumătate a sec. 18 de *J.B. Basedow*, pe baza principiilor lui Rousseau. A militat împotriva scolasticii și a formalismului didactic, preconizând o „educație liberă".

FILÁRE s.f. 1. Acțiunea de a fila; filat. 2. (AV.) Fază a manevrei de aterizare a unui avion, constând în zborul aproximativ orizontal, la mică înălțime, în scopul reducerii vitezei.

FILARET (1742-1794), cărturar român. Episcop de Râmnic (1780-1792) și mitropolit al Țării Românești (1792-1793). A continuat opera de traducere și de tipărire a *Mineielor*, începută de episcopul Chesarie.

FILARETE (Antonio Averlino, zis **~)** (c. 1400-c. 1469), sculptor și arhitect italian. Lucrări inspirate de clasicismul hieratic (ușile de bronz ale Baptisteriului din Florența și ale bazilicii San Pietro din Roma). A realizat planurile Spitalului Mare din Milano. „Tratatul său de arhitectură" cuprinde proiectul unui oraș ideal (numit Sforzinda).

FILÁRIA (< fr. {i}; {s} lat. *filum* „fir") s.f. Vierme nematod parazit la om și la unele animale, lung de 10-100 cm și subțire ca o ață *(Filaria bancrofti).*

FILARIÓZĂ (< fr., *filaria*) s.f. (MED.) Denumire generică dată unor boli tropicale provocate de filarii. ✧ *F. limfatică* = **f.** cauzată frecvent de *Filaria bancrofti*, ale căror larve circulă în limbă și în sânge, în timp ce adulții se localizează în vasele și în ganglionii limfatici. Cazurile grave se manifestă prin *elefantiazis.*

FILARMÓNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *philos* „iubitor" + *harmonia* „armonie") adj., s.f. 1. Adj. (Înv.) Iubitor de muzică. 2. S.f. **a)** (În trecut) Asociație de muzicieni profesioniști sau amatori (cea mai veche fiind înființată la Bologna în 1666). În România, prima f. a fost întemeiată în 1833 de I. Heliade Rădulescu și I. Câmpineanu; **b)** (Azi) Instituție muzicală al cărei scop este cultivarea și răspândirea muzicii prin concerte, recitaluri, spectacole muzicale etc. 3. S.f. Orchestră aparținând unei astfel de instituții.

FILÁT s.n. Acțiunea de a fila; filare. ✧ *Mașină de f.* = **a)** mașină cu ajutorul căreia se fabrică firele obținute pe cale chimică; **b)** mașină la care, din fibre textile, îndreptate și așezate paralel, se obțin, prin laminare și răsucire, fire care sunt înfășurate pe țevi.

FILATELÍE (< fr. {i}; {s} gr. *philos* „iubitor" + *ateleia* „scutire de impozit") s.f. Colecționare și studiere a mărcilor poștale.

FILATELÍST, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. și f. (Persoană) care se ocupă cu filatelia.

FILATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană specializată care lucrează la filarea fibrelor textile.

FILATOV, Vladimir Petrovici (1875-1956), medic rus. A elaborat (1917) metoda grefei cutanate cu ajutorul lamboului migrator (*lambou F.*) și a introdus tehnica transplantelor de cornee conservată la rece (1924), tratamentul cu biostimuline și terapia tisulară, care-i poartă numele (1933).

FILATÚRĂ (< fr.) s.f. Unitate industrială în care materia primă, sub formă de fibre textile, este transformată în fire.

FÍLĂ (< ngr.) s.f. Foaie a unui caiet, a unei cărți.

FILCHNER 1. Wilhelm F. (1877-1957), explorator german. A descoperit Țara Luitpold. Între 1926 și 1940 a condus trei expediții în Asia Centrală pentru măsurarea magnetismului terestru. 2. Mare ghețar de șelf în Antarctica, în M. Weddell; c. 438 mii km². Lungime max.: 730 km. Include și ins. Berkner (53 km²). Descoperit în 1912 de o expediție germană condusă de F. (1). Stațiuni de cercetări științifice.

FILDERMAN, Wilhelm (1882-1963, n. București), avocat și om politic evreu din România. Președinte al Federației Comunităților Evreiești din România (1921-1941; 1944-1946). În anii celui de-al Doilea Război Mondial a inițiat energice demersuri pentru împiedicarea trimiterii evreilor din România în lagărele de exterminare. În exil din 1948.

FÍLDEȘ (< tc.) s.m., s.n. 1. S.m. Fiecare dintre colții (incisivii) elefantului, de circa 40-70 kg greutate; defensă. 2. S.n. Substanță osoasă, albă și dură, din care sunt constituiți colții de elefant, folosit în Asia și în Extremul Orient, în arta decorativă, în statuara mică (bibelouri, talismane etc.); ivoriu. ✧ *F. artificial* = substanță asemănătoare cu f. natural, obținută prin macerarea prelungită a oaselor de animale în clorură de var. 3. S.n. Obiect sculptat în **f.** (2).

FILDU DE JOS, com. în jud. Sălaj, pe Almaș; 1 343 loc. (2008). Biserică de lemn (1727), în satul Fildu de Sus, cu o turlă de 40 m. Centru de prelucr. artistică a lemnului.

FILÉ (< fr.) s.n. Carne de calitate superioară din lungul șirei spinării unei vite, a unui porc sau a unui pește. ✦ Produs alimentar preparat din această specialitate de carne.

FILEMON și BAUCIS (în mitologia greacă), bătrâni din Frigia, soț și soție. Drept răsplată pentru ospitalitatea lor, Zeus le-a transformat coliba în templu, pe ei în slujitorii săi și le-a îndeplinit dorința de a muri în același timp, prefăcându-l pe F. în stejar, iar pe B. în tei.

FÍLER (< fr.) s.n. Material pulverulent (praf de calcar, de var stins, negru de fum etc.), inert din punct de vedere chimic, folosit la prepararea lianților bituminoși pentru a le mări consistența, adezivitatea și stabilitatea termică.

FILERIZÁRE (după fr. *filerisation*) s.f. Operație de încorporare a unui filer în masa unui liant bituminos.

FILÉT (< fr.) s.n. 1. Șanț elicoidal, cu profil constant, prelucrat pe suprafața cilindrică sau conică, exterioară sau interioară a unei piese, în vederea asamblării prin înșurubare cu o altă piesă, prevăzută cu un șanț asemănător; ghivent. 2. (ANAT.) Termen generic pentru formațiunile filiforme (ex. f. dentar, f. nervos).

FILETÁRE (< fr.) s.f. Operație de prelucrare prin așchiere, prin deformare plastică sau prin turnare, în scopul executării unui filet (1).

FILETÁT adj., s.n. 1. Adj. Care are filet (1). 2. S.n. *Mașină de f.* = mașină-unealtă specială pentru filetarea în serie a pieselor.

FILÉTĂ (< germ.) s.f. Unealtă folosită în lucrările de legătorie pentru aplicarea liniilor, a ornamentelor aurite etc. pe cotorul și pe coperta cărților.

FILÉTIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Filogenetic.

FILÉU (< fr.) s.n. 1. Produs textil cu ochiuri egale, în formă de pătrate sau de romburi, folosit la confecționarea perdelelor, a plaselor de pescuit etc.; plasă¹ (1). ✦ Rețea subțire pentru prinderea părului. ✦ Sacoșă. 2. (SPORT) Plasă (la volei, tenis etc.).

FILIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Ca) de fiu. ✦ (Despre sentimente) De fiu, specific unui fiu.

FILIÁLĂ (< fr.) s.f. 1. Instituție, întreprindere, asociație, organizație condusă și controlată de o unitate centrală. 2. O întreprindere care este controlată de altă întreprindere (cunoscută ca societate mamă).

FILIAȘI, oraș în jud. Dolj. pe stg. Jiului; 18 814 loc. (2008). Nod feroviar și rutier. Expl. de argilă și balast. Fabrică de transformatoare și motoare electrice, de utilaje și piese de schimb pentru ind. lemnului; prelucr. lemnului; prefabricate din beton; produse alim. Menționat documentar în 1574. Oraș (din 1968).

FILIÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Raport de rudenie între copil și părinte; descendență. ✦ Fig. Legătură stabilită între lucruri, între fapte care derivă unele din altele.

FILICÍNĂ (< fr.; {s} lat. *filix* „ferigă") s.f. Medicament extras din rizomul ferigii *Dryopteris filix-mas*, cu acțiune vermifugă, utilizat în tratamentul teniazei.

FILIÉRĂ (< fr.) s.f. 1. Sculă așchietoare compusă din 2-4 bacuri (2), folosită pentru tăierea filetului exterior. 2. Unealtă având un orificiu profilat, prin care se trage un material ductil, folosită pentru obținerea barelor, țevilor sau a sârmei. V. *trefilare.* 3. Piesă de metal cilindrică, prevăzută cu orificii fine, prin care se trage în fire soluția de mătase artificială sau de fibre textile obținută pe cale chimică; duză (2). 4. (EC.) Modalitate de lichidare folosită pe piața la termen, în cadrul burselor de mărfuri, prin care vânzătorul unui produs emite un titlu la ordin pentru livrarea mărfurilor vândute la un termen fixat și la un anumit preț, titlul emis fiind andosat de mai multe ori. ✦ Ordin scris, transmis prin andosare pentru livrarea unei mărfi. 5. Fig. Intermediu, mijlocire, cale.

FILIFÓRM, -Ă (< fr., {s} lat. *filum* „fir" + *forma* „formă") adj. 1. În formă de fir. 2. (BIOL.; despre un organ) Care are formă, aspect de fir (ex. papilele gustative **f.**, antenele unor insecte).

FILIGRÁN (< fr. {i}) s.n. 1. Dantelă din metal, executată de obicei din fire de aur sau argint sudate, folosită în orfevrărie. 2. Desen sau inscripție inclusă în corpul hârtiei, care se vede numai în transparență și folosită ca marcă de fabricație sau ca marcă specială pe hârtiile de valoare (timbre, bancnote etc.).

FILIMON, Nicolae (1819-1865, n. București), scriitor român. Unul dintre fondatorii romanului românesc. Capodopera sa, „Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoarici mănâncă", evocare documentată și colorată a societății românești de la începutul sec. 19, stigmatizează arivismul. În nuvela „Nenorocirile unui slujnicar" îl anticipează pe Caragiale. Un jurnal de

Filaret

Nicolae Filimon

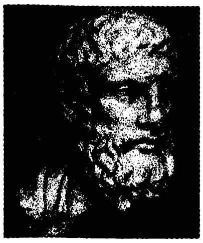

Filip II,
rege al Macedoniei

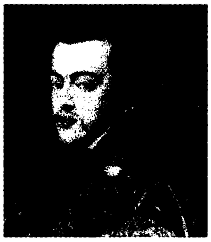

Filip II,
rege al Spaniei

călătorie; basme culese şi prelucrate. Primul critic muzical român; cronicar teatral.

FILIOQUE (cuv. lat. „şi din fiul") subst. Formulă dogmatică exprimând dubla purcedere a Duhului Sfânt „de la Tatăl şi de la Fiul", introdusă de Biserica apuseană în Crezul niceo-constantinopolitan. A reprezentat o temă fundamentală a disputei dintre Bisericile apuseană şi răsăriteană.

FILIP (sec. 1), unul dintre cei 12 apostoli. A fost între primii chemaţi de Iisus. După pogorârea Duhului Sfânt, el ar fi propovăduit în Frigia şi în Sciţia.

FILIP, numele a cinci regi ai Macedoniei antice. Mai importanţi: **1. F. II** (359-336 î.Hr.), tatăl lui Alexandru cel Mare. Reforme militare (falanga macedoneană) şi economice, contribuind la ridicarea statului macedonean la rangul de mare putere în lumea grecească. A cucerit Tracia şi coloniile greceşti de pe litoralul de N al M. Egee. Prin victoria de la Cheroneea (338 î.Hr.), a instituit hegemonia Macedoniei în Grecia. Asasinat. **2. F. V** (221-179 î.Hr.). A purtat două războaie împotriva Romei (215-205 şi 200-197 î.Hr.), încheiate cu înfrângerea Macedoniei.

FILIP, numele a şase regi ai Franţei. Mai importanţi: **1. F. II August** (1180-1223). A întărit autoritatea regală şi a cucerit, între 1204 şi 1206, de la regele englez Ioan Fără de Ţară, Normandia, Anjou, Maine, Touraine şi o parte din Poitou, consolidându-şi stăpânirea prin victoria de la Bouvines (iul. 1214); a participat la Cruciada a III-a. **2. F. IV cel Frumos** (1285-1314). A dus o politică de centralizare a statului şi de extindere a domeniului regal. A respins pretenţiile de supremaţie ale papei Bonifaciu VIII şi, având sprijinul Statelor Generale (convocate în 1302), l-a umilit pe papă la *Anagni* (1303); conflictul s-a încheiat odată cu instalarea papei Clement V (1305), care a mutat reşedinţa pontificală la Avignon (1309). A desfiinţat Ordinul templierilor (1312), confiscându-i averile.

FILIP, numele a cinci regi ai Spaniei. Mai importanţi: **1. F. II** (1556-1598). A urmărit instaurarea absolutismului monarhic şi a sprijinit Contrareforma; războaie cu Franţa şi Anglia. În timpul domniei lui, a început Revoluţia din Ţările de Jos, a fost ocupată Portugalia (1580-1581), flota spaniolă a participat la lupta de la *Lepanto* (1571), iar în 1588, *Invincibila Armada* a fost înfrântă de flota engleză şi apoi distrusă de furtuni. **2. F. V** (1700-1724, 1724-1746), întemeietorul dinastiei Bourbonilor în Spania. A participat la Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei (1701-1714), la cel al Poloniei (1733- 1738), precum şi la cel al Austriei (1740-1748).

FILIP, Felicia Ana (n. 1959, Slatina), soprană română. Voce strălucitoare, temperament scenic pasional. Repertoriu de operă, lied şi vocal-simfonic. Afirmare pe marile scene ale lumii (Covent Garden, Opera din Viena etc.).

FILIP, Florin Gheorghe (n. 1947, Bucureşti), inginer român. Acad. (1999). Contribuţii privind sistemele de teleprelucrare, modelare şi simulare, de conducere automată şi optimizare, sistemele suport pentru decizii, de producţie inteligente, integrate prin calculator.

FILIP, Nicolae (1864-1922, n. Bucureşti), medic veterinar şi agronom român. Conducător al primului institut zootehnic din România.

FILIP ARABUL (Marcus Iulius Philippus), împărat roman (244-249). Fiul unui şeic arab. Înfrânt şi ucis de Decius, care fusese proclamat împărat de legiunile de la Dunărea de Jos.

FILIPENI, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 2 344 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 19).

FILIPENI, Epistola către ~, Carte a „Noului Testament", constând într-o scrisoare a Apostolului Pavel către creştinii din Filipi (Macedonia), redactată probabil în anii 56-57, în care mulţumeşte acestora pentru ajutorul acordat. Apel la unitate, după exemplul smereniei lui Hristos.

FILIPESCU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Alexandru F.-Vulpe** (1775-1856, n. Bucureşti), mare ban în timpul domniei lui Gh. Bibescu. A dus tratative cu Tudor Vladimirescu la intrarea acestuia în Bucureşti. **2. Dimitrie (Mitică) F.** (1808-1843), om politic român de orientare liberală. Conducător al acţiunii revoluţionare secrete din 1840, după descoperirea căreia a fost închis la Mănăstirea Snagov. **3. Ion A.F.** (1811-1863), om politic. Fiul lui F. **(1)**. Caimacam al Ţării Româneşti (1858-1859). Adept al unirii Principatelor. Ministru în timpul lui Al. I. Cuza. **4. Nicolae F. (Nicu)** (1862-1916, n. Bucureşti), om politic român. Orator de mare talent. Personalitate marcantă a Partidului Conservator, a luptat pentru menţinerea şi refacerea (în perioadele de criză) unităţii partidului. Preşedinte (1915-1916) al Partidului Conservator (adept al Antantei), în urma sciziunii vechiului Partid Conservator condus de Al. Marghiloman. A fundat şi condus ziarul „Epoca" (1885-1916). Primar al Capitalei (1893-1895). De mai multe ori ministru; ca ministru de Război (1910-1912) a iniţiat: înzestrarea armatei cu armament şi echipament militar, înfiinţarea liceului militar de la Mănăstirea Dealu şi construirea Cercului Militar din Bucureşti. În perioada neutralităţii României, a susţinut intrarea României în Primul Război Mondial de partea Antantei, în vederea înfăptuirii idealului naţional - Unirea, din iniţiativa lui creându-se, în 1915, „Federaţia unionistă". Contribuţii teoretice la îmbogăţirea doctrinei conservatoare româneşti („Finanţele noastre", „Pentru România Mare. Cuvântări din război. 1914-1916"). **5. Grigore F.** (1886-1938, n. Bucureşti), om politic conservator român. Fiul lui **F. (4)**. Preşedinte al Partidului Conservator (1932-1938). Director al ziarului „Epoca" (1918-1938). Preşedinte al Societăţii de Telefoane (1931-1938).

FILIPESCU, Gheorghe Em. (1882-1937, n. Bucecea, jud. Botoşani), inginer român. M. coresp. al Acad. (1936). Lucrări de rezistenţa materialelor, elasticitate şi calculul construcţiilor. A elaborat o metodă de calcul al sistemelor static nedeterminate (metoda **F.**).

FILIPESCU, Ion P. (1927-2002, n. Moţăţei, jud. Dolj), jurist român. Acad. (1993). Contribuţii în domeniul dreptului civil, al dreptului internaţional privat şi al dreptului comercial internaţional.

FILIPESCU, Miltiade (1901-1993, n. sat Burdusaci, jud. Bacău), geolog şi paleontolog român. Acad. (1963). A studiat organismele fosile din depozitele mezozoice şi neozoice, stratigrafia, petrografia şi tectonica formaţiunilor cretacice şi terţiare din Carpaţi şi din Subcarpaţi.

FILIPEŞTI, com. în jud. Bacău; 4 737 loc. (2008). Hidrocentrală în satul Galbeni, intrată în funcţiune în 1983. Fabrică de amidon, glucoză şi dextrină.

FILIPEŞTII DE PĂDURE, com. în jud. Prahova, în Subcarpaţi; 10 347 loc. (2008). Expl. de lignit şi petrol. Termocentrală. Constr. metalice, echipamente electrice, prod. de solvenţi, prelucr. lemnului, ind. alim. Castru roman (sec. 2). Biserică (1688) pictată de Pârvu Mutu (1692).

FILIPEŞTII DE TÂRG, com. în jud. Prahova, pe râul Prahova; 8 158 loc. (2008). Ruinele palatului postelnicului Constantin Cantacuzino (sec. 17); conacul Filipescu (sec. 18), clădirea Poştei (sec. 18).

FILÍPICĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Discurs violent, acuzator, rostit împotriva cuiva; rechizitoriu. La origine, a denumit discursurile oratorului atenian Demostene, îndreptate împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei. Termenul a fost preluat de Cicero, care şi-a intitulat astfel discursurile împotriva lui Antoniu.

FILIPINE 1. Republica Filipinelor, stat în Asia de Sud-Est, cuprinzând arh. omonim alcătuit din peste 7 000 de insule (mai mari, ins. Luzon şi Mindanao); 300,4 mii km^2; 84,6 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: tagalog (filipineza), engleza, spaniola. Religia: creştină (catolici şi protestanţi 91%), islamică (5%). Cap.: *Manila.* Oraşe pr.: Quezón City, Caloocan, Davao, Cebú, Zamboanga. *Relief* muntos cu numeroşi vulcani, înscriindu-se în „Cercul de Foc al Pacificului". Alt. max.: vulcanul Apo (2 965 m). Câmpii litorale înguste şi depr. bine populate. *Climă* tropicală umedă cu frecvente taifunuri. Expl. de huilă, bauxită, cupru, crom, nichel, aur, argint ş.a. Ind. diversificată: energie electrică, autovehicule, tranzistori, televizoare, frigidere, anvelope, cherestea, mobilă, ciment, conf., zahăr, conserve de peşte ş.a. Se cultivă manioc, batate, orez,trestie de zahăr, ananas, cocotieri, banane, mango, cafea, abaca, arbori de cauciuc. Pescuit intens. Se cresc bubaline, bovine, porcine, caprine. Moneda: 1 peso filipinez = 100 centavos. – *Istoric.* Locuit din timpuri îndepărtate, pe terit. **F.** au existat în sec. 14-16 mai multe principate; în 1521, arhipelagul F. a fost descoperit de Magellan. Cucerit de spanioli în a doua jumătate a sec. 16 (denumit după numele viitorului rege Filip II), împotriva cărora au avut loc numeroase răscoale, culminând (1896) cu războiul de eliberare naţională, condus de J. Rizal, A. Bonifacio, E. Aguinaldo şi cu proclamarea, la 12 iun. 1898, a independenţei. În urma Războiului Hispano-American, încheiat cu Tratatul de Pace de la Paris (dec. 1898), Spania, înfrântă, cedează **F.** Statelor Unite; în ian. 1899, **F.** se proclamă republică independentă, nerecunoscută însă de S.U.A., împotriva ei pornind acţiuni militare încheiate, în 1902, cu înfrângerea rezistenţei insurgenţilor filipinezi. În 1934, S.U.A. acordă F. autonomie internă, iar în 1935 Manuel Luis Quezón este ales preşedinte şi şef al guvernului. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, ţara este ocupată de trupele japoneze (1942-1945). Membru fondator al O.N.U. La 4 iul. 1946, **F.** îşi proclamă independenţa de stat, ca republică. În anii următori şi mai ales în timpul preşedinţiei lui *Ferdinand Marcos* (1965-1986) este promovată o politică de modernizare a vieţii economice şi sociale. În condiţiile unei situaţii politice extrem de tensionate, se introduce legea marţială (1972) prin care activitatea Congresului şi a partidelor politice este suspendată, se adoptă o nouă Constituţie (1973), amendată în 1981, care consfinţeşte instituirea unui regim prezidenţial autoritar. În 1986, F. Marcos, constrâns să demisioneze, pleacă în exil, preşedinţia ţării fiind preluată de Corazón Aquinó (1986-1992), văduva liderului opoziţiei, Benigno Aquinó, asasinat în 1983. Viaţa politică se caracterizează prin instabilitate, marcată de tentative eşuate de puciuri militare. În urma alegerilor generale (mai 1992), Fidel Ramos a fost ales preşedinte, timp în care se constată o oarecare îmbunătăţire a situaţiei economice, dar şi o intensificare a mişcărilor de gherilă ale minorităţilor islamice din ins. Mindanao şi Sulu. La 11 mai 1998, fostul actor de film şi ex-preşedinte, Joseph Estrada, este ales preşedinte, dar învinuit de corupţie şi deturnare de fonduri publice, este nevoit să demisioneze (20 ian. 2001), iar vicepreşedintele Gloria Macapagal-Arroyo îi succede în funcţie. În 1997-1998, **F.** este afectată de criza economică şi financiară care loveşte statele asiatice din Extremul Orient. În 2002-2003, în **F.** continuă cu şi mai multă vigoare răpirile de persoane, atentatele teroriste şi atacurile împotriva populaţiei civile şi a autorităţilor locale, amenințând cu destabilizarea situației interne a țării. Anii 2005–2007 aduc o recrudescență a atacurilor și atentatelor separatiste sau maoiste, apropiate de rețeaua al-Qaeda sau de gherilele indoneziene Jamaah Islamiyah. Republică prezidențială. 2. **Marea Filipinelor,** mare în V Oc. Pacific, între arh. Japoniei, ins. Taiwan și Filipine; 5,5 mil. km^2. Ad. max.: 10 265 m (Groapa Filipinelor).

FILISTÉNI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație antică aparținând grupului de triburi egeice („popoarele mării"); în sec. 13–12 î.Hr. s-au așezat în S Palestinei.

FILISTÍN (< fr.) s.m. (În argoul studenților germani, pe la 1700) Târgoveț incult. ✦ P. ext. (Livr.) Om mulțumit de sine, meschin, fățarnic și laș.

FILÍT (< fr. {i}; {s} gr. *phyllon* „frunză" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă metamorfică fin cristalizată, șistoasă, formată în condiții de epizonă, alcătuită din cuarț, sericit, uneori și clorit, calcit, grafit, turmalină etc., cu luciu mătăsos și culori diferite, în funcție de mineralul predominant.

FILITTI, Ioan C. (1879–1945, n. București), istoric și jurist român. M. coresp. al Acad. (1915). Studii de istorie a dreptului public românesc („Rolul diplomatic al fanarioților de la 1700 până la 1821", „Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834–1848").

FILM (< fr.) s.n. 1. (FIZ., CHIM.) Strat subțire de material solid, lichid sau gazos, care se întinde (depune) pe suprafața unui corp solid sau lichid; peliculă. 2. Bandă flexibilă de celuloid, transparentă și subțire, acoperită cu un material sensibil la acțiunea luminii, pe care se formează o imagine fotografică; folosită în fotografie, radiografie etc. 3. (CINEMAT.) Peliculă cu marginile perforate pe care sunt înregistrate imagini și sunete în vederea proiectării lor pe un ecran. 4. Creație cinematografică. După modalitățile de realizare, conținutul și scopul lor, f. sunt *cu actori, de animație, documentare* etc. 5. (Fig.) Desfășurare, prezentare.

FILMÁ (< fr.) vb. I tranz. A înregistra momente și scene pe o peliculă cinematografică.

FILMÁRE s.f. Acțiunea de a filma. ✧ *F. cu încetinitorul* = f. cu viteză sporită, având ca efect, la proiecție, o redare lentă a mișcărilor. Practicată pentru studierea unor detalii și pentru realizarea unor efecte artistice.

FILMFONOGRÁF (< fr.) s.n. Aparat folosit în studiourile cinematografice pentru redarea înregistrărilor de pe diferite benzi în faza finală a realizării filmului *(mixaj)*.

FILMOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Listă cuprinzând filmele unui regizor, actor, producător, scenarist etc.

FILMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *film* + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază arta cinematografică, modalitățile de realizare și raporturile ei cu societatea.

FILMOSTÁT (< fr.; {s} fr. *film* + lat. *status* „fix, stabil") s.n. Cutie specială în care se păstrează filmele pentru a fi ferite de variațiile de temperatură și de umiditate.

FILMOTÉCĂ (< fr.; {s} fr. *film* + gr. *theke* „ladă, casetă") s.f. 1. Spațiu special amenajat în care se păstrează filmele. 2. Colecție de filme clasate într-o ordine sistematică.

FILO- ({s} gr. *philos* „iubitor") Element de compunere însemnând „iubitor", „prieten", care servește la formarea unor substantive și adjective.

FILOCALÍE ({s} gr. *filo-kalos* „iubirea de frumos") s.f. 1. Titlu dat de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie Teologul unei antologii a scrierilor lui Origene, având ca temă „iubirea de frumusețe divină". 2. Culegere de texte privind viața contemplativă și ascetică; include excerpte din Sfinții Părinți greco-ortodocși (sec. 4–14); principala sursă a tradiției ortodoxe. Tradusă în limba română de Dumitru Stăniloae sub titlul „Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii".

FILODÉNDRON (< fr. {i}) s.m. Plantă lemnoasă decorativă, din fam. aracee, originară din America Centrală, cu frunze mari, lobate, găurite spre mijloc *(Monstera deliciosa* sau *Philodendron pertusum)*.

FILODÓRMĂ (< ngr.) s.f. Sumă de bani pretinsă de cineva, în mod ilegal, în schimbul unui avantaj.

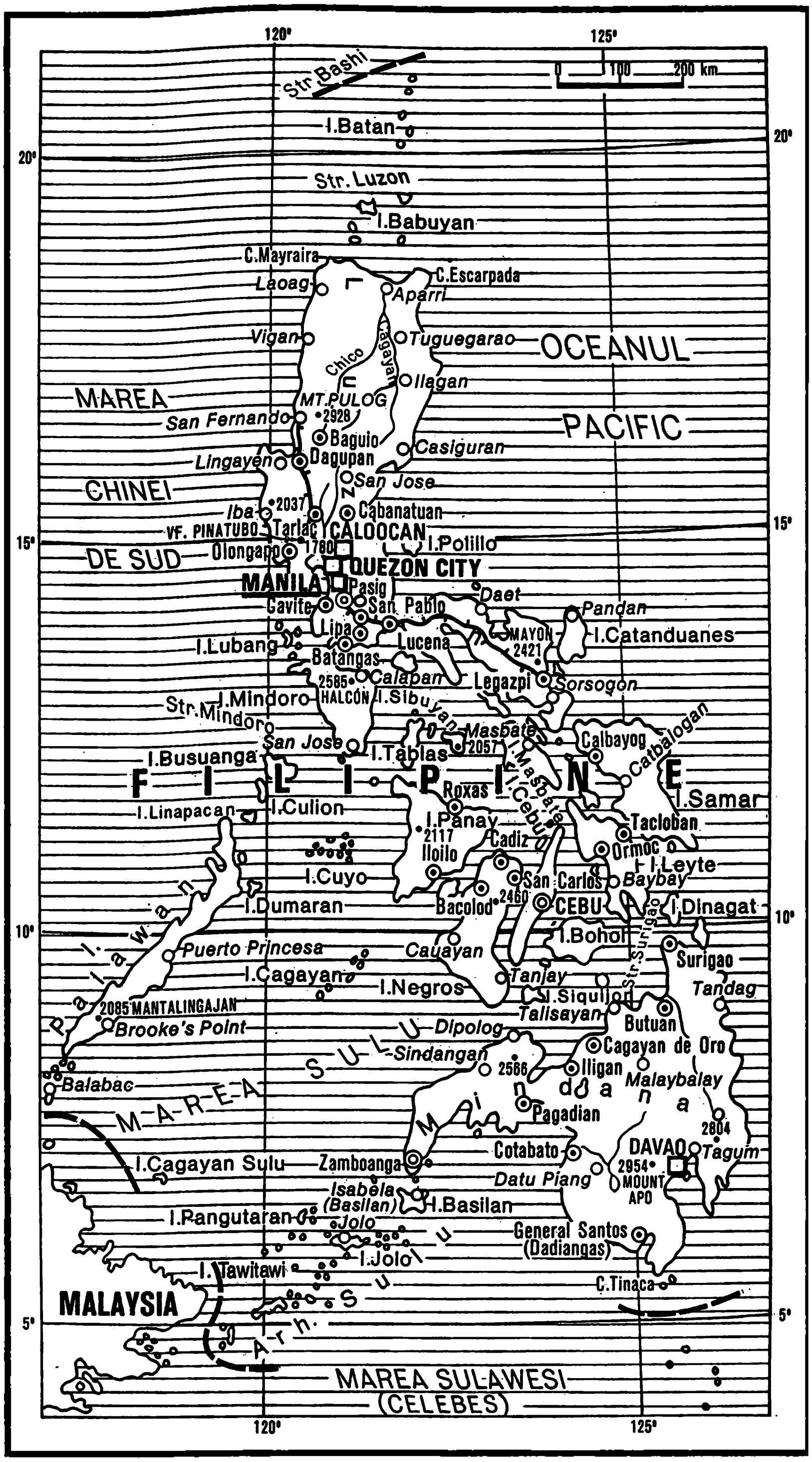

120°
125°
Str. Bashi
0 100 200 km
I.Batan
20°
Str. Luzon
I.Babuyan
C.Mayraira
Laoag
C.Escarpada
Aparri
Vigan
Chico
Cagayan
Tuguegarao
OCEANUL
Ilagan
MAREA
MT.PULOG
2928
San Fernando
Baguio
PACIFIC
Lingayen
Dagupan
Casiguran
CHINEI
San Jose
Iba
2037
Cabanatuan
VF. PINATUBO
Tarlac
CALOOCAN
15°
I.Polillo
DE SUD
Olongapo
1780
MANILA
QUEZON CITY
Pasig
Daet
Cavite
San Pablo
Pandan
Lipa
MAYON
2421
I.Lubang
Lucena
I.Catanduanes
Batangas
2585
Calapan
Legazpi
Sorsogon
HALCON
I.Sibuyan
Str. Mindoro
I.Mindoro
Masbate
Calbayog
Catbalogan
San Jose
I.Tablas
2057
I.Busuanga
F I L I P I N E
Roxas
I.Samar
I.Linapacan
I.Culion
I.Panay
2117
Cadiz
Tacloban
Iloilo
Ormoc
I.Leyte
I.Cuyo
San Carlos
Baybay
I.Cebu
I.Masbate
Palawan
I.Dumaran
Bacolod
2460
CEBU
I.Dinagat
10°
Puerto Princesa
Cauayan
I.Bohol
Surigao
I.Cagayan
I.Negros
Tanjay
Tandag
Str. Surigao
2085 MANTALINGAJAN
I.Siquijor
Talisayan
Brooke's Point
Dipolog
Butuan
Sindangan
Cagayan de Oro
2566
Iligan
Mindanao
Malaybalay
Balabac
MAREA SULU
Pagadian
2804
I.Cagayan Sulu
Zamboanga
Cotabato
DAVAO
Tagum
2954
MOUNT APO
Isabela
(Basilan)
I.Basilan
Datu Piang
I.Pangutaran
Jolo
General Santos
(Dadiangas)
I.Tawitawi
I.Jolo
Arh. Sulu
C.Tinaca
MALAYSIA
5°
MAREA SULAWESI
(CELEBES)

FILOGENÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (BIOL.) Care ține de filogenie, privitor la filogenie (ex. arbore f.); filetic.

FILOGENÍE (< fr. {i}; {s} gr. *phyle* „trib" + *genea* „neam") s.f. (BIOL.) Proces de diferențiere a unui grup de organisme (specie, gen, familie etc.) în cadrul evoluției lumii vii, pe baza căreia se stabilesc strămoșii și înrudirile organismelor.

FILOLAOS (PHILOLAOS) din Crotona (sec. 5 î.Hr.), filozof și matematician grec. A reformulat pitagorismul filozofic ca doctrină cosmologică, introducând ideea unui „Antipământ", pentru a explica eclipsele.

FILOLÓG, -OÁGĂ (< fr., gr.) s.m. și f. Specialist în filologie.

FILOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *filo-* + gr. *logos* „vorbire") s.f. Știință care se ocupă cu studiul textelor vechi și al operelor literare din punctul de vedere al limbii, al influențelor suferite, al felului în care s-au transmis, al autenticității, precum și cu editarea (2) lor.

FILOMÉLĂ (< fr.; gr. *philos* „iubitor" + *melos* „cântec") s.f. (Înv. și poetic) Privighetoare.

FILÓN (< fr.) s.n. Corp geologic tabular, format prin injecția și consolidarea magmei în crăpăturile scoarței Pământului sau prin depunerea mineralelor din soluții hidrotermale.

FILON din Alexandria (FILON IUDEUL) (c. 20 î.Hr.–c. 50 d.Hr.), filozof iudeu elenistic. Inițiator al tradiției

Ioan C. Filitti

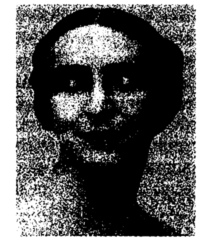

Maria Filotti

reconcilierii Scripturii cu filozofia greacă, a identificat Dumnezeul Scripturii cu Binele platonician („Viața contemplativă").

FILOPON (PHILOPON), Ioan (c. 490–566), filozof și gramatic grec. Comentator al operei lui Aristotel; a criticat în special fizica și cosmologia acestuia, opunându-i viziunea despre Univers ca o creație a lui Dumnezeu.

FILOTAXÍE ({s} gr. *phyllon* „frunză" + *taxis* „așezare") s.f. Modul în care sunt așezate frunzele pe tulpină și pe ramuri, diferențiat în funcție de specie (ex. opus, altern, verticilat).

FILOTEHNÍE (< fr.; {s} *filo-* + gr. *tekhne* „meșteșug") s.f. Înclinație deosebită pentru arte și invenții tehnice.

FILOTEI (sec. 14–15), monah român. Logofăt al lui Mircea cel Bătrân. Imnuri religioase („Pripeale") după model bizantin (printre cele mai vechi manifestări literare românești de limbă slavonă).

FILOTEI, sân Agăi Jipei (c. 1670–c. 1720), cântăreț și protopsalt român. A tradus din greacă și slavonă texte ale cântării de strană tradițională ortodoxă. Lucrări psaltice.

FILOTTI, Eugen (1896–1975, n. București), diplomat și ziarist român. Redactor la „Dimineața" și „Adevărul", director al revistei „Cuvântul liber". Ministru plenipotențiar la Ankara (din 1935), Atena (din 1936), Sofia (din 1939), Budapesta (din 1941). A făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris (1946).

FILOTTI, Maria (1883–1956, n. Brăila), actriță română. Jocul său a îmbinat forța temperamentală cu aprofundarea psihologică a rolului (regina Elisabeta, Irina, Zoe). Filme: „Visul unei nopți de iarnă", „Citadela sfărâmată".

FILOXÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phyllon* „frunză" + *xeros* „uscat") s.f. Insectă dăunătoare din ordinul homopterelor, cu forme aripate și nearipate care produc gale^2 pe frunzele și pe rădăcinile viței de vie *(Phylloxera vastatrix); p. ext.* boala viței de vie provocată de aceste insecte. Originară din America, a distrus în masă viile din Europa în sec. 19.

FILOZÓF, -OÁFĂ (< ngr., fr., lat.) s.m. și f. **1.** Persoană care se ocupă sistematic cu studiul filozofiei, care are ca profesiune filozofia; persoană cu o concepție filozofică proprie, gânditor. Termenul a fost folosit pentru prima dată de Pitagora spre a se numi astfel pe sine, refuzând, din modestie, numele de „înțelept" (gr. *sophos*). Ulterior, a denumit pe cel ce se dedică filozofiei sau se ocupă cu filozofia, ca și pe cel ce practică filozofia în sens moral, ca mod de viață. Din Antic. și până în sec. 18, a fost sinonim cu *savant*. În Ev. Med., alchimiștii erau numiți **f.**, iar în sec. 18, termenul este aplicat intelectualilor partizani ai rațiunii, ai „luminilor" (Voltaire, Diderot, Rousseau, D'Alembert, D'Holbach). **2.** Fig. Persoană cu o atitudine înțeleaptă, echilibrată față de viață.

FILOZOFÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (Fam.) A face reflecții asupra vieții și a problemelor ei.

FILOZOFÁLĂ (< fr.) adj. *Piatră* ~ = substanță imaginară despre care alchimiștii credeau că are forța miraculoasă de a transforma metalele în aur; *fig.* descoperire, idee extraordinară; lucru imposibil de aflat.

FILOZOFÉM (< fr., germ.) s.n. Teză filozofică.

FILOZÓFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține filozofului sau filozofiei, privitor la filozof sau la filozofie.

FILOZOFÍE (< fr.; {s} gr. *philos* „iubitor" + *sophia* „înțelepciune") s.f. **1.** Inițial, doar năzuința individuală, iubirea de înțelepciune, dar, odată cu primii filozofi și primele școli filozofice din cetățile ioniene și italice ale vechii Grecii (sec. 6 î.Hr.), prin **f.** se înțelegea un exercițiu intelectual distinct în raport cu celelalte activități ale spiritului, deși, până în epoca modernă, filozofii examinau aproape toate domeniile cunoașterii, iar **f.** însăși era privită ca „știință primă și supremă", „știința prin excelență" sau „știința absolută". Față de *știință* și *religie*, **f.**, în natura ei, este interogativă și polimorfă. În sec. 20, s-au impus **f.** care încearcă o anumită „deconstruire" a totalității și care aplică metoda analizei, evidențiind rolul constitutiv al limbajului în cunoașterea, acțiunea și existența umană. Finitudinea existenței umane, intenționalitatea actelor de conștiință, logica științei etc. au devenit domenii importante ale meditației filozofice, alături de eternele întrebări cu semnificație general umană. ✧ *Filozofia creștină* = orice **f.** pentru care revelația și adevărurile teologiei creștine sunt inatacabile. *Filozofia istoriei* = reflecție asupra naturii istoriei și gândirii istorice; inițial (sec. 18–19) speculativă (Hegel), *f.i.* a devenit studiu critic odată cu *Windelband, Dilthey* și *Collingwood. Filozofia naturii* sau *filozofia naturală* = ansamblul teoriilor având drept obiect natura sau realitatea fizică; în Renaștere, știința bazată pe experiment. În medii postkantiene, *f.n.* se constituie ca teorie generală despre natură, opusă **f.** spiritului. *Filozofia politică* = studierea semnificației, condițiilor și implicațiilor unor fenomene politice, dar și a cunoștințelor și științei politice, din punct de vedere metodologic. *Filozofia religiei* = ansamblul de cercetări filozofice privind natura religiei, credinței și revelației, semnificația experienței religioase, relația religiei cu știința și cultura, limbajul și simbolismul religios etc.; s-a constituit în epoca „luminilor". *Filozofia științei* = disciplină care investighează și analizează natura, adevărul și valoarea științei, metodele, presupozițiile și categoriile cunoașterii științifice etc.; s-a constituit la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20. *Filozofia valorii* v. *axiologie* și *valoare. Filozofia limbajului* se impune după cel de-al Doilea Război Mondial, prin contribuția lui L. Wittgenstein și a școlii de la Oxford, ca o analiză a sensurilor limbii, a raporturilor dintre limbă și gândire, dintre limbă și realitate. ✦Doctrină sau sistem filozofic constituit (**f.** lui Platon). ✦ Ansamblul doctrinelor filozofice dintr-o epocă sau dintr-o țară (**f.** greacă, **f.** modernă). **2.** Principiile de bază ale unei instituții sau organizații. **3.** Comportare, atitudine (înțeleaptă) față de problemele vieții; fel de a privi lumea și viața. **4.** (Fam.) Lucru greu de făcut, de rezolvat.

FILSTICH, Johann (1684–1743, n. Brașov), istoric și profesor sas din Transilvania. Rector al gimnaziului din Brașov (din 1720). Autor al unor lucrări privind îndeosebi istoria politică și bisericească a Țărilor Române. Primul istoric sas care a tradus în lb. germană cronici românești. A reorganizat învățământul săsesc din Brașov.

FILTRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa o filtrare. **2.** Refl. (Despre lumină) A pătrunde, a se strecura cu intensitate atenuată.

FILTRĂRE s.f. **1.** (FIZ., CHIM.) Operație de separare a fazei solide, în suspensie, dintr-un amestec eterogen solid-fluid în mișcare la trecerea printr-o suprafață permeabilă. **2.** (FIZ.) Selectare cu ajutorul unui filtru a unor anumite componente ale unei oscilații electromagnetice. ✦ Oprire cu ajutorul unui filtru a unor componente monocromatice ale unui flux luminos incident, permițând trecerea celorlalte.

FILTRÁT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care a fost trecut prin filtru. **2.** S.n. Lichid limpede, rezultat după filtrarea unei suspensii.

FÍLTRU (< fr., lat. m.) s.n. **1.** Dispozitiv, aparat sau instalație pentru separarea particulelor solide, aflate în suspensie, dintr-un fluid (lichid sau gaz) fie cu ajutorul unui material filtrant, fie prin trecerea dirijată a fluidului printr-un sistem de șicane, fie cu ajutorul unui câmp electric. ✧ *F. de aer* = **a)** **f.** care servește la curățirea de impurități a aerului carburant introdus în cilindrii motorului; **b)** instalație folosită pentru captarea prafului format în atmosfera diferitelor locuri de muncă din subteran. *Hârtie de f.* = hârtie poroasă specială, fabricată din bumbac pur, care servește ca material filtrant. *F. electrostatic* = **f.** pentru epurarea gazelor, în care particulele se încarcă cu sarcini electrice negative sub acțiunea unui câmp electric și migrează spre electrozii pozitivi, de unde sunt colectate. ✧ *F. biologic* = oxidant biochimic folosit pentru mineralizarea substanțelor organice poluante din apa reziduală și din deșeurile solide rezultate în cabina spațială în care se află echipajul. **2.** *F. electric* = circuit electric format din condensatoare și bobine (condensatoare și rezistoare) care separă oscilațiile de diferite frecvențe, lăsând să treacă sau oprind oscilațiile dintr-o anumită *bandă de frecvență*. 3. (FIZ.) Placă de sticlă colorată folosită la unele instrumente optice pentru filtrare. ✧ *F. optic* = dispozitiv care absoarbe radiațiile electromagnetice de orice lungimi de undă (**f.** neutru) sau de anumite lungimi de undă (**f.** selectiv), care îl străbat. **4.** Aparat electric cu ajutorul căruia se filtrează cafeaua; *p. ext.* cafeaua obținută în acest mod. **5.** (MAT.) Familie de mulțimi cu anumite proprietăți topologice.

FÍLȚ (< germ.) s.n. Țesătură elastică și rezistentă, obținută prin împâslirea lânii și folosit la confecționarea filtrelor, la izolarea acustică etc.

FÍLUM (*phylum*) (cuv. lat. „ramură") s.n. (BOT., ZOOL.) Denumire folosită în clasificările moderne pentru subdiviziunile majore ale *regnului*, care grupează clase asemănătoare sau înrudite; *încrengătură*.

FÍMBRIE (< fr.) s.f. Diviziune fină, alungită, a marginii unui organ (ex. la petalele de garoafă).

FIMÓZĂ (< fr.) s.f. Îngustare congenitală sau inflamatorie a prepuțului.

FIN^1, -Ă (< fr.) adj. **1.** Subțire; delicat, gingaș. ✦ Mărunt. **2.** De cea mai bună calitate, superior. **3.** Fig. Sensibil; manierat, bine crescut. ✦ (Despre simțuri, manifestări ale omului) Subtil, ingenios; isteț.

FIN^2, -Ă (lat. *filianus*) s.m. și f. Persoană considerată în raport cu nașii săi (de botez sau de cununie).

FINĂL, -Ă (< fr., lat.) adj. s.n., s.f. **I.** Adj. **1.** Care marchează sfârșitul, încheierea (unei lucrări, a unui eveniment etc.), care se află la urmă; de (la) sfârșit. **2.** (LINGV.; despre sunete) care se găsește la sfârșitul unui cuvânt, al unei propoziții sau al unei fraze. ✦ (Despre un complement sau o propoziție) Care arată scopul. *Cauză f.* v. *cauză.* **II.** S.n. Încheiere, sfârșit (ale unei opere, ale unei lucrări, ale unei întâmplări etc.). **III.** S.f. **1.** Ultima fază a unei competiții sportive, desfășurate în sistem eliminatoriu, în care învingătorul devine și câștigătorul oficial al întrecerii. **2.** (În muzica modală) Sunet stabil în jurul căruia gravitează toate celelalte.

FINALÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Doctrină ce explică evenimentele din diferite domenii și din întregul Univers prin *cauze finale*. V. *voluntarism.*

FINALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **I. 1.** Adj. Care ține de finalism. **2.** S.m. și f. Adept al finalismului. **II.** S.m. și f. Sportiv sau echipă care participă la o finală.

FINALITÁTE (< fr.) s.f. Scop pentru înfăptuirea căruia se desfășoară o acțiune sau o activitate; orientare sau tendință spre un scop.

FINALIZÁ (< engl.) vb. I tranz. A încheia, a termina ceva prin atingerea scopului.

FINANCIÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **I.** Adj. Care ține de finanțe, privitor la finanțe; *p. ext.* privitor la bani și la credite; bănesc. ✧ *Capital f.* v. *capital. Operațiune f.* = activitate întreprinsă pe piața **f.** în scopul furnizării de capitaluri proprii sau de împrumut pe termen lung (sporirea capitalului, emisiunea de obligațiuni). *Sistem f.* = ansamblul instituțiilor bancare și de credit la nivel macroeconomic. *Administrație f.* = instituție guvernamentală însărcinată cu gestionarea resurselor **f.** ale serviciilor publice centrale și locale. *Gardă f.* v. *gardă.* **II.** S.m. și f. **1.** Posesor de capital **f.** **2.** Specialist în domeniul **f.**; finanțist.

FINANȚĂ (< fr.) vb. I tranz. A da bani pentru a susține o acțiune, o lucrare, o întreprindere, o instituție etc.

FINANȚÁRE s.f. Alocare de fonduri din surse particulare, ale bugetului de stat sau de la organisme și organizații internaționale, în scopul creării și funcționării unei întreprinderi, unui organism sau pentru aplicarea unei politici economice. ✧ *F. internă* = alocare de fonduri din sursele proprii ale unei întreprinderi. *F. externă* = alocarea de fonduri pentru finanțarea întreprinderii prin aporturile aduse de către persoane sau instituții străine de aceasta, respectiv prin majorări de capital (emisiuni de acțiuni) și prin împrumuturi.

FINÁNȚE (< fr.) s.f. pl. **1.** Totalitatea mijloacelor bănești aflate la dispoziția statului, a unei persoane fizice sau juridice. ✧ *F. publice* = relațiile sub formă bănească legate de formarea, administrarea, angajarea și utilizarea fondurilor publice de către instituțiile publice. *Finanțele întreprinderii* = relațiile sub formă bănească, la nivelul unei întreprinderi, legate de formarea și repartizarea fondurilor bănești necesare procesului de producție, în scopul obținerii de profit, satisfacerii nevoilor sociale ale salariaților și achitării impozitelor, taxelor și altor contribuții legale obligatorii. **2.** (La sg.) *Marea finanță* = posesorii de mari capitaluri financiare. **3.** Știință care are ca obiect de studiu modul de constituire și de repartizare a fondurilor exprimate în formă bănească, precum și fluxurile bănești și relațiile de natură economică implicate în acest proces.

FINANȚÍST s.m. Financiar **(II 2)**.

FÍNE (< it.) s.n. Sfârșit. ✧ (MUZ.) *Al fine* = notație muzicală în partituri pentru a indica locul până unde se interpretează. ✧ Loc. *În fine* = în sfârșit, în concluzie.

FINÉT (< fr., it.) s.n. Țesătură pufoasă de bumbac din care se confecționează diferite obiecte de îmbrăcăminte.

FINÉȚE (< it., fr.) s.f. **1.** Calitatea a ceea ce este fin^1 **(1)**; delicatețe. **2.** (IND. TEXT.) Raportul dintre greutatea în grame și lungimea în metri a unei fibre textile. **3.** (TEHN.) Raportul, exprimat în procente, dintre cantitatea de material rămasă pe o sită și întreaga cantitate de material cernută. **4.** (METAL.) Cantitatea de metal prețios dintr-un aliaj, exprimată în părți la o mie. **5.** Calitate superioară. **6.** (Despre imagini) Mărime ce caracterizează calitatea reproducerii detaliilor într-o imagine. **7.** Fig. Subtilitate, putere de pătrundere, ingeniozitate.

FINI, Leonor (Eleonora) (1918–1996), pictoriță italiană. Compoziții suprarealiste cu făpturi informe, hibride, halucinante („Memorie geologică", „Pământul roșu"). Scenografie și costume pentru spectacole de teatru.

FINIC, Golful ~, golf al M. Baltice, cuprins între coastele sudice ale Finlandei, vestice ale Rusiei și cele nordice ale Estoniei; numeroase ins.; aici se varsă fl. Neva și Narva; 30 mii km^2. Lungime: 400 km. Porturi pr.: Sankt-Peterburg, Tallinn, Helsinki.

FINISÁ (< fr.) vb. I tranz. A da formă definitivă unui produs sau unei lucrări.

FINISÁRE s.f. Ultima fază din procesul tehnologic de execuție a unui obiect, a unei construcții etc., prin care se dă aspectul, forma și dimensiunile definitive.

FINISÓR (< fr.) s.n. Mașină de lucru folosită la construcția de drumuri pentru executarea îmbrăcăminților rutiere de asfalt sau de beton.

FINISTERRE, cap în extremitatea de NV a Pen. Iberice (Spania), pe coasta atlantică a Galiciei, la 42°53′ lat. N și 9°16′ long. V. Numit astfel datorită vechii credințe că ar fi limita extremă a Pământului.

FÍNIȘ (< engl.) s.n. Parte finală a unei curse sportive, parcursă cu efort maxim în vederea obținerii unei performanțe cât mai bune.

FINIȘ, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuș; 3 685 loc. (2008). Păstrăvărie. Prelucr. lemnului.

FINÍT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Limitat, mărginit. 2. (Despre produse, mărfuri etc.) Care a trecut prin toate fazele de prelucrare; terminat.

FINITÚDINE (< fr.) s.f. Concept existențialist semnificând conștiința limitelor gnoseologice și biologice.

FINCH, Peter (1916–1977), actor britanic de film. Interpretare nuanțată în crearea unor personaje complexe („Procesele lui Oscar Wilde", „Duminică blestemată"). Premiul Oscar: 1976 („Rețeaua").

FINLANDA (Republica ~), stat în N Europei, cu largă ieșire la M. Baltică; 337 mii km^2 (inclusiv apele interioare); 5,2 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: finlandeza și suedeza. Religia: creștină (evangheliști-luterani 89%, ortodocși 1,1%). Cap.: *Helsinki*. Orașe pr.: Tampere, Turku, Espoo. *Relief* colinar, mai scund în S (cu numeroase lacuri și morene) și mai înalt în N, în Laponia (alt. max. 1 328 m). *Climă* temperat-rece. Vaste întinderi forestiere. Expl. de turbă, min. de fier, crom, nichel, cobalt, argint, aur, fosfați, granit de Rapakivi. Ind. diversificată: energie electrică, oțel, nave maritime, material rulant, produse electronice și electrotehnice, prel. lemnului, ciment, textile, conf., ind. alim. ș.a. Se cultivă grâu, orz, ovăz, secară, cartofi, sfeclă de zahăr ș.a. Producție ridicată de carne, lapte și unt. Pescuit. Vânătoare. Moneda: euro. – *Istoric*. Locuit din timpuri străvechi, terit. **F.** a fost colonizat, începând din sec. 1, de triburile finilor *sum* (SV țării), *em* sau *iam* (centrul țării) și *saam* (N), iar în sec. 12–14 a fost cucerit, treptat, de către suedezi, și administrat ca ducat (din 1248), apoi ca mare ducat (din 1581). În sec. 12, creștinismul este impus de suedezi ca religie oficială de stat; în sec. 16, se răspândește Reforma. Sec. 16–19 sunt dominate de rivalitatea ruso-suedeză pentru stăpânirea **F.** și de războaiele dintre acestea, cu consecințe devastatoare pentru viața social-economică a țării. Prin Tratatul de Pace de la Nystadt (1721), care încheie Războiul Nordului, Suedia cedează Rusiei, pe lângă alte terit., și partea de SV a Careliei, cu fortăreața Vîborg. În urma Războiului Ruso-Suedez (1808–1809), încheiat cu Pacea de la Frederikshamn, **F.** a fost alipită la Rusia, sub denumirea de Marele Ducat al **F.**, care s-a bucurat însă de o largă autonomie. La 6 dec. 1917, **F.** și-a proclamat independența de stat, iar la 17 iul. 1919 devine republică, recunoscută, în oct. 1920, de guvernul sovietic. În nov. 1939, **F.** a fost atacată de trupele sovietice; prin Tratatul de Pace de la Moscova (mart. 1940), **F.** a fost silită să cedeze U.R.S.S. Carelia și o parte a Laponiei. În 1941, **F.** a fost atrasă de Germania în războiul împotriva U.R.S.S., iar la 10 febr. 1947 a semnat Tratatul de Pace de la Paris, care a consfințit anexarea Careliei de către U.R.S.S., **F.** restituind, în același timp, printre altele, reg. Petsamo (Pecenga) pe care statul sovietic i-o cedase în 1920. Membră a O.N.U. (14 dec. 1955). După al Doilea Război Mondial, în timpul președinților J.K. Paasikivi (1946–1956), U.K. Kekkonen (1956–1982) și M. Koivisto (1982–1994), Matti Ahtissari (1994–2000) și Tarja Halonen (după 2000), **F.** a cunoscut o dezvoltare economică și socială rapidă și a promovat o politică externă de neutralitate. **F.** este considerată drept cea mai puțin coruptă țară din lume. Membră a Consiliului Nordic (din 1955) și a Uniunii Europene (1995). Republică prezidențială.

FINLANDÉZ, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Finlandei. Mai trăiesc în S.U.A., Suedia, Federația Rusă, Canada, Norvegia ș.a. De religie evanghelic-luterană. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Finlanda. **2.** Adj. Care aparține Finlandei sau finlandezilor, referitor la Finlanda sau la finlandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă fino-ugrică vorbită de finlandezi; importantă limbă finică, păstrând cel mai bine tipul fino-ugric.

FINLANDIZÁRE (< fr.) s.f. Ansamblu de măsuri (militare, economice și politice) prin care un stat puternic impune limitări autonomiei unui stat vecin mai slab (de ex. Rusia față de Finlanda).

FINNBOGADÓTTIR, Vigdís (n. 1930), om politic islandez. Președintă a Republicii Islanda (1980–1996). Prima

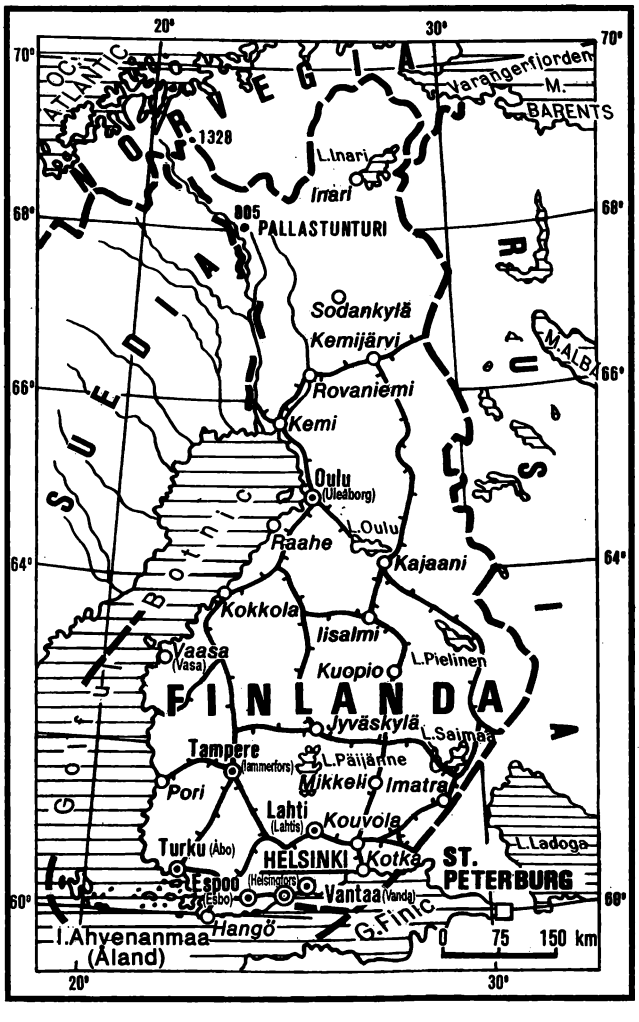

femeie aleasă şef de stat într-o ţară europeană. Directoare a Teatrului Municipal din Reykjavík (1972-1980).

FINNEY, Albert (n. 1936), actor britanic de teatru şi film. Roluri de compoziţie, realizate printr-un joc interiorizat („Sâmbătă seara, duminică dimineaţa", „Tom Jones", „Dueliştii").

FINO-ÚGRIC, -Ă (după fr., germ.) adj. *Limbi fino-ugrice* = cea mai importantă ramură a familiei de limbi uralice; au trăsături comune cu limbile baltice şi cuprind limbi vorbite în unele reg. din nordul şi centrul Europei şi nordul Asiei (finlandeza, estona, maghiara, mordvina şi ziriana sau komi).

FINSEN, Niels Ryberg (1860-1904), medic şi biolog danez. Inventatorul metodei de tratament al lupusului prin expunere la razele luminoase (finsenterapie sau fototerapie). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1903).

FINSTERAARHORN, cel mai mare vârf al Alpilor Bernezi (S Elveţiei). Alt.: 4 274 m. Gheţari.

FINTA, com. în jud. Dâmboviţa, în C. Târgovişte – Ploieşti; 4 505 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. În satul **F.**, atestat documentar din 1494, a avut loc, în mai 1653, o luptă în care oastea Ţării Româneşti, condusă de Matei Basarab, a înfrânt oastea moldo-cazacă, condusă de Vasile Lupu şi Timuş Hmelniţki.

FINTEŞTEANU, Ion (1899-1984, n. Bucureşti), actor şi regizor român. Interpret de comedie, cu o mare varietate a mijloacelor compoziţionale; în teatru (Tartuffe, Farfuridi, Ianke); în filme („O scrisoare pierdută", „Afacerea Protar", „Titanic vals").

FINŢI, Alexandru (1910-1972, n. Giurgiu), regizor şi actor român. S-a remarcat prin claritatea transmiterii mesajului dramatic („Discipolul diavolului" de G.B. Shaw, „Oameni şi şoareci" de J. Steinbeck, „Omul cu mârţoaga" de G. Ciprian ş.a.).

FIODOROV, Evgraf Stepanovici (1853-1919), mineralog şi cristalograf rus. Unul dintre fondatorii cristalografiei structurale şi mineralogiei moderne.

FIÓLĂ (< fr.) s.f. Mic recipient din sticlă de capacităţi diferite (1-20 ml/cm^3), de formă cilindrică, cu gâtul strâmt, închis ermetic, în care se conservă soluţii şi pulberi sterile; ampulă.

FIONIA (FYN, FUNEN), ins. daneză în M. Baltică, separată de pen. Iutlanda prin str. Beltul Mic şi de ins. Seeland prin str. Beltul Mare; 3,5 mii km^2. Oraş. pr.: *Odense.* Creşterea animalelor. Pescuit.

FIÓR (lat. *febris*) s.m. Senzaţie de frig (însoţită de o uşoară tremurătură). ✦ P. ext. Emoţie provocată de un sentiment puternic.

FIÓRD (< fr., germ.) s.n. Golf marin adânc, strâmt, sinuos, cu ţărmuri abrupte, format în urma pătrunderii apelor marine în văile glaciare după topirea gheţarilor. Unul dintre cele mai mari este Sognefjord, de pe coasta de V a Norvegiei (lungime: 204 km).

FIORÍN (< it.) s.m. Florin.

FIORITÚRĂ (< it.) s.f. (MUZ.) Ornament vocal.

FIORÓS, -OÁSĂ (lat. **febrosus*) adj. Care înspăimântă, care îngrozeşte; înfricoşător.

FIR (lat. *filum*) s.n. **1.** Produs obţinut prin filarea (toarcerea) manuală sau mecanizată a fibrelor textile; *p. restr.* fibră textilă. ✧ *F. cu plumb* = dispozitiv compus dintr-un fir care are la un capăt o greutate metalică, folosit pentru verificarea verticalităţii unor elemente de construcţie sau a unor maşini, pentru aşezarea aparatelor topografice etc. *Firul apei* = linia imaginară de pe suprafaţa unui curs de apă care uneşte punctele de viteză maximă ale acestuia. ✦ P. ext. Idee prezentă de-a lungul unei opere, unei acţiuni etc.; principiu călăuzitor, linie (de conduită). ✦ Fig. Şir continuu, desfăşurare neîntreruptă. ✦ Şuviţă subţire de aur sau de argint, folosită la cusături artistice. **2.** (TEHN.) Corp solid cu lungimea mare în comparaţie cu dimensiunile secţiunii lui transversale. ✦ Sârmă de telegraf, de telefon etc. ✦ Linie electrică. **3.** Fiecare dintre elementele de forma unui fir **(1)** care alcătuiesc iarba, părul etc.; *p. ext.* un exemplar dintr-o specie de plante. ✦ Bob (de nisip, de piper etc.).

FÍRAV, -Ă (< sl.) adj. (Despre fiinţe) Care are o constituţie delicată, fragilă; plăpând, şubred.

Ion Finteşteanu

Edwin Fischer

FIRCA, Gheorghe (n. 1935, com. Grădinari, jud. Caraş-Severin), muzicolog român. Articole, studii, lexicografie muzicală, volume de muzicologie („Structuri şi funcţii în armonia modală").

FIRDOUSI (FIRDUSI) (Abul Kasim Mansur) (c. 934-c. 1025), poet persan. Autorul epopeii „Şah-Name" (Cronica şahilor), de peste 50 000 de distihuri, evocare a istoriei perşilor până la cucerirea arabă.

FÍRE (< *fi*) s.f. **1.** Natura înconjurătoare; lumea. **2.** Factură psihică şi morală; caracter, temperament. **3.** Minte, cuget; cumpăt.

FIRE, Andrew Z. (n. 1959), medic american. Studii privind activitatea genelor în celulele musculare. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2006), împreună cu C.C. Mello.

FIRÉSC, -EÁSCĂ (< *fire*) adj. **1.** Potrivit legilor naturii. **2.** De la sine înţeles, natural, normal **(1)**. ✦ (Substantivat, n.) Naturaleţe.

FIRÉŞTE adv. Natural, bineînţeles; desigur.

FIRÉT (< *fir*) s.n. Fir de aur sau de argint folosit la broderii. ✦ Broderie cusută cu acest fir; găitan din aceste fire.

FIRÍDĂ (< bg.) s.f. Adâncitură prevăzută în grosimea unui zid, cu scop utilitar sau decorativ; nişă, ocniţă **(1)**.

FIRIMITÚRĂ (< *fărâmă*) s.f. Bucăţică (foarte) mică de pâine (rămasă când se taie ori se rupe pâinea); fărâmă.

FIRMAMÉNT (< fr., lat.) s.n. (Lit.) Cer, boltă cerească.

FIRMĂN (< tc.) s.n. (În trecut) Decret, ordin emis de suveranii Imp. Otoman, Persiei, Afghanistanului şi ai unor state din Asia Centrală.

FÍRMĂ (< germ.) s.f. **1.** Numele sau denumirea sub care un comerciant este înmatriculat în registrul comerţului, îşi exercită comerţul şi sub care semnează. **2.** P. gener. Termen generic pentru unităţi de afaceri, indiferent de forma juridică a acestora. **3.** Inscripţie pe o placă, pe un zid etc., la intrarea unui magazin, unei întreprinderi etc., pe care este indicată denumirea, destinaţia, caracterul acestora; *p. ext.* placă, panou etc. cuprinzând o asemenea inscripţie.

FIRN (< germ., rus.) s.n. Zăpadă persistentă de pe munţii înalţi, acumulată şi tasată, care, trecând prin faza grăunţoasă, va deveni gheţar; nevé.

FÍRNIS (< germ.) s.n. Amestec fluid de substanţe peliculogene (ulei vegetal sau răşină şi oxizi metalici) folosit ca solvent la fabricarea cernelurilor, drept grund la vopsitul lemnăriei etc.

FIRÚŢĂ (< *fir*) s.n. Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Poa,* fam. poacee, mult răspândite în vegetaţia pajiştilor.

FÍSĂ (< ngr.) s.f. **1.** Plăcuţă care, pe baza unei convenţii, poate înlocui monede la plata în localurile de consumaţie, la jocurile de cărţi etc. **2.** Piesă metalică, de forma unei monede, care poate declanşa mecanismul unui automat; jeton.

FISC (< fr., lat.) s.n. **1.** Instrument administrativ al statului, reglementat prin norme juridice, care stabileşte şi administrează impozitele (directe şi indirecte) şi taxele ce se cuvin statului de la contribuabili. **2.** Instituţie a administraţiei de stat care se ocupă cu aşezarea, încasarea, urmărirea silită şi administrarea impozitelor directe sau indirecte şi a taxelor cuvenite statului.

FISCĂL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la fisc, care ţine de fisc. ✧ *Agent f.* = **a)** funcţionar al administraţiei financiare locale sau centrale; **b)** bancă sau companie (sistem trust) care acţionează printr-o înţelegere de corporaţie cu alte corporaţii; în calitate de *a.f.*, banca sau compania trust poate avea funcţia de trezorier general al corporaţiei sau poate fi desemnată să îndeplinească anumite funcţii f. (obţinerea sumelor pentru plata dividendelor, plata rentelor, alte plăţi). *Cod f.* = lege care reglementează impozitele şi taxele, precizând persoanele care trebuie să plătească aceste impozite şi taxe, precum şi modul de calcul şi de plată a impozitelor şi taxelor.

FISCALÍSM s.n. Politică de mărire (exagerată) a sarcinilor fiscale ale contribuabililor şi îndeosebi de percepere a unor impozite şi taxe numeroase şi mari de la populaţie.

FISCALITÁTE (< fr.) s.f. Ansamblul legilor, reglementărilor şi modalităţilor de impozitare. ✧ *Grad de f.* = ponderea procentuală a impozitelor, taxelor şi contribuţiilor obligatorii în produsul intern brut (P.I.B.) al unei ţări.

FISCHART, Johann (c. 1546-c. 1590), scriitor german. Scrieri polemice şi satirice împotriva catolicismului. A prelucrat cu umor grotesc şi virtuozitate lexicală romanul lui Rabelais „Gargantua şi Pantagruel".

FISCHER, Edmond Henry (n. 1920), biochimist american de origine elveţiană. Contribuţii la studiul biochimismului activităţii celulelor normale şi anormale. Împreună cu E. Krebs, a elucidat modul de funcţionare a kinazelor şi fosfatazelor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1992), împreună cu E. Krebs.

FISCHER, Edwin (1886-1960), pianist elveţian. Artă pianistică marcată de o atitudine reflexivă. Interpret de referinţă al muzicii lui Bach şi Mozart.

FISCHER, Emil Hermann (1852-1919), chimist german. Contribuţii fundamentale în domeniul chimiei organice şi biologice. A sintetizat (1878) fructoza, glucoza, peptone etc. Premiul Nobel pentru chimie (1902). M. de onoare al Acad. Române (1913).

FISCHER, Ernst (1899-1972), critic literar şi estetician austriac. Reprezentant al criticii socio-istorice („Spiritul timpului şi literatura").

FISCHER, Ernst Otto (1918-2007), chimist german. Cercetări în domeniul chimiei compuşilor organometalici ai metalelor tranziţionale. A studiat ferocenul şi, independent de G. Wilkinson, a descoperit complecşii organometalici. Premiul Nobel pentru chimie (1973), împreună cu G. Wilkinson.

FISCHER, Hans (1881-1945), chimist german. Studii privind coloranţii pirolici din sânge şi bilă şi colorantul verde din plante. A sintetizat şi stabilit structurile chimice ale porfinei, heminei, bilirubinei şi a precizat structura clorofilei. Premiul Nobel pentru chimie (1930).

FISCHER, Iancu (1923-2002, n. Iaşi), filolog român. Studii de fonologie, lexicologie şi gramatică latină şi română („Latina dunăreană"). Manuale, ediţii critice (A. Pann, Gr. Alexandrescu). Traduceri din texte clasice.

FISCHER, Kuno (1824-1907), istoric german al filozofiei. Reprezentant al hegelienilor de dreapta. Monografii consacrate filozofilor moderni, cea despre Kant marcând începutul „mişcării kantiene" contemporane. Op. pr.: „Istoria filozofiei moderne".

FISCHER, Robert (Bobby) (1943-2008), şahist american. Campion al S.U.A. la 14 ani; mare maestru internaţional la 15 ani. Campion mondial (1972-1975).

FISCHER-DIESKAU, Dietrich (n. 1925), bariton german. Carieră de concertist (Bach) şi cântăreţ de operă.

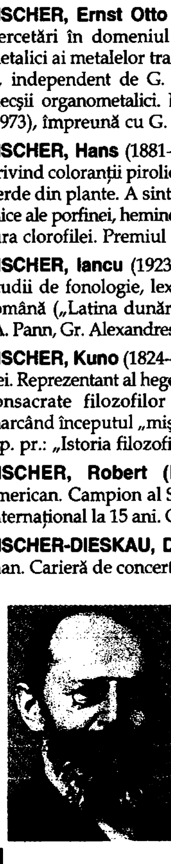

Emil Fischer

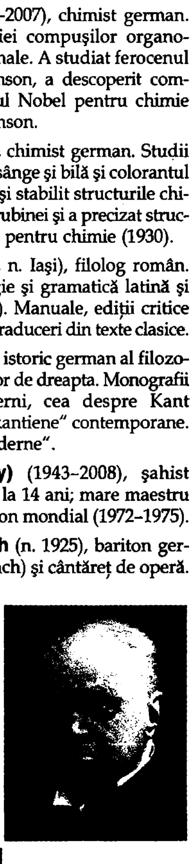

Kuno Fischer

Specialist în liedul şi opera romantică şi în repertoriul vocal al sec. 20. Sensibilitate, inteligenţă şi prestanţă scenică.

FISCHER von ERLACH, Johann Bernhard (1656–1723), arhitect austriac. Numeroase clădiri în stil baroc la Praga, Salzburg şi, mai ales, Viena (Karlskirche, Biblioteca Imperială, Palatul Schönbrunn).

FISCHER-GALAŢI, Stephen Alexander (n. 1924, Bucureşti), istoric american de origine română. Contribuţii la studiul istoriei Europei de Est („România nouă: de la Democraţia Populară la Republica Socialistă", „Estul Europei şi Războiul Rece").

FISHER, Irving (1867–1947), economist şi statistician american. Specialist în probleme monetare, a promovat economia matematică; contribuţii la teoria cantitativă a banilor („Puterea de cumpărare a banilor", „Teoria dobânzii").

FISHTA, Gjergj (1871–1940), scriitor albanez. Contribuţii la stabilirea limbii literare şi a alfabetului albanez. Operă pe teme istorice şi folclorice (poemul epico-liric „Lăuta munţilor", drame, nuvele).

FISIBILITÁTE (< fr.; {s} lat. *fissilis* „uşor de despicat") s.f. Proprietate a lemnului de a crăpa sau de a se despica de-a lungul unei suprafeţe paralele cu fibrele, la solicitarea, în această direcţie, cu ajutorul unei pene.

FISIONÁ *(< fisiune)* vb. I tranz. (Despre nucleele atomice grele) A scinda, a diviza, a desface.

FISIPÉDE (< fr., lat.) s.f. pl. Mamifere terestre carnivore, cu membre digitigrade, rar plantigrade, terminate cu gheare; creierul relativ voluminos, cu circumvoluţiuni în cadrul emisferelor cerebrale, dezvoltare mare a caninilor şi carnasierilor (canidele, felinele etc.).

FISIÚNE (< fr., lat.) s.f. Proces spontan sau indus (sub acţiunea neutronilor, particulelor alfa, protonilor, deuteronilor, fotonilor etc.) de scindare a unui nucleu atomic greu (uraniu, plutoniu etc.), de obicei, în două produse de f., de energii cinetice foarte mari, şi emisiune de neutroni. A fost descoperită (1938) de O. Hahn şi F. Strassmann. Neutronii emişi într-o reacţie de f. pot iniţia noi reacţii de f., acestea autoîntreţinându-se rapid (reacţie în lanţ), cu degajarea unor mari cantităţi de energie. Reacţia nucleară în lanţ, controlată cu ajutorul moderatorilor, constituie sursa de energie a reactoarelor nucleare.

FISTÍC (< tc.) s.m., s.n. S.m. Arbore cultivat în zonele tropicale şi subtropicale *(Pistacia vera)*. Fructul, mic, ovoid, cu sâmburele verzui, bogat în ulei şi cu gust plăcut se consumă ca atare sau se foloseşte la prepararea diverselor produse de cofetărie.

FISTICHÍU, -ÍE (< tc.) adj. **1.** (Înv.) De culoarea fisticului. **2.** Curios, ciudat; extravagant.

FÍSTULĂ (< fr., lat.) s.f. Canal format accidental sau prin operaţie, comunicând cu o glandă sau cu o cavitate pentru drenarea secreţiilor acestora (ex. **f.** lacrimală, **f.** intestinală).

FISURÁRE s.f. Fenomenul de producere, accidentală sau intenţionată, a unor fisuri într-un material, într-o rocă, într-o piesă etc.

FISÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Discontinuitate de forma unei crăpături mici, la suprafaţa sau în interiorul unei piese, a unui material etc., provenită în urma unor suprasolicitări sau în cursul elaborării. **2.** (GEOL.) Crăpătură sau deschizătură tabulară într-o rocă, nedepăşind câţiva metri lăţime şi cu lungime, uneori, de ordinul kilometrilor. **3.** (MED.) Şanţ sau crăpătură, normală sau patologică, pe suprafaţa unui organ (ex. **f.** abdominală, **f.** osoasă).

FÍŞĂ (< fr.) s.f. **1.** Mică foaie de hârtie sau de carton, de formă dreptunghiulară, folosită pentru a face însemnări în cursul unei documentări sau în vederea elaborării unei lucrări; conţinutul unei fişe. ✦ (BIBL.) Mică foaie de carton tipizată, în care sunt înscrise datele privitoare la o carte sau la o publicaţie periodică dintr-o bibliotecă în vederea întocmirii unui fişier **(2)**. ✦ *F. tehnologică* = (formular care conţine) totalitatea indicaţiilor privitoare la fazele unui anumit proces de producţie. **2.** (ELT.) Piesă de la capătul unui cordon de reţea, care se introduce într-o priză, într-un cuplu etc. spre a stabili legătura cu o linie telefonică, electrică etc.; ştecăr.

FIŞÍC (< tc.) s.n. Teanc de monede înfăşurate în hârtie.

FIŞIÉR (< fr.) s.n. **1.** Colecţie de fişe **(1)** ordonate sistematic. **2.** Catalog de fişe **(1)**. **3.** Cutie sau mobilă (dulap) cu sertare, în care se păstrează fişele **(1)**. **4.** (INFORM.) Colecţie de date de acelaşi tip grupate sub un nume şi reprezentate pe un suport (discuri sau benzi magnetice etc.).

FITCH, Val Logsdon (n. 1923), fizician american. Studii şi cercetări în fizica particulelor elementare. Împreună cu J.W. Cronin, descoperă violarea simetriei combinate (sau a legii parităţii combinate CP – Change Conjugation Parity) din teoria particulelor elementare. Premiul Nobel pentru fizică (1980), împreună cu J.W. Cronin.

FITÍL (< tc.) s.n. **1.** Produs textil în formă de sfoară, şiret, panglică sau tub, confecţionat din fire moi răsucite sau ţesute, care se introduc, spre a fi aprins, în mijlocul lumânărilor, într-un lichid inflamabil din aparatele de iluminat etc.; feştilă. **2.** Şnur muiat într-o substanţă inflamabilă, servind altădată la transmiterea focului pentru aprinderea încărcăturilor de exploziv în mine, în cariere etc.; tub făcut din metal sau dintr-un material textil şi umplut cu material inflamabil, servind în acelaşi scop. **3.** (Fig.) Aluzie maliţioasă care poate alimenta sau determina intrigi, neînţelegeri.

FITÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phyton* „plantă") s.f. Sarea de calciu şi de magneziu a acidului inositohexafosforic, ce constituie rezerva fosfoorganică a plantelor verzi.

FÍTING (< engl., germ.) s.m. (TEHN.) Piesă de legătură folosită la îmbinarea ţevilor, a tuburilor, a armăturilor etc.; are formă tubulară şi este, în general, filetată.

FITIONEŞTI, com. în jud. Vrancea, în Subcarpaţi; 2 883 loc. (2008). Viticultură.

FÍTNESS (cuv. engl.) subst. Ansamblu de exerciţii de educaţie fizică desfăşurate în general în săli prevăzute cu aparate speciale, practicate pentru a obţine o bună formă fizică.

FITO- ({s} gr. *phyton* „plantă") Element de compunere cu sensul „care se referă la plantă"; formează substantive şi adjective.

FITOCENOLOGÍE (< fr.; {s} *fito-* + gr. *koinós* „comun" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a botanicii care studiază asociaţiile de plante (alcătuirea, clasificarea, răspândirea şi ecologia lor).

FITOCENÓZĂ (< fr.; {s} *fito-* + gr. *koinós* „comun") s.f. Comunitate de plante care trăiesc într-un anumit mediu de viaţă *(biotop)* şi sunt condiţionate de anumiţi factori fizico-geografici şi biologici.

FITOCHIMÍE (< fr. {i}; {s} *fito-* + *chimie*) s.f. Studiul proceselor chimice care au loc în plantă.

FITOFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} *fito-* + gr. *phag-* „a mânca") s.m., adj. (Animal) care se hrăneşte cu plante.

FITOGEOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a biogeografiei care studiază distribuţia speciilor de plante şi a comunităţilor pe care acestea le alcătuiesc; geografia plantelor.

FITOHORMÓNI (< fr. {i}) s.m. pl. Substanţe fiziologic active, prezente în plante care, în doze foarte mici, stimulează înflorirea, creşterea şi dezvoltarea acestora (ex. auxina, giberelina).

FITOMÓRF (< fr.; {s} *fito-* + gr. *morphe* „formă") s.n. Motiv ornamental care constă din prelucrarea artistică a elementelor vegetale.

FITÓN (< fr.; {s} gr. *phyton* „plantă") s.m. **1.** Plantă rudimentară. **2.** (GENET.) Cea mai mică unitate de propagare care, detaşată de pe un organism vegetal, prelevat dintr-o cultură, generează un nou organism vegetal.

FITONCÍDE ({s} *fito-* + lat. *-cida* „care ucide") s.f. pl. Substanţe volatile produse şi eliminate de unele plante (ceapă, usturoi, hrean etc.) cu acţiune bactericidă şi fungicidă, folosite în tratarea seminţelor de legume, în combaterea unor agenţi patogeni.

FITOPATOLOGÍE (< fr., engl. {i}; {s} *fito-* + gr. *pathos* „boală" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu recunoaşterea, diagnosticarea şi tratarea bolilor plantelor (îndeosebi a celor provocate de ciuperci parazite), cu studiul biologiei agenţilor patogeni, depistarea şi combaterea acestora; protecţia plantelor.

FITOPLANCTÓN (< germ.) s.n. (BIOL.) Totalitatea organismelor vegetale din plancton. Serveşte ca hrană pentru diferite animale acvatice. V. şi *plancton*.

FITOSANITAR (< fr.) adj. Care se referă la măsuri de protecţie a plantelor împotriva dăunitorilor şi a bolilor, inclusiv prin utilizarea de fungicide şi insecticide (tratamente **f.**). Controlul **f.** al produselor vegetale urmăreşte împiedicarea răspândirii agenţilor fitopatogeni.

FITOSTERÓL (< fr.) s.m. Substanţă de natură sterolică, izolată din plante şi utilizată în ind. farmaceutică la sinteza unor hormoni sexuali.

FITOTEHNÍE (< fr.) s.f. Ştiinţă agricolă care studiază plantele de cultură şi metodele de cultivare a lor, pentru a obţine recolte mari, stabile, de calitate cu cheltuieli minime. Include: legumicultura, viticultura, pomicultura ş.a.

FITOTERAPÍE (< fr., germ.) s.f. Prevenirea şi combaterea bolilor cu ajutorul plantelor (sub formă de ceaiuri, extracte alcoolice sau glicerinate, uleiuri volatile, siropuri etc.).

FITOTÓXIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Substanţă) care are acţiune toxică asupra plantelor.

FITOTRÓN (< fr. {i}; {s} *fito-* + fr. *[élec]tron* „electron") s.m. Instalaţie specială, în scopuri experimentale, pentru cultivarea plantelor.

FITTIPALDI, Emerson (n. 1946), automobilist brazilian. Campion mondial de Formula 1 (1972, 1974).

FITZGERALD, Ella (1918–1996), cântăreaţă americană de jazz. Vervă, inventivitate, umor, măiestrie vocală, ritmică şi a frazării. Interpretează balade de mare sensibilitate, dar şi piese swing sau dialoguri *scat* cu cei mai mari cântăreţi şi instrumentişti ai epocii.

FITZGERALD, Francis Scott (Key) (1896–1940), scriitor american. Reprezentant al „generaţiei pierdute" a anilor '20. Nuvele şi romane ilustrând atmosfera „epocii jazz-ului" sau denunţând „visul american" („Cei frumoşi şi blestemaţi", „Dulce e noaptea", „Marele Gatsby" – capodopera sa).

FITZGERALD, George Francis (1851–1901), fizician irlandez. A studiat radiaţia electromagnetică emisă la descărcarea unui condensator (precedând experienţele lui H.R. Hertz) şi a cercetat polarizarea luminii prin reflexie.

FITZMAURICE, Edmond George, baron (1846–1935), diplomat şi om politic liberal britanic. Filoromân. A sprijinit lupta românilor pentru desăvârşirea unităţii statale.

FITZROY, fl. în NE Australiei; 960 km. Se formează prin unirea râurilor Dawson şi Mackenzie; curs intermitent; se varsă în Oc. Pacific.

FITZROY, Robert (1805–1865), navigator şi meteorolog britanic. Comandant al navei „Beagle", cu care a întreprins o expediţie hidrografică pe coastele Americii de Sud. Inventatorul barometrului **F.**

FIŢÚICĂ (cf. germ. *Fitzel*) s.f. Hârtiuţă cu însemnări. ✦ Termen depreciativ pentru o publicaţie fără însemnătate.

FIU (lat. *filius*) s.m. **1.** Persoană de sex bărbătesc considerată în raport cu părinţii; copil, fecior, băiat. **2.** Fig. Cetăţean; membru al unei colectivităţi. **3.** Urmaş, descendent.

FIUME v. **Rijeka.**

Ella Fitzgerald

Francis Scott Fitzgerald

FIVE-O'CLOCK (loc. engl.) s.n. Ceai servit la ora cinci după-amiază. ✦ Petrecere făcută (în jurul orei cinci) după-amiază.

FIX, -Ă (fr., lat.) adj. **1.** (Şi adv.) Care nu-şi schimbă locul sau poziţia; nemişcat, imobil. **2.** Care nu se schimbă, nu variază; stabil. **3.** (Despre oră) Precis, exact. **4.** (MAT.) *Punct f.* = punct din domeniul de definiţie al unei funcţii (funcţionale) egal cu valoarea funcţiei (funcţionalei) în acel punct.

FIXÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A prinde, a înţepeni un obiect într-un loc din care să nu se poată mişca. ✦ Fig. A privi ţintă pe cineva sau ceva. **2.** Tranz. A stabili, a hotărî (un preţ, un termen etc.). **3.** Refl. (Despre persoane) A se decide. **4.** Refl. A se aşeza în mod stabil într-un loc, a se statornici, a se stabili. **5.** Tranz. (CHIM.) A aduce un corp într-o stare stabilă; a împiedica să se volatilizeze.

FIXÁRE s.f. Acţiunea de a (se) fixa. ✦ Operaţie de stabilizare a legăturii dintre colorant şi fibră, efectuată în procesul de vopsire şi de imprimare a produselor textile sau a pieilor. ✦ Operaţie de tratare cu un reactiv chimic a materialelor fotografice (hârtie, film etc.) pentru a le face insensibile la lumină, imaginile obţinute prin developare rămânând definitive.

FIXATÍV (< fr.) s.n. **1.** Soluţie incoloră de răşină diluată în eter, alcool sau benzină, care serveşte la acoperirea, prin pulverizare, a desenelor executate în cărbune sau pastel pentru a le feri de ştergere. **2.** Fixator **(1)**. **3.** Produs cosmetic folosit pentru menţinerea coafurii.

FIXATÓR (< fr.) s.m. **1.** Reactiv chimic sau soluţie a acestuia care se foloseşte pentru fixarea materialelor fotografice developate; fixativ **(2)**. **2.** Substanţă folosită în operaţia de finisare a ţesăturilor textile, în scopul măririi stabilităţii vopsirii şi a imprimării. **3.** (BIOL.) Soluţie folosită în histologie şi citologie pentru conservarea structurilor celulare şi studierea lor la microscop (ex. formolul, dicromatul de potasiu).

FIXÍSM (< fr.) s.n. Concepţie biologică conform căreia speciile de plante şi animale nu au suferit nici o modificare de-a lungul timpului. Se opune *evoluţionismului, transformismului*.

FIZEAU, Armand-Hippolyte-Louis (1819–1896), fizician francez. Contribuţii în optică, fizica cristalelor, astronomie. A determinat viteza luminii (1849) şi a extins *efectul Doppler* în optică *(efectul Doppler-F.)*. A utilizat lungimea de undă a undelor luminoase ca etalon de lungime.

FIZEŞU GHERLII, com. în jud. Cluj; 2 644 loc. (2008). Rezervaţia naturală L. Ştiucilor (26 ha). Mănăstirea Nicula (sec. 16) cu biserică de zid, din 1875–1879, ce păstrează picturi murale originare, de factură bizantnă. Centru de realizare a icoanelor pe sticlă şi de pelerinaj la icoana Maicii Domnului (satul Nicula).

FÍZIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se referă la corpul fiinţelor vii; *spec.* care priveşte activitatea musculară. **2.** S.n. Aspectul exterior al unei persoane. **3.** Adj. Care se referă la materie, care priveşte materia; material, concret. 4. Adj. Care se referă la obiectul fizicii **(1)** sau la metodele ei.

FIZICALÍSM (< germ.) s.n. (FILOZ.) Orientare în pozitivismul logic, promovată de O. Neurath, R. Carnap ş.a., care preconizează formularea tuturor propoziţiilor din ştiinţele umane în vocabularul fizicii.

FÍZICĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Ştiinţă care studiază materia şi energia, precum şi interacţiunile dintre acestea. Cuprinde mecanica, acustica, optica, electricitatea, magnetismul, structura atomului, fenomenele nucleare etc. ✧ *F. atomică* studiază structura şi proprietăţile atomilor, precum şi interacţiile lor reciproce. *F. moleculară* studiază structura moleculară a corpurilor în diverse stări de agregare, proprietăţile moleculelor şi interacţiile dintre ele. *F. nucleară* studiază structura şi proprietăţile nucleelor atomice, precum şi reacţiile nucleare. *Fizica plasmei* studiază proprietăţile mecanice, electrice, magnetice, optice ale plasmei. *Fizica solidului* studiază proprietăţile şi structura corpurilor solide, folosind metodele **f.** clasice şi ale mecanicii cuantice. **2.** (FILOZ.; din Antic. până la Descartes) Ramură a filozofiei consacrată studiului naturii; opusă metafizicii.

FIZICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care lucrează în domeniul fizicii, specialist în fizică.

FIZIOCRATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *kratos* „putere") s.n. Doctrină economică clasică, apărută, în sec. 18, în Franţa; critică mercantilismul şi pune bazele analizei ştiinţifice a economiei capitaliste şi a politicii economice liber-schimbiste. Reprezentanţii **f.**, Fr. Quesnay, A. R. J. Turgot ş.a., susţineau că singura sursă a bogăţiei este agricultura.

FIZIOGNOMONÍE (< fr., gr. *physis* „natură" + *gnomon* „ştiutor") s.f. (Înv.) Disciplină, popularizată mai ales de poetul şi oratorul elveţian J.K. Lavater (1741-1801), care determina caracterul oamenilor după fizionomia lor.

FIZIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază legile de funcţionare a organismului viu, animal sau vegetal, mecanismele de reglare a funcţiunilor şi proceselor ce au loc în celule, ţesuturi, în diversele organe şi sisteme.

FIZIOLOGUL, manual popular de zoologie şi morală. Cuprinde o suită de povestiri, în care diferite animale simbolizează viciile şi virtuţile (v. *bestiarii* **(1)**). Cea mai veche traducere românească păstrată datează din 1693.

FIZIONOMÍE (< fr.) s.f. **1.** Totalitatea trăsăturilor feţei şi expresia ei particulară; chip. ✧ *Joc de f.* = mimică. **2.** Fig. Înfăţişare caracteristică; caracter distinctiv (al unei epoci, al unei colectivităţi umane etc.).

FIZIOPATOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *physis* „natură" + fr. *pathologie* „patologie") s.f. Ramură a medicinii care studiază mecanismele de producere a bolilor şi funcţiile organismului în condiţii de boală.

FIZIOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *therapeia* „tratament") s.f. Ramură a medicinii care studiază acţiunea fiziologică a factorilor fizici naturali (apă, aer, lumină, căldură) şi artificiali (curent electric, câmp magnetic) şi elaborează metode de aplicare a acestora în scop curativ şi profilactic. Cuprinde: hidroterapia, balneoterapia, electroterapia ş.a.

FIZOSTIGMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Ezerină.

FLACĂRA 1. Revistă literară, artistică şi socială, Bucureşti, 1911–1916 şi 1921–1923. Director: C. Banu. **2.** Publicaţie care apare la Bucureşti (1952–1989); între 1973 şi 1985, redactor-şef *Adrian Păunescu*.

FLÁCĂRĂ (lat. **flaccula*) s.f. **1.** Masă de gaze, oxidantă sau reducătoare, care, în urma unor reacţii chimice puternic exotermice, dezvoltă căldură şi lumină; (livr.) flamă. ✧ *F. oxiacetilenică* = **f.** rezultată în urma arderii acetilenei cu oxigenul, într-un arzător special numit suflai. Degajă temperaturi până la 3 100°C şi este folosită la tăierea sau sudarea metalelor. *F. olimpică* = **f.** aprinsă de la razele solare în Olimpia (Grecia), adusă, prin ştafetă, la deschiderea Jocurilor Olimpice; atribut tradiţional al Jocurilor Olimpice moderne, *f.o.* arde pe toată durata lor. **2.** Fig. Pasiune, înflăcărare; căldură; strălucire.

FLACK, Roberta (n. 1939), cântăreaţă americană de soul. Voce caldă; muzică la intersecţia între pop şi soul, excelând în balade („Killling Me Softly With His Song").

FLACÓN (< fr.) s.n. Sticluţă (închisă ermetic) sau tub din material plastic, metal etc. în care se ţin medicamente, parfumuri etc.; conţinutul acestora.

FLAGÉL (< fr., lat. *flagellum*) s.n., s.m. **1.** S.n. (Rar) Bici; mănunchi de nuiele folosit pentru flagelări. **2.** S.n. Fig. Dezastru, calamitate; *spec.* boală, molimă. **3.** S.m. (ANAT., ZOOL.) Filament mobil al flagelatelor, zoosporilor şi al spermatozoizilor, care serveşte la locomoţie.

FLAGELÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A biciui. ✦ Fig. A ataca prin vorbe sau prin scris.

FLAGELÁNŢI (< it.) s.f. Sectă de fanatici religioşi, apărută în 1260, în Pen. Italică, ai cărei membri, sub ideea ispăşirii păcatelor lumii, se biciuiau în public; desfiinţată (1417) în urma Conciliului de la Constanţa.

FLAGELÁRE s.f. Acţiunea de a flagela; biciuire aplicată ca pedeapsă în Antic. şi în Ev. Med. (constituind şi azi o practică rituală ascetică).

FLAGELÁTE (< fr.) s.n. pl. Grup de organisme inferioare, unicelulare, marine sau dulcicole, caracterizate prin prezenţa unuia sau a mai multor flageli cu ajutorul cărora se deplasează *(Flagellata)*; se înmulţesc prin diviziune celulară, rar sexuat.

FLAGRÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Evident, izbitor. ✧ *Infracţiune f.* = infracţiune descoperită în timpul sau îndată după săvârşirea ei; f. delict.

FLAGSTAD, Kirsten (1895–1962), soprană norvegiană. Interpretă wagneriană. Voce de o forţă excepţională.

FLAHERTY, Robert (1884–1951), regizor american de film. Pionier al filmului documentar („Nanuk al nordului", „Omul din Aran").

FLÁIER (FLYER) (< engl.) s.n. Maşină de tors care transformă benzile de fibre textile în semitorturi înfăşurate pe mosoare.

FLAJ(E)OLÉT (< fr.) s.n. 1. Instrument muzical de lemn sau metal, asemănător flautului, folosit în orchestre şi în fanfare. **2.** Sunet armonic produs de instrumentele cu coarde printr-o atingere uşoară a coardei cu degetul în anumite puncte precise.

FLAMÁND, -Ă (< fr.) s.m. pl., adj. **1.** S.m. pl. Populaţie germanică, înrudită cu olandezii, care locuieşte în Flandra (partea nordică a Belgiei). Mai trăiesc în Franţa. De religie creştină (catolică). **2.** Adj. Care aparţine Flandrei sau populaţiei ei, privitor la Flandra sau la populaţia ei. *Artă f.* = arta care s-a dezvoltat până în sec. 16 pe terit. Ţărilor de Jos şi din sec. 17 numai pe terit. actual al Belgiei. În arhitectură s-a dezvoltat stilul romanic, gotic, al Renaşterii şi baroc. În sculptură s-au impus, printr-un pronunţat simţ al monumentalului, Claus Sluter, Cornelis Floris, A. Quellinus ş.a. Pictura a cunoscut o excepţională înflorire. Încă din sec. 15, artiştii flamanzi, dezvoltând tehnica picturii în ulei, au manifestat un viu interes pentru portretul individualizat ca şi pentru redarea cât mai concretă a obiectelor (fraţii H. şi J. van Eyck, R. van der Weyden, H. Memling ş.a.). În sec. 16, spiritul Renaşterii a fost asociat cu elementele naţionale (Bosch, P. Brueghel cel Bătrân, Matsys), contribuind la înflorirea peisajului şi a portretului, reprezentarea vieţii zilnice a ţărănimii şi burgheziei constituind tematica predilectă a artiştilor.

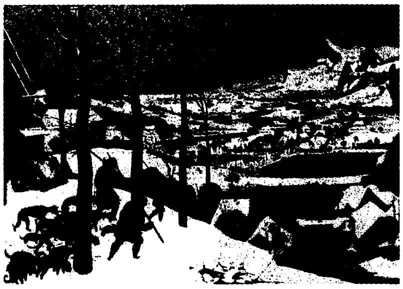
1

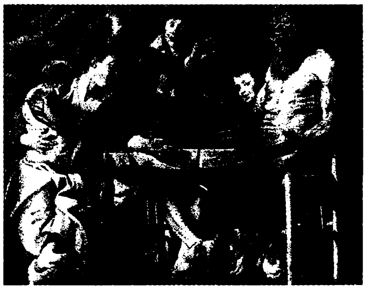
2

Artă flamandă
1. P. Brueghel cel Bătrân: „Iarna" 2. J. Jordaens: „Satirul şi ţăranul"

În sec. 17 s-a impus spiritul baroc al timpului, dar şi o tendinţă de autentică inspiraţie populară (Rubens, Jordaens, Van Dyck, Snyders, Teniers cel Bătrân, Brouwer ş.a.). Dintre artele decorative, tapiseria (Bruxelles, Brugge) ocupă un loc important. ✧ *Limba f.* = varietate standard a limbii olandeze; limbă oficială în Belgia, alături de franceză. Mai este vorbită în Franţa.

FLAMÁRE (< *flamă*, după fr.) s.f. Operaţie de curăţire parţială sau totală a suprafeţelor lingourilor sau semifabricatelor cu ajutorul arzătoarelor oxiacetilenice.

FLÁMĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Flacără.

FLAMBÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A trece prin flăcări un obiect neinflamabil în vederea sterilizării lui. **2.** Intranz. (Despre corpuri în formă de bară) A suferi fenomenul de flambaj.

FLAMBÁJ (< fr.) s.n. Încovoiere a unui corp în formă de bară sub acţiunea unor solicitări exterioare de compresiune, când eforturile axiale ating o anumită valoare critică.

FLAMBOYÂNT (cuv. fr.) adj. Denumire dată ultimei perioade a stilului gotic (sec. 15), caracterizată prin îmbogăţirea şi delicateţea decorului, ale cărui contururi sugerează flacăra.

FLAMEN sau **FLAMIN** (< lat.) s.m. (În vechea Romă) Preot consacrat cultului particular al unei divinităţi. Erau trei f. superiori, aleşi dintre patricieni şi consacraţi marii triade capitoline (Jupiter, Marte, Quirinus) şi 12 **f.** inferiori, aleşi dintre plebei şi consacraţi altor divinităţi.

FLAMÉNCO (cuv. sp.) subst. Gen de cântec şi dans popular din Andaluzia, cu caracter viu, spectaculos, acompaniat de chitară şi bătăi din palme.

FLAMÍNGO (< germ.) s.m. Pasăre migratoare, din ordinul fenicopteriformelor, de mărimea unei berze, cu gâtul şi picioarele foarte lungi. Se cunosc 6 specii, dintre care *f. mare (Phoenicopterus roseus)* se întâlneşte în Africa, SV Asiei şi local în S Europei, iar *f. mic* (*P. minor*) în V Asiei (până în N Indiei) şi în Africa (fiind foarte răspândit în jurul lacurilor est-africane); alte patru specii se întâlnesc în America. Coloritul roz până la roşu se datorează hranei (crustacei şi alge) bogate în caroten.

FLAMINIO, Marcantonio (1498–1550), poet şi umanist italian. Poeme de inspiraţie pastorală şi religioasă („De rebus divinis Carmina").

FLAMINIUS, Caius (sec. 3 î.Hr.), om politic şi general roman. Înfrânt şi ucis de către Hannibal la lacul Trasimene (217 î.Hr.).

FLAMMARION, 1. Camille (1842-1925), astronom francez. Autodidact. A studiat Luna, planeta Marte, stelele duble. Lucrări de popularizare. A creat (1887) Societatea astronomică franceză. **2. Ernest F.** (1846–1936), editor francez. Fratele lui **F. (1).** A fondat, în 1875, Editura F.

FLAMSTEED, John (1646–1719), astronom englez. Organizator al Observatorului Greenwich. A întocmit un amplu catalog stelar.

FLÁMURĂ (< ngr.) s.f. **1.** Steag, drapel; stindard. ✦ Pavilion triunghiular purtând culorile naţionale sau emblema marinei unei ţări, folosit pe navele de război. 2. Pavilion triunghiular folosit în codul internaţional de semnale pentru semnalizarea cifrelor.

FLANAGAN, Barry (n. 1941), sculptor britanic. Lucrări eclectice şi fanteziste din materiale fragile („Bani lichizi", „Pânză de tablou atârnând") sau din bronz („Iepure sărind").

FLANC (< fr.) s.n. **1.** Extremitatea din stânga sau din dreapta a unei formaţii sau a unui dispozitiv de luptă. ✧ Loc. (MILIT.) *În flanc (câte unul)* = unul în spatele altuia. **2.** (ANAT.) Fiecare dintre cele două părţi laterale ale peretelui abdominal, cuprinse între ultima coastă şi şold. 3. (TEHN.) Fiecare dintre feţele opuse ale unui filet, ale unui dinte de angrenaj etc. 4. (POLIGR.) Coală de carton fabricat dintr-o pastă specială, folosită la confecţionarea matriţelor de stereotipie.

FLANCÁ (< fr.) vb. I tranz. A apăra flancul unei unităţi militare; a ataca dintr-o parte. ✦ Fig. A însoţi pe cineva (pentru a-l apăra); a mărgini lateral, de o parte şi de alta.

FLANCGÁRDĂ (< fr.) s.f. (MILIT.) (Sub)unitate care se deplasează de o parte sau de alta a forţelor principale, servind ca element de siguranţă.

FLANDRA (VLAANDEREN, FLANDRE), reg. naturală în V Europei (Belgia, Olanda şi Franţa), cuprinsă între colinele Artois şi estuarul fl. Escaut şi locuită în cea mai mare parte de flamanzi. Relief de câmpie cu alt. de 100–500 m. Ocupată, pe rând, de celţi şi de romani (sec. 1 î.Hr.). Invadată (430) de francii salieni, care au inclus-o în componenţa statului franc. Creştinată (sec. 6–7). Din sec. 11, sub dubla vasalitate a Franţei şi a Sfântului Imp. Roman de Naţiune Germană. În sec. 12–15, a cunoscut o puternică dezvoltare a vieţii urbane şi a ind. textile. În timpul Războiului de 100 de Ani a constituit obiectul luptei între Franţa şi Anglia. Între sec. 14 şi 19 a fost viu disputată de către Franţa, Spania şi Habsburgii austrieci. După 1477, domeniu al Habsburgilor din Austria, apoi al celor din Spania (1556). Unul dintre centrele *Revoluţiei din Ţările de Jos*. Transferată Austriei prin Tratatul de la Utrecht (1713); vechea F. spaniolă a fost ocupată de Franţa (1794). Provincie a Regatului Ţărilor de Jos (1815–1830), o mare parte din F. a intrat apoi în componenţa Regatului Belgiei, iar partea vestică a rămas Franţei.

FLANÉLĂ (< fr.) s.f. **1.** Ţesătură uşoară, moale, scămoşată pe ambele feţe. **2.** Îmbrăcăminte de lână tricotată, în formă de pieptar sau de cămaşă scurtă; (pop.) flanea. V. *pulover*.

FLÁNŞĂ (< germ.) s.f. **1.** Bordură la capătul unei piese care constituie elementul de legătură al acesteia, de obicei prin şuruburi, cu o piesă similară. **2.** Element de asamblare etanşă a două conducte sau al unei conducte cu un rezervor.

FLAPS (< germ.) s.n. (AV.) Aripioară de hipersustentaţie situată pe bordul de fugă al aripii unui avion pentru a-i mări portanţa.

FLASC, -Ă (< fr.) adj. Fără rezistenţă; moale, fleşcăit. ✦ Fig. Fără forţă, fără vigoare, lipsit de energie.

FLASH (cuv. engl.) s.n. Tub electric care produce o lumină puternică de scurtă durată, folosit în arta cinematografică, în construcţia laserelor etc.; blitz. ✧ Informaţie importantă transmisă cu prioritate. ✧ (FOTO) Plan foarte scurt.

FLASH-BACK (cuv. engl.) s.n. (CINEMAT.) Inserţie care înfăţişează o scurtă acţiune secundară plasată în trecut. ✧ Secvenţă retrospectivă într-o operă literară.

FLAŞNETĂR s.m. Muzicant ambulant care cântă din flaşnetă.

FLAŞNÉTĂ (< germ.) s.f. Mică orgă mecanică portativă, mânuită prin învârtirea unei manivele; caterincă; minavet.

FLATÁ (< fr.) vb. I tranz. A măguli.

FLATULÉNŢĂ (< fr.; {s} lat. *flatus* „vânt") s.f. Acumulare excesivă de aer în stomac şi intestine.

FLAUBERT, Gustave (1821–1880), prozator francez. Maestru al romanului prin profunzimea observaţiei şi analizei, scrupulul obiectivităţii / impersonalităţii şi al perfecţiunii stilistice („Doamna Bovary", „Educaţia sentimentală", romanul istoric „Salammbô"). Fiziognomia morală a eroinei titulare din romanul „Doamna Bovary" a devenit prototipul *bovarismului*. Corespondenţă literară.

Gustave Flaubert

FLÁUT (< it.) s.n. Instrument muzical de suflat alcătuit dintr-un cilindru îngust, prevăzut cu găuri şi clape: mare, piccolo, alto, bas.

FLAUTÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană care cântă la flaut.

FLAVIA, familie plebeiană de origine sabină în Roma antică. Din această familie au făcut parte împăraţii Vespasian (69–79), Titus (79–81), Domiţian (81–96).

FLAVIAN (c. 390–449), patriarh de Constantinopol (din 446). A condamnat erezia eutihiană. Excomunicat în 449 de un sinod care l-a reabilitat pe Eutyches. Canonizat ca martir de sinodul de la Calcedon (451).

FLAVIN, Dan (1933–1996), sculptor american. Influenţat de Brâncuşi. Lucrări din tuburi de neon divers colorate („Diagonala de la 25 mai 1963", „Diagonala de extaz personal").

FLAVÓNE (< fr. {i}; {s} lat. *flavus* „galben") s.f. pl. Substanţe cristaline, galbene, extrase din florile unor plante, folosite la prepararea de coloranţi.

FLAX (< germ.) s.n. Ţesut conjunctiv elastic, format din fascii, tendoane, cartilaje, cordoane neurovasculare etc., care se elimină din carne la prepararea mezelurilor şi a conservelor.

FLAXMAN, John (1755–1826), sculptor şi grafician britanic. Reprezentant al neoclasicismului. Monumente funerare (monumentul lui Nelson), modele pentru manufactura de ceramică Wedgwood, ilustraţii la operele lui Homer, Eschil, Dante.

FLĂCĂU (< cf. v. sl. *hlakŭ* „holtei") s.m. Tânăr neînsurat; fecior, holtei.

FLĂMÂND, -Ă (lat. **fammabundus*) adj. (Şi subst.) Care simte senzaţia de foame; înfometat.

FLĂMÂNDU, Horia (n. 1941, Alba Iulia), sculptor român. Modelaj sensibil, atât în reliefuri cât şi în lucrări tridimensionale; stilistică de factură postbizantină; calităţi de portretist („Octavian Goga", „Eminescu").

FLĂMÂNZI, oraş în jud. Botoşani; 12 046 loc. (2008). Filatură de bumbac; fabrică de brânzeturi. Aici a izbucnit, în febr. 1907, marea răscoală ţărănească. Monument închinat răscoalei.

FLĂMÂNZILĂ v. **Însoţitori năzdrăvani.**

FLEAC (< germ.) s.n. 1. Lucru, faptă de mică importanţă; bagatelă **(1). 2.** (La pl.) Vorbe goale, lipsite de valoare; nimicuri, palavre.

FLEBÍTĂ (< fr.; {s} gr. *phleb-* „venă") s.f. Boală care constă în inflamarea peretelui venos, urmată de obicei de astuparea venei respective. Apare în special la membrele inferioare.

FLEBOTOMÍE (< fr., lat.) s.f. Secţionare operatorie a unei vene pentru extragerea unui trombus, introducerea unui cateter etc.; venisecţie.

FLEC (< germ.) s.n. Bucată de talpă, cauciuc, metal aplicată pe tocul încălţămintei.

FLECÁR, -Ă s.m. şi f. Persoană care flecăreşte; palavragiu; limbut.

FLECĂRÍ vb. IV intranz. A spune fleacuri; a trăncăni, a pălăvrăgi.

FLECHTENMACHER 1. Christian F. (1785–1843, n. Braşov), jurist român. A ţinut primele cursuri de drept (1830) şi a fost primul profesor de „legi" la Academia Mihăileană. Adept al iluminismului şi al teoriei dreptului natural. Principal alcătuitor şi traducător al Codului Calimah. **2. Alexandru F.** (1823–1898, n. Iaşi), compozitor, violonist, dirijor şi pedagog român. Fiul lui F. **(1).** A compus primele vodeviluri şi operete româneşti („Baba Hârca"), „Uvertura naţională", cântece patriotice („Hora Unirii"). Întemeietorul şi primul director al Conservatorului din Bucureşti.

FLECTÍV (< fr.) s.n. (LINGV.) Morfem ce realizează diferite valori ale categoriilor gramaticale şi determină flexiunea unei părți de vorbire.

FLEETWOOD MAC, grup britanic de rock. Constituit în 1967 de Peter Green, Jeremy Spencer, John McVie, Mick Fleetwood. Inițial principală forță a revirimentului britanic al blues-ului, ulterior trupă pop de succes, cu Stevie Nicks ca solistă („Rumours").

FLEGMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Nepăsător, cu sânge rece; calm, liniştit, placid. **2.** (PSIH.) *Tip. f.* = unul dintre cele patru tipuri de temperament în clasificarea lui Hipocrat, caracterizat prin echilibru, stăpânire de sine.

FLÉGMĂ (< fr., lat.) s.f. Mucozitate, uneori purulentă, eliminată din căile respiratorii prin tuse sau prin vomă; expectorație **(1)**.

FLEGMÓN (< fr., lat.) s.n. Inflamație acută, sub forma unei colecții purulente difuze a țesutului conjunctiv subcutanat sau submucos, provocată de infecții cu stafilococi sau streptococi; se tratează chirurgical (ex. **f.** amigdalian).

FLÉICĂ (< germ.) s.f. Specialitate rezultată la tranşarea cărnii de bovine, cuprinzând muşchii abdominali.

FLEISCHER, frații **Max** (1883-1972) şi **Dave** (1894-1979), realizatori şi producători americani de film de animație. Creatori ai unor personaje celebre: Betty Boop, Popeye Marinarul şi Olive, Bluto, Sinbad Marinarul.

FLÉMALLE (Maestrul din ~) (a creat în prima jumătate a sec. 15), pictor flamand. Unul dintre primii maeştri ai perioadei de trecere spre Renaştere în Țările de Jos. Lucrări cu teme religioase într-o viziune dramatică („Buna-Vestire", „Naşterea lui Iisus"). Identificat, de obicei, cu Robert Campin (c. 1378-1444).

FLEMING, Sir Alexander (1881-1955), bacteriolog britanic. A descoperit (1929) penicilina şi proprietățile sale bactericide. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1945), împreună cu E.B. Chain şi H.W. Florey.

FLEMING, Ian (1908-1964), scriitor englez. Romane de spionaj al căror personaj principal este agentul secret James Bond 007 („James Bond contra dr. No", „Goldfinger", „Casino Royale").

FLEMING, Sir John Ambrose (1849-1945), inginer britanic. Pionier în domeniul radiocomunicațiilor. A inventat dioda termoionică (1904), care-i poartă numele.

FLEMING, Paul (1609-1640), poet german. Considerat cel mai important liric al sec. 17 („Poezii germane").

FLEMING, Peggy (n. 1948), patinatoare americană. Campioană olimpică (Grenoble, 1968) şi mondială (1967 şi 1968) la patinaj artistic.

FLEMING, Victor (1883-1949), regizor american de film. Filme de referință pentru cinematografia americană („Frumoasa din Saigon", „Doctor Jekyll şi Mr. Hyde", „Vrăjitorul din Oz"). Premiul Oscar: 1941 („Pe aripile vântului").

FLENSBURG, oraş în N Germaniei (Schleswig-Holstein), port la M. Baltică; 84,4 mii loc. (2002). Şantiere navale. Ind. siderurgică, a pielăriei, chimică, constr. de aparate electrice şi instrumente optice. Nikolaikirche şi Marienkirche (sec. 13). Menționat documentar în 1240.

FLER (< fr.) s.n. Simț de orientare rapidă într-o împrejurare sau într-o situație dificilă; agerime în observație, perspicacitate.

FLEROV, Gheorghi Nikolaevici (1913-1990), fizician rus. Contribuții în domeniul fizicii nucleare. A descoperit (1940) fisiunea spontană a nucleelor grele. Cercetări privind sinteza şi proprietățile izotopilor elementelor 102-107.

FLERS, Robert PELLEVÉ de la MOTTE-ANGO, marchiz de (1872-1927), scriitor şi diplomat francez. A sprijinit lupta poporului român pentru desăvârşirea unității sale politice. Comedii („Fracul verde"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

FLESCH Carl (1873-1944), violonist şi pedagog ungur. Carieră internațională ca virtuoz. Unul dintre cei mai mari pedagogi ai viorii (elevi : Ginette Neveu, Henryk Szeryng ş.a.).

FLÉŞĂ (< fr.) s.f. Partea cea mai înaltă (ascuțită), de formă conică sau piramidală, a unei turle, clopotnițe etc., întâlnită mai ales la catedralele gotice construite în Ev. Med.

FLETCHER, John (1579-1625), dramaturg englez. A scris în colaborare cu Shakespeare („Cele două rude nobile", poate şi „Henric VIII"), cu Francis Beaumont („Philaster", „Tragedia fecioarei") ş.a.

FLEURÓN (< fr.) s.n. Ornament sculptat, în formă de floare sau de frunză stilizată, aşezat ca vârf pe un element de arhitectură; folosit mai ales în arhitectura gotică.

FLEURUS, localit. în partea central-sudică a Belgiei (Hainaut), la NE de Charleroi; 22,6 mii loc. (2002). Aici, trupele comandate de mareşalul Jourdan, au înfrânt pe cele austriece, comandate de prințul de Saxa-Coburg (26 iun. 1794).

FLEURY, André Hercule de (1653-1743), cardinal şi om de stat francez. A exercitat o mare influență asupra regelui Ludovic XV. A condus, între 1726 şi 1743, politica internă şi externă a Franței.

FLEVA, Nicolae (1840-1920, n. Focşani), om politic, ziarist şi avocat român. Membru al Partidului Liberal şi, din 1899, al Partidului Conservator-Democrat. Orator de talent. De mai multe ori ministru; primar al Capitalei (1884-1886).

FLEXÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care poate fi încovoiat uşor, fără a suferi deformații permanente; mlădios; elastic **(1)**. **2.** (LINGV.; despre părțile de vorbire) Care are flexiune **(2)**; flexionar. **3.** (Fig.) Care se poate adapta uşor unor situații noi. **II.** S.n. (ELT.) Mănunchi de lamele de cupru flexibile **(I. 1)** folosit în construcția contactoarelor, a întreruptoarelor automate ş.a. ca element de legătură electrică conductivă.

FLEXIONÁR, -Ă adj. Care are flexiune **(2)**; flexibil **(I, 2)**. *Limbă f.* = tip morfologic de limbă caracterizată prin flexiune (ex. româna, franceza, germana).

FLEXIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Încovoiere, îndoire; mlădiere. ✦ (FIZIOL.) Mişcare de îndoire a unui segment al corpului pe un alt segment situat deasupra sa (ex. **f.** gambei pe coapsă). **2.** (LINGV.) Totalitatea schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvânt pentru a exprima diferite raporturi gramaticale.

FLEXOGRAFÍE s.f. (POLIGR.) Procedeu de tipar înalt, executat cu forme de tipar elastice şi flexibile (din cauciuc sau material plastic), folosit la imprimarea etichetelor şi a hârtiei de ambalaj.

FLEXÓR (< fr., germ.; {s} lat. *flexo* „a îndoi") adj. *Muşchi ~* = muşchi care determină, prin contracție, flexiunea membrelor.

FLEXÚRĂ (< fr., lat.) s.f. (GEOL.) Accident tectonic în scoarța Pământului, premergător unei dislocații de ruptură (falie), în cadrul căruia compartimentele astfel formate păstrează continuitatea stratelor.

FLIBUSTIÉR (< fr., engl.) s.m. (În sec. 17-18) Pirat din apele Antilelor. ✦ P. ext. Hoț, pirat.

FLICTÉNĂ (< fr.; {s} gr. *phlyktaina* „băşică") s.f. Veziculă plină cu serozitate, care se formează la suprafața pielii în arsurile de gradul I-II; se întâlneşte şi în *pemfigus*.

FLIGÓRN (< germ. *Flügelhorn*) s.n. Instrument muzical de suflat făcut din alamă, asemănător trompetei, folosit în fanfare.

FLINDERS, Matthew (1774-1814), navigator britanic. Împreună cu G. Bass, a cercetat şi cartografiat, în 1797-1798 şi 1801-1803, coastele meridionale ale Australiei şi a constatat, în 1798, caracterul insular al Tasmaniei. A propus ca „Noua Olandă" să primească actuala denumire, Australia.

FLINT (< germ., engl.) s.n. *Sticlă ~* = sticlă optică pe bază de silicați de plumb şi potasiu, folosită la confecționarea pieselor optice (lentile, prisme etc.) pentru corectarea aberației cromatice.

FLINT, oraş în N S.U.A. (Michigan), la NV de Detroit; 124,9 mii loc. (2000). Ind. de automobile. Motoare de avion, aparataj electrotehnic, biciclete, vopsele şi lacuri. Institut tehnologic. Întemeiat (1819).

FLÍNTĂ (< magh.) s.f. Puşcă cu țeavă lungă, cu cocoş, cremene şi fitil. Folosită şi în Țările Române (sec. 17-19); sâneață.

FLIRT (< fr., engl.) s.n. **1.** Conversație uşoară, curtenitoare, între persoane de sex opus; cochetărie. **2.** Legătură de dragoste lipsită de profunzime şi de statornicie. **3.** Persoană cu care cineva are o astfel de legătură.

FLIŞ (< germ.) s.n. (GEOL.) Formațiune geologică tipică de geosinclinal, alcătuită dintr-o alternanță ritmică de depozite marine cutate, cu textură variată (gresii, marne, argile etc.), cu grosime mare (până la 6 000 m). **F.** este bine reprezentat în Carpații Orientali (mai ales pe latura estică) şi în m-ții Apuseni.

FLOÁRE (lat. *flos, -ris*) s.f. **I. 1.** Grupare vizibilă de organe specializate pentru reproducerea plantelor *fanerogame*, formată din organele sexuale (androceul-staminele şi gineceul-pistilul) înconjurate de cele mai multe ori de caliciu şi corolă; provine dintr-un țesut special apical. La unele **f.** lipsesc petalele (apetale), la altele sepalele (asepale), sau atât sepalele, cât şi petalele (nude). După simetrie, **f.** sunt actinomorfe şi zigomorfe, iar după sex, hermafrodite şi unisexuate. ✧ Loc. *În floare* = (despre plante) în perioada înfloririi; înflorit; *fig.* (despre oameni) în plină putere şi frumusețe. *În floarea vârstei* = tânăr. **2.** Orice plantă erbacee care face flori **(I. 1)**. **3.** *Floarea-soarelui* = plantă anuală, oleaginoasă, din fam. asteraceelor, originară din America de Nord, introdusă în Europa în sec. 16. Prezintă fototropism. Înaltă de 1-1,5 m până la 3-5 m. Are frunze mari, oval-cordate şi flori galbene, în capitule foarte mari *(Helianthus annuus)*; semințele conțin 30-50% substanțe grase, din care se extrage ulei comestibil. *Floarea-Paştilor* = păştiță. *Floare-de-colți* (sau *floarea-reginei, floarea-doamnei, albumeală*) = plantă erbacee perenă din fam. asteraceelor, înaltă de 5-20 cm, cu inflorescențe compuse din capitule, înconjurate de numeroase bractee lungi, alb-argintii, lânos-păroase *(Leontopodium alpinum)*; plantă ocrotită. **II.** P. analog. **1.** Desen, broderie, cusătură etc. în formă de floare **(I 1)**. **2.** Strat subțire de mucegai care se formează uneori la suprafața vinului şi a unor alimente. **3.** (POLIGR.) Suprafața activă, care tipăreşte, a unui element tipografic (literă, cifră, linie, ornament etc.). **4.** Extremitatea lățită a cuiului. **III.** Fig. Partea cea mai de seamă, cea mai selectă din ceva; frunte, elită.

FLOAREA DARURILOR (ALBINUŞA), carte populară, culegere de pilde şi sentințe cu caracter didactic-moralizator, alcătuită de călugărul italian Tommaso Gozzadini sub titlul „Fiore di virtù" (sec. 13). În Țările Române a pătruns după 1578, tradusă de Gherman Vlahul. Cel mai vechi manuscris, aparținând lui Ioan Românul, datează din 1620 *(Codex Neagoeanus)*, prima ediție tipărită: 1700 (de către Antim Ivireanul, la Snagov).

FLOC (lat. *floccus*) s.m. şi n. Smoc de păr, de lână sau de mătase.

FLOCÓS, -OÁSĂ adj. Cu păr des, lung şi moale; mițos.

FLOCOŞÉL s.m. Ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, ruginie, gălbuie sau alburie, prevăzută cu numeroşi ghimpi pe partea inferioară *(Hydnum repandum)*.

FLOCÚL (< fr. {i}; {s} lat. *flocculus* „smoc mic") s.n. Formațiune strălucitoare (nor format din vapori de calciu sau de hidrogen) ce se observă în cromosfera solară.

FLOCULÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. (Agent) care provoacă flocularea (ex. electroliții, căldura etc.).

FLOCULÁRE (după fr. *floculation*) s.f. Aglomerare, sub formă de particule mai mari (flocoane), a particulelor fine dintr-o suspensie sau dintr-o soluție coloidală, urmată de depunerea acestora, sub acțiunea unui agent floculant.

FLOÉM (< fr.; gr. *phloias* „scoarță") s.n. Țesut conducător prin care circulă seva elaborată, format din vase liberiene, parenchim liberian şi fibre liberiene.

FLOGÍSTIC (< fr. {i}; {s} gr. *phlogistos* „inflamabil") s.n. Substanță fictivă imaginată de alchimişti pentru a explica arderea.

FLONDOR 1. Tudor, cavaler de ~ (1862–1908, n. Storojineț, Bucovina), compozitor român. Muzică de scenă, operete („Nunta țărănească", „Moș Ciocârlan"), lucrări pentru pian, voce, cor. **2. Iancu, cavaler de ~** (1865–1924, n. Storojineț, Bucovina), om politic român. Frate cu **F. (1).** Unul dintre fruntașii mișcării românilor din Bucovina pentru emancipare națională și unire cu România. Președinte al Partidului Național Român din Bucovina (1900–1902, 1908–1910), șef al guvernului provizoriu (oct.–nov. 1918). A prezidat Congresul General care a votat unirea Bucovinei cu România (15/28 nov. 1918). Ministru pentru Bucovina în guvernul I.I.C. Brătianu (1918–1919).

FLONDOR-STRĂINU, Constantin (n. 1936, Cernăuți), pictor român. Lucrări, în special de inspirație creștină, figurative sau nonfigurative, de rafinament coloristic și compozițional („Desen pentru mișcarea gândului").

FLONTA, Mircea (n. 1932, sat Supuru de Sus, jud. Satu Mare), filozof român. M. coresp. al Acad. (1992). Cercetări de epistemologie, filozofia limbajului, filozofia științei („Adevăruri necesare?", „Perspectivă filosofică și rațiune științifică").

FLORA (în mitologia romană), zeița florilor și a vegetației de primăvară. În cinstea ei se organizau serbările *Floralia* (25 apr.–5 mai), cu varianta daco-romană *Floriile.*

FLORA, Radu (1922–1989, n. Banatsko Novo Selo, Serbia), folclorist, istoric literar și dialectolog român din Serbia. Cercetător al graiurilor românești și al folclorului din Banatul sârbesc („Folclor literar bănățean. Premise și sinteze").

FLORÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de floare, privitor la floare. ✦ Care înfățișează o floare, în formă de floare.

FLORÁR s.m., s.n. I. S.m. **1.** Persoană care cultivă sau vinde flori. **2.** (Înv. și pop.) Luna mai. **II.** S.n. Instrument de desen, confecționat din lemn, celuloid, metal etc., folosit pentru trasarea liniilor curbe.

FLÓRĂ (< fr. {i}; {s} lat. *Flora* „zeița florilor") s.f. **1.** Totalitatea plantelor dintr-o anumită reg. a Globului, dintr-un anumit mediu sau dintr-o anumită perioadă geologică, analizate în funcție de clasificarea sistematică (specii, genuri, familii, ordine etc.). **2.** *F. microbiană* = totalitatea microorganismelor vegetale (specii inofensive sau patogene) dintr-un mediu (apă, sol, aer), din cavitatea bucală, din intestin etc.

FLORĂREÁSĂ s.f. Femeie care cultivă sau vinde flori.

FLORĂRÍE s.f. Magazin în care se vând flori.

FLOREASCA, lac antropic pe valea Colentinei, în N municipiului București; 56 ha. Loc de agrement. Legat, în amonte, cu lacul Herăstrău și, în aval, cu lacul Tei.

FLOREA, Anca (n. 1948, București), muzicolog român. Articole, studii, volume de muzicologie („Șerban Tassian – un senior la Opera Română", „Muzică și imagine").

FLOREI, Nicolae (1927–2000, n. com. Vasiova, jud. Caraș Severin), bas român. Voce de bas-profund cu ambitus larg. Repertoriu de operă („Oedip", „Boris Godunov"), lied (miniaturi vocale românești) și vocal-simfonic.

FLORENSKI, Pavel Aleksandrovici (1882–1937), matematician și filozof rus. Contribuții privind studiul teologiei ortodoxe („Coloana și Fundamentul adevărul"). Mort într-un lagăr de concentrare.

FLORENȚA (FIRENZE), oraș în N Italiei (Toscana), pe Arno; 356,1 mii loc. (2001). Mecanică de precizie, electronică, ind. metalurgică, chimică, a ceramicii și sticlei, mobilă, textilă; marochinărie și încălț. Universitate (1321). Turism. De numele orașului se leagă înflorirea unei celebre școli de artă (sec. 13–16), promotoare a principiilor Renașterii. Biserici vestite din sec. 11–13 (San Miniato al Monte, Domul sau Santa Maria del Fiore cu Baptisteriul, Santa Croce, Santa Maria Novella, Capela Medici din Biserica San Lorenzo, 1520), palate (cel al Signoriei sau Palazzo Vecchio, sec. 13–15, Pitti, Medici-Riccardi, Rucellai, Strozzi), poduri (Ponte Vecchio), muzee (Uffizi, Bargello ș.a.), biblioteci (Laurenziana). Cunoscut din Antic. (sub numele de *Florentia*); centru al Toscanei, a devenit în 1115 republică comunală. Important centru meșteșugăresc, comercial și bancar al Europei medievale. Din 1434, orașul s-a aflat sub conducerea familiei Medici, care, în sec. 16, a instaurat aici absolutismul; între 1569 și 1801 și între 1814 și 1859 a fost capitala Marelui Ducat al Toscanei, iar între 1865 și 1871 a Regatului Italiei.

Iancu, cavaler de Flondor

Arta Florescu

FLORES 1. Ins. în arh. Sondelor Mici (Indonezia), între ins. Sumbawa și Timor; 14,2 mii km^2. Oraș pr.: *Ende.* Relief vulcanic, cu alt. până la 2 400 m. **2.** Mare în bazinul Oc. Pacific, între ins. Flores și Sulawesi (Indonezia); 115 mii km^2. Ad. max.: 5 140 m.

FLORES, Juan José (1800–1864), om politic ecuadorian. Primul președinte al Ecuadorului (1830–1834, 1839–1845).

FLORESCU, Alexandru (1863–1936), inginer și om politic român. Secretar general al *Ligii Culturale.* A militat pentru desăvârșirea unității politice a poporului român.

FLORESCU, Arta (1921–1998, n. București), soprană română. Cea mai importantă pedagogă română în domeniul vocal. Repertoriu larg de operă, lied și oratoriu. Personalitate scenică, remarcabilă tehnică a cântului.

FLORESCU, George D. (1893–1976, n. București), genealogist român. Cercetări fundamentale privind boierimea munteană („Din vechiul București", „Divanele domnești din Țara Românească").

FLORESCU 1. Grigore F. (1892–1960, n. Poroina Mare, jud. Mehedinți), istoric român. Specialist în arheologia și epigrafia epocii romane în Dacia („Arcul de triumf al lui Constantin cel Mare", „Capidava, monografie arheologică"). **2. Radu F.** (1931–2003, n. București), arheolog, antropolog cultural și istoric de artă român. Fiul lui **F. (1).** Director general al Muzeului Național de Istorie a României (din 1993). Lucrări: „Istoria artei în antichitate pe teritoriul României", „Strămoșii românilor", în colab.

FLORESCU, Ioan Emanoil (1819–1893, n. Râmnicu Vâlcea), general și om politic conservator român. Ministru în mai multe rânduri și prim-min. (apr. 1876 și febr.–nov. 1891). Contribuții la organizarea modernă a armatei și a sistemului ei de învățământ.

FLORESCU, Mihail (1912–2000, n. Roman, jud. Neamț), inginer chimist. M. coresp. al Acad. (1974). Contribuții privind prelucrarea chimică a unor produse petroliere („Industria petrochimică – dezvoltare și perspective", „Industria comparată a polimerilor din România").

FLORESCU, Vasile (1915–1982, n. sat Manga, jud. Dâmbovița), teoretician literar român. Lucrări privind istoria literară („Conceptul de literatură veche") și retorica („Retorica și neretorica").

FLOREȘTI 1. Com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 8 953 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Mehedinți; 2 740 loc. (2008). Biserică de lemn (1777) în satul Peștenuța. **3.** Com. în jud. Prahova; 7 623 loc. (2008). Expl. de petrol. Fabrică de anvelope și camere de aer. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1640–1646) în satul Călinești.

FLOREȘTI-STOENEȘTI, com. în jud. Giurgiu; 8 737 loc. (2008). Expl. de petrol. Muzeu etnografic în conacul „Drugănescu" (sec. 18). Biserica Sf. Nicolae (1679–1715).

FLORÉTĂ (< germ.) s.f. **1.** Armă albă sportivă, formată dintr-o lamă lungă flexibilă, în patru muchii, prevăzută cu gardă și mâner și folosită la scrimă. **2.** Sport practicat cu **f. (1).**

FLORETÍST, -Ă s.m. și f. Sportiv care practică floreta **(2).**

FLOREY, Sir Howard Walter (1898–1968), medic britanic. Studii și cercetări privind proprietățile terapeutice ale penicilinei, pe care, împreună cu E.B. Chain, a experimentat-o clinic (1939). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1945), împreună cu A. Fleming și E.B. Chain.

FLORIAN, Jean-Pierre Claris de ~ (1755–1794), scriitor francez. „Fabule" caracterizate prin tonul optimist și vioi.

FLORIAN, Mircea (1888–1960, n. București), filozof român. Reformulând noțiunea de experiență, a propus o teorie generică a structurii existenței, cunoașterii și valorii, bazată pe raportul de recesivitate („Recesivitatea ca structură a lumii"). Studii de istorie a filozofiei („Cosmologia elenă", „Reconstrucție filosofică"). M. post-mortem al Acad. (1990).

FLORIAN, Mircea (n. 1949, Satu Mare), interpret și compozitor român de folk-rock. Stabilit în Germania (1986). Carieră solo („Podul de piatră") și cu diverse grupuri. Pionier al muzicii electronice în România. Muzică de teatru și film.

FLORIANÓPOLIS, oraș în SE Braziliei, port la Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al statului Santa Catarina; 360,6 mii loc. (2002). Fabrici de zahăr și de prelucr. a metalelor. Vechiul nume: *Destêro.*

FLORICA, com. în jud. Buzău, în V Bărăganului Ialomiței; 1 626 loc. (2008).

FLORICEÁ, -ÍCĂ s.f. **1.** Diminutiv al florii. **2.** (La pl.) Boabele unor soiuri de porumb, care, prin prăjire, se desfac în forma unor flori mici albe.

FLORÍCOL, -Ă (< fr.) adj. (Despre plante ornamentale) Care au flori.

FLORICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *flor-* „floare" + *cultura* „cultură") s.f. Ramură a horticulturii care studiază cultura plantelor ornamentale indigene sau exotice.

FLORÍD, -Ă ({s} lat. *floridus* „în floare") adj. (Despre boli) În plină evoluție (ex. erupție **f.**, în scarlatină).

FLORIDA 1. Pen. în SE Americii de Nord, între G. Mexic și Oc. Atlantic; 115 mii km^2. Relief de câmpie joasă, mlăștinoasă, uneori colinară, cu numeroase fenomene carstice. Climă subtropicală în N și tropicală umedă în S. Parcul Național *Everglades.* **2.** Stat în SE S.U.A., ocupând pen. **F.** și un sector al coastei de N a G. Mexic; 151,9 mii km^2; 15,9 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Tallahassee.* Orașe pr.: Miami, Jacksonville. Expl. de fosforite. Citrice, ananas, trestie de zahăr, tutun, cereale, bumbac. Legumicultură. Creșterea animalelor. Stațiuni balneare (Miami Beach, Fort Lauderdale, Daytona Beach etc.). Turism. Pescuit. Centrul spațial de la Cape Canaveral. **3.** Str. între pen. Florida, ins. Cuba și arh. Bahamas, care leagă G. Mexic cu Oc. Atlantic. Lungime: 570 km. Lățime minimă: 80 km. Ad.: între 567 și 2 084 m. **4.** Curent marin cald, care se formează în G. Mexic; scaldă coastele pen. **F.** și se continuă cu Golfstreamul.

FLORIFÉR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce flori.

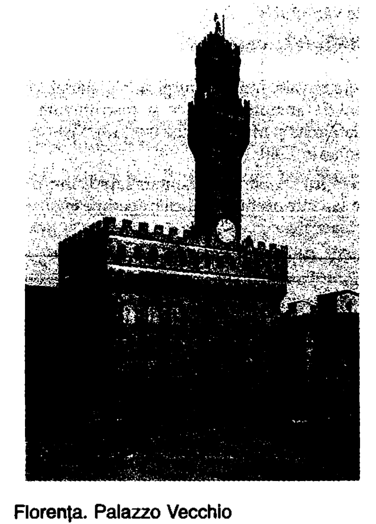

Florența. Palazzo Vecchio

FLORÍI (lat. *florilia), sărbătoare creştină în Duminica dinaintea Paştelui, care evocă intrarea lui Hristos în Ierusalim. Ramurile împărţite credincioşilor amintesc de mulţimile care l-au întâmpinat pe Iisus cu ramuri de palmier. ✧ *Sâmbăta Floriilor* = sâmbăta dinainte de Florii, numită şi Sâmbăta lui Lazăr.

FLORILÉGIU (< it., fr.) s.n. Antologie selectată de poezie.

FLORÍN (< germ., fr.) s.m. 1. Veche monedă bătută la Florenţa, mai întâi în argint, apoi, din 1252, în aur. Imitată şi utilizată în toată Europa; *fiorin*. 2. Unitatea monetară în Olanda şi Surinam. În limba olandeză se numeşte *gulden*.

FLORÍNTE s.m. Pasăre din fam. fringilidelor, de mărimea unei vrăbii, de culoare verde-măslinie, cu aripile şi partea ventrală galbene şi cu ciocul gros, roşiatic (*Carduelis chloris*).

FLORIS sau **FLORIS DE VRIENDT, Cornelis II** (1514-1575), arhitect şi sculptor flamand. A construit Primăria din Anvers (1560-1565).

FLORÍSTICĂ s.f. Capitol al botanicii care studiază flora dintr-o anumită reg. geografică.

FLORNOY, Bertrand (1910-1980), explorator francez. A realizat mai multe expediţii (începând cu 1936) în Amazonia şi Anzi. A descoperit izvorul râului Marañon (1941), principalul izvor al Amazonului.

FLOROGLUCÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă chimică cristalină, albă, solubilă în alcool şi eter, folosită ca developator în fotografie şi ca intermediar în sinteza unor răşini, coloranţi, medicamente etc.

FLOROVSKI, Gheorghi Vasilievici (1893-1979), teolog ortodox rus. Stabilit în S.U.A. Studii de istorie ecleziastică, patristică şi de teologie ortodoxă rusă („Aspecte ale istoriei bisericeşti", „Părinţii răsăriteni din sec. al IV-lea", „Părinţii bizantini din sec. al VI-lea").

FLORUS (Lucius Annaeus Florus) (sec. 2), retor şi istoric latin. Lucrarea sa „Rezumat al tuturor războaielor purtate în curs de 700 ani", sinteză despre războaiele purtate de romani de la fundarea Cetăţii Eterne până în vremea lui Augustus, cuprinde şi informaţii despre geto-daci.

FLORY, Paul John (1910-1985), chimist american. Contribuţii fundamentale, teoretice şi experimentale, în chimia fizică a macromoleculelor. A definit constanta ce exprimă relaţia dintre proprietăţile soluţiilor de polimeri (*constanta universală a lui F.*). Premiul Nobel pentru chimie (1974).

FLOTABILITÁTE (< fr.) s.f. 1. Capacitate a unui corp de a pluti pe suprafaţa unui fluid, de obicei apă (*f. de suprafaţă*) sau la o anumită adâncime (*f. în imersiune*). ✦ Raportul dintre volumul părţii nescufundate şi volumul total al unui corp plutitor. 2. Proprietate a particulelor mici de material solid de a pluti într-un lichid, deşi au o densitate mai mare decât acesta, datorită tensiunilor superficiale ce apar la contactul dintre diferite faze (solidă, lichidă, gazoasă). Stă la baza *flotaţiei*.

FLOTÁNT, -Ă (< fr.) adj. 1. Care pluteşte, plutitor. ✦ (Despre corpuri plutitoare sau suspendate) Care poate efectua oscilaţii în jurul unei axe orizontale. ✦ (Substantivat, m. pl.) Corpuri plutitoare transportate de apele râurilor sau ale canalelor. 2. (Despre persoane şi subst.) Care nu locuieşte permanent într-o localit., care este în trecere pe acolo, fără a se stabili definitiv.

FLOTÁRE s.f. 1. (IND. TEXT.) Trecere a unui fir dintr-un sistem (urzeală sau bătătură) peste două sau mai multe fire din celălalt sistem, la confecţionarea ţesăturilor ornamentale. 2. Mişcare ritmică de gimnastică în care corpul, întins aproape de pământ, este ridicat şi coborât prin extensiunea şi îndoirea braţelor sprijinite cu palmele pe sol.

FLOTÁŢIE (< fr.) s.f. Procedeu de concentrare, pe cale umedă, a minereurilor şi a cărbunilor bazat pe flotabilitatea (2) acestora; utilizată şi în ind. alimentară, chimică, în medicină etc.

FLÓTĂ (< fr.) s.f. 1. Totalitatea navelor (fluviale, maritime sau aeriene), mijloacelor auxiliare şi de asigurare, afectate unei anumite reg. sau unui anumit scop şi puse sub conducere unică (f. de pescuit, f. comercială). 2. (IND. TEXT.) Soluţie sau suspensie de coloranţi, ori de alte substanţe chimice în apă, folosită în operaţiile de finisare a materialelor textile. 3. Bazin de tăbăcire cu soluţii concentrate, în care pieile, după ce au parcurs procesul de pretăbăcire, se ţin un timp mai îndelungat.

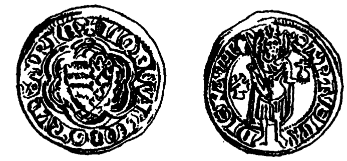
avers revers

Florin

FLOTÍLĂ (< fr.) s.f. Totalitatea forţelor şi a mijloacelor necesare unor acţiuni speciale pe mare şi pe ape interioare. Reprezintă, de obicei, o parte componentă a flotei militare sau comerciale. ✧ *F. de aviaţie* = denumire veche a unei unităţi de aviaţie, similară regimentului.

FLOTÓR (< fr.) s.n. Nume dat unor obiecte care plutesc la suprafaţa apei, destinate să efectueze măsurători sau reglaje ori să susţină la suprafaţă corpuri submersibile; plutitor. ✧ *F. de hidroavion* = plutitor montat sub corpul hidroavionului, ce asigură decolarea şi amerizarea acestuia.

FLOTOW, Friedrich von (1812-1883), compozitor german. Opere („Martha"), balete, muzică de scenă şi de cameră, cu influenţe franceze şi italiene.

FLOURENS, Pierre Jean-Marie (1794-1867), fiziolog francez. A descoperit centrul respirator din bulbul rahidian care-i poartă numele, a descris centrul coordonării echilibrului şi al poziţiei bipede din cerebel.

FLOWER-POWER, denumire a mişcării hippie, care a apărut la mijlocul anilor '60 la San Francisco, atrăgând sute de mii de tineri, sub semnul toleranţei în toate direcţiile. Promovează amorul liber, viaţa în comunitate, interesul pentru religiile orientale, ecologia şi cunoaşterea sinelui, apelul la droguri halucinogene. Definită muzical de rockul psihedelic şi de folk-rock.

FLUÁJ (< fr.) s.n. (TEHN.) Deformaţie continuă şi lentă a materialelor supuse unor solicitări continue (permanente) şi de lungă durată.

FLUATIZÁRE (după fr.) s.f. Impermeabilizare a suprafeţelor unor materiale de construcţie în vederea protejării acestora de intemperii, agenţi chimici etc.

FLUCTUÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A se schimba mereu; a oscila, a varia.

FLUCTUÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Abatere întâmplătoare, temporară şi foarte mică faţă de o anumită stare. ✦ Oscilaţie, schimbare neîntreruptă, mutare dintr-un loc în altul.

FLÚDOR s.n. Material de lipit în formă de tub subţire de aliaj de staniu umplut cu flux (3) decapant.

FLUÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre stil, vorbire etc.) Curgător (2), curent (1), cursiv (1).

FLUERAŞ, Ioan (1882-1953, n. sat Chereluş, jud. Arad), om politic român. Social-democrat. Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918-1920). Preşedinte al Confederaţiei Generale a Muncii (1926-1938). La scindarea P.S.D.R. (1946), s-a alăturat grupării lui C. Titel-Petrescu. Mort în închisoare.

FLUÍD, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. (Substanţă în stare gazoasă - gaze, vapori - sau lichidă) caracterizată prin forţe de coeziune mici între molecule, ce poate curge şi lua forma vasului care o conţine.

FLUIDÁL, -Ă adj. *Textură ~* = (despre textura unor roci vulcanice) caracterizată prin orientarea paralelă a microlitelor ca urmare a consolidării lavei în timpul curgerii.

FLUIDIFIÁNT (< fr.) s.m. Substanţă care micşorează viscozitatea unui fluid cu care se amestecă.

FLUIDIFICÁRE (după fr. *fluidification*) s.f. Micşorare a viscozităţii unui fluid, a unei topituri metalice etc., cu ajutorul unui fluidifiant sau prin încălzire.

FLUIDITÁTE (< fr.) s.f. 1. Stare, însuşire a ceea ce este fluid, curgător. 2. Proprietate a unor corpuri de a se deforma plastic sau vâscos sub acţiunea tensiunilor mecanice; se caracterizează prin mărimea inversă a vâscozităţii. 3. Fig. Cursivitate.

FLUIDIZÁRE (< fr.) s.f. Operaţie prin care un material pulverulent este adus într-o stare cu proprietăţi asemănătoare unui lichid, prin trecerea de jos în sus, prin material, a unui fluid (gaz, lichid).

FLÚIER (cuv. autohton) s.n. 1. Străvechi instrument muzical popular, alcătuit dintr-un tub subţire de lemn prevăzut cu găuri. 2. Mic instrument, de obicei de metal, cu care se fluieră (3). 3. *F. piciorului* = (pop.) tibia.

FLUIERÁ vb. I intranz. 1. A produce sunete asemănătoare cu cele ale fluierului (1), cu ajutorul buzelor sau al degetelor. ✦ (Despre unele păsări) A scoate sunete asemănătoare cu cele ale fluierului (1). ✦ Tranz. A-şi manifesta dezaprobarea sau aprobarea prin fluierături. 2. A cânta la fluier (1). 3. A semnaliza sonor cu ajutorul fluierului (2). 4. (Despre vânt) A şuiera.

FLUIERÁR s.m. 1. Persoană care cântă din fluier (1); fluieraş. 2. Nume dat speciilor de păsări din genurile *Actitis* şi *Tringa*, din fam. scolopacide, ordinul caradriiformelor, cu ciocul lung, subţire şi cu picioarele înalte. Trăiesc pe malul bălţilor, în reg. mlăştinoase şi se recunosc după fluierăturile lor puternice.

FLUIERĂTÚRĂ s.f. 1. Sunet pe care îl scoate cineva fluierând sau suflând în fluier. 2. Şuierătură, şuierat.

FLUÓR (< fr. {i}; {s} lat. *fluor* „scurgere") s.n. Element chimic (F; nr.at. 9, m.at. 19, p.t. -219°C, p.f. -188,1°C), primul din grupa halogenilor. Gaz de culoare galbenă-verzuie deschisă, cu miros înăbuşitor, foarte corosiv şi toxic (*fluoroză*). Prezintă reactivitate chimică mare (este elementul cel mai electronegativ), cu puţine excepţii (heliu, argon, neon), reacţionează cu toate elementele, metale sau nemetale. Se găseşte în natură sub formă de fluorină, apatit şi criolit. Microelement. Se obţine prin electroliza fluorurii acide de potasiu. Descoperit de H. Moissan (1886).

FLUORCLORMETÁN s.m. (La pl.) Compuşi organici obţinuţi prin substituţia hidrogenului din metan cu fluor şi clor, folosiţi ca agenţi de răcire şi de dispersie. V. şi *freoni*.

FLUORÉN (< fr.) s.m. Substanţă chimică din clasa hidrocarburilor aromatice polinucleare. Este întrebuinţat în diferite sinteze organice. Sin. *ortodifenilenmetan*.

FLUORESCEÍNĂ (< fr.) s.f. Colorant organic obţinut din rezorcină şi anhidridă ftalică. Soluţia apoasă a sării sale de sodiu este verde, puternic fluorescentă şi serveşte în geologie la marcarea apelor de infiltraţie pentru a urmări circuitul lor subteran, iar în medicină pentru cercetarea corneei etc.

FLUORESCÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care poate produce fluorescenţă; bazat pe fluorescenţă. ✧ *Tub f.* = sursă luminoasă alcătuită dintr-un tub de sticlă, în interiorul căruia se realizează o descărcare electrică într-un amestec de gaze şi vapori metalici (ex. de mercur); lumina este produsă de un strat de material f., depus pe faţa interioară a tubului.

FLUORESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. Proprietate a unor substanţe de a emite lumină un timp foarte scurt (până la 10^{-9} s), când sunt iradiate cu radiaţii de o anumită lungime de undă (radiaţii ultraviolete, radiaţii X etc.) pe care se bazează unele teste clinice (fluoroscopia şi fluorometria).

FLUORHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid ~* = combinaţie a fluorului cu hidrogenul. Gaz incolor, toxic; atacă în soluţie apoasă majoritatea metalelor şi sticla; se întrebuinţează în ind. petrolieră, a spirtului, în fluorografie.

FLUORIMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *fluor* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea concentraţiilor slabe de substanţe fluorescente.

FLUORÍNĂ (< fr.) s.f. Fluorură naturală de calciu transparentă, incoloră sau verde, galbenă, roză, violetă, sticloasă;

prezintă termoluminescenţă şi fluorescenţă; utilizată ca fondant în metalurgie, optică, ind. chimică etc.

FLUORIZÁRE (după fr. *fluorisation*) s.f. (MED.) Tratare a apei potabile, sării, pastei de dinţi sau a laptelui cu fluor sau săruri de fluor pentru profilaxia cariilor dentare.

FLUORMÉTRU (< fr.; {s} fr. *fluor[esence]* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea duratei de emisie a luminii prin fluorescenţă, după încetarea iradierii materialului fluorescent.

FLUOROGRAFÍE (< fr.; {s} fr. *fluor[-hydrique]* „fluorhidric" + gr. *grapho* „a desena") s.f. Procedeu fotografic de gravură pe sticlă, realizat cu ajutorul acidului fluorhidric.

FLUORÓZĂ (< fr.) s.f. Intoxicaţie cronică alimentară (peste 2 mg zilnic per os) sau prin expunere profesională cu fluor sau compuşi ai acestuia.

FLUORÚRI (< fr.) s.f. pl. Săruri ale acidului fluorhidric, combinaţii ale fluorului cu unele elemente chimice sau cu substanţe organice; sunt substanţe antiseptice. ✧ *Fluorură de calciu* = sarea de calciu a acidului fluorhidric. Se găseşte în organism, în concentraţii mai mari în compoziţia dinţilor şi a oaselor. Mineralul se numeşte *fluorină.*

FLUTTER (cuv. engl.) subst. **1.** Fenomen aeroelastic care constă în apariţia în timpul zborului a unor oscilaţii, datorate interacţiunii dintre forţele aerodinamice şi cele elastice exercitate asupra lor. **2.** (MED.) Fluturare; vibraţie sau pulsaţie rapidă. ✧ *F. atrial* = tahiaritmie atrială (200–400 contracţii atriale/min) cu răspuns ventricular regulat sau neregulat.

FLUTURÁ vb. I **1.** Intranz. (Despre păsări, insecte) A bate din aripi; *p. ext.* a zbura. **2.** Intranz. (Despre plete, haine etc.) A se legăna în vânt, a fâlfâi. **3.** Tranz. A agita în aer un obiect; a fâlfâi.

FLUTURÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a flutura. **2.** Oscilaţie a structurilor elastice ale unui avion, produsă de forţele aerodinamice.

FLUTURÁŞ s.m. **1.** Diminutiv al lui fluture **(1)**. **2.** Mic afiş sau anunţ care se distribuie publicului sau se lipeşte pe ziduri, geamurile autobuzelor, tramvaielor etc. **3.** Bandă de hârtie pe care este scris un text, ce urmează a înlocui (pentru a corecta sau completa) un pasaj dintr-un manuscris. **4.** *F. de stâncă* (sau *de piatră* sau *purpuriu*) = pasăre insectivoră din ordinul paseriformelor, cu penajul cenuşiu şi aripi cu pete roşii, albe şi galbene *(Tichodroma muraria)*. Trăieşte în munţii înalţi din Europa Centrală şi Sudică şi din Asia.

FLÚTURE (probabil cuv. autohton) s.m. **1.** Denumire generică dată insectelor din ordinul lepidopterelor care au patru aripi membranoase acoperite cu solzişori microscopici, adeseori viu coloraţi, şi aparatul bucal cu aspect de trompă spirală, adaptat pentru supt. După timpul când se hrănesc se cunosc *f. diurni*, *f. crepusculari* şi *f. nocturni*. Larva **f.** este omida. Sin. *lepidopter*. ✧ *F.-de-mătase* = **f.** a cărui larvă produce gogoaşa de mătase; vierme-de-mătase. *F.-de-varză* = albiliţă. ✦ Fig. (Fam., la pl.) Idei năstruşnice. **2.** (La pl.) Paiete. **3.** Procedeu tehnic de înot, în care braţele execută o mişcare de tracţiune simultană şi simetrică (dinainte-înapoi), iar picioarele, după o mişcare de strângere, execută o împingere simultană înapoi în plan orizontal.

FLUVIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la un fluviu sau, în sens mai larg, la o apă curgătoare.

FLÚVIU (< lat.) s.n. Curs de apă, în general cu lungime şi debit mari, care colectează apele curgătoare dintr-un bazin hidrografic, curge printr-o albie bine definită şi se varsă într-un ocean sau într-o mare. ✦ Fig. Debit mare, şuvoi. ✧ *Roman-fluviu* = roman de mari dimensiuni, a cărui acţiune se întinde, de obicei, pe o perioadă ce include mai multe generaţii.

FLUX (< fr., lat.) s.n. **1.** Fază de ridicare periodică a nivelului mărilor şi oceanelor în cadrul fenomenului de maree. ✦ Fig. Cantitate mare, şuvoi, revărsare. **2.** Curent de particule. ✦ Mărime care caracterizează viteza de transmitere a unei alte mărimi printr-o anumită suprafaţă. ✧ *F. termic* = mărime egală cu cantitatea de căldură care trece printr-o suprafaţă de arie dată, în unitatea de timp. Unitatea de măsură în S.I. este wattul (W). *F. energetic* = raportul dintre energia radiantă care străbate o anumită suprafaţă într-un interval de timp corespunzător. Unităţile sale de măsură sunt: wattul (în S.I.) şi erg-ul (în C.G.S.); putere radiantă, flux de energie radiantă. *F. luminos* = mărime fizică ce evaluează puterea radiaţiei electromagnetice după senzaţia luminoasă pe care o produce. Unitatea de măsură în S.I. este lumenul (lm). ✦ Numărul liniilor de câmp care traversează o anumită suprafaţă. ✧ *F. magnetic* = mărime fizică reprezentând produsul dintre inducţia magnetică perpendiculară pe o anumită suprafaţă şi aria acesteia. *Densitate de f.* = **f.** raportat la unitatea de arie. **3.** Substanţă sau amestec de substanţe care, adăugate în baia de topire, pot uşura topirea unui material greu fuzibil, prin coborârea punctului de topire şi eliminarea oxizilor, nitrurilor etc. **4.** *F. tehnologic* = circulaţie continuă a materiei prime, a semifabricatelor etc. în succesiunea operaţiilor dintr-un proces tehnologic. **5.** *F. informaţional* = **a)** ansamblul datelor, informaţiilor şi deciziilor necesare desfăşurării unei anumite activităţi, operaţii etc.; **b)** raportul dintre cantitatea de informaţie şi timpul în care ea este transmisă. **6.** (BIOL.) Circulaţie continuă de lichid (sânge, sevă) sau de informaţie *(f. nervos)* care trece ordonat într-o unitate de timp. **7.** (MAT.) *F. al unui câmp vectorial V printr-o suprafaţă S* = integrala de suprafaţă a componentei normale a vectorului *V*.

FLUXMÉTRU (< fr.; {s} lat. *fluxus* „flux" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea fluxurilor magnetic şi luminos.

FLY, fluviu în SE ins. Noua Guinee; 1 130 km. Izv. de pe versantul sudic al m-ţilor Star şi se varsă în G. Papua printr-un larg estuar.

FLYNN, Errol (1909–1959), actor american de film, de origine irlandeză. Roluri în filme de coloratură romantic-aventuroasă („Căpitanul Blood", „Robin Hood", „Don Juan", „Corsarul").

Fm, simbol chimic pentru *fermiu*.

F.M.I. v. **Fondul Monetar Internaţional.**

FO, Dario (n. 1926), dramaturg şi actor italian. Comedii satirice caracterizate prin rafinament şi inventivitate („Moartea accidentală a unui anarhist", „Elisabeta, din întâmplare, o femeie"). Roluri în piesele sale. Premiul Nobel pentru literatură (1997).

FOAIA SOCIETĂŢII PENTRU LITERATURA ŞI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA, revistă lunară apărută la Cernăuţi (1865–1869), urmărind popularizarea literaturii române în partea de nord a ţării, aflată sub stăpânire austriacă. Printre colaboratori: V. Alecsandri şi Gh. Hurmuzachi.

FOÁIE (lat. *folia*, **3** după germ., fr.) s.f. **1.** Frunză. ✦ Sepală sau petală. **2.** Bucată dintr-un material cu o grosime foarte mică. **3.** Bucată de hârtie (în general de formă dreptunghiulară) folosită la scris, la ambalat etc.; filă a unui caiet, a unei cărţi etc. ✧ *F. de titlu (f. de gardă)* = pagină la începutul unei cărţi tipărite, pe care se găseşte scris titlul complet al lucrării, numele autorului, editura sau numele editorului, localit., anul tipăririi şi, eventual, alte date. *F. volantă* = **a)** tipăritură pe o singură **f.** care se difuzează cu un prilej deosebit (ca manifest, prospect etc.); **b)** **f.** de hârtie care nu este prinsă de alte **f.** sau de vreun obiect. ✦ (Cu determinări) Hârtie, dovadă care atestă un drept, o obligaţie etc. ✧ (CONT.) *F. de drum* = document special, emis de un for autorizat pe bază de aranjament financiar încheiat cu o organizaţie de transport, care dă drept unei persoane sau unui grup de persoane să folosească pentru călătorie, în condiţii precizate în prealabil, mijloacele de transport ale organizaţiei respective. **4.** Ziar; revistă. **5.** (Înv.) Lăţime a unei pânze; bucată dintr-un material folosită în toată lăţimea ei la confecţionarea unei haine. ✧ *F. de cort* = pânză impermeabilă, din care se confecţionează un cort sau alte obiecte. ✦ (Pop.; la pl.) Fustă. **6.** Strat de aluat subţire din care se fac plăcinte, tăiţei etc.

FOAIE PENTRU MINTE, INIMĂ ŞI LITERATURĂ, supliment literar al „Gazetei de Transilvania", apărut cu intermitenţe la Braşov între 2 iul. 1838 şi 24 febr. 1865, sub conducerea lui Gh. Bariţiu, urmat de Iacob Mureşianu (din 1850). A susţinut emanciparea culturală şi politică a românilor.

FOAIÉR (< fr.) s.n. (TEATRU) **1.** Sală în care se reunesc actorii. **2.** Încăpere sau grup de încăperi destinate spectatorilor în timpul antractelor.

FOAIE SĂTEASCĂ A PRINCIPATULUI MOLDOVEI, prima publicaţie românească adresată cititorilor de la sate. A apărut săptămânal la Iaşi, între 1839 şi 1851. Redactori: Gh. Asachi, M. Kogălniceanu şi C. Rolla.

FOÁLE (lat. *follis*) s.n. **1.** Aparat compus dintr-o cameră cu burduf, o supapă şi un ajutaj pentru ieşirea aerului; folosit în atelierele mici de forjă şi în fierării la intensificarea focului. ✦ Burduful (plisat) de piele al unor instrumente muzicale. ✦ (Pop.) Sac confecţionat din piele; burduf. **2.** (Pop.) Abdomen.

FOÁME (lat. *fames*) s.f. **1.** (FIZIOL.) Stare funcţională periodică a organismului animal, manifestată prin dorinţa puternică de a mânca generată de scăderea rezervelor nutritive din organism. Unele boli sau tulburări psihice pot provoca o senzaţie excesivă de foame (bulimie) iar altele duc la *anorexie*. **2.** Fig. Dorinţă nestăvilită; lăcomie.

FOÁMETE s.f. Lipsă mare, generală şi prelungită, de hrană.

FOÁRFECE (FOÁRFECĂ) (lat. *forfex*) s.n. **1.** Unealtă sau maşină-unealtă pentru tăiat materiale (textile, table, benzi metalice etc.) formată din două cuţite (lame) cu feţe paralele alăturate şi cu tăişurile (drepte sau curbe) situate practic în acelaşi plan. ✧ *F.-ghilotină* = **f.** la care un cuţit este fixat cu tăişul la nivelul unei mese, iar al doilea este mobil şi are o mişcare de oscilaţie sau de translaţie într-un plan vertical; ghilotină (2). **2.** (EC.) Cuantum al deteriorării raportului de schimb dintre produsele manufacturate şi cele de bază, exprimând pierderile relative înregistrate de vânzătorii de produse de bază faţă de cei ai produselor manufacturate. *Foarfeca (foarfecele) preţurilor* = decalaj între preţuri. **3.** Nod marinăresc format din două sau trei bucle, folosit la legarea unei parâme de un scondru. **4.** (La fotbal, gimnastică etc.) Execuţie tehnică de mare fineţe care sugerează, printr-o mişcare a picioarelor, deschiderea şi închiderea unei **f.** **(1)**.

FOARŢĂ, Şerban (n. 1942, Timişoara), poet şi eseist român. Lirică de rafinament lingvistic şi prozodic („Simpleroze"). Eseuri critice (despre I. Barbu ş.a.). Traduceri.

F.O.B. (< engl. *f*[ree] *o*[n] *b*[oard] „franco la bord") Condiţie de livrare a mărfii, convenită în contractele comerciale internaţionale, prin care vânzătorul (exportatorul) îşi îndeplineşte obligaţiile de livrare a mărfii (incluzând şi cheltuielile de transport şi asigurare) până la un punct stabilit de încărcare a mărfii la bordul vasului de transport pe apă. Cumpărătorul suportă toate cheltuielile şi riscurile de pierdere sau deteriorare a mărfii numai din acel punct, respectiv bordul vasului.

FOBÍE (< fr.; gr. *phobia* „teamă") s.f. Teamă patologică cu obiect precizat: spaţiile largi *(agorafobia)*, spaţiile închise *(claustrofobia)*, apa *(hidrofobia)* etc.

FOBÚRG (< fr.) s.n. (GEOGR.) Parte a unui oraş situat dincolo de limitele sale juridice, spaţiale, actuale sau trecute. Evoluţia urbană tinde spre încorporarea **f.** drept cartier în masa urbană. Sin. *cartier periferic, periferie.*

FOC (lat. *focus*) s.n. **I. 1.** Flacără de ardere însoţită de degajare de gaze şi de căldură, care produce lumină, eventual şi efecte sonore; *concr.* ceea ce arde. ✧ *F. de artificii (f. bengal)* = ardere de artificii **(2)** care produce jerbe de flăcări colorate. *F. grecesc* = armă secretă a navigatorilor bizantini din sec. 7, a cărei invenţie este atribuită lui Kalinikos. Amestec inflamabil de salpetru, pucioasă, smoală şi alte substanţe, *f.g.* ardea chiar în contact cu apa, distrugând navele inamice, asupra cărora era aruncat cu ajutorul unor tuburi metalice. ✦ Ajută la formarea superlativului absolut: *scump foc.* ✧ (Expr.) *De mama focului* = grozav, straşnic. ✦ Lumină, far sau flacără care reprezintă un anumit semnal în navigația pe apă. ✦ Fig. Strălucire (a unei pietre prețioase, a unui metal prețios etc.). ✧ (CLIM.) *Focul Sfântului Elm* = fenomen electrometeorologic constând dintr-un mănunchi de raze luminoase, violete sau verzi, care se observă mai ales noaptea, în reg. montane sau pe mare. Constituie o descărcare electrică produsă în vârfurile obiectelor ascuțite de pe suprafața terestră atunci când aerul este puternic ionizat și câmpul electric al atmosferei prezintă o intensitate mare. ✦ Dispozitiv de ardere. *F. viu* = fenomen de autoaprindere a gazelor care ies la suprafața pământului (ex. f. viu de la Andreiașu de Jos, jud. Vrancea). **2.** Incendiu. **3.** Împușcătură. ✦ *Foc!* = comandă de tragere. ✦ Tragere cu orice categorie de armament. ✦ Luptă, război. **4.** Velă triunghiulară de manevră, susținută de bompres și de arborele de la proră. **II.** Fig. **1.** Entuziasm, elan, înflăcărare. **2.** Vioiciune, agilitate, neastâmpăr. **3.** Durere, necaz, jale; dor.

FOCÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la focar. ✧ *Distanță f.* = distanța dintre centrul optic al unei lentile și focarul său, egală cu jumătatea razei de curbură a lentilei; este pozitivă în cazul focarului real și negativă în cazul focarului virtual.

FOCALIZÁRE (după fr. *focalisation*) s.f. **1.** Concentrare a unui fascicul de radiații într-un punct (focar), cu ajutorul oglinzilor sau lentilelor optice ori electronice. **2.** Operație de clarificare a imaginii formate de un sistem optic, prin reglarea optimă a distanței de vizualizare. Sin. *focusare.*

FOCÁR (< *foc,* după fr.) s.n. **1.** (FIZ.) Punct situat pe axa optică a unui sistem optic centrat (de ex. lentilă, oglindă), în care se întâlnesc razele de lumină ce au străbătut sistemul după o direcție paralelă cu axa acestuia. ✧ *F. real* = punctul în care se strânge un fascicul de lumină convergent, obținut prin reflexia pe o oglindă sau prin refracția printr-o lentilă, a unui fascicul luminos paralel. *F. virtual* = punctul din care pare că izvorăsc razele unui fascicul de lumină divergent, obținut prin trecerea unui fascicul luminos paralel printr-o lentilă divergentă. **2.** (MAT.) Punct din planul unei conice care are proprietatea că raportul distanțelor de la un punct de pe conică la acesta și la directoarea corespunzătoare este constant. **3.** Incintă metalică sau de zidărie refractară, parte componentă a instalațiilor de încălzit, a cazanelor de abur, a unor cuptoare etc. în care se produce arderea combustibilului. ✦ (PETROGR.) *F. magmatic* = bazin magmatic. (GEOL.) *F. seismic* = hipocentru. **4.** (MED.) Țesut sau organ afectat de o infecție cronică, de unde microbii pătrund în sânge, determinând îmbolnăvirea altor organe sau a întregului organism. ✦ Locul în care se găsește sursa de infecție și se mențin condiții pentru răspândirea unei boli infecto-contagioase (ex. f. de febră tifoidă). **5.** Fig. Izvor, punct de concentrare și de răspândire a unor acțiuni, idei, sentimente etc. ✧ *F. de război* = zonă geografică în care izbucnesc conflicte generate de interese opuse între două sau mai multe state sau în interiorul aceluiași stat și care amenință pacea și securitatea lor și a lumii.

FOCAS, împărat bizantin (602–610), proclamat de garnizoanele răsculate împotriva lui Mauriciu. În timpul domniei lui, perșii au cucerit unele posesiuni imperiale din Anatolia (605–609).

FÓCĂ (< fr., lat.) s.f. Nume generic dat unor mamifere acvatice din subordinul pinipedelor, cu corp fusiform, urechi fără pavilion extern și membrele anterioare transformate în lopeți înotătoare; sunt animale carnivore, greoaie pe uscat, dar agile în apă. ✧ *F. cu urechi* = otarie. *F. cu blană* = urs de mare. *F. elefant* = elefantul de mare.

FOCH, Ferdinand (1851–1929), mareșal francez. S-a remarcat în luptele de pe Marna (1914) și mai ales în operațiunile din Artois (1915) și de pe Somme (1916); șef al Marelui Stat-Major al armatei franceze (1917), apoi comandant suprem al forțelor armate aliate (1918). Memorii.

FOCHI, Adrian (1920–1985, n. Cernăuți), folclorist român. Studii și monografii („Miorița"); autor al „Bibliografiei generale a etnografiei și folclorului românesc".

FOCHÍST (< it.) s.m. Lucrător calificat care conduce sau supraveghează arderea combustibilului într-un focar (3).

FOCILLON, Henri (1881–1943), istoric de artă și estetician francez. Studii de istorie a artei („Istoria picturii în Europa în sec. XIX și XX", „Viața formelor", „Arta Occidentului"). Studii despre arta românească și artiștii români. M. de onoare al Acad. Române (1926).

Ferdinand Foch

Henri Focillon

FOCOMETRÍE (< fr.) s.f. Capitol al opticii care se ocupă cu instrumentele și metodele de determinare a poziției focarelor și valorilor distanțelor focale ale sistemelor optice.

FOCOMÉTRU (< fr.; {s} fr. *focal* + gr. *metron* „măsură") s.n. Dispozitiv pentru măsurarea distanțelor focale ale sistemelor optice.

FOCÓS, -OÁSĂ (< *foc*) adj., s.n. **I.** Adj. Plin de înflăcărare, de entuziasm. **II.** S.n. Dispozitiv destinat provocării exploziei încărcăturilor proiectilelor de artilerie, rachetelor, bombelor, minelor etc.

FOCȘA, Gheorghe (1903–1995, n. sat Rășcani, jud. Vaslui), etnograf român. Membru al Școlii sociologice a lui D. Gusti. Unul dintre întemeietorii și director al Muzeului Satului din București (1948–1978). Lucrări: „Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver", „Țara Oașului. Studiu etnografic".

FOCȘANI, municipiu, reșed. jud. Vrancea, pe Milcov; 99 274 loc. (2008). Rezervația naturală Lunca Siretului (388,4 ha). Expl. de balast. Termocentrală. Turnătorie de fontă; laminor; constr. de mașini, prelucr. lemnului; confecții și tricotaje; filatură; prelucr. maselor plastice; vinificație. Muzeu județean. Teatru. Monumentul Unirii (1974). Bisericile Nașterea Maicii Domnului (fostă Sf. Ioan Botezătorul, ctitorie din 1661 a lui Grigore Ghica), Sf. Nicolae-Vechi (1700–1720), Sf. Dumitru (1696–1700), Sf. Voievozi (1744–1746), Adormirea Maicii Domnului (1709–1716) și Sf. Gheorghe (Armenească) (1789). Menționat ca târg (1546), **F.** a avut un rol însemnat în pregătirea unirii Moldovei cu Țara Românească, din 1859. Aici a semnat România, la 26 nov./9 dec. 1917, armistițiul cu Puterile Centrale. Municipiu (din 1968).

FOCȘENEANU, Paul (1840–1867), sculptor român. A decorat cu sculpturi frontonul Universității din București (distrus în 1944, în timpul războiului, azi refăcut).

FOCUL VIU, peșteră în m-ții Apuseni, la 1 120 m alt., în care se păstrează un bloc uriaș de gheață fosilă. Rezervație speologică (0,1 ha) în cadrul Parcului Natural al m-ților Apuseni.

FOCURI, com. în jud. Iași, în C. Jijiei; 3 897 loc. (2008).

FOCUSÁRE (< fr.) s.f. Focalizare (2).

FODOR, Octavian (1913–1976, n. Mediaș), medic român. Acad. (1974). Lucrări privind aspectele genetice și patogenia bolii ulceroase, enterocolita cronică, hepatita epidemică.

FODOR Sándor (n. 1927, sat Șumuleu, azi înglobat în Miercurea-Ciuc), scriitor și traducător maghiar din România. Romane de factură social-psihologică („Cronică", „O zi, o viață"); proză pentru copii („Cipi, piticul cel fioros"). Traduceri.

FÓDRĂ (< it.) s.f. **1.** Căptușeală interioară a bordajului unei nave. **2.** (Reg.) Volan la mâneca sau gura cămășilor în portul popular din Transilvania. ✦ (Reg.) Dantelă.

FOEHN (FÖHN) (cuv. germ.) s.n. **1.** (METEOR.) Vânt cald, uscat și puternic, care afectează reg. mai joase aflate în spatele unor bariere orografice (Alpi, Anzi). În România unele efecte de f. se înregistrează la S de Carpați (de ex. în Subcarpații Buzăului). **2.** Uscător electric pentru păr.

FOENI, com. în jud. Timiș, în C. Banatului; 1 755 loc. (2008).

FOERSTER, Friedrich Wilhelm (1869–1966), pedagog german. A susținut ideea „școlii-cetate" și a unei educații pusă în slujba valorilor morale („Școala și caracterul").

FOERSTER, Wilhelm (1832–1921), astronom german. Director al Observatorului Astronomic din Berlin. Studii de astronomie și metrologie. M. de onoare al Acad. Române (1913).

FOFÉAZĂ s.f. Nume dat unor obiecte sau părți de obiecte în formă de aripă sau de braț.

FOFILÁ (< fr.) vb. I refl. A se strecura neobservat, a intra undeva pe furiș; *fig.* a se eschiva de la o îndatorire.

FOGAZZARO, Antonio (1842–1911), scriitor italian. Proză romantic-pasională („Malombra") și de prezentare a ambianței provinciale („Mica lume de altădată" - capodopera sa). Eseuri filozofice, versuri.

FOGGIA, oraș în SE Italiei (Puglia); 155,2 mii loc. (2001). Ind. hârtiei, textilă, chimică și alim. Catedrală (sec. 12). Muzeu arheologic. Galerie de pictură. Atestat documentar din sec. 11.

FOGGINI, Giovanni Battista (1652–1725), sculptor și arhitect italian. Lucrări statuare („Cardinalul Leopoldo de Medici", bustul lui G. Galilei), reliefuri („Patimile") și de arhitectură (Palatul Viviani della Robbia din Florența).

FOGO, ins. în S arh. Capului Verde; 476 km^2. Oraș pr.: *São Filipe.* Relief muntos vulcanic (Pico do Fogo, 2 829 m alt.).

FOÍ (lat. **follire*) vb. IV **1.** Refl. A nu avea astâmpăr, a umbla încoace și încolo; a se fâțâi. ✦ A se răsuci de pe o parte pe alta, a se agita. **2.** Intranz. (Despre o colectivitate, o mulțime) A mișuna. ✦ (Despre un loc, o încăpere) A fi plin de lume care forfotește.

FOIAȘ, Ciprian Ilie (n. 1933, Reșița), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1980). M. de onoare al Acad. (1994). Lucrări în domeniul ecuațiilor diferențiale și cu derivate parțiale, al ecuațiilor integrale și de analiză funcțională.

FOIENI, com. în jud. Satu Mare, în C. Carei; 1 859 loc. (2008). Rezervația naturală Dunele de nisip **F.** (10 ha).

FOILETÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A răsfoi, a frunzări.

FOILETÓN (< fr.) s.n. **1.** Articol sau fragment de roman tipărit în mai multe numere succesive ale unui periodic. **2.** Articol cu caracter satiric pe o temă de actualitate.

FOILETONÍST (< fr.) s.m. Autor de foiletoane.

FÓIOS, -OÁSĂ (< *foaie,* 2 după fr.) adj., s.n. **1.** Denumire dată speciilor de arbori și arbuști cu frunze subțiri, relativ late, care fac parte din filumul angiosperme (ex. stejarul, fagul, carpenul). ✦ (Despre minerale, materiale etc.) Care se prezintă sub formă de foițe subțiri. **2.** S.n. Unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor. Sin. *omasum.*

FOIȘÓR (< magh.) s.n. **1.** Mică terasă acoperită, înconjurată de stâlpi și ieșită din linia fațadei, ridicată de obicei

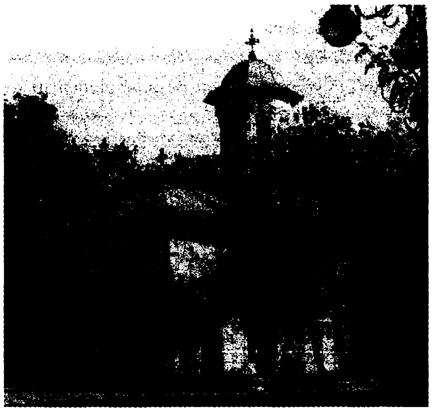
Focșani. Biserica Nașterea Maicii Domnului

deasupra gârliciului pivniței. **2.** Construcție izolată, mărginită de stâlpi sau de coloane, ridicată în grădina unei case, într-un parc etc. **3.** Turn care serveşte drept post de pază sau observație pentru semnalarea incendiilor.

FOITÁJ (< fr.) s.n. Aluat de prăjituri alcătuit din mai multe straturi de foi foarte subțiri.

FOÍȚĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui foaie. **2.** Foaie subțire de hârtie. ✧ *F. de țigară* = foaie de hârtie subțire, dreptunghiulară, în care se înveleşte tutunul pentru a-i da forma de țigară. ✦ Foaie subțire de metal. **3.** Frunză mică. **4.** *Foițe embrionare* = straturile de celule (ectodermul, endodermul şi mezodermul) ale embrionului, din care derivă toate organele adultului. **5.** (În S Munteniei şi Olteniei) Covor de tipul lăicerului care se pune pe perete sau pe pat.

FOK, Vladimir Aleksandrovici (1898–1974), fizician rus. Studii în domeniile mecanicii cuantice, electrodinamicii, teoriei relativității şi a difracției.

FOKIN, Mihail Mihailovici (1880–1942), balerin şi coregraf rus. Colaborator al lui Diaghilev. Din 1923 s-a stabilit în S.U.A. A creat coregrafia pentru „Pasărea de foc", „Petruşka", „Şeherazada", „Daphnis şi Chloe". A contribuit la evoluția baletului către neoclasicism, punând accentul pe expresivitate.

FOKKER, Anthony Herman Gerard (1890–1939), aviator şi constructor olandez de aeronave. A conceput un avion monoplan, prototipul avionului de vânătoare Eindecker, folosit în Primul Război Mondial. În 1913 îşi deschide propria firmă, unde, după 1920, intră în producția de serie avionul comercial standard, ce-i poartă numele.

FOLCLÓR (< fr., engl.) s.n. Totalitatea producțiilor artistice (literare, muzicale, coregrafice, mimice şi dramatice) create şi răspândite de popor. Are un caracter sincretic, colectiv şi anonim.

FOLCLÓRIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține folclorului; privitor la folclor; folcloristic **(1)**.

FOLCLORÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu strângerea şi studierea materialului folcloric; specialist în folcloristică.

FOLCLORÍSTICĂ (< germ., rus.) s.f. Ştiință care se ocupă cu studiul sistematic al folclorului.

FOLENGO, Teofilo (cunoscut şi sub numele de *Merlin Cocai*) (1491–1544), poet italian. Creatorul stilului „macaronic", amestec de dialecte şi argouri italiene cu latina. Autor al poemului „Baldus", parodie a poemelor cavalereşti.

FOLESCU, George (1884–1939, n. Slobozia), bas român. Ambitus larg, dicție perfectă, calități dramatice şi lirice. A abordat toate marile roluri clasice. Activitate pedagogică. Membru fondator al Operei Române din Bucureşti.

FOLÍA (< fr.; cuv. port.) subst. Vechi dans de carnaval, de origine portugheză, în ritm ternar şi mişcare rapidă, cu acompaniament de castaniete; melodia corespunzătoare acestui dans.

FOLIACÉU, -EE (< fr., lat.) adj. Care seamănă cu o frunză.

FOLIÁNT (< germ.) s.n. Carte de dimensiuni mari, de obicei cu paginația *in-folio*.

FOLIÁȚIE (< fr.) s.f. Capacitate a rocilor de a se desface în plăci, după suprafețe paralele determinate de dispoziția în spațiu a mineralelor foioase (ex.: mica) şi a celor alungite.

FÓLIC (< fr.; {s} lat. *folium* „foaie") adj. *Acid* ~ = substanță din grupul de vitamine B; factor esențial de creştere. Are acțiune hematopoetică.

FOLÍCUL (< fr., lat.) s.m. (HIST.) Mică formație anatomică în formă de săculeț (ex. **f.** pilos, **f.** sebaceu). ✧ *F. de Graaf* sau *f. ovarian* = **f.** situat în porțiunea externă a ovarului, care conține *ovulul* şi secretă *foliculina*. După expulzarea ovulului, se transformă într-o masă gălbuie de țesut (corpul galben) care secretă progesteron.

Anthony Fokker

George Folescu

FOLICULÁR, -Ă (< fr.; {s} *folliculus* „săculeț") adj. Care se referă la folicul. ✧ *Hormon f.* = foliculină.

FOLÍCULĂ (< fr.) s.f. Fruct uscat, dehiscent, provenit dintr-o singură carpelă, îndoită în formă de cornet.

FOLICULÍNĂ (< fr.) s.f. Hormon sexual feminin natural, de tip sterolic, capabil să declanşeze reacția estrală (ex. estradiol, estriol); hormon folicular, estronă.

FOLICULÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a rădăcinii firului de păr provocată de ciuperci sau microorganisme piogene.

FÓLIE (< germ.) s.f. Foiță foarte subțire de metal (aur, aluminiu etc.), de material plastic etc.

FOLIES-BERGÈRE, teatru parizian de music-hall, deschis în 1869.

FÓLIO (< fr., germ.) s.n. Filă de carte, de registru sau de manuscris numerotată pe o singură față. ✧ *In-folio* = format de hârtie sau de carte obținut prin îndoirea colii de tipar o singură dată.

FOLIÓLĂ (< fr.; {s} lat. *foliolum* „frunzuliță") s.f. Fiecare dintre frunzulițele care intră în alcătuirea unei frunze compuse.

FÓLIU (< fr. {i}; {s} lat. *folium* „frunză") s.n. Curbă geometrică ce prezintă o buclă asemănătoare unei frunze şi care are ca asimptotă o dreaptă paralelă cu a doua bisectoare a sistemului ortogonal.

FOLK (< engl. *folk[music]* „muzică folclorică") s.n. **1.** Gen muzical cristalizat la începutul anilor '60 ai sec. 20 în S.U.A., bazat pe adaptarea populară şi modernizată a tradițiilor muzicale americane (Woodie Guthrie, Bob Dylan). **2.** *Muzică f.* = muzică vocală cu acompaniament de chitară, având texte cu subiecte preluate din cotidian; dezvoltată în România în anii '70–'80.

FOLKETING, denumire a Parlamentului unicameral din Danemarca, ales pe patru ani, prin vot universal.

FOLÓS (< ngr.) s.n. Câştig moral sau material; avantaj, profit, beneficiu. ✧ Loc. *De folos* = folositor, avantajos, util.

FOLOSÍ vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A face uz (de ceva); a utiliza, a întrebuința. **2.** Refl. A trage folos (din ceva); a profita (de ceva). **3.** Intranz. A fi de folos, a ajuta; a servi la ...

FOLOSÍNȚĂ s.f. **1.** Dreptul de a folosi un bun. **2.** (Înv.) Folos.

FOLQUET de Marseille (c. 1160–1231), poet, prelat şi erudit provensal. Versuri („Cântece"). Ca arhiepiscop de Toulouse, a contribuit la reprimarea *catarilor* şi la instalarea Inchiziției.

FOLTEŞTI, com. în jud. Galați, în C. Covurlui; 3 413 loc. (2008). Aşezare din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca Bronzului.

FOMALHAUT, cea mai strălucitoare stea din constelația Peştele Austral, de mărimea 1,2, situată la o distanță de 22 ani-lumină.

FON (< fr. {i}; {s} gr. *phone* „sunet") s.m. Unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet a cărui intensitate auditivă este de 1,26 ori mai mare decât *pragul auditiv* inferior.

FONATÓR (< fr.) adj. *Organ* (sau *aparat*) ~ = organ care produce sunete. V. *laringe*.

FOND (< fr.) s.n. **1.** (În corelație cu formă) Conținut. ✦ *Articol de f.* = articol care tratează o problemă actuală importantă; editorial. ✧ *F. lexical principal* sau *f. principal (de cuvinte)* = partea esențială a vocabularului unei limbi, caracterizată printr-o mare stabilitate, cuprinzând toate cuvintele cu mare frecvență care denumesc, de obicei, noțiuni fundamentale. ✧ Loc. *În fond* = în realitate, de fapt. **2.** Totalitatea trăsăturilor esențiale ale caracterului unei persoane (sub aspectul lor pozitiv). **3.** Culoare de bază a unui tablou, ton general al unei țesături etc. pe care se detaşează figurile, desenele. **4.** (GENET.) *F. genetic* = totalitatea genelor prezente într-o populație a unei specii de plante sau animale. (POLIGR.) Strat de culoare sau ornament ce acoperă suprafața unei coli de hârtie pe care urmează a se executa unele lucrări (ex. diplome, hârtii de valoare etc.). **5.** (SILV.) *F. forestier* = totalitatea pădurilor dintr-un stat sau dintr-un anumit terit., inclusiv terenurile destinate împăduririi şi cele care servesc gospodăririi pădurii (căi de transport, pentru hrana vânatului etc.). **6.** (SPORT) Nume generic dat unor probe sportive care se desfăşoară pe distanțe mari sau foarte mari şi la care se cere un consum sporit de energie (ex. la atletism, ciclism, schi etc.). 7. (FIZ.) Radiație greu de înlăturat sau inevitabilă, cu caracter parazit, în prezența căreia se efectuează o experiență sau o măsurare. 8. (EC.) *F. de amortizare a obligațiunilor* = f. bănesc constituit treptat de emitentul obligațiunilor (într-un anumit procent din valoarea obligațiunilor emise) care se constituie în depozit acumulat an de an, necesar pentru rambursarea creditului primit prin obligațiuni (deci la răscumpărarea obligațiunilor). *F. de pensii* = **f.** constituit de o firmă, uniune sindicală sau o instituție guvernamentală în scopul plății drepturilor de pensie ale membrilor. Plasează sume mari de bani pe piața titlurilor financiare, având calitatea de investitor instituțional. *F. mutual* = **f.** constituit prin colectarea banilor de la participanți de către o societate de investiții care îi plasează ca **f.** colectiv pe piața titlurilor financiare, eliberând investitorilor titluri la acel **f.** Oferă avantajele diversificării portofoliului. (CONT.) Mijloace materiale ale întreprinderii, urmărite potrivit surselor din care au provenit în pasivul bilanțului. ✧ *F. de comerț* = totalitatea valorilor mobiliare corporale şi necorporale. *F. comercial* = partea din fondul de comerț, care nu figurează în celelalte elemente de patrimoniu, dar care contribuie la menținerea sau dezvoltarea potențialului de activități al unei întreprinderi. *F. comercial* (în engl. *goodwill*) din punct de vedere contabil, este o imobilizare necorporală a cărui mărime se determină prin diferența dintre costul de achiziție al unei întreprinderi şi valoarea justă a activelor şi datoriilor identificabile, achiziționate la data tranzacției de schimb. *F. funciar* v. *funciar*. **9.** (DR.) Bun imobil. **10.** (DR.) *Judecată în f.* = rezolvarea litigiului în fața instanței judecătoreşti competente să-l soluționeze în primul grad de jurisdicție, printr-o sentință supusă apelului.

FONDĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A pune bază; a înființa, a institui, a întemeia, a crea.

FONDA 1. Henry F. (1905–1982), actor american de teatru şi film. Creatorul unei tipologii diverse, complexe, dominată de eroul integru („Fructele mâniei", „Draga mea Clementina", „12 oameni furioşi", „Tentacule"). Premiul Oscar: 1982 („Eleşteul de aur"). **2. Jane F.** (n. 1937), actriță americană de film. Fiica lui F. **(1)**. Interpretă sensibilă, în special a rolurilor de factură dramatică („Cat Ballou", „Şi caii se împuşcă, nu-i aşa?", „Stanley şi Iris"). Premiul Oscar: 1971 („Klute"), 1978 („Întoarcerea acasă"). **3. Peter F.** (n. 1939), actor şi regizor american de film. Fiul lui **F. (1)**. S-a impus în „Îngerii sălbatici" şi „Călărețul nepăsător", lansând un nou tip de antierou. În filmele regizate se regăsesc obsesiile Americii („Călătoria", „Oamenii").

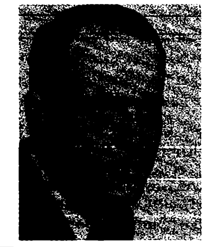
Henry Fonda

Jane Fonda

Fontainebleau. Castelul

FONDANE, Benjamin v. **Fundoianu, Benjamin.**

FONDÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m., s.f. **1.** Adj. Care se înmoaie, care se topește ușor. **2.** S.m. Substanță minerală naturală sau amestec de substanțe sintetice care se adaugă la topirea unor amestecuri (aliaje metalice, mase ceramice etc.) pentru a coborî temperatura de topire sau pentru a separa impuritățile, formând cu acestea o zgură la suprafața topiturii. **3.** S.f. Bomboană preparată dintr-o umplutură moale, acoperită cu un strat asemănător cu șerbetul.

FONDATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care fundează, care întemeiază ceva.

FONDÍST, -Ă s.m. și f. Sportiv care practică probe de fond (la alergări, înot, schi etc.).

FONDUL MONETAR INTERNAȚIONAL (*F.M.I.;* în engl.: *International Monetary Fund – I.M.F.*) v. **Organizația Națiunilor Unite.**

FONDUL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU COPII (*U.N.I.C.E.F.;* în engl.: *United Nations International Children's Emergency Fund*) v. **Organizația Națiunilor Unite.**

FONÉM (< fr. {i}; {s} gr. *phónema* „sunet") s.n. Clasă de variante ale aceluiași sunet articulat, în realizarea concretă a diferiților vorbitori sau în contexte fonetice diferite; diferențiază cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt. ✦ (În trecut) Sunet.

FONEMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Fonologic.

FONÉTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phonetikos* „de sunet") s.f., adj. **1.** S.f. Disciplină care studiază producerea, structura acustică, transmiterea, audiția și evoluția sunetelor limbajului articulat. ✧ *F. experimentală* (sau *instrumentală*) studiază sunetele articulate cu ajutorul unor aparate speciale și al unor mijloace tehnice. *F. sintactică* studiază modificările f. suferite de un cuvânt sub influența cuvintelor vecine, cu care se găsește în relații sintactice. *F. funcțională* = fonologie. **2.** Adj. Relativ la sunetele unei limbi; care ține de f. **(1)**, privitor la f. ✧ *Ortografie f.* = ortografie bazată pe principiul scrierii cuvintelor după cum se pronunță.

FONETICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană specializată în fonetică.

FONETÍSM (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea sunetelor unui sistem fonetic. **2.** Mod caracteristic de a pronunța un anumit sunet sau cuvânt.

FONÍC, -Ă (< fr.; {s} gr. *phone* „sunet") adj. **1.** Privitor la sunete; constituit din sunete. **2.** (Despre consoane) Care se produce prin vibrarea coardelor vocale; sonor.

FONÍE (< fr.) s.f. Calitate a sunetelor limbii rezultată din vibrarea coardelor vocale în timpul emisiunii lor; sonoritate (a sunetelor limbii).

FON(O)- ({s} gr. *phone* „sunet") Element de compunere însemnând „sunet", care servește la formarea unor substantive sau adjective.

FONOCARDIOGRÁF (< fr.) s.n. (MED.) Aparat care transformă vibrațiile sonore ale inimii în semnale electromagnetice.

FONOGRÁF (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Denumire a primului aparat de înregistrare mecanică și redare a sunetelor, inventat de Edison (1878); o formă veche a *gramofonului.*

FONOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *gramma* „inscripție") s.f. **1.** Produs ce rezultă prin fixarea pe orice fel de suport (disc, bandă, CD, coloană sonoră de film etc.) a unor sunete create și compuse de un autor. **2.** Mesaj transmis prin telefon și transcris pe un formular special sau înregistrat automat.

FONOLÍT (< fr.; {s} *fono-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. Rocă neovulcanică, fin cristalizată, de culoare cenușiu-verzuie, compactă și care, în plăci subțiri, produce, prin lovire, un sunet caracteristic.

FONOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ține de fonologie sau de foneme, privitor la fonologie sau la foneme; fonematic.

FONOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul sunetelor limbii din punctul de vedere al valorii lor funcționale, stabilind sistemul de foneme al unui idiom și caracterul diferitelor variante; fonetică funcțională. ✦ (În trecut) Fonetică.

FONÓN (< *fono-*) s.m. (FIZ.) Cvasiparticulă asociată vibrațiilor elastice ale unei rețele cristaline, având viteza comparabilă cu cea a sunetului. Prin analogie cu fotonul, f. poate fi definit drept cuantă de sunet.

FONOTECÁRE s.f. Selecționare și racordare a părților utile ale fonogramelor **(1)**, înregistrate pe bandă de magnetofon sau pe film cinematografic.

FONOTÉCĂ (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *theke* „ladă, casetă") s.f. **1.** Colecție de înregistrări sonore (pe discuri, benzi de magnetofon etc.). **2.** Mobilă sau încăpere special amenajată, în care este depozitată o astfel de colecție.

FONSECA, golf al Oc. Pacific, pe coasta Americii Centrale, între El Salvador, Honduras și Nicaragua. Lungime: 65 km. Țărmuri joase cu mangrove.

FONSECA, Manuel Deodoro da (1827–1892), general și om politic brazilian. În 1889, organizează o lovitură de stat în urma căreia monarhia este înlăturată, **F.** devenind șeful guvernului provizoriu (1889–1891) și primul președinte al Braziliei (febr.–nov. 1891).

FONT (< fr.) s.n. Totalitatea informațiilor privind înălțimea, lățimea, corpul, apropierea etc. unui set de caractere aflate într-un fișier de disc, în memoria sau într-un dispozitiv (cartuș) atașat imprimantei (f. Times Roman, f. Wingdings etc.).

FONTAINE, André (n. 1921), ziarist francez. Activitate la „Le Monde". Lucrări privind politica mondială („Istoria războiului rece", „Ultimul sfert de secol").

FONTAINE, Charles (1514–1570), poet francez. Promotor al ideii iubirii ideale, de sorginte neoplatonică („Fântâna dragostei").

FONTAINEBLEAU, oraș în N Franței, la 60 km SE de Paris; 15,7 mii loc. (1999). Castel celebru (azi muzeu) construit, începând din 1527, pentru Francisc I, după planurile arhitecților G. Le Breton, S. Serlio și Ph. Delorme; cuprinde și clădiri mai vechi, din sec. 10–12. Bogat decorat de maeștri italieni, care au format „școala de la F." și de artiști francezi. În timpul lui Henric IV construcția a fost mărită considerabil. Grădinile au fost proiectate de A. le Nôtre (sec. 17). Ateliere de tapiserie sub Francisc I. Manufactură de porțelan în sec. 18.

FONTANA, familie de arhitecți italieni. **1. Domenico F.** (1543–1607). Precursor al barocului timpuriu. A construit Cappella del Presepio de la Santa Maria Maggiore. A ridicat cele mai importante obeliscuri egiptene în piețele din Roma (San Pietro, San Giovanni in Laterano ș.a.). Amenajări hidrotehnice și lucrări de sistematizare urbanistică la Roma și Napoli. **2. Carlo F.** (1634–1714). Reprezentant al barocului roman, se remarcă prin simplitatea îmbinării planurilor (palatele Bolognetti, Visconti, fațada bisericii Santa Maria in Trastevere, toate la Roma, cupola domului din Montefiascone).

FONTANA, Lucio (1899–1968), pictor și sculptor italian. Experimentează expresia figurativă, abstractă, spațialismul și forma cinetică („Concept spațial").

FONTANA, Prospero (1512–1596), pictor italian. Autor de compoziții istorice, portrete. Maestrul lui Agostino Carracci.

FONTANE, Theodor (1819–1898), scriitor german. Reprezentant al „realismului poetic". Balade romantice. Romane de inspirație istorică sau prezentând într-o manieră sceptică și ironică diverse medii sociale („Adultera", „Erori și încurcături", „Effi Briest" – capodopera sa). Impresii de călătorie.

FONTANÉLĂ (< fr.) s.f. Spațiu neosificat dintre oasele craniului la copilul mic; (pop.) moalele capului. Suprafața f. scade odată cu vârsta, închizându-se complet către vârsta de 15 luni.

FÓNTĂ (< fr.) s.f. Aliaj fier-carbon cu conținut de carbon de peste 1,7% și cu elemente de aliere, casant, cu temperatura de topire de 1 050–1 250°C; se obține din minereuri de fier în furnale sau din topirea în cubilouri a f. brute, a f. vechi și diferite adaosuri. ✧ *F. albă* = f. cu 1,7–4% carbon sub formă de cementită, dură, neprelucrabilă prin așchiere; folosită pentru elaborarea oțelului. *F. cenușie* = fontă cu carbon liber sub formă de grafit și cu 0,8% carbon sub formă de cementită; folosită la turnarea unor piese de mașini.

FONTENAY-AUX-ROSES, cartier al Parisului. Aici a funcționat Școala Română fondată de N. Iorga în 1920 (inaugurată în 1922). Și-a încetat activitatea în 1948.

FONTENELLE, Bernard LE BOVIER de (1657–1757), scriitor și filozof francez. Nepotul lui Corneille. Precursor al iluminismului. A inaugurat dialogurile literaturii cu știința. Adversar al *ocazionalismului.*

FONTEYN, Margot (pe numele adevărat *Margaret Hookham*) (1919–1991), balerină britanică. Creațiile sale au marcat baletul clasic („Lacul lebedelor", „Giselle", „Frumoasa din pădurea adormită" ș.a.).

FONVIZIN, Denis Ivanovici (c. 1745–1792), scriitor rus. Iluminist. Creatorul comediei moderne ruse („Brigadierul", „Neisprăvitul"). Pamflete politice.

FOR (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Antic. romană) Piață publică cu funcții social-politice, religioase și economice. De obicei prevăzut cu portice, f. era înconjurat de edificiile reprezentative ale orașului. **2.** Autoritate, organ de stat; *p. ext.* organ politic, științific etc. care se bucură de o mare autoritate. ✧ *F. tutelar* = organul (administrativ) central/local ierarhic superior, în raport cu organul sau unitatea subordonate. ✧ Expr. *For interior* = conștiință.

FORÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A efectua operațiile de săpare a unei găuri de sondă în vederea cercetării structurilor geologice, a explorării sau a exploatării unor zăcăminte de substanțe minerale utile etc.

FORÁIBĂR (< germ.) s.n. Piesă de metal cu care se blochează o ușă sau o fereastră.

FORAIN, Jean Louis (1852–1931), desenator, pictor și gravor francez. Caricaturi politice, de moravuri și scene de gen, inspirate din viața pariziană. Influențat de Daumier și Degas.

FORÁJ (< fr.) s.n. **1.** Ansamblul operațiilor care se execută pentru a realiza o sondă (forajul **(2)**, carotajul, tubajul etc.). **2.** Ansamblul operațiilor de fărâmare sau de așchiere a rocilor din talpa găurii de sondă, care se execută în vederea adâncirii acesteia.

FORAMINIFÉRE (< fr.; {s} lat. *foramin* „orificiu" + *fero* „a purta") s.n. pl. Ordin de protozoare rizopode, marine, rar salmastre, și (o singură familie) de apă dulce, având corpul protoplasmatic învelit într-o cochilie chitinoasă, calcaroasă sau arenacee, cu deschideri prin care iese rețeaua de pseudopode *(Foraminiferida).* Au dimensiuni microscopice (unele forme fosile ating însă 12 cm).

FORĂȘTI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 4 913 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1764) în satul F.

FÓRCEPS (< fr., lat.) s.n. Instrument obstetrical folosit pentru extragerea fătului viu în cazul nașterilor dificile.

FORD, familie de industriași americani. Mai important: **Henry F.** (1863–1947), fondator al ind. americane de automobile, a întemeiat Ford Motor Company (1903). Autor al unui nou mod de organizare a producției industriale, cunoscut sub denumirea de *fordism.*

FORD, Aleksander (1908–1980), realizator polonez de film. Stabilit în Israel și S.U.A. (după 1968). Inițial, filme cu tematică socială („Adevărul n-are granițe"), apoi documentare, denunțând atrocitățile naziste („Maidanek, cimitirul Europei"). Ecranizări („Cavalerii Teutoni", „Primul cerc").

FORD, Gerald Rudolph (1913–2006), om politic american. Membru al Partidului Republican. Vicepreședinte (1973–1974), în timpul președinției lui R.M. Nixon, și președinte (1974–1976) al S.U.A.

FORD, Harrison (n. 1942), actor american de film. Creatorul personajului Indiana Jones din serialul omonim. Roluri în filme de acțiune („Războiul stelelor", „Vânătorul de recompense").

FORD, John (1586–1639), dramaturg englez. Tragedii accentuând tensiunea psihologică și scenele pasionante („Inimă zdrobită", „Sacrificiu din dragoste").

FORD, John (pe numele adevărat *Sean Aloysius O'Fearna*) (1895–1973), regizor american de film. Maestru al westernului, căruia îi dă o dimensiune psihologică („Diligența", „Draga mea Clementina", „Fructele mâniei", „Omul care l-a ucis pe Liberty Valance"). Premii Oscar: 1936 („Denunțătorul"), 1943 („Casa din vale"), 1952 („Omul liniștit").

FORDÍSM (< rus., it.; n. pr. *Ford*) s.n. Teorie a organizării producției industriale, creată de H. Ford, care constă în integrarea principiilor definite de *R. Taylor* și introducerea montajului mecanizat al automobilelor, pe bandă continuă, pe baza standardizării pieselor realizându-se, în acest fel produse ieftine (pe baza reducerii costurilor) și o producție de masă (serie mare).

FOREIGN OFFICE (cuv. engl.) Denumire a Ministerului de Externe în Marea Britanie.

FOREL, Auguste (1848–1931), psihiatru, neuropatolog și entomolog elvețian. Lucrări în domeniul morfologiei și fiziopatologiei cerebrale.

FOREMAN, George (n. 1949), boxer american. Campion mondial de categorie grea (1973), a pierdut titlul (1974) în fața lui Cassius Clay. A recucerit centura după 20 de ani (1994).

FORESTER, Cecil Scott (1899–1966), scriitor englez. Opera sa se înscrie pe linia tradițională a romanelor englezești de evocare a mării („Orgoliu și Pasiune", „Un vapor de linie", „Regina africană" - ecranizat).

FOREST, Fernand (1851-1914), inventator francez. A construit un motor cu ardere internă în patru timpi (1881).

FORESTIÉR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la pădure, silvic. ✧ *Perdea f.* = plantație de pădure îngustă și lungă, destinată protecției culturilor agricole, șoselelor, căilor ferate etc.

FOREZÍE (< fr.; {s} gr. *phoresis* „transportare") s.f. (BIOL.) Transportare a indivizilor unei specii de către indivizii altei specii, fără ca între cele două organisme să existe relații de parazitism.

Henry Ford

John Ford (1895–1973)

FORFAIT (cuv. fr.) subst. (SPORT) Neprezentare a unui concurent sau a unei echipe la o probă, fază sau etapă a unei competiții, fapt ce atrage după sine o penalizare.

FORFECÁ (lat. *forficare*) vb. I tranz. A tăia în bucăți (cu foarfecele sau cu alt obiect tăios). ✦ Fig. A cerceta o operă literară, științifică etc. cu minuțiozitate exagerată, pentru a o pune într-o lumină defavorabilă.

FORFECÁR s.m. Gândac lung de c. 2 cm, negru, lipsit de aripi posterioare, cu picioarele adaptate pentru scormonit *(Lethrus cephalotes).*

FORFECÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a forfeca. **2.** (TEHN.) Solicitare simplă a unei piese, bare, a unui arbore etc. prin acțiunea unui cuplu de forțe în planul unei secțiuni transversale.

FORFECÚȚĂ s.f. **1.** Diminutiv pentru *foarfecă.* **2.** Nume dat speciilor de păsări, din genul *Loxia,* fam. fringilidelor, mai mari decât vrabia, cu ciocul puternic, cele două jumătăți ale acestuia fiind încrucișate ca niște foarfeci cu adaptare pentru hrănirea cu semințe de conuri.

FORFETÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre tarife, taxe, impozite, prețuri etc.) Care sunt fixate anticipat la o sumă globală și invariabilă.

FÓRFOTĂ s.f. Mișcare grăbită și zgomotoasă de colo până colo; foială.

FÓRINT (< magh.) s.m. Unitate monetară în Ungaria.

FORJÁRE s.f. Deformare plastică la cald sau la rece a unui semifabricat metalic, prin exercitarea unor forțe exterioare.

FÓRJĂ (< fr.) s.f. **1.** Instalație fixă sau mobilă pentru încălzirea metalelor, în vederea forjării lor la cald. 2. Atelier în care se execută operații de forjare.

FORJÓR (< fr.) s.m. Fierar **(1).**

FORLANINI, Carlo (1847–1918), medic italian. Contribuții la studiul bolilor pulmonare. Inițiator al aplicării (1892) pneumotoraxului artificial.

FORLÌ, oraș în Italia Centrală (Emilia-Romagna), la S de Ravenna; 108,3 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimică, ușoară. Bazilica San Mercuriale (sec. 4–5), Palatul comunal (sec. 15), Catedrală. Muzeu arheologic. Fondat (200).

FORMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A înființa, a da formă unui lucru; a face. ✦ Refl. A se înființa, a lua naștere. **2.** A educa, a crește. **3.** (Despre mai multe elemente) A alcătui, a compune. ✦ A constitui. 4. (TEHN.) A efectua o formare.

FORMÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la formă, care ține de formă, de aparență. ✦ (Adverbial) În aparență. **2.** Formulat precis; categoric, expres. **3.** Pătruns de formalism **(1),** făcut de formă. **4.** (DR.; despre unele acte) Care necesită anumite forme pentru a fi încheiat valabil. **5.** (INFORM.) *Gramatică f.* = noțiune matematică alcătuită din vocabular terminal, vocabular neterminal, reguli de producție și axiomă cu ajutorul cărora se pot descrie limbaje. *Limbaj f.* = limbaj generat de o gramatică formală.

FORMALDEHÍDĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică gazoasă, întrebuințată la prepararea de rășini sintetice, coloranți, medicamente, explozivi, dezinfectanți etc. Sin. *aldehidă formică.*

FORMALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (FARM.) Formol.

FORMALÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Practică sau teorie care acordă o importanță deosebită formei, formalităților, convențiilor. ✦ Atitudine conformistă, protocolară. **2.** Orientare estetică ce acordă preeminență formei operei de artă, în detrimentul conținutului; izolare și apreciere separată a laturii formale a operei de artă, autonomizarea ei. **3.** Orientare metodologică în matematică potrivit căreia aceasta își găsește deplina ei justificare în construcția formală, perfect închisă și izolată de orice adaos exterior. Fondată de D. Hilbert, care a opus-o *intuiționismului.*

FORMALÍST, -Ă (< fr. {i}) s.m. și f., adj. **1.** (Persoană) care dă dovadă de formalism **(1). 2.** (Persoană) protocolară, ceremonioasă.

FORMALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (DR.) Condiție de formă impusă de o dispoziție legală pentru îndeplinirea și valabilitatea unui act juridic. **2.** Cerință impusă de regulile de politețe.

FORMALIZÁ (< fr.) vb. I. **1.** Refl. A se supăra, a se simți jignit de nerespectarea unor reguli neînsemnate de politețe. **2.** Tranz. (LOG.) A supune enunțuri unui procedeu de formalizare **(2).**

FORMALIZÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) formaliza. **2.** (LOG.) Procedeu prin care se dau regulile de formare a enunțurilor și de derivare a lor unele din altele.

FORMAN, Miloš (n. 1932), regizor american de film de origine cehă. A emigrat în S.U.A. (1968). Creații ilustrând viața tinerilor cehi și conflictul dintre generații („Asul de pică", „Dragostea unei blonde"). Două premii Oscar: 1975 („Zbor deasupra unui cuib de cuci"), 1984 („Amadeus").

FORMÁNT (< fr., engl.) s.m. (LINGV.) Element constitutiv al unei entități lingvistice complexe (sunet, cuvânt, sintagmă, propoziție etc.).

FORMÁRE s.f. 1. Acțiunea de a (se) forma. ✧ Pregătire, instruire, educare; creare. ✦ (LINGV.) *Formarea cuvintelor* = procedeu de îmbogățire a vocabularului prin derivare (progresivă și regresivă), compunere și schimbarea valorii gramaticale (conversiune). **2.** (METAL.) Proces tehnologic de confecționare și de asamblare a părților constitutive și a miezurilor care alcătuiesc o formă de turnare.

FORMĂT^1 s.n. Acțiunea de a forma; formare. ✧ *Mașină de f.* = mașină care execută îndesarea amestecului de formare în cutii de miez și alte dispozitive, în vederea obținerii miezurilor și formelor de turnătorie.

FORMĂT^2 (< fr.) s.n. Ansamblul dimensiunilor care caracterizează forma și mărimea unui corp plat. ✧ *F. de hârtie* = f. al produselor de hârtie dreptunghiulare standardizate, având laturile în raportul 1/2; **f.** de bază are aria de 1 m^2. *F. de imprimate* = **f.** unui produs finit (carte, broșură, revistă etc.), exprimat în funcție de numărul de pagini care rezultă dintr-o coală întreagă tipărită pe ambele fețe. *F. de text* = **f.** textului cules, inclusiv clișeele și albitura, așezate în formă de pagină pentru a fi tipărit; dimensiunile *f. de t.* se exprimă în unități tipografice: cuadrați, cicero sau puncte tipografice. ✦ (INFORM.) Mod de prezentare a datelor sau instrucțiunilor unui program pe un suport de informație (**f.** extern) sau în memorie (**f.** intern).

FORMĂT^3, -Ă adj. Maturizat, matur.

FORMATÁRE (după fr.) s.f. (INFORM.) Operație care pregătește un disc magnetic pentru a putea fi folosit de calculator; constă în înscrierea pe disc a unor informații de control și ștergerea (totodată) a eventualelor date înregistrate.

FORMATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care servește sau contribuie la formarea cuiva sau a ceva.

FORMATÓR^1, -OÁRE s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Muncitor calificat care confecționează forme de turnătorie. 2. Adj. Care are capacitatea, posibilitatea de a forma.

FORMATÓR^2 (< engl.) s.n. (INFORM.) Program care realizează conversia datelor, din format extern în format intern.

FORMĂȚIE (FORMAȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Alcătuire, întocmire, organizare, constituire. ✧ *F. vegetală* = vegetație specifică unui anumit habitat, existentă pe suprafețe întinse (de ex. tundra, preeria, pădurea tropicală etc.). **2.** (GEOL.) Complex de roci care se disting prin anumite particularități ale compoziției lor și care s-au format în anumite condiții geologice, într-o anumită perioadă de timp, pe mari întinderi ale scoarței Pământului. **3.** Mod de dispunere a militarilor pentru un anumit scop (ex. **f.** de luptă). **4.** Componența unei echipe sportive; echipă sportivă. ✦ Modul de dispunere (în coloană sau în linie) a mai multor sportivi. ✦ Ansamblu, echipă artistică. **5.** Combinație de cifre, de figuri sau de poziții la unele jocuri (șah, loto etc.).

FÓRMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Înfățișare, aspect exterior al unui corp, al unei figuri, al unei făpturi. ✦ (La pl.) Conturul corpului, siluetă. **2.** (FILOZ.) În filozofia tradițională, natura sau esența unui lucru, distinctă de materia lui; model, structură existând separat de lumea obiectelor sensibile (la Platon). În filozofia modernă, **f.** denumește structuri ale gândirii care fac posibile sesizarea și înțelegerea datelor simțurilor (la Kant, formele *a priori* ale sensibilității: spațiul și timpul; cele 12 categorii ale intelectului; ideile transcendentale ale rațiunii). ✦ (ETICĂ) Normă morală care trebuie respectată într-o conduită. (LOG.) *F. logică* = structura unei propoziții, exprimată printr-o reprezentare simbolică, de care depinde atât proprietățile ei logice, cât și relațiile cu alte propoziții. ✦ (GEOM., TEHN.) Proprietate a unei figuri care depinde numai de raporturile dintre diferitele ei dimensiuni. **3.** Fel, chip, mod. **4.** Mod de organizare, de conducere politică, socială. **5.** Dispoziție legală cu procedură. **6.** (LINGV.) Învelișul sonor al unui cuvânt prin care se exprimă sensul, valoarea sau funcția gramaticală a acestuia. **7.** (BIOL.) Cea mai mică unitate sistematică, subordonată varietății; se individualizează doar prin caracteristici minore. **8.** (GEOGR.) *F. de relief* = denivelare a suprafeței terestre ca rezultat al interacțiunii agenților geografici interni și externi, care, raportată la un plan de referință, poate fi pozitivă (câmp, deal, munte) sau negativă (crov, vale, depresiune etc.). **9.** Tipar **(2)**. ✧ *F. de turnare* = element sau ansamblu de elemente constituit din cavitatea în care, prin turnarea materialului metalic lichid, se obține, prin solidificarea acestuia, piesa turnată. *F. de tipar* = piesă plană sau curbă, din metal, material plastic etc. formată din elemente individuale sau monolită, după care se execută, prin imprimare, tiparul **(1)**. **10.** *F. muzicală* = totalitatea mijloacelor de expresie care redau conținutul, într-o lucrare muzicală; (în sens restrâns) structura unei lucrări muzicale.

FORMIÁT (< fr.) s.m. Sare a acidului formic.

FÓRMIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *formica* „furnică") adj. *Acid f.* = acid organic, lichid incolor, volatil, corosiv, răspândit în regnul vegetal și animal (a fost extras prima dată din corpul furnicilor roșii), întrebuințat la vopsirea lânii, ca antiseptic etc. *Aldehidă f.* = formaldehidă.

FORMIDÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care uimește prin însușiri neobișnuite; extraordinar.

FORMÓL (< fr., germ.) s.n. Soluție apoasă de formaldehidă, cu miros puternic, înțepător, utilizată la formolizare; formalină.

FORMOLIZÁRE s.f. **1.** Dezinfectare cu formol a unei încăperi și a obiectelor contaminate cu microorganisme patogene. 2. Injectare a unui cadavru cu o soluție de formol.

FORMOLIZÓR (< fr.) s.n. Cutie compartimentată pentru sterilizarea instrumentelor și materialelor sanitare prin formolizare.

FORMOSA **1.** Prov. federală în N Argentinei; 72,1 mii km^2; 485,7 mii loc. (2001). **2.** Oraș în NE Argentinei, port pe râul Paraguay, centrul ad-tiv al prov. **F.**; 194 mii loc. (2001). Prelucr. lemnului. Ind. textilă și alim. **3.** Denumirea portugheză a ins. *Taiwan.*

FORMULÁ (< fr.) vb. I tranz. A da o formă precisă unei gândiri, unei hotărâri etc.; a exprima prin cuvinte; a enunța.

FORMULA 1, tip de automobile de curse de mare viteză, cu un singur loc, destinate competițiilor în circuit sau pe parcursuri ferme. În fiecare an se desfășoară Campionatul mondial al mărcilor și piloților de automobile de **F. 1**, pe parcursul mai multor mari circuite.

FORMULÁR (< fr.) s.n. Imprimat care se completează în vederea întocmirii unui act, a unui tabel etc.

FORMÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Enunț precis al regulii de urmat pentru efectuarea unei anumite operații. ✦ Frază-tip folosită în anumite ocazii sau la redactarea unor acte, sentințe etc. ✧ *F. de politețe* = formă convențională de exprimare sau de adresare. **2.** (MAT.) Relație, în general simbolică, care exprimă o proprietate cu caracter general și servește la rezolvarea problemelor de același gen (ex. aria triunghiului = $(b \times \hat{\imath}) / 2$; $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$). ✧ *Formulele lui Cardano* = **f.** pentru găsirea soluțiilor ecuațiilor polinomiale de gradul trei. *F. lui Euler* = relație între numărul nodurilor, al muchiilor și al fețelor unui graf planar. *F. lui Leibniz-Newton* = **f.** de calcul al integralei definite plecând de la o primitivă a funcției de integrat. *F. lui Moivre* = **f.** pentru ridicarea la o putere a unui număr complex scris sub formă trigonometrică. *F. lui Taylor* = **f.** de dezvoltare în serie de puteri a unei funcții. *F. bine formată* (abreviată *fbf*) = **f.** redată printr-un șir de simboluri dintr-un limbaj formal și construită în conformitate cu regulile de formare ale acelui limbaj. 3. *F. chimică* = **f.** care exprimă compoziția calitativă și cantitativă a moleculelor unei substanțe folosind simbolurile chimice. ✧ *F. brută* = **f.** chimică indicând natura elementelor și proporția relativă a numărului de atomi din aceste elemente care compun molecula. *F. moleculară* = **f.** chimică indicând natura și numărul atomilor elementelor care compun molecula. *F. structurală* = reprezentare simbolică a modului de așezare a atomilor într-o moleculă, în care se indică legăturile de valență dintre atomii componenți, ordinea legării atomilor și valențele fiecărui atom care intră în alcătuirea moleculei. **4.** *F. florală* = mod de reprezentare a părților constitutive ale unei flori prin litere, cifre și semne. **5.** *F. dentară* = mod de înscriere grafică a dentiției (la copii cu cifre romane, la adulți cu cifre arabe). **6.** Mijloc, soluție.

FOROTIC, com. în jud. Caraș-Severin, la poalele m-ților Dognecei; 1 837 loc. (2008). Expl. de granit.

FORPÍC (< germ.) s.n. Compartiment etanș la prora unei nave.

FORRESTER, Jay Wright (n. 1918), inginer american. Cercetări și invenții în domeniul înmagazinării informației la calculatoarele digitale prin folosirea dispozitivelor magnetice de memorare.

FORSÍȚIA (< lat. *forsythia*) s.f. Arbust decorativ originar din Asia, cu frunze lanceolate, ușor dințate pe margini și flori numeroase, campanulate, galbene, dispuse pe toată lungimea ramurilor. Înflorirea are loc primăvara devreme, înainte de apariția frunzelor.

FORSSMANN, Werner (1904–1979), chirurg și urolog german. A autoexperimentat primele cateterisme cardiace. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1956), împreună cu D.W. Richards și A.F. Cournand.

FORSTER, Edward Morgan (1879–1970), scriitor englez. Romane ilustrând complexitatea lumii moderne („O călătorie în India"). Contribuții la estetica romanului („Aspecte ale romanului").

FORSTERÍT (< fr.) s.n. Silicat natural de magneziu din grupa olivinei, cenușiu-gălbui, sticlos.

FORSYTHE, William (n. 1949), dansator și coregraf american. A înnoit mijloacele de expresie, a creat tehnici noi.

FORȘPĂN (< germ.) s.n. Film alcătuit, în scopuri publicitare, din secvențe extrase dintr-un film de lungmetraj.

FORT (< fr.) s.n. Lucrare de fortificație, construită din zidărie, cu contur poligonal, care face parte dintr-o linie fortificată.

FORT, Paul (1872–1960), poet francez. Balade, ecloge, imnuri, ode, idile de o rară muzicalitate („Balade franceze"). A fondat în 1890, la Paris, Teatrul de Artă de orientare simbolistă.

FORTALEZA, oraș în NE Braziliei, port la Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al statului Ceará; 3,10 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Ind. bumbacului; fabrici de zahăr. Două universități. Întemeiat în 1609.

FORTĂREÁȚĂ (după fr. *forteresse*) s.f. Loc important din punct de vedere militar, puternic întărit, pregătit pentru apărarea circulară de lungă durată, în caz de asediu.

FORT-DE-FRANCE, oraș, port la M. Caraibilor, centrul ad-tiv al ins. Martinica, situat în SV ins.; 134,7 mii loc. (1999). Încălț., zahăr, conserve de fructe și rom. Fundat ca *Fort-Royal* (1683).

FÓRTE (cuv. it.) adj. invar., adv. **1.** Adj. invar. Tare, puternic. 2. (MUZ.) Adv. Cu intensitate, tare. ✧ *Forte fortissimo* = extrem de tare.

FORTESCUE, Sir John (c. 1385–c. 1479), jurist și om politic englez. Judecător principal la Curtea Regală. Lucrări de teorie politică, în care a definit trăsăturile monarhiei constituționale engleze („De laudibus legum Angliae").

FORTH, fl. în N Marii Britanii (Scoția); 158 km. Izv. de pe pantele sudice ale m-ților Grampian și se varsă în M. Nordului prin estuarul Firth of Forth. Comunică cu fl. Clyde printr-un canal navigabil.

FORTIFIÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.; despre medicamente) Întăritor; tonic.

FORTIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A întări un loc cu ajutorul unor fortificații. 2. A întări organismul, a-l face mai rezistent; a oțeli.

FORTIFICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Lucrare permanentă de apărare, construită cu scopul de a feri forța vie și mijloacele de luptă proprii de focul și mijloacele de nimicire ale inamicului.

FORT-LAMY, denumirea, până în 1973, a orașului *N'Djamena.*

FORT LAUDERDALE, oraș în SE S.U.A. (Florida) pe coasta Oc. Atlantic; 152,3 mii loc. (2000). Aparatură audio și video. Construcții aeronautice. Centru turistic și bancar. Universitate.

FORT MYERS, oraș în SE S.U.A. (Florida), port pe țărmul G. Mexic, la S de Tampa; 48,2 mii loc. (2000). Constr. de mașini, echipament electronic, prelucr. lemnului, țigarete. Stațiune balneoclimaterică.

FORTRÁN (< engl. *For*[mula] *Tran*[slation]) s.n. (INFORM.) Limbaj de programare introdus în 1956; conceput pentru calcule tehnico-științifice, dar cu utilizări și în alte domenii.

FORTUÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Venit pe neașteptate, în mod neprevăzut; întâmplător.

FORTUNA (în mitologia romană), zeița sorții schimbătoare. În cultul popular roman era implicit și zeița norocului. La greci, *Tyche.* ✦ S.f. (Livr.) Soartă, destin.

FORTUNATOV, Filip Fiodorovici (1848–1914), lingvist rus. Specialist în gramatica comparată a limbilor indoeuropene și în lingvistica generală („Compendiu de fonetică comparată a limbilor indo-europene"). Conducător al Școlii lingvistice de la Moscova.

FORTUNY, Mariano (y Carbó) (1838–1874), pictor și gravor catalan. Compoziții istorice și de gen („Penitența unui eremit"), scene exotice („Santinela arabă", „Îmblânzitorul de șerpi").

FORT WAYNE, oraș în NE S.U.A. (Indiana); 205,7 mii loc. (2000). Institut de tehnologie. Fundat în 1692.

FORT WORTH, oraș în S.U.A. (Texas); 534,6 mii loc. (2000). Formează, împreună cu Dallas, o conurbație de 3,9 mil. loc. Prelucr. petrolului; constr. aeronautice, electronică, utilaj petrolier, poligrafie. Universitate (1873). Fundat în 1849.

Fortuna

FORŢÁ (< it., fr.) vb. I tranz. **1.** A sili, a constrânge, a obliga la ceva. ✦ Refl. A se strădui, a se sforţa, a face un efort. **2.** A mânui cu violenţă un mecanism, deteriorându-l; a sparge, a strica. ✦ A supune la un efort prea mare o maşină, un animal etc.

FORŢÁT, -Ă adj. **1.** Făcut sau impus cu forţa, prin constrângere. ✧ *Aterizare f.* = aterizare impusă de împrejurări nefavorabile. ✦ (Despre uşi, lacăte) Deschis cu forţa. **2.** Nenatural, nefiresc, silit; artificial, fals.

FÓRŢĂ (< it., fr.) s.f. **I. 1.** Capacitate pe care o au fiinţele vii de a depune un efort; putere fizică, vigoare, tărie. ✧ Expr. *Tur de forţă* = acţiune care cere multă energie şi îndemânare. **2.** Tărie, putere. ✦ Energie (morală). ✦ Aptitudine, capacitate, putinţă de a realiza ceva. ✧ (EC.) *F. de muncă* = capacitate de muncă a omului; *p. ext.* totalitatea persoanelor ce dispun de capacitate de muncă. **3.** (MILIT.) *Forţe armate* = totalitatea **f.** militare ale unui stat (trupe de uscat, **f.** aeriene, **f.** maritime); armată. *Forţă vie* = expresie prin care se denumeşte în mod obişnuit, pe câmpul de luptă, personalul militar. **II.** (FIZ.) Mărime vectorială reprezentând acţiunea ce poate modifica starea de mişcare a unui corp sau care îl poate deforma. Se măsoară în newtoni (SI) sau unităţi de măsură tolerate: dină şi kilogram-forţă. ✧ *F. centrifugă* v. *centrifug. F. centripetă* v. *centripet. F. Coriolis* v. *Coriolis. F. electromotoare* v. *electromotor.* (TEHN.) *F. de tracţiune* v. *tracţiune* **(1). III. 1.** Putere de constrângere. **2.** (DR.) *Caz de forţă majoră* = **a)** Împrejurare independentă de culpa debitorului, care, împiedicându-l să-şi execute obligaţia şi neputând fi înlăturată, are drept efect exonerarea acestuia de răspundere pentru neexecutare; **b)** P. ext. Situaţie în care cineva nu poate acţiona sau proceda aşa cum ar dori, din cauza unor împrejurări constrângătoare.

FORUM (cuv. lat.) subst. v. **for (1).**

FORZATO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) Puternic, accentuat.

FÓRZAŢ (< germ.) s.n. Filă dublă de hârtie groasă, albă sau colorată, având formatul cărţii, care fixează blocul de carte de scoarţă.

FÓSĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (GEOL.) Porţiune alungită şi îngustă a unui geosinclinal în care predomină mişcări de scufundare accentuate, încadrată de două cordiliere. Sin. *intrageosinclinal.* ✧ (GEOGR.) *Fosă abisală* v. *abisal.* **2.** (ANAT.) Depresiune, şanţ sau orificiu de pe suprafaţa unei structuri anatomice (ex. **f.** nazală, **f.** iliacă). **3.** (ARHIT.) Spaţiu aflat sub avanscenă, destinat de obicei orchestrei.

FOSBURY, Richard (Dick) (n. 1947), atlet american. Campion olimpic (Ciudad de México, 1968) la săritura în înălţime (2,24 m). A iniţiat stilul „flop" (săritură pe spate).

FOSCOLO, Ugo (1778-1827), scriitor italian. Adept al Risorgimento-ului. Lirică de inspiraţie preromantică („Mormintele"), tragedii, romanul „Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis". Eseuri. Exilat, a murit la Londra.

FOSFAGÉN (< fr.) s.n. Fosfocreatină.

FOSFATÁRE (< după fr. *phosphatation*) s.f. **1.** Operaţie de tratare a mustului de struguri cu soluţie de fosfat de calciu pentru a activa fermentarea şi a mări proporţia de alcool. **2.** Operaţie de acoperire a suprafeţelor metalice cu un strat subţire de fosfaţi cristalini, în vederea protecţiei anticorosive.

FOSFATÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează hidroliza esterilor monofosforici, participând la metabolismul glucidelor, acizilor nucleici ş.a.

FOSFATÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Substanţe din clasa lipidelor, esteri ai acizilor graşi cu alcoolii polivalenţi în a căror moleculă intră fosforul, prezente mai ales în ţesutul nervos; fosfolipide.

FOSFÁŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului fosforic. Rol deosebit în organism, mai ales în procesele energetice. ✧ *Fosfat de calciu* = sare de calciu a acidului fosforic; îngrăşământ agricol care conţine fosfat primar de calciu, numit şi *superfosfat. Fosfat de sodiu* = sare de sodiu a acidului fosforic; este întrebuinţat în analiza chimică şi la dedurizarea apei.

FOSFÉNE (< fr.; {s} gr. *phos* „lumină" + *phaino* „a apărea") s.f. Tulburări vizuale (sub formă de scântei) ce apar în afecţiuni oftalmologice sau în urma unor excitaţii mecanice ale retinei.

FOSFÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Hidrogen fosforat.

FOSFÍT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului fosforos.

FOSFOBACTERÍN s.m. Îngrăşământ agricol ce conţine culturi de bacterii (*Bacillus megatherium,* var. *phosfaticum*), care transformă fosforul din compuşii organici ai solului în compuşi uşor asimilabili pentru plante.

FOSFOCREATÍNĂ (< engl., fr. {i}) s.f. Compus organic (derivat fosforat al creatinei) care participă la procesele metabolice ale contracţiei musculare; fosfagen.

FOSFOLIPÍDE (< fr.) s.f. pl. Fosfatide.

FOSFOPROTEÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. Proteine conjugate, esteri ai acidului fosforic cu diverşi hidroxiaminoacizi (ex. cazeina, vitelina).

FÓSFOR (< fr. {i}; {s} gr. *phosphoros* „purtător de lumină") s.n. Element chimic (P; nr. at. 15, m. at. 30,974). Se găseşte în natură, mai ales sub formă de fosfaţi, în organismul animal, în guano şi în solurile fertile. Prezintă mai multe modificaţii alotropice. ✧ *F. alb,* masă albă, uneori gălbuie, moale ca ceara (p.t. 44°C, p.f. 287°C), solubil în sulfură de carbon, foarte activ din punct de vedere chimic, toxic, inflamabil, fosforescent; se păstrează sub apă; luminează în întuneric. *F. roşu,* modificaţie alotropică stabilă, netoxică, folosită la fabricarea chibriturilor. Descoperit de alchimistul H. Brand în 1669.

FOSFORESCÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care poate produce fosforescenţă.

FOSFORESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Luminescenţa fosforului alb. **2.** Proprietate a unor substanţe (ex. sulfura de calciu) de a emite radiaţii luminoase, în urma excitării atomilor acestora cu un flux de radiaţii incidente.

FOSFÓRIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Acid ~* = acid anorganic întrebuinţat la obţinerea de îngrăşăminte mixte, sinteza glicerofosfaţilor, acidularea limonadelor, drept coagulant al latexului etc. Sin. *acid ortofosforic.* **2.** Fig. Luminos, fosforescent, strălucitor.

FOSFORÍT (< fr. {i}) s.n. Varietate amorfă de apatit, compactă sau pământoasă, negricioasă, concentrată sub formă de nodule sau concreţiuni în depozitele de fosfat de calciu sau fosfat tricalcic. Utilizat la fabricarea îngrăşămintelor agricole.

FOSFORÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. *Acid ~* = acid anorganic solubil în apă, în alcool şi eter; întrebuinţat ca reducător puternic în chimia analitică.

FOSFOROSCÓP (< fr.; {s} fr. *phosphore* „fosfor" + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Instrument pentru măsurarea duratei de emisie a luminii prin fosforescenţă.

FOSFÚRI (< fr.) s.f. pl. Combinaţii binare ale fosforului cu metalele.

FOSGÉN (< fr. {i}; {s} gr. *phos* „lumină" + *gennao* „a produce") s.n. Compus chimic gazos, foarte toxic, cu miros sufocant, puternic iritant al ochilor; a fost folosit ca gaz de luptă.

FOSÍL, -Ă (< fr., lat.) s.f., adj. **1.** S.f. Rest sau urmă de organism animal ori vegetal din trecut, conservat în depozite sedimentare. 2. Adj. (Despre organisme) Care a existat în trecutul geologic al Pământului, în prezent dispărut. ✧ *F. vie* = organism izolat din punct de vedere sistematic, reprezentant al unui grup răspândit în trecutul geologic, acum aproape total dispărut.

FOSILIZÁRE (< după fr. *fossilisation*) s.f. Totalitatea fenomenelor fizice (încrustare) şi chimice (mineralizare, incarbonizare) care conduc la conservarea resturilor şi urmelor de organisme în scoarţa Pământului.

FOSSE, Bob (1925-1987), dansator, coregraf, cântăreţ şi realizator de film american. A debutat ca dansator (1948) pe Broadway şi ca cineast (1969) cu „Sweet Charity". Alte filme de succes: „Cabaret", „Star 80".

FOST, -Ă (< *fi*) adj. Care a avut o calitate, o funcţie, un nume etc. pe care nu le mai are (*fost ministru*). ✦ De altădată, de pe vremuri. ✦ Care a aparţinut în trecut cuiva, care şi-a pierdut vechea destinaţie.

FOSTER, Jodie (n. 1962), actriţă şi regizoare americană de film. Interpretă plină de farmec a unor personaje feminine inteligente, dar uşor naive („Şoferul de taxi", „Maverick"). Premii Oscar: 1988 („Acuzata"), 1991 („Tăcerea mieilor").

FOSTER, Lawrence (n. 1941), dirijor american. Originar din România. Carieră internaţională ca dirijor de orchestră simfonică şi de operă. A înregistrat integrala lucrărilor simfonice ale lui G. Enescu şi opera „Oedip".

FOSTER, Sir Norman (n. 1935), arhitect şi urbanist britanic. Promotorul unui stil funcţional, bazat pe folosirea elementelor modulare (Centrul artelor vizuale din Sainsbury, Muzeul de artă contemporană de la Nîmes).

FÓŞNET s.n. Sunet uşor, produs de mişcarea sau de frecarea frunzelor, a mătăsii, a hârtiei etc.; freamăt. ✦ Susur.

FOŞNÍ (onomat.) vb. IV intranz. (Despre frunze, arbori, mătăsuri etc.; *p. ext.* despre vânt) A produce un sunet uşor prin mişcare sau prin frecare.

FOT (< fr. {i}; {s} gr. *phot* „lumină") s.m. Unitate de măsură (simbol: ph), reprezentând iluminarea unei suprafeţe de 1 cm^2 pe care cade un flux luminos de 1 lumen; este egală cu 10^4 lucşi.

FÓTĂ (< tc.) s.f. Piesă din costumul popular românesc (bogat ornamentată) purtată de femei ca fustă în Muntenia, S Transilvaniei şi Moldova.

FÓTBAL (< fr., engl.) s.n. Joc sportiv cu mingea, în care două echipe (a câte 10 jucători de câmp şi un portar) încearcă fiecare să introducă (cu piciorul sau cu altă parte a corpului în afară de mâini) mingea în poarta celeilalte echipe, marcând un gol. Data oficială de apariţie a jocului este considerată 26 oct. 1863, când la Manchester s-a publicat şi primul regulament. Introdus la Jocurile Olimpice în ediţia 1900, de la Paris. Campionatele mondiale încep să se desfăşoare din 1930, iar cele europene din 1960, o dată la patru ani. ✧ *F. american* = joc sportiv inventat (1872, la Harvard) şi practicat în S.U.A., asemănător rugbiului. Se dispută între echipe de 11 jucători, un meci având, de obicei, patru reprize a 15 minute de joc efectiv.

FOTBALÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană care practică fotbalul.

FOTIE sau **FOTIUS** (c. 820-891), teolog şi scriitor bizantin. Patriarh de Constantinopol (858-867 şi 877-886). Apărător al autonomiei Bisericii ortodoxe. În conflict cu Papalitatea, a fost excomunicat de mai multe ori. La rândul său, în enciclica din 867 l-a acuzat de erezie şi l-a excomunicat pe papa Nicolae I, respingând în special dogma *filioque.* A formulat principii de doctrină şi exegeză biblică („Amphilochia", „Myriobiblion").

FOTINO, Dionisie (1769-1821), istoric grec. Originar din Patras, s-a stabilit în Ţara Românească (1804). Secretar al domnului Ioan Gheorghe Caragea. A elaborat, în lb. greacă „Istoria vechii Dachii, a Transilvaniei, a Valahiei şi a Moldaviei...".

FOTINO, George (1896-1969, n. Bucureşti), jurist şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1945). Contribuţii la explicarea originilor şi specificului dreptului românesc („Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain", „Pagini din istoria dreptului românesc").

FOTINO, Maria (1913-1996, n. Bucureşti), pianistă română. Interpretări solistice şi camerale de mare sensibilitate şi rafinament stilistic. Înregistrări radiofonice.

FOTINO (FOTINOPULOS), Mihail (Hiotul) (sec. 18), jurist grec. Stabilit la Bucureşti. Autor al unui manual de legi, conţinând extrase din „Bazilicale" şi alte culegeri de legi bizantine, adaptate la condiţiile epocii în care a trăit, care a servit la alcătuirea „Pravilniceştii Condici".

FOTINO 1. Mişu F. (1886-1970, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Elev al lui Nottara şi Soreanu. Interpret de comedie („O noapte furtunoasă"). Film: „Visul unei nopţi de iarnă" **2. Mihai F.** (n. 1930, Bucureşti), actor român de teatru şi film. Fiul lui **F. (1).** Roluri în repertoriul comic şi tragi-comic („O femeie cu bani"; „Comedie de modă veche"; „Idolul şi Ion Anapoda").

FOTO- Element de compunere din gr. *phôs, phôtos* „lumină" sau din fr. *[photo]graphie „[foto]grafie"*, servind la formarea unor substantive.

FOTOAMPERMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument de măsurat intensitatea curenţilor de înaltă frecvenţă, prin determinarea emisiei luminoase a unui fir metalic adus la incandescenţă în momentul trecerii curentului electric.

FOTOCATÓD (< fr. {i}) s.m. Catod a cărui emisie de electroni are loc prin efect fotoelectric extern.

FOTOCELÚLĂ (< fr.) s.f. Celulă *fotoelectrică.*

FOTOCHÍMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ţine de fotochimie. ✧ *Reacţie f.* = transformare chimică a substanţelor sub acţiunea luminii.

FOTOCONDUCTIBILITÁTE (< fr., germ.) s.f. Conductibilitate electrică a semiconductorilor, stimulată prin iluminarea suprafeţei acestora; efect *fotoelectric* intern.

FOTOCOPIATÓR (< fr.) s.n. Aparat utilizat la fotocopiere; xerox.

FOTOCÓPIE (< fr.) s.f. **1.** Copie fotografică (pozitiv, mai rar negativ) a unui document, text, a unei fotografii etc. **2.** Xerocopie.

FOTOCOPIÉRE s.f. Procedeu de reproducere rapidă a documentelor prin xerografiere.

FOTOCROMÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *khroma* „culoare") s.f. (Impr.) Fotografie în culori.

FOTOCROMOGRAFÍE (< fr.) s.f. Procedeu de fotografiere în culori sau de reproducere fotografică a tablourilor în culori; fotografie obţinută prin acest procedeu.

FOTOCROMOTIPOGRAFÍE (< fr.) s.f. Procedeu fotomecanic de reproducere a culorilor pentru ilustrarea cărţilor, a revistelor etc.

FOTOCROMOXILOGRAFÍE (< fr.) s.f. Procedeu de tipărire multicoloră, cu clişee gravate în lemn, care sunt confecţionate prin reproducere fotografică; stampă colorată obţinută prin acest procedeu.

FOTOCULÉGERE s.f. Procedeu fotomecanic de culegere a unui text în vederea tipăririi.

FOTODERMATÓZĂ (< fr.) s.f. Afecţiune cutanată provocată de expunerea la razele solare.

FOTODEZINTEGRÁRE (după fr. *photodésintégration*) s.f. Dezintegrare a unui nucleu atomic în urma absorbţiei unui foton de radiaţie X sau Y de mare energie.

FOTODIÓDĂ (< fr.) s.f. Diodă semiconductoare polarizată invers, bazată pe efectul fotoelectric intern.

FOTOELASTICIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă optică de studiere a tensiunilor dintr-o piesă prin determinarea tensiunilor care apar într-un model transparent al acesteia.

FOTOELASTICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Proprietate a corpurilor izotrope transparente de a deveni anizotrope (birefringente) sub acţiunea unor forţe exterioare, care dau naştere la tensiuni mecanice. A fost descoperită (1813) de fizicianul german J. Seebeck.

FOTOELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** *Efect f.* = punerea în libertate a electronilor liberi dintr-un corp solid sub acţiunea radiaţiei electromagnetice. *Efect f. extern* = emisie de electroni liberi la suprafaţa metalelor sau a semiconductorilor sub acţiunea luminii incidente; emisie fotoelectrică, fotoemisie. *Efect f. intern* = creşterea conductibilităţii electrice a unui material semiconductor sub acţiunea luminii; efect fotoconductiv. **2.** Referitor la efectul **f.** intern sau extern; bazat pe aceste efecte. ✧ *Celulă f.* = dispozitiv bazat pe efectul **f.**, cu ajutorul căruia energia luminoasă se transformă în energie electrică; element esenţial în construcţia bateriilor solare.

FOTOELECTRÓN (< fr. {i}) s.f. Electron emis prin efect fotoelectric.

FOTOELEMÉNT (< engl.) s.n. Dispozitiv semiconductor cu o joncţiune *p-n,* care transformă energia luminii incidente în energie electrică; pilă (sau celulă) fotovoltaică.

FOTOEMÍSIE (< fr.) s.f. Emisie fotoelectronică; efect *fotoelectric* extern.

FOTOEXCITÁRE s.f. Excitare suferită de un nucleu, atom sau moleculă, în urma absorbţiei de radiaţii cu lungimi de undă convenabile.

FOTOFOBÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *phobos* „frică") s.f. Sensibilitate exagerată (până la aversiune) a ochiului la lumină, întâlnită în unele boli oculare, în meningite etc.

FOTOFORÉZĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *phoresis* „deplasare") s.f. (FIZ.) Mişcare a particulelor microscopice sub acţiunea unei iluminări puternice.

FOTOGÉNIC, -Ă (< fr.; {s} *foto-* + gr. *gennao* „a produce") adj. Care are calităţi pentru a fi reprodus în mod avantajos în fotografie sau în film.

FOTOGENÍE (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi fotogenic.

FOTOGRÁF (< fr. {i}) s.m. Persoană care fotografiază; specialist în tehnica fotografică.

FOTOGRAFÍA (< fr.) vb. I tranz. A fixa imaginea instantanee a unei persoane, a unui peisaj etc. pe o placă sau pe un film fotografic cu ajutorul unui aparat fotografic; a realiza o fotografie.

FOTOGRÁFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la fotografie; care serveşte pentru fotografiere. ✧ *Aparat f.* = dispozitiv optic cu ajutorul căruia se fotografiază; este format din obiectiv, diafragmă, obturator, declanşator, camera obscură, caseta filmului, vizor etc. ✦ Obţinut pe cale **f.**

FOTOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *graphe* „scriere, desen") s.f. Imagine stabilă, pozitivă, obţinută pe hârtie specială (fotografică), în urma unor procese fotochimice primare (expunerea la lumină a stratului fotosensibil) şi a unor reacţii chimice secundare (developare şi fixare). Există fotografii alb-negru şi color, şi fotografii în infraroşu şi ultraviolet, prin care se vizualizează obiecte şi fenomene inaccesibile vederii umane. Sin. *poză* **(1).** ✦ Tehnica fotografierii.

FOTOGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Fotografie luată, de obicei, din avioane special dotate sau de pe anumite puncte geodezice dominante ale scoarţei Pământului, care oferă o perspectivă centrală şi elemente de orientare interioară bine stabilite; folosită în geodezie, topografie şi cartografie. **2.** Imaginea unei singure faze din mişcarea unui obiect filmat, determinată ca mărime de fereastra de expunere a camerei, de formatul peliculei şi de sistemul de cinema utilizat.

FOTOGRAMMETRÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *gramma* „scriere" + *metron* „măsură") s.f. Ramură a topografiei care studiază principiile, metodele şi procedeele de determinare a formei şi dimensiunilor obiectelor pe baza *fotogramelor.* Se deosebesc **f.** aeriană (aerofotogrammetrie) şi **f.** terestră (geofotogrammetrie).

FOTOGRAVÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Procedeu fotografic cu care se pot obţine clişee în vederea imprimării planşelor în tipografie; gravură obţinută prin acest procedeu. **2.** Heliogravură.

FOTOLITOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Procedeu de executare a formelor de tipar prin fotografiere pe o piatră litografică sau pe o placă metalică; reproducere obţinută prin acest procedeu. **2.** Procedeu de fabricare a circuitelor integrate.

FOTÓLIU (< fr.) s.n. Scaun mare, de obicei capitonat şi prevăzut cu rezemători pentru braţe. ✧ *Fotoliu-pat* = **f.** extensibil, care poate fi folosit ca pat.

FOTOLÍZĂ (< fr.; {s} *foto-* + gr. *lysis* „desfacere") s.f. Descompunere chimică a unei substanţe sub acţiunea luminii (ex. disocierea, ionizarea etc.).

FOTOLUMINESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Luminescenţă a unor substanţe datorită iluminării lor sau a iradierii cu radiaţii ultraviolete ori cu radiaţii X (ex. fluorescenţa şi fosforescenţa).

FOTOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Capitol al opticii care se ocupă cu studiul şi măsurarea mărimilor caracteristice radiaţiilor luminoase. ✧ *Fotometria radiaţiei* studiază mărimile fizice obiective ale radiaţiei. *Fotometria vizuală* studiază mărimile subiective corespunzătoare.

FOTOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument optic utilizat în fotometria vizuală pentru măsurarea intensităţii luminoase a surselor de lumină, fluxului luminos, iluminării etc.

FOTOMONTÁJ (< fr., rus.) s.n. **1.** Asamblare a mai multe fotografii sau fragmente de fotografii cu scopul de a obţine un nou clişeu fotografic. **2.** Ansamblu de fotografii obţinut în acest mod. **3.** Montaj de fotografii cu tematică unitară, expuse pe unul sau mai multe panouri.

FOTOMULTIPLICATÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv bazat pe fenomenul de fotoemisie, utilizat pentru amplificarea fluxurilor luminoase.

FOTÓN (< fr. {i}; {s} gr. *phot-* „lumină") s.m. Particulă elementară asociată câmpului electromagnetic cu masă de repaus şi sarcină electrică nule. Emis numai în mişcare (viteza $3 \cdot 10^8$m/s, viteza luminii), **f.** are energie, impuls şi spin. Posedă proprietăţi ondulatorii (frecvenţă, lungime de undă etc.). Radiaţiile electromagnetice sunt considerate un flux de **f.**

FOTOPERIODÍSM (< fr.) s.n. (BIOL.) Totalitatea reacţiilor organismelor (în special ale plantelor) faţă de variaţiile anotimpuale ale duratei zilei. În funcţie de durata de iluminare pentru înflorire şi fructificare se disting plante de zi lungă şi plante de zi scurtă.

FOTOREPORTÁJ (< rus.) s.n. Suită de fotografii, însoţite de un scurt text explicativ, care prezintă un eveniment sau unele aspecte (actuale) din viaţa economică, culturală etc.

FOTOREPÓRTER, -Ă (< rus.) s.m. şi f. Fotograf specializat în fotografii pentru reportaje.

FOTOREPRODÚCERE s.f. Ansamblu de operaţii prin care se execută pe cale fotografică, după un original, negativele şi pozitivele (diapozitivele) necesare obţinerii clişeelor pentru tipar.

FOTOREZISTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la dependenţa rezistenţei electrice a conductoarelor sau a semiconductoarelor de gradul de iluminare a suprafeţei lor.

FOTOREZISTÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv semiconductor a cărui rezistenţă electrică variază cu gradul de iluminare, modificând curentul în circuit.

FOTOSENSÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre unele substanţe sau materiale fotografice) Care este sensibil la lumină, care poate fi impresionat de lumină.

FOTOSENSIBILITÁTE (< fr.) s.f. Sensibilitate la lumină. ✦ Sensibilitate crescută a organismului, în special a pielii, faţă de radiaţiile luminoase.

FOTOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Stratul vizibil, intens luminos al Soarelui sau al unei stele. F. Soarelui are grosimea de c. 500 km şi temperatura variabilă (c. 6 000 K – c. 4 000 K, la baza cromosferei).

FOTOSINTÉZĂ (< fr.) s.f. (BIOL.) Asimilaţie clorofiliană.

FOTOTÉCĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *theke* „ladă") s.f. Colecţie de fotografii organizată sistematic pentru cercetări, studii etc. ✦ Spaţiu în care se păstrează o asemenea colecţie.

FOTOTELEGRÁF (< fr.) s.n. Echipament destinat producerii şi recepţiei, însoţită de înregistrare, a mesajelor corespunzătoare imaginilor statice transmise prin telefotografie. V. *fax, telex.*

FOTOTELEGRAFÍE (< fr.) s.f. Telefotografie.

FOTOTEODOLÍT (< fr. {i}) s.n. Aparat constituit dintr-un teodolit şi un aparat fotografic special montat pe acesta, utilizat la obţinerea fotogramelor terestre.

FOTOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Tratament prin radiaţii luminoase, indicat în unele boli de piele, în rahitism, tuberculoză osoasă etc.

FOTOTIPÍE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *typos* „urmă") s.f. Procedeu de fotocolografie la care stratul fotosensibil se aplică pe o placă de cupru; reproducere obţinută prin acest procedeu.

FOTOTROPÍE (< fr.) s.f. Fototropism **(1).**

FOTOTROPÍSM (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *trope* „întoarcere") s.n. **1.** Schimbare reversibilă a culorii unui corp sub acţiunea luminii, revenirea la culoarea iniţială făcându-se lent, la întuneric; fototropie. **2.** Mişcare de îndreptare a organelor vegetale către sursa de lumină; heliotropism.

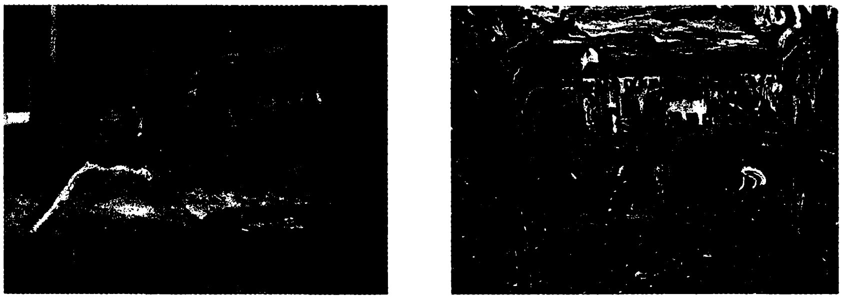
1 2

Fovism
1. Henri Matisse: „Natură moartă" 2. Maurice Vlaminck: „Grădinile din Chatou"

FOTOVOLTÁIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Efect f.* = apariție a unei tensiuni electromotoare într-o joncțiune semiconductoare *p-n* sau într-un contact metal-semiconductor sub incidența unui flux luminos. **2.** *Pilă* (sau *celulă*) *f.* = fotoelement.

FOUCAULD, Charles-Eugène viconte de ~ (1858-1916), misionar francez. Ca ofițer al armatei franceze, a explorat reg. din Maroc (1883-1884).

FOUCAULT, Jean Bernard Léon (1819-1868), fizician francez. A determinat viteza luminii folosind un sistem de oglinzi (*prisma F.,* 1850), a demonstrat mişcarea de rotație a Pământului cu ajutorul pendulului care-i poartă numele (1851), a inventat giroscopul (1852), a descoperit (1855) curenții de inducție turbionari care apar în corpurile feromagnetice aflate într-un câmp electromagnetic variabil *(curenții F.).*

FOUCAULT, Michel (1926-1984), istoric şi filozof francez. A cercetat modul în care ştiința şi rațiunea au fost folosite în diferite domenii, ca instrumente ale puterii („Istoria nebuniei în epoca clasică", „Cuvintele şi lucrurile", „Arheologia cunoaşterii").

FOUCHÉ, Joseph, duce de Otrante (1759-1820), om politic francez. Participant la Revoluția Franceză. Montagnard, membru al Convenției Naționale. Ministru al Poliției în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului şi Restaurației.

FOULARD (cuv. fr.) s.n. Maşină folosită pentru impregnarea țesăturilor textile cu soluții de coloranți sau de apret.

FOUQUE, Friedrich baron de la Motte (1777-1843), scriitor german. Reprezentant al romantismului. Poezii lirice, drame şi romane inspirate din mitologia scandinavă. Autor al basmului „Undine".

FOUQUET, Jean (1415/1420-c.1481), pictor şi miniaturist francez. Portrete caracterizate prin finețea observației („Papa Eugeniu IV", „Carol VII", „Autoportret"). Miniaturi de manuscris („Cartea orelor lui Étienne Chevalier").

FOUQUET (FOUCQUET), Nicolas (1615-1680), om politic francez. Protector al artelor şi literelor. Controlor general al finanțelor (din 1653) în timpul lui Ludovic XIV. Arestat pentru fraudă (1661) şi condamnat; a murit în închisoare.

FOUQUIER-TINVILLE, Antoine Quentin (1746-1795), magistrat şi om politic francez. Acuzator public al Tribunalului Revoluționar în perioada dictaturii iacobine. Condamnat la moarte şi ghilotinat după lovitura din 9 Thermidor 1794.

FOURASTIÉ, Jean (1907-1990), economist şi sociolog francez. Lucrări privind efectele sociale ale progresului tehnic („Marea speranță a secolului XX", „Planificarea economică în Franța").

FOURCROY, Antoine François, conte de ~ (1755-1809), chimist şi om politic francez. A studiat albuminele, gelatina, compoziția depozitelor de guano. Contribuții la adoptarea primei nomenclaturi a combinațiilor chimice (1786-1787).

FOURIER, Charles (1772-1837), filozof şi economist francez. A preconizat o societate utopică a „armoniei" al cărei model era *falansterul* („Teoria celor patru mişcări şi a destinelor generale", „Tratat despre asociația domestică şi agricolă"). Ideile lui F. au fost propagate în Țara Românească de T. Diamant şi I. Heliade-Rădulescu.

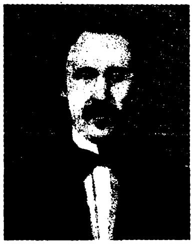
Jean B.L. Foucault

Joseph Fouché

FOURIER, Jean-Baptiste Joseph, baron (1768-1830), matematician francez. Contribuții în algebră, teoria ecuațiilor diferențiale, teoria analitică a căldurii (a dat dezvoltarea unei funcții periodice în serie trigonometrică, *serii F.*).

FOURIERÍSM (< fr.) s.n. Sistemul politic şi social al lui Ch. *Fourier* şi al discipolilor săi; falansterianism.

FOURNEAU, Ernest (1872-1949), farmacolog francez. Contribuții în domeniul chimioterapiei. A sintetizat anestezice locale şi medicamente folosite în terapia unor boli tropicale (boala somnului, paludism), a sifilisului, leprei etc.

FOURNEYRON, Benoît (1802-1867), inginer francez. Inventatorul turbinei hidraulice cu reacție (1827).

FOURNIER, Pierre (1906-1986), violoncelist francez. Carieră solistică internațională; interpretări pline de sensibilitate, tehnică remarcabilă. Susținător al muzicii contemporane.

FOURREAUX, frații **Joseph** şi **Baptiste** (sec. 19), actori francezi de circ şi varietăți. Au jucat la Bucureşti (1831) şi la Iaşi (1832-1837), influențând începuturile mişcării teatrale din Moldova.

FOUR SEASONS, grup vocal american de muzică pop. Constituit în 1954, în jurul lui Frankie Valli. Cel mai longeviv (carieră de 40 de ani) şi de succes grup doo-wop („Sherry", „Big Girls Don't Cry", „Rag Doll").

FOUTA DJALLON, ansamblu de platouri şi masive muntoase în Africa Occidentală (în principal în Guineea); c. 77 mii km^2. Alt. max.: 1 538 m (vf. Tamgué). Nod orohidrografic (izvoarele Nigerului, Sénégalului şi Gambiei).

FOVEA (FOVEA CENTRALIS) (< lat.; fr.) s.f. (ANAT.). Depresiune puțin adâncă situată în centrul maculei oculare, în care sunt concentrate numeroase celule cu conuri. Permite formarea unor imagini foarte clare şi detaliate.

FOVÍSM (< fr.) s.n. Curent artistic apărut în pictura franceză la începutul sec. 20 ca reacție împotriva disocierii impresioniste a tonurilor; exaltă culoarea pură, aşezată în pete mari, adeseori violente, excluzând preocupările de clarobscur şi perspectiva atmosferică şi tinzând spre efecte decorative (Matisse, Derain ş.a.).

FOWLER, William Alfred (1911-1995), astrofizician american. Cercetări în fizica nucleară, astrofizică, cosmologie. Contribuții la dezvoltarea teoriei expansiunii Universului (studii privind rolul reacțiilor nucleare la formarea elementelor chimice în Univers). Fondator al nucleocronologiei. Premiul Nobel pentru fizică (1983), împreună cu S. Chandrasekhar.

FOWLES, John (n. 1926), romancier englez. Influențat de existențialism şi de Noul roman francez, este marcat de tema mistificării, a iluziei („Magicianul") sau denunță prejudecățile societății engleze victoriene („Iubita locotenentului francez", „Turnul de abanos"). Contribuții novatoare în tehnica narativă.

FOX (< fr.) s.m. Foxterier.

FOX, Charles James (1749-1806), om politic britanic. Lider al partidului whig; de mai multe ori ministru. Adversar al politicii externe antifranceze promovate de William Pitt junior. Memorii.

FOX, George (1624-1691), predicator englez. Fondator al sectei *quakerilor* (1668). A predicat ideea creştinismului, înțeles ca „lumină interioară" prin care Iisus luminează sufletele credincioşilor („Jurnal").

FOX (FOXE), Luke (1586-1635), navigator şi explorator arctic englez. În 1631, a încercat să găsească trecerea prin Pasajul de Nord-Vest, studiind litoralul meridional al G. Hudson şi strâmtoarea, situată la N acestui golf, care astăzi îi poartă numele.

FOXTERIÉR (< fr.) s.m. Rasă de câini mici, rezistenți, cu urechi scurte şi cu picioare drepte, folosiți pentru vânarea şi prinderea animalelor din vizuini şi ca animale de companie. În funcție de forma părului se disting *f. cu păr neted* şi *f. cu păr sârmos;* fox.

FÓXTROT (< engl.) s.n. Dans de societate ce se execută în cuplu, pe muzică de ragtime, la modă în S.U.A., apoi în Europa, în perioada 1910-1920.

Fr, simbol chimic pentru *franciu.*

FRAC (< fr.) s.n. Costum bărbătesc de ceremonie, din stofă neagră, cu sacoul scurt în față, până la talie, iar la spate terminat cu două cozi lungi.

FRACASTORO, Girolamo (1478-1553), medic, naturalist, astronom şi poet italian. A emis ipoteza existenței microbilor şi apariției bolilor contagioase cauzate de aceştia; a descris tifosul exantematic şi sifilisul, folosind pentru prima dată termenul („Syphilis sive de morbo gallico").

FRÁCHT v. **fraht.**

FRACTÁL, -Ă (< fr.; lat. *fractus* < *frango* „a frânge, a sparge, a rupe") adj. *Structuri fractale* = clasă de structuri (obiecte) matematice, fizice, biologice etc. ce nu pot fi studiate cu metodele matematicii clasice şi care, din punctul de vedere al acestora, sunt considerate haotice sau chiar „patologice". Termenul a fost creat şi introdus în 1967 de matematicianul francez Benoit B. Mandelbrot. Tehnica modernă de calcul stimulează cercetările privind aplicațiile acestor structuri în ştiință, tehnică, artă etc.

FRACTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Ruptură a unei structuri, mai ales a unui os, de obicei în urma unui traumatism; poate fi deschisă (când fragmentele osoase trec prin piele) sau închisă, completă, incompletă sau *cominutivă;* (pop.) frântură. **2.** (GEOL.) Ruptură care întrerupe continuitatea rocilor; înglobează faliile, fisurile, diaclazele şi planele de clivaj.

FRÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. (MAT.) Termen folosit în aritmetică pentru numărul rațional. ✧ *F. ireductibilă* = **f.** în care numărătorul şi numitorul sunt numere prime. *F. ordinară* = simbol sau număr care reprezintă raportul a două numere întregi (ex. 2/3, 5/7, 9/8). *F. zecimală finită* = **f.** ordinară al cărei numitor este o putere a lui 10 (ex. 3/10 = 0,3). *F. zecimală periodică* = **f.** zecimală care are un grup de zecimale (numit perioadă) ce se repetă necontenit. *F. zecimală periodică simplă* = **f.** zecimală periodică la care perioada urmează imediat după virgulă; ex. 4/3 = 1,333... = 1,(3). *F. zecimală periodică* *mixtă* = f. zecimală periodică la care perioada nu urmează imediat după virgulă; ex. 5/6 = 0,833... = 0,8(3).

FRACȚIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A împărți, a divide.

FRACȚIONÁR, -Ă (< fr.) adj. Care conține o fracție, care are forma unei fracții. ✧ *Număr f.* = număr rațional.

FRACȚIONÁRE s.f. 1. Acțiunea de a fracționa. 2. (CHIM.) Separare a unui amestec lichid sau gazos, în componente pure sau în fracțiuni bogate în anumite componente, prin distilare, rectificare fracționată, cristalizare fracționată, cromatografie etc.

FRACȚIONÁT, -Ă adj. Divizat în fracțiuni; îmbucătățit. ✧ *Distilare f.* v. *distilare. Cristalizare f.* = proces de separare a substanțelor dintr-un amestec folosind diferența lor de solubilitate într-un dizolvant.

FRACȚIONÍSM (< *fracțiune,* după rus.) s.n. Acțiune, atitudine care tinde să rupă unitatea unui partid.

FRACȚIONÍST, -Ă (< *fracțiune,* după rus.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține unei fracțiuni, privitor la o fracțiune. 2. S.m. și f. Cel care are tendința de a rupe unitatea unui partid.

FRACȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Parte distinctă dintr-un întreg. 2. (CHIM.) Porțiune din lichidul obținut prin distilarea unui amestec de lichide la o anumită temperatură sau porțiune solidă obținută prin cristalizare fracționată dintr-o soluție. *F. petroliere* = produse rezultate la distilarea primară a țițeiului. 3. (PEDOL.) *F. granulometrică* = categorie de particule de sol cu dimensiuni incluse între anumite limite. Principalele *f.g.* sunt argila, praful și nisipul. 4. (DR.) *F. parlamentară* = grupare de membri ai unui parlament după apartenența lor la un anumit partid politic.

FRA DIAVOLO (pseud. lui *Michele Pezza*) (1771–1806), țăran din S Italiei. Conducător al briganzilor calabrezi aflați în solda cardinalului Ruffo împotriva armatelor franceze invadatoare, în 1799 și 1806. Prins și spânzurat de ocupanți.

FRAENKEL, Adolf Abraham Halevi (1891–1965), matematician și logician israelian, originar din Germania. Contribuții la elaborarea teoriei mulțimilor.

FRAG s.m. Plantă perenă din fam. rozaceelor, cu tulpina scurtă, frunze în rozetă, flori mici, albe și fructe (fragi) mici, conice, roșii sau albicioase, comestibile *(Fragaria vesca).*

FRÁGED, -Ă (lat. **fragidus*) adj. 1. (Despre plante) Crescut de puțină vreme; tânăr, crud. ✦ (Despre carne sau alte alimente) Care provine de la animale sau plante tinere; care fierbe ușor. 2. (Despre ființe) Tânăr, gingaș, plăpând. ✧ *Vârstă f.* = perioada copilăriei. ✦ (Despre obraji, mâini) Cu pielea fină, delicată.

FRÁGIL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Depre materiale) Care prezintă fragilitate. 2. Gingaș, firav, delicat.

FRAGILITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a unui material de a se rupe sau sfărâma ușor, sub acțiunea unor mici solicitări externe sau a unor mici tensiuni interne.

FRAGMÉNT (< fr., lat.) s.n. Bucată, parte, frântură dintr-un întreg. ✦ Parte izolată dintr-o scriere sau rest dintr-o operă pierdută ori neterminată.

FRAGMENTÁ (< fr.) vb. I tranz. A împărți, a tăia în fragmente.

FRAGMENTÁR, -Ă (< fr.) adj. Care este prezentat în fragmente; parțial, incomplet.

FRAGONARD, Jean Honoré (1732–1806), pictor, desenator și gravor francez. Elev al lui F. Boucher. Scene galante și familiale pline de grație („Sărbătoare la Saint-Cloud", „Jurământul de dragoste", „Sărutul pe furate").

FRAHT (FRACHT) (< germ.) s.n. 1. Document constatator al contractelor de transport pe căile ferate și aeriene în care se menționează mărfurile transportate, expeditorul și destinatarul, stația de destinație și taxele de transport; scrisoare de trăsură. 2. Taxă plătită pentru transportul de mărfuri (pe căile ferate și aeriene).

FRAME, Janet (1924–2004), scriitoare neozeelandeză. Romane cu personaje marginalizate, în căutarea propriei identități („Când plâng bufnițele", „Un înger pe masa mea" – ecranizat).

Anatole France

Sfântul Francisc de Assisi

FRAMÉE (< fr., lat.) s.f. (În Ev. Med. la popoarele germanice) Lance de luptă de înălțimea unui om, cu vârful de forma unei frunze de laur, ascuțit și tăios.

FRANASOVICI, Richard (1883–1964, n. Turnu Severin), om politic liberal român. De mai multe ori ministru. A făcut parte din gruparea „tinerilor liberali" condusă de Gh. Tătărescu. Director al ziarului „L'Indépendance Roumaine". Membru al delegației României la Conferința de Pace de la Paris (1946).

FRANC^1 (< fr.) s.m. Denumire a unității monetare în Franța (până la 1 ian. 2002), Belgia (până la 1 ian. 2002), Elveția, Luxembourg, Liechtenstein, Monaco (până la 1 ian. 2002), Madagascar, Djibouti, Burundi, Guineea, Rwanda.

FRANC^2, -Ă (< fr.) adj. 1. Sincer, loial, cinstit. 2. (Despre port-altoi) Sălbatic, pur.

FRANC^3, -Ă (< fr., lat.) s.m. pl., adj. 1. S.m. pl. Uniune de triburi din grupul germanilor apuseni, care trăiau în sec. 3 pe cursul inferior și mijlociu al Rinului. În sec. 5–6 au cucerit aproape toată Galia și au creat statul franc. 2. Adj. Care aparține francilor^3 **(1)**, privitor la franci.

FRANCÁ (< it., germ.) vb. I tranz. 1. A plăti cu anticipație taxa pentru transportul unui colet sau al unui bagaj. 2. A timbra o scrisoare.

FRANCASTEL, Pierre (1900–1970), istoric și critic de artă francez. A abordat sociologic limbajul figurativ („Pictură și societate").

FRANCE, Anatole (pseud. lui *Anatole François Thibault*) (1844–1924), scriitor francez. Maestru al prozei, prin îmbinarea originală de erudiție, ironie, umanism și scepticism. Romanele sale, ce includ o plajă tematică foarte vastă prezintă, într-un stil rafinat inadaptarea savantului la constrângerile unei societăți lipsite de drepturi („Crima lui Sylvestre Bonnard"), evocă evenimentele istorice ale Franței sec. 18 („Ospătăria La regina Pédauque") sau ale Revoluției franceze (ciclul „Istoria contemporană", „Zeilor le e sete"). Proză alegorică („Insula pinguinilor"), sau dedicată copiilor („Cartea prietenului meu", „În floarea vieții"). Premiul Nobel pentru literatură (1921).

FRANCE, Henri de ~ (1911–1986), inventator francez. Realizator al procedeului de televiziune color SECAM brevetat în 1956.

FRANCEÍNE s.f. pl. Clasă de coloranți fără azot, cu mare stabilitate la lumină, care vopsesc mătasea în diferite nuanțe de roșu; au fost descoperite de chimistul român C.I. Istrati.

FRANCE PRESSE *(Agence ~; AFP),* principala agenție de presă din Franța, cu sediul la Paris. Înființată în 1944 (ca succesoare a agenției *Havas*).

FRANCESCO D'ASSISI (pe numele laic *Giovanni Bernardone*) (1182–1226), predicator itinerant și poet italian. Concepția sa ascetică, bazată pe idealul sărăciei, a influențat formarea mai multor ordine călugărești. Versuri elogiind fraternitatea universală („Cântul fratelui Soare"). Canonizat în 1228.

FRANCESCO DA PAOLA (pe numele laic *Francesco Martolilla*) (1416–1507), călugăr franciscan italian. Întemeietor al Ordinului minimilor (1435). Canonizat în 1519.

FRANCÉZ, -Ă (< it., fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Franței. Mai trăiesc în S.U.A., Canada, Algeria, Maroc, Tunisia ș.a. De religie creștină (catolică). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Franța. 2. Adj. Care aparține Franței sau francezilor **(1)**, privitor la Franța sau la francezi; franțuzesc. ✧ *Arta f.* = arta dezvoltată pe terit. Franței. Vestigii de artă se păstrează încă din preistorie (peștera Lascaux), precum și din epocile greacă, celtică și galo-romană. În timpul Carolingienilor, arhitectura, pictura de manuscris, orfevrăria cunosc o perioadă de înflorire. Arhitectura romanică apare în sec. 11, ilustrată prin monumente importante (Cluny, Arles, Poitiers). Sculptura, adaptată arhitecturii, ornamentează portalurile și capitelurile (Moissac, Vézelay). Goticul este, în sec. 12–15, stilul marilor catedrale (Chartres, Reims, Notre-Dame din Paris, Amiens, Rouen ș.a.) împodobite cu sculpturi și vitralii. În sec. 15 se dezvoltă miniatura (frații Limbourg) și se impune pictura în ulei (J. Fouquet, N. Froment, Maestrul din Moulins). Contactul cu Renașterea se realizează prin pictorii decoratori italieni (Școala de la Fontainebleau). Se construiesc palate (Luvru, Tuileries, Blois, Chambord ș.a.). În sculptură se remarcă J. Goujon, G. Pilon, iar în pictură portretiștii J. și F. Clouet. Orientarea către clasicism devine decisivă în sec. 17 (v. *clasicismul francez;* v. *stilul Ludovic XIV*), reapărând după interludiul constituit de stilul rocaille (v. *stilul Ludovic XV*) la finele sec. 18 (v. *neoclasicism;* v. *stilul Ludovic XVI*). După Cl. Lorrain, N. Poussin, frații Le Nain, G. de La Tour în sec. 17, numele importante ale picturii sec. 18 sunt Watteau, Fragonard, Boucher; Chardin este preocupat de realitatea cotidiană, iar Greuze reflectă sentimentalismul epocii. Epoca Revoluției și a Imperiului este dominată de L. David și Ingres, cărora li se opune în primele decenii ale sec. 19 *romantismul,* ilustrat de Géricault și Delacroix în pictură și de F. Rude în sculptură. La mijlocul sec. 19, se afirmă *realismul* (Courbet, pictorii de la Barbizon, Daumier). Un moment important în pictura franceză de la sfârșitul sec. 19 îl constituie *impresionismul,* din care derivă *neoimpresionismul.* Arta lui Cézanne și Gauguin domină finalul sec. 19 și începutul sec. 20, în care se succed *fovismul, cubismul, arta abstractă, suprarealismul.* „Școala din Paris" reunește diversele tendințe ale artei moderne. La sfârșitul sec. 19, în sculptură se afirmă personalități puternice: Rodin, Maillol, Bourdelle. Arhitectura sec. 19 se caracterizează

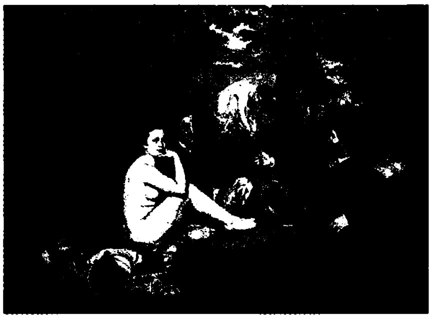

1

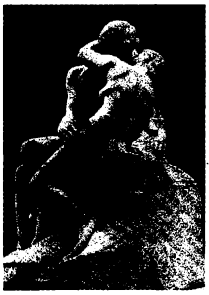

2

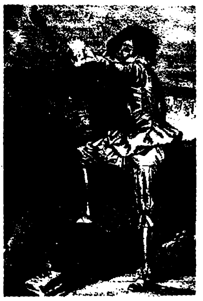

3

Artă franceză
1. E. Manet: „Dejunul pe iarbă"
2. A. Rodin: „Sărutul"
3. A. Watteau: „Cântăreț din lăută"

prin eclectism (Opera din Paris); un loc de frunte îl ocupă în a doua jumătate a secolului construcțiile metalice (Turnul Eiffel), care se îmbină cu spiritul stilului *art-nouveau*. În sec. 20, Le Corbusier domină orizontul arhitecturii mondiale și contribuie în mod decisiv la propagarea *funcționalismului*. ✦ (Substantivat, *f.*) Limbă indo-europeană din familia limbilor romanice occidentale, grupul galo-romanic. Se deosebește de celelalte limbi romanice prin caracterul etimologic al ortografiei. Are peste 200 milioane de vorbitori (în Europa, America, Africa, Asia, Oceania ș.a.). Este una dintre limbile oficiale de lucru la O.N.U.

FRANCHE-COMTÉ, prov. istorică în E Franței Centrale, între Ron și Rin la granița cu Elveția, cuprinzând m-ții Jura și cursul superior al râului Saône; 16,2 mii km^2; 1,12 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Besançon*. Terit. prov. **F.-C.** a fost ocupat de sequani (sec. 2 î.Hr.), romani (sec. 1 î.Hr.). În sec. 10 a primit statutul de ducat, în sec. 11 a intrat în componența Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană, iar apoi s-a aflat, succesiv, în stăpânirea Franței, ducatului burgund și a Habsburgilor austrieci și spanioli. Reunit cu Franța în urma Păcii de la Nimègue (1678).

FRANCHET D'ESPEREY, Louis (1856–1942), mareșal al Franței. S-a remarcat în luptele de pe Marna (1914); comandant șef al Armatelor Aliate în Pen. Balcanică (din 1918), colaborând cu armata română.

FRANCHÉȚE (< it.) s.f. Calitatea de a fi franc^2 (**1**); sincer.

FRANCIS, Connie (pe numele adevărat *Concetta Maria Franconero*) (n. 1938), cântăreață americană. Numeroase hituri în perioada 1958-1964 („Stupid Cupid", „My Happiness", „Vacation").

FRANCIS, James (1815–1892), inginer american. Inventator al turbinei hidraulice cu reacție, care-i poartă numele (1849).

FRANCIS, Sam (1923–1994), pictor american. Reprezentant al abstracționismului în variantă tașistă. Lucrări cu efecte ritmice, dominate de luminozitate („Roșu și galben").

FRANCISC, numele a doi regi ai Franței. Mai important: **F. I** (1515–1547). Pe plan extern domnia lui se caracterizează prin numeroasele războaie împotriva Habsburgilor, pentru supremație în Pen. Italică, începând din 1515; pe plan intern a pus bazele armatei permanente; a consolidat autoritatea centrală, a introdus limba franceză în redactarea actelor oficiale, a întemeiat Collège de France (1529), Imprimeria națională (1538) și a încurajat artele și cultura.

FRANCISC, numele a doi împărați romano-germani: **F. I** (1745–1765), fondatorul ramurii dinastice Habsburg-Lorena. Căsătorit cu Maria Tereza (1736); a fost declarat coregent (1740), iar în 1745 încoronat ca împărat la Frankfurt; nu a avut un rol politic important. **F. II,** ultimul împărat al Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană (1792–1806) și primul împărat ereditar al Austriei (1804–1835), sub numele de *Francisc I*. A participat la majoritatea coalițiilor împotriva lui Napoleon I. Împreună cu *Metternich*, a fost unul dintre creatorii *Sfintei Alianțe*. Congresul de la Viena i-a conferit președinția Confederației Germanice (1815).

FRANCISCÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Călugăr (sau călugăriță) membru (sau membră) al unuia dintre ordinele fundate de *Francesco d'Assisi* (franciscanii sau minoriții, 1209; clarisele, 1212; terțiarii, 1221) sau dintr-un ordin întemeiat ulterior cu reguli asemănătoare (ex. capucinii). **2.** Adj. Care ține de franciscani (**1**), privitor la franciscani.

FRANCÍSCĂ (< fr.) s.f. Armă albă de lovire și tăiere de forma unei securi, folosită mai ales de franci în Ev. Med.

FRANCISCO, Xavier (1506–1552), misionar iezuit de origine bască. „Apostol al Indiilor". A întemeiat (1534–1539), împreună cu Ignațiu de Loyola, Compania (Societatea) lui Iisus (Ordinul iezuiților). Canonizat (1622).

FRANCÍZĂ (< fr.) s.f. Dreptul acordat de o întreprindere cu renume (numită francizor), unei alte întreprinderi (numită francizat) prin care aceasta poate să exploateze drepturile de proprietate intelectuală sau industrială ale francizorului, în schimbul unei contribuții financiare, în scopul producerii sau livrării de bunuri sau al prestării de servicii.

FRÁNCIU (< fr.; {s} fr. *France* „Franța") s.n. Element chimic radioactiv, cu caracter metalic, din grupa metalelor alcaline (Fr.; nr. at. 87, m. at. 223). Izotopul natural cel mai stabil ^{223}Fr; apare în natură în cantități extrem de mici, prin dezintegrarea actiniului. Descoperit (1939) de Marguerite Perey, n-a fost izolat în cantități apreciabile, fiind extrem de instabil (timp de înjumătățire ^{223}Fr = 21 min.). Proprietățile sale chimice se aseamănă cu ale cesiului.

FRANCK, César Auguste (1822–1890), compozitor, organist și pedagog francez de origine belgiană. Unul dintre întemeietorii școlii simfonice moderne franceze. Creație caracterizată prin utilizarea formei ciclice, a cromatismului și a unei melodici generoase. Oratorii, o simfonie, poeme simfonice („Djinii", „Psyché"), lucrări de cameră, instrumentale.

FRANCK, James (1882–1964), fizician american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1935). Împreună cu G.L. Hertz, a pus în evidență stările de energie staționare ale atomului, interacția electron-atom (1913, experiența *F.*-Hertz), suport experimental pentru modelul atomic al lui N. Bohr. Premiul Nobel pentru fizică (1925), împreună cu G.L. Hertz.

FRANCKE, August Hermann (1663–1727), predicator, educator și filantrop german. Întemeietor al mișcării pietiste. A înființat școli, orfelinate, internate.

FRANCMASÓN (< fr.) s.m. Membru al unei organizații (loji) francmasonice; adept al francmasoneriei; mason.

FRANCMASONERIA (ORDINUL MASONIC), asociație (fraternitate) de elite, non-profit, liber consimțită, universală, secretă, care aderă la o anumită explicație metafizică a lumii, de obicei cu caracter ezoteric; are o orientare filantropică și activează pentru ameliorarea calității vieții atât pe plan material cât și moral, ca și pentru progresul individual și social. Începuturi legendare obscure plasate în Antic. **F.** modernă apare în sec. 18, răspândindu-se în Europa și S.U.A., diversificându-se în peste 50 de rituri. În România a fost introdusă în epoca fanariotă (prin 1733) de A.M. del Chiaro (fost secretar al lui Constantin Brâncoveanu). Între 1740 și 1750, se constituie primele loji la Iași și la București. După 1750, apar primele loji în Transilvania. Prima grupare masonică mai importantă din România a fost *Societatea Filarmonică* (1833). În sec. 20, **f.** a primit cele mai drastice lovituri, cea mai importantă fiind interzicerea ei în Germania (1933). În România, la 24 febr. 1937, Marea Lojă Națională (condusă de J. Pangal) s-a autodizolvat sub presiunea regelui Carol II. În 1944, **f.** română reîncepe să activeze legal. În iun. 1948, autoritățile comuniste ordonă închiderea lojilor masonice din țară, după care (începând din 1950) urmează condamnările capilor masoneriei. **F.** română își reia activitatea după 1990.

FRÁNCO (< fr., it.) adj., adv. Termen internațional desemnând exceptarea, scutirea de la plata unor taxe (introdus în 1807, a fost universal acceptat începând cu 1815).

FRANCO BAHAMONDE, Francisco (1892–1975), general și om politic spaniol. Comandant al Legiunii Străine în Maroc (1923–1927). Comandant-șef al forțelor naționaliste în timpul *Războiului Civil*. S-a proclamat conducător (caudillo) al statului și șef al armatei (1936–1975); șef al guvernului (1938–1973). A instaurat un regim autoritar corporatist, bazat pe partidul unic Falanga Spaniolă (din 1958, Mișcarea Națională). În 1969, în urma unui referendum, l-a desemnat pe Juan Carlos de Bourbon ca viitor rege al Spaniei, după moartea sa.

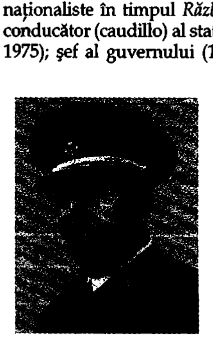

Fr. Franco Bahamonde

Benjamin Franklin

FRANCOFONÍE (< fr.) s.f. Ansamblul politico-cultural al popoarelor care folosesc ca limbă oficială sau ca limbă de comunicare internațională limba franceză.

FRANÇOIS de Sales (1567–1622), episcop francez. Prin predicile sale a determinat întoarcerea la catolicism a numeroși protestanți. Împreună cu Jeanne de Chantal, a întemeiat Ordinul vizitațiunii pentru călugărițe (1610). Canonizat în 1665.

FRANCONIA (FRANKEN), reg. muntoasă calcaroasă în Germania, traversată de râurile Main și Neckar; c. 24 mii km^2. Orașe pr.: Bayreuth, Ansbach și Würzburg. În sec. 7 a fost ocupată de franci (de unde și numele), devenind centrul Regatului francilor, apoi al Sfântului Imp. Roman (sec. 10); denumirea de **F.** s-a păstrat numai pentru **F.** de Est (bazinul râului Main). În 1803, **F.** a fost împărțită între Bavaria (cea mai mare parte a terit.), Würtemberg și Baden.

FRANCTIRÓR (< fr.) s.m. Denumire dată în Franța soldaților voluntari care participau la lupta împotriva invadatorilor. Au acționat în Războiul Franco-Prusian (1870–1871) și în timpul ocupației Franței de către Germania (1940–1944). În 1941 s-a creat organizația militară de luptă „Franctirori și partizani francezi" (F.T.P.F.).

FRANJ (< fr.) s.n. (La pl.) Ornament pentru perdele, fețe de masă, uneori obiecte de îmbrăcăminte, sub formă de fire care atârnă la marginea materialului.

FRÁNJĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Fiecare dintre benzile alternativ luminoase și întunecoase obținute pe un ecran prin fenomenul interferenței sau difracției luminii.

FRANJIEH, Süleiman (1910–1992), om politic libanez. De mai multe ori ministru; președinte al republicii (1970–1976). A susținut, 1976, intervenția militară a Siriei în Liban.

FRANK, Anna (1929–1945), tânără evreică, emigrată din Germania, împreună cu familia, în Olanda (1933). *Jurnalul* ei, de certă valoare literară, relatează spaimele trăite în cei doi ani (1942–1944) petrecuți într-un apartament din Amsterdam. A murit într-un lagăr de concentrare.

FRANK, Ilia Mihailovici (1908–1990), fizician rus. Împreună cu I.E. Tamm, a dezvoltat teoria efectului *Cerenkov*. A condus lucrările de construcție a reactorului nuclear cu regim de funcționare în impulsuri, folosind ca sursă de radiații neutroni rapizi. Premiul Nobel pentru fizică (1958), împreună cu P.A. Cerenkov și I.E. Tamm.

FRANK, Philipp (1884–1964), filozof austriac. Stabilit în S.U.A. (1938). Membru al *Cercului vienez*. Analize ale științei din perspectiva pozitivismului logic („Legea cauzală și limitele ei", „Știința modernă și filozofia ei").

FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG, cotidian cu orientare de centru din Germania. Fondat în 1949; succesorul lui „Frankfurter Zeitung" (1856–1943).

FRANKFURT am MAIN, oraș în centrul Germaniei (Hessen), port pe Main; 1,89 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Centru bancar și comercial. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimico-farmaceutică și a cauciucului, textilă, poligrafică, a piel., alim.; mecanică fină. Universitate. Academie de artă. Târguri internaționale. Monumente: Nicolaikirche (sec. 13–15), Bartholomäuskirche (sec. 13–16), primăria „Römer" (sec. 14–15). Muzeul Senckenberg. Fundat în sec. 8). Sediul Confederației Rinului (1806–1813) și al dietei Confederației germane (1815–1866). – **Școala de la ~**, grup de filozofi, sociologi și psihologi germani constituit în jurul Institutului pentru Cercetări Sociale (înființat în 1923). Reprezentanții școlii (M. Horkheimer, Th. Adorno, H. Marcuse, J. Habermas) au dezvoltat „teoria critică", o critică a societății din perspectiva idealului libertății individuale, concentrată, sub influența scrierilor lui Marx și Freud, asupra formelor de dominație socială și a ideologiilor. – **Tratatul de Pace de la ~**, tratat încheiat (10 mai 1871) în urma Războiului Franco-Prusian (1870–1871), care prevedea anexarea la Germania a

Alsaciei şi a estului Lorenei şi obligația Franței de a plăti drept despăgubiri de război cinci miliarde franci aur.

FRANKFURT an der ODER, oraş în E Germaniei (Brandenburg), port pe Oder; 70,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini, produse chimice şi textile. Universitate. Monumente: Marienkirche (sec. 15-16), primărie (sec. 15-17). Oraş din 1253.

FRANKLAND, Sir Edward (1825-1899), chimist britanic. Contribuții la studiul compuşilor organo-metalici. În colab. cu J.N. Lockyer, a identificat heliu în spectrul solar. A studiat (împreună cu J. Tyndall) fenomenul de luminescență şi a introdus conceptul de valență chimică.

FRÁNKLIN (< fr. {i}; {s} n. pr. *Franklin*) s.m. Unitate de măsură tolerată a sarcinii electrice (simbol: Fr), egală cu 0,333 · 10^{-9} C.

FRANKLIN, Aretha (n. 1942), cântăreață americană de soul. Supranumită „The Queen of Soul", „Lady Soul". Influență imensă asupra muzicii populare americane. Îmbină influențele gospel şi senzualitatea R&B, cu inovația jazzului şi precizia muzicii pop („Respect", „Chain of Fools").

FRANKLIN, Benjamin (1706-1790), fizician, filozof, economist şi om politic american. Gânditor iluminist. Deputat în primul Congres american de la Philadelphia (1774); a elaborat, împreună cu Th. Jefferson şi J. Adams, *Declarația de Independență* (1776); a negociat alianța cu Franța (1778) şi a semnat Tratatul de Pace cu Marea Britanie (1783). Ca membru al Conventului federal constituțional, s-a pronunțat pentru desființarea sclaviei negrilor. A pus în evidență natura electrică a descărcărilor atmosferice, a inventat lentilele bifocale, paratrăsnetul (1753). A fondat la Philadelphia prima bibliotecă publică din coloniile engleze din America de Nord (1731), Universitatea din Pennsylvania (1740).

FRANKLIN, Sir John (1786-1847), amiral britanic. A explorat coastele arctice ale Canadei (1819-1822; 1825-1827); a dispărut în timpul căutării Pasajului de Nord-Vest.

FRANKO, Ivan Iakovlevici (1856-1916), scriitor ucrainean. Nuvele realiste („Boa constrictor"); poeme istorico-filozofice („Moise", capodoperă a literaturii ucrainene).

FRANȚA (Republica Franceză), stat în V Europei, cu largă ieşire la Oc. Atlantic şi M. Mediterană; 544 mii km²; 60,1 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: creştină (catolici 83%), islamică (5%). Cap.: *Paris.* Oraşe pr.: Marsilia (Marseille), Lyon, Toulouse, Nisa

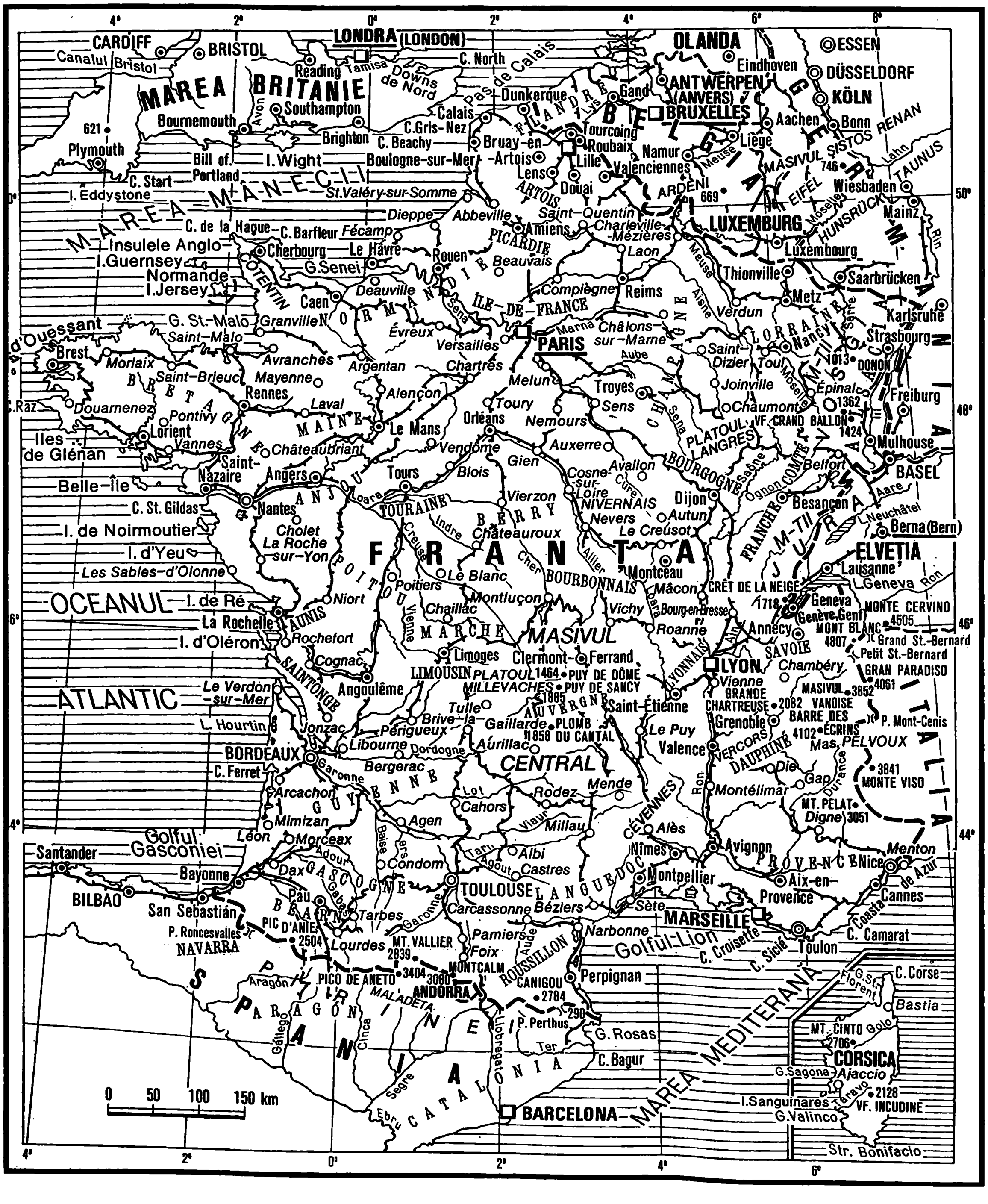

LONDRA (LONDON)
CARDIFF
BRISTOL
Canalul Bristol
MAREA BRITANIE
Reading
Southampton
Bournemouth
Plymouth
Brighton
C. Beachy
I. Wight
Bill of Portland
C. Start
I. Eddystone
Avon
Tamisa
Downs
C. North
Pas de Calais
Calais
C.Gris-Nez
Dunkerque
Boulogne-sur-Mer
Bruay-en-Artois
Lens
Douai
St.Valéry-sur-Somme
MAREA MÂNECII
C. de la Hague
C. Barfleur
Fécamp
Dieppe
Abbeville
Amiens
Insulele Anglo-Normande
I. Guernsey
I. Jersey
Cherbourg
Le Havre
Rouen
G. Senei
Deauville
Caen
Beauvais
PICARDIE
NORMANDIA
COTENTIN
Sena
G. St.-Malo
Saint-Malo
Granville
Évreux
ÎLE-DE-FRANCE
Compiègne
Reims
Versailles
PARIS
Châlons-sur-Marne
Marna
d'Ouessant
Brest
Morlaix
Saint-Brieuc
BRETAGNE
Avranches
Mayenne
Rennes
Argentan
Alençon
Chartres
Melun
Troyes
Aube
C. Raz
Douarnenez
Pontivy
Lorient
Vannes
Iles de Glénan
Laval
MAINE
Le Mans
Orléans
Toury
Nemours
Sens
Châteaubriant
Vendôme
Gien
Auxerre
Saint-Nazaire
Angers
Tours
Blois
Loara
ANJOU
TOURAINE
Vierzon
Cosne-sur-Loire
Avallon
Belle-Île
C. St. Gildas
Nantes
I. de Noirmoutier
I. d'Yeu
Les Sables-d'Olonne
Cholet
La Roche-sur-Yon
BERRY
Châteauroux
Indre
Creuse
NIVERNAIS
Nevers
Dijon
Autun
Le Creusot
BOURGOGNE
Saône
OCEANUL
ATLANTIC
I. de Ré
La Rochelle
AUNIS
I. d'Oléron
Rochefort
Niort
POITOU
Poitiers
Le Blanc
FRANȚA
Montluçon
BOURBONNAIS
Allier
Cher
Montceau
Mâcon
Chaillac
Vienne
MARCHE
MASIVUL CENTRAL
Vichy
Roanne
Bourg-en-Bresse
Cognac
Angoulême
SAINTONGE
Limoges
LIMOUSIN
Clermont-Ferrand
PLATOUL 1464 • PUY DE DÔME
MILLEVACHES
PUY DE SANCY 1885
AUVERGNE
Saint-Étienne
LYONNAIS
LYON
Vienne
Le Verdon-sur-Mer
L. Hourtin
Jonzac
Périgueux
Brive-la-Gaillarde
PLOMB DU CANTAL 1858
Le Puy
Tulle
Aurillac
Libourne
Dordogna
BORDEAUX
C. Ferret
Garonne
Bergerac
Arcachon
GUYENNE
Lot
Cahors
Rodez
Mende
CÉVENNES
Agen
Mimizan
Millau
Alès
Golful Gasconiei
Léon
Morceaux
Adour
Dax
GASCOGNE
Baïse
Gers
Condom
Tarn
Albi
Castres
Agout
TOULOUSE
LANGUEDOC
Nîmes
Montpellier
Avignon
Rhon
Santander
Bayonne
BILBAO
San Sebastián
Pau
BÉARN
Tarbes
Carcassonne
Béziers
Sète
MARSEILLE
Aix-en-Provence
P. Roncesvalles
NAVARRA
PIC D'ANIE 2504
Lourdes
MT. VALLIER 2839
Pamiers
Foix
Aude
Narbonne
ROUSSILLON
Golful Lion
C. Croisette
C. Sicié
Toulon
C. Camarat
SPANIA
ARAGON
Aragón
PICO DE ANETO 3404
MONTCALM 3080
ANDORRA
CANIGOU 2784
Perpignan
MALADETA
Cinca
Segre
Llobregat
P. Perthus
Ter
G. Rosas
C. Bagur
CATALONIA
Ebru
BARCELONA
MAREA MEDITERANĂ
OLANDA
Eindhoven
ESSEN
DÜSSELDORF
KÖLN
ANTWERPEN (ANVERS)
Gand
FLANDRA
BRUXELLES
BELGIA
Aachen
Bonn
Liège
Tourcoing
Roubaix
Lille
Valenciennes
Namur
Meuse
ARDENI 669
MASIVUL ȘISTOS RENAN
Lahn
TAUNUS
746
EIFEL
Wiesbaden
Mainz
HUNSRÜCK
Mosela
Rin
Saint-Quentin
Charleville-Mézières
Laon
LUXEMBURG
Luxembourg
GERMANIA
Thionville
Saarbrücken
Metz
Verdun
Aisne
CHAMPAGNE
LORRAINE
Nancy
Karlsruhe
Strasbourg
Saint-Dizier
Toul
1013 • DONON
Joinville
Épinal
Chaumont
1362
MUNȚII VOSGI
Freiburg
PLATOUL LANGRES
VF. GRAND BALLON 1424
Mulhouse
Belfort
BASEL
FRANCHE-COMTÉ
Doubs
Besançon
Aare
Neuchâtel
Berna (Bern)
MUNȚII JURA
ELVEȚIA
Lausanne
L. Geneva
Ron
CRÊT DE LA NEIGE 1718
Geneva (Genève, Genf)
MONTE CERVINO 4505
MONT BLANC 4807
Annecy
Grand St.-Bernard
SAVOIE
Chambéry
Petit St.-Bernard
GRAN PARADISO 4061
MASIVUL GRANDE CHARTREUSE • 2082
3852
VANOISE
Grenoble
BARRE DES ÉCRINS 4102
P. Mont-Cenis
VERCORS
DAUPHINÉ
Mas. PELVOUX
Valence
Isère
Drôme
Die
Gap
Durance
Montélimar
3841 MONTE VISO
MT. PELAT 3051
Digne
ITALIA
PROVENCE
Nice
Menton
Coasta de Azur
Cannes
C. Corse
G. St. Florent
Bastia
MT. CINTO 2706
CORSICA
G. Sagona
Ajaccio
Taravo
I. Sanguinaires
G. Valinco
2128 VF. INCUDINE
Str. Bonifacio
0 50 100 150 km
4° 2° 0° 2° 4° 6° 8°
50° 48° 46° 44°

(Nice), Strasbourg, Nantes, Bordeaux, Montpellier. Împărțit în 22 reg. și 96 departamente. Franței îi aparțin și patru departamente de peste mări, două colectivități teritoriale și patru terit. de peste mări. *Relief* variat: m-ții Alpi (vf. Mont Blanc, 4 807 m) în SE, m-ții Pirinei în S, Jura și Vosgi în E; podișuri și reg. colinare în NE (pod. Ardeni); în NV se află masivul Armorican, iar în partea central-sudică, masivul Central Francez; bazine și culoare depresionare; câmpii litorale. *Climă* temperată, oceanică în V, mediteraneană în S. *Rețea hidrografică* densă, orientată spre Oc. Atlantic (Loara, Sena, Garonne, Moselle, Rin) și M. Mediterană (Ron). Resurse de min. de fier, bauxită, argint, uraniu, azbest, săruri de potasiu și sare gemă. Franța are o puternică ind. energetică, metalurgică, a constr. de mașini, produse electronice și electrotehnice, chimică, textile, conf., încălț., ind. alim., produse farmaceutice, cosmetice ș.a. Cel mai mare producător agricol din Europa: cereale, floarea-soarelui, cartofi, mere, sfeclă de zahăr; vinuri roșii (Bordeaux, Burgundia, Beaujolais) și șampanie. Plantații de citrice și măslini; pomicultură. Creșterea intensivă a animalelor: bovine, porcine, ovine. Pescuit. Turism. Moneda: euro. – *Istoric.* Populat în Antic. de triburi celtice (gali), terit. F. a fost cucerit în sec. 1 î.Hr. de romani și transformat în provincie romană. Între sec. 5 și mijlocul sec. 9, terit. **F.** a fost centrul statului francilor (ale cărui baze sunt puse de *Clovis*), ajungând la cea mai mare înflorire în timpul lui *Carol cel Mare*. Prin Tratatul de la Verdun (843), Imp. Carolingian se destramă, partea sa occidentală devenind viitoarea F. După o perioadă de fărâmițare feudală (sec. 9–11), în sec. 12–14, s-a întărit puterea regală, mai ales în timpul domniilor lui Ludovic IX cel Sfânt, Filip II August și Filip IV cel Frumos. După înfrângerile suferite în prima parte a *Războiului de 100 de Ani* (1337– 1453) cu Anglia, elanul patriotic și național, întruchipat de figura legendară a Ioanei d'Arc, i-au permis **F.** încheierea victorioasă a războiului; în acest răstimp, pe fondul efectelor dezastruoase ale războiului și ale înăspririi sarcinilor feudale impuse țăranilor, au loc răscoale, între care se detașează *Jacqueria*. La sfârșitul sec. 15 și începutul sec. 16, în timpul domniilor lui Ludovic XI (1461–1483) și Francisc I (1515–1547), s-a instituit monarhia absolută, care s-a întărit, mai ales, sub *Henric IV*, Ludovic XIII și Ludovic XIV, ultimul marcând apogeul absolutismului regal francez. Între 1494 și 1559, F. luptă pentru supremație în Pen. Italică, apoi în V Europei („Războaiele italiene") împotriva Spaniei și a Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană, iar în prima jumătate a sec. 16, odată cu răspândirea calvinismului, izbucnesc războaie religioase (1562–1598) și fratricide (masacrul din *noaptea Sf. Bartolomeu*, 1572), încheiate de *Henric IV*, prin *Edictul din Nantes* (1598), care acordă libertatea de cult protestanților. Războaiele purtate de Franța în timpul lui Ludovic XIV și Ludovic XV au dus la ruinarea țării, adâncirea crizei economice și slăbirea puterii coloniale franceze (prin Tratatul de la Paris ce pune capăt Războiului de 7 Ani - 1763, F. a pierdut posesiunile din India și Canada în favoarea Angliei). În 1789 izbucnește *Revoluția Franceză*, al cărei preludiu l-a constituit convocarea Statelor Generale (mai), unde deputații Stării a Treia s-au declarat constituiți în Adunare Națională, apoi în Adunarea Națională Constituantă (9 iul.), care a abolit privilegiile feudale și a adoptat „Declarația drepturilor omului și cetățeanului". La 14 iul., a fost luată cu asalt Bastilia, acțiune urmată de măsuri de restrângere a prerogativelor regale, ce a culminat cu proclamarea primei Republici (22 sept. 1792), cu execuția regelui Ludovic XVI (ian. 1793) și cu dictatura iacobină (1793–1794). La sfârșitul sec. 18, Napoleon Bonaparte instaurează în țară un regim autoritar (întâi sub forma Consulatului în 1799, iar din 1804 sub forma Imperiului), timp în care **F.** a purtat numeroase războaie victorioase împotriva Austriei, Angliei, Prusiei, Rusiei și Spaniei în vederea asigurării hegemoniei în Europa. După înfrângerea lui Napoleon I la Waterloo (1815), a fost restaurată dinastia Bourbonilor, înlăturată apoi de revoluția din iul. 1830, care impune monarhia constituțională a lui Ludovic Filip (1830–1848). În urma revoluției din febr. 1848, a fost proclamată Republica a II-a (1848–1852), în frunte cu Ludovic Napoleon Bonaparte, care, la 2 dec. 1852, se proclamă împărat al F. sub numele de Napoleon III (1852–1870), instaurând cel de-al II-lea Imperiu. În condițiile înfrângerilor suferite în Războiul Franco-Prusian (1870–1871), Imperiul a fost înlocuit cu Republica a III-a (1870–1940). La 18 mart. 1871, s-a proclamat *Comuna din Paris,* care a fost reprimată sângeros. Sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 au fost marcate de mari dificultăți economice și de o criză politică internă și externă. În 1893 s-a încheiat alianța franco-rusă, care, împreună cu acordul anglo-francez (1904), a pus bazele Triplei Înțelegeri (Antanta). Participantă la Primul Război Mondial (1914–1918), **F.** a ieșit victorioasă din conflict, dar foarte slăbită (a pierdut 10% din populație și 1/6 din venitul național). În perioada interbelică, F. a fost unul dintre factorii politici importanți în relațiile internaționale. O coaliție de stânga a pregătit victoria electorală a Frontului Popular (1936). În 1938, guvernul Daladier a semnat *Acordul de la München*. După atacarea Poloniei de către Germania, **F.** a declarat război Reich-ului (3 sept. 1939); în mai 1940, trupele germane au pătruns în **F.**, înfrângând-o și obligând-o să capituleze (22 iun. 1940). În zona neocupată s-a format guvernul Pétain-Laval, cu sediul la Vichy. După debarcarea anglo-americană în Africa de Nord franceză, trupele germane și italiene au invadat întregul teritoriu al **F.** (nov. 1942). Lupta împotriva ocupanților a fost coordonată de Consiliul Național al Rezistenței (înființat în mai 1943) și de Comitetul Francez de Eliberare Națională (creat în iun. 1943), care s-a transformat (în iun. 1944, la Alger) în guvernul provizoriu al F. (1944–1946), condus de generalul Charles de Gaulle. Membru fondator al O.N.U. (24 oct. 1945) și al N.A.T.O. (4 apr. 1949) și unul dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al O.N.U. Instaurată după război, Republica a IV-a s-a caracterizat prin instabilitate guvernamentală, dificultăți economice și coloniale (războaiele din Indochina, 1946-1954 și Algeria, 1954– 1962) și a participat la acțiunea militară împotriva Egiptului (1956). Alegerea generalului de Gaulle ca președinte (1959), cu atribuții sporite pentru șeful statului, a marcat instaurarea Republicii a V-a, **F.** cunoscând o perioadă de stabilitate politică și avânt economic. La începutul deceniului 7, majoritatea coloniilor franceze (îndeosebi cele africane) și-au dobândit independența. Criza universitară și socială din mai și iul. 1968 și eșecul referendumului din apr. 1969 privind reforma administrativă și transformarea structurii Senatului au dus la demisia generalului de Gaulle. Au urmat la președinție Georges Pompidou (1969–1974) și Valéry Giscard d'Estaing (1974–1981). În condițiile erodării popularității gaulliștilor, alegerile generale din 1981 au fost câștigate de candidatul Partidului Socialist, François Mitterrand. Alegerile legislative din mart. 1986 sunt câștigate de coaliția centru-dreapta (Adunarea pentru Republică și Uniunea pentru Democrația Franceză), având ca urmare o „coabitare" a unui președinte socialist cu un guvern de centru-dreapta (1986–1988); alegerile parlamentare și prezidențiale din 1988 sunt câștigate de Partidul Socialist, care suferă însă o zdrobitoare înfrângere, în mart. 1993, din partea coaliției de centru-dreapta. În mai 1995, au loc alegeri prezidențiale, câștigate de Jacques Chirac. Din mart. 1966, fără a se retrage din Alianța Nord-Atlantică, nu mai participă cu forțele sale armate la activitatea organismelor militare integrate ale N.A.T.O.; este membră a Uniunii Europene. Republică prezidențială. Alegerile legislative anticipate (mai–iun. 1997) marchează înfrângerea dreptei, revenirea la putere a Partidului Socialist, iar liderul socialist, Lionel Jospin, formează un guvern de coaliție. La 1 ian. 2002, F. renunță, alături de alte 11 state membre ale U.E., la moneda națională în favoarea celei europene — euro. Jacques Chirac, candidatul forțelor politice de centru-dreapta, se situează, în primul tur al alegerilor prezidențiale (21 apr. 2002), pe locul întâi, însă cu un scor extrem de slab, de numai 19,5%; în turul II (5 mai 2002) îl înfruntă pe Jean-Marie Le Pen, liderul formațiunii de extrema dreaptă, Frontul Național, asupra căruia obține o victorie categorică de 82,2%, grație temerii electoratului față de ascensiunea extremismului. Jean-Pierre Raffarin este desemnat prim-min. Prin victoria în alegerile legislative (9 și 16 iun. 2002), dreapta franceză controlează, pentru prima dată, din 1981, atât executivul cât și legislativul. Jean-Pierre Raffarin este reconfirmat în funcția de premier. Franța, alături de lumea arabă și de o serie de alte state europene, s-a opus declanșării intervenției militare unilaterale a S.U.A. în Iraq, în absența unei rezoluții O.N.U. Un referendum la 29 mai 2005 a respins proiectul Constituției europene provocând o criză în U.E. În 2007 Nicolas Sarcozy a câștigat alegerile prezidențiale. Republică prezidențială.

FRANȚUZÉȘTE adv. Ca francezii, în felul francezilor; în limba franceză.

FRANȚUZÍSM s.n. Cuvânt sau expresie împrumutată din limba franceză de o altă limbă și neadaptată la sistemul acesteia.

FRANYÓ Zoltán (1887–1978, n. Marghilița, Banatul sârbesc), publicist și traducător maghiar din România. Traduceri în maghiară și germană din lirica universală și românească. Publicistică („Pe prispa iadului").

FRANZÉLĂ (< ngr.) s.f. Pâine albă de formă lunguiață.

FRANZ FERDINAND (1863–1914), arhiduce din familia de Habsburg. Nepot al împăratului Franz Joseph I. Moștenitor al tronului Austro-Ungariei (din 1889). Promotor al politicii expansioniste a monarhiei austro-ungare în Balcani. Asasinarea sa, la Sarajevo (28 iun. 1914), de către naționaliștii sârbi, a constituit pretextul pentru declanșarea Primului Război Mondial.

FRANZ JOSEF, arh. în N M. Barents, la E de arh. Spitsbergen, format din 187 ins.; aparține Federației Ruse; 16 mii km^2. Acoperit parțial de gheață. Alt. max.: 620 m. Faună polară (urși albi, vulpi argintii, morse, foci). Stații meteorologice.

FRANZ JOSEPH I de Habsburg, împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916). A înăbușit Revoluția de la 1848–1849 din Ungaria și Transilvania, cu sprijinul trupelor rusești, și a reprimat mișcările naționale din Imp. Habsburgic restabilind absolutismul. În timpul său Austria a fost înfrântă în războaiele Austro-Franco-Piemontez (1859) și Austro-Prusian (1866), și s-a creat statul dualist Austro-Ungaria (1867). A participat la înfăptuirea Triplei Alianțe și a dus o politică expansionistă în SE Europei.

FRAPÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A se impune atenției prin caracteristici izbitoare; a bate la ochi. **2.** A răci șampania sau alte băuturi cu ajutorul gheții.

FRAPÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care frapează **(1)**; bătător la ochi, izbitor, impresionant.

FRAPIÉRĂ (< *frapa* **2**) s.f. Vas, de obicei din aluminiu, umplut cu gheață, așezat pe un suport, în care se răcesc băuturile.

FRASER 1. Fl. în V Canadei; 1 370 km. Izv. din m-ții Stâncoși, traversează pod. Columbiei Britanice, m-ții Coastelor și Cascadelor, și se varsă în Oc. Pacific (str. Georgia) în dreptul orașului Vancouver. 2. Podiș intramontan în S Cordilierilor Canadieni, cu alt. până la 2 400 m.

FRASER, Dawn (n. 1938), înotătoare australiană. Prima femeie din lume care a înotat 100 m liber în mai puțin de un minut: 58,9 secunde. Multiplă campioană olimpică (Melbourne, 1956; Roma, 1960; Tōkyō, 1964).

Franz Ferdinand

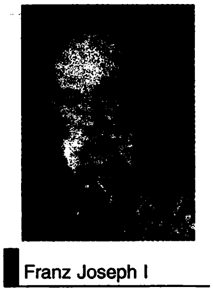

Franz Joseph I

FRASHËRI 1. Naim F. (1846–1900), scriitor albanez. Fondator al literaturii moderne albaneze. Versuri pastorale („Pajişti şi câmpii"), erotice („Flori de vară"), de factură epopeică („Istoria lui Skanderbeg"). **2. Sami F.** (1850–1904), cărturar şi om politic albanez. Frate cu **F. (1).** Organizator al luptei pentru eliberarea națională a Albaniei. Manifestul renaşterii albaneze, „Albania ce a fost, ce este şi ce va fi" (1899), redactat de el, a fost tipărit la Bucureşti.

FRÁSIN (lat. *fraxinus*) s.m. Numele mai multor arbori din genul *Fraxinus*, din fam. oleaceelor, cu tulpină dreaptă, scoarță cenuşiu-verzuie, frunze compuse şi fructe (samare) alungite, cu aripa plană. Lemnul este utilizat în ind. mobilei, a materialelor sportive etc.

FRASIN, oraş în jud. Suceava, pe râul Suha, în apropiere de confl. cu Moldova; 6 589 loc. (2008). Expl. de balast. Cherestea şi ambalaje.

FRATA, com. în jud. Cluj; 4 250 loc. (2008). Biserica Sf. Arhangheli (1747) în satul Berchieşu.

FRÁTE (lat. *frater*) s.m. **1.** Persoană de sex masculin, considerată în raport cu altă persoană născută din aceeaşi mamă şi acelaşi tată (*frate bun* sau *adevărat, drept*) ori numai din aceeaşi mamă sau din acelaşi tată (*frate vitreg*). ✧ *Frați de lapte* = copii care au supt la aceeaşi doică. *F. de cruce* = fârtat. ✦ (La pl.) Nume dat fraților şi surorilor (la un loc). **2.** Termen de adresare cu caracter familiar, prietenesc. **3.** Titlu pe care şi-l dau călugării între ei. ✦ Călugăr care nu este cleric şi care ajută în mănăstire la treburile gospodăreşti. **4.** (La cerealele păioase) Lăstar care creşte din nodurile subterane ale tulpinii.

FRÁTERN, -Ă (< lat.) adj. (Livr.) Frățesc.

FRATERNITÁTE (< fr., lat.) s.f. Legătură strânsă, frățească între persoane, între colectivități, între popoare etc.; frăție **(2).**

FRATERNIZÁ (< fr.) vb. I intranz. A manifesta sentimente frățeşti față de cineva; a intra în strânsă prietenie, a face cauză comună cu cineva.

FRATRICÍD, -Ă (< fr., lat.) subst. 1. S.n. Omor de frate sau de soră. 2. S.m. şi f. Persoană care săvârşeşte un fratricid (1).

FRATRÍE (< fr., gr. *phratria*) s.f. (În Grecia antică) Uniune gentilică mai mică decât tribul.

FRAȚII MORAVI, membri ai unei comunități protestante (Biserica moravă), avându-şi originea în „Unitatea fraților husiți", grupare apărută în cadrul reformei lui Jan Hus, din sec. 15, în Boemia şi Moravia.

FRÁUDĂ (< fr.) s.f. (DR.) Săvârşirea cu rea-credință, pentru a obține foloase, a unor acte de atingere a drepturilor altuia (păgubitoare pentru altă persoană).

FRAUDULÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Despre acțiuni) Care este bazat pe o fraudă, pe o înşelătorie.

FRAUNHOFER, Joseph von (1787–1826), fizician german. Contribuții în optică (perfecționarea lunetei), spectroscopie (a inițiat analiza spectrală) şi astronomie (spectrele stelelor). A descoperit (1814) 576 de linii întunecate în spectrul solar (*liniile lui F.*) şi le-a determinat lungimile de undă, notând principalele şapte linii prin literele A-G (*notația F.*).

FRAZÁRE (< *fraza*, rar „a delimita frazele muzicale") s.f. (MUZ.) Acțiunea de a delimita frazele muzicale. ✦ Expunere logică şi expresivă a ideilor muzicale.

FRÁZĂ (< fr.) s.f. **1.** (LINGV.) Unitate sintactică alcătuită din două sau mai multe propoziții, legate între ele prin raporturi de coordonare sau subordonare, exprimând una sau mai multe judecăți. **2.** *F. muzicală* = unitate muzicală formată dintr-o succesiune de sunete cu un sens expresiv propriu; (în muzica clasică) structură sonoră alcătuită din două sau trei motive şi delimitată de cadență.

FRAZEOLOGÍE (< fr.) s.f. **1.** Totalitatea îmbinărilor frazeologice proprii unei limbi. **2.** Disciplină a lingvisticii care studiază unitățile frazeologice din limbă. **3.** Mod propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele. **4.** Fig. Vorbărie goală, fără conținut; pălăvrăgeală.

FRAZER, Sir James George (1854–1941), etnolog şi istoric al religiilor britanic. A cercetat comparativ miturile şi riturile, susținând că religiile descind din magia primitivă („Creanga de aur", „Totemism şi exogamie").

FRĂGEZÍ vb. I refl. (Despre unele alimente) A deveni fraged. ✦ Tranz. A face să devină fraged.

FRĂGEZÍME s.f. Însuşirea de a fi fraged. ✦ Prospețime, gingăşie, delicatețe.

FRĂMÂNTĂ (lat. **fragmentare*) vb. I. **1.** Tranz. A preface aluatul într-o masă uniformă, apăsându-l şi amestecându-l. **2.** Tranz. Fig. A examina îndelung şi temeinic o idee, un plan etc. ✦ (Despre stări sufleteşti, sentimente etc.) A nelinişti, a preocupa, a agita. **3.** Tranz. şi refl. A (se) mişca puternic; a (se) agita. ✦ Refl. (Despre ființe) A umbla încolo şi încoace; a nu avea astâmpăr. ✦ Tranz. A învârti, a răsuci (un obiect moale, o batistă etc.) în mână.

FRĂSINÉL s.m. Plantă erbacee perenă, medicinală şi ornamentală, înaltă de 50–120 cm, cu frunze imparipenate şi flori mari, albe sau roz, plăcut mirositoare (*Dictamnus albus*).

FRÁSINET 1. Com. în jud. Călăraşi, pe Mostiştea; 1 791 loc. (2008). Pepiniere piscicole. **2.** Com. în jud. Teleorman; 2 914 loc. (2008).

FRĂTĂUȚII NOI, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 5 736 loc. (2008).

FRĂTĂUȚII VECHI, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 4 765 loc. (2008).

FRĂTEŞTI, com. în jud. Giurgiu; 5 691 loc. (2008). Muzeu sătesc (unelte de silex, ceramică, unelte şi podoabe din Epoca Fierului; colecție de unelte agricole şi piese de port popular).

FRĂȚÉSC, -EÁSCĂ adj. Propriu legăturii dintre frați, de frate, ca de frate; (livr.) fratern.

FRĂȚIA, societate revoluționară secretă, întemeiată la Bucureşti, în 1843, din inițiativa lui N. Bălcescu, Ion Ghica, Christian Tell şi Al.G. Golescu-Negru. Rol însemnat în pregătirea Revoluției de la 1848 din Țara Românească.

FRĂȚÍE s.f. 1. Legătura de rudenie dintre frați. ✦ Iubire frățească. **2.** Prietenie strânsă; înfrățire, fraternitate. **3.** (În Ev. Med., în Țara Românească) Termen care desemna o instituție juridică folosită în special pentru transmiterea averii în cazul lipsei succesorilor legitimi.

FRÂNÁ vb. I tranz. **1.** A reduce progresiv, eventual până la oprire, viteza de deplasare a unui corp, a unui vehicul etc. prin transformarea energiei cinetice în alte forme de energie. **2.** Fig. A ține în loc, a împiedica, a opri dezvoltarea, cursul unei acțiuni, al unui proces etc.

FRÂNĂ (după fr. *frein*) s.f. **1.** Dispozitiv folosit pentru a micşora sau a anula viteza unor corpuri ori vehicule în mişcare. După modul de funcționare, se deosebesc **f.** cu fricțiune, electrice, hidrodinamice, pneumatice, electromagnetice etc. **2.** Fig. Piedică, obstacol care ține în loc dezvoltarea sau cursul unei acțiuni, al unui proces etc.

FRÂNC, -Ă (lat. *Francus*) s.m. şi f. Nume generic dat în trecut la noi occidentalilor de origine latină. ✧ (Adjectival) *Împărat frânc.*

FRÂNCEŞTI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Oltețului; 5 641 loc. (2008). Aici se află mănăstirea *Dintr-un Lemn;* bisericile Sf. Trei Ierarhi (1797), cu picturi murale interioare originare, Înălțarea Domnului (1684) şi Sf. Treime (1706) în satele Genuneni, Mănăileşti şi Surpatele; biserica de lemn Sf. Nicolae (1776) în satul Moşteni.

FRÂNCU, Amos (1829–1891, n. sat Benic, jud. Alba), avocat român. Tribun în oastea lui Avram Iancu. Participant la Revoluția de la 1848–1849. A înființat gimnaziul din Zarand (1869).

FRÂNCÚŞĂ (< *frânc*) s.f. Soi românesc de viță de vie, cu boabe sferice, neuniforme ca mărime şi rare, folosit pentru vinuri albe de masă.

FRÂNGE (lat. *frangere*) vb. III. **1.** Tranz. A rupe (în două) un obiect. ✦ A fractura un os sau, *p. ext.*, un membru al corpului. ✦ Refl. (Despre linii, spații etc.) A se întrerupe. ✦ Refl. Fig. A se curma. **2.** Tranz şi refl. Fig. A (se) îndoi, a (se) apleca de mijloc. **3.** Tranz. Fig. A învinge, a birui.

FRÂNGHÍE (lat. *fimbria*) s.f. Mănunchi de fire vegetale, animale sau sintetice răsucite.

FRÂNT, -Ă adj. **1.** (Despre obiecte) Rupt (în două). ✦ (Despre oase sau membre) Fracturat. ✦ Spart; zdrobit, stricat. **2.** (Despre linii etc.) Care prezintă îndoituri, întorsături. **3.** (Despre oameni) Îndoit de mijloc. **4.** Fig. Foarte obosit; sleit, extenuat. **5.** Fig. Învins, înfrânt.

FRÂNTÚRĂ (lat. *fractura*) s.f. **1.** Frângere; ceea ce se obține când se frânge sau se rupe ceva; bucată desprinsă dintr-un întreg îmbucătățit. ✦ Porțiune dintr-un întreg. **2.** (Pop.) Fractură.

FRÂU (lat. *frenum*) s.n. Ansamblu de curele, împreună cu zăbala, care se pun pe capul unui cal de călărie sau de tracțiune, pentru a-l putea supune şi mâna.

FREÁMĂT (lat. *fremitus*) s.n. **1.** Zgomot surd produs de frunzele mişcate de vânt, de valurile mării etc.; foşnet. ✦ Murmur de voci nedesluşite. ✦ Zgomot, larmă. **2.** Fig. Fior, înfiorare.

FREÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phreat-* „puț") adj. (HIDROL.) Care formează în partea superioară a scoarței terestre un strat de apă liber (pânză freatică), în roci permeabile la contactul cu un strat impermeabil; se formează prin infiltrarea apelor de precipitație şi alimentează puțurile şi izvoarele.

FREATOBIOLOGÍE s.f. Ştiință care studiază organismele din pânzele de apă freatică.

FRECÁ (lat. *fricare*) vb. I tranz. **1.** A mişca forțat un corp pe suprafața altui corp cu care este în contact. **2.** A amesteca îndelung un aliment pentru a obține o masă omogenă. ✦ A lustrui, a curăța. **3.** A fricționa. ✦ Fig. A mustra aspru; a examina riguros.

FRECÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a freca. **2.** (FIZ.) Fenomen care se produce la mişcarea (sau tendința de mişcare) relativă a două corpuri aflate în contact, concretizat prin forțe şi momente care se opun mişcării sau tendinței de mişcare a corpurilor unul față de celălalt; există **f.** de alunecare, pivotare şi rostogolire. Sin. *fricțiune* **(1).** ✧ *Coeficient de f.* = raportul dintre forța de **f.** şi forța pe care un corp o exercită perpendicular pe suprafața corpului cu care este în **f.** Se determină experimental, depinzând de natura corpurilor în contact.

FRECĂTÚRĂ (lat. *fricatura*) s.f. **1.** Fricțiune **(3). 2.** Loc care poartă urma unei frecări. **3.** Fig. Mustrare aspră. **4.** Fig. (La pl.) Divergențe, neînțelegeri (surde); frecuşuri.

FRECĂȚEI 1. Com. în jud. Brăila; 1 590 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Tulcea, pe râul Telița; 3 642 loc. (2008). Mănăstirea Cilic-Dere (1838–1844) cu biserica Adormirea Maicii Domnului; stăreția şi chiliile datează din 1901–1902.

FRÉCHET, René Maurice (1878–1973), matematician francez. Creatorul topologiei moderne. Lucrări în domeniul analizei funcționale şi al calculului probabilităților („Spații abstracte", „Matematicile şi concretul").

FRÉCHETTE, Louis-Honoré (1839–1908), scriitor de expresie franceză şi om politic canadian. Versuri politice pamfletare („Vocea unui exilat"), epopeea națională „Legenda unui popor".

FRÉCȚIE s.f. v. **fricțiune (2).**

FRECȚIONÁ vb. I v. **fricționa.**

FRECÚŞ s.n. (La pl.) Divergențe, neînțelegeri (surde); frecătură **(4).**

FRECVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se întâmplă des, la intervale scurte; obişnuit.

FRECVENTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A merge cu regularitate (la şcoală, la spectacole etc.). ✦ (Livr.) A vizita, în mod obişnuit, pe cineva.

FRECVÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Repetare (deasă, regulată) a unei acțiuni, a unui fapt etc. ✦ (În învățământ) Participare a elevilor, a studenților, la cursuri. **2.** (FIZ.) Mărime ce caracterizează fenomenele periodice, fiind numeric egală cu numărul de oscilații complete (sau cicluri) produse în unitatea de timp; unitatea sa de măsură este *hertzul* (numit și ciclu pe secundă).

FRECVENȚMÉTRU (< fr.) s.n. Instrument pentru măsurarea frecvenței unei mărimi care variază periodic.

FREDANOV, Beate (n. 1913, Cernăuți), actriță română. S-a remarcat în roluri din dramaturgia modernă (G.B. Shaw, M. Gorki, H. Ibsen, J. Cocteau, M. Sebastian ș.a.).

FREDERIC, numele a trei împărați romano-germani. **1. F. I Barbarossa** din dinastia Hohenstaufen, împărat și rege al Germaniei (1152–1190), rege al Italiei (1155–1190). A întreprins (1154–1186), șase campanii în Italia; înfrânt la Legnano (1176) de armata orașelor din Liga Lombardă, a recunoscut acestora anumite libertăți prin Pacea de la Constanța (1183); unul dintre conducătorii Cruciadei a III-a în timpul căreia a murit. **2. F. II de Hohenstaufen,** împărat (1220–1250), rege al Germaniei (1212–1250) și al Siciliei sub numele de F. I (1197–1250). A luptat împotriva Papalității și a orașelor din Liga Lombardă (1226–1250); în Sicilia a pus bazele unui stat centralizat și a sprijinit dezvoltarea culturii; conducător al Cruciadei a VI-a (1228–1229), în timpul căreia s-a încoronat rege al Ierusalimului (mart. 1229). **3. F. III de Stiria,** rege (din 1440) și apoi împărat german (1452–1493). Șef al Casei de Habsburg, a fost ultimul împărat încoronat la Roma.

FREDERIC (FREDERIK), numele a nouă regi ai Danemarcii și Norvegiei. Mai importanți: **F. II** (1559–1588). A purtat un lung război împotriva Suediei (1563–1570), reușind să consolideze supremația Danemarcii în bazinul M. Baltice; **F. III** (1648–1670). A purtat războaie împotriva Suediei (1657–1658 și 1658–1660). A proclamat monarhia ereditară (1660) și a restabilit caracterul absolut al puterii regale; **F. IV** (1699–1730). A participat la *Războiul Nordului* (1700–1721) fie alături de Carol XII, fie de Petru I. În 1720, a obținut partea de sud a Schleswig-ului. A abolit șerbia (1701); **F. V** (1746–1766). Reforme economice și sociale. A sprijinit științele, învățământul și comerțul; **F. VI,** regent (din 1784), rege al Danemarcii și Norvegiei (1808–1814) și al Danemarcii (1814–1839). Adept al absolutismului luminat, F. a inițiat (1788–1800), un șir de reforme (a lichidat robia în Indiile de Vest ș.a.). A participat, alături de Rusia, la războiul împotriva Suediei (1788–1790) și la războaiele napoleoniene. A cedat Suediei, în urma Tratatului de la Kiel (1814), Norvegia; **F. VII** (1848–1863). Înfrânt în Războiul Prusiano-Danez (1848–1850). A sancționat Constituția (1849) care a îngrădit puterea regală.

FREDERIC, regi ai Prusiei. **F. I,** elector de Brandenburg (din 1688), apoi rege al Prusiei (1701–1713). A participat la războaiele Ligii de la Augsburg și la *Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei,* obținând coroana regală. Protector al științei și artelor (Universitatea din Halle, 1694, Academia de Științe, 1700 și Academia de Arte din Berlin). **F. II,** rege al Prusiei (1740–1786), din dinastia Hohenzollern. Supranumit *Frederic cel Mare.* A dus o politică internă de reforme în spiritul mercantilismului și absolutismului luminat și a acordat o deosebită atenție organizării armatei, care a devenit cea mai puternică și numeroasă armată din Europa. A participat la *Războiul de Succesiune la Tronul Austriei* (1740–1748), la *Războiul de 7 Ani* (1756–1763) și la cel de Succesiune la Tronul Bavariei (1778–1779). A anexat Silezia și a reușit, printr-un șir de alianțe, să consolideze poziția internațională a Prusiei, slăbind influența Habsburgilor asupra statelor germane: A participat la prima împărțire a Poloniei (1772). Sprijinitor al culturii și artelor. Din inițiativa sa s-a construit (1745–1747) palatul de la Sans-Souci din Potsdam. Admirator al culturii franceze; prieten cu Voltaire. Autor al unor lucrări filozofice („Anti-Machiavelli", „Istoria timpului meu").

FREDERIC (FREDERICK) III cel Înțelept, duce elector de Saxonia (1486–1525). Fondator, în 1502, al Universității din Wittenberg; susținător al lui Luther; a sprijinit *Reforma.*

FREDERIC-AUGUST I cel Drept, elector, sub numele de F.-A. III (din 1763) și rege al Saxoniei (1806–1827). După înfrângerea Prusiei la Jena (1806), a trecut de partea lui Napoleon I, de la care a primit titlul de rege, și apoi de mare duce al Marelui Ducat al Varșoviei.

FREDERIC-WILHELM zis **Marele Elector,** elector de Brandenburg și duce de Prusia (1640–1688). Prin Pacea Westfalică (1648) anexează Pomerania Răsăriteană și alte terit., iar în 1657, Prusia. A pus bazele statului absolutist prusian și a creat armata regulată. Conducător al opoziției calvine, a primit refugiați hughenoți după revocarea Edictului din Nantes (1685).

FREDERIC-WILHELM, regi ai Prusiei. Mai importanți: **1. F.W. I** (1713–1740), supranumit „Regele Sergent", datorită grijii deosebite pe care a acordat-o armatei. A urmărit centralizarea statului. **2. F.W. III** (1797–1840). A participat la campaniile antinapoleoniene; înfrânt la Jena și Auerstädt (1806), a pierdut o însemnată parte a țării, redobândită în urma hotărârilor Congresului de la Viena (1814–1815).

FREDHOLM, Erik Ivar (1866–1927), matematician suedez. A creat teoria ecuațiilor integrale cu limite fixe (numite *ecuații de tip F.*).

FREDONÁ (< fr.) vb. I tranz. A cânta încet (fără cuvinte), a îngâna o melodie.

FREDRO, Aleksander, conte (1793–1876), dramaturg polonez. Comedii satirice („Dame și husari", „Renta viageră"), ridiculizând moravurile vremii.

FREE CINEMA („cinema liber"), mișcare în cinematografia britanică, fondată de Lindsay Anderson și Karel Reisz (1956–1959), ca replică la tradiționalismul și nonangajarea socială a producțiilor din acea perioadă.

FREEDMAN, Michael (n. 1951), matematician american. Studii de geometrie diferențială. Medalia Fields (1986).

FREE JAZZ („jazz liber"), curent apărut în S.U.A. la începutul anilor '60. Impune supremația improvizației totale, renunță la clișeele armonice, referința la temă și noțiunea de swing. Reprezentanți : John Coltrane, Shepp, Ornette Coleman.

FREETOWN, cap. statului Sierra Leone, port la Oc. Atlantic; 822 mii loc. (1999, cu suburbiile). Șantiere de reparații navale. Ind. chimică și cosmetică, textilă, a cimentului și alim. Universitate (1827). Muzeu etnografic. Fundat, în 1787, de englezi, **F.** a devenit, în 1808, centrul ad-tiv al coloniei engleze Sierra Leone; din 1961, capitala statului independent omonim.

FREGÁTĂ (< fr., it.) s.f. **1.** (În trecut) Navă militară cu pânze, echipată cu tunuri instalate la ambele borduri, folosită în special pentru recunoașteri. ✦ (Azi) Tip de navă rapidă de escortă. **2.** Gen de păsări palmipede marine, cu coada și aripile lungi, foarte bune zburătoare, care trăiesc în apropierea mărilor tropicale *(Fregata).* Masculii prezintă pe piept o porțiune roșie, fără pene, care se poate umfla.

FREGE, Gottlob (1848–1925), logician și matematician german. Întemeietor al logicii matematice moderne, al filozofiei moderne a matematicii și al filozofiei moderne a limbajului („Teoria conceptului, un limbaj formalizat al gândirii pure după modelul aritmeticii", „Sens și semnificație").

FREIBERG, oraș în E Germaniei (Saxonia), pe râul Mulde, la poalele M-ților Metalici; 45,2 mii loc. (2002). Expl. de plumb și zinc. Metalurgie neferoasă (plumb, zinc, nichel, cositor). Constr. de mașini agricole, echipament electric, instrumente optice. Ind. poligrafică, textilă, a celulozei și hârtiei, piel. și încălț., porțelanului. Cercetări atomice. Catedrală (sec. 15). Castelul Freudenstein. Academia de Mine (fondată în 1765). Fundat în 1186.

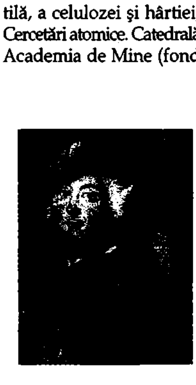

Frederic II, rege al Prusiei

FREIBURG IM BREISGAU, oraș în SV Germaniei (Baden-Württemberg), la poalele m-ților Pădurea Neagră; 373,1 mii loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgia zincului și plumbului. Ind. textilă, electrotehnică, optică, chimică și a hârtiei. Universitate (1457). Monumente: catedrală (sec. 13–16), biserica franciscană Sf. Martin (sec. 13), turnul Schwabentor, Muzeul Augustin de artă medievală. Întemeiat în 1120.

FREINET, Célestin (1896–1966), institutor francez. Ultimul reprezentant al „Școlii active", pe care a încercat să o orienteze către activitățile artistico-practice.

FRÉMIET, Emmanuel (1824–1910), sculptor francez. Elev al lui F. Rude. Maestru al statuarei ecvestre („Ioana d'Arc" din Paris). Autor al statuii lui Ștefan cel Mare din Iași.

FRENCH-CANCAN (cuv. fr.) s.n. Cancan^2.

FRENEAU, Philip (1752–1832), ziarist și poet american. Susținător al cauzei independenței americane. Poeme militante („Cimitirul indian").

FRENÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se află în stare de frenezie, care exprimă o asemenea stare. ✦ (Și adv.) Puternic, violent; pasionat.

FRENEZÍE (< fr.) s.f. Stare de excitare excesivă; *p. ext.* pasiune puternică și violentă.

FRENI, Mirela (n. 1935), soprană italiană. Carieră internațională. Interpretare ce se remarcă prin expresivitate și sensibilitate („Boema", „Faust", „Turandot", „Othello").

FRÉNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *phren* „diafragma") adj. (ANAT.) Care este în raport cu diafragma. ✧ *Nerv f.* = nervul motor principal al diafragmei.

FRENKEL, Iakov Ilici (1894–1952), fizician rus. Contribuții la studiul rețelelor cristaline *(defecte F.),* la teoria moleculară a lichidelor, teoria cantitativă a fisiunii nucleare, feromagnetism și geofizică.

FRENKIAN, Aram (1898–1964, n. Constanța), filolog și filozof român. Cercetări comparativiste asupra culturilor vechi („Études de philosophie présocratique"). Traduceri adnotate din operele filozofilor greci. M. post-mortem al Acad. (2006).

FRENOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *phren-* „gândire, spirit" + *logos* „studiu") s.f. Teorie emisă (1796), de medicul german Fr. J. Gall, potrivit căreia există o corelație între caracterul și funcțiunile intelectuale ale individului, pe de o parte, și conformația craniului, pe de altă parte.

FREÓNI (< fr. {i}) s.m. pl. Derivați fluorurați și fluoroclorurați ai metanului și etanului, care au fost întrebuințați ca agenți frigorigeni, la prepararea aerosolilor cosmetici, a insecticidelor etc. Deoarece s-a constatat că pot contribui la distrugerea stratului de *ozon,* în prezent se tinde la scoaterea lor din uz.

FRÉSCĂ (< fr.) s.f. **1.** (ARTE PL.) Tehnică de a picta, cu culori dizolvate în apă sau în apă de var, pe o tencuială umedă; cunoscută încă din Antic., a fost folosită mult în Bizanț și în Occident, în Ev. Med. În arta veche românească, **f.** a fost folosită la picturile murale interioare și exterioare ale bisericilor și mănăstirilor din Țările Române. ✦ Pictură monumental-decorativă executată în această tehnică. **2.** Fig. Operă literară de amploare care evocă oamenii, evenimentele, specificul unei anumite epoci.

FRÉSCO s.n. Țesătură din fire subțiri de lână, uni, uneori cu efecte de culori.

FRESCOBALDI, Girolamo (1583–1643), compozitor, organist și pedagog italian. Piese pentru orgă, lucrări vocale religioase și profane. Introduce elemente inovatoare (efecte de disonanță).

FRESNEL, Augustin Jean (1788–1827), fizician francez. A pus bazele opticii ondulatorii (1819) și a explicat fenomenele de interferență (cu dispozitivul numit oglinzile lui **F.**), polarizarea luminii și dubla refracție.

FRESNO, oraș în SV S.U.A. (California); 427,6 mii loc. (2000). Constr. de automobile, aparatură audio-video. Universitate. Fundat în 1872.

FRETÁJ (< fr.) s.n. Ansamblu constituit din două sau mai multe tuburi coaxiale montate forțat unul în altul.

FRETÁRE s.f. 1. Asamblare prin presarea a două piese metalice de tip arbore-alezaj. 2. Armare a pieselor de beton armat (mai ales stâlpi) cu ajutorul fretelor (3).

FRÉTĂ (< fr.) s.f. 1. Tub sau inel metalic montat la exteriorul unei piese tubulare sau al unui ansamblu de piese, pentru a le mări rezistența la presiuni interioare. 2. Fir metalic înfășurat tensionat pe o piesă tubulară sau pe un ansamblu de piese pentru a le mări rezistența. 3. Piesă de oțel, în formă de inel sau de elice, care înconjoară barele armăturii longitudinale ale unei piese de beton armat.

FREI MONTALVA, Eduardo (1911-1982), om politic chilian. Fondator al Partidului Democrat-Creştin. Preşedinte al republicii (1964–1970).

FREUD, Anna (1895-1982), psihanalistă engleză de origine austriacă. Fiică a lui *S. Freud.* A întreprins analiza psihanalitică a copilului, evidențiind importanța rolului mamei în dezvoltarea acestuia. Lucrări: „Eul şi mecanismele de apărare", „Normalul şi patologicul la copil", „Tratamentul psihanalitic al copiilor".

FREUD, Sigmund (1856-1939), psihiatru austriac. Creator al *psihanalizei,* a impus treptat practicarea acesteia ca psihoterapie a nevrozelor. Interpretarea viselor, inconştientul, refularea/refulatul, complexul Oedip, sexualitatea infantilă, libidoul sunt teme importante descoperite de Freud, care au devenit repere ale culturii generale legate de psihic. Opera sa reprezintă unul din evenimentele importante înregistrate de istoria ştiințelor spiritului. Lucrări: „Interpretarea viselor", „Psihopatologia vieții cotidiene", „Trei eseuri asupra teoriei sexualității", „Inhibiție, simptom şi angoasă".

FREUDÍSM (< fr.) s.n. Concepția psihologică a lui Sigmund Freud şi a adepților săi. V. *abisal, psihologie ~.*

FRÉY (FREYR) (în mitologia scandinavă), zeu al fertilității.

FRÉYA (FREYJA) (în mitologia scandinavă), zeița dragostei. Soră cu Fréy.

FREYCINÉT, Louis Claude de SAULCES de (1779-1842), navigator francez. A condus o expediție în mările australe (1817-1820) pentru cercetarea magnetismului terestru şi studii meteorologice.

FREYSSINET, Eugène (1879-1962), inginer francez. A elaborat tehnologia de precomprimare a betonului. Soluții tehnice privind construcțiile din elemente prefabricate asamblate prin precomprimare.

FREYTAG, Gustav (1816-1895), scriitor şi publicist german. Romane sociale şi naționale („Debit şi credit", ciclul „Străbunii").

FREZ (< fr.) adj. invar. (Livr.) De culoarea fragilor.

FREZÁRE s.f. Operație de prelucrare prin aşchiere a suprafețelor plane, profilate, canelate ale unei piese cu ajutorul frezei^1.

FREZÁT s.n. Acțiunea de frezare. ✧ *Maşină de f.* = maşină-unealtă destinată prelucrării cu freza^1 (1); freză^1 (2).

FRÉZĂ^1 (< fr.) s.f. 1. Sculă aşchietoare cu mai multe tăişuri dispuse simetric pe suprafața unui corp de revoluție, utilizată la prelucrarea prin aşchiere pe maşina de frezat. ✧ *F. modul* = f. profilată, utilizată la prelucrarea roților dințate. 2. Maşină de frezat. 3. Maşină agricolă pentru prelucrarea solului, constituită dintr-un rotor cu cuțite elastice sau rigide care taie şi mărunțesc pământul. 4. *F. rutieră* = maşină de lucru rutieră folosită pentru scarificarea, mărunțirea şi amestecarea cu lianți a stratului superficial de pământ, la executarea drumurilor. 5. (MED.) Instrument metalic a cărui parte activă este prevăzută cu creste ascuțite sau în spirală, şi care, adaptat la un dispozitiv de rotire, este folosit pentru găurirea, forarea, trepanarea osului sau a dintelui ori pentru regularizarea unei suprafețe osoase sau dentare.

FRÉZĂ^2 s.f. Pieptănătură bărbătească; frizură.

FRÉZIE (< lat., germ.) s.f. Plantă ornamentală din fam. Iridacee, originară din Africa de Sud cu frunze înguste, liniare şi flori campanulat-tubuloase, foarte parfumate, galbene, albe sau violacee, dispuse în inflorescențe terminale pe tije subțiri şi uşor curbate. Sunt comercializate în general ca flori tăiate.

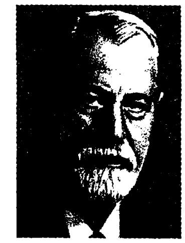
Sigmund Freud

Milton Friedman

FREZÓR (< fr.) s.m. Muncitor care lucrează la o maşină de frezat.

FRIÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre materiale) Care se fărâmițează, se sparge uşor; fărâmicios.

FRIBOURG (FREIBURG), oraş în V Elveției, la SV de Berna, centrul ad-tiv al cantonului cu acelaşi nume; 35,5 mii loc. (2000). Ind. prelucr. metalelor, lânii, chimică, alim. (ciocolată). Universitate. Catedrala St. Nicholas (sec. 13–15). Clădiri din sec. 13–18, în stilurile gotic şi baroc. Muzee de artă şi istorie. Turism. Fundat în 1157.

FRIČ, Martin (1902–1968), regizor ceh de film. Unul dintre fondatorii cinematografiei naționale. Filme cu subiecte dramatice sau comice („Jánošik", „Eroi pentru o noapte", „Aventurile bravului soldat Švejk").

FRICATÍV, -Ă (< fr., germ.; {s} lat. *frico* „a freca") adj., s.f. *Consoană ~* (şi subst. f.) v. *constrictiv.*

FRÍCĂ (< ngr.) s.f. Tulburare provocată de un pericol real sau imaginar; lipsă de curaj, teamă.

FRICÓS, -OÁSĂ (< *frică*) adj. (Şi subst.) Care se sperie uşor.

FRICȚIONÁ (FRECȚIONÁ) (< fr.) vb. I tranz. A face (cuiva) o fricțiune (2); a freca (3), a masa.

FRICȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZ.) Frecare. 2. (MED.) Procedură hidroterapeutică în care acționează simultan factori mecanici şi termici. ✦ Frecare a unei părți a corpului cu un lichid revulsiv; frecție. 3. (Fig.) Neînțelegere, divergență între două persoane sau grupuri de persoane.

FRÍDERIC (< germ.) s.m. Monedă de aur prusiană, care a circulat şi în Țările Române în prima jumătate a sec. 19.

FRIED, Alfred Hermann (1864–1921), publicist austriac. Fondator al Societății Germane pentru Pace (1892). A protestat contra politicii Germaniei din Primul Război Mondial şi a Tratatului de la Versailles. Premiul Nobel pentru pace (1911), împreună cu T.M.C. Asser.

FRIEDEL 1. Charles F. (1832–1899), chimist şi mineralog francez. Împreună cu J.M. Crafts, a descoperit acțiunea catalitică a clorurii de aluminiu anhidră în reacția de alchilare a nucleului aromatic cu un compus halogenat *(reacția F.-Crafts).* **2. Georges F.** (1865–1933), chimist şi mineralog francez. Fiul lui **F. (1).** Contribuții la studiul cristalelor lichide.

FRIEDLÄNDER, Erwin (1925–2004, n. Cluj), fizician român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul fizicii nucleare (energii înalte).

FRIEDLÄNDER, Max (1852–1934), muzicolog german. Studii despre lied şi cântecele populare („Liedul german în sec. 18").

FRIEDLÄNDER, Max Jacob (1867–1958), istoric şi teoretician al artei german. Autorul lucrărilor: „Vechea pictură olandeză", „Despre artă şi cunoaştere".

FRIEDMAN, Jerome Isaac (n. 1930), fizician american. A dovedit experimental existența quarcului. Premiul Nobel pentru fizică (1990), împreună cu R. Taylor şi H.W. Kendall.

FRIEDMAN, Milton (1912–2006), economist american. Contribuții teoretice la istoria şi teoria monetariste şi demonstrarea complexității politicii de stabilitate economică („Un program pentru stabilizare monetară", „Capitalism şi libertate"). Premiul Nobel pentru economie (1976).

FRIEDRICH, Caspar David (1774–1840), pictor romantic german. Peisaje străbătute de melancolie („Răsărit de lună la mare", „Călătorind deasupra norilor").

FRIEDRICH, Hugo (1904–1978), romanist şi teoretician literar german. Introduce conceptul de „categorii negative" pentru a defini lirica modernă („Structura liricii moderne").

FRIEDRICH, Johannes (1836–1917), teolog şi istoric german. S-a opus dogmei infailibilității papale. Excomunicat. Conducător al mişcării Vechiul catolicism.

FRIEDRICHSHAFEN, oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), pe malul L. Constanța; 57,5 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Stațiune turistică. Vechi centru de constr. şi încercare a dirijabilelor Zepelin. Vechiul nume: *Buchhorn.*

FRIES, Jakob Friedrich (1773–1843), filozof german. Cercetări influente asupra experienței religioase („Noua critică a rațiunii", „Dialoguri despre moralitate şi religie").

FRIESZ, Othon (1879–1949), pictor francez. Promotor al fovismului, a folosit ulterior un colorit discret şi forme simplificate. Portrete („Fernand Fleuret"), peisaje, nuduri.

FRIG (lat. *frigus*) s.n. Temperatură scăzută a mediului ambiant, care dă senzația de rece. ✦ Senzație de rece provocată de temperatura scăzută a mediului. (La pl.) Malarie.

FRIGÁNA (< fr. {i}; {s} gr. *phryganon* „lemn uscat") s.f. (GEOGR.) Fitocenoză răspândită în E bazinului M. Mediterane, în care predomină semiarbuştii xerofili.

FRIGANEÁ (< ngr.) s.f. Felie de pâine albă muiată în lapte şi ou, apoi prăjită în grăsime.

FRIGÁRE s.f. Vergea ascuțită la un capăt, din lemn sau fier, în care se înfige carnea pentru a fi friptă deasupra jeraticului.

FRIGĂRÚIE s.f. Carne tăiată în bucăți mici (în alternanță cu bucățele de slănină, felii de ceapă, roşii, castraveți) şi friptă la frigare.

FRÍGE (lat. *frigere*) vb. III. 1. Tranz. A pregăti un aliment expunându-l direct acțiunii focului pe frigare, pe grătar etc.; *p. ext.* a prăji în tigaie. 2. Tranz. (Despre foc, soare sau un obiect fierbinte) A produce cuiva o (senzație de) arsură. ✦ Intranz. A iradia căldură puternică; a dogori. 3. Tranz. şi refl. A-şi produce sau a-i produce cuiva o arsură prin atingerea de un corp fierbinte; a (se) arde. 4. Refl. (Fam.) A se păcăli, a se înşela.

FRIGG (FRIGGA) (în mitologia scandinavă), soția zeului Odin (Wotan). Mama zeilor, zeița Pământului şi a dragostei conjugale.

FRIGIA, reg. istorică situată în partea central-vestică a Asiei Mici, pe valea râului *Sangarius* (azi Sakarya, Turcia), numită astfel după numele populației care a dominat Asia Mică între căderea Regatului Hitit (sec. 13 î.Hr.) şi cucerirea Regatului Lidiei (sec. 7 î.Hr.). După invazia cimerienilor (sec. 7 î.Hr.) şi distrugerea cap. (Gordion), statul frigian (înfloritor în timpul domniei lui *Midas*) s-a aflat, succesiv, sub dominație străină (lidiană, persană, macedoneană ş.a.). Din 133 î.Hr. a făcut parte din provincia romană *Asia.*

FRIGIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. Locuitor al Frigiei. 2. Adj. Care aparține Frigiei sau populației ei, privitor la Frigia sau la locuitorii ei. ✧ *Bonetă f.* v. *bonetă.*

FRIGÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Care suferă de frigiditate.

FRIGIDÉR (< fr.; {s} lat. *frigidarium* „ghețărie") s.n. Aparat de construcție specială, izolat termic, echipat cu un agregat frigorigen, folosit în gospodărie pentru conservarea prin frig a alimentelor (la 4–5° C).

FRIGIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Indiferență (sau aversiune) față de actul sexual.

FRIGORIFÉR, -Ă (< fr.; {s} lat. *frigor* „frig" + *fero* „a purta") adj. (Despre un sistem fizico-chimic sau tehnic) Care transferă frigul. ✦ (Substantivat; impr.) Instalație frigorifică. ✧ *Lanț f.* = şir de instalații frigorifice care asigură păstrarea şi transportul la rece al alimentelor.

FRIGORÍFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de frig; relativ la frig. ✧ *Agent f.* = substanță sau amestec de substanțe care produce sau transferă frig pentru a răci un mediu până la o temperatură mai joasă decât cea ambiantă. Poate fi: *frigorifer* și *frigorigen. Instalație f.* = sistem tehnic compus dintr-un agregat frigorigen, o încăpere răcită, o instalație de comandă și control și dispozitive anexe, utilizat pentru răcire. *Capacitate f.* = căldură preluată de un agent f. în timp de o oră.

FRIGORÍGEN, -Ă (< fr.; {s} lat. *frigor* + gr. *gennao* „a produce") adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care poate efectua transformări de stare endotermice, producând frig. *Agregat f.* = parte componentă a unei instalații frigorifice, în care, prin consum de energie, agentul f. își modifică continuu starea de agregare, producând frig.

FRIGOTÉHNICĂ s.f. Ramură a termotehnicii care studiază mijloacele și instalațiile de producere a frigului.

FRIGURÓS, -OÁSĂ (lat. *frigorosus*) adj. **1.** (Despre locuințe) Care se încălzește greu și insuficient. ✦ Care are o temperatură scăzută, care răspândește frig; rece. **2.** (Despre ființe) Care rezistă greu la frig, care nu suportă frigul.

FRIMU, Ioan C. (1871–1919, n. sat Bârzești, jud. Vaslui), om politic român. Socialist. A contribuit la crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893) și a primelor sindicate.

FRINGILÍDE (< fr.; {s} lat. *fringilla* „cintezoi") s.n. (La pl.) Familie de păsări cântătoare, cu cioc conic și scurt, granivore, frugivore și insectivore; (și la sg.) pasăre din această familie (ex. canarul, scatiul, sticletele).

FRIPT, -Ă adj. **1.** (Despre alimente) Care a fost gătit prin expunere directă la foc. **2.** Ars, rănit prin acțiunea focului sau a unui obiect fierbinte.

FRIPTÚRĂ (lat. **frictura*) s.f. Carne friptă pe grătar, în frigare, în cuptor sau în tigaie.

FRISCH, Karl von (1886–1982), fiziolog și naturalist german. A stabilit semnificația „dansului" în orientarea spre surse de hrană a familiilor de albine. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1973), împreună cu K. Lorenz și N. Tinbergen.

FRISCH, Max (1911–1991), dramaturg și romancier elvețian de limbă germană. Piese clasice ale teatrului contemporan („Biedermann și incendiatorii", „Andorra"). Romane poetice („Homo Faber").

FRISCH, Otto Robert (1904–1979), fizician austriac. Stabilit în Marea Britanie (1947). Lucrări în domeniul fizicii atomice și nucleare („Fizica atomică astăzi"). Împreună cu Lise Meitner, a studiat fisiunea nucleelor de uraniu.

FRISCH, Ragnar (1895–1973), economist norvegian. Unul dintre principalii creatori ai econometriei („Legile tehnice și economice ale producției", „Maxim și minim", „Teorii și aplicații economice"). Premiul Nobel pentru economie (1969), împreună cu J. Tinbergen.

FRISIA (FREZIA), reg. istorică în V Europei, de-a lungul coastei de SE a M. Nordului, între Meuse și Weser, a cărei denumire provine de la populația frisonilor, stabilită aici în sec. 1 d.Hr. Ocupată în sec. 4 de franci, iar în sec. 8, inclusă în statul franc al lui Carol cel Mare. În componența Sfântului Imp. German (din 870, definitiv din 925), terit. inițial al F. s-a separat treptat în: *F. propriu-zisă* (în prezent, prov. ad-tivă a Olandei – Friesland) și *F. de Est* (în prezent, în NV landului Saxonia Inferioară – Germania).

FRISICE, Insulele ~, lanț de ins. nisipoase în S și SE M. Nordului; 250 km lungime; 480 km^2. Grupate în trei arh.: *F. de Vest* (Olanda), *F. de Est* (Germania) și *F. de Nord* (Germania și Danemarca). Creșterea animalelor. Pescuit. Stațiuni balneare.

FRISÓN (< fr.) s.n. Succesiune de tremurături convulsive și ritmice, asociată cu senzația de frig; indică de obicei începutul unei boli febrile.

FRÍȘCĂ s.f. Smântână proaspătă, îndulcită, în care se înglobează aer prin batere.

FRIULI-VENEZIA GIULIA, reg. în NE Italiei, la M. Adriatică, la granița cu Austria și Slovenia; 7,85 mii km^2; 1,18 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Trieste.*

FRIVÓL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se ocupă de lucruri neserioase; ușuratic. ✦ (Despre lucruri, fapte etc.) Neînsemnat; neserios.

FRIVOLITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însușire a ceea ce este frivol; neseriozitate. **2.** (La pl.) Fapte, cuvinte, purtări ușuratice, neserioase.

FRIZ (< fr.) s.n. **1.** Piesă de lemn de esență tare folosită în tâmplărie sau la fabricarea parchetului. **2.** Chenarul de lemn care încadrează pardoseala de parchet sau linoleum a unei camere.

FRÍZĂ^{1} (< fr.) s.f. **1.** Parte componentă a antablamentului, cuprinsă între arhitravă și cornișă. Dimensiunile, ca și decorația **f.**, sunt caracteristice ordinului de arhitectură din care face parte. **2.** Element decorativ în formă de bandă orizontală, cu picturi, sculpturi etc., care înconjoară fațada unei clădiri, o încăpere, o mobilă etc.

FRÍZĂ^{2} (< germ., n.pr. *Frisia*) s.f. (ZOOT.) Rasă de bovine, originară din Olanda, de culoare bălțată, negru cu alb, crescută pentru producția de lapte.

FRIZÉR^{1} (< germ.) s.m. Persoană care se ocupă cu bărbieritul și cu tunsul părului; bărbier.

FRÍZER^{2} (< engl.) s.n. Aparat pentru congelarea parțială a apei din amestecul destinat fabricării înghețatei.

FRIZÓN (< fr.) s.n. Fibră textilă provenită din straturile exterioare ale gogoșilor de mătase, de pe care nu poate fi trasă; constituie un deșeu.

FRIZÓNĂ, limbă oficială (din 1970) în prov. Frisia din Olanda, unde este a doua limbă, împreună cu neerlandeza. Se mai vorbește și în Germania.

FRIZÚRĂ (< fr.) s.f. Pieptănătură, coafură.

FRÖBEL, Friedrich (1782–1852), pedagog german. Teoretician al educației preșcolare („Educația omului"). A întemeiat prima grădiniță de copii (1837), încurajând învățarea prin joc.

FROBENIUS, Leo (1873–1938), etnolog și explorator german. A elaborat o teorie difuzionistă a culturii („Istoria culturală a Africii").

FROBERGER, Johann Jakob (1616–1667), organist și compozitor german. Lucrări pentru orgă și clavecin în care a contopit stilurile italian, francez și german. Puternică influență asupra lui Bach și Händel.

FROBISHER, Sir Martin (c. 1535–1594), navigator și explorator englez. Călătorii în Africa (G. Guineii) și în extremitatea nordică a Americii. A contribuit la înfrângerea Invincibilei Armada (1588).

FRODA, Alexandru (1894–1973, n. București), matematician român. Contribuții în domeniul topologiei generale și al algebrei. Cercetări de mecanică generală și aplicată.

FROISSART, Jean (1333/1337–1404), cronicar francez. „Cronicile" sale cuprind perioada anilor 1325–1400, prezentând viața medievală din Franța, Anglia, Scoția, Italia și Spania.

FROMENT, Nicolas (c. 1435–c. 1484), pictor francez. Operă legată de tradiția gotică (tripticul „Tufișul în flăcări", de la catedrala din Aix-en-Provence).

FROMENTIN, Eugène (1820–1876), pictor și scriitor francez. Scene și peisaje din N Africii. Proză autobiografică („Dominique"), studii despre pictorii flamanzi și olandezi („Maeștri de altădată").

FROMM, Erich (1900–1980), psihanalist american de origine germană. Neofreudist, cu o perspectivă umanistă și marxizantă („Fuga de libertate", „Criza psihanalizei").

FRONDA, nume dat revoltelor din Franța (1648–1653), în timpul minoratului regelui Ludovic XIV, ca urmare a politicii de întărire a absolutismului și a fiscalității excesive practicate de cardinalul Mazarin. A avut două faze: *F. parlamentară* (1648–1649) și *F. prinților* (1650–1653).

FRÓNDĂ (< fr.) s.f. Opoziție, răzvrătire cu caracter persiflant, cauzată mai ales de interese personale.

FRONT (< fr.) s.n. **1.** Terit. în care se duc acțiunile de luptă în timp de război; partea dinspre inamic a unui dispozitiv de luptă. ✦ Partea spre care este orientată o formație militară sau, *p. ext.*, un grup organizat (de sportivi, școlari etc.). **2.** Mare unitate operativă compusă din mai multe armate. ✦ Fig. Grup organizat în vederea unei lupte comune. **3.** (ARHIT.) Plan vertical în care este situată fațada unei clădiri sau fațadele unui ansamblu de clădiri. ✦ Latură a unei parcele, care coincide cu alinierea căii de circulație. **4.** (IND. EXTR.) Porțiune dintr-un zăcământ de substanțe minerale utile, deschisă printr-o lucrare minieră, unde se efectuează săpăturile. **5.** (METEOR.) *F. atmosferic* = strat (suprafață) de discontinuitate între două mase de aer adiacente, deosebite ca proprietăți fizice (îndeosebi termice). După proprietățile fizice ale masei de aer care înaintează se deosebesc: **f.** cald, **f.** rece. **6.** (FIZ.) *F. de undă* = locul geometric al punctelor cele mai depărtate de o sursă de unde, la un moment dat, care reproduc perturbația inițială, oscilând în fază.

FRONTÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (ANAT.) Care aparține reg. frunții (ex. os **f.**, sinus **f.**). **2.** Așezat în față, din față.

FRONTALITÁTE (< fr.) s.f. *Legea frontalității* = canon în statuara antică prin care se impunea reprezentarea din față și strict simetrică a corpului în raport cu planul median ce trece vertical prin șaua nasului, stern și ombilic.

FRONTIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Linie naturală sau convențională trasată între diferite puncte de pe suprafața Globului, care delimitează terit. unui stat de terit. altui stat sau de marea liberă; graniță, hotar. ✧ (EC.) *F. vamală* = limită până la care se aplică regimul vamal al unui stat sau al unei uniuni vamale. **2.** (MAT.) *Frontiera unei mulțimi* = mulțimea punctelor cu proprietatea că orice vecinătate a lor conține puncte din mulțime și din complementara sa.

FRONTISPÍCIU (< fr., lat.) s.n. **1.** (ARHIT.) Partea superioară a fațadei principale a unui edificiu; *p. ext.* fațada principală a unui edificiu. **2.** Prima pagină a unei cărți, care cuprinde titlul, numele autorului etc. ✦ Partea de sus a primei pagini a unui ziar, cuprinzând titlul.

FRONTÓN (< fr.) s.n. **1.** (În arhitectura clasică) Element de formă triunghiulară, mărginit de o cornișă, care încoronează fațada unui edificiu. **2.** Element arhitectural decorativ, cu forme variate, plasat deasupra unei părți ieșinde a construcției, a ușilor, ferestrelor etc.

FRONTUL NAȚIONAL DEMOCRAT (F.N.D.), coaliție a forțelor politice de stânga, creată în oct. 1944 din inițiativa P.C.R. La **F.N.D.** au aderat Partidul Social-Democrat, Comisia de organizare a mișcării sindicale, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Uniunea Tineretului Comunist, Madosz-ul (ulterior Uniunea Populară Maghiară) și alte organizații.

FRONTUL PLUGARILOR, organizație politică a țărănimii din România. Creată în ian. 1933, sub conducerea dr. Petru Groza. În dec. 1935, **F.P.** a încheiat înțelegeri și acorduri de luptă antifascistă cu Madosz-ul, Blocul Democratic și Partidul Socialist (Popovici). În perioada postbelică, până la autodizolvarea sa (febr. 1953) și-a desfășurat activitatea sub tutela Partidului Comunist.

FRONTUL SALVĂRII NAȚIONALE (F.S.N.) Organism al puterii de stat constituit, la București, în 22 dec. 1989, având drept scop „instaurarea democrației, libertății și demnității poporului român". Hotărând dizolvarea tuturor structurilor de putere ale fostului regim dictatorial, întreaga putere de stat a fost preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.). Platforma-program a **F.S.N.** cuprindea deziderate ca: abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere în luna aprilie; separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unul sau, cel mult, două mandate; restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței ș.a. La 26 dec., C.F.S.N.-ul a ales în funcția de președinte pe Ion Iliescu și a numit în calitate de prim-min. al României, până la alegeri, pe Petre Roman. La 23 ian., C.F.S.N. hotărăște participarea **F.S.N.** (care în febr. se constituie în partid politic) la alegeri, în contextul păstrării monopolului puterii politico-legislative, ceea ce a provocat protestul unor partide. Reprezentanții partidelor politice și cei ai C.F.S.N. cad de acord asupra constituirii Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.), format prin restructurarea C.F.S.N. și reprezentare egală, cu câte trei membri, a partidelor constituite până la acea dată (50% din totalul membrilor C.P.U.N.).

FROST, Robert (1874-1963), poet american. Lirică exaltând măreția naturii și evocând problemele fundamentale ale existenței („Voința unui tânăr", „La nord de Boston").

FROTÁJ (< fr.) s.n. Procedeu al picturii abstracte constând în frecarea hârtiei, așternute deasupra unei texturi, cu un creion cu mină moale.

FROTÍU (< fr.) s.n. Preparat microscopic obținut prin întinderea pe o lamă de sticlă, într-un strat subțire și omogen, a suspensiei de celule bacteriene, sânge, țesut triturat, pentru a putea fi examinat la microscop.

FROTÓLLA (cuv. it.) s.f. Vechi cântec italian pe mai multe voci, pe text liric, răspândit în sec. 15-16, cântat de obicei la carnavaluri sau în reprezentații teatrale.

FRUCT (< lat. *fructus*) s.n. **1.** (În sens larg) Organ caracteristic angiospermelor, care se dezvoltă de obicei din pistilul florii fecundate și conține semințele; rod. F. se poate forma și prin participarea altor părți ale florii, care concresc cu carpelele (f. fals). Există **f.** cărnoase (ex. baca, drupa) și uscate (ex. folicula, păstaia, silicva, silicula, capsula, nuca, achena, cariopsa, samara). ✦ (În sens restrâns) F. cărnos al pomilor și arbuștilor fructiferi și al unor arbori tropicali. ✧ *Fructe zaharate* (sau *confiate*) = **f.** întregi sau părți de **f.** sau de plante, îmbibate cu sirop de zahăr și glucoză și acoperite cu o crustă de zahăr. **2.** Fig. Rezultat firesc al unei activități sau al unei situații.

FRUCTIÉRĂ s.f. Vas în care se pun fructele (pe masă).

FRUCTIFÉR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce fructe.

FRUCTIFICÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. (Despre bani, capitaluri) A aduce venit, a spori prin acumularea sumelor ce se adaugă din dobânzi. **2.** Tranz. A folosi cu profit o valoare, o situație, o ocazie oarecare.

FRUCTIFICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (La pl.) Ansamblul organelor reproducătoare la criptogame. **2.** Perioadă în care se formează fructele.

FRUCTÓZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *fructus* „fruct") s.f. (BIOCHIM.) Monozaharidă prezentă în toate fructele dulci, care, împreună cu glucoza, formează zaharoza; levuloză.

FRUCTUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care dă rezultate bune; avantajos, folositor.

FRUGÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre modul de hrănire) Care constă din mâncare puțină și simplă.

FRUGIFÉR, -Ă (< fr.) adj. Care dă roade.

FRUGIVÓR, -Ă (< fr.; {s} lat. *frugi-* „fruct" + *voro* „a devora") adj., s.m. și f. (Animal) care se hrănește în special cu fructe.

FRUGONI, Cesare (1881-1978), medic italian. Cercetări privind metodele de investigare chimică. Studii de semiologie și medicină internă.

FRUMENTIUS (c. 300-c. 380), apostol al Ethiopiei. Hirotonisit episcop de Aksum de către Sf. Atanasie (340). A propovăduit Evanghelia, convertindu-i pe ethiopieni.

FRUMOASA **1.** Com. în jud. Harghita, în depr. Ciuc; 3 567 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Satul F. este atestat din 1324. **2.** Com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 2 374 loc. (2008).

FRUMÓS, -OÁSĂ (lat. *formosus*) adj., adv., s.n. **I.** Adj. **1.** Care place pentru armonia liniilor, a culorilor, a mișcărilor, a sunetelor etc.; care are valoare estetică. ✦ (Substantivat, f. pl.) Iele. **2.** Care trezește admirație din punct de vedere moral. ✦ Loc. (Substantivat, n.) *Cu frumosul* = cu menajamente, în chip blajin. **3.** (Despre timp) Senin, calm; blând. **4.** Important, remarcabil. **II.** Adv. **1.** În mod plăcut, armonios. **2.** Potrivit, bine; așa cum se cuvine. **III.** S.n. Categorie fundamentală a esteticii, referitoare la obiectele naturii și la creațiile omenești, care provoacă satisfacție, emoție estetică datorită organizării lor armonioase, tinzând spre perfecțiune.

FRUMOSU, com. în jud. Suceava, pe Moldovița; 3 575 loc. (2008).

FRUMUSÉȚE s.f. **1.** Însușirea a ceea ce este frumos. **2.** Concr. Obiect, faptă, lucru frumos; *spec.* femeie foarte frumoasă.

FRUMUȘANI, com. în jud. Călărași, pe Dâmbovița; 4 509 loc. (2008). Complex avicol.

FRUMUȘENI, com. în jud. Arad; 2 639 loc. (2008).

FRUMUȘICA, com. în jud. Botoșani; 6 137 loc. (2008). Așezare a Culturii Cucuteni.

FRUMUȘIȚA, com. în jud. Galați, în C. Covurlui; 5 351 loc. (2008).

FRUNDSBERG (FRONSBERG sau **FREUNDSBERG), Georg von** (1473-1528), militar german. Organizator și comandant al armatei de mercenari *(Landsknechten),* F. a adus mari servicii Imperiului în luptele purtate de acesta în perioada 1499-1525. Unul dintre creatorii trupelor regulate și ai infanteriei de linie.

FRUNTÁR s.n. **1.** Grinda principală care mărginește prispa în partea de sus și pe care se sprijină grinzile secundare ale casei. **2.** Catapeteasmă. **3.** Curea care leagă cele două părți laterale ale căpețelei, trecând peste fruntea calului. **4.** Bentiță de mătase sau de catifea, brodată cu mărgele cu care se fixează pe frunte marama în portul popular din Muscel.

FRUNTÁȘ adj., subst. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care este în frunte într-o activitate și poate servi drept exemplu. **2.** S.m. Al doilea grad militar; pe scară ierarhică, urmează gradului de soldat. Corespunde, ca funcție de bază, comandantului de grupă. ✦ Persoană care poartă acest grad.

FRÚNTE (lat. *frons, -ntis*) s.f. **1.** (La oameni) Partea superioară a feței, formată din osul frontal, cuprinsă între sprâncene și păr, mărginită lateral de tâmple; (la animale) partea dinainte a capului, deasupra ochilor. ✦ Cap; față, chip. **2.** Fig. (Adesea articulat) Ceea ce este de calitate superioară; cel mai bun; persoană aleasă, fruntaș **(1).** **3.** (CHIM.) Lichid obținut la începutul unei distilări fracționate.

FRUNTIȘENI, com. în jud. Vaslui; 1 881 loc. (2008).

FRUNȚI, masiv muntos, la S de culmea principală a m-ților Făgăraș, între Topolog și Argeș. Alt. max.: 1 543 m.

FRUNZÁR s.n. **1.** Desiș format din crengile pline de frunze ale unui copac. **2.** Umbrar, adăpost făcut din crengi cu frunze. **3.** Frunze uscate, folosite ca așternut sau nutreț pentru vite.

FRÚNZĂ (lat. *frondem*) s.f. Organ vegetal al plantelor superioare, format în general dintr-o lamă verde *(limb)* și o codiță *(pețiol).* Pot fi: caduce, marcescente, persistente, sesile, pețiolate, simple și compuse din mai multe foliole. Funcțiile principale ale **f.** sunt: asimilația clorofiliană, respirația și transpirația.

FRUNZĂRÍ (< *frunză,* după fr.) vb. IV tranz. A întoarce repede foile unei cărți, ale unui dosar etc., cercetându-le în grabă; a citi superficial, a răsfoi.

FRUNZE 1. **Mihail Vasilievici F.** (1885-1925), militant comunist și comandant de armată sovietic. Unul dintre organizatorii Armatei Roșii, care, în perioada Războiului Civil, sub conducerea sa, a înfrânt armatele lui *Kolceak* și *Vranghel.* 2. V. **Bishkek.**

FRUNZETTI, Ioan (1850-1878), sublocotenent român. Erou al Războiului pentru Independență. A căzut în luptele de la Smârdan.

FRUNZETTI, Ion (1918-1985, n. Bacău), poet, istoric și critic de artă român. Studii abordând fenomenul plastic românesc. Monografii („Pictorii bănățeni din sec. XIX", „Dimitrie Paciurea"). Poezii („Greul pământului"). Traduceri din Cervantes, Shakespeare.

FRUNZÍȘ s.n. Frunzele unui copac.

FRUPT (lat. *fructus*) s.n. Produsul în lapte al animalelor mulgătoare; derivate ale laptelui. ✦ Mâncare (lapte, ouă, carne, pește etc.) care nu este îngăduită în timp de post creștinilor ortodocși. ✧ Loc. *De frupt* = de dulce.

FRUST, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Livr.; despre monede, medalii etc.) Tocit, șters de vreme. **2.** Fig. Simplu, rudimentar, rustic.

FRUSTRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A lipsi, a priva pe cineva de un bun, de un drept; a păgubi; *p. ext.* a înșela.

FRUSTRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a frustra și rezultatul ei. **2.** (PSIH.) Stare afectivă a unei persoane private de o satisfacție dorită, ca urmare a blocajelor externe sau interne.

FRY, Christopher (1907-2005), actor, scenarist și dramaturg englez. A revitalizat drama în versuri și a redescoperit valențele limbajului poetic elisabetan („Rugul nu e pentru ea"). Scenarii cinematografice („Ben Hur", „Opera de trei parale").

FRYE, Herman Northrop (1912-1991), critic și teoretician literar canadian. Promotor al criticii arhetipale („Anatomia criticii"). Studii despre W. Blake și T.S. Eliot.

FTALÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri sau esteri ai acidului ftalic. ✧ *Ftalat dibutilic* = ester al acidului ftalic cu butanolul; lichid uleios, întrebuințat la combaterea țânțarilor și ca plastifiant în ind. maselor plastice.

FTALEÍNE (< fr.; {s} fr. [*na*]*phtaline* „naftalină") s.f. pl. Clasă de combinații organice, obținută prin condensarea anhidridei ftalice cu fenoli; se folosesc ca indicatori în acidimetrie și ca laxativi (fenolftaleina).

FTÁLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid organic dibazic; se prezintă sub formă de cristale albe, puțin solubile în apă și alcool, insolubile în cloroform; întrebuințat în ind. maselor plastice.

FTÍZIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. Bolnav de ftizie; tuberculos; (pop.) ofticos.

FTIZÍE (< fr., lat.) s.f. Tuberculoză pulmonară; (pop.) oftică.

FTIZIOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *phthisis* „ftizie" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a medicinii interne care studiază tuberculoza pulmonară.

FUAD I, sultan (1917-1922), apoi rege (1922-1936) al Egiptului. Politică de strânsă colaborare cu Marea Britanie.

FUAD-PAȘA, Mehmet (1815-1869), om politic turc. Comisar în Principatele Române în 1848; a condus acțiunea de înăbușire a Revoluției în Țara Românească și de restaurare a regimului regulamentar.

FUBINI, Guido (1879-1943), matematician italian. Emigrat în S.U.A. (din 1938). Studii în domeniul analizei matematice și al geometriei diferențiale proiective.

FUCHS, Sir Ernest Vivian (1908-1999), geolog britanic. A explorat zona lacurilor Rudolf (Turkana) și Rukwa din Africa de Est, arh. Falkland și pen. Țara lui Graham; a realizat (1957-1958) prima traversare a continentului antarctic cu autoșenilete, trecând prin Polul Sud.

FUCHS, Lazarus (1833-1902), matematician german. Studii în domeniul ecuațiilor diferențiale lineare și al funcțiilor transcendente. A introdus o importantă clasă de funcții de variabilă complexă *(funcțiile fuchsiene).*

FUCHS, Theodor (1873-1953), compozitor, pianist și dirijor român. Muzică de teatru („Păunașul codrilor"), de operă, simfonică, de cameră, corală.

FUČIK, Julius (1903-1943), scriitor și publicist ceh. Executat de naziști. Proză („Reportaj cu ștreangul de gât"), eseuri critice.

FUCOÍDE (< fr.; {s} lat. *fucus* „algă" + gr. *eidos* „aspect") s.f. pl. (GEOL.) Impresiuni alungite, uneori ramificate, vizibile pe suprafața sau în interiorul unor strate de argile sau marne.

FUCOXANTÍNĂ (< fr.; {s} lat. *fucus* „algă" + gr. *xanthos* „galben") s.f. Pigment de culoare brună care se găsește în algele brune.

FÚCSIE (< fr.; {s} *Fuchs*) s.f. (HORT.) Cerceluș.

FUCSÍNĂ (< fr.; germ. *Fuchs* „vulpe") s.f. Substanță colorantă roșie din clasa trifenilmetanului, folosită la colorarea pieilor, a țesăturilor și, în histologie, la colorarea preparatelor microscopice.

FÚCUS (cuv. lat.) s.m. Denumire dată algelor brune din genul *Fucus*, al căror tal este fixat, prin crampoane, de stâncile din apa mărilor.

FUDÚL, -Ă (< tc.) adj. Îngâmfat, arogant.

FUDULÍE s.f. **1.** Faptul de a fi fudul. **2.** (Pop.) Testicul al unor animale.

FUEGIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. (La m. pl.) Denumire a populației amerindiene din Țara de Foc (azi aproape total dispărută).

FUENTES, Carlos (n. 1928), scriitor, eseist și critic literar mexican. Capodopera sa, romanul „Terra nostra" – sinteză a artei narative și a meditației sale asupra Spaniei și Americii Latine.

FUERTEVENTURA, ins. în arh. Canare (Oc. Atlantic); 1,73 mii km². Oraș pr.: *Puerto del Rosario.*

FÚFĂ s.f. **1.** (IHT.) Plevușcă. **2.** (În sens depreciativ) Femeie de moravuri ușoare.

FUGÁCI, -E (lat. *fugax, -acem;* fr.) adj., s.m. **1.** Adj. (Despre cai) Bun alergător, iute la fugă. ✦ (Substantivat, m.) Cal. **2.** Adj. Fig. (Livr.) Trecător, fugitiv. **3.** S.m. Nume dat mai multor specii de păsări migratoare din genul *Calidris*, ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel; au picioare lungi și fug repede.

FUGACITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (Livr.) Caracterul a ceea ce este fugaci **(2)**. **2.** (FIZ.) Valoare corectată a presiunii unui gaz real dat, pentru ca acesta să aibă aceeași acțiune ca un gaz perfect.

FUGA în Egipt, călătoria de la Bethlehem până în Egipt a lui Iosif împreună cu Fecioara Maria și pruncul Iisus, pentru salvarea acestuia de mânia lui Irod cel Mare. Revenirea în Galileea a avut loc după moartea lui Irod.

FUGÁR, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care a fugit dintr-un loc, pentru a scăpa de o situație grea sau de o constrângere; băjenar. **2.** Adj. Care trece repede, fără a putea fi reținut; trecător, nestatornic.

FUGARU, Cornel (n. 1940, București), compozitor român de muzică ușoară. Fondator al grupului Sincron. Muzică de film, șlagăre de muzică ușoară.

FUGÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** Încărcătură mare de exploziv îngropată în pământ sau instalată sub apă, în scopul nimicirii forței vii și a tehnicii de luptă a inamicului. **2.** Recipient încărcat cu substanțe toxice de luptă, amestec incendiar etc., folosit în sistemul de baraje sau pentru incendierea diferitelor obiective. Substanțele sunt împrăștiate prin explozie.

FUGÁTO (cuv. it.) s.n. Episod dintr-o lucrare muzicală scrisă parțial în formă de *fugă*².

FÚGĂ¹ (lat. *fuga*) s.f. **1.** Deplasare rapidă; alergare, goană. ✧ Loc. *Din* (sau *în*) *fugă* = în timp ce fuge; *p. ext.* în grabă, în treacăt, superficial. ✦ (Adverbial; în forma *fuga*) Repede, degrabă. **2.** Plecare rapidă (și pe ascuns) dintr-un loc pentru a scăpa de o primejdie sau de o constrângere. **3.** (MINER.) Înclinare spre axa galeriei a montanților unei armături sau a unui cadru trapezoidal.

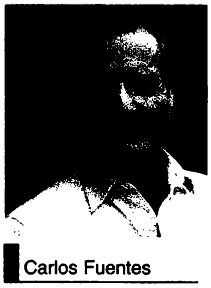

Carlos Fuentes

James W. Fulbright

FÚGĂ² (< it.) s.f. Gen și formă muzicală polifonică pe două sau mai multe voci, constând în expunerea imitativă a una, două sau, mai rar, trei teme, după un plan tonal-armonic precis, și având trei secțiuni: *expoziție, dezvoltare, concluzie,* legate prin *interludii.* Și-a conturat structura consacrată în creația lui Bach.

FUGĂRÍ vb. IV tranz. A pune pe fugă, a urmări pe cineva fugind în urma lui; a goni **(1).** ✦ Refl. A fugi unul după altul.

FUGGER, familie de negustori și bancheri germani din Suabia. Ramura cea mai importantă a familiei întemeiată de **Johannes F.** (1348–1409) se stabilește la Augsburg (1367), unde înființează o țesătorie. Cei trei nepoți **Ulrich** (1441- 1510), **Georg** (1453–1506) și **Jakob** („cel bogat") (1459–1525) vor dezvolta și diversifica activitățile familiei, reușind să dețină cvasimonopolul asupra minelor din Europa. A susținut financiar Casa de Habsburg, campaniile lui Maximilian I și Carol Quintul. Banca F. și-a pierdut importanța la mijlocul sec. 17.

FUGHÉTĂ (< it.) s.f. (MUZ.) Fugă² de proporții reduse.

FUGÍ (lat. *fugere*) vb. IV intranz. **1.** A se deplasa cu pași repezi, a merge în fugă; a goni, a alerga. **2.** (Urmat de determinări introduse prin prep. „după") A alerga pe urmele cuiva pentru a-l ajunge, pentru a-l prinde. **3.** Fig. (Despre vreme sau despre unități de timp) A trece repede. **4.** Fig. (Despre peisaje din natură) A se perinda prin fața ochilor cuiva care trece în viteză. **5.** A părăsi în grabă (și pe ascuns) un loc pentru a scăpa de o primejdie; (despre un deținut) a evada; (despre un ostaș) a dezerta. ✧ Expr. *A fugi în lume* = a pleca de acasă (fără să se știe unde). ✦ A se retrage dintr-un loc, a se depărta. ✦ A se sustrage, a se eschiva.

FUGITÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care este de scurtă durată; trecător. **2.** Sumar, rapid; superficial.

FUGUÍ (< germ.) vb. IV tranz. **1.** A înnădi furnire prin rosturi drepte. **2.** A îndrepta muchiile unei piese de lemn prin rindeluire.

FÜHRER (cuv. germ. „conducător") s.m. Titlu purtat de Adolf Hitler (din 1934), având sensul de conducător.

FUIÓR (lat. **folliolus*) s.n. Mănunchi de fibre de in sau de cânepă melițat și pieptănat, pregătit pentru tors; *p. ext.* mănunchi de borangic sau de lână. ✦ Pânză de in sau de cânepă.

FUITUIÁLĂ (< *fuitui,* rar „a astupa") s.f. Material inert folosit în exploatările miniere la *burare;* fultuială; material de buraj.

FUJAIRAH (AL-FUJAYRAH), emirat în Emiratele Arabe Unite, în SE pen. Arabia, pe țărmul G. Oman; 1,3 mii km²; 98 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Al-Fujairah.* Pescuit de perle.

FUJI, oraș în Japonia (Honshū), la poalele vulcanului Fuji Yama; 226,7 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimică și a hârtiei. Temple.

Fuji Yama

FUJIAN, prov. în E Chinei, în dreptul str. Taiwan; 123,1 mii km²; 334,7 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Fuzhou.* Expl. de cărbuni, min. de fier, wolfram, aur, grafit, cupru și plumb. Trestie de zahăr, ceai, orez, tutun, arbori de camfor etc. Sericicultură.

FUJIMORI, Alberto Kenyo (n. 1939), om politic peruvian. Președinte al republicii (1990–2000).

FUJISAWA, oraș în Japonia (Honshū); 379,1 mii loc. (2000). Siderurgie. Ind. constr. de mașini.

FUJIWARA, familie aristocratică japoneză aflată la putere din sec. 7, care a format o dinastie, luându-și, în sec. 9, titlul de „regenți" (kampaku) uzurpând, practic, puterea Curții Imperiale, până la mijlocul sec. 12.

FUJI YAMA sau **FUJI SAN,** vulcan în Japonia (Honshū), la 90 km SV de Tōkyō. Alt.: 3 776 m. Ultima erupție 1707-1708. Considerat de șintoiști ca munte sacru. Parc Național.

FUKUI, oraș în Japonia (Honshū), la NV de Nagoya; 252 mii loc. (2000). Ind. mătăsii naturale și artificiale și a hârtiei. Artizanat (porțelan și prelucr. pieilor). Universitate. Fundat (sec. 17).

FUKUI Kenichi (1918-1998), chimist japonez. A elaborat (1952), independent de R. Hoffman, un model matematic al orbitalilor moleculari. Premiul Nobel pentru chimie (1981), împreună cu R. Hoffman.

FUKUOKA, oraș în Japonia (Kyūshū), port la str. Tsushima; 1,34 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Expl. de huilă. Șantiere navale. Ind. siderurgică, constr. de mașini, electrotehnică, textilă, a cauciucului, hârtiei. Pescuit. Universitate (1910). Fundat (sec. 17).

FUKUSHIMA, oraș în Japonia (Honshū); 291 mii loc. (2000). Ind. mătăsii. Centrală atomoelectrică.

FUKUYAMA, oraș în Japonia (Honshū), la E de Hiroshima; 378,7 mii loc. (2000). Ind. cauciucului, metalurgică, constr. de mașini, textilă, alim. Castel (sec. 17).

FUKUZAWA Yukichi (1835-1901), scriitor, filozof, lingvist și pedagog japonez. Promotor al introducerii culturii occidentale în Japonia; adept al liberalismului („Starea de lucruri în Occident").

FUL (< engl.) s.n. Figură la jocul de pocher, formată dintr-un *brelan* și o pereche.

FULÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre un corp în rotație) Care execută o mișcare de fulare.

FULANI (FULBE) s.m. pl. Populație africană negridă, de religie musulmană, care trăiește în Africa de Vest, între L. Ciad și Oc. Atlantic. Vorbesc o limbă aparținând grupului lingvistic bantu de vest. Sin. *peuli.*

FULÁR (< fr.) s.n. **1.** Fâșie dreptunghiulară din tricot de lână, de mătase etc., care se poartă în jurul gâtului. **2.** Țesătură ușoară de mătase pentru rochii, cravate etc.

FULARDÁRE (după fr. *foulardage*) s.f. (IND. TEXT.) Operație de îmbibare a țesăturilor cu soluții de colorant și mase de apret.

FULÁRE s.f. 1. Mișcare pendulară a unui corp rotitor față de un plan perpendicular pe axa lui de rotație (ex. f. roților unui vehicul); bătaie frontală. **2.** (AV.) Oscilație divergentă a structurii avionului care, depășind viteza critică, duce la dezintegrarea explozivă a acestuia.

FULBRIGHT, James William (1905–1995), jurist și om politic american. Democrat. Inițiator (1946) al Programului educațional F., care constă în schimburi culturale și de învățământ între S.U.A. și celelalte state, sub egida Departamentului de Stat al S.U.A.

FULG s.m. **1.** Categorie de pene **(1)** de mărime mijlocie, cu jumătate de lamă pufoasă. **2.** Asociere de mici cristale de apă, de formă hexagonală, care se formează iarna în atmosferă și care, căzând pe pământ, alcătuiesc zăpada. **3.** (La pl.) Crăpături interne fine, grupate, care se formează mai ales în lingourile sau în piesele din oțel aliat cu nichel și cu crom-nichel. **4.** (La pl.) Produs sub formă de foițe subțiri din ovăz, porumb, cartofi, fasole.

FULGA, com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 3 691 loc. (2008).

FULGA, Laurenţiu (pseud. lui *Al. Ionescu*) (1916–1984, n. sat Fulga de Jos, jud. Prahova), scriitor român. Nuvele fantastice („Straniul paradis"); romane de evocare a războiului şi a dramelor de conştiinţă, pe fundal mitico-filozofic („Fascinaţia").

FULGARÍN s.n. Manta de ploaie confecţionată dintr-un material impermeabil **(1)**; impermeabil **(2)**.

FÚLGER (lat. *fulger < fulgur) s.n. **1.** Descărcare electrică luminoasă, însoţită de tunet, care se produce între doi nori sau în interiorul unui nor; poate avea o lungime de 1-3 km, durata de 0,001-0,020 s, intensitatea curentului de 10-20 kA, tensiunea electrică de 30-200 MV. ✧ *F. globular* = **f.** a cărui formaţie luminoasă are aspectul unei sfere de plasmă care se deplasează sub influenţa curenţilor de aer, ocolind în general obstacolele; dispare brusc, cu sau fără explozie. **2.** Lumină, sclipire puternică şi trecătoare; scăpărare, străfulgerare.

FULGERÁ (lat. *fulgerare*) vb. I **1.** Intranz. A se produce fulgere **(1)**. **2.** Intranz. A scânteia, a luci, a sclipi. ✦ A se ivi sau a trece repede (ca fulgerul). **3.** Tranz. Fig. A izbi pe cineva, doborându-l. ✦ A privi pe cineva repede şi tăios, a străfulgera cu privirea.

FULGERĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Rapid, iute. **2.** Fig. (Despre privire) Pătrunzător.

FULGUÍ vb. IV intranz. A ninge cu fulgi rari.

FULGURÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care împrăştie o lumină vie şi de scurtă durată.

FULGURÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Fulgerare fără tunet în reg. înalte ale atmosferei. **2.** *F. electrică* = veche metodă de tratare a rănilor prin aplicare de scântei electrice de înaltă frecvenţă.

FULGURÍT (< fr. {i}; {s} lat. *fulgur* „fulger") s.n. (GEOL.) Formaţiune tabulară cu diametru mic şi lungime de mai mulţi metri, constituită dintr-o masă sticloasă formată prin topirea rocii pe care a căzut trăsnetul.

FULLER, John (1878–1966), general şi teoretician militar britanic. Specialist în strategia folosirii blindatelor, a organizat marea ofensivă de la Cambrai (nov. 1917). Unul dintre principalii analişti militari ai presei britanice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial („Istoria militară a Războiului din Vest").

FULLER, Richard Buckminster (1895–1983), inginer şi arhitect american. Promotor al structurilor spaţiale. A propus o concepţie constructivă („Dymaxion House" şi „Dymaxion Auto"). A realizat cupole geodezice (atelierul de reparaţii al Union Tank Car Co, aşa-numitele „Tenegrity Structures", pavilioanele S.U.A. la expoziţiile universale de la Montreal (1967) şi Osaka (1970), Palatul Sporturilor (Paris), Yomiuri Star (Tōkyō).

FULMICOTÓN (< fr.; {s} lat. *fulmen* „fulger" + fr. *coton* „bumbac") s.n. (CHIM.) Exploziv puternic, obţinut prin acţiunea acidului azotic asupra celulozei. V. *nitroceluloză.*

FULMINÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce explozie; exploziv. ✦ Fig. Violent, ameninţător; provocator.

FULMINÁŢI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului fulminic. ✧ *Fulminat de mercur* = sarea de mercur a acidului fulminic; praf cenuşiu, foarte otrăvitor, folosit ca exploziv detonant în capse şi amorse.

FULMINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Descompunere cu detonaţie a unei substanţe explozive.

FULMÍNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = izomer al acidului cianic. Cu metalele formează săruri explozive (fulminaţi).

FULTON, Robert (1765–1815), inventator american. Pionier în domeniul propulsiei cu abur. A construit şi a experimentat o serie de maşini, un submarin cu elice (1798) şi prima navă practic utilizabilă, acţionată de un motor cu abur (1807).

FUM (lat. *fumus*) s.n. **1.** Aerosol în care faza dispersă este formată din particule solide de dimensiuni mici (combustibil nears, cenuşă, funingine), iar faza continuă din gaze de ardere, aer etc. ✦ Fig. Înceţoşare, tulbureală, ameţeală (provocată de băutură). **2.** Cantitate de fum **(1)** pe care fumătorul o trage dintr-o dată din ţigară sau din pipă. **3.** Fig. (La pl.) Îngâmfare; pretenţii nejustificate. **4.** Fiecare dintre canalele din interiorul unei sobe, prin care gazele arse circulă spre coşul de evacuare.

FUMÁ (< fr.) vb. I intranz. A aspira, a trage (în piept) fumul de tutun.

FUMAGÍNĂ (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum") s.f. (FITOPAT.) Boală a unor arbori de pădure, a viţei de vie şi a unor pomi fructiferi, provocată de o ciupercă din clasa ascomicetelor. Pe organele atacate apare un înveliş negru, prăfos, asemănător cu funinginea.

FUMÁR s.n. Deschizătură făcută în acoperişul caselor de la ţară, pentru a permite evacuarea fumului din pod; hogeac.

FUMARÁZĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care catalizează adiţia, respectiv eliminarea apei în reacţia de transformare a acidului fumaric în acid malic.

FUMÁRIC (< fr.) adj. (CHIM.) *Acid* ~ = acid organic nesaturat, produs intermediar în metabolismul glucidelor şi acizilor graşi.

FUMARÓLE (< fr. {i}) s.f. pl. Emisiuni de gaze şi vapori, prin deschideri cu caracter punctiform, în cadrul structurii vulcanice sau în zona aureolei mofetice.

FUMÁT s.n. Acţiunea de a fuma. ✦ Deprinderea de a fuma.

FUMĂRÍT s.n. (În sec. 17) Dare percepută în Ţara Românească pe clădirea fiecărei prăvălii şi pe aşezările pescarilor din bălţile Dunării; în Moldova se încasa pe casa fiecărui contribuabil, iar, mai târziu, pentru fiecare coş de fum.

FUMĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care fumează.

FUMEGÁ (lat. *fumigare*) vb. I intranz. A scoate fum, a arde înăbuşit, fără flacără şi cu fum. ✦ (Despre lămpi, sobe, lumânări etc.) A arde defectuos, eliminând fum **(1)**.

FUMIGÁNT (< fr., lat.) s.m. Substanţă toxică, sub formă de vapori sau fin dispersată, utilizată pentru fumigaţie.

FUMIGÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Operaţie de afumare, prin arderea unor substanţe, în scop terapeutic sau pentru dezinfecţie, deparazitare; parfumarea aerului într-un spaţiu închis (ex. prin arderea lemnului de santal).

FUMIGÉN, -Ă (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum" + gr. *gennao* „a produce") adj. Care produce fum. ✧ *Lumânare f.* = tub care conţine o substanţă **f.**, folosită mai ales pentru camuflarea unui obiectiv militar.

FUMIVÓR (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum" + *voro* „a devora") s.n. Dispozitiv folosit pentru alimentarea cu aer suplimentar a unui focar de cazan, în vederea îmbunătăţirii arderii combustibilului.

FUMIZÁRE (cf. fr. *fumigation*) s.f. Acţiune de producere a fumului artificial, cu ajutorul substanţelor chimice, în aparate speciale. ✦ (MILIT.) Acoperire a unui obiectiv cu fum sau cu ceaţă artificială în scopul mascării lui.

FUMOÁR (< fr.) s.n. Încăpere într-o clădire publică, în care se poate fuma.

FUMURÍU, -IE adj. De culoarea fumului; cenuşiu, întunecat. ✦ Fig. Posomorât, mohorât.

FUNABASHI Seiichi (1904–1976), scriitor japonez. Literatură de avangardă. Romane privind condiţia femeii („Scene din viaţa doamnei Juki"). Teatru.

FUNAMBÚL, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. (Livr.) Acrobat care merge sau dansează pe sârmă.

FUNAMBULÉSC (< fr.) adj. (Livr.) Fantezist, extravagant, bizar. Cuvânt lansat, în 1857, de poetul francez Th. de Banville („Ode funambuleşti"), spre a sublinia virtuozitatea prozodică.

FUNCHAL, oraş, centrul ad-tiv al ins. portugheze Madeira, din Atlanticul de Nord; 103,9 mii loc. (2001). Port. Catedrală (1485–1514).

FUNCIÁR, -Ă (după fr. *foncier*) adj. Care se referă la terenuri sau la averi imobiliare. ✧ *Fond f.* = totalitatea suprafeţelor de teren (inclusiv terenurile acoperite de ape) aflate în limitele unei ţări, ale unei unităţi administrativ-teritoriale sau aparţinând unei unităţi agricole. *Carte f.* v. *carte.*

FUNCTÓR (după fr. *functeur*) s.m. (LOG.) Operator logic. V. *negaţie* **(1)**.

FÚNCŢIE (FUNCŢIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Activitate pe care o prestează un funcţionar; slujbă. ✦ Grad deţinut de cineva într-o ierarhie. **2.** Sarcină, rol; destinaţie **(1)**. **3.** Comportarea, contribuţia, acţiunea specifică, pozitivă sau negativă, a unui element la realizarea finalităţilor sistemului din care face parte; consecinţa acestei comportări, contribuţii, acţiuni etc. asupra sistemului dat. **4.** (GRAM.) Rolul sintactic al unui cuvânt în propoziţie. **5.** Ansamblu de proprietăţi chimice ale unui compus, determinat de o anumită grupă de atomi din moleculă. **6.** (FIZ.) *F. de undă* = **f.** complexă, cu interpretare probabilistică, ce descrie starea unui sistem (ansamblu de microparticule) în mecanica cuantică. **7.** (FIZIOL.) Activitate a unui organ, aparat, ţesut, specifică organismelor vii, animale sau vegetale (**f.** de nutriţie, de relaţie, de reproducere). **8.** (LOG.) Operaţie care prin aplicare asupra unui argument dă o anumită valoare corespunzătoare respectivului argument. **9.** (MAT.) Triplet format dintr-o mulţime *A* (domeniu de definiţie), o mulţime *B* în care funcţia ia valori (codomeniu) şi o relaţie de corespondenţă care asociază fiecărui element din *A* un element şi numai unul din *B*. ✧ *F. bijectivă* = **f.** care este în acelaşi timp surjectivă şi injectivă. Admite o funcţie inversă (bijecţie). *F. polinomială* = **f.** pentru care există un polinom astfel încât în orice argument *x* valoarea ei este egală cu valoarea polinomului în *x*. *F. raţională* = raportul a două **f.** polinomiale. *Funcţii trigonometrice* v. *trigonometric.* Simbol: *f.* ✧ Expr. *A fi în funcţie de...* = a depinde de... **10.** (MUZ.) Expresie a raporturilor dintre trepte şi a acordurilor lor în cadrul tonalităţii **(1)**; principalele **f.** aparţin *tonicii, dominantei* şi *subdominantei.*

FUNCŢIONÁ (< fr.) vb. I intranz. A-şi exercita funcţia, rolul, a fi în stare de activitate, de producţie.

FUNCŢIONÁL, -Ă (< fr., engl.) adj., s.f. **1.** Adj. Referitor la o funcţie, care ţine de o funcţie. ✧ (MAT.) *Analiză f.* v. *analiză.* **2.** S.f. (MAT.) Funcţie al cărei domeniu de definiţie este un spaţiu vectorial peste corpul *K* (al numerelor reale sau complexe) şi domeniul de valori este corpul *K*.

FUNCŢIONALÍSM (< fr.) s.n. Concept în arhitectura sec. 20, extins apoi în domeniul artelor aplicate (în special mobilier) şi în acela al formelor industriale (design), care porneşte de la primatul funcţiei şi socoteşte forma drept o consecinţă a acesteia. Îmbinarea gândirii funcţionaliste cu tehnici şi materiale noi de construcţie a constituit adevăratul act de naştere al arhitecturii moderne.

FUNCŢIONALITÁTE s.f. Capacitate a unor construcţii, sisteme fizice, tehnice etc. de a îndeplini o funcţie, de a corespunde unor cerinţe.

FUNCŢIONÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care ocupă o funcţie publică; persoană care are o funcţie permanentă în cadrul administraţiei publice; salariat care deţine un post administrativ. ✧ *Înalt f.* = **f.** de grad superior, numit de guvern (ex. ambasador, prefect, comisar). *F. internaţional* = angajat al O.N.U. (în organisme şi agenţii specializate) care beneficiază de imunitate diplomatică.

FUND (lat. *fundus*) s.n. **1.** Partea de jos a unui vas, formând baza lui. ✦ Fiecare dintre cele două feţe plane (mobile) şi opuse ale unui butoi sau recipient. ✦ Placă de lemn pe care se răstoarnă mămăliga, se toacă zarzavatul etc. **2.** Partea de jos, închisă, a unei cavităţi naturale; limita de jos. ✧ *F. de ochi* = totalitatea membranelor interne ale ochiului, accesibile examenului oftalmoscopic, în urma căruia pot fi identificate unele boli oculare. ✦ Partea cea mai îndepărtată, considerată în linie orizontală, a unui loc. ✦ Partea dinapoi a unui vehicul. **3.** Partea opusă deschizăturii la unele obiecte confecţionate. **4.** Şezut.

FUNDÁ v. **fonda.**

FUNDÁL (< it.) s.n. Fond al unui tablou sau al unui panou sculptat, format din elemente de peisaj, decor, culoare, ce scoate în relief subiectul compoziţiei. ✦ Câmp arhitectonic sau natural pe care se proiectează o construcţie. ✦ Pânză, decor care închide scena unui teatru în direcţia opusă sălii.

FUNDAMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Fundaţie, bază, temelie a unei construcţii. ✦ (GEOL.) Totalitatea rocilor cristaline aflate la baza formaţiunilor sedimentare, afectate sau nu de mişcările orogenice. ✦ Planşetă de lemn pe care se aşază şi se transportă formele tipografice la imprimare. **2.** Element pe care se întemeiază ceva; bază, temei. ✦ (FILOZ.) Element prim al existenţei sau explicaţiei.

FUNDAMENTÁ vb. I tranz. A pune baze solide unei concepţii, unui program etc., a consolida; a demonstra cu argumente ştiinţifice.

FUNDAMENTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. De bază, principal, esenţial, capital^2 **(1)**. **2.** S.f. (MUZ.) Sunet de bază, generator, ce stă la baza armonicelor. ✦ Sunet de bază al unui acord.

FUNDAMENTALÍSM (< fr.) s.n. **1.** (În creştinism) Mişcare exclusivistă, fondată în 1919 în America, militând împotriva secularizării şi liberalismului în învăţământul teologic. **2.** Mod conservator de a gândi în opoziţie cu tendinţele liberale şi moderniste. **3.** Tendinţa de a menţine nealterată doctrina de bază („fundamentală") a învăţăturii creştine, punând accentul pe interpretarea literală a „Bibliei". **4.** (În islam) Mişcare religioasă şi politică cu scopul de a restabili adevărata comunitate islamică, prin reîntoarcerea la tradiţia nealterată a islamului; **f.** este conceput ca „Jihad", şi prin urmare nu exclude nici războiul şi nici atentatul criminal pentru atingerea scopului.

FUNDARISÍ (< *fund*) vb. IV intranz. A lăsa ancora să cadă de pe ancorator sau de pe navă **(2)**, în vederea ancorării sau a afurcării unei nave.

FUNDÁŞ (< *fund,* după engl.) s.m. Jucător plasat în imediata apropiere a porţii proprii, la o echipă de fotbal, rugbi etc.; apărător.

FUNDATA **1.** Liman fluviatil pe stg. Ialomiţei, în C. Bărăganului; 510 ha. **2.** Com. în jud. Braşov, în culoarul Rucăr-Bran; 861 loc. (2008). Muzeu de istorie, arheologie şi etnografie (în satul Şirnea).

FUNDÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Element sau ansamblu de elemente de construcţie care serveşte ca suport sau bază de susţinere a unui sistem tehnic (construcţie, utilaj, maşină etc.); fundament, bază, temelie. **2.** Strat de teren pe care se reazemă o construcţie cu dimensiunile bazei foarte mari (ex. dig, baraj etc.); stratele de material aşternute pe patul unui drum, peste care se aplică îmbrăcămintea rutieră. **3.** Persoană juridică de drept privat, înfiinţată printr-un act juridic gratuit (*donaţie* sau *legat* testamentar), prin care o persoană fizică sau juridică constituie un patrimoniu distinct şi autonom de patrimoniul său propriu destinat, în genere în mod permanent, realizării unui scop ideal (nepatrimonial, nelucrativ) de interes public (ex. Fundaţiile Regale, Fundaţia Humboldt ş.a.).

FÚNDĂ (< ngr.) s.f. Fâşie legată în forma aripilor unui fluture, din mătase, pânză etc. şi servind ca podoabă.

FUNDĂTÚRĂ (*[în]funda*) s.f. Cale de circulaţie, cu acces la o altă cale publică numai la unul dintre capete, celălalt capăt fiind închis prin construcţii sau printr-un taluz; fundac **(2)**, intrare **(3)**.

FUNDENI **1.** Lac antropic pe râul Colentina, în NE municipiului Bucureşti; 123 ha. Pe malul său se află spitalul Fundeni şi biserica Fundenii Doamnei (1699), monument reprezentativ de artă brâncovenească. **2.** Com. în jud. Călăraşi, pe râul Pasărea; 4 878 loc. (2008). Biserica Sf. Andrei (1732). **3.** Com. în jud. Galaţi, pe Siret; 3 998 loc. (2008). Rezervaţia naturală Dunele de la Hanu Conachi (199,3 ha).

FUNDOIANU, Benjamin (pseud. lui *B. Wexler*) (1898–1944, n. Iaşi), poet şi eseist român. Stabilit în Franţa (1923). Participant la Rezistenţa franceză; arestat de Gestapo şi ucis la Auschwitz. Poezie expresionistă a târgului provincial („Privelişti"). În franceză, semnând *Benjamin Fondane,* publică eseuri existenţialiste, studii („Rimbaud, le Voyou", „Faux traité d'esthétique").

FUNDUĂRĂ adj. (Înv.) *Carte* ~ = carte funciară.

FUNDÚC (< tc.) s.m. Monedă turcească de aur, care a circulat şi în Ţările Române în sec. 18; funducliu.

FUNDUCLÍU (< tc.) s.m. Funduc.

FUNDULEA, oraş în jud. Călăraşi, pe râul Belciugatele; 6 647 loc. (2008). Fermă pentru creşterea bovinelor. Institut de cercetări pentru cereale şi plante tehnice. Staţiune de cultură a plantelor medicinale. Oraş (din 1989).

FUNDU-MOLDOVEI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 4 056 loc. (2008). Rezervaţia naturală Stratele cu Aptychus de la Pojorâta (1 ha). Expl. de pirite cuprifere şi staţie de preparare.

FUNDY (FUNDY BAY), golf la Oc. Atlantic (SE Canadei), situat între pen. Noua Scoţie şi ţărmul estic. Lungime: 300 km. Lăţime: 90 km. Cea mai mare amplitudine medie a mareelor de pe glob (16,3 m). Parc Naţional.

FUNÉBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. De înmormântare. ✧ *Marş f.* = marş trist, solemn, care se execută de obicei la înmormântări. ✦ Trist, jalnic; lugubru.

FUNERÁLII (< fr., lat.) s.n. pl. Ceremonie de înmormântare sau de incinerare a unei personalităţi.

FUNERÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de înmormântare, de funeralii; privitor la funeralii. ✧ *Piatră f.* (sau *monument f.*) = lespede (sau monument) care se aşază pe mormânt.

FUNÈS, Louis de (1914–1983), actor francez de teatru şi film. Maestru al comediei cinematografice din anii '60–'70 (seria „Jandarmul", „Prostănacul", „Avarul", „Marea hoinăreală", „Hibernatus").

FUNÉST, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aduce nenorocire, moarte; fatal. ✦ Trist, sinistru, lugubru.

FÚNGĂ (< it.) s.f. Parâmă din grupul manevrelor **(5)** curente, care se foloseşte la ridicarea şi coborârea unei vele, la navele cu pânze.

FUNGI (cuv. lat. „ciuperci") s.m. pl. (BOT.). Termen generic pentru ciuperci. *F. imperfecţi* = grupă mare de ciuperci inferioare la care se cunoaşte numai faza asexuată *(Deuteromycetes)*. Unii provoacă boli la plante, animale şi om, alţii trăiesc în simbioză cu rădăcinile plantelor superioare.

FUNGÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) (Despre un lucru) Care poate fi înlocuit, în executarea unei obligaţii, cu altul de acelaşi fel.

FUNGICÍDE (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + *-cida* „care ucide") s.n. pl. Compuşi chimici, cu acţiune de contact sau sistemică, folosiţi în combaterea ciupercilor.

FUNGIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + *forma* „formă") adj. În formă de ciupercă. ✧ (ANAT.) *Papile f.* = papile asemănătoare cu nişte ciupercuţe, care se află pe limbă, reprezentând receptori gustativi.

FUNGISTÁTIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + gr. *statikos* „care opreşte") adj., s.n. (Substanţă) care, acţionând asupra sporilor ciupercilor fitopatogene, împiedică infectarea plantelor.

FUNÍCUL (< fr., lat.) s.n. (BIOL.) Fir care fixează ovulul de placentă.

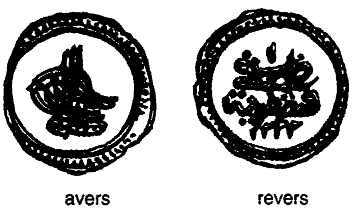

Funduc

FUNICULÁR (< fr.; {s} lat. *funiculus* „sforicică") s.n., adj. **1.** S.n. Mijloc de transport aerian, format din unul sau mai multe cabluri suspendate pe stâlpi, pe care circulă cabinele sau scaunele pentru transportul pasagerilor (teleferic) şi vagonetele sau cărucioarele cu materiale; folosit în reg. muntoase greu accesibile. **2.** Adj. (FIZ.) *Poligon f.* = construcţie grafică, de forma unei linii poligonale, care serveşte, în mecanică, la studiul unui sistem de forţe.

FÚNIE (lat. *funis*) s.f. **1.** Frânghie. **2.** (ELT.) Conductor multifilar flexibil, confecţionat din sârme mai groase decât cele care compun liţa (peste 0,3 mm), răsucite sau cablate. **3.** Împletitură din paie sau talaş, utilizată la confecţionarea miezurilor lungi, la formele pentru turnare. **4.** (Înv.) Numele unei unităţi de măsură a pământului. ✧ *F. de moşie* = fâşie îngustă de moşie.

FUNIGÉL s.m. (De obicei la pl.) Fir al unor păianjeni mici *(Erigonii)*, care pluteşte în aer, constituind un mijloc de dispersie a lor.

FUNÍNGINE (lat. *fuligo, -inis*) s.f. Produs negru sau negru-brun, rezultat din arderea incompletă a materialelor organice, datorită cantităţii insuficiente de aer.

FUNK (< engl.) subst. Stil de muzică apărut la sfârşitul anilor '60, cu rădăcini în soul şi rhythm and blues, dansant, caracterizat printr-un tempo foarte rapid, ritmuri complexe şi sincopate (reprezentanţi: James Brown, George Clinton).

FUNKY (< engl.) subst. Stil de hard-bop apărut în a doua jumătate a anilor '50, caracterizat de teme simple şi improvizaţii inspirate de stilul discursului predicatorilor baptişti afro-americani.

FUNT (< germ.) s.m. **1.** Unitate de măsură engleză pentru masă, egală cu 0,453592 kg. **2.** (În trecut, în Rusia, sfârşitul sec. 17–1918) Unitate de măsură pentru masă, egală cu 0,409512 kg.

FURĂ (lat. *furare*) vb. I tranz. **1.** A săvârşi un furt. ✧ Expr. *A fura* (cuiva) *meseria* = a-şi însuşi pe apucate o meserie (văzând cum o profesează altcineva). ✦ A răpi pe cineva. ✦ Fig. A lua pe neaşteptate, pe nesimţite; a cuprinde. **2.** Fig. A fermeca, a vrăji.

FURÁJ (< fr.) s.n. Produs de origine vegetală, animală sau minerală, folosit pentru hrana animalelor; nutreţ.

FURAJÉR, -Ă (< fr.) adj. (Despre seminţe, plante sau unele produse şi reziduuri industriale) Care poate fi întrebuinţat ca furaj. ✧ *Plante furajere* = grup de plante cultivate sau spontane, folosite în stare verde sau conservate pentru hrănirea animalelor.

FURÁN (< fr. {i}) s.m. Combinaţie chimică organică, lichidă, obţinută la distilarea răşinilor de conifere, utilizată ca intermediar în sintezele de mase plastice sau medicamente.

FURBÚRĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută a ţesuturilor moi ale copitei, întâlnită în special la cai, în urma unui efort deosebit sau a unei alimentaţii neraţionale.

FÚRCĂ (lat. *furca*) s.f. **1.** Unealtă agricolă formată dintr-o prăjină de lemn cu doi sau mai mulţi dinţi încovoiaţi, din lemn sau oţel, folosită la mânuirea paielor, fânului, gunoiului de grajd etc. ✦ Cantitate de fân care se poate lua, o singură dată, cu furca **(1)**. **2.** Denumire dată unor piese, organe de maşină sau părţi ale corpului asemănătoare cu **f.** **(1)**: **a)** *furca telefonului* = parte a telefonului pe care se sprijină receptorul când telefonul este închis; b) *furca puţului* (sau *a fântânii*) = stâlpul pe care se sprijină cumpăna fântânii; **c)** *furca drumului* = răspântie, răscruce; **d)** *furca pieptului* = extremitatea inferioară a sternului, cu cele două cartilaje (coastele fixate de el). ✦ (Înv., la pl.) Spânzurătoare. **3.** Unealtă pentru torsul manual, formată dintr-un băţ de lemn, uneori ornamentat, pe care se prinde caierul. **4.** Organ al maşinii de filat, cu ajutorul căruia se realizează torsionarea fibrelor. **5.** Fiecare dintre stâlpii groşi de stejar pe care sunt rezemate cosoroabele şi care susţin acoperişul şi pereţii caselor ţărăneşti din paiantă.

FURCHÉT (< it.) s.m. Dispozitiv în formă de furcă **(1)** mică, fixat de copastia bărcii, pe care se sprijină vâsla (rama).

FURCÓI s.n. Furcă **(1)** mare (cu doi dinţi), întrebuinţată mai ales la încărcatul fânului şi al snopilor.

FURCULEŞTI, com. în jud. Teleorman; 3 689 loc. (2008).

FURCULÍŢĂ (< *furcă,* după fr.) s.f. **1.** Obiect de metal alcătuit dintr-un mâner şi doi până la patru dinţi, care serveşte la mâncat. ✧ Loc. *În furculiţă* (sau *în furculiţe*) = **a)** (despre barbă) cu părţile laterale mai lungi decât mijlocul; **b)** (despre mustăţi) cu capetele răsucite în sus. **2.** Cele două piese curbate, prin care este fixată inima carului pe podul osiei dinapoi; gemănare.

FURCÚŢĂ s.f. (ZOOT.) Parte cornoasă a copitei calului, de forma unei piramide culcate cu vârful înainte, care se află în porţiunea posterioară a tălpii, având rolul de a proteja ţesuturile vii şi de a amortiza şocurile.

FURDÁ (< tc.) s.f. Deşeuri de piele de calitate inferioară, rezultate la tăierea marginilor şi a părţilor cu defecte.

FURFURÓL (< fr.) s.m. Aldehidă derivată din furan; lichid uleios, cu miros specific, folosit ca solvent selectiv la rafinarea uleiurilor minerale şi vegetale şi ca insecticid; furfural.

FURGÓN (< fr.) s.n. Căruţă militară de mare capacitate, trasă de cai, care serveşte la transportarea alimentelor, bagajelor etc.

FURIBÚND, -Ă (< fr., lat.) adj. Furios, plin de furie.

FÚRIE (< fr., lat.) s.f. Mânie nestăvilită, iritare extremă; violenţă. ✦ Dorinţă puternică, patimă, pornire nestăpânită.

FURIÉR (< fr.) s.m. Ostaş care îndeplineşte lucrări de birou într-o subunitate sau unitate militară.

FÚRII v. Erinii.

FURIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Despre fiinţe şi despre manifestările lor) Cuprins de furie, furibund, mânios. ✦ (Adverbial) Cu furie. ✦ (Despre elemente ale naturii) Violent, puternic.

FURIÓSO (cuv. it.) adv., s.m. **1.** Adv. Cu pasiune, vijelios, puternic. **2.** S.n. (ZOOT.) Varietate de cai rezultată din încrucişarea rasei de galop engleză cu rase locale.

FURÍŞ, -Ă (< *fur,* înv. „hoţ, tâlhar") adj., adv. (Care se face) în ascuns, pe neobservate.

FURIŞÁ vb. I refl. şi tranz. A (se) strecura pe nesimţite, pe furiş, a (se) introduce undeva pe neobservate, pe ascuns, tiptil. ✦ Refl. A se ascunde, a se feri de cineva.

FURMÍNT (< fr.) s.m. Soi de viţă de vie cu ciorchini mijlocii, cilindrici, cu boabe dese, omogene, verzi-gălbui. Produce vinuri albe superioare.

FURNÁL (după fr. *fourneau*) s.n. **1.** Cuptor înalt, în formă de turn, folosit la elaborarea fontei brute din minereuri de fier, utilizând combustibili, de obicei solizi, şi fondanţi. Este cunoscut din sec. 14. **2.** Încărcătură **(2)**.

FURNICA, vf. în E m-ţilor Bucegi care domină valea Prahovei la Sinaia; 2 103 m. Constituit din conglomerate.

FURNICÁ (lat. *formicare*) vb. I **1.** Intranz. (defectiv) A umbla de colo până colo în număr mare; a mişuna. **2.** Tranz. impers. A avea o senzaţie neplăcută de mâncărime şi înţepături pe piele.

FURNICÁR^1 s.n. 1. Construcţie făcută de furnici, care adăposteşte o colonie a acestora. ✦ Totalitatea furnicilor dintr-un **f. (1). 2.** Mulţime (de oameni) care mişună.

FURNICÁR^2 s.m. (ZOOL.) Mamifer edentat sud-american cu bot alungit ca o trompă şi cu limbă lungă şi cleioasă, care se hrăneşte cu furnici *(Myrmecophaga jubata).*

FURNÍCĂ (lat. *formica*) s.f. (La pl.) Grup de insecte din ordinul himenopterelor, de talie mică sau mijlocie, negre, galbene sau roşii, care trăiesc în colonii (în furnicare^1 **(1)**); (şi la sg.) insectă din acest grup. ✦ *Furnică albă* = termită.

FURNICĂTÚRĂ s.f. Senzaţie neplăcută de înţepături şi de mâncărime pe piele; parestezie.

FURNÍR (< germ.) s.n. Foaie subţire (0,2–6 mm) de lemn de calitate superioară, folosită în ind. mobilei la acoperirea părţilor din lemn de calitate mai slabă sau ca semifabricat pentru placaje şi panele.

FURNIRUÍ vb. IV tranz. A aplica, prin încleiere şi presare, una sau două foi de furnir pe un obiect de lemn pentru a-i înfrumuseţa aspectul, pentru a-i mări stabilitatea sau pentru a acoperi unele defecte.

FURNITÚRĂ (< fr.) s.f. Material accesoriu folosit în croitorie, cizmărie.

FURNIZÁ (după fr. *fournir*) vb. I tranz. A pune la dispoziţie mărfuri sau servicii, contra plată, în baza unei înţelegeri prealabile; a livra. ✦ A da, a oferi o informaţie, o ştire etc.

FURNIZÓR, -OĂRE (după fr.) s.m. şi f. Persoană fizică sau juridică ce livrează un produs unui client.

FURÓRI (< fr.) s.f. pl. (Fam.) *A face* ~ = a provoca senzaţie.

FURÓU (< fr.) s.n. Combinezon **(1).**

FURSÉC (< fr.) s.n. Nume dat unor prăjituri mici şi uscate, cu sau fără umplutură, acoperite cu glazură etc.

FURT (lat. *furtum*) s.n. (DR.) Infracţiune care constă în luarea unui bun mobil din posesiunea sau detenţia unei persoane, fără consimţământul acesteia, în scopul de a şi-l însuşi pe nedrept; hoţie.

FÜRTH, oraş în S Germaniei (Bavaria), la NV de Nürnberg; 111,2 mii loc. (2002). Ind. electronică; jucării; instrumente optice şi de precizie. Biserica St. Michael (sec. 14).

FURTÚN (< tc.) s.n. Tub flexibil, confecţionat din material textil, cauciuc, materiale plastice etc., folosit la transportul, pe distanţă mică, al fluidelor.

FURTUNA (FORTUNA), lac în Delta Dunării, situat în NE ostrovului Maliuc, în apropiere de braţul Sulina, de care este legat prin mai multe gârle; 906,25 ha. Ad. max.: 2 m.

FURTUNÁR s.m. Pasăre marină de mărimea unui porumbel, foarte bună zburătoare, cu nările aflate la capătul unor tuburi cornoase aşezate pe cioc *(Puffinus puffinus).*

FURTÚNĂ (lat. *fortuna;* ngr.) s.f. **1.** Stare de mare instabilitate a atmosferei, caracterizată prin vânt puternic şi nori cumulonimbus, însoţită de averse şi de descărcări electrice; vijelie. ✧ (CLIM.) *F. de praf* = vânt foarte puternic care dislocă de pe sol particule de praf şi/sau nisip, transportându-le la înălţimi şi distanţe mari. **2.** *F. solară* = accentuare bruscă a activităţii solare, însoţită de intensificarea emisiei corpusculare şi a celei electromagnetice. **3.** Fig. Zbucium, tulburare sufletească. **4.** Fig. Revoltă, răscoală.

FURTUNĂ, Ştefan (1860–1937), medic şi ziarist român. Studii şi lucrări în domeniul medicinii veterinare. A colaborat la principalele publicaţii ale vremii („Universul", „Românul", „Adevărul" ş.a.).

FURTUNÓS, -OĂSĂ adj. **1.** Bântuit de furtună; fig. agitat, zbuciumat. **2.** Fig. (Despre fiinţe şi acţiunile lor) Năvalnic, impetuos, violent.

FURTWÄNGLER 1. Adolf F. (1853–1907), arheolog german. Specialist în istoria Greciei antice şi în istoria artei („Gemele antice"). A participat la expediţiile arheologice de la Olimpia (1878–1879), Egina (1901) ş.a. **2. Wilhelm F.** (1886–1954), dirijor german. Fiul lui **F. (1.)**. A condus orchestra Gewandhaus, Filarmonica din Viena şi cea din Berlin. Excelează în Beethoven, Brahms, Wagner, Bruckner. Volume („Dialoguri despre muzică", „Sunet şi cuvânt").

FURÚNCUL (< fr., lat.) s.n. Inflamare a foliculilor firelor de păr, ca urmare a unei infecţii cu stafilococi, care poate afecta ţesuturile învecinate provocând leziuni multiple, întinse.

FURUNCULÓZĂ (< fr.) s.f. Boală manifestată prin apariţia repetată de furuncule, datorită unei carenţe în apărarea naturală a organismului şi unui focar stafilococic latent.

FURÚRĂ (< fr.) s.f. Piesă metalică sau de lemn care umple sau acoperă spaţiul dintre două elemente de construcţie solidarizate între ele, fără a avea rolul de a mări rezistenţa.

FUS^1 (lat. *fusus*) s.n. **1.** Unealtă de forma unui beţişor lung şi subţire, îngroşat la mijloc, pe care se înfăşoară firul pe măsură ce este tors. **2.** (IND. TEXT.) Piesă la maşinile de tors, de formă specială, folosită la toarcerea fibrelor textile în fire, precum şi la răsucirea şi înfăşurarea aţei. **3.** (TEHN.) Porţiune cilindrică, conică, sferică etc. a unui arbore, ax sau osie, care se sprijină şi se roteşte într-un lagăr **(II)**. **4.** Trunchiul unui arbore, de la bază până la vârf, fără crengi. **5.** (BIOL.) *F. nuclear* = formaţie în formă de fus^1 **(1)** care apare în celule în timpul diviziunii nucleare şi pe care se dispun cromozomii. 6. (ARHIT.) Partea principală a unei coloane, cuprinsă între bază şi capitel. Formele şi proporţiile **f.** sunt determinate de ordinul sau de stilul arhitectonic căruia îi aparţine. 7. Corpul drept al ancorei. **8.** *F. sferic* = porţiune din suprafaţa unei sfere cuprinsă între două cercuri mari care au un diametru comun. ✦ *F. orar* = porţiune din suprafaţa globului pământesc cuprinsă între două meridiane ale căror longitudini diferă cu 15°. Există 24 de *f.o.,* numerotate de la 0 la 23, în sensul de la vest spre est, începând cu *f.o.* prin mijlocul căruia trece meridianul de longitudine 0° (meridianul Greenwich). V. *oră.*

FUS^2 (< germ.) s.n. Unitate de măsură a ariei, egală cu 929,03 cm^2, folosită în ind. pielăriei; bucată de piele care are această arie.

FUSĂR (< *fus*^{1}) s.m. Peşte teleostean dulcicol, cu corpul fusiform de circa 15 cm, galben-castaniu, cu 4–5 dungi transversale *(Aspro streber).* ✧ *F. mare* = pietrar.

FUSCÉL (lat. **fusticellus*) s.m. **1.** Vergea de care se leagă iţele la războiul de ţesut. **2.** Fiecare dintre vergelele loitrei carului. **3.** Fiecare dintre barele scurte care formează treptele unei scări simple.

FUSCUS, Cornelius (?–87 d.Hr.), general roman. Înfrânt şi ucis în timpul unei campanii împotriva geto-dacilor (87 d.Hr.).

FUSELI, Henry (numele anglicizat al lui *Johann Heinrich Füssli*) (1741–1825), pictor şi critic de artă englez, de origine elveţiană. Compoziţii halucinante, proiecţii ale unui subconştient tulburat de nelinişti („Coşmarul"). Ilustraţii pentru operele lui Shakespeare şi Milton.

FUSHUN, oraş în NE Chinei (Liaoning), la NE de Shenyang; 1,23 mil. loc. (1990). Mare zăcământ de huilă, exploatat în carieră. Chihlimbar. Siderurgie. Ind. constr. de maşini, electrotehnică, a aluminiului, chimică şi ciment.

FUSIFÓRM (FUZIFÓRM), -Ă (< fr.; {s} lat. *fusus* „fus"+ *forma* „formă") adj. Care are formă de fus^1 **(1).**

FUSTANÉLĂ (< ngr.) s.f. Fustă scurtă, largă şi creaţă, care face parte din costumul naţional bărbătesc al grecilor şi albanezilor.

FÚSTĂ (< ngr.) s.f. **1.** Obiect de îmbrăcăminte femeiască, ce acoperă corpul de la talie în jos. **2.** Perete flexibil care limitează camera de suprapresiune la vehiculele cu pernă de aer, permiţând sustentaţia acestora.

FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis (1830–1889), istoric francez. Studii erudite privind civilizaţia antică („Cetatea antică") şi Ev. Med. („Istoria instituţiilor vechii Franţe").

FUSULÍNA (< fr.) s.f. Gen fosil de foraminifere neperforate, cu ţesutul fusiform aproape cilindric. Au populat mările calde de platformă, puţin adânci, ale Paleozoicului.

FUŞTĂŞ s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi Moldova) Soldat pedestru înarmat cu o fuşte; constituiau un corp domnesc de ceremonial. Sin. *lăncier.*

FUTABATEI Shimei (pseud. lui *Hasegawa Tatsunosuke*) (1864–1909), scriitor japonez. Primul scriitor care a folosit în romane japoneza vorbită („Norul plutitor").

FUTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Lipsit de importanţă; inutil, neserios; frivol.

Numa Denis
Fustel de Coulanges

FUTILITÁTE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Neseriozitate, frivolitate.

FUTUNA v. **Wallis și Futuna.**

FUTURÍSM (< fr., it.) s.n. Mișcare literară și artistică inițiată în Italia de un grup de tineri intelectuali, uniți în jurul lui F.T. Marinetti. Deși *Manifestul* apare la Paris (1909), **f.** este la început o mișcare exclusiv italiană. Vehement antiacademist, **f.** contrapune oricăror norme și convenții trăirea absolutei libertăți. Negând întreaga memorie culturală, **f.** instituie un nou cult: cel al dinamicii industriale, al vitezei care pulverizează formele, al mașinii, experimentând libertatea deplină a limbajului, emanciparea de sub povara formelor învechite. Elemente ale **f.** se vor prelungi în toate curentele de avangardă de la începutul sec. 20. Printre reprezentanți: G. Papini, G. Balla, U. Boccioni.

FUTUROLOGÍE (< fr., germ. {i}) s.f. Prezicere, pe baza studierii unor tendințe actuale, a stării lumii dintr-o perioadă viitoare. Sin. *viitorologie.*

FUX (< germ.) s.n. Aducere pe linia de plutire a buștenilor înțepeniți în apă, prin împingerea și răsucirea lor cu ajutorul țapinei.

F̀UX, Johann Joseph (1660–1741), compozitor și teoretician muzical austriac. A publicat un tratat de contrapunct („Gradus ad Parnassum").

FUXIN, oraș în NE Chinei (Liaoning); 635,5 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Ind. extractivă (cărbune), chim. (îngrășăminte și insecticide), alim. Termocentrală.

FUZÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre proiectile) Care explodează în aer pe un anumit punct al traiectoriei; (despre focoase) care provoacă explozia în aer a unui proiectil.

FUZARIÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală a plantelor provocată de ciuperci din genul *Fusarium,* manifestată prin apariția unei pâsle dese, de culoare albă-roz, pe organele atacate, care putrezesc.

FUZÉL (< fr.) s.m. Amestec de alcooli superiori, rezultat la fermentația alcoolică a proteinelor din cereale și fructe sub acțiunea drojdiei de bere; întrebuințat ca dizolvant și în ind. parfumurilor.

FUZELÁJ (< fr.) s.n. Corp de formă aerodinamică al unui avion sau al unui planor, care face legătura între aripi și ampenaj; reprezintă spațiul util de transport pentru echipaj, echipamente, pasageri, încărcătură etc.

FUZÉN (< fr.) s.n. Constituent microlitotipic al cărbunilor naturali, negru, cu luciu mătăsos (asemănător cu manganul) și conținut ridicat de cenușă (4–30%); se deosebesc: **f.** moale și **f.** tare; fuzit.

FUZÉTĂ (< fr.) s.f. Fiecare dintre cele două dispozitive care fac legătura dintre roțile directoare și osia din față ale unui autovehicul și care permit orientarea roților în direcția dorită.

FUZHOU, oraș în SE Chinei, centrul ad-tiv al provinciei Fujian; 874,8 mii loc. (1990). Șantiere navale. Ind. constr. de mașini, chimică, electronică, a mat. de constr., prelucr. lemnului, textilă și alim. Universitate. Mănăstirea Yongquan (sec. 9). Templul Kaiyuan.

FUZÍBIL, -Ă (< fr.; {s} lat. *fusilis* „care se topește") adj., s.m. **1.** (Despre un metal) Care poate fi topit ușor. **2.** S.m. Element al unei siguranțe electrice, în formă de fir sau de lamelă, care se topește atunci când este parcurs de un curent a cărui intensitate este mai mare decât cea admisă.

FUZIONÁ (< fr.) vb. I intranz. A realiza o fuziune (**1. 2**); a se contopi.

FUZÍT (< rus.) s.n. (GEOL.) Fuzen.

FUZIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Contopire a două sau mai multe state sau a două ori mai multe partide într-unul singur, a două sau mai multe organizații într-una singură. **2.** (CONT.) Gruparea unor întreprinderi separate într-o singură entitate economică, ca rezultat al uniunii unei întreprinderi cu o altă întreprindere sau a obținerii controlului de către o întreprindere asupra activelor nete și operațiunilor altei întreprinderi. **3.** (FIZ.) Topire. **4.** Reacție nucleară de sinteză a unui nucleu greu, mai stabil, din două nuclee ușoare, însoțită de degajarea unei energii egală cu diferența dintre energia de legătură a nucleului rezultat și cea a nucleelor ușoare. Descoperită (1920–1925) prin bombardarea gheții grele (D_2O) cu un fascicul de deuteroni accelerați. Energia imensă degajată în cursul **f.** se redistribuie între particulele plasmei, astfel încât reacția se autoîntreține, de aceea **f.** mai poartă și numele de *reacție termonucleară.* Constituie sursa energiei solare și a altor stele. V. și *stelarator, tokamak.* **5.** (MUZ.) *Muzică de f.* = termen generic ce desemnează capacitatea unui gen muzical de a evolua îmbinând elemente ale unor genuri preexistente. S-a manifestat în trei mari direcții: *f. prin jazz* (jazz-rock), *f. prin soul* (îmbinare de R&B, jazz, ritmuri afro) și *f. actuală* (îmbinare a unor genuri opuse prin definiție, anii '80).

FYN v. **Fionia.**

Gg

G s.m. invar. **1.** A noua literă a alfabetului limbii române: **a)** consoană oclusivă velară sonoră (ex. gară, gură); **b)** component al grupurilor de litere *ge, gi,* prin care se notează consoana semioclusivă prepalatală sonoră ğ (ex. geam, gingie); **c)** component al grupurilor de litere *ghe, ghi,* prin care se notează consoana oclusivă palatală sonoră *g'* (ex. gheară, ghindă). **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *sol.* 3. (METR.) Simbol al prefixului *giga-*.

g^1 (FIZ.), simbol pentru accelerația gravitațională.

g^2 (METR.), simbol pentru *gram.*

Ga, simbol chimic pentru *galiu.*

GAÁL Gábor (1891-1954, n. Budapesta), publicist, estetician și sociolog maghiar din România. Acad. (1948). Redactor-șef al revistei „Korunk" (1931-1940) și „Utunk" (1946-1954).

GABÁRĂ (< fr.) s.f. **1.** Ambarcație mare folosită în trecut pentru transportul mărfurilor. **2.** Navă-platformă, destinată transportului de materiale pentru construcțiile hidrotehnice.

GABARDÍNĂ (< fr.) s.f. Stofă de lână cu dungi paralele înclinate pe ambele fețe.

GABARÍT (< rus., fr.) s.n. Contur poligonal, format din linii drepte sau curbe, care limitează dimensiunile maxime ale unui agregat, utilaj, vehicul sau ale unei clădiri. ✧ *G. de cale ferată* = contur care marchează limitele transversale admise pentru construcția locomotivelor și a vagoanelor de cale ferată; instalație care materializează acest contur.

GABÉLĂ (GABÉLLA) (< fr.) s.f. (În Ev. Med., în Franța) Impozit pe sare, introdus în 1341-1343. Abolit în 1790.

GABÈS (QĀBIS) 1. Golf al M. Mediterane, situat pe țărmul de N al Africii (Tunisia); lungime: c. 100 km. Ins. pr.: *Jerba.* Vechiul nume: *Sirta Mică.* **2.** Oraș în E Tunisiei, port la golful omonim; 104,9 mii loc. (1998). Combinat chimic. Produse textile. Ulei de măsline. Vinificație. Pescuit. Cunoscut în epoca romană ca *Tacapae.*

GÁBIE (< fr., it.) s.f. Platformă orizontală fixată în vârful unui arbore (catarg) de navă (cu pânze), servind la manevrarea arborelui-gabier sau ca post de observație.

GABIÉR (< fr., it.) s.m. **1.** Marinar care manevrează vergele, velele etc.; marinar care face serviciul de veghe pe gabie. **2.** *Arbore-gabier* = parte a arborelui unei nave cuprinsă între coloană și arboret.

GABIN, Jean (pseud. lui *Jean Alexis Moncorgé*) (1904-1976), actor francez. A întruchipat mitul romantic al omului în afara legii („Nopți marocane", „Pépé le Moko", „Iluzia cea mare"); portrete reprezentative de vagabonzi și bogătași, escroci și avocați în peste 100 de filme („Mizerabilii", „Marile familii", „Doi oameni în oraș", „Clanul sicilienilor").

Jean Gabin

Clark Gable

GABIÓN (< fr.) s.n. Coș de nuiele sau din plasă de sârmă, de formă paralelipipedică, tronconică sau cilindrică, umplut cu pietriș sau cu pământ, folosit la executarea unor lucrări hidrotehnice.

GABLE, Clark (1901-1960), actor american de film. Roluri de „dur" sau de june-prim („Văduva veselă", „Prizoniera dragostei"), excelând prin ironie tandră, umor discret („Pe aripile vântului", „Inadaptații"). Premiul Oscar: 1934 („S-a întâmplat într-o noapte").

GABO, Naum (pseud. lui *Naum Neemia Pevsner*) (1890-1977), sculptor american de origine rusă. S-a stabilit în S.U.A. în 1946. Promotor al *constructivismului;* împreună cu fratele său, *A. Pevsner,* a experimentat materiale noi (nailon), în structuri abstracte. Precursor al *artei cinetice.*

GABON (Republica Gaboneză), stat în partea central-vestică a Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 267,7 mii km^2; 1,32 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza; uzuală: fang (din grupul bantu). Religia: creștină 80% (catolici, protestanți), animistă 19%. Cap.: *Libreville.* Orașe pr.: Port-Gentil, Franceville, Lambaréné. Trei trepte de *relief:* câmpia litorală (în V), zona muntoasă (alt. max.: 1 575 m) în centru, podișurile drenate de fl. Ogooué (în E). *Climă* ecuatorială, păduri cu esențe valoroase ocupând 74,7% din terit. țării. Expl. de petrol, gaze naturale, min. de mangan, uraniu, aur; importante zăcăminte de min. de fier. Ind. de prelucr. a lemnului, alim. Se cultivă: manioc, batate, porumb, trestie de zahăr, banane, arahide, cacao, cafea. Pescuit. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. – *Istoric.* În sec. 15, litoralul G. este explorat de navigatorii portughezi; în 1839, francezii fondează prima așezare pe malul stg. al estuarului G. Ocupat de trupele franceze la sfârșitul sec. 19, G. este inclus în 1886 în colonia Congo Francez, iar din 1910, în componența Africii Ecuatoriale Franceze. În 1958, G. a devenit republică autonomă, în cadrul Comunității Franceze. În 1960 s-a proclamat rep. independentă. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). În 1993 au loc primele alegeri libere parlamentare multipartite, câștigate de El Hadj Omar Bongo (la putere din 1967), reconfirmat în funcția de președinte la alegerile parlamentare multipartite din 1993, 1996, 1998 și 2001, 2005. Din 2003 este ales pe viață. Republică prezidențială.

Dennis Gábor

GÁBOR Áron (1814-1849, n. Bretcu, jud. Covasna), revoluționar secui. A organizat rezistența în ținutul Scaunelor secuiești (1848-1849).

GÁBOR Dennis (1900-1979), fizician britanic de origine ungară. Contribuții în optica fizică, teoria plasmei, microscopia electronică ș.a. Inventator al *holografiei* (1948). Premiul Nobel pentru fizică (1971).

GABORIAU, Émile (1832-1873), scriitor francez. Unul dintre creatorii genului polițist („Afacerea Lerouge", „Crima de la Orcival", „Domnul Lecoq").

GABORONE, cap. Botswanei, în S țării; 186 mii loc. (2001). Universitate. Centrul ad-tiv al protectoratului britanic Bechuanaland, înlocuind (1965) orașul Mafeking, de pe terit. Africii de Sud, G. a devenit (din 1966) cap. Republicii Botswana. Vechiul nume: *Gaberones.*

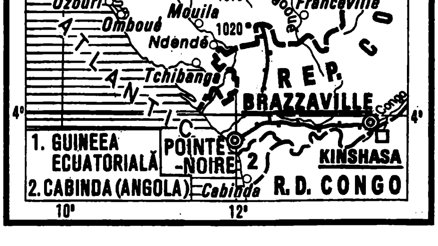

GABREA 1. Iosif G. (1893–1975, n. sat Văleni, jud. Argeş), pedagog român. Preocupări în domeniul formării personalităţii elevului („Şcoala creatoare", „Individualitatea învăţământului"), al aplicării teoriei generale a educaţiei la şcoala românească şi al pedagogiei comparate. **2. Şerban G.** (n. 1940, Bucureşti), pictor român. Fiul lui **G. (1)**. Stabilit în Germania (1979). Viziuni plastice însoţite de o dimensiune ludică şi reflexiv-lirică („Desenele de la Marea Moartă" „Două sălbăticiuni", „Omagiu nimănui"). Grafică şi tapiserie.

GABRIEL, Jacques-Ange (1698–1782), arhitect şi decorator francez. După planurile sale, au fost construite, la Versailles, aripa dreaptă a palatului şi Micul Trianon, iar, la Paris Place de la Concorde şi palatul Bourbon.

GABRIEL, Peter (n. 1950), cântăreţ britanic de rock. Personalitate complexă, excentrică. Impune grupul Genesis (al cărui solist este) ca lider al scenei progresive. Carieră solo de succes din 1975. Promotor al casei de discuri Real World, specializată în *world music*.

GABRIELESCU, Grigore (1859–1915, n. Craiova), tenor român. Unul dintre fondatorii Operei Române. Autor de romanţe şi de piese corale.

GABRIELI 1. Andrea G. (c. 1510–c. 1585), compozitor italian. Reprezentant al şcolii veneţiene. Madrigale, piese pentru orgă, sonate. **2. Giovanni G.** (1557–1612), compozitor şi organist italian. Nepot al lui **G. (1)**. Creatorul stilului concertant şi al primelor sonate pentru un ansamblu instrumental.

GABRÓU (< fr. {i}) s.n. Rocă magmatică intruzivă, bazică, de culoare cenuşie-neagră, alcătuită din feldspaţi plagioclazi şi piroxeni.

GABROVEÁN (< n. pr. *Gabrovo*) s.m. (Înv.) Meşter şi negustor de cuţite.

GABROVO, oraş în Bulgaria, în N m-ţilor Stara Planina, pe râul Iantra; 67,3 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Ind. electronică şi electrotehnică, confecţii, piel. şi alim. Prima şcoală laică bulgară (1835). Vechi centru meşteşugăresc.

GACI¹ (< magh., sl.) s.m. pl. (În costumul tradiţional din NV Transilvaniei) Pantaloni largi din pânză albă.

GACI² (< rus., fr.) s.n. Masă uleioasă de parafină, obţinută prin deparafinarea fracţiunilor de ulei uşoare din ţiţei.

GADAMER, Hans Georg (1900–2002), filozof german. Discipol al lui Heidegger. Contribuţie la dezvoltarea *hermeneuticii,* ca disciplină fundamentală în sistemul cunoaşterii, având drept obiect explicarea motivaţiei ce determină orice demers ştiinţific („Adevăr şi metodă", „Raţiunea în epoca ştiinţei").

GADDA, Carlo Emilio (1893–1973), scriitor italian. Romane şi nuvele de factură fantastică sau alegorică sugerând diversitatea vieţii, caracterul ei fragmentar („Castelul de la Udine", „Cunoaşterea durerii"). Eseuri.

GADDAFI, Mu'ammar al ~ (n. 1942), ofiţer şi om politic libian. Conducător al Marii Revoluţii de la 1 Septembrie 1969 (şef al statului din 1969). Preşedinte al Consiliului Comandamentului Revoluţiei (1969–1977). Prim-min. (1970–1972).

GADDI, Taddeo (c. 1300-1366), pictor italian. Elev al lui Giotto. Fresce (în bisericile Santa Croce din Florenţa şi San Francesco din Pisa) şi tablouri de altar.

Jacques-Ange Gabriel: Palatul Micul Trianon

Grigore Gafencu

Gala Galaction

GADE, Niels (1817–1890), compozitor danez. Creaţie de un romantism delicat (balete, opere, simfonii, muzică de cameră). Activitate dirijorală şi pedagogică.

GADES v. Cádiz.

GADOLIN, Johann Gotlieb (1760–1852), chimist şi fizician finlandez. Cercetări în domeniul chimiei pământurilor rare. În 1794, a descoperit *ytriul*. Numele său a fost atribuit unui element chimic (gadoliniu) şi unui mineral (gadolinita).

GADOLÍNIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Gadolin*) s.n. Element chimic (Gd; nr. at. 64, m. at. 157,25) din familia lantanoidelor. În combinaţii funcţionează trivalent. Utilizat la aliajele magnetice şi ca moderator în reactoarele nucleare. Descoperit (1880) de J.Ch. Galissard de Marignac, împreună cu Lecoq de Boisbaudran.

GAÉLI (< fr.) s.m. pl. Denumirea vechilor locuitori de origine celtică din Irlanda şi din Scoţia.

GAELICĂ (< engl.) *Limba* ~ = limbă indo-europeană, ramură a celtei insulare, vorbită în Marea Britanie (Scoţia şi Irlanda); c. 100 000 vorbitori. Alfabet latin.

GÁFĂ¹ (< fr.) s.f. (TEHN.) Cârlig fixat la capătul unui dispozitiv de ridicat, cu care se prinde sarcina. ✦ (NAV.) Piesă metalică formată din unul sau două cârlige cu vârfurile rotunjite, cu care se prind ambarcaţiile.

GÁFĂ² (< fr.) s.f. Vorbă, atitudine ce poate constitui o jignire neintenţionată adusă cuiva.

GAFENCU, Grigore (1892–1957, n. Bucureşti), avocat, diplomat, om politic şi publicist român. Naţional-ţărănist. Fondează ziarele „Revista vremii" (1921), „Timpul" (1937) şi, în 1923, preia conducerea cotidianului „Argus". Ca ministru de Externe (1938–1940), G. a încercat să contracareze tendinţele revizioniste ale statelor vecine. Ministru al României la Moscova (1940–1941). Stabilit în Elveţia (1941). A susţinut rezistenţa împotriva regimului comunist. Lucrări de analiză politică: „Préliminaires de la guerre à l'Est. De l'acord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 juin 1941)"; „Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939". Memorii.

GAFSA (QAFSAH), oraş în V Tunisiei, situat într-o oază; 71,1 mii loc. (1994). Expl. şi prelucr. fosfaţilor. Prod. meşteşugărească (covoare). Ape termale. În Antic. s-a numit *Capsa*.

GAG (< fr.) s.n. **1.** Efect comic în teatru şi în cinematograf bazat pe surpriză. **2.** (Fam.) Glumă.

GAGARIN, Iuri Alekseevici (1934–1968), pilot-cosmonaut rus. Primul om care a zburat în spaţiul cosmic (la 12 apr. 1961, efectuând o rotaţie în jurul Pământului). A murit în urma unui accident aviatic.

GAIA v. **Geea.**

GAIACÓL (GUAIACÓL) (< fr.) s.n. (FARM.) Substanţă extrasă din răşina de guaiac (plantă lemnoasă originară din America), folosită ca antiseptic al căilor respiratorii şi ca expectorant.

GAIÁL s.m. (ZOOT.) Specie de bovid din S Asiei; folosit ca animal de tracţiune. (*Bibos* = *Bos frontalis*).

GÁICĂ (< rus.) s.f. **1.** Bandă de stofă cusută în talie la spatele hainelor, pentru a strânge lărgimea lor sau în scop decorativ. **2.** Bentiţă fixată în talie prin care se trece cordonul sau cingătoarea. **3.** (Impr.) Agăţătoare.

GÁIDĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Cimpoi. 2. Dans popular românesc cu ritm binar şi mişcare domoală, executat cu acompaniament de cimpoi.

Iuri Gagarin

GÁIE (probabil din lat. *gaja* „gaiţă") s.f. Nume dat unor păsări răpitoare de zi, de mărime medie (*g. roşie* de 60–70 cm, *g. neagră* de 50–60 cm), migratoare, din genul *Milvus,* cu coada bifurcată. Sin. *şorliţă*.

GAINSBOROUGH, Thomas (1727–1788), pictor şi desenator englez. Peisaje ample şi în special portrete, adesea înscrise în peisaj („Băiatul în albastru", „Portretul d-nei Siddons", „Plimbarea de dimineaţă").

GAINSBOURG, Serge (pseud. lui *Lucien Ginsburg*) (1928–1991), cântăreţ şi compozitor francez de rock. Activează şi ca actor şi cineast. Cântece bogate în jocuri de cuvinte şi inovaţii muzicale (*la Javanaise*).

GAIRDNER, lac sărat în S Australiei, la 111 m alt.; 7,7 mii km².

GÁIŢĂ (< *gaie*) s.f. **1.** Pasăre sedentară din familia corvidelor, de mărimea unei ciori, cu penajul brun-roşcat, dungi albastre şi negre pe aripi (*Garrulus glandarius*). ✧ G. *de munte* trăieşte în pădurile de conifere; penaj brun-întunecat cu pete albe; alunar (*Nucifraga caryocatactes*). **2.** Epitet dat unei femei care vorbeşte mult.

GAIUS (sec. 2), jurisconsult roman. Opera sa principală („Instituţiile") a înlocuit tratarea cazuistică cu una sistematică, privind persoanele, bunurile şi acţiunile.

GAJ (< fr.) s.n. **1.** Contract accesoriu, unilateral, constitutiv de drepturi reale, conform căruia un debitor garantează achitarea îndatoririlor sale contractuale prin remiterea unui bun mobil, aflat în circuitul civil, corporal sau incorporal, creditorului; creditorul are dreptul ca, în cazul nerespectării contractului, să valorifice **g.** pentru recuperarea prejudiciilor. **2.** Garanţie formată din bunuri care fac obiectul unui contract **(1)**. Formează de obicei obiectul garanţiilor pentru credite bancare (titluri, conturi blocate etc.); *p. ext.* amanet, zălog.

GAJ, Ljudevit (1809–1872), filolog şi ziarist croat. A pus bazele limbii literare croate, stabilind un alfabet modern şi elaborând „Principiile esenţiale ale ortografiei croato-slave". A fondat primul periodic croat „Danica ilirska", bazat pe reforma ortografică.

GAJAH MADA (?–c. 1364), om de stat din Java. Ministru principal al statului Madjapahit (din 1331). În 1343, organizează expediţia de cucerire a ins. Bali. Rol important în unificarea arhipelagului. Erou naţional al Indoneziei.

GAJDUSEK, Daniel Carleton (n. 1923), medic şi biolog american. A demonstrat că boala lui Parkinson şi alte boli ale sistemului nervos central sunt de origine virală. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1976), împreună cu B.S. *Blumberg*.

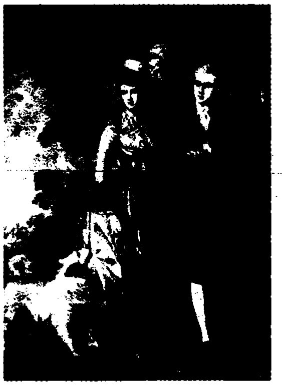

Thomas Gainsborough: „Plimbarea de dimineaţă"

GAL (< fr. {i}; {s} n. pr. *Galilei*) s.m. (FIZ.) Unitate de măsură (tolerată) a accelerației (simbol: Gal), egală cu 1 cm/s^2.

GALÁCTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (ASTR.) Referitor la galaxie.

GALACTION, Gala (pseud. lui *Grigore Pişculescu*) (1879–1961, n. Dideşti, jud. Teleorman), scriitor român. Preot. Acad. (1947). Nuvelele sale excelează prin tensiune dramatică şi îmbinarea fantasticului cu tratarea realistă („De la noi la Cladova", „Moara lui Călifar", „Gloria Constantini"). Romanele surprind frământări moral-umanitariste cu implicații religioase („Papucii lui Mahmud"). A tradus „Biblia" (în colab. cu Vasile Radu). Memorialistică („Jurnal").

GALACTORÉE (< fr. {i}; {s} gr. *galakt-* „lapte" + *rhein* „a curge") s.f. (MED.) Secreție excesivă de lapte la femeia care alăptează sau care înțarcă copilul.

GALACTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *galakt-* „lapte") s.f. (BIOCHIM.) Monozaharidă din clasa aldozelor, prezentă în lactoză, agar-agar, precum şi în organism (cerebrozidele din creier).

GALÁNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Curtenitor față de femei; *p. ext.* politicos, amabil. ✧ *Literatură g.* = literatură care cultivă intriga amoroasă. **2.** Galanton.

GALANTÁR (< *galanterie*) s.n. Vitrină a unui magazin în care sunt expuse mostre din mărfurile acestuia.

GALANTERÍE (< fr., 2. germ.) s.f. **1.** Politețe curtenitoare față de femei. **2.** Obiecte mărunte de îmbrăcăminte (mănuşi, cravate etc.; *p. ext.* magazin în care se vând astfel de obiecte).

GALAÓNUL s.n. Dans popular cu ritm binar şi mişcare rapidă, răspândit în C. Olteniei şi jucat numai de bărbați; melodia corespunzătoare acestui dans.

GALÁPAGOS (COLÓN), arh. vulcanic în Oc. Pacific situat pe Ecuator, la 950 km de țărmurile Ecuadorului, constituind, din 1832, un terit. insular al acestuia. Alcătuit din 61 de insule şi insulițe. Centrul ad-tiv: *Puerto Baquerizo Moreno.* Vulcani stinşi şi activi. Climă secetoasă. Floră şi faună cu multe endemisme (broaşte țestoase uriaşe, cea mai nordică specie de pinguini, iguane marine, cinteze), studiate în 1835 de Ch. Darwin. Parc Național (din 1936; 691,2 ha), patrimoniu al umanității (1979), rezervație naturală a biosferei. Stațiunea de cercetări ştiințifice „Charles Darwin" (1964). Turism.

GALATA, mănăstire situată pe terit. municipiului Iaşi, cu biserica având hramul Înălțarea Domnului, ctitorie (1579–1584) a lui Petru Şchiopul. Turn clopotniță (1584), completat (1847) de Mihail Sturdza.

GALATÉEA (GALATEIA, GALÀTHEA) (în mitologia greacă), fiică a lui Nereu şi Doris, protectoare a turmelor. Iubită de *Polifem* şi de păstorul Acis, ucis de ciclop şi transformat de G. într-un râu. Legenda a fost subiect de inspirație pentru Haendel şi Haydn.

GALATENI, Epistola către ~, Carte a „Noului Testament", constând într-o scrisoare a Apostolului Pavel către creştinii din Galatia, Asia Mică (c. 57 d.Hr.). Arată limitele legii mozaice, care, deşi a avut rolul ei pregătitor, acum este depăşită de împlinirea adusă de Hristos.

GALAȚI 1. Municipiu în E României, port fluvio-maritim pe stg. Dunării, reşed. jud.; 292 898 loc. (2008). Termocentrală. Mare combinat siderurgic; uzină cocsochimică. Constr. navale, constr. de maşini; mat. de constr.; prelucr. lemnului; produse chimice, textile, cosmetice şi alim. Universitate; teatre, orchestră simfonică, muzee (de artă, de istorie, de ştiințele naturii ş.a.). Grădină zoologică. Rezervațiile naturale: Ostrovul Prut (62 ha), Pădurea Gârboavele (230 ha) şi paleontologică Lacul fosilifer Tirighina-Barboşi (1 ha). Monumente: castrul şi aşezarea civilă de la Tirighina-Barboşi, biserica fortificată Precista, cu hramul Adormirea Maicii Domnului (1645–1647); catedrala ortodoxă Sf. Ierarh Nicolae, construită între 1906 şi 1917, după planurile arhitecților P. Antonescu şi Şt. Burcuş, este catedrala episcopală a Episcopiei Dunării de Jos; bisericile Sf. Gheorghe (1664); Mavromol - cu hramul Adormirea Maicii Domnului - ctitorie din 1669 a lui Gheorghe Duca; Vovidenia - cu hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1790); Sf. Voievozi (1801–1805); Sf. Spiridon (1815–1817); Sf. Dumitru, ctitorie din 1649 a lui Vasile Lupu; Sf. Nicolae (1845); biserică romano-catolică (sec. 17). Palatul Administrativ şi Palatul Justiției. Prima mențiune documentară în 1445; rol important în cadrul comerțului Moldovei după 1484. Din sec. 18, cea mai mare piață de comerț la Dunărea Inferioară. Domnul Moldovei, Mihail Sturdza, a declarat G. porto-franco (1837–1883); sediu al Comisiei Europene a Dunării (1856–1945). **2.** Jud. în E României; 4 466 km^2; 613 509 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Galați.* Oraşe: Bereşti, Tecuci (municipiu), Târgu Bujor. Comune: *60. Relief* de câmpie în S şi V (C. Covurlui, C. Siretului Inferior, C. Tecuci) şi de podiş în N (pod. Covurlui) şi o porțiune din colinele Tutovei cu alt. ce nu depăşesc 300 m; în V se desfăşoară lunca largă a Siretului, iar în SE şi E luncile Dunării şi Prutului. *Rețeaua hidrografică,* tributară Dunării (care delimitează jud. în SE pe o lungime de 20 km), este reprezentată prin cursurile inf. ale Siretului (cu afl. săi Bârlad, Geru ş.a.) şi Prutului. Lacuri cu importanță piscicolă. *Resurse naturale:* petrol şi gaze naturale. *Economia.* În cadrul ind., concentrată cu precădere în municipiul G., se realizează oțel, fontă, laminate, nave fluvio-maritime, platforme de foraj marin, utilaje, lacuri şi vopsele, produse cosmetice, textile şi alim. Se cultivă porumb, grâu şi secară, plante oleaginoase, plante pentru nutreț, legume etc. Viticultură în arealul localit. Nicoreşti, Târgu Bujor, Iveşti, Hanu Conachi, Bereşti ş.a. Se cresc ovine, porcine, bovine, caprine şi cabaline; avicultură; apicultură; piscicultură. Arii protejate: Parcul natural Lunca joasă a Prutului inferior, rezervația de dune de la Hanu Conachi şi pădurile Breana-Roşcani, Talaşmani, Pogăneşti, pădurea-parc Gârboavele ş.a. Locuri istorice: vestigiile neolitice de la Poiana şi Băneasa, cele daco-romane de la Barboşi.

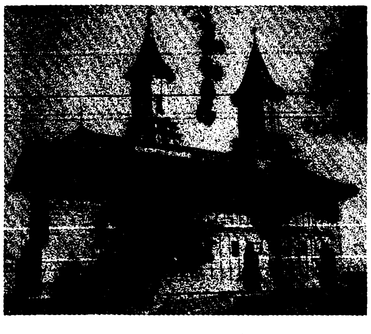

Mănăstirea Galata. Biserica Înălțarea Domnului

Galați. Muzeul de Artă

GALAȚII BISTRIȚEI, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 2 521 loc. (2008). Biserici evanghelice în satele Herina (sec. 13) şi Albeştii Bistriței (sec. 15–19); biserică catolică (sec. 15) în satul Tonciu.

GALAXÍE (< fr.; gr. *galaxias* „de lapte") s.f. Ansamblu vast de stele, praf cosmic, gaze şi alte obiecte cereşti, având diverse forme şi mărimi, menținute împreună de atracția gravitațională. **G.** mici, cunoscute sub denumirea de *g. pitice,* conțin c. 100 000 stele, în timp ce *g. gigant* (ex. **g.** eliptică M. 87) conțin de c. 15 ori mai multe mase stelare decât Galaxia noastră. Cele mai îndepărtate se găsesc la c. 10 miliarde ani-lumină. Se consideră că **g.** s-au format la c. un miliard de ani după *Big-Bang.* ✧ *G. cvasistelară* sau *albastră* = quasar. ✧ *G. noastră* = **g.** în care este situat şi sistemul nostru solar, compusă din c. 200 miliarde de stele şi foarte multă materie interstelară luminoasă şi întunecată. Este o **g.** spirală sub formă de disc, cu diametrul de c. 100 000 ani-lumină, cu un bulb central din care se dispersează mai multe brațe având către extremități o grosime de c. 1 000 ani-lumină. *Soarele* este situat în unul din brațele spirale, la c. 2/3 de centru, puțin mai la nord de planul median al G. În jurul discului galactic se repartizează *roiuri* globulare întru-un *halou* sferic, cu raza de c. 50 000 ani-lumină. Observații recente relevă existența unei vaste coroane gazoase în jurul discului galactic. Soarele se roteşte în jurul centrului G. cu o viteză de c. 250 km/s, efectuând o mişcare completă în c. 240 milioane de ani. Pe bolta cerească, G. se vede sub forma unui brâu luminos numit *Calea Lactee.*

GÁLĂ[1] (< fr., it.) s.f. **1.** Spectacol (sau şir de spectacole) cu caracter solemn, la care participă persoane oficiale. (*G. filmului românesc*). ✦ *De gală* = sărbătoresc, solemn. **2.** *G. de box* = competiție sportivă ce conține mai multe meciuri.

GÁLĂ[2] (< fr., lat.) s.f. (FITOPAT.) Cecidie.

GALB (GÁLBĂ s.f.) (< fr.) s.n. **1.** Conturul (curb) al unui element de arhitectură, de sculptură sau al unui vas. **2.** Parte a fusului unei coloane, arcuită spre exterior, pentru a evita iluzia de strangulare pe care o dă un cilindru perfect.

GÁLBEN, -Ă (lat. *galbinus*) subst., adj. **1.** S.n. Culoare fundamentală a spectrului luminii, situată între portocaliu şi verde; colorant sau pigment care are această culoare. **2.** Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. ✦ Palid. **3.** Adj. (Despre părul oamenilor) Blond. ✦ (Despre părul cailor) Şarg. **4.** S.m. Denumire a unor monede de aur străine (ex. **g.** turceşti, austrieci etc.) care au circulat şi în Țările Române în Ev. Med. **5.** S.n. *Galbenă de Odobeşti* = soi românesc de viță de vie cu boabele strugurilor galbene-verzui.

GALBENU, com. în jud. Brăila, pe malul lacului Jirlău; 3 341 loc. (2008). Rezervația naturală L. Jirlău-Vişani (930 ha).

GALBRAITH, John Kenneth (1908–2006), economist american. Adept al teoriei societății industriale condusă de o tehnostructură, teoretician al fenomenului managementului („Societatea belşugului", „Noul stat industrial", „Societatea perfectă").

GALBURĂ, Gheorghe (n. 1916, Trifeşti, jud. Iaşi), matematician român. Contribuții în domeniul geometriei algebrice şi al topologiei („Corpuri de funcții algebrice şi varietăți algebrice").

GAŁCZYŃSKI, Konstanty Ildefons (1905–1953), scriitor polonez. Poeme celebrând frumusețea vieții, artei şi dragostei („Niobé", „Cântece").

GALDA DE JOS, com. în jud. Alba, la poalele m-ților Trascău; 4 554 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Bulzul Gălzii (3 ha), cheile Văii Cetății (3 ha) şi Gălzii (1 ha). Bisericile Naşterea Maicii Domnului (1715, cu pictură murală din 1752), Sf. Arhanghel Mihail (sec. 17) şi Cuvioasa Paraschiva (1782) în satele Galda de Jos, Galda de Sus şi Mesentea.

GÁLDI László (1910–1974), lingvist şi istoric literar ungur. Contribuții în domeniile lexicografiei, romanisticii, istoriei culturii („Din istoria raporturilor culturale româno-maghiare", „Dicționarul român-latin al lui S. Micu-Klein", „Stilul poetic al lui Eminescu"). Traduceri din Eminescu, Rebreanu, Goga, Bacovia.

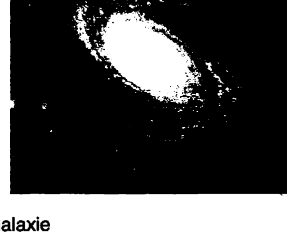

Galaxie

GALÉNĂ (< fr., lat.) s.f. (MINER.) Sulfură naturală de plumb, de culoare cenușie, cu luciu metalic până la mat. Cel mai important minereu de plumb (86,8% Pb). ✧ (TEHN.) *Detector cu g.* = diodă semiconductoare, realizată dintr-un cristal de g. pe a cărui suprafață apasă un vârf metalic fin, folosită pentru detecție în radioreceptoare simple.

GALÉNIC, -Ă (< fr.; {s} *Galenus*) adj. *Preparate galenice* = preparate farmaceutice care servesc la pregătirea formulelor medicamentoase după rețete (ex. tincturi, pomezi, ape medicinale etc.).

GALENÍSM (< fr., {s} *Galenus*) s.n. Teorie emisă de medicul grec *Galenus,* care explică apariția bolilor prin ruperea echilibrului dintre cele patru umori ale organismului.

GALÉNȚI (< ngr.) s.m. pl. Papuci cu talpă de lemn.

GALENUS (GALEN, GALENOS), Claudius, din Pergam (c. 130–c. 199), medic și filozof grec din Roma antică. Cercetări privind conformația și funcțiile mușchilor, mecanismul respirației, activitatea rinichilor. Dogmele galenice au dominat medicina Occidentului și a Orientului Apropiat timp de un mileniu și jumătate.

GALÉRĂ (< fr.) s.f. Navă de luptă sau de comerț, folosită în Antic. și până la începutul sec. 18; era prevăzută cu una sau două vele și cu 25–30 de perechi de rame mânuite de sclavi sau de condamnați la muncă silnică.

GALERÍE (< fr.) s.f. **1.** (ARHIT.) Coridor lung, situat în interiorul sau în afara unei clădiri (în care unul din pereții laterali este înlocuit cu coloane sau stâlpi), care servește ca element de legătură sau ca loc de plimbare. **2.** Balcon situat la ultimul nivel al unei săli de spectacol; publicul care ocupă locurile amplasate în acest balcon; *p. ext.* publicul care se manifestă zgomotos la un spectacol, la o adunare, întrecere sportivă etc. **3.** Muzeu de artă sau secție a unui muzeu unde sunt expuse lucrări de pictură, de sculptură etc. **4.** Magazin cu obiecte de artă; (la pl.) magazin universal. **5.** Lucrare minieră în formă de tunel, prin care se pătrunde la locurile de muncă din mină. **6.** Conductă de legătură între două puncte ale unei lucrări hidrotehnice. ✦ Canal subteran săpat de unele animale (ex. cârtița). **7.** Bară de lemn sau de metal de care se atârnă perdelele.

GALERIU (Caius Galerius Valerius Maximianus), împărat roman (293–311). Campanie de persecuție împotriva creștinilor. A promulgat, cu câteva zile înainte de moarte, un edict de toleranță (311) față de ei.

GÁLEȘ, -Ă (< bg.) adj. (Despre ochi, privire) Care exprimă duioșie, melancolie; (despre oameni; adesea adv.) duios, melancolic.

GALEȘ, lac de origine glaciară, situat în E m-ților Retezat, la 2 040 m alt. Supr.: 3,68 ha; ad. max.: 20,5 m.

GALÉT (< fr.) s.m. **1.** (PETROGR.) Fragment de minerale sau de roci, șlefuit și rotunjit prin rulare în timpul transportului în apa râurilor și a mărilor și care alcătuiește pietrișurile și conglomeratele. **2.** (TEHN.) Rolă montată pe un ax și folosită la transmiterea unei mișcări, înlocuind frecarea de alunecare cu frecarea de rostogolire. **3.** (TEXT.) Piesă cilindrică cu care se întinde firul de mătase artificială la ieșirea din baia de filare. **4.** (ELT.) Bobină inelară folosită în înfășurările secționate ale transformatoarelor electrice.

GALEZĂ (< fr.), limbă indo-europeană, ramura celtică, grupul britton, vorbită în Marea Britanie (Țara Galilor și Anglia); 570 000 vorbitori. Atestată sporadic din sec. 7–8. Alfabet latin.

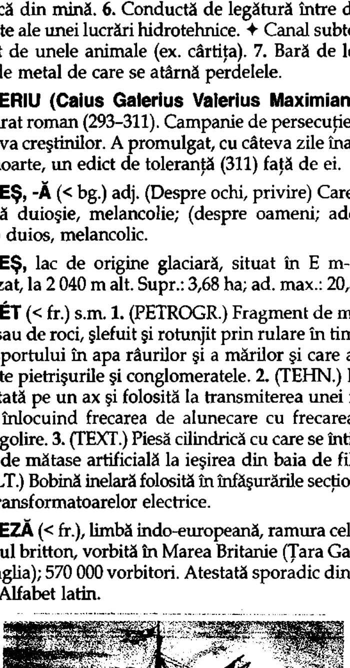

Galeră

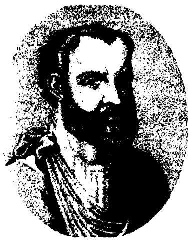

Galenus

Galileo Galilei

GALI (< lat. *Galli,* pl. lui *Gallus*) s.m. pl. Nume dat de romani celților.

GALIA (GALLIA), reg. istorică în Europa, între fluviul Pad și Alpi *(G. Cisalpina)* și între Alpi, **M.** Mediterană, m-ții Pirinei și Oc. Atlantic *(G. Transalpina).* Populată în milen. 1 î.Hr. de iberi și de liguri în S și de celți (numiți de romani *gali*) în restul terit. În sec. 2 î.Hr., N Pen. Italice – G. *Cisalpina (G. Citerior)* – a fost cucerit de romani și transformat în prov. romană *(G. Narbonensis),* care cuprindea G. *Transpadana,* la N de fluviul Pad și G. *Cispadana,* la S de Pad, restul **G.** libere primind denumirea de G. *Comata.* În 58–51 î.Hr., Cezar a cucerit G. *Transalpina (G. Ulterior* sau G. *Celtica),* reprezentând **G.** propriu-zisă. La începutul sec. 5, **G.** a fost cucerită de triburile germanice, iar la sfârșitul sec., a intrat în componența Regatului Franc.

GÁLIC¹, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la gali. ✧ *Cocoșul g.* = una dintre emblemele națiunii franceze. ✦ (Substantivat f.) Limbă celtă vorbită de gali.

GÁLIC² (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid organic aromatic extras din tanin, astringent, hemostatic, antiseptic, folosit la fabricarea unor medicamente, a cernelurilor și coloranților. Se găsește în gogoșile de ristic și în coaja de stejar.

GALICAN adj. **1.** Referitor la ritul liturgic al Bisericii din Galia, rit liturgic din familia latină, utilizat în sec. 5–9. **2.** Referitor la *galicanism.*

GALICANÍSM (< fr.) s.n. (REL.) Doctrină politico-religioasă care apără libertățile organizatorice ale Bisericii catolice din Franța opusă față de Papalitate. A fost promovată de Bossuet și sprijinită de monarhie.

GALICEA, com. în jud. Vâlcea; 4 045 loc. (2008). Bisericile Sf. Nicolae (sec. 18) și Adormirea Maicii Domnului (1752, cu picturi originare) în satele Cocoru și Teiu.

GALICEA MARE, com. în jud. Dolj, în C. Desnățuiului; 4 529 loc. (2008).

GALICI, Aleksandr Arkadievici (pe numele său adevărat *Ginzburg)* (1919–1977), scriitor rus. Stabilit la Paris. Piese de teatru („O oră înainte de răsăritul soarelui"), scenarii de film. Poezie nonconformistă („Cântece", „Generație de condamnați").

GALICIA, comunitate autonomă în NV Spaniei; 29,5 mii km²; 2,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Santiago de Compostela.* Reg. istorică locuită în Antic. de callaici, probabil o populație de origine celtică; ocupată de suabi, vizigoți (sec. 6), **G.** a fost încorporată Regatului Asturiilor (sec. 8), iar din sec. 11, Regatului Leónului și Castiliei.

GALICIANĂ (< sp.), limbă indo-europeană, ramura romanică, grupul iberoromanic, asemănătoare cu portugheza, vorbită în Galicia (Spania). Alfabet latin.

GALICÍSM (< fr.) s.n. Expresie sau construcție proprie limbii franceze; introdusă abuziv ca atare în altă limbă.

GALICIUICA, com. în jud. Dolj; 1 691 loc. (2008).

GALIFÓRME (< fr.; {s} lat. *gallus* „cocoș" + *forma* „formă") s.f. pl. Ordin de păsări tericole sau arboricole, cu zbor greoi, de talie variată, cu gheare la picioare (pentru scormonit) (fazanul, potârnichea, prepelița, ierunca ș.a.), câteva specii fiind domesticite (găina, păunul, bibilica). Multe prezintă dimorfism sexual.

GALILEEA 1. Reg. istorică în N Palestinei antice, limitată la E de râul Iordan și L. Tiberiada. Prov. romană (sec. 1 î.Hr.), a format o tetrarhie sub domnia regelui Irod. Vechea cap.: *Sepphoris.* Cap. romană: *Tiberias.* Oraș important: Nazaret. Considerată leagănul creștinismului; aici și-a petrecut Iisus Hristos copilăria și a început activitatea mesianică. **2. Marea Galileei** v. **Tiberiada, lacul ~.**

GALILEI, Galileo (1564–1642), fizician și astronom renascentist italian. Întemeietorul mecanicii clasice și al metodei experimentale în știință. A descoperit legea inerției, izocronismul micilor oscilații ale pendulului (1583), legile căderii corpurilor (1602), legea compunerii mișcărilor. În 1609 a construit o lunetă, cu ajutorul căreia a descoperit munții de pe Lună, natura stelară a Căii Lactee, patru sateliți ai lui Jupiter, petele solare. Adept al concepției heliocentrice a lui Copernic; silit de Inchiziție să-și retracteze ideile, ar fi rostit (1633) expresia, devenită celebră, „Eppur si muove" („Și totuși se mișcă"). Reabilitat de Biserică în 1992.

GALIMATÍE (GALIMATÍAS) (< fr.) s.f. Vorbire sau scriere confuză, greoaie.

GALINACÉE (< fr.; {s} lat. *gallinaceus* „de găină") s.f. pl. Subordin de păsări galiforme, omnivore, al cărui tip este găina domestică.

GALIÓN (< fr.) s.n. **1.** Navă cu vele, de comerț și de luptă, folosită în sec. 16–18. **2.** Sculptură ornamentală din lemn, fixată la prora unei nave, reprezentând un personaj, în general mitic.

GALIÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Corabie ușoară cu două catarge, folosită în sec. 18. **2.** Navă de război cu vele (sec. 18–19), având la prova un mortier.

GALIȚIA, reg. istorică situată pe pantele de NE ale Carpaților, pe cursurile superioare ale râurilor Nistru, Prut și Siret. În sec. 9–11, a făcut parte din Rusia Kieveană, apoi din cnezatul Halici-Volînia. În 1349 a fost cucerită de poloni, iar din 1352 a fost inclusă în componența Poloniei. Între 1772 și 1918, G. s-a aflat în stăpânirea Imp. Habsburgic. Din 1920, partea de E a G. a intrat în componența Poloniei, iar în 1939 U.R.S.S. a cedat-o Ucrainei; partea de V a rămas la Polonia.

GÁLIU (< fr.) s.n. Element chimic (Ga; nr. at. 31, m. at. 69,72), metal alb-argintiu, foarte ușor fuzibil (p.t. 29,78°C; p. f. 2 300°C); în natură se găsește în cantități foarte mici. Este folosit la fabricarea materialelor semiconductoare și ca lichid termometric. A fost descoperit (1875) de chimistul francez François Lecoq de Boisbaudran.

GÁLL Ernö (1917–2000, n. Oradea), publicist și sociolog maghiar din România. M. coresp. al Acad. (1974). Cercetări privind rolul intelectualității („Intelectualitatea în viața socială").

GÁLL, Franz Joseph (1758–1828), medic și fiziolog german. Creatorul *frenologiei.* Studii privind funcțiunile creierului și localizările cerebrale.

GALLAND, Antoine (1646–1715), orientalist francez. A tradus „Coranul" și „O mie și una de nopți".

GALLÉ, Émile (1846–1904), sticlar, ceramist și ebenist francez. Reprezentant al stilului *Art Nouveau.* Creator al unui tip de sticlărie opacă și cizelată, cu intarsii de aur și desene florale, care îi poartă numele. Producția este realizată prin piese unicat.

GALLÉ, Johann Gottfried (1812–1910), astronom german. Cercetări asupra cometelor, meteoriților, fenomenelor luminoase. A descoperit (1846) planeta Neptun, confirmând existența ei prevăzută prin calcul, în același an, de J.C. Adams și U.J.J. Le Verrier.

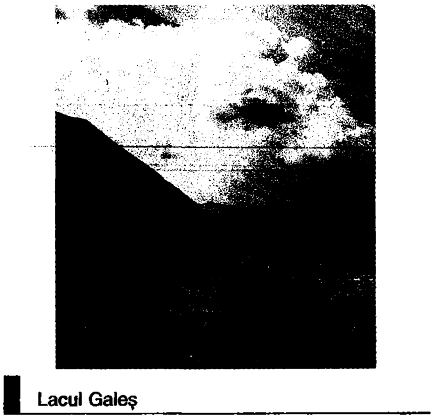

Lacul Galeș

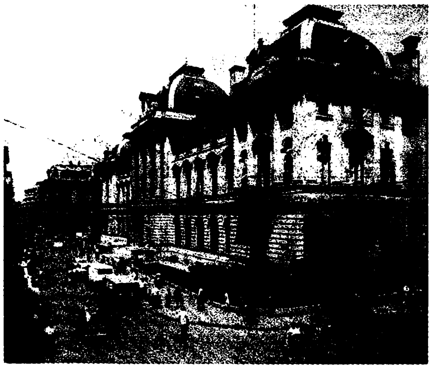

Albert Galleron
Palatul Băncii Naționale a României

GALLEGOS, Rómulo (1884–1969), scriitor şi om politic venezuelan. Preşedinte al Republicii (febr.-nov. 1948). Romane impregnate de atmosfera locală şi având ca temă lupta dintre civilizație şi barbarie („Doña Bárbara").

GALLERON, Albert (1855-1904), arhitect francez. După planurile sale au fost construite Palatul Băncii Naționale a României (împreună cu B. Cassian) şi Ateneul Român.

GALLI-CURCI, Amelita (1882-1963), soprană italiană de coloratură. Carieră scurtă (10 ani) dar spectaculoasă pe marile scene ale lumii în roluri lirice din repertoriul italian („Traviata"). Numeroase discuri.

GALLIENI, Joseph Simon (1849-1916), mareşal francez. A participat la Războiul Franco-Prusian (1870–1871). Rol hotărâtor în victoria trupelor franceze de pe Marna (sept. 1914). Memorii.

GALLIENUS, Publius Licinius Egnatius, împărat roman (253-268), asociat la domnie tatălui său Valerian (până în 260). A purtat războaie grele la granița Rinului cu francii şi alamanii (254-259) şi cu dacii (257), luându-şi titlul de *Dacicus Maximus* şi a respins o mare invazie a goților (267).

Gallienus

GALLIFFET, Gaston Auguste, marchiz de ~ (1830-1909), general francez. A reprimat sângeros Comuna din Paris.

GALLIMARD, editură franceză creată în 1911 de Gaston Gallimard (1881-1975).

GALLINAS, Punta ~, cel mai nordic cap al Americii de Sud, situat în pen. Guajira (Columbia) la 12°25′ lat. N şi 71°40′ long. V.

GALLIPOLI, oraş în pen. cu acelaşi nume din Turcia europeană. Cunoscut din Antic. (*Kallipolis*), în Ev. Med. oraşul s-a aflat în stăpânirea bizantinilor, a venețienilor (1204–1234), din nou a bizantinilor, iar în 1354 a fost cucerit de otomani. Azi *Gelibolu*.

GALLONE, Carmine (1886-1973), regizor italian. Succese în filmul mut („Femeia goală", „Pădurea sfântă"); superproducții pe teme istorice („Ultimele zile ale oraşului Pompei", „Cartagina în flăcări") şi ecranizări de operă („Rigoletto", „Trubadurul", „Tosca").

GALLUP, George Horace (1901-1984), statistician şi ziarist american. Creatorul (1935) unui important institut de sondaj al opiniei publice, cu sediul la Princeton (New Jersey).

GALOIS, Évariste (1811-1832), matematician francez. Fondator al algebrei moderne. Contribuții fundamentale în teoria generală a rezolvării ecuațiilor şi funcțiilor algebrice.

GALÓN^1 (< fr.) s.n. Panglică, şiret sau bandă de metal care se prinde pe epoleți sau pe mânecile unei uniforme pentru a indica gradul persoanei care o poartă. ✦ Şiret de lână, mătase sau fir cusut ca podoabă pe haine, pălării etc.

GALÓN^2 (< engl., fr.) s.m. **1.** Unitate de măsură pentru capacitate (ex. *g. britanic:* 1 U.K. gal = 4,546 l; *g. american:* 1 U.S. gal = 3,785 l). **2.** (Rar) Sticlă mare pentru băuturi.

GALÓP (< fr.) s.n. **1.** Cel mai rapid mers al calului constând dintr-o succesiune de salturi. **2.** Dans de societate francez, în măsură binară şi mişcare animată, introdus în cadril ca parte finală.

GALOPÁNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** În galop, repede. **2.** (MED.) Cu evoluție rapidă.

GALOPÁRE s.f. (TEHN.) *Galoparea motorului* = funcționare neuniformă a unui motor cu ardere internă.

GALO-ROMÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populație rezultată din amestecul galilor cu romanii după cucerirea Galiei de Imp. Roman. ✦ Persoană aparținând acestei populații. **2.** Adj. Care aparține galo-romanilor **(1)**, privitor la galo-romani.

GALÓŞ (< fr.) s.m. Încălțăminte din cauciuc purtată peste pantofi, pentru a-i proteja de umezeală.

GALSWORTHY, John (pseud. lui *John Sinjohn*) (1867–1933), scriitor englez. Romane (trilogiile „Forsyte Saga", „O comedie modernă", „Sfârşit de capitol") urmărind evoluția burgheziei engleze victoriene şi post-victoriene. Piese de teatru. Premiul Nobel pentru literatură (1932).

GALTON, Sir Francis (1822–1911), psiholog, naturalist şi antropolog britanic. A introdus metode cantitative şi de analiză statistică a descendenței (*legea* şi *curba lui G.*). Fondator al *eugeniei* şi unul dintre creatorii biometriei. Promotor al investigațiilor dactiloscopice.

GALVANI, Luigi (1737–1798), medic şi naturalist italian. A pus în evidență curentul electric care ia naştere într-un circuit închis la contactul dintre două metale diferite (1791), precum şi efectele fiziologice ale acestuia.

GALVÁNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} n. pr. *Galvani*) adj. Referitor la curentul electric continuu, în particular la cel produs de pile electrochimice.

GALVANIZÁRE (după fr. *galvanisation*) s.f. **1.** Depunere electrolitică a unui strat subțire de zinc pe suprafața unei piese (în special de oțel). V. şi *galvanostegie*. **2.** Termen impropriu folosit pentru zincarea tablei şi a sârmei de oțel. 3. Utilizarea curentului continuu de mică intensitate şi tensiune în tratamentul unor boli ale sistemului nervos periferic.

GALVANO- ({s} n. pr. *Galvani*) Element de compunere care indică referiri la curentul electric sau la procese de depunere electrolitică; serveşte la formarea de substantive şi adjective.

GALVANOCAUTÉR (< fr. {i}) s.n. Instrument chirurgical format dintr-un suport izolant şi un fir metalic care, adus la incandescență cu ajutorul curentului electric continuu (galvanic), este folosit la cauterizarea țesuturilor; cauter galvanic.

GALVANOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *galvano-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument electric de mare sensibilitate, folosit la măsurarea curenților electrici slabi, cu intensități de 10^{-5}–1 µA.

GALVANOPLASTÍE (< fr.) s.f. (TEHN.) Reproducere în relief a obiectelor şi acoperirea lor sau a tiparului lor cu un strat de metal depus prin electroliză.

GALVANOSCÓP (< fr. {i}; {s} *galvano-* + gr. *skopeo* „a examina") s.n. Instrument electric care indică prezența unui curent electric într-un circuit.

GALVANOSTEGÍE (< fr.; {s} *galvano-* + gr. *stégos* „acoperiş") s.f. Ramură a galvanotehnicii, care se ocupă cu procedeele de depunere electrolitică a unui strat metalic subțire, aderent şi continuu pe un obiect metalic în scopul protecției împotriva coroziunii şi al măririi rezistenței la uzură mecanică sau în scopuri decorative.

GALVANOTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Totalitatea procedeelor şi operațiilor executate pentru depunerea pe cale electrolitică a stratelor metalice pe obiecte metalice sau nemetalice; cuprinde galvanostegia şi galvanoplastia.

GALVANOTERAPÍE (< fr.; {s} *galvano-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Metodă de tratament al unor afecțiuni locomotorii, nervoase etc. cu ajutorul curentului electric continuu (curent galvanic) de mică tensiune (50 V).

GALVESTON, oraş în S S.U.A. (Texas), în aglomerația Houston, port la G. Mexic; 57,2 mii loc. (2000). Şantiere navale. Pescuit. Universitate.

GALWAY, James (n. 1939), flautist britanic. Carieră solistică internațională. Stiluri diverse, de la Bach la muzică pop, semnând numeroase transcripții. Muzician, cu un suflu inepuizabil şi un timbru vibrant.

GÁMA (GÁMMA) (< fr.) s.f. **1.** A treia literă a alfabetului grecesc. **2.** Unitate de măsură pentru masă (simbol: γ), egală cu 10^{-9} kg = 1 microgram. 3. *Radiație gamma* (γ) = radiație electromagnetică, cu lungimea de undă sub 0,1 Å, emisă de nucleele atomice la: trecerea dintr-o stare energetică superioară în una inferioară, frânarea particulelor rapide, anihilarea unei perechi particulă–antiparticulă, sau dezintegrarea unor nuclee radioactive. *Cuantă gamma* (γ) = foton al radiației γ. **4.** (MAT.) Funcție din teoria probabilităților şi statistica matematică ce reprezintă o generalizare a factorialului.

GAMA, Vasco da (c. 1469–1524), navigator şi explorator portughez. A descoperit (1497–1498) calea maritimă spre India, ocolind Africa pe la Capul Bunei Speranțe. Vicerege al Indiilor portugheze (1524).

GAMAGLOBULINE v. globuline.

GAMALEIA, Nikolai Fiodorovici (1859–1949), microbiolog rus. Colaborator al lui I.I. Mecinikov şi L. Pasteur la perfecționarea metodei de vaccinare contra turbării. A descoperit *bacteriofagul* (1898).

GAMALIEL (ebr. *gamli'el* „răsplata lui Dumnezeu"; gr. *Gamaliel*) **1.** (sec. 13 î.Hr.) Prinț din seminția lui Manase, fiul lui Pedahzur, care l-a ajutat pe Moise în timpul recensământului din pustie. **2.** (sec. 1 d.Hr.) Învățat iudeu. Reprezentant al şcolii liberale fariseice. La judecata apostolilor, G. a avut o atitudine moderată. Apostolul Pavel îl recunoaşte drept învățător. Tradiția creştină afirmă că G. s-ar fi creştinat.

GAMAY BEAUJOLAIS (loc. fr.) subst. Soi de viță de vie originar din Franța, cu ciorchini mijlocii, cilindrici, boabe dese, negre; produce vinuri roşii de bună calitate.

George Gallup

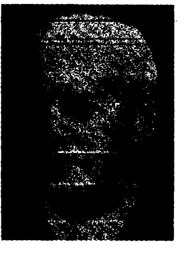

John Galsworthy

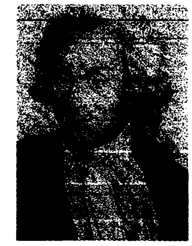

Luigi Galvani

Vasco da Gama

GÁMĂ (< fr.) s.f. **1.** (MUZ.) Succesiune melodică, ascendentă sau descendentă, care cuprinde toate sunetele unei scări muzicale, luând numele de la nota cu care începe (ex. **g.** do major, **g.** la minor). **2.** (TEHN.) Şir de mărimi scalare care exprimă termenii unei serii utilizate în tehnică (ex. **g.** de dimensiuni, **g.** de puteri etc.). **3.** Fig. Serie de obiecte, de situaţii etc. alcătuind un tot armonios.

GÁMBĂ (< it., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Parte a membrelor inferioare, cuprinsă între genunchi şi laba piciorului. **2.** (ZOOT.) Porţiune a membrelor posterioare la animale, situată între articulaţiile grasetului şi jaretului.

GAMBÉTĂ (< n. pr. *Gambetta*) s.f. Pălărie bărbătească din fetru tare (cu calotă ovală şi boruri răsfrânte); melon.

GAMBETTA, Léon (1838-1882), avocat şi om politic francez. Lider al opoziţiei republicane. Ca ministru de Interne (1870-1871), a încercat să organizeze rezistenţa împotriva armatelor prusiene, plecând cu un balon din Parisul încercuit (oct. 1870). Prim-min. (1881-1882).

GAMBIA 1. Republica ~, stat în Africa de Vest, în lungul fl. **G.**; 10,7 mii km²; 1,5 mil. loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: islamică (95%), creştină (3,7%). Cap.: *Banjul*. *Relief* de câmpie joasă (sub 50 m alt.), mlăştinoasă, străbătută de **G.** **(2)**. *Climă* tropicală. Se cultivă arahide, mei, orez, porumb, sorg, manioc, bumbac. Ind. alim., expl. lemnului. Se cresc bovine, caprine, ovine. Pescuit. Moneda: 1 dalasi = 100 butut. – *Istoric.* Terit. **G.** a făcut parte, în sec. 13-15, din Imp. Mali, apoi din statul Songhai (sec. 15-16). Primii europeni care şi-au făcut apariţia pe terit. **G.** au fost portughezii (1455), urmaţi apoi de englezi (sfârşitul sec. 16) şi de francezi (începutul sec. 17), care au înfiinţat pe litoralul **G.** o serie de factorii. Din 1843 **G.** a devenit colonie a Coroanei britanice (în perioada 1821-1843 şi 1886-1888, **G.** s-a aflat în componenţa coloniei engleze Sierra-Leone). **G.** a obţinut, în 1963, autonomie internă. La 18 febr. 1965 a devenit stat independent în cadrul Commonwealth-ului, iar în apr. 1970 s-a proclamat republică. Membru al O.N.U. (21 sept. 1965). Între 1982 şi 1989, **G.** a făcut parte, împreună cu Sénégalul, din Confederaţia Senegambia, cele două state înfiinţând unele instituţii comune, păstrându-şi însă identitatea naţională, guvernul propriu şi locul la O.N.U. Republică prezidenţială. Preşedinte al statului: Yahya Jammeh (ales în iul. 1994, reales în oct. 2001). **2.** Fl. în Africa Occidentală (Guineea, Sénégal şi Gambia); 1 200 km. Izv. din masivul Fouta Djallon şi se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar larg de 20 km.

GAMBIER, mic grup de ins. coraligene în SE arh. Tuamotu (Oc. Pacific); 30 km². Ins. pr.: Mangareva. Localit. pr. Rikitea. Anexat de Franţa (1881); inclus în Polinezia Franceză.

GAMBÍT (< fr.) s.n. Sacrificare a unei piese de mai mică importanţă (un pion) la începutul unei partide de şah, pentru a obţine un avantaj în atac.

GAMBÚZIE (< fr.) s.f. Peşte teleostean dulcicol de talie mică (cel mult 5 cm), vivipar, originar din America de Nord şi aclimatizat în Europa *(Gambusia affinis)*. Consumă mai ales larve de ţânţar.

GAMELAN, formaţie orchestrală tipică pentru Java şi Bali, caracterizată de predominanţa instrumentelor de percuţie foarte elaborate, revelată lumii occidentale în 1889, la Expoziţia Universală de la Paris.

GAMÉLĂ (< fr.) s.f. Vas metalic în care ostaşii primesc mâncarea gătită, în timpul aplicaţiilor sau în campanie.

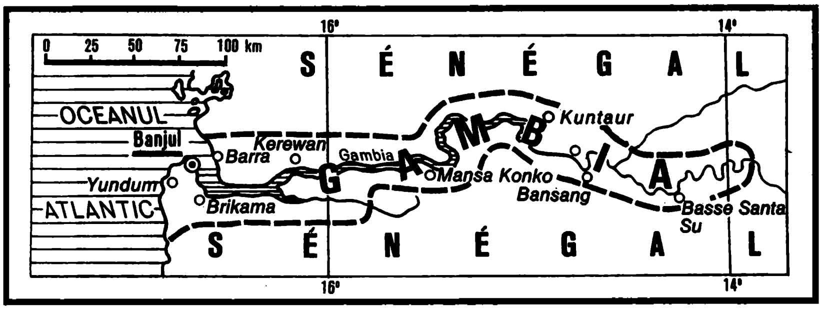

GAMELIN, Maurice-Gustave (1872-1958), general francez. Comandant suprem al forţelor aliate din Franţa (1939-1940).

GAMÉT (< fr. {i}; {s} gr. *gamet-* „soţ") s.m. (BIOL.) Celulă sexuală a plantelor şi animalelor. **G.** se află în fază *haploidă*; prin unirea **g.** mascul (anterozoid la plante, spermatozoid la animale) cu cel femel (oosfera la plante, ovulul la animale) se formează *zigotul*.

GAMETOFÍT (< fr. {i}; {s} gr. *gamet-* „soţ" + *phyton* „plantă") s.m. (BOT.) Generaţia haploidă din ciclul de dezvoltare a plantelor care se înmulţesc sexual; este generaţia dominantă la muşchi. Alternează cu sporofitul.

GÁMMA s.f. v. **gama.**

GAMOPETÁL, -Ă (< fr.; {s} gr. *gamos* „împreunare" + *petalon* „petală") adj. (Despre corolă, *p. ext.* despre flori) Cu petale unite. ✦ (Substantivat, f.) Plantă sau floare cu petalele unite.

GAMOSEPÁL, -Ă (< fr.; {s} gr. *gamos* „împreunare" + fr. *sépale* „sepală") adj. (Despre caliciul unei flori, *p. ext.* despre flori) Cu sepalele unite. ✦ (Substantivat, f.) Plantă sau floare cu sepalele unite.

GAMOW, George Anthony (1904-1968), fizician american de origine rusă. Studii privind reacţiile termonucleare, izomeria nucleară, ipoteza fluidului nuclear. Contribuţii în astronomie: a emis (împreună cu Teller, 1942) teoria structurii interne a stelelor roşii gigante, a propus teoria neutrinică a supernovelor şi a formulat (în mare măsură) teoria *Big Bang*-ului (1948).

GAMSAHURDIA 1. Konstantin G. (1893-1975), scriitor georgian. Romane expresioniste pe teme naţionale („Zâmbetul lui Dionis", „Dreapta marelui maestru"). **2. Zviad G.** (1939-1993), om politic şi scriitor georgian. Fiul lui **G.** **(1)**. Preşedinte al Georgiei (1991-1992), răsturnat de o revoltă armată. Cunoscut disident, arestat (1975-1977) pentru convingerile sale naţionaliste. Lirică; traduceri.

GANÁŞĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Porţiunea inferioară şi laterală a feţei la animale, având ca bază anatomică maxilarul inferior (mandibula).

GANCE, Abel (1889-1981), cineast francez. Inovator în domeniul tehnicii de film: sunetul stereofonic, ecranul lat, triplul ecran etc. Realizator al unor capodopere clasice („Mater Dolorosa", filmul-epopee „Napoleon", „Roata", „Austerlitz").

GAND, denumirea valonă a oraşului *Gent*.

GĀNDHĀRA, reg. în S Asiei Centrale (NV Pakistanului şi E Afghanistanului) vestită pentru arta religioasă budistă, cultivată aici (sec. 1 î.Hr.-sec. 6 d.Hr.). Arta **G.** reprezintă o combinaţie de elemente iraniene şi asiatice centrale cu influenţe greco-romane. Numele s-a păstrat prin oraşul *Kandahar*.

GANDHI 1. Indira Priyadarshini G. (1917-1984), om politic indian. Fiica lui Jawaharlal Nehru. Lider al partidului Congresul Naţional Indian-Indira. Prim-min. (1966-1977 şi 1980-1984). Asasinată. **2. Rajiv G.** (1944-1991), om politic indian. Fiul lui **G.** **(1)**. Preşedinte al partidului Congresul Naţional Indian (I) (1984-1991), prim-min. (1984-1989). Asasinat.

GANDHI, Mohandas Karamchand (supranumit *Mahatma* „suflet mare") (1869-1948), om politic indian. Conducător al luptei de eliberare naţională a Indiei. Lider (1919-1947) al partidului Congresul Naţional Indian; promotor al doctrinei social-politice şi filozofico-religioase a nonviolenţei. Asasinat.

GANDJA (GHIANDJA), oraş în V Azerbaidjanului; 301 mii loc. (2002). Metalurgia aluminiului. Ind. constr. de maşini, mobilei, textilă, alim. Teatru. Muzeu. Întemeiat în sec. 7. Între 1804 şi 1918 s-a numit *Elizavetpol*, iar între 1935 şi 1991, *Kirovabad*.

GANE, Constantin (1885-1962, n. Botoşani), istoric şi romancier român. Lucrări de istorie romanţată („Trecute vieţi de doamne şi domniţe").

GANE, Nicolae (1838-1916, n. Fălticeni), prozator român. Acad. (1908). A făcut parte din cercul „Junimea". Proză evocând trecutul, viaţa patriarhală, incursiunile cinegetice („Novele"). A tradus „Infernul" de Dante.

GANG (< germ.) s.n. **1.** Loc de trecere, la nivelul terenului, pe sub o construcţie. **2.** Coridor, culoar. ✧ *Pictură de g.* = pictură, realizată de diletanţi în scop comercial, expusă odinioară în ganguri. **3.** Viteza remanentă a unei nave după stoparea maşinilor.

GANGE (GANGA), fl. în S Asiei (India şi Bangladesh); 2 700 km. Izv. din m-ţii Himalaya, de la peste 4 500 m alt. şi, după ce se uneşte cu Brahmaputra, se varsă în G. Bengal, formând cea mai mare deltă din lume: 100 mii km². Cursul mediu şi inferior din C. Indo-Gangetică prezintă numeroase braţe. Afl. pr.: Yamuna, Dāmodar, Ghāghra. Navigabil pe 1 450 km. Irigaţii în cursul mijlociu. Trece prin oraşele: Allahābād, Kānpur, Vārānasi, Patna şi Calcutta. Considerat fl. sacru.

GANGLIÓN (< fr., lat.; {s} gr. *gagglion* „nod") s.m. **1.** Formaţie anatomică rotundă sau alungită, alcătuită dintr-o masă de celule nervoase (ex. **g.** rahidian, **g.** simpatic, **g.** parasimpatic). **2.** *G. limfatic* v. **limfocentru.**

GĀNGOTRI, gheţar în m-ţii Himalaya de V (Gārhwal); 300 km²; 30 km lungime. La poalele sale se află numeroase temple budiste şi locuri de pelerinaj.

GANGRÉNĂ (CANGRÉNĂ) (< fr., it.) s.f. (MED.) Necroză combinată cu putrefacţie a unor ţesuturi sau organe, datorită suprimării circulaţiei arteriale (g. uscată) sau venoase (ex. g. umedă), de origine infecţioasă. Apare frecvent la extremităţile inferioare în cursul degerăturilor, bolilor obstructive ale arterelor sau venelor etc. ✧ *G. gazoasă* = boală toxiinfecţioasă gravă, datorată pătrunderii şi dezvoltării în organism a unor microbi anaerobi şi caracterizată prin edem local, stare septică etc.

GÁNGSTER (< engl.) s.m. Membru al unei bande de răufăcători (din S.U.A.). ✦ P. ext. Bandit, răufăcător.

GANGTOK, oraş în NE Indiei, situat la poalele m-ţilor Himalaya, la 1 640 m alt., centrul ad-tiv al statului Sikkim; 29,1 mii loc. (2001). Mănăstirea Rumtek şi un institut de tibetologie.

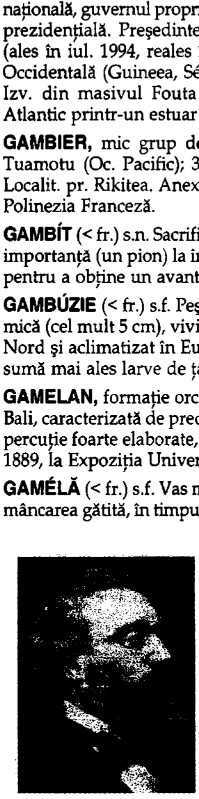
Léon Gambetta

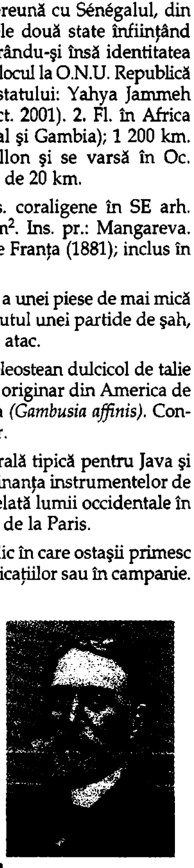
Nicolae Gane

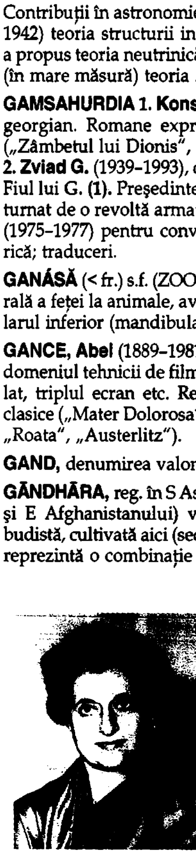
Indira Gandhi

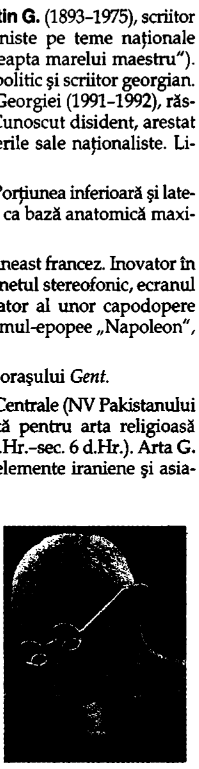
Mahatma Gandhi

GANIMEDE (GANYMEDE) 1. (În mitologia greacă) Adolescent de o rară frumusețe, prinț al Troiei. Îndrăgostindu-se de el, Zeus, metamorfozat în vultur, îl răpește și îl duce în Olimp, unde, devenind nemuritor, va deveni paharnic al zeilor. **2.** Unul dintre sateliții planetei Jupiter, cel mai mare din sistemul solar (c. 5 260 km diametru). Descoperit de G. Galilei (1610).

GANIVET, Ángel (1865-1898), scriitor spaniol. Romane („Idearium spaniol", „Cucerirea regatului Maya") și eseuri filozofice. Alături de M. de Unamuno, este considerat părintele renașterii literare de după 1898.

GANOÍZI (< fr.; {s} gr. *ganos* „strălucire" + *eidos* „aspect") s.m. pl. Pești cu solzi rombici, alcătuiți dintr-un strat bazal osos. Acest tip de solzi a fost larg răspândit la diverse specii fosile de pești; în prezent, se întâlnește la sturioni și la unii pești tropicali.

GANSU, prov. în N Chinei, traversată de cursul superior al fl. Huang He; 366,5 mii km^2; 25,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Lanzhou*. Expl. de min. de fier, cupru, petrol și cărbune. Aici, în 1920, s-a produs, în urma unui seism, cea mai catastrofală alunecare de teren de pe Glob (200 mii victime).

GANTT, Henry Laurence (1861-1919), inginer american. Pionier în management. I se datorează *diagrama G.*, referitoare la controlul producției. Lucrări: „Muncă, salarii și profituri", „Organizarea muncii".

GANZHOU, oraș în SE Chinei (Jiangxi); 254,6 mii loc. (1990). Utilaj siderurgic. Ind. textilă și a prelucr. lemnului. În apropiere, expl. de wolfram.

GAO, oraș în Mali, port pe Niger; 54,8 mii loc. (1987). Vechea cap. a Imp. Songhai (sec. 11-16).

GAON subst. **1.** Conducător spiritual al evreimii posttalmudice din Babilon, începând cu anul 589 și până la mijlocul sec. 11; conducător al academiilor iudaice de la Sura și Pumbedita. **2.** Titlu onorific acordat unor învățați evrei.

GAOXIONG (KAOHSIUNG), oraș în E Chinei (Taiwan), port la M. Chinei de Sud; 1,48 mil. loc. (2000). Șantiere navale. Rafinării de petrol și uzine chimice. Ind. aluminiului, cimentului, textilă și alim. Pescuit.

GAO XINGJIAN (n. 1940), scriitor și pictor chinez. Stabilit în Franța (1988). Avangardismul operelor și libertatea sa de gândire l-au obligat să se exileze. Romanele sale („Cartea unui om singur" și „Muntele sufletului") nu narează Revoluția Culturală, ci drumul unui om care a trăit în forul său interior, într-o stare de sfâșiere sufletească, acest episod de sistematică distrugere intelectuală a individului. Premiul Nobel pentru literatură (2000).

GAPRINDAȘVILI, Nona (n. 1941), șahistă georgiană. Deține recordul supremației mondiale în șahul feminin (1962-1978).

GARÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A adăposti un autovehicul într-un garaj. **2.** A dirija un tren pe o anumită linie de cale ferată, când trebuie să staționeze mai multă vreme într-o gară.

GARÁJ (< fr.) s.n. Încăpere sau clădire special amenajată pentru adăpostirea (și întreținerea ori repararea) autovehiculelor.

GARAMÓND (< fr.; n. pr. *Garamond*) s.n. **1.** Caracter de literă, denumit și *roman*, inventat de gravorul și tipograful francez Claude Garamond (1499-1561). **2.** Denumire pentru corpul de literă de zece puncte tipografice.

GARÁNT (< fr.) s.m. (DR.) Persoană care dă o garanție.

GARANTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A da cuiva siguranța că va avea ceva; a asigura respectarea unui principiu (ex. a libertății), a unui drept (ex. a dreptului de apărare). **2.** (DR.) A da asigurare unui creditor pentru executarea unei obligații, prin constituirea unei garanții reale (gaj, ipotecă) sau personale (fidejusiune/cauțiune). **3.** A răspunde de valoarea unui lucru sau a unei ființe, de autenticitatea unei afirmații.

GARANTÁT, -Ă adj. (Despre mărfuri) A cărui valoare, calitate, funcționare etc. este asigurată. ✦ (Adverbial, fam.) Neîndoielnic.

GARANȚÍE (< fr., it.) s.f. **1.** (DR.) Mijloc de asigurare a executării unei obligații. ✧ *G. reală* = afectarea unui lucru (al debitorului sau al altei persoane) pentru garantarea executării unei obligații (ex. *ipotecă, gaj*), care dă dreptul creditorului ca, în caz de neexecutare din partea debitorului, să ceară scoaterea în vânzare silită a lucrului, pentru ca din prețul obținut să fie plătit. **2.** Obligație prin care o persoană răspunde de ceva.

Greta Garbo

GÁRĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de clădiri și de instalații pe o linie de cale ferată, unde opresc trenurile pentru urcarea și coborârea călătorilor și pentru încărcarea și descărcarea mărfurilor. ✧ *G. maritimă* (sau *fluvială*) = ansamblul clădirilor și instalațiilor portuare pentru îmbarcarea și debarcarea călătorilor și a bagajelor.

GARBAREK, Jan (n. 1947), saxofonist și flautist de jazz norvegian. Una dintre vocile importante ale epocii post-Coltrane. Cântă în cele mai diferite contexte (de la clasic, la folclor). Succes artistic și comercial.

GARBO, Greta (pseud. *Gretei Lovisa Gustafsson*) (1905-1990), actriță suedeză de cinema. Stabilită în S.U.A. Supranumită „Divina". Tipul feminin - enigmatic, glacial și distant - întruchipat de ea a creat în epocă un adevărat mit („Dama cu camelii", „Contesa Walewska", „Anna Karenina", „Regina Christina"). A abandonat cinematograful în 1941, în plină glorie pentru a-și păstra aura magică.

GARBORG, Arne Aadne (1851-1924), scriitor și ziarist norvegian. Promotor al unei noi limbi literare, bazată pe dialectele din vestul țării („Noua norvegiană"). Romane realiste („Studenții-țărani") sau naturalist-confesive („Bărbații", „Suflete obosite").

GARCIA GUTIÉRREZ, Antonio (1813-1884), scriitor spaniol. Teatru romantic (50 de piese) („Trubadurul", care l-a inspirat pe Verdi, „Juan Lorenzo", „Răzbunare catalană").

GARCÍA LORCA, Federico (1898-1936), poet și dramaturg spaniol. Lirică de inspirație folclorică și modernistă, străbătută de obsesia dragostei și a morții („Romancero țigănesc"). Teatru poetic cu atmosferă rurală de factură alegorică, evoluând sub semnul tragicului („Nuntă însângerată", „Casa Bernardei Alba"). Comedii („Pantofăreasa năzdrăvană"). Condamnat de un tribunal franchist, a fost executat.

GARCÍA MARQUEZ, Gabriel (n. 1928), prozator columbian. În romanele sale, de viziune barocă, surprinzând realitățile latino-americane, converg diverse tradiții narative, de la romanul cavaleresc la proza de observație socială, romanul politic și „realismul magic", mitic și miraculos („Un veac de singurătate" - capodopera sa, „Toamna patriarhului", „Cronica unei morți anunțate"). Premiul Nobel pentru literatură (1982).

GARCÍA MORENO, Gabriel (1821-1875), om politic ecuadorian. Președinte al Republicii (1861-1865; 1869-1875). Prin Concordatul încheiat de el cu Vaticanul (1862) catolicismul a devenit religie unică în stat. Asasinat.

GARCÍA ROBLES, Alfonso (1911-1991), diplomat și publicist mexican. Reprezentant permanent (din 1977) la Conferința pentru Dezarmare de la Geneva. Premiul Nobel pentru pace (1982), împreună cu A. Myrdal.

GARCILASO DE LA VEGA (1503-1536), poet spaniol. A introdus sonetul petrarchist în lirica spaniolă.

GARCILASO, DE LA VEGA, zis El Inca (1539-1616), cronicar peruan. Fiul unei prințese inca și al unui căpitan spaniol, se face cunoscut datorită lucrării sale istorice în două părți: „Cronicile regale care tratează despre originea incașilor" și „Istoria generală a Perú-ului".

GARD (cuv. autohton) s.n. **1.** Construcție de lemn, de metal etc. care împrejmuiește o curte, un teren etc. ✧ *G. viu* = împrejmuire în grădini și parcuri, formată din plantații dese de arbuști (cătină albă, glădiță etc.). **2.** Împletitură din nuiele sau trestie de-a curmezișul unui râu, servind drept baraj pentru prinderea peștelui. **3.** (SPORT) Obstacol amplasat pe o pistă de alergări.

GARD, râu în SE Franței, afl. dr. al Ronului, la Beaucaire; 130 km. Traversat de un celebru apeduct roman (sec. 1) lung de 273 m și înalt de 49 m.

GARDA (BENACO), Lago di ~, lac de baraj morenic subalpin în N Italiei (Lombardia); 370 km^2. Turism.

GARDA DE FIER, grupare politică de extrema dreaptă, creată în 1930, de Corneliu Zelea-Codreanu, cu scopul reprezentării pe plan politic a Mișcării legionare. Interzisă de autorități în mai multe rânduri (1931, 1932 și 1933), **G. de F.** a fost reînființată, în 1935, sub numele de partidul Totul pentru Țară. **G. de F.** s-a impus în viața politică a țării prin naționalism, promovând cultul violenței, ca instrument al politicii, și al conducătorului charismatic; totodată, a combătut dominația evreilor în viața economică și culturală a țării și a acționat împotriva comuniștilor, majoritatea alogeni, care, aserviți unei puteri străine (U.R.S.S.), se pronunțau pentru dezmembrarea României Mari din 1918. În 1938, partidul s-a autodizolvat. În nov. 1938, liderul Mișcării legionare, Corneliu Zelea-Codreanu, împreună cu alți 13 legionari, este asasinat. Conducerea Mișcării legionare este asumată de Horia Sima, care a trecut la anihilarea fizică a adversarilor politici (asasinarea, în sept. 1939, a primului ministru Armand Călinescu, urmată de replica sângeroasă a lui Carol II, soldată cu împușcarea, fără judecată, a peste 250 legionari). În sept. 1940, generalul Ion Antonescu a format un guvern din legionari și militari; aflată la putere (sept. 1940-ian. 1941), Mișcarea legionară s-a făcut vinovată de crime și acte de terorism (asasinarea în nov. 1940 a personalităților politice N. Iorga și V. Madgearu și a 64 de demnitari deținuți în închisoarea Jilava ș.a.). Urmărind să devină singura beneficiară a puterii, Mișcarea legionară a declanșat rebeliunea din 21-23 ian. 1941, soldată cu reprimarea ei de către armată și scoaterea în afara legii.

GÁRDĂ (< fr.) s.f. **1.** (MILIT.) Subunitate militară cu misiune de pază a unui obiectiv (ex. o instituție, o întreprindere etc.) sau a unor persoane aflate în stare de arest. ✧ *G. de onoare* = **a)** subunitate militară care prezintă onorurile unor persoane oficiale; **b)** pază instituită în semn de respect cu ocazia unor solemnități. *G. de corp* = angajat care asigură securitatea unei persoane. **2.** P. gener. Pază, supraveghere. ✧ *Medic* (sau *soră*) *de gardă* = medic (sau soră) de serviciu într-un spital, în afara orelor obișnuite de lucru. ✦ Poziție inițială din care sportivul poate pleca la luptă (la box, lupte etc.). **3.** *G. financiară* = instituție a administrației de stat care supraveghează respectarea legalității fiscale. **4.** *G. de mediu* = instituție care are ca atribuții controlul activităților cu impact asupra mediului, al modului de gestionare a ariilor protejate, aplicarea de sancțiuni în cazul depășirii concentrațiilor maxime admise de substanțe poluante, participarea la intervenții de urgență în cazul unor poluări accidentale grave. **5.** Apărătoare metalică la mânerul săbiilor sau al spadelor. **6.** *G. trăgaciului* = piesă metalică ce apără trăgaciul armelor de infanterie (pușcă, carabină etc.). **7.** (ELT.) *Fir de g.* = conductor de protecție împotriva descărcărilor electrice din atmosferă, montat deasupra liniilor electrice aeriene.

Federico García Lorca

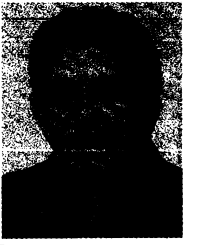

Gabriel García Marquez

GARDEL, Carlos (1890-1935), cântăreț argentinian. Specializat în interpretarea vocală a tangoului, pe care îl face cunoscut în întreaga lume („Mano a mano", „La comparsita"). Figură legendară a Argentinei.

GARDÉNIE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Garden*, botanist scoțian) s.f. Denumire dată plantelor lemnoase tropicale din genul *Gardenia*, fam. rubiaceelor, cu frunze opuse, flori mari, albe, solitare, cu miros plăcut.

GARDEN-PARTY (cuv. engl.) subst. Petrecere organizată în aer liber.

GARDERÓB (< rus.) s.n. Dulap în care se păstrează obiecte de îmbrăcăminte.

GARDERÓBĂ (< fr.) s.f. 1. Loc în foaierele sălilor de spectacol, în localurile publice etc., unde se lasă paltoanele, pălăriile etc. 2. Totalitatea costumelor din magazia unui teatru. 3. Totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte ale unei persoane.

GARDEROBIÉR, -Ă s.m. și f. Persoană care are în grijă o garderobă (1, 2).

GARDIÁN (< fr.) s.m. Persoană care păzește sau supraveghează o instituție, o închisoare etc.

GÁRDINĂ (probabil cuv. autohton) s.f. 1. Șănțuleț transversal la extremitatea doagelor, în care se fixează fundul butoiului. ✦ Porțiunea de doagă dintre capătul de sus și șănțulețul în care se fixează fundul. 2. Borul pălăriei.

GARDINER, Sir John Eliot (n. 1943), dirijor englez. Fondator al orchestrei Monteverdi. Preocupat de muzica sec. 17 și 18 (noi ediții ale operelor lui Rameau). Repertoriu având în centru muzica lui Mozart, Gluck, Händel.

GARDINER, Stephen (c. 1482-1555), prelat și diplomat englez. Episcop și lord cancelar. Implicat în luptele dintre Papalitate și Regalitatea engleză, a susținut în cele din urmă supunerea față de Roma („De vera obedientia").

GARDNER, Ava (pe numele adevărat *Lucy Johnson*) (1922-1990), actriță americană de film. Simbol al frumuseții explozive; joc impetuos, senzual („Zăpezile de pe Kilimanjaro", „Ultimul țărm", „Noaptea iguanei", „Mayerling").

GARDNER, Erle Stanley (1889-1970), scriitor american. Romane polițiste („Dormitoarele au ferestre", „Selby acceptă sfidarea"). A creat personajul avocatului Perry Mason.

GÁRDONYI Géza (1863-1922), scriitor ungur. Proză de inspirație rurală („Satul meu"). Romane istorice („Stelele din Eger").

GARF s.n. Specialitate de carne de porc care cuprinde primele cinci vertebre cu părțile cărnoase ale coastelor respective.

GARFIELD, John (pe numele adevărat *Julius Garfinkle*) (1913-1952), actor american de film. A întruchipat tipul „rebelului simpatic" („Sunt un criminal", „Juarez", „Poștașul sună întotdeauna de două ori").

GARGALLO, Pablo (1881-1934), sculptor spaniol. Influențat de *Art nouveau*, apoi de cubism și arta neagră. Mari structuri metalice. Măști din fier, plumb, lemn („Maternitate", „Arlechin cu fluier").

GARGÁRĂ (< ngr.) s.f. Clătire a gurii și a gâtului cu un lichid dezinfectant; lichidul respectiv.

GARGÚI (< fr.) s.n. (ARHIT.) Jgheab sau burlan scurt pentru scurgerea apei, având și o funcție ornamentală, reprezentând adesea animale fantastice; caracteristic în special stilului romanic și gotic.

GARIBALDI, Giuseppe (1807-1882), general și om politic italian. Unul dintre conducătorii luptei pentru independența și unificarea națională a Italiei (Risorgimento). A luptat pentru eliberarea Italiei de sub austrieci. În 1860, în fruntea „cămășilor roșii" („detașamentul celor 1 000"), a debarcat în Sicilia, apoi la Napoli, contribuind efectiv la edificarea statului național unitar. A organizat două expediții militare (1862 și 1867) împotriva Romei papale. Participant, ca voluntar, la apărarea Franței în Războiul Franco-Prusian (1870-1871).

GARÍDĂ s.f. v. crevetă.

GARÍGĂ (GARIGA) (< fr.) s.f. Formațiune vegetală alcătuită din arbuști și semiarbuști scunzi, sempervirescenți, dezvoltată pe calcarele din reg. mediteraneană, în urma degradării pădurii.

GARLAND, Judy (pe numele adevărat *Frances Ethel Gumm*) (1922-1969), actriță și cântăreață americană. Lansată de filmul „Vrăjitorul din Oz" (1939), unde cântă „Somewhere Over The Rainbow", va apărea în comedii muzicale și filme („A Star Is Born").

GARLÍN s.n. (NAV.) Parâmă sau cablu de sârmă, folosite în port pentru manevrare.

GARMISCH-PARTENKIRCHEN, oraș în S Germaniei, în Alpii Bavariei, la 707 m alt.; 26,6 mii loc. (2002). Stațiune turistică și pentru sporturi de iarnă. În apropiere, rezervația naturală Ammergebirge. Bisericile medievale Sf. Martin și Sf. Anton (sec. 18).

GARNEAU, Hector de Saint-Denys (1912-1943), poet canadian de expresie franceză. Versuri de factură simbolistă („Priviri și jocuri în spațiu", „Singurătăți").

GARNER, Erroll (1921-1977), pianist și compozitor american de jazz. Solist original, limbaj propriu, figură populară în lumea jazzului. Activitate solistică și în trioul propriu; repertoriu de balade.

GARNERIN, André-Jacques (1769-c. 1823), aeronaut francez. Împreună cu fratele său, Jean-Baptiste-Olivier, a perfecționat parașuta. În 1797 a realizat prima săritură cu parașuta, dintr-un balon, de la o altitudine de 1 000 m.

GARNETT, William Taylor (zis Tay) (1894-1977), regizor american. Filme de aventuri („Casa celor șapte păcate") și polițiste („Poștașul sună întotdeauna de două ori").

GARNIER, Charles (1825-1898), arhitect francez. După planurile sale a fost construită Opera din Paris, Cazinoul și Teatrul din Monte-Carlo.

GARNIER, Robert (c. 1545-1590), poet dramatic francez. Precursor al tragediei clasice („Antigona", „Evreicele").

GARNIER, Tony (1869-1948), arhitect și urbanist francez. Lucrări caracterizate prin funcționalitate, logică constructivă, puritate structurală (stadion olimpic, spital, cartier de locuințe - toate la Lyon).

GARNIERÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Garnier*) s.n. Silicat natural hidratat de nichel, întâlnit sub formă de mase moi, cripto-cristaline sau pământoase, de culoare verde-albăstruie. Conține 4-25% nichel.

GARNISÍ (după fr. *garnir*) vb. IV tranz. 1. A împodobi, a completa cu o garnitură. 2. A așeza lanțul ancorei pe barbotina (2) cabestanului.

GARNITÚRĂ (< fr.) s.f. 1. Accesoriu pentru împodobirea sau completarea unui lucru. ✦ Adaos de legume, salată etc. servit la friptură. 2. Piesă demontabilă care protejează sau întărește altă piesă. ✧ *G. de etanșare* = placă din cauciuc, piele etc. cu care se etanșează asamblarea a două organe ale unei mașini sau instalații. 3. Ansamblu de obiecte (unelte, scule etc.) care formează un asortiment (ex. g. de mobilă). ✧ *G. de tren* = totalitatea vagoanelor care formează un tren. 4. Ansamblul pieselor de același fel ale unei mașini (ex. g. de roți a unei locomotive). 5. (GENET.) *G. de cromozomi* = totalitatea cromozomilor dintr-o celulă. 6. (POLIGR.) *G. de literă* = totalitatea semnelor de tipar care aparțin aceluiași caracter de literă, cuprinzând toată gama de corpuri.

GÁRNIȚĂ (< sl.) s.f. Vas de metal pentru transportul unor lichide.

GARNIZOÁNĂ (< fr.) s.f. Totalitatea unităților militare dispuse într-o localitate sau (în timp de război) într-un loc întărit pentru a-l apăra; localitatea în care sunt dispuse trupele.

GAROAFA, com. în jud. Vrancea; în C. Siretului Inferior; 4 769 loc. (2008). Centru de olărit.

Judy Garland în „Vrăjitorul din Oz"

Giuseppe Garibaldi

Pierre Gassendi

GAROÁFĂ (< ngr.) s.f. Plantă perenă din fam. cariofilaceelor, înaltă de 30-90 cm, cu frunze opuse, liniare și flori variat colorate (*Dianthus caryophyllus*). Se cultivă ca plantă decorativă.

GAROFÍȚĂ s.f. 1. Diminutiv pentru garoafă. 2. Nume dat mai multor specii de plante din genul *Dianthus*, fam. cariofilaceelor, cu flori mai mici decât garoafele. ✧ *Garofița Pietrei Craiului* = mică plantă cu flori roz-violacee, având dungi și, spre centru, o rotiță dantelată (*Dianthus callizonus*). Crește numai în masivul Piatra Craiului.

GAROFLID, Constantin (1872-1942, n. Buzău), agronom, economist și om politic român. De mai multe ori ministru la Agricultură și Domenii. Președinte (1929) al Ligii Agrare.

GARONNE, fl. în SV Franței; 650 km. Izv. din m-ții Pirinei (masivul Maladetta, Spania), trece prin Toulouse și Bordeaux, și, după ce se unește cu fl. Dordogne, formează la Oc. Atlantic (G. Biscaya) estuarul Gironde. Legat cu M. Mediterană prin Canal du Midi.

GARÓU (< fr.) s.n. (MED.) Bandă sau tub de cauciuc care servește la întreruperea temporară a circulației sangvine într-o reg. a corpului (de obicei la braț), pentru a preveni o hemoragie.

GAROUA, oraș în N Camerunului, port pe râul Bénoué; 120 mii loc. (1991). Expl. de mangan. Ind. textilă, chimică, a piel., alim.

GARRETT, João Baptista da SILVA LEITÃO de ALMEIDA (1799-1854), scriitor portughez. Șeful școlii romantice, reformator al dramaturgiei portugheze („Camões", „Fratele Luis de Sousa"). Romane confesive. Versuri („Flori fără rod", „Frunze căzute").

GARRICK, David (1717-1779), actor și comediograf englez. Conducător al teatrului Drury Lane. A revoluționat maniera de interpretare a personajelor shakespeariene.

GARRIGOU-LAGRANGE, Marie Aubin Gontran (pe numele religios *R.P. Reginald*) (1877-1964), filozof și teolog (călugăr dominican) francez. Reprezentant al neotomismului („Dumnezeu, existența și natura sa", „Sinteza tomistă").

GARROS, Roland (1888-1918), pilot francez. Recordman mondial la altitudine. În 1913, a realizat prima traversare a M. Mediterane. Mort în Primul Război Mondial, în timpul unei lupte aeriene. Numele său a fost atribuit celui mai important concurs internațional de tenis pe zgură care are loc anual în Franța, pe arena ce-i poartă numele.

GARSONIÉRĂ (< fr.) s.f. Locuință (de bloc) compusă dintr-o cameră și baie, uneori și bucătărie.

GARVĂN v. Dinogetia.

GARVEY, Marcus Moziah (1887-1940), om politic jamaican. Ideolog al mișcării naționaliste a negrilor americani. Fondator (1914) al Asociației mondiale pentru îmbunătățirea situației negrilor.

GARZANTI, editură italiană fondată la Milano, în 1938, de Aldo Garzanti (1888-1961). S-a impus prin publicarea unor mari enciclopedii generale sau domeniale și a altor instrumente de lucru. A publicat „Enciclopedia europeană" (1976-1984).

GARY, oraș în N S.U.A. (Indiana), la E de Chicago, port la L. Michigan; 102,7 mii loc. (2000). Ind. siderurgică. Cocsochimie. Prelucr. petrolului. Constr. de mașini. Ciment. Universitate.

GARY, Romain (pe numele adevărat *Romain Kacew*, zis *Romain*), scriitor francez de origine rusă. A luat parte la luptele pentru eliberarea Franței (1939-1945). Operă

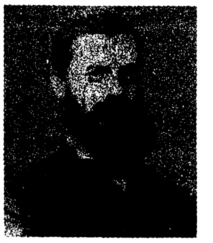

Moses Gaster

Charles de Gaulle

romanescă care exprimă un umanism sincer, bazat pe prietenie şi fraternitate, condamnând minciuna, necinstea, înşelătoria („Educaţie europeană", „Culorile zilei", „Rădăcinile cerului", „Clar de femeie"). A scris şi sub pseudonimul *Émil Ajar*.

GASCAR, Pierre (pseud. lui *Pierre Fournier*) (1916–1997), scriitor francez. Romane evocând experienţa războiului („Timpul morţilor") şi viaţa de provincie („Himerele", „Izvoarele").

GASCONIA (GASCOGNE) 1. Prov. istorică în SV Franţei, cuprinsă între m-ţii Pirinei şi G. Biscaya. Reşed.: *Auch*. Reg. viticolă. Cucerită succesiv de romani, vizigoţi şi franci. Populată începând din sec. 6 de basci veniţi din S Pirineilor. G. devine în 768 ducat; inclus în 1058 în Aquitania. Între 1154 şi 1453, G. a aparţinut Coroanei engleze până în 1453, iar în 1607 s-a unit definitiv cu Franţa sub Henric IV. 2. **Golful Gasconiei** v. Biscaya.

GASHERBRUM, denumire a şase vf. de peste 7 000 m din m-ţii Karakorum. G. I, cel mai înalt, cunoscut şi sub denumirea de *Hidden Peak*, are 8 068 m, cucerit în 1958. G. II are 8 035 m, cucerit în 1956.

GASKELL, Elizabeth Cleghorn (n. Stevenson) (1810–1865), scriitoare engleză. Romanele sale prezintă cu ironie şi umor societatea engleză de la mijlocul sec. 19 („Mary Barton", „Nord şi Sud", „Soţii şi fiice").

GASPAR GRAŢIANI, domn al Moldovei (1619–1620). Aliat cu polonii, a luptat împotriva turcilor, dar a fost înfrânt la Ţuţora (1620); ucis de boieri.

GASPÉ (GASPÉSIE), pen. în E Canadei (Québec), între estuarul fl. Sf. Laurenţiu şi G. Chaleur. Lungime: 240 km. Relief muntos (alt. max: 1 268 m). Expl. de min. de cupru, plumb, zinc. Parcul Naţional Farillon.

GASSENDI, Pierre (1592–1655), filozof, matematician, fizician şi astronom francez. Abate. Adversar al teoriei carteziene despre ideile înnăscute. A propus o teorie atomistă a universului („Disquisitio Metaphysica").

GASSER, Herbert Spencer (1888–1963), fiziolog american. Contribuţii la studiul fiziologiei nervilor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1944), împreună cu J. Erlanger.

GASSMAN, Vittorio (1922–2000), actor şi regizor italian de film. Exuberanţă şi vitalitate a stilului de joc, tipic meridional („Orez amar", „Marele război", Depăşirea", „Parfum de femeie").

GASTER, Moses (1856–1939, n. Bucureşti), filolog român de origine evreu. M. de onoare al Acad. (1929). Expulzat din ţară (1885), s-a stabilit în Marea Britanie. Studii de literatură română veche („Literatura populară română", „Apocrifele în literatura română", „Chrestomaţie română") şi de ebraistică.

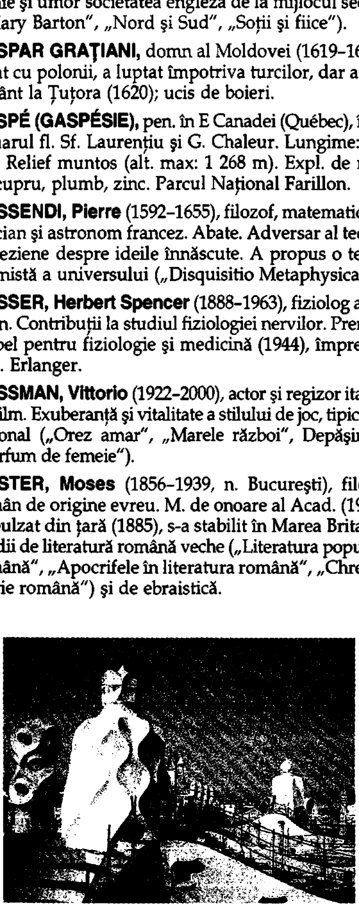

Gaudí y Cornet. Casa Milà

GASTEROPÓDE (< fr.; {s} gr. *gaster* „stomac" + *pod-* „picior") s.n. pl. Clasă de moluşte adaptate atât la mediul acvatic, cât şi la cel terestru *(Gasteropoda)*. Cuprinde melcii de uscat, de apă dulce, marini şi limacşii. Corp asimetric, alcătuit din trei părţi distincte: capul, masa viscerală (învelită de o manta, care, la multe specii, secretă cochilie spiralată) şi piciorul (aşezat ventral, specializat pentru târâre). Sin. *gasteropode*.

GASTOUÉ, Amédée (1873–1943), muzicolog francez. Teoretician al muzicii medievale, gregoriene şi bizantine.

GASTRALGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac" + *algos* „durere") s.f. Durere de stomac.

GASTRECTOMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac" + *ektome* „amputare") s.f. (MED.) Rezecţie parţială sau totală a stomacului.

GÁSTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac") adj. Care se referă la stomac (ex. arteră **g.**). ✧ *Suc g.* = suc secretat de glandele mucoasei gastrice, care conţine pepsină şi acid clorhidric, necesare digestiei.

GASTRÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a mucoasei stomacului.

GÁSTRO- ({s} gr. *gastros* „stomac") Element de compunere cu sensul de „stomac", servind la formarea unor substantive şi adjective.

GASTROENTERÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a mucoasei stomacului şi a intestinului subţire; se manifestă prin diaree, dureri abdominale, vărsături.

GASTROENTEROLOGÍE (< fr.; {s} *gastro-* + gr. *enteron* „intestin" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a ştiinţelor medicale care se ocupă cu studiul fiziologiei şi patologiei tubului digestiv.

GASTROFILÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Parazitoză a cabalinelor, provocată de larvele unor muşte din genul *Gastrophilus*.

GASTROINTESTINÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la stomac şi la intestinul subţire.

GASTRONÓM (< fr.) s.m. Persoană cu gusturi culinare alese.

GASTRONOMÍE (< fr.; {s} *gastro-* + gr. *nomos* „lege") s.f. Arta de a prepara mâncăruri alese sau priceperea de a le aprecia calitatea.

GASTROSCÓP (< fr. {i}; {s} *gastro-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument prevăzut cu o sursă luminoasă şi un sistem de prisme şi lentile, folosit în gastroscopie.

GASTROSCOPÍE (< fr. {i}) s.f. Examen al interiorului stomacului cu ajutorul gastroscopului.

GASTRULÁŢIE (< fr. {i}) s.f. (EMBRIOL.) Proces de transformare a blastulei în gastrulă.

GASTRÚLĂ (< fr. {i}) s.f. Stadiu embrionar la metazoare. Are formă de sac, cu o cavitate interioară care comunică cu exteriorul prin blastopor, având două foiţe embrionare: ectoderm şi endoderm.

GÁTA (cuv. autohton) adj. invar. 1. (Adesea adverbial) Terminat. ✦ (Cu valoare de interjecţie) Ajunge! destul! 2. Pregătit, dispus pentru ceva. 3. Pe punctul de a...

GÁTER (< germ.) s.n. Ferăstrău mecanic cu pânză, folosit pentru debitarea lemnului.

GATESHEAD, oraş în Marea Britanie (N Angliei), pe râul Tyne, lângă Newcastle; 78,4 mii loc. (2001). Material rulant. Ind. chimică, a sticlei şi alim.

GATINEAU, Alexandre (1812–1883), actor francez. Stabilit la Bucureşti în 1847. A introdus în teatrul românesc funcţia de director de scenă (regizor).

GATT, denumirea până în 1994 a *Acordului General pentru Tarife şi Comerţ*. În prezent, *Organizaţia Mondială a Comerţului*.

GATTAMELATA (Erasmo da NARNI, zis il ~) (c. 1370–1443), condotier italian. În serviciul papilor Martin V, Eugeniu IV, apoi în serviciul Veneţiei, împotriva Milanului (1434–1441). Monumentul său ecvestru realizat de Donatello se află la Padova.

GATTI, Armand (pseud. lui *Dante Armando G.*) (n. 1924), dramaturg şi regizor francez. Teatru militant, influenţat de Brecht („Viaţa imaginară a gunoierului Auguste Geai", „V ca Viêt-nam", „Seminţia Carcara").

GATTO, Alfonso (1909–1976), poet italian. Poezie evoluând de la ermetism spre deschiderea expresiei („Mama şi moartea", „Forţa ochilor", „Cu capul sub zăpadă"). Cărţi pentru copii.

GATÚN, lac în zona istmului Panamá, traversat de Canalul Panamá; 420 km².

GAŢI (GHATS), Munţii ~, munţi în pen. Hindustan, situaţi la marginea de E (Gaţii de Est; alt. max.: 1 680 m) şi de V (Gaţii de Vest; alt. max.: 2 695 m) a pod. Deccan, dominând coastele Malabar şi Coromandel. Versanţii exteriori sunt abrupţi, iar cei interiori se continuă cu suprafaţa ondulată a pod. Deccan.

GAŢU, Cristian (n. 1945, Bucureşti), handbalist român. Component al echipei României, campioană mondială (1970 şi 1974).

GAUCER, Philippe Charles Ernest (1854–1918), medic francez. Contribuţii în domeniul dermatologiei şi venerologiei. - **Boala G.** = boală caracterizată prin acumularea în celulele din ficat, măduvă, ganglioni şi alte organe a kerazinei (substanţă din categoria cerebrozinelor).

GAUCHO (cuv. sp.; „prieten, tovarăş") s.m. Păzitor de vite în pampasul sud-american. Figuri legendare, **g.** au dezvoltat o literatură şi o muzică specifice modului lor nomad de viaţă.

GAUDÍ Y CORNET, Antoni (1852–1926), arhitect şi sculptor spaniol. Reprezentant al Modern-Style-ului, găsind soluţii constructive îndrăzneţe (Biserica Sagrada Familia şi Casa Milà din Barcelona).

GAUDIN, Martin Michel Charles (1756–1841), finanţist şi om politic francez. Ca ministru al Finanţelor (1799–1814), a iniţiat o reorganizare financiară; a pus bazele cadastrului, a creat Curtea de Conturi şi a impulsionat sistemul creditelor.

GAUGUIN, Paul (1848–1903), pictor francez. Influenţat de impresionism, a evoluat spre o pictură simbolică, în care formele simplificate se constituie din mari pete de culoare, într-o viziune decorativă, apropiată de artele arhaice („Şi aurul trupurilor lor", „Femei pe plajă", „Calul alb", „Lupta lui Iacob cu îngerul"). Fire aventuroasă, a peregrinat la Pont-Aven, unde a iniţiat gruparea artistică „sintetistă", la Arles cu Van Gogh, în Tahiti şi în ins. Marchize, unde a murit.

GAUHĀTI (GUWĀHĀTI), oraş în E Indiei (Assam), port pe fl. Brahmaputra; 808 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Universitate. Loc de pelerinaj hindi.

GAULEITER (cuv. germ.) s.m. Conducător al unui terit. ocupat sub regimul nazist.

GAULLE, Charles de ~ (1890–1970), general şi om politic francez. În al Doilea Război Mondial a comandat o divizie cuirasată. Dezavuând acceptarea capitulării Franţei, G. s-a refugiat la Londra, de unde a lansat primul apel-radio îndemnând la rezistenţă armată împotriva invadatorului (18 iun. 1940). A întemeiat şi condus „Forţele Franceze Libere"; în 1947, a fondat partidul Adunarea Poporului Francez (azi Adunarea pentru Republică). Şef al guvernului provizoriu (1944–1946), prim-min. (1958–1959) şi preşedinte (1959–1969). Lucrări de teorie şi tactică militară („Pentru o armată de profesionişti"). Memorii.

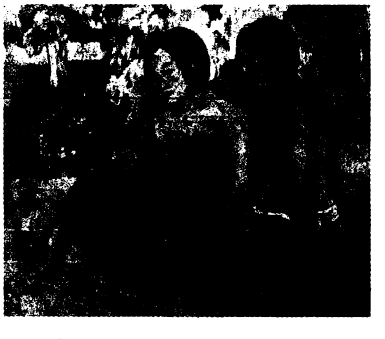

Paul Gauguin: „Şi aurul trupurilor lor"

GAUMONT, Léon (1864–1946), producător de film și industriaș francez. Construiește, împreună cu G. Demeny, cronograful G., cu ajutorul căruia obține primele imagini animate (1895). Inventează un procedeu de realizare a filmului vorbit (1902) și a celui în culori (1912). Fondează prima mare firmă și studio de producție cinematografică (1895), care îi poartă numele.

GAÚR (< germ.) s.m. (ZOOL.) Mamifer din fam. bovidelor, având 1,85 m înălțime la greabăn, coarne lungi, păr scurt și des, brun-roșcat *(Bibos gaurus).* Trăiește în N Indiei și în Indochina.

GÁURĂ s.f. **1.** Scobitură, spărtură într-un corp; cavitate, (pop.) bortă. ✦ (FIZ.) Gol **(II, 2)**. **2.** (ASTR.) *G. neagră* = reg. ipotetică a spațiului caracterizată prin densitate foarte mare și câmp gravitațional intens, care captează lumină și materie din spațiul înconjurător. Sin. *black hole.* ✧ *G. în stratul de ozon* = zonă de intensă rarefiere a stratului de ozon al Pământului, observată pentru prima dată (1985) deasupra Antarcticii, ulterior identificată și în emisfera nordică, la latitudini medii și mari. Mărind critic transparența atmosferei față de radiația ultravioletă solară, *g. de o.* afectează grav flora și fauna Terrei.

GAUSS (< fr. {i}; {s} n. pr. *Gauss*) s.m. Unitate de măsură (tolerată) a inducției magnetice (simbol: Gs), egală cu 10^{-4} tesla.

GAUSS, Carl Friedrich (1777–1855), matematician, fizician și astronom german. Contribuții fundamentale în matematică: teoria numerelor („Disquisitiones arithmeticae"), geometrie, algebră, analiză matematică. Prima demonstrație a teoremei fundamentale a algebrei, prima expunere sistematică a teoriei numerelor complexe, introducând reprezentarea lor geometrică. Inventator al magnetometrului (1832) și, împreună cu W.E. Weber, al primului telegraf electromagnetic utilizabil (1833). A descoperit, prin calcul, asteroizii Ceres, Pallas, Vesta, Iunona.

GAUTAMA, Siddhartha, numele laic al lui *Buddha Sakya Muni.*

GAUTIER, Théophile (1811–1872), scriitor și eseist francez. Promotor al teoriei „artă pentru artă" și precursor al parnasianismului („Emailuri și camee" – capodopera sa). Romane fantastice sau de aventuri („Căpitanul Fracasse").

GAVARNI, Paul (pseud. lui *Sulpice Guillaume Chevalier*) (1804–1866), desenator și ilustrator francez. Litografii reprezentând scene din viața cotidiană a Parisului (ciclul „Măști și figuri").

GAVARNIE, circ glaciar, cu mici ghețari, pe pantele de N ale masivului Mont Perdu din Pirineii centrali (SV Franței), situat la 1 600 m alt. De aici izv. râul Gave de Pau, care formează cascada G., de 422 m înălțime.

GAVĂT, Iulian P. (1900–1978, n. Tâmboești, jud. Vrancea), geolog și geofizician român. M. coresp. al Acad. (1955). Studii privind geologia zăcămintelor de petrol și gaze și de geofizică aplicată.

GAVIÁL (< fr.) s.m. Crocodil cu bot lung și îngust care trăiește în India *(Gavialis gangeticus);* nu atacă omul.

GAVOJDIA, com. în jud. Timiș, în C. Lugojului; 2 828 loc. (2008).

GAVÓTĂ (< fr.) s.f. Dans popular francez în măsură binară și cu mișcare moderată, devenit în sec. 17 dans de Curte. ✦ Parte din suita instrumentală.

Carl Fr. Gauss

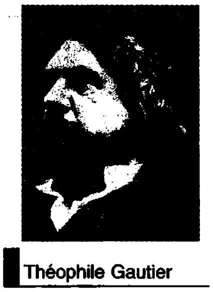

Théophile Gautier

GAVOTY, Bernard (1908–1982), critic muzical și organist francez. Monografii de mari interpreți contemporani. A publicat *Memoriile* lui G. Enescu.

GAVRIIL (ebr. „puterea lui Dumnezeu"), unul dintre cei șapte arhangheli. În „Vechiul Testament" îl ajută pe Daniil să-și tălmăcească viziunile. În „Noul Testament" este purtătorul Bunei-Vestiri. În Islam se presupune că ar fi dictat „Coranul" Profetului Mahomed.

GAVRILESCU, Nicolai (1896–1966, n. Bacău), fiziolog și hidrobiolog român. Elev și colaborator al lui Sir R.A. Peters.

GAVRIL (GAVRIIL) IEROMONAHUL (sfârșitul sec. 15–începutul sec. 16), zugrav român. A pictat frescele din biserica Bălinești (1493).

GAVRIL (GAVRIIL) PROTUL (sec. 15–16), monah grec. Conducător al comunității călugărilor de la Athos. A scris „Viața Sfântului Nifon", important izvor pentru istoria Țării Românești între 1495 și 1521.

GAVRIL (GAVRIIL) URIC (sfârșitul sec. 14–începutul sec. 15), călugăr, miniaturist și caligraf român. A lucrat la mănăstirea Neamț. Creatorul unui mod original de interpretare a formelor bizantine, care a influențat miniatura și pictura murală moldovenească de mai târziu. Principala lucrare: „Tetraevanghelul" din 1429 (se găsește la Biblioteca Bodleiana, Oxford).

GAVRILĂ, Mihai (n. 1929, Cluj), fizician român. Stabilit în străinătate. M. coresp al Acad. (1974). Lucrări: „Efectul fotoelectric relativist", „Electrons in the Dipole Approximation".

GAVRILIU, Dan (n. 1915, Brăila), medic român. Autor al unui procedeu de înlocuire a esofagului, care îi poartă numele.

GAXOTTE, Pierre (1895–1982), istoric și publicist francez. Specialist în istoria sec. 17–18 în Franța („Secolul lui Ludovic XV", „Revoluția Franceză").

GAY (cuv. american), bărbat homosexual.

GAYĀ, oraș în NE Indiei (Bihar), în C. Gangelui; 394 mii loc. (2001, cu suburbiile). Filaturi de bumbac. Oraș sfânt al budiștilor. Pelerinaj.

GAYE, Marvin (pe numele adevărat *Marvin Pentz Gay Junior*) (1939-1984), cântăreț american de soul. Creatorul unui soul sofisticat, senzual („Mercy, Mercy Me", „Sexual Healing").

GAY-LUSSAC, Louis Joseph (1778–1850), fizician și chimist francez. A formulat legea dilatației termice a gazelor perfecte (1802), legea volumelor constante pentru reacțiile ce decurg în fază gazoasă, care-i poartă numele. A descoperit acizii iodhidric și cloric, borul (1808, împreună cu L.J. Thénard) și a elaborat un procedeu de obținere a acidului sulfuric *(turnul G.-L.).*

GAYNOR, Gloria (n. 1947), cântăreață americană. Supranumită „Regina muzicii disco" („Reach Out I'll Be There", „I Will Survive", „I Am What I Am").

GAYYOM, Maumoon Abdul (n. 1937), om politic din Maldive. Președinte al Republicii (din 1978).

GAZ¹ (< fr.; {s} gr., lat. *khaos* „haos") s.n. **1.** (FIZ.) Fluid cu densitate redusă, expansibil, foarte compresibil, având tendința de a ocupa tot volumul care îi stă la dispoziție, indiferent de mărimea și de forma acestuia; este alcătuit din molecule (uneori din atomi, ioni) în stare liberă, între care se exercită forțe foarte slabe și care se află într-o continuă mișcare dezordonată (agitație termică). ✧ *G. perfect* (sau *ideal;* în opoziție cu *g. real*) = **g.** ale cărui molecule au dimensiuni neglijabile față de distanța medie dintre ele, încât pot fi considerate practic puncte materiale lipsite de coeziune; orice **g.** foarte rarefiat poate fi considerat *g. p. G. de aer* = **g.** combustibil obținut prin trecerea unui curent de aer peste cărbuni (cocs, mangal) incandescenți; compoziție teoretică: c. 35 vol. oxid de carbon și 65 vol. azot; putere calorică mică (900–1 500 kcal/m³). *G. de apă* = **g.** combustibil (amestec de oxid de carbon și hidrogen) obținut prin trecerea unui curent de vapori de apă peste cărbuni incandescenți; putere calorică: 2 500–2 700 kcal/m³. *G. de cocserie* = **g.** asemănător **g.** de iluminat, obținut la distilarea huilei în cocserii; putere calorică: 4 000 kcal/m³. *G. de cracare* = amestec gazos de hidrogen, parafine, olefine inferioare și hidrocarburi superioare obținut la cracarea fracțiunilor petroliere grele. *G. de furnal* = **g.** combustibil produs în furnale; putere calorică: c. 900 kcal/m³. *G. de iluminat* (sau *aerian*) = **g.** obținut la distilarea huilei, folosit la iluminat și la încălzit. *G. de rafinărie* = amestec de hidrocarburi parafinice și olefinice, rezultat din procesele de cracare și de reformare din rafinării. *G. de sondă* = **g.** natural, în care predomină metanul (66–75%) și procente mici de etan, propan și butan, extras odată cu țițeiul prin sonde; utilizat, după separarea de faza lichidă, drept combustibil. Putere calorică: 5 500–6 000 kcal/m³. *G. de sinteză* = amestec de oxid de carbon și hidrogen (1:2 vol.). *G. lichefiat* = substanță gazoasă adusă prin răcire și comprimare în stare lichidă (ex. dioxidul de carbon, clorul, butanul). *G. mixt* = g. obținut prin insuflarea simultană de aer și vapori de apă peste combustibili incandescenți; putere calorică: c. 1 500 kcal/m³. *G. petrolier* = **g.** provenit din zăcămintele de țiței sau obținut din instalațiile de prelucrare a țițeiului, care conține hidrocarburi inferioare cu până la șase atomi de carbon în moleculă. *G. petrolier lichefiat* v. *aragaz*¹. *Gaze naturale* = amestec de hidrocarburi parafinice inferioare care formează zăcăminte independente în scoarța terestră; se deosebesc *g.n.* combustibile, formate prin procesele de bituminizare, de ex. hidrocarburi din seria metanului, *g.n.* degajate de vulcani, *g.n.* din bălți etc.; bitumene gazoase. *Gaze de luptă* v. *substanțe toxice de luptă.* **2.** (CHIM.) *Gaze nobile* = denumire a elementelor din grupa zero a sistemului periodic: heliu, neon, argon, kripton, xenon și radon. Se găsesc în aerul atmosferic în proporție de 1% volume, cele mai abundente fiind argonul și radonul. Sunt incolore, inodore, monoatomice și au o reactivitate chimică extrem de scăzută; **g.** rare; **g.** inerte. **3.** (La pl.) Emanații gazoase ale stomacului sau ale intestinelor. **4.** (Reg.) Petrol lampant.

Louis J. Gay-Lussac

GAZ² (< fr.) s.n. Țesătură foarte subțire; voal.

GAZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (MILIT.) A lansa substanțe toxice de luptă într-o anumită zonă. **2.** (AGR.) A distruge dăunătorii (insecte, șoareci) din silozurile de cereale cu ajutorul unor gaze toxice.

GAZA (GHAZZAH) 1. Fâșie litorală situată pe țărmul M. Mediterane, la NE de pen. Sinai; 365 km²; 1,3 mil. loc. (2003). **2.** Oraș, centrul autorității palestiniene din fâșia G.; 460,8 mii loc. (2003). Întemeiat în milen. 2 î.Hr. S-a aflat, succesiv, sub controlul Egiptului, Regatului Israel, Asiriei, Persiei, Macedoniei ș.a. Cucerit de arabi în 635, ocupat de Imp. Otoman (sec. 16–până în 1917). În componența Palestinei, sub mandat britanic (1920–1947). Potrivit hotărârii Adunării Generale O.N.U. (nov. 1947), G. și terit. înconjurător („fâșia G.") trebuia să se constituie, împreună cu Iordania, într-un stat arab de sine stătător. În urma războiului arabo-israelian (1948–1949), G. și „fâșia G." au trecut sub administrația Egiptului. După războiul arabo-israelian (1967), a fost ocupat de trupe israeliene. Potrivit Declarației de principii (Washington, 19 sept. 1993), la 4 mai 1994, după mai multe runde de negocieri, Itzhak Rabin și Yasser Arafat au semnat, la Cairo, un acord privind punerea în aplicare a autonomiei interne în G., „fâșia aferentă" și Ierihon.

GÁZDĂ (< magh.) s.f. **1.** Stăpânul casei în raport cu oaspeții; amfitrion. **2.** Cel care ține pe cineva cu chirie. **3.** (PARAZIT.) Organism pe (sau în) care trăiește un parazit, aflat în stare larvară (la **g.** intermediară) sau adultă (la **g.** definitivă).

GAZÉL (< fr.; cuv. arab) s.n. Poezie (orientală), cu formă fixă, alcătuită din distihuri, care cântă mai ales dragostea și vinul.

GAZÉLĂ (< fr.) s.f. Nume generic dat unor mamifere rumegătoare din grupa antilopelor, cu corpul zvelt, picioare lungi și sprintene și coarne în formă de liră, care trăiesc în Asia și Africa.

GAZETA DE TRANSILVANIA, primul ziar politic-informativ şi cultural al românilor din Transilvania, fondat de G. Bariţiu la Braşov (12 mart. 1838). De la 1 dec. 1849 s-a numit „Gazeta Transilvaniei", titlu sub care a apărut până în dec. 1945. A militat pentru realizarea obiectivelor politice, sociale, culturale şi naţionale ale românilor din Transilvania.

GAZETA MATEMATICĂ, revistă de specialitate, care apare la Bucureşti începând cu 15 sept. 1895.

GAZETÁR s.m. Ziarist, jurnalist.

GAZÉTĂ (< fr., it.) s.f. Ziar, jurnal.

GAZÍ (< tc.) s.m. (În Ev. Med., în lumea musulmană) 1. Participant la o expediţie militară împotriva nemusulmanilor. 2. Titlu onorific acordat celor care se distingeau în aceste războaie; persoană având acest titlu.

GAZIANTEP, oraş în Turcia asiatică, în apropiere de graniţa cu Siria; 853,5 mii loc. (2000). Ind. cimentului, piel., textilă şi alim. Vechiul nume: *Aintab.* Cucerit de turci (1183).

GAZIFICÁ (GAZEIFICÁ) (< fr.) vb. I tranz. A transforma, printr-o reacţie chimică, un corp solid sau lichid într-un gaz cu o compoziţie chimică diferită de aceea a corpului din care provine.

GAZIFICÁRE (GAZEIFICÁRE) (< *gazifica* sau după fr. *gazéification*) s.f. 1. Acţiunea de a gazifica. ✧ *Gazificarea combustibililor* = transformarea combustibililor solizi în combustibili gazoşi, produsă prin oxidare parţială cu ajutorul oxigenului, aerului, vaporilor de apă sau al amestecurilor acestora în aparate speciale (gazogene). 2. Proces de dispersare a unui lichid în masa unui gaz, folosit în tehnologia extracţiei ţiţeiului prin erupţie.

GAZOGÉN (< fr.; {s} gr. *gaz* + gr. *gennao* „a produce") s.n. Aparat sau instalaţie destinată transformării unui combustibil solid (lemne, cărbuni etc.) în gaze combustibile, necesare arderii în unele motoare, instalaţii industriale etc. Sin. *generator de gaz.*

GAZOLÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Produs lichid combustibil, obţinut prin dezbenzinarea gazului de sondă. ✧ *G. stabilizată* = g. din care s-au eliminat propanul şi butanul, întrebuinţată la prepararea benzinelor uşoare.

GAZOMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *gaz* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea cantităţii de gaz care trece printr-o conductă.

GAZÓN (< fr.) s.n. Iarbă scurtă şi deasă (stropită şi cosită des) cultivată în parcuri, în spaţii verzi. ✦ Teren cultivat cu astfel de iarbă (inclusiv pentru unele competiţii sportive).

GAZÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Ca un gaz^1 (ex. starea de agregare g.). ✦ (Despre lichide) Care conţine dizolvat, sub presiune, un gaz ce se poate degaja la o presiune mai scăzută.

GAZOTRÓN (< *gaz* + *[elec]tron*) s.n. Diodă cu gaz (gaze inerte, vapori de mercur) la presiune joasă şi catod cald, funcţionând cu descărcare electrică în arc, folosită ca redresor de curent alternativ.

GĂEŞTI, oraş în jud. Dâmboviţa, pe interfluviul Argeş-Sabar; 15 166 loc. (2008). Piese de schimb şi reparaţii de utilaj chimic; fabrică de frigidere. Biserica Sf. Ilie (1780). Menţionat documentar în 1498. Oraş (din 1775). A fost pentru o perioadă (sec. 18) reşed. jud. Dâmboviţa, apoi a jud. Vlaşca, până în 1832.

GĂGĂÚZ, -Ă (< tc.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie de origine turcică, dar de religie creştin-ortodoxă care locuieşte în S Republicii Moldova, Ucraina, România (Dobrogea), Bulgaria, Turcia. Persoană aparţinând acestei populaţii. 2. Adj. Care aparţine găgăuzilor (1), privitor la găgăuzi.

GĂGEŞTI, com. în jud. Vaslui, în depr. Elan; 2 215 loc. (2008).

GĂICEANA, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 3 015 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

GĂINA, culme muntoasă în S m-ţilor Bihor, la S de vf. Curcubăta Mare. De sub G. izvorăşte Crişu Alb. Alt.: 1 486 m. (Târgul de fete).

GĂINÁŢ (lat. *gallinaceum*) s.n. Excremente de pasăre.

GĂÍNĂ (lat. *gallina*) s.f. Specie de galinacee domestică, originară din India *(Gallus gallus domesticus)*; femela cocoşului. Numeroase rase, specializate în producţia de ouă (rase uşoare), de carne (rase grele) şi mixte; există şi câteva rase decorative.

GĂINÚŞĂ (< *găină*) s.f. (ZOOL.) *Găinuşă-de-baltă* = pasăre migratoare, cu penaj negru, picioare verzui şi cu o pată roşie de piele golaşă în frunte *(Gallinula chloropus)*; corlă. ✧ *G. polară* = ieruncă de tundră. 3. (ENTOM.) Cărăbuş.

GĂISENI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeş; 5 426 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale; bisericile Vovidenia (1725) şi Sf. Nicolae (sec. 16) în satele Căscioarele şi G.

GĂITĂN (< tc.) s.n. Şiret împletit sau răsucit din fire de bumbac, mătase etc., cusut pe o haină.

GĂLĂNEŞTI, com. în jud. Suceava, pe Suceava; 2 686 loc. (2008).

GĂLĂGÍE s.f. Zgomot mare (de glasuri); larmă, tărăboi.

GĂLĂŞESCU-PYK, Dumitru (1886-1958, n. Bucureşti), jurist român. Lucrări de drept comercial, maritim şi aeronautic („Cambia şi biletul la ordin", „Particularismul dreptului maritim").

GĂLĂTENI, com. în jud. Teleorman, pe Claniţa; 2 943 loc. (2008). Expl. de petrol.

GĂLĂUŢAŞ, com. în jud. Harghita, pe Mureş; 2 719 loc. (2008). Industrializarea lemnului. Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1791) în satul G.

GĂLBEÁZĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Vierme trematod *(Fasciola hepatica)* care trăieşte în căile biliare ale ficatului la oi şi la bovine, provocând boala numită fasciolоză. 2. Fascioloză, distomatoză.

GĂLBENELE (< *galben*) s.f. pl. Plantă decorativă din fam. asteracee, cu flori ligulate, galbene până la portocalii, în capitule terminale (*Calendula officinalis*). Florile sunt folosite în medicina umană (intern şi extern), veterinară şi pentru preparate cosmetice.

GĂLBENÚŞ s.n. (ZOOL., EMBRIOL.) Partea centrală, de culoare galbenă, bogată în substanţe nutritive, a ouălor de batracieni, reptile şi păsări.

GĂLBINÁRE s.f. (Pop.) Icter.

GĂLBINAŞI 1. Com. în jud. Buzău, pe râul Buzău; 4 115 loc. (2008). 2. Com. în jud. Călăraşi, pe stg. Dâmboviţei, în C. Mostiştei, la SE de Bucureşti; 3 385 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1820).

GĂLBIORI (< *galben*) s.m. pl. Ciupercă comestibilă cu pălăria adâncită la mijloc, cu marginea neregulat-lobată, de culoare galbenă (*Cantharellus cibarius*).

GĂLEÁTĂ (lat. *galleta*) s.f. 1. Vas tronconic din lemn, tablă sau material plastic, mai larg la partea superioară, cu două urechi şi o toartă mobilă sau cu capac rabatabil, folosit pentru transportul lichidelor, al materialelor granulare etc. 2. (În Ev. Med., în Ţara Românească) Măsură de capacitate pentru lapte, cereale etc. 3. Dijmă în grâne.

GĂLEŞTI, com. în jud. Mureş, pe râul Niraj; 2 871 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Arhangheli în satul Troiţa. Biserici unitariene în satele G. (sec. 14-15) şi Maiad (sec. 14-18).

GĂMĂLÍE (< magh.) s.f. Capăt îngroşat, de formă sferică, al unui ac, chibrit etc.; măciulie.

GĂNEASA 1. Com. în jud. Ilfov, pe râul Pasărea; 4 431 loc. (2008). 2. Com. în jud. Olt; 4 175 loc. (2008).

GĂNESCU, Benedict (n. 1929, Craiova), grafician român. Caricaturi, desene, ilustraţie de carte şi decoruri de teatru.

GĂNEŞTI, com. în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 3 974 loc. (2008). Castel (sec. 18); bisericile de lemn cu hramul Sf. Arhangheli în satele Cuştelnic (1780) şi Sub Pădure (1750).

GĂOÁCE s.f. 1. Coaja tare a oului. 2. Jumătatea unei coji de nucă, de alună etc.

GĂRDURĂRÍŢĂ s.f. Arbust spinos, otrăvitor, din fam. solanaceelor, cu frunze alterne, alungit-lanceolate şi flori roşii-violacee, cultivat ca gard viu *(Lycium halimifolium)*. Sin. *cătină de garduri.*

GĂRGĂRÍŢĂ (< scr.) s.f. 1. Nume dat unor insecte coleoptere mici, fitofage, cu corpul sferic sau oval şi capul prelungit cu un rostru. Multe specii atacă diverse culturi agricole; altele infestează alimentele din depozite şi cămări. 2. Buburuză.

GĂRGĂÚN s.m. Viespe mare de pădure, de c. 3 cm, cu ac veninos, care bâzâie tare când zboară *(Vespa crabro)*; bărzăun (2).

GĂSÉLNIŢĂ^1 (< bg.) s.f. Fluture de c. 5 cm, cenuşiu-roşiatic, cu cercuri albe, ale cărui larve rod fagurii de miere; molia stupilor *(Galleria melonella)*.

GĂSÉLNIŢĂ^2 (< *găsi*, după fr. *trouvaille*) s.f. (Livr.) Soluţie ingenioasă, de efect descoperită şi exploatată de cineva într-o scriere literară, de critică etc.

GĂSÍ (< sl.) vb. IV 1. Tranz. A da peste ceva sau cineva; a descoperi (2), a afla (2). ✦ Tranz. şi refl. A întâlni pe cineva sau a se întâlni cu cineva. 2. Tranz. (Despre suferinţe fizice sau despre moarte) A surprinde. ✦ Intranz. A-i trece prin minte să facă ceva. 3. Refl. A se afla, a fi. 4. Tranz. A fi de părere că...; a socoti că...

GĂTAIA, oraş în jud. Timiş, pe Bârzava; 6 173 loc. (2008). Prelucr. lemnului, prefabricate din beton. Produse electrotehnice şi alim. În satul Mănăstire se află biserica Sf. Gheorghe (1793-1794) a mănăstirii sârbeşti, iar în satul Şemlacu Mic, biserica Schimbarea la Faţă (sec. 15, cu picturi din 1730) a mănăstirii Săraca.

GĂTÍ vb. IV 1. Tranz. A prepara mâncare. 2. Refl. şi tranz. A (se) pregăti (de drum, de plecare). 3. Refl. şi tranz. A (se) îmbrăca frumos; a (se) împodobi.

GĂUJANI, com. în jud. Giurgiu, pe terasele Dunării; 2 564 loc. (2008).

GĂUNÓS, -OÁSĂ adj. (Despre copaci) Găurit pe dinăuntru; scorburos (1); (despre nuci) fără miez; (despre măsele) cariat. ✦ Fig. Fără substanţă, gol de sens.

GĂURÍ vb. IV tranz. A face o gaură într-un obiect, material etc.; a perfora. ✦ Refl. A se deteriora din cauza unor găuri.

GĂURÍT s.n. *Maşină de* ~ = maşină-unealtă pentru executarea găurilor sau obiecte metalice ori nemetalice.

GĂVÁN s.n. (Pop.) 1. Scobitură, adâncitură. ✦ Orbita ochiului. 2. Strachină (de lemn). 3. (GEOGR.) Mică depresiune circulară sau alungită, care se formează în zonele de stepă, pe depozite de loess, prin tasare naturală.

GĂVANU-BURDEA, porţiune a C. Române cuprinsă între Olt şi Argeş şi fragmentată de văile râurilor Călmăţui, Vedea (cu afl. Burdea), Teleorman, Glavacioc, Dâmbovnic şi Neajlov. Alt. medie: 140 m. Depozite loessoide. Numeroase crovuri.

GĂVĂNEŞTI, com. în jud. Olt; 2 254 loc. (2008).

GĂZDARU, Dumitru (1897-1991, n. Griviţa, jud. Ialomiţa), filolog şi istoric român. Stabilit în Argentina (1946). Contribuţii în filologia romanică („Descendenţii demonstrativului latin *ille* în limba română", „Gramatica limbii italiene", „Cultura neolatină").

GĂZDUÍ vb. IV 1. Tranz. A primi în casă, a adăposti pe cineva; a oferi ospitalitate. 2. Intranz. A locui provizoriu la cineva.

GÂDE s.m. Călău; gealat (1).

GÂDILÁ (< bg.) vb. I tranz. 1. A atinge uşor (cu vârful degetelor) anumite părţi ale corpului cuiva, provocându-i o senzaţie specifică (însoţită de obicei de râs). ✦ Refl. A fi sensibil la astfel de atingeri. 2. Fig. A produce cuiva plăcere. ✦ A măguli (exagerat).

GÂDINŢI, com. în jud. Neamţ; 2 631 loc. (2008).

GÂFÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. A respira des şi greu.

GÂLCEÁVĂ (< bg.) s.f. Ceartă, ciorovăială.

GÂLCESCU (CÂLCESCU), lac glaciar în masivul Parâng, la 1 925 m alt.; 3 ha. Ad. max.: 9,3 m. Aici îşi are obârşia unul dintre izv. Lotrului.

GÂLGĂU, com. în jud. Sălaj, pe Someş; 2 538 loc. (2008). Expl. de calcar. Avicultură. Biserica de lemn Fecioara Maria (1690) în satul Bârsău Mare.

GÂND (< magh.) s.n. **1.** Idee, cuget **(2)**. ✦ Convingere, părere. **2.** Minte. **3.** Reflecţie, meditare. **4.** Închipuire, fantezie. **5.** Intenţie, plan. ✦ Voie, dorinţă. **6.** Grijă, îngrijorare.

GÂNDÁC s.m. Denumire generică dată unor insecte, în special coleoptere şi ortoptere. ✧ *G. de casă* (sau *de bucătărie*) = numele a două specii de insecte omnivore, purtătoare de germeni ai unor boli (colibaciloză, dizenterie etc.) şi de ouă de viermi paraziţi *g. negru* (nearipat) *(Blatta orientalis)*, *g. roşu* (de culoare brun-roşcată, aripat) (*Blattella germanica*); libarcă, şvab. *G. de frasin* = cantaridă. *G. de mai* = cărăbuş. *G. de Colorado* = insectă coleopteră, originar din America, dăunătoare solanaceelor, în special cartofului *(Leptinotarsa decemlineata)*. *G. de trandafiri* = ileană.

GÂNDÍ vb. IV **1.** Intranz. A-şi forma o idee despre un lucru, a-l înţelege; a cugeta. ✦ A concepe, a crea. **2.** Refl. şi intranz. A reflecta, a medita; a chibzui. ✦ (Urmat de determinări precedate de prep. „la") A se îngriji, a-i păsa de cineva sau de ceva. **3.** Intranz. şi refl. A-i trece prin minte, a crede, a socoti că ... ✦ Tranz. şi refl. A-şi da seama (că ...). **4.** Refl. A intenţiona, a plănui să ...

GÂNDÍRE s.f. **1.** Proces cognitiv complex care include formarea raţionamentelor, a conceptelor, rezolvarea de probleme, formarea modelelor mentale ale obiectelor şi situaţiilor, luarea deciziilor, meditaţia asupra cunoştinţelor, credinţelor şi opiniilor; conştiinţă **(1)**, spirit **(I, 1)**. **2.** Meditare, reflecţie; reverie. ✦ Imaginaţie, fantezie.

GÂNDIREA, revistă literară şi culturală, de orientare tradiţionalistă, apărută bilunar, apoi lunar, de la 1 mai 1921 până în iun.-iul. 1944, la Cluj (director Cezar Petrescu) şi Bucureşti (de la 22 dec. 1922, director Nichifor Crainic).

GÂNDIRÍSM s.n. Curent filozofic din România, de orientare existenţialist-ortodoxă, cristalizat în jurul revistei „Gândirea", în epoca dintre cele două războaie mondiale. Având ca trăsătură generală autohtonismul, **g.** a cunoscut o orientare religioasă (prin N. Crainic, D. Stăniloae ş.a.) şi una metafizică (îndeosebi prin L. Blaga). A fost conceput ca mişcare de reafirmare a spiritului ortodox în cultura română, direcţia impusă de N. Crainic (pe urmele lui O. Spengler, N. Berdeaev) respingând „nihilismul europenizat" şi „occidentalizarea". Pe plan politic, **g.** formulează programul „statului etnocratic", opunând democraţiei „corporatismul etnocratic".

GÂNDITÓR, -OÁRE s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Cugetător, filozof. **2.** Adj. (Despre oameni) Dus pe gânduri; îngândurat.

GÂNGIOVA, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 2 665 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1786, cu picturi murale interioare din 1789) în satul Comoşteni.

GÂNGURÍ (onomat.) vb. IV intranz. 1. (Despre copiii mici) A scoate sunete puţin articulate. 2. (Despre porumbei şi turturele) A scoate sunete caracteristice speciei.

GÂNJU, Ioan (n. 1942, Iaşi), pictor român. Registru tematic cu tentă etnografică şi suprarealistă, într-o cromatică bogată în nuanţe („Mireasa cu manşon", „Semănătorul").

GÂNSÁC (< bg.) s.m. (Reg.) Gâscan.

GÂRBÁCI (< tc., bg.) s.n. Bici făcut din curele împletite sau din vână de bou, folosit în trecut şi ca instrument de tortură.

GÂRBĂU, com. în jud. Cluj, în dealurile Clujului; 2 630 loc. (2008). Expl. de nisipuri cuarţoase. Biserica romano-catolică Sf. Maria Mare (1725) şi biserică reformată (sec. 16) în satele Corneşti şi Viştea.

GÂRBOU, com. în jud. Sălaj, în pod. Someşan; 2 232 loc. (2008). Castel baroc (sec. 18). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) în satul Solomon.

GÂRBOV, -Ă (< bg.) adj. Adus de spate, încovoiat (de bătrâneţe).

GÂRBOVA 1. M-ţii Gârbovei, v. *Baiului*. **2.** Com. în jud. Alba, în pod. Secaşelor; 2 097 loc. (2008). Centru viticol. Rezervaţia naturală paleontologică Locul fosilifer **G.** (1,5 ha). Cetatea Greavilor. Biserică evanghelică (1491, cu transformări din 1801) şi biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) în satele Reciu şi Cărpiniş.

GÂRBOVI, com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 4 190 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

GÂRCENI, com. în jud. Vaslui; 2 581 loc. (2008). Bisericile de lemn Sf. Voievozi (sec. 18), Sf. Nicolae (1746) şi Adormirea Maicii Domnului (sfârşitul sec. 18) în satele **G.**, Dumbrăveni şi Trohan.

GÂRCINA, com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 4 740 loc. (2008). Expl. de săruri de potasiu. Centru de cojocărit. Biserica Pogorârea Duhului Sfânt (ante 1668) a mănăstirii **G.**, în satul **G.**.

GÂRCOV, com. în jud. Olt, pe Dunăre; 2 724 loc. (2008).

GÂRDA DE SUS, com. în jud. Alba, pe cursul superior al Arieşului; 1 760 loc. (2008). Cherestea. Rezervaţiile naturale: peşterile *Pojaru Poliţei* (1 ha), Poarta lui Ionele (0,1 ha), peştera de sub Zgurăşti (1 ha), complexul carstic Gheţarul *Scărişoara* (1 ha), avenul din Şesuri (1 ha), avenul de la Tău (1 ha); izbucurile Poliţei (0,2 ha) şi Coteţu Dobreştilor (0,2 ha); cheile Ordâncuşei (10 ha), Hoanca apei (1 ha), toate din Parcul Naţional m-ţii Apuseni. Biserica de lemn Naşterea Sf. Ioan Botezătorul (1792) în satul **G. de S.**

GÂRDANI, com. în jud. Maramureş; 1 637 loc. (2008).

GÂRLA MARE 1. Com. în jud. Mehedinţi, pe malul Dunării; 3 248 loc. (2008). **2.** Cultură din Epoca Bronzului (sec. 15-13 î.Hr.) numită astfel după numele com. în care a fost descoperită aşezarea eponimă.

GÂRLĂ (< bg.) s.f. Curs de apă în lunca unui râu, cu debit permanent sau temporar; face legătura între râu şi lacurile de luncă; *concr.* braţ al unei ape mai mari; (înv. şi reg.) râu.

GÂRLENI, com. în jud. Bacău, pe Bistriţa; 6 779 loc. (2008). Hidrocentrală (23,6 MW). Până în 1965 s-a numit *Racila*.

GÂRLICIU, com. în jud. Constanţa, pe dr. braţului Dunărea Veche; 1 814 loc. (2008). Cetatea romano-bizantină Cius.

GÂRLIŢA, liman fluviatil pe dr. văii Dunării, situat în SV Dobrogei, în apropierea Bălţii Ialomiţei (braţul Ostrov); 13,86 km^2. Ad. max.: 1,70 m. Pescuit. Cunoscut şi sub numele *Bugeac*.

GÂRLÍŢĂ s.f. Specie de gâscă sălbatică de talie mică, cu penaj cenuşiu, alburie pe piept şi pe pântece şi cu o pată albă în frunte *(Anser albifrons)*.

GÂRNIC, com. în jud. Caraş-Severin; 1 402 loc. (2008).

GÂRNIŢĂ (< bg., scr.) s.f. Arbore din fam. fagaceelor, asemănător cu stejarul, cu frunze penat-lobate, sesile, lungi de 20-40 cm şi cu fruct (ghindă) mic, cilindric *(Quercus frainetto)*.

GÂSCÁN s.m. Bărbătuşul gâştei; gânsac.

GÂSCĂ (< bg.) s.f. Gen de păsări din ordinul anseriformelor, de talie mare, cu penaj cenuşiu, alburiu pe piept şi pântece *(Anser)*. ✧ *G. domestică* = specie de **g.**, crescută pentru carne, grăsime şi fulgi *(Anser domesticus)*. *G. sălbatică* = specie de **g.**, oaspete de vară în România (*Anser anser*). Este strămoşul **g.** domestice. ✧ *G. cu gât roşu* = specie rară de **g.** din tundra siberiană (*Branta neficollis*); iernează în zona M. Caspice şi Mării Negre, inclusiv în Delta Dunării.

GÂT (< sl.) s.n. **1.** Parte a corpului care leagă capul cu trunchiul la om sau la animale, având ca schelet coloana cervicală. **2.** Interiorul **g. (1)**. ✦ Cantitate de băutură care se poate înghiţi dintr-odată. **3.** Parte a unor obiecte asemănătoare cu **g. (1)**.

GÂTÁR s.n. Curea lată a hamului care trece peste gâtul calului. ✦ Partea superioară a jugului pentru boii de muncă.

GÂTLÉJ (< sl.) s.n. Partea interioară a gâtului **(1)**, care cuprinde faringele, esofagul, laringele şi traheea.

GÂTUÍ vb. IV tranz. A strânge pe cineva de gât; a sugruma **(1)**.

GÂTUÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a gâtui şi rezultatul ei; sugrumare. **2.** (TEHN.) Micşorare, într-o zonă limitată, a secţiunii transversale a unei piese, ca rezultat al unor operaţii tehnologice (strunjire, frezare) sau sub acţiunea uzurii.

GÂZĂ (< pol.) s.f. Nume dat insectelor mici zburătoare.

Gb, simbol pentru *gilbert*.

Gd, simbol chimic pentru *gadoliniu*.

GDAŃSK 1. Golf în S M. Baltice, la ţărmurile Poloniei şi Federaţiei Ruse, în care se varsă Vistula. Ţărmuri cu lagune. Lăţimea: 107 km şi ad. max.: 110 m. **2.** Oraş în N Poloniei, port la golful **G.**; 456,5 mii loc. (2000). Nod de comunicaţii. Şantiere navale. Ind. constr. de maşini, chimică, electrotehnică, prelucr. lemnului, textilă şi alim. Institute de învăţământ superior. Monumente: biserici gotice (sec. 13-15), palatul Artushof (sec. 14). Menţionat documentar în sec. 10. Din sec. 13, cunoscut sub denumirea de *Danzig*. Cucerit de Ordinul Teutonilor (1308), a devenit membru al Hansei (1361). Prin Tratatul de la Versailles (1919) a devenit „oraş liber", sub mandatul Societăţii Naţiunilor. După 1945, **G.** a reintrat în componenţa Poloniei.

GDYNIA, oraş în N Poloniei, port la G. Gdańsk; 255,4 mii loc. (2000). Şantiere navale. Bază de pescuit.

Ge, simbol chimic pentru *germaniu*.

GEACA, com. în jud. Cluj; 1 690 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Rezervaţia naturală Valea Legiilor (13,5 ha).

GEALÁT (< tc.) s.m. **1.** (Înv.) Călău, gâde. **2.** Peior. Bărbat voinic (şi violent).

GEALĂU (< magh.) s.n. Rindea lungă.

GEAM (< tc.) s.n. **1.** Placă de sticlă transparentă (sau mată), care permite pătrunderea luminii în interiorul unei încăperi, vehicul etc. **2.** Fereastră.

GEAMANDÚRĂ (< ngr.) s.f. Corp plutitor din metal sau materiale plastice, ancorat pe fundul unei ape, care indică restricţii, obstacole etc. pentru înot sau navigaţie.

GEAMANTÁN (< ngr.) s.n. Cufăr portabil (din lemn, piele etc.) în care se pun lucrurile necesare pentru călătorie; valiză.

GEÁMĂN, -Ă (lat. *geminus*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Fiinţă) care provine din acelaşi ovul (**g.** adevăraţi, monozigotici), din două (**g.** dizigotic) sau mai multe ovule fecundate în acelaşi timp, dezvoltându-se simultan cu fratele/fraţii săi. **2.** Adj. (Despre plante) Care are două tulpini crescute din aceeaşi rădăcină; (despre fructe) crescute lipit, câte două. **3.** Adj. (ANAT.) *Muşchi gemeni* = muşchi ai gambei, dispuşi pereche.

GEAMĂNU, Grigore (1903-1985, n. Turcineşti, jud. Gorj), jurist român. Specialist în drept internaţional român („Dreptul internaţional contemporan").

GEÁMĂT (lat. *gemitus*) s.n. Sunet nearticulat emis de cel care geme **(1)**. ✦ (Poetic) Freamăt provocat de vânt; murmur al apelor.

GEAMBÁŞ (< tc.) s.m. Negustor sau samsar de cai.

GEAMÍE (< tc.) s.f. Locaş de cult la musulmani; moschee.

GEAMLÁC (< tc.) s.n. (Înv.) **1.** Perete format din geamuri fixate pe un schelet metalic sau de lemn. **2.** Coridor, verandă cu pereţii exteriori făcuţi din geam **(1)**.

GEAMPARÁLE (GEAMBARALE) (< tc.) s.f. pl. Dans şi cântec popular răspândit în C. Dunării şi Dobrogea, cu ritm asimetric şi mişcare vioaie.

GEÁNĂ (lat. *genna) s.f. **1.** Fir de păr de pe marginea pleoapelor. **3.** Fig. Dungă luminoasă; fâşie de deal, de nor etc. luminată.

GEÁNTĂ^1 (< tc.) s.f. Obiect de piele, pânză etc., folosit pentru a purta acte, cărţi etc.; servietă. ✦ Poşetă.

GEANTĂ^2 s.f. v. **jantă**.

GEB (în mitologia egipteană), zeul Pământului. Soţul zeiţei Cerului, Nut. Din unirea lor s-au născut Osiris, Isis şi Set.

GEBELEIZIS (în mitologia daco-getică), zeul fulgerului şi al Cerului. Identificat la un moment dat cu Zamolxis.

GECKO (< cuv. malaez) subst. Numele unor specii de şopârle din fam. gekkonide, cu piele netedă acoperită cu mici tuberculi cornoşi, ochi lipsiţi de pleoape, foarte bune căţărătoare. Se cunosc peste 1 000 specii, răspândite în reg. tropicale ale Globului, majoritatea insectivore, deşi unele specii mai mari pot să se hrănească şi cu alte şopârle, mici mamifere şi păsări.

GEDDA, Nicolai (pseud. lui *N. Ustinov*) (n. 1925), tenor suedez. Abordează repertoriul italian, francez, german şi rus cu aceeaşi uşurinţă, remarcându-se prin tehnica impecabilă şi distincţia scenică.

GEEA (GAIA) (în mitologia greacă), personificare a Pământului ca element primordial, izvor a tot ce există. Mama şi soţia lui Uranus. Mama Titanilor, Titanidelor, Ciclopilor şi Eriniilor.

GEELONG, oraş în SE Australiei (Victoria), la SV de Melbourne, port la str. Bass; 184,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Fabrici de ciment şi sticlă. Ind. aluminiului, chimică (îngrăşăminte), textilă şi alim. Rafinării de petrol. Montaj de automobile.

GEIGER, Hans (1882–1945), fizician german. Împreună cu E. Rutherford, a elaborat o metodă de punere în evidenţă a particulelor α. A inventat (1913) un contor de particule (pentru radiaţiile β şi γ), pe care l-a perfecţionat (1928) cu E.W. Müller *(contorul G.-Müller)*.

GEIJER, Erik Gustaf (1783–1847), poet şi istoric suedez. Animator al mişcării culturale naţionale. Lucrări de istorie („Istoria poporului suedez"). Poeme romantice („Vikingul", „Ultimul scald").

GEISSLER, Heinrich (1814–1879), fizician german. Studii privind descărcările electrice în gaze. A inventat o pompă de vid cu vapori de mercur (1855), tuburi cu gaze rarefiate *(tubul G.)* sau cu vid.

GEJIU, oraş în S Chinei (Yunnan); 212,2 mii loc. (1990). Expl. şi prelucr. cositorului, plumbului şi zincului.

GEL (< fr.) s.n. Sistem coloidal uniform dispersat, concentrat, cu proprietăţi fizice asemănătoare unui solid, obţinut dintr-o soluţie coloidală prin evaporare sau coagulare.

GELA, oraş în Italia (Sicilia), port la M. Mediterană; 72,7 mii loc. (2001). Ind. petrochimică. Staţiune balneară. Pescuit. Muzeu de arheologie. Întemeiat (689 î.Hr.) de coloniştii greci din Rodos şi Creta. Distrus de cartaginezi în 405 î.Hr. În 1230 s-a întemeiat aici aşezarea Terranova, care, în 1927, a reluat numele de G.

GELATÍNĂ (< fr.; {s} lat. *gelatus* „îngheţat") s.f. 1. Substanţă proteică coloidală, obţinută prin hidroliza parţială a colagenului din oase, cartilaje etc.; folosită şi în alimentaţie. 2. Pielea crudă obţinută după efectuarea operaţiilor de prelucrare, premergătoare tăbăcirii.

GELÉP (< tc.) s.m. (În Ev. Med.) Negustor levantin care cumpăra din Ţările Române vite pentru a le vinde la Istanbul.

GELFAND, Israil Moiseievici (n. 1913), matematician rus. Lucrări privind analiza funcţională, algebra liniară, teoria distribuţiilor.

GELISÓL (< fr.) s.n. (GEOMORF.) Sol îngheţat. Partea de dedesubt, care rămâne îngheţată permanent, se numeşte *pergelisol* sau *permafrost*, iar cea de la suprafaţă, care se dezgheaţă vara, *molisol*.

GELÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *gelu* „ger") adj. (Despre roci şi materiale) Care se dezagregă uşor sub acţiunea îngheţului şi a dezgheţului repetat.

GELIVÁŢIE (GELIFRÁCŢIE) (< fr.) s.f. Proces de dezagregare a rocilor de la suprafaţa Pământului, în urma variaţiilor de temperatură.

GELLIUS, Aulus (130–175), erudit latin. Lucrarea sa „Nopţile atice" este o sursă documentară despre scriitorii antici.

GELL-MANN, Murray (n. 1929), fizician american. A introdus (1953) noţiunea de straneitate şi a enunţat, independent de K. Nishijima, legea conservării ei. În 1964 a descoperit particula omega minus şi a postulat existenţa quarcilor. Premiul Nobel pentru fizică (1969).

GELON (c. 540–478 î.Hr.) tiran al Gelei (din 491 î.Hr.) şi al Siracuzei (din 485 î.Hr.). I-a învins pe cartaginezi la Himera (480 î.Hr.).

GELÓS, -OÁSĂ (< it.) adj., s.m. şi f. 1. Care suferă de gelozie; care manifestă gelozie. 2. Invidios.

GELÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Agar-agar.

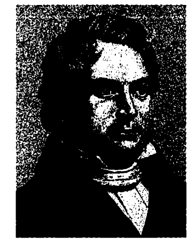

Erik Gustaf Geijer

Murray Gell-Mann

GELOZÍE (< it.) s.f. 1. Sentiment chinuitor provocat de bănuiala sau de certitudinea că fiinţa iubită este necredincioasă. 2. Invidie, pizmă.

GELSENKIRCHEN, oraş în Germania (Renania de Nord-Westfalia); 276,7 mii loc. (2001). Cel mai mare centru carbonifer din bazinul Ruhr. Cocserii, furnale, oţelării. Ind. chimică, constr. de maşini, prelucr. petrolului. Primărie şi castel din sec. 16. Oraş (1875).

GELU (sec. 9–10), voievod român. Conducător al formaţiunii politice care cuprindea reg. dintre Porţile Meseşului şi izvoarele Someşurilor, cu centrul în apropierea Clujului. Potrivit cronicii lui *Anonymus*, G. a fost înfrânt şi ucis la începutul sec. 10 de ungurii conduşi de Tuhutum.

GELUÍ vb. IV tranz. A rindelui.

GEM (< engl.) s.n. Produs obţinut prin fierberea fructelor cu zahăr, până la gelificarea siropului.

GÉMĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Piatră preţioasă translucidă. ✦ Bijuterie făcută din asemenea piatră, gravată cu figuri ori motive decorative. 2. (Adjectival, în expr.) *Sare ~* v. *sare.*

GEMĂNÁRE s.f. Furculiţă (2).

GÉME (lat. *gemere*) vb. III intranz. 1. A-şi exterioriza durerea prin sunete nearticulate. ✦ (Poetic; despre vânt) A fremăta; (despre ape) a murmura. 2. Fig. A fi plin, încărcat peste măsură.

GEMENELE 1. Lac de origine glaciară situat în m-ţii Retezat, la 1 920 m alt. Supr.: 2,48 ha; ad. max.: 5,3 m. 2. Com. în jud. Brăila; 1 838 loc. (2008).

GEMENII *(Gemini)*, constelaţie zodiacală din emisfera boreală. Conţine două stele principale: *Castor* şi *Pollux* şi c. 104 stele mai puţin luminoase.

GÉMIER, Firmin (pseud. lui *F. Tonnerre*) (1869–1933), actor, regizor şi animator de teatru francez. Iniţiator al Teatrului naţional popular (1920–1933).

GEMIL, Tahsin (n. 1943, Medgidia), istoric şi diplomat român. Studii şi cercetări privind relaţiile româno-turco-tătare („Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti 1601–1712").

GEMINÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. Împerecheat, îngemănat. ✧ (LINGV.) *Consoană g.* (sau *dublă*) = consoană lungă realizată prin geminaţie (2).

GEMINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Îmbinare, împreunare a două elemente. 2. (LINGV.) Lungire a unei consoane, pronunţată cu o durată mai mare decât cea obişnuită.

GEMINI, program american pentru zboruri pe orbite circumterestre, executat (1965–1966) cu nave pilotate cu două locuri („Gemini"). La 15 dec. 1965 G. 6 şi 7 au realizat prima întâlnire spaţială, iar la 16 mart. 1966 G. 8 a reuşit prima andocare.

GEMINIANI, Francesco (c. 1687–1762), compozitor şi violonist italian. Concerti grossi, sonate pentru vioară etc. Tratate („Arta cântului la vioară", „Arta acompaniamentului").

GEMISTO PLETHON, Giorgio (1355–1450), filozof şi umanist bizantin. A relevat asemănările şi deosebirile dintre cultura latină şi cea greco-orientală şi îndeosebi dintre filozofia lui Platon şi cea a lui Aristotel.

GEMMA, cea mai strălucitoare stea din constelaţia Coroana Boreală. De mărimea 2,2. Nume populare: *Perla* sau *Fata Mare din Horă.*

GEMMA, Giuliano (n. 1938), actor italian de cinema. Roluri de supererou („Titanii") sau de cowboy dur („Un pistol pentru Ringo"), ulterior marcate de un puternic dramatism („Deşertul tătarilor").

GEMÚLĂ (< fr.; {s} lat. *gemmula* „boboc mic") s.f. 1. (ZOOL.) Formaţie rotundă prin care spongierii se înmulţesc asexuat. 2. (GENET.) Particulă celulară ipotetică în care, după părerea lui Darwin, se concentrează proprietăţile organismului, asigurând transmiterea lor la descendenţi. 3. (ANAT.) Excrescenţă protoplasmatică mică pe ramurile unei dendrite la punctul de contact cu sinapsa.

GEN (< lat. *genus*) s.n. 1. Fel, soi, tip. ✦ Fel de a fi al cuiva. 2. Diviziune obţinută prin clasificarea creaţiilor artistice, după temă, formă, stil. ✧ *Pictură de g.* = pictură care înfăţişează aspecte ale vieţii cotidiene. ✦ Categorie a teoriei literare care reuneşte operele asemănătoare prin modul de a reprezenta realitatea şi care subsumează mai multe *specii literare* (ex. *g. liric, g. epic, g. dramatic*). 3. Categorie gramaticală exprimată prin forma luată de substantivele nume însufleţite pentru a indica sexul fiinţelor pe care le denumesc şi care s-a extins la substantivele nume neînsufleţite. În limba română, substantivele au trei g.: masculin, feminin, neutru. 4. (LOG.) Clasă de obiecte având aceleaşi note esenţiale şi cuprinzând cel puţin două specii. ✧ *G. proxim* = care este cel mai apropiat de noţiunea de definit. *G. suprem* = g. cel mai cuprinzător care nu mai poate fi folosit ca specie pentru alt g. 5. (BIOL.) Categorie sistematică subordonată *familiei* (3); cuprinde una sau mai multe specii (2).

GÉNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „naştere, origine") s.f. (GENET.) Segment al macromoleculei de ADN (sau ARN, în cazul unor virusuri) format dintr-o anumită secvenţă de nucleotide, care acţionează ca o unitate funcţională şi conţine informaţia genetică. Descoperită de *W. Johannsen* în 1909. Poziţia ocupată de fiecare g. în cromozomi se numeşte *locus*. Formele alternative ale g. (care ocupă acelaşi locus la indivizi diferiţi) se numesc alele; ele condiţionează variabilitatea genetică.

GENEALOGÍE (< fr.; gr. *genea* „generaţie" + *logos* „socoteală") s.f. 1. Ştiinţă auxiliară a istoriei care studiază originea, relaţiile şi structura familiilor. 2. Filiaţia, enumerarea ascendenţilor cuiva.

GENERÁ (< lat.) vb. I tranz. A produce, a da naştere la ceva.

GENERÁL^1 (< fr.) s.m. Grad militar superior celui de colonel. În ordine ierarhică, pentru trupele de uscat, în România sunt: general de brigadă, general de divizie, general de corp de armată. ✦ Persoană care poartă un astfel de grad.

GENERÁL^2**, -Ă** (< fr., lat.) adj. 1. Comun tuturor fiinţelor sau obiectelor dintr-o anumită categorie. ✦ (Despre un fenomen sau o situaţie) Care priveşte pe toţi; la care participă toţi. 2. Care priveşte ceva în ansamblu. ✧ Loc. *În general* = în linii mari. 3. Care există, care se întâmplă pe o întindere mare, care cuprinde tot. 4. Care are întreaga răspundere în conducerea unei firme, instituţii etc.

GENERAL BERTHELOT, com. în jud. Hunedoara, în depr. Haţeg; 991 loc. (2008).

GENERAL ELECTRIC, companie americană de maşini şi aparataj electric. Fondată (1892) la New York, a construit prima locomotivă electrică (1895). Produce: echipamente electrice, electronice, medicale, locomotive, turbine, vehicule militare, sateliţi ş.a.

GENERALIČ, Ivan (1914–1992), pictor croat. Unul dintre principalii fondatori ai şcolii de pictură naivă. Lucrări într-o cromatică bogată; remarcabilă putere de observaţie psihologică („Înmormântarea lui Stef Halacek").

GENERALÍSIM (< it., fr.) s.m. Comandantul suprem al armatei în unele ţări (ex. Italia, Rusia).

GENERALITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Calitatea a ceea ce este general^2. 2. (La pl.) Idei generale.

GENERALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A da o formulare sintetică; a uni mental însuşirile fundamentale comune ale unei clase de obiecte. 2. A face să fie general^2, a extinde sfera de aplicare. ✦ Refl. (Despre boli) A se extinde în întregul organism. ✦ A considera o situaţie ca generală.

GENERALIZÁRE s.f. Acțiunea de a (se) generaliza și rezultatul ei. ✦ (PSIH.) Operație mentală prin care se subsumează aceluiași gen obiecte singulare cu însușiri, note esențiale comune. V. *gândire, abstractizare.* ✦ (MAT.) Trecerea de la un enunț particular la unul general.

GENERAL MOTORS CORPORATION, companie americană producătoare de autoturisme și alte autovehicule. Înființată (1908) la Detroit. Produce: automobile și camioane, echipament energetic și electronic, locomotive, avioane ș.a.

GENERATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.f., s.n. **1.** Adj. Care generează ceva. **2.** (MAT.) S.f. Linie dreaptă care, prin deplasarea sa în spațiu, generează o suprafață (conică, cilindrică etc.). ✦ (La pl.) Elemente dintr-o mulțime înzestrată cu o structură din care, prin operațiile admise, se pot obține toate celelalte elemente ale mulțimii. **3.** S.n. Aparat, instalație sau mașină pentru producerea energiei de o anumită formă folosind energie de altă formă. ✧ *G. electric* = **g.** care produce energie electromagnetică (electrică) de o anumită formă, utilizând energia mecanică, energia reacțiilor chimice etc. *G. electronic* = **g.** electric ale cărui principale părți funcționale sunt tuburi electronice sau elemente semiconductoare (diode semiconductoare, tranzistoare). **4.** S.n. Aparat sau instalație pentru producerea unui fluid sau a unei suspensii fluide (ex. **g.** de acetilenă). ✧ *G. de gaz* = gazogen. **5.** S.n. (FIZ.) *G. cuantic* = **g.** sau amplificator de radiații electromagnetice care funcționează pe baza emisiei stimulate a radiațiilor (ex. maseri, laseri ș.a.). *G. de plasmă* v. *plasmatron. G. termoionic* v. *convertor termoionic.*

GENERAȚIA DE LA '98, nume dat în 1913 de J. Azorín grupării de scriitori (M. Unamuno, Azorín, Pío Baroja, R. Maeztu și A. Machado) care, pornind de la dezastrul militar suferit în Cuba de către spanioli, în 1898, au analizat civilizația spaniolă într-o viziune demitizantă.

GENERAȚIA PIERDUTĂ, curent literar american al anilor '20 ai sec. 20, reunind mari nume ale literaturii americane (Dos Passos, Scott Fitzgerald, Hemingway, Cummings ș.a.) și căutând o evadare iluzorie în Europa anilor postbelici. Expresia a fost introdusă de Gertrude Stein.

GENERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea oamenilor care au aproximativ aceeași vârstă. 2. (ZOOT.) Totalitatea animalelor aparținând unei anumite specii și rase, născute în același an; descendenții din același an ai unui anumit reproducător; produșii rezultați în ordine, în urma unor încrucișări. **3.** *G. spontanee* = teorie naivă care admitea că unele organisme pot lua naștere în mod spontan din materii minerale sau organice în descompunere. A fost infirmată în sec. 19 de L. Pasteur.

GÉNERE (< it.) subst. *În* ~ = în general; de obicei.

GENÉRIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *gener-* „gen, origine") adj., s.n. **1.** Adj. Care ține de o categorie, de un gen; care cuprinde toate cazurile asemănătoare. **2.** S.n. Parte (introductivă) a unui film, în care sunt menționate titlul filmului, numele regizorului, actorilor etc.

GENERÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Mărinimos, darnic; dezinteresat. ✦ Însuflețit de idei sau de sentimente alese.

GENEROZITÁTE (< fr., lat.) s.f. Calitatea de a fi generos; mărinimie; dărnicie.

GENESIS, grup britanic de rock. Constituit în 1966 de Tony Banks, Mike Rutherford, Anthony Philips și Peter Gabriel, înlocuit în 1975 ca solist de Phil Collins. Consacră rockul progresiv (muzică sofisticată, texte suprarealiste). („The Lamb Lies Down On Broadway", „A Trick Of The Tail").

GENET, Jean (1910–1986), scriitor francez. Romane („Notre-Dame des Fleurs", „Miracolul trandafirului"), povestiri („Jurnalul unui hoț"), piese de teatru („Guvernantele") ce transfigurează experiența răului și a abjecției.

GENETĂ (< fr.) s.f. Mic mamifer carnivor din fam. viveride, cu blana cenușie sau gălbuie cu pete cafenii sau negre și coada cu inele albe și negre. *G. comună (Genetta genetta)* se întâlnește în Africa și SV Europei. Alte specii sunt localizate exclusiv în Africa și Pen. Arabică. În ultimul timp a început să fie apreciată ca animal de companie.

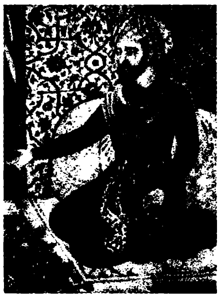
Genghis-Han (miniatură din sec. 16)

GENÉTIC, -Ă adj. Care aparține geneticii, referitor la genetică sau la mecanismele de transmitere ereditară a caracterelor. ✧ *Cod g.* v. *cod* ^{1} **(6).**

GENÉTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *gennetikos* „care naște") S.f. Știință a eredității și variabilității organismelor, care se ocupă cu studiul mecanismelor de înregistrare codificată a informației ereditare, de replicarea și modificarea sa prin mutații, recombinare etc., precum și de procesul de translație, prin care materialul genetic realizează controlul asupra proceselor metabolice din organism, determinând repartiția caracterelor genitorilor la descendenți. Noțiunea de **g.** a fost introdusă de *W. Bateson* în anul 1906. Este o știință în plină dezvoltare, cu largi aplicații în agronomie, medicină, demografie etc., din care se desprind permanent noi ramuri: **g.** moleculară, **g.** celulară, **g.** populațiilor etc. ✧ *G. moleculară* = ramură a **g.** care cercetează procesele ereditare la nivelul molecular de organizare a sistemelor vii.

GENETICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist în genetică.

GENEVA (GENÈVE, GENF) 1. Lac în m-ții Alpi, în valea glaciară a Ronului (375 m alt.), la granița dintre Elveția și Franța; 581 km^2. Ad. max.: 309 m. Lungime: 70 km. Climă blândă. Pe maluri se găsesc orașele: Geneva, Lausanne și stațiunile climaterice Montreux, Évian-les-Bains, Vevey. Se mai numește *Léman.* **2.** Oraș în Elveția, pe țărmul de SE al lacului **G.**, centrul ad-tiv al cantonului **G.**; 176 mii loc. (2002). Centru bancar internațional. Ind. ceasornicelor și a instrumentelor științifice de precizie, chimică, textilă și alim.; orfevrărie. Monumente de arhitectură (Palatul Națiunilor), catedrala St. Pierre (sec. 12–13), primărie (sec. 16–17), colegiul Saint-Antoine (sec. 16). Muzeu de artă și istorie. Grădină botanică. Universitate (înființată în 1559 de J.Calvin). În 1536 **G.** a adoptat Reforma. În 1603 i se recunoaște independența. Alipită Franței (1789–1814), **G.** a intrat în Confederația elvețiană (1814). Sediul Societății Națiunilor și ulterior al mai multor organizații internaționale și organisme O.N.U.

GENEZA v. Facerea.

GENÉZĂ (< fr., gr.) s.f. Proces de naștere și de formare a unei ființe sau a unui lucru; naștere **(2)**, origine **(1).** ✦ Fig. Creație.

GENGHIS (GINGHIS)-HAN (pe numele adevărat *Temugin*), mare han mongol (1206–1227). Întemeietorul unui mare imperiu cu capitala la Karakorum (din 1220). Dispunând de o uriașă forță armată, **G.** a întreprins numeroase războaie de cucerire, încheiate cu importante câștiguri teritoriale: Siberia (1207), China de Nord (1211– 1215) și Asia Centrală (1219–1221). A invadat India (1221) și Rusia (1223).

GENIÁL, -Ă (< fr., it.) adj. Care are geniu **(I, 1),** de geniu.

GENITÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la procreare și la organele de reproducere. ✧ *Aparat g.* = ansamblu de organe care îndeplinesc funcția de reproducere la animal și la om. *Glande genitale* v. **gonadă (1).**

GENITÍV (< fr., lat.) s.n. (GRAM.) Caz al declinării, cu funcția sintactică fundamentală de atribut, care indică apartenența, posesiunea, dependența.

GENITIVÁL, -Ă adj. Care se află în cazul genitiv sau are valoare de genitiv; referitor la acest caz. ✧ *Articol g.* = articol *posesiv.*

GENITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Fiecare dintre organismele parentale deosebite genotipic între ele, care, prin încrucișare, dau naștere unui nou individ.

GÉNIU (< fr., lat.) s.n. **I. 1.** Denumire atribuită persoanelor care posedă abilități creative extraordinare exprimate prin modalități originale. ✧ Loc. *De geniu* = genial. **2.** Fire, natură, caracter specific. **II.** (MITOL.) Duh sau spirit protector; demon. La români, forța secretă din trupul bărbatului, care făcea posibilă procrearea. **III.** (MILIT.) *Trupe de g.* = trupe specializate în executarea unor lucrări cu caracter tehnic: poduri, fortificații, drumuri etc.

GENOCÍD (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „neam" + lat. *-cido* „a omorî") s.n. (DR.) Infracțiune săvârșită în scopul de a distruge deliberat și sistematic, în întregime sau în parte, o colectivitate sau un grup național, rasial, religios sau politic. În 1948, Adunarea Generală a O.N.U. a aprobat Convenția pentru prevenirea și pedepsirea crimei de **g.**, care a intrat în vigoare în ian. 1951.

GENOFOND (< *geno-* + *fond*) s.n. Totalitatea genelor existente într-o populație, într-o biocenoză sau într-un anumit terit. Reducerea drastică a numărului de indivizi ai unei populații are ca urmare pierderea unora dintre genele care asigură variabilitatea speciei, deci duce la sărăcirea **g.** și la reducerea biodiversității.

GENÓL (< fr.) s.n. Substanță chimică organică din clasa aminofenolilor, folosită ca developator fotografic; metol.

GENÓM (< fr. {i}) s.n. (GENET.) **1.** Totalitatea genelor prezente în cromozomii unui organism sau în setul haploid de cromozomi; conține informația genetică necesară formării unui organism. **G.** uman a fost studiat în cadrul unui amplu program internațional (1990–2003), analizându-se aproape 3 miliarde de baze ADN ale informației genetice din celulă; în prezent studiile se continuă printr-un program care urmărește diversitatea genetică umană la nivel planetar.

GENOTÍP (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „neam" + *typos* „caracter") s.n. (GENET.) Constituția ereditară a unui organism, reprezentată de totalitatea fondului de gene prezent în genomul său, din care numai o parte se exprimă în **g.**

GENOVA (GENUA) 1. Golf al M. Ligurice pe țărmul de NV al Italiei, în lungime de 145 km. Ad. max.: 1 500 m. **2.** Oraș în NV Italiei (Liguria), cel mai mare port al țării, situat în golful **G.**; 610,3 mii loc. (2001). Nod de comunicații. Siderurgie; constr. navale, de locomotive și tractoare; rafinării de petrol; uzine de îngrășăminte chimice; fabrici textile și alim. Universitate (1471). Academia de Belle-Arte (1751), Institutul de muzică „Verdi". Muzeu de artă orientală. Monumente: catedrala San Lorenzo (sec. 12–16), palatele San Giorgio (sec. 13–16), Doria (sec. 16, azi reședință prezidențială), Bianco (sec. 17–18). Cunoscut din Antic. *(Genua),* orașul și-a impus în sec. 13 supremația comercială în bazinul de V al M. Mediterane. **G.** s-a aflat în conflict cu Veneția pentru supremația maritimă. Prin factoriile comerciale întemeiate pe țărmurile Mării Negre (Caffa, Sudak, Chilia ș.a.), negustorii genovezi au avut un rol important în dezvoltarea relațiilor de schimb în aceste reg. Cucerit de francezi (1796), a fost transformat în

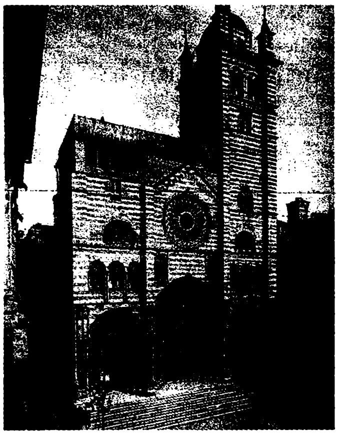
Genova (2). Catedrala San Lorenzo

Gent. Vedere de pe canalul Leie

Republica Ligurică (1797), iar în 1805 alipit la Franța. În 1815 a intrat în componența Regatului Sardinia.

GENOVESI, Antonio (1713-1769), scriitor și economist italian. Titular al primei catedre de economie politică din Europa de la Napoli (1754).

GENOVEVA (GENEVIÈVE), Sf. ~ (c. 422-c. 502), protectoare a Parisului. A salvat orașul de invazia hunilor (451). Moaștele ei se află la Saint-Etiènne-du-Mont.

GENOVEVA DE BRABANT, carte populară de origine germanică datând din sec. 13. Izvor de inspirație pentru scriitori și compozitori.

GENSCHER, Hans-Dietrich (n. 1927), om politic german. Liberal-democrat. Vicecancelar federal și ministru de Externe (1974–1992). Unul dintre artizanii reunificării Germaniei și al ideii Europei Unite.

GENSERIC, rege al vandalilor (428–477). Întemeietorul regatului vandal din N Africii (429). A cucerit și jefuit Roma (455).

GENT (GAND), oraș în NV Belgiei, al treilea port al țării, situat la joncțiunea canalului Leie cu fl. Schelde; 226,2 mii loc. (2002) Ind. textilă cu veche tradiție, electrotehnică, constr. de mașini, petrochimie. Metalurgie. Floricultură. Universitate (1817). Castelul Gravensteen (sec. 9-12), catedrală (sec. 12-14), care adăpostește celebrul poliptic „Mielul mistic" pictat de frații Van Eyck, clădirea „Stapelhuis" (sec. 12). Primăria (sec. 14-16). Muzeu de arte frumoase. Amintit documentar în sec. 7. Unul dintre principalele centre ale producției de postav din Europa (sec. 11-12), s-a aflat sub autoritatea conților de Flandra. Viața orașului a fost marcată de importante mișcări social-politice (răscoala din Flandra, 1323-1328, răscoala condusă de J. van Artevelde și răscoala din G., 1539-1540). În timpul Revoluției din Țările de Jos, G. a fost ocupat de trupele spaniole. În 1794, G. a fost anexat de Franța, iar din 1830 a revenit Belgiei.

GENTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Amabil, politicos, curtenitor.

GENTILE DA FABRIANO (Niccolò di Giovanni di Massio, zis ~) (c. 1370-1427), pictor italian. Reprezentant al epocii de tranziție de la gotic la arta Renașterii. Pictura lui se remarcă prin grația atitudinilor, finețea și prospețimea culorilor („Adorația magilor", „Încoronarea Mariei").

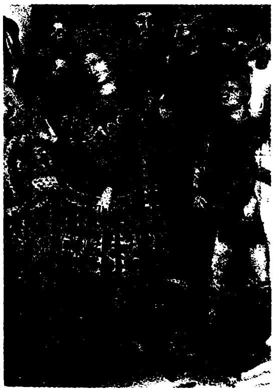

Gentile da Fabriano: „Adorația magilor" (detaliu)

GENTILE, Giovanni (1875-1944), filozof, pedagog și om politic italian. Creator al unui sistem filozofic neohegelian numit „idealism actual" sau „actualism" („Teoria spiritului ca act pur").

GENTILESCHI, Orazio (Orazio Lomi, zis ~) (c. 1563-1638), pictor italian. Influențat de Caravaggio („Cântăreața din lăută").

GENTILÍC, -Ă (< lat. *gentilicus*) adj. Privitor la gintă.

GENTILÓM (după fr. *gentilhomme*) s.m. (În Ev. Med., în Apusul Europei) Nobil, aristocrat; *p. ext.* om cu comportări alese.

GENTLEMAN (cuv. engl.) s.m. Bărbat cu maniere alese, politicos.

GENTLEMEN'S AGREEMENT (expr. engl.) **1.** Acord internațional, verbal sau scris, bi- sau multilateral între reprezentanții unor state, fără efect juridic imediat, dar care exprimă, în general, intențiile partenerilor. **2.** Compromis între persoane sau grupări până atunci adversare.

GENTZ, Friedrich von (1764–1832), om politic, economist și diplomat german. Principalul exponent al romantismului economic german. Consilierul lui Metternich. A întreținut corespondență diplomatică cu domnii Țărilor Române („Scrisori inedite ale cavalerului G. către domnitorii Valahiei").

GENTZEN, Gerhard (1909-1945), logician și matematician german. I se atribuie primul sistem de deducție naturală pentru logica formală.

GENȚIANACÉE (< fr.; {s} lat. *gentiana* „gențiană") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, în general erbacee, cu frunze simple, opuse sau alterne, flori solitare sau grupate în raceme, cu corola gamopetală și cu fructe-capsule.

GENȚIÁNĂ (< fr., lat.) s.f. Nume generic dat speciilor de plante erbacee din genul *Gentiana*, fam. gențianaceelor, cu flori mari, violete, albastre sau galbene. *Gentiana lutea* (ghințura) este o plantă medicinală, ocrotită, cu flori galbene, înaltă de peste 1 m.

GENUCLA, așezare dacică. Reședința regelui get Zyraxes. Situată în Dobrogea, dar nelocalizată încă.

GENUFLEXIÚNE (< fr., lat. m.) s.f. Îndoire a genunchilor (în exercițiile de gimnastică).

GENUÍN, -Ă (< lat.) adj. (Livr.) Natural, pur.

GENÚNCHI (lat. *genuc(u)lum*) s.m. **1.** (ANAT.) Parte a membrului inferior, cuprinzând reg. articulației femurului cu tibia. **2.** Mecanism format din două bare articulate între ele la un capăt, legat de un mecanism bielă-manivelă; este folosit la concasoare, prese cu **g.**

GENUNCHIÉRĂ s.f. Bucată de pânză, de piele etc. cu care se protejează genunchii.

GENÚNE (lat. *gyro,-onis) s.f. Prăpastie, abis.

GEO- (< fr.; cf. gr. *ge* „Pământ, globul terestru") Element de compunere însemnând „(referitor la) Pământ", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

GEOAGIU, oraș în jud. Hunedoara, la poalele m-ților Apuseni; 5 725 loc. (2008). Expl. de calcar și travertin. Rezervația naturală geologică Apele mezotermale **G.-Băi** (8 ha). Muzeul memorial „A. Vlaicu". Așezare geto-dacă, apoi romană (*Germisara*), declarat monument istoric național. În 1507 devine feudă a domnului Țării Românești. Mânăstire (sfârșitul sec. 15 și începutul sec. 16).

GEOAGIU-BĂI, sat în orașul Geoagiu, jud. Hunedoara; stațiune balneoclimaterică cu izvoare minerale termale, recomandate în tratamentul afecțiunilor digestive, hepatice etc., subordonată administrativ orașului *Geoagiu*. Vestigii ale băilor romane.

GEOBOTÁNICĂ (< fr. {i}) s.f. Disciplină care studiază învelișul vegetal din punct de vedere al componenței, al relațiilor cu mediul și al legilor care acționează în cadrul asociațiilor vegetale.

GEOCARPÍE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *karpos* „fruct") s.f. Fenomenul prin care unele plante, după fecundație, își afundă floarea în pământ, unde se dezvoltă fructele (ex. arahidele).

GEOCÉNTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *geo-* + lat. *centrum* „centru") adj. Care are Pământul drept centru. ✧ *Sistemul g.* = concepție potrivit căreia Pământul, considerat imobil, s-ar afla în centrul Universului, iar Soarele, planetele și stelele s-ar roti în jurul lui; a fost conceput de Ptolemeu, în sec. 2.

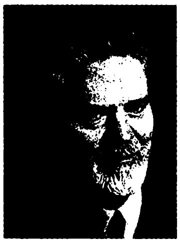

Giovanni Gentile

Friedrich von Gentz

GEOCHIMÍE (< fr. {i}) s.f. Știință care studiază distribuția și migrația elementelor chimice care intră în componența scoarței Pământului.

GEOCRONOLOGÍE s.f. Parte a geologiei istorice care reconstituie succesiunea și durata fenomenelor geologice pe baza vârstei (relative sau absolute) a formațiilor geologice. ✧ *Scară geocronologică* = scară în care este înscrisă istoria Pământului, divizată în intervale subordonate ierarhic: eoni, ere, perioade, epoci, etaje (vârste), subetaje, cu data estimată a începerii fiecăruia.

GEÓDĂ (< fr.; {s} gr. *geodes* „ca pământul") s.f. Agregat de minerale depuse zonal în cavitățile rocilor, începând de la periferia golurilor spre centru. Partea inferioară este frecvent căptușită cu cristale.

GEODÉZIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține geodeziei, privitor la geodezie. ✧ *Punct g.* = loc pe suprafața terestră precis stabilit prin coordonate geografice și care constituie baza pentru noi măsurători. *Linie g.* = curbă a unei suprafețe pe care distanța dintre două puncte este mai scurtă decât pe oricare altă curbă care trece prin aceleași puncte. *Triunghi g.* = triunghi ale cărui vârfuri sunt puncte **g.**

GEODEZÍE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *daiein* „a împărți") s.f. Știință care se ocupă cu studiul formei și al dimensiunilor Pământului, cu tehnica măsurării și reprezentării cartografice sau numerice a suprafeței Pământului pe porțiuni determinate.

GEOFFREY of MONMOUTH (1100-1154), episcop și cronicar englez. A cules vechile legende despre regele Arthur și Cavalerii Mesei Rotunde, pe care le-a inclus în „Istoria regilor Britanniei", redactată în latină.

GEOFFROY SAINT-HILAIRE, Étienne (1772-1844), zoolog și anatomist francez. Precursor al evoluționismului. A susținut ideea unității de structură a corpului animalelor.

GEOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *phyton* „plantă") adj., s.f. (Plantă) care în perioada repausului vegetativ (în timpul iernii sau în anotimpul secetos) își continuă viața numai prin organe subpământene, ca rizomi, bulbi, tuberculi, din care se dezvoltă anual părțile aeriene. Sin. *criptofită.*

GEOFÍZICĂ (< fr. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu studiul proprietăților și al fenomenelor fizice ale Pământului, precum și cu cel al legăturilor lor cu structura acestuia, folosind legile fundamentale și metodele de investigație ale fizicii și geologiei. G. cuprinde: magnetometria, radiometria, seismologia, geotermia.

GEOFÓN (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *phone* „sunet") s.n. Aparat construit după principiul seismografului; recepționează undele sonore ce se propagă în stratele superficiale ale scoarței terestre.

GEOFOTOGRAMMETRÍE (< fr.) s.f. Metodă a *fotogrammetriei,* care măsoară, determină numeric și reprezintă grafic sau fotografic porțiuni din suprafața terestră pe baza fotogramelor terestre obținute cu fototeodolitul.

GEOGENÍE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *genos* „naștere") s.f. Parte a cosmogoniei și geologiei care se ocupă cu studiul originii Pământului.

GEOGRAFÍE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *graphein* „a scrie") s.f. **1.** Știință care are ca obiect de studiu învelișul terestru; descrie și explică aspectele statice și fenomenele dinamice desfășurate într-o strânsă interdependență în cele patru învelişuri planetare (atmosferă, litosferă, hidrosferă, biosferă). Numele de **g.** a fost folosit pentru prima dată de Eratostene, care i-a dat un sens matematic (definirea şi măsurarea formelor şi dimensiunilor Pământului). ✧ *G. fizică* studiază învelişul terestru cu cele patru componente ale sale. G. *umană* studiază populaţia, aşezările şi activitatea oamenilor, în distribuţia lor spaţială, în strânsă legătură cu mediul geografic. În sens larg include şi *g. economică* care cercetează, la scară planetară sau regională, învelişul terestru sub aspectul producerii bunurilor necesare întreţinerii şi dezvoltării populaţiei Globului. 2. (LINGV.) *G. lingvistică* = metodă de cercetare pe teren a fenomenelor de limbă, care se înregistrează pe hărţi.

GEOGRAPHOS, mic asteroid (diametru de c. 2 km), care se apropie de Pământ o dată la 15 ani până la c. 9,1 mil. km (mărimea stelară 12); la 27 aug. 1969, a trecut la distanţa minimă.

GEOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *geoeides* „ca Pământul") s.n. Corp geometric delimitat de suprafaţa mărilor şi a oceanelor, prelungită şi sub continente, care reprezintă forma convenţională, teoretică a Pământului, apropiată de aceea a unui elipsoid de revoluţie; serveşte drept suprafaţă de referinţă pentru lucrările de nivelment.

GEOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază structura şi compoziţia Pământului şi modul de formare a mineralelor şi rocilor *(petrografia);* caracteristicile fizice ale globului terestru *(geofizica)* şi procesele endogene şi exogene care produc modificări în structura, compoziţia şi relieful acestuia *(geodinamica);* determină raporturile pe care rocile le au unele faţă de altele în dispunerea lor în scoarţă *(tectonică),* studiază fazele de dezvoltare a faunei şi florei din trecut *(paleontologia);* stabileşte succesiunea stadiilor evolutive ale Pământului (*g. istorică* sau *stratigrafia*); se ocupă cu studiul complex al mineralelor *(mineralogia),* cercetează manifestările vulcanice *(vulcanologie);* studiază proprietăţile fizico-mecanice ale pământurilor şi modul lor de comportare, ţinând seama de interacţiunea permanentă dintre construcţii şi teren *(geotehnică).*

GEOMAGNÉTIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine magnetismului terestru, privitor la magnetismul terestru.

GEOMAGNETÍSM (< fr. {i}) s.n. Disciplină a geofizicii care se ocupă cu studiul repartiţiei în spaţiu şi al variaţiei în timp ale câmpului geomagnetic.

GEOMÉTRIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Referitor la geometrie. ✧ *Loc g.* = mulţimea punctelor din plan sau din spaţiu care au în comun o anumită proprietate.

GEOMETRÍE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *metron* „măsură") s.f. **1.** Ramură a matematicii care studiază formele corpurilor şi raporturilor spaţiale. Primele cunoştinţe de g. (documente egiptene şi caldeene) constau în reguli practice pentru măsurarea ariilor şi volumelor. În sec. 4–3 î.Hr. a apărut şi s-a dezvoltat *g. euclidiană,* bazată pe postulatul paralelelor lui Euclid (printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o paralelă şi numai una la acea dreaptă). În sec. 19 s-au creat *g. neeuclidiene* (Lobacevski, Bolyai), pornind de la negarea postulatului amintit. Cercetările asupra compatibilităţii acestor două **g.** (Klein, Riemann, Hilbert) au arătat că obiectul **g.** moderne trebuie să-l constituie studiul grupurilor de transformări ale spaţiului (ex. translaţia, rotaţia etc.) şi al proprietăţilor invariante ale punctelor şi figurilor spaţiale faţă de aceste transformări. **2.** Structura geometrică a unui sistem tehnic (ex. **g.** avionului).

GEOMETRÍSM (< fr.) s.n. Perioadă (1050–725 î.Hr.) a artei greceşti definită prin caracterul geometric al decorului ceramic. ✦ Tendinţă în arta sec. 20 care experimentează sistematic puterea expresivă a liniei, a formelor geometrice şi a culorilor plate.

GEOMORFOLOGÍE (< fr.) s.f. Disciplină care studiază geneza şi caracteristicile formelor de relief, modul lor de grupare şi răspândire pe suprafaţa Pământului.

GEOPARC (< fr.) s.n. Arie protejată ce cuprinde elemente de interes geologic deosebit sub aspect ştiinţific, educaţional sau estetic. Are o structură de administrare proprie. În cuprinsul unui **g.** pot exista şi elemente de interes biogeografic, arheologic, istoric şi cultural. Sunt incluse în reţeaua globală (UNESCO) de **g.**

George I,
rege al Greciei

George III,
rege al Marii Britanii
şi al Irlandei de Nord

GEOPOLÍTICĂ (< germ., fr.) s.f. Doctrină social-politică apărută la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20 (pe baza lucrărilor lui *Fr. Ratzel*), care, preluând unele teze ale determinismului geografic şi ale antropogeografiei, completate cu altele, specifice *neomalthusianismului* şi *darvinismului social,* susţine că politica statelor este determinată, cu precădere, de situarea lor geografică. Termenul a fost creat în 1916 de sociologul suedez Rudolf Kjellén.

GEORGE, numele mai multor regi britanici. Mai importanţi: **1. G. I,** rege al Marii Britanii şi Irlandei (1714–1727), fondatorul dinastiei de Hanovra. **2. G. III,** rege al Marii Britanii şi Irlandei (1760–1820); în timpul domniei sale, coloniile engleze din America de Nord şi-au proclamat independenţa (1776). **3. G. V,** rege al Marii Britanii, Irlandei de Nord şi împărat al Indiei (1910–1936) din dinastia Saxa-Coburg-Gotha, care, din 1917, îşi schimbă numele în dinastia de Windsor; domnie marcată de participarea Marii Britanii la Primul Război Mondial. **4. G. VI,** rege al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (1936–1952) şi împărat al Indiei (1936–1948), în timpul căruia ţara a participat la cel de-al Doilea Război Mondial.

GEORGE, numele a doi regi greci: **G. I** (1863–1913), fondatorul dinastiei de Glücksburg, fiul regelui Christian IX al Danemarcii. Desemnat rege de către cele trei puteri protectoare ale Greciei: Marea Britanie, Franţa, Rusia; a promovat o politică expansionistă. În timpul său s-au pus bazele instituţiilor moderne ale statului constituţional. **G. II** (1922–1923, 1935–1947). Fiul lui Constantin I, silit de o juntă militară să abdice în 1923. Revine în 1935. După invazia germană (1941) se refugiază în Creta, apoi la Cairo şi Londra. Se reîntoarce după referendumul din sept. 1946.

GEORGE, Alexandru (pseud. lui *Al. Georgescu*) (n. 1930, Bucureşti), scriitor român. Critică literară eseistică, nonconformistă şi polemică („Semne şi repere"), abordări monografice (Arghezi, Mateiu Caragiale), proză de rafinament intelectual („Seara târziu").

GEORGE, Stefan (1868–1933), poet german. Influenţat de simbolismul francez şi tinzând către un nou clasicism, a revitalizat limbajul poetic german conferindu-i o dicţiune sacerdotală („Imnuri", „Algabal", „Al şaptelea cerc"). Proză; traduceri.

GEORGE, Tudor (pseud. lui *Tudor Georgescu*) (1926–1992, n. Ulmeni, jud. Călăraşi), poet român. Lirism boem şi calofil, în tipare prozodice clasice, îndeosebi în baladă şi sonet („Balade singaporene").

GEORGE ENESCU, com. în jud. Botoşani; 3 602 loc. (2008). Muzeul memorial „G. Enescu". Până în 1955 s-a numit Liveni-Vârnav.

GEORGESCU, Constantin C. (1898–1968, n. Ploieşti), botanist român. M. coresp. al Acad. (1948). Cercetări în domeniul sistematicii şi morfologiei plantelor, fitopatologiei şi dendrologiei.

GEORGESCU, Corneliu Dan (n. 1938, Craiova), compozitor şi etnomuzicolog român. Stabilit în Germania (1987). În creaţia sa simfonică (ciclul *Jocuri*) şi de cameră valorifică arhetipurile folclorice.

GEORGESCU, Dumitru C. (1904–1974, n. Strehaia), demograf, statistician şi medic oncolog român. Monografii („Demografia şi igiena populaţiei în Drăguş").

GEORGESCU, George (1887–1964, n. Sulina), dirijor român. M. coresp. al Acad. (1963). Stil dinamic şi expresiv. Remarcabile interpretări din Enescu, Beethoven, Brahms, R. Strauss, Wagner.

Jean Georgescu

GEORGESCU, Haralamb (1908–1977), arhitect român. Stabilit în S.U.A. (1947). Lucrări în stil modern (Vila Hurmuzescu din Mangalia) sau amintind de monumentele din N Moldovei (bisericile Sf. Maria din Cleveland şi Sf. Gheorghe din Detroit).

GEORGESCU, Ion (1856–1898, n. Bucureşti), sculptor şi desenator român. Elev al lui Karl Storck. Viziune clasicistă („Aruncătorul de lance") şi realistă, cu accente romantice în portrete („V. Alecsandri", statuia lui Gh. Lazăr din Bucureşti). Statui alegorice („Agricultura" şi „Justiţia", pe faţada Băncii Naţionale a României).

GEORGESCU, Jean (1901–1994, n. Bucureşti), regizor român de film. Pionier al cinematografului românesc. Predilecţie pentru genul comic („Milionar pentru o zi", „O noapte furtunoasă", „Visul unei nopţi de iarnă", „Lanţul slăbiciunilor", „Pantoful Cenuşăresei").

GEORGESCU, Paul (1923–1989, n. Ţăndărei), scriitor român. Critică („Polivalenţa necesară"). Proză ironică, de mare inventivitate lingvistică („Solstiţiu tulburat").

GEORGESCU, Pimen (numele de botez Petru) (1853–1934, n. Proviţa de Sus, jud. Prahova), mitropolit român. M. de onoare al Acad. (1918). Episcop al Dunării de Jos (1902–1909), mitropolit al Moldovei (1909–1934). În timpul Primului Război Mondial a organizat spitale pentru răniţi în mănăstiri. Amintiri din război.

GEORGESCU, Remus (n. 1932, Timişoara), dirijor şi compozitor român. Predilecţie pentru repertoriul contemporan. Lucrări simfonice, vocal-simfonice, de cameră.

GEORGESCU, Şerban (n. 1952, Bucureşti), compozitor român. Şlagăre de muzică uşoară („Fată dragă", „Cântă cu mine").

GEORGESCU, Teohari (1908–1976, n. Bucureşti), om politic român. Comunist. Subsecretar de stat (1944–1945) şi ministru de Interne (1945–1952). Promotor al instaurării unui regim dictatorial de represiune poliţienească şi de creare a condiţiilor de comunizare a ţării. Învinuit de „deviere de dreapta", a fost exclus din partid (1952) împreună cu Ana Pauker şi Vasile Luca. Închis şi anchetat (1952–1955). Reabilitat în 1968.

GEORGESCU, Valentin Al. (1908–1995 n. Corabia), istoric român al dreptului şi instituţiilor. Acad. (1992). Contribuţii în istoria dreptului roman şi românesc vechi şi modern şi a instituţiilor medievale („Essai d'une théorie des «leges privatae»", „Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea").

GEORGESCU, Vlad (1937–1988, n. Bucureşti), istoric român. Din 1978, a trăit în exil, ca refugiat politic. Cercetător al culturii iluministe şi al gândirii politice româneşti („Istoria ideilor politice româneşti (1369–1868)", „Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre").

Ion Georgescu: „Aruncătorul de lance"

GEORGESCU-DELAFRAS, Petre (1885–1963, n. Bucureşti), tipograf, editor şi scriitor român. Lucrări de tehnică tipografică. Romane autobiografice sau sociale.

GEORGESCU-ROEGEN, Nicholas (1906–1994, n. Constanța), economist american de origine română. Stabilit în S.U.A. (1946). Contribuții în domeniile teoriei statistice („Metoda statistică. Elemente de statistică matematică"), statisticii economice şi teoriei probabilităților. Studii de economie modernă („Legea entropiei şi procesul economic"). M. de onoare al Acad. Române (1990).

GEORGESCU-TISTU, Nicolae (1894–1972, n. Coteşti, jud. Vrancea), bibliolog român. Contribuții legate de studiul cărții şi de organizarea bibliotecilor („Bibliografia literară română", „Vocabular de bibliologie").

GEORGETOWN, cap. Guyanei, port la Oc. Atlantic; 275 mii loc. (1999). Ind. textilă, alim. şi de prelucr. a lemnului şi bauxitei. Catedrală anglicană în stil gotic, cea mai mare biserică de lemn din lume (1889–1892). Universitate. Grădină botanică. Centrul ad-tiv al coloniei britanice Guyana (din 1815), **G.** a devenit cap. statului independent Guyana (din 1966).

GEORGETOWN 1. Centrul ad-tiv al arh. Cayman, în ins. Grand Cayman (M. Caraibilor), dependentă de Marea Britanie; 20,6 mii loc. (1999). **2.** V. **Pinang.**

GEORGIA, stat în Transcaucazia, cu ieşire la Marea Neagră; 69,7 mii km^2; 4,9 mil. loc. (2003). Limba oficială: georgiana. Religia: creştină (83%), islamică (11%). Cap.: *Tbilisi.* Oraşe pr.: Kutaisi, Rustavi, Batumi, Suhumi. Are în componența sa două rep. autonome: Abhazia şi Adjaria şi reg. autonomă Osetia de Sud. *Relief:* în N, Caucazul Mare, în partea centrală, depr. Colhidei, iar în S, Caucazul Mic. *Climă* subtropicală în reg. joase şi temperată în rest. Râuri: Rioni, Inguri, Kura. Min. de mangan, cupru. Metalurgie, constr. de maşini, ind. chimică, textilă, băuturi ş.a., agricultură specializată în culturi de ceai, citrice, viță de vie; sericicultură. Se cresc: ovine şi caprine, bovine, porcine. Porturi active (Batumi, Suhumi) servesc întreaga reg. transcaucaziană. Moneda: 1 lari = 100 tetri. – *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, pe terit. G. s-a format, în partea de apus a acestuia, regatul Colhida (sec. 6 î.Hr.), în partea de răsărit regatul Iberia (Khartlia) (sec. 4–3 î.Hr.); în sec. 1 î.Hr. romanii au supus mai întâi Iberia şi apoi Colhida. În sec. 1–2 d.Hr., în partea de apus a G. s-a constituit regatul Lazica (Egrisi), care a reuşit, treptat, să supună formațiunile politice din N Colhidei, punând în sec. 3–4 bazele unui puternic stat, care în sec. 6 a intrat în stăpânirea Bizanțului. În sec. 3–4 se răspândeşte creştinismul, devenind religie de stat. La începutul sec. 6, regatul Khartlia a fost cucerit de Sasanizi, iar de la începutul sec. 7 a trecut sub autoritatea Bizanțului. De la mijlocul sec. 7 până în sec. 9, o parte însemnată a terit. **G.** (cu excepția G. apusene) s-a aflat sub dominația arabilor. În sec. 8–10, în condițiile procesului de feudalizare, au apărut principatele: Kakhetia, Eretria, Tao-Klardjetia, regatul Abhazia, emiratul Tbilisi. În a doua jumătate a sec. 10–începutul sec. 11, sub regele Bagrat III (1008–1014), înfloritor sub David III (Constructorul) (1089–1121), Gheorghe III (1156–1184) şi a fiicei sale, Thamar (1184–1213). Invazia mongolilor (sec. 13-14), cu consecințe devastatoare, a fost urmată, la sfârşitul sec. 15, de fărâmițarea **G.** în mai multe principate şi regate: Khartlia, Kakhetia, Imeretia, care în sec. 16–18 au fost invadate de Persia şi Imp. Otoman. În a doua jumătate a sec. 18, prin unirea Khartliei şi a Kakhetiei sub regele Irakli II (1744–1798) s-au pus bazele unui puternic stat în Transcaucazia; în aceeaşi perioadă, în regatul Imeretia s-a întărit puterea centrală, mai ales în timpul lui Solomon II (1789–1810). În sec. 19, Rusia a anexat Khartlia şi Kakhetia (1801), Megrelia (1803), Imeretia (1804) şi Abhazia (1810). După Revoluția din Octombrie, puterea a fost preluată de menşevici, care declară independența țării (26 mai 1918), recunoscută oficial de Rusia Sovietică la 7 mai 1920. La 25 febr. 1921, unități ale Armatei Roşii ocupă Tbilisi, înlătură guvernul menşevic şi instaurează puterea sovietelor. **G.**, împreună cu Armenia şi Azerbaidjanul, formează Republica Sovietică Federativă Socialistă Transcaucaziană (mart. 1922), parte constitutivă a U.R.S.S. (dec. 1922); din dec. 1936, **G.** devine republică unională a U.R.S.S. În 1988–1989, Abhazia, Regiunea Autonomă a Osetiei de Sud şi R.A. Adjaria manifestă tendințe de secesiune față de **G.** În dec. 1990, Sovietul Suprem al **G.** a retras statutul de regiune autonomă al Osetiei de Sud. La 9 apr. 1991, **G.** şi-a proclamat unilateral independența de stat, iar la alegerile din mai 1991, Zviad Gamsahurdia a fost ales preşedinte al **G.**; acesta instaurează un regim autoritar, care duce la declanşarea unui război civil (dec. 1991–ian. 1992). La 6 ian. 1992, Z. Gamsahurdia fuge din țară, iar la 10 mart. 1992 E. Şevardnadze este desemnat preşedinte al Consiliului de Stat, apoi este ales la 11 oct. 1991 preşedinte al statului. La 21 iul. 1992, **G.** este primită în O.N.U.; membru al Parteneriatului N.A.T.O. pentru Pace (din 1994) şi al Consiliului Europei (din 1999). În condițiile războiului împotriva Abhaziei secesioniste şi ale tentativei lui Z. Gamsahurdia de a redobândi puterea, se adânceşte criza economică şi politică a țării. În 1993, **G.** aderă la Comunitatea Statelor Independente. Rezultatul alegerilor legislative (2 nov. 2003) este contestat de opoziție, acuzând autoritățile de fraudă electorală, ceea ce declanşează o gravă criză politică în întreaga țară. Au loc puternice şi neîntrerupte demonstrații de protest, culminând cu ocuparea Parlamentului (22 nov. 2003), cu demisia (23 nov.) preşedintelui Eduard Şevardnadze şi cu anularea rezultatului scrutinului de către Curtea Supremă a **G.** Preşedinte interimar: Nino Burdjanadze. Peste 45 de zile au loc noi alegeri prezidențiale şi parlamentare, câştigate de liderul opoziției, Mihail Saakaşvili. Viața internă este marcată de lupta dintre prov. secesioniste (Abhazia, Osetia de Sud şi Adjaria) cu sprijin rusesc şi dorința de unitate națională a preşedintelui Saakaşvili, sprijinit de U.E. şi S.U.A. **G.** îşi manifestă dorința de a intra în N.A.T.O., exprimată la summitul de la Bucureşti (2008), unde nu primeşte încă un răspuns. La 8 aug. 2008 trupele georgiene pătrund în Osetia de Sud provocând o reacție violentă şi disproporționată din partea Federației Ruse, care intră pe terit. **G.** După câteva zile, prin intervenția U.E., se încheie un armistițiu. Republică prezidențială.

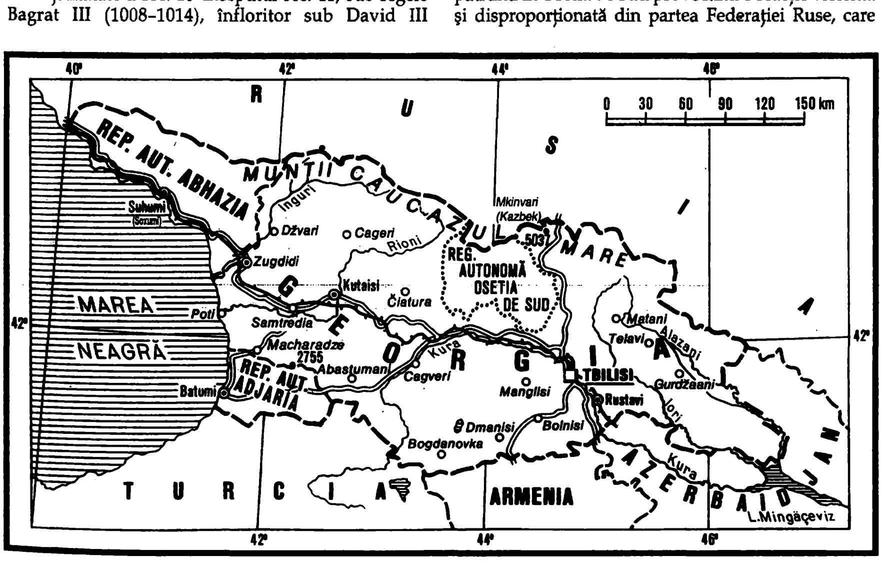

GEORGIA, stat în SE S.U.A.; 152,6 mii km^2, 8,560 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Atlanta.*

GEORGIADE, Constantin (1898–1991, n. Brăila), psiholog român. Lucrări în domeniul psihofiziologiei, psihologiei copilului şi al celei patologice („Psihologia gândirii copilului", „Probleme şi idei noi în psihologie").

GEORGIA DE SUD (SOUTH GEORGIA), ins. în S Oc. Atlantic, dependentă de Marea Britanie (de Falkland, împreună cu Sandwich de Sud) (din 1985); 3,6 mii km^2. Două stațiuni de cercetare britanice. Singura aşezare: *Grytviken.* Alt. max.: 2 934 m (vf. Paget). Floră şi faună subpolară.

GEORGIÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Georgiei. Mai trăiesc în Azerbaidjan, Turcia şi Iran; ei îşi spun kartveli, sunt cunoscuți şi sub numele de gruzini. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Georgia. **2.** Adj. Care aparține Georgiei sau se referă la georgieni. ✦ (Substantivat, f.) Limba vorbită de georgieni; cea mai importantă limbă caucaziană, cu alfabet propriu.

GEOSFÉRĂ (< fr. {i}) s.f. Pătură constitutivă a globului pământesc. Se disting următoarele **g.** din profunzime spre suprafață: *nucleul central, mantaua, litosfera, hidrosfera, biosfera* şi *atmosfera.*

GEOSINCLINÁL (< fr. {i}) s.n. Reg. depresionară, alungită şi întinsă a scoarței terestre, cu dimensiuni până la zeci sau sute de km, caracterizată printr-o intensă mobilitate tectonică.

GEOSISTEM (GEOGR.) (< fr.) s.n. Unitate teritorială relativ omogenă, concepută ca un sistem termodinamic deschis, alcătuit din elemente abiotice (rocă, sol, apă, aer) şi biotice (microorganisme, plante, animale, omul şi activitățile sale), aflate în strânsă interdependență şi realizând schimburi permanente de materie şi energie cu exteriorul.

GEOSTAȚIONÁR, -Ă (< fr., engl.) adj. **Satelit ~** v. **satelit (2).**

GEOTECTÓNICĂ (< germ.) s.f. Disciplină geologică ce studiază structura scoarței terestre şi cauzele mişcărilor şi deformărilor acesteia; tectonică **(2).**

GEOTERMÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre ape subterane) Care are temperaturi mai ridicate decât cele ale apelor de suprafață. **2.** (Despre energie) Care este obținută prin utilizarea apelor subterane fierbinți sau a energiei termice naturale a scoarței terestre. Este o resursă alternativă care poate fi folosită pentru producerea de electricitate, pentru încălzirea serelor şi pentru climatizarea locuințelor.

GEOTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care se referă la căldura internă a scoarței Pământului. **2.** *Treaptă g.* = distanța, exprimată în metri, cu care trebuie să se coboare pe verticală în adâncul Pământului pentru a constata o creştere a temperaturii cu 1°C; *t.g.* variază între 5 şi 150 m, fiind în medie de 33 m în Europa şi 40 m în America. ✦ *Gradient g.* = mărime care indică cu cât creşte temperatura la fiecare 100 m, pe măsură ce se coboară în interiorul scoarței Pământului.

GEOTERMÍE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *thermos* „cald") s.f. **1.** Căldura internă a Pământului. **2.** Disciplină a geofizicii care studiază regimul termic al Pământului.

GEOTERMOMETRÍE (< fr.) s.f. Metodă geofizică de prospecțiune bazată pe observarea anomaliilor treptei geotermice.

GEOTROPÍSM (< fr. {i}) s.n. (BOT.) Creştere orientată a plantelor sau a părților de plantă sub influența forței gravitaționale; este pozitiv în cazul rădăcinii şi negativ în cazul tulpinii.

GEPIU, com. în jud. Bihor; 1 778 loc. (2008).

GEPÍZI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație de neam germanic, care, migrând dinspre NE Europei, s-a aşezat în sec. 3 în N şi V Daciei, precum şi în Panonia; după înfrângerea lor de către longobarzi şi avari (567), nu mai sunt menționați în istorie.

GER (lat. *gelu*) s.n. Frig foarte mare (în special temperaturi sub –10° C).

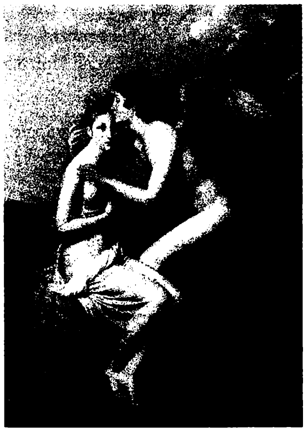

François Gérard: „Amor şi Psyché"

GERÁ (< fr.) vb. I A administra, a gestiona.

GERA, oraş în E Germaniei (Thuringia); 109,9 mii loc. (2002). Nod de comunicaţii. Ind. textilă, constr. de maşini, electrotehnică, chimică etc. Prod. de instrumente muzicale. Monumente arhitectonice (sec. 13–18). Menţionat documentar (995).

GERANIACÉE (< fr.; {s} gr. *geranion* „muşcată") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, dicotiledonate, cu frunze de obicei palmat-lobate sau penate, cu flori viu colorate, dispuse în inflorescenţe sau câte una sau două la subsuoara frunzelor, şi fructe capsule, cu rostru lung (ex. muşcata, ciocul berzei).

GERÁNIUM (< fr. {i}; {s} gr. *geranion* „muşcată") s.n. *Ulei de* ~ = ulei eteric obţinut din unele plante din fam. geraniacee, cu miros de trandafir, utilizat în parfumerie.

GERÁNT (< fr.) s.m. Persoană căreia i-a fost încredinţată administrarea unei afaceri, a unei întreprinderi etc.

GERÁR s.m. (Pop.) Ianuarie.

GÉRARD, François, baron (1770-1837), pictor francez. Elev al lui L. David. Scene istorice („Bătălia de la Austerlitz"), mitologice („Amor şi Psyché") şi portrete („Doamna Récamier", „Talleyrand") de orientare neoclasică.

GERÁT (< fr.) s.m. Persoană care beneficiază de serviciile unui gerant.

GERE, Richard (n. 1949), actor american de film. A întruchipat tipuri ca: desperado-ul singuratic, rockerul sexy etc. („Un gigolo american", „Yankeii", „Cu sufletul la gură"), evoluând spre roluri dramatice („Sommersby").

GEREMEK, Bronisław (n. 1932), istoric şi om politic polonez. Unul dintre liderii sindicatului „Solidaritatea". Contribuţii în domeniul istoriei medievale („Puterea sau Mila", „Europa săracilor din Evul Mediu până în zilele noastre").

GERIATRÍE (< fr.; {s} gr. *geras* „bătrâneţe" + *iatreia* „tratament") s.f. Ansamblu de mijloace preconizate pentru întârzierea apariţiei senilităţii (îngrijiri medicale, ajutor psihologic şi social).

GÉRICAULT, Théodore (1791-1824), pictor francez. Unul dintre iniţiatorii romantismului. Lucrări de factură dramatică, în contraste de umbră şi lumină, reprezentând evenimente contemporane („Pluta Meduzei") sau pline de mişcare („Derbiul de la Epsom"), peisaje.

GERÍLĂ v. **Însoţitori năzdrăvani.**

GERLACH, Walter (1889-1979), fizician german. Împreună cu O. Stern, a efectuat (1922) o serie de experienţe care au confirmat cuantificarea spaţială a momentului magnetic al atomului.

GERLACHE DE GOMERY, Adrien Victor Joseph, baron de ~ (1866–1934), explorator belgian. A cercetat cu nava Belgica, împreună cu E. Racoviţă, Ţara lui Graham (1897-1899), a întreprins călătorii în Groenlanda, în mările Barents şi Kara. Str. dintre Ţara lui Graham şi arh. Palmer îi poartă numele.

GERLACHOVKA, cel mai înalt vf. din Carpaţi (Tatra Înaltă), situat pe terit. Slovaciei. Alt.: 2 655 m.

GERMÁN, -Ă (lat. *Germanus*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Denumire generală a unor popoare indo-europene (goţii, vandalii, francii, longobarzii, burgunzii, anglii, saxonii etc.) care au locuit în Antic. în centrul, V şi E Europei, ori au migrat dinspre E şi NE sub presiunea hunilor şi avarilor. ✦ Persoană aparţinând uneia dintre aceste populaţii. **2.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Germaniei. Mai trăiesc în S.U.A., Canada, Austria, Elveţia, Luxembourg, Rusia, Kazahstan, ţările baltice, Brazilia şi România. De religie protestantă şi catolică. **3.** Adj. Care aparţine Germaniei sau populaţiei ei, privitor la Germania sau la populaţia ei. *Arta g.* = artă dezvoltată pe terit. Germaniei şi Austriei. Începutul *arhitecturii* în piatră este marcat de Capela Palatină din Aachen (sec. 8). Romanicul este ilustrat de catedralele din Speyer, Worms, Mainz, Viena, goticul, de catedralele din Bamberg, Naumburg, Köln, iar spiritul Renaşterii italiene numai în construcţia câtorva palate (Heidelberg). Un moment reprezentativ îl constituie barocul germanic din sec. 18, reprezentat de palate şi biserici construite de arhitecţii *Fischer von Erlach,* fraţii *Cosmas Damian* (1686-1739) şi *Égid Quirin* (1692-1750), *Matthàus Daniel Pöppelmann* (1662–1736) etc. Neoclasicismul este reprezentat prin *K.F. Schinkel, C.G. Langhans, Leo von Klenze.* Sec. 19 cunoaşte şi o revenire la vechile stiluri, iar la sfârşitul său se manifestă tendinţele Jugendstil-ului. Caracteristic sec. 20 este încercarea artiştilor de la *Deutscher Werkbund* de a crea o arhitectură funcţională, direcţie continuată la *Bauhaus.* Sculptura medievală este bogat reprezentată, atât de cea romanică (la catedrala din Hildesheim) cât, mai ales, de cea gotică (la catedralele din Bamberg, Naumburg), în care se cristalizează trăsături specifice, continuate de sculptura din epoca Renaşterii prin *V. Stoss, T. Riemenschneider, M. Pacher, M. Schongauer* şi prin familia de bronzieri *Vischer.* Neoclasicismul, teoretizat de *Lessing* şi *Winckelmann,* a fost reprezentat de *A.R. Mengs, Chr. D. Rauch* şi *J.G. Schadow. W. Lehmbruck* şi *E. Barlach* sunt cei mai de seamă sculptori din primele decenii ale sec. 20. Şcolile regionale de pictori şi gravori din sec. 15 (Westfalia, Franconia etc.) culminează, în sec. 16, cu *Dürer, Altdorfer, Grünewald, Cranach cel Bătrân, Holbein cel Tânăr.* În pictura sec. 19, după secole de declin, se afirmă artişti ca *A. von Menzel, M. Liebermann, W. Leibl.* Germania a fost patria expresionismului (*E. Nolde, E.L. Kirchner, G. Grosz*), dar şi a lui *P. Klee,* unul dintre promotorii artei abstracte. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din familia limbilor germanice. Este limbă oficială în Germania, Austria, Elveţia. Ortografie în general fonetică, grafie latină.

GERMANI (GHERMANI), Dionisie (1877–1948, n. Galaţi), inginer român. M. de onoare al Acad. (1945). Contribuţii în hidraulică şi mecanica fluidelor, în special în domeniul legilor de similitudine. A elaborat o metodă de calcul al tensiunilor în lichide incompresibile. Autor al proiectelor şi conducător al lucrărilor de alimentare cu apă şi canalizare a unor oraşe din România (Tulcea, Brăila, Ploieşti, Satu Mare ş.a.).

GERMANIA (Republica Federală ~), stat în partea central-nordică a Europei, situat între M. Nordului, M. Baltică (în N) şi m-ţii Alpi (în S); 356,8 mii km^2; 82,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: germana. Religia: creştină (protestanţi 34%, catolici 34%, ortodocşi), islamică (3%), mozaică, liber-cugetători etc. 29% ş.a. Cap.: *Berlin.* Oraşe pr.: Hamburg, München, Köln, Frankfurt am Main, Essen, Dortmund, Stuttgart, Düsseldorf, Bremen, Duisburg, Hanovra, Leipzig, Nürnberg, Dresda. Împărţit în 16 landuri. **G.** nordică are *relief* de câmpie, cu numeroase lacuri şi coline morenice; **G.** centrală este alcătuită din munţi vechi, scunzi: Harz, Pădurea Turingiei, Erzgebirge, Podişul Şistos Renan, Pădurea Neagră ş.a.; în S se află pod. Bavariei şi un sector al m-ţilor Alpi (alt. max.: Zugspitze, 2 963 m). *Climă* temperată. Reţea hidrografică densă, legată printr-un vast sistem de canale şi orientată spre M. Nordului (Rin, Ems, Weser, Elba), M. Baltică (Oder, care împreună cu afl. său Neisse formează în mare parte graniţa cu Polonia) şi Marea Neagră (Dunărea). Resurse importante de huilă, lignit, gaze naturale, sare gemă şi săruri de potasiu. **G.** este una dintre marile puteri economice ale lumii, cu o industrie diversificată (accent pe constr. de maşini, metalurgie şi chimie). Alte ramuri: textilă, produse farmaceutice, ciment, prod. alimentare ş.a. Se cultivă: grâu, orz, secară, porumb, rapiţă, cartofi, sfeclă de zahăr, hamei, tutun, legume ş.a. Pomicultură. Viticultură. Se cresc intensiv: bovine, porcine, ovine. Pescuit. Moneda: euro. - *Istoric.* În Antic. terit. **G.** este locuit de triburi germanice, celtice şi slave. În sec. 1–4, reg. din sudul şi vestul **G.** sunt transformate în prov. ale Imp. Roman; în sec. 6–9, reg. locuite de uniunile de triburi ale alemanilor, turingilor, saxonilor, frizilor şi bavarezilor sunt incluse în Regatul Franc şi, ulterior, în Imp. Carolingian; după dezmembrarea acestuia, în 843, a început existenţa de sine stătătoare a **G.** (Regatul Franc de Răsărit). În sec. 10, Otto I cucereşte nordul Pen. Italice (951), iar în 962 ocupă Roma, unde se încoronează ca împărat, punând bazele *Sfântului Imp. Roman* (care a existat, formal, până în 1806). Sec. 11–12 sunt marcate de lupta pentru „învestitură" dintre împăraţii germani şi papalitate, care atinge apogeul în timpul lui Henric IV şi al papei Grigore VII („penitenţa de la Canossa"), şi se încheie, în 1122, printr-un compromis („Concordatul de la Worms") şi cu fărâmiţarea politică a **G.** în mici state feudale. De la sfârşitul sec. 11, are loc o puternică dezvoltare economică şi politică a oraşelor; în 1282 se constituie *Hansa,* care, timp de două secole, va avea un mare rol comercial şi politic în Europa de Nord. Sfârşitul sec. 12 – începutul sec. 13 se caracterizează printr-o acerbă luptă între diferite familii princiare pentru tronul imperial. Sec. 16 este dominat de *Reformă* şi *Războiul Ţărănesc* (1524–1525). În sec. 17, **G.** este teatrul *Războiului de 30 de Ani*

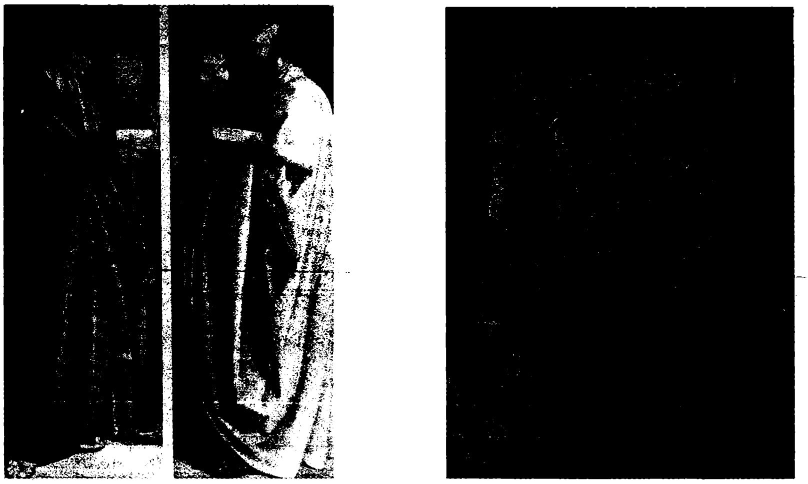

1

2

Artă germană

1. Albrecht Dürer: „Apostolii" 2. Domul din Bamberg: „Cavalerul" (sec. 13)

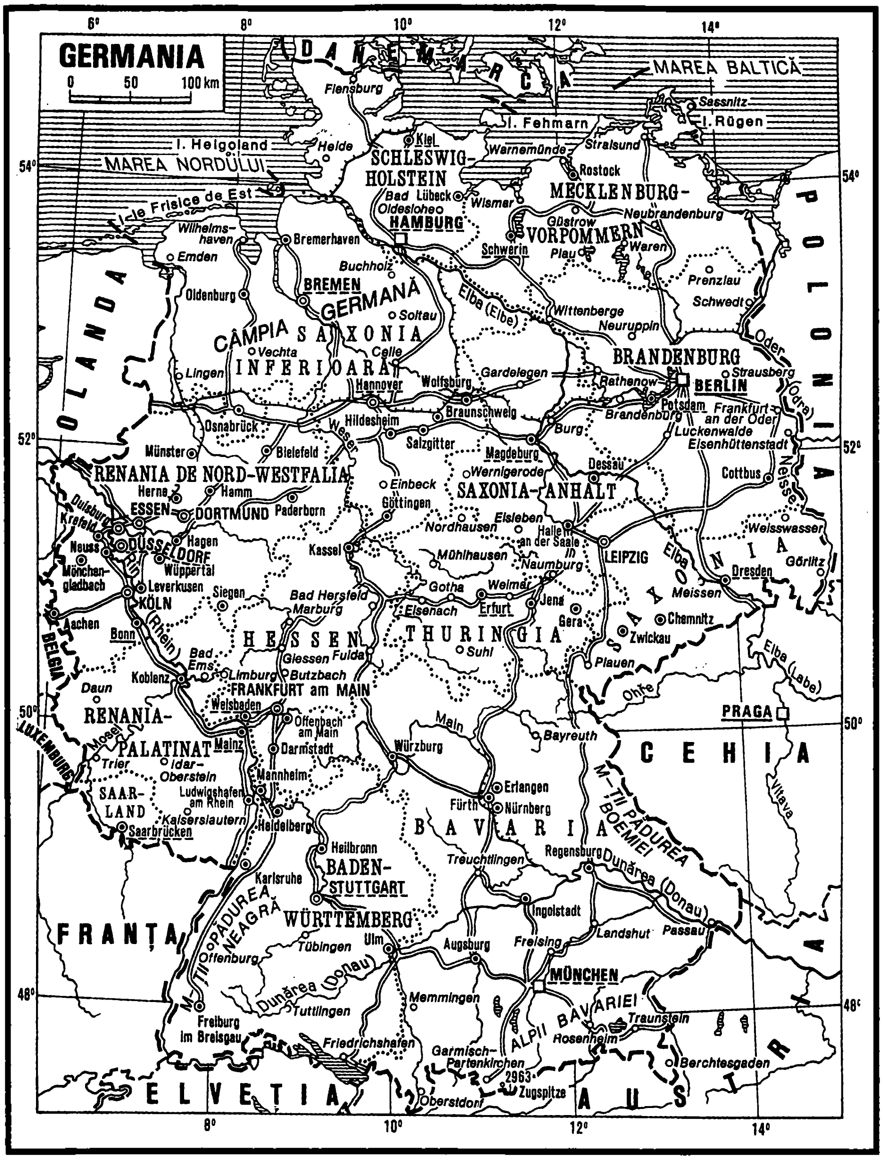
GERMANIA
0 50 100 km
6°
8°
10°
12°
14°
54°
52°
50°
48°
DANEMARCA
MAREA BALTICĂ
MAREA NORDULUI
I. Helgoland
Helde
Flensburg
Kiel
I. Fehmarn
Sassnitz
I. Rügen
Stralsund
Warnemünde
Rostock
SCHLESWIG-HOLSTEIN
Bad Lübeck
Oldesloheo
Wismar
HAMBURG
MECKLENBURG-VORPOMMERN
Neubrandenburg
Güstrow
Schwerin
Plau
Waren
Prenzlau
Schwedt
Insulele Frisice de Est
Wilhelmshaven
Emden
Bremerhaven
Buchholz
BREMEN
Oldenburg
CÂMPIA GERMANĂ
SAXONIA INFERIOARĂ
Soltau
Wittenberge
Neuruppin
Elba (Elbe)
Oder
Vechta
Celle
Lingen
Gardelegen
BRANDENBURG
Hannover
Wolfsburg
Rathenow
Potsdam
BERLIN
Strausberg
Frankfurt an der Oder
Brandenburg
Braunschweig
Osnabrück
Hildesheim
Weser
Burg
Luckenwalde
Eisenhüttenstadt
Münster
Bielefeld
Salzgitter
Magdeburg
Dessau
Cottbus
Neisse
RENANIA DE NORD-WESTFALIA
Herne
Hamm
Einbeck
Wernigerode
SAXONIA-ANHALT
Göttingen
ESSEN
DORTMUND
Paderborn
Eisleben
Nordhausen
Halle an der Saale
Weisswasser
Duisburg
Krefeld
DÜSSELDORF
Hagen
Kassel
Neuss
Wuppertal
Mühlhausen
Naumburg
LEIPZIG
Mönchengladbach
Leverkusen
Siegen
Gotha
Weimar
SAXONIA
Dresden
Görlitz
KÖLN
Bad Hersfeld
Marburg
Eisenach
Erfurt
Jena
Meissen
Aachen
Bonn
HESSEN
THURINGIA
Gera
Chemnitz
BELGIA
Rhein
Suhl
Zwickau
Bad Ems
Giessen
Fulda
Koblenz
Limburg
Butzbach
Plauen
Daun
FRANKFURT am MAIN
Ohře
Wiesbaden
Offenbach am Main
Main
PRAGA
RENANIA-PALATINAT
Mainz
Darmstadt
Bayreuth
CEHIA
LUXEMBURG
Mosel
Trier
Idar-Oberstein
Würzburg
SAAR-LAND
Mannheim
Ludwigshafen am Rhein
Erlangen
Fürth
Nürnberg
Vltava
Kaiserslautern
Saarbrücken
Heidelberg
BAVARIA
Heilbronn
M-ții Pădurea Boemiei
BADEN-WÜRTTEMBERG
STUTTGART
Treuchtlingen
Regensburg
Karlsruhe
Dunărea (Donau)
Pădurea Neagră
Ingolstadt
Landshut
Passau
FRANȚA
Tübingen
Ulm
Augsburg
Freising
Offenburg
M-ții Pădurea Neagră
MÜNCHEN
Dunărea (Donau)
Memmingen
Tuttlingen
Alpii Bavariei
Freiburg im Breisgau
Traunstein
Rosenheim
Friedrichshafen
Garmisch-Partenkirchen
Berchtesgaden
2963
Zugspitze
Oberstdorf
ELVEȚIA
AUSTRIA
POLONIA
OLANDA

(1618-1648), încheiat cu Pacea westfalică, care sancționează fărâmițarea **G.** în peste 300 de state. În sec. 17-18, în **G.** are loc ascensiunea Prusiei şi Austriei, care îşi dispută întâietatea între statele germane. La sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19, Prusia şi Austria participă la coalițiile statelor europene împotriva Revoluției Franceze şi apoi a Imp. napoleonian. După înfrângerea Prusiei, Napoleon I creează o uniune de state germane - Confederația Rinului (1806-1813). Congresul de la Viena (1814-1815) hotărăşte constituirea *Confederației Germane.* În 1848-1849, în **G.** are loc o revoluție, al cărei scop principal era înfăptuirea unității statale. Rivalitatea dintre Prusia şi Austria a culminat cu Războiul Austro-Prusian (1866), soldat cu înfrângerea Austriei şi crearea *Confederației Germaniei de Nord,* condusă de Prusia. După victoria Prusiei în Războiul Franco-Prusian (1870-1871), se încheie procesul de unificare a **G.** „de sus", „prin fier şi sânge"; **G.** este proclamată imperiu, Wilhelm I încoronându-se ca împărat (18 ian. 1871), iar *Bismarck* devenind primul cancelar federal. Ca urmare a reformelor introduse de acesta, **G.** cunoaşte o puternică creştere a potențialului său economic, devenind principala putere europeană şi, după S.U.A., a doua din lume. În aceste condiții se pun bazele *Triplei Alianțe,* care intră în conflict cu interesele *Antantei,* declanşându-se Primul Război Mondial, încheiat cu înfrângerea **G.** şi a aliaților ei. În urma revoluției din nov. 1918, împăratul Wilhelm II abdică şi **G.** este proclamată republică (9 nov. 1918), fapt consfințit prin Constituția adoptată de Adunarea Constituantă de la Weimar (31 iul. 1919). Prin Tratatul de Pace de la Versailles (1919), **G.** pierde toate coloniile, prov. Alsacia şi Lorena (anexate în 1871), fiind obligată, în acelaşi timp, să plătească importante despăgubiri de război. Pe fondul crizei mondiale (1929-1933), în 1933, este instaurată dictatura nazistă, *Hitler,* fondatorul Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani, devenind cancelar şi apoi şef al celui de-al III-lea Reich. Guvernul nazist desființează libertățile democratice, iar pe plan extern promovează o politică agresivă, de pregătire a războiului (crearea alianței Berlin-Roma-Tōkyō). În mart. 1938, trupele germane invadează şi anexează Austria, reg. sudetă a Cehoslovaciei (sept. 1938), apoi întreaga Cehoslovacie (mart. 1939). La 1 sept. 1939, **G.** atacă Polonia, declanşând cel de-al Doilea Război Mondial (1939-1945). În 1940 trupele germane ocupă Danemarca, Norvegia, Luxemburg, Belgia, Olanda, Franța, iar în 1941, Iugoslavia şi Grecia. La 22 iun. 1941, **G.** atacă U.R.S.S. După înfrângerea şi capitularea ei necondiționată (8 mai 1945), **G.** este ocupată de trupele S.U.A., U.R.S.S., Marii Britanii şi Franței şi, potrivit înțelegerii dintre aceste puteri (5 iun. 1945), este împărțită în patru zone de ocupație. În condițiile izbucnirii Războiului Rece, are loc unificarea zonelor de ocupație americană, britanică şi franceză, constituindu-se Republica Federală Germană (sept. 1949) cu cap. la Bonn, iar în zona sovietică, Republica Democrată Germană (oct. 1949), cu cap. la Berlin. R.F.G., evoluând în condițiile economiei de piață şi în cadrul unei democrații parlamentare stabile, devine, în deceniile 6-8, unul dintre cele mai prospere state din lume, dezvoltarea sa economică postbelică fiind cunoscută sub numele de „miracolul economic vest-german". Cancelarul K. Adenauer a condus opera de reconstrucție şi integrare în sistemul de alianțe vest-european. În R.D.G., în prezența trupelor de ocupație sovietice, se promovează o politică de edificare a socialismului, după modelul sovietic, bazat pe o economie centralizată şi un sistem politic totalitar. În condițiile unui exod masiv al est-germanilor în R.F.G. (c. 3,5 mil. în perioada 1945-1961), guvernul est-german, la cererea autorităților sovietice, construieşte în 1961 „Zidul Berlinului", frontiera dintre cele două state germane devenind una dintre cele mai inexpugnabile din lume. R.F.G., integrată sistemului economic, politic şi militar european, este primită în N.A.T.O. (1950), iar, în 1957 devine membru fondator al C.E.E. (Uniunea Europeană), în timp ce R.D.G. intră în C.A.E.R. (1950) şi în Tratatul de la Varşovia (1955). După 1965 şi, mai ales, în timpul cancelarului Willy Brandt (1969-1974), politica externă a R.F.G. se axează pe deschiderea spre Est (Ostpolitik), concretizată în semnarea, în 1970, a tratatelor cu U.R.S.S. şi Polonia, iar, în 1972, a tratatului privind normalizarea relațiilor reciproce dintre R.D.G. şi R.F.G., care în 18 sept. 1973 sunt admise ca membre ale O.N.U. În anii '80, criza economică şi politică a R.D.G. se adânceşte. În 1989, în contextul schimbărilor petrecute în viața politică internațională, Ungaria şi apoi Cehoslovacia deschid granițele cu Austria, facilitându-se astfel refugierea în R.F.G. a sute de mii de est-germani. La 9 nov. 1989, „Zidul Berlinului" cade, se constituie un guvern al „înnoirii democratice". La 18 mart. 1990 au loc primele alegeri legislative libere din R.D.G., în urma cărora se formează un guvern al „marii coaliții", care negociază o uniune monetară, economică şi socială a celor două state germane (1 iul. 1990) şi semnează cu cancelarul vest-german tratatul de reunificare intergerman. La 3 oct. 1990, în urma acordului celor patru puteri învingătoare în 1945, au loc festivitățile oficiale care marchează reunificarea G. În dec. 1990, se desfăşoară alegeri legislative pe întreg terit. G., iar în ian. 1991 se formează un nou guvern condus de Helmut Kohl. După reunificare, G. traversează o perioadă de recesiune, datorată, între altele, costurilor ridicate impuse de integrarea fostei R.D.G.; pe acest fundal are loc o revigorare a mişcărilor xenofobe de extrema dreaptă. Pentru prima dată după al Doilea Război Mondial, Parlamentul şi Curtea Constituțională acceptă participarea trupelor germane la misiuni în afara hotarelor țării (Somalia). La 23 mai 1994, candidatul Uniunii Creştin-Democrate, Roman Hertzog, este ales al 7-lea preşedinte al statului german. La 31 aug. 1994, ultimele trupe ruseşti părăsesc terit. fostei R.D.G., iar la 8 sept. 1994 trupele celor patru puteri învingătoare părăsesc după 49 de ani Berlinul. În urma alegerilor parlamentare (16 oct. 1994) H. Kohl dobândeşte un nou mandat de cancelar. În urma alegerilor pentru Bundestag (27 sept. 1998), câştigate de Partidul Social-Democrat, Gerhard Schröder este desemnat cancelar al R.F.G., care formează un guvern de coaliție centru-stânga (cu Alianța 90/Verzii). Alegerile legislative (22 sept. 2002) sunt câştigate (la un scor foarte strâns) tot de către Partidul Social-Democrat al lui G. Schröder, care constituie un cabinet de coaliție cu ecologiştii. În perioada mart.-mai 1999, unități de aviație participă la operațiunile aeriene din spațiul R.F. Iugoslavia, reprezentând prima angajare în acțiuni de luptă a unor militari germani de la întemeierea R.F.G. Alături de alte 28 de state, G. participă cu militari la forțele de menținere a păcii în Afghanistan. În timpul crizei din Orientul Mijlociu, G., împreună cu alte câteva state europene, s-a opus, în 2003, declanşării intervenției unilaterale a S.U.A. în Iraq, în absența unei rezoluții O.N.U. Alegerile din 2005 se încheie indecis. UCD/UCS şi PSD fiind obligate să ajungă la formula „Marii Coaliții" conduse de Angela Merkel, prima femeie care ocupă funcția de cancelar al Germaniei. Republică parlamentară, stat federal.

GERMÁNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la germani. ✧ *Limbi germanice* = familie de limbi indo-europene în care se disting: grupul de est (din care făcea parte gotica), de nord (suedeza, daneza, norvegiana, islandeza, feroeza) şi de vest (engleza, germana, idiş, olandeza, flamanda, frizona, afrikaans).

GERMANICUS, Iulius Caesar (15 î.Hr.–19 d.Hr.), general roman. Fiul vitreg al lui Augustus, adoptat de Tiberiu. Tatăl lui Caligula. A reprimat răscoala din Panonia (7–9 d.Hr.) şi l-a înfrânt pe *Arminius* (16 d.Hr.), consolidând stăpânirea romană în Germania. A murit în Antiohia în împrejurări tulburi.

GERMANÍSTICĂ (< germ.) s.f. Disciplină care studiază limbile şi literaturile germanice.

GERMÁNIU (< fr. {i}; {s} *Germania*) s.n. Element chimic (Ge; nr. at. 32, m. at. 72,59), semimetal alb-argintiu cu luciu metalic. În natură se găseşte în argirodit (în care a fost descoperit de chimistul german C. Winkler, în 1886) şi germanit.

GÉRMEN(E) (< lat.) s.m. **1.** (BIOL.) Formaţie iniţială în dezvoltarea fiinţelor vii; oul fecundat; embrionul plantei. ✧ Loc. *În germene* = în stadiul iniţial, înainte de a se dezvolta. ✦ Fig. Element din care se dezvoltă ceva. **2.** (MICROBIOL.) *G. patogen* = microorganism care poate constitui sursa unei boli infecţioase ce afectează omul, animalele sau plantele. 3. (FIZ.) *G. de cristalizare* = asociaţie de ioni sau particulă microscopică solidă care apar într-o soluţie saturată sau într-un lichid răcit şi care iniţiază procesul de cristalizare.

GERMER, Lester Halbert (1896–1971), fizician american. Cercetări în domeniile radiaţiilor X şi particulelor elementare; împreună cu C.J. Davisson, a pus în evidenţă difracţia electronilor (1927).

GERMI, Pietro (1914–1974), regizor şi actor italian. Filme cu tematică socială („În numele legii"). Comedii de moravuri siciliene („Divorţ în stil italian", „Sedusă şi abandonată").

GERMICÍD (< fr.; {s} lat. *germen* „germen" + *-cid* „a omorî") s.n. Agent sau substanţă care distruge germenii patogeni.

GERMINÁRE (GERMINÁŢIE) (după fr. *germination*) s.f. **1.** (BOT.) Faza iniţială de dezvoltare a plantelor, în care din embrionul aflat în stare latentă în sămânţă începe să se formeze plantula. Sin. *încolţirea seminţelor*. **2.** Preparare, în slădărie sau în germinator, a seminţelor de cereale folosite la fabricarea berii, a alcoolului etc.

GERMINATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care poate germina sau care determină germinarea. **2.** S.n. Aparat sau instalaţie folosită în procesul artificial de încolţire.

GERMISARA, aşezare civilă romană din Dacia Superior, dezvoltată ca staţiune balneară şi care a luat naştere dintr-o mai veche aşezare dacică. Azi *Geoagiu*, jud. Hunedoara.

GERMISTON, oraş în Africa de Sud (Transvaal) în aglomeraţia Johannesburg; 164,2 mii loc. (1996). Importante expl. de aur. Cea mai mare topitorie de aur din lume.

GERNSBACK, Hugo (1884–1967), inginer şi scriitor american, originar din Luxembourg. A enunţat principiul radarului şi al triodei cu cristal. A introdus termenul de *science fiction* (1911).

GERONA (GIRONA), oraş în NE Spaniei (Catalonia); 74,9 mii loc. (2001). Prelucrarea plutei. Vinificaţie. Catedrală gotică (reconstruită sec. 14, cu turn din sec. 11), biserica San Feliz (sec. 13–14). Muzeu arheologic.

GERONTOCRAŢÍE (< fr.; {s} gr. *geront-* „bătrân" + *kratos* „putere") s.f. Sistem de guvernare în care puterea politică sau conducerea aparţine bătrânilor.

GERONTOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *geront-* „bătrân" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a biologiei care studiază problemele biologice, psihologice, sociale şi economice ale persoanelor în vârstă.

GEROTA, Dimitrie (1867–1939, n. Craiova), chirurg şi anatomist român. M. coresp. al Acad. (1916). Contribuţii în studiul anatomiei şi fiziologiei vezicii urinare, a vaselor limfatice (tehnica G. de evidenţiere a acestora).

George Gershwin

GERSHWIN, George (1898–1937), compozitor, pianist şi dirijor american. Muzică de film, melodii, opera „Porgy şi Bess", lucrări simfonice („Un american la Paris", „Rapsodia albastră") ş.a. influenţate de jazz.

GERSON, Jean (pe numele adevărat *Jean de Charlier*) (1363–1429), teolog francez. Mare cancelar al Universităţii din Paris (din 1395). La Conciliul de la Constanţa (1414–1418), a încercat să pună capăt luptei dintre papii de la Roma şi cei de la Avignon (1378–1417).

GERSONIDES (Levi ben Gerson) (1288–1344), filozof, naturalist şi comentator biblic evreu. În tratatul teologic „Războaiele Domnului", a negat creaţia şi a admis un liber arbitru deplin al omului.

GERSTENENGST, Iosif (1920–1992, n. Ciacova, jud. Timiş), organist român. Activitate interpretativă prolifică. Organist la catedrala Sf. Iosif din Bucureşti. Promotor al muzicii româneşti.

GERUNDÍV (< fr., lat.) s.n. (GRAM.; în limba latină) Adjectiv verbal cu sens pasiv, derivat de la tema gerunziului; (în limba franceză) una dintre formele participiului prezent.

GERÚNZIU (< lat.) s.n. (GRAM.) Mod nepersonal care exprimă acţiunea în desfăşurare. Verbul la modul g. este alcătuit, în limba română, dintr-un radical verbal şi sufixul *-ând* sau *-ind* (ex.: *cântând, rostind*). Poate avea diverse funcţii sintactice.

GERUSÍA (< gr. *gerousia*) s.f. Sfatul bătrânilor în Grecia antică; în Sparta era format din cei doi regi şi din 28 de membri în vârstă de peste 60 de ani.

GESELL, Arnold Lucius (1880–1961), psiholog şi medic american. Preocupări în domeniul neurologiei şi psihologiei copilului („Dezvoltarea mentală a copilului preşcolar", „Comportamentul infantil").

GESNER, Conrad von (1516–1565), medic şi naturalist elveţian. Primul botanist care încearcă o clasificare a plantelor după flori şi fructe. Lucrări de botanică, zoologie, filologie, bibliografie („Historia animalium", „Bibliotheca universalis").

GESSNER, Salomon (1730–1788), pictor şi poet elveţian de limbă germană. Poeme preromantice, bucolice şi sentimentale („Idile").

GEST (< fr., lat.) s.f. **1.** Mişcare a mâinilor, a capului etc. care exprimă idei, sentimente etc. sau dă mai multă expresivitate vorbirii. **2.** Fig. Purtare, faptă cu o anumită semnificaţie.

GESTALTÍSM (< fr.; {i} germ. *Gestalt* „structură") s.n. Concepţie în psihologia sec. 20 elaborată de M. Wertheimer, W. Köhler, K. Koffka, K. Lewin, care accentuează principiul integralităţii şi structuralităţii fenomenelor psihice. A apărut ca reacţie faţă de *asociaţionism* şi de *behaviorism,* influenţând şi alte domenii ale ştiinţei (lingvistica structurală, fiziologia, fizica ş.a.). Sin. *structuralism psihologic.*

GESTAPO (prescurtare de la *Geheime Staatspolizei*), poliţia secretă politică în Germania nazistă, creată de Göring în 1933 şi reorganizată de Himmler în 1936. Desfiinţată în 1945, a fost declarată, prin sentinţa Tribunalului Internaţional de la Nürnberg (1946), organizaţie criminală.

GESTÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Stare fiziologică a unei femele vivipare de la concepţie până la naşterea fătului.

GÉSTICĂ s.f. Ansamblu de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol.

GESTICULÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A face gesturi (cu mâinile, în timpul vorbirii).

GESTIONÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la o gestiune. **2.** S.m. şi f. Persoană care răspunde de o gestiune.

GESTIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Administrarea patrimoniului sau a unor bunuri ale unei persoane de către reprezentantul ei (ex. g. tutorelui). **2.** Totalitatea operaţiilor privind primirea, păstrarea şi eliberarea bunurilor materiale sau a valorilor băneşti, îndeplinite de un angajat în cadrul atribuţiilor sale de serviciu. ✧ *G. de afaceri* = acţiune licită a unei persoane (gerant) care, fără împuternicire, săvârşeşte acte sau fapte juridice ori materiale în interesul altei persoane (gerat). *Societate de g.* = **a)** firmă care are ca obiect de activitate administrarea sau dirijarea unei alte firme, de obicei aflate în dificultate şi cel mai adesea în urma unei reglementări juridice; **b)** firmă căreia i-a fost încredinţată gestionarea unei alte firme de către deţinătorii de capital social ai firmei gerate. *G. frauduloasă* = infracţiune care constă în săvârşirea cu rea-credinţă, de către persoana căreia i s-a încredinţat o g. (ex. tutorele, funcţionarul de stat), a unei fapte păgubitoare pentru persoana (fizică sau juridică) ale cărei bunuri îi sunt date în administrare sau conservare.

GESTÓZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *gesto* „a purta") s.f. Totalitatea manifestărilor patologice care apar într-o sarcină; disgravidie.

GESTUALÍSM s.n. Mişcare în pictura expresionistă abstractă („Action painting") apărută la New York, în 1945, ai cărei principali reprezentanţi au fost: F. Kline, J. Pollock, W. De Kooning.

GESUALDO, Carlo (prinţ de Venosa) (c. 1560– 1613), compozitor italian. Creaţii profane (madrigale de o mare îndrăzneală armonică şi contrapunctică) şi religioase. Reprezentativ pentru muzica renascentistă.

GETO-DÁCI s.m. pl. Denumire dată de istoricii moderni ramurii nordice a tracilor care populau în Antic. spaţiul carpato-dunărean. Ramură distinctă a *tracilor,* delimitată etnic şi lingvistic de tracii sudici, creatoare a unei culturi materiale şi spirituale originale şi unitare, populaţia autohtonă carpato-dunăreană a fost desemnată începând cu sec. 6 î.Hr., de izvoarele greceşti cu numele de *geţi,* iar în sec. 1 î.Hr, de cele romane cu numele de *daci.* Întrucât geţii şi dacii sunt purtătorii uneia şi aceleiaşi civilizaţii şi, aşa cum arată Strabon, vorbeau aceeaşi limbă, reprezentând, deci, ramuri ale aceluiaşi popor, istoriografia modernă a desemnat populaţia autohtonă din milen. 1 î.Hr. – din această zonă geografică – cu numele de **g.-d.** Potrivit informaţiilor lui Herodot, se poate afirma că separarea **g.-d.** din masa triburilor trace s-a desăvârşit în decursul primei Epoci a Fierului *(Hallstatt).* Aflaţi, din punct de vedere al organizării sociale, în faza democraţiei militare, **g.-d.** erau împărţiţi în triburi, fiecare dintre acestea fiind condus de un şef militar cu reşedinţa într-un centru întărit *(dava).* În anumite împrejurări istorice, mai multe triburi înrudite şi învecinate s-au organizat în mari uniuni cum a fost aceea condusă de Dromichaites. Treptat, în cadrul societăţii **g.-d.** s-au accentuat diferenţele dintre clasa nobililor *(tarabostes, pilleati)* şi oamenii liberi de rând *(comati).* Sclavia la **g.-d.** a avut un caracter patriarhal. Ocupaţiile de căpetenie erau agricultura şi creşterea vitelor. O anumită importanţă în asigurarea bazei economice a societăţii **g.-d.** o aveau albinăritul, pomicultura, viticultura, precum şi felurite meşteşuguri, ca prelucrarea lemnului, olăritul, extragerea şi prelucrarea metalelor. **G.-d.** făceau comerţ intens cu lumea greco-elenistică şi, mai târziu, cu cea romană. Începând din a doua jumătate a sec. 3 î.Hr. au emis monedă proprie. Emisiunile monetare ale **g.-d.** au încetat în primele decenii ale sec. 1 î.Hr., când denarul roman a devenit moneda de schimb. În funcţie de factorii geoclimatici, îşi construiau atât case de suprafaţă, din lemn şi lut, sau bordeie (în reg. de câmpie), cât şi locuinţe având mai multe încăperi cu temelii lucrate din blocuri de piatră (la *Sarmizegetusa Regia*) sau acoperite cu ţigle şi olane *(Popeşti),* acestea din urmă aparţinând fruntaşilor politici şi religioşi. Civilizaţia materială a **g.-d.** a îmbrăcat de-a lungul secolelor diferite aspecte: în epoca hallstattiană complexele culturale *Basarabi* şi *Ferigile* poartă deja amprenta lor, iar mai târziu, din sec. 5–4 î.Hr., sunt creatorii unei civilizaţii de tip La Tène, care atinge apogeul în sec. 1 î.Hr–1 d.Hr. **G.-d.** practicau cu precădere ritul funerar al incineraţiei.

Religia lor politeistă era asemănătoare religiei celorlalte populații indo-europene. De mare popularitate se bucurau zeități ca: Zalmoxis, Gebeleizis, Bendis, Cavalerul trac. Izvoarele scrise vorbesc despre existența la **g.-d.** și a unor cunoștințe de astronomie, medicină empirică și botanică. În cadrul ariei largi locuite de **g.-d.** începând cu sec. 1 î.Hr., în condițiile dezvoltării lor economice, politice și spirituale, puternicele uniuni de triburi au fost unificate de către *Burebista,* ale cărei hotare se întindeau din Carpații Păduroși, până în m-ții Balcani și de la Marea Neagră până la Dunărea mijlocie și m-ții Slovaciei. După moartea lui Burebista, Regatul geto-dac se destramă. În fruntea **g.-d.** s-au perindat o serie de regi, dintre care mai cunoscuți sunt: Deceneu, Comosicus, Scorilo, Duras-Diurpaneus. Perioada care a premers cuceririi unei părți a Daciei de către romani a însemnat, sub conducerea lui *Decebal,* și epoca de maximă dezvoltare a civilizației **g.-d.** Meșteșugurile, comerțul, arta s-au îmbogățit și au cunoscut forme superioare de manifestare. Acum se perfecționează puternicul complex defensiv alcătuit din cetățile dacice din m-ții Orăștiei, având drept centru politic, militar și religios Sarmizegetusa Regia – cap. Daciei. Populație războinică, **g.-d.**, aliați cu alte populații vecine, organizau numeroase atacuri asupra terit. sud-dunărene, aflate sub stăpânirea romanilor. Împăratul *Traian* a reușit, după două campanii grele, în anii 101–102 și 105–106, să cucerească Dacia și să o transforme în prov. romană. O parte a triburilor **g.-d.** (carpii din Moldova și dacii liberi din Muntenia, Crișana și Maramureș) au rămas în afara prov. Dacia, organizând dese atacuri în interiorul acesteia. Populația autohtonă, dăinuind alături de romani, a fost supusă unui puternic proces de romanizare în urma căruia a rezultat o nouă populație, *daco-romanii,* ce aveau să constituie elementul hotărâtor în procesul formării limbii și poporului român. V. *Dacia; războaiele daco-romane; români.*

GETTER (cuv. engl.) s.m. Substanță (magneziu, fosfor) care se introduce în tuburile electronice pentru menținerea vidului; se combină cu urmele de oxigen și/sau azot rămase după evacuarea lor.

GETTY, Jean Paul (1892–1976), industriaș petrolist american. Colecționar de artă. În 1974, a fondat la Malibu (California) un muzeu ce cuprinde o bogată colecție de artă (antichități grecești și romane, obiecte franceze din sec. 17, o galerie de pictură europeană).

GETTYSBURG, oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania); 7,4 mii loc. (2000). În apropierea lui, în timpul Războiului de Secesiune (1861–1865), armatele statelor nordiste au obținut o victorie hotărâtoare asupra celor sudiste (1–3 iul. 1863).

GETZ, Stan(ley) (1927–1991), saxofonist tenor american de jazz. Unul dintre marii improvizatori ai genului, important pentru curentul *cool* și pentru sinteza între jazz și bossa-nova. Interpretare în care unește tandrețea cu vehemența.

GEȚI (< fr., lat.) s.m. pl. Denumire sub care sunt cunoscuți în izvoarele istorice, de la sfârșitul sec. 6 î.Hr., locuitorii autohtoni de neam trac care populau în Antic. spațiul carpato-dunărean. Numele de **g.** a fost dat de greci după ce au intrat în contact cu autohtonii din partea sudică și răsăriteană a spațiului carpato-dunărean. Denumirea apare pentru prima dată în opera lui Herodot (sec. 5 î.Hr.). Începând din sec. 1 î.Hr., numele de **g.** apare alternativ cu cel de *daci.* V. *daci; geto-daci.*

GEULINCX, Arnold (c. 1624–1669), filozof cartezian belgian. A predat la Louvain, iar după convertirea la calvinism la Leiden. Unul dintre inițiatorii *ocazionalismului* („Quaestiones quodlibeticae", „Metaphysica vera").

GEZELLE, Guido (1830–1899), poet belgian de limbă flamandă. Inițial romantic, a deschis apoi drumul poeziei flamande către modernism („Coroana secolului").

gf, simbol pentru *gram-forță.*

GHĀGHRĀ (GHĀGHARA), râu în China, Nepal și India, afl. stg. al Gangelui; 1 022 km. Izv. din S pod. Tibet, de la alt. de 5 500 m, și se varsă în Gange, în amonte de Patna. Irigații și navigație. Considerat râu sacru. Vechiul nume: *Gogra.*

GHANA (Republica ~), stat în V Africii, cu ieșire la G. Guineii; 238,5 mii km^2; 20,4 mil. loc. (2003). Limba de stat: engleza. Religia: creștină (protestanți 27,9%, catolici 18,7%), animistă (21,4%), islamică (15,7%). Cap.: *Accra.* Orașe pr.: Kumasi, Tamale. Terit. țării corespunde unei câmpii litorale joase, care trece spre un platou înalt (Așanti) în V, o zonă depresionară în centru, drenată de fl. Volta, iar în E munți scunzi (alt. max. 884 m, Mt. Afadjato). *Climă* caldă și umedă cu două anotimpuri. Se cultivă manioc, taro, arahide, porumb, sorg, mei, orez ș.a. Plantații de arbori de cacao și de bananieri. Se cresc bovine, ovine și caprine. Expl. forestiere (lemn prețios), de bauxită, min. de mangan, aur, diamante ș.a. Ind. aluminiului, derivate petroliere, ciment, cherestea, țesături, ulei de palmier, zahăr ș.a. Moneda: 1 cedi = 100 pesewas. – *Istoric.* Descoperit în 1471 de portughezi (și numit de ei Coasta de Aur), terit. **G.** a fost, până în sec. 18, o sursă importantă a comerțului cu sclavi. În sec. 19, britanicii, înfrângând rezistența statului Așanti (întemeiat la sfârșitul sec. 17–începutul sec. 18), au încorporat terit. acestuia în colonia Coasta de Aur (1874). Proclamată (6 mart. 1957) stat independent sub numele de **G.** (după numele Imperiului african constituit între sec. 4 și 13 pe cursul mijlociu al Nigerului). Membru al O.N.U. (8 mart. 1957). Din același an, **G.** cuprinde și partea vestică a fostului terit. sub tutelă O.N.U., Togo (care fusese administrat de Marea Britanie). În 1960, **G.** a devenit republică. În 1966, Kwame Nkrumah, președintele țării de la proclamarea rep., a fost înlăturat printr-o lovitură de stat militară. Puterea a fost asumată de un Consiliu Național de Eliberare. În 1970, puterea a fost trecută din nou în mâinile civililor. O lovitură de stat militară (1972) instaurează la putere un Consiliu al Salvării Naționale. În 1979 au loc alegeri prezidențiale și legislative, însă după lovitura de stat militară din 1981, puterea este preluată de Consiliul Provizoriu al Apărării Naționale condus de Jerry John Rawlings. În 1992, președintele a prezentat un program pentru revenirea la un regim democratic; la 28 apr. s-a adoptat noua Constituție, care a instaurat multipartidismul. La 7 ian. 1993 este proclamată a IV-a Republică, iar puterea este preluată de un guvern civil, condus de J.J. Rawlings (reales, în 1996, ca șef al statului). Candidatul opoziției, John Kufour, câștigând alegerile prezidențiale (28 dec. 2000), devine noul șef al statului. Republică prezidențială.

GHARDAÏA, oraș în Algeria, în grupul oazelor Mzab din N Saharei; 110,7 mii loc. (1998). Expl. de gaze naturale (Hassi R'Mel). Vechi centru meșteșugăresc (covoare și țesături de lână). Moschee. Întemeiat în 1053.

GHĀT, grup de oaze în Sahara Centrală, la poalele m-ților Tassili (SV Libiei). Producție de covoare și obiecte din piele. Nod de drumuri caravaniere transsahariene.

GHAWAR, câmp petrolifer în E Arabiei Saudite, în apropierea G. Persic, cel mai mare din lume. Lungime: 240 km; lățime: 35 km. Descoperit în 1948, are rezerve de c. 5 miliarde t petrol.

al-GHĀZALI, Abu Hamid Muhammad (numit în Europa *Algazel*) (1058–1111), teolog și filozof arab. Lucrarea sa, „Renașterea științelor religioase", reprezintă un document important pentru cunoașterea științelor și credinței islamice.

GHAZNAVIZI, dinastie turcică originară din Khorasan (N Iranului) întemeiată de Nasr ad-Daula Abu Mansur Sebüktegin (978–997). A decăzut în sec. 12. Cap. la Ghaznī (azi în Afghanistan).

GHE, Nikolai Nikolaevici (1831–1894), pictor rus. Membru al grupului *peredvijnicilor.* Portrete („L.N. Tolstoi"), peisaje, scene istorice („Petru I interogând pe țareviciul Aleksei Petrovici la Peterhof").

GHEARĂ s.f. **1.** (ZOOL.) Formație cornoasă ascuțită și curbată la vârful degetelor unor reptile, păsări și mamifere. **2.** (TEHN.) Piesă din anumite dispozitive de apucat, asemănătoare cu o gheară **(1).**

GHEÁTĂ (< it.) s.f. Încălțăminte din piele sau din material sintetic, care acoperă piciorul până deasupra gleznei.

GHEĂȚĂ (lat. *glacia*) s.f. **1.** Apă în stare solidă (apă înghețată); are structură cristalină și este mai ușoară ca apa. ✦ *G. uscată* = dioxid de carbon în stare solidă, care sublimează la -78,9°C fără să lase reziduuri; întrebuințată în frigotehnică și în dermatologie; zăpadă carbonică. **2.** (La pl.) Întinderi mari de gheață **(1).** **3.** Fig. Indiferență, răceală. ✧ Loc. *De gheață* = rece, nepăsător.

GHEB (lat. **gibbulus*) s.n. (Pop.) Cocoașă **(2).**

GHÉBĂ (< tc.) s.f. Zeghe **(1).**

GHÉBE s.f. pl. Ciuperci comestibile, cu pălăria galbenă-brună, puțin cărnoasă, cu piciorul plin, gălbui sau brun, având la jumătatea sa un inel alb *(Armillariella mellea).* Cresc pe arborii de pădure și pe pomii fructiferi (provocând putrezirea lemnului), pe sol sau pe lemnul putred. Sin. *opintici.* ✧ *G. de brad* = ciupercă comestibilă cu pălăria albă, subțire, cărnoasă și piciorul alburiu, fragil, lung și subțire *(Lepiata clypeolaria);* crește în pădurile de fag și brad. *G. de pădure* = ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, subțire, roșiatică sau brună, catifelat-păroasă și cu piciorul plin, fragil *(Collybia longipes).* Crește prin pădurile de foioase.

GHÉBRI (< fr.) s.m. pl. Iranieni, adepți ai zoroastrismului, care au refuzat să treacă la islam. V. *parși.*

GHECIU 1. Diamandi G. (1892–1982), compozitor român. Muzică simfonică și vocal-simfonică, de cameră. Lucrări de muzicologie („Formele și genurile muzicale", în colab.). **2. Radu G.** (1932–2003, n. București), muzicolog român. Fiul lui G. **(1.).** Publicistică muzicală, monografii („Manuel de Falla", „Mozart").

GHEENA ({s} ebr. *Ge-Hinnom* „Valea lui Hinnom"; gr. *geena*) s.f. **1.** Vale situată în S Ierusalimului, unde se făceau jertfe aduse zeului Moloh. Se mai numea și Valea Plângerii. **2.** Simbol profetic al judecății; mai târziu, loc al pedepsei finale pentru păcătoși. **3.** Foc nestins, veșnic. **4.** P. ext. Iad, infern.

GHÉIȘĂ (< fr.) s.f. (În Japonia) Dansatoare și cântăreață care poate fi gazdă sau doamnă de companie.

GHÉIZER (< fr., engl.; {s} islandez *geysir*) s.n. Izvor termal, intermitent, situat într-o reg. vulcanică, a cărui apă, sub presiuni până la zeci de atmosfere, are înainte de țâșnire temperatura de peste 100°C și este azvârlită pe verticală, în coloană, până la 40 m înălțime (vaporii până la 150 m). Se întîlnesc mai frecvent în Islanda, Noua Zeelandă, S.U.A., pen. Kamceatka.

GHEIZERÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă sedimentară de precipitație chimică, poroasă și ușoară, constituită din opal (uneori în alternanță cu limonit), de culoare galbenă, roșcată sau albă. Rezultă din depunerea sărurilor existente în apa gheizerelor.

GHELARI, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ților Poiana Ruscă; 2 214 loc. (2008). Expl. de min. de fier. Biserica Sf. Mihail și Gavril, în satul Ruda (1653). Furnalul vechi din satul Găvojdia.

GHELDERODE, Michel de ~ (pseud. lui *Adolphe-Adhémar Louis Martens*) (1898–1962), dramaturg belgian de limbă franceză. Teatru de factură expresionistă („Barrabas"). Promotor al teatrului total.

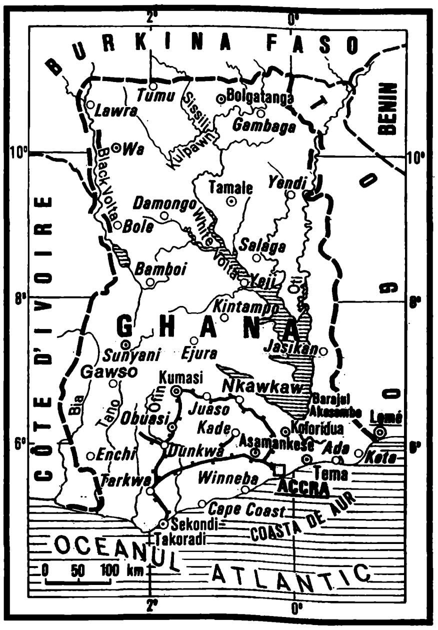

GHELERTER, Moni (1905-1979, n. Iaşi), regizor român de teatru. Viziune accentuând psihologia personajelor („Trei surori", „Ziariştii", „Vizita bătrânei doamne").

GHELINȚA, com. în jud. Covasna, în depr. Tg. Secuiesc; 4 905 loc. (2008). Păstrăvărie. Expl. de petrol. Biserică romano-catolică (sec. 13) cu ansamblu de pictură murală gotică (1330); tabernacol (1503).

GHEM¹ (lat. **glemus*) s.n. **1.** Rotocol format prin depănarea unor fire de lână, de ață etc. **2.** (APIC.) *Ghemul albinelor* = starea familiei de albine în timpul iernii, când, datorită frigului, albinele formează o grămadă compactă sferică, având la mijloc pe cele tinere şi matca.

GHEM² (< engl. *game* „joc") s.n. (Sport) Joc câştigat de un tenisman în limitele unui set.

GHEMOTÓC s.n. Obiect mototolit în formă de ghem¹ **(1)**; cocoloş.

GHEMUÍ vb. IV refl. A se strânge ca un ghem¹ **(1).** Refl. şi tranz. A (se) înghesui într-un spațiu redus.

GHENADIE DIN MARSILIA (sec. 5), preot şi teolog. Cunoscut pentru opera sa *De viris illustribus;* constituie singura sursă biografică şi bibliografică pentru numeroşi scriitori creştini.

GHENADIE II SCHOLARIS (pe numele adevărat *Giorgio Curtesi)* (1405-1472), primul patriarh al Constantinopolului (1453-1459) după căderea cetății sub otomani. Ostil unirii cu Biserica Romei, a criticat poziția Papalității privind *Filioque.*

GHENEA, Toma (1862-1921, n. Bascov, jud. Argeş), general român de artilerie. A inventat aparatul de ochire cu lunetă panoramică.

GHEONOÁIE s.f. v. **ghionoaie.**

GHEORGACHI (c. 1719-?), logofăt al doilea în Moldova. Autorul unei *Condici* de obiceiuri (1762), scrisă din porunca domnului Grigore Callimachi.

GHEORGHE, Sf. ~ (c. 270-303), martir şi sfânt creştin, protector al Angliei. Potrivit tradiției, comandant de oaste în timpul lui Dioclețian. Martirizat (Lydda, Palestina antică) pentru că a luat apărarea creştinilor persecutați. Începând din sec. 14, emblema lui (o cruce roşie pe fond alb) a fost purtată de soldații englezi, fiind introdusă ulterior în steagul Angliei. În iconografie este prezentat călare pe un cal alb, omorând balaurul. Moaştele sale se află la Lydda şi la Roma. Prăznuit la 23 aprilie.

GHEORGHE v. **Martin şi Gheorghe.**

GHEORGHE, Ion (n. 1935, sat Florica, jud. Buzău), poet român. Lirică valorificând pitorescul limbajului şi spiritualitatea arhaică („Zoosophia", „Scripturile").

GHEORGHE DOJA 1. Com. în jud. Ialomița, pe malul lacului Fundata; 2 791 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Mureş, pe râul Niraj; 2 901 loc. (2008).

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ v. **Oneşti.**

GHEORGHE LAZĂR, com. în jud. Ialomița, în Bărăgan; 2 378 loc. (2008).

GHEORGHENI, municipiu în jud. Harghita, în depr. Giurgeu; 19 726 loc. (2008). Constr. de utilaje şi piese de schimb pentru ind. forestieră; expl. şi prelucr. lemnului, ind. textilă; produse alim. Rezervațiile naturale: *Cheile Bicazului, Lacu Roşu* (2 128 ha) şi avenul Licaş (5 ha), din Parcul Național Cheile-Bicazului-Hăşmaş. Atestat documentar în 1333. Oraş (din 1905). Muzeu cu colecții de istorie, etnografie, ştiințele naturii, mineralogie şi artă plastică. Patinoar artificial. Ruinele cetății Both (sec. 16), biserică romano-catolică (sec. 15), biserică armenească (1734) în stil baroc şi biserică ortodoxă (1929-1937). Parc dendrologic.

GHEORGHE, Ştefan, domn al Moldovei (1653-1658). Mare logofăt în timpul lui Vasile Lupu, pe care îl alungă din domnie cu sprijinul lui Gh. Rákóczi II şi Matei Basarab. A încheiat un tratat de alianță cu țarul Rusiei, Aleksei Mihailovici (mai 1656). Mazilit de Poartă.

GHEORGHIEV, Vladimir (1908-1986), lingvist bulgar. Specialist în gramatica comparată a limbilor indoeuropene şi în istoria limbii bulgare („Probleme privind limba minoică").

Ion (Alin) Gheorghiu

Valentin Gheorghiu

GHEORGHIȚĂ, Alexandru (n. 1931, Fântânele, jud. Bacău), sculptor român. Lucrări inspirate din cultura populară, şi caracterizate prin austeritate, monumentalitate şi echilibru. Portrete („Ştefan cel Mare", „George Coşbuc").

GHEORGHIȚĂ, Ştefan (1926-1978, n. Bucureşti), inginer român. Studii şi cercetări privind hidrogazodinamica corpurilor poroase, ecuația fundamentală a mişcărilor cu gradient inițial, teoria stratului limită.

GHEORGHIU, Alin (n. 1973, Bucureşti), balerin român. Prim-solist al Operei bucureştene din 1993. Repertoriu clasic („Lacul lebedelor", „Giselle" etc.).

GHEORGHIU, Angela (n. 1964, Adjud), soprană română. Voce de mare forță cu o vibrație rafinată. Roluri în opere de Verdi, Puccini, Donizetti ş.a. Contract exclusiv de înregistrări cu EMI Classics. Duete cu Roberto Alagna, soțul ei.

GHEORGHIU, Constantin Vasile (1894-1956, n. Dolheşti, jud. Iaşi), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955). A sintetizat numeroşi compuşi cu acțiune tuberculostatică şi a contribuit la clasificarea relațiilor dintre structura acestora şi activitatea lor fiziologică.

GHEORGHIU, Constantin Virgil (1916-1993, n. Războieni, jud. Neamț), preot şi scriitor român de expresie română şi franceză. Stabilit în Franța (1945). Romane reflectând propria experiență a exilului („Ora 25", ecranizat) sau evocând pământul natal („Nemuritorii de la Agapia").

GHEORGHIU, Florin (n. 1944, Bucureşti), şahist român. Campion mondial de juniori (1963). Mare maestru internațional.

GHEORGHIU, Ion (Alin) (1929-2001, n. Bucureşti), pictor român. Acad. (1999). Postimpresionist, evoluează către abstracția lirică, concentrându-se asupra unui motiv pe care-l tratează pregnant, într-un larg registru cromatic (ciclurile „Grădini suspendate", „În jurul lui Arcimboldo").

GHEORGHIU, Ion S. (1885-1968, n. Bacău), inginer român. Acad. (1952). Contribuții la elaborarea unei teorii generale a maşinilor electrice (a introdus noțiunea de generator unic). A realizat proiectele de electrificare a unor căi ferate (Ploieşti-Braşov, Târgovişte-Bucureşti).

GHEORGHIU, Mihnea (n. 1919, Bucureşti), scriitor şi ziarist român. Acad. (1996). Romane („Enigma din Strada Presei", „Muschetarul lui Cantemir"). Povestiri („Povestiri după W. Shakespeare"). Traduceri. Scenarii de film. Eseuri de teatrologie, literatură comparată, poeme.

GHEORGHIU, Miluță (Mihai) (1897-1971, n. Iaşi), actor român. Cunoscut mai ales prin rolurile în travesti din comediile lui V. Alecsandri (seria „Chirițelor").

GHEORGHIU, Ştefan (1879-1914, n. Ploieşti), militant socialist român. A contribuit la organizarea primelor sindicate, a Uniunii Socialiste din România (1907) şi la reorganizarea Partidului Social-Democrat din România (1910).

GHEORGHIU 1. Ştefan G. (n. 1926, Galați), violonist român. Interpret profund al repertoriului național (G. Enescu, P. Constantinescu) şi universal (Beethoven, Brahms). Pedagog. **2. Valentin G.** (n. 1928, Galați), pianist şi compozitor român. Frate cu **G. (1).** Lucrări simfonice (un concert pentru pian) şi de cameră. Remarcabil interpret al repertoriului romantic (Schumann, Grieg, Liszt) şi românesc (P. Constantinescu).

GHEORGHIU, Tony (1926-1961, n. Buzău), grafician, pictor şi scenograf român. Autor al decorurilor şi costumelor unor spectacole ca: „Macbeth", „Hoții", „Văduva isteață", „Ioan-Vodă cel Cumplit".

Gheorghe Gheorghiu-Dej

GHEORGHIU, Traian (1887-1968, n. Craiova), fizician român. M. coresp. al Acad. (1948). Lucrări de fotoelectricitate, spectroscopie şi studii asupra semiconductorilor. („Cercetări asupra bachelizării lemnului", „Teoria câmpului electromagnetic").

GHEORGHIU, Val (n. 1934, Dorohoi), pictor şi scriitor român. Teme împrumutate din folclor şi lumea teatrului, cu accente expresioniste („Vizita bătrânei doamne"). Proză fantezistă („Arlechin în iarbă").

GHEORGHIU, Vasile (1872-1959, n. Câmpulung Moldovenesc), teolog român. M. de onoare al Acad. (1938). Contribuții importante privind „Noul Testament" („Introducere în sfintele cărți ale Testamentului Nou").

GHEORGHIU, Virgil (1905-1977, n. Roman), poet şi pianist român. Inițial versuri avangardiste, ulterior lirică elegiacă („Cântece de faun"). Lucrări de muzicologie („Din muzica şi viața compozitorilor", „Inițiere muzicală").

GHEORGHIU-DEJ, Gheorghe (1901-1965, n. Bârlad), om politic român. Militant comunist reprezentând, în ilegalitate, facțiunea națională a comuniştilor. Unul dintre conducătorii grevei de la Atelierele C.F.R. „Grivița" - Bucureşti. Arestat (1933), judecat şi condamnat la 12 ani muncă silnică. După 23 august 1944, ministru în mai multe rânduri. Secretar general (1945-1954) şi prim-secretar (1955-1965) al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. Prim-min. (1952-1955). Preşedinte al Consiliului de Stat (1961-1965). În perioada 1948-1958, optează pentru modelul stalinist, facilitând aservirea totală a României intereselor U.R.S.S. A instaurat un regim totalitar, de represiune polițienească, căruia i-a căzut victimă o mare parte a elitei politice, militare şi culturale a țării, iar în cadrul luptei pentru putere din sânul propriului partid, chiar şi unii dintre fruntaşii comunişti. După 1958, în plan extern, a evoluat treptat spre o distanțare de U.R.S.S. şi obținerea unui statut de relativă autonomie politică şi economică. Reorientarea politicii externe şi-a găsit expresia în atenuarea regimului represiv şi eliberarea deținuților politici.

GHEPÁRD (< fr.) s.m. Mamifer carnivor din fam. felidelor, cu cap mic şi rotund, coadă lungă, picioare înalte şi gheare neretractile *(Acinonyx jubatus).* Are lungimea de c. 140 cm, blana de culoare gălbuie, cu pete mici întunecate. Este cel mai rapid mamifer (110 km/h pe distanțe scurte). Trăieşte în Asia şi Africa şi poate fi domesticit.

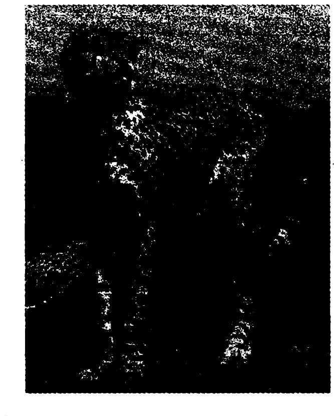

Ghepard

GHERASIM, Leonida (n. 1929), medic român. M. de onoare al Acad. (2001). Specialist în domeniul cardiologiei („Tratat de medicină internă - Bolile cardiovasculare", „Progrese în cardiologie").

GHERASIM, Marin (n. 1937, Rădăuţi), pictor român. Interesul pentru limbaj şi ample sinteze cromatice se întâlneşte cu simbolistica şi reprezentarea creştină; geometrismul formal coexistă cu tonuri exuberante şi rafinate în acelaşi timp (ciclul „Porţi").

GHERASIM, Paul (n. 1925, Boteşti, jud. Suceava), pictor român. Compoziţii cu temă rurală, în culori albe sau gri, ce pun în evidenţă disonanţele de tonuri vii.

GHERASIMOV, Serghei Apollinarievici (1906–1985), regizor rus. Ecranizări grandioase, de un tragism profund („Pe Donul liniştit").

GHERASIMOV, Serghei Vasilievici (1885–1964), pictor şi grafician rus. Tablouri pe teme istorico-revoluţionare („Răscoala lui Pugaciov", „Octombrie 1917"); portrete, scene de gen, peisaje („După ploaie").

GHERĂEŞTI, com. în jud. Neamţ, pe râul Moldova; 6 578 loc. (2008). Expl. de balast.

GHERĂSENI, com. în jud. Buzău; 3 643 loc. (2008).

GHERCEŞTI, com. în jud. Dolj, pe Teslui; 1 692 loc. (2008). Expl. de petrol.

GHERDÁN (< tc.) s.n. Şirag de mărgele, salbă **(1)**, colan **(1)**.

GHEREA (DOBROGEANU-GHEREA) 1. Constantin Dobrogeanu-G. (1855–1920, n. Slaveanka, Ucraina), critic literar şi om politic român. Social-democrat. Îndrumător al revistei „Contemporanul". Lucrări de sinteză („Neoiobăgia", „Socialismul în ţările înapoiate"), de critică şi estetică literară („Studii critice"). A polemizat cu T. Maiorescu, susţinând principiul „artei cu tendinţă" şi „critica ştiinţifică". M. post-mortem al Acad. (1948). **2. Ioan (Ionel) Dobrogeanu-G.** (1895–1978, n. Ploieşti), scriitor şi filozof român. Fiul lui **G. (1)**. A analizat noţiunile fundamentale ale simţului comun şi contradicţiile acestora („Eul şi lumea"). Eseuri, memorialistică („Amintiri").

GHERÉTĂ (după fr. *guérite*) s.f. **1.** Mic adăpost al unei santinele, al unui paznic etc. **2.** Chioşc în care se vând alimente, ziare etc.

GHERGHEASA, com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului; 2 499 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Aici s-a efectuat un foraj adânc de 6 800 m.

GHERGHÉF (< tc.) s.n. **1.** Cadru de lemn sau de metal pe care se întinde o ţesătură pentru a fi brodată sau firele de urzeală pentru covoare; *p. ext.* ţesătură întinsă pe acest cadru. **2.** Dispozitiv auxiliar al maşinilor de tricotat, prevăzut cu dinţi din oţel ştanţaţi. 3. (Înv.) Unealtă în formă de cadru sau cu bară mobilă, folosită în legătorie la cusutul cărţilor.

Gherla. Biserica armeano-catolică

Constantin Dobrogeanu-Gherea

Onisifor Ghibu

GHERGHELEU, deal în E pod. Târnavelor, la N de Rupea, alcătuit din gresii sarmaţiene. Alt. max.: 785 m.

GHERGHEŞTI, com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 2 828 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1743).

GHERGHIEV, Valeri Abisalovici (n. 1953), dirijor rus. Susţine repertoriul rus (Prokofiev, Rimski-Korsakov, Stravinsky). Se identifică cu relansarea companiei de operă şi balet a Teatrului Mariinski din St. Peterburg.

GHERGHÍNĂ (< germ.) s.f. (BOT.) Dalie.

GHERGHIŢA, com. în jud. Prahova, pe râul Prahova; 1 935 loc. (2008). Amintit ca târg (1534). Bisericile Sf. Procopie-Domnească, ctitorie din 1641 a lui Matei Basarab, şi Sf. Dumitru (1705) în satul G.; biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1790-1791) în satul Ungureni.

GHERIDÓN (< fr.) s.n. Măsuţă rotundă cu unul sau cu trei picioare.

GHERÍLĂ (< fr; sp. *guerilla)* s.f. Denumire dată războiului de partizani în Spania şi în ţările Americii Latine. ✧ *Război de g.* = război în care principalele forme şi metode de luptă sunt cele folosite de partizani.

GHERLA, municipiu în jud. Cluj, pe Someşu Mic; 22 129 loc. (2008). Termocentrală. Constr. metalice; prelucr. lemnului; tricotaje şi conf.; sticlărie pentru menaj, produse alim. Muzeu de istorie şi arheologie. Castel-cetate în stilul Renaşterii (1540–1551), biserica armeano-catolică Solomon (1723–1724), biserica romano-catolică (1744) şi Catedrala armeano-catolică (1748–1804) şi centru istoric. Parc dendrologic. Aşezare romană fortificată. Menţionat documentar în 1291. Oraş (din 1510). În sec. 17, în G. s-a stabilit un grup de armeni din Moldova, dând oraşului denumirea de *Armenopolis (Armenienstadt)*. Închisoarea din G. a fost una dintre cele mai dure din timpul regimului comunist.

GHERMAN, Oliviu (n. 1930, Mihai Viteazu, jud. Cluj), fizician şi om politic român. Preşedinte al Senatului României (1992–1996) şi al P.S.D.R. (1992–1997). Studii în domeniul fizicii teoretice („Fizica statistică", „Fizica moleculară, termodinamică şi statistică").

GHERMĂNESCU, Mihail (1899-1962, n. Bucureşti), matematician român. Cercetări în domeniul ecuaţiilor funcţionale, al seriilor trigonometrice, teoriei funcţiilor şi teoriei numerelor. A introdus noţiunile de derivată parţială areolară şi diferenţială totală areolară; a definit continuitatea funcţională.

GHERMÉA s.f. Piesă îngropată în zidărie, pentru a permite fixarea prin cuie sau prin şuruburi a tocului unei uşi sau al unei ferestre.

GHERŢA MICĂ, com. în jud. Satu Mare, pe râul Tur; 3 418 loc. (2008). Expl. de andezit.

GHETÓU (< it., fr.) s.n. **1.** (În sec. 15–19, în unele ţări europene) Cartier al unui oraş, în care trăiau evreii. **2.** Cartier al unui oraş în care sunt izolate grupuri rasiale, etnice sau religioase. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, naziştii au creat g. în diverse oraşe din E Europei, pe care le-au transformat în lagăre de exterminare.

GHÉTRĂ (< fr.) s.f. Învelitoare de postav acoperind glezna şi partea de deasupra a încălţămintei. ✦ Bandă din piele, folosită pentru protecţia gleznei lucrătorilor metalurgişti.

GHETSIMANI (arameic *gat şemen* „presă de ulei"), numele grădinii de la poalele Muntelui Măslinilor, unde Iisus se retrăgea pentru rugăciune împreună cu discipolii săi; locul ultimei rugăciuni a lui Iisus.

GHEŢÁR (< *gheaţă,* după fr. *glacier*) s.m. Masă de gheaţă formată în munţii înalţi şi în reg. polare, care se deplasează lent, sub influenţa gravitaţiei, în lungul văilor sau pe pante. După dimensiune şi formă se deosebesc: *g. de calotă* (sau *continentali*) cu grosimi foarte mari, dezvoltaţi mai ales în Antarctica şi Groenlanda şi *g. de munte* (împărţiţi, la rândul lor, în *g. de vale* şi *g. de circ*). Suprafaţa ocupată de **g.** actuali (c. 16,3 mil. km^2) reprezintă 11% din suprafaţa uscatului.

GHEŢĂRÍE s.f. Loc în care se depozitează gheaţă **(1)** naturală pentru a fi folosită vara.

GHEŢIE, Ion (1930–2004, n. Şimleu Silvaniei), filolog şi lingvist român. Lucrări de critică a vechilor texte româneşti („Începuturile scrisului în limba română"), de istorie a limbii literare şi a graiurilor daco-române („Istoria limbii române literare", „Introducere în dialectologia istorică românească"). Romane („Pomul vieţii").

GHEŢIE, Vasile (1903-1990, n. sat Berinţa, jud. Maramureş), medic veterinar român. Acad. (1990). Lucrări în domeniul morfologiei animale („Anatomia animalelor domestice", „Atlas de anatomie comparată").

GHEUCA, Leon (c. 1735–c. 1789), episcop de Roman (din 1769) şi mitropolit al Moldovei (din 1786). Cărturar şi traducător de factură iluministă, sprijinitor al învăţământului în limba română.

GHEZZO, Dinu (n. 1941, Tuzla, jud. Constanţa), compozitor român. Stabilit în S.U.A. (1969). Muzică de cameră, electronică, simfonică. Spectacole multimedia.

GHIAŢĂ, Dumitru (1888–1972, n. sat Colibaşi, jud. Mehedinţi), pictor român. Peisaje, compoziţii şi naturi moarte cu flori, caracterizate prin coloritul sobru, armonios şi desenul sintetic, amintind de tradiţiile artei populare („Ţărani la târg", „Iarnă la Târgovişte", „Toamna în pădure").

GHIAÚR (< tc.) s.m. (Înv.) Denumire peiorativă, folosită de turci pentru cei de altă religie decât cea mahomedană.

GHIAUROV, Nikolai (1929–2004), bas bulgar. Carieră internaţională. Roluri în operele lui Verdi şi Musorgski. Voce puternică, în registrul grav.

GHIBĂNESCU, Gheorghe (1864–1936, n. Fălciu, jud. Vaslui), istoric şi filolog român. M. coresp. al Acad. (1905). A întemeiat revistele „Theodor Codrescu" şi „Ioan Neculce". Colecţii de documente medievale („Surete şi izvoade"; „Ispisoace şi zapise").

GHIBELÍNI (< it.) s.m. pl. (În sec. 12–14 în oraşele italiene) Membrii unei grupări politice, formate mai ales din seniorii feudali; au sprijinit împăraţii germani în lupta împotriva Papalităţii şi a *guelfilor.*

GHIBERTI, Lorenzo (c. 1378–1455), sculptor şi orfevru florentin. A realizat, într-un stil apropiat de gotic, porţile de nord ale Baptisteriului din Florenţa, iar în

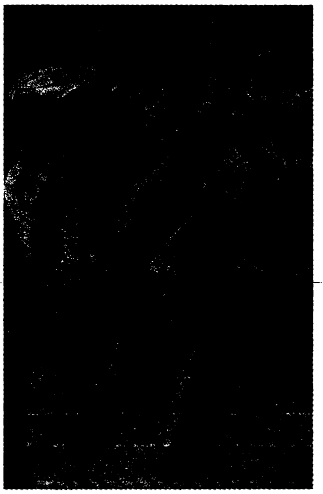

Lorenzo Ghiberti: Baptisteriul din Florenţa „Poarta Paradisului" (detaliu) spiritul Renașterii „Poarta Paradisului” (poarta de est a aceluiași edificiu), precum și o serie de statui („Sf. Matei” în Oratoriul Orsanmichele din Florența).

GHIBÓRȚ s.m. Pește teleostean dulcicol din fam. percidelor, de c. 10–15 cm lungime, cu numeroși spini pe opercul și cu aripioara dorsală țepoasă *(Acerina cernua)*.

GHIBU, Onisifor (1883–1972, n. Săliște, jud. Sibiu), pedagog și publicist român. M. coresp. al Acad. (1919). Luptător pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat. A argumentat necesitatea organizării învățământului în spirit național, bazat pe principii moderne („Din istoria literaturii didactice românești”). Memorii („Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură”).

GHICA, familie de boieri din Țara Românească și Moldova, de origine albaneză, cu important rol politic în sec. 17–19. Mai importanți: 1. **Gheorghe G.,** domn al Moldovei (1658–1659) și al Țării Românești (1659–1660). Întemeietorul familiei. A mutat definitiv cap. Țării Românești la București (1659). 2. **Grigore Gheorghe G.,** domn al Țării Românești (1660–1664 și 1672–1673). Fiul lui G. **(1)**. S-a sprijinit la început pe boierii Cantacuzini, dar sub influența facțiunii adverse, condusă de Stroe Leurdeanul, a poruncit uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino (1663). 3. **Grigore II G.,** domn al Moldovei (1726–1733, 1735–1739, 1739–1741, 1747–1748) și al Țării Românești (1733–1735 și 1748–1752). Nepot al lui **G. (2)**. A adus în Moldova și Țara Românească numeroși greci, cărora le-a încredințat importante dregătorii; politică fiscală excesivă. Sprijinit de Hrisant Nottara, s-a preocupat de dezvoltarea învățământului. Ctitor al mănăstirilor Frumoasa (Iași) și Pantelimon (București). 4. **Matei G.,** domn al Țării Românești (1752–1753) și al Moldovei (1753–1756). Fiul lui G. **(3)**. Politică fiscală excesivă. Cârmuind prin boierii greci, a provocat nemulțumirea poporului și a boierimii pământene. A fost mutat din Țara Românească în Moldova în urma unei mișcări a populației din București. În timpul domniei lui s-a redactat în Moldova „Cronica Ghiculeștilor”. 5. **Scarlat G.,** domn al Moldovei (1757–1758) și al Țării Românești (1758–1761 și 1765–1766). Fiul lui **G. (3)**. Politică fiscală excesivă, a promovat în dregătorii pe boierii greci. 6. **Grigore III G.,** domn al Moldovei (1764–1767, 1774–1777) și al Țării Românești (1768–1769). Nepot al lui G. **(3)**. A întocmit un așezământ fiscal și un regulament de salarizare a slujbașilor, cu scopul de a îngrădi abuzurile acestora. A protestat împotriva cedării Bucovinei (1775) de către Imp. Otoman Habsburgilor. Întemeietor al unei manufacturi de postav la Chiperești-Iași (1766). Ucis de turci pentru apropierea lui față de Rusia. 7. **Grigore Dimitrie G.,** primul domn pământean al Țării Românești (1822–1828) după înlăturarea regimului fanariot. A redeschis Școala de la „Sf. Sava” și a patronat înființarea Societății Filarmonice (1833). 8. **Alexandru D.G.,** domn al Țării Românești (1834–1842). Frate cu **G. (7)**. Mazilit de turci pentru încercarea de a schimba unele prevederi ale Regulamentului Organic. În calitate de caimacam al Țării Românești (1856–1858), a sprijinit mișcarea pentru unirea Principatelor. 9. **Grigore Alexandru G.,** domn al Moldovei (1849–1853, 1854–1856). A revizuit regimul agrar regulamentar (1851); a încurajat lucrările publice și s-a preocupat de organizarea învățământului public (1851) și superior. A acordat libertate presei și a introdus telegraful. Susținător al unirii Principatelor. 10. **Dimitrie G. (zis și Beizadea Mitică)** (1816–1897), om politic român. Fiul lui G. **(7)**; ministru în mai multe rânduri și prim-min. (1868–1870). 11. **Ion G.** (1816–1897, n. București), scriitor, economist și om politic român. Frate cu **G. (13)**. Principe de Samos (1854–1858). Acad. (1874). Fruntaș al Revoluției de la 1848 din Țara Românească, luptător pentru unirea Principatelor; de mai multe ori ministru și prim-min. (febr.–mai 1866, 1866–1867, 1870–1871). Primul profesor român de economie politică; a predat cursuri la Academia Mihăileană (1841–1843) și a publicat „Convorbiri economice” (1865–1875). Președinte al Acad. Române (1876–1882, 1890–1893, 1894–1895). Memorialistica sa („Scrisori către V. Alecsandri”) se remarcă printr-o mare bogăție documentară, darul evocării și al portretisticii. 12. **Ion (Iancu) Gr. G.** (1829–1891, n. Iași), general și om politic român. Fiul lui **G. (9)**. De mai multe ori ministru; agent diplomatic la Constantinopol, în timpul proclamării independenței României. 13. **Pantazi G.** (1831–1882, n. București), scriitor român. Frate cu **G. (11)**. Secretar al „Magazinului istoric pentru Dacia”. Jurnalist cu vederi democrate. Autor de romane („Un boem român”). 14. **Dimitrie G.** (1875–1967, n. Istanbul), diplomat român. Fiul lui G. **(11)**. Rol important în perioada intrării României în al doilea Război balcanic (1913); ministru de Externe (1931–1932), a încercat, fără succes, o apropiere de Italia. Ministru plenipotențiar al României la Roma (1928–1932; 1932–1933) și Bruxelles (1933–1937). Memorii.

GHICÍ (< bg.) vb. IV tranz. **1.** A afla ceva (mai mult intuitiv); a intui ceva. ✦ Spec. A dezlega o ghicitoare. 2. A prezice viitorul.

GHICITÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care prezice viitorul.

GHICITOÁRE s.f. Specie a literaturii populare, de mici dimensiuni (în versuri), care cere identificarea unui obiect, a unei ființe etc., prezentate învăluit, cu ajutorul perifrazei sau al tropilor; cimilitură.

GHID (< fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Persoană care conduce și îndrumează un grup de turiști, de vizitatori ai unui muzeu etc. **2.** S.n. Broșură care cuprinde informații pentru orientarea într-o regiune, într-un oraș, într-un muzeu etc. **3.** S.n. *G. de unde* = mediu în care are loc propagarea ghidată a undelor electromagnetice. **4.** S.n. (INFORM.) *G. de erori* = listă cu tipurile de erori ce pot apărea la calculator (și modul cum pot fi corectate).

GHIDÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) călăuzi, a (se) orienta. **2.** Tranz. A imprima unei piese, unui mecanism etc. o anumită mișcare cu ajutorul ghidajului.

GHIDÁJ (< fr.) s.n. Element fix al unui mecanism, care permite elementului mobil să se deplaseze între anumite limite, după o anumită direcție (ex. **g.** batiului mașinilor-unelte).

GHIDFALĂU, com. în jud. Covasna, pe valea Oltului; 2 668 loc. (2008). Biserici reformate (sec. 13) cu zid de incintă (sec. 15) în satele **G.** și Zoltan (1792).

GHIDICI, com. în jud. Dolj; 2 471 loc. (2008).

GHIDIGENI, com. în jud. Galați, pe valea Bârladului; 6 544 loc. (2008). Fabrică de spirt, de băuturi alcoolice și de drojdie.

GHIDIONESCU, Vladimir (1878–1948, n. Iași), pedagog român. A susținut și a popularizat pedagogia experimentală („Introducere în pedologia și pedagogia experimentală”).

GHIDÓN (< fr.) s.n. **1.** Bară cu mânere care servește la dirijarea mișcării unei biciclete, a unei motociclete etc., fiind fixată la mijloc pe furca roții directoare. **2.** Pavilion **(2)** folosit în marină ca marcă de comandament sau pentru semnalizare.

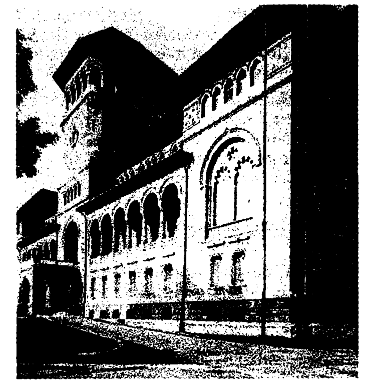

Nicolae Ghika-Budești
Muzeul Țăranului Român

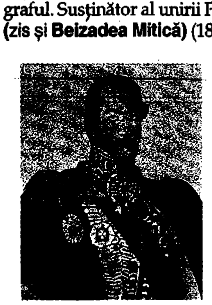

Alexandru Dimitrie Ghica

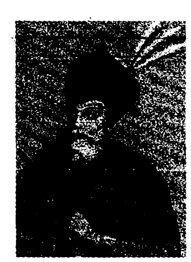

Gheorghe Ghica

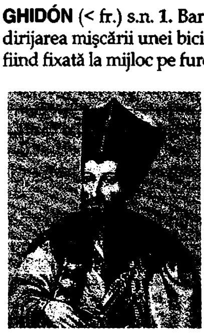

Grigore Dimitrie Ghica

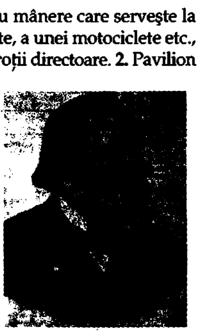

Ion Ghica

GHIDRÁN s.m. (ZOOT.) Varietate anglo-arabă de cai, cu aptitudini pentru tracțiune și călărie; are culoarea roibă și înălțimea de 1,55–1,65 m.

GHIDRÍN s.m. Pește teleostean de ape salmastre, cu trei spini pe spate, înaintea înotătoarei dorsale *(Gasterosteus aculeatus)*. Își depune icrele în cuiburi construite din plante acvatice.

GHIGHIU, mănăstire de maici, situată în satul G., com. Bărcănești, jud. Prahova. Întemeiată în 1817 de ieromonahul Arsenie de la Cernica, a funcționat până în 1952 ca mănăstire de călugări. Biserica actuală, cu hramul Izvorul Tămăduirii, a fost construită (1858–1866) pe locul unei vechi biserici din lemn. Pictată la interior de Gh. Tattarescu. Restaurată în perioada 1954–1958, când s-au construit chilii în stil brâncovenesc, ateliere de lucru. Muzeu cu colecții de artă veche bisericească.

GHIKA, Alexandru (1902–1964, n. București), matematician român. Acad. (1963). Fondator al școlii românești de analiză funcțională. Studii privind funcțiile monogene, spațiile vectoriale și topologice, modulele tipologice și operatorii liniari. A introdus noțiunile de puncte periferice și puncte interstițiale, de paraconvexitate.

GHIKA, Vladimir (1873–1954), preot catolic. Nepot al ultimului domn al Moldovei, Grigore Alexandru Ghica. Condamnat, din cauza credinței, de autoritățile comuniste, a murit în închisoare, unde a propovăduit credința creștină și a susținut rezistența împotriva comunismului. Procesul său de beatificare se află în curs.

GHIKA-BUDEȘTI, Nicolae (1869–1943, n. Iași), arhitect român. M. de onoare al Acad. (1937). Adept al stilului neoromânesc în arhitectură (clădirea actualului Muzeu al Țăranului Român); a realizat numeroase construcții de locuințe și social-culturale. Studii privind vechea arhitectură românească („Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia”).

GHIKA-BUDEȘTI, Ștefan (1904–1959, n. Predeal), geolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Studii geologice și petrografice asupra m-ților Lotru, Parâng și Făgăraș. Studii de geologie tehnică pentru barajele de la Bicaz, Vidraru și Lotru.

GHIKA-COMĂNEȘTI, Nicolae (1875–1921), călător și explorator român. Împreună cu tatăl său, **Dimitrie,** a întreprins în 1895 o expediție în Somalia, unde a efectuat ridicări topografice și a alcătuit colecții de floră și faună.

GHILAD, com. în jud. Timiș; 1 828 loc. (2008).

GHÍLDĂ (< fr.) s.f. (În Apusul Europei, în Ev. Med. timpuriu) Asociație de sprijin reciproc, cu puternice trăsături religioase; etapă premergătoare a breslei.

GHILELS, Emil Grigorievici (1916–1985), pianist și pedagog rus. Carieră internațională concertantă și camerală. Caracteristic simț al legato-ului. Discografie bogată.

GHILEZAN, Nicolae (n. 1938, Cluj), medic român. M. coresp. al Acad. (2000). Contribuții în domeniul oncologiei clinice și al tratamentului multidisciplinar al cancerului („Limfoamele maligne”, „Oncologie generală”).

GHILGAMEŞ 1. Erou semilegendar, conducător al vechiului oraş sumerian Uruk, din S Mesopotamiei. 2. **„Epopeea lui ~"**, poem eroic babilonian, din milen. 3 î.Hr., înscris pe 12 tăbliţe de argilă arsă în care se fac referiri la un potop asemănător celui biblic. A fost găsit în biblioteca regelui Assurbanipal din Ninive.

GHILIMÉLE (după fr. *guillemets*) s.f. pl. Semne de punctuaţie în formă de două virgule sau unghiuri dispuse paralel („ "; « »), între care se închid citate, titluri de opere, o vorbire directă sau cuvinte cărora li se dă un sens special; semnele citării.

GHILÓŞ (GHIÓŞ) (< germ., fr.) s.n. Ornament gravat format din linii fine, drepte sau ondulate. ✦ Desen complex folosit în poligrafie la obţinerea fondului unor hârtii cu valoare nominală (bancnote, cecuri etc.).

GHILOTÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Instrument pentru decapitarea condamnaţilor la moarte, cunoscut din Ev. Med. şi introdus în Franţa (25 apr. 1792) la propunerea dr. J.I. Guillotin. Folosirea ei a fost abolită la 9 oct. 1981. 2. Foarfece-ghilotină.

GHIMBAV 1. Afl. stg. al Oltului, în depr. Bârsei; 50 km. Izv. din N m-ţilor Bucegi şi trece prin Râşnov şi G. Formează Cheile Râşnoavei. Cunoscut şi sub numele de *Ghimbăşel*. 2. Oraş în jud. Braşov, pe râul omonim; 5 122 loc. (2008). Constr. aeronautice (motoplanoare, elicoptere). Filatură şi ţesătorie de lână. Fabrici de ambalaje, bere, prelucr. lemnului. Culturi floricole de seră. Menţionat documentar în 1342. În satul G. se află o biserică evanghelică gotică (sec. 13–14), biserica ortodoxă Sf. Treime (1780) şi o cetate ţărănească (sec. 15).

GHIMBÉR (GHIMBÍR) (< magh.) s.n. Plantă aromatică tropicală cu rizomul bogat în uleiuri eterice *(Zingiber officinale)*.

GHIMEŞ 1. Depr. intramontană în Carpaţii Orientali, pe valea superioară a Trotuşului, limitată de m-ţii Tarcău (la N şi E) şi Ciuc (la S). Supr.: c. 100 km^2. Expl. forestiere. 2. Trecătoare situată în V m-ţilor Ciuc, la 1 170 m alt., pe râul Trotuş; asigură legăturile rutieră şi feroviară între Moldova şi Transilvania.

GHIMEŞ-FĂGET, com. în jud. Bacău, pe Trotuş; 5 101 loc. (2008).

GHIMIRLÍE (GHIMERLÍE) s.f. Ferăstrău cu pânză foarte îngustă.

GHIMPÁT, -Ă adj. Care are ghimpi. ✧ *Sârmă g.* = sârmă pe care sunt fixate bucăţele de sârmă ascuţită.

GHIMPAŢI, com. în jud. Giurgiu, pe râul Glavacioc; 5 585 loc. (2008). Produse chimice şi alim. Conf. Crescătorie de fazani. Rezervaţia naturală forestieră Pădurea Manahu (28 ha).

GHÍMPE (cuv. autohton) s.m. 1. (BOT.) Spin. 2. (La pl.) Ţepii ariciului. 3. (BOT.) Scaiete. 4. Numele mai multor specii de plante cu spini, ca *Ruscus aculeatus*; subarbust totdeauna verde din fam. liliaceelor, înalt de 20–50 cm, cu ramurile lăţite în formă de frunză şi terminate printr-un spin, frunze reduse sub formă de solzi, flori mici verzui şi fructe bace roşii persistente; monument al naturii. *Xanthium spinosum*, plantă erbacee din fam. asteracee, cu tulpină bogat ramificată, frunze trilobate, cu multiple utilizări ca plantă medicinală.

GHIMPEŢENI, com. în jud. Olt; 1 762 loc. (2008).

GHINDARI, com. în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 3 260 loc. (2008). Expl. de balast. Mat. de constr.

GHÍNDĂ (lat. *glans, -dis*) s.f. 1. Fructul arborilor din genul *Quercus* (stejarul şi speciile înrudite); achenă cilindrică sau elipsoidală, prevăzută cu *cupulă*, conţinând o singură sământă, bogată în grăsimi, amidon etc. 2. Una dintre culorile de la jocul de cărţi; treflă **(1)**.

GHINDĂOANI, com. în jud. Neamţ; 2 220 loc. (2008).

GHINDĂREŞTI, com. în jud. Constanţa; 2 744 loc. (2008).

GHINDENI, com. în jud. Dolj; 1 800 loc. (2008).

GHINIÓN (< fr.) s.n. Neşansă; întâmplare.

GHINT (< ucr.) s.n. 1. Şanţ elicoidal pe suprafaţa interioară a ţevii unor arme de foc şi care imprimă proiectilului mişcarea de rotaţie necesară menţinerii stabilităţii acestuia pe traiectorie. 2. Cui de fier cu capul bombat.

GHINTUÍ vb. IV tranz. 1. A executa ghinturile ţevii unei arme de foc. 2. A fereca cu ghinturi **(2)** un buzdugan, o ghioagă etc.

GHINZBURG, Vitali Lazarevici (n. 1916), fizician rus. Contribuţii la teoria superconductorilor şi superfluidelor. Premiul Nobel pentru fizică împreună cu A.A. Abrikosov şi A.J. Leggett (2003).

GHIOÁGĂ s.f. 1. Bâtă cu măciulie în vârf; măciucă **(1)**, ciomag. 2. Capătul bombat (şi ghintuit) al unui buzdugan.

GHIÓC (lat. **cloca*) s.m. Gen de melci din mările tropicale, cu cochilia ovală, emisferică, groasă şi lucioasă *(Cypraea)*; *p. restr.* cochilia acestor melci. Folosit de ghicitoare pentru „preziceri".

GHIOCÉL (< *ghioc*) s.m. (BOT.) Plantă erbacee perenă, de primăvară, din fam. amarilidaceelor, înaltă de 10–30 cm, cu frunze liniare, de regulă două, şi cu o singură floare albă, aplecată *(Galanthus nivalis)*. Creşte de la câmpie până la munte.

GHIÓL (< tc.) s.n. Denumire generică pentru lacurile cu fund mâlos.

GHIONDÉR (< tc.) s.n. Prăjină cu care se manevrează bărcile mici în bălţi; folosită şi în construcţii pescăreşti (lese de garduri, punţi pentru depozitarea peştelui etc.); bătător cu care se mână peştele spre plasă.

GHIONOÁIE (GHEONOÁIE, GHEUNOÁIE) (cuv. autohton) s.f. Numele unor specii de *ciocănitori* din genul *Picus*.

GHIONT s.m. şi n. Lovitură dată cu umărul, cu cotul; brânci.

GHIORGHIOS Pisides sau **din Pisidia** (sec. 7), poet bizantin. A celebrat victoriile lui Heracliu I asupra perşilor şi avarilor şi a compus poeme religioase („Despre creaţie", „Imnuri").

GHIOROC, com. în jud. Arad, la poalele m-ţilor Zarandului; 4 173 loc. (2008). Expl. de diorite şi balast. Centru viticol. Biserica Sf. Mucenic Dimitrie (1779–1781).

GHIOROIU, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Olteţului; 1 922 loc. (2008). Bisericile Sf. Îngeri (1786), Cuvioasa Parascheva (1784) şi Sf. Voievozi (sec. 16), în satele G., Ştirbeşti şi Mierea; biserica de lemn Sf. Nicolae (1791) în satul Herăşti.

GHIÓŞ s.n. v. **ghiloş.**

GHIOZDÁN (< tc.) s.n. Geantă de piele, de carton etc. (purtată de obicei în spate), în care şcolarii îşi ţin cărţile, caietele etc.

GHIRAI (GHIREI), dinastie de hani tătari din Crimeea (sec. 15–1783), întemeiată de Hadji Ghirai I ibn Ghias ad-Din.

GHIRCOIAŞIU, Romeo (1919-1995, n. Cluj), muzicolog român. Lucrări de istoria muzicii, studii de muzicologie.

GHIRLANDAIO (pseud. lui *Domenico di Tommaso Bigordi*) (1449–1494), pictor renascentist italian. Fresce pentru bisericile Santa Trinitá şi Santa Maria Novella din Florenţa, pentru Capela Sixtină din Vatican etc. A introdus în compoziţia cu teme religioase scene şi figuri din viaţa cotidiană. Portrete („Bunicul şi nepotul"). În atelierul său a lucrat Michelangelo.

Ghirlandaio: „Sf. Francisc" (frescă din biserica Santa Trinitá, detaliu)

GHIRLÁNDĂ (< fr.) s.f. Împletitură de frunze sau de flori în formă de lanţ; ornament de această formă, folosit în arhitectură şi în artele decorative.

GHIRODA, com. în jud. Timiş, pe canalul Bega; 5 086 loc. (2008). Rezervaţia naturală forestieră Pădurea Bistra (19,9 ha).

GHIŞÉU (< fr.) s.n. Ferestruică sau deschizătură făcută în uşa sau în peretele unui birou, prin care publicul ia legătura cu funcţionarul.

GHIŢU, masiv muntos, în S m-ţilor Făgăraş, între văile superioare ale Argeşului şi Vâlsanului. Alt. max.: 1 632 m. Mărgineşte spre NE depr. Arefu.

GHIUDÉN (GHIUDÉM) (< tc.) s.n. Cârnat condimentat, uscat şi presat, preparat din carne de oaie, de capră sau de vacă.

GHIULEÁ (< tc.) s.f. Proiectil sferic folosit la tunurile vechi, neghintuite.

GHIUMRI (GUMAYRI), oraş în Armenia, la NV de Erevan; 210,9 mii loc. (2001). Ind. textilă, a constr. de maşini, alim. Mobilă. Două teatre. Galerie de pictură. Monumente arhitectonice (ruine ale unei biserici şi ale unei bazilici din sec. 6 şi respectiv sec. 17). Turism. Afectat de cutremurul din 1988. A avut mai multe denumiri: până în 1840, *Kumairi;* între 1840 şi 1924 *Aleksandropol;* între 1924 şi 1991, *Leninakan*.

GHIURGHIULÍU, -ÍE (< tc.) adj. (Reg.) (Despre vin) Roşu-deschis, trandafiriu.

GHIVÉCI (< tc.) s.n. 1. Vas de obicei de pământ ars, în care se plantează flori. ✧ *G. nutritiv* = amestec de pământ, mraniţă, turbă, rumeguş de lemn, nisip, îngrăşăminte chimice etc., în care se plantează răsadurile de legume. 2. Mâncare preparată din tot felul de zarzavaturi, cu sau fără carne.

GHIVÉNT (< germ.) s.n. Filet.

GHIZD s.n. 1. Căptuşeală din piatră, din bârne etc. a unei fântâni. 2. Prelungire a ghizdului **(1)**, care împrejmuieşte o fântână deasupra solului.

GHIZDÉI s.m. Plantă furajeră perenă, din fam. fabaceelor, înaltă până la 60–70 cm, cu frunze trifoliate, stipele mari la baza peţiolului şi flori galbene; bogată în substanţe hrănitoare *(Lotus corniculatus)*.

GHIZELA, com. în jud. Timiş, la marginea pod. Lipovei; 1 222 loc. (2008). Expl. de bazalt.

GHYKA, Matila C. (1881-1965), matematician şi estetician român. Stabilit în Franţa. A elaborat o teorie matematică a formelor cu valoare estetică („Estetica proporţiilor în natură şi în arte"). Studii asupra funcţiilor ritmului („Eseuri despre ritm").

GIACCONI, Riccardo (n. 1931), fizician american de origine italiană. Contribuţii în domeniul astrofizicii, care au dus la descoperirea surselor razelor X cosmice. Premiul Nobel pentru fizică împreună cu R. Davis şi M. Koshiba (2002).

GIACOMETTI, Alberto (1901–1966), sculptor, pictor şi desenator elveţian. Tinde spre o reprezentare dematerializată a corpului uman, prin alungirea excesivă a formelor şi accentuarea rigurozităţii suprafeţelor („Bărbat mergând", „Carul").

GIACOSA, Giuseppe (1847-1906), scriitor italian. Comedii („Partida de şah"), drame ibseniene („Asemeni unei frunze"). Librete (în colab. cu L. Illica) pentru operele lui Puccini.

GIAEVER, Ivar (n. 1929), fizician american de origine norvegiană. Studiile sale privind efectul tunel în condiţii extreme de temperatură au dus la dezvoltarea teoriei BCS - explicarea pe baze cuantice a fenomenului supraconductibilităţii. A construit (1960) dioda supraconductoare. Premiul Nobel pentru fizică (1973), împreună cu L. Esaki şi B.D. Josephson.

GIA-LONG, împărat al Vietnamului (1802-1820). Sprijinit de Franţa, a unificat Indochina Orientală. Întemeietor al dinastiei Nguyên.

GIANT GEYSIR, gheizer activ în NV S.U.A. (Wyoming), în Parcul Naţional Yellowstone. Aruncă cel mai înalt jet de apă şi vapori din lume (61 m). Turism.

GIARDIÓZĂ (< fr.; {s} n. pr. *M. Giard*) s.f. Boală provocată de un protozoar flagelat (*Lamblia* sau *Giardia intestinalis*), parazit în intestinul subțire și în căile biliare la om, la șoareci, câini și pisici. Infestarea se face prin apă sau prin alimente contaminate cu formele chistice ale giardiei.

GIARMATA, com. în jud. Timiș; 5 913 loc. (2008). Muzeu etnografic. Centru viticol. Apicultură.

GIAUQUE, William Francis (1895–1982), chimist american. Cercetări asupra comportării substanțelor la temperaturi extrem de joase. A elaborat o metodă (demagnetizarea adiabatică) de realizare a temperaturilor apropiate de zero absolut. Împreună cu H.L. Johnston, a descoperit al doilea și al treilea izotop ai oxigenului. Premiul Nobel pentru chimie (1949).

GIBBON, Edward (1737–1794), istoric iluminist britanic. Opera sa „Istoria declinului și căderii Imperiului Roman” prezintă evoluția acestuia și, apoi, a Imp. Bizantin din 180 până la 1453. Memorii.

GIBBONS, Orlando (1583–1625), organist și compozitor englez. Reprezentant al epocii elisabetane. Muzică bisericească vocală, lucrări pentru virginal.

GIBBS, Josiah Willard (1839–1903), chimist și fizician american. Unul dintre creatorii termodinamicii chimice. A formulat (1876) legea fazelor și paradoxul termodinamic care-i poartă numele.

GIBERELÍNE (< fr.) s.f. pl. Hormoni vegetali prezenți în plantele verzi, ciuperci și bacterii, cu acțiune stimulatoare asupra creșterii, înfloririi și germinației.

GIBÓN (< fr.) s.m. Maimuță antropoidă adaptată pentru viața arboricolă, cu membrele anterioare foarte lungi din fam. hylobatide. Se cunosc 4 genuri cu 13 specii, răspândite în pădurile tropicale și subtropicale din NE Indiei, S Chinei, Sumatera, Kalimantan și Java, majoritatea fiind considerate specii periclitate din cauza distrugerii habitatelor.

GIBOZITĂTE (< fr.; {s} lat. *gibbosus* „cocoșat”) s.f. (MED.) Cifoză, cocoașă **(2)**.

GIBRALTAR 1. Str. între Pen. Iberică și NV Africii, care leagă Oc. Atlantic cu M. Mediterană. Lungime: 65 km; lățime: 14–44 km; ad. max.: 1 181 m. Numele antic: *Coloanele lui Hercule*. **2.** Oraș, posesiune britanică, situat pe o mică peninsulă stâncoasă în extremitatea de S a Pen. Iberice, despărțită de Spania printr-o zonă neutră; 6,8 km^2; 27 mii loc. (2002). Port și bază de aprovizionare a navelor. Servicii financiare. Singurul loc din Europa unde trăiesc în libertate maimuțe, devenite o atracție turistică. – *Istoric.* A aparținut romanilor (sub numele de *Calpe*). Ocupat în 711 de musulmanii lui Jabal al-Tarik, de la care își trage numele. Sub stăpânirea englezilor (1309–1333 și 1462), apoi a ducelui de Mediña. Anexat de Spania (1501). Prin Tratatul de la Utrecht (1713), Marii Britanii i s-a recunoscut stăpânirea asupra **G.**, care, ulterior, l-a transformat într-o puternică bază militară, cu valoare strategică deosebită. În mart. 1991, britanicii au părăsit baza militară, **G.** rămânând în continuare un port strategic de observație N.A.T.O., deservit de armata britanică.

GIBRAN, Gibran Khalil (1883–1931), poet și pictor libanez. Stabilit în S.U.A. (1910). Pictură în stilul lui W. *Blake*. Opera poetică, de o mare simplitate stilistică, evocă aspecte ale realităților din țara sa („Nebunul”, „Profetul”).

GIBSON, deșert în V Australiei, între Marele Deșert de Nisip în N și deșertul Victoria în S. Relief de podiș.

GIBSON, Mel (n. 1956), actor și regizor american de film. Erou al unor spectaculoase filme de acțiune („Mad Max, „Armă mortală”, „Teoria conspirației”). Premiul Oscar: 1995 („Inimă neînfricată”). Ca regizor a realizat filmul „Patimile lui Iisus”.

André Gide

GIDE, André (1869–1951), scriitor francez. Teoretician al individualismului și amoralismului, al „actului gratuit”, a ridicat la rang de principiu ideea de „disponibilitate”. Proză nonconformistă, caracterizată prin luciditatea analizei psihologice („Pivnițele Vaticanului”, „Falsificatorii de bani”). Poeme în proză („Fructele pământului”), versuri, teatru, eseuri („Corydon”, „Tezeu”), memorialistică („Jurnal”). Vastă corespondență. Premiul Nobel pentru literatură (1947).

GIELGUD, Sir Arthur John (1904–2000), actor și regizor britanic de teatru și film. Interpret remarcabil al repertoriului shakespearian („Iulius Cezar”, „Richard al III-lea”). Roluri variate, cărora le-a conferit dramatism și vigoare („Sfânta Ioana”, „Falstaff”, „Orient Expres”, „Gandhi”, Providence”). Premiul Oscar: 1981 („Arthur”).

GIERA, com. în sudul jud. Timiș; 1 245 loc. (2008).

GIESEKING, Walter (1895–1956), pianist și compozitor german. Interpret remarcabil al muzicii lui Mozart, Debussy și Ravel. Lucrări teoretice *(Tehnica pianistică modernă)*.

GIESSEN, oraș în partea central-vestică a Germaniei (Hessen), la N de Frankfurt am Main; 308,7 mii loc. (2002, cu suburbiile). Oțelării. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, textilă, a încălț., de aparate optice, a cauciucului, farmaceutică și alim. Universitate (1607). Castelul vechi (sec. 14), Castelul Nou (sec. 16), Primăria veche (sec. 15), Mănăstirea Schiffenberg. Grădină botanică. Menționat documentar (1197).

GIFFARD, Henry (1825–1882), inginer și inventator francez. A construit primul dirijabil din lume (încercat în zbor în 1852) și a inventat injectorul pentru cazanele cu abur (1858).

GIFU, oraș în Japonia (Honshū), la NV de Nagoya; 402,7 mii loc. (2000). Constr. aeronautice. Ind. mătăsii și hârtiei. Artizanat. Parcul Național Chubu-Sangaku.

GIG (< engl., fr.) s.n. (SPORT) Ambarcație de inițiere în canotaj, cu o stabilitate mai mare decât schifurile; semischif.

GIGA- (< fr.; {s} gr. *gigas* „uriaș”) Element de compunere (simbol: G) cu sensul de „un miliard de ...” (10^9); ex. GW (gigawatt), GJ (gigajoule).

GIGAFÓN (< fr.; {s} *giga-* + gr. *phone* „sunet”) s.n. Difuzor cu cameră de compresiune, care asigură un nivel sonor foarte înalt.

GIGÁNT (< it., lat.) s.m. Uriaș. ✦ Fig. Construcție, clădire uriașă. ✦ Fig. Persoană cu calități excepționale.

GIGANTÍSM (< fr.; {s} gr. *gigant* „uriaș”) s.n. (MED.) Creștere exagerată a corpului în înălțime (peste 2 m) sau a unor segmente corporale, cauzată de hiperfuncția lobului anterior al glandei hipofizare.

GIGANȚI (în mitologia greacă), ființe monstruoase, uriașe, zămislite de Geea din sângele lui Uranus. Au fost nimiciți de zeii olimpieni conduși de Zeus și ajutați de Herakles (gigantomahia).

GÍGĂ (< fr., it.) s.f. Dans popular originar din Scoția și din Irlanda, cu mișcare vioaie, devenit în sec. 17-18 dans de salon. ✦ (În sec. 17–18) Ultima parte a suitei instrumentale preclasice.

GIGHERA, com. în jud. Dolj, la confl. Jiului cu Dunărea; 3 283 loc. (2008). Rezervația naturală botanică Pajiștea halofilă **G.** (4 ha). Muzeu sătesc (satul Nedeia).

GIGLI, Beniamino (1890–1957), tenor italian. A excelat în repertoriul de belcanto și în cel dramatic (Verdi, Puccini). Voce limpede, caldă. Filme, discuri.

GIGURTU, Ion (1886–1959, n. Turnu Severin), industriaș, economist și om politic român. De mai multe ori ministru. Prim-min. (iul.–sept. 1940); în timpul guvernării sale, România a fost constrânsă să accepte Dictatul de la Viena (30 aug. 1940). Deținut politic, mort în închisoare.

GIJÓN, oraș în N Spaniei (Asturii), port de cabotaj și de pescuit la G. Biscaya (Oc. Atlantic); 279,8 mii loc. (2001, cu suburbiile). Reparații navale; siderurgie, tutun, ciocolată. Porțelanuri și sticlărie. Universități. Stațiune balneară. Vestigii romane; palate din sec. 14–16.

GIL, Giberto (pe numele adevărat *Gilberto Passos Gil Moreira*) (n. 1942), compozitor și interpret brazilian. Nume asociat cu mișcarea panafricană din Salvador de Bahia. Pune bazele mișcării tropicaliste (alături de Caetano Veloso, Gal Costa ș.a.).

GILA, râu în S.U.A., afl. stg. al fl. Colorado; 950 km. Izv. din m-ții Stâncoși, străbate deșertul G. și se varsă în aval de Phoenix.

GILĂU 1. M-ții Gilăului, masiv muntos în NE m-ților Apuseni, situat la N de valea Someșului Rece. Alt. max.: 1 405 m (vf. Măgura Călățele). **2.** Com. în jud. Cluj, situată la confl. Someșului Cald cu Someșu Rece, în aval de care se formează Someșu Mic; 8 292 loc. (2008). Expl. de andezit. Lac antropic (0,7 km^2) construit în scop energetic (hidrocentrala din satul Someșu Rece) și pentru alimentarea cu apă a municipiului Cluj-Napoca. Rezervația naturală geologică Cariera Corabia (2 ha). Castru roman **G.** Satul **G.** este atestat documentar în 1246. Aici a existat o cetate atribuită voievodului Gelu; castel renascentist din sec. 15; biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 18) în satul Someșu Rece.

GILBERT, arh. în partea central-vestică a Oc. Pacific (Micronezia), la SE de arh. Marshall, format din 16 atoli coraligeni; 286 km^2. Face parte din statul *Kiribati*.

GILBERT (< fr. {i}; {s} n. pr. W. *Gilbert*) s.m. Unitate (tolerată) de măsură (simbol: Gb) pentru tensiunea magnetică, egală cu 0,7947 amperi.

GILBERT, John (pseud. lui *John Pringle*) (1895–1936), actor american de film. Joc patetic-romantic în roluri de june-prim al cinematografului mut („Văduva veselă”). Partenerul Gretei Garbo („Anna Karenina”, „Regina Christina”).

GILBERTUS PORRETANUS (c. 1085–1154), teolog și filozof francez. Episcop de Poitiers. Cancelar al catedralei din Chartres. A interpretat metafizic tratatul aristocratic despre categorii („De sex principiis”) și a comentat tratatele teologice ale lui Boethius.

GILBERT, Walter (n. 1932), biochimist american. Cercetări privind determinarea secvențelor de bază în acizii nucleici. Premiul Nobel pentru chimie (1980), împreună cu F. Sanger și P. Berg.

GILBERT, William (1544–1603), medic și fizician englez. Medic al Elisabetei I și al lui Iacob I. Membru al Colegiului Regal de Fizică. Pionier al experimentărilor în domeniul electroacusticii și magnetismului. A introdus noțiuni noi ca: electricitate, forță electrică, pol magnetic („De magnete”). Numele său a fost atribuit unității de măsură pentru tensiunea magnetică – *gilbert*.

GILBERTO, Astrud (pe numele adevărat *Astrud Weinert*) (n. 1940), cântăreață braziliană de bossa-nova. Soția (și respectiv partenera muzicală) a lui Joao Gilberto și Stan Getz („Look To The Rainbow”).

GILBERTO, Joao (pe numele adevărat *Joao Gilberto do Prado Pereira de Oliveira)* (n. 1931), interpret brazilian de bossa-nova. A realizat prima înregistrare de bossa-nova („Desafinado”). În anii '60 a impus genul (împreună cu Stan Getz) în S.U.A. (albumul „Getz/ Gilberto”), realizând fuziunea cu jazzul.

GILGUL (ebr. Ghilgal: „roată de pietre”) numele mai multor localit. menționate în „Biblie”. Cea mai importantă este cea în care Iosua și-a stabilit prima tabără după trecerea Iordanului, ridicând acolo 12 pietre ca amintire; devenit sanctuar principal al lui Veniamin și mare centru politic și religios sub regele Saul.

GILLESPIE, Dizzy (pe numele adevărat *John Birks*) (1917–1993), trompetist și dirijor american de jazz. Virtuoz al trompetei, a introdus ritmurile afro-cubaneze în muzica de jazz („A Night In Tunisia”, „Manteca”). Împreună cu Charlie Parker, creatorul școlii *be-bop*.

GILLETTE, societate americană fondată în 1901 de inventatorul King C. Gillette (1855–1932). Prima producătoare mondială de lame de ras; comercializează și alte articole de toaletă și igienă.

GILLIÉRON, Jules Louis (1854–1926), lingvist francez originar din Elveția. Romanist preocupat de dialectologia franceză. Creator al geografiei lingvistice („Atlasul lingvistic al Franței”, în colab. cu E. Edmont). M. de onoare al Acad. Române (1923).

GILMAN, Alfred (n. 1941), farmacolog american. A studiat moleculele descoperite de M. Rodbell, a identificat și purificat (1985) proteinele G, determinând rolul lor în transmiterea semnalelor între celulele organismului uman. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1994), împreună cu M. Rodbell.

Luca Giordano: „Neptun"
(frescă din Palatul Medici)

GILOLO (Jallolo) v. **Halmahera.**

GILORT, râu, afl. stg. al Jiului; 116,2 km. Izv. din masivul Parâng, străbate Subcarpații Olteniei (trecând prin Novaci și Târgu Cărbunești) și Piemontul Getic.

GILSON, Étienne (1884-1978), filozof francez. Exponent al *tomismului*. Contribuții în cercetarea filozofiei medievale („Filozofia în Evul Mediu", „Ființă și esență").

GIMNÁST, -Ă (< fr., gr.) s.m. și f. Sportiv care practică gimnastica.

GIMNÁSTIC, -Ă (< fr., gr.) s.f., adj. **1.** S.f. Ansamblu de exerciții fizice, prin care se urmărește dezvoltarea armonioasă a corpului. ✧ *G. sportivă* = ramură sportivă care cuprinde exerciții impuse și liber alese la aparate (paralele, bârnă, inele etc.). *G. artistică* = ramură sportivă pentru femei care cuprinde exerciții artistice cu diferite obiecte (cercuri, eșarfe etc.) și cu acompaniament muzical. *G. medicală* = complex de exerciții necesare la corectarea unor deficiențe fizice sau funcționale. *Pas de g.* = mers cadențat care se execută după anumite reguli. **2.** Adj. Privitor la gimnastică.

GIMNÁZIU (< germ. lat.; {s} gr. *gymnasion* „id.") s.n. **1.** (În Grecia antică) Școală în care tinerii absolvenți ai palestrei își desăvârșeau educația fizică și intelectuală. **2.** (În Germania) Liceu. **3.** (În România) Clasele V-VIII ale școlii generale.

GIMNOSPÉRME v. Pinofite.

GIN (< engl., fr.) s.n. Băutură alcoolică obținută prin distilarea repetată a plămezii de cereale, în care se adaugă boabe de ienupăr.

GINANDRÍE (< fr.; {s} gr. *gyne* „femeie" + *andr-* „bărbat") s.f. Pseudohermafroditism feminin caracterizat prin faptul că organele genitale feminine externe se aseamănă cu cele masculine. V. *androginie*.

GINASTERA, Alberto (1916-1983), compozitor argentinian. Influențat de folclorul sud-american. Un balet, simfonii, opere, muzică de cameră, de film.

GINECÉU (< fr., lat.) s.n. **1.** Apartament rezervat femeilor în casele antice grecești. **2.** Loc rezervat femeilor în vechile biserici creștine. **3.** (BOT.) Pistil^1 **(1).**

GINECOLOGÍE (< fr. {s}; {i} gr. *gynaik-* „femeie" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care se ocupă cu studiul fiziologiei, patologiei și tratamentului aparatului genital feminin. V. și *obstetrică*.

GÍNERE (lat. *gener, -eri*) s.m. **1.** Soțul unei femei în raport cu părinții acesteia. **2.** (Pop. și fam.) Mire.

GÍNGAȘ, -Ă (< magh.) adj. **1.** Plăpând; delicat **(1)**, fin^1 **(1).** ✦ Sensibil **(1).** **2.** Mofturos la mâncare. **3.** (Despre plante) Care nu rezistă la frig sau la căldură mare. **4.** Care cere multă iscusință pentru a fi făcut; dificil de realizat.

GINGHIS v. **Genghis-Han.**

GINGÍE (lat. *gingiva*) s.f. (ANAT.) Țesut care învelește pereții exteriori ai alveolelor dentare și o parte din corpul dinților.

GINGIRÍCĂ s.f. Pește teleostean de 8-10 cm lungime, asemănător cu scrumbia de Dunăre (*Clupeonella delicatula*). Trăiește în Marea Neagră și M. Caspică, de unde migrează periodic în fluvii.

GINGIVÍTĂ (< fr.; {s} lat. *gingiva* „gingie") s.f. Inflamație a gingiilor.

GINKGO (cuv. chinez) s.m. Arbore dioic, unicul reprezentant actual al unei fam. larg răspândite în era mezozoică, cu frunze caduce bilobate, pieloase, în formă de evantai (*Ginkgo biloba*). Originar din E Chinei, a fost adus în Europa, în sec. 18. Substanțele extrase din **G.** sunt folosite pentru ameliorarea circulației sângelui, tratarea tulburărilor de memorie și a stărilor de confuzie ale vârstnicilor. Sin. *arborele pagodelor*.

GINNEKEN, Jacobus van (1877-1945), lingvist olandez. Specialist în lingvistica generală („Principii de lingvistică psihologică") și în gramatica comparată.

GINSBERG, Allen (1926-1997), poet american. Reprezentant al „generației beat" a anilor '50, alături de J. Kerouac și W. Burroughs. Poezie de factură enunțiativă, incantatorie („Kaddish și alte poeme").

GINSENG (< fr., engl.) s.m. Plantă perenă din fam. araliacee, întâlnită sporadic în pădurile din NE Chinei, Coreea și Extremul Orient al Federației Ruse, în prezent cultivată ca plantă medicinală (*Panax ginseng*). Rădăcina sa groasă, cu formă care amintește vag silueta unui om, foarte prețuită în medicina tradițională chineză, conține substanțe care intră în compunerea unor produse naturiste cu rol tonic, revitalizant, antioxidant, antistres, supranumită rădăcina vieții.

GÍNTĂ (lat. *gens, -ntis*) s.f. Grup de oameni alcătuit din urmașii aceluiași strămoș, constituind forma fundamentală de organizare socială în comuna primitivă; era independentă economic. ✦ (Livr.) Neam; origine **(2).**

GINZBURG, Natalia (n. *Levi*) (1916-1991), scriitoare italiană. Romane despre raporturile de familie și viața cotidiană, cu accente de ironie discretă („Orașul și casa", „Lexic familiar" operă reprezentativă). Teatru, eseuri.

GIOBERTI, Vincenzo (1801-1852), filozof și om politic italian. Ca membru al societății *Tânăra Italie*, a militat pentru crearea și independența viitorului stat italian. A încercat să apropie filozofia de dogmele religiei („Primatul moral și civil al italienilor", „Iezuitul modern"). În exil (1833-1848); a ocupat funcția de prim-min. al Regatului Sardiniei (1848-1849).

GIOLITTI, Giovanni (1842-1928), om politic italian. Prim-min. (1892-1893, 1903-1905, 1906-1909, 1911-1914, 1920-1921). Politică de redresare financiară și socială. A introdus votul universal (1912).

GIONEA, Vasile (1914-1999, sat Gârbovățu de Jos, jud. Mehedinți), jurist român. M. de onoare al Acad. (1993). Președinte al Curții Constituționale a României (1992-1995). Studii de drept economic, dreptul muncii și drept constituțional („Drept economic").

GIONO, Jean (1895-1970), scriitor francez. Romane despre ținutul natal (Provence), promovând o filozofie a armoniei între oameni și elementele naturii („Cântecul lumii").

GIORDANO, Luca (numit și *Luca fa presto*) (1632-1705), pictor italian din școala tenebroșilor. Reprezentant al barocului târziu (fresce la Palatul Medici, Florența; la El Escorial, Madrid; „Lupta lui Hercule cu centaurul Nessus").

GIORDANO, Umberto (1867-1948), compozitor italian. Opere de orientare veristă („Andrea Chénier", „Fedora").

GIORGIONE (Giorgio Barbarelli da Castelfranco, zis ~) (1477 sau 1478-1510), pictor italian. Reprezentant al școlii venețiene din perioada de apogeu a Renașterii. Tablouri ce degajă o atmosferă de poezie și de visare („Judecata lui Solomon", „Adorația magilor", „Venus adormită", „Furtuna", „Portret de bărbat").

GIOSAN, Nicolae (1921-1990, n. sat Drâmbar, jud. Alba), inginer agronom român. Comunist. Acad. (1974). Președinte al Marii Adunări Naționale (1974-1989). Cercetări în domeniul biologiei, ameliorării și producerii de sămânță de grâu și porumb („Grânele în perspectivă și agrotehnica lor"). Arestat (1990), a murit în închisoare.

GIOSENI, com. în jud. Bacău, în culoarul Siretului, la marginea colinelor Tutovei, la SE de Bacău; 3 643 loc. (2008); biserica Sf-ții Voivozi-Lilieci (1811).

GIOTTO (di BONDONE) (1266 sau 1267-1337), pictor și arhitect italian. Elev al lui Cimabue. Fresce (în bisericile San Francesco din Assisi, Santa Croce și Santa Maria Novella din Florența; ansamblu de scene din viața lui Iisus și a Fecioarei Maria în capela dell'Arena din Padova), ce se disting prin echilibrul compoziției, veridicitatea atitudinii și a expresivității figurilor. Premergător al Renașterii și al întregii arte europene moderne. Ca arhitect, a început construcția campanilei Domului (Santa Maria del Fiore) din Florența.

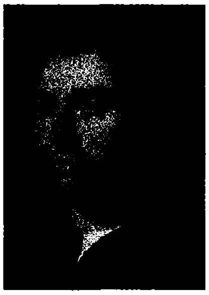

Giorgione: „Portret de bărbat"

GIOVANNI da FIESOLE v. **Angelico, Fra ~.**

GIOVIO, Paolo (1483-1552), umanist și istoric italian. În „Historiarum sui temporis...", care cuprinde perioada 1494-1547, prezintă informații referitoare la originea romană a românilor. A folosit în operele sale o elegantă latină clasică.

GIPS (< lat.) s.n. Sulfat natural hidratat de calciu, format prin precipitație chimică în bazinele marine și lacustre sărate pe cale de dispariție; incolor, alb sau divers colorat, este solubil în apă și, încălzit la 120-140°C, trece în ipsos. Varietățile curate microgranulare (*alabastru*) sunt folosite ca piatră ornamentală.

GIR (< it.) s.n. **1.** Mijloc prin care cineva garantează pentru cinstea, acțiunile, datoriile cuiva. **2.** (FIN.) Modalitate prin care posesorul unui instrument de plată (cambie, bilet la ordin, cec etc.), numit girant, transferă unei persoane fizice sau juridice, numită giratar, toate drepturile care izvorăsc din posesia instrumentului de plată. **G.** se face prin înscrierea pe verso-ul instrumentului de plată a următoarelor mențiuni: numele girantului, numele giratarului, semnătura girantului și data girării.

GIRÁ (< it.) vb. I tranz. (DR.) A face un gir; a garanta, printr-un gir, o cambie. ✦ A garanta pentru cinstea, acțiunile etc. cuiva.

GIRAFA (*Camelopardalis*), constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Vizitiul, Ursa Mică, Ursa Mare și Casiopeea.

GIRÁFĂ (< fr.) s.f. **1.** Gen de mamifer rumegător de talie mare (5,5 m înălțime), cu gâtul foarte lung și blana albuie cu pete brune (*Giraffa*). Pe cap are două cornițe osoase acoperite cu piele, iar picioarele anterioare sunt mai înalte. Trăiește în savanele din Africa. **2.** *P. ext.* Suport de microfon.

GIRANDÓLĂ (< fr.) s.f. Candelabru cu mai multe brațe. **2.** (La pl.) Cercei cu diamante.

GIRÁNT (< it.) s.m. Persoană care girează. ✦ (FIN.) Posesorul legitim al unui instrument de plată, pe care îl transmite altei persoane prin gir.

Giotto: „Sf. Ștefan"
(panel din Biserica Santa Croce)

GIRARDON, François (1628–1715), sculptor clasicist francez. A decorat parcul de la Versailles cu grupuri statuare din marmură. Autorul statuii funerare a lui Richelieu, al statuii ecvestre a lui Ludovic XIV; portrete.

GIRARDOT, Annie (n. 1931), actriță franceză. Ilustrează tipul femeii „adulte", voluntare, în roluri nuanțate psihologic („Rocco și frații săi", „A trăi pentru a trăi", „Mulțumesc, viață").

GIRATÁR (< it.) s.m. (DR.) Persoană în favoarea căreia se transferă prin gir un instrument de plată.

GIRATÓRIU (< fr.) adj. (Despre mișcări) Circular. ✧ *Sens g.* = sens în care se execută o mișcare circulară în sens unic.

GIRÁȚIE (< fr.; {s} lat. *gyro* „a învârti") s.f. Mișcare de rotație a unui avion în jurul axei sale centrale de inerție (axă de g.), care este verticală la deplasarea orizontală a acestuia. ✧ *Rază de g.* = distanța față de o axă, la care trebuie să se afle un punct, în care se consideră că ar fi concentrată masa unui corp, pentru ca momentul său de inerție să fie egal cu momentul de inerție al corpului considerat, în raport cu o aceeași axă.

GIRAUDOUX, Jean (1882–1944), scriitor și eseist francez. Proză poetică („Provincialele"). Romane impresioniste („Siegfried și locuitorii din Limousin", „Juliette în țara bărbaților"), piese actualizând vechi mituri („Electra", „Război cu Troia nu se face" – capodopera sa). Puternică influență asupra dramaturgiei europene. Eseuri.

GIRIȘU DE CRIȘ, com. în jud. Bihor, în C. Crișanei; 5 764 loc. (2008). Donjonul Cheresig.

GIRO- ({s} gr. *gyros* „cerc", „roată") Element de compunere cu sensul „rotație", „în cerc"; servește la formarea de substantive și adjective.

GIROC, com. în jud. Timiș; 4 902 loc. (2008). Biserica Sf. Dumitru (1759) în satul G.

GIRODÍNĂ (< fr.) s.f. Aerodină cu organe de sustentație rotative, compuse dintr-un sistem de elice portante, numit rotor (ex. autogirul, elicopterul etc.).

GIRODIRECȚIONÁL (< fr.) s.n. Aparat de bord care indică, în grade, direcția avionului; compas giroscopic.

GIROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *giro-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de bord care înregistrează grafic viteza unghiulară a unui avion.

GIRONDE, estuar în V Franței, format la vărsarea fl. Garonne și Dordogne în G. Biscaya (Oc. Atlantic). Lungime: 72 km; lățime: 3–12 km. Port pr.: Bordeaux.

GIRONDÍNI (< fr.) s.m. pl. Grupare politică în timpul Revoluției Franceze. S-au opus deopotrivă tendințelor de restaurare a vechiului regim, cât și politicii sociale a *iacobinilor*.

GIROORIZÓNT (< engl., fr.) s.n. Aparat de bord giroscopic, care indică înclinarea avionului.

GIROSCÓP (< fr. {i}; {s} *giro-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Disc rotitor greu cu axul susținut de câteva cadre cardanice succesive, care îi permit să ia orice orientare în spațiu; folosit la aparatele care indică direcția de zbor a avioanelor, submarinelor. V. *girodirecțional, giroorizont.*

GIROSÍN (< fr. {i}) s.n. Aparat de bord al unui avion, compus dintr-un compas magnetic și un girodirecțional.

GIROSTABILIZATÓR (< fr.) s.n. Sistem automat ce asigură orientarea în spațiu a unor echipamente speciale (antene, guri de foc etc.) amplasate la bordul vehiculelor maritime, terestre etc.

GIROV, com. în jud. Neamț, în Subcarpați; 5 190 loc. (2008).

GIROVEANU, Aurel (1916–2001, n. Girov, jud. Neamț), pianist și compozitor român. Muzică de scenă, film, spectacole de revistă și cântece pentru copii.

GIROVERTICÁL (< fr.) s.n. Giroscop cu axa de rotație verticală.

GIRUÉTĂ (< fr.) s.f. Aparat meteorologic cu care se determină direcția și intensitatea vântului; anemoscop.

GISÁNT (< fr.) s.n. Monument funerar, cu reprezentarea defunctului în relief, culcat pe lespede.

GISCARD D'ESTAING, Valéry (n. 1926), om politic francez. Președinte al Uniunii Franceze pentru Democrație (1988–1996). Președinte al Franței (1974–1981).

GISEH (EL GÂZA, AL-JĪZAH), oraș în Egipt, pe Nil, lângă Cairo; 2,2 mil. loc. (1996, cu suburbiile). În apropiere se găsește vestitul complex de monumente antice: piramidele lui Kheops, Khefren, Mykerinos și Marele Sfinx.

GISH, Lillian (pe numele adevărat *Lillian De Guiche*) (1896–1993), actriță americană de film. A întruchipat în filmele lui Griffith tipuri adolescentine, cărora le-a conferit forță dramatică („Intoleranță", „Crinul strivit", „Pânza de păianjen", „Comedianții").

GISMÉNT (< fr.) s.n. Unghiul, măsurat în sensul rotației acelor de ceasornic, pe care îl face o direcție oarecare cu direcția axei de coordonate *Oy* (care în topografie se confundă cu direcția N–S geografică); (în navigație) unghi format de axa longitudinală a navei cu direcția unui obiect; (în aviație) unghi format de axa longitudinală a avionului cu direcția unui post terestru de emisie.

GIUBEÁ (< tc.) s.f. Haină largă și lungă de postav, purtată în trecut de boieri. ✦ Haină de sărbătoare purtată, în unele reg., de țărani.

GIUBEGA, com. în jud. Dolj, în C. Desnățuiului; 2 297 loc. (2008).

GIUGARU, Alexandru (1897–1986, n. Huși), actor român de teatru și film. Joc caricatural și parodic; interpret comico-dramatic în teatru („Bădăranii", „O noapte furtunoasă", „O scrisoare pierdută") și în film („Tudor", „Haiducii", „Două lozuri").

GIUGLEA, George (1884–1967, n. Săcele), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1936). S-a ocupat de istoria limbii române și de raporturile ei cu alte limbi romanice („Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache"). Studii de lexicologie și de toponimie („Cheia pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie").

GIULEANU, Victor (n. 1914, Stroești, jud. Vâlcea), muzicolog român. Lucrări didactice și muzicologice de referință („Tratat de teoria muzicii", „Ritmul muzical", „Melodica bizantină").

GIULEȘTI, com. în jud. Maramureș, pe râul Mara; 3 249 loc. (2008). Fundațiile bisericii cneziale a lui Dragoș Vodă. Biserica de lemn Sf. Arhangheli (1653) a fostei mănăstiri G., în satul Mănăstirea; biserica de lemn Sf. Nicolae (1700) în satul Ferești.

GIÚLGIU (< magh.) s.n. Pânză foarte fină și subțire. ✦ Pânză cu care este acoperit mortul; lințoliu. ✧ *Sfântul g.* = pânză în care a fost înfășurat trupul lui Iisus, când a fost pus în mormânt.

GIULINI, Carlo Maria (1914–2005), dirijor italian. Mare dirijor de operă (colaborează cu M. Callas). Din 1967, se consacră repertoriului simfonic, dirijând în întreaga lume. Artist rafinat. Activitate pedagogică.

GIULIO ROMANO (Giulio Pippi, zis ~) (1492 sau 1499–1546), pictor, arhitect și desenator italian. A lucrat cu Rafael la Vatican și la Villa Farnesina. A decorat catedrala din Mantova și a elaborat planul urbanistic al acestui oraș.

GIULVĂZ, com. în jud. Timiș, pe valea Timișului; 2 920 loc. (2008).

GIUMALĂU, masiv muntos în N Carpaților Orientali, situat între râurile Bistrița (la S), Putna (la V și N) și masivul Rarău (la E). Alt. max.: 1 857 m.

GIURESCU 1. Constantin G. (1875–1918, n. Chiojdu, jud. Buzău), istoric român. Acad. (1914). A studiat vechile instituții românești („Studii de istorie socială"); cercetări de istoriografie („Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene", „Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene") și ediții critice. **2. Constantin C.G.** (1901–1977, n. Focșani), istoric român. Fiul lui G. **(1).** Acad. (1974). Fondator al Institutului de Istorie Națională (1941) și unul dintre întemeietorii „Revistei istorice române" (1931). Lucrări monografice și de sinteză privind istoria românilor („Istoria românilor", „Istoria Bucureștilor", „Viața și opera lui Cuza Vodă", „Istoria podgoriei Odobeștilor", „Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi"). Amintiri. **3. Dinu C.G.** (n. 1927, București), istoric român. Fiul lui G. **(2).** Acad. (2002). Studii și cercetări privind istoria românilor („Ion Vodă cel Viteaz", „Distrugerea trecutului României", „Guvernarea Nicolae Rădescu", „România în al doilea război mondial"). Autor și coordonator al vol. IX din „Tratatul de Istorie al Românilor"; a editat documente diplomatice privind perioada postbelică.

GIURESCU, Dimitrie (1835–1877, n. București), maior român. Comandant al Batalionului 2 dorobanți în timpul Războiului de Independență; a căzut eroic în 7/19 nov., la asaltul Rahovei.

GIURGEA, Margareta (n. 1915, București), fizician român. Acad. (1992). Cercetări fundamentale în fizica descărcărilor, spectroscopie, fizica cristalelor. A studiat conducția electrică în polimeri solizi și împrăștierea luminii în lichide pure, soluții macromoleculare și cristale.

GIURGENI, com. în jud. Ialomița, pe Dunăre; 1 543 loc. (2008). Podul peste Dunăre, construit între G. și Vadu Oii (lungime: 1 464,4 m), asigură una dintre legăturile rutiere între București și Constanța. Vestigiile orașului medieval „Târgu de Floci".

GIURGEU 1. Munții ~, grup de munți în Carpații Orientali, între m-ții Călimani (la N), masivul Hășmaș (la S), depr. G. (la V) și valea Bistricioarei (la NE); alt. max.: 1 634 m (vf. Tătaru). **2. Depresiunea ~,** depr. tectono-vulcanică în Carpații Orientali, pe valea superioară a Mureșului, încadrată de m-ții Gurghiu, Hășmaș și G. Lungime: c. 40 km; lățime: c. 20 km; supr.: c. 1 600 km^2. Relief de lunci, terase și glacisuri piemontane cu aspect de câmpie înaltă, cu unele zone mlăștinoase (în S). Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. Culturi de plante furajere, in și cartofi. Cunoscută și sub denumirea de depr. Gheorgheni sau „Țara Giurgeului".

GIURGIȚA, com. în jud. Dolj, pe Desnățui; 3 115 loc. (2008).

GIURGIU 1. Municipiu în S României, reșed. jud. G., port pe stg. Dunării; 68 506 loc. (2008). Termocentrală. Constr. navale și de utilaj greu. Mat. de constr., mobilă, țesături, ind. alim., chimică. Tranzit rutier, feroviar și fluvial și punct de legătură cu orașul Ruse (Bulgaria) prin Podul Prieteniei (c.f. și șosea) peste Dunăre, lung de 2 200 m. Muzeu județean. În 1869, G. a fost legat de București prin una dintre primele linii de c.f. din România. Menționat documentar în 1394. Cetatea de pe ins. din fața orașului este menționată pentru prima oară în 1409. Cucerită de turci (1417), apoi recucerită de români la 1428, este luată din nou în stăpânire de turci în 1545, care au constituit în stg. Dunării, pentru întreținerea garnizoanei, raiaua G., cu 25 de sate. La G., în oct. 1595, Mihai Viteazul a obținut o remarcabilă victorie asupra trupelor otomane. În urma Păcii de la Adrianopol (1829), cetatea a fost dărâmată, iar terit. raialei restituit Țării Românești. Municipiu (din 1968). Monumente: ruinele cetății medievale; Turnul cu ceas (începutul sec. 18); bisericile Sf. Nicolae (1830),

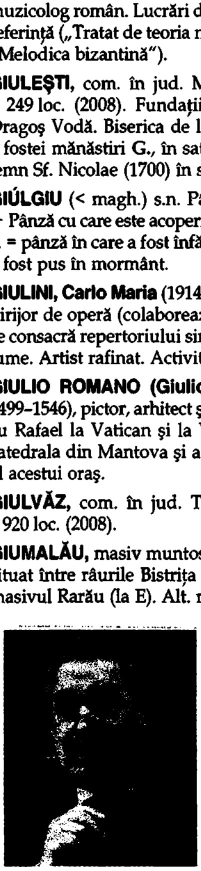
Alexandru Giugaru

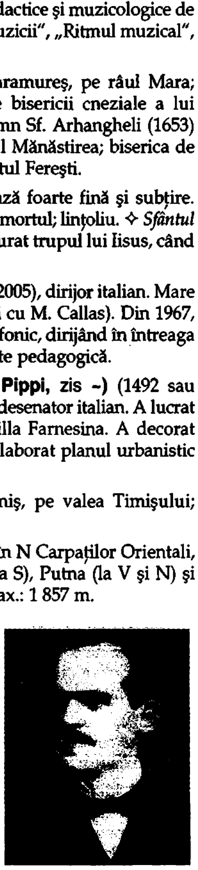
Constantin Giurescu

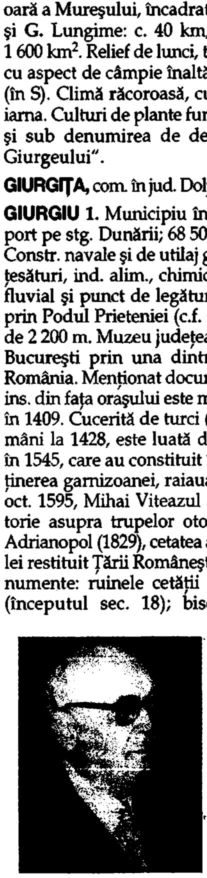
Constantin C. Giurescu

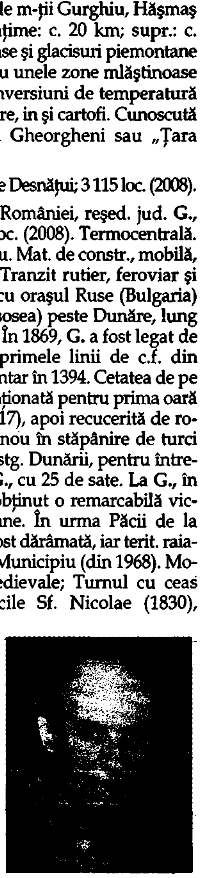
Dinu C. Giurescu

Sf. Gheorghe (1840), Adormirea Maicii Domnului (sec. 18), Sf. Treime-Smârda (1835–1837), Buna-Vestire (1864). **2.** Jud. în S României, pe stg. Dunării, la granița cu Bulgaria; 3 526 km²; 282 063 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Giurgiu*. Orașe: Bolintin-Vale, Mihăilești. Comune: 51. *Relief* predominant de șes (un sector al C. Române). *Rețeaua hidrografică* este reprezentată în principal prin sectoarele inferioare ale Dunării (care delimitează jud. **G.** la S, pe o lungime de c. 68 km) și Argeșului (cu afl. săi Dâmbovița, Sabar, Neajlov). *Resurse naturale*: zăcăminte de petrol și gaze naturale. *Economia:* constr. de mașini, ind. textilă și a conf., a materialelor de constr. și alim. *Agricultura:* porumb, grâu și secară, plante de nutreț, plante oleaginoase, orz și orzoaică etc.; legumicultură. Sectorul zootehnic: porcine, ovine, bovine, cabaline, caprine; avicultură; apicultură. Pr. obiective turistice sunt grupate în municipiul **G.** și în alte câteva localit. (conacul familiei Udriște-Năsturel, sec. 17, din com. Hotarele; ruinele palatului lui C. Cantacuzino, sec. 17 și biserica, 1699, din satul Mironești; monumentul de la Călugăreni; Parcul Natural Comana).

GIURGIU, Victor (n. 1930, Moeciu, jud. Brașov), inginer silvic român. M. coresp. al Acad. (1991). A introdus în învățământul superior disciplinele biostatistica forestieră (1954) și economia protecției mediului natural (1990).

GIURGIUCA, Emil (1906–1992, n. sat Diviciorii Mari, jud. Cluj), poet român. Lirică de evocare a naturii și satului („Dincolo de pădure", „Poemele verii"). Antologii („Poeți tineri ardeleni"); traduceri.

GIUSTI, Giuseppe (1809–1850), poet italian. Versuri satirice la adresa societății epocii sale și de factură patriotică („Versuri edite și inedite", „Sfântul Ambrogio").

GIUȘCĂ, Dan (1904–1988, n. București), petrograf și geochimist român. Acad. (1974). Cercetări asupra rocilor eruptive și metamorfice din m-ții Apuseni și a unor zăcăminte de minereuri, din Dobrogea și Carpații Orientali.

GIUVAIÉR (< tc.) s.n. Bijuterie. ✦ Fig. Lucru de mare preț.

GIUVAIERGÍU (< tc.) s.m. Bijutier.

GIUVĂRĂȘTI, com. în jud. Olt, pe Olt; 2 561 loc. (2008).

GIVRÁJ (< fr.) s.n. Depunere de gheață pe aripile unui avion, pe conductele electrice aeriene etc.

GIVULESCU, Răzvan (n. 1920, Viena), botanist român. M. de onoare al Acad. (1993). Lucrări privind flora fosilă din România.

GÎRLEANU, Emil (1878–1914, n. Iași), scriitor român. Povestiri inspirate de nostalgii patriarhale („Bătrânii") sau de observație realistă („Nucul lui Odobac"), schițe lirice despre micile viețăți („Din lumea celor care nu cuvântă").

GJELLERUP, Karl Adolph (1857–1919), scriitor danez. Romane naturaliste („Un idealist") sau pe teme clasice și religioase („Peregrinul Kamanita"); drame poetice („Brunhilda"). Premiul Nobel pentru literatură (1917), împreună cu H. Pontoppidan.

GLABÉLĂ (< fr.; {s} lat. *glabellus* „fără păr, chel") s.f. (ANAT.) Reg. de la rădăcina nasului, cuprinsă între arcadele sprâncenelor.

GLÁBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. (BIOL.) Lipsit de peri pe suprafață.

GLACIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) De gheață; rece ca gheața. ✦ Fig. Rece, distant.

GLACIÁR v. **Pleistocen.**

GLACIÁȚIE (< fr.; {s} lat. *glaciatus* „înghețat") s.f. Perioadă de timp în care, datorită răcirii climei, calotele glaciare și ghețarii ocupă suprafețe întinse ale Pământului. S-au produs **g.** în: Precambrian, Paleozoic, Cuaternar.

GLACIER **1.** Parc Național în N S.U.A. (Montana); 4,1 mii km². Unit în 1932 cu Parcul Național canadian Waterton (520 km²). **2.** Parc Național în SV Canadei (Columbia Britanică), în m-ții Stâncoși; 1,35 mii km². Relief alpin dominat de vf. Dawson (3 390 m), cu ghețari montani, cascade și canioane. Peșterile Nakimu.

GLACIOLOGÍE (< fr.; {s} lat. *glacies* „gheață" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină a geografiei fizice care studiază formele pe care le îmbracă gheața în natură, condițiile de apariție, acțiunea gheții asupra solului, rocilor și reliefului, precum și repartiția pe Pământ a ghețarilor.

GLACIS (cuv. fr.) s.n. Formă pozitivă de relief, în pantă, situată la contactul dintre o zonă înaltă și una joasă, ca rezultat al acumulării materialelor provenite din scurgerile de pantă.

GLAD (sec. 9–10), voievod român. Conducătorul formațiunii politice care cuprindea Banatul, cu centrul probabil în cetatea Cuvin (Keve); potrivit cronicii lui *Anonymus,* voievodatul său a fost cucerit de unguri.

GLADIATÓR (< fr., lat.) s.m. (În Roma antică) Luptător (sclav) care lupta în arenă cu alt gladiator sau cu animale sălbatice.

GLADIÓLĂ (< germ., lat.) s.f. Plantă decorativă perenă din fam. iridaceelor, înaltă de 50–150 cm, cu frunze în formă de sabie și cu flori mari de diferite culori dispuse una sub alta pe axul inflorescenței *(Gladiolus gandavensis);* săbiuță **(2).**

GLÁDIȘ (GLĂDÍȘ) s.n. Arbore sau arbust din fam. aceraceelor, de înălțime medie (sub 10 m), cu frunze ovate și fructe disamare *(Acer tataricum).* Sin. *arțar tătăresc.*

GLÁDIUM (cuv. lat.) subst. Sabie romană cu două tăișuri.

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898), om politic britanic. Conservator, apoi lider al Partidului Liberal (din 1867). Prim-min. (1868–1874, 1880–1885, febr.–iul. 1886 și 1892–1894); reforme ale sistemului electoral, învățământului, a recunoscut trade-unionurile; pe plan extern a promovat o politică de expansiune colonială, mai ales în Africa (în 1882 a ocupat Egiptul).

GLÁF (< bg.) s.n. **1.** Element de construcție, din lemn, marmură sau beton, care căptușește partea inferioară a golului unei ferestre; pervaz. **2.** Muchia finisată a deschiderii făcute într-un perete.

GLAGOLÍTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. *Alfabet* (sau *scriere*) *g.* = alfabet întocmit după modelul literelor mici grecești și folosit în unele scrieri slave bisericești; inventat în sec. 9 de Chiril și Metodiu. În sec. 10–11 s-a răspândit în Bulgaria, Moravia și Croația (folosit până la sfârșitul sec. 18).

GLÅMA (GLOMMEN, GLOMMA), fl. în SE Norvegiei; 611 km (cel mai mare din Pen. Scandinavă). Izv. din Alpii Scandinavi, formează numeroase cascade și se varsă în str. Skagerrak.

GLÁNDĂ (< fr.) s.f. (ANAT., FIZIOL.) Organ secretor în formă de tub *(g. sudoripare, g. stomacale)* sau de acin *(g. sebacee, g. mamare).* Produșii de secreție ai **g.** se elimină prin canale secretorii *(g. exocrine, g. salivare),* direct în sânge (*g. endocrine*) sau pe ambele căi (*g. mixte:* ficatul, pancreasul). Secrețiile **g.** intervin în toate funcțiile organismului. ✧ *G. genitală* = v. **gonadă.** (BOT.) *Glande nectarifere* = nectarii.

GLANȚ (< germ.) s.n. Lustrul pieilor finisate (acoperite și cu un strat de lac).

GLAS (< sl.) s.n. **1.** Facultatea omului de a emite sunete articulate; voce **(1).** ✦ (La pl.) Murmur, vuiet (al mulțimii). ✦ Ciripit, cântec de pasăre. ✦ Strigăt al unor animale. **2.** Fig. Zgomot produs de vânt, de o apă etc. **3.** (Înv.) Veste, știre. **4.** Scară muzicală în cântarea bisericească răsăriteană.

GLASÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A acoperi o prăjitură, un fruct etc. cu glazură **(2). 2.** A da lustru unui obiect.

GLASER, Donald Arthur (n. 1926), fizician american. A inventat (1952) camera cu bule și a aplicat metodele fizicii în biologia moleculară. Lucrări privind radiațiile cosmice. Premiul Nobel pentru fizică (1960).

GLASGOW, oraș în NE Marii Britanii (Scoția) pe fl. Clyde, port fluvio-maritim; 629,5 mii loc. (2001). Mari șantiere navale. Ind. constr. de mașini, metalurgică, electrotehnică, petrochimică, textilă și alim. Universitate (1451). Catedrala gotică St. Mungo (sec. 12–16). Muzeul și galeriile de artă Kelvingrove. Fundat în c. 550.

GLASHOW, Sheldon Lee (n. 1932), fizician american. Cercetări în fizica particulelor elementare, a interacțiunilor electromagnetice dintre particule. A contribuit la fundamentarea modelului Weinberg-Salam, teorie care unifică interacțiunile slabe cu cele electromagnetice. Premiul Nobel pentru fizică (1979), împreună cu A. Salam și S. Weinberg.

GLASÍU (< fr.) s.n. Culoare transparentă aplicată (în pictură) pe o culoare mai densă și servind la redarea clarobscurului.

GLASNOST (cuv. rus.), proces de transparență în viața politică sovietică, în viziunea lui M.S. Gorbaciov.

GLÁSPAPIR (< germ.) s.n. Hârtie abrazivă sticlată.

GLASS, Ingo (n. 1941, Timișoara), sculptor german din România. Stabilit în Germania (1979). Sculpturi în beton și metal cu forme expresive. Lucrări de for public („Obiect spațial", Galați; „Expansiune spațială", „Pozitiv-Negativ", Germania).

GLASS, Philip (n. 1937), compozitor american. Atras de muzica indiană, aplică tehnici orientale în muzica sa. Înființează Philip Glass Ensemble. Orientare minimalist-repetitivă („One plus one", „Music in 12 Parts").

GLASSPOLE, Sir Florizel Augustus (1909–2000), om politic jamaican. Guvernator general (1973–1991).

GLÁSTRĂ (< ngr.) s.f. Vas pentru flori; vază².

GLÁSVAND (< germ.) s.n. **1.** Perete interior din panouri de sticlă, fixate într-un cadru de lemn sau de metal. **2.** Ușă cu geamuri între două încăperi.

GLAUBER, Johann Rudolf (1604–1668), medic și chimist german. A preparat acidul clorhidric, acidul azotic și sulfatul de sodiu (sarea lui **G.**), căruia i-a descoperit proprietățile terapeutice; a obținut rubine pe cale artificială.

GLAUBER, Roy J. (n. 1925), fizician american. Studii privind teoria cuantică a coerenței optice. Premiul Nobel pentru fizică, împreună cu J.L. Hall și Th. W. Hänsch (2005).

GLAUBERÍT (< n. pr. *J.R. Glauber*) s.n. Sulfat de sodiu și calciu, incolor sau divers colorat, cu luciu sticlos-gras, transparent până la translucid.

GLAUCÓM (< fr., gr.) s.n. Boală de ochi caracterizată prin creșterea tensiunii intraoculare, însoțită de grave tulburări trofice și ale vederii, mergând până la orbire.

GLAUCONÍT (< fr. {i}; {s} gr. *glaukos* „verde-albăstrui") s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu, magneziu, fier și potasiu din grupa micelor hidrate; fin granulat, sticlos sau mat, de culoare verde.

GLAUCOS (GLAUKOS) (În mitologia greacă) **1.** Erou troian; ulterior patron al pescarilor și scufundătorilor. **2.** Fiul lui Sisif, devorat de caii săi, deoarece și-a atras mânia Afroditei. **3.** Divinitate marină înzestrată cu darul profeției.

GLAVACIOC **1.** Râu, afl. stg. al Câlniștei (afl. al Neajlovului); 132 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea și trece prin Videle. **2.** Mănăstire de călugări, situată în satul **G.**, com. Ștefan cel Mare, jud. Argeș, datând din sec. 14 și menționată în 1441. Biserică de zid, cu hramul Buna-Vestire (refăcută între 1482 și 1485).

GLAZUNOV, Aleksandr Konstantinovici (1865–1936), compozitor, dirijor și pedagog rus. Creator academic: simfonii, lucrări orchestrale, balete, muzică de cameră.

GLAZÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** (ARTE DEC.) Email, smalț pentru produse ceramice. **2.** Strat subțire de zahăr ars, de ciocolată, de șerbet etc. cu care se acoperă unele prăjituri, bomboane etc.

GLĂDÍȚĂ s.f. Arbore din fam. fabacee, înalt până la 30 m, având ramuri cu spini mari, trifurcați, frunze penat-compuse, cu flori mici, verzui, în panicule și cu fructul o păstaie mare, turtită, brun-roșcată *(Gleditschia triacanthos).* Lemnul utilizat în tâmplărie. Originar din America de Nord. Sin. *plătică*²; (pop.) salcâm boieresc.

Aleksandr Glazunov

Emil Gîrleanu

GLĂVĂNEȘTI, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 3 551 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

GLĂVILE, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Olteţului; 2 454 loc. (2008). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1782), în satul Olteanca.

GLĂZUÍ (< germ.) vb. IV tranz. (IND. PIEL.) A înlătura stratul superficial al pieselor de încălţ., în scopul nivelării porţiunilor subţiate (la ştaifuri), al reducerii grosimii marginii (la bombeuri) etc., cu maşini speciale de glăzuit.

GLEBOV, Igor v. **Asafiev, Boris Vladimirovici.**

GLEI (< rus., fr.) s.n. *Orizont cu* ~ = strat al solului, de culoare cenuşie sau vânătă-verzuie, bogat în forme reduse ale oxizilor de fier; caracteristic pentru solurile aflate sub influenţa apei freatice aproape de suprafaţă.

GLEIZES, Albert (1881-1935), pictor francez. Teoretician al cubismului. Pictură de factură cubistă, cu elemente realiste în redarea figurilor („Femeia cu mănuşa neagră", „Jucătorii de fotbal").

GLENN, John Herschel (n. 1921), astronaut american. Este primul american şi al treilea om din lume (după I.A. Gagarin şi G.S. Titov) care a realizat (1962) un zbor cosmic.

GLENVILLE, Peter (1913-1996), regizor britanic. A pus în scenă piesa „Becket" şi a realizat adaptări cinematografice („Vară şi fum", „Becket", „Comedianţii").

GLET (< germ.) s.n. Strat subţire de var sau de ipsos, aplicat peste o tencuială pentru a obţine o suprafaţă netedă de zugrăveală.

GLEY, Émile (1857-1930), fiziolog francez. Contribuţii la studiul sistemului nervos şi al glandelor endocrine.

GLÉZNĂ (< sl.) s.f. **1.** Parte a membrelor inferioare la om, care cuprinde articulaţia tibio-tarsiană; *p. ext.* partea mai subţire a piciorului care se află deasupra acestei articulaţii. 2. Porţiune a membrelor la animale între fluier şi chişiţă.

GLIADÍNE (< fr. {i}; {s} gr. *glia* „clei") s.f. pl. Proteine solubile în alcool (70-80%), prezente în seminţele cerealelor, alcătuite din prolină şi acid glutamic, constituenţi de bază ai glutenului.

GLICEMÍE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *haima* „sânge") s.f. Cantitatea de glucoză din sângele circulant, reglementată pe cale neurohormonală; limitele normale sunt 0,8-1,1 g‰.

GLICERÍDE (< fr. {i}; {s} gr. *glykeros* „dulce") s.f. pl. Esteri ai glicerinei cu acizi graşi; componente de bază ale grăsimilor naturale, au importanţă biochimică şi alimentară.

GLICERÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glykeros* „dulce") s.f. Alcool trihidroxilic; substanţă lichidă, cu o consistenţă siropoasă, incoloră, inodoră, cu gust dulce.

GLICÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Arbust decorativ, volubil, din fam. fabacee, cu frunze imparipenat-compuse, foliole cu vârf ascuţit şi flori liliachii, albe, violet în inflorescenţe în formă de ciorchini *(Wisteria sinensis).* 2. Glicocol; acid aminoacetic.

GLICOCÓL (< fr. {i}) s.m. Aminoacid prezent în majoritatea proteinelor (albumină, colagen, cheratină ş.a.); se extrage din gelatină; acid aminoacetic; glicină.

GLICOCÓLIC (< fr., engl.) s.m. *Acid* ~ = unul dintre acizii biliari, combinaţie a glicocolului cu acidul colic.

GLICOGÉN (< fr. {i}; {s} gr. *glykys* „dulce" + *gennan* „a produce") s.m. Polizaharidă naturală specifică organismului animal, sintetizată în ficat din glucoză şi alte monozaharide; constituie rezerva de glucide a organismului.

GLICÓL (< fr.) s.n. Alcool dihidroxilic, lichid siropos, dulce, folosit ca dizolvant, ca lichid antigel şi în poligrafie; etilenglicol.

GLICOLÍZĂ (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *lysis* „desfacere") s.f. Hidroliză a glicogenului în apă şi dioxid de carbon, cu eliberarea energiei conţinute.

GLICONEOGENÉZĂ (< fr.) s.f. Sinteză de substanţe hidrocarbonate în ficat; caracteristică diabetului şi excesului de hormoni corticosteroizi endogeni sau exogeni.

GLICÓNIC (< fr.) s.n. (În versificaţia antică) Vers creat de poetul grec Glycon, alcătuit dintr-un troheu, urmat de un dactil, un troheu şi o silabă oarecare.

GLICOPROTEÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. Proteine conjugate, de tipul mucoproteidelor, care conţin în molecula lor glucide; se găsesc în cartilaje, în unii hormoni, în albuşul de ou.

GLICOZIDÁZE (< fr.) s.f. pl. Enzime de tipul hidrolazelor care hidrolizează glicozidele şi oligozaharidele.

GLICOZÍDE (< fr. {i}) s.n. pl. Substanţe de natură vegetală, care conţin în structura lor hidraţi de carbon; heterozide.

GLICOZURÍE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *uron* „urină") s.f. Prezenţa glucozei în urină, întâlnită ca fenomen fiziologic în cursul sarcinii, al alăptării etc. şi patologic în diabetul zaharat.

GLÍE^1 s.f. **1.** Pământ; ogor. ✦ Fig. Patrie. **2.** Brazdă de pământ.

GLÍE^2 (< germ.) s.f. (MED.) Nevroglie.

GLIER, Reingold Moritevici (1875-1956), compozitor rus. Carieră pedagogică. Etnomuzicolog. Balete („Călăreţul de aramă"), lucrări simfonice, muzică de cameră.

GLIGOR, Virgil I. (1918-1977, n. sat Turdaş, jud. Alba), zootehnician şi medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1963). Contribuţii în domeniul ameliorării unor rase de porci; a obţinut tipuri noi de porci pentru carne.

GLIMBOCA, com. în jud. Caraş-Severin, pe Bistra; 1 859 loc. (2008). Expl. de bazalt, de andezit şi tufuri andezitice.

GLINA, com. în jud. Ilfov; 6 806 loc. (2008). Creşterea bovinelor şi porcinelor. Abator.

GLINA III-SCHNECKENBERG, cultură de la începutul Epocii Bronzului (sec. 18-16 î.Hr.). Răspândită în Muntenia, Oltenia, S Moldovei şi SE Transilvaniei.

GLINKA, Mihail Ivanovici (1804-1857), compozitor rus. Întemeietorul şcolii muzicale naţionale ruse. Creator al operei clasice ruse („Ivan Susanin", „Ruslan şi Ludmila"); lucrări simfonice şi vocal-simfonice, camerale influenţate de folclorul rus, uverturi („O noapte la Madrid").

GLIÓM (< fr.) s.n. Tumoare formată din ţesut nevroglic; se dezvoltă în sistemul nervos central şi nu dă (de obicei) metastaze.

GLIOXÁL (< fr. {i}) s.n. Dialdehidă obţinută prin oxidarea catalitică a glicolului; este întrebuinţată la fabricarea răşinilor de cazeină, maselor plastice, ca agent de insolubilizare.

GLIPTÁL (< fr. {i}) s.m. Răşină sintetică poliesterică, obţinută prin condensarea acidului ftalic cu glicerina.

GLÍPTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glyptikos* „de gravat") s.f. Arta de a grava motive decorative sau figuri pe o piatră preţioasă sau semipreţioasă.

GLIPTODÓN (< fr.; {s} gr. *glyptos* „sculptat" + *odont*- „dinte") s.m. Gen fosil de mamifere edentate pliocen-pleistocene, de talie mare, cu carapace dorsală, sudată de coloana vertebrală, scut cefalic şi înveliş codal ţepos, toate constituite din plăci osoase.

GLIPTOGENÉZĂ (< fr.; {s} gr. *glyptos* „sculptat" + *genesis* „producere") s.f. *Fază de* ~ = interval în cadrul evoluţiei reg. geosinclinale, caracterizat prin repaus orogenic şi prin erodarea şi peneplenizarea reliefului de către agenţii externi.

GLIPTOTÉCĂ (< fr.; {i}; {s} gr. *glyptos* „gravat" + *theke* „cutie, casetă") s.f. **1.** Colecţie de pietre preţioase sau semipreţioase gravate. **2.** Muzeu în care se păstrează astfel de pietre.

GLISÁ (< fr.) vb. I tranz. A aluneca; a culisa.

GLISÁDĂ (< fr.) s.f. Zbor în care un avion alunecă pe o aripă (cu derivă laterală), pentru a ajunge la sol parcurgând o distanţă cât mai mică.

GLISIÉRĂ (< fr.) s.f. Bară (la unele maşini, la ascensoare) care ghidează prin alunecare, un element mobil.

GLISSÁNDO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Procedeu de interpretare constând în alunecarea treptată de la un sunet la altul.

GLIWICE, oraş în S Poloniei; 209,3 mii loc. (2000). Expl. de huilă. Cocserii. Siderurgie, metalurgia metalelor neferoase. Uzine chimice. Electrotehnică. Universitate tehnică. Aici, în aug. 1939, serviciile secrete germane au înscenat un atac al soldaţilor „polonezi" împotriva postului de radio din oraş, care era pe terit. Germaniei (Gleiwitz), pretext pentru invadarea Poloniei (1 sept. 1939) şi dezlănţuirea celui de-al Doilea Război Mondial.

GLOÁBĂ (< sl.) s.f. **I.** Cal slab, prăpădit. **II.** (În Ev. Med.) **1.** (În Ţara Românească şi în Moldova) Amendă aplicată pentru săvârşirea de delicte sau crime. **2.** (În Ţara Românească) Taxă plătită pentru redeschiderea unui proces. În Moldova se numea *zavescă.*

GLOÁTĂ (< sl.) s.f. **1.** Mulţime de oameni strânşi într-un loc; buluc **(2).** ✦ (Deprec.) Adunătură **(2). 2.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Unitate de infanterie formată din ţărani.

GLOB (< fr., lat.) s.n. **1.** Corp sferic. ✦ Spec. Înveliş de formă sferoidală din sticlă, porţelan etc. (care protejează un bec, o lampă). **2.** *G. ocular* = parte a ochiului care se găseşte în orbită. **3.** *G. geografic* = obiect sferoidal pe care este desenată harta Pământului; redă o imagine aproximativ reală a continentelor, mărilor şi oceanelor. *G. terestru* = Pământul. *G. ceresc* = machetă a sferei cereşti pe care sunt reprezentate meridianele, paralelele, ecliptica, constelaţiile etc.

GLOBÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** În întregime; total. **2.** Planetar.

GLOBALÍSM s.n. Doctrină a politicii internaţionale; se manifestă pe plan tehnologic, economic, militar şi politic.

GLOBE-TROTTER (cuv. engl.) s.m. Persoană care străbate lumea pe jos.

GLOBIGERÍNA (< fr.) s.f. Gen de foraminifere pelagice perforate.

GLOBOKAR, Vinko (n. 1934), compozitor sloven. Stabilit la Paris. Activează şi ca instrumentist (trombon) şi şef de formaţie.

GLOBULÁR, -Ă (< fr.) adj. În formă de glob; sferic.

GLOBÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Corp minuscul de formă sferică. **2.** (La pl.) Particule sferice care se găsesc în diferite lichide organice (sânge, limfă). ✧ *Globule sangvine* = celule prezente în sânge, din seria roşie (hematii) sau albă (leucocite). V. *sânge.*

GLOBULÍNE (< fr. {i}; {s} lat. *globulus* „globulă") s.f. pl. Clasă de proteine cu molecule mari, solubile în soluţii saline, prezente în plasma sangvină, lapte, ouă, seminţe. Gamaglobulinele (imunoglobulinele) produse de limfocite au rol în imunitatea organismului.

GLOBULÍT s.n. (MINER.) Cristal embrionar dezvoltat în masa sticloasă a rocilor vulcanice.

GLOCKENSPIEL (cuv. germ.) s.n. Instrument de percuţie, alcătuit din lame metalice care sunt lovite cu ciocănele sau cu clapele unei claviaturi.

GLODEANU, Liviu (1938-1978, n. sat Dârja, jud. Cluj), compozitor român. Creaţie marcată de soluţia modal-cromatică. Muzică simfonică, de operă („Zamolxe"), lucrări de cameră.

GLODEANU-SĂRAT, com. în jud. Buzău, în C. Săratei; 4 397 loc. (2008).

GLODEANU-SILIŞTEA, com. în jud. Buzău, în Bărăgan; 4 125 loc. (2008). Colecţie muzeală (satul Cotorca).

GLODENI 1. Com. în jud. Dâmboviţa, în Subcarpaţi; 4 425 loc. (2008). Expl. de gips şi de argile. Bisericile Sf. Nicolae şi Sf. Ilie (1646) în satul Lăculeţe. **2.** Com. în jud. Mureş, pe Mureş; 3 842 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 17), în satul G.; biserică (sec. 15) şi biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18), în satul Păcureni; biserică de lemn, în satul Moişa.

GLOGOVA, com. în jud. Gorj, pe stg. râului Motru; 1 874 loc. (2008). Centru de ceramică populară. Casă-culă a familiei Glogoveanu (sec. 17-18), biserica Sf. Nicolae (1732, cu pictură murală din 1764) în satul G. Satul Cleşneşti amintit la 1483.

GLOGOVEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Necula G.,** mare pitar (1656-1657). **2. Mihai** şi **3. Matei G.,** consilieri imperiali în timpul ocupaţiei Olteniei de către austrieci (1718-1739).

GLOMERÚL (< fr.; {s} lat. *glomus, -eris* „ghem") s.m. Formaţie anatomică cu aspect de ghem, constituită din vase sangvine (ex. g. renal sau g. splenic) sau din tuburi glandulare (ex. glanda sudoripară); glomerulă.

GLOMERÚLĂ (< fr.) s.f. Bulgăre mic format din corpuri, particule de acelaşi fel. ✧ (PEDOL.) *G. de sol* = agregat de sol de 0,25-10 mm diametru, poros, rezultat din alipirea particulelor elementare ale solului. ✦ (ANAT.) Glomerul.

GLONȚ s.n. Proiectil mic folosit la unele arme de foc. ✧ *G. exploziv* = **g.** care conține un exploziv şi explodează când loveşte ținta. *G. trasor* = **g.** care lasă în urma sa o dâră de lumină. ✦ (Adverbial) foarte repede.

GLÓRIE (< it., lat.) s.f. Onoare; renume obținut prin merite excepționale; slavă **(1).** ✦ Fig. Persoană deosebit de valoroasă.

GLORIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A preamări, a slăvi.

GLOSÁ (< fr.) vb. I tranz. A explica un cuvânt, a adnota un text.

GLOSĂR (< fr., lat.) s.n. **1.** (Înv.) Dicționar. **2.** Ansamblul cuvintelor unei limbi, unui dialect. ✦ Listă de cuvinte învechite sau puțin cunoscute, însoțite de explicații, publicată ca lucrare anexă ori independentă. 3. Lista cuvintelor ce urmează a fi cuprinse într-un dicționar, într-o lucrare enciclopedică.

GLOSATÓR (< fr.) s.m. (La pl.) Jurişti italieni care au prelucrat şi comentat dreptul roman în sec. 11-12, făcând glose pe marginea textelor de lege. Şcoala glosatorilor a fost întemeiată de juristul italian *Irnerius* (1055-1125).

GLÓSĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Explicație a unui pasaj sau a unui cuvânt dintr-o scriere; *spec.* comentariu, notă pe marginea unui text. **2.** Poezie cu formă fixă, în care fiecare vers din prima strofă este comentat succesiv în câte o strofă următoare, încheiată cu versul respectiv. Ultima strofă a **g.** reproduce în ordine inversă versurile primei strofe (ex. „Glosă" de M. Eminescu).

GLOSEMÁTICĂ (< engl.; {s} gr. *glossa* „limbă") s.f. (LINGV.) Variantă a lingvisticii structuraliste care aplică în domeniul semioticii teoria pozitivismului logic. Creată de *L. Hjelmslev,* care face din structura imanentă a limbii unicul obiect de cercetare a lingvisticii.

GLOSÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a limbii, caracteristică pentru anumite boli (pelagră, anemie pernicioasă etc.).

GLÓTĂ (< fr.; {s} gr. *glotta* „limbă") s.f. Orificiu al laringelui cuprins între cele două coarde vocale inferioare.

GLOUCESTER, oraş în SV Marii Britanii, port pe Severn; 123,3 mii loc. (2001). Constr. aeronautice, de maşini; şantiere navale. Catedrală gotică, în stil romanic (1100), construită pe locul unei vechi abații (681) şi având o celebră galerie cu bolți gotice în evantai (sec. 14-15). Biserica St. Mary-de-Crypt (sec. 11). Veche colonie romană fundată de împăratul Nerva (96 d.Hr.); ocupat de celți în sec. 4, a devenit cap. regatului saxon *Mercia.*

GLUCAGÓN (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *gonos* „naştere") s.m. Hormon cu proprietăți hiperglicemiante şi glicogenolitice, secretat de insulele pancreatice, cu rol în menținerea nivelului normal al glicemiei în organism.

GLUCÍDE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *eidos* „aspect") s.f. pl. Clasă de substanțe organice naturale, compuse din carbon, hidrogen şi oxigen, sintetizate de plante prin asimilație clorofiliană. Sunt constituenți fundamentali ai materiei vii, cu important rol energetic în metabolism. Se împart în mono-, oligo- şi polizaharide (ex. *glucoza, amidonul, celuloza*). Sin. *hidrați de carbon, zaharuri, zaharide.*

GLUCK, Christoph Willibald (1714-1787), compozitor german. Opere („Orfeu şi Euridice", „Ifigenia în Aulida", „Armida"), balete, muzică de cameră. A reformat opera eliberând-o de convenționalism, conferindu-i simplitate şi veridicitate dramatică.

GLÜCKSBURG, dinastii de regi în Danemarca (din 1863), Grecia (1863-1924) şi Norvegia (din 1905).

GLUCOCORTICOÍZI (< fr.) s.m. pl. Hormoni de natură sterolică, secretați de glanda corticosuprarenală, cu rol în reglarea metabolismului glucidic, lipidic şi protidic, precum şi în cel al apei şi electroliților (cortizonul, corticosteronul etc.).

GLUCOMÉTRU (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *metron* „măsură") s.n. Areometru pentru măsurarea densității lichidelor zaharate.

GLUCÓNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid obținut prin oxidarea fermentativă a glucozei, cristalin, solubil în apă.

Robert Hutchings Goddard

GLUCOZAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Derivat aminic al glucozei, obținut prin hidroliza mucinei, constituind, sub formă de acetil, unitatea de structură a chitinei.

GLUCÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glykys* „dulce") s.f. **1.** Monozaharidă de culoare albă, cristalizată, solubilă în apă, cu gust dulce prezentă în miere, fructe dulci etc. Sintetizată de plantele verzi în cursul asimilației clorofiliene; are un rol fundamental în metabolismul ființelor vii. **2.** Produs industrial de hidroliză acidă sau enzimatică a unor suspensii de amidon.

GLUCURÓNIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid organic provenit din oxidarea glucozei, prezent la om în sânge şi urină.

GLÚGĂ (< bg.) s.f. **1.** Obiect de îmbrăcăminte (ataşat unui palton, unei canadiene) care acoperă capul. **2.** Stivă conică de snopi, de coceni de porumb etc.

GLÚMĂ¹ (< bg.) s.f. Vorbă de haz, care stârneşte râsul. ✧ Loc. *În glumă* = **a)** fără seriozitate; **b)** fără nici o intenție rea. ✦ Faptă hazlie, poznă. ✦ Anecdotă.

GLÚMĂ² (< fr., lat.) s.f. (BOT.) Bractee, de obicei membranoasă, aşezată la baza fiecărei flori, dintr-un spic (la fam. ciperaceelor) sau câte 1-4 la baza fiecărui spiculeț (la fam. poaceelor).

GLUTÁMIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = aminoacid prezent în proteine; are acțiune activă în metabolismul hepatic, stimulează acțiunea dezintoxicantă a sistemului nervos.

GLUTATIÓN (< fr.) s.n. Substanță compusă din trei aminoacizi (glicocol, cisteină şi acid glutamic), prezentă în toate celulele vii; acționează la nivel celular ca purtător de oxigen şi activator a numeroase enzime.

GLUTÉN (< fr.; {s} lat. *gluten* „clei, substanță vâscoasă") s.n. Masă proteică complexă, moale, elastică, vâscoasă şi cenuşie, care se găseşte în boabele de cereale, mai ales de grâu, formată în principal dintr-un amestec de gliadină şi glutenină.

GLUTENÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Proteină prezentă în cereale cu excepția porumbului; component principal al glutenului; are o valoare alimentară aproape completă.

GLUTON (< fr.) s.m. Mamifer carnivor din fam. mustelide, cu blană deasă, de culoare preponderent brună, corp de 65-87 cm lungime, coadă lungă (*Gulo gulo*). Se întâlneşte în pădurile de conifere din N Europei, Siberia şi America de Nord. Sin. *volverină.*

GMT, prescurtare a expresiei engleze „Greenwich Mean Time" „timpul mediu Greenwich", folosită pentru a indica ora meridianului Greenwich. V. *timp universal.*

GNÁIS (< germ., fr.) s.n. Rocă metamorfică alcătuită din cuarț, feldspat şi mică, uneori amfiboli, şistoasă sau granulară provenită din transformarea rocilor granitice sau argiloase.

GNATOSTOMÁTA ({s} gr. *gnatos* „falcă" + *stoma* „gură") subst. Subfilum de vertebrate acvatice şi terestre, cu fălci mobile, care cuprinde peştii şi tetrapodele *(Gnathostomata).*

GNEISENAU, August, conte Neithardt von (1760-1831), feldmareşal prusian. A contribuit la reorganizarea armatei prusiene; rol important în războaiele antinapoleoniene (intervenția sa la Waterloo a fost decisivă).

GNIEZNO, oraş în partea central-vestică a Poloniei; 71,5 mii loc. (2000). Ind. confecțiilor, alim. Veche catedrală cu relicvele Sf. Adalbert, patronul sfânt al Poloniei (sec. 14-15). Cap. primei arhidioceze romano-catolice poloneze (1000). Aici s-a încoronat, în 1025, Bolesław cel Viteaz, ca primul rege al Poloniei.

GNÓMI (< fr.; {s} gr. *gnome* „inteligență") s.m. pl. Nume dat, în scrierile cabaliştilor medievali, spiritelor care ar locui în interiorul Pământului, păzind bogățiile lui ascunse.

GNÓMIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *gnomikos* „sentențios") adj. **1.** Care conține maxime, sentințe şi reflecții morale. ✧ *Poezie g.* = poezie cultivată cu precădere în Grecia antică (de Teognis, Focilide, Solon), dar şi de latini (Cato), care conținea precepte, reflecții morale, sfaturi. **2.** (LINGV.; despre timpuri verbale) Care prezintă acțiunea într-o formă generală (ex. în teoreme) sau care se îndeplineşte indiferent de timp (ex. prezent **g.**).

GNOMÓN (< fr., gr.) s.n. Cadran solar orizontal utilizat din Antic. pentru a determina meridianul locului.

GNOSEOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *gnosis* „cunoaştere" + *logos* „studiu") s.f. (FILOZ.) Sinonim ieşit din uz al termenului *epistemologie;* teoria cunoaşterii.

GNÓSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Privitor la gnosticism. **2.** S.m. şi f. Adept al gnosticismului.

GNOSTICÍSM (< fr.) s.n. Curent religios apărut în sânul creştinismului în sec. 1-2 (reprezentanți: Basilides, Valentin ş.a.), care a integrat în doctrina creştină elemente din filozofia elenistică târzie şi din religiile orientale.

GNOZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *gnosis* „cunoaştere") s.f. (PSIH.) Cunoaştere la nivelul percepției.

GNU (< fr.) s.m. Antilopă din Africa, de talie mare, cu coarne curbate lateral şi apoi în sus; există două specii: *g. tărcată* (*Connochaetes taurinus*), foarte comună în savanele est-africane şi *g. neagră (Connochaetes gnou)* din S Africii.

GOA, stat în V Indiei (din 1987), pe coasta Malabar; 3,7 mii km²; 1,34 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Panaji.* Expl. de min. de fier şi mangan. Ind. textilă, chimică şi alim. Pescuit. Cultura orezului. Pomicultură. Colonie portugheză (din 1510) şi cap. a Indiilor Portugheze, a constituit, împreună cu *Damān* şi *Diu,* un terit. portughez până în 1962, când a revenit Indiei.

GOAL-KEEPER (cuv. engl.) (SPORT) Portar.

GOÁNĂ (< *goni*) s.f. **1.** Fugă mare; urmărire **(1),** fugărire. **2.** Vânătoare cu gonaci şi câini; haită **(2).**

GOĂRNĂ (< rus.) s.f. Instrument muzical de suflat din alamă; trompetă, trâmbiță.

GOBBI, Tito (1913-1984), bariton italian. Adaptabilitate vocală şi scenică, tipologii variate ale rolurilor lirice de bariton (Scarpia, Falstaff, Iago).

GOBI (GOV) SHAMO, podiş pietros şi nisipos, deşertic şi semideşertic în Asia Central-Estică (China şi Mongolia). Alt. medii între 900 şi 1 200 m, unele masive atingând 2 500 m. Slab populat.

GOBINEAU, Joseph Arthur, conte de ~ (1816-1882), sociolog, scriitor şi diplomat francez. Unul dintre întemeietorii şcolii antropologice în sociologie. („Eseu asupra inegalității raselor umane"). Doctrina sa a folosit ca argument *pangermanismului.*

GOBLÉN (< fr.) s.n. **1.** Tapiserie, denumită astfel după produsele manufacturii Gobelins (Franța), preluată în 1662 de Colbert, care a transformat-o în manufactură regală. **2.** Cusătură artistică reprezentând o imagine plastică.

GODARD, Jean-Luc (n. 1930), regizor francez de film. Principal reprezentant al „Noului val". Filme caracterizate printr-o puternică amprentă personală, devenită manieră sau dorință de a şoca („Cu sufletul la gură", „Pierrot nebunul", „Te salut, Maria!", „Regele Lear").

GODĀVARI, fl. în pen. India; 1 448 km. Izv. din N m-ților Gații de Vest, străbate pod. Deccan şi Gații de Est şi se varsă printr-o deltă în G. Bengal. Fluviu sacru.

GODDARD, Paulette (pseud. *Paulinei Levy*) (1911-1990), dansatoare şi actriță americană. Joc plin de grație („Seceră vântul sălbatic", „Dictatorul", „Jurnalul unei cameriste", „Soțul ideal").

GODDARD, Robert Hutchings (1882-1945), fizician american. Contribuții fundamentale la dezvoltarea teoriei generale a rachetelor (autor a peste 83 de brevete). În 1926, a proiectat şi construit o rachetă cu combustibil lichid (benzină şi oxigen lichid), care s-a ridicat la o înălțime de 12 m.

GODEANU 1. Masiv muntos în V Carpaților Meridionali, situat la SV de m-ții Retezat. Are 21 de vf. de peste 2 000 m. Alt. max.: 2 291 m (vf. Gugu). **2.** Com. în jud. Mehedinți, în pod. Mehedinți; 656 loc. (2008).

GODEANU, Elvira (1904-1991), actriță română de teatru și film. Interpretări memorabile în repertoriul românesc clasic: Zoe din „O scrisoare pierdută" și Doamna Maria din „Apus de soare". Filme: „Maiorul Mura", „Ciuleandra".

GODEFROI, IV de Boulogne (de Bouillon) (c. 1061-1100), duce al Lorenei Inferioare (din 1087/1089). Unul dintre conducătorii primei cruciade (1096-1099); fondator al Regatului de Ierusalim și „Apărător al Sf. Mormânt" (din 1099).

GÖDEL, Kurt (1906-1978), logician și matematician american de origine cehă. Autorul teoremelor despre incompletitudinea sistemelor formale și despre imposibilitatea demonstrării necontradicției unui sistem formal prin mijloacele sistemului însuși („Aritmetizarea sintaxei").

GODENI, com. în jud. Argeș, în Subcarpați; 3 234 loc. (2008). Expl. de lignit.

GODÉTĂ (< fr.) s.f. Vas mic în care se amestecă culorile pentru pictură.

GODÉU (< fr.) s.n. **1.** Cupă de elevator. **2.** Recipient din material izolant utilizat pentru realizarea de legături electrice. 3. Fald la o draperie, la o rochie etc.

GODÍN (< n. pr. *Godin*) s.n. Sobă de fontă (cilindrică) pentru încălzit.

GODIN, Jean-Baptiste André (1817-1888), industriaș francez. A construit o fabrică de aparate pentru încălzire.

GODINEȘTI, com. în jud. Gorj, în depr. subcarpatică olteană; 2 264 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Voievozi (1778-1779) în satul Arjoci. Satul G. amintit la 1409-1418.

GODOY ÁLVAREZ DE FARIA, Manuel de ~ (1767-1851), om politic spaniol. Prim-min., favorit al regelui Carol IV și al reginei Maria Luiza; a condus, cu unele întreruperi, politica Spaniei între 1792 și 1808.

GODOY CRUZ, oraș în V Argentinei, în aglomerația urbană Mendoza; 183 mii loc. (2001). Exploatarea și prelucrarea petrolului.

GODTHÅB v. Nuuk.

GODWIN AUSTEN v. K2.

GOEBBELS, Joseph Paul (1897-1945), om politic german. Unul dintre principalii colaboratori ai lui Hitler, ministru al Propagandei și Informației (din 1933). Împuternicit pentru mobilizarea în vederea războiului total (1944). Desemnat de Hitler, prin testament, cancelar, s-a sinucis la 1 mai 1945.

GOELÉTĂ (< fr.) s.f. Navă cu pânze cu două până la șase catarge.

GOEPPERT-MAYER, Maria (1906-1972), fiziciană americană de origine germană. Contribuții în fizica nucleară. Independent de J.H.D. Jensen, a elaborat (1949) modelul nuclear în pături. Premiul Nobel pentru fizică (1963), împreună cu J.H.D. Jensen și E.P. Wigner.

GOES, Hugo van der (c. 1440-1482), pictor flamand. A continuat tradiția realistă a lui J. Van Eyck. Autor al Altarului Portinari (Florența), remarcabil prin expresivitatea figurilor („Adorația păstorilor").

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749-1832), scriitor, gânditor și om de știință german. Exponent în tinerețe al mișcării „Sturm und Drang". Creatorul poeziei naționale germane („Poezii"). Drame exprimând revolta omului de geniu împotriva legilor sociale și a divinității („Prometeu"); proză de analiză a vieții sentimentale („Suferințele tânărului Werther"). Promotor al neoumanismului și al unei etici și estetici clasice: drame („Torquato Tasso"), poeme („Elegiile romane"), romane („Afinitățile elective"). Sinteză a creației sale este poemul dramatic „Faust" (1808), al cărui personaj central este un simbol al tragicei căutări a adevărului. Studii de botanică, zoologie, mineralogie și meteorologie. Contribuții la teoria culorilor. Memorii. Corespondență.

Johann W. von Goethe

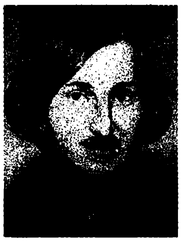
Nikolai V. Gogol

GOFF, Bruce Alonzo (1904-1982), arhitect american. Lucrări de o mare varietate formală, întemeiată pe concepția dinamică a spațiului arhitectural (locuințe în Oklahoma City și Kansas City, Capela de la Camp Parks, California).

GOFRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A imprima cute paralele sau desene regulate în relief pe o țesătură. **2.** A transforma prin presare o foaie de carton sau de hârtie într-un obiect în relief cu ajutorul presei de gofrat.

GOGA, Octavian (1881-1938, n. Rășinari, jud. Sibiu), poet, ziarist și om politic român. Acad. (1919). Unul dintre conducătorii revistei „Luceafărul". Poezie romantic-vizionară, cu tonalități profetice, evocând satul ardelean într-o lumină dramatică și simbolică („Poezii", „Ne cheamă pământul"). Creatorul unui limbaj patetic, care alătură termenul popular și cărturăresc celui bisericesc. Dramaturg („Domnul notar", „Meșterul Manole"), portretist („Precursori"), publicist și traducător (din Petöfi, Ady, Madách). Rol important în lupta politică pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român. Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Unul dintre conducătorii Partidului Național Creștin (creat în 1935), cu orientare politică de dreapta. Ministru în mai multe rânduri și prim-min. (1937-1938).

GOGH (VAN GOGH), Vincent van (1853-1890), pictor și desenator olandez. După un realism sumbru și grav („Țesătorii", „Mâncătorii de cartofi"), care a coincis cu șederea sa în reg. minieră Borinage, arta sa cunoaște, sub influența impresioniștilor francezi și a graficii japoneze, o intensitate expresivă maximă, susținută de culoare, căreia îi conferă funcții simbolice, cu profunde rădăcini emoționale („Cameră de dormit la Arles", „Floarea-soarelui", „Portret al artistului cu urechea tăiată", „Biserica din Anvers", „Drum cu chiparoși").

GOGOÁȘĂ s.f. **1.** Prăjitură rotundă făcută din aluat dospit și prăjit în grăsime. **2.** Fig. (La pl.) Minciuni. 3. (ZOOL.) Înveliș protector alcătuit din fire mătăsoase, în care are loc transformarea larvelor unor insecte în nimfă; cocon^1. ✧ *G. de mătase* = gogoașa **(3)** viermelui de mătase. **4.** *G. de ristic* = gală^2 de pe frunzele de stejar; bogată în tanin.

GOGOL, Nikolai Vasilievici (1809-1852), scriitor rus. Unul dintre creatorii prozei realiste ruse. Evocări, pe un fundal de legendă, ale satului și peisajului ucrainean („Serile în cătunul de lângă Dikanka") sau, în formulă romantică, ale trecutului eroic („Taras Bulba"). Proză satirică exploatând fantasticul psihologic („Jurnalul unui nebun", „Nasul"), drama omului umil („Mantaua"). În comedia „Revizorul" și în romanul „Suflete moarte", capodopera sa, folosind satira și umorul, realizează o frescă necruțătoare a societății ruse contemporane lui.

GOGONÁT, -Ă adj. Umflat și rotund ca un glob. ✦ Fig. (Despre minciuni) Exagerat.

GOGONEÁ s.f. (Mai ales la pl.) Pătlăgele roșii, neajunse la maturitate, care se pun la murat.

GÓGORIȚĂ s.f. Ființă imaginară cu care sunt speriați copiii. ✦ Fig. Amenințare mincinoasă.

GOGOȘÁR (< *gogoașă*) s.m. Soi de ardei, cultivat pentru fructele sale mari, sferic-turtite, cu numeroase coaste rotunjite *(Capsicum annuum)*.

GOGOȘARI, com. în jud. Giurgiu; 2 004 loc. (2008).

GOGOȘU 1. Com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciței; 840 loc. (2008). Rezervația naturală botanică Pajiștea G.-Ștefănel (10 ha). **2.** Com. în jud. Mehedinți, în dreptul Ostrovului Mare; 4 593 loc. (2008). Hidrocentrala Porțile de Fier II (216 MW).

Octavian Goga

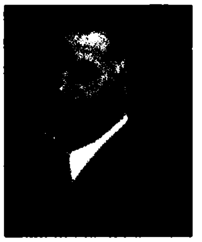
Vasile Goldiș

GOG și MAGOG (în mitologia creștină), dublă forță ostilă. În „Noul Testament" (Apocalipsa) **G. și M.** sunt două popoare, simboluri ale puterii lui Dumnezeu, instigate de Satana la război împotriva domniei de o mie de ani a lui Iisus Hristos.

GOGU, Constantin (1854-1897, n. Câmpulung), matematician și astronom român. M. coresp. al Acad. (1889). Lucrări privind inegalitățile de lungă perioadă din mișcarea Lunii, datorate atracției perturbatoare a planetei Marte. Studii asupra variației gravitației cu latitudinea.

GOHOR, com. în jud. Galați, pe Zeletin; 3 700 loc. (2008).

GOIA, Ion (1892-1982, n. Sohodol, jud. Alba), medic român. Contribuții privind bolile sângelui, aparatului digestiv, afecțiunilor reumatismale.

GOIÂNIA, oraș în Brazilia Centrală, centrul ad-tiv al statului Goiás; 1,72 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Expl. de diamante și minereu de titan. Ind. chimică și alim. Prelucr. lemnului. Universități. Oraș din 1933.

GOIÁS, stat în centrul Braziliei; 341,2 mii km^2; 5,21 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Goiânia.*

GOICEA, com. în jud. Dolj, pe Valea Dunării; 2 861 loc. (2008).

GOIEȘTI, com. în jud. Dolj, pe Amaradia; 3 135 loc. (2008). Bisericile Înălțarea Domnului (1751-1753, cu picturi originare) și Adormirea Maicii Domnului (1743-1746) în satele Gruița și Muereni.

GOIȚI, Daniel (n. 1968, Reșița), pianist român. Activitate concertistică în țară și străinătate. Repertoriu amplu de la Bach la Enescu. Tehnică impresionantă, interpretare poetică.

GOJDU, Emanoil (1802-1870, n. Oradea), jurist și om politic român. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Din averea sa (prin dispoziție testamentară, 1869), a fost constituită Fundația **G.** pentru acordarea de burse studenților români și ajutorarea preoților ortodocși din Transilvania și Ungaria.

GÖKÇEADA, ins. turcească în str. Dardanele; 225 km^2. Relief stâncos (627 m alt.). Până în 1973 s-a numit *Imroz* (Imbros).

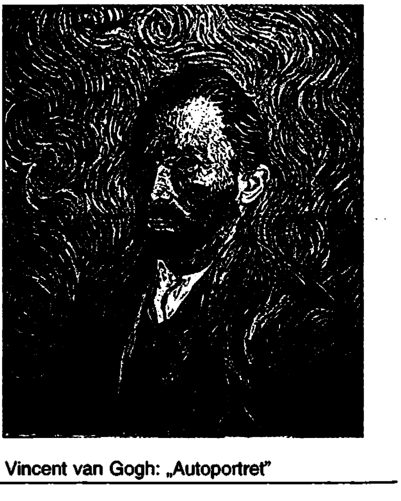
Vincent van Gogh: „Autoportret"

GOL^1, GOÁLĂ (< sl.) adj., s.n. I. Adj. **1.** Fără îmbrăcăminte; nud **(1).** ✦ Care are haine puține; fig. sărac. (Despre copaci) Fără frunze. **2.** (Despre locuri, suprafețe etc.) Neacoperit cu nimic. **3.** (Despre alimente) Simplu, neînsoțit de altceva. **4.** Care nu conține nimic în interior; deșert **(I, 1).** ✦ (Despre corpuri) Care are o cavitate în interior. **5.** Fig. Fără temei. *Vorbe goale.* **II.** S.n. **1.** Spațiu liber, vid. ✧ Loc. *În gol* = **a)** în aer; **b)** (despre privire) fără țintă; **c)** zadarnic. **2.** (FIZ.) Noțiune ce desemnează starea locală creată în interiorul unui semiconductor prin lipsa unui electron de valență; este considerat drept o particulă de sarcină egală cu cea a electronului, dar pozitivă. Sin. *gaură* **(1)**, *lacună.* 3. (SILV.) *G. de munte* = suprafață de teren, dincolo de limita superioară a pădurii, acoperită cu vegetație ierboasă sau lemnoasă scundă. **4.** (METEO.) *G. de aer* = întrerupere bruscă (accentuată uneori) a unui curent de aer ascendent, prin înlocuirea cu un curent descendent.

GOL^2 (< engl.) s.n. (SPORT) Introducere a mingii în poarta adversă; punct marcat astfel.

GOLÁN, -Ă s.m. și f. **1.** (Înv.) Sărac. **2.** Om de nimic; vagabond.

GOLAN, Înălțimile ~ (AL-JAWLĀN), reg. deluroasă în SV Siriei, între râul Yarmuk și L. Tiberiada; alt. c. 2 200 m. În urma Războiului de 6 zile (1967), **G.** a intrat sub control israelian. Eliberat, pentru scurtă vreme, de trupele siriene în timpul Războiului Arabo-Israelian (oct. 1973), **G.** a fost reocupat de Israel în 1981.

GOLÁȘ, -Ă adj. **1.** (Despre animale și păsări) Lipsit de păr sau de pene. **2.** (Despre arbori) Fără frunze. **3.** (Despre terenuri) Lipsit de vegetație.

GOLAVERÁJ (< fr.; cf. engl. *goal* „gol" + *average* „medie aritmetică") s.n. (În anumite jocuri sportive) Raportul dintre golurile marcate și cele primite de către o echipă în cursul unor competiții.

GOLĂIEȘTI, com. în jud. Iași, pe Jijia; 4 023 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Cotul Bran pe Prut (10 ha) și râul Prut (supr. totală 4 316 ha). Biserica Sf. Nicolae (sec. 18), în stil baroc, în satul Cilibiu.

GOLCONDA, vechi oraș și fortăreață în S Indiei Centrale (Andhra Pradesh), la c. 9 km de Hyderābād. Cap. (1512–1687) a vechiului regat condus de dinastia Kutb Șah, unul dintre cele cinci regate musulmane din Deccan. Cucerit de Aurangzeb (1687–1688) și anexat Imp. Marilor Moguli. Celebru datorită diamantelor ce se aflau în reg.

GOLDBACH, Christian (1690-1764), matematician german. Cunoscut pentru propoziția, încă nedemonstrată, conform căreia oricare număr par este suma a două numere impare (conjunctura lui **G.**).

GOLDBERG, Whoopi (pe numele adevărat *Caryn Johnson*) (n. 1949), actriță americană de film. Interpretă plină de temperament în comedii spumoase („Sister Act", „Cu sau fără bărbați"). Premiul Oscar: 1990 („Fantoma mea iubită").

GOLDEN GATE QUARTET, grup vocal de gospel. Constituit în 1934. Câteva schimbări de personal; cel mai cunoscut grup de gospel; succes imens. Popularizează repertoriul de negro spiritual, prin aranjamente comerciale.

GOLDFADEN, Abraham (1840–1908), poet și dramaturg de limbă idiș. Organizatorul primului teatru evreiesc modern, la Iași (1876). Piese satirice de tendință naturalistă („Shulamit", „David la război").

GOLDING, William (1911–1993), scriitor englez. Romanele de factură metaforică, dezvăluie, din perspectiva moralei creștine, adevăruri esențiale despre limitele naturii umane și caracterul ei coruptibil („Împăratul muștelor", „Moștenitorii", „Cădere liberă"). Premiul Nobel pentru literatură (1983).

GOLDIȘ, Iosif (1836–1902, n. Socodor, jud. Arad), teolog român. M. coresp. al Acad. (1882). Episcop de Arad (din 1899). Preocupări lingvistice („Latinitatea limbii române", „Gramatica limbii maghiare").

GOLDIȘ, Vasile (1862–1934, n. Mocirla, azi sat Lunca Teuzului, jud. Arad), om politic și publicist român. M. de onoare al Acad. (1919). Unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania. Președinte al Societății ASTRA (1923–1932), director al ziarului „Românul" din Arad. A combătut politica guvernelor ungare prin care se urmărea deznaționalizarea românilor din Transilvania. La Adunarea Națională de la Alba Iulia (1 dec. 1918) a rostit cuvântarea solemnă și a prezentat proiectul de rezoluție privind unirea Transilvaniei cu România. De mai multe ori ministru.

GOLDMANN, Lucien (1913–1970, n. București), filozof și sociolog francez, originar din România. Cercetări de sociologie a literaturii, aplicând metodele dialecticii marxiste și ale structuralismului genetic („Dumnezeul ascuns", „Pentru o sociologie a romanului").

GOLDMARK Peter Carl (1906–1977), inginer american, originar din Ungaria. Stabilit în S.U.A. (1933). Sub conducerea sa, a fost construit sistemul fotografic amplasat pe sateliții artificiali ai Lunii din seria Lunar Orbiter (1966). Este inventatorul discului LP (Long Playing)-microsion.

GOLDONI, Carlo (1707–1793), dramaturg italian. A reînnoit teatrul italian, eliminând din *commedia dell'arte* miraculosul, improvizația și măștile. A creat comedii de caracter și de moravuri inspirate din viața reală („Văduva isteață", „Slugă la doi stăpâni", „Mincinosul", „Bădăranii"). Memorii.

GOLDSCHMIDT, Victor Moritz (1888–1947), geochimist și petrograf norvegian. A emis ipoteza distribuției zonale a elementelor chimice în globul terestru.

GOLDSMITH, Oliver (1728–1774), scriitor englez. Romanul sentimental „Vicarul din Wakefield", poeme filozofice („Cetățeanul lumii", „Călătorul"), comedii („Omul bun din fire"), eseuri („Scrisori chinezești"), literatură pentru copii.

GOLDSTEIN, Joseph L. (n. 1940), medic american. Contribuții în genetica moleculară. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1985), împreună cu Michael Brown.

GOLDWYN, Samuel (pe numele adevărat *Samuel Goldfish*) (1882–1974), producător american de film, originar din Polonia. Fondator al firmei ce-i poartă numele (1918) și coproprietar la „Metro G. Mayer" (1924).

GOLÉA, Antoine (1906–1980), muzicolog francez de origine română. Critic muzical recunoscut pentru independența aprecierilor sale; lucrări de estetică și muzicologie, monografii (R. Strauss, C. Debussy ș.a.).

GOLEM, substanță informă, embrionară. În teologia mistică iudaică, om artificial creat pe calea cunoașterii lui Dumnezeu, care i-ar fi protejat pe evrei de toate persecuțiile. Conform legendei, cel mai cunoscut G. a fost plămădit din lut de rabinul Löw (1525–1609) din Praga; devenit primejdios, a fost distrus de autor.

GOLESCU, familie de boieri din Țara Românească, cu rol politic și cultural însemnat în sec. 19. Mai importanți: **1. Iordache (Gheorghe) G.** (c. 1776– 1848, n. probabil București), cărturar. Efor al școlilor (1818), a sprijinit dezvoltarea învățământului în limba română din Țara Românească. Autor al unei gramatici românești („Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești") și al unui monumental dicționar („Condica limbii române"). Tablouri dramatice („Comédiia ce se numește Barbul Văcărescu, vânzătorul țării"), pamflete, o culegere paremiologică. **2. Dinicu (Constantin) G.** (1777–1830, n. sat Golești, jud. Argeș), cărturar iluminist. Frate cu **G. (1).** A înființat, în 1826, la Golești, o școală de limbă română; unul dintre fondatorii Societății culturale (Brașov, 1822), continuată de Societatea Literară (București, 1827). Opera sa reprezentativă, „Însemnare a călătorii mele", primul jurnal românesc de călătorie tipărit, înregistrează cu amărăciune decalajele dintre civilizația europeană occidentală și situația social-economică din țară. A publicat prima culegere de documente istorice („Adunare de tractaturile..."). **3. Ștefan G.** (1809–1874, n. Câmpulung), om politic liberal. Fiul lui **G. (2).** Ministru și prim-min. (1867–1868). **4. Nicolae G.** (1810–1877, n. Câmpulung), general și om politic liberal. Fiul lui **G. (2).** Ministru și prim-min. (mai–nov. 1868). A luat parte la complotul care l-a detronat pe Al.I. Cuza (11/23 febr. 1866). **5. Alexandru C.G. (Albu)** (1815–1873), om politic și publicist. Fiul lui **G. (2).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească și luptător pentru Unire. **6. Alexandru G. (Negru** sau **Arăpilă)** (1819–1881, n. București), om politic. Fiul lui **G. (1).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească. Secretar al Guvernului provizoriu din Țara Românească și agent al acestui guvern în Occident. Luptător pentru unirea Principatelor. Ministru și prim-min. (febr.–apr. 1870).

GOLESTAN, Stan (1875–1956, n. Vaslui), compozitor și critic muzical român. Stabilit în Franța. Muzică simfonică și de cameră, instrumentală și vocală. Elemente de inspirație populară românească.

GOLEȘTI 1. Sat în orașul Ștefănești (jud. Argeș), pe Argeș. Hidrocentrală (58 MW). Conac fortificat (1641–1642) al familiei Golescu. Biserica Sf. Treime (1646). Aici a funcționat prima școală sătească în limba română din Țara Românească, înființată de Dinicu Golescu, în 1826. **2.** Com. în jud. Vâlcea, în piemontul Cotmeana; 2 721 loc. (2008). Reșed. com. este satul *Popești.* Rezervația naturală paleontologică **G.** (10 ha). Biserica Cuvioasa Parascheva (1747), în satul Poenița; biserică având dublu hram Buna-Vestire și Sf. Ioan (1805, cu fresce originare) și biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1767) în satele Vătășești și Opătești. **3.** Com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 4 157 loc. (2008).

GOLF^1 (< fr.) s.n. Parte a unui ocean, a unei mări sau a unui lac, care pătrunde în uscat. Mari **g.** ale Globului: G. Persic, G. Mexic, G. Guineii ș.a.

GOLF^2 (< engl., fr.) s.n. Joc sportiv (scoțian) care constă în introducerea unei mingi în 18 găuri, prin cât mai puține lovituri cu o crosă. Terenul este de c. 50 ha, iar găurile se află la o distanță de 5–7 km una de alta și sunt marcate cu fanioane albe. A fost sport olimpic între 1900–1908. ✧ *Pantaloni g.* = pantaloni largi, legați strâns dedesubtul genunchiului.

GOLFSTROM (GULFSTREAM, CURENTUL GOLFULUI), curent oceanic cald, de suprafață (24°–28°C), în N Oc. Atlantic. Se formează în str. Florida, se îndreaptă de-a lungul coastelor estice ale S.U.A. până la capul Hatteras (sub numele de Curentul Floridei), apoi până la ins. Newfoundland (Curentul Vânturilor de Vest), iar de aici ia direcția principală SV–NE, îndreptându-se spre țărmurile Europei de Vest, influențând clima reg. litorale. Are lățimea de 75–250 km și viteza medie de 3–9 km/h.

GOLGHÉTER (< engl.) s.m. Sportiv care, pe durata unei competiții, marchează cele mai multe goluri.

GOLGI, Camillo (1843–1926), histolog și patolog italian. Contribuții în studiul microscopiei sistemului nervos și al metodelor de colorare a țesuturilor. A descris granulațiile din citoplasmă și corpusculii tactili speciali care-i poartă numele. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1906), împreună cu S. Ramón y Cajal.

GOLGOTA (ebr. „căpățână"), colină lângă Ierusalim, pe care a fost răstignit Iisus Hristos. Aici se află Biserica Sfântului Mormânt. Prin extensiune, denumește suferința, chinul.

Iordache Golescu

Dinicu Golescu

Ștefan Golescu

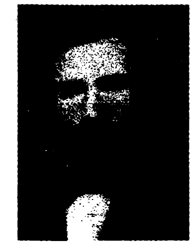

Alexandru Golescu (Negru)

GOLÍ vb. IV tranz. A deşerta, a scoate tot conţinutul.

GOLIA, mănăstire situată în municipiul Iaşi, ctitorie de la începutul sec. 16 a marelui logofăt Ioan Golia, menţionată în 1564. Biserica actuală, cu hramul Înălţarea Domnului, a fost rezidită (1650–1653) din iniţiativa lui Vasile Lupu şi terminată în 1660, în timpul domniei lui Ştefăniţă Lupu. Distrusă de un incendiu în 1735 şi apoi de cutremurul din 1738. Desfiinţată (1947), a fost reînfiinţată (1991). Tezaur de obiecte de artă religioasă.

GOLIÁRDIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la poezia *goliarzilor;* care are caracter satiric şi hedonic.

GOLIÁRZI (< fr.) s.m. pl. Poeţi medievali, de regulă clerici insubordonaţi dogmelor; studenţi rătăcitori, creatori ai unor poezii satirice (scrise în latină) la adresa bisericii şi preamărind iubirea, vinul, bucuria de a trăi (cântecul studenţesc „Gaudeamus igitur", sec. 13–14, este atribuit g.).

GOLIAT (în „Vechiul Testament"), războinic filistean uriaş care a provocat la luptă individuală pe cei mai viteji evrei. Uciderea lui G. îi este atribuită lui David.

GOLICIÚNE s.f. Stare a omului gol; *p. ext.* părţile goale ale trupului. ✦ Starea omului sărac.

GOLIESCU, Rodrig (1877–1942), aviator român. A conceput şi construit aparate de zbor: avioplanul cu fuselaj tubular (1909), aviocoleopterul (1934) ş.a.

GOLIŢÎN, familie nobiliară rusă. Mai importanţi: **1. Vasili Vasilievici G.** (1643–1714), cneaz şi om politic. Favorit al Sofiei Alekseevna, fiica ţarului Aleksei Mihailovici. A comandat armata rusă, în 1687 şi 1689, în campaniile împotriva tătarilor din Hanatul Crimeii. **2. Dmitri Mihailovici G.** (1665–1737), cneaz şi om politic. Frate cu G. **(3).** Adversar al reformelor lui Petru I. **3. Mihail Mihailovici G.** (1675–1730), cneaz şi general. Fratele lui G. **(2).** A participat la campaniile lui Petru I din 1695–1696, pentru cucerirea cetăţii Azov şi la Războiul Nordului(1700–1721). **4. Dmitri Alekseevici G.** (1734–1803), învăţat şi diplomat. Ambasador în Franţa (1762–1768) şi în Ţările de Jos (1768–1798). Prieten cu Voltaire şi Diderot.

GOLL, Yvan (pseud. lui *Isaac Lang*) (1891–1950), scriitor francez originar din Alsacia. Reprezentant al expresionismului şi suprarealismului. Drame („Nemuritorii") prefigurând teatrul absurd francez. Romane (ciclul „Ioan Fără de Ţară"). Poezii de dragoste („Iarba visului" – capodopera sa).

GOLOGÁN s.m. Monedă cu valoare mică; *p. ext.* (la pl.) bani.

GOLOGANU, com. în jud. Vrancea; 3 370 loc. (2008).

GOLOMÁŢ s.m. Plantă erbacee perenă din fam. poacee, cu lăstari comprimaţi la bază, tecile frunzelor aspre şi inflorescenţa un panicul *(Dactylis glomerata);* cultivată ca plantă furajeră.

GOLOPENŢIA 1. Anton (1909–1951, n. Prigor, jud. Caraş-Severin), sociolog şi statistician român. Preocupări privind sociologia tradiţională şi raportul dintre sociologia generală şi cercetările sociologice concrete. Colaborator al lui D. Gusti. Mort în închisoare. **2. Sanda G.-ERETESCU** (n. 1940, Bucureşti), lingvistă română. Fiica lui G. **(1).** Stabilită în S.U.A. (1980). Cercetări asupra limbii române contemporane cu metode structurale şi transformaţionale („Sintaxa transformaţională a limbii române", în colab.). Eseuri pe teme morale („Mitul pagubei", „Cartea plecării", „Intermemoria").

GOLOVIŢA, lagună marină în complexul Razim; 119 km². Ad. max.: 1,5 m. În NE se află ins. Bisericuţa. Comunică cu L. Zmeica şi Razim. Pescuit.

GOŁUCHOWSKI, Agenor (1849–1921), om politic conservator austriac, de origine poloneză. Adversar al mişcării revoluţionare şi al luptei de eliberare a Poloniei. Guvernator al Galiţiei. Ministru de Externe al Austro-Ungariei (1895–1906).

GOMA, Paul (n. 1935, Mana, Basarabia), scriitor român. Refugiat politic în Franţa (1977). Romane cu implicaţii autobiografice, despre universul concentraţionar comunist („Ostinato", „Patimile după Piteşti", „Gherla") şi de evocare a Basarabiei natale („Din Calidor. O copilărie basarabeană").

GOMÁJ (< fr.) s.n. Blocare a segmenţilor în canalele din piston, ca urmare a depunerii reziduurilor de ardere.

GÓMĂ (< fr.) s.f. **1.** Tumoare nodulară infecţioasă (sifilis, tuberculoză) sau parazitară (actinomicoză), care se dezvoltă pe piele, în ficat, sistemul nervos etc. **2.** (FITOPAT.) Secreţie mucilaginoasă produsă de unele plante sub acţiunea anumitor bacterii parazite.

GOMBÓCZ Zoltán (1877–1935), lingvist ungur. Specialist în limbile fino-ugrice şi altaice („Împrumuturile bulgaro-turce în limba maghiară", „Ungaria antică şi patrimoniul naţional").

GÖMBÖS Gyula (1886–1936), general şi om politic ungur. Prim-min. (1932–1936).

GOMBRICH, Ernst Hans (1909–2001), istoric de artă britanic, de origine austriacă. Lucrări de analiză a aspectelor tehnice ale creaţiei, în care a relevat importanţa psihologiei în percepţia actului artistic („Arta şi iluzia").

GOMBROWICZ, Witold (1904–1969), scriitor polonez. Stabilit în Argentina, apoi în Franţa. Romane („Ferdydurke", „Transatlanticul") şi piese de teatru („Ivonne, prinţesă de Bourgogne") corozive, protestatare, pe tema răzvrătirii individului împotriva constrângerilor sociale.

GOMEL (HOMEL), oraş în SE Republicii Belarus, port pe râul Soj; 480 mii loc. (2001). Constr. de maşini; prelucr. lemnului; ind. alim. şi textilă. Întemeiat în 1142.

GOMERA, ins. în arh. Canare, separată de ins. Tenerife printr-o str. de 47 km lăţime; 352 km².

GÓMEZ, Juan Vicente (1864–1935), general şi om politic venezuelan. Dictator al Venezuelei (1908–1935).

GÓMEZ de la SERNA, Ramón (1888–1963), scriitor spaniol. Romane („Văduva albă şi neagră", „Piaţa de vechituri", „Femeia de ambră") dominate de o viziune metaforică asupra lumii, dublată de ironie şi umor. Autor de *grégarii* – gen de aforisme umoristice.

GOMOIU, Marian Traian (n. 1936, Bazargic, azi Bulgaria), biolog şi oceanolog român. M. coresp. al Acad. (1993). Cercetări privind ecologia bentosului şi evoluţia ecosistemelor în Marea Neagră şi Delta Dunării.

GOMOIU, Victor (1882–1960, n. Vânju Mare, jud. Mehedinţi), medic român. Lucrări de anatomie, chirurgie, istoria medicinei („Din istoria medicinii în România înainte de 1870"). Mort în închisoare.

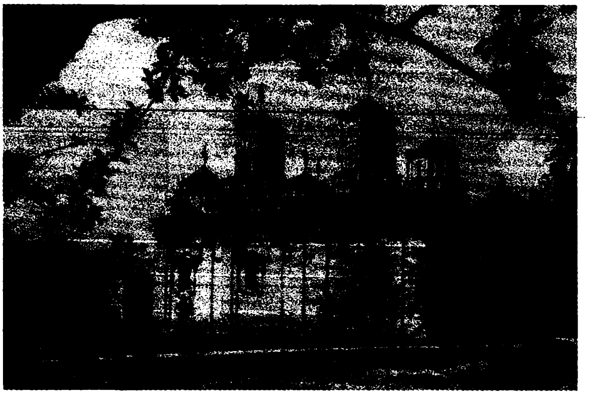

Golia
Biserica Înălţarea Domnului

GO MO-JO v. Guo Moyuo.

GOMORA v. Sodoma.

GOMÓZĂ (< fr.) s.f. (FITOPAT.) Boală a plantelor provocată de bacterii fitopatogene, caracterizată prin scurgerea unei *gome* **(2)** din ţesutul atacat.

GOMPERS, Samuel (1850–1924), om politic american. Lider (1886–1924) al primei federaţii sindicale americane (American Federation of Labor, A.F.L.).

GOMUŁKA, Władisław (1905–1982), om politic comunist polonez. Secretar al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez (1943–1948), prim-secretar al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (1956–1970). Devenit impopular prin reprimarea mişcărilor greviste din 1970, a fost înlăturat.

GONÁCI (< bg.; *goni*) s.m. Hăitaş.

GONÁDĂ (< fr.; {s} gr. *gone* „sământă") s.f. **1.** Glandă reproducătoare sau sexuală a animalelor *metazoare;* **g.** femelă este ovarul, iar cea masculină, testiculul. Sin. *glandă genitală.* **2.** Glandă sexuală embrionară înaintea diferenţierii ei morfologice în ovar sau testicul.

GONADOTRÓP (< fr. *gonade* „gonadă" + gr. *tropos* „întoarcere") adj. *Hormoni gonadotropi* = grup de hormoni cu acţiune stimulatoare asupra glandelor sexuale, secretaţi de glanda hipofiză.

GONÇALVES, Nuño (1450–c. 1472), pictor portughez. Reprezentant al Renaşterii. Fondatorul şcolii portugheze de pictură. Creaţie marcată de influenţa marilor maeştri italieni (polipticul São Vicente – Muzeul Naţional de Artă Antică din Lisabona).

GONÇALVES DIAS, Antônio (1823–1864), poet brazilian. A celebrat dragostea, natura tropicală şi viaţa primitivă a indienilor („Primele cântece", „Ostinato", „Timbiras").

GONCEAROV, Ivan Aleksandrovici (1812–1891), scriitor rus. Unul dintre clasicii romanului realist rus. Personajul principal al capodoperei sale, „Oblomov", a devenit un simbol al inerţiei, lenei, reveriei inactive, ororii de muncă *(oblomovism).*

GONCEAROVA, Natalia (1881–1962), pictoriţă rusă. Stabilită la Paris (1915). Lucrări influenţate de curentele avangardiste („Doamnă cu pălărie"). Decoruri şi costume pentru spectacolele *Baletelor ruse.*

GONCOURT, fraţii Edmond Huot de ~ (1822–1896) **şi Jules Huot de ~** (1830–1870), scriitori francezi. Precursori ai naturalismului. Creatorii aşa-zisului „l'écriture artiste" [scrisul artistic]. Au scris în colaborare romane („Germinie Lacerteux", „Sora Filomena"), studii istorice, despre artă şi un „Jurnal". Prin testamentul său (1896), **Edmond de G.** a întemeiat Academia G. (1902), care, din 1903, acordă anual un premiu pentru cel mai bun roman apărut în Franţa.

GÖNCZ Árpád (n. 1922), scriitor şi om politic ungur. Preşedinte al Ungariei (1990–2000).

GONDER (GONDAR), oraş în NV Ethiopiei, în apropierea L. Tana, la 2 300 m alt.; 112,2 mii loc. (1994). Ind. textilă, piel. Orfevrărie. Artizanat. Castel (sec. 17), biserica Debre Berhan Selassie (sec. 17). Cap. Ethiopiei (1632–1855).

GONDOLÁ vb. I tranz. A bomba o tablă, un placaj etc.

GONDÓLĂ (< it., fr.) s.f. **1.** Ambarcaţie lungă, puţin adâncă, cu fundul plat, cu prora şi pupa ridicate, manevrată cu o singură ramă, folosită pe canalele Veneţiei pentru plimbare. **2.** G. *de motor* = nacela carenată a motorului unei aeronave.

GONDOLIÉR (< it., fr.) s.m. Bărbat care conduce o gondolă **(1).**

GONDOLIÉRĂ (< it.) s.f. Cântec al gondolierilor veneţieni.

GONDWANA 1. Vast continent din emisfera sudică, ce reunea într-un singur bloc continental America de Sud, Antarctida, Africa, insula Madagascar, Peninsula Arabia, India peninsulară şi Australia. După Triasic, G. s-a dezmembrat şi blocurile continentale rezultate s-au deplasat divergent, conform teoriei *derivei continentelor.* **2.** Reg. de platouri în India Centrală (pod. Deccan), la N de fl. Godavari.

GONFALÓN (< it.) s.n. (În Ev. Med.) Steag de război cu partea liberă despicată în trei sau patru cozi.

GONFALONIÉR (< it.) s.m. Purtătorul steagului sau al insignelor unui stat, unui oraş, unei instituţii; funcţie de conducere în republicile italiene, în Ev. Med.

GONFLÁNT (< fr.) s.n. Substanță care, absorbită de un material coloidal, produce gonflarea acestuia.

GONFLÁRE (< fr.) s.f. Umflare a unui material coloidal în urma îmbibării cu un gonflant.

GONG (< fr.) s.n. Instrument muzical sau de semnalizare, alcătuit dintr-un disc de metal (bronz), care, lovit cu un ciocan special, produce un sunet caracteristic.

GÓNGORA Y ARGOTE, Luis de ~ (1561-1627), poet spaniol. Lirică ermetică și prețioasă de o eleganță rafinată *(gongorism).*

GONGÓRIC adj. (Despre stil) Pedant, prețios.

GONGÓRISM (< fr.; {s} n. pr. *Góngora*) s.n. Manieră literară formalistă și ermetică apărută în Spania la sfârșitul sec. 16, caracterizată prin folosirea abuzivă a neologismului, a metaforei hiperbolice, prin prețiozitate și afectare. V. și **cultism.**

GONÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A fugi după cineva. ✦ A alunga vânatul spre locul de pândă al vânătorilor. **2.** Tranz. A alunga. **3.** Intranz. A alerga.

GONÍDII (< fr. {i}; {s} gr. *gonos* „sămânță") s.f. Celulele verzi ale algelor care trăiesc în simbioză cu ciupercile, formând licheni.

GONI(O)- ({s} gr. *gonia* „unghi") Element de compunere cu sensul „unghi" servind la formarea de substantive și adjective.

GONIOMETRÍE (< fr.; {s} *gonio-* + gr. *metron* „măsură") s.f. **1.** Ramură a geometriei aplicate care se ocupă cu studiul relațiilor dintre unghiuri și cu determinarea valorii lor. **2.** Tehnica măsurării unghiurilor cu ajutorul goniometrelor.

GONIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *gonio-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument utilizat pentru măsurarea unghiurilor în geodezie, topografie, cristalografie etc.

GONIÓN (< fr.; {s} gr. *gonia* „unghi") s.n. (ANTROP.) Unghi facial format de ramurile orizontale cu cele verticale ale mandibulei.

GONÍRE s.f. (ZOOT.) Actul montei la vitele cornute mari (taurine).

GONÍȚĂ (< *goni*) s.f. Insectă acvatică din ordinul coleopterelor, care înoată repede la suprafața apei, de obicei descriind cercuri *(Gyrinus natator).*

GONOCHORÍSM (< fr.; {s} gr. *gonos* „sex" + *khorismos* „separare") s.n. (BIOL.) Caracteristică a unei specii de a avea sexe separate (indivizi masculi și indivizi femele).

GONOCÓC (< fr. {i}; {s} gr. *gonos* „sex" + *kokkos* „grăunte") s.m. (MICRO-BIOL.) Bacterie sferică (diplococ), agentul patogen al blenoragiei.

GONORÉE (< fr.; gr. *gonos* „sex" + *rhein* „a curge") s.f. (MED.) Blenoragie.

GONȚA, Alexandru I. (1918-1977, n. Glăseni, Basarabia), istoric român. Contribuții privind istoria Moldovei și a relațiilor acesteia cu Transilvania („Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în sec. XIII-XVII", „Satul în Moldova medievală. Instituțiile").

GONȚEA, Iancu (1907-1976, n. sat Șimon, jud. Brașov), medic român. Contribuții la igiena alimentației; a introdus conceptul de substanțe antinutriționale.

GONZAGA, familie princiară italiană. Întemeiată de Luigi I (1268-1360). A condus Mantova între 1328 și 1708.

GONZÁLEZ, Julio (1876-1942), sculptor și pictor spaniol. Lucrări executate din bucăți de fier sudate, de expresie primitivistă („Arlechinul", „Omul cactus"), simbol al unei umanități obosite și suferinde.

GONZÁLEZ MÁRQUEZ, Felipe (n. 1942), om politic spaniol. Secretar general al Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol (din 1974). Prim-min. (1982-1996).

GONZÁLEZ MARTÍNEZ, Enrique (1871-1952), poet, medic și diplomat mexican. Versuri caracterizate prin măsură și armonie clasică.

GONZÁLEZ PRADA, Manuel (1848-1918), scriitor peruan. Lirică romantic-umanitară („Minuscule", „Exotice", „Balade peruviene").

GONZALO DE BERCEO (c. 1195-după 1264), poet spaniol, primul poet castilian cunoscut („Viața Sfântului Dominic din Silos", „Suferința Maicii Domnului"), operele poetice anterioare în această limbă fiind anonime.

GONZÁLO FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA (1453-1515), comandant militar spaniol. Supranumit „Marele căpitan". Conducătorul armatei spaniole care a eliberat Granada (1492), ultima fortăreață stăpânită de arabi în Spania. A participat, în Italia, la cucerirea regatului Neapolelui (1504), al cărui vicerege a fost numit (până în 1507).

GOODMAN, Benjamin David (Benny) (1909-1986), clarinetist, dirijor și compozitor american de jazz. Reprezentant al stilului swing. Primul muzician alb care a integrat jazzmeni negri în orchestra sa, fondată în 1934.

GOODMAN, Nelson (1906-1998), filozof american. A susținut un nominalism extrem, excluzând orice idee de asemănare între lucruri („Structura aparenței").

GOODWILL (cuv. engl.) subst. V. *fond comercial.*

GOODYEAR, Charles (1800-1860), inventator american. Studii privind compoziția chimică a cauciucului și proprietățile sale adezive. În 1839, a descoperit procedeul de vulcanizare a cauciucului.

GOOGLE (cuv. engl. joc de cuvinte de la *googol* „1 urmat de 100 de zerouri"), motor de căutare rapidă pe Internet. În 1998 Serghei Brin și Lany Page de la Univ. Stanford au format o societate de I.T. care a căpătat o dezvoltare progresivă, câștigând o popularitate uriașă.

GOOSSENS, Sir Eugene (1893-1962), compozitor și dirijor britanic de origine belgiană. Carieră desfășurată cu precădere în S.U.A. Muzică de scenă, simfonică și de cameră, concerte.

GÓPAC (< ucr.) subst. Dans popular ucrainean cu mișcări energice, fandări și sărituri; melodia corespunzătoare acestui dans.

GORAKHPUR, oraș în India (Uttar Pradesh); 624,5 mii loc. (2001). Ind. chimică, a hârtiei, textilă (iută), alim. Universitate. Întemeiat la c. 1400.

GORANU, com. în jud. Vâlcea, devenită localit. în 1991 componentă a municipiului Râmnicu Vâlcea. Rezervație geologică și geomorfologică („Piramidele de pământ" de la G.).

GORBACIOV, Mihail Sergheevici (n. 1931), om politic sovietic. Secretar general al P.C.U.S. (1985-1991). Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1988-1991). Președinte al Congresului Deputaților Poporului din U.R.S.S. (1989-1990). Președinte executiv al U.R.S.S. (1990-1991). A inițiat, în plan intern, o politică de radicală reformare a societății sovietice (glasnost și perestroika), iar pe plan extern a contribuit la încheierea „războiului rece" și a netezit drumul spre unificarea Germaniei și spre liberalizarea Europei de Est. Premiul Nobel pentru pace (1990).

GORBAN, com. în jud. Iași, pe valea Prutului; 2 920 loc. (2008).

GORBĂNEȘTI, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 3 518 loc. (2008). Centru de ceramică populară.

GORCEAKOV, familie princiară rusă. Mai important: **Aleksandr Mihailovici G.** (1798-1883), om politic și diplomat. Ministru de Externe al Rusiei (1856-1882). A promovat o politică de expansiune în Balcani și de apropiere de Franța.

GORDIÁN (< fr.) adj. *Nod* ~ = dificultate foarte mare, greu de rezolvat. Expresia provine din Antic. Oracolul din Gordion prezisese că cel care reușea să dezlege nodul dintre plugul și carul lui Gordius (miticul rege fondator al Frigiei) devenea stăpânul Asiei. Potrivit tradiției, Alexandru cel Mare l-a tăiat cu sabia (334 î.Hr.).

GORDIANUS, numele a trei împărați romani: **G. I** *(Marcus Antonius G.),* procurator al Africii; proclamat împărat în anul 238, și l-a asociat la domnie pe fiul său **G. II** *(Marcus Antonius G.);* înfrânți de către Capellianus, guvernatorul Numidiei, în același an, G. II a căzut în luptă, iar **G. I** s-a sinucis; **G. III** *(Marcus Antonius G.),* împărat (238-244), nepotul lui G. I; fiind minor, G. III a condus Imperiul împreună cu prefectul pretoriului Timesitheus. Asasinat de prefectul pretoriului Filip Arabul, care s-a proclamat împărat.

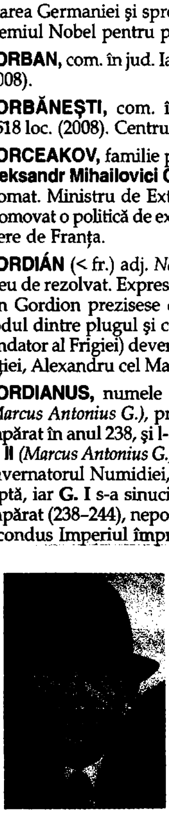

Mihail Sergheevici Gorbaciov

GORDIMER, Nadine (n. 1923), scriitoare sud-africană, de expresie engleză. Romane și nuvele relevând implicațiile discriminării rasiale asupra destinelor individuale („Invitat de onoare", „Fiica lui Burger") sau celebrând frumusețile peisajului sud-african. Premiul Nobel pentru literatură (1991).

GORDIN, Jacob (1853-1909), dramaturg american de limbă idiș. Drame istorice și moralizatoare pe teme preluate din marii clasici europeni („Regele Lear evreu").

GORDINI, Amédée (1899-1979), constructor de automobile francez, de origine italiană. Inițial, pilot de curse, a construit apoi mașini de curse sau cu destinație sportivă.

GORDION, oraș antic în Asia Mică, cap. a Regatului Frigiei, întemeiat de legendarul Gordius. Azi *Yassihöyük* (Turcia).

GORDON, Charles George (1833-1885), general britanic. A participat la Războiul Crimeii (1853-1856) și în 1863-1864 la înăbușirea răscoalei *taipinilor* din China. Guvernator al Sudanului (1877-1879, 1884-1885). A luat parte la reprimarea răscoalei *mahdiștilor* din Sudan. Ucis în timpul asaltului Khartoum-ului.

GORDUZ, Vasile (n. 1933, Trifești, Basarabia), sculptor român. Lucrări în piatră și metal, remarcabile prin stăpânirea intuitivă a formei și expresivitate tehnică („Conversând cu o pasăre", „Conversând cu iarba", „Studii după o statuie veche"). Portretistică („Portret de fată"). Lucrări de for public („Nașterea poporului român", la Sevilla).

GORE, Al[bert] (n. 1948), om politic american. democrat. Vicepreședinte al S.U.A. (1993-2001). Premiul Nobel pentru pace (2003).

GORE, Paul (1875-1928, n. Chișinău), istoric și publicist român. M. de onoare al Acad. (1919). Președinte al Partidului Național Moldovenesc. A susținut mișcarea de eliberare a Basarabiei și de unire a acesteia cu România. Contribuții la studiul istoriei românilor basarabeni („Notițe despre mazilii Basarabiei", „Populația Basarabiei. Materiale istorico-statistice").

GORETTA, Claude (n. 1929), regizor elvețian. Filme de atmosferă, ilustrând relațiile interumane („Nebunul", „Dantelăreasa", „Provinciala", „Moartea lui Mario Ricci"). Reportaje, portrete și filme pentru televiziune.

GORGÁN (< rus.) s.n. Denumire dată movilelor funerare (tumuli sau kurgane), precum și ridicăturilor (măguri) de pământ în care au fost descoperite vestigii de așezări datând din preistorie.

GORGĀN, oraș în N Iranului; 188,7 mii loc. (1996). Legat printr-o c. f. cu portul Bandar-e Torkeman la M. Caspică. Ind. alim. și textilă. Meșteșuguri (covoare). Până în 1930 s-a numit *Asterābad.*

GÖRGEY Artúr (1818-1916), general și om politic ungur. Participant la Revoluția din 1848-1849. A capitulat în fața armatei ruse la Șiria (1/13 aug. 1849).

GORGIAS din Leontinoi (c. 483-380 î.Hr.), retor, filozof și om politic grec. Profesorul lui Tucidide. În retorică, a impus stilul antitetic („Elogiul Elenei"); în „Despre Neființă sau Natură", a extins argumentele împotriva posibilității existenței naturii.

GORGONE (în mitologia greacă), cele trei fiice (Euryale, Stheno și Meduza) ale zeului marin Forcis. Aveau înfățișări înspăimântătoare, privirea lor prefăcând pe orice muritor în stană de piatră. Meduza, singura muritoare dintre **G.**, a fost ucisă de Perseu.

GORGONZOLA (< localit. *Gorgonzola,* Italia) s.f. Brânză de vacă, cu marmorație de vinișoare albastre, cauzate de ciuperca *Penicillium weidemannii.* Produsă mai ales în Lombardia.

GORGOTA, com. în jud. Prahova, în C. Gherghiței; 5 404 loc. (2008).

GORÍLĂ (< fr., lat. {i}; {s} gr. *gorillai,* „oameni păroși") s.f. Maimuță antropoidă de c. 2 m înălțime, cu pieptul lat și aproape lipsit de păr, robustă. Are poziție bipedă; trăiește în pădurile Africii Ecuatoriale, în grupuri mici. Există două specii (cu câteva subspecii): *g. de șes (Gorilla gorilla)* din Africa de Vest și *g. de munte (G. beringei)* din m-ții Virunga și din împrejurimi (Africa de Est). Ambele specii sunt foarte periclitate.

GÖRING, Hermann (1893–1946), om politic german. Mareșal. Colaborator principal al lui Hitler; comandant al aviației militare germane (din 1935). Condamnat la moarte de Tribunalul Internațional de la Nürnberg, ca mare criminal de război; s-a sinucis în închisoare.

GORIZIA, oraș în NE Italiei (Friuli–Venezia Giulia), pe râul Isonzo, care îl desparte de orașul sloven Nova Gorica (a fost împărțit în urma păcii din 1947); 35,6 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, a mat. de constr., chimică. Catedrală (sec. 14). Stațiune climaterică. Fondat în 1001. Lupte grele în Primul Război Mondial.

GORJ, jud. în SV României; 5 602 km^2; 380 061 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Târgu Jiu*. Orașe: Bumbești-Jiu, Motru (municipiu), Novaci, Rovinari, Târgu Cărbunești, Tismana, Turceni, Țicleni. Comune: *61*. *Relief*: în N m-ții Parâng (alt. max.: 2 519 m), Vâlcan și Godeanu, în NV un sector din m-ții Mehedinți și valea superioară a Cernei, în partea centrală zona subcarpatică, cu mai multe depr. (Polovragi, Novaci, Târgu Jiu–Câmpu Mare ș.a.), iar în S, o porțiune a Piemontului Getic. *Rețeaua hidrografică* aparține în majoritate unui singur bazin colector, Jiul, care adună apele mai multor afl. (Sadu, Tismana, Motru, Gilort, Amaradia etc.). Extremitățile NE și NV ale jud. sunt drenate de cursurile superioare ale Oltețului și Cernei. Lacuri naturale (Câlcescu, Slăveiu, Mija) și antropice. *Resurse naturale:* lignit în bazinele Motru și Rovinari, petrol, gaze naturale, grafit, calcare, izv. minerale. *Economia*. Pr. produse industriale: energie electrică (termocentralele de la Turceni, Rogojel, Rovinari, Târgu Jiu și hidrocentralele de la Novaci și cele din complexul Cerna-Motru-Tismana), ind. constr. de mașini, mat. de constr., cherestea, mobilă, conf., tricotaje, sticlărie pentru menaj, produse alim. Pr. culturi agricole: porumb, grâu, plante de nutreț, orz și ovăz, cartofi, legume etc. Pomicultura are extindere mare în părțile deluroase ale jud. Sectorul zootehnic: ovine, porcine, bovine, caprine; avicultură; apicultură. *Obiective turistice:* Brâncuși, complexul din Târgu Jiu, casele memoriale Brâncuși și Ecaterina Teodoroiu, un sector din Parcul Național Domogled-Valea Cernei, defileul Jiului, cheile Oltețului, Sohodolului ș.a., peștera Polovragi, a Muierilor. Vestigii arheologice (castrul de la Bumbești-Jiu, așezările daco-romane de la Suseni, Bârsești, Boroșteni ș.a.). Obiective arhitectonice: mănăstirile Tismana, Polovragi, Lainici, cula și muzeul etnografic de la Curtișoara. Stațiuni climaterice: Rânca, Săcelu.

GORKI, Maxim (pseud. lui *Aleksei Maksimovici Peșkov*) (1868–1936), scriitor rus. Povestiri și nuvele romantice („Makar Cindra"). Romane caracterologice („Foma Gordeev", „Cei trei", „Mama"); piese de teatru înfățișând lumea declasaților („Azilul de noapte"), trilogia autobiografică („Copilăria mea", „La stăpân", „Universitățile mele").

GORKI v. **Nijni Novgorod.**

GORKY, Arshile (pe numele adevărat *Vosdanig Adoian*) (1905–1948), pictor american de origine armeană. A evoluat spre o pictură nonfigurativă; inițiatorul „abstracției lirice" („Ficatul este creasta cocoșului", „Agonie").

GÖRLITZ, oraș în E Germaniei (Saxonia), pe Neisse, la granița cu Polonia; 67,6 mii loc. (2002). Expl. de lignit. Constr. de mașini, țesături, prelucr. lemnului (mobilă), instrumente optice. Biserică gotică, clădiri din sec. 16. Menționat documentar în sec. 11.

GORLOVKA (HORLIVKA), oraș în Ucraina, în bazinul Donețk; 292 mii loc. (2001). Expl. cărbunelui. Uzine cocso-chimice. Siderurgie. Fondat în 1867.

GORNEȘTI, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 5 662 loc. (2008). Expl. de gaze naturale (Teleac). Palatul Teleki, în stil baroc (1770–1778) și biserică (sec. 15), în satul G.; biserica de lemn cu dublu hram Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil și Sf. Nicolae (sec. 17), în satul Mura Mică.

GORNET, com. în jud. Prahova, în Subcarpați; 3 117 loc. (2008).

GORNET-CRICOV, com. în jud. Prahova, pe Cricovu Sărat; 2 513 loc. (2008).

GORNÍST s.m. Ostaș care cântă din goarnă; trompet.

GORNO-ALTAISK, oraș, centrul ad-tiv al rep. autonome Gorno-Altai pe râul Katun din Federația Rusă; 50,6 mii loc. (2002). Prelucr. lemnului (mobilă); tricotaje și conf., încălț., produse electrotehnice; carne.

GORNO-BADAHŠAN v. **Kuhistoni Badakhshon.**

GORODȚOV, Vasili Alekseevici (1860–1945), arheolog rus. Specialist în istoria Comunei Primitive pe terit. Rusiei („Arheologia comunei primitive").

GOROVEI, Arthur (1864–1951, n. Fălticeni), folclorist și etnograf român. M. de onoare al Acad. (1940). A întemeiat și condus revista de folclor „Șezătoarea" (1892–1929). Corpusuri de ghicitori, descântece, credințe și superstiții ale românilor.

GOROVEI, Ștefan (n. 1948, Fălticeni), istoric român. Medievist. Contribuții privind istoria Moldovei („Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei", „Mușatinii"). Studii de genealogie.

GORSKI, Aleksandr Alekseievici (1871–1924), dansator și coregraf rus. Reformator al școlii de balet în direcția libertății de mișcare („Lacul lebedelor"). Spectacole de mare originalitate („Notre-Dame de Paris", „Stepan Razin").

GORUIA, com. în jud. Caraș-Severin, pe stg. râului Caraș; 892 loc. (2008). Rezervația naturală cheile Gârliștei (517 ha).

GORÚN (< bg., scr.) s.m. Arbore din fam. fagaceelor, înrudit cu stejarul, înalt până la 40 m, cu frunze de obicei obovate, penat lobate, pețiolate și fructul (ghindă) fără peduncul (*Quercus petraea*). În România, apare în special în reg. de deal, unde formează un etaj distinct (al gorunetelor și al amestecurilor de fag și g.).

GORZÓW WIELKOPOLSKI, oraș în NV Poloniei, pe Warta; 126,2 mii loc. (2000). Constr. de mașini; prelucr. metalelor și lemnului. Ind. textilă, chimică și alim. Biserici (sec. 13 și 16). Fondat în 1257.

GOSIPÓL s.n. Substanță chimică toxică, polifenolică, existentă în semințele și uleiul de bumbac crud.

GOSPEL (cuv. american) subst. Cântec popular de inspirație religioasă, apărut în bisericile baptiste din S S.U.A. la începutul sec. 20. Termenul a fost creat de Th. Dorsey. Se distinge de *negro spiritual* prin referințele exclusiv la „Noul Testament" și caracterul spectacular. O reprezentantă de seamă este Mahalia Jackson.

GOSPODÁR^1 (< bg., scr.) s.m. **1.** Om care are o gospodărie; *p. ext.* țăran. **2.** (Și adj.) (Om) priceput și chibzuit în conducerea unei gospodării sau a unor activități publice.

GOSPODAR^2 (< bg.) s.m. (În actele oficiale, în limba slavonă, din Țara Românească și Moldova) Domnitor. Din sec. 17, folosit numai în Moldova.

GOSPODĂRÍE s.f. **1.** Totalitatea bunurilor care formează averea unui locuitor (de la țară). ✦ Unitate formată dintr-o locuință și din persoanele care o locuiesc, trăind în comun. **2.** Activitatea casnică. ✦ Menaj. **3.** Unitate de producție agricolă sau de prestări de servicii cu utilajele proprii. **4.** Administrare a unui bun, a unei instituții (publice) etc. ✧ *G. comunală* = totalitatea activităților și mijloacelor cu caracter edilitar care servesc la satisfacerea unor necesități de trai ale populației.

GOSPODÍNĂ (< sl.) s.f. Femeie pricepută la treburile gospodăriei. ✦ Stăpâna unei case.

GOSSAERT, Jan v. **Mabuse.**

GOSSEC, François Joseph (1734–1829), compozitor francez. Autor de imnuri revoluționare și unul dintre fondatorii Conservatorului din Paris (împreună cu Bernard Sarrette).

GOSTAVĂȚU, com. în jud. Olt, în valea Oltului; 3 218 loc. (2008). Colecție de arheologie și numismatică (satul Slăveni).

GOSTINARI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeș; 2 527 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1668–1669), în satul Mironești.

GOSTINU, com. în jud. Giurgiu, pe Dunăre; 2 246 loc. (2008). Albinărit.

GOȘMANU, munții ~, culme muntoasă în Carpații Orientali, la E de m-ții Tarcău, între văile Tarcău și Asău la V, Bistrița la N și Tazlău la E. Alt. max.: 1 474 m (vf. Geamăna). Rezervație naturală G.-Tarcău.

GÓȘTINĂ s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dijmă în porci și oi.

GÖTA ÄLV, fl. în Suedia, emisarul L. Vänern; 91 km. Se varsă în str. Kattegat. Parte componentă a canalului Göta care leagă M. Nordului cu M. Baltică.

GÖTEBORG, oraș în SV Suediei, port la str. Kattegat; 810,3 mii loc. (2002, cu suburbiile). Cel mai mare port al țării. Șantiere navale. Prelucr. petrolului; materiale plastice; constr. de automobile, constr. mecanice, aparataj electric, țesături, fabrică de hârtie și chibrituri. Legat prin feribot cu Copenhaga. Universitate și institut politehnic. Primărie (1750), biserica Kristine (1648), muzee. Operă (1859). Fundat în 1619.

GOTHA, oraș în centrul Germaniei, la poalele m-ților Pădurea Thuringiei; 48,8 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimică, poligrafică, textilă și de prelucr. a lemnului; porțelanuri; alim. Institut de geografie și cartografie, fundat de Justus Perthes (1763). Primărie (sec. 16), biserica Sf. Margareta (sec. 12), palat ducal (sec. 17). Menționat documentar în 775.

GÓTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Referitor la goți. ✧ *Scriere g.* (sau *litere gotice*) = scriere (sau litere) cu caractere specifice, folosite în Ev. Med. în Europa Occidentală. **2.** *Artă g.* = artă apărută în Franța, în prima jumătate

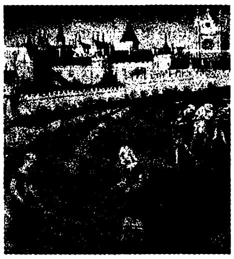
1

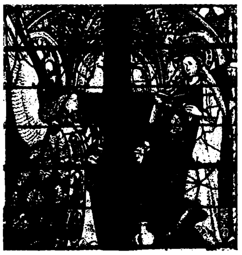
2

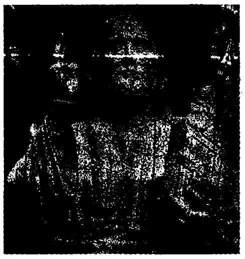
3

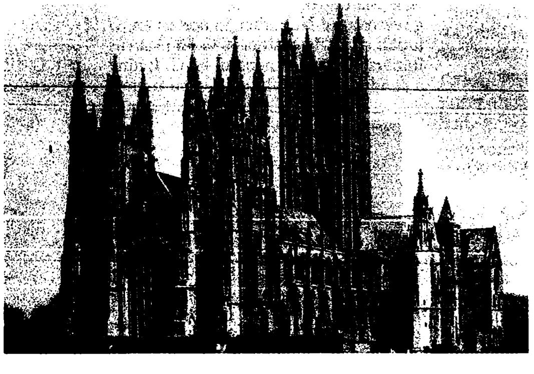
4

Artă gotică
1. Frații Limbourg: Miniatură din „Orologhionul ducelui de Berry"
2. Vitraliul „Buna-Vestire" de la Catedrala din Bourges
3. Catedrala din Amiens: „Le Beau Dieu"
4. Catedrala din Canterbury

a sec. 12, şi răspândită în vestul (Anglia, Flandra, Spania) şi în centrul Europei (ţările germanice, Cehia, Polonia), având ramificaţii până în România (monumente în Transilvania în sec. 14–15; elemente decorative în Moldova în sec. 15–17). Principalul monument **g.**, catedrala, concentrează aproape toate ramurile artei (catedralele din Franţa: Paris, Reims, Rouen, Amiens, Chartres; din Spania: Burgos; din Anglia: Canterbury, Worcester, Wells şi din Germania: Köln, Bamberg). Elementele caracteristice construcţiei sunt: bolţi pe cruce de ogive, a căror greutate se repartizează pe stâlpi fasciculaţi, arcuri batante şi contraforturi, fleşe foarte ascuţite şi bogat decorate, rozeta. Monumentele civile (castele, palate, primării, hale) din Franţa, Belgia sau Italia prezintă aceleaşi caractere. Eliberarea sculpturii monumentale de sub dominaţia arhitecturii, umanizarea figurilor care câştigă în firesc şi în individualitate portretistică şi cuceririle tehnice datorate unor artişti ce desăvârşesc tehnica picturii în ulei (fraţii Van Eyck), înflorirea tapiseriei cu teme istorice şi alegorice fac din arta **g.** un moment însemnat în dezvoltarea artelor plastice europene. **3.** *Stil g.* = stil caracteristic artei **g.** **4.** *Roman g.* = (numit şi „romanul ororilor“ sau „romanul negru“) = roman cultivat de scriitorii englezi în a doua jumătate a sec. 18 şi la începutul sec. 19 (H. Walpole, Clara Reeve, G.M. Lewis) ca o reacţie împotriva raţionalismului iluminist. Atmosfera apăsătoare este sugerată de prezenţa obsesivă a ruinelor, a peisajelor stranii şi înspăimântătoare, a elementelor magice. În sec. 19 şi 20, printre reprezentanţi: E.A. Poe, Charlotte Brontë, Daphne du Maurier.

GOTLAND, ins. suedeză în M. Baltică; 3,1 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Visby*. Relief slab ondulat (alt. 83 m), cu ţărmuri abrupte. Expl. de marmură.

GOTTEREAU, Paul (1843–?), arhitect francez. A lucrat la sfârşitul sec. 19 în România (Biblioteca Centrală Universitară şi clădirea C.E.C. din Bucureşti; Casa Dinu Mihail, care adăposteşte Muzeul de Artă din Craiova).

GOTTFRIED, von Strassburg (c. 1170–1215), poet german. A compus poemul „Tristan şi Isolda“, rămas neterminat.

GOTTHELF, Jeremias (pseud. lui *Albert Bitzius)* (1797–1854), scriitor elveţian de expresie germană. Observator al vieţii de la ţară („Oglinda ţăranilor“).

GÖTTINGEN, oraş în centrul Germaniei (Saxonia inferioară), pe Leine; 148,8 mii loc. (2002). Metalurgia aluminiului, instrumente optice şi aparatură fotografică; ţesături, produse din cauciuc. Universitate (1737). Filială a Institutului ştiinţific „Max Planck“. Centru al ind. cinematografice. Menţionat ca *Gutingi* (953).

GOTTLOB, com. în jud. Timiş; 2 256 loc. (2008).

GOTTSCHALK (GODESCALC) (805–868), teolog german. A propovăduit o predestinare divină pentru osânda veşnică, similară celei pentru mântuire. Condamnat ca eretic şi închis.

GOTTSCHED, Johann Cristoph (1700–1766), scriitor german. Teoretician al clasicismului. Contribuţii la formarea limbii literare („Arta cuvântului“) şi la crearea unui teatru academic german (tragedia „Cato murind“).

GOTTWALD, Klement (1896–1953), om politic cehoslovac. Secretar general (1929–1945), apoi preşedinte (1945–1953) al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia. Preşedintele guvernului (1946–1948) şi al statului (1948–1953). Promotor al instaurării regimului comunist.

GOŢI (< fr., lat.) s.m. pl. Popor migrator germanic, originar din Scandinavia, care s-a aşezat în sec. 3 pe terit. dintre Carpaţi şi Don; în sec. 4 s-au împărţit în *ostrogoţi* şi *vizigoţi*.

GOUDA, oraş în partea central-vestică a Olandei; 71,6 mii loc. (2000). Vestit centru pentru faianţă şi ceramică; brânzeturi. Primărie şi biserică din sec. 15.

GOUDSMIT, Samuel Abraham (1902–1978), fizician american, de origine olandeză. Lucrări de spectroscopie atomică. Împreună cu G.E. Uhlenbeck, a demonstrat (1925) existenţa *spinului* electronic.

GOUJON, Jean (c. 1510–c. 1564/1569), sculptor şi arhitect renascentist francez. Basoreliefurile amvonului bisericii Saint-Germain-l'Auxerrois, Cariatidele de la tribuna muzicienilor (Luvru), relieful cu nimfe de la „Fântâna Inocenţilor“ din Paris.

GOULD, Glenn (1932–1982), pianist canadian. Repertoriu divers, cu predilecţie Bach, Beethoven, Schönberg, interpretat cu originalitate.

GOULD, Shane (n. 1956), înotătoare australiană. Triplă campioană olimpică (München, 1972) în probele de 200 m liber, 400 m liber şi 4 × 200 m mixt.

GOUNOD, Charles (1818–1893), compozitor francez. Cel mai de seamă reprezentant al operei franceze prin lirismul, naturaleţea melodicii, fineţea armoniei („Faust“, „Romeo şi Julieta“). Simfonii, oratorii, muzică de cameră.

GOURMONT, Rémy de (1858–1915), scriitor francez. Unul dintre fondatorii revistei „Mercure de France“. Teoretician al simbolismului. Eseuri literare şi filozofice cu un caracter estetizant („Cartea măştilor“, „Estetica limbii franceze“, „Cultura ideilor“, „Plimbările literare“). Romane („Sixtine“, „Pelerinul tăcerii“, „O noapte la Luxemburg“).

GOURSAT, Édouard Jean Baptiste (1858–1936), matematician francez. Lucrări în domeniul teoriei ecuaţiilor diferenţiale şi ecuaţiilor cu derivate parţiale, al teoriei funcţiilor analitice şi al teoriei ecuaţiilor integrale.

GOVERNADOR VALADARES, oraş în E Braziliei (Minas Gerais); 239,4 mii loc. (2002). Expl. de mică şi beril. Ind. lemnului şi alim. Vechiul nume: *Figueira.*

GOVORA v. **Băile Govora.**

GOVORA, mănăstire întemeiată în sec. 15, rezidită de Vlad Călugărul şi Radu cel Mare înainte de 1496 şi refăcută în timpul domniei lui Matei Basarab (1632–1634). Aici s-a tipărit „Pravila de la G.“ (1640). Picturi murale din 1711.

GOWER, John (1330–1408), poet englez. Poemele sale scrise în latină, engleză sau franceză, de factură moralizatoare sau alegorice, sunt inspirate din autori antici şi povestiri de dragoste medievale („Confessio amantes“, „Cronică tripartită“).

GOYA (Francisco José de ~ y Lucientes) (1746–1828), pictor, desenator şi gravor spaniol. Tablouri istorice, religioase, de gen, portrete realizate într-un limbaj expresiv, care trece de la vehemenţă la eleganţă rafinată, de la real la fantastic şi grotesc, de la clarobscur la tonurile luminoase. Pictor al familiei regale şi al aristocraţiei („Familia regelui Carol IV“, „Ducesa de Alba“, „Maja îmbrăcată“, „Maja nudă“). Cicluri de gravuri polemice şi satirice „Dezastrele războiului“ (împotriva lui Napoleon), „Capricii“, „Proverbe“ (care biciuiesc moravuri şi tipuri ale vremii sale).

GOYEN, Jan van (1596–1656), pictor şi desenator olandez. Peisaje poetice, realizate într-o gamă subtilă de tonuri („Râul Maas în apropiere de Dordrecht“, „Peisaj cu o turmă de porci“).

GOYTISOLO, Juan (n. 1931), scriitor spaniol. Romane investigând problemele Spaniei contemporane şi ale intelectualităţii (trilogia „Efemerul mâine“). Critică literară („Problemele romanului“).

GOZO şi **COMINO (GHAWDEX** şi **KEMMUNA),** ins. în M. Mediterană, aparţinând statului maltez, la NV de ins. Malta; 70 km^2. Oraş pr.: *Victoria*. Ruinele templului megalitic Ggantija (Gozo).

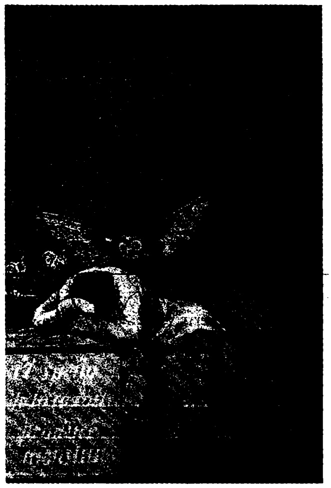

Goya: „Somnul raţiunii naşte monştri“

GOZZANO, Guido Gustavo (1883–1916), poet italian. Reprezentant al liricii crepusculare. Versuri intimiste şi melancolice (ciclurile „Calea refugiului“, „Colocvii“). Culegeri de nuvele.

GOZZI, Carlo (1720–1806), scriitor italian. Creator al feeriei dramatice („Regele cerb“, „Turandot“). Adversar al lui Goldoni, a apărat *commedia dell'arte.* Scrieri autobiografice („Memorii inutile“).

GOZZOLI, Benozzo (1420–1497), pictor italian. Fresce pe teme religioase, tratate în spirit laic, în care a introdus portrete şi aspecte din viaţa societăţii florentine din sec. 15 („Cortegiul regilor magi“ de la Palatul Medici-Riccardi din Florenţa).

GPS (engl. *G*[lobal] *P*[ositioning] *S*[ystem]) Sistem de orientare cu ajutorul semnalelor emise de sateliţi şi recepţionate cu aparatură specială, prin care se determină coordonatele şi poziţia exactă în terit. a observatorului. În prezent, sistemele de recepţie pot fi achiziţionate din comerţ, fiind utilizate îndeosebi de conducătorii auto.

GPSS (engl. *G*[eneral] *P*[urpose] *S*[ystems] *S*[imulator]) (INFORM.) Limbaj de programare destinat simulării sistemelor discrete **(2).**

GRAAF, Regnier (Reinier) de ~ (1641–1673), anatomist olandez. A descoperit foliculii ovarieni care-i poartă numele.

GRAAL, vas sacru de smarald din care, potrivit unor legende medievale ce îmbină tradiţii creştine cu mituri celtice, Hristos a băut la Cina cea de taină. În el, Iosif din Arimateea ar fi strâns sângele scurs din rănile lui Iisus după răstignire.

GRABAR, André (1896–1990), istoric de artă francez de origine rusă. Lucrări consacrate artei şi civilizaţiei antice şi a Ev. Med. („Împăratul în arta bizantină“, „Iconoclasmul în arta bizantină“).

GRABAR, Igor Emmanuilovici (1871–1960), pictor şi istoric de artă rus. Peisaje, portrete de factură impresionistă. Monografii de artă. Sub conducerea sa a fost redactată o „Istorie a artei ruse“.

GRÁBĂ s.f. Pornire de a face ceva sau de a ajunge undeva cât mai repede; iuţeală **(1)**.

GRABBE, Christian Dietrich (1801–1836), dramaturg german. Drame istorice în versuri („Barbarossa“, „Napoleon“).

GRÁBEN (< germ.) s.n. Dislocaţie tectonică disjunctivă a scoarţei terestre, al cărei compartiment central este scufundat în raport cu cele învecinate; lungimea **g.** poate atinge mii de kilometri (Marele **G.** Est-African), iar lăţimea 30–70 km, excepţie făcând M. Roşie, cel mai lat **g.** (250 km).

GRABMANN, Martin (1875–1949), teolog german. A explicat întreaga mişcare a gândirii medievale, prin căutarea unei metode care să asigure reconcilierea dintre raţiune şi autoritate („Istoria metodei scolastice“).

GRACCHUS, familie romană de origine plebeiană. Mai importanţi: fraţii **Tiberius Sempronius G.** (163–133 î.Hr.) şi **Caius Sempronius G.** (154–121 î.Hr.), oameni politici. Ca tribuni ai poporului au încercat, fără succes, să rezolve criza agrară a statului roman printr-o reîmpărţire a pământurilor. Ucişi de aristocraţia senatorială.

GRACIÁN Y MORALES, Baltasar (1601–1658), scriitor spaniol. Teoretician al conceptismului şi al cultismului baroc. Tratate etico-politice („Eroul“; culegerea de aforisme „Oracolul manual şi arta înţelepciunii“). Proză didactico-alegorică („Criticonul“).

GRACIL, -Ă (< fr.) adj. Delicat, subţire, fin.

GRACQ, Julien (pseud. lui *Louis Poirier*) (n. 1910), scriitor francez. Romane de influenţă suprarealistă şi poetice („Un balcon în pădure“, „Ţărmul Syrtelor“). Piese de teatru („Regele pescar“) şi poeme în proză („Libertate mare“) inspirate de legende şi simboluri medievale romantice. Eseuri de susţinere a valorii artistice în opoziţie cu cea „de piaţă“ („Literatura pentru stomac“).

GRAD (< fr., lat.) s.n. **1.** Unitate de măsură a unor mărimi fizice în cadrul anumitor sisteme sau scări de reperare. ✧ *G. termometric* = unitate de măsură pentru temperatură. Reprezintă un interval de temperatură egal cu o anumită fracțiune dintr-un interval fundamental, definit între două temperaturi de referință: *g. Kelvin* (simbol: K), egal cu fracțiunea 1/273,16 din intervalul de temperatură cuprins între zero absolut (0 K) și *punctul triplu* al apei (273,16 K); *g. Celsius* (simbol: °C), fracțiunea de 1/100 între punctul de topire a gheții și cel de fierbere a apei la presiune normală; egal cu gradul Kelvin; *g. Fahrenheit* (simbol: °F), egal cu 0,555 K; *g. Réaumur* (simbol: °R), egal cu 1,25 K. V. *temperatură*. **2.** Unitate de măsură a unghiurilor. V. *centezimal, sexagesimal*. **3.** *G. de libertate* = fiecare dintre parametrii independenți care caracterizează posibilitățile de mișcare ale unui sistem mecanic. **4.** (MAT.) *Gradul unui monom* = **a)** (în raport cu o mărime literală) exponentul literei respective; **b)** (în raport cu două sau cu mai multe mărimi literale) suma exponenților acestor litere. *Gradul unui polinom* = cel mai mare dintre gradele monoamelor care îl alcătuiesc. **5.** Valoare relativă a unei mărimi în raport cu o valoare de referință. ✧ *G. alcoolic* = proporția de alcool exprimată în procente dintr-o băutură alcoolică. **6.** Criteriu de apreciere a proprietăților unor produse sau a unor procese tehnice (ex. g. de umplere, **g.** de îndesare etc.). **7.** (GEOGR.) *G. de latitudine* = unitate de măsură a *latitudinii*, egală cu un **g.** sexagesimal, corespunzând unei lungimi medii de 111,05 km. *G. de longitudine* = unitate de măsură a longitudinii, egală cu un **g.** sexagesimal, corespunzând unei lungimi care variază, în funcție de latitudine, de la Ecuator (111,3 km) spre poli (0 km). **8.** *G. de seismicitate* v. *seismic, scară* ~. **9.** (LINGV.) *G. de comparație* = forma pe care o iau adjectivul și unele adverbe pentru a arăta măsura în care un substantiv sau un verb posedă caracteristica exprimată prin adjectivul sau adverbul respectiv. **10.** Treaptă, nivel, stadiu (al unei situații, stări etc.). ✧ *G. de rudenie* = raportul de apropiere între rude. Se calculează în funcție de distanța față de ascendentul comun. **11.** Treaptă în ierarhia administrativă, corespunzătoare unei anumite funcții. ✧ *G. militar* = fiecare dintre treptele ierarhiei militare (în România de la soldat până la mareșal).

GRADÁ vb. I. tranz. **1.** (TEHN.) A marca gradele **(1)** pe scara unui instrument de măsură. **2.** A repartiza în raport cu o scară; a nuanța.

GRADÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a grada și rezultatul ei. **2.** (DR.) *Gradarea pedepselor* = stabilire legală a ordinii pedepselor după gravitate (ex. muncă silnică pe viață, muncă silnică pe timp limitat etc.).

GRADÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Fiecare dintre semnele de pe scara gradată a unui instrument de măsură; diviziune **(5)**. **2.** Creștere treptată, succesivă. **3.** (LIT.) Figură de stil constând în trecerea treptată, ascendentă sau descendentă, de la o idee la alta. **4.** (ARTE PL.) Trecere ușoară de la o nuanță la alta. **5.** (ECOL.) Creștere a numărului de indivizi dintr-o populație până la un punct culminant, urmată de o descreștere bruscă. Termenul se referă îndeosebi la insectele (și larvele) dăunătoare.

GRADÉL (< germ.) s.n. Pânză de bumbac cu dungi longitudinale, folosită pentru lenjerie.

GRÁDEN (< fr.) s.n. Treaptă cu scaune sau bănci dintr-un amfiteatru, stadion etc.

GRADIÉNT (< fr.; {s} lat. *gradiens* „care înaintează") s.n. **1.** (MAT.) Mărime vectorială care caracterizează un câmp scalar, a cărui valoare este dată de viteza de variație a câmpului pe o direcție dată. **2.** Mărime care prezintă modul de variație, în funcție de un anumit parametru (de obicei distanță), a unei mărimi fizice. **3.** (METEOR.) *G. baric* = mărime care indică diferența de presiune atmosferică, pe unitatea de lungime, dinspre centru spre zona periferică a unui câmp baric. *G. termic* = mărime care indică scăderea medie a temperaturii atmosferei pe verticală pentru fiecare 100 m diferență de nivel (în medie este de 0,6°C). *G. geotermic* v. *geotermic*.

GRADIÉR (< germ.) s.n. (TEHN.) Construcție din lemn sau beton armat, folosită la răcirea apei necesare în instalațiile energetice.

GRADÍNĂ (< it.) s.f. Daltă specială din oțel, folosită la cioplirea rocilor, pentru realizarea unor elemente de construcție decorative.

GRADIȘTEA, com. în jud. Brăila, pe râul Buzău; 2 390 loc. (2008). Expl. de balast. Prelucr. firelor și fibrelor textile.

GRAEBE, Karl (1841-1927), chimist german. Cercetări în domeniul coloranților de sinteză. A descoperit formula acidului ftalic, a introdus termenii de *orto, meta* și *para* pentru derivații substituiți ai benzenului.

GRAF(O)- (< gr. *graphein*) Element de compunere cu sensul „care înregistrează, care scrie".

GRAF (< fr., engl.) s.n. (MAT.) Pereche formată dintr-o mulțime de elemente numite noduri sau vârfuri și o mulțime de perechi de noduri numite muchii. *Teoria grafurilor* = disciplină care studiază proprietățile și aplicațiile g.

GRAF, Steffi (pe numele adevărat *Stephanie Maria*) (n. 1969), jucătoare de tenis germană. Câștigătoare a Marelui Slem (1988), a turneului de la Wimbledon (1989, 1991-1993, 1995, 1996), a celui de la Roland Garros (1987, 1993, 1995, 1996), a Forrest Hills-ului (1987, 1989, 1993, 1995, 1996) și a Internaționalelor Australiei (1989, 1990, 1994). Medalie de aur la Seul (1988).

GRAF, Urs (c. 1485-c. 1527), pictor și gravor elvețian. Lucrări pe tema morții și scene religioase reprezentând tentații satanice („Viața Sf. Bernard"), într-un stil plin de umor. Gravuri în lemn, pictură pe sticlă, orfevrărie.

GRAFÉM (< fr.) s.n. Semn grafic care reprezintă același fonem; literă.

GRAFFÍTI (cuv. it.) subst. Inscripții sau desene zgâriate pe pereți; mâzgăliturí.

GRÁFIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n., s.f. **1.** Adj. Care se referă la reprezentarea prin desen (puncte, linii etc.) **2.** S.n. Desen sub formă de linii, puncte, figuri geometrice etc. prin care se reprezintă o mărime, variația unei mărimi, raportul dintre două sau mai multe mărimi etc. Cele mai cunoscute **g.** sunt: diagramele, cartogramele, cartodiagramele etc. ✦ (MAT.) Mulțimea perechilor ordonate ce conțin valoarea argumentului unei funcții și valoarea funcției pentru acel argument; reprezentarea în plan sau în spațiu a acestor perechi. **3.** S.f. Domeniu al artei plastice, la baza căruia stă desenul; folosește ca materiale cărbunele, creionul, tușul etc. și ca procedee gravura, laviul etc.

GRAFICIÁN, -Ă s.m. și f. Persoană care practică grafica **(3)**.

GRAFÍE (< fr.) s.f. **1.** Redare în scris a sunetelor vorbirii; scriere. **2.** Totalitatea elementelor utilizate într-o limbă pentru a scrie (ideograme, litere, semne de punctuație etc.). **4.** (ARTE PL.) Linia caracteristică a unui desen sau a unui desenator.

GRAFÍT (< fr. {i}; {s} gr. *grapho* „a scrie") s.n. (MINER.) Modificație polimorfă hexagonală a carbonului, cu aspect de mase compacte sau de agregate solzoase, mătăsoase, de culoare neagră-cenușie, cu luciu metalic, având mare conductibilitate electrică.

GRAFITIZÁRE (după fr. *graphitisation*) s.f. Proces de separare, la temperaturi înalte, a grafitului din combinații chimice ale carbonului în aliajele de fier, nichel, crom etc.

GRAFOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *grafo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază caracteristicile individuale ale scrisului, pentru stabilirea autenticității unor acte, a unor iscălituri, a caracterului unei persoane etc.

GRAHÁM (< germ.) s.n. Pâine dietetică, preparată din făină în amestec cu tărâțe de grâu.

GRAHAM, Martha (1894-1991), balerină și coregrafă americană. A revoluționat baletul tradițional, restituind dansului caracterul ritual. În 1930, a fondat compania de balet care-i poartă numele. Autoare a peste 150 de spectacole.

GRAHAM, Thomas (1805-1869), chimist și fizician scoțian. Unul dintre fondatorii chimiei coloidale. A studiat difuzia gazelor *(legea lui G.)* și a introdus termenii osmoză, coloid, sol, gel, dializă. Inventator al dializorului.

GRAHAM, Țara lui ~, pen. în Antarctida, între M. Weddell și M. Bellingshausen, separată de Capul Horn prin str. Drake. Alt. max.: 4 190 m (Mount Jackson). Acoperită în cea mai mare parte de zăpadă și gheață. Constituie partea N a *pen. Antarctice.*

GRAI s.n. **1.** Glas, voce. **2.** Limbaj. **3.** Limbă. ✦ Mod de a vorbi. **4.** Unitate lingvistică subordonată dialectului (ex. **g.** bănățean).

GRAICI (GRAIE, GRÉES), Alpii ~, lanț muntos în Alpii vestici, la S de Mont Blanc (Italia și Franța). Alt. max.: 4 061 m (masivul Gran Paradiso).

GRAJD (< sl.) s.n. Construcție pentru adăpostul animalelor domestice mari.

GRAJDURI, com. în jud. Iași; 3 190 loc. (2008). Rezervația naturală Poiana cu Schit (9,5 ha). Spital psihiatric (sec. 18).

GRAM (< fr. {i}; {s} lat. *gramma* „greutate mică") s.n. Unitate de măsură a masei (simbol: g), egală cu a mia parte dintr-un kilogram. ✧ *G.-forță* = unitate de măsură a forței (simbol: gf), egală cu a mia parte dintr-un kilogram-forță.

GRAM, Hans Christian Joachim (1853-1938), bacteriolog danez. A elaborat (1884) metoda de diferențiere, prin colorare, a bacteriilor, în grampozitive și gramnegative.

GRAMÁJ s.n. **1.** (FIZ.) Masă (greutate) exprimată în grame. **2.** Spec. (TEHN.) Greutatea în grame pe metru pătrat a hârtiei de papetărie.

GRAMATICÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la gramatică.

GRAMÁTICĂ (< lat. *grammatica*) s.f. **1.** Ansamblu de reguli privitoare la modificarea formei cuvintelor și la îmbinarea lor în propoziții. **2.** Disciplină a lingvisticii care studiază structura gramaticală a unei limbi. ✧ *G. comparată* (sau *comparativă*) studiază faptele de limbă ale unui grup de limbi înrudite, prin metoda comparației. *G. descriptivă* studiază structura gramaticală a unei limbi într-un anumit moment al evoluției ei. *G. istorică* studiază faptele de limbă în evoluția lor. *G. normativă* descrie structura gramaticală a unei limbi și dă indicații asupra corectitudinii unor forme și construcții, în conformitate cu normele limbii literare. *G. generativă* este un tip de **g.** formală, constituită dintr-un număr finit de reguli (de combinare), care, aplicate unui vocabular (finit), servesc la definirea, prin enumerare, a clasei (infinite) de propoziții corect formate într-o limbă dată. **3.** (INFORM.) Cvadruplu format din două mulțimi finite și disjuncte (numite mulțimea simbolurilor neterminale și mulțimea simbolurilor terminale), un simbol neterminal fixat (numit simbol de start) și o mulțime finită de reguli (reguli de rescriere sau de producție), ce generează un limbaj.

GRAMINÉE (< fr. {i}; {s} lat. *gramineus* „de iarbă") V. *Poacee.*

GRAMME, Zénobe Théophile (1826-1901), inventator belgian. Stabilit în Franța (1856). În 1869 a construit generatorul de curent continuu cu autoexcitație, iar în 1873 (împreună cu H. Fontaine) a demonstrat principiul reversibilității mașinilor electrice.

GRAMMONT, Maurice (1866-1964), lingvist francez. Lucrări de fonetică generală („Tratat de fonetică") și comparată a limbilor indo-europene („Disimilația consonantică în limbile indo-europene și în limbile romanice").

GRAMMY AWARDS, premii acordate de National Academy of Recording Arts and Science din S.U.A., începând din 1958, pe baza votului membrilor Academiei.

GRAMOFÓN (< fr. {i}; {s} gr. *gramma* „scriere" + *phone* „sunet") s.n. Aparat pentru reproducerea sunetelor de pe discuri. A fost inventat (1887) de E. Berliner.

GRAMPIAN, masiv muntos în Scoția Centrală între Canalul Caledonian și C. Scoției Centrale. Alt. max.: 1 343 m (vf. Ben Nevis).

GRAMSCI, Antonio (1891-1937), gânditor politic italian. Fondator al Partidului Comunist din Italia. Contribuții în filozofia marxistă („Caiete din închisoare", „Scrisori din închisoare").

GRANADA 1. Oraș în SE Spaniei (Andaluzia); 440,3 mii loc. (2001, cu suburbiile). Ind. alim., textilă, metalurgică, ciment și chimică. Universitate (1531). Palatul maur Alhambra (sec. 13-14), clădirea Cuarto Real de San Domingo (sec. 13), catedrala Santa Maria de la Encarnación (sec. 16-18), mănăstirea San Jerónimo (sec. 15). Începând din 756, orașul a fost stăpânit de arabi. După fărâmițarea Califatului de Córdoba a fost centrul unui emirat; ultima fortăreață arabă din Spania, a cărei cucerire de către spanioli (1492) a marcat sfârșitul Reconquistei. **2.** Oraș în Nicaragua, port pe țărmul de NV al L. Nicaragua; 71,7 mii loc. (2002). Ind. alim. Constr. mecanice. Cel mai vechi oraș din țară (1523). Până în 1855 a fost capitală.

GRANADOS Y CAMPIÑA, Enrique (1867–1916), compozitor și pianist spaniol. Opere, lucrări vocal-simfonice, de cameră, pentru pian („Dansuri spaniole", „Goyescos").

GRANÁT (< germ.) s.n. Silicat natural de calciu, fier, magneziu, mangan, aluminiu sau crom, sticlos, frecvent roșu-brun, galben, verde sau negru.

GRAN CANARIA, ins. în Oc. Atlantic, în arh. Canare (Spania); 1,5 mii km^2. Oraș pr.: *Las Palmas*. Relief muntos (1 950 m).

GRAN CHACO, reg. naturală în centrul Americii de Sud (Argentina, Paraguay, Bolivia), care cuprinde N C. Paraná și pod. preandine. Climă tropicală în N și subtropicală în S. Păduri rare, savane. Expl. petroliere (la poalele Anzilor); lemn; vânătoare.

GRANDBOIS, Alain (1900–1975), poet canadian de expresie franceză. Poemele sale prezintă, printr-un joc savant de sonorități insolite, angoasa existenței într-o lume dramatică („Insulele nopții", „Țărmurile omului").

GRAND CANYON v. **Marele Canion.**

GRANDEA, Grigore H. (1843–1897, n. Țăndărei), scriitor român. Romane satirice („Vlăsia sau Ciocoii noi"). Versuri romantice, publicistică.

GRANDÉE s.f. (NAV.) Parâmă cusută de marginea velelor pentru a le mări rezistența.

GRANDILOCVÉNT, -Ă (< fr.; lat. *grandis* „solemn, elevat" + *loquens* „care vorbește") adj. (Despre stil) Plin de emfază; umflat **(4)**, bombastic.

GRANDIÓS, -ÓASĂ (< fr.) adj. Măreț, impunător.

GRANDOÁRE (< fr.) s.f. Măreție.

GRANDOMANÍE (< fr. *grand* „mare" + *manie,* după fr. *mégalomanie*) s.f. Mania de a se crede un om important, valoros; megalomanie **(2)**.

GRAND RAPIDS, oraș în S.U.A. (Michigan), pe Grand River; 197,8 mii loc. (2000). Metalurgie, subansamble pentru automobile și radioelectronică; petrochimie. Fondat în 1826.

GRANGER, Clive W.J. (n. 1934), economist american. Studii privind metodele analizei seriilor economice. Premiul Nobel pentru economie împreună cu F. Engle (2003).

GRÁNGUR (lat. *galgulus*) s.m. Pasăre cântătoare, migratoare, din ordinul paseriformelor, care trăiește prin livezi și păduri de foioase; masculul este galben-auriu, cu coada și aripile negre, iar femela are culoare verzuie, cu pieptul și pântecele albe și aripile sure *(Oriolus oriolus)*.

GRANICUS, denumirea antică a fl. Kokabaș din Turcia. Aici, Alexandru Macedon a obținut (334 î.Hr.) o mare victorie împotriva perșilor. În 73 î.Hr. trupele romane conduse de Lucullus l-au învins pe Mitridate VI, regele Pontului.

GRANÍT (< fr.) s.n. Rocă intrusivă acidă, grăunțoasă, alcătuită din cuarț, feldspat și mică sau hornblendă.

GRANIT, Ragnar Arthur (1900–1991), neurofiziolog suedez. Lucrări privind reglarea mișcărilor de către sistemul nervos central. Inventator al retinogramei. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1967), împreună cu H.K. Hartline și G. Wald.

GRÁNIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Frontieră; hotar **(1)**. ✦ Fig. Limită.

GRANIVÓR, -Ă (< fr.; {s} lat. *granum* „grăunte" + *vorare* „a mânca") adj., s.m. și f. (Pasăre) care se hrănește predominant cu semințe, grăunțe etc.

GRANODIORÍT (< fr.; gr. *granit* + *diorite* „diorit") s.m. Rocă intrusivă acidă, cu compoziție intermediară între granit și diorit, alcătuită din cuarț, feldspat potasic și plagioclaz, mică sau hornblendă, de culoare albă-cenușie pestriță; apare sub formă de batolite, lacolite, filoane, dyke-uri și stock-uri.

GRAN PARADISO, masiv muntos în Alpii Graici (în NV Italiei). Alt. max.: 4 061 m. Parc Național. Ghețar.

GRAN SASSO D'ITALIA, masiv muntos în Apeninii Abruzzi (Italia Centrală), alcătuit din calcare. Alt. max.: 2 914 m (vf. Corno Grande). Ghețarul de firn Calderone. Fenomene carstice.

GRANT, Cary (pseud. lui *Archibald Alexander Leach*) (1904–1986), actor american de origine engleză. Roluri de june prim, seducător și spiritual („Viciul blond", „Afacerea maimuțelor", „Șarada"). Premiul Oscar: 1937 („Acest adevăr sacru"); Premiul Oscar onorific: 1970.

GRANT, Eddy (n. 1948), cântăreț britanic de reggae. Dinamism și eclectism muzical (reggae, pop, funk, ritmuri africane) care i-au adus succesul („Electric Avenue", „Gimme Hope Jo'Anna").

GRANT, Hugh (n. 1962), actor britanic de film. Interpret al unor roluri de june-prim distins și romantic („Rămășițele zilei", „Patru nunți și o înmormântare", „Soluții extreme").

GRANT, Nicolae (1868–1943, n. București), pictor și grafician român. Peisaje, portrete istorice, scene de gen, majoritatea în acuarelă (portretele familiei Golescu).

GRANT, Ulysses Simpson (1822–1885), general și om politic republican american. A contribuit la înfrângerea sudiștilor în Războiul de Secesiune; comandant suprem al armatelor nordiste (1864–1865). Președinte al S.U.A. (1869–1877).

GRANULÁRE s.f. **1.** Operație de sfărâmare a materialelor solide, cu ajutorul concasoarelor, morilor etc. **2.** (IND. ALIM.) Proces de prelucrare a materialelor pulverulente (șproturi oleaginoase, tărâțe, nutrețuri combinate etc.) prin comprimare, uneori cu adaos de lianți. **3.** Mod de condiționare a unor produse farmaceutice, pesticide.

GRANULÁȚIE (< fr.) s.f. Conținutul unui material în granule de diferite mărimi, exprimat în procente de greutate.

GRANÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Particulă solidă mică din componența unui corp eterogen sau rezultată în urma sfărâmării, tăierii etc. unui corp solid. **2.** (FARM.) Particulă aglomerată, mică, obținută prin amestecul de substanțe medicamentoase cu zahăr.

GRANULÍE (< fr.; {s} lat. *granulum* „grăuncior") s.f. Formă gravă de tuberculoză acută, generalizată din cauza răspândirii pe cale sangvină a bacilului Koch în diverse organe; tuberculoză miliară.

GRANULOCÍT (< fr.; {s} lat. *granulum* „grăuncior" + *cito-*) s.n. (HIST.) Leucocit în citoplasma căruia se află material granular și lizozomi. Include leucocite, neutrofile, bazofile și enzinofile.

GRANULÓM (< fr. {i}; {s} lat. *granulum* „grăuncior") s.n. Mică tumoare inflamatorie cronică, de formă nodulară, circumscrisă, de dimensiuni reduse, având uneori o natură specifică (tuberculoză, sifilis) din cauza acumulării unui număr variat de celule fagocite mari; țesut inflamator cronic, circumscris la rădăcina unui dinte.

GRANULOPLÁSMĂ s.f. (HIST.) Endoplasmă.

GRANULÓS, -ÓASĂ (< fr.) adj. Compus din granule **(1)**; cu granule.

GRANULOZITÁTE (< fr.) s.f. Modul de alcătuire a unui material granular din punctul de vedere al repartiției procentuale a granulelor **(1)** după mărimea lor.

GRÁPĂ (cuv. autohton) s.f. Unealtă agricolă în formă de grătar cu colți, discuri sau roți stelate etc., folosită pentru mărunțirea și nivelarea arăturii, îngroparea semințelor etc.; (reg.) boroană.

GRAPÍNĂ (< fr.) s.f. (NAV.) Ancoră cu patru brațe.

GRAPPELLI, Stéphane (1908–1997), violonist francez de jazz. Creează în 1934 cvintetul de coarde Hot Club de France (împreună cu chitaristul Django Reinhardt). Improvizator virtuoz și liric.

GRAPTOLIȚI (< fr. {i}; {s} gr. *graptos* „sculptat" + *lithos* „piatră") s.m. pl. Clasă de animale coloniale marine fosile, cu colonie arborescentă sau lineară, fixate sau planctonice, cu exoschelet chitinos flexibil *(Graptolithina)*. Sunt exclusiv paleozoice, cu maxim de dezvoltare în Ordovician.

GRAS, -Ă (lat. *grassus*) adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Care are sub piele un strat gros de grăsime; cu forme pline.**2.** Care conține multă grăsime. **3.** (Despre fructe) Cărnos; (despre iarbă) cu firul gros. **4.** (Despre pământ) Roditor. 5. (CHIM.) *Acid g.* = acid organic care în combinație cu glicerina formează grăsimi. **II.** S.f. *Grasă de Cotnari* = soi de viță de vie întâlnit mai ales la Cotnari și Pietroasele, cu strugurii având boabele dese, neomogene, galbene-verzui, cu pete ruginii; produce vinuri albe superioare de desert.

GRASEIÁ (< fr.) vb. I intranz. A pronunța sunetul „r" în partea posterioară a cavității bucale (ca francezii).

GRASÉT (< fr.) s.n. (ZOOT.) Reg. a membrelor posterioare la animalele mari, având ca bază anatomică articulația femuro-tibio-rotuliană.

GRASS, Günther (n. 1927), scriitor german. Romane de o inepuizabilă vervă narativă, nonconformiste („Toba de tinichea", „Anestezie locală", „Din jurnalul unui melc"). Piese de teatru („Încă zece minute până în Buffalo") și lirică abstractă. Premiul Nobel pentru literatură (1999). Memorialistică („Decojind ceapa"). Grafician.

GRASSMAN, Hermann Günther (1809–1877), matematician și fizician german. Contribuții în analiza vectorială, acustică, optică, electromagnetism. A creat algebra spațiului cu *n* dimensiuni.

GRATIA, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 880 loc. (2008).

GRATIANUS din Bologna (sec. 12), călugăr italian. Considerat întemeietorul științei dreptului canonic („Decretum Gratiiani").

GRÁTIE (lat. **gratis, -em*) s.f. Fiecare dintre barele unei grile **(2)**; zăbrea **(1)**.

GRATIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A acorda cuiva o favoare, o răsplată, o gratificație.

GRATIFICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Sumă de bani acordată peste salariu (ca recompensă); primă.

GRATINÁ (< fr.) vb. I tranz. A acoperi mâncarea cu pesmet și a o coace în cuptor.

GRÁTIS (< fr., lat.) adv. Gratuit. ✧ Loc. *Pe gratis* = a) fără plată; **b)** *fig.* fără justificare.

GRATITÚDINE (< fr.) s.f. Recunoștință.

GRATUÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu costă nimic; gratis. ✧ (DR.) *Act cu titlu g.* = act juridic prin care o persoană se obligă la o anumită prestație în favoarea altei persoane, fără a urmări să primească ceva în schimb. (ex. donațiile și legatele testamentare). ✦ Fig. Fără temei, inutil.

GRATULÁ (< germ., lat.) vb. I tranz. (Înv.) A felicita.

GRAȚIÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A acorda o grațiere.

GRAȚIAN (Flavius Gratianus), împărat (367–383) al Imp. Roman de Apus. Și-a asociat la domnie pe fratele său Valentinian II. A obținut o strălucită victorie asupra alamanilor (378); măsuri în favoarea creștinismului.

GRÁȚIE (< it., lat. 3. după fr.) s.f. **1.** Finețe, gingășie. ✦ (La pl.) Farmece, nuri. **2.** (În expr.) *A intra în grațiile cuiva* = a câștiga încrederea, bunăvoința cuiva. **3.** (Cu valoare de prep.) Datorită. **4.** (REL.) Dar acordat de Dumnezeu omului pentru mântuirea lui; har **(1)**. ✦ *Anul de grație...,* formulă emfatică pentru a indica un an calendaristic. **5.** (DR.) *Termen de g.* = termen scurt de executare a obligației acordat de instanță debitorului chemat în judecată pentru rezoluțiunea contractului.

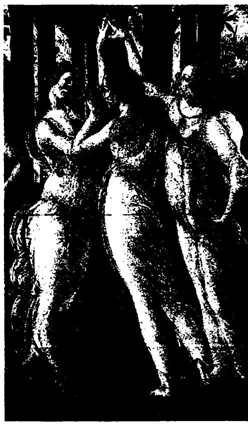

Cele trei grații („Primăvara" de Sandro Botticelli, detaliu)

GRAŢIÉRE s.f. (DR.) Act al şefului unui stat prin care, menţinându-se condamnarea, se acordă unuia sau mai multor condamnaţi iertarea totală sau parţială de executare a pedepsei ori comutarea acesteia.

GRAŢII (Gratiae, în mitologia romană, **Arites**, în cea greacă), cele trei zeiţe ale frumuseţii, distincţiei şi bucuriei (Aglaie, Euphrosyne şi Thalia), considerate fiicele lui Zeus şi ale unei oceanide.

GRAŢIÓS, -ÓASĂ (< lat.) adj. **1.** Plin de graţie **(1).** **2.** (DR.) *Procedură g.* = procedură de rezolvare, de către un organ de jurisdicţie, a unei cereri fără caracter contradictoriu; procedură necontencioasă.

GRAUBÜNDEN, canton în E Elveţiei; 7,1 mii km^2; 185,7 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Chur*. Numeroase staţiuni balneo-climaterice (Arosa, Davos, St. Moritz).

GRAUNT, John (1620–1674), statistician englez. Considerat fondator al demografiei.

GRÁUR (lat. *graulus*) s.m. Specie de pasăre migratoare din ordinul paseriformelor, mai mare decât vrabia, cu ciocul ascuţit, gălbui şi cu pene negre-verzui, stropite cu alb *(Sturnus vulgaris)*. Cuibăreşte în pereche, apoi se adună în stoluri mari; distruge insectele dăunătoare.

GRAUR 1. Constantin G. (1880–1940, n. Botoşani), ziarist român. A activat la „Adevărul" şi la „Dimineaţa" (director, 1921–1936). Contribuţii la istoria vieţii politice („Câţiva inşi", „Portrete socialiste"). **2. Alexandru G.** (1900–1988, n. Botoşani), lingvist român. Frate cu **G. (1).** Acad. (1955). Contribuţii în domeniul lingvisticii generale („Studii de lingvistică generală"), al foneticii, gramaticii şi lexicologiei limbii latine („Les consonnes geminées en latin") şi române („Tendinţele actuale ale limbii române"), de onomastică („Nume de persoane", „Nume de locuri"). Lucrări de cultivare a limbii („Lingvistica pe înţelesul tuturor", „Capcanele limbii române"). Redactor responsabil al „Dicţionarului limbii române" – serie nouă.

GRAU SAN MARTÍN, Ramón (1887–1969), medic şi om politic cubanez. Adversar al regimului dictatorial al lui Batista. Preşedinte al Cubei (1933–1934; 1944–1948).

GRAV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care poate avea urmări grele. ✦ (Despre boli, răni) Periculos. **2.** (Despre oameni) Foarte serios; sever; solemn **(2).** **3.** (LINGV.) *Accent g.* = accent purtat în unele limbi de o vocală deschisă.

GRAVÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa, prin corodare, aşchiere, zgâriere etc., o imagine în relief pe un material (metal, lemn etc.) pentru a obţine clişeu de imprimare sau în scop decorativ. **2.** A efectua, prin săpare, ornamente pe un obiect de lemn, piatră etc.

GRAVES, Robert (1895–1985), scriitor englez. Romane istorice („Eu, Claudius împărat", „Claudius, zeul"), ecranizate pentru televiziune. Eseuri critice, versuri, traduceri.

GRAVÍDĂ (< fr. lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care poartă un făt. **2.** S.f. Femeie însărcinată; grea **(I 2).**

GRAVIDITÁTE (< lat. *graviditas, -atis*) s.f. Starea femeii gravide din momentul conceperii fătului şi până la naşterea lui.

GRAVIMETRÍE (< fr. {i}; {s} lat. *gravis* „greu" + gr. *metron* „măsură") s.f. **1.** Ansamblu de metode utilizate în analiza chimică, bazate pe determinarea cantităţii unui element dintr-un amestec prin separarea lui cu ajutorul unui reactiv specific sub formă de compus greu solubil, de constituţie cunoscută. **2.** (GEOL.) Disciplină a geofizicii care studiază distribuţia geografică a câmpului gravitaţional în raport cu forma Pământului (**g.** geodezică), cu echilibrul stratelor mai adânci ale scoarţei terestre (izostazie) sau cu structura stratelor superioare ale Pământului (prospecţiune gravimetrică).

Alexandru Graur

GRAVIMÉTRU (< fr.) s.n. Instrument pentru evaluarea variaţiilor în spaţiu, pe suprafaţa Pământului, ale valorilor acceleraţiei gravitaţionale.

GRAVINA, Gian Vincenzo (1664–1718), jurist şi om de litere italian. Autor al unui pamflet împotriva moralei iezuite („Hydra mistica"). Eseuri de un clasicism auster („Despre raţiunea poetică", „Despre tragedie").

GRAVITÁ (< fr.; {s} lat. *gravitas* „greutate") vb. I intranz. A fi sau a se mişca în câmpul de gravitaţie al unui corp. ✦ Fig. A evolua, a trăi în jurul sau în vecinătatea cuiva sau a ceva.

GRAVITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi grav **(1);** *p. ext.* importanţă deosebită; stare gravă. **2.** Demnitate, seriozitate. **3.** (Impr.) Gravitaţie.

GRAVITĂŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *gravitas* „greutate") s.f. Forţă de atracţie reciprocă a tuturor corpurilor din Univers, dependentă de masa şi poziţia lor relativă; **g.** guvernează mişcările aştrilor, ale sateliţilor etc. şi constituie cauza greutăţii corpurilor. Legea atracţiei universale sau legea **g.** a fost enunţată (1687) de I. Newton. Forţa gravitaţională exercitată între două corpuri este proporţională cu produsul maselor acestora şi invers proporţională cu pătratul distanţei dintre ele; atracţie universală. V. şi *acceleraţie* gravitaţională.

GRAVITAŢIONÁL, -Ă (< fr., engl.) adj. Referitor la gravitaţie; de gravitaţie. ✧ *Câmp g.* = spaţiul din jurul unui corp în care el îşi manifestă (pregnant) atracţia asupra altor corpuri. *Acceleraţie g.* v. *acceleraţie.*

GRAVITÓN s.m. (FIZ.) Particulă ipotetică, considerată a fi cuanta câmpului gravitaţional.

GRAVÓR (< fr.) Specialist în arta gravării.

GRAVÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Gravare. **2.** Gen al graficii în care imaginea este obţinută prin reproducerea după o placă pe a cărei suprafaţă a fost trasat sau gravat desenul, în relief sau în adâncime. Principalele tehnici ale **g.** sunt: xilogravura, linogravura, acvaforte, acvatinta. **3.** Arta gravorului. **4.** Imagine realizată prin tehnica gravurii; stampă.

GRAY, Elisha (1835–1901), inventator american. A inventat releul telegrafic cu autoadaptare (1867), telegraful armonic (1874), teleautograful (1888) ş.a. A revendicat invenţia aparatului telefonic (brevetat în 1876, la două ore după A.G. Bell).

GRAY, John (1798–1850), socialist utopic englez. A considerat că problemele sociale pot fi rezolvate pe calea organizării schimbului de mărfuri („Lecţii despre fericirea umană", „Sistemul social").

GRAY, Thomas (1716–1771), poet englez preromantic. Poeme caracterizate prin reverie melancolică şi eleganţa formei („Elegie scrisă într-un cimitir de ţară").

GRAZ, oraş în E Austriei, pe râul Mur, centrul ad-tiv al landului Stiria; 290,6 mii loc. (2001, cu suburbiile). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică. Universitate, 1585. Sporturi de iarnă. Catedrala St. Aegidius (sec. 15). Casa Landului (sec. 16), turnul cu ceas (sec. 16), biserica Mariahilfer (sec. 17) şi castelul Eggenberg (sec. 17). Muzeul Joanneum. Statut de oraş (din 1240).

GRĂBÍ (< bg.) vb. IV refl., tranz. şi intranz. A acţiona sau a stimula pe cineva să acţioneze mai repede. ✦ Refl. A se pripi. ✦ Tranz. A urgenta, a zori, a accelera.

GRĂDINA, com. în jud. Constanţa, în pod. Casimcei, pe stg. văii Casimcea; 1 173 loc. (2008).

GRĂDINARI 1. Com. în jud. Caraş-Severin, pe Caraş; 2 154 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Cacova*. **2.** Com. în jud. Giurgiu pe Argeş; 3 227 loc. (2008). Expl. de petrol şi balast. Mat. de constr. **3.** Com. în jud. Olt, pe dreapta râului Olt; 2 620 loc. (2008). Biserica Sf. Gheorghe (1577) în satul **G.**

GRĂDÍNĂ (< bg., scr.) s.f. Teren îngrădit pe care se cultivă flori, legume, pomi fructiferi. ✧ G. *botanică* = instituţie şi grădină în care sunt prezentate şi studiate colecţii de plante vii. G. *zoologică* = spaţiu liber şi amenajat în care sunt adunate şi îngrijite în scop ştiinţific şi instructiv diverse animale.

GRĂDINILE, com. în jud. Olt; 1 753 loc. (2008).

GRĂDINILE SUSPENDATE ALE SEMIRAMIDEI, ansamblu de terase suprapuse, pe care erau amenajate grădini cu arbori şi flori, situate lângă palatul lui Nabucodonosor (din Babilon). Una dintre cele şapte minuni ale Antic.

GRĂDINIŢĂ s.f. **1.** Diminutiv pentru grădină. **2.** G. *de copii* = instituţie pentru educarea copiilor preşcolari.

GRĂDIŞTE (< sl.) s.f. **1.** Formă pozitivă de relief izolată în lunca râurilor, uneori pe terase, realizată prin acţiunea de deplasare a *meandrelor* spre aval; popină. **2.** Locul unei vechi aşezări.

GRĂDIŞTEA 1. Com. în jud. Călăraşi; 4 713 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Cacomeanca*. **2.** Com. în jud. Ilfov; 2 794 loc. (2008). Mănăstire (1627) în satul Sitaru; biserica Adormirea Maicii Domnului (1657) în satul **G.** Rezervaţie forestieră. **3.** Com. în jud. Vâlcea; 2 965 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze. Biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1737), în satul Străchineşti; biserica de lemn Sf. Nicolae (1768) în satul Obislavu.

GRĂDIŞTEA MUNCELULUI, loc aflat pe terit. satului Grădiştea de Munte, com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara, unde au fost descoperite vestigiile unei aşezări dacice, cunoscută sub denumirea de *Sarmizegetusa Regia* sau *Sarmizegetusa Basileion* – principalul centru economic, politic, militar şi religios al statului dac în sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr. Aici au fost găsite unelte şi obiecte de fier, ceramică dacică, arme, monede, precum şi un vas care purta inscripţia *DECEBALUS PER SCORILO* (Decebal, fiul lui Scorilo).

GRĂDIŞTEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Grigore G.** (1816–1892, n. Bucureşti), om politic. M. de onoare al Acad. (1879). Participant la Revoluţia de la 1848; partizan al unirii Principatelor şi al alegerii lui Al. I. Cuza. **2. Petru G.** (1839–1921), ziarist şi om politic liberal. M. de onoare al Acad. (1883). Preşedinte al „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" (Liga culturală). **3. Ioan C.G.** (1861–1932, n. Bucureşti), jurist şi om politic. Luptător pentru realizarea unităţii politice a poporului român.

GRĂÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. şi intranz. (Pop.) A vorbi, a spune, a zice.

GRĂITÓR, -OÁRE adj. (Despre dovezi, exemple) Convingător, elocvent.

GRĂJDÁR s.m. Persoană care se ocupă de întreţinerea grajdului şi a animalelor adăpostite în grajd.

GRĂMÁDĂ (< sl.) s.f. **1.** Cantitate mare de lucruri sau de materiale aşezate la un loc. **2.** Număr mare de fiinţe; mulţime **(2).** **3.** (SPORT) Îngrămădire organizată de jucători la rugby; meleu.

GRĂMĂTÍC (< ngr.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească) Scriitor (secretar) într-o cancelarie domnească sau boierească. ✧ *Mare g.* sau *velgrămătic* = şef al cancelariei domneşti. În Moldova se numea *diac* **(1).**

GRĂMEŞTI, com. în jud. Suceava, pe valea Siretului; 3 080 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae din satul *Bălineşti,* construită înainte de 1493, păstrează fragmente de picturi interioare (1493) şi exterioare din epoca lui Petru Rareş. În satul Rudeşti se află bisericile de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) şi Sf. Dumitru (1792).

GRĂNICER s.m. Militar din trupele de pază de la graniţa unei ţări.

GRĂNICERI, com. în jud. Arad, în C. Crişurilor; 2 552 loc. (2008).

GRĂNICEŞTI, com. în jud. Suceava, în N pod. Sucevei; 5 019 loc. (2008). Creşterea bovinelor. Biserica de lemn Naşterea Maicii Domnului (1792) în satul Iacobeşti.

GRĂSÍMI (< *gras*) s.f. pl. Amestecuri naturale (solide sau lichide) de compoziţie complexă, alcătuite în proporţie mare din gliceride, în special din trigliceride mixte, sintetizate de organismele vegetale şi animale.

GRĂTÁR (lat. *gratarium*) s.n. **1.** Dispozitiv format dintr-un ansamblu de bare metalice încrucişate sau paralele ori din plăci de tablă găurite, folosit la instalaţiile de ardere pentru înlesnirea pătrunderii aerului şi eliminarea cenuşii, separarea de impurităţi a unor materiale etc. **2.** (ELT.) Grilă **(1).** **3.** Ustensilă din metal pe care se frige carnea; *p. ext.* carnea friptă pe acest grătar.

GRĂÚNTE (GRĂÚNŢ, GRĂÚNŢĂ), s.f. (lat. *graniceum*) s.m. **1.** (BOT.) Bob (al unei plante). **2.** Părticică din ceva (**g.** de sare, de nisip). **3.** Cristal metalic de formă neregulată, rezultat dintr-un cristal elementar în urma solidificării sau a tratamentelor termice.

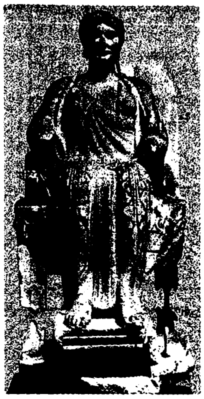
1

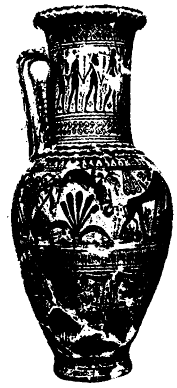
2

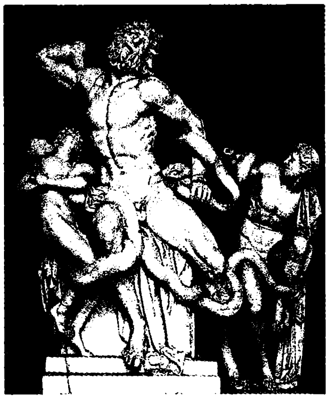
3

Artă greacă
1. „Atena" (sec. 5 î.Hr.) 2. Hidrie din Atica (sec. 8 î.Hr.)
3. Grupul statuar „Laocoon" (sec. 1 î.Hr.)

GRÂNÁR s.n., s.m. **1.** S.n. Hambar. ✦ Fig. Reg. sau ţară care produce multe grâne. **2.** S.m. (Înv.) Negustor de grâne.

GRÂNE s.f. pl. Culturi de grâu, *p. ext.* de cereale; holde. ✦ Cereale sub formă de boabe.

GRÂU (lat. *granum*) s.m., s.n. **1.** S.m. Gen de plante anuale din fam. poaceelor, cu frunze lanceolate liniare, inflorescenţa un spic, iar fructul o cariopsă. Cuprinde 20 de specii, majoritatea cultivate. Cele mai răspândite specii cultivate sunt *g. comun (Triticum aestivum ssp. vulgare)* şi *g. dur (Triticum durum).* Cultivat cu 6 000–7 000 de ani î.Hr., g. reprezintă una dintre cele mai importante plante agricole; materie primă pentru fabricarea pâinii, a pastelor făinoase, amidonului, glucozei. **2.** S.n. Sămânţa grâului **(1)**, o cariopsă alb-gălbuie, galbenă-închis sau roşcată, de formă lunguiaţă, eliptică sau ovoidă, cu un bogat conţinut în substanţe hrănitoare. **3.** S.n. Semănătură, lan, holdă de grâu **(1)**.

GREÁBĂN (< sl.) s.n. (ZOOT.) Reg. proeminentă a corpului cabalinelor şi bovinelor situată la baza gâtului, la nivelul spetelor; gârbiţă.

GREACA 1. Lac de luncă situat pe stg. văii Dunării, în aval de Giurgiu, complet desecat în anii '60. **2.** Com. în jud. Giurgiu; 2 479 loc. (2008). Centru viticol. Produse alim.

GREAT FALLS, cascadă în NV S.U.A. (Montana), în N m-ţilor Stâncoşi, formată de râul Missouri; 610 m înălţime.

GREÁŢĂ (lat. *grevitia*) s.f. **1.** Senzaţie neplăcută, urmată uneori de vărsături, din cauza stimulării prin agenţi chimici, fizici sau biologici a receptorilor nervoşi din abdomen. **2.** Fig. Dezgust, silă.

GREBĂNU, com. în jud. Buzău; 5 527 loc. (2008).

GREBENIŞU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureş, în Pod. Transilvaniei; 1 627 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

GREBLÁ vb. I tranz. A strânge, a aduna ceva cu grebla; a nivela un teren cu grebla.

GRÉBLĂ (< bg.) s.f. **1.** Unealtă agricolă manuală, formată dintr-o lamă cu dinţi, fixată într-o coadă de lemn cu care se strâng paiele şi fânul, se nivelează pământul etc. **2.** Maşină de recoltat cu care se strâng plantele cosite.

GREC, GREÁCĂ (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Denumire generală dată unor triburi indoeuropene care s-au stabilit în milen. 2 î.Hr. în S Pen. Balcanice, în insulele din M. Egee şi pe coasta apuseană a Asiei Mici. Au creat în sec. 8–2 î.Hr. una dintre cele mai strălucite civilizaţii ale Antic. ✦ Persoană aparţinând acestor triburi. **2.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Greciei. De religie ortodoxă. Mai trăiesc în Cipru, Turcia, Germania, Albania, Australia, S.U.A. ş.a. ✦ Persoană aparţinând acestui popor sau care este originară din Grecia. 3. Adj. Privitor la Grecia sau la populaţia ei. V. *elen.* ✧ *Arta g.* = artă dezvoltată în Grecia continentală şi insulară şi pe coastele Asiei Mici (v. *Grecia antică*). S-a format pe baza artei egeene şi a asimilării unor elemente din arta Orientului şi a Egiptului, dar adaptate spiritului grec înclinat spre măsură, ordine şi echilibru. În perioada arhaică (sec. 7–6 î.Hr.) se dezvoltă oraşele în jurul unor acropole, se construiesc temple din piatră şi marmură, se definitivează cele două ordine principale ale arhitecturii greceşti: doric (templul Herei din Olimpia, templul Demetrei din Paestum) şi ionic (templul Atenei din Efes şi cel al Herei din Samos). Tot acum se afirmă sculptura: basorelieful pe metope şi frontoane şi sculptura în rond-bosse cu două teme principale, nudul atletic bărbătesc *(kouros)* şi statuia feminină *(kore)*. Specifică epocii arhaice este ceramica roşie cu figuri mitologice colorate în negru. Pentru arhitectura clasică din sec. 5 î.Hr., „Secolul de aur", caracteristic este ansamblul de pe Acropola Atenei. Sculptura impresionează prin perfecţiunea proporţiilor, ritmul mişcărilor, seninătatea şi măreţia figurilor. Policlet, Fidias, Miron sunt principalii reprezentanţi ai acestei perioade. A doua epocă clasică, sec. 4 î.Hr., aduce în arhitectură, alături de temple, la care se afirmă ordinul corintic, şi de case particulare luxoase, teatrele monumentale (Epidaur, Atena) şi construcţii memoriale (Mausoleul din Halicarnas). În sculptură, remarcabilă este apariţia canoanelor portretistice; sculptorii Scopas, Lisip, Praxitele urmează drumuri diferite, preferând patetismul, mişcarea sau lirismul. În sec. 5–4 î.Hr. tipul predominant de ceramică este cel negru cu figuri roşii, important şi pentru că sugerează gradul înalt de dezvoltare a picturii greceşti, cunoscută doar din descrieri contemporane. În sec. 3 î.Hr. *a.g.* cunoaşte o nouă fază, *elenismul.* ✦ (Substantivat, f.) Limbă indoeuropeană care cuprinde trei perioade: greaca veche *(v. elenă)*, greaca medie (sau bizantina) în sec. 7–15 şi greaca modernă (v. *neogreaca*) începând din sec. 16.

GRECEANU, Olga (1890–1978, n. sat Nămăeşti, jud. Argeş), pictoriţă română. Ansambluri monumentale. Picturi murale (faţada Institutului de Istorie „N. Iorga", fresca din aula Institutului de Arhitectură); mozaicul Bisericii Antim din Bucureşti, în spiritul tradiţiei neobizantine. Scrieri („Compoziţia murală şi tehnica ei").

GRECEANU 1. Radu G. (c. 1655–c. 1725), boier cărturar din Ţara Românească. Cronicar, traducător şi autor de versuri. Cronica sa relatează evenimentele de la începutul domniei lui Brâncoveanu (1688) până în preajma mazilirii acestuia (1714). A colaborat cu fratele său, Şerban, la traducerea în limba română şi la editarea „Bibliei de la Bucureşti" (1688). **2. Şerban G.** (?–c. 1710), boier cărturar din Ţara Românească. A editat, împreună cu G. **(1)**, fratele său, numeroase scrieri de cult în limba greacă.

GRECÉSC, -EÁSCĂ adj. Grec **(3)**.

GRECESCU, Constant (1900–1959, n. Greceşti, jud. Dolj), istoric român. Ediţii critice de cronici („Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717. Cronică anonimă").

GRECESCU, Dimitrie (1841–1910, n. sat Cerneţi, jud. Mehedinţi), botanist şi medic român. Acad. (1907). Unul dintre organizatorii cercetărilor floristice şi geobotanice din România („Conspectul florei României"). A studiat flora din Balcani.

GRECEŞTI, com. în jud. Dolj; 1 821 loc. (2008).

GRECI 1. Com. în jud. Mehedinţi; 1 326 loc. (2008). Biserica Naşterea Maicii Domnului (1704), cu picturi murale originare, în satul Sălătruc. **2.** Com. în jud. Tulcea, la poalele m-ţilor Măcin; 5 485 loc. (2008). Cariere de granit.

GRECIA, Republica Elenă, stat în S Europei, în Pen. Balcanică, format dintr-o parte continentală şi o parte insulară (c. 2 000 insule în M. Egee, M. Ionică, M. Mediterană); 132 mii km^2 (inclusiv Muntele Athos 336 km^2); 10,9 mil. loc. (2001). Limba oficială: greaca. Religia: creştină (ortodocşi 98%, catolici, protestanţi), islamică. Cap.: *Atena.* Oraşe pr.: Salonic, Pireu, Patras, Lárisa, Iráklion. *Relief* predominant muntos: m-ţii Olimp (alt. max. 2 917 m), Parnas, Pind, Taíyetos, Rodopi (la graniţa cu Bulgaria). Câmpii în N (C. Tesaliei, C. Macedoniei). *Climă* mediteraneană. Expl. de cărbune brun şi lignit, min. de fier, bauxită, magnezit, plumb, zinc, argint, crom, nichel, azbest, marmură (de Paros). Produce energie electrică, oţel, aluminiu, autovehicule, televizoare, frigidere, îngrăşăminte, ţesături, încălţ., ţigarete, ulei de măsline, vinuri, coniac ş.a. Se cultivă grâu, porumb, bumbac, cartofi, sfeclă de zahăr, orez, tutun; plantaţii de măslini, viticole şi de citrice; se cresc ovine, caprine, bovine. Pescuit. Turism. Moneda: euro. –*Istoric.* După împărţirea Imp. Roman (395), terit. **G.** a făcut parte din Imp. Roman de Răsărit, apoi din Imp. Bizantin; în sec. următoare, G. a fost invadată de populaţiile migratoare (vizigoţi, slavi ş.a.). În sec. 14–15, **G.** a fost cucerită de Imp. Otoman, împotriva căruia grecii au dus o îndelungată luptă, culminând cu Războiul de Eliberare; data de început a acestuia, 25 mart./6 apr. 1821, este considerată de poporul grec ca ziua independenţei G. Adunarea Naţională de la Epidaur (1 ian. 1822) adoptă prima Constituţie a **G.**, care consfinţeşte independenţa ţării. Conferinţa internaţională de la Londra, din mart. 1829, recunoaşte **G.** ca stat autonom, sub suzeranitate otomană, iar prin Tratatul de pace ruso-turc (sept. 1829) de la Adrianopol, Turcia recunoaşte independenţa **G.** În 1830, s-a constituit statul grec modern, care, în aug. 1832, s-a proclamat regat, în frunte cu Otto I de Bavaria (1833–1862), căruia i-a urmat George I (1863–1913). În urma Războaielor balcanice (1912–1913), **G.** a încorporat Creta, ins. Sporade, Macedonia de sud, Tracia apuseană şi Epirul, iar după Primul Război Mondial (1914–1918), Tracia răsăriteană şi coasta ioniană. Prin Pacea de la Lausanne (1923), care a pus capăt Războiului Greco-Turc (1919–1922), Tracia răsăriteană, Smirna şi alte terit. au fost alipite Turciei. În mart. 1924, **G.** s-a proclamat republică; în aug. 1935, în urma unei lovituri de stat militare, a fost restabilită monarhia, iar în 1936 a fost instaurată dictatura militară a generalului Ioannis Metaxas. În 1940, **G.** a fost invadată de armata italiană, căreia i-a opus o dârză rezistenţă, iar în 1941, ocupată şi de trupele germane, venite în ajutorul celor italiene. Împotriva ocupanţilor s-a desfăşurat o puternică mişcare de rezistenţă; în 1941 au fost create Frontul de Eliberare Naţională (E.A.M.) şi Armata Naţională de Eliberare (E.L.A.S.). Ca urmare a luptei poporului grec şi a acţiunii trupelor engleze, **G.** a fost eliberată în 1944. Membru fondator al O.N.U. (1945). Între 1944 şi 1949, **G.** a fost teatrul unui război civil, ca urmare a disensiunilor dintre forţele comuniste şi cele naţionaliste. Prin Tratatul de Pace de la Paris (1947), **G.** i s-a atribuit arh. Dodecanez. În 1965, în **G.** a izbucnit o puternică criză politică, urmată în apr. 1967 de o lovitură de stat militară şi de instituirea regimului dictatorial al „coloneilor"; regele Constantin II a plecat în exil. În 1973, **G.** s-a proclamat republică. În iul. 1974, regimul de dictatură militară a fost înlăturat şi s-a constituit un guvern civil, condus de Konstantinos Karamanlis. Referendumul din dec. 1974 a consfinţit înlăturarea monarhiei şi instaurarea republicii drept formă de stat. Alegerile parlamentare din 1981, 1985 şi 1989 sunt câştigate de Mişcarea Socialistă Panelenă (PASOK), condusă de Andreas Papandreu, iar cele din 1990 de Noua Democraţie, în frunte cu Konstantinos Mitsotakis. Alegerile parlamentare din aug. 1993, ca şi cele din sept. 1996 şi apr. 2000, convocate înainte de termen, sunt câştigate de PASOK. Kostis Stephanopoulos, şef al statului (din 1995), este ales de Parlament (febr. 2000) pentru un nou mandat de 5 ani. **G.** aderă (ian.

2000) la spațiul Schengen, iar la 1 ian. 2001 la zona euro. Papa Ioan Paul II efectuează o vizită în Grecia (4–5 mai 2001), fiind primul suveran pontif care pășește pe pământ grecesc după Marea Schismă din 1054. Atena, cap. G., găzduiește (aug. 2004) cea de-a 28-a Olimpiadă de vară. G. este membră a Uniunii Europene (1981), a N.A.T.O (1952). Alegerile legislative din 2004 readuc la putere Noua Democrație, Kostas Karamanlis devenind prim-ministru. În 2005 Karolos Papoulias obține președinția țării. Republică parlamentară.

GRECIA ANTICĂ, denumire dată teritoriilor în care a luat naștere și s-a dezvoltat civilizația materială și spirituală a vechilor greci (Grecia peninsulară, insulele din M. Egee, reg. de coastă ale Asiei Mici). Populată în milen. 2 î.Hr. de triburile indo-europene ale aheilor, ionienilor, eolienilor și dorienilor, pe cuprinsul G.A. au luat naștere, odată cu destrămarea comunei primitive, numeroase orașe-state sclavagiste (*polis*-uri). Odată cu marea colonizare (sec. 8–6 î.Hr.), grecii au întemeiat numeroase orașe pe coastele Mării Negre, Africii de Nord, S Italiei, Siciliei și în bazinul de E al M. Mediterane. Din sec. 6 î.Hr., după cucerirea orașelor grecești din Asia Mică de către Imp. Persan, încep să se afirme în arena politică Sparta și Atena. Tentativa Imp. Persan de a-și extinde stăpânirea asupra Greciei peninsulare se încheie cu înfrângerea acestuia în așa-numitele Războaie medice (500–449 î.Hr.). Întemeierea Ligii de la Delos de către Atena (478/477 î.Hr.), ascuțirea antagonismului dintre democrația sclavagistă ateniană și regimul oligarhic al Ligii Peloponesiace, conduse de Sparta, duce la Războiul Peloponesiac (431–404 î.Hr.), care cuprinde întreaga G.A. și se încheie cu instaurarea hegemoniei spartane. Criza formei de organizare politică și socială a orașului-stat sclavagist din sec. 4 î.Hr. este folosită de regele macedonean Filip II, care, în urma bătăliei de la Cheroneea (338 î.Hr.), își instaurează hegemonia în Grecia. Prin cucerirea întregului Imp. Persan de către Alexandru cel Mare (336–323 î.Hr.) sunt puse bazele *elenismului,* simbioză a civilizației orientale și a celei grecești. Statele care iau naștere după moartea cuceritorului, cunoscute sub numele de regatele elenistice, angrenate într-o continuă luptă pentru hegemonie în bazinul oriental al M. Mediterane și zdruncinate de violente conflicte sociale, sunt transformate, în sec. 2–1 î.Hr., în prov. romane.

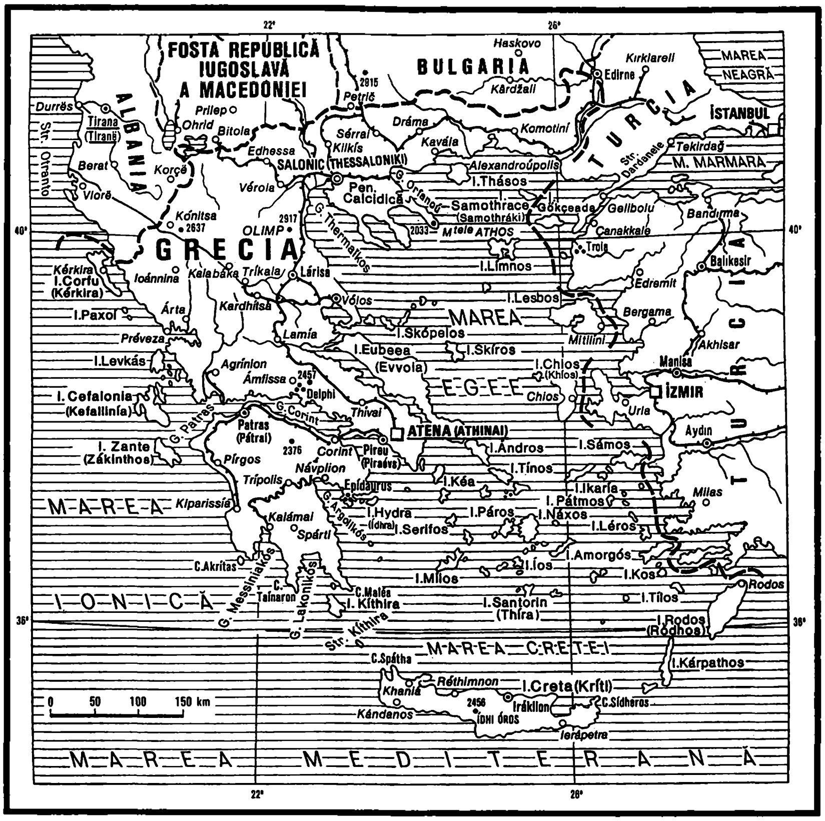

GRECIANINOV, Aleksandr Tihonovici (1864–1956), compozitor rus. Stabilit la Paris (din 1925) și la New York (din 1939). Continuator al tendințelor „Grupului celor cinci". Opere, simfonii, concerte, sonate, cvartete; piese muzicale pentru copii.

GRECO, El ~ (Domenikos Theotokópulos, zis ~) (1541–1614), pictor spaniol de origine greacă. Influențat mai ales de Tintoretto. În 1577 s-a stabilit în Spania, la Toledo. Sub înrâurirea artei bizantine și a misticismului Contrareformei, se depărtează de realismul Renașterii și se apropie de preocupările formale și de spiritul manierismului, transfigurând realul prin coloritul rece, intens și strălucitor, prin ritmul ascensional și expresivitatea dramatică a personajelor alungite („Înmormântarea contelui de Orgaz", „Apostolii Petru și Pavel", „Laocoon", „Adorația păstorilor", „Logodna fecioarei", „Sfânta Treime").

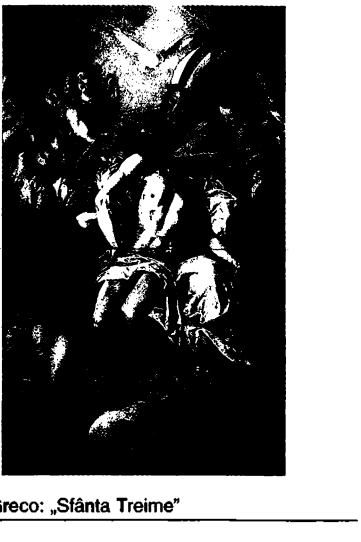

El Greco: „Sfânta Treime"

GRÉCO, Juliette (n. 1927), cântăreață franceză. Interpretă de șansonete; stil elegant, seducător, anticonformist („Si tu t'imagines"). Simbol al epocii existențialiste.

GRECO-CATÓLIC, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Care ține de Biserica unită; unit (**3**). **2.** S.m. și f. Adept al Bisericii unite.

GRECO-ORIENTÁL, -Ă adj. Care ține de confesiunea ortodoxă.

GRECU, Dan (n. 1950, București), gimnast și antrenor român. Campion mondial (1974) și european (1975) la proba de inele.

GRECU, Vasile (1885–1972, n. Mitocu Dragomirnei, jud. Suceava), bizantinolog român. M. coresp. al Acad. (1936). Studii privind literatura și arta bizantină. A editat cronicile lui Ducas, Laonicos Chalcocondylas, Critobul din Imbros și Sphrantzes.

GRÉDER (< engl., rus.) s.n. Mașină terasieră pentru săparea și deplasarea laterală a pământului, pentru nivelare etc.

GREEMÉNT (< fr.) s.n. Ansamblu format din catargele, velele și parâmele unei nave sau ale unei ambarcații cu pânze.

GREEN, David Ezra (1910–1983), biochimist american. A descoperit și a caracterizat biochimic o serie de enzime oxidative. În 1967 a refăcut *in vitro* ciclul de oxidare a acizilor grași.

GREEN, George (1793–1841), matematician englez. Contribuții în domeniul calculului diferențial și integral (a stabilit o formulă de calcul al integralelor de volum și suprafață). A introdus noțiunea de potențial. Studii de mecanica fluidelor.

GREEN, Henry (1905–1973), scriitor englez. Romane despre societatea engleză după cel de-al Doilea Război Mondial („A trăi").

GREEN, Julien (1900–1998), scriitor american de expresie franceză. Romane și un „Jurnal", caracterizate printr-o dublă inspirație, realistă și fantastică și revelând o permanentă căutare a purității, sau de analiză a conflictelor dintre pasiune și credință („Adrienne Mesurat", „Léviathan", „Fiecare în noaptea sa"). Eseuri.

GREENE, Graham (1904–1991), scriitor englez. Romane psihologice și de aventuri, investigând cazuri-limită de conștiință („Omul nostru din Havana", „Comedianții"). Teatru („Camera de zi").

GREENPEACE, organizație ecologistă și pacifistă, înființată în 1971, la Vancouver (Canada), cu sediul la Lewes (Marea Britanie). Acționând în favoarea protecției mediului, luptă împotriva distrugerii biosferei, a exterminării sistematice a speciilor de animale, a experiențelor nucleare.

GREENSBORO, oraș în E S.U.A. (Carolina de Nord), la poalele m-ților Apalași; 223,8 mii loc. (2000). Ind. bumbacului, tutunului, ceramicii, metalurgică, chimică. Universitate. Colegii. Oraș din 1870.

GREENVILLE, oraș în SE S.U.A. (Carolina de Sud), la poalele masivului Blue Ridge (m-ții Apalași); 56 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini; ind. chimică, textilă și conf., alim. Universitate.

GREENWICH, oraș în Marea Britanie (Anglia), în conurbația londoneză; 211,1 mii loc. (1991). Reședință regală. Observatorul Astronomic Regal (1675–1958), transferat apoi la Herstmonceux în S Angliei. Muzeul Marinei. Pe aici trece meridianul de origine (zero) sau primul meridian (stabilit de Conferința Internațională de Astronomie din 1884), în funcție de care s-au fixat fusurile orare. Menționat documentar (918).

GRÉFĂ¹ (< fr.) s.f. (MED.) Fragment de țesut (piele) transplantat dintr-o reg. în alta a corpului de la același individ (*autogrefă*), de la un alt individ (*homogrefă*) sau de la o altă specie (*heterogrefă*); grefon. ✧ *G. de organe* = transplantare a unui organ (rinichi, ficat, inimă) de la un individ la altul, cu restabilirea circulației sangvine în organul respectiv.

GRÉFĂ² (< fr.) s.f. (DR.) Birou în cadrul instanțelor judecătorești care se ocupă cu comunicarea actelor de procedură și unde pot fi consultate dosarele aflate pe rol.

GREFIÉR (< fr.) s.m. (DR.) Funcţionar judecătoresc care consemnează, în şedinţă, dezbaterile, redactează hotărârea şi întocmeşte diferite acte de procedură, îngrijindu-se de comunicare şi de păstrarea lor.

GREGÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre animale) Care trăieşte în grupuri compacte. ✧ *Instinct g.* = instinct care determină unele animale să se reunească în turme, cârduri etc. în scopul de a migra, de a se apăra ş.a. ✦ Fig. *Spirit g.* = atitudine de supunere oarbă; spirit de turmă.

GREGORÍAN (< fr.) adj. **1.** *Calendar g.* v. *calendar* **(1). 2.** (MUZ.) *Cânt g.* = cânt liturgic în Biserica creştină apuseană, codificat de papa Grigore I cel Mare.

GREGORIANA, universitate iezuită din Roma (Pontificia Università Gregoriana), fondată (1551) de Ignatiu de Loyola, sub denumirea de Collegium Romanum.

GRÉIER (lat. *grylliolus* < *gryllus*) s.m. Gen de insecte ortoptere, cu corpul scurt şi gros, antene lungi şi subţiri; picioarele posterioare, adaptate la sărit, sunt organe stridulante *(Gryllus)*. ✧ *G. de casă (Acheta domestica)* trăieşte în crăpăturile pereţilor, duşumelelor etc.

GREIFSWALD, oraş în N Germaniei, la SE de Stralsund; 54,8 mii loc. (2002). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, chimică. Centrală atomoelectrică. Observator astronomic. Universitate (1456). Monumente arhitectonice: biserica St. Nikolaus (sec. 13–14), primărie (1350). Menţionat documentar în 1209.

GREIMAS, Algirdas Julien (1917–1992), lingvist francez de origine lituaniană. A construit o semiotică complet operaţională, numită narativă, considerând că obiectul ei este discursul („Semantică structurală", „Elementele unei gramatici narative").

GREJ (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. Fir de mătase naturală, neprelucrată. 2. Adj. (Despre mătase) Care are culoarea ei naturală.

GRENÁ (< fr.) adj. Roşu-închis.

GRENADA, stat ce include ins. omonimă (305 km^2), ins. Carriacou, St. Andrew ş.a. din Antilele Mici; 344 km^2; 89,2 mii loc. (2003), majoritatea negri şi mulatri. Limba oficială: engleza. Religia: creştină (catolici 64%, anglicani 21%, protestanţi 13%). Cap.: *Saint George's*. *Relief* muntos (alt. max. 840 m). *Climă* tropical-umedă, cu frecvente cicloane. Resurse agricole: banane, mirodenii, nuci de cocos, trestie de zahăr, cacao, bumbac. Pescuit. Turism. Moneda: 1 East Caribbean dollar = 100 cents. – *Istoric.* Descoperită în 1498 de Cristofor Columb (care a botezat-o Concepción), **G.** a fost colonizată la mijlocul sec. 17 de francezi. În 1783 a devenit colonie britanică, iar în 1967, stat asociat cu Marea Britanie. La 7 febr. 1974, **G.** devine stat independent, membru în Commonwealth. Membru al O.N.U. (17 sept. 1974). În urma unei lovituri de stat (mart. 1979), puterea a fost preluată de M. Bishop, care conduce un guvern de stânga. În oct. 1983, după înlăturarea şi apoi asasinarea lui Maurice Bishop, puterea a trecut în mâinile unui Consiliu Militar Revoluţionar, înlocuit după câteva zile, în urma intervenţiei unor trupe străine (inclusiv ale S.U.A.), de un guvern provizoriu, până la alegerile generale din 1984. Şeful statului este, *de iure*, regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general. *De facto*, statul este condus, din 1984, de un parlament bicameral, cuprinzând Senatul, desemnat de guvernatorul general, şi Camera Reprezentanţilor. Premier (din 1995, reconfirmat în 1999), Keith Mitchell. Dificultăţile economice şi scandalurile de corupţie contribuie la degradarea vieţii în ţară inclusiv la trecerea **G.** pe o listă a statelor acuzate de „spălare a banilor murdari". Monarhie constituţională.

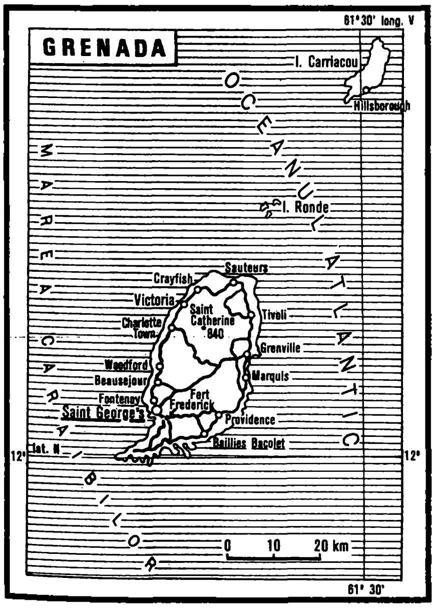

GRENÁDĂ (< fr.) s.f. Proiectil format dintr-un înveliş metalic, o încărcătură explozivă şi un focos. Se lansează cu mâna sau cu alte mijloace speciale.

GRENADIÉR (< fr., germ.) s.m. (În trecut, în unele ţări) 1. Soldat infanterist care acţiona cu grenada. 2. Soldat dintr-o unitate de elită a infanteriei.

GRENADÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Fir de mătase naturală întrebuinţat pentru dantele, franjuri etc. 2. Ţesătură subţire şi transparentă, din bumbac sau din mătase, din care se confecţionează rochii, perdele etc.

GRENOBLE, oraş în SE Franţei (Dauphiné), pe Isère; 419,3 mii loc. (1999, cu suburbiile). Metalurgie. Constr. de maşini, ţesături, produse alim. Universitate (1339). Centru de cercetări nucleare (1959). Locul de desfăşurare a celei de a 10-a ediţii a Jocurilor Olimpice de iarnă (1968). Catedrala Notre-Dame (sec. 12–13), bisericile St. André (sec. 12) şi St. Laurent (sec. 11–12, cu o criptă din sec. 8). Palatul Justiţiei (sec. 15), primărie (sec. 16). Muzeu de artă. Sediul unei episcopii (sec. 4).

GREÓI, -OÁIE adj. Care se mişcă greu şi încet. ✦ Fig. Lipsit de vioiciune, de supleţe. ✦ Fig. (Despre stil) Încărcat, confuz.

GRÉPFRUT (< engl., germ.) s.m., s.n. **1.** S.m. Arbore fructifer subtropical, cu ramuri spinoase, frunze persistente, flori albe şi fructe mari, globuloase, turtite, cu gust plăcut, amărui-acrişor, cultivat în zonele tropicale şi subtropicale din Asia de SE, Africa, Australia, Filipine şi reg. mediteraneană *(Citrus paradisi)*. **2.** S.n. Fructul acestui arbore.

GRESÁ (< fr.) vb. I tranz. A unge **(1).**

GRESÁJ (< fr.) s.n. Gresare; ungere **(2).**

GRESHAM, Sir Thomas (1519–1579), finanţist englez. Creatorul Bursei Regale din Londra (1571). Autor al celebrei teorii economice *(Legea lui G.)* conform căreia „moneda proastă alungă moneda bună" (dacă două monede cu aceeaşi valoare de schimb circulă concomitent, cea considerată a avea o valoare intrinsecă mai mică tinde să elimine moneda cu valoare intrinsecă mai mare, datorită tendinţei de a fi tezaurizată).

GRÉSIE (cuv. autohton) s.f. **1.** (PETROGR.) Rocă sedimentară detritică, formată prin cimentarea nisipurilor cu silice, argilă etc. **2.** (ARTE PL.) Olărie dură şi opacă, având la bază o argilă plastică. Este originară din Extremul Orient.

GRESÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru ungerea unor piese aflate în mişcare una faţă de alta, montat la locul de uns.

GREŞEÁLĂ s.f. **1.** Abatere de la adevăr, de la normă; eroare **(1)**; *concr.* lucru făcut rău; *p. ext.* păcat. **2.** Faptă (neintenţionată) care atrage după sine o neplăcere; culpă. ✧ Loc. *Din greşeală* = involuntar, neintenţionat.

GREŞÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A comite o greşeală; *p. ext.* a se înşela. ✦ Tranz. şi intranz. A nu nimeri ţinta, a da greş. **2.** Tranz. A executa ceva greşit. ✦ A confunda un lucru cu altul; a încurca. **3.** Tranz. şi intranz. A se face vinovat faţă de cineva; *p. ext.* a păcătui.

GRÉTRY, André Modeste (1741–1813), compozitor francez de origine belgiană. A excelat în genul operei comice, prin veridicitate scenică şi vervă melodică („Richard Inimă de Leu").

GREŢÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care provoacă greaţă; scârbos **(1)**, respingător. **2.** Căruia i se face uşor greaţă.

GREU, GREA (lat. *grevis*) adj., adv., s.n. **I.** Adj. **1.** Care apasă, care are greutate (mare), care cântăreşte mult. ✧ (MILIT.) *Artilerie g.* = artilerie care are în dotarea unităţilor sale tunuri şi obuziere de mare calibru. (SPORT) *Categorie g.* = categorie în care intră boxeri, luptători, halterofili etc., cu cea mai mare greutate (la box, peste 81 kg; la haltere, peste 90 kg). **2.** Împovărat, îngreuiat. ✦ (Pop., la f.) Gravidă. ✦ (Despre nori) Aducători de ploaie. **3.** (Despre părţi ale corpului) Care pare că apasă (din cauza bolii, oboselii etc.). **4.** (Despre alimente) Care produc indigestie. ✦ (Despre mirosuri) Neplăcut; (despre aer) încărcat, sufocant. **5.** (Despre abstracte) Copleşitor, apăsător. ✧ *Atmosferă g.* = vreme gata de ploaie; *fig.* situaţie încordată, cu griji, cu certuri etc. **6.** (Despre somn) Profund, adânc. **7.** (Despre întuneric, ceaţă etc.) Dens, compact. **8.** Care se elaborează cu greutate; dificil **(1).** ✦ (Despre drumuri) Care se parcurge cu dificultate. ✦ Dificil de învăţat, de rezolvat. ✦ (Despre răspunderi) Important. **9.** (Despre suferinţe, necazuri etc.) Dificil de îndurat. ✦ (Despre boli) Grav. ✦ (Despre situaţii) Dificil; critic **(2). II.** Adv. **1.** Cu greutate. ✦ Mult. *Cântăreşte greu.* **2.** Cu trudă; anevoie. ✦ Încet, lent. *Timpul se scurge greu.* **3.** Rău, grav, tare. **III.** S.n. **1.** Greutate, împrejurare dificilă. **2.** Povară, sarcină; *p. ext.* partea cea mai dificilă a unei munci, a unei situaţii.

GREUTÁTE (lat. *grevitas, -atis*) s.f. **1.** (FIZ.) Forţa cu care sunt atrase spre Pământ (sau spre un alt corp ceresc) corpurile aflate în câmpul său gravitaţional. Corpurile libere cad pe direcţie verticală, iar cele aflate în echilibru static apasă pe suprafeţele de sprijin sau întind firele de suspensie. G. depinde de latitudinea locului (creşte de la ecuator spre poli) şi mai ales de altitudine (scade invers proporţional cu pătratul distanţei de la corp la centrul Pământului). ✧ *G. specifică* = mărime egală cu **g.** unităţii de volum dintr-un corp, reprezentând produsul dintre densitatea corpului şi acceleraţia gravitaţională; se măsoară în N/m^3 sau în unităţi tolerate (kgf/m^3, dyn/cm^3). *Centru de g.* = punctul de aplicaţie al rezultantei greutăţilor tuturor particulelor din care este alcătuit un corp. **2.** (CHIM.) *G. atomică* v. *masă atomică. G. echivalentă* = echivalent chimic. *G. moleculară* v. *masă moleculară.* **3.** Sarcină, povară. **4.** Piesă metalică (cilindru, plăcuţă etc.) cu masa etalonată, care serveşte la stabilirea masei sau a **g. (1)** altor corpuri prin cântărire. **5.** (AGR.) *G. absolută* = **g.** a unui număr de 1 000 de seminţe, exprimată în grame, necesară aprecierii calităţii seminţelor şi stabilirii normelor de semănat. **6.** (SPORT) **a)** Obiect de metal, de formă sferică, folosit în probele atletice de aruncări; **b)** probă atletică practicată cu acest obiect; **c)** halteră. **7.** Lucru greu de făcut; dificultate. **8.** (Fam.) Influenţă, trecere. ✦ Putere de convingere. **9.** Gravitate, importanţă excepţională.

GREUZE, Jean-Baptiste (1725–1805), pictor francez. A creat, sub influenţa lui Diderot, tablouri de gen, sentimentale, cu subiecte moralizatoare („Blestem părintesc", „Fiul pedepsit", „Urciorul spart"). Portrete.

GREVÁ (< fr.) vb. I tranz. A împovăra un imobil cu o servitute sau o ipotecă ori un buget cu cheltuieli.

GRÉVĂ (< fr.) s.f. Încetarea voluntară şi colectivă a lucrului de către salariaţi, cu scopul de a obţine satisfacerea unor revendicări (economice, sociale, politice). *G. japoneză* = **g.** de avertisment, declanşată într-o întreprindere, fără întreruperea lucrului, pe timp limitat. Participanţii poartă o bentiţă sau o brasardă albă. *Greva foamei* = refuzarea hranei în semn de protest.

GREVÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care participă la o grevă. ✦ (Adjectival) Care ţine de grevă.

GRÉVY, Jules (1807–1891), om politic republican francez. Preşedinte al Republicii (1879–1887).

GREW, Nehemiah (1641–1712), medic şi botanist englez. A descoperit ţesuturile şi compartimentarea lor în celule, părţile seminţei şi organele sexuale ale florii. A introdus noţiunile de *parenchim* şi de *anatomie comparată.*

GREY, Sir Edward, viconte G. de Fallodon (1862–1933), om politic britanic. Liberal. Ministru al Afacerilor

Externe (1905–1916). Rol important în închegarea şi consolidarea Triplei Înţelegeri.

GRI (< fr.) adj. invar. Cenuşiu. ✦ (Substantivat, n.) Culoarea cenuşie.

GRIBEAUVAL, Jean Baptiste Vaquette de (1715–1789), general şi inginer militar francez. A reorganizat artileria franceză, a perfecţionat arsenalele şi a creat un sistem de artilerie modernă, care-i poartă numele.

GRIBOEDOV, Aleksandr Sergheevici (1795–1829), dramaturg şi diplomat rus. Comedii satirice la adresa aristocraţiei moscovite („Prea multă minte strică").

GRIEG, Edvard (1843–1907), compozitor, pianist şi dirijor norvegian. Întemeietorul şcolii muzicale naţionale norvegiene. Muzică de scenă pentru „Peer Gynt", un concert pentru pian, piese orchestrale, lucrări de cameră.

GRIEG, Nordhal (1902–1943), scriitor şi ziarist norvegian. Romane ale rezistenţei antifasciste („Puterea e onoarea noastră", „Lumea trebuie să rămână tânără"); reportaje despre Războiul civil din Spania. A murit într-un raid aerian asupra Berlinului.

GRÍFĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument cu o lamă tăioasă, folosit pentru marcarea arborilor în vederea diferitelor lucrări silvice. **2.** Piesă în formă de gheară dublă, care imprimă filmului o mişcare intermitentă în aparatele de luat vederi cinematografice.

GRIFFITH, David Wark (1875–1948), regizor american de film. Pionier şi clasic al cinematografului mondial. Creatorul unui limbaj modern şi al montajului în film. Remarcabil prin amploarea viziunii şi prin scenele de masă („Naşterea unei naţiuni", „Intoleranţă").

GRIFFITH-JOYNER, Florence (1959–1998), atletă americană. Cinci titluri olimpice în probele de 100, 200 şi 4 × 100 m, stabilind numeroase recorduri mondiale.

GRIFFITH, Nancy (n. 1953), cântăreaţă şi compozitoare americană de country. Muzică îmbinând orientările folk şi country („Poet In My Window"; „Other Voices").

GRIFÓN (< fr.) s.m. **1.** Monstru mitologic cu trup de leu, cap, aripi şi gheare de vultur şi urechi de cal. ✦ Motiv decorativ reprezentând acest monstru. **2.** Rasă de câini de vânătoare, de talie mijlocie, cu părul lăţos şi aspru, caracterizată printr-un simţ al mirosului deosebit de fin.

GRIGNARD, Victor (1871–1935), chimist francez. A descoperit (1901) compuşii organomagnezieni micşti *(reacţia G., reactivul G.)*, cu numeroase întrebuinţări în sinteza organică. M. de onoare al Acad. Române (1925). Premiul Nobel pentru chimie (1912), împreună cu P. Sabatier.

GRIGORAŞ, Aurel (1932–2000, n. Bucureşti), dirijor român de cor. A condus, peste trei decenii, Corul Radiodifuziunii Române. Numeroase înregistrări.

GRIGORAŞ, Nicolae (1913–1969, n. Drăceni, azi Slatina, jud. Suceava), geolog român. Cercetări asupra zăcămintelor de petrol şi gaze din Subcarpaţi, din C. Română şi C. de Vest.

GRIGORE, numele a 16 papi şi a 2 antipapi. Mai importanţi: **1. G. I cel Mare, Sf.** (c. 540–604) Prefect al Romei (572), apoi monah şi papă (din 590). Doctor al Bisericii. A influenţat învăţătura, organizarea şi disciplina Bisericii Apusene. Lucrări de morală şi dogmatică. A formulat principiile societăţii creştine difinitivate în Ev. Med. Canonizat. **2. G. VII, Sf.** (*Hildebrand de Soana)* (1073–1085). Reformator al Bisericii, atacând diferite abuzuri în Biserică. În conflict cu împăratul Henric al IV-lea, în privinţa învestiturii laice. Canonizat. **3. G. IX** (*Ugolino Di Segni)* (1227–1241). Specialist în drept canonic, teolog, apărător al prerogativelor papale. În 1234 a promulgat *Decretalele,* culegere de drept canonic fundamentală în Biserica catolică până în 1917. **4. G. XIII** (*Ugo Buoncompagni)* (1572–1585) A introdus *calendarul gregorian* (1582) şi a pus bazele sistemului de seminarii preoţeşti în Biserica catolică. **5. G. XVI** *(Bartolomeo Alberto Cappellari)* (1831–1846) S-a străduit să consolideze autoritatea papală în Biserică, sprijinind în acelaşi timp monarhiile tradiţionale în Europa.

GRIGORE, Dan (n. 1943, Bucureşti), pianist român. Activitate concertistică şi solistică în ţară şi în străinătate. Predilecţie pentru repertoriul romantic, redat într-o concepţie personală.

GRIGORE din Tours (Georgius Florentius) (c. 538–c. 594), teolog şi istoric franc. Episcop de Tours (din 573). Lucrarea sa, „Historia francorum", conţine preţioase informaţii asupra Merovingilor (până în 591). Canonizat.

GRIGORE din Rimini (c. 1300–1358), teolog italian. General al Ordinului augustinilor. Cunoscut pentru doctrina sa despre predestinare, dar şi prin contribuţiile în semantica propoziţiilor („Comentarii la *Sentinţe I, II*").

GRIGORE Luminătorul, Sf. (240–332). Potrivit tradiţiei, apostol al Armeniei şi organizator al Bisericii armeneşti.

GRIGORE Taumaturgul, Sf. (c. 213–c. 270), apostol al Asiei Mici şi apărător al credinţei ortodoxe în controversele privind natura Sf. Treimi. Cunoscut ca făcător de minuni.

GRIGORE, Vasile (n. 1935, Bucureşti), pictor român. Peisaje, flori, naturi moarte, nuduri, caracterizate prin spontaneitatea şi sinceritatea expresiei şi prin coloritul viu.

GRIGORESCU, Dan (1931–2008, n. Bucureşti), critic literar şi de artă român. Acad. (2004). Studii asupra literaturii universale („Direcţii în poezia sec. XX", „Dicţionar cronologic. Literatură americană") şi de iconologie („Aventura imaginii"). Critică de artă referitoare la fenomenul artistic modern („Dicţionarul avangardelor"). Memorialistică.

GRIGORESCU, Eremia Teofil (1863–1919, n. Târgu Bujor), general român. Ministru de Război (oct.–nov. 1918). A comandat Divizia 15 infanterie pe frontul din Dobrogea (1916), Grupul Oituz-Vrancea (1916–1917), corpurile 4 şi 6 armată şi Armata I (1917). A lansat în prima bătălie de la *Oituz* deviza celebră „Pe aici nu se trece"; s-a acoperit de glorie la *Mărăşeşti*.

GRIGORESCU, Ioan (n. 1930, Ploieşti), publicist şi scriitor român. Proză cu accentuată tentă reportericească („Dilema americană"). Ecranizări: „Marea sfidare"; „Spectacolul lumii" – serial de televiziune.

GRIGORESCU, Lucian (1894–1965, n. Medgidia), pictor român. M. coresp al Acad. (1948). Unul dintre cei mai importanţi peisagişti, pictor de naturi moarte şi colorist. Influenţat la început de Derain, e atras ulterior de impresionism, în special de Bonnard. Îşi afirmă sensibilitatea pentru culoare, în acorduri vii şi armonii strălucitoare („Piaţă din Cassis", „Natură moartă cu râşniţă şi fructe", „Arlechin", „Lunca Neajlovului").

GRIGORESCU 1. Nicolae G. (1838–1907, n. sat Pitaru, jud. Dâmboviţa), pictor şi desenator român. M. de onoare al Acad. (1899). Mare peisagist şi portretist. Principalul ctitor al picturii moderne române, pe care o îndreaptă pe făgaşul deschis de grupul pictorilor de la Barbizon, urmat de cel al impresioniştilor („Toamnă la Fontainebleau", „Paznicul de la Chailly", „Maternitate"). G. revoluţionează mijloacele de exprimare plastică ale picturii noastre de până la el, promovate de pictura academică, cu cele mai libere, mai spontane, în tuşe aparente şi puternic vibrate, conforme viziunii moderne („Pe malul Siretului", „Fete torcând la poartă", „Iarmaroc"). Prodigioasă activitate de pictor de icoane şi biserici, lăsând să transpară în detaliile unor ample compoziţii religioase vocaţia sa de peisagist (bisericile de la Băicoi, Mărginenii de Jos, Zamfira, Puchenii Mari şi Agapia). În 1869, după o scurtă trecere pe la Şcoala de Arte Frumoase din Paris, se întoarce definitiv în patrie. Pictează scene din viaţa rurală, figuri şi portrete de ţărani într-o viziune idilică, evrei din târgurile moldoveneşti de odinioară, precum şi numeroase portrete reprezentative pentru societatea românească a epocii („Mocanul", „Ciobănaş", „Ţărancă cu maramă", „Evreul cu gâsca", „Marele Ban Herescu-Năsturel", „Portret de femeie", „Autoportret"). Urmând în 1877 armatele româneşti pe front, G. a lăsat în schiţe, desene, acuarele şi tablouri, de un pronunţat dinamism, o mărturie impresionantă asupra Războiului nostru de neatârnare („Atacul de la Smârdan", „Convoi de prizonieri", „Santinela"). După 1880, elementele de factură impresionistă ale picturii sale se accentuează, imaginile câştigând în luminozitate şi atmosferă, fără însă acea caracteristică disoluţie a formelor, proprie impresionismului, ci păstrându-le construcţia („Pescăriţă la Granville", „Bătrână la Brolle", „Car cu boi pe înserat"). În ultimii 10–12 ani de viaţă, pictura lui G. este marcată de prevalenţa tonului foarte deschis al luminii, faţă de intensitatea pigmentară a culorii („Car cu boi la Orăţii", „Întoarcerea de la bâlci"). **2. Dinu Alexandru G.** (n. 1914, Bucureşti), pictor francez de origine română. Nepotul lui G. **(1)**. Lucrări care îl apropie de taşism şi gestualism, prin pata amplă de culoare şi energia gestului pictural („Armonie", „Compoziţie").

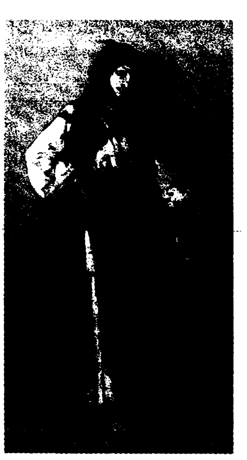

Nicolae Grigorescu: „Ţărancă cu urcior"

GRIGORESCU 1. Octav G. (1933–1987, n. Bucureşti), grafician şi pictor român. Susţinute de un colorit sobru, stins, formele se suprapun, rămân aluzive, înlănţuindu-se ritmic într-o aglomerare de personaje, gesturi, rictusuri, din care adesea nu lipsesc accentele groteşti (ciclul „Poveştile lui Păcală", desene în peniţă, „Figuri suprapuse", desen, „Constantin Brâncoveanu", ulei). **2. Ion G.** (n. 1945, Bucureşti), pictor şi fotograf român. Frate cu G. **(1)**. Spirit nonconformist, foloseşte efecte de şoc, puse adesea în slujba unui mesaj protestatar („Ţara nu e a miliţienilor, comuniştilor şi securiştilor", „Pământ").

GRIGORIE DE NAZIANZ, Sf. ~, supranumit **TEOLOGUL** (c. 330–c. 390), teolog şi Părinte al Bisericii răsăritene, originar din Cappadocia. „Doctor al Bisericii", episcop de Constantinopol. S-a opus *arianismului,* a susţinut dubla natură (divină şi umană) a lui Hristos şi misterul Sf. Treimi („Cele cinci cuvântări teologice", „Filocalia").

GRIGORIE DE NYSA, Sf. ~ (c. 330–c. 395), teolog şi Părinte al Bisericii răsăritene, originar din Cezarea (Asia Mică), fratele Sf. Vasile cel Mare. Episcop de Nysa (371–378). Opunându-se *arianismului,* a susţinut doctrina identităţii de substanţă a Sf. Treimi la Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381). Influenţate de neoplatonism, scrierile sale („Discursuri teologice") sunt îndreptate împotriva ereziei.

GRIGORIE PALAMAS, Sf. ~ (c. 1296–1359), teolog şi Părinte al Bisericii răsăritene. Călugăr la Muntele Athos şi arhiepiscop al Salonicului. A introdus distincţia dintre esenţa divină incognoscibilă şi „energiile" prin care Dumnezeu se revelează. A pus bazele teologice ale *isihasmului* („Triadele în apărarea sfinţilor isihaşti").

GRIGORIU, George (1927–1999, n. Brăila), compozitor, dirijor şi cântăreţ român. Lansat (1946) cu grupul vocal „Trio Grigoriu", devine autorul a numeroase şlagăre de muzică uşoară. Muzică de film, spectacole de revistă şi operetă.

GRIGORIU, Theodor (n. 1926, Galaţi), compozitor român. Muzică simfonică *(Elegie pontică)* şi vocal-simfonică *(Canti per Europa),* de cameră, de scenă şi de film.

GRIGOROVICI, Radu (n. 1911, Cernăuţi), fizician român. Acad. (1990). Contribuţii în domeniul spectroscopiei, opticii şi fotometriei (torţa de înaltă frecvenţă, lămpile fluorescente). Lucrări de pionierat în domeniul proprietăţilor structurale ale semiconductorilor amorfi.

GRIGULIS, Arvids (1906–1989), scriitor leton. Lirică („Marginalii"), romane („Când ploaia şi vântul bat în geam") şi povestiri de război („Prin foc şi apă"). Piese de teatru.

GRÍJĂ (< bg.) s.f. 1. Nelinişte, îngrijorare pricinuită de o eventuală primejdie sau întâmplare neplăcută. ✦ Cauza îngrijorării cuiva. 2. Interes, preocupare pentru cineva sau ceva; solicitudine.

GRIJULÍU, -ÍE (< bg.) adj. Plin de atenţie, de grijă, prudent; socotit.

GRILÁJ (< fr.) s.n. Împrejmuire executată din zăbrele de fier, de lemn, din plasă de sârmă etc.

GRÍLĂ (< fr.) s.f. 1. Electrod în formă de sită sau de spirală, situat în interiorul unui tub electronic, al cărui potenţial variază, comandând variaţia curentului anodic; grătar **(2)**. 2. Panou format din zăbrele paralele, montat în faţa unei uşi, a unei ferestre etc. 3. Careu de cuvinte încrucişate.

GRILLPARZER, Franz (1791–1872), scriitor austriac. Reprezentant de seamă al dramaturgiei naţionale austriece. Drame fantastico-feerice („Visul, o viaţă"), tragedii de inspiraţie antică şi mitologică (trilogia „Lâna de aur") sau istorică („Fericirea şi sfârşitul regelui Ottokar").

GRIMÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. A (se) machia pentru scenă.

GRIMALDI, grotă în Alpii Maritimi, în localit. Ventimiglia (Liguria-Italia), la graniţa cu Franţa. Aici au fost găsite resturi fosile considerate, în antropologia clasică, aparţinând rasei negride, **O. de la G.** fiind considerat reprezentant al lui *Homo sapiens.*

GRIMALDI, familie nobiliară din Genova cu ascendenţi din sec. 12. Membră a partidei *guelfe,* şi-a disputat puterea cu familiile Doria şi Spinola (sec. 13). O ramură domneşte în Monaco (din 1419).

GRIMÁSĂ (< fr.) s.f. Strâmbătură, schimonosire a feţei.

GRÍMĂ (< fr.) s.f. Complex de farduri şi aplice (bucăţi de pânză, plastilină etc.) cu ajutorul cărora actorii îşi modifică trăsăturile feţei potrivit rolului interpretat.

GRIMÉUR, -Ă (< rus.) s.m. şi f. Specialist care se ocupă cu grimarea actorilor; machior.

GRIMM 1. **Jacob Ludwig Karl G.** (1785–1863), lingvist, filolog şi folclorist german. Fondator, împreună cu fratele său G. **(2)**, al germanisticii, ca ştiinţă a limbii, literaturii şi mitologiei germane. Creator al gramaticii istorice („Gramatica germană"). 2. **Wilhelm Karl G.** (1786–1859), filolog şi folclorist german. A publicat „Legenda eroică germană", în care textele sunt studiate mai ales sub raport filologic. Fraţii G. s-au impus, în primul rând, prin culegerea de „Basme pentru copii şi cămin", care transcriu cu autenticitate folclorul german, şi prin „Dicţionarul german" (rămas neterminat), primul dicţionar istoric al limbii germane.

GRIMMELSHAUSEN, Hans Jakob Christoffel von (c. 1622–1676), prozator german. Epică barocă, influenţată de romanele picareşti spaniole şi franceze („Aventurosul Simplicius Simplicissimus").

GRIND (< sl.) s.n. Formă pozitivă de relief, rezultată din depuneri aluvionare. După origine poate fi: *g. fluviatil, g. maritim* şi *g. fluvio-maritim.*

GRÍNDĂ (< sl.) s.f. Element de construcţie din lemn, metal sau beton armat, cu lungimea mare în raport cu celelalte dimensiuni, folosit ca piesă de rezistenţă a unei construcţii. ✦ Bârnă groasă de lemn.

GRINDÉI s.n. 1. Parte a plugului cu tracţiune animală pe care se montează trupiţa, cuţitul lung şi coarnele. 2. Grindă mică. 3. Axul roţii unei mori de apă.

GRINDÉL (< săs.) s.m. Peşte teleostean, din fam. cobitidelor, de 7–15 cm lungime, de culoare verde-gălbuie, cu pete mari negre, având trei perechi de mustăţi *(Nemachilus barbatulus).* Trăieşte în ape de munte şi deal. Sin. *molan.*

GRÍNDINĂ (lat. *grandinem*) s.f. Precipitaţie solidă, sub formă de granule de gheaţă, de obicei cu un diametru de 5–50 mm; se formează în interiorul norilor cumulonimbus; (pop.) piatră.

GRINDÍŞ s.n. Totalitatea grinzilor unui acoperiş, ale unui tavan etc.

GRINDU 1. Com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 2 169 loc. (2008). Expl. de petrol. 2. Com. în jud. Tulcea, pe Dunăre; 1 549 loc. (2008). Cherhana. Până în 1965 s-a numit *Pisica.*

GRINNEL, Frederik (1836–1905), inginer şi inventator american. A introdus şi a perfecţionat instalaţia de extincţie automată a incendiilor (sistemul G.).

GRINOTÁRE (după fr.) s.f. Ronţăire **(2)**.

GRINŢESCU, Ion (1874–1963, n. sat Broşteni, jud. Neamţ), botanist român. Contribuţii la cunoaşterea florei României, în fiziologia şi anatomia plantelor. A elaborat metode de culturi pure ale algelor unicelulare.

GRINŢIEŞ, com. în jud. Neamţ, la poalele m-ţilor Bistriţei; 2 544 loc. (2008). Biserica de lemn Duminica Tuturor Sfinţilor (1793, cu picturi interioare originare), în satul G.

GRIPÁ (< fr.) vb. I refl. 1. (Despre maşini sau organe de maşini) A se bloca în timpul funcţionării din cauza ungerii defectuoase, a încălzirii excesive etc.

GRIPÁL, -Ă (< fr.) adj. Provocat de gripă, al gripei.

GRÍPĂ (< fr.) s.f. Boală infecto-contagioasă, endemică sau epidemică, provocată de virusurile gripale care afectează aparatul respirator. ✧ *G. aviară* = boală virală foarte contagioasă care afectează păsările domestice şi sălbatice. Experţii consideră că prin contactul virusului gripal uman cu cel aviar (în special în cazul subtipului H_5N_1) ar putea să se producă schimbul de material genetic, care ar duce la apariţia unei noi tulpini, transmisibilă de la om la om, generând o pandemie ce ar putea decima populaţia Globului.

GRIS, Juan (pseud. lui *José Victoriano González*) (1887–1927), pictor şi grafician spaniol. Stabilit la Paris (1906). Promotor al cubismului, pe care l-a cultivat cu o extremă rigoare (seria de „Pierrots" şi „Arlechini"). Colaje.

GRISÁI (< fr.) s.n. (ARTE PL.) Camaieu.

GRISI, Carlotta (1819–1899), dansatoare italiană. Figură reprezentativă a baletului romantic. Semnează premiera absolută cu *Giselle.*

GRISÍNĂ s.f. Produs alimentar din făină de grâu de forma unui bastonaş.

GRIŞ (< germ.) s.n. Produs alimentar granular, obţinut prin măcinarea boabelor de grâu sau de alte cereale.

GRITTI, Aloisio (1501–1534), aventurier veneţian. Favorit al marelui vizir Ibrahim. Încercând să-şi impună autoritatea în Ungaria şi Transilvania, a fost înfrânt şi ucis, la Mediaş, de Ştefan Mailat, voievodul Transilvaniei, cu ajutor din partea lui Petru Rareş.

GRIV, -Ă (< bg.) adj. (Despre câini, păsări etc.) Cu pete albe şi negre; pestriţ.

GRIVÁN s.m. (ZOOL.) Hârciog.

GRIVIŢA, denumire a două redute din sistemul de apărare a *Plevnei,* una dintre ele (Griviţa I) fiind cucerită, la 30 aug./11 sept. 1877, de trupele române, în timpul Războiului de Independenţă.

GRIVIŢA 1. Com. în jud. Galaţi; 3 838 loc. (2008). 2. Com. în jud. Ialomiţa; 3 246 loc. (2008). 3. Com. în jud. Vaslui; 3 715 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae a mănăstirii Grăjdeni, ctitorie din 1533–1540 a lui Petru Rareş.

GRIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) ameţi, a (se) îmbăta (uşor).

GRIZÚ (< fr.) s.n. Amestec natural de gaze, inflamabil şi explozibil, în care predomină metanul, care se degajă din fisurile rocilor din minele de cărbuni.

GRIZUMÉTRU (< fr.; {s} fr. *grisou* „grizu" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat portabil sau fix cu ajutorul căruia se determină conţinutul de metan din gazul existent în atmosfera subterană a unei mine.

GRIZUSCÓP (< fr.; {s} fr. *grisou* „grizu" + gr. *skopein* „a examina") s.n. Aparat destinat măsurării metanului din atmosfera subteranului minelor; arată procentul de metan existent în atmosfera unei exploatări subterane (limita periculoasă de 2% provoacă asfixie).

GRIZZLY (< engl., fr.) s.m. Rasă de urs brun din America de Nord, cu înălţime de 2,5 m; greutate: c. 400 kg, asemănător cu ursul brun, dar mai agresiv *(Ursus arctos* var. *horribilis).*

GROAPA DE LA BARSA, mic bazin depresionar în partea centrală a m-ţilor Bihor, în cadrul complexului carstic Padiş-Cetăţile Ponorului, la c. 1 100 m alt. Supr.: 2,42 km². Numeroase fenomene carstice: Peştera Neagră, Peştera cu gheaţă de la Barsa, Peştera de la Zăpodie etc. Face parte din Parcul Naţional al m-ţilor Apuseni.

GROÁPĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Gaură (adâncă) în pământ. ✧ *G. (fosă) abisală* v. *abisal* **(1)**. ✦ Mormânt. ✧ Expr. *A săpa* (cuiva) *groapa* = a unelti împotriva cuiva. 2. (FIZ.) *G. de potenţial* = domeniu în care energia potenţială a unei particule prezintă un minim, fiind greu de părăsit de particulele cu energie mică.

GROÁZĂ (< sl.) s.f. 1. Frică puternică provocată de un pericol, de o nenorocire etc. ✦ Concr. Persoană sau lucru care înfricoşează. 2. Fig. Mulţime, cantitate mare.

GROÁZNIC, -Ă (< bg.) adj. Care inspiră groază **(1)**; îngrozitor. ✦ (Adverbial) Tare, mult; foarte, extrem de...

GRÖBER, Gustav (1844–1911), lingvist şi filolog german. Specialist în romanistică. Editor al culegerii „Compendiu de filologie romanică".

GROBIÁN, -Ă (< germ., după personajul *St. Grobianus* din alegoria „Corabia smintiţilor", 1494, de Sebastian Brandt) adj., s.m. şi f. Mitocan, grosolan.

GROCK (pseud. lui *Charles Adrien Wettach*) (1880–1959), actor elveţian. Virtuoz al spectacolului de clovnerie muzicală. Memorialistică („Din amintirile unui rege al clovnilor").

GRODNO (HRODNA), oraş în Belarus, în apropiere de graniţa cu Polonia; 301,6 mii loc. (1999). Ind. metalurgică, constr. de maşini, electrotehnică, chimică, textilă, a încălţ., tutunului, de prelucr. a lemnului. Menţionat documentar în 1126.

GROENLANDA 1. Cea mai mare ins. a Pământului, situată în N Oc. Atlantic; 2,2 mil. km², din care gheţurile ocupă 1,8 mil. km². Centrul ad-tiv: *Nuuk* (Godthåb). Calota glaciară are c. 3 400 m grosime (în centrul insulei). Sub gheaţă se află un podiş, înclinat către interiorul insulei şi mărginit către E şi V de lanţuri montane. Alt. max.: 3 700 m (vf. Gunnbjørn Fjeld). Expl. de plumb, zinc, cărbune, grafit şi criolit (singurul zăcământ din lume). – *Istoric.* Descoperită de Eric cel Roşu (982). Creştinată începând cu anul 1000. Către anul 1500, în urma răcirii climei, eschimoşii au rămas singurii locuitori ai ins. Redescoperită în 1578 de englezul Martin Frobisher, G. a fost colonizată de danezi. Tratatul de la Kiel (1814) a recunoscut Danemarcii suveranitatea asupra G. După marile expediţii ale lui J.C. Ross, W.E. Parry şi J. Franklin, centrul ins. a fost atins, în 1883, de A. Nordenskjöld, apoi G. a fost traversată în lungime de F. Nansen (1888). Departament danez din 1953, G. a obţinut autonomia internă la 1 mai 1979. În urma unui referendum (1982), G. s-a retras (febr. 1985) din Uniunea Europeană. 2. **Marea Groenlandei,** mare în bazinul Oc. Arctic, cuprinsă între Groenlanda, Islanda, ins. Jan Mayen şi arh. Spitsbergen, care comunică larg cu Oc. Atlantic şi cu M. Norvegiei; 1,2 mil. km². Ad. max.: 3 535 m. Străbătută de curentul rece al Groenlandei (în V) şi de curentul Spitsbergen (în E). Importantă zonă de pescuit. 3. **Parcul Naţional ~,** parc situat în NE G., cel mai nordic din lume, cuprins între 71 şi 82° lat. N; 700 mii km². Floră şi faună arctică (boul moscat, ursul alb, vulpea polară, lemingul, păsări).

GROF (< magh.) s.m. Titlu nobiliar (conte) dat, în trecut, unor mari latifundiari din Ungaria.

GROG (< engl., fr.) s.n. Băutură preparată din apă fierbinte, în amestec cu rom, coniac sau rachiu, zahăr şi lămâie.

GROGGY (cuv. engl.) adj. 1. (Despre sportivi sau echipe sportive) Ameţit în urma unor acţiuni presante ale adversarilor. 2. (Livr.) Ameţit de băutură, de oboseală etc.).

GROHOTÍȘ s.n. Îngrămădire de fragmente colțuroase de rocă pe versanții munților și la poalele pantelor abrupte.

GROJDIBODU, com. în jud. Olt, în Valea Dunării; 3 065 loc. (2008).

GROMAIRE, Marcel (1892-1971), pictor și gravor francez. Artă a sintezelor, într-o cromatică sobră și o viziune de inspirație populară, cu preocupări pentru aspecte sociale și umanitare („Războiul"). Compoziții organizate arhitectonic, în manieră cubistă („Vagabondul").

GROMÎKO, Andrei Andreevici (1909-1989), om politic sovietic. Ministru al Afacerilor Externe (1957-1985). Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1985-1988).

GROMÓVNIC (< sl.) s.n. Carte populară de origine siriană și egipteană care cuprindea preziceri pe baza interpretării tunetelor și fulgerelor în funcție de zodia în care se produceau. Primul g. cu text slavo-român a fost tipărit în 1639, la Govora.

GRONINGEN, oraș în NE Olandei; 174,2 mii loc. (2001). Lângă oraș, la Slochteren, se află cel mai mare câmp de gaze naturale din Europa. Metalurgie, constr. navale, uzine chimice, aparataj audio și video. Universitate (1614). Biserică (sec. 15). Muzeul van Oudheden. Întemeiat în 1006.

GROP s.n. Colet mic, cuprinzând bani, cecuri în monedă străină etc.

GROPÁR s.f. 1. Persoană care sapă gropi pentru morminte. 2. Gen de insecte coleoptere, cu corpul lung de 1,2-3 cm și elitre mai scurte decât abdomenul, ce depun ouăle pe cadavre de animale *(Necrophorus);* necrofor.

GROPENI, com. în jud. Brăila, în valea Dunării; 3 357 loc. (2008).

GROPIUS, Walter (1883-1969), arhitect și urbanist german. Stabilit în S.U.A. (1937). Reprezentant al funcționalismului. Întemeietorul *Bauhaus*-ului, a cărui clădire de la Dessau a construit-o. Unul dintre inițiatorii arhitecturii moderne, al designului, urbanismului și esteticii industriale (Centrul comercial din Dresda, Palatul de Justiție din Berlin, Centrul Boston). Studii („Noua arhitectură și Bauhaus-ul", „Principiile designului modern").

GROPNIȚA, com. în jud. Iași, în C. Jijiei; 3 311 loc. (2008).

GRÓPNIȚĂ (< bg.) s.f. 1. Încăpere între pronaosul și naosul unei biserici care adăpostește mormintele ctitorilor. 2. Cimitir în apropierea unei biserici.

GROS, -OÁSĂ (lat. *grossus*) adj., subst., adv. I. Adj. 1. (Despre corpuri cilindrice) Cu circumferința sau diametrul mare. ✦ (Despre ființe sau părți ale corpului lor) Gras, dezvoltat excesiv. 2. Voluminos. ✦ (Despre litere) Scrise mai gros decât cele obișnuite; aldine. 3. Cu dimensiune mare între suprafață și bază sau între cele două fețe paralele. ✦ Țesut din fire groase (I 1). ✦ (Despre fluide) Care curge greu; dens. ✦ Fig. (Despre întuneric, ceață etc.) Adânc, compact. 4. Fig. (Despre voce, glas; adesea adverbial) Adânc, grav. II. S.n. Partea cea mai numeroasă a unei colectivități, a unui ansamblu de lucruri etc. III. Adv. Mult, din plin. *Câștigă (din) gros.*

GROS, Antoine, baron (1771-1835), pictor francez. Compoziții istorice care, prin mișcarea și patetismul lor, anunță romantismul („Bonaparte la podul de la Arcole", „Câmpul de bătălie de la Eylau").

GROSIÉR, -Ă (< fr.) adj., s.n. pl. 1. Adj. Grosolan. 2. S.n. pl. Nutrețuri fibroase, cu conținut mare de celuloză (paie și pleavă de cereale, coceni de porumb etc.).

GROSÍME s.f. 1. Diametrul secțiunii transversale a unui corp cilindric. 2. Dimensiunea unui corp în sens orizontal, pe secțiune transversală (ex. g. peretelui). 3. Dimensiunea unui corp în sens vertical, distanța dintre fețele unui strat.

GROSISMÉNT (< fr.) s.n. Mărime caracteristică instrumentelor optice cu imagini virtuale (lunetă, microscop etc.), egală cu raportul dintre unghiul sub care se vede un obiect cu ajutorul instrumentului respectiv și unghiul sub care se vede obiectul cu ochiul liber; mărime unghiulară; putere măritoare unghiulară.

GROSOLÁN, -Ă (< it.) adj. Lipsit de delicatețe; nepoliticos, bădăran. ✦ Insuficient prelucrat; necizelat, brut (1).

GROSS, David J. (n. 1941), fizician american. Contribuții la descoperirea libertății asimptotice în teoria interacțiunilor tari. Premiul Nobel pentru fizică împreună cu H.D. Politzer și F. Wilczek (2004).

GROSSETESTE, Robert (c. 1175-1254), erudit englez, călugăr franciscan. Cancelar al Universității din Oxford. Episcop de Lincoln (1235). A aplicat matematica în cercetarea fenomenelor naturii, a elaborat o teorie cosmologică despre lumină.

GROSSGLOCKNER, cel mai înalt vf. (3 797 m) din masivul Tauern Înalți (Alpii Estici), în Austria.

GROSSMANN, Vasili Semionovici (1905-1964), scriitor rus. Romane consacrate războiului („Pentru cauza cea dreaptă"). După apariția romanului „Bătălia Stalingradului", evocând lagărele de concentrare rusești și germane, nu a mai fost publicat în U.R.S.S. Ultima carte, „Totul trece", severă condamnare a regimului comunist, a apărut postum în Italia.

GROSSO MODO (loc. lat.) adv. Fără a intra în amănunte; sumar.

GROSZ, George (1893-1959), pictor și grafician german. Stabilit în S.U.A. (1933). Reprezentant al expresionismului în varianta „Noua obiectivitate". Grafică militantă („Germania. O poveste de iarnă", „Supraviețuitorul")

GROȘ (< germ.) s.m. 1. (În Ev. Med.) Monedă de argint emisă din sec. 13 de mai multe state europene (Franța, Polonia ș.a.). 2. (În Moldova) Monedă de argint bătută de Petru I Mușat.

GROȘAN, Ioan (n. 1954, Satulung, jud. Maramureș), scriitor român. Proză postmodernistă, îmbinând observația cotidianului cu sugestia livrescă și parodică („Trenul de noapte", „Caravana cinematografică").

GROȘI, com. în jud. Maramureș, în depr. Baia Mare; 2 500 loc. (2008).

GROȘII ȚIBLEȘULUI, com. în jud. Maramureș; 2 143 loc. (2008).

GROȘÍȚĂ s.f. 1. Monedă de argint austriacă; a circulat și în Țările Române în sec. 18. 2. Monedă poloneză de aramă; a circulat în Țările Române în sec. 17.

GRÓTĂ (< fr., it.) s.f. Peșteră, cavernă (1).

GROTÉSC¹ (< germ.) s.n. Corp de literă de tipar, format din arce și segmente de dreaptă de grosime egală și fără piciorуș.

GROTÉSC², -Ă (< fr., it.) adj., s.n. 1. Adj. De un comic exagerat; caraghios, bizar. 2. S.n. Categorie estetică desemnând zugrăvirea fantastică, în ipostaze extravagante, caricaturale, uneori monstruoase, a urâtului fizic și moral. Impus de romantici, este cultivat și de literatura și arta modernă. 3. S.n. Ornamentație de origine romană, reintrodusă în pictura Renașterii, care constă într-o decorație fantastică, formată din motive vegetale sau animale, personaje ciudate și măști întrețesute în arabescuri.

GROTHENDIECK, Alexander (n. 1928), matematician francez de origine germană. Lucrări în domeniul analizei funcționale (teoria spațiilor vectoriale). Contribuții fundamentale în geometria algebrică („Elemente de geometrie algebrică", în colab. cu J. Dieudonné). Medalia Fields (1966).

avers
revers

Groș din timpul lui Petru I Mușat

GROTIUS, Hugo (numele latinizat al lui *Hugo de Groot*) (1583-1645), teolog, jurist, istoric și diplomat olandez. A susținut superioritatea creștinismului față de celelalte religii. Unul dintre fondatorii teoriei dreptului natural („Marea liberă"); a sistematizat pentru prima oară dreptul internațional („Despre dreptul războiului și al păcii").

GROTOWSKI, Jerzy (1933-1999), regizor și teoretician de teatru polonez. Reprezentant al teatrului de avangardă, propune un „teatru sărac" (fără scenografie, reflectoare, efecte scenice, costume etc.), esențial fiind doar jocul actorilor („Cain" de Byron, „Idiotul" de Dostoevski).

GROTTGER, Artur (1837-1867), pictor și grafician polonez. Orientare romantică. Cicluri de lucrări: „Varșovia", „Polonia", „Lituania", „Războiul".). Portretist.

GROTTHUSS, Christian Johann Dietrich Theodor (cunoscut sub numele de *Theodor Grotthuss*) (1785-1822), chimist și fizician german. A descoperit, împreună cu Draper, legea calitativă a fotochimiei, denumită *legea Grotthuss-Draper.*

GROUCHY, Emmanuel, marchiz de ~ (1766-1847), mareșal francez. Participant la războaiele napoleoneene. Nu a putut împiedica joncțiunea trupelor prusiene cu cele engleze la Waterloo (1815).

GROUSSET, René (1885-1952), orientalist francez. Preocupări de istoria filologiei și a civilizațiior orientale („Imperiul stepelor") privite în raport cu lumea creștină („Istoria cruciadelor și a regatului franc al Ierusalimului").

GROVE, Frederick Philip (pe numele adevărat *Felix Paul Greve*) (1871-1948), romancier canadian. Romane cu tentă autobiografică, adevărate saga ale colonizatorilor preriei („Colonizatorii", „Pâinea noastră cea de toate zilele", „Fructele pământului").

GROVE, Sir George (1820-1900), muzicolog britanic. A publicat un monumental „Dicționar al muzicii și muzicienilor". Editor al „Macmillan's Magazine" (1868-1883).

GROZA, Loredana (n. 1970, Onești, jud. Bacău), cântăreață română de pop-rock. Stil ce evoluează de la pop la alternativ, fiind atrasă și de folclor sau muzica lăutărească. Discografie: „Bună seara iubito", „Născută toamna", „Agurida".

GROZA, Petru (1884-1958, n. Băcia, jud. Hunedoara), avocat și om politic român. Președinte al organizației *Frontul Plugarilor* (1933-1953). Ministru în mai multe rânduri. Președinte (șeful statului) al Prezidiului Marii Adunări Naționale (1952-1958). Prim-min., impus de autoritățile sovietice, formează la 6 mart. 1945 un nou guvern, ministerele cheie fiind deținute de comuniști. Recunoscut și de Marea Britanie și S.U.A. (febr. 1946), guvernul dr. Petru Groza a trecut la inițierea și aplicarea unor măsuri abuzive (judecarea și executarea mareșalului I. Antonescu și a principalilor săi colaboratori, falsificarea alegerilor parlamentare din nov. 1946, anihilarea opoziției și, în special, a partidelor istorice, arestarea și exterminarea liderilor lor, impunerea actului de abdicare regelui Mihai I ș.a.).

GROZÁV, -Ă (< bg.) adj. 1. Care umple de groază; îngrozitor. 2. Fig. (Și adv.) Foarte mare, foarte tare, extraordinar. 3. Fig. Remarcabil, excepțional. ✦ Curajos.

GROZAV, boier moldovean, vornic al lui Petru Rareș. A repurtat victoria de la *Feldioara* (iun. 1529) asupra partizanilor lui Ferdinand I de Habsburg, adversarii lui *Ioan Zápolya,* pe care îl sprijinea domnul Moldovei.

GROZĂVESCU, Traian (1895-1927, n. Lugoj), tenor român. Solist al operelor din Cluj, Viena, Berlin. Voce cu un timbru strălucitor în toate registrele (remarcabil în Verdi). Concurs canto ce îi poartă numele la Lugoj.

GROZĂVÍE s.f. Fapt sau întâmplare îngrozitoare; oroare. ✦ Lucru sau ființă grozavă, extraordinară.

GROZEȘTI 1. Com. în jud. Iași, pe Prut; 1 855 loc. (2008). Rezervația naturală Cotul Sălăgeni (5,81 ha). 2. Com. în jud. Mehedinți, în piemontul Motrului; 2 186 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1704), în satul G.

GROZNÎI, cap. Republicii Cecenia (Federația Rusă), în N m-ților Caucaz; 223 mii loc. (2002). Mari expl. de petrol. Petrochimie, constr. de maşini şi produse alim. Universitate. Fondat în 1818. Ca urmare a proclamării unilaterale a independenţei Ceceniei (1991), Rusia declanşează, în dec. 1994, operaţiuni militare împotriva cecenilor, soldate cu distrugerea, în mare parte, a oraşului G. şi mari pierderi de vieţi omeneşti.

GROZUŢĂ, Alexandru (n. 1907, Cornea, jud. Caraş-Severin), cântăreţ român. Romanţe şi muzică populară. Culegător de folclor, autor de cântece, cuplete şi romanţe.

GRUBBS, Robert H. (n. 1942), chimist american. Cercetări privind metode de sinteză organică. Premiul Nobel pentru chimie împreună cu R. Schrock şi Y. Chauvin (2005).

GRUBER, Eduard (1861–1896, n. Iaşi), psiholog român. A promovat metodele experimentale („Luminozitatea specifică a lucrărilor").

GRUBEROVA, Edita (n. 1946), soprană cehă. Tehnică remarcabilă. Lansată în rolul de coloratură al Reginei nopţii, a evoluat către repertoriul romantic italian.

GRUDZIĄDZ, oraş în N Poloniei, pe Vistula; 102,3 mii loc. (2000). Metalurgie; constr. de maşini; ind. textilă.

GRUI, interfluviu domol, alungit, la confluenţa a două râuri.

GRUIA, com. în jud. Mehedinţi, pe Dunăre; 3 062 loc. (2008). Expl. de argilă.

GRÚIE (după fr. *grue*) s.f. Macara pentru ridicarea unor elemente ale navei (bărci, ancore etc.).

GRUIFÓRME (< engl.) s.f. pl. Ordin de păsări de apă sau de locuri deschise din care fac parte lişiţa, dropia, cocorul.

GRUITHUISEN, Franz Paula von (1774–1852), medic şi astronom german. A formulat (1840) ipoteza, valabilă şi astăzi, conform căreia craterele lunare s-ar datora impactului cu meteoriţii.

GRUIU, com. în jud. Ilfov; 6 606 loc. (2008). Pe insula din L. Snagov se află *mănăstirea Snagov;* biserica Sf. Mihail şi Gavril (1587–1589).

GRUMÁZ (cuv. autohton) s.n. **1.** Cerbice; gât; *p. restr.* ceafă. **2.** (Rar) Gâtlej. **3.** Parte mai îngustă la unele obiecte, asemănătoare cu gâtul **(1).**

GRUMĂZEŞTI, com. în jud. Neamţ, în Subcarpaţi; 5 494 loc. (2008). Parc dendrologic. Biserica de lemn Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (ante 1598) în satul Topoliţa. Curtea boierească cu biserică şi necropolă din satul Netezi.

GRUMIAUX, Arthur (1921–1986), violonist belgian. Elev al lui G. Enescu. Eleganţă şi limpezime în interpretare. Activitate pedagogică.

GRUND (< germ.) s.n. **1.** Primul strat de material aplicat pe suprafaţa unei piese care urmează să fie finisată vopsită. **2.** Strat de mortar aplicat direct pe zidărie. **3.** (ARTE PL.) Strat pregătitor care se aplică pe pânza, cartonul etc. pe care se pictează.

GRUNDTVIG, Nicolai Frederik Severin (1783–1872), prelat şi scriitor danez. Admirator al vechii civilizaţii nordice („Mitologia nordică"). Autor de psalmi. Organizator al „înaltelor şcoli populare" pentru răspândirea culturii scandinave.

GRÜNBERG, Peter Andreas (n. 1939), fizician german. Studii pentru descoperirea magnetorezistenţei gigantice. Premiul Nobel pentru fizică împreună cu A. Fert (2007).

GRÜNEWALD, Matthias (pe numele adevărat *Mathis Nithart* sau *Gothart*) (c. 1460/1470–1528), pictor german. Creaţie caracterizată prin exaltare mistică, expresivitate patetică, intensitate a coloritului („Altarul din Isenheim", „Sf. Erasm" şi „St. Mauritius", „Madona cu Pruncul").

GRÜNWALD, localit. în NE Poloniei. Aici armatele polone, lituaniene şi ruse au înfrânt, la 15 iul. 1410, armata Ordinului teutonic; la această luptă a participat şi un corp de oaste moldovean. Azi lângă Stebark.

GRUNZ (cuv. autohton) s.m. Bucată dintr-o materie fărâmicioasă; bulgăre.

GRUP (< fr.) s.n. **1.** Ansamblu de obiecte, de animale sau de plante asemănătoare aflate laolaltă. **2.** Ansamblu de persoane care săvârşesc o acţiune comună. **3.** Colectivitate de persoane reunite printr-o comunitate de interese şi vederi sau în funcţie de anumite scopuri. *G. parlamentar* = grupare în parlament formată din reprezentanţii unui partid politic sau ai mai multor partide, cu o anumită poziţie. **4.** (EC.) Asociere între două societăţi (dintre care una este „societate mamă") pe baza anumitor aranjamente. ✧ *G. bancar* = sindicat bancar. **5.** (MAT.) Mulţime în care se defineşte o lege de compunere (adunare, înmulţire etc.) care asociază la orice pereche de elemente ale sale un alt element şi este caracterizată prin asociativitate, prin existenţa unui element neutru şi a unui element opus faţă de această asociere (ex. grupul aditiv al numerelor întregi). *G. comutativ (abelian)* = în care legea de compoziţie este comutativă. **6.** Ansamblu de obiecte de acelaşi fel sau de piese componente, mecanisme, lucrări etc. reunite pe baza caracteristicilor principale sau din punct de vedere funcţional. ✧ *G. electrogen* v. *electrogen.*

GRUPÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) aduna, a (se) reuni într-un grup. ✦ Tranz. A comasa. **2.** Refl. (Despre mai multe persoane) A se alătura unei mişcări, a se strânge în jurul unui conducător. **3.** Tranz. A repartiza în grupuri.

GRUPÁJ (< fr.) s.n. Aşezare sistematică, pe categorii; ansamblu **(1),** grup de informaţii.

GRUPÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) grupa şi rezultatul ei. **2.** Grup de persoane reunite printr-o comunitate de interese, scopuri şi idei. **3.** *G. statistică* = separare a unei colectivităţi statistice în grupe omogene de unităţi, după variaţia uneia sau a mai multor caracteristici. **4.** (MILIT.) Număr variabil de unităţi întrunite temporar sub o comandă unică, în vederea îndeplinirii unei misiuni de luptă. **5.** (CHIM). *G. funcţională* = reunire de atomi a cărei prezenţă în molecula unei combinaţii organice caracterizează o funcţie chimică (ex. **g.** hidroxil–OH caracterizează funcţia alcool).

GRÚPĂ (< fr.) s.f. **1.** Colectiv restrâns de persoane subordonat unei forme organizatorice mai largi (ex. **g.** de studenţi). ✦ Unitate administrativă într-o întreprindere sau într-o instituţie având aceeaşi specialitate. ✦ (MILIT.) Cea mai mică subunitate militară de instrucţie şi de luptă. Câteva **g.** formează un pluton. ✦ Grup **(2). 2.** Subdiviziune (în ştiinţe), constituită din elemente care prezintă trăsături comune. ✧ *G. sangvină* = categorie în care este inclus sângele unui individ, în funcţie de prezenţa sau absenţa anumitor antigene (aglutinogene) pe suprafaţa globulelor roşii. Are importanţă în practica transfuziei sângelui şi în medicina legală. La om există patru *g. principale de s.:* I (0), II (A), III (B) şi IV (AB). Sin. *grup sangvin.* **3.** (CHIM.) *G. a sistemului periodic* = fiecare dintre cele nouă subîmpărţiri care rezultă la aşezarea elementelor în sistemul periodic, alcătuită din elemente cu proprietăţi asemănătoare. *G. analitică* = subîmpărţire care cuprinde elementele cu o comportare asemănătoare faţă de un anumit reactiv. **4.** (STRAT.) Totalitatea depozitelor formate în decursul unei ere geologice.

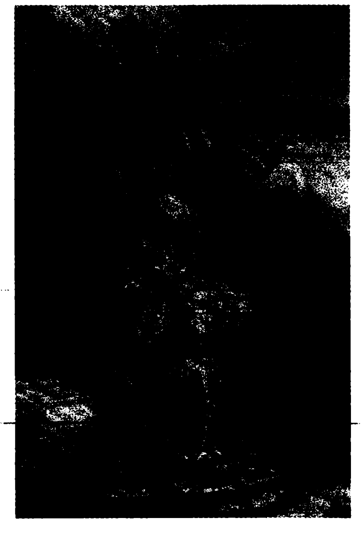

Matthias Grünewald: „Madona cu Pruncul"

GRUPUL CELOR CINCI, grupare de creaţie a compozitorilor ruşi din deceniul 6 al sec. 19, al cărei ideolog a fost V.V. Stasov. A militat pentru dezvoltarea unui stil naţional. Reprezentanţi: A.P. Borodin, C.A. Cui, M.P. Musorgski, N.A. Rimski-Korsakov şi M.A. Balakirev.

GRUPUL CELOR PATRU, grupare artistică (1926–1938), întemeiată de pictorii români N. Tonitza, Şt. Dimitrescu, Fr. Şirato şi sculptorul O. Han. Rol important în promovarea picturii româneşti moderne.

GRUPUL CELOR 77, organizaţie internaţională guvernamentală creată în timpul primei sesiuni a U.N.C.T.A.D. (1964), în scopul armonizării poziţiilor ţărilor în curs de dezvoltare în cadrul organismelor şi negocierilor din sistemul O.N.U. Din 1964, numărul membrilor a crescut de la 77 la 114 (1995).

GRUPUL CELOR ŞASE, grupare fondată, în 1918, de compozitorii francezi G. Auric, A. Honegger, D. Milhaud, F. Poulenc, L. Durey şi G. Tailleferre, cu caracter antitradiţionalist, promovând reinstaurarea unui spirit clasic, sinceritatea şi puritatea expresiei.

GRUPUL CELOR 10 (Clubul de la Paris), denumire unanim acceptată pentru întâlnirile anuale ale miniştrilor de Finanţe din 10 state industrializate (Belgia, Canada, Franţa, Germania, Italia, Japonia, Marea Britanie, Olanda, Suedia, S.U.A. şi Elveţia, cu statut de observator), reprezentând, *de facto,* autoritatea superioară în F.M.I.

GRUPUL 47, cerc literar care a reunit, în perioada 1947–1977, scriitori de limbă germană din Germania, Elveţia şi Austria. Membrii lui au apărat toate formele de libertate – literară, politică ş.a. Li se datorează descoperirea unor scriitori de talent (G. Eich, H. Böll, G. Grass, M. Walsen).

GRUZIN, -Ă adj, s.m. şi f. v. **georgian, -ă.**

GRYPHIUS, Andreas (numele latinizat al lui *A. Greif*) (1616–1664), scriitor german. Lirică religioasă („Meditaţii asupra cimitirului, ultimul sălaş al celor morţi"). Drame şi comedii didactice şi moralizatoare.

Gs, simbol pentru *gauss.*

GUADALAJARA 1. Oraş în Spania Centrală, la NE de Madrid; 68,2 mii loc. (2001). Biserica Santa Maria de la Fuente (sec. 13), palat (sec. 15). Pod roman şi apeduct. Aici (8–20 mart. 1937), în timpul Războiului Civil, armata republicană a obţinut victoria asupra celei franchiste. În ambele armate au luptat voluntari români. **2.** Oraş în partea central-vestică a Mexicului, centrul ad-tiv al statului Jalisco; 3,67 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Aparataj electrotehnic; ind. chimică, a cimentului, uşoară şi alim. Vechi ateliere de ceramică. Model de sistematizare urbanistică colonială. Universitate (1792). Catedrală (1561–1618), Palat guvernamental (1743). Fundat în 1531.

GUADALCANAL, ins. în SV Oc. Pacific (arh. Solomon); 5,33 mii km^2. Oraş pr.: *Honiara,* cap. statului. Relief muntos, cu alt. max. de 2 331 m. Teatrul unor lupte sângeroase între Aliaţi şi japonezi (aug. 1942–febr. 1943).

GUADALQUIVIR, fl. în S Spaniei; 560 km. Izv. din m-ţii Andaluziei, trece prin Córdoba şi Sevilla şi se varsă printr-un estuar în G. Cádiz.

GUADALUPE, oraş în NE Mexicului (Nuevo León), la E de Monterrey; 669,8 mii loc. (2000).

GUADELUPA (GUADELOUPE), grup de insule în arh. Antilelor Mici; 1,7 mii km^2. Ins. pr.: Grande-Terre, Basse-Terre şi Marie-Galante. Centrul ad-tiv: *Basse-Terre.* Oraş pr.: Pointe-à-Pitre. Alt. max.: 1 467 m (vulcanul Grande Soufrière). Trestie de zahăr, bananieri, arbori de cafea şi cacao, citrice, vanilie, ananas, manioc, batate. Creşterea animalelor. Fabrici de zahăr şi rom. Descoperită de Columb în 1493, G. a fost colonizată de francezi (1635); ocupată în mai multe rânduri de Anglia, a revenit definitiv Franţei în 1816. Din 1946, devine un departament de peste mări al Franţei.

GUADIANA, fl. în Pen. Iberică (Spania şi Portugalia); 820 km. Izv. din pod. La Mancha, formează, în anumite sectoare, graniţa dintre Spania şi Portugalia şi se varsă în G. Cádiz (Oc. Atlantic).

GUAIACÓL s.n. v. gaiacol.

GUAÍRA (SALTO DOS SETE QUEDAS), cascadă pe fl. Paraná formată din 18 căderi de apă, la granița dintre Brazilia și Paraguay; 114 m înălțime. Lățime max.: 4 850 m. Cascada cu cel mai mare debit din lume (13 300 m^3/sec.).

GUAJIRA (GOAJIRA), pen. în N Americii de Sud (Columbia și Venezuela), care închide la V G. Venezuela și se termină prin capul Gallinas. Expl. de sare și de cărbune.

GUAM, ins. vulcanică în V Oc. Pacific, în arh. Mariane, la 5 000 km V de Hawaii. Centrul ad-tiv: *(Agaña) (Hagåtña)*. Cocotieri, bananieri, batate, manioc, trestie de zahăr. Nod de linii aeriene, de navigație, de cabluri transpacifice; baze maritime și aeriene ale S.U.A. Descoperită în 1521 de Magellan. Ocupată de spanioli în 1668, a fost cedată S.U.A. în urma Războiului hispano-american din 1898. Ocupată de japonezi (1941-1944). Din 1950, terit. „neîncorporat" al S.U.A., administrat de Departamentul de Interne. Activitatea legislativă este exercitată de guvernator și de Consiliul Legislativ, iar cea executivă, de Consiliul Executiv, condus de guvernator.

GUANABARA, golf al Oc. Atlantic, pe țărmul de SE al Braziliei, în dreptul orașului Rio de Janeiro; 429 km^2.

GUANAC (GUANACO) (cuv. quechua; sp.) s.m. Specie de *lamă* care trăiește în stare sălbatică, în mici pâlcuri conduse de un mascul în ținuturi muntoase din America de Sud, din N Anzilor până în Țara de Foc (*Lama guanicae*). Are blană fină, lânoasă, castanie pe spate și albicioasă pe partea ventrală, gâtul lung și zvelt.

GUANAJUATO 1. Stat în Mexic: 30,5 mii km^2; 4,66 mil. loc. (2000). Expl. miniere (argint, aur, plumb, zinc, cupru, mercur) și forestiere. **2.** Oraș în centrul Mexicului, la 2 050 m alt., la NV de Ciudad de México, centrul ad-tiv al statului cu același nume; 74,8 mii loc. (2000). Prelucr. primară a min. Universitate (1732). Fondat (1554) a devenit oraș în 1741.

GUANGDONG, prov. în SE Chinei; 197,1 mii km^2; 86,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Guangzhou.* Expl. forestiere; expl. de cărbune, min. de fier, mangan, șisturi bituminoase, wolfram. Ind. zahărului. Orez, trestie de zahăr, porumb, batate etc. Sericicultură. Pescuit.

GUANGXI ZHUANG, reg. autonomă în SE Chinei; 220,4 mii km^2; 44,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Nanning.*

GUANGZHOU, oraș în SE Chinei, în delta fl. Xijiang, port la M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al prov. Guangdong; 2,91 mil. loc. (1990). Siderurgie. Șantiere navale. Ind. mătăsii și iutei, celulozei și hârtiei, a cauciucului, alim. Universitate. Târg internațional. Memorialul Sun Zhongshan (Sun Yat sen), Templul Guangxiao (sec. 7), Templul celor șase bananieri și Pagoda florilor (sec. 6). Menționat în sec. 3 î.Hr. În Ev. Med. - mare port comercial care lega China de SV Asiei și Africa. În sec. 7, în G. a existat o colonie a negustorilor arabi, iar, ulterior, a fost unul dintre primele orașe chineze în care au pătruns europenii. În sec. 18, G. a devenit principalul port de comerț internațional al Chinei. În urma războaielor cu Marea Britanie și Franța a fost declarat, în 1860, port deschis comerțului extern. Se mai numește și *Canton.*

GUANIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică organică, solidă, higroscopică, solubilă în apă, folosită ca intermediar în sinteza de medicamente. Este un derivat al guaninei, cu o relativă toxicitate.

GUANÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Bază azotată purinică prezentă în țesuturi animale și derivate organice. Este componenta principală a nucleotidelor din acizii nucleici.

GUÁNO (< fr. {i}) s.m. sg. **1.** Rocă sedimentară organogenă fosfatică, provenită din transformarea, în condițiile unui climat arid sau de peșteră, a unor resturi: excremente, ouă și cadavre de păsări, de lilieci, de pești etc.; utilizată ca îngrășământ organic natural. **2.** Îngrășământ preparat din deșeurile provenite din ind. de prelucrare a cărnii.

GUANTÁNAMO, oraș în SE Cubei; 208 mii loc. (1999). Nod de comunicații. Ind. textilă și alim. (cafea, zahăr, ciocolată). O parte din golful **G.**, situat în N M. Caraibilor, la 34 km S de oraș, a fost concesionată (1903), S.U.A., care și-a construit aici o bază militară navală (111,9 km^2) și ulterior o închisoare de maximă securitate. Întemeiat în 1819.

GUAPORÉ (ITÉNEZ), râu în V Braziliei și NE Boliviei; 1 749 km. Izv. din V pod. Mato Grosso și formează, pe o porțiune, granița dintre Brazilia și Bolivia.

GUARÁNI^1 (< sp.) s.m. pl. Populație indiană din America de Sud (Paraguay și Bolivia), din grupul de limbi *tupi-guarani.* ✧ *Limba g.* = limbă amerindiană din fam. tupi, vorbită în Brazilia, Argentina, Bolivia și Paraguay, unde este și limbă oficială alături de spaniolă.

GUARANI^2 (cuv. sp.) s.m. Unitate monetară în Paraguay.

GUARDAFUI (RAS ASIR, CASEYR), cap în extremitatea de E a Africii (Somalia), la intrarea în G. Aden, la 11° 49' lat. N și 51° 15' long. E.

GUARDI, Francesco (1712-1793), pictor italian. Peisaje, în special din Veneția („Curte venețiană", „Canal Grande", „Piața San Marco").

GUARDIAN („The ~"), cotidian liberal britanic de largă audiență internațională. Fondat în 1821 (până în 1959 s-a intitulat „Manchester Guardian").

GUARINI, Guarino (1624-1683), arhitect, matematician și teolog italian. Lucrări baroce caracterizate prin îmbinări sau suprapuneri de volume circulare și eliptice (palatul Carignano, basilica San Lorenzo - capodopera sa, Accademia delle Scienze).

GUARNERI (GUARNERIUS), celebră familie de lutieri italieni din Cremona (sec. 17-18). Cel mai strălucit reprezentant a fost *Giuseppe Antonio G.* (zis *del Gesù*) (1698-1744), rival al lui Stradivarius.

GUÁȘĂ (< fr.) s.f. **1.** Culoare preparată din gumă arabică, pigmenți minerali și apă, cu aspect opac, folosită în pictură. **2.** Pictură executată cu astfel de culori.

GUATEMALA (Republica ~), stat în extremitatea nordică a Americii Centrale istmice, cu ieșire la Oc. Pacific și M. Caraibilor (G. Honduras); 108,9 mii km^2; 13,9 mil. loc. (2003), din care c. 40% amerindieni. Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (catolici 75%, protestanți 25%). Cap.: *Guatemala (Ciudad de Guatemala). Relief* variat: munți cu alt. max. în vf. Tajumulco (4 220 m) - cel mai înalt din America Centrală -, podișuri, câmpii litorale relativ înguste. Plantații de cafea, trestie de zahăr, bananieri; culturi de porumb, bumbac, tutun, chicle (din care se produce guma de mestecat). Se cresc bovine, porcine, ovine. Păduri tropicale umede în jumătatea nordică a țării. Expl. de plumb, zinc, crom și antimoniu. Ind. alim., de prelucr. a lemnului și a petrolului; ciment, textile ș.a. Moneda: 1 quetzal = 100 centavos. Turism. - *Istoric.* Locuit de amerindienii maya, terit. **G.** a fost cucerit în prima jumătate a sec. 16 de spanioli. La 15 sept. 1821, în timpul Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America Latină, **G.** și-a proclamat independența. Între 1821 și 1823, a fost unită cu Mexicul, iar între 1823 și 1839, a făcut parte din Federația Statelor Americii Centrale. În apr. 1839, s-a proclamat republică de sine stătătoare. În 1931, printr-o lovitură de stat, generalul J. Ubico Castañeda, sprijinit de marii proprietari funciari și de capitalul străin, a preluat puterea și a instaurat un regim dictatorial, înlăturat în 1944, în urma unei răscoale populare. Membru fondator al O.N.U. (1945). Guvernele la putere în anii 1944-1954 (îndeosebi guvernul condus de J. Arbenz Guzmán, 1950-1954) au fost susținute de comuniști. Între 1954 și 1985, țara a fost condusă de junte și guverne militare, iar din 1985 a revenit la o guvernare civilă. În acest răstimp, s-a declanșat (1960) un sângeros război civil între grupările teroriste de stânga și de dreapta (200 000 de morți și dispăruți și sute de mii de refugiați în Mexic). În ian. 1991, au avut loc alegeri prezidențiale câștigate de Jorge Serrano Elías, candidatul partidului Mișcarea de Acțiune și Solidaritate; în condițiile unei instabilități politice și constituționale, J.S. Elías demisionează, președinte al țării, ales de Parlament, devenind Ramiro de León Carpio (iun. 1993). La 26 dec. 1999, Alfonsó Portillo, candidatul Frontului Republican Guatemalez, este ales ca nou președinte al **G.**, succedându-i, la 14 ian. 2000, lui Alvaro Arzú Irigoyen, inițiatorul acordurilor de pace care au pus capăt războiului civil. Óscar Berger Perdomo câștigă alegerile prezidențiale din 2004. Viața internă este dominată de violență, atentate la libertățile constituționale și corupție. Republică prezidențială.

GUATEMALA (CIUDAD DE ~), cap. Guatemalei; 942,3 mii loc. (2002). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, piel. și încălț., a cimentului, alim. Universitate (1676). Catedrală (sec. 18). Muzeul Național de Arheologie și Etnografie, Muzeul Național de Istorie și Arte Frumoase.

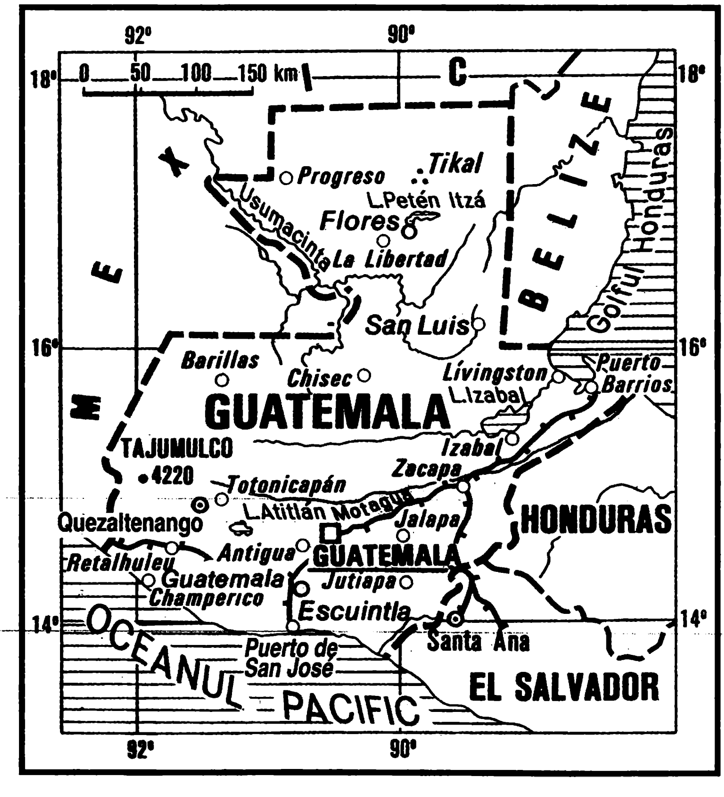

întemeiat în 1776 pe locul vechiului oraş Antigua (fundat în 1524, sub numele de Los Caballeros). Centrul ad-tiv al coloniei spaniole Guatemala (1779-1821) şi cap. Republicii Independente Guatemala (din 1847). Distrus aproape în întregime de cutremurul din 1917.

GUAYAQUIL (SANTIAGO DE GUAYAQUIL), oraş în Ecuador, port la Oc. Pacific; 1,98 mil. loc. (2001, cel mai mare oraş al ţării). Ind. metalurgică, textilă, chimică şi alim. Prelucr. lemnului. Rafinarea petrolului. Universitate (1867). Biserica Santo Domingo (sec. 16) şi catedrala San Francisco. Fundat în 1530.

GUBÉRNIE (< rus.) s.f. Unitate teritorial-administrativă introdusă, în 1708, în Rusia de Petru I; s-a menţinut până în 1929.

GUBOGLU, Mihail (1911–1990, n. Ciadîr-Lunga, Basarabia), istoric şi orientalist român. A publicat izvoare turceşti valoroase pentru istoria României („Paleografia şi diplomatica turco-osmană", „Cronici turceşti privind ţările române", în colab.).

GUDEA (sec. 22 î.Hr.), patesi (rege) al oraşului-stat Lagaş din Mesopotamia. În timpul lui, arta şi literatura au cunoscut o maximă înflorire.

GUDERIAN, Heinz (1888–1954), general german. Teoretician al întrebuinţării autonome a unităţilor de blindate. A comandat unităţi de blindate în Polonia (1939), Franţa (1940), U.R.S.S. (1941). Inspector general al trupelor de blindate (1943) şi şef de stat-major al armatei terestre (1944–1945). Memorii.

GUDRÓN (< fr.) s.n. Lichid vâscos, de culoare închisă, cu miros specific, obţinut prin distilarea uscată a unor substanţe organice (lemn, cărbuni etc.); catran.

GUDRUNLIED (KUDRUNLIED), „Cântecul Gudrunei", epopee germană din sec. 13, inspirată din vechi legende nordice. Supranumită „Odiseea germană", este, alături de „Cântecul nibelungilor", cea mai importantă epopee medievală germană.

GUDURÁ vb. I refl. **1.** (Despre câini) A-şi manifesta ataşamentul faţă de om, dându-i târcoale şi mişcând din coadă. **2.** Fig. (Despre oameni) A se linguşi pe lângă cineva, înjosindu-se.

GUÉLFI (< it.) s.m. pl. (În sec. 12–14, în oraşele italiene) Membri ai unei grupări politice, formate mai ales din păturile comerciale şi meşteşugăreşti, care au sprijinit pe papă în lupta împotriva împăraţilor germani şi a *ghibelinilor*.

GUERCINO (Giovanni Francesco Barbieri, zis **il ~)** (1591–1666), pictor italian. Maestru al şcolii bolognneze, reprezentant al barocului. Tematică religioasă, tratată în clarobscur („Sf. Francisc cu îngerii", „Înălţarea Fecioarei").

GUERICKE, Otto von (1602–1686), fizician german. A dovedit existenţa presiunii atmosferice cu ajutorul emisferelor de Magdeburg (1654) şi a inventat baroscopul (un tip de maşină electrostatică) şi maşina pneumatică (1650).

GUÉRIN, Camille (1872–1961), medic veterinar francez. A descoperit, împreună cu A. Calmette, vaccinul preventiv împotriva tuberculozei: B.C.G. (*B*acille *C*almette *G*uérin).

GUERNICA (GUERNICA Y LUNO), oraş în N Spaniei (Ţara Bascilor); 18 mii loc. (1986). Vechi centru cultural al bascilor. Biserica Santa Maria la Antigua (1418). În timpul Războiului Civil din Spania (1936–1939), a fost bombardat în mod violent de aviaţia germană (26 apr. 1937). Eveniment imortalizat în tabloul cu acelaşi nume de P. Picasso.

GUERNSEY, a doua ins. ca mărime din grupul Ins. Normande, situată în SV M. Mânecii; 63 km^2. Localit. pr.: *St. Peter Port.* Creşterea animalelor. Horticultură. Pescuit. Muzeu.

GUERNSEY (< n.pr. *Guernsey*) (ZOOT.) s.n. Rasă de taurine crescută pentru producţia de lapte (4 000–4 500 l anual), de culoare bălţată (alb cu galben), originară din ins. G.

GUERRERO, stat în S Mexicului; 63,7 mii km^2; 3,08 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Chilpancingo.* Expl. forestiere. Porumb, cafea, trestie de zahăr şi citrice. Creşterea bovinelor.

GUESDE, Jules (pseud. lui *Jules Bazile*) (1845–1922), militant socialist francez. Unul dintre fondatorii Partidului Muncitoresc Francez (1879) şi lider al Internaţionalei a II-a.

GUEVARA, Antonio de ~ (1480–1545), scriitor spaniol. Precursor al conceptismului. Tratate religioase şi moral-politice („Ceasornicul domnilor", adaptat în româneşte de cronicarul Nicolae Costin).

GUEVARA, Ernesto (Che) (pe numele adevărat *Ernesto Guevara de la Serna*) (1928–1967), revoluţionar sud-american de origine argentiniană. Preconiza folosirea unor metode radicale ca soluţie pentru ameliorarea sărăciei cvasigenerale din America de Sud. A participat (1956–1958) la lupta insurgenţilor cubanezi împotriva dictaturii lui Batista. Ministru în guvernul cubanez (1961–1965). În 1965, a părăsit Cuba, luptând în rândurile partizanilor din Bolivia; ucis de trupele guvernamentale. Op. pr.: „Războiul de gherilă", „Jurnal din Bolivia".

GUGEŞTI, com. în jud. Vrancea, pe Râmna; 6 803 loc. (2008). Expl. de balast. Prelucr. lemnului. Colecţie de istorie şi arheologie.

GUGGENHEIM, familie de industriaşi americani, de origine elveţiană, cu importante realizări culturale şi filantropice. Mai important: **Solomon G.** (1861–1949). Din iniţiativa sa a fost fondat celebrul **Muzeu G.** (construit într-un stil original, avangardist, de Frank Lloyd Wright), din New York, cu o bogată colecţie de capodopere ale artei contemporane (printre care şi colecţia de artă Brâncuşi).

GUGIUMÁN (< tc.) s.n. (Înv.) Căciulă de samur purtată de domnitori sau de boieri ca semn al demnităţii lor.

GUGU, vf. în masivul Godeanu (Carpaţii Meridionali), alcătuit din şisturi cristaline; alt. 2 291 m.

GUGUIANU, Marcel (n. 1922, Bârlad), sculptor român. Lucrări în marmură şi bronz, cu forme de un abstracţionism liric („Dalila"); sculptură monumentală („Luchian", „Sadoveanu"). Statueta sa, „Ciocârlia", a devenit emblema diviziei de cultură a Băncii Mondiale–Washington.

GUGUŞTIÚC (< bg.) s.m. Specie de pasăre sedentară, din ordinul columbiforme, de culoare cenuşie, cu o dungă neagră, ca o jumătate de guler, pe gât *(Streptopelia decaocto).*

GUIARD, Jules (1870–1965), medic francez. Cercetări în domeniul parazitologiei. A organizat (1920) Muzeul de istorie a medicinei din Cluj. M. coresp. al Acad. Române (1924).

GUIAŞU, Silviu (n. 1938, Oradea), matematician român. Stabilit în Canada (1981). Lucrări şi studii în teoria informaţiei, teoria codurilor, teoria jocurilor şi a deciziilor. A introdus conceptul de entropie ponderată. Lucrări: „Aplicaţii ale teoriei informaţiei", „New applications of information theory".

GUICCIARDINI, Francesco (1483–1540), istoric şi om politic italian. Una dintre personalităţile importante ale Renaşterii. Op. pr.: „Istoria Florenţei"; „Istoria Italiei" (cuprinde evenimentele dintre 1492 şi 1534) este una din primele lucrări care a tratat, pe bază de izvoare sigure, un subiect de istorie naţională.

GUIDO D'AREZZO (c. 990–c. 1050), călugăr şi muzician italian. A preconizat sistemul notaţiei muzicale actuale, a introdus portativul (cu patru linii) şi denumirea silabică a sunetelor. Inventator al metodei solmizaţiei.

GUI IUAN (n. 1919), grafician chinez. Adaptează arta tradiţională realităţilor Chinei actuale („Podul viu").

GUILELMUS din Auvergne (c. 1180–1249), teolog şi filozof francez. Episcop de Paris. A predat la Universitatea din Paris, folosind scrierile lui Aristotel şi Avicenna, dar integrând şi doctrine ale lui Augustin („Despre Univers", „Despre suflet").

GUILELMUS din Champeaux (c. 1070–1121), logician, retor, gramatician şi teolog francez. Cunoscut mai ales pentru disputa cu discipolul său Abelard privind realitatea universaliilor.

GUILELMUS din Couches (c. 1085–1154), gramatician şi filozof francez. Reprezentant al Şcolii din Chartres. Autorul unei enciclopedii filozofice şi ştiinţifice („Philosophia mundi").

GUILEMUS din Sherwood (c. 1200/5–c. 1266/75), logician englez. Contribuţii în studiul „noii logici" („Syncategoremata", „Insolubila").

GUILIN, oraş în S Chinei (Guangxi Zhuang); 370,5 mii loc. (1990). Ind. chimică, electrotehnică şi alim. Monumente ale naturii (grote).

GUILLAUME, Charles Édouard (1861–1938), fizician elveţian. Stabilit în Franţa. Contribuţii în termometrie. A descoperit aliajele invar şi elinvar utilizate la construirea instrumentelor de precizie. Premiul Nobel pentru fizică (1920).

GUILLAUME, Gustave (1883–1960), lingvist francez. A elaborat o teorie lingvistică originală cu caracter semantic, structural şi genetic, centrată pe temporalitate şi bazată, în special, pe considerente psihologice şi formale („Problema articolului şi soluţionarea lui în limba franceză", „Timpul şi verbul").

GUILLAUME DE LORRIS (1200/1210–1240), poet francez. Autorul primei părţi a celebrului „Roman de la Rose" („Romanul Trandafirului").

GUILLAUME DE MACHAUT sau **MACHAULT** (c. 1300–1377), poet şi muzician francez. Canonic de Reims. Reprezentant al perioadei Ars Nova. Unul dintre creatorii şcolii polifonice franceze (motete, balade, *Misa de la Notre-Dame*). Celebru şi ca poet (culegeri de poezii).

GUILLAUMIN, Armand (1841–1927), pictor francez. Peisaje impresioniste, caracterizate prin autenticitate şi lirism („Cheiul Senei la Bercy", „Topirea zăpezii în Creuse").

GUILLEMIN, Roger Charles Louis (n. 1924), medic american de origine franceză. Cercetări în domeniile fiziologiei sistemului nervos central şi al endocrinologiei experimentale. A izolat hormonii hipotalamici. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1977), împreună cu A. V. Schally şi Rosalyn S. Yalow.

GUILLÉN, Jorge (1893–1984), poet spaniol. Versuri („Cântare", „Omagiu"), consacrate destinului schimbător al omului. Eseuri critice.

GUILLEN, Nicolás (1902–1989), poet cubanez. Lirică inspirată din folclorul negru („Sóngoro Cosongo"); poeme militante („Inima cu care trăiesc").

GUILLET, Léon Alexandre (1873–1946), inginer francez. Cercetări în domeniul metalurgiei. A studiat proprietăţile oţelurilor speciale. M. de onoare al Acad. Române (1931).

GUILLOTIN, Joseph Ignace (1738–1814), medic francez. Participant la Revoluţia Franceză. A propus în Adunarea Naţională (1789) ca pedeapsa capitală să fie executată cu instrumentul care i-a preluat numele (ghilotina).

GUIMARD, Hector (1867–1942), arhitect, decorator şi designer francez. Stabilit în S.U.A. (1938). Personalitate marcantă a curentului „Art Nouveau"; de numele lui se leagă şi denumirea de „Style Metro" şi „Style Guimard". Lucr. pr.: Castelul Béranger, Castelul d'Orgeval şi ornamentaţiile de la intrările vechilor staţii de metrou din Paris.

GUINEA, Laurenţiu (n. 1964, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Colaborează cu R. Nureev. Expresivitate plină de vigoare. Numeroase coregrafii proprii la balete clasice („Romeo şi Julieta", „Giselle") şi lucrări originale. Din 2000 activează în Spania.

GUINÉE (< engl., fr.) s.f. Veche monedă engleză de aur care valora 21 de şilingi.

GUINEEA 1. Republica ~, stat în Africa Occidentală, cu ieşire la Oc. Atlantic; 245,9 mii km^2; 9,03 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: islamică (85%), creştină (8%), animistă (7%). Cap.: *Conakry*. Oraşe pr.: Kankan, Labé, Kindia, Nzérékoré. *Relief*: câmpie litorală cu lagune (în V), masivul Fouta Djallon în partea central-nordică, o reg. de podişuri drenată de fl. Niger şi afl. lui (în E), m-ţii Guineii (alt. max.: Mt. Nimba 1 752 m) în SE. *Climă* tropicală. Plantaţii de bananieri, cafea, ananas, trestie de zahăr, palmieri de ulei şi arbori de gumă arabică; culturi de orez, porumb, susan, arahide, batate, manioc ş.a. Creşterea bovinelor,

ovinelor, caprinelor. Expl. de bauxită, min. de fier, aur, diamante. Prod. de alumină, cherestea, ulei de palmier, zahăr ş.a. Pescuit. Moneda: 1 franc guinean = 100 cauris. – *Istoric*. În Ev. Med., G. a făcut parte din statele Ghana şi Mali. La mijlocul sec. 15, pe litoralul guinean au pătruns portughezii şi negustorii de sclavi din alte ţări europene. În sec. 18, pe terit. G. a fost creat un stat de tip feudo-patriarhal. Ocupată de francezi, a devenit colonie în 1893 şi a fost inclusă, în 1904, în Federaţia Africa Occidentală Franceză. După al Doilea Război Mondial, mişcarea de eliberare naţională din G. a luat un avânt puternic. În 1947 a fost fondat Partidul Democrat din G. care, din 1958, a devenit partid unic (secretar general, 1952-1984, *A. Sékou Touré*). La 2 oct. 1958, în urma unui referendum (sept. 1958), s-a proclamat independenţa ţării. Membru al O.N.U. (12 dec. 1958). Adept al edificării unei societăţi de tip marxist, A. Sékou Touré iniţiază un program de reforme radicale. În mart. 1984, în G. are loc o lovitură de stat militară condusă de colonelul Lansana Conté care suprimă Constituţia, dizolvă Adunarea Naţională şi Partidul Democrat. În dec. 1990, noua Constituţie, aprobată în urma unui referendum, autorizează pluripartidismul şi pune capăt regimului militar. În dec. 1993, generalul L. Conté este ales preşedinte al statului (reconfirmat în dec. 1998 şi în dec. 2003). Republică prezidenţială. **2. Golful Guineii,** golf larg deschis la Oc. Atlantic, pe ţărmul vestic al Africii Ecuatoriale, între capurile Palmas (Liberia) şi Lopez (Gabon); 1,5 mil. km². Ad. max.: 6 360 m. Ins. pr.: Bioko. **3. Curentul Guineii,** curent oceanic cald, continuarea estică a Contracurentului Ecuatorial Atlantic, în N G. Guineii.

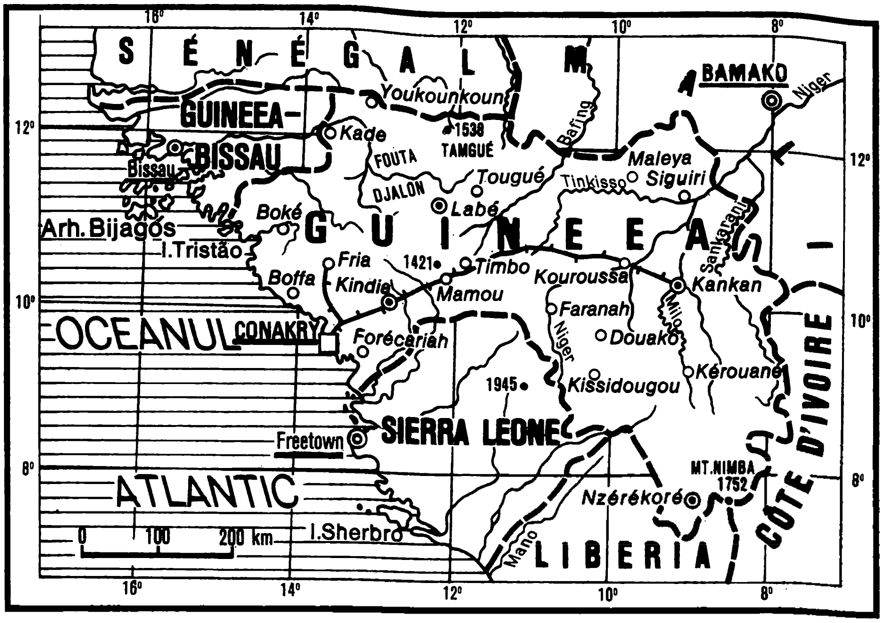
16°
14°
12°
10°
8°
SÉNÉGAL
M
BAMAKO
Niger
Youkounkoun
GUINEEA-
BISSAU
Bissau
Kade
1538
FOUTA
TAMGUÉ
Bafing
Maleya
Tougué
Tinkisso
Siguiri
DJALON
Labé
Arh.Bijagós
Boké
GUINEEA
I.Tristão
Fria
1421
Timbo
Kouroussa
Sankarani
Boffa
Kindia
Mamou
Kankan
Faranah
OCEANUL
CONAKRY
Forécariah
Milo
Niger
Douako
1945
Kissidougou
Kérouané
SIERRA LEONE
Freetown
CÔTE D'IVOIRE
MT.NIMBA
1752
ATLANTIC
Nzérékoré
0
100
200 km
I.Sherbro
Mano
LIBERIA

GUINEEA-BISSAU (Republica ~), stat în Africa Occidentală, cu ieşire la Oc. Atlantic; 36,1 mii km² (împreună cu ins. Bijagós şi Bolama); 1,36 mil. loc. (2003). Limba oficială: portugheza. Religia: animistă (50%), islamică (45%), creştină (5%). Cap.: *Bissau*. *Relief* de câmpie (alt. max. 240 m). *Climă* tropicală cu precipitaţii bogate. Se cultivă arahide, palmieri de ulei, cocotieri, arbori de cauciuc, bananieri, orez, manioc. Expl. forestiere. Creşterea bovinelor, ovinelor, caprinelor şi a porcinelor. Mici întreprinderi alim. şi de prelucrare a lemnului. Pescuit. Moneda: 1 Franc C.F.A. (al comunităţii financiare africane). – *Istoric*. Descoperită în 1446 de portughezi, apoi colonie din sec. 16, **G.-B.** a fost declarată, în 1951, provincie de peste mări a Portugaliei. În 1956, A. Cabral a creat Partidul African al Independenţei din Guineea şi Insulele Capului Verde (P.A.I.G.C.). În 1961 a început lupta armată împotriva autorităţilor coloniale portugheze. În zonele eliberate, P.A.I.G.C. a trecut la reorganizarea vieţii social-economice. La 24 sept. 1973, pe terit. controlat de acesta, s-a proclamat statul independent **G.-B.**, recunoscut de Portugalia în sept. 1974. Membru al O.N.U. (17 sept. 1974). În nov. 1980, în urma unei lovituri de stat, puterea este preluată de Consiliul Revoluţiei, condus de João Bernardo Vieira. În iun. 1989, au loc alegeri generale, câştigate de P.A.I.G.C., J.B.Vieira devenind preşedinte al ţării (reales în iul. 1994). În mai 1991, P.A.I.G.C. renunţă la sistemul monopartid. Printr-un puci militar (7 mai 1999), preşedintele Vieira este înlăturat de la putere; Malam Bacai Sanhá devine noul şef al statului (14 mai 1999), în urma alegerilor prezidenţiale; îi succede (ian. 2000) candidatul opoziţiei, Kumba Yalá, în timpul căruia se accentuează criza economică şi socială a ţării. Un puci militar, nesângeros, duce la înlăturarea preşedintelui Yalá (2003). Noile alegeri prezidenţiale din 2005 se desfăşoară într-un climat agitat şi readuc la putere pe João Bernardo Vieira. Republică prezidenţială.

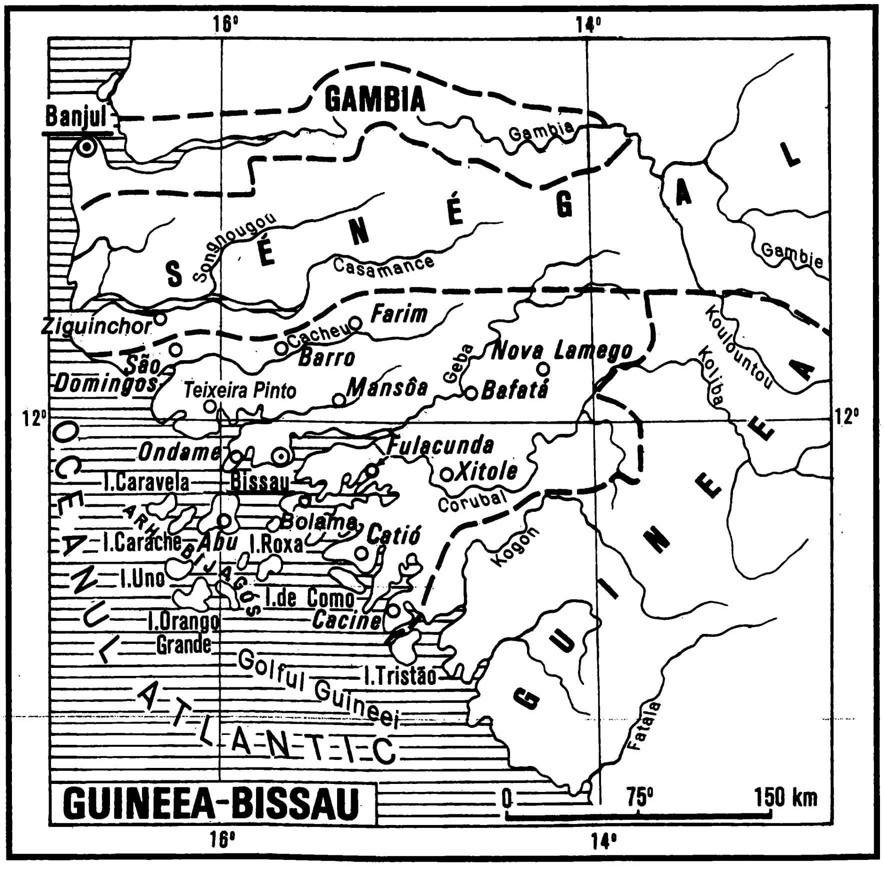
16°
14°
Banjul
GAMBIA
Gambie
SÉNÉGAL
Songrougou
Casamance
Gambie
Farim
Ziguinchor
Cacheu
Barro
Nova Lamego
Geba
Koulountou
Koliba
São Domingos
Teixeira Pinto
Mansôa
Bafatá
12°
Ondame
Fulacunda
Bissau
Xitole
I.Caravela
Corubal
Bolama
I.Carache
Abu
I.Roxa
Catió
Kogon
ARH. BIJAGÓS
I.Uno
I.de Como
I.Orango Grande
Cacine
GUINEEA
Golful Guineei
I.Tristão
OCEANUL ATLANTIC
Fatala
GUINEEA-BISSAU
0
75
150 km

GUINEEA ECUATORIALĂ (Republica ~), stat în partea central-vestică a Africii, alcătuit din două părţi distincte: una continentală (Mbini = Río Muni) şi una insulară (Bioko, Annobón ş.a.) în G. Guineii; 28,1 mii km²; 510,5 mii loc. (2003). Limbi oficiale: spaniola, franceza. Religia: creştină (catolici 94%), animistă. Cap.: *Malabo* (în ins. Bioko). *Relief* de podiş şi de munţi vulcanici (alt. max.: 3 008 m). Climă ecuatorială, cu ploi extrem de bogate. Plantaţii de cacao, cafea, banane, batate, cocotieri şi palmieri de ulei, culturi de manioc, abacá. Expl. de petrol, de gaze naturale, de lemn preţios. Ind. alim. şi de prelucr. a lemnului. Creşterea ovinelor, bovinelor şi caprinelor. Pescuit. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. – *Istoric*. Descoperită de portughezi în 1471–1472; cedată spaniolilor în 1777–1778. Posesiune spaniolă din 1843, G.E. a devenit, la 12 oct. 1968, în urma unui referendum, stat independent. Membru al O.N.U. (12 nov. 1968). În 1979, regimul dictatorial al lui F. Macías Nguema (preşedinte din 1968) este răsturnat în urma unei lovituri de stat militare, puterea fiind preluată de Consiliul Militar Suprem, condus de locotenent-colonelul Téodoro Obiang Nguema Mbasogo. La 25 iun. 1989 au loc alegeri prezidenţiale (primele de la proclamarea independenţei în 1968), generalul T.O.N. Mbasogo fiind ales preşedinte (reales în 1996 şi în 2004). În nov. 1991, printr-un referendum, este aprobată o nouă Constituţie, care instituie un regim pluralist, iar în nov. 1993 se ţin alegeri generale, câştigate de Partidul Democratic. Republică prezidenţială.

GUINIZELLI (GUINICELLI), Guido (c. 1240–1276), poet italian. Întemeietorul „dulcelui stil nou".

GUINNESS, Sir Alec (1914–2000), actor englez de teatru şi film. Unul dintre monştrii sacri ai ecranului englez („Marile speranţe", „Oliver Twist", „Lawrence al Arabiei", „Căderea Imperiului Roman", „Comedianţii", „Cromwell"). Premiul Oscar: 1957 („Podul de pe râul Kwai").

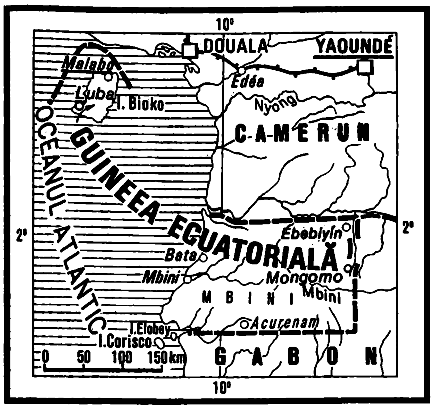

GÜIRALDES, Ricardo (1886–1927), scriitor argentinian. Romane („Clopoțelul de cristal", „Yamaica", „Don Segundo Sombra" - capodopera sa, este o evocare a copilăriei unui gaucho). A fundat, împreună cu Borges revista de avangardă „Proa".

GUISE, familie nobiliară franceză, ramură colaterală a familiei ducale de Lorena. Întemeiată de Claude de Lorena (1496–1550). Mai importanți: **1. François I de G.** (1519–1563), om politic şi renumit comandant militar. **2. Henric I de G.** (1549–1588), şef al partidului catolic în timpul războaielor împotriva hughenoților, unul dintre instigatorii măcelului din *Noaptea Sf. Bartolomeu* (1572) şi pretendent la tronul Franței. Asasinat din ordinul regelui Henric III. **3. Henric II de G.** (1614–1664). A participat la răscoala napolitanilor (1647), condusă de *Masaniello,* urmărind ocuparea tronului Siciliei.

GUITRY, Sacha (1885–1957), actor şi dramaturg francez. Reprezentant al curentului Belle Epoque. Autor al unor piese ce cultivă verva şi savoarea cuvântului („Tata avea dreptate", „Doamnelor, nu trageți cu urechea").

GUIYANG, oraş în S Chinei, centrul ad-tiv al prov. Guizhou; 1 mil. loc. (1990). Exploatări de bauxită, apatită, cărbune şi min. de fier. Ind. metalurgică, constr. de utilaj minier, chimică şi textilă. Fabrici de ciment, sticlă şi hârtie. Monumente ale naturii (Parcul Natural „Huaxi" şi parcul subteran „Nanjiao").

GUIZHOU, prov. în S Chinei; 174 mii km^2; 35,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Guiyang.*

GUIZOT, François (1787–1874), om politic şi istoric francez. Ministru şi prim-min. (1847–1848), de orientare conservatoare. Lucrări: „Conspirațiile şi justiția politică", „Istoria Revoluției Engleze", „Memorii pentru a servi la istoria timpului meu".

GUJARĀT, stat în V Indiei; 196 mii km^2; 50,5 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Gāndhīnagar.*

GUJÓN (< fr.) s.n. Bară de oțel îngropată în stratul de rezistență al unei îmbrăcăminți rutiere din beton, care se aşază paralel cu axa drumului la rosturile transversale de dilatație, cu scopul de a înlesni dilatarea liberă a planşeelor drumului şi de a împiedica deplasarea laterală şi denivelarea lor.

GUJRĀNWĀLA, oraş în NE Pakistanului, la N de Lahore; 1,13 mil. loc. (1998). Metalurgia aluminiului. Filaturi de bumbac şi lână. Tăbăcării.

GUJRĀT, oraş în NV Pakistanului, la N de Lahore; 251,7 mii loc. (1998). Ind. textilă; ceramică. Meşteşuguri (incrustarea aurului, argintului şi bronzului).

GU KAI-CI (c. 344–c. 406), pictor şi teoretician de artă chinez. Unul dintre creatorii şcolii naționale de pictură. A scris „Însemnări critice despre pictură".

GÚLAG (< rus. Glavnoe *U*pravlenie *Lag*herei „Direcția Generală a Lagărelor"), subst. **1.** Organism sovietic însărcinat cu administrarea lagărelor de „reeducare prin muncă", înființate în 1919 şi destinate adversarilor ~~politicii din toate categoriile sociale şi naționale. După~~ moartea lui Stalin (1953), efectivele lagărelor s-au diminuat considerabil, g. dizolvându-se în 1956. **2.** S.n. Sistem concentraționar sau represiv în U.R.S.S. şi în țări cu un regim totalitar. Termenul a căpătat notorietate universală datorită cărții lui Aleksandr Soljenițîn, „Arhipelagul Gulag". În România, comuniştii, veniți la putere în 1945, au organizat (după 1948), împotriva unor largi categorii sociale, un regim de teroare în închisori şi lagăre de muncă forțată (Aiud, Gherla, Piteşti, Sighet, Canalul Dunăre-Marea Neagră ş.a), soldat cu sute de mii de victime.

GÚLAŞ (< magh.) s.n. Tocană condimentată, din carne şi cartofi.

GULBARGA, oraş în India (Karnātaka), în partea centrală a pod. Deccan; 435,6 mii loc. (2001). Ind. textilă, chimică şi alim. Moschee (construită după modelul celei din Córdoba, Spania în 1367). Vechea capitală (1347–1424) a regatului bahmanid.

GULDBERG, Cato Maximilian (1836–1902), chimist şi matematician norvegian. Cercetări fundamentale în chimia fizică. A descoperit (1867) legea acțiunii maselor, împreună cu P. Waage.

GÚLDEN (< fr.) s.m. **1.** (În sec. 15–19 în țările din centrul Europei) Monedă de aur şi mai târziu, de argint. **2.** Denumire a florinului **(2)** în limba olandeză.

GULDIN, Paul (1577–1643), matematician elvețian. În 1635 a enunțat teoremele generale (teoremele lui G.) privind aria şi volumul unui solid generat de o linie plană, care se roteşte în jurul unei axe din acelaşi plan.

GÚLER (< magh.) s.n. **1.** Partea unor obiecte de îmbrăcăminte, care înconjură şi acoperă gâtul. **2.** Spumă care se formează la gura paharului de bere. **3.** (TEHN.) Porțiune dintr-o piesă cilindrică, conică etc., cu diametrul mai mare decât restul piesei.

GULFSTREAM v. **Golfstrom.**

GULÍE (< bg.) s.f. Plantă legumicolă bienală, din fam. brasicacee, cu tulpina îngroşată, fragedă şi cu frunze dințate, cu pețiol lung (*Brassica oleracea* var. *gongyloides*).

GULLSTRAND, Allvar (1862–1930), medic suedez. A inventat (1911) lampa cu fantă, instrument care a permis examinarea în secțiune optică a mediilor transparente ale ochiului. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1911).

GUMÁ vb. I tranz. **1.** A efectua operația de gumaj. **2.** A aplica un strat de clei, lipici, pap pe dosul unei etichete, mărci poştale etc.

GUMÁJ s.n. Aplicare a unui strat de cauciuc sau de gumă pe suprafața unui obiect; stratul de cauciuc propriu-zis.

GÚMĂ (după fr. *gomme;* cf. lat. *gummi*) s.f. **1.** Materie vâscoasă, amorfă, din clasa polizaharidelor, produsă de sucurile țesuturilor cambiale ale unor plante sau pe cale sintetică, cu însuşirea de a se întări în contact cu aerul; are diverse utilizări. ✧ G. *arabică* = substanță vâscoasă şi lipicioasă secretată de unele specii de *Acacia* (*A. senegal, A. gummifera* etc.) sau preparată sintetic şi utilizată ca adeziv pentru hârtie. **2.** Mic obiect de cauciuc folosit la ştergerea urmelor de creion, de cerneală etc. de pe hârtie; radieră. ✦ (Înv.) Elastic. **3.** (În sintagma) G. *de mestecat* = pastă de mestecat, aromatizată, obținută din **g. (1). 4.** (La pl.) Produse cu aspect de răşină care se formează în benzinele cracate sub acțiunea peroxizilor.

GUMELNIȚA, cultură din Neolitic (milen. 4–3 î.Hr.). Răspândită în Muntenia, SE Moldovei, Dobrogea, Oltenia şi în NE Bulgariei.

GUMILIOV, Nikolai Stepanovici (1886–1921), scriitor rus. Fondator al şcolii akmeiste. Poeme pe tema războiului şi a aventurii („Coloana de foc").

GUMPLOWICZ, Ludwig (1838–1909), sociolog şi jurist austriac. Consideră conflictul dintre rase forța devenirii istorice („Rasa şi statul", „Compendiu de sociologie", „Compendiu de filozofie socială").

GÜNDISCH, Gustav (1907–1996, n. Cisnădie), istoric sas din România. Stabilit în Germania (1982). Preocupări privind istoria social-politică, economică şi culturală a Transilvaniei în sec. 14–15.

GUNDULIĆ, Ivan (Dživo) (1588–1638), poet croat. Autorul epopeii naționale „Osman". Capodopera sa este poemul filozofic „Lacrimile fiului risipitor".

GUNN, John Battiscombe (n. 1928), fizician britanic de origine egipteană. Stabilit în S.U.A. (1959). Lucrări în domeniul fizicii semiconductorilor. În 1964, a descoperit efectul ce stă la baza construcției diodelor G., folosite în electronica hiperfrecvențelor (efectul G.).

GUNNARSON, Gunnar (1889–1975), scriitor islandez. Romane inspirate din vechi „saga" islandeze („Istoria familiei Borg", prima scriere islandeză ecranizată).

GUNÓI (< sl.) s.n. **1.** Resturi murdare sau netrebuincioase care se aruncă. **2.** G. *de grajd* = băligar amestecat cu paie din aşternutul vitelor, folosit ca îngrăşământ agricol. **3.** Fig. Om de nimic, lepădătură.

GUNS N' ROSES, grup american de hard rock. Constituit în 1986 de Axl Rose, Slash, Izzy Stradlin, Duff McKagan şi Steve Adler. Combină tehnica heavy-metal, cu atitudinea punk („Appetite For Destruction", „Use Your Illusion").

GUNTER, Edmund (1581–1626), matematician şi astronom englez. A inventat (1618) quadrantul ce-i poartă numele, a utilizat pentru prima dată termenii cosinus şi cotangentă (1620) şi a publicat primele tabele de logaritmi.

GÜNTHER, Johann Christian (1695–1723), poet german. Lirică a neîmplinirilor şi a dezamăgirilor („Cântecele Leonorei").

GUNTŪR, oraş în E Indiei (Andhra Pradesh), în delta fl. Krishna; 514,7 mii loc. (2001). Ind. mat. de constr., textilă şi alim.

GÜNZ (< n. pr. *Günz*), prima fază a glaciației cuaternare alpine, care a avut loc aproximativ cu 600 000 ani î.Hr.

GUO MOYUO (1892–1978), istoric, scriitor şi om politic comunist chinez. Participant la lupta de eliberare națională a poporului chinez. Dramaturgie dedicată acestui moment („Trei femei răsculate", „Qü-yuan", „Gemenii"). Contribuții istoriografice („Studii despre vechea cetate chineză"). M. de onoare al Acad. Române (1957).

GÚPĂ s.f. Peşte teleostean marin de c. 15–20 cm, albastru-argintiu cu dungi aurii pe flancuri *(Boops boops);* trăieşte în Marea Neagră.

GUPTA 1. Dinastie în India de Nord (320–544), întemeiată de Chandragupta I; epocă de înflorire a literaturii, artei şi ştiinței antice indiene. **2.** Denumirea statului sclavagist condus de dinastia **G. (1)** (sec. 4–6).

GURA CALIȚEI, com. în jud. Vrancea, în Subcarpați; 2 944 loc. (2008). Până la 6 aug. 1970 s-a numit *Lacul lui Baban.*

GURA FOII, com. în jud. Dâmbovița, pe râul Potopu; 2 239 loc. (2008). Expl. de balast.

GURAHONȚ 1. Depr. intramontană, de origine tectono-erozivă, în V României, între m-ții Zarand şi Codru-Moma, pe cursul superior al Crişului Alb. Supr.: c. 200 km^2. **2.** Com. în jud. Arad, pe Crişul Alb; 4 308 loc. (2008). Produse alim.; prelucr. lemnului. Rezervațiile naturale botanice Dosul Laurului (32,2 ha) şi Baltele-G. (2 ha). Castel în stil neoclasic (sec. 19). Parc dendrologic.

GURA HUMORULUI, oraş în jud. Suceava, pe râul Moldova; 15 760 loc. (2008). Expl. de calcar şi balast; întreprindere de articole tehnice din cauciuc; filatură de bumbac. Fabrică de cherestea; produse alim. Muzeu etnografic. Parc dendrologic (15 ha). Localit. a fost întemeiată în 1775; declarat oraş în 1905. În apropiere se află bisericile mănăstirilor Humor (1530) şi Voroneț (1488, mărită în vremea lui Petru Rareş), remarcabile monumente ale artei moldoveneşti, cu somptuoase picturi exterioare (1535 şi, respectiv, 1547). Declarate monumente U.N.E.S.C.O. Turism.

GURA IALOMIȚEI, com. în jud. Ialomița, în Bărăganul Ialomiței, la NE de Țăndărei; 2 863 loc. (2008). Fragmente de vase de ceramică din a doua Epocă a fierului (La Thène, sec. 5 î.Hr.–1 d.Hr.) şi din sec. 10–12.

GURALÍV, -Ă (< *gură;* cf. bg. *govorliv*) adj. Vorbăreț, gureş, limbut; gălăgios.

GURA OCNIȚEI, com. în jud. Dâmbovița, pe Ialomița; 7 694 loc. (2008). Expl. de petrol şi sare. Termocentrală. Izv. minerale.

GURA PADINII, com. în jud. Olt; 1 896 loc. (2008).

GURA PONICOVEI, peşteră în SV României, pe versantul stg. al Dunării, în zona lacului de acumulare de la Porțile de Fier I şi a defileului Cazanele Mari, la

62 m alt. Resturi scheletice de *Ursus spelaeus* şi fragmente de ceramică hallstattiană. Rezervaţie speologică.

GURA RÂULUI, com. în jud. Sibiu, pe Cibin; 3 634 loc. (2008). Hidrocentrală. Rezervaţia naturală Iezerele Cindrelului (609,6 ha). Colecţie de icoane pe sticlă, ceramică, ţesături, piese de port popular etc.

GURASADA, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 1 616 loc. (2008). Expl. de bentonită. Rezervaţia naturală geologică Calcarele de la Boiu de Sus (50 ha). Biserica ortodoxă Sf. Mihail, de plan central, ridicată în sec. 13 şi mărită ulterior, cu picturi interioare (1765). Expoziţia memorială „Silviu Dragomir".

GURA ŞUŢII, com. în jud. Dâmboviţa, în C. Târgoviştei; 5 344 loc. (2008). Expl. de gaze naturale şi petrol.

GURA TEGHII, com. în jud. Buzău, pe râul Bâsca; 3 654 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului (cherestea). Expl. de petrol.

GURA VADULUI, com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 2 457 loc. (2008). Vinificaţie (Tohani).

GURA VĂII, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 6 190 loc. (2008). Expl. de petrol. Până în 1965 s-a numit *Râpile.* Rezervaţia naturală paleontologică punctul fosilifer La Runc (0,1 ha). Biserica de zid cu dublu hram, Adormirea Maicii Domnului şi Sf. Ştefan (1750) şi biserica de lemn Sf. Nicolae (1781), în satul **G.V.**

GURA VITIOAREI, com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 124 loc. (2008).

GÚRĂ (lat. *gula* „gâtlej, gât") s.f. **I. 1.** (ANAT.) Prima porţiune a aparatului digestiv la om şi la animale, reprezentată la vertebrate printr-o cavitate care conţine limba şi dinţii şi prin care sunt introduse alimentele în organism; *p. restr.* buzele şi deschizătura dintre ele. ✦ *Gură de lup* = **a)** (MED.) malformaţie congenitală caracterizată prin comunicarea cavităţii bucale cu fosele nazale; **b)** (NAV.) ochi dublu al unei parâme. ✦ (BOT.) *Gura-leului* = plantă perenă, decorativă, din fam. scrofulariaceelor, înaltă de 20–80 cm, cu frunze opuse şi cu flori bilabiate de diferite culori *(Antirrhinum majus).* **2.** Gura (I 1) considerată ca organ cu ajutorul căruia se hrăneşte omul. ✦ Persoană (din familie) care trebuie hrănită. **3.** Gura (I 1) considerată ca organ al vorbirii. ✦ Ceea ce se vorbeşte; vorbă, mărturisire. ✦ Glas, grai. ✦ Gălăgie, ţipăt, ceartă. **4.** Gura (**I 1**) considerată ca organ al cântării. **5.** Buze. ✦ Sărut. **II. 1.** (TEHN.) Deschizătură în peretele unui recipient, al unei încăperi etc., prin care se introduc sau se evacuează anumite materiale ori se stabileşte o legătură între două încăperi (ex. **g.** de alimentare, **g.** de vizitare etc.). ✦ Deschizătură prin care iese sau se varsă ceva (ex. **g.** fluviului, g. craterului). ✧ *G. de foc* = **a)** armă de foc; **b)** denumirea generică dată tunurilor, obuzierelor, aruncătoarelor de mine etc. **2.** Tăiş.

GURBĂNEŞTI, com. în jud. Călăraşi, pe Mostiştea; 1 491 loc. (2008).

GURCENKO, Ludmila Markovna (n. 1935), actriţă rusă. Interpretează cu umor şi sensibilitate eroine pline de temperament şi vitalitate („Logodnica mecanicului Gavrilov", „Gară pentru doi").

GÚREŞ, -Ă adj. Care vorbeşte mult; guraliv.

GURGHIU 1. Munţii ~, masiv muntos în Carpaţii Orientali, situat între defileul Topliţa-Deda al Mureşului şi zona de izvoare a Târnavei Mari. Alcătuiţi din aglomerate vulcanice şi curgeri de lavă, formând pod. înalte dominate de creste (Tatarca, 1 689 m, Fâncelu, 1 684 m, Bătrâna, 1 634 m ş.a.). Alt. max.: 1 777 m (vf. Saca). **2.** Râu, afl. stg. al Mureşului; 55 km. Izv. din m-ţii G. şi se varsă în Mureş la Reghin. **3.** Com. în jud. Mureş, pe râul omonim; 6 232 loc. (2008). Poiană cu narcise şi lalele pestriţe, rezervaţie naturală botanică (3 ha) şi forestieră. Molidul de rezonanţă din pădurea Lăpuşna (77,8 ha). Cetate medievală menţionată pentru prima dată în 1248 sub numele de *Gurgen.* Castel şi capelă romano-catolică (1730) în satul G.

GURGÚI (lat. *gurgulio* „beregată") s.n. **1.** Vârful opincii strâns cu o cureluşă. **2.** Partea în formă de cioc de la gura urciorului. **3.** (Pop.) Vârful sânului; mamelon **(1).** **4.** Vârf de deal sau de munte.

GURIEV v. *Aterau.*

GURKO, Iosif Vladimirovici (1828–1901), feldmareşal rus. În timpul Războiului Ruso-Româno-Turc (1877–1878) s-a distins în luptele de la pasul Şipka şi la Plovdiv. Guvernator general al Poloniei (1882–1894).

GURMÁND, -Ă (< fr.) adj. Căruia îi plac mâncărurile bune; mâncăcios.

GÚRMĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Boală infecţioasă (provocată de un streptococ) a mânjilor şi cailor tineri; buba mânzului.

GÚRNĂ s.f. Porţiune din învelişul exterior al unei nave, care face legătura între învelişul fundului şi învelişul bordajelor.

GÜRSEL, Cemal (1895–1966), general şi om politic turc. Autor al loviturii de stat din mai 1960, în urma căreia a preluat puterea. Preşedinte al ţării (1961–1966).

GURU (cuv. sanscrit) s.m. (În tradiţia hindusă) Învăţător sau maestru spiritual, în special cel care acordă iniţierea (diksa) unor ucenici. În hinduismul popular contemporan şi în practicile yoga, **g.** este persoana care îşi iniţiază discipolii în tehnicile de realizare a desăvârşirii (moksa).

GURUSLĂU (GORĂSLĂU), sat în com. Hereclean (jud. Sălaj). Aici, la 3 aug. 1601, armatele unite ale lui Mihai Viteazul şi ale generalului G. Basta l-au înfrânt pe principele Sigismund Báthori, revenit în Transilvania.

GURVITCH, Georges (1894–1965), sociolog şi filozof francez de origine rusă. Unul dintre fondatorii microsociologiei. A conceput societatea ca fiind organizată pe verticală, după modelul „scării determinismelor" („Menirea actuală a sociologiei", „Determinismele sociale şi libertatea umană").

GUSÉU (< fr.) s.n. Element metalic destinat prinderii capetelor barelor care concură într-un nod al unei grinzi, al unei ferme etc.

GUST (lat. *gustus*) s.n. **I. 1.** Senzaţie produsă de alimente sau de alte substanţe ca urmare a excitării receptorilor gustativi de pe mucoasa bucală şi de pe limbă; proprietate a alimentelor şi substanţelor solubile de a provoca această senzaţie. **2.** (La sg.) Simţ prin care organismul ia informaţii (cu ajutorul receptorilor gustativi) despre proprietăţile chimice ale unor substanţe cu care vine în contact. **II. 1.** Simţ al frumosului; capacitate de a sesiza, de a deosebi frumosul şi urâtul, esteticul şi inesteticul în artă şi în realitate. ✧ *Bun gust* = simţ estetic. **2.** Înclinaţie, vocaţie. ✦ Preferinţă. **3.** Dorinţă, plăcere, poftă, chef.

GUSTÁ (lat. *gustare*) vb. I **I.** Tranz. şi intranz. A lua câte puţin dintr-o mâncare sau dintr-o băutură pentru a le cunoaşte gustul. ✦ A mânca sau a bea puţin pentru a-şi potoli foamea, setea sau pofta; *p. ext.* a mânca. **II. 1.** Tranz. A avea parte, a se bucura de ceva. **2.** A preţui, a-i plăcea mult.

GUSTÁR s.n. Denumirea populară a lunii august.

GUSTÁRE s.f. **1.** Faptul de a gusta. **2.** Concr. Mâncare (rece) luată în fugă, în cantitate mică; aperitiv.

GUSTAV (GUSTAF), numele a şase regi ai Suediei. Mai importanţi: **1. G. I Vasa** (numit anterior *Gustav Eriksson*), rege (1523–1560). Întemeietorul dinastiei *Vasa,* sub a cărui conducere Suedia şi-a dobândit independenţa, înlăturând suzeranitatea Danemarcii. A introdus Reforma (1527–1529). **2. G. II Adolf Vasa,** rege (1611–1632). A reformat statul suedez, reînnoind structurile economice şi învăţământul. A creat armata naţională. Mare comandant de oşti, asigurând hegemonia Suediei în N Europei; a participat la *Războiul de 30 de Ani* împotriva Habsburgilor, asupra cărora a obţinut mai multe victorii. **3. G. III,** rege (1771–1792). A domnit în spiritul despotismului luminat, abolind tortura, acordând libertatea presei (1774) şi toleranţa religioasă (1781). **4. G. VI Adolf,** rege (1950–1973) din dinastia fundată de *J.B. Bernadotte.*

GUSTI, Dimitrie (1880–1955, n. Iaşi), sociolog român. Acad. (1919). Ministru al Învăţământului. Fondatorul Şcolii sociologice (monografice) de la Bucureşti. După G., realitatea socială constituie un tot de „manifestări" (economice, spirituale, juridice şi politice), condiţionate de acţiunea simultană a mai multor factori („cadrul cosmologic", „biologic", „psihologic" şi „istoric") şi guvernate de „legea paralelismului sociologic". A înfiinţat şi condus Institutul Social Român (1921-1948), Consiliul Naţional de Cercetări Ştiinţifice (1947-1948), revistele „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" (1919–1943) şi „Sociologie românească" (1936–1944). A conceput ideea „muzeului sociologic", pe temeiul căreia a fost realizat Muzeul Satului (1936). Iniţiatorul Legii serviciului social (1939) şi al unei noi concepţii de organizare a administraţiei locale a satului românesc. Sub conducerea sa, a fost editată, între 1938 şi 1943, „Enciclopedia României" (4 vol.). Op. pr.: „Sociologia militans", „Problema sociologiei", „La science de la réalité sociale".

GUSTY, Paul (1859-1944, n. Bucureşti), regizor român. Pionier al regiei româneşti de teatru. Director de scenă la Teatrul Naţional din Bucureşti. A montat lucrări dramatice dintr-un repertoriu foarte divers. A adaptat numeroase piese de teatru străine.

GÚŞĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** (La păsări) Porţiunea dilatată a esofagului, în care alimentele stau câtva timp înainte de a trece în stomac. **2.** (La amfibieni) Pielea de pe maxilarul inferior, care ajută, împreună cu muşchii respectivi, la respiraţie. **3.** (La reptile) Bărbie. **4.** Creşterea patologică de volum a glandei tiroide, care determină apariţia unei tumefieri pe faţa anterioară a gâtului; poate fi provocată de lipsa din alimentaţie a iodului sau de hipertiroidie. ✦ Cută de grăsime care atârnă sub bărbie la unele persoane grase. **5.** Gât. ✦ Gâtlej.

GUŞOENI, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Olteţului; 1 729 loc. (2008). Bisericile de lemn Sf. Nicolae (1773), Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1550) şi Cuvioasa Parascheva (1766) în satele Guşoianca, G. şi Măgureni.

GÚŞTER (< bg.) s.m. Specie de şopârlă de culoare verde, de c. 30 cm, cu coada foarte lungă (*Lacerta viridis*).

GUŞULEAC, Mihail (1887-1960, n. Lucoviţa, Herţa), botanist român. M. coresp. al Acad. (1937). A introdus metode complexe de cercetare în morfologia, anatomia şi cariologia vegetală, sistematică şi genetică experimentală.

GUTAPÉRCĂ (< fr.) s.f. Substanţă plastică şi izolantă extrasă dintr-un arbore tropical, utilizată în fabricarea unor instrumente medicale (ex. sonde), în pansamentele umede şi în dermatologie.

GUTÁŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *gutto* „a picura") s.f. (BOT.) Eliminare a picăturilor de apă prin stomatele frunzelor, sub acţiunea presiunii radiculare, în cursul nopţii.

GÚTĂ^1 (< fr., lat.) s.f. Boală metabolică caracterizată prin creşterea concentraţiei acidului uric în sânge şi prin depozitarea uraţilor în dreptul articulaţiilor mici (în special la nivelul degetului mare de la picior); podagră.

GÚTĂ^2 (< engl.) s.f. Fir de material plastic, de care se leagă cârligul undiţei.

GUTÂI (GUTIN) 1. Munţii ~, masiv muntos în lanţul vulcanic al Carpaţilor Orientali, cuprins între m-ţii Oaş şi Ţibleş. Alt. max.: 1 443 m (vf. Gutâi). Zăcăminte de min. polimetalice. Rezervaţia naturală geologică „Creasta cocoşului" (50 ha). **2.** Pas în m-ţii G., la 987 m, prin care trece şoseaua care leagă Baia Mare de depr. Maramureş.

GUTENBERG, gazetă a muncitorilor tipografi. A apărut în Bucureşti (1886–1901), apoi sporadic între 1902 şi 1931, când s-a contopit cu „Tipograful" din Cluj.

GUTENBERG, Johann (pe numele adevărat *Johannes Gensfleisch*) (c. 1400–1468), tipograf german. A inventat, în Europa, tiparul cu litere mobile (c. 1440). A editat, în limba latină, în condiţii tehnice remarcabile, „Biblia" (1450–1455).

Dimitrie Gusti

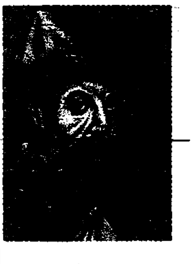

Johann Gutenberg

GUTHRIE, Woody (pe numele adevărat *Woodrow Wilson Guthrie*) (1912-1967), interpret de folk american. A transformat, în anii '30-'40, balada folk americană într-un mijloc de protest („This Land Is Your Land", „Pastures of Plenty").

GUTIÉRĂ (< fr.) s.f. Şir lateral de table din învelişul punţii unei nave, care face legătura între punte şi învelişul bordajelor.

GUTTUSO, Renato (1912-1987), pictor şi grafician italian. Reprezentant al şcolii neorealiste. Operă caracterizată prin expresivitate şi monumentalitate („Garibaldi în bătălia de la Ponte Ammiraglio").

GUTÚI (lat. *cottaneus*) s.m. Arbore fructifer din fam. rozaceelor, cu frunze mari nedinţate, groase, cu flori roz sau albe şi cu fructe comestibile mari, ovale, galbene, acoperite cu perişori (*Cydonia oblonga*).

GUTURÁI (la. **gutturalium*) s.n. Inflamaţie acută a mucoasei nazale, provocată de virusuri şi manifestată printr-o secreţie apoasă persistentă; coriză.

GUTURÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *guttur* „gât") adj. 1. (Despre sunete sau voce) Rostit din fundul gâtului. 2. (Despre consoane) Velar.

GUTZKOW, Karl (1811-1878), scriitor german. Promotor al mişcării Tânăra Germanie. Opera sa reprezintă o critică violentă la adresa bisericii, a statului şi a moralei („Cavalerii spiritului", „Maha Guru, povestea unui zeu"). Drame.

GUŢU, Gheorghe (1906-1994, n. Galaţi), filolog român. Specialist în limbile clasice („Dicţionar latin-român"). Traduceri din Cicero şi Tacit. A tradus „Descriptio Moldaviae" a lui D. Cantemir.

GUŢU-ROMALO, Valeria (n. 1928, Chişinău), lingvistă română. Preocupări privind gramatica limbii române şi tendinţele ei actuale („Morfologia structurală a limbii române", „Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări", „Corectitudine şi greşeală").

GUVÉRN (< *guverna;* cf. it. *governo*) s.n. Organ central al statului alcătuit din prim-ministru, miniştri şi alţi membri stabiliţi prin lege organică; potrivit programului său de guvernare, acceptat de parlament, **g.** asigură realizarea politicii interne şi externe a statului şi exercită conducerea generală a administraţiei publice, cooperând cu organismele sociale interesate.

GUVERNÁ (< fr.) vb. I tranz. A conduce, a administra un stat.

GUVERNAMENTÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de guvern; care susţine guvernul.

GUVERNÁNT (< fr.) adj., s.m. (Cel) care guvernează.

GUVERNÁNTĂ (< fr.) s.f. Persoană (vorbind o limbă străină) angajată într-o familie pentru creşterea şi educarea copiilor.

GUVERNÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a guverna. **2.** Perioada în care un guvern îşi exercită activitatea. **3.** Conducerea unei nave cu ajutorul cârmei, după indicaţiile compasului, în funcţie de deviaţia provocată de vânt, de curenţi etc. sau după poziţia altor nave. ✧ *Instalaţie de g.* = instalaţie de bord, alcătuită din timonă, parâme sau lanţuri şi cârmă, pentru dirijarea unei nave.

GUVERNATÓR (< *guverna,* după it., lat.) s.m. **1.** (În unele state) Conducător al unei unităţi administrativ-teritoriale mai mari ori al unei colonii. ✧ *G. general* = reprezentantul monarhului Marii Britanii în acele state ale Commonwealth-ului care-l recunosc pe acesta ca suveran (ex. Canada, Australia, Noua Zeelandă, Jamaica, Grenada); îndeplineşte funcţia de şef de stat. 2. Conducător, desemnat de guvern, al unor instituţii de credit; în România, guvernatorul Băncii Naţionale a României este desemnat de Parlament.

GUVERNĂMÂNT (< fr.) s.n. **1.** Guvernare. 2. *Formă de g.* = mod de organizare a organelor supreme ale puterii de stat, caracterele acestora, modul de formare şi competenţa lor, reflectând felul în care se exercită puterea prin organele puterii de stat (ex. republică, monarhie). **3.** (În unele state) Unitate administrativ-teritorială condusă de un împuternicit al şefului statului.

GUVERNORAT (< fr.) s.n. (Egipt, Tunisia, Libia) Diviziune administrativă echivalentă unei prov. sau reg.

GUVÍD (< ngr.) s.m. Denumire dată unor peşti, teleosteeni marini şi dulcicoli, de 15-30 cm lungime, cu capul mare şi lăţit şi corpul subţiat spre coadă (*Gobius*).

GUYANA 1. Republica Cooperatistă ~, stat în N Americii de Sud cu ieşire la Oc. Atlantic; 215 mii km²; 702 mii loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: hinduistă (35%), creştină (50%), islamică (10%). Cap.: *Georgetown*. *Relieful:* un sector al pod. G. (alt. max. 2 772 m în vf. Roraima), continuat spre N cu o îngustă câmpie litorală. *Climă* ecuatorială şi subecuatorială cu precipitaţii bogate. Plantaţii de trestie de zahăr; de cafea şi cacao; culturi de orez; porumb, legume. Expl. de bauxită, aur, diamante, azbest ş.a. Fabrici de zahăr, rom, cherestea, ţigarete. Pescuit (inclusiv creveţi). Creşterea bovinelor, porcinelor şi ovinelor. Moneda: 1 Guyana dollar = 100 cents. - *Istoric.* Descoperită de navigatorii spanioli (sfârşitul sec. 15); în G. Olandeză, la începutul sec. 16, şi-au făcut apariţia negustorii din Ţările de Jos, care, în 1551, au fundat o aşezare la gurile râului Surinam (de unde şi a doua denumire a G. Olandeze de *Surinam*). De la sfârşitul sec. 16, G. a fost viu disputată de spanioli, englezi şi olandezi. În 1667, Anglia a cedat colonia Olandei, în schimbul Noului Amsterdam (actualul New York). În 1816, colonia a fost împărţită între Marea Britanie şi Olanda; partea care a revenit Marii Britanii a fost denumită, din 1831, G. Britanică. La 26 mai 1966, G. Britanică şi-a proclamat independenţa în cadrul Commonwealth-ului, iar în febr. 1970, a devenit republică cooperatistă. Membru al O.N.U. (20 sept. 1966). În urma alegerilor parlamentare (primele alegeri libere de la proclamarea independenţei în 1966), din oct. 1992, Congresul Naţional al Poporului, care a condus despotic ţara în ultimii 25 de ani, a pierdut puterea, iar Cheddi Jagan, liderul Partidului Progresist al Poporului, a fost ales preşedinte. Janet R. Jagan, soţia preşedintelui Jagan (decedat în mart. 1997), este aleasă (15 dec. 1997) ca nou şef al statului, fiind prima femeie preşedinte într-un stat din America de Sud, şi, totodată, primul şef de stat alb al G. În condiţiile deteriorării situaţiei economice şi intensificării protestelor sociale, J.K. Janet se retrage din funcţie (11 aug. 1999), locul său fiind ocupat de ministrul Finanţelor, Bharrat Jagdeo, reconfirmat în funcţie (mart. 2001) pentru un nou mandat de cinci ani. Republică prezidenţială. **2.** Reg. naturală în NE Americii de Sud, între Oc. Atlantic, Orinoco şi C. Amazonului. Este împărţită între G. (1), G. Franceză, Suriname şi Venezuela. Câmpie joasă, mlăştinoasă, continuată cu un podiş întins, străbătut de culmi muntoase cu alt. max. de 2 950 m în vf. Auyán Tepuy.

GUYANA FRANCEZĂ, posesiune franceză (departament de peste mări al Franţei) pe ţărmul de NE al Americii de Sud; 83,5 mii km²; 172 mii loc. (2002). Limba oficială: franceza. Centrul ad-tiv: *Cayenne*. *Relief* de podiş, care trece spre o câmpie litorală. Trestie de zahăr, cafea, cacao şi banane; culturi de manioc, porumb, tutun, orez. 81% din terit. este acoperit cu

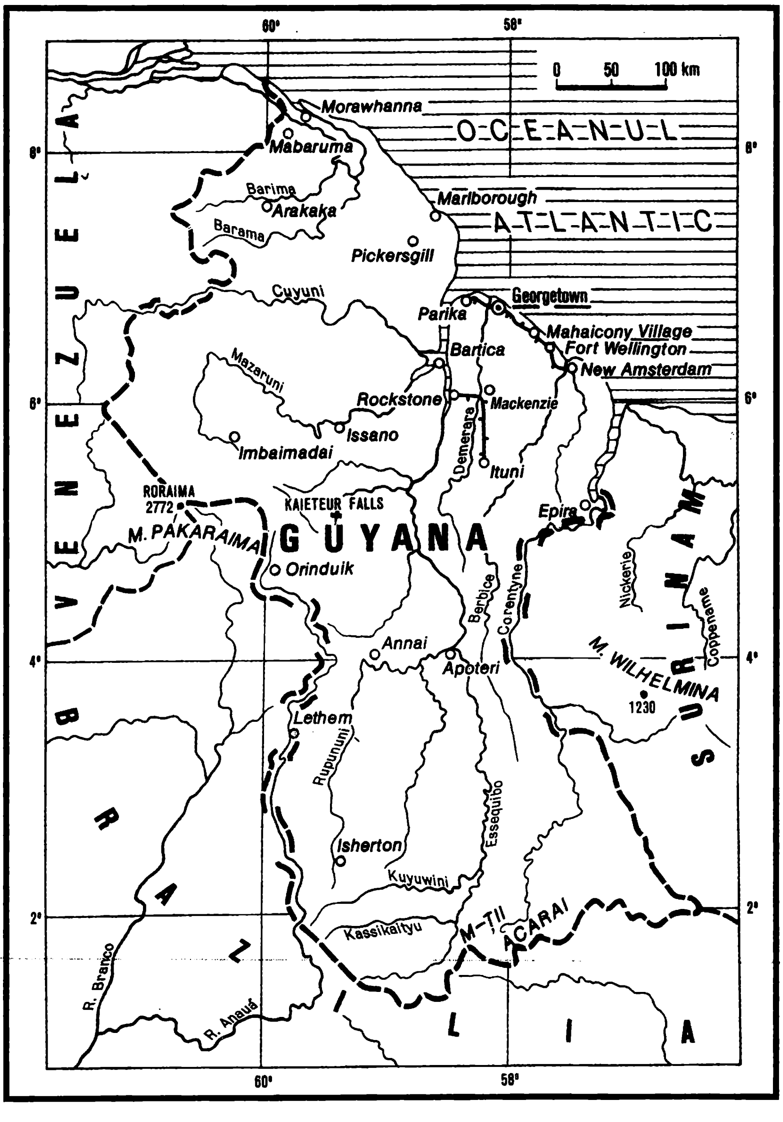

păduri. Expl. forestiere. Zăcăminte de aur şi de bauxită. Distilerii de rom. La Kourou (pe țărmul Oc. Atlantic) s-a înființat, în 1966, centrul de lansare a sateliților europeni cu ajutorul rachetelor „Ariane", aparținând Agenției Spațiale Europene. – *Istoric.* Descoperită în 1499, a fost cucerită inițial de olandezi (1654), iar apoi, alternativ, s-a aflat sub stăpânire franceză, olandeză, engleză; din 1817, definitiv, sub cea franceză. Insalubră şi neospitalieră, **G. F.** a devenit loc de deportare (1794-1938). Potrivit Constituției franceze din 1946, **G. F.** a fost declarată departament de peste mări, parte integrantă a Franței.

GUYE, Philippe-Auguste (1862-1922), chimist elvețian. Cercetări în domeniul electrochimiei. A determinat masele atomice ale azotului, clorului, argintului. M. de onoare al Acad. Române (1913).

GUYENNE, prov. istorică în SV Franței, cuprinsă între poalele de N ale m-ților Pirinei şi G. Gasconiei. Oraş pr.: *Bordeaux.* Expl. de petrol, gaze naturale, min. de fier, plumb şi zinc. Cucerită de romani (sec. 1 î.Hr.), de vizigoți (sec. 5), iar apoi de franci (sec. 6). Până în sec. 13, denumirea cu precădere a *Aquitaniei.* Din 1259, sub autoritatea Coroanei engleze; a fost retrocedată Franței în 1453.

GUYNEMER, Georges (1894-1917), aviator francez. Comandant al escadrilei „Berzele". Erou al Primului Război Mondial.

GUZGÁN s.m. (ZOOL.) Şobolan.

GÚZLĂ (< scr.) s.f. Instrument muzical popular specific popoarelor slave, alcătuit dintr-o cutie de lemn plată, cu coardele întinse deasupra.

GUZMÁN, Martín Luís (1887-1976), scriitor mexican. Romane-cronică a războiului civil (1910-1916) („Vulturul şi şarpele"). „Memoriile lui Pancho Villa" evocă multiplele fațete ale personalității unui „guerillero".

GUZMÁN BLANCO, Antonio Leocaido (1829-1899), om politic liberal venezuelean. Conducător al insurecției liberale din 1870. Preşedinte provizoriu, ales apoi definitiv în 1873. A modernizat țara, guvernând autoritar, până în 1888.

GWALIOR, oraş în partea central-nordică a Indiei (Madhya Pradesh); 865,8 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, chim., piel. şi textilă. Universitate. Numeroase monumente: zidurile vechiului fort (sec. 11), palate, temple (Telika Mandir, sec. 11; ruinele templului Sas Bahu, sec. 11).

GWERU (GWELO), oraş în centrul Republicii Zimbabwe; 128 mii loc. (1992). Expl. de aur, nichel, platină, azbest, cromite. Prelucr. metalelor, ciment, produse textile şi alim. Oțeluri speciale.

GYÁRMATHI Samuel (1751-1830), lingvist ungur. Fondator al lingvisticii fino-ugrice. A demonstrat înrudirea dintre limba maghiară şi finlandeză (*Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammatice demonstrata*).

GYÉMÁNT Ladislau (n. 1947, Oradea), istoric maghiar din România. Specialist în istoria Europei Centrale (sec. 18-19) cu privire specială asupra Transilvaniei şi a istoriei evreilor din România („Mişcarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848", „Ion Budai-Deleanu, De originibus populorum Transylvaniae", ed. critică), „Evreii din Transilvania în epoca emancipării (1790-1867)".

GYLA (GYULA, JULA), voievod din Transilvania. În 1002-1003 a fost înfrânt şi făcut prizonier de regele Ungariei, Ştefan I.

GYÖR, oraş în NV Ungariei, port pe Rába, aproape de confl. cu Dunărea; 129,4 mii loc. (2001). Ind. textilă. Metalurgie, mobilă, produse alim. Catedrală (sec. 12, reconstruită în sec. 18), palat episcopal (sec. 16), Mănăstirea Carmelitelor (sec. 18).

GYR, Radu (pseud. lui *Radu Demetrescu*) (1905-1975, n. Câmpulung Muscel), poet român. Versuri cu infiltrații folclorice, de evocare a pământului natal („Plânge Strâmbă-Lemne") şi a războiului; mărturii patetice ale existenței în închisorile comuniste („Sângele temniței", „Stigmate").

GY SZABÓ Béla v. **Szabó Béla, Gy.**

GYULA, oraş în SE Ungariei la NE de Szeged; 33 mii loc. (2001); băi termale (42-70°C). Cetate cu turnuri (sec. 14-16); biserica ortodoxă Sf. Nicolae (1802). Important centru cultural, de învățământ şi religios al românilor din Ungaria.

GYUMRI, oraş în NV Armeniei; 211,7 mii loc. (1999). Ind. constr. de maşini, textilă, a încălț., de prelucr. a lemnului şi alim. Muzeu etnografic. Biserică (sec. 6), în ruină. Cetate (1837). Unul dintre cele mai vechi oraşe ale Armeniei (sec. 5 î.Hr.). Devastat de un cutremur puternic (dec. 1988). Până în 1840 s-a numit K., între 1840 şi 1924, *Aleksandropol,* iar între 1924 şi 1990, *Leninakan.*

Hh

H s.m. invar. **1.** A zecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă, consoană constrictivă (sau fricativă) laringală. **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *si*. **3.** Simbol chimic pentru *hidrogen*. **4.** (METR.) Simbol pentru *henry*.

h 1. (FIZ.) Simbol pentru constanta lui *Planck* ($h = 6{,}626076 \cdot 10^{-34}$ J·s). **2.** (METR.) Simbol pentru prefixul *hecto-*. **3.** Simbol pentru oră. **4.** (GEOGR.) Simbol pentru înălțime, diferență de nivel sau altitudine deasupra nivelului mării.

ha (METR.), simbol pentru *hectar*.

HAAKON (HAKON, HAKAN), numele a șapte regi norvegieni. Mai importanți: **1. H. I cel Bun** (935-961). A încercat să-și creștineze supușii; **2. H. IV Haakonsson cel Bătrân** (1217-1263). A cucerit Groenlanda (1261) și Islanda (1262), alipindu-le Norvegiei; 3. **H. V Magnusson** (1299-1319). A stabilit cap. la Oslo; **4. H. VI Magnusson** (1355-1380). Prin căsătoria cu Margareta, fiica regelui danez Valdemar IV, a realizat uniunea personală a Suediei, Norvegiei și Danemarcii (1363); 5. **H. VII** (1905-1957). După invadarea țării de către trupele germane, s-a refugiat în Marea Britanie (1940-1945) organizând rezistența antigermană.

HAANPÄÄ, Pentti (1905-1955), scriitor finlandez. Reprezentant al prozei moderne din țara sa. Nuvele antimilitariste („Câmpul de manevră și cazarma") sau satirice („Caravana"); romane în care prezintă cu umor amar absurditatea vieții („Cercul magic", „Făina").

HAARLEM, oraș în V Olandei, la 7 km E de țărmul M. Nordului, la 19 km V de Amsterdam; 148,3 mii loc. (2001). Renumit centru floricol (lalele) încă din prima jumătate a sec. 17. Metalurgie, constr. navale; echipament electronic; mașini de transport. Ind. chimică, textilă și alim. Parfumuri. Grote Kerk (fosta biserică St. Bavo, sec. 14-15), primărie (sec. 13, cu adăugiri din sec. 17). Important centru al picturii flamande. Muzeul „Frans Hals". Menționat documentar din sec. 10; reședința conților de Holland (sec. 12). Oraș (1245).

HAARLEMMERMEER, municipalitate în V Olandei, la SV de Amsterdam, în zona polderului omonim; 113,5 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de mașini. Floricultură și legumicultură. Cunoscut și sub numele de *Hoofddorp*.

HAAS, Conrad (1509-1579, n. Sibiu), inventator sas din Transilvania. Pionier al tehnicii rachetelor. A imaginat 17 tipuri de rachete cu mai multe trepte, direcționate prin aripioare de stabilizare, descrise în partea a treia a „Coligatului de la Sibiu", cel mai vechi manuscris din lume în domeniu.

HAAS, Ernst (1921-1986), fotoreporter austriac. Contribuții la tehnica fotografiei color. A colaborat la „Life", „Paris-Match", „Esquire" ș.a.

HAAS, Monique (1909-1987), pianistă franceză. Parteneră, în muzica de cameră, cu G. Enescu și P. Fournier. Înregistrări (integralele Debussy și Ravel).

HAAS, Wander Johannes de (1878-1960), fizician olandez. Cercetări în domeniul temperaturilor joase, al supraconductivității și al magnetismului (efectul *Einstein–de Haas*).

HAAVELMO, Trygve (1911-1999), economist norvegian. Unul dintre fondatorii modelelor econometrice în domeniul statisticii („Studiu privind teoria evoluției economice"). Premiul Nobel pentru economie (1989).

HAAVIKKO, Paavo Juhani (n. 1931), poet, prozator și dramaturg finlandez. Novator virtuoz al expresiei poetice („Palatul de iarnă", „Drumuri spre departe", „Paisprezece suverani").

HÁBA, Alois (1893-1972), compozitor și muzicolog ceh. Inițiator și teoretician al compoziției pe baza sistemului „sferturilor de ton". Opere, lucrări orchestrale, muzică de cameră.

HABACHE, Georges (n. 1926), om politic palestinian. Fondator și conducător al Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei (1967).

HABACUC v. **Avacum.**

HABÁN, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. f. **1.** S.m. și f. Membru al unei secte baptiste din Hanovra și Renania, ai cărei adepți au emigrat după 1547 în Moravia, Slovacia și Transilvania. Sub Maria Tereza (1760), au fost siliți să revină la catolicism. **2.** Adj. f. (ARTE DEC.) *Ceramică h.* = tip de ceramică din sec. 17, fină, smălțuită, pe fond alb, ornamentată cu motive cinegetice; realizată la Vințu de Jos (jud. Alba).

HABANÉRA (cuv. sp.) s.f. Dans popular de origine cubaneză, în măsură binară, mișcare moderată, cu figuri ritmice caracteristice.

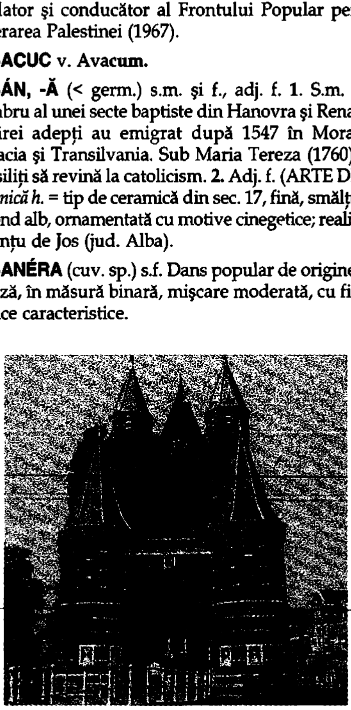

Haarlem. Grote Kerk

HABÁR (< tc.) s.n. *A nu avea ~ (de* sau *despre cineva* sau *ceva)* ■ a nu ști nimic despre cineva sau ceva.

HABAROVSK, oraș în E Federației Ruse, în Extremul Orient, port pe Amur; 582,7 mii loc. (2002). Șantiere navale. Ind. constr. de mașini, chimico-farmaceutică, mat. de constr., de prelucr. a lemnului și a petrolului, ușoară și alim. Teatre, muzee. Întemeiat, ca fort, în 1652.

HABEAS CORPUS ACT (loc. lat. *habeas corpus* „să păstrezi corpul") Lege votată de Parlamentul englez, în 1679, privind garantarea libertății individuale; era menită să îngrădească arestările și reținerea arbitrară a persoanei.

HABER, Fritz (1868-1934), chimist german. Stabilit în Elveția (1933). A descoperit procedeul de obținere a amoniacului pe cale sintetică, folosind hidrogenul și azotul din aer, și a realizat, împreună cu C. *Bosch*, aplicarea industrială a acestuia. Premiul Nobel pentru chimie (1918).

HABERMAS, Jürgen (n. 1929), filozof și sociolog german. Reprezentant al *Școlii de la Frankfurt*. A abordat probleme privind natura comunicării, conștiința de sine și interesele cognitive comune („Teoria acțiunii comunicative").

HABITÁCLU (< fr.; {s} lat. *habitaculum* „locuință, sălaș") s.n. Spațiu pentru echipaj, călători, bunuri etc. amenajat într-o aeronavă sau într-un automobil.

HABITÁT (< fr.) s.n. **1.** (BIOL.) Ansamblu de condiții oferite vieții de un biotop; loc care oferă condiții corespunzătoare de viață pentru o anumită specie de plantă sau de animal. **2.** Element al ecosistemului uman format din factorii mediului înconjurător și cei psihosociali. **3.** Spațiu structurat din punct de vedere urbanistic, ocupat de o comunitate umană.

HABITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Mod de a fi general și permanent, stare a unei existențe considerată în ansamblul ei; *p. restr.* stare rezultată în urma unei schimbări, ca efect al adaptării. Obișnuință, deprindere, obicei. ✦ (SOCIOL.) Mod de comportament al indivizilor ce aparțin aceluiași grup, format în procesul de socializare, reprezentând un act standardizat și reprodus ca atare timp îndelungat, nu prin constrângere, ci în virtutea normelor morale acceptate.

HÁBITUS (cuv. lat.) s.n. **1.** (MED.) Aspect fizic exterior, static și dinamic al unui individ, care poate da indicații asupra stării de sănătate, a existenței unei predispoziții morbide sau a unei boli. **2.** Manieră, mod de a fi; obișnuință. **3.** (MINER.) Aspect morfologic exterior, specific, pe care îl capătă cristalele prin dezvoltarea relativă a fețelor cristalografice.

HABÓTNIC, -Ă (< rus.) adj., s.m. și f. (Persoană) care respectă cu scrupulozitate prescripțiile religiei; fanatic **(1)**, bigot.

HABSBURG, Casa de ~, dinastie care a domnit în Austria (1282-1918; duci din 1282, arhiduci din 1453 și

Gene Hackman

Ernst H. Haeckel

împăraţi din 1804), în Cehia şi Ungaria (1526–1918), în o parte a Italiei (sec. 16–1866), în Sfântul Imp. Roman de Naţiune Germană (1273–1291, 1298–1308, 1438–1740, 1745–1806), în Spania (1516–1700) etc. Denumită după cetatea Habsburg (Habichtsburg), construită (sec. 11) în Elveţia (cantonul Aargau). Cei mai cunoscuţi suverani: *Carol Quintul, Maximilian I, Maximilian II, Rudolf II, Leopold I, Filip II, Maria Tereza, Iosif II, Francisc II, Franz Joseph.*

HABYARIMANA, Juvénal (1937–1994), general şi om politic din Rwanda. Preşedinte (din 1973) şi prim-min. (din 1974) al Rwandei. Asasinat.

HÁCHA, Emil (1872–1945), jurist şi om politic ceh. Preşedinte al Cehoslovaciei (1938–1939), apoi al „Protectoratului German al Cehiei şi Moraviei" (1939–1945). Arestat, a murit în închisoare.

HACHETTE, editură franceză, fondată la Paris, în 1826, de Louis Cristophe Hachette (1800–1864). După 1863, s-a extins publicând „Dicţionarul limbii franceze" al lui E. Littré, ghiduri turistice (*Guides bleus*), a seriei *Bibliothèque rose, Bibliothèque verte* şi „Dicţionarul Academiei". În prezent, pe lângă activităţile de editare, are reţele de distribuţie şi are controlul asupra unor ziare şi publicaţii.

HACHETTE, Jean Nicolas Pierre (1796–1834), matematician francez. Lucrări de geometrie descriptivă şi de mecanică („Tratat de geometrie descriptivă").

HACHIMAN, zeu şintoist din mitologia japoneză care protejează războinicii şi veghează la binele comunităţilor.

HACHINOHE, oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 241,9 mii loc. (2000). Metalurgie neferoasă. Ind. hârtiei, textilă (bumbac) şi chimică. Conserve de peşte.

HACHIŌJI, oraş în Japonia (Honshū), în conurbaţia Tōkyō; 536,1 mii loc. (2000). Centru al ţesăturilor de mătase (sec. 18). Ind. electrotehnică.

HACHMANN, Rolf (n. 1917), arheolog german. Cercetări privind cronologia Epocii Bronzului în bazinul M. Baltice şi a culturilor materiale germane din Epoca Fierului. M. de onoare al Acad. Române (1993).

HACIATURIAN, Aram Ilici (1903–1978), compozitor armean. Creaţie bogată şi variată (balete „Gayaneh", „Spartacus") caracterizată prin pitorescul armoniei, culoarea orchestrală, inspiraţia din folclorul armean, gruzin şi azer.

HACIENDA (cuv. sp.) s.f. Mare proprietate agricolă în America Latină hispanică, apărută în sec. 16. În prezent, **h.** a scăzut ca importanţă în sistemul proprietăţii.

HACKER (cuv. engl) s.m. **1.** Persoană care încearcă să obţină, în mod ilegal, controlul unui sistem de securitate, computer sau reţea, cu scopul de a avea acces la informaţii confidenţiale şi/sau avantaje materiale. Este pedepsit conform legii. **2.** Persoană care preia controlul unor sisteme informatice sau reţele de calculatoare şi care efectuează modificări nesemnificative, în încercarea de a-şi dovedi cunoştinţele informatice.

HACKMAN, Gene (n. 1930), actor american de film. Personaje întruchipând, în mod emoţionant, oameni obişnuiţi („Sperietoarea", „Principiul dominoului", „Firma"). Premiul Oscar: 1971 („Filiera"), 1992 („Necruţătorul").

HACKSPILL, Louis Jean Henri (1880–1968), chimist francez. Studii privind metalele alcaline şi alcalino-pământoase. A obţinut pentru prima dată (1905) cesiul în stare pură şi a elaborat noi metode pentru obţinerea borului lichid.

HADAMARD, Jacques Salomon (1865–1963), matematician francez. A studiat teoria ecuaţiilor diferenţiale cu derivate parţiale, teoria funcţiilor de variabilă complexă, teoria numerelor. M. de onoare al Acad. Române (1957).

HADDAD-RIMMON, (în mitologia semitică), zeu personificând fenomene ale naturii: furtuna (la asirieni), ploaia şi fertilitatea pământului (în varianta aramaică).

HADDON, Alfred Cort (1855–1940), antropolog britanic. A introdus metoda observaţiei „pe teren" („Evoluţie în artă", „Istoria antropologiei").

HADES (în mitologia greacă), zeu al Infernului, stăpânul lumii subpământene; confundat (incidental) cu *Pluton.*

HADFIELD, Sir Robert Abbott (1858–1940), inginer britanic. A brevetat (1883) unul dintre procedeele de obţinere a oţelului-mangan (conţinând 14% mangan), care îi poartă numele. Contribuţii în domeniul metalografiei cu raze X.

HADIT (HADITH) (arab. „vorbire, naraţiune") subst. Corpus literar păstrat şi transmis din generaţie în generaţie, care coboară în istorie până la Profetul Mahomed şi persoanele apropiate lui, formând un supliment sau îndrumar mai detaliat al mesajului coranic; conturat în sec. 9.

HADLEY, George (1685–1768), meteorolog britanic. A elaborat (1735) o teorie termică a vânturilor alizee, devenită clasică.

HADRAMAUT (HADRAMAWT, HADHRAMAUT), reg. naturală în S pen. Arabia (Yemen), în lungul coastei G. Aden; 155,4 mii km^2. Podiş calcaros, cu alt. medie de 500–1 200 m, limitat la N de deşertul Rub'al Khālī şi străbătut de uedul **H.** (645 km). Tutun, grâu, mei, orez, curmale şi bumbac. Creşterea nomadă a ovinelor şi caprinelor. Pe terit. **H.** a existat un vechi stat, care, în sec. 3, a intrat în componenţa Regatului Saba, iar din sec. 7 a făcut parte, succesiv, din mai multe formaţiuni statale arabe. Protectorat britanic (din 1888). Din 1967 alipit Yemenului.

HADRÓN ({s} gr. *hadros* „mare, puternic") s.m. (FIZ.) Particulă elementară capabilă să participe la interacţiunea tare (ex. mezonii şi barionii).

HADRUMETUM, numele antic al oraşului *Sousse.*

HAECKEL, Ernst Heinrich (1834–1919), biolog german. Reprezentant al evoluţionismului. Unul dintre autorii „legii biogenetice fundamentale", sintetizată în formula: „ontogenia repetă filogenia" (1866). A explicat (1868) originea metazoarelor din monocelularele coloniale. A formulat conceptul de ecologie (1866).

HAEJU, oraş în SV R.P.D. Coreene, port la M. Galbenă; 229,1 mii loc. (1993). Ind. metalelor neferoase, chimică, a cimentului. Constr. de maşini agricole. Conserve de peşte.

HAEMUS, denumirea antică a m-ţilor Balcani.

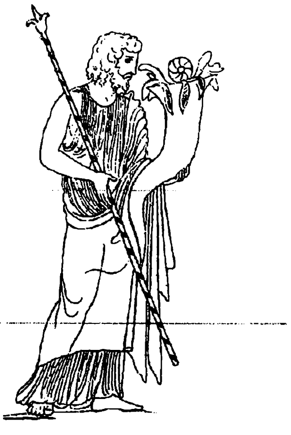

Hades

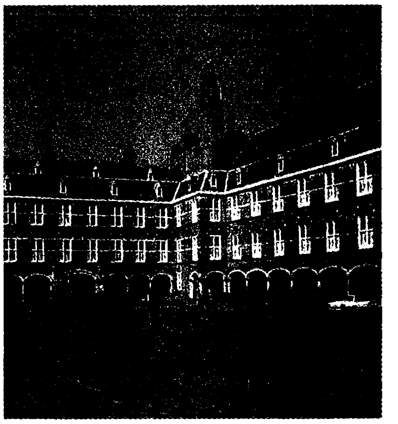

Haga. Sediul Curţii Internaţionale de Justiţie

HAËN, Anton de (1704–1776), medic olandez. Promotor al termometriei în clinica medicală.

HAFFKINE, Waldemar Mordecai Wolff (1860–1930), microbiolog rus. Colaborator al lui Pasteur. A descoperit vaccinul contra holerei (1893–1894). A introdus (1897) vaccinul împotriva ciumei.

HAFIZ (supranumele lui *Şams-od-Din Mohammed Hafez*) (c. 1325–c. 1389), poet persan. Clasic al literaturii persane şi universale. A folosit o limbă bogată în nuanţe şi imagini exuberante. Rubaiate, macameuri şi gazeluri celebrând vinul, frumuseţea, natura („Divan"). Mormântul său, de la Shiraz, este loc de pelerinaj.

HÁFNIU (< fr. {i}; {s} dan. [*Koben*] *havn* „Copenhaga") s.n. Element chimic (Hf; nr. at. 72, m. at. 178,49, p.t. 2 220°C, p.f. 3 200°C). Metal rar, alb-argintiu, strălucitor, greu fuzibil, care se găseşte în minereurile de zirconiu. Se întrebuinţează în electronică, în tehnica nucleară, în aviaţie şi în tehnica rachetelor. A fost descoperit de D. Coster şi G. de Hevesy (1923).

HAFSIZI, dinastie berberă întemeiată de şeicul Abu Hafs Umar ibn Iahia al-Hintati. A condus (1228–1574) statul feudal din N Africii (care includea Tunisia, N Algeriei, N Marocului şi NV Libiei de astăzi) cu cap. la Tunis.

HAFUN, Ras ~, cap în extremitatea orientală a Africii (Somalia), la 10°27' lat. N şi 51°24' long. E; cel mai estic punct al continentului.

HAGA (DEN HAAG, 's GRAVENHAGE), oraş în V Olandei, străbătut de numeroase canale, port la M. Nordului, reşed. regală şi a guvernului; 442,3 mii loc. (2001). Metalurgie. Constr. mecanice şi aeronautice; ind. chimică, electronică, electrotehnică, de prelucr. a lemnului, textilă, poligrafică şi alim.; orfevrărie şi sticlărie. La **H.** îşi au sediul mai multe organisme internaţionale (Curtea Internaţională de Justiţie a O.N.U., Curtea Permanentă de Arbitraj, Academia de Drept Internaţional ş.a.). Monumente: biserica gotică Sint Jakobs (sec. 14), Grote Kerk (sec. 15–16), Nieuwe Kerk (sec. 17), palatele Binnenhof (sec. 13, renovat şi extins în sec. 18), Mauritshuis (sec. 17, cu celebrul cabinet regal de pictură olandeză), palatul regal („Huisten Bosch", 1640–1647), Palatul Păcii (1913). Muzeul Internaţional al Presei. Conservator (1908). Academia Regală de Arte Frumoase. Atestat documentar (1097), reşed. regală din 1250. – Conferinţele de la ~: 1899, 1907, conferinţe internaţionale care au adoptat 16 convenţii asupra legilor şi obiceiurilor războiului şi ale rezolvării pe cale paşnică a conflictelor dintre state. La **H.** au mai fost semnate: Convenţia pentru protecţia bunurilor culturale în caz de conflict armat (1954) şi convenţiile privind dreptul internaţional privat (1902–1905, 1954, 1955, 1956, 1961 etc.).

HAGAI v. **Agheu.**

HAGAKURE, manual al samuraiului (1716), care cuprinde 1 300 reguli şi învăţături; una din cărţile de referinţă pentru codul samuraiului.

HAGANAH (cuv. ebraic „apărare"), organizaţie paramilitară evreiască fondată (1920) cu scopul de a proteja

Gheorghe Hagi

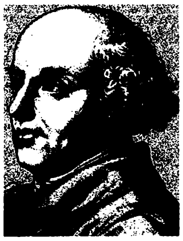
Christian Friedrich Samuel Hahnemann

implantările coloniilor evreieşti în Palestina. După al Doilea Război Mondial, a stat la baza formării armatei statului Israel (1948).

HAGEN, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr; 203,2 mii loc. (2001). Nod de comunicaţii. Oţelării. Ind. constr. de maşini agricole, chimică, textilă, a hârtiei şi mobilei. Muzeu al tehnicii (în aer liber). Menţionat documentar în sec. 8.

HAGER, Leopold (n. 1935), dirijor austriac. Director artistic al Mozarteum din Salzburg (1969-1981). Repertoriu clasic şi contemporan.

HAGERDON, Friedrich von (1708-1754), poet german. Spirit anacreontic. Fabule, ode şi lieduri caracterizate prin simplitate, spontaneitate şi muzicalitate.

HAGGARD, Sir Henry Rider (1856-1925), romancier englez. Reprezentant tipic al literaturii de aventură („Minele regelui Solomon", „Fiica lui Montezuma"). Ecranizări.

HAGI, Gheorghe (n. 1965, Săcele, jud. Constanţa), fotbalist român. Carieră internă şi internaţională remarcabilă (Steaua, Real Madrid, F.C. Barcelona, Galatasaray Istanbul). Tehnică deosebită şi inteligenţă tactică de joc. Antrenor la Galatasaray.

HAGIALÁC (< tc. *hacilik* „călătorie") s.n. (Înv.) Pelerinaj făcut de un creştin sau de un musulman la locurile sfinte.

HAGIESCU, Nicolae (1850-1912), actor român de teatru. Roluri de marcă din comediile caragialiene (Jupân Dumitrache, Nae Ipingescu, Conu Leonida, Zaharia Trahanache).

HAGI-MOSCO, Emanoil (1882-1976, n. Bucureşti), istoric şi publicist român. Contribuţii în domeniul heraldicii româneşti („Steme boiereşti române, 90 de steme în culori", „Boierii lui Mihai Viteazul").

HAGIOGRÁF (< fr.) s.m. Autor care scrie despre vieţile sfinţilor.

HAGIOGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. 1. Referitor la vieţile sfinţilor. ✦ *Scriere h.* = scriere bisericească despre viaţa, patimile şi faptele sfinţilor canonizaţi de Biserica creştină. 2. (Şi adverbial; peior.) Care laudă în mod exagerat, fără spirit critic.

HAGIOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *hagios* „sfânt" + *graphe* „descriere") s.f. Ramură a teologiei care se ocupă cu vieţile sfinţilor.

HAGÍU (< tc.) s.m. (Înv.) Creştin sau musulman care a fost în *hagialâc*.

HAGIU, Grigore (1933-1985, n. Târgu Bujor), poet român. Versuri de factură reflexivă, existenţială într-o dicţiune poetică ceremonială şi solemnă („Nostalgica triadă", „Sărbătorile anului").

HAGIWARA Sakutarō (1886-1942), poet, critic şi eseist japonez. Părintele versului liber („Lătrând la lună" şi „Pisica albastră").

HAHÁM (< tc.) s.m. Persoană care taie vite şi păsări după prescripţiile rituale mozaice.

HAHN, Hans (1879-1934), matematician austriac. Contribuţii privind calculul variaţiilor, funcţiile reale şi de topologie (a elaborat o teorie care-i poartă numele). Unul dintre fondatorii Cercului de la Viena.

HAHN, Otto (1879-1968), chimist şi fizician german. Lucrând cu Lise Meitner, a descoperit izotopii radioactivi ai actiniului, iar în colab. cu F. Strassmann, a evidenţiat fisiunea uraniului şi a toriului (1938). Premiul Nobel pentru chimie (1944). M. de onoare al Acad. Române (1965).

HAHN, Reynaldo (1875-1947), compozitor francez de origine venezueleană. Balete, operete („Ciboulette"), opere. Critică muzicală.

HAHNEMANN, Christian Friedrich Samuel (1755-1843), medic german. Fondator al *homeopatiei* (1796), ale cărei principii le-a expus în „Tratat despre arta vindecării". Precursor al chimiei coloidale.

HÁHNIU (< n. pr. *Hahn*) s.n. Element chimic (nr. at. 105) transuranic, cu durata de viaţă de 1,6 secunde. A fost semnalat (1967) de G.N. Flerov şi descoperit (1970) pe cale artificială de un colectiv de cercetători de la Univ. Berkeley. Ultima denumire (1997) *Dubnium* (simbol chimic Db).

HAIDÚC (< bg., srb.) s.m. **1.** Răzvrătit împotriva ordinii stabilite, care, trăind în păduri, singur sau în cete, îi jefuia pe bogaţi şi îi ajuta pe săraci. 2. (Înv.) Soldat mercenar.

HAIDUC, Ionel (n. 1937, Cluj), chimist român. Acad. (1991); preşedinte (din 2006) al Academiei Române. Lucrări în domeniul chimiei ciclurilor anorganice, al compuşilor organometalici („Introducere în chimia ciclurilor anorganice", „Organometallics in Cancer Chemotherapy").

HAIDUCÍE s.f. **1.** Formă de luptă a haiducilor **(1)**, frecventă la sfârşitul Ev. Med., în Ţările Române şi în Pen. Balcanică. 2. Viaţă sau îndeletnicire de haiduc **(1)**.

HAIFA, oraş în NV Israelului, pr. port al ţării la M. Mediterană, situat la poalele de NE ale muntelui Carmel; 942,1 mii loc. (2001, cu suburbiile). Rafinărie. Metalurgie. Constr. de maşini. Îngrăşăminte chimice, ciment, sticlă, textile. Pescuit. Universitate şi institut politehnic. Muzeu maritim. Menţionat în *Talmud;* în Antic. s-a numit *Sycaminum.*

HAIG, Alexander Meigs (n. 1924), general şi om politic american. Comandant suprem NATO (1974-1979). Secretar al Departamentului de Stat (1981-1982). Memorii.

HAIG, Douglas, conte Bemersyde (1861-1928), feldmareşal britanic. Comandant al Corpului Expediţionar Britanic (1915-1918). A luat parte la bătăliile de pe *Somme,* de la *Ypres* şi Cambrai (1917), unde a folosit pentru prima dată tancurile. Memorii.

HAIKAI v. **Haiku.**

HAIKOU, oraş în SE Chinei, centrul ad-tiv al prov. Hainan, port la str. omonimă; 280,2 mii loc. (1990). Şantiere navale. Ind. alim., chimică şi textilă.

HAIKÚ (HAIKAI) (cuv. japonez) s.n. Poem clasic japonez, extrem de concis, cultivat începând cu sec. 15; alcătuit din trei versuri, primul şi ultimul din cinci silabe, iar al doilea din şapte.

HAILAR, oraş în NE Chinei (Mongolia Interioară); 180,7 mii loc. (1990). Ind. textilă, piel. şi alim. Vechiul nume: *Hulun.*

HAILE SELASSIE I (Tafari Makonnen, încoronat sub numele de **~)** (1892-1975), împărat al Ethiopiei (1930-1974). Regent (1916) şi conducător *de facto* al ţării; în timpul ocupaţiei italiene a trăit în emigraţie (1936-1941). A iniţiat reforme social-economice (abolirea sclaviei, 1924). Detronat în 1974 printr-o lovitură militară şi, probabil, asasinat.

Ionel Haiduc

HAIMANÁ (< tc.) s.f. Om de nimic, fără căpătâi; derbedeu, vagabond.

HAIMANALELE v. **I. L. Caragiale.**

HAIMOVICI 1. Mendel H. (1906-1973, n. Iaşi), matematician român. Acad. (1963). Contribuţii în geometria diferenţială şi în analiza matematică. **2. Adolf H.** (1912-1990, n. Iaşi), matematician român. Frate cu **H. (1).** Contribuţii în geometria diferenţială a spaţiilor conforme sau cu conexiune afină şi în domeniul analizei matematice.

HAÍN, -Ă (< tc.) adj. 1. (Pop.) Neîndurător, crud, hapsân. 2. (Înv.) Trădător, necredincios.

HAINAN 1. Ins. în M. Chinei de Sud, formând o prov. a Chinei (din 1988); 34,3 mii km^2. Oraşe pr.: *Haikou* (centrul ad-tiv al prov.), Wuzhi Shan, Baoting. Relief muntos (alt. max.: 1 867 m). Climă tropical-musonică. Expl. de min. de fier, auro-argentifere, tungsten, huilă şi forestiere. Cafea, bumbac, orez, trestie de zahăr, banane şi piper. Sericicultură. **2.** Str. între ins. cu acelaşi nume şi continent, unind M. Chinei de Sud cu G. Bac Bo. Lungime: 93 km; lăţime: 18,5 km.; ad.: 36-108 m.

HAINAUT (HENEGOUWEN), reg. istorică la V de Masivul Ardeni (Belgia de S şi N Franţei), străbătută de fl. Escaut (cu afl. său Haine). Vechi expl. de huilă (Borinage şi Charleroi). Ind. metalurgică, chimică, a sticlei, textilă şi alim. Comitatul **H.** a fost întemeiat în sec. 9. Prin Tratatul de la Delft (1428), a intrat în stăpânirea ducilor de Burgundia, iar în 1477 (definitiv în 1482), în cea a Habsburgilor, devenind una dintre cele 17 provincii ale Ţărilor de Jos. În 1678, partea meridională a fost alipită Franţei; în 1830, restul terit. a fost inclus în Belgia.

HÁINĂ (< bg., srb.) s.f. **1.** (La pl.) Termen generic pentru obiecte de îmbrăcăminte. ✦ (La sg.) Îmbrăcăminte bărbătească pentru partea de sus a corpului; sacou. ✦ **2.** (BIOL.) *H. de nuntă* = înfăţişare deosebită pe care o capătă masculii unor peşti, batracieni, păsări în perioada împerecherii.

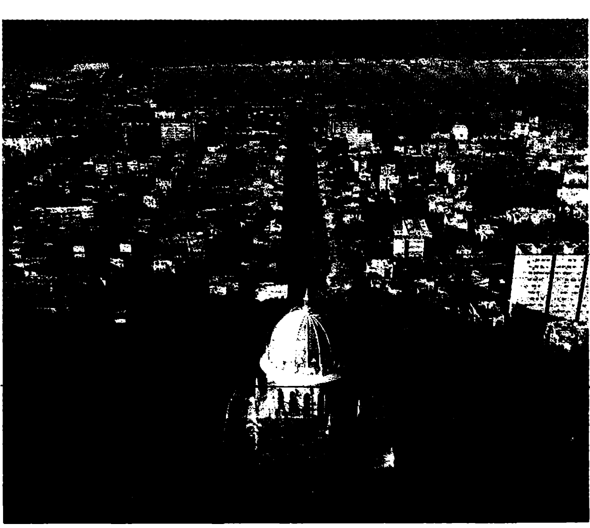
Haifa. Vedere de pe muntele Carmel

HAI PHONG, oraş în NE Vietnamului, în delta fl. Hong Ha; 1,67 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Pr. port al ţării. Metalurgia cositorului; constr. navale, montaj auto, sticlă, ciment, conserve de peşte. Filatură de bumbac; ceramică. Întemeiat de francezi în 1846. Importante distrugeri în timpul luptelor dintre francezi şi Viet-minh (1946); alipit statului nord-vietnamez prin Acordurile de la Geneva (1954).

HÁITĂ (< magh.) s.f. **1.** Grup de lupi (sau de câini) care umblă împreună (după pradă). ✦ Fig. Bandă (de răufăcători). **2.** Goană **(2)**.

HAITI 1. Denumire improprie a ins. *Hispaniola.* **2. Republica ~,** stat în America Centrală insulară, în Antilele Mari, cuprinzând treimea vestică a ins. Hispaniola şi mai multe ins. mici din apropiere; 27,7 mii km²; 7,5 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: franceza şi creola haitiană. Religia: creştină (catolici 80%, protestanţi 16% ş.a.), credinţe africane. Cap.: *Port-au-Prince. Relief* predominant muntos (alt. max. în vf. Morne la Selle, 2 674 m). *Climă* tropicală. Vegetaţie tropicală în câmpia litorală, aridă şi semiaridă în munţi. Mici zăcăminte de min. de fier, cupru, aur, argint. Se cultivă porumb, orez, manioc, sorg, legume, mango, arbori de cafea şi cacao, trestie de zahăr, bananieri. Se cresc: bovine, porcine, caprine. Ind. uşoară şi alim. Pescuit. Turism. Moneda: 1 gourde = 100 centimes. - *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb (5 dec. 1492), care a denumit-o La Isla Española (Hispaniola) şi a întemeiat aici (1493) fortul Navidad, nucleul localit. *Isabela,* primul oraş spaniol pe terit. american. În mai puţin de un secol populaţia băştinaşă, formată din indienii arawak şi tainos, a fost exterminată şi înlocuită, treptat, cu sclavi negri aduşi din Africa Centrală şi de Vest. Prin Tratatul de la Ryswick (1697), partea de V a ins. a fost cedată de spanioli francezilor, care au numit-o Saint-Domingue. În sec. 18 a cunoscut o deosebită prosperitate. Încurajaţi de primirea drepturilor politice (1790), în 1791 sclavii negri s-au revoltat, sub conducerea lui *Toussaint-L'ouverture,* şi au ocupat întreaga ins. Intervenţia Franţei (care, prin Tratatul de la Basel, 1795, anexase şi partea spaniolă) a restabilit temporar autoritatea metropolei. O nouă răscoală, condusă de *Jean Jacques Dessalines,* a fost încununată de succes, trupele franceze fiind alungate. La 1 ian. 1804, întreaga ins. şi-a proclamat independenţa, sub numele de **H.** (recunoscută de Franţa în 1825), iar Dessalines a devenit împărat (1804-1806), sub numele de Iacob I. A urmat o perioadă de instabilitate politică, în urma căreia, partea de E a ins. s-a proclamat independentă (1844), sub denumirea de Republica Dominicană (cu populaţie hispanică). În 1859, partea de V a devenit şi ea republică (cu o populaţie francofonă), rămânând însă pradă convulsiilor politice. În perioada 1915-1934, S.U.A. a ocupat H., încercând să stabilizeze situaţia, dar fără succes. Membru fondator al O.N.U. (1945). După o perioadă de haos, în sept. 1957, *François Duvalier* (Papa Doc) a instaurat un regim dictatorial sângeros, sprijinit de poliţia politică secretă (Tonton Macoutes), continuat după moartea lui (1971) de fiul său, *Jean Claude Duvalier,* în forme mai atenuate. Confruntat cu ostilitatea crescândă a populaţiei, Jean Claude Duvalier a părăsit **H.** (1986), puterea fiind luată provizoriu de armată. La 6 dec. 1990, cu o mare majoritate, a fost ales preşedinte preotul catolic Jean-Bertrand Aristide (primul preşedinte ales democratic, în funcţie din 7 febr. 1991), dar care a fost răsturnat (30 sept. 1991) printr-o lovitură de stat a armatei şi obligat să părăsească ţara, în care s-a instaurat un regim militar. În urma intervenţiilor Consiliului de Securitate al O.N.U. (24 nov. 1992 şi 31 iul. 1994), o forţă multinaţională (practic, americană) a ocupat **H.** (18-19 sept. 1994) şi l-a reinstalat pe Jean-Bertrand Aristide ca preşedinte. La expirarea mandatului oficial al lui Aristide (17 dec. 1995) a fost ales preşedinte René Préval (intrat în funcţie la 7 febr. 1996), dar situaţia economică şi tulburările interne continuă, adâncind criza politică şi socială a statului **H.** Între 2001 şi 2004 preşedinte ales a fost Jean-Bertrand Aristide. La 29 febr. 2004 puterea a fost preluată, provizoriu, de Boniface Alexandre. O forţă de menţinere a păcii sub egida O.N.U. preia (2004) sarcina de menţinere a ordinii. Alegerile din 2006, într-o atmosferă tensionată sunt câştigate de Revé Préval. Republică prezidenţială, potrivit Constituţiei adoptate în mart. 1987, parţial în vigoare.

HAITINK, Bernard Johann Hermann (n. 1929), dirijor olandez. A condus orchestre importante (Concertgebouw din Amsterdam, Filarmonica din Londra). Preferinţă pentru repertoriul clasic şi romantic târziu (Wagner, R. Strauss, Mahler, Bruckner).

HAJDU, Étienne (1907-1996, n. Turda), sculptor francez de origine română. Stabilit la Paris (1927). Lucrări decorativ-abstracte sunt influenţate de F. Léger şi, în special, de C. Brâncuşi. Sculpturile, realizate în marmură şi, mai ales, în metal, au forme simple, stilizate şi dinamice („Şapte coloane pentru Mallarmé", „Elena").

HĂJJ 'Umar, al- ('Umar ibn Sa'id Tal) (1797-1864), conducător militar arab. Desemnat de viceregele Egiptului, Ibrahim Paşa, calif al Africii Negre. A convertit, cu forţa, la islam, mari reg. din centrul Africii. Imperiul creat de el (tuculor) a fost anexat de francezi (1897).

HAJÓS György (1912-1972), matematician ungur. Lucrări în domeniul geometriei. M. coresp. al Acad. Române (1965).

HAKASIA, Republică (din 1992) în Federaţia Rusă, în SE Siberiei; 61,9 mii km²; 546,1 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Abakan.* Expl. forestiere, de cărbuni superiori, min. de fier, cupru, plumb, molibden, aur. Grâu, porumb şi plante furajere. Creşterea bovinelor şi porcinelor. Populaţia autohtonă, hakaşii, de religie ortodoxă, vorbesc o limbă din fam. altaică, ramura turcică, scrisă (din 1939) cu alfabet rus.

HAKIM, Tawfiq al- (1898-1987), scriitor egiptean. Întemeietorul teatrului egiptean modern („Oamenii din peşteră").

HAKLUYT, Richard (c. 1552-1616), geograf englez. A susţinut în lucrările sale politica de expansiune elisabetană („Călătorii şi descoperiri ale naţiunii engleze").

HAKODATE, oraş în N Japoniei (Hokkaidō), port la str. Tsugaru; 287,6 mii loc. (2000). Constr. navale. Întreprinderi mecanice şi alim. (conserve de peşte). Universitate. Staţiune balneoclimaterică.

HAKUSAN, vulcan stins în Japonia, în partea central-vestică a ins. Honshū (2 702 m alt.). Inclus în Parcul Naţional H. (474 km²). Turism.

HALAB v. Alep.

HALÁHA (cuv. ebr. „a merge") subst. (În tradiţia ebraică) Ansamblu de legi cu caracter normativ-juridic, cuprinse în „Tora" şi codificate în „Talmud".

HALÁJ (< fr.) s.n. Operaţie de tragere (remorcare) a ambarcaţiilor, plutelor, şlepurilor etc. pe canale, fluvii sau râuri; tragere la edec. ✧ *Drum* (sau *zonă*) *de halaj* v. *drum* **(1)**.

HALÁL (< tc.) subst. Subst. Hrană pe bază de proteine animale (miel, capră, oaie, pui - carnea de porc fiind exclusă) pregătită potrivit preceptelor religioase musulmane. Echivalent al *cuşerului* la evrei.

HALANAY, Aristide (1924-1997, n. Râmnicu Sărat), matematician român. Cercetări în domeniul ecuaţiilor diferenţiale („Teoria calitativă a ecuaţiilor diferenţiale").

HALAS, František (1901-1949), poet ceh. Poezie modernistă, cu accente de revoltă socială, de inspiraţie tragică şi metafizică sau patriotică („Cocoşul înspăimântă moartea", „Crâmpeie de speranţă", „Mă voi întoarce").

HALÁT (< tc., bg., rus.) s.n. Haină lungă şi largă, care se poartă în casă. ✧ *H. de baie* = **h.** confecţionat dintr-o ţesătură absorbantă care se îmbracă după baie. ✦ Obiect de îmbrăcăminte din pânză, purtat la lucru pentru a proteja îmbrăcămintea ori din motive de igienă.

HÁLĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Clădire dotată cu instalaţii necesare pentru comercializarea alimentelor; piaţă acoperită. 2. (ARHIT.) Formă de organizare a spaţiului în arhitectura unor biserici gotice.

HALBAN, Hans (1908-1964), fizician francez de origine austriacă. A descoperit (1939), împreună cu Fr. Joliot-Curie şi L. Kowarski, emisia de neutroni care are loc în timpul fisiunii uraniului. Împreună cu L. Kowarski, a participat la construirea primului (1947) şi a celui de-al doilea (1952) reactor nuclear pe bază de apă grea.

HÁLBĂ (< germ.) s.f. Cană specială pentru bere, din sticlă, având capacitatea de o jumătate de litru; *p. ext.* cantitatea de bere dintr-o astfel de cană.

HALBE, Max (1865-1944), scriitor german. Influenţat de Ibsen, a scris drame naturaliste, denunţând cu violenţă prejudecăţile sociale („Tinereţe"). Amintiri („Glie şi destin").

HALBWACHS, Maurice (1877-1945), sociolog şi statistician francez. Adept al lui E. Durkheim. A studiat îndeosebi mediile muncitoreşti („Clasa muncitoare şi nivelurile de trai", „Cadrele sociale ale memoriei"). A murit în lagărul de la Buchenwald.

HÁLCĂ (< magh.) s.f. Bucată mare de carne sau (mai rar) din alt aliment.

HALDÁN s.m. v. aldan.

HALDANE 1. John Scott H. (1860-1936), fiziolog britanic. A stabilit rolul dioxidului de carbon în reglarea respiraţiei. Inventator al unui aparat (care-i poartă numele) pentru studiul respiraţiei. 2. **John Burdon Sanderson H.** (1892-1964), biolog britanic. Fiul lui H. **(1)**. Contribuţii în domeniul evoluţiei geneticii, biochimiei şi al problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii.

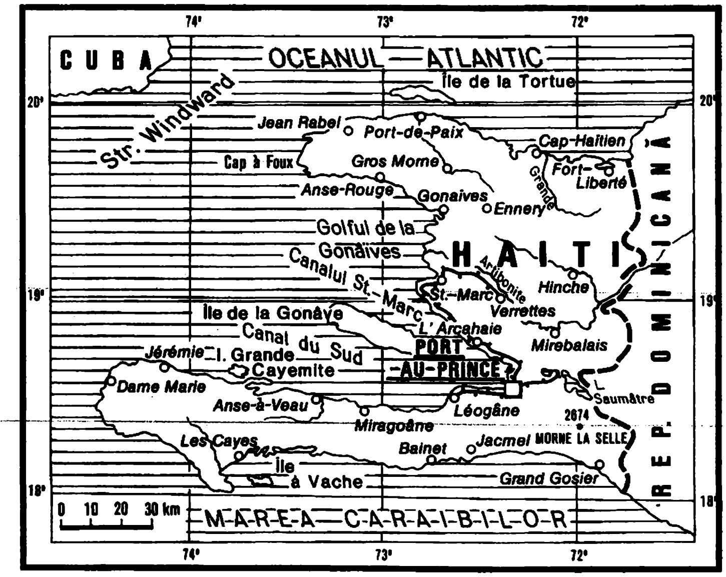

HÁLDĂ (< germ.) s.f. Formă pozitivă de relief rezultată în urma depozitării sterilului de la exploatările miniere, a zgurii de la furnale, a cenuşii de la termocentrale şi a altor reziduuri industriale.

HALE, George Ellery (1868-1938), astronom american. Unul dintre fondatorii astronomiei solare moderne. A inventat (1891) spectroheliograful şi a construit (1897), la Yerkes, primul telescop-turn din lume. Studii asupra magnetismului solar (a descoperit câmpul magnetic al Soarelui, ciclul solar de 22 de ani şi a emis, în 1908, o teorie cu privire la originea petelor solare).

HALE, Sir Matthew (1609–1676), jurist englez. Unul dintre marii istorici ai dreptului, cunoscut pentru imparţialitatea sa în timpul Revoluţiei Engleze (1642–1649).

HALEAKALA, vulcan stins în ins. Maui (arh. Hawaii), cu un crater ce are 11,3 km lungime, 4 km lăţime, 32 km circumferinţă, 762 m adâncime şi 49 km^2, unul dintre cei mai mari din lume. Alt. max.: 3 055 m. Parc naţional (11,1 ha).

HALEBÁRDĂ (< fr.) s.f. (În Ev. Med.) Armă în formă de lance, terminată cu un vârf de fier ascuţit, prevăzut cu o secure pe o parte şi cu un cârlig pe partea opusă. Azi e folosită de Garda elveţiană pentru a da onorul.

HALES, Stephen (1677-1761), chimist şi naturalist britanic. Inventator al unor dispozitive pentru conservarea alimentelor, pentru purificarea apei de mare etc.

HALEVI YEHUDAH (IUDA) (c. 1075-1141), poet şi filozof evreu spaniol. Poeme dedicate poporului evreu. A susţinut superioritatea iudaismului faţă de filozofia aristotelică, creştinism şi islamism („Cartea de argumente şi dovezi în apărarea credinţei dispreţuite").

HALÉVY 1. Jacques Fromental H. (pe numele adevărat *Elias Lévy*) (1799–1862), compozitor francez. Opere în stil romantic, tragice sau comice („Evreica"), balete, cantate. **2. Ludovic H.** (1834–1908), scriitor francez. Nepotul lui H. (1). Romane de moravuri („Abatele Constantin"). A scris, împreună cu H. Meilhac, librete de operă („Carmen" de Bizet) sau pentru operetele lui Offenbach („Frumoasa Elena").

HALEVY, Mayer A. (1900–1972, n. Piatra Neamţ), rabin din România. Autor al unor studii privind comunitatea evreiască de pe terit. românesc („Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti").

HALEY, Arthur (n. 1920), scriitor australian. Romane cu acţiune dinamică care prezintă domenii importante ale societăţii americane („Aeroportul", „Roţile", „Mânuitorul de bani"); ecranizate.

HALEY, Bill (pe numele adevărat *William John C. Haley*) (1927–1981), chitarist, cântăreţ, dirijor şi compozitor american. Vedetă mondială a rock and roll-ului (în 1954) împreună cu formaţia sa „The Comets". Piesa „Rock around the clock" este primul hit al genului.

HALHA (KHALKHA), grup etnic care reprezintă circa 80% din populaţia Mongoliei; mai trăiesc şi în China (Mongolia interioară); Qalqa.

HALIÇ v. Cornul de Aur.

HALICARNAS (HALICARNASSUS), oraş antic pe ţărmul de SV al Asiei Mici, întemeiat de coloniştii dorieni în sec. 12 î.Hr. Mausoleul construit aici (mijlocul sec. 4 î.Hr.) de Artemisia în memoria soţului ei, Mausol, satrapul Cariei, a fost considerat una dintre cele „şapte minuni" ale lumii antice. Azi *Bodrum,* Turcia.

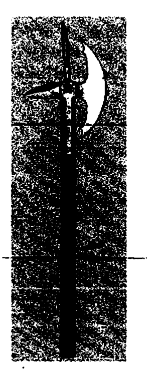

Halebardă

HALICI, Mihail (1643 – c. 1712, n. Caransebeş), erudit şi poet român. Autorul unei ode (1674) scrise în româneşte, cu caractere latine, afirmând latinitatea poporului român. I se atribuie primul dicţionar bilingv, având ca bază limba română, „Dictionarium valachico-latinum" („Anonymus Caransebesiensis").

HALICI-VOLÎNIA, cnezat rus constituit pe terit. de azi ale Ucrainei apusene şi ale Poloniei, în timpul lui Roman Mstislavici (1199–1205), prin unificarea teritoriilor cnezatelor Halici şi Volînia. Puternică înflorire sub *Daniil Romanovici.* Supus de tătari (1259) şi de poloni (1387), sub a căror dominaţie a rămas până în 1772, când a fost înglobat Rusiei.

HALIDE, Edib Adivar (1883–1964), reformator şi scriitor turc. Susţinător al drepturilor femeilor. Adept al mişcării naţionaliste. În exil (1925–1938) pentru convingerile sale politice. Romane cu tentă naţional-socială („Noul Turan").

HALIFAX 1. Oraş în centrul Marii Britanii (Anglia), la 35 km NE de Manchester; 83,5 mii loc. (2001). Oţelărie. Constr. de strunguri. Filaturi şi ţesătorii, produse alim. Biserica Saint John (sec. 15). Primărie (1863). Muzeu. 2. Oraş în SE Canadei, centrul ad-tiv al prov. Noua Scoţie, port la Oc. Atlantic; 276,1 mii loc. (2001). Metalurgie. Constr. navale, de automobile şi aeronautice; rafinărie de petrol; încălţ., ţesături, produse alim. Şase universităţi (cea mai veche din 1789). Biserica Saint Paul (1750), citadelă (1749). Muzeu maritim.

HALIFAX, Edward Frederick Lindley Wood, conte (1881–1959), diplomat şi om politic conservator britanic. Vicerege al Indiilor (1926–1931). Ministru de Externe (1938–1940). Adept al politicii de conciliere cu Germania.

HALIFAX, Sir George Savile, marchiz (1633–1695), om de stat şi eseist englez. Orator de mare talent. Adept al monarhiei absolute, a contribuit la aducerea pe tronul Angliei a lui Carol al II-lea Stuart şi, apoi, a fiului acestuia, Iacob. Ulterior, a susţinut aducerea pe tron a lui Wilhelm de Orania.

HALIMA, carte populară alcătuită din fragmente ale colecţiei de povestiri şi basme arabe cunoscute sub titlul de „O mie şi una de nopţi", îmbogăţită şi cu alte povestiri şi fabule orientale, traduse sau apocrife, din culegerea „O mie şi una de zile" de Pétis de la Croix. Realizată pentru prima dată în lb. neogreacă *(Aravicon Mithologhicon),* la mijlocul sec. 18, această selecţie primeşte numele H. şi va fi tradusă, localizată şi răspândită în numeroase manuscrise româneşti din a doua jumătate a sec. 18 şi începutul sec. 19.

HALIMÁ (< ngr. „încurcătură", „poveste încurcată") s.f. Povestire, întâmplare complicată, extraordinară. ✦ Fig. Situaţie încurcată, confuzie.

HALIPPA, Pan[telimon] (1883–1979, n. Cubolta, Soroca, Basarabia), publicist şi om politic român. M. coresp. al Acad. (1918). În 1908, a tipărit la Chişinău, cu caractere chirilice, „Pilde şi poveţe. Întâia carte moldovenească de citire", iar în 1912, „Basarabia, schiţă geografică". A condus ziarul „Cuvânt moldovenesc". Fondator al Partidului Naţional Moldovenesc (1917). Vicepreşedinte (1917–1918) şi preşedinte (nov.–dec. 1918) al Sfatului Ţării, care a hotărât unirea Basarabiei cu România. Preşedinte al Partidului Ţărănesc din Basarabia (1918–1921). Ministru de stat (1919–1920), reprezentant al Basarabiei în guvernul României. De mai multe ori ministru. Arestat şi închis la Sighet (1950) de autorităţile române; predat, peste doi ani, celor sovietice, a fost judecat şi condamnat la 25 de ani muncă silnică în Siberia. Predat din nou autorităţilor române (1955), este închis la Gherla (până în 1957).

HALÍT (< fr.; {i} gr. *hal-* „sare") s.n. Sare gemă.

HALL AND OATES, grup american de pop-soul. Constituit la sfârşitul anilor '60 de Daryl Hall şi John Oates, reprezintă cel mai important duet din istoria rock and roll-ului. Propune o fuziune între rock-ul alb şi rhythm and blues.

HALL, Asaph (1829–1907), astronom american. A descoperit (1877) cei doi sateliţi ai planetei Marte: Phobos şi Deimos. Cercetări asupra planetelor, a paralaxei stelare şi a stelelor duble.

Pan[telimon] Halippa

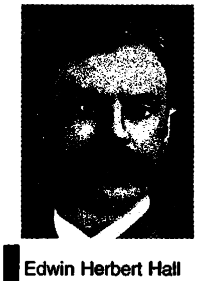

Edwin Herbert Hall

HALL, Charles Francis (1821-1871), explorator american. A efectuat trei expediţii (1860-1862, 1864–1869, 1871) în arh. Arctic Canadian. Partea de NV a Groenlandei a primit numele de „Ţara lui Hall".

HALL, Charles Martin (1863–1914), chimist american. A descoperit (1886), independent de P. Héroult, procedeul de obţinere a aluminiului din bauxită, prin electroliză.

HALL, Edwin Herbert (1855-1938), fizician american. A descoperit (1879) fenomenul de apariţie a unui câmp electric suplimentar într-un conductor sau semiconductor parcurs de curent electric când acesta se află în câmp magnetic (*efectul H.*).

HALL, Granville Stanley (1844–1924), psiholog american. A pus bazele primului laborator de psihologie (1883) din S.U.A.; fondator al mai multor periodice de specialitate. Volume („Probleme educaţionale", „Senescenţa: ultima jumătate a vieţii").

HALL, John L. (n. 1934), fizician american. Contribuţii în spectroscopie. Premiul Nobel pentru fizică (2005) împreună cu T.W. Hänsch.

HALLĀJ, Abū al-Mughīth al-Husayn ibn Mansūr al ~ (c. 858–922), mistic, predicator şi poet arab. Concepţia sa religioasă presupune o comuniune extatică a sufletului cu Divinitatea. Condamnat pentru erezie şi executat.

HALLE (Halle an der Saale), oraş în partea central-estică a Germaniei (Saxonia Superioară), la 50 km NV de Leipzig, port pe Saale; 313,6 mii loc. (2002, cu suburbiile). Expl. de lignit. Constr. de maşini; produse electronice, prelucr. cauciucului. Universitate (1694). Monumente: Moritzkirche (sec. 14–16), primărie (sec. 15–16), Der Rote Turm (sec. 15), Marktkirche (sec. 16), dom (sec. 16) şi castelul Moritzburg (sec. 15–16, reconstruit în sec. 19, azi muzeu). Academie de Arte Frumoase. Muzeul „G.F. Händel". Menţionat documentar în 806. A făcut parte din Hansă (1281–1478).

HALLER, Albin (1849–1925), chimist francez. Cercetări în domeniul chimiei organice (sinteza acidului citric şi a mentolului). Studii privind camforul şi derivaţii săi. M. de onoare al Acad. Române (1909).

HALLER, Albrecht von (1708-1777), fiziolog, embriolog şi poet iluminist elveţian de limbă germană. Contribuţii la studierea excitabilităţii şi contractilităţii muşchilor, circulaţiei sângelui şi a respiraţiei. A descoperit funcţia bilei. Lirică filozofică („Despre originea răului"), romane utopice („Usong") de orientare tradiţionalistă.

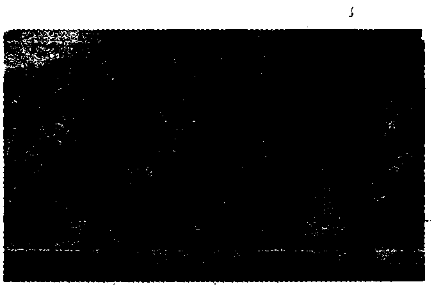

Halicarnas. Basorelief de pe mausoleu, reprezentând o scenă de luptă între greci şi amazoane

HALLEY, Edmond (1656-1742), astronom şi geofizician englez. Cercetări asupra magnetismului terestru şi asupra cometelor. A observat (1682) cometa care-i poartă numele şi a stabilit, prin calcule matematice, perioada ei de revoluţie. A întocmit catalogul stelelor din emisfera australă (1679) şi a descoperit mişcările proprii ale stelelor (1718). A determinat paralaxa Soarelui. - **Cometa H.**, cometă cu perioada de revoluţie circumsolară de **76** de ani. A fost observată prima oară în 239 î.Hr. şi ultima oară în 1986, când a fost studiată de sonda spaţială „Giotto" care a executat fotografii ale nucleului său.

HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood (n. 1925), lingvist britanic. Reprezentant al curentului funcţionalist. Contribuţii la teoria limbajului („Cercetări asupra funcţiilor limbajului", „Limbajul ca semiotică socială").

HALLOISÍT (< fr.) s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu din grupa mineralelor argiloase, alb sau divers colorat, mat; în apă se umflă, mărindu-şi de câteva ori volumul.

HALLOWEEN (< *All Hallow's Eve*, „Ajunul Tuturor Sfinţilor") Ajunul sărbătorii Tuturor Sfinţilor (1 nov.). În Marea Britanie şi Irlanda, obiceiurile populare legate de această sărbătoare creştină au fost influenţate de o veche sărbătoare celtică şi de ajunul Anului Nou celtic şi anglo-saxon (31 oct.). Sărbătoare laică, mai ales pentru copii, populară în S.U.A. şi ţările anglo-saxone.

HALLSTATT, denumire convenţională a primei perioade a Fierului, după staţiunea din S Austriei, unde, în sec. 19, a fost descoperită o mare necropolă (peste 2 000 de morminte). Cuprinde intervalul de timp dintre anii 1200 şi 400 î.Hr.

HALLSTEIN, Walter (1901-1982), jurist şi diplomat german. Unul dintre fondatori şi preşedinte (1958-1967) al Comunităţii Economice Europene. A susţinut ideea unei Europe unite.

HALLSTRÖM, Per (1866-1960), scriitor suedez. Maestru al nuvelei („Păsări rătăcite", „Purpură"); romane, teatru, poezii simboliste.

HALLYDAY, Johnny (pe numele adevărat *Jean-Philippe Smet*) (n. 1943), cântăreţ francez. A debutat (1959) ca şansonetist, devenind ulterior promotor al rock-and-roll-ului francez.

HALMAHERA (GILOLO sau **JAILOLO) 1.** Ins. în arh. Moluce (Indonezia); 17,8 mii km^2. Localit. pr.: *Jailolo.* Relief muntos vulcanic (vf. Gamkonora: 1 635 m). **2.** Mare în V Oc. Pacific, între ins. **H.** (la V) şi Noua Guinee (la E); 75 mii km^2. Ad. max.: 3 225 m. Comunică în S cu M. Ceram, iar în N cu Oc. Pacific prin str. omonimă (între ins. **H.** şi Gebe).

HALMĂŞD, com. în jud. Sălaj în depr. Barcău; 2 491 loc. (2008). Biserica Sf. Dumitru (sec. 18).

HALMEU, com. în jud. Satu Mare; 4 808 loc. (2008). Punct de frontieră cu Ucraina. Menţionat documentar în 1271.

HALMOŞ, Gheorghe (n. 1915, Oradea), pianist român. Afinităţi pentru repertoriul clasic, în special pentru Beethoven.

HALÓ(U) (< fr. {i}; {s} gr., lat.) s.n. **1.** Fenomen optic care constă în apariţia unor inele luminoase în jurul Soarelui sau al Lunii, datorită refracţiei, reflexiei şi dispersiei luminii în cristalele de gheaţă aflate în suspensie în atmosfera înaltă. **2.** Zonă luminoasă care apare pe fotografii în jurul imaginii unui punct strălucitor. **3.** Fenomen psihologic normal, frecvent întâlnit, constând în contagiunea şi influenţarea percepţiei şi a evaluării sau a aprecierii unui subiect (poate fi pozitiv sau negativ).

HALOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} *gr. hal-* „sare" + *phyton* „plantă") s.f. Plantă adaptată condiţiilor de viaţă pe solurile sărate (ex. brânca, sica).

HALOGENÁRE (după fr.) s.f. Reacţie chimică prin care se introduc unul sau mai mulţi atomi de halogen în molecula unui compus organic.

HALOGÉNI (< fr. {i}; {s} gr. *hal-* „sare" + *gennao* „a produce") s.m. pl. Denumire generică pentru elementele fluor, clor, brom, iod şi astatin, din grupa a VII-a principală a sistemului periodic al elementelor; elemente foarte active din punct de vedere chimic, fiind cele mai electronegative; au proprietatea de a forma săruri prin combinare directă cu metalele.

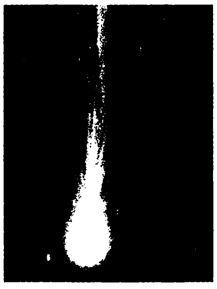

Cometa Halley

HALOGENÚRĂ (< fr.) s.f. Compus al unui halogen cu alte elemente chimice, radicali organici sau anorganici.

HALOMÓRF, -Ă (< fr.) adj. (Despre sol) Caracterizat prin acumularea sărurilor solubile (cloruri, sulfaţi şi azotaţi de sodiu) în orizontul superior.

HALS, Frans (c. 1580-1666), pictor olandez. Portrete individuale şi de grup. Scenele de gen reflectă un amestec de senzualitate şi dragoste de viaţă, de gravitate şi de umor („Cina ofiţerilor archebuzieri", „Vrăjitoarea Malle Babbe", „Ţigancă râzând").

HĂLSINGBORG v. **Helsingborg.**

HALSTED, William Stewart (1852-1922), chirurg american. Fondatorul primei şcoli de chirurgie din S.U.A. A introdus noi procedee de tehnică operatorie şi a preconizat tratarea cancerului de sân prin eliminarea glandei mamare, a muşchilor pectorali şi a ganglionilor axilari.

HÁLTĂ (< germ., fr.) s.f. **1.** (TRANSP.) Punct de oprire reglementară (de scurtă durată) a trenurilor personale pentru deservirea traficului de călători; gară mică. **2.** Oprire, popas. **3.** (MILIT.) Scurtă oprire a trupelor în marş pentru odihnă, ajustarea echipamentului şi verificarea tehnicii de luptă.

HALTÉRĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Aparat de atletică grea, format dintr-o bară metalică, la capetele căreia se fixează discuri metalice de diferite greutăţi; greutate **(6 c)**. **2.** (La pl.) Ramură sportivă care constă în ridicarea **h. (1)**.

HALTEROFÍL (< fr.; {s} fr. *haltère* „halteră" + gr. *philos* „iubitor") s.m. Persoană care practică sportul cu haltere **(1).**

HALUCINÁNT, -Ă (fr., lat.) adj. Care provoacă halucinaţii; *fig.* impresionant, uluitor.

HALUCINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (MED., PSIH.) Tulburare psihică manifestată prin perceperea unui obiect sau fenomen fără ca acesta să fie prezent în realitate. ✦ Produs al acestei stări; nălucire **(1)**, vedenie **(1)**.

HALUCINOGÉN, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanţă) care provoacă grave alterări ale stării psihice, cu delir, halucinaţii, depersonalizare (ex. LSD, mescalina). Unele ciuperci conţin substanţe **h.**

HALUCINÓZĂ (< fr., lat.) s.f. Sindrom delirant manifestat prin halucinaţii. Cazul tipic de **h.** este psihoza delirantă acută alcoolică.

HALVÁ (< tc.) s.f. Produs alimentar cu o mare valoare nutritivă, preparat din tahân sau din seminţe de floarea-soarelui şi zahăr.

HALVÍŢĂ s.f. v. **alviţă.**

HALYS v. **Kîzil Irmak.**

HAM (< magh.) s.n. Ansamblu de curele sau de frânghii necesar înhămării calului la un vehicul.

HAM (în „Vechiul Testament"), al doilea fiu al lui Noe. Considerat strămoşul hamiţilor.

HAMA (HAMĀH), oraş în V Siriei, la poalele m-ţilor Liban, pe Orontes; 264,3 mii loc. (1994). Ind. metalurgică, textilă, încălţ. şi alim. Moschee (sec. 12). Muzeu arheologic. Vechi oraş de origine hitită, menţionat în Biblie. În sec. 10 î.Hr. devine centrul unui puternic stat aramaic.

HAMA, Boubou (1909-1982), om politic şi scriitor de limbă franceză din Niger. Preşedinte al Adunării Naţionale (1960-1974). Lucrări privind specificul african („Istoria tradiţiilor poporului Zarma-Songhai").

HAMÁC (< fr.) s.n. Bucată de pânză sau plasă de sfoară, suspendată între doi stâlpi sau doi pomi, servind drept pat mobil.

HAMADĀN, oraş în NV Iranului, la 1 650 m alt.; 401,2 mii loc. (1996). Covoare, stofe de lână, ţesături din bumbac, pielărie, produse alim. Mausoleul Gombad-e' Alavīyān (sec. 12). În Antic. s-a numit *Ecbatana.*

HAMÁDĂ (< fr.) s.f. Platou stâncos în reg. deşertice, lipsit de o pătură de sol sau de nisip; deşert de piatră.

HAMĀDET el-HAMRA (al-Hammādah al-Hamrā'), podiş deşertic şi pietros, în NV Libiei; c. 100 mii km^2. Alt. medie: 500 m. Alt. max.: 968 m.

HAMADHĀNĪ (al-Hamadani) (c. 969-c. 1008), poet şi prozator arab de origine persană. Iniţiator al genului literar numit *macama.* Opera lui reprezintă o adevărată frescă, cu accente picareşti, a vieţii sociale cotidiene din Orientul musulman.

HAMĀH v. **Hama.**

HAMÁL (< tc.) s.m. Muncitor care transportă poveri în porturi şi în gări.

HAMAMATSU, oraş în S Japoniei (Honshū), port fluviomaritim, la 90 km SE de Nagoya; 582,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, textilă şi alim. Artizanat (instrumente muzicale). Temple budiste. Centru turistic.

HAMANGIA, cultură materială din Neoliticul timpuriu şi mijlociu (a doua jumătate a milen. 5 î.Hr.), răspândită în Dobrogea, SE Munteniei, NE şi E Bulgariei. Se remarcă printr-o bogată serie de figurine antropomorfe („Gânditorul" şi perechea lui). Numită astfel după fostul sat **H.** (în raza căruia s-au făcut primele descoperiri); azi com. **Baia**, jud. Tulcea.

HAMANGIU, Constantin (1869-1932, n. Bârlad), jurist român. M. de onoare al Acad. (1930). Ca ministru al Justiţiei (1931-1932), s-a preocupat de unificarea legislativă a ţării. Specialist în drept civil („Codul civil român", „Codul general al României", lucrare de referinţă, „Codul comercial").

HAMANN, Johann Georg (1730-1788), teolog şi filozof german. Adversar al raţionalismului „luminilor", a propus filozofia „sentimentului şi credinţei" („Jurnalul unui creştin", „Evenimente socratice memorabile"). Promotor al curentului *Sturm und Drang* şi precursor al romantismului.

HAMAS, organizaţie integristă palestiniană, înfiinţată (1987) de şeicul Ahmed Yassin, prin unirea mai multor grupări radicale de luptă împotriva ocupaţiei israeliene. **H.** a câştigat alegerile din ian. 2006, după moartea lui *Arafat* faţă de facţiunea *Fatah* pentru parlamentul palestinian. În iun. 2007, printr-un decret al preşedintelui Mahmud Abbas au fost înlăturaţi din parlamentul palestinian, provocându-se o exacerbare a tensiunilor dintre cele două grupări.

HAMBÁR (< tc.) s.n. **1.** Magazie în care se păstrează produse agricole, în special cereale; grânar **(1). 2.** Cală^2 **(1).**

HAMBURG, oraş cu rang de land în N Germaniei, pe Elba; 755 km^2; 1,7 mil. loc. (2002), peste 2,5 mil. loc. cu suburbiile. Unul dintre marile porturi ale lumii. Important centru comercial şi financiar (peste 80 de bănci, bursă fundată în 1585). Mari şantiere navale. Ind. de

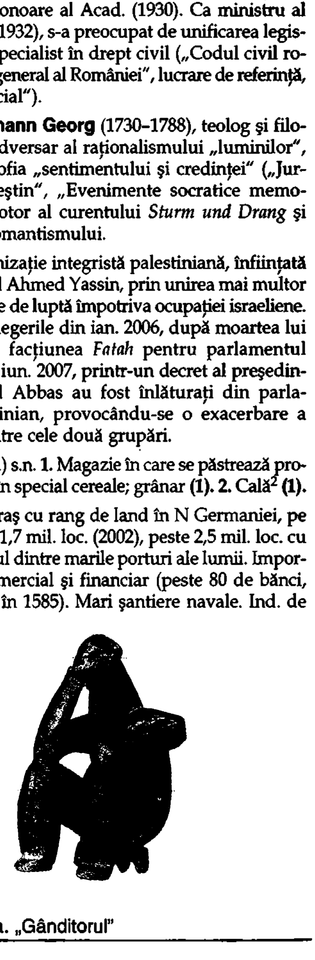

Hamangia. „Gânditorul"

Hamburg. Vedere generală

prelucr. a petrolului, siderurgică şi de metalurgia neferoaselor, constr. de maşini grele, echipament electronic şi electrotehnic, autovehicule, avioane, chimică, prelucr. lemnului, poligrafică şi alim. Operă (1678). Universitate. Institut hidrografic. Muzee (Altona, Kunsthalle, de etnografie, de arte şi meserii). Grădină zoologică. Primărie în stilul Renaşterii (sec. 19). Jakobikirche (sec. 16), Michaeliskirche, cu un turn de 132 m, biserică protestantă (sec. 18), monumente din sec. 19 şi 20 (Chilehaus, 1922–1924). În 811 Carol cel Mare a întemeiat cetatea **H.**, din care s-a dezvoltat viitorul oraş, ca sediu al unui episcopat (831); prin uniunea dintre **H.** cu oraşul Lübeck (1158) s-au pus bazele Hansei. Oraş liber din 1292. Declarat porto-franco (1881). La 26 ian. 1937, localit. Altona, Harburg şi Wandsbek au fost incluse în oraşul **H.**

HÁMBURGER (< n. pr. *Hamburg*) s.m. Chiftea din carne de vită condimentată. Preparat şi răspândit în S.U.A. de fraţii Maurice şi Richard McDonald (1948).

HAMBURGER, Jean (1909–1992), urolog francez. A realizat (1962) primul transplant de rinichi şi a perfecţionat procedeul de hemodializă.

HAMCEARCA, com. în jud. Tulcea, pe Taiţa; 1 521 loc. (2008).

HAMÉI (< sl.) s.m. Plantă perenă, căţărătoare, din fam. cannabaceaelor, cu flori unisexuate, galbene-verzui *(Humulus lupulus)*. Inflorescenţele femele conţin o substanţă aromatică *(lupulina)* şi sunt folosite la fabricarea berii.

HAMEL, Cristina (n. 1940, Bucureşti), balerină română. Stabilită în Germania. Prim-solistă a Operei din Bucureşti, remarcându-se în repertoriul clasic („Lacul lebedelor", „Don Quijote").

HAMHŪNG, oraş în E R.P.D. Coreene; 709,7 mii loc. (1993). Rafinarea petrolului şi combinat de îngrăşăminte chimice. Metalurgia neferoaselor (aluminiu), constr. de maşini grele şi de utilaj chimic; mat. de constr., fabrici textile, alim. (tutun), de ciment şi mase plastice. Muzeu de istorie.

HAMI, oraş în NV Chinei (Xinjiang Uygur), situat într-o oază din N depr. Turfan; 146,5 mii loc. (1990). Vechi centru comercial de frontieră. În apropiere, expl. de huilă, min. de fier şi wolfram. Ind. metalurgică şi chimică, constr. de maşini. Vechiul nume: *Kumul.*

HAMILCAR BARCA (Fulgerul) (c. 290–228 î.Hr.), general cartaginez. Tatăl lui Hannibal. Comandant al forţelor cartagineze din Sicilia în timpul primului Război punic (247–241 î.Hr.). În 237 î.Hr., a iniţiat o politică de cuceriri teritoriale în S Pen. Iberice.

HAMILTON 1. Oraş în SE Canadei (Ontario), port la L. Ontario; 662,4 mii loc. (2001). Metalurgie. Constr. de maşini; produse chimice, textile şi alim. Universitate. Grădină botanică. Fondat în 1669. **2.** Oraş, centrul ad-tiv (din 1815) al arh. Bermude (colonie britanică); 3,43 mii loc. (1991). Porto-franco (1956). Staţiune balneară. Muzeu de istorie. Catedrală în stil neogotic. Fondat în 1790. **3.** Oraş în Noua Zeelandă (Insula de Nord); 116,2 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini; prelucr. lemnului şi produse alim. Universitate. Catedrală anglicană. Muzeu de artă. **4.** Oraş în NE S.U.A. (Ohio), la 29 km N de Cincinnati; 60,6 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de automobile, utilaj ind. Fabrici de hârtie şi chimice. Universitate. Fondat în 1791.

HAMILTON, Alexander (1755–1804), om politic american. Secretar particular şi aghiotant al lui George Washington. Secretar al Trezoreriei (1789–1795). A participat la organizarea Băncii Naţionale (1791) şi la elaborarea Constituţiei americane.

HAMILTON, Richard (n. 1922), pictor britanic. Precursor al curentului pop-art în Marea Britanie. Influenţat de M. Duchamp, evoluează spre o artă abstractă ce promovează colajul („Londra dansând", „Trafalgar Square").

HAMILTON, Sir William (1788–1856), filozof şi logician britanic. A susţinut că percepţia oferă o cunoaştere nemijlocită, dar relativă („Lecţii de metafizică şi de logică").

HAMILTON, Sir William Rowan (1805–1865), matematician irlandez. Contribuţii în optică şi în mecanica analitică (a formulat principiul minimei acţiuni şi a elaborat sistemul de ecuaţii diferenţiale ale mecanicii). A creat teoria cuaternionilor.

HAMILTONIÁN (< n. pr. *Hamilton*) adj. (MAT.) *Drum h.* = drum într-un graf care trece prin toate vârfurile grafului o singură dată.

HAMÍTO-SEMÍTICE (< fr. {i}) adj. *Limbi* ~ = familie de limbi vorbite în N şi E Africii, reprezentată de următoarele ramuri: berbera (vorbită de tuaregi şi berberi); egipteana; cuşitica (vorbită în Ethiopia); ciad (grup de limbi vorbite în N Nigeriei, dintre care cea mai importantă este hausa) şi limbile semitice. V. *semitic.*

HAMÍŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Grup de popoare din N şi E Africii, înrudite prin limbă.

HAMLET, legendarul prinţ danez, Amletus, menţionat în sec. 12–13 de Saxo Grammaticus, personajul principal al tragediei cu acelaşi nume de Shakespeare.

HAMM, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia); 182,4 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, textilă. Primărie (sec. 15). Fondat în 1226.

HAMMADIZI, dinastie berberă întemeiată de Hammad ibn Buluggin ibn Ziri. Au condus un stat feudal (1015–1152) în N Africii (în V Algeriei de astăzi); înlăturaţi după cucerirea statului de *Almohazi.*

HAMMĀR (HAWR AL-HAMMĀR), lac în S Iraq-ului, situat la S de confl. Tigrului cu Eufratul, în zona oraşului Basra; 2–5 mii km^2 (în funcţie de revărsările celor două fluvii). Zăcăminte de petrol.

HAMMARSKJÖLD 1. Hjalmar H. (1862–1953), jurist şi om politic suedez. Prim-min. (1914–1917). Preşedinte al Institutului de Drept Internaţional (1924–1938) şi al Fundaţiei pentru Premiul Nobel (1929–1947). **2. Dag H.** (1905–1961), diplomat suedez. Fiul lui **H. (1).** Secretar general al O.N.U. (1953–1961). A murit într-o catastrofă aviatică. Premiul Nobel pentru pace (1961), decernat postum.

HAMMER-PURGSTALL, baron Joseph von (1774–1856), orientalist şi diplomat austriac. Consul la Istanbul şi Iaşi. Op. pr.: „Istoria Imperiului Otoman", „Istoria literară a arabilor", „Istoria Hanatului Crimeii".

HAMMERSTEIN, familie de muzicieni germani. **1. Oscar I H.** (1846–1919), organizator de spectacole american de origine germană. Înfiinţează, la New York, Manhattan Opera House, apoi alte opere, la Philadelphia, Londra ş.a. **2. Oscar II H.** Nepotul lui **H. (1).** (1895–1960), libretist şi organizator de spectacole american. Librete şi texte pentru numeroase operete şi comedii muzicale („Oklahoma").

HAMMETT, Samuel Dashiell (1894–1961), scriitor şi scenarist american. Clasic al romanului poliţist; a creat aşa-numitul „roman negru" american („Şoimul maltez", „Cheia de sticlă"). Ecranizări.

HAMMURABI (HAMMURAPI), suveran al regatului vechi babilonian (1792–1749 î.Hr.). **H.** a transformat micul regat din Mesopotamia Centrală în cea mai importantă putere a Orientului Mijlociu. După ce a cucerit întregul Sumer şi a distrus regatul Mari, **H.** a constrâns Asiria să recunoască suzeranitatea Babilonului. Domnia sa reprezintă o epocă de vârf a civilizaţiei babiloniene în care se cristalizează cele două mari eposuri: „Poemul creaţiunii" şi „Epopeea lui Ghilgameş". – **Codul lui H.**, cel mai vechi cod de legi cunoscut până astăzi, întocmit la iniţiativa lui **H.** şi păstrat pe o stelă de diorit, sub forma unei lungi inscripţii cuneiforme, a fost descoperit la Susa, în 1901.

HAMPĂ (< fr., lat.) s.f. Lancea steagului.

HAMPSON, William (1854–1926), inventator britanic. I se datorează un radiometru pentru măsurarea dozelor terapeutice de raze X, o metodă de control a bătăilor inimii pe cale electrică etc.

HAMPTON, Lionel (zis şi *Hamp*) (1913–2002), vibrafonist, baterist, pianist şi vocalist de jazz american. Vocaţie a scenei, farmec natural, forţă de improvizaţie, exponent subtil al artei percuţiei. Orchestră proprie de jazz (1940).

HAMPTON COURT, celebru palat englez, situat pe Tamisa, la 20 km SV de Londra. Construit (1515–1520) de Th. Wolsey, în stil Tudor. Reşedinţă regală din 1529. Azi muzeu. Adăposteşte o celebră colecţie de pictură italiană din sec. 16–17.

HAMPTON ROADS, complex portuar, situat pe ţărmul de E al S.U.A. (statul Virginia), în partea de SV a G. Chesapeake (Oc. Atlantic), format din oraşele-porturi *Hampton, Newport News, Portsmouth* şi *Chesapeake.* Importantă bază navală a S.U.A., care include cartierul general al flotei Atlanticului (Norfolk).

HAMSÍE (< ngr.) s.f. Peşte teleostean marin, de c. 10–15 cm lungime, de culoare argintie *(Engraulis encrasicholus)*. Trăieşte, în bancuri masive, în Marea Neagră, M. Mediterană şi în Oc. Atlantic.

HÁMSTER (< germ.) s.m. Mic rozător înrudit cu grivanul, originar din V Asiei, mai frecvent de culoare castaniu-aurie, folosit ca animal de laborator şi de companie *(Mesocricetus auratus)*.

HAMSUN, Knut (pseud. lui *Knut Pedersen*) (1859–1952), scriitor norvegian. Proză lirică exaltând sentimentul naturii în contrast cu realităţile citadine abrutizante („Pan"). Romane în care analizează condiţia tragică a individului („Foamea" – capodopera sa, „Rodul pământului"), drame cu implicaţii social-politice (trilogia „La porţile împărăţiei", „Jocul vieţii", „Amurg"). Premiul Nobel pentru literatură (1920).

Hammurabi. Detaliu de pe stela de diorit

HAMY, Ernest (1842-1908), antropolog şi etnolog francez. Fondatorul muzeului etnografic Trocadéro (Paris, 1880).

HAN^1 (< tc.) (În Ev. Med.) Titlu purtat de conducătorii mongoli şi preluat de suveranii multor ţări din Orient.

HAN^2 (< tc.) s.n. (În trecut) Edificiu public cu ospătărie, situat la marginea sau la răscrucea drumurilor, unde se puteau adăposti peste noapte drumeţii (cu caii şi căruţele lor).

HAN^3, populaţie majoritară din China (c. 95% din totalul populaţiei); în prezent sunt răspândiţi şi în alte ţări asiatice şi în S.U.A.

HAN^4, dinastie chineză întemeiată de Liu Bang, care s-a proclamat împărat sub numele de Gaozu (206-195 î.Hr). Se împarte în dinastia *H. de Apus* sau *Timpurie* (206 î.Hr.-9 d.Hr.) şi *H. de Răsărit* sau *Târzie* (25-220 d.Hr.). Împăraţii din dinastia H. au dus o politică de centralizare a statului şi de expansiune. În această perioadă, confucianismul a devenit religia oficială a Imperiului, iar cultura şi ştiinţa au cunoscut o mare înflorire.

HAN, Oscar (1891-1976, n. Bucureşti), sculptor român. Busturi şi portrete („Tonitza", „Eminescu"), monumente statuare („Brâncoveanu", „Kogălniceanu" la Bucureşti, „Anghel Saligny" la Constanţa şi „Mihai Viteazul" la Alba Iulia), compoziţii („Elegie") caracterizate prin monumentalitate şi o viziune clasicizantă. Critică de artă. Evocări memorialistice şi articole despre artă („Dălţi şi pensule").

HANÁP (< fr.) s.n. (În Ev. Med.) Cupă mare de lemn, jasp, metal etc., bogat ornamentată.

HANÁT s.n. Denumire a statului condus de un han^1 (ex. Hanatul Crimeii).

HANATUL CRIMEII, stat feudal tătar. Constituit în c. 1430, în urma descompunerii *Hoardei de Aur*, pe terit. care cuprindea pen. Crimeea, Kubanul, reg. M. Azov şi ţărmul de N al Mării Negre. Cap. la Bahcisarai. Sub dinastia Ghirailor, tătarii de aici au făcut dese incursiuni de pradă în Rusia, Ucraina, Polonia şi Ţările Române. Vasal Imp. Otoman (1475-1774), iar din 1783 alipit Rusiei.

HANCH, Johannes Carten (1790-1872), scriitor danez. Piese şi romane istorice („O familie poloneză"). Lirică romantică („Poezii lirice şi romanţe").

HANCOCK, Herbert Jeffrey (zis *Herbie H.*) (n. 1940), pianist, organist, compozitor de jazz american. Până în 1968 lucrează cu Miles Davis, apoi grupuri proprii. Muzică de film.

HANDAN (HANTAN), oraş în NE Chinei (Hebei); 805,7 mii loc. (1990). Expl. de huilă şi min. de fier. Metalurgie. Ind. constr. de maşini, a cimentului, textilă. Centru al ceramicii Zizhou.

HÁNDBAL (< germ.) s.n. Joc sportiv de echipă, cu şapte jucători (iniţial cu 11), practicat pe un teren de 40/20 m, cu un balon, jucat numai cu mâinile, pe care fiecare dintre cele două echipe încearcă să-l introducă în poarta echipei adverse. Echipa naţională feminină a României de **h.** în 11 a fost campioană mondială în 1956 şi 1960, iar cea în şapte, în 1962; echipa naţională masculină de **h.** în şapte a fost campioană mondială în 1961, 1964, 1970 şi 1974.

HANDBALÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană care practică handbalul.

HÄNDEL, Georg Friedrich (1685-1759), compozitor şi organist german. Stabilit în Anglia (1710). A creat la Londra Academia Regală (primul teatru de operă). Maestru al contrapunctului. Opere („Xerxes"), oratorii („Mesia", „Iuda Macabeul"), piese pentru orgă şi clavecin, concerti grossi, suite instrumentale („Muzica apelor"), sonate, cantate.

HANDICÁP (< fr., engl.) s.n. **1.** Dezavantaj pe care îl are o persoană, ca urmare a unor deficienţe motorii, senzoriale sau mintale. **2.** (SPORT) Avantaj acordat unui concurent mai slab. **3.** Fig. Dificultate, piedică intervenită în activitatea cuiva.

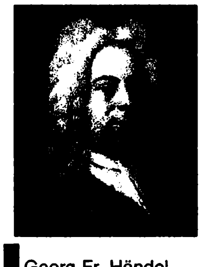

Georg Fr. Händel

Hannibal

HANDKE, Peter (n. 1942), scriitor şi cineast austriac. Reprezentant al neoavangardismului. Teatru („Kaspar") şi romane pe tema înstrăinării omului modern, a unicităţii omului şi a lumii („Scrisoare scurtă pentru un lung adio", „Nefericitul indiferent"). Filme în colaborare cu Wim Wenders („Aripile dorinţei") şi singur („Femeia stângace").

HANDY, William Christopher (1873-1958), trompetist, compozitor şi dirijor de jazz american. Părintele blues-ului („Saint Louis Blues", „Memphis Blues" ş.a.).

HANEŞ, Petre V. (1879-1966, n. Călăraşi), istoric literar român. Sinteze şi studii („Histoire de la littérature roumaine", Paris, „Scriitori basarabeni", „Studii de istorie literară"); ediţii.

HAN FEI ZI (c. 280-233 î.Hr.), filozof chinez. Principalul reprezentant al şcolii legiştilor. A susţinut o concepţie ateistă bazată pe cunoaşterea legilor naturale.

HANGA, Vladimir (n. 1920, sat Cucova, jud. Bacău), jurist român. Lucrări de drept roman („Drept privat roman"), de istoria statului şi dreptului românesc („Les institutions du droit coutumier roumain") şi de informatică juridică („Dreptul şi calculatoarele").

HANGAI (CHANGAJN NURUU), sistem muntos în V Mongoliei. Lungime: 700 km; lăţime: 200 km; alt. max.: 4 031 m (vf. Otgon Tenger). Rezervaţii naturale.

HANGAN, Mihail (1897-1964, n. Botoşani), inginer român. Contribuţii privind comportamentul şi calculul structurilor de beton armat („Contracţia betonului şi influenţa sa asupra aderenţei", „Poduri industriale de beton armat").

HANGANU, Dan Sergiu (n. 1939, Iaşi), arhitect român. Stabilit în Canada. M. de onoare al Acad. (2003). Autorul unor proiecte de ansambluri rezidenţiale, de locuinţe, centre comerciale, muzee, hoteluri etc. (Centrul de Arhive şi Şcoala de Înalte Studii Comerciale din Montreal).

HANGÁR (< fr.) s.n. Construcţie într-un aeroport, amplasată în apropierea pistei de decolare şi de aterizare, destinată adăpostirii avioanelor sau desfăşurării lucrărilor de întreţinere, revizie şi reparaţie a acestora; *p. ext.* construcţie destinată depozitării unor mărfuri.

HANGÉR (< tc.) s.n. Pumnal mare, încovoiat.

HANGÍU (< tc.) s.m. Persoană care ţinea un han^2.

HANGU, com. în jud. Neamţ, pe pârâul omonim; 4 045 loc. (2008). Biserică de schit, cu hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1626-1629), ctitorie a lui Miron Barnovschi, în satul Buhalniţa. Ruinele Palatului Cantacuzino.

HANGZHOU, oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Zhejiang, port la M. Chinei de Est; 1,11 mil. loc. (1990). Metalurgie. Prelucrarea iutei, mătăsii şi ceaiului; constr. de maşini agricole. Ind. chimică, a sticlei şi cimentului. Două universităţi. Turism. Monumente: Pagoda celor Şase Armonii (970). Fondat în anul 589. Cap. Chinei în timpul dinastiei Song de Sud (1127-1279). Amintit de Marco Polo sub numele de *Kinsai*.

HANKA (XINGKAI), lac în E Asiei, la graniţa Federaţiei Ruse cu China, la 69 m alt.; 4,2 mii km^2 (supr. variază în funcţie de nivelul apei). Cuveta, de origine tectonică, are lungimea max. de 95 km şi ad. max. de 10,6 m. Rezervaţie de păsări.

HANKEL, Hermann (1839-1879), matematician german. Contribuţii la dezvoltarea analizei matematice, a teoriei funcţiilor de variabile complexe şi a ecuaţiilor diferenţiale. A introdus în fizica matematică funcţiile care îi poartă numele.

HANKENDÎ (KHANKENDI, XANKÄNDI), oraş în Azerbaidjan, centrul ad-tiv al rep. autonome Nagorno-Karabah; 54,6 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Ind. mat. de constr., a mobilei şi încălţ. Muzeu de istorie şi artă. În perioada 1923-1991 s-a numit *Stepanakert*.

HANKS, Tom (n. 1956), actor american de film. Întruchipează adolescentul ingenuu şi pur („Petrecerea burlacilor", „Omul cu un pantof roşu"); ulterior, roluri de compoziţie („Apollo 13"). Premiul Oscar: 1993 („Philadelphia"), 1994 („Forrest Gump").

HANN, Julius von (1839-1921), meteorolog austriac. Contribuţii privind acţiunea combinată a factorilor meteorologici asupra climei unor reg. M. de onoare al Acad. Române (1914).

HANN, Sebastian (c. 1644-1713), meşter german. Stabilit la Sibiu (1675). Lucrări de orfevrărie în spiritul Renaşterii şi al barocului (cana de la Cisnădie, 1675, cristelniţă, 1680, cană cu capac, 1682 ş.a., de la Muzeul Brukenthal, Sibiu). A executat comenzi pentru C. Brâncoveanu, adoptând formele şi iconografia specifice epocii acestuia.

HANNA, William (1910-2001), regizor şi producător de animaţie american. Împreună cu Joseph Barbera, realizează celebrele seriale „Tom şi Jerry" (începând din 1940 a obţinut şapte premii Oscar), „Familia Flintstone", „Yogi Bear" etc.

HANNIBAL (247-183 î.Hr.), general şi om de stat cartaginez. Fiul lui *Hamilcar Barca* şi frate cu Hasdrubal **(1)**. Strălucit strateg al Antic. În al doilea Război punic (218-201 î.Hr.), a condus una dintre cele mai vestite campanii militare din istorie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii şi a pătruns în Pen. Italică, unde a înfrânt armatele romane în câteva bătălii (Trasimene, 217 î.Hr.; Cannae, 216 î.Hr.). Rechemat din Italia, în 203 î.Hr., pentru a apăra *Cartagina*, a fost înfrânt de Publius Cornelius Scipio în bătălia de la Zama (202 î.Hr.); în 195 î.Hr., a fost nevoit să se refugieze în Asia Mică, la curtea lui Antioh III, suveranul Regatului Seleucid, unde a încurajat ostilitatea împotriva romanilor. După înfrângerea lui Antioh III (190 î.Hr.), ameninţat cu captivitatea romană, s-a sinucis la curtea lui Prusias, regele Bitiniei.

HANNON 1. H. Cartaginezul (Navigatorul) (sec. 6-5 î.Hr.) explorator cartaginez. A încercat să realizeze înconjurul Africii, navigând de-a lungul coastelor occidentale ale „Libiei" (505 î.Hr.), tentativă descrisă în lucrarea „Călătoria pe mare a lui Hannon" *(Periplus)*. Primul explorator menţionat în sursele istorice cunoscute. **2. H. cel Mare** (sec. 3 î.Hr.), general şi om politic cartaginez. Ca reprezentant al oligarhiei locale, **H.** a fost conducătorul partidei proromane din Cartagina. Adversar al lui Hamilcar Barca şi Hannibal.

HANNOVER v. **Hanovra.**

HANOI (HÀ NỘI), cap. Vietnamului, situată în N ţării, port pe Hong Ha; 2,67 mil. loc (1999). Prelucr. metalelor; fabrici textile, chimico-farmaceutice, de prelucr. a lemnului, cauciucului şi a pieilor; produse alim. Artizanat. Universitate. Grădină botanică. Numeroase temple şi pagode (templul Van-Mieu, sec. 15, consacrat lui Confucius; pagodele Mot-Kot şi a Marelui Buddha, sec. 11). Mausoleul lui Ho Şi Min. Întemeiat în sec. 5

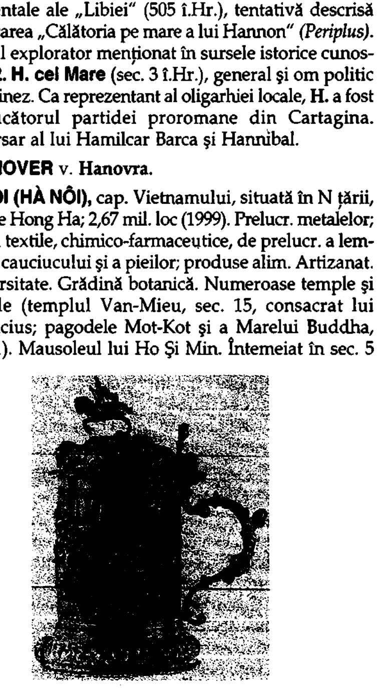

Sebastian Hann: „Cană cu capac" (1682)

Hanoi. Pagoda Mot-Kot

(potrivit altor date, în sec. 8); din sec. 11, cap. statului vietnamez; în 1902–1945, cap. Indochinei Franceze. După proclamarea R.D. Vietnam (1945), **H.** a devenit cap. acesteia, iar din 1976, a statului reunificat.

HANON, Charles Louis (1820-1890), pianist, organist şi compozitor francez. Autor a numeroase lucrări didactice pentru pian („Pianistul virtuoz").

HANORÁC (< fr., germ.) s.n. Haină impermeabilă cu glugă, folosită, pe timp nefavorabil, în sporturile de iarnă sau în excursii.

HANOTAUX, Gabriel (1853-1944), om politic şi istoric francez. Ca ministru de Externe (1894–1895, 1896–1898), a avut un rol important în încheierea alianței franco-ruse, precum şi în promovarea expansiunii coloniale franceze în Africa. Lucrări de sinteză („Istoria ilustrată a războiului din 1914").

HANOVRA, dinastie de suverani ai Marii Britanii (1714-1901), întemeiată de electorul George Ludovic, devenit rege sub numele de George I (1714–1727). Au mai făcut parte din ea: *George II* (1727–1760); *George III* (1760-1820); *George IV* (1820–1830); *William IV* (1830-1837) şi *Victoria* (1837–1901).

HANOVRA (HANNOVER) 1. Reg. istorică în NV Germaniei, care, în Antic., a fost populată de cherusci, chați şi longobarzi. În perioada carolingiană a fost ocupată de saxoni; din 1235, pe terit. **H.** a existat ducatul Braunschweig-Lüneburg (din 1692, electorat). Între 1714 şi 1837, în uniune personală cu Marea Britanie; din 1866, provincie a Prusiei. **2.** Oraş în N Germaniei, port pe Leine, centrul ad-tiv al landului Saxonia Inferioară; 996,5 mii loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgie neferoasă. Constr. de maşini. Ind. textilă, chimică, a cauciucului, electrotehnică, electronică, a hârtiei, poligrafică, a mobilei şi alim. Marktkirche (sec. 14), primărie (sec. 15), Leibnizhaus (sec. 17), Palatul Herrenhausen (sec. 17–18). Muzee. Universitate tehnică. Academie de muzică şi teatru. Operă. Târg anual internațional. Parc amenajat în stil baroc. Grădină zoologică. Menționat în sec. 12, **H.** a primit statutul de oraş liber (1241); din 1386, membru al Hansei. Reşedința ducilor (din 1235), a electorilor (din 1692) şi a regilor de H. (din 1815).

HANSA, uniune comercială şi politică a oraşelor de pe litoralul mărilor Baltică şi Nordului. Inițial, **h.** a fost o asociație a negustorilor germani, care s-a născut prin fundarea, la Lübeck (1158), a „Comunității negustorilor germani sezonieri din Gotland". În sec. 13, **h.** din Londra şi Hamburg, au fuzionat cu **h.** din Colonia (Köln) (1281), formând **h.** teutonă. Treptat, au fost atrase şi alte oraşe-porturi, devenind (1350) o uniune, care, din 1356, avea o dietă. În sec. 15, cuprindea c. 160 de oraşe şi avea antrepozite comerciale la Londra, Bruges, Bergen, Novgorod ş.a. Ca urmare a deplasării căilor comerciale maritime ale lumii din M. Baltică spre M. Mediterană şi Oc. Atlantic, **h.** şi-a pierdut importanța şi s-a destrămat.

HANSEN, Alvin Harvey (1887-1975), economist american. Adept al keynesismului. A considerat recesiunea economică urmarea unei insuficiențe cronice a investițiilor („Ciclurile prosperității şi declinului", „Teoria monetară şi politica fiscală").

HANSEN, Gerhard Henrik Armauer (1841-1912), medic şi botanist norvegian. A descoperit în 1879 agentul etiologic al leprei (*Mycobacterium leprae*), numit şi *bacilul H.*

HANSEN, Hans Christian Svane (1906-1960), om politic danez. Conducător al Rezistenței în timpul ocupației germane (1940-1945). Prim-min. (1955-1960). Ca ministru de Externe (1953-1958), a fost adept al politicii de întărire a structurilor N.A.T.O.

HANSEN, Peter Andreas (1795-1874), astronom danez. Contribuții în mecanica cerească. A elaborat o teorie a perturbațiilor (*teoria lui H.*) pentru determinarea traiectoriei planetelor, asteroizilor, cometelor şi a Lunii şi a rezolvat problema calculului distanței dintre două puncte inaccesibile (*problema lui H.*).

HÄNSCH, Theodor W. (n. 1941), fizician german. Director al Institutului Max Planck (din 1986). Contribuții la dezvoltarea laserului. Premiul Nobel pentru fizică (2005), împreună cu J.L. Hall.

HAN SHUI, râu în E Chinei Centrale, afl. stg. al lui Yangtze; 1 532 km. Izv. din m-ții Qinling şi formează chei şi praguri în cursul superior.

HANSKA (Ewelina Rzewuska) (1801-1882), contesă poloneză. Corespondență cu Honoré de Balzac, a cărui soție a devenit în 1850; acesta i-a dedicat trei romane din „Comedia umană".

HANSLICK, Eduard (1825-1904), muzicolog, critic muzical şi pedagog austriac. Adversar al esteticii wagneriene şi postromantice. Promotor al esteticii formaliste („Despre frumosul muzical").

HANSSON, Ola (1860-1925), scriitor suedez. Lirică socială („Poezii") sau peisagistă („Nocturnă"); proză psihologică („Doamna Ester Bruce"). Eseuri.

HANSSON, Per Albin (1885-1946), om politic suedez. Social-democrat. Prim-min. (1932-1936, 1936-1946). A menținut neutralitatea Suediei în cel de-al Doilea Război Mondial.

HANTAN v. **Handan**.

HAN-TENGRI, vârf în masivul Tianshan, la granița Kîrgîzstanului cu China. Alt.: 6 995 m. Ghețarul Enghilcek.

HANTÎ-MANSI, district autonom în Federația Rusă, în C. Siberiei de Vest, 523,1 mii km^2; 1,42 mil. loc. (2002). Reşed.: *Hantî-Mansiisk*. Expl. de petrol şi gaze naturale. Populațiile hantî şi mansi fac parte din grupul fino-ugric.

HÁNTRU (< *h*[ectar] + *a*[rătură] *n*[ormală] + *tr*[actor]) s.m. Unitate de măsură convențională pentru productivitatea tractoarelor agricole; reprezintă echivalentul energetic corespunzător executării cu tractorul a unei arături normale (de 18–20 cm adâncime) pe o suprafață de un hectar de teren de consistență mijlocie.

HANTZSCH, Arthur Rudolf (1857-1935), chimist german. A realizat (1882) sinteza piridinei şi a elaborat stereochimia azotului. Lucrări de pionierat în spectrofotometrie.

HANUCA (ebr. *hanukkah* „inaugurare") (REL.) Sărbătoare anuală a evreilor prin care se comemorează victoria acestora, conduşi de Iuda Macabeul, asupra sirienilor seleucizi şi resfințirea Templului din Ierusalim; durează opt zile în luna decembrie. Cunoscută şi sub denumirea de „Sărbătoarea luminilor".

HAN YU (768-824), poet, eseist şi filozof chinez. Reprezentant al confucianismului. A criticat budismul pentru că nu acorda atenție îndatoririlor familiale, sociale şi politice.

HÁOS (< fr.; {s} gr. *khaos* „abis") s.n. **1.** (În miturile cosmogonice) starea primordială a universului necreat, neorganizat; personificat ca o divinitate informă, androgină. **2.** Fig. Confuzie, dezordine, învălmăşeală, neorganizare. **3.** (FIZ.) Stare de dezordine şi iregularitate a unui sistem, a cărui evoluție în timp, deşi guvernată de legi simple şi exacte, este extrem de sensibilă la condițiile inițiale (o mică variație a acestor condiții sau o infimă perturbație exterioară poate produce rezultate complet diferite, astfel că, pe termen lung, comportamentul sistemului nu poate fi prevăzut). ✧ *Teoria haosului* = teorie care studiază comportamentul impredictibil al unor sisteme care ar trebui să fie determinate logic.

HAÓTIC, -Ă (< fr.) adj. Care are aspect de haos; *fig.* dezordonat, confuz.

HAPI (În mitologia egipteană) **1.** Divinitate ce personifică Nilul, ca fluviu care fecundează solul; protector al Egiptului. **2.** Unul dintre numele date taurului sacru *Apis*.

HAPLOID, Ă (< fr.; gr. *haplos* „simplu" + *eidas* „aspect") Cu un singur set de cromozomi (n) în celulă. De exemplu, celulele reproducătoare ale animalelor (*ovul* şi *spermatozoid*), *gametofitul* la plante.

HAPLOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *haplos* „simplu" + *logos* „vorbire") s.f. (LINGV.) Suprimare, prin disimilație totală, a unei silabe identice sau asemănătoare cu o silabă vecină din acelaşi cuvânt sau din cuvinte învecinate (ex. *jumate* pentru *jumătate*).

HAPPENING (cuv. engl. „întâmplare") subst. Formă de spectacol bazată pe interferența dintre reprezentarea teatrală şi arta figurativă, implicând participarea directă a publicului.

HAPPY END (< engl. *happy* „fericit" + *end* „sfârşit") s.n. Deznodământ fericit al unei întâmplări, al unei acțiuni.

HAPSÁN, -Ă adj. (Şi subst.) Rău la inimă, hain **(1)**. ✦ Lacom, avid, rapace.

HAPTÉN s.n. (BIOL.) Substanță macromoleculară fără proprietăți imunogene, capabilă să stimuleze sinteza anticorpilor specifici după alipirea la o macromoleculă.

HAR (< sl.) s.n. **1.** (În creştinism) Grația divină sau darul lui Dumnezeu, ca expresie a dragostei lui Dumnezeu față de oameni. ✦ Putere sacramentală a preoților de a oficia actele de cult. **2.** Calitate, însuşire, dispoziție naturală care face pe cineva vrednic de admirație; *p. ext.* talent, vocație.

HARABABÚRĂ (< ngr.) s.f. Dezordine, învălmăşeală.

HARACHÍRI (HARAKÍRI) (< fr.; japonezul *hara* „stomac" şi *kiri* „tăiere") s.n. Ritual japonez sinucigaş, datând din sec. 12, care constă în spintecarea pântecelui; practicat în special de către samurai, în caz de înfrângere, dezonoare sau condamnare la moarte. Abolit în 1868. Termenul este folosit mai ales de europeni, denumirea tradițională japoneză fiind *seppuku*.

HARÁCI (< tc.) s.n. **1.** Tribut anual plătit sultanului de către țările vasale. Țara Românească, Moldova şi Transilvania au plătit prima oară **h.** în 1415, 1456 şi, respectiv, 1542. **2.** Una dintre cele patru rate în care se achitau dările; era numită şi *seama cea mică*.

HARAG, Gheorghe (1925-1985, n. Marghita), regizor român de teatru. Spirit novator; montări remarcabile la Teatrul maghiar din Cluj-Napoca („Azilul de noapte", „Floriile unui geambaş"), şi la Teatrul din Târgu Mureş („Fizicienii", „Omul care a văzut moartea", „Livada cu vişini").

HARALAMBIE, Sf. ~, sfânt mucenic, făcător de minuni. De origine păstor, **H.** este considerat şi ocrotitor al animalelor domestice. Prăznuit la 10 febr.

HARALAMBIE, Nicolae (1835-1908), general român. Participant la detronarea lui Al.I. Cuza (11/23 febr. 1866); membru al Locotenenței domneşti instituite după aceea. În Războiul de Independență (1877-1878), s-a distins în luptele de la Smârdan.

HARALD (HAROLD), numele a cinci regi ai Norvegiei. Mai importanți: **1. H. I Haarfager** (c. 872-c. 933). A reuşit să unifice temporar țara. **2. H. III Hardraade** (1047-1066). A purtat un îndelungat război cu danezii (1047-

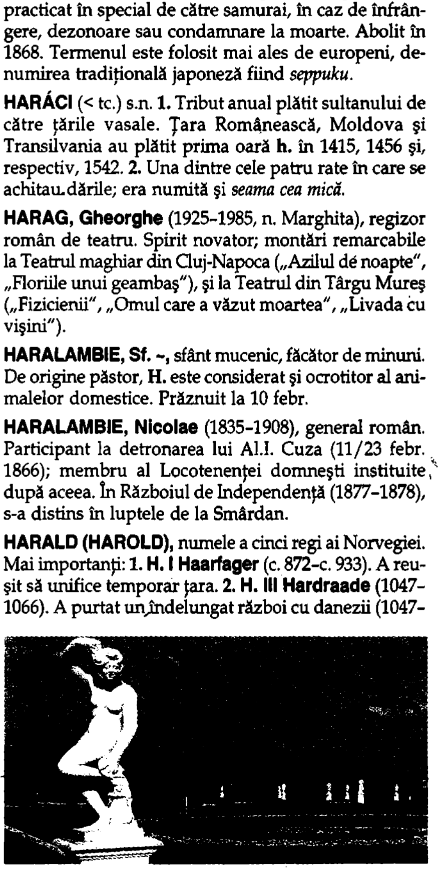

Hanovra (2.) Parcul

Harappa. Ruine în apropierea porții vestice

1062) și a încercat, fără succes, să pună stăpânire pe Anglia (1066), fiind înfrânt de regele anglo-saxon Harold II și ucis în bătălia de la Stamford Bridge. **3. H. V.** (n. 1937), rege (din 1991).

HARÁM (< tc.) s.n. **1.** (La arabi) Denumire a unui loc sacru, asupra căruia există interdicția de acces. **2.** (Reg.) Jaf, pradă. ✦ Loc. *De haram* = de pomană, degeaba; pe nedrept.

HARÁPNIC (< pol., rusă) s.n. Bici mare, împletit din cânepă sau din curele, cu codiriște scurtă.

HARAPPA, oraș antic (milen. 3–2 î.Hr.), unul dintre principalele centre ale civilizației **H.** *(Indus)* din Epoca Bronzului (India și Pakistan). Ruinele se află astăzi în NV Pakistanului (Punjab).

HARAR v. **Harer.**

HARARE, cap. Republicii Zimbabwe, situată în NE țării, pe platoul Matabele, la 1 473 m alt.; 1,75 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Expl. de aur. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, textilă și alim.; prelucr. lemnului; ciment. Universitate. Două catedrale. Muzee. Grădină botanică. Fundat în 1890 de lordul Salisbury, orașul a purtat numele acestuia până în 1982. Cap. țării din 1980.

HARĀT v. **Herāt.**

HARBIN, oraș în NE Chinei, port pe Songhua Jiang, centrul ad-tiv al prov. Heilongjiang; 2,46 mil. loc. (1990). Constr. de mașini. Ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, a mat. de constr. și alim. Festivalul gheții. Vechea denumire: *Pinkiang.*

HARBUZ (< ucr.) s.m. (Reg.) Pepene verde.

HARD BOP (cuv. engl.) s.n. Stil al jazzului modern, apărut prin 1955, ca reacție la stilul *cool.* Reabilitează trăsăturile blues-ului și gospel-ului.

HARD COPY (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Dispozitiv care permite copierea imaginii curente de pe un monitor TV.

HARD DISK (cuv. engl.) s.n. V. *disc.*

HARDEN, Sir Arthur (1865–1940), biochimist britanic. Cercetări în domeniul fermentației alcoolice (a descoperit cofermenții); a stabilit funcția *zimazei.* Premiul Nobel pentru chimie (1929), împreună cu Hans von Euler-Chelpin.

HARDENBERG, Friedrich Leopold v. **Novalis.**

HARDENBERG, Karl August, prinț von (1750–1822), om politic prusian. Ministru de Externe (1804–1806, 1807) și cancelar al Prusiei (1810–1822); a promovat o politică de reforme politice și sociale liberale.

HARD ROCK (cuv. engl.) s.n. Muzică rock dezvoltată în perioada 1965–1975, cu o „bătaie" accentuată, hiperamplificată, dependentă de efectele electronice. Dintre grupurile reprezentative: Cream și Mountain.

HARDUGHÍE (< ngr.) s.f. Clădire, încăpere mare (și dărăpănată); șandrama.

HARDWARE (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Ansamblul componentelor fizice ale unui sistem de calcul (tastatura, procesorul, discul fix, discul flexibil, monitorul, imprimanta etc.).

HARDY, Alexandre (c. 1570–1632), dramaturg francez. Piesele sale („Didona", „Lucreția"), fac trecerea de la tragedia clasică la drama barocă.

HARDY, Godfrey Harold (1877–1947), matematician britanic. Contribuții privind teoria numerelor, ecuațiile integrale, analiza Fourier, teoria seriilor divergente. A descoperit (1908), simultan cu fizicianul german W. Weinberg, legea geneticii care permite determinarea frecvenței anumitor tipuri într-o populație *(legea H.-Weinberg).*

HARDY, Oliver (1892–1957), actor american de film. Împreună cu *Stan Laurel,* a format un cuplu celebru în istoria cinematografului (cunoscut în România sub numele de *Stan și Bran*), remarcându-se prin abilitate pantomimică și gaguri pline de haz și inocență („Stan și Bran contrabandiști", „Stan și Bran în Legiunea străină", „Stan și Bran studenți la Oxford"). Premiul Oscar: 1932 („Cutia cu muzică").

HARDY, Thomas (1840–1928), scriitor englez. Nuvele („Micile ironii ale vieții") și romane cu atmosferă pesimistă și fatalistă, fiind impregnate de ideea morții, a efemerului („Departe de lumea dezlănțuită", „Tess d'Urberville"). Drama în versuri „Suveranii".

HARE, Richard Mervyn (1919–2002), filozof britanic. A elaborat concepția prescriptivismului, urmărind obținerea unei raționalizări a discursului moral („Limbajul moralei", „Libertate și rațiune").

HARE-KRISHNA, sectă religioasă indiană fondată (1965) de A.C. Bhakticendatta Swami Prabhupada (1896–1977), cu largă răspândire în Europa și S.U.A. Membrii ei duc o viață monahală, bazată pe subordonarea totală, până la renunțarea deplină la personalitatea individuală.

HARÉM (< arabă „loc inviolabil, sacru") s.n. (La musulmani) Parte a casei rezervată femeilor și copiilor. ✦ Totalitatea cadânelor dintr-un **h.**

HĀRER (HARAR), oraș în E Ethiopiei, la poalele m-ților Ahmer; 131,1 mii loc. (1994). Ind. alim. Prod. meșteșugărească. Academie militară. Colegiu agricol. Fundat în sec. 7 de emigranții din Hadramaut; cap. unui emirat (din sec. 16). Încorporat Ethiopiei în 1887.

Harare. Centrul orașului

Thomas Hardy

Spiru Haret

HARET, Spiru (1851–1912, n. Iași), matematician, sociolog, pedagog și om politic român. Acad. (1892). Teza sa de doctorat, „Asupra invariabilității axelor mari ale orbitelor planetare", reprezintă o contribuție importantă în mecanica cerească. Ca sociolog, **H.** a întrevăzut posibilitatea aplicării matematicii la studiul societății („La mécanique sociale"). Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1897–1899, 1901–1904, 1907–1910), a reorganizat pe baze moderne învățământul de toate gradele și a inițiat mișcarea de esență poporanistă ce-i poartă numele. Preocupări în domeniul astronomiei („Despre accelerațiunea seculară a mișcării medii a Lunii").

HARETÍSM (< n. pr. *Haret*) s.n. Curent socio-cultural inițiat de Spiru Haret, în primul deceniu al sec. 20, potrivit căruia orice politică reformatoare va fi eficientă doar dacă, la realizarea ei practică, vor participa efectiv toate categoriile sociale.

HARGEYSA, oraș în NV Somaliei, în apropiere de granița cu Ethiopia; 90 mii loc. (1990). Expl. de cuarț și azbest. Ind. alim. și a conf. Cap. vechii Somalii Britanice (1960).

HARGHITA 1. Masiv muntos vulcanic în Carpații Orientali, cuprins între m-ții Gurghiu (la NV), cursul superior al Mureșului (la N), valea Oltului (la E), m-ții Baraolt (la S) și cursul superior al Târnavei Mari (la V). Alt. max: 1 800 m (vf. H.). **2.** Județ în partea central-nordică a României; 6 639 km^2; 325 682 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Miercurea-Ciuc.* Municipii: Gheorgheni, Odorheiu Secuiesc, Toplița. Alte orașe: Băile Tușnad, Bălan, Borsec, Cristuru Secuiesc, Vlăhița. Comune: *58.* *Relief* predominant muntos reprezentat prin m-ții Giurgeu, **H.**, Ciuc, Hășmaș și prelungirile m-ților Călimani, Gurghiu, Bodoc, Nemira și Bistriței, care închid între ei mai multe depresiuni (Bilbor, Borsec, Giurgeu, Ciuc, Uz, Cașin ș.a.); un sector din pod. Târnavelor în SV jud. *Rețeaua hidrografică* este reprezentată prin cursurile superioare ale râurilor Olt, Mureș, Târnava Mare, Târnava Mică; la acestea se adaugă izv. cu ape minerale. *Resurse naturale:* min. de fier, de cinabru, pirite cuprifere, gaz metan, lignit, sare gemă; roci de constr. *Economia:* ind. metalurgică, constr. de mașini și prelucr. metalelor, textilă, a conf. și tricotajelor, expl. și prelucr. lemnului, alim. Produse meșteșugărești (ceramică de Corund). Pr. culturi agricole: plante de nutreț, grâu și secară, cartofi, orz, ovăz, sfeclă de zahăr ș.a. Se cresc ovine, bovine, porcine, caprine, cabaline; avicultură; apicultură. *Obiective turistice:* lacul Sfânta Ana, partea vestică a Parcului Național Cheile Bicazului–Hășmaș, defileele Oltului și Mureșului etc. și numeroase rezervații naturale, prezența unor obiective istorice, de cultură și artă, cu importanță arhitecturală (cetatea Mikó din Miercurea-Ciuc, fortificațiile dacice de la Siculeni, Jigodin-Băi, bisericile fortificate de la Delnița, Sânmartin, Dârjiu ș.a.), la care se adaugă existența renumitelor stațiuni climaterice și balneoclimaterice: Lacu Roșu, Borsec, Băile Tușnad, Izvoru Mureșului, Toplița ș.a.

HARGREAVES, James (c. 1720–1788), mecanic englez. Inventatorul (c. 1764) mașinii de filat „Jenny".

HARINGTON, Charles Robert Sir (1897–1972), chimist britanic. Lucrări privind chimia și fiziologia glandei tiroide. A sintetizat (1927) tiroxina.

HARĪRĪ (al-HARĪRĪ) (1054–1122), scriitor și filolog arab. A desăvârșit stilul ornant al prozei arabe, considerată un model de perfecțiune al limbii arabe. O culegere de macameuri. Scrieri filologice de orientare puristă.

HARĪRŪD, râu în Asia Centrală (Afghanistan și Turkmenistan); 1 150 km. Izv. din masivul Bamian, trece prin Herat și formează mai întâi granița dintre Afghanistan și Iran și apoi cea dintre Iran și Turkmenistan. Se pierde în nisipurile deșertului Kara Kum, unde poartă numele de *Tedjen*. Baraje și canale de irigații.

HARÍSMĂ (CHARISMĂ) (gr. *harisma*, lat. *charismata* „dar") **1.** Dar sau virtute împărtășită de Duhul Sfânt unor persoane; poate fi permanentă sau temporară. **2.** Calitate care permite posesorului ei să-și exercite ascendentul sau autoritatea asupra unui grup (h. omului politic).

HARITE v. Grații.

HARITON, Iulii Borisovici (1904-1996), inginer rus. A realizat (1939-1941), împreună cu J.B. Zeldovici, calculul reacțiilor de fisiune în lanț a uraniului. Unul dintre realizatorii armamentului și energeticii nucleare sovietice (1949).

HARKOV (KHARKIV), oraș în E Ucrainei; 1,47 mil. loc. (2001). Metrou. Constr. de mașini, ind. chimică, ușoară, alim. Universitate (1805). Teatre, muzee de istorie și artă. Bisericile Pokrovski (sec. 17), Buna-Vestire (sec. 19) și Adormirea Maicii Domnului (sec. 18). Palatul Ekaterina (sec. 18, azi institut politehnic). Întemeiat în sec. 17. Cap. Ucrainei (1919-1934).

HARLAMOV, Valeri Borisovici (1948-1981), hocheist rus. Multiplu campion național (1968-1981), european, mondial (1969-1971) și olimpic (1972, 1976).

HARLEM, faimos cartier al New York-ului, la NE de Manhattan, unde se află una dintre cele mai mari comunități ale negrilor din S.U.A.

HARLOW, Jean (pseud. lui *Harlean Jean Carpentier*) (1911-1937), actriță americană de film. Debutează în roluri de ingenuă, evoluând ulterior spre tipologia „vampelor" („Patima blondă", „Îngerii infernului", „Frumoasa din Saigon"). Sex-simbol al cinematografului anilor '30.

HARMATTAN (cuv. arab) s.n. Vânt fierbinte și uscat ce suflă din NE sau E în S Saharei, în special iarna.

HARMONIA (în mitologia greacă), zeița bunei înțelegeri, simbolizând veghea armoniei cosmice și terestre. Soția regelui Cadmos al Tebei, fiica lui Ares și a Afroditei.

HARNACK, Adolf von (1851-1930), teolog și istoric german. Reprezentant al protestantismului liberal. Lucrări privind istoria creștinismului și de critică a textelor religioase („Istoria dogmelor", „Esența creștinismului").

HARNAJ, Veceslav (1917-1988, n. Baimaclia, Basarabia), inginer, apicultor și inventator român. Contribuții la construcția metroului bucureștean și a Canalului Dunărea-Marea Neagră. Președinte al Asociației Crescătorilor de Albine din România (1957-1982) și al Federației Internaționale a Asociațiilor de Apicultură - APIMONDIA (1965-1988).

HARNAȘAMÉNT (< fr.) s.n. Totalitatea ansamblurilor și obiectelor necesare pentru înhămarea, înșeuarea sau conducerea calului (hamuri, hățuri, frâie, șa etc.).

HÁRNIC, -Ă (< bg.) adj. Care muncește mult și cu râvnă, care lucrează iute și cu spor; sârguincios. ✦ (Pop.) Capabil, destoinic, vrednic.

HARNONCOURT, Nikolaus (n. 1929), violoncelist, muzicolog și dirijor austriac. A fondat la Viena (1953) orchestra „Concertus Musicus", alcătuită din instrumente de epocă, urmărind redarea sonorităților din perioada Renașterii timpurii până la baroc.

HAROLD, numele a doi regi anglo-saxoni. Mai important: **H. II** (ian.-oct. 1066). Înfrânt în bătălia de la *Hastings* de William Cuceritorul.

HARPAGÓN (< n. pr. *Harpagon*, personaj principal din piesa „Avarul" de Molière) s.m. Om avar; zgârcit.

HÁRPĂ (HÁRFĂ) (< fr., germ.) s.f. Instrument muzical, cunoscut din sec. 8, de formă triunghiulară, cu coarde inegale, ale cărui sunete se obțin prin ciupire cu degetele de la ambele mâini.

HARPER, familie de editori americani. **James H.** (1795-1869) și fratele său **John H.** (1797-1875) au fondat (1817) prima casă editorială cu sediul la New York. În 1833, li s-au alăturat și ceilalți doi frați **Joseph Wesley H.** (1801-1870) și **Fletcher H.** (1806-1877), punând bazele casei editoriale Harper & Brothers.

HARPER, Heather (n. 1930), soprană irlandeză. Repertoriu divers de operă. În concert, a abordat oratoriul baroc-clasic, cât și creația modernă (în special B. Britten).

HARPERS FERRY, oraș în E S.U.A., la confluența râurilor Shenandoah și Potomac. Parc național istoric. Atacul aboliționiștilor, conduși de John Brown, asupra arsenalului orașului (16-18 oct. 1859) a constituit una dintre primele acțiuni premergătoare Războiului de Secesiune.

HARPIGNIES, Henri (1819-1916), pictor și acuarelist francez. Influențat de Corot și de Școala de la Barbizon, se face cunoscut prin compozițiile sale peisagistice.

HARPII (în mitologia greacă), monștri feminini înaripați, trei la număr (Aello, Kelaino și Okypetes), simbolizând mișcările atmosferei. ✦ Fig. (La sg.) Femeie hrăpăreață, arțăgoasă și rea.

HARPÍST, -Ă s.m. și f. Persoană care cântă la harpă.

HARPÓN (< fr.) s.n. Unealtă în formă de lance, formată dintr-o bară din metal sau din lemn și un vârf metalic în formă de săgeată, atașată unei frânghii lungi și folosită pentru vânarea animalelor marine mari.

HARRIMAN, William Averell (1891-1986), finanțist și om politic american. Ambasadorul S.U.A. la Moscova (1943-1946). Ambasador itinerant al Planului Marshall de redresare economică a Europei Occidentale postbelice.

HARRIS, Emmylou (n. 1947), cântăreață americană de country. Voce limpede de soprană. Numeroase hituri în anii '70, cu aranjamente într-o manieră neotradiționalistă.

HARRIS, Richard (1932-2002), actor britanic. Unul dintre reprezentanții generației de actori ai anilor '60, ai tinerilor furioși și rebeli („Viața sportivă", „Deșertul roșu", „Camelot").

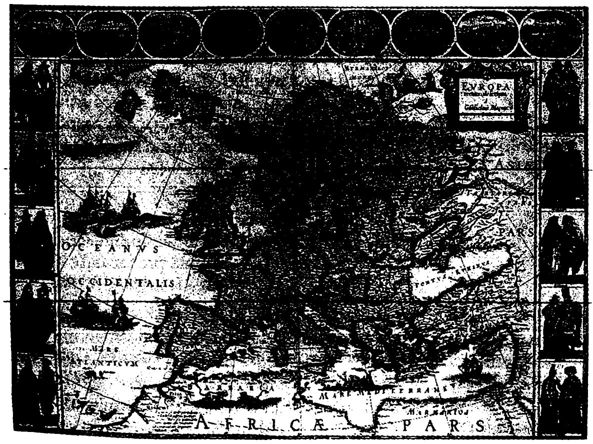

Harta Europei (autor: Willem Janszoon Blaeu) apărută la Amsterdam în 1645

HARRIS, Zellig Sabbetai (1909-1992), lingvist american originar din Ucraina. Inițial adept al teoriei distributive, promovată de *L. Bloomfield*, elaborează ulterior metoda transformațională („Scrieri de lingvistică structurală și transformațională", „Studii de sintaxă").

HARRISBURG, oraș în NE S.U.A., pe râul Susquehanna, centrul ad-tiv al statului Pennsylvania; 48,9 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de mașini. Capitoliul (81,60 m înălțime), construit în 1906 după planurile lui J.M. Houston, asemănător bazilicii Sf. Petru din Roma.

HARRISON, George (1943 - 2001), chitarist și cântăreț britanic de rock. Membru al grupului Beatles (piesele „Here Comes The Sun", „While My Guitar Gently Weeps" îi aparțin), apoi carieră solo. Atras de sonoritățile orientale (sitar).

HARRISON, John (1693-1776), inventator britanic. A realizat un pendul pentru corectarea neregularităților ce intervin în funcționarea ceasurilor datorită variației de temperatură (1726) și un cronometru marin pentru determinarea longitudinii (1736).

HARRISON, Sir Rex (pseud. lui *Reginald Carey Harrison*) (1908-1990), actor britanic de teatru și film. Umorul și ironia tipic anglo-saxone îl impun în „Citadela", „Anna și regele Siamului", „Agonie și extaz". Premiul Oscar: 1964 („My Fair Lady").

HARRISON, Wallace K(irkman) (1895-1981), arhitect american. Reprezentant al funcționalismului. A colaborat la realizarea unor construcții reprezentative (Rockefeller Center, Trylonul și Perisfera - construcții simbol ale Expoziției Universale de la New York, din 1939, Palatul O.N.U., Lincoln Center).

HARRIOT, Thomas (1560-1621), matematician și astronom englez. Contribuții la teoria ecuațiilor. A introdus simbolurile matematice de inegalitate („<" - mai mic și „>" - mai mare).

HARROD, Sir (Henry) Roy (Forbes) (1900-1978), economist britanic. Continuator al lui Keynes. Lucrări privind condițiile ce favorizează creșterea economică armonioasă în economia de piață și factorii de instabilitate care o pot perturba („Spre o teorie a dinamicii economice", „Economia internațională", „Dolarul", „Moneda").

HARSANYI, John C. (1920-2000), matematician și profesor de conducerea afacerilor american de origine maghiară. Lucrări de pionierat în domeniul *teoriei jocurilor*, cu aplicații în economie („Studii despre teoria jocului" și „Comportament rațional și echilibrul afacerilor"). Premiul Nobel pentru economie (1994), împreună cu J.F. Nash și R. Selten.

HARSANYI Tibor (1898-1954), pianist și compozitor francez de origine maghiară. Stil sintetizând elementele folclorice și tendințele neoclasice. Balete („Șota Rustaveli"), opere, muzică simfonică și de cameră, de scenă, de film.

HARȘA (HARSHAVARDHANA), conducător al statului din N Indiei (c. 606/607-647), care, prin cuceriri, a pus bazele unui mare imperiu, cuprinzând Valea Gangelui, Orissa și o parte a Indiei Centrale, cu cap. la Kanauj. Cunoscut ca literat și protector al artelor.

HART, Herbert Lionel Adolphus (1907-1992), filozof britanic. Cercetări asupra naturii dreptului și a relațiilor acestuia cu morala („Conceptul de drept").

HÁRTĂ (< ngr.) s.f. Reprezentare grafică convențională pe un plan a suprafeței terestre, generalizată și micșorată conform unei anumite scări de proporție și întocmită pe baza unei *proiecții cartografice*. În funcție de scară, se deosebesc: *h. topografice* (la scări mai mari de 1 : 200 000), *h. topografice de ansamblu* (la scări mijlocii, cuprinse între 1 : 200 000 și 1 : 500 000) și *h. de ansamblu* (la scări mai mici de 1 : 500 000).

HARTE, Bret (pseud. lui *Francis Brett* H.) (1836-1902), scriitor american. Povestiri în care relatează aventurile locuitorilor de la frontieră, amalgam de realism și sentimentalism („Norocel din Roaring Camp"). Poeme

(„Limbajul fără ocolişuri al sincerului James", cunoscut sub titlul „Chinezul păgân").

HARTFORD, oraş în NE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Connecticut; 121,5 mii loc. (2000). Port fluvial. Metalurgie. Constr. de maşini. Instrumente muzicale. Ind. hârtiei, poligrafică şi alim. Palat administrativ în stil colonial (1796). Muzeul „Mark Twain". Colegii din sec. 19. Întemeiat ca fort în 1633.

HARTLEY, Sir Charles Augustus (1825-1915), inginer britanic. Între 1858 şi 1861 a lucrat la modernizarea portului Sulina. A întocmit planuri de amenajare pentru mari porturi (Trieste, Odessa, Constanţa) şi fluvii (Don, Gange). Op. pr.: „Descrierea Deltei Dunării şi lucrările ei", „Navigaţia internă în Europa". M. de onoare al Acad. Române (1907).

HARTLEY, David (1705-1757), filozof, medic şi psiholog britanic. Fondator al *asociaţionismului* în psihologie („Reflecţii despre om, structura, îndatoririle şi speranţele sale").

HARTLEY, Leslie Poles (1895-1972), scriitor englez. Povestiri („Spaime nocturne") şi bildungsromane (trilogia „Eustace şi Hilda"). Critică literară („Responsabilitatea romancierului").

HARTLEY, Ralph Windon Lyon (1888-1970), fizician american. Studii şi cercetări privind circuitele electrice şi electronice. A demonstrat (1927) cum poate fi măsurată informaţia.

HARTLINE, Haldan Keffer (1903-1983), neurofiziolog american. Contribuţii privind percepţia retiniană colorată. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1967), împreună cu R. Granit şi G. Wald.

HARTMANN, Johannes Franz (1865-1936), astrofizician german. Lucrări de spectroscopie. A construit (1899) un microfotometru, care-i poartă numele şi a inventat (1904) spectrocomparatorul.

HARTMANN, Eduard von (1842-1906), filozof german. Concepţia sa este un „realism transcendental" construit în jurul ideii „inconştientului" („Filozofia inconştientului", „Estetica").

HARTMANN, Nicolai (1882-1950), filozof german. Adept al fenomenologiei lui Husserl. A conceput ontologia ca studiu al fiinţei entităţilor, omul reprezentând cel mai înalt nivel („Estetica", „Etica").

HARTMANN VON AUE (c. 1170-c. 1220), poet german. Clasic al literaturii germane de curte. Romane versificate („Büchlein") şi poeme cavalereşti, inspirate din ciclul „Mesei rotunde" („Erek", „Iwein").

HARTSOEKER (HARTSOECKER), Nicolas (1656-1725), medic olandez. A perfecţionat unele instrumente optice (telescopul, microscopul - cu ajutorul căruia a descoperit spermatozoizii).

HARTULARY-DARCLÉE, Ion v. **Darclée (2)**.

HARTUNG, Hans (1904-1989), pictor şi grafician francez de origine germană. Reprezentant al artei abstracte. Manieră caracterizată prin grafismul petelor mari de tuş, care se detaşează pe un fond luminos de culoare („T 35-1").

HARTWELL, Leland H. (n. 1939), medic american. Premiul Nobel pentru medicină-fiziologie (2001), împreună cu T. Hunt şi Sir P. Nurse.

HARTZENBUSCH, Juan Eugenio (pe numele adevărat *Juan Eugenio Hartzenbusch y Martinez*) (1806-1880), dramaturg, poet şi erudit spaniol de origine germană. Reprezentant de seamă al teatrului romantic („Amanţii din Teruel" - capodopera sa).

HARŢAG s.n. v. **arţag**.

HĀRŪN AR-RAŞID, calif arab (786-809) din dinastia Abbasizilor. În timpul lungii sale domnii, califatul (cu cap. la Bagdad) cunoaşte o epocă de dezvoltare economică, politică şi culturală. A stabilit relaţii cu Imp. Chinez şi, se pare, cu împăratul Carol cel Mare. Curtea sa era renumită pentru rafinamentul şi valoarea intelectualilor pe care-i adăpostea. Apare ca personaj principal în „O mie şi una de nopţi".

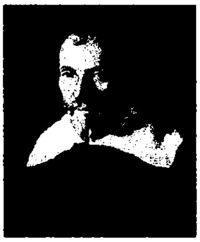

William Harvey

Bogdan P. Hasdeu

HARUNOBU Suzuki (c. 1725-1770), pictor şi xilogravor japonez din şcoala Ukiyo-e. Lucrări cu un colorit delicat, înfăţişând copii actori, femei cu siluete graţioase („Tânără femeie cântând din flaut", „Îndrăgostiţi sub ninsoare", „Plimbare pe malul râului", „Femeie în luptă cu vântul", ciclul „Opt vederi de interior"). A perfecţionat tehnica stampei în mai multe culori.

HARUSPÍCIU (< lat.) s.m. şi n. (În Roma antică) **1.** S.m. Preot care îndeplinea ritualul interpretării viitorului prin examinarea măruntaielor animalelor sacrificate. **2.** S.n. (La pl.) Ritual divinatoriu interpretând anumite semne din natură (fulgere, trăsnete, cutremure) sau aspectul măruntaielor animalelor sacrificate.

HARVARD, universitate americană privată, una dintre cele mai importante şi mai bine dotate instituţii educaţionale din lume, fondată în 1636 de John Harvard (1607-1638), la Cambridge (Massachusetts).

HARVEY, Jean-Charles (1891-1967), scriitor canadian de limbă franceză. Proză nonconformistă („Marcel Faure", „Semi-civilizaţii" roman interzis de Biserică, „Paradisul de nisip"). Versuri („Fata de nisip"). Eseuri („Frica", „Broaştele cer un rege").

HARVEY, Laurence (pseud. lui *Larry Skikne*) (1928-1973), actor şi regizor britanic de teatru şi film, de origine lituaniană. Talentat interpret al teatrului shakespearian („Romeo şi Julieta"). Se remarcă prin incisivitatea şi consistenţa dramatică a jocului („Drumul spre înalta societate", „Vară şi fum").

HARVEY, William (1578-1657), medic englez. Fondatorul fiziologiei moderne. A descris (1628) circulaţia sangvină şi formarea fetusului la mamifere.

HARWELL, localit. în Marea Britanie (Anglia), la S de Oxford; c. 1,5 mii loc. (1998). Primul reactor nuclear din Marea Britanie (1947). Centru de cercetări atomice.

HARYANA, stat în NV Indiei, în bazinul superior al râului Yamuna; 44,2 mii km^2; 21,1 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Chandigarh.* Cereale (porumb, mei, orez). Creşterea animalelor. Zahăr.

HARZ, masiv muntos hercinic în partea central-nordică a Germaniei, între Saale şi Weser, alcătuit din cuarţite, granite şi şisturi cristaline. Alt. max.: 1 142 m (vf. Brocken). Expl. de cupru, argint, zinc, plumb, fier. Turism; sporturi de iarnă. Parc natural.

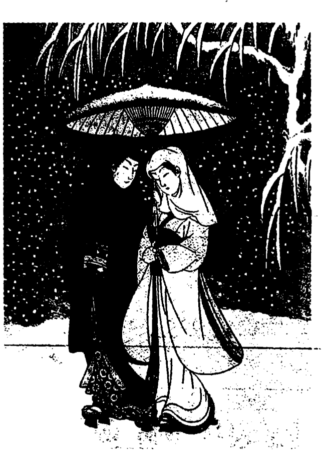

Suzuki Harunobu: „Îndrăgostiţi sub ninsoare"

Clara Haskil

HASA, Al ~, reg. naturală în E Arabiei Saudite, la G. Persic; c. 107 mii km^2. Câmpie deşertică cu oaze. Mari expl. de petrol (Ghawar, Abqaiq) şi sare. Creşterea animalelor.

HASDEU 1. Bogdan-Petriceicu H. (1838-1907, n. Cristineşti, Hotin), scriitor, lingvist, filolog, folclorist şi istoric român. Fiul lui Alexandru Hâjdeu. Acad. (1877). Spirit enciclopedic. A condus publicaţii satirice („Aghiuţă", „Satyrul"), istorice („Columna lui Traian", „Arhiva istorică a României"), literare („Revista nouă"). Militant unionist, antidinastic, antijunimist. Versuri romantice („Sarcasm şi ideal"); proză de notaţie realistă, cu influenţe livreşti („Duduca Mamuca") sau de evocare a trecutului („Ursita"); drama istorică în versuri „Răzvan şi Vidra", prima reuşită a genului din literatura română. Primul lingvist român care a folosit larg metoda comparativ-istorică („Principii de filologie comparativă ario-europea") şi a atras atenţia asupra substratului dacic („Perit-au dacii?"). A formulat, pentru întâia oară, în mod argumentat, teoria circulaţiei cuvintelor. A proiectat un vast dicţionar al limbii române („Etymologicum Magnum Romaniae", elaborat până la cuvântul *bărbat*), conceput ca o enciclopedie a traiului, credinţelor şi psihologiei poporului român. Unul dintre fondatorii folcloristicii comparate în România, a studiat geneza motivelor (vol. II din „Cuvinte din bătrâni"). Bun cunoscător al limbilor slave, a publicat documente slavone, ruseşti, sârbeşti şi polone privind istoria Ţărilor Române. Admirator al lui Bălcescu, a scris în formula romantică a acestuia monografia „Ion-Vodă cel Cumplit" şi „Istoria critică a românilor". Spre sfârşitul vieţii, zdruncinat de moartea fiicei sale, Iulia, a cultivat spiritismul („Sic cogito"). **2. Iulia H.** (1869-1888, n. Bucureşti), poetă română de limbă franceză. Fiica lui **H. (1).** Satire, meditaţii, comedii şi drame pline de sensibilitate („Opere postume").

HASDRUBAL, numele mai multor generali cartaginezi. Mai importanţi: **1. H.** (sec. 3 î.Hr.), fratele lui Hannibal. Înfrânt şi ucis de romani în cel de-al doilea război punic, în bătălia de pe râul Metaurus (207 î.Hr.). **2. H.** (sec. 2 î.Hr.), apărător al Cartaginei în timpul celui de-al treilea Război punic (149-146 î.Hr.).

HAŠEK, Jaroslav (1883-1923), scriitor ceh. Autorul popularului roman satiric şi antimilitarist, dezvăluind absurditatea unei lumi în care omul nu-şi mai găseşte loc („Peripeţiile bravului soldat Švejk").

HASENCLEVER, Walter (1890-1940), dramaturg german. Drame expresioniste reflectând revolta tinerei intelectualităţi germane împotriva valorilor sociale din primele decenii ale sec. 20 („Fiul", „Salvatorul").

HASIDÍSM s.n. **1.** Nume dat unor curente mistice ebraice apărute în Germania (sec. 12-14). **2.** Mişcare fondată în Polonia (1736), de Israel ben Eliezer, cu o mare răspândire în Europa Răsăriteană. În conflict cu rabinismul oficial. Pune accentul pe asceză, pe atmosfera de cântece, joc şi bucurie a celor simpli, capabili să se apropie de Dumnezeu.

HASKALA (< ebr. *haskalah* „educaţie, cultură"), mişcare intelectuală ebraică, de inspiraţie iluministă, apărută în Germania (1770); considerată precursoare a sionismului. Principalul exponent a fost *Moses Mendelssohn.*

HASKIL, Clara (1895-1960, n. Bucureşti), pianistă elveţiană de origine română. Remarcabilă interpretă a muzicii lui Scarlatti, Mozart, Beethoven. Consacrată în repertoriul romantic.

HASKOVO, oraş în S Bulgariei; 80,8 mii loc. (2001). Constr. de maşini, ind. textilă. Staţiune balneoclimaterică.

HASMAȚÚCHI (< tc.) s.m. (BOT.) Plantă erbacee din fam. apiaceelor, cu flori albe, frunze divizate, plăcut mirositoare, folosite drept condiment *(Anthriscus cerefolium)*. Originară din V Asiei.

HASNAȘ, Irina (n. 1954, București), compozitoare română. Lucrări instrumentale („Vocile Mioriței", „Polichromii"), lieduri (pe versuri de Ion Barbu și Nichita Stănescu).

HASSALL, Arthur Hill (1817-1894), medic britanic. A descris, printre primii, formațiunile celulare prezente în structura timusului *(corpusculii lui H.)*.

HASSE, Johann Adolph (1699-1783); compozitor german. Reprezentant al operei *seria*, a precizat forma ariei *da capo*, pe care a îmbogățit-o la nivel instrumental. Opere („Antioh", „Atalanta"), muzică religioasă (oratorii și instrumentală).

HASSEL, Odd (1897-1981), chimist norvegian. Cercetări în domeniul izomeriei ciclohexanului, a dezvoltat analiza conformațională. Premiul Nobel pentru chimie (1969), împreună cu D. Barton.

HASSI MESSAOUD, oraș în partea de NE a Algeriei, centru de expl. a petrolului.

HASSI R'MEL, oraș în partea de N a Algeriei, în arealul căruia se exploatează gaze naturale.

HÁSSIUM (< n. pr. *Hessen*) s.n. Element chimic (Hs.; nr. at. 108) transuranic. Descoperit în 1984.

HASSLER, Hans Leo (1564-1612), organist și compozitor german. A compus muzică sacră și profană (motete, mise, madrigaluri etc.).

HASTINGS, oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port la M. Mânecii; 81,1 mii loc. (1991). Șantier naval. Pescuit. Stațiune balneară. Celebru turneu de șah (1920). Ruine ale unui castel din sec. 11. Aici, la 14 oct. 1066, armata normandă, condusă de Wilhelm Cuceritorul, a obținut victoria asupra anglo-saxonilor lui Harold II, devenind rege al Angliei (William I).

HASTINGS, Warren (1732-1818), administrator colonial britanic. Guvernator al Bengalului (1772-1773) și guvernator general al Indiei (1773-1785). A introdus un program de reforme financiare și a încercat să protejeze civilizația și cultura indiană.

HAȘÉ (< fr.) s.n. Conservă preparată din ficat, carne de porc și slănină.

HAȘEMIȚI, familie quraișită care își trage numele de la *Hașim*, strămoșul lui Mahomed și din care s-au desprins mai multe linii de șerifi Hasanizi, conducători la Mecca din sec. 10 până în 1924 și, din sec. 20, regi în Hijaz (1916-1924), Siria (1920), Iraq (1921-1958) și Iordania (din 1921).

HAȘÍȘ (< fr.) s.n. Produs obținut din cânepă indiană, folosit ca excitant psihic. Consumarea lui ca drog (fumat sau ingerat) poate provoca în timp intoxicații grave.

HAȘÚRI (< fr.) s.f. pl. Linii paralele sau întretăiate cu ajutorul cărora se obțin semitonurile sau umbrele într-o gravură, într-un desen, sau se evidențiază secțiunile într-un desen tehnic. ✦ Sistem de linii folosite pentru reprezentarea reliefului pe hartă, în prezent rar utilizat.

HAT (< ucr.) s.n. Fâșie îngustă de pământ necultivat care servește drept hotar între două ogoare; răzor **(1)**.

HATA Sahachirō (1873-1938), bacteriolog și farmacolog japonez. A introdus (1909, împreună cu P. Ehrlich) salvarsanul în tratamentul sifilisului.

HATANGA, fl. în Siberia (Federația Rusă); 1 636 km. Izv. din pod. Siberiei Centrale și se varsă în M. Laptev printr-un estuar.

HATÁR (< tc.) s.n. 1. Plăcere, poftă, plac. 2. Favoare, concesie, serviciu.

HATCHETT, Charles (1765-1847), chimist britanic. A descoperit (1801) elementul niobiu pe care l-a numit columbiu. O serie de substanțe minerale îi poartă numele (ex. hatchettita).

HATHAWAY, Henry (pseud. lui *Marquis Henri Leopold De Fiennes*) (1898-1985), regizor american de film. Filme de suspans și de aventuri, personajele negative fiind prezentate într-o manieră complexă și pitorească („Sărutul morții", „Niagara").

HATHAYOGA (HATHA-YOGA) (cuv. sanscr. „yoga de forță") subst. (REL.) Sistem de exerciții fizice și psihice în hinduism, având ca scop purificarea trupului și a spiritului, în vederea „eliberării" din ciclul reîncarnărilor succesive. Cea mai practicată formă de yoga.

HATHOR (în mitologia egipteană), zeiță a cerului și mamă universală, dar și zeița dragostei și a fertilității, a muzicii și a dansului, a veseliei și a bucuriei; protectoare a femeilor și călăuză a morților.

HATIȘERÍF (< tc.) s.n. Decret sau ordin emis de cancelaria Porții Otomane către marii demnitari ai imperiului și către domnii Țării Românești și ai Moldovei; purta pecetea (tugra) sultanului.

HATMÁN (< pol.) s.m. 1. (În Ev. Med., în Moldova) Titlu dat boierului însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri, având în același timp și funcția de pârcălab și portar al Sucevei. Este menționat documentar din 1541. 2. (În Ev. Med.) Titlu purtat de marii comandanți ai oștilor polone și ai celor căzăcești.

HATMANU, Dan (n. 1926, Scobinți, jud. Iași), pictor și grafician român. Abordează cu egală dezinvoltură portretul, peisajul, natura statică, scena de gen și compoziția complexă. A evoluat către expresivitatea formelor stilizate, construite concis și pătrunse adesea de un umor cu accente grotești (ciclurile „Autoportret în timp", „Iașul, evocare sentimentală", „Om și sentiment").

HATÓRICĂ (< fr.; {s} n. pr. *Hathor*) adj. *Coloană* ~ = (în arhitectura vechiului Egipt) coloană având capitelul decorat cu patru capete ale zeiței Hathor.

HATSHEPSUT, regină în Egiptul antic din dinastia 18. Fiica lui Tutmes I, căsătorită cu Tutmes II (fratele ei vitreg), alături de care a domnit (din 1512 î.Hr.). După moartea soțului (1504 î.Hr.), **H.** își asumă regența în numele moștenitorului, Tutmes III, până în 1482 î.Hr. În timpul ei a fost construit templul în terase de la Deir el-Bahri, de lângă Teba.

HATTA, Mohammad (1902-1980), om politic și economist indonezian. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională împotriva ocupației olandeze. Prim-min. (ian.-dec. 1948, 1949-1950).

HATTERAS, cap pe coasta estică a Americii de Nord (S.U.A.), la 35°13' lat. N și 75°32' long. V, pe un perisip care separă Oc. Atlantic de laguna Pamlico. Rezervație naturală. Cel mai înalt far maritim din S.U.A. (63 m).

HATTÉRIA (< fr.) subst. Șopârlă de c. 50 cm lungime, de culoare măslinie, reprezentant unic al unui grup de reptile din Mezozoic, considerată adevărată „fosilă vie" *(Sphenodon punctatus)*. Trăiește în câteva mici ins. din Noua Zeelandă. Sin. *tuatara*.

HATTUSILIS (HATTUȘIL), numele a trei regi hitiți. Mai important **H. III** (c. 1289-c. 1265 î.Hr.). A încheiat în c. 1283 î.Hr. un tratat de pace cu faraonul Ramses II (primul tratat cunoscut în istorie).

HATTUȘAȘ, oraș antic în centrul Asiei Mici. Devenit cap. statului hitit în timpul lui Hattusilis I (1650-1620 î.Hr.), și-a menținut acest statut până în sec. 12 î.Hr. **H.** a fost redescoperit în 1834. Azi *Boğazköy/ Bogazkale* (Turcia).

HATZIDAKIS (KHATZIDAKIS), George N. (1848-1941), lingvist grec. Studii privind greaca veche și neogreaca („Introducere în gramatica neogreacă"). A inițiat un lexicon istoric al limbii neogrecești.

HAȚEG 1. Depresiunea ~ (Țara Hațegului), depresiune cuprinsă între m-ții Retezat, Poiana Ruscăi și Șureanu, împărțită de dealurile Dumbrava, Ploștina și Poieni în două subunități: H. și Pui. Supr.: c. 380 km^2. Compartimentul de V (**H.**) are un relief de câmpie piemontană, mărginită de dealuri și drenată de Râul Mare, iar cel de E (Pui) este o întinsă zonă piemontană străbătută de râuri paralele, colectate de Strei. În SE comunică cu depr. Petroșani, prin pasul Merișor (756 m), în SV cu culoarul Timișului, prin Poarta de Fier a Transilvaniei (699 m), iar în N cu culoarul Mureșului, prin „poarta" de la Subcetate, pe valea Streiului. Culturi cerealiere, pomicultură și creșterea animalelor. Menționată în *Diploma Ioaniților* (1247). Cunoscută și sub denumirea de *Hațeg-Pui*. V. *Țara Hațegului* **(2)**. 2. Oraș în jud. Hunedoara, în depresiunea omonimă; 10 937 loc. (2008). Ind. textilă, a conf. și de prelucr. a lemnului; produse alim. Rezervația naturală de zimbri din Pădurea Slivuț (40 ha). Muzeu etnografic. Menționat documentar în 1315. Oraș (sec. 15) și apoi oraș grăniceresc (1764). Biserica Sf. Nicolae (sec. 19). În satul Silvașu de Sus se află mănăstirea Prislop, cu biserica Sf. Evanghelist Ioan (sec. 15).

HAȚEGAN, Cornel (n. 1940, satul Ohaba Mâtnic, jud. Caraș-Severin), fizician român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări în domeniul reacțiilor nucleare; a pus în evidență o nouă clasă de efecte de prag („Evidențierea unei noi clase de efecte de prag", „Defectul cuantic și matricea de ciocnire redusă").

HAȚEGÁNA (< n. pr. *Hațeg*) s.f. art. Dans popular românesc, răspândit în S Transilvaniei, cu ritm binar și mișcare foarte vioaie.

HAȚIEGANU 1. Emil H. (1878-1959, n. Tritenii de Sus, jud. Cluj), jurist și om politic român. M. de onoare al Acad. (1945). Membru în Consiliul Dirigent al Transilvaniei. Membru marcant al Partidului Național Țărănesc. În 1940, rămas în partea ocupată a Transilvaniei; a fost arestat și deținut la Budapesta și Győr (1944-1945). De mai multe ori ministru. Deținut politic (1948-1951). **2. Iuliu H.** (1885-1959, n. satul Dârja, jud. Cluj), medic român. Frate cu **H. (1)**. Acad. (1955). Cercetări privind formele viscerale ale sifilisului, diverse afecțiuni ale tubului digestiv, tulburările psihosomatice la femeie.

HAUCH, Johannes Carsten (1790-1872), scriitor danez. Romane istorice („O familie poloneză") și drame („Onoarea pierdută și recucerită") bazate pe o filozofie tragică.

HAUER, Joseph Matthias (1883-1959), compozitor și muzicolog austriac. Opere („Salambô"), oratorii, mise, muzică simfonică și de cameră. Promotorul sistemului serial, dezvoltat apoi de A. Schönberg.

HAUFF, Wilhelm (1802-1827), scriitor german. Romane istorice în stilul lui W. Scott („Lichtenstein"), povestiri umoristico-fantastice, fabule, nuvele, basmele inspirate din folclorul oriental și german („Muck cel mic", „Califul Barză").

HAUG, Gustave Émile (1861-1927), geolog francez. Autor al teoriei geosinclinalelor.

HAUGE, Alfred (1915-1986), romancier norvegian. Proză cu motive religioase („Îngheț în septembrie", „Anul nu are nici o primăvară" „Leviathan").

HAUGHEY, Charles James (1925-2006), om politic irlandez. De mai multe ori ministru, apoi prim-min. (1979-1981, mart.-dec. 1982, 1987-1992).

HAULICĂ, Ioan D. (n. 1924, Ipatele, jud. Iași), medic și fiziolog român. Acad. (1994). Cercetări privind anatomia și fiziologia sistemului nervos vegetativ, reglările neuroendocrine, sistemul renină-angiotensină din creier și glandele anexe.

HAUPTMAN, Herbert Aaron (n. 1917), matematician și cristalograf american. Studii asupra metodelor matematice de determinare a structurilor cristaline. Premiul Nobel pentru chimie (1985), împreună cu J. Karle.

Emil Hațieganu

HAUPTMANN, Gerhart (1862–1946), dramaturg şi romancier german. Drame naturaliste, pe teme sociale („Ţesătorii" – capodopera sa), neoromantice şi simboliste („Înălţarea la cer a Hannelei") şi de inspiraţie antică („Tetralogia Atrizilor"). Comedii de moravuri („Blana de biber"). Poeme epice („Till Eulenspiegel"), nuvele („Cantonierul Thiel"). Premiul Nobel pentru literatură (1912).

HAUSA (< fr.) s.f. Populaţie care s-a format în Sudanul Occidental. Constituie majoritatea în Nigeria de N; mai trăieşte, de asemenea, în Niger, Camerun, Republica Centrafricană ş.a. De religie islamică; în aşezările săteşti s-a menţinut cultul naturii şi al strămoşilor. ✧ *(Limba)* **h.** = una dintre cele mai răspândite limbi din Africa (locul trei după *arabă* şi *swahili*), de origine negro-africană sau afro-asiatică. Atestată din sec. 14, are o bogată literatură. Împrumuturi din arabă, din limbile negro-africane şi, mai recent, din engleză. Alfabetul arab, folosit iniţial, a fost înlocuit cu cel latin. Limbă oficială în Nigeria şi în Niger. Limbă comercială în Africa de Vest.

HAUSDORFF, Felix (1868–1942), matematician german. Contribuţii la teoria mulţimilor şi teoria funcţiilor reale. Unul dintre creatorii fundamentelor axiomatice ale teoriei grupurilor şi ale topologiei.

HAUSER, Arnold (1892–1978, n. Timişoara), istoric de artă britanic, de origine maghiară. Lucrări de critică, în care fenomenele artistice sunt caracterizate în funcţie de contextul istorico-social („Istoria socială a artei şi literaturii", „Filozofia istoriei artei", „Sociologia artei").

HAUSER, Arnold (1929–1990, n. Braşov), prozator şi publicist german din România. Romane („Îndoielnicul raport al lui Iakob Bühlman") şi proză scurtă („Zăpadă târzie", „Examen cotidian") tratând probleme sociale şi de conştiinţă.

HAUSHOFER, Albrecht (1903–1945), scriitor german. Versuri („Sonete din Moabit"). Participant la Rezistenţa antinazistă; arestat; ucis de SS imediat după eliberare.

HAUSHOFER, Karl Ernst (1869–1946), general şi geograf german. A dezvoltat teoria geopoliticii, încercând să fundamenteze conceptul „spaţiului vital".

HAUSMANN, Raoul (1886–1971), pictor şi fotograf austriac. Unul dintre fondatorii *dadaismului* la Berlin (1917). Iniţiatorul revistei „Der Dada" (1919–1920). Începând cu anul 1923, foloseşte predilect colajul, urmărind să şocheze spectatorul („Critica artei").

HAUSSE (à la ~) (expr. fr. „în creştere") **1.** Situaţie a pieţei bursiere în care există un număr mai mare de cursuri în creştere ale valorilor cotate la bursă decât numărul celor în scădere. **2.** Tip de operaţiuni bursiere cu caracter speculativ, care constau în cumpărarea de valori mobiliare şi mărfuri, în perspectiva unor creşteri de preţuri (cursuri), în scopul obţinerii de profituri prin revânzarea lor ulterioară.

HAUSSMANN, Georges Eugène, baron (1809–1891), om politic şi edil francez; prefect al Senei (1853–1870). A realizat marile transformări ale Parisului, prin bulevarde largi, străzi noi, alinierea faţadelor, parcuri sau zone verzi şi centuri concentrice.

Havana. Monumentul lui José Martí

HAUSSMANN, Jean Michel (1749–1824), chimist şi industriaş francez. A folosit pentru prima oară procedeul de gravare litografică pentru imprimarea stofelor. A descoperit (1788) acidul picric.

HAUSTÓR (< germ., engl.; {s} lat. *haustor* „cel care soarbe") s.m. (BOT.) Organ vegetal asemănător cu o ventuză, cu ajutorul căruia unele plante parazite absorb hrana din plantele parazitate (ex. la cuscută).

HAUTECOEUR, Louis (1884–1973), istoric de artă francez. Specializat în istoria picturii şi arhitecturii clasice („Istoria arhitecturii clasice în Franţa", „Simbolismul cercului şi al cupolei"). Autor al unei monumentale „Istorii a artei".

HAUTERIVIAN (n. pr. *Hauterive*), etaj al Cretacicului inferior caracterizat prin specii de amoniţi, belemniţi şi lamelibranhiate; petrografic, este reprezentativ faciesul pelagic marno-argilos sau calcaros cu gasteropode, sau faciesul neritic de mică adâncime.

HAÜY, René Just (1743–1822), mineralog francez. Abate. Întemeietorul cristalografiei. A descoperit anizotropia cristalelor şi a elaborat teoria structurii lor interne.

HAVAÉT s.n. v. **avaet.**

HAVAIÁNĂ (< fr.) s.f. Instrument muzical cu coarde, asemănător cu chitara.

HAVALÉLE (< tc.) s.f. pl. (În Ev. Med., în Ţările Române) **1.** Ordine ale Porţii Otomane către domnii Ţărilor Române pentru executarea anumitor prestaţii (în bani sau în natură) în contul haraciului. **2.** Munci prestate de ţărani la curţile boiereşti sau pentru domn.

HAVÁN (< fr.) adj. invar. Care este de culoare brun-roşcat (ca aceea a tutunului).

HAVANA (LA HABANA), cap. Cubei, situată în NV ţării, port la str. Florida; 2,2 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Combinat metalurgic. Rafinării de petrol. Şantiere navale. Material feroviar. Ind. chimico-farmaceutică, a conf., mobilei, încălţ., poligrafică, alim. Academie de Ştiinţe. Universitate (1728). Muzeul Naţional şi Muzeul „E. Hemingway". Fortăreaţă (1538). Castelul El Morro (1589–1630). Catedrala San Cristóbal (1660–1724), Palatul guvernatorilor spanioli, monumentul lui José Martí. Centru turistic. Fundată (c. 1515) de Diego Velásquez şi mutată pe locul actual (1519). Din 1902, cap. Cubei independente.

HAVÁNĂ (< fr.) s.n. Ţigară de foi fabricată din tutun de calitate superioară provenit din Cuba; *p. ext.* ţigară de foi.

HAVANT AND WATERLOO, oraş în partea de S a Marii Britanii (Anglia), la NE de Portsmouth; 117,4 mii loc. (1991). Ind. electrotehnică, de prelucr. a metalelor, constr. de automobile, mase plastice şi jucării. Biserică (sec. 12). Turism.

HAVAS (Agence ~), prima agenţie franceză de presă. Întemeiată la Paris, în 1832/5, de Charles Henri Havas (1783–1858). Înlocuită de *France Presse* (1944).

HAVÂRNA, com. în jud. Botoşani, pe râul Başeu; 4 914 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1795), în satul **H.**

HAVEL, râu în NE Germaniei, afl. dr. al Elbei; 341 km. Izv. din pod. Mecklenburg, străbate C. Germaniei de Nord şi primeşte ca afl. râul Spree. Trece prin Berlin, Potsdam şi Brandenburg. Unit prin canale cu Spree, Oder şi Elba.

HAVEL, Václav (n. 1936), om politic şi scriitor ceh. Piese de teatru denunţând absurditatea societăţii contemporane şi a regimurilor totalitare („Garden Party", „Largo desolato"). Unul dintre întemeietorii mişcării contestatare *Carta 77*. Arestat şi închis de mai multe ori în perioada 1977–1989 pentru atitudinea sa anticomunistă, timp în care elaborează „Scrisori către Olga". Preşedinte al Republicii Federative Cehe şi Slovace (1989–1992); preşedinte al Cehiei (1993–2003).

HAVERS, Clopton (c. 1655–1702), anatomist şi medic englez. Studii asupra sistemului osos *(canalele H., sistemul H.)*. A făcut prima descriere detaliată a structurii osoase.

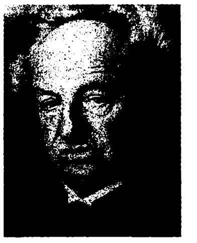

Gerhart Hauptmann

Václav Havel

HAVLIČEK-BOROVSKÝ, Karel (1821–1856), poet şi publicist ceh. Unul dintre principalii promotori ai luptei naţionale. Poeme satirice, antihabsburgice şi anticlericale („Elegii tiroleze", „Botezul Sf. Vladimir").

HAVRÁNEK, Bohuslav (1893–1978), lingvist ceh. Specialist în slavistică. Lucrări de gramatică comparată pe baze structuraliste. Unul dintre conducătorii *„Cercului lingvistic de la Praga"*.

HAVRE, Le ~, oraş în NV Franţei (Normandia), în estuarul Senei; 190,9 mii loc. (1999). Metalurgia neferoaselor. Constr. navale, de maşini; prelucr. petrolului; ind. electrotehnică; produse alim.; fabrici de ciment, filaturi şi ţesătorii de bumbac. Bisericile Graville-Sainte-Honorine (sec. 11) şi Notre-Dame (sec. 15); Palatul de Justiţie (sec. 18). Muzeu de artă, muzeu de sculptură şi arheologie medievală. Institut oceanografic. Fundat în 1517.

HAVÚZ (< tc.) s.n. Bazin în parcuri, scuaruri etc., construit din piatră sau din beton armat şi cu fântână arteziană în interior.

HAWAII 1. Arh. vulcanic şi coraligen în partea central-nordică a Oc. Pacific, între 19° şi 28° lat. N şi 155° şi 178° long. V; format din şapte ins. mari şi 129 mai mici; 16,8 mii km^2. Nod de comunicaţii în N Oc. Pacific. Din 1959, al 50-lea stat al S.U.A. Centrul ad-tiv: *Honolulu.* Ins. pr.: Hawaii, Maui, Oahu, Kauai, Molokai, Lanai, Niihau. Relief muntos vulcanic: Mauna Kea (4 205 m), Mauna Loa (4 169 m), Kilauea (1 247 m). Climă subtropicală oceanică. Floră şi faună endemice. Trestie de zahăr, ananas, bananieri, arbori de cafea, tutun, sisal, orez. Artizanat. Renumite staţiuni turistice. Populat în sec. 5 de polinezieni, care au dezvoltat o cultură originală. Descoperit de spanioli în sec. 16, a fost redescoperit (1778) de căpitanul *Cook,* care a debarcat în arhipelag, denumindu-l insulele Sandwich, în onoarea primului lord al Amiralităţii. Conflictele militare cu localnicii s-au intensificat, deşi Marea Britanie, Franţa şi Statele Unite s-au angajat (1842–1843) să respecte independenţa declarată a arhipelagului. În 1849, americanii au obţinut acces liber în porturile din **H.**, apoi au încheiat un tratat de reciprocitate comercială (1875). În 1888, Pearl Harbor a fost cedat S.U.A. În 1795, regele Kamehameha a unificat stăpânirile din arh., punând bazele unei dinastii ce a cârmuit până în 1893, când a fost abolită monarhia şi s-a proclamat republica (1894). În 1898, arh. **H.** a fost anexat de S.U.A. Centru al unei intense activităţi militare în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, după atacul japonez de la Pearl Harbor (7 dec. 1941). **2.** Cea mai mare ins. a arh. H., situată în SE acestuia; 10,4 mii km^2; Oraş pr.: *Hilo.* Parcuri naţionale.

HAWKAL v. **Ibn Hawqal.**

HAWKE, Robert James Lee (n. 1929), jurist şi om politic australian. Preşedinte al Partidului Laburist (1973–1978, 1983–1991). Prim-min. (1983–1991).

HAWKER, companie aeronautică britanică, fondată în 1920; poartă numele unuia dintre primii săi piloţi. Specializată în construcţia de avioane de vânătoare.

HAWKING, Stephen William (n. 1942), fizician şi matematician britanic. A studiat găurile negre şi teoria câmpului gravitaţional. Cercetări teoretice în domeniul termodinamicii, mecanicii cuantice şi al relativităţii („De la Big Bang la găurile negre", „Superspaţiu şi supergravitaţie", „Găurile negre şi Universurile nou născute").

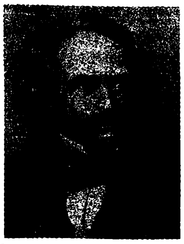

Nathaniel Hawthorne

Joseph Haydn

HAWKINS, Coleman (zis *The Bean* sau *The Hawk*) (1901-1969), saxofonist și compozitor american de jazz. În anii '30, lansează un stil personal, impunând saxofonul tenor ca instrument principal în jazz. Manieră de interpretare caldă, vibrantă („Body and Soul").

HAWKINS, Sir John (1532-1595), navigator englez. Pirat și comandant de flotă. Primul englez care a practicat (1562-1567) comerțul cu sclavi negri din Africa. S-a remarcat (1588) în luptele împotriva flotei spaniole (*Invincibila Armada*).

HAWKS, Howard Winchester (1896-1977), regizor, scenarist și producător american de film. Filmografie dominată de tema prieteniei dintre eroii aflați în situații limită și a degradării psihice a bărbatului din cauza femeii („Somnul de veci", „Domnii preferă blondele", „Rio Bravo"). Premiul Oscar onorific: 1974 (pentru întreaga activitate).

HAWN, Goldie (n. 1945), actriță americană de film. Roluri de blonde vaporoase, vulnerabile, dar și îndrăznețe, în comedii burlești și sentimentale („Fluturii sunt liberi", „Benjamin, recrut fără voie", „Tinerețe veșnică"). Premiul Oscar: 1969 („Floarea de cactus").

HAWORTH, Sir Walter Norman (1883-1950), biochimist britanic. Contribuții la studiul hidraților de carbon și la sinteza vitaminei C (1933). Premiul Nobel pentru chimie (1937), împreună cu P. Karrer.

HAWR AL- HAMMĀR v. Hammār.

HAWTHORNE, Nathaniel (1804-1864), scriitor american. Romane psihologice („Litera stacojie" - capodopera sa, „Casa cu șapte frontoane").

HAWTREY, Sir Ralph George (1879-1975), economist britanic. A demonstrat rolul vitezei de circulație a monedei și al funcționării sistemului bancar în influențarea fluctuațiilor economice („Circulația monetară și creditul", „Capitalul și folosirea lui", „Bilanțul plăților și nivelul vieții").

HAYA DE LA TORRE, Victor Raúl (1895-1979), om politic peruan. A creat Alianța Populară Revoluționară Americană (1924), mișcare naționalistă cu un pronunțat caracter de stânga, opusă dominației S.U.A. A reprezentat un simbol în lupta pentru democrație și revenirea la statul de drept în Perú și în alte țări ale Americii de Sud.

HAYAM WURUK (1334-1389), conducător (din 1350) al statului Madjapahit, sub titlul de rajasanagara. În timpul său, statul și-a extins puterea asupra întregului arhipelag indonezian și s-au construit numeroase lăcașe de cult, între care și templul din Panatara.

HAYDN 1. Joseph H. (1732-1809), compozitor austriac. Reprezentant al clasicismului vienez. Unul dintre cei mai productivi compozitori. Părintele simfoniei, al sonatei, al cvartetului de coarde. Simfonii, opere, oratorii („Creațiunea", „Anotimpurile"), mise, cvartete, concerte instrumentale, piese orchestrale, muzică pentru diferite formații de cameră. **2. Michael H.** (1737-1806), compozitor austriac. Fratele lui H. **(1)**. Opere, simfonii, oratorii, cantate, lieduri, lucrări instrumentale, muzică bisericească. A activat mulți ani la Oradea, ca dirijor al orchestrei episcopale.

HAYEK, Friedrich August von (1899-1992), economist britanic de origine austriacă. Promotor al neoliberalismului susținând libertatea economiei în raport cu planificarea („Prețurile și producția", „Drumul către servitute", „Constituția libertății"). Premiul Nobel pentru economie (1974), împreună cu K.G. Myrdal.

HAYES, Helen (pe numele adevărat *Helen Hayes Brown*) (1900-1993), actriță americană de teatru și film. Considerată „prima doamnă" a teatrului american. Apariții în teatrele de pe Broadway („Dragă Brutus", „Maria a Scoției") și în filme („Adio, arme!", „Aeroportul").

HAYES, Isaac Israel (1832-1881), explorator american. A efectuat trei expediții în mările arctice (1853-1855, 1860-1861, 1869), în ins. Ellesmere și Groenlanda; a ajuns la concluzia că Polul Nord e înconjurat de o „mare polară deschisă" (1867).

HAYEZ, Francesco (1791-1882), pictor italian. Exponent al romantismului, se orientează spre teme istorice, remarcându-se prin finețea trăsăturilor și sobrietate („Vecerniile siciliene", „Sărutul"). Portrete („Manzoni", „Cavour").

HAYNALD Lájos (1816-1891), cardinal, om politic și botanist ungur. A desfășurat atât o activitate politică (numit diplomat în 1860), cât și una științifică, cu precădere în domeniul botanicii. Filantrop. M. de onoare al Acad. Române (1883).

HAYNES, Elwood (1857-1925), inventator american. A proiectat și a construit (1893-1894) primul automobil din S.U.A. A descoperit (1911-1912) o serie de aliaje (de cobalt, de crom, de molibden), precum și oțelul inoxidabil (1911).

HAYWORTH, Rita (pe numele adevărat *Margarita Carmen Cansino*) (1918-1987), dansatoare, cântăreață și actriță americană de film. Filme polițiste și de aventuri („Numai îngerii au aripi"), muzicale („Ești cea mai frumoasă"). Se impune cu personaje dramatice, de fascinație exotică („În noaptea asta și în toate nopțile", „Gilda").

HAZA, Ofra (n. 1957), cântăreață israeliană. Repertoriu de cântece sacre și cântece populare în idiș și arabă. Precursoare a curentului world music („Shaday", „Desert Wind").

HAZÁRD (< fr.) s.n. Întâmplare **(2)**; *p. ext.* întâmplare neprevăzută, neașteptată ✦ (FILOZ.) Lipsă de ordine în structura unor sisteme ca urmare a acțiunii unor factori aleatorii care nu decurg cu necesitate din respectivele sisteme. ✧ (GEOGR.) *H. natural* = fenomen natural imprevizibil (ex. ciclon tropical, cutremur, inundație catastrofală) care provoacă pagube materiale importante și/sau pierderi de vieți omenești.

HAZARD, Paul (1878-1944), istoric literar francez. Promotor al literaturii comparate, a întemeiat „Revue de littérature comparée", împreună cu F. Baldensperger. Sinteze („Criza conștiinței europene 1680-1715", „Istoria ilustrată a literaturii franceze", în colab. cu J. Bédier).

HAZARDÁ (< fr.) vb. I refl. A întreprinde ceva, bazându-se pe întâmplare și pe noroc; a risca.

HAZLITT, William (1778-1830), eseist și critic literar englez. Inițiator al criticii dramatice în Anglia, urmărind psihologia personajelor („Panorama teatrului englez", „Shakespeare și personajele pieselor sale", „Opinii asupra cărților, oamenilor și lucrurilor").

HAZNÁ (< tc.) s.f. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Clădire, încăpere în care se păstrau un tezaur, o sumă mai mare de bani sau alte lucruri de preț; vistierie. **2.** Bazin subteran cu dimensiuni relativ mici, folosit pentru colectarea și decantarea apelor reziduale menajere, provenite de la un număr mic de gospodării; *p. ext.* latrină.

Rita Hayworth

HAZOUMÉ, Paul (1890-1980), scriitor de limbă franceză din Benin. Lucrări de etnografie („Pact de sânge în Dahomey"). Autorul primului roman istoric african („Doguicimi").

HĂBĂȘESCU, familie de boieri din Moldova. Mai important **Grigore H.**, boier dregător (1640-1673); a condus oastea moldoveană trimisă de domnul Gheorghe Ștefan principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II, pentru a lupta împotriva polonilor (1657).

HĂBĂȘEȘTI, sat în com. Strunga, jud. Iași. Așezare eneolitică de tip Cucuteni, puternic fortificată (milen. 4 î.Hr.). Casele familiei Hăbășescu (sec. 18).

HĂGHIG, com. în jud. Covasna, pe Olt; 2 206 loc. (2008). Expl. de nisipuri cuarțoase. În satul H., menționat documentar în 1332, se află o biserică reformată (sec. 16-17).

HĂITÁȘ s.m. Persoană care stârnește vânatul și îl gonește spre vânători; gonaci.

HĂITUÍ (< magh.) vb. IV tranz. **1.** A goni **(1)** vânatul. **2.** Fig. A urmări, a fugări pe cineva pentru a-i face un rău.

HĂLĂUCEȘTI, com. în jud. Iași, pe valea Siretului; 5 851 loc. (2008). Fabrică de tricotaje. Biserică catolică, cu hramul Sf. Fecioară (ante 1762). Curtea boierului Al. Balș.

HĂLCHIU, com. în jud. Brașov, în depr. Brașov; 4 641 loc. (2008). În satul Hălchiu, menționat documentar în 1335, se află o biserică din sec. 13 (azi evanghelică) și o biserică ortodoxă cu hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1791).

HĂLMAGIU, com. în jud. Arad, pe Crișu Alb; 3 295 loc. (2008). Expl. de andezit și plumb (Brusturi). Centru pomicol. În satul H., menționat documentar în 1390, se află bisericile Adormirea Maicii Domnului (c. 1440) și Nașterea Maicii Domnului (1754-1760). În satul Bodești, biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (1750-1760).

HĂLMĂGEL, com. în jud. Arad; 1 430 loc. (2008). Expl. de granit. Centru de ceramică smălțuită (Târnăvița). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17), în satul Luncșoara.

HĂMESÍT, -Ă (< *hămesi*, vb. rar folosit) adj. (Fam.) Foarte flămând, lihnit de foame. ✦ Lacom.

HĂNEȘTI, com. în jud. Botoșani, pe râul Bașeu; 2 221 loc. (2008).

HĂNȚEȘTI, com. în jud. Suceava; 3 988 loc. (2008).

HĂRĂȘTEANU, Pompeiu (n. 1935, Gheorgheni), bas român. Solist al Operei bucureștene din 1972. Repertoriu larg, de la Mozart la Wagner și Bartok, de operă („Cneazul Igor", „Nabucco" etc.) și vocal-simfonic.

HĂRĂU, com. în jud. Hunedoara, pe dr. văii Mureșului; 2 046 loc. (2004). Expl. de travertin în satul Banpotoc. În satul Bârsău, menționat documentar în 1440, se află biserica Sf. Nicolae (1563).

HĂRĂZÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** (Înv. și arh.) A destina **(1)**. ✦ A dedica **(1)**.

HĂRMAN, com. în jud. Brașov, pe Olt; 4 831 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Dealul Cetății-Lempeș (275,4 ha) și mlaștina H. (2 ha). Cetate țărănească cu biserică fortificată, construită în stil romanic (1280-1290), refăcută în stil gotic, azi evanghelică.

HĂRMĂLÁIE (onomat.) s.f. Zgomot mare, larmă (de glasuri); zarvă, tărăboi.

HĂRMĂNEȘTI, com. în jud. Iași; 2 399 loc. (2008).

HĂRNICÍE s.f. Zel în muncă, sârguință. ✦ Vrednicie, destoinicie.

HĂRȚUÍ vb. IV. **1.** Tranz. A necăji, a chinui pe cineva cu tot felul de probleme, întrebări etc.; a nu da cuiva pace; a cicăli. **2.** Refl. A se lua la ceartă sau la bătaie; a se încăiera. **3.** Tranz. A desfășura atacuri repetate, de mică amploare, asupra inamicului.

HĂŞMAŞ 1. Masiv muntos în Carpații Orientali, între m-ții Giurgeu (la N), Tarcău (la E) și Ciuc (la S) și depr. Giurgeu-Ciuc (la V); de aici izvorăsc Oltul, Mureşul, Bicazul, Trotuşul. Alcătuit din roci cristaline și calcare jurasice. Alt. max.: 1 792 m (vf. Hăşmaşu Mare). Cunoscut şi sub numele de *m-ții Curmăturii* sau *Hăghimaş*. Inclus în parcul național Cheile Bicazului-Hăşmaş. **2.** Com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 1 400 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 18), în satul Agrişu Mic.

HĂȚ s.n. Parte a harnaşamentului alcătuită din curele (sau frânghii) lungi, fixate în inelele căpețelei şi care serveşte la conducerea cailor.

HĂȚÂŞ s.m. Cal mânat cu ajutorul hățurilor, având lângă el un lăturaş; cal de ham.

HĂȚÍŞ s.n. Suprafață de teren invadată de mărăcini sau de arbuşti spinoşi; pădure foarte deasă, cu mulți lăstari tineri și arbuşti; sihlă.

HĂU s.n. Prăpastie adâncă; abis, genune.

HĂULICĂ, Dan (n. 1932, Iaşi), critic literar şi de artă român. M. coresp. al Acad. (1993). Redactor-şef al revistei „Secolul 20" (1967-1990). Preşedinte al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă (1981-1984). Preocupări în domeniul artei şi literaturii contemporane („Critică şi cultură", „Brancusi, ou l'anonymat du génie", „Peintres roumains", „Dimensiuni ale artei moderne").

HÂJDEU, Alexandru (1811-1872, n. Mişiurineț-Ternopol), cărturar şi scriitor român. Tatăl lui *B.P. Hasdeu*. Acad. (1866). Spirit enciclopedic. Proză istorică („Domnia Arnăutului"), poezii originale, prelucrări. Militant pentru cauza românilor basarabeni.

HÂNGĂNUȚ, Marius (1895-1971, n. Prundu Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud), medic român. Lucrări privind balneoterapia şi diagnosticul radiologic şi de laborator al bolilor interne.

HÂNSÁRI s.m. pl. (În Ev. Med., în Moldova) Ostaşi călări care mergeau la război „în dobândă", fără leafă, urmărind jefuirea duşmanilor.

HÂRB (< bg.) s.n. **1.** (Pop.) Ciob, spărtură. **2.** Vas (de bucătărie) vechi, uzat, spart sau de proastă calitate; *p. gener.* orice lucru lipsit de valoare, vechi, stricat. **3.** Fig. şi depr. Om bătrân şi bolnav.

HÂRCIÓG (< magh.) s.m. Mamifer rozător de c. 30 cm lungime, cu blana pufoasă, roşcată şi cu două pungi în obraji *(Cricetus cricetus)*. Se hrăneşte cu cereale.

HÂRDĂU (< magh.) s.n. Vas din doage de lemn; ciubăr.

HÂRJEU, Constantin N. (1856-1928, n. Bucureşti), general român; inginer. M. coresp. al Acad. (1909). Ministru de Război (1912-1913; mart.-oct. 1918). Lucrări de istorie şi teorie militară („Istoria armei geniului", „Curs de topografie").

HÂRLĂU, oraş în jud. Iaşi, pe râul Bahlui; 11 818 loc. (2008). Expl. de gresii şi calcare oolitice. Prelucr. lemnului, tricotaje şi conf.; produse alim. Rezervația naturală Acumularea Pârcovaci (50 ha). Muzeu de arheologie şi etnografie. Biserica Sf. Gheorghe (ctitorie din 1492 a lui Ştefan cel Mare), cu valoroase picturi murale interioare (1530); biserica Sf. Dumitru (ctitorie din 1535 a lui Petru Rareş, cu unele transformări din 1779, inițiate de marele spătar Iordache Cantacuzino-Deleanu). Ruinele caselor domneşti. Prima mențiune documentară în 1384. Reşedință domnească. Ştefan cel Mare a încheiat aici, cu polonii, Tratatul de pace din 12 iul. 1499.

HÂRLESCU, Dimitrie (1873-1923, n. Fălticeni), pictor român. Creație caracterizată prin spontaneitate şi nerv („Cămile în popas", „Curtea atelierului din Tecuci", „Colț de cafenea") şi prin accente de încordare aproape dramatică prezente în portrete („Cap de copil", „Cântăreți ambulanți", „Bătrânul").

HÂRLÉȚ (< sl.) s.n. Cazma.

HÂRLOSTEÁ s.f. Plan înclinat, construit din scânduri, acoperit cu o țesătură de lână scămoşată, care serveşte la reținerea firişoarelor de aur din nisipurile aurifere spălate cu apă.

HÂRSENI, com. în jud. Braşov, pe râul Sebeş; 2 216 loc. (2008). Biserica Buna-Vestire, în stil brâncovenesc (1726), în satul Copăcel, şi biserica Sf. Nicolae (1791), în satul Mărgineni.

HÂRSEŞTI, com. în jud. Argeş, pe râul Cotmeana; 2 532 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1791), în satul **H.**

HÂRŞOVA, oraş în jud. Constanța, port pe dr. Dunării; 10 450 loc. (2008). Expl. de calcar. Constr. de maşini; prelucr. lemnului; produse alim. Ape minerale mezotermale. Rezervația naturală Canaratele din Portul **H.** (5,3 ha). În localit. componentă Vadu Oii se află capătul podului *Giurgeni*-Vadu Oii. Rezervația naturală Canaratele din portul **H.** Vestigii ale aşezării antice *Carsium*. Ruinele unei cetăți medievale (sec. 13-18). Geamie (1812). Mihai Viteazul i-a învins aici pe turci, la 1 ian. 1595.

HÂRTIBACI 1. Podişul Hârtibaciului, subunitate a pod. Târnavelor, între Târnava Mare (N), Subcarpații Homoroadelor (E), depr. Făgăraş (S) şi râul Vişa (V). Alt. medie de c. 500 m. Alt. max.: 659 m (Dealul Şoarş). **2.** Râu, afl. stg. al Cibinului, pe terit. com. Roşia; 89 km. Izv. din pod. **H.** şi trece prin Agnita.

HÂRTÍE (< sl.) s.f. **1.** Material sub formă de foi subțiri, folosit pentru scris, tipărit, desenat, împachetat etc.; este fabricat din celuloză, cu sau fără adaos de fibre şi de materiale de umplutură. Inventată în sec. 2 de chinezul Tsai-Lun, este răspândită în sec. 6-7 în țările Asiei şi abia în sec. 11-12 în Europa. **2.** Foaie de **h.** **(1)** scrisă sau tipărită. **3.** Act oficial de legitimare, scrisoare, document, bancnotă etc.

HÂRTIEŞTI, com. în jud. Argeş, pe râul Argeşel; 2 092 loc. (2008). În satul **H.**, menționat documentar în 1475, se află biserica Sf. Nicolae (sec. 14, refăcută în c. 1531-1532).

HÂRTÓP (VÂRTÓP) (< sl.) s.n. Adâncitură, groapă formată pe un drum. ✦ Râpă prăpăstioasă săpată de ape.

HÂRTOP, com. în jud. Suceava; 2 624 loc. (2008).

HÂRȚOÁGĂ s.f. (Deprec.) Hârtie scrisă, act sau document vechi, fără valoare.

HÂRZÓB (< bg.) s.n. (Reg.) **1.** Funie groasă întrebuințată la coborârea sau la ridicarea greutăților. **2.** (TEATRU) Ladă care odinioară servea drept „scenă" şi în spatele căreia păpuşarul mânuia păpuşile. Se mai numea şi „lada păpuşilor". **3.** Coşuleț din crenguțe de brad, în care se păstrează peştii prinşi în apele de munte.

He, simbol chimic pentru *heliu*.

HEAD, Barclay Vincent (1844-1924), numismat britanic. Lucrări privind monedele vechi („Monedele din Lydia şi Persia", „Catalog al monedelor greceşti din British Museum"). M. de onoare al Acad. Române (1914).

HEANEY, Seamus (n. 1939), scriitor irlandez. Poeme care evocă pământul natal, utilizând metafore şi mituri, sau relevă profunzimile inconştientului („Moartea unui naturalist", „Poartă în întuneric"). Eseuri critice („Preocupări"). Premiul Nobel pentru literatură (1995).

HEARD şi McDONALD, grup de ins. vulcanice în S Oc. Indian, la 500 km SE de arh. Kerguelen; 369 km². Alt. max.: 2 750 m (Mt. Mawson). Din 1947, terit. extern al Australiei.

HEARN, Lafcadio (pseud. lui *Patricio L. Tessima Carlos*) (1850-1904), scriitor japonez de origine britanică. Stabilit în Japonia (1890), sub numele de *Koizumi Yakumo*. A propagat cultura şi literatura japoneză în Occident („Japonia necunoscută", „Japonia: o încercare de interpretare"). Opere inspirate din folclorul japonez („Kwaidan", ecranizat de Kobayashi).

HEARNE, Samuel (1745-1792), călător şi explorator britanic . A explorat (1769-1772) un vast terit. din N Canadei, traversând continentul şi fiind primul european care a atins Oc. Arctic în N Americii.

HEARST, ins. antarctică în M. Weddell, la E de Țara lui Graham, prinsă în ghețarul de şelf Larsen; 1,3 mii km². Relief stâncos cu alt. de 366 m.

HEARST, William Randolph (1863-1951), magnat de presă american. Fiul magnatului George H. (1820-1891), de la care a moştenit ziarul „San Francisco Examiner". A fondat, în 1895, unul dintre cele mai mari imperii de presă din istoria jurnalisticii. A editat peste 40 de ziare; a inițiat suplimentele duminicale. Este considerat creatorul presei de senzație şi de mare tiraj.

HEATH, Sir Edward Richard George (1916-2005), om politic britanic. Lider al Partidului Conservator (1965-1975). Prim-min. (1970-1974). A avut un rol important la integrarea Marii Britanii în Comunitatea Economică Europeană (1972).

HEAVISIDE, Oliver (1850-1925), matematician şi fizician britanic. Lucrări în domeniul electricității (transmisia undelor electromagnetice) şi al matematicii (calculul operațional). A formulat (1902), la scurtă vreme după A.E. Kennelly, ipoteza existenței ionosferei *(stratul lui Kennelly-H.)*.

HEAVY METAL (expr. engl.) Muzică rock a cărei dezvoltare maximă se situează în perioada 1968-1975 (Deep Purple, ZZ Top), dar cu reprezentanți şi în anii '80 (ACDC, Judas Priest). Apelează la o intensitate sonoră excesivă şi la o punere în scenă şocantă.

HEAVY-ROTATION (cuv. engl.) Difuzarea la radio sau televiziune a unor piese noi cu o frecvență foarte mare, în scopul promovării.

HEBBEL, Christian Friedrich (1813-1863), scriitor german. Unul dintre creatorii dramei germane moderne. Teatru de idei, valorificând filozofia hegeliană a istoriei („Judith", trilogia „Nibelungii").

HEBDOMADAR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. Publicație care apare o dată pe săptămână; săptămânal.

HEBE 1. (În mitologia greacă) Zeiță a tinereții, simbolizează prospețimea trupească eternă. Paharnică a zeilor în Olimp, până când a fost înlocuită cu *Ganimede*. Cunoscută la romani sub numele de *Iuventas*. 2. Asteroid cu magnitudinea 7,7 la opoziție, descoperit (1847) de către K. Hencke.

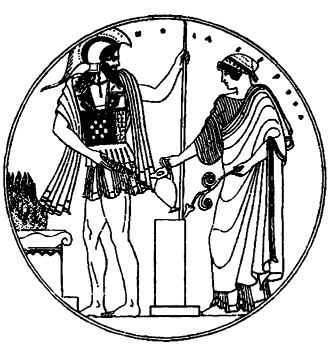

Hebe (1)

HEBEI, prov. în E Chinei; 202,7 mii km²; 67,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Shijiazhuang*. Expl. de cărbune, min. de fier, auro-argentifere şi de wolfram. Ind. siderurgică, constr. de maşini, uşoară şi alim. Pe terit. prov. se află municipalitățile autonome Beijing şi Tianjin.

HÉBERT, Jacques René (1757-1794), ziarist şi om politic francez. În timpul Revoluției Franceze (1789-1794) a fost conducătorul grupării iacobinilor de stânga („hebertiştii"). Ghilotinat.

HEBRA, Ferdinand von (1816-1880), medic austriac. A elaborat o nouă nomenclatură şi clasificare a bolilor de piele, fiind considerat unul dintre fondatorii dermatologiei moderne.

HEBRIDE, arh. britanic în Oc. Atlantic, în NV Scoției, alcătuit din c. 500 de ins., din care 100 locuite; 7,5 mii km². Ins. pr.: Lewis, North Uist, South Uist, Barra, Skye, Mull. Localit. pr.: *Stornoway* (în ins. Lewis). Relief muntos cu alt. max. 993 m. Climă temperat-oceanică. Zăcăminte de cupru, plumb şi fier. Monumente megalitice.

HEBRON (al-Khalīl), oraş în Cisiordania, la 29 km SV de Ierusalim; c. 100 mii loc. (1996). Ind. textilă. Ruinele zidului de incintă, construit în vremea lui *Irod cel Mare,* care înconjură o biserică ridicată în c. 1195 (transformată în moschee) pe locul unde se presupune că se află mormântul lui *Avraam*. Fundat în 1730 î.Hr. Vechi centru religios iudaic şi arab. Menţionat în „Biblie". Prima reşedinţă (din 1004 î.Hr.) a regelui David. Distrus de romani, a fost cucerit, rând pe rând, de arabi, de cruciaţi şi din nou de arabi; în stăpânirea Imp. Otoman (sec. 16-1918), iar între 1923 şi 1948, în componenţa Palestinei, sub mandat britanic. Din 1948, a făcut parte din Iordania. Ca urmare a Războiului arabo-israelian din 1967, a fost ocupat de Israel. În ian. 1997, potrivit Tratatului de pace, **H.** a revenit autorităţii palestiniene.

HECATEU (HEKATAIOS) din Milet (c. 549 sau 540-c. 479 sau 472 î.Hr.), istoric, călător şi geograf grec. Autor al unei „Genealogii" şi al lucrării „Periegesis", cea dintâi descriere a pământurilor cunoscute de greci (ambele păstrate fragmentar).

HECATÓMBĂ (< fr., lat.) s.f. (În Antic., la greci şi la romani) Jertfă religioasă de o sută de animale; (la greci) numele sărbătorii în timpul căreia se făceau asemenea jertfe. ✦ Fig. Masacru, măcel; grămadă de cadavre.

HECCEITÁTE (HAECCEITATE, ECCEITATE) subst. (FILOZ.) Termen folosit de Duns Scottus pentru a desemna proprietatea formală a unei persoane (sau a unui obiect), în virtutea căreia este perfect individualizată.

HECHT (cuv. germ.) s.n. Formă sub care se prezintă pielea animalelor după eliminarea părţilor cu structură prea rară pentru a putea fi croite.

HECKEL, Erich (1883-1970), pictor şi gravor german. Unul dintre fondatorii mişcării expresioniste „Die Brücke", de la începutul sec. 20. Nuduri („Femei pe malul lacului"), peisaje în care culoarea şi liniile distorsionate ale spaţiului produc efecte emoţionale („Portul de la Stralsund", „Retragerea lui Ensor"). Gravuri în lemn.

HECTÁR (< fr. {i}; {s} gr. *hekaton* „sută" + fr. *are* „ar") s.n. Unitate de măsură pentru suprafeţe de teren agricol, egală cu 100 ari (10 000 m^2) (simbol: ha).

HECT(O)- ({s} gr. *hekaton* „sută") Element de compunere cu sensul „o sută de", al multiplilor unităţilor de măsură; are simbolul „h", care se scrie înaintea simbolului unităţii de măsură.

HECTOGRÁM (< fr.) s.m. Multiplu al gramului egal cu o sută de grame (simbol: hg).

HECTOLÍTRU (< fr.) s.m. Multiplu al litrului egal cu o sută de litri (simbol: hl).

HECTOMÉTRU (< fr.) s.m. Multiplu al metrului egal cu o sută de metri (simbol: hm).

HECTOR (în „Iliada"), erou legendar troian. Fiul mai mare al regelui Priam şi al Hecubei; soţul Andromacăi. Cel mai viteaz dintre troieni. L-a omorât în luptă pe Patrocle, dar a fost ucis de Ahile şi târât de acesta, în urma carului său, în jurul Troiei.

HECUBA (HECABE) (în „Iliada"), a doua soţie a lui Priam. Şi-a pierdut toţi cei 19 copii în timpul Războiului troian. A devenit sclava lui Ulise. Figura ei a devenit un simbol al durerii.

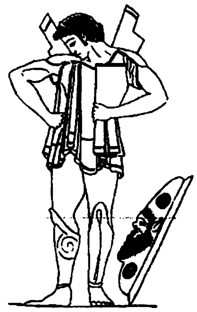

Hector

HEDĀYAT, Sādeq (1903-1951), scriitor iranian. Nuvele („Mormântul viu"). Contribuţii în domeniul filologiei (a publicat o colecţie de cântece populare) şi al istoriei persane (perioada sasanidă). Traduceri.

HÉDER (< rus., engl.) s.n. Parte componentă a combinelor de cereale, formată dintr-o platformă care are în faţă aparatul de tăiere, despicătorul de lan, transportorul şi limitatorul de brazdă, rabatorul şi mecanismele de acţionare ale acestora.

HEDIN, Sven Anders (1865-1952), geograf, geofizician şi explorator suedez al Asiei Centrale. A cercetat (1893-1897 şi 1899-1902) pod. Tibet, Pamir şi Takla-Makan, descoperind Lob Nor şi vestigiile unui străvechi oraş şi a explorat (1906-1909) partea de NE a Iranului, Kashmirul şi Transhimalaia, atingând izv. Brahmaputrei şi Sutlejului.

HEDJAZ v. **Hijāz.**

HEDONÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *hedone* „plăcere") s.n. (ETICĂ) Concepţie care proclamă plăcerea drept binele suprem, iar năzuinţa de a o obţine, principiu al comportamentului. Întemeiat de *Aristip* din Cirene, dezvoltat de Epicur, apoi de umaniştii Renaşterii, **h.** a fost resuscitat în plan etic şi psihologic de Bentham.

HEDWIG, Johann (1730-1799), botanist german, născut la Braşov. Considerat iniţiatorul studierii criptogamelor („Fundamentum historiae naturalis muscorum frandosorum", „Stirpes cryptogamicae").

HEEGER, Alan J. (n. 1936), chimist american. Contribuţii în dezvoltarea polimerilor conductivi. Premiul Nobel pentru chimie (2000), împreună cu A.G. MacDiarmid şi H. Shirakawa.

HEFAISTOS (în mitologia greacă), zeu al focului şi al meşteşugurilor. A făurit trăsnetele lui Zeus, tronul de aur al Herei, armele lui Ahile ş.a. Identificat la romani cu *Vulcan.*

HEFEI, oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Anhui; 733,3 mil. loc. (1990). Ind. metalurgică, constr. de maşini, mat. de constr., electronică, chimică, textilă şi alim. Universitate. Templul Baozheng.

HEGANG, oraş în NE Chinei (Heilongjiang), la poalele m-ţilor Micul Hingan; 507,1 mii loc. (1990). Expl. de huilă. Termocentrală.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831), filozof german. Reprezentant al idealismului. Sistemul său filozofic este conceput pe baza ideii de libertate, istoria constituind progres realizabil printr-o cunoaştere adecvată care este cunoaştere a Absolutului („Fenomenologia spiritului", „Ştiinţa logicii", „Filozofia spiritului", „Estetica", „Filozofia istoriei", „Istoria filozofiei").

HEGEL, Vladimir (1839-1918), sculptor polonez. Stabilit în România (1885). Opere statuare echilibrate şi armonioase („C.A. Rosetti" din Bucureşti şi „Miron Costin" din Iaşi), „Monumentul pompierilor" din Bucureşti. Busturi ale contemporanilor săi (M. Kogălniceanu, V. Alecsandri).

HEGELIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. Care se referă la filozofia lui Hegel. ✦ (Substantivat) Adept al filozofiei lui Hegel. ✧ *Bătrânii hegelieni* = adepţii conservatori (ortodocşi) ai lui Hegel (A.E. Biedermann, K. Fischer, G.F. Göschel, G.A. Gabler, C.H. Weisse ş.a.). *Tinerii hegelieni* = discipolii liberali ai lui Hegel, cu tendinţe ateiste (D.F. Strauss, fraţii Edgar şi Bruno Bauer, M. Stirner, L. Feuerbach, K. Marx, Fr. Engels ş.a.).

HEGEMÓN (cuv. gr.) s.m., adj. m. Conducător, (cel) care reprezintă forţa conducătoare.

HEGEMONÍE (< fr.; gr. *hegemonia,* de la *hegemon* „conducător") s.f. Supremaţie, dominaţie, de obicei a unui grup social faţă de altul sau a unui stat faţă de alte state.

HEGÍRA (< cuv. arab „ieşire", „fugă") s.f. Data plecării lui Mahomed de la Mecca la Medina, considerată ca începutul erei musulmane (16 iul. 622).

HEIAN, perioadă din istoria Japoniei, de la stabilirea cap. imperiale la Heiankyō (azi Kyōto) de către împăratul *Kammu* (794), până în 1185, când Minamoto no Yoritomo pune bazele şogunatului de la Kamakura. Se caracterizează prin afirmarea majoră a puterii aristocraţiei şi maxima înflorire a artei şi culturii.

Georg W.Fr. Hegel

Martin Heidegger

HEIDEGGER, Martin (1889-1976), filozof german. Format sub influenţa lui Husserl, de care apoi s-a distanţat prin convertirea, pentru scurt timp, la nazism. „Fiinţă şi timp", principala sa operă, conţine o analiză a modului specific de a fi în lume al omului. Singură, reflecţia asupra limbii („loc de adăpost al fiinţei") oferă o modalitate de a împiedica uitarea fiinţei („Introducere în metafizică", „Originea operei de artă", „Nietzsche", „Identitate şi diferenţă").

HEIDELBERG, oraş în SV Germaniei, pe Neckar, la SE de Mannheim; 141,3 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, electrotehnică, textilă, a medicamentelor, piel. şi a tutunului. Universitate (1386). Biblioteca palatină (sec. 15). Grădină botanică. Observator astronomic. Institutul de Astronomie şi de Fizică Nucleară „Max Planck". Heiliggeistkirche (sec. 15-16), Biserica iezuiţilor (sec. 18). Castel (sec. 16-17), reşedinţă a electorilor palatini. Primărie (1701-1703). Menţionat documentar (1196). - **Omul de la ~,** nume dat (după mandibulele descoperite în 1907 la Mauer, lângă **H.**) unui stadiu intermediar de dezvoltare a hominidelor (hominizilor) *(Homo heidelbergensis).* Alte resturi fosile au fost găsite în Franţa şi Grecia. A trăit în urmă cu 400-500 mii de ani şi folosea unelte de piatră. - **Catehismul de la ~,** unul dintre cele mai importante catehisme ale Reformei luterane, publicat în 1563 de o comisie de teologi, încercând să concilieze calvinismul cu luteranismul.

HEIDELBERGER, Michael (1888-1991), imunolog american. Părintele imunologiei moderne. Cercetări în chimia organică, chimioterapie, alcaloizi etc.

HEIDEN, Eric (n. 1958), patinator de viteză american. Campion olimpic (Lake Placid, 1980) în cinci probe (500 m, 1 000 m, 1 500 m, 5 000 m şi 10 000 m), triplu campion mondial absolut (1977, 1978, 1979).

HEIDENSTAM, Carl Gustaf Verner von (1859-1940), scriitor suedez. Promotor al neoromantismului. Poezii lirice („Pelerinaje şi ani de călătorii"), romane istorice („Carolinii", „Arborele genealogic al familiei Folkungar"). Eseuri („Renaşterea"). Premiul Nobel pentru literatură (1916).

HEIFETZ, Jascha (pe numele adevărat *Iosif Robertovici H.*) (1901-1987), violonist american de origine lituaniană. Interpret, cu o tehnică remarcabilă, al repertoriului clasic şi romantic. Din 1959, carieră pedagogică.

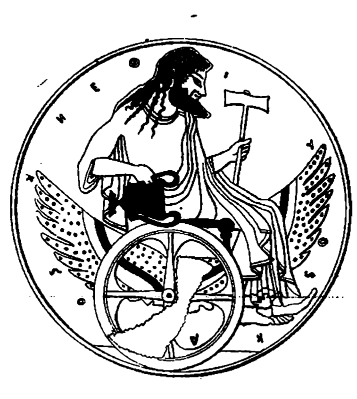

Hefaistos

HEIJERMANS, Herman (1864–1924), dramaturg și romancier olandez. Romane sociale („Orașul diamantelor") și drame pe teme influențate de ideologia socialistă („Ghetto", „Buna speranță").

HEIKE MONOGATARI, cea mai importantă operă literară japoneză a perioadelor Kamakura (1185–1333) și Muromachi (1333–1568); roman istoric ce descrie războaiele dintre două mari familii rivale ale vremii, Taira și Minamoto. Principalele teme au fost folosite ca subiecte de literatura și cinematografia japoneză.

HEILBRONN, oraș în S Germaniei, port fluvial pe Neckar; 319,8 mii loc. (2002). Expl. de sare. Oțelării. Constr. mecanice, ind. aluminiului, chimică, textilă, a încălț., hârtiei și alim. Izv. termale. Kiliankirche, în stil gotic (sec. 13). Primărie (sec. 16). Menționat documentar în 741. Oraș (din 1281).

HEILER, Friedrich Johann (1892–1967), teolog german. Catolic convertit la luteranism. Lucrări de referință pentru istoria religiilor și știința confesională („Catolicitatea evanghelică", „Esența și formele de manifestare ale religiei").

HEILMAN, Luigi (1911–2003), lingvist american. A folosit metode structuraliste în studierea lingvisticii, pe care a abordat-o în strânsă legătură cu psihologia și sociologia („Lingvistică și umanism").

HEILONGJIANG (HEILUNGKIANG) 1. Prov. în NE Chinei; 463,6 mii km^2; 36,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Harbin.* Expl. forestiere, de min. auro-argentifere, cărbuni și șisturi bituminoase. Ind. constr. de mașini; prelucr. lemnului etc. **2.** Denumirea chineză a fl. *Amur.*

HEIM, Albert (1849–1937), geolog elvețian. A explicat cutarea formațiunilor de roci sedimentare și metamorfice, arătând că, în adâncime, acestea se comportă ca un material plastic.

HEIM, Roger (1900–1979), botanist francez. Cercetări de micologie („Ciupercile toxice și halucinogene"). Contribuții la promovarea ideilor de ocrotire a naturii și de conservare a resurselor naturale.

HEINE, Heinrich (1797–1856), poet german. Stabilit la Paris (1831). Ultimul mare reprezentant al liricii romantice germane. Lirismul fin, de sursă populară, se împletește cu verva și ironia sclipitoare, într-o limbă de o simplitate clasică, muzicală, de mare fluență și expresivitate plastică. Balade („Lorelei") și lieduri („Cartea cântecelor"). Notele de drum („Tablouri de călătorie"), inițiază prin vioiciunea narațiunii stilul prozei moderne, inaugurând un nou gen literar, foiletonul. Epopei satirice, lirico-fantastice („Atta Troll. Visul unei nopți de vară"). Eseurile sale („Școala romantică") au făcut cunoscută cultura germană în Franța.

HEINE, Heinrich Eduard (1821–1881), matematician german. Contribuții în analiza matematică. A elaborat teorema care îi poartă numele, reluată ulterior de G. Cantor.

HEINEMANN, Gustav (1899–1976), om politic german. Președinte al R.F. a Germaniei (1969–1974).

HEINKEL, Ernst Heinrich (1888–1958), inginer german. Proiectant și fabricant de avioane. A construit, începând cu 1910, o serie de avioane de bombardament folosite în cel de-al Doilea Război Mondial, printre care He-178 (1939) – primul avion de luptă cu reacție.

HEINLEIN, Robert Anson (1907–1988), scriitor american. Romane științifico-fantastice („Străin în țară străină", „Revoltă pe Lună", „Pisica care trece prin zid").

HEISEI, actuala perioadă istorică japoneză, începând din 1989, odată cu moartea lui Hirohito, împăratul perioadei Shōwa (1926–1989), căruia i-a succedat la tron fiul său, Akihito.

HEISENBERG, Werner Karl (1901–1976), fizician german. Unul dintre întemeietorii mecanicii cuantice; a formulat (1927) relațiile de incertitudine *(relațiile H.)*, cu aplicații la studiul fenomenelor microcosmosului. A fundamentat teoria cuantică a feromagnetismului, a electrodinamicii și a particulelor elementare („Principiile fizice ale teoriei cuantice"). Premiul Nobel pentru fizică (1932). M. de onoare al Acad. Române (1938).

HEITLER, Walter Heinrich (1904–1981), fizician irlandez de origine germană. Stabilit în Elveția. Cercetări în domeniul radiației cosmice și al particulelor rapide. Contribuții la teoria forțelor nucleare și la studiul mezonilor. A elaborat (1927), împreună cu F. London, teoria legăturii de valență.

HEJĀZ v. Hijāz.

HEKATE (HECATE) (în mitologia greacă), divinitate arhaică pur benefică (ocrotitoare a nașterii, căsătoriei, vânatului etc.), **H.** devine ulterior zeiță a lumii subterane, a magiei, vrăjitoriei și otrăvurilor, patronând fantomele și spaimele nopții. Identificată de cele mai multe ori cu *Artemis.*

HEKLA, vulcan activ în SV Islandei, alcătuit din lave bazaltice și andezitice. Alt.: 1 491 m. În ultimii 700 de ani au avut loc 21 de erupții importante: 1300, 1776, 1947–1948 (a durat 13 luni, lava acoperind 250 km^2), 1980.

HELEGIU, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 7 212 loc. (2008). În satul Brătila se află două biserici de zid, ambele cu același hram – Sf. Voievozi –, una construită în 1775 și alta în 1792.

HELENA, oraș în NV S.U.A., pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Montana, la poalele m-ților Stâncoși; 25,7 mii loc. (2000). Prelucr. lemnului; ind. constr. de mașini și chimică. Vizitat de Hernando do Soto (1541); oraș din 1833.

HELEȘTENI, com. în jud. Iași, la poalele dealului Ruginoasa; 2 677 loc. (2008). Biserica Sf. Voievozi (1780), în satul **H.**

HELEȘTEÚ (< magh.) s.n. Lac artificial pentru creșterea și reproducerea peștilor.

HELGOLAND 1. Ins. germană în SE Mării Nordului, în golful omonim, la 45 km de țărm; 2,09 km^2. Stațiune balneară și turistică. A aparținut Danemarcii (1714–1807), Marii Britanii (până în 1890, când a revenit Germaniei). **2.** Golf în SE M. Nordului, pe coasta de NV a Germaniei. Aici se varsă Elba și Weser.

HELIADE-RĂDULESCU, Ion (1802–1872, n. Târgoviște), scriitor, lingvist, gânditor și om politic român. Acad. (1867), primul președinte al Acad. Române (1867–1870). Spirit enciclopedic, animatorul mișcării culturale românești postpașoptiste. Unul dintre inițiatorii „Societății literare" (1827) și ai „Societății filarmonice" (1833). În 1829, editează prima gazetă în limba română apărută în țară, „Curierul românesc", iar în 1837, „Curier de ambe sexe", în care promovează debuturile și traducerile, precum și valorificarea creației populare. Ca membru al Guvernului provizoriu și al Locotenenței domnești, a avut o atitudine moderată, căutând să împiedice, fără a reuși însă, intervenția armată a Rusiei și a Imp. Otoman. Într-o viziune poetică a trecutului național și pe baza unor idei proprii, elaborează o concepție filozofică „trinitaristă", având la bază triada *spirit–materie–univers* („Echilibru între antiteze", „Istoria critică universală"). A cultivat meditația preromantică („O noapte pe ruinele Târgoviștei"), a proiectat o epopee națională („Michaida", neterminată) și a valorificat liric mitologia populară („Zburătorul"). Portrete și schițe savuroase, de tipul fiziologiilor („Cuconița Drăgana", „Cuconul Drăgan", „Domnul Sarsailă autorul"). Inițial, adept al ortografiei fonetice („Gramatică românească", 1828), devine ulterior teoreticianul unui sistem ortografic italienizant („Paralelism între dialectele român și italian").

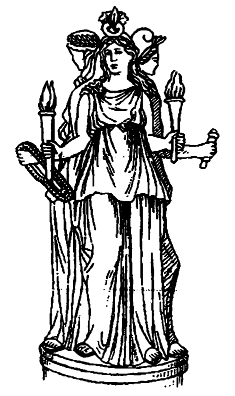
Hekate

Heinrich Heine

Ion Heliade-Rădulescu

HELIANTÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helios* „soare" + *anthos* „floare") s.f. (CHIM.) Metiloranj.

HELICÓN (< fr.; {s} gr. *helix* „spirală") s.n. Instrument muzical de suflat din alamă, alcătuit dintr-un tub încovoiat în formă de spirală, prin care trec capul și mâna dreaptă a instrumentistului.

HELICOPTÉR s.n. v. **elicopter.**

HELIKON (ELIKÓN), masiv muntos în Grecia (Beoția); 1 748 m. Potrivit relatărilor lui Hesiod era locul legendar al întâlnirii muzelor.

HÉLIO- ({s} gr. *helios* „soare") Element de compunere cu sensul „privitor la Soare, al Soarelui", care servește la formarea unor adjective și substantive.

HELIOCÉNTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *helio-* + lat. *centrum* „centru") adj. Care are Soarele drept centru; raportat la centrul Soarelui (ex. paralaxă **h.**, sistem **h.**).

HELIOCENTRÍSM (< fr.) s.n. Concepție cosmogonică conform căreia Soarele se află în centrul sistemului nostru planetar, iar Pământul și celelalte planete se rotesc în jurul său. **H.** a fost conceput prima oară de Aristarh din Samos (în 265 î.Hr.), fundamentat de Copernic (1543) și dezvoltat de Kepler (1609), Galilei (1613), Newton (1687) ș.a.

HELIODÓR (< fr. {i}; *helio-* + gr. *doron* „dar") s.n. Varietate de beril galben, transparentă; utilizat ca piatră prețioasă.

HELIODOR (HELIODOROS) din Emesa (sec. 3), scriitor grec. Romanul său de dragoste „Etiopica", a avut, în Ev. Med., o mare circulație în Bizanț și în restul Europei. Tradus în limba română de logofătul Toma Dimitriu, din Iași (1772–1773). În Moldova a circulat și sub denumirea de *Iliodor.*

HELIOGABAL v. **Elagabal.**

HELIOGRÁF (< fr. {i}) s.n. **1.** Instrument meteorologic cu ajutorul căruia se măsoară, prin înregistrare, durata strălucirii Soarelui într-o anumită perioadă de timp. **2.** Aparat utilizat la reproducerea, prin copiere, a desenelor executate pe hârtie de calc, cu ajutorul unei hârtii speciale, impregnată cu o soluție sensibilă la lumină. **3.** Instrument format din oglinzi ajustabile, cu ajutorul căruia se transmit semnale luminoase codificate; folosit în special în scopuri militare. A fost inventat de inginerul englez Sir Henry Cristopher Mance.

HELIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument optic pentru determinarea diametrului aparent al Soarelui ori al altor corpuri cerești sau a distanței unghiulare dintre două stele.

HELIÓN (< fr. {i}) s.m. Nucleul atomului de heliu; particulă α.

HELIOPOLIS (gr. „orașul Soarelui") **1.** Oraș în Egiptul antic, în delta Nilului, la c. 10 km de actualul Cairo.

Piatră sacră de la Heliopolis

Important centru religios al zeului Ra în timpul regatelor Timpuriu şi Vechi (milen. 3 î.Hr.). Monumente: obeliscul lui Sesostris I. Azi: *Tell Hasan*. **2.** V. *Baalbek*.

HELIOS (în mitologia greacă), zeul Soarelui. Unul dintre titani. Reprezentat ca un tânăr de mare forţă şi frumuseţe. Treptat, **H.** a fost înlocuit cu Apolo şi adorat sub numele de *Phoibos Apollon*. În mitologia romană se numea *Sol*.

HELIOSCÓP (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Dispozitiv care se ataşează la o lunetă pentru a proteja vederea în timpul observării discului solar.

HELIOSTÁT (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *statos* „oprit") s.n. Instrument alcătuit dintr-un sistem optic acţionat de un mecanism de ceasornic; folosit, în semnalizare, pentru a trimite un fascicul de raze solare într-o anumită direcţie.

HELIOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. (MED.) Tratament cu raze solare (raze ultraviolete) folosit în rahitism, tuberculoză osoasă, unele boli de piele etc.

HELIOTERMÍE (< fr.; {s} *helio-* + gr. *thermos* „cald") s.f. (HIDROL.) Fenomen fizic care constă în păstrarea căldurii înmagazinate de apa unor lacuri sărate un timp mai îndelungat decât în reg. învecinate, datorită prezenţei, la suprafaţă, a unui strat izolator de apă dulce, care împiedică iradierea căldurii în atmosferă.

HELIOTRÓP (< fr.; {s} *helio-* + *trope* „întoarcere") **I.** S.m. (BOT.) Plantă aromatică spontană din fam. boraginaceelor, cu tulpina erectă, cu frunze ovate nedinţate şi cu flori albe sau albastre-deschis în inflorescenţe *(Heliotropium europaeum)*. **II.** S.n. (MINERAL.) Varietate de calcedonie, opacă, de culoare verde închis cu pete roşii, utilizată ca piatră semipreţioasă. **III.** S.n. Instrument de semnalizare folosit în geodezie pentru uşurarea vizibilităţii la distanţe mari în cazul existenţei unor impurităţi în atmosferă.

HELIOTROPÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (FARM.) Substanţă chimică cristalină extrasă din heliotrop I., cu miros de violete, utilizată în preparatele de parfumerie şi în cosmetică; piperonal.

HELIOTROPÍSM (< fr. {i}; {s} *helio-* + gr. *trope* „întoarcere") s.n. (BOT.) Fototropism **(2)**.

HELIÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Insolaţie.

HELIPÓRT s.n. Aeroport pentru elicoptere.

HELIS, reşedinţa regelui get Dromichaites, situată în C. Română. Neidentificată.

HÉLIU (< fr. {i}; {s} gr. *helios* „soare") s.n. Element chimic (He; nr. at. 2, m. at. 4,003, p.t. -272,2°C [la 25 at], p.f. -268,9°C) din familia gazelor nobile. Se găseşte în cantitate foarte mică în atmosferă şi în scoarţa terestră (unde se formează ca urmare a dezintegrării elementelor radioactive). Incolor, inodor şi insipid, uşor (al doilea după hidrogen), neinflamabil (folosit la umplerea baloanelor dirijabile). Se lichefiază mai greu decât toate gazele cunoscute. Este unicul element care, la presiuni normale, nu se solidifică nici la cea mai joasă temperatură. Se utilizează în sudura cu arc a unor metale, în tehnica criogenică, la diluarea oxigenului şi a altor gaze folosite în anesteziile chirurgicale, în rezervoarele scafandrilor etc. Descoperit (1868) în atmosfera gazoasă a Soarelui (unde are o mai largă răspândire şi de unde îi provine şi numele) de P. Janssen şi J.N. Lockyer şi izolat de W. Ramsay (1895).

HELLENS, Franz (pseud. lui *Frédéric von Ermenghem*) (1881–1972), scriitor belgian de limbă franceză. Romane fantastice („Mélusine") sau de analiză psihologică relevând existenţa răului în om („Naivul", „Fiicele dorinţei"); eseuri („Fantasticul real").

HELLER, Joseph (1923–1999), romancier american. Cunoscut pentru satira „Alineatul 22". Alte romane: „S-a-ntâmplat ceva", „Dumnezeu ştie".

HELLESPONT, numele antic al strâmtorii *Dardanele*.

HELLSTRÖM, Gustaf Erik (1882–1953), scriitor suedez. Romane de observaţie psihologică şi socială („Ceaprazarul Lekholm are o idee") sau cu caracter autobiografic („Un om fără umor").

HELMAND (HULMEND), râu în Afghanistan; 1 050 km. Izv. din m-ţii Hindukush şi se varsă în L. Hamun, la graniţa cu Iran, printr-o mică deltă.

HÉLMHOLTZ (< n. pr. *Helmholtz*) s.m. Unitate de măsură a momentului electric al unui dipol, egală cu $3{,}3361 \times 10^{-10}$ C x m^{-1}.

HELMHOLTZ, Hermann Ludwig Ferdinand von (1821–1894), fizician şi fiziolog german. A formulat matematic principiul transformării şi conservării energiei (1847). Contribuţii în hidrodinamică (curgerea turbionară), acustică, teoria muzicii, electricitate şi în studiul fiziologiei auzului şi vederii. A introdus noţiunile de energie liberă şi energie legată. A măsurat viteza de propagare a influxului nervos şi a inventat oftalmoscopul (1851).

HELMINTIÁZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helminth-* „vierme") s.f. Infestare cu diverşi viermi paraziţi, întâlnită atât la om cât şi la animale.

HELMINTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *helminth-* „vierme" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a parazitologiei care studiază viermii, bolile provocate de aceştia şi mijloacele de combatere a lor.

HELMINTOSPORIÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală a plantelor provocată de ciuperci parazite din genul *Helminthosporium*, manifestată prin apariţia pe frunze a unor pete brune, în dreptul cărora ţesuturile se rup.

HELMONT, Jan Baptista van (1579–1644), medic şi chimist flamand. A identificat dioxidul de carbon (gaz *sylvestre*). Considerat întemeietorul biochimiei. Unul dintre fondatorii patologiei moderne.

HELOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *helos* „mlaştină" + *phyton* „plantă") s.f. Plantă de mlaştină cu rizomul în apă sau în nămol, intermediară între plantele terestre şi cele acvatice (ex. papura, obligeana).

HELPMANN, Sir Robert (1909–1986), dansator şi actor britanic de origine australiană. Alături de Anna Pavlova şi Margot Fonteyn, a realizat interpretări unice în „Hamlet", „Electra" ş.a., semnând şi coregrafia. Filme („Povestirile lui Hoffmann").

Claude-Adrien Helvétius

HELSINGBORG (HÄLSINGBORG), oraş în S Suediei, port la str. Øresund; 119,4 mii loc. (2002). Constr. navale. Ind. metalurgică (cupru), electrotehnică, chimică (cauciuc), textilă, alim. Legat prin feribot cu oraşul danez *Helsingør*. Staţiune balneară. Castel (sec. 10). Biserică (sec. 13). Primărie în stil gotic (1897). Menţionat documentar în 1085.

HELSINGFORS v. **Helsinki.**

HELSINGØR, oraş în Danemarca (Sjœland), la N de Copenhaga, port la str. Øresund; 60,5 mii loc. (2003). Biserici gotice. Muzeu. Aici se află castelul Kronborg (1574–1585), unde W. Shakespeare şi-a plasat acţiunea tragediei „Hamlet". Se mai numeşte *Elsinore*.

HELSINKI (sued. HELSINGFORS), cap. Finlandei, port la G. Finic; 559,7 mii loc. (2002). Constr. de maşini; medicamente, produse chimice, textile, conf. şi alim. Universitate (1828), institut politehnic. Academia de muzică „J. Sibelius" şi Academia de Arte Frumoase. Monumente: catedrala luterană St. Nikolai, în stil neoclasic (1830–1852), Cetatea Sveaborg (mijlocul sec. 18), Catedrala Uspenia (sec. 19), Palatul Finlandia (1967–1971). Muzeul Naţional (1912). Locul de desfăşurare a celei de-a XV-a ediţii a Jocurilor Olimpice de vară (1952). Întemeiat (1550) de regele *Gustav I Vasa*, pe malul râului Vanda, de unde a fost transferat pe actualul loc în 1641, **H.** a devenit, în 1812, cap. a Marelui Ducat al Finlandei (sub suzeranitate rusă), iar după proclamarea independenţei ţării, cap. a Republicii Finlanda (1917). În 1973, respectiv 1975, aici a avut loc deschiderea şi semnarea actului final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa.

HELST, Bartolomeus van der (1613–1670), pictor olandez. Reprezentant al barocului. Portrete realiste, remarcabile prin forţa şi perfecţiunea detaliului şi eleganţa stilului („Autoportret", „Cei patru regenţi de la Walenweeshuis").

HELTAI Gáspár (c. 1510–1575, n. Cisnădie), cărturar umanist şi tipograf maghiar din Transilvania. Pastor luteran. A întemeiat o tipografie la Cluj. Autorul unei cronici despre istoria Ungariei; a tipărit fabule (după Esop) şi a tradus câteva capitole din „Vechiul Testament".

HELVÉTIUS, Claude-Adrien (1715–1771), filozof francez. Teoria sa despre senzaţie ca bază a întregii vieţi intelectuale a influenţat pe utilitarişti („Despre spirit",

Helsinki. Banca Finlandei

„Despre om, despre facultățile sale intelectuale și educația sa"). Colaborator la *Enciclopedie*.

HELVÉȚI (< lat. {i}) s.m. pl. Populație celtică, stabilită inițial (în a doua jumătate a milen. 1 î.Hr.) în SV Germaniei, de unde a migrat în sec. 2 î.Hr. pe terit. Elveției de azi.

HELVEȚIAN, etaj al Miocenului, caracterizat, paleontologic, printr-o bogată faună de lamelibranhiate, gasteropode și mamifere; petrografic, depozitele **H.** sunt reprezentate prin argile, marne, nisipuri, conglomerate cu intercalații de gips.

HEM (< fr. {i}; {s} gr. *haima* „sânge") s.n. Nucleul tetrapirolic, de tip protoporfirinic, al *hemoglobinei* și al altor pigmenți respiratori celulari, conținând un ion de fier bivalent.

HEMA- (HEMO-) ({s} gr. *haima* „sânge") Element de compunere cu sensul „(referitor la) sânge", servind la formarea unor substantive și a unor adjective.

HEMACANDRA (1088–1172), călugăr și scriitor indian. Reprezentant al *jainismului*. Autor, în sanscrită, a numeroase lucrări de filozofie, poetică, lexicografie și gramatică.

HEMANGIÓM (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *aggeion* „vas") s.n. Anomalie vasculară (adesea congenitală) care constă dintr-o aglomerare de capilare nou formate. Se prezintă ca o pată sau o excrescență roșie-violacee, de dimensiuni variabile, localizată pe mână, față, buze etc.

HEMARTRÓZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *arthron* „articulație") s.f. Acumulare de sânge într-o articulație, cauzată de o fractură, de o boală de sânge, de scorbut etc.

HEMATEMÉZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *emesis* „vărsătură") s.f. Vomă cu sânge provenit din leziuni ale tractului digestiv.

HEMATÍE (< fr.; {s} gr. *haima* „sânge") s.f. Celulă sangvină de culoare roșie, datorită hemoglobinei pe care o conține; globulă roșie. La om, numărul **h.** este de 4–5 milioane într-un milimetru cub de sânge. Scăderea sub normal a numărului de **h.** se întâlnește în *anemie*. Sin. *eritrocit*. V. *hemoglobină*.

HEMATÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Pigment care derivă din sânge și conține fier.

HEMATÍT (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de fier, cu aspect lamelar sau în agregate stalactitice, de culoare cenușie-neagră (în lamele foarte subțiri este roșu intens) și luciu semimetalic; varietățile bine cristalizate sunt cunoscute sub numele de *oligist*. Important minereu de fier.

HEMATOCRÍT (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *krites* „care judecă") s.n. Volumul procentual de hematii dintr-o probă de sânge. La bărbați valoarea normală este de 40-54%, iar la femei, de 35–47%.

HEMATOFÁG, -Ă (< fr.; {s} *hema-* + gr. *phagein* „a mânca") adj., s.m. și f. (Animal) care se hrănește cu sânge.

HEMATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul morfofiziologiei și patologiei sângelui și al organelor hematopoetice.

HEMATÓM (< fr.; {s} gr. *haima* „sânge") s.n. Acumulare de sânge în diferite țesuturi, din cauza ruperii unor vase sangvine, spontan sau traumatic. ✧ *H. subdural* = **h.** format în interiorul craniului, în meninge.

HEMATOPOÉZĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *poesis* „facere") s.f. Proces de formare și de maturație a celulelor sangvine (hematii, leucocite, limfocite, trombocite) în organele hematopoetice (măduva osoasă, țesutul limfoid și sistemul reticulo-endotelial).

HEMATOPORFIRÍNĂ (< fr. {i}; {s} *hema-* + gr. *porphyra* „purpură") s.f. Substanță derivată din *hem* prin eliminarea fierului. Apare, ca produs de descompunere a hemoglobinei, în sânge și în urină.

HEMATÓZĂ (< fr.; {s} gr. *haimat-* „sânge") s.f. (FIZIOL.) Transformare a sângelui venos în sânge arterial în plămâni, prin eliminarea dioxidului de carbon și fixarea oxigenului din aerul inspirat.

HEMATOZOÁR (< fr.; {s} *hema-* + gr. *zoon* „animal") s.n. Sporozoar parazit în hematii (la om) sau în tubul digestiv (la țânțarul anofel), care provoacă malaria (*Plasmodium malariae*).

HEMATURÍE (< fr.; {s} *hema* + gr. *uron* „urină") s.f. Prezență în urină a sângelui, provenit din aparatul urinar, întâlnită în unele afecțiuni renale, vezicale, uretrale etc.

HEMEIUȘ, com. în jud. Bacău, pe dr. văii Bistriței; 4 459 loc. (2008). Hidrocentrală (Bacău I). Parc dendrologic (47,5 ha). Conacul Cantacuzino-Pașcanu (1880). Biserica Sf. Voievozi (c. 1700), în satul Fântânele.

HEMERALOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *hemera* „zi" + *ops* „vedere") s.f. Diminuare sau pierdere a vederii în condiții de iluminare redusă.

HEMI- (EMI-) ({s} gr. *hemi* „pe jumătate") Element de compunere cu sensul „jumătate", care formează substantive și adjective.

HEMIANOPSÍE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *an-* „fără" + *ops* „vedere") s.f. Diminuare sau pierdere a vederii într-o jumătate a câmpului vizual al fiecărui ochi.

HEMICELULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Amestec complex de hexozani, pentozani, acid poliuronic și gume vegetale, care se găsește, alături de celuloză și de lignină, în plante.

HEMICÍCLU (< fr.; {s} *hemi-* + gr. *cyclos* „cerc") s.n. Construcție sau amenajare în formă de semicerc (săli de cursuri, abside etc.).

HEMICRANÍE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *kranion* „craniu") s.f. (MED.) Migrenă care, cel puțin la începutul crizei, cuprinde numai o jumătate (dreaptă sau stângă) a craniului.

HEMICRIPTOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *kryptos* „ascuns" + *phyton* „plantă") adj., s.f. (Plantă perenă) la care mugurii regenerativi se formează la baza tulpinii (lăstarilor) și iernează protejați de frunzele căzute în toamnă și de eventualul strat de zăpadă.

HEMICRISTALÍN, -Ă (< fr.) adj. (Despre roci vulcanice și despre structura lor) Care este parțial cristalizat.

HEMIMETÁBOLĂ (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *metabole* „schimbare") adj. (ZOOL.) Heterometabolă.

HEMÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *haima* „sânge") s.f. Substanță organică produsă prin încălzirea hemoglobinei cu clorură de sodiu și acid acetic. Reacția este folosită în medicina judiciară pentru identificarea petelor de sânge.

HEMINGWAY, Ernest (Miller) (1899–1961), prozator american. Reprezentant al „Generației pierdute". Participant la Primul Război Mondial (1918), pe frontul italian. Corespondent de presă la Paris și în Spania, în timpul Războiului Civil. În romanele („Adio arme", „Soarele răsare, soarele apune", „Fiesta", „Pentru cine bat clopotele") și nuvelele sale („Bătrânul și marea", „Bărbați și femei", „Câștigătorul nu ia nimic"), personajele, oameni obișnuiți, își dezvăluie dimensiunea eroică, gustul riscului, curajul, capacitatea de a converti înfrângerea în victorie. Premiul Nobel pentru literatură (1954).

HEMIPARÉZĂ (< fr. {i}) s.f. Reducere a forței, vitezei și amplitudinii mișcărilor voluntare într-una din jumătățile corpului. Este de natură organică sau funcțională (ex. **h.** isterică).

HEMIPLEGÍE (< fr. {i}; {s} *hemi-* + gr. *plege* „lovitură") s.f. Suprimare a mișcărilor voluntare într-una din jumătățile (dreaptă sau stângă) corpului. Este cauzată, de obicei, de lezarea unilaterală a căii nervoase motorii.

HEMIPTÉRE (< gr. *hemi* „jumătate" + *pteron* „aripă") s.f. pl. Superordin de insecte cu armătura bucală adaptată pentru înțepat și supt, cu aripile posterioare membranoase, cele anterioare fiind și chitinoase în reg. bazală. Cuprinde ordinele *heteropterelor* și *homopterelor*.

Ernest Hemingway

HEMISTÍH s.n. v. **emistih**.

HEMO- v. **hema-**.

HEMOCULTÚRĂ (< fr.; {s} *hemo-* + lat. *cultura* „cultivare") s.f. Cultivare și identificare a unor germeni patogeni din sânge, prin însămânțarea pe un mediu de cultură.

HEMODIALÍZĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *dialysis* „separare") s.f. Metodă de tratament al insuficienței renale acute sau cronice cu ajutorul rinichiului artificial. V. *dializă*.

HEMOFILÍE (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *philein* „a iubi") s.f. Boală de sânge ereditară, transmisă de mamă copiilor de sex masculin, printr-o genă recesivă situată pe cromozomul X, caracterizată printr-o dispoziție patologică la hemoragii (în urma celor mai neînsemnate traume) din cauza duratei îndelungate a timpului de coagulare a sângelui.

HEMOGENÍE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *gennao* „a produce") s.f. Boală de sânge caracterizată prin scăderea numărului trombocitelor, purpură hemoragică.

HEMOGLOBÍNĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + lat. *globus* „sferă") s.f. Pigment organic de culoare roșie conținut în globulele roșii; are rol în respirație, transportând oxigenul de la plămân la țesuturi și vehiculând în sens invers dioxidul de carbon.

HEMOGLOBINURÍE (< fr. {i}; {s} fr. *hémoglobine* + gr. *uron* „urină") s.f. Prezența în urină a hemoglobinei libere, a cărei culoare, datorită acidității mediului, devine brună.

HEMOGRÁMĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *gramma* „desen") s.f. Examen de laborator care constă în determinarea numărului de hematii, leucocite și trombocite dintr-un milimetru cub de sânge, a procentului diverselor tipuri de leucocite și a conținutului în hemoglobină al hematiilor.

HEMOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *lysis* „dizolvare") s.f. Distrugere a globulelor roșii din sânge.

HEMOLIZÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță de origine vegetală (ricina), animală (veninuri) sau de natură imună (anticorpi antiglobulari), caracterizată prin proprietatea de a liza globulele roșii, eliberând hemoglobina.

HÉMON, Louis (1880–1913), romancier francez. Stabilit în Canada (1911). Romane („Maria Chapdelaine") și nuvele („Frumoasa pe care o vezi") evocând viața coloniștilor francezi din Canada.

HEMOPATÍE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *pathos* „suferință") s.f. Denumire generică dată bolilor de sânge (ex. leucemie, anemie, policitemie).

HEMOPTIZÍE (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *ptysis* „scuipat") s.f. Eliminare, prin tuse, a unei cantități de sânge de origine pulmonară; apare frecvent în tuberculoza pulmonară.

HEMORAGÍE (< fr. {s} *hemo-* + gr. *rhag-* „a țâșni") s.f. Ieșire a sângelui din arborele vascular din cauza ruperii peretelui unui vas sangvin. **H.** poate fi externă sau internă.

HEMOROÍZI (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *rhein* „a curge") s.m. pl. Dilatație și trombozare a venelor anorectale, manifestate adesea prin dureri și hemoragii; **H.** pot fi externi sau interni.

HEMOSIDERÍNĂ (< fr.; {s} *hemo-* + gr. *sideros* „fier") s.f. Pigment bogat în fier, prezent în ficat și splină.

HEMOSIDERÓZĂ (< fr.) s.f. Boală caracterizată prin depunere excesivă de hemosiderină în diverse organe (plămâni, ficat etc.).

HEMOSTÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Agent mecanic, fizic sau chimic) care oprește hemoragia (ex. garoul, trombina etc.).

HEMOSTÁZĂ (< fr. {i}; {s} *hemo-* + gr. *stasis* „oprire") s.f. Oprire a unei hemoragii prin mijloace proprii organismului sau pe alte căi: administrare de medicamente, aplicarea unui garou, ligatura vaselor etc.

HEMOTÓRAX (< fr.; {s} *hemo* + gr. *thorax* „torace") Acumulare de sânge în cavitatea pleurală, ca urmare a unui traumatism toracic sau a unor leziuni pulmonare sau cardiovasculare.

HEMPEL, Carl Gustav (1905–1997), filozof și logician german. Stabilit în S.U.A. (1937). Reprezentant al pozitivismului logic. Studii despre natura explicației științifice și structura teoriilor științifice („Aspecte ale explicației științifice").

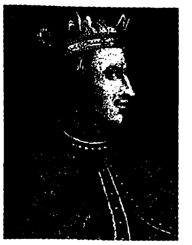
Henric I al Angliei

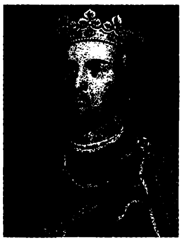
Henric III al Angliei

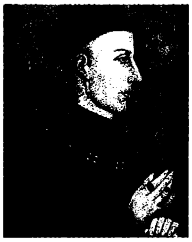
Henric V al Angliei

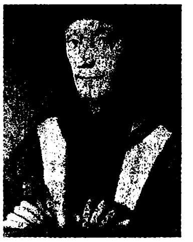
Henric VII al Angliei

HENAN, prov. în China, în bazinul inferior al fl. Huang He; 167 mii km^2; 92,5 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Zhengzhou*. Expl. forestiere; expl. de cărbuni, azbest şi grafit. Mare zonă agricolă (86% din supr. cultivată este irigată). Sericicultură.

HENCH, Philip Showalter (1896–1965), medic american. A introdus în tratamentul diferitelor tipuri de reumatism cortizonul, ACTH-ul, extractele de hipofiză şi suprarenală. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1950), împreună cu E.C. Kendall şi T. Reichstein.

HENDERSON, Arthur (1863–1935), om politic laburist britanic. De mai multe ori ministru (1929–1931). Premiul Nobel pentru pace (1934).

HENDERSON, Fletcher (zis şi *Smack*) (1897–1952), pianist, aranjor, compozitor şi dirijor american de jazz. În anii '30 a condus prima mare orchestră de jazz. Aranjamentele lui au creat un stil în anii '30. Alături de *B. Goodman* a fost principalul reprezentant al stilului *swing*.

HENDERSON, Lawrence Joseph (1878–1942), biochimist britanic. A descoperit mecanismele chimice prin care se întreţine în natură echilibrul acid–bază (descris de *ecuaţia H.–Hasselbach*).

HENDRICKS, Barbara (n. 1948), soprană americană. Strălucită carieră atât ca interpretă de operă (Mozart, Puccini, R. Strauss), de oratoriu, cât şi de lieduri.

HENDRIX, Jimi (pe numele adevărat *James Marshall H.*) (1942–1970), chitarist, cântăreţ şi compozitor de rock american. În 1966 înfiinţează propriul grup. Virtuoz al chitarei electrice, autentic explorator al universului sonor, inaugurează era de glorie a chitarei şi stă la baza dezvoltării orientărilor heavy metal, hard rock sau jazz rock. Discografie selectivă: „Are you experienced?", „Electric Ladyland".

HENEGOUWEN v. Hainaut.

HENJE, Sonja (1912–1969), patinatoare şi actriţă de film norvegiană. Campioană olimpică la patinaj artistic (1928) şi mondială, de 10 ori consecutiv (1927–1936). Filme muzicale („Regina gheţii", „Serenada din Valea Soarelui").

HENLE, Friedrich Gustav Jacob (1809–1885), anatomist şi fiziolog german. Contribuţii şi descoperiri în studiul morfologiei diferitelor organe (ex. epiteliul, *ansa lui H.* în rinichi).

HÉNNA (< fr.; cuv. arab) subst. Arbust răspândit în India, SV Asiei şi N Africii (*Lawsonia inermis*), din frunzele căruia se obţine un colorant roşu-oranj folosit încă din timpuri vechi pentru vopsitul lânei, mătăsii, obiectelor din piele, dar şi pentru vopsirea părului şi pictarea corpului (îndeosebi a mâinilor şi picioarelor), uneori cu motive complexe.

HENNEBIQUE, François (1841–1921), inginer francez. A iniţiat tehnica de construcţie cu beton armat (brevetată în 1892), folosită şi astăzi.

HENNING, Hans (sec. 17–18), argintar sas din Transilvania. A activat la Braşov între 1690 şi 1721. Lucrări în argint ciocănit, cizelat şi aurit, în stil renascentist (ferecătură de evangheliar, candele).

HENRIC, numele mai multor regi şi împăraţi germani. Mai importanţi: **1. H. I Păsărarul,** rege al Germaniei (919–936), întemeietor al dinastiei saxone. În 925, a alipit Lorena la Germania. **2. H. II cel Sfânt,** rege (1002–1014) şi împărat (1014–1024, încoronat la Roma) al Sfântului Imp. Roman. Ultimul reprezentant al dinastiei saxone. Canonizat în 1146. **3. H. IV,** rege (1056–1105) şi împărat (din 1084). A intrat în conflict cu marii seniori feudali şi cu papa Grigore VII în problema acordării învestiturii episcopilor germani. Victorios asupra feudalilor; excomunicat de papă, care i-a dezlegat pe supuşii săi de jurământul de credinţă, a fost nevoit să se umilească la *Canossa* (1077). Perioada domniei sale se caracterizează prin slăbirea puterii centrale şi tendinţa de creştere a fărâmiţării teritoriale a Germaniei. **4. H. V,** fiul lui **H. IV**, rege (1105–1125) şi împărat (din 1111). A încheiat cu papa Calixt II Concordatul de la Worms (1122), care punea capăt luptei pentru *învestitură*. Ultimul reprezentant al dinastiei franconiene.

HENRIC, numele a opt regi ai Angliei: **H. I** (1100–1135), fiul lui William I Cuceritorul. A ocupat tronul cu sprijinul baronilor englezi, cărora le-a acordat, pentru prima dată, o „Cartă a libertăţilor". Urmărind consolidarea puterii regale, a intrat în conflict cu arhiepiscopul de Canterbury, apoi cu papa în problema dreptului de învestitură. **H. II** (1154–1189), întemeietorul dinastiei *Plantagenet*. A stăpânit întinse terit. şi în Franţa (Normandia, Anjou, Poitou, Aquitania ş.a.). A încercat, prin Constituţiile de la Clarendon (1164), să subordoneze jurisdicţia ecleziastică autorităţii regale, ceea ce a stârnit nemulţumirea clerului; însuşi arhiepiscopul de Canterbury, Thomas Becket, a căzut victimă acestui conflict (1170). În vremea sa, a început ocuparea Irlandei. **H. III** (1216–1272). În timpul domniei sale, impozitele, abuzurile, dependenţa de Papalitate etc. au provocat o ascuţire a luptei politice, care a condus la război civil (1263–1267), având drept principal rezultat instituirea practicii convocării Parlamentului în Anglia (1265). **H. IV** (1399–1413), întemeietor al dinastiei *Lancaster*. Proclamat rege în urma detronării lui Richard II. În timpul domniei sale au fost extinse drepturile Parlamentului. **H. V** (1413–1422). Fiul lui **H. IV**. Reluând ostilităţile în *Războiul de 100 de Ani,* a înfrânt armata franceză la *Azincourt* (1415). În urma Tratatului de la Troyes (1420), a obţinut regenţa şi moştenirea tronului Franţei (prin căsătoria cu Caterina de Franţa). **H. VI** (1422–1461 şi 1470–1471). Fiul lui **H. V**. A pierdut toate posesiunile engleze din Franţa (cu excepţia Calais-ului). În timpul lui a izbucnit răscoala condusă de John *Cade* (1450) şi *Războiul Celor Două Roze* (1455–1485). Detronat, închis şi ucis. **H. VII** (1485–1509), întemeietor al dinastiei *Tudor*. A pus capăt Războiului Celor Două Roze. Restaurând autoritatea regală, a creat bazele regimului monarhiei absolute din Anglia şi a asigurat ţării o lungă perioadă de prosperitate. **H. VIII** (1509– 1547). A continuat politica de întărire a absolutismului. S-a aflat în conflict cu Papalitatea şi s-a separat de Biserica catolică, devenind şef al Bisericii anglicane (1534). A unit Ţara Galilor la Anglia (1534–1536) şi s-a proclamat rege al Islandei (1541). A secularizat averile mănăstireşti (1536, 1539).

HENRIC, numele a patru regi ai Franţei. Mai importanţi: **1. H. II** (1547–1559). A continuat lupta începută de tatăl său, Francisc I, împotriva lui Carol Quintul, aliindu-se cu principii protestanţi germani. Pe plan intern, a întărit monarhia; i-a prigonit pe protestanţi (edictul de la Châteaubriant, 1551) şi a introdus impozite, care au provocat răscoale. **2. H. III** (1574–1589). Fiul lui **H. II** şi al Caterinei de Medici. Ultimul rege din dinastia de Valois. A fost şi rege al Poloniei (1573–1574). Domnia lui se caracterizează printr-o fiscalitate apăsătoare, care a nemulţumit atât pe hughenoţi, cât şi pe catolici. **H. III** l-a recunoscut pe **H.** de Navarra ca moştenitor prezumtiv al coroanei Franţei. Asasinat de un călugăr dominican. **3. H. IV,** rege al Navarrei, ca **H. III** (din 1572), şi al Franţei (1589–1610), întemeietor al ramurii de *Bourbon* a dinastiei *Capetingilor*. Pentru a obţine tronul a luptat împotriva Ligii Catolice, dar a fost nevoit să revină la catolicism (1593). Prin *Edictul de la Nantes* (1598) a pus capăt războaielor religioase, asigurând hughenoţilor libertatea cultului. Ajutat de hughenoţi (ducele de Sully) şi de catolici (Pierre Jeannin), a consolidat absolutismul monarhic şi a dezvoltat industria, comerţul şi agricultura. În 1604, a început colonizarea franceză a Canadei. Asasinat de un catolic fanatic.

HENRI DE FLANDRA şi HAINAUT, împărat latin de Constantinopol (1206–1216). A luptat cu bizantinii (1211–1214), pe care i-a înfrânt, stabilind graniţele imperiului prin Pacea de la Nymphayon (1214).

HENRIC NAVIGATORUL (HENRIQUE O NAVEGADOR) (1394–1460), prinţ portughez. Fiul regelui Ioan I. A întemeiat un observator şi o şcoală de navigaţie la Sagres, reşedinţa sa. Din 1418, a organizat numeroase expediţii de explorare a ţărmului de NV al Africii.

HENRY (< fr. {i}; {s} n. pr. *J. Henry*) s.m. Unitate de măsură a inductanţei (simbol: H).

HENRY, Joseph (1797–1878), fizician american. Realizatorul primilor electromagneţi (1829) şi al unei forme primitive de telegraf. A realizat o primă versiune a motorului electromagnetic (1831) şi a descoperit fenomenul de autoinducţie (1832).

HENRY, Louis (1834–1913), chimist belgian. Autor al unui tratat de chimie generală şi a numeroase studii de specialitate. M. de onoare al Acad. Române (1909).

HENRY, Paul (1896–1967), istoric şi filolog francez. Ministru al Educaţiei (1960–1962). Studii privind monumentele din N Moldovei („Biserica din Moldova de Nord de la origini până la sfârşitul sec. XVI. Arhitectură şi pictură", „Domnia şi construcţiile lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei (1457–1504)"). M. coresp. al Acad. Române (1938).

HENRY, Pierre (n. 1927), compozitor francez. Creator de muzică electroacustică. Atracţie pentru exces, îmbinare a grotescului cu sublimul. Lucrări: „Simfonie pentru un bărbat singur" (în colab.), „Microfonul bine temperat" ş.a.

HENRY, William (1775–1836), chimist britanic. A descoperit (1803) legea conform căreia masa unui gaz care se dizolvă sau este absorbit într-un volum dat de dizolvant este proporţională cu presiunea gazului la temperatură constantă *(legea lui H.)*.

HENSON, Jim (1936–1990), actor şi cineast american. A realizat primul spectacol (1969) cu păpuşile Muppets, şi serialul de televiziune „The Muppets Show" (1976–1981).

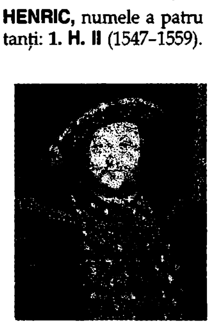
Henric VIII al Angliei

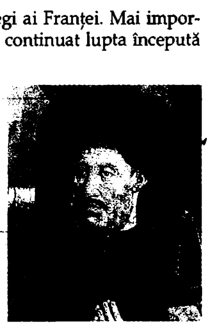
Henric Navigatorul

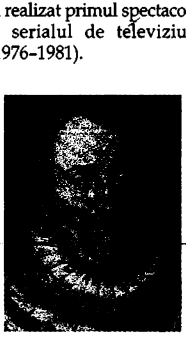
Henric IV al Franţei

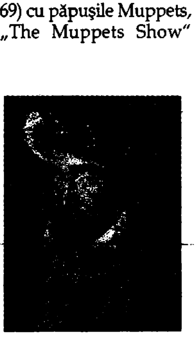
Henric II al Franţei

Audrey Hepburn

Katharine Hepburn

HENTEI (CHENTEJN–HURUU), sistem muntos în Mongolia central-nordică. Lungime: 250 km. Alt. max.: 2 800 m. Rezervații naturale.

HENȚ (< engl.) s.n. (La fotbal) Atingere neregulamentară a mingii cu mâna de către un jucător în suprafața de joc (exceptând portarii, în careul de 16 metri).

HENȚIA, Sava (1848–1904, n. Sebeș), pictor român. De formație neoclasică. Scene de gen („Psyche părăsită de Amor"), portrete („Brătianu", „Cap de fetiță"), peisaje („Moara", „Târgul Moșilor"), tablouri istorice (lucrări din timpul Războiului de Independență, la care a participat).

HENZE, Hans Werner (n. 1926), compozitor german. Stabilit în Italia (1953). Stil eclectic, cu elemente de serialism; ulterior un stil componistic mai liber. Opere, balete („Undine"), simfonii, concerte, muzică de cameră și de film.

HEPARÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hêpar* „ficat") s.f. Substanță medicamentoasă cu acțiune anticoagulantă, utilizată în tratamentul infarctului miocardic, tromboflebitelor, flebitelor etc.

HEPÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hepatos* „ficat") adj. Care aparține ficatului, referitor la ficat (ex. arteră **h.**). ✦ Localizat la ficat (ex. colică **h.**). ✦ Care este bolnav de ficat.

HEPÁTICE (< fr. {i}; {s} gr. *hepatikos* „de ficat") s.f. pl. Clasă de briofite (mușchi) cu corpul vegetativ format dintr-un tal nediferențiat în tulpină (ex. fierea-pământului).

HEPATÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hepat(o)* „ficat") s.f. Inflamație a ficatului, la om și la animale, de natură virotică, microbiană sau toxică. În funcție de virusurile care provoacă mai frecvent **h.** se disting: **h.**A (transmisă pe cale digestivă), **h.**B (cu transmisie sangvină, sexuală și transplacentară), **h.**C (cu transmitere similară cu **h.**B, dar cu risc foarte mare de cronicizare). H. cronică poate evolua spre ciroză.

HEPATOMEGALÍE (< fr.; {s} gr. *hepat(o)* „ficat" + *megal-* „mare") s.f. Mărire exagerată a dimensiunilor ficatului; se produce ca urmare a unor boli ale ficatului, ale inimii etc.

HEPBURN, Audrey (pseud. *Eddei van Heemstra Hepburn-Ruston*) (1929–1993), actriță americană de teatru și film de origine belgiană. Jocul ei se remarcă prin sensibilitate delicată și adolescentină („Sabrina", „Război și pace", „Șarada", „My Fair Lady", „Cum să furi un milion"). Premiul Oscar: 1953 („Vacanță la Roma").

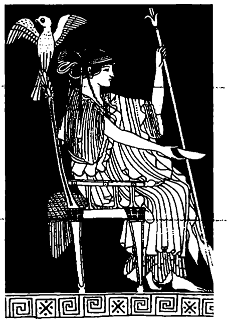

Hera

HEPBURN, Katharine (1909–2003), actriță americană de teatru și film. Personalitate scenică voluntară și sofisticată, remarcabilă prin stilul de interpretare modern, spiritualizat („Poveste din Philadelphia", „Regina africană", „Omul care aduce ploaia"). Premiul Oscar: 1932–1933 („Focul sacru"), 1967 („Ghici cine vine la cină?"), 1968 („Leul în iarnă") și 1981 („Pe lacul auriu").

HEPITES, Constantin C. (1802–1890, n. Cernica, jud. Ilfov), medic și farmacist român. A condus lucrările de redactare a primei ediții a „Farmacopeii române".

HEPITES, Ștefan (1851–1922, n. Brăila), fizician și meteorolog român. Acad. (1902). Organizator al rețelei meteorologice din România. Contribuții în domeniile climatologiei, metrologiei, astronomiei și seismologiei (a întocmit, împreună cu I. St. Murat, prima hartă magnetică a României).

HÉPTA- (gr. {s} *hepta-* „șapte") Element de compunere având sensul de „șapte", „de șapte ori" și servind la formarea de substantive sau adjective.

HEPTAÉDRU (< fr.; {s} *hepta-* + *hedra* „bază") s.n. Corp geometric cu șapte fețe.

HEPTAGÓN (< fr., gr.) s.n. Poligon cu șapte laturi.

HEPTAMÉTRU (< fr., lat.) s.n. Vers alcătuit din șapte picioare.

HEPTÁN (< fr. {i}; {s} *hepta-*) s.m. Hidrocarbură saturată din clasa parafinelor; lichid inflamabil folosit drept carburant de referință în determinarea cifrei octanice.

HEPTARHIE, nume dat celor șapte regate anglo-saxone întemeiate în Anglia, în sec. 5–9: Northumbria, Mercia, East-Anglia, Essex, Kent, Sussex și Wessex.

HEPWORTH, Dame Jocelyn Barbara (1903–1975), sculptoriță britanică. Elevă a lui Brâncuși. Preocupată de interferențele formelor geometrice („Forme cu unghi drept și cerc"). Lucrări nonfigurative vădind un excepțional simț al materiei („Siluetă culcată", „Valul", „Siluetă înaripată").

HERA (în mitologia greacă), cea mai de seamă dintre zeițele olimpiene. Soția lui Zeus. Protectoarea căsniciei. Identificată la romani cu *Iunona*.

HERA, Cristian Ioan D. (n. 1933, Ploiești), inginer agronom român. Acad. (2004). A introdus în România cercetarea cu izotopi stabili și radioactivi în agricultură. Contribuții în domeniul folosirii raționale a îngrășămintelor („Fertilitatea și fertilizarea solurilor. Compendiu de agrochimie").

HERACLEEA PONTICA, oraș pe țărmul de N al Asiei Mici, fundat în sec. 6 î.Hr. de coloniștii din Megara. Azi *Ereğli* (Turcia).

HERACLEOPOLIS, oraș în Egiptul antic, în apropierea oazei Al Fayûm. Cap. a faraonilor din dinastiile 9 și 10 (sec. 23–21 î.Hr).

HERACLIT din Efes (c. 540–c. 475 î.Hr.), filozof presocratic grec. A susținut doctrina „fluxului" tuturor lucrurilor, contrabalansată însă de ideea unui logos care menține ordinea în toate.

HERACLIU I (HERAKLEIOS), împărat bizantin (610–641). A obținut domnia în urma unei răscoale prin care a fost înlăturat *Focas*. A luptat cu avarii; în luptele cu arabii a pierdut Siria, Palestina, Mesopotamia și Egiptul (635–641). Creator al *themelor* din Asia Mică.

HERAKLES (HERCULE), în mitologia greacă, erou, înzestrat cu o forță fizică neobișnuită. Fiu al lui Zeus. Pentru a ispăși păcatul de a-și fi omorât soția și copiii, **H.** îndeplinește cele 12 munci (încercări) din care iese victorios. Ridicat de zei în Olimp, dobândind nemurirea. Se căsătorește cu *Hebe*.

HERÁKLION v. **Iráklion.**

HERÁLD s.m. (În Ev. Med.) Dregător având sarcina de a purta însemnele suveranilor sau ale principilor, de a organiza turnirele, de a transmite declarațiile de război etc.

HERÁLDICĂ (< fr., lat. m.) s.f. Disciplină auxiliară a istoriei, care studiază regulile de alcătuire și interpretare a stemelor și blazoanelor ca izvoare istorice specifice.

HERĀT (HARĀT), oraș în NV Afghanistanului; 150 mii loc. (1988). Țesături de mătase și de lână. Covoare. Întemeiat, potrivit tradiției, de Alexandru Macedon. Monumente de arhitectură din sec. 13–15.

Heraclit din Efes

HERĂSTRĂU 1. Lac antropic, pe valea Colentinei, situat în N municipiului București; 77 ha. Loc de agrement și bază de sporturi nautice. **2.** Parc în partea de N a Bucureștilor (187 ha), realizat în 1930–1936 de ing. N. Caranfil. Aici se află Muzeul Satului, Palatul Elisabeta (1936) ș.a.

HERĂȘTI, com. în jud. Giurgiu; 2 235 loc. (2008). Casa lui Udriște Năsturel (sec. 17, azi muzeu), biserica Sf. Voievozi (1643–1644), ctitorie a Doamnei Elina, soția lui Matei Basarab.

HERB (< pol.) s.n. (Înv.) Stemă, blazon al unei țări, reg. sau persoane, cuprinzând desene ce simbolizează trăsăturile lor specifice.

HERBÁR s.n. v. **ierbar.**

HERBART, Johann Friedrich (1776–1841), filozof, psiholog și pedagog german. Ca psiholog, s-a situat pe pozițiile *asociaționismului;* ca pedagog, a inițiat teoria „treptelor formale" ale lecției („Pedagogia generală, dedusă din scopurile educației").

HERBERHAN, Ronald B. (n. 1940), biolog și medic american. A descoperit celulele NK (celule natural ucigașe), care asigură apărarea imună a organismelor împotriva bolii neoplazice. Cercetări în domeniul imunodiagnosticului în cancer, al imunoterapiei. M. de onoare al Acad. Române (1992).

HERBERT, Frank (1920–1986), scriitor american de science-fiction. Cunoscut datorită ciclului său „Dune" (ecranizat) consacrat unei civilizații imaginare care descoperă pe planeta Dune o substanță ce prelungește viața oamenilor și permite cunoașterea viitorului.

HERBERT (pseud. lui *Albert Haddock*), **Sir Alan Patrick** (1890–1971), publicist și scriitor englez. Eseuri umoristice, music-hall-uri, operete. Romane („Bătălia secretă", „Țiganii apelor").

HERBERT 1. Edward, lord de Cherbury (1583–1648), filozof, diplomat și poet englez. A susținut teza „noțiunilor comune" date tuturor oamenilor de providența divină și asupra cărora ar exista un acord general („Despre adevăr", „Despre religia păgânilor"). Memorii. **2. George H.** (1593–1633), poet și eseist englez. Frate cu **H. (1).** Lirică de inspirație religioasă („Poeme sacre", „Sacrificiul"). Autor al unui tratat despre îndatoririle preoțești.

HERBERT, Zbigniew (1924–1998), scriitor polonez. Poet („Domnul Cogito"), dramaturg („Peștera filozofilor") și eseist („Un sălbatic în grădină"). Opera sa reflectă interesul pentru istoria și cultura europeană și abordează într-un stil clasicist probleme morale ale omului modern.

HERBIG, George Howard (n. 1920), astronom american. Cercetări în domeniul spectroscopiei solare. A studiat în special stelele variabile.

HERBIN, Auguste (1882–1960), pictor și teoretician de artă francez. Influențat inițial de impresionism, trece

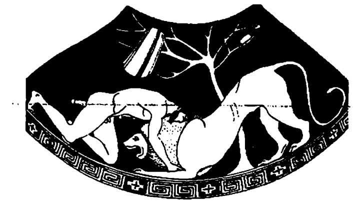

Herakles ucigând Leul din Nemeea

Johann Gottfried von Herder

Nicolae Herlea

ulterior de la figurativ la compoziția cubistă și apoi la abstracția radicală. Tablouri monumentale, elaborând un „alfabet plastic" al formelor geometrice („Compoziție", „Vineri", „Ploaia"). A teoretizat formele geometrice („Arta nonfigurativă nonobiectivă").

HERCÍNIC, -Ă (după fr. {i}; {s} lat. *Hercynia silva* denumirea latinească a m-ților Pădurea Neagră) adj. **1.** *Sistemul h.* = sistem de munți vechi, cutați. Reprezentat, în Europa, prin masive parțial peneplenizate ca: Masivul Armorican din Bretania, Masivul Central Francez, Ardenii, Vosgii, Pădurea Neagră, Sudeții, Lysa-Góra, m-ții Măcinului etc. **2.** *Orogeneza h.* = totalitatea mișcărilor orogenice, manifestate din Devonian până în Permian, în urma cărora s-a format *sistemul h.*

HERCULANEUM, oraș antic în Italia, pe coasta de SE a golfului Napoli, acoperit de lavă în anul 79, în timpul erupției Vezuviului. Săpăturile arheologice, inițiate la începutul sec. 18, au dat la iveală strălucirea orașului din sec. 1 d.Hr. Azi, *Ercolano.*

HERCULANO DE CARVALHO E ARAÚJO, Alexandre (1810–1877), scriitor și istoric portughez. Lucrările sale alcătuiesc un tablou pitoresc al societății și tradițiilor portugheze („Legende și povestiri"); romane istorice. Lirică romantică („Harpa credinciosului").

HERCULE 1. V. **Herakles.** 2. Constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Lyra și Coroana Boreală, vizibilă mai ales primăvara și vara. În **H.** se află *apexul* (2) solar. Conține mai multe stele duble și roiuri globulare, cel mai cunoscut fiind M–13 (descoperit, în 1714, de E. Halley), vizibil chiar și cu binoclul. Numele popular: *Omul.*

HERCULEÁN, -Ă (< fr.) adj. Asemenea lui Herakles; foarte puternic, voinic.

HERCZEG Ferenc (1863–1954), scriitor și publicist ungur. Romane realiste („Fetele Gyurkovics") și istorice („Curierul reginei"), drame („Bizanț"), comedii („Vulpea albastră").

HERDER, Johann Gottfried von (1744–1803), filozof iluminist, critic literar și scriitor german. Cleric. Autor al uneia dintre primele sinteze despre istoria civilizației mondiale („Idei asupra filozofiei istoriei omenirii"). Teoretician al curentului literar *Sturm und Drang.* Precursor al romantismului german, a relevat valoarea poeziei populare ca „arhivă a popoarelor" și caracterul național al artei („Glasurile popoarelor în cântece").

HERECLEAN, com. în jud. Sălaj, pe râul Crasna; 3 585 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Stejărișul Panic (2,2, ha) și Stejărișul de baltă Panic (1,7 ha). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18), în satul Bocșița.

HÉREDIA, José María de (1842–1905), poet francez de origine cubaneză. Reprezentant al parnasianismului, cunoscut prin volumul de sonete „Trofeele", remarcabil prin perfecțiunea formei.

HEREDIA Y CAMPUZANO, José María de (1803–1839), poet cubanez. Lirică închinată independenței patriei („Opere poetice").

HEREFORD 1. Oraș în SV Angliei; 50,2 mii loc. (1991). Centru de creștere a bovinelor (rasa **H.**). Catedrală (sfârșitul sec. 11). Fondat în sec. 7. **2.** (ZOOT.) Rasă de taurine precoce, formată în Anglia, crescută și în România pentru producția de carne. Are culoarea roșie, cu excepția capului, abdomenului și extremităților membrelor, care sunt albe.

HÉRELLE, Félix Hubert d' (1873–1949), medic și microbiolog canadian. A descoperit (1918) și a cercetat fenomenul bacteriofagiei.

HERESCU, N[icolae] (1903–1961, n. Turnu Severin), scriitor și clasicist român. Stabilit în Portugalia (1944), apoi în Franța (1949). A fondat și condus Institutul Român de Studii Latine (1937–1945). Președinte al Societății Scriitorilor Români (1939–1944). Romane despre drama exilului („Agonia cea fără de moarte"), studii de literatură latină („Catul").

HERESCU, Petre (1868–1915, n. București), medic român. A pus bazele urologiei științifice în România.

HERGHELÍE (< tc.) s.f. Crescătorie de cai alcătuită din animale de reproducție (iepe și armăsari) și tineret de diferite vârste.

HÉRIAT, Philippe (pseud. lui *Raymond Gerard Payelle*) (1898–1971), scriitor francez. Romane-frescă și psihologice („Familia Boussardel").

HÉRING (< germ.) s.m. Pește teleostean marin (*Clupea harengus*), de c. 20 cm lungime, albastru-argintiu, cu corpul turtit, având o musculatură bine dezvoltată și oase subțiri. Trăiește în bancuri în Oc. Atlantic și în mările Nordului și Baltică; se pescuiește în cantități foarte mari.

HERLEA, Nicolae (n. 1926, București), bariton român. Voce de o rară calitate, dublată de un autentic talent actoricesc. Interpret al marilor roluri din repertoriul italian („Bărbierul din Sevilla", „Nunta lui Figaro", „Rigoletto"). Carieră internațională.

HERLEN HE v. **Kerulen.**

HERMAFRODIT (în mitologia greacă), ființă fabuloasă bisexuală, fiul lui Hermes și al Afroditei, de o rară frumusețe.

HERMAFRODÍT, -Ă (< fr.; n. pr. *Hermes* + *Aphrodita*) adj. Care are organe de reproducere atât masculine, cât și feminine pe același individ (ex. melcul, râma, majoritatea plantelor cu flori); bisexuat, bisexual. ✦ (Substantivat) Om având caractere specifice ambelor sexe.

HERMAN, Vasile (n. 1929, Satu Mare), compozitor și muzicolog român. Muzică simfonică, vocal-simfonică („Balada lui Pintea Viteazul"), de cameră. Studii de muzicologie.

HERMANDAD (SANTA HERMANDAD) („Fraternitate"), ligă armată spaniolă, fondată în 1476 de către regii catolici, cu scopul de a stârpi hoția ce amenința ordinea în stat; avea putere de jurisdicție. În Castilia a funcționat până în 1835.

HERMANN von SALZA (1170–1239), mare maestru al Ordinului Teutonic (1209–1239). A strămutat Ordinul din Palestina în Europa (colonizați, din 1211 până în 1225, de regele ungur Andrei al II-lea în Țara Bârsei). Din 1226 a început cucerirea Prusiei.

HERMANN, Hans (1885–1980, n. Sibiu), pictor și grafician german din România. Peisagist de formație clasică cu accente romantice. Pictură murală și restaurări de frescă.

HERMAS (sec. 2 d.Hr.), autor creștin, unul dintre Părinții Apostolici. Eliberat din sclavie, a devenit un negustor bogat care, după ce și-a pierdut toată averea, s-a pocăit pentru păcatele sale. Tema lucrării sale, „Păstorul (lui Hermas)", este posibilitatea iertării păcatelor după Botez.

HERMENEÚTICĂ (ERMENEÚTICĂ) (< fr., gr.) s.f. Arta sau știința de a interpreta textele vechi; știința exegezei. Prefigurată în filozofia greacă, **h.** s-a conturat mai precis în contextul polemicii dintre protestanți și catolici privind interpretarea textelor biblice (*h. sacră*). Ulterior, **h.** s-a aplicat și altor domenii. Odată cu *Fr. Schleiermacher,* se constituie o *h. generală,* ca studiu al expresiilor aparținând diferitelor culturi și epoci; W. Dilthey include h. printre metodele cunoașterii specifice „științelor spiritului", iar *H. Gadamer* a elaborat *h. filozofică* înțeleasă ca o „filozofie practică" orientată spre cercetarea „fenomenului comprehensiunii", a presupozițiilor.

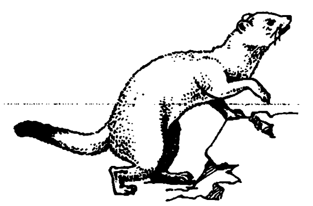

Hermină

„Hermes cu Dyonisos copil" de Praxiteles

HERMES 1. (în mitologia greacă), zeul comerțului și al drumurilor, mesagerul zeilor, întruchiparea iscusinței și a șireteniei; patronul hoților. Ocrotitor al turmelor și cirezilor. Este considerat inventatorul lirei. La romani îi corespunde *Mercur.* **2.** Mic asteroid (diametru c. 1,5 km) care se poate apropia destul de mult de Pământ (până la opt sute de mii de km). Descoperit, în 1937, de astronomul german K.W. Reinmuth.

HERMES TRISMEGISTUS („Hermes cel de trei ori mare"), zeu sapiențial, recompus în miturile grecești după modelul lui *Thot.* I s-au atribuit mai târziu un mare număr de scrieri inițiatice sacre. În Ev. Med. era considerat părintele alchimiei și al magiei.

HERMETÍSM (< fr., n. pr. *Hermes*) s.n. (FILOZ.) Ansamblu de doctrine religioase și filozofice expus în cele 17 tratate din *Corpus Hermeticum,* apărute în sec. 2–3 în Egipt. **H.** a influențat atât pe Părinții Bisericii, cât și pe filozofii Renașterii.

HERMÍNĂ (< fr.) s.f. Mamifer carnivor *(Mustela erminea)* asemănător nevăstuicii. Are blana cafenie vara și albă iarna, vârful cozii negru; lungimea corpului ajunge la 32 cm. Se hrănește cu rozătoare mici. Vânată pentru blana ei prețioasă. Sin. *hermelină, cacom.* ✦ Blana prelucrată sau haina făcută din blana acestui animal.

HERMITE, Charles (1822–1901), matematician francez. A studiat o clasă de polinoame ortogonale, funcțiile dublu periodice, teoria interpolării și a formelor pătratice. A dovedit transcendența numărului „e".

HERMON (JABAL ASH-SHAYKH), masiv în S m-ților Antiliban (Siria și Liban). Lungime: 45 km. Alt. max.: 2 814 m (vf. Ash-Shaykh).

HERMOSILLO, oraș în NV Mexicului, centrul ad-tiv al statului Sonora; 609,8 mii loc. (2000, cu suburbiile). Expl. de min. auroargentifere, molibden și cupru. Ind. constr. de mașini, chimică, a cimentului și alim. Universitate.

HERNÁNDEZ (FERNÁNDEZ), Gregorio (1576–1636), sculptor spaniol. Cel mai strălucit reprezentant al sculpturii policrome în lemn din Castilia. Lucrări expresive („Pietà", „Christ zăcând", „Imaculata Concepțiune").

HERNÁNDEZ, José (1834–1886), poet argentinian. Opera sa, „Martin Fierro", considerată poem național, prezintă viața unui „gaucho".

HÉRNÁNDEZ, Miguel (1910–1942), poet spaniol. Participant la Războiul Civil. Lirică ale cărei teme sunt iubirea senzuală, moartea, natura, sentimentul dreptății și al revoltei sociale („Fulgerul neîntrerupt"). A murit în închisoare.

HERNE, oraș în V Germaniei, în bazinul Ruhr; 174,1 mii loc. (2002). Port pe canalul Rin-Herne. Expl. de huilă. Uzine cocsochimice și metalurgice. Constr. de mașini; ind. textilă și de prelucr. a lemnului. Oraș din 1897.

HERNÍE (< fr., lat.) s.f. Ieşire printr-un orificiu sau traiect, preexistente embrionar, a unuia sau a mai multor viscere, în afara cavităţii în care se găsesc în mod normal. V. *eventraţie, evisceraţie. H. de disc* = ieşire a discului cartilaginos din spaţiul intervertebral.

HEROD v. **Irod**.

HERODIAN (c. 180–c. 250), istoric grec. Autor al unei istorii a împăraţilor romani între 180 şi 238, de o reală valoare documentară, **H.** fiind contemporan evenimentelor narate.

HERODOT (c. 484–426 sau 424 î.Hr.), istoric, geograf şi călător grec, originar din oraşul Halicarnas. Supranumit „părintele istoriei". Opera sa „Istorii" (9 cărţi) constituie prima încercare de a reuni într-un tot datele istorice şi geografice cunoscute până la el şi de a le subordona temei principale, lupta dintre greci şi „barbari". A făcut referiri la terit. locuite de geţi, consideraţi a fi „cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre traci".

HEROFIL (HEROPHILOS) din Calcedon (c. 335–c. 280 î.Hr.), medic anatomist grec. Părintele anatomiei ştiinţifice. Unul dintre primii medici care a practicat sistematic disecţia. A descoperit duodenul, a clasificat nervii motori şi senzitivi ş.a.

HEROÍDĂ (< fr.; {s} gr. *heroidos* „care aparţine eroilor") s.f. Epistolă în versuri, consacrată unui erou sau unui personaj celebru (ex. „Heroidele" lui Ovidiu). Reluată în sec. 17 de Fontenelle şi Pope.

HEROÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *heroine* „eroină, fiică de zeu") s.f. Alcaloid derivat din morfină (diamorfină), cu aspect de pulbere albă, cristalină, uşor solubilă în apă şi în alcool, inodoră şi cu gust amar. Descoperită în 1896, a fost folosită iniţial (datorită proprietăţii ei analgezice) în medicină. Utilizarea repetată a **h.** provoacă dependenţă şi toxicomanii grave, fiind considerată drog de mare risc.

HERON din Alexandria (sec. 1 d.Hr.), matematician grec. A descris metodele de determinare a ariei figurilor plane şi a volumelor corpurilor geometrice („Metrica") şi a stabilit formula calculului ariei unui triunghi în funcţie de lungimea laturilor acestuia. Inventator al unor maşini simple acţionate de abur sau apă (fântâna lui H.), al unor instrumente de măsură şi chiar automate („Pneumatica", „Mecanica").

HERONDAS (c. sec. 3 î.Hr.), poet grec. Unul dintre creatorii genului „mimilor", mici scenete înfăţişând, cu vervă şi fantezie, scene din viaţa cotidiană („Mijlocitoarea", „Geloasa", „Cizmarul").

HÉROULT, Paul Louis Toussaint (1863–1914), inginer francez. A brevetat (1886), simultan cu chimistul american C.M. Hall, procedeul de obţinere a aluminiului prin electroliză şi a inventat cuptorul electric (1907), ce-i poartă numele.

HÉRPES (< fr., lat.) s.n. Boală virotică a pielii, foarte persistentă, manifestată prin grupuri de băşicuţe localizate de obicei în jurul gurii, al nasului sau al organelor genitale; are caracter recidivant.

HERPETOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul amfibienilor şi al reptilelor.

HERRERA, Fernando de (1534–1597), poet spaniol. Principal reprezentant al petrarchismului spaniol şi al „Şcolii de la Sevilla". Supranumit „Divinul". Poeme eroice („Cântec pentru victoria de la Lepanto"), sonete.

HERRERA 1. Francisco H. (numit şi *El Viejo* „cel Bătrân") (c. 1575–1656), pictor şi gravor spaniol. Reprezentant al Şcolii de la Sevilla. Tablouri religioase şi mari decoraţii murale într-un colorit bazat pe contraste puternice („Judecata de Apoi"). 2. **Francisco H.** („cel Tânăr") (1622–1685), pictor şi arhitect spaniol. Fiul lui **H. (1).** Reprezentant al barocului („Sf. Francisc", decoraţie la Catedrala din Sevilla, „Triumful Sf. Hermenegildo").

HERRERA, Helenio (1916–1997), antrenor de fotbal italian, de origine argentiniană. În anii '60 ai sec. 20 a condus echipa Internationale Milano, câştigătoare a Cupei Campionilor Europeni şi a Cupei Intercontinentale.

HERRERA, Juan Bautista de (c. 1530–1597), arhitect spaniol. Reprezentant principal al Renaşterii spaniole. A construit Palatul Escorial de lângă Madrid (în colab. cu Juan Bautista de Toledo) şi a proiectat faţada de S a Alcazarului din Toledo.

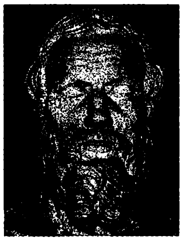
Herodot

HERRERA Y REISSIG, Julio (1875–1910), poet uruguaian. Principal reprezentant al modernismului latino-american. Poezie stranie, exotică, parnasiană („Extazele muntelui", „Sonetele basce").

HERREWEGHE, Philippe (n. 1947), dirijor de cor belgian. Conduce ansambluri vocale de muzică veche şi contemporană. Contribuie la reînnoirea interpretării muzicii baroce (de la Monteverdi la Bach).

HERRICK, Robert (1591–1674), poet englez. Reprezentant al poeziei baroce („Rime sfinte", „Hesperide").

HERRIOT, Édouard (1872–1957), om politic şi scriitor francez. Preşedintele Partidului Radical (1919–1957, cu întreruperi). De mai multe ori ministru; prim-min. (1924–1925, iul. 1926, iun.–dec. 1932). Primar al oraşului Lyon (1905, 1942, 1945–1955). Lucrări de critică literară.

HERSCHBACH, Dudley Robert (n. 1932), chimist american. Cercetări privind dinamica moleculară a reacţiilor chimice. Premiul Nobel pentru chimie (1986), împreună cu J.C. Polanyi şi T. Yuan Lee.

HERSCHEL, familie de astronomi englezi de origine germană: **1. Sir William H.** (1738–1822). A pus bazele astronomiei stelare. A descoperit planeta Uranus (1781) şi doi dintre sateliţii săi (1787, Titania şi Oberon), doi sateliţi ai planetei Saturn (1789, Encelade şi Mimas), numeroase stele duble şi nebuloase, roiurile stelare, mişcarea de ansamblu a sistemului solar, radiaţiile infraroşii etc. 2. **Caroline Lucreţia H.** (1750–1848). Sora lui **H. (1).** A colaborat cu fratele său la alcătuirea unui catalog stelar şi a descoperit câteva comete şi nebuloase. 3. **Sir John Frederick William H.** (1792–1871). Fiul lui **H. (1).** A continuat lucrările tatălui său, descoperind numeroase alte stele duble şi nebuloase şi întocmind cataloage stelare.

HERSENI, Traian (1907–1980, n. satul Iaşi, jud. Braşov), sociolog, jurist, psiholog şi etnolog român. Cercetări teoretice şi aplicate („Teoria monografiei sociologice", „Forme străvechi de cultură populară românească").

HERSHKO, Avram (n. 1937), chimist israelian de origine ungară. Premiul Nobel pentru chimie (2004), împreună cu A. Ciechanover şi I. Rose.

HERSHEY, Alfred Day (1908–1997), genetician şi virusolog american. A descoperit modul de înmulţire a bacteriofagului în interiorul celulei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1969), împreună cu M. Delbrück şi S.E. Luria.

HERSKOVITS, Melville Jean (1895–1963), antropolog american. A studiat folclorul şi structurile economice ale afro-americanilor din S.U.A. („Antropologia economică", „Dinamici culturale").

HERSON, oraş în S Ucrainei, port fluvio-maritim pe Nipru; 328 mii loc. (2001). Şantier naval. Constr. de maşini. Rafinărie de petrol. Arsenal (sec. 18); biserica Sf. Sofia (1780) şi catedrala Sf. Ecaterina (1786) şi Spasski (1806). Muzeu de artă. Teatre. Întemeiat în 1778.

HERSONES v. **Chersones**.

HERTZ (< germ., fr. {i}; {s} n. pr. *Hertz*) s.m. Unitate de măsură a frecvenţei (simbol: Hz), egală cu frecvenţa unui fenomen periodic care se repetă o dată la fiecare secundă; ciclu pe secundă. În practică, sunt des utilizaţi multiplii săi: *kilohertz* (1 kHz = 10^3 Hz), *megahertz* (1 MHz = 10^6 Hz) şi *gigahertz* (1 GHz = 10^9 Hz).

HERTZ 1. Heinrich Rudolph H. (1857–1894), fizician german. A demonstrat experimental (1886–1888) existenţa undelor electromagnetice (hertziene), prevăzută de Maxwell, punând bazele tehnicii frecvenţelor înalte şi ale telegrafiei fără fir; a cercetat descărcările în gaze şi fenomenele fotoelectrice, descoperind (1887) fotoefectul extern. **2. Gustav Ludwig H.** (1887–1975), fizician german. Nepotul lui **H. (1).** Între 1945 şi 1954 a lucrat în U.R.S.S. Împreună cu J. Franck, a pus în evidenţă (prin experienţele Franck-**H.**, 1913–1914) caracterul discontinuu al stărilor de energie în atom. A elaborat metoda de separare prin difuzie a izotopilor. Cercetări în domeniile ultrasunetelor, semiconductorilor şi luminescenţei. Premiul Nobel pentru fizică (1925), împreună cu J. Franck. M. de onoare al Acad. Române (1965).

HERTZIÁN, -Ă (< fr.) adj. Referitor la undele electromagnetice radio. ✧ *Undă h.* = undă electromagnetică radio.

HERTZOG, James B(arry) M(unnick) (1866–1942), general şi om politic sud-african. A fondat Partidul Afrikaaner Naţionalist (1914). Prim-min. (1924–1939). Unul dintre artizanii modernizării statului.

HERTZSPRUNG, Ejnar (1873–1967), astronom danez. Împreună cu astronomul american H. N. Russell, a propus clasificarea stelelor după tipul spectral şi după luminozitate *(diagrama H.–Russell).*

HERŢA, oraş şi raion în V Ucrainei, în reg. Cernăuţi, pe cursul superior al Prutului. Raionul **H.** cuprinde un oraş **(H.)**, opt comune (Buda, Cristineşti, Horbova, Ibăneşti, Molniţa, Pomârla, Proboteşti, Suharău) şi 47 de sate, cu o populaţie de 29 611 loc. (1989), din care 27 517 români (92,9%), 1 569 ucraineni (5,3%) şi 1 515 alte minorităţi (1,8%). În 1940, ţinutul **H.** făcea parte din jud. Dorohoi şi avea o supr. de 340 km^2, cu o populaţie de c. 63 000 loc. (oraşul **H.** avea 8,4 mii loc.; prima atestare documentară datează din 1408). Ocupat de U.R.S.S. (29 iun. 1940), în urma notelor ultimative din iun. 1940, a fost eliberat de armata română în 1941. Reanexat la U.R.S.S. (1944); din 1991, după destrămarea U.R.S.S., **H.** a intrat în componenţa Ucrainei.

HÉRŢEG (< germ.) s.m. Titlu adăugat la titulatura domnilor Ţării Româneşti care stăpâneau ţinuturile Amlaşului şi Făgăraşului din Transilvania; persoană având acest titlu.

HERŢEGOVINA v. **Bosnia şi Herţegovina.**

HERÚLI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie germanică originară din S Scandinaviei şi din pen. Iutlanda, care, în sec. 3, sub presiunea danilor, migrează spre S Europei; o ramură se deplasează în reg. Rinului inferior, iar alta se opreşte în reg. M. Azov, de unde, în alianţă cu goţii, atacă prov. europene şi asiatice ale Imp. Roman. Supuşi de huni, îşi redobândesc libertatea după destrămarea statului acestora (454) şi se stabilesc, ca federaţi ai Imp. Roman, în zona Dunării de Jos, unde formează un regat, distrus, în 512, de longobarzi.

HERUVÍC (< ngr.) s.n. (REL.) Imn liturgic ortodox dedicat Sf. Fecioare Maria.

HERUVÍMI (< sl.) s.m. (În „Vechiul Testament") Ceată de îngeri, care constituie, împreună cu *serafimii* şi *scaunele,* primul rang în ierarhia slujitorilor spirituali ai lui Dumnezeu. Reprezentaţi sub forma unui cap înaripat sau ca nişte roţi pline cu ochi, purtând tronul sau căruţa lui Dumnezeu, fiecare **h.** având patru înfăţişări: de om, de bou, de leu şi de vultur.

HERVIEU, Paul-Ernest (1857–1915), scriitor francez. Romane („Flirt") şi piese de teatru („Legea omului", „Soarta e stăpână", „Cleştele") axate pe critica severă a societăţii aristocratice în declin.

HERWEGH, Georg (1817–1875), poet german. Promotor al curentului „Tânăra Germanie". După Revoluţia de la 1848, s-a refugiat în Elveţia. Versuri exprimând idealul său politic („Poeziile unui om în viaţă").

HERZBERG, Gerhard (1904–1999), fizician şi chimist canadian de origine germană. Cercetări fundamentale în domeniul structurii şi spectroscopiei atomice şi moleculare. Premiul Nobel pentru chimie (1971).

HERZEN, Aleksandr Ivanovici (1812–1870), filozof şi scriitor rus. Din 1847, în emigraţie, editând la Londra ziarul „Clopotul". Adversar al iobăgiei şi al autocraţiei din Rusia. Părintele „poporanismului rus". Proză (satira „Doctorul Krupov", romanul-pamflet „Cine-i de vină?", nuvela „Coţofana hoaţă"); memorialistică („Amintiri şi cugetări").

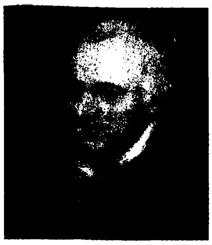

Sir William Herschel

Aleksandr I. Herzen

HERZL, Theodor (1860–1904), scriitor şi om politic evreu originar din Ungaria. Fondator al *sionismului* („Statul evreu"), preconizând crearea unui stat evreiesc în Palestina. La primul congres sionist de la Basel (1897), a creat Banca Naţională a evreilor şi un Fond pentru cumpărarea de terenuri în Palestina.

HERZOG, Chaim (1918–1997), general şi om politic israelian. Membru al Partidului Muncii. Preşedinte al Israelului (1983–1993).

HERZOG, Colette (1923–1986), soprană franceză. Soţia muzicologului de origine română *Antoine Goléa.* Rafinament, muzicalitate, profundă înţelegere a textelor. Repertoriu clasic şi contemporan. Activitate pedagogică.

HERZOG, Eugen (1875–1928), lingvist austriac. Stabilit în România. Cercetări de romanistică, dialectologie română („Glosarul dialectului mărginean"). M. coresp. al Acad. Române (1914).

HERZOG, Maurice (n. 1919), explorator şi alpinist francez. Împreună cu Louis Lachenal, a escaladat vf. Annapurna I (3 iun. 1950), primul vârf de peste 8 000 m cucerit de om.

HERZOG, Roman (n. 1934), jurist şi om politic german. Preşedinte al Germaniei (1994–1999). Lucrări privind teoria statului şi a dreptului („Teoria generală a statului", „Originile şi formele de guvernământ"). M. de onoare al Acad. Române (1995).

HERZOG, Werner Stipetic (n. 1942), regizor german de film. Filmele sale reflectă cazuri limită, idealuri romantice strivite de realitate, existenţe umane aflate la periferia societăţii („Fata Morgana", „Aguirre, biciul lui Dumnezeu", „Cobra verde").

HESHANG GONG, sihastru chinez din perioada dinastiei Han de Apus. Versiunea lui **H.G.** a „Cărţii despre Tao" (*Dao de jing*) a devenit un text canonic pentru adepţii religiei taoiste.

HESIOD (HESIODOS) (sec. 8–7 î.Hr.), poet grec. Poeme didactice cuprinzând indicaţii tehnice referitoare la agricultură şi navigaţie, meditaţii despre viaţa ţărănimii („Munci şi zile") sau poeme filozofice („Theogonia").

HESIONA (în mitologia greacă), fiica lui Laomedon, regele Troiei. Oferită ca jertfă unui monstru marin, a fost salvată de Herakles.

HESPERÍDĂ (< fr.) s.f. Fruct baciform, multisperm, cu epicarpul gros, moale, prevăzut cu buzunare secretoare de uleiuri eterice; mezocarpul este subţire, iar endocarpul este cărnos şi comestibil (ex. lămâia, portocala).

HESPERIDE 1. (În mitologia greacă) Fecioare sacre păzind, împreună cu dragonul Ladon, o grădină cu mere de aur, care ofereau nemurirea celui ce le mânca, primite de Hippomenes, ca dar de nuntă de la Afrodita. **2.** Insulele (Capul Verde sau Canare) care marcau în vechime limita de V a lumii.

HESS, Gherman Ivanovici (1802–1850), chimist rus de origine elveţiană. A cercetat chimia gazelor şi a descoperit (1840) legea de bază a termochimiei (legea aditivităţii căldurilor de reacţie), care-i poartă numele.

HESS, Harry Hammond (1906–1969), geolog şi geofizician american. A dezvoltat ideea expansiunii fundului oceanelor, prefigurând teoria tectonicii plăcilor.

HESS, Rudolf (1894–1987), om politic german. Naţional-socialist. Colaborator apropiat al lui Hitler. În 1941, din raţiuni neelucidate, a fugit în Marea Britanie. Condamnat la închisoare pe viaţă de Tribunalul de la Nürnberg (1945); deţinut în închisoarea de la Spandau până în 1987, când s-a sinucis.

HESS, Victor Franz (1883–1964), fizician austriac. Stabilit în S.U.A. (1944). Cercetări în domeniul electricităţii atmosferice. A descoperit (1912), în timpul unui zbor cu balonul, *radiaţiile cosmice* şi a demonstrat că intensitatea acestora creşte odată cu altitudinea. Premiul Nobel pentru fizică (1936), împreună cu Carl D. Anderson.

HESS, Walter Rudolf (1881–1973), fiziolog elveţian. A descoperit centrii diencefalului care controlează sistemul nervos vegetativ. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1949), împreună cu A.C. Moniz.

HESSE, Hermann (pe numele adevărat *Emil Sinclair*) (1877–1962), scriitor german. Stabilit în Elveţia (1914). „Jocul cu mărgele de sticlă" – capodopera sa, roman alegoric al formării personalităţii, este o sinteză ideală a cunoaşterii umane în aspiraţia către desăvârşire. Lirică romantică şi simbolistă. Eseuri; jurnal de călătorie („India"). Premiul Nobel pentru literatură (1946).

HESSE, Ludwig Otto (1811–1874), matematician german. Contribuţii în geometria analitică. A studiat curbele de ordinul 3 şi 4.

HESSEN 1. Reg. istorică în Germania, denumită astfel după populaţia *hessen,* care a locuit-o. Ocupată iniţial de chaţi, a fost invadată de franci şi creştinată (sec. 7). Landgrafiat (din 1292). În 1567, **H.** s-a împărţit în *H.-Kassel* (care, în 1866, a fost anexat de Prusia şi inclus, în 1868, în prov. nou creată, *H.-Nassau*) şi *H.-Darmstadt* (care, în 1918, a intrat în componenţa Republicii de la Weimar). 2. Land în partea central-vestică a Germaniei; 21,1 mii km^2; 6,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Wiesbaden.* Expl. de cărbune, gaze naturale, săruri de potasiu (45% din prod. ţării), min. de fier şi cupru; expl. forestiere. Automobile; ind. electrotehnică, chimică şi textilă.

HESSIÁN (< fr. {i}) s.n. **1.** Ţesătură de iută cu legătură de pânză, folosită în tapiserie, la confecţionarea sacilor şi ca ambalaj. 2. (MAT.) Matrice formată din derivatele parţiale de ordinul doi ale unei funcţii cu mai multe variabile.

HESTIA (în mitologia greacă), zeiţa protectoare a focului şi a căminului. A rămas pururea fecioară. Identificată la romani cu *Vesta.*

HESTON, Charlton (pseud. lui *Charles Carter H.*) (1923–2008), actor american de teatru şi film. Joc sobru, concis („Cele zece porunci", „Stigmatul răului", „Agonie şi extaz", „Un om pentru eternitate"). Premiul Oscar: 1959 („Ben Hur").

HETAÍRĂ (cuv. gr.) s.f. (În Grecia antică). Curtezană. Trăia în preajma oamenilor de cultură şi artă, având ea însăşi unele cunoştinţe de filozofie, muzică, literatură ş.a.

HÉTERO- v. **etero-.**

HETEROAUXÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Hormon vegetal de creştere, derivat al triptofanului. Se găseşte în drojdii, în ciuperci, în plantele superioare şi în intestinul animalelor (unde este produs de activitatea enterobacteriilor).

HETEROCÍCLU (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *kyklos* „cerc") s.n. (CHIM.) Compus organic ciclic care conţine, pe lângă atomi de carbon, şi atomi ai altor elemente, ca: azot, sulf, oxigen (ex. tiofen, furan, piridină etc.).

HETEROCLÍT, -Ă (< fr., gr.) adj. Alcătuit din elemente disparate, eterogene; divers, variat. ✦ Neobişnuit, anormal; bizar, ciudat.

HETEROCROMOZÓM (< fr. {i}) s.m. (GENET.) Alozom.

HETERODÍNĂ (< fr. {i}; {s} *hetero* + *dyn[amis]* „forţă") s.f. **1.** Circuit electronic pentru producerea unei oscilaţii de frecvenţă constantă, care, suprapusă peste alta, de frecvenţă apropiată, determină apariţia unor bătăi ce pot fi recepţionate prin mijloace simple. **2.** Generator de semnale de înaltă frecvenţă utilizat în operaţii de măsurare sau de control. **3.** Generator de ton, în care semnalul de joasă frecvenţă (tonul) este obţinut prin suprapunerea a două semnale de frecvenţă înaltă şi apropiată.

Hermann Hesse

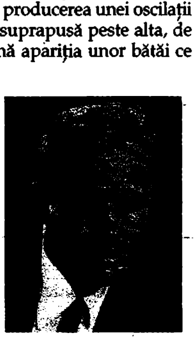

Charlton Heston

HETERODÓNT, -Ă (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *odont-* „dinte") adj., s.m. (Animal) care are dinţii diferenţiaţi în canini, incisivi, molari etc. (majoritatea mamiferelor).

HETERODOXÍE s.f. v. **eterodoxie.**

HETEROFONÍE (< fr.) s.f. v. **eterofonie.**

HETEROGAMÍE (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *gamos* „unire") s.f. (BIOL.) Fuziune a doi gameţi deosebiţi ca formă, dimensiune şi sex: gametul masculin, mic şi mobil, iar cel feminin, mare şi imobil; anizogamie.

HETEROGÉN, -Ă (< fr.; {s} *etero-* + *genos* „fel") adj. **1.** De natură sau de origine diferită; compus din elemente diferite. **2.** (Înv.) *Substantiv e.* = substantiv de genul neutru.

HETEROMETÁBOLĂ (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *metabole* „transformare") adj. fem. (Despre insecte) Cu metamorfoză incompletă, larvele semănând cu adultul, fără stadiul imobil de pupă (ex. lăcusta, gândacii de bucătărie); hemimetabolă.

HETEROMÓRF, -Ă (< fr., gr.) adj. (Despre substanţe) Compus din părţi cu forme foarte diferite; polimorf. ✦ (Despre unele animale) Care prezintă, în cursul dezvoltării, o diversitate de forme.

HETEROPTÉRE (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *pteron* „aripă") s.n. pl. Ordin de insecte care au prima pereche de aripi pe jumătate chitinizată şi în rest membranoasă, a doua pereche fiind în întregime membranoasă.

HETEROSFÉRĂ s.f. (< fr.; {s}. *hetero-* + *sphaira* „sferă") (METEOR.) Înveliş al atmosferei, la peste 90–100 km, format din gaze uşoare, rarefiate din cauza disocierii moleculelor şi dispuse în patru straturi concentrice (azot molecular, oxigen, heliu şi hidrogen atomic).

HETEROSTILÍE (< fr.; {s} *hetero-* + fr. *style* „stil") s.f. (BOT.) Diversitate a stilelor la florile unor plante care aparţin aceleiaşi specii.

HETEROTERMÍE (< fr.; {s} *hetero-* + gr. *thermos* „cald") s.f. (BIOL.) Pierdere sezonieră a capacităţii de termoreglare, proprie animalelor care hibernează.

HETEROTRÓF, -Ă (< fr. {i}; {s} *hetero-* + gr. *trophe* „hrană") adj., s.m. şi f. (Organism) care nu-şi poate sintetiza singur hrana din elemente minerale; se hrăneşte cu substanţe organice. Sunt **h.** toate animalele, plantele parazite şi saprofite, majoritatea microorganismelor.

HETEROZÍDE (< fr.) s.f. pl. (BIOCHIM.) Glicozide.

HETEROZIGÓT (fr. {i}; {s} *hetero-* + fr. *zygote* „zigot") s.m. (GENET.) Organism care, pentru o anumită genă, are alele diferite pe cei doi cromozomi omologi. Prezintă caracteristicile determinate de alela dominantă, dar descendenţa sa este neomogenă.

HETERÓZIS (< fr. {i}; {s} *hetero[zygo]sis*) s.n. (GENET.) Fenomen de creştere a vigorii, cu mult peste media de vigoare a părinţilor, şi chiar a raselor (soiurilor) din care provin, la hibrizii obţinuţi din organisme genetic diferite. Sin. *vigoare hibridă.*

HETEROZÓM (< fr.) s.m. (GENET.) Cromozom de sex.

HETTNER, Alfred (1859–1941), geograf german. Contribuţii la fundamentarea ştiinţifică a geografiei. A condus expediţii în America de Sud (1882–1884, 1888–1890), Africa de Nord (1911) şi Asia de Est (1913–1914).

HEUSS, Theodor (1884–1963), om politic german. Fondator şi lider (din 1948) al Partidului Liber-Democrat. Preşedinte al R.F. Germania (1949–1959). Memorii.

HEUTSZ, Johannes Benedictus van (1851–1924), general şi administrator colonial olandez. Guvernator general al Indiilor Olandeze (1904–1909). A extins şi consolidat stăpânirea Olandei asupra celei mai mari părţi a arh. Indonezian.

HEVELIUS, Johannes (HEVEL, HÖWELCKE) (1611–1687), astronom german. A întocmit primul atlas al suprafeţei Lunii şi a descoperit patru comete şi o stea variabilă. A întocmit un catalog (neterminat) stelar (cuprinde c. 1 500 de stele).

HEVESY György József (1885-1966), chimist suedez de origine maghiară. A descoperit (1923) elementul chimic *hafniu*, împreună cu Dirk Coster, şi metoda folosirii izotopilor radioactivi ca elemente trasoare în cercetarea proceselor chimice. Premiul Nobel pentru chimie (1943).

HEWISH, Antony (n. 1924), astrofizician britanic. Contribuţii în radioastronomie, la studiul pulsarilor (pe care i-a descoperit în 1967) şi al quasarilor. Premiul Nobel pentru fizică (1974), împreună cu M. Ryle.

HEWITT, Peter Cooper (1861-1921), inventator şi fizician american. A inventat (1901) lampa cu vapori de mercur şi a descoperit principiul fundamental al amplificatoarelor cu tub vidat, folosite în radio. Cercetări în domeniul aeronauticii (în 1918 a construit un elicopter).

HEWLETT-PACKARD, concern industrial american specializat în producţia de echipament electronic, calculatoare, imprimante etc. Fondat, în 1939, de William **H.** (n. 1913) şi David **P.** (1912-1996).

HEX(A)- ({s} gr. *hex* „şase") Element de compunere cu sensul „şase", care formează substantive şi adjective.

HEXACLORBENZÉN (< fr.) s.m. Compus chimic obţinut prin substituirea atomilor de hidrogen din benzen cu atomi de clor.

HEXACLORCICLOHEXÁN (< fr. {i}) s.m. Compus chimic sintetic, amestec de mai mulţi izomeri, dintre care izomerul *gamma* este un bun insecticid.

HEXACORALÍER (< fr.) s.m. (La pl.) Subclasă de celenterate ce cuprinde corali caracterizaţi printr-un caliciu împărţit prin şase septe principale radiare, între care apar cicluri succesive de septe secundare (dediţei-de-mare, madreporari). Apar în Jurasic şi formează calcare recifale masive.

HEXAÉDRU (< fr., gr.) s.n. Corp geometric cu şase feţe.

HEXAGÓN (< fr., gr.) s.n. Poligon cu şase laturi.

HEXAGONÁL, -Ă (< fr.) adj. În formă de hexagon. ✧ *Sistem h.* = sistem de cristalizare cu o axă de simetrie de gradul şase. Axele de coordonare în care se încadrează sunt în număr de patru.

HEXAMETAFOSFÁT (< fr.) s.m. (CHIM.) Polimer al metafosfatului de sodiu. Se întrebuinţează la dedurizarea apelor şi în ind. petrolieră (la subţierea noroiului de sondă).

HEXAMETILENTETRAMÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă chimică cristalină, folosită ca antiseptic în infecţiile renale şi intestinale şi ca intermediar la fabricarea răşinilor sintetice; urotropină.

HEXAMÉTRU (< fr., gr.) s.m. Vers antic alcătuit din şase picioare în care predomină, în general, dactilul (obligatoriu în piciorul al cincilea); folosit de obicei în epopei, în satire şi scrisori (ex. la Homer, Vergiliu, Horaţiu ş.a.). ✦ (Impr.; în versificaţia modernă) Orice vers compus din şase picioare.

HEXÀN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură alifatică saturată, care se prezintă sub forma mai multor izomeri. Este o substanţă lichidă, incoloră, volatilă, insolubilă în apă, solubilă în alcool, inflamabilă. Se obţine prin distilarea fracţionată a petrolului. Se foloseşte ca dizolvant.

HEXAPLA, ediţie a „Vechiului Testament" alcătuită de Origen (ante 245 d.Hr.) care conţine în paralel, pe şase coloane (de unde numele), textele „Vechiului Testament" în ebraică, în ebraică în transliterare cu caractere greceşti, precum şi patru versiuni în greacă (Aquila, Symmachus, Septuaginta, Theodotion).

HEXAVALÉNT (< fr.) adj. (Despre radicali sau elemente chimice) Care are valenţa şase.

HEYDRICH, Reinhard (1904-1942), om politic german. Naţional-socialist. Unul dintre creatorii *Gestapo*-ului. Adept al „soluţiei finale" vizând exterminarea evreilor europeni. Şef al Protectoratului Boemiei şi Moraviei (din 1941). Asasinat de partizani cehi; ca represalii, ocupanţii germani au ras de pe suprafaţa pământului localit. *Lidice*.

Thor Heyerdahl

HEYERDAHL, Thor (1914-2002), etnograf, arheolog şi explorator norvegian. Conducător al expediţiei „Kon-Tiki" (1947), a străbătut Oc. Pacific (între Callao, Perú şi arh. Touamotou) pe o plută din lemn de balsa, încercând să demonstreze ipoteza populării Polineziei de către amerindieni. A condus expediţiile „Ra I" şi „Ra II" (1969-1970), de traversare a Atlanticului pe ambarcaţiuni din papirus, expediţia „Tigris" (1977-1978), pe fl. Tigru, până în str. Bab el-Mandeb. A fondat (1949) Muzeul „Kon-Tiki" din Oslo.

HEYM, Georg (1887-1912), poet german. Lirică expresionistă, folosind imagini terifiante, apocaliptice („Ziua cea veşnică", „Umbra vitae"). Drame.

HEYMANS, Corneille Jean François (1892-1968), medic şi farmacolog belgian. Contribuţii la studiul mecanismelor de reglare a respiraţiei. A descoperit presoreceptorii şi chemoreceptorii. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1938).

HEYROVSKÝ, Jaroslav (1890-1967), chimist ceh. Inventatorul unei noi metode de analiză fizico-chimică, polarografia; a conceput şi construit polarograful. Premiul Nobel pentru chimie (1959).

HEYSE, Paul Johann Ludwig von (1830-1914), scriitor german. Operă marcată de cultul pentru frumosul ideal. Nuvele lirice („Arrabbiata"), romane social-critice („Copiii lumii", „În Paradis"), drame. Traduceri din lirica italiană (în special Leopardi). Premiul Nobel pentru literatură (1910).

HEYWOOD, John (c. 1497-c. 1580), dramaturg şi poet englez. Face trecerea de la drama medievală la comedia modernă („Cei patru P.").

HEYWOOD, Thomas (c. 1574-1641), dramaturg englez. Autor a peste 200 de piese, caracterizate prin veridicitatea atmosferei şi personajelor („O femeie ucisă cu blândeţe").

HEZBOLLAH („Partidul lui Alah"), mişcare şiită libaneză, proiraniană, fondată după ocuparea de către trupele israeliene a unui important terit. în S Libanului (1982). Organizată potrivit modelului fundamentalist iranian.

HF (High Frequency), simbol internaţional pentru frecvenţa cuprinsă între 3 şi 30 MHz.

Hf, simbol chimic pentru *hafniu*.

Hg, simbol chimic pentru *mercur* (hidrargir). 1 mm Hg = 133,3 Pa.

HIACÍNT (< fr., lat.) s.n. Varietate de zircon de culoare galben-roşiatică, transparentă până la tulbure, cu luciu adamantin şi aspect de cristale columnare; utilizat ca piatră semipreţioasă şi pentru obţinerea dioxidului de zirconiu.

HIALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hyalos* „sticlă") adj. Care are înfăţişarea, transparenţa sticlei. ✧ *Ţesut h.* = substanţă omogenă, clară, fără structură. În mod normal există în cartilaje, corpul vitros, glanda tiroidă, iar în unele tumori apare prin degenerarea ţesutului conjunctiv. ✦ (GEOL.) (Despre elementele componente ale rocilor magmatice) Care se prezintă sub formă sticloasă, datorită răcirii rapide a topiturii din care s-au format.

HIALINÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Transformare patologică a ţesutului conjunctiv în ţesut hialin; apare în unele boli cronice de inimă, de rinichi etc.

HIÁT(US) (< fr., lat.) s.n. (LINGV.) Alăturare a două vocale care fac parte din silabe diferite (fie în acelaşi cuvânt, fie în două cuvinte alăturate). ✦ Fig. Discontinuitate, întrerupere, gol.

HIAWATHA (sec. 16), şef amerindian din tribul onondaga din America de Nord, care ar fi înfiinţat (c. 1570), Confederaţia triburilor irocheze.

HIBERNÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. De iarnă.

HIBERNÁRE (după fr. *hibernation*) s.f. (ZOOL.) Stare de viaţă latentă a unor animale în timpul iernii. În cursul **h.**, metabolismul este încetinit şi temperatura corpului scăzută. ✧ *H. artificială* = hibernoterapie.

HIBERNOTERAPÍE ({s} lat. *hibernus* „de iarnă" + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Stare asemănătoare aceleia a animalelor aflate în hibernare, realizată artificial (cu ajutorul medicamentelor), în scop terapeutic sau ca adjuvant în unele intervenţii chirurgicale; hibernare artificială.

HIBINI, masiv muntos în NV Federaţiei Ruse (pen. Kola). Alt. max.: 1 191 m. Zăcăminte de apatit.

HIBÍSCUS (cuv. lat.) subst. Gen de plante din fam. *malvaceelor*, cu numeroşi reprezentanţi în ţinuturile calde, în special arbuşti (de ex. trandafirul chinezesc).

HIBRÍD, -Ă (< fr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m., adj. (Organism) provenit din încrucişarea a doi indivizi deosebiţi din rase, varietăţi sau specii diferite. ✦ Metis, corcitură. **2.** Adj. (Fig.) Alcătuit din elemente disparate. **3.** S.m. (INFORM.) Element sau sistem realizat atât din componente analogice, cât şi numerice.

HIBRIDÁRE (după fr. *hybridation*) s.f. (BIOL.) Proces de obţinere a unui *hibrid* prin încrucişare sexuată sau vegetativă între organisme parentale deosebite genotipic. H. poate fi în interiorul speciei sau între specii diferite.

HIBRIDIZÁRE (< engl. *hybridization* {i}) s.f. (CHIM.) Fenomen prin care, dintr-un număr de orbitali atomici de energie şi geometrie diferită, se obţine, prin contopire, acelaşi număr de orbitali cu energie şi geometrie identică, numiţi orbitali degeneraţi sau hibridizaţi.

HICKS, Sir John Richard (1904-1989), economist britanic. Contribuţii importante la teoria valorii şi a preţului („Valoare şi capital", „Contribuţii la teoria ciclului de afaceri"). Premiul Nobel pentru economie (1972), împreună cu K. Arrow.

HICLENÍE (< *hiclean*, înv., „viclean") s.f. (În vechiul drept românesc) Felonie, trădare.

HÍCORI (HICKORY) (< fr. {i}) s.m. Arbore subtropical din fam. juglandaceelor, asemănător cu nucul, originar din America de Nord *(Carya ovata)*. Unele specii înrudite există în China şi Indochina.

HICSÓŞI (< fr.) s.m. pl. Triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul şi l-au stăpânit în sec. 18-16 î.Hr.

HIDA, com. în jud. Sălaj, pe Almaş; 2 975 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Poiana cu narcise de la Racâş-**H.** (1,5 ha) şi Gresiile de pe Stânca Dracului (1 ha). Biserici de lemn cu acelaşi hram - Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil -, în satele Baica (1643-1645), **H.** (sec. 18) şi Miluani (1783); bisericile de lemn Sf. Apostoli Petru şi Pavel (1494) şi Adormirea Maicii Domnului (sec. 16), în satele Sânpetru Almaşului şi Miluani.

HIDÁLGO (cuv. sp.) s.m. Denumire dată nobilimii mici şi mijlocii din Spania, în sec. 12-17.

HIDÁLGO, mic asteroid (diametru 40-60 km), cu orbita foarte înclinată (42°) faţă de planul eclipticii. Descoperit în 1920 de astronomul W. Baade.

HIDALGO, stat în Mexic, în SV pod. Mexican; 21 mii km^2; 2,23 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Pachuca de Soto*. Expl. forestiere şi de min. auro-argentifere, plumb şi cupru.

HIDALGO Y COSTILLA, Miguel (1753-1811), preot mexican. Erou naţional. Unul dintre conducătorii Războiului de Independenţă împotriva dominaţiei spaniole. Înfrânt la Calderón, lângă Guadalajara, a fost prins şi executat.

HIDARTRÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + fr. *arthroze* „artroză") s.f. (MED.) Acumulare de lichid seros sau purulent în articulații, care determină mărirea volumului acestora.

HIDDEN PEAK v. Gasherbrum.

HIDIŞELU DE SUS, com. în jud. Bihor, în dealurile Crişanei; 3 139 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18, pictată în 1778), în satul Hidişelu de Jos.

HIDÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Foarte urât; dezgustător.

HIDRA (< n. pr. *Hydra*), constelație din emisfera australă, situată la S de constelațiile Fecioara, Corbul, Cupa şi Cancerul. Conține un şir de 13 stele mai strălucitoare.

HIDRACARIÉNI (< fr.; {s} gr. *hydor* „apă" + fr. *acariens* „acarieni") s.m. pl. Grup eterogen de acarieni adaptați la viața acvatică (ex. păianjenul de apă).

HIDRACÍD (< fr.) s.m. Acid compus dintr-un halogen sau un metaloid din grupa oxigenului şi unul, respectiv, doi atomi de hidrogen (ex. acid clorhidric, acid sulfhidric etc.).

HIDRÁNT (< fr.; {s} gr. *hydor* „apă") s.n. Dispozitiv de închidere şi deschidere care permite legarea furtunurilor cu debit mare la conducta de distribuție a apei.

HIDRARGILÍT (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + *argilos* „argilă albă") s.m. (MINER.) Hidroxid natural de aluminiu. Are culoare albă, luciu sticlos-sidefiu, aspect de agregate radiale foioase, solzoase sau de formațiuni stalactitice. La temperaturi mari trece în *corindon*. Este minereu de aluminiu (sub formă de bauxită, conține 65,43% corindon).

HIDRARGÍR (< fr., gr.) s.n. (CHIM.) Mercur.

HIDRARGIRÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Intoxicație provocată de vaporii sau sărurile de mercur.

HIDRÁT (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă") s.m. **1.** Substanță chimică solidă, de obicei sare, uneori acid, bază sau chiar substanță simplă, cristalizată cu una sau cu mai multe molecule de apă de cristalizare. **2.** Denumire improprie folosită pentru *hidroxid*. **3.** (BIOCHIM.) *Hidrați de carbon* = glucide.

HIDRATÁRE (după fr. *hydratation*) s.f. **1.** (CHIM.) Interacțiunea dintre particulele unei substanțe dizolvate (molecule sau ioni) şi moleculele de apă. **H.** este însoțită de degajare de căldură. **2.** (MED.) Introducere terapeutică de apă în organism.

HIDRAÚLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține hidraulicii; care funcționează prin presiunea apei sau a altor lichide. ✧ *Presă h.* = presă al cărei mecanism este constituit dintr-un cilindru cu piston acționat de un lichid (apă, ulei etc.) sub presiune.

HIDRAÚLICĂ (< fr.) s.f. Ştiință care studiază legile de echilibru şi de mişcare a fluidelor din punctul de vedere al aplicațiilor în tehnică.

HIDRAZÍDĂ (< engl. *hydrazide* {i}) s.f. (CHIM.) Compus organic derivat al hidrazinei. E o substanță cristalină, cu caracter bazic şi însuşiri reducătoare, folosită în diferite sinteze organice.

HIDRAZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Combinație chimică a azotului cu hidrogenul. Este un lichid incolor care fumegă în aer. Folosită ca antioxidant, reducător, combustibil pentru rachete etc.

HIDRAZOBENZÉN (< fr.) s.m. (CHIM.) Derivat al hidrazinei sub formă de cristale incolore, cu miros de camfor. Se foloseşte la fabricarea benzidinei, ca insecticid etc.

HIDRAZÓNĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Combinație organică rezultată prin condensarea hidrazinei cu un compus carbonilic (aldehidă sau cetonă).

HÍDRĂ (< fr.; n. pr. *Hydra*) s.f. **1.** V. **Hidra.** (MITOL.) Monstru acvatic cu numeroase capete şi răsuflare otrăvitoare. **H.** din Lerna, cu 9 capete, a fost ucisă de Herakles. **2.** (ZOOL.) Gen de cnidarii dulcicole fixate cu 6-8 tentacule în jurul gurii *(Hydra)*. Se pot reproduce asexuat, prin înmugurire.

HIDREMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *hydor* „apă" + *haima* „sânge") s.f. (MED.) Creşterea compensatorie a plasmei sangvine întâlnită în hemoragii puternice, în anemii grave etc.

HIDRÍE (gr. *hydria*) s.f. (În Antic.) Vas mare de forma unei amfore cu mânere, din ceramică sau metal, folosit pentru transportul şi păstrarea apei.

HIDR(O)- ({s} gr. *hydor* „apă") Element de compunere cu sensul „care se referă la apă sau la hidrogen"; serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

HIDROACÚSTICĂ s.f. Ramură a acusticii care studiază producerea, propagarea şi captarea undelor sonore în mediile acvatice, în scopuri de locație şi de telecomunicație subacvatică.

HIDROAMELIORÁȚII s.f. pl. Lucrări de îmbunătățiri funciare (îndiguiri, desecări, irigații) menite să creeze şi să mențină un raport favorabil între apă şi alți factori ai fertilității solului.

HIDROAVIÓN (după fr. *hydravion*) s.n. Aeronavă de tip avion, având un echipament propulsor, precum şi un dispozitiv de amerizare care îi permite să plutească pe apă.

HIDROBICICLÉTĂ s.f. Ambarcație sportivă de agrement echipată cu un mecanism propulsor acționat prin pedale.

HIDROBIOLOGÍE (fr. {i}; {s} *hidro-* + *bios* „viață" + *logos* „studiu") s.f. Ştiință care studiază raporturile dintre organismele acvatice şi mediul acvatic. Cuprinde: *oceanologia, biologia marină, limnobiologia* (biologia apelor interioare) şi *freatobiologia* (biologia apelor subterane).

HIDROBÚZ s.n. Navă de mic tonaj, utilizată de obicei pentru transportul pasagerilor de-a lungul coastei mării.

HIDROCARBÚRI (< fr.) s.f. pl. (CHIM.) Compuşi organici formați din carbon şi hidrogen. După modul în care se leagă între ei atomii de carbon, se deosebesc următoarele tipuri: **h.** aciclice saturate sau parafinice *(alcani);* **h.** aciclice nesaturate, cu o dublă legătură sau olefinice *(alchene);* **h.** aciclice nesaturate, cu două duble legături *(diene)* sau cu mai multe duble legături *(poliene);* **h.** aciclice nesaturate, cu o triplă legătură sau acetilenice *(alchine);* **h.** ciclice saturate sau cicloparafinice *(cicloalcani);* **h.** aromatice *(arene)*. Se găsesc în petrol şi în gudroanele de la distilarea cărbunilor; se obțin şi pe cale sintetică.

HIDROCEFALÍE (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *kephale* „cap") s.f. (MED.) Acumulare excesivă de lichid cefalorahidian în ventriculii cerebrali şi în spațiile subarahnoidiene, însoțită de atrofia creierului, iar la copii şi de creşterea progresivă a volumului cutiei craniene incomplet osificate.

HIDROCELULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Celuloză parțial degradată prin acțiunea acizilor minerali.

HIDROCENTRÁLĂ (< fr.) s.f. *Centrală* hidroelectrică.

HIDROCHIMÍE (< fr.) s.f. Ştiință care studiază compoziția chimică a apelor naturale şi variația ei sub influența factorilor fizici, chimici şi biologici.

HIDROCHINÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică obținută prin reducerea chinonei. Se foloseşte ca revelator în fotografie.

HIDROCICLÓN (< fr.) s.n. Aparat de clasare şi de concentrare a materialelor granulare, în care separarea granulelor se face sub acțiunea forței centrifuge, exercitată de un curent de apă.

HIDROCULTÚRĂ s.f. Cultivarea plantelor în apă sau în soluții nutritive.

HIDRODINÁMICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a hidromecanicii care studiază legile de mişcare a lichidelor. Are numeroase aplicații practice în domeniul construirii navelor şi al barajelor, la scurgerea apelor prin conducte şi la punerea în mişcare a turbinelor ✧ *H. magnetică* = ştiință despre mişcarea mediilor electroconductibile (metale, lichide, electroliți, plasmă) într-un câmp magnetic. Aplicații practice în construirea de generatoare şi pompe magnetohidrodinamice sau în realizarea fuziunii termonucleare dirijate.

HIDROELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre centrale electrice) Care utilizează debitul şi căderea unui sector al unui râu sau fluviu pentru producerea energiei electrice.

HIDROELEVATÓR s.n. Dispozitiv utilizat pentru ridicarea şi îndepărtarea apei şi a noroiului din săpăturile executate cu mijloace hidromecanice.

HIDROFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *philos* „iubitor") adj., s.f. **1.** Adj. (CHIM.; despre substanțe chimice sau sisteme) Care au afinitate pentru apă. **2.** Adj. (BOT.) (Plantă) ale cărei flori se polenizează prin intermediul apei (ex. orzoaica de baltă); hidrogamă.

HIDROFILÍE (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Proprietate a unor substanțe de a fi hidrofile **(1)** datorită unor atracții puternice între apă şi anumite grupări funcționale din molecula lor.

HIDROFINÁRE (după engl. *hydrofining*) s.f. (CHIM.) Operație de eliminare prin hidrogenare catalitică a sulfului sau a unor compuşi care conțin sulf din unele produse petroliere, aplicată în scopul desulfurării lor.

HIDROFÓB, -Ă (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *phobos* „teamă") adj. (Despre substanțe chimice sau sisteme) Care nu au afinitate pentru apă; hidrofug; (despre organisme) care evită apa; (despre materiale) care nu se îmbibă cu apă (ex. bitumul, gudronul, parafina etc.).

HIDROFÓR (cf. gr. *hydrophoros* „purtător de apă") s.n. Instalație compusă dintr-o pompă de apă, recipiente de presiune compensatoare şi un compresor de aer; asigură presiunea necesară în rețeaua de distribuție a apei dintr-o clădire înaltă, dintr-un cartier etc.

HIDROFÚG (< fr.; {s} *hidro-* + lat. *fugio* „a fugi") adj. Hidrofob.

HIDROGÉL (< fr. {i}) s.n. (CHIM.) Gel al unui coloid în care mediul de dispersie este apa.

HIDROGÉN (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *gennao-* „a produce") s.n. Element chimic (H; nr. at. 1, m. at. 1,008, p.t. –259°C, p.f. –252,8°C). Gaz incolor, inodor, insipid, inflamabil, de 14,4 ori mai uşor decât aerul. Foarte răspândit, reprezentând peste 70% din materia Universului. Se găseşte în natură atât în stare liberă (în păturile superioare ale atmosferei, în unele gaze naturale), cât şi sub formă de combinații (apa, substanțele organice etc.). Se combină cu multe elemente, formând hidruri. Se obține prin electroliza apei, prin descompunerea termică a metanului etc. A fost descoperit de H. Cavendish, în 1766. ✧ *H. fosforat* = combinație a fosforului cu hidrogenul. Gaz incolor, foarte toxic, este un puternic agent reducător. Sin. *fosfină. H. greu* = deuteriu. *H. sulfurat* = combinație a sulfului cu hidrogenul. Gaz incolor, cu miros de ouă stricate, toxic, întrebuințat ca reactiv în chimia analitică. Sin. *acid sulfhidric. Bombă cu h.* v. *bombă.*

HIDROGENÁRE (după fr.) s.f. Reacție prin care se introduce hidrogen în molecula unei combinații chimice. Este folosită în general pe scară industrială.

HIDROGENERATÓR (< germ.) s.n. Generator electric, în general de curent alternativ, acționat de un motor hidraulic (turbină hidraulică).

HIDROGEOCHIMÍE s.f. Metodă geochimică de prospecțiune bazată pe analiza cantitativă şi calitativă a sărurilor din apele superficiale.

HIDROGEOLOGÍE s.f. Ştiință care se ocupă cu studiul apelor subterane.

HIDROGLISÓR (< fr.) s.n. (NAV.) Ambarcație foarte rapidă, cu fundul plat, cu propulsie prin elice aeriană sau reactor.

HIDROGRÁF (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *graphein* „a scrie") s.n. (GEOGR.) Diagramă care redă variația în timp a debitelor unui curs de apă într-un anumit sector sau la un post hidrometric.

HIDROGRAFÍE s.f. Ramură a *hidrologiei* care se ocupă cu descrierea şi caracterizarea apelor de suprafață de pe un teritoriu.

HIDROIZOHÍPSĂ s.f. (GEOL.) Linie care uneşte punctele de egală înălțime ale suprafeței libere a apelor subterane freatice.

HIDROIZOPIÉZĂ s.f. (GEOL.) Linie care uneşte punctele de egală presiune piezometrică a apelor subterane ascensionale sau arteziene.

HIDROLACOLÍT (< fr.) s.m. (GEOGR.) Ridicătură rotundă sau ovală, formată în zonele subpolare cu îngheţ relativ adânc al solului, prin crearea în interior a unei lentile de gheaţă; pingo.

HIDROLÁZĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care catalizează reacţiile de hidroliză; rol important în metabolismul substanţelor alimentare.

HIDROLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *lysis* „descompunere") s.f. Reacţie chimică între ionii unei sări şi ionii apei, cu formarea unui acid slab, a unei baze slabe sau a ambelor; reacţie chimică între un compus organic şi apă, care se produce în prezenţa unui catalizator.

HIDROLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (GEOGR.) Care aparţine hidrologiei, care se referă la hidrologie. ✧ *Bilanţ h.* = raportul dintre cantitatea de apă primită şi cea cedată de un bazin hidrografic într-o unitate de timp (de obicei un an); *Regim h.* = evoluţia în timp a debitelor unei ape curgătoare; determinat de regimul climatic şi de structura bazinului hidrografic.

HIDROLOGÍE (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază originea apelor continentale şi marine, proprietăţile fizico-chimice, dinamica lor, raporturile cu celelalte geosfere, circuitul apei în natură. Cuprinde: oceanografia, limnologia, telmatologia (mlaştinile), potamologia (**h.** fluviatilă), glaciologia, hidrometria.

HIDROMECÁNICĂ (< fr.) s.f. Ramură a mecanicii al cărei obiect îl constituie studiul legilor de echilibru şi de mişcare ale fluidelor, precum şi acţiunea lor asupra corpurilor solide cu care vin în contact.

HIDROMECANIZÁRE s.f. Ansamblul procedeelor de mecanizare, cu ajutorul curenţilor de apă, a lucrărilor de excavare, transportare şi depunere a materialelor rezultate.

HIDROMÉL (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *meli* „miere") s.n. Băutură alcoolică obţinută prin fermentarea mierii de albine cu apă.

HIDROMETEÓRI (< fr.) s.m. pl. Produse de condensare (şi sublimare) a vaporilor de apă pe sol, în stratul de aer din apropierea acestuia şi în atmosfera liberă (ex. picături de ploaie, grindină, rouă, brumă).

HIDROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină a hidrologiei al cărei obiect de studiu îl constituie culegerea şi prelucrarea datelor hidrologice, în vederea realizării proiectelor de construcţii hidrotehnice şi a planurilor de gospodărire a surselor de apă.

HIDROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Aparat pentru măsurarea densităţii şi a vitezei de curgere a lichidelor. **2.** Manometru metalic cu scara gradată în unităţi de coloană de apă, cu ajutorul căruia se măsoară nivelul unui curs de apă.

HIDROMONITÓR (< germ.) s.n. Dispozitiv folosit la tăierea şi la transportul hidromecanizat al pământului, al rocilor friabile sau al minereurilor metalifere dezagregate.

HIDROMÓRF, -Ă (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *morphe* „formă") adj. (Despre grupe de soluri sau orizonturi de sol) Ale căror caractere se datorează prezenţei temporare sau permanente a apei.

HIDRONEFRÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (MED.) Acumulare de urină în caliciile şi bazinetul renal din cauza unui obstacol pe ureter.

HIDRÓNIU (< fr. {i}) s.m. (CHIM.) Ion rezultat din unirea protonului cu o moleculă de apă. În soluţiile apoase ale acizilor, protonii nu există în stare liberă, ci sub forma ionilor de hidroniu; oxoniu.

HIDROPIZÍE (< fr.; {s}) s.f. (MED.) Acumulare patologică de apă în ţesuturi şi în cavităţile naturale ale organismului.

HIDROPLANÁRE (după fr.) s.f. Deplasare a unui hidroavion pe apă prin autopropulsie aerodinamică.

HIDROPÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. *Cultură* ~ = cultură legumicolă sau floricolă în care pământul este înlocuit fie cu soluţii nutritive, fie cu un substrat de pietriş sau de nisip prin care circulă permanent apă cu îngrăşăminte chimice.

HIDROSADENÍTĂ (< fr.; {s} gr. *hydor* „sudoare" + *aden* „glandă") s.f. (MED.) Inflamaţie a glandelor sudoripare.

HIDROSCÁLĂ s.f. Aeroport care cuprinde ansamblul instalaţiilor necesare decolării, amerizării, adăpostirii şi întreţinerii hidroavioanelor.

HIDROSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *hidro-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. (GEOGR.) Învelişul de apă al globului pământesc, cuprins între atmosferă şi litosferă, incluzând Oceanul Planetar (care ocupă 70,8% din suprafaţa Pământului) şi apele continentale (inclusiv cele subterane), zăpezile şi gheţurile.

HIDROSÓL (< fr. {i}; {s} *hidro-* + lat. *solubilis* „solubil") s.n. (CHIM.) Sistem coloidal solubil, în care mediul de dispersie este apa.

HIDROSOLÚBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanţe) Care se dizolvă în apă.

HIDROSTÁT (< fr.) s.n. Aparat pentru cercetări şi lucrări subacvatice care poate fi folosit până la adâncimi de 300 m.

HIDROSTÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la hidrostatică, care aparţine hidrostaticii. ✧ *Balanţă h.* = balanţă care serveşte la determinarea densităţii corpurilor prin cântărirea lor mai întâi în aer, iar apoi cufundate într-un lichid.

HIDROSTÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Parte a hidromecanicii care studiază echilibrul fluidelor; statica lichidelor. Fundamentată de Arhimede, Galilei, Torricelli şi Pascal. Legile **h.** prezintă o importanţă deosebită în construcţia barajelor, în sistemele de alimentare cu apă etc.

HIDROSULFÍŢI (< fr. {i}) s.m. pl. (CHIM.) Denumire improprie pentru *ditioniţi*.

HIDROSULFURÓS (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid *ditionos*.

HIDROTEHNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la hidrotehnică, care aparţine hidrotehnicii; care se referă la folosirea apei şi a energiei hidraulice. ✧ *Sistem h.* = ansamblu de construcţii şi de amenajări constituit din baraje, lacuri de acumulare, cursuri de apă amenajate sau canale, conducte de transport al apei. Utilizat pentru irigaţii, regularizarea debitului, ameliorarea condiţiilor de navigaţie etc.

HIDROTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a tehnicii care se ocupă cu proiectarea şi executarea lucrărilor de folosire a apei (navigaţie, irigaţii şi desecări, alimentări cu apă), a energiei hidraulice şi a lucrărilor de prevenire a distrugerilor provocate de ape (regularizarea cursului râurilor, îndiguiri).

HIDROTERAPÍE s.f. (MED.) Folosire terapeutică a apei având diverse temperaturi, sub formă de duşuri, băi, aburi etc.

HIDROTERMĂL, -Ă adj. Care se referă la ape fierbinţi provenite din răcirea topiturilor magmatice. ✧ *Proces h.* sau *fază h.* = ultima fază din procesul de consolidare a magmei, care se desfăşoară la temperaturi cuprinse între 500 şi 100°C, caracterizată prin separarea unor soluţii reziduale apoase şi fierbinţi, care, în funcţie de temperatura pe care o au, pot fi *hipertermale* (500–300°C), *mezotermale* (300–175°C) şi *epitermale* (175–50°C).

HIDROTIPÍE (< fr.) s.f. Procedeu de realizare a fotografiilor în culori, cu ajutorul căruia, pornind de la negativul în culori, se obţin, prin copiere succesivă, matriţe în relief, care se colorează cu coloranţi solubili în apă şi se transpun cu ajutorul unor maşini speciale pe noul film. Folosit la copierea filmelor cinematografice în culori (ex. procedeul „tehnicolor").

HIDROXIACÍD (< engl.) s.m. (CHIM.) Acid organic care conţine în moleculă grupe hidroxil şi carboxil; oxiacid **(2)**.

HIDROXÍL (< fr. {i}) s.m. (CHIM.) Grupare monovalentă (-OH), formată dintr-un atom de hidrogen şi un atom de oxigen; oxidril.

HIDROXILAMÍNĂ (< fr. {s}) s.f. Compus chimic obţinut prin reducerea electrolitică a acidului azotic. Este un agent reducător puternic, folosit sub formă de clorhidrat sau de sulfat în tehnica fotografică sau în sinteze de medicamente etc.

HIDROXÍZI (< fr. {i}) s.m. pl. Compuşi chimici care conţin în moleculă una sau mai multe grupări hidroxil (-OH). ✧ *Hidroxid de aluminiu* = compus alb, gelatinos, insolubil în apă, cu caracter amfoter; este întrebuinţat ca mordant în vopsitorie şi în instalaţiile de limpezire a apelor. Se găseşte în natură sub formă de hidrargilit şi ca bayerit. *Hidroxid de amoniu* = compus obţinut prin dizolvarea amoniacului în apă. Soluţia are caracter uşor bazic; nu se poate izola în stare pură. *Hidroxid de calciu* = compus obţinut prin combinarea oxidului de calciu cu apa (stingerea varului). Este puţin solubil în apă. Soluţia are reacţie bazică puternică (se mai numeşte şi apă de var). Suspensia de *h. de c.* în apă (laptele de var) este folosită la văruit. Sin. *var stins. Hidroxid de potasiu* = compus cristalin, alb, higroscopic. Bază puternică, folosită la fabricarea săpunurilor moi, a săpunului de ras, a sărurilor de potasiu. Sin. *potasă caustică. Hidroxid de sodiu* = compus solid, alb, higroscopic. Bază puternică, întrebuinţată la fabricarea săpunului, la rafinarea uleiurilor vegetale, în industriile petrolieră şi textilă (la mercerizarea bumbacului). Sin. *sodă caustică.*

HIDROZOÁRE (< fr.; {s} *hidro-* + gr. *zoon* „animal") s.n. pl. Clasă de cnidarii marine şi dulcicole, coloniale sau solitare, care cuprinde hidrele şi meduzele cu văl; (şi la sg.) animal din această clasă.

HIDRÚRĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Combinaţie binară a hidrogenului cu un alt element chimic. ✧ *H. de bor* = boran.

HIELSCHER, Kurt (1881–1948), fotograf german. Albume remarcabile dedicate României în urma călătoriilor pe care le-a întreprins aici. („Rumänien", „Siebenbürgen").

HIÉNĂ (< fr., lat.) s.f. Mamifer carnivor, cu gât gros, urechi golaşe şi picioarele anterioare mai lungi decât cele posterioare. Se cunosc două genuri: hiena dungată *(Hyaena)* şi hiena pătată (*Crocuta*) răspândite în Africa şi Asia. ✦ Fig. Om ticălos, nemernic.

HIERĂTIC, -Ă (< lat. *hieraticus*, gr. *hieratikos*) adj. **1.** Care ţine de lucruri sfinte. ✧ *Artă h.* = pictură sau sculptură în care personajele reprezentate au atitudini solemne, rigide, conform regulilor fixate de canoanele religioase. **2.** *Scriere h.* = scriere cursivă în Egiptul antic, derivată din scrierea hieroglifică. A fost înlocuită, începând din sec. 7 î.Hr., cu scrierea demotică. **3.** Care pare impus de un ritual; solemn.

HIERODÚL, -Ă (< fr., gr. *hieros* „sacru" + *doulos* „servitor") s.m. şi f. (În Grecia antică) Sclav în serviciul unui templu.

HIEROFANÍE ({s} gr. *hieros* „sacru" + *phainein* „a arăta") s.f. (În ştiinţa religiilor) Orice formă de manifestare a sacrului.

HIEROFÁNT (< fr., gr. *hieros* „sacru" + *phainein* „a arăta") s.m. (În Grecia antică) preot care prezida misterele de la *Eleusis*, iniţiindu-i pe neofiţi; *p. ext.* (fig.) preot, pontif.

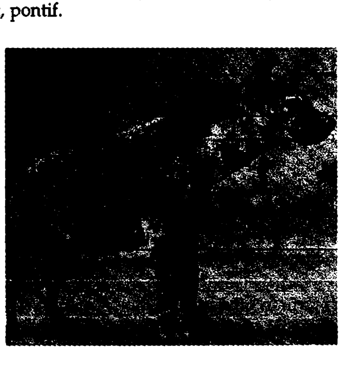

Hienă pătată

HIEROGLÍFĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hieros* „sacru" + *gliphein* „a sculpta") s.f. **1.** Semn din scrierea vechilor egipteni cu o valoare figurativă (pictogramele) sau ideografică (ideogramele). Primele **h.** au fost descifrate (1821) de egiptologul francez *J. Fr. Champollion.* **2.** (GEOL.) Impresiuni proeminente, alungite şi ramificate, întâlnite pe suprafeţele inferioare ale stratelor de gresii fine şi de aleurite.

HIEROGLÍFIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Scris cu hieroglife; *fig.* indescifrabil, neciteţ, ilizibil.

HIERON, numele mai multor conducători greci din Sicilia. **1. H. I,** tiran al Gelei (485–466 î.Hr.) şi al Siracuzei (478–466 î.Hr.); i-a înfrânt în 474 î.Hr. pe etrusci la Cumae, oprind expansiunea acestora spre S. **2. H. II,** tiran (din 269 î.Hr.) şi rege al Siracuzei (268–215 î.Hr.). La începutul primului Război punic, i-a sprijinit pe cartaginezi, dar, în 263 î. Hr., a încheiat pacea cu Roma, asigurând astfel independenţa Siracuzei; în al doilea Război punic, a fost aliat fidel al Romei.

HIERRO (FERRO), ins. vulcanică în SV arh. Canare; 277 km². Localit. pr.: *Valverde.* Izvoare termale. Considerată în Antic. limita de V a lumii, a fost luată în sec. 16–17 ca punct de referinţă pentru măsurarea longitudinii.

HÍFĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hyphe* „ţesut") s.f. (BOT.) Filament mono- sau pluricelular, simplu sau ramificat, formând aparatul vegetativ sau miceliul ciupercilor.

HI-FI (cuv. engl.) Abreviere de la *h*igh *fi*delity „înaltă fidelitate". V. ***fidelitate*** **(2).**

HIGASHI ŌSAKA, oraş în Japonia, în E conurbaţiei Ōsaka, constituit, în 1967, prin unirea oraşelor Fuse, Kawachi şi Hiraoka; 515 mii loc. (2000).

HIGHIŞ-DROCEA v. ***Zarand, m-ţii ~.***

HIGH-LIFE (loc. engl.) s.n. Denumire dată înaltei societăţi. ✦ (Adjectival) De elită.

HIGHSMITH, Patricia (1921–1995), scriitoare americană. Romane poliţiste care pun accentul pe ancheta psihologică („Necunoscutul din Nord-Expres"). În 1955 creează personajul Ripley („Domnul Ripley", „Ripley se distrează" etc.). Ecranizări.

HÍGRO- ({s} gr. *hygros* „umed") Element de compunere cu sensul „umed, referitor la umiditate"; serveşte la formarea de substantive şi adjective.

HIGROFÍTĂ (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *phyton* „plantă") s.f. Plantă care se dezvoltă în locuri cu exces de umiditate (ex. rogozul, pipirigul).

HIGROGRÁF s. n. (METEOR.) Instrument pentru înregistrarea gradului de umiditate relativă a aerului din atmosferă.

HIGRÓMĂ (< fr. {i}; {s} *higro-* + *-om(a)*) s.f. (MED. VET.) Inflamaţie a pungilor seroase de sub piele, în dreptul unor articulaţii, provocată de traumatisme sau de infecţii.

HIGROMÉTRU s.n. Aparat pentru măsurarea umidităţii relative a atmosferei sau a altor medii gazoase.

HIGROSCÓP (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Aparat pentru observarea cu aproximaţie a variaţiilor umidităţii aerului din atmosferă.

HIGROSCÓPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre materiale) Care absoarbe cu uşurinţă apa din atmosferă (clorura de sodiu, clorura de calciu, nisipul etc.).

David Hilbert

HIGROSTÁT (< fr. {i}; {s} *higro-* + gr. *statos* „care stă") s.n. Aparat pentru controlul şi supravegherea umidităţii relative a aerului.

HIGUCHI Ichiyō (pseud. lui *Higuchi Natsuko*) (1872–1896), prozatoare japoneză. Cea mai importantă scriitoare din perioada *Meiji*. Operă caracterizată prin stilul liric. („Crescând" – capodopera sa, „A 13-a Noapte"). Jurnal intim (40 vol.).

HIJĀZ, Al- ~ (HEJĀZ sau HEDJAZ), reg. naturală în V pen. Arabia (Arabia Saudită), de-a lungul ţărmului M. Roşii, între G. 'Aqaba şi oraşul Mecca; c. 390 mii km². Oraşe pr.: Mecca, Medina, Jiddah. Locul de naştere al Profetului Mahomed şi „pământul sfânt" al musulmanilor. **H.** a fost transformat în regat independent după ce şeriful Husayn a ieşit de sub suzeranitatea otomană (1916). Cucerit de Abdul-Aziz III ibn Saud (1924), inclus în Arabia Saudită (1932).

HIKMET, Nazim (1902–1963), scriitor turc. Stabilit în U.R.S.S. (1951), ca urmare a convingerilor sale comuniste. Poezii („Exilul este o meserie grea"), piese („Povestire despre Turcia"), romane („Romanticii") de atitudine militantă.

HIL (< fr., {s} lat. *hilum*) s.n. **1.** (ANAT.) Reg. pe suprafaţa unui organ pe unde pătrund vasele şi nervii (ex. **h.** hepatic, **h.** renal). **2.** (BOT.) Porţiunea subţiată a funiculului ovulului; după formarea seminţei, rămâne pe suprafaţa acesteia sub forma unei cicatrice.

HILBERSEIMER, Ludwig (1885–1967), arhitect american de origine germană. S-a afirmat în urbanistică prin teoria „arhitecturii marelui oraş". Proiecte de sistematizare la Dessau, Montreal, Chicago. Lucrări teoretice („Natura oraşelor", „Arhitectura contemporană, rădăcinile şi tendinţele ei").

HILBERT, David (1862–1943), matematician german. Creatorul geometriei axiomatice („Fundamentele geometriei"). Din ideile sale asupra ecuaţiilor integrale s-a dezvoltat studiul „spaţiilor H.". Lucrări privind invarianţii algebrici şi teoria numerelor. Întemeietorul *formalismului* logic („Fundamentele logicii teoretice").

HILDEBRAND, Adolf von (1847–1921), sculptor şi teoretician de artă german. A încercat să reînnoiască statuara monumentală germană (fântâna Wittelsbach din München). Lucrări teoretice („Problema formei în artele plastice").

HILDEBRAND, Bruno (1812–1878), economist şi statistician german. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai vechii *şcoli istorice* în economia politică („Economia politică a prezentului şi viitorul").

HILDEBRANDSLIED („Cântecul lui Hildebrand"), vechi poem epic, care datează din c. 800. Relatează isprăvile vitejeşti ale unui erou legendar, reprezentând incarnarea regelui ostrogot Teodoric.

HILDEBRANDT, Johann Lukas von (1668–1745), arhitect austriac. Reprezentant al barocului central-european. Capodopera sa – Palatul Belvedere din Viena. A reconstruit Palatul Mirabell din Salzburg.

HILDESHEIM, oraş în partea central-nordică a Germaniei (Saxonia Inferioară); 147,1 mii loc. (2002). Port pe o ramificaţie a canalului Weser–Elba. Metalurgie. Constr. de maşini. Catedrală şi Dom (sec. 11), biserica Sankt Michael (sec. 11–13), primărie (sec. 15) în stil gotic. Muzeul Roemer-Pelizacus (colecţie de artă egipteană). Fundat în 815.

HILÉA, subst. (GEOGR.) Denumire a pădurilor tropicale umede din bazinul Amazonului.

HILEL I (HILLEL) (zis şi *Hilel cel Bătrân*) (a doua jumătate a sec. 1 î.Hr.–prima jumătate a sec. 1 d.Hr.), învăţat evreu. Fondatorul unei importante şcoli care îi poartă numele *(Bet Hilel).* Exeget al „Bibliei", i se datorează formularea celor şapte reguli de interpretare sistematică a acesteia.

HILEMORFÍSM (HYLEMORFISM) (cf. gr. *hyle* „materie" + *morphe* „formă") s.f. Doctrină metafizică potrivit căreia existenţa naturală este constituită în substanţa ei de materie şi formă; elaborată de Aristotel şi preluată de scolastici.

HILIŞEU-HORIA, com. în jud. Botoşani, pe Jijia; 3 643 loc. (2008).

HILKER, Franz (1881–1969), pedagog german. Specialist în educaţia fizică şi estetică, precum şi în pedagogia comparată („Pedagogie comparată", „Şcolile în Europa Occidentală").

HILL, Archibald Vivian (1886–1977), fiziolog britanic. A cercetat mecanismul contracţiei musculare. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1922), împreună cu O. Meyerhof. M. de onoare al Acad. Române (1965).

HILL, George Roy (1922–2002), regizor american. Filme în care intriga este, deseori, o îmbinare de acţiune, umor şi sensibilitate („Butch Cassidy şi Sundance Kid", „Lumea lui Garp"). Premiul Oscar: 1973 („Cacealmaua").

HILL, Graham (pe numele adevărat *Norman Graham*) (1929–1975), automobilist britanic. Pilot de curse de Formula 1. Campion mondial (1962, 1968). A câştigat mari circuite ale lumii (Indianapolis, 1966, Le Mans, 1972) şi 20 de Grand Prix-uri.

HILL, Walter (n. 1942), regizor şi scenarist american. Filme de acţiune cu tentă de violenţă („Şoferul", „Johnny, băiat frumos").

HILLAH, Al- ~, oraş în Iraq, la 93 km S de Bagdad; 268,8 mii loc. (1987). Ind. cimentului şi textilă. La NV de oraş se găsesc ruinele *Babilonului*.

HILLARY, Sir Edmund Percival (1919–2008), alpinist şi explorator neozeelandez. La 29 mai 1953, împreună cu nepalezul *Tenzing Norgay,* a cucerit cel mai înalt vârf de pe Pământ, Chomolungma (Everest). În cadrul expediţiei antarctice britanico-neozeelandeze (1956–1958), a atins Polul Sud (4 ian. 1958).

HILLER, Johann Adam (1728–1804), compozitor, pedagog şi critic muzical german. Fondează şi editează (1766) „Wöchentliche Nachrichten", prima revistă

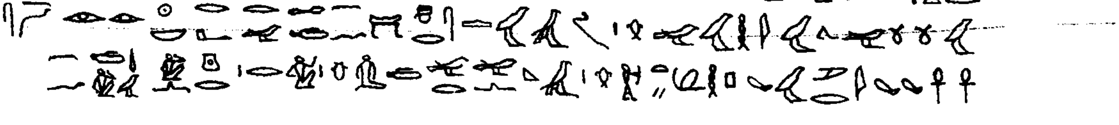

muzicală în sens modern. Studii de critică şi estetică muzicală. Muzică vocală, religioasă şi profană.

HILLERY, Patrick John (1923-2008), medic şi om politic irlandez. Laburist. De mai multe ori ministru. Preşedinte al Republicii Irlanda (1976-1990).

HILLIARD, Nicholas (c. 1547-1619), miniaturist şi orfevru englez. Pictor de Curte al reginei Elisabeta I şi al regelui Iacob I. Portrete remarcabile prin fineţe şi eleganţă („Tânăr între trandafiri"). Autor al tratatului „Arta miniaturii".

HILÓT s.m. v. **ilot**.

HILOZOÍSM (HYLOZOÍSM) (< fr. {i}; {s} gr. *hyle* „*materie*" + *zoe* „viaţă") s.n. Doctrină filozofică potrivit căreia întreaga natură este înzestrată cu viaţă. **H.** a fost susţinut de unii dintre filozofii presocratici, de stoicii greci, iar într-o formă spiritualistă, de gânditori ai Renaşterii (B. Telesio, G. Bruno), de platonicienii de la Cambridge, E.H. Haeckel.

HILTON, Conrad Nicholson (1887-1979), om de afaceri american. Fondatorul celei mai mari reţele hoteliere din lume, a creat, în 1946, fundaţia Hilton Hotels Corporation, iar în 1949, Hilton International. Memorii.

HILWAN v. **Hulwan**.

HIMĀCHAL PRADESH, stat în N Indiei, la poalele vestice ale m-ţilor Himalaya; 6,07 mii km^2; 5,5 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Simla*.

HIMALAYA (HIMALAIA), cel mai înalt sistem muntos de pe Pământ, situat în Asia, între C. Indo-Gangetică (la S) şi pod. Tibet (la N). Se extinde pe terit. Indiei, Nepalului, Chinei, Pakistanului şi Bhutanului; c. 2 500 km lungime şi 180-350 km lăţime. Cuprinde trei trepte: în S, m-ţii (Colinele) Sivalik (900-1 200 m), în partea centrală, Himalaya Joasă (3 500-4 500 m), iar în N, lanţul principal, Himalaya Înaltă, cu piscuri ce depăşesc 8 000 m. Alt. max.: 8 850 m. (vf. Chomolungma). De aici izvorăsc principalele fl. ale Asiei de Sud: Ind, Gange, Brahmaputra ş.a. Parcul Naţional Sagarmatha (Nepal).

HIMALIA, satelit al lui Iupiter, aproape sferic, cu raza de 90 km. Descoperit de C. Perrine (1904).

HIMEJI, oraş în Japonia (Honshū), la NV de Kōbe; 478,3 mii loc. (2000). Oţelării. Rafinărie de petrol. Ind. constr. de maşini şi alim. Castelul Egretei albe (1345). Temple budiste. Fundat în 1346.

HIMÉN (< fr. {i}; {s} gr. *hymen*, „membrană") s.n. 1. Membrană care închide, parţial, vaginul la virgine. 2. (BOT.) Stratul superficial fertil al corpului de fructificaţie la ciupercile superioare, alcătuit din asce sau bazidii, în care se formează ascospori, respectiv bazidiospori.

HIMENEU (HYMENAIOS) (în mitologia greacă), zeul căsătoriei. Conducător al cortegiilor nupţiale şi al cântecelor de nuntă.

HIMENOPTÉRE (< fr. {i}; {s} gr. *hymen* „membrană" + *pteron* „aripă") s.f. pl. Ordin de insecte cu două perechi de aripi membranoase şi cu ovipozitor sau cu un ac (la femele), adesea organizate în colonii (ex. albina, viespea, furnica, ihneumonidele).

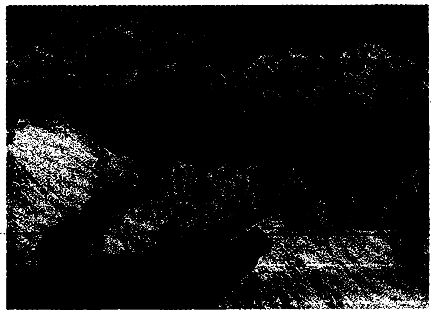
Himalaya. Vedere generală a părţii de NV a lanţului himalayan

HIMÉRA (HIMAIRA) (în mitologia greacă), monstru tricefal (un cap de leu, unul de capră şi altul de şarpe). După altă versiune, avea trupul de capră, capul de leu şi coadă de şarpe. Ucisă de Belerofon, călare pe calul Pegas.

HIMÉRĂ (< n. pr. *Himera*) s.f. 1. (BIOL). Organism alcătuit din ţesuturi care diferă între ele din punct de vedere genetic; poate rezulta în urma fuziunii a două ovule fecundate sau ca urmare a unor experimente genetice. 2. (Fig.) Închipuire, fantezie irealizabilă, iluzie.

HIMÉRIC, -Ă (după fr.) adj. Care se bazează pe o himeră (2); imaginar, irealizabil. ✦ (Şi adverbial) Ca de himeră, fantastic.

HIMILCON (HIMILCO) (sec. 5 î.Hr.), navigator cartaginez. A explorat, în jurul anului 450 î.Hr., coasta atlantică a Europei, de la Cádiz până pe ţărmurile pen. Cornwall şi ale Irlandei. Se pare că a ajuns până în M. Sargaselor.

HIMMLER, Heinrich (1900-1945), om politic german. Naţional-socialist. Colaborator apropiat al lui Hitler. Organizator al SS-ului (1929), şef al Gestapo-ului (1934-1945). Ministru de Interne (1943-1945). Promotor al politicii de reprimare a oricărei forme de opoziţie şi de exterminare a evreilor în Germania şi în terit. ocupate. Arestat de englezi, s-a sinucis.

HIMS v. **Homs**.

HĪNAYĀNA (cuv. sanscrit, „calea îngustă a mântuirii") s.f. (REL.) Sectă dogmatică apărută în sec. 1 d.Hr. în sânul budismului, fidelă doctrinei iniţiale a lui Buddha; replică la *mahāyana*. Răspândită astăzi în Sri Lanka, Uniunea Myanmar, Thailanda şi Cambodgia. V. şi *Theravada*.

HINCIN, Aleksandr Iakovlevici (1894-1959), matematician rus. Unul dintre întemeietorii teoriei moderne a probabilităţilor. Lucrări de analiză matematică şi teoria numerelor.

HINCMAR (c. 806-882), prelat francez. Arhiepiscop de Reims (din 845). Consilier al lui Carol II cel Pleşuv. În disputele sale cu papa Nicolae I, a încercat să demonstreze falsitatea *Decretaliilor*. Autor al mai multor tratate politice şi teologice („De una et non trina Deitate").

HINDĂU, veche localit. în Moldova. Aici, oastea Moldovei, condusă de domnul Ştefan I, a înfrânt (febr. 1395), oastea regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, care invadase ţara. Azi, satul Ghindăoani, com. Bălţăteşti (jud. Neamţ).

HINDEMITH, Paul (1895-1963), violonist, compozitor, dirijor şi pedagog german. Persecutat de nazişti, s-a stabilit în Elveţia (1934), apoi în S.U.A. (1940). S-a integrat avangardei expresioniste (opera „Cardillac", spectacolul de marionete „Nusch-Nuschi"), apoi, după o perioadă neoclasică (anii '30-'40), reface legăturile cu stilurile Renaşterii (opera „Mathis pictorul") şi ale barocului („Ludus tonalis"). Lucrări teoretice: „Iniţiere în compoziţie".

HINDENBURG, Paul von Beneckendorff und von (1847-1934), feldmareşal şi om politic german. Comandant al armatelor germane pe Frontul de Est (1914-1916), a învins armatele ruseşti la *Tannenberg* şi *Lacurile Mazuriene*; şef al Marelui Cartier General al armatei germane (1916-1918). Preşedinte al Germaniei (1925-1934).

HÍNDI (cuv. persan „indic") subst. Limbă indo-europeană, din ramura indo-iraniană, grupul indic, devenită, din 1965, limbă oficială în India. Vorbită de 350 mil. de persoane. Este scrisă cu caractere devanāgari.

HINDUÍSM (< fr. {i}) s.n. (REL.) Tradiţie religioasă apărută în India (sec. 5-4 î.Hr.), care reprezintă o îmbinare a brahmanismului cu elemente budiste; propunând o nouă cale a mântuirii, prin iubire şi dăruire, accesibilă oricui. Panteonul hinduist fundamental conţine 33 de divinităţi, subordonate triadei supreme de zei: *Brahmā, Vişnu, Shiva*. **H.** afirmă identitatea dintre sinele individual *(Ātman)* şi sinele universal, absolutul *(Brahmān)*, precum şi existenţa unui ciclu al renaşterilor succesive, rezultat al ignoranţei, de care credinciosul se desprinde prin acţiune *(karma)*, devoţiune *(bhakti)*, meditaţie şi cunoaştere *(jñana)*. Răspândită în India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal (a treia religie a lumii, cu aproape 1 miliard de adepţi).

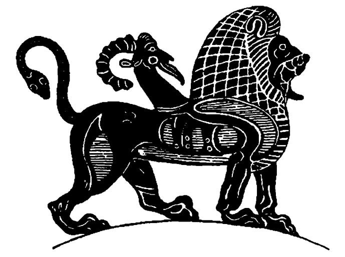
Himera

HINDUKUSH, sistem muntos asiatic, pe terit. Afghanistanului şi Pakistanului. Lungime: 800 km; lăţime: 50-350 km. Alt. max.: 7 699 m (vf. Tirich-Mir). Formează cumpăna de ape dintre bazinele fl. Amu-Daria, Ind şi a râului Helmand. Alt. medii: 4 000-6 000 m. Limita zăpezilor permanente este în jur de 5 000 m, iar supr. acoperită de gheţari este de 6 200 km^2.

HINDÚS, -Ă (după fr. *hindou*) s.m. şi f. 1. Termen folosit în trecut pentru populaţia din India. 2. S.m. şi f. Persoană aparţinând religiei hinduiste.

HINDUSTAN, denumire folosită în trecut pentru partea de N a *Pen. India*; în unele lucrări este extinsă la toată pen.

HINDUSTÁNI (< fr.) s.f. Denumire creată, în 1787, de orientalistul britanic J.B. Gilchrist pentru limba hindi-urdu (după cele două variante literare ale sale, hindi şi urdu, bazate pe acelaşi dialect).

HINES, Earl Kenneth (zis *Fatha*) (1905-1983), pianist, cântăreţ şi compozitor american de jazz. Orchestră proprie (1928). Înregistrări cu Louis Armstrong's All Stars, solo sau cu propriul trio. Manieră de interpretare imaginativă.

HINES, Jerome (pseud. lui *Jerome Heinz*) (1921-2003), bas american. A susţinut toate rolurile de bas, inclusiv pe cele wagneriene şi musorgskiene. A rămas fidel şi formaţiei sale de chimist şi de matematician (autor de tratate în acest ultim domeniu).

HINES, Jim (n. 1946), atlet american. Primul sprinter din lume care a parcurs 100 m plat în mai puţin de 10 secunde (9,95; Sacramento, 20 iun. 1968). Dublu campion olimpic (Ciudad de Mexico, 1968) la 100 m şi cu ştafeta de 4 × 100 m.

HINGANUL MARE (DA XINGGAN LING), m-ţi în E Asiei (NE China şi E Mongoliei), cu direcţia SV-NE. Formează limita între Asia Centrală şi de Est. Lungime: 1 200 km; lăţime: 400 km. Alt. max.: 2 158 m (vf. Huanggangshan). Rezervaţii naturale.

HINGANUL MIC (XIAO XINGGAN LING), m-ţi în E Asiei (China şi Rusia). Lungime: 500 km; lăţime: 320 km. Alt. max.: 1 150 m. Rezervaţii naturale.

HINO Ashihei (pseud. lui *Tamai Kasunari*) (1907-1960), scriitor japonez. Romane pe tema celui de-al Doilea Război Mondial („Grâul şi soldaţii").

HINOVA, com. în jud. Mehedinţi, pe Dunăre; 2 798 loc. (2008). Expl. de argile şi balast. Rezervaţia naturală Pădurea H. (100,3 ha). Fabrică de cărămizi. Vestigii neolitice. Tezaur de aur datând de la sfârşitul Epocii Bronzului şi începutul Epocii Fierului.

HINSHELWOOD, Sir Cyril Norman (1897-1967), chimist britanic. Cercetări în domeniul mecanismului reacţiilor chimice (reacţia de formare a apei), precum şi al cineticii moleculare (adaptarea bacteriilor). Premiul Nobel pentru chimie (1956), împreună cu N.N. Semionov.

HÍNTERLAND (cuv. germ.) s.n. 1. (GEOL.) Reg. relativ rigidă din punct de vedere tectonic, situată în spatele unui sistem muntos cutat. 2. (GEOGR.) Zona imediată de aprovizionare a unui oraş cu produse agricole, mai ales perisabile (legume, zarzavat, lapte, flori etc.), cu forță de muncă și locuri de agrement.

HINTIKKA, Jaakko (n. 1929), logician și filozof finlandez. Contribuții în domeniul logicii, al matematicii și în epistemologie („Logica jocurilor lingvistice și informația", „Timp și modalitate în gândirea antică").

HINTON, Christopher Sir (1901–1983), inginer britanic. A conceput și realizat centrala nucleară de la Caldor Hall (1956), prima din lume care a furnizat o putere electrică apreciabilă (202 MW).

HINȚESCU, I.C. (pe numele adevărat *Hintz*) (1828–1900, n. Sebeș), librar și folclorist sas din Brașov. A publicat mai multe culegeri de folclor românesc, între care „Proverbele românilor".

HIOÍD (< fr.; {s} gr. *hyoeides* „în forma literei *υ*") adj. *Os* ~ = os în formă de potcoavă, situat, transversal, deasupra laringelui.

HIPARH (HIPPARCHOS) (c. 190–125 î.Hr.), astronom și matematician grec. Autor al unui catalog ce cuprinde peste 1 000 de stele, împărțite după strălucire în șase mărimi. Descoperind precesia echinocțiilor, a determinat durata anotimpurilor, a anului solar, distanța de la Pământ la Lună. A calculat momentele producerii eclipselor de Lună și de Soare. I se datorează introducerea noțiunilor de *longitudine* și *latitudine*. A pus bazele trigonometriei.

HÍPER- ({s} gr. *hyper* „peste, deasupra") Element de compunere cu sensul „peste, exagerat, excesiv de..."; folosit la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPERACIDITÁTE (< fr.) s.f. (MED.) *H. gastrică* = exces de acid clorhidric în sucul gastric, întâlnit în gastrite, boală ulceroasă. Sin. *hiperclorhidrie.*

HIPERACTIVITÁTE (< engl.) s.f. Creștere exagerată a nivelului unei activități. ✧ *H. a copilului* (instabilitate psihomotorie) = tulburare comportamentală caracterizată prin agitație excesivă, impulsivitate și slabă capacitate de concentrare a atenției. Nediagnosticată și netratată creează probleme, uneori grave, de integrare școlară.

HIPERACUZÍE (< fr.) s.f. Acuitate auditivă ieșită din comun, întâlnită la unele persoane care pot percepe cele mai slabe sunete.

HIPERBÁT (< fr.; gr.) s.n. Figură de stil constând în schimbarea, prin dislocări, a topicii normale; inversare.

HIPÉRBOLĂ (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *ballein* „a arunca") s.f. 1. (MAT.) Curbă plană cu un centru și două asimptote, reprezentând locul geometric al punctelor pentru care diferența distanțelor față de două puncte fixe (numite focare) este constantă. Descoperită de Menechmus (sec. 4 î.Hr.). 2. (LIT.) Figură de stil constând în exagerarea dimensiunilor, efectului unui fapt, importanței unui personaj etc.

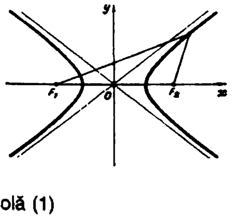

Hiperbolă (1)

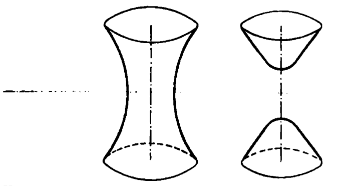

Hiperboloid

HIPERBÓLIC, -Ă (< fr., gr.) adj. În formă de hiperbolă (1). ✦ Care ține de hiperbolă. ✧ *Funcție h.* = funcție definită cu ajutorul numărului *e* (baza logaritmilor neperieni), având proprietăți asemănătoare funcțiilor trigonometrice. ✦ Exagerat.

HIPERBOLOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *hyperbole* „hiperbolă" + *eidos* „aspect") s.m. (MAT.) Suprafață cu un centru de simetrie și cu un con asimptotic, al cărui vârf coincide cu centrul de simetrie. Există **h.** cu o pânză și **h.** cu două pânze.

HIPERCHERATÓZĂ (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *kerat-* „corn") s.f. (MED.) Îngroșare fiziologică sau patologică a stratului cornos al pielii.

HIPERCHINEZÍE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *kinesis* „mișcare") s.f. (MED.) Activitate motorie exagerată efectuată de mușchii scheletici (tremurătură, mișcare coreică etc.) sau de musculatura netedă a unui organ cavitar (stomac, intestin).

HIPERCLORHIDRÍE (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *chlore* „clor" + *hydor* „apă") s.f. (MED.) Hiperaciditate gastrică.

HIPERESTEZÍE (< fr.) s.f. Creștere a intensității senzațiilor și percepțiilor (cei afectați nu suportă lumina, zgomotul etc.). Apare în perioade de suprasolicitare nervoasă și fizică, în debutul bolilor infecto-contagioase sau psihice.

HIPERGLICEMÍE (< fr.; {s} *hiper-* + *glykys* „dulce" + *haima* „sânge") s.f. (MED.) Creșterea concentrației glucozei sangvine peste valorile normale (1,1 g ‰), întâlnită în diabetul zaharat.

HIPERHIDRÓZĂ ({s} *hiper-* + gr. *hydros* „sudoare") s.f. Secreție sudoripară exagerată, localizată sau generalizată, întâlnită la tuberculoși, în unele afecțiuni nervoase, la persoane emotive etc.

HIPERINSULINÍSM (< fr. {i}) s.n. (MED.) Boală endocrină cauzată de secreția excesivă de insulină.

HIPERION (HYPERION) 1. (În mitologia greacă) Unul dintre titani. Confundat uneori cu Soarele sau cu unul dintre aștrii nocturni (ex. Luceafărul). 2. Satelit al lui Saturn, situat în spatele lui Titan. Este de forma unui disc cu diametrul de 410 km și grosimea de 220 km. Descoperit de W. Bond (1848).

HIPERMETROPÍE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *metron* „măsură" + *ops* „vedere") s.f. Anomalie a vederii consecutivă unei reduceri a axului anteroposterior al ochiului, sau unei insuficiențe a forței refractive a aparatului dioptric ocular, imaginea formându-se în spatele retinei, ceea ce perturbă vederea de aproape. Se corectează cu ajutorul ochelarilor cu lentile pozitive.

HIPERMÉTRU (< fr., gr.) s.m. Vers antic cu o silabă suplimentară, care, în rostire, se elimină înaintea cuvântului următor, dacă acesta începe cu o vocală.

HIPERÓNI (< fr. {i}; {s} *hiper-*) s.m. (FIZ.) Particule elementare stabile, cu masa mai mare decât cea a nucleonilor și cu o durată de viață mai lungă (ex. particulele lambda, sigma etc.).

HIPERPARATIROIDÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Osteoză fibrochistică.

HIPERPLAZÍE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *plasis* „formare") s.f. Creștere exagerată a unui țesut datorată înmulțirii rapide a celulelor.

HIPERSPÁȚIU (< fr.) s.n. (FIZ.) Spațiu diferit de cel euclidian, având mai mult de trei dimensiuni (sau de patru, atunci când timpul este considerat a patra dimensiune). Este utilizat în fizică și astrofizică (de ex. teoriile lui Kalutza-Klein, supergravitația, supercorzile etc.).

HIPERSTÉN (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *sthenos* „forță") s.m. Varietate de piroxen rombic, de culoare verde până la neagră cu irizații datorită incluziunilor de *ilmenit* și *hematit*; utilizat ca piatră semiprețioasă.

HIPERSÚNET s.n. Partea de înaltă frecvență a spectrului undelor elastice (între 10^9 și 10^{12}–10^{13} Hz).

HIPERTENSIÚNE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Creștere trecătoare sau constantă a presiunii sângelui în sistemul arterial *(h. arterială)* sau în cel venos *(h. venoasă)*. Frecventă după vârsta de 40 de ani, are cauze nervoase, renale, endocrine, metabolice, cardiovasculare etc. Sin. *hipertonie* (2).

Hipism. Cursă de galop

HIPERTIROIDÍE (< fr.) s.f. Boală endocrină datorată secreției excesive a hormonilor tiroidieni și manifestată prin scăderea în greutate a organismului și creșterea metabolismului bazal, cu sau fără hipertrofia tiroidei etc. Sin. *hipertiroidism.*

HIPERTONÍE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *tonos* „încordare") s.f. 1. Creștere a tonusului mușchilor (scheletici) sau al diferitelor organe interne (intestin, căi biliare, artere etc.) și a sistemului nervos vegetativ *(h. simpatică, h. parasimpatică)*. 2. Hipertensiune.

HIPERTRICÓZĂ (< fr.; {s} *hiper-* + gr. *thrix* „fir de păr") s.f. (MED.) Hirsutism.

HIPERTRITÓN s.m. Nucleu atomic instabil, izotop al hidrogenului, alcătuit dintr-un proton și trei neutroni.

HIPERTROFÍE (< fr. {i}; {s} *hiper-* + gr. *trophe* „hrană") s.f. Creștere anormală a volumului unui organ sau al unui țesut, fără înmulțirea celulelor acestuia (ex. *h. cardiacă*).

HIPERVITAMINÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Tulburare a funcțiilor organismului ca urmare a administrării exagerate a unor vitamine, în special a vitaminelor A sau D.

HIP HOP, mișcare socio-culturală contestatară a tineretului urban, conturată la sfârșitul anilor '70 la New York și modurile ei de expresie. Se manifestă deseori în stradă prin graffiti, o modă vestimentară specifică (bascheți înalți, șapcă, ochelari negri), un stil de dans (breakdance, smurf) și o muzică specifică (rap).

HÍPIC, -Ă (< fr., gr.) adj. De cai, referitor la caii de curse.

HIPIDIOMÓRF (fr.; {s} *hipo*^{1}- + *idios* „propriu" + *morphe* „formă") adj. (Despre structura rocilor magmatice intruzive) În a căror componență primele minerale cristalizate au forma lor proprie, celelalte, cristalizate ulterior, au forma condiționată de spațiile rămase libere între elementele formate anterior.

HIPÍSM (< fr.; {s} gr. *hippos* „cal") s.n. v. **călărie.**

HIPNOPEDÍE (< fr.; {s} gr. *hypnos* „somn" + *paideia* „educație") s.f. Metodă pedagogică de învățare pasivă, bazată pe sugestie hipnotică.

HIPNÓTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hypnotikos* „soporific") adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Substanță) care provoacă un somn artificial (ex. barbituricele); hipnotizant, somnifer, soporific. **2.** Adj. Provocat de hipnoză, caracteristic celui hipnotizat, de hipnoză. **3.** Adj. Fig. Fascinant, captivant.

HIPNOTÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *hypnos* „somn") s.n. **1.** Ansamblul fenomenelor legate de *hipnoză*, în special ansamblul procedeelor practicate pentru provocarea hipnozei și a aplicațiilor ei terapeutice. **2.** Știință care studiază provocarea artificială a somnului.

HIPNÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hypnos* „somn") s.f. Stare asemănătoare cu somnul, provocată voluntar asupra propriei persoane (autohipnoză) sau a altei persoane (inductiv), în timpul căreia controlul conștient și contactul cu realitatea slăbesc, trăirile și acțiunile persoanei hipnotizate fiind subordonate sugestiilor hipnotizatorului. ✦ Fig. Fascinație.

HIPO-^{1} ({s} gr. *hypo* „sub, dedesubt") Element de compunere cu sensul „sub, mai puțin"; servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPO-^{2} ({s} gr. *hippos* „cal") Element de compunere cu sensul „(referitor la) cal"; servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

HIPOACIDITÁTE (< fr. {i}) s.f. Scădere a acidității gastrice sub valorile normale, întâlnită în unele boli de stomac; hipoclorhidrie.

HIPOACUZÍE (< fr.) s.f. Diminuare a sensibilității auditive desemnând toate formele de scădere a auzului, începând cu cele discrete și mergând până la cele severe.

HIPOCALCEMÍE (< fr.) s.f. Scădere importantă a nivelului de calciu din sânge, ca urmare a unor carențe alimentare, boli digestive sau a insuficienței renale. În cazuri grave declanșează crize de tetanie.

HIPOCAÚST (< fr.; lat. *hypocaustum* „focar subteran") s.n. **1.** (În Antic.) Sistem de încălzire cu aer cald prin conducte aflate sub dalaj. **2.** Focar **(3)** subteran folosit în **h. (1).**

HIPOCÉNTRU (< fr.; {s} *hipo-*^{1} + lat. *centrum* „centru") s.n. Punctul central al unui focar seismic; în funcție de adâncimea din scoarța terestră, determină cutremure: superficiale (sub 10 km), normale (10-60 km), intermediare (60-300 km) și adânci (300-800 km).

HIPOCICLOÍDĂ (< fr. {i}) s.f. (MAT.) Curbă plană descrisă de un punct de pe circumferința unui cerc care se rostogolește, fără să alunece, pe un alt cerc fix, cercurile fiind interioare.

HIPOCLORHIDRÍE (< fr. {i}) s.f. Hipoaciditate.

HIPOCLORÍȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului hipocloros, care se obțin prin acțiunea clorului asupra hidroxizilor puternic bazici sau pe cale electrolitică. **H.** sunt oxidanți puternici.

HIPOCLORÓS (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid obținut prin acțiunea clorului asupra unei suspensii de oxid de mercur în apă.

HIPOCÓNDRU (< fr.; {s} *hipo-*^{1} + gr. *chondros* „cartilaj") s.n. (ANAT.) Fiecare dintre regiunile superioare ale abdomenului, situate de o parte și de alta a epigastrului, sub ultimele coaste.

HIPOCORÍSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte sau despre sufixe) Care exprimă sentimente de afecțiune; dezmierdător, alintător.

HIPOCOTÍL (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + fr. *cotyl[édon]* „cotiledon") s.n. (BOT.) Porțiunea de tulpiniță a unei plantule, situată între cotiledoane și radiculă. Din **h.**, împreună cu epicotilul, se formează tulpina principală.

HIPOCRAT (HIPPOKRATES) din Chios (sec. 5 î.Hr.), geometru grec. Autorul primei lucrări sistematice de geometrie. A descoperit lunulele care îi poartă numele, unul dintre primele exemple de calcul al unei arii mărginite de linii curbe.

HIPOCRAT (HIPPOKRATES) din Kos (c. 460-c. 377 î.Hr.), medic grec. Supranumit „părintele medicinei". Este considerat autorul celor c. 60 de tratate medicale antice, alcătuind „Corpusul hipocratic". A contribuit la fundamentarea metodologică a medicinei tradiționale, insistând asupra rolului pe care îl au factorii fizici (mediul geografic, conjunctura meteorologică, asigurarea regimului alimentar echilibrat etc.) în apariția bolilor. *Jurământul lui Hipocrat (hipocratic)*, cuprinzând reguli de etică profesională recunoscute de corpul medical de-a lungul a peste două milenii, a fost redactat după moartea sa.

Hipocrat

HIPOCRATÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Hipocrat*) s.n. (MED.) **1.** Sistem de tratament care are la bază concepția lui Hipocrat. **2.** *H. digital* = îngroșare a extremităților degetelor, cu bombarea unghiilor.

HIPOCRISTALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + *kristallos* „cristal") adj. (Despre rocile vulcanice) Care este alcătuit din cristale și din sticlă.

HIPODÉRM (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + gr. *derma* „piele") s.n. **1.** Strat profund al pielii, situat sub dermă; este bogat în țesut adipos. **2.** (BOT.) Primele straturi de parenchim, adesea îngroșate, situate la unele plante sub epidermă.

HIPODERMÓZĂ (< fr.) s.f. Boală parazitară a animalelor rumegătoare mari, provocată de larvele muștei *Hypoderma bovis*, care se localizează în straturile profunde ale pielii.

HIPODRÓM (< fr.; {s} *hipo-*^{2} + gr. *dromos* „cursă") s.n. Teren special amenajat pentru desfășurarea concursurilor hipice și pentru antrenarea cailor trăpași și de curse. Are o pistă ovală (pe care se desfășoară competițiile), piste pentru antrenament, tribune pentru spectatori, clădiri auxiliare. Există un **h.** la Ploiești.

HIPOESTEZÍE (< fr.; {s} *hipo-*^{1} + gr. *aisthesis* „senzație") s.f. Scădere a sensibilității cutanate, întâlnită în unele boli nervoase.

HIPOFÍZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *hypophysis* „creștere dedesubt") s.f. Glandă endocrină coordonatoare, la animalele vertebrate și la om, situată la baza creierului, formată dintr-un lob anterior (adenohipofiza) și unul posterior (neurohipofiza), legat de *hipotalamus*. Secretă numeroși hormoni, dintre care mai importanți sunt: hormonul de creștere sau somatotrop, hormonii care stimulează secreția altor glande endocrine (tireotrop, corticotrop sau ACTH). Împreună cu hipotalamusul, **h.** formează un sistem funcțional unic (sistemul hipotalamic-hipofizar). Sin. *glandă pituitară.*

HIPOFOSFÁȚI (< fr.) s.m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului hipofosforic.

HIPOFOSFÍȚI (< fr. {i}) s.m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului hipofosforos.

HIPOFOSFÓRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al fosforului, care cristalizează din soluție sub formă de plăci incolore; prin solubilizare în apă se descompune.

HIPOFOSFORÓS (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al fosforului, întrebuințat ca agent reducător; este un lichid uleios, incolor, solubil în apă și alcool.

HIPOFÚNCȚIE (< fr.) s.f. Diminuare a activității unui organ, a unui sistem, a unei funcții (ex. **h.** tiroidiană, h. digestivă).

HIPOGÁSTRU (< fr., {s} *hipo-*^{1} + gr. *gaster* „stomac") s.n. Reg. a abdomenului situată sub reg. ombilicală.

HIPOGÉN ({s}. *hypo*^{1}- + gr. *genesis* „formare") adj. (Despre minerale și roci) Care se formează în adâncime.

HIPOGÉU, -ÉE (< fr., {s} *hipo-*^{1} + gr. *ge* „pământ") s.n., adj. **1.** S.n. (În Antic.) Construcție subterană alcătuită din mai multe camere, cu destinație mai ales funerară. **2.** Adj. (ZOOL., BOT.) Care trăiește sub pământ (ex. animal **h.**, cotiledon **h.**).

HIPOGLICEMÍE (< fr. {i}) s.f. Scădere a glucozei sangvine sub valorile normale; se manifestă prin palpitații, transpirație, senzație intensă de foame, uneori chiar leșin.

HIPOLIT (HIPPOLYTOS) (în mitologia greacă), erou, fiul lui Teseu și al unei amazoane, cast și misogin, dedicat vânătorii.

HIPOLIT din Roma, Sf. - (c. 170-c. 235), martir creștin. Primul antipapă (217/218-235). S-a opus papilor Zefirin (acuzat de modalism) Calixt, (permitea dezlegarea de păcate grave săvârșite după botez). A condus o grupare disidentă până în 235, când s-a împăcat cu Pontian, demisionând pentru a permite alegerea unui succesor care să pună capăt schismei. I se atribuie „Tradiția Apostolică" cu informații despre celebrările liturgice la Roma.

HIPOLOGÍE (< fr. {i} ; {s} *hipo-*^{2} + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a zootehniei care are drept obiect de studiu anatomia și fiziologia calului, clasificarea raselor de cai, metodele de ameliorare și de dresare a cailor.

HIPOPLAZÍE (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + gr. *plasis* „formare") s.f. Dezvoltare insuficientă sau incompletă a unui organ sau a unui țesut.

HIPOPOTÁM (< fr., {s} *hipo-*^{2} + gr. *potamos* „râu") s.m. Mamifer erbivor nerumegător, cu corpul masiv (până la 4,5 t) și o lungime de c. 4-5 m; are capul mare, labele scurte și pielea lipsită de păr *(Hippopotamus amphibius)*. Trăiește în fluviile și în lacurile din Africa Ecuatorială. ✧ *H. pitic*, **h.** din Africa de V, cu o lungime de 1,70-1,85 m și o greutate de c. 2,50-2,70 t *(Choeropsis liberiensis)*; vânarea lui este interzisă.

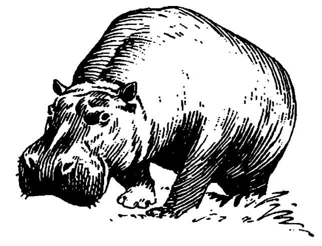

Hipopotam

HIPOSECRÉȚIE (< fr.) s.f. Scădere a secreției unei glande sub valorile normale.

HIPOSTÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *hypostilos* „susținut de coloane") adj. Care are plafonul susținut de coloane (ex. sala **h.** a templului de la Karnak).

HIPOSULFÍT (< fr. {i}) s.m. Denumire improprie pentru tiosulfat.

HIPOTALÁMUS (< fr.) s.m. (ANAT.) Formație cenușie a creierului, care corespunde părții inferioare a *diencefalului*, având rol important în reglarea superioară a funcțiunilor vegetative ale organismului (ex. foamea, setea, somnul etc.).

HIPOTENSIÚNE (< fr. {i}) s.f. Scădere trecătoare (în hemoragii mari, în stări de șoc etc.) sau menținere constantă a tensiunii arteriale sub valorile normale; hipotonie **(2).**

HIPOTENSÍV, -Ă (< fr.) s.n. Medicament care provoacă scăderea tensiunii arteriale; utilizat în hipertensiunea arterială.

HIPOTERMÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + gr. *thermos* „cald") adj. (Despre o treaptă a procesului hidrotermal) Care se referă la prima etapă a depunerii mineralelor din soluții fierbinți, cu temperatura cuprinsă între 500 și 300°C.

HIPOTERMÍE (< fr., gr.) s.f. Scădere a temperaturii corpului sub limita normală.

HIPOTIPÓZĂ (< fr., gr.) s.f. Figură de stil realizând, prin intermediul epitetelor și al comparației, imagini vizuale foarte pregnante.

HIPOTONÍE (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + gr. *tonos* „încordare") s.f. **1.** Scădere a tonusului mușchilor scheletici sau al mușchilor netezi ai organelor interne. **2.** Hipotensiune.

HIPOTRACȚIÚNE s.f. Tracțiune cu cai.

HIPOTROFÍE (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{1} + gr. *trophe* „hrană") s.f. Dezvoltare insuficientă a unui organ sau a unui țesut față de vârsta acestuia (ex. **h.** musculară).

HIPOVITAMINÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Tulburare funcțională sau organică cauzată de insuficiența în alimentație a uneia sau a mai multor vitamine (ex. hemeralopie, astenie de primăvară).

HIPOXÍE (< fr.) s.f. (MED.) Oxigenare insuficientă a țesuturilor cauzată de o concentrație a oxigenului în sânge sub limita normală (c. 1 l oxigen la 600-700 g hemoglobină).

HIPPARCOS (*High* Precision *Par*allaxe *Co*llecting *S*atelitte), primul satelit de astrometrie optică (realizat

Hiroshige: Una dintre cele „56 de stații pe drumul Tokaidō"

de *ESA*), cu orbită geospațială, care, din 1989, a stabilit pozițiile exacte pentru sute de mii de stele.

HIPPIAS din Elis (sec. 5-4 î.Hr.), erudit grec. Platon l-a înfățișat ca sofist. Se pune pe seama lui descoperirea cvadraturii.

HIPPODAMOS din Milet (sec. 5 î.Hr.), arhitect și urbanist grec. A conceput planuri de orașe într-o manieră sistematică (portul Pireu din Atena).

HÍPPY (HIPPIE) (cuv. din engl. americană) subst. Mișcare de tineret contestatară, nonconformistă, nonviolentă, apărută în anii '60 în S.U.A. și întemeiată pe refuzul societății de consum, al valorilor sociale și morale tradiționale; tânăr care face parte din această mișcare.

HIPSOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a *geodeziei* care se ocupă cu măsurarea și analiza altitudinilor reliefului continental și oceanic.

HIPÚRIC (< fr. {i}; {s} *hipo-*^{2} + gr. *ouron* „urină") adj. *Acid ~* = formă sub care derivații acidului benzoic prezenți în vegetale sunt eliminați din organism prin urină, prin combinarea acidului benzoic cu glicocolul; se găsește în special în urina de cal.

HIPPURÍT (< fr. {i}) s.m. Gen fosil de lamelibranhiate *(Hippurites)*. A trăit în Cretacic, intrând în compoziția calcarelor alături de corali.

HIRAGANA (cuv. jap.) s.f. Scriere japoneză folosită pentru notarea elementelor gramaticale ce servesc la formarea cuvintelor. V. și **kana**.

HIRAKATA, oraș în Japonia, în conurbația Ōsaka; 402,5 mii loc. (2000). Ind. siderurgică, constr. de mașini, a prelucr. metalelor și textilă. Templul Kudara (sec. 8).

HIRAM (AHIRAM), rege al Tirului (969-936 î.Hr.). În timpul domniei lui, orașul fenician atinge apogeul puterii.

HIRATA Atsutane (pe numele adevărat „wada", cunoscut și sub denumirile de *Hanbee, Masugenoya, Ibukinoya*) (1776-1843), învățat japonez. Teoretician al școlii naționaliste de renaștere a *șintoismului*. Lucrări privind istoria veche a Japoniei („Explicație a istoriei vechi"), în care exalta drepturile divine ale dinastiei imperiale.

HIRATSUKA, oraș în Japonia (Honshū), port de pescuit la Oc. Pacific; 254,6 mii loc. (2000). Constr. de automobile.

HIRATSUKA Masunori (1907-1981), pedagog japonez. Cercetări privind reforma învățământului în Japonia; a contribuit la promovarea ideilor pedagogice liberale în Asia („O istorie a educației în Japonia", „Viitorul Japoniei și educația morală").

HIROHITO (1901-1989), împărat al Japoniei (1926-1989); regent (din 1921). Până la adoptarea Constituției din 1947, când a fost nevoit să renunțe la prerogativele divine, rămânând însă un simbol al unității statale, puterea sa a fost absolută.

HIRONAKA Heisuke (n. 1931), matematician japonez. Lucrări de geometrie algebrică și de algebră comutativă. Medalia Fields (1970).

HIROSAKI, oraș în Japonia (Honshū); 177,1 mii loc. (2000). Ind. mătăsii, de prelucr. a lemnului și alim. Renumit pentru producția de lacuri verzi. Universitate. Castel (sec. 17).

HIROSHIGE (pe numele adevărat *Andō Tokuitarō*) (1797-1858), pictor și xilogravor japonez. Important reprezentant al școlii Ukiyo-e. Peisaje („Șaizeci și nouă de stații pe drumul Kisō", „Cincizeci și șase de stații pe drumul Tokaidō", „Vederi din Kyōto", „100 de stampe privind Edo") de o mare precizie și finețe în redarea atmosferei.

HIROSHIMA, oraș în Japonia (Honshū), port la golful omonim; 1,12 mil. loc. (2000). Șantiere navale. Ind. constr. de mașini, textilă, de prelucr. a lemnului, chimică. Universitate. Fundat în sec. 16. La 6 aug. 1945, *superfortăreața* americană „Enola Gay" a lansat asupra orașului **H.** prima bombă atomică, distrugându-l în proporție de 75%, și provocând moartea imediată a c. 80 000 de oameni, iar prin urmările poluării cu substanțe radioactive, moartea ulterioară a peste 200 000 de oameni. Reconstruit după 1950. Muzeu Memorial al Păcii (1952), Muzeu de Artă (1978) și Parcul Păcii și o catedrală memorială.

HIROTONÍ(SÍ) (< sl.) vb. I tranz. A ridica un diacon la rangul de preot; *p. ext.* a face pe cineva diacon, arhiereu etc. după canoanele Bisericii creștine.

HIRSCH, Moritz von Freiherr von Hirsch auf Gereuth (1831-1896), filantrop și om de afaceri evreu din Germania. A fondat și finanțat Alianța israelită universală (1891), cu scopul de a coloniza evreii din Europa și Asia în Argentina.

HIRSCHER, Lucas (1519-1590, n. Brașov), cărturar luteran sas. Prim-jude al Brașovului (1561-1590). A întreținut strânse legături cu Țara Românească și a susținut activitatea tipografică a diaconului Coresi.

HIRSÚT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Cu părul și cu barba stufoase, zbârlite; neîngrijit. **2.** Fig. Grosolan, aspru, vulgar. ✦ Ursuz, morocănos, taciturn. 3. (Despre frunze, tulpini etc.) Prevăzut cu peri rigizi, lungi.

HIRSUTÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *hirsutus* „păros") s.n. Creștere anormală de păr pe față, pe corp și pe membre, în special la femei, din cauza unor tulburări endocrine; hipertricoză.

HIRSZFELD, Ludwik (1884-1954), hematolog polonez. Fondator (1945) al Institutului de imunologie de la Wrocław. A descoperit (1911) ereditatea grupelor sangvine.

HIRTIUS AULUS (c. 90-43 î.Hr.), istoric și om politic roman. Ofițer, secretar și confident al lui Cezar în Galia (din 54 î.Hr.). A adăugat la lucrarea „De bello Gallico" a lui Cezar Cartea a 8-a, care narează evenimentele anilor 51-50 î.Hr.

HIRUDINÉE (< fr.; {s} lat. *hirudo* „lipitoare") s.n. pl. Clasă de viermi din filumul anelidelor (ex. lipitoarea), cu corpul segmentat, turtit dorso-ventral, cu câte o ventuză la extremități *(Hirudinea)*; sunt animale acvatice (dulcicole); se hrănesc cu sânge.

HIS 1. Wilhelm H. (1831-1904), anatomist și antropolog german de origine elvețiană. Promotor al teoriei anatomo-fiziologice a mecanicii dezvoltării formațiilor organice. Lucrări privind embrionul uman și morfologia sistemului nervos. **2. Wilhelm H. Jr.** (1863-1934), clinician și anatomist german de origine elvețiană. Fiul lui **H. (1).** A descris fasciculul atrioventricular de transmitere prin țesutul cardiac a influxului nervos care stimulează contracția inimii (fasciculul lui H.).

HISDAI (HASDAI) ibn SHAPRUT (c. 915-c. 975), medic evreu de Curte și vizir *de facto* al califului *Abd ar-Rahman III* din Córdoba. Numeroase misiuni diplomatice. A tradus în arabă tratatul de farmacologie al lui *Dioscorides* și a încurajat studiile talmudice, inaugurând epoca de aur a scrierilor ebraice în Spania maură.

Hiroshima. Muzeul Memorial al Păcii

HISHĀM ibn al-KALBĪ (înainte de 747-819/821), învățat arab. A trăit cea mai mare parte a vieții la Baghdad. Autor a peste 140 de lucrări consacrate cu precădere studierii literaturii și politicii preislamice și musulmane timpurii.

HISPANIA, denumirea romană a Spaniei. Ocupată parțial de romani în timpul celui de-al Doilea Război punic, **H.** a fost împărțită, în 197 î.Hr., în două provincii: *H. Citerior* și *H. Ulterior*, iar în timpul lui August, în trei reg. ad-tive: *H. Citerior, Lusitania* și *Baetica*.

HISPANIOLA (ESPAÑOLA), ins. în arh. Antilele Mari, despărțită de Cuba prin str. Windward; 76,2 mii km^{2}. În partea de E a ins. **H.** (c. 2/3) se află Republica Dominicană, iar în cea de V (c. 1/3), Republica Haiti. Relieful cuprinde patru culmi muntoase orientate NV-SE, care închid depr. alungite. Alt. max.: 3 175 m (Pico Duarte). – *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb (1492), **H.** a constituit centrul stăpânirii spaniole în Indiile de Vest. Ocuparea de către francezi, în sec. 17, a părții occidentale a ins. a fost recunoscută prin Tratatul de la Ryswick (1697). În urma Tratatului franco-spaniol de la Basel (1795), Franța a primit partea spaniolă din **H.**

HISPANÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist în studiul limbii și literaturii spaniole.

HISSARLÎK, zonă colinară în NV Asiei Mici (Turcia), unde, între 1870 și 1872, H. Schliemann a descoperit ruinele cetății *Troia*.

HISTAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Amină biogenă rezultată din decarboxilarea *histidinei*. Prezentă în țesuturile vegetale și animale, **h.** are acțiuni multiple; rol important în *șocul anafilactic* etc. V. *histidină*.

HISTASPE (HYSTASPES), satrap persan al Parției și Hyrcaniei (sec. 6 î.Hr.). Tatăl regelui Darius I.

HISTERECTOMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *hystera* „uter" + *ektome* „amputare") s.f. Îndepărtarea chirurgicală a uterului.

HISTERÉZIS (< fr.; {s} gr. *hysterezis* „lipsă, întârziere") s.n. (FIZ.) Fenomen cu caracter ireversibil care constă în faptul că succesiunea stărilor unei substanțe, determinate de variația unui parametru, diferă de succesiunea stărilor determinate de variația în sens contrar a aceluiași parametru (ex. h. electric, h. mecanic etc.). ✧ *H. magnetic* = **h.** care constă în dependența neunivocă a inducției magnetice a unui corp feromagnetic față de intensitatea câmpului magnetic exterior.

HISTEROTOMÍE (< fr.; {s} gr. *hystera* „uter" + *tome* „tăiere") s.f. Intervenție chirurgicală constând în extragerea fătului din uter, în cazul unei nașteri dificile; cezariană.

HISTIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aminoacid heterociclic, foarte răspândit în natură, intrând în structura majorității proteinelor, prezent în cantități relativ mari în hemoglobină. V. *histamină*.

HISTIOCÍT (< fr. {i}; {s} gr. *histos* „țesut" + *cito-*) s.m. Celulă stelată, mobilă, care aparține țesutului conjunctiv; rol important în apărarea organismului față de infecții și în cicatrizare.

HISTOCHIMÍE (< fr.) s.f. Ramură a *histologiei* care studiază, cu ajutorul unor coloranți cu afinitate selectivă, structura chimică a celulelor și a țesuturilor organismului.

HISTOFIZIOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a *histologiei* și a *fiziologiei* care studiază funcțiile celulei și ale țesuturilor organismului.

HISTOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *histos* „țesut" + *genesis* „naștere", „origine") s.f. Proces de formare a țesuturilor în cursul dezvoltării embrionare a animalelor și a plantelor.

HISTOLÍZĂ (< fr.) s.f. Dezorganizare a unui țesut organic. ✦ (ENTOM.; la metamorfoza completă) Proces mai mult sau mai puţin profund, de distrugere, a organelor vechi, care vor lăsa locul organelor noi, definitive, ale viitorului adult.

HISTOLOGÍE (fr. {i}; {s} gr. *histos* „ţesut" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul ţesuturilor, la nivel microscopic şi submicroscopic. V. şi *histogeneză, histofiziologie*.

HISTÓNE (< fr. {i}) s.f. pl. Proteine bazice bogate în arginină, prezente, în combinaţie cu acizii nucleici (nucleohistone), în nucleul celular; participă la transmiterea caracterelor genetice.

HISTOPATOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Parte a histologiei care studiază aspectul microscopic al organelor sau ţesuturilor bolnave.

HISTORIA AUGUSTA, culegere de biografii ale împăraţilor romani, de la Adrian (117-138) până la Numerian (283-284), inclusiv uzurpatorii. Apărută la sfârşitul sec. 4 sau la începutul sec. 5.

HISTORIOGRÁMĂ (< fr.; {s} gr. *historia* „istorie" + *gramma* „scriere") s.f. (STATIST.) Grafic construit în coordonate rectangulare, având pe axa absciselor scara timpului, iar pe axa ordonatelor scara valorilor; folosit pentru reprezentarea grafică a seriilor dinamice. Se mai numeşte şi *cronogramă*.

HISTRIA, colonie milesiană întemeiată în 657/656 î.Hr. pe ţărmul apusean al Pontului Euxin (azi Marea Neagră), la N de Tomis (pe actualul terit. al com. Istria, jud. Constanţa). Sub dominaţie romană de la sfârşitul sec. 1 î.Hr., distrusă de goţi în sec. 3 şi apoi refăcută din temelii. Existenţa ei încetează la sfârşitul sec. 6, ca urmare a invaziilor avaro-slave. Aici au fost bătute primele monede de pe terit. României (sec. 5 î.Hr.).

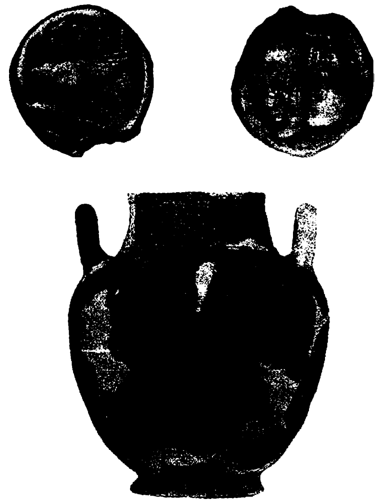

Monede şi vas grecesc descoperite la Histria

HISTRIÓN (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Antic. greco-romană) Actor de comedie, bufon. **2.** Măscărici, comediant lipsit de talent. ✦ Fig. Om ipocrit, şarlatan.

HIT, piesă arhicunoscută, şlagăr, film, care în urma unei promovări susţinute obţine un succes comercial deosebit şi apare în topuri.

HITACHI, oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 193,3 mii loc. (2000). Expl. de min. cuprifere şi auroargentifere. Constr. navale. Ind. electrotehnică şi electronică. Metalurgia cuprului.

HITCHCOCK, Sir Alfred Joseph (1899-1980), cineast britanic. Stabilit în S.U.A. (1940). Maestru al suspansului. Personajele sale sunt victime ale secolului angoasei („Femeia dispărută", „Rebecca" - Premiul Oscar pentru cel mai bun film, 1940, „Fascinaţie", „Notorius", „Psihoză", „Păsările").

HITCHINGS, George Herbert (1905-1998), biochimist şi farmacolog american. A studiat sinteza acizilor nucleici şi a realizat mai multe medicamente, folosite în tratamentul gutei, leucemiei, în grefele de organe. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1988), împreună cu G.B. Elion şi J. Black.

HITCHINS, Keith (n. 1931), istoric american. Specialist în istoria modernă a României şi a Europei de Sud-Est („Ortodoxie şi naţionalitate: Andrei Şaguna şi românii din Transilvania, 1846-1873", „Mişcarea naţională a românilor din Transilvania, 1780-1849", „Românii, 1774-1866", „Mit şi realitate în istoriografia românească"). Preocupări privind istoria Asiei Centrale şi a kurzilor. M. de onoare al Acad. Române (1991).

HITÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Limbă indo-europeană dispărută, din ramura anatoliană, vorbită de hitiţi. Scrierea **h.** folosea caractere cuneiforme babiloniene; a fost descifrată de lingvistul ceh B. Hrozný. Textele **h.** sunt cele mai vechi texte indo-europene cunoscute.

HITÍŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Populaţie indo-europeană stabilită în milen. 3-2 î.Hr. în partea centrală şi de E a Asiei Mici, care a întemeiat, în sec. 17 î.Hr., un puternic stat cu capitala la *Hattuşaş*. În sec. 12 î.Hr., Regatul Hitit s-a destrămat sub loviturile „popoarelor mării".

HITLER, Adolf (1889-1945), om politic german. Şeful (1920) Partidului Naţional-Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP). Cancelar (din ian. 1933) şi conducător (Führer) al statului german (din aug. 1934). Creatorul doctrinei naţional-socialiste (în lucrarea „Mein Kampf"), întemeiată pe pangermanism şi rasism. A instaurat dictatura în Germania, promovând o politică externă agresivă, revanşardă, care a dus la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial şi a supus aproape toate ţările ocupate unui regim de teroare, urmărind, printre altele, exterminarea evreilor. Spre sfârşitul războiului, când zdrobirea Germaniei devenise evidentă, s-a sinucis (apr. 1945).

HITTI, Philip Khuri (1886-1978), istoric american de origine libaneză. Lucrări de orientalistică („Originea statelor islamice", „Istoria arabilor", „Orientul Apropiat în istorie").

HITTORFF, Jacques Ignace (1792-1867), arhitect şi arheolog francez de origine germană. În calitate de arhitect-şef al oraşului Paris şi al guvernului (1830), a sistematizat bulevardul Champs-Elyseés şi Place de la Concorde şi a construit biserica Saint-Vincent de Paul şi Gara de Nord.

HITTORF, Johann Wilhelm (1824-1914), fizician german. Lucrări de pionierat în electrochimie (migraţia ionilor în timpul electrolizei). A introdus (1853) noţiunea de număr de transport.

HIV, abreviere pentru *H*uman *I*mmunodeficiency *V*irus. V. SIDA.

HJÄLMAREN (HJÄLMAR), lac tectono-glaciar în partea de S a Suediei, unit cu L. Mälaren prin râul Eskilstuna; 483 km^2; ad. max.: 22 m. Pe ţărmul de V se află oraşul *Örebro*. Numeroase insule.

HJELMSLEV, Louis (1899-1965), lingvist danez. Conducător al Cercului lingvistic de la Copenhaga (pe care l-a fondat în 1931, împreună cu Viggo Bröndal). Specialist în lingvistica generală, creator al glosematicii („Preliminarii la o teorie a limbii").

HLAMÍDĂ (< fr., 2 sl.) s.f. **1.** Mantie amplă, prinsă pe umăr cu o agrafă, purtată de vechii greci şi de romani. **2.** (La bizantini) Pelerină (semi)circulară, purpurie, purtată de împăraţi şi arhierei.

HLAVÁCEK, Karel (1874-1898), poet ceh. Lirică simbolistă şi decadentă („Târziu, spre dimineaţă", „Cantilena răzbunării").

HLINCEA, sat în com. Ciurea, jud. Iaşi. Aşezare cu urme de locuire din sec. 7. Mănăstire de călugări, cu biserica Sf. Gheorghe, ctitorie din c. 1587 a domniţei Maria, fiica lui Petru Şchiopul, renovată şi pictată în 1659-1661.

Sir Alfred J. Hitchcock

Adolf Hitler

HLINKA, Andrej (1864-1938), preot şi om politic slovac. Fondator al Partidului Popular Slovac (1905). S-a opus unirii Slovaciei cu Cehia, susţinând necesitatea existenţei unui stat slovac autonom.

HLIPICENI, com. în jud. Botoşani, pe Jijia; 3 813 loc. (2008).

HLÎNOV v. Kirov (2).

HLOPIN, Vitali Grigorovici (1890-1950), radiochimist rus. Fondator al şcolii de radiochimie. A pus bazele ştiinţifice ale primei uzine de producere a radiului în Ucraina şi a obţinut (1921) primele preparate pe bază de radiu.

HLOPKIN, Nikolai Sidorovici (n. 1923), termofizician rus. Contribuţii privind instalaţiile energetice nucleare, termofizica şi dinamica reactorilor nucleari.

HMELNIŢKI 1. Bogdan Zinovi H. (c. 1595-1657), hatman al Ucrainei (1648-1657). A condus războiul de eliberare a Ucrainei de sub dominaţia polonă (1648-1654) şi a realizat unirea Ucrainei cu Rusia, proclamată de Rada de la Pereiaslav (ian. 1654); a încheiat o alianţă militară cu Vasile Lupu, domnul Moldovei. **2. Timofei (Timuş) Bogdanovici H.** (c. 1632-1653). Fiul lui **H. (1)**. Căsătorit cu Ruxanda, fiica domnului Moldovei Vasile Lupu, de partea căruia a intervenit în conflictul acestuia cu Matei Basarab. În sept. 1653, a fost asediat în cetatea Sucevei, unde a şi murit.

HMELNIŢKI, oraş în V Ucrainei, pe Bugul de Sud; 254 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, a mat. de constr., textilă, chimică, a mobilei, încălţ. şi alim. Teatre. Filarmonică. Muzee. Institut de învăţământ superior tehnic. Fundat în 1493. Până în 1954 s-a numit *Proskurov*.

HNUM (în mitologia egipteană), zeu arhaic, paznic al izvoarelor Nilului. Considerat generatorul vieţii şi creatorul tuturor vieţuitoarelor. Reprezentat uneori antropomorfic, alteori cu cap de berbec, având coarne duble.

Ho, simbol chimic pentru *holmiu*.

HOARDA DE AUR, stat feudal mongolo-tătar, întemeiat de Batu Han în urma campaniilor de cucerire din 1236-1243 pe un vast terit., ce cuprindea Asia Centrală şi E Europei; cap. la Sarai-Batu, apoi la Berke Sarai.

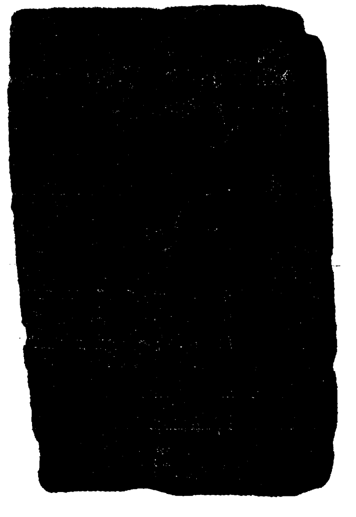

Scriere hitită

Apogeul puterii politice şi militare, precum şi al expansiunii teritoriale a **H. de A.** a fost atins în timpul hanilor Uzbek (1313-1341) şi Djanibek (1342-1357). Şi-a extins dominaţia şi asupra unei părţi a spaţiului românesc. Cnezatele ruse s-au aflat în raporturi de vasalitate faţă de H. În a doua jumătate a sec. 14 a început procesul de destrămare a **H. de A.**, pe ruinele căreia s-au constituit, în sec. 15, mai multe formaţiuni, printre care hanatele Crimeea (c. 1430), Kazan (1438) şi Astrahan (1466).

HOÁRDĂ (< pol.) s.f. **1.** Grupare în care erau organizate vechile popoare mongole. **2.** Ceată, bandă de oameni care pradă şi pustiesc; *p. ext.* armată cotropitoare.

HOBANA, Ion (n. 1931, Sânnicolau Mare), scriitor român. Proză ştiinţifico-fantastică („Un fel de spaţiu"). Antologia critică „Vârsta de aur a anticipaţiei româneşti".

HOBART, oraş în S Australiei, centrul ad-tiv al statului Tasmania, port la Oc. Pacific, la vărsarea râului Derwent; 126,1 mii loc. (2001). Metalurgia zincului şi a fierului. Constr. navale. Automobile. Universitate. Muzeu de artă. Clădirea Parlamentului (1834). Întemeiat (1804) de britanici, ca o colonie penitenciară.

HOBBEMA, Meindert (1638-1709), pictor olandez. Peisaje luminoase, într-un colorit nuanţat, cu subtile zone de umbră („Aleea din Middelharnis", „Moara de apă", „Rază de lumină printre nori").

HOBBES, Thomas (1588-1679), filozof şi gânditor politic englez. A elaborat un empirism nominalist şi raţionalist, aplicând matematica filozofiei, concepută ca doctrină despre corp şi mişcare. Ca formă de guvernare, **H.** a susţinut monarhia absolută („Leviathan sau materia, forma şi puterea unui stat ecleziastic şi civil", „Despre corp").

HÓBBY (cuv. engl.) s.n. Îndeletnicire plăcută, constantă, în afara preocupărilor profesionale, exercitată în timpul liber.

HOBHOUSE, Leonard Trelawney (1864-1929), filozof, sociolog şi jurnalist britanic. Fondator al sociologiei empirice în Marea Britanie. Lucrări de epistemologie care conţin elemente evoluţioniste spenceriene („Teoria cunoaşterii", „Gândirea în evoluţie"). A criticat concepţia hegeliană asupra statului („Teoria metafizică a statului").

HOBSON, John Atkinson (1858-1940), economist britanic. A fundamentat teoria privind distribuţia inegală a averii, ceea ce duce, pe de o parte, la acumularea şi exportul de capital, iar pe de alta, la creşterea şomajului („Fiziologia industriei"). A introdus termenul de imperialism.

HOCENI, com. în jud. Vaslui, în dealurile Fălciului; 3 057 loc. (2008). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (c. 1760), în satul Şişcani.

HOCES, Francisco de ~ (sec. 16), navigator spaniol. Primul care a atins extremitatea sudică a Americii (febr. 1526), respectiv capul Horn, în zona de contact a apelor oceanelor Pacific şi Atlantic.

HOCHE, Lazare (1768-1797), general francez. Participant la Revoluţia Franceză. S-a distins pe fronturile din NE Franţei (Moselle, Rin), în luptele cu prusienii şi austriecii. A reprimat insurecţia regalistă din Vendée (1794-1796).

HÓCHEI (< engl., fr.) s.n. (Şi în sintagmele) *H. pe gheaţă* = joc sportiv de echipă, practicat pe un patinoar (60/30 m) mărginit de mantinelă, în care jucătorii, pe patine, în număr de şase, încearcă să introducă *pucul*, lovit cu *crosa*, în poarta adversarului pentru a marca gol. Un meci are trei reprize a 20 de minute. Originar din Canada, a pătruns în Europa în 1898. A devenit sport olimpic în 1920. *H. pe iarbă* = joc sportiv de echipă, asemănător ca reguli de desfăşurare cu **h.** pe gheaţă, dar care se practică pe iarbă, între două echipe cu câte 11 jucători, folosind o minge în loc de puc. Un meci are două reprize a 35 de minute. A devenit sport olimpic în 1908.

HOCHHUTH, Rolf (n. 1931), scriitor german. Stabilit în Elveţia. Drame documentare („Soldaţii") şi romane („Dragostea în Germania"), antimilitariste şi antinaziste.

HOCHSTUHL v. **Karawanken.**

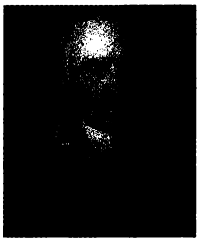

Thomas Hobbes

Dustin Hoffman

HOCIOTĂ, Dorin (1925-1990, n. Sibiu), medic român. Creatorul Centrului Medical de Fono-Audiologie şi Chirurgie Funcţională - O.R.L. (1973). Întemeietorul şcolii româneşti de cofochirurgie (tratarea chirurgicală a surdităţii).

HOCKNEY, David (n. 1937), pictor britanic. Reprezentant de seamă al orientării hiperrealiste („Doi băieţi în piscină"). Decoruri şi costume de teatru („Ubu rege").

HODAC, com. în jud. Mureş, pe râul Gurghiu; 5 031 loc. (2008).

HODEIDA (AL-HUDAYDAH), oraş în V Yemenului, port la Marea Roşie; 298,4 mii loc. (1995). Prelucr. lemnului. Ind. alim. Moschei. Poarta Bab el-Mushaif.

HODGKIN, Sir Alan Lloyd (1914-1998), fiziolog şi biofizician britanic. A descris impulsul nervos şi a emis teoria „pompei de sodiu" în conducerea influxului nervos. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1963), împreună cu J.C. Eccles şi A.F. Huxley.

HODGKIN, Dorothy Mary Crowfoot (1910-1994), chimistă britanică. Specialistă în analiza cristalografică. A stabilit, folosind analiza cristalografică cu raze X, structura penicilinei (1947) şi a vitaminei B_{12} (1956). Premiul Nobel pentru chimie (1964).

HODGKIN, Thomas (1798-1866), medic britanic. A semnalat poliadenopatiile cronice canceroase, cunoscute ulterior sub denumirea de limfogranulomatoză malignă *(Boala lui H.).*

HODGSON, Brian (1800-1894), orientalist britanic. Autor al lucrărilor „Religia şi literatura ilustrată a budismului", „Studii privind limba, literatura şi religia din Nepal şi Tibet".

HODJA, Enver v. **Hoxha, Enver.**

HODJENT, oraş în N Tadjikistanului, pe cursul superior al Sîr-Dariei, în V oazei Fergana; 149 mii loc. (2000). Expl. de uraniu. Ind. mătăsii şi bumbacului. S-a aflat pe „drumul mătăsii" care ducea din China în Europa. Ruinele mausoleului Tubahon (sec. 14); moscheea-mausoleu a şeicului Muslihitdin (sec. 14). Cunoscut din sec. 7. În perioada 1936-1991 s-a numit *Leninabad.*

HODLER, Ferdinand (1853-1918), pictor elveţian. Unul dintre principalii iniţiatori ai picturii moderne naţionale. Stil clar şi sever. Peisaje alpine, compoziţii dominate de alegorii şi simboluri („Noaptea", „Ziua", „Inspiraţie"), scene istorice („Retragerea de la Marignano").

HODOD, com. în jud. Satu Mare, în dealurile Asuajului; 2 994 loc. (2008). În satul **H.**, menţionat documentar în 1334, se află conacul Wesselényi-Degenfeld (1763-1776), în stil baroc, cu modificări neoclasice; biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18), în satul Lelei.

HODOGRÁF (< fr. {i}) s.n. Curbă plană sau în spaţiu, loc geometric al extremităţilor vectorilor care reprezintă valorile unei funcţii vectoriale, presupunând că aceşti vectori au originea comună într-un punct fix, numit polul h.

HODOŞ 1. Iosif H. (Hodoşiu) (1829-1880, n. Bandu de Câmpie, jud. Mureş), istoric şi om politic român. Acad. (1866). Participant la Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania (prefect al legiunii Clujului). Militant pentru drepturile românilor transilvăneni („Românii şi constituţiunile Transilvaniei"). I se datorează traducerea şi editarea lucrărilor lui D. Cantemir: „Descrierea Moldovei" şi „Istoria Imperiului Otoman". A colaborat la „Dicţionarul Academiei". **2. Enea H.** (1858-1945, n. Roşia Montană, jud. Alba), literat şi folclorist român. Fiul lui **H. (1).** M. coresp. al Acad. (1904). A alcătuit cea mai de seamă colecţie de lirică bănăţeană („Poezii poporale din Bănat"). **3. Nerva H.** (1869-1913, n. Baia de Criş, jud. Hunedoara), istoric şi bibliograf român. Fiul lui **H. (1).** S-a ocupat de organizarea modernă a bibliotecilor şi, îndeosebi, a Bibliotecii Academiei. Editor al „Revistei bibliografice" (1903-1904). În colab. cu I. Bianu, a scos „Bibliografia românească veche" (vol. 1, 2 şi fasc. 1-2 din vol. 3), şi cu Al. Sadi-Ionescu, „Publicaţiunile periodice româneşti". Şi-a legat numele de editarea colecţiei de documente Hurmuzaki.

HODOŞA, com. în jud. Mureş; 1 356 loc. (2008). Fabrică de cherestea. În satul H., menţionat documentar în 1332, se află o biserică romano-catolică (sec. 14), iar în satul Isla, o biserică unitariană (sec. 17).

HODOŞ-BODROG, mănăstire (de călugări) situată în satul Bodrogu Nou, com. Zădăreni, jud. Arad. Întemeiată în sec. 12 (cea mai veche din România) şi atestată documentar în 1177. Iniţial, mănăstirea a avut o biserică de lemn, pe locul căreia s-a zidit, la sfârşitul sec. 14, biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Picturi murale din 1766. Colecţie de icoane (sec. 15-18), de cărţi vechi, manuscrise, argintărie etc.

HODOŞIU, Iosif v. **Hodoş.**

HODŽA, Milan (1878-1944), om politic cehoslovac. Prim-min. (1935-1938). A demisionat în urma *Acordului de la München* (1938), care hotărâse dezmembrarea Cehoslovaciei, şi s-a exilat.

HOE, Richard March (1812-1886), inventator şi industriaş american. A construit prima rotativă pentru ind. tipografică (brevetată şi intrată în funcţiune în 1847).

HOECHST, concern german al ind. chimice şi farmaceutice, fondat în 1863. Filiale în peste 120 de ţări. Unul din primele locuri din lume în producţia de medicamente.

HOEL, Sigurd (1890-1960), scriitor norvegian. Promotor al literaturii moderne în Scandinavia. Nuvele („Viaţa pe care am parcurs-o") şi romane („Călătorie la capătul lumii").

HOFBAUER, Klemens Maria (1751-1820), cleric german. A fondat în Europa Centrală mănăstiri redemptoriste. Patron al Vienei. Canonizat în 1909.

HOFBURG, palat, fostă reşedinţă imperială din Viena (sec. 13); aici, Fischer von Erlach a construit Manejul spaniol şi biblioteca imperială.

HOFER, Andreas (1767-1810), patriot tirolez. Conducătorul luptei armate tiroleze din 1809 împotriva guvernului bavarez şi a trupelor franceze de ocupaţie; înfrânt de o armată franco-bavareză, a fost prins şi împuşcat. Erou naţional.

HOFFINGER, Johann Georg (1756-1792), medic sas din Sibiu. A descris, în lucrarea „Scrieri medicale variate" (Viena, 1791), anchilostomiaza şi alte boli ale minerilor din Slovacia şi Transilvania.

HOFFMAN, Alfred (1929-1995, n. Bucureşti), muzicolog şi critic muzical român. Îndelungată activitate axată pe problemele interpretării muzicale.

HOFFMAN, Dustin (n. 1937), actor american de film. Ilustrează antistarul hollywoodian („Cow-boy-ul de la miezul nopţii", „Papillon", „Toţi oamenii preşedintelui", „Moartea unui comis-voiajor"). Premiul Oscar: 1979 („Kramer contra Kramer"), 1988 („Rain Man").

HOFFMANN, August Heinrich (pe numele adevărat *Hoffmann von Fallersleben*) (1798-1874), poet, filolog şi istoric al literaturii germane. Lirică patriotică („Cântece pentru tânăra Germanie"), pentru copii („Toate păsările au venit"). A scris „Deutschland, Deutschland über Alles", devenit, în 1922, imnul naţional al Germaniei.

HOFFMANN, Ernst Theodor Amadeus (1776-1822), scriitor, pictor şi compozitor romantic german. Maestru al fantasticului, deschis spre grotesc şi ironie. Basme („Ulciorul de aur", „Spărgătorul de nuci şi regele

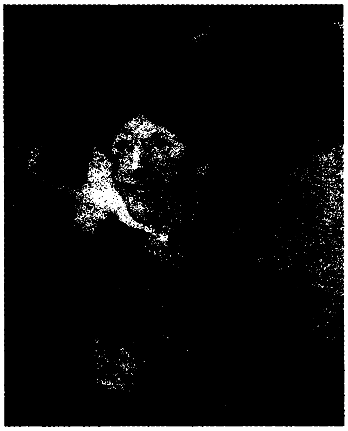

William Hogarth: „Vânzătoarea de creveți"

șoarecilor"), nuvele și romane („Elixirele diavolului"). Piese pentru pian, lieduri, lucrări corale, muzică de scenă, opere („Ondine"). Critic muzical și desenator (mai ales caricaturist).

HOFFMANN, Friedrich (1660-1742), medic și chimist german. Creator al sistemului medico-biologic mecanicist al echilibrului organic (teoria organicistă). A introdus termenul de anatomie patologică.

HOFFMANN, Josef (1870-1956), arhitect, decorator și designer austriac. Arhitect al orașului Viena (1920). Adept al funcționalismului, construcțiile sale se remarcă prin stil reticular, precubist, sobru, cu decoruri rafinate (Palatul Stoclet din Bruxelles, Sanatoriul de la Purkersdorf).

HOFFMANN, Paul Erich (1868-1959), dermatolog și bacteriolog german. A descoperit (împreună cu F.R. Schaudinn) agentul etiologic al sifilisului – *Treponema pallidum* (1905).

HOFFMANN, Roald (n. 1937), chimist american originar din Polonia. Cunoscut pentru teoriile sale, privind desfășurarea reacțiilor chimice, dezvoltate independent de Kenichi Fukui. Împreună cu R.B. Woodward, a formulat conceptul de conservare a simetriei orbitalilor moleculari. Premiul Nobel pentru chimie (1981), împreună cu K. Fukui.

HOFFMANN, Ulrich (?-1866), botanist și horticultor german. Stabilit în România. A amenajat, în 1860, Grădina Botanică din București, creată din inițiativa lui C. Davila.

HOFFMANN, Walter (1879-1952), inginer german. Lucrări referitoare la România („România de azi") și la aspectele economice ale sud-estului european („Europa de Sud-Est. Bulgaria, Iugoslavia, România. O incursiune prin politică, cultură și economie"). M. de onoare al Acad. Române (1942).

HOFMANN, August Wilhelm von (1818-1892), chimist german. A descoperit o metodă generală de preparare a aminelor. A izolat benzenul și anilina din gudroanele de la distilarea cărbunelui și a realizat sinteza anilinei.

HOFMANN, Hans (1880-1966), pictor american de origine germană. A combinat formele cubiste cu tonurile luminoase ale foviștilor, obținând un nou tip de pictură abstractă, într-un stil îndrăzneț și viguros („Încântare", „Exuberanță").

HOFMANNSTHAL, Hugo von (1874-1929), scriitor austriac. Poezii simboliste, tragedii neoromantice de inspirație antică („Electra") sau cu motive din teatrul lui Calderon de la Barca („Micul teatru al lumii") și din misterele medievale („Jedermann"). A scris libretul mai multor opere ale lui R. Strauss.

HOFMEISTER, Wilhelm Friedrich Benedikt (1824-1877), botanist german. A descris pentru prima oară alternanța de generații.

HOFSTADTER, Robert (1915-1990), fizician american. Studii asupra fotoconductivității și a efectului Compton. Cercetări asupra difuziei electronilor de energii mari în nuclee atomice, care au condus la descoperirea structurii nucleonilor. Premiul Nobel pentru fizică (1961), împreună cu R. Mössbauer.

HOFUF v. **Hufūf.**

HOGARTH, William (1697-1764), pictor și gravor englez. Tablouri de gen și gravuri dezvăluind un viu simț al umorului și al ironiei (ciclul „Căsătorie la modă", „Cariera unei prostituate", „Viața unui libertin"). Portrete („Vânzătoarea de creveți", „Garrick cu soția sa").

HOGAȘ, Calistrat (1848-1917, n. Tecuci), scriitor român. Colaborator al „Vieții românești". Povestitor cu vocația sublimului și a ironiei, a evocat peisajul carpatin și oamenii de la munte, dând o valoare sporită memorialului de călătorie („Pe drumuri de munte").

HOGGAR v. **Ahaggar.**

HÓGE (< tc.) s.m. Preot musulman; *p. ext.* învățător, dascăl musulman.

HOGHILAG, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 2 331 loc. (2008). În satul **H.**, menționat documentar (1309), se află o biserică din 1446 (azi evanghelică; reconstruită în 1730), iar în satul Valchid, o cetate cu biserică de incintă (sec. 14, refăcută în sec. 16).

HOGHIZ, com. în jud. Brașov, în depr. Făgăraș, pe Olt; 5 169 loc. (2008). Expl. de bazalt și marne. Rezervațiile naturale: microcanionul în bazalt de la **H.** (2 ha), cheile Dopca (4 ha), Cotul Turzunului (0,2 ha), Pădurea Bogății (8,5 ha). Fabrică de ciment. Muzeu (în satul Cuciulata) cu colecții de istorie, arheologie și etnografie. În satul **H.**, menționat documentar (1186), se află un parc natural de stejari seculari; castel (1553); biserică reformată (1749).

HOGWOOD, Christopher Jarvis Haley (n. 1941), clavecinist și dirijor britanic. A fundat (1973) și dirijat Academia de Muzică Veche din Londra, consacrată repertoriului baroc și clasic.

HOHENLINDEN, localit. în Bavaria (Germania), unde trupele franceze, conduse de *J. Moreau*, au obținut victoria asupra celor austriece (3 dec. 1800), ceea ce a condus la încheierea Păcii de la Lunéville (9 febr. 1801).

HOHENLOHE-SCHILLINGSFÜRST, Chlodwig, prinț von Ratibor și Corvey (1819-1901), om politic liberal german. Cancelar al Reich-ului (1894-1900). A extins posesiunile germane în China. Memorii.

HOHENSTAUFEN (STAUFER), familie princiară germană. Unii dintre membrii ei au fost suverani în Germania (1138-1208 și 1212-1254) și în Sicilia (1194-1268). Din dinastia **H.** fac parte împărații Sfântului Imp. Roman: *Conrad III, Frederic I Barbarossa* și *Frederic II.* S-au aflat în conflict cu Papalitatea și cu orașele italiene. Și-a luat numele de la castelul **H.** din Suabia, de unde erau originari.

HOHENZOLLERN, familie princiară germană, căreia îi aparțin dinastiile electorilor de Brandenburg (1415-1701), a regilor prusieni (1701-1918) și a împăraților germani (1871-1918). Mai importanți: *Frederic I, Frederic Wilhelm, Frederic II, Wilhelm I, Wilhelm II.* Reprezentanții ai ramurii suabe din familia de Hohenzollern-Sigmaringen au ocupat, între 1866 și 1947, tronul României: *Carol I, Ferdinand I, Carol II, Mihai I.* Și-a luat numele de la castelul **H.** de lângă Sigmaringen.

HOHE TAUERN v. **Tauern Înalți.**

HOHHOT (HUHEHAOTE; KÖKEQOTA), oraș în NE Chinei, centrul ad-tiv al reg. autonome Mongolia Interioară; 653,5 mii loc. (1990). Ind. constr. de mașini, siderurgică, a piel., bumbacului și alim. Universitate. Templul Dazhao (1580). Mănăstirea Wutasi (a celor cinci pagode). Marea moschee.

HÓHOT s.n. Izbucnire zgomotoasă de râs sau de plâns.

HOINĂRÍ vb. IV intranz. A bate drumurile, a umbla fără rost; *p. ext.* (fam.) a călători fără o țintă precisă.

HOIT (< magh.) s.n. Cadavru (mai ales al unui animal) intrat în descompunere; stârv, leș.

HOITÁR s.m. Specie de vultur mic (65-68 cm), de culoare albă-gălbuie, cu vârful aripilor negre, cu capul golaș; se hrănește cu hoituri, excremente și insecte (*Neophron percnopterus*). În România este oaspete de vară. Specie ocrotită. Sin. *vultur egiptean.*

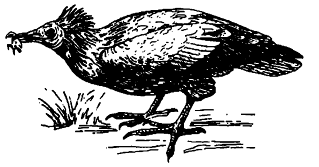

Hoitar

HOJEDA, Alonso de (c. 1470-1515), navigator și conchistador spaniol. L-a însoțit pe Columb în a doua călătorie în America (1493-1496); a cercetat ins. Hispaniola. A descoperit țărmul Guyanei până la G. Darién (1499-1500). Fondator al primei cetăți spaniole în America de Sud (San Sebastian, 1510).

HŌJŌ, familie nobiliară japoneză din perioada Kamakura (1185-1333), întemeiată de **H.** Tokimasa (1138-1215), ai cărei membri au condus țara în calitate de regenți (1199-1333). După 1247, a controlat peste jumătate din prov. japoneze, cunoscând apogeul sub **H.** Tokimune (1268-1284), care a respins invaziile mongolilor din 1274 și 1281.

HOKKAIDŌ, cea mai nordică ins. a arh. Japonez, separată de ins. Sahalin prin str. La Pérouse și de ins. Honshū prin str. Tsugaru; 83,5 mii km². Orașe pr.: Sapporo, Hakodate, Otaru, Asahikawa. Relief muntos cu vulcani activi (Asahi, Tokachi) și alt. max. de 2 290 m (vf. Asahi). Expl. de cărbuni, petrol, sulf, min. de fier, crom, mangan. Parcuri naționale.

HOKUSAI (supranumit Katsushika) (1760-1849), pictor și xilogravor japonez. A evocat natura și viața cotidiană a poporului japonez în peste 30 000 lucrări. Desen sugestiv și dinamic, minuțiozitate a detaliului, colorit viu și nuanțat (ciclul „Cascadele", „36 de vederi ale muntelui Fuji", „Podurile"). Celebru ilustrator de cărți (xilogravură).

HOL (< fr., engl.) s.n. Încăpere dintr-o locuință sau clădire publică care face legătura cu intrarea și în jurul căreia sunt dispuse celelalte încăperi.

HOLAN, Vladimir (1905-1980), poet ceh. Versuri onirice („Evantaiul himeric"). Interzis o perioadă, a reînceput să publice după 1960 („Mozartiana").

HOLBACH, Paul Henri Thiry, baron D' (1723-1789), filozof și scriitor francez de origine germană. Colaborator al *Enciclopediei.* A susținut un naturalism ateist („Sistemul naturii").

HOLBAN, Anton (1902-1937, n. Huși), scriitor român. Analist lucid al dragostei și al neliniștii intelectuale (romanele „O moarte care nu dovedește nimic", „Jocurile Daniei", nuvela „Bunica se pregătește să moară"); contribuție notabilă la dezvoltarea prozei psihologice românești.

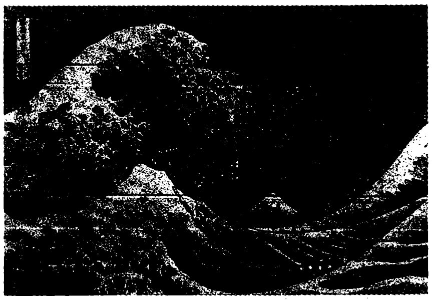

Hokusai: „Muntele Fuji și marele val"

Calistrat Hogaş

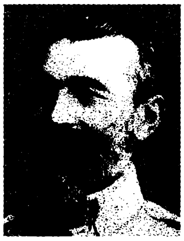
Ştefan Holban

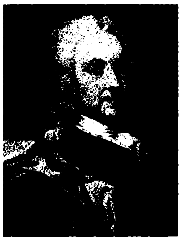
Ludvig Holberg

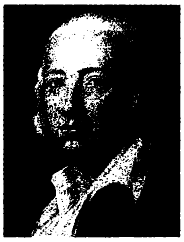
Johann Ch.Fr. Hölderlin

HOLBAN, Ion (1916–1995, n. Huşi), psiholog român. Cercetări experimentale şi aplicate în domeniul psihologiei feroviare şi al orientării profesionale („Probleme de psihologia muncii", „Laboratorul şcolar de orientare", „Teste de cunoştinţe").

HOLBAN 1. Ştefan H. (1869–1939, n. Vaslui), general şi om politic român. În 1918–1919, a comandat Divizia 6 în Transilvania şi Ungaria, până la ocuparea Budapestei, al cărei guvernator militar a fost în perioada 1919–1920. Ministru de Război (1921–1922). Membru al P.N.Ţ. (din 1928). **2. Maria H.** (1901–1991, n. Bucureşti), istoric român. Fiica lui **H. (1)**. M. coresp al Acad. (1990). Specialistă în paleografie latină şi în limba textelor latine medievale. Editor şi coordonator al unor importante corpus-uri de documente („Documente privind istoria României", seria „Transilvania" şi „Călători străini despre Ţările Române", vol. I–V). Lucrări: „Din cronica relaţiilor româno-ungare în sec. XIII–XIV".

HOLBAV, com. în jud. Braşov; 1 263 loc. (2008).

HOLBEIN 1. Hans H. cel Bătrân (c. 1465–1524), pictor şi desenator german. Maestru al goticului târziu, influenţat şi de pictura flamandă renascentistă; altare (la mănăstirile din Augsburg şi din Kaisheim, azi la München) şi portrete. **2. Hans H. cel Tânăr** (1497 sau 1498–1543), pictor şi desenator renascentist german. Fiul lui **H. (1)**. A lucrat la Basel (1515–1532), apoi s-a stabilit în Anglia (1532), unde a devenit pictorul de curte al lui Henric VIII. Tablouri religioase („Hristos mort"), desene pline de vervă (ciclul „Elogiul nebuniei"), portrete, remarcabile prin precizia desenului şi pătrunderea psihologică („Erasmus din Rotterdam", „Thomas Morus", „Soţia şi copiii artistului", „Portretul negustorului Gisze", „Henric al VIII-lea").

HOLBERG, Ludvig, baron (1684–1754), scriitor danez de origine norvegiană. Întemeietorul teatrului naţional. Comedii de caracter („Erasmus Montanus"), lucrări de istorie („Istoria regatului Danemarcii"), scrieri filozofice („Epistole") şi un roman umoristic („Călătoria subterană a lui Niels Klim").

HOLBOCA, com. în jud. Iaşi, pe stg. Jijiei; 12 701 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Acumularea Chiriţa (78 ha), Pădurea Dancu-Iaşi (10,8 ha). Termocentrală. Fabrică de cărămizi. Rezervaţie botanică.

HÓLDĂ (< magh.) s.f. Câmp semănat cu acelaşi fel de plante (în special cereale); *p. ext.* (mai ales la pl.) semănăturile de pe acest câmp; lan.

HOLDEN, William (pseud. lui *William Franklin Beedle Jr.*) (1918–1981), actor american de film. Rolul personajului ideal al anilor '50 („homo americanus"), realizat profesional şi ocupând un loc important în societate („Sunset Boulevard", „Hoarda sălbatică"). Premiul Oscar: 1953 („Stalag 17").

HÖLDER, Alfred Theophil (1840–1916), filolog austriac. A editat operele lui Horaţiu, Tacit, Cezar, Saxo Grammaticus, Beda Venerabilul ş.a.

HÖLDER, Ludwig Otto (1859–1937), matematician german. Studii privind teoria grupurilor. A contribuit, prin metoda sa de însumare cu ajutorul mediei aritmetice, la dezvoltarea teoriei seriilor divergente.

HÖLDERLIN, Johann Christian Friedrich (1770–1843), poet german. Clasic prin perfecţiunea formei, cultul frumuseţii şi armoniei antice, romantic prin sensibilitate şi sentimentul naturii. Proză (romanul liric „Hyperion sau ermitul din Grecia"); teatru parabolic. Versuri („Imnuri", „Ode" şi „Elegii").

HOLDING (cuv. engl.) s.n. Societate (numită societate-mamă) al cărei obiect constă în achiziţionarea acţiunilor altor firme în scopul deţinerii unui pachet de acţiuni care să-i asigure o poziţie de control.

HOLENDER, Ioan (n. 1932, Timişoara), impresar austriac de origine română. Stabilit în Austria. Înfiinţează agenţia de impresariat „Holender". Director al Operei din Viena (din 1991).

HOLÉNDRU (< germ.) s.n. (TEHN.) Racord olandez.

HOLÉRĂ (< lat., ngr., rus.) s.f. **1.** Maladie infecţioasă acută, foarte contagioasă, provocată de o bacterie (vibrionul holerei), caracterizată prin diaree, putând duce la o deshidratare extremă a organismului, deseori mortală. **2.** Boală infecţioasă a păsărilor, cu evoluţie gravă, provocată de o bacterie din grupa *Pasteuerella;* pasteureloză.

HOLGUÍN, oraş în E Cubei; 259,3 mii loc. (1999). Fabrici de zahăr, distilerii de rom, manufacturi de tutun. Fundat în 1523.

HOLIDAY, Billie (pe numele adevărat *Eleanore Gough McKoy,* zisă *Lady Day*) (1915–1959), cântăreaţă americană de jazz. Voce bogată în umbre, lirică, sugerând graţia melodică a saxofonului tenor. A colaborat cu Lester Young, B. Goodman, L. Armstrong ş.a.

HOLÍSM (< engl.; {s} gr. *holos* „întreg") s.n. Concepţie susţinând ireductibilitatea întregului la suma părţilor, în sensul că anumite caracteristici ale acestuia nu pot fi explicate în termenii proprietăţilor şi relaţiilor componentelor. Perspectiva holistă şi-a găsit numeroase aplicaţii în economie, sociologie, filozofia culturii etc. ✧ *H. semantic* = concepţie despre natura şi testarea teoriilor ştiinţifice, dezvoltată de *W. van Quine,* conform căreia semnificaţia empirică nu se stabileşte la nivelul enunţului, ci la nivelul întregului sistem de enunţuri.

HOLLAND, John Philip (1840–1914), inventator american de origine irlandeză. A proiectat şi a construit primul submarin acceptat de Marina militară a S.U.A. („Holland", 1898).

HOLLAR, Wenzel (pe numele adevărat *Václav Holar*) (1607-1677), desenator şi gravor ceh. A lucrat mult timp la Londra. Peisaje („Vedere panoramică a oraşului Praga", seria „Vederi din Londra").

HOLLERITH, Herman (1860–1929), inginer american. A inventat (1887) maşina de calculat cu cartelă perforată, una dintre precursoarele calculatoarelor actuale.

HOLLEY, Robert William (1922–1993), biochimist american. A purificat acidul ribonucleic şi a determinat structura lui chimică. Lucrări valoroase privind codul genetic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1968), împreună cu H.G. Khorana şi M.W. Nirenberg.

HOLLIDAY, Judy (pe numele adevărat *Judith Tuvim*) (1922-1965), actriţă americană de film. Roluri de comedie, interpretate cu temperament şi exuberanţă („Ţi s-ar putea întâmpla şi ţie", „Un Cadillac din aur masiv"). Premiul Oscar: 1953 („Născută ieri").

HOLLIES, grup britanic de pop. Constituit în 1962, în jurul lui Allan Clarke şi Graham Nash. După Beatles, cel mai important grup pop al deceniului şapte („I'm Alive").

HOLLIGER, Heinz (n. 1939), oboist şi compozitor elveţian. Inovaţii în tehnica de execuţie. Muzică de cameră, în care recurge şi la voce.

HÖLLOCH, peşteră în Elveţia centrală, la E de L. celor Patru Cantoane. Lungimea max. a galeriilor: 135,6 km. Ad. max.: 828 m.

HOLLY, Buddy (1936–1959), cântăreţ şi chitarist american. Unul dintre fondatorii mişcării rock and roll. Împreună cu grupul său, „The Crickets", lansează numeroase piese celebre („Oh, Boy!", „Peggy Sue").

HOLLYWOOD, oraş în S.U.A. (California), în conurbaţia Los Angeles; c. 200 mii loc. Principalul centru al ind. cinematografice şi de televiziune americane (din 1911). Ind. aeronautică.

HOLMES, Arthur (1890–1965), geolog şi mineralog britanic. Pionier al datării rocilor cu ajutorul metodelor radioactive şi geotermale.

HOLMES, Oliver Wendell (1809–1894), scriitor şi medic american. Exponentul elitei culturale a Noii Anglii. Eseuri „Micul dejun".

HÓLMIU (< fr. {i}; {s} lat. *Holmia* „Stockholm") s.n. Element chimic (Ho; nr. at.: 67, m. at.: 164,93), metal din fam. lantanoidelor. Se găseşte, în natură, în mineralul gadolinit. A fost descoperit de J.L. Soret în 1878 şi, independent, de P.T. Cleve, în 1879.

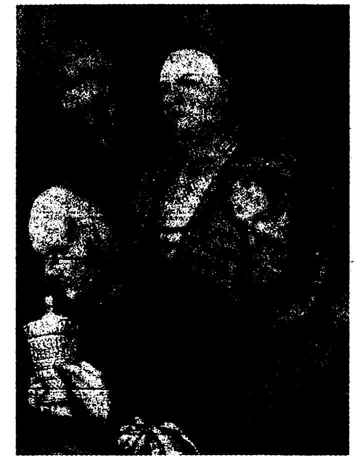
Hans Holbein cel Bătrân
„Circumcizia" (detaliu)

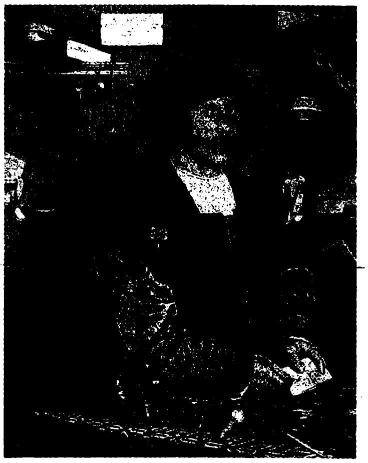
Hans Holbein cel Tânăr
„Portretul negustorului Gisze"

HOLO- (OLO-) ({s} gr. *holos* „întreg") Element de compunere cu sensul „întreg, tot"; serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

HOLOCÁUST (< fr.; {s} *holo-* + gr. *kaustos* „de ars") s.n. (REL.) Sacrificiu practicat în Antic. de unele popoare (evrei, asirieni etc.), care consta în arderea integrală a animalelor pe altar. ✦ Spec. Exterminare (prin diferite metode) a unei mari părţi a populaţiei evreieşti (c. 6 mil.) din Europa (în Germania, precum şi în terit. ocupate vremelnic în timpul celui de-al Doilea Război Mondial) de către nazişti şi aliaţii lor. În prezent, se foloseşte tot mai frecvent termenul de *shoah* (în ebraică „nimicire, distrugere") ✦ (În prezent) Ucidere în masă datorată unor motive politice, religioase sau ca urmare a unor cataclisme provocate de om.

HOLOCEN, diviziunea superioară a Cuaternarului, care începe odată cu încălzirea climei şi retragerea ultimei glaciaţiuni din emisfera nordică (acum c. 10 000 ani). Se caracterizează prin desăvârşirea treptată a tipurilor umane şi dezvoltarea culturii materiale (de la prelucrarea pietrei şlefuite la folosirea metalelor până în epoca modernă). Sin. *Aluviu.*

HOLOCRISTALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *holos-* + gr. *kristallos* „cristal") adj. (Despre structura rocilor intrusive şi metamorfice) Care este cristalizat în întregime.

HOLOD, com. în jud. Bihor, în dealurile Crişanei; 3 285 loc. (2008). Colecţie muzeală sătească. Satul **H.** menţionat documentar în 1326.

HOLOENZÍMĂ (< fr. {i}) s.f. Complexul enzimatic, în totalitatea sa, conţinând atât apoenzima (parte proteică, specifică), cât şi coenzima (gruparea efectoare propriu-zisă); holoferment.

HOLOFERMÉNT (< fr.) s.m. (BIOCHIM.) Holoenzimă.

HOLOFERN, general al regelui babilonian Nabucodonosor. Potrivit „Vechiului Testament", omorât în somn de *Iudita,* în timpul asediului cetăţii Bethulia.

HOLOGRAF, grup românesc de rock. Constituit în 1977 la Bucureşti. Printre soliştii săi vocali: Mihai Pocorschi, Gabriel Cotabiţă şi Dan Bittman. Rock melodic, balade. Discografie bogată („Holograf I–IV"; „Undeva, departe").

HOLOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *holo-* + gr. *graphein* „a scrie") s.f. Metodă de înregistrare şi reproducere a câmpurilor ondulatorii, bazată pe fenomenul de interferenţă a undelor. Inventată (1948) de fizicianul *Dennis Gábor.*

HOLOGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Imagine interferenţială înscrisă pe un material fotosensibil care, prin recompunere, redă imaginea spaţială a obiectului holografiat.

HOLOMETÁBOLĂ (< fr. {i}; {s} *holo-* + gr. *metabole* „transformare") adj. (Despre insecte) Care are metamorfoză completă, trecând prin stadiile de larvă, pupă şi adult (ex. dipterele, lepidopterele).

HOLOSIDERÍT (< fr.; *holo-* + gr. *sideros* „fier") s.n. Rocă metamorfică formată preponderent din fier, alături de cantităţi mici de nichel, carburi şi fosfuri de fier, grafit, diamant etc.

HOLOTÚROIDEA (< fr., lat.) s.f. Clasă de echinoderme cu corpul moale, alungit, fără înveliş calcaros, cu excepţia scleritelor din epidermă *(Holothuroidea).* Gura este înconjurată de tentacule şi în lungul corpului prezintă zone ambulacrale. Sin. *castravete-de-mare.*

HÖLSZKI, Adriana (n. 1953, Bucureşti), compozitoare germană de origine română. Stabilită în Germania (1976). Lucrări orchestrale, camerale („Flautele luminii"), vocale, de teatru.

HOLST, Gustav (1874–1934), compozitor, organist şi pedagog britanic de origine suedeză. S-a inspirat din folclor şi din epoca de aur a muzicii britanice. Lucrarea sa cea mai cunoscută rămâne „Planetele" (1919). Autor de opere, lucrări pentru pian şi lieduri de orientare postromantică.

HOLSTEIN (< n. pr. *Holstein*) subst. 1. Varietate de taurine din rasa friză, de culoare bălţată (alb cu negru); specializată pentru producţia de lapte. **2.** Rasă de cabaline de talie mare, folosită în trecut drept cai de trăsură, de cavalerie şi, în prezent, la diferite probe de călărie.

HOLTÉI (< ucr.) s.m. Bărbat necăsătorit; burlac, celibatar. ✦ Tânăr de însurat, flăcău.

HOLYROOD, palat din Edinburgh (Scoţia), reşedinţă a regilor scoţieni. Palatul, construit de Iacob IV la începutul sec. 16, a fost distrus în cea mai mare parte de un incendiu (1650). Cu excepţia turnului, în care şi-a avut reşedinţa Maria, regina Scoţiei, palatul de azi datează din 1679. În apropiere se găsesc ruinele unei mănăstiri din sec. 12.

HOLZ, Arno (1863–1929), scriitor german. Teoretician al naturalismului în Germania. Poezii („Cartea timpului"). Drame („Social-aristocraţii"). Eseuri.

HOMANS, George Caspar (1910–1989), sociolog american. A analizat societatea ca rezultantă a ansamblului concurenţial al acţiunilor umane („Comportamentul uman – formele sale elementare").

HOMÁR (< fr.) s.m. Crustaceu decapod marin comestibil, asemănător cu racul, de c. 30–50 cm lungime şi o greutate de 2–17 kg *(Homarus vulgaris).*

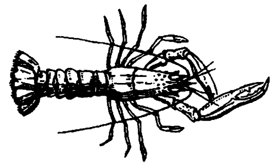

Homar

HOMEL v. Gomel.

HOMEO- v. **homo-**.

HOMEOMÉRI (HOMEIOMEREIAI) ({s} *homeo-* + *meros* „parte") s.n. pl. Elemente materiale prime, infinit divizibile, care conţin, în filozofia presocraticului Anaxagora din Clazomene, un amestec complet al tuturor corpurilor asemănătoare posibile. Termenul i-a fost atribuit de Aristotel.

HOMEOMORFÍSM (< fr.; {s} *homeo-* + *morphe* „formă") s.n. (MAT.) Funcţie continuă între două spaţii topologice, bijectivă, cu proprietatea că inversa sa este tot o funcţie continuă.

HOMEOPÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la homeopatie ✧ *Doză h.* = medicament prescris în cantitate foarte mică.

HOMEOPATÍE (< fr. {i}; {s} *homeo-* + *pathos* „boală") s.f. Doctrină terapeutică bazată pe administrarea în doze mici, infinitezimale, a substanţelor care, în doze toxice, ar provoca simptomele bolii respective; aplicată pentru prima dată de medicul german S. *Hahnemann* (1796).

HOMEOSTÁT (< fr.) s.n. Sistem cibernetic cu organizare automată, propus de W.R. Ashley (1948); constă dintr-un complex de elemente (magneţi) care se rotesc într-un câmp magnetic ce stimulează funcţia de homeostazie **(1).** Utilizat la determinarea parametrilor optimi ai sistemelor tehnice de reglare automată (de ex. pilotul automat).

HOMEOSTÁZĂ s.f. Homeostazie.

HOMEOSTAZÍE (< fr.) s. f. **1.** (FIZIOL.) Menţinere la valoarea normală a diferitelor constante fiziologice ale mediului intern (concentraţia sângelui şi a limfei, tensiunea arterială). **2.** (GENET.) Menţinerea constantă a genomului într-o populaţie. **3.** (BIOL.) Echilibru natural, biologic şi ecologic, în biosferă şi ecosisteme.

HOMEOTÉRM, -Ă (< fr. {i}; {s} *homeo* + *thermos* „cald") adj., s.m. şi f. (Organism) care îşi păstrează temperatura internă relativ constantă, indiferent de variaţiile temperaturii externe. Intră în această categorie păsările şi mamiferele. Sin. *homoioterm.*

HOMER (probabil între sec. 10 şi 8 î.Hr.), cel mai mare poet epic antic grec. I se atribuie poemele „Iliada" şi „Odiseea", capodopere ale literaturii antice. Discuţia în jurul paternităţii acestor două poeme a dat naştere *controversei homerice.*

Homer

HOMER, Winslow (1836–1910), pictor american. Lucrări în ulei şi acuarelă, reprezentând în special marea („Pescuitul de heringi", „Curentul Golfului").

HOMÉRIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Care aparţine lui Homer, privitor la Homer sau la epopeile lui. **2.** *P. ext.* De proporţii neobişnuite; grandios. ✧ *Râs h.* = râs puternic, zgomotos, cu hohote.

HOMERÍZI (< fr.; n. pr. *Homer*) s.m. pl. Rapsozi şi poeţi epici din ins. Chios (Grecia); rol important în transmiterea şi închegarea definitivă a epopeilor homerice (Kynaerthos, Partenios).

HOME RULE (engl. *home* „casă" şi *rule* „guvernare") Denumire a programului pentru autonomia Irlandei în cadrul Imp. Britanic, iniţiat de pastorul protestant Isaac Butt.

HOMINÍDE (HOMINIZI) (< fr. {i}; {s} lat. *homin-* „om" + gr. *eidos* „aspect") s.f. pl. Fam. de primate *(Hominidae)* ai căror reprezentanţi au apărut în Cuaternar şi au evoluat spre omul actual. Printre cele mai vechi fosile se numără *australopitecii.* Primul reprezentant al genului *Homo* este *Homo habilis,* urmat de *Homo erectus,* care a cunoscut o largă răspândire, separându-se în grupe geografice: pitecantropii din ins. Java, sinantropii din China ş.a. Din Europa este cunoscut „omul de Heidelberg". Acesta este grupul „oamenilor arhaici" *(arheantropii),* care foloseau unelte din silex; caracteristici Paleoliticului inferior şi primei jumătăţi a Paleoliticului mijlociu. *Paleantropii* apar în Paleoliticul mijlociu, reprezentaţi prin omul de *Heidelberg* şi „oamenii de *Neanderthal" (Homo neanderthalensis).* Urmează grupul *neantropilor* (1,50 m înălţime şi 1 300 cm^3 capacitate craniană) apărut în Africa acum c. 200 mii ani, cu două importante subspecii: a) *Homo sapiens fosilis,* cu principalele tipuri geografice: *Cro-Magnon, Grimaldi, Chancellade;* b) omul modern (*Homo sapiens sapiens*) – apare la sfârşitul ultimei glaciaţii. Foloseau unelte prelucrate din piatră, os sau fildeş.

HOMO- (OMO-) ({s} gr. *homoios-* „asemănător") Element de compunere cu sensul „egal, la fel, asemănător"; formează substantive şi adjective.

HOMOCEA, com. în jud. Vrancea, pe stg. văii Siretului; 7 194 loc. (2008). În satul Ploscuţeni se află mănăstirea (de maici) Sihastru, întemeiată în 1474 de hatmanul Şendrea.

HOMOCROMÍE (< fr.; {s} *homo-* + gr. *khroma* „culoare") s.f. (BIOL.) Adaptare a anumitor specii de animale prin culoare, desen şi chiar forma corpului, pentru a trece neobservate în mediul în care trăiesc (de ex. cameleonul).

HOMOJONCŢIÚNE (< fr.) s.f. Joncţiune *p-n* dintre două reg. de polaritate opusă din interiorul unui semiconductor.

HOMOLLE, Théophile (1848–1925), arheolog francez. Săpături la Delos şi Delfi (1892–1903). A colaborat la elaborarea lucrării „Corpus inscriptionum graecarum christianorum". M. de onoare al Acad. Române (1924).

HOMOMORF, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanţe) Care au aceeaşi formă cristalină, dar compoziţie chimică diferită.

HOMOMORFÍSM (< fr.; {s} *homo-* + gr. *morphe* „formă") s.n. 1. (MAT.) Aplicaţie între două structuri algebrice,

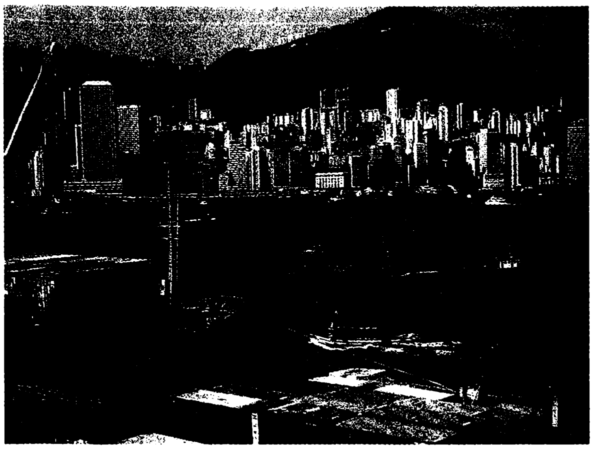

Hong Kong (2)
Portul şi centrul comercial

de ex. grupurile (G, +) şi $(G', ^1)$, cu proprietatea $\varphi(x + y) = \varphi(x)^1 \varphi(y)$, oricare ar fi elementele *x* şi *y* din G. Sin. *morfism, omomorfism.* **2.** *H. de automate* = ansamblu de două automate a căror funcţionare are la bază această proprietate.

HOMOPTÉRE (< fr. {i}; {s} *homo-* + gr. *pteron* „aripă") s.n. pl. Ordin de insecte cu două perechi de aripi asemănătoare, membranoase; (şi la sg.) insectă din acest ordin (ex. filoxera, cicada).

HOMOROADE, com. în jud. Satu Mare, pe Homorod; 1 763 loc. (2008). Reşed. com. este satul Homorodu de Mijloc (menţionat în 1394).

HOMOROD 1. Râu, afl. stg. al Someşului; 55 km. Izv. din Culmea Codrului, trece prin C. Someşului şi se varsă pe terit. Ungariei. Canalizat în cursul inf. Se mai numeşte *Homorodu Vechi.* **2.** Râu, afl. dr. al Oltului, format din **H.** Mare (52 km) şi Homorodu Mic (46 km); izv. din m-ţii Harghita. 3. Com. în jud. Braşov, pe râul Homorod (2); 2 314 loc. (2008). Rezervaţia naturală vulcanii noroioşi de la Băile **H.** (0,1 ha). Expl. de andezite. Herghelie. Staţiune balneoclimaterică de interes local. Biserică aparţinând cultului evanghelic (sec. 13), cu fresce din sec. 14, situată în mijlocul unei puternice cetăţi ţărăneşti, cu dublă incintă (sec. 15–16).

HOMOSEXUALITÁTE (< fr. {i}; {s} *homo-* + lat. *sexus* „sex") s.f. Atracţie sexuală pentru indivizi de acelaşi sex.

HOMOSFÉRĂ (< fr.; {s} *homo-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Stratul inferior al atmosferei, situat între suprafaţa Pământului şi altitudinea de 90 km, caracterizat prin proporţia constantă a azotului şi oxigenului. Se împarte în: troposferă, stratosferă şi mezosferă.

HOMOZIGÓT (< fr. {i}; {s} *homo-* + fr. *zygote* „zigot") s.m. (BIOL.) Celulă sau organism diploid cu două gene similare pe acelaşi locus, în cei doi cromozomi omologi.

HOMS (HIMS), oraş în V Siriei, pe râul Oronte; 540,1 mii loc. (1994). Prelucr. petrolului; ind. textilă, a tananţilor, alim. Moschee (1908). Denumirea antică, *Emesa.*

HON'AMI Kōetsu (1558–1637), caligraf şi pictor japonez. Lucrări de caligrafie, ceramică, incrustaţii pe obiecte lăcuite; a revigorat tradiţiile clasice de la Curtea imperială.

HONDA, companie japoneză, producătoare de motociclete şi automobile, creată (1946) de *Sōichirō H.* (1906–1991), la Tōkyō. Din 1959 participă la competiţii sportive (curse de Formula 1).

HONDA Toshiaki (1744–1821), matematician, astronom şi economist japonez. A susţinut introducerea unor elemente ale civilizaţiei occidentale (dezvoltarea căilor şi mijloacelor de transport) în viaţa social-economică japoneză.

HONDO v. **Honshū.**

HONDURAS (Republica ~), stat în America Centrală istmică, cu ieşire la M. Caraibilor şi Oc. Pacific; 112,4 mii km²; 6,67 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola; uzuale: dialecte amerindiene. Religia: creştină (catolici 84%, protestanţi 9% etc.). Cap.: *Tegucigalpa. Relief* muntos (peste 80% din supr.; alt. max. în vf. Cerro Las Minas, 2 849 m). Depresiune centrală şi câmpii litorale înguste. *Climă* tropical umedă. Min. auro-argentifere, zinc, plumb, sare, petrol. Se cultivă porumb, manioc, sorg, orez, batate, fasole, legume, tutun, trestie de zahăr; plantaţii de citrice, mango, ananas, bananieri, cafea, cacao, palmieri de cocos. Creşterea bovinelor pentru carne şi a porcinelor. Ind. uşoară, cherestea, ciment, produse petroliere. Turism. Moneda: 1 lempira = 100 centavos. – *Istoric.* Locuit în epoca precolumbiană de triburi amerindiene (lencas, paya, pipila), nordul şi vestul terit. aparţinând civilizaţiei maya. Descoperit de Cristofor Columb (1502), care i-a dat actuala denumire, **H.** a fost cucerit (din 1524) ca urmare a expediţiilor conduse de conchistadorii Cristobal de Olid, Hernán Cortés şi Pedro de Alvarado. În 1537 are loc revolta indienilor conduşi de Lempira; asasinat (1538), el va deveni erou naţional, numele său fiind dat monedei honduriene. În 1539 este inclus în Căpitănia Generală Guatemala. În 1579 a fost fundat oraşul Tegucigalpa, viitoarea cap. a ţării. În sec. 17–18, pe terit. **H.**, cu ajutorul indienilor mosquito, au pătruns englezii. La 15 sept. 1821, s-a declarat independent, dar, între 1822 şi 1823, a fost anexat Imp. Mexican, iar între 1823 şi 1838 a făcut parte din Federaţia Provinciilor Unite ale Americii Centrale (alături de El Salvador, Guatemala, Nicaragua, Costa Rica). Până la mijlocul sec. 20, **H.** a cunoscut o pronunţată instabilitate politică, soldată cu numeroase lovituri de stat, dictaturi, revolte sociale şi armate. Instabilitatea politică internă a determinat intervenţia S.U.A., care a ocupat **H.** (1911– 1933), fără a reuşi să instaureze un regim democratic. Membru fondator al O.N.U. (1945). Litigii de frontieră opun **H.** ţărilor învecinate Nicaragua şi El Salvador (războiul declanşat cu acesta în 1969 a fost aplanat sub patronajul Organizaţiei Statelor Americane – O.S.A. – prin Tratatul de pace încheiat în 1980). Fragilitatea democraţiei este accentuată de imixtiunea armatei în treburile politice. La 26 ian. 1999, Parlamentul votează un amendament la Constituţie, prin care forţele armate, independente în ultimii 40 de ani de puterea politică, sunt subordonate unui ministru civil al Apărării, numit de preşedintele ţării. Datorită poziţiei sale strategice, **H.** a fost folosit de S.U.A. în încercarea de a pune capăt războaielor din Nicaragua şi El Salvador. În oct. 1998, ciclonul Mitch pricinuieşte **H.** distrugeri catastrofale (70% din infrastructura ţării este distrusă, 5 600 de morţi şi c. o jumătate de mil. de oameni rămaşi fără adăpost). Ca urmare a scrutinului prezidenţial (25 nov. 2001), Ricardo Maduro (în opoziţie de 8 ani) este ales preşedinte, calitate în care lansează un plan de combatere energică a corupţiei şi criminalităţii. Manuel Zelaya Rosales a ieşit victorios în alegerile din 2005. Republică prezidenţială.

HONDURASUL BRITANIC, denumirea, între 1862 şi 1973, a terit. colonial (azi statul) *Belize.*

HONECKER, Erich (1912–1994), om politic din Republica Democrată Germană. Comunist. Secretar (1958– 1971) şi prim-secretar (1971–1989) al C.C. al Partidului Socialist Unit. Preşedinte al Consiliului de Stat (şef al statului; 1976–1989). A respins orice reforme pe plan intern, iar pe plan extern a urmat cu fidelitate politica U.R.S.S. După căderea regimului comunist (1989), s-a refugiat la Moscova; extrădat, a fost judecat pentru victimele de la Zidul Berlinului. A plecat în Chile, unde a murit.

HONEGGER, Arthur (1892–1955), compozitor francez de origine elveţiană. Membru al „Grupului celor şase". Creaţia sa: opere („Antigona"), balete, oratorii („Ioana d'Arc pe rug"), concerte, simfonii, piese orchestrale („Pacific 231"), muzică de film; reia marile forme clasice într-un spirit nou.

HŌNEN (pe numele adevărat *Genkū*) (1133–1212), reformator religios japonez. Fondator al sectei Jōdo, una dintre principalele forme ale budismului japonez, având centrul la Kyōto.

HÔNG GAI, oraş în NE Vietnamului, la 70 km NE de Hai Phong, port la G. Bac Bo; 127,4 mii loc. (1992). Centrul unui bazin carbonifer. Ind. metalurgică, chimică, alim.

HONG HA (YUAN JIANG/FLUVIUL ROŞU), fl. în SE Asiei (China şi Vietnam); 1 183 km. Izv. din pod. Yunnan şi se varsă printr-o deltă de c. 15 mii km² în M. Chinei de Sud (G. Bac Bo).

HONG KONG 1. (XIANGGANG), reg. administrativă specială, cu o largă autonomie, în SE Chinei (prov. Guangdong), formată din ins. Hong Kong (80 km²), Lantau (93 km²), Po Toi, Lamma şi alte 230 de ins., precum şi dintr-o porţiune din pen. Jiulong (Kowloon) (46,27 km²); 1,12 mii km²; 6,8 mil. loc. (2006). Relief colinar, cu alt. max. de 957 m. Climă subtropical-musonică.

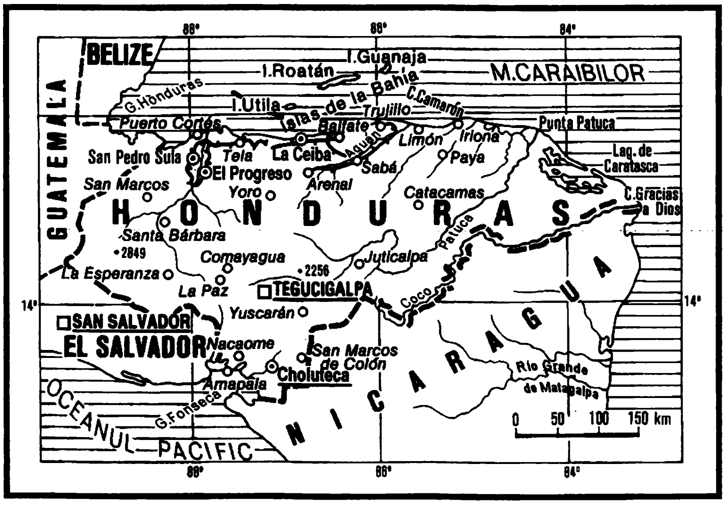

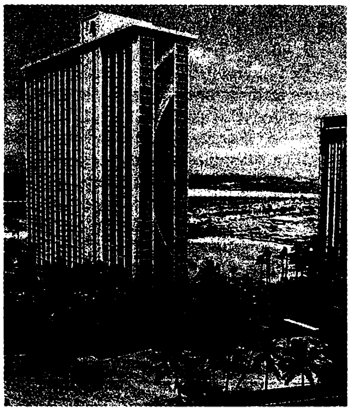

Honolulu. Hotel Hilton

Expl. de min. de fier, wolfram, feldspat. Ind. siderurgică, constr. de nave, de aparate electrice şi electronice, chimică, de prelucr. a cauciucului, textilă, jucării, alim. ş.a. Turism dezvoltat. *-Istoric.* **H.** a fost ocupat în 1841 de britanici (primul război al opiului), devenind, în 1843, colonie britanică. Prin Convenţia de la Beijing, din 1860, China a cedat Marii Britanii pen. Jiulong (Kowloon), iar zona numită Noile Teritorii a fost închiriată, în 1898, pe o perioadă de 99 de ani. La 19 dec. 1984, a fost semnată, la Beijing, Declaraţia comună chino-britanică privind statutul **H.**, care prevedea înfiinţarea unei reg. administrative speciale, cu un înalt grad de autonomie, sub autoritatea R.P. Chineze. Potrivit Declaraţiei, sistemul economic şi social va rămâne neschimbat, H. păstrându-şi statutul de port liber şi centru financiar internaţional pe o perioadă de 50 de ani. La 1 iul. 1997, **H.** a reintrat în hotarele statului chinez. **2.** („Portul parfumat"), oraş în SE Chinei, pe ins. cu acelaşi nume, centrul ad-tiv al Regiunii speciale Hong Kong, mare port internaţional de tranzit şi redistribuire la M. Chinei de Sud; 1,03 mil. loc. (2001). Important centru economic, comercial, financiar, bancar şi turistic. Nod de comunicaţii aeriene şi navale pentru zona Asia-Pacific. Universitate (1911). Legat de oraşul Jiulong (Kowloon) printr-un tunel subacvatic. Cunoscut şi sub numele de *Victoria.*

HONG Rengan (supranumit *Hung Jin*) (1822–1864), revoluţionar chinez. Prim-min. în timpul lui Hong Xiuquan. După înfrângerea răscoalei taipinilor, a fost prins şi executat.

HONGSHUI, râu în S Chinei, afl. stg. al lui Xijiang; 1 130 km. Izv. din pod. Yunnan şi străbate C. Chinei de Sud.

HONG XIUQUAN (1814–1864), lider religios şi revoluţionar chinez. Organizator al unei societăţi mistice opuse confucianismului, bazată pe ideile creştinismului. Conducător al Răscoalei *taipinilor,* devenind (1851) şeful statului creat de aceştia. Înfrânt la Nanking de trupele guvernamentale chineze şi cele britanice, s-a sinucis.

HONIARA, cap. statului Solomon, în ins. Guadalcanal; 49,1 mii loc. (1999). Port.

HONIGBERGER, Johann Martin (1795–1869, n. Braşov), medic şi explorator sas din Transilvania. A explorat Orientul Mijlociu şi Îndepărtat, mai multe ţări africane, ajungând până la Capul Bunei Speranţe.

HONOLULU, oraş în S.U.A., în SE ins. Oahu, port la G. Mamala (Oc. Pacific), centrul ad-tiv al statului american Hawaii; 371,6 mii loc. (2000). Centru comercial. Ind. alim. Şantiere navale. Universitate. Palatul Iolani (sec. 19). Centru turistic (renumita plajă Waikiki). În apropiere se află portul militar *Pearl Harbor.*

HONORIU (Flavius Honorius), primul împărat al Imp. Roman de Apus (395–423). Fiul lui Teodosiu cel Mare. Domnie marcată de tutela lui Stilicon (395–408) şi de jefuirea Romei de către vizigoţi (410).

HONORIUS, numele a patru papi şi al unui antipapă. Mai importanţi: **H. II** *(Lambert Scannabecchi)* (1124–1130). A negociat, în numele papei Calixt II, Concordatul de la *Worms* (1122) care punea capăt luptei pentru învestitură, şi a confirmat Ordinul Templierilor; **H. III** *(Cencio Savelli)* (1216–1227). A întărit rolul Papalităţii. I-a înfrânt pe *albigenzi.* A confirmat ordinele dominicanilor, franciscanilor şi carmeliţilor.

HONSHŪ (HONDO), cea mai mare insulă japoneză, cuprinsă între M. Japoniei (la V) şi Oc. Pacific (la E); 231,1 mii km^2. Oraşe pr.: Tōkyō, Ōsaka, Nagoya, Kyōto, Kōbe, Hiroshima, Niigata, Yokohama, Shimonoseki. Relief muntos vulcanic. Alt. max.: 3 776 m (vf. Fuji Yama). Expl. forestiere, de cărbune, petrol, fier, polimetale, uraniu.

HONTERUS, Johannes (1498–1549, n. Braşov), umanist sas din Transilvania. Adept al luteranismului. A reformat biserica săsească din Braşov (1542); a înfiinţat în oraşul natal o tipografie (1535) şi un gimnaziu pe baze umaniste. Lucrarea sa „Rudimenta Cosmographiae" (1530), în care a susţinut concepţia geocentrică, a fost răspândită ca manual de geografie şi de astronomie în Germania şi în SE Europei. Manual de cântece polifonice („Odae cum harmoniis").

HONTHORST, Gerrit van (1590–1656), pictor, desenator şi gravor olandez. Tonuri violente; a excelat în scene de noapte („Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul", „Christ în faţa marelui preot") şi în compoziţii reprezentând imagini din cabarete şi momente din concerte („Super Party").

HONUÍ vb. IV tranz. A netezi suprafaţa interioară cilindrică a unei piese (în special cilindri de motoare şi de pompe cu piston) cu ajutorul maşinii de honuit.

HONVÉD (< magh.) s.m. (În trecut, în Ungaria şi Austro-Ungaria) Soldat în armata pedestră.

HOOCH (HOOGH), Pieter de ~ (1629–c. 1683), pictor olandez. Compoziţie echilibrată, puritate a culorilor, ştiinţa distribuirii luminii. A evocat atmosfera interioarelor calme, intime („Femei torcând", „Jucătorii de cărţi").

HOOD, Raymond Mathewson (1881–1934), arhitect american. Reprezentant al eclectismului. Construcţii în stilul zgârie-nori (Chicago Tribune Building, McGraw-Hill Building).

HOOD, Thomas (1799–1845), poet britanic de origine scoţiană. Reprezentant al postromantismului. Poeme cartiste („Cântecul cămăşii") şi narative („Visul lui Eugene Aram"). Editor de reviste („London Magazine", „New Monthly Magazine" etc.).

HOOFDDORP v. Haarlemmermeer.

HOOFT, Pieter Corneliszoon (1581–1647), scriitor şi istoric olandez. Reprezentant al Renaşterii. Poeme pastorale („Grandida"), sonete („Embleme ale dragostei"), piese istorice („Baeto"). Lucrarea sa „Istoria Ţărilor de Jos" a influenţat proza olandeză.

HOOKE, Robert (1635–1703), savant englez. Contribuţii în astronomie. Autor al legii elasticităţii (*legea lui H.*). A stabilit structura celulară a ţesuturilor şi a introdus (1665), în lucrarea sa „Micrographia", noţiunea de celulă.

HOOKER, John Lee (1917–2001), cântăreţ şi chitarist american de blues. Unul dintre iniţiatorii genului („Boogie chillen", „Shake it baby", „Let's make it baby").

HOORN v. Horn.

HOOVER DAM, baraj pe fl. Colorado; 221 m înălţime şi 379 m lungime. În spatele barajului, s-a format lacul Mead (588 km^2; 185 km lungime). Între 1936 şi 1947, s-a numit *Boulder Dam.*

HOOVER, Herbert Clark (1874-1964), om politic republican american. Preşedinte al S.U.A. (1929–1933). Confruntat cu efectele marii crize economice izbucnite în 1929, a promovat o politică de izolare a S.U.A. faţă de restul lumii.

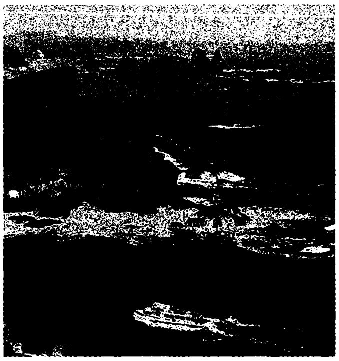

Honshū. Ţărmul de sud-est

HOOVER, John Edgar (1895–1972), jurist american. Fondatorul şi organizatorul (1924) Biroului de Investigaţii (din 1935, Biroul Federal de Investigaţii - F.B.I.), al cărui director a fost până în 1972.

HOP (onomat.) s.n. **1.** Salt, săritură peste un obstacol. **2.** Concr. Groapă, adâncitură sau ridicătură pe un drum. ✦ Fig. (Fam.) Piedică, obstacol; dificultate.

HOPÂRTA, com. în jud. Alba, în pod. Târnavelor; 1 247 loc. (2008). Satul H., menţionat documentar în 1332. În satul Şpălnaca a fost descoperit (1887) un depozit de obiecte din bronz (c. 1 200 kg) din prima Epocă a Fierului; în satul Turdaş, biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1770).

HOPE, Bob (pseud. lui *Leslie Townes Hope*) (1903–2003), actor american de film de origine britanică. Roluri de comedie. A format, împreună cu Bing Crosby şi Dorothy Lamour, un trio celebru al anilor '40–'50 (seria de filme „Road to..."). Premiul Oscar: 1940, 1944, 1952, 1954, 1965 (pentru întreaga activitate cinematografică şi acţiuni umanitare). Memorii.

HOPE, Thomas Charles (1766–1844), chimist britanic. A descoperit stronţiul (1792); a demonstrat experimental (1805) că masa volumică a apei este maximă la 4°C.

HOPKINS, Sir Anthony (n. 1937), actor britanic de teatru şi film. Roluri de mare forţă dramatică în teatru („Dansul morţii") şi film („Leul în iarnă", „Rămăşiţele zilei", „Legendele toamnei", „Picasso – artist şi demon"). Premiul Oscar: 1991 („Tăcerea mieilor").

HOPKINS, Sir Frederick Gowland (1861–1947), fiziolog şi biochimist britanic. A descoperit (1901) *triptofanul.* Contribuţii la studiul vitaminelor. A explicat, împreună cu W.M. Flecker, rolul acidului lactic în contracţia musculară. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1929), împreună cu Ch. Eijkman.

HOPKINS, Gerald Manley (1844–1889), poet englez. Preot iezuit. Poeme de inspiraţie religioasă („Naufragiul vasului «Deutschland»", „Frumuseţe multicoloră"). A introdus termenul de „sprung rythm" (ritm abrupt).

HOPKINS, Johns (1795-1873), bancher şi filantrop american. A creat o fundaţie pentru oraşul Baltimore, în vederea înfiinţării unei universităţi şi a unui spital, care îi poartă numele.

HOPKINS, Lightnin' (pe numele adevărat *Sam Hopkins,* zis şi *Fulgerul*) (1912–1985), cântăreţ şi chitarist american.

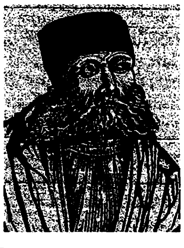

Johannes Honterus

Sir Anthony Hopkins în „Tăcerea mieilor"

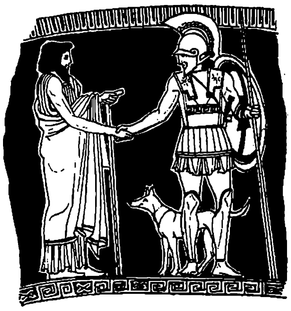

Hoplit

Unul dintre maeştrii blues-ului acustic. Voce gravă, tehnică suplă, text umoristic, solo-uri strălucitoare.

HOPLÍT (< fr., gr.) s.m. (În Grecia antică) Soldat pedestru echipat cu armament greu.

HOPLOLATRÍE ({s} gr. *hoplon* „armă" + *latreia* „cult") s.f. (REL.) Adorare a uneltelor şi armelor de vânătoare de către populaţiile primitive.

HOPPER, Dennis (n. 1936), actor şi regizor american de film. Interpretează personaje protestatare („Rebel fără cauză", „Apocalipsul acum"). Regizor reprezentativ pentru generaţia hippy („Easy Rider").

HOPPER, Edward (1882–1967), pictor american. Autodidact. Forme geometrice, scăldate de o lumină violentă, reafirmând dreptul artei de a fi o oglindă a lumii sensibile („O dimineaţă de duminică", „Întoarcerea în oraş").

HOPPE-SEYLER, Ernst Felix Immanuel (1825–1895), fiziolog şi biochimist german. Contribuţii privind structura şi fiziologia pigmenţilor sangvini, rolul hemoglobinei în procesele oxidative etc. A obţinut lecitina în stare pură; a introdus termenul de proteidă (azi proteină).

HORA, numele popular al constelaţiei *Coroana Boreală*.

HORA, Josef (1891–1945), poet ceh. Lirică impresionistă şi de inspiraţie socială („Copacul înflorit", „Inima şi tumultul lumii", „Italia").

HORAIŢA, mănăstire de călugări, înfiinţată în 1725, în com. Dobreni (jud. Neamţ).

HORAŢII (sec. 7 î.Hr.), trei fraţi gemeni din cetatea Romei. Potrivit legendei, au înfrânt, în timpul regelui Tullus Hostilius, pe alţi trei fraţi gemeni, *Curiaţii,* din Alba Longa, aducând Romei victoria.

HORAŢIU (Quintus Horatius Flaccus) (65–8 î.Hr.), poet latin. Versuri elegante şi echilibrate, de o savantă simplitate, marcând trecerea de la epicureism la hedonism şi stoicism. Satire şi epode, ode, epistole cu caracter filozofic, etic sau literar. Epistola intitulată „Ad Pisones", cunoscută şi sub numele de „Ars poetica", cuprinde principiile clasicismului antic. Poemul „Carmen saeculare" (dedicat lui Augustus) este important pentru istoria religiilor.

HÓRĂ (< bg.) s.f. Dans popular românesc, răspândit în întreaga ţară, având multiple variante şi denumiri, cu ritm binar şi mişcare moderată, în care jucătorii se prind de mână, formând un cerc închis. Are funcţie rituală în obiceiurile din ciclul calendaristic şi al vieţii. ✧ *H. lungă* = doină. ✧ Expr. *A ieşi la horă* = a intra (ajungând la vârsta cuvenită) în rândul tinerilor care joacă **h.**

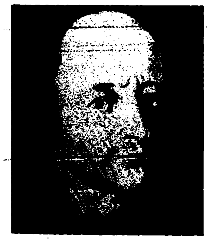

Horea (Vasile Ursu Nicola)

Horaţiu (basorelief greco-roman)

HÓRBOTĂ (< pol.) s.f. (Reg.) Dantelă.

HORE (în mitologia greacă), zeiţe ale ritmului cosmic: Eunomia („Disciplina"), Dike („Dreptatea") şi Irene („Pacea"). Vegheau asupra ordinii din natură, a echilibrului universal şi a succesiunii orelor şi anotimpurilor.

HOREA (pe numele adevărat *Vasile Ursu Nicola*) (c. 1731–1785, n. Arada, azi sat **H.**, com. **H.**, jud. Alba), conducătorul răscoalei ţăranilor români din Transilvania din 1784–1785. Iobag pe domeniul fiscal al Zlatnei. Unul dintre purtătorii de cuvânt ai ţăranilor, a călătorit de patru ori la Viena, ajungând să prezinte plângerile supuşilor chiar împăratului. Temporar şi supus nobiliar, în Ciucea, pe domeniile Bánffy. – **Răscoala condusă de H., Cloşca şi Crişan.** Precedată de agitaţiile în jurul conscripţiei militare, răscoala a izbucnit la 2 nov. 1784, în Zarand, cuprinzând m-ţii Apuseni, comitatele Hunedoara şi Alba, apoi comitatele Turda, Cluj, Sibiu, ameninţând să cuprindă toată Transilvania, ţăranii adresând, la 11 nov., un ultimatum nobilimii: nobilime să nu mai fie, pământurile ei să se împartă poporului de rând. În acţiunea sa, **H.** a fost secondat de *Cloşca* şi *Crişan,* amândoi din Cărpiniş. Răscoala a fost reprimată de armata imperială. Conducătorii au fost prinşi, **H.** şi Cloşca, la 27 dec., Crişan, la 30 ian., şi închişi la Alba Iulia. Aici au fost cercetaţi şi osândiţi de comisia regală de investigaţie. Crişan s-a sinucis în închisoare, iar **H.** şi Cloşca au fost executaţi, la 28 febr. 1785, prin frângerea cu roata, în faţa câtorva mii de ţărani aduşi din comitatele cuprinse de răscoală. Răscoala a reprezentat prima ridicare revoluţionară din cuprinsul ţării, marcând începutul procesului revoluţionar de desfiinţare a raporturilor feudale. Rolul lui **H.** a fost atât de important în izbucnirea şi desfăşurarea ei, încât evenimentul însuşi s-a fixat în istorie sub numele de „Răscoala lui **H.**". Printre urmările imediate ale răscoalei se numără şi patenta de desfiinţare a şerbiei *(Leibeigenschaft)* din 22 aug. 1785.

HOREA, com. în jud. Alba, în m-ţii Apuseni; 2 258 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Peştera Dirninii (1 ha) şi Izbucul Mătişeşti (1 ha) din Parcul Naţional M-ţii Apuseni. Casa memorială şi bustul lui **H.** (de Romulus Ladea, 1967), în satul **H.** S-a numit şi *Albac.*

HOREA 1. Mihai H. (n. 1926, sat Petea de Câmpie, jud. Mureş), pictor român. Tablouri abstracte, monocrome, cu o vibraţie rafinată a suprafeţei. **2. Ion H.** (n. 1929, sat Petea de Câmpie, jud. Mureş), poet român. Frate cu **H. (1).** Lirică bucolică („Calendar") şi elegiacă („Măslinul lui Platon").

HOREMHEB, faraon egiptean (1348–1320 î.Hr.), din dinastia XVIII. A restabilit cultul zeului Amon şi a început construcţia sălii hipostile de la Karnak. Reformator al sistemului judiciar.

HORENSTEIN, Jascha (1898–1937), dirijor american de origine ucraineană. Carieră cu „Baletele ruse". Specialist în Mahler şi Bruckner, a promovat şi opera modernă.

HOREZM, reg. istorică din Asia Centrală (azi în Uzbekistan) pe terit. căreia, de-a lungul timpului, au existat mai multe formaţiuni statale. Populat, în sec. 7 î.Hr., de triburile est-iraniene ale horezmilor. Satrapie persană (sec. 6 î.Hr.). Stat independent (din sec. 4 î.Hr.), integrat Imp. Kuşanilor (sec. 1–2 d.Hr.). Cucerit de Califatul arab (712), reg. a fost condusă (sec. 11–13) de dinastia Horezm-şahilor, de la care a fost cucerită (1220) de mongolii lui Genghis-Han, apoi de către Timurizi (1388); din sec. 16 a fost inclus în Hanatul Hivin. Anexat de Rusia (1873).

HOREZMI (AL-HOREZMI), Muhammed ibn Musa (780–c. 850), matematician, astronom şi geograf arab. Autorul unui tratat de algebră (de la titlul căruia, în arabă – „al Djabr" –, derivă chiar termenul de astăzi), care cuprinde şi elemente de rezolvare a ecuaţiilor. De la versiunea latinizată a numelui său s-a format termenul *algoritm*. Lucrări de astronomie şi trigonometrie.

HOREZU, oraş în depr. subcarpatică cu acelaşi nume, la poalele Măgurii Slătioara, în jud. Vâlcea: 6 784 loc. (2008). Ceramică populară. Expl. de lignit. Menţionat documentar în 1487. Oraş (din 1968). În apropiere se află complexul mănăstiresc *Hurez*. În satul Urşani, Bisericile Intrarea Maicii Domnului în Biserică şi Sf. Ioan Botezătorul.

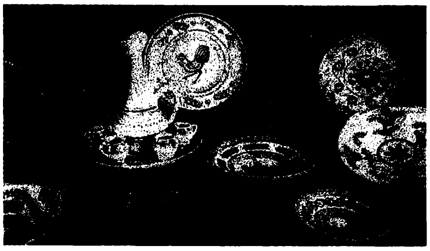

Ceramică de Horezu

HORGEŞTI, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 4 864 loc. (2008). Satul H., menţionat documentar în 1453. În satul Răcătău de Jos dava antică Tamasidava; necropolă tumulară şi vestigii din epoca Bronzului.

HORÍ vb. IV intranz. şi tranz. (Pop.) A cânta o horă sau o doină; *p. ext.* a doini.

HORIA 1. Com. în jud. Constanţa; 1 629 loc. (2008). Creşterea bovinelor. **2.** Com. în jud. Neamţ, în luncile şi pe terasele Siretului şi Moldovei; 7 220 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Tulcea, pe râul Teliţa; 1 498 loc. (2008). Expl. de diorite.

HORIA, Vintilă (pe numele adevărat *Vintilă Caftangioglu*) (1915–1992, n. Şegarcea), scriitor român. Stabilit în Spania (după 1945). Romane inspirate de experienţa expatrierii şi de nostalgia ţării natale, conferind exilului o dimensiune arhetipală (trilogia în lb. franceză „Dumnezeu s-a născut în exil") sau despre cel de-al Doilea Război Mondial (trilogia în lb. spaniolă „Imposibilii", „Omul din neguri", „Marta sau al Doilea Război Mondial"). Studii şi eseuri de critică literară („Literatura şi disidenţa").

HORKHEIMER, Max (1895–1973), filozof şi sociolog german. Unul dintre fondatorii „Şcolii de la Frankfurt". A iniţiat teoria critică privind destinul individului în contextul monopolizării economiei; după război, a promovat „critica raţiunii instrumentale", analizând fenomenele de alienare („Dialectica raţiunii", în colab.).

HORLEŞTI, com. în jud. Iaşi, în Pod. Central Moldovenesc; 2 870 loc. (2008). Expl. de argilă. Satul Horleşti, menţionat documentar în 1471.

HÖRMANDER, Lars Valter (n. 1931), matematician suedez. Lucrări de analiză matematică, ecuaţii cu derivate parţiale. Medalia Fields (1962).

HORMÍSM (< engl; {s} gr. *horme* „impuls, pornire") s.n. Concepţia psihologică a lui W. McDougall (1871–1938), conform căreia orice comportament este dirijat, către un scop de o forţă, de un impuls instinctual.

HORMÓN (< fr. {i}; {s} gr. *hormaein* „a excita, a stimula") s.m. Produs de secreţie al unei glande endocrine sau al unor ţesuturi fără structură glandulară tipică; vehiculat pe cale sangvină în tot organismul (ex. insulina, testosteronul etc.); contribuie la dezvoltarea şi funcţionarea normală a organismului. H. sintetici au utilizări importante în medicina genetică şi agricultură. ✧ *H. antidiuretic* = vasopresină. *H. adrenocorticotrop,* v. *ACTH.*

HORMONOTERAPÍE (< fr.) s.f. Tratament cu hormoni (cortizon, insulină, testosteron) aplicat în diferite boli.

HORMUZ v. **Ormuz.**

HORN (< ucr.) s.n. **1.** Partea de zidărie de deasupra vetrei ţărăneşti, în care se captează şi pe unde se evacuează fumul prin coş. **2.** Parte a coşului unei sobe constituită din canalul îngropat în zidărie; cămin **(3)**; hogeac; *p. ext.* întregul coş al unei sobe de încălzit. 3. (GEOL.) Crăpătură verticală îngustă într-un perete stâncos, prin care se scurg materialele rezultate în urma procesului de dezagregare a rocilor.

HORN (HOORN, CABO DE HORNOS), cap în extremitatea sudică a Americii de Sud (Chile), în ins. omonimă, la S de ins. Ţara de Foc, la 55°59' lat. S şi 67°16' long. V. Navigaţie dificilă.

Vladimir Horowitz

Nicolae Hortolomei

HORN Gyula (n. 1932), economist şi om politic ungur. Preşedinte al Partidului Socialist (1990-1998). Prim-min. (1994-1998).

HORN (HOORNE), Philip de Montmorency, conte (c. 1524-1568), general, unul dintre conducătorii opoziţiei nobiliare din Ţările de Jos împotriva stăpânirii spaniole. Executat din ordinul ducelui de Alba.

HORNÁR s.m. Coşar^2 **(1)**.

HORNBLÉNDĂ (< germ.) s.f. (MINER.) Silicat natural hidratat de calciu, sodiu, magneziu, fier şi aluminiu din grupa amfibolilor monoclinici, de culoare verde, brună sau negricioasă, cu luciu sticlos.

HORNBLENDÍT (< fr. {i}) s.m. (MINER.) Rocă intruzivă ultrabazică, grăunţoasă, alcătuită preponderent din hornblendă; poate conţine 30% olivină.

HORNE, Marilyn (n. 1934), mezzo-soprană americană. Roluri de mezzo-soprană, până la cele de contralto („Trubadurul", „Aida", „Orfeu"). Perfecţiune a coloraturii. Memorii.

HORNET, Theodor J. (1903-1982, n. Brăila), neurolog român. Lucrări privind histochimia enzimelor neurotrope şi mecanismele nervoase ale declanşării bolilor cerebrovasculare.

HORNEY, Karen (1885-1952), psiholog american de origine germană. Stabilită în S.U.A. (1932). A demonstrat rolul factorilor sociali şi culturali în declanşarea nevrozelor („Personalitatea nevrotică a timpului nostru", „Direcţii noi în psihanaliză").

HORNIG, Donald Frederick (n. 1920), chimist american. Cercetări în domeniul spectroscopiei. M. coresp. al Acad. Române (1965).

HORNPIPE (cuv. engl.) s.n. **1.** Instrument muzical arhaic cu ancie dublă, confecţionat din corn de animale. **2.** (În Anglia) Fluierul (carabei) de la cimpoi. **3.** Dans popular de origine scoţiană (întâlnit şi în Wales), în măsură ternară, dar şi binară, cu ritmuri complicate.

HORNSBY, Bruce (n. 1954), cântăreţ şi pianist american. Liderul trupei Bruce Hornsby and the Range. Rock eclectic, cu influenţe de jazz („The Way It Is").

HOROATU CRASNEI, com. în jud. Sălaj, pe Crasna; 2 729 loc. (2008). În satul H.C., menţionat documentar în 1213, se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată).

HORODIŞTEA, sat în com. Păltiniş, jud. Botoşani. Aşezare din perioada de tranziţie de la Neolitic la Epoca Bronzului (sfârşitul milen. 3 î.Hr. şi începutul milen. 2 î.Hr.), care a dat numele culturii H.-Folteşti. Biserica Sf. Nicolae (1770). Satul **H.** este considerat punctul nordic extrem al României, aflat la 48°15'06" lat. N.

HORODNIC DE JOS, com. în jud. Suceava, în depr. Rădăuţi la NV de Rădăuţi; 2 515 loc. (2008). Biserica de lemn Înălţarea Sfintei Cruci-Călugăriţa (1717).

HORODNIC DE SUS, com. în jud. Suceava; 4 842 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Dumitru (1790).

HORODNICEANU (HORAUD), Florian (n. 1925, Bucureşti), virusolog român. Stabilit în Franţa. Cercetări privind virusul poliomielitic; s-a ocupat de prepararea vaccinului respectiv.

HORODNICENI, com. în jud. Suceava, în pod. Fălticeni; 3 618 loc. (2008). Bisericile Pogorârea Duhului Sfânt (1539) şi Sf. Treime (1856), în satele H. şi Rotopăneşti.

HOROSCÓP (< fr., gr.) s.n. Tablou cu poziţiile astrelor în momentul unui eveniment sau al naşterii unei persoane, pe baza căruia astrologii fac deducţii şi interpretări asupra trăsăturilor de caracter, a evoluţiei evenimentului sau persoanei etc.

HOROWITZ, Vladimir (1904-1989), pianist american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1944). Tehnică prodigioasă. Repertoriu vast, excelând în interpretarea lui Chopin, Liszt, Debussy, prin calităţile sale devenind idealul mai multor generaţii de pianişti.

HORROR (cuv. engl.) s.n. Gen de film caracterizat prin atmosferă şi temă macabre, întâmplări violente. Pot fi studii psihologice fine ale unor personaje malefice („Nosferatu", „Dr. Jekyll şi Dl. Hyde", „Dracula"), povestiri despre personaje înspăimântătoare („Frankenstein") sau *thriller*-uri pline de suspans („Păsările").

HORST (< germ) s.n. Compartiment ridicat al scoarţei terestre, delimitat prin falii de compartimentele mai coborâte din jur.

HORTA, Victor (1861-1947), arhitect şi decorator belgian. Creator (alături de Van del Velde) al stilului *Art Nouveau* şi precursor al funcţionalismului. Construcţii în manieră dinamică (Casa Poporului, Palatul Artelor Frumoase şi casa Tassel din Bruxelles, clădiri de locuit şi de utilitate publică în Belgia şi Germania).

HORTATÍV, -Ă (< lat.) adj. (Despre forme verbale, propoziţii) Care exprimă un îndemn.

HORTÉNSIE (< fr. {i}; {s} *Hortense [Lepante]*) s.f. Arbust decorativ, înalt de 60-150 cm, cu inflorescenţă globuloasă, flori roz şi albastre *(Hydrangea macrophylla)*. Originar din Extremul Orient, este cultivat în parcuri şi grădini.

HORTHY de Nagybánya Miklós (1868-1957), amiral şi om politic ungur. Regent al Ungariei (1920-1944). A promovat o politică de strânsă colaborare cu Italia şi Germania. Înlăturat, din ordinul lui Hitler. Din 1949, a trăit în Portugalia.

HORTICULTÚRĂ (< fr. {i}; {s} lat. *hortus* „grădină" + *cultura* „cultivare") s.f. Ramură a agronomiei care cuprinde: pomicultura, legumicultura, floricultura şi viticultura.

HORTOLOMEI, Nicolae (1885-1961, n. Huşi), chirurg şi urolog român. Acad. (1948). Ministru al Sănătăţii (1939-1940). Cercetări experimentale asupra dinamicii normale şi patologice a căilor urinare; a perfecţionat tehnicile intervenţiilor operatorii pe tubul digestiv, rinichi, organele genito-urinare, glandele endocrine, sistemul nervos vegetativ. Promotor, în România (după 1950), al chirurgiei cordului şi a vaselor mari. A creat o valoroasă şcoală chirurgicală la Iaşi şi Bucureşti.

HORUG (HOROG), oraş în Tadjikistan, centrul ad-tiv al prov. autonome *Kukistoni-Badakhshon*, în m-ţii Pamir, la 2 200 m alt.; 15 mii loc. (1991). Nod rutier. Centru comercial. Produse din lapte şi carne.

HORUS (în mitologia egipteană), zeul Cerului; a devenit mai târziu zeu solar. Protector al faraonului, se confundă uneori cu acesta. Reprezentat ca un şoim sau ca un om cu cap de şoim.

HORVITZ, Robert H. (n. 1947), biolog american. Contribuţii în studiul nematodelor. Premiul Nobel pentru medicină-fiziologie (2002), împreună cu S. Brenner şi J.E. Sulston.

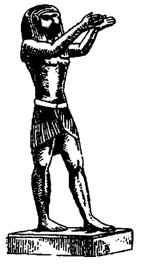

Horus

Iuliu Hossu

HOSSU, Emil Vasile (n. 1941, Ocna Sibiului), actor român de teatru (Shakespeare, Racine, Cehov, H. Lovinescu) şi film.

HOSSU, Iuliu (1885-1970, n. Milaşu Mare, jud. Bistriţa-Năsăud), prelat unit român. Episcop la Gherla (din 1917) şi Cluj-Gherla (1930-1948). M. de onoare al Acad. Române (1945). Unul dintre organizatorii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia (1 dec. 1918), a condus delegaţia care a prezentat regelui Ferdinand I documentul prin care se declara unirea Transilvaniei cu România. Membru fondator al organizaţiei ASTRA. A desfăşurat o susţinută activitate de construcţie a unor aşezăminte bisericeşti, şi cultural-tipografică. Arestat şi deţinut pentru convingerile sale religioase (1948-1955), apoi cu domiciliu obligatoriu (la mănăstirile Curtea de Argeş, Ciorogârla şi Căldăruşani). Promovat (1969) cardinal *in pectore* de către papa Paul VI.

HÓSTIE (< fr., lat.) s.f. (BIS.) Pâine nedospită (azimă), folosită de catolici la împărtăşanie.

HO ŞI MIN 1. (pseud. lui *Nguyen That Thành*) (1890-1969), om politic vietnamez. Comunist. Preşedinte al C.C. al Partidului Celor ce Muncesc din Vietnam (1951-1969), preşedinte al R.D. Vietnam (1945-1969). Unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Indochina (1930) şi al Ligii pentru Independenţa Vietnamului (Viet Min, 1941). Prim-min. al R.D. Vietnam (1946-1955). A condus lupta de eliberare a ţării de sub stăpânirea colonială franceză (1946-1954) şi împotriva regimului de la Saigon, aliat al S.U.A. (1959-1969). **2. (Ho Chi Minh)** Oraş în Vietnam, port pe fl. Saigon; 5,1 mil. loc. (1999). Constr. navale, fabrici de biciclete, ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Universitate. Muzee. Teatre. Marea Pagodă (sec. 19). Menţionat în sec. 17. Întemeiat (1778), sub denumirea de Saigon. Ocupat de francezi (1859), a devenit, în 1867, cap. *Cochinchinei*; în 1940, a fost ocupat de japonezi. Reşedinţă a autorităţilor sud-vietnameze (1945-1975). Cucerit, în 1975, de Armata de Eliberare Naţională a R.D. Vietnam, a devenit cap. Republicii Vietnamul de Sud. După reunificarea întregului Vietnam, a adoptat actuala denumire (1976).

HOT (cuv. engl. „fierbinte") adj. (Despre modul de execuţie propriu jazzului anilor 1926-1930) Caracterizat printr-o expresie vibrantă, tensionată şi prin exuberanţă.

HOT CHOCOLATE, grup britanic de soul, constituit în 1970, de Errol Brown, Tony Wilson, Patrick Olive, Harvey Hinsley şi Larry Ferguson („Disco Queen", „You Sexy Thing").

HOTÁR (< magh.) s.n. **1.** Frontieră, graniţă. **2.** Linie despărţitoare între două proprietăţi. **3.** Fig. Limită, margine. **4.** Moşie, proprietate; *p. ext.* regiune, ţară.

HOTARELE, com. în jud. Giurgiu, în lunca Argeşului; 3 754 loc. (2008).

HOTÁRNIC, -Ă adj. (Înv.) Care se referă la hotarele unei moşii. ✧ *Inginer h.* = agronom care se ocupa cu măsurarea proprietăţilor funciare.

HÓTĂ (< fr.) s.f. Construcţie de zid, de metal etc. aşezată deasupra unei surse de substanţe nocive gazoase pentru a le colecta şi elimina printr-un coş sau canal de ventilaţie. ✦ Aparat electrocasnic, prevăzut cu filtre pentru a absorbi aburul şi mirosurile.

HOTĂRÁRE s.f. **1.** Faptul de a (se) hotărî; ceea ce hotărăşte cineva; decizie. ✦ Fermitate în conduita, în atitudinea cuiva. **2.** (DR.) Denumire generică dată actului unui organ colegial de stat sau de partid, în urma unor dezbateri şi în cadrul competenţei lor legale. ✧ *H. judecătorească* = act al unei instanţe judecătoreşti dat în soluţionarea unui litigiu. *H. definitivă* = **h.** judecătorească împotriva căreia nu mai există căi ordinare de atac (apel sau recurs).

HOTĂRÂT, -Ă adj. **1.** Care a luat o hotărâre, decis; *p. ext.* care nu şovăie, ferm. **2.** Decretat, stabilit, fixat. **3.** (Şi adverbial) Precis, categoric, indiscutabil. **4.** (GRAM.) *Articol h.* = articol care arată că obiectul denumit de substantivul pe care îl determină este cunoscut de vorbitor sau individualizat; articol *definit*.

HOT DOG (expr. engl. „câine fierbinte“) Crenvurşt fiert, pus într-un corn fierbinte şi servit cu muştar (şi alte ingrediente).

HOTÉL (< fr.) s.n. Clădire cu mai multe camere sau apartamente mobilate, care se închiriază, de obicei, cu ziua; clasificate pe o scară valorică de la 1 la 5 stele (în mod excepţional până la 7), în funcţie de gradul de confort şi serviciile oferite.

HOTELIÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (Rar) Persoană care administrează un hotel; proprietar al unui hotel. **2.** Adj. Care aparţine hotelurilor, privitor la hoteluri.

HOTENTÓŢI (< fr. {i}) s.m. pl. v. **khoi-khois.**

HOTIN, oraş în SV Ucrainei, pe Nistru; c. 12 mii loc. Covoare. Brânzeturi. Combinat de vinificaţie. Biserică catolică (ante 1345); paraclisul cetăţii a fost zidit din porunca lui Ştefan cel Mare (sec. 15); biserica armenească (ante 1551, reclădită în 1801); biserica ortodoxă Înălţarea Domnului (1810). Atestat documentar la 15 febr. 1310, iar ca punct vamal (6 oct. 1408). În 1715, când **H.** devine raia turcească, aici se zideşte o moschee. Prin Pacea de la Bucureşti (1812), **H.**, împreună cu Basarabia, a fost anexat de Rusia. În 1918, oraşul, împreună cu Basarabia, s-a unit cu România, iar în 1940 a fost reanexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), **H.** a fost reocupat de trupele sovietice (1944). – **Cetatea H.**, construită în timpul domnului Moldovei Alexandru cel Bun, cu ajutorul marelui duce al Lituaniei Vitold, a fost amplificată de Ştefan cel Mare şi Petru Rareş. A avut un rol important în războaiele turco-polone (sec. 17) şi ruso-turce (sec. 18–19).

HOTNÓG (< magh.) s.m. (În sec. 16–17, în Moldova) Comandant a peste 100 de soldaţi; sutaş^2. În sec. 17 s-a numit şi *iuzbaşă.*

HÖTZENDORF v. **Conrad von Hötzendorf.**

HOŢ, HOÁŢĂ s.m. şi f. Persoană care fură. ✦ (Fam. şi adj.) Viclean; şiret, şmecher.

HOŢÍE s.f. Faptul de a fura; furt. ✦ Tâlhărie. ✦ Fraudă.

HOUDINI, Harry (1874–1926), magician american de origine maghiară. Fondatorul unei celebre companii de circ, care i-a purtat numele.

HOUDON, Jean Antoine (1741–1828), sculptor francez. Exponent al stilului rococo („Diana“); portrete remarcabile prin eleganţa expresiei şi subtilitatea psihologică („Diderot“, „Voltaire“, „Washington“, „Franklin“).

HOUDRY, Eugène (1892–1962), inginer chimist francez. A elaborat procedeul de cracare catalitică a hidrocarburilor conţinute în fracţiunile petroliere (din 1936, a început producerea comercială a benzinei). Cercetări legate de obţinerea catalitică a cauciucului sintetic.

HOUGH, Frederic-Leon (1915–1993), pomicultor american. A creat primele soiuri de măr cu rezistenţă genetică la boli. M. de onoare al Acad. Române (1992).

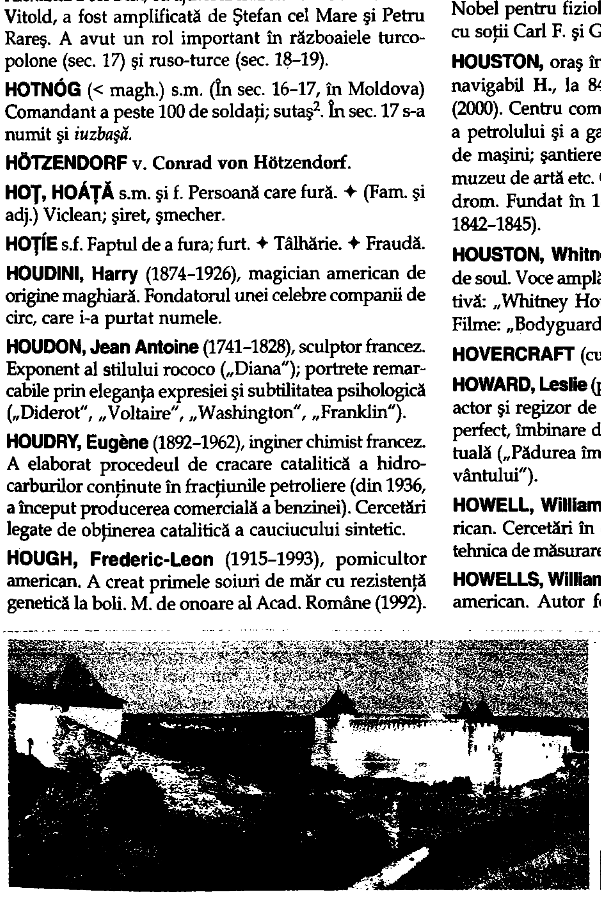

Cetatea Hotin

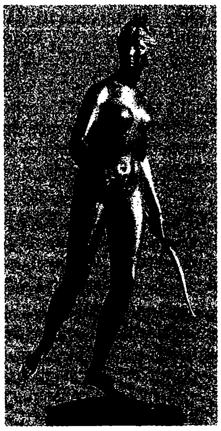

Jean Antoine Houdon: „Diana“

HOUNSFIELD, Sir Godfrey Newbold (n. 1919), inginer britanic. Inventator al sistemului *EMI-Scanner* în tomografia axială computerizată, pentru examenul radiologic (în special al creierului). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1979), împreună cu A.M. Cormack.

HOUPHOUËT-BOIGNY, Félix (1905–1993), om politic din Côte d'Ivoire. Fondator (1945) al Partidului Democratic. Preşedinte al Republicii şi şef al guvernului (1960–1993).

HOUSE sau **HOUSE MUSIC,** curent muzical apărut la începutul anilor '80 la Chicago. Are la bază muzica soul afro-americană şi muzica disco europeană. Metrică binară, celulă ritmică (bătaie) obsedantă.

HOUSSAY, Bernardo Alberto (1887–1971), medic argentinian. A demonstrat importanţa secreţiei lobului anterior al hipofizei în declanşarea diabetului. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1947), împreună cu soţii Carl F. şi Gerty T. Cori.

HOUSTON, oraş în S S.U.A. (Texas), port pe canalul navigabil **H.**, la 84 km de G. Mexic; 1,95 mil. loc. (2000). Centru comercial şi financiar. Ind. de prelucr. a petrolului şi a gazelor naturale. Siderurgie, constr. de maşini; şantiere navale. Patru universităţi; teatru, muzeu de artă etc. Centru de cercetări spaţiale. Astrodrom. Fundat în 1836. Cap. Texasului (1837–1839 şi 1842–1845).

HOUSTON, Whitney (n. 1963), cântăreaţă americană de soul. Voce amplă, inconfundabilă. Discografie selectivă: „Whitney Houston“, „I'm Your Baby Tonight“. Filme: „Bodyguard“.

HOVERCRAFT (cuv. engl.) subst. v. **aeroglisor**.

HOWARD, Leslie (pseud. lui *László Stainer*) (1893–1943), actor şi regizor de film britanic. Tipul gentlemanului perfect, îmbinare de romantism şi incisivitate intelectuală („Pădurea împietrită“, „Pygmalion“, „Pe aripile vântului“).

HOWELL, William Henry (1860–1945), fiziolog american. Cercetări în domeniul hematologiei; a elaborat tehnica de măsurare a timpului de coagulare a sângelui.

HOWELLS, William Dean (1837–1920), scriitor şi editor american. Autor fecund. Reprezentant de seamă al realismului în literatura americană („O întâlnire întâmplătoare“, „Stăpânul de la capul leului“, „Riscurile parvenirii“, „Călătorie de nuntă“). A editat „Atlantic Monthly“.

HOWLIN, Wolf (pe numele adevărat *Chester Arthur Burnett*) (1910–1976), chitarist şi cântăreţ american de blues. Reprezentant al blues-ului electric din Chicago.

HOWRAH (HĀORA), oraş în NE Indiei (Bengalul de Vest), port pe braţul Hooghly al deltei Gangelui; 1 mil. loc. (2001). Laminate, acumulatori, produse chimice. Ind. sticlei, textilă, a lemnului şi alim. Grădină botanică la Sibpur (1786).

HOXHA (HODJA), Enver (1908–1985), om politic albanez. Comunist. Secretar general (1943–1954) şi prim-secretar al C.C. (1954–1985) al Partidului Muncii din Albania (până în 1948, Partidul Comunist Albanez). Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1944–1954). A condus ţara în mod dictatorial, promovând, până în 1961, apropierea de U.R.S.S., apoi de China (până în 1978).

HOYLE, Sir Fred (1915–2001), astrofizician britanic. Lucrări privind vârsta şi evoluţia stelelor. Pionier al astrofizicii nucleare. Romane de science-fiction.

HOYSALA, dinastie care a domnit în S Indiei actuale (1006–1346). Statul condus de **H.**, cu cap. la Dōrasamudra (azi Halebid), a atins apogeul puterii politice şi de expansiune teritorială în timpul lui Ballala II (1173–1220). Celebră prin crearea unui stil specific în arhitectura unor temple hinduse, cu sculpturi rafinate.

HRABAL, Bohumil (1914–1997), scriitor ceh. Povestiri ironice („Lecţia de dans pentru adulţi“). Romane suprarealiste („O singurătate prea zgomotoasă“, „Trenuri strict supravegheate“ – ecranizat). Trilogia autobiografică „Căsătoriile în casă“.

HRABAN MAURUL v. **Rabanus Maurus.**

HRADEC KRĂLOVÉ, oraş în partea de N a Cehiei, pe fl. Labe (Elba); 96,4 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, de prelucr. a lemnului şi alim. Catedrală gotică (1307), biserică în stil baroc (1654–1666), Colegiul iezuiţilor (1671). Cunoscut şi sub numele de *Königgrätz.*

HRAM (< sl.) s.n. Sfânt sau sărbătoare religioasă cărora le este consacrată o anumită biserică; *p. ext.* sărbătorirea **h.** unei biserici.

HRÁNĂ (< sl.) s.f. Tot ceea ce serveşte la nutriţia omului, a animalelor sau a plantelor.

HRĂNÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. A mânca sau a da cuiva să mănânce; a (se) alimenta, a (se) nutri. ✦ Tranz. Fig. A întreţine (o stare sufletească), a cultiva (o idee, un sentiment).

HRĂPĂRÉŢ, -EÁŢĂ (< *hrăpi,* reg. „răpi“) adj. Lacom de avere, de câştig etc.; rapace.

HRDLIČKA, Aleš (1869–1943), antropolog american, originar din Cehia. A elaborat teoria originii asiatice a indienilor americani.

HREÁN (< sl.) s.m. Plantă legumicolă perenă din fam. brasicacee, cu rădăcina cilindrică, groasă, lungă de 15–20 cm, albă în interior (*Armoracia rusticana*), folosită drept condiment sau în ind. farmaceutică.

HRIB (< ucr.) s.m. Ciupercă comestibilă din fam. boletacee, cu pălăria brun-gălbuie şi piciorul umflat *(Boletus edulis)*; creşte prin păduri. Sin. ***mânătarcă.*** ✧ *H. ţigănesc (Boletus satanas)* = ciupercă otrăvitoare, foarte asemănătoare cu **h.**, dar care la rupere îşi modifică culoarea.

HRISANIDE, Alexandru (n. 1936, Brăila), compozitor şi pianist român. Stabilit în Olanda (1974). Muzică simfonică, piese camerale. Promotor, ca interpret, al muzicii moderne.

HRISOSTOM, Ioan v. **Ioan Hrisostom.**

HRISÓV (< ngr.) s.n. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Act emis de cancelaria domnească prin care domnul (împreună cu Sfatul domnesc) acorda sau confirma cuiva anumite privilegii; ispisoc.

HRISOVERGHI, Alexandru (1811-1837, n. Iaşi), poet român. Adept al romantismului, dependent însă de formele greoaie ale liricii sec. 18 (oda „Ruinelor cetăţii Neamţu").

HRISTEA, Theodor (n. 1930, Drănic, jud. Dolj), lingvist român. Contribuţii în domeniul vocabularului, etimologiei şi frazeologiei („Probleme de etimologie"). Colaborator la marile lucrări lexicografice româneşti.

HRISTOCENTRÍSM s.n. Atitudine existenţială creştină potrivit căreia în centrul vieţii individuale şi comunitare se află Iisus Hristos.

HRISTOPOULOS, Athanasios (1772-1847), poet grec. A trăit cea mai mare parte a vieţii în Ţara Românească. Lirică anacreontică („Noul Anacreon"). Drama „Ahile"; studii lingvistice.

HRISTOS v. **Iisus Hristos.**

HRISTOV, Kiril (1875-1944), scriitor bulgar. Versuri lirice („Imnuri aurorii"); poeme epice („Fiii Balcanilor"), teatru, romane.

HRÍŞCĂ (< ucr.) s.f. Plantă erbacee anuală, meliferă, din fam. poligonacee, cu frunze triunghiulare sau sagitat-cordate şi flori mici, albe-roz sau roşii *(Fagopyrum esculentum).* Cultivată pentru fructele sale, asemănătoare cu boabele de orez, folosite în alimentaţie.

HRON, râu în Slovacia centrală, afl. stg. al Dunării; 276 km. Izv. din masivul Tatra Mică. În primăvara anului 1945, pe valea **H.** s-au purtat lupte grele, cu participarea armatei române.

HROTSVIT (ROSWITHA) von GANDERSHEIM (c. 935-c. 973), poetă germană. Călugăriţă. A contribuit, prin opera sa, la încercarea de creştinare a vechilor germani („Maria", „Faptele împăratului Otto I").

HROZNÝ, Bedřich (1879-1952), lingvist şi arheolog ceh. Specialist în orientalistică. Săpături arheologice (1925) în aşezarea asiriană de la Kültepe (Kanish). A descifrat textele hitite („Limba hitiţilor, structura şi apartenenţa ei la familia indo-germanică").

HRÚBĂ (< ucr.) s.f. **1.** Încăpere sau galerie subterană, cu pereţii şi tavanul de zidărie, folosită pentru depozitarea produselor (de obicei alimentare). **2.** Galerie subterană care serveşte ca loc de trecere. **3.** Bordei săpat în pământ.

HRUŞCĂ, Ştefan (n. 1957, com. Ieud, jud. Maramureş), cântăreţ şi chitarist român de folk. Stabilit în Canada (1991). Activează în Cenaclul „Flacăra" („Rugă pentru părinţi", „Copacul cu flori", „Ochii tăi"). Cel mai reprezentativ interpret român de colinde folk-pop.

HRUŞCIOV, Nikita Sergheevici (1894-1971), om politic sovietic. Comunist. Prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. (1953-1964) şi prim-min. al U.R.S.S. (1958-1964). A condus procesul de dezvăluire, parţială, a represiunii staliniste şi de înlăturare a urmărilor cultului personalităţii lui I.V. Stalin. Acuzat de promovarea unei politici voluntariste (criza Berlinului din 1961 şi cea a Caraibilor, din 1962), a fost înlăturat de la putere. Memorii.

Hs, simbol chimic pentru *hassium.*

HSINBYUSHIN, rege al Birmaniei (1763-1776) din dinastia Alaungpaya. A cucerit Siamul (1764-1767). În timpul domniei sale, s-a realizat, pentru prima dată, unitatea statului birman.

HSÜAN-TSANG v. **Xuan Zang.**

HSÜN-TZU v. **Xun Zi.**

HTONIÁN (< gr.) adj. (În religiile antice) Epitet acordat divinităţilor şi demonilor care au legătură cu lumea subpământeană (ex. Hades, Demetra şi Persefona alcătuiau o triadă **h.**).

HUA GUOFENG (n. 1920), om politic chinez. Comunist. Membru al Biroului Politic al C.C. (1973-1982), preşedinte al C.C. (1976-1981) şi preşedinte al Comisiei Militare a C.C. (1976-1981) ale Partidului Comunist Chinez. Premier al Consiliului de Stat (guvernul) al R.P. Chineze (1976-1980).

HUAINAN, oraş în E Chinei (Anhui); 703,9 mil. loc. (1990). Expl. de huilă. Termocentrală. Constr. de utilaj minier. Ind. metalurgică, chimică, a hârtiei şi alim.

HUALLAGA, râu în partea centrală şi de N a statului Perú, afl. dr. al lui Marañón în C. Amazonului; 1 125 km. Izv. de pe pantele estice ale Cordilierei Occidentale (Anzi).

HUAMBO, oraş în V Angolei Centrale, la c. 1 800 m alt.; 400 mii loc. (1995). Nod de comunicaţii. Expl. de min. de fier. Produse alim.; biciclete. Vechiul nume *Nova Lisboa* (1928-1977). Fundat de portughezi în 1912.

HUANCAYO, oraş în centrul Perú-lui, la E de Lima, la 3 258 m alt.; 305 mii loc. (1998). Expl. de argint. Ind. textilă, alim., mat. de constr. Observator pentru studierea magnetismului terestru. Universitate. Muzeu arheologic. Biserică (1617). Întemeiat în 1538.

HUANG DI („Împăratul Galben") (c. sec. 26 î.Hr.), personaj legendar chinez, venerat ca strămoş. Potrivit tradiţiei, era purtătorul auspiciilor elementului pământ (căruia îi corespunde centrul şi culoarea galbenă, de unde şi denumirea). Inclus în panteonul taoist, iar scrierile care i se atribuie fac parte din *Canonul* taoist şi Tratatul de medicină internă, baza acupuncturii.

HUANG-FU MI (215-282), medic chinez. Autor al unui „Tratat clasic de acupunctură".

HUANG HE, fl. în E Chinei; 4 845 km. Izv. din E pod. Tibet, străbate m-ţii Kunlun, înconjură pod. Ordos, apoi îşi sapă o vale cu aspect de canion în pod. de Loess, străbate C. Chinei şi se varsă în G. Bohai (M. Galbenă) printr-o deltă. Viituri puternice în timpul ploilor musonice de vară. Apele lui sunt bogate în aluviuni. Delta înaintează cu c. 200 m pe an. În decurs de 4 000 de ani, **H.** şi-a schimbat de şapte ori albia în sectorul inferior. Cunoscut şi sub denumirea de *Fluviul Galben.*

HUANGSHI, oraş în SE Chinei (Hubei), port pe Yangtze; 432,4 mii loc. (1990). Expl. de cărbune, min. de fier şi neferoase. Metalurgie, constr. de utilaj greu, produse chimice şi alim. Ciment.

HUARTE de SAN JUAN, Juan (1526-1592), medic spaniol. Precursor al „orientării profesionale". A explicat specificul fiinţei umane (puterea de cunoaştere, moralitatea) prin elemente de biologie, anatomie şi fiziologie („Examenul spiritului").

HUA TUO (c. 190-265), medic şi chirurg chinez. A perfecţionat tehnicile chirurgicale curente, a promovat gimnastica igieno-medicală şi a propus tratamente care prefigurează homeopatia.

HUBAY Jenö (pe numele adevărat *Huber Eugen*) (1858-1937), violonist şi compozitor ungur. Carieră internaţională. Compoziţii concertante şi camerale de vioară.

HUBBLE, Edwin Powell (1889-1953), astronom american. Cercetări asupra nebuloaselor galactice şi extragalactice; a descoperit (1929) că viteza cu care acestea se îndepărtează unele de altele este direct proporţională cu depărtarea dintre ele *(legea lui H.).* - **Telescopul spaţial H.**, telescop spaţial american, cu o deschidere de 2,4 m, cântărind 12,75 t, lansat în 1990 cu ajutorul navetei „Discovery". Plasat pe o orbită la distanţa de c. 600 km de Pământ.

HUBEI, prov. în SE Chinei, în bazinul mijlociu al fl. Yangtze; 187,5 mii km^2; 60,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Wuhan.* Expl. de min. de fier, cupru, mangan şi de cărbuni. Ind. dezvoltată.

HUBEL, David Hunter (n. 1926), neurofiziolog american de origine canadiană. Stabilit în S.U.A. (din 1951). În colab. cu T.N. Wiesel, a pus în evidenţă activitatea diferiţilor neuroni ai cortexului vizual şi a studiat transmiterea influxului nervos de la retină până la creier. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1981), împreună cu T.N. Wiesel şi R.W. Sperry.

HUBER, Klaus (n. 1924), compozitor elveţian. Lucrări pentru formaţii instrumentale restrânse, însoţite uneori de voce, cu caracter meditativ.

HUBER, Robert (n. 1937), chimist german. Director al Institutului de biochimie „Max Planck" (din 1972). A identificat structura complecşilor proteici esenţiali în procesul fotosintezei. Premiul Nobel pentru chimie (1988), împreună cu J. Deisenhofer şi H. Michel.

HUBERMANN, Bronisław (1882-1947), violonist polonez. Activitate camerală şi concertistică internaţională. În 1936, a emigrat în Palestina, unde a înfiinţat Orchestra Simfonică din Tel Aviv.

HUBER-PANU, Ion (1904-1974, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1955). A studiat influenţa temperaturii asupra flotaţiei minereurilor, efectuând primele cercetări pe plan mondial în domeniul cineticii acesteia - a definit cel dintâi viteza de flotaţie („Un model matematic al procesului de flotaţie în maşini multicelulare").

HUBIC 1. Francisc H. (1883-1974, n. Abram, jud. Bihor), compozitor, dirijor de cor şi pedagog român. Lucrări vocal-simfonice cu tematică religioasă („Liturghia Sf. Vasile cel Mare" şi „Vecernia"). Culegeri de folclor muzical. **2. Lia H.** (n. 1911, sat Paleu, jud. Bihor), cântăreaţă română. Fiica lui **H. (1).** Roluri de soprană în opere italiene.

HUBLI-DHĀRWĀR, oraş în India, în m-ţii Gaţii de Vest; 786,1 mii loc. (2001). Ind. chimică, constr. de maşini, metalurgică, a piel. şi textilă (bumbac). Templul Bhavani Shankar (sec. 11). Moscheea Mahadi. Municipalitate formată în 1961.

HUBLÓU (< fr.) s.n. Fereastră mică, de formă circulară, care se poate închide ermetic, prevăzută în peretele unei nave sau al unui avion.

HÜBNER, Israel (sec. 17), astronom sas din Transilvania. Autor al unei teorii originale asupra structurii sistemului solar, compromis între geocentrism şi heliocentrism.

HUBSCH, Eduard (1833-1894, n. Trenčin, Slovacia), locotenent-colonel român de origine germană. Stabilit la Iaşi (1858). Inspector general al muzicilor militare (din 1867). Concertmaistru al Societăţii Filarmonice Române din Bucureşti (1868-1894). Autor al imnului regal, pe versuri de V. Alecsandri (1884).

HUCH, Ricarda (1864-1947), scriitoare germană. Poeme şi romane de inspiraţie neoromantică („Aventurile lui Ludolf Urrsleu"). „Răspândirea şi decadenţa romantismului" este o sinteză critică fundamentală asupra acestui curent, iar „Marele Război în Germania", istorie a Războiului de Treizeci de ani a cunoscut un mare succes.

HUDA LUI PĂPARĂ, peşteră în NV m-ţilor Trascău, la 567 m alt., pe versantul dr. al văii Arieş. Lungime: 2 022 m. Greu accesibilă.

HUDDERSFIELD, oraş în partea centrală a Marii Britanii (Anglia), la SV de Leeds; 149,7 mii loc. (2001). Face parte din conurbaţia West Yorkshire. Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică şi textilă. Biserică (sec. 12; restaurată în 1836).

HUDEŞTI, com. în jud. Botoşani, pe Başeu; 6 360 loc. (2008). Expl. de gresii şi nisipuri. Parc dendrologic. În satul **H.**, atestat documentar ante 1459, se află biserica Sf. Voievozi (1759) şi curţi boiereşti (ante 1627).

HUDIŢĂ, Ioan (1896-1982, n. Bogdăneşti, jud. Suceava), istoric şi om politic român. Naţional-ţărănist. Ministru al Agriculturii şi Domeniilor (1944-1945). Studii privind istoria modernă a României („Histoire des relations diplomatiques entre la France et la principauté de Transylvanie au XVII-ème siècle"). Arestat pentru convingerile sale politice. Memorii.

HUDSON 1. Henry H. (c. 1550-1611), navigator şi explorator arctic englez. În căutarea „Pasajului de Nord-Est", a explorat (1610), golful, strâmtoarea şi fluviul care-i poartă numele. **2.** Golf în NV Oc. Atlantic, pe ţărmul de N al Canadei, care se continuă în interiorul continentului cu G. James; 1,23 mil. km^2. Ad. max.: 259 m. Pr. port: Churchill. **3.** Strâmtoare între pen. Labrador şi ins. Ţara lui Baffin, care uneşte apele Oc. Atlantic cu golful **H.** Lungime: 806 km; lăţime: 115-407 km. Ad.: 141-988 m. **4.** Fl. în America de Nord (S.U.A.); 492 km. Izv. din masivul Adirondack, traversează m-ţii Apalaşi şi se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic. Unit prin canale cu L. Ontario şi L. Champlain. Trece prin New York.

HUDSON, Rock (pseud. lui *Roy Scherer, Jr.*) (1925-1985), actor american de film. Roluri de june-prim în creaţii de marcă („Adio, arme!", „Un taxi pentru Tobruk", „Oglinda spartă").

HUÊ, oraş în centrul Vietnamului, la 8 km de M. Chinei de Sud; 219,1 mii loc. (1992). Ţesături de mătase şi bumbac. Mat. de constr. şi cherestea. Universitate. Întemeiat în sec. 3 î.Hr. Veche cap. a *Annam*-ului (din sec. 19), protectorat francez (1883-1949).

Nikita Sergheevici Hruşciov

Victor Hugo

HUEDIN 1. Depr. intramontană, situată în bazinul superior al Crişului Repede, între prelungirile nordice ale m-ţilor Vlădeasa şi Gilău. Supr.: c. 160 km^2. Relief predominant colinar şi de terase. 2. Oraş în jud. Cluj, în depresiunea H., pe Crişu Repede; 9 866 loc. (2004). Nod feroviar şi rutier. Constr. de maşini, prelucr. lemnului; mat. de construcţii; conf. şi tricotaje; produse alim. Biserică reformată (prima formă, gotică, din sec. 15). Muzeu de istorie şi etnografie. Situat pe vatra unei aşezări dacice, **H.** apare menţionat documentar (1332) ca aşezare rurală, iar din 1437 ca *oppidum.*

HUELVA, oraş în SV Spaniei (Andaluzia), în zona de vărsare a fl. Odiel şi Tinto în G. Cádiz al Oc. Atlantic; 142,2 mii loc. (2001). Port fluvio-maritim. Expl. de min. de mangan, cupru şi fier. Rafinărie de petrol. Metalurgie neferoasă. Constr. navale. Ind. chimică, încălţ. şi alim. Monument închinat lui Columb. Bisericile Sf. Petru şi Sf. Francisc (sec. 16).

HUEY LEWIS AND THE NEWS, grup american de rock. Constituit în 1980, în jurul lui Huey Lewis şi Sean Hopper. Stil rock-soul de fuziune („Heart and Soul", „Power Of Love", „Stuck With You").

HUFELAND, Cristoph Wilhelm (1762-1836), medic german. Lucrări de popularizare a cunoştinţelor medicale şi igienice („Arta de a prelungi viaţa omenească").

HUFŪF (HOFUF), Al ~, oraş în Arabia Saudită, situat într-o oază în apropiere de G. Persic; 225,8 mii loc. (1992). Centru comercial. Meşteşuguri. Moschee (sec. 19). La V de oază se află marele zăcământ petrolifer Ghawar.

HUGGINS, Charles Brenton (1901-1997), chirurg şi oncolog american. A descoperit influenţa hormonilor asupra creşterii celulelor canceroase şi a introdus tratamentul hormonal în diferite tipuri de cancer (mai ales al celui de prostată). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1966), împreună cu P. Rous.

HUGGINS, Sir William (1824-1910), astronom britanic. A inventat spectroscopul stelar, care i-a permis să studieze compoziţia chimică a stelelor (identificând prezenţa heliului) şi a constatat natura gazoasă a unor nebuloase.

HUGHENÓT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (În sec. 16-18, în Franţa) Protestant calvin.

HUGHES, David Edward (1831-1900), fizician american de origine britanică. A inventat sistemul de telegrafie, care-i poartă numele (1855) şi un microfon cu cărbune (1878).

HUGHES, Howard Robard (1904-1976), om de afaceri american. Fondator al unor firme de construcţii aeronautice. A proiectat avionul „Constellation".

HUGHES, Langston James (1902-1967), scriitor negru din America. Poeme („Blues-uri obosite"); romane şi povestiri protestatare („Râs printre lacrimi"); antologii („Cartea folclorului negru").

HUGHES, Ted (1930-1998), poet englez. Expresie poetică viguroasă, uneori de o duritate excesivă, pentru a sugera violenţa lumii naturale („Şoimul în ploaie").

HUGO CAPET, rege al Franţei (987-996), întemeietorul dinastiei Capetingilor (987-1328). A luptat împotriva opoziţiei marilor seniori feudali din Normandia, Burgundia, Aquitania ş.a.

HUGO, Victor-Marie (1802-1885), scriitor francez. Teoretician al romantismului (prefaţa la drama „Cromwell"). Adversar al lui Napoleon III. Versuri epice, elogiind ideea de libertate a popoarelor („Orientalele") sau reconstituind istoria civilizaţiei umane („Legenda secolelor"); poeme satirice la adresa tiraniei („Pedepsele"); lirică meditativă („Contemplaţiile"). Romane istorice, întemeiate pe ideea contrastelor caracterologice şi temperamentale („Notre-Dame de Paris", „Mizerabilii").

HUGO din Saint Victor (1096-1141), teolog şi filozof francez. A susţinut că întreaga cunoaştere umană poate servi studiului „Bibliei" care conduce la contemplarea şi iubirea lui Dumnezeu („Didascalicon sau despre arta lecturii").

HUHEHAOTE v. **Hohhot.**

HUHURÉZ (< *huhura,* rar, „a chiui") s.m. Gen de păsări răpitoare de noapte, care scot un ţipăt caracteristic şi cuibăresc în scorburi de arbori *(Strix).* Distrug rozătoarele.

HUIDOBRO, Vicente (1893-1948), poet chilian. Exponent al poeziei avangardiste, promotor al creaţionismului, cubismului şi ultraismului. Versuri („Orizont pătrat", „Altazor").

HUÍLĂ (< fr.) s.f. Cel mai important cărbune mineral, din categoria cărbunilor humici. De culoare neagră-brună, luciu sticlos-gras, compact, cu şistozitate pronunţată, dur, sfărâmicios; are o putere calorică de 7 000-9 000 kcal/kg. Se utilizează la fabricarea cocsului, a gazului de iluminat, a gudroanelor etc.

HUITZILOPOCHTLI (în mitologia aztecă), zeul Soarelui şi al războiului, căruia i se aduceau jertfe omeneşti; patronul poporului aztec.

HUIZINGA, Johan (1872-1945), eseist şi istoric de artă olandez. Lucrări despre istoria civilizaţiei („Amurgul Evului Mediu", „Homo ludens").

HU JIN TAO (n. 1942), inginer şi om politic chinez. Secretar general al Partidului Comunist Chinez (din 2002) şi preşedinte al Republicii Populare Chineze (din 2003).

HULAGU, han mongol (1256-1265). Nepotul lui Genghis-Han. Fondatorul dinastiei *ilhanilor.* A luptat împotriva ismaeliţilor şi a Califatului abbasid, cucerind un vast terit. În 1258, a ocupat Bagdadul, iar în 1260, la Ain Jalut, a înfrânt oastea mamelucilor din Egipt.

HÚLĂ^1 (< fr.) s.f. Mişcare ondulatorie a suprafeţei mărilor şi oceanelor care continuă şi după încetarea vântului ce a generat-o.

HÚLĂ^2 (< sl.) s.f. Defăimare, ponegrire; injurie, calomnie.

HULÍ (< sl.) vb. IV tranz. A adresa cuiva cuvinte de ocară; a ponegri; a calomnia.

HULIGÁN (< rus.) s.m. Persoană care face acte de huliganism.

HULIGANÍSM s.n. Ultraj contra bunelor moravuri şi tulburare a liniştii publice.

HULL (KINGSTON UPON HULL), oraş în E Marii Britanii (Anglia), port la estuarul Humber; 297,8 mii loc. (2001). Şantiere şi mecanică navală; metalurgia cositorului; hârtie; produse chimico-farmaceutice şi alim. Bază de pescuit. Universitate. Muzee. Biserică (sec. 14).

HULL, Clark Leonard (1884-1952), psiholog american. Continuator al *behaviorismului.* Contribuţii privind folosirea metodei ipotetico-deductive în psihologie, îndeosebi în domeniul învăţării („Principii ale behaviorismului").

HULL, Cordell (1871-1955), om politic democrat american. Colaborator apropiat al lui F.D. Roosevelt. Secretar al Departamentului de Stat (1933-1944). Unul dintre creatorii O.N.U. Premiul Nobel pentru pace (1945).

HULMEND v. **Helmand.**

Huhurez

HULSE, Russell A. (n. 1950), astrofizician american. A descoperit (1974) un pulsar binar. Premiul Nobel pentru fizică (1993), împreună cu J.H. Taylor.

HULÚB, -Ă (< ucr.) s.m., adj. 1. S.m. (Reg.) Porumbel. 2. Adj. (Despre animale) Cu părul sur-închis sau cenuşiu, amintind culoarea porumbelului sălbatic.

HULÚBĂ (ULÚBĂ) (< ucr.) s.f. Fiecare dintre cele două braţe de lemn prinse prin articulaţii de crucea căruţei, a trăsurii etc., între care se înhamă calul.

HULUBEI, Horia (1896-1972, n. Iaşi), fizician român. Acad. (1946). Lucrări de spectroscopie (optică, radiaţii X şi γ), de fizica particulelor elementare (dezintegrarea mezonilor, capcane de neutroni), de fizică nucleară (interacţiunile nucleare la energii joase şi medii). Organizatorul cercetărilor româneşti în domeniul fizicii atomice. Membru al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice străine.

HULUBEŞTI, com. în jud. Dâmboviţa, în piemontul Cândeşti; 3 390 loc. (2008). Expl. de petrol. Pomicultură. În satul Butoiu de Jos se află mănăstirea Butoiu-Potoc (sec. 15), cu biserică reclădită în 1648-1649.

HULUBÍŢĂ s.f. 1. (Reg.) Porumbiţă. 2. Denumire populară dată mai multor specii de ciuperci aparţinând genului *Russula* din fam. agaricaceelor. Au pălăria divers colorată, carnea albă, gust dulce-acrişor şi miros plăcut. Majoritatea sunt comestibile.

HULUN v. **Hailar.**

HULUN NUR (DALAINOR, HULUNCHI), lac sărat în NE Chinei; c. 1,1 mii km^2. Ad. max.: 9 m. În el se varsă râul Kerulen şi de aici izv. râul Argun.

HULWĀN (HILWAN), oraş în Egipt, pe Nil, la S de Cairo; 352,3 mii loc. (1986). Combinat metalurgic. Constr. de maşini, ciment, ţesături de mătase. Izvoare termale. Observator astronomic. Necropolă (la 5 km S de oraş) din milen. 3-2 î.Hr.

HUMANITÉ, L' ~, cotidian francez fondat de Jean Jaurès (1904). Organ central al Partidului Socialist, apoi (din 1920) al Partidului Comunist. Apare la Paris.

HUMAYUN, împărat al Indiei (1530-1540 şi 1555-1556) din dinastia Marilor Moguli. Înfrânt de Şir Şah Ibn Hasan (1539 şi 1540) şi detronat. A reocupat tronul (1555) cu ajutorul şahului persan Tahmasp I şi a recucerit Kandahar şi Kabul.

HÚMĂ (< bg.) s.f. 1. Material pe bază de rocă argiloasă folosit la zugrăvit. 2. (Pop.) Argilă.

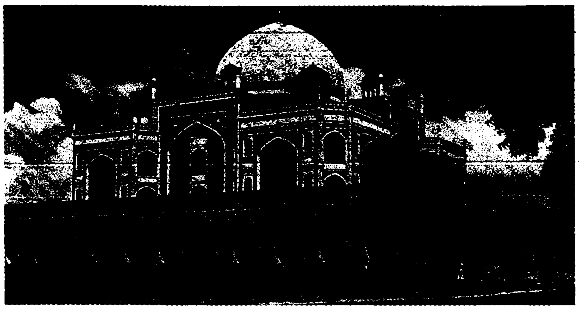

Mausoleul lui Humayun din Delhi

HUMBER, estuar pe coasta de E a Marii Britanii, la M. Nordului, format de râurile Ouse şi Trent. Lungime: 59 km. Porturi pr.: Hull şi (Great) Grimsby.

HUMBOLDT 1. Wilhelm von H. (1767-1835), filolog, lingvist, filozof, scriitor şi om politic german. Întemeietorul Universităţii din Berlin (1810). Adept al unificării Germaniei şi al unor reforme liberale (a realizat reforma învăţământului în Prusia). Iluminist, teoretician al progresului istoric. Autor de sonete şi elegii clasicizante; traduceri şi comentarii critice din poeţii antici. Unul dintre întemeietorii metodei comparativ-istorice în lingvistică. A studiat problema clasificării morfologice a limbilor şi legătura dintre limbă, gândire şi cultură („Cu privire la diferenţa structurală a limbilor umane şi influenţa ei asupra dezvoltării intelectuale a umanităţii"). **2. Alexander Friedrich Wilhelm Heinrich, baron von H.** (1769-1859), naturalist, geograf şi călător german. Frate cu **H. (1)**. A stabilit zonalitatea pe verticală a vegetaţiei. Împreună cu botanistul francez A. Bonpland, a întreprins o expediţie în America de Sud şi Centrală (1799-1804), ale cărei rezultate l-au consacrat ca „redescoperitorul Americii tropicale". În lucrarea sa „Kosmos" (5 vol., 1845-1862), a pus bazele geografiei moderne. **3.** Râu în SV S.U.A.; c. 600 km. Izv. din catena muntoasă **H.**, are în parte un curs subteran şi se varsă în lacul cu acelaşi nume din pod. Marelui Bazin. Mari lacuri de acumulare. **4.** Mare gheţar de calotă în NV Groenlandei, la G. Kane; c. 114 km lungime; c. 95 km lăţime max. **5. Curentul H.** v. *Perú, Curentul ~*.

HUME, David (1711-1776), filozof şi istoric scoţian. Reprezentant al empirismului. A dezvoltat o teorie a cunoaşterii întemeiată pe experienţă, printr-o analiză critică a conceptului de cauzalitate („Tratat despre natura umană", „Istoria Angliei", „Dialoguri asupra religiei naturale").

HUME, John (n. 1937), om politic britanic din Irlanda de Nord. Contribuţie în procesul de rezolvare a tensiunilor politice din regiune. Premiul Nobel pentru Pace (1998), împreună cu W.D. Trimble.

HÚMERUS (cuv. lat.) s.n. (ANAT.) Os lung, cuprins între umăr şi cot; formează scheletul braţului.

HUMIFICÁRE (după fr.) s.f. (PEDOL.) Proces de transformare în humus a organismelor moarte şi încorporate în sol sub acţiunea microorganismelor (bacterii, ciuperci) şi a faunei din sol (insecte, viermi etc.).

HUMMEL, Johann Nepomuk (1778-1837), pianist şi compozitor austriac. În compoziţie, a abordat toate genurile (mai puţin simfonia). Renumit pedagog al pianului.

HUMÓR s.n. v. **umor**.

HUMOR, Mănăstirea, (de maici), întemeiată în jurul anului 1415 de vornicul Ivan (Oană), cu biserica Adormirea Maicii Domnului, zidită în 1530, prin strădania logofătului Teodor Bubuiog, cu picturi murale interioare şi pe faţade executate în 1535 de Toma zugravul din Suceava. Tabloul votiv îl înfăţişează pe Teodor Bubuiog cu soţia Anastasia şi pe Petru Rareş cu familia. Turn-clopotniţă (1641). Biserica este declarată monument U.N.E.S.C.O.

HUMORÉSCĂ (< fr., germ.) s.f. Miniatură muzicală instrumentală (Schumann).

HUMPERDINCK, Engelbert (1854-1921), compozitor, critic muzical şi pedagog german. Opere inspirate de stilul wagnerian („Hänsel şi Gretel"), muzică simfonică, de cameră şi de scenă; cântece pentru copii.

Wilhelm von Humboldt

David Hume

HUMPERDINCK, Engelbert (pseud. lui *Arnold George Dorsey*) (n. 1936), cântăreţ britanic de pop. Succes cu balade sentimentale în anii '60 („Release Me", „The Last Waltz").

HUMPHREY, Doris (1895-1958), dansatoare şi coregrafă americană. Promotoarea dansului modern. Fondatoare a şcolii de dans „Juilliard" (1952). Tehnică bazată pe efectul provocat de mişcările bruşte („Ritm frenetic"). Lucrări teoretice („Arta de a dansa").

HÚMUS (< fr., lat.) s.n. Component principal al materiei organice din sol, coloid, amorf, rezultat din procesul de humificare; condiţionează fertilitatea solului prin substanţele nutritive pe care le conţine. ✧ *H. saturat* = **h.** cu reacţie slab alcalină, prezent în cernoziomuri. *H. nesaturat* = **h.** cu reacţie acidă, prezent în podzoluri.

HUNAN, provincie în SE Chinei, în bazinul inferior al fl. Yangzi; 210,5 mii km^2; 64,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Changsha*. Expl. de antimoniu, cărbune, min. de fier, mangan, wolfram, zinc. Mari culturi de orez irigate; ceai, bumbac, tutun, fasole, trestie de zahăr; citrice; porumb, grâu. Creşterea animalelor.

HUNDERTWASSER (pseud. lui *Friedrich Stowasser*) (n. 1928), pictor austriac. Fondatorul curentului „transautomatist", în care inconştientul exprimă imagini eliberate de aluzii la realitatea aparentă.

HUNEDOARA 1. Depr. intramontană, tectono-erozivă, situată în zona de contact a Carpaţilor Occidentali cu cei Meridionali, între prelungirile m-ţilor Metaliferi (la N), culoarul Orăştiei (ENE), m-ţii Şureanu (ESE), depr. Haţeg (S) şi m-ţii Poiana Ruscăi (V). Supr.: c. 500 km^2. Cunoscută şi sub numele de *depr. Streiului*. Cuprinde trei compartimente: *depr. Hunedoara* propriu-zisă (în VNV), pe râul Cerna; *depr. Călan* (E), pe râul Strei şi *depr. Simeria-Deva* (N), pe valea Mureşului. **2.** Municipiu în judeţul **H.**, la 245 m alt., pe râul Cerna; 70 816 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pădurea Chizid (50 ha). Termocentrală. Siderurgie. Teatru dramatic şi de estradă. Menţionat documentar în 1265; oraş (din 1415). Centru siderurgic din sec. 17-18. Monumente: Biserica Sf. Nicolae (ridicată în 1456 pe locul uneia mai vechi, cu transformări din 1634 şi picturi din 1654); castelul Huniazilor, ridicat în sec. 14 pe locul unui vechi castru roman, a fost dăruit, în 1409, de către Sigismund I de Luxemburg, cneazului Voicu (tatăl lui Iancu de Hunedoara), care l-a mărit şi amenajat (1440-1453) atât pentru locuit, cât şi în scopuri militare, fiind transformat (în 1446) în stil gotic; săli de recepţie: Sala Dietei, Sala Cavalerilor, o capelă, apartamente de locuit. Aripa construită mai târziu de Matia Corvin, în stilul Renaşterii, are *loggia* pictată cu imagini din viaţa nobiliară. Ample lucrări de transformare (1618-1623) şi de restaurare (1965-1970, 1993-1995). Azi muzeu cuprinzând colecţii de arheologie şi etnografie. **3.** Judeţ în partea central-vestică a României; 7 063 km^2; 470 103 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Deva*. Municipii: Brad, **H.**, Lupeni, Orăştie, Petroşani, Vulcan. Alte oraşe: Aninoasa, Călan, Geoagiu, Haţeg, Petrila, Simeria, Uricani. Comune: 55. *Relief*: cuprinde masivul Retezat şi sectoare din m-ţii Şureanu, Parâng, Vâlcan, Ţarcu (în SE, S şi SV), m-ţii Poiana Ruscăi (în V), Metaliferi şi Bihor (în N). De-a lungul Mureşului se desfăşoară un culoar depresionar (între Deva şi Orăştie), iar în S se află depr. Haţeg-Pui şi Petroşani. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin cursul mijlociu şi inf. al Mureşului, precum şi prin cursurile superioare ale Crişului Alb şi Jiului. *Resurse naturale:* huilă, cărbune brun, minereu de fier, zăcăminte auro-argentifere, pirite cuprifere, minereuri de plumb şi zinc, de cinabru şi de mangan; bauxită; ape minerale şi termale etc. *Economia*: ind. siderurgică, de extracţie a cărbunelui, ind. constr. de maşini, ind. energiei electrice şi termice (termocentralele de la Mintia, Paroşeni), hidrocentrala Râul Mare, mat. de constr., de expl. şi prelucr. a lemnului, alim. Terenurile arabile sunt cultivate cu porumb, grâu, plante de nutreţ, cartofi, plante textile ş.a. Pomicultură. Creşterea vitelor: bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline; avicultură; apicultură. Obiective turistice: Cetatea Devei; ruinele amfiteatrului roman de la Sarmizegetusa; biserica de piatră din Densuş (sfârşitul sec. 13), monument istoric; Castelul Huniazilor (**H.**); Parcul Naţional Retezat, Parcul natural Grădiştea Muncelului-Cioclovina, cu cetăţile dacice din m-ţii Orăştiei; parcul dendrologic Simeria. Geoparcul dinozaurilor *Ţara Haţegului*.

Hunedoara
Castelul Huniazilor

HŬNGNAM v. **Hamhŭng.**

HUNI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie nomadă, de neam turcic, menţionată în izvoarele chineze (sfârşitul sec. 3 î.Hr.), care, în sec. 1 î.Hr., s-a separat în două mari ramuri: *h. de sud* (rămaşi în reg. din N Chinei) şi *h. de nord,* care migrează spre V (întâi Asia Centrală), iar după distrugerea Regatului Ostrogot dintre Don şi Nistru (370/375) îşi fac apariţia în Europa. Pătrunderea violentă şi masivă în stepele nord-pontice a **h.** este considerată data tradiţională a începutului marii migraţii a popoarelor. În c. 400, **h.** s-au stabilit în C. Panonică, unde şi-au organizat centrul puterii. Sub conducerea lui *Attila* („biciul lui Dumnezeu"), cel mai de seamă şef al lor, **h.** au făcut devastatoare incursiuni în Imp. Roman de Răsărit, unde ajung până la Thermopyle (441 şi 447). În 451 au invadat Galia, unde au fost înfrânţi de generalul roman Aëtius, pe *Câmpiile Catalaunice.* După moartea lui Attila (453) şi în urma înfrângerii **h.** pe râul Nedao (454), de către o coaliţie a seminţiilor germanice condusă de gepizi, vastul lor imperiu s-a destrămat.

HUNIAZI (HUNIADE), familie de cneji români din Transilvania, întemeiată de *Voicu,* tatăl lui *Iancu de Hunedoara,* care, împreună cu fraţii săi, a fost înnobilat, în 1409, de regele Ungariei Sigismund I de Luxemburg, primind castelul şi domeniul Hunedoarei. Din această familie a făcut parte şi regele Ungariei, *Matia Corvin.*

HÚNIE s.f. Organism torenţial format pe maluri abrupte loessoide.

HUNT, Frederick Vinton (1905-1972), inginer american. Sub conducerea lui a fost conceput şi realizat sistemul sonar (1942).

HUNT, James Henry Leigh (1784-1859), scriitor englez. A fondat (1808) „The Examiner". Poeme („Povestea de la Rimini"), o autobiografie.

HUNT, Tim (n. 1943), medic american. Premiul Nobel pentru medicină-fiziologie (2001), împreună cu L.H. Hartwell şi Sir P. Nurse.

HUNT, William Holman (1827-1910), pictor şi gravor britanic. Unul dintre întemeietorii grupului prerafaelit. Pictură de alegorii şi simboluri, în culori tari şi lumină strălucitoare („Lumina lumii", „Triumful inocenţilor").

HUNTER, Holly (n. 1958), actriţă americană de film. Personaje energice şi voluntare („Ultimele ştiri", „Firma", „Crimă la indigo"). Premiul Oscar: 1993 („Pianul"), 1997 („Mai bine nu se poate").

HUNTER 1. John H. (1728-1793), chirurg, anatomist şi naturalist britanic. Fondatorul Muzeului de anatomie de la Londra şi al şcolii engleze de patologie experimentală. **2. William H.** (1718-1783), chirurg, obstetrician şi anatomist britanic. Frate cu **H. (1)**. Lucrări privind anatomia şi fiziologia uterului gravid, structura vaselor sangvine, morfologia comparată a oaselor.

HUNTINGTON, Ellsworth (1876-1947), geograf american. A susţinut că modificările climatice au influenţat evoluţia vechilor civilizaţii („Putere mondială şi evoluţie", „Climă şi civilizaţie"). Explorări în Asia de Sud-Vest şi Centrală, California şi America Centrală.

Hurez. Mănăstirea

HUNTINGTON BEACH, oraş în SV S.U.A. (California), port la Oc. Pacific, la S de Los Angeles; 189,5 mii loc. (2000). Expl. şi prelucr. petrolului. Constr. de maşini. Turism.

HUNTSVILLE, oraş în SE S.U.A. (Alabama); 158,2 mii loc. (2000). Centrul de construcţii aerospaţiale „J. Marshall". Echipament radio-electronic şi produse chimice. Universitate. Turism.

HUPPERT, Isabelle (n. 1953), actriţă franceză de teatru şi film, vedetă a cinematografiei anilor '70-'80. Gamă variată de personaje („Dantelăreasa", „Violette Nozière", „Despărţirea").

HURÁL (cuv. mongol) s.n. Organ al puterii de stat în Mongolia.

HURBAN 1. Jozef Miloslav (1817-1888), scriitor slovac. Unul dintre conducătorii mişcării naţionale slovace. Versuri şi romane. **2. Svetozár Miloslav H.-Vajanský** (1847-1916), scriitor slovac. Fiul lui **H. (1)**. Versuri patriotice („Sub jug", „Tatra şi marea"); nuvele, romane.

HUREZ, complex monastic situat în satul Romanii de Jos (subordonat oraşului Horezu), jud. Vâlcea, principala ctitorie a domnului C. Brâncoveanu. Cuprinde mai multe clădiri (Casa Domnească, paraclisul cu hramul Naşterea Maicii Domnului, chiliile cu două niveluri), construite între anii 1690 şi 1697, înconjurate de un zid de incintă, biserica mănăstirii, cu hramul Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, bolniţa cu biserica Adormirea Maicii Domnului (ctitorie din 1696-1699 a Mariei Brâncoveanu) şi schiturile Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel şi Sf. Ştefan. Biserica principală a mănăstirii H., Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, a fost construită între anii 1690 şi 1693. În interior, biserica păstrează picturi murale originare executate între anii 1693 şi 1704. Amplu tablou votiv (în pronaos), cu o galerie de portrete înfăţişându-l pe C. Brâncoveanu împreună cu familia sa. În timpul lui C. Brâncoveanu, mănăstirea **H.** a funcţionat ca un important centru de cultură, având o mare bibliotecă şi o renumită şcoală de zugravi. Inclusă în Patrimoniul cultural universal UNESCO.

HUREZANI, com. în jud. Gorj, pe Amaradia; 1 772 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Biserica Sf. Dumitru (1842), în satul H.

HUREZEANU, Damian (n. 1929, com. Stejari, jud. Gorj), istoric român. Studii şi cercetări în domeniul raporturilor agrare, al mişcărilor şi gândirii sociale, politice şi naţionale („Problema agrară şi lupta ţărănimii din România la începutul sec. al XX-lea").

HÚRIE (< tc.) s.f. Fecioară deosebit de frumoasă, promisă de profetul Mahomed credincioşilor musulmani, în Rai. ✦ P. ext. Fecioară sau femeie foarte frumoasă.

HURLÚPI, s.m. pl. Prune deformate şi atrofiate de ciuperca *Taphrina pruni;* au culoarea verde-gălbuie, gust acrişor, dulceag, apoi se brunifică şi cad.

HURMÚZ (< tc.) s.n., s.m. **1.** S.n. Mărgăritar fals, de sticlă, adus în trecut din oraşul Ormuz de pe ţărmul G. Persic. **2.** S.m. Arbust decorativ, cu frunze opuse, eliptice, flori mici trandafirii şi fructe bace albe, de mărimea cireşelor *(Symphoricarpus albus).*

HURMUZAKI, veche familie românească cu rol important în viaţa politică şi culturală. Mai importanţi: **1. Docsachi (Eudoxiu) H.** (1782-1857, n. sat Horodiştea, jud. Iaşi), boier bucovinean. A sprijinit lupta cărturarilor şi patrioţilor moldoveni, refugiaţi în Bucovina în urma evenimentelor revoluţionare din 1821 şi 1848. Căminar (1819), mare agă (1827) şi mare vornic (1856). **2. Constantin H.** (1811-1869, n. Cernauca-Cernăuţi), jurist şi om politic. Fiul lui **H. (1)**. Membru în Comisiunea învăţământului public (1850) şi în aceea a legilor (1852). A sprijinit alegerea lui Alexandru I. Cuza ca singur domnitor în Principate. De mai multe ori ministru al Dreptăţii. **3. Docsachi (Eudoxiu) H., baron** (1812-1874, n. Cernauca-Cernăuţi), istoric şi om politic. Fiul lui **H. (1)**. Acad. (1872). A luptat pentru drepturile naţionale ale românilor din Imp. Habsburgic. Primul român care a întreprins cercetări în arhivele vieneze, documentele fiind publicate postum în „Documente privitoare la istoria românilor", colecţie ce-i poartă numele. **4. Gheorghe H.** (1817-1882, n. Cernauca-Cernăuţi), publicist şi om politic. Fiul lui **H. (1)**. Participant la mişcarea revoluţionară din 1848 din Moldova. Redactor responsabil (1848-1849) al primului periodic al românilor bucovineni, „Bucovina". Promotor (1862), împreună cu fratele său *Alecu,* şi preşedinte al „Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina" (1865-1882). A luptat pentru caracterul unitar al limbii şi valorificarea folclorului românesc (apreciat ca „sufletul naţiunii"). **5. Alecu H.** (1823-1871, n. Cernauca-Cernăuţi), publicist şi om politic. Fiul lui **H. (1)**. Acad. (1866). Redactor (1848-1849) şi redactor responsabil (1850) al ziarului „Bucovina". A susţinut în Dieta Bucovinei şi Camera Deputaţilor a Consiliului Imperial din Viena drepturile românilor, cu precădere limba şi literatura naţională. **6. Nicolae H., baron** (1826-1909, n. Cernauca-Cernăuţi), om politic. Fiul lui **H. (1)**. M. de onoare al Acad. (1883). Activitate politică şi culturală pentru emanciparea românilor bucovineni. **7. Constantin H.** (1863-1937, n. Cernăuţi), entomolog şi publicist. Fiul lui H. **(6)**. M. de onoare al Acad. (1919). Cercetări în domeniul lepidopterelor şi al coleopterelor.

HURMUZESCU, Dragomir (1865-1954, n. Bucureşti), fizician român. M. coresp. al Acad. (1916). A construit un tip de electroscop (care-i poartă numele), folosind dielectrina (izolator inventat de el), şi unul dintre primele dinamuri cu voltaj mare. A contribuit la introducerea radiodifuziunii în România.

HURON, lac în America de Nord (S.U.A. şi Canada), în sistemul Marilor Lacuri; 59,6 mii km^2. Ad. max.: 228 m. Legat prin canale navigabile şi râuri de lacurile Michigan, Erie, Superior. Lungime: 470 km; lăţime: 240 km.

HURÓNI (< fr.) s.m. pl. Trib amerindian de limbă şi cultură irocheză, care locuia lângă lacurile Huron şi Ontario, în N S.U.A. şi în S Canadei. Aliaţi ai francezilor (1616-1648); în sec. 18, o mare parte a **h.** au fost alungaţi de irochezi şi de expansiunea europenilor. Azi mai trăiesc abia câteva sute lângă Québec.

HURT, William (n. 1950), actor american de teatru şi film. Creează personaje aflate în situaţii extreme („Gorki Park") sau interiorizate („Copii uitaţi de Dumnezeu"). Premiul Oscar: 1984 („Sărutul femeii păianjen").

HURU, familie de boieri din Moldova. Mai importanţi: **1. Huru,** mare comis (1471-1476). **2. Efrim H.** (?-c. 1548), mare spătar, pârcălab de Neamţ şi mare vornic (1524-1548), credincios lui Petru Rareş. **3. Danciu H.** (sec. 16), fratele lui **H. (2)**. Pârcălab de Roman, de Neamţ şi de Hotin (1527-1557). **4. Lupe H.** (sec. 16), fiul lui **H. (2)** sau **H. (3)**. Pârcălab de Hotin (1572-1574), socrul domnului Ioan-Vodă cel Viteaz.

HURUIEŞTI, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 2 747 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Expoziţia foto-documentară „Vasile Pârvan" (în satul Perchiu).

HURWICZ, Leonid (1917-2008), economist american de origine rusă. Contribuţii asupra teoriei concepţiei mecanismelor. Premiul Nobel pentru economie (2007), împreună cu E.S. Maskin şi R.B. Myerson.

HURWITZ, Adolph (1859-1919), matematician elveţian. Lucrări în domeniul cuaternionilor, al operatorilor diferenţiali şi al teoriei numerelor. A elaborat o teoremă privind funcţiile olomorfe, care îi poartă numele.

HUS, Jan (1369-1415), reformator religios ceh. Magistru şi rector al Univ. din Praga. A preluat ideile reformatoare ale lui Wycliffe. Excomunicat (1410), condamnat ca eretic de Conciliul din Constanţa şi ars pe rug. Erou naţional al poporului ceh. Creator al limbii literare cehe („De orthographia boemica").

HUSÁK, Gustáv (1913-1991), om politic cehoslovac. Comunist. L-a înlocuit pe A. Dubček în funcţia de secretar general al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia (din 1971, în 1969-1971, prim-secretar). Preşedinte al Republicii Socialiste Cehoslovace (1975-1989).

HUSÁR (< magh.) s.m. (Din sec. 15, în Ungaria) Ostaş din cavalerie; (mai târziu, şi în alte ţări din Europa) denumire dată ostaşilor unor corpuri de cavalerie existente până la Primul Război Mondial.

HUSASĂU DE TINCA, com. în jud. Bihor, în C. Crişurilor; 2 307 loc. (2008). Satul H. de T. apare menţionat documentar în 1332.

HUSAYNI, Amīn al- (supranumit *Hy Amin*) (1893-1974), lider religios şi om politic palestinian. Preşedinte şi muftiu al Consiliului Suprem Musulman din Palestina (1921-1936). S-a opus politicii sioniste de colonizare. A creat (1948), la Gaza, o autoritate a întregii Palestine.

HÚSĂ (< fr.) s.f. Învelitoare din stofă, material plastic etc. pentru piese, aparate, maşini sau mobile, destinată protejării acestora.

HU SHI sau **HOU CHE** (1891-1962), om de litere chinez. Din 1917, a condus mişcarea „Revoluţia literară" şi a impus folosirea limbii populare (baihua). Rol fundamental în formarea literaturii chineze contemporane.

HUSÍT, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. (Adept) al husitismului, privitor la husitism.

HUSITÍSM (< fr.) s.n. Mişcare religioasă şi social-politică iniţiată de *Jan Hus,* îndreptată împotriva Bisericii catolice şi a arbitrarului seniorilor feudali germani. **H.** s-a divizat în trei curente: *calixtinii (utraquiştii),* de dreapta, *taboriţii,* de stânga, şi *hiliaştii (picarzii),* de extrema stângă, ale căror lupte interne au favorizat înfrângerea mişcării husite; ideile **h.** s-au răspândit şi în Moldova şi Transilvania în sec. 15.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra (1898-1980), scriitoare cehă. Elevă a lui J.U. Jarník şi Ov. Densusianu. Traducătoare din literatura română.

HUSKY (< engl.; rusă) s.m., rasă de câine, de origine siberiană, răspândită ulterior şi în America de Nord. De talie mijlocie (până la 58 cm), robust şi puternic, are ochi albaştri sau căprui, blana deasă, de culoare neagră, gri-argintie sau maro cu pete albe, iar coada încovoiată deasupra corpului. Folosit pentru tracţiunea săniilor, este şi un excelent câine de pază şi de companie.

HUSNICIOARA, com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Motrului; 1 442 loc. (2008). Rezervaţia naturală locul fosilifer Pietrele Roşii (1 ha). Biserica Sf. Voievozi (1785), în satul Seliştení.

HUSSEIN IBN TALAL (1935-1999), rege al Iordaniei (din 1952). În urma războiului arabo-israelian (iun. 1967), Iordania a pierdut Cisiordania. În anii 1970-1971 a avut de înfruntat imixtiunea gherilelor palestiniene în afacerile interne ale ţării, care s-a soldat cu eliminarea şi alungarea acestora. Adept al unei reglementări negociate a chestiunii palestiniene, **H.** a renunţat la

Docsachi Hurmuzaki (3)

Alecu Hurmuzaki

Gheorghe Hurmuzaki

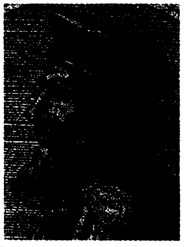

Jan Hus

Cisiordania în favoarea palestinienilor. În 1994, a semnat un tratat de pace cu Israelul.

HUSSEIN, Taha (1889-1973), scriitor egiptean. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai literaturii arabe contemporane. Orb din copilărie. Romane („Cartea zilelor" - autobiografie, „Damnații pământului"). Studii de istorie literară („Poezia preislamică").

HUSSERL, Edmund Gustav Albert (1859-1938), filozof german. Întemeietorul *fenomenologiei*, propunând un program de investigare sistematică a conștiinței și a obiectelor ei („Logică formală și transcendentală", „Meditații carteziene").

HUSTIN, Albert (1882-1967), chirurg belgian. Pionier al transfuziei sangvine.

HUSTON 1. Walter H. (pseud. lui *Walter Houghston*) (1884–1950), actor american de film, de origine canadiană. Roluri de compoziție („Abraham Lincoln", „Dodsworth", „Ochiul dracului"). Premiul Oscar: 1948 („Comoara din Sierra Madre"). **2. John H.** (1906–1987), regizor, scenarist și actor de film american. Fiul lui **H. (1).** Creatorul unei vaste și variate opere având ca laitmotiv ideea eșecului, contracarată însă de solidaritatea dintre cei sortiți singurătății. A regizat: „Șoimul maltez", „Regina africană", „Inadaptații", „Noaptea iguanei", „Onoarea familiei Prizzi" etc. Ca actor, s-a remarcat în: „China Town", „Tentacule". Premiul Oscar pentru regie: 1948 („Comoara din Sierra Madre"). **3. Anjelica H.** (n. 1952), actriță americană de film. Fiica lui **H. (2).** Conferă personajelor un magnetism straniu („Poștașul sună întotdeauna de două ori", „Familia Addams"). Premiul Oscar: 1985 („Onoarea familiei Prizzi").

HUȘI 1. Depresiune intracolinară, situată în SE Pod. Central Moldovenesc, la 70–150 m alt., extinsă pe c. 25 km lungime și 12 km lățime max., cu relief slab vălurit. **2.** Municipiu în jud. Vaslui, în depresiunea **H.**, la 70–120 m alt.; 29 656 loc. (2008). Constr. de mașini; mobilă, încălț., ind. textilă; produse alim. Centru viticol. Atestat documentar în 1487. Ridicat la rangul de oraș în 1824 și de municipiu în 1995. Reședință domnească a lui Ștefan cel Mare. Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel (ctitorie a lui Ștefan cel Mare din 1494–1495, construită cu prilejul întemeierii Episcopiei de **H.**, reconstruită în 1596–1599 de Ieremia Movilă), a fost pictată de Gh. Tattarescu, 1890–1891; bisericile Sf. Dumitru (sec. 18), Vovidenia (sec. 18), Sf. Voievozi (1770); palat episcopal (1782–1792). Muzeu cu colecții de arheologie, etnografie și științele naturii; Muzeu memorial „Dimitrie Cantemir"; Muzeul viticulturii. În oraș se află Episcopia Hușilor, reînființată în 1996.

HUȘI, Viorel (pseud. lui *V. Herșcovici*) (1911–1972, n. Huși), pictor român. Desenator și acuarelist. Desen plin de spontaneitate și nerv, compoziție densă, colorit viu într-o viziune de prospețime și ingenuitate („Peisaj cu vaporaș și case la Dunăre", „Toamna").

HUTCHESON, Francis (1694–1746), filozof moralist și estetician scoțian. Studii privind simțul moral, posibilitatea fericirii („Cercetare asupra originii ideilor de frumusețe și virtute", „Sistem de filozofie morală").

HUTTEN 1. Ulrich von (1488–1523), umanist german. Ideolog al cavalerilor; unul dintre conducătorii răscoalei acestora din 1522–1523. Autor al pamfletului antipapal „Vadiscus sau trinitatea romană". **2. Philipp von** (cunoscut ca **Uree** sau **Utre**) (c. 1511-1546), conchistador german. Nepot al lui **H. (1).** Unul dintre primii exploratori ai Venezuelei. A întreprins două călătorii (1535–1538 și 1541) în bazinul fl. Orinoco.

HUTTON, James (1726–1797), geolog britanic. A privit istoria Pământului ca o succesiune de cicluri, arătând asemănarea dintre procesele geologice din trecut și cele contemporane.

HUȚÚL (< ucr.) s.m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Populație puțin numeroasă (c. 40 000) care trăiește în reg. izv. Siretului și Ceremușului, în Carpații Păduroși (Ucraina), în m-ții Maramureșului (România) și în reg. Obcinelor Bucovinei (România și Ucraina). Vorbesc dialectul **h.** al limbii ucrainene. ✦ Persoană aparținând acestei populații. **2.** Adj. Care aparține **h. (1)**, privitor la **h.** **3.** S.m. Rasă autohtonă de cai mici de munte (înălțimea 1,25–1,55 m), ageri, rezistenți, folosiți pentru tracțiune, samar și călărie. Este folosită la ameliorarea calului românesc de munte.

HUVS NUUR (CHÖVSGÖL NUUR), lac cu apă dulce în Mongolia, la 1 645 m alt.; 3,4 mii km². Ad. max.: 238 m.

HUXLEY 1. Thomas Henry H. (1825–1895), biolog englez. Colaborator al lui Darwin și propagator al darwinismului. Cercetări de zoologie, anatomie comparată, embriologie, paleontologie, antropologie și geologie. Pe plan filozofic, a promovat idei materialiste și a introdus termenul de *agnosticism*. **2. Sir Julian Sorell H.** (1887–1975), biolog și scriitor englez. Nepotul lui **H. (1)** și frate cu **H. (3)** și **(4).** Lucrări în domeniul teoriei evoluției, geneticii, ornitologiei și de popularizare a științei. Primul director general al U.N.E.S.C.O. (1946–1948). **3. Aldous Leonard H.** (1894–1963), scriitor englez. Nepotul lui **H. (1)** și frate cu **H. (2)** și **(4).** Stabilit în S.U.A. Romane („Punct Contrapunct" - capodopera sa -, utopia negativă „Minunata lume nouă", „Orb în Gaza"). Eseuri („Filozofia perenă"). **4. Sir Andrew Fielding H.** (n. 1917), fiziolog englez. Nepotul lui **H. (1)** și frate cu **H. (2)** și **(3).** A descoperit mecanismele chimice ale excitației membranei neuronului periferic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1963), împreună cu J.E. Eccles și A.L. Hodgkin.

HU YAOBANG (1915–1989), om politic chinez. Membru al Biroului Politic (din 1978), secretar general (1980–1981 și 1982–1989) și președinte (1981–1982) al C.C. al Partidului Comunist Chinez.

HUYGENS (HUIGENS), Christiaan (1629–1695), fizician, matematician și astronom olandez. Unul dintre fondatorii mecanicii și ai opticii fizice. Autor (1673) al teoriei clasice a forțelor centrifuge și a oscilațiilor pendulului („Horologium oscillatorum") și constructor al primului ceas cu pendul (1657). A emis principiul care explică propagarea undelor *(principiul H.)* și teoria ondulatorie a luminii, pe baza căreia a explicat fenomenele de reflexie și refracție („Tratat despre lumină"). A descoperit satelitul Titan al lui Saturn (1655) și structura inelelor acestuia, rotația și turtirea planetei Marte, nebuloasa din constelația Orion. Autor al primului tratat de calcul al probabilităților.

HUYGENS, sondă spațială realizată de Agenția Spațială Europeană, parte componentă a misiunii Cassini-**H.** efectuată în colab. cu NASA, lansată în oct. 1997 de S.U.A. pentru studierea planetei Saturn, care a fost plasată în 2005 pe suprafața satelitului Titan al acestei planete.

HUYGHE, René (1906–1997), istoric și critic de artă francez. Lucrări de sinteză („Istoria artei contemporane", „Poetica lui Vermeer", „Dialogul cu vizibilul", „Puterea imaginii", „De la artă la filozofie").

HUYSMANS, Georges Charles (zis *Joris-Karl*) (1848–1907), romancier francez de origine olandeză. Reprezentant al estetismului și decadentismului (romanul „În răspăr").

HUZMÉT (< tc.) s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) **1.** Dar omagial; plocon; *p. gener.* dar. **2.** Venitul unor dări (vinăriciul, oieritul etc.) sau venitul ocnelor și al vămilor. **3.** Slujbă, funcție.

HUZUM, Ioan (1876–1943, n. Corod, jud. Galați), farmacist român. Autorul lucrării „Extracte și metode de preparare a lor", descriind procedee, majoritatea originale, de obținere a peste 280 de extracte vegetale cu utilizare terapeutică.

HUZÚR (< tc.) s.n. Trai îmbelșugat și comod; *p. ext.* viață de trândăvie.

HVAR, ins. croată în M. Adriatică, pe coasta sudică a Dalmației; 289 km². Relief accidentat, format pe calcare și dolomite. Alt. max.: 626 m. Expl. de marmură. Citrice. Smochine, curmale, măsline; viticultură. Creșterea animalelor. Pescuit. Turism balneoclimateric. Orașe pr.: Hvar, Stari Grad.

HVIEZDOSLAV, Pavol (pseud. lui *Pavol Országh*) (1849–1921), poet slovac. Poeme epice de inspirație biblică („Agar"), teatru („Irod și Irodiada)", lirică romantică, evocând aspecte sumbre ale războiului („Sonete însângerate"). Idila tragică „Nevasta pădurarului".

HYADE, roi de stele (c. 350) dispuse în formă de V din constelația *Taurul*. Principala stea: *Aldebaran*.

HYAKUNIN ISSHU („Culegerea celor o sută de poezii din o sută de autori"), faimoasă antologie de poezie clasică japoneză (tanka), alcătuită în perioada Kamakura (1185–1333) și atribuită lui Fujiwara no Teika.

HYBRIS (MITOL.) **1.** Divinitate feminină demonică, inspirând oamenilor nelegiuiri comise din orgoliu. **2.** Orgoliu excesiv sau culpă supremă; *p. ext.* păcatul de încălcare a măsurii impuse oamenilor de zei, sancționat întotdeauna printr-un act de justiție divină.

HYDE PARK, parc regal în partea de V a Londrei, deschis pentru public în timpul regelui Iacob I. Supr.: 255 ha. Cunoscut pentru discursurile oratorilor de ocazie, susținute la tribune improvizate în locul numit „Speakers corner" (Colțul oratorilor).

HYDERĀBĀD 1. Oraș în India, în centrul pod. Deccan, pe râul Musi (afl. lui Krishna), centrul ad-tiv al statului Andhra Pradesh; 3,4 mil. loc (2001). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru economic, cultural și istoric al Indiei central-sudice. Ind. constr. de mașini (utilaj energetic, electrotehnic, echipament aeronautic, mașini de transport), armament, produse chimico-farmaceutice, ind. textilă (covoare, țesături), a hârtiei, piel. și alim. (zahăr, tutun). Artizanat (în lemn, metal, țesături și ceramică). Fundat, în 1590, de sultanul Kutb Șah, ca reșed. a statului Golconda. Monumente: poarta triumfală Char Minar (1591), moscheea Mecca Masjid (sec. 17), Palatul Nizam, Podul Vechi. La c. 9 km de **H.** se află ruinele vechiului oraș Golconda. Patru universități. Muzeu de artă și arheologie. **2.** Oraș în S Pakistanului, pe Ind, la ENE de Karachi; 1,1 mil. loc. (1998). Nod de comunicații. Centru comercial. Metalurgie. Constr. de mașini agricole; produse electrotehnice și chim., ind. cimentului, sticlei, textilă (bumbac, conf.) și alim. (ulei, tutun). Artizanat (broderii, aur și argint, lac). Fortul Shaik Makai (sec. 18); moschei, palate, arsenal. Centru al ind. cinematografice. Universitatea „Sind". Fundat în 1768.

HYGIEIA (în mitologia greacă), zeița sănătății. Fiică (după unii soție) a lui Asclepios.

HYMANS, Paul (1865–1941), diplomat și om politic belgian. Lider al Partidului Liberal. De mai multe ori ministru. Președinte al primei Adunări a Societății Națiunilor (1920). Unul dintre creatorii uniunii vamale dintre Belgia și Luxemburg (1921).

HYPATIA (c. 370–415), filozof și matematician grec. Conducătoare a Academiei din Alexandria. Ucisă de creștini la comanda patriarhului Chiril.

HYPERBOREI s.m. pl. (în mitologia greacă), populație mitică. Trăiau în nordul cețos al Europei și Asiei, în ținutul unde mitografii meridionali credeau că soarele nu apune niciodată: Hyperborea.

HYPERION v. **Hiperion.**

HYPNOS (în mitologia greacă), zeul somnului. Fiul Nopții (Nyx) și al Întunericului (Erebos), frate geamăn cu Zeul Morții (Thanatos).

HYPPOLITE, Jean (1907–1968), filozof francez. Reprezentant al existențialismului („Logică și existență"). Traducător și comentator al lui Hegel. A interpretat raportul dintre filozofia marxistă și cea hegeliană („Studii despre Marx și Hegel").

HYRACOTHERIUM v. **Eohippus.**

HYRCANIA, reg. istorică în SE Mării Caspice. Azi în Iran.

Hz (METR.), simbol pentru *hertz*.

Aldous Huxley

Christiaan Huygens

Ii

I s.m. invar. 1. A unsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (vocala cea mai închisă, nerotunjită, din seria anterioară). 2. Simbol chimic pentru iod. 3. (LOG.) Simbol pentru propoziţia particular-afirmativă.

I-, prefix cu valoare negativă (ex. ilogic, ilegitim).

i (MAT.), simbol pentru rădăcina pătrată a lui -1 (unitatea imaginară).

IABLANIŢA, com. în jud. Caraş-Severin, în culoarul Timiş-Cerna; 2 392 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Cheile Globului (225 ha), Ravena Crouri (7 ha), locul fosilifer de la Globu Craiovei (2 ha).

IABLOCIKOV, Pavel Nikolaevici (1847-1894), inginer electrotehnician rus. Inventatorul lămpii cu arc electric fără regulator (1876) şi al unui generator magnetoelectric de curent alternativ.

IABLONOVÎI, lanţ muntos, în Siberia Orientală (Federaţia Rusă). Alt. max.: 1 680 m (vf. Kusotui). Cunoscut şi sub numele *Iablonoi.*

IAC (< fr.) s.m. Mamifer bovid cu corpul masiv (600-700 kg; 1,9 m înălţime), acoperit cu păr lung, de culoare brună şi cu o cocoaşă pe ceafă *(Poephagus grunniens).* Trăieşte în reg. înalte (Tibet), în stare sălbatică şi domesticit (folosit ca animal de povară şi pentru lapte, carne şi lână).

IACÁ (< tc.) s.f. Soi de tutun oriental de calitate superioară. Se mai numeşte *i. de Macedonia.*

IACHINT (c. 1300-1372), primul mitropolit al Ţării Româneşti, cu reşedinţa la Curtea de Argeş (1359-1372). Episcop de Vicina (atestat în 1348). A organizat noua mitropolie.

IACOB (JAIME), numele a doi regi ai Aragónului. Mai important: **I. I Cuceritorul** (1213-1276). A promulgat un nou cod de legi (1247), a cucerit arh. Baleare (1229-1235), Murcia (1263) şi Regatul Valenciei (1231-1238). A luptat împotriva maurilor (1256-1276).

IACOB (JAMES), numele a doi suverani ai Angliei din dinastia Stuart: **I. I,** rege al Scoţiei ca **I. VI** (1567-1625) şi rege al Angliei şi Irlandei ca **I. I** (1603-1625). A întărit absolutismul regal, provocând un îndelungat conflict cu Parlamentul. Adept al anglicanismului, i-a persecutat pe catolici şi puritani. În vremea sa, englezii au întemeiat (1607) prima lor aşezare (Virginia) din America de Nord. **I. II,** rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (1685-1688). Convertit la catolicism (1668/1669). Înlăturat din cauza politicii sale procatolice.

Iaci

Iacob I al Angliei

IACOB (JAMES), numele a şase regi ai Scoţiei din dinastia Stuart. Mai importanţi: **1. I. I** (1406-1437), încoronat în 1424. A încercat să supună nobilimea autorităţii centrale; asasinat. **2. I. VI** v. **I. I al Angliei şi Irlandei.**

IACOB, Caius (1912-1992, n. Arad), matematician şi fizician român. Acad. (1963). Contribuţii în mecanica fluidelor, mecanica generală, dinamica gazelor, analiza matematică („Matematici clasice şi moderne"). Precursor al aerodinamicii transonice *(metoda aproximativă în planul fizic al lui Imai-Lamla-Iacob)* şi al aproximării hidrografice *(metoda coardei lui Caius Iacob).*

IACOBENI 1. Com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 2 652 loc. (2008). În satul I., menţionat documentar (1309), se află o cetate (sec. 15-16) cu biserică de incintă (sec. 14), azi biserică evanghelică, iar în satul Movile, biserica Sf. Nicolae (1796) şi o cetate (sec. 15-16) cu biserică de incintă (sec. 13-14). 2. Com. în jud. Suceava, pe râul Bistriţa Aurie; 2 156 loc. (2008). Expl. de min. de mangan. Prelucr. lemnului. Flotaţie de mangan. Termocentrală. Staţiune balneoclimaterică sezonieră cu izv. minerale sulfuroase.

IACOBICI, Iosif (1884-1952, n. Alba Iulia), general român. Şef al Marelui Stat-Major (1941-1942). A susţinut iniţial politica militară a mareşalului I. Antonescu; din 1942, s-a opus continuării operaţiunilor militare pe terit. sovietic. Arestat, judecat şi condamnat (1949) la opt ani temniţă grea. A murit în închisoarea de la Aiud.

IACOBÍN, -Ă (după fr. *jacobin*) s.m., adj. 1. S.m. Membru al Clubului Iacobinilor după părăsirea acestuia de către *girondini* (1792), reprezentând aripa republicană intransigentă. Conducători: Danton, Robespierre, Marat, Saint-Just ş.a. Închis (11 nov. 1794) din ordinul *Convenţiei.* 2. *Dictatura I.* = perioadă (iun. 1793-iul. 1794) din timpul Revoluţiei Franceze, caracterizată prin măsuri radicale în domeniul economic şi social şi represiune politică.

IACOBOVICI, Iacob Melcon (1879-1959, n. sat Costeşti, jud. Botoşani), chirurg român. Unul dintre organizatorii şcolii clujene de medicină. Contribuţii în chirurgia ulcerului duodenal şi a litiazei biliare. A introdus operaţia de rezecţie concomitentă a coastei întâi şi a nervului frenic *(operaţia I.).*

IACOPO DA VARAGINE (IACOPO DA VARAZZE) (1230-1298), teolog dominican; episcop de Genova. Lucrarea sa „Legenda sanctorum" („Legenda aurea"), cea mai cunoscută operă hagiografică din Ev. Med., a servit ca izvor de inspiraţie pentru multe dintre vieţile sfinţilor.

IACOPO DELLA QUERCIA (c. 1374-1438), sculptor renascentist din Siena. Reliefuri şi lucrări tridimensionale, caracterizate prin fineţea tăieturii şi amploarea compoziţiilor (decorarea portalului Bisericii San Petronio din Bologna, „Madona" din Ferrara).

IACOPONE DA TODI (pseud. lui *Iacopo di Iacobello dei Benedetti*) (c. 1236-1306), poet italian. Călugăr franciscan. Lirică de adoraţie mistică („Stabat mater dolorosa"). „Laudele" sale dialogate constituie începutul teatrului sacru italian.

IACOV (IACOB) (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiul lui Isaac şi al Rebecăi; frate geamăn cu Esau, răscumpără, prin vicleşug, de la fratele său, dreptul de

Iacopo della Quercia: „Madona"

prim-născut, cu toate că fusese născut al doilea. A primit, după lupta cu îngerul, numele de *Israel*. Părinte al 12 fii, strămoşi şi căpetenii ale celor 12 seminții ale israeliților.

IACOV, numele mai multor apostoli: 1. **I. fiul lui Zevedeu** (?-44 d.Hr.), unul dintre cei 12 apostoli ai lui Iisus Hristos. Supranumit, împreună cu fratele său, Apostolul Ioan, „Fiii tunetului". Decapitat din ordinul regelui Irod I Agrippa. Prăznuit la 9 oct. 2. **I. al lui Alfeu** (sec. 1 d.Hr.), unul dintre cei 12 apostoli ai lui Iisus Hristos, martirizat, potrivit tradiției, în Persia. 3. **I. „fratele Domnului"** (?-62 d.Hr.), apostol creştin, conducător al creştinilor din Ierusalim (potrivit tradiției, primul episcop al Ierusalimului). I se atribuie o epistolă sobornicească, din „Noul Testament", constând într-o scrisoare adresată creştinilor de origine iudaică din diaspora. Prăznuit la 23 oct. şi în prima duminică de după Crăciun.

IACOV (pe numele laic *Ioan Antonovici*) (1856-1931, n. sat Similişoara, jud. Vaslui), teolog român. M. de onoare al Acad. (1919). Episcop al eparhiilor Dunărea de Jos (1923-1924) şi Huşi (1924-1931). Autor al unor studii de istorie bisericească locală („Documente bârlădene").

IACOV PUTNEANUL (1719-1778, n. Rădăuți), episcop de Rădăuți (1745-1750) şi apoi mitropolit al Moldovei (1750-1760). Ierarh luminat, a tipărit peste zece cărți de teologie şi a îndrumat şcolile din Rădăuți şi Iaşi, întocmind şi un abecedar („Bucvar sau începere de învățătură"); a înființat la Putna o „şcoală duhovnicească".

IAD (< sl.) s.n. (în multe religii) Loc în care sufletele păcătoşilor sunt supuse la chinuri veşnice pentru a-şi ispăşi păcatele din timpul vieții; V. şi *infern* **(1)**, *gheenă*.

IÁDĂ (< *ied*) s.f. Puiul (femelă) al caprei sau al căprioarei.

IÁDEŞ (< tc.) s.n. Os în formă de furcă de la pieptul păsărilor, compus din oasele claviculare sudate în partea inferioară.

IAFET (în „Vechiul Testament"), al treilea fiu al lui Noe. Alături de frații săi Sem şi Ham, reîntemeietor al seminției omeneşti după potop. Considerat strămoşul iafetizilor.

IAFETÍZI (< n. pr. *Iafet*) s.m. pl. Populație legendară socotită ca descendentă din Iafet. Se presupune că ar fi populat o parte din Asia Mică şi reg. mediteraneene ale Europei.

IAGEŁŁO (JAGIEŁŁO, JOGAILA), dinastie de origine lituaniană care a domnit în Lituania (1377-1401, 1440-1572), Polonia (1386-1572), Ungaria (1440-1444, 1490-1526), Boemia (1471- 1526). Jogaila, marele duce al Lituaniei (1377-1434), după ce a încheiat cu Polonia uniunea dinastică de la Krewo (Kriewo), în aug. 1385, a îmbrățişat creştinismul de rit catolic, s-a căsătorit (febr. 1386) cu Jadwiga, regina Poloniei (din 1384), şi s-a încoronat rege al Poloniei (4 mart. 1386) sub numele de *Vladislav* (Władyslaw) II, întemeind dinastia I.

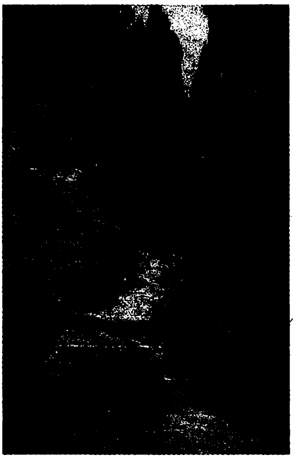

Ialomița. Cheile Orzei

IAGNOV 1. **Simion** (1892-1958, n. Bucureşti), medic român. M. coresp. al Acad. (1948). Lucrări în domeniul hematologiei şi gastroenterologiei. 2. **Zalman I.** (1896-1962, n. Craiova), medic şi anatomist român. Frate cu I. (1). Lucrări privind structura plămânului, a inimii şi a ficatului.

IAHNÍE (< tc., bg.) s.f. Fel de mâncare scăzută, preparată din legume (mai ales din fasole boabe), din peşte sau din carne.

IAHT (< fr.) s.n. 1. Navă cu pânze sau cu propulsie mecanică, destinată unui număr mic de pasageri, folosită pentru călătorii de agrement. 2. Ambarcație sportivă cu vele, utilizată pentru regate internaționale.

IÁHTING (YACHTING) (< engl., fr.) s.n. Sport nautic practicat cu ambarcații cu vele. ✦ Concurs de iahturi.

IAHVE (YAHWE, YAHU) („Eu sunt cel ce sunt") (în „Vechiul Testament") pseudonume al divinității ebraice supreme şi unice a cărei pronunțare nu mai poate fi reconstituită; se scrie sub forma tetragramei YHVH (transcrisă, greşit, şi *Yehova*). La origine, zeu al forțelor naturii. Introducerea cultului lui I. ca zeu unic şi omniprezent îi este atribuită lui *Moise*.

IAILA, lanț muntos în partea de SSE a pen. Crimeea, extins pe 110 km lungime, paralel cu țărmul Mării Negre. Alt. max.: 1 545 m (vf. Roman-Koş).

IAKOBI, Boris Semionovici (*Jacobi, Moritz Hermann von*) (1801-1874), fizician şi electrotehnician rus de origine germană. Fratele lui *Jacobi Carl Gustav Jacob*. Stabilit în Rusia (1835). A inventat un motor electric (1834), unele aparate telegrafice şi procedeul galvanoplastiei (1838).

IAKOVLEV, Aleksandr Sergheevici (1906-1989), constructor rus de avioane. Proiectant a numeroase tipuri de avioane. A construit pentru aviația rusă primul avion de vânătoare cu reacție (IAK-15), primul bombardier supersonic (IAR-28), precum şi primul avion din lume cu decolare şi aterizare pe verticală (IAK-38). Autor al unor proiecte de elicoptere, între care IAK-24.

IAKULOV, Gheorghi Bogdanovici (1884-1928), pictor armean. A aplicat (1917) principiile constructivismului în propriul său local din Moscova, denumit „Cafeneaua pitorească", precum şi în decorurile şi costumele de teatru pentru „Baletele ruse".

IAKUTIA v. **Saha.**

IAKUTSK, oraş în E Federației Ruse, port pe Lena, cap. Republicii Saha; 209,5 mii loc. (2002). Hidrocentrală. Ind. mobilei, mat. de constr., piel., conf. şi tricotaje, alim. Universitate. Teatre. Mănăstire (1604) şi biserica Sf. Nicolae (1852). Întemeiat în 1632.

IALOMICIOARA, Peştera Ialomicioarei v. **Ialomița (2).**

IALOMIȚA 1. Râu, afl. stg. al Dunării, pe terit. com. Giurgeni; 417 km. Izv. din masivul Bucegi. În cursul superior formează cheile Urşilor, Peşterii, Tătarului, Zănoagei şi Orzei, apoi străbate zona subcarpatică, câmpiile Târgoviştei, Ploieştiului, Gherghiței şi Bărăganul. Lacuri de baraj (Scropoasa, Bulboci, Pucioasa) şi hidrocentrale. Arii de protecție specială avifaunistică. În cursul inferior limanuri fluviatile. Afl. pr.: Cricovu Dulce, Prahova, Sărata. Denumirea antică: *Naparis*. 2. **Peştera Ialomiței,** peşteră săpată în calcarele jurasice din muntele Bătrâna (masivul Bucegi), la 1 530 m alt., pe versantul dr. al Cheilor Ialomiței. Lungime: 804 m; parțial electrificată. Aici s-au găsit numeroase schelete de *Ursus spelaeus*. Cunoscută şi sub numele de *Peştera Ialomicioarei*. La gura peşterii se află un schit. 3. Județ în SE României; 4 453 km^2; 289 501 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Slobozia*. Oraşe: Amara, Feteşti (municipiu), Căzăneşti, Fierbinți-Târg, Țăndărei, Urziceni (municipiu). Comune: 59. *Relief* predominant de câmpie (C. Bărăganului). *Rețeaua hidrografică*, cu o densitate scăzută, este reprezentată prin cursul inferior al Ialomiței şi brațul Borcea al Dunării. Lacuri sărate, cu nămoluri sapropelice (Amara, Strachina, Fundata, Perieți). *Resurse naturale:* zăcăminte de țiței şi gaze naturale. *Economia:* cea mai importantă ramură ind. a jud. este cea alim., urmată de ind. chimică, a constr. de maşini, textilă, a mat. de constr. ş.a. Pr. culturi agricole: porumb, grâu, floarea-soarelui, orz, leguminoase pentru boabe, plante pentru nutreț, legume etc. Sectorul zootehnic cuprinde bovine, porcine, ovine; avicultură; apicultură. Stațiuni balneare: Amara.

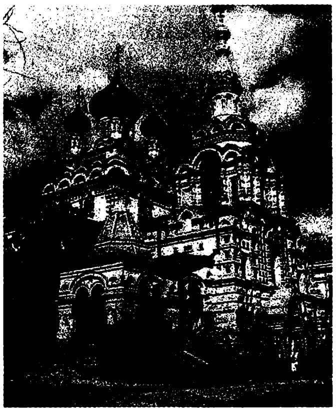

Ialta. Biserica Aleksandr Nevski

IALTA (YALTA), oraş în S Ucrainei, în pen. Crimeea, port la Marea Neagră; 82 mii loc. (2001). Ind. alim. Stațiune balneoclimaterică. Teatre. Muzee de artă. Muzeul „A.P. Cehov". Grădină botanică. Palatul țarilor. Biserica Aleksandr Nevski (1890). – **Conferința de la I.** (4-11 febr. 1945), conferință a conducătorilor celor trei puteri aliate în cel de-al Doilea Război Mondial: F.D. Roosevelt (S.U.A.), I.V. Stalin (U.R.S.S.) şi W. Churchill (Marea Britanie), la care s-au stabilit şi s-au pus de acord planurile militare ale puterilor aliate şi au fost fixate principiile politicii lor postbelice, cu scopul organizării unei păci trainice şi a unui sistem de securitate.

IAMAL, pen. în NV Siberiei (Federația Rusă), între G. Baidarațk (M. Kara) şi estuarul fl. Obi; 122 mii km^2. Lungime: 700 km; lățime max.: 240 km. Relief de câmpie joasă, mlăştinoasă, cu numeroase lacuri.

IAMANDI, Victor (1891-1940, n. sat Hodora, jud. Iaşi), ziarist, jurist şi om politic liberal român. De mai multe ori ministru. A susținut regimul de autoritate monarhică al lui Carol II. Asasinat de legionari la Jilava.

IAMB (< fr., lat.) s.m. Picior de vers compus din două silabe: (în prozodia antică) prima scurtă şi a doua lungă; (în prozodia modernă) prima neaccentuată şi a doua accentuată.

IÁMBIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la iambi, scris în iambi. ✧ *Metru i.* = sistem de versificație având la bază *iambul*.

IAMBLICHOS (c. 250-c. 330), filozof grec. A orientat neoplatonismul către metafizică, exegeza textelor platoniciene şi teurgie („Viața lui Pitagora", „Despre misterele Egiptului").

IAMBOL, oraş în SE Bulgariei, pe Tundja; 82,9 mii loc. (2001). Constr. de maşini, fabrici de conserve şi filaturi de bumbac. Combinat de fire sintetice. Menționat documentar în sec. 11.

IANA, com. în jud. Vaslui, în colinele Tutovei; 4 227 loc. (2008).

IANCA 1. Lac cu apă sărată, în C. Brăilei, lângă oraşul I.; 3,32 km^2. Seacă în anii secetoşi. 2. Oraş în jud. Brăila, în C. Brăilei; 11 192 loc. (2008). Aerodrom. Expl. de țiței. Ind. alim. Oraş (din 1989). 3. Com. în jud. Olt, în valea Dunării; 4 197 loc. (2008). Rezervația naturală Casa Pădurii din pădurea Potelu (1,5 ha).

IANCHELEVICI, Idel v. **Janchelevici.**

Avram Iancu

Iancu de Hunedoara

IAN CIU v. Yang Zhu.

IANCOVESCU, Ion (1887-1966, n. Râmnicu Vâlcea), actor și regizor român de teatru. Joc rafinat, spiritual, de o expresivă spontaneitate. Interpret al dramaturgiei franceze moderne (Tristan Bernard, Sacha Guitry). Creații de succes în „O noapte furtunoasă", „Cyrano de Bergerac", „Henric al IV-lea".

IANCOVICI DE MIRIEVO, Teodor (sec. 18), pedagog sârb. Director al școlilor românești și sârbești din Banat (1773-1782). Ulterior, a participat la organizarea învățământului primar din Rusia.

IANCU, Aurel (n. 1928, Răcoasa, jud. Vrancea), economist român. Acad. (2001). Cercetări în domeniile eficienței și creșterii economice, privatizării, pieței și concurenței, al teoriei politicii economice („Politică și economie. Repere ale unui sistem economic performant").

IANCU, Avram (1824-1872, n. Vidra de Sus, azi Avram Iancu, jud. Alba), jurist, democrat-revoluționar și conducător politic român, exponent de frunte al Revoluției române de la 1848-1849 din Transilvania. Intrat în legendă ca prefectul-erou, „Craiul Munților". A studiat filozofia și dreptul la Cluj și Târgu Mureș. Unul dintre organizatorii adunărilor naționale de la Blaj. Membru în Comitetul Național Român din Sibiu, organizatorul și conducătorul oștii populare revoluționare după modelul legiunilor romane. Anexarea forțată a Transilvaniei la Ungaria prin votul Dietei nobiliare-feudale de la Cluj (17/29 mai) și poziția obstrucționistă a guvernului revoluționar liberal ungar în problema drepturilor naționale ale românilor l-au condus la revendicarea identității naționale pe calea armelor. I. s-a arătat receptiv la propuneri de pacificare și colaborare cu revoluționarii unguri pe bază de egalitate națională, dar proiectul de pacificare (12/24 iul. 1849) s-a dovedit tardiv. Între 1849 și 1851, I. a făcut parte din delegația trimisă la Viena pentru revendicarea drepturilor și libertăților naționale promise de Curtea imperială, dovedite deșarte. La 13 sept. 1872 a fost înmormântat la Țebea sub „gorunul lui Horea".

IANCU, Axente (1894-1975, n. Făget, jud. Timiș), medic pediatru român. Lucrări privind patologia infecțioasă infantilă, alimentația rațională și asistența socială a copilului mic.

IANCU, Gheorghe (n. 1956, București), balerin român. Prim solist al Operei din București din 1975, apoi carieră internațională (partener al Carlei Fracci). Tehnică electrizantă, expresivitate ardentă. Repertoriu clasic larg, de la „Giselle" la „Spartacus". Coregrafii originale în care este și interpret (în Italia).

Ion Iancovescu

IANCU DE HUNEDOARA (?-1456), nobil român din Transilvania, unul dintre marii comandanți de oști din vremea sa. Fiu al cneazului Voicu de Hunedoara. Ban al Severinului (din 1438), voievod al Transilvaniei (din 1441), iar, din 1446, guvernator (regent) al Ungariei. Adept al unei puteri centrale autoritare. Victorios asupra otomanilor pe Ialomița (1442) și în timpul „campaniei celei lungi" (1443-1444), ajungând, în S Dunării, până aproape de Zlatița; a fost înfrânt de turci la Varna (1444) și Kossovopolje (1448), dar a obținut o strălucită victorie asupra sultanului Mehmed II în bătălia de la Belgrad (21-22 iul. 1456). A murit de ciumă în tabăra de la Zemun (11 aug.).

IANCU JIANU, com. în jud. Olt, în piemontul Olteţului; 4 551 loc. (2008). Expl. de petrol. Bisericile Sf. Parascheva, ctitorie din 1529 a familiei Buzescu (cu picturi murale de la începutul sec. 18).

IANCU, Mișu (1909-1994, n. București), acordeonist, dirijor și compozitor român. Muzică ușoară („Iubirea-i ca o glumă", „Pentru nimic în lume"), de scenă; lucrări didactice.

IANCULESCU, Magda (1929-1995, n. Iași), soprană română. Carieră internațională. Manieră rafinată de interpretare. Roluri din repertoriul belcantist, inițial de coloratură („Lucia di Lammermoor", „Lakmé"), apoi de soprană dramatică („Tosca", „Aida").

IANCU SASUL, domn al Moldovei (1579-1582). Fiu nelegitim al lui Petru Rareș. Politică fiscală excesivă, introducând (1581) zeciuiala din boi, ceea ce a provocat o răscoală în ținutul Lăpușnei. Mazilit de Poarta Otomană la cererea marilor boieri, s-a refugiat în Polonia; ucis la Lvov.

IANINA (IOÁNNINA, YANNINA), oraș în NV Greciei, în Epir; 70,2 mii loc. (2001). Produse textile (covoare), de piel. și încălț. și alim. Artizanat (filigran). Universitate. Mănăstiri din sec. 13-17. Arhiepiscopie. Moschee (sec. 17) transformată, ulterior, în complex muzeal. Capturată de turcii otomani în 1430 de la bizantini; la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, aici și-a avut sediul *Ali Pașa din Tepelenë.*

IANKOVSKI, Oleg (n. 1944), actor rus de film. Interpret al unor personaje puternice, adeseori contestatare, într-un stil modern („O dramă la vânătoare", „Sonata Kreutzer").

IANOȘI, Ion (n. 1928, Brașov), istoric literar, filozof și eseist român. M. de onoare al Acad. (2001). Studii interdisciplinare situate la intersecția filozofiei cu literatura („Dostoevski - tragedia subteranei", „Romanul unei drame - Tolstoi", „Nearta-artă", „Sublimul"). Antologii, ediții, memorialistică.

IANOVICI, Virgil (1900-1990, n. Roman), geolog român. Acad. (1990). A studiat zăcămintele de mangan și rocile carbonatate din România, rocile efuzive din Carpații Orientali și m-ții Apuseni.

IANTRA, râu în N Bulgariei, afl. dr. al Dunării, în aval de Sviștov; 286 km. Izv. de sub pasul Șipka.

IANUÁRIE (< sl.) s.n. Prima lună a anului, având 31 de zile; (pop.) *gerar.*

IANUS 1. (În mitologia romană) Zeu al intrărilor (uși, porți), al drumurilor și al tuturor începuturilor (inclusiv al Universului); zeu protector al Romei. Închipuit cu două fețe, una privind înainte, alta înapoi, ca simbol al veghei totale. **2.** Al zecelea satelit al planetei Saturn. Descoperit, în 1966, de astronomul francez A. Dollfus.

IÁPĂ (lat. *equa*) s.f. **1.** (ZOOL.) Femela calului. **2.** Tălpig (3).

IAPET (IAPETOS) 1. (În mitologia greacă) Titan din prima generație, considerat adesea primul strămoș al neamului omenesc. **2.** Satelit al planetei Saturn, descoperit (1671) de J.D. Cassini.

IARA, com. în jud. Cluj, în depr. omonimă, la poalele de E ale Muntelui Mare; 4 524 loc. (2008). Expl. de nisip cuarțos, calcar, dolomit, dacit, min. de fier și de mangan. Centru de ceramică populară. În satul I., menționat documentar (1288) cu numele *Zara,* se află o biserică din sec. 13, azi biserică unitariană; biserică de lemn, Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, în satul Măgura Ierii (1783) și Borzești.

Magda Ianculescu

IÁRBĂ (lat. *herba*) s.f. **1.** Denumire a plantelor erbacee anuale sau perene, mai frecvent a poaceelor din pajiști. **2.** Buruiană. ✧ *I. rea* = buruiană otrăvitoare sau invadantă în culturi agricole; *fig.* om rău, primejdios. **3.** Pajiște. **4.** *I.-câmpului* = plantă perenă din fam. poacee, cu frunze liniare și flori mici, verzi-alburii sau violacee, în panicule *(Agrostis stolonifera). I. de mare (Seegras)* = plantă perenă cu frunze liniare (lungi de câțiva metri) și flori unisexuate verzi *(Zostera marina),* care crește pe fundul mării (aproape de țărm) și al lacurilor litorale; frunzele uscate servesc la umplerea pernelor, a saltelelor etc. *I. de Sudan* = plantă anuală din fam. poaceelor, cu tulpina înaltă până la 2 m și frunze lungi *(Sorghum sudanense);* este cultivată mai ales în zonele secetoase, pentru furaj. *I.-fiarelor* = (în mitologia populară românească) iarbă misterioasă cu puteri magice (înmoaie fierul, descuie orice lacăt sau broască etc.).

IARCU, Dimitrie (1817-1879, n. Slatina), profesor, publicist și bibliograf român. A publicat prima bibliografie generală a culturii române („Bibliografia cronologică română sau Catalog general de cărțile române"), cuprinzând cărțile românești tipărite între 1550 și 1865.

IARD s.m. v. **yard.**

IARMARÓC (< ucr.) s.n. Bâlci; târg anual.

IÁRNĂ (lat. *hiberna*) s.f. Perioadă de timp cuprinsă, astronomic, între solstițiul de iarnă (21 sau 22 dec.) și echinocțiul de primăvară (20 sau 21 mart.), iar calendaristic între 1 dec. și 28 (29) febr. În emisfera nordică este anotimpul cel mai friguros al anului. ✦ (Adverbial, în forma *iarna*) În timpul iernii.

IAROSLAV CEL ÎNȚELEPT, mare cneaz al Kievului (1016-1018 și 1019-1054). I-a înfrânt pe pecenegi și lituani, întărind astfel hotarele de S și de V ale statului. A stabilit legături dinastice cu multe case domnitoare europene. În timpul său a fost întocmită culegerea de legi „Ruskaia pravda".

IAROSLAVL, oraș în centrul părții europene a Federației Ruse, port pe Volga; 613,2 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, chimică, textilă și tricotaje, încălț. Mănăstirea Spaso-Preobrajenski (sec. 12), bisericile Sf. Ilie (1647-1650), Sf. Ioan Gură de Aur (1649-1654) ș.a; catedrală (sec. 18). Universitate. Muzeu de artă. Teatre. Întemeiat în 1010.

Ianus (1)

IÁSCĂ (lat. *esca* „hrană, medicament") s.f. Numele a două genuri de ciuperci *(Fomes* şi *Phellinus)* din fam. poliporaceelor, în formă de copită sau de poliţă, tari, lemnoase, multianuale. Trăiesc pe diferiţi arbori, producând putregaiul alb al lemnului. În trecut (după un tratament special) era folosită pentru aprins focul şi ca hemostatic în medicina populară.

IASLOVĂŢ, com. în jud. Suceava; 3 676 loc. (2008).

IASNAIA POLIANA, conac-muzeu, situat la 14 km de Tula. Aici s-a născut şi a creat c. 60 de ani L.N. Tolstoi.

IASOMÍE (< ngr.) s.f. **1.** Arbust din fam. oleaceelor, înalt de 2-3 m, cu ramuri lungi, subţiri, cu frunze opuse, penat-compuse şi flori albe în cime terminale, cu miros caracteristic *(Jasminum officinale)*. Florile conţin uleiuri eterice folosite în parfumerie şi contra nevralgiilor; se cultivă frecvent ca plantă decorativă. **2.** Lămâiţă.

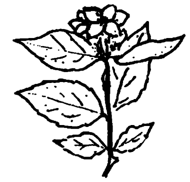

Iasomie

IASON (în mitologia greacă), conducătorul legendarei expediţii a *argonauţilor* după *Lâna de aur* din Colhida, trimis de unchiul său, Peleas, regele care i-a uzurpat tronul.

IAŞI 1. Municipiu în NE României, situat în lunca şi pe terasele râului Bahlui, reşed. jud. I.; 306 561 loc. (2008). Ind. energetică, metalurgie, constr. de maşini, chimică şi a mat. de constr., tricotaje, textilă, conf., mobilă, medicamente, ind. alim. Centru cultural-artistic, ştiinţific şi de învăţământ cu vechi tradiţii. Aici a luat naştere, în 1640, Academia Vasiliană, iar în sec. 19 s-au înfiinţat mai multe instituţii culturale: Societatea de Medici şi Naturalişti (1834), Academia Mihăileană (1835), Conservatorul Filarmonic-Dramatic (1836), Universitatea (1860). La I. au apărut: „Albina românească" (1829), „Dacia literară" (1840), „Propăşirea" (1844), „România literară" (1855), „Convorbiri literare" (1867), „Contemporanul" (1881), „Viaţa românească" (1906) ş.a. În I. există instituţii de învăţământ superior şi aşezăminte culturale: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" şi alte institute de învăţământ superior, o filială a Academiei Române, Teatrul Naţional „Vasile Alecsandri" (întemeiat în 1840), Teatrul de Operă şi Balet (1956), o orchestră simfonică (Filarmonica „Moldova"), Muzeul de Istorie a Moldovei, Muzeul de Artă, Muzeul de Istorie a municipiului Iaşi, Muzeul de Ştiinţe Naturale, Grădina publică „Copou" (1834) etc. Valoroase monumente de arhitectură, obiective arheologice şi istorice: Palatul Culturii, construit în stil neogotic după planurile arhitectului I.D. Berindei şi Palatul Rosetti-Roznovanu; biserica Sf. Nicolae-Domnesc, ctitorie a lui Ştefan cel Mare din 1491-1492 (cu adăugiri din sec. 16); biserica Înălţarea Domnului a Mănăstirii Galata, ctitorie din 1579 a lui Petru Şchiopul, terminată în 1584; complexul Mănăstirii Golia, cu biserica Înălţarea Domnului, rezidită în 1650-1653 de Vasile Lupu; biserica Trei Ierarhi, ctitorie a lui Vasile Lupu, construită între 1635 şi 1639 şi refăcută între 1882 şi 1890 după planurile lui Lecomte de Noüy; biserica Mănăstirii Cetăţuia; Catedrala Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, cu picturi interioare de Gh. Tattarescu şi catedrala Întâmpinarea Domnului. Aici se află moaştele Sfintei Parascheva, aduse de Vasile Lupu, în 1641, de la Constantinopol şi depuse iniţial în biserica Trei Ierarhi, bisericile Sf. Gheorghe, Sf. Sava şi Barnovschi, Mănăstirea Frumoasa şi Sinagoga Mare. Arhitectura civilă este reprezentată prin vestigiile Curţii domneşti, şi cele medievale din vatra oraşului, Casa Dosoftei (1677), palatul M. Sturdza (sec. 19), palatul Cantacuzino-Paşcanu (sec. 17, cu modificări din sec. 19), casa Alecu Balş (sec. 19), casa Başotă etc. Numeroase case memoriale. Săpăturile arheologice au identificat pe terit. I. o suprapunere de culturi materiale din Neolitic (cultura Cucuteni) şi perioada dacică (sec. 3). Prima menţiune documentară a oraşului: 1387-1392. Punct de vamă, reşedinţă a Curţii Domneşti, important centru meşteşugăresc şi comercial (sec. 16-17). Cap. a Moldovei începând din a doua jumătate a sec. 16 până în 1862. La 29 dec. 1791/9 ian. 1792, la I. a fost semnat un tratat de pace ce punea capăt Războiului Ruso-Turc, izbucnit în 1787, şi care prevedea revenirea Principatelor Române sub suzeranitatea Porţii Otomane. La I. s-a desfăşurat mişcarea revoluţionară din mart. 1848, iar în perioada luptei pentru unirea Principatelor (1859), oraşul a fost un puternic centru al mişcării unioniste. În timpul Primului Război Mondial, între 1916 şi 1918, în I. s-a aflat sediul guvernului român. **2.** Judeţ în NE României, la graniţa cu Rep. Moldova; 5 476 km²; 818 929 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Iaşi*. Oraşe: Hârlău, Paşcani (municipiu), Târgu Frumos, Podu Iloaiei. Comune: *93*. *Relief* de podiş (Pod. Moldovei), fragmentat, cu înălţimi ce depăşesc 500 m, străbătut de văi largi. *Reţeaua hidrografică* aparţine Prutului (care colectează majoritatea afl. de pe terit. jud. I. prin intermediul Jijiei) şi Siretului. *Resurse naturale:* roci de constr., izv. minerale la Strunga şi la Nicolina. Ind. constr. de maşini, chimică şi a mat. de constr., ind. textilă, metalurgică, alim. etc. Se cultivă: porumb, grâu, plante de nutreţ, floarea-soarelui, soia, cartofi ş.a. Legumicultură în luncile râurilor. Pomicultură; viticultură (Cotnari, Iaşi, Bucium). Creşterea animalelor: bovine, porcine, ovine; avicultură; apicultură. Obiective turistice în I. şi în Hârlău; rezervaţia paleontologică de pe dealul Repedea, palatul lui Al. I. Cuza de la Ruginoasa, staţiunea balneoclimaterică Strunga etc.

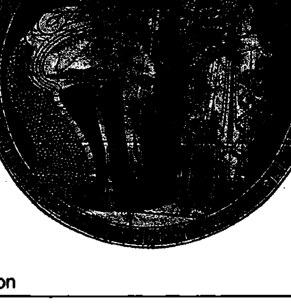

Iason

IAŞIN, Lev (1929-1990), fotbalist rus. A apărat poarta echipei naţionale a U.R.S.S., participând la trei campionate mondiale. Selecţionat în echipa lumii (1963-1968).

IATÁC (< tc.) s.n. (Înv.) Cameră de culcare; dormitor **(1)**.

IATAGÁN (< tc.) s.n. Armă albă orientală de atac şi apărare, cu lama încovoiată, de lăţime uniformă şi lungime intermediară între hanger şi sabia turcească, cu un singur tăiş, purtat la brâu, fără teacă.

IATROGÉN, -Ă (< fr.; {s} gr. *iatros* „medic" + *gennan* „a produce") adj. Provocat de medic (de obicei, despre o tulburare sau boală apărută ca urmare a unei manevre defectuoase sau a unui tratament medical greşit).

IAŢIMIRSKI, Aleksei Ivanovici (1873-1925), slavist rus. Preocupări privind istoria literaturii poloneze şi a raporturilor culturale româno-ruse. Contribuţii la descifrarea manuscriselor slave din Moldova, la cunoaşterea cronicarilor români, a lui Gr. Ţamblac şi N. Milescu-Spătarul („Manuscrisele slavone ale Mănăstirii Neamţ din Moldova", „Limba documentelor slave de provenienţă moldovenească").

IAÚRT (< tc.) s.n. Produs lactat cu gust acid şi cu aromă specifică, preparat din lapte de vacă, de oaie, de bivoliţă sau de capră, prin fermentarea provocată de bacteriile lactice specifice (din adaosul de maia).

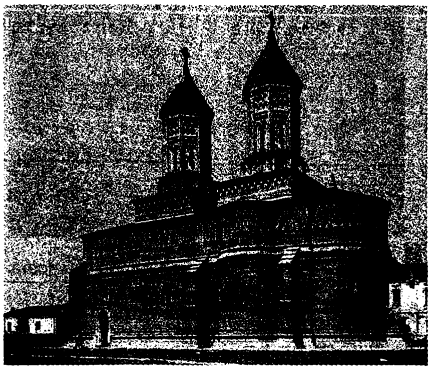

Iaşi. Biserica Trei Ierarhi

IAVLENSKI, Alexei v. **Jawlensky, Aleksei von.**

IAVOROV, Peio (pseud. lui *P. Kraciolov*) (1878-1914), poet bulgar. Lirică socială („Doruri haiduceşti"); poezii simboliste („Insomnii").

IAXARTE, denumirea antică a fl. *Sîr-Daria.*

IAZ (< sl.) s.n. **1.** Lac artificial, relativ mic, format prin stăvilirea sau abaterea unui curs de apă, destinat piscitulturii sau folosit pentru irigaţii. **2.** Bazin de decantare a apelor încărcate cu particule solide provenite din diverse surse (ex. flotaţii). **3.** (regional) Canal prin care o parte din apa unui râu este dirijată la o moară.

IAZÍGI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie sarmatică, înrudită cu roxolanii şi alanii, menţionată de Herodot (sec. 5 î.Hr.) în reg. M. Azov, de unde, în sec. 2 î.Hr., migrează spre V, stabilindu-se în C. Tisei. După ocuparea Dunării mijlocii de către huni (sfârşitul sec. 4), **i.** nu mai sunt menţionaţi în izvoare.

IBĂDAN, oraş în SV Nigeriei, centrul ad-tiv al statului Oyo; 1,43 mil. loc. (1996). Ind. mobilei, a maselor plastice, alim. şi textilă. Montaj auto. Meşteşuguri. Universitate. Fundat în 1830.

IBAGUÉ, oraş în V Columbiei Centrale, în E Cordilierei Centrale, la 1 320 m alt.; 393,6 mii loc. (1999). Expl. de cărbune, aur, argint şi sulf. Ind. alim. Conservator. Universitate. Festival anual de muzică populară columbiană. Fundat în 1550.

IBÁÑEZ BLASCO, Vicente v. **Blasco Ibáñez, Vicente.**

IBARBOUROU, Juana de (1895-1979), poetă uruguaiană. Versuri („Trandafirul vânturilor"). Piese de teatru pentru copii („Visele Nataşci").

IBARGÜEGOITIA, Jorge (1928-1983), scriitor mexican. Critic de teatru şi publicist. Romane („Omorâţi leul!") şi comedii („Suzana şi tinerii") cu aspecte picareşti.

IBARRURI GÓMEZ, Dolores *(„La Pasionaria")* (1895-1989), om politic spaniol. Comunist. A participat la Războiul Civil (1936-1939). Secretar general (1942-1960) şi preşedinte (1960-1989) al Partidului Comunist din Spania.

IBĂNEŞTI 1. Com. în jud. Botoşani, în extremitatea N a Pod. Moldovei, la poalele dealurilor I.; 4 169 loc. (2008). Expl. de nisip cuarţos. Biserica Înălţarea Domnului (1789), în satul I. **2.** Com. în jud. Mureş, pe râul Gurghiu; 4 437 loc. (2008). Expl. de andezit. Cojocărit. Satul I. menţionat documentar în 1453. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1779), în satul Lăpuşna. **3.** Com. în jud. Vaslui; 1 573 loc. (2008).

IBÉRI (< fr.) s.m. pl. **1.** Populaţie de limbă neindoeuropeană (caucaziană) care locuia, în milen. 1 î.Hr., pe coastele de E şi SE ale Spaniei actuale. De origine necunoscută, probabil africano-mediteraneană, cu influenţe anatoliene şi feniciene. Cuceriţi de celţi, cu care s-au amestecat, iar după cucerirea Spaniei, au fost asimilaţi de către romani (sec. 2 î.Hr.). De la numele lor provine denumirea Pen. Iberice. **2.** Veche populaţie caucaziană din *Iberia*.

IBERIA (IVIRIA), reg. istorică între m-ții Caucaz și NE Armeniei antice, la E de Colhida (astăzi partea centrală și de E a Georgiei). Populată de triburile neindo-europene ale iberilor. Succesiv, dependentă nominal de Imp. Persan, de Regatul Pontului, de Imp. Roman și apoi de cel Sasanid.

IBERICĂ sau PIRINEICĂ, Peninsula ~, pen. în extremitatea de SV a Europei, între Oc. Atlantic, G. Biscaya și M. Mediterană; 594,6 mii km². În centru se află un podiș înalt (înconjurat la N, NE și S de lanțuri muntoase), în SV se extinde C. Andaluziei, iar în V, C. Portugaliei. Alt. max.: 3 478 m (vf. Mulhacén). Pr. râuri care o străbat sunt Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir și Ebru. În arealul său se află Spania, Portugalia, Andorra și Gibraltar.

IBERICI, Munții ~ (CORDILLERA IBÉRICA), lanț muntos în NE Spaniei, cu orientare NV-SE, care separă C. Castiliei de bazinul fl. Ebru. Lungimea max.: 440 km. Alt. max.: 2 313 m (vf. Sierra del Moncayo). Zăcăminte de min. de fier.

IBERT, Jacques (1890-1962), compozitor francez. Stil apropiat de divertisment, de spectacol. Preocupare pentru teatrul muzical (opere bufe), muzică de balet, de scenă și de film (60 de pelicule).

ÍBEX (< lat.) s.m. Gen de capră sălbatică ce cuprinde câteva specii și subspecii, răspândită în Alpi *(Capra ibex)*, în Pirinei și m-ții din Pen. Iberică (*C. pyrenaica*), în Asia Centrală și S Siberiei și în m-ții din E Africii. Are coarnele mari și curbate, înălțimea de c. 1 m și greutatea de c. 90 kg. Spre deosebire de femele, masculii au un smoc lung de păr în barbă.

IBÍDEM (cuv. lat.) adv. (Cu privire la un text deja citat) În același loc, în aceeași lucrare. Se prescurtează: *ibid.* sau *ib.*

ÍBIS (< fr., lat.) s.m. Păsări din ordinul ciconiiformelor răspândită în reg. calde ale Globului, cu cioc lung, curbat și picioare lungi. Există numeroase specii, dintre care se remarcă: *I. roșu (Eudocimus ruber)*, din America Centrală și de Sud; *I. alb (Eudocimus albus)*, cu penajul alb, dar cu capul, gâtul și extremitatea spatelui negre, răspândit în Africa, la S de Sahara (în trecut și în Egipt) și introdus în S Europei. Considerat de egipteni o pasăre sacră. Zeița Isis este reprezentată având capul acestei păsări.

IBIZA (IVIZA, EIVISSA), ins. spaniolă în arh. Baleare, la SV de ins. Mallorca; 572 km². Oraș pr.: *Ibiza (Eivissa)*. Turism balneoclimateric.

IBLIS, denumire a diavolului în Islam; Șaitan.

I.B.M. (*I*nternational *B*usiness *M*achines), societate americană, fondată în 1911. În prezent, unul dintre liderii mondiali în domeniile informaticii și biroticii.

IBN, cuvânt arab însemnând „fiu"; intrat în compunerea a numeroase nume proprii, cu sensul de „fiul lui".

IBN AL-'ARABĪ (1165-1240), filozof și mistic arab. Reprezentant al *sufismului*. A teoretizat conceptul unității tuturor lucrurilor ca manifestări ale ființei divine („Revelațiile de la Mecca").

IBN AL-ATHÍR (1160-1233), istoric arab. Autor al unei istorii universale pornind de la Adam și până în 1231, care reprezintă unul dintre principalele izvoare pentru istoria arabilor (sec. 10-13).

IBN AL-FĀRID (1182-1235), poet arab. Important reprezentant al *sufismului*. Poezie bahică, erotică și de celebrare a lui Mahomed.

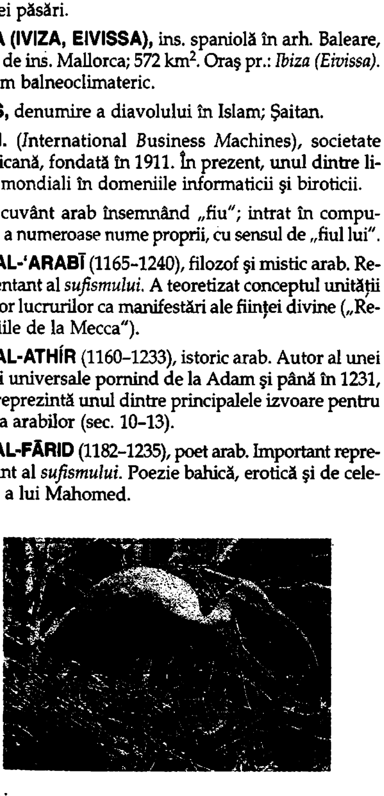

Ibis

IBN AL-HAYTHAM (cunoscut sub numele latinizat *Alhazen*) (965-1039), matematician și fizician arab. Și-a petrecut o mare parte a vieții în Egipt. Tratate științifice, printre care și unul de optică, unde este dată o descriere exactă a ochiului și este analizat fenomenul refracțiilor atmosferice. Studii de geometrie și astronomie (a elaborat un sistem pentru descrierea mișcării planetelor, foarte cunoscut în Europa medievală).

IBN AL-KHATÍB (1313-1375), istoric arab. Autor al „Istoriei Granadei" și al „Istoriei suveranilor din Maghreb".

IBN AN-NAFÍS (latinizat *Anafis*) (c. 1215-1288), medic arab. A condus unul dintre marile spitale din Cairo. Primul care a descris *mica circulație*.

IBN BADJA (latinizat *Avempace*) (c. 1095-c. 1138), filozof, medic și astronom arab din Spania. Ideile sale morale, de nuanță platonică, au exercitat o influență considerabilă asupra lui Averroes și Abubacer („Călăuza solitarului").

IBN BATTÚTAH (1304-c. 1368), călător și geograf arab. Plecat (1325) din localit. natală a vizitat numeroase țări, din Egipt până în India și China, lăsând prețioase informații. Memorii (cu referiri și la Dobrogea de Nord, prin care a trecut în anii 1334-1335). Supranumit „Herodot al lumii musulmane".

IBN DAUD (c. 1110-1180), filozof evreu. A susținut armonia dintre filozofie, în tradiție aristotelică, și „Tora" („Prea-slăvita credință", „Cartea tradiției").

IBN DURAYD (837/838-933), filolog arab. A elaborat un dicționar al limbii arabe, considerat opera sa fundamentală.

IBN FADLĀN (FODHLAN, FOSSLAN) (sec. 9-10), călător arab, probabil de origine greacă. Stabilit la Bagdad, este trimis (921-922) cu o ambasadă în „țara bulgarilor" de pe Volga, pe care o descrie.

IBN GABIROL, Solomon (c. 1020-c. 1057) (latinizat *Avicebron*), filozof și poet evreu din Spania. Filozofia sa neoplatonică este expusă în „Fântâna vieții", dar și în poemele din „Coroana regească".

IBN HAWQAL (HAWKAL) (sec. 10), scriitor, geograf și călător arab, originar din Bagdad. A călătorit în ținuturile stăpânite de arabi, din Spania și NV Africii până în India (943-967 sau 973). A completat „Cartea climatelor" a lui Al-Istakhri și a publicat lucrarea „Căi și regate".

IBN HAZM (994-1064), filozof, teolog și poet arab, originar din Córdoba. Autor al unor lucrări de jurisprudență, al unui tratat de critică comparată a marilor religii și al unei „ars amandi" de inspirație neoplatonică („Colierul porumbiței").

IBN JUBAYR (1145-1217), învățat și călător arab din Granada. A întreprins trei călătorii (1183-1185, 1189-1191 și 1217), ajungând în ins. din M. Mediterană, la Cairo și Alexandria, în pen. Arabia, Bagdad, Siria. A făcut din descrierea de călătorie („Rihlah") un gen de literatură propriu-zisă.

IBN KHALDÚN (1332-1406), istoric și sociolog arab. Autor al lucrării „Cartea exemplelor instructive", privind istoria arabilor, persanilor și berberilor, în prefața căreia își expune concepția asupra dezvoltării societății (a ciclurilor istorice și a modului în care mediul geografic influențează viața oamenilor) pe baza afinităților rasiale, tribale și religioase.

IBN MUQLAH (886-940), caligraf arab. A creat prima scriere arabă cu caractere cursive (scrierea *naskhī*).

IBN QUTAYBAH (828-889), filolog și teolog arab. Antologii de lirică preislamică („Cartea poeziei și a poeților"), scrieri teologice („Cartea cunoștințelor"), îndreptar privind vocabularul și regulile limbii arabe.

IBN RUSHD (latinizat *Averroes*) (1126-1198), filozof arab. Judecător la Sevilla și Córdoba. Lucrări de jurisprudență și medicină; a comentat întreaga operă aristotelică, fiind numit în Ev. Med. latin „Comentatorul" („Tratatul decisiv", „Incoerența incoerenței").

IBN SAÚD (1880-1953), emir (1902-1917), sultan în Nejd (din 1917), rege în Hijaz (din 1926), rege al Hijazului și Nejdului (1927-1932) din dinastia wahhabită. A unificat terit. din aproape toată pen. Arabia (1927-1932), proclamându-se rege al Arabiei Saudite (1932-1953) sub numele de *Saud I*. A acceptat protectoratul britanic (1915). În 1933 a concesionat primul perimetru petrolifer unei companii americane.

IBN SÍNĀ (latinizat *Avicenna*) (c. 980-1037), filozof, naturalist și medic arab de origine persană. A susținut o variantă neoplatonică a aristotelismului. Autor al „Canonului medicinei" și al „Cărții vindecării" (traduse în latină în sec. 12), care au stat mult timp la baza studiului medicinei orientale și europene.

IBN TAYMIYYA (1263-1328), teolog sirian. Reprezentant al tradiționalismului islamist, care susținea înțelegerea „Coranului" în litera sa.

IBN TIBBON (c. 1236-c. 1312), medic și astronom evreu. A inventat un tip de cuadrant („Quadrans Iudaicus") și a publicat o serie de tabele astronomice. Traduceri în ebraică ale versiunilor arabe ale „Elementelor" lui Euclid și a lucrării „Almagest" a lui Ptolemeu.

IBN TUFAYL (latinizat *Abubacer*) (c. 1105-1185), filozof și medic arab din Spania. Romanul său filozofic „Cel viu, fiul celui treaz" prezintă evoluția unui om care, trăind pe o insulă nelocuită, învață singur meșteșugurile și științele.

IBN TŪLŪN, Ahmad (835-884), fondatorul dinastiei *Tulunizilor*. Viceguvernator al Egiptului (din 868). Bazat pe o puternică armată și profitând de dificultățile Califatului Abbasid, a cucerit un vast terit. (Tripolitania, Siria) și s-a declarat independent. A stimulat dezvoltarea economiei și culturii (a construit în Cairo celebra moschee care îi poartă numele).

IBN TŪMART, Muhammad (1078/1081-1130), reformator religios musulman. S-a autoproclamat mahdi („trimis al lui Allah"). Din 1121, împreună cu Abd al-Mumin ibn Ali, a condus o campanie împotriva *Almoravizilor* punând bazele statului *Almohazilor*, în N Africii și în Pen. Iberică. În 1147, a cucerit Marrakech-ul, pe care și l-a făcut capitală.

IBN ZUHR v. Avenzoar.

IBO (< fr.) subst. Populație din partea de SE a Nigeriei, estimată la c. 16 milioane și care vorbește o limbă din grupul kwa.

IBRAHIM MÜTEFERRIKA (c. 1670-1745, n. Cluj), diplomat otoman. Convertit la islam, a intrat în serviciul diplomatic al Imp. Otoman. Promotor al alianței franco-otomane împotriva Austriei și Rusiei (1737-1739). A introdus tiparul (1727), publicând lucrări de teorie militară și administrație.

IBRAHIM PAȘA (c. 1493-1536), general și om politic otoman. Mare vizir (din 1523). A negociat cu *Carol V* suzeranitatea otomană asupra Ungariei (1533) și a purtat tratative cu francezii (1536) în vederea încheierii unei alianțe antihabsburgice.

IBRAHIM PAȘA (1789-1848), general și om politic egiptean. Regent (1847), vicerege (1848). Fiul adoptiv al lui Mehmet Ali. În timpul Războiului de Eliberare Națională, a luptat, alături de turci (1824-1827), împotriva grecilor.

IBRĂILEANU, Garabet (1871-1936, n. Târgu Frumos), critic, istoric literar și romancier român. Animator al revistei și cenaclului „Viața românească" (1906-1933). Format sub influența criticii sociologice franceze, a lui C. Dobrogeanu-Gherea, a psihologiei voluntariste. Doctrinar al *poporanismului* literar (până în 1916) și teoretician al specificului național. Aprofundând raportul dintre artă și mediu, a formulat legea selecției literare („Literatura și societatea"). Contribuții la analiza factorilor care au condiționat evoluția culturii române în sec. 19 („Spiritul critic în cultura românească"). A practicat o critică explicativă și psihologizantă („Scriitori și curente", „Studii literare"). Roman de analiză psihologică („Adela"), aforisme („Privind viața"). M. post-mortem al Acad. (1948).

IBRÍC (< tc.) s.n. **1.** Vas metalic de menaj, cilindric sau tronconic, cu cioc și coadă lungă, care servește îndeosebi

Ibric (2)

la fierberea cafelei și a ceaiului. **2.** Vas de metal sau de pământ de forma urciorului, uneori ornamentat, în care se păstrează apa.

IBRIȘÍN (< tc.) s.n. Fir de ață albă sau colorată, răsucită, din bumbac sau din mătase, folosit la cusut, la împletit și la brodat.

IBSEN, Henrik (1828-1906), dramaturg norvegian. Influențat de *Kierkegaard*. Piese romantice („Pretendenții la coroană"), poeme dramatice („Peer Gynt"). Drame sociale („Nora sau O casă cu păpuși", „Strigoii") și de idei („Hedda Gabler", „Constructorul Solness"). A inaugurat în literatura universală teatrul de idei.

IBUSE Masuji (1898-1993), scriitor japonez. Romane de factură istorică („Usabusō, naufragiatul") sau evocând efectele bombardamentului atomic („Ploaia neagră").

IBYKOS din Rhegion (sec. 6 î.Hr.), poet liric grec. Poeme eroice corale și ode erotice. Potrivit legendei, a fost ucis de tâlhari tocmai când trecea pe cer un stol de cocori, pe care poetul i-a luat drept martori; de aici expresia „cocorii lui I.".

IC (< magh.) s.n. Pană de despicat lemne.

ICAR (ICAROS) (în mitologia greacă), fiul arhitectului legendar Dedal. Împreună cu tatăl său, a fugit din *Labirint* cu ajutorul unor aripi din pene lipite cu ceară. Dar, apropiindu-se prea mult de soare, ceara s-a topit și el a căzut în mare. Simbol al aspirației umane de zbor prin imitarea păsărilor.

ICARUS, asteroid foarte mic (diametru de c. 1,6 km), care se poate apropia de Pământ până la c. 6 mil. km; descoperit (1949) de astronomul american *W. Baade*.

ICAZA CORONEL, Jorge (1906-1978), scriitor ecuadorian. Proză relevând dramatismul vieții populației băștinașe („Lutul muntelui", „Metișii", trilogia „Prizonierii").

I.C.B.M. (*I*ntercontinental *B*allistic *M*issile), rachetă balistică intercontinentală ce poate ajunge până la distanța de 6 500 km.

I.C. BRĂTIANU, com. în jud. Tulcea, pe malul dr. al Dunării și pe țărmul de NV al lacului Jirlău; 1 222 loc. (2004). Loc de trecere cu bacul. Până la 20 mai 1996, satul și com. **I.C.B.** s-au numit *23 August*.

IÇEL, oraș în S Turciei asiatice, port la M. Mediterană, la 64 km SV de Adana; 544,3 mii loc. (2000). Rafinărie de petrol. Montaj de automobile. Ind. chimică, textilă și alim. Export de min., fructe, cereale și cherestea. Vechiul nume: *Mersin*.

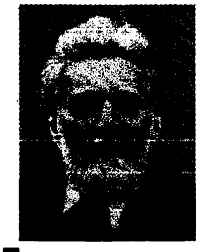

Garabet Ibrăileanu

Henrik Ibsen

ICHIHARA, oraș în Japonia (Honshū), port în E G. Tōkyō; 278,2 mii loc. (2000). Complex petrochimic. Ind. siderurgică și chimică. Șantiere navale. Produse refractare. Pescuit. Oraș format în 1962 prin unirea orașelor I., Goi, Sanwa, Anegasaki.

ICHIKAWA Kon (1915-2008), cineast japonez. Filme de mare diversitate (melodrame, comedii satirice), caracterizate prin ambiguitate psihologică, rafinament estetic și stilizare plastică („Harpa birmană", „Pribegii", „Cei 47 de ronini").

ICHINOMIYA, oraș în Japonia (Honshū), în NV conurbației Nagoya; 273,7 mii loc. (2000). Ind. chimică și textilă. Mașini textile. Temple șintoiste (sec. 7).

ICHIYANAGI Toshi (n. 1933), pianist și compozitor japonez. Principalul reprezentant al avangardei muzicale nipone. Limbaj de sinteză a tendințelor nord-americane și europene cu elemente japoneze.

ICHTYS (gr. *ichtys* „pește"), acronim al cuvintelor grecești *Iisous Christos Theou Hyios Soter* („Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu Mântuitor"); simbol al lui Hristos în primele temple ale creștinătății, peștele era reprezentat în catacombe și pe sarcofagele antice creștine.

ICLĂNZEL, com. în jud. Mureș, pe râul Lechința; 2 216 loc. (2008).

ICLOD, com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 4 445 loc. (2008). Expl. de tufuri dacitice. În satul I., menționat documentar în 1348, se află biserica de lemn Înălțarea Domnului (1791).

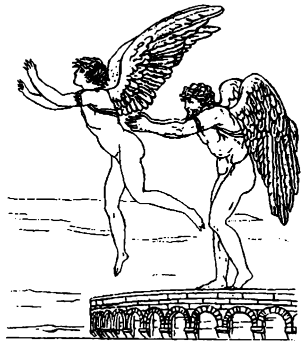

Icar și Dedal

ICOANA, com. în jud. Olt, pe Vedea; 1 989 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale. Ape minerale (de sondă) clorurate, sodice, bromurate, iodurate, termale (37°C).

ICOÁNĂ (< sl.; {s} gr. *eikon* „chip", „imagine") s.f. **1.** Termen generic pentru orice imagine creștină sacră (reprezentându-l pe Iisus Hristos, pe Maica Domnului, un sfânt sau scene cu teme religioase), realizată în diferite tehnici, folosită ca obiect de cult. Au apărut în sec. 2 (cele mai vechi **i.** păstrate datează din sec. 5-6) și s-au răspândit în Bizanț, Abisinia, Rusia, Pen. Balcanică, România ș.a. Tipică pentru stilul **i.** bizantine este imaginea codificată, hieratică și fără expresie psihologică, iar, din punct de vedere tehnic, pictura pe lemn încadrată, uneori, în ferecătură de aur sau de argint. **I.** mai există și în alte religii (lamaism). ✧ *I. pe sticlă* = tip de **i.** de factură populară, apărută în sec. 18 în centrul Europei. Răspândită cu precădere în Transilvania, unde există vechi centre cu o activitate artistică remarcabilă (Nicula, Laz, Sâmbăta, Făgăraș, Șcheii Brașovului). ✦ P. ext. (Înv.) Tablou, desen, ilustrație. 2. Fig. Imagine, chip.

ICON (< cuv. engl.) s.n. (INFORM.) Mic simbol grafic afișat pe ecranul calculatorului, care permite efectuarea rapidă a unei comenzi specifice.

ICONÁR s.m. **1.** Meșter de icoane. **2.** Membru al unui grup literar din Bucovina format în anii '30, de Mircea Streinu. A editat revista „Iconar" (1935-1937).

ICONIUM, numele antic al orașului *Konya*.

ICONOCLÁSM (< fr. {i}) s.n. **1.** (În sec. 8-9, în Imp. Bizantin) Curent religios apărut sub influența islamului, dar și a iudaismului, care interzicea reprezentarea lui Hristos și a sfinților în icoane sau fresce și adorarea lor, motivând că în acest fel se revenea la forme de idolatrie. Îmbrățișat de unii împărați bizantini (criza s-a declanșat în timpul lui Leon III Isaurianul), care i-au persecutat pe partizanii cultului icoanelor *(iconoduli)*. Imaginile sacre au fost definitiv restabilite în 843. **2.** (În 1566, în Țările de Jos) Mișcare populară protestantă împotriva unor ritualuri ale Bisericii catolice; a marcat începutul Revoluției din Țările de Jos.

ICONOCLÁST, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *klao* „a sfărâma") s.m. și f. Adversar al cultului icoanelor, partizan al iconoclasmului; *fig.* persoană care refuză recunoașterea autorității, îndeobște consacrate, a unei valori, concepții, personalități.

ICONODÚL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *dulos* „sclav") s.m. și f. Adept al cultului icoanelor; *fig.* persoană care acceptă, adoptă integral, fără spirit critic, autoritatea unei valori consacrate.

ICONOGRAFÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Disciplină care se ocupă cu studiul operelor realizate în arta plastică (subiectul, izvorul, semnificația operelor). **2.** Ansamblul imaginilor legate de o anumită temă, perioadă, problemă, localit., persoană etc.

ICONOLATRÍE (< fr.; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *latreia* „adorație") s.f. Adorație a imaginilor sacre.

ICONOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *eikon* „imagine, tablou" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Știință care are ca scop interpretarea simbolurilor, figurilor alegorice, a emblemelor etc. 2. Disciplină care se ocupă cu descifrarea și interpretarea semnificației imaginii, abordată din mai multe unghiuri de vedere (istoric, religios, general, cultural, politic etc.). Termenul a fost folosit pentru prima dată de Cesare Ripa (1593). **3.** Ramură a literaturii comparate care urmărește raportul reciproc dintre textul literar și imaginea vizuală.

ICONOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *metron* „măsură") s.n. (FIZ.) Vizor utilizat pentru a observa corectitudinea încadrării imaginii unui obiect care urmează să fie fotografiat.

ICONOSCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *skopeo* „a examina") s.n. Tub electronic utilizat în trecut în televiziune. Prototipul **i.** a fost inventat și realizat în 1931 de V.K. Zworykin.

ICONOSTÁS (< sl.) s.n. Element arhitectonic și ornamental, de zid sau de lemn, care desparte, în bisericile creștine ortodoxe, naosul de absida altarului, împodobit de obicei cu motive decorative și icoane, inclusiv cea care reprezintă hramul bisericii. În România, cele mai vechi **i.** de lemn se păstrează în Moldova (sec. 16). ✦ (Impr.) Catapeteasmă, tâmplă^2.

ICONOSTRÓF ({s} fr. {i}; {s} gr. *eikon* „imagine" + *strophe* „întoarcere") s.n. Instrument optic cu ajutorul căruia se obțin imagini răsturnate ale obiectelor; este folosit de gravori pentru copierea modelelor.

ICOSAÉDRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikosi* „20" + *hedra* „față") s.n. Poliedru mărginit de douăzeci de fețe plane. ✧ *I. regulat* = poliedru mărginit de douăzeci de triunghiuri echilaterale egale.

ICOSITETRAÉDRU (< fr. {i}; {s} gr. *eikosi tetra-* „24" + *hedra* „față") s.n. Poliedru cu douăzeci și patru de fețe plane.

ÍCRE (< sl.) s.f. pl. Denumire generică dată ovulelor de pește. La majoritatea speciilor, fecundarea **i.** este externă. Ele sunt depuse de femele în apă și apoi fecundate de lapții eliberați de masculi. Au o mare valoare nutritivă. ✧ *I. negre* = **i.** de culoare cenușie-închis sau neagră, produse de morun, cegă, nisetru, păstrugă etc.; caviar. *I. de Manciuria* = **i.** de culoare roșie-portocalie, produse de keta și de alte salmonide din mările Extremului Orient.

ÍCTER (< ngr.) s.n. Sindrom caracterizat prin colorația galbenă a pielii și a mucoaselor, provocată de impregnarea acestora cu bilirubină (care este excretată și în urină); (pop.) gălbinare. Poate fi mecanic (datorită unui obstacol pe căile biliare), hepatic (alterarea

Iconostas

celulelor hepatice) sau hemolitic (hemoliză intensă), care produce **i.** nou-născuților.

ICTINOS (sec. 5 î.Hr.), arhitect grec. A construit, împreună cu Calicrate, sub îndrumarea lui Fidias, Partenonul de pe Acropola din Atena. Autorul planurilor Telesterionului din Eleusis şi ale templului lui Apolo Epicourios din Bassai-Figalia.

ÍCTUS (< fr., lat.) s.n. **1.** (LIT.) (În versificația antică) Marcare a unei părți dintr-o măsură metrică prin intensificarea pronunțării. **2.** (MED.) Stare patologică, manifestată brusc şi intens, însoțită de căderea corpului; şoc **(2).** ✧ *I. apoplectic* = apoplexie. *I. epileptic* = criză epileptică, manifestată de obicei prin pierderea bruscă a cunoştinței şi prin convulsii.

ICUŞEŞTI, com. în jud. Neamț, pe valea Siretului; 4 636 loc. (2008).

IDA (ÍDHI ÓROS sau PSILORÍTIS) 1. Cel mai înalt vârf din ins. Creta (2 456 m), situat în centrul acesteia; alcătuit din calcare. Potrivit mitologiei greceşti, numele muntelui ar proveni de la acela al fiicei regelui Melisseo al Cretei, care, împreună cu sora sa Adrasteia, au fost doicile lui Zeus. **2.** Culme muntoasă în NV Asiei Mici (Turcia), care străjuieşte țărmul de N al G. Edremit, situată la c. 75 km SE de antica cetate Troia. Alt. max.: 1 767 m. Cunoscută şi sub numele *Kazdaği*. Conform legendei, locul de naştere a lui Zeus; tot de aici a fost răpit *Ganimede* de către Zeus şi dus în Olimp.

IDAHO, stat în NV S.U.A.; 216,4 mii km^2; 1,34 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Boise*. Expl. forestiere, de fosfați, de min. de plumb, argint, zinc, cinabru, vanadiu, wolfram etc. Produse metalurgice, chimice şi alim.; prelucr. lemnului.

ÍDE (< fr., lat.) s.f. pl. (În calendarul roman) A cincisprezecea zi a lunilor martie, mai, iulie şi octombrie şi a treisprezecea zi a celorlalte luni.

IDEÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care atinge perfecțiunea; perfect **(I, 1)**, desăvârşit **(1)**. **2.** Însuşire a obiectelor abstracte, produse ale idealizării. **II.** S.n. **1.** Imagine subiectivă. **2.** Model, normă, țel suprem care determină felul şi caracterul comportamentului indivizilor sau al grupurilor sociale; reprezentare a acestui țel (ex. **i.** social, **i.** etic, **i.** estetic). **3.** (MAT.) Mulțime de elemente ale unui inel pentru care atât diferența dintre două elemente, cât şi produsul dintre un element al inelului şi un element al ei sunt tot elemente ale mulțimii. ✧ *I. principal* = **i.** generat de un singur element.

IDEALÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Atitudine exprimată prin urmărirea dezinteresată a unui ideal social, moral, estetic etc. **2.** (FILOZ.) Concepție potrivit căreia doar spiritul are existență reală; celelalte domenii fiind descrise ca reprezentări ale spiritului. I. este opus *materialismului* şi *naturalismului*. În epoca modernă, Berkeley elaborează un **i.**, conform căruia lumea constă în spiritul infinit al lui Dumnezeu, spiritele finite şi obiectele fizice fiind simple colecții de idei. Kant opune i. de până la el un *i. transcendental* sau *critic*: obiectele exterioare nu se reduc la idei decât din perspectiva subiectului care poate percepe fenomenul. Fichte, Schelling şi Hegel au preconizat apoi *i. metafizic*, susținând că întreaga realitate este o creație a spiritului. Hegel propune un *i. absolut* (numit astfel spre a-l deosebi de *i. subiectiv* al lui Fichte şi de *i. obiectiv* al lui Schelling). **3.** (ESTETICĂ) (În opoziție cu realismul) Doctrină care propune ca scop al artei şi literaturii exprimarea unei realități concepute ca frumoasă, exemplară sau ideală.

IDEALÍST, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparține idealismului **(2)**, referitor la idealism. ✦ (Substantivat) Adept al idealismului **(2)**. **2.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care se preocupă (exclusiv) de aspectul ideal al lucrurilor; *fam.* (om) lipsit de simțul realității, de spirit practic.

IDEALIZÁ (< fr.) vb. I. tranz. A atribui calități excepționale unui lucru sau unei ființe, a exagera (ceva) în bine.

IDEALIZÁRE s.f. **1.** Înfrumusețare imaginară, acțiunea de a atribui însuşiri deosebite unei ființe sau unui lucru. **2.** (În estetică şi în artă) Transfigurare, în cadrul operei de artă, a realității în vederea realizării unui ideal estetic. **3.** (În epistemologie) Formă a abstractizării prin care se construiesc mintal obiecte ideale (modele), prezentând schematizat, simplificat, însuşirea care urmează să fie studiată (ex. „corpul negru", gazul ideal în fizică, punctul material în mecanică etc.).

IDEÁTIC, -Ă adj. Referitor la idei, de idei.

IDEÁȚIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Capacitate a creierului uman de formare şi de înlănțuire a ideilor.

IDECIU DE JOS, com. în jud. Mureş, pe râul Mureş; 2 118 loc. (2008). Ape minerale clorosodice. În satul **I. de J.**, menționat documentar (1319), se află un castel din sec. 16, în stilul Renaşterii.

IDÉE (< fr., lat.) s.f. **1.** Reprezentare abstractă a unei ființe, a unui raport, a unui obiect. **2.** (FILOZ.) Termen generic pentru diferite forme ale cunoaşterii logice; noțiune, concept; părere **(1)**, gând **(1)**, judecată **(1)**. ✦ (La Platon) Esență suprasensibilă, prototip al lucrurilor individuale, care sunt copiile ei palide. ✦ (La Hegel) Entitate metafizică, subiectul autodezvoltării. ✦ *Teoria ideilor înnăscute* = concepție potrivit căreia în conştiința omului există, de la naştere, independent de experiență, anumite idei (Descartes). Se mai numeşte *ineism*. ✦ Intenție, plan, proiect. **3.** *I. fixă* = imagine, gând, care revine mereu în mintea unei persoane; idee obsesivă (delirantă). ✦ Obsesie, grijă, panică. **4.** *I. forță* = idee principală, care constituie baza unui raționament, germenele unei acțiuni. **5.** (Adverbial) Puțin, un pic. *O idee mai repede*.

IDEL, Moshe (n. 1947, Târgu Neamț), erudit evreu originar din România. Lucrări ce avansează o nouă interpretare a Cabalei, studiată din perspectiva misticismului ebraic („Cabala. Noi perspective", „Mesianism şi mistică", „Golem").

ÍDEM (cuv. lat.) adv. Acelaşi, la fel, tot aşa. Se foloseşte în lucrări ştiințifice, acte administrative şi indicații bibliografice pentru evitarea repetării unor nume. Se prescurtează: id.

IDEMPOTÉNȚĂ ({s} lat. *idem* „acelaşi" + *potentia* „putere") s.f. (MAT.) Proprietate a elementelor unei mulțimi înzestrate cu o operație binară, astfel ca prin compunere cu ele însele să rămână neschimbate (ex. reuniunea şi intersecția mulțimilor sunt idempotente).

IDÉNTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Exact, la fel, perfect asemănător (cu cineva sau cu ceva); întocmai, aidoma. ✧ (MAT.) *Funcție i.* = funcție definită pe o mulțime cu valori în aceeaşi mulțime, care asociază oricărui element al mulțimii acelaşi element; $f(x) = x$.

IDENTIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A constata, a stabili identitatea unei persoane sau a unui lucru; a recunoaşte **(1)**. **2.** (MAT.) A stabili identitatea dintre două sau mai multe mărimi, a le considera identice. ✦ Refl. A se simți, a deveni acelaşi cu..., a gândi, a acționa în acelaşi fel cu altcineva.

IDENTITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ.) *I. personală*, stare a unei persoane de a rămâne ceea ce este la un anumit moment sau de-a lungul timpului, explicată prin relațiile sale fizice, psihologice sau etice. **2.** (FILOZ.) *I. calitativă (specifică)*, caracter comun pentru două obiecte de gândire, distincte în timp sau în spațiu, care prezintă însă aceleaşi calități. **3.** (LOG.) *Principiul identității* = principiu logic, exprimat prin formula „A este A", potrivit căruia, fiecare termen trebuie să-şi păstreze înțelesul. ✦ Asemănare, similitudine perfectă. **4.** Datele prin care se identifică o persoană. **5.** (MAT.) Egalitate între două expresii algebrice care au aceeaşi valoare numerică pentru orice sistem de valori date literelor. Cele două expresii sunt legate prin semnul „="; de ex. $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$.

IDEO- (< fr.; {s} gr. *idea* „idee") Element de compunere cu sensul „care se referă la idei, la noțiuni", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

IDEOGENÍE (< fr.; {s} *ideo-* + gr. *gennao* „a produce") s.f. (Rar) Formare a ideilor.

IDEOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *graphe* „scriere") s.f. Scriere cu ideograme; sistem de notare a ideilor prin semne care reprezintă obiectele.

IDEOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *gramma* „literă, semn") s.f. Semn grafic folosit în scrierile egipteană şi chineză pentru a nota o idee sau un cuvânt.

IDEOLÓG, -Ă (< fr. {s}); s.m. şi f. **1.** Persoană care formulează, apără şi reprezintă ideologia unui grup social, a unui regim politic, a unui curent etc.; creator, exponent, teoretician al unei ideologii. **2.** (La pl.) Filozofi iluminişti francezi de la sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19 (Condorcet, Cabanis, Destutt de Tracy, Volney ş.a.) care explicau originea ideilor de pe poziții senzualiste; cei mai mulți dintre ei au fost adversari ai regimului napoleonian.

IDEOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *ideo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Inițial (Destutt de Tracy), studiul ideilor, denumit până atunci „psihologie". În prezent, i. reprezintă un sistem de idei, opinii sau dogme pe care un individ, un grup social, un regim politic sau un partid le foloseşte pentru justificarea acțiunilor destinate să satisfacă aspirații şi interese practice, politice sau culturale, dar fără o preocupare deosebită privind raționalitatea şi obiectivitatea lor. În general, o **i.** comportă afectivitate, vizionarism, pragmatism, conținând exagerări şi denaturări ale realității. ✦ (În sens peior.) Sistem de gândire rupt de practică.

IDFU v. Edfu.

ÍDHI ÓROS v. **Ida (1)**.

IDÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** Specie a liricii pastorale care zugrăveşte în tonalități optimiste sau idealizante viața şi dragostea în cadrul rustic. Au scris **i.** Teocrit, Vergiliu, Ausonius, Ronsard, Gessner, Bolintineanu, Coşbuc. **2.** Dragoste curată, naivă, tinerească.

IDÍLIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eidillion* „idilă") adj. De idilă, ca în idilă; (despre natură) câmpenesc **(2)**, rustic; (despre sentimente) simplu, naiv; pastoral **(1)**, bucolic **(1)**. ✦ (Despre modul de prezentare a realității în literatură, opere de artă etc.) Caracterizat prin tendința de idealizare a vieții simple, naturale a oamenilor.

IDILÍSM s.n. **1.** Caracter rustic-idealizant al unei opere literare sau al unei literaturi. **2.** Caracter romanțios, sentimental al unei opere de artă. **3.** Preferință pentru elemente idilice.

IDIO- ({s} gr. *idios* „propriu, particular") Element de compunere cu sensul „propriu, particular, specific"; serveşte la formarea de substantive şi adjective.

IDIOCRÁZ s.n. (MINERAL.) Silicat hidratat de aluminiu, calciu, fier, magneziu; în unele varietăți mai apar titan, beriliu, fluor. Varietățile transparente de **i.**, cunoscute şi sub numele de *vezuvian*, sunt folosite ca material de colecție, iar cele verzi și galben-brune se fasonează ca pietre pentru bijuterii.

IDIOCROMATÍSM (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *khroma* „culoare") s.n. Proprietate a unor minerale de a avea o anumită culoare caracteristică. Este determinată de ionii cromofori din componența lor (de ex. roșii - cinabru, rubin; verzi - malachit, smarald etc.).

IDIOGRÁMĂ (< fr., engl.; {s} *idio-* + gr. *gramma* „desen") V. **cariogramă**.

IDIOLÉCT (< engl.) s.n. Totalitatea particularităților lingvistice specifice unui vorbitor.

IDIÓM (< fr., lat.) s.n. Termen generic pentru a desemna orice tip de varietate lingvistică (limbă, dialect, grai).

IDIOMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține unui idiom, caracteristic unui idiom. ✦ *Expresie i.* = expresie care nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt.

IDIOMORFÍSM s.n. Proprietate a unui mineral de a cristaliza în forma sa proprie, ideală, și de a prezenta aspect de cristale definite prin fețe cristalografice, încadrate într-un anumit sistem cristalografic (de ex. pirită, cuarț).

IDIOPATÍE (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *pathos* „suferință") s.f. Denumire generică dată fenomenelor patologice datorate unor cauze necunoscute.

IDIOPLÁSMĂ (< fr.) s.f. Plasmă germinală (cu referire la materialul genetic din celulele germinale - gameți).

IDIOSINCRASÍE (< fr. {i}; {s} *idio-* + gr. *synkrasis* „constituție") s.f. Reacție caracterizată prin hipersensibilitate sau intoleranță la unele medicamente, alimente, mirosuri etc.

IDIOTÍSM (< fr., lat.) s.n. Expresie sau construcție specifică unei limbi, care nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt în altă limbă.

IDIOȚÍE (< fr.) s.f. Deficit congenital sever al dezvoltării mintale, fără comunicare și deprinderi de autoservire; deficiențe fizice asociate i. ✦ (Fam.) Neghiobie, prostie, tâmpenie.

ÍDIȘ (< germ., fr.) s.n. Limbă indo-europeană din ramura germanică de vest, vorbită inițial de evreii din Europa Centrală și de Est. S-a răspândit și în alte reg. ale Globului odată cu migrarea populației respective. Distinctă de germană, este rezultatul fuziunii unor elemente diferite (germane, ebraice, slave), având și trăsături proprii; considerată de unii limbă mixtă. Folosește scrierea ebraică, de la dreapta la stânga. Vorbită ca limbă maternă de c. 1 mil. de oameni.

ÍDO (< fr. {i}; {s} esperanto *ido* „fin") s.n. Limbă artificială creată prin simplificarea limbii esperanto.

ÍDOL (< sl.; gr. *eidolon* „chip, imagine") s.m. (REL.) Reprezentare concretă, materială (chip, figură, statuie) a unor puteri supranaturale, constituind obiect de adorație sau de magie. ✦ Fig. Ființă sau lucru care reprezintă obiectul unui cult sau al unei mari iubiri.

IDOL, Billy (pe numele adevărat *William Michael Albert Broad*), (n. 1955), cântăreț britanic de rock. Carieră solo (din 1981). Promotor al genului punk. Discografie selectivă: „Charmed Life", „Cyberpunk".

IDOLATRÍE (< fr.; {s} gr. *eidolon* „chip, imagine" + *latreia* „adorare") s.f. Adorare a idolilor bazată pe credința de ordin magic în relația dintre copie și original. ✦ Fig. Adorație; iubire exagerată.

IDOLATRIZÁ vb. I tranz. A adora, a slăvi, a venera (ca pe un idol); a diviniza.

IDRĪS I, imam (788-791), întemeietorul dinastiei *Idrisizilor*. A construit orașul Fès. Aparținea unei familii de șerifi (descendenți din Profetul Mahomed) care, spre a scăpa de urgia Abbasizilor, s-a refugiat în Maghreb, unde a fost recunoscut imam de numeroase triburi berbere din reg. antică Volubilis.

IDRĪS (Sayyid Muhammad ~ as-Sanusi) (1890-1983), rege al Libiei (1951-1969). Detronat în urma unei lovituri de stat militare, s-a refugiat în Egipt. A murit în exil.

IDRĪS, Yusuf (1927-1991), scriitor egiptean. Medic. Numeroase povestiri (c. 800). Romane („Eroii", „Doamna albă") și piese de teatru („Regele de ață", „Momentul critic") cu tematică socială și morală.

IDRĪSI (EDRISI) (c. 1100-c. 1165), geograf și cartograf arab. Originar din Maroc. A călătorit în Pen. Iberică, Maghreb, Asia Mică; s-a stabilit la Curtea regelui Roger II al Siciliei (c. 1145). A întocmit un planiglob (planisferă) și o descriere geografică, sub numele de „Cartea lui Roger" (însoțită de 70 de hărți), în care apar și unele știri referitoare la Dobrogea și la orașul Vicina.

IDRĪSIZI, dinastie arabă (788-974) fondată în N Africii (terit. actual al Marocului și NV Algeriei) de către imamul *Idris I* și desprinsă din Califatul Abbasid. Capitala s-a aflat inițial la Oulila (anticul *Volubilis*), apoi, din 808, la Fès.

IDRUS (1921-1979), scriitor indonezian. Stil simplu, limbaj crud, tematică actuală. A înnoit literatura indoneziană (comedia „Familia Surono", romanele „În străfundurile inimii omenești", „Prințesa Penelopa"). Cărți de călătorie.

ÍE (lat. *[vestis] linea*) s.f. **1.** (În portul popular românesc) Bluză femeiască, ornamentată pe mâneci, piept și la gât, confecționată din pânză albă de bumbac, in sau borangic. **2.** (ZOOL.) Pliu al pielii aflat în partea inferioară a inserției membrelor posterioare pe trunchi.

IECEA MARE, com. în jud. Timiș; 2 466 loc. (2008).

IED (lat. *haedus*) s.m. Puiul mascul al caprei sau al căprioarei.

IEDERA, com. în jud. Dâmbovița, pe Cricovu Dulce; 4 052 loc. (2008).

IÉDERĂ (lat. *hedera*) s.f. Plantă agățătoare dioică cu frunze persistente, verzi, strălucitoare și cu flori mici, albe-verzui, cultivată frecvent în scop decorativ *(Hedera helix)*. ✧ *I. albă* = plantă cu tulpina întinsă pe pământ, cu frunze pieloase, semperviriscente și cu flori albe, plăcut mirositoare, aglomerate într-un capitul *(Daphne blagayana)*; crește sporadic în reg. de munte și este ocrotită prin lege.

IÉFTIN, -Ă (< ngr.) adj. (Și adverbial) **1.** Care are prețul (relativ) scăzut, care costă puțin. **2.** Fig. Fără valoare, fără însemnătate; ușor de dobândit. ✦ Comun, banal.

IEFTINÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) vinde cu preț mai mic, a (se) reduce prețul, costul (mărfurilor, serviciilor, lucrărilor etc.).

IEHOVA, transcriere de largă circulație, dar greșită, a numelui *Iahve,* dat lui Dumnezeu în „Vechiul Testament". ✧ *Martorii lui I.,* sectă neoprotestantă fondată, în 1872, în Pennsylvania, ai cărei membri așteaptă venirea iminentă a lui Hristos și sfârșitul domniei actuale a lui Satan; au prezis de mai multe ori sfârșitul lumii, fără ca acesta să fi avut loc. Are adepți și în România.

IÉLE (< *ele*) s.f. pl. (în mitologia populară românească), făpturi supranaturale feminine. Fecioare seducătoare, dar rele, posedând puteri magice; apar mai ales noaptea, în locuri retrase, dansând goale, cu părul despletit. Sin. *frumoasele* **(I. 1)**, *mândrele* **(II. 2)**, *șoimanele* **(3)**, *vântoasele* **(3)**.

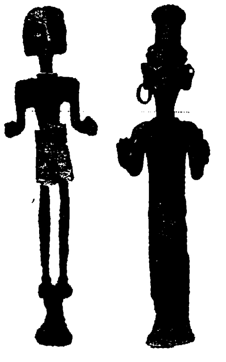

Idoli

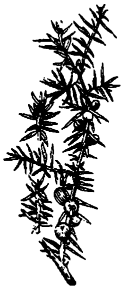

Ienupăr

IENIBAHÁR (< tc.) s.n. Arbust exotic din fam. mirtaceelor, cu frunze alungit-eliptice și cu fructe mici, rotunde și negre, folosite drept condiment *(Myrthus pimenta)*.

IENICÉR (< tc.) s.m. (În Imp. Otoman, din sec. 14 până în 1826) Soldat din corpul de elită al infanteriei otomane (înființat de sultanul Orhan); de obicei, **i.** au fost recrutați dintre copiii unor popoare creștine supuse, fiind obligați să îmbrățișeze islamismul.

IENÚPĂR (lat. *juniperus*) s.m. Arbust din fam. cupresaceelor, mult ramificat, cu frunze aciculare verticilate, persistente, și conuri (pseudobace) sferice, negre-albăstrui, care conțin 0,2-2% ulei, folosit în ind. farmaceutică *(Juniperus communis)*; crește spontan în reg. de deal și de munte. ✧ *I. pitic (Juniperus sibirica* sau *Juniperus nana)* = arbust mic, târâtor, înalt până la 0,5 m, ce crește la munte, în etajul subalpin. *I. de Virginia (Juniperus virginiana)* = arbore exotic, originar din America de Nord, introdus în România ca arbore ornamental. *Ulei de i.* = ulei eteric obținut din i., folosit la fabricarea esențelor aromate și a ginului.

IEPER, denumirea flamandă a orașului belgian *Ypres*.

IEPURĂRIȚĂ (< *iepure*) s.f. (MED. VET.) Tumoră osoasă (exostoză) situată la marginea posterioară a jaretului calului, cauzată de obicei de eforturi excesive.

IÉPURE (lat. *leporem*) s.m. Numele generic al mamiferelor din fam. leporide, cu membrele posterioare mai lungi decât cele anterioare, adaptate pentru salturi, urechi lungi, coadă scurtă, incisivi puternici cu creștere continuă. Există numeroase specii, răspândite aproape pe tot Globul. Sunt foarte prolifici. ✧ *I. de câmp* = mamifer cu blană cenușie-brună, răspândit în zona de stepă și de pădure de foioase, în greutate de până la 5 kg *(Lepus europaeus)*; vânat pentru carne și blană. *I. polar* = specie de i. din nordul Eurasiei și Americii de Nord *(Lepus timidus)*; iarna blana sa devine albă. *I. de casă* = crescut pentru carne, blană sau păr; prezintă rase variate (angora, albastru vienez, rex, uriaș belgian etc.). *I. de vizuină* (lapin) (*Oryctolagus cuniculus*), de culoare cenușie și dimensiuni mai mici (1,5-2 kg), trăiește în colonii, săpându-și vizuini. Originar din SV Europei, a fost colonizat în numeroase țări, este mult răspândit în Marea Britanie și Australia. **2.** *I. fluierător* (pika), numele unor mamifere din fam. ochotonide, înrudite cu i., dar cu urechi scurte și picioarele din spate aproape egale cu cele din față. Trăiesc în m-ții din Asia și America de Nord, la altitudini mari.

IEPURELE *(Lepus)*, constelație din emisfera australă, situată la S de constelația Orion; cuprinde c. opt stele mai luminoase.

IEPUREȘTI, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 1 954 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1790), în satul I. Între 1968 și 1981, com. I. a făcut parte din jud. Ilfov.

IER (< sl.) s.n. **1.** Numele a două litere din alfabetul chirilic: ъ (ierul tare) și ь (ierul moale). 2. Vocala, foarte scurtă, notată prin fiecare dintre aceste semne: una dură, mediopalatală, (în transcriere ŭ) și alta moale, prepalatală, ь (în transcriere i).

IER, râu, afl. dr. al Barcăului; 107 km. Izv. din C. Someșului și străbate C. Ierului. În mare parte canalizat.

IERÁRH (< bg.) s.m. Arhiereu **(2)**.

Ierihon. Ruinele oraşului antic

IERÁRHIC, -Ă (< fr.) adj. După ierarhie, conform ierarhiei. ✧ *Pe cale i.* = în ordinea indicată de ierarhie.

IERARHÍE (< fr.) s.f. Clasificare a demnităţilor prin categorii de subordonare. A apărut în organizarea bisericii, trecând apoi în organizarea militară şi în cea administrativă. ✦ Sistem de subordonare a gradelor, a funcţiilor, a autorităţilor etc.

IERBÁR¹ (HERBÁR) (< *iarbă,* după fr. *herbier*) s.n. Colecţie de plante conservate prin uscare, presate între foi de hârtie, păstrate în cutii sau în mape etichetate şi orânduite pe grupe sistematice; constituie material pentru documentare şi cercetare ştiinţifică.

IERBÁR² s.n. (ZOOL.) Rumen¹.

IERBÓS, -OÁSĂ adj. **1.** (Despre terenuri) Acoperit cu iarbă, bogat în iarbă. **2.** (Despre plante) Erbacee.

IEREMIA (c. 650 - c. 580 sau 570 î.Hr.) (în „Vechiul Testament"), unul dintre cei patru mari profeţi. Martor al distrugerii Ierusalimului şi al căderii poporului lui Israel în robia babiloniană. ✦ Carte a „Vechiului Testament", care cuprinde cuvântări şi profeţii pericope istorice şi date biografice. ✧ *Plângerile lui I.* = carte a „Vechiului Testament", atribuită profetului I., în care acesta deplânge decăderea Regatului Iudeii.

IEREMIA (sec. 16), boier moldovean, pârcălab al cetăţii Orhei. Trimis în 1574 de domnul Ioan-Vodă cel Viteaz să-i stăvilească pe turci la Dunăre, s-a lăsat cumpărat de invadatori.

IEREMIA II (c. 1530–1595), prelat grec. Patriarh de Constantinopol (1572–1579, 1580–1584 şi 1586–1595). A reorganizat Academia Patriarhală din Constantinopol (1593) şi a introdus în Biserica răsăriteană calendarul gregorian. L-a consacrat pe Iov, mitropolitul Moscovei, la rangul de patriarh al Rusiei.

IEREMIA, Tiberiu (n. 1919, Bocşa Vasiovei, jud. Caraş-Severin), medic român. Lucrări privind culturile tisulare, imunofluorescenţa, chimiosensibilitatea la antibiotice, difteria şi legioneloza pneumopatică („Microbiologie medicală aplicată", „Diagnosticul bacteriologic şi imunologic al infecţiilor umane").

IEREMIÁDĂ (< fr.; {s} lat. *Jeremias* „Ieremia", n. pr. biblic) s.f. (Livr.) Plângere, lamentare, tânguire.

IERI (lat. *heri*) adv. Ziua precedentă (celei în curs), ziua trecută, în ajun. ✧ *Ieri-noapte* (sau ~ *dimineaţă,* ~ *seară* etc.) = în noaptea (sau dimineaţa, seara etc.) premergătoare celei de astăzi. ✦ În trecut (apropiat).

IERIHON (JERICHO, ARĪHĀ), localit. situată pe dr. văii Iordanului, la 10 km de ţărmul NV al M. Moarte, la 250 m sub nivelul mării; aflat sub autoritatea palestiniană (din 1994); 19,1 mii loc. (2003). Aici au fost descoperite vestigiile uneia dintre cele mai vechi aşezări urbane din lume, datând din Neoliticul preceramic (milen. 7 î.Hr.). Potrivit „Vechiului Testament", zidurile lui s-ar fi surpat la sunetul trâmbiţelor războinicilor evrei, conduşi de Iosua, care asediau oraşul. Ruinele palatului arab construit de califul omeiad Hisham (724).

IERNÁTIC, -Ă adj., s.n. **I.** Adj. (Pop.) De iarnă, caracteristic iernii. **II.** S.n. **1.** Adăpost de iarnă pentru vite. **2.** (Pop.) Hrană, nutreţ pentru iarnă.

IERNUT, oraş în jud. Mureş, pe stg. râului Mureş; 9 659 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Fabrică de nutreţuri combinate. Sere legumicole. Ferme de creştere a bovinelor şi porcinelor. Iaz pentru piscicultură. Muzeu de istorie. Castel în stilul Renaşterii (1545). Biserică (1486), azi reformată. Monumentul eroilor (1950) ridicat în memoria celor căzuţi în al Doilea Război Mondial. Vestigii din epoca romană. Prima atestare documentară în 1257. Pe terit. satului Oarba de Mureş, între 22 şi 29 sept. 1944, trupele române au dat lupte grele împotriva celor germano-ungare pentru cucerirea dealului Sângeorgiu (cotele 409, 463, 495) - punct-cheie în operaţiunile de eliberare a Transilvaniei de Nord. Oraş (din 1989).

IERODIÁCON (< sl.) s.m. Călugăr hirotonit în treapta de diacon.

IEROMONÁH (< sl.) s.m. Călugăr hirotonit în treapta de preot.

IERONIM (HIERONYMUS), Eusebius (374–c. 420), teolog creştin. Autor al traducerii latine a Bibliei, cunoscută sub numele de Vulgata sau „Itala". Canonizat. Sărbătorit la 30 sept.

IERONIM din Praga (c. 1371–1416), reformator religios ceh. Adept şi propovăduitor al ideilor lui Jan Hus în Cehia, Polonia, Lituania şi Rusia. Prezentându-se în faţa Conciliului de la Constanţa pentru a-l apăra pe J. Hus, a fost condamnat şi ars pe rug ca eretic.

IERTÁ (lat. *libertare*) vb. I tranz. **1.** A nu pedepsi pe un vinovat, a trece cu vederea o greşeală; a absolvi **(2)**; a ridica o pedeapsă. **2.** A scuza. **3.** A scuti de o obligaţie (materială). **4.** A permite, a îngădui; (despre timp, evenimente) a da răgaz, a păsui.

IERTÁRE s.f. Faptul de a ierta. ✦ Scuză. ✧ (DR.) *I. de datorie* = remitere de datorie. (REL.) Dezlegare de păcate şi vină, dată de preoţi.

IERTĂTÓR, -OÁRE adj. Care iartă uşor; indulgent.

IERUNCA, Virgil (pe numele adevărat *Virgil Untaru*) (1920–2006, n. Lădeşti, jud. Vâlcea), critic literar şi publicist român. Soţul Monicăi Lovinescu. Stabilit în Franţa (1947). Colaborator la Radio „Europa Liberă", cu emisiuni de promovare a valorilor româneşti autentice şi denunţare a compromisurilor cu puterea comunistă. Redactor la revistele „Limite" şi „Ethos". Publică primul studiu despre „Fenomenul Piteşti". Eseuri polemice şi recuperatoare („Româneşte", „Subiect şi predicat").

IERÚNCĂ s.f. Pasăre din ordinul galiformelor, cu penajul brun-roşcat, cu pete albe, negre şi cenuşii, cu un cerc roşu în jurul ochilor şi un moţ pe cap *(Tetrastes bonasia);* trăieşte în păduri şi se vânează pentru carne. ✧ *I. polară* = pasăre înrudită cu **i.**, cu penaj brun-roşcat vara şi alb în timpul iernii, răspândită în tundrele euroasiatice şi nord-americane (unde este cunoscută sub numele de ptarmigan) (*Lagopus lagopus*). Sin. *găinuşă polară, potârniche polară.*

IERUSALIM (JERUSALEM; ebraică **YERUSHALAYIM;** arabă **AL-QUDS),** oraş în partea central-estică a statului Israel, cap. ţării, situată într-o zonă de podiş, la 25 km V de ţărmul M. Moarte; 657,5 mii loc. (2001). Ind. de prelucr. a metalelor şi diamantelor, electrotehnică, textilă, chimico-farmaceutică, sticlăriei, piel. şi încălţ., poligrafică, alim. Produse meşteşugăreşti. Universitate ebraică (1925). Muzee. Oraş sfânt pentru creştini, evrei şi musulmani. Monumente: vestigiile arheologice ale Templului lui Solomon (sec. 10 î.Hr.); Biserica Sf. Mormânt (sec. 4, cu adăugiri din sec. 12); Mormântul lui David, deasupra căruia a fost construită o moschee în 1452 (refăcută în sec. 16); centura de ziduri, cu opt porţi (Poarta Damascului, Poarta Nouă, Poarta Jaffei, Poarta Sionului, Poarta Gunoaielor, Poarta Aurită, Poarta Leilor, Poarta lui Irod), care înconjură oraşul vechi, refăcută de turcii otomani în 1542, cu renumitul Zid al Plângerii (sau Zidul de Vest); Grădina *Ghetsimani,* locul unde, potrivit tradiţiei, Iisus Hristos obişnuia să se retragă pentru rugăciune împreună cu discipolii săi; *Via Dolorosa* – drumul pe care Iisus Hristos l-a străbătut până la locul crucificării (pe colina *Golgota*), purtându-şi crucea; Moscheea lui Omar/Qubbat al-Sakhra (sec. 7); Moscheea al-Aqsā (709–715); Mormântul Sfintei Ana, deasupra căruia a fost construită (sec. 12) Catedrala armeană Sf. Iacob ş.a. Vechi oraş canaanean, menţionat documentar pentru prima oară în sec. 19 î.Hr., **I.** a devenit, în timpul domniei regelui *David,* cap. statului iudeo-israelian (c. 1000 î.Hr.) şi apoi (din

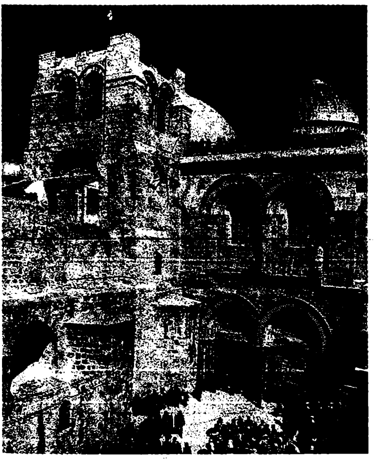

1

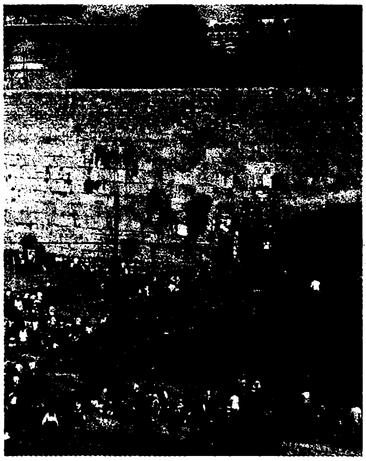

2

3

Ierusalim
1. Biserica Sf. Mormânt 2. Zidul de Vest (Zidul Plângerii) 3. Moscheea lui Omar (Qabbat al-Sakhra)

931 î.Hr.) a statului Iudeea. Cucerit şi distrus de *Nabucodonosor II* în 587 î.Hr., I. a fost reconstruit în perioada dominaţiei persane şi seleucide, iar în 63 î.Hr. a intrat sub stăpânire romană. În jurul anului 30 (sau 33), Iisus Hristos intră în I. cu ucenicii săi, fiind întâmpinat ca Mesia de locuitorii acestuia. Tot la I., Iisus Hristos a fost prins de romani, judecat şi crucificat. Centru al răscoalei antiromane a iudeilor (66–70), I. a fost distrus de Titus în anul 70 (în timpul represaliilor) şi de Adrian în 135, odată cu înăbuşirea răscoalei antiromane (132–135), după care oraşul a fost rebotezat cu numele de *Aelia Capitolina*, stabilirea iudeilor fiind interzisă de autorităţi. Refăcut şi dezvoltat ulterior, îndeosebi în sec. 4–5, de autorităţile bizantine, aici s-au construit numeroase lăcaşuri de cult, I. devenind un important loc de pelerinaj pentru creştini. Cucerit şi stăpânit de persani (614–629), iar în 638 de arabi, care l-au stăpânit până în 1099, când oraşul a fost cucerit de participanţii la prima Cruciadă, comandaţi de Godefroi de Bouillon, ce au întemeiat în această reg. o formaţie statală cruciată – Regatul Latin de Ierusalim. În 1187, după un susţinut asediu, forţele musulmane comandate de sultanul *Saladin* au cucerit I. Reluat, pentru o scurtă vreme (1229–1244), de către împăratul german cruciat Frederic II de Hohenstaufen, a căzut din nou, prin luptă, în mâna forţelor musulmane (23 aug. 1244), apoi în stăpânirea *mamelucilor*. Odată cu marea campanie de cucerire a sultanului otoman Selim I, I. a fost cucerit (30 dec. 1516) şi inclus în Imp. Otoman, rămânând în componenţa acestuia până la Primul Război Mondial. Ocupat de englezi (1917), I. a devenit centrul ad-tiv al Palestinei sub mandat britanic (1920–1948). Conform planurilor O.N.U., I. urma să fie internaţionalizat pentru credincioşii celor trei religii. În urma Războiului arabo-israelian (1948–1949) şi a acordurilor de armistiţiu dintre Israel şi Iordania, oraşul I. a fost împărţit în două sectoare: israelian în V (Oraşul Nou) şi iordanian în E (Oraşul Vechi sau arab). La 23 ian. 1950, guvernul israelian a hotărât mutarea cap. Israelului de la Tel Aviv la I. (partea israeliană – Oraşul Nou). În iun. 1967, în urma „Războiului de şase zile", trupele israeliene au ocupat sectorul iordanian (Oraşul Vechi) al I., iar în iul. 1980, Parlamentul israelian a votat anexarea acestuia, reîntregind oraşul, proclamându-l „capitala veşnică şi inseparabilă" a statului Israel. Ulterior, guvernul israelian a construit noi cartiere pentru evrei în vechiul sector iordanian pe care-l cuceriseră. Statutul oraşului reprezintă obiect de dispută între israelieni şi palestinieni.

IÉSLE (< sl.) s.f. Construcţie în formă de jgheab, din lemn, beton etc., în care se pune hrană animalelor.

IEŞAN, Dorin (n. 1941, Rădăuţi), matematician român. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuţii la teoria dinamică a termoelasticităţii („Teoria termoelasticităţii", „Prestressed Bodies").

IEŞÍ (lat. *exire*) vb. IV intranz. 1. A trece din interior în exterior, a părăsi un spaţiu închis, limitat. ✦ A se duce, a pleca de acasă. ✦ A părăsi o poziţie, o situaţie, o stare; a se desprinde, a se elibera (de ceva). ✦ (Mai ales în formă negativă) A se îndepărta, a se abate de la o decizie, de la o hotărâre etc.; a trece peste, a încălca. ✦ A înainta, a avansa. 2. A apărea, a se ivi; (despre plante) a răsări. ✦ A se naşte din..., a descinde. ✦ (Despre câştiguri materiale) A se obţine, a se realiza. 3. A ajunge la capăt, a se califica într-un anume fel. 4. (Despre calcule) A se soluţiona, a se rezolva (corect), a da rezultat (bun). 5. (Despre ţesături) A se decolora, a se spălăci.

IEŞÍRE s.f. I. 1. Acţiunea de a ieşi. ✦ Fig. Soluţie pentru a scăpa dintr-o încurcătură. 2. Atac (spre inamic). ✦ Fig. Manifestare necontrolată (prin vorbe) faţă de cineva. II. Concr. 1. Locul prin care se iese dintr-o încăpere, dintr-un spaţiu închis etc. 2. Parte a unei reţele electrice sau a unui sistem de transmisiune, pe unde puterea sau semnalul sunt transferate spre exterior.

IEŞIREA v. Exod.

IEŞÍT, -Ă adj. 1. Scos în afară; proeminent. 2. *Ieşit din minţi* = nebun. 3. *Ieşit la soare* (sau *la spălat*) = decolorat.

IEŞITÚRĂ s.f. Parte ieşită mai în afară; proeminenţă, ieşind.

IEUD, com. în jud. Maramureş, în depr. Maramureş; 4 203 loc. (2008). Satul I. apare menţionat documentar în 1365. Două biserici de lemn: Biserica din Deal (1364), cu picturi interioare, aplicate direct pe lemn, în podul bisericii s-a găsit (1990) „Zbornicul de la Ieud" (1391); Biserica din Vale (1717), cu o bogată colecţie de icoane pe sticlă, ambele cu hramul Naşterea Maicii Domnului.

IEZECHIEL v. Ezechiel.

IÉZER (< sl.) s.n. 1. Lac de munte, adesea cantonat într-o excavaţie de origine glaciară; (pop.) tău, ochi de mare. 2. Lac cu geneză de liman fluviatil, în lungul Dunării.

IEZER, masiv muntos situat în SE m-ţilor Făgăraş, între Dâmboviţa şi Râu Doamnei. Alt. max.: 2 473 m (vf. Roşu). În N se leagă de m-ţii Făgăraş printr-o culme joasă şi îngustă (Mezea-Otic). Cunoscut şi sub numele *Iezer-Păpuşa*.

IEZERU CAHULULUI, liman fluviatil în bazinul inferior al Dunării, în N braţului Chilia; 103 km². Lungime: 13 km; lăţime: 6–11 km. Ad. max.: 7 m. La ape mari comunică cu Dunărea. Lângă I. C., oastea Moldovei, condusă de Ioan-Vodă cel Viteaz, a fost înfrântă (iun. 1574), de armata otomană.

IEZERU IGHIEL v. Ighiu (1).

IEZUÍT (< germ., fr.) s.m. Membru al „Societăţii lui Iisus", ordin călugăresc catolic întemeiat în 1534 (confirmat de Papa în 1540) de Sf. *Ignaţiu de Loyola*. Pe lângă voturile călugăreşti obişnuite (ascultare, sărăcie, castitate), I. depun şi votul special de ascultare faţă de Papă. Pentru o mai mare adaptabilitate şi mobilitate, au renunţat la unele elemente tradiţionale ale vieţii călugăreşti, cum ar fi obligativitatea recitării în comun a oficiului divin, penitenţe corporale, veşminte călugăreşti ş. a. Activitate intensă în domeniul educaţional, misionar şi caritabil. Rol important în Contrareformă şi, mai târziu, în modernizarea Bisericii. Ordinul s-a dezvoltat rapid, crescând ca număr de membri şi obţinând o poziţie importantă în Biserică, ceea ce i-a atras ostilitatea. Desfiinţat în 1773, la presiunea Franţei, Spaniei şi Portugaliei. Reînfiinţat în 1814, a devenit ordinul călugăresc masculin cu cel mai mare număr de membri. ✦ Fig. Om ipocrit, intrigant, perfid, viclean, făţarnic.

IF, ins. în M. Mediterană, în faţa Marsiliei. Supr.: 6 ha. Castel construit de Francisc I (1524–1529) care, cu timpul, a devenit închisoare de stat (celebră prin romanul lui Al. Dumas, „Contele de Monte Cristo").

IFE, oraş în SV Nigeriei (Oyo); 296,6 mii loc. (1996). Expl. de min. auro-argentifere. Cherestea; produse textile. Universitate. Vechi centru al artei africane (bronz, lemn, fildeş, teracotă). Muzeu al culturii I., cu exponate din sec. 11–16. Centru religios al populaţiei yoruba. Vechiul nume: *Ile-Ife*.

IFFLAND, August Wilhelm (1759–1814), actor, regizor şi dramaturg german. Director al Teatrului Naţional din Berlin (1796–1814). Roluri comice şi dramatice (în special din creaţiile lui Schiller), introducând un stil firesc, în opoziţie cu cel declamator din epoca sa. Piese de o inteligentă construcţie dramatică („Iubire pentru iubire").

IFICRATE (IPHIKRATES) (c. 415–c. 353/354 î.Hr.), general atenian. A luat parte la Războiul corintic (393 î.Hr.), la cel împotriva Spartei (388–387 î.Hr.) ş.a. Aflat în slujba regelui trac Cotis, s-a căsătorit cu fiica acestuia. A contribuit la perfecţionarea armelor mercenarilor, mărindu-le mobilitatea în luptă.

IFIGENIA (în mitologia greacă), fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei. Tatăl ei a vrut s-o sacrifice zeilor pentru a obţine vânt prielnic la plecarea corăbiilor greceşti spre Troia. Salvată de zeiţa Artemis, care a înlocuit-o cu o căprioară şi a dus-o în Taurida (Crimeea), unde a făcut-o slujitoarea cultului său. Mitul ei l-a inspirat pe *Euripide, Gluck*.

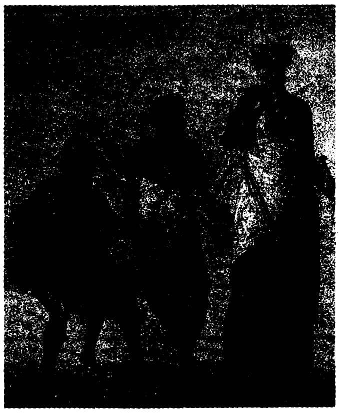

Ifigenia dusă la altar pentru a fi sacrificată

IFNI, terit. în NV Africii, de-a lungul ţărmului Oc. Atlantic. Supr.: 1 500 km². Centrul ad-tiv: Sidi Ifni. Ocupat de spanioli (1860), a fost cedat Marocului la sfârşitul anului 1969.

ÍFOS (< ngr.) s.n. (Fam.) Orgoliu, înfumurare, îngâmfare. ✧ Expr. *A-şi da ifose* = a-şi da importanţă.

IGDANÍT s.n. Exploziv de siguranţă constituit în proporţie de 95% din azotat de amoniu granulat sau în solzi, impregnat cu 5% motorină. Utilizat în roci de tărie medie cu umiditate redusă.

I. G. FARBEN (prescurtare de la *I*nteressen *G*emeinschaft *Farben*industrie), trust creat în 1925, la Frankfurt am Main, prin fuziunea principalelor firme germane de produse chimice; a deţinut mai mulţi ani monopolul asupra fabricării acestor produse în Germania. În 1946 s-a scindat în mai multe societăţi (Bayer, BASF, Hoechst).

IGGY POP, grup de rock american. Pionier al revoluţiei punk, încă de la sfârşitul anilor '60, prin texte nihiliste şi comportament provocator. Adept al hard-rock-ului experimental şi angajat politic.

IGHARGHAR, ued în Sahara algeriană; peste 1 100 km. Porneşte din masivul Ahaggar, străbate platoul Tinghert, formând chei şi Marele Erg Oriental, pierzându-se în chott-ul Melghir de la poalele m-ţilor Atlas.

IGHIU 1. Lac de baraj natural, cantonat într-o depr. carstică, situat în m-ţii Trascău, la obârşia râului I., la 940 m alt.; 5,26 ha; ad. max.: 9 m. Cunoscut şi sub numele de *Iezeru Ighiel*. Rezervaţie complexă. 2. Com. în jud. Alba; 6 518 loc. (2008). Expl. de calcar. Rezervaţiile naturale Iezerul Ighiel (20 ha), Piatra Poienii (1 ha) şi Piatra Grohotişului (5 ha). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1750, pictată în 1783), în satul Ighiel.

IGIÉNĂ (< fr.; {s} gr. *hygieinon* „sănătate") s.f. Ramură a medicinii umane care studiază mediul, interdependenţa dintre om şi mediul exterior, normele de menţinere a sănătăţii în viaţa de toate zilele. Are mai multe domenii: *i. individuală, i. şcolară, i. alimentară* etc.

IGLESIAS, Ignasi (1871–1928), scriitor spaniol. Exponent al teatrului modern catalan. Piese de tematică socială („Sclavul viciului").

IGLESIAS, 1. Julio (n. 1944), cântăreţ spaniol de pop. Repertoriu (în spaniolă şi engleză) romantic, de mare sensibilitate („Aqua dolce, aqua sala", „Por el amor de una mujer"). Voce caldă, expresivă. 2. **Enrique** (pe numele adevărat *Enrique Miguel Iglesias Preysler*), (n. 1975),

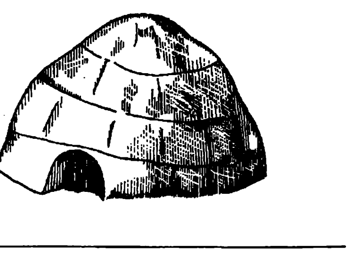

Iglu

Julio Iglesias

Ignaţiu de Loyola

cântăreţ spaniol de pop. Fiul lui I. (1). Piese („Rhythm Divine", „Hero") şi albume de succes (*Vivir, Bailamos*).

ÍGLIŢĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Croşetă (1). 2. Ustensilă de metal sau de lemn, de formă alungită, cu vârful ascuţit şi scobită la ambele capete, folosită la împletirea manuală a plaselor pescăreşti şi la înnodarea ochiurilor; navetă (2).

ÍGLU (< fr.; cuv. eschimos) s.n. Locuinţă de plan circular, făcută din blocuri de gheaţă şi zăpadă, caracteristică eschimoşilor din reg. polare, care acoperă, uneori, o structură portantă din oase de balenă şi ai cărei pereţi interiori sunt căptuşiţi cu piei.

IGNÁMĂ (< fr.) s.f. Plantă de cultură caracteristică reg. tropicale, cu rizomi tuberizaţi, bogaţi în amidon şi comestibili (*Cardum gairdneri* sau *Dioscorea batatas*).

IGNÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Ignorant, prost, incult.

IGNÁT (< sl.) s.m. (Pop.) Nume dat zilei de 20 dec. (ziua Sf. Ignatie Teoforul), în care, de obicei, se taie porcii îngrăşaţi pentru Crăciun.

IGNAT, Grigore (1889-1917, n. Bârlad), căpitan de infanterie român. A căzut eroic, în fruntea Companiei 1 mitraliere (Regimentul 51/52 infanterie), pe care o comanda, în lupta de la *Răzoare* (6/19 aug. 1917) din timpul bătăliei de la *Mărăşeşti*.

IGNATIE TEOFORUL (Sfântul) (?–c. 110), părinte apostolic. Episcop al Antiohiei. Cunoscut pentru cele şapte scrisori prin care povăţuieşte comunitatea creştină să se apere de influenţa gnosticismului. Prăznuit la 20 dec.

IGNATIEV, Nikolai Pavlovici, conte (1832–1908), general şi diplomat rus. Rol important în pregătirea diplomatică a Războiului Ruso-Româno-Turc (1877–1878) şi în negocierea Păcii de la San Stefano (1878).

IGNAŢIU DE LOYOLA (Iñigo de Oñaz y Loyola) (1491–1556), călugăr spaniol, întemeietor al „Societăţii lui Iisus" (iezuiţii). În timpul studiilor de teologie la Paris, împreună cu câţiva colegi a hotărât (în 1534) întemeierea unui ordin călugăresc, confirmat de Papă în 1540. La moartea sa ordinul avea deja 1 000 de membri (în Italia, Spania, Germania, Franţa, Portugalia, India şi Brazilia). Beatificat în 1609 şi canonizat în 1622. Declarat patron al reculegerilor spirituale. Autor al „Exerciţiilor spirituale", manual de spiritualitate folosit ulterior la reculegeri spirituale.

IGNEŞTI, com. în jud. Arad, în depr. Zarand; 782 loc. (2008).

IGNIFÚG, -Ă (< fr.; {s} lat. *ignis* „foc" + *fugo* „a alunga") adj. (Despre materiale) Care nu se aprinde sau care arde foarte greu, împiedicând propagarea focului (ex. sulfaţii şi silicaţii de sodiu, sărurile de magneziu etc.); se folosesc la protejarea unor elemente de construcţie, decoruri, îmbrăcăminte etc. inflamabile.

IGNIFUGÁ (< fr.) vb. I tranz. A trata un material inflamabil (lemnos sau textil) prin acoperire sau impregnare cu substanţe ignifuge.

IGNITRÓN (< engl., fr.; {s} lat. *ignis* „foc" + fr. *[elec]tron*) s.n. Excitron.

IGNITUBULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre un cazan) La care vaporizarea apei se face într-un cilindru prin care trec mai multe ţevi străbătute de flacără.

IGNÓBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Josnic, mârşav, ticălos.

IGNOMINÍE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Josnicie, mârşăvie, ticăloşie.

IGNORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A nu şti (ceva), a nu cunoaşte. **2.** A nu ţine seama de cineva sau de ceva, a considera ca inexistent; a neglija, a nesocoti.

IGNORÁNŢĂ (< fr.) s.f. Lipsă (totală) de cunoştinţe, de învăţătură; incultură.

IGOR, mare cneaz al Kievului (912–945). A întreprins, în 941 şi 944, două campanii împotriva Imp. Bizantin. Ucis în timpul unei răscoale ţărăneşti.

IGOR SVEATOSLAVICI, cneaz al Novgorod-Severskului (1178–1202) şi al Cernigovului (1199–1202), eroul poemului „Cântec despre oastea lui Igor", important izvor istoric.

IGRASÍE (< ngr.) s.f. Umezeală persistentă a pereţilor de zidărie ai unei construcţii din cauza apei infiltrate şi reţinute în porii materialelor din care sunt construiţi.

IGUAÇU (IGUAZÚ), râu în SE Braziliei, afl. stg. al fl. Paraná; 1 320 km. Izv. din Serra do Mar, iar cu 26 km înainte de confluenţă, la graniţa dintre Brazilia şi Argentina, formează, pe o lăţime de 4 km, numeroase cascade cu înălţimi cuprinse între 60 şi 82 m, străpungând două trepte de bazalt. Parcuri naţionale (cel brazilian, fundat în 1939, cu 170 mii ha şi cel argentinian, fundat în 1909, cu 55,5 mii ha).

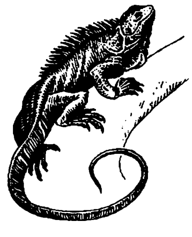

Iguană

IGUÁNĂ (< fr.) s.f. (La pl.) Nume dat unor şopârle mari, din fam. iguanidelor, viu colorate în verde, albastru şi galben, cu o creastă zimţată pe spate. Trăiesc în America Centrală şi de Sud, în S Americii de Nord, Madagascar, ins. Fiji şi Tonga; în ins. Galápagos există o specie de i. endemică, marină.

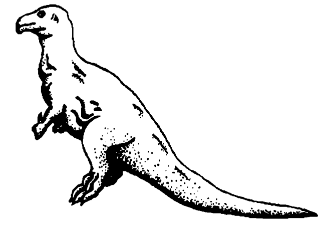

Iguanodon

IGUANODÓN (< fr.; {s} fr. *iguane* „iguană" + gr. *odont-* „dinte") s.m. Gen de reptile dinozauriene fosile, erbivore, lungi de 10 m, înalte de 5 m, cu staţiune bipedă şi sprijin pe coadă în timpul repausului; membrele anterioare erau scurte, pentadactile, cele posterioare puternice, tridactile, cu gheare. Dinţi tăioşi, zimţaţi, comprimaţi lateral.

IGUAZÚ v. **Iguaçu.**

IHARA (sau IBARA) SAIKAKU (pseud. lui *Hirayama Togo*) (1642–1693), scriitor japonez. Autor de *haiku*-uri. Maestru al romanului de moravuri („Cinci femei pentru plăcere").

IHNEUMONÍD (< fr. {i}; {s} gr. *ikhneumon* „viespe" + *eidos* „aspect") s.n. (La pl.) Fam. de insecte himenoptere, cu abdomenul lung şi pedunculat, ale căror larve parazitează alte insecte (*ichneumonidae*). Sunt asemănătoare cu viespile, dar nu înţeapă.

IHTIO- ({s} gr. *iehthys* „peşte") Prefix cu sensul „peşte", folosit la formarea unor substantive şi adjective.

IHTIOFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *phagein-* „a mânca") adj., s.m. Care se hrăneşte cu peşte. Termenul este folosit îndeosebi cu referire la păsări (ex. cormoranul, pelicanul ş.a.).

IHTIOFÁUNĂ (< fr.; {s} *ihtio-* + *faună*) s.f. Totalitatea speciilor de peşti care se găsesc în apele de pe un anumit terit.

IHTIÓL (< fr.; {s} *ihtio-* + lat. *oleum* „ulei") s.n. Ihtiosulfonat de amoniu; se obţine prin distilarea uscată a şisturilor bituminoase sau a rocilor ce conţin fosile de peşti marini. Este utilizat în dermatologie pentru acţiunea sa antiseptică, antiinflamatorie şi cheratoplastică.

IHTIOLOGÍE (< fr., germ. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul morfologiei, sistematicii, fiziologiei şi ecologiei peştilor.

IHTIOMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *morphe* „formă") adj. Cu formă sau cu aspect de peşte.

IHTIÓRNIS (< fr.; {s} *ihtio-* + gr. *ornis* „pasăre") subst. Gen de pasăre fosilă, din Cretacicul Superior, bună zburătoare, de mărimea pescăruşului (*Ichthyornis*). Avea oase pneumatice, coada scurtă, vertebrele sacrale fuzionate şi mai puţine decât la păsările de azi.

IHTIOSTEGĂLIA ({s} *ihtio-* + gr. *stegos* „acoperiş") subst. Ordin de tetrapode fosile, al cărui gen reprezentativ, *Ichthyostega*, este considerat o formă de trecere de la peşti la amfibieni (*Ichthyostegalia*). Aveau 1,5 m lungime, craniul turtit, acoperit cu plăci osoase, maxilarul alungit, cu dinţi conici, ascuţiţi şi smalţul cutat. Probabil îşi folosea membrele anterioare pentru a ieşi, târându-se, pe malul apei, fără să se poată deplasa totuşi activ pe uscat.

IHTIOZÁURI (< fr. {i}; {s} *ihtio-* + gr. *sauros* „şopârlă") s.m. pl. Ordin de reptile fosile adaptate la viaţa marină pelagică (*Ichthyosaurus*). Aveau între 1 şi 10 m lungime, corp fusiform, botul alungit, cu numeroşi dinţi conici dispuşi într-un şanţ comun şi membrele transformate în palete înotătoare. Animale vivipare; au trăit în Triasic până în Cretacicul superior.

IHTIÓZĂ (< fr. {i}; {s} *ihtio-*) s.f. Boală de piele caracterizată prin uscarea şi descuamarea în formă de lamele sau de solzi de peşte a tegumentelor.

II NAOSUKE (1815–1860), om politic japonez. În calitate de prim-min. (1858–1860), s-a pronunţat pentru deschiderea Japoniei spre exterior şi a semnat acorduri (în 1858) cu S.U.A., Marea Britanie şi Franţa. Asasinat.

IISUS HRISTOS (*Iisus* reprezintă forma gr. a numelui ebraic *Ioshua* „Mântuitorul", iar *Hristos,* forma gr. a numelui ebraic *Messiah* „unsul lui Dumnezeu"), întemeietorul creştinismului. Potrivit Evangheliei, s-a născut în *Bethlehem,* în anul 4, înainte de era creştină. Ca urmare a poruncii lui *Irod* de a fi ucişi toţi pruncii mai mici de doi ani, *Iosif* şi *Maria,* s-au refugiat cu El în Egipt, revenind, după trei ani, în Nazaret, unde I.H. şi-a petrecut copilăria şi tinereţea până la vârsta de 30 de ani. Înainte de a-şi începe misiunea de predicator, a fost botezat de profetul *Ioan* în râul Iordan. Înconjurat de 12 ucenici, I.H. a propovăduit o nouă învăţătură despre Împărăţia lui Dumnezeu, rezumată în „Predica de pe munte" (susţinând că Dumnezeu este Tatăl Lui, că El este fiul lui Dumnezeu, că are Duhul Sfânt, că domneşte asupra Legii). A făcut numeroase minuni (vindecări de bolnavi, învieri de morţi). În ultima săptămână a vieţii sale pământeşti, după ce a celebrat, împreună cu cei 12 ucenici, Cina cea de Taină şi a instituit sfânta *euharistie,* a fost prins, prin trădarea lui Iuda Iscarioteanul, în grădina Ghetsimani (de pe Muntele Măslinilor). Condamnat la moarte, sentinţă acceptată şi de *Pilat,* care, deşi l-a găsit nevinovat, a cedat în faţa mulţimii fanatizate. I.H. a fost răstignit pe Golgota, între doi tâlhari. După trei zile a Înviat şi i-a trimis pe apostoli să propovăduiască Evanghelia la toate seminţiile lumii şi să le boteze în numele Sfintei Treimi, spre iertarea păcatelor, dându-le pentru aceasta puterea Duhului Sfânt. La 40 de zile

Principesa Ileana

după Înviere, I.H. S-a înălțat la cer, urmând să revină pe Pământ pentru Judecata de Apoi. Potrivit învățăturii creștine, face parte din Sfânta Treime, fiind Fiul lui Dumnezeu (alături de care este coetern), Logosul întrupat de Duhul Sfânt și al Fecioarei Maria, Dumnezeu și om în același timp, cele două firi, divină și umană, neamestecându-se. Biserica I-a închinat opt praznice, unele cu dată fixă (Nașterea Domnului - 25 dec.; Tăierea Împrejur - 1 ian.; Botezul Domnului - 6 ian.; Întâmpinarea Domnului - 2 febr.; Schimbarea la Față - 6 aug.) și altele cu dată variabilă (Intrarea în Ierusalim - Duminica Floriilor, Învierea Domnului și Înălțarea Domnului).

IJAC, Vasile (1899–1976, n. Caransebeș), compozitor român. Muzică simfonică (cinci simfonii; „Poem antic", „Impresii din Banat"), camerală, coral-simfonică, de balet, corală.

IJEVSK, oraș în Federația Rusă, la NE de Kazan, cap. Republicii Udmurtia (din 1921); 632,1 mii loc. (2002). Vechi centru metalurgic (1760). Ind. constr. de mașini, prelucr. lemnului, mat. de constr., alim. Universitate. Muzeu de artă. Teatre. Biserica Sf. Aleksandru (1820–1823). În perioada 1984–1987 s-a numit *Ustinov*.

IJSSELMEER, lac în V Olandei, situat în partea de N a lacului Zuiderzee, format (1932) în urma construirii digului Afsluitdijk, de 32 km.

IKARÍA (NIKARIA sau **KARIOT),** ins. grecească în ESE M. Egee, la 21 km VSV de ins. Samos; 256 km^2. Orașe pr.: Áyios Kirikos, Armenistís. Izvoare termale radioactive. Conform legendei, *Icar* s-a prăbușit în mare în apropierea acestei insule. Denumirea antică: *Icaria.*

IKEBANA (cuv. japonez „flori care trăiesc") subst. Artă japoneză de aranjare a florilor, care se fixează într-un suport (perie metalică, grilaj ceramic, pământ umed, burete etc.) pentru a avea o poziție stabilă. Este răspândită azi în toată lumea. Caracteristica i. este tridirecționalitatea elementelor utilizate, simbolizând *cerul*.

IKEDA Hayato (1899–1965), om politic liberal-democrat japonez. De mai multe ori ministru și prim-min. (1960–1964), a fost artizanul expansiunii economice a Japoniei.

IKERE (IKERRE, IKIRE, IKERE-EKITI), oraș în SV Nigeriei (Ondo), la E de Ibādan, format prin contopirea localit. I. cu Ekiti; 244,6 mii loc. (1996). Prelucr. produselor agricole. Meșteșuguri.

IKI, ins. japoneză în str. Tsushima, la NV de ins. Kyūshū; 134 km^2. Orașe pr.: Ashibe, Gonoura.

ILA, oraș în SV Nigeriei (Oyo), la 145 km NE de Ibādan; 264 mii loc. (1996). Ind. alim. Prelucr. lemnului. Meșteșuguri.

ILARIÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă râsul general; hazliu. ✧ (CHIM.) *Gaz i.* = protoxid de azot.

ILARIE de Poitiers, Sf. (c. 315–c. 367), învățător al Bisericii galo-roman. Episcop de Poitiers. Apărător al ortodoxiei împotriva arianismului.

ILARION (sec. 18), ieromonah și cărturar din Țara Românească. Călugăr la Dragomirna, Secu și Neamț, unde a tradus din Sfinții Părinți, cea mai importantă lucrare fiind „Exameironul" lui Vasile cel Mare, însoțită de un comentariu original, reprezentând primul tratat de cosmografie în limba română.

ILARION din Kiev (sec. 11), scriitor bisericesc rus. Mitropolit al Kievului (din 1051). Prin lucrarea sa „Cuvânt despre lege și fericire" a pus bazele literaturii culte ruse.

ILARITÁTE (< fr., lat.) s.f. Explozie generală de râs, veselie comună; haz.

ILASIEVICI, Constantin (1890–1955, n. Dorohoi), general român. Șef al Casei Militare Regale (1931–1937). Ministru al Apărării Naționale (sept.–dec. 1937). Comandant al Armatei a IV-a (1939–1940). Arestat în 1950; a murit în timpul procesului.

ILAȘCU, Ilie (n. 1952, Taxobeni, jud. Bălți), economist și om politic român. Arestat (1992), împreună cu un grup de cinci patrioți români, de organele separatiste și anticonstituționale de la Tiraspol; acuzat de terorism și instigare împotriva autoproclamatei Republici Nistrene și condamnat la moarte (1993). Ales în Parlamentul României (2000), a fost eliberat sub presiunea opiniei publice (2001).

I. L. CARAGIALE, com. în jud. Dâmbovița; 7 223 loc. (2008). Prelucr. lemnului. În satul Haimanalele (azi I.L.C.) s-a născut dramaturgul *Ion Luca Caragiale*. Muzeu memorial „I.L. Caragiale". Biserica Sf. Dumitru Izvorâtorul de Mir, în satul **I.L.C.** Între 7 febr. 1952 și 17 febr. 1968, satul și com. **I.L.C.** s-au numit *Caragiale*, iar înainte de 7 febr. 1952 au purtat numele *Vornicu Mărgineanu*.

ILEA, Cătălin (n. 1941, Timișoara), violoncelist român. Virtuozitate, inteligență, sensibilitate. Activitate concertistică și camerală (Trio Berlin). Atenție acordată muzicii contemporane și românești (Enescu, Vieru). Înregistrări.

ILEA, Theodor (1911–1971, n. Unirea, jud. Alba), medic igienist român. Preocupări privind sănătatea publică în mediul rural, dispensarizarea muncitorilor. Lucrări: „Mortalitatea infantilă în România și cauzele ei".

ILEANA (1909–1991, n. București), principesă română. Fiica regelui Ferdinand I și a reginei Maria. În exil din 1948. În 1967, odată cu inaugurarea mănăstirii ortodoxe cu hramul Schimbarea la Față, din Ellwood City, Pennsylvania, S.U.A. (a cărei construcție o inițiase în 1960), și-a luat numele ecleziastic de *Maica Alexandra,* devenind stareța mănăstirii.

ILEANA, com. în jud. Călărași; 3 307 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

ILEANA COSÂNZEANA (în mitologia românească), personaj din basmele populare, corespondentul feminin al lui *Făt-Frumos.* Zână, întruchipare a purității și a fidelității în dragoste, pe care atât Făt-Frumos, cât și dușmanii săi o doresc de soție. Uneori, este confundată cu zâna florilor, fiind socotită o divinitate a primăverii.

ILEÁNĂ (cf. n. pr. *Ileana*) s.f. Insectă coleopteră, de mărimea unui cărăbuș, de culoare verde-arămie, cu câteva pete albe pe elitre *(Cetonia aurata)*; gândacul de trandafiri.

ILEANDA, com. în jud. Sălaj, pe Someș; 2 400 loc. (2008). Expl. de gresii și conglomerate. Izvoare termale. Rezervația naturală Pădurea „La Castani" (7,8 ha). Satul I. menționat documentar (1390). Bisericile de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 17, cu picturi interioare din 1796), Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17), Sf. Nicolae (sec. 18), în satele **I.**, Negreni și Podișu.

ÎLE-DE-FRANCE 1. Prov. istorică în N Franței Centrale, în zona bazinului parizian, centrul unificator al regatului, constituind astăzi o reg. ce regrupează Parisul și departamentele vecine; supr.: 12 012 km^2; 11,1 mil. loc. (2001) **2.** Denumire a ins. Mauritius între 1715 și 1814.

ÎLE DE LA CITÉ, ins. pe Sena, constituind nucleul antic al Parisului. Numeroase monumente: catedrala Notre-Dame, Sainte Chapelle, Conciergerie, Palatul de Justiție ș.a.

ILEGÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un act) Care nu este legal, care contravine legii; nelegal. **2.** (Despre un guvern, despre un partid) Care nu este recunoscut, aprobat de autoritățile unei țări; *p. ext.* clandestin, conspirativ.

ILEGALÍST, -Ă s.m. și f. Persoană care activează în ilegalitate **(2)**, membru al unui partid ilegal.

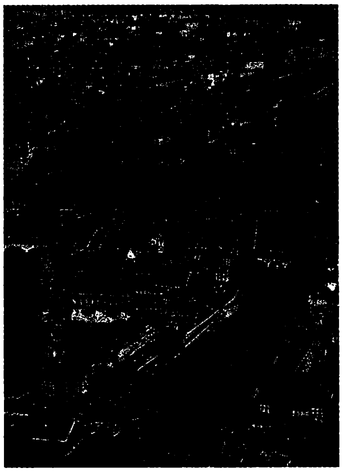

Île de la Cité

ILEGALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Act ilegal. **2.** Situație ilegală a unei organizații sau a unui membru al acesteia.

ILEGÍTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. Nelegitim; care nu este îndreptățit.

ILE-IFE v. Ife.

ILEÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a ileonului.

ILEÓN (< fr.; {s} gr. *eillo* „a înfășura") s.n. Ultima parte a intestinului subțire, între jejun și cec. Prezintă numeroase vilozități care măresc suprafața de absorbție a substanțelor nutritive în sânge.

ILESHA, oraș în SV Nigeriei (Oyo); 378,4 mii loc. (1996). Expl. de aur și cuarțite. Meșteșuguri. Prelucr. uleiului de palmier și a boabelor de cacao.

ILÉUS (< fr. {i}) s.n. Ocluzie intestinală.

ILF și **PETROV** (pseud. comun al scriitorilor *Ilya Arnoldovici Fainzilberg,* 1897–1937, și *Evgheni Petrovici Kataev,* 1903–1942), prozatori ruși. Romane satirice în manieră picarescă („Douăsprezece scaune", „Vițelul de aur").

ILFOV 1. Râu, afl. stg. al Dâmboviței pe terit. satului Zurbaua (com. Dragomirești-Vale, jud. I.); 69 km. Izv. din C. Târgoviștei. Mai multe lacuri antropice în raza localit. Ilfoveni și Bungetu. Cunoscut și sub numele de *Bălcătaciu.* **2.** Jud. în SSE României, în hinterlandul municipiului București; 1 593 km^2; 298 021 loc. (2008). *Reșed.*: Buftea. *Orașe*: Bragadiru, Chitila, Măgurele, Otopeni, Pantelimon, Popești Leordeni, Voluntari. *Comune*: 32. *Relieful* aparține C. Vlăsiei. În partea de SSV a jud. I. se individualizează lunca Argeș-Sabar, extinsă pe 5–8 km lățime. *Rețeaua hidrografică* se caracterizează prin prezența câtorva râuri mari, care traversează jud. I. (Ialomița, Argeș, Dâmbovița, Colentina, Sabar), precum și a unor râuri mai mici, care își au obârșia pe terit. jud. I. (Pasărea, Mostiștea, Câlnău, Cociovaliștea, Vlăsia ș.a.). Dintre lacurile naturale sau antropice, cele mai importante sunt: Snagov, Cernica, Pantelimon II, Mogoșoaia, Buciumeni, Chitila, Buftea, Căldărușani ș.a. *Resursele naturale* sunt limitate, în subsolul jud. I. fiind depistate câteva zăcăminte de țiței și gaze naturale. De-a lungul existenței sale (primele referiri datează de la începutul sec. 15), jud. I. a evoluat și s-a dezvoltat în limite foarte variate. În toate formele ad-tive mai vechi, orașul București, aflat în partea centrală a jud. I., apare înglobat în terit. acestuia. Prin aplicarea Legii nr. 2 din 17 febr. 1968, orașul București a fost declarat municipiu și a devenit unitate ad-tiv teritorială de sine stătătoare. Terit. actual al jud. I. reprezintă o relicvă a jud. I. de odinioară, ajungând în prezent la supr. de 1 593 km^2, față de 5 176 km^2 în 1937 și 8 225 km^2 în 1972. În 1981, jud. I. a fost desființat, cele mai mari supr. din terit. său trecând în componența județelor nou înființate (Călărași și Giurgiu), o mică porțiune din supr. sa fiind înglobată în jud. Ialomița, iar ceea ce a rămas (1 593 km^2) a fost trecut sub administrarea municipiului București ca un sector de sine stătător, numit Sectorul

Agricol **I.** Ulterior, Sectorul Agricol **I.** a pierdut sau a primit mai multe comune cu satele aferente. În 1996, denumirea Sectorului Agricol **I.** a fost înlocuită cu cea de jud. **I.**, iar în urma aplicării Legii nr. 50 din 10 apr. 1997, a fost trecut în categoria judeţelor. Datorită proximităţii oraşului Bucureşti, sectorul imobiliar (construcţii de cartiere rezidenţiale şi parcuri industriale) a cunoscut o mare dezvoltare. *Economia* jud. **I.** este puternic influenţată de prezenţa, în hinterlandul său, a municipiului Bucureşti. Cele mai importante produse industriale: energia electrică şi termică, anvelope, aparate şi instrumente de măsură şi control, utilaje, produse chimice, vată, oxigen industrial, ambalaje pentru ind. alim., confecţii, ţesături, tricotaje, mat. de construcţie, conserve, preparate din carne şi lapte, băuturi alcoolice, bere, băuturi răcoritoare etc. O ramură aparte o reprezintă ind. cinematografică, prezentă la Buftea. Se cultivă: porumb, plante de nutreţ, grâu, plante uleioase, orz, cartofi ş.a. Importantă arie de aprovizionare a pieţelor capitalei cu legume proaspete. Sectorul zootehnic cuprinde: bovine, porcine, ovine şi caprine; ferme avicole. Jud. **I.** are pe terit. său (la Otopeni) cel mai mare aeroport al ţării. *Turismul* este legat de prezenţa unor păduri şi lacuri de agrement (Snagov, Căldăruşani, Cernica, Ciolpani, Pasărea, Pustnicu, Mogoşoaia, Tunari, Clinceni, Corbeanca ş.a.), a unor mănăstiri (Cernica, Pasărea, Ţigăneşti, Căldăruşani, Snagov), monumente de arhitectură (palatul Mogoşoaia, palatul „Ştirbei" din Buftea ş.a.) etc.

ILHANI (HULAGUIZI), dinastie mongolă (1256–1335) care a condus un stat feudal ce a cuprins Iranul, părţi din Afghanistan, Turkmenia, Transcaucazia, Iraq şi E Asiei Mici. Întemeiată de *Hulagu*.

ILHÉUS, oraş în E Braziliei (Bahia), port la Oc. Atlantic; 161,9 mii loc. (2002). Catedrala São Sebastião. Fundat în 1535.

ILI, râu în China şi Kazahstan; 1 001 km (1 439 km de la izv. râului Tekes). Izv. din m-ţii Tian Shan şi se varsă în L. Balhaş, formând o deltă de c. 9 mii km^2.

ILIA, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 3 781 loc. (2008). Expl. de nisipuri pentru construcţii. Produse alim. În satul **I.**, menţionat documentar în 1266, se află un castel din sec. 17. Bisericile de lemn Sf. Dumitru (sec. 17), Cuvioasa Parascheva (sec. 17) şi Sf. Nicolae (sec. 17), în satele Bretea Mureşană, Brâznic şi Dumbrăviţa.

ILIÁC adj., substantivat n. *Os i.* v. **os coxal**.

ILIADA, poem epic grec atribuit lui Homer, având ca temă Războiul troian. De o mare valoare literară şi istorică, mărturie a strălucitelor civilizaţii egeeană şi aheeană până în sec. 9–8 î.Hr., narează, în 24 de cânturi, un episod din lupta aheilor pentru cucerirea cetăţii Troia (Ilion).

ILIAMNA, lac tectono-glaciar în SV pen. Alaska, la poalele m-ţilor Aleutini; 2,7 mii km^2 (cel mai mare lac din Alaska). Lungime: 129 km; lăţime max.: 30 km. Ad. max.: 210 m. Drenat spre G. Bristol de râul Kvichak. Pescuit.

ILIAŞ II RAREŞ, domn al Moldovei (1546–1551). Fiul lui Petru Rareş. A luptat împotriva marii boierimi şi a impus la plata birului pe marii boieri şi mănăstirile. În 1551 s-a turcit, devenind demnitar în Imp. Otoman.

ILÍC (< tc.) s.n. (În portul popular românesc) Pieptar fără mâneci, confecţionat din catifea sau din postav negru ori roşu, împodobit cu găitane şi cu mărgele.

ILICÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Ilegal **(1)**. 2. Interzis de lege, contrar legii sau regulilor de convieţuire socială; *p. ext.* necinstit, neonest.

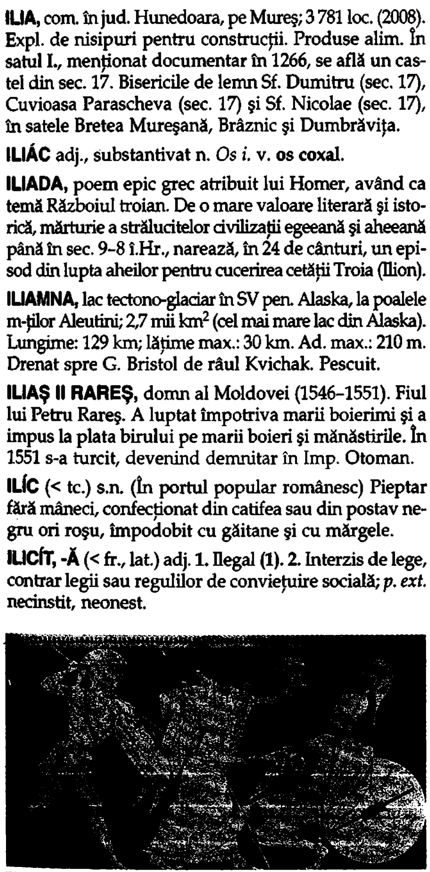

Iliada. Lupta dintre Ahile şi Hector

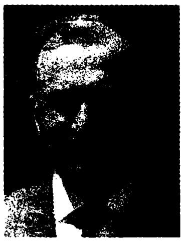

Ion Iliescu

ILIE (sec. 9 î.Hr.), profet evreu. Adversar al cultului lui Baal. Potrivit „Vechiului Testament", a făcut multe minuni şi s-a înălţat la cer într-un car de foc.

ILIENI, com. în jud. Covasna, pe Olt; 1 944 loc. (2008). Expl. de balast. În satul **I.**, menţionat documentar în 1332, se află o cetate cu biserică în incintă (1443), azi biserică reformată.

ILIESCU, Constantin C. (1892–1978, n. Roman), medic român. Acad. (1965). Întemeietor şi director al ASCAR (centru de asistenţă a cardiacilor). Cercetări în domeniul sindroamelor coronariene, infarctului miocardic, profilaxiei afecţiunilor coronariene.

ILIESCU, Constantin P. (1878–1945, n. Cârligele, jud. Vrancea), general român; medic. Unul dintre întemeietorii şcolii româneşti de dermatologie. Prin cercetările şi măsurile sale organizatorice în domeniul dermatoveneric, a contribuit la acţiunile antiepidemice din România în perioada interbelică.

ILIESCU, Dumitru (1865–1940, n. Bucureşti), general român. Ca subşef al Marelui Cartier General (aug.–dec. 1916), a coordonat operaţiunile armatei române în campania anului 1916, ale cărei înfrângeri i-au fost violent imputate.

ILIESCU, Gheorghe (1895–1941, n. Bucureşti), locotenent-colonel român. Comandant al Regimentului 6 gardă „Mihai Viteazul", a participat la acţiunile militare pentru eliberarea Basarabiei, distingându-se în luptele de pe dealul Stoeneşti, unde a şi murit; primul comandant de regiment căzut în luptă pe Frontul de Est.

ILIESCU, Ileana (n. 1937, Sighişoara), balerină română. Carieră internaţională. Tehnică desăvârşită şi forţă expresivă („Lacul lebedelor", „Coppelia", „Bolero"). Maestru de balet în Italia.

ILIESCU, Ion (n. 1930, Olteniţa), inginer şi om politic român. Cercetător la Institutul de studii şi proiectări energetice din Bucureşti. A deţinut importante funcţii de partid şi de stat: prim-secretar al C.C. al U.T.C. şi ministru pentru Problemele Tineretului (1967–1971), secretar al C.C. al P.C.R. (1971). În urma divergenţelor cu N. Ceauşescu, a fost trimis ca secretar cu propaganda la Comitetul judeţean Timiş al P.C.R. (1971–1974) şi apoi prim-secretar al Comitetului judeţean Iaşi al P.C.R. (1974–1979). În 1979, ca urmare a manifestării publice a opoziţiei faţă de cultul personalităţii lui N. Ceauşescu, a fost îndepărtat din activitatea politică şi numit preşedinte al Consiliului Naţional al Apelor (1979–1984) şi apoi director al Editurii Tehnice (1984–1989). Participant la evenimentele din dec. 1989, a fost ales preşedinte al Consiliului Frontului Salvării Naţionale (1989–1990), al Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională (febr.– mai 1990). Preşedinte al României (1990–1996, 2000–2004); în această funcţie a impulsionat tranziţia spre economia de piaţă şi democraţia pluralistă, acordând o atenţie specială măsurilor de protecţie socială. România a intrat în N.A.T.O. (2004) şi a încheiat negocierile în vederea aderării la Uniunea Europeană. Fondator şi preşedinte al F.S.N. (febr.–iun. 1999) şi al P.D.S.R. (1997–2000). Preşedinte de onoare al P.S.D. (din 2006). Op. pr.: „Revoluţie şi reformă", „Momente de istorie", „Marele şoc. Din finalul unui secol scurt".

ILIESCU, Octavian (n. 1919, Craiova), istoric român. Numismat. Studii privind monedele din epoca medievală: „Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare", „Moneda în România (491–1864)". Preocupări de heraldică şi medalistică.

ILIESCU 1. Vladimir I. (n. 1926, Cernăuţi), istoric şi filolog român. Stabilit în Germania (1983). Studii de istoriografie antică şi de istorie veche a României („Fontes Historiae Daco-Romaniae" I–II, în colab., „Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare"). **2. Maria I.** (n. 1927, Viena), lingvistă română. Soţia lui **I. (1).** Stabilită în Germania (1983). Contribuţii la lingvistica romanică („Le frioulain. À partir des dialects parlés en Roumanie"). Coautoare la lucrări de gramatică şi dicţionare ale limbii române.

ILIESCU-CĂLINEŞTI, Gheorghe (1932–2002, n. Călineşti, jud. Argeş), sculptor român. Lucrări în lemn, de inspiraţie populară, caracterizate prin masivitatea şi ritmicitatea volumelor puternic stilizate („Hora", „Înfrigurare şi dăruire"). Multe din lucrările sale au fost turnate şi în bronz.

ILIEŞIU, Mirel (1923–1985, n. Târgu Mureş), regizor român de film documentar. Numeroase scurtmetraje de mare diversitate tematică şi stilistică în anii '50–'80 („Viscolul", „Tăbăcarii", „Cântecele Renaşterii", „În marea trecere").

ILIEV, Konstantin Nikolov (1924–1988), dirijor şi compozitor bulgar. Dirijor al orchestrelor din Ruse, Varna şi Sofia. Iniţial, creaţii componistice tradiţionale, apoi influenţat de tehnica serială.

ILIGAN, oraş în Filipine (Mindanao), port la golful **I.**; 285,1 mii loc. (2000). Metalurgia cositorului. Siderurgie şi feroaliaje. Îngrăşăminte chimice, carbid, prelucr. lemnului.

ILINSKI, Igor Vladimirovici (1901–1987), actor şi regizor rus de teatru şi film. Interpret excentric şi grotesc în piese de Gogol, Ostrovski, Maiakovski sau în filme („Croitorul din Torjok", „Volga, Volga"). Spectacole de estradă.

ILIÓN (< fr. {i}; {s} lat. *illia* „pântece") s.n. Os mare care, împreună cu pubisul şi ischionul, formează osul coxal.

ILION v. Troia.

ILÍRĂ (< n. pr. *Iliria*) s.f. Limbă indo-europeană vorbită în Antic. de *iliri*; foarte puţin cunoscută din cauza lipsei textelor; se presupune că a stat la baza limbii albaneze.

ILÍRI (< n. pr. *Iliria*) s.m. pl. (În Antic.) Denumirea unui grup de triburi indo-europene care au populat partea de NV a Pen. Balcanice (dalmaţi, panoni ş.a.) şi partea de SE a Pen. Apeninice (iapigi, mesapi ş.a.). Au fost supuşi de romani şi romanizaţi (sfârşitul sec. 3–sfârşitul sec. 1 î.Hr.). V. *Iliria*.

ILIRIA (ILLYRIA), denumire dată în Antic. reg. muntoase de pe ţărmul de NE al M. Adriatice, dintre râul Isonzo la N şi G. Rijeka la E, locuită de triburile indo-europene ale ilirilor. Cucerită treptat de romani, începând din 219 î.Hr., şi transformată în prov. romană *(Illyricum)* în anul 9 î.Hr., în componenţa căreia au intrat Dalmaţia *(Illyricum Superior)* şi Panonia *(Illyricum Inferior)*. Din sec. 6, a fost populată de slavi, care au schimbat radical fizionomia etnică a ţinuturilor şi au creat aici formaţiuni statale feudale timpurii.

ILÍŞ (< magh.) s.n. (În Ev. Med., în Moldova) Dare percepută pe cereale, asemănătoare *găleţii* **(3)** din Ţara Românească.

ILIŞEŞTI, com. în jud. Suceava, în pod. Sucevei; 2 718 loc. (2008). Fermă de creştere a bovinelor. Biserica „Adormirea Maicii Domnului" a fostei mănăstiri **I.**, ctitorită de marele medelnicer Ionaşcu Isăcescu (1714) şi pictată de Epaminonda Bucevski (1867).

ILIU, Victor (1912–1968, n. Râu Sadului, jud. Sibiu), regizor român. Unul dintre maeştrii cinematografiei româneşti în anii '50–'60. A realizat filmele: „La Moara cu noroc", „Comoara de la Vadul Vechi".

ILIUŞIN, Aleksei Antonovici (1911–1998), inginer rus. Studii privind teoria deformărilor elastice şi plastice. A emis (1953–1954) ipoteza izotropiei plasticităţii.

ILIUŞIN, Serghei Vladimirovici (1894–1977), inginer rus, constructor de avioane. Începând din 1932, a construit c. 50 de tipuri de avioane militare, precum şi avioanele de pasageri IL-14, IL-18, IL-62, IL-86 (care concurează Airbus-ul).

ILIZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un text scris) Necitet, indescifrabil.

ILLAMPÚ, Nevado ~, vulcan activ în Anzii Centrali Bolivieni (Cordillera Real), în apropiere de L. Titicaca. Alt.: 6 550 m.

ILLER, râu în S Germaniei, afl. dr. al Dunării la Ulm; 165 km. Izv. din Alpii Bavariei şi separă partea de SV a landului Bavaria de partea de SE a landului Baden-Württemberg.

ILLICA, Luigi (1857–1919), dramaturg italian. Comedii şi librete de operă (pentru „Iris" de P. Mascagni, şi, în colab., pentru „Boema", „Tosca" şi „Madame Butterfly" de G. Puccini).

ILLICH, Ivan (1926–2002), pedagog şi eseist american, originar din Austria. A fondat la Cuernavaca (Mexic) un centru de studii socio-culturale asupra Americii Latine. Lucrările critice privind instituțiile sociale şi dezvoltarea tehnică necontrolată („O societate fără şcoală", „Limite medicale").

ILLIMANI, Nevado ~, masiv vulcanic în Anzii Centrali Bolivieni (Cordillera Real), care domină platoul bolivian şi oraşul La Paz. Alt. max.: 6 462 m (vf. Condor Blanco). Pe versantul de NE, zăpezi permanente şi ghețari.

ILLINOIS, stat în partea central-nordică a S.U.A., la SV de L. Michigan; 145,9 mii km^2; 12,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Springfield.* Expl. de cărbune, petrol, gaze naturale şi forestiere. Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică etc.

ILLYÉS Gyula (1902–1983), scriitor ungur. Cicluri lirice narative pe teme rurale („Pământ greu"); romanul-eseu „Poporul pustelor". Teatru („Făclia"). Traduceri din lirica românească („Miorița").

ILLYRIA v. **Iliria.**

ILMEN, lac în NV Federației Ruse, la 18 m alt. În funcție de nivelul apei, supr. variază între 733 şi 2 090 km^2. Lungime: c. 45 km; lățime max.: 35 km. Ad. max.: 10 m. L. I. este legat de lacul Ladoga prin râul Volhov (224 km lungime) şi prin canale de cursul superior al Volgăi.

ILMENÍT (< fr.; {i}, *Ilmen*) s.n. Titanat natural de fier, de culoare cenuşie-neagră, cu luciu semimetalic şi aspect de mase granulare compacte sau de granule diseminate în roci; conține 31,6% titan.

ILÓGIC, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de logică; absurd **(1).**

ILOILO, oraş în Filipine (ins. Panay), port la M. Sulu; 365,8 mii loc. (2000). Şantiere de reparații navale. Ind. prelucr. lemnului, alim. şi a tricotajelor.

ILORIN, oraş în SV Nigeriei, pe râul Awun, centrul ad-tiv al statului Kwara; 475,8 mii loc. (1996). Produse alim. Artizanat (țesături, ceramică, produse din piele). Oraş-stat întemeiat de populația yoruba (c. 1800).

ILÓT (HILÓT) (< fr., lat.) s.m. (În Sparta antică) Sclav care aparținea statului; era împrumutat proprietarilor funciari pentru a lucra pământul. ✦ (Fig.) Persoană exploatată.

ILOVĂȚ, com. în jud. Mehedinți, pe Coşuştea; 1 322 loc. (2008). Expl. de balast.

ILOVIȚA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Bahna; 1 360 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Dealul Duhovnei (50 ha) şi locul fosilifer Bahna (10 ha).

ILUMINÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A produce şi a răspândi lumină (artificială) pe suprafața corpurilor, în încăperi, pe străzi etc. **2.** Refl. (Fig.; despre față, ochi etc.) A străluci de bucurie, de satisfacție etc.; a se bucura, a se veseli.

ILUMINÁRE s.f. **1.** (FIZ.) Mărime fotometrică egală cu densitatea fluxului luminos care cade pe suprafața unui corp. Se măsoară în lucşi. **I.** necesară cititului este de 5–100 lucşi, cea produsă de Soare este de 100 000 lucşi etc. ✧ *I. energetică* = mărime egală cu raportul dintre fluxul energetic incident pe element de suprafață şi aria acestei suprafețe. Se măsoară în W/m^2. Sin.: *iradiere.* **2.** (În mistica creştină) Unul dintre țelurile contemplației şi treaptă a experienței mistice, mai ales pe drumul mântuirii.

ILUMINÁT, -Ă adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre încăperi, străzi etc.) Luminat artificial. **2.** Fig. (Despre față, ochi) Care radiază (de veselie, de inteligență etc.). ✦ Inspirat. **II.** S.n. Producere şi răspândire a luminii în vederea asigurării condițiilor pentru desfăşurarea normală a activității omeneşti. ✧ *I. natural* = **i.** produs de lumina zilei, datorită luminii solare directe şi a celei difuze. *I. artificial* = **i.** realizat cu ajutorul surselor de lumină artificială: lămpi electrice, lămpi cu gaz de iluminat, lămpi cu petrol, lumânări etc.

ILUMINÍSM (sau LUMINISM) (< fr.) s.n. Perioadă din gândirea europeană (sec. 18) reprezentând emanciparea culturală a noii clase burgheze în ascensiune. Anticipat în anumite aspecte de Renaştere, **i.** are ca note definitorii: accentuarea rolului rațiunii şi experienței, neîncrederea față de autoritatea tradițională, cristalizarea idealurilor societății liberale şi democratice. **I.** pleacă de la credința optimistă în Dumnezeu, libertate şi individ, trecând în plan secundar statul şi biserica. A înflorit în Franța (Voltaire şi enciclopediştii), unde a pregătit Revoluția, în Anglia (Locke, Hume, Smith), în Germania (Wolff, Lessing, Kant). Către sfârşitul sec. 18, ideile **i.** au pătruns în Țările Române prin opera de culturalizare întreprinsă de unii clerici şi cărturari (Iacov Stamati, Chesarie Râmniceanul), prin creația literară a unor scriitori (Văcăreştii, C. Conachi, D. Golescu) şi îndeosebi prin mişcarea culturală şi ideologică a *Şcolii Ardelene.* Se mai numeşte *luminism.*

ILUSTRÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A lămuri, a elucida prin exemple. ✦ (Despre desene, imagini etc.) A reprezenta, a arăta. **2.** Refl. A se remarca, a se distinge. **3.** Tranz. A împodobi un text cu ilustrații.

ILUSTRATÍV, -Ă adj. Care ilustrează **(1),** care exemplifică; demonstrativ **(1).**

ILUSTRATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. **1.** Persoană care ilustrează o carte, un text etc.; desenator de carte. **2.** Persoană care realizează fondul sonor ce însoțeşte o producție audio (radio) sau audio-vizuală (teatru, cinematografie, televiziune); realizator al unei ilustrații muzicale.

ILUSTRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Ramură a graficii care include: desenul, acuarela, gravura, fotografia, imaginea ce însoțeşte, în scop explicativ sau interpretativ, un text. ✧ *I. de carte* = gen al graficii prin care se reprezintă tipuri sau momente esențiale ale unui text literar; poate avea şi funcție ornamentală. Cunoscută din vechime în Egipt şi Extremul Orient, când a avut mai ales caracter explicativ. În Ev. Med. au avut o mare valoare *i. de c.* religioasă din Bizanț (sec. 9–10) şi a manuscriselor evangheliarelor irlandeze (sec. 9–10). După inventarea tiparului, a fost realizată în xilogravură şi în lucrări beletristice şi ştiințifice. Printre cei mai importanți ilustratori de carte se numără H. Daumier, E. Delacroix, Salvador Dali ş.a. În România există o bogată tradiție a *i. de c.,* începând cu sec. 15 (ex. „Tetraevangheliarul" lui Nicodim de la Tismana din 1404, decorat cu elemente vegetale şi zoomorfe). Printre cei mai importanți ilustratori români: Margareta Sterian, Mac Constantinescu, A. Demian, Tia Peltz, Lena Constante, Florica Cordescu-Jebeleanu, Vasile Kazar, Ion State, Val Munteanu, Florin Pucă, Mircia Dumitrescu, Done Stan, Vasile Socoliuc ş.a. *I. muzicală* = **a)** includere într-un curs, într-o lecție sau expunere despre artă, literatură etc. a unor fragmente muzicale; **b)** fond sonor care însoțeşte o producție audio (radio) sau audio-vizuală (teatru, cinematografie, televiziune).

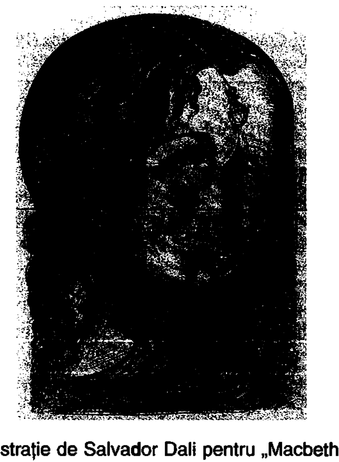
Ilustrație de Salvador Dali pentru „Macbeth" de W. Shakespeare

ILÚSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Strălucit, eminent, celebru.

ILUVIERE (< fr.) s.f. (PEDOL.) Depunere de material transportat de apele de infiltrație dintr-un orizont de sol în orizontul subiacent, numit orizont *iluvial.* În cazul levisolurilor se produce o îmbogățire în argilă (orizont argilo-iluvial), oxizi de fier şi aluminiu şi uneori acizi humici (orizont feriiluvial sau humico-feriiluvial).

ILÚZIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Percepere denaturată a realității înconjurătoare. ✧ *I. optică* = senzație vizuală datorată unei interpretări incorecte a unui stimul luminos. **2.** Fig. Aparență sau ficțiune considerată drept realitate; înşelare, amăgire; himeră. ✦ Speranță neîntemeiată. ✧ Expr. *A-şi face iluzii* = a spera lucruri irealizabile.

ILUZIONÍSM (< fr.) s.n. **1.** Arta de a crea iluzia cu ajutorul prestidigitației sau trucajului. ✦ Profesiunea iluzionistului. ✦ Număr **II (3)** prezentat de iluzionist; scamatorie. **2.** Ansamblu de procedee tehnice în artele plastice destinat să creeze iluzia realității până la confundarea operei de artă cu obiectul reprezentat.

ILUZIONÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Scamator.

ILUZÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. Inexistent, ireal; amăgitor, irealizabil.

ILVA MARE, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Ilva; 2 580 loc. (2008). Produse lactate. Cherestea.

ILVA MICĂ, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someşu Mare; 3 452 loc. (2008). Cherestea.

IMABARI, oraş în Japonia (Shikoku), port la M. Interioară; 117,9 mii loc. (2000). Vechi centru (sec. 18) al ind. textile. Şantiere navale. Ind. lemnului şi alim. În 1988 a fost dat în folosință un pod care uneşte ins. Honshū cu ins. Shikoku. Vechiul nume: *Imaharu.*

IMACULÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi fig.) Curat, nepătat; neatins.

IMAGINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu există decât în imaginație; închipuit **(1),** fictiv, ireal. ✧ *Număr i.* = rădăcină pătrată a unui număr real negativ.

IMAGINATÍV, -Ă (< fr.) adj. Dotat cu imaginație (vie).

IMAGINÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (PSIH.) Proces şi abilitate de producere a imaginilor; fantezie, închipuire.

IMÁGINE (< lat., cu sensuri după fr. *image*) s.f. 1. (PSIH.) Reprezentare subiectivă, figurativă a realității. 2. ✧ *I. artistică* = reprezentare simbolică reunind generalul şi specificul. 3. (FIZ.) Locul în care se întâlnesc razele de lumină provenite dintr-un punct *(i. reală)* sau prelungirile acestor raze *(i. virtuală)* după ce au suferit reflexii pe oglinzi sau refracții în lentile, prisme etc. ✦ Figură alcătuită din imaginile tuturor punctelor unui obiect. 4. (MAT.) *Imaginea unei funcții într-un punct* = valoarea funcției în acel punct. *Imaginea unei mulțimi* = mulțimea valorilor unei funcții pentru valorile argumentului în mulțimea dată.

IMAGÍSM (< engl., fr.; „les imagistes", termen aparținând lui Ezra Pound) s.n. Mişcare antiromantică apărută în poezia engleză şi americană (1909–1917) sub influența lui W. Whitman, a simboliştilor francezi, a poeziei clasice greco-latine, japoneze şi chineze, ca şi a esteticii lui T.E. Hulme. Reprezentanții **i.,** Amy Lowell, R. Aldington, Hilda Doolittle, D.H. Lawrence, J.G. Fletcher, F.S. Flint, J. Joyce (dintre care primii trei şi teoreticieni), cultivă expresia lapidară, maxima concentrare structurală, exactitatea şi concreteţea limbajului comun, subiectele „triviale", ritmurile noi, imaginea pură, metafora complexă şi încifrată, jocul de ritmuri, versul liber ca mijloc de concepere a „lumii haotice". Mai mult decât în poezia pe care a generat-o, importanţa i. rezidă în disciplinarea discursului poetic şi în reînnoirea limbajului, în beneficiul poeziei anglo-saxone de mai târziu.

IMAGÍSTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la imagine **(1)**, care ţine de imagine. ✦ Cu imagini **(2)**.

IMÁGO (< fr., cuv. lat. „imagine") subst. **1.** (ENTOM.) Denumire dată formei adulte a insectelor pterigote. **2.** (PSIH.; potrivit concepţiei lui C.G. Jung) Imagine idealizată a părinţilor sau a unei persoane iubite.

IMAGO PIETATIS (În Ev. Med.), reprezentarea lui Iisus Hristos înălţându-se din mormânt, înconjurat de Fecioara Maria, sfinţi sau îngeri.

IMAHARU v. **Imabari.**

IMÁM (IMÁN) (cuv. arab însemnând „model", „călăuză", „reprezentant") **1.** (În islamul sunnit) Recitator în cadrul rugăciunii colective. ✦ Conducător spiritual al unei şcoli. **2.** (În islamul şiit) Căpetenia comunităţii, fiind moştenitor al substanţei divine, care-l făcea infailibil.

IMAMÁT s.n. Stat musulman condus de un imam **(1).**

IMAMURA Shōhei (1926–2006), scenarist şi regizor japonez. Filme realiste, la limita naturalismului, abordând o tematică diversă, axată pe analiza societăţii epocii sale („Fete şi gangsteri", „Marea dorinţă a zeilor", „Ploaia neagră").

IMANDRA, lac glaciar în NV Federaţiei Ruse (pen. Kola), la 126 m alt.; 876 km^2. Ad. max.: 67 m. Prin râul Niva îşi varsă apele în G. Kandalakşa al M. Albe. Pescuit.

IMANÉNT, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care rezidă în însăşi natura sau esenţa obiectului dat; ceva ce nu rezultă dintr-o acţiune exterioară, care acţionează din interiorul lui (ex. cauză i., scop i.); lăuntric, intrinsec.

IMATERIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există numai în conştiinţă, nematerial; spiritual **(1)**, ideal **(I, 2)**.

IMÁTUR, -Ă (< fr.) adj. Neajuns la maturitate; incomplet dezvoltat.

IMBATÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi întrecut, înfrânt; invincibil.

IMBECÍL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care are capacitatea mintală redusă; neghiob, prost **(1)**.

IMBÉRB (< fr., lat.) adj. (Rar) Căruia nu i-a crescut încă barba; *p. ext.* (deprec.) tânăr; imatur.

IMBERIE şi MARGARONA, roman popular reprezentând traducerea, printr-un intermediar grec, a romanului cavaleresc şi picaresc francez din sec. 15 „Pierre de Provence et la belle Maguellonne". Singura copie de la noi, din 1789, s-a păstrat într-un miscelaneu de texte religioase aparţinând logofătului Ioniţă (Niculae) Şoimescu, din părţile Muscelului.

IMBIBÍŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *imbibo* „a se îmbiba") s.f. (BOT.) Absorbţie a apei de către substanţe care nu se dizolvă în apă (ex. celuloza), determinând mărimea volumului lor; are rol important în germinaţia seminţelor.

IMBÓLD (< *îmboldi*) s.n. Impuls, îndemn; stimulent **(1)**.

IMBRICÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. Suprapus parţial (ca şindrilele, ţiglele sau solzii de peşte).

IMBRIFÚG, -Ă (< fr.; {s} lat. *imbri* „ploaie" + *fugo* „a alunga") adj. (Despre materiale sau elemente de construcţie) Care este impermeabil la ploaie.

IMBROGLIO (cuv. it.) subst. **1.** (TEATRU) Episod dramatic cu intrigă complicată, voit confuză şi cu deznodământ surprinzător. **2.** (MUZ.) Denumire a anumitor complicaţii ritmice (ritmuri concomitente în măsuri diferite).

IMBROS v. **Gökçeada.**

IMEDIÁT, -Ă (< fr., lat.) adv., adj. **1.** Adv. Fără întârziere, numaidecât, îndată. **2.** Adj. Care urmează direct, care ocupă primul loc lângă sau după ceva; nemijlocit; *p. ext.* de primă urgenţă.

IMELMÁN (< fr.; {s} n. pr. *Immelmann*) s.n. Figură de acrobaţie aeriană, în care avionul execută o jumătate de *luping*, apoi se răsuceşte pe o parte, revenind în zbor orizontal în direcţia opusă celei iniţiale. A fost executată prima oară de aviatorul german *Max Immelmann.*

IMEMORIÁL, -Ă (< fr.) adj. Dintr-o epocă foarte îndepărtată, a cărei amintire s-a pierdut; străvechi **(1)**, uitat.

IMÉNS, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte mare, enorm. ✦ Foarte numeros; nenumărat. ✦ Fig. Foarte important.

IMENSITÁTE (< fr., lat.) s.f. Vastitate a proporţiilor, mărime extraordinară. ✦ Întindere uriaşă, spaţiu nesfârşit.

IMERINA (EMYRNE), platou în centrul ins. Madagascar, în reg. Antananarivo, cu climat umed şi alt. medie de 1 000 m, dominat de culmea Ankaratra (cu alt. max. de 2 642 m în vf. Tsiafajavona). Culturi de orez.

IMERSIÚNE (IMÉRSIE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Afundare a unui corp într-un lichid; scufundare. ✦ Procedeu de lucru în microscopie, care constă în interpunerea unei picături de ulei special între obiectul cercetat şi prima lentilă a obiectivului pentru a spori puterea de rezoluţie. **2.** Intrare a unui corp ceresc în conul de umbră sau în spaţiul din dreptul altui corp ceresc; reprezintă momentul de început al ocultaţiei.

IMHOTEP (sec. 27 î.Hr.), medic şi arhitect din Egiptul antic. Divinizat ca zeu al medicinei, a fost identificat la greci cu *Asclepios*. A construit piramida în trepte a faraonului Zoser de la Saqqara.

IMIGRÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre persoane) A intra într-o ţară străină pentru a se stabili.

IMIGRÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a imigra; *p. ext.* situaţia, starea celui imigrat. **2.** Totalitatea imigrărilor dintr-o perioadă dată.

IMINÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este pe punctul de a se produce, care nu mai poate fi oprit sau evitat.

IMISCÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi amestecat.

IMÍSIE s.f. Cantitatea totală de noxe dintr-un volum anumit de aer. Se exprimă în mg/m^3.

IMITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face întocmai ceea ce face altul, a copia pe cineva întru totul. ✦ A reproduce (deformând) gesturile, mimica etc. cuiva. **2.** (Despre scriitori, artişti etc.) A lua ca model artistic, a lucra în maniera cuiva; *peior.* a reproduce servil.

IMITATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care imită. ✦ Onomatopeic. ✧ *Armonie i.* v. *armonie.*

IMITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Acţiunea de a imita; reproducere **(1)**, copiere **(1)**. ✦ (MUZ.) Procedeu al stilului polifonic, care constă în repetarea unei teme sau a unui motiv muzical la diferite intervale; poate să fie strictă sau liberă; reală sau tonală; prin recurenţă sau inversare, prin diminuare sau augmentare etc. **2.** (Concr.) Obiect (de calitate inferioară) făcut prin copiere după un altul. **3.** (PSIH.) reprezentare *în act* a ceva perceput (J. Piaget), învăţare după model.

IMIXTIÚNE (< fr., lat. m.) s.f. Amestec, intervenţie nejustificată şi nedorită în treburile altuia; ingerinţă. ✧ *I. în afacerile interne* = încălcare a dreptului suveran al unui stat de a-şi rezolva de sine stătător problemele politice, economice, culturale etc. ce ţin de autoritatea sa exclusivă.

IMITAŢIUNEA LUI HRISTOS, scriere creştină, alcătuită între 1340 şi 1440, atribuită lui Toma de Kempis, reprezentativă pentru *devotio moderna* (mişcare religioasă catolică ce insista pe meditaţie şi viaţă lăuntrică, acordând o mică importanţă ritualurilor şi faptelor exterioare).

IMMACOLATA CONCEPTIONE, dogmă catolică, instituită de papa Pius al IX-lea, prin enciclica *Ineffabilis Deus* (1854), care susţine că Maria, mama lui Iisus, nu a cunoscut păcatul originar.

IMMELMANN, Max (1890–1916), aviator german. Unul dintre aşii aviaţiei de vânătoare germane în Primul Război Mondial. O figură de acrobaţie aeriană îi poartă numele.

IMMERMANN, Karl Leberecht (1796–1840), scriitor german. S-a impus prin romanele „Epigonii" (studiu al destrămării vechilor relaţii feudale) şi „Münchhausen" (scriere alegorică şi satirico-umoristică). Premergător al romanului realist „de provincie".

IMN (< fr., lat.; {s} gr. *hymnos* „imn") s.n. **1.** Poezie (cântată) cu caracter solemn în care grecii antici celebrau zei sau eroi legendari. ✦ Specie a liricii, înrudită cu oda, care glorifică patetic evenimente sau personalităţi deosebite. **2.** Cântec de laudă, ocazional şi festiv, compus pentru preamărirea unei idei, a unui eveniment etc.; *spec.* cântec religios de preaslăvire a divinităţii. ✦ Cântec solemn adoptat ca simbol al unităţii naţionale sau de stat (ex. imn de stat). Imnul de stat al României este *Deşteaptă-te, române!* (versuri: Andrei Mureşanu; muzica: Anton Pann).

IMO, stat în S Nigeriei, pe stg. Nigerului; 5,5 mii km^2; 2,77 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Owerri.* Expl. de petrol. Culturi de palmieri şi cacao.

IMÓBIL^1 (< fr., lat.) s.n. Clădire **(2)**.

IMOBÍL^2, -Ă (< fr., lat.) adj. Care stă nemişcat; fix **(1)**, neclintit **(1)**.

IMOBILIÁR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la un imobil^1. ✦ Care se ocupă de bunuri imobile^1.

IMOBILÍSM (< fr.) s.n. Atitudine de opoziţie sistematică şi permanentă faţă de inovaţii, invenţii, progres etc.

IMOBILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune sau a ţine pe cineva sau ceva într-un loc, a nu-i permite să se mişte, a fixa.

IMORÁL, -Ă (< fr.) adj. Care este contrar moralei unui grup social, unei clase sau societăţi; care încalcă normele morale respective.

IMORALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este imoral. **2.** Comportare, faptă imorală.

IMORTALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face ca o persoană, o acţiune sau o operă să trăiască veşnic în memoria oamenilor.

IMPACIENTÁ (< fr.) vb. I refl. A deveni nerăbdător, a se nelinişti.

IMPĂCT (< fr., lat.) s.n. **1.** Ciocnire, incidenţă. ✦ Fig. Influenţă a unei idei, a unei lucrări etc. asupra unei persoane sau a unui eveniment. **2.** (TEHN.) Raportul dintre deplasarea maximă pe verticală a unei grinzi când este solicitată de forţe dinamice şi aceea pe care o capătă atunci când este solicitată de aceleaşi forţe, dar static.

IMPÁLA (< fr.) s.f. Antilopă de talie mijlocie (c. 1 m şi greutate de c. 70 kg) care trăieşte în Africa Australă şi Orientală, în grupuri mari. Masculul are coarne inelate şi în formă de liră.

IMPĂR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre numere întregi) Care nu este divizibil cu doi; fără soţ (ex. 1, 3, 5, 7 etc.). ✧ *Funcţie i.* = funcţie care schimbă semnul odată cu variabila: $f(-x) = -f(x)$.

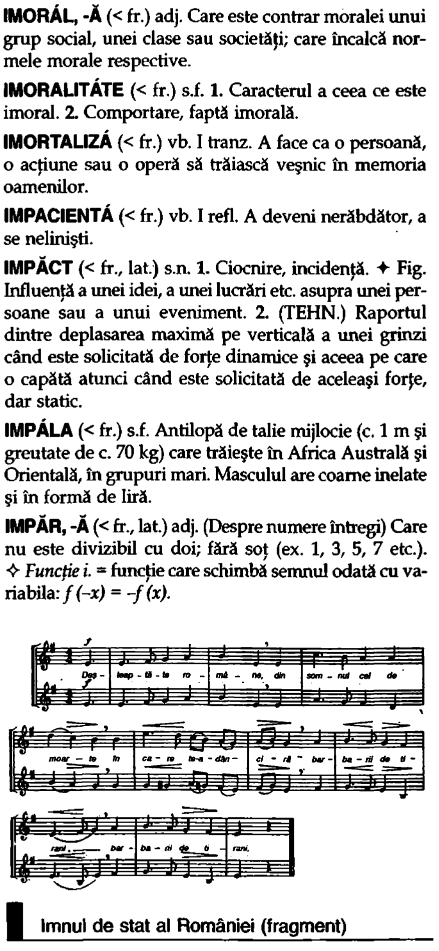
Deş - teap - tă - te ro - mâ - ne, din som - nul cel de
moar - te în ca - re te-a - dân - ci - ră bar - ba - rii de ti -
rani. bar - ba - rii de ti - rani.

Imnul de stat al României (fragment)

IMPARÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi apărat sau evitat.

IMPARICOPITÁTE ({s} lat. *impar* „impar" + *copitat*) s.n. pl. Ordin de mamifere copitate, erbivore, nerumegătoare, cu un număr impar de degete, al treilea fiind mai mare; perisodactil; (şi la sg.) animal care face parte din acest ordin (ex. calul, rinocerul).

IMPARIPENÁT, -Ă (< fr.; {s} lat. *impar* „impar" + *pennatus* „cu pene") adj. (Despre frunzele compuse) Cu număr variabil de perechi de foliole, înşirate de-a lungul unui ax comun (rahis), în vârful căruia există o singură foliolă. Foliolele sunt astfel în număr impar.

IMPARISILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre substantive şi adjective) A cărui temă nu păstrează acelaşi număr de silabe în cursul declinării.

IMPARŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care face o apreciere corectă, obiectivă; nepărtinitor, drept^{2} **(I, 6).**

IMPÁS (< fr.) s.n. Situaţie dificilă care pare de nerezolvat.

IMPASÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Indiferent, nepăsător; insensibil.

IMPECÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Fără cusur; desăvârşit, perfect, ireproşabil.

IMPEDÁNŢĂ (< fr., germ. {i}; {s} lat. *impedio* „a împiedica") s.f. (FIZ.) **1.** *I. acustică* = mărime caracteristică unui sistem acustic, egală cu raportul dintre presiunea sonoră şi fluxul acustic corespunzător la o frecvenţă dată. **2.** *I. electrică* = mărime caracteristică unui circuit electric de curent alternativ sinusoidal în regim permanent; este egală cu raportul dintre valorile efective ale tensiunii aplicate la borne şi cele ale curentului care trece prin circuit, când în laturile acestuia nu se induc tensiuni electromotoare din exterior.

IMPEDIMÉNT (< it., lat.) s.n. Piedică, obstacol.

IMPENETRÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Prin care nu poate străbate nimic; de nepătruns. ✦ Fig. De neînţeles, tainic; ascuns. ✦ Fig. (Despre oameni, *p. ext.* despre figura lor) Care nu lasă să se vadă ce simte sau ce gândeşte. **2.** (Despre corpuri) Care prezintă proprietatea de impenetrabilitate **(2).**

IMPENETRABILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi impenetrabil **(1)**; starea a ceea ce este impenetrabil. **2.** (FIZ.) Proprietate a corpurilor de a-şi ocupa fiecare propriul volum, de a nu se putea întrepătrunde.

IMPERATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care ordonă, poruncitor. ✧ (LINGV.) *Modul i.* (şi substantivat, n.) = mod verbal, personal, prin care se exprimă o manifestare a voinţei sau a intenţiei vorbitorului pentru îndeplinirea sau împiedicarea unei acţiuni. (DR.) *Dispoziţie i.* = prevedere legală de la care părţile nu pot deroga prin actele juridice încheiate. **2.** S.n. Propoziţie categorică şi necondiţionată; obligaţie stringentă. ✦ Poruncă, comandă; îndemn. ✧ *I. categoric* = (la Kant) enunţ care are un caracter absolut, necondiţionat („fă-ţi datoria!"). *I.c.* ne obligă să nu privim niciodată omul ca un mijloc, ci totdeauna ca un scop.

IMPERÁTOR (cuv. lat.) s.m. (În Roma republicană) Titlu onorific conferit generalilor, de către soldaţi sau Senat, după obţinerea unei victorii. În vremea Imperiului, a devenit parte integrantă a titulaturii imperiale.

IMPERCEPTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi perceput cu ajutorul simţurilor. ✦ Abia perceptibil, aproape neobservat, insesizabil. ✦ (Fig.) Lipsit de însemnătate, de importanţă.

IMPERFÉCT, -Ă (< lat., fr.) adj. (Şi adverbial) Cu defecte; lipsit de perfecţiune. ✦ Neterminat. ✧ (LINGV.) *Timp i.* (şi substantivat, n.) = timp al modului indicativ prin care se exprimă o acţiune din trecut, încă neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

IMPERFECTÍV (< fr., germ.) adj. (Despre aspectul verbelor; şi substantivat, n.) Care arată că acţiunea se repetă sau este în curs de desfăşurare.

IMPERIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la imperiu sau la împărat; împărătesc.

IMPERIALÍSM (< fr.) s.n. Tendinţă a unui stat dezvoltat de a-şi extinde influenţa politică, economică şi culturală asupra altor state, mai puţin dezvoltate, impunându-le propriile lui legi. Conform teoriei marxiste, implementate de Lenin, **i.** reprezintă ultimul stadiu al capitalismului. Prin extensiune, termenul este utilizat şi pentru alte epoci istorice (de ex. **i.** *roman*).

IMPERIAL VALLEY, zonă depresionară în SV S.U.A. (California), la graniţa cu Mexic, în bazinul inf. al fl. Colorado, la 75 m sub nivelul mării, parte componentă a deşertului Colorado. Irigaţii.

IMPERIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Absolut necesar, obligatoriu; stringent.

IMPÉRIU (< lat. *imperium*) s.n. **1.** Stat monarhic care este condus de un împărat; (înv.) împărăţie. **2.** Ansamblul teritoriilor (metropolă şi posesiuni coloniale) care depind de aceeaşi autoritate de stat (ex. Imperiul Britanic). **3.** *Sub imperiul...* = sub stăpânirea..., sub înrâurirea...

IMPERIUL BIZANTIN (IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT), stat creat prin împărţirea definitivă a Imp. Roman la moartea lui *Theodosiu cel Mare* (395) între cei doi fii ai săi, Arcadiu (în Răsărit) şi Honoriu (în Apus). Cap. la Bizanţ (Constantinopol). În perioada de maximă expansiune a cuprins în hotarele sale actualul terit. al Turciei, Georgiei, Armeniei, Siriei, Iordaniei, Libanului, Israelului, Egiptului, precum şi ţărmul de N al Africii, S Pen. Iberice, ins. Mallorca, Corsica, Sardinia, Sicilia, Pen. Italică, Albania, Iugoslavia, Bulgaria, SE României (Dobrogea), Grecia şi Cipru. *Iustinian I* (527–565), considerându-se continuatorul împăraţilor romani, a încercat să restabilească vechiul Imp., cucerind Africa de Nord (533–534), Pen. Italică (535–555) şi SE Spaniei (554), şi să refacă unitatea lumii mediteraneene. După îndelungatele războaie cu perşii, începând cu sec. 7, **I. B.** se confruntă cu intensificarea atacurilor slavilor, bulgarilor şi, în special, cu ale arabilor, care au cucerit Mesopotamia, Siria, Palestina şi Egiptul. În sec. 8–9, **I. B.** a fost zguduit de lupta dintre *iconoclaşti* şi *iconoduli.* Procesul de destrămare a obştilor şi de transformare a membrilor acestora în şerbi *(perieci)* de către marii proprietari funciari *(dinaţii),* stăvilit temporar de politica împăraţilor din dinastia macedoneană, s-a accentuat, astfel că în sec. 9–11 marea proprietate de pământ a devenit dominantă. În această perioadă au avut loc numeroase mişcări sociale sau erezii, ca aceea a *pavlicienilor* (sec. 7–9). *Vasile II Bulgaroctonul* a recucerit Bulgaria (1018), care a rămas în stăpânirea **I. B.** până în 1185–1186 (când s-a eliberat, ca urmare a răscoalei conduse de fraţii vlahi Asan şi Petru), i-a învins pe arabi şi a dat Imp. cea mai mare extensiune. Din sec. 11, **I. B.** a intrat în perioada fărâmiţării feudale şi a luptelor dintre marii seniori. Spre sfârşitul sec. 11, a fost pierdută aproape întreaga Asie Mică, cucerită de turcii selgiucizi, iar ultimele posesiuni din S Italiei au fost cucerite de normanzi (1071). Conflictele cu Occidentul şi Marea Schismă (1054) dintre Biserica catolică şi cea ortodoxă au dus la cucerirea Constantinopolului (1204) de către participanţii la a patra Cruciadă (1202–1204), ajutaţi de veneţieni, şi la crearea *Imp. Latin de Constantinopol* (1204–1261). În terit. necucerite de cruciaţi s-au pus bazele Despotatului de Epir, ale Imp. de Trapezunt şi ale Imp. de la Niceea. În 1261, împăratul de la Niceea, Mihail VIII Paleologul, a restabilit unitatea **I. B.** În condiţiile dezbinărilor interne, turcii otomani şi-au început, la mijlocul sec. 14, campaniile de cucerire. După îndelungate lupte, Constantinopolul (1453), Peloponesul (1460) şi Trapezuntul (1461) au fost cucerite de otomani. O parte din terit. românesc s-a aflat sub autoritatea **I. B.** până la mijlocul sec. 14. V. *bizantin, artă* ~.

IMPERIUL BRITANIC v. **Marea Britanie (2).**

IMPERIUL LATIN DE CONSTANTINOPOL, stat cruciat, constituit pe o parte a Imp. Bizantin după cucerirea, Constantinopolului (13 apr. 1204) de către participanţii la a patra Cruciadă. Conform înţelegerii dintre cruciaţi şi veneţieni, conducătorului cruciat Balduin de Flandra, desemnat împărat, îi reveneau mare parte din Constantinopol, reg. tracă învecinată, unele stăpâniri bizantine din Asia Mică, precum şi unele ins. din mările Egee şi Ionică. S-a menţinut până în 1261, când Mihail VIII Paleologul, împăratul bizantin de la Niceea, a restabilit Imp. Bizantin.

IMPERIUL OTOMAN v. **Turcia.**

IMPERIUL ROMAN v. **Roma (2).**

IMPERIUL ROMAN DE APUS, stat creat prin împărţirea definitivă a Imp. Roman, la moartea lui *Theodosiu cel Mare,* între cei doi fii ai acestuia, Honoriu şi Arcadiu. **I. R. de A.,** condus de Honoriu (395–423), grupa provinciile din V şi centrul Europei şi din N Africii. A dăinuit până în 476, când *Romulus Augustulus,* a fost detronat de *Odoacru.*

IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT v. **Imperiul Bizantin.**

IMPERIUL RUS v. **Rusia.**

IMPERMEÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre materiale, ţesături etc.) Care nu lasă să treacă prin el o substanţă lichidă sau gazoasă. **2.** S.n. Obiect de îmbrăcăminte confecţionat dintr-un material **i. (1),** folosit pentru a feri de ploaie şi de vânt; fulgarin.

IMPERSONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se referă la o persoană, care nu vizează direct pe cineva. ✦ (Despre verbe şi construcţii verbale) Care nu au subiect propriu-zis, care arată o acţiune neatribuită nici unei persoane şi care, ca atare, se întrebuinţează numai la persoana a treia singular. ✦ Independent de orice particularitate individuală. V. *obiectiv.*

IMPERTINÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) obraznică, arogantă, necuviincioasă; insolent.

IMPERTURBÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care îşi păstrează calmul, liniştea; care nu poate fi tulburat; stăpân pe sine.

IMPÉTIGO (< fr.; {s} lat. *impetigo* „pecingine") s.n. (MED.) Infecţie cutanată superficială, contagioasă, provocată de stafilococi sau streptococi; se manifestă prin pustule cu tendinţă de extindere, care se acoperă de cruste groase gălbui; (pop.) bube-dulci.

IMPETUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care se manifestă cu o forţă de nestăvilit; tumultuos, dezlănţuit.

IMPHĀL, oraş în E Indiei, în m-ţii Assamo-Birmanezi, centrul ad-tiv al statului Manipur; 217,2 mii loc. (2001). În Antic. s-a numit *Manipur.*

IMPIEGÁT (< it.) s.m. ~ *de mişcare* = funcţionar feroviar cu pregătire specială, însărcinat cu primirea, manevra şi expedierea trenurilor într-o staţie de cale ferată.

IMPIETÁ (< fr.) vb. I intranz. A încălca, a nesocoti drepturile cuiva (intervenind în viaţa, în treburile lui); a leza **(1).**

IMPIETÁTE (< fr., lat.) s.f. Lipsă de respect faţă de ceea ce este considerat sacru sau *p. ext.* faţă de cineva sau ceva demn de veneraţie.

IMPLACÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Neîndurător. **2.** Care se produce în mod fatal; inexorabil.

IMPLÁNT (< fr.) s.n. Material natural sau artificial implantat în organism (ex. **i.** dentar, **i.** de cristalin).

IMPLANTÁRE s.f. **1.** Introducere pe cale chirurgicală, sub piele sau în muşchi, a unui medicament (ex. cristale de foliculină) care se resoarbe treptat, acţionând în felul acesta un timp îndelungat. ✦ Aşezare, stabilire, fixare. **2.** Nidaţie.

IMPLEMENTÁ (după engl. *implement*) vb. I tranz. (Livr.) **1.** A pune în funcţiune, în practică; a realiza, a aplica; a îndeplini. **2.** A introduce.

IMPLICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A aduce, a atrage după sine, a include, a avea drept consecinţă imediată. ✦ A amesteca o persoană într-un proces, într-o acţiune sau afacere (necinstită).

IMPLICÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Idee, fapt decurgând în mod implicit din altul sau apărând ca o consecinţă imediată a acestuia.

IMPLICÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi adverbial) Cuprins în ceva, inclus, însumat. ✦ De la sine înţeles. **2.** (MAT.) *Funcţie i.* = funcţie care se exprimă printr-o ecuaţie, în care membrul întâi reprezintă o funcție (de mai multe variabile), iar membrul al doilea, o constantă.

IMPLORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ruga pe cineva fierbinte, insistent (şi cu umilință).

IMPLÓZIE (< fr., germ.) s.f. **1.** (FIZ.) Pătrundere rapidă a aerului într-o incintă cu vid înaintat, ca urmare a deteriorării pereților. **2.** (FIZ.) Fenomen opus exploziei (din exterior spre interior), caracteristic corpurilor concave, care, suportând o presiune externă, superioară celei interne, se sfărâmă, proiectând fragmentele spre interior. Astăzi, procedeul care are la bază acest fenomen este utilizat la demolarea clădirilor mari. **3.** (LINGV.) Prima fază a articulării unei consoane ocluzive, care constă în închiderea totală a canalului fonator; moment imploziv.

IMPLÚVIUM (cuv. lat.) s.n. Bazin construit în atrium-ul locuințelor romane, care servea la colectarea apei de ploaie.

IMPOLITÉȚE (< fr.) s.f. Atitudine, comportare lipsită de politețe; necuviință; mojicie.

IMPONDERÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Fără greutate; aflat în stare de imponderabilitate. ✦ Fig. Insesizabil, imperceptibil; subtil, diafan.

IMPONDERABILITÁTE (< fr.) s.f. (FIZ.) Stare a unui corp material ce se mişcă în câmp gravitațional, în care forțele de greutate ce acționează asupra lui sau mişcarea pe care o face nu provoacă presiuni reciproce între particulele lui. În câmpul gravitațional terestru organismul uman percepe presiunile reciproce dintre particulele sale ca stare de i. În construcția aparatelor şi agregatelor pentru navele cosmice se ține seama de i., pentru că organismul uman suferă o serie de schimbări ale funcțiilor vitale (metabolism, circulația sângelui etc.).

IMPÓRT (< *importa;* cf. şi germ. *Import*) s.n. Totalitatea operațiilor cu caracter comercial privind cumpărarea şi aducerea în țară a unor mărfuri produse în alte țări; *concr.* totalitatea mărfurilor importate. *Taxă de i.* = taxă impusă pentru bunurile importate. ✧ *Cotă de i.* = practică (regulă) protecționistă care stabileşte o limită cantitativă dintr-un produs care poate fi importat. ✦ (INFORM.) *I. de date* = transferul de date (informație) – texte, tabele, grafice – dintr-un program în altul.

IMPORTÁ¹ (< fr.) vb. I tranz. A cumpăra şi a aduce în țară mărfuri din alte țări; *p. ext.* a cumpăra servicii din alte țări. ✦ Fig. A aduce, a împrumuta obiceiuri, mode, apucături etc. străine.

IMPORTÁ² (< fr.) vb. I intranz. A prezenta interes, importanță (pentru cineva).

IMPORTÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă însemnătate, valoare, interes. ✦ (Despre persoane) De vază, însemnat, marcant.

IMPORTÁNȚĂ (< fr.) s.f. Însemnătate, valoare. ✧ Expr. *A-şi da importanță* = a-şi da aere de superioritate.

IMPORTATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. şi f. (Cel) care importă¹.

IMPOSÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care nu este posibil, nu este realizabil; care nu poate exista. ✦ (Fam., despre persoane) Insuportabil, nesuferit. **2.** S.n. Ceea ce este cu neputință, irealizabil. ✦ (Adverbial) Cu neputință, cu nici un preț.

IMPOSIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Starea a ceea ce este imposibil (**1**); *concr.* lucru imposibil. ✦ Faptul de a nu putea, de a nu avea posibilitatea de a face ceva; neputință.

IMPÓSTĂ (< fr., it.) s.f. Plan orizontal, ieşit în relief față de zid, pe care se sprijină un arc, o boltă, sau care suportă zidăria de deasupra unui gol.

IMPOSTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care, prin minciuni şi prefăcătorie, îşi arogă o falsă identitate (şi competență), vrând să pară ceea ce nu este; şarlatan, farsor.

IMPÓTENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de vigoare; neputincios. ✦ (MED.) Inapt pentru săvârşirea actului sexual.

IMPOZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi supus impozitului; asupra căruia se percepe impozit.

IMPOZÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care impresionează (prin înfățişare, aspect, ținută), care impune respect sau admirație; impunător.

IMPÓZIT (< lat. *impositum,* după fr. *impôt*) s.n. = prelevare obligatorie, fără prestație şi nerambursabilă, efectuată de către administrația publică pentru satisfacerea necesităților de interes general. ✧ *I. direct* = i. stabilit în mod nominal în sarcina persoanelor fizice şi juridice, având ca bază de impozitare veniturile sau averea acestora. Formele de *i.d.* sunt: i. pe profit şi i. pe venitul persoanelor fizice, i. pe clădiri, i. pe teren ş.a. *I. indirect.* = i. inclus în prețul de vânzare al unor bunuri materiale şi servicii, vărsat la bugetul de stat de agenții economici, dar suportat de consumatori (taxa pe valoarea adăugată, accize, impozitul la țițeiul şi la gazele naturale de producție internă). ✦ (În trecut) Bir, dare.

IMPRACTICÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre drumuri, terenuri) Care nu poate fi folosit pentru circulație; stricat, desfundat. **2.** Care nu poate fi pus în practică, nu se poate aplica.

IMPRECÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Blestem, ocară. ✦ Figură de stil care conține un blestem.

IMPRECÍS, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de precizie, de claritate; vag, nesigur.

IMPREGNÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A (se) îmbiba cu o substanță (lichidă) pentru a căpăta impermeabilitate, rezistență etc.

IMPRESÁR (< fr., it.) s.m. Persoană care se ocupă de angajamentele, de contractele unui actor, ale unui cântăreț etc. şi organizează spectacole, turnee artistice etc.

IMPRESCRIPTÍBIL (< fr.) adj. Care nu se stinge prin prescripție (ex. răspunderea penală în cazul infracțiunilor contra păcii şi umanității).

IMPRÉSIE (< fr., lat.) s.f. Efect lăsat în conştiință de un factor din afară; gânduri, imagini înregistrate în memorie. ✦ Senzație; părere. ✧ Expr. *A avea impresia că...* = a bănui, a crede că... ✦ (La pl.) Considerații, puncte de vedere personale asupra unor realități.

IMPRESIONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A produce o impresie puternică; a mişca, a emoționa; a tulbura. **2.** (Despre lumină) A acționa asupra substanței fotosensibile de pe un film sau de pe o hârtie fotografică, producând o reacție chimică, datorită căreia se poate înregistra o imagine.

IMPRESIONÁNT, -Ă adj. (Şi adverbial) Care produce o impresie puternică; emoționant, tulburător. ✦ Impunător, impozant.

IMPRESIONÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine estetică şi gândire critică ale căror principii sunt bazate pe impresie. **2.** Mişcare artistică constituită în Franța în deceniul al 8-lea al sec. 19, denumită astfel după tabloul lui Claude Monet „Impresie, răsărit de soare" (1874). Opunându-se exaltării sentimentelor şi pasiunii pentru anecdotă şi subiecte literare, caracteristice romantismului, şi, mai ales, prescripțiilor rigide, idealizante, devenite manieră şi rețetă a academismului, pictorii impresionişti se apropie de realitate, conferind noi valențe poetice aspectelor vieții cotidiene, şi înnoiesc peisajul, practicându-l integral în *plein air*. Continuatori ai unor tendințe realiste, de situare în cotidian (Turner, Constable, Corot, Courbet, Daumier, şcoala de la Barbizon etc.), I. a renovat pictura europeană. Prin atenția acordată efectelor de lumină şi atmosferă, a adoptat noi principii în tehnica picturală (culorile pure, fragmentarea tuşei, umbrele colorate), renunțând la contururi, la detaliile precise, la clarobscur, pe care le înlocuieşte prin contrastul de culori calde şi reci, pentru a reda mai sugestiv vibrația aerului şi reflexele luminii. După E. Manet, considerat drept precursor al i., reprezentanții principali ai mişcării sunt: Cl. Monet, C. Pissaro, P. Cézanne, A. Sisley, E. Degas, A. Renoir ş.a. În sculptură, i. duce la modelarea fragmentată şi agitată a suprafețelor (A. Rodin, M. Rosso). I. se răspândeşte în Germania, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii. Ecouri ale i. apar şi în opera pictorilor români (N. Grigorescu, I. Andreescu, N. Dărăscu, Lucian Grigorescu şi J. Al. Steriadi). În muzică, i. se caracterizează prin libertatea formelor, lărgirea cadrului tonal, armonie rafinată, subiectivitatea coloritului şi a combinațiilor timbrale. Cei mai importanți reprezentanți: Debussy, Ravel, De Falla. În muzica românească, influențați de i. au fost A. Castaldi, C.C. Nottara, A. Alessandrescu, I. Nonna Otescu ş.a.

IMPRESIONÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparține impresionismului, privitor la impresionism. ✧ *Critică i.* = modalitate critică subiectivă întemeiată în exclusivitate pe gustul estetic al criticului (E. Faguet). **2.** S.m. şi f. Adept al impresionismului.

IMPREVIZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi prevăzut; neaşteptat.

IMPRIMÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transpune în relief, pe suprafața unui obiect, inscripții, gradații, desene etc. prin deformarea plastică a stratului superficial; a întipări. ✦ (ARTE PL.; în gravură şi monotip) A transpune, prin presare, pe un suport – de obicei hârtie – imaginile gravate sau pictate pe o placă. **2.** A înregistra sunete pe un suport (bandă, placă). **3.** A tipări. ✦ A transpune desene colorate pe o țesătură prin aplicarea de paste sau de pigmenți colorați. **4.** Fig. A da, a transmite, a comunica, a impune.

IMPRIMÁNTĂ (< fr.) s.f. (INFORM.) Echipament utilizat pentru tipărirea informației stocate în format electronic într-o formă direct interpretabilă de către utilizator (texte, imagini grafice etc.). Principalele tipuri sunt cu jet de cerneală sau cu laser. I. multifuncționale pot prelua şi imagini scanate sau stocate în aparate foto digitale.

IMPRIMÁT, -Ă adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre țesături, obiecte) Pe care s-au aplicat desene, gradații, inscripții etc. **2.** (TEHN.) *Circuit i.* = circuit electric obținut ca urmare a aplicării (prin depunere electrolitică, metalizare etc.) pe suprafața unui suport electroizolant a conductoarelor electrice şi a unor elemente de circuit; este folosit în radiotehnică şi în electrotehnică, în vederea miniaturizării şi a simplificării tehnologiei de fabricație. **II.** S.n. **1.** Formular-tip (sau publicație cu caracter administrativ) folosit în întreprinderi la întocmirea de acte oficiale. **2.** (La pl.) Publicații; tipărituri.

IMPRIMERÍE (< fr.) s.f. **1.** (Înv.) Tipografie. **2.** Atelier sau secție a unei întreprinderi textile în care se execută imprimarea țesăturilor.

IMPRIMÉU (< fr.) s.n. Țesătură de mătase, bumbac etc. imprimată. ✦ Desen aplicat pe o țesătură.

IMPROBÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care are puține şanse de a se produce; nesigur, incert. **2.** Care nu poate fi probat, dovedit.

IMPROMPTÚ (cuv. fr.) s.n. Compoziție muzicală instrumentală (de obicei pentru pian), cu caracter de improvizație şi caracter liric (Chopin ş.a.).

IMPRÓPRIU, -IE (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre cuvinte, expresii etc.; şi adverbial) Care nu redă exact ideea ce trebuie exprimată; nepotrivit; greşit. **2.** Necorespunzător, nerecomandabil, neindicat (pentru ceva).

IMPROVIZÁ (< fr.) vb. tranz. A compune în grabă, pe nepregătite un discurs, o poezie, un cântec cu caracter ocazional etc.; *p. ext.* a înjgheba, a face ceva la repezeală din ceea ce se găseşte la îndemână.

IMPROVIZÁȚIE (< fr.) s.f. Faptul de a improviza; *concr.* lucru, aranjament făcut la repezeală şi provizoriu. ✦ Spec. Executare a unei compoziții muzicale, pe care interpretul o creează pe măsură ce o cântă; compoziție muzicală creată în acest fel; inițial, i. era una dintre principalele manifestări ale creației muzicale; azi, noțiunea se aplică preponderent jazzului.

IMPRUDÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Lipsă de prevedere; *p. ext.* faptă, atitudine, vorbă nesocotită. ✦ (DR.) Atitudine psihică a unei persoane care prevede urmările faptei sale ilicite sau periculoase, pe care nu le voieşte, dar crede că le va putea preîntâmpina.

IMPÚBER, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu a atins vârsta pubertății.

IMPÚDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de pudoare; neruşinat, indecent.

IMPÚLS (< lat.) s.n. **1.** Imbold către o acțiune; îndemn, stimul. ✧ (FILOZ.) *I. primar* = idee întâlnită la Aristotel, Descartes, Newton, deiști ș.a., potrivit căreia divinitatea a imprimat inițial un **i.** materiei pentru a o înzestra cu mișcare. **2.** (FIZ.) Mărime fizică definită ca produsul dintre masa inertă a unui corp și viteza lui; (înv.) cantitate de mișcare. **3.** (TEHN.) Variație bruscă, intensă, de scurtă durată și cu revenire la valoarea inițială (tensiunea electrică, curentul electric etc.) a unei mărimi; impulsie **(2)**. **4.** (BIOL.) *I. nervos* = semnal care se propagă printr-o fibră nervoasă; reprezintă modalitatea de transmitere a informației pe cale nervoasă. **5.** (MED.) *I. cardiac* = *șoc* apexian.

IMPÚLSIE (IMPULSIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Tendință spontană către o anumită acțiune; act involuntar având un caracter imperios; pornire. ✦ (MED.) Forță irezistibilă, nesupusă controlului voinței, care îi determină pe unii bolnavi mintal la efectuarea unei acțiuni adeseori violente, periculoase pentru ei sau pentru persoanele din jur, ori la exprimarea unor cuvinte (**i.** verbală), adeseori imorale sau injurioase. **2.** Impuls **(3)**.

IMPULSIONÁ vb. I tranz. A stimula, a îndemna, a îmboldi. ✦ A imprima o mișcare.

IMPULSÍV, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care se lasă condus de primul impuls, care acționează fără control, nestăpânit.

IMPUNĂTÓR, -OÁRE adj. Care are dimensiuni impresionante. ✦ Care trezește admirație, respect; măreț, impozant, impresionant.

IMPÚNE (< *pune,* după fr. *imposer*) vb. III **1.** Tranz. A face ca o idee, o măsură, *p. ext.* o persoană să fie acceptată, respectată; a constrânge pe cineva la ceva; a face necesară îndeplinirea unei acțiuni; a dicta **(2)**. **2.** Tranz. A supune (pe cineva) la plata unui impozit. **3.** Intranz. A insufla (cuiva) respect, teamă. ✦ Refl. A căpăta prestigiu, a se afirma; a învinge.

IMPÚNERE s.f. Acțiunea de a (se) impune; constrângere, presiune **(4)**. ✦ Concr. Impozit.

IMPUNITÁTE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Apărare de pedeapsă a infractorului, determinată de anumite împrejurări prevăzute de lege (ex. denunțarea infracțiunii sau înlesnirea arestării celorlalți infractori).

IMPÚR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este pur; murdar **(1)**.

IMPURITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Lipsă de puritate. **2.** Concr. Corp sau substanță străină care se găsește în masa unui material, modificându-i proprietățile. ✧ *Impurități atmosferice* = particule de origine naturală sau antropică (fum, praf, substanțe chimice ș.a.) aflate în suspensie în atmosferă.

IMPUTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A reproșa cuiva fapte, atitudini reprobabile. **2.** A declara pe cineva răspunzător pentru o pagubă adusă și a-l obliga la plata despăgubirii cuvenite pentru acoperirea acesteia.

IMPUTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a imputa; sumă plătită drept consecință a imputării.

IMROZ (în gr. **IMBROS**), denumirea, până în 1973, a ins. Gökçeada.

IMȘENEȚKI, Aleksandr Aleksandronovici (1905–1992), microbiolog rus. Lucrări privind fiziologia microorganismelor și comportamentul acestora în spațiul extraterestru.

IMUÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se schimbă niciodată, care rămâne totdeauna același; constant, permanent, etern.

IMÚN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o persoană) Care se bucură de imunitate **(1)**; care nu poate contacta o anumită boală infecțioasă.

IMÚND, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Dezgustător, murdar.

IMUNITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Capacitate înnăscută (**i.** naturală de specie) sau obținută (**i.** dobândită) a unui organism de a rezista la acțiunea unui agent patogen viu (**i.** antiinfecțioasă) sau a toxinelor sale (**i.** antitoxică). În mod artificial, **i.** poate fi căpătată fie prin vaccinare (**i.** activă), fie prin administrarea de anticorpi gata formați, prezenți în serul indivizilor imunizați (**i.** pasivă). **2.** (DR.) Privilegiu acordat sau recunoscut la cerere, de către monarh seniorului **(1)** de a judeca, a strânge impozite, a ridica oaste etc. pe domeniile lui, prin organe proprii și în propriul folos. **3.** (DR.) *I. diplomatică* = totalitatea drepturilor de care se bucură în țara în care au fost acreditați sau prin care trec spre acea țară (ex. inviolabilitatea persoanei, a locuinței și a sediului) reprezentanții și misiunile diplomatice, familiile lor, personalul administrativ. *I. de jurisdicție* = exceptarea de la judecare de către organele de jurisdicție penală ale unui stat a reprezentanților diplomatici ai statelor străine sau a altor persoane prevăzute în convențiile internaționale. *I. parlamentară* = dreptul membrilor unui organ legislativ de a nu fi urmăriți, învinuiți și trimiși în judecată pe durata mandatului decât cu aprobarea organului respectiv din care fac parte.

IMUNOCHIMÍE (< fr., engl.) s.f. Ramură a biochimiei care se ocupă cu studiul naturii chimice a imunității **(1)** în vederea preparării de vaccinuri și seruri purificate.

IMUNODEFICIÉNȚĂ s.f. Absența sau reducerea reacțiilor imunitare înnăscute sau dobândite în cursul vieții.

IMUNOGLOBULÍNE s.f. pl. (BIOCHIM.) Substanțe proteice cu acțiune antimicrobiană specifică, prezente în sângele persoanelor imune; inoculate la om sau la animale, determină o stare de imunitate temporară față de infecții.

IMUNOLOGÍE (< fr.; {i} fr. *immun[ité]* „imunitate" + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care se ocupă cu studiul reacțiilor organismului față de agenții infecțioși și de produsele lor toxice. Studiază și afecțiunile în care organismul produce anticorpi față de propriile sale celule (boli autoimune).

IMUNOPOLIZAHARÍDE s.f. pl. Substanțe de natură polizaharidică, izolate din corpii microbieni, care prezintă proprietatea de a produce anticorpi și de a reacționa specific cu serul imun omolog.

IMUNOTERAPÍE (< fr.; {s} fr. *immun[ité]* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Metodă de tratament care constă în folosirea de preparate specifice, seruri și vaccinuri, în tratamentul bolilor infecțioase (ex. tratamentul tetanosului cu ser antitetanic, tratamentul cu vaccin antirabic etc.).

In, simbol chimic pentru *indiu.*

IN (lat. *linum*) s.m., s.n. **1.** S.m. Plantă anuală din fam. linaceelor, cu tulpina subțire, fibroasă, frunze mici, înguste și flori albastre sau albe *(Linum usitatissimum).* Din tulpini se extrag fibre textile, iar din semințe ulei, folosit în ind. lacurilor, linoleumului etc. **2.** S.n. Fir obținut prin prelucrarea inului **(1)**. ✦ Pânză făcută din aceste fire.

IN- ({s} lat. *in-* „ne") Element de compunere cu sens privativ, care, prin asimilare, înaintea unor consoane sonore, se modifică, de la caz la caz, în *im-;* formează substantive, adjective și verbe.

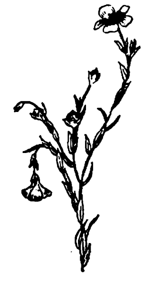

In (1)

INABORDÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi abordat; inaccesibil.

INACCEPTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate sau nu trebuie să fie acceptat, admis.

INACCESÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. La care nu se poate ajunge, de care nu se poate apropia; inabordabil. ✦ Care nu poate fi înțeles.

INACTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care e lipsit de activitate; inert **(1)**, pasiv. **2.** (Despre elemente sau substanțe chimice) Care nu reacționează.

INACTIVITÁTE (< fr.) s.f. Lipsă de activitate; pasivitate **(1)**, inerție **(1)**.

INADAPTĂBIL, -Ă adj. (Și subst.) Care nu se poate obișnui, acomoda cu o situație nouă.

INADECVÁT, -Ă (< fr., germ.) adj. Care nu este potrivit, corespunzător; neadecvat.

INADMISÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi admis, acceptat; neadmisibil.

INADVERTÉNȚĂ (< fr.) s.f. Lipsă de atenție; *concr.* greșeală comisă din neatenție. ✦ Neconcordanță.

INALCIK, Halil (n. 1916 sau 1918), istoric turc. Specialist în istoria medievală și modernă a Imp. Otoman („Imp. Otoman. Epoca clasică 1300–1600").

INALIENÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre bunuri, drepturi) Care nu poate face obiectul unui act de înstrăinare.

INAMÍC, -Ă (< *amic,* după lat. *inimicus*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (În caz de război) Statul beligerant adversar; *p. ext.* forțele armate și cetățenii acestui stat; dușman **(2)**, vrăjmaș **(1)**, adversar. **2.** Adj. Care aparține statului beligerant adversar sau cetățenilor săi. ✦ Dușmănos, ostil.

INAMOVÍBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un funcționar public) Care nu poate fi transferat, înlocuit sau destituit din funcție fără anumite garanții legale (de ex.: magistrații). **2.** (Despre piese, organe de mașini etc.) Care nu pot fi deplasate din locul în care sunt montate.

INANIMÁT, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care este sau pare să fie fără viață; neînsuflețit.

INANÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Stare patologică a organismului provocată de lipsa cronică de hrană. Când se pierd două cincimi din greutatea corpului, survine moartea.

INAPETÉNȚĂ (< fr.) s.f. Anorexie. ✦ Fig. Lipsă de interes.

INÁPT, -Ă (< fr.) adj. Care nu e apt pentru a face ceva; nepotrivit pentru o anumită treabă, sarcină etc.

INARI (ENARE), lac tectono-glaciar în N Finlandei (Laponia); 1 386 km^2 (în arealul său sunt c. 3 000 de ins.). Ad. max.: 100 m. Primește râul Ivalo și comunică cu Oc. Arctic prin râul Paatsjoki.

INAUGURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A deschide în mod solemn și oficial activitatea, funcționarea, darea în folosință a ceva (expoziție, local etc.). ✦ A dezveli un monument. ✦ Fig. A marca începutul, a deschide un drum.

INAVUÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi mărturisit, declarat. ✦ Rușinos, nedemn, necuviincios.

INĂRÍȚĂ (< *in*) s.f. Pasăre mică, migratoare, din fam. fringilidelor, cu capul roșu, gușa neagră și pieptul roz *(Carduelis flammea)*; **i.** roșie. Cuibărește în N Europei și al Asiei. Identificată și în România.

INĂU v. **Ineu (1)**.

INBER, Vera Mihailovna (1890–1972), scriitoare rusă. Versuri simboliste („Amara desfătare"). Apărarea Leningradului i-a inspirat poemul „Meridianul Pulkovo (1941–1943)" și jurnalul de război „Aproape trei ani. Jurnal leningrădean".

INCALCULÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi calculat, socotit; imens, enorm; *p. ext.* greu de apreciat.

INCALIFICÁBIL, -Ă adj. De necalificat, sub orice critică, foarte rău.

INCANDESCÉNȚĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Stare a corpurilor solide, lichide sau gazoase care, având o temperatură ridicată, prezintă o puternică emisie de lumină și de radiații infraroșii. ✧ (ELT.) *Lampă (bec) cu i.* = lampă a cărei emisie luminoasă este dată de un filament încălzit până la **i.**, cu ajutorul unui curent electric care îl străbate.

INCANTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (Livr.) Formulă magică, cântată sau recitată. **2.** Stare de încântare; farmec, vrajă provocată de **i. (1)**.

INCAPÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care nu este în stare să facă un lucru; *p. ext.* nepriceput, nepregătit, lipsit de talent sau de aptitudini.

INCAPACITÁTE (< fr.) s.f. Lipsă de capacitate, neputinţă de a face ceva; *p. ext.* nepricepere; neîndemânare, stângăcie.

INCARBONIZÁRE s.f. Ansamblul de procese de natură chimică, fizică şi biologică, în cursul căruia substanţele organice vegetale depuse pe fundul unui bazin de sedimentare (celuloză, lignină, pectină etc.) se îmbogăţesc în carbon, transformându-se în cărbuni.

INCARNÁ (ÎNCARNÁ) (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. 1. Tranz. şi refl. A (se) întrupa; *fig.* a (se) prezenta, a da sau a lua o formă concretă, precisă, materială. ✦ Tranz. A întruchipa un personaj într-o piesă de teatru. 2. Tranz. (Despre unghii) A creşte în carne.

INCARNÁRE (ÎNCARNARE) s.f. V. **întrupare**.

INCARNÁT, -Ă (ÎNCARNÁT) adj. 1. Întrupat; personificat. 2. Fig. Înverşunat; pătimaş.

INCÁS, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Amerindieni din America de Sud, din zona nord-vestică şi centrală andină; au creat o originală cultură materială şi spirituală şi un stat puternic (sec. 14-16), cucerit şi distrus de conchistadorii spanioli, conduşi de F. Pizarro; persoană care face parte din această populaţie. 2. Adj. Care aparţine incaşilor **(1)**, referitor la incaşi. *Artă i.* v. *precolumbian, artă ~*.

INCASÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate sparge (uşor).

INCÁSO (< it.) s.n. Modalitate de plată în schimburile economice internaţionale care constă într-o obligaţie de plată a cumpărătorului, asumată prin contract, contra documente comerciale (factură, documente de transport) şi/sau documente financiare (cambii, bilete la ordin, cecuri, chitanţe), transmise de banca beneficiarului plăţii la banca plătitorului. Poate fi i. simplu, când plata se face numai contra documente financiare şi i. documentar, când plata se face contra documente comerciale, însoţite sau nu de documente financiare.

INCAVÁŢIE (< engl.; {s} lat. *cavatio* „cavitate") s.f. Adâncitură relativ largă, executată la suprafaţa unei piese prin deformare plastică.

INCE, Thomas Harper (1882-1924), regizor, scenarist, actor şi producător american de film. Unul dintre marii realizatori ai filmului mut („Mânia zeilor", „Civilizaţie"). Primul maestru al westernului, gen căruia i-a conferit dimensiuni lirice („Dezertorul", „Mama indiană", „Dumnezeul răzbunării").

INCENDIÁ (< fr.) vb. I tranz. A da foc, a provoca un incendiu. ✦ Fig. A agita spiritele, a îndemna la acţiuni violente.

INCENDIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă sau poate provoca incendii, care se poate aprinde. ✦ Care aprinde spiritele; aţâţător, agitator.

INCENDIATÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care provoacă un incendiu. ✦ Fig. Persoană care îndeamnă la acţiuni violente; provocator, aţâţător.

INCÉNDIU (< lat.) s.n. Foc mare care cuprinde şi arde parţial sau în întregime o clădire, o pădure etc.; (pop.) pârjol.

INCÉRT, -Ă (< lat.) adj. Nesigur, îndoielnic; improbabil; *p. ext.* confuz.

INCERTITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Nesiguranţă, îndoială, ezitare. ✧ (FIZ.) *Relaţii de i.* (sau de *nedeterminare*) = formule care exprimă imposibilitatea măsurării simultane, cu erori nule, a anumitor perechi de mărimi fizice (ex. poziţia - impulsul; energia - timpul) caracteristice unei microparticule; sunt relaţii fundamentale în mecanica cuantică, formulate de W. Heisenberg (1927).

INCÉST (< fr., lat.) s.n. Infracţiune care constă în întreţinerea de relaţii sexuale între părinţi şi copii sau între fraţi şi surori.

INCHIETÚDINE (< fr., lat.) s.f. Nelinişte, îngrijorare; agitaţie, frământare.

INCHIZITÓR (< fr.) s.m. Judecător din tribunalul ecleziastic al Inchiziţiei. ✦ Fig. Anchetator necruţător, aspru, crud.

INCHIZITORIÁL, -Ă (< fr., it.) adj. De Inchiziţie, al Inchiziţiei, privitor la Inchiziţie sau la inchizitor. ✦ Fig. Foarte crud, foarte aspru, abuziv.

INCHIZIŢIA, instituţie a Bisericii catolice, creată la sfârşitul sec. 12 şi în prima jumătate a sec. 13 (conciliile de la: Verona, 1184; Lateran, 1215; Toulouse, 1229), însărcinată cu apărarea credinţei creştine şi reprimarea ereziei (în special a catarilor). În 1163, Conciliul de la Reims a înfiinţat I. episcopală şi I. monastică; aceste două instituţii de judecată similare sunt diferite de I. spaniolă, tribunal regal autorizat de papa Sixtus IV în 1478, care, pentru a obţine unificarea religioasă a Spaniei, i-a persecutat pe evreii şi musulmanii proaspăt convertiţi, suspectaţi de a continua practicile vechilor lor religii. Din 1252, papa Innocentiu IV a autorizat folosirea torturii pentru obţinerea de mărturisiri. În 1542, a fost creată şi Congregaţia Supremei Inchiziţii, cu scopul de a lupta împotriva Reformei. Suprimată în 1808, prin decret imperial, de către Napoleon, apoi restabilită, I. spaniolă a fost definitiv lichidată în 1834 (din ordinul regentei Maria Cristina). I. a funcţionat cu precădere în N Italiei, S Franţei şi în Spania creştină împotriva catarilor, valdensilor, vrăjitoarelor, magicienilor, evreilor şi musulmanilor; în Boemia a fost folosită împotriva husiţilor, în Ţările de Jos, împotriva begarzilor, în statele germane, împotriva vrăjitoarelor, în Franţa, împotriva Ordinului Templierilor.

INCH'ŎN (CHEMULPO), oraş în Republica Coreea, la 16 km SV de Seul, port la M. Galbenă; 2,46 mil. loc. (2000). Şantiere navale. Oţelării. Prelucr. petrolului. Ind. mat. de constr., a sticlăriei şi faianţei. Pescuit. Vechiul nume: *Jinsen*.

ÍNCI (< engl., lat.) s.m. v. **ţol**.

INCIDÉNT^1 (< fr.) s.n. Eveniment neaşteptat (şi neplăcut) care intervine în desfăşurarea unei acţiuni. ✧ *I. de frontieră* = ciocnire armată între unităţi (subunităţi) grănicereşti care aparţin unor state limitrofe. ✦ Greutate, dificultate.

INCIDÉNT^2, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre cuvinte, propoziţii) Intercalat între părţile unei propoziţii sau fraze. 2. (FIZ.; despre raze ori fascicule de lumină sau de alte radiaţii) Care întâlneşte, care cade pe un corp sau pe suprafaţa de separare a două medii.

INCIDENTÁL, -Ă (< fr.) adj. (Şi adverbial) Care intervine întâmplător; accidental.

INCIDÉNŢĂ (< fr.) s.f. 1. (FIZ.) Întâlnire a razelor de lumină, a fasciculelor de lumină sau de alte radiaţii, a particulelor etc. între ele sau cu suprafeţele corpurilor. ✧ *Punct de i.* = punctul în care o rază de lumină întâlneşte un corp sau suprafaţa de separare a două medii. *Unghi de i.* = unghiul format de raza incidentă pe un corp şi normala la suprafaţa corpului ridicată în punctul de i. 2. (BIOL.) Prezenţă a unui caracter, normal sau patologic, într-o populaţie oarecare, cercetată într-o anumită perioadă. 3. (MED.) Numărul cazurilor de îmbolnăvire, provocată de o boală infecţioasă, într-un interval de timp, raportată la totalul populaţiei.

INCINERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A arde un cadavru, substanţe organice, resturi menajere etc., prefăcându-le în cenuşă.

INCÍNTĂ (după fr. *enceinte*) s.f. Spaţiu sau suprafaţă închisă din toate părţile. ✦ Sistem (pereţi, construcţie, împrejmuiri) care închide un spaţiu, o suprafaţă.

INCIPIÉNT, -Ă (< lat., it.) adj. Aflat la început, în prima fază; de început. ✦ (Despre un fenomen sau proces) Care debutează, care începe să se dezvolte (ex. eroziune i., fază i. etc.).

ÍNCIPIT (cuv. lat. „începe") s.n. 1. Notă aflată la începutul manuscriselor antice şi medievale, al incunabulelor şi al unor cărţi din sec. 16, cuprinzând titlul scrierii şi numele autorului. 2. (MUZ.; în compoziţiile polifonice vocale - ex. misă - ale sec. 15-16) Enunţul unei teme sau al unui *cantus firmus* pe care se bazează lucrarea; textul i. devine de obicei şi titlul lucrării.

INCISÍV, -Ă (< fr.) adj. 1. Pătrunzător, tăios muşcător. ✧ *Dinţi incisivi* (şi substantivat, m.) = dinţi cu coroana în formă de lopată, aşezaţi în partea anterioară a arcadei dentare, cu rol în tăierea alimentelor; omul are opt i. 2. Fig. Sarcastic, acid, caustic. (ex. stil incisiv).

INCITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A aţâţa, a îndemna, a întărâta, a instiga la...

INCITATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Livr.) (Persoană) care incită; instigator, aţâţător, provocator.

INCIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o incizie, a tăia.

INCÍZIE (< fr., lat.) s.f. 1. (MED.) Secţionare a ţesuturilor făcută cu un instrument chirurgical (bisturiu). ✧ (HORT.) *I. inelară* = tăietură în scoarţa ramurii unui pom fructifer sau într-un lăstar de viţă pentru a grăbi şi a îmbunătăţi coacerea fructelor. 2. (În artele decorative) Tehnică de ornamentare prin zgârierea în adâncime (practicată în lut, piatră, metal etc.) cu ajutorul unui instrument ascuţit; ornamentul astfel obţinut.

INCIZÚRĂ (< fr.) s.f. Adâncitură pe suprafaţa unei structuri anatomice (ex. i. splenică, i. temporală).

INCLÚDE (< lat.) vb. III tranz. A cuprinde, a conţine, a îngloba.

INCLÚDERE s.f. (BIOL.) Mutaţie prin care una sau câteva baze noi se adaugă lanţului de acizi nucleici, între două baze deja existente.

INCLUSÍV (< fr.) adj. Cuprinzând şi...; împreună cu..., şi cu...

INCLUZIÚNE (INCLÚZIE) (< fr., lat.) s.f. 1. Particulă de material străin (impuritate) conţinută în masa unui corp solid. ✦ Defect al unei piese turnate, constând în prezenţa în masa metalică a unor particule metalice izolate. 2. (MAT.) *Relaţie de i.* = relaţie între două mulţimi (notată cu semnul ⊂), prin care se exprimă faptul că orice element al primei mulţimi îi aparţine şi celeilalte. *Dublă i.* = metodă prin care se demonstrează că două mulţimi sunt egale. 3. *I. inframicrobiană* = formaţie alcătuită din particule virale aglomerate în nucleul sau în citoplasma celulelor infectate (ex. corpii Babeş-Negri în sistemul nervos). 4. (BOT.) *Incluziuni ergastice* = substanţe organice sau minerale produse de celula vegetală vie, care rămân în citoplasmă sub formă de corpusculi vizibili la microscop.

INCOATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) Care exprimă începutul unei acţiuni.

INCOERCÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi constrâns. ✦ (FIZ.) Care nu poate fi reţinut într-un recipient.

INCOERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de legătură logică în gândire, în exprimare, în manifestări etc.; fără şir.

INCÓGNITO (< it., fr.) adj. invar., adv. (În legătură cu o persoană care nu vrea să-şi decline adevărata identitate) Fără să fie cunoscut.

INCOGNOSCÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi cunoscut.

INCOLÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este colorat; *p. ext.* decolorat, spălăcit. ✦ Fig. Fără personalitate, fără strălucire; şters, searbăd.

INCOMENSURÁBIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care nu se poate măsura; nemăsurat, foarte mare. 2. (MAT.) (Despre mărimi) A căror măsură nu poate fi exprimată de un număr raţional.

INCOMÓD, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Şi adverbial) Care nu este comod. 2. (Despre fiinţe) Care deranjează, supără, stinghereşte.

INCOMODÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A tulbura liniştea cuiva; a deranja, a stingheri.

INCOMPARÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Care nu se poate compara cu nimic (prin însuşiri); fără pereche, neasemănat, extraordinar.

INCOMPATÍBIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care nu poate exista simultan cu altceva, care nu este compatibil cu altceva. 2. (DR.; despre o funcţie, profesiune sau sarcină) Care se află în raport de incompatibilitate faţă de alta. 3. (MAT.) (Despre un sistem de ecuaţii sau inecuaţii) Care nu are soluţii.

INCOMPATIBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a fi incompatibil, nepotrivit. **2.** (DR.) Starea de nepotrivire între două funcţii, profesiuni sau sarcini, care face ca o persoană să nu le poată exercita sau ocupa în acelaşi timp (ex. funcţia de judecător şi profesiunea de avocat). **3.** (MED.) Termen folosit de obicei în legătură cu transfuziile sangvine, pentru a arăta o nepotrivire de grupă sangvină *(i. sangvină)*, de Rh, sau o nepotrivire între componentele unei formule medicamentoase, alterând calitatea produsului *(i. medicamentoasă)*. **4.** (MAT.) Caracteristică a unui sistem de ecuaţii sau inecuaţii de a fi incompatibil; proprietate a unui sistem de axiome care exprimă faptul că există în el afirmaţii care nu concordă cu celelalte. **5.** (BIOL.) Incapacitate a gameţilor masculini şi feminini de a fuziona pentru a forma un zigot viabil.

INCOMPETÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care nu este competent. ✦ (DR.) (Despre un organ de stat) Care nu are competenţă pentru rezolvarea unei anumite probleme sau pricini.

INCOMPLÉT, -Ă (< fr.) adj. Care nu este complet; cu lipsuri.

INCOMPRESÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.) Care nu îşi poate micşora volumul, care nu poate fi comprimat sub acţiunea unei presiuni exterioare.

INCONCEPTÍBIL, -Ă (< it.) adj., s.n. I. Adj. De neconceput, imposibil. II. S.n. (FILOZ.) Ceva despre care nu se poate forma o reprezentare, deoarece ascunde o imposibilitate sau o contradicţie; folosit cu precădere de Th. Reid, W. Hamilton şi J.S. Mill.

INCONCILIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre idei) Care nu poate fi conciliat; de neîmpăcat.

INCONÉL (< fr.) s.n. Aliaj complex de nichel (46–80%), de crom (15–23%) şi de fier (3–40%), conţinând mici cantităţi de siliciu şi magneziu. Folosit în construcţia reactoarelor nucleare, la motoarele rachetelor, la avioane sau la furnale şi turbine cu gaz.

INCONGRUÉNT, -Ă (< it., lat.) adj. (Livr.) Care nu se potriveşte cu ceva; nepotrivit, neconcordant.

INCONSECVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de consecvenţă; schimbător, instabil, nestatornic.

INCONSISTÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Lipsă de consistenţă, de soliditate. **2.** (LOG.) Caracteristică a unei mulţimi de enunţuri care implică logic o contradicţie sau are consecinţe contradictorii.

INCONŞTIÉNT, -Ă (< *conştient*, după fr. *inconscient*) adj., s.n. I. Adj. **1.** Care şi-a pierdut cunoştinţa (ca urmare a unei stări patologice). **2.** Care nu are o atitudine conştientă faţă de realitatea înconjurătoare; fără minte, fără judecată. **3.** (Despre fenomene psihice) Care scapă conştiinţei, de care omul nu-şi dă seama; involuntar, instinctiv. II. S.n. **1.** (PSIH.) ✦ (La Freud) Instinctele reprimate ale persoanei şi dorinţele, ideile, imaginile asociate lor şi inaccesibile direct conştiinţei. ✧ *I. colectiv* (la C.G. Jung) = conţine arhetipuri, imagini simbolice, funcţii psihice care aparţin unei colectivităţi, transmise de la o generaţie la alta. **2.** (FILOZ.; la E. von Hartmann). Principiul unic faţă de care conştiinţa este numai o manifestare.

INCONŞTIÉNŢĂ (< fr., după *inconştient*) s.f. **1.** (MED.) Lipsă sau pierdere a cunoştinţei, care apare în diferite boli neurologice şi psihice (ex. confuzie mintală, schizofrenie). **2.** Lipsă a unei atitudini conştiente, raţionale faţă de realitatea înconjurătoare.

INCONTESTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi contestat; sigur. ✦ (Adverbial) Fără îndoială; indiscutabil.

INCONTINÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. (MED.) Eliminare involuntară a urinei sau a materiilor fecale.

INCONVENIÉNT (< fr., lat.) s.n. Neajuns, dezavantaj; dificultate, obstacol.

INCORÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este corect; greşit, inexact. ✦ Necinstit.

INCORECTITÚDINE s.f. Lipsă de corectitudine; purtare sau faptă incorectă, înşelătorie.

INCORIGÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Care nu poate fi îndreptat, corijat. (LOG.) (În legătură cu propoziţiile de bază: relatări introspective, axiome etc.), nesusceptibil de testări ulterioare, imposibil de corectat.

INCORUPTÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi corupt; cinstit, integru.

INCREDÍBIL, -Ă (< it., lat.) adj. Care este de necrezut; neverosimil.

INCREMÉNT (< fr. {i}; {s} lat. *incrementum* „creştere") s.n. **1.** (Livr.) Creştere, spor, adaos. **2.** (FIZ.) Contribuţia particularităţilor structurale, în primul rând a legăturilor interatomice, la valoarea unei mărimi fizice (ex. indicele de refracţie) care caracterizează o anumită structură moleculară. **3.** (INFORM.) Constantă (de regulă 1) care se adună la valoarea unei variabile, registru sau locaţie de memorie.

INCREMENTÁRE (< fr.) s.f. Adunarea unei constante (increment) la valoarea unei variabile, registru sau locaţie de memorie.

INCRIMINÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A învinui o persoană de săvârşirea unei crime; *p. ext.* a învinovăţi, a acuza.

INCRUSTÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A împodobi un obiect cu incrustaţii. **2.** Refl. (Despre săruri dizolvate) A se depune sub formă de crustă pe pereţii interiori ai unui rezervor, ai unui cazan, ai unei conducte etc.

INCRUSTÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (ARTE DEC.) Ornamentaţie tăiată dintr-un material, de obicei preţios, şi fixată pe un alt material (ex. **i.** de fildeş, **i.** de sidef etc.); procedeul prin care se realizează. V. *intarsie* şi *marchetărie*. **2.** Crustă de săruri care s-au depus, în anumite condiţii, pe suprafaţa unui corp.

INCUBATÓR (< fr.; {s} lat. *incubo* „a cloci") s.n. Instalaţie amenajată special pentru asigurarea condiţiilor de temperatură, umiditate etc. necesare dezvoltării embrionului păsărilor (clocitoare) sau a prematurilor. ✦ Cameră specială pentru nou-născuţii prematuri.

INCUBÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proces de dezvoltare a embrionului în ou şi de transformare a lui în pui. Poate fi naturală sau artificială. **2.** (MED.) Perioadă de timp cuprinsă între primul contact al organismului cu un agent patogen şi primele simptome ale bolii provocate de acesta.

INCULEŢ 1. Ion (1884–1940, n. Rezeni, Basarabia), om politic liberal român. Acad. (1918). Unul dintre susţinătorii unirii Basarabiei cu România. Preşedinte al Sfatului Ţării (21 nov. 1917–27 mart. 1918) şi preşedinte al Republicii Democratice Moldoveneşti (2 dec. 1917–27 mart. 1918). După realizarea Unirii, la 27 mart. 1918, a reprezentat interesele Basarabiei în guvern cu rangul de ministru de stat. De mai multe ori ministru. **2. Ion I.** (n. 1921, Iaşi), inginer canadian de origine română. Fiul lui **I. (1)**. Lucrări în domeniul electricităţii statice. A descoperit „reacţia constantă", ce permite determinarea momentului apariţiei ozonului şi a dezvoltat o nouă metodă de stropire electrostatică aeriană cu pesticide. M. de onoare al Acad. Române (1992).

INCULPÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A trimite un învinuit în faţa unei instanţe penale.

INCULPÁT, -Ă s.m. şi f. (DR.) Persoană împotriva căreia a fost pusă în mişcare acţiunea penală şi este parte în procesul penal.

INCULTÚRĂ (< fr.) s.f. Lipsă de cultură; ignoranţă, neştiinţă.

INCUMBÁ (< lat. *incumbere*, după fr. *incomber*) vb. I intranz. (Despre sarcini, obligaţii) A se impune, a reveni cuiva.

INCUNĂBUL (< fr. {i}; {s} lat. *incunabula* „loc de origine, început") s.n. Denumire dată primelor tipărituri europene la care s-a aplicat tehnica de tipărire mecanică a cărţilor, prin utilizarea caracterelor mobile (inventată de Gutenberg la 1440); cărţile tipărite până la 1500 poartă acest nume, ele fiind bogat ilustrate cu xilogravuri; *p. ext.* carte foarte veche (şi preţioasă).

INCURĂBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre boli) Care nu poate fi vindecat; (despre fiinţe) care suferă de o boală nevindecabilă sau, *p. ext.*, de un defect moral ce nu mai poate fi corijat.

INCURSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MILIT.) Acţiune de cercetare, de mică amploare, executată prin surprindere pe terit. inamicului, în scopul distrugerii unor obiective, al capturării de prizonieri sau de documente. **2.** Fig. Abordarea unui domeniu străin de preocupările obişnuite sau de tema tratată.

IN-CVARTO (< fr.; lat. *in-quarto*) adj. invar. (Despre formatul cărţilor) În care coala de hârtie este îndoită în patru, formând opt pagini.

IND (SINDH, INDUS), fl. în Asia (China, India, Pakistan); 2 900 km. Supr. bazinului: 1,16 mil. km^2. Izv. din pod. Tibet, de la 5 300 m alt., parcurge NV Indiei, separă m-ţii Hindukush de Himalaya Înaltă, curge prin C. Indo-Gangetică, trece prin Hyderābād şi se varsă printr-o deltă de 8 mii km^2 în M. Arabiei. Afl. pr.: Kabul, Sutlej. Regimul hidrologic este variabil, nivelul crescând la apele mari cu c. 7 m.

INDECÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care încalcă sau contrazice legile decenţei; necuviincios, impudic.

INDECÍS, -Ă (< fr.) adj. Nehotărât, şovăielnic.

INDEFINÍT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. Care nu este definit, care nu are limite determinate; nedefinit, nelămurit. ✦ (Adverbial) (MAT.) *I. derivabilă* = (despre o funcţie) care admite derivate de orice ordin. ✦ (GRAM.) (Înv.) Nehotărât.

INDEHISCÉNT (< fr.) adj. (Despre fructe) Care nu se deschide spontan la maturitate pentru a pune în libertate seminţele.

INDELÉBIL (< fr., lat.) adj. Indestructibil; *fig.* perpetuu; care nu poate fi şters din amintire, care nu se poate uita.

INDEMNIZÁŢIE (ÎNDEMNIZÁŢIE) (< fr.) s.f. **1.** Sumă de bani care se acordă cuiva, în afara salariului, pentru suportarea unor cheltuieli speciale (ex. pentru compensarea unor cheltuieli legate de deplasări, detaşări, transfer). **2.** Sumă de bani care se acordă cuiva pentru munca prestată în afara obligaţiilor ce decurg din funcţia sa de bază (ex. în învăţământ pentru activitatea de diriginte, director, decan).

INDEPENDÉNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care nu depinde de cineva sau de ceva; care se bucură de independenţă **(1)**; liber **(1)**, autonom. ✧ Loc. *Independent de...* = fără a ţine seama de... **2.** Adj. (Despre oameni) Care se bizuie pe forţele proprii, care are iniţiativă personală. **3.** (MAT.; FIZ.; despre mărimi) A cărei valoare nu depinde de nici o altă valoare sau mărime. ✧ (MAT.) *Evenimente independente* = evenimente care au proprietatea că probabilitatea realizării lor simultane este produsul probabilităţilor fiecăruia.

INDEPENDENŢA 1. Com. în jud. Călăraşi; 3 556 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Constanţa, la graniţa cu Bulgaria; 3 107 loc. (2008). Complex rupestru. **3.** Com. în jud. Galaţi, în C. Siretului Inferior; 4 770 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale. Viticultură. Creşterea porcilor. **4.** Denumirea com. *Murighiol*, jud. Tulcea (între 1983 şi 1996).

INDEPENDÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Drept al unui stat (sau al unei persoane la existenţă şi dezvoltare liberă, fără amestec din afară), de a-şi hotărî soarta, de a-şi alege, potrivit voinţei şi intereselor sale, calea de dezvoltare socială sau politică; situaţia de fapt a statului conformă cu acest drept. **2.** Caracterul sau situaţia celui care judecă lucrurile şi acţionează în mod independent, neinfluenţat de alţii. **3.** (LOG.) Proprietate a unui sistem axiomatic în cadrul căruia nici o axiomă nu este deductibilă din celelalte.

INDESCIFRÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un text sau despre scrisul cuiva) Care nu se poate descifra; neciteţ, ilizibil.

INDESTRUCTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi distrus, nimicit; trainic, rezistent.

INDETERMINÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Mod de a explica imprevizibilitatea actelor voinţei umane (sens subiectiv) şi inconstanţa proprietăţilor obiectelor naturale, mai ales la nivel atomic (sens obiectiv), pus, uneori, în legătură cu limitele cunoaşterii umane sau cu existenţa unor parametri care nu se supun *principiului cauzalităţii,* aplicat în cercetarea unor fenomene specifice fizicii cuantice şi a mutaţiilor genetice.

ÍNDEX (< fr., lat.) s.n., s.m. **I.** S.m. Arătător **(2)**. **II.** S.n. **1.** Listă al cărei conţinut cuprinde enumerarea unui şir de documente împreună cu cheile sau notaţiile de cod pentru identificarea conţinutului lor. **2.** Noţiune statistică, exprimată în procente anuale în raport cu un an de bază. **3.** Listă alfabetică sau sistematică pusă la începutul sau la sfârşitul unei cărţi sau apărută în volum separat, care cuprinde autorii, cuvintele sau materiile din lucrarea respectivă, cu indicarea paginii (şi a volumului); indice **(8)**. ✧ Expr. *A pune la index* = **a)** a trece o carte în lista cărţilor interzise; b) *fig.* a socoti pe cineva nedemn sau periculos. **III.** S.m. (INFORM.) **1.** Fişier (sau tablou) asociat unui alt fişier ale cărui înregistrări sunt ordonate după un câmp al fişierului iniţial (sau după elementele tabloului). **2.** Valoare care, adăugată la conţinutul câmpului-adresă al unei instrucţiuni, determină adresa absolută. **3.** Variabilă a cărei valoare reprezintă o anumită adresă de memorie; indice **(9)**.

INDEXÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. (INFORM.) A asocia un index unui fişier; a asocia indecşi unui nume de variabilă. **2.** A introduce un cuvânt, o materie sau un autor într-un index **(II 3)**. **3.** (EC.) A corela variaţiile unei valori cu valoarea elementului de referinţă. ✦ A corela salariile, pensiile etc. cu creşterile de preţuri.

INDEZIRÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este dorit, agreat; nedorit, neplăcut.

INDIA 1. Pen. în S Asiei, limitată de M. Arabiei (la V) şi de G. Bengal (la E). De formă triunghiulară, se prelungeşte, în N, printr-o zonă de podiş; c. 2 mil. km². Limita de N, convenţională, este o linie care uneşte deltele Indului şi Gangelui. Cea mai mare parte a ei este ocupată de pod. Deccan, care este mărginit de m-ţii Gaţi. Alt. max. în S: 2 695 m (vf. Anai Mudi). Expl. de cărbune, min. de fier, mangan, bauxită, mică. În Pen. I. se află cea mai mare parte a terit. statului indian, precum şi părţi ale terit. statelor Bangladesh şi Pakistan. **2. Republica** ~, stat federal în S Asiei, cuprinzând şi o serie de ins. grupate în arh. Andaman, Nicobar şi Laccadive; 3,3 mil. km²; 1 049 mil. loc. (2003), locul 2 pe Glob după China. Structura etnică este foarte complexă: c. 74% sunt populaţii din grupul de limbi indo-ariene, c. 24% (mai ales în S) din grupuri de limbi dravidiene, 2% alte limbi. Limba oficială: hindi şi alte 21 limbi vorbite în diverse state federale (uzuală engleza). Religia: hinduism 80%, islam 12%, creştinism (catolici 2%), budism, sikh. Cap.: *New Delhi*. Oraşe pr.: Bombay/Mumbay, Calcutta/Kolkata, Delhi, Madras/Chennai, Hyderābād, Bangalore/Bengalûru, Ahmedabad/Ahmadābād, Kānpur/Cawnpore, Nāgpur, Lucknow, Poona/Pune ş.a. Împărţit în 28 de state federale şi 7 terit. autonome. În partea de N a I., în zonele de frontieră, se desfăşoară, pe c. 2 400 km lungime, m-ţii Himalaya, iar în cea de NV se află prelungirile m-ţilor Karakorum, cu alt. max. de 8 611 m (vf. K2, cel mai înalt de pe terit. I.). La poalele m-ţilor Himalaya se află colinele Siwalik. Sectorul peninsular al I. (pen. I.) este dominat de pod. Deccan, care urcă spre margini în sisteme muntoase: Vindhya în N, m-ţii Gaţii de Est şi, respectiv, Gaţii de Vest, ce se unesc în S şi domină câmpiile litorale Malabar şi Coromandel. În NE ţării se desfăşoară pod. Shillong, iar în NV, deşertul Thar. Între m-ţii Himalaya şi pod. Deccan se desfăşoară o parte din C. Indo-Gangetică. *Clima* este tropical-musonică. *Reţeaua hidrografică* este dominată de fl. Gange şi Brahmaputra. Resurse naturale: huilă, lignit şi cărbune brun, min. de fier, mangan, cupru, plumb, zinc, magneziu, tungsten, uraniu, bauxită, cromite, pirite, aur, argint, diamante, petrol, sare, fosfaţi naturali ş.a. Expl. forestiere. Ind. diversificată: ind. constr. de maşini, electronică, chimică, textilă (locul 2 pe Glob, în 2005, la ţesături de bumbac), prelucr. lemnului, energie electrică, cocs metalurgic, fontă şi feroaliaje, oţel, aluminiu, ciment, alim.; informatică, ind. cinematografică (locul 2 în lume); artizanat. **I.** este al treilea mare producător de cereale din lume (grâu, porumb, orez, mei) şi ocupă locuri fruntaşe la culturile de bananieri, cânepă, ricin, ceai, iută, arahide, susan, năut, linte, trestie de zahăr. Se mai cultivă cartofi, in, rapiţă, soia, floarea-soarelui, bumbac, cafea, manioc, batate, arbori de cauciuc, chenaf, tutun, cocotieri. Mare producătoare de legume şi fructe: mere, alune caju, papaya, citrice, ananas, mango, viţă de vie. Se cresc: bovine, bubaline (locul 1 pe Glob), caprine (locul 1 pe Glob), ovine, cabaline, asini, cămile, porcine. Sericicultură. Apicultură. Pescuit. Turism. Staţiuni climaterice, parcuri naţionale şi rezervaţii naturale. Moneda: 1 rupee (rupie) = 100 paisas. – *Istoric.* Terit. **I.** este locuit încă din Paleolitic pe valea fluviului Ind – de la care derivă şi denumirea ţării (mărturie stau culturile Mohenjo-Daro şi Harappa), partea de N a **I.** a fost invadată, spre mijlocul milen. 2 î.Hr., de arieni, populaţie indo-europeană care a introdus sistemul celor patru caste, limba vedică şi brahmanismul. Tot în această perioadă a fost elaborat cel mai vechi monument de literatură „Rig-Veda". Pe măsura declinului castei brahmanilor (clerul), s-a afirmat o nouă religie, întemeiată de Buddha Sakya Muni (560–480 î.Hr.). În sec. 6 î.Hr., NV pen. s-a aflat sub dominaţie persană. Alexandru cel Mare a efectuat o expediţie în valea Indului (327–326 î.Hr.). Spre sfârşitul sec. 4 î.Hr., s-a constituit, în aria dintre Ind şi Gange, un mare stat, condus de dinastia Maurya, al cărui fondator a fost *Chandragupta,* şi a ajuns la apogeu sub *Aşoka* (c. 273– 232 î.Hr.), zelos propagator al budismului, care a devenit cea mai importantă religie în **I.** (sec. 3 î.Hr.–6 d.Hr.). Implantările greceşti în zona de NV a I. au fost spulberate de invazia sciţilor, originari din Asia Centrală. În sec. 1 d.Hr., Imp. Kuşanilor, cu centrul în Afghanistan, ocupă Punjabul, apoi, sub Kanişka, întreaga I. septentrională. De la începutul sec. 4, statul Magadha (bazinul Gangelui) cunoaşte o perioadă de expansiune şi mare progres cultural sub dinastia Gupta, întemeiată de Chandragupta I (c. 320–335). Invazia hunilor heftaliţi (sec. 6) a pus capăt acestei perioade de avânt cultural. La începutul sec. 7, regele Harşa din Kanauj şi-a extins stăpânirea asupra N I., punând bazele unui imperiu în care artele şi literele au cunoscut din nou o mare înflorire. După moartea sa, Imp. s-a dezmembrat. Fărâmiţarea politică din sec. 10–15 a coincis cu pătrunderea şi răspândirea islamului. Perioada 1206–1526 este dominată pe plan politic, în N, de *Sultanatul din Delhi,* în S, de statul *Vijayanagar,* iar pe plan artistic de debutul artei indo-musulmane. În anii 1398–1399, Timur Lenk a invadat Punjabul. În 1498, navigatorul portughez Vasco da Gama atinge coasta Malabar, portughezii punând stăpânire pe o mare parte a coastei de V. Sub conducerea lui *Babur,* un mongol descendent al lui Timur Lenk, s-au pus bazele Imp. *Marilor Moghuli* (1526–1858), cu cap. la Agra şi, ulterior, la Delhi, consolidat sub domnia lui *Akbar* (1556–1605), susţinător al hinduismului. Perioada este caracterizată de o înflorire fără precedent a artelor. În 1600 este înfiinţată Compania britanică a Indiilor Orientale, iar în

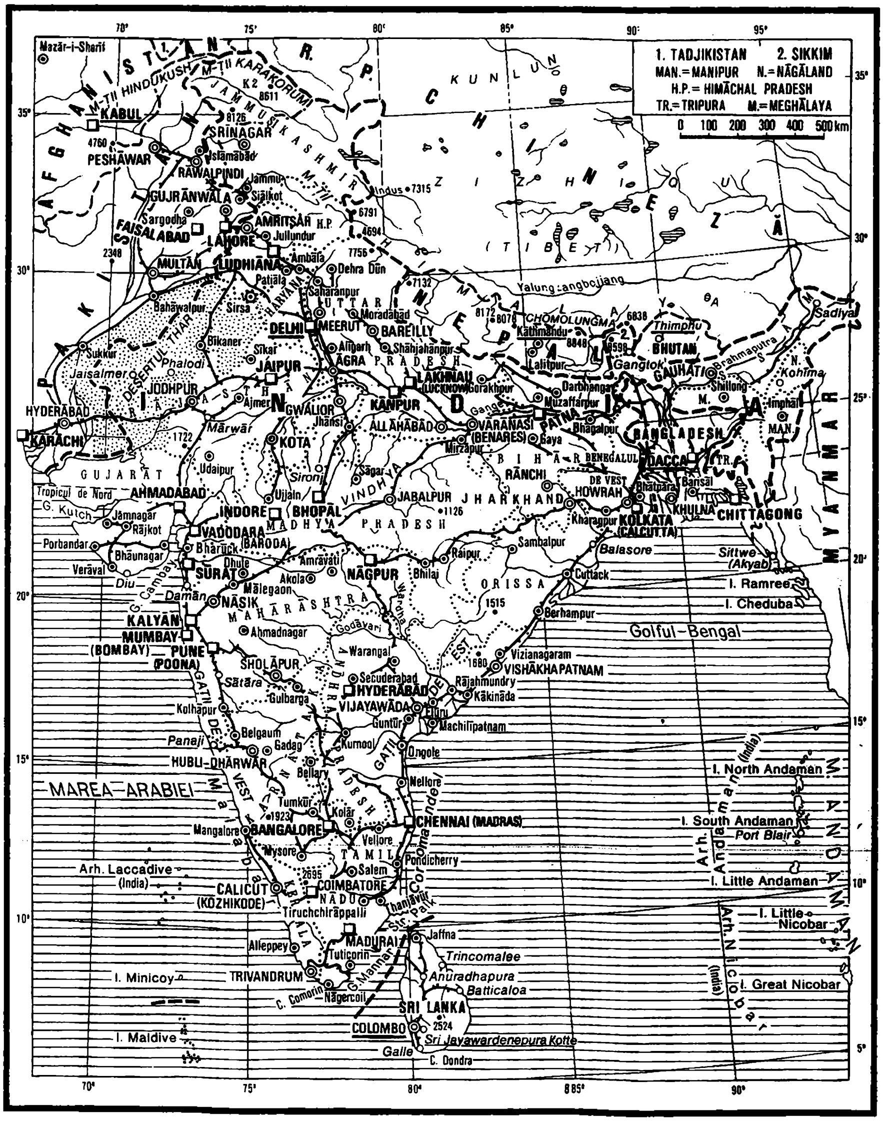
1. TADJIKISTAN 2. SIKKIM
MAN.=MANIPUR N.=NĀGĀLAND
H.P.= HIMĀCHAL PRADESH
TR.=TRIPURA M.=MEGHĀLAYA
0 100 200 300 400 500km
70° 75° 80° 85° 90° 95°
35° 30° 25° 20° 15° 10° 5°
Mazār-i-Sharif
M-ţii HINDUKUSH
M-ţii KARAKORUM
K2 8611
KABUL
SRINAGAR
PESHĀWAR
Islāmābād
RAWALPINDI
Jammu
GUJRĀNWĀLA
Siālkot
Sargodha
FAISALABAD
AMRITSAR
LAHORE
Jullundur
MULTĀN
LUDHIĀNA
Dehra Dūn
Bahāwalpur
Sirsa
Saharanpur
Moradābād
DELHI
MEERUT
BAREILLY
Bikaner
Sukkur
Phalodi
Aligarh
Shāhjahānpur
Jaisalmer
JAIPUR
AGRA
LAKHNAU (LUCKNOW)
Gorakhpur
JODHPUR
Ajmer
GWALIOR
KĀNPUR
HYDERĀBĀD
KARĀCHI
Mārwār
ALLĀHĀBĀD
VĀRĀNASI (BENARES)
PATNA
Gaya
Bhāgalpur
Muzaffarpur
Darbhanga
KOTA
Jhānsi
Udaipur
Sironj
Sāgar
Mirzāpur
RĀNCHI
G U J A R Ā T
AHMADĀBĀD
Ujjain
INDORE
BHOPĀL
JABALPUR
J H A R K H A N D
HOWRAH
KOLKATA (CALCUTTA)
Jāmnagar
Rājkot
VADODARA (BARODA)
Porbandar
Bhāunagar
Bhārūch
SURAT
Dhule
Amrāvati
NĀGPUR
Bhilai
Raipur
Sambalpur
Balasore
Cuttack
Verāval
Diu
Damān
Akola
Mālegaon
NĀSIK
O R I S S A
KALYĀN
MUMBAY (BOMBAY)
Ahmadnagar
PUNE (POONA)
SHOLĀPUR
Warangal
Berhampur
Vizianagaram
VISHĀKHAPATNAM
Sātāra
Secunderabad
HYDERĀBĀD
Rājahmundry
Kākināda
Gulbarga
VIJAYAWĀDA
Kolhāpur
Guntūr
Machilīpatnam
Belgaum
Panaji
Gadag
Kurnool
HUBLI-DHĀRWĀR
Bellary
Ongole
Nellore
MAREA ARABIEI
Tumkūr
Kolār
CHENNAI (MADRAS)
Mangalore
BANGALORE
Mysore
Vellore
Pondicherry
Salem
COIMBATORE
Arh. Laccadive (India)
CALICUT (KOZHIKODE)
Tiruchchirāppalli
MADURAI
Alleppey
Tuticorin
Jaffna
Trincomalee
Anūradhapura
Batticaloa
I. Minicoy
TRIVANDRUM
Nāgercoil
C. Comorin
SRI LANKA
COLOMBO
Sri Jayawardenepura Kotte
Galle
C. Dondra
I. Maldive
K U N L U N
Yalung-angbo
CHOMOLUNGMA
8848
Thimphu
BHUTAN
Kāthmāndu
Lalitpur
Gangtok
GAUHATI
Shillong
Kohima
Imphāl
Sadiya
BANGLADESH
DACCA
Barisal
KHULNA
CHITTAGONG
Sittwe (Akyab)
I. Ramree
I. Cheduba
Golful Bengal
I. North Andaman
I. South Andaman
Port Blair
I. Little Andaman
I. Little Nicobar
I. Great Nicobar
Arh. Andaman (India)
Arh. Nicobar (India)
MYANMAR
U T T A R P R A D E S H
B I H A R
BENGALUL DE VEST
M A D H Y A P R A D E S H
M A H A R A S H T R A
A N D H R A P R A D E S H
K A R N A T A K A
T A M I L N A D U
KERALA
GAŢII DE VEST
GAŢII DE EST
VINDHYA
DEŞERTUL THAR
Tropicul de Nord
G. Kutch
G. Cambay
Str. Palk
Coromandel
G. Manar
Indus
7315
6791
4694
7756
7132
8172
8078
6838
4760
8126
2348
1722
1126
1680
1515
2695
1923

1664, Compania franceză a Indiilor Orientale. După încercările de implantare şi expansiune ale portughezilor (Goa, *Damān* şi *Diu*) şi olandezilor *(Kochi)*, care au creat mici colonii, **I.** a fost disputată între Franţa (Pondichéry, Chandernagor) şi Marea Britanie (Bombay, Calcutta, Madras), care reuşeşte, în cele din urmă, începând din 1763, în urma Războiului de 7 Ani, să-şi extindă stăpânirea asupra întregii **I.** Dominaţia britanică a contribuit la progresul şi occidentalizarea **I.**, dar, prin caracterul ei brutal, a provocat proteste şi răscoale, dintre care cea mai importantă a fost Răscoala şipailor (1857–1859), reprimată sângeros. Pentru a face faţă nemulţumirilor, autorităţile britanice au declarat **I.** colonie a Coroanei (1858), condusă de un vicerege. Mişcarea de emancipare naţională a înregistrat însemnate progrese, graţie constituirii partidelor: Congresul Naţional Indian (1885) şi Liga Musulmană (1906). După Primul Război Mondial, sub conducerea liderilor Congresului Naţional Indian, *Mahatma Gandhi* şi *Jawaharlal Nehru*, mişcarea anticolonialistă s-a intensificat şi diversificat (rezistenţa pasivă, boicotul produselor britanice etc.). Sub presiunea acestei mişcări, în 1935, britanicii au promulgat o Constituţie (India Act) care acorda o oarecare autonomie; ulterior, Marea Britanie a fost constrânsă să admită independenţa **I.** (15 aug. 1947), pe care a divizat-o, însă, pe criterii confesionale, în dominioanele: Uniunea Indiană, locuită de hinduşi, şi Pakistan, locuit de musulmani (Kashmirul devenind o sursă de tensiuni continue între cele două state). Membru fondator al O.N.U. (1945). La 26 ian. 1950, **I.** s-a proclamat republică federală, rămânând membră a Commonwealth-ului. În anii confruntării dintre cele două blocuri militare (N.A.T.O. şi Tratatul de la Varşovia), **I.** a fost unul dintre principalii reprezentanţi ai mişcării de nealiniere. În 1961 au fost incluse în statul indian coloniile portugheze Goa, Damān şi Diu, iar în 1975 a fost inclus şi fostul regat *Sikkim*. Aflat timp îndelungat la putere (din 1947, cu întreruperi, 1977–1980, 1989–1991), Congresul Naţional Indian, prin liderii săi, J. Nehru şi fiica acestuia, *Indira Gandhi*, a reuşit să facă din **I.** o ţară democratică, datorită bunei funcţionări a instituţiilor statului, în ciuda existenţei unui mozaic de limbi şi dialecte (peste 200) şi a rivalităţii dintre confesiunea hindusă (majoritară) şi cea musulmană, şi a decalajelor economice dintre reg. Deşi potenţialul economic al ţării a progresat masiv, un mare număr de locuitori trăiesc în condiţii materiale precare. Situaţia **I.** a fost agravată în interior de acţiunile separatiştilor sikh (care au asasinat-o pe Indira Gandhi), iar în exterior de conflictul cu China (1956, 1959, 1962), care a îmbrăcat forma unor războaie sau ciocniri de frontieră, şi cu Pakistanul (1947–1948, 1965, 1971, 1999, 2001), pentru stăpânirea Kashmirului. Asasinarea fiului Indirei, *Rajiv Gandhi* (1991), prim-min. (1984–1989), de către separatiştii tamili, a relevat amploarea mişcărilor subversive, dar nu a destabilizat regimul democratic, care nu a putut eradica însă corupţia. Anii '80–'90 au fost marcaţi de tensionarea treptată a vieţii interne. Mişcări insurecţionale, teroriste locale, cu tendinţe secesioniste, s-au manifestat în Punjab, Assam, Jammu şi Kashmir. În urma alegerilor parlamentare din 1993, 1996 şi 1998, 1999, partidul Congresul Naţional Indian şi-a pierdut supremaţia în favoarea partidului de dreapta, Bharatiya Janata, iar liderul acestuia, Atal Bihari Vajpayee, devine prim-min. În 1998, **I.** a realizat mai multe experienţe nucleare subterane prin care şi-a confirmat statutul de ţară deţinătoare a armei nucleare. Acţiunea a provocat replica imediată a Pakistanului şi dezaprobarea din partea opiniei publice internaţionale. Alegerile parlamentare din 2004 sunt câştigate de o alianţă de 14 partide în frunte cu Partidul Congresului, Manmohan Singh devenind prim-ministru. Republică prezidenţială.

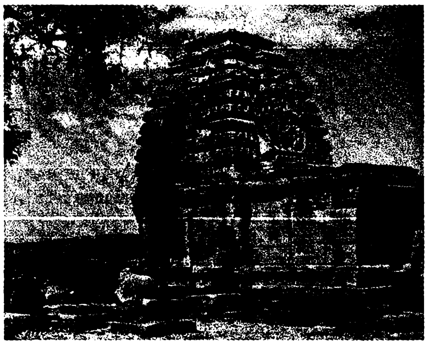

1

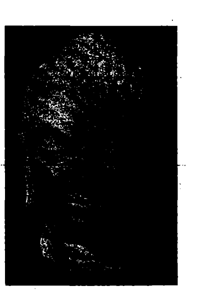

2

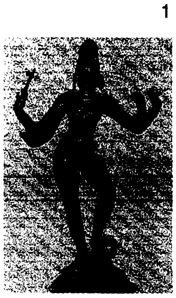

3

Artă indiană
1. Templul Jambhulinga, Pattadakal, Mysore (sec. 8) 2. Capul lui Buddha din Sarnath, Uttar Pradesh (sec. 5) 3. Şiva Tripurântaka din Tanjore, Tamil Nadu (sec. 11)

INDIÁN^1, **-Ă** (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al Indiei. **2.** Adj. Care aparţine Indiei sau populaţiei ei. ✧ *Arta i.* = arta care s-a dezvoltat de la sfârşitul milen. 4 î.Hr. în cadrul culturilor din valea Indului, iar mai târziu legate de dezvoltarea budismului şi brahmanismului. Cele mai vechi vestigii de arhitectură sunt cele rupestre (sanctuare, mănăstiri). Din sec. 4 î.Hr. apar construcţii în lemn, cărămidă şi piatră, ale căror proporţii cresc mereu în secolele următoare, decoraţia devenind din ce în ce mai abundentă. Legate de arhitectură, se dezvoltă sculptura (reliefuri narative, de ex. la Gandhara, sec. 2–4; Ajanta, Ellora, sec. 6–8) şi pictura murală, care atinge apogeul la Ajanta. Importante sunt şi sculpturile în *ronde-bosse* reprezentând zeităţi (Buddha, Şiva), de o mare puritate a formelor, pline de graţie, armonie şi virtuozitate în redarea mişcării. Alături de artele decorative, cultivate în toate epocile, în sec. 16–18 cunoaşte o mare înflorire miniatura (Şcoala din Bengal, sec. 12–19, Şcoala mogulă, sec. 17). Astăzi, *a.i.* se dezvoltă atât în sensul vechilor tradiţii locale, cât şi al asimilării celor mai noi tendinţe ale artei moderne a sec. 20.

INDIÁN^2, **-Ă** (< fr.) s.m. şi f. Amerindian.

INDIAN, Oceanul ~ v. **Oceanul Indian.**

INDIANA, stat în NNE S.U.A., la SE de L. Michigan; 93,7 mii km^2; 6,15 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Indianapolis.* Expl. de cărbuni, petrol, gaze naturale. Siderurgie; produse chimice şi electrotehnice.

INDIANAPOLIS, oraş în N S.U.A., pe White River, centrul ad-tiv al statului Indiana; 791,9 mii loc. (2000). Construcţii aeronautice şi de automobile; echipament şi utilaj de transport. Metalurgie neferoasă, maşini-unelte, produse electrotehnice, chimico-farmaceutice şi alim. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, hârtiei şi poligrafică. Muzee. Universităţi (1850, 1902). Capitoliul (1888). Pistă pentru circuit automobilistic (cursa de 500 de mile / 805 km, din 1911). Întemeiat în 1820.

INDICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A arăta pe cineva sau ceva; a face cunoscut, a semnala **(2). 2.** A recomanda, a prescrie (tratamente, medicamente etc.).

INDICÁN (< fr.; {s} lat. *Indicum* „negru de India") s.n. (BIOCHIM.) Substanţă organică care se găseşte în indigo; la bolnavii de hepatită cronică se formează în intestin prin descompunerea triptofanului şi se elimină prin urină.

INDICÁT, -Ă adj. Potrivit, corespunzător.

INDICATÍV (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. (LINGV.) *Modul i.* (şi substantivat, n.) = mod personal care exprimă o acţiune prezentată de vorbitor ca reală. 2. S.n. Tot ceea ce serveşte pentru a indica ceva. ✦ (MILIT.) Denumire convenţională care se atribuie unităţilor militare, comandamentelor etc. pentru păstrarea secretului şi pentru a nu putea fi recunoscute de inamic. ✦ *I. de apel* = semnal emis la începutul şi la sfârşitul oricărei emisiuni sau cel puţin o dată pe oră, de către o staţie de radiocomunicaţii, pentru a putea fi identificată.

INDICATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., subst. **I.** Adj. Care indică. **II. 1.** S.n. Instrument, dispozitiv sau element al unui sistem tehnic care indică valoarea unei mărimi (ex. **i.** de nivel, **i.** de presiune etc.). ✧ (TELEC.) *I. de acord* (sau *de sintonie*) = ochi magic. **2.** S.n. Inscripţie, simbol sau semnal care atrage atenţia sau care dă anumite indicaţii (ex. **i.** de circulaţie). **3.** S.m. (CHIM.) Substanţă folosită în analiza volumetrică pentru determinarea punctului de echivalenţă în reacţiile de neutralizare şi pentru determinarea practică a *p*H-ului unei soluţii. **4.** S.m. (EC.) Expresie numerică a unor fenomene, procese sau activităţi economice definite în timp şi spaţiu. Pot fi exprimaţi în mărimi absolute (unităţi de măsură fizice şi valorice) şi în mărimi relative (ca raport între doi indicatori absoluţi). ✧ *I. statistic* exprimă numeric un rezultat efectiv al unui proces. **5.** S.n. Lucrare, text, ansamblu de noţiuni şi de expresii numerice care servesc ca îndrumător într-un anumit domeniu. **III.** S.f. (MAT.) Curbă auxiliară care ajută la studiul curbelor şi al suprafeţelor. **IV.** S.n. *Indicatorul unei mulţimi* = funcţie definită pe o mulţime ce include mulţimea dată şi care ia valoarea unu pentru elementele mulţimii date şi valoarea zero pentru elementele ce nu-i aparţin ei; funcţie caracteristică. *Indicatorul lui Euler* = numărul numerelor prime mai mici decât un număr natural dat şi prime cu acesta. Se mai numeşte şi *funcţia lui Euler.* Simbol: φ (n). De ex.: φ(10) = 4, φ(1) = 1, φ(17) = 16.

INDICÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Îndrumare, recomandare; indiciu **(1)**, informaţie.

ÍNDICE (< it., lat.) s.m. **1.** (MAT.) Simbol numeric sau literal scris alături de un alt simbol literal pentru a deosebi elementele unei mulţimi, termenii unui şir etc. (ex. $a_1, a_2, \ldots, a_n$). 2. (STATIST., EC.) Mărime relativă rezultată din compararea (prin raportare) a doi indicatori (unul luat la numitor, ca bază de comparare sau raportare, iar celălalt la numărător, ca mărime raportată), care caracterizează modificarea în timp (dinamică) a unui fenomen economic sau exprimă raportul de mărime dintre două fenomene de acelaşi fel care se desfăşoară în acelaşi timp, dar în spaţii diferite. De cele mai multe ori, **i.** au caracter de medie. **3.** Mărime care caracterizează o proprietate a unei substanţe, a unui sistem tehnic etc. (ex. **i.** de refracţie). **4.** *I. antropometric* = raport procentual între diferitele dimensiuni ale corpului omenesc (ex. **i.** cefalic). **5.** (BIOL.) *I. de diversitate* = raportul dintre numărul total de specii şi cel de indivizi dintr-o biocenoză. *I. de sex* = raportul dintre numărul cromozomilor de sex X şi cel al seturilor de autozomi. **6.** (TEHN.) Semn trasat pe o scară, pe o curbă etc. pentru a permite aşezarea în raport cu acesta a părţilor unui sistem tehnic, ale unei diagrame, fotografii etc. ✦ Ac sau piesă mobilă a unui instrument de măsurat, care serveşte la citirea pe scara gradată a numărului diviziunii până la care s-a deplasat partea mobilă a instrumentului. 7. (BIBL.) Index **(II. 3). 8.** (MAT., INFORM.) Simbol sau expresie folosite pentru a deosebi între ele elemente de acelaşi tip (de ex., pentru a indica poziţia unui element într-un tablou); index **(III. 3).**

INDÍCIU (< lat.) s.n. **1.** Semn (aparent) după care se deduce existenţa unui lucru, a unui fenomen etc. ✦ Particularitate, semnalment după care poate fi recunoscut un obiect, un fenomen etc.; indicaţie. **2.** (DR.) Faptă, împrejurare, situaţie care, considerată în legătură cu alte fapte, împrejurări sau situaţii, poate servi ca probă într-un proces.

INDICTIÓN (< fr., lat.) s.n. Element de cronologie care indică o perioadă de 15 ani, folosit şi în cancelariile Ţării Româneşti şi ale Moldovei în Ev. Med.

INDIFERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care nu manifestă nici un fel de interes (pentru cineva sau ceva); nepăsător. **2.** Care nu prezintă nici o însemnătate, care nu trezeşte interes.

INDIGÉN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi subst.) Băştinaş, autohton. ✦ (Despre animale, plante, mărfuri etc.) Din propria ţară.

INDIGÉST, -Ă (< fr., lat.) adj. (MED.) Greu de digerat. ✦ Fig. Greu de înţeles; confuz.

INDIGÉSTIE (< fr., lat.) s.f. (MED.) Tulburare acută a digestiei, manifestată prin greţuri, vărsături, diaree etc.

INDIGHIRKA, fl. în Federaţia Rusă (Siberia Orientală); 1 726 km. Supr. bazinului: 360 mii km^2. Izv. din m-ţii Suntar Haiata, traversează pod. Oimiakon, formează chei în m-ţii Cerski şi se varsă în M. Siberiei Orientale printr-o deltă de 5,5 mii km^2.

INDIGNÁRE (< fr., lat.) s.f. Revoltă sufletească amestecată cu amărăciune şi dispreţ, provocată de o faptă nedemnă sau injustă.

INDIGÓ (< fr., sp.) s.n., adj. invar. **1.** S.n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între albastru şi violet. **2.** Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. **3.** S.n. Colorant albastru-închis, cunoscut încă din Antic.; era extras din diferite plante aparţinând genului *Indigofera*, originare din India şi din drobşor (*Isatis tinctoria*), cultivat în Europa. În prezent, se prepară sintetic din anilină sau din acid antranilic (prima sinteză a **i.** a fost realizată în 1878 de chimistul german Adolf von Baeyer). **4.** S.n. Hârtie-carbon (v. *carbon*).

INDIRÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi adverbial) Care se produce, apare sau se obţine prin intermediul cuiva sau a ceva. **2.** (LINGV.) *Complement i.* = complement care exprimă obiectul în favoarea sau în defavoarea căruia se săvârşeşte o acţiune ori asupra căruia se răsfrânge în mod indirect acţiunea verbului determinant. ✧ *Propoziţie completivă i.* = propoziţie care îndeplineşte în frază funcţia de complement indirect. *Stil i.* (sau *vorbire i.*) = procedeu sintactic de redare a comunicării unei persoane, subordonând-o unui verb de declaraţie. **3.** (CONT.) *Cheltuieli i.* = cheltuielile unei întreprinderi care nu sunt identificabile pe obiectul de calculaţie a costului (produs, lucrare, serviciu etc.) în momentul efectuării lor. Ele se repartizează pe obiecte de calculaţie, pe baza unor criterii (chei de repartizare) convenţionale, cu ocazia calculării costului total. **4.** (INFORM.) *Adresare i.* = metodă de adresare prin care adresa instrucţiunii următoare se extrage din locaţia de memorie indicată de instrucţiunea care se execută.

INDISCIPLÍNĂ (< fr.) s.f. Lipsă de disciplină; nesupunere, insubordonare; *p. ext.* dezordine.

INDISCRÉT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se amestecă în mod jenant în treburile altuia pentru a-i afla secretele (pe care le împărtăşeşte şi altora).

INDISCRÉŢIE (< fr., lat.) s.f. Destăinuire a unor secrete încredinţate de cineva. ✦ Faptă lipsită de discreţie.

INDISCUTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Şi adverbial) Care nu poate stârni obiecţii; incontestabil, sigur.

INDISOLÚBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Care nu poate fi desfăcut, rupt, destrămat; de nezdruncinat.

INDISPENSÁBIL, -Ă (< fr.) adj., s.m. pl. **1.** Adj. (Şi adverbial) Absolut necesar, neapărat trebuincios. **2.** S.m. pl. Izmene.

INDISPONÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi folosit după voie, care nu e liber. ✦ (DR.; despre un lucru sau despre un drept) De care nu se poate dispune.

INDISPOZÍŢIE (< fr.) s.f. **1.** Lipsă de voie bună, de dispoziţie; supărare (trecătoare). **2.** (MED.) Alterare minimă a stării de sănătate.

INDISPÚNE (< fr. *indisposer*, după *a pune*) vb. III tranz. şi refl. A(-şi) strica buna dispoziţie; a (se) supăra, a (se) întrista.

INDISPÚS, -Ă adj. Supărat, mâhnit, prost dispus. ✦ Uşor bolnav.

ÍNDIU (< fr. {i}; {s} lat. *indium*) s.n. Element chimic (In; nr. at. 49, m. at. 114,82, p.t. 156,4°C, p.f. 2 109°C), metal alb-cenuşiu, moale; se găseşte în natură, în cantităţi mici, în blendă. Descoperit de F. Reich şi H.Th. Richter (1863). Intră în compoziţia unor aliaje uşor fuzibile, de lipit, aliaje dentare, a semiconductoarelor.

INDIVÍD, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. **1.** (BIOL.) Forma elementară şi universală de existenţă şi de organizare a vieţii. Procesul caracteristic acestor sisteme este metabolismul; existenţa lor în timp este limitată genetic. **I.** pot fi uni- sau pluricelulari. **2.** (FILOZ.) Orice poate fi separat şi individualizat. **3.** (LOG.) Subiectul logic care admite predicate şi nu poate fi predicat al nici unui alt subiect (Aristotel, Leibniz). **4.** (SOCIOL.) Unitatea ireductibilă a oricărei societăţi; ins. ✦ (Peior.) Om necunoscut, suspect.

INDIVIDUÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care este propriu, specific unui individ; care este executat de un individ. **2.** Care se referă la un (sau aparţine unui) singur exemplar dintr-o clasă de lucruri ori de fiinţe; (în corelaţie cu *general* sau cu *general* şi *particular*) singular **(1)**.

INDIVIDUALÍSM (< fr.) s.n. **1.** Atitudine a celui care este preocupat exclusiv sau excesiv de problemele sale personale, de propria sa persoană, fiind indiferent sau ostil faţă de interesele generale, publice. **2.** (FILOZ.; SOCIOL.) Teorie care consideră individul drept o realitate ireductibilă, într-o ordine etică sau politică, şi superioară valoric societăţii. **I.** aşază viaţa privată înaintea vieţii publice, favorizează iniţiativa privată, încearcă să reducă funcţiile îndeplinite de stat (liberalism). O formă radicală de **i.** este anarhismul.

INDIVIDUALITÁTE (< fr.) s.f. Ansamblul particularităţilor proprii unui individ, care îl deosebesc de ceilalţi indivizi şi îi conferă unicitate; *p. ext.* ansamblul particularităţilor unui obiect, fenomen etc.

INDIVIDUALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A determina un lucru prin caracterele sale individuale. **2.** A scoate în evidenţă individualitatea, specificul unei persoane, al unui fapt etc.

INDIVIDUALIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a individualiza. **2.** Adaptarea şi aplicarea unei concepţii, a unei legi etc. la cazuri particulare. **3.** (În artă) Întruchiparea ideii artistice în imagini senzorial-concrete, individuale; întruchiparea unei tendinţe, esenţe sau relaţii generale (sociale) în figuri individuale tipice.

INDIVIDUÁŢIE (< fr.) s.f. (FILOZ.) Realizare a ideii generale a unei specii, într-un anumit individ. ✧ *Principiul individuaţiei* = (la scolastici) ceea ce conferă fiinţei o existenţă unică şi o distinge de orice altă fiinţă; se efectuează material (Thoma d'Aquino) sau în virtutea unei proprietăţi formale de unicitate, numită de Duns Scot *hecceitate*.

INDIVÍZ, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.; despre bunuri) Care se află în stare de indiviziune.

INDIVIZIBÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi împărţit.

INDIVIZIÚNE (< fr.) s.f. (DR.) Stare a unui bun asupra căruia mai multe persoane au un drept de proprietate. Termenul include atât situaţiile în care **i.** poate fi lichidată prin *partaj*, cât şi cele de **i.** forţată şi perpetuă (ex. părţile comune ale imobilelor cu apartamente deţinute de proprietari individuali, la care cota-parte indiviză se calculează în funcţie de suprafaţa fiecărei proprietăţi individuale).

INDO-ARIÁN, -Ă (< fr.) adj. *Limbi indo-ariene (indiene)* = grup de limbi indo-europene provenite din limba indiană veche. Împreună cu limbile dardice şi indo-iraniene, ţin de comunitatea lingvistică indo-iraniană. Între limbile contemporane, cele mai importante (totalizând peste un miliard de vorbitori) sunt: hindi, urdu, bengali, marathi, gujarati ş.a.

INDOCHINA, pen. în SE Asiei, între M. Chinei de Sud (la E), str. Malacca (la S), M. Andaman şi G. Bengal (la V); 2,05 mil. km^2. În S, pen. se îngustează în istmul Kra, prelungindu-se prin pen. Malacca până aproape de Ecuator. În V se întind m-ţii Arakan (alt. max.: vf. Victoria, 3 053 m). În partea centrală sunt situate pod. Shan şi Korat, între Menam şi Mekong, iar în SV acestuia C. Siamului (Menamului). În S se întinde C. Cambodgei. În E se extinde Cordiliera Annamită, lanţ muntos cu aspect de podiş înalt. Climă subecuatorial-musonică, umedă şi caldă, iar în pen. Malacca, ecuatorială. Pr. fl.: Mekong, Irrawaddy, Salween, Menam-Chao Phraya; lacul Tonlé Sap. Păduri tropicale umede, savane cu ierburi înalte, jungle (în zonele de câmpie). Expl. de min. de staniu şi wolfram. Culturi de orez şi plantaţii de arbori de cauciuc. Pe terit. pen. **I.** sunt situate următoarele state: Uniunea Myanmar, Thailanda, Laos, Cambodgia, Vietnam şi Malaysia.

INDO-EUROPEÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. pl. **1.** Adj. *Limbi indo-europene* = cea mai mare fam. de limbi vorbite în lume cuprinzând majoritatea limbilor din Europa şi multe din Asia, răspândite în America şi Australia, iar ca limbi secundare în Africa şi Oceania. Sunt vorbite de c. jumătate din populaţia Globului. Reprezintă continuarea unei limbi neatestate, dar reconstituită, începând din sec. 19, prin metoda comparativ-istorică (Fr. Bopp fiind cel care i-a stabilit principalele trăsături). Numeroasele ei ramuri sunt grupate în două tipuri: *kentum* (greacă, italică – din principala ei reprezentantă, latina, derivă ramura romanică actuală –, celtică, germanică, iliră, toharică, hitită) şi *satem* (indo-iraniană, armeană, slavă, baltică, tracă, frigiană). Denumirea de **i.-e.** (dată de Th. Young, în 1814) este convenţională. **2.** S.m. pl. Denumire dată unui grup de populaţii care trăiau prin milen. 3 î.Hr. în reg. Asiei Centrale, de unde au emigrat mai târziu spre V şi SV. **3.** Adj. Privitor la limbile **i.-e.**, care aparţine acestor limbi.

INDO-GANGETICĂ, Câmpia ~, mare câmpie în N pen. India (Pakistan, India, Bangladesh), între m-ţii Himalaya (la N), pod. Deccan (la S), culmile pod. Iranului (la V) şi Cordiliera Birmană (la E), străbătută de fl. Ind şi Gange cu afl. lor. Lungime max.: c. 3 000 km; lăţime: 250–350 km. Alt. max.: 270 m. Cuprinde deltele şi terasele fl. Ind, Gange şi Brahmaputra. Climat subecuatorial-musonic, iar în V tropical. Vegetaţie de păduri sempervirescente, mangrove şi savane. Soluri aluviale. Culturi de orez, iută, trestie de zahăr, bumbac şi grâu. Zonă de mare densitate demografică (c. 300 mil. loc.).

INDO-IRANIÁN, -Ă (< fr.) adj. *Limbi indo-iraniene* = ansamblul lingvistic alcătuit din limbile *indo-ariene* şi *iraniene*.

INDÓL (< fr., engl. {i}) s.m. Compus heterociclic, format dintr-un nucleu benzenic şi unul pirolic, care se extrage din gudroane; folosit ca fixativ în parfumerie. Se mai numeşte *benzopirol*.

INDOLÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de energie; nepăsător; leneş.

INDONEZIA (Republica ~), stat insular în SE Asiei, ocupând o mare parte a Arh. Malaez, între Oc. Indian şi Oc. Pacific; 1,9 mil. km^2; 234,9 mil. loc. (2003). Limba oficială: bahasa indonesia (indoneziana). Religia: islamică 88%, creştină 8%, hindusă 2%, budistă 1%. Cap.: *Jakarta*. Oraşe pr.: Surabaja, Medan, Bandung, Semarang, Palembang, Ujung Pandang (fost Makasar) ş.a. Cuprinde arh. Moluce, Sondele Mari şi Sondele Mici şi partea vestică a ins. Noua Guinee (Irian Jaya). Cele mai mari ins. sunt Borneo (în care **I.** ocupă c. 2/3), Sumatera, Sulawesi, Java, Sumbawa, Flores, Sumba, Seram, Halmahera. *Relieful* este în general muntos, cu peste 100 de vulcani activi şi alt. ce trec de 3 500 m în Sumatera şi Java şi de 5 000 m în Noua Guinee (vf. Jaya, 5 030 m, alt. max. din ţară). Înguste câmpii litorale. *Climă* ecuatorială. Vegetaţie luxuriantă de pădure umedă ecuatorială, mangrove şi savane. Numeroase parcuri naţionale şi rezervaţii naturale. Resurse minerale: petrol, gaze naturale, huilă, min. de mangan, nichel, cupru, bauxită, staniu, aur, argint, diamante, sulf, fosfaţi ş.a. Expl. forestiere (mahon, santal, teck, bambus). Se cultivă mai ales orez, dar şi porumb, sorg, batate, manioc, soia, susan, tutun, ricin, legume, arbori de cauciuc, cocotieri, cafea şi cacao, ceai, bananieri, trestie de zahăr, papaya, mango, avocado, citrice, arahide. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine, bubaline, cabaline. Pescuit. Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, a cimentului, cherestea, a cauciucului, încălţ., textilă, alim. Moneda: 1 rupiah = 100 sen. – *Istoric.* Pe actualul terit. al **I.** s-au găsit resturi osteologice din Paleoliticul inferior (Java). În Java, Sumatera şi Borneo (Kalimantan) iau fiinţă o serie de mici principate, influenţate de civilizaţiile indiană şi chineză (c. 500 d.Hr.). Concomitent, se răspândesc brahmanismul şi budismul. În sec. 6–7, s-a format în S ins. Sumatera, prima mare formaţiune statală din **I.**, Srivijaya. Statului Mataram din ins. Java îi aparţine o civilizaţie (sec. 8–10) remarcabil ilustrată de celebrele monumente religioase de la *Borobudur* (budist) şi Prambanan (hinduist). Un nou stat, Majapahit, cu centrul în Java, şi-a afirmat (sec. 13–16) hegemonia asupra spaţiului indonezian şi malaiezian. Odată cu dispariţia acestuia, are loc o largă răspândire a islamului, care elimină în mare parte vechile culte. Datorită creşterii schimburilor comerciale (sec. 15–17), unele oraşe-state (Aceh, Bantem, Demak, Makassoi etc.) se dezvoltă ca sultanate prospere. Al doilea regat, Mataram, islamic de data asta, a fost acum fondat în Java. După primele apariţii ale portughezilor (1511, în Malacca), I. a intrat (din 1595) sub stăpânirea, de lungă durată, a olandezilor (în 1602 a luat fiinţă Compania Olandeză a Indiilor Orientale), care şi-au fixat centrul (1619) la Batavia (azi Jakarta). În 1799, I. a devenit colonie a statului olandez. Dominaţia colonială, care s-a extins în sec. 19, a provocat o puternică reacţie a autohtonilor, ce s-a manifestat prin apariţia unor mişcări naţionaliste (Budi Utomo şi Sarekat Islam). În 1920 a fost creat Partidul Comunist, cel dintâi partid comunist din Asia, iar apoi Partidul Naţionalist Indonezian, fondat în 1927. Ocupaţia japoneză (1942–1945) a încurajat, prin dispariţia structurilor coloniale, curentul de emancipare antiolandez, astfel că, la 17 aug. 1945, liderii Partidului Naţionalist, *Ahmed Sukarno* şi M. Hata, au proclamat independenţa ţării. Încercările Olandei de a-şi restabili controlul, prin forţa armelor, au eşuat, ea fiind constrânsă (27 dec. 1949) să recunoască independenţa I., devenită, la 17 aug. 1950, republică unitară (în locul structurii federale). Membră a O.N.U. (28. sept. 1950). I. a ocupat Irianul de Vest (1963) şi Timorul Oriental (1976) şi s-a afirmat ca una dintre principalele puteri ale mişcării ţărilor nealiniate (Conferinţa de la Bandung, 1955). O încercare a comuniştilor de a-şi asigura controlul puterii (30 sept. 1965) a generat o sângeroasă ripostă a armatei, în cursul căreia au fost ucise circa 300 000 de persoane, între care şi lideri ai Partidului Comunist. Cu simpatii de stânga, A. Sukarno a fost înlăturat progresiv de la conducerea I. şi, în final, înlocuit cu generalul Suharto, învestit cu puteri depline (1966), ales preşedinte al statului (1968) şi sprijinit de armată (care a devenit principala putere în stat, controlând activitatea administrativă şi guvernamentală). Tensiunile interne provocate de creşterea corupţiei şi a privilegiilor acordate unor apropiaţi ai preşedintelui au provocat înlăturarea sa de la putere (mai 1998), în urma unor mari manifestaţii populare, uneori şi cu o tentă etnică şi religioasă. Nerezolvarea, în fapt, a problemelor a determinat o nouă escaladare a violenţelor de stradă (nov. 1998), soldată cu promisiunea noului preşedinte, Jusuf Habibie, de a efectua alegeri în 1999 şi de a-l deferi justiţiei pe fostul preşedinte. După 28 de ani de negocieri, cu implicarea I., Portugaliei, O.N.U. şi Timorului de Est, precum şi de lupte armate duse de FRETELIN împotriva forţelor militare indoneziene de ocupaţie şi apoi împotriva grupărilor paramilitare ale miliţiilor proindoneziene, Timorul de Est îşi proclamă (20 mai 2002) independenţa de stat. Megawati Sukarnoputri, fiica fostului preşedinte Ahmed Sukarno, preia preşedinţia statului, în locul lui Abdurrahman Wahid (oct. 1999–iul. 2001) destituit de Parlament „pentru incompetenţă şi corupţie". La 20 oct. 2002, o grupare de islamişti fundamentalişti înfăptuiesc un atentat terorist într-un club de noapte din staţiunea Kuta, ins. Bali, cel mai grav din istoria ţării şi cel mai sângeros după cel din 11 sept. 2001 din S.U.A. În apr. 2003 reizbucnesc în prov. Aceh luptele cu rebelii separatişti. Alegerile prezidenţiale din 2004 îl aduc la putere pe gen. Susilo Banbang. Un cutremur cu magnitudinea de peste 9° pe scara Richter, produs la 26 dec. 2004, reprezintă cel mai grav dezastru natural din istoria ţării, soldându-se cu moartea a c. 150 000 de oameni şi cu imense pagube materiale. Republică prezidenţială.

INDONEZIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al Indoneziei. **2.** Adj. Care aparţine Indoneziei sau populaţiei ei, referitor la Indonezia sau la populaţia ei. ✧ *Limbă i.* = variantă a limbii malaeze moderne, diferită de aceasta datorită influenţelor limbilor olandeză şi engleză.

INDOOR (cuv. engl.) adj. invar. (Despre competiţii sportive) Care se desfăşoară în sală.

INDORE, oraş în India Centrală (Madhya Pradesh), la poalele m-ţilor Vindhya; 1,59 mil. loc. (2001). Ind. constr. de maşini, chimică, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Universitate. Întemeiat în 1715.

INDRA (în mitologia indiană vedică), divinitate din triada supremă. Stăpânul cerului, zeul trăsnetului şi al furtunii; în genere, zeu al războiului şi al forţelor violente. Reprezentat de obicei călare pe un elefant.

INDRAPURA v. **Kerintji.**

INDUBITÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Sigur, cert, neîndoielnic.

INDÚCE (< lat. *inducere,* după fr. *induire*) vb. III tranz. **1.** A determina pe cineva să facă un lucru, o acţiune; a induce, prin consecinţă, un sentiment. ✧ *A induce în eroare* = a înşela. **2.** (FIZ.) A produce un fenomen de inducţie.

INDUCTÁNŢĂ (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Mărime caracteristică unui circuit electric *(i. proprie)* sau unei perechi de circuite electrice alăturate *(i. mutuală),* egală cu raportul dintre fluxul magnetic care străbate suprafaţa mărginită de conturul unuia dintre circuite şi intensitatea curentului electric care produce acest flux. Unitatea de măsură pentru **i.** este *henry*-ul (H).

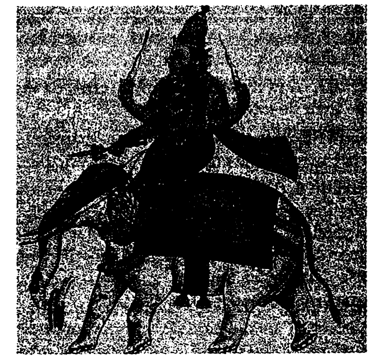

Indra

INDUCTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** (LOG.) Care procedează prin inducţie **(1)**, care se bazează pe inducţie. **2.** (FIZ.) Care se referă la inducţia electromagnetică ori care se datorează acestui fenomen (ex. curent i.). ✧ *Reactanţă i.* = mărime egală cu produsul dintre inductivitatea unui element de circuit electric şi pulsaţia curentului alternativ.

INDUCTÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m., s.n. **I.** Adj. (Despre procese fizice) Care produc sau influenţează un alt proces (numit proces indus), cu care evoluează concomitent. ✦ (Despre câmpuri sau fluxuri magnetice) Care induc tensiuni electromotoare prin fenomenul inducţiei electromagnetice. **II. 1.** S.n. Parte componentă a unei maşini electrice, a unui aparat electric etc., care produce fluxuri magnetice inductoare. **2.** S.m. (EMBRIOL.) Organizator **(2)**. **3.** S.m. (GENET.) Compus care determină formarea unei proteine prin deblocarea genelor ce induc sinteza proteinei respective.

INDÚCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (LOG., FILOZ.) Metodă de raţionament prin care se trece de la particular la general, de la fapte la concepte. **I.** poate fi completă sau incompletă, după cum se enumeră sau nu toate cazurile existente. **I.** are o concluzie probabilă. ✧ *I. matematică* (o formă a *i. complete*) = metodă de demonstraţie a unor propoziţii matematice, ce au drept indici numere naturale, prin parcurgerea următoarelor etape: se stabileşte cel mai mic număr natural pentru care propoziţia are sens şi se verifică valabilitatea ipotezei în acest caz, apoi se demonstrează că, dacă ipoteza e verificată de propoziţiile notate cu indici până la un număr natural, şi propoziţia notată cu indicele următor este adevărată; se trage, în acest caz, concluzia că toate propoziţiile sunt adevărate. **2.** (FIZIOL.) Mecanism nervos prin care starea de excitaţie sau de inhibiţie dezvoltată într-un centru nervos favorizează sau determină apariţia stării opuse într-un alt centru nervos. ✦ (EMBRIOL.) Proces prin care o celulă sau un ţesut influenţează celule sau

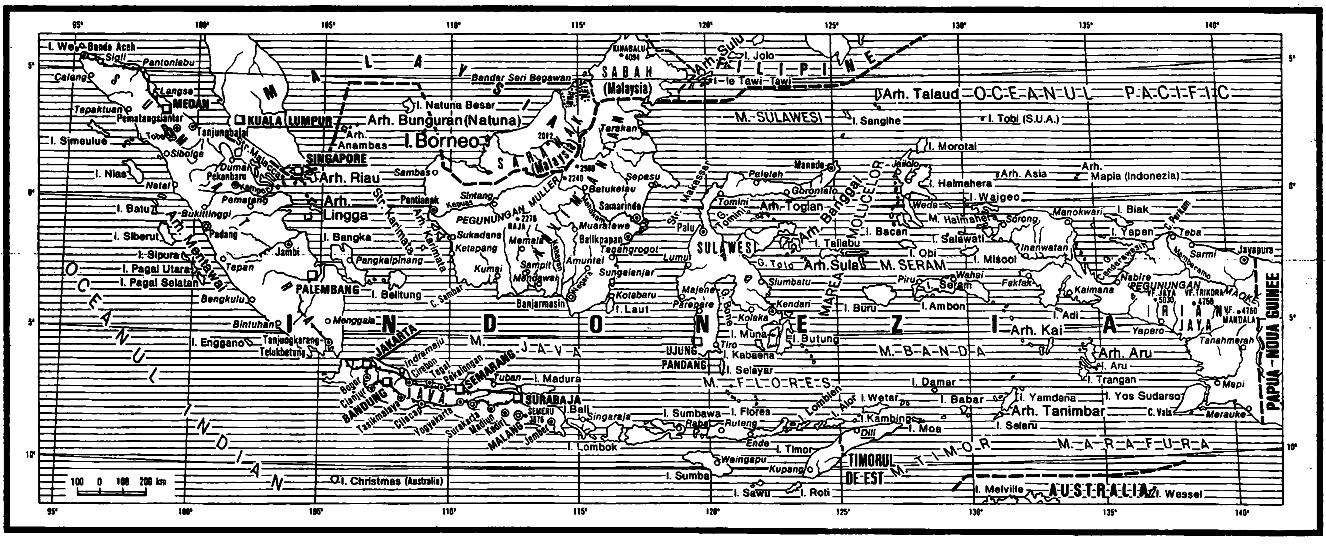

95° 100° 105° 110° 115° 120° 125° 130° 135° 140°
5° 0° 5° 10°
I. We
Banda Aceh
Sigli
Pantonlabu
Langsa
MEDAN
Pematangsiantar
Tanjungbalai
I. Simeulue
Sibolga
I. Nias
Padang
I. Siberut
I. Sipura
I. Pagai Utara
I. Pagai Selatan
Bengkulu
Palembang
Jambi
Pekanbaru
KUALA LUMPUR
SINGAPORE
Arh. Riau
Arh. Lingga
I. Bangka
Pangkalpinang
I. Belitung
I. Enggano
Tanjungkarang-Telukbetung
JAKARTA
Bogor
BANDUNG
JAWA
SEMARANG
SURABAJA
MALANG
Yogyakarta
I. Madura
Bali
I. Lombok
I. Sumbawa
I. Flores
I. Sumba
I. Sawu
I. Roti
I. Timor
Kupang
TIMORUL DE EST
Dili
I. Alor
I. Wetar
Arh. Tanimbar
I. Selaru
Arh. Kai
Arh. Aru
I. Trangan
I. Yos Sudarso
Merauke
I. Christmas (Australia)
Arh. Natuna
I. Natuna Besar
Arh. Anambas
I. Borneo
SABAH (Malaysia)
KINABALU 4094
SARAWAK (Malaysia)
Pontianak
PEGUNUNGAN MULLER
Banjarmasin
Balikpapan
Samarinda
Tarakan
Bandar Seri Begawan
Arh. Sulu
I. Jolo
FILIPINE
M. SULAWESI
I. Sangihe
Manado
Gorontalo
SULAWESI
Palu
Kendari
I. Buton
I. Muna
I. Kabaena
I. Selayar
Ujung Pandang
Arh. Sula
Arh. Banggai
I. Halmahera
I. Morotai
Arh. Talaud
I. Bacan
I. Obi
M. SERAM
I. Seram
I. Buru
I. Ambon
I. Waigeo
I. Salawati
Sorong
Manokwari
I. Biak
I. Yapen
Jayapura
IRIAN JAYA
PEGUNUNGAN JAYA
Vf. Trikora 4750
Vf. Jaya 5030
Vf. Mandala 4760
PAPUA – NOUA GUINEE
Arh. Asia
Mapia (Indonezia)
I. Tobi (S.U.A.)
M. CHINEI DE SUD
O C E A N U L P A C I F I C
O C E A N U L I N D I A N
I N D O N E Z I A
M. JAWA
M. FLORES
M. BANDA
M. ARAFURA
M. TIMOR
M. MOLUCE
AUSTRALIA
I. Melville
I. Wessel
Str. Malacca
Str. Makasar
100 0 100 200 km

țesuturi învecinate. **3.** (FIZ.) Producere sau influențare a unui fenomen de către un alt fenomen altfel decât printr-o acțiune mecanică nemijlocită. ✧ *I. electromagnetică* = producere a unei tensiuni electromotoare (numită tensiune indusă), de-a lungul unei curbe închise, de către un câmp magnetic variabil în timp (numit câmp inductor); tensiunea indusă este proporțională cu viteza de variație a fluxului magnetic inductor, iar sensul său este orientat astfel încât câmpul magnetic al curentului electric pe care l-ar produce să se opună prin câmpul său magnetic variației fluxului inductor. *I. mutuală* = **i.** electromagnetică, cu caracter reciproc, care apare între două circuite alăturate, străbătute de curenți electrici variabili. *I. proprie* = **i.** electromagnetică produsă într-un circuit unic, tensiunea indusă datorându-se variației curentului electric care străbate circuitul; autoinducție, selfinducție. *Bobină de i.* v. *bobină. I. electrostatică* v. *influență*^{2} **(2)**, *electrizare prin ~*. **4.** (FIZ.) *I. electrică* = mărime vectorială care, împreună cu intensitatea, caracterizează local componenta electrică a câmpului electromagnetic. ✧ *I. magnetică* = mărime vectorială care, împreună cu intensitatea, caracterizează local componenta magnetică a câmpului electromagnetic.

INDULGÉNȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Atitudine îngăduitoare față de greșelile cuiva; toleranță, îngăduință. **2.** (În dreptul roman) Grațiere acordată cu prilejul unei solemnități. 3. (REL.) Iertarea pedepsei vremelnice cuvenite în fața lui Dumnezeu pentru păcatele deja mărturisite și iertate, acordată de autoritatea Bisericii Catolice. Pentru obținerea ei se cere spovedanie, împărtășanie și împlinirea unei anumite fapte de evlavie sau pomană. În Ev. Med., pomana putea consta în susținerea bănească a construcțiilor de biserici, universități sau spitale, ceea ce a dus la proliferarea abuzului prin deturnarea de fonduri, fapt criticat de Luther. La Conciliul din Trento (1562) s-a abolit acordarea de indulgențe pentru contribuții bănești. Actualmente, după revizuirea disciplinei I. efectuată de Papa Paul VI în 1967, faptele de evlavie cerute pentru obținerea I. constau în rugăciuni, vizitarea unor biserici, lectura „Bibliei", fapte de caritate față de aproapele său.

INDURAIN, Miguel (n. 1964), ciclist spaniol. A câștigat Turul Franței (între 1991 și 1995), Turul Italiei (1992, 1993) și alte numeroase curse; deținător al recordului orei (1994); campion mondial în proba de contracronometru (1995) și olimpic pe șosea (1996, Atlanta).

INDURÁȚIE (< fr.) s.f. (MED.) Creștere a consistenței unui țesut sau organ.

INDUS 1. v. **Harappa. 2.** v. **Ind.**

INDÚS, -Ă adj., s.n. I. Adj. (Despre procese fizice) Care se produc sau sunt influențate de un alt proces fizic (numit proces inductor), cu care evoluează concomitent. ✦ (Despre tensiuni electromotoare și curenți electrici) Care se produc prin inducție electromagnetică. ✦ (MAT.) *Operație (relație) i.* = restricția unei operații (relații) la o submulțime stabilă a mulțimii date. **II.** S.n. Parte componentă a unei mașini electrice, a unui aparat electric etc., în care se produc tensiuni electromotoare induse de fluxul magnetic al inductorului.

INDUSTRIÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de industrie, se bazează pe industrie, este produs de (sau în) industrie. **2.** *Plante industriale* = grup de plante agricole (oleaginoase, textile etc.) cultivate pentru a servi ca materie primă ind.

INDUSTRIAL DESIGN (loc. engl.) Activitate de proiectare a produselor și obiectelor ce urmează a fi fabricate la scară industrială, prin crearea unor modele de consum și modele culturale, în acord cu nevoile societății; design.

INDUSTRIALIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A dezvolta ind. (îndeosebi marea ind. mecanizată) și a deveni sau a face să devină industrial (o zonă geografică, o țară etc.). **2.** Tranz. A prelucra industrial materiile prime și a le transforma în produse (industriale). ✦ A promova metode, procedee (tehnice, organizatorice etc.) industriale (în diferite ramuri).

INDUSTRIÁȘ s.m. Proprietar, conducător de întreprindere industrială; fabricant.

INDÚSTRIE (< fr.) s.f. **1.** Ramură a producției materiale (și a economiei naționale) în cadrul căreia au loc (pe scară largă) activitățile de exploatare a bunurilor naturale și de transformare a acestora în mijloace de producție și în bunuri de consum; *p. ext.* cuprinde și repararea produselor sale. Activitățile se desfășoară în fabrici, uzine, mine, ateliere, centrale electrice etc. **2.** (Cu determinări) Sector, ramură sau subramură de activitate industrială. ✧ *I. extractivă* = grupare de ramuri ale ind. care cuprinde activitățile de desprindere din natură a unor materii utile (ex. extracția cărbunelui, țițeiului, gazelor naturale, minereurilor), sau care realizează și unele activități de prelucr. primară (ex. prepararea cărbunilor și minereurilor etc.). *I. prelucrătoare* = grupare a ramurilor ind. care cuprinde activitățile de prelucr. și transformare a materiilor prime provenite din ind. extractivă, din expl. forestiere și din agricultură, în produse finite. *I. casnică* v. *producție casnică.*

INDY, Vincent d'~ (1851–1931), compozitor, organist și dirijor francez. Unul dintre fondatorii „Schola cantorum" (1896). Lucrări caracterizate prin logica arhitecturii muzicale. Opere, lucrări simfonice („Simfonie pe un cântec de la munte"), poeme simfonice („Istar"), piese pentru orgă, coruri. Lucrări teoretice („Tratat de compoziție").

INEBRANLÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care nu poate fi doborât. ✦ (Despre persoane) Care nu poate fi determinat să-și schimbe un plan, o intenție, o opinie; inflexibil, neclintit, ferm.

INECHITÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Nedrept, injust.

INECUÁȚIE (< fr.) s.f. Inegalitate între două funcții având aceleași variabile, care poate fi satisfăcută sau nu pentru anumite valori date variabilelor.

INEDÍT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.f. (Lucrare, document) Care se publică pentru prima oară. 2. Adj. Fig. Necunoscut, nou, neobișnuit.

INEFÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Inexprimabil.

INEFICÁCE (< fr., lat.) adj. invar. Lipsit de eficacitate; care nu produce efectul dorit; fără efect.

INEGÁL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este egal, identic, la fel (cu altceva). ✦ Care vădește o lipsă de echilibru între forțe, valori. ✦ Schimbător, nestabil; neuniform, inconstant.

INEGALÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi egalat, care nu poate fi comparat cu nimic sau cu nimeni.

INEGALITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi inegal, lipsă de egalitate; imparitate. ✦ (MAT.) Relație între două elemente care arată că unul dintre ele este mai mic (<) sau mai mare (>) decât celălalt (**i.** strictă). Dacă **i.** poate deveni, eventual, o egalitate, notația corespunzătoare este „≤" sau „≥".

INEÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Teoria *ideilor* înnăscute.

INEL (lat. *anellus*) s.n. **1**. Cerc mic de metal (prețios, cu pietre scumpe) care se poartă ca podoabă pe deget. ✧ *I. de logodnă* = verighetă. 2. Obiect în formă de cerc, cu diverse întrebuințări practice. ✦ (La pl.) Aparat de gimnastică constituit din două cercuri metalice atârnate fiecare de câte o frânghie, la o anumită distanță de pământ, și la care gimnastul execută, ținându-se cu mâinile de ele, exerciții impuse sau liber alese; *p. ext.* probă sportivă care se execută la acest aparat. **3.** Zone inelare concentrice din tulpina sau rădăcina plantelor lemnoase ori striuri concentrice de pe solzii, operculele și de pe alte formațiuni osoase ale peștilor, care permit evaluarea vârstei acestora. **4.** Fiecare dintre segmentele din care este alcătuit corpul unor viermi. **5.** (METEOR.) *Inelul lui Bishop* = fotometeor reprezentat printr-un **i.** format în jurul Soarelui sau al Lunii, de culoare albăstruie la partea interioară și brună-roșiatică la cea exterioară, format când atmosfera conține cantități importante de pulberi fine, mai ales de natură vulcanică. **6.** (BIOL.) *Inelele lui Balbiani* = îngroșări caracteristice ale benzilor cromozomilor politeni care sintetizează intens ARN-ul.

INELÁR, -Ă adj., s.m., s.n. **1.** Adj. Care are aspectul unui inel **(1)**. 2. S.m. (ZOOL.) Fluture dăunător, de culoare galbenă-cafenie, care depune ouăle sub formă de inel **(1)** pe ramurile pomilor fructiferi și ale stejarilor *(Malacosoma neustria)*. **3.** S.n. Degetul aflat între cel mijlociu și cel mic, pe care se poartă de obicei inelul **(1)**.

INELÁRE s.f. Acțiune de marcare a viețuitoarelor (pești, păsări) pentru stabilirea drumurilor de migrație.

INEPȚÍE (< fr., lat.) s.f. Faptă sau vorbă prostească, stupidă; prostie, stupiditate.

INEPUIZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Interminabil; *p. ext.* extrem de abundent, de bogat.

INERÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care face parte integrantă din ceva, care aparține în mod firesc la ceva.

INÉRT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Nemișcat, fără viață, neînsuflețit; *p. ext.* lipsit de vigoare, de vioiciune, inactiv. **2.** (FIZ.) Care posedă inerție **(1)** (mare); referitor la inerție (ex. masă **i.**). **3.** (Despre elemente sau substanțe chimice) Lipsit de reactivitate față de alt element sau altă substanță.

INERȚIÁL, -Ă adj. (FIZ.; despre un sistem de referință) Aflat în mișcare rectilinie și uniformă; în raport cu care se verifică principiul inerției **(1)**.

INERȚÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Proprietate a tuturor corpurilor de a-și păstra starea de repaus sau de mișcare rectilinie și uniformă atâta timp cât asupra lor nu se exercită acțiunea altor corpuri; această lege fundamentală a mecanicii a fost formulată de Galilei. ✧ *Moment de i.* = produsul dintre masa unui punct material și pătratul distanței până la un punct sau până la o axă de referință. ✦ Proprietate a unui sistem fizico-chimic sau tehnic de a reacționa slab sau cu întârziere la acțiunea factorilor externi (ex. i. termică, **i.** instrumentelor de măsură etc.). ✦ Fig. Tendință de a rămâne în repaus, în inactivitate; indolență, apatie. **2.** (MED.) *I. uterină* = lipsa de contracție și retractare a mușchiului uterin după naștere; produce hemoragie gravă.

INERVÁȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Ansamblul formațiilor periferice care constituie aparatul nervos al unui țesut sau al unui organ. Cuprinde receptori și fibre aferente (i. senzitivă), fibre eferente (**i.** motorie sau secretorie) și, uneori, ganglioni nervoși (ex. **i.** pielii, **i.** stomacului etc.).

INESTIMÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. De neprețuit; foarte valoros.

INEU 1. Vârf în E m-ților Rodnei. Alt. max.: 2 279 m. La baza lui se află circul și lacul glaciar Lala. Cunoscut și sub denumirea de *Inău*. **2.** Oraș în jud. Arad, pe Crișu Alb; 9 575 loc. (2008). Expl. de nisip, balast și andezit (Mocrea). Rezervațiile naturale: Poiana cu Narcise Rovina (0,1 ha), Balta Rovina (120 ha) și Pădurea Dealu Mocrii (245,4 ha). Întreprinderi alim., de mobilă și cherestea, de conf. și tricotaje, prefabricate din beton, articole de piel. Menționat documentar în 1214. Oraș (din 1967). Castel-cetate (1552, reconstruit în 1645 și extins în 1870). Biserică în stil gotic (sec. 13–14). **3.** Com. în jud. Bihor pe Crișu Repede; 4 231 loc. (2008). Expl. de balast și nisip. Prelucr. lemnului. Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1720, pictată la 1802), în satul Botean.

INEVITÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu poate fi evitat; de neînlăturat.

INEXACTITÁTE s.f. Lipsă de exactitate; *concr.* afirmație inexactă, greșeală, eroare.

INEXORÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Neînduplecat, fără milă; implacabil.

INEXPLICÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate explica, de neînțeles; *p. ext.* curios, bizar.

INEXPRIMABIL, -Ă adj. Care nu poate fi redat prin cuvinte; de nespus, indicibil; inefabil.

INEXPUGNÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi cucerit, de neînvins.

IN EXTREMIS (loc. lat. „în cele din urmă") Silit de împrejurări, neavând altă posibilitate; în ultimă instanță.

INEXTRICÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte încurcat și complicat; de neînțeles.

INFAILÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate greși, care nu se poate înșela; perfect, fără cusur.

INFAILIBILITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi infailibil; natura, caracterul sau starea a ceea ce este infailibil. ✧ (La catolici) *Dogma infailibilității Papei* (stabilită la Conciliul I de la Vatican, 1870), potrivit căreia Papa nu poate greși în materie de credință și morală atunci când se exprimă *ex cathedra*.

INFÁM, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Josnic, nedemn, nelegiuit. ✦ Fig. Oribil, groaznic.

INFAMÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aduce dezonoare, oprobriu; degradant; dezonorant.

INFAMÍE (< fr., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este infam; nelegiuire; *concr.* faptă sau vorbă infamă, ticăloșie. ✧ Expr. *A țintui* (sau *a pune*) *la stâlpul infamiei* = a supune oprobriului public, a înfiera.

INFÁNTE, -Ă (< sp.) s.m. și f. Titlu dat copiilor regilor Spaniei și, în trecut, ai Portugaliei, în afară de primul născut; persoană care poartă acest titlu.

INFANTÉRIE (< fr., rus.) s.f. Gen de armă din compunerea trupelor de uscat capabilă să lupte pe jos. ✦ (Înv.) Pedestrime. ✧ *I. motorizată* = i. dotată cu autovehicule pentru transportul personalului și al tehnicii de luptă în timpul deplasărilor. *I. marină* = i. din componența forțelor maritime care luptă pe uscat, în sprijinul imediat al unităților de marină.

INFANTERÍST s.m. Militar din infanterie; (înv.) pedestraș.

INFANTICÍD (< fr., lat.) s.n. Pruncucidere.

INFANTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. De copil, referitor la copii. ✦ Fig. Copilăresc, pueril, neserios.

INFANTILÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *infantilis* „de copil") s.n. (MED.) Anomalie în dezvoltarea corporală și psihică, caracterizată prin persistența la vârsta adultă a unor trăsături morfologice, funcționale și psihice specifice copilăriei.

INFÁRCT (< fr., germ.) s.n. (MED.) Proces patologic caracterizat prin modificarea unui organ sau a unei părți dintr-un organ (ex. plămân, miocard, splină), ca urmare a astupării unei artere sau a unei vene terminale printr-un embolus sau printr-un trombus. ✧ *I. miocardic* = necroză a unei porțiuni din miocard, ca urmare a obstruării uneia din ramurile arterei coronare.

INFATIGÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Neobosit, zelos.

INFATUÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Livr.) A (se) îngâmfa, a (se) înfumura.

INFÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre mirosuri) Greu, urât, puturos; (despre aer) viciat, stricat. 2. Cu aspect respingător, neîngrijit; de calitate inferioară. 3. (Despre oameni și manifestările lor) Josnic, mârșav.

INFECTÁ (< fr.) vb. I 1. Refl. A contracta o infecție. 2. Tranz. A contamina (pe cineva sau ceva) cu substanțe sau cu germeni vătămători.

INFÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. Stare patologică a organismului cauzată de pătrunderea și înmulțirea unui agent patogen (bacterie sau virus). Poate fi locală sau generalizată. ✧ *I. nozocomială* = i. contractată în cursul spitalizării.

INFECȚIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Provocat de o infecție; contagios, molipsitor.

INFELD, Leopold (1898-1968), fizician polonez. A colaborat cu Einstein la Princeton (1936-1938), elaborând „Evoluția fizicii"; după o perioadă în care și-a desfășurat activitatea în Canada, s-a reîntors (1950) în Polonia. Contribuții la teoria relativității și în mecanica cuantică. Împreună cu N. Bohr, a realizat o generalizare neliniară a electrodinamicii lui Maxwell.

INFERÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A ajunge la o concluzie generală pe baza mai multor fapte particulare.

INFERÉNȚĂ (< fr.) s.f. 1. (LOG.) Operație a gândirii prin care se trece de la un enunț la altul în mod deductiv sau inductiv, direct (i. imediată) sau indirect (i. mediată). Poate fi necesară sau probabilă. 2. (MAT.) *I. bayesiană* = metodă de analiză statistică ce combină informația dată de probabilitățile *a priori* cu aceea obținută printr-o selecție, exprimând informația finală prin probabilitățile *a posteriori*.

INFERIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) adj. 1. Care este plasat mai jos sau dedesubt. ✦ (Despre cursul unor ape) Situat mai aproape de vărsare decât de izvor. 2. Mai mic din punct de vedere numeric. 3. De calitate (mai) proastă; mai puțin bun; mai puțin frumos; mai mic (decât alții). 4. Care are un rang, o funcție, un grad mai mic decât altul. ✦ (Substantivat, m., artic.) Subaltern, subordonat (într-o funcție).

INFERIORITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi inferior; stare a ceea ce este inferior; dezavantaj (în comparație cu altceva). ✧ *Complex de i.* = tulburare de comportament provocată de neîncrederea în forțele proprii, care determină fie o închidere în sine și tendințe depresive, fie atitudini compensatorii neadecvate (violențe de limbaj, insubordonare, agresivitate). Adesea determinat de exigențele exagerate ale părinților sau de situații stresante din copilărie.

INFÉRN (< it., lat.) s.n. 1. (În mitologie) Loc subteran sau izolat la marginea lumii de retragere a umbrelor (sufletelor) tuturor morților sau de ispășire a păcatelor din timpul vieții. V. și *iad*. 2. Fig. Atmosferă de dezordine și de confuzie; viață plină de chinuri.

INFERNÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. De sau din infern; diabolic. ✦ Fig. Groaznic, înspăimântător.

INFESTÁRE (INFESTÁȚIE) (< fr., lat.) s.f. (MED., MED. VET.) Pătrundere în organismul omului sau al animalelor a unor paraziți vegetali sau animali, ducând, de regulă, la apariția unei stări patologice specifice. În sens larg, include și contaminarea hranei sau a mediului de trai cu paraziți.

INFIDELITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Necredință în dragoste, în prietenie etc.; *spec.* încălcare a angajamentului conjugal. 2. Inexactitate, neadevăr. 3. (IST.) Felonie.

INFILTRÁ (< fr.) vb. I. 1. Refl. (Despre fluide) A pătrunde într-un mediu poros. 2. Tranz. și refl. Fig. A pătrunde sau a face să pătrundă într-un anumit loc, a (se) strecura neobservat.

INFILTRÁT s.n. (MED.) Acumulare, într-un organ sau într-un țesut, a leucocitelor sau a altor celule, ca reacție la pătrunderea unor agenți infecțioși, traumatici, alergici etc.

INFILTRÁȚIE (< fr.) s.f. 1. Pătrundere lentă a apei în roci sau în soluri sub influența gravitației, a forțelor capilare și a presiunii hidrostatice, prin pori, găuri, crăpături etc. ✦ Pătrundere a unui fluid într-un mediu. 2. (MED.) Injectarea lentă într-un țesut a unor substanțe medicamentoase (în special novocaină) în scop anestezic, analgezic etc. ✦ Acumulare a unor lichide (sânge, serozitate, puroi) într-un organ sau într-un țesut, modificându-i structura; boală provocată de acest proces (ex. i. sangvină, i. seroasă).

INFÍM, -Ă (< fr., lat.) adj. Extrem de mic, minuscul.

INFÍMUM (cuv. lat.) subst. (MAT.) *I. unei mulțimi A mărginite inferior* = cel mai mare minorat al lui A. Se mai numește și *margine inferioară a unei mulțimi*. Notație: inf A.

INFINÍT, -Ă (< lat., fr.) adj., s.n., s.m. I. Adj. Care nu are margini, nelimitat, nesfârșit; *p. ext.* foarte mare, considerabil, imens. II. 1. S.n. (FILOZ.) *I. actual* = ceea ce există fără nici o limită. *I. potențial* = ceea ce este finit în realitate, dar capabil de creștere actuală fără nici o limită. 2. S.m. (MAT.) Mărime care nu este finită. ✧ *Mulțime i.* = mulțime care poate fi echivalentă cu o parte a ei. ✦ Simbol care reprezintă un element mai mare (mai mic) decât orice număr real. Se notează ∞, $(-\infty)$.

INFINITÁTE (< fr., lat.) s.f. Număr, cantitate foarte mare.

INFINITEZIMÁL, -Ă (< fr.) adj. 1. Foarte mic, minuscul, infim. 2. (MAT.; despre mărimi variabile) Care tinde către zero. ✧ *Calcul i.* = calcul care operează cu mărimi i. (2); cuprinde calculul diferențial și integral.

INFINITÍV (< fr., lat.) s.n. (Și adj.) Mod nepersonal, considerat drept forma-tip a verbului care denumește acțiunea respectivă, fără referire la nuanțele ei modale, temporale sau personale.

INFÍRM, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de o infirmitate; invalid.

INFIRMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A anula, a respinge, a declara ceva ca nevalabil, nefondat; a invalida.

INFIRMERÍE (< fr.) s.f. Clădire sau încăpere destinată îngrijirii bolnavilor, amenajată pe lângă cazărmi, internate etc.

INFIRMIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care îngrijește bolnavii la infirmerie; salariat al serviciului sanitar auxiliar care lucrează într-un spital, într-o policlinică, într-un dispensar.

INFIRMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Defect fizic congenital sau dobândit (ex. orbire, surditate etc.); invaliditate.

INFÍX (< fr. {i}; {s} lat. *infixus* „înfipt") s.n. Element fonetic (de obicei consoană) care se inserează în rădăcina unui cuvânt și are o valoare morfologică.

INFLAMÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se aprinde ușor.

INFLAMÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (MED.) Reacție patologică complexă, tisulară și vasculară a organismului față de acțiunea unui agent chimic, fizic și mai ales microbian. Este însoțită de durere, roșeață, căldură și tumefacție locală. Sin. *umflătură* (1).

INFLÁȚIE (< fr.) s.f. Formă de manifestare a dezechilibrului economic global, reflectat de creșterea generalizată și durabilă a prețurilor și de scăderea puterii de cumpărare a banilor. Instrumentul prin care se măsoară intensitatea acestui fenomen este rata i.; ea exprimă, în procente, creșterea medie a prețurilor de consum, într-o perioadă determinată.

INFLAȚIONÍST, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de inflație.

INFLEXÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este flexibil; tare (2), nemlădios. ✦ Fig. Neînduplecat, ferm, intransigent.

INFLEXIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Schimbare a înălțimii unui sunet; schimbare a tonului, a accentului vocii; modulație (1); ușurința de a-și mlădia vocea. 2. (MAT.) *Punct de i.* = punct în care curba își schimbă sensul concavității.

INFLORESCÉNȚĂ (< fr. {i}; {s} lat. *inflorescentia* „inflorescență") s.f. Ansamblul florilor grupate pe un ax (i. simplă) sau pe un sistem de axe (i. compusă).

INFLUÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Cu trecere, cu influență; puternic (4).

INFLUENȚÁ (< fr.) vb. I tranz. și intranz. A exercita o influență asupra cuiva sau a ceva; a înrâuri.

INFLUENȚÁBIL, -Ă adj. Care se lasă influențat cu ușurință; lipsit de fermitate, șovăielnic.

INFLUÉNȚĂ (< fr.) s.f. 1. Acțiune exercitată asupra unui lucru sau asupra unei ființe, putând duce la schimbarea lor; înrâurire. ✧ Spec. Acțiune pe care o persoană o exercită asupra alteia (deliberat, pentru a-i schimba caracterul, evoluția, sau involuntar, prin prestigiul, autoritatea, puterea de care se bucură). 2. (FIZ.) *Electrizare prin i.* = separarea sarcinilor electrice sau redistribuirea lor pe suprafața unui conductor sub acțiunea unui câmp electric; inducție electrostatică.

INFLÚX (< fr.) s.n. 1. (MED.) *I. nervos* = propagare a excitației de-a lungul unei fibre nervoase. 2. (FIZ.) Numărul de particule (produse de acceleratori) care trec prin unitatea de arie a unei suprafețe perpendiculare pe direcția de mișcare a particulelor.

IN-FÓLIO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărților) În care coala de hârtie este îndoită în două, formând patru pagini; (substantivat) carte de format mare, veche.

INFÓRM, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu are o formă sau un contur precis; *p. ext.* care are o formă urâtă, inestetică. ✦ Fig. Imperfect, nedesăvârșit.

INFORMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da cuiva informații despre cineva sau despre ceva; a înștiința. ✦ Refl. A se pune la curent cu ceva; a se interesa, a se documenta.

INFORMÁL, -Ă (< fr., engl.) adj. Care nu este aranjat după reguli stricte, care nu e organizat riguros; care nu are caracter oficial.

INFORMÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu studiul prelucrării informației **(2)** cu ajutorul sistemelor automate de calcul. I. poate fi *teoretică* (ocupându-se cu analiza numerică, teoria informației etc.), a *sistemelor* (se ocupă cu arhitectura calculatoarelor, ierarhia resurselor, rețelelor ș.a.), *tehnologică* (are ca bază de studiu componentele electronice, semiconductoarele, echipamentele periferice etc.), *metodologică* (compilație, limbaje de programare) și *aplicată* (aplicațiile calculatoarelor în diverse domenii).

INFORMATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care are rolul de a informa (ex. material i.).

INFORMATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., adj. (Cel) care dă, care procură și oferă informații (unei persoane, instituții etc.).

INFORMÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Comunicare, știre, veste. ✦ Lămurire dată asupra unei persoane sau asupra unui lucru; indicație; totalitatea materialului de informare și de documentare; izvor **(4)**, sursă **(3)**. **2.** Fiecare dintre elementele noi, în raport cu cunoștințele prealabile, cuprinse în semnificația unui simbol sau a unui grup de simboluri (text scris, mesaj vorbit, grup de imagini, indicație a unui instrument etc.). ✧ *Teoria informației* = teorie matematică a proprietăților generale ale surselor de i., ale canalelor de transmisie și ale instalațiilor de păstrare și de prelucrare a informațiilor, considerată din punctul de vedere al proprietăților statistice ale acestora. Inițiată (1927) de R.V.L. Hartley, a fost dezvoltată ulterior de C.E. Shannon (1948). Largi aplicații în telecomunicații, cibernetică, conducerea economiei, lingvistică, genetică etc. **3.** (BIOL.) *I. genetică* = i. care se transmite prin ereditate înscrisă în genele de pe cromozomi sub forma unui mesaj biochimic, a unei secvențe de nucleotide, care determină sinteza unei proteine specifice. *I. redundantă* = v. *redundanță.*

INFORMAȚIONÁL, -Ă (< engl.) adj. De informație, care conține sau dă informații. ✦ *Sistem i.* v. *sistem* **(7)**.

INFRA- ({s} lat. *infra* „dedesubt") Element de compunere cu sensul „dedesubt, sub", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

INFRACTÓR (< fr., lat.) s.m. Persoană care a comis o infracțiune.

INFRACȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Faptă care prezintă un pericol social, săvârșită cu vinovăție și sancționată de legea penală.

INFRAMICROBIOLOGÍE s.f. v. *virusologie.*

INFRARÓȘU, -IE adj., s.n. **1.** Adj. *Radiații infraroșii* = radiații electromagnetice invizibile, penetrante, cu efect termic pronunțat, situate în spectru între limita roșie a domeniului luminii vizibile și microundele radioelectrice. Descoperite de W. Herschel (1800). Au aplicații în ind., medicină, tehnica militară, aerofotogrammetrie. **2.** S.n. Domeniul spectral al radiațiilor i.

INFRASPECÍFIC (< fr.) adj. (BIOL.) De rang inferior speciei (subspecie, varietate sau formă).

INFRASTRUCTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Ansamblul elementelor care susțin partea principală a unei construcții, care o leagă de teren și care transmit acestuia forțele ce acționează asupra construcției. **2.** Totalitatea instalațiilor de la sol (hangare, piste, faruri, balize etc.) necesare pentru decolarea, aterizarea, adăpostirea și întreținerea aeronavelor. **3.** Structurile de bază ale unei economii, incluzând rețelele de drumuri și alte sisteme de transport, telecomunicații, alimentarea cu energie electrică, apă și gaze, sistemul de canalizare și alte servicii publice indispensabile activității economice în general.

INFRASÚNET s.n. (FIZ.) Vibrația mecanică a unui mediu care se propagă, ca și sunetele, sub formă de unde, având însă o frecvență mai mică decât a acestora (sub 16 Hz); nu sunt percepute de om, dar unele animale (de ex. elefanții) comunică prin i.

INFRUCTESCÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. (BOT.) **1.** Inflorescență fructiferă. **2.** Fructe agregate (asociate); ex. duda, mura etc.

INFRUCTUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care nu duce la rezultatele scontate; zadarnic, inutil.

INFUNDÍBUL (< fr.; {s} lat. *infundibulum* „pâlnie") s.n. (ANAT.) Canal în formă de pâlnie, prezent în diferite organe (ex. i. pulmonar, i. hipotalamic).

INFUZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate topi sau care se topește greu, din cauza temperaturii sale de topire foarte înalte.

INFÚZIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Soluție obținută prin opărirea unei plante cu apă clocotită, pentru extragerea principiilor active din aceasta; medicament astfel preparat. **2.** (ZOOT.) Încrucișare a unei rase neameliorate cu o rasă amelioratoare timp de una sau, cel mult, două generații.

INFUZÓR¹ (< fr., lat. {i}) s.m. (La pl.) Filum de protoctiste, care cuprinde protozoare având corpul acoperit de cili, cu ajutorul cărora se deplasează (*Ciliophora*). Unii i. sunt paraziți (ex. *Balantidium*). Sin. *ciliate* **(2)**. ✦ Animal care face parte din această clasă (ex. parameciul).

INFUZÓR² (< fr.) s.n. Recipient cilindric cu capac, din metal sau porțelan, care servește la prepararea infuziilor **(1)**.

INGAMBAMÉNT (după it. *ingambamento*) s.n. Procedeu stilistic utilizat în scopul evidențierii unor cuvinte sau impus de necesități prozodice, care constă în trecerea unei părți de frază ori propoziție sau a unor cuvinte dintr-un vers în versul următor. Sin. *enjambement.* V. *rejet.*

INGARDEN, Roman Witold (1893-1970), filozof și estetician polonez. A elaborat o teorie stratificată a operei literare, bazată pe *intenționalitate* („Opera de artă literară").

INGE, William (1913-1973), dramaturg și scenarist american. Piese pe tema singurătății („Picnic"). Autor al unor scenarii de succes („Splendoare în iarbă", Premiul Oscar pentru cel mai bun scenariu, 1961).

INGEGNERI, Marco Antonio (c. 1547-1592), compozitor italian. Principalul reprezentant al școlii muzicale venețiene din sec. 16. Compoziții religioase și profane caracterizate prin subtilitate melodică (exploatarea cromatismului) și expresivitate.

INGEMANN, Bernhard Severin (1789-1862), scriitor danez. Romane istorice („Otto al Danemarcii", „Valdemar victoriosul") și poeme epice de inspirație medievală („Ogier danezul").

INGENHOUSZ, Jan (1730-1799), fizician și biolog olandez. Studii și lucrări în domeniile electricității (conductibilitatea termică a metalelor) și botanicii (nutriția plantelor). A inventat un tip de electrofor. Unul dintre descoperitorii fotosintezei vegetale (1779).

INGENIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care dovedește deosebită agerime și spirit inventiv; iscusit, dibaci. **2.** Făcut, elaborat cu iscusință, cu măiestrie.

INGENUITÁTE (< fr., lat.) s.f. Naturalețe, naivitate, inocență, candoare (în comportări).

INGÉNUU, -UĂ (< fr.; {s} lat. *ingenuus* „născut liber", „natural, firesc") adj., s.f. **1.** Adj. Care vădește ingenuitate. **2.** S.f. (În teatru și în cinema) Rol, personaj, eroină care reprezintă o fată inocentă, pură, candidă; *p. ext.* persoană ingenuă.

INGERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A înghiți alimente.

INGERÍNȚĂ (< fr.) s.f. Intervenție, amestec ilegal, nedorit, forțat în viața unei persoane, a unui stat etc.; imixtiune.

INGÉSTIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Introducere în stomac a alimentelor.

INGHELBRECHT, Désiré Émile (1880-1965), dirijor și compozitor francez. Director al Operei Comice (1924), fondator (1934) și dirijor al Orchestrei Naționale a Radiodifuziunii Franceze. Lucrări de muzicologie.

INGHINÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *inguen, -inis* „stinghie") adj. (ANAT.) De la nivelul abdomenului, al stinghiei **(2)**. ✧ *Regiune i.* = stinghie **(2)**.

INGINÉR, -Ă (< it.; {s} lat. *ingenium* „inteligență, spirit") s.m. și f. Persoană calificată într-un anumit domeniu tehnic pentru a putea presta activități de concepție, de execuție și de conducere.

INGINERÍE s.f. Profesiunea inginerului. ✧ *I. genetică* = ramură aplicativă a biologiei care se ocupă cu manipularea materialului genetic la nivel celular și molecular, inclusiv clonarea genetică și inserarea în ADN-ul unui organism a unor gene provenite de la alt tip de organism. Ansamblu de tehnici efectuate „in vitro" cu gene, cromozomi și uneori cu celule întregi, în scopul construirii unei structuri genetice cu proprietăți ereditare premeditate.

INGLEFIELD, Sir Edward Augustus (1820-1894), amiral britanic. A descoperit ins. Ellesmere și a cartografiat coasta de NV a Groenlandei pe c. 1 000 km.

INGOLD, Sir Christopher (1893-1970), chimist britanic. Cercetări în domeniul chimiei organice teoretice. A studiat structura compușilor aromatici.

INGOLSTADT, oraș în SE Germaniei (Bavaria), port pe Dunăre; 150,5 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, de prelucr. a petrolului și a lemnului, textilă. Vechi palat ducal (1417) cu incintă fortificată, catedrală gotică (1425-1500), ruinele unui colegiu iezuit (1555). Universitate (1472). Muzeu de artă. Menționat documentar în 806.

INGRAM, Rex (pe numele adevărat *Reginald Ingram Montgomery Hitchcock*) (1893-1950), cineast american. Maestru al superproducției exotice a cinematografului mut; a acordat o atenție deosebită plasticii cadrului („Cei patru cavaleri ai Apocalipsei", „Prizonierul din Zenda", „Scaramouche").

INGRÁT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care nu-și manifestă recunoștința pentru serviciile sau avantajele primite; nerecunoscător. **2.** Adj. Fig. Care nu satisface, care nu corespunde eforturilor depuse; *p. ext.* anevoios, greu.

INGREDIÉNT (< fr., lat.) s.n. Substanță sau material care intră ca accesoriu în compunerea unui produs.

INGRES, Jean Auguste Dominique (1780-1867), pictor francez. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai curentului neoclasic. Portretist („Portretul domnului Bertin"); pictor al frumuseții feminine, a reușit să exprime, într-o viziune personală, perfecțiunea formelor („Frumoasa Zélie", „Doamna de Haussonville"). Compoziții pe teme mitologice, istorice, alegorice („Oedip și Sfinxul", „Apoteoza lui Homer") și nuduri („Izvorul", „Baia turcească", „După baie la Valpinçon"). Desene („Portretul lui Paganini").

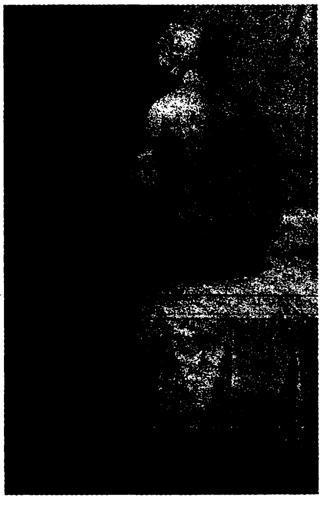

Jean Auguste Dominique Ingres
„După baie la Valpinçon"

INGRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Înaintare a apelor marine în unele porțiuni mai coborâte ale continentelor, în special prin gurile fluviilor, formând adesea golfuri alungite (ex. fiorduri), uneori mări de i. (M. Norvegiei).

INGURGITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A înghiți (mai ales un aliment).

INGUȘETIA, rep. în Federația Rusă, situată în partea centrală a Caucazului; 3,6 mii km^2; 468,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Magas*. Religia: musulmană. Expl. de petrol. Ind. chimică, de prelucr. a gazelor naturale, tricotajelor și alim.

INHALATÓR (< fr.) s.n. Aparat cu ajutorul căruia se fac inhalații. ✦ Aparat care furnizează o cantitate dozată de oxigen pentru a permite respirația normală a persoanelor care călătoresc în avioane la înălțimi mari.

INHALÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Absorbție pe cale respiratorie a unor gaze, vapori, aerosoli, mai ales în scopuri terapeutice.

INHIBÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A împiedica sau a încetini un proces fiziologic, o reacție chimică etc. **2.** Refl. A se abține, a se reține.

INHIBITÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care inhibă. **2.** S.m. (CHIM.) Substanță care, adăugată în proporții mici într-un mediu de reacție, oprește total, întârzie sau micșorează viteza de reacție.

INHIBÍȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Fenomen de oprire, de întârziere sau de micșorare a vitezei de desfășurare a unei reacții chimice cu ajutorul inhibitorilor. **2.** Proces fundamental al activității nervoase, care se manifestă prin diminuarea, frânarea sau suprimarea *excitației*. 3. (BIOL.) *I. de contact* = încetarea mișcării și, uneori, și a diviziunilor mitotice sau meiotice a celulelor care vin în contact. Celulele canceroase, de cele mai multe ori, fac excepție de la această regulă. *I. enzimatică* = stoparea sau reducerea activității enzimatice determinată de diferiți blocanți: ioni și molecule mici, agenți toxici, temperatură, raze X, medicamente etc.

INIE s.f. Apă amestecată cu gheață care se scurge pe un râu.

INIMAGINÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate imagina, care depășește orice imaginație; de neînchipuit, extraordinar.

ÍNIMĂ (lat. *anima*) s.f. **I. 1.** Organ central al aparatului circulator la vertebrate, situat, de obicei, în partea stângă a toracelui, care asigură vehicularea sângelui în organism; cord. La om, **i.** se compune din patru compartimente (două *atrii* și două *ventricule*). Fiecare atriu comunică cu ventriculul respectiv printr-un orificiu atrioventricular prevăzut cu *valvule*. **I.** este alcătuită din trei straturi: unul intern *(endocard)*, unul mijlociu, musculos *(miocard)* și altul extern, seros *(epicard)*, și este învelită în *pericard*. Miocardul este irigat de arterele și de venele coronare. V. *circulația sângelui*. ✦ Piept. **2.** (La cărțile de joc) Cupă^2. **II. 1.** (Fig.) Inima **(I, 1)** considerată drept lăcaș al sentimentelor umane. **2.** (Fig.) Inima **(I, 1)** considerată drept izvor al îndrăznelii, energiei, voinței. **3.** Inima **(I, 1)** considerată ca centru și simbol al vieții sufletești. **III.** Fig. **1.** Fire, caracter, structură sufletească. **2.** Ființă, om, individ. *Vorbi astfel încât robi toate inimile.* **IV.** P. analog. **1.** Mijloc, centru, interior. **2.** Piesă sau element de construcție care ocupă un loc central sau axial într-un sistem tehnic sau într-un element al acestuia (ex. i. de cablu, i. carului). **3.** Partea din interior a unei plante, a unei legume, a unui fruct; miez **(1)**. **4.** Partea esențială, cea mai importantă a unui lucru.

INIMICÍȚIE (< it., lat.) s.f. (Livr.) Dușmănie, ură, vrăjmășie.

INIMITÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi imitat (ușor).

INIMÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Curajos, energic, îndrăzneț. **2.** Bun, mărinimos, generos. **3.** Pasionat.

INIÓN (< fr.) s.m. (ANTROP.) Protuberanță externă a osului occipital, considerată ca reper în măsurătorile antropometrice.

INIȚIÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A da cuiva sau a-și însuși (primele) cunoștințe, a (se) introduce într-un domeniu de activitate. V. *instrui*. ✦ A introduce pe cineva în cunoașterea unui cult sau unui rit (secret). **2.** Tranz. A pune bazele unei acțiuni, unei activități etc. **3.** (INFORM.) A atribui o valoare inițială unei variabile. ✦ A pune în stare de execuție un program sau subprogram.

INIȚIÁL, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. (Și adverbial) De la început; începător **(1)**. **2.** S.f. Literă cu care începe un cuvânt. ✦ Abreviere a prenumelui (și a numelui) unei persoane, formată din inițiale **(2)**.

INIȚIÁTIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are caracter de inițiere. **2.** La care au acces numai cei inițiați; ezoteric.

INIȚIATÍVĂ (< fr.) s.f. Faptul de a propune, de a organiza sau de a începe cel dintâi ceva; însușirea celui care întreprinde sau este dispus să întreprindă primul ceva. ✧ *I. legislativă* = posibilitatea de a propune Parlamentului proiecte de legi, însoțite de expuneri de motive în vederea dezbaterii și eventualei adoptări.

INIȚIATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj. subst. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care inițiază ceva; promotor **(1)**. **2.** S.m. (CHIM.) Promotor **(2)**.

INJECTÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A face, a efectua o injecție **(1, 2)**. **2.** Refl. (Despre ochi) A se congestiona, a se înroși.

INJECTÍV, -Ă (< fr.) adj. (MAT.) *Funcție i.* = funcție care ia valori distincte în puncte distincte; injecție **(3)**.

INJECTÓR (< fr.) s.n. **1.** Dispozitiv care servește la injectarea combustibilului în camera de ardere a unui motor cu ardere internă sau care, la instalațiile cu focar, servește la amestecarea combustibilului cu aerul comburant și la insuflarea acestui amestec în focar. **2.** *I. de apă* = **a)** aparat folosit la alimentarea cu apă a cazanelor de abur, în care apa este antrenată de un curent de abur sub presiune; **b)** dispozitiv folosit la turbinele hidraulice de tip Pelton, ca organ de distribuție și de reglare a debitului de apă.

INJÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Introducere intramusculară, intravenoasă, intradermică etc. sub presiune, cu ajutorul unei seringi, a unui medicament sub formă lichidă; *p. ext.* lichidul astfel introdus. **2.** (TEHN.) Operație de introducere, sub presiune, a unui fluid într-un spațiu închis, într-un material etc. (ex. i. de combustibil, i. de fluid etc.). **3.** (MAT.) Funcție injectivă. ✦ Morfism injectiv. **4.** (GEOL.) Proces de pătrundere sub presiune a unei magme juvenile, într-un fond de roci, unde se consolidează sau pe care îl invadează, topindu-l și asimilându-l.

INJÚRIE (< fr., lat. *injuria* „nedreptate") s.f. Jignire (gravă) adusă cuiva; insultă, invectivă **(1)**.

INJUSTÉȚE s.f. Lipsă de justețe; inexactitate, neadevăr.

INLANDSIS subst. *Calotă* glaciară.

INN, râu în Europa Centrală (Elveția, Austria, Germania), afl. dr. al Dunării la Passau; 517 km. Izv. din masivul Bernina, trece prin Innsbruck, străbate pod. Bavariei, formând chei. În aval de confl. cu râul Salzach, delimitează granița dintre Germania și Austria. În Antic. s-a numit *Aenus*.

INNANA (în mitologia sumeriană), zeița principală, ocrotitoare a dragostei și a procreației. Are ca simbol planeta Venus. La babilonieni, *Iștar*.

INNOCENTIU, numele a 13 papi și al unui antipapă. Mai importanți: **1. I. III** *(Giovanni Lotario, conte de Segni)* (1198–1216), continuator al politicii de afirmare a supremației papale a lui Grigore VII; inițiator al Cruciadei a IV-a (1202–1204) care, împotriva voinței lui, a fost deviată spre Constantinopol, lucru pe care ulterior l-a acceptat ca fapt împlinit. A inițiat Cruciada împotriva *albigensilor* (1208); a convocat Conciliul de la Lateran (1215). **2. I. IV** *(Sinibaldo Fieschi)* (1243–1254). A reprezentat o mare autoritate în dreptul canonic. În conflict cu împăratul Frederic II, care a fost excomunicat (1245) de Conciliul de la Lyon. **3. I. X** *(Giovanni Battista Pamphili)* (1644–1655). A protestat împotriva clauzelor religioase ale Păcii Westfalice (1648) și a condamnat *jansenismul* (1653).

Innocentiu III

INNSBRUCK, oraș în V Austriei, la poalele Alpilor Tirolului, la 574 m alt., pe râul Inn, centrul ad-tiv al landului Tirol; 113,3 mii loc. (2001). Prelucr. metalelor. Ind. textilă, chimico-farmaceutică, electrotehnică, a hârtiei, de prelucr. a lemnului și alim. Poligrafie. Universitate (1677). Stațiune turistică și a sporturilor de iarnă. Locul de desfășurare a Jocurilor Olimpice de iarnă din 1964 și 1976. Monumente: Hofkirche (1553–1563), în stil renascentist, biserica barocă Sankt Jakob (1717–1724), palatul Hofburg (sec. 16). Muzeu de artă populară tiroleză. Grădină botanică (plante alpine). Fundat în 1180. Oraș (din 1239), reședința Tirolului din c. 1420.

INOCÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Nevinovat; candid, naiv **(2)**. ✦ (Ir.) Simplu, ignorant.

INOCÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Curățenie sufletească, nevinovăție, candoare. ✦ (Ir.) Simplitate; ignoranță.

INOCERÁM (< fr. {i}; {s} gr. *is, inos* „mușchi" + *keramis* „cărămidă") s.m. Gen fosil de lamelibranhiate, cu cochilia groasă, ovoidală, mare, cu linia cardinală dreaptă, umbone bine dezvoltat și ornamentația reprezentată prin valuri concentrice care străbat toată grosimea cochiliei *(Inoceramus)*. Cunoscut din Jurasic până în Cretacicul superior.

IN-OCTAVO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărților, adesea substantivat) În care coala de hârtie este îndoită în opt, formând 16 pagini.

INOCUITÁTE (< fr.; {s} lat. *innocuus* „inofensiv") s.f. Calitate a unor agenți fizici, biologici sau chimici de a nu fi periculoși pentru organism.

INÓCUL (cf. *inocula*) s.m. Cantitate de celule eucariote, bacterii sau spori aflată într-o suspensie și introdusă într-un mediu de cultură.

INOCULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A introduce în organism un ser, un vaccin, o substanță.

INODÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. Fără miros.

INOFENSÍV, -Ă (< fr.) adj. Care nu face rău; nevătămător.

INÖNÜ, Ismet *(Mustafa Ismet)* (1884–1973), general și om politic turc. Continuator al operei lui *Atatürk*. Președinte al Partidului Popular Republican (1938–1972); prim-min. (1923–1924, 1925–1937, 1961–1965) și președinte (1938–1950) al Turciei.

INOPERÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care nu are efect sau rezultat; fără urmare.

INOPINÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Neașteptat, neprevăzut.

INOPORTÚN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este sau nu se întâmplă la timpul potrivit; nepotrivit. ✦ (Despre oameni) Care incomodează; neplăcut, plictisitor.

INORÓG (< sl.) s.m. Animal fabulos având corp de cal și un corn în frunte. V. și *unicorn, licorn*.

INOSPITALIÉR, -Ă (< fr.) adj. Care nu oferă (cu plăcere) ospitalitate; neprimitor; rece.

INOUE Bukichi (1930–1997), sculptor japonez. Monumente ce ilustrează implicarea noilor tehnologii în opera de artă.

INOUE Mischiyochi (n. 1946), dirijor japonez. Director al Noii Orchestre Filarmonice Japoneze din Tōkyō (din 1983).

INOUE Yasushi (1907–1991), scriitor japonez. Romane având ca temă singurătatea („Puşca de vânătoare"); romane istorice („Vânturile, valurile").

INOVÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A face o inovație. ✦ Tranz. A introduce modificări, a face înnoiri în ceva; a înnoi.

INOVÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Noutate, schimbare, modificare. ✧ *I. tehnologică* = produs sau procedeu nou, ori modificare tehnologică importantă a unui produs sau procedeu, care au fost introduse pe piață sau au fost utilizate în procesul de producție.

INOXIDÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre metale şi aliaje) Care nu reacționează uşor cu substanțele cu care vine în contact, în special cu oxigenul şi cu apa; care nu rugineşte.

INOZITOL (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică din clasa alcoolilor polihidroxilici, important factor de creştere, care face parte din complexul vitaminelor B.

IN PERSONAM (expr. lat. „cu privire la persoană") (DR.) Indică faptul că acțiunea penală se exercită numai împotriva persoanei care a săvârşit infracțiunea.

IN-PLANO (loc. lat.) adj. invar. (Despre formatul cărților şi al ziarelor, adesea substantivat) În care coala de hârtie nu este îndoită şi împăturită în două, reprezentând 2 pagini.

INPUT (cuv. engl.) s.n. **1.** Intrare, introducere. **2.** (INFORM.) Introducere de date într-un sistem electronic. ✧ *I.-output* = raport dintre energia sau forța introdusă într-un sistem tehnic, fizic şi energia sau forța produse de acestea; ansamblu de operații privind elaborarea datelor la un calculator.

I.N.R.I. (lat.: *I*isus *N*azarenus *R*ex *I*udaeorum), prescurtare însemnând „Iisus Nazarineanul, Regele Iudeilor"; inscripționată, din ordinul lui Pilat din Pont, pe crucea pe care a fost răstignit Hristos (ca o justificare a condamnării). În tradiția creştină, crucile celor decedați poartă această inscripție.

INS (lat. *ipsum*) s.m. Individ, persoană, om.

INSALÚBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Dăunător sănătății (nefiind conform cu regulile de igienă); nesănătos.

INSATISFÁCȚIE (< fr.) s.f. Nemulțumire, neplăcere.

INSCRIPTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi înscris într-o suprafață, într-un cerc sau într-o sferă dată. ✧ *Patrulater i.* = patrulater care poate fi înscris într-un cerc.

INSCRÍPȚIE (< fr., lat.) s.f. Text scurt, gravat pe piatră, pe metal, pe lemn etc., pentru a consacra memoria unei persoane, a unui eveniment etc.

INSCULPÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (FIN.) A marca obiectele de metal prețios cu poansonul.

INSECTÁR (< fr.) s.n. Colecție de insecte conservate conform unor procedee speciale; cutie în care se păstrează o astfel de colecție.

INSÉCTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *insectus* „tăiat") s.f. (La pl.) Clasă de artropode cu corpul diferențiat în cap, torace şi abdomen, cu tegumentul chitinizat şi cu trei perechi de picioare; (şi la sg.) animal din această clasă. În natură există c. un milion de specii de i., care viețuiesc atât în mediile terestre cât şi în cele acvatice. I. pot fi *apterigote* sau *pterigote*. Unele specii sunt folositoare prin producția lor (miere, ceară, mătase), prin acțiunea de polenizare a plantelor, pentru că distrug diverşi dăunători etc., altele sunt vectori ai unor boli (țânțarii, muştele). ✧ *I. dăunătoare* = i. care atacă plantele, animalele, oamenii sau produsele vegetale şi animale (ex. lăcustele, cărăbuşii, gândacul de Colorado, larvele unor fluturi) sau care sunt parazite la om şi la animale (păduchii, ploşnițele).

INSECTICÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *caedere*, „a ucide") adj., s.n. **1.** Adj. Care ucide insectele. **2.** S.n. Substanță chimică, naturală sau sintetică, folosită în combaterea insectelor parazite şi dăunătoare (ex. nicotina, hexaclorciclohexanul).

INSECTIFÚG, -Ă (< fr.; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *fugo* „a alunga") adj., s.n. **1.** Adj. Care îndepărtează insectele. **2.** S.n. Substanță care prin miros, gust, culoare sau altă proprietate îndepărtează insectele dăunătoare.

INSECTIVÓR, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *vorare* „a devora") adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Animal) care se hrăneşte cu insecte. **2.** S.n. (La pl.) Ordin de mamifere placentare, primitive, de talie mică, a căror hrană principală o constituie insectele (ex. cârtița, ariciul).

INSECTOFUNGICÍD, -Ă (< fr.; {s} fr. *insecte* „insectă" + lat. *fungus* „ciupercă" + *-cida* „care ucide") adj., s.n. Produs chimic folosit pentru combaterea insectelor dăunătoare şi a ciupercilor parazite.

INSELBERG (cuv. germ.) s.n. Înălțime formată din roci dure, cu pante abrupte, care se ridică izolat deasupra câmpiei înconjurătoare, în reg. cu climat arid.

INSEMINARE (< fr.) s.f. *I. artificială* se realizează în mod curent pentru încrucişarea selectivă a bovinelor şi a altor animale domestice. La om, se practică în cazul în care fertilizarea naturală nu este posibilă.

INSENSÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de sensibilitate, nesimțitor; *fig.* care nu este impresionat (de nimic), nepăsător, impasibil.

INSENSIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Lipsă de sensibilitate, *p. ext.* de emotivitate, de impresionabilitate; *fig.* nepăsare, indiferență. ✦ (MED.) Lipsa sensibilității generale sau parțiale (dureroasă, tactilă), întâlnită în unele boli nervoase sau psihice.

INSEPARÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate separa de altul; strâns unit sau legat; (de) nedespărțit.

INSERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A introduce, a include un adaos, o informație ş.a. într-un text, într-un şir de numere, într-un tabel etc. ✦ A îngloba un material în interiorul altui material. **2.** (TEHN.) A introduce, a fixa o piesă într-un locaş din interiorul altei piese sau între alte două piese.

INSÉRȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a insera; *concr.* ceea ce se inserează **(1)**. ✦ (TEHN.) Strat de material (în general textil sau metalic) inclus în interiorul altui material sau cuprins între fețele de contact a două materiale pentru mărirea rezistenței. **2.** (ANAT.) Fixarea pe os a capătului terminal al unui muşchi. **3.** (BOT.) Punctul de fixare pe axă (a frunzei, fructului etc.).

INSESIZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care nu poate fi sesizat, înțeles; *p. ext.* imperceptibil. **2.** (DR.; despre lucruri sau despre drepturi) Care nu poate fi urmărit de către creditorii titularului lucrului sau dreptului.

INSIDIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Perfid, viclean. ✦ (MED.; despre boli) Care apare pe nesimțite, fără manifestări vizibile.

INSÍGNĂ (< fr., lat.) s.f. Mic obiect, de diverse forme, cu imagini simbolice sau indicații grafice, purtat de obicei ca semn distinctiv de către membrii unei grupări, ai unei organizații etc.

INSIGNIFIÁNT, -Ă (< fr.) adj. Neînsemnat.

INSINUÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A strecura cu dibăcie o aluzie (răutăcioasă). **2.** Tranz. şi refl. A (se) strecura undeva pe nesimțite, a (se) infiltra.

INSIPÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre corpuri chimice, substanțe) Fără gust; *p. ext.* (despre alimente) fad, searbăd. **2.** Fig. Fără spirit, fără haz.

INSISTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A stărui, a persista, a persevera (într-o acțiune); *spec.* a se ruga insistent pentru ceva. ✦ A scoate în evidență; a accentua, a reliefa.

INSISTÉNȚĂ (< fr., it.) s.f. Stăruință, perseverență. ✦ Spec. Rugăminte, cerere insistentă.

IN SITU (lat. „pe loc") Expresie latină pentru un obiect sau obiectiv, în general arheologic, conservat pe locul descoperirii sale, unde se păstrează (măcar parțial) condițiile în care a fost găsit. ✦ (GEOL.) Poziție a unei roci, strat, fosilă, situate în locul de formare sau depozitare.

INSOLÁȚIE (< fr.; {s} lat. *insolo* „a expune la soare") s.f. **1.** Sindrom complex neuro-vasculo-umoral consecutiv acțiunii radiațiilor calorice, de obicei solare, asupra organismului. Reacția meningială se manifestă prin cefalee intensă, greață, vărsături şi amețeli, iar cea vasculară, prin stare de colaps. Sin. *helioză*. **2.** Cantitatea de radiație solară directă ce cade pe unitatea de suprafață orizontală.

INSOLÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adverbial) Obraznic, impertinent.

INSOLÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Contrar obiceiului; neobişnuit, neuzitat.

INSOLÚBIL, -Ă (< fr., lat.) Adj. **1.** (Despre substanțe chimice) Care nu se dizolvă (într-un anumit lichid). **2.** Fig. Fără soluție, de nerezolvat.

INSOLVABILITÁTE (< fr.) s.f. Situație în care se află un debitor, de a fi în incapacitate de plată a datoriilor scadente.

INSOMNÍE (< fr., lat.) s.f. Tulburare a mecanismului de reglare a centrului nervos somn-veghe, care determină reducerea importantă a duratei şi a profunzimii somnului. I. este întâlnită în astenii, nevroze, boli psihice etc.

INSONDÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi sondat (fiind foarte adânc). ✦ Fig. Cu neputință de cercetat sau de clarificat; de nepătruns.

INSONORIZÁRE (după fr. *insonorisation*) s.f. Totalitatea operațiilor şi măsurilor prin care se realizează reducerea intensității zgomotelor dintr-un spațiu închis.

INSPECTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A controla, a verifica activitatea unei persoane, a unei instituții etc. pe baza unei însărcinări speciale; *p. ext.* a examina, a cerceta amănunțit şi cu atenție ceva.

INSPÉCTOR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană împuternicită să inspecteze.

INSPECTORÁT (< fr.) s.n. Serviciu care are misiunea de a face inspecții la unitățile dintr-un anumit domeniu de activitate.

INSPÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. Control, verificare autorizată a unei activități, a executării unor dispoziții etc.

INSPIRÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. şi tranz. A inhala aer în plămâni. **2.** Tranz. Fig. A sugera, a insufla cuiva un gând, o soluție, un sentiment; *spec.* a provoca, a stimula în cineva avântul creației artistice. **3.** Refl. Fig. A lua idei, sugestii de undeva sau de la cineva; a se orienta, a se ghida după...

INSPIRATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă, care ajută la inspirarea aerului în plămâni. **2.** S.m. şi f. Persoană care inspiră **(2)** pe cineva; *p. ext.* îndrumător, sfătuitor.

INSPIRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Fază a respirației în care aerul este introdus în plămâni. **2.** Stare de tensiune creatoare; forță creatoare. **3.** P. ext. Gând, idee spontană.

INSTABÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre sisteme fizico-chimice, tehnice, despre obiecte) Care nu prezintă stabilitate; nestabil. **2.** Fig. Variabil; schimbător; nestatornic; inconstant.

INSTABILITATE PSIHOMOTORIE, v. **hiperactivitatea copilului.**

INSTALÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A monta o instalație, o maşină, un aparat etc. **2.** Tranz. şi refl. A (se) stabili într-un loc, *p. ext.* într-un post (de răspundere).

INSTALATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. Persoană specializată care montează şi repară conducte, aparate, instalații tehnico-sanitare.

INSTALÁȚIE (< fr.) s.f. Ansamblu de construcții, de maşini etc. montate astfel încât să formeze un tot în scopul executării unei anumite funcțiuni sau operații în procesul de producție.

INSTÁNT (< fr.) adj. invar. Rapid (cu referire specială la mâncăruri şi băuturi care se prepară repede, de obicei prin dizolvarea unui concentrat).

INSTANTANÉU, -ÉE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre fenomene; şi adverbial) Care se produce brusc şi se desfăşoară rapid. **2.** S.n. Fotografie obținută printr-o expunere foarte scurtă (sub 1/25 s). **3.** Adj. (Despre mărimi) Care se referă la un anumit moment sau se definește pentru un anumit moment. ✧ *Valoare i.* = valoarea, la un moment dat, a unei mărimi variabile.

INSTÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. *I. (judecătorească)* = organ de jurisdicție ale cărui funcții specifice sunt judecarea proceselor privind raporturile civile, comerciale, de muncă, de familie, administrative, penale, precum și orice alte cauze pentru care legea nu stabilește o altă competență. ✧ Expr. *În ultimă instanță* = în cele din urmă..., nemaiavând altă cale.

INSTAURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A întrona, a stabili (pentru prima oară); a introduce (un obicei, o regulă etc.).

INSTIGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ațâța, a incita, a provoca (la acțiuni dușmănoase, la săvârșirea unei infracțiuni).

INSTIGÁRE s.f. Acțiunea de a instiga; îndemn la violență; ațâțare, provocare. ✦ (DR.) Acțiune prin care o persoană determină, cu intenție, o altă persoană să săvârșească o infracțiune.

INSTIGATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care instigă, care se face vinovată de instigare; ațâțător, incitator.

INSTILÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Introducere a unui medicament lichid, picătură cu picătură, într-o cavitate (ex. în nas, în ureche).

INSTÍNCT (< fr., lat.) s.n. **1.** (FIZIOL.) Complex de reflexe înnăscute, necondiționate, proprii indivizilor dintr-o anumită specie, care le asigură dezvoltarea organismului, alimentarea, reproducerea, apărarea. La animalele inferioare, **i.** deține un rol precumpănitor în relațiile cu mediul. La animalele superioare, în cursul dezvoltării individuale, **i.** se completează cu reflexe condiționate. La om, dezvoltarea inteligenței și educația duc la subordonarea **i.** față de conștiință. **2.** (PSIH.) (la Freud) **i.** vieții – Eros, conținând **i.** sexual și **i.** de autoconservare; **i.** morții – Thanatos, conținând **i.** agresive orientate spre sine ori spre ceilalți.

INSTINCTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de instinct **(1)**, instinctual. **2.** (Și adverbial) Efectuat din instinct.

INSTITUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A înființa, a întemeia (prin lege); a introduce **(3)**, a stabili **(2)**.

INSTITÚT (< fr., lat.) s.n. **1.** Instituție de învățământ superior sau de cercetări științifice. ✦ Local în care funcționează astfel de instituții. **2.** (În trecut) Școală particulară de grad secundar.

INSTITUTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Cadru didactic în învățământul primar sau preșcolar, care, pe lângă pregătirea de învățător sau educator, a absolvit și o instituție de învățământ superior.

INSTITÚȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Organ sau organizație care desfășoară, cu precădere, activități cu caracter administrativ sau social-cultural. **2.** (În plan internațional) Organizație care desfășoară o activitate de interes internațional (ex. O.N.U.). **3.** *I. socială* = ansamblu de relații (interindividuale sau între grupuri) relativ stabile, îndeplinind funcția de promovare, de apărare, de conservare a unor interese sociale. **4.** *I. juridică* = ansamblul normelor juridice care reglementează o anumită categorie de relații sociale și care se aplică în temeiul unor anumite acte juridice. **5.** *Instituții publice* = denumire generică care include Parlamentul, Administrația Prezidențială, ministerele, celelalte organe de specialitate ale administrației publice, alte autorități publice, instituțiile publice autonome, precum și instituțiile din subordinea acestora.

INSTITUȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la instituții; care are caracter de instituție.

INSTITUȚIONALÍSM (< germ.) s.n. (EC. POL.) Doctrină economică, apărută în deceniile 3-4 ale sec. 20 în S.U.A., care consideră că „instituțiile", înțelese în sens larg (statul, proprietatea privată și modul de exercitare a ei, familia, concurența, tehnostructura etc.), influențează în mod decisiv starea de ansamblu a economiei și mecanismul creșterii economice.

INSTRUCTÁJ (< fr.) s.n. Instruire, pregătire în vederea bunei desfășurări a unei activități; *p. ext.* îndrumările date în cursul acestei instruiri.

INSTRUCTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care instruiește, care oferă învățăminte, informații utile.

INSTRÚCTOR, -OÁRE (< fr., rus.) s.m. și f. Persoană care îndeplinește o muncă de instruire.

INSTRÚCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proces școlar de transmitere și achiziție a cunoștințelor; învățătură; învățământ. **2.** (MILIT.) Activitate de pregătire teoretică și practică a militarilor. **3.** (DR.) Activitate de urmărire penală desfășurată de judecătorul de **i.** ✧ *Judecător de i.* = (în unele țări) magistrat însărcinat cu cercetarea cauzelor penale.

INSTRUCȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (La pl.) Indicații, precizări privind modul de îndeplinire a unui lucru. ✦ Act normativ emis de conducătorii organelor centrale ale administrației de stat, în limita competenței lor, în baza și în vederea aplicării legilor, decretelor sau hotărârilor guvernului. **2.** (Înv.) Instrucție **(1)**. **3.** (INFORM.) Element al unui limbaj de programare prin care, într-un program de calculator, sunt indicate operațiile ce trebuie efectuate asupra datelor ori acțiunile privind părțile programului.

INSTRUÍ (< fr., lat.) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A oferi, a comunica sau a-și însuși cunoștințe; a învăța. **2.** Tranz. A pregăti militarii pentru însușirea teoriei și practicii militare.

INSTRUÍT, -Ă adj. **1.** Învățat **(1)**; cultivat **(2)**. **2.** (Despre militari) Care și-a însușit cunoștințele de teorie și practică militară.

INSTRUMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Unealtă sau aparat adecvat executării unei anumite operații. ✦ (TEHN.) Sistem tehnic folosit pentru observarea, măsurarea sau

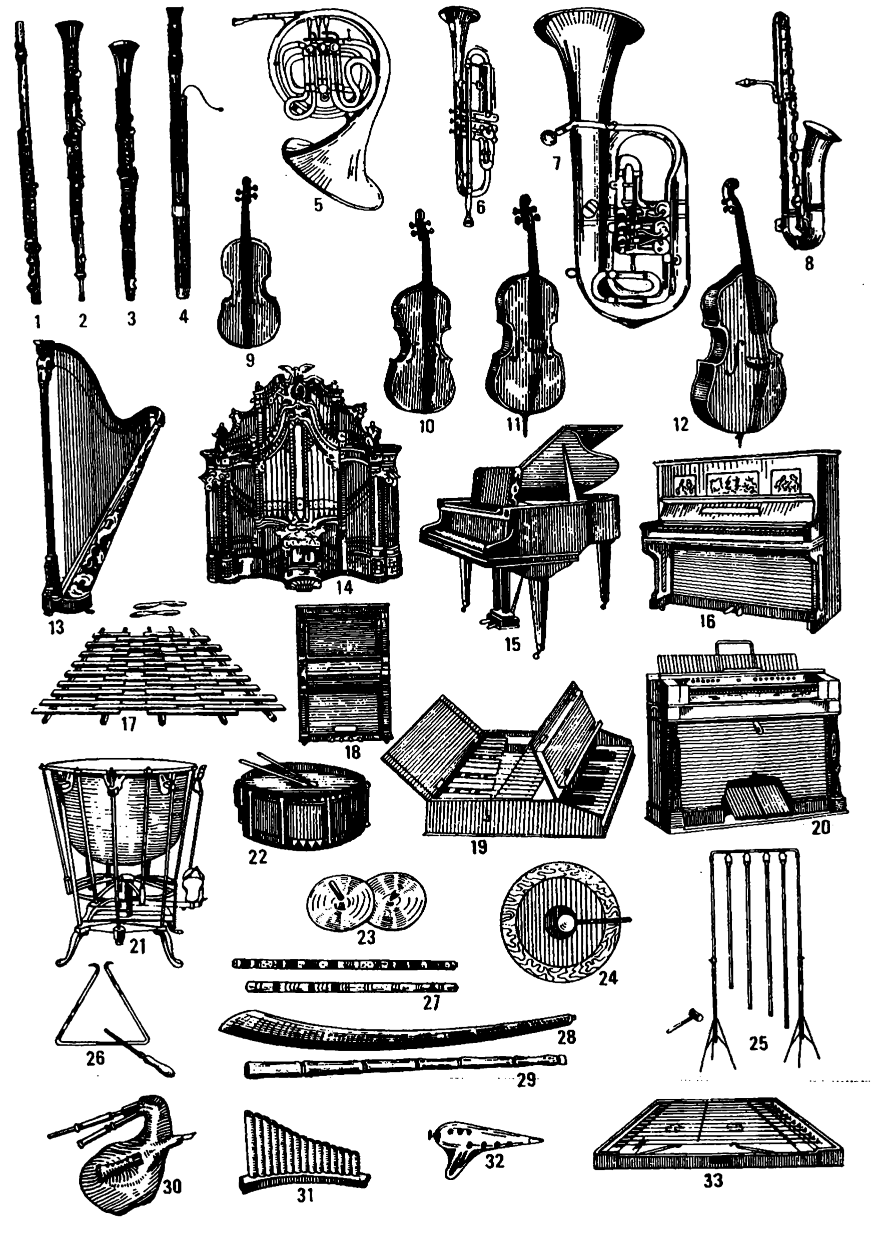

Instrumente muzicale
1. Flaut 2. Oboi 3. Clarinet 4. Fagot 5. Corn 6. Trompetă 7. Tubă 8. Saxofon 9. Vioară 10. Violă 11. Violoncel 12. Contrabas 13. Harpă 14. Orgă 15. Pian 16. Pianină 17. Xilofon 18. Celestă 19. Glockenspiel 20. Armoniu 21. Timpan 22. Tobă mică 23. Talgere 24. Gong 25. Clopote 26. Trianglu 27. Fluiere 28. Bucium 29. Caval 30. Cimpoi 31. Nai 32. Ocarină 33. Țambal

controlul unor mărimi. După natura mărimii respective, se deosebesc: **i.** acustice, electrice, magnetice, mecanice, optice, termice etc. ✧ (ASTR.) *I. de pasaj* = lunetă meridiană. **2.** (MUZ.) Aparat care produce sunete muzicale. Există **i.** muzicale cu coarde (vioara, viola, violoncelul, contrabasul), **i.** de suflat (din lemn: flautul, oboiul, clarinetul, fagotul; din alamă: cornul, trompeta, trombonul, tuba etc.), **i.** de percuție (toba, xilofonul, celesta etc.), **i.** cu claviatură (pian, orgă). Mai există **i.** muzicale electronice (orga electronică, undele Martenot), **i.** electrice (chitara, chitara bas) etc. **I.** muzicale populare românești cele mai cunoscute sunt: cimpoiul, fluierul, buciumul, cavalul, ocarina, țambalul, cobza, naiul. **3.** Fig. Mijloc sau, *p. ext.*, persoană folosită pentru atingerea unui scop. **4.** *I. de ratificare* v. *ratificare*. **5.** (LINGV.) *I. gramatical* = cuvânt cu funcțiune exclusiv gramaticală, care nu se poate întrebuința singur în vorbire, ci numai împreună cu cuvintele pe care le leagă, exprimând raporturi (ex. prepozițiile, conjuncțiile etc.); (înv.) unealtă gramaticală.

INSTRUMENTÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (MUZ.) Care se execută cu ajutorul instrumentelor **(2)**, scris pentru instrumente. **2.** (LINGV.) *Complement circumstanțial i.* = complement circumstanțial care arată mijlocul prin care se realizează o acțiune.

INSTRUMENTALÍSM (< fr., rus.) s.n. (FILOZ.) Teorie filozofică avansată de *John Dewey*, care consideră noțiunile și teoriile științifice ca simple instrumente pentru săvârșirea unor acțiuni utile. (LIT.) Teorie propusă de simbolistul francez R. Ghil („Tratat despre cuvânt") prin care poezia valorifică valoarea sunetelor, ce ar corespunde câte unui instrument muzical. Adeptul român al **i.** a fost Al. Macedonski.

INSTRUMENTÁR s.n. Totalitatea instrumentelor **(1)** necesare într-o anumită activitate.

INSTRUMENTÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Operație ce constă în a atribui unui instrument determinat execuția unei fraze muzicale sau a mai multora. **2.** Ansamblul operațiilor care se execută la o sondă, în scopul lichidării urmărilor unor accidente tehnice care au provocat blocarea găurii de sondă (ex. extragerea cablurilor sau a pieselor scăpate ori rămase în gaura de sondă).

INSTRUMENTÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care cântă (ca profesionist) la un instrument muzical.

INSUBORDONÁRE s.f. (Rar) Nesupunere la ordine; indisciplină. ✦ (DR.) Infracțiune săvârșită de un militar, constând în refuzul de a executa un ordin cu privire la îndatoririle de serviciu.

INSUCCÉS (< fr.) s.n. Nereușită; eșec.

INSUFICIÉNT, -Ă adj. (Și adverbial) Care nu este de ajuns (cantitativ sau calitativ); nesatisfăcător. ✦ (Substantivat, m.) Calificativ sub limita de trecere.

INSUFICIÉNȚĂ s.f. **1.** Stare, situație a ceea ce este insuficient. **2.** (MED.) Scădere a funcțiunilor unui organ (ex. **i.** hepatică, **i.** suprarenală) sau deficiență a unei funcțiuni complexe a organismului (ex. **i.** respiratorie). ✧ *I. cardiacă* = incapacitate a miocardului de a pompa eficient toată cantitatea de sânge necesară bunei funcționări a organismului. Se manifestă prin creșterea frecvenței cardiace, dispnee, oboseală permanentă.

INSUFLÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A introduce, sub presiune, gaze, vapori, substanțe pulverulente etc. într-o incintă (ex. la cuptoare metalurgice), pentru a îmbunătăți desfășurarea proceselor care au loc în instalația respectivă sau într-o cavitate a organismului, în scop terapeutic sau de diagnostic. **2.** Fig. A provoca cuiva un anumit gând, un anumit sentiment; a inspira **(2)**.

INSULA DE NORD (NORTH ISLAND), ins. în arh. Noua Zeelandă, separată de Insula de Sud prin str. Cook; 115,7 mii km^2; 2,82 mil. loc. (2001). Orașe pr.: Auckland, Wellington, Hamilton. Relief muntos vulcanic, cu lacuri, gheizere și solfatare. Alt. max.: 2 797 m (vulcanul Ruapehu). Terminată în NV cu pen. Auckland. Parcuri naționale.

INSULA DE SUD (SOUTH ISLAND), cea mai mare ins. a arh. Noua Zeelandă; 151,2 mii km^2; 906,7 mii loc. (2001). Orașe pr.: Christchurch, Nelson, Dunedin. Străbătută de Alpii Neozeelandezi, flancați de coline și câmpii. Alt. max.: 3 764 m (M. Cook). Urme glaciare, lacuri. Parcuri naționale.

INSULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se află pe o ins. **(1)**. ✦ (Substantivat) Locuitor al unei ins. **(1)**. **2.** Caracteristic unei ins. **(1)**, de ins.

ÍNSULĂ (< lat.) s.f. Porțiune de uscat, înconjurată de apă, situată într-un bazin oceanic, marin sau lacustru ori în albia unui curs de apă (ostrov). Pot fi: *i. continentale* (desprinse dintr-un continent, situate pe platforma continentală sau create prin aluvionare la gurile fluviilor), *vulcanice* (apărute în urma unei erupții vulcanice) sau *coraligene* (v. *atol*). Mai multe **i.** apropiate formează un arhipelag.

INSULELE DE SUB VÂNT 1. Leeward Islands sau **Islas de Sotavento,** lanț de ins. în partea de E a M. Caraibilor, în N Antilelor Mici, dispuse sub forma unui arc de cerc, între Insulele Virgine în NV și Dominica în SSE. Numite astfel datorită poziției lor la adăpost de vânturile dominante dinspre NE. Ins. pr.: Anguila, Antigua, Barbuda, Saint Kitts și Nevis, Montserrat, Basse-Terre, Marie-Galante, Dominica. **2. Leeward Islands sau Îles sous le Vent,** grup de ins. vulcanice și coraligene în partea de S a Oc. Pacific, în V Insulelor Societății. Cuprinde ins. Bora-Bora, Huahiné, Maupiti, Raïatea, Tahaa; 474 km^2. **3.** Lanț de insulițe vulcanice și coraligene, de stânci și bancuri de nisip, nelocuite, situat în partea centrală a Oc. Pacific, la 2 011 km VNV de ins. Hawaii (de care aparțin din 1959).

INSULELE FERICIȚILOR (în mitologia greacă), arhipelag de la capătul lumii, locuit de oamenii cărora zeii le dăruiseră nemurirea; un ținut al verii veșnice și al belșugului.

INSULELE SOCIETĂȚII (Îles de la Société), grup de ins. vulcanice și coraligene în partea de V a Polineziei franceze; c. 1,7 mii km^2. Cuprinde *Insulele Vântului* (2) și *Insulele de sub Vânt* (2). Expl. de fosfați. Pescuit de perle. Culturi de trestie de zahăr, bumbac, taro etc. Plantații de bananieri, cocotieri ș.a.

INSULELE VÂNTULUI 1. Windward Islands, lanț de ins. în E M. Caraibilor, în partea central-sudică a Antilelor Mici, între ins. Martinica la N și ins. Grenada la S. Numite astfel datorită poziției lor în bătaia vânturilor dominante dinspre NE. Ins. pr.: Martinica, Saint Lucia, Saint Vincent, Barbados, Grenada ș.a. **2. Îles du Vent,** grup de ins. vulcanice și coraligene în S Oc. Pacific, în partea de E a Insulelor Societății, cuprinzând ins. Tahiti, Moorea, Mehetia, Tetiaroa și arh. Tubuai; 1 210 km^2.

INSULÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *insula* „insulă") s.f. (BIOCHIM., FIZIOL.) Hormon secretat de celulele β ale pancreasului (insulele Langerhans), cu acțiune hipoglicemiantă. Deficiența **i.** duce la apariția diabetului zaharat. Savantul român N.C. Paulescu a prezentat (1920) și a publicat (1921), pentru prima oară, sub denumirea de „pancreină", acțiunea extractului pancreatic injectat în sânge la un animal diabetic. F.C. Banting și C.H. Best (1922) ajung la aceleași concluzii și dau extractului denumirea de „isletină". Purificarea, în vederea lansării pe piață a **i.**, aparține chimiștilor Collip, Clowes și Walden. Obținută inițial din pancreas de porc sau de vită; în prezent se prepară și prin inginerie genetică.

INSULINDA, vechea denumire a Arh. Indonezian.

INSÚLTĂ (< fr.) s.f. Cuvânt sau faptă injurioasă la adresa cuiva; ofensă, jignire, injurie.

INSUPORTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi suportat sau este greu de suportat; (despre oameni) nesuferit, extrem de supărător.

INSURÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. Formă de luptă armată, având ca scop înlăturarea regimului politic existent sau a unei armate de ocupație.

INSURGÉNT, -Ă (< lat., germ.) s.m. și f. Persoană care participă la o insurecție.

INSURMONTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre dificultăți, obstacole etc.) De netrecut, de neînvins.

INTABULÁ (< germ.) vb. I tranz. A înscrie un drept real imobiliar sau a nota un act cu privire la un imobil în cartea funciară.

INTÁCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Neatins; neștirbit, întreg.; *p. ext.* (despre ființe) teafăr, nevătămat.

INTÁLIE (< fr.) s.f. (ARTE PL.) Piatră dură, gravată în adâncime (spre deosebire de *camee*) și folosită mai ales ca sigiliu (inele sigilare). Realizarea de **i.** s-a practicat încă din Antic. de egipteni, preluată ulterior de greci, foarte răspândită în Renaștere, este cunoscută și astăzi.

INTANGÍBIL, -Ă (< fr.) adj. De care nu te poți atinge; care trebuie să rămână intact.

INTÁRSIE (< it.) s.f. (ARTE DEC.) Tehnică folosită la ornamentarea mobilierului, constând din incrustarea în lemn a unor plăcuțe de os, fildeș, sidef sau de lemn de altă culoare; ornament realizat prin această tehnică. V. *marchetărie*.

INTEGRÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) încorpora, a (se) include, a (se) îngloba într-un tot. **2.** Tranz. (MAT.) *A integra o funcție* = a-i calcula integrala. *A integra o ecuație diferențială* = a determina soluțiile acesteia.

INTEGRAL, revistă „de sinteză modernă, organ al mișcării moderniste din România și străinătate"; a apărut, lunar, la București (1925-1927), fiind condusă de F. Brunea-Fox, I. Călugăru, M.H. Maxy, Ilarie Voronca.

INTEGRÁL, -Ă (< fr., 2. fr. {i}; {s} lat. *integer* „întreg") adj., s.f. **1.** Adj. (Și adverbial) Întreg, complet. ✧ *Făină i.* = denumire comercială pentru făina semialbă (sau intermediară). *Pâine i.* = pâine făcută din făină integrală. *Pâine neagră* = pâine mai bogată în fosfor, vitamina B și fibre alimentare decât cea albă, fiind recomandată de nutriționiști. **2.** Adj. (MAT.) *Calcul i.* = capitol al analizei matematice care se ocupă cu studiul integralelor **(3)**. ✧ *Ecuație i.* = ecuație în care funcția ce trebuie determinată se află sub semnul integralei. **3.** S.f. *Integrala unei funcții pe un domeniu (i. definită)* = număr care reprezintă limita unor sume, tipul sumelor determinând tipul integralei (Lebesgue, Riemann, Stieltjes, curbilinie, de suprafață, de volum etc.). *I. nedefinită a unei funcții* = mulțimea primitivelor funcției. Simbol: $\int$. *Integrala unei ecuații diferențiale* = soluția acestei ecuații. **4.** (MUZ.) Totalitatea lucrărilor de același gen ale unui compozitor (ex. integrala simfoniilor lui Mozart).

INTEGRALÍSM s.n. Mișcare artistică de avangardă din România, din cel de-al doilea deceniu al secolului 20, care a încercat o sinteză între cubism, futurism și expresionism. Susținută de revista „Integral", i-a avut ca reprezentanți pe: M.H. Maxy, Marcel Iancu, Corneliu Mihăilescu.

INTEGRALITÁTE (< fr.) s.f. Starea, situația a ceea ce este întreg, complet. ✦ Proprietatea unei expresii diferențiale de a admite o integrală. ✦ Însușirea de a constitui un întreg (care nu poate fi redus la suma părților sale componente), un sistem; caracter de sistem.

INTEGRÁNTĂ (< fr.) adj. *Parte* ~ = parte care se include în mod obligatoriu într-un tot.

INTEGRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) integra, încorporare, contopire a mai multor părți într-un tot unitar. **2.** *Integrarea economică internațională* = cooperare adâncită și permanentă, convenită și programată între țări, pe baza unor acorduri sau tratate interguvernamentale; în prezent evoluează spre *globalizare*. Formele de *i. e. i.* includ uniuni vamale, zone de comerț liber, piețe comune, uniuni economice și monetare. **3.** (SOCIOL.) Sudarea și armonizarea elementelor unui grup social în condițiile intensificării și creșterii frecvenței contactelor dintre membrii grupului dat, sau ale acceptării în sânul lui a unor sisteme unitare de valori, norme, aprecieri, determinate de interesele comune și condițiile de viață asemănătoare. Se deosebesc: **i.** culturală, morală, profesională ș.a. **4.** (MAT.) Operație de determinare a integralei unei funcţii sau a soluţiei unei ecuaţii diferenţiale. Metodele uzuale de **i.** sunt: schimbarea de variabile şi **i.** prin părţi. Prin aplicarea acestor metode se urmăreşte reducerea calculului integralei iniţiale la calculul unor integrale uzuale. Calculul integralelor uzuale se face pe baza formulelor deduse din formulele de derivare a funcţiilor elementare. Când aceste metode nu pot fi folosite, se utilizează procedee aproximative de **i.**, care constau în aplicarea unor formule de **i.** numerică (formula dreptunghiurilor, formula trapezelor) sau a unor metode probabilistice (metoda Monte-Carlo).

INTEGRÍSM (< fr.) s.n. Atitudine, opinie a celor ce doresc să menţină integral un sistem doctrinar dat (în particular religios).

INTEGRITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Calitatea de a fi integru; cinste **(1)**, probitate. **2.** Calitatea de a fi sau, *p. ext.*, de a se menţine întreg, intact. **3.** *I. teritorială* = principiu de bază al dreptului internaţional (consacrat şi în Carta O.N.U.), potrivit căruia fiecare stat are dreptul să-şi exercite deplin şi nestingherit suveranitatea asupra terit. său, celelalte state fiind obligate să nu-i aducă nici o atingere.

INTÉGRU, -Ă (< fr.) adj. **1.** De o cinste ireproşabilă; incoruptibil, onest. **2.** (MAT.) *Inel i.* = inel comutativ fără divizori ai lui zero; domeniu de integritate.

INTEGUMÉNT (< fr. {i}; {s} lat. *integumentum* „veşmânt") s.n. (BOT.) Înveliş al ovulului.

INTELÉCT (< fr., lat.) s.n. Facultatea, capacitatea omului de a gândi, de a opera cu noţiuni; minte **(1)**, gândire **(1)**, raţiune **(1)**.

INTELECTUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la intelect, la activitatea minţii; care aparţine intelectului. ✦ Înclinat spre studiu, spre reflecţie. **2.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care, prin preocupări sau profesiune, foloseşte creator intelectul; persoană a cărei principală sursă de existenţă o formează munca **i.**

INTELECTUALÍSM (< fr.) s.n. **1.** (FILOZ.) Doctrină care susţine că elementele intelectuale (idei, adevăruri, implicaţii) sunt superioare sentimentelor, voinţei, intuiţiei şi iraţionalului; opus *voluntarismului*. **2.** (PSIH.) Doctrină potrivit căreia procesele psihice sunt reductibile la cele intelectuale. **3.** (ETICĂ) Doctrină care reduce actul moral la cunoaştere, considerând că înţelegerea binelui implică săvârşirea lui (ex. Socrate).

INTELIGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Înzestrat cu inteligenţă **(1)**, deştept, ager la minte, isteţ. ✦ Care denotă inteligenţă **(1)**.

INTELIGÉNŢĂ (< fr., lat., **2** germ.) s.f. **1.** Facultatea de a înţelege uşor şi bine, de a sesiza ceea ce este esenţial; deşteptăciune. **2.** (PSIH.) Aptitudine generală care contribuie la formarea conceptelor şi la adaptarea cognitivă a individului la situaţii noi. ✧ *Coeficient de i. (I.Q.)* = raport între vârsta mentală (apreciată prin teste speciale) şi vârsta reală. Se consideră că valorile sub 70 indică o deficienţă intelectuală. **3.** ✦ *I. artificială* = domeniu al informaticii care urmăreşte dezvoltarea de sisteme tehnice capabile să rezolve probleme dificile legate de **i.** umană, cum ar fi: prelucrarea vocii umane, crearea sistemelor-expert, recunoaşterea formelor etc., precum şi înţelegerea, modelarea şi chiar previziunea comportării sistemelor vii.

INTELIGÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi înţeles; clar, limpede.

INTELLIGENCE SERVICE, nume generic dat serviciilor britanice de informaţii şi contrainformaţii. Organizare autonomă; depind de primul ministru.

INTELSAT (*Int*ernational *Tel*ecommunications *Sat*ellite Consortium) **1.** Organizaţie internaţională de telecomunicaţii prin satelit, constituită din 11 state, la 20 aug. 1964, cu sediul la Washington, care urmăreşte realizarea unei reţele mondiale de telecomunicaţii asigurate de sateliţii geostaţionari. Din 2001 a devenit companie privată. În prezent, este cel mai important furnizor de servicii de comunicare prin satelit cu 130 de state membre şi reprezintă c. 2/3 din telecomunicaţiile continentale (telefon, televiziune, transmisie de informaţii). **2.** Program de sateliţi de telecomunicaţii, sub administraţia organizaţiei internaţionale **I. (1)**. Primul satelit din această serie a fost *Early Bird* (lansat la 6 apr. 1965), folosit pentru telecomunicaţii comerciale, în orbită geostaţionară. În 2007 s-a ajuns la un număr de 51 sateliţi.

INTEMPERÍE (< fr., lat.) s.f. (Mai ales la pl.) Vreme rea (cu ploaie, viscol, vânt etc.).

INTEMPESTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se produce pe neaşteptate şi la timp nepotrivit; neaşteptat.

INTENDÉNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care se ocupă de administrarea bunurilor unei instituţii, ale unei case etc.

INTENDÉNŢĂ (după fr. *intendance*) s.f. Serviciu în organizarea armatei care se ocupă de aprovizionarea cu hrană şi echipament.

INTÉNS, -Ă (< fr., lat.) adj. Care acţionează cu forţă (depăşind măsura obişnuită); tare, viu **(4)**, puternic.

INTENSIFICÁ (după fr. *intensifier*) vb. I tranz. şi refl. A (se) face mai intens; a (se) întări; a (se) înteţi **(1)**, a (se) mări **(2)**.

INTENSITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Starea a ceea ce este intens; grad de tărie, de forţă. **2.** (FIZ.) Mărime scalară sau vectorială utilizată pentru a caracteriza cantitativ un fenomen (ex. **i.** curentului electric, **i.** luminoasă, **i.** sonoră etc.) sau starea unui câmp sau a unui corp într-un anumit punct (ex. **i.** câmpului electric, **i.** câmpului magnetic, **i.** gravitaţiei etc.).

INTENSIUNE (LOG.) Ansamblul proprietăţilor comune obiectelor ce alcătuiesc clasa referenţială respectivă. Sin. *conţinut.*

INTENSÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are o mare intensitate; viu **(4)**, tare. (EC. POL.) *Dezvoltare i.* = tip de dezvoltare economică, în care sporirea volumului producţiei se realizează, în principal, prin creşterea eficienţei utilizării factorilor de producţie. **2.** (Despre mărimi caracteristice unui sistem fizic) Care, prin compunerea mai multor sisteme identice, îşi păstrează valoarea neschimbată (ex. densitatea, temperatura etc.).

INTENTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A introduce, a porni o acţiune.

INTÉNŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Voinţă, dorinţă de a întreprinde ceva; proiect **(1)**. ✧ Loc. *Cu intenţia să...* (sau *de a...*) = cu gândul, în dorinţa de a... **2.** (DR.) Formă a vinovăţiei unei persoane care-şi dă seama de caracterul faptei sale, prevăzându-i şi dorindu-i sau acceptându-i efectele.

INTENŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A avea de gând să...; a plănui, a proiecta.

INTENŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. (DR.; despre fapte penale) Săvârşit cu intenţie.

INTENŢIONALITÁTE s.f. (FILOZ.) Caracter propriu oricărei stări de conştiinţă de a fi orientată către obiectul său, prin care fenomenele mentale se disting de cele fizice, deoarece obiectul atitudinilor psihologice poate să nu aibă existenţă reală. Importanţa **i.** pentru fenomenele de conştiinţă a fost sesizată de Franz Brentano; în prezent, termenul este larg utilizat în *fenomenologie*, în domeniul *inteligenţei artificiale*, în *ştiinţele cognitive.*

INTENŢIONÁT, -Ă (< fr.) adj. Făcut cu un anumit scop; cu intenţie; voit^2, premeditat. ✧ Expr. *Bine* (sau *rău*) *intenţionat* = cu planuri, cu intenţii bune (sau rele).

INTER^1- (< fr.; {s} lat. *inter* „între") Element de compunere care înseamnă „între" şi care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

ÍNTER^2 (< fr.; abreviere de la *intérieur*) s.m. Jucător de fotbal sau handbal pe linia de înaintare.

INTERACŢIÚNE (INTERÁCŢIE) (< fr.) s.f. **1.** (FIZ.) Acţiune reciprocă ce are loc în momentul ciocnirii a două particule elementare sau a două sisteme de astfel de particule (ex. nuclee), datorată forţelor de atracţie sau de respingere (electrostatice, gravitaţionale, nucleare etc.) dintre acestea. Un exemplu de **i.** este *reacţia nucleară.* **2.** Influenţa reciprocă a factorilor abiotici, biotici şi antropici.

INTERALIÁT, -Ă (< fr.) adj. Comun mai multor aliaţi, stabilit sau existent între aliaţi.

INTERÁRME adj. Comun mai multor genuri de armă sau categorii de forţe armate (ex. aplicaţii **i.**, stat major **i.**).

INTERATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. Care se află sau care se exercită între doi sau mai mulţi atomi (ex. distanţă **i.**, forţe **i.**).

INTERBÉLIC, -Ă ({s} *inter-* + lat. *bellicus* „de război") adj. Dintre două războaie (mai ales dintre cele două războaie mondiale).

INTERCALÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) introduce, a (se) aşeza într-un şir (de lucruri, de fiinţe etc.).

INTERCEPTÁ (< fr.) vb. I tranz. A prinde, a reţine un obiect în timpul mişcării lui. ✦ A surprinde şi a controla o convorbire telefonică, o corespondenţă etc.

INTERCINÉZĂ (INTERCHINÉZĂ) (< fr.) s.f. (HIST.) Etapă de repaus extrem de scurtă între cele două diviziuni ale meiozei; uneori lipseşte. Indiferent de durata ei, în **i.** nu mai are loc sinteza şi nici replicarea ADN.

INTERCOLONAMÉNT (< fr.) s.n. (ARHIT.) Distanţa dintre două coloane, stâlpi sau pilaştri consecutivi ai unui edificiu.

INTERCONECTÁ (< fr.) vb. I tranz. A stabili căi de transfer de energie electromagnetică între două sau mai multe sisteme care funcţionau înainte independent unele de altele.

INTERCONEXIÚNE (< fr.) s.f. Ansamblul mijloacelor tehnice necesare pentru realizarea interconectării unor sisteme electroenergetice.

INTERCONTINENTÁL, -Ă (< fr.) adj. Aflat, situat între două continente, în vecinătatea lor; care are loc între două continente.

INTERCOSTÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *inter-* + lat. *costa* „coastă") adj. Care se referă la spaţiul dintre două coaste, care există în acest spaţiu (ex. nerv **i.**); (despre dureri, nevralgii) care s-a localizat între coaste.

INTERDEPENDÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care e (strâns) legat sau condiţionat de un alt obiect sau proces cu care se află în dependenţă reciprocă.

INTERDÍCT (< germ., lat.) s.n. (În Ev. Med.) Sancţiune ecleziastică, prin care oficierea cultului divin sau participarea la el se interzicea temporar unei ţări, unei reg., unei persoane etc.

INTERDÍCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (DR.) Prevedere legală prin care se interzice săvârşirea unor anumite fapte sau acte. **2.** Măsură judecătorească sau legală de înlăturare a unei persoane de la săvârşirea anumitor acte juridice, fie în vederea ocrotirii ei (cazul alienatului sau debilului mintal), fie ca o sancţiune complementară unei pedepse penale; stare în care se află aceste persoane. **3.** Tabu **(1)**.

INTERDISCIPLINÁR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care implică colaborarea între mai multe discipline ştiinţifice, care aparţine mai multor ramuri ale ştiinţei, stabilind relaţii între ele.

INTERÉS (< it., germ., rus.) s.n. **1.** Preocupare de a obţine un succes, un avantaj; râvnă depusă într-o acţiune pentru satisfacerea anumitor nevoi. **2.** Avantaj, folos, câştig, profit. **3.** Simpatie, înclinare faţă de cineva sau de ceva; grijă; solicitudine. **4.** Ceea ce atrage, încântă, trezeşte atenţia; atracţie.

INTERESÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A stârni interesul, a reţine atenţia cuiva; a avea importanţă pentru cineva. **2.** Refl. (Cu determinări introduse prin prep. „de") A manifesta interes pentru..., a avea grijă deosebită de... ✦ A căuta să afle, a se informa.

INTERESÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care trezeşte interesul, demn de atenţie. ✦ Puţin obişnuit; aparte **(2)**.

INTERESÁT, -Ă adj. **1.** Care are un interes special. **2.** Care urmăreşte numai avantaje personale; avid de câştig. **3.** Plin de interes, de curiozitate.

INTERÉTNIC adj. Care se referă la relaţiile între etnii.

INTERFÁŢĂ (< engl., fr., după *faţă*) s.f. **1.** (CHIM.) Suprafaţă de separare a componenţilor dintr-un amestec, existenţi ca faze distincte. **2.** (INFORM.) Totalitatea dispozitivelor, regulilor şi convenţiilor cu ajutorul cărora un element al sistemului de calcul comunică fie cu un alt element, fie cu utilizatorul, elementele având caracteristici diferite (ex. **i.** grafică, **i.** de comunicaţie). **3.** (Fig.) Legătură.

INTERFÁZĂ (< engl., fr.) s.f. (HIST.) Stare a nucleului între două diviziuni mitotice, denumită şi *stare de repaus*. În **i.** are loc dublarea masei celulei şi a componentelor sale, presupunând acumularea substanţelor organice şi anorganice, sinteza enzimelor, a unor substanţe organice simple (aminoacizi, monozaharide), sinteza proteinelor şi a ADN-ului, fără care nu s-ar putea declanşa diviziunea celulară.

INTERFERÁ (< fr. {i}; {s} *inter-* + lat. *fero* „a purta") vb. I intranz. (Despre unde) A produce fenomenul interferenţei.

INTERFERÉNŢĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Întâlnire, încrucişare a două sau mai multe fenomene, întâmplări, fapte etc. **2.** (FIZ.) Fenomen de suprapunere a două sau a mai multor unde provenite de la surse reale sau virtuale. Dacă sursele sunt coerente, **i.** este *staţionară* (având drept rezultat întărirea sau atenuarea lor, în anumite domenii din spaţiu, uneori până la anularea reciprocă) şi *nestaţionară* în cealaltă situaţie. În cazul suprapunerii a două unde de pulsaţii puţin diferite, apare fenomenul bătăilor (v. *bătaie* **8**). Pot interfera undele electromagnetice (inclusiv cele luminoase - v. *franjă*), acustice, mecanice. **3.** (EXPL. PETR.) *Interferenţa sondelor* = fenomen de influenţare hidrodinamică reciprocă a sondelor care exploatează acelaşi orizont productiv sau a zăcămintelor de hidrocarburi fluide care au comun acelaşi orizont acvifer. **4.** (GENET.) Probabilitate mai redusă de *crossing-over* în vecinătatea unuia anterior realizat. **5.** (INFORM.) Suprapunere a două activităţi distincte în cadrul aceleiaşi resurse a sistemului de calcul, ca urmare a unor erori de exploatare ori a unor defecte accidentale, rezultând perturbarea ambelor activităţi.

INTERFEROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Ansamblul metodelor de măsură bazate pe fenomenul de interferenţă. ✧ *I. speckle* = tehnică destinată înlăturării neclarităţii imaginilor stelare cauzate de turbulenţa atmosferei terestre şi care constă în luarea mai multor imagini cu expunere de foarte scurtă durată (1/50 sec.) şi prelucrarea matematică a acestora.

INTERFEROMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *interférence* „interferenţă" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument optic care se bazează pe fenomenul interferenţei luminii şi care poate servi la determinarea lungimilor de undă sonore sau luminoase, a unor dimensiuni liniare, în astronomie, la măsurarea indicilor de refracţie etc. ✦ *I. acustic* = instrument folosit pentru determinarea vitezei de propagare a sunetelor în medii fluide, formând un sistem de unde staţionare (ex. tubul lui Kundt).

INTERFERÓN (< engl., fr.) s.m. Substanţă proteică antivirală cu structură specifică, formată prin interacţiunea celulelor animale cu virusuri capabile să genereze rezistenţă. Se află în cantitate mare în splină, leucocite, celulele epiteliale. Izolat în 1957 de biologii britanici A. Isaacs şi J. Lindenmann.

INTERFLÚVIU (< fr. *interfluve*, după *fluviu*) s.n. Porţiune de teren cuprinsă între două văi; după unitatea de relief pe care se dezvoltă, **i.** sunt numite popular câmp, pod, deal etc.

INTERFÓN (< fr.) s.n. Sistem telefonic cu difuzor, folosit în interiorul unui apartament, al unei clădiri sau al unui grup de clădiri.

INTERGLACIÁR (< fr.; {s} *inter-* + lat. *glacialis* „îngheţat") S.n. Interval dintre două faze glaciare.

INTERIMÁR (< fr.) s.m., adj. (Persoană) care exercită provizoriu o funcţie în locul titularului.

INTERIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) adj., subst. **I.** Adj. Care este situat înăuntrul unui spaţiu limitat; intern **(1)**. ✧ (MAT.) *Punct i.* = element al unei mulţimi pentru care există o vecinătate a lui inclusă în mulţimea dată. ✦ Fig. Care se raportează la natura morală a omului; lăuntric. **II.** Subst. **1.** S.n. Partea dinăuntru a unui obiect, spaţiul unei locuinţe, al unui apartament, al unei camere etc. (şi mobilierul respectiv). ✧ *Curte i.* = spaţiu închis, cuprins între corpurile unei construcţii. **2.** S.f. (MAT.) *Interioara unei mulţimi* = mulţimea punctelor interioare acelei mulţimi. Sin. *deschidere* a unei mulţimi. **3.** S.n. Post telefonic funcţionând printr-o centrală care leagă liniile exterioare cu posturile telefonice din camere, birouri etc. ale unei clădiri, ale unei instituţii etc.

INTERIORIZÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A reflecta în conştiinţă, prin prisma propriei sensibilităţi, fenomene ale realităţii exterioare. **2.** Refl. A-şi înăbuşi manifestările exterioare; a se refugia în trăiri interioare.

INTERJÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. Parte de vorbire neflexibilă care exprimă sentimente, manifestări de voinţă sau care imită sunete şi zgomote din natura înconjurătoare.

INTERLAKEN, staţiune climaterică şi a sporturilor de iarnă în Elveţia, situată în Alpii Bernezi, pe râul Aare; 21,4 mii loc. (2000). Veche abaţie.

INTERLOCUTÓR, -OÁRE (< fr.; cf. lat. *interloqui* „a vorbi între") s.m. şi f. Persoană care participă la o discuţie, la o conversaţie.

INTERLÓP, -Ă (< fr.) adj. Care are o proastă reputaţie, rău famat; suspect, echivoc. ✦ Care aparţine traficului ilegal.

INTERLÚDIU (< it., fr.; {s} *inter-* + lat. *ludus* „spectacol") s.n. **1.** Episod muzical care face legătura între două momente mai importante ale unei compoziţii muzicale. **2.** Episod muzical care face legătura între două momente ale unei lucrări dramatice; divertisment **(3)**, intermediu **(2)**.

INTERMEDIÁ vb. I tranz. A mijloci, a înlesni.

INTERMEDIÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** De la mijloc. ✦ Tranzitoriu. **2.** S.m. Mijlocitor. ✦ Persoană fizică sau juridică având atribuţia de a asigura o mijlocire între părţile unei tranzacţii, cu titlu profesional şi ca fapt de comerţ (de ex. bănci comerciale, societăţi de investiţii, brokeri etc.).

INTERMÉDIU (< fr., it.) s.n. **1.** *Prin intermediul cuiva* (sau a *ceva*) = prin mijlocirea, cu ajutorul cuiva (sau a ceva). **2.** Mică lucrare dramatică, muzicală ori coregrafică executată ca moment de divertisment în antracte, folosită mai ales în teatrul de Curte francez; interludiu **(2)**.

INTERMÉZZO (cuv. it.) s.n. Mică piesă instrumentală de formă liberă.

INTERMINÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se (mai) termină, nesfârşit (de lung); exagerat de mare.

INTERMITÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care acţionează sau se produce cu intermitenţă; discontinuu. ✦ (Adverbial) La anumite intervale, din când în când.

INTÉRN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Care se află în interiorul a ceva; interior, lăuntric, intestin^2. ✧ (ANAT.) *Organe i.* = organe aflate în cavităţile toracică şi abdominală. *Boli i.* = boli ale organelor din interiorul corpului. (MAT.) *Unghiuri i.* = unghiuri formate de două drepte tăiate de o secantă şi situate între cele două drepte. **2.** S.m. şi f. (PEDAG.) Elev sau ucenic care locuieşte într-un internat. ✧ Student în medicină sau medic angajat (prin concurs) la un spital. **3.** Adj. (INFORM.) *Memorie i.* = memorie a calculatorului care face parte din unitatea centrală şi la care accesul este foarte rapid. Pentru ca un program să se execute, el trebuie să se afle în *m. i.*

INTERNÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A instala într-un spital (un bolnav); a spitaliza. **2.** A sili pe cineva să stea (închis) într-un ospiciu, într-o şcoală de corecţie, într-un lagăr etc., pentru a-l ţine sub supraveghere, pentru a-l reeduca etc.

INTERNÁT s.n. **1.** Aşezământ şcolar în care locuiesc şi iau masa elevii. **2.** Stagiu de practică medicală efectuat de studenţii ultimilor ani de facultate.

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, The ~, cotidian de informaţie, de limbă engleză, înfiinţat de Gordon Bennett în 1887. Până în 1967 a fost ediţia internaţională a ziarului „New York Herald Tribune", apoi coeditat de „New York Times" şi „Washington Post".

INTERNATIONAL JOURNAL OF RUMANIAN STUDIES, publicaţie periodică a Asociaţiei Internaţionale de Studii Române, apărând din 1976 la Amsterdam. Editor: Sorin Alexandrescu.

INTERNAŢIONÁL, -Ă (< fr.), adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Privitor la relaţiile dintre naţiuni, dintre state; la care participă reprezentanţi din mai multe state. **2.** S.m. şi f. Persoană care participă la întâlniri sportive între ţări.

INTERNAŢIONALA, cântec revoluţionar pe versurile unui poem de Eugène Pottier (1871), a cărui muzică aparţine lui Pierre Degeyter (1888). Imnul de stat al U.R.S.S. (1917-1944), precum şi imnul unor partide socialiste şi comuniste.

INTERNAŢIONALA I *(Asociaţia Internaţională a Muncitorilor)*, prima organizaţie internaţională a proletariatului, creată şi condusă de K. Marx şi Fr. Engels. Înfiinţată la Londra, în 1864, a activat până în 1876, când s-a autodizolvat.

INTERNAŢIONALA II, uniune internaţională a partidelor socialiste şi social-democrate europene, fundată la Paris, în 1889, cu participarea lui Fr. Engels. La începutul Primului Război Mondial şi-a încetat activitatea. În 1919, a reapărut sub numele de Internaţionala de la Berna, iar în 1923 a fuzionat cu Internaţionala II 1/2 (înfiinţată în 1921, la Viena), punându-se bazele Internaţionalei Socialiste Muncitoreşti (cu sediul la Hamburg). Dizolvată în 1939, a fost reconstituită în 1951 sub denumirea de Internaţionala Socialistă (cu sediul la Frankfurt am Main şi, ulterior, la Londra).

INTERNAŢIONALA III COMUNISTĂ *(Comintern)*, organizaţie internaţională grupând partidele comuniste, cu sediul la Moscova, creată în 1919, din iniţiativa lui V.I. Lenin. Condusă din 1926 de Stalin, care a desfiinţat-o în 1943.

INTERNAŢIONALÍSM (< fr., germ.) s.n. **1.** Solidaritate, colaborare liber-consimţită, pe baza egalităţii în drepturi dintre popoare, naţiuni, ţări etc., cu scopul întrajutorării şi al schimburilor reciproce în cele mai diverse domenii ale activităţii umane. **2.** *I. proletar* (în teoria marxist-leninistă), solidaritate internaţională a muncitorilor în scopul realizării revoluţiei socialiste mondiale.

INTERNET (*Inter*national *Net*work), reţea internaţională de calculatoare, formată prin interconectarea reţelelor locale (*L*ocal *A*rea *N*etwork-LAN) şi globale (*W*ide *A*rea *N*etwork-WAN) independente (particulare, comerciale, academice sau guvernamentale), destinată să faciliteze schimbul de date şi de informaţii în diverse domenii (al poştei electronice etc.).

INTERNÍST, -Ă (< germ.) adj. *Medic* ~ (şi subst., m.) = medic specialist în boli interne.

INTERNÓD (< germ., it., după *nod*; {s} lat. *internodium* „spaţiul dintre două noduri") s.n. **1.** (BOT.) Porţiune a tulpinii cuprinsă între două noduri. **2.** (GENET.) Fiecare dintre segmentele fără gene (negenetice) ale cromozomului.

INTEROCEPTÓR (< fr., engl.) s.m. (FIZIOL.) Terminaţie nervoasă senzitivă localizată în organele interne (ex. în artere, vene, intestine etc.).

INTEROGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A supune pe cineva la un interogatoriu; *p. ext.* a pune cuiva întrebări insistente.

INTEROGATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care exprimă o întrebare; întrebător.

INTEROGATÓRIU (< fr.) s.n. (DR.) Întrebări puse de către judecător uneia dintre părţile litigiului cu privire la faptele acesteia şi care interesează rezolvarea litigiului; înscrisul care consemnează aceste întrebări şi răspunsurile la ele. ✦ Întrebări puse de anchetator.

INTEROGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (Livr.) Întrebare. **2.** Figură de stil constând într-una sau mai multe întrebări fără a solicita un răspuns.

INTEROPERABILITÁTE s.f. Capacitatea unor structuri militare (de regulă ce țin de două sau mai multe state) de a coopera eficient pentru îndeplinirea unor misiuni.

INTERPELÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o interpelare; *p. ext.* a cere cuiva, a-l soma să-și explice atitudinea pe care a avut-o într-o anumită împrejurare.

INTERPELÁRE s.f. Drept al membrilor parlamentului de a cere explicații miniștrilor, guvernului, conducătorilor unor instituții centrale și guvernamentale asupra unor măsuri luate sau a politicii înfăptuite.

INTERPLANETÁR, -Ă (< fr.) adj. Care este situat între planete; privitor la legătura dintre planete.

INTERPOL (*Inter*national Criminal *Pol*ice Organization), organizație internațională creată la Viena, în 1923, având ulterior sediul la Berlin (din 1938), Paris (din 1946) și Lyon (din 1989); are ca scop lupta împotriva criminalității internaționale, asigurarea și dezvoltarea asistenței reciproce a tuturor autorităților de poliție criminală, în cadrul legilor existente în diferitele țări afiliate și în spiritul *Declarației Universale a Drepturilor Omului,* stabilirea și dezvoltarea instituțiilor capabile să prevină și să reprime infracțiunile de drept comun. Inițial membră fondatoare, România s-a retras în 1950; reafiliată în 1973.

INTERPOLÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A introduce într-un text (manuscris) pasaje, capitole, cuvinte care nu fac parte din acel text, dar care ajută la explicarea lui. **2.** (MAT.) A intercala într-un șir de valori cunoscute unul sau mai mulți termeni determinați prin calcul.

INTERPRÉT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. **1.** Persoană care traduce oral cuvintele dintr-o limbă în altă limbă (mijlocind astfel înțelegerea între două sau mai multe persoane); translator, traducător, (înv.) tălmaci. **2.** Fig. Persoană însărcinată să facă cunoscute cuiva voința, intențiile unei alte persoane. **3.** Persoană care interpretează **(2)**. V. *artist.*

INTERPRETÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A explica, a da unui lucru sau unui text de lege o anumită semnificație; *p. ext.* a comenta. V. și *hermeneutică.* **2.** A juca un rol într-un spectacol; a executa, vocal sau instrumental, o lucrare muzicală.

INTERPRETÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a interpreta. ✦ Comentare și explicare critică a unui text care aparține în mod obișnuit unui autor vechi. V. și *hermeneutică.* ✦ Modul particular sau personal în care o operă de artă este prezentată sau redată de către artistul interpret sau de un ansamblu artistic. **2.** (LOG., MAT.; în epistemologie) Atribuirea de semnificații sau valori semantice expresiilor unui limbaj formal. **3.** *Interpretarea legilor* = încadrarea unei situații concrete în regula generală și abstractă, consacrată de norme de drept, în vederea aplicării acesteia din urmă.

INTERPÚNE (< lat. *interponere,* după *pune*) vb. III refl. A interveni ca mijlocitor între două persoane; a media, a mijloci **(1)**. ✦ A se amesteca în relațiile dintre două persoane.

INTERPÚNERE s.f. Acțiunea de a se interpune și rezultatul ei. ✧ *I. de persoane* = încheiere a unui act juridic între alte persoane decât cele indicate ca părți în înscrisul constatator al contractului. Formă a *simulației.*

INTERPÚS, -Ă adj. (Despre persoane) Care apare, într-un act juridic, în locul adevăratului interesat, de obicei pentru a ocoli dispozițiile legii ce opresc săvârșirea actului în favoarea acestuia din urmă.

INTERRÉGN (< fr., lat.) s.n. Interval de timp din istoria unui stat monarhic în care, din diverse motive, suveranul nu-și poate exercita autoritatea (ex. Marele i. german între moartea lui Conrad IV, 1254, și alegerea lui Rudolf I de Habsburg, 1273). Termenul se folosește frecvent și în alte situații în care titularul este absent.

INTERSCHIMBABILITÁTE s.f. Proprietate a două grupuri de piese sau elemente ale unui sistem tehnic de a permite ca fiecare element dintr-un grup să fie asamblat cu oricare element al celuilalt grup, în vederea asigurării posibilității înlocuirii rapide a pieselor, elementelor uzate sau defecte.

INTERSECTÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) întretăia, a (se) încrucișa.

INTERSÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Încrucișare (de drumuri); întretăiere. **2.** (MAT.) Mulțimea elementelor comune a două mulțimi date (ex. punctele comune a două linii, suprafețe, corpuri etc.). Se notează grafic „$\cap$".

INTERSEXUALITÁTE (< fr.) s.f. (BIOL.) Formă a hermafroditismului care constă în schimbarea sexului la organisme adulte sau pe cale de maturizare; procesul se desfășoară în timp.

INTERSPECIFIC, -Ă (< fr.) adj. (ECOL.) Care se referă la relațiile dintre indivizi aparținând unor specii diferite (ex. concurență i., cooperare i.).

INTERSTADIÁL (< germ., engl.) s.n. (GEOL.) Interval scurt dintre două stadii ale unei glaciații, caracterizat prin creșterea temperaturii și printr-o redusă retragere a limitelor ghețarilor.

INTERSTELÁR, -Ă (< fr. {i}; {s} *inter-* + lat. *stella* „stea") adj. Referitor la spațiul dintre stele. ✧ *Comunicații interstelare* = ansamblul mijloacelor de contactare a vieții inteligente de pe alte planete. Căutarea vieții în spațiul cosmic a început în 1960, prin folosirea radiotelescoapelor pentru detectarea eventualelor semnale venite din Univers sau pentru emisia unor mesaje către alte planete. *Materie i.* = materie sub formă de gaz și praf, prezentă în spațiul **i.** Este formată din hidrogen, heliu, praf stelar, molecule de dioxid de carbon, apă, amoniac etc. Provine din erupțiile unor nove sau exploziile unor supernove, fiind deplasată de vântul stelar.

INTERSTIȚIÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (TEHN.) Care provine dintr-un interstițiu. **2.** (MED.) Care se află situat între celulele unui organ. ✧ *Țesut i.* = țesut ale cărui celule se află situate între celulele unui organ sau ale altor țesuturi. **3.** (GEOL.) Care se află între particulele componente ale unei roci (ex. *apă i.*). *Faună i.* = animale care trăiesc în spațiile **i.** din roci sau în fisurile rocilor.

INTERSTÍȚIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Spațiu de mici dimensiuni între particulele unui material granular. **2.** (TEHN.) Spațiul dintre două piese apropiate, dar care nu se ating. **3.** (BIOL.) Interval, spațiu care separă două structuri sau două organe adiacente.

INTERTRÍGO (< fr.) subst. (MED.) Iritație a cutelor naturale ale pielii provocată în mod mecanic și întreținută de obicei de infecții streptococice sau micotice consecutive.

INTERURBÁN, -Ă (< fr.) adj. Care are loc, care se află între două sau mai multe orașe; care leagă două orașe; care deservește mai multe localități.

INTERVÁL (< fr., lat.) s.n. **1.** Distanță în timp între două fenomene, între două evenimente consecutive; răstimp. **2.** Spațiu care separă două lucruri. **3.** (MUZ.) Raportul de înălțime dintre două sunete. **4.** (MAT.) Mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date. ✧ *I. închis* = mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date, incluzându-le și pe acestea. *I. deschis* = mulțimea punctelor (sau numerelor) cuprinse între două puncte (sau numere) date, cu excepția acestora.

INTERVENÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. **1.** A intra în acțiune cu un anumit scop; a se amesteca (în vorbă, în desfășurarea unor lucruri etc.). ✦ A face un demers pentru a obține mai ales o favoare. **2.** A se întâmpla, a se ivi, a surveni.

INTERVÉNȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Participare la o acțiune, la o discuție; intrare în discuție. ✦ Demers făcut pentru a obține ceva, mai ales o favoare. ✦ Amestec al unui stat în treburile ce țin de competența suverană a unui alt stat, folosind forța armată sau presiuni politice, economice etc. **2.** (EC.) *I. a statului în economie* = aplicarea de către stat a unor măsuri privind controlul și reglementarea vieții economice (de ex., prin cheltuielile publice, gestiunea întreprinderilor publice, programarea economică, legislația cu caracter economic etc.). **3.** (DR.) Introducerea în litigiu a unui terț ca urmare a cererii sale. **4.** (MED.) *I. chirurgicală* = operație **(2)**.

INTERVENȚIONÍSM (< fr.) s.n. Orientare de politică economică constând în intervenția statului (directă și indirectă, cu diferite grade de intensitate) pentru dirijarea economiei în funcție de obiectivele stabilite. V. *dirijism, keynesism.*

INTERVERTÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A schimba, a modifica ordinea dintr-o serie.

INTERVIEVÁ (< fr.) vb. I tranz. A supune pe cineva la un interviu, a lua un interviu.

INTERVÍU (< engl., fr.) s.n. **1.** Gen publicistic constând în chestionarea directă a unor personalități politice, științifice, culturale în scopul obținerii unor opinii, informații asupra unor probleme de larg interes, pentru publicarea lor în presă ori difuzarea prin radio sau televiziune. **2.** (PSIHOL., PEDAG., SOCIOL.) Chestionarea directă a subiecților selectați, pentru a obține informații interpretabile cu concepte specifice. **3.** Discuție purtată de un sociolog-anchetator în scopul obținerii de informații privind cunoștințele, capacitățile și aptitudinile unei persoane în vederea angajării acesteia.

INTERZÍCE (< fr. *interdire,* după *zice*) vb. III tranz. A nu permite să se facă ceva; a opri; a prohibi.

INTESTÍN^1 (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Parte a tubului digestiv, la om și la mamifere, cuprinsă între stomac și anus; (pop.) maț. ✧ *I. subțire* = prima porțiune a **i.**, care are la om 6–8 m și se împarte în duoden, jejun și ileon. În *i.s.* se termină digestia alimentelor și se efectuează absorbția substanțelor nutritive în sânge. ✧ *I. gros* = ultima porțiune a **i.**, care are la om 1,40–1,70 m, fiind împărțit în cec, colon și rect. În *i.g.* se absoarbe apa și se formează materiile fecale.

INTESTÍN^2, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care se petrece într-un organism social; intern.

INTIFADA (cuv. arab „răscoală"), mișcare populară și naționalistă de nesupunere, în terit. palestiniene ocupate de Israel. Prima **i.**, denumită și „războiul pietrelor" s-a desfășurat între 1987 și 1993. A doua **i.** s-a declanșat în sept. 2000.

ÍNTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre persoane; și subst.) Legat de cineva printr-o afecțiune foarte puternică, prin relații foarte apropiate. ✦ Familiar, prietenos. **2.** Care se referă la viața particulară sau familială a cuiva; *p. ext.* secret. **3.** Care are loc într-un cadru restrâns, limitat, familiar. **4.** Care constituie esența unui lucru. ✦ Fig. Strâns, apropiat.

INTIMÁT, -Ă (< fr.) s.m. (DR.) Parte împotriva căreia se introduce recurs sau o altă cale de atac.

INTIMIDÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) impresiona; a (se) încurca, a (se) zăpăci; a (se) speria.

INTIMITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Calitatea a ceea ce este intim; prietenie strânsă. ✦ Profunzime, adâncime. **2.** Cadru restrâns, cerc familiar.

INTITULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da un titlu (unei scrieri, unei persoane etc.). ✦ Refl. A purta un titlu; a se numi **(2)**.

INTOLERÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate tolera; de neîngăduit; de nesuportat.

INTOLERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu tolerează, neîngăduitor.

INTOLERÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Atitudine de respingere, condamnare și chiar de interzicere a unor opinii, norme, credințe, ideologii diferite sau opuse. **2.** Reacție patologică a organismului la administrarea anumitor medicamente sau antibiotice (și în doze relativ mici) sau la consumul unor alimente (ex. **i.** la lactoză, **i.** la gluten).

INTONÁ (< it.) vb. I tranz. **1.** A executa, a cânta un imn, o melodie solemnă. **2.** A rosti, a spune cu un anumit ton un cuvânt, o frază etc.

INTONÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Acțiunea de a emite vocal un sunet și maniera în care este emis. **2.** Inflexiuni, pe care le ia vocea fie în interpretarea unui text vorbit sau cântat, fie în orice act de vorbire.

INTOXICÁȚIE (< fr.) s.f. Stare patologică provocată de introducerea *(i. exogenă)* sau acumularea *(i. endogenă)* în organism a unor substanțe toxice; otrăvire.

INTRA^1**-** (< fr. {i}; {s} lat. *intra* „în interiorul") Element de compunere cu sensul „în", „între", care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

INTRÁ^2 (lat. *intrare*) vb. I intranz. **I. 1.** A trece dintr-un loc deschis într-unul închis sau din afară înăuntru; a se introduce, a se băga; a pătrunde. ✧ Expr. *A intra* (cuiva ceva) *în sânge* = a deveni obicei, deprindere, obişnuință. **2.** Fig. A ajunge într-o anumită situație, împrejurare etc.; a începe să fie... **3.** (Urmat de determinări introduse prin prep. „în" sau „la") A se angaja într-un serviciu; a îmbrățişa o profesiune. ✦ A reuşi la un examen de admitere. ✦ A adera, a se înscrie într-o organizație, într-o asociație etc. **4.** A începe executarea unei părți dintr-o bucată muzicală. **II. 1.** A încăpea, a se cuprinde. **2.** (Despre materiale) A fi necesar pentru o anumită lucrare. **3.** (Despre materiale textile) A-şi micşora dimensiunile la înmuierea în apă.

INTRACARPÁTIC, -Ă adj. Care se află în interiorul arcului carpatic, sau între diverse sectoare ale acestuia (ex. depresiuni **i.**).

INTRACELULÁR, -Ă (< fr., {i}) adj. (HIST.) Care se află sau se desfăşoară în interiorul celulei (ex. parazit **i.**, reacții **i.**).

INTRADERMOREÁCȚIE (< fr.) s.f. Reacție imună, folosită în diagnosticul bolilor infecțioase (ex. reacția la tuberculină) sau pentru a cerceta susceptibilitatea organismului față de produşi microbieni toxici, față de antibiotice etc.

INTRADÓS (< fr.) s.n. **1.** Fața interioară, concavă, a unui arc, a unei bolți etc. **2.** Porțiunea inferioară sau concavă cuprinsă între bordurile de atac şi de fugă ale unei suprafețe carenate (ex. a unei aripi de avion).

INTRADUCTÍBIL, -Ă adj. Care nu poate fi tradus dintr-o limbă în alta.

INTRAMONTÁN, -Ă (< fr. {i}; {s} *intra*^{1}- + lat. *montanus* „de munte") adj. Care se află, care se desfăşoară în interiorul spațiului montan (ex. depresiuni i.).

INTRAMUSCULÁR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se află, care se face sau se produce în interiorul muşchilor (ex. injecție i.).

INTRANSIGÉNT, -Ă (< fr., sp.) adj. Care nu acceptă concilieri sau compromisuri, neînduplecat; care nu se abate de la o anumită linie.

INTRANZITÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) A cărui acțiune nu se exercită în mod nemijlocit asupra unui obiect şi, prin urmare, nu poate fi construit cu un complement direct.

INTRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a intra şi rezultatul ei. ✧ *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului,* una dintre cele 12 mari sărbători creştine, în amintirea zilei în care, la vârsta de trei ani, Fecioara Maria a fost dusă la Templu de părinții ei, Ioachim şi Ana, şi închinată lui Dumnezeu, potrivit făgăduinței pe care o făcuseră înainte de naşterea ei. Prăznuită la 21 nov. **2.** Concr. Loc prin care se trece din afară înăuntru; loc de acces special amenajat într-un perete sau într-o împrejmuire. ✦ Locul de pe o cale de acces unde începe un oraş, o localitate. **3.** Stradă mică; fundătură. **4.** Parte a unei rețele electrice sau a unui sistem de transmisie prin care puterea sau semnalul este transferat dinspre exterior. **5.** (MUZ.) Momentul în care se face auzit un instrument sau un grup de instrumente în executarea unei lucrări muzicale. ✦ (În muzica polifonică) Momentul intervenției unei voci în desfăşurarea acțiunii muzicale.

INTRASPECÍFIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Care se desfăşoară în cadrul unei specii (ex. selecția, variabilitatea).

INTRAUTERÍN, -Ă (< fr.) adj. Care are loc sau se află în cavitatea uterină.

INTRAVENÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care se află, care se face sau se produce în interiorul venelor (injecție i., trombus i.).

INTRAVILÁN ({s} *intra*^{1}- + *vilan* < lat. *villanus* „de la țară") s.n. şi adj. (Zonă) care cuprinde suprafața construită şi construibilă a unei aşezări umane, trama stradală şi spațiile verzi aferente.

INTRAZONÁL adj. (Despre un component sau fenomen al mediului) Ce nu formează zonă proprie, ci apare în interiorul unei zone. ✧ *Sol i.* = categorie de sol format sub influența unor condiții locale de relief, de litologie etc., deosebite de cele ale zonei naturale în care se află (ex. sărături, rendzine, lăcovişti).

INTRÂND s.n. Parte adâncită în zidul unei construcții, la o parcelă de teren etc.; adâncitură.

INTREPÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Cutezător, curajos; *p. ext.* tenace.

INTRIGÁ (< fr.) vb. I tranz. A stârni surprinderea şi curiozitatea cuiva; a pune pe gânduri, a contraria.

INTRIGÁNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care obişnuieşte să pună la cale intrigi **(1)**.

ÍNTRIGĂ (< fr., it., lat.) s.f. **1.** Acțiune ascunsă care foloseşte mijloace nepermise în vederea realizării sau zădărnicirii unui lucru; uneltire. **2.** Schema la care pot fi reduse acțiunea sau subiectul unei opere literare epice sau dramatice.

INTRINSÉC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Ceea ce un lucru are prin el însuşi sau prin însăşi esența lui, nu prin relațiile sale cu alt lucru (ex. valoare i.); imanent. **2.** (FIZ.; despre semiconductori) A cărui conducție electrică nu este condiționată de existența impurităților.

INTRODÚCE (< lat. *introducere,* după fr. *introduire*) vb. III tranz. **1.** A face să intre, să pătrundă; a băga, a vârî. ✦ Refl. A intra, a se strecura. ✦ A include, a adăuga. **2.** A face ca o persoană să fie primită de cineva sau să fie admisă într-o organizație. ✦ A ajuta pe cineva să se inițieze într-o activitate, într-o problemă. **3.** A pune în practică; a institui; a înrădăcina.

INTRODÚCERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) introduce şi rezultatul ei; includere. ✦ Instituire. **2.** Text preliminar sau explicativ al unei lucrări ştiințifice sau literare în care se prezintă, în linii generale, intențiile acesteia, elementele sau noțiunile fundamentale necesare înțelegerii ei. ✦ Partea de la început a unei compoziții, a unei scrisori etc. **3.** Lucrare care cuprinde noțiunile elementare şi pregătitoare ale unei discipline ştiințifice.

INTRODÚS, -Ă adj. (Despre oameni) Care cunoaşte (bine) o problemă. ✦ Care are relații, cunoscând multă lume.

INTROSPÉCȚIE (< fr.; lat. *introspicere* „a privi în interior") s.f. Observare şi interpretare a propriilor stări şi dispoziții, în special mentale şi emoționale.

INTROVÉRSIE (< fr., lat.) s.f. (PSIH.) (la C.G. Jung) Orientare către propriile gânduri şi trăiri, în opoziție cu preocuparea pentru lumea exterioară.

INTROVERTÍT, -Ă (< fr.) adj. Persoană orientată spre viața interioară.

INTRÚS, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. (Persoană) care se introduce undeva sau la cineva fără a avea calitatea necesară. ✦ Nepoftit; inoportun, indezirabil.

INTRUZIÚNE (< fr., lat.) s.f. Proces de pătrundere a maselor de magmă în diverse formațiuni geologice şi de consolidare a lor sub formă de corpuri mari. ✦ Corp de rocă format în urma procesului intruziv (ex. batolit, filon, apofiză etc.).

INTRUZÍV, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *intrusus* „împins cu putere") adj. (Despre procese geologice, corpuri şi roci magmatice) Care străpunge, localizându-se şi consolidându-se în alte roci din interiorul scoarței terestre.

INTUITÍV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la intuiție, bazat pe (sau dobândit prin) intuiție (ex. cunoştință i.).

INTUÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ., PSIHOL.) Conştientizarea nemijlocită a adevărului unor propoziții, a realității exterioare, a valorilor, considerată a oferi o certitudine absolută în cunoaştere. ✦ (La Kant) *I. pură* = formă *a priori* a sensibilității, condiționând orice **i.** a lucrurilor. **2.** Descoperire bruscă, revelatorie, în aparență nepregătită, a unui adevăr, a soluției unei probleme etc. ✦ Inspirație, presentiment. **3.** (La Schelling, Bergson ş.a.) Cunoaştere sui-generis, opusă şi superioară celei discursive şi analitice, a esenței.

INTUIȚIONÍSM (< fr.) s.n. **1.** (ETICĂ) Orice teorie după care normele sau principiile moralei sunt înțelese *a priori,* asemenea adevărurilor logice sau matematice (G.E. Moore, W.D. Ross ş.a.). **2.** (MAT.; LOG.) Orientare metodologică fundată la începutul sec. 20 de L. Brouwer şi dezvoltată de A. Heyting, care consideră că scopul ultim al matematicii şi logicii se reduce la construirea şi intuirea formațiilor matematice şi logice. V. şi *formalism* **(3)**.

INUIT v. **eschimos.**

INULÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță vegetală, de natură polizaharidică, folosită în probele pentru aprecierea funcției renale.

INUMÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Lipsit de umanitate; crud **(II)**, feroce. **2.** Care nu este caracteristic sau propriu omului.

INUNDÁ (< lat. *inundare,* după fr. *inonder*) vb. I tranz. **1.** (Despre apă) A acoperi (prin revărsare) suprafața unui teren; a pătrunde în cantitate mare într-o mină, într-o sondă petrolieră, într-o navă etc.; a îneca **(3)**. **2.** Fig. A umple în întregime; a năpădi; a copleşi.

INUNDÁȚIE (< lat., fr.) s.f. Invadare a unui terit. de apele revărsate dintr-un râu sau lac din cauza creşterii debitului de apă rezultată din topirea bruscă a zăpezilor sau din ploi abundente în bazinul de recepție sau în urma unui cataclism natural; revărsare.

INUTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este folositor; netrebuincios. ✦ (Şi adverbial) De prisos, zadarnic.

INUTILIZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi utilizat; de neîntrebuințat.

INVADÁ (< it., lat.) vb. I tranz. A ocupa prin violență un terit. străin; a cotropi, a năvăli. ✦ Fig. A pune stăpânire pe...; a cuprinde, a copleşi.

INVADATÓR, -OÁRE adj. (Şi subst.) Care invadează; năvălitor, cotropitor.

INVALÍD, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. Infirm; mutilat, schilod.

INVALIDÁ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A declara ca nevalabil; a infirma.

INVALIDÁRE s.f. (DR.) Constatare şi declarare ca nevalabile a anumitor acte procedurale (ex. poprirea) sau a unor alegeri de membri în organele reprezentative; infirmare.

INVALIDITÁTE (< fr.) s.f. Stare caracterizată prin pierderea parțială sau totală a capacității de muncă; infirmitate.

INVÁR (< fr. {i}; {s} fr. *invar[iable]* „invariabil") s.n. Oțel aliat, cu conținut mare de nichel (35-37%); are coeficientul de dilatare foarte mic (până la temperatura de aproximativ 300°C); utilizat la construcția aparatelor şi a instrumentelor de precizie.

INVARIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Şi adverbial) Care nu variază; neschimbător, constant **(1)**, fix **(2)**. ✦ (GRAM.; despre părți de vorbire) Fără flexiune.

INVARIÁNT (< fr. {i}) s.m. (MAT.) Obiect matematic (număr, grup, inel etc.) care nu se schimbă față de un grup de transformări.

INVÁZIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Invadare rapidă şi neaşteptată a unui terit. **2.** Năvălire, intrare intempestivă a unei armate inamice într-o reg. sau zonă. **3.** (BIOL.) Apariție rapidă şi masivă a unor dăunători sau paraziți (ex. filoxeră, lăcuste) într-o reg. **4.** (METEOR.) *I. de aer* = advecție rapidă de aer, mai ales rece, provenit dintr-o reg. mai îndepărtată.

INVECTÍVĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Vorbă de ocară; injurie; insultă. **2.** Expresie violentă, directă, agresivă folosită în unele scrieri literare, cu funcție stilistică, în scopuri polemice sau satirice.

INVENTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A imagina, a realiza ceva care nu a existat până atunci; a crea, a născoci. **2.** A scorni lucruri neadevărate; *p. ext.* a minți.

INVENTÁR (< fr., lat.) s.n. Document (sub formă de listă, de registru etc.) care cuprinde enumerarea şi descrierea existenței cantitative şi valorice a mijloacelor pe care o persoană fizică sau juridică le posedă, le are în gestiune, în folosință ori în răspundere la un moment dat; dacă este necesar, conține și datele privind situația creanțelor și a obligațiilor persoanei respective; *p. ext.* totalitatea acestor mijloace. ✦ Fig. Înșirare, enumerare (a unor lucruri, a unor fapte etc.).

INVENTARIÁ vb. I tranz. **1.** A înscrie în inventar existența constatată a unor obiecte, a unor bunuri etc.; a face, a întocmi un inventar; a confrunta datele evidenței cu realitatea faptică. **2.** (INFORM.) A tipări conținutul unor volume, fișiere, biblioteci și al altor colecții de informații.

INVENTATÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care a făcut o invenție **(1).** ✧ (DR.) *Drept de i.* = dreptul persoanei care a făcut o invenție de a i se recunoaște calitatea de autor al acesteia, de a obține brevet și certificat de inventator, de a-i fi aplicate propunerile acceptate și de a fi sprijinită în acest scop de către organele special create de lege.

INVENTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care are talentul, capacitatea de a inventa **(1)**, care are imaginație creatoare; ingenios.

INVÉNȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Creație tehnică ce conține soluția unei probleme din domeniile vieții economico-sociale și care, prin aplicarea în practică, permite realizarea unor efecte tehnice certe și utile. ✦ Concr. Obiect, sistem tehnic etc. inventat **(1).** **2.** Născocire; *p. ext.* minciună, scorneală. **3.** Găsirea argumentelor fundamentale într-un discurs sau a temelor și a ideilor celor mai expresive și mai adecvate într-o creație artistică.

INVENȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. (MUZ.) Compoziție polifonică, de mici dimensiuni, cu formă liberă, scrisă în stil imitativ (J. S. Bach).

ÍNVERS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Contrar, opus direcției inițiale sau firești; pe dos, dimpotrivă **(2).** ✧ (MAT.) *Mărime i.* = mărime egală cu raportul dintre 1 și mărimea dată (ex. numărul invers al lui m este $1/m$). *Funcție i.* (a unei funcții bijective definite pe o mulțime A, cu valori într-o mulțime B) = funcție definită pe mulțimea B cu valori din mulțimea A, având proprietatea că, prin compunere cu funcția inițială, se obține funcția identică a mulțimii A. *Mărimi i. proporționale* = mărimi care depind în așa fel una de alta, încât, dacă una se mărește de un număr de ori, cealaltă se micșorează de același număr de ori. (Substantivat) *Inversul unui element* = element care, compus cu un element dat, dă elementul neutru al compunerii ($x^{-1} \cdot x = 1$).

INVERSÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face ceva invers; a schimba ordinea inițială sau firească. **2.** (FIZ.) A schimba sensul unei mărimi vectoriale (ex. a vitezei), direcția ei rămânând neschimbată.

INVÉRSIE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZ.) Transformare a unei substanțe optic-active din dextrogiră în levogiră sau invers, fără schimbări chimice esențiale. ✧ *I. de populație* = fenomen cuantic prin care numărul particulelor dintr-un corp, aflate într-o stare superioară de energie, este mai mare decât numărul particulelor aflate într-o stare inferioară de energie. Se realizează prin pompaj optic în dispozitivele de tip laser, maser și iraser. 2. (În fotografie) Transformare directă a unui negativ în pozitiv.

INVERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Schimbare, inversare a sensului sau a ordinii obișnuite a anumitor cuvinte în frază (pentru a obține efecte stilistice). ✧ *I. de relief* = proces de transformare prin eroziune îndelungată și diferențiată în roci de durități diferite, a formelor inițiale de relief, în urma căruia relieful nu mai este conform cu structura (porțiunile mai ridicate corespund *sinclinalelor* care devin interfluvii, iar cele mai coborâte *anticlinalelor* care devin văi). *I. termică (de temperatură)* = fenomen meteorologic care constă în creșterea temperaturii aerului odată cu creșterea în înălțime (invers față de situația obișnuită) atât la suprafața Pământului, cât și în troposferă, stratosferă și ionosferă. *I. de vegetație* = dispunere pe altitudine a diferitelor unități de vegetație invers decât în ordinea normală. ✦ Procedeu stilistic bazat pe schimbarea topicii normale a cuvintelor în frază. (MAT.) **2.** Transformare geometrică determinată de un punct fix (numit centru sau pol de i.) și un număr real (numit modul de i.), cu proprietatea că produsul distanței de la pol la un punct arbitrar cu distanța de la pol la transformatul acelui punct este constant și egal cu pătratul modulului de i. Definită de Apollonius (sec. 3 î.Hr.), denumită (1850) de A. Bravais (ex. inversul unui cerc este tot un cerc, al unui plan - o sferă ce trece prin pol, al unei sfere - tot o sferă etc.). **3.** (LOG.) Inferență având ca rezultat o propoziție al cărui subiect este contradictoriul subiectului inițial.

INVERSÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru schimbarea sensului de mișcare a unui organ mobil dintr-un sistem tehnic, a unui vehicul, curent de fluid, curent electric etc.

INVERTÁZĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă produsă de drojdia de bere, răspândită la plante, microorganisme și în mucoasa intestinală. Hidrolizează zaharoza.

INVERTÍRE s.f. 1. Acțiunea de a inverti și rezultatul ei; schimbare, transformare. 2. (CHIM.) *Invertirea zahărului* = transformare a zaharozei în glucoză și în fructoză, în prezența apei și cu ajutorul invertazei sau prin încălzire la 60°C, adăugându-se mici cantități de acizi minerali diluați.

INVERTÍT (< fr.) s.m. (Livr.) Homosexual.

INVERTÓR (< engl.) s.n. **1.** (ELT.) Mutator care transformă direct curentul electric continuu în curent electric alternativ, fără a utiliza o altă formă de energie intermediară; ondulor. Se utilizează în transportul energiei electrice, în tracțiunea electrică, în electrotehnică și automatizări. **2.** (INFORM.) Circuit logic al unui calculator electronic care transformă, la ieșire, semnalul de intrare în inversul său; este echivalent cu operația logică de negare.

INVESTÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A plasa un capital; a face o investiție.

INVESTIGÁȚIE (< it., lat.) s.f. Cercetare sistematică și amănunțită pentru a descoperi sau a afla ceva.

INVESTITÓR s.m. Persoană fizică sau juridică care își asumă riscul plasării capitalului într-o afacere, în scopul obținerii unui profit. ✧ *I. instituțional* = organism financiar de dimensiune mare (bancă, societate de asigurare, societate de investiții etc.) care plasează o parte însemnată din resursele financiare pentru achiziționarea de valori mobiliare. *I. strategic* = **i.** care dispune de resurse financiare pentru achiziționarea a cel puțin 51% din acțiunile cu drept de vot emise de o societate pe acțiuni, pentru a determina creșterea performanțelor economico-financiare ale acesteia.

INVESTÍȚIE (< germ., rus.) s.f. Acțiunea de a investi. ✧ Alocarea de resurse în scopul obținerii în viitor a unor venituri sau a altor efecte utile. O **i.** poate fi concretizată în achiziționarea bunurilor de capital (clădiri, utilaje, echipamente etc.) în vederea producerii de bunuri și servicii pentru consumul viitor (**i.** în capital) sau în cumpărarea de titluri de valoare (acțiuni, obligațiuni, bonuri de tezaur etc.) în scopul exclusiv de profit (**i.** financiară). *I. externă* = plasarea de capital în activități economice din străinătate; poate fi *directă* (constă în constituirea de obiective economice controlate de investitorul străin) și *de portofoliu* (cumpărarea de acțiuni și obligațiuni, fără implicarea investitorului în conducerea societăților emitente, în scopul obținerii unui venit net, îndeosebi din operațiuni speculative) și sub alte forme (ex. acordarea de credite, leasing financiar etc.).

INVETERÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) În care s-a înrădăcinat un anumit defect. *Mincinos inveterat.* ✦ (Despre defecte, vicii) Înrădăcinat, statornicit.

INVIDIÁ vb. I tranz. A manifesta, a vădi invidie; a pizmui. ✦ A râvni ceva care aparține altuia.

INVÍDIE (< it., lat.) s.f. Sentiment egoist de necaz și de ciudă determinat de succesele sau de situația bună a altuia; pizmă.

INVIDIÓS, -OÁSĂ (< it., lat.) adj. (Și subst.) Plin de invidie; care denotă invidie; pizmaș, gelos **(2).**

INVINCÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi învins; de nebiruit, de neînfrânt, imbatabil.

INVINCIBILA ARMADA, nume dat flotei spaniole trimise, în 1588, sub conducerea lui Pérez de Guzmán, duce de Medina-Sidonia, împotriva Angliei. Înfrântă în iul.-aug. de amiralul englez Thomas Howard și distrusă apoi de furtună în apropiere de arh. Hebride, fapt ce a subminat puterea maritimă a Spaniei.

INVIOLÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi violat, încălcat. ✦ (Despre un domiciliu) Care nu poate fi percheziționat decât în cazurile prevăzute de lege sau cu autorizația procurorului.

INVISHI Yosiho (n. 1921), fizician japonez. Contribuții în fizica cristalelor. A studiat conducția cristalelor ionice și interacțiunea electronilor cu undele acustice în semiconductorii piezoelectrici.

INVITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ruga pe cineva să vină undeva sau să participe la ceva; a chema; a pofti **(2);** a convoca.

INVITÁT, -Ă s.m. și f. Persoană solicitată să vină undeva sau să participe la ceva. ✦ Oaspete, musafir.

INVITÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Chemare, convocare. ✦ Rugăminte, scrisă sau orală, adresată cuiva de a participa la o solemnitate, la o aniversare, la o manifestare cultural-artistică sau sportivă.

IN VITRO (loc. lat. „în sticlă”) adverbial (În legătură cu felul experimentării unui proces biochimic sau fiziologic) În afara organismului. Asemenea experiențe permit cercetarea unor fenomene care nu pot fi studiate în organism (ex. culturile de celule, fecundația etc.).

IN VIVO (loc. lat. „în viu”) adverbial (În legătură cu felul experimentării unui proces fiziologic) În organismul viu.

INVIZÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu se poate vedea; (de) nevăzut. ✧ (EC.) *Export (import) i.* = încasările și plățile dintre țări, ocazionate de prestările de servicii (transporturi, călătorii și turism, telecomunicații, asigurări, servicii bancare și financiare etc.), de transferurile de venituri provenite din muncă (salarii) și din investițiile externe de capital (profituri, dividende, dobânzi) și de transferurile unilaterale curente (despăgubiri, moșteniri, donații, ajutoare publice sau private).

INVOCÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A chema în ajutor (mai ales o divinitate). **2.** A face apel, a recurge la ceva ce poate fi în favoarea cuiva sau poate susține o faptă, o idee.

INVOCÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a invoca. ✦ Chemare adresată de poet muzei pentru a-l inspira. ✧ *I. retorică* = procedeu artistic care constă în interpelarea de către orator sau poet a unui personaj absent, de obicei o figură istorică reprezentativă, simbolică.

INVOLÚCRU (< fr., lat.) s.n. (BOT.) **1.** Verticil de bractee grupate la baza umbelei (la apiacee). **2.** Ansamblul bracteelor din jurul antodiului (la asteracee). 3. Bractee modificate care protejează floarea sau inflorescența în stadiu tânăr (ex. la usturoi).

INVOLUNTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Adesea adverbial) Fără voie; neintenționat.

INVOLÚȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Transformare regresivă, de la superior la inferior; regres. **2.** (MED.) Regresiunea unui organ sau a organismului; revenire la normal a unui organ, anterior mărit ca volum (ex. **i.** uterină). **3.** (BOT.) Răsucire spre interior; formație regresivă datorată îmbătrânirii țesuturilor. **4.** (MAT.) Transformare biunivocă a unei mulțimi în ea însăși, care, compusă cu ea însăși, dă transformarea identică (ex. simetria).

INVULNERÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi rănit; *p. ext.* care nu poate fi atacat, învinuit, de care nu te poți atinge în nici un fel.

INXS, grup australian de funk-rock. Constituit (1977) de frații Tim, Jon și Andrew Farriss, solist Michael Hutchence. Amestec de rock, dance și soul. Succese: „Need You Tonight”, „Never Tear Us Apart”.

IO Satelit al planetei Jupiter; 3 650 km diametru. Descoperit de Galilei în 1610. Vulcani activi.

IO, particulă derivată din *Ioan,* care avea semnificația de „cel ales de Dumnezeu pentru a domni”. Făcea parte

Papa Ioan XXIII

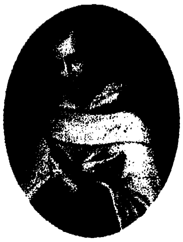
Sfântul Ioan al Crucii

din titulatura domnilor Țării Românești și ai Moldovei (până în 1821). Folosită în sec. 13 și 14 de diplomatica bizantină, bulgară și sârbă.

IOACHIM, Grigore L. (1906–1979, n. Borca, jud. Neamț), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul exploatării zăcămintelor de petrol și gaze (a introdus în tehnica mondială pompajul combinat cu erupție artificială; a inventat o metodă de stingere și captare a gazelor la sondele incendiate etc.).

IOACHIM DE FLORA *(Gioacchino da Fiore)* (c. 1130–1202), călugăr și teolog italian. Membru al Ordinului Cistercienilor. Potrivit filozofiei istoriei concepute de el, istoria se dezvoltă în trei ere de spiritualitate crescândă: era Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Lucrări de mistică și comentarii biblice („Liber Concordiae Veteris et Novi Testamenti").

IOACHIMESCU, Andrei (1868–1943, n. Ploiești), inginer și matematician român. Lucrări în domeniul mecanicii teoretice. Unul dintre fondatorii și animatorii revistei „Gazeta matematică".

IOACHIMESCU, Călin (n. 1949, București), compozitor român. Preocupare pentru relația dintre sunetele fundamentale și armonice, dintre timbrurile acustice și cele electronice. Lucrări simfonice, concertante și camerale („Celliphonia", „Palindrome/7").

IOAN, numele a 23 de papi și al unui antipapă. Mai importanți: **1. I. XXI** *(Petrus Juliani)* (1276–1277), cunoscut pentru lucrarea „Summulae logicales". **2. I. XXIII** (*Angelo Giuseppe Roncalli*) (1958–1963). Dorind să „aducă la zi" Biserica și să o revigoreze spiritual, a convocat (1962) Conciliul Vatican II, care a marcat o turnură importantă în istoria Bisericii catolice. A promovat ecumenismul și dialogul interreligios. Demersuri de conciliere între Marile Puteri în criza din Cuba (1962) și în general în privința Războiului Rece. A subliniat rolul Bisericii ca forță spirituală suprapolitică în lume. Enciclice sociale („Pacem in terris").

IOAN, numele a opt suverani ai Imp. Bizantin. Mai importanți: **1. I. I Tzimiskes** (969–976). Comandant militar; l-a sprijinit, inițial, pe Nicefor II Focas, apoi, împreună cu împărăteasa Teofano, l-au asasinat, preluând tronul. A luptat împotriva lui *Sveatoslav* (971) și a supus partea de NE a Bulgariei; în anii 974–975, a recucerit o mare parte din Siria. **2. I. II Comnen** (1118–1143). A luptat împotriva pecenegilor (1121), venețienilor (1123–1126), sârbilor (1124), ungurilor (1129), turcilor selgiucizi și l-a obligat pe Raymond de Poitiers, principele Antiohiei, să-l recunoască drept suzeran. **3. I. III Ducas Vatațes,** suveran al Imp. Bizantin de la Niceea (1222–1254). A purtat lupte cu Imp. Latin, a cucerit terit. din Asia Mică, precum și ins. Samos, Lesbos ș.a. (1225). **4. I. V Paleolog** (1341–1391), efectiv din 1354 (sau 1355). Domnie tulburată de războiul civil dintre gruparea Cantacuzinilor și cea a Paleologilor; în 1369, a acceptat unirea cu Biserica Romei. În timpul său, otomanii cuceresc o parte din stăpânirile bizantine, din 1373 Imp. devenind vasal față de aceștia. **5. I. VI Cantacuzino** (1341–1354 sau 1355), exponent al intereselor marii aristocrații. A înăbușit răscoala zeloților din Salonic (1349) și a pierdut însemnate terit. în lupta cu *Ștefan Dușan* (din 1347). **6. I. VIII Paleolog** (1425–1448). În încercarea de a obține sprijinul Occidentului împotriva turcilor otomani, a acceptat unirea bisericilor din Constantinopol și Roma (Conciliul de la Ferrara-Florența, 1438–1445), care nu a fost pusă în practică.

Ioan Botezătorul (icoană de la Muntele Athos, sec. 14)

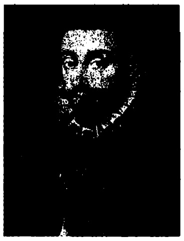
Ioan de Austria

IOAN (sec. 13), conducător al uneia dintre formațiunile statale românești, menționate în „Diploma Ioaniților" (1247). Cnezatul lui I. era situat, probabil, în N Olteniei.

IOAN (JEAN), numele a doi regi ai Franței. Mai important: **I. II cel Bun** (1350–1364). Înfrânt la Poitiers de armata engleză, condusă de Eduard (Prințul Negru) (sept. 1356), a fost luat în captivitate și dus la Londra, unde a rămas până în 1362, perioadă în care fiul său, Carol V, a condus ca regent. Eliberat în urma Tratatului de la Brétigny (1360), prin care se obliga să plătească 4 mil. scuzi răscumpărare și să cedeze, ca zălog, Aquitania. Întrucât nu a putut să-și onoreze obligațiile, s-a reîntors la Londra, unde a și murit.

IOAN (JOÃO), numele a șase regi ai Portugaliei. Mai importanți: **1. I. I cel Mare** (1385–1433). Mare maestru al ordinului de Aviz (1364), fiu nelegitim al regelui Pedro I (1357–1367), regent (din 1383), proclamat rege (oct. 1384) și ales de cortes-uri la Coimbra (apr. 1385), întemeind dinastia de Aviz. A desfășurat o politică de centralizare a statului și i-a învins pe castilieni la Aljubarrota (1385); prin cucerirea Ceutei de la mauri (1415) începe expansiunea portugheză în Africa. **2. I. II** (1481–1495). A reprimat, în 1483, răscoala condusă de Ferdinand de Bragança; a încurajat explorările geografice și a semnat cu Spania, în 1494, Tratatul de la *Tordesillas* pentru delimitarea zonelor portugheză și spaniolă din Lumea Nouă. **3. I. IV** (1640–1656). Întemeietorul dinastiei de *Bragança*. Proclamat rege după ce a participat la revolta Portugaliei împotriva lui Filip IV, regele Spaniei.

IOAN, Alexandru (n. 1931, București), medic român. Lucrări privind metodele de investigație cardiologică neinvazivă, valvulopatiile, cardiopatiile ischemice și congenitale, aritmiile cardiace.

IOANA (JEANNE) D'ARC (supranumită *Fecioara din Orléans*) (1412–1431), eroină a poporului francez. Fiica unui țăran din Domrémy. În timpul Războiului de 100 de Ani, în fruntea unei armate, a despresurat (8 mai 1429), orașul Orléans, asediat de englezi, și l-a însoțit pe regele Carol VII la încoronarea sa de la Reims (17 iul. 1429). În 1430, a fost capturată de burgunzi, care au vândut-o englezilor; judecată de un tribunal ecleziastic, declarată eretică și arsă pe rug. Canonizată (1920).

IOAN ALBERT (JAN OLBRACHT), rege al Poloniei din dinastia Iagełło (1492–1501). A întărit puterea șleahtei, iar țăranii au fost legați de glie (1496). Încercând să supună Moldova, a inițiat (1497) o campanie, dar a fost înfrânt de Ștefan cel Mare; în 1499, a încheiat o alianță antiotomană cu domnul român.

IOAN AL CRUCII (Sfântul ~) (1542–1591), mistic și poet spaniol. Principal reformator al Ordinului carmelit. Operă doctrinară în versuri, de mare rafinament stilistic („Noaptea întunecată a sufletului", „Cântec spiritual"). Canonizat în 1726. Doctor al Bisericii (1926).

IOAN ASAN II, țar vlaho-bulgar (1218–1241), din dinastia Asăneștilor. Pe plan intern, a desfășurat o politică de centralizare a statului, iar pe plan extern, folosindu-se de luptele dintre Despotatul Epirului, Imp. Latin de Constantinopol și Imp. Bizantin de la Niceea, a extins considerabil frontierele statului, asigurând hegemonia Țaratului bulgar în Pen. Balcanică; i-a învins pe bizantini la Klokotnița (mart. 1230). În timpul domniei sale, arhiepiscopia de Tărnovo devine patriarhie (1235).

IOAN BOTEZĂTORUL *(Înainte-mergătorul)* (7 î.Hr.–27/28 d.Hr.), proroc iudeu. A propovăduit venirea lui Mesia. Potrivit „Evangheliei", l-a botezat pe Iisus în apa Iordanului și l-a recunoscut ca Mesia și fiu al lui Dumnezeu. A condamnat, în predicile sale, crimele și dezmățul de la curtea lui Irod Antipas, etnarhul Galileii. Întemnițat din ordinul acestuia, a fost decapitat la cererea Salomeii și a Irodiadei. Prăznuit pe 7 ian.

IOAN DAMASCHINUL (c. 675–749), teolog bizantin, ultimul Sfânt Părinte al Bisericii. Adversar al iconoclasmului și susținător al cultului icoanelor; polemist, orator, imnolog. Cu el se încheie epoca patristică. A sistematizat dogmele Bisericii creștine și a luat poziție critică față de erezii. Opera sa principală este „Dogmatica", iar ca imnograf „Octoihul".

IOAN DE AUSTRIA *(Don Juan de Austria)* (1545–1578) comandant de oști spaniol. Fiu natural al lui Carol V. În fruntea flotei Ligii Sfinte, a obținut la Lepanto (1571) o strălucită victorie asupra turcilor, după care a cucerit Tunisul (1573). Numit de Filip II guvernator al Țărilor de Jos (1576), unde a semnat (1577) o înțelegere *(Edictul perpetuu)* cu seniorii locali, care prevedea restaurarea catolicismului în schimbul retragerii trupelor sale. A luptat împotriva conducătorilor protestanți din Țările de Jos (prov. Holland și Zeeland), care nu acceptaseră Edictul, înfrângându-i în bătălia de la Gembloux (1578).

IOAN DE CAPISTRANO (1386–1456), călugăr minorit și predicator italian. Membru al Ordinului franciscan (din 1416); participant la Conciliul de la Ferrara-Florența. A desfășurat activități antihusite în Austria (1451) și a inițiat cruciada împotriva turcilor care amenințau Ungaria, participând la lupta de la Belgrad (1456). Autor al unui tratat de teologie și morală. Canonizat în 1690.

IOAN DE GAUNT, duce de Lancaster (1340–1399), prinț englez. Participant la Războiul de 100 de Ani sub comanda fratelui său, Eduard, prinț de Wales. A condus efectiv Anglia la sfârșitul domniei lui Eduard III și începutul domniei lui Richard II.

IOAN DE ODZUN (cunoscut și sub numele de *Hovhannes IV Otznetzi*) (650–729), prelat armean. Catolicos (718–729). A reformat modul de desfășurare a Liturghiei. Autor al unor lucrări teologice („Contra phantasticos") privind incarnarea; a revizuit „Psaltirea" și „Cartea de rugăciune". I se atribuie prima colecție armeană de legi canonice („Kanonagirk").

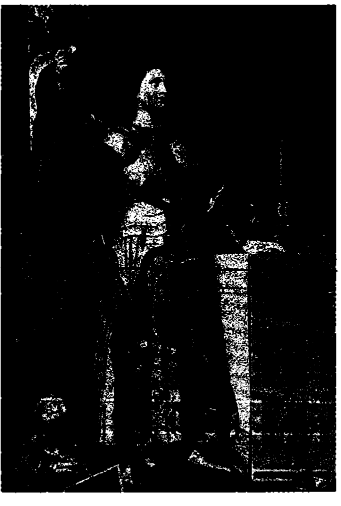
Ioana d'Arc

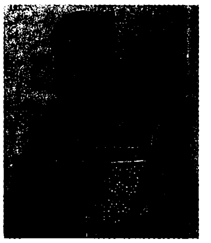

Ioan Evanghelistul (icoană de la Muntele Athos, sec. 14)

Ioan Hrisostom (pictură murală, Mănăstirea Varlaam, Meteora)

IOAN EVANGHELISTUL (Sfântul ~) (?–c. 100 d.Hr.) (în „Noul Testament"), unul dintre cei doisprezece apostoli. Supranumit „Apostolul iubirii". Autorul celei de-a patra Evanghelii şi al „Apocalipsei", precum şi a trei epistole din „Noul Testament". Promotor al teognozei, potrivit căreia divinitatea şi realitatea pot fi cunoscute doar prin iubire.

IOAN FĂRĂ DE ŢARĂ, rege al Angliei (1199–1216) din dinastia Plantagenet. În urma războiului din 1204–1206 cu regele francez, Filip II August, a pierdut posesiunile sale din Franţa (Normandia, Anjou, Maine ş.a.). Conflictul său cu papa Innocentiu III s-a încheiat în 1213 prin victoria Papalităţii, faţă de care regele englez a prestat omagiu, fiind obligat şi la plata unei sume de bani. Profitând de înfrângerile suferite în Franţa (1214), seniorii feudali englezi îi impun *Magna Charta Libertatum* (15 iun. 1215).

IOAN HOZEVITUL (1913–1960, n. Crăiniceni, jud. Botoşani), călugăr român. Frate (1933), călugăr (1936) în Mănăstirea Neamţ, cu numele Ioan, după care a plecat în „Ţara Sfântă" (1936), unde a trăit până la moarte (în mănăstirea Sf. Sava, schitul românesc de la Iordan şi mănăstirea Sf. Gheorghe Hozevitul). Tot acolo a fost hirotonit preot (ieromonah). Unul dintre reprezentanţii de seamă ai spiritualităţii ortodoxe româneşti. Canonizat.

IOAN HRISOSTOM *(Gură de Aur)* (c. 344–c. 407), teolog şi predicator, episcop de Constantinopol (398–404). Autor a numeroase scrieri religioase („Despre sfinţenie") şi al principalei liturghii ortodoxe, care-i poartă numele.

IOAN IACOB HERACLID v. **Despot-Vodă.**

IOANID, George (1800–1888, n. Bucureşti), filolog român. M. de onoare al Acad. (1871). Autor al unei „Gramatici în limba elinească" şi al unui „Dicţionar elino-românesc".

IOANID, George (1817–1907, n. Bucureşti), librar şi editor român. A lansat la Bucureşti colecţia „Biblioteca litteraria".

IOANID, Ion (1926–2003, n. com. Ilovăţ, jud. Mehedinţi), publicist român. Arestat (1949, 1952), eliberat (1964). Stabilit în Germania (1969). A publicat „Închisoarea noastră cea de toate zilele", remarcabilă lucrare de memorialistică privind închisorile comuniste.

IOANID, Nicolae (1897–1990, n. Tulcea), farmacist şi chimist român. Lucrări privind toxicitatea unor produse chimice medicamentoase, dozarea noxelor din mediul industrial şi expertiza judiciară toxicologică.

IOANÍŢI (< *Ioan*) s.m. pl. Denumire a membrilor unui ordin monaho-cavaleresc instituit în Palestina la începutul sec. 12, strămutat succesiv la Rodos, în ins. Malta şi apoi la Roma; numele vine de la biserica Sf. Ioan de lângă Ierusalim; se mai numeau şi *ospitalieri.* V. şi *Diploma Ioaniţilor.*

IOANIŢIU, Alexandru (1890–1941, n. Botoşani), general român. Contribuţii importante la conceperea planurilor militare ale armatei române pentru eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.

IOÁNNINA v. **Ianina.**

IOAN PAUL, numele a doi papi. **I.P. I** *(Albino Luciani)* (1912–1978), patriarh al Veneţiei (1969– 1978), cardinal (1973), ales papă la 26 aug. 1978 (a încetat din viaţă la 28 sept. 1978). **I.P. II** (*Karol Wojtyła)* (1920–2005), arhiepiscop de Cracovia (1963–1978), cardinal (1967), ales papă la 16 oct. 1978. Primul papă polonez (primul papă neitalian începând din 1523). Promotor al umanismului creştin (enciclica „Redemptor hominis"), accentuând necesitatea apărării drepturilor omului în numele unei doctrine sociale a Bisericii. Rol important în prăbuşirea comunismului din Europa de Est. Celebru pentru vizitele sale în toată lumea. Promovează ecumenismul şi dialogul inter-religios (mai ales cu evreii şi musulmanii) cu intenţia de a favoriza obţinerea păcii în Palestina. A aprobat noul Cod de drept canonic (1983), a reformat Curia papală (1988), a promulgat noul Catehism al Bisericii Catolice (1992). A pregătit cu grijă şi a prezidat Jubileul anului 2000. Enciclice şi scrisori apostolice pe teme variate. M. de onoare al Acad. Române (2001).

IOAN POTCOAVĂ *(Nicoară Potcoavă),* domn al Moldovei (nov.–dec. 1577). Pretins frate al lui Ioan-Vodă cel Viteaz. Cu sprijinul cazacilor, l-a înfrânt pe Petru Şchiopul, care a fugit în Ţara Românească. Refugiat în Polonia, este executat la Lvov, în 1578, la cererea sultanului Murad III.

IOAN SCĂRARUL (CLIMACUS) (c. 579–c. 649), ascet şi stareţ al mănăstirii Sinai. Autor al tratatului ascetic „Scara", considerat cartea de căpătâi a monahismului răsăritean.

IOAN-VODĂ CEL VITEAZ, domn al Moldovei (1572–1574). A dus o politică de întărire a autorităţii domneşti, lovind în interesele marii boierimi (care l-a numit „cel Cumplit") şi de eliberare a ţării de sub dominaţia otomană. Refuzând să plătească Porţii un bir sporit, în apr. 1574 a început războiul antiotoman, înfrângând, la Jilişte (apr. 1574), o armată turco-munteană. A pătruns apoi în Ţara Românească, înscăunându-l pe Vintilă-Vodă, dar, trădat de o parte a boierimii, a fost înfrânt la *Iezeru Cahulului* şi la Roşcani (iun. 1574), fiind ucis de turci în chinuri groaznice.

IOB v. **Iov.**

IOBÁG (< magh.) s.m. Ţăran dependent de stăpânul feudal; şerb.

IOBĂGÍE s.f. Instituţie specifică feudalismului, caracterizată prin dependenţa personală a ţăranului faţă de stăpânul feudal, căruia îi presta *redevenţe* în muncă, în natură sau în bani; şerbie.

IOCASTA (în mitologia greacă), soţia lui Laios, regele Tebei, şi mama lui *Edip.* S-a căsătorit mai târziu cu Edip, fără să ştie că acesta îi este fiu; aflând adevărul, s-a spânzurat.

IOD^1 (< fr. {i}; {s} gr. *iodes* „violet") s.n. Element chimic (J sau I; nr. at. 53, m. at. 126,904, p.t. 114,5°C, p.f. 184,35°C) din fam. halogenilor. În stare solidă formează cristale negre; prin încălzire sublimează, formând vapori de culoare violetă. Se obţine din iodaţi, prin reducere cu dioxid de sulf sau din ioduri, prin tratare cu clor. Întrebuinţat în medicină ca *tinctură de i.* Rol important în metabolismul glandei tiroide, absenţa lui provocând cretinismul şi guşa. Descoperit de chimistul francez B. Courtois în 1811. ✧ *I. radioactiv* = izotopul **i.** cu masa 131, obţinut prin bombardarea telurului. Se întrebuinţează pentru urmărirea mecanismului unor reacţii chimice şi pentru tratamentul unor boli ale tiroidei.

IOD^2 v. **iot.**

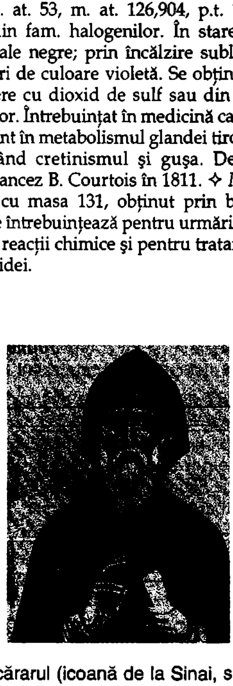

Ioan Scărarul (icoană de la Sinai, sec. 15)

Papa Ioan Paul II

Ioan-Vodă cel Viteaz

IODĂŢI (< fr.) s.m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului iodic. ✧ *Iodat de potasiu* = sare de potasiu a acidului iodic (p.t. 560°C), cristalină, incoloră, solubilă în apă, insolubilă în alcool, întrebuinţată ca oxidant în chimia analitică.

IODHÍDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid rezultat din combinarea iodului cu hidrogenul; gaz foarte solubil în apă, care acţionează ca reducător puternic.

IÓDIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al iodului obţinut prin oxidarea iodului cu acid azotic concentrat, precum şi prin acţiunea acidului sulfuric asupra iodaţilor.

IODIRÍT (< fr.) s.n. Iodură naturală de argint, întâlnită în zona de oxidaţie a unor zăcăminte argentifere; are aspect de plăci flexibile, culoare cenuşie sau galbenă ca lămâia, luciu gras-sticlos şi conţine 46% argint.

IODÍSM (< fr. {i}) s.n. (MED.) Intoxicare cu iod sau cu compuşi iodaţi.

IODIZĂRE (< *iod* „iot") s.f. (LINGV.) Palatalizare a unei consoane sub acţiunea unui iot; apariţia unui iot înaintea unei vocale anterioare la început de cuvânt sau de silabă; iotacism, iotacizare.

ÍODLER (< germ.) s.n. Vocalize bazate pe schimbarea de registru al vocii practicate de locuitorii din Tirol, Bavaria şi Elveţia.

IODOFÓRM (< fr., germ. {i}) s.n. (FARM.) Triiodmetan, utilizat ca antiseptic.

IODOMETRÍE (< fr. {i}; {s} fr. *iode* „iod" + gr. *metron* „măsură") s.f. (CHIM.) Ansamblul metodelor de analiză cantitativă volumetrică care se bazează pe faptul că unele substanţe cu proprietăţi oxidante, reacţionând cu o soluţie de iodură de potasiu, pun în libertate iodul, dozat apoi cu o soluţie de tiosulfat de sodiu.

IODOPSÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Pigment fotosensibil prezent în retină.

IODÚRI (< fr.) s.f. pl. (CHIM.) **1.** Săruri ale acidului iodhidric. ✧ *Iodură de potasiu* = sare de potasiu a acidului iodhidric; cristale incolore, solubile în apă şi în alcool; întrebuinţată în medicină, în fotografie etc. *Iodură de sodiu* = sare de sodiu a acidului iodhidric; cristale incolore, cubice; solubilă în apă şi în alcool; se foloseşte în medicină. **2.** Denumire pentru unii derivaţi organici ioduraţi (i. de metil etc.) care nu sunt de fapt săruri ale acidului iodhidric.

IOEL v. **Ioil.**

IOFFE, Abram Fiodorovici (1880–1960), fizician rus. Cercetări privind proprietăţile electrice şi elastice ale cristalelor (a descoperit efectul care îi poartă numele). Studii în domeniul fuziunii nucleare.

IOIL (IOEL), profet şi carte profetică a „Vechiului Testament", alcătuită probabil spre anul 400 î.Hr. Descrie doliul şi rugăciunea iudeilor invadaţi de lăcuste, precum şi răspunsul lui Dumnezeu ce făgăduieşte întoarcerea bunăstării.

IÓLĂ (< fr.) s.f. Mică ambarcaţie sportivă, cu o velă ancorată de un catarg, condusă de o singură persoană.

IÓN (< fr. {i}; {s} gr. *ion* „care merge") s.m. (FIZ.) Atom, moleculă sau grupare de atomi cu exces de sarcină electrică pozitivă (i. pozitivi, cationi) sau negativă (i. negativi, anioni); apare prin pierderea sau câştigarea unuia sau a mai multor electroni. Termenul a fost propus de M. Faraday (1834).

IONA (sec. 8 î.Hr.), profet evreu. A predicat la Ninive. Potrivit „Vechiului Testament" a fost înghiţit de un chit (balenă), din pântecele căruia a ieşit teafăr după trei zile. ✦ Carte a „Vechiului Testament" (4 cap.), care figurează printre cărţile profetice.

IONAŞCU, Costin (1890–1969), general român. Comandant al Diviziei 9 infanterie şi al Corpului 2 armată, s-a distins în luptele de pe fronturile din U.R.S.S., Ungaria şi Cehoslovacia în perioada 1943–1945. Şef al Marelui Stat-Major (1945–1947).

IONAŞCU, Ion (1902–1979, n. Tulnici, jud. Vrancea), istoric român. Specialist în istoria medievală a României („Bucureştii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice").

IONAŞCU, Remus (1905–1965, n. Iaşi), actor român de teatru. Repertoriu variat, îndeosebi în comedie („Chiriţa în provincie", „O scrisoare pierdută", „Tache, Ianke şi Cadîr").

IONAŞCU, Traian (1897–1981, n. Iaşi), jurist român. Acad. (1974). Lucrări în domeniul dreptului civil („Cauza în convenţiile cu titlu oneros", „Teoria generală a contractelor economice").

IONATAN (în „Vechiul Testament"), fiul mai mare al regelui Saul şi prieten apropiat al lui David.

IONATÁN (< engl.) s.m. Soi de măr originar din S.U.A., cu fructul conic trunchiat, rotunjit la capete, roşu, dulce-acrişor şi cu aromă plăcută.

ION CORVIN, com. în jud. Constanţa, în pod. Oltinei; 2 126 loc. (2008). Schit de călugări.

ION CREANGĂ, com. în jud. Neamţ, pe stânga Siretului; 5 778 loc. (2008).

IONESCU, Agrippa (1925–2001, n. Bucureşti), chirurg român. Lucrări privind tratamentul arsurilor, traumatismele extremităţilor, malformaţiile membrelor. A organizat prima clinică de chirurgie plastică şi reparatorie din România.

IONESCU, Alexandru-Sadi (1873–1926, n. Saint-Maurice, Franţa), bibliotecar şi bibliograf român. A introdus la Biblioteca Academiei (şi la alte biblioteci importante) cataloage sistematice, organizate pe principiul clasificării zecimale. Op. pr.: „Publicaţiunile periodice româneşti (ziare, gazete, reviste)".

IONESCU, Aurel (1902–1954, n. Iaşi), fizician român. Lucrări de spectroscopie, electroliză, mecanică ondulatorie. A elaborat metoda de preparare industrială a acetilenei prin cracarea electrotermică a metanului.

IONESCU, Barbu (1921–1995, n. Focşani), endocrinolog şi genetician român. Lucrări în domeniul andrologiei, ciberneticii endocrine şi genopatiilor endocrine.

IONESCU, Constantin N. (1878–1935, n. Iaşi), zoolog român. Primul cercetător al faunei speologice din România. Contribuţii în domeniul histologiei, al morfologiei şi în cunoaşterea insectelor colembole din România.

IONESCU, Constantin N. (1905–1956, n. Bucureşti), chimist şi farmacist român. M. coresp. al Acad. (1948). Unul dintre organizatorii ind. farmaceutice din România. Lucrări în domeniul chimiei farmaceutice. Multe dintre rezultatele cercetărilor sale au fost aplicate în producţie (prepararea atropinei, digitosidul, invertoza, pelentanul ş.a.).

IONESCU, Dimitrie (Mitică) (1876–1929, n. Bucureşti), medic şi farmacolog român. Cercetări clinice experimentale privind patogenia anghinei pectorale şi a metabolismului glucidelor.

IONESCU 1. Dumitru (Take) I. (1858–1922, n. Ploieşti), avocat, publicist şi om politic român. Orator de excepţie, a dominat timp de patru decenii viaţa parlamentară. Iniţial liberal, apoi membru al Partidului Conservator (din 1886), a fondat şi condus (din 1908) Partidul Conservator-Democrat. Director (1889–1890) al cotidianului „La Liberté Roumaine". De mai multe ori mininstru; prim-min. (1921–1922). Ca ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice (1891–1895), a iniţiat mai multe proiecte de legi (a învăţământului primar, a clerului mirean ş.a.), a subvenţionat mişcarea naţională din Transilvania şi a susţinut cauza românilor sud-dunăreni. Preşedinte al Consiliului Naţional al Unităţii Române (Paris, 1918). În calitate de ministru de Externe (1920–1921), a fost iniţiatorul şi creatorul *Micii Înţelegeri.* Memorii. **2. Thoma I.** (1860–1926, n. Ploieşti), chirurg şi anatomist român. Frate cu **I. (1)**. M. de onoare al Acad. (1925). Fondator al şcolii româneşti de chirurgie şi de anatomie topografică. A fondat periodicele „Archives des sciences médicales" (1896) şi „Revue de chirurgie" (1897). Iniţiatorul şi organizatorul Societăţii române de chirurgie din Bucureşti. A introdus tehnici operatorii în diverse domenii ale medicinii (craniectomie, splenectomie, nefropexie, hernie etc.). Promotor al rahianesteziei înalte („metoda românească", aplicată în Marea Britanie şi S.U.A.).

IONESCU, Emanoil (1893–1949, n. Tâmpeni, azi Movileni, jud. Olt), general român. S-a remarcat ca pilot în luptele aeriene din cel de-al Doilea Război Mondial. Comandant al corpului aerian român (1943–1945).

IONESCU, Emilian (1897–1984, n. Bucureşti), general român. Ca adjutant regal (din mart. 1944), a participat la pregătirea şi înfăptuirea loviturii de la 23 august 1944. Memorialistică.

IONESCU (IONESCO), Eugen (1909–1994, n. Slatina), scriitor francez de origine română. Membru al Acad. Franceze. În perioada 1931–1938 publică eseuri cu un pronunţat caracter contestatar („Nu"). Teoretician al avangardei deceniului şase, I. se impune ca unul dintre marii creatori ai anti-teatrului şi teatrului absurdului, ca expresie a adversităţii sale împotriva regimurilor totalitare. Piesele sale, relevând paradoxalul, absurdul existenţial, surprind automatismul limbajului („Cântăreaţa cheală", „Lecţia") ca simptom al depersonalizării şi dezumanizării („Scaunele", „Rinocerii", „Regele moare"). Persiflând aventura vieţii, I. relevă neliniştea metafizică, tragismul existenţei omului contemporan („Însinguratul" – roman). Publicistică literară şi memorialistică („Note şi contranote", „Prezent trecut şi trecut prezent", „Jurnal în fărâme").

IONESCU, Gelu (n. 1937, Galaţi), teoretician, critic literar şi publicist român. Stabilit în Germania (1982). Studii de literatură universală şi comparată. Prima sinteză monografică despre scrierile româneşti ale lui *E. Ionescu* şi impactul lor asupra operei acestuia în limba franceză („Anatomia unei negaţii"). A colaborat la Radio „Europa Liberă".

IONESCU, Gheorghe T. (1914–1986, n. Jilava, jud. Ilfov), istoric român. Specialist în istoria medievală a României şi în studiul ştiinţelor auxiliare ale istoriei („Contribuţiuni la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân în Ţara Românească").

IONESCU, Ghiţă (1913–1996, n. Bucureşti), economist şi politolog român. Stabilit în Marea Britanie (1946). Secretar general al Comitetului Naţional Român din S.U.A. (New York, 1955–1958). Director al secţiei române a postului de radio „Europa Liberă" (1958–1963). Lucrări de analiză a originii, structurii, dinamicii şi prăbuşirii regimurilor comuniste („The Break-up of the Soviet-Empire in Eastern Europe", „Comunismul în România, 1944–1962").

IONESCU, Grigore (1904–1992, n. Floreşti, jud. Prahova), arhitect român. Acad. (1992). Contribuţii la organizarea învăţământului de istoria arhitecturii româneşti. Adept al funcţionalităţii, a proiectat într-un stil sobru sanatoriile de la Turia (Covasna) şi Bârnova (Iaşi), Spitalul Militar Central din Bucureşti ş.a. Lucrări privind istoria arhitecturii din România („Curtea de Argeş, istoria oraşului prin monumentele sale", „Arhitectura în România").

IONESCU-GULIAN, Constantin (n. 1914, Bucureşti), filozof român. Acad. (1955). Studii de etică, teoria culturii, antropologie filozofică, istoria filozofiei („Introducere în etica nouă", „Metodă şi sistem la Hegel").

IONESCU, Ion (Bizeţ) (1870–1946, n. sat Creaţa, jud. Ilfov), inginer român. M. coresp. al Acad. (1919). Unul dintre fondatorii revistei „Gazeta matematică". Lucrări privind betonul armat. Proiecte de construcţie pentru poduri, lucrări hidrotehnice (a elaborat proiectul Şantierului naval din Turnu Severin, al podului metalic în curbă, combinat cu cale ferată şi şosea, peste Dunăre, între Giurgiu şi Ruse etc.).

IONESCU, J. D. (1844–1900, n. Braşov), actor şi cântăreţ român. Promotor al teatrului comic de estradă din România. Artist de mare popularitate, datorită cupletelor prezentate la grădina „Union". Printre primii actori români care au jucat pe scenele din Budapesta, Viena şi Paris.

IONESCU, Mihai (n. 1928, Craiova), medic şi anatomist român. Cercetări privind morfologia peritoneală, osoasă şi arterială. Monografii referitoare la istoria anatomiei româneşti şi universale.

IONESCU, Mihail Andrei (1900–1988, n. Bucureşti), entomolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuţii în cunoaşterea faunei şi a ecologiei insectelor (mai ales a celor apterigote) din România.

IONESCU, Mircea (1896–1980, n. Bucureşti), chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul chimiei agricole pentru valorificarea produselor agricole, al chimiei organice şi biochimiei vegetale.

IONESCU, Nae (1890–1940, n. Brăila), filozof şi publicist român. Redactor-şef (1926–1929) şi director (1929–1934, ian.–apr. 1938) al ziarului „Cuvântul". A susţinut restauraţia lui Carol II, s-a alăturat mişcării legionare, devenind, din nov. 1933, mentorul politic al acesteia. Arestat (dec. 1933); internat în lagărul de la Miercurea Ciuc (1938). Din 1939, a avut domiciliu forţat în Bucureşti. A respins ideea de sistem filozofic, definind filozofia ca filozofare, ca act de viaţă şi de trăire *(trăirismul).* I. a considerat creştinismul ca parte integrantă a fiinţei poporului român, şi a susţinut crearea unui stat naţional autohton, întemeiat pe valorile etnice şi pe ortodoxie. Cursurile sale universitare („Istoria logicii", „Metafizica", „Teoria cunoştinţei", „Fenomenul legionar") au fost publicate postum.

IONESCU, Nicolae (1820–1905, n. sat Brad, jud. Bacău), om politic şi publicist român. Frate cu Ion *Ionescu de la Brad.* Acad. (1867). Participant la Revoluţia din 1848, s-a numărat printre semnatarii programului *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei.* S-a impus în viaţa parlamentară ca unul dintre cei mai cunoscuţi oratori. Ministru al Afacerilor Străine (1876–1877).

IONESCU, Nicu George (n. 1928, Râmnicu Sărat), chirurg român. Lucrări privind traumatismele toracice, explorarea clinică în afecţiunile chirurgicale, chirurgia tubului digestiv.

IONESCU, Petru P. (1903–1979, n. Bucureşti), filozof român. Membru al grupării revistei „Gândirea". Studii consacrate îndeosebi problemei cunoaşterii, în care a preconizat o „metafizică a ortodoxiei" („Ontologia umană şi cunoaşterea", „Unitatea cunoaşterii").

IONESCU, Radu (1834–1872, n. Bucureşti), critic literar, publicist şi poet român. Precursor al lui T. Maiorescu („Principiele criticei"). Lirică romantică („Cânturi intime").

IONESCU, Radu (n. 1930, Bucureşti), istoric şi critic de artă român. Lucrări monografice („Dărăscu", „Desenul şi acuarela engleză").

Take Ionescu

Eugen Ionescu

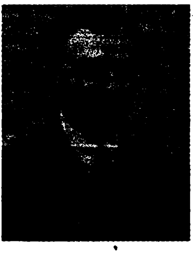

Nae Ionescu

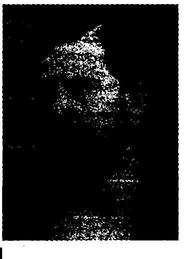

Nicolae Ionescu

IONESCU, Theodor D. (1898–1990, n. Corabia), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări privind apele naturale, potabile şi industriale, schimbările de ioni, cu aplicaţii în ind. alimentară („Schimbul ionic în chimia şi tehnologia alimentară").

IONESCU, Theodor V. (1899–1988, n. Dorohoi), fizician român. Acad. (1963). Studii şi cercetări asupra ionosferei, gazelor ionizate, descărcărilor electrice în gaze, vitezei sunetului în lichide („Electricitatea").

IONESCU, Traian (n. 1919, Bucureşti), medic român. Lucrări privind epidemiologia bolilor infecţioase şi a celor cu evoluţie cronică, statistica sanitară şi demografia în România.

IONESCU, Tudor V. (n. 1942, Cernăuţi), inginer român. Stabilit în S.U.A. Contribuţii în domeniul automatizării şi în cel al proiectelor strategice pentru NASA („Hyperstability of Time Varying Systems", „On the Stabilization of Bilinear Systems").

IONESCU, Vincenţiu-Lucian (n. 1943, Bucureşti), inginer român. Stabilit în Germania (1981). Contribuţii în domeniul ingineriei biomedicale („Transmiterea, stocarea şi prelucrarea informaţiei vizuale la om şi animale"). Invenţii pentru tehnica biomedicală.

IONESCU, Vlad (1938–2000, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. Române (1996). Contribuţii originale în *teoria sistemelor,* reprezentativă fiind *teoria signaturii* („Time varying discrete linear systems", 1994; „Generalize Riccati theory and robust control", 1999; „Robust control and Hinf. problems", 1999). Senior Member al Institutului American al Inginerilor specialişti în electrotehnică şi electronică (IEEE).

IONESCU-ARBORE 1. Anghel (1924–1996, n. Râmnicu Sărat), regizor român de operă. Întemeietor de şcoală. Regizor inventiv, plin de originalitate. **2. Cătălin** (n. 1958, Cluj), arhitect român. Fiul lui I. **(1.)** Scenografii de operă, operetă, musical şi teatru dramatic, printre care „Traviata", „Othello", „Carmen", „Oedip" etc.

IONESCU-BUJOR, Constantin (1908–1970, n. Bucureşti), matematician român. A studiat transformările simetrice sau perfect simetrice, a determinat invarianţii grupului liniar de transformări format prin omoteţii şi proiecţii pe un vector constant.

IONESCU DE LA BRAD, Ion (1818–1891, n. Roman), agronom, economist şi statistician român. M. de onoare al Acad. (1884). Întemeietorul ştiinţei agricole moderne în România. Contribuţii la organizarea primelor experienţe agricole, a fermelor model. Vicepreşedintele Comisiei proprietăţii din Ţara Românească în timpul Revoluţiei de la 1848. Rol important în înfăptuirea reformei agrare din 1864. Monografii („Agricultura română din judeţul Dorohoi", „Agricultura română din judeţul Mehedinţi", „Agricultura română din judeţul Putna"). Pentru ameliorarea raselor de bovine a recomandat regimul alimentar şi selecţia. Organizatorul primului serviciu de statistică din Moldova.

IONESCU-DOLJ, Ioan (1875–1947), jurist român. M. coresp. al Acad. (1928). Studii în domeniul dreptului penal („Curs de procedură penală românească", „Drept penal internaţional").

IONESCU-GALAŢI 1. Ilarion (n. 1937, Iaşi), violonist şi dirijor român. Carieră prolifică de solist, apoi de dirijor (permanent la Braşov, Istanbul etc.). Activitate internaţională, interpretativă şi pedagogică. Fondator al Festivalului muzicii de cameră de la Braşov (1970). **2. Florin I.-G.** (n. 1970, Bucureşti), violonist român. Fiul lui I. **(1.)** Carieră internaţională ca solist. Repertoriu amplu, de virtuozitate. Înregistrări (Vivaldi, Paganini, Mozart).

Ion Ionescu de la Brad

IONESCU-MATIU, Alexandru (1883–1975, n. Focşani), farmacist şi chimist român. Lucrări privind dozarea produselor biologice, analiza medicamentelor, chimia gazelor de luptă.

IONESCU-MIHĂIEŞTI, Constantin (1883–1962, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1945). Director al Institutului de Seruri şi Vaccinuri „I.C. Cantacuzino" din Bucureşti (1934–1952, 1955–1962). Unul dintre principalii organizatori (din 1913) ale marilor campanii împotriva epidemiilor de holeră, tifos exantematic, poliomielită etc. Lucrări experimentale privind patogenia, epidemiologia şi imunologia bolilor infecţioase.

IONESCU-QUINTUS, Mircea (n. 1917, Herson, Ucraina), jurist, scriitor şi om politic român. Liberal. Preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (1993–2001). Arestat şi condamnat (1946–1957, cu întreruperi). Versuri umoristice („Haz de necaz", „Epigrame şi epitafuri"). Un volum de eseuri, cuvântări politice şi interviuri („Liberal din tată-n fiu").

IONESCU-RION, Raicu (1872–1895, n. Bălăşeşti, jud. Galaţi), critic literar român. Discipol al lui Gherea, adversar al *junimismului* şi al „literaturii decadente". Studii de literatură comparată („Eminescu şi Lenau").

IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana (n. 1941, Bucureşti), lingvistă română. Contribuţii în domeniul dialectologiei transformaţionale, sociolingvisticii şi pragmaticii lingvistice („Probleme de dialectologie română", „Conversaţia: Structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite").

IONESCU-STOIAN, Petre (1909–1985, n. sat Puntea de Greci, jud. Dâmboviţa), farmacist şi chimist român. Lucrări privind tehnologia preparării sulfamidelor şi acţiunea unor agenţi biologici asupra medicamentelor.

IONESCU-ŞIŞEŞTI 1. Gheorghe I.-Ş. (1885–1967, n. Şişeşti, jud. Mehedinţi), agronom român. Acad. (1936). De mai multe ori ministru. A studiat fertilitatea solurilor din România, a creat soiul de grâu A 15 şi a pus bazele cercetărilor ştiinţifice în agricultură („Cultura porumbului", „Cultura grâului", „Principalele tipuri de sol din România"). A întemeiat Institutul de Cercetări Agronomice (1928). **2. Nicolae I.-Ş.** (1888–1954, n. Şişeşti, jud. Mehedinţi), medic român. Specialist în neurologie. Frate cu I.-Ş. **(1)**. M. coresp. al Acad. (1939). Continuator al lui Gh. Marinescu. Lucrări privind siringomielia şi siringoglobulia, razele mitogenetice, morfopatologia afecţiunilor neurologice, sistematizarea bolilor eredo-degenerative.

IONESCU-TÂRGOVIŞTE, Constantin (n. 1937, Târgovişte), medic român. M. coresp. al Acad. (2003). Cercetări privind etiopatogenia, tratamentul diabetului zaharat şi complicaţiile acestuia, precum şi urgenţele metabolice.

IONESCU-TULCEA, Cassius (n. 1923, Bucureşti), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1957). Lucrări de analiză funcţională („Spaţii Hilbert"); contribuţii în teoria măsurii şi integrării, a câmpurilor de vectori, cu rezultate privind teoremele ergodice pentru lanţuri cu legături complete („Calculul probabilităţilor şi aplicaţii", în colab.).

IONESCU-VALBUDEA, Ştefan (1856–1918, n. Bucureşti), sculptor român. Interesat de reprezentarea mişcării şi a expresivităţii corpului omenesc („Speriatul", „Învingătorul"). Portrete şi compoziţii sensibile („Veronica Micle", „Femeie odihnindu-se", „Copil dormind"). Lucrări decorative (relieful „Ştiinţa" de pe frontonul Universităţii din Iaşi şi statuile alegorice „Mercur" şi „Vulcan" de la Banca Naţională a României, din Bucureşti).

IONESI, Liviu (1925–2006, n. Frătăuţii Vechi, jud. Suceava), geolog român. Acad. (2003). Studii şi cercetări privind flişul extern din Carpaţii Orientali şi formaţiunile sarmaţiene din România.

IONEŞTI 1. Lac antropic, construit în scop hidroenergetic pe cursul inferior al Oltului; 466 ha. 2. Com. în jud. Gorj, pe Jiu; 2 531 loc. (2008). Satul I., menţionat documentar în 1494. 3. Com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 4 444 loc. (2008). Hidrocentrală (38 MW) intrată în funcţiune în 1978. Materiale de construcţii. Viticultură. Până în 1968, satul şi com. I. s-au numit *Ioneştii Govorii.* În satul I. se află biserica de lemn Sf. Nicolae (1770); biserica de zid Buna-Vestire (1743, cu picturi murale originare), în satul Bucşani.

Capitel ionic

IONETE, Constantin (n. 1922, Măldăreşti, jud. Vâlcea), economist român. M. de onoare al Acad. (1993). Director al Institutului Naţional de Cercetări Economice (1991–2000). Contribuţii la analiza unor probleme fundamentale ale ştiinţelor economice moderne, teoria preţurilor, dezechilibrele financiare ale economiei de comandă şi prăbuşirea acesteia în România („Preţurile şi echilibrul dinamic al economiei", „Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă").

IONIA, reg. istorică în centrul zonei litorale a Asiei Mici (cu ins. învecinate) populată de ionienii refugiaţi din Grecia în sec. 11–10 î.Hr. din faţa invaziei dorienilor. Organizată într-o ligă formată din 12 oraşe, a recunoscut suzeranitatea regelui Cresus al Lidiei (c. 560 î.Hr.), fiind inclusă ulterior în Imp. Persan (c. 494 î.Hr.).

IONIÁN, -Ă (< fr.) s.m. pl., adj. **1.** S.m. pl. (În Antic.) Unul dintre cele patru mari triburi din Grecia, care, la începutul milen. 2 î.Hr., a pătruns în Elada. Alungaţi de invazia *dorienilor,* s-au stabilit în ins. din M. Egee şi pe ţărmul apusean al Asiei Mici. Au înfiinţat multe colonii pe ţărmul Mării Negre, printre care şi Tomis (Constanţa). Vorbeau dialectul ionic, considerat unul dintre cele mai importante dialecte greceşti. 2. Adj. Din Ionia (terit. locuit de *ionieni*).

IÓNIC^1**, -Ă** (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. *Ordin i.* = ordin de arhitectură apărut în coloniile greceşti din Asia Mică, caracterizat prin proporţiile grandioase, decoraţia bogată, coloana zveltă al cărei fus era prevăzut cu caneluri, capitelul decorat cu volute duble şi prin friza, decorată sau nu, care reprezintă o bandă continuă. Folosit şi de romani. V. *ordin.* 2. S.n. Picior de vers antic, format din patru silabe, două lungi şi două scurte.

IÓNIC^2**, -Ă** (< fr.) adj. (FIZ.) Referitor la ioni, al ionilor. ✧ *Reţea i.* = reţea cristalină în nodurile căreia se află numai ioni.

IONICĂ, Marea ~, parte a M. Mediterane cuprinsă între Italia la V, Grecia şi Albania la E, comunicând cu M. Adriatică la N, prin str. Otranto; 169 mii km^2. Deschisă larg spre S, între capul Passero (Sicilia) şi capul Matapan (Grecia). Ad. max.: 5 121 m (cea mai mare adâncime din M. Mediterană) în SE. Pr. porturi: Patras, Corfu, Taranto, Catania.

IONICE, Insulele ~ (IÓNIOI NÍSOI), arh. grecesc în M. Ionică, în lungul coastelor de V ale Greciei (2,3 mii km^2), format din ins.: Corfu, Cefalonia, Zăkinthos, Levkás, Itaca, Paxos, Kíthira. Relief muntos (alt. max.: 1 628 m, în ins. Cefalonia).

IONIŢĂ (CALOIAN), ţar vlaho-bulgar (1197–1207). A purtat lupte cu Imp. Bizantin, cucerind însemnate terit. În apr. 1205 l-a înfrânt pe *Balduin I,* împăratul Imp. Latin de Răsărit, luându-l prizonier.

IONÍŢI s.m. pl. Denumire dată *schimbătorilor de ioni: anioniţi* şi *cationiţi.*

IÓNIU (< fr., germ.) s.n. Izotop radioactiv natural al toriului (Io; nr. at. 90, nr. de masă 230), produs de dezintegrare al uraniului.

IONIZÁ (< fr. {i}) vb. I tranz. (FIZ.) A produce ioni liberi în masa unui gaz sau în masa anumitor lichide; a face ca acceptorii sau donorii unui semiconductor să dobândească sarcină electrică.

IONIZÁNT, -Ă adj. (FIZ.) (Despre agenţi sau factori fizici) Care poate produce ionizarea **(1).**

IONIZÁRE s.f. **1.** (FIZ.) Acţiunea de a ioniza. **2.** (MED.) Tratament care constă în introducerea de ioni în organism (ex. ioni de calciu, ioni de iod), aplicat în reumatism, poliomielită etc.; ionoterapie.

Ştefan Iordache

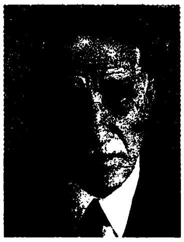

Iorgu Iordan

Nicolae Iorga

ION NECULCE, com. în jud. Iaşi, în SV C. Jijiei Inferioare, la SE de Târgu Frumos; 5 683 loc. (2008).

IONNESCU-GION, George (1857-1904, n. Piteşti), publicist şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1889). Autorul uneia dintre primele monografii asupra Bucureştilor („Istoria Bucureşcilor").

IONNIŢIU, Mircea (1921-1990, n. Bucureşti), inginer şi publicist român. Stabilit în S.U.A. (1948). Specialist în aeronautică şi astronautică. Secretar particular al regelui Mihai I (1944-1947). A editat, la New York, revista lunară „Cronica românească" (1950-1956). Memorii.

IONOFÓN (< fr.) s.n. Traductor care transformă direct energia electromagnetică în energie acustică prin oscilaţiile unei coloane de gaze ionizate; este utilizat pentru reproducerea fidelă a sunetelor în săli de spectacole.

IONOMÉTRU (< fr.) s.n. (CHIM.) *p*H-metru.

IONOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ion* „călător, migrator" + gr. *sphaira* „sferă") s.f. (FIZ., GEOGR.) Strat superior al atmosferei terestre cuprins între 50 şi 500 km; alcătuit din gaze rarefiate şi puternic ionizate, care reflectă undele radioelectrice scurte şi parţial medii, permiţând ca acestea să poată fi recepţionate la mari distanţe. Se caracterizează prin temperaturi ridicate (până la 3 000°C). În i. se produc aurorele polare şi se dezagregă majoritatea meteoriţilor. Sin. *termosferă.*

IONOTERAPÍE (< fr.; {s} fr.) s.f. Ionizare (2).

ION ROATĂ, com. în jud. Ialomiţa, pe stânga râului Ialomiţa; 3 547 loc. (2008). Între 1968 şi 1981 a făcut parte din jud. Ilfov. Biserica Sf. Nicolae (sec. 18), în satul Broşteni.

IORDACHE, Anastasie (n. 1933, Seaca de Pădure, jud. Dolj), istoric român. Cercetări privind istoria modernă a României („Viaţa politică în România, 1910-1914", „Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria României").

IORDACHE, Ştefan (1941-2008, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Actor total, creând personaje de factură intens dramatică în plan psihologic (în teatru: „Hamlet", „Să-i îmbrăcăm pe cei goi", „Maestrul şi Margareta", „Richard al III-lea"; în film: „Străinul", „Glissando", „Hotel de lux", „Cel mai iubit dintre pământeni", „Eu sunt Adam").

IORDAN (JORDAN; ebr. *Ha Yarden;* arab *Nahr al-Urdunn*), fl. în Orientul Apropiat, pe terit. Libanului, Siriei, Israelului şi Iordaniei; 325 km. Izv. din V masivului Hermon, curge prin L. Tiberiada şi depr. tectonică Ghor şi se varsă în M. Moartă. Formează numeroase meandre. În apa I. a fost botezat Iisus Hristos de către Ioan Botezătorul.

IORDAN, Iorgu (1888-1986, n. Tecuci), lingvist şi filolog român. Acad. (1945). Lucrări în domeniul lingvisticii romanice („Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode"), al limbii române contemporane („Limba română actuală. O gramatică a greşelilor"), al stilisticii („Stilistica limbii române"), al toponimiei („Toponimia românească") şi antroponimiei („Dicţionar al numelor de familie româneşti"). Scrieri de popularizare. Redactor responsabil la „Dicţionarul limbii române" - serie nouă. Memorialistică.

IORDANES (sec. 6), istoric got. A scris, în latină, o istorie a goţilor (pe care îi confundă cu geţii) („Getica") şi o istorie a Imp. Roman („Romana") de la origini până în anul 551.

IORDANIA, Regatul Haşemit al Iordaniei, stat în SV Asiei, în Orientul Apropiat, cu o mică ieşire la M. Roşie (G. 'Aqaba); 92,3 mii km²; 5,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (92% sunniţi), creştină. Cap.: *Ammān.* Oraşe pr.: Az-Zarqā', Irbid, Aş-Şalt, Al-'Aqaba. Cea mai mare parte a ţării este ocupată de spaţiile aride ale unui vast podiş, dominat de culmi izolate (alt. max.: 1 734 m, vf. Jabal Ramm), separate prin depr. largi. În V se află depr. tectonică Ghor, drenată de râul Iordan, aflată, în parte, sub nivelul Oc. Planetar, dominată de o reg. colinară, dens populată, şi de m-ţii Iudeii. În V se află M. Moartă. Expl. de petrol, cupru, fosfaţi, săruri de potasiu, sare gemă, min. de fier şi mangan. Ind. siderurgică, prelucr. petrolului, chimică, a cimentului, textilă, alim. Se cultivă cereale, cartofi, tutun, legume, măslini, citrice, viţă de vie, curmali. 86% din supr. ţării este deşertică. Se cresc ovine şi caprine, păsări etc. Turism. Moneda: 1 dinar iordanian = 1 000 fils. - *Istoric.* Istoria antică a I. este strâns legată de istoria biblică. Locuit de triburi semite şi arabe, terit. I. a fost succesiv ocupat de asirieni, babilonieni, greci, de imperiile Roman (106 d.Hr.) şi Bizantin (395), de Califatul arab (636, în urma bătăliei de la Yarmuk), care impune islamul ca nouă religie, şi, parţial, de cruciaţi (Regatul Latin de Ierusalim 1118-1187). Terit. I. a fost cucerit în 1187 de *Saladin,* el rămânând în stăpânirea Aiubizilor până în 1257, când s-a instituit stăpânirea sultanilor *mameluci* din Egipt. Odată cu marea campanie de cucerire a lui *Selim I,* din 1516-1517, terit. I. a fost cucerit şi inclus în Imp. Otoman, rămânând în componenţa acestuia până la Primul Război Mondial. În urma revoltei arabilor împotriva Imp. Otoman, sprijinită de englezi, după Primul Război Mondial terit. I. trece în regim de mandat, încredinţat de Societatea Naţiunilor, spre administrare, Marii Britanii (1920). Cu sprijin britanic se constituie (1921) emiratul numit Transiordania, condus de Abdullah ibn Hussein din familia Haşemiţilor, beneficiind de o largă autonomie, supravegheată însă de Legiunea arabă, creată în 1928 şi condusă de Glubb-paşa (generalul britanic Sir John Bagot Glubb). Sigură de fidelitatea emirului Abdullah, Marea Britanie renunţă la mandat (22 mart. 1946) şi Transiordania este proclamată regat independent (25 mai 1946). În urma primului Război arabo-israelian (1948-1949), regatul Transiordaniei ocupă partea de E a Palestinei (Cisiordania) şi vechiul Ierusalim. În 1950, Transiordania ia denumirea de Regatul Haşemit al Iordaniei. Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). În 1956, regele Hussein II (din 1952) a denunţat Tratatul anglo-iordanian (1948) şi l-a expulzat pe Glubb-paşa. Participantă la războiul israelo-arab din iun. 1967, I. a pierdut vechiul Ierusalim şi Cisiordania. În sept. 1970, în urma încercării gherilelor palestiniene de a răsturna guvernul, s-a trecut la reprimarea sângeroasă a acestora (c. 3 000 de victime) şi la expulzarea lor de pe terit. I. În iul. 1988, regele Hussein a renunţat la responsabilităţile sale asupra Cisiordaniei şi a recunoscut suveranitatea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (pe care o recunoscuse în 1974 ca reprezentant legitim al palestinienilor) asupra acestui terit. În conflictul iraqiano-iranian (1980-1988), I. a sprijinit Iraqul. Dependentă de livrările de petrol iraqian, I. a avut o atitudine critică faţă de operaţiunea militară împotriva Iraqului, condusă de S.U.A. (1991), fapt ce a provocat o oarecare izolare a ţării în cadrul lumii arabe. La 25 iul. 1994, regele Hussein şi prim-min. al Israelului, Yitzhak Rabin, au semnat la Washington o declaraţie prin care se punea capăt stării de război dintre cele două ţări, care dura din 1948, urmată de un tratat de pace (26 oct.). Poziţia constructivă a I. în conflictul israelo-arab a atras ameliorarea raporturilor cu S.U.A., deteriorate în timpul Războiului din Golf. În ian. 1999, regele Hussein l-a desemnat ca succesor pe fiul său Abdullah, care a devenit rege în 8 febr. 1999. Prezenţa pe terit. iordanian a peste 2 mil. de refugiaţi palestinieni provoacă numeroase tensiuni. Alegerile legislative din 2003 sunt câştigate de o coaliţie de partide apropiate suveranului. Monarhie constituţională, ereditară.

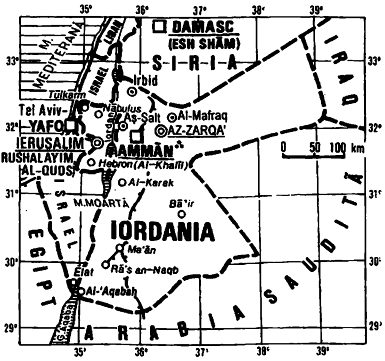

IORDĂCHEANU, com. în jud. Prahova, pe Cricovul Sărat; 5 407 loc. (2008). Expl. de petrol. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1539) a fostei mănăstiri, în satul Vărbila.

IORDĂCHESCU, Cicerone (1882-1966, n. sat Liţca, azi înglobat în satul Doljeşti, jud. Neamţ), teolog român. Autor al unor studii de filozofie creştină şi patrologie („Istoria vechii literaturi creştine").

IORDĂCHESCU, Dan (n. 1930, Vânju Mare), bariton român. Carieră internaţională. A excelat în interpretarea liedurilor (Schumann, Schubert, Musorgski, Enescu), dar şi în operă („Don Giovanni", „Nunta lui Figaro").

IORDĂNESCU, Anghel (n. 1950, Bucureşti), fotbalist şi antrenor român. Component al echipei „Steaua", câştigătoare a Cupei Campionilor Europeni (1986). Antrenor al echipei naţionale a României (1992-1998; din 2002), cu care a reuşit să se califice la campionatele mondiale din 1994 şi 1998.

IORDĂNESCU, Ştefan (1904-1984, n. Bucureşti), actor român de teatru. Personalitate complexă, de o mare forţă emoţională, ponderată printr-o raţională sobrietate a jocului. Roluri în piese de Molière, Caragiale, Gorki, Camil Petrescu ş.a.

IOREST (c. 1600-1678), mitropolit al Ardealului (1640-1643) cu sediul la Alba Iulia. A retipărit, la 1641, „Evanghelia cu învăţătură" a diaconului Coresi. Promotor al unităţii româneşti şi apărător al ortodoxiei în Transilvania. Înlăturat din scaun şi întemniţat (febr. 1643) pentru că nu a acceptat acţiunea de calvinizare a românilor transilvăneni; după eliberare (nov. 1643) a trăit la mănăstirea Putna. Canonizat (1950).

IORGA, Nicolae (1871-1940, n. Botoşani), istoric, scriitor, publicist şi om politic român. Acad. (1910). Fondator (1920) şi director al Şcolii române din Paris (Fontenay-aux-Roses). Fondator (1908) al Universităţii populare de la Vălenii de Munte. A editat şi condus numeroase ziare şi reviste („Neamul românesc", „Revista istorică", „Revue Historique du Sud-Est-Européen", „Floarea darurilor" etc.). Doctrinar al sămănătorismului (a condus revista „Sămănătorul" 1905-1906). Fondator (1910) şi lider al Partidului Naţionalist-Democrat, rol important în realizarea României Mari (1918). Unul dintre fondatorii Institutului de Studii Sud-Est Europene (1914) şi organizatorul primului congres de bizantinologie (1924). Fondator al Institutului de studii bizantine şi al Institutului de istorie universală (1937). A susţinut revenirea pe tron a lui Carol II. Prim-min. (1931-1932). Consilier regal (1938-1940). Adversar al curentelor de extrema stângă şi de extrema dreaptă, a fost asasinat de legionari (27/28 nov. 1940). Numeroase volume de izvoare, documente

(„Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle", „Studii şi documente cu privire la istoria românilor" ş.a.). A îmbogăţit gândirea istorică cu o nouă viziune, dominată de factorul spiritual şi întemeiată pe unele „permanenţe" ale dezvoltării istorice. Monografii şi sinteze de istorie naţională („Istoria Bisericii române", „Istoria armatei româneşti", „Istoria comerţului românesc", „Istoria românilor" ş.a.); a integrat istoria României în istoria universală („La place des Roumains dans l'histoire universelle"), relevând originalitatea culturii româneşti şi interdependenţa istoriei poporului român cu istoria altor popoare. Contribuţii la cercetarea istoriei universale („Cărţi reprezentative în istoria omenirii", „Histoire de la vie Byzantine"). Evocator şi portretist („Oameni cari au fost"), istoric literar („Istoria literaturii româneşti în secolul al XVIII-lea, 1688–1821"), „Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor"). Membru a numeroase societăţi ştiinţifice şi academii din străinătate.

IORGOVICI, Paul (1764–1808, n. Vărădia, jud. Caraş-Severin), cărturar român. Autor al unei gramatici de orientare latinistă („Observaţii de limba românească", 1799).

IORGULESCU 1. Adrian I. (n. 1951, Bucureşti), compozitor şi om politic român. Preşedinte al U.C.M. din România (din 1992). Limbaj serial-modal. Muzică simfonică, de cameră, lucrări concertante (ciclul „Ipostaze"), opera „Revuluţia". Lucrări de muzicologie („Timpul şi comunicarea muzicală"). 2. **Liliana I.** (n. 1960, Bucureşti), coregrafă şi balerină română. Soţia lui **I (1)**.Personalitate în domeniul dansului contemporan după 1990 (companiile Contemp, DCM). Multiple creaţii personale („Cvartet", „Orologii", „Chipul", „Baladă").

IORGULESCU, Mircea (n. 1943, Valea Călugărească, jud. Prahova), critic literar şi publicist român. Stabilit la Paris (1989). Comentator politico-social al postului de radio „Europa Liberă". Exeget al valorilor contemporane („Rondul de noapte"); lucrări de istorie literară („Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale").

IORGULESCU-YOR, Petre (1890–1939, n. Bucureşti), pictor român. Peisaje („Stânci la Balcic", „Coasta galbenă"), portrete, naturi statice, într-o paletă caldă, luminoasă.

IOSIF (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiu al lui Iacov şi al Rahelei. Victimă a invidiei fraţilor săi care uneltesc împotriva lui: îl aruncă într-o fântână părăsită, apoi îl vând ca sclav unei caravane. Ulterior, este cumpărat de comandantul gărzii faraonului şi, după mai multe întâmplări nefericite (acuzat de tentativă de adulter şi închis), datorită înţelepciunii sfaturilor sale devine sfetnic al faraonului, fiind numit vizir.

IOSIF (în „Noul Testament"), logodnicul Sfintei Fecioare Maria; tâmplar. A aflat, în vis, de la îngerul Gavriil, de taina zămislirii de la Duhul Sfânt a pruncului pe care îl va naşte Maria; îngerul i-a poruncit să-şi asume rolul de părinte şi să-l numească Iisus pe noul născut.

IOSIF (?–c. 1415), primul mitropolit al Moldovei, recunoscut de Patriarhia din Constantinopol în 1401. Înrudit cu familia domnitoare a Muşatinilor din Moldova. Episcop de Cetatea Albă.

IOSIF (JOSEPH), numele a doi împăraţi ai Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană: **I. I,** rege roman (din 1690), rege al Ungariei şi Boemiei şi împărat al Sfântului Imp. Roman de Naţiune Germană (1705–1711); **I. II,** rege roman (din 1764), împărat al Sfântului Imp. Roman de Naţiune Germană (1765–1790) şi rege al Ungariei şi Boemiei (1780–1790). Coregent (1765–1780) al mamei sale, *Maria Tereza.* Adept al absolutismului luminat, în spiritul căruia a efectuat numeroase reforme (secularizarea unor averi mănăstireşti, Edictul de toleranţă, 1781, desfiinţarea iobăgiei ş.a.); a stimulat dezvoltarea industriei. Politica sa de centralizare şi de germanizare a popoarelor supuse a provocat împotrivirea acestora. În timpul domniei sale, şi al Mariei Tereza, Bucovina a fost anexată de Habsburgi (1775) şi a avut loc marea răscoală condusă de Horea, Cloşca şi Crişan (1784).

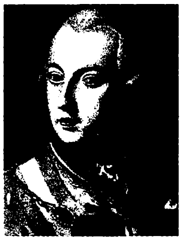
Iosif II

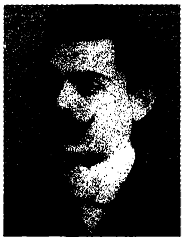
Ştefan O. Iosif

IOSIF, Ştefan Octavian (1875–1913, n. Braşov), poet român. Versuri evocând peisajul rural, trecutul patriarhal sau dominate de sentimentul dezrădăcinării („Patriarhale", „Cântece"). În colab. cu D. Anghel a scris versuri („Caleidoscopul lui A. Mirea"), proză („Cireşul lui Lucullus") şi teatru („Legenda funigeilor"). Traduceri din Goethe, Schiller, Lenau, Heine.

IOSIFESCU, Marius (n. 1936, Piteşti), matematician român. Acad. (2000). Studii despre dependenţa cu legături complete ca generalizare a dependenţei markoviene; a arătat că modelele de învăţare pot fi tratate folosind sisteme aleatorii cu legături complete, a demonstrat teoreme-limită pentru lanţurile cu legături complete omogene („Lanţuri Markov finite şi aplicaţii").

IOSIF GHEORGHIAN (1829–1909, n. Botoşani), prelat român. M. de onoare al Acad. (1901). Episcop de Huşi (1865–1879) şi al Dunării de Jos (1879–1886). Mitropolit primat al României (1886–1893, 1896–1909). A tradus în limba română lucrări de istorie bisericească.

IOSIF NANIESCU (pe numele laic *Ioan Mihalache*) (1820–1902), prelat şi cărturar român. M. de onoare al Acad. (1888). Episcop de Argeş (1873–1875) şi mitropolit al Moldovei (1875–1902). Din iniţiativa lui, la Iaşi, a fost înălţată Catedrala mitropolitană, s-a înfiinţat Seminarul „Veniamin" şi au fost restaurate bisericile Trei Ierarhi şi Sf. Nicolae-Domnesc. A donat Academiei Române biblioteca sa, cu peste 10 000 de volume.

IOSSELIANI, Otar Davidovici (n. 1934), regizor georgian de film. Atentă observare a realităţii, dublată de căldură şi autentică dragoste faţă de oameni, abordând, într-un limbaj poetic, încărcat de parabole, o tematică gravă („Cad frunzele", „Vânătoare de fluturi"). Filme documentare („Doar Georgia").

IOSUA (IISUS NAVI) (sec. 13 î.Hr.) (în „Vechiul Testament"), conducător al evreilor după moartea lui Moise. Cuceritor al Ţării Făgăduinţei (Canaanul).

IOŞKAR-OLA, oraş în Federaţia Rusă, cap. Republicii Autonome Mari; 256,8 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Ind. farmaceutică, piel. şi alim. Universitate. Muzeu de artă. Întemeiat în 1584. Până în 1919 s-a numit *Ţariovokokşaisk,* iar în perioada 1919–1927 *Krasnokokşaisk.*

IOT (IOD) (< germ., fr.) s.n. (LINGV.) Semivocala *i,* numită şi *i* consonantic, care se notează cu *i, Œ, j* sau cu *y* şi al cărei nume provine de la una dintre semivocalele din limbile feniciană şi ebraică.

IOTACÍSM (< fr. {i}; {s} 1 germ. *iot* „iot", 2 gr. *iota,* numele literei ι = *i*) s.n. (LINGV.) 1. Iodizare. 2. Evoluţie a unei vocale sau a unui diftong spre *i* (proces caracteristic limbii greceşti medii şi moderne).

IOTACIZÁ vb. I refl. (Despre sunete) A se palatiza sub acţiunea unui *iot.*

IOTZU, Constantin (1884–1962, n. Kruševac, Serbia), arhitect român. Construcţii sobre (Casa Corpului Didactic şi Ministerul Justiţiei, Biserica Sf. Elefterie-Nou din Bucureşti, Biblioteca Centrală din Iaşi).

IOV, personaj a cărui istorie este descrisă în cartea omonimă din Vechiul Testament, capodoperă literară a stilului biblic sapienţial, alcătuită probabil la începutul sec. 5 î.Hr. Pus la încercare de diavol (care vrea să-i dovedească lui Dumnezeu că acesta îi este credincios numai datorită bunăstării sale), **I.** care vrea să găsească cauza suferinţelor sale suportate pe nedrept strigă către Dumnezeu, dar fără a-şi renega credinţa, redobândindu-şi astfel sănătatea şi bunăstarea.

IOVKOV, Iordan (1880–1937), scriitor bulgar. Proză cu tematică rurală („Secerătorul") sau istorică („Legende din Stara Planina"). Comedii („Milionarul") şi drame („Boriana").

IOWA, stat în partea central-nordică a S.U.A.; 145,8 mii km^2; 2,93 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Des Moines.* Expl. de huilă. Maşini agricole, echipament electronic, ciment, produse chimice. Mare reg. agricolă: porumb, ovăz, soia, plante de nutreţ, cartofi. Creşterea intensivă a animalelor (pentru carne). Pomicultură.

IP, com. în jud. Sălaj, pe râul Barcău; 3 819 loc. (2008). Expl. de lignit. Fabrică de cărămidă. În noaptea de 13/14 sept. 1940, o subunitate militară ungară, special trimisă şi cantonată în **I.**, i-a masacrat pe aproape toţi locuitorii români din comună (159 persoane). În satul I., menţionat documentar (1208), se află o biserică din sec. 16 (cu transformări din 1793), azi biserică reformată. La 12 iul. 1995, com. **I.** a fost declarată localit. martir de către Parlamentul României.

IPATELE, com. în jud. Iaşi; 2 064 loc. (2008). Expl. de calcare şi gresii. Vechiul nume: *Valea lui Ipate.*

IPATIEV, Vladimir Nikolaievici (1867–1952), chimist rus. Cercetări şi descoperiri în domeniul reacţiilor catalitice la presiuni înalte. A sintetizat izoprena şi a elaborat o metodă de fabricare a olefinelor din alcooli.

IPĂTESCU 1. Ana I. (1805–1875, n. Bucureşti), eroină a Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. A participat la eliberarea guvernului revoluţionar, arestat la 19 iun. 1848 în urma unui complot. 2. **Grigore I.** (1836–1895, n. Bucureşti), general român. Nepot al **I (1)**. În timpul Războiului de Independenţă (1877–1878), comandant al unei brigăzi care s-a distins în luptele pentru cucerirea redutei Griviţa I (aug. 1877).

IPÉCA (< fr.) s.f. Pulbere obţinută din rădăcina unei plante din Brazilia *(Cephaellis ipecacuanha),* utilizată, în doze mici, ca expectorant şi, în doze mari, ca vomitiv.

IPERÍTĂ (< fr. {i}; {s} n. localit. *Ypres,* Belgia) s.f. (CHIM.) Lichid uleios, puţin solubil în apă, cu acţiune vezicantă; substanţă toxică de luptă, foarte persistentă; a fost folosită pentru prima dată de germani, în Primul Război Mondial, în oraşul Ypres (Ieper); în prezent interzisă.

IPINGEÁ (< tc.) s.f. (În costumul popular) Manta din postav sau din dimie, cu glugă şi găitane, purtată în trecut de bărbaţi în S ţării.

IPOCRÍT, -Ă (< fr.; gr. *hypokrites* „actor") adj. (Despre oameni şi manifestările lor) Prefăcut, făţarnic, fals; fariseu.

IPOCRIZÍE (< fr.) s.f. Prefăcătorie, făţărnicie, falsitate; fariseism, iezuitism.

IPOH, oraş în Malaysia, în pen. Malacca, centrul ad-tiv al statului Perak; 566,2 mii loc. (2000). Expl. a staniului. Ind. de prelucr. a metalelor, lemnului, cimentului, electrotehnică şi alim.

IPOHONDRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *hypokhondrion* „ipocondru") s.f. (MED.) Teamă morbidă de boli.

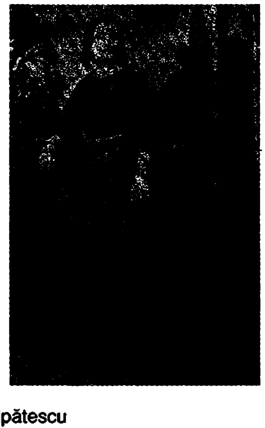
Ana Ipătescu

IPOSTAS (< fr.) s.n. Persoană. ✦ (În creștinism) Fiecare dintre persoanele Sfintei Treimi (Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt), având o esență comună, dar atribute personale distincte.

IPOSTÁZĂ (< fr.) s.f. 1. Stare, situație în care se găsește cineva; aspect (1), înfățișare (2). 2. (În neoplatonism, la pl.) Trepte ierarhice ale principiului divin.

IPOSTAZIÉRE s.f. (FILOZ.) Transformare (eronată) pe plan mintal a unei relații, a unei însușiri sau a unei noțiuni într-o realitate de sine stătătoare.

IPOTECÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o creanță, un creditor) Garantat printr-o ipotecă. ✧ (În sens bancar) *Contract i.* = contract încheiat între o bancă sau altă instituție de credit și un solicitator de credit, prin care împrumutul este garantat cu un bun imobil; în cazul nerestituirii creditului, bunul imobil ipotecat trece în proprietatea creditorului, în vederea vânzării și recuperării datoriei.

IPOTECÁT, -Ă adj. *Active i.* = bunuri imobile înregistrate drept garanție fără transferul posesiei sau al titlului.

IPOTÉCĂ (< fr.) s.f. (DR.) Drept real în temeiul căruia creditorul poate vinde bunul imobil primit în garanție de la debitor, în cazul în care acesta nu-și plătește în termen datoria.

IPOTENÚZĂ (< fr., lat.; {s} gr. *hypo* „dedesubt" + *teinein* „a întinde") s.f. (MAT.) Latura care se opune unghiului drept într-un triunghi dreptunghic. Este mai mare decât fiecare dintre celelalte două laturi (catete). Pătratul i. este egal cu suma pătratelor catetelor.

IPOTEȘTI 1. Com. în jud. Olt; 1 524 loc. (2008). 2. Com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 5 436 loc. (2008). 3. Sat în jud. Botoșani, reșed. com. *Mihai Eminescu*, presupus loc de naștere al poetului Mihai Eminescu. Casa memorială „Mihai Eminescu".

IPOTEȘTI-CÂNDEȘTI, cultură materială a populației autohtone de pe terit. României din sec. 6-7, denumită astfel după numele satelor Ipotești (Olt) și Cândești (Buzău), unde a fost identificată și datată. Răspândită pe tot terit. țării. Așezări mai importante: Ciurel (București), valea râului Budureasca (Buzău), Târgșoru Vechi (Prahova), Cernat (Covasna), Dodești (Vaslui), Botoșana (Suceava) ș.a.

IPOTÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se petrece condiționat de altceva; presupus, nesigur.

IPOTÉZĂ (< fr.) s.f. 1. Presupunere. 2. Explicație provizorie, condițională a unui fapt observat, deschisă verificării ulterioare. 3. (MAT.) Mulțimea proprietăților date într-o teoremă, cu ajutorul cărora, prin demonstrație, se obține concluzia.

IPOUSTEGUY, Jean Robert (1920-2006), sculptor francez. Influențat de Brâncuși și Picasso, s-a orientat apoi spre „peisaje sculpturale", elementele ambianței sporind expresivitatea personajelor („Amanții").

IPPOLITOV-IVANOV, Mihail (1859-1935), compozitor rus. Director al Conservatorului din Moscova (1905-1922), al Societății corale ruse, Operei Zimin și Teatrului Balșoi. Lucrări cu influență folclorică, îndeosebi caucaziană.

IPPÓN (< fr.) s.n. Punct obținut la judo prin imobilizarea adversarului la sol sau prin abandon în urma unei strangulări sau a poziției cheie la braț.

ÍPSILANTI, familie de fanarioți. Mai importanți: 1. **Alexandru I.**, domn al Țării Românești (1774-1782, 1796-1797) și al Moldovei (1786-1788). A reorganizat fiscalitatea, administrația și justiția și a promulgat un nou cod de legi, *Pravilniceasca condică* (1780). 2. **Constantin I.**, domn al Moldovei (1799-1801) și al Țării Românești (1802-1806, 1806-1807, iul.-aug. 1807). Fiul lui I. (1). A urmărit emanciparea de sub dominația Porții Otomane, sprijinind răscoala sârbilor (1804); mazilit în 1806, s-a reîntors cu trupele ruse, dar conflicte interne l-au obligat să se retragă în Rusia (1807). 3. **Alexandru I.** (1792-1828). Fiul lui I. (2). General în armata rusă; șef suprem al „Eteriei". În 1821 a trecut în Moldova, apoi în Țara Românească. Dezavuat de țarul Aleksandru I și în conflict cu Tudor Vladimirescu, a pus la cale uciderea acestuia. Înfrânt de turci la Drăgășani (1821), s-a refugiat în Transilvania și apoi la Viena, unde a fost închis (1821-1827).

Ipotești. Casa memorială „Mihai Eminescu"

ÍPSOS (< ngr.) s.n. Material sub formă de praf alb obținut prin deshidratarea parțială sau totală a gipsului măcinat și încălzit; amestecat cu apă, formează o pastă care face priză și se întărește repede; folosit ca liant.

IPSOS, oraș antic în Frigia (Turcia), la NV de orașul Akșehir. Aici, într-o bătălie decisivă (301 î.Hr.), generalii Lisimah și Seleucos I l-au înfrânt pe Antigonos Monophthalmos.

IPSWICH, oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port la estuarul Orwell al M. Nordului; 117,1 mii loc. (2001). Constr. de tractoare. Șantier naval. Ind. de prelucr. a lemnului (mobilă), chimică, a tricotajelor, poligrafică și alim. Bisericile St. Mary-at-Quay (sec. 16), St. Margaret (sec. 16) ș.a. Casa Sparrow (1567). Muzeu de artă. Oraș (din 1200).

IQBĀL, Sir Muhammad (1877-1938), poet și filozof musulman din India. A promovat ideea unui stat musulman separat de India, realizată (în 1947) prin crearea Pakistanului, care l-a revendicat ca poet național. A scris în persană, urdu și engleză. Lucrări religioase și filozofice („Secretele non-eului", „Spada lui Moise", „Cartea eternității").

IQUIQUE, oraș în partea de N a statului Chile, port la Oc. Pacific; 214,5 mii loc. (2002). Prelucr. peștelui.

IQUITOS, oraș în NE Perú-lui, pe cursul superior al Amazonului, la c. 3 700 km de vărsarea acestuia; 334,1 mii loc. (2001). Port pentru nave maritime. Centru comercial. Ind. textilă și a prelucr. lemnului. Export de petrol, bumbac, tutun și cauciuc. Rafinărie de petrol. Universitate. Turism.

Ir, simbol chimic pentru *iridiu*.

I.R.A. (*Irish Republican Army* „Armata Republicană Irlandeză"), organizație militară irlandeză, creată în 1919, în interiorul mișcării naționaliste *Sinn Fein*, ca unitate de voluntari, având ca obiectiv, inițial, lupta împotriva dominației britanice, iar după 1921 obținerea autonomiei și independenței Irlandei față de Marea Britanie. S-a opus încheierii Tratatului de la Londra din 1921 (care stipula crearea „Statului Liber Irlanda" și menținerea în componența Marii Britanii a NE Irlandei - Ulster), continuând, cu virulență, lupta armată împotriva britanicilor. Interzisă de guvernul britanic (1939), I.R.A. a continuat să desfășoare acțiuni militare sporadice, care s-au intensificat în anii '60. În 1969, s-a produs scindarea în două ramuri: politică și militară (care practică terorismul ca armă de luptă atât în Irlanda de Nord, cât și pe terit. Marii Britanii). După încetarea focului (1994-1996), și-a reluat activitatea.

IRADIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (FIZ.) A expune un corp acțiunii unei radiații. Procedeul de iradiere are aplicații industriale și în cercetarea medicală. ✦ (Despre radiații ondulatorii, corpusculare etc.) A cădea pe suprafața unui corp.

IRADIÉRE s.f. 1. (FIZ.) Acțiunea de a iradia. 2. (MED.) Expunere a organismului la razele luminoase, ultraviolete sau la radiațiile substanțelor radioactive, accidentală, în scopul tratării anumitor boli (de ex. tratamentul cancerului cu raze x sau gamma) sau al cercetărilor medicale. 3. (FIZIOL.) Răspândire a excitației sau inhibiției dintr-un centru nervos la alți centri. ✧ *I. dureroasă* = propagare a durerii de-a lungul unui nerv.

IRAK v. **Iraq.**

Alexandru Ipsilanti

IRAKERE, grup de jazz cubanez. Constituit în 1973, în jurul lui Arturo Sandoval și Chucho Valdes. Muzică de fuziune între jazz, rock și stilurile cubaneze, cu percuții de origine africană („La Coleccion Cubana").

IRÁKLION (HERÁKLION), oraș în Grecia (Creta), port la M. Egee; 137,7 mii loc. (2001). Ind. textilă, chimică și alim. (vinuri). Muzeu de arheologie cu o bogată colecție de artă minoică. Monumente de arhitectură din sec. 16. Turism. Bază navală maritimă. Fundat de arabi (828) în apropiere de anticul Cnossos, a fost cucerit de bizantini (960-961) și de venețieni (1204), care l-au numit Candia și l-au stăpânit până când, după un îndelungat asediu (1649-1669), a intrat în componența Imp. Otoman.

IRALA, Domingo Martínez de (1509-1556), conchistador spaniol. A explorat pampasul sud-american, a navigat pe fl. Paraguay și a urcat pe Platoul Bolivian făcând legătura între estuarul La Plata și Perú.

IRAN 1. **Republica Islamică ~,** stat în SV Asiei, în Orientul Mijlociu, cu ieșire la M. Caspică, G. Persic și G. Oman; 1,6 mil. km^2; 68,3 mil. loc. (2003). Limba oficială: persana (farsi). Religia: islamică (șiiți 89%, sunniți 10%), alte culte 1%. Cap.: *Teheran (Tehrān)*. Orașe pr.: Mashhad, Esfahān, Tabrīz, Shīrāz, Ahwāz, Bākhtārān, Qom, Rasht, Hamadān. *Relieful* este reprezentat printr-un podiș central (pod. Iranului) înconjurat de munți înalți: în N, lanțul m-ților Elburz (alt. max.: 5 604 m), în NE Khurasan și în V și SV lanțul m-ților Zagros, continuat cu m-ții Zaristan și Fars. În NV se află un sector al pod. Armeniei. Economia țării se bazează, în principal, pe exploatarea și prelucr. petrolului. Se mai exploatează gaze naturale, min. de mangan, crom, cupru, plumb, zinc, fier, nichel, antimoniu, argint, bauxită, magnezit, sulf, azbest, sare gemă și huilă. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică, a cimentului, textilă, alim. Peste 50% din supr. țării este neproductivă. Se cultivă grâu, orez, porumb, orz, mei, sorg, cartofi, tutun, bumbac, sfeclă de zahăr, trestie de zahăr, soia, floarea-soarelui, in, susan, ricin, chenaf, legume, pepeni, fructe, curmali, ceai, măslini, fistic. Se cresc ovine, caprine, bovine, bubaline, asini și catâri, cămile. Pescuit. Veche tradiție meșteșugărească (covoare persane, piel., ceramică). Moneda: 1 rial = 100 dinari. - *Istoric.* În milen. 3 î.Hr., în partea de SV a terit. I., s-a constituit statul Elam (cu cap. la Susa), legat și influențat de civilizația mesopotamiană. După stabilirea, în milen. 2 î.Hr., a indo-europenilor (mezii și perșii), se constituie Regatul Mezilor (sec. 8 î.Hr.), supus de regele perșilor, *Cyrus II*, care cucerește Media (550 î.Hr.), Lidia (547 î.Hr.) și Babilonul (539 î.Hr.) și pune bazele Imp. Persan, condus de dinastia Ahemenizilor. Sub *Darius I*, Imp. atinge maxima întindere teritorială: din Tracia și Egipt până la Ind, dar eșuează în încercarea de a supune Grecia (Războaiele medice). Imp. Persan este cucerit (334-330 î.Hr.) de Alexandru Macedon, iar, după moartea acestuia, terit. devine o parte a Regatului Seleucid. În sec. 3 î.Hr., se constituie Regatul Parților (240 î.Hr.-226 d.Hr.), apoi al Sasanizilor (226-651), care rivalizează cu Imp. Roman, apoi cu Imp. Bizantin. În urma cuceririi arabe (635-651), pe terit. persan se răspândește religia islamică. Inclus în Califatul de Bagdad, a fost cucerit (1258) de către mongoli. În perioada 1502-1736, sub dinastia *Sefevizilor*, se consolidează pe terit. I. un stat care atinge apogeul sub *Abbas cel Mare*, iar șiismul devine religie de stat. Sub dinastia Kajară (1779-1925), ca urmare a declinului, Persia pierde întinse terit. din N, ocupate de Rusia, și face obiectul Tratatului anglo-rus (1907), care delimitează zonele de influență ale celor două mari puteri. În 1908, au fost descoperite primele zăcăminte petrolifere, făcând din I. unul dintre cei mai mari exportatori de țiței din lume. Un puternic curent novator şi de emancipare națională, culminând cu instituirea (1906) parlamentului (Mejlis), împiedică, după Primul Război Mondial, transformarea țării într-un protectorat *de facto* britanic şi îl aduce pe tron pe Reza Khan (1925). Fondator al dinastiei Pahlavi, el schimbă denumirea țării în I. (1935). Simpatizant al Germaniei naziste, Reza a fost constrâns să abdice în favoarea fiului său, Mohammad Reza, după ocuparea I. (1941) de trupe britanice şi sovietice (evacuate în 1945-1946). Membru fondator al O.N.U. (1945). Încercarea primului ministru M. Mossadegh de a elimina (1951-1953) capitalul străin din ind. petrolieră eşuează. În perioada 1965-1977, şahul lansează o amplă politică de modernizare şi occidentalizare a I., ceea ce provoacă nemulțumirea clerului islamic, al cărui exponent devine ayatollahul Khomeini. Sub presiunea crescândă a opoziției, şahul este silit să părăsească țara, iar puterea este preluată de Consiliul Revoluționar Islamic, în frunte cu Khomeini (1979). Noua Constituție, care intră în vigoare la 3 dec. 1979, proclamă I. republică islamică. Relațiile I. cu S.U.A. cunosc o progresivă deteriorare. În I. se instaurează un regim islamic fundamentalist, controlat de cler. Disputa teritorială legată de posesia zonei Shatt al-Arab generează un lung şi costisitor război cu Iraqul (1980-1988), soldat cu aproximativ un milion de victime. După moartea lui Khomeini (3 iun. 1989), se accentuează divergențele dintre fundamentalişti şi reformatori. Sprijinul acordat de I. grupărilor fundamentaliste şi antiisraeliene, îndeosebi în Liban, a generat încordări în raporturile cu S.U.A. şi Europa Occidentală. Alegerea în funcția de preşedinte al țării (23 mai 1997, reales în iun. 2001) a lui M. Khatami, reprezentant al curentului moderat, a dus la un început de relaxare a relațiilor interne şi internaționale. În ian. 2002, preşedintele american G.W. Bush situa I. pe „axa răului", împreună cu Iraq şi Coreea de Nord. Totodată autoritățile americane îşi sporesc acuzațiile de încălcare de către I. a tratatelor de nonproliferare nucleară. Alegerile prezidențiale din 2005 îl aduc la putere pe radicalul Mahmoud Ahmadinejad, care declanşează o violentă campanie împotriva Israelului şi a S.U.A. Republică parlamentară. **2. Podişul Iranului,** vastă reg. de podiş în V Asiei (I., partea de V a Afghanistanului şi Pakistanului), cuprinsă între C. Mesopotamiei şi G. Persic (la V), m-ții Elburz, Khorāsān şi Hindukush (în N), Zagros, Mekran şi Suleyman (în S) şi lanțurile muntoase ale Afghanistanului (în E); c. 2,6 mil. km^2 (din care 1,6 mil. km^2 în I.). Lungime: c. 2 500 km. Alt. medie: 1 000–1 200 m. Bazin endoreic cu numeroase lacuri sărate, ueduri, oaze, deşerturi (Kavīr, Lūt). Creşterea animalelor şi culturi de cereale, fructe şi bumbac în oaze. Expl. de petrol.

IRANIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al Iranului. **2.** Adj. Care aparține Iranului sau populației lui, referitor la Iran sau la populația lui. ✧ *Limbi iraniene* = grup de limbi indo-europene, din ramura indo-iraniană, vorbite în Iran şi în reg. M. Caspice, cuprinzând: 1) limbile iraniene vechi: persana veche, meda, avestica; 2) limbile medioiraniene cu cele două subgrupuri: occidental sau pehlevi (persana medie, parta) şi oriental (sogdiana, scita, bactriana); 3) limbile neoiraniene (moderne) împărțite, după criterii fonetice, în două grupuri: oriental (oseta, pashto ş.a.) şi occidental (kurda, persana, tadjica ş.a.). Limbile moderne folosesc alfabetul arab, îmbogățit cu semne suplimentare specifice, sau alfabetul chirilic (în țările din fosta U.R.S.S.).

IRAPUATO, oraş în centrul Mexicului, la 1 724 m alt.; 440,1 mii loc. (2000). Expl. de min. auro-argentifere. Ind. chimică, a tăbăcăriei şi încălț., textilă şi alim. (tutun). Prelucr. petrolului.

IRAQ (IRAK) (Republica ~), stat în SV Asiei, în Orientul Mijlociu, suprapunându-se în mare parte Mesopotamiei antice; 434,1 mii km^2; 24,7 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (din care peste 60% şiiți, restul sunniți). Cap.: *Bagdad (Baghdād)*. Oraşe pr.: Basra, Mosul, Kirkūk, Al-Hillah etc. *Relief*: în centru câmpia drenată de fl. Tigru şi Eufrat (care concentrează 75% din terenurile cultivate ale țării); în N, o unitate colinară piemontană (vechea Asirie); în V, sectoare ale deşertului sirian; în NE m-ții Kurdistanului. *Climă* subtropicală, cu ariditate accentuată, cu veri toride. **I.** dispune de mari rezerve de petrol, atât în N, cât şi în S țării. Expl. de petrol, gaze naturale, sulf, fosfați, sare şi cupru, crom şi gips. Ind. de prel. a petrolului, metalurgică, constr. de maşini, chimică, a cimentului, alim. Circa 75% din supr. țării este neproductivă. Se cultivă grâu, orz, porumb, mei, orez, bumbac, tutun, susan, in, sfeclă de zahăr; plantații de curmali, citrice, viță de vie, măslini, trestie de zahăr, legume şi fructe. Se cresc ovine, caprine, asini, cămile, bovine şi bubaline, cabaline. Pescuit de peşte şi perle în G. Persic. Moneda: 1 dinar = 1 000 fils. – *Istoric.* Sub numele Mesopotamia, reg. dintre Tigru şi Eufrat, terit. I. a fost leagănul unor mari civilizații ale Orientului Antic, precum cea akkadiană, asiriană, babiloniană şi caldeană. Cucerit, succesiv, de perşi (539 î.Hr.), Alexandru cel Mare (331 î.Hr.), Seleucizi (sec. 3–2 î.Hr.), parți (sec. 2 î.Hr.–3 d.Hr.), *Sasanizi* (sec. 3–7) şi arabi care, după victoria repurtată la al-Qadisiyya (637) asupra oştilor sasanide, au întemeiat aici importante oraşe (Basra, 638 şi al-Kufa, 639). În timpul *Abbasizilor* (750–1258), I. a devenit prov. centrală a Imp. Arab, califul al-Mansur fundând, în 762, oraşul Bagdad, devenit noua cap. (de aceea statul s-a mai numit şi Califatul de Bagdad). În ciuda unei dezvoltări economice şi intelectuale remarcabile, I. a avut de suferit din cauza numeroaselor tulburări şi revolte, precum şi a dominației străine care a urmat: Buizii (din 945), turcii selgiucizi (din 1056), mongolii (din 1258), *Sefevizii* (din 1508) şi turcii otomani (din 1534). În sec. 16–17, în cadrul războaielor turco-persane, I. a fost obiect de dispută, până în 1639, când Sefevizii au recunoscut adversarilor lor stăpânirea asupra I., menținută până în 1917. Descoperirea unor zăcăminte petrolifere (sf. sec. 19) la Mosul impulsionează dezvoltarea țării. Ocupat de trupele britanice în timpul Primului Război Mondial, este încredințat (1920) de Societatea Națiunilor, sub mandat, Marii Britanii. În 1921, I. este proclamat regat, având ca suveran pe Faysāl ibn Hussain, din familia Haşemiților. Cu toate că îşi proclamă independența la 3 oct. 1932, I. rămâne sub o puternică influență politică britanică şi semnează, în 1955, Pactul de la Bagdad (I., Arabia Saudită, Iordania) de orientare prooccidentală. Membru fondator al O.N.U. (1945). În urma loviturii de stat din 14 iul. 1958 se instaurează un regim militar (condus până în 1963, de generalul Abd al-Karim Kassem), care aboleşte monarhia, scoate I. din Pactul de la Bagdad şi, prin partidul Baas, aflat la putere, adoptă o linie politică radicală, panislamică. Are loc naționalizarea băncilor şi a societăților de asigurare, precum şi distanțarea de politica externă filooccidentală. Din 1979, puterea este preluată de vicepreşedintele Consiliului Comandamentului Revoluției, Saddam Hussein. Disputa teritorială cu Iranul provoacă un îndelungat şi costisitor război iraniano-irakian (1980–1988), soldat cu distrugeri şi numeroase victime. La 2 aug. 1990, I. invadează emiratul Kuweit, pe care îl anexează (28 aug.), proclamându-l a 19-a prov. Condamnat de O.N.U. (care-i cere printr-o rezoluție ultimativă retragerea trupelor din emirat până la 15 ian. 1991), I. este confruntat cu acțiunea forței multinaționale, condusă de S.U.A., operațiunea „Furtună în deşert" (16 ian.– 28 febr. 1991), care se încheie cu totala înfrângere a I., obligat să abandoneze Kuweitul (28 febr. 1991). Sancțiunile impuse de O.N.U. au generat I. mari dificultăți economice, cărora Saddam Hussein le-a făcut față prin consolidarea controlului personal asupra regimului şi prin hărțuieli asupra corpului de inspectori O.N.U., în încercarea de a obține ridicarea sancțiunilor (1997). Acțiunile separatiştilor kurzi au agravat tensiunile interne şi au atras incursiuni ale trupelor turce şi crearea unor zone de excludere aeriană a trupelor iraqiene în nordul I., locuit de kurzi şi în sud, unde populația şiită este majoritară. Anii 1997–1998 au dus la o creştere a tensiunilor şi la repetarea unor momente de criză, capabile să ducă la declanşarea unui nou conflict militar în zonă provocat de refuzul autorităților iraqiene de a accepta controlul neîngrădit al inspectorilor O.N.U. la toate obiectivele presupuse de aceştia a fi baze de fabricare a armelor de distrugere în masă (nucleare, bacteriologice etc.). Plecarea inspectorilor O.N.U., ca urmare a continuelor neînțelegeri, a determinat reacția forțelor militare anglo-americane, care, începând din noaptea de 16–17 dec. 1998, au bombardat, timp de patru nopți, anumite obiective din I. (operațiunea „Vulpea Deşertului"). După ultimatumul adresat de Casa Albă lui Saddam Hussein de a părăsi I. în 48 de ore, S.U.A., Marea Britanie şi aliații lor declanşează campania militară (mart. 2003), care se încheie în c. trei săptămâni prin ocuparea cap. Bagdad şi înlăturarea regimului despotic (fiii săi, Uday şi Qusay, sunt ucişi la 22 iul. 2003, iar Saddam Husseim este capturat la 13 dec. 2003, încarcerat, judecat şi executat). Prăbuşirea regimului dictatorial Saddam Hussein este însoțită de instalarea haosului în țară, precum şi înmulțirea atentatelor sinucigaşe împotriva

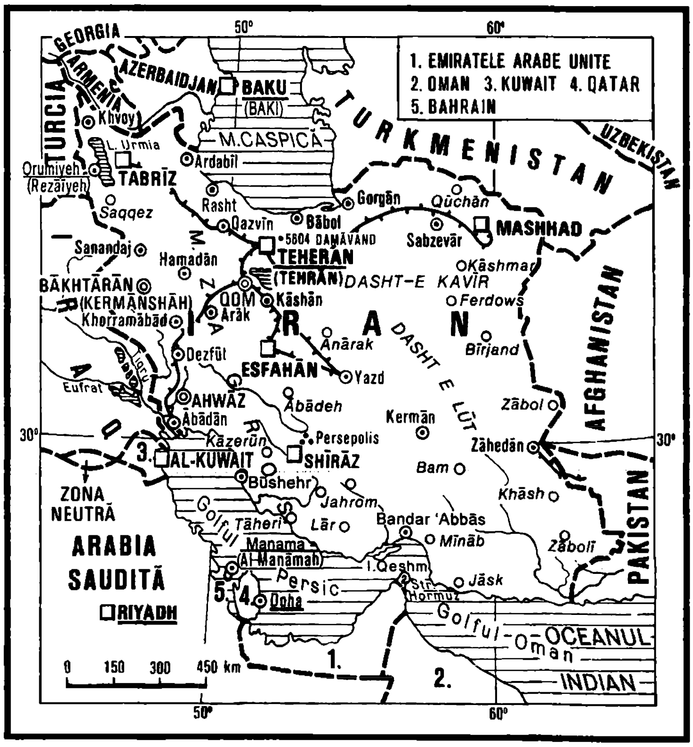

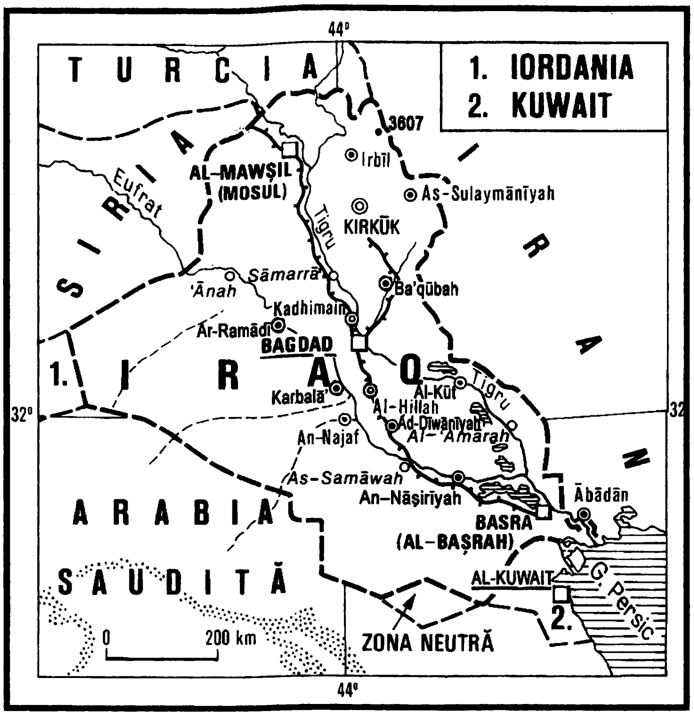

militarilor coaliției, dar și a cetățenilor iraqieni. În iun. 2004 are loc transferul de putere în I., prin formarea guvernului interimar, condus de Iyad Allawi, iar în aug. 2004 se constituie Consiliul Național, îndeplinind funcția de parlament provizoriu până la 1 ian. 2005, când se vor organiza alegerile prezidențiale și legislative. La 30 ian. 2005 sunt organizate primele alegeri libere pentru un nou parlament. Alianța Unită Iraquiană de orientare șiită obține 275 mandate, Lista Unită a Kurzilor, 75 mandate și partidul prim.-min. Iyad Allawi, 40 mandate. Comunitatea sunnită boicotează scrutinul. În 6 apr. 2005 Jalal Talabani este ales președinte al țării. Marea majoritate a kurzilor și șiiților reprimați de Saddam Hussein sprijină forțele coaliției. Continuă însă starea de insecuritate, de război civil, soldat aproape zilnic cu numeroși morți. Republică prezidențială.

IRAQIAN, -Ă (IRAKIAN, -Ă) (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Locuitor al Iraqului. **2.** Adj. Care aparține Iraqului sau populației lui, referitor la Iraq sau la populația lui.

IRASCIBILITÁTE (< fr.) s.f. Stare psihică particulară, caracterizată prin reacții violente, agresive, ca răspuns la încordări psihice minime. Se întâlnește în nevroze și psihoze.

IRÁSER (< engl. *i*[nfra] *r*[ed] *a*[mplification by] *s*[timulated] *e*[mission of] *r*[adiation] „amplificarea radiațiilor infraroșii prin emisia stimulată a radiației") s.n. Dispozitive de tipul laserului care emit radiații electromagnetice în infraroșu.

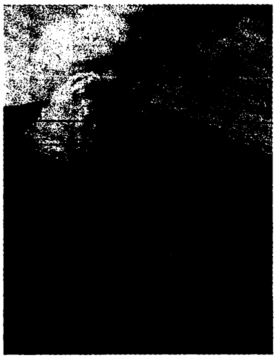

Irazú

IRATOȘU, com. în jud. Arad, la granița cu Ungaria; 2 362 loc. (2008). Topitorie de cânepă. Confecții. Satul I., menționat documentar în 1446.

IRAȚIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Contrar rațiunii, nerațional, ilogic; care nu poate fi înțeles cu ajutorul rațiunii. **2.** (MAT.) *Număr i.* = număr real care nu poate fi scris sub forma unui raport de numere întregi (de ex. $\sqrt{2}$). ✧ *Expresie i.* = expresie algebrică ce conține radicali. Ex.: $\sqrt{x^2+y^2}$, $\sqrt{x-y}$. ✧ *Ecuație i.* = ecuație în care necunoscuta se află sub semnul radical. Ex.: $\sqrt{x+2} = 3$.

IRAȚIONALÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Punct de vedere potrivit căruia omul se comportă *inconștient* și *irațional*, tinzând să-și urmeze instinctul primar. Diferite forme de i. se regăsesc în metafizicile intuiționiste, filozofiile voluntariste, existențialism etc.

IRAZÚ, vulcan activ în America Centrală (Costa Rica). Alt.: 3 432 m. Ultima erupție în 1963. De pe vârful său se pot vedea atât Oc. Atlantic, cât și Oc. Pacific.

IRBID, oraș în N Iordaniei, la E de Iordan; 208,3 mii loc. (1994). Ciment. Meșteșuguri. Universitate.

IRBĪL (ARB ĪL sau ERBĪL), oraș în N Iraqului; 850 mii loc. (2003). Centru comercial. În Antic. s-a numit *Arbela*.

ÍRBIS (< germ.) s.m. Mamifer carnivor din fam. felidelor, asemănător cu pantera *(Panthera uncia)*. Trăiește în munții înalți din Asia Centrală. Sin. *leopardul zăpezilor*.

IREÁL, -Ă (< fr.) adj. Care nu există în realitate; imaginar, fantastic. ✦ Care pare neverosimil, neadevărat.

IREALIZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate fi realizat, îndeplinit; nerealizabil.

IRECONCILIÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care nu mai poate fi pus de acord; de neîmpăcat.

IRECUZÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care trebuie admis, pe care nu-l poți respinge.

IREDENTÍSM (< fr. {i}; it. *irredento* „neeliberat") s.n. Orice poziție care revendică anexarea de terit. ce aparțin altor state în temeiul etnicității sau posedării lor în trecut, reală sau pretinsă. A apărut în Italia (sec. 19) și urmărea unirea terit. locuite de populații de origine italiană aflate sub dominația Imp. Austro-Ungar. I., ca expresie a mișcării de eliberare națională, s-a răspândit și în rândurile românilor, sârbilor și ale altor popoare aflate sub stăpânirea Imp. Austro-Ungar.

IREDUCTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu mai poate fi redus. ✧ (MAT.) *Fracție i.* = fracție care nu mai poate fi simplificată. *Polinom i.* = polinom care nu se mai poate descompune în produsul a două polinoame de grad mai mic. ✦ (Despre o combinație chimică) Care nu poate fi redusă la o formă mai simplă.

IREFUTÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu poate fi respins; irecuzabil.

IRELAND, David (n. 1927), scriitor australian. Romane despre civilizația industrială („Prizonierul uzinei necunoscute").

IREMEDIÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu mai poate fi remediat, îndreptat. ✦ (Adverbial) Cu desăvârșire, cu totul, definitiv.

IRENÍSM (< fr.) s.n. Atitudine de înțelegere manifestată între persoane de opinii diferite, în special între creștinii de confesiuni diferite. V. și *ecumenism*.

IREPARÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu mai poate fi reparat, îndreptat.

IREPROȘÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Căruia nu i se poate reproșa nimic; perfect, impecabil.

IRESPIRÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre aer, atmosferă) În care nu se poate respira; sufocant, asfixiant.

IRESPONSÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care nu poate să răspundă pentru faptele sale; *p. ext.* care nu are simțul răspunderii.

IRESPONSABILITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi iresponsabil; lipsă de responsabilitate. ✦ (DR.) Situație în care făptuitorul, în momentul săvârșirii infracțiunii, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele, fie din cauza alienației mintale, fie din alte cauze.

IREVERENȚÍOS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Livr.) Care are o comportare necuviincioasă; fără respect.

IREVERSÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre procese, transformări) Care se poate produce în mod natural numai într-un singur sens.

IREVOCÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) Care nu (mai) poate fi revocat, schimbat; definitiv, hotărât **(2)**.

IREZISTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Căruia nu-i poți rezista, căruia nu i te poți opune, împotrivi.

IRIAN v. **Noua Guinee.**

IRIARTE, Tomás de ~ (1750-1791), scriitor spaniol. Adept al neoclasicismului (poemul satiric „Literații postind", nuvele „Fabule literare"). Traduceri din Horațiu.

IRIDACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *irid-* „stânjenel") s.f. pl. Fam. de plante erbacee monocotiledonate (peste 1 000 de specii), răspândite mai ales în reg. temperate și subtropicale (ex. stânjenelul, brândușa etc.). Cultivate ca plante decorative.

IRÍDIU (< fr. {i}; {s} lat. *iris, iridis* „curcubeu") s.n. Element chimic (Ir; nr. at. 77, m. at. 192,22, p.t. 2 410°C, p.f. 4 130°C); metal alb-argintiu din fam. platinei, caracterizat printr-o mare duritate și rezistență chimică, întrebuințat la confecționarea termoelementelor, a creuzetelor, a etaloanelor pentru greutăți și lungimi etc. Descoperit de chimistul britanic S. Tennant (1804).

IRIGATÓR (< fr.) s.n. Aparat cu ajutorul căruia se efectuează clisme sau spălături.

IRIGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Ansamblul lucrărilor efectuate pentru a se asigura aprovizionarea controlată cu apă a culturilor agricole în vederea măririi producției agricole și a asigurării independenței acesteia față de regimul pluviometric.

IRIGOYEN, Hipólito (1850-1933), om politic argentinian. Președinte al Argentinei (1916-1922; 1928-1930). Inițiator al unor reforme menite să pună capăt corupției și să relanseze economia.

IRIMESCU, Ion (1903-2005, n. Preutești, jud. Suceava), sculptor român. M. de onoare al Acad. (1992). Capacitate de a caracteriza pregnant, viața interioară,

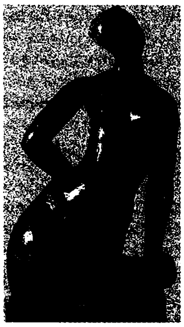

Ion Irimescu: „Nud"

personalitatea modelelor sale („N. Iorga", „I. Jalea", „T. Arghezi", „Ştefan Luchian"). Accente decorative („Floarea", „Nud"). Compoziţii alegorice şi mitologice („Orfeu", „Muzica"). Monumente („Mircea cel Bătrân", „1907", „C. Brâncuşi").

IRIMESCU, Ştefan (1871-1956, n. Ploieşti), medic român. A condus prima campanie antimalarică din România (1904), iar în perioada interbelică a fost principalul organizator al luptei antituberculoase.

IRIMÍC (< tc.) s.n. Produs intermediar (tărâţe fine) obţinut la măcinarea grâului şi folosit ca făină furajeră.

IRIMIE, Cornel (1919-1983, n. Sibiu), etnograf român. Studii de etnografie şi de istoria artei populare româneşti („Costumul popular din zonele Avrig, Făgăraş, Perşani, Bran", „Icoane pe sticlă").

IRINA, numele a trei împărătese bizantine. Mai importantă este I. (c. 752-803), soţia împăratului Leon IV, regentă (din 780) în timpul minoratului fiului ei Constantin VI şi împărăteasă (790, 797-802); a restabilit cultul icoanelor în urma Sinodului de la *Niceea* (787). Detronată şi exilată în ins. Lesbos. Canonizată.

IRINEU DIN LYON (Sfântul) (c. 135-c. 200), teolog creştin originar din Asia Mică. Discipol al lui Policarp. Episcop de Lyon. Autor al tratatului *Adversus haereses,* îndreptat în principal împotriva gnosticismului.

IRIS (în mitologia greacă), zeiţa curcubeului. Soră a *Harpiilor,* I. o slujea pe Hera, fiind curieră a acesteia şi a lui Zeus; era considerată mesageră între zei şi oameni.

ÍRIS¹ (< fr. {i}; {s} lat. *iris* „curcubeu") s.n. **1.** (ANAT.) Membrană colorată a ochiului, situată între cornee şi cristalin; este străbătută de orificiul pupilar. **2.** (FIZ.) Diafragmă alcătuită din sectoare circulare parţial suprapuse, cu diametrul variabil, folosită la instrumentele optice pentru a regla fasciculul de lumină care pătrunde în instrument.

ÍRIS² (< fr., lat.) s.m. (BOT.) Stânjenel.

IRIS, grup românesc de rock. Constituit în 1977, cu Nuţu Olteanu ca solist, apoi cu Cristi Minculescu. Succese: „Floare de Iris", „Să nu crezi nimic". Colaborează cu soprana Felicia Filip („De vei pleca").

IRISH, Cornell George Hopley-Woolrich (zis *William*) (1903-1968), scriitor american. Maestru al romanului poliţist; plasează crima la sfârşitul acţiunii („Mireasa era în negru"). Ecranizări.

IRITÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. (MED.) A produce o durere, o inflamaţie într-un organ sau ţesut. **2.** Tranz. şi refl. A (se) supăra, a (se) enerva.

IRITABILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (BIOL.) Proprietate generală a materiei vii de a răspunde prin diferite reacţii la acţiunea unor factori de mediu. **2.** Înclinaţia de a se enerva uşor; irascibilitate.

IRÍTĂ (< fr.) s.f. (MED.) Inflamaţie a irisului.

IRIZÁŢIE (< fr.) s.f. Coloraţie alcătuită dintr-un fragment al spectrului luminii sau dintr-o multitudine de spectre alăturate, neregulate şi suprapuse; apare prin interferenţa luminii în straturi subţiri transparente şi dă un aspect deosebit anumitor cristale, scoici, aripi de fluturi etc.

IRKUT, râu în Federaţia Rusă, afl. stg. al Angarei; 488 km. Izv. din m-ţii Saian de Est şi trece prin Irkutsk.

IRKUTSK, oraş în Federaţia Rusă, în Siberia, la confl. râului Irkut cu Angara; 593,4 mii loc. (2002). Nod de comunicaţii pe Transsiberian. Port pe fl. Angara. Expl. de bauxită şi mică. Hidrocentrală. Ind. metalurgică, constr. de maşini, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Vechi centru comercial (piei şi blănuri). Universitate. Teatre. Muzeu de artă. Biserica Înălţarea Sfintei Cruci (1747-1758). Întemeiat în 1661.

IRLANDA (ÉIRE) 1. Republica ~, stat în Europa de Vest, cuprinzând cea mai mare parte a ins. I. din Arh. Britanic; 70,3 mii km^2; 3,9 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: irlandeza şi engleza. Religia: creştină (catolici 93%, anglicani 2,8%, presbiterieni), mozaică ş.a. Cap.: *Dublin.* Oraşe pr.: Cork, Limerick, Galway. *Relieful* cuprinde o câmpie centrală joasă, acoperită de mlaştini, lacuri, turbării, drenată de fl. Shannon şi înconjurată de coline şi munţi (1 041 m alt. max.). *Climă* temperat-oceanică. Expl. de turbă, cărbune, gaze naturale, plumb, zinc, cupru, argint, mercur, pirite, gips. Ind. siderurgică, constr. de maşini, electronică, chimică, textilă şi alim. Se cultivă orz, ovăz, grâu, cânepă, plante furajere, cartofi, sfeclă de zahăr, legume, fructe. Se cresc bovine, ovine, porcine, caprine, cabaline. Pescuit. Moneda: euro. - *Istoric.* Locuită de o populaţie care a dezvoltat o civilizaţie megalitică, originară din zona M. Mediterane, ins. a fost invadată (sec. 4 î.Hr.) de celţi (gaeli), populaţie venită din Britannia şi Galia care a cucerit întreaga ins. (inclusiv sudul, locuit de eirainni, de la care provine actualul nume *Eire* - Irlanda). Organizaţi în triburi sau clanuri (iniţial cinci, apoi şapte), sub conducerea unor regi locali, acestea au conferit ins., prin religie şi cultură, o personalitate aparte. Creştinat în sec. 5. În sec. 8-9 invadat deseori de vikingi, care au fundat aici primele oraşe (Dublin, 841). În 1171, regele Henric II proclamă suveranitatea statului englez asupra I. Intensificarea colonizării I. şi disputele religioase dintre protestanţi şi catolici au provocat numeroase răscoale (culminând cu cea izbucnită în 1641, reprimată de Cromwell în 1649-1652). Reforma religioasă din 1534 a accentuat conflictul dintre anglicanii protestanţi şi catolici. În sec. 17, stabilirea coloniştilor protestanţi (c. 100 000 de scoţieni şi englezi) în NE are ca rezultat ruperea unităţii ins., împărţită acum între Ulster (cu o populaţie majoritar protestantă), bază a stăpânirii engleze, şi restul terit., rămas catolic. În 1801, prin aplicarea „Actului de uniune", I. a fost alipită Angliei, formând Regatul Unit al Marii Britanii şi I. Condiţiile grele de viaţă au provocat în sec. 19 o masivă emigrare în S.U.A., ceea ce a dus practic la o înjumătăţire a populaţiei. În condiţiile intensificării luptei pentru autonomie („Home Rule") şi apoi pentru independenţă, în I. au loc răscoala din 1867, organizată de *feniani,* şi răscoala de la Dublin (1916), organizată de membrii aripii de stânga a partidului Sinn Fein (creat în 1905), ambele înfrânte. Ca rezultat al creşterii mişcării de eliberare naţională şi al războiului de partizani dus de irlandezi împotriva englezilor, Adunarea de la Dublin a proclamat independenţa I. (21 ian. 1919), ceea ce a provocat un nou conflict între trupele irlandeze şi cele engleze, încheiat cu Acordul anglo-irlandez de la Londra (6 dec. 1921), potrivit căruia cea mai mare parte a ins. a obţinut statut de dominion sub denumirea de „Statul Liber Irlanda", partea de NE a I. (Ulster) rămânând însă în componenţa Marii Britanii. *Eamon de Valera* se impune drept conducător al luptei de emancipare naţională (devenind fondatorul Partidului Fianna Fáil). La 29 dec. 1937, I. se proclamă stat independent şi adoptă denumirea gaelică de „Eire". În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, I. se menţine neutră. La 21 dec. 1948 devine republică suverană, retrăgându-se din Commonwealth (18 apr. 1949). Membru al O.N.U. (14 dec. 1955), al A.E.L.S. (1960-1973) şi al U.E. (din 1973). La 10 apr. 1998, se încheie un acord de pace, care pune capăt conflictului dintre protestanţi şi catolici. Însă unele facţiuni din *I.R.A.* nu au recunoscut acordul, continuând să desfăşoare acte de violenţă, atât în Irlanda de Nord, cât şi în Marea Britanie. În urma scrutinului legislativ (17 mai 2002), Bertie Ahern (premier din iun. 1997) îşi consolidează poziţia în Parlament, în dauna partidului de opoziţie, Fine Gael. Excedentul comercial al I. este unul dintre cele mai ridicate din U.E. Republică parlamentară. **2.** Cea mai vestică ins. a Arh. Britanic,

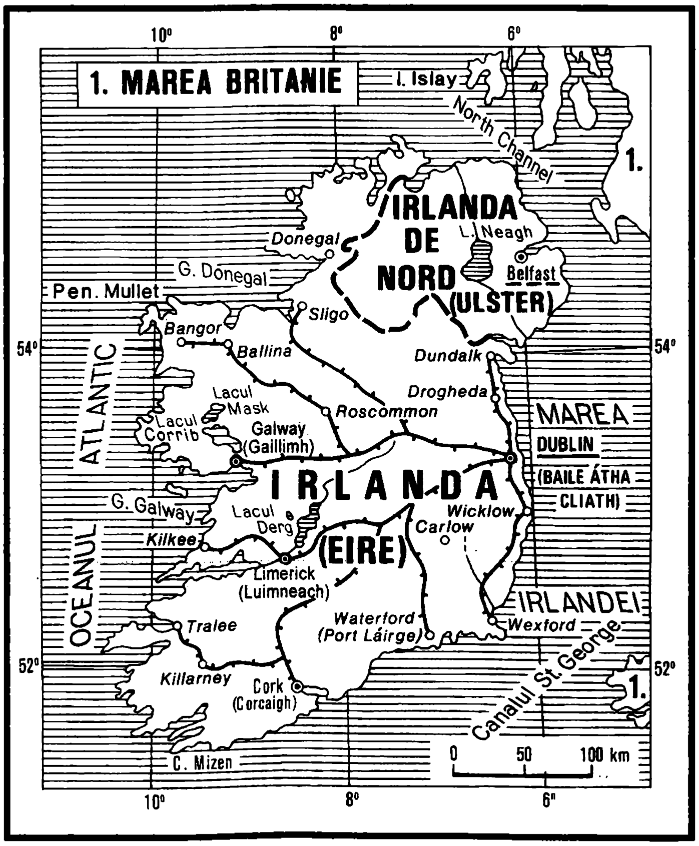

limitată de M. Irlandei (la E), Oc. Atlantic (la V) şi separată de Anglia prin North Channel şi Canalul St. George; 84,4 mii km^2. Cea mai mare parte a ins. este ocupată de Republica Irlanda, iar în NE se află Irlanda de Nord (Marea Britanie). 3. **Marea Irlandei,** mare a Oc. Atlantic, între ins. Irlanda şi Anglia, care comunică cu oceanul prin North Channel şi Canalul St. George; 47 mii km^2. Ad. max.: 197 m. Ins. pr.: Man, Anglesey. Pr. porturi: Liverpool, Blackpool (Marea Britanie), Dublin (Irlanda). Pescuit intens.

IRLANDA DE NORD (ULSTER, NORTHERN IRELAND), terit. în NE ins. Irlanda, parte componentă a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (din 1921); 13,5 mii km^2; 1,6 mil. loc. (2001). Oraşe pr.: *Belfast, Londonderry, Newtownabbey.* Constr. navale, aeronautice, de utilaj textil şi echipament de calcul. În agricultură predomină creşterea animalelor pentru carne şi lapte. Se cultivă ovăz, cartofi, in şi plante furajere. După 1968 s-a declanşat o gravă criză social-politică între comunităţile religioase catolică şi protestantă; în 1972-1973, guvernul britanic a suspendat guvernarea locală. Ca răspuns, atentatele *I.R.A.* s-au înmulţit, făcând numeroase victime şi provocând mari pagube materiale. La 10 apr. 1998, a fost încheiat un acord de pace (sub patronaj american), care a pus capăt conflictului ce dura de 30 de ani între protestanţi şi catolici. Acordul a fost încheiat între guvernele Marii Britanii şi Irlandei şi a partidelor politice din **I. de N.** Unele facţiuni din *I.R.A.* nu recunosc acest acord, desfăşurând în continuare activităţi teroriste.

IRLANDÉZ, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Irlandei. Mai trăiesc în S.U.A., Marea Britanie (în principal în Irlanda de Nord), Canada, Australia ş.a. De religie creştină (catolici, în majoritate, şi protestanţi). ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Irlanda. 2. Adj. Care aparţine Irlandei sau irlandezilor, privitor la Irlanda sau la irlandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din fam. celtică vorbită în prezent doar de o mică parte dintre irlandezi (c. 120 000). Limbă celtică arhaică, dar bogată, prezentând un interes deosebit pentru studierea fam. de limbi indo-europene. Ortografie etimologică, având la bază un alfabet latin din sec. 8.

IRMILÍC (< tc.) s.m. Monedă de aur şi de argint turcească; în Ţările Române a circulat în prima jumătate a sec. 19.

IRMINGER 1. Marea ~, mare în extremitatea de N a Oc. Atlantic, între Islanda (la E) şi Groenlanda (la V), comunicând cu M. Groenlandei prin str. Danemarcii. 2. Curent cald de suprafaţă, ramură a Curentului Atlanticului de Nord, care curge de-a lungul ţărmului de S al Islandei, ramificându-se în două curente la V de Islanda - unul spre N şi NE, înconjurând Islanda, şi altul spre V şi SV, care se contopeşte cu Curentul Groenlandei de Est.

IROCHÉZ, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (La m. pl.) Amerindieni din fam. de limbi hoka-sioux; trăiau pe malurile fl. Sf. Laurenţiu şi în reg. lacurilor Erie, Huron şi Ontario. Azi trăiesc în prov. Québec (Canada) şi în statul New York (S.U.A.).

IROD, numele mai multor suverani ai Palestinei antice. Mai importanţi: 1. **I. cel Mare,** rege al Iudeii (37–4 î.Hr.), dependent de Roma. În timpul domniei lui I. puterea sacrală este separată de cea laică, iar marii preoţi sunt numiţi şi revocaţi de suveran, după modelul monarhiilor elenistice. 2. **I. Antipas,** etnarh al Galileii şi Pereii (4 î.Hr.-39 d.Hr.), fiul lui **I.** (1). Potrivit tradiţiei, la cererea soţiei (Irodiada) şi a fiicei acesteia (Salomeea), l-a decapitat pe prorocul Ioan Botezătorul. 3. **I. Agrippa,** rege al Iudeii (41–44 d.Hr.). Nepotul lui **I.** (1). A dobândit domnia cu sprijinul împăratului roman Caligula.

IRODIADA (?–după anul 39), soţia lui Irod Antipas (după ce iniţial fusese căsătorită cu fratele acestuia, Irod Filip) şi mama Salomeii. Blamată de prorocul Ioan Botezătorul pentru desfrâul ei, împreună cu fiica sa, şi-a determinat soţul să-l omoare pe acesta.

IRON MAIDEN, grup de heavy-metal britanic. Constituit în 1976. Impun primatul vizualului asupra muzicii („Iron Maiden", „The Number of the Beast").

IRÓNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conţine sau care exprimă o ironie; care ironizează, care ia în râs; înţepător, sarcastic.

IRONÍE (< fr., lat.) s.f. 1. Persiflare, zeflemea. 2. Categorie estetică şi filozofică desemnând expresii sau imagini cărora li se atribuie semnificaţii opuse de fapt sensului lor obişnuit, în scopul ridiculizării disimulate.

IRONS, Jeremy (n. 1948), actor britanic de film. Întruchipează în special tipul gentlemanului perfect, devastat însă de obsesii şi patimi necontrolate („Logodnica locotenentului francez", „Dragostea lui Swann", „Frumuseţe furată"). Premiul Oscar: 1990 („Misterul familiei von Bullow").

IROSÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) risipi, a (se) pierde, a (se) împrăştia (fără rost, zadarnic).

IROTAŢÍONAL, -Ă (< fr., engl.) adj. (FIZ.) (Despre câmpuri fizice vectoriale) Care au rotorul nul.

IRÓZI (< sl.) s.m. pl. Formă a teatrului popular românesc, preluată şi de păpuşari, cu o mare răspândire în sec. 19 şi 20, care dezvoltă motive religioase într-o viziune autohtonă, cu vădite accente laice, sociale şi amplificată prin aglutinarea mai multor colinde (ex. naşterea lui Iisus Hristos). Jucată la sate, de tineri costumaţi cu prilejul Crăciunului. Sin. *vicleim.*

IRRAWADDY 1. Fl. în Asia Meridională (Uniunea Myanmar); 2 100 km; supr. bazinului: 409 mii km^2. Izv. din E m-ţilor Himalaya, traversează m-ţii Shan şi se varsă în M. Andaman printr-o deltă de c. 38 000 km^2. Mari variaţii sezoniere de nivel (în cursul inferior până la 8–11 m). 2. **(Ayeyarwady)** Prov. în SV Uniunii Myanmar, cu ieşire la G. Bengal; 35,2 mii km^2; 6,10 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv.: Pathein (*Bassein*). Cuprinde delta fl. omonim.

IRTÎŞ, râu în V Siberiei (Kazahstan şi Federaţia Rusă), afl. stg. al lui Obi; 4 248 km; supr. bazinului: 1,64 mil. km^2. Izv. din Altaiul Mongol, trece prin L. Zaisan, C. Siberiei Occidentale şi prin oraşele Ust Kamenogorsk, Semipalatinsk, Pavlodar, Omsk şi Tobolsk. Afl. pr.: Işim, Tobol, Om, Tara. Până la Zaisan se numeşte **I.** Negru.

IRÚPE (< lat. *irrumpere,* după *rupe*) vb. III intranz. A se ivi, a se manifesta brusc şi cu putere; a izbucni, a ţâşni; a năvăli (2).

IRÚPŢIE (< fr., lat.) s.f. Izbucnire, ieşire, ţâşnire bruscă şi violentă; revărsare.

IRVING, Edward (1792–1834), predicator scoţian. Preocupat să prevestească sfârşitul iminent al lumii. A organizat o grupare proprie din care, ulterior, s-a constituit Biserica neoapostolică.

IRVING, Sir Henry (1838–1905), actor şi regizor englez de teatru. A dominat scena londoneză spre sfârşitul epocii victoriene ca strălucit interpret al dramaturgiei shakespeariene (Petrucchio, Hamlet, Regele Lear).

IRVING, John (n. 1942), scriitor american. Îmbinând burlescul cu tragicul, romanele sale prezintă o viziune haotică şi tandră asupra lumii („Lucrarea lui Dumnezeu, partea diavolului", „Un fiu al circului").

IRVING, Washington (1783–1859), scriitor american. Pionier al prozei umoristice americane („Istoria New York-ului povestită de Diedrich Knickerbocker"). Maestru al prozei scurte („Cartea de schiţe a domnului Geoffrey Crayon"). Lucrarea biografică „Viaţa şi călătoriile lui Cristofor Columb".

Washington Irving

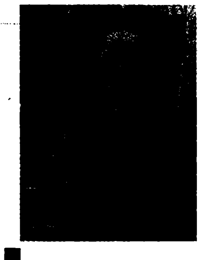

Isabela I de Castilia

IRZYKOWSKI, Karol (1873-1944), scriitor polonez. Precursor al mişcării „refuzul stilului" (romanul „Paluba"). Eseuri de estetică a cinematografului („A zecea muză").

ISA, numele arab al lui Iisus Hristos.

ISAAC (în „Vechiul Testament"), patriarh evreu. Fiul lui Avraam şi al Sarei şi soţul Rebecăi. Salvat de un înger, atunci când tatăl său (căruia i se pusese la încercare credinţa) a vrut să-l sacrifice. A avut doi fii gemeni: Isav (Esau) şi Iacov.

ISAAC, Sfântul ~ (numit şi *Armeanul* sau *Isaac cel Mare*) (c. 345–439), călugăr armean. Conducător al Bisericii armene, căreia i-a conferit independenţa. A creat, împreună cu Mesrop Mastos, un nou alfabet (c. 391), folosit cu ocazia primei traduceri a „Bibliei" (c. 435) în armeană.

ISAAC, numele a doi suverani ai Imp. Bizantin: **I. I Comnen** (1057-1059). A ocupat tronul în urma unei răscoale împotriva împăratului Mihail VI, precum şi a intervenţiei decisive a patriarhului Mihail Cheluralie. Constrâns să abdice în favoarea lui Constantin Ducas. **I. II Anghelos,** împărat bizantin (1185-1195; 1203-1204). Fondatorul dinastiei *Anghelos.* I-a înfrânt pe normanzi (1185) şi a luptat împotriva răsculaţilor vlaho-bulgari conduşi de Asan şi Petru. Înlăturat de la domnie de fratele său Alexie (1195); readus pe tron de cruciaţi.

Efigia lui Isaac I Comnen

ISAAC din Ninive (sau *Sirianul*) (sec. 7), prelat şi călugăr sirian. Episcop (c. 670) al Bisericii est-siriene şi nestoriene. Tratate şi dialoguri cu tematică monastică şi ascetică, realizate în ultimii ani ai vieţii, când s-a retras la mănăstire.

ISAAC, Henricus (c. 1450-1517), compozitor franco-flamand. Maestru al Curţii la Florenţa şi la Viena. Mise, motete, cântece, realizând o sinteză a stilurilor italian, franco-flamand şi german.

ISAACS, Jorge (1837-1895), scriitor columbian. Romanul „Maria", adaptare a romanului european „Paul şi Virginia", este cel mai bun roman sud-american din sec. 19.

ISAACS, Susan Sutherland (1885–1948), pedagog şi psiholog britanic. Cercetări asupra copiilor dotaţi, experimentând teoriile lui Fr. Froebel şi J. Dewey („Dezvoltarea intelectuală a copiilor mici").

ISAAK, Chris (n. 1956), cântăreţ american de pop-rock. Cântă cu propriul grup de acompaniament, The Silvertone. Voce tandră, excelează în balade („Wicked Games"). Filme şi seriale de televiziune.

ISAAKIAN, Avetik (1875-1957), poet armean. Lirică inspirată din folclorul naţional („Cântece şi răni").

ISABELA (ALBEMARLE), cea mai mare ins. din arh. Galápagos; 4,3 mii km^2. Relief vulcanic. Alt. max.: 1 689 m (vulcanul Cerro Azul). Parc naţional.

ISABELA (ISABEL) I Catolica, regină a Castiliei (1474-1504). Prin căsătoria (1469) cu Ferdinand, moştenitorul tronului Aragónului, s-au pus bazele unificării acestui regat cu Castilia. Rol important în întărirea autorităţii centrale. L-a sprijinit pe Columb în călătoriile care au dus la descoperirea Americii.

ISABELA (ISABEL) II, regină a Spaniei (1833-1868), sub regenţa mamei sale, Maria Cristina (1833-1840), apoi sub influenţa unei camarile (1843-1868). Domnia sa a fost caracterizată de o pronunţată instabilitate politică internă. Înlăturată de la tron în 1868, a plecat în exil în Franţa.

ISA BIN SULMAN AL-KHALIFA v. **Khalifa, Isa bin Sulman al- ~.**

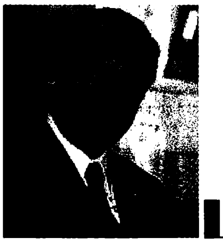

Constantin Mugurel Isărescu

ISAC, Emil (1886-1954, n. Cluj), poet şi publicist român. M. coresp. al Acad. (1948). Lirică simbolistă reflexiv-elegiacă şi socială; poeme în proză şi articole („Ardealule, Ardealule bătrân").

ISACCEA, oraş în jud. Tulcea, port pe dr. Dunării; 5 345 loc. (2008). Expl. de calcar. Rezervaţia naturală Lacu Rotundu (228 ha) din Rezervaţia biosferei Delta Dunării. Filatură de bumbac. Produse alim. şi textile. Geamie (sec. 16). Biserica Sf. Gheorghe (sec. 18). Aşezare geto-dacă, apoi staţiune a flotei romane de pe Dunăre *(Noviodunum).* Important rol comercial. Stăpânită de tătari şi de domnul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrân. La începutul sec. 15, vadul de la I. era numit *Oblucița.* Cucerită şi stăpânită de turci (1420-1877), care au construit aici o cetate pe care au denumit-o Isac-Köy, de la care derivă numele actual.

ISAIA (sec. 8 î.Hr.), primul dintre cei patru mari profeţi biblici. Apărător fervent al monoteismului. A fost primul care a făcut prorocirile despre venirea unui mântuitor *(Mesia).* Numit şi *Evanghelistul Vechiului Testament.* ✧ *Cartea lui I.* = carte a „Vechiului Testament" care cuprinde în prima parte profeţii şi cuvântări rostite în diverse împrejurări, iar în cea de-a doua, mângâieri şi îndemnuri profetice.

ISANOS, Magda (1916-1944, n. Iaşi), poetă română. Lirică de confesiune, oscilând între euforia vitalistă şi neliniştea morţii („Cântare munţilor", „Ţara luminii").

ISAR, râu în V Austriei şi SE Germaniei, afl. dr. al Dunării; 295 km. Izv. din Alpii Tirolului (Austria), străbate platoul înalt al Bavariei şi trece prin München şi Landshut.

ISAURIANĂ sau **SIRIANĂ,** dinastie de împăraţi bizantini (717-802). Din ea au făcut parte *Leon III* (717-741), întemeietorul dinastiei, *Constantin V* (741-775), *Leon IV* (775-780), *Constantin VI* (780-797) şi *Irina* (790, 797-802).

ISAV (ESAU, ESAV) (în „Vechiul Testament"), fiul lui Isaac şi al Rebecăi, frate geamăn cu *Iacov.* Fiind primul născut, era, potrivit Legii, moştenitorul de drept al tatălui, dar, înşelat de fratele său, şi-a vândut acest drept pe un blid de linte.

ISĂCESCU, Dumitru A. (1904-1977, n. Galaţi), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955). Cercetări în domeniul chimiei macromoleculelor („Les phénols du pêtrole", „Contributions à la fabrication des acides naphténiques"). A izolat toluenul prin distilare.

ISĂRESCU, Constantin Mugurel (n. 1949, Drăgăşani), finanţist român. M. coresp. al Acad. (2001). Prim-min. (dec. 1999-dec. 2000). Guvernator al Băncii Naţionale a României (din 1990). Contribuţii în probleme financiare, valutare şi relaţii economice internaţionale („Tendinţe în politica guvernamentală a cursurilor de schimb pe plan internaţional şi incidenţa lor asupra relaţiilor economice ale României"). Coordonator al colecţiei „Biblioteca Băncii Naţionale".

ISBN (*I*nternational *S*tandard *B*ook *N*umber), număr de identificare internaţional atribuit fiecărei lucrări publicate.

ISCĂ (< bg.) vb. I tranz. şi refl. A (se) naşte, a (se) ivi, a (se) produce (pe neaşteptate).

ISCĂLÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. A certifica un act oficial, o scrisoare etc. prin iscălitură; a-(şi) scrie numele, a se semna.

ISCĂLITÚRĂ s.f. Semnătură.

ISCHEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *iskho* „a opri" + *haima* „sânge") s.f. Diminuare a fluxului sangvin într-un organ ca urmare a unui spasm arterial sau a astupării unui vas.

ISCHIA, ins. vulcanică italiană, la intrarea în G. Napoli; 46,4 km². Izv. termale. Viticultură şi pomicultură (citrice). Măslini. Floricultură. Centrală geotermică. Turism.

ISCHIÓN (< fr.) s.n. (ANAT.) Os care, împreună cu ilionul şi cu pubisul, formează osul coxal.

ISCOÁDĂ s.f. Persoană care iscodeşte, care culege informaţii pe ascuns în interesul cuiva; spion.

ISCODÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A cerceta ceva atent (în ascuns), a căuta să afle o taină; a spiona. ✦ A urmări cu privirea pe cineva; a observa (3). ✦ A pune cuiva întrebări multe şi insistente pentru a-l descoase. **2.** A născoci un lucru, a scorni.

ISCOVESCU, Barbu (1816-1854, n. Bucureşti), pictor român. Portrete („N. Golescu", „Avram Iancu"). La îndemnul lui Bălcescu, a copiat, după gravuri de epocă aflate la Biblioteca Naţională din Paris, chipurile unor domni români (Mihai Viteazul, Matei Basarab). A murit, în exil, la Izmir.

ISCUSÍT, -Ă (< *iscusi,* înv. „a se face mai priceput") adj. Priceput, îndemânatic, ingenios; *p. ext.* învăţat.

ISER, Iosif (1881-1958, n. Bucureşti), pictor, gravor şi caricaturist român. Acad. (1955). Desen viguros, colţuros şi expresiv în grafică (portrete de intelectuali, desene antimonarhice) şi pictură („Ţărani din Argeş", „Tătăroaică în albastru"). Evoluează (după 1920) către acorduri cromatice mai intense şi mai luminoase, echilibru desăvârşit şi monumentalitate („Arlechin şi dansatoare"). Portrete („Autoportret", „Gala Galaction").

ISÈRE, râu în SE Franţei, afl. stg. al Ronului; 290 km. Izv. din Alpii Graici şi trece prin Grenoble.

ISEYIN, oraş în SV Nigeriei (Oyo), la NV de Ibādan; 217,3 mii loc. (1996). Egrenarea bumbacului şi ţesături. Ţigarete. Prelucr. nucilor şi uleiului de palmier. Vopsele.

ISFAHĀN v. **Esfahān.**

ISHERWOOD, Christopher William Bradshaw (1904-1986), scriitor american, de origine engleză. Romane inspirate de anii petrecuţi la Berlin („Adio, Berlin"). Teatru expresionist („Câinele din lăuntrul nostru").

ISHIKAWA Jun (1899-1987), scriitor japonez. Romane baroce („Milostivul Bodhisattva") sau filozofice („Şoimul").

ISHIMOTO Kuji (1893-1962), arhitect japonez. Lucrări de orientare tradiţională şi funcţionalistă (marele magazin universal „Shirokya" din Tōkyō).

ISHTAR v. **Iştar.**

ISIDOR din Kiev (c. 1385-1462), prelat şi umanist bizantin. Mitropolit al Kievului şi al întregii Rusii (1436-1439). La Conciliul de la Florenţa (1439) a pledat în favoarea unirii Bisericii răsăritene cu cea apuseană, nemulţumind ierarhia răsăriteană. Numit de papa Eugeniu IV cardinal. Reîntors la Moscova, a fost depus şi închis din ordinul marelui cneaz moscovit Vasili II Vasilievici. Reuşind să fugă din închisoare (1441), s-a stabilit în Italia. Autor al lucrării „Scrierile lui Isidor, cardinalul rutean".

ISIDOR din Milet (sec. 6), arhitect bizantin. Împreună cu Anthemios din Tralles, a construit catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol (532-537) după un plan original.

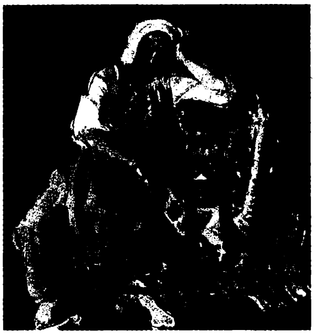

Iosif Iser: „Tătăroaică în albastru"

ISIDOR din Sevilla (c. 560-636), prelat şi erudit spaniol. Arhiepiscop al Sevillei (c. 600). Organizator al Bisericii spaniole. Autor a numeroase lucrări cu caracter enciclopedic: „De natura rerum", „Etimologiae..." - celebră în Ev. Med. Canonizat în 1598.

ISIHÁSM ({s} gr. *hesychia* „tăcere, linişte şi concentrare interioară") subst. Doctrină mistico-ascetică, apărută în mediile monastice din Bizanţ în sec. 4-7, şi care s-a dezvoltat în Biserica ortodoxă în sec. 13-14; fundamentată teoretic de *Gr. Palamas.*

ISIS (în mitologia egipteană), zeiţă a căsătoriei, fiica zeului Geb şi a zeiţei Nut, soră şi soţie a lui Osiris. Simbol al armoniei matrimoniale şi al fidelităţii casnice a femeii. Mai târziu, zeiţă sapienţială, posedând arta magiei şi a tămăduirii şi chiar a învierii din morţi. Cultul ei a fost foarte răspândit în lumea greco-romană.

ISKANDARÎYAH, El ~ v. **Alexandria.**

ISKĂR, râu în Bulgaria, afl. dr. al Dunării la V de Nicopole; 368 km. Izv. din masivul Rila şi, după ce drenează depr. Sofia, străpunge m-ţii Stara Planina printr-un defileu şi străbate Pod. Prebalcanic.

ISKENDERUN 1. Golf al M. Mediterane, pe coasta de S a pen. Asia Mică. Pătrunde în continent pe 74 km; lăţime max.: 46 km; adâncime max.: 99 m. **2.** Oraş în S Turciei asiatice, port în golful I.; 159,1 mii loc. (2000). Expl. de min. de fier şi cromite. Ind. siderurgică, de prelucr. a metalelor, textilă şi alim. Superfosfaţi. Întemeiat de Alexandru cel Mare (333 î.Hr.). Vechiul nume: *Alexandretta.*

ISLA DE PINOS v. **Juventud, Isla de ~.**

ISLÁM (< fr.; din arabă „supunere faţă de Dumnezeu") s.n. **1.** Religie monoteistă fondată în V Arabiei, la începutul sec. 7 (anul 622 fiind considerat începutul erei musulmane) de Mahomed. **I.** se bazează pe *Coran,* ale cărui capitole *(sure)* au fost revelate Profetului Mahomed, prin mijlocirea arhanghelului. Coranul şi tradiţia alcătuită din spusele şi faptele Profetului (hadit) prescriu credincioşilor cinci obligaţii rituale fundamentale (aşa-zişii „stâlpi ai Islamului"): *mărturia de credinţă* („Nu există alt Dumnezeu decât Allah, Mahomed este trimisul lui Dumnezeu"); *rugăciunea* (făcută de cinci ori pe zi); *dania; postul* (cel mai de seamă este cel al Ramadanului); şi *pelerinajul* la Mecca (cel puţin o dată în viaţă). Cele două curente principale ale i. sunt: *sunnismul* şi *şiismul.* Cei peste 1 miliard de musulmani, în toată lumea, se împart în sunniţi (85%), şiiţi, kharigiţi şi alte secte minoritare. Sin. *mahomedanism.* **2.** Totalitatea popoarelor care practică religia islamică.

Islāmābād. Vedere generală

ISLĀMĀBĀD, cap. Pakistanului (din 1967), situată la 15 km NE de Rāwālpindi, la 550 m alt.; construită între 1961 şi 1970; 529,1 mii loc. (1998). Universitate.

ISLÁMIC, -Ă adj. Care aparţine sau care se referă la islam; musulman. ✧ *Artă i.* v. artă *arabă.*

ISLAMÍSM (< fr.) s.n. Mişcare politico-religioasă apărută în anii '70 ai sec. 20 (inspirată din mişcarea Fraţii musulmani, Egipt, 1928) care preconizează islamizarea completă, radicală a dreptului, a instituţiilor, a guvernării.

ISLANDA (Republica ~), stat în NV Europei, situat pe ins. I., în partea de N a Oc. Atlantic; 103 mii km²; 280,8 mii loc. (2003). Limba oficială: islandeza. Religia: creştină (protestanţi 96,2%, catolici 1,7% ş.a.). Cap.: *Reykjavík.* În afara ins. mari, ţara mai cuprinde grupul Vestmannaeyjar, alte insuliţe şi stânci. *Relieful,* de origine vulcanică, este format din podişuri înalte de lavă bazaltică, dominate de c. 100 vulcani, din care c. 30 sunt activi (Hekla, Askja, Laki). Numeroase gheizere şi izvoare termale. C. 1/8 din supr. ţării este acoperită cu gheţari (cel mai mare, Vatnajökull, are 8 547 km²) ce coboară din masivul Oraefajökull (2 119 m). *Climă* temperat-oceanică. Vegetaţie de tundră. *Economie* bazată pe pescuit şi prelucr. peştelui. Expl. de diatomită, lignit, sulf. Hidroenergie, energie geotermică, nave maritime de pescuit, ciment, aluminiu, îngrăşăminte azotoase, produse textile şi alim. Se cultivă (în mare parte în solarii încălzite cu ape geotermale) cartofi şi tomate, sfeclă de zahăr etc. Se cresc ovine, bovine şi cabaline. Turism. Moneda: 1 króna = 100 aurar. - *Istoric.* Menţionată pentru prima dată de navigatorul Pitea di Marsiglia (sec. 4 î.Hr.), sub denumirea de *Tule* sau *Thule* (pe unele hărţi *Friesland*), şi considerată, potrivit legendei, limita nordică a lumii, I. a fost identificată iniţial cu ins. Shetland. Locuită probabil mai întâi de călugări irlandezi (sec. 8), I. a fost populată în sec. 9-10 de vikingi (care au numit-o „Pământul de gheaţă"), nobilul Ingólfur Amarson, de origine norvegiană, debarcând aici în 874. În câteva decenii în I. s-a constituit o societate formată din clanuri războinice, guvernarea aparţinând unei adunări de oameni liberi, *Althing.* Pătrunderea creştinismului (sec. 10) a dus la formarea diocezelor, subordonate arhiepiscopiei norvegiene, prima episcopie autonomă fiind creată în 1056. În urma conflictelor interne, în 1262, a fost supusă de regele Haakon IV al Norvegiei, iar din 1380, va trece, împreună cu aceasta din urmă, sub stăpânirea Danemarcii. Regele Christian III a impus reforma lutherană (1550), iar monopolul comercial a fost conferit danezilor prin crearea (1730) a Companiei Daneze a I. În sec. 18, populaţia a fost decimată de epidemia de variolă (1707-1709), erupţiile vulcanice (1765, 1783) şi foametea din 1785. Constituţia din 1903 a acordat I. autonomie, aceasta devenind, în 1918, regat independent, în uniune personală cu Danemarca. Datorită importanţei sale strategice, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost ocupată de Aliaţi. La 23 dec. 1943, în urma unui referendum, a denunţat uniunea personală cu Danemarca, proclamându-se republică independentă (17 iun. 1944). Membru al O.N.U. (19 nov. 1946). După 1958, problema delimitării zonelor de pescuit a opus în permanenţă I. Marii Britanii, I. extinzându-şi limita apelor teritoriale la 200 de mile (1975). Având instituţii democratice de veche tradiţie (Althing-ul este considerat cel mai vechi parlament din lume) şi o economie în continuă dezvoltare, I. a devenit o ţară cu un nivel de trai foarte înalt. Între 1980 şi 1996, timp de patru mandate, funcţia supremă în stat a fost deţinută de prima femeie din lume aleasă preşedinte, Vigdis Finnbogadóttir. Din aug. 1996, noul şef de stat: Ólafur Ragnar Grimsson. Reales în 2004. Republică prezidenţială.

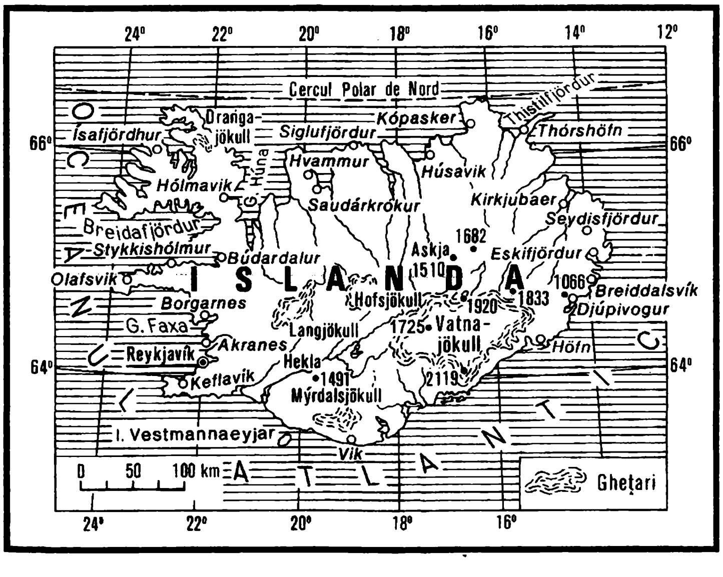

ISLANDÉZ, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Islandei. I. mai trăiesc şi în Canada şi S.U.A. De religie protestantă. ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Islanda. 2. Adj. Care aparţine Islandei sau islandezilor, privitor la Islanda sau la islandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din fam. germanică, din grupul scandinavic, vorbită de islandezi; este cea mai veche limbă nordică datorită izolării ins. Islanda. Singura limbă germanică ce întrebuinţează accentul ascuţit. Foloseşte alfabetul latin, ortografia respectând tradiţia textelor vechi.

ISLAS DE SOTAVENTO v. **Insulele de sub Vânt (1).**

ISLAZ, com. în jud. Teleorman, pe Dunăre; 5 828 loc. (2008). La 9/21 iun. 1848 aici a avut loc o mare adunare populară, în faţa căreia s-a expus programul revoluţionar, cunoscut sub numele de *Proclamaţia de la Islaz;* evenimentul marchează începutul Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească.

ISMAEL (ISMAIL) (în „Vechiul Testament"), primul fiu al lui Avraam pe care acesta l-a avut cu Agar, slujnica soţiei sale Sara, alungat în pustie, împreună cu mama lui, după ce Sara l-a născut pe Isaac. Cei 12 fii ai lui I. sunt consideraţi întemeietorii celor 12 triburi arabe. Tradiţia islamică recunoaşte în I. pe strămoşul arabilor.

ISMAIL (IZMAIL), oraş în SV Ucrainei, port pe malul stâng al braţului Chilia, la 80 km de Marea Neagră; 85 mii loc. (2001). Şantier de reparaţii navale. Combinat de celuloză şi hârtie. Ind. alim. Ind. confecţiilor şi mat. de constr. Cetate medievală construită de turci (1538), refăcută (1774) şi dispărută în sec. 19; bisericile Sf. Nicolae (sec. 17, reclădită în 1810), Sf. Cruce, din cetate (fostă geamie turcească, transformată în biserică ortodoxă în 1810) şi Adormirea Maicii Domnului (ctitorie a lui C. Brâncoveanu, reclădită în 1841). Localit. în S Basarabiei, cunoscută în vechime cu numele de Smil (cu înţelesul, se pare, de „loc nisipos"), cucerită de turci în 1484 şi integrată în Imp. Otoman. În sec. 16, alături de oraş s-a dezvoltat şi cetatea, devenind ulterior centrul unui ţinut. Disputat în timpul războaielor ruso-turce, prin Tratatul de pace de la Bucureşti (1812), împreună cu întreaga Moldovă dintre Prut, Nistru şi Dunăre, a trecut în stăpânirea Imp. Rus. Mai târziu, prin Tratatul de pace de la Paris (1856), jud. Cahul, Bolgrad şi I., limitrofe cursului Dunării, au fost înapoiate Moldovei, revenind însă Rusiei prin Tratatul de la Berlin (1878). În 1918, în cadrul procesului desăvârşirii statului naţional unitar român, oraşul, împreună cu întreaga Basarabie, s-a unit cu România. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice a fost anexat de U.R.S.S. Eliberat în 1941, oraşul a fost reocupat de trupele sovietice (26 aug. 1944).

Ismail I

ISMAIL, numele a trei şahi persani din dinastia Sefevizilor. Mai important **I. I,** şah (1502-1524), întemeietorul dinastiei. În timpul domniei sale, începe îndelungatul război persano-otoman (1514-1555), în care este înfrânt, de sultanul Selim I, în bătăliile de la Chaldiran (1514) şi Kochisar (1515) şi pierde însemnate terit. A declarat şiismul religie de stat şi a sprijinit dezvoltarea culturii, el însuşi fiind cunoscut ca un mare poet, semnând cu pseud. *Hatai.*

ISMAIL (pe numele adevărat *Mawlāy Ismāīl Sharīf*), sultan al Marocului (1672-1727) din dinastia Alawidă. A consolidat armata şi instituţiile statului şi a luptat împotriva spaniolilor şi a englezilor, eliberând Tanger-ul (1684).

ISMAILCIUC, Simion (n. 1930, Chilia Veche, jud. Tulcea), canoist român. Campion olimpic (Melbourne, 1956, la canoe dublu 1 000 m, împreună cu Alexe Dumitru) şi mondial (1958 şi 1963).

ISMAILIA, oraş în NE Egiptului, port la Canalul Suez; 255 mii loc. (1996). Nod feroviar şi rutier. Centru comercial. Expl. de roci de construcţie. Asamblarea aparatelor de radio şi televiziune. Ind. constr. de maşini, chimică şi alim. Canalul cu acelaşi nume leagă Nilul cu Canalul Suez prin intermediul L. Timsah. Întemeiat (1863), în timpul construcţiei Canalului Suez.

ISMAILÍŢI (< n. pr. *Ismail*) s.m. pl. Sectă a musulmanilor şiiţi apărută la mijlocul sec. 8 şi caracterizată printr-un fanatism extrem. Denumită astfel după numele lui Ismail, pe care i. îl consideră al şaptelea imam legal. În sec. 11, i. s-au împărţit în *nizanizi* (Iran şi India) şi *mustalizi* (Egipt şi Siria). Azi trăiesc în Asia şi Africa, principalul lor centru fiind India (începând cu a doua jumătate a sec. 19), apoi Pakistanul (din 1947).

ISMAIL PAŞA (1830-1895), vicerege al Egiptului (1863-1879). Politică de organizare a instituţiilor statului. Kediv din 1867; a obţinut o largă autonomie în cadrul Imp. Otoman. În timpul său au fost încheiate lucrările Canalului Suez. Constrâns financiar să vândă, în 1875, Marii Britanii, acţiunile asupra Canalului Suez şi să accepte controlul anglo-francez asupra finanţelor ţării; depus după eşecul tentativei de a înlătura acest control.

ISMID v. **Izmit.**

I.S.O. (International Organization for Standardization), organism internaţional pentru elaborarea, aprobarea şi publicarea standardelor în domeniile industrial, comercial şi al cercetării ştiinţifice, instituit în 1947, la Geneva.

ISOCRATE (ISOKRATES) (436-338 î.Hr.), scriitor şi orator atenian. A luptat pentru unitatea oraşelor-state greceşti sub conducerea Atenei, împotriva Persiei. Partizan al regelui Filip al Macedoniei. Discursuri celebre („Panegiricul Atenei", „Lui Filip"). Întemeietor al unei renumite şcoli de retorică la Atena.

Petre Ispirescu

ISOGLÓSĂ (IZOGLÓSĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *isos* „egal" + *glossa* „limbă") s.f. (LINGV.) Linie care marchează pe o hartă lingvistică limitele răspândirii unui fenomen fonetic, lexical, morfologic sau sintactic.

ISÓN (< ngr.) s.n. Acompaniament rudimentar al unei melodii vocale ce constă din prelungirea unui sunet plasat de obicei la baza melodiei.

ISONZO, fl. în NE Italiei; 136 km. Izv. din Alpii Iulieni (Slovenia) sub numele de Soca și se varsă în M. Tireniană (G. Triest). De-a lungul lui s-au desfășurat, în perioada mai 1915–oct. 1917, 12 mari bătălii între armatele italiene și cele austro-ungare.

ISÓP (< sl.) s.m. Arbust odorant, de dimensiuni mici, din fam. lamiacee, originar din reg. mediteraneană, cu frunze opuse, liniar-alungite, flori albastru închis, rar roșii sau albe, cultivat ca plantă ornamentală *(Hyssopus officinalis)*. Partea supraterană (exclusiv tulpinile lignificate) conține un ulei eteric; este folosită pentru ceai în tratarea tusei, a bolilor de plămâni și a reumatismului.

ISOSCÉL (< fr., lat.) adj. n. *Triunghi i.* = triunghi cu două laturi egale. *Trapez i.* = trapez cu cele două laturi neparalele egale.

ISOU, Isidore (pseud. lui *Jean Isidore Goldstein*) (1925–2007, n. Botoșani), scriitor francez originar din România. Animator al mișcării „letriste" („Dictatura literelor").

ISOZAKI Arata (n. 1931), arhitect japonez. Lucrări de orientare postmodernistă (Muzeul Departamental de Arte Frumoase din Gumma-Takasaki, Biblioteca Centrală și Centrul general de expoziții al Japoniei de Vest din Kitakyushu, Muzeul de artă contemporană din Los Angeles).

ISPARTA, oraș în SV Turciei; 147,9 mii loc. (2000). Ind. chimică, textilă (covoare) și alim.

ISPAS, Sabina (n. 1941, București), folclorist român. M. coresp. al Acad. (2004). Contribuții importante în domeniul literaturii populare și etnografiei („Legenda populară românească între canon și apocrif", „Sub aripa cerului", „Colindatul tradițional românesc între semn și simbol"). Director al Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" (din 1997).

ISPĂȘÍ (< sl.) vb. IV tranz. A plăti prin suferință o greșeală sau o vină; a executa o pedeapsă; a expia.

ISPĂȘIRE Moartea prin sacrificiu a lui Hristos, percepută ca plată pentru păcatele omenirii. În general, acțiunea de curățire de păcat prin ritualuri cathartice.

ISPIRESCU, Petre (1830–1887, n. București), folclorist și scriitor român. Povestitor remarcabil prin autenticitatea narațiunii și spontaneitatea limbajului („Legende sau Basmele românilor", „Snoave sau povești populare"). Ca tipograf, publică, în atelierul propriu, „Analele Academiei Române".

ISPISÓC (< rus.) s.n. (IST.) Act emis de cancelaria domnească.

ISPÍTĂ s.f. **1.** Ceea ce ademenește; tentație, amăgire; *p. ext.* păcat. (REL.) Tentație permanentă la care este supus omul în general, și întemeietorii de religii în special (Iisus, Buddha, Mahomed). **2.** (Înv.) Cercetare, examinare.

ISPITÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A duce în ispită; a ademeni, a amăgi, a seduce (**1**). **2.** (Înv.) A pune la încercare sau la o probă pe cineva sau sentimentele, caracterul cuiva. **3.** (Înv. și pop.) A examina, a cerceta; a iscodi.

ISPRA, com. în N Italiei (Lombardia), pe țărmul de E al L. Maggiore; 4,7 mii loc. (1996). Stațiune climaterică. Centru de cercetări nucleare al Comunității Europene, inaugurat în 1959.

ISPRÁVĂ (< sl., bg.) s.f. Faptă, acțiune dusă (cu bine) până la capăt; *p. ext.* aventură. ✦ Izbândă, succes. ✦ (Fam.) Poznă, năzbâtie.

ISPRÁVNIC (< bg., rus.) s.m. **1.** (În sec. 15–18, în Țara Românească) Dregător care aducea la îndeplinire o poruncă domnească. **2.** (În sec. 18–19, în Moldova și în Țara Românească) Dregător însărcinat cu conducerea unui județ sau a unui ținut.

ISPRĂVÍ (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A (se) sfârși, a (se) termina; a (se) înfăptui, a (se) realiza.

ISRAEL Nume dobândit de Iacov, patriarhul iudeilor, în urma presupusei lupte cu îngerul sau Iahve.

ISRAEL 1. Stat sclavagist antic, constituit în N Palestinei (c. 926 î.Hr.) în urma dezmembrării statului iudeo-israelian. Cucerit de asirieni (722 î.Hr.). V. *Palestina*. **2. Statul ~ (Medinat Yisrael),** stat în Asia de Sud-Vest, în Orientul Apropiat, cu ieșire la M. Mediterană și M. Roșie (G. 'Aqaba/ Elat); 20,8 mii km^2; 6,9 mil. loc. (2006). Limbi oficiale: ivrit și araba. Religia: mozaică 80%, islamică 14,6%, creștină. Cap.: *Ierusalim (Yerushalayim /Al-Quds)*. Orașe pr.: Tel Aviv-Yafo, Haifa, Netanya, Beersheba (Be'er Sheva) ș.a. *Relief*: câmpie litorală îngustă, în V, m-ții Galileii (alt. max.: 1 208 m, vf. Meron), în N, ce domină spre E valea Iordanului, L. Tiberiada și deșertul Negev (50% din terit.) în S. *Climă* mediteraneană (în Negev precipitațiile scad sub 100 mm/an). Parcuri naționale și rezervații naturale. Expl. de săruri de potasiu, fosfați, petrol, gaze naturale, sare, min. de fier, cupru, magneziu, brom. Ind. produce energie electrică, oțel, diamante șlefuite, utilaje ind., avioane, produse chimice, anvelope, mase plastice și rășini sintetice, ciment, hârtie, țesături de lână și

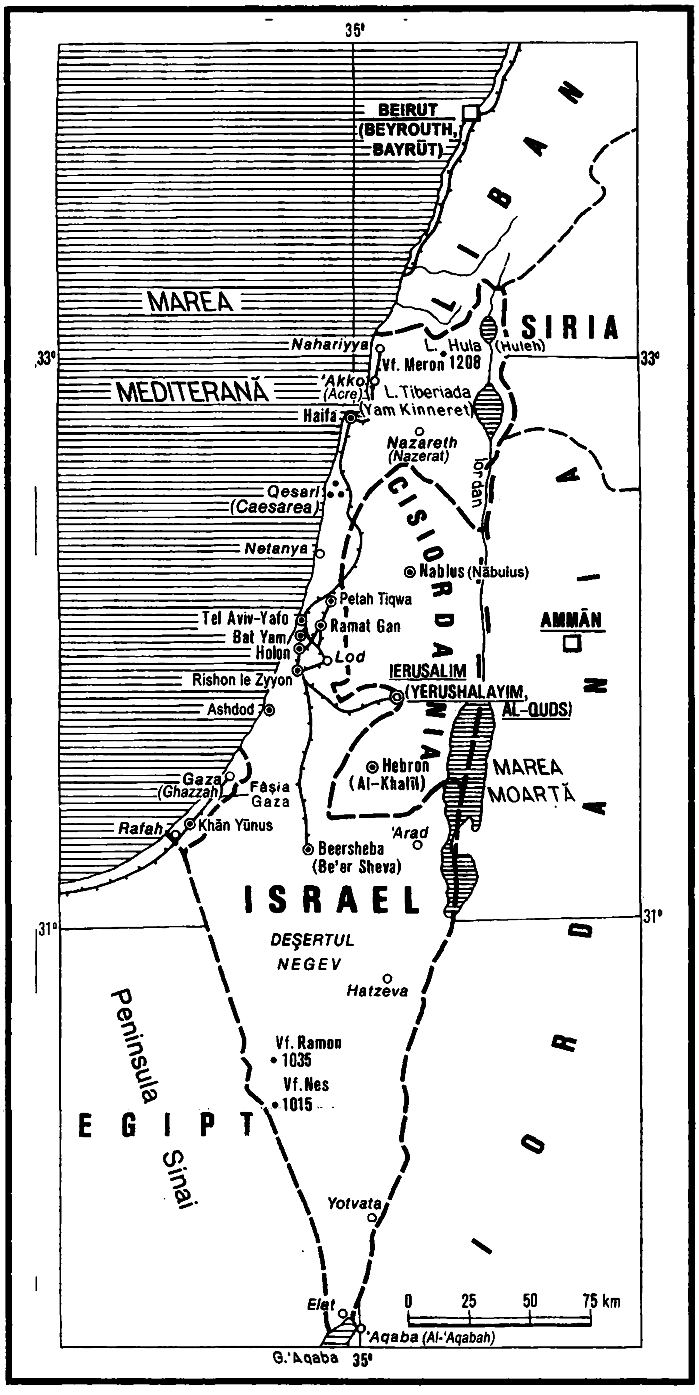
35°
BEIRUT (BEYROUTH, BAYRŪT)
LIBAN
MAREA MEDITERANĂ
SIRIA
33°
Nahariyya
L. Hula (Huleh)
Vf. Meron 1208
'Akko (Acre)
L. Tiberiada (Yam Kinneret)
Haifa
Nazareth (Nazerat)
Iordan
Qesari (Caesarea)
CISIORDANIA
Netanya
Nablus (Nābulus)
Petah Tiqwa
Tel Aviv-Yafo
Ramat Gan
Bat Yam
Holon
Lod
AMMĀN
Rishon le Zyyon
IERUSALIM (YERUSHALAYIM, AL-QUDS)
Ashdod
IORDANIA
Hebron (Al-Khalīl)
MAREA MOARTĂ
Gaza (Ghazzah)
Fâșia Gaza
Rafah
Khān Yūnus
'Arad
Beersheba (Be'er Sheva)
ISRAEL
31°
DEȘERTUL NEGEV
Hatzeva
Peninsula Sinai
Vf. Ramon 1035
Vf. Nes 1015
EGIPT
Yotvata
Elat
0 25 50 75 km
'Aqaba (Al-'Aqabah)
G.'Aqaba
35°

bumbac, articole de marochinărie, ceramică, produse alim. Întinse zone irigate. Se cultivă citrice, cereale şi legume, bumbac, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cartofi, tutun, arahide, fructe. Plantaţii de măslini, avocado, curmali, bananieri şi viţă de vie. Se cresc bovine, ovine, caprine, porcine şi păsări de curte. Turism cu obiective de mare interes pentru credincioşii creştini, evrei şi musulmani. Moneda: 1 shekel = 100 agorot. - *Istoric.* Locuit încă din timpuri preistorice, terit. actual al I. (numit *Palestina*), reprezenta o cale de trecere privilegiată între Asia şi Africa de Est. Civilizaţia canaaneană, care s-a dezvoltat aici, din milen. 3 î.Hr., a fost influenţată, rând pe rând, de mesopotamieni (veniţi din Caldeea, sec. 18 î.Hr.), de egipteni (sec. 16–13 î.Hr.) şi ocupată de filisteni (sec. 12 î.Hr.) şi de evreii veniţi din Egipt sub conducerea lui Moise şi apoi a lui Iosua (sec. 12 î.Hr.), care, în vremea lui Saul (1029–1004 î.Hr.), au întemeiat Regatul I., care va ajunge la apogeul expansiunii sale sub *David* şi *Solomon*. „Biblia" reprezintă principalul izvor de informaţie privind perioada de instalare şi organizare teologico-politică a evreilor în Canaan şi a luptelor cu principalii lor duşmani: filistenii, arameii, amoniţii, edomiţii, moabiţii etc. La moartea lui Solomon, regatul a fost divizat în Iudeea (la S) şi Regatul I. (la N), cucerit de Alexandru cel Mare (333 î.Hr.), de Lagizi (323 î.Hr.), Seleucizi (197 î.Hr.), împotriva cărora s-au răsculat sub conducerea lui Iuda Macabeul (164 î.Hr.), şi de romani (64 î.Hr.), în timpul cărora a apărut *creştinismul*. Evreii s-au răsculat împotriva romanilor (66–70), revoltă reprimată de împăratul *Titus* şi în 132–135, sub conducerea lui Simon Bar-Kochba, înfrântă şi ea. În urma acestor mişcări, evreii au început să părăsească Palestina, răspândindu-se în Imp. Roman. După ce creştinismul a devenit religie de stat în Imp. Roman, persecuţiile repetate împotriva evreilor au accelerat emigraţia lor din Palestina. Inclusă în Imp. Bizantin (395), Palestina a fost ocupată de perşi (614), de arabi (din 634; a făcut parte din statele conduse de califii Omeiazi, Abbasizi şi Fatimizi), de cruciaţi (sec. 11 - Regatul Latin de Ierusalim). În Ev. Med., Palestina devine „Ţara Sfântă", iar Ierusalimul oraş sfânt, atât pentru evrei şi creştini (ţinta cruciaţilor), cât şi pentru musulmani. Recucerit de *Saladin* (1187), a trecut sub tutela mamelucilor (1250), apoi a fost inclus în Imp. Otoman (1517). În urma Congresului sionist de la Basel (1897), care prevedea crearea unui stat al evreilor din Palestina, începe o imigrare sistematică. În 1917 Palestina a fost ocupată de Marea Britanie. Acţiunile organizaţiilor teroriste evreieşti (*Haganah*, Irgun, Stern) au constrâns Marea Britanie să renunţe la mandatul asupra Palestinei, care a fost divizată de O.N.U. (1947) în două zone, destinate a deveni una stat al evreilor şi alta stat al arabilor palestinieni. Refuzul statelor arabe (Egipt, Transiordania, Siria, Liban, Iraq, Arabia Saudită) de a recunoaşte noul stat I., proclamat la 14 mai 1948, a dus la trei războaie israelo-arabe (1948–1949, 1967, 1973), încheiate cu victoria I. Membru al O.N.U. (11 mai 1949). Alături de Franţa şi Marea Britanie, I. participă, în oct.–nov. 1956, la războiul împotriva Egiptului. În urma „războiului de şase zile" (1967), I. ocupă Pen. Sinai, malul vestic al Iordanului, Ierusalimul vechi şi un terit. sirian din zona Înălţimilor Golan. În iun. 1982, I. a invadat Libanul pentru a pune capăt prezenţei combatanţilor Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (O.E.P.), care atacau I. La frontiera cu Libanul, I. a instituit o zonă de siguranţă (10–20 km), ocupată de „Armata Libanului de Sud", formaţiune militară arabă controlată de I. După o serie de negocieri privind proiectul unui tratat de pace, se semnează, la Washington (mart. 1999) Tratatul de pace dintre I. şi Egipt, care, în esenţă, prevede încetarea stării de război între părţi, retragerea I. din Sinai (încheiată în 1982), stabilirea de relaţii diplomatice şi „autonomia" populaţiei palestiniene din Gaza şi Cisiordania. După tratative de pace (începute în oct. 1991) desfăşurate, sub egida Washingtonului şi Moscovei, mai întâi la Madrid, apoi la Moscova şi Washington, rămase fără rezultat, la 13 sept. 1993 se încheie, la Washington, acordul dintre Yitzak Rabin, prim-min. al I. şi Yasser Arafat, preşedintele O.E.P., care prevede recunoaşterea reciprocă, urmat, la 4 mai 1994, de semnarea la Cairo, a acordului privind autonomia provizorie a palestinienilor din Gaza şi din zona oraşului Ierihon ca parte a Cisiordaniei. La 26 oct. 1994 se semnează tratatul de pace israelianoiordanian; în acelaşi timp au loc tratative de pace între I. şi Siria, fără a se ajunge însă la un acord. Negocierile israelo-palestiniene au fost perturbate de ciocnirile din terit. ocupate *(Intifada)*, problema aşezărilor evreieşti din Cisiordania şi, în cele din urmă, de asasinarea primului-ministru al I., Yitzak Rabin (4 nov. 1995) de către un fanatic evreu. În timpul guvernelor Benyamin Netanyahu (1996–1998), Ehud Barak (1998–2001) şi Ariel Şaron (2001–) negocierile cu palestinienii stagnează. La noile atentate sinucigaşe organizate de organizaţiile extremiste palestiniene, premierul Sharon răspunde cu incursiuni militare în terit. palestiniene Cisiordania şi Gaza, ceea ce provoacă o escaladă a spiralei violenţei. La 26 oct. 2004 Parlamentul a aprobat planul premierului Ariel Sharon de retragere a coloniilor evreieşti şi a trupelor din fâşia Gaza. Frământările politice interne declanşate de decizia lui A. Sharon de a înfiinţa un nou partid, Kadima, ca şi atacul cerebral suferit în 2006 de către acesta, duc la alegeri câştigate în 2006 de Kadima, Ehud Olmert preluând funcţia de prim.-min. Republică parlamentară, I. nu are o constituţie propriu-zisă, ci o culegere de legi.

ISRAEL ben Eliezer (numit *Baal Şem Tov* „stăpânul Bunului Nume") (1700–1760), filozof polonez de origine evreiască. Fondator al *hasidismului*. S-a opus ascetismului rigid, subliniind importanţa bucuriei spirituale şi sacralitatea vieţii cotidiene.

ISRAELI, Isaac ben Solomon (c. 832–c. 932), medic şi filozof evreu, originar din Egipt.

ISRAELÍT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Referitor la religia mozaică (iudaică); evreiesc. **2.** S.m. şi f. Persoană de religie mozaică, adept al mozaismului; *p. ext.* evreu.

ISSA (pe numele adevărat *Kobayashi Nobuyuki*) (1763–1827), poet japonez. Maestru al *haiku*-ului. Versuri închinate iubirii sau compasiunii pentru toate fiinţele Universului, caracterizate prin plasticitatea imaginii, umorul de inspiraţie populară („Jurnalul morţii tatălui meu", „Primăvara mea").

ISSÎK-KUL, lac tectonic, puţin sărat, navigabil, în Asia Centrală (Kîrgîzstan), situat într-o depr. a m-ţilor Tian Shan, la 1 608 m alt., cu bazin endoreic; 6,24 mii km^2. Ad. max.: 668 m. Lungime: 178 km; lăţime max.: 60 km. În el se varsă c. 50 râuri. Din cauza evaporării intense şi a micşorării supr. lacului, râul Ciu, care se varsă în partea sa vestică, se pierde uneori în deşert. Pescuit. Turism. Rezervaţie naturală.

ISSOS sau **ISSUS,** oraş antic în SE Asiei Mici (Cilicia), pe ţărmul G. Iskenderun. Aici Alexandru Macedon l-a înfrânt, în 333 î.Hr., pe regele Persiei, Darius III.

ISTANBUL, cel mai mare oraş al Turciei, situat în partea de VNV a ţării, pe malurile Bosforului; 8,83 mil. loc. (2000). Format din trei părţi distincte, separate de Bosfor şi Cornul de Aur, la limita dintre Europa şi Asia, şi legate prin mai multe poduri. Partea europeană cuprinde cartierele Galata, Beyoğlu, Fener (Fanar), Sultanahmet (vechiul Bizanţ), Topkapî ş.a., iar cea asiatică cartierul Üsküdar (Scutari). Nod de comunicaţii între Europa şi Asia. Ind. constr. de maşini, electrotehnică, chimică, a cimentului, sticlei, de prelucr. a lemnului, hârtiei şi poligrafică, piel. şi încălţ., textilă şi alim. Centru turistic. Universităţi. Institut politehnic. Bazar. Monumente bizantine: ruinele zidurilor oraşului şi ale hipodromului, biserica Sf. Sofia, devenită, în 1453, moscheea Ayasofya (construită în 532–537), capodoperă a artei bizantine, moscheea Kahriye-Camii, sec. 4–11, renovată la începutul sec. 14 (mozaicurile şi frescele sale sunt mărturii ale artei bizantine a *Paleologilor*), Turnul genovez Galata, 1349, Palatul Paleologilor sau Tekfur-Sarai, Palatul Dolmabahçe etc. şi musulmane (moscheile Baiazidiye, Suleimaniye, 1550–1557, Ahmediye-Camii, Yeni-Camii, 1597, Palatul Topkapî, sec. 15). Muzeu de arheologie. Teatre. În Antic. s-a numit *Bizantion*. Cap. a Imp. Bizantin, cu numele de Constantinopol, a devenit (1453), cu numele de Istanbul (Stambul), cap. Imp. Otoman – până în 1923, când cap. Republicii Turcia s-a mutat la Ankara. V. *Constantinopol*.

ISTERÍE (< fr., it. {i}; {s} gr. *hystera* „uter") s.f. Tulburare mentală manifestată prin descărcări emoţionale, leşin, sugestibilitate, simptome fără bază organică.

ISTÉŢ, -EÁŢĂ (< sl.) adj. Inteligent, deştept, priceput. ✦ Vioi, sprinten; *p. ext.* îndrăzneţ.

ISTEŢÍME s.f. Inteligenţă, iscusinţă, pricepere.

ISTM (< fr., lat., gr.) s.n. Porţiune îngustă de uscat mărginită de ape, care leagă două continente, două ins. sau o peninsulă de un continent (ex. i. Panamá, Corint, Suez etc.).

ISTÓRIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f., s.n. **I.** Adj. **1.** Care aparţine istoriei, referitor la istorie; *p. ext.* de importanţă deosebită în dezvoltarea societăţii. ✧ *Monument i.* = construcţie care pentru vechimea şi valoarea ei artistică este ocrotită de lege. ✦ Care urmăreşte fapte din istorie (ex. roman i.). **2.** Care se schimbă de-a lungul timpului; diacronic. *Proces istoric.* **3.** Corespunzător faptelor istoriei; obiectiv, real^2. **4.** Care studiază faptele în ordine cronologică (ex. metodă i.). **II.** S.m. şi f. Specialist în istorie; istoriograf. **III.** S.n. Expunere (amplă) a unui eveniment (sau a evenimentelor dintr-o perioadă dată), însoţită de o relatare cronologică a împrejurărilor în care s-a produs.

ISTORICÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) **1.** Orice doctrină care recunoaşte perspectiva schimbării istorice. **2.** Concepţie care pune accentul pe înţelegerea empatică în cercetarea fenomenelor umane. 3. Concepţie potrivit căreia ştiinţele sociale au ca scop descoperirea de legi ale dezvoltării.

ISTÓRIE (< lat., it.) s.f. 1. Ştiinţă care studiază trecutul umanităţii şi al societăţilor omeneşti cu scopul de a le reconstitui. **2.** Prin opoziţie cu preistoria, perioadă cunoscută în principal prin documente scrise. 3. (Cu determinarea domeniului) Ştiinţă care studiază dezvoltarea şi modificările succesive într-un anumit domeniu (ex. i. literaturii, i. medicinei). **4.** Povestire, naraţiune. 5. (Fam.) Întâmplare, păţanie; poznă **(1)**, năzbâtie.

ISTORIOGRÁF (< fr., lat. {i}) s.m. **1.** Persoană însărcinată în mod oficial să scrie istoria unei epoci, a unei domnii. 2. Istoric **(II)**.

ISTORIOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *historia* „istorie" + *graphe* „descriere") s.f. Ştiinţă auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studiul evoluţiei concepţiilor şi al operelor istorice.

ISTORISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A relata o întâmplare, a expune, a povesti.

ISTORÍSM (< fr.) s.n. V. *istoricism*. ✦ Studiul obiectelor şi evenimentelor din punct de vedere al apariţiei şi dezvoltării lor istorice.

ISTOVÍ (< *istov*, înv. „sfârşit") vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A (se) obosi peste măsură; a (se) epuiza **(2)**, a (se) extenua. 2. Tranz. (Înv.) A isprăvi, a termina; a epuiza **(1)**.

ISTRATE, Mircea (n. 1929, Cluj), compozitor român. Orientare avangardistă cu unele trăsături neoclasice. Muzică vocal-simfonică, simfonică (*Algoritm*), de cameră, corală, de teatru şi film.

ISTRATI, Alexandru (1915–1991, n. Dorohoi), pictor român. Stabilit în Franţa (1947). Principal reprezentant al „abstracţiei lirice". Lucrări caracterizate prin abundenţă cromatică şi dinamism. Împreună cu soţia sa, *Natalia Dumitrescu*, a organizat Muzeul „Brâncuşi", de la Centrul „G. Pompidou" din Paris.

ISTRATI, Constantin I. (1850–1918, n. Roman), chimist şi medic român. Acad. (1899). A participat, ca medic

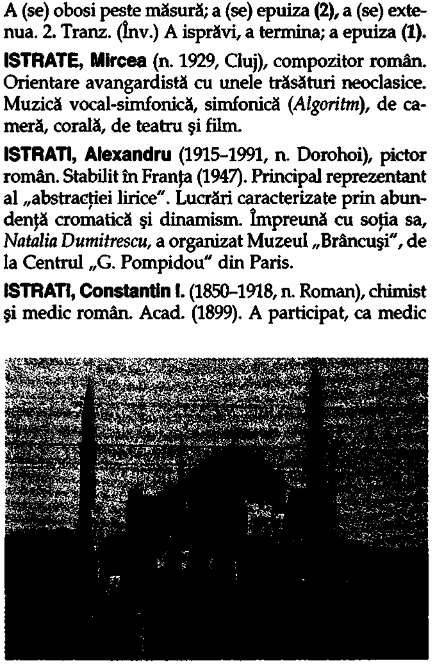

Istanbul. Sfânta Sofia

în armata română, la Războiul de Independență. Unul dintre fondatorii școlii românești de chimie. Cercetări asupra bogățiilor naturale ale țării (sare, petrol, chihlimbar, ozocherită etc.); a descoperit o clasă nouă de coloranți, „franceine". A înființat „Societatea română de științe" (1890), „Asociația română pentru înaintarea și răspândirea științelor" (1902) ș.a. Lucrări didactice. Membru al mai multor societăți științifice străine.

ISTRATI, Panait (pseud. lui *Gherasim Panait Istrate*) (1884–1935, n. Brăila), scriitor român de limbă franceză și română. Supranumit de R. Rolland „Gorki al Balcanilor". Inițial admirator al regimului sovietic, a fost profund dezamăgit de cele văzute în U.R.S.S. („Spovedanie pentru învinși"). Proză de evocare romantică a peisajului brăilean și a mediului pestriț oriental, populat de oameni simpli, răzvrătiți, animați de nostalgia fericirii („Chira Chiralina", „Moș Anghel", „Ciulinii Bărăganului", „Codin"). Ecranizări.

ISTRATTY, Edgar (1887–1967, n. Vaslui), bas român. Membru fondator al Operei Române. Carieră internațională. Roluri remarcabile în repertoriul wagnerian și în „Faust" de Gounod.

ISTRIA (ISTRA), pen. de formă triunghiulară pe țărmul de NE al M. Adriatice, între G. Triest și Rijeka; 3,9 mii km². Lungime: c. 100 km. Relief de podiș calcaros (pod. Karst). Expl. de cărbune, marmură și bauxită. Viticultură. Măslini și pomicultură. Stațiuni balneoclimaterice (Opatija și Pula). Locuită de istri, cucerită de romani (177 î.Hr.) și transformată în colonie, a fost invadată în sec. 5–8 de vizigoți, ostrogoți, bizantini și longobarzi, franci, slavi și avari. Înglobată în Sfântul Imperiu German (sec. 10), ulterior înfeudată patriarhilor de Aquileea (1208–1480). Dominată de Veneția (sec. 15–18) până la Tratatul de la Campo Formio (1797), când a fost cedată Austriei. A făcut parte (1805–1815) din Regatul Italic al lui Napoleon. Anexată de Italia (1920); atribuită Iugoslaviei prin Tratatul de la Paris (1947). În 1954, în baza unui acord italo-iugoslav, partea de NV a I. a fost împărțită în două zone, aparținând, respectiv, Italiei și Iugoslaviei. În 1991, ca urmare a dezmembrării federației iugoslave, I. a fost împărțită între Croația și Slovenia.

ISTRIA 1. Podișul Istriei, reg. de podiș cu relief tabular în E Dobrogei, între Casimcea și L. Sinoe. Alt. max.: 195 m. 2. Com. în jud. Constanța, pe malul L. Sinoe; 2 657 loc. (2008). Rezervația naturală Corbu-Nuntași-Histria (160 ha) din Rezervația biosferei Delta Dunării. Muzeu de arheologie. Vestigiile cetății antice *Histria.*

ISTRIȚA, masiv deluros în Subcarpații de Curbură, între râurile Cricovu Sărat și Nișcov. Alt. max.: 754 m. Viticultură (podgoria Pietroasele).

ISTROROMÂN, -Ă (< n. pr. *Istria* + *român*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană făcând parte dintr-o ramură a poporului român și care vorbește dialectul i. I. au emigrat prin sec. 10–11 spre V Pen. Balcanice, stabilindu-se în pen. Istria la Monte Maggiore și în ins. Veglia (azi Krk). 2. Adj. Care aparține i. (1), privitor la i. ✦ (Substantivat, f.) Dialect al limbii române, vorbit de i.

ISTROS 1. Denumirea tracă a Dunării, folosită și de izvoarele antice grecești. A fost latinizată, ulterior, în Hister. V. *Danubius.* 2. Colonie greacă pe țărmul de V al Mării Negre. V. *Histria.*

ISVERNA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Coșuștea; 2 313 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Tufărișurile mediteraneene de la I. (10 ha), Vârful lui Stan (120 ha) și Cornetul Piatra Încălecată (12 ha).

ISVOARELE, com. în jud. Giurgiu, pe dreapta Argeșului, în C. Burnazului; 1 952 loc. (2008).

IȘALNIȚA, com. în jud. Dolj, pe valea Jiului; 3 882 loc. (2008). Expl. de balast. Combinat chimic. Termocentrală. În satul I., se află biserica Adormirea Maicii Domnului (1705–1706).

IȘIM, râu în Federația Rusă (V Siberiei), afl. stg. al lui Irtîș; 2 450 km. Izv. din partea central-nordică a Kazahstanului și trece prin Țelinograd și Petropavlovsk.

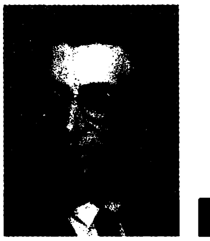

Panait Istrati

IȘLIC (< tc.) s.n. Căciulă mare de blană sau de postav, de formă rotundă sau cu fundul pătrat, purtată de domni și boieri, iar, mai târziu, de negustori și de lăutari.

IȘTAR (ISHTAR) (în mitologiile din Mesopotamia), stăpâna cerului și protectoarea dragostei și a maternității. Zeiță a bătăliilor, dar și zeiță sapiențială, simbolizând atotputernicia înțelepciunii, I. era simbolul suprem al frumuseții feminine. Identificată cu planeta Venus sau cu Luceafărul de seară.

ITACA (ITHACA, ITHÁKÍ), ins. grecească în grupul ins. Ionice, separată de ins. Cefalonia prin str. I.; 96 km². Relief muntos vulcanic. Viticultură, măslini. Creșterea animalelor. Patria legendară a lui Ulise.

ITAIPU, una dintre cele mai mari hidrocentrale din lume, construită (1973–1991) pe fl. Paraná, la granița dintre Brazilia și Paraguay. Are 18 turbine de 750 MW fiecare (cu o putere totală instalată de 13 500 MW). Lacul de acumulare are o supr. de 1 350 km², o lungime de 170 km și un volum de 29 km³.

ITALIA (Republica Italiană), stat în S Europei, cuprinzând o parte continentală, una peninsulară (Pen. Italică sau Apeninică) și una insulară (ins. Sicilia, Sardinia ș.a.); 301,3 mii km²; 57,9 mil. loc. (2003). Limba oficială: italiana. Religia: catolică (95%) ș.a. Cap.: *Roma.* Orașe pr.: Milano, Napoli, Torino, Palermo, Genova, Bologna, Florența, Veneția, Verona ș.a. *Relief:* în N se desfășoară Alpii pe c. 1 200 km pe direcția V–E, cuprinzând Alpii Graici (vf. Gran Paradiso, 4 061 m), Alpii Lombarzi și Alpii Veneției. M-ții Apenini ocupă cea mai mare parte a peninsulei și se continuă și în Sicilia. Între Alpi și Apenini se află Prealpii și C. Padului. Vulcani activi (Vezuviu, Etna, Stromboli). Expl. de lignit, petrol, gaze naturale, min. de fier, mangan, plumb, zinc, argint, antimoniu, mercur, bauxită, azbest, sulf, grafit, pirite, săruri de potasiu, marmură (Carrara). Ind. energetică, siderurgică, a aluminiului, constr. de mașini, electronică, chimică, textilă, alim. Există o veche tradiție în prod. de mobilă, de sticlărie și porțelanuri, instrumente muzicale, încălț., paste făinoase. Se cultivă cereale, din care

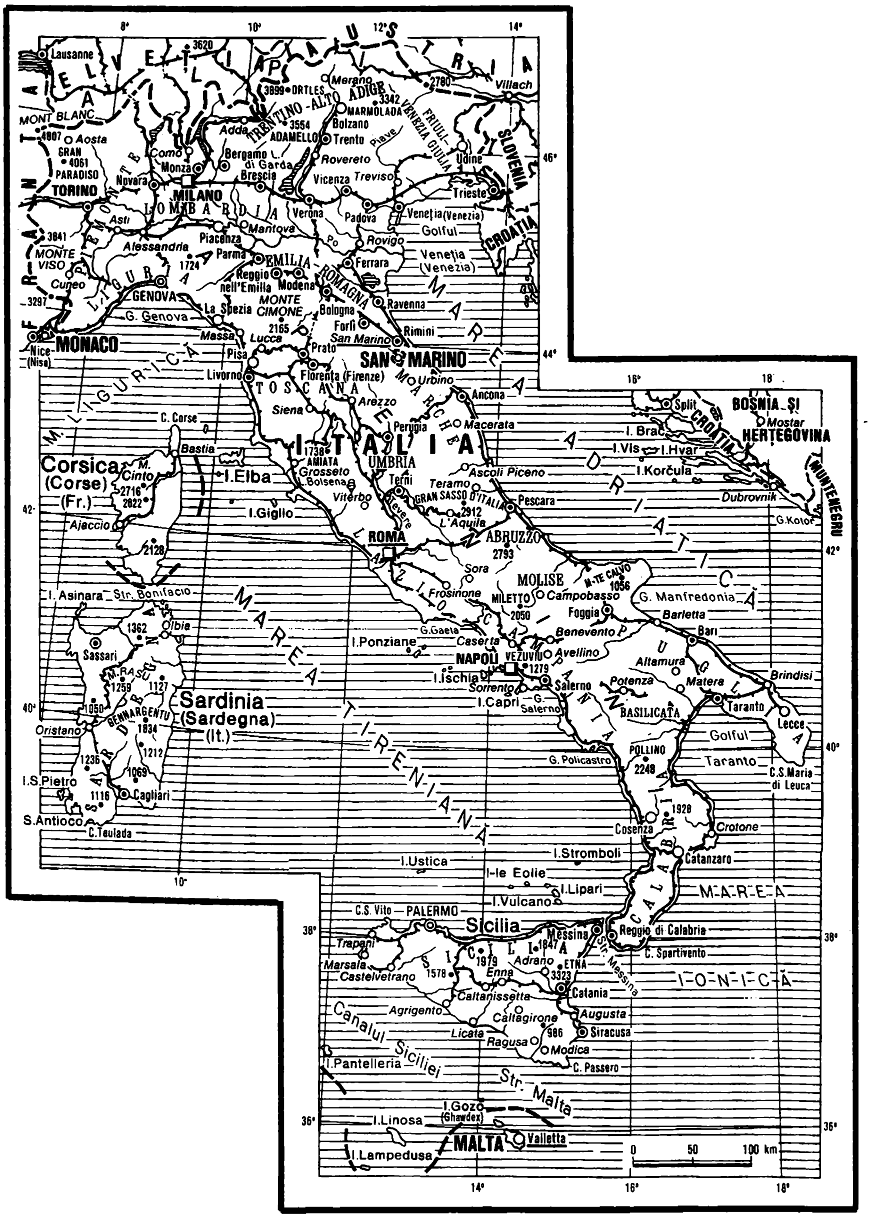
8°
10°
12°
14°
16°
18°
46°
44°
42°
40°
38°
36°
ELVEȚIA
AUSTRIA
SLOVENIA
CROAȚIA
FRANȚA
BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA
MUNTENEGRU
Lausanne
3620
Merano
ORTLES
3899
TRENTINO-ALTO ADIGE
3342
MARMOLADA
2780
Villach
MONT BLANC
4807
Aosta
GRAN PARADISO
4061
TORINO
Novara
Como
Monza
Adda
Bergamo
ADAMELLO
3554
Bolzano
Trento
Piave
FRIULI-VENEZIA GIULIA
Udine
Rovereto
L. di Garda
Brescia
Vicenza
Treviso
Trieste
MILANO
LOMBARDIA
Verona
Padova
Veneția (Venezia)
Golful Veneția (Venezia)
Asti
Mantova
Po
Rovigo
3841
MONTE VISO
Alessandria
Piacenza
Parma
Ferrara
1724
EMILIA
Cuneo
LIGURIA
GENOVA
Reggio nell'Emilia
Modena
ROMAGNA
3297
G. Genova
La Spezia
MONTE CIMONE
2165
Bologna
Ravenna
Nice (Nisa)
MONACO
Massa
Lucca
Prato
Forlì
Rimini
San Marino
SAN MARINO
Pisa
Livorno
Florența (Firenze)
Urbino
TOSCANA
Ancona
MAREA LIGURICĂ
MAREA ADRIATICĂ
C. Corse
Siena
Arezzo
Perugia
Macerata
MARCHE
Split
Mostar
I. Brač
I. Vis
I. Hvar
I. Korčula
Dubrovnik
G. Kotor
Bastia
Corsica (Corse) (Fr.)
M. Cinto
2710
2622
I. Elba
I. Giglio
Ajaccio
ITALIA
1738
AMIATA
UMBRIA
Grosseto
L. Bolsena
Terni
Viterbo
Ascoli Piceno
Teramo
GRAN SASSO D'ITALIA
2912
Pescara
L'Aquila
ABRUZZO
ROMA
2128
Tevere
2793
LAZIO
Sora
MOLISE
M-TE GALVO
1056
Frosinone
MILETTO
Campobasso
G. Manfredonia
2050
Foggia
Barletta
I. Asinara
Str. Bonifacio
Olbia
1362
Sassari
Benevento
Bari
I. Ponziane
G. Gaeta
Caserta
PUGLIA
NAPOLI
VEZUVIU
1279
Avellino
Altamura
CAMPANIA
Brindisi
M. Rasu
1259
1127
Sardinia (Sardegna) (It.)
I. Ischia
Sorrento
I. Capri
Salerno
G. Salerno
Potenza
Matera
Taranto
1050
GENNARGENTU
1834
BASILICATA
Lecce
Oristano
Golful Taranto
1212
1236
G. Policastro
POLLINO
2248
C. S. Maria di Leuca
1069
I. S. Pietro
1116
Cagliari
S. Antioco
C. Teulada
MAREA TIRENIANĂ
1928
Cosenza
Crotone
CALABRIA
I. Ustica
I. Stromboli
Catanzaro
I-le Eolie
I. Lipari
I. Vulcano
C. S. Vito
PALERMO
Sicilia
Messina
Reggio di Calabria
Str. Messina
1847
Trapani
SICILIA
C. Spartivento
Marsala
Castelvetrano
1578
1979
Adrano
ETNA
3323
Enna
MAREA IONICĂ
Caltanissetta
Catania
Canalul Siciliei
Agrigento
Caltagirone
Augusta
986
Siracusa
Licata
Ragusa
Modica
C. Passero
I. Pantelleria
Str. Malta
I. Gozo (Ghawdex)
I. Linosa
MALTA
Valletta
I. Lampedusa
0
50
100 km

grâu, porumb, apoi orz, ovăz, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, in, cânepă, anghinare (locul 1 pe Glob), tutun, soia, legume. Mare producătoare de fructe din lume: mere, pere, caise, piersici, cireşe, nuci, portocale, lămâi, mandarine, pepeni, măsline (locul 2 pe Glob la ulei de măsline, 2005), smochine, migdale, alune, castane (locul 1 pe Glob). Viticultură (locul 2 pe Glob la prod. de vin, 2005). Floricultură. Se cresc bovine, bubaline, porcine, ovine, caprine, cabaline, asini şi catâri. Sericicultură. Pescuit. Turism foarte dezvoltat. Principalele obiective: Capitala şi „oraşele-muzeu" cu vestigii şi monumente mai ales medievale, iar uneori şi romane; staţiuni balneoclimaterice. Moneda: euro. – *Istoric:* Terit. I. este locuit încă din Paleoliticul inferior. În milen. 3 î.Hr. apar primele influenţe ale popoarelor indo-europene. În milen. 2 î.Hr. se consolidează două arii culturale omogene: una sudică, peninsulară (cultura apeninică), în contact cu marile culturi ale popoarelor mediteraneene, şi una nordică, în contact cu cultura Europei Centrale. La sfârşitul milen. 2 î.Hr., ca urmare a valurilor migratoare succesive, ligurii ocupă partea de NV a I., veneţii, reg. dintre Mincio şi Pad, populaţiile ilirice se stabilesc pe malul M. Adriatice şi în Puglia, siculii în Sicilia, latinii la S de Tibru, iar etruscii în I. Centrală. În sec. 8 şi 7 î.Hr., grecii întemeiază numeroase colonii pe coastele de S ale I. şi în Sicilia. În sec. 6 şi 5 î.Hr., triburi de gali de origine celtică se stabilesc în C. Padului. Dintre toate aceste popoare, etruscii cunosc un înalt grad de civilizaţie (sec. 7–6 î.Hr.). La începutul sec. 5 î.Hr., *Roma,* o cetate din Latium, se emancipează de sub suzeranitatea etruscă, devenind, în sec. 3 î.Hr., stăpâna întregii I., şi apoi hegemonul bazinului M. Mediterane, instituind cel mai vast şi mai durabil imperiu al lumii antice. După prăbuşirea Imp. Roman de Apus (476), marcată de înfrângerea lui Romulus Augustulus, I. este stăpânită de heruli (476–493), de ostrogoţi (493–553), apoi de Imp. Bizantin (din 553). În 569, longobarzii, conduşi de Alboin, cuceresc N I., iar în 756 se întemeiază statul papal. În 774, Carol cel Mare îi înfrânge pe longobarzi, regatul acestora fiind inclus în statul franc, restul pen. rămânând sub dominaţie bizantină, cu excepţia S I. şi a Siciliei, care sunt ocupate (sec. 9) de arabi, eliminaţi (sec. 11–12) de normanzi. În timpul lui Otto I, N şi centrul I. au intrat în componenţa Sfântului Imp. Roman aflat (1075–1122) în conflict cu Papalitatea („lupta pentru învestitură"), care s-a încheiat prin *Concordatul de la Worms.* În urma cruciadelor (sec. 11–13), oraşele din N şi centrul I. au devenit importante centre de tranzit în comerţul dintre Orient şi Occident, Milano, Veneţia, Florenţa, Genova, Pisa, constituindu-se în republici independente şi devenind (după sec. 13) înfloritoare nuclee de iradiere a ideilor umaniste şi renascentiste. Tot acum au avut loc o serie de frământări sociale: răscoala ţărănească (1304–1307), condusă de Dolcino, răscoala din Roma (1347), în frunte cu Cola di Rienzo şi a lucrătorilor textilişti (ciompi) din Florenţa (1378). Între 1494 şi 1559, I. a devenit câmpul de bătălie dintre Franţa şi Spania („Războaiele italiene"), conflict încheiat cu Pacea de la Câteau-Cambrésis, prin care Spania a anexat cea mai mare parte a pen., cedată ulterior, prin tratatele de la Utrecht (1713) şi Rastatt (1714), austriecilor. După 1792, terit. I. a fost unul dintre locurile de desfăşurare a războaielor napoleoniene, părţi din acest terit. fiind înglobate în formaţiuni statale dependente de Franţa sau de Austria. După izbucnirea Revoluţiei Franceze, ideile acesteia au pătruns şi în I., materializându-se în mişcarea pentru independenţă şi unificarea ţării (*Risorgimento* – c. 1820–1870), care s-a realizat în jurul Regatului Piemontului. În urma Războiului franco-piemontezo-austriac (1859), Lombardia se uneşte cu Piemontul, iar „cămăşile roşii" ale lui Garibaldi eliberează Sicilia şi I. de S (1860–1861), astfel încât Victor Emmanuel II din dinastia de Savoia se proclamă (1861) rege al I. Războiul austriaco-prusian din 1866, în care I. se raliază Prusiei, se soldează cu alipirea Veneţiei la Regatul Italian. Unificarea I. se încheie prin cucerirea Romei (1870), care va deveni cap. ţării. La sfârşitul sec. 19, I. se confruntă pe plan intern cu o gravă criză economică, mai accentuată în S, care duce la masive imigrări şi mişcări insurecţionale. Pe plan extern, I. se alătură *Triplei Alianţe* (1882) şi promovează o politică de cuceriri, ocupând Eritreea şi Somalia, iar, în urma Războiului italo-turc (1911–1912), Tripolitania, Cirenaica şi ins. Dodecanez. I. participă la Primul Război Mondial, alăturându-se Antantei (la 23 mai 1915). Prin tratatele de pace de la Saint-Germain (1919) şi Sèvres (1920), I. obţine Tirolul de Sud, Trieste, pen. Istria, ins. Dodecanez, iar, în 1924, oraşul Fiume (Rijeka). Ca urmare a unei tot mai accentuate degradări a vieţii sociale şi politice şi a unei profunde crize politice, ideile fasciste, al căror principal exponent era Benito Mussolini, câştigă tot mai mult teren, permiţându-i acestuia să execute „marşul asupra Romei" (oct. 1922) şi să devină prim-min., instaurând un regim dictatorial. I. ocupă Ethiopia (1935–1936, care îşi va recăpăta independenţa în 1941) şi participă (1936–1939), alături de Hitler, la războiul civil spaniol, sprijinindu-l pe Franco. Împreună cu Hitler, Mussolini creează „Axa Berlin-Roma" (1936) şi aderă la „Pactul anticomintern" (1937). După invadarea Albaniei (7 apr. 1939), I. se alătură, la 10 iun. 1940, Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial, atacând Franţa, Grecia, Iugoslavia şi participând, din iun. 1941, cu un corp expediţionar, la războiul împotriva U.R.S.S. Confruntat cu nemulţumirea crescândă a populaţiei, regimul fascist trebuie să facă faţă, după 1942, unei puternice mişcări de rezistenţă, principala forţă fiind reprezentată de Partidul Comunist Italian. După debarcarea anglo-americană din Sicilia (10 iul. 1943), Mussolini este înlăturat de la putere (25 iul. 1943) şi se formează un nou guvern, condus de *P. Badoglio,* I. declarând, la 13 oct. 1943, război Germaniei. Eliberat de un comando german, Mussolini înfiinţează la Saló, în N ţării, un stat sub tutelă germană. La 28 mart. 1945, Mussolini este capturat de partizani şi împuşcat. La 18 iun. 1946, I. se declară republică. Prin Tratatul de pace de la Paris (1947), Somalia Italiană, Eritreea şi Tripolitania trec sub tutelă O.N.U., Istria, Fiume şi Zara (Zadar) revin Iugoslaviei, iar ins. Dodecanez, Greciei; Triestul devine terit. liber (până în 1954), Tratatul italo-iugoslav din 10 nov. 1975 consfinţind împărţirea acestui terit. între cele două state. După cel de-al Doilea Război Mondial, viaţa politică italiană este dominată de Partidul Democrat Creştin, iar cea economică, cu ajutorul planului Marshall, cunoaşte o dezvoltare deosebit de rapidă („miracolul italian"), în care se păstrează însă decalajul dintre nordul industrializat şi sudul mai slab dezvoltat. Dar, după 1968, pe fundalul creşterii corupţiei, a puterii Mafiei şi al sporirii tensiunilor sociale, are loc o degradare economică şi politică a ţării (în 1978 Aldo Moro este asasinat de către gruparea extremistă a Brigăzilor Roşii). Şi după 1992 afacerile oneroase şi legăturile unor personalităţi politice cu Mafia provoacă o scădere dezastruoasă a popularităţii Democraţiei Creştine. După modificarea legii electorale, guvernul de tranziţie al lui Carlo Azeglio Ciampi, primul prim-min. independent (în funcţie de la 29 apr. 1993), pregăteşte alegerile parlamentare, care sunt câştigate de Forza Italia – partidul miliardarului Silvio Berlusconi, în guvernul căruia sunt incluşi şi 5 miniştri neofascişti. Frământările politice şi implicarea lui Berlusconi în unele afaceri ilegale se soldează cu retragerea cabinetului acestuia, cu noi alegeri, câştigate de o coaliţie de centru stânga, şi cu formarea cabinetelor conduse de Romano Prodi (1996), Massimo d'Alema (1998) şi Giuliano Amato. Alegerile legislative (13 mai 2001) sunt câştigate de partidul Forza Italia, iar liderul acestuia, S. Berlusconi, desemnat premier, formează un guvern de coaliţie. Alegerile din 2004 sunt câştigate de o coaliţie de centru-stânga, condusă de Romano Prodi. Viaţa internă este în continuare măcinată de scandaluri şi acuzaţii de corupţie, care duc în final la demisia lui Romano Prodi şi la revenirea lui S. Berlusconi în urma alegerilor din 2007. Republică prezidenţială.

ITALIÁN, -Ă (< it.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune în Pen. Italică. I. mai trăiesc în S.U.A., Franţa, Elveţia, Germania, Belgia, Marea Britanie, Canada, Brazilia, Venezuela, Argentina, Australia ş.a. De religie creştină (catolici). ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Italia. **2.** Adj. Care aparţine Italiei sau italienilor **(1)**, referitor la Italia sau la italieni. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din grupul italo-romanic vorbită de italieni; prezintă diferenţe dialectale foarte mari. Limba literară are la bază dialectul toscan (impus de mari scriitori ca Dante, Petrarca, Boccaccio). Alfabet latin. Limbă oficială în Italia, Elveţia, San Marino, Vatican. Limbă de cultură în Malta. ✧ *Artă i.* = artă dezvoltată pe terit. Italiei. Cuprinde în procesul ei de formare atât tradiţia artei *romane,* cât şi a artei *paleocreştine* şi *bizantine.* Din sec. 11, în arhitectură se creează, în tradiţia artei bizantine şi în stil romanic, monumente importante (Milano, Pisa), în timp ce stilul gotic întâmpină rezistenţă, manifestându-se mai mult în decoraţie

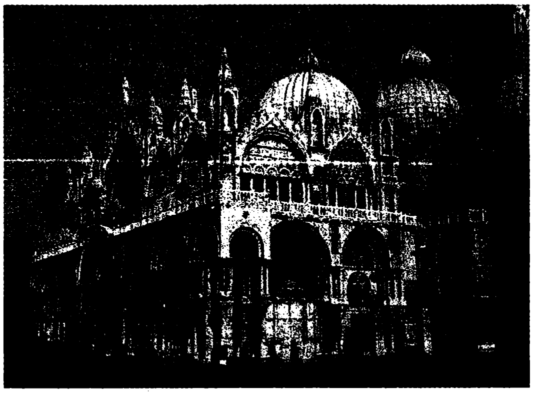
1

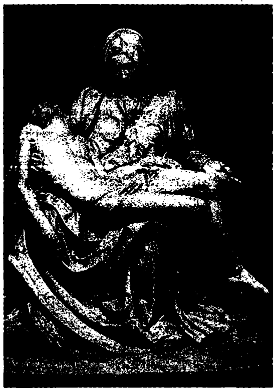
2

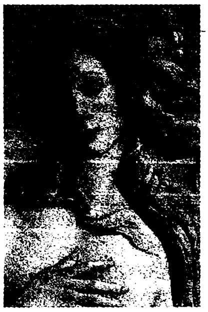
3

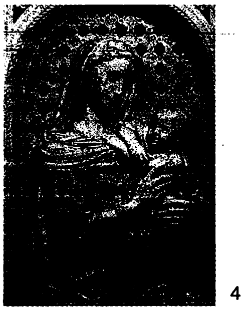
4

Artă italiană
1. Bazilica San Marco din Veneţia (sec. 11)
2. Michelangelo Buonarroti: „Pietà"
3. Sandro Botticelli: „Naşterea Venerei" (detaliu)
4. Michelozzo: „Madonna cu Pruncul"

(Orvieto, Milano). Sculptura sec. 13 este dominată de Nicola Pisano. Pictura se desprinde treptat de sub influența bizantină, prin pictorii sienezi: Cimabue, Duccio di Buoninsegna, Simone Martini și îndeosebi prin Giotto. Un moment culminant al **a.i.** îl constituie *Renașterea* (sec. 15 și 16). În arhitectură, F. Brunelleschi, Michelozzo și L.B. Alberti definesc preferințele epocii pentru simplitate, proporționalitate, simetrie. Bramante, Michelangelo, Palladio creează mari edificii și ansambluri arhitectonice. În sculptură, personalitățile dominante sunt J. della Quercia, Ghiberti, Donatello, Verrocchio, Michelangelo, iar în sec. 16, Cellini. În pictură, alături de frescă se dezvoltă tehnica picturii în ulei. Cei mai de seamă reprezentanți ai picturii Renașterii sunt, în sec. 15, Uccello, Masaccio, Piero della Francesca, Antonello da Messina, Giovanni Bellini, Mantegna, Botticelli, Ghirlandaio, iar în sec. 16 Leonardo da Vinci, Rafael, Correggio, Tiziano, Tintoretto, Veronese. Către mijlocul sec. 16 apare *manierismul*. În 1585, la Bologna, ia ființă prima academie de pictură. Sec. 17–18 sunt dominate de stilul baroc, Roma devenind principalul centru artistic. În arhitectură sunt reprezentativi Borromini, Bernini (care este și sculptor); pictura se dezvoltă sub influența lui Caravaggio și a Școlii bologneze (Carracci, Guido Reni). Veneția devine, în sec. 18, principalul centru de pictură (Canaletto, Tiepolo, Guardi). La sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, se impune *neoclasicismul*, ilustrat în sculptură de Canova. După 1860, apar curente înnoitoare *(macchiaioli)*. În pictura sec. 20 se remarcă Modigliani, apar *futurismul* (N. Boccioni, C. Carrà, G. Severni) și pictura *metafizică*. Figuri reprezentative ale artei **i.** după cel de-al Doilea Război Mondial: G. Morandi, E. Prampolini, M. Campigli, G. de Chirico, R. Guttuso, G. Manzù, M. Marini, iar în arhitectură P. L. Nervi, G. Ponti. În ultimele decenii, arta **i.** a cunoscut o deosebită înflorire și diversificare. În arhitectură s-au afirmat P. Portoghezi, A. Rossi, V. Gregotti, G. Anlenti, R. Piano. În sculptură s-au impus A. și G. Pomodoro, P. Consagra, M. Mertz, F. Melotti, G. Paolini, M. Ceroli, P. Pascali, N. Carrino etc. În pictură, abstracționismul, reprezentat în special de E. Vedova, R. Vespignani, G. Santomaso, utilizează noi limbaje: cel informal (A. Burri, R. Crippa), cromatic (P. Dorazio) sau al expresionismului suprarealist (E. Baj). Se afirmă în egală măsură arta cinetică (B. Murani, E. Mari), arta figurativă într-o nouă ipostază (A. Recarcati, M. Pistolelto), arta pop (M. Schifano), arta săracă (caracterizată prin simplitatea elementelor folosite) ș.a. Caracteristic artei anilor '80, '90 ai sec. 20 este subiectivismul, tematica abordată fiind analizată numai din punct de vedere artistic și al personalității creatoare a artistului. De remarcat rafinamentul stilistic al design-ului (M. Zanuso, E. Gottsass, V. Magistretti).

ITÁLIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. I. Adj. **1.** Care ține de Italia antică, privitor la Italia antică. **2.** (POLIGR.; despre caractere tipografice, și substantivat, f.) Cursiv. II. S.f. Ramură a fam. de limbi indo-europene, din a cărei principală reprezentantă, latina, derivă limbile romanice actuale.

ITALICĂ sau **APENINICĂ, Peninsula ~,** pen. în S Europei, între mările Tireniană, Ionică și Adriatică, mărginită la N de C. Padului; 149 mii km^2. Străbătută de la NV spre SE de m-ții Apenini. Climă mediteraneană. Formează o mare parte a terit. Italiei.

ITALIENÍSM (< it.) s.n. 1. Cuvânt sau expresie împrumutată din limba italiană de o altă limbă și neadaptată la sistemul acesteia. **2.** Curent lingvistic, inițiat de I. Heliade-Rădulescu, care urmărea să apropie, prin mijloace artificiale, limba română de limba italiană.

ITAPICURU, fl. în NE Braziliei; 1 200 km. Izv. din pod. brazilian, vărsându-se în Oc. Atlantic în aval de Rosário.

ITARD, Jean Marie Gaspar (1774–1838), medic francez. Pionier în domeniul otologiei moderne. A inventat cateterul eustachian *(cateterul lui I.)*. Contribuții importante în domeniul educării surdo-muților și al retardaților mental.

ITATIAIA, Parc Național în Brazilia, la granița dintre statele Minas Gerais și Rio de Janeiro (120 km^2). Aici se află Pico das Agulhas Negras din m-ții Serra de Mantiqueira, cel mai înalt vârf din Brazilia (2 787 m).

ITEM (< fr.) s.m. (PEDAG.) Element al unui test care corespunde unui obiectiv bine definit.

ITERATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre verbe) Care exprimă o acțiune repetată, săvârșită în mai multe rânduri. ✦ (MAT.) Recurent, ciclic.

ITEȘTI, com. în jud. Bacău, pe dreapta Siretului, la poalele de SE ale dealului Bahna (Subcarpații Neamțului), la NV de Bacău; 1 527 loc. (2008). Fermă de creștere a bovinelor.

ITHACA sau **ITHÁKI** v. **Itaca.**

ITINERÁR (< fr., lat.) s.n. Traseu pe care se desfășoară o călătorie, cu indicarea localităților de pe parcurs. ✦ Planul de drum al unui vehicul, cu indicarea orelor de trecere prin anumite puncte pe un parcurs.

ITO Hirobumi (1841–1909), om de stat japonez. Prim-min. al primului cabinet (1885–1888) „de stil occidental" și apoi în 1892–1896, 1898, 1900–1901. Rezident general în Coreea (1905–1909); asasinat de un naționalist coreean.

ITTEN, Johannes (1888–1967), pictor elvețian. Autor al unei teorii originale, bazată pe spontaneitatea creatoare, asociată cu intima cunoaștere a materialelor și a culorii („Arta culorii"). Creație, influențată de cubism, de o riguroasă structură geometrică, amintind de R. Delaunay și P. Mondrian.

ITURBIDE, Agustín de ~ (1783–1824), general și om politic mexican. A luptat inițial (1815) alături de trupele spaniole împotriva forțelor revoluționare ale lui Morelos. În 1821, a încheiat Tratatul de la Córdoba, prin care autoritățile spaniole au recunoscut independența Mexicului. Președinte al guvernului provizoriu (1821–1822), s-a declarat împărat sub numele de Agustín I (1822–1823). Înlăturat de la putere de Santa Anna și silit să se exileze; încercând să revină (1824), a fost capturat și împușcat.

IȚÁRI (< *iță*) s.m. pl. (În costumul popular românesc) Pantaloni țărănești lungi și strâmți, confecționați dintr-o țesătură de bumbac sau de lână.

ÍȚĂ (lat. *licia*) s.f. Dispozitiv, la războiul de țesut, format din rame care susțin o serie de fire așezate vertical, unele lângă altele, prin ochiurile cărora se trec firele de urzeală pentru formarea rostului. ✦ Fiecare dintre firele cu ochiuri care fac parte din acest dispozitiv.

IUBÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz. A avea afecțiune, prietenie, tandrețe, simpatie pentru cineva; a îndrăgi. ✦ Spec. A nutri un sentiment de dragoste pentru cineva de sex opus; a fi îndrăgostit. ✦ Refl. A fi legat, atașat de cineva prin dragoste, prin afecțiune. **2.** Tranz. A-i plăcea, a fi interesat în mod deosebit de ceva, a fi pasionat. *Iubește cartea, muzica.*

IUBÍRE s.f. 1. Stare, dispoziție favorabilă a afectivității și a voinței pentru ceea ce este simțit, recunoscut ca bun, diferită în funcție de obiectul acestei stări (**i.** de oameni, învățătură, patrie etc.). **2.** Afecțiune între membrii unei familii (**i.** maternă, filială, fraternă etc.). 3. Sentiment erotic; dragoste, amor. ✦ Concr. Ființa iubită. ✦ Pasiune.

IUBÍT, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care este îndrăgit de cineva, pentru care cineva simte dragoste, pe care îl iubește cineva; drag. ✦ Care se bucură de o simpatie, de o afecțiune deosebită. **2.** S.m. și f. Persoană cu care se întrețin relații de dragoste; amant.

IUDA (TADEU) (sec. 1 d.Hr.), unul din cei 12 apostoli ai lui Iisus Hristos. În Occident identificat cu Tadeu și prăznuit la 28 oct., împreună cu Simon Zelotul, cu care, potrivit tradiției, a propovăduit în Persia. ✧ *Epistola sobornicească a Sfântului Apostol I.* = scriere a „Noului Testament" ce stigmatizează falșii învățători ce pun în pericol credința creștină.

IUDA (ISCARIOTEANUL, ISCARIOTUL) (în „Noul Testament"), unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Iisus Hristos. L-a vândut pe Iisus sinedriului iudaic pentru 30 de arginți. Simbol al trădării.

IUDA ha-Levi (1075/1085–c. 1140), poet și filozof evreu din Spania. Clasic al literaturii ebraice. Autor de poeme religioase, imnuri, ode („Sionide" – cântate și astăzi în sinagogă). Lucrarea filozofică „Khazar".

IUDA ha-Nasi („Prințul") (sfârșitul sec. 2–începutul sec. 3), erudit evreu. Șef al sinedriului din Galileea, în timpul stăpânirii romane. S-a folosit de relațiile sale cu împăratul Marc Aureliu pentru a îmbunătăți soarta evreilor. Principalul autor al culegerii de legi „Mișna".

IUDÁIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține Iudeii sau populației ei, privitor la Iudeea sau la populația ei.

IUDAÍSM (< fr.) s.n. Mozaism.

IUDA MACABEUL (?–160 î.Hr.), conducător al răscoalei evreilor împotriva dominației seleucide. Ocuparea Ierusalimului (164 î.Hr.) de către răsculați a dus la separarea Palestinei de Regatul seleucid.

IÚDĂ (< n. pr. *Iuda*) s.f. Om prefăcut, nesincer, fățarnic; trădător.

IUDEEA, stat antic constituit în S Palestinei (c. 931 î.Hr.), în urma descompunerii statului iudeo-israelian. În 587 î.Hr. a fost ocupat de babilonieni.

IUDÉU (< sl.) s.m. (În Antic.) Locuitor al *Iudeii.*

IUDITA (în „Vechiul Testament"), eroină evreică, personajul principal al cărții cu același nume, salvatoarea orașului Bethulia (Palestina), asediat de asirieni.

IUFT (< rus.) s.n. Piele groasă de bou, de mânzat, de vițel sau de bivol, de tipul tovalului, tăbăcită vegetal și impermeabilizată cu ulei de mesteacăn, folosită pentru fețe de încălțăminte.

IÚGĂR (< lat. *iugerum*) s.n. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren, folosită în trecut în Transilvania, egală cu 0,5775 ha.

IUGOSLAVIA, Republica Federativă ~, stat în SE Europei, în partea de NNV a Pen. Balcanice. Creat (1918) sub denumirea de Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Serbia, Muntenegru, Macedonia, Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina), primește, din 1929, denumirea de **I.** Din 1991 s-a împărțit în mai multe state independente. V. **Serbia, Muntenegru, Croația, Slovenia, Bosnia și Herțegovina** și **Macedonia.**

IUGURTA (IUGURTHA), rege al Numidiei (118–105 î.Hr.). Învins de Marius, în urma unui război dificil (111–105 î.Hr.), a fost executat, în captivitate, la Roma (104 î.Hr.).

IULIA, familie nobilă în Roma antică, din care au făcut parte Iuliu Cezar și Octavian August, întemeietorul dinastiei iulio-claudice (27 î.Hr.–68 d.Hr.).

IULIA (39 î.Hr.–14 d.Hr.), fiica împăratului August. Soția edilului Marcellus, a generalului Vipsanius Agrippa, apoi a lui Tiberiu. Viața ei aventuroasă i-a adus exilul, pe ins. Pantelleria, impus de însuși tatăl ei.

IULIÁN (< fr., lat.) adj. *Calendar ~* v. *calendar.*

IULIAN (Flavius Claudius Iulianus), împărat roman (361–363). Spirit de o bogată cultură, influențat de neoplatonism, a renegat religia creștină și a încercat să restabilească cultul păgân, fapt pentru care a fost supranumit *I. Apostatul* (renegatul). A murit în Mesopotamia, în timpul unei campanii antipersane.

IULIAN, Ștefan (c. 1851–1892, n. București), actor și regizor român de teatru. Se remarcă prin crearea rolurilor din piesele lui Caragiale (Ipingescu, Pristanda, Pampon) și Molière, precum și din dramele lui V. Alecsandri.

Iuliu II
Portret de Rafael

Roluri comice, de mare succes, în operete („Voievodul ţiganilor" de J. Strauss).

IÚLIE (< sl.) s.m. A şaptea lună a anului, de 31 de zile; (pop.) luna lui cuptor.

IULIENI, Alpii ~, culme muntoasă în NV Sloveniei, între cursul superior al râului Tagliamento şi râul Sava. Alt. max.: 2 864 m (vf. Triglav). Alcătuiţi din calcare dolomitice. Lacuri glaciare.

IULIU, numele a trei papi. Mai important: **I. II** *(Giuliano della Rovere)* (1503–1513), inspiratorul „Ligii de la Cambrai" împotriva Veneţiei (1508) şi al „Ligii Sfinte" împotriva Franţei (1511). A sprijinit artele şi, în special, pe Rafael, Michelangelo şi Bramante.

IÚLUS ({s} gr. *iulos* „scolopendră") s.m. Miriapod lung de câţiva cm, cu corp cilindric şi cu câte două perechi de picioare pe majoritatea segmentelor *(Iulus terrestris)*; trăieşte în frunzarul pădurilor, sub pietre etc. Sin. *şarpele orb.*

IÚNCHER (< rus., germ.) s.m. **1.** (În Germania, Rusia) Elev al unei şcoli militare. ✦ Cadet **(2)**. **2.** Mare proprietar funciar german; (în Prusia) membru al unui partid tradiţional, conservator şi naţionalist.

IUNIAN, Grigore (1882–1939, n. Târgu Jiu), avocat şi om politic român. De mai multe ori min. Membru al Partidului Ţărănesc (din 1926, P.N.Ţ.), pe care îl părăseşte în 1932, înfiinţând, împreună cu partizanii săi, Partidul Ţărănesc-Radical. Adversar al curentelor de extremă dreaptă şi susţinător al regimului parlamentar constituţional.

IÚNIE (< sl.) s.m. A şasea lună a anului, de 30 de zile; (pop.) cireşar.

IUNO (IUNONA, JUNONA) (în mitologia romană), zeiţa căsătoriei, soţia lui Iupiter, fiica lui Saturn. Împreună cu Iupiter şi Minerva, formează triada capitolină, ocrotitoare a Romei. Protectoare a femeilor. Recompusă mitologic după modelul zeiţei *Hera.*

IUNONA, asteroid cu diametrul de c. 300 km şi perioada de rotaţie de 1 593 de zile. Descoperit (1804) de astronomul german Karl Ludwig Harding.

IUON, Konstantin Fiodorovici (1875–1958), pictor, grafician şi scenograf rus. Peisaje într-un colorit strălucitor, portrete, scene de gen („Soare de martie", „Începutul primăverii").

IUPITER (JUPITER) (în mitologia romană) divinitate supremă. Stăpân al zeilor şi al oamenilor, zeu al cerului, ocrotitor al Romei. Recompus mitologic după modelul lui *Zeus.*

IÚREŞ (< tc.) s.n. Asalt, năvală, atac; mers impetuos; fugă, goană.

IUREŞ, Marcel (n. 1951, Băileşti, jud. Dolj), actor român de teatru şi film. Creaţii de referinţă în roluri principale din teatru („Richard al III-lea", „Caligula", „Richard al II-lea", „O noapte furtunoasă") şi cinema („Să mori rănit din dragoste de viaţă", „O vară de neuitat"). Fondatorul Teatrului ACT, primul teatru independent din România.

IÚRTĂ (< rus.) s.f. Locuinţă demontabilă a populaţiilor nomade din Asia Centrală, de formă conică sau de cupolă, alcătuită dintr-un schelet de lemn acoperit cu pâslă sau cu piele.

IUSTIN (c. 100–c. 165), unul dintre cei mai importanţi apologeţi filozofi greci, care pune bazele confluenţei între creştinism şi filozofia greacă. Dintre operele sale s-au păstrat două „Apologii" şi „Dialogul cu Tryphon". La Roma a deschis o şcoală şi a susţinut dispute publice. Martirizat, împreună cu alţi creştini, în timpul lui Marcus Aurelius.

IUSTIN, numele a doi împăraţi bizantini: **I. I** (518–527). Originar din Iliria; a emis un decret împotriva arienilor. **I. II** (565–578), nepotul şi urmaşul lui Iustinian I. În timpul domniei sale, Imp. a cunoscut o perioadă de recul în faţa atacurilor longobarzilor, avarilor, slavilor şi perşilor; i-a persecutat pe monofiziţi.

IUSTIN (Marcus Iunianus Iustinus) (sec. 3), istoric roman. Autor al unei „Istorii universale" prescurtate după lucrarea lui Pompeius Trogus „Istoriile filipice". Cuprinde informaţii referitoare la geto-daci.

IUSTIN (MOISESCU) (1910–1986, n. sat Cândeşti, jud. Argeş), teolog român. Al cincilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, arhiepiscop al Bucureştilor şi mitropolit al Ungro-Vlahiei (1977–1986). Mitropolit al Ardealului (1956–1957) şi al Moldovei şi Sucevei (1957–1977). Lucrări de patrologie („Evagrie din Pont – viaţă, scrieri, doctrină", în lb. greacă, „Activitatea Sf. Apostol Pavel la Atena".

IUSTINIAN, numele a doi suverani ai Imp. Bizantin: **I. I** cel Mare (527–565), unul dintre cei mai remarcabili împăraţi bizantini. Urmărind restaurarea fostului Imp. Roman, a purtat, prin generalii săi, Belizarie şi Narses, numeroase războaie împotriva vandalilor, ostrogoţilor, francilor şi persanilor, ocupând N Africii, Pen. Italică, SE Pen. Iberice ş.a.; în timpul domniei sale a avut loc răscoala *Nika* (532) şi au fost construite celebrele biserici Sant'Apollinare in Classe şi San Vitale din Ravenna, precum şi Sfânta Sofia (532–537) din Constantinopol. A alcătuit *Corpus iuris civilis* („Codul lui I.", „Institutele", „Digestele", „Pandectele" şi „Novellele"). Soţia sa, împărăteasa *Teodora,* a avut o mare influenţă asupra treburilor de stat. I. II (685–695 şi 705–711).

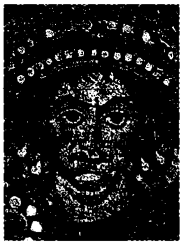

Iustinian I cel Mare (mozaic de la San Vitale din Ravenna, detaliu)

IUSTINIAN CHIRA (Ioan) (n. 1921, sat Plopiş, jud. Maramureş), episcop al Maramureşului şi Sătmarului (eparhie reînfiinţată în 1990). Episcop-vicar la Cluj-Napoca (1973–1990). Articole şi predici (vol. „Darurile bisericii").

IUSTINIAN MARINA (Ioan, numele la botez) (1901–1977, n. Sueşti, jud. Vâlcea), teolog român, al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1948–1977). Preot de mir; devenind văduv, s-a călugărit (1945); a urcat în treapta arhieriei, fiind episcop-vicar (cu titlul Vasluianul) la Iaşi şi, pentru scurt timp, mitropolit al Moldovei. A condus biserica în epoca cea mai agresivă a ateismului comunist. Publicistica şi predicile sale au fost adunate în 12 vol., intitulate „Apostolat social".

IÚTĂ (< germ., it.) s.f. **1.** Plantă anuală din fam. tiliaceelor, cu tulpina înaltă până la 3 m, cultivată în zona tropicală pentru fibrele textile care se extrag din tulpini *(Corchorus olitorius* şi *C. capsularis)*. **2.** Fibră textilă obţinută din **i.** **(1)** din care se fabrică frânghii, covoare, saci ş.a.

IÚTE (< sl.) adj. **1.** (Despre fiinţe) Care acţionează sau reacţionează repede; (despre o acţiune) care se produce fără întârziere, prompt. ✦ Care aleargă, care fuge repede; sprinten. ✦ (Despre fenomene ale naturii) Puternic, tare, intens. ✦ (Adverbial) În grabă, repede, numaidecât. **2.** (Despre oameni) Care se mânie uşor; irascibil; nestăpânit, violent. **3.** (Despre legume, alimente) Cu gust înţepător, pişcător; picant. ✦ (Despre miros) Tare (şi neplăcut).

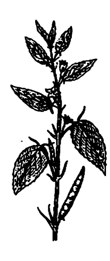

Iută

Iustinian Marina

IUTKEVICI, Serghei Iosifovici (1904–1985), regizor rus. Fondator al Studioului actorului excentric. Iniţial, animator al mişcării de avangardă în cinematografia sovietică. Ulterior filme de factură clasică, caracterizate prin realism psihologic („Omul cu arma", „Subiect pentru o schiţă").

IUTLANDA (JYLLAND) **1.** Pen. în N Europei Centrale, între M. Baltică (la E) şi M. Nordului (la V), despărţită de Pen. Scandinavă prin str. Skagerrak şi Kattegat; 39,5 mii km^2. În **I.** se află cea mai mare parte a terit. Danemarcii şi o parte din landul Schleswig-Holstein din Germania. Relief de coline, câmpii nisipoase şi lande, cu alt. max. de 172 m. Climat maritim umed. Creşterea animalelor; grâu, orz, ovăz. Oraşe pr.: Ålborg, Århus, Esbjerg, Rendsburg. **2.** **Bătălia Iutlandei** v. **Skagerrak.**

IUŢÁRI (< *iute*) s.m. pl. Ciupercă comestibilă din fam. agaricaceelor, cu pălăria şi piciorul de culoare albă şi cu suc alb-lăptos, iute *(Lactarius piperatus)*. Creşte prin păduri de foioase şi de amestec (stejar–gorun).

IUŢEÁLĂ s.f. **1.** Viteză, repeziciune. **2.** Însuşirea de a fi iute la mânie; nestăpânire, aprindere; violenţă. **3.** Gust înţepător, picant.

IUŢÍ^1 vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni rapid în mişcări. ✦ A da zor, a (se) grăbi. **2.** Refl. (Despre oameni) A se mânia uşor, a-şi ieşi din fire. **3.** Refl. (Despre legume, alimente) A deveni înţepător, pişcător.

IUŢI^2 s.m. pl. Neam germanic originar din pen. Iutlanda, aşezat în sec. 5 în reg. Kent din Anglia şi în ins. Wight. După ce au dezvoltat o civilizaţie înfloritoare, au trecut treptat sub autoritatea anglilor.

IUVENAL (Decimus Iunius Iuvenalis) (c. 60–c. 130/140 d.Hr.), poet roman. „Satirele" sale critică moravurile corupte ale Romei imperiale.

IUVENÁLII (< lat. *iuvenalia*) s.f. pl. Sărbători, la romani, instituite de împăratul Nero în cinstea zeiţei Iuventas.

IUVENTAS (în mitologia romană), zeiţa tinereţii. Identificată, în mitologia greacă, cu *Hebe.*

IUZBÁŞĂ (< tc.) s.m. (IST.) Hotnog; sutaş.

IUZOVKA, oraş în E Ucrainei, în centrul bazinului Doneţk; 1,01 mil. loc. (2001). Centru carbonifer şi siderurgic. Metalurgia neferoaselor; ind. constr. de maşini, chimică, mat. de constr., textile şi alim. Universitate. Teatre. Muzeu de artă. Între 1924 şi 1961 s-a numit *Stalino,* iar în perioada 1961–1991, *Doneţk.*

IVAN, numele mai multor mari cnezi ai Moscovei. Mai importanţi: **I. I** (zis *Kalita* „pungă de bani"), cneaz al Moscovei (1325–1340) şi mare cneaz al Vladimirului (1328–1340). A pus bazele puterii politice şi economice a Moscovei şi a obţinut de la hanul Uzbek al Hoardei de Aur dreptul de a strânge birurile plătite mongolo-tătarilor de către cnezatele ruseşti dependente. În timpul lui (1325), reşedinţa mitropolitului rus a fost mutată de la Vladimir la Moscova. **I. III VASILIEVICI,** mare cneaz al Moscovei (1462–1505). Unificator al cnezatelor şi oraşelor ruseşti în jurul Moscovei (Iaroslavl în 1463, Rostov în 1474, Novgorod în 1478, Tver în 1485 ş.a.), a înlăturat definitiv suzeranitatea mongolo-tătară (1480). A stabilit relaţii diplomatice cu numeroase state din Europa şi din Asia, consolidând poziţia internaţională a statului moscovit, şi cu Ştefan cel Mare, fiul său Ivan căsătorindu-se cu Elena, fiica

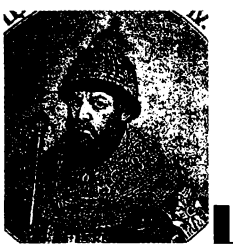

Ivan cel Groaznic

domnului român. Acum a fost întocmită culegerea de norme juridice „Sudebnic" (1497) şi a fost instituit titlul de mare cneaz „al întregii Rusii". **I. IV VASILIEVICI (IVAN CEL GROAZNIC),** mare cneaz al Moscovei şi al întregii Rusii (1533–1547), primul ţar al Rusiei (1547–1584). Încercând să consolideze statul centralizat, a iniţiat un şir de reforme (administrative, judecătoreşti ş.a.), a întărit puterea autocrată printr-un ansamblu de măsuri („opricinina") care urmăreau slăbirea poziţiilor marii nobilimi. A creat corpul streliţilor, introducând armele de foc. Cucerind hanatele tătăreşti Kazan (1552) şi Astrahan (1556), a luptat şi în Războiul livonian (1558–1583), încercând să obţină ieşirea la M. Baltică. În vremea lui a început cucerirea Siberiei.

IVAN, Iorgu D. (1899–2001, n. Gostavăţu, jud. Olt), teolog şi jurist român. Cercetări privind tradiţia şi legislaţia canonică în Biserica ortodoxă („Bunurile bisericeşti în primele şase secole. Situaţia lor juridică şi canonică", „Chestiuni de drept bisericesc").

IVAN, Simina (n. 1958, Timişoara), soprană română. Stabilită în Austria. Solistă a Operei din Bucureşti, apoi a celei din Viena. Repertoriu de operă („Rigoletto", „Lucia di Lamermoor") şi concertant.

IVANCO, despot al Dobrogei (c. 1386–1388). Fiul lui Dobrotici. În conflict cu genovezii şi cu turcii, care l-au înfrânt în 1388, Dobrogea intrând în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân.

IVANENKO, Dmitri Dmitrievici (1904–1994), fizician rus. Contribuţii în fizica nucleară; împreună cu I.E. Tamm, a propus un model al nucleului atomic format din protoni şi neutroni.

IVAN NENADA (numit şi *Ţarul Negru*) (?–1527), conducător al mişcării antiotomane şi antifeudale (1527) din Banat şi Transilvania.

IVANO-FRANKOVSK, oraş în SV Ucrainei, la poalele de E ale Carpaţilor Păduroşi; 218 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, chimică, încălţ., mat. de constr., a ceramicii, mobilei. Fortăreaţă (1695). Teatre. Muzee. Întemeiat în 1662. Până în 1962 s-a numit *Stanislav.*

IVANOV, Aleksandr Andreevici (1806–1858), pictor rus. Tablouri de gen, peisaje, compoziţii mitologice sau inspirate din „Noul" şi „Vechiul Testament" („Mesia se arată poporului"). Portrete („N.V. Gogol").

IVANOV, Eugeniu (n. 1933, Dorobanţu, jud. Constanţa), fizician român. M. coresp. al Acad. (1996). Contribuţii în metodica, instrumentaţia şi ingineria nucleară (a descoperit peste 100 de noi izomeri nucleari din domeniul microsecundei şi milisecundei, a efectuat studii experimentale asupra magnetismului nuclear). Lucrări: „O metodă simplă de obţinere a impulsului de zero la Ciclotron".

IVANOV, Lev Ivanovici (1834–1901), balerin şi coregraf rus. Prim-dansator al Teatrului de balet din Sankt-Peterburg. Regizor şi asistent al lui M. Petipa. Impune elemente lirice şi poetice specifice stilului rus („Spărgătorul de nuci", „Coppélia").

IVANOV, Veaceslav Ivanovici (1866–1949), poet, filozof şi clasicist rus. Stabilit în Italia (1924). Teoretician al simbolismului rus; influenţat de Nietzsche şi Soloviev. Versuri („Sonete de iarnă, „Sonete romane"). Proză („Sub stele"). Poemul simbolic şi ezoteric „Omul". Drame poetico-filozofice („Prometeu").

IVANOV, Vsevolod Veaceslavovici (1895–1963), scriitor rus. Prozator realist, unul dintre cei mai originali ai anilor 1920. Romane având ca tematică războiul civil din Asia („Partizanii", „Trenul blindat nr. 14–69"). Poemul „Omul".

IVANOVICI, Iosif (1845–1902), dirijor de fanfară şi compozitor român. Muzică pentru fanfară (*Valurile Dunării*), lucrări pentru voce şi pian.

IVANOVO, oraş în Federaţia Rusă, la 318 km NE de Moscova; 432,2 mii loc. (2002). Ind. bumbacului şi mătăsii. Constr. de maşini, de rafinare a petrolului, de prelucr. a lemnului, textilă şi a vopselelor. Universitate. Muzee. Filarmonică. Teatre. Până în 1932 s-a numit *Ivanovo-Voznesensk.*

IVANOVSKI, Dmitri Iosifovici (1864–1920), botanist şi microbiolog rus. A pus în evidenţă filtrabilitatea agentului etiologic al *mozaicului* tutunului (1892), fundamentând astfel cercetările de virusologie.

IVAN SRAŢIMIR (STRAŞIMIR), ţar bulgar (1371–1396). Conducător al ţaratului de Vidin. Căsătorit cu fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Ţării Româneşti. În 1388 a devenit vasal Imp. Otoman; prizonier la turci după bătălia de la Nicopole (1396).

IVAN ŞIŞMAN, ţar bulgar (1371–1393) cu reşedinţa la Tărnovo, vasal Imp. Otoman. În conflict cu ţarul *Ivan Sraţimir* şi cu *Dobrotici;* s-a aflat în război cu Dan I, domnul Ţării Româneşti. A încercat, fără succes, să obţină (în 1384) independenţa statului său faţă de Imp. Otoman; luat în captivitate de turci (1393).

IVASIUC, Alexandru (1933–1977, n. Sighetu Marmaţiei), scriitor român. Romancier interesat de dezbaterea etică şi social-politică, a realizat epic simboluri, parabole şi metafore ale existenţei umane („Vestibul", „Păsările", „Racul").

IVAŞCU, George (1911–1988, n. Cerţeşti, jud. Galaţi), publicist, critic şi istoric literar român. A condus revistele „Contemporanul" şi „România literară". Sinteze („Istoria literaturii române"), culegeri de cronici şi articole („Confruntări literare"), (micro)monografii despre Gherea, Maiorescu, Filimon. Publicistică şi memorialistică („Jurnal ieşean").

IVĂNESCU, Cezar (1941–2008, n. Bârlad), poet român. Nepotul lui Gh. Ivănescu. Lirică ale cărei teme obsedante sunt iubirea şi moartea, îngemănate oximoronic şi tragic („Rod", „La Baad", „Sutrele muţeniei").

IVĂNESCU, Gheorghe (1912–1987, n. Vutcani, jud. Vaslui), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1965). Specialist în istoria limbii române („Problemele capitale ale vechii române literare", „Istoria limbii române") şi în lingvistica generală.

IVĂNESCU, Mircea (n. 1931, Bucureşti), poet şi traducător român. Eliberată programatic de convenţii, ludică şi livrescă, poezia sa este expresia (nesentimentală) a solitudinii eului liric. Traduceri din W. Faulkner, Fr. Scott Fitzgerald, J. Joyce, Fr. Kafka. Premiul Naţional de poezie „Mihai Eminescu" pentru „Opera omnia" (1998).

IVĂNEŞTI, com. în jud. Vaslui, pe râul Racova; 4 838 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1774), în satul Coşeşti.

ÍVĂR (< germ.) s.n. Clanţă. ✦ Zăvor, încuietoare.

IVENS, Joris (1898–1989), regizor olandez, clasic al filmului documentar modern. Filme inspirate de lupta omului cu natura şi revolta împotriva opresiunilor sociale („Ploaia", „Pământul Spaniei", „Sena întâlneşte Parisul", „Paralela 17").

IVES, Charles Edward (1874–1954), compozitor şi organist american. Creaţie tipic americană, asumându-şi ideea unui mixaj de stiluri, ritmuri, armonii şi tonalităţi. Inovaţii de scriitură care le prefigurează pe cele ale muzicii contemporane. Lucrări simfonice (5 simfonii), camerale (deseori experimentale), lieduri (peste 100).

IVES, Frederic Eugene (1856–1937), inventator american. A realizat (1881) procesul de fotogravură în semitonuri. Pionier al fotografiei în culori. Autor al unui procedeu de realizare a filmelor cinematografice în culori naturale (1914).

IVEŞTI 1. Com. în jud. Galaţi, pe râul Bârlad; 9 814 loc. (2008). Vinificaţie. Pomicultură. **2.** Com. în jud. Vaslui, pe râul Tutova; 4 717 loc. (2004). Biserică de nuiele (1700).

IVÍ (< sl.) vb. IV refl. A se arăta (pe neaşteptate), a apărea dintr-o dată, a ieşi la iveală.

IVIREANUL ANTIM v. **Antim Ivireanul.**

IVIRIA v. **Iberia.**

IVORÍN (< fr.) s.n. Fildeş fabricat pe cale sintetică.

IVÓRIU (< fr.) s.n. **1.** Fildeş **(2).** ✦ Obiect sculptat în fildeş. **2.** (ANAT.) Dentină.

IVORY, James (n. 1928), regizor american de film. Tematica predilectă este cea a mezalianţelor şi convenienţelor sociale, a confruntării dintre trecut şi prezent („Camera cu vedere", „Rămăşiţele zilei", „Picasso, artist şi demon").

ÍVRIT subst. v. **ebraic.**

IVUL, GAVRIL (1619–1678, n. Caransebeş), învăţat român. Profesor de matematică, filozofie, gramatică şi teologie la colegiile iezuite din Košice (Slovacia) şi Viena. Lucrări didactice („Logica", „Philosophia novella").

IWAKI, oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 360,1 mii loc. (2000). Combinat petrochimic. Ind. metalurgiei neferoase şi a lemnului. Pescuit. În apropiere, cea mai mare centrală atomoelectrică din ţară. Vechiul nume: *Taira.*

IWASZKIEWICZ, Jarosław (cu pseud. *Elenter*) (1894–1980), scriitor polonez. Poeme lirice („Ode olimpice", „Pletele toamnei"); romane de factură tradiţionalistă (trilogia „Glorie şi onoare") şi istorice („Scuturile roşii"). Nuvele de o pătrunzătoare analiză psihologică („Maica Maria a îngerilor", „Domnişoarele din Wilko", ecranizată).

IWO, oraş în SV Nigeriei (Oyo), la NE de Ibădan; 362 mii loc. (1996). Ind. alim., de prelucr. a lemnului, textilă, mat. de constr. Meşteşuguri.

IWO JIMA (IŌ-JIMA, NAKA IWO), ins. japoneză, în V Oc. Pacific; 11,7 km^2. Aici au avut loc puternice lupte între trupele americane şi japoneze (1944–1945). Ocupată de S.U.A., retrocedată Japoniei (1968).

IXTACIHUATL v. **Iztaccíhuatl.**

IZ (< magh.) s.n. Miros (şi gust) neplăcut. ✦ Miros deosebit, specific; aromă particulară.

IZA, râu, afl. stg. al Tisei la Sighetu Marmaţiei; 83 km. Izv. din m-ţii Rodnei, de la 1 200 m alt., şi străbate depr. Maramureş. Afl. pr.: Mara.

IZALCO, vulcan activ în America Centrală (El Salvador), alcătuit din lave bazaltice. Alt. max.: 1 885 m. Izvoare termale sulfuroase. Supranumit „farul Americii Centrale" datorită craterului său constant activ.

ÍZBĂ (< rus.) s.f. Casă ţărănească din bârne, specifică vechilor sate ruseşti.

IZBĂVÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. (Pop.) A scăpa (dintr-o primejdie, boală etc.), a (se) salva. ✦ (REL.) A (se) curăţi de păcate, a (se) mântui.

IZBÂNDĂ s.f. Victorie, biruinţă. ✦ Rezultat bun (al unei acţiuni); reuşită, succes.

IZBÉLIŞTE (< *izbi*) s.f. *De* ~ = lăsat la voia întâmplării, părăsit; (despre animale) fără stăpân.

IZBÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz., intranz. şi refl. A (se) lovi cu putere, cu zgomot; a (se) trânti. **2.** Tranz. şi refl. A (se) arunca cu putere, a (se) năpusti, a (se) repezi. **3.** Tranz. Fig. A impresiona puternic, a bate la ochi, a surprinde; a frapa.

IZBICENI, com, în jud. Olt, pe râul Olt; 4 974 loc. (2008). Hidrocentrală.

IZBITÓR, -OÁRE adj. Care impresionează, care bate la ochi, impresionant, surprinzător, frapant.

IZBITÚRĂ s.f. Lovitură bruscă şi puternică; zgomot produs de o lovitură.

IZBÚC s.m. **1.** Izvor cu izbucnire şi scurgere intermitente, care se formează în reg. carstice şi funcţionează pe principiul sifonului (ex. izbucul Călugări din com. Cărpinet, jud. Bihor); izvor intermitent. **2.** (reg.) Izvor foarte abundent reprezentând o resurgenţă carstică (ex. i. Cernei).

IZBUC, mănăstire înfiinţată între anii 1928 şi 1930, în jud. Bihor, com. Cărpinet, având două biserici, una de lemn, Izvorul Tămăduirii, şi alta de zid, Adormirea Maicii Domnului.

IZBUCNÍ (< bg.) vb. IV intranz. 1. A se manifesta brusc şi cu putere; a apărea, a se arăta deodată, pe neaşteptate; *p. ext.* (despre fluide) a ţâşni; a erupe. 2. (Despre sunete, zgomote etc.) A se porni deodată, cu intensitate.

IZBUTÍ vb. IV tranz. şi intranz. A ajunge la rezultatul dorit, a reuşi, a izbândi.

IZETBEGOVIĆ, Alija (1925-2003), om politic bosniac. Preşedinte al Bosniei şi Herţegovinei (1990-1998 şi 2000), apoi membru al Preşedinţiei colective (din 1996). Apărător al drepturilor musulmanilor din acest stat; a semnat, în 1995, tratatul de pace cu Croaţia şi Republica Federativă Iugoslavia.

IZGONÍ (< sl.) vb. IV tranz. A sili pe cineva să părăsească un loc; a goni, a alunga. ✦ Fig. A depărta.

IZLÁZ (< bg.) s.n. Porţiune de teren, acoperită de vegetaţie ierboasă, destinată păşunatului; imaş, păşune, suhat.

IZMAIL v. **Ismail.**

IZMÁNĂ (< bg.) s.f. (Mai ales la pl.) Obiect de lenjerie bărbătească în formă de pantaloni; indispensabili.

ÍZMĂ s.f. Plantă erbacee, perenă, din fam. lamiacee, cu frunze opuse, scurt peţiolate şi cu flori mici, roşii-violete (*Mentha piperita*). Conţine în frunze un ulei eteric (mentol), folosit în ind. farmaceutică; mentă. ✧ *Izmă-creaţă* = specie de izmă cultivată, cu frunzele dinţate şi creţe, întrebuinţată la prepararea unor medicamente (*Mentha crispa*). *Izma-broaştei* = plantă erbacee, perenă, meliferă, cu frunze opuse, dinţate şi cu flori roz, dispuse într-un spic terminal (*Mentha aquatica*); creşte prin locuri mlăştinoase, bălţi etc.

IZMIR, oraş în V Turciei, port la golful I. al M. Egee (al doilea port şi al treilea oraş al ţării); 2,25 mil. loc. (2000). Şantiere navale. Ind. petrochimică, textilă şi alim. Universitate. Muzeu de arheologie. Moschei din sec. 16-17. Întemeiat de greci (sec. 11 î.Hr.) cu numele *Aeolians.* Aflat sub stăpânire bizantină (din sec. 5), a fost cucerit de selgiucizi (1076); devastat de Timur Lenk (1402), a intrat apoi sub dominaţie otomană (1424). Numele grecesc: *Smirna.*

IZMIT (ISMID, KOCAELI), oraş în V Turciei, port la golful I. al M. Marmara; 195,3 mii loc. (2000). Ind. cimentului, celulozei şi hârtiei, chimică, de prelucr. a lemnului şi alim. Prelucr. petrolului. Fundat în sec. 3 î.Hr. În Antic. s-a numit *Astacus,* apoi *Nicomedia.*

IZO- ({s} gr. *isos* „egal, la fel") Element de compunere cu sensul „la fel, egal", care formează substantive sau adjective.

IZOALCÁN s.m. Hidrocarbură saturată aciclică cu catena ramificată (ex. *izobutan, izooctan* etc.); izoparafină.

IZOBÁR, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isobares* „de aceeaşi greutate") adj., s.f. 1. Adj. (FIZ.; despre atomi) Care au aceleaşi numere de masă, însă diferă prin numerele atomice, aparţinând deci unor elemente chimice diferite. 2. Adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia presiunea rămâne constantă. 3. S.f. (FIZ.) Curbă care prezintă pe o diagramă de stare o transformare izobară (2). 4. Adj. *Linie* (sau *curbă*) *i.* (şi substantivat, f.) = linie care uneşte pe hărţile climatologice punctele de egală presiune atmosferică, după ce aceasta a fost redusă la nivelul mării; din repartiţia acestor linii rezultă ariile de înaltă presiune (*anticicloni*) şi de joasă presiune (*cicloni*).

IZOBÁTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *isobathes* „de aceeaşi adâncime") s.f. (TOPOGR.) *Curbă* batimetrică.

IZOBUTÉNĂ (< fr.) s.f. Hidrocarbură olefinică cu catenă ramificată; gaz incolor, inflamabil, care se separă din gazele de rafinărie.

IZOCIANÁT (< fr.) s.m. Ester al acidului izocianic; întrebuinţat ca reactiv specific la identificarea alcoolilor şi fenolilor.

IZOCLINÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. 1. (Despre o asociaţie de cute din scoarţa Pământului) Care au flancurile paralele cu planele axiale şi aceeaşi înclinare. 2. (Despre o vale) Care are aceeaşi înclinare cu cea a stratelor geologice; vale consecventă.

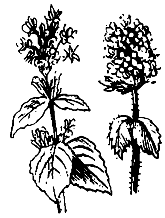

Izmă

IZOCLÍNĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *klino* „a înclina") s.f. Linie care uneşte pe hartă punctele cu aceeaşi înclinaţie magnetică.

IZOCÓR, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *khora* „spaţiu") adj., s.f. 1. Adj. (FIZ.; despre o transformare termodinamică) În decursul căreia volumul rămâne constant; izoster. 2. S.f. Curbă care reprezintă pe o diagramă de stare o transformare izocoră; izosteră.

IZOCRÓNE (< fr. {i}; {s} gr. *isokhronos* „de durată egală") adj. f. pl. (Despre două sau mai multe fenomene repetabile) Care au aceeaşi durată (ex. formaţii geologice, curbele i.).

IZOCRONÍSM (< fr. {i}) s.m. 1. Proprietate a două sau a mai multor fenomene de a fi izocrone (ex. i. micilor oscilaţii ale pendulului). 2. (FIZIOL.) Existenţa unor valori apropiate ale cronaxiilor verigilor unui arc reflex, condiţionând, în anumite cazuri, transmiterea sinaptică a excitaţiei.

IZOÉDRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hedra* „bază") adj. (Despre corpuri geometrice) Care au toate feţele egale.

IZOENTÁLPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *enthalpo* „a încălzi") adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia entalpia rămâne constantă.

IZOENTRÓPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *entrope* „schimbare") adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul căreia entropia rămâne constantă.

IZOFÁZĂ (< fr.; {s} *izo-* + fr. *phase* „fază") s.f. Curbă care reprezintă izotermele şi izobarele coincidente pe o diagramă de stare presiune-volum a unui sistem fizico-chimic format dintr-un singur component cu două faze coexistente.

IZOGAMÍE (< fr. {i}) s.f. (BIOL.) Unire a doi gameţi asemănători din punct de vedere morfologic, dar deosebiţi din punct de vedere fiziologic şi genetic; o formă primitivă de înmulţire sexuată.

IZOGÓN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isogonios* „cu unghiuri egale") adj. 1. (Despre figuri şi corpuri geometrice) Care au unghiurile egale. 2. *Linii izogone* sau *izogonice* = linii curbe care unesc, pe o hartă, punctele de pe Pământ cu aceeaşi declinaţie magnetică.

IZOHALÍNĂ adj., s.f. 1. Adj. (Despre mări, oceane) Care au aceeaşi salinitate. 2. Adj. şi s.f. *Curbă izohalină* sau *izohalină* = linie care uneşte punctele de egală salinitate dintr-un bazin oceanic, maritim sau lacustru.

IZOHIÉTĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hyetos* „ploaie") s.f. Linie care uneşte pe hărţile climatologice punctele cu aceeaşi cantitate de precipitaţii căzute într-o perioadă de timp dată.

IZOHÍPSĂ (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *hypsos* „de aceeaşi înălţime") s.f. (TOPOGR.) *Curbă* de nivel.

IZOLÁ (< fr.) vb. I. 1. Tranz. A despărţi, a separa. 2. Tranz. A opri trecerea unor forme de energie, a unor substanţe etc. între două medii sau între două sisteme tehnice diferite, pentru a împiedica interacţiunea dintre acestea. 3. Refl. A se îndepărta de societate, de oameni.

IZOLÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. I. Adj. 1. (TEHN., despre un material, mediu etc.) Care are proprietatea de a izola. 2. (LINGV.) *Limbă i.* = limbă care nu are afixe şi în care raportul dintre cuvinte este determinat de ordinea cuvintelor, de accent etc. II. S.m. Material utilizat pentru executarea unei izolări (i. electric, i. termic, i. fonic etc.).

IZOLÁT, -Ă adj., s.n. 1. Adj. (Şi adverbial) Fără legătură, despărţit, separat, deoparte; *p. ext.* îndepărtat; retras, singuratic. ✦ (MAT.) *Element i. al unei mulţimi* = element pentru care există o vecinătate a lui ce nu conţine alt element al mulţimii. ✦ Răzleţ. 2. S.n. (ANTROP., GENET.) Populaţie cu efectiv relativ redus, izolată datorită unor bariere geografice, religioase, etnice, culturale etc., ai cărei componenţi sunt constrânşi, cu timpul, la o relativă consangvinizare.

IZOLATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care izolează. 2. (TEHN.) S.n. Piesă finită utilizată pentru a realiza o izolare. ✧ *I. electric* = piesă folosită în instalaţiile electrice pentru a izola între ele sau faţă de pământ conductoarele electrice ale unei instalaţii, maşini electrice etc.

IZOLÁŢIE (< fr.) s.f. Sistem tehnic alcătuit dintr-unul sau din mai multe straturi de material izolant sau mediu cu proprietăţi izolante (ex. **i.** electrică, **i.** termică, **i.** fonică etc.); (impr.) izolament.

IZOLAŢIONÍSM (< fr.) s.n. Opinie sau atitudine politică ce se opune participării statului respectiv la soluţionarea problemelor vieţii politice internaţionale. Termenul a fost folosit pentru prima dată în 1823, de *J. Monroe.*

IZOLINÍE s.f. Linie care uneşte pe o hartă punctele de egală valoare ale unor elemente meteorologice, hidrologice, geografice etc.

IZOMÉR, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *meros* „parte") adj., s.m. 1. Adj. (Despre substanţe sau combinaţii) Care prezintă izomerie. 2. S.m. (La pl.) Substanţe care au aceeaşi compoziţie chimică, dar care diferă prin structura şi proprietăţile lor. ✧ *I. optic* = antipod optic. 3. (FIZ.) Adj. (Despre nuclee atomice) Care prezintă izomerie.

IZOMERÍE (< fr. {i}) s.f. 1. Proprietate a unor substanţe, ale căror molecule sunt alcătuite din acelaşi număr şi fel de atomi, de a avea însuşiri fizice, uneori chimice diferite, datorită modului diferit de aşezare a atomilor în moleculă. 2. Proprietate a nucleelor atomice ale aceluiaşi element chimic de a se afla în diferite stări energetice, metastabile, având proprietăţi radioactive diferite.

IZOMERIZÁRE s.f. Transformare a unei substanţe într-un izomer al ei în urma unei reacţii sau prin acţiunea unui agent fizic.

IZOMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *isometros* „de mărime egală") adj. (Despre cristale) Care are dimensiuni aproximativ egale în toate direcţiile.

IZOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Funcţie bijectivă între două spaţii metrice E şi E^1, care păstrează între două puncte din E^1 distanţa din E.

IZOMORFÍSM (< fr. {i}) s.n. 1. Relaţie între două obiecte care au aceeaşi structură; identitate de structură. 2. (FIZ.) Proprietate a unor substanţe cu compoziţie chimică diferită de a prezenta aceleaşi forme structurale cristalografice. 3. (MAT.) Corespondenţă bijectivă, între două

Izmir. Vedere asupra oraşului şi golfului mulțimi care păstrează o anumită structură (ex. **i.** a două grupuri, a două inele, a două spații vectoriale etc.).

IZOOCTÁN (< fr.) s.m. Hidrocarbură saturată, izomer al octanului. Substanță de referință pentru determinarea cifrei octanice la benzine (i se atribuie cifra octanică 100); întrebuințat ca adaos la benzinele de aviație pentru mărirea cifrei lor octanice.

IZOOSMÓTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre proprietățile unei soluții) Care are aceeași presiune osmotică cu a unei soluții de referință; izotonic.

IZOPARAFÍNĂ (< fr.) s.f. Izoalcan.

IZOPENTÁN (< fr.) s.m. Hidrocarbură saturată, izomer al pentanului, obținută prin distilare fracționată din produse petroliere; întrebuințat ca dizolvant, ca materie primă la fabricarea izoprenului și prepararea benzinelor de aviație.

IZOPÓDE (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *pod-* „picior") s.n. pl. Ordin de crustacee marine, de apă dulce și terestre, ale căror picioare au o conformație identică (ex. molia zidurilor).

IZOPRÉN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură nesaturată din clasa dienelor; p.f. 34-35°C. Lichid instabil, oxidabil. Prin polimerizarea **i.** în prezența unor catalizatori rezultă cauciucul poliizoprenic.

IZOPROPILBENZÉN s.m. (CHIM.) Lichid incolor; p.f. 152,39°C. Se obține din petrol sau prin sinteză din benzen și propilenă. E folosit ca intermediar la fabricarea fenolului și a cetonei. Sin. *cumen.*

IZOSEÍSTĂ (< fr.; {s} *izo-* + gr. *seistos* „scuturat") s.f. Linie care unește pe harta seismică punctele de egală intensitate ale unui cutremur de pământ.

IZOSPORÍE (< fr.; {s} *izo-* + fr. *spore* „spor") s.f. Însușire a unor plante de a produce spori egali ca formă, mărime și structură.

IZOSTAZÍE (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *stasis* „stabilitate") s.f. Teorie formulată de astronomul englez *G.B. Airy* în anul 1855, care presupune existența unei stări de echilibru relativ, ca urmare a diferenței de densitate, între sectoarele ridicate și cele coborâte ale scoarței Pământului.

IZOSTÉR, -Ă (< fr.; {s} *izo-* + gr. *stereos* „solid") adj., s.f. (FIZ.) Izocor.

IZOTÉRM, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *thermos* „cald") adj., s.f. **1.** Adj. (FIZ.; despre transformări de stare) În decursul cărora temperatura rămâne constantă. ✦ (Despre vagoane, mașini etc.) Care sunt înzestrate cu izolație termică pentru a menține o temperatură constantă. **2.** S.f. (FIZ.) Curbă care reprezintă într-o diagramă de stare o transformare izotermă. **3.** Adj. (GEOGR.) *Linie i.* (și substantivat, f.) = linie care unește pe hărțile climatologice punctele cu temperatură egală a aerului, a apei sau a solului.

IZOTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are aceeași temperatură, cu o temperatură constantă. ✧ *Strat i.* = strat al atmosferei, al apei sau scoarței terestre, în care gradientul temperaturii pe verticală este nul.

IZOTIPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *izotypos* „cu aceeași formă") s.f. Proprietate a unor substanțe chimice de a cristaliza în aceleași forme, fără a forma cristale mixte.

IZOTÓNIC, -Ă adj. Izoosmotic.

IZOTONÍE (< fr. {i}; {s} gr. *isotonos* „cu aceeași intensitate") s.f. (FIZIOL.) Echilibru molecular între soluții care au aceeași presiune osmotică și sunt separate prin membrane semipermeabile.

IZOTÓP (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *topos* „loc") s.m. (Atom sau nucleu atomic) care are același număr atomic cu un alt atom (sau nucleu atomic), deci aceleași proprietăți chimice, însă diferă de acesta prin numărul de masă, adică prin numărul de neutroni, precum și prin alte însușiri fizice. ✧ *I. radioactiv* = fiecare dintre izotopii unui element chimic care prezintă radioactivitate; radioizotop. Pot fi produși și pe cale artificială (în reactoare nucleare sau în acceleratoare de particule). Se utilizează în chimie, medicină (în tratarea cancerului), industrie (la procedeele de control al calității), biologie, geologie, cosmologie etc.

IZOTRÓP, -Ă (< fr. {i}; {s} *izo-* + gr. *tropos* „direcție") adj. (FIZ.) (Despre corpuri) Care prezintă aceleași proprietăți fizice pe orice direcție.

IZOZIGÓT (< fr.) s.m. (GENET.) Organism homozigot pentru toți locii.

IZSAK Samuel (n. 1915, Târgu Mureș), istoric maghiar din România, specialist în istoria medicinei. Lucrări privind trecutul medical al Transilvaniei și istoria farmaciei universale. S-a ocupat de organizarea muzeelor de istoria farmaciei de la Sibiu și Cluj-Napoca.

IZTACCÍHUATL (IXTACIHUATL), vulcan fără crater, la 56 km SE de Ciudad de Mexico și la 16 km N de Popocatépetl. Alt.: 5 286 m. Parc național. Ultima erupție în 1868.

IZU, arh. japonez în NV Oc. Pacific, la ESE de pen. Izu din ins. Honshū, alcătuit din șapte ins. vulcanice, din care cea mai mare este Ō-shima (91 km^2). Renumit prin culturile de camelii.

IZUMI, oraș în Japonia, în SE ins. Honshū, la 24 km SSV de Ōsaka; 172,9 mii loc. (2000). Ind. metalurgică și textilă. În perioada 1603-1867 a fost cel mai important centru al filaturilor de bumbac din Japonia.

IZUMI Shíkibu (c. 974-începutul sec. 11), poetă și prozatoare japoneză. Lirică erotică. Proză confesivă („Jurnalul lui Izumi Shikibu" - capodoperă a literaturii vechi nipone).

IZUMO NO OKUNI v. **Okuni.**

IZVESTIA, cotidian rus, independent din 1991. Fondat la Petrograd (mart. 1917); din mart. 1918, apare la Moscova, editat de Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S.

IZVOARE, com. în jud. Dolj, în C. Desnățuiului; 1 907 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Rudari.*

IZVOARELE 1. Com. în jud. Giurgiu, în C. Burnas; 4 048 loc. (2008). Creșterea porcinelor. Centru viticol. Așezare neolitică. Până în 1965 s-a numit *Beiu,* iar între 1968 și 1981 a făcut parte din jud. Ilfov. **2.** Com. în jud. Olt, în C. Boian; 3 708 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 830 loc. (2008). Cherestea. În satul Schiulești se află schitul Crasna (1745). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1744), în satul Homorâciu. **4.** Com. în jud. Teleorman, în C. Boian; 2 846 loc. (2008). Până în 1965 s-a numit *Găuriciu.* **5.** Com. în jud. Tulcea, în pod. Niculițel; 2 133 loc. (2008). Vinificație. Până în 1965 s-a numit *Filimon Sârbu.* **6.** Stațiune climaterică și de odihnă în raza com. Cernești, jud. Maramureș, în m-ții Gutâi, la 916 m alt.

IZVOARELE SUCEVEI, com. în jud. Suceava, pe cursul superior al râului Suceava, la granița cu Ucraina; 2 375 loc. (2008).

IZVÓD (< sl.) s.n. (Înv.) **1.** Însemnare, listă; registru, condică. **2.** Manuscris; text (de cronică), izvor. ✦ Document. **3.** Model (de desen sau de cusătură).

IZVÓR (< sl.) s.n. **1.** Loc de ivire la suprafață a apei dintr-un strat acvifer sau a surplusului de apă dintr-un teren mlăștinos sau turbos, constituind de multe ori obârșia unui curs de apă; i. este considerat uneori și locul prin care se produce deversarea unui lac. **2.** (FIZ.) Sursă de lumină, de căldură etc. **3.** Fig. Sursă, cauză, obârșie, origine. **4.** Fig. Document (științific, istoric); izvod, informație. **5.** *Izvoarele dreptului* = forme de exprimare a dreptului: legea, decretul, Constituția, Codul de procedură penală, Codul de procedură civilă.

IZVORÎ vb. IV intranz. **1.** (Despre apă) A ieși, a țâșni din pământ. ✦ (Despre lacrimi, sânge etc.) A începe să curgă. **2.** (Poetic) A se ivi, a apărea, a răsări. **3.** Fig. A se naște, a-și avea originea; a proveni.

IZVORU, com. în jud. Argeș, pe cursul superior al râului Teleorman; 2 536 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1701).

IZVORU BÂRZII, com. în jud. Mehedinți, pe râul Topolnița; 2 924 loc. (2008). Combinat (în satul Halânga) pentru producerea de apă grea necesară centralei atomoelectrice de la Cernavodă. În satul Schitu Topolniței se află mănăstirea Topolnița, cu biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (1644-1646, construită pe locul uneia din sec. 14); păstrează picturi murale în stil bizantin (din 1673). După secularizare (1863), mănăstirea a fost părăsită și reînființată în 1930. Casa de lemn Maria Mioacă.

IZVORU BERHECIULUI, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 1 734 loc. (2008).

IZVORU CRIȘULUI, com. în jud. Cluj, pe cursul superior al Crișului Repede; 1 625 loc. (2008). Prelucr. lemnului. Centru meșteșugăresc (țesături; obiecte din lemn). Rezervație de liliac transilvan. În satul I.C., menționat documentar din 1276, se află o biserică reformată (sec. 17, cu tavan casetat și pictat în 1764), iar în satul Nadășu, biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1720-1730).

IZVORUL MIRON, mănăstire situată în arealul com. Tomești (jud. Timiș).

IZVORU MUNTELUI, lac de retenție pe valea Bistriței, între m-ții Ceahlău (în V) și Stânișoarei (în E), la 505 m alt., dat în folosință în 1960; amenajat în vederea furnizării apei necesare hidrocentralei Stejaru de pe valea Bistriței; 32,6 km^2. Lungime: 35 km; lățime max.: 2 km; ad. max.: 96 m. Vol.: 1,23 miliarde m^3.

IZVORU MUREȘULUI, stațiune climaterică și de odihnă situată în raza com. Voșlăbeni, jud. Harghita, la poalele m-ților Hășmașu Mare, la 891 m alt.

IZVORUL TĂUȘOARELOR, peșteră situată în m-ții Rodnei, la 950 m alt. Constituită dintr-o rețea de galerii (8 830 m lungime), dezvoltate pe diaclaze, aflate în pantă, pe o diferență de nivel de 425 m. Prezintă săli uriașe, cascade, puțuri și hornuri. Monument al naturii.

Îî

Î s.m. invar. A douăsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunet notat prin această literă (vocală medială închisă nerotunjită).

ÎMBARCÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) urca într-o navă sau *p. ext.* într-un vehicul pentru a face o călătorie.

ÎMBĂIÁ vb. I refl. şi tranz. A (se) scălda, a face baie.

ÎMBĂLSĂMÁ (< *balsam,* după it. *imbalsamare*) vb. I tranz. 1. (Despre flori, parfumuri) A înmiresma, a parfuma (aerul). 2. (MED.) A conserva un cadavru prin introducerea intraarterială a unor substanţe (ex.: formol, tiosulfat).

ÎMBĂRBĂTÁ vb. I tranz. A insufla curaj, avânt; a însufleţi. ✦ Refl. A-şi face curaj.

ÎMBĂTÁ (lat. _*imbibitare_) vb. I refl. şi tranz. **1.** A ajunge sau a face pe cineva să ajungă în stare de beţie. **2.** Fig. A (se) încânta, a (se) ameţi.

ÎMBĂTRÂNÍ vb. IV. **1.** Intranz. A deveni bătrân. **2.** Tranz. A face pe cineva să devină bătrân (provocându-i supărări, griji etc.).

ÎMBĂTRÂNÍRE s.f. **1.** Proces de trecere treptată şi ireversibilă a organismelor vii la starea de bătrâneţe. **2.** (BIOL.) *Î. clonală* = incapacitate a celulelor somatice (diploide) din culturile „in vitro" de a se mai divide. **3.** (TEHN.) Proces evolutiv de modificare în timp a structurii şi a unora dintre proprietăţile unui material (ex.: î. metalelor, î. hârtiei etc.). **4.** *Î. demografică* = creşterea ponderii populaţiei de vârsta a treia în cadrul unei populaţii date.

ÎMBÂCSÍ (< *bâcsi,* reg. „a umple, a ticsi") vb. IV tranz. şi refl. (Despre aer) A (se) umple de praf, de miasme.

ÎMBELŞUGÁT, -Ă adj. Care are din abundenţă. ✦ Care există din belşug.

ÎMBIÁ (probabil lat. _*inviare_) vb. I tranz. A îndemna stăruitor pe cineva să facă sau să primească ceva; a pofti. ✦ Fig. A atrage, a ispiti, a ademeni.

ÎMBIBÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) pătrunde de un lichid; a se impregna.

ÎMBIETÓR, -OÁRE adj. Care îmbie; ademenitor, ispititor.

ÎMBINÁ (lat. _*imbinare_) vb. I tranz. şi refl. A (se) uni, a (se) lega strâns pentru a forma un tot.

ÎMBINÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) îmbina. ✦ (TEHN.) Asamblare rigidă a elementelor componente ale unui sistem tehnic (ex. î. cu şuruburi, î. sudată etc.). **2.** Locul unde se realizează o îmbinare **(1)**.

ÎMBLĂCÍU s.n. (Înv.) Unealtă agricolă formată dintr-un băţ de lemn articulat prin curele la o coadă lungă, folosită la baterea *(îmblătirea)* grânelor şi a unor leguminoase pentru a li se desprinde boabele.

ÎMBLĂNÍ vb. IV tranz. A căptuşi cu blană un obiect de îmbrăcăminte sau de încălţăminte.

ÎMBLÂNZÍ vb. IV tranz. **1.** A deprinde un animal sălbatic să trăiască în apropierea (şi în folosul) omului, să execute unele comenzi etc. **2.** Tranz. şi refl. A (se) face mai blând, a (se) domoli. ✦ A (se) domestici.

ÎMBLÂNZITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu îmblânzirea animalelor sălbatice; dresor.

ÎMBOBOCÍ vb. IV intranz. (Despre plante) A face boboci **(1)**; (despre muguri florali) a începe să se desfacă.

ÎMBOGĂŢÍ vb. IV. **1.** Refl. A acumula bogăţii. **2.** Tranz. A adăuga noi elemente unui bun material sau spiritual; a dezvolta, a mări.

ÎMBOGĂŢÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a se îmbogăţi. **2.** (TEHN.) Concentrare **(3)**.

ÎMBOLDÍ vb. IV. **1.** Tranz. A îndemna un animal la mers (înţepându-l sau lovindu-l cu un băţ, cu biciul etc.). ✦ Fig. A stimula. **2.** Tranz. şi refl. recipr. A (se) lovi cu coatele, a (se) îmbrânci.

ÎMBOLNĂVÍ vb. IV refl. A contracta o boală.

ÎMBRĂCÁ (_*lat. imbracare_) vb. I refl. şi tranz. **1.** Refl. şi tranz. A-şi pune sau a pune cuiva hainele. ✦ Refl. A purta haine de un anumit fel. **2.** Refl. şi tranz. A-şi procura sau a procura cuiva îmbrăcămintea necesară. **3.** Tranz. A înveli; *spec.* a tapisa. ✦ Tranz. A înfăţa perna sau plapuma. ✦ Tranz. A înveli copertele unui caiet, ale unei cărţi etc. ✦ Tranz. A acoperi un obiect cu un metal preţios.

ÎMBRĂCĂMÍNTE s.f. **1.** Obiect confecţionat din ţesături, piele, blană etc., folosit pentru a înveşmânta corpul omenesc; totalitatea obiectelor utilizate la îmbrăcat; haine. **2.** Material (hârtie, pânză etc.) cu care se îmbracă, se acoperă un obiect. **3.** Strat de material aplicat pe faţa exterioară a unei construcţii sau a unui element de construcţie pentru a le proteja contra acţiunii agenţilor externi. ✧ *Î. rutieră* = cele două straturi (inferior, de rezistenţă, şi superior, de uzură) aşezate pe un drum amenajat (ex. î. de asfalt, î. de beton asfaltic etc.).

ÎMBRĂŢIŞÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. recipr. A (se) cuprinde, a (se) strânge în braţe (cu afecţiune). **2.** Tranz. Fig. A învălui; a cuprinde dintr-o privire. ✦ A include în sfera preocupărilor. **3.** Tranz. Fig. A-şi însuşi o idee, o doctrină, o concepţie. ✦ A se consacra unei profesiuni.

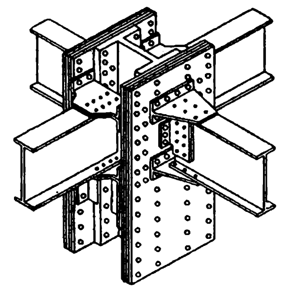

Îmbinare nituită la nodul unei construcţii metalice

ÎMBRÂNCÍ vb. IV tranz. şi refl. recipr. A (se) împinge, a(-şi) da brânci.

ÎMBROBODÍ vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A acoperi capul cuiva, a se acoperi pe cap cu o broboadă, cu un batic etc. **2.** Tranz. Fig. A înşela, a minţi pe cineva.

ÎMBUCÁ (_*lat. imbuccare_) vb. I **1.** Tranz. A mânca (în grabă); a înghiţi. **2.** Refl. (Despre piese tehnice) A intra cu un capăt în altă piesă pentru a forma împreună un ansamblu.

ÎMBUFNÁ (< *bufnă,* rar „bufniţă") vb. I refl. A se supăra; a se bosumfla.

ÎMBUJORÁ vb. I refl. (Despre obraji) A se înroşi.

ÎMBULZÍ (< *bulz,* reg. „bulgăre") vb. IV **1.** Refl. A se aduna într-un loc, înghesuindu-se în dezordine. **2.** Tranz. şi refl. A (se) îngrămădi în jurul cuiva, a (se) îmbrânci.

ÎMBUNÁ vb. I. **1.** Tranz. A face pe cineva să devină mai bun. **2.** Tranz. şi refl. A-şi uita sau a face pe cineva să-şi uite necazul; a (se) împăca, a (se) calma.

ÎMBUNĂTĂŢÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) aduce într-o stare mai bună. **2.** (TEHN.) Tratament termic aplicat oţelurilor pentru a le mări rezistenţa şi a le conferi calităţile necesare prelucrărilor ulterioare. **3.** (AGR.) *Îmbunătăţiri funciare* = ansamblu de lucrări tehnice şi biologice folosite în agricultură pentru valorificarea terenurilor improprii sau slab productive; ameliorații.

ÎMBUTELIÁ vb. I tranz. A introduce un fluid în recipiente manipulabile, în butelii etc.

ÎMPACHETÁ vb. I tranz. A înfăşura, a lega împreună unul sau mai multe obiecte, a face pachet.

ÎMPACHETÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a împacheta; ambalare. **2.** (TEHN.) Introducere a unui material metalic într-un recipient, în vederea unui tratament termochimic (ex. î. pentru cimentare, î. pentru aluminizare etc.). **3.** (MED.) Înfăşurare parţială sau totală a corpului unui bolnav cu diverse materiale (cearşaf umed în caz de febră ridicată, nămol, parafină ş.a. în cadrul tratamentului balnear etc.).

ÎMPĂCÁ (lat. _*impaccare_) vb. I. **1.** Refl. recipr. A pune capăt unui conflict, unei duşmănii etc. ✦ A se înţelege bine cu cineva. ✦ Refl. A se obişnui, a se familiariza cu ceva. **2.** Tranz. A mulţumi pe cineva.

ÎMPĂDURÍRE s.f. Procesul natural sau antropic de formare a unei păduri.

ÎMPĂIÉRE (< *pai,* după fr.) s.f. Taxidermie.

ÎMPĂIENJENÍT, -Ă adj. Acoperit cu fire de păianjen; plin de păienjeniş. ✦ (Despre ochi) Care nu mai distinge bine; (despre vedere) lipsit de claritate.

ÎMPĂMÂNTENÍ vb. IV tranz. şi refl. **1.** Refl. A se stabili definitiv într-un loc străin, a se integra în viaţa localnicilor. **2.** Tranz. şi refl. (Despre obiceiuri, idei etc.) A prinde rădăcini; a (se) generaliza.

ÎMPĂNÁ (lat. ∗*impinnare*) vb. I tranz. **1.** A înfige într-o bucată de carne (sau într-o legumă) bucăţele de slănină, de usturoi etc. **2.** Fig. A umple, a înţesa. **3.** (TEHN.) A fixa două sau mai multe obiecte, piese cu ajutorul unei pene^{1} **(II 2)**.

ÎMPĂNÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a împăna. **2.** Introducere în golurile dintre granulele unui *macadam* a pietrei mărunte pentru fixarea acestor granule.

ÎMPĂRÁT (lat. *imperator*) s.m. Titlu purtat de suveranul unui imperiu; persoană având acest titlu. ✦ Fig. Stăpân, conducător.

ÎMPĂRAŢI I, II v. **Regi.**

ÎMPĂRĂTEÁSĂ s.f. Titlu purtat de suverana unui imperiu sau de soţia unui împărat; persoană având acest titlu.

ÎMPĂRĂTÉŞTE adv. Ca împăraţii; *p. ext.* (despre felul de trai) îmbelşugat, demn de un împărat; foarte bun.

ÎMPĂRĂŢÍE s.f. Ţară condusă de un împărat. ✧ (REL.) *Împărăţia cerului* (sau *a cerurilor*) = Rai. ✧ *Împărăţia-ta* (sau *-voastră*), formulă de reverenţă pentru un împărat.

ÎMPĂRTĂŞÁNIE (ÎMPĂRTĂŞIRE) s.f. (REL.) Cuminecătură, grijanie, euharistie.

ÎMPĂRTĂŞÍ vb. IV. **1.** Tranz. A face cunoscut, a destăinui. **2.** Tranz. A fi de acord cu părerile, sentimentele cuiva. **3.** Refl. A se face părtaş la ceva; a se înfrupta din... **4.** Tranz. şi refl. (REL.) A da sau a lua împărtăşanie, a (se) cumineca.

ÎMPĂRTĂŞÍRE s.f. v. **euharistie.**

ÎMPĂRŢEÁLĂ s.f. Împărţire a unor bunuri între mai multe persoane. ✧ (DR.) Partaj.

ÎMPĂRŢÍ (lat. *impartire*) vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A (se) separa în părţi; a se divide. ✦ Tranz. (MAT.) A efectua operaţia de împărţire. **2.** Tranz. A da mai multor persoane câte (o parte din) ceva; a distribui.

ÎMPĂRŢÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a împărţi; divizare; distribuire. ✧ (DR.) *Î. administrativ-teritorială* = organizare a terit. naţional în diferite unităţi: state, cantoane, landuri, judeţe, oraşe, comune. ✦ Operaţiune de partaj al bunurilor. **2.** (MAT.) Operaţie algebrică, inversă înmulţirii, prin care se calculează de câte ori un număr (sau un polinom) se cuprinde în alt număr (sau polinom).

ÎMPĂRŢITÓR s.m. (MAT.) Număr la care se împarte deîmpărţitul; divizor **(2)**.

ÎMPĂTRÍ vb. IV tranz. A mări de patru ori.

ÎMPĂTURÍ vb. IV tranz. A strânge o pătură, un obiect de îmbrăcăminte, o hârtie etc. prin îndoire de mai multe ori.

ÎMPĂNZÍ vb. IV. **1.** Tranz. A acoperi (ca o pânză) un anumit spaţiu. ✦ Tranz. şi refl. A (se) răspândi. **2.** Tranz. şi refl. (Despre ochi, vedere) A se împăienjeni.

ÎMPERECHEÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) uni pentru a forma o pereche; a se împreuna **(2)**.

ÎMPESTRIŢÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) face pestriţ.

ÎMPIEDICÁ (lat. *impedicare*) vb. I. **1.** Refl. A se izbi (în mers sau în fugă) de ceva sau de cineva; a se poticni. ✦ Fig. A întâlni mereu în cale pe cineva sau ceva care stinghereşte. **2.** Tranz. A pune unui animal piedică la picioare; a priponi **(1)**. **3.** Tranz. (TEHN.) A bloca intenţionat mişcarea unui element mobil dintr-un sistem tehnic; a frâna roţile unui vehicul; a pune piedica la mecanismul unei arme de foc etc. **4.** Tranz. A opri pe cineva să facă un anumit lucru; a sta în calea cuiva.

ÎMPIETRÍ vb. IV. **1.** Refl. A deveni tare ca piatra; a se întări. **2.** Intranz. Fig. A rămâne nemişcat (de spaimă, de uimire etc.); a încremeni. **3.** Intranz. şi refl. (În basme) A se preface în piatră. ✦ Refl. şi tranz. Fig. A deveni sau a face să devină insensibil.

ÎMPILÁ vb. I tranz. A asupri, a oprima.

ÎMPÍNGE (lat. *impingere*) vb. III. **1.** Tranz. A mişca pe cineva sau ceva din loc, exercitând o apăsare asupra lui. **2.** Tranz. A face să înainteze; a duce (până departe). ✦ Fig. A îndemna, a îmboldi. **3.** Refl. A se înghesui (pentru a-şi face loc). ✦ Tranz. A îmbrânci.

ÎMPLÂNTÁ (lat. ∗*implantare*) vb. I tranz. şi refl. A (se) înfige, a (se) vârî; *p. ext.* a (se) fixa.

ÎMPLETÍ (< *pleată*, cu pl. *plete*) vb. IV. **1.** Tranz. A împreuna prin încrucişare, după un anumit sistem, două sau mai multe fire, benzi flexibile etc. ✦ A lucra diferite obiecte din fire textile, din nuiele, din flori etc., dispuse într-un anumit fel. **2.** Tranz. A strânge părul în cozi. **3.** Tranz. A forma colaci din fâşii de aluat răsucite. **4.** Refl. recipr. Fig. A se încrucişa; a se îmbina.

ÎMPLETICÍ vb. IV refl. **1.** A se poticni; a merge clătinându-se. ✦ Fig. A articula cuvintele cu dificultate, încurcat, bâlbâit. **2.** A se amesteca, a se încâlci. ✦ (Înv.) Tranz. şi refl. A (se) încolăci.

ÎMPLETITÚRĂ s.f. Produs confecţionat prin împletirea unor fire textile naturale (de lână, cânepă) sau sintetice, nuiele, sârmă etc. cu utilizări în construcţii, ind. textilă etc.

ÎMPLINÍ (< *plin* sau lat. ∗*implenire*) vb. IV. **1.** Tranz. A atinge vârsta de... **2.** Refl. (Despre timp sau măsuri de timp) A se scurge, a trece în întregime. **3.** Tranz. A completa, a umple ceva. **4.** Refl. (Despre oameni) A se îngrăşa; a se realiza profesional. **5.** Refl. şi tranz. A ajunge sau a face să ajungă la îndeplinire; a (se) realiza.

ÎMPODOBÍ vb. IV tranz. şi refl. A(-şi) pune podoabe; a (se) găti; a (se) înfrumuseţa.

ÎMPOTMOLÍ (< *potmol*, înv. „nămol") vb. IV refl. **1.** A rămâne înţepenit în nămol, în nisip etc.; a se înnămoli. ✦ Fig. A nu găsi nici o soluţie pentru a ieşi dintr-o situaţie dificilă. **2.** (Despre albia unei ape curgătoare) A se micşora din cauza depunerii aluviunilor.

ÎMPOTRIVÍ vb. IV refl. A nu fi de acord cu o hotărâre, cu o propunere etc.; a se opune; a rezista.

ÎMPOVĂRÁ vb. I tranz. şi refl. A pune asupra cuiva sau a lua asupra sa o povară, a (se) îngreuna.

ÎMPRĂŞTIÁ (< *praştie*) vb. I refl. şi tranz. **1.** A pleca sau a trimite în diferite părţi; a (se) risipi, a (se) răspândi. ✦ Tranz. Fig. A face să dispară (gândurile, supărările etc.). **2.** A (se) întinde **(II, 2)**; a (se) revărsa.

ÎMPRĂŞTIÁT, -Ă adj. **1.** Risipit, răspândit. **2.** Fig. Distrat; dezordonat.

ÎMPRĂŞTIÉRE s.f. **1.** Acţiunea de a se împrăştia; dispersare. **2.** (FIZ.) Fenomen de răspândire în toate direcţiile a unui fascicul de radiaţii care lovesc sau care traversează o substanţă (ex. î. luminii); difuzie **(2)**. **3.** (MAT.) *Î. erorilor* = modul de repartiţie a erorilor aleatorii, reprezentat de o funcţie ce exprimă probabilitatea producerii lor.

ÎMPREJMUÍ vb. IV tranz. A închide un loc de jur-împrejur cu o îngrăditură; a îngrădi **(1)**. ✦ Fig. A înconjura.

ÎMPREJMUÍRE s.f. Acţiunea de a împrejmui; *concr.* gard.

ÎMPREJÚR adv. În (sau pe) locul înconjurător, în jur. ✧ Loc. *(De) jur-împrejur* = din (sau în) toate părţile, în jur. *(La) Stânga-mprejur!* formulă prin care se dă comanda de întoarcere cu 180° spre stânga.

ÎMPREJURÁRE s.f. Circumstanţă. ✧ Loc. *După împrejurări* = de la caz la caz, potrivit situaţiei.

ÎMPREJURÍME s.f. Locul sau ţinutul dimprejur.

ÎMPRESURÁ (lat. ∗*impressoriare*) vb. I tranz. A înconjura din toate părţile; a încercui. ✦ A cuprinde.

ÎMPREUNÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) strânge laolaltă; a (se) uni, a (se) aduna. **2.** Tranz. şi refl. reciproc. A (se) împerechea **(1)**.

ÎMPRICINÁT, -Ă s.m. şi f., adj. (Persoană) Care este parte într-un proces, într-un conflict; acuzat.

ÎMPRIETENÍ vb. IV refl. A stabili legături de prietenie cu cineva.

ÎMPRIMĂVĂRÁ vb. I refl. impers. A se face primăvară.

ÎMPROPRIETĂRÍ vb. IV tranz. (DR.) A face un act de împroprietărire.

ÎMPROPRIETĂRÍRE s.f. Acţiunea de a împroprietări. ✦ (DR.) Act prin care statul atribuie unei persoane, cu sau fără plată, în proprietate deplină, un lot de pământ. Î. se fac de obicei în cadrul unei reforme *agrare.*

ÎMPROSPĂTÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) reînnoi; a (se) înviora.

ÎMPROŞCÁ (cf. bg. *prăskam*) vb. I tranz. **1.** A împrăştia lichid sau noroi stropind în toate părţile (murdărind pe cineva). **2.** A arunca fără încetare în toate direcţiile (proiectile). ✦ Fig. A adresa cuiva cuvinte injurioase; a batjocori. **3.** (TEHN.) A proiecta, sub presiune, un lichid sau o pulbere asupra unui obiect, în vederea curăţirii, a acoperirii cu un strat protector (metalizare, vopsire).

ÎMPRUMÚT (lat. *in promutuum*) s.n. **1.** Faptul de a împrumuta. ✦ (DR.) Contract în temeiul căruia o persoană (împrumutătorul) dă alteia (împrumutatul), cu sau fără dobândă, o sumă de bani sau alte lucruri, cu obligaţia de a restitui aceeaşi sumă, aceleaşi lucruri sau o cantitate de bunuri de acelaşi fel (î. de consum) la termenul convenit sau, uneori, la cererea împrumutătorului (î. de folosinţă – comodatul). ✦ Concr. Obiect sau sumă de bani care s-a împrumutat; credit. ✧ *Î. de stat* = atragere de fonduri la bugetul de stat de la bănci, organizaţii economice şi cetăţeni din interiorul ţării *(î. intern)* sau din afara ţării *(î. extern)*, pe o anumită perioadă de timp. *Capital împrumutat* = totalul creditelor şi î. cu termen de rambursare peste un an de la data semnării contractului, respectiv credite bancare, î. de la instituţii financiare, î. de la acţionari, asociaţi sau alte persoane, credite furnizori. **2.** (LINGV.) Cuvânt sau îmbinare de cuvinte luate dintr-o limbă străină nemijlocit (î. direct) sau prin intermediul altei limbi (î. indirect).

ÎMPRUMUTÁ vb. I tranz. **1.** A da cuiva sau a lua de la cineva un bun sub rezerva restituirii; a contracta un împrumut. **2.** A lua de la altcineva obiceiuri, cuvinte etc.

ÎMPÚNGE (lat. *impungere*) vb. III. **1.** Tranz. şi refl. A (se) înţepa. ✦ Tranz. A îmboldi. **2.** Tranz. (Despre animale) A lovi cu coarnele. **3.** Tranz. Fig. A persifla, a ironiza.

ÎMPUNSĂTÚRĂ s.f. **1.** Străpungere a unui material cu acul; *p. ext.* locul unde a pătruns vârful ascuţit al unui obiect. ✦ Înţepătură **(1)**. **2.** Fig. Vorbă înţepătoare; aluzie răutăcioasă.

ÎMPUŞCÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) omorî sau a (se) răni cu o armă de foc. **2.** Intranz. A trage cu puşca; *fig.* a produce pocnete (cum ar fi cele) de puşcă. ✦ A face să explodeze o încărcătură explozivă. **3.** Tranz. A introduce cuie într-o suprafaţă betonată. ✦ Tranz. şi refl. (Despre vopsele, tencuieli etc.) A se scoroji.

ÎMPUŞCĂTÚRĂ s.f. **1.** Descărcătură, pocnet de puşcă. **2.** Încărcătură explozivă introdusă în peretele unei mine sau într-o rocă pentru a le sfărâma.

ÎMPUTERNICÍRE s.f. Acţiunea de a delega, de a autoriza. ✦ Mandat, procură; delegaţie.

ÎMPUTERNICÍT, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) autorizată să acţioneze în numele altcuiva; delegat, mandatar.

ÎMPUŢÍ vb. IV **1.** Refl. A căpăta un miros rău din cauza alterării. **2.** Tranz. A umple un spaţiu cu miros greu.

ÎMPUŢINÁ vb. I refl. A descreşte, a scădea.

ÎNAINTÁ vb. I. **1.** Intranz. A merge înainte, a avansa. ✦ Fig. A progresa. **2.** Tranz. A avansa în grad. **3.** Tranz. A expedia, a trimite (lucrări administrative etc.).

ÎNAINTÁRE s.f. Acţiunea de a înainta. ✦ (SPORT; concr.) Totalitatea înaintaşilor **(I 2)**.

ÎNAINTÁŞ, -Ă s.m., adj. **I.** S.m. **1.** Precursor. **2.** (SPORT) Jucător în linia de atac a unei echipe. **II.** Adj. (Despre caii de tracţiune; şi subst.) Care este înhămat în faţă (înaintea rotaşilor).

ÎNAINTÁT, -Ă adj. **1.** Situat înaintea altora prin nivelul dezvoltării sale; progresist. **2.** Situat în faţă (în raport cu alţii). ✦ (Rar) (Despre părţi ale unei clădiri) Ieşit în afară. **3.** Avansat în timp.

ÎNAINTE-MERGĂTORUL, nume dat lui *Ioan Botezătorul*, considerat ultimul dintre proroci şi cel care a deschis calea pentru învăţătura lui Iisus Hristos.

ÎNÁLT, -Ă (lat. *in altum*) adj. **1.** Care se întinde mult în sus; foarte ridicat. ✦ (Substantivat, n.) Înălţime. ✧ *Înaltul* *cerului* = bolta cerească. ✦ (Despre ființe). De statură mare. **2.** (FIZ.; despre sunete) Care are o frecvență ridicată; ascuțit, subțire. ✦ (Despre frecvențe sau despre tensiuni electrice) Care are o valoare foarte mare. **3.** Fig. Situat pe o treaptă ridicată în ierarhia valorilor; superior.

ÎNALTA POARTĂ v. Turcia.

ÎNALTUL COMISARIAT AL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU REFUGIAȚI, organism creat la Geneva, în 1950, cu scopul de a asigura protecția internațională a refugiaților care, prin definiție, nu beneficiază de protecția țării de origine. Premiul Nobel pentru pace (1954 și 1981).

ÎNAMORÁ (< *în* + *amor,* după fr. *s'enamourer*) vb. I refl. (Livr.) A se îndrăgosti.

ÎNAPOIÁ vb. I. **1.** Tranz. A da înapoi, a restitui. **2.** Refl. A reveni.

ÎNAPOIÁT, -Ă adj. **1.** Dat înapoi, restituit. **2.** (Despre oameni sau despre facultățile lor mintale) Care nu s-a dezvoltat; întârziat, arierat. ✦ (Despre persoane, popoare etc.) Rămas în urmă din punctul de vedere al dezvoltării economice.

ÎNAPOIÉRE s.f. **1.** Faptul de a (se) înapoia. **2.** (MED.) *Î. mintală* = stare a unui individ al cărui nivel de dezvoltare mintală este inferior celui normal.

ÎNARIPÁ vb. I tranz. și refl. A da sau a-și lua avânt, elan; a (se) însufleți.

ÎNARMÁ vb. I tranz. și refl. A (se) înzestra cu arme; a (se) pregăti de luptă.

ÎNAVUȚÍ vb. IV refl. și tranz. A (se) îmbogăți.

ÎNĂBUȘÍ vb. IV. **1.** Refl. și tranz. A (se) sufoca, a (se) asfixia. **2.** Tranz. (Despre buruieni) A năpădi **(1)**. **3.** Tranz. Fig. A curma prin violență manifestări, acțiuni sau mișcări sociale; a reprima **(2)**. ✦ A face să nu se audă, să nu se simtă; a ascunde.

ÎNĂBUȘÍT, -Ă adj. **1.** Care nu poate fi (bine) auzit, simțit; fără putere. **2.** (Despre alimente) Fiert în aburi într-un vas acoperit. **3.** (Despre mișcări, revolte populare) Reprimat.

ÎNĂCRÍ vb. IV refl. și tranz. (Despre alimente) A (se) acri; *p. ext.* a (se) altera. ✦ Fig. (Despre oameni) A deveni sau a face pe cineva să devină posac, ursuz.

ÎNĂLBÍ vb. IV tranz. și refl. A face să devină sau a deveni alb. ✦ Fig. A încărunți.

ÎNĂLBÍRE s.f. Acțiunea de a (se) înălbi. ✦ (HORT.) Obținere a legumelor cu frunze și pețioluri albe-gălbui, fără clorofilă, prin creșterea lor forțată la întuneric.

ÎNĂLȚÁ (lat. **inaltiare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) îndrepta în sus; a (se) ridica. ✦ Tranz. A face să fie mai înalt. **2.** Refl. A crește în înălțime. **3.** Tranz. A construi, a ridica (case, ziduri etc.). **4.** Refl. (Despre clădiri, forme de relief etc.) A apărea, a se ivi (în toată înălțimea). **5.** Tranz. A ridica glasul. ✦ Refl. (Despre voce) A se auzi limpede, tare. **6.** Tranz. (Înv.) A ridica pe cineva în rang. ✦ Fig. A înnobila (moralicește).

ÎNĂLȚÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) înălța. **2.** Dezvoltare, progres. **3.** *Înălțare la ceruri* = formă de trăire extatică bazată pe credința în sufletul separabil de trup. **4.** *Înălțarea Domnului* = sărbătoare creștină ce evocă momentul când, la 40 de zile după *Înviere,* Iisus Hristos S-a înălțat la Cer. Prăznuită în a șasea zi de joi după Duminica Paștilor.

ÎNĂLȚÁT, -Ă adj. (Înv., ca termen de reverență) Mărit, slăvit.

ÎNĂLȚĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Adj. Care înalță; *p. ext.* care ridică la o stare spirituală superioară. **2.** S.n. (MILIT.) Dispozitiv, mecanic sau optic, al armamentului de infanterie sau de artilerie folosit pentru ochirea în înălțime.

ÎNĂLȚÍME s.f. **1.** Dimensiune verticală a unui lucru sau a unei ființe, măsurată de la bază până la partea cea mai ridicată. **2.** (FIZ.) *Î. coloană de mercur* (sau *de apă*) = mod de exprimare a presiunii unui fluid cu ajutorul înălțimii unei coloane verticale de mercur (sau de apă) capabile să echilibreze presiunea respectivă. V. *milimetru coloană de mercur.* **3.** (MAT.) Segmentul de dreaptă coborât perpendicular din vârful unui poligon (sau poliedru) pe latura (sau fața) opusă; *p. ext.* lungimea acestui segment. ✧ *Înălțimea unui con* (sau *cilindru*) = segmentul de dreaptă coborât perpendicular din vârful conului (sau centrul bazei superioare a cilindrului) pe planul bazei inferioare; *p. ext.* lungimea acestui segment. **4.** (ASTR.) *Înălțimea deasupra orizontului* = una dintre coordonatele orizontale, exprimată prin unghiul (complementar distanței zenitale) făcut de direcția către un astru și planul orizontului. V. *coordonată.* ✦ (GEOGR.) Altitudine. **5.** Porțiune sau formă de teren ridicată evident deasupra reg. înconjurătoare; *p. ext.* (la pl.) cer. ✦ Vârf, culme. **6.** (MUZ.) Calitate a unui sunet de a fi mai ascuțit (mai acut sau mai ridicat) sau mai grav (mai profund ori mai coborât), după cum valoarea frecvenței sale este mai mică sau mai mare. **7.** Fig. Superioritate morală, intelectuală etc. ✦ Grad, rang (înalt). **8.** (Înv., urmat de un pron. pos.) Termen de reverență.

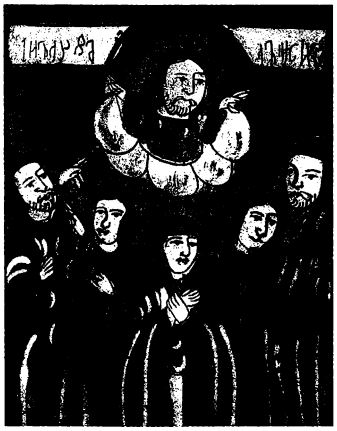

„Înălțarea Domnului"
(icoană românească pe sticlă, sec. 19)

ÎNĂSPRÍ vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni aspru; a (se) aspri. ✦ Fig. A (se) face mai sever. ✦ (Despre trăsăturile feței) A căpăta o expresie mai gravă, mai aspră. ✦ Refl. (Despre vreme) A se răci. **2.** Tranz. A face ca o situație să devină mai rea, mai aspră, mai grea. **3.** Refl. (Despre vin) A căpăta un gust acidulat.

ÎNCADRÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A înrăma. **2.** Tranz. A înconjura. **3.** Refl. A se potrivi, a se adapta. ✦ Refl. A se integra. **4.** Tranz. A determina munca sau funcția în care este angajată o persoană. ✦ A stabili categoria de salarizare ce se va aplica unui angajat sau categoria de calificare din care va face parte. **5.** Tranz. (DR.) A stabili care este textul de lege ce urmează a se aplica unei anumite infracțiuni. **6.** Refl. A nu depăși limita de timp.

ÎNCADRÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) încadra. **2.** (TELEC.) Precizarea unor momente determinate în evoluția unui fenomen periodic. **3.** (TEHN.) Potrivire pe un material textil, pe o hârtie etc., după o anumită regulă, a unor tipare, în scopul decupării părților componente ale obiectului care urmează să fie confecționat. **4.** (DR.) *Î. juridică* = stabilirea concordanței depline între fapta săvârșită de inculpat și norma specială penală care incriminează acea faptă.

ÎNCARCERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A închide o persoană în carceră.

ÎNCARNÁRE s.f. v. **întrupare.**

ÎNCARNÁT, -Ă adj. v. **incarnat.**

ÎNCARTIRUÍ vb. IV tranz. A pregăti instalarea trupelor într-un cantonament; a cartirui.

ÎNCASÁ (< it.) vb. I tranz. A primi bani. ✦ Fig. (Fam.) A primi lovituri.

ÎNCASTRÁ (< fr.) vb. I tranz. A realiza o legătură între două corpuri solide (piese, elemente de construcție etc.) pentru a împiedica orice mișcare a acestora.

ÎNCĂIERÁ vb. I refl. A se lua la bătaie.

ÎNCĂLCÁ vb. I tranz. A invada un terit. străin. ✦ Fig. A nu respecta un drept, o obligație etc.; a uzurpa.

ÎNCĂLECÁ (lat. *incaballicare*) vb. I. **1.** Tranz. și intranz. A se sui călare. **2.** Refl. A se suprapune.

ÎNCĂLECÁRE s.f. Acțiunea de a (se) încăleca. ✦ (GEOL.) Ruptură în scoarța terestră, însoțită de deplasarea unei mase de roci peste alta, în lungul suprafeței de fractură, determinată de presiunea forțelor tectonice.

ÎNCĂLȚÁ (lat. *incalceare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) pune încălțămintea. **2.** Tranz. A monta șine de fier pe roțile unei căruțe sau pe tălpile unei sănii. **3.** Tranz. Fig. A păcăli.

ÎNCĂLȚĂMÍNTE (lat. *calciamentum,* după *încălța*) s.f. Produs confecționat din piele, material textil etc., care acoperă și protejează laba piciorului împotriva agenților atmosferici ori a acțiunii mecanice a mediului înconjurător, având, în același timp, un rol igienic, estetic sau ortopedic.

ÎNCĂLȚĂTÓR (ÎNCĂLȚĂTOÁRE s.f.) s.n. Obiect în formă de limbă, care servește la încălțatul pantofilor; limbă (de pantofi).

ÎNCĂLZÍ vb. IV. **1.** Tranz. A ridica temperatura unui corp. ✦ Refl. A-i crește temperatura; (despre vreme) a se face (mai) cald. **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) entuziasma.

ÎNCĂLZÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) încălzi. **2.** Ansamblul operațiilor de încălzire **(1)**. ✧ *Î. centrală* = **î.** a încăperilor dintr-o clădire sau din mai multe clădiri prin producerea centralizată a căldurii și distribuirea ei prin conducte. **3.** Complex de exerciții fizice efectuate de sportivi, în vederea adaptării organismului la eforturile pe care urmează să le facă. **4.** Încălzire climatică globală. V. *efect de seră.*

ÎNCĂPĂTÓR, -OÁRE adj. Cu o capacitate mare; spațios.

ÎNCĂPĂȚÂNÁ vb. I refl. A stărui, a persista într-o părere, într-o atitudine.

ÎNCĂPEÁ (lat. **incapere*) vb. II intranz. **1.** A putea fi cuprins într-un spațiu închis. ✦ Tranz. A (putea) cuprinde ceva. **2.** (În construcții negative) A fi stingherit de... **3.** A putea trece pe undeva.

ÎNCĂPÉRE s.f. Cameră. ✦ Spațiu închis.

ÎNCĂPUTÁ vb. I tranz. A pune căpute la încălțăminte; a căputa.

ÎNCĂRCÁ (lat. *incarricare*) vb. I. **1.** Tranz. A umple (un vehicul, un recipient, cu ceva). ✦ A pune o sarcină, o povară pe spinarea unui om sau a unui animal (pentru a fi transportată). ✦ A introduce un proiectil în țeava unei arme de foc. **2.** Tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) umple (de). **3.** Tranz. Fig. A socoti (la o cumpărătură, la o consumație) mai mult decât trebuie (cu scopul de a înșela). **4.** Tranz. (În expr.) *A fi încărcat de ani* = a fi bătrân. **5.** Tranz. A introduce încărcătura în incinta de lucru a unei mașini, a unui agregat etc. **6.** Tranz. A ridica valorile unei mărimi (forță, sarcină electrică etc.) prin acțiunea unui factor exterior asupra unui sistem fizic sau tehnic. **7.** Tranz. A adăuga material suplimentar în zonele periferice ale unui obiect, ale unei construcții etc., în vederea readucerii la dimensiunile inițiale (în cazul pieselor uzate), a înlăturării denivelărilor etc. **8.** (INFORM.) *A încărca sistemul* = a pune calculatorul în stare funcțională prin indicarea parametrilor de lucru. *A încărca un registru* = a transfera o informație într-un registru.

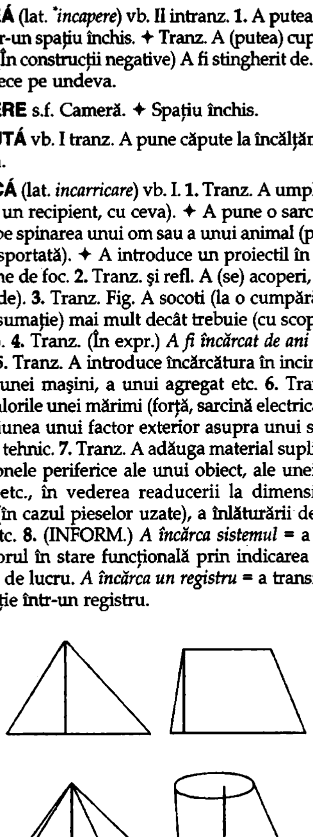

Înălțime (3)

ÎNCĂRCÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a încărca. ✧ *Încărcarea acumulatorului electric* = acțiune de regenerare a substanțelor active ale unui acumulator electric în scopul readucerii acestuia în starea de energie liberă maximă, efectuată prin trecerea unui curent electric în sens contrar celui de la descărcare. *Încărcarea condensatorului electric* = proces prin care, într-un condensator electric conectat la o sursă de tensiune, se creează o acumulare de sarcini electrice pe cele două armături. **2.** Sistem de sarcini exterioare (forțe sau cupluri de forțe) care solicită un sistem tehnic. **3.** (INFORM.) Indice al gradului de ocupare a subsistemelor unui calculator la un moment dat. ✦ Transferul unui program de pe un suport extern în memoria internă. **4.** Gradul de ocupare a timpului de lucru al unui salariat.

ÎNCĂRCÁT, -Ă adj. **1.** Plin (cu încărcătură), umplut. ✦ (Despre oameni sau animale) Care poartă încărcătură; împovărat. ✦ (Despre arme de foc) Cu proiectilul introdus în țeavă. **2.** (Despre plante) Plin de flori sau de fructe. **3.** Fig. (Despre stil) Exagerat, bombastic. **4.** *Aer î.* = aer viciat. *Atmosferă î.* = **a)** atmosferă plină de electricitate, premergătoare furtunii; **b)** *fig.* stare de încordare. **5.** (MED.) *Limbă î.* = limbă acoperită cu depozit albicios (sabur) datorită diminuării autocurățirii ca urmare a unei indigestii, a unei boli infecțioase etc. *Stomac î.* = stomac balonat din cauza mâncării excesive sau a digestiei defectuoase. **6.** (Despre acumulatoare electrice) În care s-a acumulat energie; (despre condensatoare electrice) ale căror armături au sarcină electrică.

ÎNCĂRCĂTÓR s.m., s.n. **1.** S.m. Lucrător care alimentează cu combustibil o mașină cu aburi, un cuptor. **2.** S.n. Mașină sau aparat care servește la încărcarea unui vehicul, a unui furnal etc.; elevator **(2)**. **3.** S.n. Dispozitiv mecanic al unei arme de foc care folosește la încărcarea acesteia.

ÎNCĂRCĂTÚRĂ s.f. **1.** Totalitatea materialelor transportate într-un vehicul; sarcină, povară. **2.** Cantitatea de material introdusă într-un recipient al unui sistem tehnic sau într-o excavație făcută în teren (ex. cantitatea de explozibil introdusă într-o gaură de mină). ✦ Materiile prime și auxiliare introduse într-un vas, recipient sau cuptor, în vederea desfășurării unui proces de fabricație. **3.** (MILIT.) Exploziv care, prin ardere, asigură inițierea exploziei (*î. de inițiere*), azvârlirea la țintă a proiectilului (*î. de azvârlire*) sau spargerea acestuia (*î. explozivă*). **4.** (NAV.) Capacitate de încărcare; tonaj.

ÎNCĂRUNȚÍ vb. IV intranz. A începe să albească; a albi.

ÎNCĂTUȘÁ vb. I tranz. A pune cuiva cătușe; *p. ext.* a-i lua cuiva libertatea (de a acționa). ✦ Fig. (Despre sentimente, preocupări) A pune stăpânire pe cineva.

ÎNCÂLCÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) încurca (fire de ață, de păr etc.).

ÎNCÂLCÍT, -Ă adj. (Despre fire) Încurcat, amestecat. ✦ (Despre drumuri) Întortocheat. ✦ Fig. (Despre gânduri, vorbe etc.) Confuz, neclar, de neînțeles. ✦ (Despre scris) Neciteț, ilizibil.

ÎNCÂNTÁ (< *cânta*, după fr. *enchanter*) vb. I tranz. A provoca o stare de satisfacție, de plăcere; a fermeca, a vrăji.

ÎNCÂNTÁRE s.f. Stare de bucurie, de entuziasm; farmec, vrajă. ✦ Concr. Fapt, aspect care încântă.

ÎNCEPĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care începe. **2.** S.m. și f. Persoană care a intrat de curând într-un domeniu de activitate; debutant; *p. ext.* novice.

ÎNCÉPE (lat. *incipere*) vb. III. **1.** Tranz. (Despre fenomene) A se arăta, a se produce. ✦ Intranz. și refl. (Despre lucrări, acțiuni) A porni. **2.** Tranz. A face primii pași într-o lucrare, într-o acțiune. **3.** Tranz. A lua prima porțiune din ceva.

ÎNCEPÚT s.n. **1.** Faptul de a începe; începere. **2.** Punct de plecare; moment inițial; parte inițială. ✧ Loc. adv. ✦ Origine; obârșie.

ÎNCERCÁ vb. I tranz. **1.** A verifica, a proba, a experimenta. ✦ (TEHN.) A determina proprietățile unui material sau ale unui sistem tehnic prin exercitarea unor solicitări asupra acestora sau punând sistemul tehnic în diverse regimuri de funcționare. ✦ A îmbrăca o haină sau a încălța un pantof pentru a vedea dacă se potrivește. **2.** A face tentative de... ✦ A face sforțări să..., a căuta să... **3.** A fi cuprins de un sentiment, de o senzație etc.; (despre sentimente, senzații etc.) a se face simțit, a cuprinde.

ÎNCERCÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a încerca; probă, verificare. ✧ *Î. mecanică* = determinare experimentală, prin solicitare mecanică, a proprietăților unui metal sau ale unui aliaj. **2.** Tentativă; stăruință, silință. **3.** Suferință, necaz; primejdie; dificultate. **4.** (SPORT) Eseu **(2)**.

ÎNCERCÁT, -Ă adj. Experimentat; verificat, probat. ✦ Călit în suferințe sau în necazuri; pățit.

ÎNCERCĂNÁT, -Ă adj. Cu cearcăne.

ÎNCERCUÍ vb. IV tranz. A înconjura din toate părțile; *fig.* a împresura.

ÎNCERCUÍRE s.f. Acțiunea de a încercui; înconjurare; *fig.* împresurare. ✦ (MILIT.) Înconjurarea unei grupări inamice în scopul nimicirii sau al capturării ei.

ÎNCÉT, ÎNCEÁTĂ (< *în* + *lat. qu(i)etus*) adj., adv. **I.** Adj. Domol. ✦ Care se mișcă sau gândește cu greutate; greoi. ✦ (Despre sunete) Abia auzit. **II.** Adv. **1.** Fără grabă; pe nesimțite. **2.** Molcom; fără zgomot.

ÎNCETÁ (lat. *quetare) vb. I intranz. și tranz. A nu mai continua o acțiune; a se întrerupe. ✦ Expr. *A înceta din viață* = a muri.

ÎNCETÁRE s.f. Acțiunea de a înceta; întrerupere; sfârșit. (DR.) *Î. a procesului penal* = oprire a cursului urmăririi sau a judecății penale datorită unor cauze care, conform legii, împiedică continuarea lui (inexistența faptei, lipsa caracterului infracțional al acesteia etc.).

ÎNCETĂȚENÍ vb. IV. **1.** Tranz. A acorda unei persoane cetățenia. **2.** Refl. Fig. (Despre noțiuni abstracte) A se înrădăcina, a se statornici.

ÎNCETINEÁLĂ s.f. Lipsă de vioiciune în mișcări, în gândire etc.

ÎNCETINÍ vb. IV tranz. A reduce viteza, intensitatea unei mișcări, a unei acțiuni; a domoli; a frâna; *p. ext.* a întârzia.

ÎNCEȚOȘÁ vb. I refl. A se lăsa ceață. ✦ Refl. Fig. (Despre ochi sau privire) A se împăienjeni.

ÎNCHEGÁ (lat. *in- coagulare*) vb. I refl. **1.** A se întări (cu ajutorul cheagului sau al gelatinei); a se coagula. **2.** Fig. A se ivi, a se contura.

ÎNCHEIÁ (lat. *inclavare*) vb. I tranz. **I. 1.** A îmbina elementele componente ale unui obiect. **2.** A închide un obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte cu ajutorul nasturilor, șireturilor etc. **II. 1.** A duce la bun sfârșit o acțiune etc. ✦ Refl. (Despre acțiuni, operații etc.) A se termina. ✦ A conchide. **2.** A stabili un acord, un tratat etc. ✦ A redacta un act oficial.

ÎNCHEIÁT, -Ă adj. (MAT.) *Dreapta î.* = dreapta reală la care se adaugă simbolurile $+\infty$ și $-\infty$.

ÎNCHEIÉRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) încheia. **2.** (DR.) Înscris constatator al măsurilor luate de un organ de jurisdicție, la diferite termene fixate în cursul unui litigiu. **3.** Epilog **(1)**.

ÎNCHEIETÚRĂ s.f. **1.** Loc unde se îmbină obiecte ori părți ale unui obiect. **2.** Articulație **(2)**; *p. ext.* parte a corpului unde se găsește o articulație.

ÎNCHÍDE (lat. *includere*) vb. III. **1.** Tranz. A mișca (din balamale) o ușă, o fereastră, un capac etc. pentru a acoperi deschizătura corespunzătoare; *p. ext.* a încuia cu cheia, cu zăvorul. ✦ A astupa deschizătura unui spațiu, a unei încăperi. **2.** Tranz. A apropia marginile unui obiect, astfel încât să nu mai fie desfăcut. ✧ Expr. *A închide paranteza* = a termina o digresiune. *A închide ochii* = **a)** a trece cu vederea; **b)** a muri. ✦ Refl. (Despre răni) A se cicatriza. **3.** Tranz. A întrerupe, potrivit orarului stabilit, activitatea unei instituții, întreprinderi etc.; *p. ext.* a desființa. **4.** Tranz. A încheia o acțiune, a-i pune capăt. ✦ A opri funcționarea unui mecanism, a unui aparat etc. **5.** Tranz. A izola pe cineva într-un spațiu închis, a-l băga la închisoare. ✦ Refl. A se izola. **6.** Tranz. A îngrădi un teren spre a opri accesul sau spre a marca posesiunea; a bara o cale de comunicații. **7.** Refl. (Despre cer, *p. ext.* despre vreme) A se înnora, a se întuneca; (despre culori) a căpăta o nuanță mai întunecată.

ÎNCHÍDERE s.f. (MAT.) *Închiderea unei mulțimi* = mulțimea obținută prin reuniunea dintre mulțimea dată și frontiera sa.

ÎNCHINÁ (lat. *inclinare*) vb. I. **1.** Refl. (REL.) A-și manifesta evlavia față de divinitate prin practici religioase specifice fiecărui cult; *spec.* a face semnul crucii. **2.** Refl. A se înclina înaintea cuiva în semn de devotament, de reverență sau de salut. ✦ A accepta punctul de vedere al altcuiva. **3.** Refl. (Înv.) A recunoaște suzeranitatea unui senior. ✦ Tranz. A lăsa o cetate, un domeniu unei dominații străine; a preda. ✦ Expr. *A închina armele* (sau *steagul*) = a capitula. **4.** Tranz. A dărui cuiva un semn de recunoștință, de supunere; *p. ext.* a dedica. **5.** Intranz. A ridica paharul plin în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment; a toasta.

ÎNCHINÁRE s.f. Acțiunea de a (se) închina; rugăciune. ✦ Semn de respect (plecăciune) față de cineva. ✦ Dedicație.

ÎNCHINĂCIÚNE (lat. *inclinationem*) s.f. (Înv. și pop.) **1.** Faptul de a se închina în fața divinității; *concr.* rugă. **2.** Închinare în fața cuiva; salut.

ÎNCHIPUÍ vb. IV. **1.** Tranz. și refl. (Cu pronumele în dativ) A(-și) imagina. **2.** Refl. A se imagina pe sine însuși într-o anumită situație care nu a avut loc în realitate. **3.** Tranz. A reprezenta.

ÎNCHIPUÍRE s.f. **1.** Faptul de a(-și) închipui; imaginație. ✦ Plăsmuire, iluzie. **2.** Părere.

ÎNCHIPUÍT, -Ă adj. **1.** Fictiv; născocit. **2.** (Adesea substantivat) Înfumurat, încrezut.

ÎNCHIRIÁ vb. I tranz. A încheia un contract de închiriere.

ÎNCHIRIÉRE s.f. Acțiunea de a închiria. ✦ *Contract de î.* = contract în temeiul căruia o persoană plătește proprietarului o anumită sumă de bani pentru folosirea temporară a unui obiect, a unui imobil etc.

ÎNCHÍS, -Ă adj. **1.** (Despre uși, ferestre, capace etc.) Fixat astfel încât să acopere deschizătura corespunzătoare. ✦ (Despre obiecte cu părți care se pot închide) Cu ușa sau cu capacul fixat sau încuiat. ✦ (Despre vehicule) Acoperit. **2.** (Despre obiecte care se pot desface) Cu marginile împreunate. **3.** (Despre întreprinderi, magazine etc.) Care și-a întrerupt activitatea. **4.** (Despre terenuri) Cu gard, împrejmuit. ✦ (Despre căi de comunicație) Cu circulația oprită. ✦ (Despre circuite electrice) Prin care nu circulă un curent electric. ✦ (Despre ședințe) Care are loc fără participarea unor persoane din afară. ✦ (Despre persoane) Deținut. **5.** Fig. (Despre oameni) Ursuz; retras. **6.** (Despre aer) Greu. **7.** (Despre cer) Înnorat; (despre vreme) urât, ploios. ✦ (Despre culori) Întunecat. **8.** (Despre sunete) Fără sonoritate. ✧ *Vocală î.* = vocală care se articulează cu maxilarele apropiate. *Silabă î.* = silabă terminată în consoană. **9.** (MAT.) *Mulțime î.* = mulțime ce include frontiera sa. *Mulțime î. față de o lege de compoziție* = mulțime pentru care compunerea oricăror elemente ale ei dă un element din mulțimea dată.

ÎNCHISOÁRE s.f. **1.** Loc în care o persoană își execută o pedeapsă privativă de libertate; pușcărie, penitenciar. **2.** (DR.) Una dintre pedepsele principale, constând în privarea de libertate a condamnatului și executarea unui regim impus de lege în î. **(1)**.

ÎNCHISTÁRE s.f. **1.** (BIOL.) Adaptare la condiții de viață neprielnice a unor organisme inferioare, cum ar fi algele, bacteriile etc., prin trecerea la forme de viață latentă (chisturi). **2.** Fig. Închidere în sine.

ÎNCHIZĂTÓR, -OÁRE s.n., s.f. **1.** S.n. (MILIT.) Dispozitiv care închide partea de dinapoi a țevii unor arme de foc. **2.** S.f. Dispozitiv de închidere a unui obiect. **3.** S.m. (La rugbi) Nume dat ultimului jucător din grămadă.

ÎNCÍNGE^1 (lat. *incendere*) vb. III. **1.** Refl. (Despre foc) A se aprinde puternic. **2.** Refl. și tranz. A (se) încălzi tare. ✦ Tranz. Fig. (Despre un sentiment) A cuprinde pe cineva; a mistui. ✦ Refl. A se manifesta puternic. ✦ Refl. și tranz. (Despre o discuție, o confruntare etc.) A (se) înteți. **3.** Refl. (Despre fân, cereale etc.) A începe să fermenteze.

ÎNCÍNGE^2 (lat. *incingere*) vb. III. **1.** Tranz. şi refl. A (se) înfăşura peste mijloc cu o cingătoare, cu un brâu etc. **2.** Tranz. şi refl. A(-şi) prinde o armă la brâu.

ÎNCÍNGERE s.f. Mărire a temperaturii unui obiect sau a unui material fie ca urmare a unei acţiuni normale de încălzire, fie ca rezultat al fermentării sau al altor fenomene.

ÎNCLEIÉRE s.f. **1.** Operaţie de lipire cu clei a două piese din materiale hidrofile (lemn, hârtie etc.). **2.** Îmbibarea hârtiei cu o soluţie specială, care îi conferă impermeabilitate, rezistenţă la absorbţia cernelurilor, rezistenţă mecanică etc. **3.** Acoperirea fibrelor de urzeală cu o peliculă subţire de substanţe cleioase (făină, amidon etc.), în scopul măririi netezimii şi a rezistenţei.

ÎNCLEŞTÁ vb. I. **1.** Tranz. A strânge cu putere mâinile. **2.** Refl. A se prinde strâns. **3.** Refl. recipr. A se lupta cu înverşunare. ✦ Fig. (Despre lupte) A deveni crâncen.

ÎNCLINÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) apleca. ✦ Refl. A se pleca în faţa cuiva în semn de respect, de salut; a se închina **(2)**. ✦ Fig. A accepta punctul de vedere al altcuiva. ✦ Refl. Fig. (Despre soare) A asfinţi; (despre zi) a se apropia de sfârşit. **2.** Intranz. Fig. A fi dispus să... ✦ A simţi vocaţie pentru ceva.

ÎNCLINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Aptitudine, vocaţie, talent. **2.** (MAT.) Unghiul pe care-l face o dreaptă sau un plan cu o dreaptă sau cu un plan de referinţă. **3.** (FIZ.) *Î. magnetică* = unghiul format de direcţia câmpului magnetic terestru cu planul orizontal. Are valoarea de 0° pe ecuatorul magnetic al Pământului şi de 90° deasupra polilor magnetici N şi S.

ÎNCLINOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *inclino* „a înclina" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea unghiului de înclinare (la nave, la sonde).

ÎNCOLONÁ vb. I refl. (Despre un grup) A forma o coloană; (despre o persoană) a se încadra într-o coloană.

ÎNCOLŢÍ vb. IV. **I.** Intranz. (Despre plante) A răsări, a germina. ✦ Fig. (Despre idei, sentimente, senzaţii) A se ivi, a cuprinde. **II.** Tranz. şi refl. **1.** (Despre animale) A ataca muşcând. **2.** Tranz. A înconjura. ✦ Fig. (Despre oameni) A prinde pe cineva la strâmtoare.

ÎNCONDEIÁ vb. I tranz. A împodobi ouăle de Paşti, obiectele de ceramică etc. cu condeiul. ✦ (Pop.) Refl. A-şi înnegri sprâncenele. ✦ Fig. A ponegri.

ÎNCONJURÁ vb. I tranz. **1.** A ocoli ceva, a umbla de jur-împrejur; a se afla în jurul cuiva sau a ceva. ✦ A asedia. ✦ Refl. A trăi în societatea cuiva. **2.** A împrejmui. ✦ A trasa o linie în jurul a ceva. **3.** A merge pe căi ocolite.

ÎNCOPCIÉRE s.f. (TEHN.) Îmbinare a două piese prin introducerea unor limbi ale unei piese în golurile corespunzătoare ale celeilalte şi răsucirea limbilor astfel montate.

ÎNCORDÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) aduce muşchii sau corpul întreg într-o stare de tensiune. ✦ Refl. Fig. A face un efort de concentrare (mentală). **2.** Tranz. A întinde un arc, un cablu etc.; *p. ext.* a înstruna un instrument muzical. **3.** (Despre raporturile dintre oameni) A ajunge într-o stare de tensiune.

ÎNCORONÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) pune coroana de monarh; a deveni sau a învesti pe cineva monarh. ✦ Tranz. A împodobi cu ceva în chip de coroană; a încununa. **2.** Tranz. Fig. A reprezenta în activitatea cuiva realizarea cea mai valoroasă.

ÎNCORPORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îngloba. ✦ A anexa un ţinut la o ţară. **2.** (MILIT.) A încadra recruţii într-o unitate militară.

ÎNCORSETÁ vb. I tranz. A strânge în corset. ✦ Fig. A îngrădi pe cineva în acţiunile sale.

ÎNCOVOIÁ (< sl.) vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) apleca; a (se) arcui. ✦ Fig. A (se) umili. **2.** A (se) curba (prin solicitări exterioare).

ÎNCOVOIETÓR adj. *Moment* ~ = efortul în secţiunea transversală a unui corp care provoacă încovoierea acestuia.

ÎNCRÂNCENÁ vb. I refl. A se cutremura, a se înfiora; a se îndârji.

ÎNCRÉDE vb. III refl. A se bizui, a conta pe cineva sau pe ceva. ✦ A avea (prea) mare încredere în sine. ✦ (Mai ales în construcţii negative) A crede spusele cuiva.

ÎNCREDINŢÁ vb. I. **1.** Tranz. A lăsa pe cineva sau ceva în păstrarea sau în grija cuiva; a preda. ✦ A împărtăşi cuiva o taină. **2.** Tranz. A garanta cuiva ceva. ✦ Refl. A se convinge de ceva.

ÎNCREMENÍ vb. IV intranz. A rămâne nemişcat (sub influenţa unei impresii sau senzaţii puternice); a înlemni; a fi consternat, îngrozit. ✦ A nu mai funcţiona.

ÎNCRENGĂTÚRĂ (< *în-* + *creangă,* după fr. *embranchement*) s.f. (ZOOL., BOT.) *filum.*

ÎNCREŢÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A face să capete sau a căpăta creţuri, cute, riduri. ✦ Refl. Fig. A i se strânge cuiva pielea de frică. **2.** Tranz. A ondula cuiva părul.

ÎNCREŢÍRE s.f. Acţiunea de a se încreţi; cutare. ✧ (FITOPAT.) *Î. frunzelor* = boală a plantelor provocată de diferiţi viruşi (ex. la cartof).

ÎNCREZĂTÓR, -OÁRE adj. Care se încrede uşor; credul. ✦ (Adverbial) Cu încredere.

ÎNCREZÚT, -Ă adj. Îngâmfat, infatuat.

ÎNCROPÍ vb. IV tranz. **1.** A încălzi puţin un lichid. **2.** A agonisi; a înjgheba cu greu.

ÎNCRUCIŞÁ vb. I. **1.** Tranz. A aşeza cruciş. **2.** Refl. Recipr. A se întâlni, circulând în sensuri contrare. ✦ Intranz. şi refl. A întretăia drumul unei alte nave, evitând riscul de coliziune. ✦ (Despre drumuri) A se întretăia, a se intersecta. **3.** Tranz. (BIOL.) A împerechea animale sau plante cu genotipuri diferite, în vederea obţinerii de hibrizi.

ÎNCRUCIŞÁRE s.f. Loc de întretăiere a unor căi de comunicaţie, conducte etc.; intersecţie. ✧ (TEHN.) *Inimă de î.* = element al unui schimbător de cale situat la intersecţia a două şine, având rolul de ghidare a materialului rulant pe linie directă sau abătută.

ÎNCRUNTÁ vb. I refl. A face o cută între sprâncene în semn de nemulţumire, de mânie etc.

ÎNCUIÁ (lat. *incuncare*) vb. I tranz. A închide cu cheia sau cu orice alt fel de încuietoare. ✦ A reţine într-o încăpere închisă cu cheia. ✦ (Fam.) A lăsa pe cineva fără replică (într-o discuţie).

ÎNCUIÁT, -Á adj. Închis cu cheia. ✦ Fig. (Despre oameni) Necomunicativ; *p. ext.* cu vederi înguste.

ÎNCUIBÁ vb. I refl. A se instala undeva fără să fie dorit; a se pripăşi, a se aciua. ✦ Fig. A se înrădăcina.

ÎNCUIETOÁRE s.f., adj. **1.** S.f. Dispozitiv care încuie ceva. **2.** Adj. (Fam.) (Despre probleme, întrebări) Care este greu de rezolvat; la care e greu de răspuns.

ÎNCUMETÁ (< *în* + lat. *committere*) vb. I refl. A avea curajul să întreprinzi ceva care comportă risc; a îndrăzni.

ÎNCUNOŞTINŢÁRE s.f. Acţiunea de a încunoştinţa (a informa) şi rezultatul ei. ✦ Concr. Aviz, scrisoare care încunoştinţează.

ÎNCUNUNÁ vb. I tranz. **1.** A-i pune o cunună cuiva în semn de omagiu. **2.** Fig. A încorona **(2)**.

ÎNCURAJÁ (< *curaj,* după fr. *encourager*) vb. I tranz. **1.** A insufla cuiva curaj, a îmbărbăta. **2.** A favoriza.

ÎNCURCÁ (lat. **incolicare*) vb. I. **1.** Tranz. A amesteca (din greşeală) fire de aţă etc.; a încâlci. **2.** Tranz. A schimba mereu direcţia de mers pentru a i se pierde urma. **3.** Tranz. A stingheri mersul cuiva. ✦ Refl. A se împiedica. ✧ Tranz. A stânjeni pe cineva într-o acţiune. **4.** Tranz. şi refl. A face pe cineva să-şi piardă sau a-şi pierde şirul ideilor; a (se) fâstâci. ✦ Refl. A se complica. ✧ (Tranz.) *A o încurca* = a nu mai putea ieşi dintr-o situaţie dificilă. **5.** Refl. (Fam.) A avea relaţii extraconjugale. **6.** Refl. A se angaja într-o afacere din care nu se mai poate descurca. **7.** Refl. A pierde vremea (la petreceri etc.).

ÎNCURCÁT, -Ă adj. **1.** (Despre fire) Amestecat, încâlcit. ✦ (Despre drumuri) Greu de găsit sau întortocheat. **2.** Neclar, confuz. **3.** Stingherit; care nu ştie cum să reacţioneze.

ÎNCURCĂTÚRĂ s.f. **1.** Amestecătură, încâlcitură de fire. ✧ (Pop.) *Î. de maţe* = **a)** ocluzie intestinală; **b)** (fam.) situaţie neclară, confuză. **2.** Complicaţie, bucluc.

ÎNCUSCRÍ vb. IV refl. recipr. A se face cuscru cu cineva; *p. ext.* a deveni rudă prin alianţă cu cineva.

ÎNCUVIINŢÁ vb. I intranz. A fi de acord. ✦ Tranz. A aproba.

ÎNDATORÁ (ÎNDATORÍ, vb. IV) vb. I. **1.** Tranz. A ajuta pe cineva, determinându-l să manifeste recunoştinţă. **2.** Refl. A face datorii.

ÎNDATORÍRE s.f. Obligaţie (morală). ✧ (DR.) *Îndatoriri fundamentale* = obligaţii ale tuturor cetăţenilor, stabilite prin Constituţie, destinate apărării, consolidării şi dezvoltării sistemului economic şi social al statului.

ÎNDATORITÓR, -OÁRE adj. Serviabil, binevoitor.

ÎNDÁRĂTNIC, -Á adj. (Şi subst.) Încăpăţânat; *p. ext.* perseverent.

ÎNDÂRJÍ (< *dârz*) vb. IV refl. şi tranz. A (se) înverşuna; a (se) întărâta, a se îndârji.

ÎNDELETNICÍRE s.f. Ocupaţie, meserie.

ÎNDELÚNG, -Á adj. Îndelungat. ✦ (Adverbial) Mult timp.

ÎNDELUNGÁT, -Ă adj. Care durează (de) multă vreme. ✦ (Adverbial) Mult timp.

ÎNDEMÂNÁRE s.f. Capacitatea de a face repede şi cu pricepere un anumit lucru; dibăcie.

ÎNDEMÂNÁTIC, -Á adj. Care are îndemânare; iscusit, dibaci. ✦ (Adverbial) Cu îndemânare.

ÎNDÉMN s.n. Imbold, impuls. ✧ Loc. *Din* (sau *la, prin*) *îndemnul...* = la stăruinţa..., îndemnat de...

ÎNDEMNÁ (lat. **indeminare*) vb. I tranz. A convinge pe cineva să ia parte la o acţiune; a îmbia. ✦ Refl. A se hotărî la o acţiune. ✦ Refl. recipr. A se stimula unul pe altul. ✦ A determina un animal să pornească sau să meargă mai repede.

ÎNDEÓBŞTE adv. De obicei; în general.

ÎNDEOSÉBI adv. Mai ales, în special.

ÎNDEPĂRTÁ vb. I. **1.** Tranz. A înlătura; a trimite departe. **2.** Refl. A pleca de lângă cineva sau ceva; a se depărta. ✦ A se abate.

ÎNDEPÁRTÁT, -Á adj. Situat la (o mare) distanţă. ✦ Petrecut demult.

ÎNDEPLINÍ vb. IV tranz. A împlini, a face întocmai, a satisface. ✦ A săvârşi ceva, a duce la bun sfârşit.

ÎNDESÁ (lat. *inde[n]sare*) vb. I tranz. A înghesui într-un spaţiu (limitat); a burduşi **(1)**. ✦ (TEHN.) A face mai compact, a micşora golurile dintre granulele unui material prin batere cu maiul, presare etc. ✦ A aşeza pălăria, căciula etc. trăgând-o adânc pe cap. ✦ Refl. A se îngrămădi, a se înghesui.

ÎNDESÁT, -Ă adj. Foarte plin de ceva; îngrămădit. ✦ Adv. Cu putere, apăsat. ✦ Compact. ✦ (Despre fiinţe) Mic şi gras.

ÎNDESÍ vb. IV refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină mai des, *p. ext.* mai frecvent; a (se) înmulţi.

ÎNDESTULÁ vb. I tranz. A sătura din plin. ✦ Refl. A avea la dispoziţie (a dispune de) tot ce este necesar sau ce doreşte.

ÎNDESTULÁRE s.f. Belşug, abundenţă.

ÎNDIGUÍ vb. IV tranz. A construi diguri pentru a proteja împotriva inundaţiilor anumite porţiuni de teren sau incinte.

ÎNDOCÁRE s.f. Ansamblu de operaţii care constau în fixarea unei nave într-un doc, urmate de evacuarea apei în vederea reparaţiilor.

ÎNDOCTRINÁ vb. I tranz. A iniţia într-o doctrină, a înarma cu o doctrină; *p. ext.* a convinge pe cineva să adopte (în mod fanatic) o doctrină.

ÎNDOÍ vb. IV. **I.** Tranz. **1.** A deforma prin curbare un obiect, o piesă etc. astfel încât lungimea fibrei medii să rămână constantă; a împături ceva. **2.** A încovoia, a înclina. ✦ Refl. A se gârbovi, a se încovoia (de bătrânețe). **II.** Tranz. **1.** A dubla cantitatea sau intensitatea unor lucruri; *p. ext.* a înmulți, a mări. **2.** A amesteca (în proporții egale) un lichid cu altul; a subția. **III.** Refl. A fi nesigur de părerea sa, a sta la îndoială; a nu avea încredere.

ÎNDOIÁLĂ s.f. **1.** Neîncredere; ezitare; nesiguranță, dubiu. ✧ Loc. *Fără îndoială* = negreșit. **2.** (FILOZ.) Stare de spirit, solicitată de date (senzații sau propoziții) sau de posibilități de acțiune neconcordante, ce oscilează între ele, fără a reuși să se fixeze definitiv asupra uneia sau a alteia. ✦ (La R. Descartes) **Î.** metodică asupra tuturor lucrurilor = principiu metodologic cu ajutorul căruia se căuta un fundament absolut sigur al cunoașterii. ✦ Bănuială.

ÎNDOIÉLNIC, -Ă adj. Care provoacă îndoială; dubios. ✦ Nesigur.

ÎNDOÍT, -Ă adj. **I. 1.** Deformat prin curbare; împăturit. **2.** Încovoiat, aplecat. ✦ Gârbovit. **II. 1.** Dublat (ca număr, cantitate etc.); *p. ext.* mărit, sporit. **2.** Amestecat (în părți egale) cu altceva.

ÎNDOITÚRĂ s.f. Porțiunea, locul în care este îndoit un obiect; cută.

ÎNDOLIÁ vb. I tranz. A pricinui o durere adâncă prin moartea cuiva.

ÎNDOLIÁT, -Ă adj. Care poartă doliu; de doliu. ✦ Fig. Îndurerat.

ÎNDOPÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. (Fam.) A (se) hrăni mai mult decât este necesar, a (se) ghiftui. ✦ Tranz. (ZOOT.) A hrăni forțat unele păsări (gâște, rațe, curci) în scopul măririi ficatului, al frăgezirii cărnii în vederea tăierii. **2.** Tranz. A îndesa.

ÎNDRÁGÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) iubi.

ÎNDRĂGOSTÍ vb. IV refl. A începe să iubească pe cineva.

ÎNDRĂZNEÁLĂ s.f. Atitudine îndrăzneață, purtare plină de curaj. ✦ Obrăznicie.

ÎNDRĂZNÍ (< sl.) vb. IV tranz. A avea curaj, îndrăzneală; a nu se teme.

ÎNDREÁ (< n. pr. *Andrei*) s.n. (Înv., pop.) Numele lunii decembrie.

ÎNDREPTÁ vb. I. **I. 1.** Tranz. A aduce în poziție dreaptă. ✦ (TEHN.) A prelucra prin deformare plastică o piesă pentru a o face rectilinie. **2.** Refl. (Despre oameni) A lua o ținută dreaptă. **3.** Refl. A-și reveni după o boală. ✦ (Despre vreme) A se schimba în bine; a se însenina. ✦ Tranz. A îmbunătăți. **4.** Refl. și tranz. A (se) corecta, a (se) corija. **II. 1.** Refl. A porni într-o anumită direcție. **2.** Tranz. A îndruma în direcția potrivită, a arăta cuiva drumul bun. ✦ A conduce un animal, un vehicul etc. într-o anumită direcție. ✦ A orienta o armă de foc spre un obiectiv.

ÎNDREPTÁR s.n. Lucrare care îndrumă într-un anumit domeniu (ex. **î.** ortografic).

ÎNDREPTĂȚÍ vb. IV tranz. A-i da sau a-i recunoaște cuiva dreptul să facă ceva; a justifica, a îndritui.

ÎNDREPTĂȚIRE s.f. (REL.) Faptul de a ajunge la Dumnezeu dobândind iertarea păcatelor, sfințirea și reînnoirea lăuntrică a omului, prin harul Duhului Sfânt.

ÎNDRITUÍ vb. IV tranz. (Rar) A îndreptăți.

ÎNDRUGÁ vb. I tranz. **1.** (Fam.) A vorbi nedeslușit; *p. ext.* a vorbi mult și fără rost, a trăncăni. **2.** A toarce lână în fire foarte groase (pentru cergi); *p. ext.* a toarce prost și fără spor.

ÎNDRUMÁ vb. I tranz. A arăta cuiva drumul; a călăuzi pe cineva într-un anumit domeniu, în viață etc.

ÎNDRUMÁR s.n. (Rar) Îndrumător.

ÎNDRUMĂTÓR, -OÁRE adj. (Și subst.) Care îndrumă; călăuzitor.

ÎNDUIOȘÁ vb. I tranz. și refl. A fi cuprins sau a face pe cineva să fie cuprins de duioșie, de milă; a impresiona.

ÎNDULCÍ vb. IV tranz. **1.** A adăuga substanțe dulci într-o mâncare sau băutură. ✦ Refl. A se înfrupta. **2.** Fig. A umple de mulțumire. ✦ Tranz. și refl. A (se) desfăta. **3.** Fig. A diminua asprimea, duritatea cuiva sau a ceva. ✦ Tranz. și refl. A (se) îmbuna.

ÎNDULCÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) îndulci. **2.** (FITOPAT.) *Î. cartofilor* = boală care apare când tuberculii de cartofi sunt ținuți timp mai îndelungat la temperaturi scăzute (în jurul a 0°C). Este cauzată de transformarea amidonului în glucoză. **3.** (TEHN.) Tratament termic aplicat oțelurilor călite în scopul micșorării durității și fragilității lor și al reducerii tensiunilor interne.

ÎNDULCITÓR s.m. Substanță hipocalorică folosită la îndulcirea alimentelor ca substitut al zahărului (ex.: aspartam).

ÎNDUMNEZEÍRE s.f. (Livr.) Divinizare, glorificare.

ÎNDUPLECÁ (< *în* + lat. *duplicare*) vb. I tranz. A determina pe cineva să consimtă, să cedeze. ✦ Refl. A se lăsa convins; a ceda.

ÎNDURÁ (lat. *indurare,* **1** după fr. *endurer*) vb. I. **1.** Tranz. A suporta cu răbdare un necaz, o boală etc.; a pătimi. **2.** Refl. A-i fi milă de cineva. **3.** Refl. A consimți să...

ÎNDURÁRE s.f. Milă; bunătate.

ÎNDURERÁ vb. I tranz. A pricinui cuiva o durere sufletească puternică.

ÎNÉC s.n. **1.** Faptul de a se îneca. **2.** Revărsare mare de ape; inundație.

ÎNECÁ (lat. *innecare*) vb. I. **1.** Refl. A muri prin asfixie în apă (sau în alt lichid). **2.** Refl. (Despre nave) A se scufunda. ✦ A se cufunda. **3.** Tranz. (Despre ape) A inunda. ✦ (Despre lacrimi) A podidi (împiedicând respirația). ✦ Fig. A copleși. **4.** Refl. și tranz. A (se) sufoca din cauza unui corp sau a unei emanații care înăbușă.

ÎNECĂCIÓS, -OÁSĂ adj. Care îneacă **(4)**; sufocant. ✦ (Despre unele alimente) Care se înghite greu.

ÎNFÁPTUÍ vb. IV tranz. A realiza, a îndeplini ceva.

ÎNFĂPTUÍRE s.f. Acțiunea de a înfăptui; *concr.* operă realizată.

ÎNFĂȘÁ (lat. *infasciare*) vb. I tranz. A înveli un copil în scutece. ✦ A înfășura corpul sau o parte a corpului cu un bandaj, cu o pânză etc.

ÎNFĂȘURÁ (lat. *infasciolare*) vb. **1.** Tranz. și refl. A (se) acoperi de jur-împrejur cu un material textil, cu o învelitoare etc. ✦ Tranz. (TEHN.) A înveli un conductor electric cu fire sau cu benzi din materiale electroizolante sau de protecție. **2.** Tranz. A încolăci. ✦ A depăna. **3.** Tranz. Fig. A învălui (din toate părțile).

ÎNFĂȘURÁRE s.f. Acțiunea de a (se) înfășura. ✧ *Î. electrică* = fiecare dintre ansamblurile de bobine sau de bare conductoare care alcătuiesc circuitele electrice ale mașinilor, transformatoarelor și ale unor aparate electrice; bobinaj.

ÎNFĂȘURĂTOÁRE s.f. (MAT.) Curbă (suprafață) tangentă la fiecare dintre curbele (suprafețele) unui ansamblu.

ÎNFĂȚÁ vb. tranz. A îmbrăca cu o față **(5)** de pernă, de plapumă.

ÎNFĂȚIȘÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) prezenta într-un anumit loc. ✦ (DR.; despre oameni) **a)** Refl. A se prezenta în fața unui organ de urmărire penală sau de jurisdicție; **b)** Tranz. A prezenta în fața unui anumit organ de stat un înscris. **2.** Tranz. A descrie, a reprezenta.

ÎNFĂȚIȘÁRE s.f. **1.** (DR.) Prezentare în fața organului de urmărire penală sau de jurisdicție. **2.** Concr. Aspect sub care se prezintă un lucru sau o ființă; aparență, ipostază.

ÎNFEUDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A supune, a înrobi. ✦ Refl. A se supune întru totul unei persoane.

ÎNFIÁ vb. I tranz. (DR.) A crea unei alte persoane, de obicei minore, situația juridică de copil al său; a adopta.

ÎNFIERÁ vb. I tranz. **1.** A face cuiva un semn cu un fier înroșit în foc. **2.** Fig. A critica aspru și violent pe cineva.

ÎNFIERBÂNTÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni fierbinte. ✦ Fig. A (se) însufleți. **2.** Tranz. Fig. A stimula, a ațâța. ✦ Refl. A se antrena într-o acțiune.

ÎNFIÉRE s.f. (DR.) Act juridic prin care se înfiază; adopție.

ÎNFÍGE (lat. *infigere*) vb. III. **1.** Tranz. A vârî un obiect cu vârf ascuțit în ceva; a împlânta. ✦ Refl. A se împlânta, a pătrunde. **2.** Refl. Fig. A interveni undeva nechemat, cu obrăznicie.

ÎNFIINȚÁ vb. I. **1.** Tranz. A face să ia ființă; a întemeia. **2.** Refl. (Fam.) A apărea într-un loc (pe neașteptate).

ÎNFIORÁ vb. I tranz. și refl. **1.** A face pe cineva să fie cuprins sau a fi cuprins de fiori; a (se) îngrozi. **2.** Fig. A produce sau a suferi o impresie puternică; a (se) tulbura.

ÎNFIORĂTÓR, -OÁRE adj. (Și adverbial) Fioros, înspăimântător.

ÎNFÍPT, -Ă adj. **1.** Neclintit, țeapăn. **2.** (Și subst.; fam.) Îndrăzneț; obraznic.

ÎNFIRIPÁ vb. I. **1.** Tranz. A alcătui ceva (în grabă) din elemente disparate sau necorespunzătoare; a improviza. ✦ Refl. A începe să facă avere. ✦ Refl. Fig. A lua naștere. **2.** Refl. A se întrema.

ÎNFLĂCĂRÁ vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) entuziasma, a (se) pasiona. **2.** A (se) înroși.

ÎNFLORÁ vb. I tranz. (Pop.) A ornamenta ceva cu flori brodate, pictate, incrustate etc.

ÎNFLORÍ (lat. *inflorire*) vb. IV. **I.** Intranz. (Despre flori) A-și desface bobocii; (despre plante sau, *p. ext.*, despre locul unde se află ele) a se acoperi de flori. **II.** Fig. **1.** Intranz. A se dezvolta frumos; a prospera. **2.** Tranz. Fig. A exagera.

ÎNFLORÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a înflori și rezultatul ei. ✦ (BOT.) **a)** Fenomenul creșterii și dezvoltării mugurilor floriferi. **b)** Durata în care o plantă se menține înflorită. **2.** (BIOL.) *Înflorirea apei* = creșterea excesivă, bruscă a biomasei de alge în bazinele acvatice, condiționată de unii factori de mediu sau de poluare. Duce la deteriorarea condițiilor de viață pentru fauna acvatică. V. și *eutrofizare.* **3.** (FITOPAT.) *Înflorirea albă* = boală a porumbului, provocată de o ciupercă, manifestată prin crăparea boabelor.

ÎNFLORÍT, -Ă adj. **1.** (Despre flori) Care și-a deschis bobocii; (despre plante sau, *p. ext.*, despre locul unde se află ele) care s-a acoperit de flori. **2.** Fig. (Despre limbă, stil) Care caută să impresioneze prin bogăția imagistică.

ÎNFLORITÓR, -OÁRE adj. În plină dezvoltare; prosper.

ÎNFLORITÚRĂ s.f. **1.** Ornament; broderie. **2.** Fig. Completare personală și exagerată la o povestire etc.

ÎNFOCÁT, -Ă adj. **1.** Care arde sau dogorește ca focul; fierbinte, aprins. ✦ De culoarea focului; roșu-aprins. ✦ Fig. (Despre ochi) Scânteietori. **2.** Fig. Însuflețit.

ÎNFOFOLÍ vb. IV refl. și tranz. A (se) îmbrăca cu (prea) multe haine călduroase.

ÎNFOIÁ (lat. *infolliare* sau din *foi,* pl. lui *foaie*) vb. I. **1.** Refl. (Despre păr, pene etc.) A se umfla, a se zbârli. ✦ (Despre păsări) A-și umfla penele. ✦ Fig. A-și da aere. **2.** Refl. (Despre substanțe minerale sau materiale granulare) A-și spori volumul ca urmare a săpării sau a deplasării; a se afâna.

ÎNFOMETÁT, -Ă adj. Care suferă de foame; flămând; famelic.

ÎNFRĂȚÍ vb. IV. **1.** Refl. A realiza o legătură (afectivă) ca între frați.

ÎNFRĂȚÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) înfrăți. **2.** Formare a lăstarilor laterali (frați) la baza tulpinii principale la unele cereale și alte graminee.

ÎNFRÂNÁ (lat. *infrenare*) vb. I. **1.** Tranz. A pune frâu unui animal de ham; *p. ext.* a îmblânzi. **2.** Refl. Fig. A se stăpâni. ✦ Tranz. Fig. A stăvili, a domoli.

ÎNFRÁNGE (lat. *infrangere*) vb. III tranz. A învinge, a bate, a birui. ✦ Refl. A-și stăpâni o stare sufletească.

ÎNFRICOȘÁ vb. I tranz. și refl. A fi cuprins sau a face pe cineva să fie cuprins de frică; a (se) înspăimânta.

ÎNFRICOȘĂTÓR, -OÁRE adj. Care inspiră frică; înspăimântător.

ÎNFRIGURÁRE s.f. Stare de surescitare, de emoție, de febrilitate.

ÎNFRIGURÁT, -Ă adj. (Despre oameni) Căruia îi este frig. ✦ Fig. Plin de nerăbdare, de emoție.

ÎNFRUMUSEŢÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) face (mai) frumos, a (se) împodobi.

ÎNFRUNTÁ (lat. **infrontare;* cf. fr. *affronter*) vb. I tranz. A se împotrivi unei forţe agresive; a sfida. ✦ Refl. recipr. A avea un conflict, un schimb aprins de cuvinte cu cineva.

ÎNFRUNZÍ vb. IV intranz. (Despre copaci şi plante) A da frunze.

ÎNFRUPTÁ vb. I refl. A mânca din ceva deosebit de gustos. ✦ (BIS.) A mânca de dulce în zi de post. ✦ Fig. (Ir.) A fi părtaş la un câştig (ilicit).

ÎNFULECÁ (lat. *infollicare*) vb. I tranz. (Fam.) A înghiţi dintr-o dată (cu zgomot şi cu lăcomie).

ÎNFUMURÁ vb. I refl. A se îngâmfa, a-şi da aere.

ÎNFUNDÁ vb. I. **1.** Tranz. A pune fund unui butoi, a închide ceva cu un capac. ✦ A astupa complet un orificiu. ✦ Fig. A înăbuşi un zgomot. **2.** Refl. (Despre drumuri, suprafeţe etc.) A se închide, a se termina. ✦ Tranz. şi refl. A (se) astupa. **3.** Tranz. A îndesa. ✦ A îndesa căciula, pălăria etc. pe cap. ✦ Refl. A se duce într-un anumit loc (pentru mai mult timp). ✦ Fig. A crea cuiva o situaţie fără ieşire. **4.** Tranz. şi refl. A (se) adânci. ✦ Refl. A intra într-un loc care nu are ieşire.

ÎNFURIÁ vb. I refl. şi tranz. A-şi pierde sau a face pe cineva să-şi piardă calmul; a (se) enerva.

ÎNGĂDUÍ (< magh.) vb. IV. **1.** Tranz. A da voie, a permite. ✦ A admite, a tolera. **2.** Intranz. Pop. A avea răbdare. ✦ Tranz. A da răgaz; a păsui; a amâna.

ÎNGĂDUITÓR, -OÁRE adj. Care îngăduie **(1)**; tolerant, răbdător. ✦ Blând.

ÎNGĂIMÁ vb. I tranz. A rosti ceva cu greutate, a vorbi nedesluşit; a bolborosi.

ÎNGĂLÁ (< lat.) vb. I Tranz. şi refl. (Pop.) A (se) murdări.

ÎNGĂLBENÍ vb. IV intranz., refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină galben sau palid; la plantele agricole este adesea rezultatul unor viroze specifice; *p. ext.* a (se) ofili.

ÎNGÂMFĂ vb. I refl. A avea o încredere exagerată în propriile calităţi; a se înfumura.

ÎNGÂNÁ (lat. **ingannare*) vb. I. **1.** Tranz. A imita (în bătaie de joc) glasul sau vorbele cuiva. **2.** Tranz. A rosti sau a cânta ceva încet (şi neclar). ✦ Tranz. şi refl. A (se) acompania. 3. Refl. A se îmbina; a se confunda.

ÎNGÂNDURÁ vb. I refl. şi tranz. A (se) cufunda în gânduri; *p. ext.* a (se) îngrijora.

ÎNGEMĂNÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) uni strâns, a (se) îmbina.

ÎNGEMĂNÁT, -Ă adj. Unit, îmbinat. ✧ *Coloane î.* = coloane care au baza şi capitelul comune.

ÎNGENUNCHEÁ (lat. *ingenuculare*) vb. I. **1.** Intranz. A se aşeza în genunchi. **2.** Tranz. Fig. A supune; a umili.

ÎNGENUNCHÉRE s.f. 1. Acţiunea de a îngenunchea. **2.** (IND. EXTR.) Schimbare de direcţie, relativ bruscă, a axei unei găuri de sondă. **3.** *Îngenuncherea tulpinilor* = boală a cerealelor provocată de mai multe specii de ciuperci şi manifestată prin îndoirea tulpinilor la bază. **4.** (REL.) Expresie a smereniei, a rugăciunii şi a căinţei, trecută în mediul de cult din cel social.

ÎNGER (lat. *angelus,* gr. *aggelos* „vestitor") s.m. (În creştinism, mozaism şi islam) Fiinţă spirituală creată de Dumnezeu, considerată ca slujitor şi mesager al divinităţii, mijlocitor între acesta şi oameni. **Î.** reprezintă unul din cele mai frecvente motive plastice. ✧ *Î. păzitor* = î. care, în credinţa populară, îl ocroteşte pe om din ziua botezului până la moarte.

ÎNGERÉSC, -EÁSCĂ adj. (Ca) de înger; angelic; *fig.* pur,. bun.

ÎNGHESUÍ vb. IV. **1.** Refl. A se îngrămădi; a se îmbulzi. **2.** Tranz. A vârî (cu sila) pe cineva sau ceva într-un spaţiu strâmt. ✦ (Fam.) A copleşi, a năpădi.

ÎNGHÉŢ s.n. 1. (FIZ.) Fenomen de trecere a apei în stare solidă (gheaţă), la temperaturi sub 0°C; ger. ✧ *Î. peren (permanent)* = persistenţă continuă sau multianuală a îngheţului în partea superficială a scoarţei terestre frecventă în zonele subpolară (unde vara solul se dezgheaţă doar puţin, la suprafaţă, rămânând îngheţat în profunzime) şi polară. 2. (CLIMATOL.) Scădere a temperaturii aerului sub 0°C determinată de advecţia aerului rece *(î. advectiv)* sau de răcirea aerului din cursul nopţii ca urmare a radiaţiei efective intense *(î. de radiaţie).*

ÎNGHEŢÁ (lat. *inglaciare*) vb. I intranz. **1.** (Despre lichide) A se preface în gheaţă. **2.** (Despre fiinţe sau părţi ale corpului) A amorţi de frig, a degera; *p. ext.* a muri din cauza frigului. 3. Fig. A înmărmuri (de emoţie, de spaimă etc.).

ÎNGHEŢÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a îngheţa şi rezultatul ei. **2.** *Îngheţarea solului* = procedeu de consolidare şi impermeabilizare a solului sub nivelul pânzei freatice, în zonele unde urmează să se execute excavaţii.

ÎNGHEŢAT, Oceanul ~ v. **Arctic, Oceanul** ~.

ÎNGHEŢÁTĂ s.f. Produs alimentar obţinut prin îngheţarea unor creme cu zahăr, lapte, unt, fructe, arome etc.

ÎNGHIŢÍ (lat. *ingluttire*) vb. IV. **I. 1.** A face ca mâncarea, băutura să ajungă din cavitatea bucală în esofag şi apoi în stomac. ✦ P. analog. A trage adânc în piept aer etc.; a inhala. **2.** Fig. A citi repede şi cu deosebit interes. **3.** Fig. A fi nevoit să suporte fără ripostă o insultă, o necuviinţă etc. **4.** Fig. A omite silabe sau cuvinte (din cauza grabei, a neatenţiei, a unui defect de vorbire). **II.** P. analog. (Despre pământ, apă etc.) A face să dispară ceva cuprinzând în sine sau acoperind.

ÎNGHIŢITÚRĂ s.f. Cantitate de mâncare, de băutură etc. care se poate înghiţi dintr-o dată; îmbucătură **(1)**.

ÎNGLOBÁ (< fr.) vb. I tranz. A introduce ca parte integrantă în ceva; a integra.

ÎNGLODÁ vb. I refl. şi tranz. A (se) împotmoli în noroi; a (se) înnămoli. ✦ Fig. A face sau a determina pe cineva să facă datorii numeroase.

ÎNGRĂDÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A împrejmui (cu gard). **2.** Fig. A împiedica; a limita.

ÎNGRĂDITÚRĂ s.f. Împletitură de nuiele, zid etc. care împrejmuieşte un teren.

ÎNGRĂMĂDÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) aduna în număr mare într-un spaţiu redus; a (se) înghesui.

ÎNGRĂŞÁ (lat. **in-grassiare*) vb. I. **1.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină (mai) gras. ✦ Tranz. A hrăni bine animalele pentru acumularea într-un timp scurt a unei cantităţi mari de carne şi grăsime. **2.** Tranz. A mări fertilitatea unui teren prin îngrăşăminte.

ÎNGRĂŞĂMÂNT s.n. Substanţă de natură minerală ori organică, folosită pentru sporirea fertilităţii terenurilor agricole. **Î.** se împart în: *chimice* (cu azot, cu fosfor, cu potasiu), *organice naturale* (gunoi de grajd etc.), *bacteriene* (azotobacterin etc.) şi *verzi* (culturi încorporate sub brazdă).

ÎNGREŢOŞÁ vb. I refl. şi tranz. A se simţi sau a face pe cineva să se simtă cuprins de greaţă; a (se) dezgusta.

ÎNGREUIÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) face (mai) greu, (mai) greoi. ✦ Tranz. Fig. A produce cuiva o senzaţie de apăsare. **2.** Tranz. Fig. A pricinui cuiva greutăţi.

ÎNGREUNÁ (< *greu* sau lat. **in-grevinare*) vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) împovăra, a (se) încărca. **2.** Tranz. Fig. A produce o senzaţie de apăsare. **3.** Tranz. Fig. A face ca un anumit lucru să fie greu de realizat, dificil.

ÎNGRIJÍ vb. IV. **1.** Tranz., refl. şi intranz. A avea grijă de cineva sau de ceva. ✦ A păstra ceva curat şi în bună stare. ✦ Refl. A-şi vedea de sănătate, a urma un tratament. **2.** Refl. A se preocupa de ceva. **3.** A lua din timp măsuri pentru... **4.** Refl. (Înv.) A se îngrijora.

ÎNGRIJÍT, -Ă adj. **1.** Bine întreţinut, în bună stare. ✦ (Despre oameni) Curat, dichisit. **2.** (Despre o lucrare) Executat cu grijă, cu meticulozitate.

ÎNGRIJITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care prestează servicii de menţinere a curăţeniei (într-un imobil). ✦ (Rar) Persoană care îngrijeşte pe cineva; (la f.) infirmieră.

ÎNGRIJORÁ vb. I tranz. şi refl. A(-şi) face griji; a (se) nelinişti.

ÎNGRIJORĂTÓR, -OÂRE adj. Care produce nelinişte; alarmant.

ÎNGROPÁ vb. I. **1.** Tranz. A înmormânta. **2.** Tranz. A băga ceva în pământ. ✦ A trage pământ la rădăcina unei plante; a muşuroi. 3. Tranz. şi refl. Fig. A (se) cufunda în ceva sau undeva; a se stabili într-un loc retras; a se izola. ✦ Tranz. A ascunde (o faptă condamnabilă).

ÎNGROPÁT s.n. (Articulat hotărât) Îngropare. ✦ Lucrare agrotehnică executată toamna, constând în acoperirea cu pământ a viţei de vie în scopul de a o feri de temperaturi scăzute (sub -15°C), care îi sunt dăunătoare.

ÎNGROPĂCIÚNE s.f. (Pop.) Înmormântare; ceremonie de înmormântare.

ÎNGROŞÁ vb. I. **1.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină (mai) gros. ✦ Tranz. A face ca o linie să devină mai lată. **2.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină mai puţin fluid, mai închegat. ✦ Refl. (Despre grupuri de persoane) A se îndesi. **3.** Refl. (Despre voce) A căpăta un timbru mai grav.

ÎNGROZÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) înspăimânta, a (se) înfricoşa.

ÎNGROZITÓR, -OÁRE adj. Care îngrozeşte; înspăimântător. ✦ (Adverbial) *Î. de* = foarte.

ÎNGÚST, -Ă (lat. *angustus*) adj. **1.** Care are lăţime mică faţă de lungime. **2.** Subţire, delicat. **3.** Fig. Strâmt. ✦ (Despre oameni, idei) Lipsit de orizont, mărginit.

ÎNGUSTÁ (lat. *angustare*) vb. I tranz. şi refl. A (se) face (mai) îngust, a(-şi) micşora lăţimea. ✦ Tranz. Fig. A reduce.

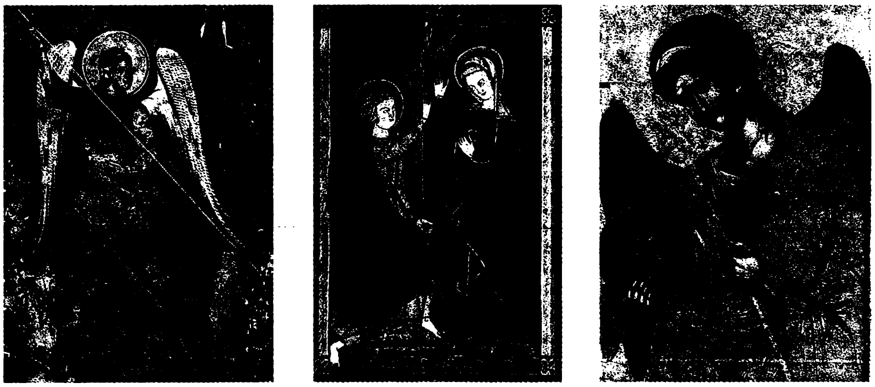

1 2 3

Înger

1. Arhanghelul Mihail („Judecata de Apoi"), Mănăstirea Humor 2. „Buna Vestire" (miniatură bizantină) 3. „Arhanghelul Gavriil", Mănăstirea Vatoped, Muntele Athos

ÎNHĂITÁ vb. I refl. recipr. A se întovărăşi cu unul sau cu mai mulţi inşi (pentru a săvârşi în comun acţiuni reprobabile).

ÎNHĂMÁ vb. I. **1.** Tranz. A lega animalele de tracţiune de vehicul (căruţă, sanie etc.) prin punerea hamurilor; a pune hamul pe un animal. **2.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) angaja să facă un lucru greu.

ÎNHĂŢÁ vb. I tranz. A apuca repede, pe neaşteptate; a înşfăca.

ÎNHUMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A înmormânta.

ÎNIERBÁRE s.f. Creştere a vegetaţiei ierboase pe un teren, spontană sau prin însămânţare.

ÎNJGHEBÁ vb. I tranz. A improviza, (din lucruri la îndemână); a încropi. ✦ A întemeia.

ÎNJOSÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) umili; a (se) degrada **(1)**.

ÎNJUGÁ vb. I tranz. A pune vitele la jug pentru a trage (carul, plugul etc.).

ÎNJUMĂTĂŢÍ vb. IV tranz. A tăia, a împărţi în două părţi egale; a reduce la jumătate. ✦ A amesteca pe din două cu altceva.

ÎNJUMĂTĂŢÍRE s.f. Acţiunea de a înjumătăţi. ✧ (FIZ.) *Timp* (sau *perioadă*) *de î.* = intervalul de timp în care concentraţia sau masa unei substanţe supuse degradării sau dezagregării atinge jumătate din valoarea sa iniţială. În cazul elementelor radioactive această valoare variază foarte mult, distingându-se elemente cu perioadă scurtă (ore, zeci de ore), cu perioadă mijlocie (săptămâni, luni, ani) şi cu perioadă lungă (până la miliarde de ani).

ÎNJUNGHIÁ vb. I tranz. A împlânta o armă ascuţită în cineva; a tăia un animal. ✦ Refl. A se sinucide cu o armă ascuţită.

ÎNJUNGHIETÚRĂ s.f. **1.** Durere ascuţită; junghi. **2.** Rană provocată prin înjunghiere; locul unde a pătruns o armă ascuţită.

ÎNJURÁ (lat. *injuriare*) vb. I tranz. şi intranz. A folosi expresii injurioase, a insulta.

ÎNJÚRIE (< fr., lat. *injuria*) s.f. Atingere adusă onoarei sau reputaţiei unei persoane prin cuvinte, gesturi sau acte jignitoare; insultă, jignire (gravă), invectivă.

ÎNLĂCRIMÁT, -Á adj. Plin de lacrimi; *p. ext.* întristat.

ÎNLĂNŢUÍ vb. IV tranz. **1.** A lega cu lanţuri; a încătuşa. **2.** A aşeza în rând; a ordona (în mod logic). ✦ Refl. A urma într-o succesiune neîntreruptă. **3.** A cuprinde (cu braţele) de jur-împrejur. ✦ (Fig.) A captiva.

ÎNLĂTURÁ vb. I tranz. A da la o parte, a exclude; a face să dispară.

ÎNLEMNÍ vb. IV intranz. A rămâne nemişcat în faţa unei situaţii neaşteptate sau sub impresia unei emoţii; a înmărmuri.

ÎNLESNÍ vb. IV tranz. A face astfel încât ceva să fie mai uşor de realizat; a uşura, a facilita.

ÎNLOCUÍ vb. IV tranz. **1.** A pune un obiect în locul altuia; a schimba. ✦ A pune pe cineva în locul altuia într-o funcţie. **2.** A lua locul cuiva. ✦ A suplini.

ÎNLOCUITÓR, -OÁRE adj., s.m. **1.** Adj. (Şi subst.) Care înlocuieşte sau cu care poate fi înlocuit cineva sau ceva. **2.** S.m. Produs, material etc. având aspect sau proprietăţi asemănătoare cu acelea ale altora (ex. î. de piele).

ÎNMAGAZINÁ (< fr.) vb. I tranz. A depozita; *fig.* a acumula.

ÎNMATRICULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A înscrie în matricolă **(1)**.

ÎNMĂNUNCHEÁ vb. I tranz. A aduna, a lega în mănunchi, în snop. ✦ Refl. A se grupa la un loc, a se aduna.

ÎNMĂRMURÍ vb. IV intranz. A rămâne nemişcat în faţa unei situaţii neaşteptate sau sub influenţa unei emoţii; a încremeni. ✦ (În basme) A se transforma în piatră.

ÎNMÂNÁ vb. I tranz. A preda un obiect în mâna cuiva; a remite.

ÎNMIÍ vb. IV tranz. A mări de o mie de ori; *p. ext.* a spori foarte mult.

ÎNMIRESMĂ vb. I tranz. A răspândi o mireasmă; a parfuma.

ÎNMORMÂNTÁ vb. I tranz. **1.** A aşeza un mort în mormânt; a înhuma. ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) cufunda adânc în ceva. **2.** Fig. A face uitat.

ÎNMORMÂNTÁRE s.f. Acţiunea de a înmormânta **(1)**; ritualul obişnuit într-o asemenea împrejurare; înhumare.

ÎNMUGURÍ vb. IV intranz. (Despre plante) A da muguri. ✦ Fig. A apărea (în minte).

ÎNMUGURÍRE s.f. Faptul de a înmuguri; *spec.* mod de înmulţire naturală sau artificială a unor organisme vegetale şi animale. Constă în formarea unor muguri pe corpul matern, care dau naştere la indivizi noi (ex. drojdiile, unele protozoare, spongieri, celenterate etc.).

ÎNMUIÁ vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) îmbiba cu un lichid. ✦ A (se) umezi. **2.** A face să devină sau a deveni mai moale prin mărirea temperaturii sau a umidităţii. **3.** Fig. A (se) potoli, a (se) calma, a (se) linişti; a ceda.

ÎNMULŢÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A (se) mări de un număr de ori. **2.** Refl. A se reproduce.

ÎNMULŢÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) înmulţi şi rezultatul ei. **2.** (MAT.) Operaţie algebrică prin care un număr este mărit de un număr de ori; multiplicare. ✦ Operaţie algebrică definită pe o mulţime, nu neapărat comutativă. ✧ *Tabla înmulţirii* = tablou care conţine rezultatele î. între ele a primelor zece numere. **3.** (BIOL.) Fenomen biologic generalizat la toate organismele vii, prin care se realizează apariţia de noi indivizi, cu intervenţia fecundării (î. sexuată), sau fără fecundare (î. asexuată). V. şi *nevegetativ.*

ÎNMULŢITÓR s.m. Unul dintre factorii înmulţirii, care arată (în cazul numerelor) de câte ori se măreşte celălalt factor (deînmulţitul).

ÎNNĂDÍ vb. IV. **1.** Tranz. A mări un obiect, adăugându-i o bucată din acelaşi material (prin coasere, lipire etc.); a uni capăt la capăt. **2.** Refl. (Despre animale) A se obişnui să vină la o anumită mâncare.

ÎNNĂSCÚT, -Ă adj. Cu care se naşte cineva; congenital, nativ.

ÎNNEBUNÍ vb. IV. **1.** Intranz. A-şi pierde facultăţile mintale, a deveni nebun; *p. ext.* a-şi pierde calmul. **2.** Tranz. A plictisi, a enerva, a agasa.

ÎNNEGRÍ vb. IV. **1.** Tranz. A vopsi în negru, a da cu negru. ✦ Intranz., tranz. şi refl. A căpăta sau a face să capete o culoare închisă. ✦ (Fam.) A acoperi cu litere (o bucată de hârtie). ✦ A murdări. ✦ Refl. (Despre oameni) A se bronza. **2.** Tranz. Fig. A vorbi de rău; a ponegri.

ÎNNEGRÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) înnegri şi rezultatul ei. **2.** (FITOPAT.) *Înnegrirea bazei tulpinilor* = boală a cartofului provocată de bacteria *Erwinia phytophthora;* porţiunea înnegrită este mai subţire şi treptat putrezeşte. *Înnegrirea lemnului* = colorarea în brun-negricios a lemnului atacat de unele ciuperci. *Înnegrirea nervurilor* = denumire dată unor boli ale plantelor (ex. *î.n.* de varză). *Înnegrirea spicului* = boală a cerealelor provocată de ciupercile *Dilophia graminis* (spicul este prins într-o masă neagră, cărbunoasă sau se acoperă de puncte negre). **3.** (FIZ.) Mărime care caracterizează gradul de opacitate a unei plăci sau a unui film fotografic după developare.

ÎNNEGURĂ vb. I tranz. şi refl. A (se) acoperi de negură, de ceaţă. ✦ Refl. Fig. (Despre ochi) A se umezi, a se împăienjeni. ✦ Refl. Fig. (Despre oameni) A căpăta o expresie posomorâtă.

ÎNNISIPÁ vb. I refl. (Despre căi de comunicaţie, canale, conducte) A se acoperi, a se astupa cu nisip (adus de vânt sau de ape), care poate împiedica circulaţia. ✦ Tranz. A aşterne un strat de nisip.

ÎNNOBILÁ vb. I tranz. **1.** A învesti o persoană cu un titlu de nobleţe. ✦ Refl. Fig. A deveni mai distins (prin cultură, instrucţie etc.). **2.** A îmbunătăţi anumite proprietăţi ale unor materiale (ex. î. oţelului şi a fontei prin aliere cu anumite elemente).

ÎNNODĂTÓR s.n. Componentă a aparatului de legat la presele de balotat paie şi fân, care efectuează nodul la legarea baloturilor, snopilor etc.

ÎNNOÍ vb. IV. **1.** Tranz. A reface un obiect înlocuind sau separând partea uzată; a repara. ✦ A înlocui un lucru vechi cu altul nou. ✦ Refl. A-şi face, a-şi cumpăra haine noi. **2.** Intranz. A creşte din nou, a se reface. ✦ Refl. Fig. A se reface, a se regenera. **3.** Tranz. A relua o acţiune. ✦ A prelungi valabilitatea unui document.

ÎNNOITÓR, -OÁRE adj. Care înnoieşte, care inovează.

ÎNNOPTÁ vb. I. **1.** Intranz. şi refl. impers. A se face noapte, a se întuneca. **2.** Intranz. A rămâne peste noapte (undeva).

ÎNNORĂ (ÎNNOURÁ) vb. I refl. **1.** A se acoperi de nori. **2.** Fig. A se întrista.

ÎNÓT s.n. **1.** Plutire şi înaintare în apă a unei persoane, ca urmare a unor mişcări făcute cu braţele şi cu picioarele; sportul practicat astfel. Probele oficiale au distanţe între 50 şi 500 m şi cuprind stilurile: liber, bras, fluture (delfin) şi spate. Disciplină olimpică. ✧ *Î. sincron* (sau *artistic*) = disciplină a nataţiei practicată numai de femei, care constă în interpretarea ritmică a unei serii de figuri acrobatice executate deasupra apei şi în apă, pe un fond muzical. ✦ (Adverbial) Înotând. **2.** Mod de deplasare în apă prin mişcări active ale corpului a vieţuitoarelor acvatice şi a unor mamifere terestre.

ÎNOTÁ (lat. *innotare*) vb. I intranz. **1.** A se deplasa în apă prin mişcări ritmice. ✦ Fig. A merge cu greu (prin noroi, zăpadă etc.).

ÎNOTĂTÓR, -OÁRE (< *înota,* 2 după fr.) subst., adj. **1.** S.m. şi f., adj. (Persoană) care înoată **(1)**. ✦ Sportiv care practică înotul. **2.** S.f. Organ al peştilor, balenelor etc. care serveşte la înot; aripioară **(2)**.

ÎNRĂDĂCINÁ vb. I refl. A prinde rădăcini. ✦ Fig. A pătrunde adânc (în conştiinţă, în obişnuinţă etc.); a se încuiba.

ÎNRĂÍ vb. IV tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni (mai) rău, (mai) grav, a (se) înrăutăţi **(1)**; a deveni incorigibil.

ÎNRĂMÁ vb. I tranz. A pune în ramă; a încadra.

ÎNRĂUTĂŢÍ vb. IV. Refl. şi tranz. A (se) face mai rău, mai grav.

ÎNRÂURÍ (< *râu,* după germ. *einflüssen*) vb. IV tranz. şi intranz. A exercita o influenţă asupra cuiva; a influenţa.

ÎNREGIMENTÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) încadra într-o grupare, într-un partid etc.; a (se) înrola.

ÎNREGISTRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A înscrie într-un registru (un document, o operaţie etc.). ✦ A consemna un fapt. ✦ (Despre aparate tehnice) A face o înregistrare. **2.** Fig. A lua notă de un fapt. **3.** Fig. A obţine un anumit rezultat.

ÎNREGISTRĂRE s.f. **1.** Acţiunea de a înregistra şi rezultatul ei. **2.** Trasarea automată pe un suport, sub acţiunea unui dispozitiv de măsurare, a curbei care reprezintă variaţia unei mărimi în funcţie de timp sau de o altă mărime. **3.** Fixarea pe un suport (DVD, CD, discuri, benzi magnetice, pelicule fotosensibile etc.) a sunetelor, imaginilor, datelor în vederea păstrării lor un timp nedeterminat şi a redării lor ulterioare. **4.** (INFORM.) Parte componentă a unui fişier reprezentând o grupare de date ce poate fi tratată ca o unitate din punct de vedere al adresării sau al prelucrării datelor; articol **(3)**. ✧ *Î. logică* = unitate de informaţie cuprinsă într-un fişier, menţinută temporar în memorie în vederea prelucrării. *Î. fizică* = reprezentare a informaţiei pe un suport (cartelă perforată etc.).

ÎNROBÍ vb. IV tranz. A subjuga, a supune, a aservi.

ÎNROLÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. (MILIT.) A (se) încadra în rândurile armatei; *p. ext.* a intra sau a introduce pe cineva într-un partid, într-o organizaţie etc.

ÎNROŞÍ vb. IV. **1.** tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni roşu. **2.** Refl. (Despre oameni) A se face roşu; a se îmbujora. **3.** Tranz. şi refl. A deveni sau a face să devină incandescent. **4.** Refl. (Despre unele fructe sau legume) A se coace.

ÎNRUDÍ vb. IV refl. recipr. A fi sau a deveni rudă cu cineva. ✦ Fig. (Despre mai multe obiecte, fenomene etc.) A avea trăsături comune.

ÎNSĂILÁ (< _saia_) vb. I tranz. A efectua o cusătură provizorie, cu împunsături rare. ✦ Fig. A face ceva la repezeală; a improviza.

ÎNSĂMÂNŢÁ vb. I tranz. **1.** A pune în sol seminţele unei plante agricole; a semăna. **2.** A depune în apă icre în vederea reproducţiei. **3.** A pune germenii unor microorganisme pe medii nutritive.

ÎNSĂMÂNŢÁRE s.f. Acţiunea de a însămânţa. ✧ _Î. artificială_ = inseminare artificială. _Însămânţarea norilor_ = pulverizare în anumiţi nori a unor substanţe chimice în scopul creşterii numărului de particule constituind nuclee de condensare, pentru a declanşa ploaia.

ÎNSĂNĂTOŞÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) face sănătos; a (se) vindeca.

ÎNSĂRCINÁ vb. I tranz. şi refl. A încredinţa cuiva sau a-şi asuma îndeplinirea unei sarcini, a unei îndatoriri.

ÎNSĂRCINÁT s.m. (DR.) _Î. cu afaceri_ = consilier, secretar etc., care conduce misiunea diplomatică în absenţa şefului permanent. _Î. cu afaceri ad-interim_ = diplomat imediat următor în grad şefului misiunii, care conduce misiunea în lipsa sa.

ÎNSĂRCINÁTĂ adj. f. (Despre femei) Care poartă în pântece un făt; gravidă.

ÎNSÂNGERÁ vb. I tranz. A face să piardă sânge. ✦ A păta cu sânge. ✦ Fig. A înroşi.

ÎNSÂNGERÁT, -Ă adj. **1.** Care sângerează. ✦ Pătat de sânge. ✦ (Despre ochi) Injectat, congestionat. **2.** Fig. Roşu, de culoarea sângelui.

ÎNSCĂUNÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) urca în scaunul domniei. ✦ A numi, a alege un arhiereu. ✦ (Uneori ironic) A instala într-o funcţie.

ÎNSCENÁ (< it.) vb. I tranz. A pune în scenă, a organiza un spectacol. ✦ Fig. A pune la cale o acţiune rău intenţionată pentru a aduce prejudicii unei persoane nevinovate (ex. a înscena un proces).

ÎNSCRÍE (< _scrie_, după fr. _inscrire_) vb. III. **1.** Tranz. şi refl. A trece sau a fi trecut într-un registru, catalog etc.; a (se) înregistra. **2.** Tranz. A consemna (în scris). **3.** Tranz. (MAT.) A construi o figură geometrică înscrisă. **4.** Tranz. (În jocurile sportive) A marca punct(e) adversarului.

ÎNSCRÍERE s.f. Acţiunea de a (se) înscrie. ✧ (DR.) _Î. în fals_ v. _fals_.

ÎNSCRÍS¹ s.n. (DR.) Declaraţie în scris care poate servi ca mijloc de probă sau care contribuie la aflarea adevărului în cauză. ✧ _Î. preconstituit_ = act constatator întocmit la încheierea unui act juridic, în scopul de a servi drept probă. _Î. autentic_ v. _autentic_. _Î. sub semnătură privată_ = înscris care nu a fost semnat în prezenţa unui martor.

ÎNSCRÍS², -Ă adj. (Despre poligoane) Cu vârfurile situate pe circumferinţa unui cerc. ✦ (Despre poliedre) Cu vârfurile situate pe suprafaţa unei sfere, a unui corp de rotaţie (con, cilindru).

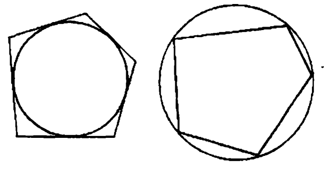

Cerc înscris şi poligon înscris

ÎNSÉMN (< _semn_, după fr. _insigne_) s.n. Semn distinctiv al unei demnităţi, al unui grad; insignă. ✦ Stema, sigiliul, drapelul şi imnul de stat ale unei ţări.

ÎNSEMNÁ vb. I. **I.** Intranz. unipers. A avea o anumită semnificaţie; a indica, a releva. ✦ A avea sensul de... ✦ A avea o anumită importanţă. **II.** Tranz. **1.** A consemna în scris; a menţiona, a nota. ✦ A trasa conturul unui obiect după un desen alcătuit iniţial. **2.** A delimita. **3.** A pune un semn distinctiv.

ÎNSEMNÁT, -Ă adj. **1.** Care are imprimat un semn distinctiv. ✦ (Despre oameni) Care are un defect fizic. **2.** De seamă, de vază. **3.** Notat.

ÎNSEMNĂTÁTE s.f. **1.** Importanţă, valoare. **2.** Semnificaţie.

ÎNSENINÁ vb. I. **1.** Refl. (Despre cer, vreme) A se face senin. **2.** Refl. şi tranz. Fig. A deveni sau a face să devină bine dispus.

ÎNSERÁ vb. I. **1.** Intranz. şi refl. unipers. A se face seară, a începe să se întunece **(1)**; a amurgi. **2.** Intranz. A-l apuca seara (undeva).

ÎNSERÁT s.n. Înserare.

ÎNSETÁ vb. I intranz. **1.** A-i fi sau a i se face cuiva sete; a suferi de sete. **2.** Fig. A fi stăpânit de o dorinţă puternică.

ÎNSILOZÁRE s.f. Metodă de conservare a furajelor verzi şi suculente (tulpini de porumb, lucernă etc.) în gropi sau în construcţii speciale, în anumite condiţii de fermentaţie.

ÎNSINGURÁ vb. I refl. A rămâne singur; a se izola.

ÎNSORÍT, -Ă adj. **1.** (Despre locuri, clădiri) Încălzit, luminat de soare. ✦ Expus la soare. **2.** (Despre timp) Cu soare, senin.

ÎNSOŢÍ vb. IV. **1.** Tranz. A fi însoţitorul cuiva, într-o călătorie etc.; a acompania. ✦ A escorta. ✦ Refl. (Pop.) A se împrieteni cu cineva. **2.** Tranz. A adăuga ceva. **3.** Refl. (Pop.) A se căsători. ✦ (Despre animale) A se împerechea.

ÎNSOŢÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) însoţi. ✦ (Pop.) Căsătorie. **2.** Acţiunea prin care una sau mai multe arme (ex. artilerie de **î.**, aviaţie de **î.**) sprijină cu focul lor lupta infanteriei şi a tancurilor.

ÎNSOŢITÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. (Persoană) care însoţeşte pe cineva sau ceva.

ÎNSOŢITORI NĂZDRĂVANI (în mitologia românească), însoţitori (Flămânzilă, Gerilă, Setilă, Ochilă ş.a.) ai eroului principal care, datorită însuşirilor miraculoase, îl ajută în încercările grele la care acesta este supus.

ÎNSPĂIMÂNTÁ vb. I refl. A se înfricoşa. ✦ Tranz. A provoca spaimă, frică.

ÎNSPĂIMÂNTĂTÓR, -OÁRE adj. Care provoacă spaimă; îngrozitor. ✦ (Adverbial) Foarte.

ÎNSPICÁRE s.f. Apariţia spicului din teaca ultimei frunze la cerealele păioase.

ÎNSPICÁT, -Ă adj. **1.** (Despre plante) La care a apărut spicul; care are spice. **2.** (Despre părul oamenilor) Cu fire despicate la vârf; încărunţit. ✦ (Despre păr sau blană) Cu unele fire sau cu vârful firelor de nuanţă mai deschisă. ✦ (Despre materiale textile) Cu fibre de altă culoare, în special albe, pe un fond mai închis.

ÎNSPUMÁ vb. I tranz. A transforma în spumă. ✦ Tranz. şi refl. A (se) umple cu spumă.

ÎNSTĂRÍ vb. IV refl. şi tranz. A (se) îmbogăţi.

ÎNSTELÁ vb. I refl. (Despre cer) A se acoperi cu stele.

ÎNSTRĂINÁ vb. I. **1.** Refl. A-şi părăsi familia, locul de naştere etc., stabilindu-se în altă parte. ✦ Refl. şi tranz. Fig. A (se) îndepărta sufleteşte de cei apropiaţi. **2.** Tranz. (DR.) A face un act de înstrăinare; a aliena.

ÎNSTRĂINÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) înstrăina. **2.** (DR.) Transmitere, prin act juridic ori prin efectul legii, a dreptului de proprietate sau a altor drepturi; alienare **(1)**. **3.** (REL.) Acţiunea călugărului care părăseşte deliberat viaţa socială şi renunţă la drepturile sale civile pentru a se consacra definitiv, în mănăstire sau în pustnicie, rugăciunii şi slujirii lui Dumnezeu. **4.** (MED.) _Î. mentală_ = oligofrenie.

ÎNSTRUNÁ vb. I tranz. **1.** A acorda un instrument muzical, întinzându-i strunele. **2.** A strânge calul cu frâul, cu chingile etc.; a-l opri din mers, a-i domoli mersul. ✦ Fig. A potoli.

ÎNSUFLEŢÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A da sau a prinde viaţă; a (se) înviora, a (se) însufleţi, a (se) anima. **2.** Tranz. Fig. A da o notă vie, dinamică unui lucru.

ÎNSUFLEŢÍT, -Ă adj. **1.** Care trăieşte; viu. **2.** Plin de viaţă. ✦ (Adverbial) Cu convingere, cu energie.

ÎNSUMÁ vb. I tranz. A totaliza, a îngloba.

ÎNSUMÁRE s.f. Acţiunea de a însuma şi rezultatul ei; adunare. ✦ (MAT.) Calcularea limitei sumelor parţiale ale unei serii convergente.

ÎNSURÁ (lat. *_inuxorare_) vb. I refl. (Despre bărbaţi) A se căsători. ✦ Tranz. fact. A face pe cineva să se căsătorească.

ÎNSURĂŢEI, oraş în jud. Brăila, în E C. Române; 7 246 loc. (2008). Expl. de argilă, nisip şi balast. Ind. alim. (preparate din lapte, coniac, spirt). Centru de vinificaţie. Morărit şi panificaţie. Abator de ovine. Declarat oraş în 1989. În satul Lacu Rezii se află o pădure de stejar brumăriu (4 694 ha) cu unele exemplare seculare, declarată rezervaţie forestieră.

ÎNSURĂŢÉL s.m. Tânăr însurat de curând; (la pl.) tineri căsătoriţi de curând.

ÎNSUŞÍ vb. IV tranz. **1.** A pune stăpânire pe ceva; _p. ext._ a fura. **2.** A dobândi cunoştinţe într-un domeniu; a învăţa. ✦ A adopta, a fi de acord cu o părere, o idee etc.

ÎNSUŞÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a-şi însuşi ceva. **2.** (FILOZ.) Talent, înclinaţie

ÎNSUTÍ vb. IV tranz. A mări de o sută de ori; _p. ext._ a mări de foarte multe ori.

ÎNŞELÁ (lat. _in-sellare_) vb. I. **1.** Tranz. A induce în eroare, a amăgi; a escroca. ✧ Expr. _A înşela aşteptările_ = a dezamăgi. ✦ (DR.) A săvârşi o înşelăciune. ✦ A trăda în dragoste. **2.** Tranz. (Despre simţuri, facultăţi) A da relaţii care nu concordă cu realitatea. **3.** Refl. A greşi crezând într-un lucru neadevărat, a se lăsa amăgit.

ÎNŞELĂCIÚNE s.f. **1.** Inducere în eroare, înşelătorie; _p. ext._ escrocherie, fraudă. **2.** (DR.) Infracţiune constând în inducerea în eroare şi păgubirea unei persoane prin prezentarea drept adevărate a unor fapte mincinoase sau invers, în scopul de a obţine un anumit folos.

ÎNŞEÚA vb. I tranz. A pune şaua pe un animal de călărie.

ÎNŞFĂCÁ (< _bg._) vb. I tranz. A apuca pe cineva sau ceva brusc şi cu violenţă; a înhăţa.

ÎNŞIRÁ vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) aşeza în şir, la rând; a (se) alinia. **2.** Tranz. A petrece pe un fir mărgele, monede etc. pentru a obţine un şirag; a înşirui **(1)**. **3.** Refl. Fig. A veni unul după altul, a se succeda. **4.** Tranz. A enumera idei, fapte etc.

ÎNŞIRUÍ vb. IV tranz. **1.** A aşeza în şir, la rând. **2.** (Fig.) A expune pe rând, a enumera.

ÎNŞTIINŢÁ vb. I tranz. A aduce la cunoştinţă; a informa, a anunţa.

ÎNŞTIINŢÁRE s.f. Acţiunea de a înştiinţa; ştire, anunţ.

ÎNŞURUBÁ vb. I tranz. A asambla două piese prevăzute cu filet exterior, respectiv interior. ✦ A roti un şurub în aşa fel încât să se fixeze.

ÎNTĂRÂTÁ (lat. *_interritare_) vb. I. **1.** Tranz. A aţâţa; _spec._ a instiga; a asmuţi un animal. **2.** Tranz. A îndemna pe cineva să facă ceva. ✦ Refl. A se înflăcăra. **3.** Refl. A se înteţi.

ÎNTĂRÍ vb. IV. **1.** Tranz. A schimba starea sau compoziţia chimică a unui corp, făcându-l mai dur. ✦ Refl. (Despre substanţe sau materiale) A deveni, (mai) rigid, (mai) vârtos. **2.** Tranz. A mări rezistenţa la solicitări mecanice a unei piese sau a unui sistem tehnic. ✦ A fortifica. **3.** Tranz. şi refl. A(-şi) spori forţa fizică sau morală. **4.** Tranz. şi refl. A (se) consolida. **5.** Tranz. A confirma o afirmaţie a cuiva, o ipoteză. **6.** Tranz. A legaliza un act, o acţiune. **7.** Refl. (Despre fenomene ale naturii) A se intensifica.

ÎNTĂRITÓR, -OÁRE adj., s.n. (Medicament) care fortifică organismul; reconfortant, tonic.

ÎNTĂRITÚRĂ s.f. **1.** Element folosit pentru întărirea unui element tehnic. **2.** Loc fortificat; fortificaţie. **3.** (Înv.) Iscălitură, pecete.

ÎNTÂI, ÎNTÂIA (lat. *_antaneus_) num. ord., adv. **I.** Num. ord. Care se află în fruntea unei serii (în ceea ce priveşte spaţiul, timpul, calitatea); prim. ✧ Expr. (Fam.) _Clasa întâi_ = de cea mai bună calitate. **II.** Adv. **1.** La început. **2.** În primul rând. **3.** Pentru prima dată.

ÎNTÂIETÁTE (< _întâi_, după fr.) s.f. Prioritate.

ÎNTÂLNÍ (< magh.) vb. IV. **1.** Tranz. A se încrucişa în drum cu cineva. ✦ Refl. recipr. A se vedea cu cineva (întâmplător sau nu). ✦ Refl. recipr. (Despre linii geometrice) A se uni într-un punct. 2. Tranz. Fig. A găsi, a descoperi. 3. Refl. recipr. A se confrunta (într-o competiție).

ÎNTÂLNÍRE s.f. 1. Acțiunea de a (se) întâlni; *p. ext.* întrevedere. 2. (SPORT) Competiție.

ÎNTÂMPINÁ vb. I tranz. 1. A-i ieşi înainte cuiva. 2. Fig. A da peste (un necaz, o greutate).

ÎNTÂMPINÁRE s.f. 1. Acțiunea de a întâmpina. 2. (DR.) Act procedural scris prin care pârâtul răspunde la acțiunea reclamantului, formulând apărări şi propunând probe.

ÎNTÂMPLÁ (lat. **intemplare*) vb. I refl. 1. Unipers. (Despre fapte sau evenimente) A se petrece, a avea loc. 2. Unipers. A (i) se ivi (cuiva) prilejul (să...): *Mi s-a întâmplat să-l întâlnesc.* 3. Unipers. A se nimeri să fie într-un anumit fel. 4. (Urmat de determinări locale) A se găsi (undeva) din întâmplare.

ÎNTÂMPLÁRE s.f. 1. Faptul de a se întâmpla; lucru petrecut; fapt. ✦ Peripeție. 2. (FILOZ.) Fenomen a cărui origine nu poate fi elucidată. 3. (REL.) Consecință a unei voințe divine, uneori chiar personificată (ex. *Fortuna*).

ÎNTÂMPLĂTÓR, -OÁRE adj., adv. Din întâmplare; neprevăzut.

ÎNTÂRZIÁ vb. I intranz. 1. A ajunge (undeva) sau a săvârşi o acțiune mai târziu decât fusese stabilit; *p. ext.* a tergiversa; (despre acțiuni, fenomene) a nu se mai produce în termenul prevăzut. ✦ Tranz. A împiedica pe cineva să săvârşească la timp o acțiune, a face astfel încât un lucru să nu se îndeplinească în termen. 2. A rămâne (undeva) mai mult decât este cazul, a zăbovi.

ÎNTÂRZIÉRE s.f. 1. Acțiunea de a întârzia şi rezultatul ei; neîndeplinire la timp a unei acțiuni; *p. ext.* timpul cât cineva sau ceva întârzie. ✧ *Î. la aprindere* = decalaj în timp sau în grade de rotație a arborelui cotit, între momentul scânteii electrice sau începutul injecției şi momentul aprinderii amestecului carburant. 2. (DR.) Neîndeplinirea în termen a obligației de către debitor (*î. debitorului*); refuzul creditorului de a primi prestația debitorului ori neîndeplinirea de către creditor a anumitor acte în lipsa cărora debitorul nu-şi poate executa obligația (*î. creditorului*). ✧ *Punerea în î.* = act prin care creditorul înştiințează pe debitor că obligația e scadentă şi că el înțelege să obțină executarea obligației. 3. (PSIH.) *Î. afectivă* = persistența la adolescent/adult a unui comportament infantil, egocentric, iresponsabil, a dependenței față de părinți sau de un substitut al părinților.

ÎNTEMEIÁ vb. I. 1. Tranz. A înființa. ✦ (Rar) A construi. ✦ Fig. A consolida. 2. Refl. Fig. A se baza pe...

ÎNTEMEIETÓR, -OÁRE s.f. şi m. Persoană care a întemeiat ceva; fondator.

ÎNTEMNIȚÁ vb. I tranz. A băga pe cineva în temniță; a închide.

ÎNTEȚÍ (lat. **intitiare*) vb. IV. 1. Refl. şi tranz. (Despre acțiuni sau fenomene) A deveni sau a face să devină mai puternic; a (se) amplifica. 2. Tranz. (Pop.; despre sentimente, senzații) A cuprinde pe cineva cu putere.

ÎNTINÁ vb. I tranz. şi refl. (Reg.) A (se) murdări cu noroi. ✦ Fig. A (se) pângări.

ÎNTÍNDE (lat. *intendere*) vb. III. I. 1. Tranz. şi intranz. A trage un obiect de capete sau de margini (pentru a-l mări, a-l încorda, a-l netezi). ✦ Refl. (Despre îmbrăcăminte) A se deforma. ✦ Refl. (Despre unele lichide) A curge gros, vâscos. 2. Refl. (Despre ființe) A-şi destinde corpul (din cauza oboselii, a plictiselii etc.). ✦ A se înălța în vârful picioarelor pentru a ajunge mai sus. ✦ Fig. A îndrăzni. 3. Refl. A se culca (pentru odihnă). 4. Tranz. A înmâna. 5. Tranz. A îndrepta o armă spre... 6. Tranz. *A o întinde la drum* = a pleca în grabă; a o şterge. II. 1. Tranz. A desface un obiect strâns, împăturit. ✦ A aşeza în strat subțire o substanță moale prin netezire. 2. Refl. A ocupa un spațiu (mare); a se extinde. ✦ Refl. Fig. (Despre idei, zvonuri; despre boli) A se răspândi, a se extinde. 3. Tranz. Fig. A spori o putere, o stăpânire. ✦ Refl. (Despre acțiuni, mişcări sociale) A lua proporții. 4. Refl. A se prelungi în timp; a dura.

ÎNTÍNDERE s.f. 1. Acțiunea de a (se) întinde şi rezultatul ei; *fig.* răspândire. ✦ (TEHN.) Stare de solicitare, într-un corp asupra căruia acționează, pe aceeaşi direcție, forțe de sens contrar care tind să producă o alungire. ✦ (MED.) *Î. musculară* = suprasolicitare (dureroasă) a fibrelor musculare (de obicei la membre), ajungându-se până la ruptură. ✦ Durată. 2. Suprafață; *p. ext.* loc, suprafață întinsă. 3. (MUZ.) Ambitus; diapazon **(2)**; registru **(4)**.

ÎNTINERÍ vb. IV intranz. A deveni (din nou) tânăr (ca aspect, ca vitalitate etc.). ✦ Tranz. A da o înfățişare (mai) tânără; a face să se simtă tânăr.

ÎNTINERÍRE s.f. 1. Acțiunea de a întineri. 2. *Întinerirea pomilor* = tăiere a anumitor ramuri, în vederea menținerii capacității de rodire.

ÎNTÍNS, -Ă adj., s.n. I. Adj. 1. Lungit (prin tragerea capetelor). 2. Desfăşurat în toată lungimea sau pe toată suprafața. ✦ (Despre corturi) Instalat. 3. (Despre piei, țesături etc.) Fără cute; neted. 4. (Despre mers, zbor etc.; şi adverbial) Direct; *p. ext.* grăbit. 5. Cu suprafață mare; vast. II. S.n. Suprafață; întindere **(2)**.

ÎNTINZĂTÓR s.n. Dispozitiv care serveşte la exercitarea unei forțe de întindere asupra unui organ flexibil (curele de transmisie, cabluri etc.).

ÎNTIPĂRÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) imprima pe o suprafață prin apăsare; *fig.* a (se) fixa în minte etc.

ÎNTOÁRCE (lat. *intorquere*) vb. III. I. 1. Refl. şi tranz. A veni sau a aduce pe cineva înapoi; a (se) înapoia. ✦ Tranz. (Despre boli) A cuprinde din nou (pe cineva). 2. Refl. A schimba direcția inițială. 3. Tranz. şi refl. A-şi modifica sau a face pe cineva să-şi modifice părerea. ✦ Tranz. A retrage o promisiune etc. II. 1. Tranz. şi refl. A (se) învârti, a (se) suci. ✦ Tranz. A încorda arcul la ceas. 2. Tranz. şi refl. A(-şi) îndrepta corpul sau numai o parte (*p. ext.* privirea) în altă direcție; a (se) răsuci. III. Tranz. 1. A schimba poziția unui obiect, aşezându-l invers față de poziția anterioară sau față de poziția firească. ✦ A transforma o haină punând materialul pe partea nepurtată. 2. A restitui ceva. ✦ Fig. A răsplăti pe cineva pentru o faptă bună sau rea. ✦ (Determinat prin „cuvânt", „vorbă" etc.) A răspunde, a replica (cu impertinență).

ÎNTOÁRCERE s.f. 1. Acțiunea de a (se) întoarce şi rezultatul ei; revenirea la punctul de plecare; schimbare a direcției inițiale; răsucire; răsturnare. (MILIT.) Operație ofensivă complexă prin care se urmăreşte pătrunderea în adâncime a inamicului, în vederea atacării lui din flanc sau din spate. 3. (MAT.) *Punct de î.* = punct de continuitate a graficului unei funcții în care tangenta este paralelă cu axa ordonatelor şi care nu este punct de inflexiune.

ÎNTOCMÍ vb. IV tranz. 1. A elabora, a alcătui. ✦ A pregăti, a înjgheba. ✦ A organiza, a realiza. 2. (Rar) A constitui.

ÎNTOCMÍRE s.f. Acțiunea de a întocmi şi rezultatul ei; elaborare; pregătire.

ÎNTÓRS, -OÁRSĂ adj. 1. Înapoiat la locul de plecare. ✧ Expr. (Pop.) *A face calea î.* = a se întoarce din drum. 2. (Despre obiecte) Răsucit, curbat. ✦ (Despre ceas) Cu arcul încordat. 3. Fig. (Despre persoane) Ciudat, bizar.

ÎNTORSĂTÚRĂ s.f. 1. Cotitură. ✦ Fig. Schimbare importantă în desfăşurarea unei acțiuni; turnură. 2. Fig. Inflexiune, modulație.

ÎNTORSURA, com în jud. Dolj; 1 539 loc. (2008).

ÎNTORSURA BUZĂULUI, oraş în jud. Covasna, în curbura internă a Carpaților, pe cursul superior al Buzăului; 9 005 loc. (2008). Expl. de gresii, argile, calcare, nisip şi balast. Expl. şi prelucr. lemnului. Constr. de piese pentru maşini. Menționat documentar, ca sat în 1770. Declarat oraş în 1968.

ÎNTORTOCHEÁT, -Ă adj. 1. (Despre drumuri, ape etc.) Cu multe cotituri, şerpuit. ✦ (Despre scriere; *fig.* despre stil) Încurcat, confuz. 2. (Despre linii, fire etc.) Răsucit, încâlcit.

ÎNTOVĂRĂŞÍ vb. IV. 1. Tranz. A fi cuiva tovarăş de drum; a însoți **(1)**. ✦ (Despre fenomene, evenimente) A se produce în acelaşi timp cu... 2. Refl. A face tovărăşie cu cineva; a se asocia.

ÎNTRAJUTORÁRE s.f. Ajutorare reciprocă, ajutor mutual.

ÎNTREBÁ (lat. *interrogare*) vb. I. 1. Tranz. A cere cuiva un răspuns. ✦ Refl. A căuta să-şi răspundă la o nedumerire, a-şi pune o problemă. 2. Tranz. şi intranz. A se interesa, a se informa despre...

ÎNTREBÁRE s.f. Acțiunea de a (se) întreba; *p. ext.* ceea ce s-a întrebat. ✧ *Semnul întrebării* = semnul grafic [?] care se pune la sfârşitul propozițiilor interogative directe. ✦ Problemă, chestiune al cărei răspuns încă nu se cunoaşte.

ÎNTREBUINȚÁ vb. I tranz. A folosi; a utiliza; a uza de...

ÎNTREBUINȚÁT, -Ă adj. Folosit, utilizat; *p. ext.* uzat; folosit, purtat^2 **(1)**.

ÎNTRÉCE vb. III tranz. 1. A depăşi pe cineva, a o lua înaintea cuiva, a lăsa în urmă. 2. A fi superior cuiva într-o privință. ✦ Refl. recipr. (Pop.) A căuta să se depăşească unul pe altul într-o acțiune. 3. A trece peste o anumită măsură; *p. ext.* a prisosi.

ÎNTRÉCERE s.f. Acțiunea de a (se) întrece; competiție.

ÎNTREDESCHÍDE vb. III tranz. A deschide puțin; a crăpa **(4)**.

ÎNTREDESCHÍDERE s.f. Acțiunea de a întredeschide; *concr.* spațiu îngust între două elemente întredeschise.

ÎNTREFIÉR (< *între-*^{1} + *fier*, după fr. *entrefer*) s.n. (ELT.) Porțiune neferomagnetică (de multe ori de aer), mărginită de fețe ale porțiunilor feromagnetice.

ÎNTRÉG, -EÁGĂ (lat. *integer*) adj., s.n. 1. Adj. Din care nu lipseşte nimic; intact. ✧ Loc. *Pe de-a-ntregul* = în întregime; peste tot. ✦ (Despre noțiuni temporale) Deplin, încheiat. 2. Adj. Teafăr. 3. Adj. (MAT.) *Număr î.* = număr nefracționat.

ÎNTREGALDE, com. în jud. Alba, în m-ții Apuseni; 732 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Poienile cu narcise de la Tecşeşti (2 ha), Cheile **Î.** (25 ha), Găldiței şi Turcului (80 ha), Tecşeştilor (5 ha) şi Piatra Ceții (75 ha). Bisericile de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1742, pictată în sec. 18) şi Sf. Ilie (1774, pictată în 1789), în satele Dealu Geoagiului şi **Î.** Rezervație naturală.

ÎNTREGÍME s.f. Calitatea de a fi întreg; deplinătate. ✦ Concr. Ansamblul elementelor care constituie un tot.

ÎNTREÍT, -Ă adj. 1. Mărit de trei ori; *p. ext.* înmulțit. 2. (Adverbial) Care se repetă de trei ori.

ÎNTREMÁ vb. I refl. A-şi reface puterile după o boală, a se înzdrăveni.

ÎNTREPĂTRÚNDE vb. III refl. recipr. A pătrunde unul într-altul; *p. ext.* a se amesteca.

ÎNTREPRÍNDE (după fr. *entreprendre*) vb. III tranz. A începe o activitate, a lua inițiativa.

ÎNTREPRÍNDERE s.f. 1. Orice afacere care comportă un risc. 2. Orice formă de organizare a unei activități economice, autonomă patrimonial şi autorizată potrivit legilor în vigoare să facă acte şi fapte de comerț, în scopul obținerii de profit prin realizarea de bunuri materiale, şi vânzarea acestora pe piață sau prin prestări de servicii, în condiții de concurență. În funcție de numărul de salariați, de cifra de afaceri anuală etc., **î.** sunt grupate în: mici, mijlocii şi mari. După statutul lor juridic se disting: **î.** individuale, care aparțin unei singure persoane fizice, şi **î.** organizate sub formă de societăți comerciale, care au personalitate juridică şi reunesc mai multe persoane care îşi aduc contribuția la capitalul **î.** (cele mai numeroase sunt societățile cu răspundere limitată şi societățile pe acțiuni). ✧ *Î. publică* = **î.** aflată în proprietatea integrală a statului sau controlată de stat şi care furnizează bunuri şi servicii destinate publicului.

ÎNTREPRINZĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. 1. Adj. Care are inițiativă. 2. S.m. Persoană fizică autorizată sau persoană juridică care îşi asumă sarcina înființării, gestionării, organizării şi conducerii unei afaceri, la care participă cu capitalul său şi/sau cu capital atras.

ÎNTRERUPĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. 1. Adj. Care întrerupe. 2. S.n. Întreruptor.

ÎNTRERÚPE vb. III tranz. 1. A opri, temporar sau nu, cursul, desfăşurarea unei acţiuni, a unei mişcări. 2. A opri pe cineva în timp ce vorbeşte.

ÎNTRERÚPERE s.f. Acţiunea de a (se) întrerupe; oprire din acţiune. ✧ (DR.) *Întreruperea prescripţiei* = stingerea pe trecut, în cazurile prevăzute de lege (introducerea unei acţiuni, recunoaşterea debitorului sau săvârşirea unui act începător de executare) a efectelor prescripţiei extinctive, intervenite până la survenirea acestei cauze. ✧ (INFORM.) *Sistem de întreruperi* = fam. de tipuri de î. cu care este prevăzut un calculator şi care permite controlul executării programelor. ✦ Intervenţie care opreşte pe cineva să-şi urmeze cursul vorbirii.

ÎNTRERUPTÓR (după fr. *interrupteur*) s.n. Dispozitiv care acţionează asupra transmiterii energiei într-un sistem tehnic, într-un circuit electric; întrerupător.

ÎNTRETĂIÁ vb. I refl. recipr. A se încrucişa, a se intersecta (cu ceva).

ÎNTRETĂIÁT, -Ă adj. Încrucişat, intersectat (cu altul). ✦ (Despre vorbire, respiraţie etc.; şi adverbial) Cu întreruperi, cu intermitenţe.

ÎNTREŢÉSE (< *între-*^{1} + *ţese*, după fr. *entretisser*) vb. III tranz. A amesteca într-o ţesătură fire de altă culoare sau de alt fel. ✦ Refl. recipr. Fig. A se împleti strâns cu...

ÎNTREŢÍNE (< *între-*^{1} + *ţine*, după fr. *entretenir*) vb. III. 1. Tranz. A păstra în bună stare sau în condiţii de funcţionare. 2. Tranz. şi refl. A asigura cuiva sau a-şi procura mijloacele de existenţă; a (se) susţine. 3. Tranz. A face să dureze, a menţine. 4. Refl. A sta de vorbă cu cineva; a discuta.

ÎNTREŢÍNERE s.f. Acţiunea de a întreţine şi rezultatul ei; menţinere în bună stare. ✦ Asigurare a mijloacelor de trai. ✧ *Obligaţie (pensie) de î.* v. *pensie alimentară*. ✦ Sumă plătită de locatarii unui imobil pentru acoperirea cheltuielilor comune.

ÎNTREŢINÚT, -Ă adj., s.m. şi f. 1. Adj. (Despre oscilaţii mecanice, electromagnetice etc.) A cărei amplitudine se menţine constantă în timp datorită unui aport de energie din exterior. 2. S.m. şi f. Persoană căreia i se asigură existenţa de către altcineva.

ÎNTREVEDEÁ vb. II tranz. 1. (Rar) A vedea în mod nedesluşit; a întrezări. 2. Fig. A prevedea, a bănui.

ÎNTREVEDÉRE s.f. Întâlnire între două sau mai multe persoane (oficiale) pentru a discuta (diverse acţiuni).

ÎNTREZĂRÍ vb. IV tranz. A întrevedea (1); a intui.

ÎNTRISTÁ vb. I tranz. şi refl. A deveni sau a face pe cineva să devină trist, abătut; a (se) mâhni.

ÎNTRISTÁRE s.f. Faptul de a (se) întrista; *p. ext.* tristeţe, mâhnire.

ÎNTRONÁ (< *tron*, după fr. *introniser*) vb. I tranz. şi refl. 1. A (se) urca pe tron (ca domn, rege, împărat). 2. A (se) statornici, a (se) instaura. ✦ Refl. Fig. A se instala.

ÎNTRUCHIPÁ vb. I tranz. 1. A reprezenta ceva într-o formă concretă. ✦ Refl. A lua forme palpabile; a se realiza. 2. A întocmi, a alcătui.

ÎNTRUNÍ vb. IV. 1. Tranz. şi refl. A (se) strânge, a (se) reuni. ✦ Tranz. A obţine (un anumit număr de voturi); a totaliza. 2. Tranz. A conţine.

ÎNTRUNÍRE s.f. Acţiunea de a (se) întruni şi rezultatul ei; reuniune, adunare.

ÎNTRUPÁ vb. I tranz. şi refl. A da sau a lua formă concretă; a (se) incarna.

ÎNTRUPÁRE s.f. Doctrină creştină esenţială, potrivit căreia Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană a Trinităţii, s-a întrupat în Iisus Hristos, devenind astfel şi Dumnezeu şi Om, cele două naturi, divină şi umană, îngemănate într-o unitate personală; a fost numită de tradiţie *uniune hipostatică*.

ÎNTUNECÁ (lat. *intunicare) vb. I. 1. Refl. A nu mai răspândi lumină, a nu mai avea strălucire. ✦ Refl. impers. A se face întuneric; a se înnopta. ✦ Tranz. Fig. A lăsa în umbră, a eclipsa. 2. Refl. Fig. A păli, a se estompa. ✦ Refl. (Despre minte) A-şi pierde claritatea. 3. Refl. A se face mai închis la culoare. ✦ Fig. (Despre oameni) A se posomorî. ✦ Tranz. Fig. A întrista, a amărî.

ÎNTUNECÓS, -OÁSĂ adj. 1. Lipsit de lumină. ✦ De culoare închisă. 2. Fig. Posomorât, posac.

ÎNTUNÉRIC (ÎNTUNÉREC) (lat. *intenebricum) s.n. 1. Lipsă de lumină; obscuritate, beznă. 2. Fig. Lipsă de cultură, ignoranţă.

ÎNŢĂRCÁ vb. I. 1. Tranz. A înceta alăptarea. 2. Tranz. Fig. A dezvăţa pe cineva de ceva. 3. Tranz. A întrerupe mulsul la animalele gestante (vaci, oi, capre) înaintea fătării.

ÎNŢELEGĂTÓR, -OÁRE adj. 1. Care dovedeşte înţelegere sau compasiune; indulgent.

ÎNŢELÉGE (lat. *intelligere*) vb. III. 1. Tranz. A pătrunde cu mintea (o idee, o situaţie etc.); a pricepe. ✦ A interpreta. ✦ A concepe ceva într-un anume fel. ✦ A pricepe o limbă străină. 2. Tranz. A constata, a observa. 3. Refl. recipr. A conveni. ✦ A trăi în armonie cu cineva.

ÎNŢELÉGERE s.f. 1. Acţiunea de a înţelege şi rezultatul ei. 2. Facultatea de a pricepe o situaţie, o idee, de a pătrunde un fenomen. 3. Îngăduinţă; compasiune. 4. Acord, învoială; tratat, document încheiat între două sau mai multe state, organisme etc. 5. Pace, armonie.

ÎNŢELEGEREA BALCANICĂ, alianţă regională de securitate şi cooperare, încheiată pe 9 febr. 1934, la Atena, între România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia. Avea drept scop menţinerea *statu-quo*-ului teritorial statornicit în Balcani în urma Primului Război Mondial. Alături de *Mica Înţelegere*, a constituit unul dintre instrumentele de bază ale politicii externe a României de promovare a păcii, pentru dezarmare şi securitate colectivă în Europa. Şi-a încetat activitatea în 1940.

ÎNŢELENÍRE s.f. 1. Înierbare într-o stare avansată (când plantele care acoperă un teren împânzesc puternic cu rădăcinile lor stratul superficial de sol, întărindu-l).

ÎNŢELEPCIÚNE (lat. *intellectionem*) 1. s.f. Capacitate superioară de înţelegere şi judecare a lucrurilor, implicând o cunoaştere adâncă a realităţii, experienţă bogată, echilibru. ✦ Prudenţă, chibzuinţă. 2. (REL.) Însuşire a lui Dumnezeu din care împărtăşeşte oamenilor; ocazional, asociată cu Hristos.

ÎNŢELEPCIUNEA LUI SOLOMON, cea mai recentă scriere a Vechiului Testament, alcătuită în a doua jumătate a sec. 1 î.Hr. Arată originea şi natura înţelepciunii, modalităţi de a o dobândi.

ÎNŢELÉPT, -EÁPTĂ (lat. *intellectus*) adj., s.m. 1. Adj. Înzestrat cu înţelepciune. ✦ Izvorât din înţelepciune. ✦ Prevăzător, chibzuit. 2. S.m. Nume dat gânditorilor antici, sinonim cu învăţat, savant.

ÎNŢELÉS s.n. Sens; accepţie.

ÎNŢEPÁ vb. I. 1. Tranz. şi refl. A (se) împunge (uşor) cu un vârf ascuţit. ✦ Intranz. (Despre unele plante) A produce o senzaţie de usturime pe piele. ✦ Intranz. (Despre băuturi) A produce o senzaţie de înţepătură; a pişca. 2. Tranz. Fig. A adresa cuvinte ironice, aluzii răutăcioase.

ÎNŢEPÁT, -Ă adj. 1. Care este împuns cu ceva ascuţit. 2. Fig. (Fam.) Înfumurat. ✦ Îmbufnat.

ÎNŢEPĂTÓR, -OÁRE adj. Care înţeapă. ✦ (Despre băuturi, mirosuri etc.) Care provoacă o senzaţie de arsură; pişcător. ✦ Fig. Ironic.

ÎNŢEPĂTÚRĂ s.f. 1. Efectul provocat de o înţepare şi locul unde s-a produs aceasta. 2. Fig. Vorbă usturătoare, aluzie răutăcioasă.

ÎNŢEPENÍ vb. IV. 1. Intranz. A rămâne ţeapăn, nemişcat. ✦ Refl. Fig. A sta dârz înaintea cuiva. 2. Tranz. şi refl. A (se) fixa. ✦ A (se) întări (1).

ÎNŢESÁ vb. I tranz. A îngrămădi până la refuz o cantitate mare într-un loc limitat.

ÎNVĂLMĂŞEÁLĂ s.f. 1. Neorânduială; îmbulzeală; *p. ext.* zarvă. ✦ Fig. Confuzie, încâlceală. 2. Încăierare.

ÎNVĂLUÍ vb. IV. 1. Tranz. şi refl. A (se) acoperi, a (se) înfăşura cu un văl, cu o învelitoare etc. ✦ Tranz. Fig. A năpădi. ✦ Fig. A cuprinde cu privirea. 2. Tranz. A înveli focul, jarul. ✦ Refl. (Despre foc) A-şi pierde intensitatea. 3. Tranz. (MILIT.) A efectua o învăluire, a împresura. 4. Refl. Fig. A se amesteca.

ÎNVĂLUÍT, -Ă adj. 1. Înfăşurat, învelit. ✦ Fig. (Despre sunete sau voce) Voalat. 2. Înconjurat, încercuit.

ÎNVĂPĂIÁ vb. I refl. A se aprinde ca o văpaie; *p. ext.* a se îmbujora. ✦ Fig. A se entuziasma.

ÎNVĂPĂIÁT, -Ă adj. 1. Aprins ca o văpaie; *p. ext.* (despre figură) îmbujorat; (despre ochi) scânteietor. ✦ (Despre atmosferă) Încins. 2. Fig. Entuziasmat.

ÎNVĂŢ s.n. 1. Deprindere, obişnuinţă. 2. Sfat, povaţă.

ÎNVĂŢÁ (lat. *invitiare) vb. I. 1. Tranz. A asimila cunoştinţe dintr-un domeniu; a studia. 2. Tranz. A transmite cuiva în mod sistematic cunoştinţe dintr-un domeniu oarecare; a instrui. 3. Tranz. şi refl. A (se) obişnui, a (se) deprinde (cu ceva). 4. Tranz. A sfătui. ✧ Expr. *A învăţa* (pe cineva) *minte* = a pedepsi (pe cineva). 5. Expr. *A se învăţa minte* = **a)** a câştiga experienţă; **b)** a trage învăţăminte; *p. ext.* a se cuminţi.

ÎNVĂŢÁT, -Ă adj. 1. Cult, instruit; erudit; *p. ext.* priceput. ✦ (Substantivat) Savant. 2. (Despre cunoştinţe, deprinderi etc.) Care este studiat şi reţinut în memorie. 3. Obişnuit cu ceva. ✦ (Despre animale) Dresat.

ÎNVĂŢĂCÉL s.m. (Fam.) Discipol; ucenic.

ÎNVĂŢĂMÂNT (< *învăţa*, după fr. *enseignement*) s.n. 1. Proces organizat de instruire şi de educare: *î. preşcolar*, *î. primar*: clasele I–IV, (*î. secundar*), *î. gimnazial*: clasele V–VIII, *î. liceal*: clasele IX–XII (alcătuind împreună *î. preuniversitar*) şi *î. superior*. În prezent, sistemul naţional de î. superior este în general structurat pe trei niveluri: studii universitare de licenţă, de masterat şi de doctorat. ✧ *Î. la distanţă* = formă de î. superior, care nu implică prezenţa la cursuri, fiind destinat în primul rând persoanelor încadrate în muncă. Se realizează de obicei prin studiu individual şi cu ajutorul mijloacelor de comunicare la distanţă (prelegeri televizate, teste şi exerciţii interactive prin internet etc. Prezenţa la examene este obligatorie. ✦ P. ext. Sistemul instituţiilor şcolare dintr-o ţară. 2. (La pl., în forma *învăţăminte*) Concluzie teoretică şi practică a unei expuneri, a unei întâmplări, a unui eveniment etc.

ÎNVĂŢĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. 1. (PEDAG.) Persoană care predă la clasele I–IV. ✦ Persoană care învaţă pe cineva; dascăl. 2. Autor sau propagator al unei doctrine; îndrumător.

ÎNVĂŢĂTÚRĂ s.f. 1. Totalitatea îndrumărilor teoretice şi practice într-un anumit domeniu; doctrină. 2. Cultură, erudiţie. 3. Studiu; ucenicie. 4. Sfat; lecţie.

ÎNVĂŢĂTURĂ DE CREDINŢĂ, culegere cuprinzând normele de bază ale ortodoxiei, sub formă de întrebări şi răspunsuri; catehism ortodox.

ÎNVĂŢĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU TEODOSIE, operă de mare valoare literară şi istorică a lui *Neagoe Basarab* (paternitate contestată de unii cercetători), se constituie într-un îndreptar pentru viitorul domn Teodosie, fiul lui Neagoe. Scrisă în sec. 16 şi păstrată fragmentar în originalul manuscrisului slavon şi în mai multe cópii în traducere românească (cea mai veche din sec. 17), lucrarea, cu o structură complexă şi o puternică amprentă de originalitate, îmbină paginile moralizatoare cu cele de teorie politică (adevărate capitole de manual diplomatic, strategic şi militar), cu reflecţia filozofică şi meditaţia lirică, fiind totodată un breviar de dogmatică şi morală creştin-ortodoxă.

ÎNVÂRSTÁ vb. I tranz. A realiza o ţesătură cu dungi colorate diferit; *p. ext.* a îmbina între ele lucruri de diferite culori.

ÎNVÂRTEJÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) învârti cu repeziciune, ca într-un vârtej; a se învolbura.

ÎNVÂRTÍ (< *în* + sl. *vrŭtěti*) vb. IV. 1. Tranz., intranz. şi refl. A (se) mişca în cerc, a face o mişcare de rotaţie. ✦ Tranz. A răsuci între degete. ✦ Intranz. A mesteca (în ceva). ✦ Tranz. A juca o horă. ✦ Tranz. A întoarce pe toate părţile. 2. Tranz. A mânui un instrument, o armă. 3. Refl. A umbla fără rost; a se foi. 4. Tranz. (Fam.) A se îndeletnici cu o treabă (adesea necinstită). ✦ Tranz. şi refl. A(-şi) aranja o situaţie favorabilă prin mijloace necinstite.

ÎNVÂRTÍT, -Ă adj., s.m., s.f. **1.** Adj. Răsucit. **2.** S.m. Fam. Persoană care s-a eschivat de la anumite obligații sau și-a făcut o situație prin mijloace necinstite. **3.** S.f. art. Dans popular românesc răspândit în Transilvania, cu mișcare de rotire, la început lentă, apoi rapidă; melodia corespunzătoare acestui dans.

ÎNVÂRTITA, lac carstic, cantonat în formațiuni de gips, la poalele m-ților Ghițu, în com. Nucșoara (Argeș); 2,2 ha. Ad. max.: 5 m.

ÎNVÂRTOȘÁ vb. I tranz. și refl. A deveni sau a face să devină vârtos, a (se) întări. ✦ Fig. A deveni neîndurător.

ÎNVECHÍ vb. IV refl. A deveni vechi, a se uza. ✦ A nu mai fi actual, a nu mai corespunde. ✦ A ieși din uz. ✦ (Despre vin) A se îmbunătăți cu trecerea timpului.

ÎNVECHÍRE s.f. Acțiunea de a (se) învechi. ✧ *Învechirea vinului* = proces de maturizare a vinului în cursul primilor 3–5 ani de la încheierea vinificației, timp în care capătă un buchet și un gust deosebite.

ÎNVECHÍT, -Ă adj. Care a devenit vechi; uzat. ✦ Care nu mai este actual. ✦ Ieșit din uz. ✦ Care are concepții depășite. ✦ Desuet. ✧ Expr. *Învechit în rele* = înrăit.

ÎNVECINÁ vb. I refl. recipr. A se afla, a locui în apropierea cuiva sau a ceva; a avea hotar comun.

ÎNVEDERÁ vb. I tranz. (Livr.) A arăta în mod clar, evident; a releva.

ÎNVELÍ (< în + sl. *valiti*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) înfășura în... ✦ Tranz. A îmbrăca copertele. ✦ Tranz. A acoperi o clădire cu țigle, cu tablă etc. ✦ Tranz. A acoperi focul (jarul etc.) cu pământ sau cu cenușă pentru a-l face să ardă mocnit. **2.** Tranz. A înfășura urzeala pe sulul dinapoi al războiului de țesut.

ÎNVELÍȘ s.n. **1.** Obiect care servește la învelit (ex. coperta unei cărți, acoperișul unei clădiri etc.); stratul exterior al unui obiect. **2.** *Î. geografic* = stratul exterior complex al Pământului, reprezentând zona de întrepătrundere și de interacțiune a *litosferei, atmosferei, hidrosferei* și *biosferei,* în care se desfășoară intens procesele determinate de energia solară, de gravitația universală și de dinamica internă a Pământului. **3.** (BOT.) *Î. vegetal* = pătură de plante care acoperă suprafața uscatului într-o anumită reg.

ÎNVELITOÁRE s.f. Ceea ce servește la învelit. ✦ Plapumă, cuvertură etc. ✦ Hârtie, copertă etc. care îmbracă o carte, un caiet etc. ✦ Față de masă. ✦ (TEHN.) Stratul de material izolant (țigle, olane etc.) care acoperă fața exterioară a versantelor unui acoperiș. ✦ Îmbrăcămintea impermeabilă a corpului unui balon.

ÎNVENINÁ vb. I tranz. **1.** A otrăvi cu venin. ✦ A face să devină otrăvitor, umplând cu venin. **2.** Fig. A face ca o situație să devină de nesuportat. ✦ Tranz. și refl. A (se) amărî; a (se) înrăi.

ÎNVERȘUNÁ (cf. magh. *verseny* „luptă") vb. I refl. și tranz. A acționa sau a face pe cineva să acționeze cu îndârjire, cu mânie.

ÎNVERȘUNÁT, -Ă adj. Îndârjit; neînduplecat. ✦ (Despre sentimente) Puternic, pătimaș.

ÎNVERZÍ vb. IV. **1.** Intranz. (Despre arbori) A înfrunzi; (despre natură) a se îmbrăca cu verdeață. **2.** Tranz. și refl. A face să capete sau a căpăta culoarea verde; a (se) murdări cu verde. ✦ Fig. (Despre oameni) A deveni palid, livid.

ÎNVESELÍ vb. IV refl. și tranz. A deveni sau a face pe cineva să devină vesel; a se dispune **(4).** ✦ Tranz. Fig. A însenina, a lumina.

ÎNVESTÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A acorda unei persoane o funcție, o demnitate; (în Ev. Med.) a da cuiva învestitura.

ÎNVESTÍRE s.f. Acțiunea de a învesti. ✧ (DR.) *Î. cu formulă executorie* = aplicarea formulei executorii pe hotărârea definitivă a unui organ de jurisdicție în vederea executării ei. *Învestirea instanței* = împuternicirea instanței de a soluționa un anumit litigiu.

ÎNVESTITÚRĂ (< fr., lat.) s.f. (În Ev. Med.) Act solemn prin care o persoană era învestită cu o demnitate, cu un drept etc. ✦ Actul prin care seniorul acorda vasalului său un *beneficiu* sau un *feud*. ✦ Actul de numire și de confirmare în funcție a unui prelat, disputat de puterea laică și de puterea papală.

ÎNVEȘMÂNTÁ (ÎNVESTMÂNTÁ) vb. I tranz. și refl. A (se) îmbrăca în veșminte (în vederea unei ceremonii).

ÎNVIÁ vb. I intranz. și tranz. A reveni sau a readuce pe cineva la viață după ce a murit. ✦ Fig. A (se) înviora, a (se) anima. ✦ Intranz. (Despre vegetație) A începe să înverzească după trecerea iernii.

ÎNVIÉRE s.f. **1.** Faptul de a învia; *fig.* înviorare, trezire. **2.** Cea mai mare sărbătoare creștină, sărbătoarea Paștilor, celebrând învierea din morți a lui Iisus Hristos, după răstignirea pe cruce; slujba din noaptea premergătoare. Simbol al izbăvirii de păcatul strămoșesc.

ÎNVINEȚÍ vb. IV intranz. și refl. A căpăta culoare vânătă (la oameni, din cauza frigului, a mâniei etc.). ✦ Tranz. A colora în vânăt. ✦ Tranz. și refl. A provoca vânătăi.

ÎNVÍNGE *(în* + lat. *vincere)* vb. III tranz. A înfrânge inamicul în război, în bătălie; a triumfa, a câștiga într-o întrecere (sportivă); a doborî un adversar, a birui. ✦ (Fig.) A stăpâni (un sentiment, o stare). ✦ Intranz. A răzbi.

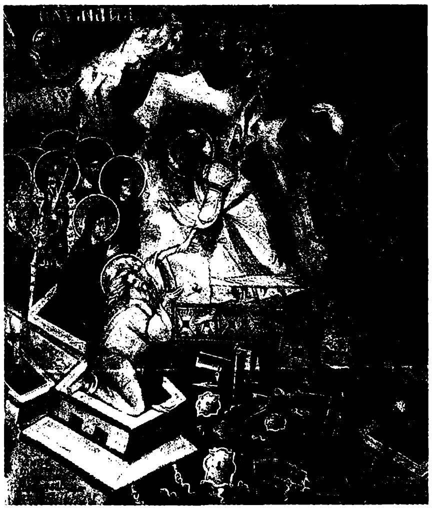

„Învierea"
Frescă, Mănăstirea Marele Meteoron, Meteora (Grecia)

ÎNVINOVĂȚÍ vb. IV tranz. și refl. **1.** Tranz. A arunca o vină asupra cuiva, a acuza. **2.** Refl. A-și asuma o vină, a se învinui.

ÎNVÍNS, -Ă adj. (Și subst.) Înfrânt, biruit; *p. ext.* supus.

ÎNVINUÍ vb. IV tranz. A aduce o învinuire, a acuza.

ÎNVINUÍRE s.f. (DR.) Activitate procesuală având drept scop să stabilească faptul că o persoană a săvârșit o infracțiune, să o trimită în judecată penală și să susțină vinovăția ei în fața organului de jurisdicție. ✧ *Punerea sub î.* = act prin care organul de urmărire penală dispune tragerea la răspundere penală a unei persoane, îi face cunoscută învinuirea și ia act de obiecțiile ei.

ÎNVINUÍT, -Ă s.m. și f., adj. (DR.) Persoană față de care se efectuează urmărirea penală, dar împotriva căreia nu a fost pusă încă în mișcare acțiunea penală. ✦ Acuzat, împricinat.

ÎNVIORÁ (< în + reg. *vioară* „limpede") vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni vioi; *fig.* a (se) însufleți; a (se) împrospăta.

ÎNVOÍ vb. IV. **1.** Refl. A cădea de acord cu cineva; a consimți la... **2.** Refl. (Pop.) A trăi în bună înțelegere. **3.** Refl. (în trecut) A face o învoială agricolă. **4.** A permite cuiva să lipsească temporar de la școală, de la serviciu etc.

ÎNVOIÁLĂ s.f. **1.** Aranjament. **2.** Târg, tocmeală. ✧ *Învoieli agricole* = (în România, între 1866 și 1945) contracte prin care marii proprietari dădeau în arendă țăranilor fără pământ niște parcele sau îi angajau la munci pe moșie.

ÎNVOLBURÁ vb. I tranz. și refl. A (se) mișca în vârtejuri.

ÎNVÓLT, ÎNVOÁLTĂ (lat. *involutus*) adj. **1.** (Despre flori) Cu petale multe și dese. ✦ (Despre păr, pene) Des, bogat. **2.** Umflat, bombat.

ÎNVRĂJBÍ vb. IV refl. și tranz. A se dușmăni sau a face să se dușmănească.

ÎNVREDNICÍ vb. IV refl. **1.** A se dovedi capabil să înfăptuiască ceva. **2.** A avea cinstea, norocul să... **3.** A găsi de cuviință, a binevoi.

ÎNZĂPEZÍ vb. IV refl. (Despre drumuri, terenuri) A deveni impracticabil (din cauza zăpezii); a se troieni. ✦ (Despre vehicule, *p. ext.* despre călători) A rămâne blocat, imobilizat în zăpadă.

ÎNZDRĂVENÍ vb. IV refl. A se însănătoși, a se întrema.

ÎNZECÍ vb. IV tranz. A mări de zece ori; *p. ext.* a mări mult.

ÎNZECÍT, -Ă adj. **1.** Mărit de zece ori; sporit (mult). **2.** (Adverbial) Care se repetă de zece ori.

ÎNZESTRÁ vb. I tranz. **1.** A da zestre unei fete; a dota. **2.** A dota o întreprindere, o instituție etc. cu utilajul necesar, cu mobilier etc. **3.** Fig. A dota cu calități deosebite.

ÎNZIDÍRE s.f. **1.** Operație de fixare a unei piese sau a unui element de construcție într-un masiv de zidărie. **2.** Operație de acoperire a unei construcții, a unei mașini etc. cu un strat de material ceramic sau de piatră.

ÎNZORZONÁ vb. I tranz. și refl. A (se) împodobi excesiv și fără gust; a (se) împopoțona.

Jj

J s.m. invar. **1.** A treisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană fricativă prepalatală sonoră). **2.** (METR.) Simbol pentru *joule.*

JAB (cuv. engl.) Lovitură scurtă la box.

JABAL ASH-SHAYKH v. Hermon.

JABALPUR, oraş în India Centrală (Madhya Pradesh); 951,4 mii loc. (2001). Expl. de bauxită. Uzine metalurgice, chimice şi de automobile; fabrici de textile şi conf., cherestea şi ciment; ţigarete, sticlărie şi ceramică. Comerţ cu lemn. Universitate. Vechiul nume: *Jubbulpore.*

JABERG, Karl (1877–1958), lingvist elveţian. Specialist în romanistică. Cercetări de dialectologie. Contribuţii la dezvoltarea geografiei lingvistice („Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi al Elveţiei meridionale", în colab. cu J. Jud). M. coresp. al Acad. Române (1939).

JABÈS, Edmond (1912–1991), scriitor francez originar din Egipt. Stabilit în Franţa (1957). Meditaţii asupra Scripturii.

JABÍRU (< sp.; cuv. tupi) s.m. Specie de barză americană răspândită din Mexic şi până în Argentina, de c. 1,5 m înălţime, cu penaj alb, cap şi gât negre, cioc masiv negru uşor curbat în sus (*Jabiru mycteria*). Prin extensie, numele a fost atribuit şi altor două specii de barză de mari dimensiuni, cu aspect general asemănător: *j. asiatic* (*Ephippiorhynchus asiaticus*), răspândit din India şi până în Noua Guinee şi N Australiei, cu cap, gât, aripi, spate, cioc şi coadă negre, restul penajului alb, şi *j. african* asemănător cu cel asiatic, dar cu cioc roşu cu o dungă lată neagră, care trăieşte la S de Sahara, în apropierea cursurilor de apă *(Ephippiorhynchus senegalensis).*

JABŁONSKI, Henryk (1909–2003), istoric şi om politic polonez. Comunist. Preşedinte al Consiliului de Stat al R.P. Polone (şef al statului: 1972–1985). Contribuţii privind istoria modernă naţională („Importanţa internaţională a războaielor poloneze de eliberare naţională din sec. XVIII"). M. de onoare al Acad. Române (1965).

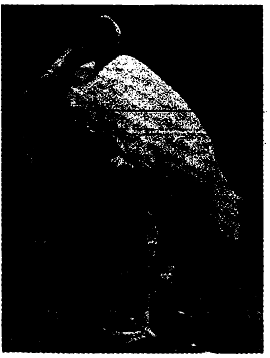

Jabiru

JABOTINSKY, Vladimir Zéev (1880–1940), lider sionist. A luptat în Primul Război Mondial în unităţile evreieşti constituite în cadrul armatei britanice. Fondator al Uniunii Mondiale a Sioniştilor Revizionişti (1925). Unul dintre organizatorii *Haganah*-ului.

JABÓU (< fr.) s.n. Accesoriu de îmbrăcăminte, constând dintr-un volan, de obicei din dantelă, fixat pe piept ca o cravată.

JAC (< fr., engl. n. pr. *Jack*) s.n. **1.** Dispozitiv folosit mai ales în telefonia manuală care permite ca, prin introducerea unei fişe **(2)**, să se stabilească legătura între două linii. **2.** Fişă **(2)** cu dublu contact.

JACHÉTĂ (< fr.) s.f. Haină (tricotată) purtată peste bluză, cămaşă sau peste rochie şi care acoperă partea superioară a corpului.

JACK, Kenneth Henderson (n. 1918), chimist britanic. Cercetări în domeniul cristalografiei şi al metalurgiei. Studii privind chimia stării solide.

JACKSON, oraş în S S.U.A., port la Pearl River, centrul ad-tiv al statului Mississippi; 184,2 mii loc. (2000). Ind. textilă, alim., chim. Echipament electrotehnic. Universitate (1877). Muzeu de artă. Capitoliul (1903), asemănător celui din Washington. Fundat (1819), sub numele de Alexandria; în 1820 i s-a atribuit denumirea actuală, în cinstea preşedintelui Andrew Jackson.

JACKSON, Andrew (1767–1845), general şi om politic american. În timpul Războiului anglo-american (1812–1814), a condus o campanie victorioasă împotriva indienilor creeck din Georgia şi Alabama şi i-a înfrânt pe englezi la New Orleans (1814). În 1818, a luptat împotriva indienilor seminoli, ocupând partea de E a Floridei. A reorganizat Partidul Democrat. Ca preşedinte al S.U.A. (1829–1837) a consolidat autoritatea prezidenţială şi sistemul constituţional democratic american.

JACKSON, Chevalier (1865–1958), medic american. Laringolog. A pus la punct materialul şi tehnicile necesare esofagoscopiei, bronhoscopiei şi bronhografiei.

JACKSON, Colin Ray (n. 1967), atlet britanic. Nou record mondial la Campionatele mondiale din 1993 la probele de ştafetă 4 x 100 m şi 60 m garduri.

JACKSON FIVE, grup american de soul. Constituit din cinci dintre copiii familiei Jackson. Succes la sfârşitul anilor '60 şi începutul anilor '70 („I Want You Back"). În 1971, se separă, unii urmând cariere solistice.

JACKSON, Frederick George (1860–1938), explorator arctic britanic. În perioada 1893 şi 1894 a parcurs c. 5 000 km, străbătând tundra, din pen. Kola şi până la Kirkenes (Norvegia). A explorat arh. Franz Josef (1894–1897).

JACKSON, Glenda (n. 1936), actriţă britanică de teatru şi cinema. Creaţii remarcabile, în piesele lui Shakespeare, Cehov, Ibsen, Brecht, O'Neil ş.a. Protagonistă în filmele anilor '70–'80, în roluri de mare varietate („Maria Stuart, regina Scoţiei", „Vizită la domiciliu", „Pierdut şi regăsit"). Premiul Oscar: 1969 („Femei îndrăgostite"); 1973 („Amprenta clasei").

JACKSON, Helen Hunt (1830–1885), scriitoare americană. Lucrarea „Un secol de ruşine" este o istorie a nedreptăţilor comise de guvernul american împotriva indienilor; romanul „Ramona".

JACKSON, John Hughlings (1835–1911), medic britanic. Unul dintre fondatorii neuropatologiei moderne. A descris formele focale sau parţiale ale epilepsiei (1863), localizând cauza mişcărilor epileptiforme în leziunile cortexului cerebral (1875).

JACKSON, Mahalia (1911–1972), cântăreaţă americană de soul. Vocea de contralto, vibrantă a consacrat-o ca „regină a cântecului gospel" (din 1946).

JACKSON, Michael Joseph (n. 1958), cântăreţ de soul-pop american. Super-vedetă a muzicii pop. S-a impus prin crearea unei atmosfere de spectacol electrizante, calităţile de dansator şi originalitatea interpretărilor. Compune, scrie texte şi îşi orchestrează propriile creaţii („Thriller", „Bad"). Discuri de aur şi platină, premii Grammy.

JACKSON, Milton (zis şi **Bags)** (1923–1999), vibrafonist american de jazz. A înfiinţat „Modern Jazz Quartet". Creator al stilului modern la vibrafon, s-a impus prin viteza interpretărilor, execuţii în tempo rapid şi improvizaţii rafinate („Bag's Groove"). Reprezentant marcant al stilului soul-jazz.

JACKSON, Thomas Jonathan (Stonewall „zid de piatră") (1824–1863), general american. Mare strateg, a luptat în armata separatiştilor sudişti în Războiul de Secesiune, câştigându-şi celebritatea în bătăliile de la: Bull Run (1861, 1862), Antietam (1862), Fredericksburg (1862) şi Chancellorsville (1863), unde a fost rănit mortal.

JACKSONVILLE, oraş în SE S.U.A. (Florida), port la gura de vărsare a fl. St. Johns în Oc. Atlantic; 735,6 mii loc. (2000). Metalurgie; constr. navale. Ind. chim., a celulozei şi hârtiei, de prelucr. a lemnului, textilă, a sticlăriei, alim. şi poligrafică. Bază maritimă militară. Universitate. Fundat în 1816. Vechiul nume: *Cowford.* A primit actuala denumire în onoarea preşedintelui Andrew Jackson.

JACOB, familie de ebenişti francezi. Mai important: **Georges J.** (1739–1814). Reprezentant al stilului *Ludovic XVI* şi apoi *Directoire.* Piese de mobilier caracterizate prin linii sobre, drepte, decorate cu bronz şi incrustaţii policrome.

JACOB, François (n. 1920), medic şi biolog francez. Cercetări privind reglarea genetică a sintezei enzimelor bacteriene; a descoperit acidul ribonucleic mesager, ceea ce a condus la definirea unităţii genetice numite *operon.* Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1965), împreună cu J. Monod şi A. Lwoff.

JACOB, Max (1876-1944), poet, romancier, dramaturg, critic literar și pictor francez. Lirică modernistă, exercitând o puternică influență asupra poeziei contemporane („Paharul cu zaruri", „Apărarea lui Tartuffe", „Cabinetul negru"). Evreu convertit la catolicism (1909), a murit în lagărul de concentrare de la Drancy.

JACOBAEUS, Hans Christian (1879-1938), medic suedez. Promotor al laparoscopiei, pleuroscopiei și toracoscopiei.

JACOBI 1. Moritz Hermann von J. v. **Iakobi, Boris Semionovici. 2. Carl Gustav Jacob J.** (1804-1851), matematician german. Fratele lui J. (1). A creat concomitent, dar independent de N. Abel, teoria funcțiilor eliptice și a studiat integralele abeliene (cărora li s-a atribuit numele său). Contribuții la calculul variațional, teoria numerelor și analiză (unde a introdus determinanții funcționali, care îi poartă numele).

JACOBIÁN (< n. pr. C. *Jacobi*) subst. Determinant funcțional de ordinul *n*, asociat unui ansamblu de *n* funcții de câte *n* variabile, având ca elemente derivatele parțiale ale fiecărei funcții în raport cu fiecare variabilă.

JACOBSEN, Arne (1902-1971), arhitect și designer danez. Lucrări funcționaliste; se impun prin puritatea și eleganța liniilor (uzina „Carl Christensen" - Ålborg, Colegiul „St. Catherine" - Oxford/Anglia, Banca Națională Daneză - Copenhaga).

JACOBSEN, Jens Peter (1847-1885), scriitor danez. Inițiator al naturalismului în literatura daneză. Romanul istoric („Doamna Maria Grubbe") și cel cvasiautobiografic („Niels Lyhne"). Versuri delicate.

JACOBSEN, Robert (1912-1993), sculptor danez. Stabilit la Paris (1947). Sculpturi abstracte în fier (din tije și plăci), de mare rigoare artistică. Figurine („Păpușile").

JACOBSON, Nathan (n. 1910), matematician american originar din Polonia. Lucrări de algebră elementară sau privind teoria inelelor („Algebra elementară", „Structura inelelor").

JACOPO DA BOLOGNA (sec. 16), compozitor și teoretician italian. Virtuoz al harpei. Contribuie la dezvoltarea „Ars nova" în Italia și la nașterea școlii polifonice italiene. Madrigale și motete.

JACQUARD (< fr.; {s} n. pr. *Jacquard*) s.n. Dispozitiv special al războaielor de țesut, folosit pentru obținerea țesăturilor cu legătura complicată, prin comandarea individuală a fiecărui fir de urzeală în operația de formare a rostului. ✦ *Țesătură J.* = țesătură obținută cu ajutorul acestui dispozitiv.

JACQUARD, Joseph Marie (1752-1834), mecanic francez. A inventat (1801) mecanismul de comandă cu cartele perforate pentru războaiele de țesut, care-i poartă numele.

JACQUERIA, răscoală antifeudală a țăranilor din N și NV Franței (1358), în vremea domniei lui Ioan II cel Bun condusă de Guillaume Charles, înfrântă de armata regelui Carol II cel Rău de Navarra, urmată de o sângeroasă represiune.

JACQUIER, Henri (1900-1980), istoric literar francez. Stabilit în România. Studii de estetică, teorie literară („Între pictură și poezie") și de literatură comparată („Noțiunea de literatură comparată").

JACÚZZI (cuv. engl.) Cadă de baie sau duș cu hidromasaj.

JAD (< fr.) s.n. Piatră semiprețioasă, cu două varietăți: *jadeit* și *nefrit*. ✦ Obiect sculptat în jadeit.

Jaguar

JADEÍT (< fr. {i}) s.n. Silicat natural de sodiu și aluminiu din grupa piroxenilor monoclinici, compact, verzui sau albicios, sticlos. Utilizat în arta decorativă, inclusiv a bijuteriilor.

JADOTVILLE v. **Likasi.**

JAEGER, Werner Wilhelm (1888-1961), clasicist, exeget și istoric al filozofiei germane. Inițiator al interpretării evoluționiste a operei aristotelice („Aristotel: fundamentele unei istorii a evoluției sale").

JAÉN, oraș în S Spaniei (Andaluzia); 112,5 mii loc. (2001). Siderurgie; produse chimice și alim.; ceramică; ind. piel. și textilă. Alături de monumente maure există numeroase biserici (San Andrea, San Ildefonso, San Domenico), catedrală (1548, terminată în 1802, după planurile lui Andres de Vandelvira). Castelul Santa Catalina (menționat documentar în sec. 12). Cunoscut în Antic. sub numele de *Auringis.*

JAF (< pol., germ.) s.n. Furt săvârșit prin mijloace violente; jefuire.

JAFFA, oraș în partea de VNV a statului Israel, inclus (1950) în aglomerația urbană Tel Aviv (2,78 mil. loc., 2001). Menționat în „Biblie". Cunoscut în Antic. cu numele *Joppa;* între sec. 15 și 4 î.Hr. a fost stăpânit de egipteni, filisteni, israeliți, asirieni, perși și de Alexandru cel Mare. Ocupat de sirieni (sec. 2 î.Hr.) și de romani (sec. 1 î.Hr.), a fost distrus de împăratul Vespasian în anul 68 d.Hr. Cucerit de arabi (636), s-a aflat sub stăpânirea creștinilor (1099-1196 și 1204-1268); ruinat în timpul cruciadelor, și-a redobândit importanța începând din sec. 16; a intrat sub stăpânirea Imp. Otoman (1517- 1831). Ocupat de Napoleon I în 1799 și de englezi în 1917. Din 1948 a fost unit cu Tel Aviv, formând un centru unic. Numit *Yafo* (în ebraică) și *Yafa* (în arabă).

JAFFNA, oraș în N Republicii Sri Lanka, port la str. Palk; 129 mii loc. (1990). Pescuit. Stațiune balneară. Fort olandez (sec. 17). Principalul centru al comunității tamililor.

JAGGER, Mick (pe numele adevărat *Michael Philip Jagger*) (n. 1943), cântăreț și chitarist britanic de rock. Solist al grupului Rolling Stones, susține în paralel o carieră solo consistentă („She's The Boss", „Primitive Cool").

JAGIĆ, Vatroslav (1838-1923), lingvist și filolog croat. A studiat și a editat texte paleoslave. Studii de istorie a lingvisticii și literaturii slave („Gramatica croată", „Istoria literaturii croate"). M. de onoare al Acad. Române (1904).

JAGIEŁŁO v. **Iagello.**

JAGUÁR (< fr.) s.m. Mamifer carnivor din fam. felidelor *(Panthera onca)*, asemănător cu leopardul, dar mai lung (170-240 cm) și mai masiv, având, de obicei, blana galben-roșiatică cu rozete de pete negre. Trăiește în America de Sud tropicală, pătrunzând și în America de Nord, până în extremitatea de SV a Statelor Unite. Specie ocrotită. Vânător solitar, iute și agil.

JAHĀNGĪR (Cuceritorul lumii), padișah al Indiei (1605-1627) din dinastia Marilor Moguli. A încercat, fără succes, extinderea spre N a imperiului. Protector al artelor. Memorii.

JAHN, Friedrich Ludwig (1778-1852), pedagog german. Întemeietorul educației fizice. În 1811, a deschis, la Berlin, prima sală de gimnastică.

JAHN, Helmut (n. 1940), inginer și arhitect german. A dezvoltat tehnologia „zgârie-norilor" în oțel și sticlă, proiectând, în S.U.A., alături de C.F. Murphy, numeroase clădiri destinate unor instituții sau servicii („Kemper Arena" și „Sala de Expoziție" din Kansas City).

JAHNN, Hans Henry (1894-1959), romancier și dramaturg german. Datorită convingerilor sale pacifiste părăsește Germania și pleacă în Norvegia, apoi în Suedia și, ulterior, în Danemarca. Drame („Medeea"), romane relevând, în forme simbolice, propriile experiențe („Fluviul fără margini", „Corabia de lemn").

JAILOLO v. **Halmahera.**

JAINÍSM (< fr.) s.n. Religie indiană, întemeiată în sec. 6 î.Hr. de ascetul legendar Vardhamana (Mahāvīra), supranumit *Jinna* (Învingătorul); are c. 3,5 mil. de adepți. Promovează non-violența, cinstea, sinceritatea, abținerea și renunțarea la acumularea de bogății.

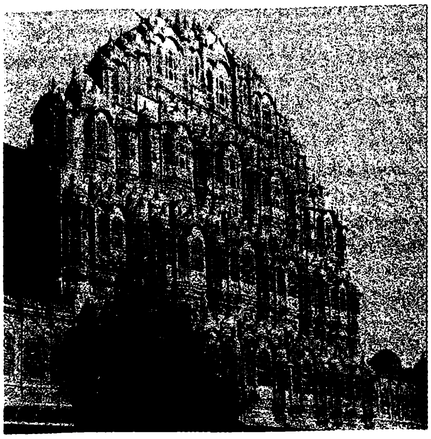

Jaipur. Hawa Mahal

JAIPUR, oraș în partea central-nordică a Indiei, la SV de Delhi, la poalele m-ților Aravalli, centrul ad-tiv al statului Rājasthān; 2,32 mil. loc. (2001). Expl. de marmură. Ind. chimică, electrotehnică, de prelucr. a metalelor, textilă, sticlăriei, ceramicii, hârtiei; orfevrărie; covoare țesute manual. Observator astronomic (sec. 18). Universitate. Vechi centru al civilizației indiene (în apropiere se găsesc ruinele orașului antic Amber). Celebrul palat „al vânturilor" (Hawa Mahal, 1739). Turism. Întemeiat (1727) de maharajahul Jai Singh II. Vechiul nume Jeypore.

JAIS (cuv. fr.) s.n. Varietate de antracit foarte dură, de un negru strălucitor, utilizată la confecționarea mărgelelor, nasturilor.

JAI SINGH II, maharajah (1699-1743) al Rājahstān-ului. Fondator al orașului *Jaipur* (1727). Astronom; a înființat observatoare în N Indiei. Autor al unor tabele astronomice de mare precizie.

JAKARTA, cap. Indoneziei, situată în NV ins. Java, la gura de vărsare a fl. Liwung în G. Jakarta; 8,34 mil. loc. (2000). Portul maritim Tanjungpriok (construit în anii 1883-1886) este situat la c. 10 km de oraș. Siderurgie. Constr. navale. Întreprinderi de prelucr. a cauciucului și lemnului, de piel., montaj de automobile, produse alim., textile. Poligrafie. 11 universități; acad. de științe; muzee. Catedrală romano-catolică (sec. 17); moscheea Istiqlal. Galerii de artă. În 1619-1621 olandezii au întemeiat aici *Batavia,* reședința autorităților coloniale olandeze ale Indiilor de Est. În aug. 1945, aici a fost proclamată independența Indoneziei, iar în 1949 Batavia și-a schimbat numele în J., devenind cap. țării.

JAKÓ Zsigmond Pál (n. 1916, sat Roșiori, jud. Bihor), istoric maghiar din România. M. de onoare al Acad. (1996). Contribuții la istoria medievală a Transilvaniei. Editor de izvoare documentare („Urbariile cetății Gilăului", „Codex diplomaticus Transsylvaniae. I. 1023-1300"), specialist în științele auxiliare ale istoriei și în istoria cărții și tiparului („Philobiblon transilvan").

JAKOBSON, August (1904-1963), scriitor eston. Romane naturaliste („Strada băieților păcătoși"). Drame politice („Viața în citadelă").

JAKOBSON, Roman Osipovici (1896-1982), lingvist american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1941). A întemeiat, împreună cu N.S. Trubețkoi, Cercul Lingvistic de la Praga, fiind fondatorii fonologiei moderne („Principii de fonologie istorică"). Unul dintre inițiatorii școlii

Jakarta. Vedere generală

formaliste şi structuraliste. Studii de lingvistică generală („Limbajul copiilor, afazia şi legile fonetice generale") şi fonetică.

JAKŠIĆ, Djura (1832-1878), scriitor şi pictor sârb. Principalul reprezentant al romantismului sârb. Poezii („În pădurea de tei"); nuvele sociale („Moşierul"), drame patriotice („Migraţiunea sârbilor"). A pictat icoane.

JALĀLĀBĀD, oraş în partea de E a Afghanistanului, la confl. râului Kabul cu Chitral, în apropierea graniţei cu Pakistanul; 58 mii loc. (2002). Universitate. Fundat (c. 1560) de către *Akbar*. A suferit distrugeri materiale şi o depopulare masivă în urma războaielor (dintre anii 1970-1988) cu U.R.S.S. şi a conflictelor cu caracter religios.

JALANDHAR, oraş în NV Indiei (Punjab), la poalele m-ţilor Himalaya; 701,2 mii loc. (2001). Ind. de prelucr. a metalelor, mătăsii, piel. Jucării. Artizanat (articole din lemn lăcuit şi din fildeş). Materiale sportive. Vechiul nume: *Jullundur*.

JALAPA (cuv. sp., după numele unui oraş mexican) subst. Extras din rădăcina plantei *Exogonium purga*, utilizat ca purgativ, sub formă de pulbere.

JALAPA (JALAPA ENRÍQUEZ), oraş în E Mexicului, la poalele Sierrei Madre Oriental, la 1 425 m alt., centrul ad-tiv al statului Veracruz; 390,5 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, a prelucr. lemnului, celulozei şi hârtiei, textilă şi alim. Staţiune climaterică montană. Catedrală (sec. 18). Universitate. Muzeu de arheologie. Întemeiat în sec. 16.

JÁLBĂ (< sl.) s.f. (Pop.) Plângere, reclamaţie (făcută în scris).

JÁLE (< sl.) s.f. Tristeţe, mâhnire, durere adâncă; dezolare.

JALEA, Ion (1887-1983, n. Casimcea, jud. Tulcea), sculptor român. Acad. (1963). Elev al lui Paciurea şi Bourdelle. Portrete („Tatăl meu", „Autoportret"), compoziţii („Arcaş odihnindu-se"), alegorii („Hercule doborând Centaurul"), monumente („Spiru Haret", „Mihai Eminescu", „Decebal"), reliefuri remarcabile prin echilibrul clasic al compoziţiei, expresivitatea formelor şi sobrietatea mijloacelor plastice.

JÁLEŞ (< *jale*) s.m. **1.** Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Salvia*, fam. lamiacee, cu frunze opuse şi cu flori viu colorate, galbene, albastre sau albe. Specia *Salvia officinalis* se cultivă ca plantă medicinală. **2.** Plantă erbacee, perenă, alb-lânoasă, meliferă, din fam. lamiacee, cu frunze ovate şi cu flori purpurii dispuse într-un spic terminal *(Stachys germanica)*; folosită în ceaiuri contra tusei.

JALISCO, stat în V Mexicului, pe coasta Oc. Pacific; 80,8 mii km²; 6,32 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Guadalajara*.

JÁLNIC, -Ă adj. (Şi adverbial) Trist, dureros, dezolant. ✦ Care provoacă milă, demn de compătimire.

JALÓN (< fr.) s.n. 1. (TOPOGR.) Tijă din lemn care serveşte la marcarea şi la semnalizarea punctelor de pe teren în lucrările topografice. **2.** Fig. Element care marchează un punct, o etapă în desfăşurarea unei activităţi.

JALONÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. (TOPOGR.) A marca pe teren, prin jaloane **(1)**, punctele unui traseu, ale unui aliniament. 2. Fig. A fixa punctele principale ale unei probleme, a trasa în linii mari un plan.

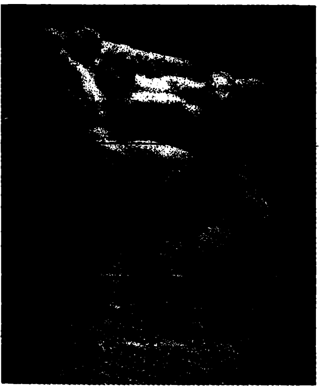

Ion Jalea: „Hercule doborând Centaurul"

JALOUX, Edmond (1878-1949), scriitor francez. Romane psihologice (îmbinând înclinaţia spre ireal cu interesul pentru mister şi inconştient („Restul e tăcere"). Eseuri asupra literaturii engleze şi germane („Spiritul cărţilor", „Anotimpurile literare").

JALUZEÁ (după fr. *jalousie*) s.f. (De obicei la pl.) Stor confecţionat din lamele subţiri de lemn, aluminiu, material plastic etc., ataşat canatului unei ferestre, cu ajutorul căruia se împiedică pătrunderea luminii în încăperi.

JAM sau **JAM SESSION** s.n. Întâlnire între muzicieni de jazz, blues sau rock, în general în număr mic, care improvizează liber pe teme cunoscute.

JAMAL, Ahmad (pe numele adevărat *Fritz Jones*) (n. 1930), pianist de jazz american. Stil caracterizat de utilizarea prioritară a registrului acut. A influenţat majoritatea pianiştilor contemporani.

JAMĀL AD-DĪN AL-AFGHĀNI (1838-1897), filozof şi om politic afgan. Fondator al unei mişcări naţionaliste islamice care viza eliberarea ţărilor musulmane de sub dominaţia europeană şi unirea lor într-un singur stat.

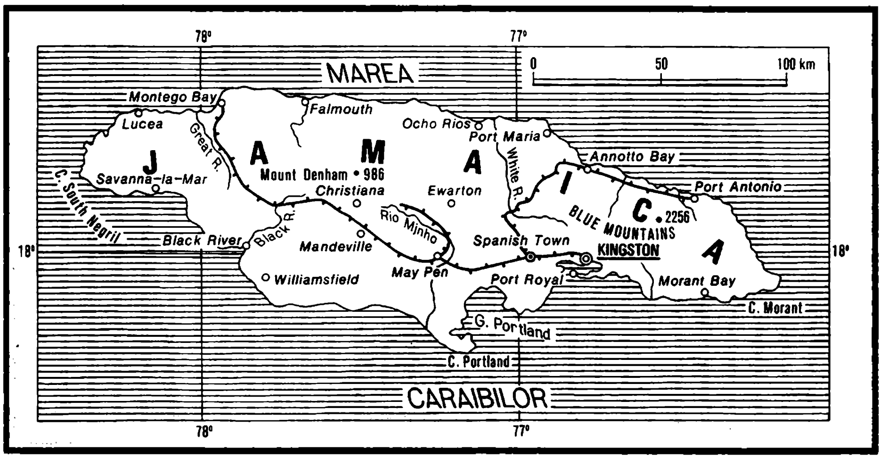

JAMAICA, stat în America Centrală insulară, ocupând ins. J. din arh. Antilele Mari; 10,9 mii km²; 2,69 mil. loc. (2003), din care peste 90% negri. Limba oficială: engleza. Religia: protestanţi (anglicani, baptişti, metodişti ş.a.) 56%, culte locale 35%, catolici 5%, hinduşi, islamici. Cap.: *Kingston*. Ins., alungită pe direcţia E-V, are un relief de coline calcaroase, puţin înalte, care coboară spre ţărmuri în câmpii litorale înguste. În N şi E există înălţimi muntoase, care culminează în vf. Blue Mountain (2 256 m). Cicloane tropicale. Păduri tropicale, cu esenţe valoroase (îndeosebi în N), mangrove de-a lungul ţărmurilor, vegetaţie semiaridă în S. Mari expl. de bauxită (locul 4 pe Glob în 2006). Agricultura este dominată de cultura trestiei de zahăr, arbori de cafea şi cacao, bananieri, citrice, papaya, avocado, mango, tutun, batate, igname, manioc, cereale şi legume. Se cresc bovine, porcine, caprine, păsări. Pescuit. Ind. produce: energie electrică, alumină, produse petroliere, ciment, anvelope, ţesături de bumbac, încălţ., produse alim. Turism în plină dezvoltare; staţiuni balneoclimaterice. Moneda: 1 dollar jamaican = 100 cents. - *Istoric.* Locuită de indienii arawak, care îi spuneau Xayamaca, ins. a fost descoperită de Columb în 1494, care a denumit-o Sfântul Iago. Colonizată de Spania începând cu sec. 16, a trecut, de la mijlocul sec. 17, în stăpânirea Marii Britanii. După exterminarea, încă în sec. 16, a populaţiei băştinaşe, pe plantaţiile de trestie de zahăr, indigo şi cafea sunt aduşi sclavi din Africa, J. devenind, după 1713, marea piaţă de sclavi negri a Americii de Sud. În 1866, Parlamentul englez emite pentru colonia J. un act constituţional. La sfârşitul sec. 19, a început pătrunderea capitalului american, intensificat mai ales după Primul Război Mondial. Ca urmare a creşterii mişcării de eliberare naţională, J. obţine (1944) o nouă Constituţie, iar în 1953, autonomie internă. Membră (1958-1962) a Federaţiei Indiilor de Vest, J. are, din 1959, drept de autoguvernare. La 6 aug. 1962 se retrage din federaţie, provocând destrămarea acesteia, şi se proclamă stat independent în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (18 sept. 1962). Scena politică este dominată de două partide - unul socialist (Partidul Laburist, lideri: Michael Manley, prim-min. 1972-1980 şi 1989-1992 şi Percival J. Patterson, din 1992, reconfirmat în 1997 şi 2002); din 2006 Portia Simson Miller) şi unul conservator (Partidul Naţional al Poporului). Monarhie constituţională; şeful statului este, *de iure*, suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general.

JAMBI, oraş în Indonezia (SE ins. Sumatera), port pe râul Hari; 417,5 mii loc. (2000). Expl. şi prelucr. petrolului şi a lemnului. Universitate. Vechiul nume: *Telanajpura*.

JAMBIÉRĂ (< fr.) s.f. Învelitoare de piele, de postav sau lână, care acoperă piciorul de la gleznă până aproape de genunchi.

JAMBÓN (< fr.) s.n. Produs alimentar obţinut din pulpă de porc prelucrată prin sărare şi afumare sau fierbere; şuncă.

JAMES v. **Iacob.**

JAMES 1. Golf pe ţărmul de N al Canadei, care pătrunde pe c. 400 km în interiorul continentului, fiind prelungirea spre S a G. Hudson. **2.** Râu în partea central-nordică a S.U.A., afl. stg. al lui Missouri; 1 142 km. Izv. din pod. Preriilor (Platoul Missouri). Cunoscut şi sub denumirea de *Dakota*. **3.** Fluviu în partea de E a S.U.A.; 547 km. Se formează prin confl. a două râuri (Jackson şi Cowpasture), care izv. din m-ţii Alegani şi se varsă, printr-un estuar, în G. Chesapeake.

JAMES, Elmore (1910-1963), cântăreţ şi chitarist de blues american. Iniţiatorul stilului Chicago-blues. Celebru (1951) prin utilizarea tehnicii *slide-guitar*, preluat de rockerii englezi. Precursor al rockului anilor '60.

JAMES 1. William J. (1842-1910), filozof şi psiholog american. În „Principii de psihologie", J. a reformulat *pragmatismul* iniţiat de *Ch.S. Pierce*, şi l-a dezvoltat în direcţii noi, abordând probleme de psihologie şi religie („Voinţa de a crede", „Varietatea experienţei religioase"). **2. Henry J.** (1843-1916), scriitor american. Naturalizat englez. Frate cu **J. (1).** Inovează tehnica romanului fiind

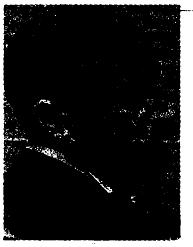

Henry James

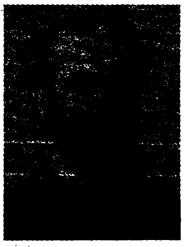

William James

un precursor al monologului interior („Portretul unei doamne”, „Ambasadorii”). Nuvele („Daisy Miller”). Proză fantastică („Turnul de fildeş”).

JAMES OF HOLLAND PARK, P(hyllis) D(orothy), baroană (zisă P.D.) (n. 1920), scriitoare britanică. Romane polițiste („O nebunie care provoacă moartea”).

JAMESON, Sir Leander Starr (1853–1917), medic şi om politic britanic. Stabilit în Africa de Sud (1878), l-a sprijinit pe *Cecil Rhodes* în politica de expansiune britanică. Prim-min. al Coloniei Cap-ului (1904–1908).

JAMMES, Francis (1868–1938), poet, romancier şi preot francez. Reprezentant al naturismului („De la ruga din zori la cea de seară”).

JAMMU, oraş în NV Indiei, la poalele m-ților Himalaya, centrul ad-tiv (reşed. de iarnă) al statului Jammu şi Kashmir; 235,5 mii loc. (2001). Ind. farmaceutică, textilă şi de ceramică. Fort. Palat. Universitate. Stațiune climaterică. Numeroase temple hinduse. Loc de pelerinaj.

JAMMU ŞI KASHMIR, stat în NV Indiei cu statut de autonomie; 222,2 mii km^2; 10,1 mil. loc. (2001) (65% musulmani, 30% hinduşi, budişti sikh). Centre ad-tive: *Srinagar* (reşed. de vară) şi *Jammu* (reşed. de iarnă). Cuprinde trei reg. administrative: Jammu, valea Kashmir şi Ladakh. O parte din Kashmir (83,2 mii km^2) este în litigiu cu Pakistanul. Fondat în 1540.

JĀMNAGAR, oraş în V Indiei (Gujarāt), în pen. Kāthiāwār, port la M. Arabiei; 558,4 mii loc. (2001). Expl. de sare şi bauxită. Ind. chimică, a cimentului, piel., textilă şi a ceramicii. Meşteşuguri (orfevrărie). Pescuit de perle. Vechiul nume: *Navanagar*.

JAMSHEDPUR, oraş în NE Indiei (Bihar), la V de Calcutta, în platoul Chotta-Nagpur; 570,3 mii loc. (2001). Pr. centru siderurgic al țării. Ind. constr. de maşini şi chimică.

JAMU MARE, com. în jud. Timiş, în C. Bârzavei; 3 137 loc. (2008). Satul J.M. este menționat documentar în 1343.

JAN „Magister“ (sec. 15), meşter pietrar. A realizat, la comanda lui Ştefan cel Mare, mai multe pietre funerare pentru necropola domnească de la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți.

JANÁČEK, Léoš (1854–1928), compozitor ceh. Inspirat de folclor, a compus opere („Jenufa”), muzică de cameră şi simfonică („Misa glagolitică”), caracterizată prin dinamism, forță expresivă, claritate.

JANCHELEVICI, Idel (1909–1994, n. Leova, Basarabia), sculptor francez de origine română. Stabilit în Belgia (1931), apoi în Franța (1950). Basoreliefuri şi monumente publice („Scufundătorul şi arcul său” la Bruxelles; „Monumentul național al prizonierului politic”, la Breendonck; „Maternitate”, la Haifa). M. de onoare al Acad. Române (1992).

JANCO (IANCU), Marcel (1895–1984, n. Bucureşti), pictor, grafician şi arhitect israelian. Originar din România. Animator al mişcărilor de avangardă (până în 1940). Stabilit în Palestina (1941). Apropiat de mişcarea *dadaistă*. Ca arhitect, a proiectat Sanatoriul Predeal. În plastică, influențat de cubism („Țărancă cu ouă”); promovează ulterior o artă abstract-constructivistă, folosind tehnici diferite: relief pictat, xilo- şi linogravură, sculptură cinetică, pictură în ulei, colaj etc. („Café-concert”, „Roadele pământului”). Ca grafician („Compoziție”), a abordat şi portretul („Ion Vinea”).

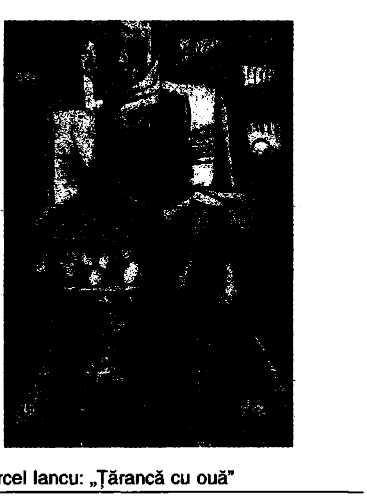

Marcel Iancu: „Țărancă cu ouă”

JANCSÓ Miklós (n. 1921), regizor ungur de film şi de teatru. Creator al unui univers cinematografic cu accent pe latura formală şi meditația asupra puterii politice, omul fiind considerat prizonier al istoriei (trilogia „Sărmanii flăcăi”, „Roşii şi albii”, „Linişte şi strigăt”, „Psalmul roşu”, „Rapsodia ungară”).

JANDÁRM (< fr.) s.m. Militar din cadrul jandarmeriei.

JANDARMERÍE (< fr.) s.f. Poliție militară la sate, având sarcina de a păzi şi a menține ordinea. Reînființată în 1990, cu atribuții lărgite, fiind, alături de poliție şi de gardienii publici, instrumentul de menținere a ordinii publice, atât la oraşe cât şi la sate.

JANEQUIN, Clément (c. 1485–c. 1558), compozitor francez. Reprezentant al polifoniei vocale din sec. 16. Inventivitate ritmică şi melodică, utilizarea onomatopeelor. Cântece („Bătălia de la Marignon”, „Cântecul păsărilor”), motete, mise.

JANET, Paul (1863–1937), inginer francez. Contribuții la reorganizarea învățământului superior românesc. Lucrări didactice pentru învățământul tehnic („Primele principii de electricitate industrială. Pile. Acumulatoare. Dinamuri. Transformatoare”). M. de onoare al Acad. Române (1919).

JANET, Pierre (1859–1947), psiholog şi neurolog francez. Promotor al psihologiei experimentale; a studiat isteria şi psihastenia, a folosit hipnoza („Nevrozele şi ideile fixe”).

JANEVSKI, Slavko (n. 1920), scriitor macedonean. Poet („Poeme”), povestitor („Strada“) şi romancier („Furia şi durerea”).

JANKA Victor de (1837–1890), botanist ungur. A întreprins numeroase călătorii de studii în România şi în Pen. Balcanică. M. coresp. al Acad. Române (1882).

JANKÉLÉVITCH, Vladimir (1903–1985), filozof, eseist şi muzicolog francez de origine rusă. Influențat de H. Bergson. Lucrările sale tratează aspecte morale, estetice şi metafizice ale filozofiei existenței („Paradoxul moralei”, „Ireversibilul şi nostalgia“). Contribuții în domeniul muzicologiei („De la muzică la tăcere”).

JAN MAYEN, ins. vulcanică norvegiană în N Oc. Atlantic, la 480 km E de Groenlanda; 372,5 km^2. Alt. max.: 2 277 m (vulcanul Beerenberg). Ghețari. Tundră. Bauxită. Pescuit. Descoperită (1607) de H. Hudson şi redescoperită (1614) de J.J. Mayen. Anexată de Norvegia (1929). Stație de radionavigație şi meteorologică.

JANNINGS, Emil (pe numele adevărat *Theodor Friedrich Emil Janenz*) (1884–1950), actor german de teatru şi de cinema, vedetă internațională a anilor '30–'40. Roluri în filme expresioniste şi psihologice („Ultimul dintre oameni”, „Cabinetul figurilor de ceară”, „Îngerul albastru”, „Stăpânul”). Premiul Oscar: 1927 („Ispitele trupului”) şi 1928 („Ironia destinului”, „Crepusculul gloriei“).

JÁNOSSY Lajos (1912–1978), fizician ungur. Lucrări privind radiațiile cosmice, fizica nucleară şi teoria relativității.

JANSEN, Cornelis Otto (Jansenius Cornelius, zis) (1585–1638), teolog olandez. Episcop de Ypres. Se pronunță împotriva protestanților. Inițiator al *jansenismului* („Augustinus” – lucrare publicată postum).

JANSEN, Zacharias (sec. 16–17), optician olandez. I se atribuie inventarea microscopului (c. 1590) şi a telescopului (a construit, împreună cu Hans Lippershey, un model al acestuia, în 1609).

JANSENÍSM (< fr.; {s} n. pr. *Jansenius*) s.n. Mişcare reformatoare în Biserica catolică, apărută în Olanda şi Franța, pe baza doctrinei teologului olandez *Cornelis Jansen*. Centrul j. a fost mănăstirea Port-Royal, în jurul căreia s-au grupat învățați de seamă (B. Pascal, A. Arnauld, P. Nicole ş.a.). J. a preluat tendențios concepția Sf. Augustin despre predestinare şi a propovăduit o morală austeră. Condamnat de Papalitate (bulele din 1642, 1653, 1656); în 1713, janseniştii sunt expulzați din Franța, refugiindu-se în Olanda, unde, până astăzi, mai există, la Utrecht, o biserică jansenistă, fondată în 1724.

JANSKY, Jan (1873–1921), psihiatru şi serolog ceh. Stabilit în S.U.A. A sistematizat principalele patru grupe sangvine (1907) pe care le-a numerotat de la I la IV, ele corespunzând grupelor 0, A, B şi AB ale lui *K. Landsteiner*.

JANSKY, Karl (Guthe) (1905–1950), inginer american. A descoperit (1931) că sursa paraziților care perturbau radiocomunicațiile era constelația Săgetătorul, descoperire ce a dus la dezvoltarea radioastronomiei. Unitatea de măsură folosită în radioastronomie pentru a măsura puterea receptată de un telescop de la o sursă cosmică îi poartă numele.

JANSONS, Mariss (n. 1943, Riga), dirijor lituanian. Colaborează cu numeroase orchestre ca invitat (predominant în Marea Britanie, S.U.A.) şi dirijor permanent (Sankt-Peterburg, Oslo, Pittsburgh). Amplă discografie pentru EMI (numeroase lucrări de compozitori ruşi, Mahler, Ravel, Sibelius ş.a.).

JANSSEN, Jules (1824–1907), astronom şi fizician francez. Întemeietorul Observatorului de astrofizică de la Meudon (1876). Contribuții în analiza spectrală stelară şi în studiul protuberanțelor solare. A realizat, printre primii, fotografii ale Soarelui şi cometelor; în 1904, a publicat „Atlasul fotografiilor solare”, cu peste 6 000 de imagini. Unul dintre craterele Lunii îi poartă numele. A descoperit (1868), în acelaşi timp cu J.N. Lockyer, heliul, depistându-i existența în atmosfera solară.

JÁNTĂ (< fr.) s.f. Partea exterioară a unei roți, pe care se fixează pneul.

JANȚ s.n. **1.** Zer untos rezultat la fabricarea caşcavalului, în urma opăririi caşului cu apă clocotită. **2.** Partea lichidă rămasă după coagularea laptelui. **3.** Zară fiartă rămasă de la prepararea urdei.

JANUS, divinitate romană, care a primit de la Saturn facultatea de a cunoaşte trecutul şi viitorul, fiind reprezentat cu două fețe. Este păstrătorul porților.

JANUS PANNONIUS (numele latinizat al lui *János Csezmiczey*) (1434–1472), poet umanist ungur. Neoplatonician. Versuri (în latină) care fac elogiul filozofiei lui Epicur şi critica scolasticii („Goana vânturilor”). A influențat poezia laică maghiară din sec. 16.

JAN VAN LEIDEN (pe numele adevărat *Jan Beuckelszoon*) (c. 1509–1536), predicator anabaptist olandez. Conducător al comunei teocratice din Münster (apr. 1534–iun. 1535), a introdus comunitatea bunurilor şi poligamia. După înfrângerea comunei a fost torturat şi ucis (ian.).

JAN Z ROKYCAN (c. 1390–1471), lider religios din Boemia. Unul dintre conducătorii husiților; din 1432, şef al grupării de stânga. Arhiepiscop al Bisericii husite, l-a sprijinit pe regele Jiři z *Poděbrad* în lupta contra Bisericii romano-catolice, care inițiase o cruciadă împotriva husiților (1467–1471).

JAPELLI, Giuseppe (1783–1852), arhitect şi inginer italian. Lucrări în stil neoclasic, relevând influența romantismului şi a eclectismului („Cafeneaua Pedrocchi” din Padova). Parcuri („Villa Torlonia” din Roma).

JÁPIȚĂ (< bg.) s.f. **1.** Piesă de lemn sau de fier montată deasupra părții din față a proțapului, pentru a permite articularea jugului cu proțapul. **2.** Peior. Persoană fără caracter.

JAPONÉZ, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a format ca națiune în Japonia. Mai trăiesc în S.U.A., Brazilia, Canada, Perú etc.; de religie şintoistă, budistă şi creştină. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Japonia; nipon. **2.** Adj. Care aparține Japoniei sau japonezilor, referitor la Japonia sau la japonezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din familia altaică, vorbită de japonezi. Primele inscripții în japoneză, cu caractere ideografice, împrumutate de la chinezi, datează din sec. 6. **J.** modernă foloseşte una dintre cele mai complicate scrieri, cu un caracter eterogen, constând din trei sisteme de scrieri diferite (unul ideografic, de origine chineză şi două silabice) care coexistă în mod sincretic; textele se scriu în coloane verticale, de la dreapta la stânga. ✧ *Artă j.* = artă dezvoltată în Japonia încă din perioada Neoliticului şi materializată inițial, în perioada Jōmon, prin vase de ceramică, al căror decor specific era torsada. În perioada următoare, Yayoi (sec. 3 î.Hr.-2 d.Hr.), apar vasele de bronz în formă de clopot cu motive decorative liniare, subțiri, deosebit de rafinate. Perioada Kofun se caracterizează printr-o dezvoltare a artei funerare, morminte cu tumuli, sarcofage din teracotă şi piatră, alături de care pot fi găsite statuete de lemn, podoabe şi arme de fier. În arhitectură predomină elementele specifice templelor şintoiste: construcții simple de lemn, cu acoperişul în coamă, ridicate deasupra unei platforme mult înălțate. În perioada Asuka (593-710), arta j. cunoaşte o deosebită înflorire sub influența artei chineze şi coreene. Construcțiile arhitecturale religioase (pagodele) şi civile (palatele), din lemn, se caracterizează prin acoperişul piramidal, format din mai multe etaje suprapuse, care se retrag succesiv, având marginea streşinii ridicată, şi prin pereții cu decorații policrome, luxuriante. Cea mai veche mănăstire budistă japoneză este Hōryūji (607) lângă Nara, care include „Sala de aur" (Kondo), unde se află grupul statuar din bronz denumit „Triada lui Sakyamuni" - mărturie a unei arte figurative, dezvoltată sub influența celei chineze din perioada Tang. În perioada Nara (710-794), sub influența continentală, în arta j. se manifestă gustul pentru grandios şi monumentalitate (templul Todaiji), iar arta lăcuitului cunoaşte o înflorire deosebită („Tabernacolul lui Tamamushi"). Sculptura în lemn, bronz sau piatră, reprezentând divinități budiste, figuri de împărați şi demnitari, animale fantastice cu semnificații simbolice ia dimensiuni colosale („Triadele lui Yakushi", sec. 7; „Buddha Roshana", sec. 8). În pictură încep să fie întrebuințate noi materiale, printre care creta, ruloul de hârtie *(emakimono)* şi ruloul de mătase. În perioada Heian (794-1185), influența chineză îşi pierde din importanță, statuile, în special din lemn, au trăsături mistice, enigmatice („Amida Nyorai", sec. 11, de Jocho). Alături de pictura religioasă se dezvoltă şi stilul *yamato-e,* în culori pastelate, delicate („Istoria lui Genji"). Elementele arhitectonice se armonizează cu peisajul („Engakuji", lângă Kyōto; Kongobuji, pe muntele Koya), iar grădinile sunt integrate în locuințele aristocraților. Creşterea importanței aristocrației războinice în perioada Kamakura (1185-1333) se traduce pe plan artistic în forme de un auster realism. În statuara de lemn o atenție sporită este acordată trăsăturilor feței. În pictură sunt abordate noi subiecte: hagiografice, anecdotice, povestiri populare. Arta portretistică ia un mare avânt („Minamoto no Yoritomo" şi „Tairano Shigemori" picturi de Fujiwara no Takanobu, sec. 13). Odată cu răspândirea ritualului servirii ceaiului se dezvoltă arta ceramicii (reg. Seto). În perioada Muromachi (sau Ashikaga, 1333-1573), caracterizată prin răspândirea ideilor budiste zen, care promovau recuperarea valorilor materiale şi spirituale, şi în perioadele următoare, un loc important îl ocupă pictura sub formă de *kakemono*-uri şi *makimono*-uri, de un mare rafinament al liniei şi coloritului (Sesshū, sec. 15; Kāno Motonobu, sec. 16; Kāno Masanobu, Kōrin Ogata, sec. 17). Cu toată politica izolaționistă instaurată în perioada Tokugawa (1615-1868), infiltrațiile de tehnică artistică occidentală vor duce la formarea unor curente opuse picturii oficiale Kāno: şcoala decorativă Rimpa (sec. 17), reprezentată de Sōtatsu („Povestea lui Genji"), şi Kōrin Ogata („Prune roşii şi albe"), precum şi şcoala Maruyama (sec. 18-19), cu tendințe realiste. De o răspândire rapidă se bucură genul popular *ukiyo-e* (sec. 18-19) care exaltă viața pământească, manifestându-se cu deosebire în xilogravură şi în arta stampelor mono- şi policrome de mare rafinament (Harunobu, Sharaku, Utamaro, Hokusai, Hiroshige). Arhitectura (sanctuare, mausolee) continuă să se dezvolte în forme şintoist-budiste (complexul de la Nikkō). Tot acum, sub influența teatrului, se dezvoltă creația de măşti. Ca urmare a preluării contactelor cu Occidentul (perioada *Meiji,* 1868-1912), se introduc materiale şi stiluri tipic europene. După Primul Război Mondial, iau naştere mişcări de avangardă (grupul Bunriha) şi Asociația japoneză pentru designul industrial. După al Doilea Război Mondial, cinematografia j. se impune prin marii regizori A. Kurosawa, M. Kobayashi, M. Kenji, S. Kaneto, care aduc o notă specifică, tradițională, de mare plasticitate. Asupra arhitecturii j. se manifestă în special influența funcționalismului american, adaptat exigențelor locale (K. Tange, J. Sakakura). În anii '60 se remarcă activitatea grupului Metabolism (K. Kikutake, N. Kurokawa) şi aşa-numitului New Wave japonez (A. Isozaki, K. Shinohara). În pictură, sfârşitul anilor '50 este dominat de grupul Gutaj din Osaka (K. Shiraga, S. Murakami), înrudit cu neodadaismul, iar după anii '60, de mişcarea Mono-ha.

JAPONIA 1. Țara Soarelui Răsare, stat în E Asiei (Extremul Orient), ocupând Arh. Japonez, aflat în V Oc. Pacific. Cuprinde 4 mari ins.: Hokkaidō, Honshū, Kyūshū, Shikoku, precum şi arh. Ryūkyū, Ogasawara, Kazan Rettō şi Minami-Tori. 372,824 mii km^2; 127,7 mil. loc. (2005). Limba oficială: japoneza (nipona). Religia: şintoistă şi budistă c. 84%, alte culte c. 16%. Cap.: *Tōkyō.* Oraşe pr.: Yokohama, Ōsaka, Nagoya, Sapporo, Kyōto, Kōbe, Hiroshima. *Relief* predominant muntos. Numeroşi vulcani (Fuji Yama, 3 776 m, alt. max. a J.). Seisme frecvente, care, alături de vulcani, conturează imaginea unei zone labile tectonic, componentă a „Cercului de Foc" al Pacificului. Câmpiile ocupă 15% din terit. Taifunurile şi, uneori, valurile uriaşe (tsunami) provocate de seisme se abat asupra insulelor, având efecte dezastruoase în reg. litorale. Numeroase parcuri naționale şi rezervații. Țară cu o economie dezvoltată, a doua putere economică mondială după S.U.A., J. are resurse minerale variate, care însă nu asigură decât în mică măsură necesarul de materii prime ale unei ind. complexe, cu înalt nivel tehnologic. J. se află pe unul dintre primele trei locuri pe Glob în metalurgia feroasă şi neferoasă, electronică, constr. navale, de autovehicule, ind. lemnului, mat. de constr., petrochimie, hârtie, textile ş.a. Mare producătoare de energie electrică, fontă şi feroaliaje, oțel, cocs, nichel, titan, aluminiu, cupru brut şi rafinat, plumb, zinc, utilaje şi instalații ind., automobile (locul 1 pe Glob, 9,7 mil. bucăți în 2006), nave (vase moderne de pescuit, locul 1 pe Glob), aparataj electrotehnic, elemente tranzistorizate, televizoare, calculatoare, instrumente de precizie şi aparate optice, maşini de calculat, ceasuri, aparate foto, produse petroliere, produse chimice, ciment, ind. textilă, alim. ş.a. Meşteşuguri; artă tradițională. Se cultivă orez, cartofi, batate, taro şi igname, soia, trestie şi sfeclă de zahăr, ceai, tutun, legume, struguri, citrice, pepeni, ananas, căpşuni, castane, arahide. Floricultură. Sericicultură de veche tradiție. Se cresc bovine, porcine, ovine. Pescuit. Turism dezvoltat, tratament balnear. J. este a treia mare putere comercială a lumii atât ca volum al exporturilor, cât şi al importurilor. Moneda: 1 yen = 100 sen. - *Istoric.* Pe terit. J., locuit încă din Paleoliticul inferior (ins. Honshū), a înflorit, în Neoliticul inferior, cultura Jómon (c. 5000-250 î.Hr.), continuată apoi de cultura Yayoi (250 î.Hr.-250 d.Hr.), în timpul căreia s-a dezvoltat agricultura şi a fost introdusă cultura orezului. Potrivit tradiției, Jimmu Tenno, descendent al zeiței Soarelui, Amaterasu Omikami, este considerat fondatorul (660 î.Hr.) Imp. Japonez. În sec. 4-6, ca urmare a intensificării relațiilor cu China şi a ocupării Coreii de Sud, în J. au pătruns confucianismul şi budismul, intrând în conflict cu şintoismul, cultul populației băştinaşe, budismul reuşind, în cele din urmă, să se impună ca religie de stat (594). În epoca Nara (710-794), J. a devenit o monarhie absolută, marcată însă de o îndelungată perioadă de lupte interne pentru putere între marile clanuri. În aceste condiții a avut loc mutarea reşedinței împăratului de la Nara (794) la Heiankyo (actualul Kyōto), întărirea autonomiei marilor feudali şi slăbirea treptată a autorității centrale. Între 858 şi 1192 puterea politică a fost uzurpată de clanul Fujiwara. În 1192, Yoritomo, din clanul Minamoto, concentrează întreaga putere de stat în mâinile sale, punând bazele *shogunatului* (1192-1867), împăratul având doar rolul de suveran nominal. După invaziile eşuate ale mongolilor din 1274 şi 1281, criza politică internă s-a accentuat, fiind urmată de o lungă perioadă de bipolarism politic şi de războaie civile între nordul, cu cap. la Kyōto, şi sudul, cu cap. la Yóshino, atingând acum maximul descentralizării politice şi fărâmițării feudale. Primii europeni ajunşi în arh. japonez sunt comercianții portughezi (1543), care aduc cu ei armele de foc, şi misionarii iezuiți (1549-1551 - Francisco Xavier), care introduc creştinismul în J. Devenit shogun în 1603, Ieyasu Tokugawa mută cap. la Edo (actualul Tōkyō), restabileşte unitatea imperiului şi impune, din 1639, o politică izolaționistă. În 1853, o escadră a S.U.A. sub comanda lui *M.C. Perry* a intrat în raza portului Edo în timp ce o escadră rusă, comandată de amiralul E.V. Putiatin, a staționat în fața portului Nagasaki, impunând renunțarea la măsurile izolaționiste. În urma tratatelor încheiate de J. cu Marile Puteri (1854 şi 1855), porturile nipone au fost deschise pentru comerțul cu străinătatea. În urma revoluției din 1867-1868, are loc înlăturarea shogunatului, restabilirea puterii imperiale şi începe epoca *Meiji,* caracterizată prin realizarea unor importante reforme: abolirea structurilor feudale (1871) şi introducerea unor instituții moderne, după model occidental, în special german, care au asigurat dezvoltarea capitalistă a țării, transformând J. la începutul sec. 20 în una din marile puteri militare şi economice ale lumii. În 1889, potrivit Constituției, J. este declarată monarhie constituțională ereditară. Tendințele expansioniste ale cercurilor politice conducătoare pe continentul asiatic s-au materializat prin războiul împotriva Chinei (1894-1895), soldat cu anexarea Formosei (azi Taiwan), a ins. Penghu şi prin Războiul Ruso-Japonez (1904-1905) în urma căruia J. îşi instituie stăpânirea asupra Manciuriei de Sud, a părții de S a ins. Sahalin şi îşi instaurează protectoratul asupra Coreii, pe care a anexat-o în 1910. În timpul Primului Război Mondial, J. se alătură Antantei, obținând, prin Tratatul de Pace de la Versailles, concesiunile germane din China şi mandatul asupra fostelor colonii germane din Extremul Orient. În perioada 1918-1922, J. a efectuat o intervenție armată în Extremul Orient sovietic. Anii de război au impulsionat puternic dezvoltarea ind., în special a ind. de război şi a comerțului. În 1926, Hirohito a devenit împărat. În perioada 1931-1932, J. a cucerit întreaga Manciurie. Devenind, în dec. 4, un stat autoritar, cu tendințe militarist-naționaliste, J. s-a apropiat treptat, după ce a părăsit Societatea Națiunilor (1933), de Germania şi Italia, cu care a încheiat Pactul Anticomintern (25 sept. 1936), la care, în 1937, a aderat şi Italia, punându-se astfel bazele Axei Berlin-Roma-Tōkyō şi Pactul Tripartit (27 sept. 1940). În 1938, au avut loc acțiuni armate ale trupelor japoneze în zona lacului Hasan (din U.R.S.S.), iar în 1939, în reg. Halhîn-Göl (din Mongolia). În apr. 1941, J. semnează la Moscova un pact de neagresiune cu U.R.S.S., ceea ce i-a permis ca, la 7 dec. 1941, în urma unui atac surpriză, îndreptat împotriva bazei americane de la *Pearl Harbor,* să se alăture puterilor Axei în cel de-al Doilea Război Mondial. Datorită unei mobilizări exemplare, a unei rapidități de acțiune şi a unei eficiențe remarcabile, J. a obținut

1

2

3

4

Artă japoneză
1. Koriusai: „Curtezană bând o ceaşcă de ceai" 2. Zeul Hachiman în chip de preot, statuie de Kaikei, perioada Kamakura (sec. 13) 3. Bodhisattva, perioada Asuka (sec. 6-7) 4. Farfurie de porțelan de tip Kutani (sec. 17)

o serie de victorii în dauna trupelor anglo-americane, cucerind întinse terit. din Extremul Orient, sud-estul Asiei şi Oc. Pacific, instaurând un regim de ocupaţie foarte dur. Bătăliile de la Midway (ian. 1942) şi Guadalcanal (febr. 1943), au reprezentat o cotitură în desfăşurarea războiului, trupele anglo-americane preluând iniţiativa. După capitularea Germaniei (mai 1945), în condiţiile în care teatrul de război s-a apropiat de terit. J., aceasta a folosit ultimele resurse militare şi umane, inclusiv atacurile kamikaze. Pentru a pune capăt războiului, S.U.A. a recurs la folosirea primelor 2 bombe atomice asupra oraşelor Hiroshima (6 aug.) şi Nagasaki (9 aug.), silind guvernul J. să semneze (2 sept. 1945) capitularea necondiţionată. La 8 aug. 1945, U.R.S.S. a declarat război J., trupele sovietice ocupând arh. Kurile şi ins. Sahalin. La 8 sept. 1951, S.U.A. şi Marea Britanie au încheiat un tratat de pace separat cu J., fără participarea U.R.S.S., precum şi un acord militar care legaliza, pe timp nedeterminat, staţionarea trupelor americane pe terit. J. În oct. 1956, s-a semnat declaraţia comună sovieto-japoneză, prin care înceta starea de război între cele două state şi erau restabilite relaţiile diplomatice. Membru al O.N.U. (18 dec. 1956). Pe baza tratatului încheiat cu S.U.A. (15 mai 1972), în contextul războiului rece, ins. Okinawa a fost retrocedată J., dar americanii şi-au păstrat aici bazele militare. În deceniul 6 al sec. 20, economia japoneză a cunoscut un puternic reviriment („miracolul japonez"), caracterizat printr-o continuă creştere a PNB, ajungând, în 1987, să ocupe locul al doilea în lume (după S.U.A.). Pe plan politic s-au afirmat noi partide, în special Partidul Liberal Democrat, care a dominat timp îndelungat viaţa politică a ţării (1955–1993). În ultimele decenii, situaţia politică din ţară s-a caracterizat prin instabilitate, corupţie şi scandaluri financiar-bancare (în 1998 a traversat cea mai critică perioadă postbelică). În 1989, în urma morţii lui Hirohito, tronul a revenit fiului său, Akihito. Alegerile din 2006 îl aduc în fruntea guvernului pe Shinzo Abe. Monarhie constituţională. **2. Marea Japoniei (Nihon-Kai),** mare în bazinul de V al Oc. Pacific, situată între ţărmul de E al Asiei, ins. Sahalin (în N), Hokkaidō şi Honshū (în E) şi arh. Tsushima (în S); 1 062 mii km^2. Ad. max.: 3 742 m. În S comunică, prin str. Coreii, cu M. Chinei de Est şi M. Galbenă, în N, prin str. Tătară şi La Pérouse, cu M. Ohotsk, iar în E prin str. Tsugaru cu Oc. Pacific. Pr. porturi: Vladivostok, Nahodka (Rusia), Akita, Niigata, Kanazawa (Japonia), Wónsan (R.P.D. Coreeană), Pusan, Ulsan (Rep. Coreea). **3. Groapa Japoniei,** mare fosă în NV Oc. Pacific, în E Arh. Japonez; lungime: 680 km; ad. max.: 8 412 m. **4. Curentul Japoniei** v. **Kuroshio.**

JÁPŞĂ s.f. Depresiune de mică adâncime din luncă sau din Delta Dunării, cu contur circular sau alungit, acoperită de apă numai în timpul revărsărilor, în care se dezvoltă o bogată vegetaţie higrofilă.

JAPURÁ (YAPURÁ), Rio ~, râu în America de Sud (Columbia şi Brazilia), afl. stg. al Amazonului la Tefé; 1 930 km. Izv. de pe versantul de E al m-ţilor Cordillera Central (Anzii Columbieni), străbate S Columbiei, unde poartă numele de *Caquetá,* şi pătrunde în NV Braziliei sub denumirea de J. Afl. pr.: Yarí, Apaporis.

JAQUES-DALCROZE, Émile (pseud. lui *É. Jaques*) (1865–1950), compozitor şi pedagog elveţian. Creatorul unui sistem de educaţie muzicală bazat pe gimnastică ritmică („Euritmie, artă şi educaţie"), pe care l-a experimentat iniţial în Dresda şi apoi la Geneva *(Metoda J.–D.).*

JAR^1 (< sl.) s.n. Grămadă de cărbuni în stare de incandescenţă, arzând fără flacără; jăratic. ✦ Fig. Arsură, dogoare.

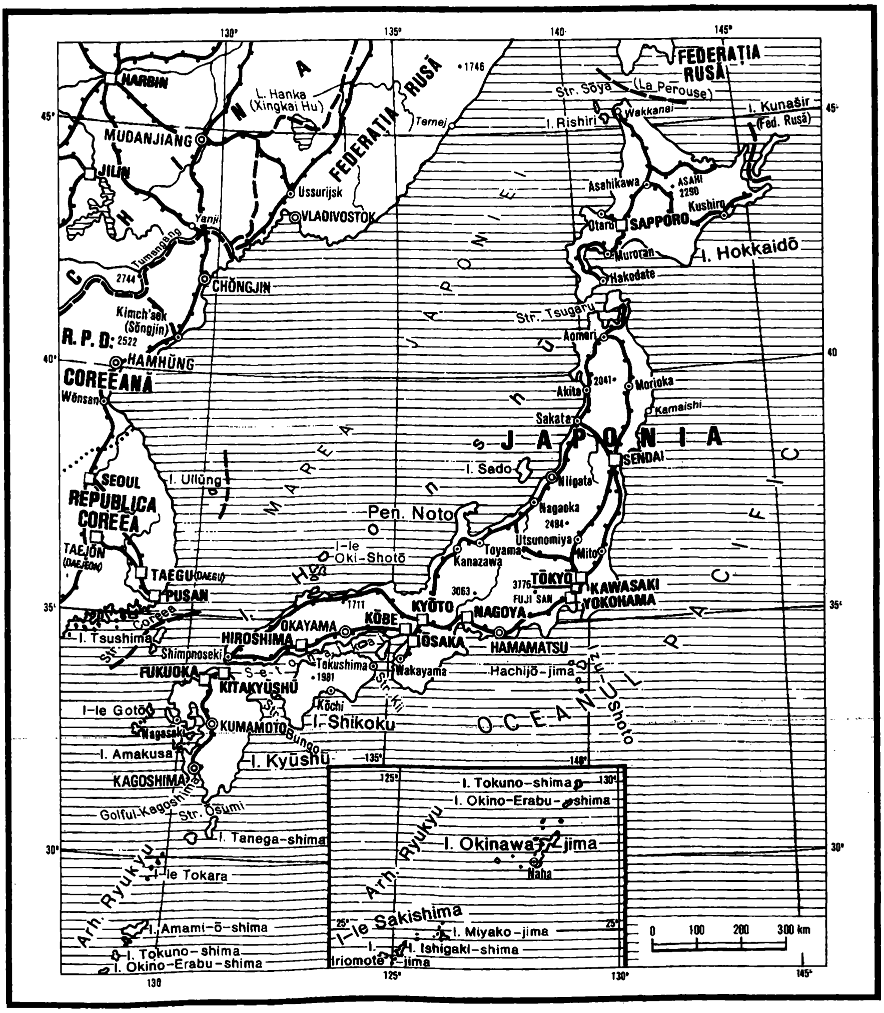
130°
135°
140°
145°
45°
40°
35°
30°
25°
125°
HARBIN
L. Hanka (Xingkai Hu)
MUDANJIANG
JILIN
FEDERAŢIA RUSĂ
•1746
Ternej
Ussurijsk
VLADIVOSTOK
Yanji
Tumangang
2744
CHŎNGJIN
Kimch'aek (Sŏngjin)
R. P. D. COREEANĂ
2522
HAMHŬNG
Wŏnsan
SEOUL
I. Ullŭng
REPUBLICA COREEA
TAEJŎN
TAEGU
PUSAN
Str. Coreei
I. Tsushima
Shimonoseki
FUKUOKA
KITAKYŪSHŪ
I-le Gotō
Nagasaki
KUMAMOTO
I. Amakusa
KAGOSHIMA
I. Kyūshū
Golful Kagoshima
Str. Ōsumi
I. Tanega-shima
I-le Tokara
I. Amami-ō-shima
I. Tokuno-shima
I. Okino-Erabu-shima
Arh. Ryukyu
HIROSHIMA
OKAYAMA
KŌBE
Tokushima
•1981
Wakayama
Kōchi
I. Shikoku
Bungo
Str. Kii
OSAKA
KYŌTO
NAGOYA
HAMAMATSU
Hachijō-jima
1711
3063
3776 FUJI SAN
TŌKYŌ
KAWASAKI
YOKOHAMA
Toyama
Kanazawa
Utsunomiya
Mito
Nagaoka
2484
Niigata
I. Sado
I-le Oki-Shotō
Pen. Noto
SENDAI
Sakata
Akita
2041
Morioka
Kamaishi
Aomori
Str. Tsugaru
Hakodate
Muroran
I. Hokkaidō
Otaru
SAPPORO
Asahikawa
ASAHI 2290
Kushiro
Wakkanai
I. Rishiri
Str. Sōya (La Pérouse)
FEDERAŢIA RUSĂ
I. Kunašir (Fed. Rusă)
J A P O N I A
MAREA JAPONIEI
OCEANUL PACIFIC
Fosa Japoniei
I. Tokuno-shima
I. Okino-Erabu-shima
I. Okinawa-jima
Naha
Arh. Ryukyu
I-le Sakishima
I. Miyako-jima
I. Ishigaki-shima
I. Iriomote-jima
0 100 200 300 km

JAR^2 (< fr.) s.n. Părul scurt de pe faţă şi de pe extremităţile membrelor la ovine.

JARDA, Tudor (1922–2007, n. Cluj), compozitor român. Stil componistic caracterizat de rapelurile directe la folclor şi de aplecarea către muzica pentru cor („Mă luai, luai"). Operă, balete, muzică simfonică, vocal-simfonică şi camerală. Lucrări didactice („Curs de armonie").

JARDINIÉRĂ (< fr.) s.f. Suport din lemn, metal sau material plastic pe care se ţin ghivece cu flori. ✦ Vas aşezat de obicei sub ferestre sau în balcoane, în care se pune pământ şi se sădesc flori.

JARÉT (< fr.) s.n. Articulaţie a membrului posterior la animalele patrupede, situată între gambă şi fluier.

JARETT, Keith (n. 1945), pianist, saxofonist, percuţionist şi compozitor american. Stil original, caracterizat printr-o varietate de mijloace de expresie, spontaneitate, tuşeu clar, sonoritate pură.

JARGÓN (< fr.) s.n. Limbaj specific anumitor categorii sociale, caracterizat prin abundenţa cuvintelor şi a expresiilor pretenţioase, de obicei împrumutate din limbi străine, şi folosit cu scopul de a se distinge de restul vorbitorilor. ✦ Limbaj propriu unei anumite profesiuni.

JÁRIŞTE (< *jar*) s.f. **1.** (Înv.) Loc pustiit de foc. **2.** (SILV.) Pădure arsă, pe locul căreia se dezvoltă o nouă vegetaţie lemnoasă.

JARIŞTEA, com. în jud. Vrancea, la marginea Subcarpaţilor Vrancei; 4 098 loc. (2008). Centru viticol şi de vinificaţie.

JARL s.m. (În ţările scandinave, în Ev. Med.) Titlu de nobleţe.

JÄRNEFELT, Arvid (1861–1932), scriitor finlandez. Admirator al lui L. Tolstoi. Romane („Patria"), drame simboliste („Moartea").

JARNIK, Jan Urban (1848–1923), filolog ceh. Specialist în romanistică, s-a ocupat de limba română („Importanţa limbii române pentru studiul limbilor romanice") şi mai ales de folclorul românesc („Dragostea de grai şi de vers românesc"). Împreună cu A. Bârseanu, a editat colecţia „Doine şi strigături din Ardeal" (1885) a lui Ioan Micu Moldoveanu. M. de onoare al Acad. Române (1919).

JARRE 1. Maurice J. (n. 1924), compozitor francez. Muzică de scenă şi de film în anii '50–'90 („Judex", „Ziua cea mai lungă", „Doctor Jivago", „Iisus din Nazaret"). **2. Jean-Michel J.** (n. 1948), compozitor francez. Fiul lui **J. (1)**. Piese instrumentale de muzică („Echinocţiu", „Oxigen"). Impune un stil pregnant şi „concerte-mamut" în aer liber.

JARREAU, Al (n. 1944), cântăreţ american de soul şi jazz. Sinteză de bossa nova şi jazz, cu rhythm'n'blues şi rock. Muzică de film.

JARRY, Alfred (1873–1907), scriitor francez. Precursor al literaturii absurdului. Capodopera sa, comedia „Ubu rege", este o satiră la adresa birocraţiei şi conformismului. Romane filozofice („Zilele şi nopţile"), poezii („Clipe de nisip").

JARTIÉRĂ (< fr.) s.f. Accesoriu de îmbrăcăminte, confecţionat din elastic sau dintr-un material adeziv, care menţine ciorapul întins pe picior.

JARTIERĂ (Foarte nobilul ordin al Jaretierei), ordin cavaleresc englez înfiinţat de Eduard III în 1348, format din 24 de cavaleri, regele, marele maestru al ordinului, şi prinţul de Wales. La această demnitate au acces şi femeile. Conferit uneori şi unor personalităţi străine.

JARUZELSKI, Wojciech (n. 1923), general şi om politic polonez. Comunist. Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1981–1985), preşedinte al Consiliului de Stat (şef al statului, 1985–1989). Preşedinte al Republicii (1989–1990). În perioada 1981–1983 a instituit în ţară starea de necesitate pentru a contracara activitatea sindicatului „Solidaritatea" (scos în afara legii în 1982). În 1988, a negociat cu „Solidaritatea" pentru crearea unui nou echilibru de putere.

JASIEŃSKI, Bruno (pseud. lui *B. Zyskind*) (1901–1939), poet polonez. Autor al manifestului futurismului polonez („Cuţitul în pântece"). Poeme sociale („Cântecul foamei"). A emigrat în Franţa (unde a publicat romanul „Dau foc Parisului"), apoi în U.R.S.S. (scriind „Omul îşi schimbă pielea"). Victimă a epurărilor staliniste.

JASP (< fr.) s.n. Varietate de calcedonie sau de opal, ce conţine pigmenţi de oxizi de fier, care îi conferă diferite culori: roşu, galben, brun, verde sau negru; folosit ca piatră semipreţioasă.

JASPAR, Henri (1870-1939), om politic şi diplomat belgian. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1926-1931). Ca ministru de Externe, a realizat aderarea Belgiei la Societatea Naţiunilor.

JASPER NATIONAL PARK, parc naţional în Canada (Alberta), în M-ţii Stâncoşi; 10 100 km². Cuprinde lacuri (Maligne), cascade, izvoare fierbinţi, gheţari, vârfuri muntoase şi păduri de conifere. Staţiunea climaterică Jasper (1 058 m alt.).

JASPERS, Karl Theodor (1883-1969), filozof şi psihiatru german. Reprezentant al existenţialismului. Influenţat de *Kierkegaard*, **J.** a susţinut că sarcina esenţială a filozofiei este de a mijloci omului comunicarea cu transcendenţa („Filozofia existenţei"). Lucrări de psihopatologie şi de psihologie („Psihologia concepţiilor despre lume").

JASTROW, Robert (1925-2008), fizician american. Cercetări legate de fizica atmosferei, a planetelor şi de cea nucleară („Gigantele roşii şi piticele albe", „Originea sistemului solar", „Atmosfera de pe Venus").

JASTRUN, Mieczysław (pseud. lui *M. Agatstein*) (1903-1983), poet polonez. Poezie intelectualistă („Pârâul şi liniştea") sau denunţând ororile războiului („Ora critică"). Eseuri; traduceri.

JAUBERT, Maurice (1900-1940), compozitor francez. Melodii şi muzică de cameră; muzică de film („Atalanta", „Suflete în ceaţă", „Carnetul de bal") şi de scenă.

JAUMOTTE, André Louis, baron (n. 1919), inginer belgian. Cercetări în domeniul mecanicii fluidelor, termodinamicii şi aerodinamicii interne a turbomaşinilor („Propulsia rachetelor", „Şoc şi unde de şoc"). M. de onoare al Acad. Române (1994).

JAUNPUR, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh), la 97 km ENE de Allāhābād; 159,9 mii loc. (2001). Ind. parfumurilor. Monumente din sec. 15 (Marea moschee „Atala Masjid", 1408; moscheile „Khalis Mukhlis Masjid", 1430, „Jhanjhri Masjid", 1430, „Lal Darwaza Masjid", 1450, „Jami Masjid", 1470-1478; fortăreaţă, sfârşitul sec. 14; podul Shahi, sec. 16, peste râul Gomati). Fondat (sec. 11).

JAURÈS, Jean (1859-1914), om politic şi istoric francez. Unul dintre fondatorii Partidului Socialist Francez (1902) şi ai ziarului „l'Humanité" (1904). S-a opus militarismului şi războiului. Asasinat.

JAUSS, Hans Robert (1921-1997), romanist şi estetician german. Iniţiatorul unei „şcoli" de estetică a receptării, a conceput istoria literaturii ca istorie a receptării („Istoria literară ca provocare a ştiinţei literaturii").

JAVA 1. Ins. indoneziană în S arh. Sondele Mari; 127,5 mii km². Lungime: 1 064 km; lăţime max.: 200 km; 121,3 mil. loc. (2000), zonă intens populată. Relief predominant muntos (peste 100 vulcani, din care 13 sunt activi) şi de podişuri fragmentate. Alt. max.: 3 676 m (vulcanul Semeru). Plantaţii de cauciuc, cafea, cocotieri şi cacao. Culturi de porumb, orez, ceai, cafea, cacao, trestie de zahăr. Expl. de petrol, mangan, fosforite, sulf, aur. Oraşe pr.: Jakarta, Surabaya, Bandung. **2.** Mare în V Oc. Pacific, cuprinsă între ins. Sumatera (V), Java (S), Sulawesi (E) şi Borneo (N); 552 mii km². Ad. max.: 1 272 m; ad. medie: 45 m. Pe ţărmuri se dezvoltă o vegetaţie specifică de mangrove. Expl. de petrol. Porturi pr.: Jakarta, Cirebon, Pekalongan, Semarang (în ins. J.), Banjarmasin (Kalimantan). **3.** Depr. (fosă) oceanică în partea de E a Oc. Indian, la S de ins. Sumatera şi la V de ins. J. Ad. max.: 7 450 m. Se mai numeşte depr. *Sondelor.*

JAVANEZ, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al ins. Java. **2.** Adj. Care aparţine Javei sau javanezilor **(1)**, privitor la Java sau la javanezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. austroneziană, grupul indonezian, având cel mai mare număr de vorbitori nativi. Inscripţii de la sfârşitul sec. 8; texte din sec. 9. Scriere de provenienţă indiană, notată şi cu caractere arabe. Ortografia standard actuală, în alfabet latin, de inspiraţie olandeză.

JAVARI (YAVARI), râu în NV Americii de S, afl. dr. al fl. Amazon; 965 km. Formează graniţa între Brazilia şi Peru.

JAVÉL (< fr.; {s} localit. *Javel*) subst. *Apă de ~* = soluţie apoasă de hipoclorit de sodiu, utilizată ca dezinfectant.

JAVELIZÁRE (după fr. *javellisation*) s.f. Procedeu de sterilizare a apei, pentru a o face potabilă, prin adăugarea de hipocloriţi alcalini.

JAVORINA (JAVORNIKY), masiv muntos, în V Slovaciei, în Carpaţii de NV, la N de râul Váh. Alt. max.: 1 071 m. Aici s-a desfăşurat cea mai grea operaţiune militară a trupelor române împotriva celor germane (febr.- mart. 1945), dintre cele executate de Armata I Română pe terit. Cehoslovaciei.

JÁVORKA Sándor (1883-1961), botanist ungur. Cercetări privind flora şi fauna Transilvaniei. A publicat, în colab., un valoros atlas botanic.

JÁVRĂ (< ucr.) s.f. **1.** Câine slab şi prăpădit; potaie, jigodie **(2)**; *p. ext.* (deprec.) câine. **2.** Fig. Termen de ocară pentru oameni.

JAWARA, Sir Dawda Kairaba (n. 1924), om politic gambian. Prim-min. (1962-1970) şi preşedinte (1970-1994) al Republicii Gambia. Înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat (iul. 1994).

JAWLENSKY, Aleksei Gheorghievici von (1864-1941), pictor rus. Stabilit în Germania (1896). Apropiat de fovism şi de expresionismul german. Din 1924, face parte din grupul *Die Blaue Vier*. Portrete esenţializate („Chipuri mistice", „Chipuri îngândurate"), tratate în planuri largi, cu forme geometrice, sub semnul unui obsedant dramatism.

JAWORZNÓ, oraş în S Poloniei, la NV de Cracovia, în Silezia Superioară; 97,3 mii loc. (2000). Expl. de huilă. Metalurgia zincului. Ind. chim., a sticlei şi a cimentului. Izv. cu ape minerale feruginoase.

JAYA (Puncak Jaya), cel mai înalt vârf din ins. Noua Guinee (Irianul de Vest, Indonezia), în masivul Pegunungan Jayawijaya. Alt.: 5 030 m. Mici gheţari. Rezervaţie naturală. Până în 1965 s-a numit *Carstenz*, iar în perioada 1965-1969, *Sukarno.*

JAYADEVA (sec. 12), scriitor indian. Autor al operei „Gīta Govinda", celebrând iubirea dintre zeul Krişna şi păstoriţa Rādhā, care a influenţat întreaga literatură medievală din N Indiei.

JAYAPURA, oraş în partea de N a ins. Noua Guinee (Indonezia), port la Oc. Pacific; 155,5 mii loc. (2000). Ind. alim. şi de prelucr. a lemnului. Artizanat. Universitate. Vechile denumiri: *Hollandia, Sukarnapura, Kotabaru.*

JAYAVARMAN, numele a opt împăraţi cambodgieni. Mai importanţi: **1. J. II** (c. 802-854), întemeietor al Imp. Khmer. **2. J. VII** (1181-c. 1215), a dus o politică de expansiune cucerind statul Champa, S Laosului, reg. din Birmania şi pen. Malacca. A construit temple, spitale, drumuri, precum şi oraşul Angkor, pe care şi l-a făcut capitală.

JAYEWARDENE, Junius Richard (1906-1996), jurist şi om politic din Sri Lanka. Prim-min. (1977-1978) şi preşedinte (1978-1989) al ţării.

JAZZ (< engl.) s.n. Muzică profană din America de Nord, practicată în principal de negri şi impusă la sfârşitul sec. 19, în S S.U.A., extinsă ulterior în întreaga lume. Caracterizat printr-o anumită concepţie asupra tempoului (imuabil în cadrul unei piese), asupra ritmului (prezenţa elementului *swing*, ritmică bazată pe sincopa lărgită şi pe o manieră de accentuare caracteristică) şi asupra materiei sonore. Spaţiu important acordat improvizaţiei solistice. Are la bază elemente folclorice tradiţionale ale muzicii negre, preluate din blues şi spirituals şi ale muzicii europene. Stilurile principale au fost: *New Orleans* sau *Dixieland, boogie-woogie, swing, bop, hard-bop, cool, free-jazz, jazz-rock.* După 1945, **J.** s-a consacrat ca muzică de concert.

JÁZZ-BAND (< fr., engl.) s.n. Orchestră care interpretează muzică de jazz, formată, în principiu, dintr-o secţie ritmică (baterie, pian, chitară, bas) şi una melodică (saxofon, trompetă, trombon etc.).

JDANOV v. **Mariupol.**

JDANOV, Andrei Aleksandrovici (1896-1948), om politic sovietic. Unul dintre susţinătorii politicii staliniste. Promotor al realismului socialist în artă şi literatură („jdanovism").

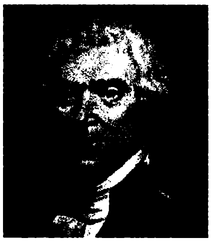
Thomas Jefferson

JDER (< scr.) s.m. Mamifer carnivor din fam. mustelidelor, cu blană preţioasă, de culoare brun-închis, cu corpul de până la 80 cm lungime, iar coada de 34–44 cm lungime *(Martes martes)*. Trăieşte în pădurile Europei, V Siberiei şi în America de Nord. ✦ Blana acestui animal.

JEAN, regi ai Franţei v. **Ioan.**

JEAN (~ Benoit Guillaume Marie Robert Louis Antoine Adolphe Marc d'Aviano) (n. 1921), mare duce al Luxembourgului (1964-2000).

JEAN DE MEUNG (MEUN) (pe numele adevărat *Jean Chopinel* sau *Clopinel*) (c. 1240-c. 1305), poet francez. A continuat „Roman de la Rose" început de *Guillaume de Lorris*, scriind c. 20 000 de versuri.

JEANNEL, René (1879-1965), zoolog francez. Contribuţii în domeniul biospeologiei şi entomologiei („Coleoptere cavernicole din Carpaţii Meridionali", „Geneza faunelor terestre"). Colaborator apropiat al lui Emil Racoviţă, a întemeiat, împreună cu acesta, publicaţia „Biospeologica" (1907). M. coresp. al Acad. Române (1928).

JEAN PAUL (pseud. lui *Johann Paul Friedrich Richter*) (1763-1825), scriitor german. Reprezentant al romantismului, a impus romanul în literatura germană. Alternează planul real cu cel oniric, ironia acidă cu efuziunea lirică („Hesperus", „Titan"). A dezvoltat idila clasică.

JEANS, Sir James Hopwood (1877-1946), astronom, fizician şi matematician britanic. A studiat sursele de energie stelară, stelele binare, gigante şi pitice. Autorul unei ipoteze cosmogonice cu implicaţii fideiste (1928), în care sugerează că materia este creată în mod continuu în Univers. Lucrări: „Radiaţia şi teoria cuantică", „Probleme de cosmogonie şi dinamică stelară".

JEBEL, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 3 403 loc. (2008). Expl. de argile. Satul J. este menţionat documentar în 1334.

JEBELEANU, Eugen (1911-1991, n. Câmpina), poet şi publicist român. Acad. (1974). Versuri ermetice („Inimi sub săbii"), poezie militantă (poemul „Surâsul Hiroshimei"). Lirică de dragoste („Elegie pentru floarea secerată"). Publicistică.

JECMĂNEÁLĂ s.f. Acţiunea de a jecmăni; jefuire.

JEDDAH v. **Jiddah.**

JEEP (< fr.; {s} engl. *General Purpose* „utilizare generală") s.n. Autovehicul militar, proiectat (1939) de K. Probst pentru forţele armate americane (în producţia de serie 1942). Adaptat de companiile Bantam, Ford, Willys Overland ca autovehicul de teren, i-au diversificat modelele, fiind utilizat în prezent pe scară largă.

JEFFERS, John Robinson (1887-1962), poet american. Promotor al unei viziuni apocaliptice asupra Universului („Tamar"). Scenarii („Medeea").

JEFFERSON, Thomas (1743-1826), om politic şi gânditor iluminist american. Preşedinte al S.U.A. (1801-1809). Unul dintre conducătorii Războiului pentru Independenţa Coloniilor Engleze din America de Nord (1775-1783). Preşedinte al comitetului care a elaborat proiectul *Declaraţiei de independenţă a S.U.A.* (4 iul. 1776).

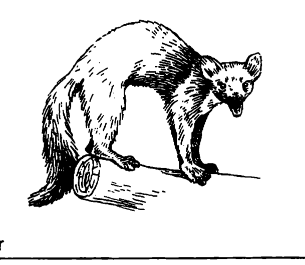
Jder

Fondator al sistemului constituțional democratic american. În timpul președinției sale, S.U.A. au cumpărat de la francezi Louisiana (1803).

JEFFERSON CITY, oraș în S.U.A., port pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Missouri; 39,6 mii loc. (2000). Produse chimico-farmaceutice și alim.; prelucr. metalelor; aparataj electrotehnic; încălț., conf., mobilă, poligrafie. Universitatea „Lincoln" (1866). Capitoliul (1911-1918). Actuala denumire i-a fost dată (1821) în onoarea președintelui *Thomas Jefferson*.

JEFFREYS, Sir Harold (1891-1989), astronom și geofizician britanic. A elaborat modele ale structurilor planetare ale lui Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun și a dezvoltat teoria variației latitudinii. Primul care a avansat ipoteza că miezul Pământului este lichid; a studiat undele seismice și a explicat originea musonilor și a brizelor marine.

JEFFRIES, John (1745-1819), medic american. A traversat (1785) pentru prima oară în balon Canalul Mânecii.

JEFUÍ vb. IV tranz. A săvârși un jaf **(1)**; a tâlhări.

JEG (< bg.) s.n. Strat de murdărie pe pielea omului sau a animalelor; slin.

JEGĂLIA, com. în jud. Călărași, pe brațul Borcea; 4 592 loc. (2008). Herghelie.

JEJÚN (< fr., lat.) s.n. Segment al intestinului subțire, cuprins între duoden și ileon.

JEJUNÍTĂ s.f. Inflamație a jejunului, manifestată prin dureri abdominale, tulburări digestive etc.

JELAČIĆ DE BUŽIM (JELAČIĆ OD BUŽIMA) Josip, conte (1801-1859), general și om politic croat. În 1848-1849, ca ban al Croației și Slavoniei, a abolit iobăgia și a determinat, la sugestia austriecilor, Dieta croată să proclame independența față de Ungaria; a comandat armata imperială împotriva naționaliștilor unguri (1848); l-a înfrânt pe *Görgey Artúr* în bătălia de la Schwechat (1849).

JELAVICH, Barbara (1923-1995), istoric american. Contribuții privind istoria Europei Centrale și de Sud-Est („Crearea statelor naționale balcanice «1804-1920»"). Studii referitoare la istoria românilor („Rusia și anexarea sudului Basarabiei «1875-1878»", „România și Congresul de la Berlin"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

JEŁENIA GÓRA, oraș în SV Poloniei, la poalele m-ților Sudeți; 92,6 mii loc. (2000). Siderurgie. Ind. constr. de mașini, a lemnului, farmaceutică. Sticlărie optică și de menaj. Biserică (sec. 14). Muzeu. Fundat în sec. 11.

JELÉRI (< magh.) s.m. pl. (În Ev. Med., în Transilvania) Denumire a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin, care munceau pe moșiile nobililor, dar cu alt regim juridic decât al iobagilor.

JELÉU (< fr.) s.n. Produs zaharos sub formă de gel, obținut dintr-un amestec de sucuri de fructe cu zahăr și, eventual, cu substanțe de gelificare.

JELEV, Jelio (n. 1935), om politic bulgar. Președinte al Bulgariei (1990-1997).

JELGAVA, oraș în partea central-sudică a Letoniei; 63,2 mii loc. (2000). Constr. de mașini. Produse textile și alim. Cetate ridicată în 1265 de cavalerii teutoni. Biserica Sf. Ana (sec. 17); mănăstirea J. (sec. 18). Fundat (1266) de cavalerii teutoni. Capitala ducatului Curlandei (1561). A intrat sub dominație rusească (1795). Până în 1917 s-a numit *Mitava*. Cunoscut și sub denumirea germană *Mitau*.

JELÍ (< sl.) vb. IV (Pop.) **1.** Refl. A se plânge, a se tângui, a se jelui. 2. Tranz. și intranz. A boci un mort.

JELINEK, Elfriede (n. 1946), scriitoare austriacă. Scrise într-un stil agresiv și nonconformist, romanele („Amantele", „Pianista") și dramele sale („Ce se va întâmpla când Nora își va părăsi soțul?", „Clara S.", „Boala sau Femei moderne") dezvăluie constrângerea și absurditatea clișeelor sociale. Premiul Nobel pentru literatură (2004.)

JELLICOE, John Rushworth, conte (1859-1935), amiral britanic. Comandant al Marii Flote (1914-1916). În Primul Război Mondial a coordonat acțiunile forțelor maritime militare aliate care au blocat coastele germane și a comandat flota britanică în bătălia navală din str. Skagerrak (31 mai-1 iun. 1916).

JELLIFFE, Smith Ely (1866-1945), neurolog american. Pionier în domeniul psihanalizei în S.U.A.; adept al lui Freud. Contribuții în medicina psihosomatică.

JELLINEK, Georg (1851-1911), jurist german. Specialist în teoria generală a dreptului și în drept constituțional („Dreptul minorităților"). Autor al teoriei limitării puterii statului prin drept („Teoria generală a statului").

JELUÍ (< sl.) vb. IV (Pop.) **1.** Refl. A se jeli **(1)**. ✦ Refl. și intranz. A spune, a reclama cuiva un necaz, o nedreptate, cerând ajutor; a se plânge cuiva. **2.** (Rar) Tranz. A compătimi, a jeli **(3)**.

JÉLYOTTE, Pierre Grichon (zis *Pierre*) (1713-1797), tenor și compozitor francez. Considerat în epocă „cel mai mare cântăreț al Europei".

JEMAPPES, localit. în SV Belgiei (Hainaut, Mons). Aici, armatele franceze conduse de generalul Dumouriez i-au învins (6 nov. 1792) pe austrieci, ocupând Țările de Jos austriece (viitoarea Belgie) și Renania.

JENÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. (Despre obiectele de îmbrăcăminte sau de încălțăminte) A strânge, a roade; a supăra. ✦ Fig. A stânjeni, a incomoda. **2.** Refl. A se sfii.

JENA, oraș în partea central-estică a Germaniei (Thuringia), pe râul Saale; 102,9 mii loc. (2002). Mecanică de precizie; ind. electronică, optică și chimico-farmaceutică. Universitate (1557). Planetariu. Grădină botanică. Biserica Sankt Michael (1390-1506); primărie (1775). Muzee. Menționat documentar (între 881 și 899). Oraș din 1284. În apropierea orașului, la 14 oct. 1806, armatele franceze conduse de Napoleon I au învins armatele prusiene, conduse de prințul de Hohenlohe. ✧ *Sticla de J.* = sticlă de bună calitate, cu rezistență mărită la căldură și șocuri; aplicații în domeniul chimiei, al opticii, industrial, de uz casnic. Produsă pentru prima oară de chimistul german F.O. Schott.

JÉNĂ (< fr.) s.f. **1.** Sentiment de stânjeneală produs de o situație neplăcută; stinghereală. ✦ Încurcătură, strâmtoare. **2.** Senzație supărătoare; durere organică ușoară.

JENKO, Simon (1835-1869), poet sloven. Versuri erotice, peisagiste și protestatare („Imagini"). Autor al imnului național.

JENNER, Edward (1749-1823), medic britanic. A descoperit modalitatea de creare la om a imunității față de variolă; a efectuat primul vaccin antivariolic (1796), punând bazele imunologiei moderne.

JENNEY, William Le Baron (1832-1907), arhitect și inginer american. Promotor al funcționalismului. Exponent de seamă al Școlii din Chicago. A construit în acest oraș marele magazin „Leiter" (1879, prima construcție din lume cu schelet complet metalic și cu mari ferestre orizontale), „Manhattan Building", magazinul „Fair".

JENSEN, Johannes Hans Daniel (1907-1973), fizician german. A elaborat, în același timp (dar independent) cu Maria Goeppert-Mayer, modelul nuclear în pături. Premiul Nobel pentru fizică (1963), împreună cu M. Goeppert-Mayer și E.P. Wigner.

JENSEN, Johannes Vilhelm (1873-1950), scriitor danez. Unul dintre creatorii literaturii daneze moderne. Povestiri despre Iutlanda natală, romane istorice („Căderea regelui"), ample cicluri epice („Lunga călătorie"). Poeme moderniste. Premiul Nobel pentru literatură (1944).

JENSON, Nicolas (1420-1480 sau 1481), tipograf și editor francez. Elev al lui Gutenberg. A activat la Veneția, tipărind peste 150 de opere religioase și literare. I se datorează crearea unor caractere romane cu forme geometrice regulate.

JEP s.m. (BOT.) Jneapăn.

JEPI, denumirea a două vârfuri situate pe versantul prahovean al masivului Bucegi (*J. Mici,* 2 148 m și *J. Mari,* 2 071 m).

JERÁTIC (< sl.) s.n. Jar^1. ✧ Expr. *A sta* (sau *a ședea) ca pe jeratic* = a fi extrem de nerăbdător sau de neliniștit, de grăbit.

JERBA (DJERBA), ins. tunisiană în M. Mediterană, la intrarea în G. Gabès; supr.: 510 km^2. Relief colinar. Curmali, măslini. Pescuit de bureți și corali. Vestigii ale civilizației romane. Vechea denumire: *Meninx*.

JÉRBĂ (< fr.) s.f. **1.** Buchet mare de flori, așezate ușor divergent și, eventual, fixate pe un suport. **2.** (FIZ.) *J. nucleară* = fascicul de traiectorii ale particulelor provenite din dezintegrarea unui nucleu atomic, ca urmare a ciocnirii sale de o particulă cosmică cu energie foarte mare; poate fi fotografiată în camera Wilson.

JEREA, Hilda (1916-1980, n. Iași), pianistă și compozitoare română. Activitate pedagogică. Pianistă concertistă și de muzică de cameră. A scris muzică pentru cor și camerală.

JEREZ DE LA FRONTERA, oraș în SV Spaniei (Andaluzia); 183,2 mii loc. (2001). Ind. sticlei, textilă, alim. și de prelucr. a plutei. Centru de vinificație („vinuri de Xeres"). Creșterea cabalinelor și a taurilor pentru coride. Alcazar (sec. 11); bisericile San Lucas (sec. 14-18), San Miguel (sec. 15-16) și San Marco (sec. 15). Muzeu. Colonie romană *(Astaregia)*. Vechiul nume: *Xeres*.

JERICHO v. **Ierihon.**

JÉRID sau **CHOTT EL-DJERID,** depr. în partea central-vestică a Tunisiei, la marginea Saharei; 4,9 mii km^2. În timpul ploilor de iarnă se transformă într-un lac sărat, care în anotimpul secetos seacă. Izv. subterane alimentează oaza Tozeur.

JERITZA, Maria (pe numele adevărat *Mizzi Jedlička*) (1887-1982), cântăreață cehă de operă. Stabilită în S.U.A. (1935). Roluri memorabile în „Tosca", „Turandot", „Tannhäuser".

JERNE, Niels Kaj (1911-1994), medic danez. Studii și cercetări legate de dezvoltarea și controlul sistemului imunitar și de mecanismul de producere a anticorpilor monoclonali. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1984), împreună cu C. Milstein și G. Köhler.

JEROME, Jerome Klapka (1859-1927), scriitor englez. Proză umoristică („Trei într-o barcă"). Romanul autobiografic „Paul Kelver"; piese de teatru („Locatarul de la etajul al treilea").

JERSÉU (< fr., cf. n. pr. *Jersey*) s.n. **1.** Țesătură elastică, tricotată din lână, bumbac sau mătase. **2.** Obiect de îmbrăcăminte care acoperă partea superioară a corpului, tricotat sau împletit, din lână, din bumbac etc., de obicei cu mâneci lungi și deschis în față.

JERSEY, ins. britanică în arh. Normande, situată în M. Mânecii; 116 km^2; 84 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Saint Helier*. Sediul a numeroase societăți financiare internaționale. Turism. Stațiuni balneoclimaterice. Pescuit. Horticultură. Creșterea ovinelor.

JERSEY CITY, oraș în NE S.U.A. (New Jersey), port pe fl. Hudson, în marea conurbație newyorkeză; 240 mii loc. (2000). Siderurgie. Rafinării de petrol, uzine constr. de mașini și chimice; produse electronice și electrotehnice; fabrici de hârtie, zahăr, prelucr. cafelei, conf. și tricotaje, jucării. Legat prin feribot cu New York. Fondat în 1650.

JERSILD, Per Christian (n. 1935), scriitor suedez. Nuvele („Aritmetica") și romane satirice („Casa lui Babel").

JÉRTFĂ (< sl.) s.f. **1.** Ofrandă; dar adus divinității. ✦ Fig. Victimă. **2.** Sacrificiu, jertfire.

JERTFÉLNIC (< sl.) s.n. (REL.) Proscomidie **(2)**.

JERTFÍ vb. IV. **1.** Tranz. A aduce o jertfă **(1)**. **2.** Tranz. și refl. A (se) sacrifica.

JESPERSEN, Jens Otto Harry (1860-1943), lingvist danez. Specialist în anglistică („O gramatică engleză modernă pe principii istorice") și în lingvistica generală („Limbajul. Natura, dezvoltarea și originea lui", „Filozofia gramaticii"). Creator al unei limbi artificiale numite *novial* (1928).

JESSELTON v. **Kota Kinabalu.**

JET (< fr., engl.) s.n. Vână de lichid sau de gaz, țâșnind cu presiune printr-un orificiu.

JETÉLĂ (după fr. *jetée*) s.f. Dig care se construiește la intrarea într-un port maritim sau la gura unui fluviu ce se varsă într-o mare fără maree, pentru a evita înnisiparea sau pentru a înlesni transportul aluviunilor.

JETHRO TULL, grup britanic de rock. Constituit în 1967 în jurul lui Ian Anderson. Stil îmbinând orientări numeroase și diverse, de la muzica clasică, la hard rock. Discografie selectivă: „Aqualung", „Thick As A Brick".

JETÓN (< fr.) s.n. Fisă **(2)**. ✧ *J. de prezență* = sumă dată fiecăruia dintre membrii unui consiliu de administrație sau societăți, simbolizând onorariul sau cheltuielile de reprezentare. ✦ (În localurile în care se practică jocurile de noroc) Valoare a unei anumite sume de bani ce urmează a fi folosită la joc.

JEVONS, William Stanley (1835–1882), economist și logician britanic. Unul dintre fondatorii școlii marginaliste; a elaborat o nouă teorie a valorii în funcție de gradul final de utilitate (utilitatea marginală) a unui bun („Teoria economiei politice"). A conceput un calculator mecanic primitiv, numit „pian logic" (1870).

JEWINSON, Norman (n. 1926), regizor american de origine canadiană. Filme cu o tematică diversă, aducând în prim plan subiecte „problemă" – rasismul sau revendicările sociale („În arșița nopții", „Dreptate pentru toți").

JEYPORE v. **Jaipur**.

JGHEAB (< sl.) s.n. **1.** Conductă sau canal deschis la partea superioară, permițând, prin înclinarea sa, scurgerea unui lichid sau a unui material pulverulent. ✦ Adăpătoare pentru vite făcută, de obicei, dintr-un trunchi de copac scobit. ✦ Scoc, conductă montată la streașină pentru scurgerea apei de ploaie. ✦ Scocul morii. ✦ Canal mic pentru irigație; rigolă. **2.** Scobitură, crestătură, adâncitură. ✦ Făgaș sau râpă săpată de scurgerea apelor; *p. ext.* vale.

JGHEABURI, schit (de maici) în com. Stoenești, jud. Vâlcea, întemeiat, potrivit tradiției, în 1310, refăcut în anii 1640 și 1826–1827 (de ieromonahii Timotei și Daniil).

JHANG-MAGHIĀNA sau **JHANG SADAR**, oraș în Pakistan, la 193 km VSV de Lahore; 293,3 mii loc. (1998). Ind. metalurgică și textilă. Produse textile și prelucr. pieilor. Fondat în 1462.

JHĀNSI, oraș în India central-nordică (Uttar Pradesh); 463,2 mii loc. (2001). Reparații de material rulant. Metalurgie. Produse alim. Meșteșuguri.

JHELUM (JHELAM), râu în India și Pakistan, afl. dr. al râului Chenab; 725 km. Izv. din m-ții Himalaya. În cursul superior au fost construite lacuri de acumulare. În Antic. s-a numit *Hydaspes*.

JHERING, Rudolf von (1818–1892), jurist german. Fondator al jurisprudenței sociologice. Scrieri de istorie a dreptului („Spiritul dreptului roman în diferite grade ale dezvoltării sale", „Scopul în drept"), în care susține că scopul creează dreptul în raport cu interesele concrete ale individului sau ale societății.

JIAMUSI, oraș în NE Chinei, port pe fl. Heilongjiang; 493,4 mii loc. (1990). Ind. alim., de prelucr. a lemnului, celulozei și hârtiei, constr. de mașini.

JIANA, com. în jud. Mehedinți, în C. Blahniței; 4 846 loc. (2008). Expl. de argile (Jiana Mare). Până în 1965 s-a numit *Flămânda*.

JIANG JIESHI (1887–1975), general și om politic chinez. A participat la Revoluția din 1911. În 1925 a preluat comanda armatei *Gomindan*-ului, rupând relațiile cu comuniștii (1927) și mutându-se la Nanjing. În 1936 a făcut front comun cu P.C. Chinez în războiul contra Japoniei, apoi s-a angajat în Războiul Civil (1946–1949), când, înfrânt de armata populară de eliberare, a fost silit să se retragă (1949) în Taiwan, unde a condus autoritățile Gomindan-ului până la moarte.

JIANGSU, prov. în E Chinei, cu ieșire la M. Galbenă; 102,6 mii km^2; 74,3 mil. loc. (2000). Aici se înregistrează cea mai mare densitate a populației din China. Centrul ad-tiv: *Nanjing*.

JIANGXI, prov. în SE Chinei; 164,8 mii km^2; 41,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Nanchang*.

Jiang Zemin

Eugen Jebeleanu

Johannes Vilhelm Jensen

JIANG ZEMIN (n. 1926), inginer și om politic chinez. Președinte al R.P. Chineze (1993–2003). Președinte (1990–2004) al Comisiei Militare Centrale a R.P. Chineze. Secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez (1989–2002). Susținător și continuator al politicii de reformă și deschidere, inițiat de Deng Xiaoping.

JIANU, Amza (1881–1962, n. Fălcoiu, jud. Olt), medic român. Cercetări în chirurgia gastrică, a vezicii urinare, a rinichilor, în esofagoplastie etc. Contribuții la chirurgia cerebrală și la perfecționarea aparaturii ortopedice.

JIANU, Iancu, haiduc român. Participant la mișcarea din 1821. A haiducit timp de șapte ani în Oltenia. Erou al mai multor cântece populare.

JIANU, Ioan Ghiță (Iancu) (1880–1972, n. Turnu Severin), medic român. Contribuții la chirurgia vasculară, în autoplastii, heterogrefe, esofagoplastii și ureteroplastii.

JIANU, Ionel (1905–1993), publicist și critic de artă român. Stabilit la Paris (1961). A înființat (1961) și a condus Editura „Avted". Studii despre sculptura modernă franceză; monografii despre pictura și sculptura românească a sec. 20, lucrări (în colab.) despre Brâncuși.

JIANU, Vasile (1904–1968, n. Iași), flautist român. Fondatorul școlii moderne de flaut în România. Interpret virtuoz în repertoriul concertistic și cameral.

JIBERT, com. în jud. Brașov; 2 421 loc. (2008). Cetate țărănească (sec. 13–16) cu biserică de incintă, în satul Dacia; biserică reformată (sec. 16–17) și biserica ortodoxă de lemn Cuvioasa Parascheva (sec. 18), în satul Grânari. Satul J. este menționat documentar în 1289.

JIBOU, oraș în jud. Sălaj, pe stg. Someșului, la poalele dealurilor Sălajului; 11 237 loc. (2008). Rezervația naturală Calcarele de la Rona (0,5 ha). Conf. Mobilă. Țesătorie de in și cânepă. Ateliere de reparații feroviare. Ind. alim. Izv. cu ape minerale indicate în tratarea afecțiunilor reumatice. Castelul Wesselényi (1779–1810), în stil baroc. Biserici de lemn cu același hram – Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil –, în satele Var și Husia, datând din sec. 18 și, respectiv, 1800. Menționat documentar în 1219. Grădină botanică (13 ha). Muzeu de istorie și științele naturii. Oraș din 1968.

JICHIȘU DE JOS, com. în jud. Cluj în dealurile Dejului; 1 259 loc. (2008). Satul omonim este menționat documentar (1292).

JICLÓR (< fr.) s.n. Element al carburatorului, de forma unui dop cu orificiu calibrat, care dozează debitul de combustibil necesar formării amestecului carburant la motoarele cu ardere internă cu aprindere prin scânteie.

JIDDAH (JIDDA, JEDDAH), oraș în V Arabiei Saudite, port la M. Roșie, la 74 km V de Mecca; 2,04 mil. loc. (1992). Turnătorie de oțel. Rafinarea petrolului. Șantiere navale; asamblare auto. Fabrici de ciment, mobilă, hârtie, piel. și încălț., textile, alim.; prelucr. marmurii. Pescuit. Universitate. Fondat (sec. 16).

JIDVEI, com. în jud. Alba, pe Târnava Mică; 5 277 loc. (2008). Centru viticol și de vinificație. Biserică fortificată (sec. 14), în satul Bălcaciu.

JIENEÁSCA (< n. pr. *Jianu*) s.f. art. Dans popular românesc cu ritm binar și mișcare vioaie, răspândit în jurul Sibiului și în N Olteniei; melodia corespunzătoare acestui dans.

JIGĂRÍ (< magh.) vb. IV refl. (Fam.) A slăbi, a se sfriji.

JIGNÍ (< scr.) vb. IV tranz. A atinge pe cineva în onoarea sau în demnitatea sa; a insulta, a ofensa.

JIGÓDIE s.f. **1.** (MED. VET.) Boală infecțioasă, de natură virotică, a câinilor tineri, care se manifestă prin tulburări generale, atrofia mușchilor etc. **2.** Javră **(1)**. **3.** (PEIOR.) Persoană lipsită de caracter.

JIGÓU (< fr.) s.n. **1.** (ZOOT.) Denumire dată reg. coapsei, gambei și fesei unor animale (și masei musculare respective). **2.** Friptură preparată din pulpă de berbec.

JIHAD (cuv. arab „luptă"; „război sfânt") s.n. Îndatorire religioasă, comunitară prin excelență, impusă musulmanilor, de a răspândi islamul pe cale pașnică (lupta spirituală) sau prin război și care pune un accent deosebit pe lupta individului cu sine însuși.

JIHLAVA, oraș în partea central-vestică a Cehiei; 50,3 mii loc. (2002). Constr. de utilaje de transport și mașini-unelte; prelucr. lemnului; produse textile și alim. Biserică în stilul goticului târziu (1499–1508). Fondat (sec. 13).

JIJIA 1. Râu, afl. dr. al Prutului; 307 km. Izv. din dealul Căsoaia, de la frontiera de N a țării, trece prin Dorohoi, străbate C. Moldovei și curge pe o mare distanță paralel cu Prutul. Numeroase iazuri. Afl. pr.: Sitna, Miletin, Bahlui. **2. Câmpia Jijiei** v. **C. Moldovei.**

JIJILA 1. Lac în lunca Dunării, pe dr. Dunării, în cotul format de aceasta, la N de Măcin; 12,32 km^2. **2.** Com. în jud. Tulcea; 5 785 loc. (2008). Cherhana. Pe terit. satului Garvăn, pe ostrovul Bisericuța, au fost descoperite urmele așezării romane *Dinogetia*.

JÍLAV, -Ă (< bg.) adj. Umed; ✧ sol **j.**, sol cu umiditate mijlocie, între cel reavăn și cel umed.

JILAVA, com. în jud. Ilfov, pe Sabar; 9 044 loc. (2008). Combinat de cauciuc (anvelope, încălț.); tăbăcărie minerală. Legumicultură. Penitenciar.

JILAVELE, com. în jud. Ialomița, pe râul Ialomița; 3 611 loc. (2008). Iazuri și heleșteie. Bisericile Trei Ierarhi (sec. 17) și Sf. Ioan Botezătorul (1697), în satele Slătioarele și **J.**

JÍLEMNICK, Peter (1901–1949), scriitor slovac. Romane prezentând lumea satului („Pământ nearat"); capodopera sa, „Cronică", evocă insurecția națională slovacă din 1944.

JILÉTCĂ (< rus.) s.f. (Înv.) Vestă.

JILIN 1. Oraș în NE Chinei, în prov. omonimă, port pe fl. Songhua Jiang; 1,03 mil. loc. (1990). Ind. chimică, de prelucr. lemnului, mat. de constr., electrotehnică și a aluminiului. **2.** Prov. în NE Chinei; 187,4 mii km^2; 27,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Changchun*.

JILÍP (< magh.) s.n. Jgheab de pământ, de scânduri, de beton etc., construit pe versanții munților și dealurilor și folosit pentru scoaterea lemnului de pădure prin alunecare.

JILIȘTE, sat în com. Slobozia Ciorăști, jud. Vrancea, pe terit. căruia a avut loc (14/24 apr. 1574) lupta victorioasă a lui Ioan-Vodă cel Viteaz și cea turco-munteană (care urmărea să-l instaleze domn pe Petru Șchiopul).

JILȚ (JEȚ) (< germ.) s.n. Scaun cu spătar înalt.

JIMBOLIA, oraș în jud. Timiș, punct de frontieră cu Serbia; 11 799 loc. (2008). Expl. de argilă. Fabrici de cărămidă și țiglă, încălț., conf. și alim.; produse chimice. Palat construit în stil neoclasic (1800). Biserică catolică (ante 1766). Menționat documentar în 1333.

JIMÉNEZ, Juan Ramón (1881–1958), scriitor spaniol. Stabilit în S.U.A. (1936). Reprezentant de seamă al modernismului hispanic. Versuri elegiace, exaltând, în spirit simbolist, sentimentul misterului și al solitudinii („Grădini îndepărtate", „Poeme magice și îndurerate", „Singurătate sonoră"), lirică de esențializare a realităților interioare („Animal de adânc"). Proză pentru copii („Platero și eu"). Proză lirică cu caracter eseistic („Spaniolii din trei lumi"). Premiul Nobel pentru literatură (1956).

JIMÉNEZ OREAMUNO, Ricardo (1859–1945), om politic costarican. Președinte al Republicii (1910–1914, 1924–1928, 1932–1936).

JIMMU Tennō (pe numele adevărat *Kamu-yumato-ihare-biko*), numele postum al primului împărat japonez

(660–585 î.Hr.). Potrivit tradiției, a pus bazele statului japonez (660 î.Hr.), cu capitala la Kashiwabara.

JIN, dinastie chineză întemeiată de Wanyan Aguda (Taizu), conducătorul jurchenilor, care a domnit în N şi NE Chinei în perioada 1115–1234, având cap. la Huining, iar din 1152 la Yenjing (azi Beijing).

JINA, com. în jud. Sibiu, la poalele m-ților Cindrel; 4 154 loc. (2008). Rezervațiile naturale: La Grumaji (2 ha), Pintenul din coasta **J.** (2 ha), Masa Jidovului (2 ha), Parcul natural Cindrel (9 873 ha). Creşterea ovinelor. Centru de confecționare a costumelor populare. Celebru ansamblu de fluieraşi. În satul **J.** se află biserica Buna-Vestire (1795–1796).

JINAN, oraş în NE Chinei, port pe Huang He, centrul ad-tiv al prov. Shandong; 1,48 mil. loc. (1990). Siderurgie. Ind. constr. de maşini, electronică, chimică, de prelucr. a petrolului, hârtiei, textilă şi alim. Izvoare minerale. Universități. „Colina celor 1 000 de Buddha" (Qianfoshan) cu statui din timpul dinastiei Sui. Pagoda cu patru porți.

JINDUÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi intranz. A dori ceva în mod intens; a pofti, a râvni.

JINGDEZHEN, oraş în SE Chinei (Jiangxi); 73,7 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Expl. de mangan. Ind. porțelanului şi faianței, cu o îndelungată tradiție (sec. 6 î.Hr.). Muzeu al porțelanului.

JINGXI (KIN-SI, TSIN-SI) (cuv. chinez „teatrul Capitalei") subst. Gen dramatic muzical chinez, apărut în sec. 18, în care actorii, strident mascați, declamă, cântă, dansează, acompaniați de un ansamblu de instrumente. Denumit şi „Opera de la Beijing".

JINNĀH, Mohammed Ali (1876–1948), om politic pakistanez. Preşedinte al Ligii musulmane (1913), susținând (din 1937) crearea unui stat musulman independent. Primul guvernator general al Pakistanului (1947–1948).

JINSEN v. **Inch'on.**

JÍNTIȚĂ (cf. *jintui*) s.f. Produs lactat, cu o mare valoare nutritivă şi dietetică, preparat prin încălzirea lentă, până la 80–85°C, a zerului scurs din caş.

JINTUÍ vb. IV tranz. A frământa caşul şi a-l stoarce de zer.

JINZHOU, oraş în NE Chinei (Liaoning); 644,3 mii loc. (1990). Expl. de cărbuni. Ind. petrochimică, a hârtiei, textilă şi alim. Feroaliaje. Utilaj industrial.

JIPPENSHA IKKU (pseud. lui *Shigeta Sadakazu*) (1765–1831), prozator japonez. Maestru al romanului umoristic („Călătoria pe jos pe ruta Tōkaidō" – capodopera sa).

JIQUIDI 1. Constantin J. (1865–1899, n. Iaşi), desenator şi pictor român. Caricaturi (desene în ziarele „Epoca", „Moftul român" şi ciclurile „Profiluri parlamentare", „Tipuri din țară") satirizând moravuri şi aspecte ale vieții politice. 2. **Aurel J.** (1896–1962, n. Bucureşti), grafician şi pictor român. Fiul lui **J. (1).** Desene cu caracter social şi politic („Pe aici au trecut legionarii", „În fața urnelor"), ilustrație de carte (opere de Caragiale şi Creangă) şi grafică de şevalet (ciclul „1907"). Unul dintre întemeietorii scenografiei artistice româneşti.

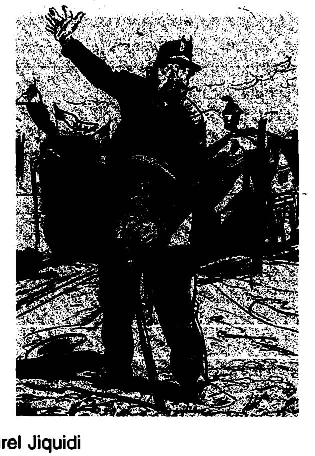

Aurel Jiquidi
Ilustrație la operele lui I.L. Caragiale

Defileul Jiului

JIR (< bg., scr.) s.n. Fructul fagului, format dintr-o cupă ruginie lignificată, în care se află 2–3 achene în trei muchii; folosit ca hrană pentru animale şi la extragerea unui ulei comestibil, care se râncezeşte uşor. În unele zone este consumat şi de oameni, proaspăt sau prăjit.

JIRÁSEK, Alois (1851–1930), scriitor ceh. Maestru al romanului şi al povestirii istorice (trilogia „Între curente"); drame („Jan Hus").

JIRĂVÍRE s.f. (Pop.) Procedeu de ornamentare a ceramicii, prin scurgerea culorilor de pe margini spre centru, cu ajutorul gaiței.

JIREBIE (JREBIE) s.f. **1.** Delniță **(1).** 2. Legătură alcătuită din 30 de fire de tort (constituind o unitate de măsură pentru urzit, depănat etc.).

JIREČEK, Konstantin Joseph (1854-1918), istoric ceh. Studii privind istoria Balcanilor în Ev. Med. („Istoria Bulgariei", „Istoria sârbilor"). M. de onoare al Acad. Române (1914). Rezervația naturală L. **J.**-Vişani (930 ha).

JIRLĂU 1. Lac salmastru, pe stg. Buzăului; 9,3 km^2. **2.** Com. în jud. Brăila situată pe malul de SV al lacului **J.**; 3 319 loc. (2008). Piscicultură. Rezervația naturală L. **J.**-Vişani (930 ha).

JITARIU (JITARU), Petre Vasile (1905–1989, n. Drăgăneşti), fiziolog român. Acad. (1974). Cercetări în domeniul fiziologiei animale comparate privind rolul ficatului în menținerea temperaturii corpului, raportul dintre fibrinogen şi tensiunea superficială a sângelui, fiziologia sistemului nervos la animale şi la om.

JITIA, com. în jud. Vrancea, în Subcarpați; 1 644 loc. (2008). Fenomene carstice în sare. În satul Jitia de Jos se află mănăstirea Poiana Mărului (de maici), întemeiată în 1730, cu biserica de lemn Naşterea Maicii Domnului (1780–1784, construită pe locul uneia arse în 1771). Desființată în 1959, mănăstirea a fost reînființată în 1990. În satul Măgura există schitul Tarnița (de maici).

JITIANU, mănăstire cu biserica Sf. Dumitru, construită în anii 1654–1658, refăcută în 1783, la S de Craiova (com. Podari), ctitorită de familia Craioveştilor.

JITNICÉR (< *jitniță*, înv. „hambar") s.m. (În Ev. Med., în Moldova) Dregător care avea în grijă magaziile cu grâne ale Curții domneşti.

JITOMIR, oraş în E Ucrainei, pe râul Teterev; 284 mii loc. (2001). Metalurgie. Ind. constr. de maşini, chimică, a conf., încălț., mat. de constr., a cherestelei şi alim. Instrumente muzicale. Muzee de istorie a cosmonauticii şi de istorie naturală. Teatre. Întemeiat în 884. Rol economic, fiind situat pe marele drum comercial ce unea Pen. Scandinavă de Constantinopol.

JIU, râu, afl. stg. al Dunării; 339 km. Se formează prin unirea, la Iscroni, a Jiului de Est, care izvorăşte din m-ții Şureanu, cu Jiul de Vest, care izv. din m-ții Retezat. Drenează depr. Petroşani, străpunge Carpații Meridionali printr-un defileu pitoresc, lung de 30 km, străbătut de o şosea şi o c.f. prin pasul Lainici, trece apoi printr-o reg. de dealuri şi depr.; la Filiaşi, primeşte Motrul pe dr. şi Gilortul pe stg., iar în aval, pe Amaradia, apoi intră în C. Olteniei. Trece prin Târgu Jiu şi Craiova. Irigații în cursul inferior. – **Bătălia de la ~**, numele a două bătălii din 10/23–16/29 oct. şi 29 oct./11 nov.– 4/17 nov. 1916 dintre armata română şi cele ale Puterilor Centrale. După succese inițiale, trupele române au fost înfrânte din cauza superiorității numerice şi tehnice a inamicului. În prima bătălie a murit generalul *Ion Dragalina* şi s-au remarcat prin vitejie *Ecaterina Teodoroiu* şi sublocotenentul (r) Nicolae Pătrăşcoiu.

JIU-JITSU (JU-JITSU) (cuv. japonez „arta supleței") s.n. Gen de lupte în stil liber, cunoscut în Japonia încă din Antic., care, urmărind anihilarea adversarului, foloseşte metode brutale de atac şi autoapărare, mergând până la lovituri mortale. În sportul modern nu se mai foloseşte forța brută, ci, în principal, cunoştințele de psihologie, anatomie şi strategie; împreună cu rapiditatea şi agilitatea mişcărilor, au ca scop devierea atacului adversarului şi menținerea echilibrului.

JIULONG (KOWLOON, KAULUN sau KAULUNG) 1. Pen. colinară în SE Chinei, înconjurată de câteva golfuri mici ale M. Chinei de Sud, vizavi de ins. Hong Kong, de care este separată prin str. Hong Kong (1,6 km lățime). **2.** Oraş în SE Chinei (Hong Kong), în pen. cu acelaşi nume, vizavi de oraşul Hong Kong (Victoria), de care este legat printr-un tunel subacvatic; 2,02 mil. loc. (2001; împreună cu New Jiulong formează o conurbație). Port maritim. Produse textile, alim. ş.a.

JIVÍNĂ (< bg.) s.f. Animal sălbatic; fiară, dihanie, lighioană; *p. ext.* vietate, ființă.

JIVKOV, Todor (1911–1998), om politic bulgar. Comunist. Prim-secretar al C.C. al P.C. Bulgar (1954–1989). Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1962–1971) şi preşedinte al Consiliului de Stat (şef al statului) (1971–1989). Înlăturat de la putere în nov. 1989.

JIXI, oraş în NE Chinei (Heilongjiang); 637,5 mii loc. (1990). Expl. de cărbuni, plumb şi zinc. Prelucr. lemnului. Utilaj minier. Ind. mat. de constr. şi alim.

JĪZAH, Al ~ v. **Giseh.**

JÑĀNADEVA (JÑĀ NEŚVARA) (1275–1296), poet indian. Fondatorul şcolii mistice vārākarī. Autor al poemului „Jñānesvarī" (9 000 de strofe), o parafrazare, în limba marāthī, a cărții sfinte „Bhagavadgītā", reprezentând o capodoperă a vechii literaturi indiene.

JNEÁPĂN (lat. *iuniperus*) s.m. Arbust din fam. pinaceelor, cu tulpini ramificate, târâtoare şi ascendente şi cu frunze aciculare, câte două într-o teacă, lungi de 3–6 cm; răspândit în etajul subalpin *(Pinus mugo)*; jep.

JOÁCĂ s.f. Joc **(1)**, petrecere, distracție (copilărească); glumă.

JOACHIM, Joseph (1831–1907), violonist şi compozitor german. Remarcabil interpret al repertoriului clasic. Director al Academiei de Muzică din Berlin (din 1868), unde a inițiat o şcoală de interpretare. Fondator (1869) al cvartetului **J.**

JOÁGĂR (cf. germ. *Säger*) s.n. **1.** Ferăstrău cu pânze drepte verticale, care are o mişcare de lucru alternativă, fiind acționat de un curs de apă cu cădere mare prin intermediul unei roți de apă. **2.** Beschie.

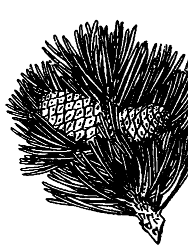

Jneapăn

JOANNE, Adolphe (1813-1881), scriitor, călător și geograf francez. Călătorind în Germania și Elveția, a scris „Guides Joanne", lucrare ce cuprinde informații istorice, arheologice și turistice despre aceste țări. Autor, împreună cu fiul său, Paul, al „Dicționarului geografic și administrativ al Franței".

JOÁNTĂ (< fr.) s.f. **1.** (TRANSP.) Legătură făcută la capetele șinelor de cale ferată pentru a asigura continuitatea căii de circulație. **2.** (CONSTR.) Legătură între două bare de oțel dintr-o armătură a unui element din beton armat.

JOÃO, regi ai Portugaliei v. **Ioan.**

JOÃO PESSOA, oraș în NE Braziliei, port fluvio-maritim la gura de vărsare a fl. Paraíba do Norte în Oc. Atlantic, centrul ad-tiv al statului Paraíba; 619,1 mii loc. (2002). Ind. cimentului, textilă, a încălț. și a tutunului. Universitate. Biserica São Francisco, în stil baroc (sec. 17). Până în 1930 s-a numit *Paraíba*. Fundat în 1585.

JOB (cuv. engl.) s.n. Slujbă, serviciu. ✧ Afacere cu caracter privat sau oficial.

JOBBER (cuv. engl.) s.n. Tip de dealer care a acționat, până în anul 1986, la bursa de valori și de mărfuri și tranzacționa mărfurile și acțiunile pe baza comenzilor de vânzare-cumpărare ale brokerilor, fără a avea contacte directe cu clienții. ✦ Dealer care cumpără și vinde mărfuri în contul său.

JOBÉN (< n. pr. *Jobin*) s.n. Pălărie bărbătească înaltă și tare, de obicei neagră, de formă cilindrică, purtată astăzi numai la ceremonii.

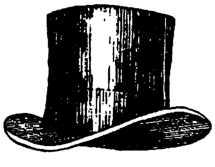

Joben

JOBIM, Tom (pe numele adevărat *Antonio Carlos Brasileiro de Almeida Jobim*) (1927-1994), interpret și compozitor brazilian. Fondator al bossa-novei, alături de Vinicius de Moraes și Joao Gilberto. Compune cele mai mari succese ale genului („Felicidade", „Garota de Ipanema", „Chega de saudade").

JOC (lat. *jocus*) s.n. **1.** Acțiunea de a (se) juca **(1)**; activitate distractivă (și competitivă) ce implică abilitatea, rezistența jucătorilor și hazardul. J. se desfășoară după reguli convenționale. Este practicat pentru amuzamentul personal sau pentru acela al spectatorilor. ✦ (FILOZ.) *J. de limbaj* = concept filozofic promovat de Ludwig Wittgenstein, care desemnează analogia dintre folosirea unui limbaj (conform unui set de reguli convenționale) și jucarea unui j. ✦ *J. de cuvinte* v. *calambur*. *J. de societate* = distracție constând din întrebări și răspunsuri, din dezlegarea unor probleme hazlii în cadrul unui grup de persoane etc. *J. de noroc* = distracție cu cărți, cu zaruri etc., care angajează de obicei sume de bani și care se desfășoară după anumite reguli, câștigul fiind determinat de întâmplare sau de calcul; partidă a unui asemenea j. Sin. *j. de hazard*. ✦ Totalitatea obiectelor care formează un ansamblu, un set folosit la practicarea unui j. **(1)**. **2.** Denumire generică dată unor manifestări sportive cărora le este proprie și lupta sportivă (fotbal, baschet, rugbi etc.). ✦ Mod specific de a juca, de a se comporta într-o întrecere sportivă. ✧ *Jocuri olimpice* v. *olimpic*. *Jocuri balcanice* v. *balcanic*. **3.** (COREGR.) Acțiunea de a juca **(4)**; dans popular; *p. ext.* petrecere populară la care se dansează. ✦ Melodia corespunzătoare j. **(3)**. ✦ Fig. Mișcare rapidă și capricioasă (a unor lucruri, imagini etc.); tremur, vibrație. **4.** Interpretare a unui rol dintr-o piesă de teatru; felul cum se interpretează un asemenea rol. ✧ *J. de scenă* = ansamblul mișcărilor și al atitudinilor unui actor în timpul interpretării unui rol, prin care se întărește efectul artistic al textului. **5.** (TEHN.) Deplasare relativă pe o direcție dată între două piese asamblate, considerată față de poziția de contact pe direcția respectivă (j. de uzură, j. funcțional etc.). **6.** (MAT.) Model simplificat și formal al unei situații, construit pentru a face posibilă analiza pe cale matematică a acestei situații. ✧ *Teoria jocurilor* = teorie matematică pornind de la analiza comportamentului în jocuri, în care interacțiunea dintre participanți este guvernată de un set de reguli ce stabilesc mutările posibile și câștigurile pentru fiecare combinație de mutări. Implică o strategie a fiecărui jucător, raportată la strategia celorlalți, urmărind obținerea recompensei maxime. S-a constatat că această analiză a interacțiunii umane poate fi aplicată în diferite domenii (economic, social etc.), ducând la optimizarea unor relații.

JOCHÉU (< fr.) s.m. Călăreț specializat în conducerea cailor la alergările de pe hipodrom.

JŌCHŌ (?-1057), călugăr și sculptor japonez. A inaugurat un procedeu de creare a operelor statuare din piese disparate, ce puteau fi asamblate ulterior, implicând munca în comun și crearea atelierelor. Statuia marelui Buddha Amida (capodopera sa), din lemn aurit și lăcuit, se află în templul Byōdōin de la Uji (în apropiere de Kyōto).

JOCHUM, Eugene (1902-1987), dirijor german. Asigură legătura între tradiția finalului de romantism și noua generație de dirijori. Discografie bogată (două integrale ale simfoniilor beethoveniene și una a celor de Bruckner).

JODELLE, Étienne (1532-1573), scriitor francez. Unul dintre cei șapte poeți ai *Pleiadei*. A scris prima tragedie („Cleopatra captivă") și prima comedie („Eugen sau Întâlnirea") franceză.

JODHPUR, oraș în NV Indiei (Rājāsthān), în deșertul Thar; 846,4 mii loc. (2001). Ind. textilă, de tricotaje, lacuri și vopsele, a piel., farmaceutică, alim. Constr. de biciclete. Artizanat tradițional (obiecte din fildeș). Universitate. Palatul rajahului Jodha-ji (din 1459), precum și Palatul Umaid Bhawan (sec. 16); ziduri de incintă (sec. 16), în lungime de c. 10 km. Fundat în 1459.

JODL, Alfred (1890-1946), general german. Șef al Secției Operații a Înaltului Comandament al Wehrmacht-ului (1939-1945). A semnat, la Reims, actul preliminar de capitulare totală și necondiționată a Germaniei (7 mai 1945). Judecat, condamnat la moarte pentru crime de război de Tribunalul de la Nürnberg, a fost executat.

JOEL, Billy (pe numele adevărat *William Joseph Martin Joel*) (n. 1949), cântăreț, chitarist și compozitor american de rock. După ce evoluează în mai multe grupuri, se lansează solo în 1971 (succese ca „Just The Way You Are", „Only The Good Die Young"). Evoluează spre tematica socială.

JOFFRE, Joseph-Jacques-Césaire (1852-1931), mareșal francez. Șef al Marelui Stat-Major (1911) și al Marelui Cartier General (1914-1916), comandant șef al armatelor franceze (1915-1916). Victorie asupra armatei germane în prima bătălie de pe *Marna* (5-12 sept. 1914). A coordonat operațiunile militare de la Verdun (21 febr.-18 dec. 1916) și de pe Somme (24 ian.-13 nov. 1916). Memorii.

JOFFREY, Robert (pseud. lui *Abdullah Jaffa Anver Bey Khan*) (1930-1988), dansator, coregraf și pedagog american de origine afgană. A înființat (1953) propria școală de balet („American Ballet Center") apoi, în 1954 „R.J. Ballet Concert", transformată, în 1966, în „City Center J. Ballet".

JOGAILA v. **Iagello.**

JOGGING (cuv. engl.), subst. Alergare practicată pe orice fel de teren, în scopul menținerii formei fizice.

JOGJAKARTA v. **Yogyakarta.**

JOHANNESBURG, oraș în NE Republicii Africa de Sud, centrul ad-tiv al prov. Gauteng, la 1 570 m alt.; 752,3 mii loc. (1996). Expl. de aur, uraniu și metale rare. Ind. siderurgică, constr. de utilaj minier, de material feroviar și automobile; produse chimice, electrotehnice, textile, de marochinărie și alim. Prelucr. lemnului. Șlefuirea diamantelor. Două universități. Observator astronomic. Grădină zoologică. Fundat în 1886. Oraș din 1928.

JOHANNSEN, Wilhelm Ludvig (1857-1927), botanist și genetician danez. Contribuții importante în genetică; a introdus noțiunile de *genă* și de *linie pură*.

JOHN, Sir Elton Hercules (pe numele adevărat *Reginald Kenneth Dwight*) (n. 1947), cântăreț, pianist și compozitor britanic pop-rock. Vedetă a muzicii pop contemporane („Candle In The Wind", „I'm Still Standing").

JOHN DOE, nume fictiv adoptat în procedurile legale anglo-saxone (în special S.U.A.), când numele unei părți implicate este necunoscut.

JOHNS, Jasper (n. 1930), pictor și sculptor american. Reprezentant de seamă, împreună cu R. Ranschenberg, al noului dadaism și al artei pop („Detalii tantrice", „Casa nătângului"). În sculptură folosește diferite obiecte obișnuite (sticle, cutii de bere, conserve, scaune, steaguri etc.).

JOHNSON, Andrew (1808-1875), om politic democrat american. Președinte al S.U.A. (1865-1869). În timpul mandatului său, S.U.A. au cumpărat (1867) Alaska de la Rusia.

JOHNSON, Earvin (supranumit *Magic*) (n. 1959), baschetbalist american. A câștigat de cinci ori campionatul profesionist american (N.B.A.) cu formația „Los Angeles Lakers" (1980-1988) și a condus la victorie formația S.U.A. (Dream Team) la Olimpiada de la Barcelona (1992).

JOHNSON, Eyvind Olof Verner (1900-1976), scriitor suedez. Operă cu un pronunțat caracter intelectualist. Proză de inspirație autobiografică (ciclul „Romanul lui Olof"), romane istorice („Nori peste Metaponte") și alegorice antifasciste (trilogia „Krilon"), sau marcate de psihanaliză („Ploaie în zori"). Premiul Nobel pentru literatură (1974), împreună cu H. Martinson.

JOHNSON, James Louis (zis și *Jay Jay*) (1924-2001), trombonist, compozitor și dirijor american de jazz. Promovează stilul be-bop; sonoritate amplă și tehnică impresionantă.

JOHNSON, James Price (zis și *James P.*) (1891-1955), pianist și compozitor american de jazz. Părintele stilului pianistic *stride*, care folosește elemente de ragtime. Autorul pieselor „Carolina Shout", „If I Could Be".

JOHNSON, Lyndon Baines (1908-1973), om politic american. Democrat. Președinte al S.U.A. (1963-1969).

JOHNSON 1. Martin Elmer J. (1884-1937), naturalist și explorator american al unor reg. din Africa (1921-1934) și Asia (1914), efectuând expediții în ins. Solomon și Noile Hebride; a studiat viața din ins. Borneo, 1917-1919, 1935. L-a însoțit pe romancierul Jack London într-o călătorie în jurul lumii (1906-1907). Autor de filme științifice („Aventuri în junglă", „Vânătorii de capete din Mările Sudului"). **2. Osa Helen J.** (1894-1953), exploratoare americană. Soția lui **J. (1)**. A continuat activitatea de cercetare în Africa a soțului său. Autoare a unor filme științifice („Chemarea junglei") și a unor cărți („Copiii junglei").

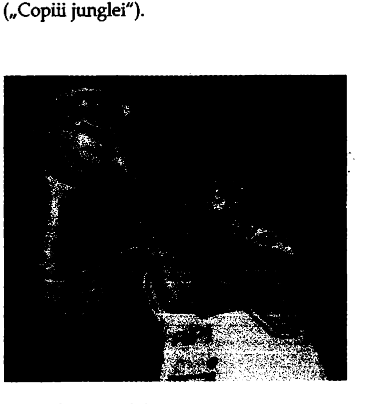

Earvin (Magic) Johnson

JOHNSON, Michael (n. 1967), atlet american. Campion mondial la probele de 200, 400 și 4 × 400 m (1991, 1993 și 1995). A stabilit un nou record mondial la ștafeta de 4 × 400 m (1995) și 200 m (1996).

JOHNSON, Robert (1913-1938), cântăreț și chitarist de jazz și blues american. Una dintre cele mai frumoase voci de blues, cu un registru acut fascinant. Asasinat.

JOHNSON, Samuel (1709-1784), filolog, scriitor și critic literar englez. Lucrări de lexicografie („Dicționarul limbii engleze"), primul mare dicționar englez cu citate ilustrative. Studii despre Shakespeare și o ediție a operei acestuia.

JOHNSON, Uwe (1934-1984), scriitor german. Unul dintre cei mai mari autori germani ai epocii postbelice. Părăsește Germania de Est (1959), stabilindu-se în Berlinul de Vest. Operă ilustrând situația țării divizate (tetralogia „Aniversări"). Proză autobiografică („Romancierul celor două Germanii").

JOHNSON, Virginia E. (n. 1925), medic american. Pionieră, împreună cu soțul ei, W.H. Master, în domeniul cercetării în sexologie.

JOHOR, stat în Malaysia; 19 mii km²; 2,74 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Johor Baharu*. Expl. forestiere și de min. de fier și bauxită. Arbori de cauciuc, palmieri de ulei; pomicultură, creșterea extensivă a animalelor. Pescuit. Stat musulman, fondat după 1511 de către sultanul din Malacca. În urma tratatului din 1824, a intrat sub stăpânire britanică, fiind declarat protectorat (1914). În 1957, a devenit parte a Federației Malaya, iar din 1963 a Malaysiei.

JOHOR BAHARU (JOHOR BAHRU), oraș în Malaysia, port la str. Johor, centrul ad-tiv al statului Johor; 384,6 mii loc. (2000). Ind. alim., a cherestelei, constr. de mașini, prelucr. rășinilor sintetice, a piel. și încălț. Grădină botanică celebră. Palatul sultanilor (sec. 19).

JOHORE (SELAT TEBRAU), str. în SE Asiei, între pen. Malacca și ins. Singapore; 51 km lungime și 1,2 km lățime, traversată de un pod (inaugurat în 1990) în zona orașului Johor Baharu.

JOI (lat. *Jovis*) s.f. A patra zi a săptămânii. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de j.; (în forma *joia*) în fiecare **j.** ✧ *Joia Mare* = ziua dinainte de Vinerea Mare, în care creștinii comemorează Cina cea de Taină; sărbătoarea este strâns legată și de anotimpul primăverii (numindu-se, uneori, *Joia Verde*).

JOIMĂRÍȚĂ (< *joi* + *mare*) s.f. **1.** (În mitologia românească) Ființă imaginară, închipuită ca o femeie urâtă, despre care se crede că, în noaptea care precedă joia din săptămâna Paștilor, pedepsește fetele leneșe la tors. ✦ Fig. Femeie urâtă; pocitanie. **2.** Ulcică de pământ care se dă de pomană în Joia Mare.

JOIMÍR (< pol.) s.m. Nume dat mercenarilor de origine polonă în Moldova sau călăreților moldoveni care slujeau în armata polonă. ✦ (La pl.) Corp de oaste înființat de Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei, în prima sa domnie (1726-1733).

JOINT VENTURE (expr. engl.) Contract prin care două sau mai multe părți se angajează într-o activitate economică, care este supusă controlului comun, în scopul valorificării în activitatea de producție sau de comercializare a avantajelor deținute de părțile asociate.

JOINVILE, oraș în SE Braziliei, în statul Santa Catarina; 453,7 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, textilă și a maselor plastice.

JOINVILLE, Jean de (c. 1224-1317), cronicar francez. Unul dintre consilierii regelui Ludovic IX, alături de care a participat la Cruciada a VII-a (1248-1254). A scris „Istoria Sf. Ludovic".

JOIȚA, com. în jud. Giurgiu, pe Dâmbovița; 3 285 loc. (2008). Biserica Sfinții Patruzeci de Mucenici (1859).

JOJA, Athanase (1904-1972, n. București), filozof și logician român. Acad. (1955). Președinte al Acad.

Samuel Johnson

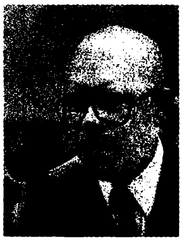
Uwe Johnson

(1959-1963). Contribuții în logică și istoria logicii („Studii de logică", „Istoria gândirii antice").

JÓJĂ (< fr.) s.f. **1.** Tijă metalică gradată folosită ca indicator al conținutului de ulei dintr-un vas. **2.** Scară gradată pentru măsurarea capacității unui rezervor.

JOJÓBA (cuv. sp.) subst. Arbust semperviriscent (*Simmondsia chinensis*), din fam. buxaceelor, originar din California și N Mexicului; fructele, asemănătoare ghindei, conțin 1-3 semințe. Uleiul extras din semințe este folosit în cosmetică, medicină, ca lubrifiant, în ind. lacurilor și alimentară.

JÓKAI Mòr (1825-1904), scriitor și publicist ungur. Unul dintre cei mai de seamă romancieri unguri, contribuind la dezvoltarea limbii literare. Romane istorice de factură romantică („Diamantele negre", „Săracii bogați").

JÓKER (< fr., engl.) s.m. (La unele jocuri de noroc) Carte, care poate înlocui orice altă carte.

JOKL, Norbert (1877-1942), lingvist austriac. Cercetări asupra limbii albaneze („Studii asupra etimologiei și formării cuvintelor în limba albaneză"). Studii privind originea limbii și a poporului român („Legături lingvistice româno-albaneze"). M. coresp. al Acad. Române (1929).

JOLIOT-CURIE 1. Irène J.-C. (1897-1956), fiziciană și chimistă franceză. Fiica soților Pierre și Maria Sklodowska Curie. Studii și cercetări în domeniul fizicii nucleare și al radiochimiei. Premiul Nobel pentru chimie (1935), împreună cu *Frédéric J.*-C. M. de onoare al Acad Române (1948). **2. Frédéric J.-C.** (1900-1958), fizician și chimist francez. Împreună cu soția sa, Irène, a făcut cercetări și descoperiri în domeniile fizicii nucleare și radioactivității artificiale („Radioactivitatea artificială"). A pus în funcțiune primul reactor atomic francez (1948). Președinte al Consiliului Mondial al Păcii (1950-1958). Premiul Nobel pentru chimie (1935), împreună cu Irène J.-C. M. de onoare al Acad. Române (1948).

JOLIVET, André (1905-1974), compozitor și dirijor francez. Creație ce dă prioritate emoției, în defavoarea virtuozității. Muzică de cameră, simfonică, muzică de scenă, balete („Guignol și Pandora"), opera „Dolores". Unul dintre fondatorii grupului „Tânăra Franță".

JOLLIET, Louis (c. 1645-c. 1700), misionar, călător și explorator francez. A explorat reg. Marilor Lacuri, zona G. Hudson și pen. Labrador. A descoperit (1673), împreună cu Jacques Marquette, fl. Mississippi (numit de ei Colbert), dovedind că acesta curge spre G. Mexic.

JOLO, ins. filipineză, de origine vulcanică, în partea de N a arh. Sulu, între M. Sulu (NV) și M. Celebes (SE); 894 km². Alt. max.: 812 m. Oraș pr.: J.

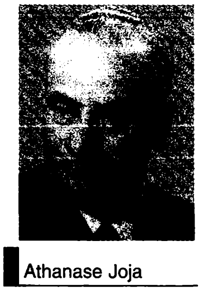
Athanase Joja

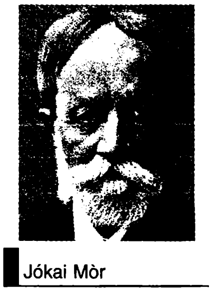
Jókai Mòr

JOLSON, Al (pe numele adevărat *Asa Yoelson*, zis **Al**) (1886-1950), cântăreț și actor american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1893). A jucat în numeroase music-hall-uri, spectacole de revistă și operetă. Actor de cinema în „Cântărețul de jazz" (primul film sonor din istoria cinematografiei), „Cântărețul nebun", „Rapsodia în albastru".

JOMINI, Antoine-Henri, baron de (1779-1869), general și teoretician militar elvețian de origine italiană. A participat la Războaiele napoleoniene, apoi, din 1813, a intrat în serviciul Rusiei. Consilier militar al țarilor Aleksandru I și Nicolae I, apoi, în 1859, al lui Napoleon III. Împreună cu K. von *Clausewitz*, a fost fondatorul gândirii militare moderne („Istoria critică și militară a războaielor din timpul Revoluției", „Tratat de mari operațiuni militare. Principii de strategie").

JOMMELLI, Niccolò (1714-1774), compozitor italian. A scris muzică sacră, opere bufe și a reformat opera („Didona abandonată", „Penelopa și Enea").

JONAS, Franz (1899-1974), om politic social-democrat austriac. Președinte al Austriei (1965-1974).

JONATHAN, (Joseph) Leabua (1914-1987), jurist și om politic din Lesotho. Prim-min. (1966-1986).

JÓNCĂ (< fr.; cuv. de origine malaieză) s.f. Navă mică de lemn, cu fundul plat, fără chilă, cu două sau trei catarge, ale căror pânze au întărituri de bambus orizontale; folosită la transport și pescuit în zona coastelor Japoniei, Coreii, Chinei și Malaysiei.

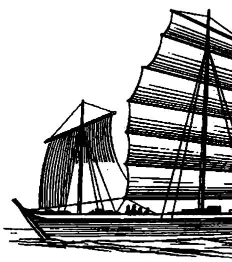
Joncă

JONCȚIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Legare, unire, asamblare; *concr.* locul unde se face legătura, unirea unor elemente, a unor părți etc. ✦ (Spec.) Locul unde se realizează legătura dintre flancurile dispozitivelor de luptă a două subunități, unități sau mari unități militare. **2.** (LINGV.) Mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele alcătuitoare ale unei propoziții sau fraze, care constă în legarea lor prin instrumente gramaticale (prepoziții, conjuncții etc.). 3. (FIZ.) Reg. de tranziție din masa unui semiconductor neomogen între o reg. de tip *p* (cu conducție de goluri) și o reg. de tip *n* (cu conducție de electroni); ea prezintă rezistență diferită pentru cele două sensuri ale curentului electric, constituind elementul principal al diodelor semiconductoare, al tranzistoarelor etc. **4.** *J. orbitală* = operațiune de întâlnire, apropiere, amaraj și cuplare a două obiecte cosmice în spațiu, prin îmbinarea pieselor unui dispozitiv corespunzător. Prima **j.** manuală a fost realizată la 16 mart. 1966 (între nava „Gemini 8" și racheta „Agena", ambele aparținând S.U.A.).

JONES, Allen (n. 1937), pictor și sculptor britanic. Reprezentant al curentului pop-art britanic, căruia îi dă o interpretare originală prin accentuarea fetișismului, a senzualității imaginilor („Fata verde"), a fascinației pentru dans și hermafroditism („Dansatori spanioli").

JONES, Elvin Ray J. (1927-2004), baterist american. Creator al unui stil complex, poliritmic. Partener al lui John Coltrane în cvartetul înființat de acesta.

JONES, Ernest (1879-1958), medic și psihanalist britanic. A introdus psihanaliza în țările anglo-saxone. Eseuri („Psihologia religiei", „Hamlet și Oedip", „Viața și opera lui S. Freud").

JONES, Gwyneth (n. 1937), soprană britanică. Repertoriu de operă italian şi german (Wagner, Richard Strauss, Beethoven). Frecvente apariţii la Bayreuth („Tetralogia" wagneriană).

JONES, Sir Harold Spencer (1890-1960), astronom britanic. A determinat (1941) paralaxa solară. Studii legate de rotaţia Pământului şi de deplasarea polilor tereştri.

JONES, Henry Arthur (1851-1929), dramaturg englez. Melodrame („Regele de argint"), comedii satirice cu tematică socială („Mincinoşii").

JONES, Inigo (1573-1652), arhitect şi scenograf englez. Iniţiatorul arhitecturii clasice în Anglia. Influenţat de Palladio, a construit la Londra „Banqueting House" (Whitehall) şi „Queen's House" la Greenwich.

JONES, James (1921-1977), scriitor american. Romane realiste evocând absurdităţile războiului („De aici până la eternitate").

JONES, Le Roi (ulterior *Imamu Amiri Baraka*) (n. 1934), scriitor american. Poezie amintind de ritmurile africane („Prefaţă la un anunţ de sinucidere în 20 de volume"). Drame naturaliste despre discriminarea rasială („Dutchman, sclavul").

JONES, Quincy (n. 1933), orchestrator, compozitor şi producător american. Personalitate de succes a muzicii pop. Muzică pentru filme („In The Heat Of The Night"); producătorul lui Michael Jackson („Thriller şi Bad"), al spectacolului „We Are The World", colaborează cu A. Franklin, F. Sinatra, L. Armstrong etc. Premii Grammy.

JONES, Tom (pe numele adevărat *Thomas Jones Woodward*) (n. 1940), solist vocal britanic. Lansat în 1965, se impune printr-o voce puternică, potrivită pentru balade („Green Grass of Home", „Delilah"), prin show-ul antrenant.

JONES, Tommy Lee (n. 1946), actor american de film. Personalitate puternică, se remarcă mai ales în roluri de compoziţie („Şobolanul de apă", „Născuţi asasini"). Premiul Oscar: 1993 („Evadatul").

JONES, Vaugham F.R. (n. 1952), matematician neozeelandez. A studiat teoria nodurilor, perfecţionând clasificarea matematică a acestora. Medalia Fields (1990).

JONES, Sir William (1746-1794), orientalist şi jurist britanic. Unul dintre creatorii filologiei comparate („Tratat asupra poeziei orientale", „Gramatica persană"). A tradus „Sakuntala" şi „Legile lui Manu".

JONG, Erica (n. 1942), scriitoare americană. Romane despre condiţia femeii („Teama de a prinde aripi").

JONGKIND, Johan Barthold (1819-1891), pictor, acuarelist şi gravor olandez. Influenţat de Şcoala de la *Barbizon*. Precursor al impresionismului. Peisaje vaporoase redând reflexele luminii în apă. („Amurg pe Sena", „Sena la Argenteuil").

JONGLÁ (< fr.) vb. I intranz. A arunca în aer mai multe obiecte unul după altul, pentru a le prinde apoi cu repeziciune şi abilitate sau a ţine în echilibru diverse obiecte suprapuse.

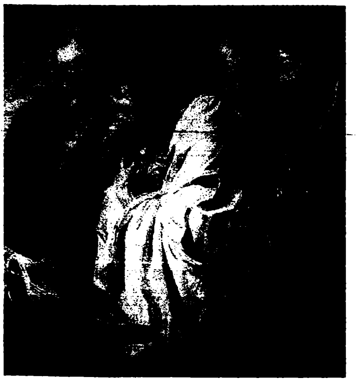
Jacob Jordaens: „Cei patru evanghelişti"

Janis Joplin

Mihail Jora

JONGLÉR (< fr.) s.m. (În Franţa medievală) Actor şi muzicant ambulant. ✦ P. ext. Artist de varietăţi sau de circ, care jonglează cu multă abilitate.

JONGLERÍE (< fr.) s.f. **1.** Îndeletnicirea jonglerului; arta de a jongla. ✦ Concr. Figură, număr executat de un jongler. **2.** Fig. (Adesea peiorativ) Abilitate şi promptitudine în folosirea cuvintelor, expunerea ideilor etc. ✦ Fig. Maşinaţie, uneltire, intrigă.

JÖNKÖPING, oraş în S Suediei, pe ţărmul de S al L. Vättern; 117,8 mii loc. (2001). Metalurgia aluminiului. Constr. aeronautice. Ind. hârtiei, a maselor plastice, a chibriturilor şi a lânii.

JONSON, Ben (Benjamin) (c. 1572-1637), dramaturg, poet şi teoretician literar englez. Reprezentant de marcă al teatrului elisabetan. Creator al comediei realiste, satirice („Volpone"); tragedii; piese-măşti („Masca reginelor").

JOOSS, Kurt (1901-1979), dansator şi coregraf german. Succes obţinut cu spectacolul „Masa verde" (1932). Acordă un rol important mişcării şi mimei, minimalizând decorul şi costumele („Bal în bătrâna Vienă", „Pandora").

JOPLIN, Janis (1943-1970), cântăreaţă americană de rock şi blues. Una dintre cele mai mari vocaliste de blues albe (ambitus de trei octave). Figură legendară şi tragică a genului (existenţă marcată de alcool şi droguri). Piese celebre („Try [Just a Little Bit Harder]", „Me and Bobby McGee").

JOPLIN, Scott (1868-1917), pianist şi compozitor american. Cel mai de seamă reprezentant al stilului ragtime. Principalele sale piese („The Sycamore", „Sugar Cane Rag", „Wall Street Rag") au devenit teme ale jazzului tradiţional.

JOPPA v. **Jaffa.**

JORA, Mihail (1891-1971, n. Roman), compozitor şi dirijor român. Acad. (1955). Creatorul liedului şi al baletului românesc contemporan („La piaţă", „Curtea Veche"); muzică simfonică (suita „Privelişti moldoveneşti"), vocal-simfonică, sonate, cvartete. Stil caracterizat prin armonie bogat cromatizată, fantezie ritmică-metrică, complexitate orchestrală. În lieduri impune un recitativ nuanţat, bazat pe inflexiunile cântecului românesc.

JORĂŞTI, com. în jud. Galaţi; 1 974 loc. (2008). Bisericile Sf. Trei Ierarhi (1816) şi Sf. Împăraţi Constantin şi Elena (1840-1841).

JORDAENS, Jacob (1593-1678), pictor flamand. Compoziţii cu subiecte mitologice, religioase („Iisus alungă negustorii din templu", „Cei patru evanghelişti"), picturi de gen, reprezentând scene şi tipuri rustice („Regele bea", „Satirul şi ţăranul", „Familia artistului").

JORDAN v. **Iordan.**

JORDAN, Camille (1838-1922), matematician francez. Contribuţii la teoria grupurilor, topologie, analiză matematică (a introdus conceptul de măsură **J.**, de funcţie cu variaţie mărginită, a formulat condiţiile ca o curbă să fie rectificabilă), algebră (a dat o metodă de aducere a matricelor la forma normală, utilizată în rezolvarea sistemelor de ecuaţii lineare).

JORDAN, Ernst Pascual (1902-1980), fizician german. Fondator, împreună cu M. Born şi W. Heisenberg, al mecanicii cuantice şi, împreună cu W. Pauli şi E. Wigner, al electrodinamicii cuantice.

JORDAN, Michael Jeffery (n. 1963), baschetbalist american. A câştigat de şase ori cu echipa „Chicago Bulls" campionatul profesionist american (N.B.A.) (1991-1998) şi a făcut parte din echipa olimpică a S.U.A. (1984, Los Angeles, 1992, Barcelona). Desemnat de cinci ori cel mai bun jucător din N.B.A.

JORDANIIA, Noi (1869-1953), om politic georgian. Organizator al social-democraţiei georgiene, în 1903 a aderat la mişcarea *menşevică*. Preşedinte al Republicii Georgia (1918-1921). A emigrat în urma intervenţiei Armatei Roşii.

JORDANUS NEMORARIUS *(Jordanus Teutonicus, Jordanus Saxo* sau *Jordanus de Memora)* (1180-1237), matematician german. A introdus folosirea literelor pentru reprezentarea numerelor („Algoritmul demonstrat", „Tratat de numere date"). Autor al unor tratate de geometrie şi fizică. Preocupări de astronomie.

JØRGENSEN, Anker (n. 1922), om politic danez. Prim-min. al Danemarcii (1972-1973 şi 1975-1982).

JØRGENSEN, Jens Johannes (1866-1956), scriitor danez. Poeme influenţate de simbolismul francez („Impresii", „Confesiune"). Scrieri polemice („Ziua judecăţii") şi biografice („Sfântul Francisc de Assisi"), purtând amprenta convertirii sale la Biserica romano-catolică.

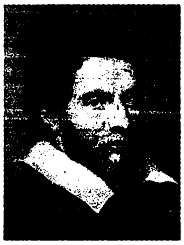
Ben Jonson

JORN, Asger (pe numele adevărat *Jøergensen*) (1914-1973), pictor danez. Reprezentant al neoexpresionismului nordic („Sălbaticul bun", „Desfigurări"); unul dintre fondatorii Mişcării internaţionale pentru un Bauhaus imaginar (grupul „Cobra").

JORTNER, Joshua (n. 1933), biochimist israelian. Activitate în domeniul chimiei fizice privind diferite aspecte ale teoriei cuantice a structurii moleculelor, metalelor şi forţelor intermoleculare, ale spectroscopiei atomice şi moleculare, sau ale interreacţiei radiaţiei cu materia. M. de onoare al Acad. Române (1991).

JORURI (cuv. japonez; n. pr. *Jōruri*) subst. Gen literar şi muzical tradiţional japonez, care constă în recitarea unui poem epic pe un fond muzical. Apărut în sec. 12, are o maximă înflorire în sec. 15-16, când, s-a adăugat un element nou - marioneta pentru o mai accentuată expresivitate a spectacolului şi o mai mare popularitate.

JOS, JOÁSĂ (lat. *deorsum*) adv., adj. I. Adv. La nivelul pământului sau aproape de pământ; într-un loc mai

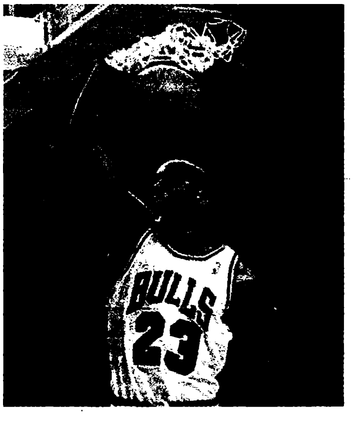

Michael Jeffery Jordan

puțin ridicat (decât altul). ✦ (Cu valoare de interj.) Exprimă ostilitatea, dezaprobarea etc. față de cineva sau ceva. ✦ Fig. În stare de decădere morală sau materială. **II.** Adj. **1.** Puțin ridicat de la pământ, scund. ✦ (Substantivat) *În* (sau *din*) *josul*... = în (sau din) partea inferioară, de la baza unui lucru, a unui loc etc. ✦ (Despre frunte) Îngustă. **2.** (Despre terenuri) Așezat în vale (și uneori mocirlos). **3.** (Despre sunete etc.) Care are o frecvență coborâtă; gros, grav; profund. **4.** (Despre frecvențe, tensiuni electrice, temperaturi, presiuni etc.) Care are o valoare (relativ) mică; scăzut, coborât.

JOS, oraș în centrul Nigeriei, centrul ad-tiv al statului Plateau; 206,3 mii loc. (1996). Expl. de staniu. Uzine mecanice. Ind. de prelucr. a lemnului. Muzeul Institutului de Cercetări Africane. Universitate. Fundat la începutul sec. 19.

JOSENI, com. în jud. Harghita, în depr. Giurgeu, pe cursul superior al Mureșului; 5 648 loc. (2008). Rezervația naturală Piemontul Nyeres (20 ha). Expl. de andezit (Bucin). Topitorie de in. Considerat polul frigului din România.

JOSENII BÂRGĂULUI, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Bistrița (afl. al Șieului); 5 234 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului (cherestea). Pomicultură. Centru de ceramică roșie (Mijlocenii Bârgăului).

JOSEPH, împărați germani v. Iosif.

JOSEPHINE (Marie Josèphe Rose TASCHER de LA PAGERIE) (1763–1814), soția vicontelui Alexandre de Beauharnais, apoi, din 1796, a generalului Bonaparte. Împărăteasă a Franței (1804–1809), când a divorțat de Napoleon I.

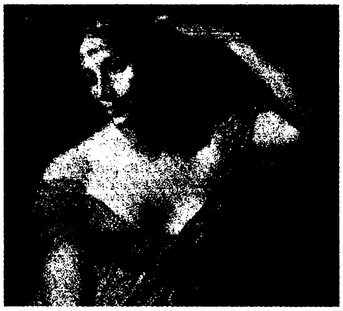

Împărăteasa Josephine

JOSEPHSON, Brian David (n. 1940), fizician britanic. Cercetări privind fizica temperaturilor joase (supraconductibilitatea). A descoperit (1962) fenomenul de trecere a curentului electric printr-o membrană izolatoare ce secționează un supraconductor (efectul tunel), cu aplicații deosebite în circuitele utilizate de calculatoarele electrice. Premiul Nobel pentru fizică (1973), împreună cu L. Esaki și I. Giaever.

JOSEPHUS, Flavius (c. 37–100 d.Hr.), istoric evreu. A participat (66–69 d.Hr.) la răscoala poporului iudeu împotriva dominației romane. Stabilit ulterior la Roma (70 d.Hr.), a scris „Războiul iudaic" și „Antichități iudaice".

JOSHIN v. Kimchaek.

JOSHUA TREE, parc național în SV S.U.A. (California), întemeiat în 1936; 2 268 km². Adăpostește plante și animale adaptate la condițiile de deșert.

JÓSIKA, familie de origine română din Caransebeș. Mai importanți: **1. Ștefan J.,** cancelar (1595–1598) al lui Sigismund Bâthori. Executat din ordinul Habsburgilor; urmașii săi sunt înnobilați în vremea împăratului Leopold I (1658–1705). **2. Ioan J.,** guvernator al Transilvaniei (1822–1834). **3. Samuil J.,** cancelar al Transilvaniei (1846–1848).

JÓSNIC, -Ă adj. Lipsit de demnitate, mârșav, abject, infam; meschin.

JOSPIN, Lionel (n. 1937), om politic francez. Socialist. Prim-min. (1997–2002).

JOSQUIN DES PRÉS (c. 1440-1521), compozitor francez. Maestru al contrapunctului, al polifoniei și al stilului coral „a capella" prerenascentist. Mise, motete, cântece polifonice, imnuri, psalmi, lucrări profane.

JOTA (cuv. sp.) s.f. Dans popular spaniol, de origine aragoneză, în măsură ternară și cu mișcare vie, care se dansează cu acompaniament de chitară, castaniete, trianglu sau tamburină; melodia corespunzătoare acestui dans.

JOTUNHEIMEN, masiv muntos în partea de S a Norvegiei, în care se află vârful Glittertind (2 472 m, cel mai înalt din Scandinavia).

JOTUNI, Maria (pe numele adevărat *Maria Haggren Tarkiainen*) (1880–1943), scriitoare finlandeză de expresie finică. Nuvele realiste și umoristice („Iubire"), comedii („Coasta bărbatului").

JOUBERT, Barthélemy Catherine (1769–1799), general francez. A participat la campaniile napoleoniene. Comandant șef al armatei în bătălia de la Rivoli (ian. 1797). Rănit mortal la Novi (15 aug. 1799).

JOUBERT, Petrus Jacobus (cunoscut ca *Piet*) (1834–1900), general bur din Africa de Sud. Comandant șef al armatei bure, i-a înfrânt pe britanici la Majuba Hill (1881). În timpul Războiului anglo-bur (1899–1902), a comandat forțele armate din Orange și Transvaal.

JOUBIN, Louis (1861–1935), zoolog și oceanograf francez. Numeroase expediții oceanografice. Studii în domeniul biologiei marine – specialist în malacologie. Fondatorul Institutului Oceanografic din Paris și al Muzeului Oceanografic cu acvariu din Monaco. M. de onoare al Acad. Române (1934).

JOUFFROY d'ABBANS, Claude François, marchiz de ~ (1751–1832), inginer francez. A construit primul vapor cu aburi care a navigat efectiv (1783) și pe care l-a numit *piroscaf*. În 1779 a organizat o demonstrație publică, urcând pe fl. Saône.

JOUGUET, Émile (1871–1943), matematician francez. Specialist în mecanica fluidelor, a studiat efectul aplicațiilor termodinamice în acest domeniu și a elaborat o teorie hidrodinamică a detonației.

JOUHANDEAU, Marcel (pseud. lui *Marcel Provence*) (1888–1979), romancier, eseist și memorialist francez. Romanele sale, cultivând alegoria mistică și satira, urmează trei direcții principale: evocarea ținuturilor („Familia Pincengraine"), investigarea raporturilor conjugale („Domnul Godeau în intimitate", „Domnul Godeau căsătorit", „Cronici maritale") și introspecția lucidă a propriei conștiințe („Eseu despre mine însumi", „Însemnări zilnice" – 24 vol.).

JOUHAUX, Léon (1879–1954), om politic francez. Social-democrat. Secretar general al Confederației Generale a Muncii (1909–1947) și al organizației sindicale „Force Ouvrière" (1948–1954). Arestat de poliția de la Víchy (1941), a fost predat naziștilor, care l-au deportat la Buchenwald (1943–1945). Premiul Nobel pentru pace (1951).

JOULE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Joule*) s.m. Unitate de măsură a energiei (simbol: J), egală cu lucrul mecanic efectuat de o forță de 1 N când își deplasează punctul de aplicație pe direcția sa cu 1 m.

JOULE, James Prescott (1818–1889), fizician britanic. A verificat principiul transformării și conservării energiei și a măsurat echivalentul mecanic al caloriei; a cercetat (1841) efectul caloric al curentului electric (efectul *J.-Lenz*) și variația de temperatură produsă de un gaz care străbate un corp poros (1852) (efectul *J.-Thomson*).

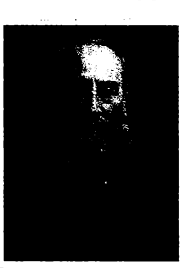

James Joule Prescott

James Joyce

JOUMBLATT (JOUMBLAT), Kamal (1917–1977), om politic libanez. Șef al comunității druzilor. Fondator (1949) al Partidului Socialist Progresist. De mai multe ori ministru. A îmbrățișat cauza rezistenței palestiniene (s-a alăturat O.E.P.-ului); ostil prezenței siriene. Asasinat.

JOURDAN, Frantz (1847–1935), arhitect și critic de artă francez de origine belgiană. Teoretician al curentului „Art nouveau", susținând principiul sintezei artelor. A construit la Paris (1905) marile magazine „La Samaritaine" (capodopera sa) într-un stil care îmbină osatura metalică cu sticla, ceramica smălțuită și decorul floral.

JOURDAN, Jean-Baptiste, conte (1762–1833), mareșal francez. Între 1778 și 1783 a participat la Războiul pentru Independența Coloniilor Engleze din America de Nord. I-a înfrânt la Fleurus, pe austrieci. În campania lui Napoleon I din Spania, victorios la Talavera, a pierdut însă bătălia decisivă de la Vittoria. Memorii.

JOURNAL DE DÉBATS, cotidian francez fondat la Paris (1789); a devenit „Journal de l'Empire" sub Napoleon I. Organ al liberalilor în timpul Restaurației și al celui de-al doilea Imperiu, a devenit republican-conservator în timpul celei de-a treia Republici. Înlocuit de „le Temps" (1944).

JOURNAL DE GENÈVE, cotidian elvețian de orientare liberală, fondat în 1826.

JOURNAL DE PARIS, primul cotidian publicat la Paris între 1777 și 1840.

JOURNAL OF THE ROMANIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCE, periodic care apare la Los Angeles (S.U.A.) începând cu anul 1984. Redactor-șef: Ion Manea. Printre colaboratori: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Vintilă Horia, Maria Manoliu-Manea, Matei Călinescu, Vlad Georgescu.

JOUVE, Pierre Jean (1887–1976), romancier eseist francez. Poezie cu implicații vizionare, investigând adâncurile abisale ale ființei („Sudoare de sânge"); romane („Paulina"), studii de artă. Traduceri.

JOUVET, Louis (1887–1951), actor francez de teatru și de cinema, regizor de teatru. Joc subtil și nuanțat în piese („Școala femeilor", „Negustorul din Veneția") sau în filme („Topaz", „Volpone"). Pune în scenă piese de Molière, Giraudoux, J. Romains.

JOVANOVIĆ, Jovan (zis Zmaj) (1833–1904), scriitor și ziarist sârb. Poet național. Lirică elegiacă („Trandafiri ofiliți"), versuri patriotice și satirice, balade („Moartea lui Guslav").

JOVELLANOS, Gaspar Melchor de ~ (1744–1811), scriitor și om politic spaniol. Ministru al Justiției; închis și exilat pentru convingerile sale liberale. A sprijinit reorganizarea Cortes-urilor. Spirit enciclopedic, reprezentant al iluminismului spaniol. Versuri meditative. Tragedii („Pelayo") și comedii („Delincventul cinstit"). Jurnale. Eseuri pe teme social-politice.

JOVEYNĪ, Ātā Malek (pe numele adevărat *'Ālā' ad-Din 'Ātā Malek Joveynī*) (1226–1283), istoric persan. În serviciul hanului Hulagu (din 1256). Guvernator al Iraq-ului și Kūzistan-ului (1258–1283). Autor al unei istorii a cuceririlor lui Genghis-Han și a succesorilor acestuia de după 1256.

JOVIALITÁTE (< fr.) s.f. Veselie, voioșie, bună dispoziție.

JOVIN, Ion (1899–1994, n. Felnac, jud. Arad), medic român. Promotor al radioterapiei în România; a condus centrele anticanceroase de la spitalele Colțea și Filantropia.

JOYCE, James Augustine Aloysius (1882–1941), scriitor irlandez de limbă engleză. A revoluționat tematica și forma romanului contemporan. A pus în circulație tehnica monologului interior pentru redarea fluxului conștiinței, a împins căutările limbajului până la ermetism. („Portret al artistului în tinerețe", „Ulise", „Veghea lui Finnegan"). Nuvele („Oameni din Dublin").

JOYSTICK (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Dispozitiv alcătuit dintr-o articulație sferică, cu o manetă fixată de partea sferică mobilă, ale cărei deplasări unghiulare sunt transformate de un traductor în semnale electrice analogice, convertite apoi în formă numerică, prelucrate și afișate pe ecran sub formă de punct sau cursor grafic.

JÓZSEF Attila (1905–1937), poet ungur. Versuri ce exprimă dramaticele frământări și neliniști ale omului modern („Cerşetorul frumuseţii", „N-am nici mamă, n-am nici tată").

JPEG (engl. *J*oint *P*hotographic *E*xperts *G*roup) subst. (INFORM.) **1.** Tehnică de compresie cu pierderi folosită pentru imaginile color. **2.** Format pentru fişierele de imagini digitale care folosesc acest tip de compresie.

JUANA INÉS DE LA CRUZ, Sor (numele laic *Juana de Asbaje-Ramírez de Santillana*) (1651–1695), poetă mexicană. Călugăriţă. Supranumită de contemporani „a zecea muză". Poeme („Primul vis") şi drame după modelul lui *Calderon* („Divinul Narcis").

JUAN CARLOS I DE BOURBON (n. 1938), rege al Spaniei (din 1975). Desemnat ca moştenitor la tron de generalul Franco în 1969.

JUAN DE AUSTRIA v. **Ioan de Austria.**

JUAN DE JUNI v. **Juni, Juan de ~.**

JUAN DE LA CRUZ v. **Ioan al Crucii.**

Juan Carlos I de Bourbon

JUAN FERNÁNDEZ, arh. vulcanic chilian în E Oc. Pacific, la 645 km V de Santiago de Chile, format din insulele Más a Tierra (sau Robinson Crusoe), Santa Clara (Viveri) şi Más Afuera (Alejandro Selkirk); 185 km^2. Alt. max.: 1 850 m. Climat subtropical. Păduri sempervirescente. Parc naţional, rezervaţie a biosferei. Descoperit în 1563 de navigatorul spaniol Juan Fernández.

JUAN LATINO (c. 1516 – între 1606–1623), poet african (Guineea) de lb. latină. A trăit în Spania. Poemul „Austrias" celebrează bătălia de la Lepanto, păstrând maniera cântecului de slavă african.

JUAN, Manuel (1282–1349), general, om politic şi scriitor castilian. A luptat împotriva maurilor din Granada (1327). S-a angajat într-un lung război civil cu regele Alfons XI, încheiat în 1335. Lucrări cu caracter didactic, religios sau istoric („Contele Lucanor", capodopera sa).

JUANTORENA, Alberto (n. 1951), atlet cubanez. Dublu campion olimpic (Montréal, 1976), în probele de 400 şi 800 m.

JUÁREZ GARCÍA, Benito Pablo (supranumit *Benemérito de los Américas*) (1806–1872), om politic liberal mexican. Preşedinte al ţării (1858–1872). Refuzând plata datoriilor externe, a provocat intervenţia militară a Franţei, aliată cu Spania şi Marea Britanie. Organizând un război de gherilă, a respins armatele spaniole (1861–1862), ale Marii Britanii (1862) şi pe cele franceze (1862–1867), capturându-l pe împăratul Maximilian, care a fost executat.

JUBA (JUBBA), fl. în NE Africii (Ethiopia şi Somalia); 1 560 km. Izv. din pod. Abisiniei şi se varsă în Oc. Indian. Navigabil pe 350 km în sezonul ploios (apr.–nov.).

JUBBULPORE v. **Jabalpur.**

JUBERTHIE, Christian (n. 1931), speolog francez. Studii privind populaţiile de coleoptere subterane, ecologia mediului subteran terestru şi acvatic, protecţia şi conservarea domeniului subteran. M. de onoare al Acad. Române (1993).

JUBILÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A se bucura mult, a simţi o mare satisfacţie (exteriorizând-o).

JUBILÉU (< fr., lat.) s.n. Sărbătorire a 50 sau, *p. gener.*, a unui alt număr de ani de la producerea unui eveniment important.

JUBILIÁR, -Ă adj. Făcut cu ocazia unui jubileu. ✧ *An j.* = an în care are loc un jubileu.

JUCÁ (lat. *jocare*) vb. I. **1.** Refl. A-şi petrece timpul amuzându-se cu diferite jocuri sau jucării. ✦ Refl. Fig. A lua în glumă, a nu da importanţa cuvenită, a nu lua în serios pe cineva sau ceva. ✦ Tranz. Fig. A-şi bate joc de cineva, a şicana. **2.** Intranz. şi tranz. A-ţi petrece timpul cu jocuri de noroc sau de societate. ✦ Tranz. A pune în joc, a miza pe o carte, pe un număr etc.; *fig.* a-şi asuma un mare risc. **3.** Intranz. A participa ca jucător la o competiţie sportivă. ✦ Tranz. A practica un joc sportiv. **4.** (Pop.) Intranz. şi tranz. A dansa. ✦ Fig. Intranz. (Despre imagini etc.) A se mişca sau a da impresia că se mişcă repede şi capricios; a tremura, a vibra. **5.** Intranz. şi tranz. A interpreta un rol; (despre echipe de teatru) a da o reprezentaţie. **6.** Intranz. (Despre piesele unei maşini, ale unui angrenaj) A se mişca uşor într-un spaţiu restrâns. ✦ Tranz. A mişca ceva încoace şi încolo; a sălta uşor în mâini.

JUCĂRÍE s.f. **1.** Obiect cu care se joacă copiii. ✦ Fig. (Depr.) Persoană sau lucru care a ajuns la discreţia cuiva sau de care cineva îşi bate joc; marionetă. **2.** Fig. Lucru neînsemnat; fleac, bagatelă.

JUCĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. **1.** Persoană care practică un joc sportiv sau de societate, de noroc etc. **2.** (Pop.) Dansator.

JUCĂÚŞ, -Ă adj. Căruia îi place să se joace; *fig.* care se mişcă repede, vioi, zglobiu.

JUCU, com. în jud. Cluj; 4 137 loc. (2008). Reşed. com. este satul *Jucu de Sus,* menţionat documentar în 1325. Satul Jucu de Jos este atestat documentar în 1314. Asamblare de telefoane mobile (Nokia).

JUD, Jakob (1882–1952), lingvist elveţian. Specialist în romanistică; preocupări de geografie lingvistică („Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi al Elveţiei meridionale", în colab. cu K. Jaberg).

JUDD, Charles Hubbard (1873–1946), psiholog american. Influenţă asupra dezvoltării şi orientării sistemului educaţional american („Psihologia instituţiilor sociale", „Educaţia şi progresul social").

JÚDE (lat. *judex*) s.m. (În Ev. Med., în Ţările Române) **1.** *J. al obştii săteşti* = reprezentant al comunităţii rurale învestit cu atribuţii economice, administrative, judecătoreşti, fiscale, militare ş.a. Organiza viaţa obştii şi intermedia între aceasta şi vremelnicele stăpâniri străine. V. *cneaz.* **2.** Stăpân de *rumâni.* **3.** Om liber şi proprietar. **4.** (Înv. şi pop.) Judecător.

JÚDEC (lat. *judex*) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească) Denumire dată celui care devenea liber după răscumpărarea din *rumânie.*

JUDECÁ (lat. *judicare*) vb. I. **1.** Tranz. A-şi formula o părere despre cineva sau despre ceva analizând şi cântărind faptele, argumentele etc.; a chibzui, a socoti; a discerne. **2.** Tranz. A aprecia; a califica. ✦ A considera. **3.** Tranz. A critica, a mustra. **4.** Tranz. (DR.) A soluţiona un litigiu. ✦ Refl. A fi în litigiu cu cineva.

JUDECÁTĂ (lat. *judicata*) s.f. **1.** Facultatea de a gândi logic; raţiune, inteligenţă. ✦ Părere, idee, socoteală. **2.** (LOG.) v. *propoziţie.* **3.** (DR.) Acţiunea de a judeca **(4)**; dezbatere în instanţă; proces. ✦ P. ext. Soluţie dată unui litigiu. ✦ (REL.) *Judecata de Apoi* = credinţă în confruntarea omului cu dreptatea lui Dumnezeu, la sfârşitul veacurilor, când întreaga lume va fi adusă sub stăpânirea divină. Scene celebre la Voroneţ şi alte mănăstiri.

JUDECĂTÓR s.m. **1.** (DR.) Funcţionar public, numit sau ales, care are atribuţii de a soluţiona cauze penale, civile şi administrative în cadrul unei instanţe judecătoreşti. Face parte din corpul magistraţilor, este independent, se supune numai legii şi este inamovibil. **2.** Persoană solicitată să-şi dea părerea într-o problemă în vederea stabilirii adevărului; arbitru. **3.** (La pl.) (REL.) Conducători ai evreilor de la moartea lui Iosua până la naşterea lui Samuil (c. 1400–c. 1100 î.Hr.).

JUDECĂTORÉSC, -EÁSCĂ adj. Judiciar.

JUDECĂTORÍE s.f. (DR.) Organ de stat care judecă în primă instanţă toate pricinile, în afară de cele date prin lege în competenţa tribunalelor, iar în ultimă instanţă, pricinile anume prevăzute de lege.

JUDECĂTORII, carte a „Vechiului Testament" ce descrie istoria *Judecătorilor* (3).

JUDECÍRE (< *judec*) s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Eliberare a unui ţăran dependent şi transformarea lui în om liber.

Judo

JUDÉŢ (lat. *judicium*) s.n. **1.** Circumscripţie administrativ-teritorială cu o denumire, o reşedinţă şi organe locale care asigură administraţia judeţeană. Existenţa **j.** este contemporană cu alcătuirea statelor române. Numele de **j.** era propriu Ţării Româneşti. În Moldova s-a utilizat termenul de *ţinut.* În Ardeal se folosea denumirea de *comitat* şi *district,* iar în zonele secuieşti şi săseşti aceea de *scaun.* În Ţara Românească majoritatea **j.** s-au constituit în jurul apelor care le străbăteau, luându-şi numele acestora (ex.: Olt, Argeş, Ialomiţa ş.a.). În Moldova şi Transilvania majoritatea **j.** s-au format în jurul unor cetăţi sau oraşe de la care şi-au luat denumirea (ex.: Neamţ, Suceava, Bihor). Alături de nume, stema constituie un semn caracteristic şi simbolic al **j.** În perioada 8 sept. 1950–17 febr. 1968 **j.** au fost desfiinţate şi înlocuite cu regiuni. La reînfiinţarea **j.**, 23 de **j.** istorice au fost omise din Legea nr. 2/1968 (Baia, Câmpulung, Ciuc, Covurlui, Dorohoi, Făgăraş, Fălciu, Muscel, Odorhei, Putna, Rădăuţi, Râmnicu Sărat, Roman, Romanaţi, Severin, Someş, Târnava Mare, Târnava Mică, Tecuci, Trei Scaune, Turda, Tutova, Vlaşca). Azi există 41 de judeţe şi municipiul Bucureşti. 2. (În Ţara Românească, până în sec. 18) Denumire dată cârmuitorului unui oraş. În Moldova i se spunea *şoltuz.* 3. (Înv. şi pop.) Judecată.

JUDEŢEÁN, -Ă adj. Care aparţine unui judeţ; privitor la un judeţ **(1).**

JUDICIÁR, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care ţine de activitatea de judecată **(3)** (ex. mărturisire **j.**, procedură **j.**). ✧ (EC.) *Vânzare j.* = vânzarea unei proprietăţi, ordonată de o instituţie **j.**

JUDICIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care judecă cu pătrundere şi cu discernământ. ✦ Bine gândit, chibzuit, socotit.

JÚDO (cuv. de origine japoneză „calea supleţei") s.n. Sport originar din Japonia, asemănător cu jiu-jitsu, dar cu procedee şi tehnici de luptă caracteristice. Creat de Jigoro Kano (1860–1938) prin sistematizarea vechilor procedee periculoase de jiu-jitsu, transformându-le într-o artă a autoapărării. Din 1964 este inclus în programul olimpic. Întrecerile se desfăşoară pe categorii de greutate (opt la bărbaţi şi şapte la femei). În România, **j.** pătrunde din 1930, iar primul Campionat naţional se desfăşoară în 1965. Sportivii români au cucerit două medalii de bronz la Jocurile Olimpice de la Los Angeles (1984) şi o medalie de aur la Jocurile Olimpice de la Beijing (2008).

JUDOCÁN (după fr.) s.m. Sportiv care practică judo; judoka.

JUG (lat. *jugum*) s.n. **1.** Dispozitiv de lemn în care se introduce gâtul vitelor ce trag un car, un plug etc. ✦ Fig. Muncă istovitoare şi neplăcută; robie. **2.** Jujeu. ✦ Colac de lemn îmbrăcat în piele care se pune la gâtul cailor şi de care se prind hamurile. 3. Grindă sau riglă **(3)** de lemn folosită la construcţia acoperişurilor. 4. Parte

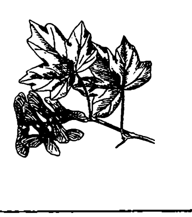

Jugastru

componentă a circuitului magnetic al unui aparat sau al unei maşini electrice, care nu are înfăşurări electrice.

JUGÁN (< *jug*) s.m. Armăsar castrat, folosit la muncă.

JUGÁSTRU (lat. **jugastrum*) s.m. Arbore din fam. aceraceelor, înalt până la 15 m, cu frunze palmat-lobate de 4–7 cm lungime, flori verzui şi fructe disamare, cu aripile întinse orizontal *(Acer campestre)*. Lemnul este utilizat în tâmplărie la fabricarea mobilei şi a instrumentelor muzicale. Decoctul din coajă este folosit contra diareei, dizenteriei şi hemoragiei.

JUGĂNÍ (< *jugan*) vb. IV tranz. (Pop.) A castra, a scopi.

JUGENDSTIL (cuv. germ.; *Jugend,* titlul unei reviste) s.n. Curent artistic manifestat în Germania în grafică, artă decorativă, pictură, arhitectură, la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. Este echivalent cu *modern-style*-ul şi *art nouveau*. Reprezentanţi: F. Stuck, W. Trübner, M. Klinger, H. Obrist, A. Endell. V. şi *arta 1900*.

JUGLANDACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *iugland-* „nuc") s.f. pl. Fam. de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze alterne compuse, căzătoare, flori unisexuate (cele mascule dispuse în amenţi, cele femele solitare sau în grupe mici) şi fruct drupă dehiscentă sau nuculă aripată. Cotiledoanele sunt bogate în ulei comestibil, iar lemnul este preţios (ex.: *nucul*).

JUGLAR, Clément (1819–1905), economist şi medic francez. Studii asupra ciclurilor economice, numite şi decenale sau *cicluri J.*, stabilindu-le o periodicitate cuprinsă între 4–5 ani şi 10–12 ani.

JUGLÓN (< lat.) s.n. Substanţă eliminată de frunzele nucului care, în sol, inhibă dezvoltarea unor plante.

JUGULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A sugruma, a strangula.

JUGULÁRĂ (< fr.; {s} lat. *jugulus* „gât") adj. *Venă* ~ = fiecare dintre cele patru vene care colectează sângele din reg. capului şi gâtului.

JUGURENI, com. în jud. Prahova, la poalele dealului Istriţa; 625 loc. (2008).

JUICE (cuv. engl.) Suc natural de fructe.

JUIN, Alphonse (1888–1967), mareşal francez. Şef de stat-major (1938) şi comandant al trupelor franceze şi coloniale din Algeria (1941–1942), Maroc şi Tunisia (1942–1943). Comandant al Corpului expediţionar francez din Italia (1943–1944). Şef al Statului-Major al Comitetului Apărării Naţionale (1944–1947), inspector general al armatei (1951–1955). Memorii.

JUISÁ (după fr. *jouir*) vb. I intranz. A se bucura de plăcerile vieţii. ✦ A se bucura de plăcerile simţurilor.

JUIZ DE FORA, oraş în SE Braziliei (Minas Gerais); 471,6 mii loc. (2002). Expl. de bauxită şi staniu. Topitorie de zinc. Ind. constr. de maşini, textilă, piel. şi încălţ., alim. (zahăr, bere). Hidrocentrală. Universitate. Fundat în 1709. Vechiul nume: *Paraibuna*.

JUJÉU (< scr.) s.n. Jug mic de formă triunghiulară, care se pune la gâtul porcilor, viţeilor sau al altor animale pentru a le împiedica să treacă prin garduri, prin îngrădituri etc.; jug **(2)**. ✦ Bucată de lemn agăţată cu o sfoară de gâtul câinilor, pentru a-i împiedica să alerge după vânat.

JUJÚB (< lat.) s.m. Arbust înalt până la 8 m, ramificat de la bază, cu lujeri spinoşi, flori galbene, dispuse în inflorescenţe dense *(Ziziphus zizyphus)*. Fructul, o drupă sferică sau alungit-ovoidală, de culoare roşie, roşie-brună sau neagră, comestibil, cu gust dulce-acrişor; folosit în afecţiunile pectorale.

JUKOV, Gheorghi Konstantinovici (1896–1974), mareşal sovietic. Şeful Marelui Stat-Major (1941), comandant al mai multor fronturi („de Rezervă", aug.–sept. 1941; „Leningrad", sept.–oct. 1941; „Frontul de Vest", 1941–1942; „Frontul I Ucrainean", mart.–mai 1944; „Frontul I Bielorus", 1944–1945) şi locţiitor al comandantului suprem (1942–1945). La 8 mai 1945 a primit şi a semnat capitularea Germaniei ca reprezentant al guvernului sovietic. Comandant al trupelor sovietice şi guvernator militar în Germania (1945–1946). Memorii.

JUKOVSKI, Nikolai Egorovici (1847–1921), savant rus. Specialist în aerodinamică şi hidrodinamică. A elaborat teoria şocului hidraulic (1898) şi teoria portanţei aripii de avion (1904). În 1902 a construit la Moscova unul dintre primele tuneluri aerodinamice din lume.

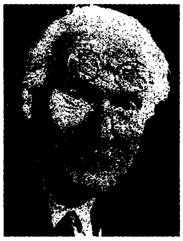

Carl Gustav Jung

JUKOVSKI, Vasili Andreevici (1783–1852), poet rus. Reprezentant al sentimentalismului preromantic. Elegii („Cimitirul satului"), balade („Svetlana").

JULÍ (< bg.) vb. IV refl. şi tranz. A (se) răni uşor, jupuind pielea; a (se) zdreli, a (se) zgâria.

JULIA, Gaston (1893–1978), matematician francez. Lucrări de teorie a numerelor, de geometrie şi analiză (teoria funcţiilor şi calculul lor). Cunoscut datorită *mulţimii Julia,* care a stat la baza construirii formelor fractare de către *B. Mandelbrot*.

JULIAN, Percy Lavon (1899–1975), chimist american. A sintetizat (1935) fizostigmina, folosită în tratamentul glaucomului. A obţinut numeroşi derivaţi din soia (indoli, steroizi, fosfatide). Fondator al Laboratoarelor J.

JULIANA (LOUISE EMMA MARIE WILHELMINA) (n. 1909), regină a Olandei (1948–1980).

JULITÚRĂ s.f. Rană uşoară, provocată prin julirea pielii; zgârietură, zdrelitură.

JULLUNDUR v. **Jalandhar.**

JUMANCA, Iosif (1893–1949), om politic român. Socialist. Membru al Consiliului Naţional Român Central (1918) şi al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918–1920).

JUMÁRĂ (< bg., germ.) s.f. (Mai ales la pl.) **1.** Produs obţinut prin topirea şi stoarcerea unturii din slănină. **2.** Ouă bătute şi prăjite în tigaie.

JUMĂTÁTE (cuv. autohton) s.f. **1.** Fiecare dintre părţile unei mărimi împărţite în două părţi egale; *p. ext.* parte dintr-un întreg împărţit în două părţi (aproximativ) egale. ✦ (Adverbial) În parte, întrucâtva. **2.** (Glumeţ) Soţie. 3. Punctul care marchează mijlocul unei distanţe sau al unui interval de timp. 4. (Eliptic) Măsură de capacitate sau de greutate, reprezentând o doime dintr-un litru sau dintr-un kilogram.

JUMBOJÉT (< engl. „jumbo" = uriaş, „jet" = avion cu reacţie) Avion de transport, cu reacţie, de mare capacitate.

JUMELÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre piese, instalaţii identice) Care sunt asociate în serviciu (ex. cele două roţi din faţă ale unui tractor cu cale îngustă).

JUMÉLĂ (< fr.) s.f. Piesă de articulaţie pentru arcurile lamelare de suspensie, prin intermediul căreia arcul se leagă de şasiul unui vehicul.

JUMULÍ (cf. bg. *žmulia*) vb. IV tranz. A curăţa o pasăre de pene şi de fulgi; a smulge penele şi fulgii de pe o pasăre. ✦ Fig. (Fam.) A estorca (de bani); a jefui, a escroca.

JUNĀGADH (JUNĀGARH), oraş în extremitatea de V a Indiei (Gujarāt), în pen. Kāthiāwār; 168,6 mii loc. (2001). Vestigii rupestre budiste (sec. 3 î.Hr.); citadela hindusă Uparkot; numeroase temple jainiste pe culmile dealurilor Girnār; fortăreaţa rajpuţilor (sec. 15); ruinele unei moschei din sec. 15.

JUNCÁN s.m. Bou tânăr între 3 şi 4 ani.

JÚNCĂ (lat. *juvenca*) s.f. Femelă din specia taurinelor, între 2 şi 3 ani (înainte de prima fătare); junincă.

JUNDIAÍ, oraş în SE Braziliei (São Paulo); 330,5 mii loc. (2002). Combinat textil. Ind. metalurgică, constr. de maşini textile şi chimică. Fundat în 1655.

JÚNE, -Ă (lat. *juvenis*) adj. (Şi subst.) Tânăr. ✧ *June-prim* = actor care interpretează roluri de tânăr cu mult farmec.

JUNEAU, oraş în NV S.U.A., centrul ad-tiv al statului Alaska, port de pescuit la Oc. Pacific; 30,7 mii loc. (2000). Ind. conservelor de peşte, a celulozei şi hârtiei. Fundat (1880) de căutătorul de aur Joseph Juneau.

JUNG, Carl Gustav (1875–1961), psihiatru şi psiholog elveţian. Întemeietorul psihologiei analitice. Preocupat de inconştientul colectiv, arhetipuri, funcţia religioasă a psihicului, fenomenele de sincronicitate, tipurile psihologice („Psihologia inconştientului", „Tipuri psihologice", „Psihologie şi religie", „Psihologie şi alchimie").

JUNG (JUNGE), Joachim (1587–1657), naturalist şi medic german. Considerat unul dintre fondatorii morfologiei plantelor.

JUNG, Julius (1851–1910), istoric austriac. Adversar al teoriilor lui R. Roesler privind originea poporului român, a publicat importante studii despre continuitatea populaţiei româneşti pe fostul terit. al Daciei („Românii şi romanitatea în teritoriile de la Dunăre", „Contribuţiune la istoria trecătorilor Transilvaniei"). M. coresp. al Acad. Române (1877).

JUNGARIA (JUNGGAR PENDI), depr. în NV Chinei, înconjurată de m-ţii Tian Shan, Alatau şi Altaiul Mongol; c. 700 mii km^2. Alt.: 300–800 m. În centrul ei se află mari suprafeţe acoperite cu nisip; precipitaţii scăzute: 100–200 mm/an. Lacuri sărate. Culturi irigate de porumb, grâu, bumbac, sorg. Mari exploatări de petrol (Karamay).

JÜNGER, Ernst (1895–1998), scriitor german. Proză vizionară şi magico-simbolică („Falezele de marmură"), romane alegorice („Heliopolis") pe tema destinului uman.

JUNGFRAU, vârf în Alpii Bernezi (Elveţia). Alt.: 4 158 m. Staţiune a sporturilor de iarnă. C.f. situată la cea mai mare înălţime din Europa (urcă până la 3 457 m), construită între 1896 şi 1912, care străbate vârful printr-un tunel de 7,1 km.

JUNGGAR PENDI v. **Jungaria.**

JUNGHÉR s.n. (Înv.) Pumnal, stilet.

JUNGHI s.n. Durere ascuţită toracică, de scurtă durată, accentuată de mişcările respiratorii. Se întâlneşte în faza iniţială a pneumoniei, în pleurite, în nevralgiile intercostale etc.

JÚNGLĂ (< fr., engl.) s.f. Pădure subtropicală sau tropicală cu bambuşi, multe liane şi tufişuri, situată în reg. mlăştinoase; *p. ext.* denumire dată în general pădurilor subtropicale şi tropicale, din văile fluviilor, dese şi greu de străbătut.

JUNGMANN, Josef (1773–1847), scriitor şi teoretician literar ceh. Influenţat de romantismul german. A contribuit, prin traducerile sale, la formarea şi dezvoltarea limbii literare cehe. Autor al unei „Istorii a literaturii cehe" şi al unui „Dicţionar ceh-german".

JUNG-STILLING, Johann Heinrich (pseud. lui *J.H. Jung*) (1740–1817), scriitor şi teolog german. Lucrările sale autobiografice, reflectând riguroasa sa educaţie pietistă, de o mare sensibilitate („Copilăria lui Heinrich Stilling") se înscriu în curentul „Sturm und Drang".

JUNI, Juan de ~ (c. 1507–1577), sculptor spaniol de origine franceză. Reprezentant de seamă al sculpturii spaniole. Statui şi grupuri statuare din teracotă şi lemn policrom, exprimând un misticism exaltat („Fecioara ţinând în braţe corpul lui Hristos mort", „Punerea în mormânt", „Maica Domnului Îndurerată").

JUNII TURCI, denumire europeană dată membrilor organizaţiei naţionaliste turce „Unitate şi progres",

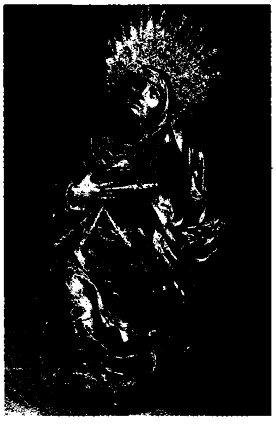

Juan de Juni: „Maica Domnului Îndurerată" fondată în 1889. În urma revoluției din 1908, au preluat puterea, fără a aduce însă schimbări esențiale ale regimului politic și social. S-au autodizolvat în 1918.

JUNÍME s.f. (Înv.) Tinerime, tineret; (înv.) junețe.

JUNIMEA, societate literară românească, inițiată de Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti, Vasile Pogor și Iacob Negruzzi la Iași, în 1863-1864. Și-a desfășurat activitatea prin ședințe literare săptămânale, prelegeri publice și prin revista „Convorbiri literare", mai întâi la Iași, apoi, din 1885, până la încetarea activității, în 1944, la București. A promovat o literatură de valoare, subliniind rolul factorului estetic în producerea și aprecierea operei de artă, a impus spiritul critic în cultura română, combătând pseudocultura, impostura și introducând o direcție nouă în gândirea și literatura română. S-a pronunțat în problemele limbii și ortografiei (în special Maiorescu), pledând pentru cultivarea unei limbi eliberate de exagerări puriste sau diverse mode (ex. italienismul), pentru îmbogățirea și modernizarea limbii literare. A încurajat, deopotrivă, istoria, filologia, geografia, acordându-le spații largi în „Convorbiri literare", mai ales în perioada bucureșteană. J., și în special mentorul ei spiritual, T. Maiorescu, au avut merite în afirmarea clasicilor literaturii române: M. Eminescu, I. Creangă, I.L. Caragiale, I. Slavici. Adepți ai unui liberalism moderat, unii dintre conducătorii J. (T. Maiorescu, P.P. Carp ș.a.) au creat (1881), pe plan politic, în cadrul Partidului Conservator, o grupare distinctă - junimiștii.

JUNIMEA ROMÂNĂ, revistă editată la Paris, lunar, de societatea „Junimea română" (mai-iun. 1851). A militat pentru unirea Principatelor și pentru egalitatea în drepturi a cetățenilor.

JUNIMÍSM (< n. pr. *Junimea*) s.n. Mișcare literar-culturală și politică din a doua jumătate a sec. 19 și primele două decenii ale sec. 20, formată în jurul societății *Junimea.*

JUNIMÍST, -Ă adj. Care ține de junimism, privitor la junimism. ✦ (Substantivat) Adept al junimismului.

JUNÍNCĂ (lat. *junincis*) s.f. Juncă.

JUNIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) s.m. și f. **1.** S.m. (Pe lângă un nume propriu de persoană, în opoziție cu *senior*) Fiul considerat în raport cu tatăl. **2.** S.m. și f. Tânăr sportiv între 13 și 19 ani, limitele de vârstă variind de la o disciplină sportivă la alta.

JUNKERS, Hugo (1859-1935), inventator și industriaș german. Pionier în domeniul construcției monoplanelor și a aparatelor de zbor cu structură în întregime metalică. În 1910 a înființat, la Dessau, o fabrică de avioane, unde, ulterior, s-au construit aparate de zbor folosite de Germania în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. A mai construit motoare Diesel pentru avioane și a proiectat unul dintre primele motoare cu turboreacție.

JUNOT, Jean Andoche, duce de Abrantès (1771-1813), general francez. Remarcat de Napoleon I la asediul Toulon-ului, a luat parte, alături de acesta, la campaniile din Italia (1796), Egipt (1799) și Portugalia (1807). După eșecul suferit la Smolensk (1813), în timpul campaniei din Rusia, a căzut în dizgrație. S-a sinucis.

JUNTĂ (< sp.) s.f. **1.** (În trecut, în țările iberice) Consiliu politic sau administrativ, ales sau constituit în urma unor evenimente revoluționare. **2.** Guvernare cu caracter autoritar și, cel mai adesea, militar, instaurată în urma unei lovituri de stat (ex. în America Latină).

JUPÁN (< sl.) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Titlu dat celor mai de seamă boieri și dregători; persoană care avea acest titlu.

JÚPĂ (< fr.) s.f. (Franțuzism) Fustă.

JUPÂN s.m. (Înv.) **1.** Titlu de politețe dat persoanelor care ocupau o anumită demnitate sau funcție. ✦ Titlu de politețe, echivalând cu „domn", „cucon". **2.** Patron.

JUPÂNEÁSĂ s.f. **1.** (Înv.) Soție de boier; boieroaică. **2.** (Înv.) Soție de negustor, de om cu stare; cucoană. ✦ Orășeancă, târgoveață, precupeață. **3.** Menajeră, femeie de serviciu într-o casă particulară.

JUPÂNEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Gilort; 2 372 loc. (2008). Expl. de balast. Schit construit în 1704, fost metoc al mănăstirii Tismana.

JUPÂNÍȚĂ s.f. Boieroaică tânără; fiica (sau soția tânără) a unui boier.

JUPITER 1. Cea mai mare dintre planetele sistemului nostru solar (c. 143 mii km diametru) și a doua ca strălucire (după Venus). Văzută pe cer ca astru de mărimea stelară 2,5. Se află la 775 mil. km depărtare de Soare. Revoluție: 11 ani și 315 zile. Rotație: aproape 10 ore. Masă: de c. 320 de ori mai mare decât a Pământului; volumul: de peste 1 300 de ori mai mare decât al Pământului. Este format îndeosebi din hidrogen și heliu și acoperit de nori de amoniac. Pe suprafața planetei se observă o pată de culoare roșie și formă ovală (semnalată în 1665 de astronomul G.D. Cassini); este determinată de o furtună anticiclonică persistentă. Se cunosc 63 sateliți (dintre care 4 de mari dimensiuni: Io, Europa, Ganymede și Callisto, descoperiți de Galilei în 1610). În ultimul timp, cu ajutorul stațiilor automate „Pioneer" 10 și 11, care au explorat planeta din imediata vecinătate, s-a pus în evidență existența unui câmp magnetic și a unor centuri de radiații asemănătoare celor ale Pământului. În 1995 a fost plasată pe orbita planetei sonda americană „Galileo" pentru a-i studia, timp de 2 ani, principalii sateliți; modulul sondei a intrat în atmosfera lui J. și a transmis rezultatele măsurătorilor efectuate. În 2000 sonda Cassini, trecând pe lângă J. a transmis imagini foarte clare ale planetei și sateliților săi. **2.** Stațiune balneoclimaterică estivală, pe țărmul Mării Negre, la 5 km N de Mangalia (jud. Constanța), de care aparține ad-tiv.

JUPÓN (< fr.) s.n. Fustă care se poartă pe dedesubtul rochiei.

JUPPÉ, Alain (n. 1945), om politic francez. Secretar general (1988-1994) și președinte (1994-1997) al Adunării pentru Republică. De mai multe ori min. și prim-min. (1995-1997).

JUPUÍ (< bg.) vb. IV tranz. **1.** A îndepărta pielea de pe corp; *spec.* a desprinde pielea de corpul animalului sacrificat printr-un proces tehnologic de abator. ✦ Tranz. și refl. A (se) răni prin julire. ✦ A (se) descuama. ✦ Fig. A lua cuiva tot ce are; a jefui, a prăda. **2.** A curăța un arbore de coajă.

JUPUÍT, -Ă adj. (Despre piele) Luat, tras de pe corp; (despre ființe sau despre părți ale corpului lor) cu pielea luată. ✦ (Despre copaci) Cojit. ✦ Ros, zdrelit la suprafață.

JUR (după fr. *jury*) s.m. Jurat. ✧ *Curte cu juri* = organ de jurisdicție cu caracter penal, în componența căruia intrau jurați.

JURÁ (lat. *jurare*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A depune un jurământ. ✦ Tranz. A întări prin jurământ cele declarate la o judecată. ✦ Refl. A promite, a afirma prin jurământ. **2.** Refl. (Pop.) A se blestema.

JURA 1. Lanț muntos, de înălțime mijlocie, în Europa de V, extins pe direcția SV-NE, pe o lungime de peste 600 km și c. 80 km lățime, pe teritoriile Franței, Elveției și Germaniei. Cuprinde: *J. propriu-zisă* (Franța și Elveția), situată între văile Isère și Aare, constituită din calcare jurasice. Lungime: c. 230 km. Alt. max.: 1 718 m *(Crêt*

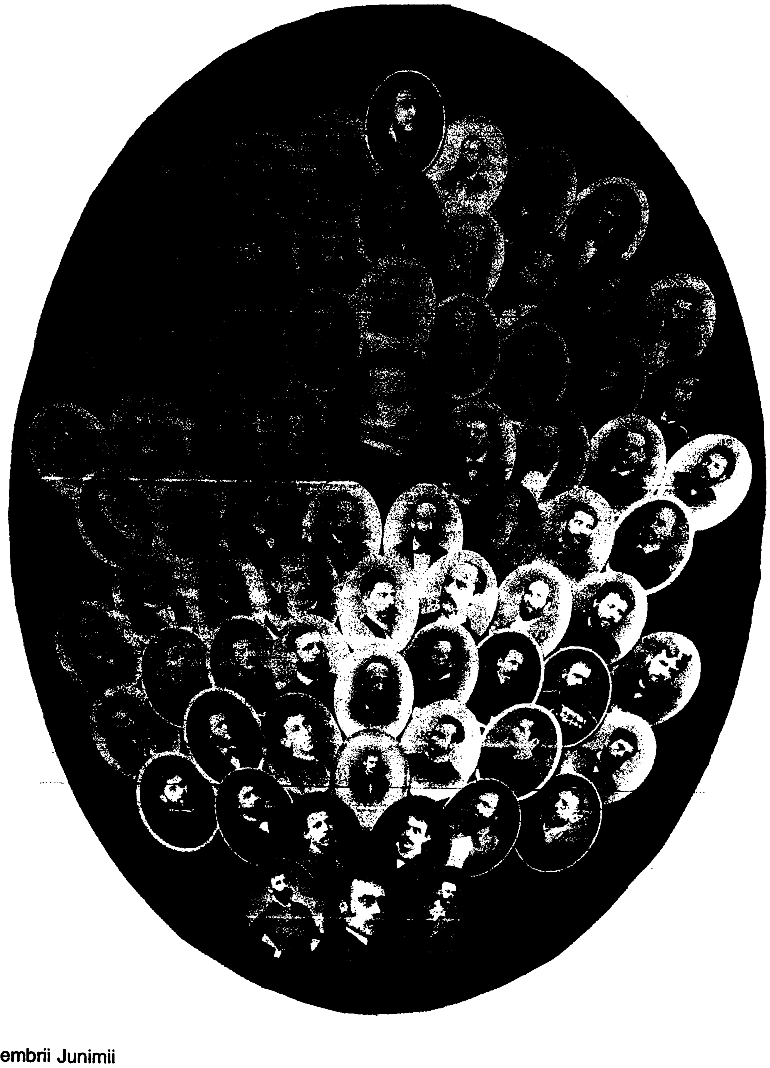

Membrii Junimii

de la Neige). Carst dezvoltat. Rezervații; *J. Suabă (Schwäbische Alb)*, situată între cursul superior al Dunării și cel al Neckarului. Alt. max.: 1 015 m (vf. Lemberg). Lungime: c. 200 km; *J. Franconiană (Fränkische Alb)*, situată între văile Dunării și Mainului, ca o continuare spre NE și N a m-ților Jura Suabă, de care este despărțită prin valea râului Wörnitz. Alt. max.: 652 m (vf. Poppberg). Lungime: c. 200 km. **2.** Canton în NV Elveției, drenat de cursul superior al Rinului, la poalele masivului muntos omonim; 839 km^2; 69,2 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Delémont*. Expl. lemnului. Creșterea bovinelor.

JURAN, Joseph M. (1904–2008, n. Brăila), inginer american de origine română. Stabilit în S.U.A. (1912). Contribuții la dezvoltarea managementului calității („Calitatea produselor. Tratat practic de planificare, proiectare și control"). M. de onoare al Acad. Române (1991).

JURASIC (< n. pr. *Jura*), a doua perioadă a Mezozoicului, cuprinsă între 199,6 mil. ani și 145,5 mil. ani în urmă. Flora este reprezentată prin gimnosperme, ferigi arborescente și specii de Ginkgo. În cadrul faunei există toate clasele și ordinele de nevertebrate, foarte caracteristici fiind amoniții și belemniții. În apă, pe uscat și în aer sunt dominante șopârlele uriașe; la sfârșitul **J.** apar păsările cu caracter primitiv *(Archaeopteryx)*, iar mamiferele sunt reprezentate numai prin câteva tipuri inferioare de marsupiale sau de multituberculate. Mișcările orogenice au fost slabe, intensificându-se în *J. superior*, fiind însoțite de activitate vulcanică. În depozitele din **J.** se găsesc zăcăminte de fosfat de calciu, oolite feruginoase, limonit, hematit etc. **J.** se împarte în: *J. inferior* (Liasic), *J. mediu* (Dogger) și *J. superior* (Malm).

JURÁT (< fr., lat.) s.m. (DR.; în unele state și în România în trecut) Cetățean ales spre a participa la soluționarea unor procese penale; jur^2. ✧ *Curte cu jurați* = Curte cu juri.

JURĂMÂNT (lat. *iuramentum*) s.n. **1.** Faptul de a jura. **2.** Angajament solemn, exprimat de obicei printr-o anumită formulă, prin care cineva se obligă să-și facă datoria (față de popor, de stat etc.). **3.** Promisiune solemnă făcută de o persoană (cu invocarea divinității sau legată de anumite gesturi ori obiecte – semnul crucii) de a spune adevărul în legătură cu anumite fapte. În unele țări constituie un mijloc de probă **(2)**. ✦ Făgăduială, promisiune, legământ.

JURĂTÓRI subst. (La pl.) (În Ev. Med., în Țara Românească și Moldova) Instituție juridică, derivată din obște, în care 6, 12, 24, sau 48 oameni aleși sau numiți, cercetează litigiul (civil sau penal) și expun domnului hotărârea lor, depunând jurământ; în caz că domnul nu era de acord cu hotărârea luată, trimitea alți **j.**, de obicei în număr dublu.

JURČIČ, Josip (1844–1881), scriitor sloven. Romane istorice influențate de W. Scott („Al Zecilea Frate", „Frumoasa Vida").

JÜRGENS, Curd (1915–1982), actor german de cinema, vedetă internațională a anilor '50–'80. Joc autoritar, cu accente dramatice, chiar patetice („Eroii sunt obosiți", „Generalul diavolului", „Victorie amară").

JURÍDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Care ține de drept, privitor la drept (act **j.**, raport **j.**, normă **j.**). ✧ *Persoană j.* v. *persoană*.

JURILOVCA, com. în jud. Tulcea, pe malurile lacurilor Golovița și Razim; 4 948 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Complexul Periteasca-Lehova (4 125 ha) și Capul Dolojman (125 ha), Rezervația biosferei Delta Dunării. Expl. de calcar. Cherhanale. Pe promontoriul din SV L. Razim (Capul Dolojman) au fost descoperite urmele unei cetăți grecești (sf. sec. 7 î.Hr.), identificată ipotetic cu așezarea greco-romană *Argamum*, menționată documentar în sec. 6 î.Hr. Între 1983 și 1996, com. **J.** s-a numit *Unirea*.

JURIN, James (1684–1750), medic englez. A dat formula care stabilește înălțimea până la care urcă un lichid în tuburile capilare (1718). A determinat greutatea specifică a sângelui.

JURISCONSÚLT (< fr., lat.) s.m. **1.** (DR.) Persoană specializată, având atribuția de a întocmi anumite proiecte, contracte, acte normative etc., de a aviza sub aspectul legalității unele măsuri luate de conducerea unor societăți, întreprinderi sau instituții, de a le reprezenta în fața organelor de resort. **2.** (În Roma antică) Persoană care acorda părților asistența juridică în fața justiției prin redactarea actelor juridice sau pe calea unor consultații.

JURISDÍCȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) **1.** Competența de a judeca. **2.** Totalitatea organelor de judecată de același grad sau competente a soluționa o anumită categorie de litigii. ✧ *J. specială* = organ specializat în soluționarea litigiilor de o anumită natură între anumite persoane (ex. organele arbitrale, tribunalele militare). *Organ de j.* = organ de stat care îndeplinește funcții de judecată.

JURISDICȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care ține de jurisdicție, privitor la jurisdicție.

JURISPRUDÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. (DR.) Totalitatea soluțiilor date de instanțele de judecată într-un anumit domeniu și care, în unele state, sunt considerate ca izvor de drept. **2.** Analiza naturii dreptului și a sistemelor juridice; filozofia dreptului.

JURÍST, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. (DR.) Persoană care desfășoară o activitate în domeniul dreptului, pe baza unei pregătiri de specialitate.

JÚRIU (< fr.) s.n. **1.** Comisie de specialiști însărcinată cu clasificarea și promovarea unor candidați sau a unor concurenți la un examen, la o competiție sportivă, artistică etc. **2.** (În unele state) Grup de jurați care iau parte la constituirea Curților cu juri.

JÜRMALA, oraș în partea central-nordică a Letoniei, în apropierea țărmului de S al G. Riga; 63,2 mii loc. (2000). Stațiune balneoclimaterică. Fabrică de celuloză și hârtie. Muzeu de istorie. Biserică (sec. 19).

JURNÁL (< fr.) s.n. **1.** Ziar, gazetă. **2.** Consemnarea în scris a faptelor din fiecare zi. ✦ Scriere memorialistică în care un autor notează, sub formă de impresii zilnice, evenimente semnificative din viața sa. ✧ *J. de călătorie* = relatarea în scris, zi de zi, a unei călătorii (de plăcere, explorare etc.). *J. de bord* = document juridic în care sunt consemnate activitățile și evenimentele desfășurate la bordul unei nave (semnalele și ordinele primite și transmise, vizitele la bord etc.). *J. de actualități* = evenimente, știri, informații de imediată actualitate transmise prin radio ori prezentate la televiziune. **3.** (CONT.) Registru în care înregistrările privind operațiile, evenimentele etc. supuse evidenței se fac în ordinea succesiunii lor cronologice și în mod sistematic.

JURNALÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Ziarist, gazetar.

JURNALÍSTIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de presă, privitor la presă; ziaristic, gazetăresc.

JURNALUL LITERAR, revistă săptămânală de critică și de informație literară, apărută la Iași (1 ian.–31 dec. 1939), sub direcția lui G. Călinescu. O nouă serie a apărut la București (1947–1948); reapare (din 1990) (red.-șef N. Florescu).

JURUÁ, Río ~, râu în NV Americii de Sud (Perú și Brazilia), afl. dr. al Amazonului, în aval de localit. Fonte Boa; 3 283 km. Izv. din zona preandină din E Perú-lui, Xiruá.

JURUBÍȚĂ (< *jirebie*) s.f. Fire textile înfășurate în spire de o anumită lungime, constituind o unitate de măsură în filatură.

JURUENA, râu în partea central-vestică a Braziliei; 1 240 km. Izv. din pod. Mato Grosso, curge pe direcția S-N și confluează cu São Manuel (sau Teles Pires) în apropiere de Conceição, formând un curs unic cu numele *Tapajós*. Numeroase cascade.

JUSSIEU, Antoine Laurent de ~ (1748–1836), botanist francez. A elaborat un sistem de clasificare a plantelor, inspirat din catalogul întocmit de unchiul său Bernard de **J.** (1699–1777), publicat în lucrarea „Genera plantarum secundum ordines naturales disposita".

JUST, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) **1.** Drept, adevărat, echitabil. ✦ (Despre oameni) Care procedează și judecă drept. ✦ Fondat, legitim. **2.** Potrivit, corespunzător.

JUSTE, familie de sculptori de origine florentină, stabiliți în Franța (1504). Mai importanți: **1. Antoine J.** (1479–1519). Basoreliefurile mausoleului lui Ludovic XII și statuile, în alabastru, ale celor 12 apostoli pentru capela cardinalului Amboise, din castelul Gaillon. **2. Juste de J.** (1505–1559), fiul lui **J. (1)**. Sculptor de curte al lui Francisc I, a participat la decorarea Marii Galerii a castelului din Fontainebleau și a executat statuile „Virtuților" și ale „Apostolilor" din mausoleul lui Ludovic XII.

JUSTÉȚE (< fr.) s.f. Calitatea de a fi just **(1)**; adevăr, dreptate. ✦ Precizie, exactitate.

JUSTIFICÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A demonstra justețea unui lucru; a îndreptăți, a motiva. ✦ A dovedi folosirea legală a unor sume de bani, a unor materiale etc. **2.** Refl. A explica o atitudine, o acțiune etc.; a se dezvinovăți, a se disculpa.

JUSTIFICATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care servește pentru justificare.

JUSTÍȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) **1.** Totalitatea instanțelor judecătorești dintr-un stat. **2.** Activitate fundamentală a statului, constând în soluționarea litigiilor. ✧ *A chema* (sau *a se prezenta*) *în fața justiției* = a cita (sau a se prezenta) la judecată. **3.** Echitate, dreptate.

JUVARA, Ernest (1870–1933, n. Bârlad), medic român. Preocupări în domeniul anatomiei și chirurgiei. Cercetări în proteze osoase, anastomoze intestinale.

JUVARA (JUVARRA), Filippo (1678–1736), arhitect, desenator, gravor și decorator italian. Reprezentant de seamă al stilului rococo. Arhitect al regelui Victor Amedeo II de Savoia. A elaborat (la Torino și împrejurimi) importante proiecte urbanistice și arhitectonice (cartiere militare, castelul Rivoli, bazilica Superga, în apropiere de Torino). A activat la Curtea regelui Filip V al Spaniei, proiectând Palatul Real din Madrid și Palatul Aranjùez.

JUVARA, Ioan Jak René (1913–1996, n. București), medic român. M. de onoare al Acad. (1992). Nepotul lui Ernest **J.** Creator al unei prestigioase școli de chirurgie. Lucrări de clinică și tehnică chirurgicală („Chirurgia pancreasului", „Boala hepato-biliară postoperatorie"). A realizat numeroase tehnici operatorii originale, precum și o serie de inovații în domeniul aparaturii medicale. Memorii.

JUVÂȚ (< ucr.) s.n. Laț la capătul unei funii.

JUVÉLNIC s.n. Unealtă pescărească, confecționată din plasă, din nuiele, șipci sau din scânduri etc., în care se păstrează peștele viu în apă.

JUVENÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține tinereții; tineresc. **2.** (GEOGR.) *Apă j.* = apă provenită din interiorul Pământului, de la mari adâncimi, din condensarea subterană a vaporilor rezultați prin degazeificarea magmei.

JUVENTUD, Isla de la ~, ins. cubaneză în partea de NV a M. Caraibilor, la 65 km S de țărmul de SV al ins. Cuba, constituind o municipalitate specială; 2,3 mii km^2; 80,6 mii loc. (2001). Oraș pr.: Nueva Gerona. În partea de N se găsesc formațiuni vulcanice. Păduri tropicale și mangrove. Expl. de caolin și marmură. Citrice. Descoperită de Columb în 1494. Până în 1978 s-a numit *Isla de Pinos*.

JUXTALINEÁRĂ (< fr.; {s} lat. *juxta* „alături, lângă" + fr. *linéaire* „linear") adj. f. *Traducere ~* = traducere făcută cuvânt cu cuvânt, reproducându-se paralel și textul din care se face traducerea.

JUXTAPÚNE (după fr. *juxtaposer*; lat. *juxta* „alături" + fr. *poser* „a pune") vb. III tranz. A pune unul lângă altul, a alătura.

JUXTAPÚNERE s.f. Acțiunea de a juxtapune; alăturare. ✦ (LINGV.) Mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele unei propoziții sau fraze, care constă în alăturarea lor fără ajutorul vreunui cuvânt de legătură; parataxă.

JÚXTĂ s.f. Traducere juxtalineară a unor texte grecești sau latinești.

JYLLAND v. **Iutlanda.**

Kk

K s.m. invar. **1.** A paisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetele notate cu această literă: **a)** consoană oclusivă palatală surdă, cu valoarea grupului de litere *ch* înainte de *e* şi *i;* **b)** consoană oclusivă, velară, surdă, cu valoarea literei *c,* în alte poziţii. **2.** Simbol chimic pentru *potasiu* (kaliu). **3.** (INFORM.) Simbol pentru *kilooctet* sau *kilobyte.* **4.** *Bandă K.* = bandă de frecvenţe cuprinse între 18 şi 27 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

°K (METR.), simbol pentru grad *Kelvin.*

k (METR.), simbol pentru prefixul *kilo-*.

K2, CHOGORI, DAPSANG, QOGIR FENG sau GODWIN AUSTEN, vârf în masivul Karakorum, al doilea din lume după Chomolungma (Everest), situat la graniţa dintre China şi Pakistan. Alt.: 8 611 m. Escaladat pentru prima oară la 31 iul. 1954 de Lino Lacedelli şi Achile Compagnoni.

Ka, *Bandă* ~ = bandă de frecvenţe între 27 şi 40 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

KA (în mitologia egipteană), partea divină, eternă a omului, sufletul său, forţa sa vitală.

KAABA (cuv. arab „cub"), vechi templu, de formă cubică, aflat în centrul marii moschei din Mecca şi acoperit cu un văl negru, ornat cu citate din Coran. Zidit, potrivit tradiţiei arabe, de Adam şi reconstruit de Avraam şi fiul acestuia, Ismael. Aici se păstrează „piatra neagră", adusă din Cer chiar de Adam sau de arhanghelul Gabriel. K. a devenit centrul religios al islamului.

KAANI (pseud. lui *Habiballah Farisi*) (1807–1854), poet de Curte persan. Kaside, poezii religioase, erotice şi satirice („Cartea unui rătăcit").

KAAS, Patricia (n. 1966), cântăreaţă franceză. Voce cu accente senzuale; temperament exploziv. Albume („Mademoiselle chante blouse", „Scène de vie", „Je te dis vous").

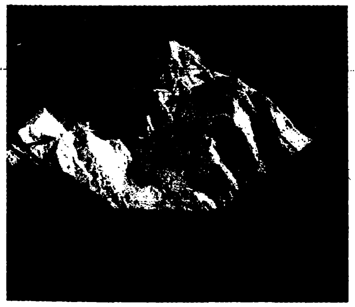

Vârful K2

KABAIWANSKA, Raina (n. 1934), soprană bulgară. Voce exuberantă, dublată de o rară intensitate dramatică. Repertoriu de operă italian (Verdi, Puccini ş.a.).

KABALEVSKI, Dmitri Borisovici (1904–1987), compozitor rus. Creaţie legată de tradiţia clasică şi de cântecul popular. Opere, operete („Primăvara cântă"), balete, simfonii, concerte, muzică de film.

KABARDINO-BALKARIA, rep. în Federaţia Rusă (din 1991), în N m-ţilor Caucaz; 12,5 mii km²; 900,5 mii loc. (2002). Cap.: *Nalcik.* Locuitorii, kabardini şi balkari, în majoritate musulmani sunniţi, vorbesc lb. kabardino-cerkesă, respectiv, karaceaevo-balkară. Întemeiată la 1 sept. 1921 ca reg. autonomă (din mai 1936, R.S.S.A. K.-B., desfiinţată în 1944 şi reconstituită în 1957).

KABBALA v. **cabbala**.

KABÍLI (< fr.) s.m. pl. Populaţie berberă din reg. muntoase ale Algeriei.

KABIR (c. 1440–1518), mistic şi poet indian. Sub influenţe indo-mulsulmane a profesat credinţa într-o divinitate unică (sinteză a lui *Vişnu, Rama* şi *Allah*). Poeme, cântece („Bījak", unele fiind încorporate în cartea sacră a sikhilor). A influenţat *sikhismul.*

KABUKI (cuv. japonez; *ka* „cântec" + *bu* „dans") subst. Teatru popular interactiv răspândit în Japonia. Din sec. 17, este interpretat numai de bărbaţi. Reprezentanţi Sakata Tōjūrōl, Tsuruya Namboku IV, Kawatake Mokuami.

KABUL (KĀBOL) **1.** Râu în E Afghanistanului şi în NV Pakistanului, afl. dr. al Indului; 460 km. Izv. din m-ţii Hindukush şi trece prin Kabul, Jalālābād (Afghanistan) şi Peshāwar (Pakistan). **2.** Cap. Afghanistanului, situată într-o depr. intramontană, pe râul omonim, la 1 820 m alt.; 700 mii loc. (1993). Ateliere de reparaţii mecanice. Constr. de maşini agricole. Fabrici de ciment, textile, conf., prelucr. a pieilor, alim. Universitate. Academie de ştiinţe. Monumente din sec. 16–17. Muzeu. Identificat cu aşezarea *Cabura* din timpul lui Alexandru cel Mare, oraşul a fost capitala Imp. Marilor Moguli (1504–1526). Cucerit de Nadir Şah (1738), a devenit cap. Afghanistanului (1773). Distrus şi depopulat în mare parte în timpul războiului civil izbucnit în 1979.

KABWE, oraş în centrul Zambiei, la 1 180 m alt.; 233,1 mii loc. (1999). Expl. de cupru, plumb, vanadiu şi zinc. Metalurgia metalelor neferoase. Aici au fost descoperite resturile osteologice ale unui hominid *(Homo rhodesiensis)* numit „omul de Broken Hill". Până în 1967, s-a numit *Broken Hill.*

Kaaba

KABYLIA (Bilād al-Qabā'il, în arabă „Ţara triburilor"), vastă reg. muntoasă litorală în N Africii (Algeria), între Capul Alger (la V) şi Capul Annaba (la E). Cuprinde K. Mare (Djurdjura), la E de Alger, K. Mică (Babor) şi K. Collo. Alt. max.: 2 308 m (vf. Tamgout de Lalla Khedidja). Zăcăminte de min. de fier, cupru, plumb. Pomicultură şi viticultură.

KACEALOV, Vasili Ivanovici (pe numele adevărat *Şverubovici*) (1875–1948), actor rus. Numeroase roluri la Teatrul Academic de Artă din Moscova; fermecător joc de scenă, în piese de Shakespeare, Cehov, Gorki, Dostoevski, L.N. Tolstoi, Ibsen.

KACHIN, stat federal în N Uniunii Myanmar; 89,1 mii km²; 1,13 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Myitkyinā.* Expl. de aur, nefrit, cărbune, cromite şi plumb. Trestie de zahăr, tutun, orez, cafea, bumbac. Ind. de prelucr. a lemnului şi alim.

KACSÓ Sándor (1901–1984, n. sat Călugăreni, jud. Mureş), scriitor maghiar din România. Romane („Pe linie moartă"). Traduceri.

KADÁR, Jan (1918–1979), regizor ceh. Stabilit în S.U.A. (1970). Filme de evocare dramatică a războiului şi a perioadei staliniste („Moartea se numeşte Engelchen", „Acuzatul"). Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin: 1965 („Magazinul de pe strada mare", în colab. cu E. Klos).

KÁDÁR János (1912–1989), om politic ungur. Comunist. Prim-secretar al C.C. (1956–1988) şi preşedinte

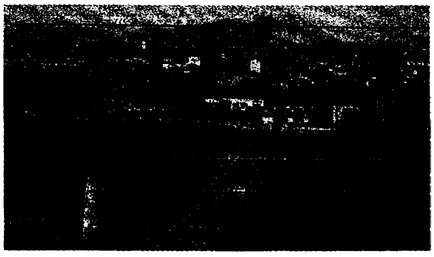

Kabul. Vedere generală

onorific (1988–1989) al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Preşedinte al Guvernului Revoluţionar Muncitoresc-Ţărănesc Ungar (1956–1958 şi 1961–1965). Impus şef al guvernului după reprimarea revoluţiei din 1956 de către trupele Tratatului de la Varşovia.

KADARE, Ismail (n. 1936), scriitor albanez. Stabilit în Franţa (1990). Romane şi nuvele despre istoria Albaniei („Generalul armatei moarte", „Cronica oraşului de piatră") şi despre regimul sufocant al dictaturii totalitare („Palatele de vis", „Piramida"). Eseuri.

KADESH, oraş antic în V Siriei, pe fl. Orontes, la 24 km SV de actualul Homs. Aici a avut loc, în 1296 î.Hr., o celebră bătălie între faraonul egiptean Ramses II şi regele hitit Muwatallis, încheiată nedecis.

KADIKÖY, suburbie în partea de ESE a oraşului Istanbul, pe ţărmul M. Marmara, în zona de intrare în str. Bosfor, cunoscută în Antic. cu numele *Calcedon*.

KADLEC, Karel (1865–1928), jurist şi istoric ceh. Lucrări în domeniul istoriei dreptului roman şi slav („Dicţionar al dreptului slav"), şi al celui românesc („Românii şi dreptul românesc în ţările slave şi ungureşti"). M. coresp. al Acad. Române (1919).

KADUNA 1. Stat federal în N Nigeriei Centrale; 46,1 mii km^2; 4,4 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Kaduna*. **2.** Oraş în N Nigeriei, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 342,2 mii loc. (1995). Nod caravanier. Rafinărie de petrol şi montaj auto. Ind. textilă, încălţ., de prelucr. a lemnului, alim. Muzeu de arheologie şi etnografie. Întemeiat în 1913.

KAESŎNG, oraş în partea de S a R.P.D. Coreene; 338 mii loc. (1993). Ind. porţelanului. Cap. regatului corean Koryo (918–1391).

KAFIRISTAN v. Nuristan.

KAFKA, Franz (1883–1924), scriitor ceh de expresie germană. Remarcabil reprezentant al prozei moderne. Nuvele („Verdictul", „Metamorfoză", „Un medic de ţară", „Prima suferinţă") şi romane („Procesul", „Castelul") exprimând, în „parabole deschise", solitudinea, anxietatea şi alienarea omului secolului 20 strivit de conştiinţa sa înghiţită într-un corp pe care îl simte străin, de o vină cu atât mai sufocantă, cu cât nu are nici un motiv obiectiv, şi de sentimentul pregnant al unei izolări într-un univers necunoscut. „Jurnal" (1912–1920); corespondenţă („Scrisori către Milena").

KAFUE 1. Râu în Zambia, afl. stg. al fl. Zambezi; 110,2 km. Izv. din platoul Congo-Zambezi. 2. Parc naţional în partea central-sudică a Zambiei, pe cursul mijlociu al râului; 22,4 mii km^2. Cuprinde numeroase specii de mamifere (antilope, elefanţi, zebre, rinoceri, hipopotami, bivoli) şi păsări de apă.

KAGEL, Mauricio Raúl (n. 1931), compozitor şi dirijor argentinian. Stabilit în Germania (1957). Fondator (1969) al Institutului pentru muzica nouă din Köln. Interes pentru sursele de sunet neconvenţionale şi aspectul vizual al interpretării. Teatru instrumental.

KAGERA, râu în E Africii (Rwanda, Tanzania şi Uganda), tributar L. Victoria şi considerat ca izvor al Nilului. Lungimea: 420 km. Pe malul stg., în Rwanda, la graniţa cu Tanzania, se întinde Parcul Naţional **K.** sau Akagera (2 510 km^2).

KAGOSHIMA, oraş în Japonia (Kyūshū), port la golful omonim al M. Japoniei; 552,1 mii loc. (2000). Şantiere navale. Metalurgia cositorului. Ind. mătăsii şi a bumbacului, chim., prelucr. lemnului şi alim. Pescuit. Producţie artizanală de porţelanuri, ceramică şi faianţă. Muzee. Universitate. Castelul „Shimazu" (1602) şi ruinele castelului Tsurumaru (sec. 17).

KAHN, Louis Isadore (1901–1974), arhitect şi urbanist american, originar din Estonia. Reprezentant al arhitecturii raţionaliste. Lucrări din beton sau cărămidă smălţuită (Galeria de Artă a Universităţii Yale din New Haven, Centrul de Cercetări Medicale Richards al Universităţii Pennsylvania din Philadelphia.

KAHN, Otto Hermann (1867–1934), bancher şi filantrop american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1893). Principal acţionar, apoi director şi preşedinte (1918–1931) la Metropolitan Opera Company din New York.

Franz Kafka

Nicolae Kalinderu

KAHN, Reuben Leon (1887–1979), bacteriolog şi imunolog american originar din Lituania. Stabilit în S.U.A. A elaborat (1923–1928) testul, care-i poartă numele, pentru determinarea prezenţei sifilisului.

KAHNEMAN, Daniel (n. 1934), economist israelian. Studii privind perspectiva cercetării psihologice în ştiinţele economice, în special cu privire la evaluările şi deciziile în caz de nesiguranţă. Premiul Nobel penru economie (2002), împreună cu V.L. Smith.

KAHRAMANMARAŞ (MARAŞ), oraş în SE Turciei, la poalele m-ţilor Taurus; 332,1 mii loc. (2000). Oraş hitit (sec. 9 î.Hr.), ulterior sub stăpânire romană şi apoi musulmană (700–1097); cucerit de cruciaţi, a intrat în stăpânirea Imp. Otoman în sec. 16.

KAIBARA Ekiken (1630-1714), învăţat japonez. Lucrări de orientare neoconfucianistă. Considerat părintele botanicii în Japonia („Studiul plantelor din Japonia").

KAIDANOVSKI, Aleksandr Leonidovici (1946–1995), actor de film şi regizor rus. Roluri în ecranizări celebre („Jucătorul", „Călăuza"). Regizor şi scenarist („Nevasta negustorului de petrol").

KAIFENG, oraş în E Chinei (Henan), port pe Huang He; 528,4 mii loc. (1990). Constr. de maşini; ind. textilă, chimică şi alim. Cap. imperială a Chinei (907–1126), sub denumirea de Pien, Bian, Pien-liang. Templul Xiangguo (555), Pagoda de Fier (1049), Pavilionul Dragonilor (reconstruit în 1692).

KAINÍT (< fr. {i}; {s} gr. *kainos* „nou") s.n. Sare naturală dublă, constituită din clorură de potasiu şi sulfat de magneziu hidratat; alb, cenuşiu, roşu, cu luciu sticlos. Utilizat ca îngrăşământ agricol şi la fabricarea sărurilor de potasiu.

KAIROUAN (QAYRAWĀN), oraş în NNE Tunisiei; 110,2 mii loc. (1998). Artizanat (covoare şi obiecte din piele). Moscheea Sidi Uqbah ibn Nāfi (sec. 7–9), cu o lungime de 135 m şi un minaret înalt de 35 m; Moscheea celor Trei Porţi (restaurată în 866). Fundat în 670, a devenit cap. Aghlabizilor (sec. 9). Oraş sfânt islamic şi centru de pelerinaj.

KAISER (cuv. germ.; lat. *Caesar*) s.m. Denumire a împăraţilor Sfântului Imp. Roman (din sec. 15, Sfântul Imp. Roman de Naţiune Germană) şi apoi ai Imp. German.

KAISER, Georg (1878–1945), dramaturg german. Ostil nazismului, interzis în Germania (din 1933). S-a exilat în Elveţia (1938). Reprezentant al teatrului expresionist, a experimentat noi formule artistice, bazate pe un permanent „joc de idei". Drame antimilitariste şi antifasciste („Pluta Meduzei", „Cetăţenii din Calais") prezentând omul dezorientat de civilizaţia tehnică („Din zori până la miezul nopţii"). Trilogia în versuri „Drame eline".

KAISER, Henry John (1882–1967), industriaş american. Constructor de autostrăzi şi baraje. A fundat (1939) prima antrepriză din lume pentru fabricarea cimentului şi a aplicat (1940) procedeul de prefabricare la construcţia navelor. A realizat primele portavioane prefabricate (1942).

KAISERSLAUTERN, oraş în SV Germaniei (Renania – Palatinat), 100,5 mii loc. (1992). Constr. de automobile. Ind. textiă. Muzeu de istorie. Universitate. Castel (1152). Menţionat documentar în 882. Oraş (1276).

KAKEMÓNO (< fr.; cuv. japonez) s.n. Pictură japoneză în tuş sau în acuarelă, pe rulouri de mătase sau pe hârtie de orez dreptunghiulară.

KAKÍ (< fr., engl.; cuv. de origine indiană) adj. invar. De culoare cafeniu-gălbui spre verde; folosită pentru confecţionarea hainelor de vânătoare şi a uniformelor militare.

KAKINOMOTO NO HITOMARO (c. 662–c. 710), poet japonez. Cel mai de seamă reprezentant al liricii japoneze vechi, supranumit *kasei* („sfânt al poeziei"). Autorul primei antologii de poezie japoneză pe teme elegiac-erotice sau peisagistică („Culegerea celor 1 000 de zile").

KĂLÁ (< cuv. sanscrit „negru", „umbrit") (în mitologia vedică), divinitate personificând timpul (uneori destinul şi moartea). Include şi sensul simbolic al culorii negre, sumbre, pe care o are timpul nemilos.

KALA-AZÁR (< fr. {i}; cuv. din hindi) subst. *Leishmanioză* viscerală.

KALAHARI, reg. semideşertică în S Africii, mărginită la V şi E de pod., la S de fl. Orange şi la N de fl. Zambezi. Se desfăşoară pe 1 500 km lungime (de la N la S) şi 800 km lăţime (V–E), cea mai mare parte pe terit. Botswanei, restul în Africa de Sud şi Namibia. **K.** se află la o alt. de 900–1 300 m şi este acoperită de nisipuri, care formează în S câmpuri de dune. În partea de NV, râul Okavango, ale cărui ape se împrăştie în deşert, formând o deltă interioară. În N vegetaţie de savană, în centru semipustiu, iar în S pustiu. Populaţie rară (beciuani şi boşimani).

KALAHARI GEMSBOK, Parc Naţional situat în NV Republicii Africa de Sud şi SV Botswanei, extins pe 9,6 mii km^2. Ocroteşte o faună bogată (lei, leoparzi, hiene, antilope, bivoli, struţi ş.a.).

KALÁM (expresie arabă, *Kalam Allah* „cuvântul Domnului") subst. Sistem teologic al islamului sunnit, întemeiat în sec. 8 şi dezvoltat în mai multe şcoli, cea mai importantă fiind cea a *mutaziliţilor*. Conţine elemente de logică grecească şi de raţionalism.

KALAŞNIKOV, Mihail Timofeevici (n. 1919), inginer rus. A realizat mai multe tipuri de arme automate (începând din 1947), inclusiv mitraliere, care-i poartă numele.

KALATOZOV, Mihail Konstantinovici (pseud. lui *M.K. Kalatozişvili*) (1903–1973), regizor georgian. S-a afirmat încă din anii '30 („Sarea Svaneţiei"). Filmul de factură romantică „Zboară cocorii", expresie a dezgheţului poststalinist, îl readuce în prim-plan.

KALDOR, Nicholas (1908–1986), economist britanic, de origine ungară. De orientare keynesistă. Studii şi lucrări despre fluctuaţiile ciclice, creşterea economică şi distribuţia veniturilor, menţinerea ritmurilor de dezvoltare, fără creşterea inflaţiei („Dezvoltarea economică şi problema inflaţiei", „Flagelul monetarismului").

KALECKI, Michał (1899–1970), economist polonez. Lucrări privind dinamica economică şi fluctuaţiile economice („Teoria dinamicii economice").

KALÉMIÉ, oraş în E Republicii Democratice Congo, port de tranzit pe malul de V al L. Tanganyika; 101,3 mii loc. (1994). Produse textile şi farmaceutice. Fabrică de ciment. Până în 1968 s-a numit *Albertville*.

KALESNIK, Stanislav Vikentievici (1901–1977), glaciolog şi geograf rus. Cercetări de geografie fizică generală („Bazele geografiei fizice generale").

KALEVALA („Ţara lui Kaleva"), epopee naţională finlandeză. Alcătuită de folcloristul Elias Lönnrot, care reuneşte întreaga poezie tradiţională finlandeză (balade, cântece lirice şi incantaţii transmise oral, care redau faptele de vitejie şi aventurile eroilor din ţara de basm Kaleva).

KALF, Willem (1619–1693), pictor olandez. Interioare rustice, naturi moarte, de o mare virtuozitate a jocului de lumini şi umbre şi rafinament al culorii („Natură moartă", „Supiera chinezească").

KĀLĪ (*Deri-kālī* „zeiţa neagră" sau „marea zeiţă") (în mitologia vedică), divinitate personificând mânia şi groaza. Una dintre soţiile zeului Şiva. I se aduc sacrificii sângeroase.

KALIAGHIN, Aleksandr Aleksandrovici (n. 1942), actor rus de teatru şi film. Personaje marcate de dramatismul unei existenţe eşuate („Sclava iubirii", „Piesă neterminată pentru pianină mecanică"). Roluri principale în piese de: M.F. Şatrov, Molière, L.N. Tolstoi ş.a.

KALIAKRA, cap pe litoralul bulgăresc al Mării Negre, la 43°21' lat. N și 28°27' long. E.

KĀLIDĀSA (sec. 4–5), poet și dramaturg indian. Cel mai de seamă reprezentant al literaturii culte clasice indiene. Poeme epico-lirice, drame („Sakuntala” - capodopera sa) scrise în sanscrită, remarcabile prin analiza psihologică, lirism și virtuozitate stilistică.

KALIMANTAN, denumirea indoneziană a ins. Borneo. Jumătatea de S și partea de NE a acesteia aparțin Indoneziei (539 mii km^2 din totalul de 751,9 mii km^2 ai ins. Borneo) cuprinzând patru provincii (Kalimantan Barat, Kalimantan Selatan, Kalimantan Tengah și Kalimantan Timur). Expl. de petrol și gaze naturale.

KALINDERU 1. Nicolae K. (1835–1902, n. București), medic român. M. coresp. al Acad. (1890). Cercetări privind tratamentul pleureziei pulmonare, leziunile tuberculoase și meningita tuberculoasă la adulți. A inițiat, împreună cu V. Babeș, studii morfopatologice, bacteriologice și clinice asupra leprei. A înființat primele laboratoare permanente de investigații clinice din România și a întemeiat azilul pentru leproși de la Răchitoasa. **2. Ion K.** (1840–1913, n. București), jurist și publicist român. Frate cu K. (1). Acad. (1893); președinte (1904–1907) al Acad. Române. Lucrări privind dreptul roman și istoria Imp. Roman („Viața municipală la Pompei”, „Din viața romană. Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel Tânăr”). Pe baza testamentului său, în 1916, a fost inaugurat Muzeul „Ion și dr. Nicolae Kalinderu”. Închis în 1946, este reînființat în 2005.

KALININ 1. Mihail Ivanovici K. (1875–1946), om politic sovietic. Președinte al Comitetului Executiv Central al Sovietelor (șeful statului) din Rusia (1919–1922) și din U.R.S.S. (1922–1938); președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1938–1946). **2.** Denumirea orașului *Tver* în perioada 1931–1990.

KALININGRAD 1. Lagună în SE M. Baltice, scăldând țărmurile Poloniei și Federației Ruse (enclava Kaliningrad), separată de mare printr-un perisip (lung de 60 km). Lungimea golfului: 90 km; lățimea: 2–25 km; ad.: 3–5 m. Porturi pr.: Kaliningrad, Baltiisk. Cunoscută și sub numele *Vislinskii*. **2.** Oraș în extremitatea de V a Federației Ruse, centrul ad-tiv al reg. K. (enclavă rusă la M. Baltică, între Polonia și Lituania), situat la gura de vărsare a fl. Pregolia în laguna K.; 430,3 mii loc. (2002). Șantier naval. Constr. de vagoane și utilaj ind.; fabrici chimice, de celuloză și hârtie, de prelucr. a lemnului, de conserve de pește. Universitate (1544). Institut oceanografic. Teatre, filarmonică, muzeu de istorie; monumente de arhitectură (biserică gotică, 1325- 1552; castel, sec. 17). Fundat (1255) de cavalerii teutoni, a fost unul dintre orașele importante ale *Hansei* (din 1340). Rezidență a marelui maestru al Ordinului Teutonic (1457), apoi a ducilor Prusiei (1525–1618); ocupat de ruși (1758–1762) și de francezi (1807–1813). Din 1871, a intrat în componența Germaniei (Prusia Orientală). Cucerit de sovietici la 9 apr. 1945, a fost cedat U.R.S.S. prin Conferința de la *Potsdam*. Până în 1946 s-a numit *Königsberg*.

KALIPATRÓN (< germ.) s.n. Cutie de tablă umplută cu hidroxid de potasiu, încorporată în măștile de protecție, servind la regenerarea aerului; folosită în minerit.

KALISZ, oraș în partea central-vestică a Poloniei; 108,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini, textilă, piel., chimică și alim. Biserica Sf. Nicolae (sec. 17). Menționat de Ptolomeu (sec. 2) sub numele de *Calisia;* oraș (din 1282). Aici (1706), armata suedeză a fost înfrântă de cea ruso-polonă.

KÁLIU (< germ.) s.m. (CHIM.) Potasiu.

KALKA sau **KALMIUS,** râu în SE Ucrainei (pen. Crimeea) care se varsă în M. Azov. În mai 1223, armata mongolo-tătară a înfrânt aici armata cnejilor ruși și a cumanilor. În 1380, armata lui *Tohtamîș* a obținut, tot aici, o victorie decisivă asupra hanului Mamai. Azi se numește *Kalcik*.

KALKBRENNER, Friedrich Wilhelm (1785–1849), pianist, compozitor și teoretician german. Activitate didactică („Metodă pentru pian”). Compoziții influențate de clasicism și de noile formule ale romantismului („Sonată pentru mâna stângă”) exprimă gustul pentru ornamental și dramatic al epocii sale.

KALLAS, Aino (1878–1956), scriitoare finlandeză. Nuvele („Dincolo de mare”), romane („Barbara von Tisentrusen”) inspirate din tradițiile populare. Poeme evocând tragediile războiului („Pe rug”).

KALLIO, Kyösti (1873–1940), om politic finlandez. De mai multe ori ministru și prim.-min. (1922–1937, cu întreruperi). Președinte al Republicii (1937–1940). A organizat rezistența armată împotriva agresiunii sovietice (1939–1940).

KÁLMÁN Imre (1882–1953), compozitor american originar din Ungaria. Operete caracterizate prin lirism și inspirație populară („Silvia”, „Contesa Maritza”, „Prințesa circului”).

KÁLMÁN Rudolf (n. 1930), automatician american originar din Ungaria. A elaborat un algoritm cu ajutorul căruia se poate determina cu precizie starea unui sistem dinamic (avioane, nave spațiale sau procese industriale), care îi poartă numele (*filtrul K.*).

KALMAR, oraș în SE Suediei, port la M. Baltică; 59,7 mii loc. (2001). Șantiere navale. Constr. de mașini; prelucr. lemnului; produse alim. Castel (sec. 13), biserica episcopală (1660–1702), clădirea primăriei (1680). Turism. Fundat în sec. 12. – **Uniunea de la K.,** înțelegere (1397) care prevedea unirea Suediei, Norvegiei și a Danemarcii sub același sceptru; impusă de regina Margareta de Danemarca, a avut ca prim rege pe *Erik (VII) de Pomerania,* încoronat la K., la 17 iun. 1397. S-a destrămat în 1521–1523.

KALMÎKIA (HAL'MG TANGČ), rep. în SV Federației Ruse (din 1991); 76,1 mii km^2; 292,4 mii loc. (2004). Cap.: *Elista*. Întemeiată la 4 nov. 1920. Majoritatea de origine mongolă. Religia dominantă: budismul. Au fost deportați în condiții dramatice în 1943, în Siberia și Asia Centrală; ulterior, li s-a permis să revină

KALMUS, Herbert Thomas (1881–1963), inginer american. A fondat (1915) Technicolor Company și a inventat (1917) primul procedeu industrial de cinematografie în culori (tehnicolor).

KALOMÍRIS, Manólis (1883–1962), compozitor grec. Fondator și director al Conservatorului Atena (1926–1948). Compoziții îmbinând tradiția cu elemente folclorice și bizantine.

KALPA („ordine, lege”) (în cosmologia hinduistă), perioadă de timp care acoperă un ciclu cosmic complet, de la originea lumii până la sfârșitul ei. Reprezintă o zi și o noapte a lui Brahma, egală cu 24 000 de ani divini și cu $8{,}64 \cdot 10^{19}$ ani tereștri.

KALUGA, oraș în Federația Rusă, pe Oka; 335,1 mii loc. (2002). Constr. de mașini, produse chimice și alim.; prelucr. lemnului. Muzeu de istoria cosmonauticii. Bisericile Sf. Gheorghe (sfârșitul sec. 17–începutul sec. 18), Acoperământul Maicii Domnului (1687), Adormirea Maicii Domnului (1754) ș.a. Fundat în sec. 14.

KALUZNIACKI, Emil (1845–1914), slavist polonez. A publicat numeroase documente istorice din Moldova și Muntenia. Lucrări de filologie comparată („Evangheliarum Putnarum”). M. de onoare al Acad. Române (1890).

KAMA, râu, afl. stg. al Volgăi în aval de Kazan; 1 805 km. Izv. dintr-o reg. deluroasă, la V de Ural.

KAMA (KAMADEVA) (în mitologia vedică), zeul dragostei, personificarea dorinței și a desfătării. Atributele sale fundamentale sunt simbolizate prin cele două soții: Prīti sau Māyāvatī (Iubirea, Prietenia) și Rāti (Voluptatea). Este reprezentat călare pe un papagal și trăgând cu un arc cu săgeți din flori. Potrivit legendei, Șiva l-ar fi transformat în cenușă.

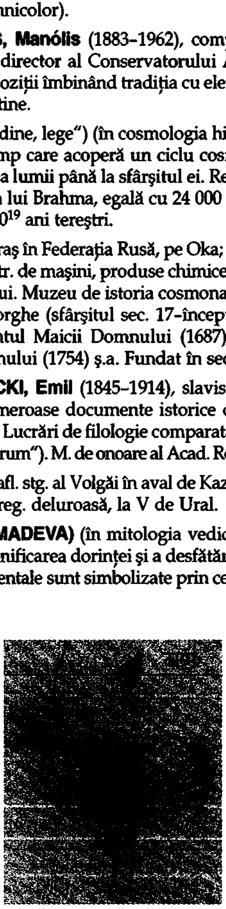

Kama

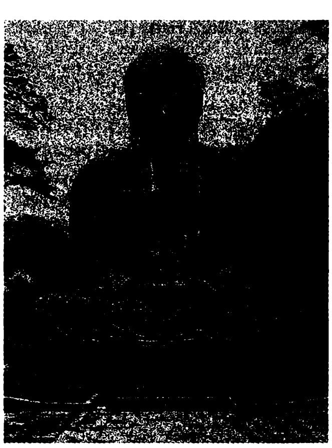

Kamakura. Statuia lui Buddha (Daibutsu)

KAMAKURA, oraș în Japonia (Honshū); 167,5 mii loc. (2000). Centru artistic și religios, celebru prin gigantica statuie a lui Buddha (Daibutsu) din 1252. Temple. Muzeu de artă. Stațiune balneară. Fundat în sec. 7. Din 1180, cap. a familiei Minamoto; din 1192, odată cu ascensiunea lui Yoritomo Minamoto-no, a devenit reședință șogunală (până în 1333), dând numele său unei perioade din istoria Japoniei.

KAMARĀN (QAMARĀN), arh. yemenit în S M. Roșii; 181 km^2.

KĀMASUTRA (cuv. sanscrit „Cugetări asupra iubirii”), operă în proză și versuri, atribuită lui Vātsyāyana Mallanāga (sec. 4–5); cuprinde metode și reguli ale actului sexual, privit ca un moment important din viața omului.

KAMCEATKA, pen. în NE Federației Ruse, mărginită de Oc. Pacific (la SE), M. Bering (la E) și M. Ohotsk (la V); 370 mii km^2. Lungime: c. 1 200 km; lățime max.: 450 km. Traversată de două șiruri paralele de munți. În V o câmpie joasă. Există peste 160 de vulcani, dintre care 28 activi. Alt. max.: 4 750 m (vulcanul Kliucevski). Ghețari (886 km^2), gheizere și izvoare termale. Expl. de cărbuni, petrol, aur, mică, sulf. Vânătoare și pescuit. Oraș principal: Petropavlovsk-Kamceatski.

KAMEL, Georg Joseph (numit și *Camellus*) (1661–1706), farmacolog și botanist austriac. Călugăr iezuit. Misionar în Filipine.

KAMENEČ-PODOLSKI, oraș în SV Ucrainei, la 19 km N de Hotin; 100 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, mat. de constr., a celulozei și hârtiei, a mobilei și alim. Muzeu de istorie. Teatru. Mănăstire (sec. 14); cetate (sec. 15); primăria (sec. 16–18). Biserici catolice, armene și construcții civile în stil neoclasic. Menționat documentar în 1196. Ocupat de poloni (1431) și de turci (1672). Retrocedat Poloniei (1699), anexat de Rusia (1793). Cunoscut în istoriografia românească sub numele de *Camenița*.

KAMENEV, Lev Borisovici (pe numele adevărat *L.B. Rosenfeld*) (1883–1936), om politic sovietic. Social-democrat, apoi comunist. Funcții de partid și de stat. În 1922 l-a propus pe Stalin ca secretar general al partidului, apoi, împreună cu *G.E. Zinoviev,* l-a sprijinit în lupta împotriva lui Troțki (1924). Arestat, judecat și executat în timpul marii epurări staliniste. Reabilitat în 1988.

KAMENSK-URALSKI, oraș în Federația Rusă, la poalele m-ților Ural; 186,3 mii loc. (2002). Expl. de min. de fier și bauxită. Metalurgia aluminiului; laminate. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, de prelucr. a metalelor, mat. de constr., alim. Oraș din 1935. Până în 1940 s-a numit *Kamensk*.

KAMERLINGH ONNES, Heike (1853–1926), fizician olandez. Întemeietorul laboratorului criogenic din Leiden (1882), unde a atins pentru prima oară temperaturi apropiate de zero absolut şi a reuşit să lichefieze heliul (1908). A studiat (1908) fenomenul opalescenţei critice, împreună cu W.H. Keesom, şi a descoperit (1911) fenomenul supraconductibilităţii. Premiul Nobel pentru fizică (1913).

KAMI („Dumnezeu" sau „Creatorul") (în mitologia japoneză), forţa supraomenească, divină; divinitate primordială.

KAMIKAZE (< fr.; cuv. japonez „vântul divin") s.n., m. şi f. **1.** S.n. Nume dat de japonezi celor două uragane care, în 1274 şi 1281, au distrus armatele invadatorilor mongoli pe coastele de N ale ins. Kyūshū. **2.** S.n. Piloţi sinucigaşi japonezi de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, care conduceau avioane ce explodau când atingeau ţinta. **3.** P. ext. S.m. Persoană lansată într-o activitate foarte periculoasă.

KAMIL PAŞA, Mehmed (1832–1913), general şi om politic turc. Mare vizir (1885–1891, oct.–nov. 1895, 1908–1909, 1912–1913). S-a opus politicii antibritanice a Comitetului pentru Uniune şi Progres.

KAMMU (pe numele adevărat *Yamabe*), împărat al Japoniei (781–806). A promovat o politică inflexibilă faţă de Biserica budistă şi de seniorii locali. În timpul său a început construcţia oraşului Heian (ulterior *Kyōto*), unde şi-a stabilit (794) capitala.

KAMO NO CHŌMEI (c. 1156–1216), călugăr, poet, eseist, muzician japonez. Autorul lucrării „Însemnări din coliba mea". În „Povestea celor patru anotimpuri" prezintă viaţa de la Curte pe parcursul unui an.

KAMO NO MABUCHI (pseud. *Agatai*) (1697–1769), erudit japonez. Supranumit „părintele studiilor antice". Unul dintre întemeietorii filozofiei japoneze. A urmărit puritatea limbii şi reîntoarcerea la vechile tradiţii japoneze. Poeme melancolice bazate pe idealul „sincerităţii".

KAMPALA, cap. Ugandei, situată în apropierea L. Victoria, la 1 300 m alt.; 1,20 mil. loc. (2002). Ind. chimică, farmaceutică, alim., textilă, de prelucr. a lemnului şi cafelei; ciment; piel. Muzeu etnografic. Universitate. Cap. statului independent Uganda (din 1962, când a înlocuit pe Entebbe).

KAMPUCHIA v. **Cambodgia.**

KANA, semn din scrierea japoneză, cu valoare de silabă. Există două sisteme k: *hiragana* (notează flexiunea gramaticală şi a unor părţi de vorbire) şi *katakana* (serveşte la transcrierea cuvintelor din limbi străine, altele decât chineza).

KAN'AMI (pe numele adevărat *Yūzaki Saburō Kiyotsugu*) (1333–1384), actor şi dramaturg japonez. Piese în stil *nō*, redând puternice trăiri sufleteşti („Vântul printre pini"), uneori în spirit religios („Floarea amintirii"). Creatorul şcolii de artă *kanze.*

KANANGA, oraş în partea central-sudică a Republicii Democratice Congo; 393,1 mii loc. (1994). Expl. de diamante. Ind. poligrafică, textilă, chimică şi alim. Până în 1966 s-a numit *Luluabourg.*

KANÁRIS (CANÁRIS), Konstantinos (1790–1877), amiral şi om politic grec. Participant la Războiul de Independenţă (1822–1825). Prim.-min. (1848–1849, 1864–1865, 1877). A pus la cale detronarea regelui Otto (1862).

KANAZAWA, oraş în Japonia (Honshū), port la M. Japoniei; 456,4 mii loc. (2000). Centru turistic. Artizanat: ţesături de mătase, porţelanuri. Universitate. Cetate (sec. 16–17). Fondat în sec. 16.

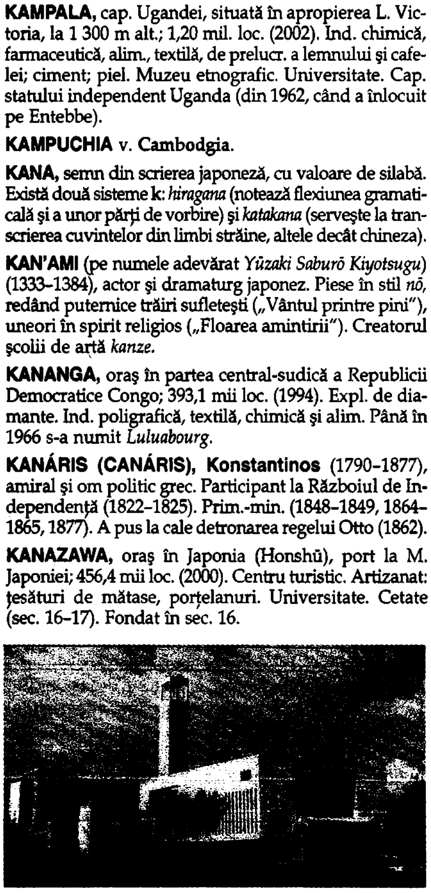

Kampala. Palatul Parlamentului

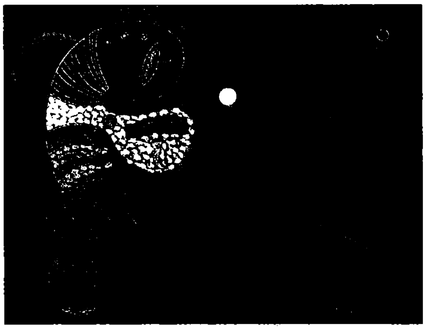

Wassily Kandinsky: „Gros şi subţire"

KĀNCHENJUNGA (în tibetană, „cele cinci tezaure ale zăpezii mari"), masiv muntos în Himalaya, între Nepal şi India. Alt. max.: 8 598 m (al treilea vârf de pe Pământ). Gheţari. Cucerit de britanicii George Band şi Joe Brown (25 mai 1955).

KĀNCHIPURAM, oraş în SE Indiei (Tamil Nadu), pe coasta Coromandel, la 64 km SV de Madras; 152,9 mii loc. (2001). Aici se află 108 temple ale lui Şiva şi 18 ale lui Vişnu (sec. 8–16). Cap. statelor Chola (sec. 2 î.Hr.) şi apoi Pallava (sec. 3–9). Unul dintre cele şapte oraşe sfinte. Cucerit de britanici în sec. 18. Cunoscut şi sub numele de *Conjeeveram.*

KANDAHAR (QANDAHĀR), oraş în S Afghanistanului, la 1 020 m alt.; 225,5 mii loc. (1988). Ţesături de mătase. Mausoleul şahului Ahmad (sec. 18). Fundat în 330 î.Hr. În sec. 16–17 disputat între Marii Moguli şi Sefevizi; aici s-a aflat centrul răscoalei afghane (1706–1708) împotriva stăpânirii persane. Independent din 1709; una dintre cap. lui *Ahmad Şah Durrani* (1747–1773).

KANDEL, Isaac Leon (1881–1965, n. Botoşani), pedagog american originar din România. Unul dintre fondatorii pedagogiei comparate moderne („Pedagogia comparată", „O nouă eră în educaţie").

KANDINSKY, Wassily (1866–1944), pictor şi desenator rus, naturalizat german (1928), apoi francez (1933). Autorul primei opere nonfigurative („Prima compoziţie abstractă"). Realizează o sinteză originală a unor elemente din arta populară rusă, impresionismul lui Monet, secession, fovism şi expresionism. Peisaje („Muntele albastru"), compoziţii („Elan domolit"). Unul dintre întemeietorii grupării „Der Blaue Reiter". Eseuri („Despre spiritual în artă"); versuri.

KANDÓ Kálmán (1869–1931), inginer ungur. A proiectat un tip de locomotivă electrică cu motoare asincrone (1915–1920), folosit şi în prezent.

KANDY, oraş în partea centrală a ins. Ceylon (Sri Lanka); 110,1 mii loc. (2001). Grădină botanică regală (1371). Centru de pelerinaj budist. Templul Dalada Maligava sau Templul Dintelui (sec. 16), despre care se spune că adăposteşte un dinte al lui Buddha. Fundat în sec. 14; ocupat de portughezi în sec. 16, de olandezi în 1763 şi de englezi în 1815. Cap. Ceylonului (1592–1815).

KANEM-BORNU, regat african, situat într-o reg. subsahariană; îngloba terit. din actualele state Ciad, Camerun, Niger, Nigeria. Întemeiat, probabil, de cavalerii berbero-saharieni, împinşi spre sud (sec. 9) de expansiunea arabă. Iniţial, nucleul statului s-a aflat în reg. Kanem, de unde populaţia a fost nevoită să se strămute, la sfârşitul sec. 14, în V L. Ciad, unde a pus bazele unui nou stat, Bornu. În sec. 11 a adoptat islamul. A cunoscut o primă perioadă de înflorire (până la sfârşitul sec. 14), bazată pe comerţul cu sclavi, şi apoi, sub Idris Aloma (c. 1580–c. 1617), după reorganizarea sa în V reg. Bornu. Ameninţat de creşterea influenţei populaţiilor hausa (sec. 18) şi fulbe (sec. 19), a fost cucerit şi împărţit între Africa Ecuatorială Franceză şi colonia britanică Nigeria.

KANG, Yuwei (1858–1927), om politic chinez. Influenţat de cultura şi civilizaţia occidentală, a propus un program de reforme radicale pentru îmbunătăţirea situaţiei economice şi sociale a Chinei („Cartea marii înţelegeri"). Adept al monarhiei constituţionale.

KANGAROO v. **Cangurului, Insula ~.**

KANGNŬNG, oraş în NE Republicii Coreea, pe ţărmul M. Japoniei; 220,4 mii loc. (1995).

KANIN, pen. în N părţii europene a Federaţiei Ruse, între M. Albă şi M. Barents; c. 10,5 mii km^2. Pescuit, vânătoare; creşterea renilor.

KANISH, oraş antic din Capadocia (azi Kültepe, Turcia). Locuit din milen. 4 î.Hr., oraşul a cunoscut o mare înflorire în milen. 3–2 î.Hr. (perioada „coloniilor asiriene"). Activitatea sa comercială a încetat odată cu constituirea Imp. Hitit (sec. 18 î.Hr.). Sit arheologic cu descoperiri de ceramică şi table cuneiforme.

KANIŞKA, împărat indian (c. 78–c. 123), din dinastia Kuşanilor. Stăpân al Afghanistanului şi al unor reg. din Persia Orientală, N şi NV Indiei, **K.** şi-a extins autoritatea asupra Asiei şi Indiei Centrale. A răspândit budismul în Asia Centrală şi în China.

KANITZ, August (1843–1896, n. Cluj), botanist de naţionalitate germană din Transilvania. M. coresp. al Acad. (1882). A studiat în special flora din Transilvania şi Ungaria.

KANJI, semn ideografic din scrierea japoneză, de origine chineză.

KANNON (în mitologia japoneză), zeiţa îndurării, a doua ca importanţă după Buddha. Asigură protecţia credincioşilor în timpul vieţii şi veghează călătoria sufletelor după moarte spre ţinutul pur al lui Amida.

KANO 1. Oraş în N Nigeriei, centrul ad-tiv al statului **K.**; 674,1 mii loc. (1996). Nod de comunicaţii. Prelucr. petrolului. Ind. textilă, piel. şi încălţ., ciment, alim. Universitate. Cetate (sec. 9). Fundat în sec. 9; cap. a oraşului-stat hausa, a avut un important rol comercial, în timpul domniei regelui Gajemasu (1095–1134). A purtat lupte împotriva Imp. Songhay (sec. 16) şi a regatului vecin, *Katsina* (sec. 17). Cucerit de peulii conduşi de Usman dan Fodio (la începutul sec. 19), a fost ocupat de britanici (1903). **2.** Stat în N Nigeriei; 20,1 mii km^2 (împreună cu statul Jigawa); 6,29 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: **K.**

KANŌ, şcoală de pictură japoneză (sec. 15–17), iniţiată de *K. Masanobu* (1434–1530) şi dezvoltată de fiul acestuia, *K. Motonobu* (1476–1559), ajungând la maximă înflorire, odată cu lucrările lui *K. Eitoku* (1543–1590), nepotul lui Motonobu (considerat cel mai bun pictor al epocii sale şi cel mai reprezentativ pentru perioada Momoyama), *K. Sanraku* (1559–1635), ginerele lui Eitoku şi *Tanyū K.* (pe numele adevărat Marinobu) (1602–1674), nepotul lui Eitoku (creatorul stilului figurativ, dominat de pini şi păsări). Influenţaţi de pictura în laviu chineză din perioada Sun. Peisaje, păsări, flori, scene cu personaje pe fonduri aurii strălucitoare.

KĀNPUR (CAWNPORE), oraş în partea central-nordică a Indiei (Uttar Pradesh), pe Gange; 2,53 mil. loc. (2001). Ind. metalurgică, chimică, piel. şi încălţ.; artizanat. Universitate. Aici, a izbucnit (1857) răscoala şipailor.

KANSAS 1. Râu în S.U.A., afl. dr. al râului Missouri, format din unirea râurilor Republican şi Smoky Hill, care izv. dintr-un platou de la poalele m-ţilor Stâncoşi şi confluează la Junction City; 278 km (de la izv. râului Republican: c. 1 200 km). **2.** Stat în partea centrală a S.U.A.; 213,1 mii km^2; 2,7 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Topeka.*

KANSAS CITY 1. Oraş în S.U.A. (Kansas), situat la confl. râului Kansas cu Missouri, vizavi de oraşul omonim din statul Missouri; 146,8 mii loc. (2000). Asamblare de automobile. Rafinarea petrolului. Port fluvial. **2.** Oraş în S.U.A. (Missouri), port fluvial la confl. râului Kansas cu Missouri; 441,5 mii loc. (2000). Prelucr. cărnii; încălţ., constr. de maşini; prelucr. petrolului; hârtie. Universitate.

KANT, Immanuel (1724–1804), filozof german. A întreprins o cercetare critică (de unde, „filozofie critică" sau „criticism") a limitelor gândirii, încercând să determine condiţiile *a priori* ale cunoaşterii (raţiunea pură), ale moralei (raţiunea practică) şi ale judecăţii estetice şi teleologice. După **K.**, cunoaşterea „lucrului în sine" este imposibilă, doar fenomenele fiind accesibile. În etică, **K.** supune acţiunile unui criteriu suprem al datoriei, imperativul categoric: „acţionează întotdeauna după o maximă care ai vrea în acelaşi timp să devină o lege universală". În estetică, **K.** instituie judecata de gust ca pe o universalitate neconceptualizată şi nedemonstrabilă; legile ştiinţifice sunt posibile prin acceptarea judecăţii

Immanuel Kant

teleologice, care se sprijină pe conceptul *a priori* al finalității naturii. Op. pr.: „Critica rațiunii pure", „Critica rațiunii practice", „Critica facultății de judecare", „Prolegomene".

KANTIANÍSM s.n. Doctrină suscitată de filozofia lui Kant, opunând adepții operei kantiene (K.Chr.E. Schmid, J.S. Beck) contestatarilor ei (K.L. Reinold, G.E. Schulze, F.H. Jacobi, J.G. Herder). A premers filozofiei postkantianismului (J.G. Fichte, F.W. Schelling și G.W.F. Hegel). V. *neokantianism.*

KANTŌ, reg. în Japonia, în partea de E a ins. Honshū, cuprinzând prefecturile Tōkyō, Chiba, Gumma, Ibaraki, Kanagawa, Saitama și Tochigi; reprezintă cea mai importantă zonă industrială a țării.

KANTOR, Tadeusz (1915–1990), regizor de teatru și pictor polonez. Reprezentant al curentului avangardist. Fondator al Teatrului „Cricot 2" (1955). Spectacolele sale îmbină, pe fundalul unei scenografii austere, esențializate, elemente realiste și absurde („Caracatița", „Să crape, artiștii").

KANTOROVICI, Leonid Vitalievici (1912–1986), matematician și economist rus. A reintrodus conceptul de profit. Unul dintre pionierii programării liniare și ai aplicării ei în economie („Metode matematice de organizare și planificare a producției"). Premiul Nobel pentru economie (1975), împreună cu T.C. Koopmans.

KÁNYÁDI Sándor (n. 1929, sat Porumbenii Mari, jud. Harghita), poet și traducător maghiar din România. Poezii tradiționaliste („Înflorește cireșul"), ulterior moderniste („Cai verticali"). Traduceri.

KAOHSIUNG v. Gaoxiong.

KAOLACK, oraș în Sénégal; 243,2 mii loc. (2001). Port fluvial pe Saloum. Expl. de sare gemă; ind. alim.

KAÓNI ({s} *ka,* numele literei „k") s.m. pl. (FIZ.) Mezoni K, particule stranii, de spin nul, sarcină pozitivă sau nulă și stranietate pozitivă. Observați inițial în razele cosmice, în prezent sunt produși în acceleratoare de particule.

KAPIȚA, Piotr Leonidovici (1894-1984), fizician, rus. Contribuții privind fizica temperaturilor joase, comportarea materialelor în câmpuri magnetice intense, plasmele fierbinți, fulgerul globular; a descoperit fenomenul de suprafluiditate a heliului. Premiul Nobel pentru fizică (1978), împreună cu A. Penzias și R. Wilson.

KAPLAN, Victor (1876–1934), inginer austriac. Inventatorul turbinei hidraulice cu reacție și reglaj prin rotirea paletelor rotorului (1920), care-i poartă numele.

KAPNIST, Vasili Vasilievici (1757–1823), poet și dramaturg rus. Versuri („Odă asupra sclaviei"). Comedii satirice („Intriga" - capodopera sa, interzisă datorită criticii virulente a corupției din societatea rusă).

KAPOOR, Raj (1924–1988), actor, cântăreț, regizor și producător indian de film. Foarte cunoscut datorită filmului „Vagabondul", personaj naiv și simplu, manipulat de societate, de mare succes la public.

KAPOSI, Moritz Kohn (1837–1902), medic austriac. A descris afecțiuni ale pielii, cum ar fi sarcomul multipigmentat (boala lui K.) și a creat un vaccin împotriva herpesului.

KAPPEL, localit. în NE Elveției. Lângă mănăstirea **K.** a avut loc (11 oct. 1531) bătălia între catolici și reformații conduși de Zwingli, încheiată cu victoria catolicilor.

KAPTEYN, Jacobus Cornelius (1851-1922), astronom olandez. Contribuții la cercetarea Căii Lactee, al cărei model l-a elaborat (Universul **K.**). A pus bazele statisticii stelare și a descoperit o stea, care-i poartă numele.

KAPUAS, fl. în partea central-sudică a prov. Kalimantan, (Indonezia); 1 143 km. Izv. din m-ții Pegunungan, curge pe direcție N-S și se varsă în M. Java printr-o deltă.

KARA, Marea ~, mare în S Oc. Arctic, între țărmul Asiei și ins. Novaia Zemlea, Franz Joseph și Severnaia Zemlea; 883 mii km^2. Ad. medie: 118 m; ad. max.: 620 m. Comunică cu M. Barents prin str. Kara, iar cu M. Laptev prin str. Vilkițki. În ea se varsă Obi și Enisei.

KARA-BOGAZ–GOL, lac sărat în E M. Caspice, în V Turkmenistanului, care comunică cu marea printr-o strâmtoare îngustă; 18 mii km^2 (cu mari oscilații sezoniere). Ad.: 10 m. Din cauza puternicei evaporări și salinității ridicate (300 ‰), pe țărmuri și pe fund se depun săruri. Expl. de mirabilit (sarea lui Glauber).

KARABÜK, oraș în partea de N a Turciei; 100,7 mii loc. (2000). Ind. metalurgică și chimică. Covoare manuale.

KARACEAEVO-CERKESSĂ, rep. (1991) în Federația Rusă; 14,1 mii km^2; 439,7 mii loc. (2002). Centrul adtiv: *Cerkessk.* Expl. de cărbune, zinc, plumb și forestiere. Constituită ca reg. autonomă (1922), s-a separat (1926) în Republica Autonomă Karaceaevo și districtul național Cerkes (din 1928, reg. autonomă) și s-a reunit (1957) în reg. autonomă K.-C.

KARACHI, oraș în Pakistan, în partea de N a deltei Indului, port la M. Arabiei; 9,33 mil. loc. (1998). Cel mai important centru industrial, comercial și financiar al țării. Constr. navale, siderurgie, asamblare de automobile, mase plastice, țesături de bumbac, produse alim., ciment, încălț., rafinării de petrol, manufacturi de tutun; uzină petrochimică. Muzeu de istorie, etnografie și artă. Universitate. Fostă capitală (1947–1959).

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović (1787–1864), lingvist și folclorist sârb. Creator al limbii sârbe literare moderne, a stabilit principiile fonetice ale ortografiei sârbești, a alcătuit prima gramatică a limbii sârbe vorbite (1814) și primul ei dicționar (1818). Culegerile sale folclorice au făcut cunoscută poezia populară sârbă. A cules și folclor românesc.

KARAGANDA (QARAGHANDY) 1. Oraș în Kazahstan; 446,2 mii loc. (2006). Siderurgie. Constr. de utilaj minier; fabrici de mat. de constr. și de produse alim. **2.** Bazin carbonifer în partea central-estică a Kazahstanului, la N de L. Balhaș; 3,6 mii km^2. Rezerve importante de cărbuni superiori (51,3 miliarde t, până la 1 800 m adâncime).

KARAGHEORGHE, Gheorghi Petrović (1768–1817), om politic sârb. Proclamat principe ereditar al sârbilor (1808), a fondat dinastia Karagheorghević. A condus răscoala antiotomană (1804–1813). Înfrânt decisiv în 1813, s-a refugiat în Austria, apoi în Rusia; reîntors în Serbia în 1817, a fost ucis din ordinul lui Miloš Obrenović. Erou național.

KARAGHEORGHEVIĆ, dinastie de principi (sec. 19), apoi de regi ai Serbiei (1903–1918), ai Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (1918–1929) și ai Iugoslaviei (1929–1945), fondată de *Karagheorghe.*

KARA IFLAK sau **KARA VLAH** („țara românilor negri"), denumire a Țării Românești în vechile izvoare orientale.

KARAIT, -Ă (anait, -ă) (< cuv. ebr.) s.m. și f. (La pl.) Membru al unei secte iudaice, înființată de Anan ben David (765), în Persia, ca un grup disident, care acceptă ca singură lege divină *Tora.* Răspândiți în Europa Răsăriteană și în Orientul Apropiat; acum în cea mai mare parte sunt stabiliți în Israel.

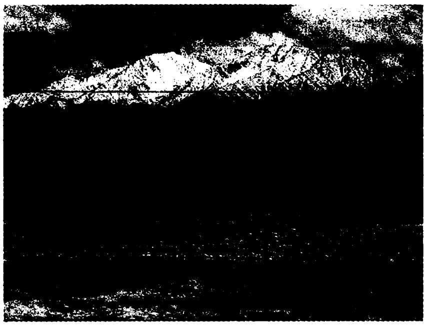

Munții Karakorum

KARAJ, oraș în N Iranului, la poalele m-ților Elburz; 940,9 mii loc. (1996). Ind. chimică și alim.

KARAJAN, Herbert von (1908-1989), dirijor austriac. Director al Filarmonicii din Berlin (1955–1989) și al Operei din Viena (1956-1964, 1977–1988). Conducător al Festivalului de la Salzburg (1956–1964). Remarcabil interpret al simfoniilor lui Beethoven și al operelor lui Wagner. Unul dintre cei mai mari dirijori ai sec. 20.

KARAKALPAKSTAN (QARAQAEPAK, QORAQALPOGHISTON, rep. autonomă în Uzbekistan; 164,9 mii km^2; 1,3 mil. loc. (1993). Cap.: *Nukus.* Din 1936 a intrat în componența R.S.S. Uzbekistan.

KARA KOIUNLU („Cei cu oile negre"), federație de triburi turkmene, întemeiată de o facțiune a triburilor turcilor oguzi, condusă de Bairam Hogea (sec. 14), care, în perioada de maximă expansiune, s-a extins pe un terit. ce cuprindea părți din actualele state Iran, Iraq, Turcia, Turkmenistan, Armenia și Azerbaidjan; avea cap. la *Tabriz.*

Herbert von Karajan

KARAKORUM (KARAKORAM) 1. Sistem muntos în Asia Centrală, în NE Pakistanului, la granița cu China și India, la SE de Pamir, între extremitatea de NV a m-ților Himalaya la S și m-ții Kunlun la E. Lungime: c. 800 km; alt. max.: 8 611 m (vf. *K2,* al doilea din lume după vf. Chomolungma). Puternic fragmentat de văi adânci și înguste; culmi cu ghețari *(Siachen, Baltoro, Batura).* **2.** Localit. în Mongolia, la poalele m-ților Hangai-Changajn Nuruu. Cap. a Imp. Mongol (1220-1260), fundată de Genghis-Han. Sit arheologic descoperit în 1889.

KARAKUM (GARAGUM), deșert în Turkmenistan; c. 350 mii km^2. Relief de dune și barcane, deșerturi argiloase (takîre) și sărături. Păstorit. Culturi irigate, în special bumbac. Zăcăminte de sulf. Străbătut de cel mai lung canal de irigații din lume, **K.** (1 375 km) și de calea ferată transcaspică.

KARAMAN, oraș în S Turciei, la 100 km SE de Konya. Cunoscut în Antic. sub denumirea de *Laranda.* Cucerit inițial de Alexandru cel Mare, a fost ocupat, succesiv, de Frederic I Barbarossa (1190), Leon II, regele Ciliciei (1210-1216), de emirii Karamanoğlu, aceștia din urmă dându-i actuala denumire și făcând din el cap. unui puternic principat. În sec. 14–15, emiratul, cu cap. la **K.**, s-a opus ascensiunii otomanilor, care l-au cucerit (1486).

KARAMANÍ (< tc.) s.n. (ARTĂ POP.) Tehnică de țesut la război, folosită pentru decorarea țesăturilor de tip *chilim,* răspândită îndeosebi în țările arabe, utilizată și în România, mai ales pentru țesăturile din lână cu decor geometric.

KARAMANLIS, Konstantinos C. (1907–1998), jurist și om politic grec. Președinte fondator al partidelor Uniunea Națională Radicală (1956–1963) și Noua Democrație (1974–1980). Prim-min. (1955–1958, 1958–1961, 1961-1963 și 1974–1980). Președinte al Republicii Elene (1980–1985, 1990–1995).

KARAMÉ, Rașid Abdul Hamid (1921-1987), om politic libanez. Ministru și prim.-min. (1955–1987, cu întreruperi). Favorabil unei apropieri libanezo-siriene.

KARA MUSTAFA-PAȘA (MAKTUL MUSTAFA) (1634–1683), mare vizir al Imp. Otoman (1676–1683). A condus armata turcă la asediul Vienei (iul.–sept. 1683), unde a fost înfrânt de armata polono-germană, condusă de Jan Sobieski și Carol de Lorena. Decapitat.

Karate

KARAMZIN, Nikolai Mihailovici (1766–1826), scriitor şi istoric rus. Unul dintre creatorii limbii literare ruse. Memorialistică („Scrisorile unui călător rus") şi nuvele; operă istorică de viziune romantică („Istoria statului rus").

KARAÓKE (cuv. japonez), subst. Manieră de divertisment muzical, individual sau colectiv, care constă în a cânta pe un fond muzical înregistrat.

KARÁTE (< fr.; cuv. japonez „arta mâinilor goale") subst. Formă străveche de luptă fără arme, din China şi Japonia (c. sec. 4, practicată de samurai) şi bazată pe ştiinţa concentrării şi a loviturilor decisive în puncte vitale ale corpului. A devenit sport în 1926, fiind transformată într-o luptă care îmbină pregătirea fizică cu cea spirituală. În 1968 a fost fondată Federaţia Internaţională de K., primele campionate mondiale se desfăşoară din 1970, iar cele europene din 1971.

KARAVELOV 1. Liuben K. (1834–1879), scriitor şi om politic bulgar. Nuvele şi povestiri realiste („Bulgarii de altădată"). A editat la Bucureşti ziarele „Svoboda" (Libertatea) (1869–1872) şi „Nezavisimosti" (Independenţa) (1873–1874). **2. Petko K.** (c. 1843–1903), om politic bulgar. Frate cu K. **(1)**. Fondator şi lider al Partidului Liberal. Prim-min. al Bulgariei (1880–1881, 1884–1886, febr.–dec. 1901).

KARAWANKEN (slovenă **KARAVANKE**), grup muntos în zona calcaroasă de S a Alpilor Orientali, la graniţa dintre Austria şi Slovenia, între Drava şi Sava. Alt. max.: 2 237 m (vf. Hochstuhl sau Veliki Stol).

KARBALĀ´ (KERBELA), oraş în partea centrală a Iraqului; 296,7 mii loc. (1991). Ind. textilă şi alim. Oraş sfânt pentru musulmanii şiiţi, care vin în pelerinaj la mormântul lui al-Husayn, fiul califului Ali şi nepotul Profetului Mahomed, înfrânt şi ucis în lupta de la **K.** de Omeiazi (10 oct. 680). Moscheea ʼAbbās.

KARDELJ, Edvard (1910–1979), om politic iugoslav. Unul dintre conducătorii armatei de eliberare naţională din Slovenia (1941–1943). Ministru de Externe (1948–1953). A promovat o politică de neutralitate activă şi de nealiniere. Teoretician al căii iugoslave de construire a socialismului prin sistemul de autogestiune („Proprietatea socială şi autogestiunea"). Colaborator apropiat al lui Tito.

KARDINER, Abram (1891–1981), antropolog şi psihanalist american („Individul şi societatea", „Frontiera psihologică a societăţii").

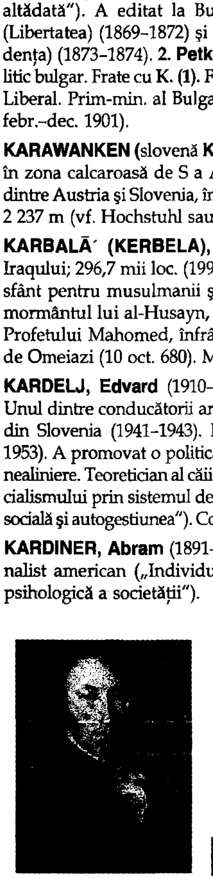

Nikolai M. Karamzin

KARELIA (KARJALA) 1. Reg. geografică din E Europei, părţile de N şi V aparţin Finlandei, iar cea de E a intrat în componenţa Federaţiei Ruse. **2.** Rep. în NV Federaţiei Ruse (din 1991); 172,4 mii km^2; 716,7 mii loc. (2002). Cap.: *Petrozavodsk*. **3. Istmul Kareliei,** istm situat între G. Finic (la V) şi L. Ladoga (la E), pe terit. Federaţiei Ruse, cu lăţimea max. de 105 km şi înălţimi cuprinse între 50 şi 173 m. Lacuri. Oraşe pr.: Sankt Peterburg, Vîborg, Sestroreţk.

KAREN v. **Kawthoolei.**

KARENNI v. **Kayah.**

KARIBA, baraj construit (1955–1960) pe fl. Zambezi, în zona defileului **K.**, la graniţa dintre Zambia şi Zimbabwe (128 m înălţime; 617 m lungime). Lacul de acumulare **K.**, are 282 km lungime, o supr. de 5 310 km^2 şi o adâncime de 119 m. Hidrocentrală (600 MW).

KARIM KHANZAND, Mohammad, vakil (regent) persan (1750–1779), fondatorul dinastiei Zand. A preluat puterea în urma unui război civil, exercitându-şi autoritatea asupra întregii ţări, cu excepţia Khorasanului. A mutat cap. la Shīrāz. Politică de reorganizare a sistemului fiscal. Patron al artelor.

KARIMATA, str. între ins. Borneo şi Belitung, unind M. Chinei de Sud cu M. Java. Lăţime: c. 210 km; lungime: 100 km. Ad. max.: 36 m. În str. se găsesc recifi coralieri şi arh. omonim (223 km^2).

KARINTHY Frigyes (1887–1938), scriitor ungur. Proză satirică şi umoristică („Călătorie în jurul craniului meu"). Eseuri.

KARIOT v. **Ikaría.**

KARISIMBI, masiv vulcanic în partea central-estică a Africii, la graniţa dintre Rwanda şi R.D. Congo, la N de L. Kivu; 4 507 m.

KARKAVITSAS, Andreas (1865–1922), scriitor grec. Proză naturalistă, despre viaţa de provincie („Arheologul").

KARKEMIŞ, oraş-stat în Siria antică, întemeiat în milen. 2 î.Hr. Importantă aşezare comercială a Orientului Apropiat. Centru al unui principat dependent de Regatul Hitit (sec. 17 î.Hr.), ulterior stăpânit de statul Mitanni (sec. 16–15 î.Hr.), de hitiţi (sec. 14–13 î.Hr.). Inclus (717 î.Hr.) în Imp. Asirian. Aici, în 605 î.Hr., Nabucodonosor II, regele Babilonului, a înfrânt oştile asiriene şi egiptene conduse de faraonul Nechao II, punând capăt existenţei statului asirian. Azi, *Jerablus*.

KARLE, Jerome (n. 1918), chimist şi fizician american. A studiat şi a dezvoltat (pe baza unor modele matematice) metodele de determinare prin difracţie a structurii cristaline. Premiul Nobel pentru chimie (1985), împreună cu H.A. Hauptman.

KARLFELDT, Erik Axel (1864–1931), poet suedez. Lirică neoromantică despre satul tradiţional şi natură („Cântecele pădurii şi ale iubirii", „Cântecele lui Fridolin"). Creatorul unei forme poetice muzicale, cu trăsături baroce, într-un limbaj arhaizant. Premiul Nobel pentru literatură (1931, postum).

KĀRLĪ (KARLE, KĀRLĀ), sit arheologic în India (Mahārāshtra), unul dintre cele mai mari sanctuare budiste (c. 120 d.Hr.).

KÁRLING subst. (GEOMORF.) Custură **(2)**.

KARL MARX-STADT v. **Chemnitz.**

KARLOFF, Boris (pe numele adevărat *William Henry Pratt*) (1887–1969), actor american de film, de origine britanică. Succesul cu rolul monstrului din „Frankenstein" l-a cantonat în genul filmelor de groază şi suspans („Mumia", „Mireasa lui Frankenstein").

KARLOVAC, oraş în Croaţia, pe râul Kupa, la 48 km SV de Zagreb; 49,1 mii loc. (2001). Ind. chimică, a tananţilor, de prelucr. a lânii şi alim. Fortăreaţă (1579). Catedrală romano-catolică în stil baroc. Fundat în 1579.

KARLOVY VARY, oraş în V Cehiei, la poalele m-ţilor Metalici; 52,9 mii loc. (2002). Staţiune balneoclimaterică de renume mondial, cu ape termale sulfuroase curative (42–72°C). Fabrici de porţelanuri, de cristaluri („de Boemia") şi de textile. Biserica Sf. Maria Magdalena (1736). Muzeul poştalionului, Galeria de Artă şi Muzeul sticlei. Festival bienal internaţional al filmului (din 1950). Până în 1918 s-a numit *Karlsbad*.

KARLOWITZ (CARLOWITZ; SREMSKI KARLOVCI), oraş în Serbia, pe Dunăre; 7,4 mii loc. (1991). Aici a avut loc Congresul de pace (1698–1699) care a pus capăt războiului dintre „Liga Sfântă" (Rusia, Austria, Veneţia şi Polonia) şi Imp. Otoman. Prin tratatul încheiat de Polonia cu Imp. Otoman (16 ian. 1699), prima obţinea o parte din Ucraina apuseană şi Podolia, iar, prin tratatul încheiat de Austria şi Veneţia cu Imp. Otoman (26 ian. 1699), Habsburgilor le erau recunoscute teritoriile cucerite în timpul războiului (centrul Ungariei, Transilvania, aproape întreaga Slavonie ş.a.), Veneţia primind Morea şi recunoscându-i-se stăpânirea asupra unor cetăţi din Dalmaţia. Rusia a încheiat un armistiţiu pe doi ani, care a fost înlocuit cu Tratatul de Pace de la Constantinopol (1700). Tratatele de pace de la **K.** consemnau începutul retragerii turcilor otomani din Europa.

KARLSBAD v. **Karlovy Vary.**

KARLSRUHE, oraş în SV Germaniei (Baden–Württemberg), la poalele m-ţilor Pădurea Neagră; 278,6 mii loc. (2001). Port fluvial pe un canal ce leagă oraşul cu Rinul. Metalurgie; constr. de maşini, fabrici de hârtie, de produse alim. etc. Castel (sec. 18). Muzeu de artă. Centru de cercetări nucleare (din 1956). Universitate. Palatul lui Karl Wilhelm (1715). Fundat în 1715.

KARLSTAD, oraş în SV Suediei, pe ţărmul lacului Vänern; 80,7 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Universitate. Muzeu. Fundat în 1584 şi distrus în mare parte de incendiul din 1865. Aici s-a semnat (26 oct. 1905) Tratatul dintre Suedia şi Norvegia, prin care uniunea personală dintre cele două state lua sfârşit.

KÁRMA(N) (< engl., fr.; cuv. sanscrit „acţiune") subst. (În hinduism şi religii orientale – jainism, budism) Forţă impersonală care cântăreşte toate faptele din decursul vieţii şi determină, în ciclul de transmigrare a sufletelor, calitatea vieţii următoare.

KÁRMÁN, Theodor von (1881–1963), inginer american de origine ungară. Pionier în domeniul construcţiei avioanelor de mare viteză şi al proiectilelor (cercetări care au dus la fabricarea primului avion ce a depăşit bariera sonică). Cofondator (1944) al laboratorului de propulsie cu reacţie de la NASA.

KARNAK, localit. din Egiptul antic, situată pe malul drept al Nilului, la NE de Luxor, în apropierea complexului de ruine al Tebei. Din construcţia originară, ridicată în timpul dinastiei XII, nu s-a mai păstrat nimic. Ansamblul actual, care datează din timpul dinastiilor XVIII–XX, cuprinde şi templul lui Amon (construit în timpul faraonilor Amenhotep III şi Tuthmosis I, extins ulterior de regina Hatshepsut şi de Tuthmosis III), Templul lui Amenhotep, Templul lui Ramses III şi Sanctuarul lui Osiris.

KARNĀTAKA, stat în S Indiei; 191,8 mii km^2; 52,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Bangalore*. Vechea denumire (până în 1973) *Mysore*.

KÄRNTEN v. **Carintia.**

KÁROLYI, familie nobiliară maghiară. Mai importanţi: **1. Sándor K., conte** (1668–1743), general. În 1703, a luptat împotriva lui Francisc Rákóczi II, dar în acelaşi an a trecut de partea lui. În 1711 a depus armele şi a

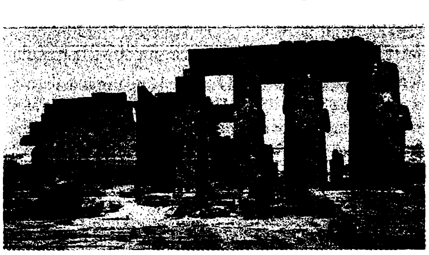

Karnak
Vestigiile sălii hipostile a templului lui Amon

încheiat Pacea de la Satu Mare cu Habsburgii. 2. **Mihály K., conte Nagykároly** (1875–1955), om politic. Lider al aripii de stânga a Partidului Independenței. A luptat pentru desprinderea Ungariei din Imp. Austro-Ungar. Prim-min. (1918–1919) și președinte al Republicii Ungare (ian.–mart. 1919). În exil (1919–1946 și din 1949).

KAROO (KARROO), pod. semiarid, în Republica Africa de Sud (prov. Cape), extinsă pe c. 259 mii km^2. Cuprinde trei subdiviziuni: *Karoo de Nord* sau *Karoo Superior,* în bazinul inf. al fl. Orange, cu înălțimi între 1 000 și 1 500 m; *Karoo Central* sau *Marele Karoo,* în partea central-vestică a prov. Cape, cu înălțimi între 610 și 2 134 m; *Karoo de Sud* sau *Micul Karoo,* situat de-a lungul țărmului de S al Africii, pe 322 km lungime, cu înălțimi între 305 și 610 m.

KÁRPATHOS, ins. grecească în SE M. Egee, în arh. Sporadele de Sud, despărțită de ins. Rodos prin str. cu același nume; 303 km^2. Relief muntos (alt. max.: 1 215 m). Orașe principale: Kárpathos, Olimbos.

KARPINSKI, Aleksandr Petrovici (1847–1936), geolog rus. Fondatorul școlii ruse de geologie. S-a ocupat de probleme de tectonică, stratigrafie, petrografie, mineralogie.

KARPOV, Anatoli Evghenievici (n. 1951), șahist rus. Mare maestru internațional (din 1970). Campion mondial (1975–1985). Laureat al Premiului Oscar pentru șah (1973–1977, 1979–1981, 1984)

KARREN s.n. (GEOMORF.) Lapiez.

KARRER, Paul (1889–1971), chimist elvețian de origine rusă. Activitate de pionierat în ceea ce privește carotinoidele (în 1930 a stabilit formula β-carotenului) și flavonele. A sintetizat vitaminele A, B_2, E și a izolat vitamina K. Premiul Nobel pentru chimie (1937), împreună cu W.N. Haworth.

KARSAVINA, Tamara Platonovna (1885–1978), balerină rusă. Stabilită la Londra (1917). Vedetă a *Baletelor ruse.* Interpretă a repertoriului clasic și a creațiilor lui M. Fokin („Pasărea de foc"). Activitate didactică.

KARSH, Yousuf (1908–2002), fotograf canadian de origine turcă. Maestru al portretului (Picasso, Churchill, Kennedy). Colecții de portrete („Chipurile destinului").

KARST (KRAS), pod. calcaros în SV Sloveniei, la N pen. Istria, de-a lungul țărmului G. Trieste. Forme caracteristice, rezultate în urma acțiunii dizolvante a apei de infiltrație. Studiate pentru prima oară în această zonă, formele de relief asemănătoare din alte reg. au fost denumite *carstice.*

KARȘI, oraș în SSE Uzbekistanului, pe râul Kașkadaria; 197,6 mii loc. (1993). Nod feroviar. Ind. mat. de constr., textilă și alim. Teatru. Moschee. Oraș din 1926. Între 1926 și 1937 s-a numit *Bek-Budi.*

KARYAÍ, localit. în Grecia, în SE pen. Calcidice, reșed. Republicii Monastice *Athos;* c. 380 loc.

KARYOTAKIS, Kostas (1896–1928), poet grec. Reprezentant al romantismului în Grecia („Durerea omului și a lucrurilor", „Elegii și satire").

KASACK, Hermann (1896–1966), scriitor german. Condamnă în opera sa dezumanizarea lumii contemporane. Versuri („Omul"), drame („Misiune tragică"), romane („Orașul de dincolo de râu") .

KASAI (în lb. port. **CASSAI),** râu în Africa Ecuatorială (Angola și R.D. Congo), cel mai mare afl. stg. al fl. Congo; 2 153 km. Izv. din pod. Lunda, formează pe o porțiune granița dintre Angola și R.D. Congo, iar în cursul inf., poartă numele de Kwa.

KAȘHIWA, oraș în Japonia (Honshū), la 30 km NE de Tōkyō; 327,8 mii loc. (2000). Ind. mătăsii.

KASHMIR, prov. istorică, împărțită (1947) între India (2/3) și Pakistan (1/3), ceea ce a dus la conflicte armate deschise în a doua jumătate a sec. 20. V. și **Jammu și Kashmir.**

KASÍDA (< fr.) s.f. Specie a liricii clasice turce și persane, asemănătoare odei. Dintre autorii de **k.**, mai cunoscut este persanul *Kaani.*

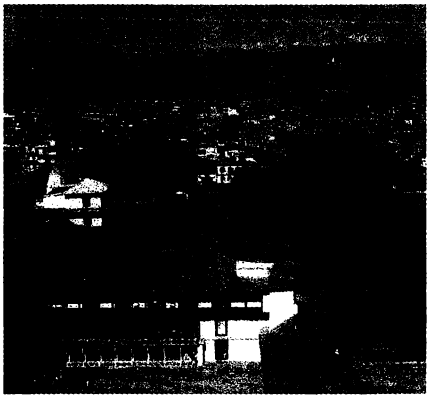

Kāthmāndu. Vedere generală

KASÍȚI (KASSAIOI) s.m. pl. Populație de origine necunoscută, menționată la sfârșitul milen. 3 î.Hr., în E Mesopotamiei (Luristan). După ce au stăpânit pentru scurtă vreme Babilonul, întemeind dinastia Kasită din Regatul Vechiului Babilon (c. 1729 î.Hr.), **k.** au căzut sub stăpânirea Elamului (1157 î.Hr.).

KASPAROV, Garri Kimovici (pe numele adevărat *Harry Weinstein*) (n. 1963), șahist rus originar din Azerbaidjan. Mare maestru internațional (din 1980). În 1985 a devenit cel mai tânăr campion al lumii. Laureat al Premiului Oscar pentru șah (1982, 1983, 1985–1990).

KASPROWICZ, Jan (1860–1926), poet polonez. Lider al mișcării neoromantice „Tânăra Polonie". Lirică vizionară („Imnuri" - capodoperă a literaturii poloneze, „Universul meu"). Teatru poetic („Banchetul Herodiadei", „Lumea se sfârșește"). Traduceri.

KASSALĀ, oraș în E Sudanului, la granița cu Eritreea; 234,6 mii loc. (2000). Centru comercial. Fondat (1840).

KASSEL, oraș în partea centrală a Germaniei (Hessen); 194,8 mii loc. (2001). Port fluvial. Constr. de mașini; produse textile și alim. Monumente: Brüderkirche (1292–1367), Martinskirche (sec. 14–15), Karlskirche (1689–1706); castelele Wilhelmshöhe (sec. 17) și Bellevue (sec. 18). Muzeu de artă. Colonie romană cu denumirea de *Castellum Cattorum;* menționat (913) sub numele de *Chassala.*

KASSEM, Abd al-Karim (1914–1963), general și om politic iraqian. Unul dintre conducătorii loviturii de stat din 1958, care a răsturnat monarhia. Prim-min. al Iraqului (1958–1963). Înlăturat printr-o lovitură de stat și executat.

KASTLER, Alfred Henri Frédéric (1902–1984), fizician francez. A fundamentat metodele optice în studiul rezonanțelor hertziene la atomi. În 1950 a realizat, împreună cu colaboratorul său, J. Brossel, metoda de pompaj optic. Premiul Nobel pentru fizică (1966).

KASTORÍA, oraș în NV Greciei, pe malul L. Kastorías; 20,2 mii loc. (1991). Centru comercial și sediul unei Arhiepiscopii ortodoxe. Biserici bizantine și medievale târzii (sec. 12–16). Identificat cu anticul *Celetrum,* ocupat de romani în anul 200 î.Hr. a făcut parte din Imp. Roman și apoi din cel Bizantin. Cucerit de turci, care l-au numit Kesriye (1385–1912).

KATABITÚMENE ({s} gr. *kata* „de sus în jos" + lat. *bitumen* „smoală") s.n. la pl. Bitumene libere, gazoase, vâscoase sau semiconsistente, care umplu golurile rocilor, formând zăcăminte, sau pătrund prin pori și fisuri.

KATAEV, Valentin Petrovici (1897–1986), scriitor rus. Romane eroice („O pânză în depărtare") și satirice („Delapidatorii"). Comedii („Cvadratura cercului").

KATANGA, denumirea până în 1972 a pod. *Shaba.*

KATAR v. Qatar.

KATCHALSKI-KATZIR, Ephraim (n. 1916), chimist israelian. Cercetări în domeniul acizilor poliaminici, al polimerilor cu reactivi chimici, al structurii și funcțiilor celulelor vii. M. de onoare al Acad. Române (1991).

KĀTHIĀWĀR, pen. în V Indiei (Gujarat), la M. Arabiei, legată de partea continentală printr-un istm de c. 100 km lățime; c. 60,7 mii km^2. Parcul Național Gir; singurul loc din lume unde mai există lei asiatici. Temple budiste și jainiste.

KĀTHMĀNDU (KATMANDU), cap. Nepalului, situată într-o depr. intramontană, la 1 340 m alt.; 671,8 mii loc. (2001). Expl. de marmură. Universitate. Muzeul Național Nepalez. Palate, temple și sanctuare (templul Taleju, sec. 16, palatul regal, 1576). Centru de pelerinaj. Întemeiat (723) sub numele de *Kantipur,* a primit actuala denumire în 1593. Prithvi Narayan Șah a mutat, în 1761, cap. la **K.**; cap. Regatului independent Nepal (din 1923).

KĀTIB ÇELEBĪ (pseud. lui *Mustafa ibn Abdullah,* cunoscut și sub numele de *Hāgī Halifā*) (1609–1657), istoric, geograf și erudit turc. Autorul unei enciclopedii bibliografice, al primei lucrări geografice turcești („Atlas Minor") și al unei istorii privind bătăliile navale otomane.

KATÎN, pădure situată lângă Smolensk (Federația Rusă), unde din ordinul lui Stalin au fost uciși (1940) c. 4 300 de ofițeri ai armatei poloneze. Inițial rușii i-au acuzat pe germani de masacru sfârșind în a recunoaște acest fapt în 1990.

KATMAI, parc național din pen. Alaska (14 887 km^2), care include, alături de vulcanul omonim (alt.: 2 047 m); un crater cu diametrul de 3 km și un vast sistem de fumarole („Valea celor zece mii de fumarole"), lacuri, ghețari, golfuri, fiorduri.

KATO Hiroyuki, baron (1836–1916), educator și politolog japonez. După revoluția din 1867–1868, a susținut adoptarea modelelor europene de guvernare democrată și de respectare a drepturilor omului.

KATONA József (1791–1830), scriitor ungur. Unul dintre fondatorii dramaturgiei naționale (tragedia istorică „Bánk Bán").

KATOWICE, oraș în S Poloniei, în Silezia, centrul ad-tiv al voievodatului omonim; 340,5 mii loc. (2000). Nod de comunicații. Expl. de zinc și de huilă. Centru siderurgic și al metalurgiei neferoase (zinc). Constr. de mașini grele. Uzine chimice și cocsochimice. Universitate. Fundat în 1598, a căpătat (1865) statut de oraș sub administrație germană. Din 1922, a fost inclus noului stat polonez. Între 1953 și 1956 s-a numit *Stalinograd.*

KATSINA 1. Oraș în N Nigeriei, centrul ad-tiv al statului omonim; 206,5 mii loc. (1996). Centru cultural al populației hausa. Meșteșuguri, artizanat. Fundat în sec. 12, a fost capitala unui stat hausa, ce a cunoscut o dezvoltare maximă în sec. 18. Cucerit de fulani (1806). 2. Stat federal în partea de N a Nigeriei, la granița cu Niger; 24,2 mii km^2; 4,33 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: **K.**

KATTEGAT (CATTEGAT), str. între pen. Iutlanda și Scandinavia, din sistemul de strâmtori care leagă M. Baltică cu M. Nordului; lungime: 270 km; lățime: 60–122 km. Porturi pr.: Göteborg, Halmstad (Suedia) și Frederikshavn (Danemarca).

KATZ, Sir Bernard (1911–2003), biofizician britanic de origine germană. A studiat mecanismul sinaptic, excitația electrică a nervului, transmiterea influxului nervos. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1970), împreună cu J. Axelrod și U.S. von Euler.

KATZ, Elihu (n. 1926), psihosociolog american. A elaborat (1955), împreună cu P. Lazarsfeld, teza conform căreia acțiunea mass-media se exercită prin intermediul liderilor de opinie.

KAȚAROV, Gavril Iliev (1874–1958), istoric, arheolog și etnograf bulgar. S-a preocupat mai ales de istoria antică a Traciei („Istoria culturii tracilor", „Religia tracilor").

KAUAI, ins. în NV arh. Hawaii; 1,4 mii km^2. Oraș pr.: *Lihue.* Relief predominant muntos, dominat de vulcanul Kawaikini (1 598 m).

KAUFMAN, Aurel (n. 1925, Brăila), chirurg român. A înfiinţat primul laborator experimental de microchirurgie din România. Lucrări privind patologia vasculară periferică, în special a edemelor.

KAUFMANN, Walther (1871-1947), fizician german. A determinat, independent de J.J. Thomson, raportul dintre sarcina şi masa electronului. A descoperit că masa electronului creşte sub acţiunea forţelor acceleratoare ale radiaţiilor β, confirmând astfel teoria relativităţii.

KAULUN (KAULUNG) v. Jiulong.

KAUNAS, oraş în Lituania, la 90 km V de Vilnius, port pe Neman; 378,9 mii loc. (2003). Metalurgie; constr. de maşini; produse electrotehnice, chimice, textile şi alim.; hârtie. Universitate. Muzee. Cetate (sec. 13-17); Catedrală (sec. 15-17). Biserica Sf. Vitautas (sec. 15). Fundat în 1030, a făcut parte din Marele Ducat al Lituaniei, din Rzecspospolita (între 1569 şi 1795), din Imp. Rus (1795-1918). Capitala Lituaniei independente (1919-1940). Între 1941 şi 1945 a fost ocupat de trupele germane. Până în 1917 s-a numit *Kovno*.

KAUNDA, Kenneth David (n. 1924), om politic zambian. Preşedinte fondator al Partidului Unit al Independenţei Naţionale (din 1960). Prim-min. (1964-1973) şi preşedinte (1964-1991) al Republicii Zambia.

KAUNITZ, Wenzel Anton, prinţ von Kaunitz-Rietberg (1711-1794), om politic şi diplomat austriac. Cancelar al Austriei (1753-1793). Adept al absolutismului luminat, a condus politica internă şi externă a Austriei în timpul Mariei Tereza, Iosif II şi Leopold II.

KAUTILYA (sec. 4 î.Hr.), învăţat indian. A trăit la Curtea lui *Chandragupta*, rege în Magadha. Considerat autorul lucrării „Arthaśāstra", cel mai vechi şi mai important tratat de politică şi economie din India antică.

KAUTSKY, Karl (1854-1938), teoretician şi om politic german. Social-democrat. Popularizator al marxismului („Doctrina economică a lui Karl Marx"). După Revoluţia rusă, K. s-a pronunţat împotriva revoluţiei şi a dictaturii proletare şi pentru o formă de stat parlamentară („Terorism şi comunism").

KAVAFIS, Konstandinos (pe numele adevărat *Constantine Cavafy*) (1863-1933), poet grec. A evocat lumea epocii elenistice, Romei şi Bizanţului, evoluând de la estetism la o artă închinată libertăţii şi demnităţii omului („Poeme").

KAVÁLA sau **KAVÁLLA**, oraş în NE Greciei, pe ţărmul golfului K. al M. Egee; 63,2 mii loc. (2001). Ind. textilă şi de prelucr. a lemnului. Muzeu de arheologie. La N de oraş au fost identificate ruinele anticului *Neapolis*. Ruinele unui apeduct şi ale unor terme romane.

KAVERIN, Veniamin Aleksandrovici (pe numele adevărat *V.A. Zilberg*) (1902-1989), scriitor rus. Romane de observaţie socială şi psihologică (trilogia „Carte deschisă", „Artistul necunoscut" - capodopera sa) sau destinate adolescenţilor („Doi căpitani"). Nuvele fantastice.

KAWABATA Yasunari (1899-1972), scriitor japonez. Romane de atmosferă infuzate de melancolie, accentuând obsesia singurătăţii şi a efemerităţii vieţii printr-un stil sensibil şi tragic („Ţara zăpezilor", „Stol de păsări albe"). „Povestiri miniaturale", inspirate de experienţe de viaţă la limita realului. S-a sinucis. Premiul Nobel pentru literatură (1968).

KAWAI Kanirō (1890-1963), ceramist japonez. A fondat (1925) o mişcare artistică, bazată pe îmbinarea artei tradiţionale japoneze cu maniera ornamentală şi de prezentare britanică. A introdus în producţia ceramicii de serie elemente de artizanat.

KAWALEROWICZ, Jerzy (1922-2007), regizor polonez de film. Reprezentativ pentru cinematografia poloneză postbelică („Maica Ioana a îngerilor", „Prizonierul Europei", „Copiii lui Bronstein"). Filme cu tematică istorică, într-un montaj fastuos („Faraonul").

KAWASAKI, oraş în Japonia (Honshū), port pe ţărmul de V al G. Tōkyō; 1,2 mil. loc. (2000). Şantier naval. Ind. siderurgică, constr. de automobile, chimică, de prelucr. a petrolului, electrotehnică, alim. Templu (sec. 12).

Yasunari Kawabata

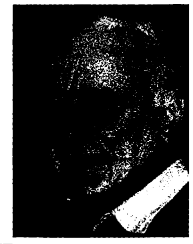

Elia Kazan

KAWTHOOLEI (KAWTHULE), stat federal în SE Uniunii Myanmar, în bazinul inf. al fl. Salween, la graniţa cu Thailanda; 30,4 mii km^2; 1,32 mil. loc. (1994). Populaţia, kareni, vorbeşte o limbă din fam. sino-tibetană, ramura tibeto-birmană. Centrul ad-tiv: *Pa-an* (Hpa-an). Vechea denumire: *Karen*.

KAY, John (1704-1764), inventator englez. Pionier în domeniul mecanizării ind. textile (a inventat, în 1733, un tip de suveică ce putea fi acţionată rapid cu o singură mână; în 1738, un pieptene pentru războaiele de ţesut; o maşină pentru îndepărtarea prafului din lână etc.).

KAYAH, stat federal în ESE Uniunii Myanmar, la graniţa cu Thailanda; 11,7 mii km^2; 228 mii loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Loikaw*. Vechiul nume: *Karenni*.

KAYE, Danny (pe numele adevărat *David Daniel Kaminsky*) (1913-1987), actor american de film. Şi-a valorificat capacitatea de improvizaţie, vivacitatea şi mobilitatea expresiei („S-a născut un cântec", „Bufonul regelui", „Omul de la Dinner Club"). Premiul Oscar (1954), pentru întreaga activitate.

KAYIBANDA, Grégoire (1924-1976), om politic din Rwanda. Preşedintele Republicii (1962-1973) şi prim-min. (1960-1973).

KAYSER, Heinrich Gustav Johannes (1853-1940), fizician german. A descoperit (1895) heliul în atmosfera terestră, folosind tehnici de analiză spectrală („Compendiu de spectroscopie") şi a măsurat viteza sunetului în diferite medii.

KAYSERI, oraş în partea centrală a Turciei; 524 mii loc. (2000). Constr. aeronautice. Uzină de montaj de automobile. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, cimentului, alim. Citadelă (sec. 13), moschei şi monumente funerare. Muzeu. În Antic. s-a numit *Caesarea Mazaca*, fiind un important oraş din Capadocia; distrus de persani (sec. 3 d.Hr.), a fost refăcut, devenind în sec. 4 un centru de iradiere a creştinismului.

KAZÁH, -Ă, s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor constituit ca naţiune pe terit. Kazahstanului. Mai trăiesc în Uzbekistan, Turkmenistan, China şi Mongolia. De religie musulmană sunnită. ✦ (Substantivat f.) Limbă din fam. altaică, ramura turcică, vorbită în Kazahstan, China, Mongolia. Limba oficială în Kazahstan. Formată în sec. 15-16, are trei dialecte apropiate. A folosit iniţial alfabetul arab. Din 1947 a fost introdus alfabetul rus, cu 9 litere suplimentare.

KAZAHSTAN (Republica ~), stat în partea central-vestică a Asiei; 2 717 mii km^2; 16,76 mil. loc. (2003). Limba oficială: kazaha (în administraţie şi rusa). Religia: islamică (sunniţi), creştin-ortodoxă. Cap.: *Astana*. Oraşe pr.: Almaty (Alma-Ata), Karaganda, Symkent, Pavlodar. *Relief*: în V se întinde C. Pericaspică, dominată spre NE de prelungirile m-ţilor Ural şi colinele Mugodjari, la E de care se află pod. Turgai ce desparte C. Siberiei Occidentale (N) de depr. Turanului (S). În depr. Turan sunt reg. aride Kîzîlkum şi Ustiurt, partea mai coborâtă fiind ocupată de L. Aral. În E se află pod. colinar al K., depr. L. Balhaş (Balchaš), m-ţii Altai, m-ţii Tarbagatai şi Alatau (4 973 m, vf. Talgar, alt. max. din K.). Principalele cursuri de apă sunt Irtîş, Sîr-Daria, Ural. Vegetaţie de stepă, de pustiu şi semipustiu. Resurse de subsol: huilă, lignit şi cărbune brun, petrol, gaze naturale, min. de fier, fosfaţi, bauxită, min. polimetalice, crom, cobalt, nichel, mangan. Ind. metalurgică (feroasă şi neferoasă), constr. de maşini, chimică, textilă, alim. Se cultivă (pe terenuri irigate) grâu, orz, ovăz, orez, porumb, bumbac, legume, fructe, floarea-soarelui, cartofi. Se cresc ovine, caprine, bovine, cămile. Pescuit în M. Caspică şi L. Aral. Moneda: 1 tenge = 100 tein. - *Istoric.* Locuit încă din Antic. de triburi de păstori nomazi, pe terit. K. a apărut în sec. 3-1 î.Hr. formaţiunea statală Kanghioi, iar în sec. 6-8 Kaganatul turcic, statul Karlucilor, în sec. 9-12, statele Oguzilor şi Karahanizilor. În sec. 11-13, pe terit. K. are loc invazia selgiucizilor, kidanilor şi mongolo-tătarilor. K. a fost încorporat la *Hoarda de Aur*, iar după dezmembrarea acesteia la Hoarda Albă; în sec. 15, a intrat în componenţa Hoardei Nogailor şi a Hanatului Uzbek. La mijlocul sec. 15 s-a constituit Hanatul Kazah, care, în sec. 16, s-a consolidat, atingând apogeul expansiunii sale teritoriale. Ulterior, terit. Hanatului Kazah s-a divizat în trei zone distincte, în cuprinsul cărora, în sec. 17, s-au constituit hanate de sine stătătoare. În sec. 18-19, întreg terit. K. a intrat în componenţa Rusiei. Din 1917, K. este atras în Războiul civil. La 26 aug. 1920 pe terit. K. este creată Republica Sovietică Socialistă Autonomă Kirghiză (până în anii '20, kazahii erau numiţi eronat kirghizi, spre a-i deosebi de cazacii ruşi), inclusă în R.S.F.S.R., iar în mart. 1925 R.S.S.A. Kirghiză îşi schimbă numele în R.S.S.A. Kazahă, devenind, la 5 dec. 1936, sub numele de R.S.S. Kazahă, republică unională în componenţa U.R.S.S. În epoca sovietică, este o reg. puternic industrializată. După 1940, în epoca lui Stalin, în K. sunt deportaţi germanii de pe Volga, tătarii din Crimeea, meşcheţii caucazieni şi alte

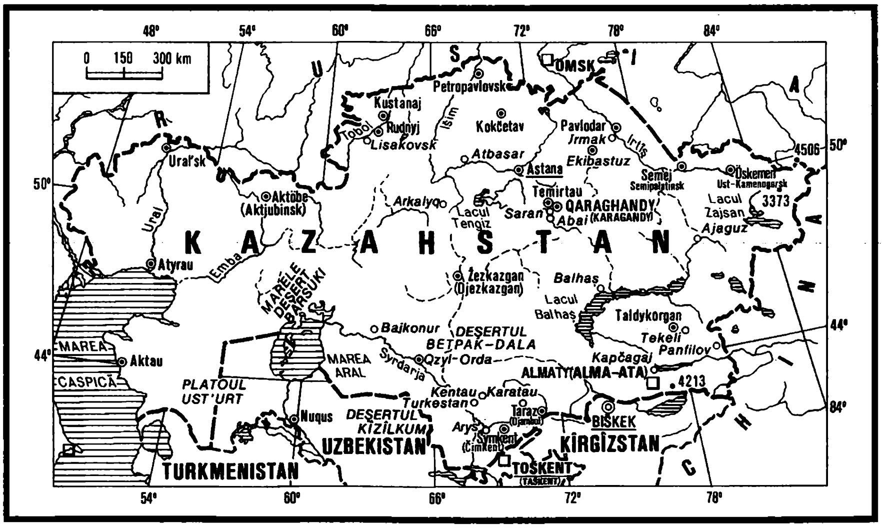

etnii care nu se bucurau de încrederea autorităților sovietice. În sept. 1989, kazaha este proclamată limba oficială a republicii, iar rusa, limbă de comunicare interetnică. La 25 oct. 1990, Sovietul Suprem din Alma-Ata adoptă declarația de suveranitate a K., iar la 16 dec. 1991, proclamă independența Republicii K., care semnează, la 21 dec. 1991, actul de constituire a Comunității Statelor Independente (C.S.I.). Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). Din 10 dec. 1997, cap. K. a fost mutată de la Alma-Ata (Almaty) la Akmola (din 6 mai 1998 își schimbă numele în Astana). În ian. 1999, N. Nazarbaiev a obținut un nou mandat prezidențial. După atentatele de la 11 sept. 2001 din S.U.A., K., în cooperare cu Rusia, acordă facilități logistice și de spațiu aerian coaliției antiteroriste, inițiate de Washington. Republică prezidențială.

KAZAKOV, Iurii Pavlovici (1927-1982), scriitor rus. Proză cu caracter psihologic. Povestiri („Albastru și verde") și nuvele („Micuța gară", „Doi în decembrie") de inspirație cehoviană.

KAZAKOV, Matvei Fiodorovici (1738-1812), arhitect rus. De formație neoclasică (palatul Petrovski, clădirea Senatului din incinta Kremlinului; biserica mitropolitului Filip). A condus lucrările de sistematizare ale orașului.

KAZAN 1. Oraș în Federația Rusă, port pe Volga, cap. Tatarstanului (din 1921); 1,1 mil. loc. (2002). Prelucr. petrolului. Ind. constr. de mașini, chimică, textilă, poligrafică, prelucr. blănurilor, încălț., produse alim. Universitate (1804). Muzee. Monumente: Kremlinul (sec. 16-18), biserica Buna-Vestire (1562), catedrala Sf. Petru (1723-1726), moschee (1766). Fundat în 1177. Cap. hanatului K. **2. Hanatul ~**, stat (1438-1552) desprins din *Hoarda de Aur*, situat pe cursul mijlociu al Volgăi, cu capitala la K. Dependent de Rusia (1487-1521), apoi de Imp. Otoman (din 1524). Cucerit (1552) de țarul Ivan IV și anexat Rusiei.

KAZAN, Elia (pe numele adevărat *Elia Kazangioglu*) (1909-2003), romancier și regizor american de film, de origine greacă. Ca regizor, a promovat un stil melodramatic, de mare forță sugestivă, atât pe plan narativ, cât și figurativ („Un tramvai numit dorință", „La Est de Eden", „Ultimul nabab", „Splendoare în iarbă"). Ecranizări după propriile romane („America, America"). Premiul Oscar pentru film și regie: 1947 („Pe cuvânt de onoare") și 1954 („Pe chei").

KAZANLÎK, oraș în centrul Bulgariei, în NV depr. cu același nume; 54,1 mii loc. (2001). Renumit centru de cultură și prelucr..a trandafirilor. În apropiere de K. se află un mormânt tumular (sec. 4-3 î.Hr.) al unei căpetenii trace, decorat cu picturi murale.

KAZANTZAKIS, Nikos (1883-1957), scriitor grec. Stabilit în Franța (1947). Unul dintre maeștrii literaturii grecești moderne. Supranumit „Homer al Greciei contemporane". Drame filozofice în versuri („Trilogia lui Prometeu), romane ale condiției umane („Alexis Zorba", „Christos răstignit a doua oară"), poeme („Odiseea" - opera sa fundamentală).

KAZAR, Vasile (1913-1998, n. Sighetu Marmației), grafician român. Exprimare sobră, lapidară, vocație dramatică (ciclurile „Pita de mălai", „Moartea pădurii", „Pe aici au trecut naziștii"). Ilustrație de carte („Craii de Curtea-Veche").

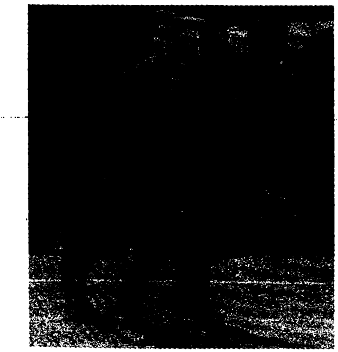
Buster Keaton în filmul „Legea ospitalității"

Nikos Kazantzakis

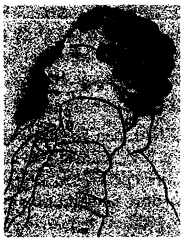
John Keats

KAZBEK (MKINVARI), vârful unui vulcan stins, în Caucazul Mare (Georgia). Alt.: 5 037 m. Acoperit de zăpezi perene și ghețari la peste 3 300 m.

KAZDAĞI v. Ida (2).

Kcal, simbol pentru kilocalorie.

KEA sau **KEOS**, ins. grecească în M. Egee, în NV arh. Ciclade, la 21 km SE de continent (capul Sounion); 174 km^2. Citrice. Oraș pr.: K.

KEAN, Edmund (1787-1833), actor englez. A revoluționat arta teatrală prin maniera interpretării sale în roluri shakespeariene (Richard al III-lea, Hamlet, Macbeth, Iago, Othello, Shylock).

KEATON, Diane (pe numele adevărat *Diane Hall*) (n. 1946), actriță americană de film. Joc inteligent și rafinat („Nașul", „Zilele radioului", „Tatăl miresei"). Premiul Oscar: 1977 („Annie Hall").

KEATON, Joseph Francis, zis Buster K. (1895-1966), actor și regizor american de film. Clasic al comediei mute, creatorul personajului Malec („Mecanicul generalei", „Legea ospitalității", „Malec, reporter cinematografic", „Luminile rampei"). Premiul Oscar onorific: 1960. Memorii.

KEATS, John (1795-1821), poet englez. Romantic, precursor al prerafaeliților. Lirică însuflețită de idealul clasic grec („Odă la o urnă grecească", „Hyperion"). Poeme cu atmosferă medievală („Ajunul Sf. Agnes"). Corespondență.

KEBBI, stat federal în NV Nigeriei; 36,8 mii km^2; 2,3 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Birnin-Kebbi.*

KECSKEMÉT, oraș în Ungaria, la 84 km SE de Budapesta; 107,7 mii loc. (2001). Constr. de mașini agricole. Ind. piel. și alim.

KEDAH, stat în NV Malaysiei; 9,4 mii km^2; 1,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Alor Setar.*

KEDÍV v. khediv (khadiv).

KEDRENOS, Georgios (sec. 11), cronicar bizantin. Lucrarea sa „Istoria sinoptică" („de la facerea lumii" până la 1057), cuprinde și informații privitoare la români.

KEELING v. Cocos.

KEENE, Donald (n. 1922), publicist și critic literar japonez de origine americană. Autor a numeroase studii și antologii de literatură japoneză.

KEESOM, Willem Hendrik (1876-1956), fizician olandez. A studiat (1908) fenomenul opalescenței critice, împreună cu H. Kamerlingh-Onnes. Cercetări în domeniul temperaturilor joase; a solidificat heliul (1926).

KEFALLINIA v. Cefalonia.

KEGRESSE, Adolphe (1879-1943), inginer francez. A inventat sistemul de deplasare a vehiculelor cu șenile, folosit pentru prima oară în lume (1914) de armata rusă.

KEHIAIAN, Henry V. (n. 1929, București), chimist francez de origine română. Cercetări în domeniul termodinamicii chimice („Studiul calorimetric al interacțiunilor nitraților în soluții alcaline"). M. de onoare al Acad. Române (1993).

KEILIN, David (1887-1963), biochimist britanic de origine poloneză. Cercetări asupra oxidoreducerilor și respirației celulare; a descoperit fermentul celular *citocromul* și i-a descris mecanismul de funcționare.

KEITA, Modibo (1915-1977), om politic din Mali. Primul președinte al statului independent și șeful guvernului (1960-1968). Înlăturat printr-o lovitură de stat. A susținut unitatea statului, împotriva tendințelor centrifuge tribale.

KEITEL, Harvey (n. 1947), actor american de film. Personaje dure și violente care trăiesc în lumea brutală a instinctelor primare („Cine bate la ușa mea?", „Pianul").

KEITEL, Wilhelm (1882-1946), feldmareșal german. Șeful Statului Major General al armatei germane (1938-1945). A semnat actul de capitulare necondiționată a Germaniei (8 mai 1945). Condamnat la moarte de Tribunalul Internațional de la Nürnberg ca mare criminal de război și executat.

KEITH (KETH), Sir Arthur (1866-1955), anatomist și antropolog britanic. Specialist în studiul fosilelor umane.

KEKKONEN, Urho Kaleva (1900-1986), om politic finlandez. Prim-min. (1950-1953, 1954-1956) și președinte (1956-1981) al Finlandei.

KEKROPS (în mitologia greacă), întemeietorul și primul rege al Atenei, jumătate om, jumătate șarpe. Sub domnia lui a avut loc o dispută teritorială între Poseidon și Atena; zeița, ieșind învingătoare, a devenit patroana orașului.

KEKULÉ VON STRADONITZ, Friedrich August (1829-1896), chimist german. Cercetări în domeniul chimiei organice (tioderivați, indigo etc.). A elaborat (1857) teoria tetravalenței carbonului și a propus (1865) prima formulă a structurii benzenului.

KELANG (KLANG), oraș în Malaysia, port la str. Malacca; 563,1 mii loc. (2000). Prelucr. metalelor, a cauciucului, lemnului și cafelei. Ind. electrotehnică și alim.

KELANTAN, stat în NV Malaysiei; 15,02 mii km^2; 1,3 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kota Baharu.*

KELDÎȘ, Mstislav Vsevolodovici (1911-1978), inginer rus. Contribuții în matematică, mecanică, aerodinamică. Studii legate de dinamica zborului rachetelor etajate („Aplicațiile teoriei funcțiilor variabilei complexe în hidrodinamică și aerodinamică", „Cercetări cosmice"). M. de onoare al Acad. Române (1965).

KELEMEN, Milko (n. 1924), compozitor croat. A creat și organizat (din 1961) Festivalul de muzică contemporană de la Zagreb. Influențat inițial de B. Bartók, a adoptat ulterior serialismul și forma deschisă.

KELÉN v. chelen.

KELLER, Gottfried (1819-1890), scriitor elvețian de limbă germană. Maestru al nuvelei - sinteză de observație psihologică și umor („Oameni din Selwyla"); romane („Henric cel Verde", bildungsroman, „Martin Salander").

KELLERMANN, Bernhard (1879-1951), scriitor german. Proză social-utopică („Tunelul"), antimilitaristă („9 Noiembrie") și antifascistă („Dansul morții").

KELLERMANN, François Christophe, duce de Valmy (1735-1820), mareșal francez. Participant la războaiele Franței revoluționare și la cele napoleoniene. S-a remarcat la Valmy (20 sept. 1792).

KELLGREN, Johan Henrik (1751-1795), poet și publicist suedez. Fondator al ziarului „Stockholmsposten" (1788). Raționalist, admirator al lui Voltaire, a excelat în poezia satirică („Zâmbetele mele").

KELLOGG, Frank Billings (1856-1937), om politic republican american. Secretar al Departamentului de Stat (1925-1929). Unul dintre inițiatorii Pactului Kellogg-Briand. Premiul Nobel pentru pace (1929).

KELLOGG-BRIAND, Pactul ~, nume sub care este cunoscut tratatul pentru interzicerea războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor dintre state, semnat la Paris la 27 aug. 1928. România a aderat la pact la 4 sept. 1928. U.R.S.S., România, Polonia, Estonia, Letonia ș.a. s-au angajat, prin *Protocolul de la Moscova* (9 febr. 1929), ca **Pactul K.-B.** să intre în vigoare imediat după ratificarea protocolului, indiferent dacă el va fi pus sau nu în aplicare de celelalte țări semnatare.

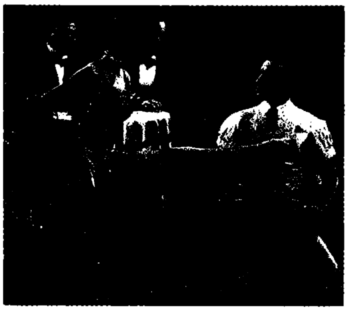

Gene Kelly şi Cyd Charisse în filmul „Cântând în ploaie"

KELLY, Gene (pe numele adevărat *Eugene Curran K.*) (1912-1996), actor, dansator, coregraf şi regizor american. Interpret inventiv, plin de vervă. Filme: „Un american la Paris", „Domnişoarele din Rochefort", „Xanadu". Ca regizor a realizat „Hello, Dolly". Premiul Oscar (1951) pentru întreaga carieră.

KELLY, Grace (1929-1982), actriţă americană de film. Frumuseţe rasată, dublată de un joc inteligent, se remarcă în: „Amiază de foc", „Înalta societate". S-a retras din cinematografie în urma căsătoriei (1956) cu prinţul Rainier III de Monaco. Premiul Oscar: 1954 („Fata de la ţară").

KELLY, Howard Atwood (1858-1943), medic american. A efectuat primele rectoscopii (1903). Pionier în tratamentul cu radiu al cancerului. M. coresp. al Acad. Române (1921).

KELSEN, Hans (1881-1973), jurist şi filozof austriac. Stabilit în S.U.A (1940). Întemeietorul şcolii normativiste a dreptului („Doctrina pură a dreptului"). A susţinut primatul dreptului internaţional asupra celui statal („Teoria generală a dreptului şi statului").

KÉLVIN (< n. pr. *Kelvin*) s.m. Unitate de măsură (K) pentru interval de temperatură, egală cu 1/273,16 din temperatura absolută a punctului triplu al apei.

KELVIN, lord ~ v. William, Thomson.

KEMAL, Mehmed Namik (1840-1888), scriitor şi publicist turc. De orientare liberal-democrată, membru al Societăţii „Junii Turci". Versuri, romane („Patria"), drame romantice.

KEMAL, Mustafa Atatürk v. Atatürk, Mustafa Kemal.

KEMAL, Tahir (1910-1973), prozator turc. Romane istorice („Oamenii din oraşul captiv") sau ilustrând condiţia socială a ţăranului („Valea îndepărtată", trilogia „Ceaţă uşoară"). Corespondenţă cu Nazim Hikmet. Arestat pentru convingerile sale politice.

KEMAL, Yaşar (n. 1923), scriitor turc de origine kurdă. Considerat, alături de Nazim Hikmet, cel mai mare scriitor turc al sec. 20. Autorul unei epopei „agrare" moderne şi al unor romane („Mehmet şoimul") ce reprezintă un vibrant apel împotriva dezumanizării. Arestat pentru convingerile sale politice.

KEMÉNY Ioan (1607-1662), general şi principe al Transilvaniei (1661-1662). Înfrânt şi ucis de turci la Seleuşu Mare (ian. 1662). Autor al unei „Autobiografii" (1607-1655), cu interesante observaţii asupra contemporanilor.

KEMEROVO, oraş în Federaţia Rusă, în bazinul Kuzneţk; 485 mii loc. (2002). Expl. de huilă. Cocserii, produse chimice, oţelării, constr. de maşini, utilaj minier. Universitate. Muzee. Fondat (1830). Între 1925 şi 1932 s-a numit *Şceglovsk*.

KEMPE, Rudolf (1910-1976), dirijor şi oboist german. Dirijor permanent la München (1967-1976) şi director al Orchestrei simfonice a BBC-ului. Integrala discografică a poemelor simfonice de R. Strauss.

KEMPFF, Wilhelm (1895-1991), pianist şi compozitor german. Tehnică strălucitoare, rigoare şi claritate, ştiinţă a frazării, tuşeu nuanţat. A compus muzică de cameră, simfonică etc.

KEMPIS, Thomas a v. Thomas a Kempis.

KENAI, pen. în partea de S a Alaskăi, între G. Cook (la V şi NV), G. Prince William (NE) şi G. Alaska (E şi SE), extinsă pe 257 km lungime şi 209 km lăţime. Ţărmuri cu fiorduri; relief muntos cu alt. max. de 1 606 m (m-ţii K.). În 1980, în S pen. K. a fost inaugurat Kenai Fjords National Park (2 711,6 km^2).

KENDALL, David G. (1918-2007), matematician britanic. Lucrări în domeniul teoriei probabilităţilor şi al semigrupurilor Markov. M. de onoare al Acad. Române (1992).

KENDALL, Edward Calvin (1886-1972), biochimist american. A descoperit şi a aplicat în tratamentul reumatismului hormonii cortico-suprarenali (cortizonul). Cercetări în domeniul izolării tiroxinei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1950), împreună cu P.S. Hench şi T. Reichstein.

KENDALL, Henry W. (1926-1999), fizician american. Împreună cu colaboratorii săi a făcut experienţe asupra difuziei inelastice a electronilor de către protoni şi neutroni, care au permis verificarea existenţei quarkului. Premiul Nobel pentru fizică (1990), împreună cu J.I. Friedman şi R. Taylor.

KENDO (cuv. japonez *kendō* „calea sabiei") subst. Artă marţială japoneză, cunoscută încă din sec. 5-6, iar din sec. 13 practicată pe scară largă de samurai; interzisă în 1876, este astăzi practicată ca sport atât de bărbaţi, cât şi de femei.

KENDREW, Sir John Cowdery (1917-1997), biochimist britanic. A determinat structura mioglobinei şi a hemoglobinei prin analiză cristalografică cu raze X. Premiul Nobel pentru chimie (1962), împreună cu M.F. Perutz.

KENDRICK, John (c. 1740-1794), navigator american. A efectuat primul ocol aproape complet al celor două Americi (1787-1788), plecând din Boston, trecând pe la Capul Horn şi oprindu-se la Vancouver.

KENEALLY, Thomas (n. 1935), romancier australian. Romane privind colonizarea şi conflictele rasiale („Supravieţuitorul"). Romanul său „Arca lui Schindler" a fost ecranizat („Lista lui Schindler").

KENITRA, oraş în NV Marocului, pe fl. Sebu, la 16 km de Oc. Atlantic; 448,7 mii loc. (1994). Port fluvial. Ind. alim. şi textilă. Fondat (1913). S-a numit, până în 1956, *Port Lyautey*.

KENNEDY, familie de oameni politici americani. Mai importanţi: 1. **Joseph Patrick K.** (1888-1969), diplomat şi om de afaceri. Ambasador în Marea Britanie (1937-1940). 2. **John Fitzgerald K.** (1917-1963), om politic democrat. Fiul lui K.(1). Preşedinte al S.U.A. (1961-1963). A promovat o politică dinamică, adoptând, pe plan intern un program de combatere a sărăciei şi de acordare de drepturi civile minorităţilor, iar pe plan extern a contracarat cu abilitate ofensiva diplomatică şi politică a U.R.S.S., opunându-se instalării de rachete nucleare sovietice în Cuba (1962). A creat un nou stil în politica americană, caracterizat prin flexibilitate, dar şi intransigenţă în rezolvarea principalelor probleme ale vieţii interne şi internaţionale. Căsătorit cu Jaqueline Bouvier *Onassis*. Asasinat la Dallas (22 nov.). 3. **Robert Francis K.** (1925-1968), om politic democrat. Fiul lui K.(1). Ca ministru al Justiţiei, a sprijinit politica fratelui său, John Fitzgerald. Asasinat în timpul campaniei electorale prezidenţiale.

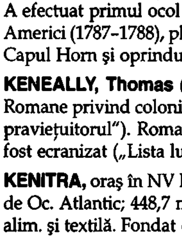

John F. Kennedy

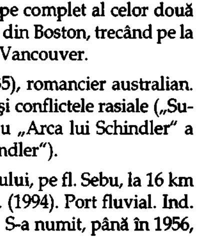

Johannes Kepler

KENNEDY, Cape ~ v. Cape Canaveral.

KENNEDY, Margaret (1896-1967), scriitoare britanică. Romane, într-un stil rafinat şi precis, cu un pronunţat caracter teatral, adaptate pentru scenă („Nimfa cu inimă credincioasă", „Nu vei scăpa niciodată de mine"), evocând sfârşitul epocii victoriene.

KENNELLY, Arthur Edwin (1861-1939), inginer american de origine britanică. Studii legate de propagarea curentului electric prin liniile telefonice şi telegrafice. A descoperit (1902), simultan cu O. Heaviside, ionosfera (numită şi *stratul K.-Heaviside*).

KENNY, Elizabeth („Sora Kenny") (1880-1952), soră medicală australiană. A introdus (1939, în Australia şi 1940, în S.U.A.) metoda de tratare a poliomielitei (tratamentul K.) prin exerciţii ale membrelor afectate. Memorii.

KENOTRÓN (< fr. {i}; {s} gr. *kenos* „gol" + fr. *[elec]tron* „electron") s.n. Tub electronic cu doi electrozi (diodă), cu vid înaintat, pentru alimentarea tuburilor cu raze X şi pentru redresarea curenţilor alternativi de înaltă tensiune.

KENT, primul regat anglo-saxon, fondat de iuţi (sec. 5), în SE Angliei. Membru al *Heptarhiei*. A intrat în componenţa *Merciei* (sfârşitul sec. 8) şi *Wessex*-ului (începutul sec. 9).

KENT, William (c. 1686-1748), pictor, arhitect şi peisagist britanic. Ca arhitect, a realizat, în stil palladian, Trafalgar Square şi Cazarma cavaleriei din Londra. S-a remarcat ca peisagist, fiind unul dintre creatorii grădinilor englezeşti („Stowe House", „Rousham Hall", grădina Palatului Buckingham).

KENTON, Stanley Newcomb (zis şi *Stan the Man*) (1912-1979), pianist şi compozitor de jazz american. Promotor al jazzului progresiv: „The Kenton Era", „Artistry in Rhythm", „Milestones" ş.a.

KENTUCKY, stat în E S.U.A.; 104,7 mii km^2; 4,09 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Frankfort*.

KENYA (Republica ~), stat în partea de E a Africii ecuatoriale, cu ieşire la Oc. Indian; 582,65 mii km^2; 31,6 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: swahili şi engleza. Religia: creştină (protestanţi, catolici) c. 80%, animistă, islamică ş.a. Cap.: *Nairobi*. Oraşe pr.: Mombasa, Kisumu. *Relief* predominant de podiş, mai înalt în V, trecând spre E, într-o îngustă câmpie litorală. Podişurile sunt străbătute de Marele Rift African, cu mari lacuri (Victoria, Turkana ş.a.) şi jalonate de masive muntoase vulcanice (K., 5 199 m). Vegetaţie predominantă de savană. Faună bogată, ocrotită în mari parcuri naţionale. Expl. de aur, argint, cupru, plumb, magnetit, magnezit, fluorit, diatomit, grafit, azbest şi sare. Se cultivă porumb, grâu, floarea-soarelui, ricin, batate, manioc, susan, tutun, legume. Plantaţii de ceai, arbori de cafea, bumbac, trestie de zahăr, sisal (locul 3 pe Glob), piretrum (c. 80% din necesarul mondial). Se cresc bovine, ovine, caprine, cămile, porcine, cabaline. Pescuit; vânătoare. Ind. chimică, prel. lemnului, textilă, alim. Moneda: 1 Kenya shilling = 100 cents. - *Istoric.* Terit. K. a fost locuit din timpuri străvechi. Importante descoperiri de hominizi de acum 2-3 mil. ani au fost făcute aici, în reg. Marelui Rift African, de o echipă de arheologi condusă de prof. L.S. Leakey. În sec. 1 d.Hr. reg. de coastă este amintită, sub denumirea de *Azania*, de Pliniu cel Bătrân, care menţionează aici existenţa comercianţilor arabi şi indieni. Expansiunea islamului începe în sec. 7. Vizitat de Vasco da Gama în 1498, devine în sec. 16-18 obiectul luptei între arabi şi portughezi, aşezările ocupate de portughezi fiind abandonate sub presiunea Sultanatului de Oman şi Zanzibar. În 1890, după o îndelungată luptă între Marea Britanie şi Germania, K. a trecut sub control britanic, devenind, din 1895, posesiune a Coroanei, iar din 1920, colonie. În 1952 a izbucnit revolta anticolonială a organizaţiei „Mau-Mau", violent reprimată. Ca urmare a intensificării mişcării naţionale, britanicii acordă K. autonomia internă (1961) şi apoi independenţa

(1963) cu statut de dominion în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (16 dec. 1963). În 12 dec. 1964 devine republică, iar *J. Kenyatta*, primul preşedinte (1964-1978), asigurând stabilitatea politică a ţării. Moartea preşedintelui declanşează noi tulburări etnice, soldate cu venirea la putere a lui Daniel arap Moi. În faţa unei opoziţii dezbinate, preşedintele Moi câştigă (1993) un nou mandat şi introduce o serie de măsuri în scopul democratizării vieţii politice şi al creşterii nivelului de trai. Alegerile prezidenţiale (dec. 2002) sunt câştigate de Emilio Mway Kibaki, reprezentantul opoziţiei, regrupată în Coaliţia Naţională Curcubeul (NARC). Republică prezidenţială. **2.** Vulcan stins, al doilea vârf ca înălţime din Africa, situat la E de Marele Rift African, în statul K., la S de Ecuator. Alt.: 5 199 m; la peste 4 800 m existau zăpezi perene şi gheţari, acum în curs de dispariţie datorată încălzirii climei. Face parte din Parcul Naţional Mount K.

KENYATTA, Jomo (pe numele adevărat *Kamau Johnstone*, zis **Jomo**) (c. 1893-1978), om politic kenyan. Fondator al mişcării naţionaliste „Mau-Mau" (1952). Deţinut pentru convingerile sale politice (1953-1961). Primul preşedinte al Republicii Kenya (1964-1978).

KENYON, Sir Frederic George (1863-1952), istoric britanic. A studiat papirusurile şi vechile texte greceşti, elaborând şi lucrări de filologie şi papirologie biblică („Biblia şi vechile manuscrise", „Paleografia papirusurilor greceşti"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

KEOS v. Kea.

KEPLER, Johannes (1571-1630), astronom şi matematician german. Unul dintre fondatorii astronomiei moderne („Astronomia nova"; „Harmonice mundi"). A descoperit refracţia atmosferică (1604). Pe baza observaţiilor sale şi ale lui Tycho Brahe („Tabulae Rudolphinae"), a descoperit legile de mişcare ale planetelor *(legile lui K.)*: 1) orbitele planetelor sunt eliptice, având Soarele într-unul dintre focare (1609); 2) viteza areolară a planetelor este constantă (1609); 3) pătratele perioadelor de revoluţie sunt proporţionale cu cuburile semiaxelor mari ale orbitelor planetelor (1619). A construit (1611) o lunetă astronomică perfecţionată.

KERALA, stat în SV Indiei, pe coasta Malabar; 38,9 mii km^2; 31,8 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Trivandrum*.

KERAMÍT (< fr. {i}; {s} gr. *keramon* „argilă") s.n. Gresie ceramică obţinută prin arderea argilei refractare cu marnă dolomitică, folosită la fabricarea dalelor de pavaj.

KERBELA v. Karbalā'.

KERCI 1. Str. între pen. **K.** (în V) şi pen. Taman (în E), care leagă Marea Neagră de M. Azov. Supr.: c. 3 000 km^2; lăţime: 4-15 km. **2.** Pen. în extremitatea de SE a Ucrainei, fiind prelungirea estică a pen. Crimeea. Relief colinar (190 m alt.). Vulcani noroioşi. Expl. de min. de fier. **3.** Oraş în Ucraina, în pen. omonimă, port la str. **K.**; 157 mii loc. (2001). Expl. de min. de fier. Pescuit. Şantiere navale. Siderurgie. Fabrici alim. Muzeu de istorie şi arheologie. Biserica Sf. Ioan Botezătorul (sec. 10-13). Întemeiat de milesieni (sec. 6 î.Hr.) sub numele *Panticapaion*.

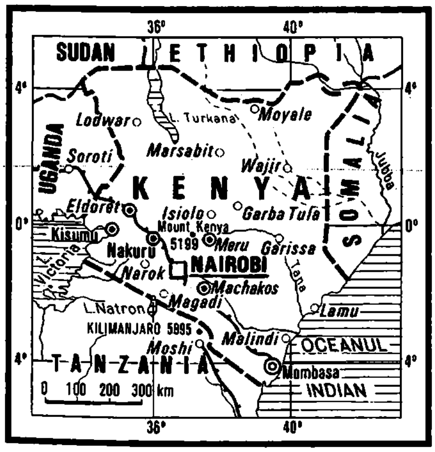

În Antic., cap. Regatului Bosporan (sec. 5-4 î.Hr.). Ocupat (107 î.Hr.) de Mitridate VI Eupator, regele Pontului, aflat ulterior sub dominaţie romană; a fost distrus de huni (sec. 4) şi reconstruit de împăratul Iustinian (sec. 6). Sub influenţă genoveză (sec. 14), a fost cucerit de turci (1475), apoi inclus în Imp. Rus (1774).

KÉRÉKOU, Mathieu (n. 1933), ofiţer şi om politic din Republica Benin. Şef al statului şi al guvernului (1972-1991; şi din 1996).

KERENSKI, Aleksandr Fiodorovici (1881-1970), avocat şi om politic rus. Membru al Partidului Socialist Revoluţionar (eserii). Preşedinte al Guvernului provizoriu (iul.-nov.1917). Înlăturat de la putere de revoluţia bolşevică, a emigrat în Franţa (1918), apoi în S.U.A. (1940). Memorii.

KERGUELEN DE TRÉMAREC 1. Yves Joseph de ~ (1734-1797), navigator şi explorator francez. A explorat coastele Islandei (1767-1768), iar în 1772 a navigat în Oc. Indian, descoperind arh. care îi poartă numele. **2.** Arh. vulcanic, în S Oc. Indian, format din c. 300 ins. (dintre care una de 5,8 mii km^2); 6,2 mii km^2. Relief de platou înalt, cu alt. max. de 1 965 m (Mt. Ross). Ţărmuri cu fiorduri. Climă subpolară umedă. Baze ştiinţifice (din 1951). Aparţine Franţei din 1893, azi făcând parte din Teritoriile Australe şi Antarctice Franceze. Cunoscut şi sub numele de *Îles de la Désolation*.

KERINTJI (KERINCI), vulcan activ în ins. Sumatera (Indonezia), în culmea Barisan, cel mai înalt punct al ins. Alt.: 3 801 m. Vechea denumire: *Indrapura*.

KERKYRA v. Corfu.

KERLL, Johann Caspar (1627-1693), organist şi compozitor german. Capelmaistru la München (1656-1674), organist la Catedrala Sf. Ştefan din Viena (1677-1684). A compus muzică religioasă şi instrumentală (mese, recviemuri şi sonate). I-a influenţat pe Bach şi Händel.

KERMADEC 1. Arh. vulcanic în Oc. Pacific, situat la c. 740 km NE de Noua Zeelandă, de care aparţine (din 1887); 33,7 km^2. Ins. pr.: Macauley, Raoul. Climă tropicală, caldă şi umedă. **2.** Mare fosă oceanică în Oc. Pacific, în apropierea arh. cu acelaşi nume. Ad. max.: 10 047 m.

KERMĀN (KIRMAN), oraş în partea central-sudică a Iranului, la S de deşertul Dasht-i-Lūt; 384,9 mii loc. (2002). Ind. textilă (covoare, ţesături din bumbac, lână etc.). Comerţ cu lână şi covoare (cel mai mare exportator din ţară). Moscheile Masjed-e Malek (sec. 11) şi Djomeh (sec. 14). Bazar (sec. 17); citadela Ark (sec. 18). Fundat în sec. 3. Vechea denumire: *Carmana*.

KERMĀNSHĀH v. Bākhtarān.

KEROSÉN (< fr.) s.n. Amestec de hidrocarburi obţinut din distilarea petrolului, cu putere calorică de c. 11 000 kcal/kg, folosit drept carburant în aviaţie şi la vehiculele spaţiale.

KEROUAC, Jack (pe numele adevărat *Jean Louis Lebris de K.*) (1922-1969), prozator american. Lider al generaţiei „beat". Considerat unul dintre cei mai importanţi scriitori americani ai sec. 20. Romane prezentând lumea vagabonzilor, aventura, erotismul paroxistic, într-un limbaj argotic („Pe şosea", „Vagabonzii cereşti", „Cartea viselor").

KERR, Deborah (pe numele adevărat *Deborah Jane Kerr-Trimmer*) (1921-2007), actriţă britanică de film. Personaje a căror existenţă este marcată şi sufocată de convenţiile sociale şi de simţul datoriei („Quo Vadis", „Iulius Caesar", „Noaptea iguanei"). S-a consacrat ulterior teatrului. Premiul Oscar (1994) pentru întreaga activitate.

KERR, John (1824-1907), fizician britanic. A descoperit (1875) fenomenul de apariţie a unei birefringenţe artificiale în unele corpuri aflate în câmp electric *(efectul K.)*, cu aplicaţii în cinematografie, la înregistrarea pistei sonore pe peliculă.

KERSCHENSTEINER, Georg (1854-1932), pedagog german. Autor al teoriei „şcolii muncii" (variantă europeană a pragmatismului în pedagogie) („Conceptul de şcoală a muncii", „Conceptul de şcoală civică").

Jack Kerouac

Deborah Kerr

KERTANAGARA, rege (1268-1292) din Tumapel (Singosāri, Java). Adept al budismului tantric. A unit Java sub autoritatea sa şi şi-a extins influenţa în Sumatera, rezistând atacurilor mongolilor.

KERTÉSZ André (1894-1985), fotograf american de origine ungară. Lucrări caracterizate prin sensibilitate poetică şi umor (portrete lirice, nuduri, viaţa străzii). A influenţat profund limbajul fotografic („Copii", „Şaizeci de ani de fotografie 1912-1972").

KERTÉSZ Imre (n. 1929), scriitor ungur. În 1944 deportat în lagărul de la Auschwitz, apoi la Buchenwald. Romanele sale („Fără destin", „Kadis pentru copilul nenăscut") cu elemente autobiografice, mărturie cutremurătoare privind holocaustul, prezintă experienţa individului fragil, care îşi doreşte cu orice preţ să trăiască, în faţa arbitrarului barbar al istoriei. Traduceri din filozofi germani. Premiul Nobel pentru literatură (2002).

KERULARIOS, Mihail v. Cherularie.

KERULEN (CHERLEN GOL, HERLEN HE), râu în Asia (în E Mongoliei şi NE Chinei); 1 264 km. Izv. din masivul Hentei şi se varsă în L. Hulun Nur.

KERWIN, Larkin (1924-2004), fizician canadian. Cercetări în domeniul fizicii atomice şi moleculare („Introducere în fizica atomică"). Inventator al unui spectometru, al unui selector de ioni etc.

KESEY, Ken (1935-2001), scriitor american. Autorul romanului „Zbor deasupra unui cuib de cuci", ecranizat de M. Forman (1975) (premiul Oscar).

KESSEL, Joseph (1898-1979), scriitor şi ziarist francez. Romanele sale („Vânt de nisip", „Pământ de iubire şi foc", „Vremuri sălbatice"), inspirate din călătoriile şi evenimentele la care a participat sau cu tematică istorică („Nu toţi erau îngeri"), promovează o literatură de acţiune şi solidaritate bărbătească. Reportaje de senzaţie.

KESSELRING, Albert (1885-1960), mareşal german. A condus ofensivele aeriene împotriva Poloniei (1939), Belgiei, Olandei şi Franţei (mai-iun. 1940), a participat la Bătălia Angliei (1940-1941) şi la invadarea Uniunii Sovietice (1941). Din 1943, comandant-şef al forţelor Axei din Italia, iar din mart.-apr. 1945, al forţelor germane de pe Frontul de Vest. Arestat, judecat şi condamnat la moarte pentru crime de război (1946), sentinţă comutată în închisoare pe viaţă. Memorii.

KET, râu în partea central-sudică a Federaţiei Ruse, afl. dr. al fl. Obi; 1 621 km. Izv. din C. Siberiei de Vest şi se varsă prin două braţe (Ket şi Togur) lângă oraşul Narîm.

KÉTA (< rus.) s.f. Peşte teleostean înrudit cu somonul, de c. 50-75 cm lungime *(Oncorhynchus keta)*. Trăieşte în bazinul Pacificului de Nord şi migrează în fluvii din Extremul Orient asiatic, Alaska, California pentru reproducere. Din k. provin icrele de Manciuria.

KETCHUP (cuv. engl.), s.n. Sos (condimentat), din suc de tomate cu diverse ingrediente.

KETTERING, Charles Franklin (1876-1958), inginer şi inventator american. A proiectat prima casă de marcat electrică. Inventator al autostarterului electric pentru automobile (introdus în 1912 pe Cadillac-uri),

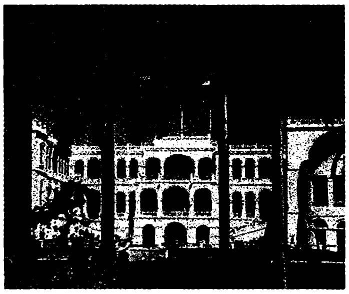

Khartoum. Palatul prezidențial

îmbunătățind sistemul de aprindere al acestora, precum și motorul Diesel în doi timpi.

KETTERLE, Wolfgang (n. 1957), fizician german. Experimente pe atomi apropiați de zero absolut. Premiul Nobel pentru fizică (2001), împreună cu E.D. Cornell și C.E. Wieman.

KĖTTNER, Radim (Radomir) (1891-1967), geolog ceh. Lucrări asupra Paleozoicului și stratigrafiei, petrografiei și tectonicii din Boemia și Moravia. M. coresp. al Acad. Române (1928).

KEVIR (DASHT-I-KAVĪR), zonă depresionară deșertică în N pod. Iran, acoperită cu soluri sărăturate. Mlaștini în sezonul ploios.

KEY, Ellen Karolina Sofia (1849-1926), pedagogă suedeză. A susținut emanciparea femeii și o „educație liberă", bazată pe cunoașterea naturii copilului („Secolul copilului").

KEYES, Roger John Brownlow, baron (1872-1945), amiral britanic. A condus unități navale britanice în Primul Război Mondial, distingându-se în bătăliile de la Zeebrugge și Ostende. A organizat unități de comando britanice (1940-1941).

KEYNES, John Maynard, baron (1883-1946), economist britanic. Adept al rolului statului în asigurarea folosirii depline a forței de muncă („Consecințele economice ale păcii", „Tratat asupra monedei", „Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor").

KEYNESÍSM (< engl.; n. pr. *Keynes*) s.n. **1.** Doctrina economică a lui J.M. Keynes. A analizat influența agregatelor macroeconomice și efectele lor asupra unor variabile economice (gradul de ocupare a forței de muncă, cererea efectivă, randamentul capitalului etc.). A demonstrat că mecanismele spontane ale pieței nu asigură în mod automat ocuparea deplină a forței de muncă, evitarea crizelor și o dezvoltare economică compatibilă cu resursele existente. Potrivit doctrinei **k.**, venitul național și gradul de ocupare a forței de muncă depind de volumul cererii efective (atât pentru bunuri de consum, cât și pentru investițiile nete) anticipată de agenții economici. Soluțiile preconizate pentru influențarea cererii efective globale și, implicit, pentru atenuarea efectelor negative ale fluctuațiilor ciclice constau în intervenția statului în economie, printr-un sistem de mijloace și instrumente de politică economică, cunoscute sub denumirea de politici anticriză (anticiclice). Acestea sunt politica cheltuielilor publice (achiziții de stat, investiții publice în infrastructură și în întreprinderi publice, acordarea de ajutoare de șomaj și alocații familiale), politica monetară și de credit (având ca instrumente masa monetară, creditul și rata dobânzii) și politica fiscală (sistemul de impozite și taxe). **2.** Curent al gândirii economice care cuprinde totalitatea concepțiilor și lucrărilor cu caracter economic care sunt inspirate sau se sprijină pe concepția economică a lui J.M. Keynes. K. a creat un aparat economic analitic, a contribuit la matematizarea științei economice și, prin acestea, la fundamentarea unor instrumente utile pentru politica economică a statului, dominând gândirea economică în primele trei decenii după cel de-al Doilea Război Mondial.

KEYSERLING, Herman Alexander conte von (1880-1946), filozof german. A fundat, la Darmstadt, o „școală de înțelepciune", unde a practicat în mod creator o filozofie antisistemică („Jurnalul de călătorie al unui filozof").

KÉZAI Simon (sec. 13), cronicar ungur. Opera sa, scrisă în latinește, cuprinde informații privind conviețuirea românilor cu maghiarii și secuii în Transilvania, în sec. 11-12.

kg (METR.), simbol pentru *kilogram*.

KGB (prescurtare de la *Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti* – Comitetul Securității Statului), denumire adoptată în 1954 de structurile de securitate ale statului sovietic, create în 1917, sub denumirea de Comisia Extraordinară pentru Combaterea Contrarevoluției și a Sabotajului în Rusia (CEKA) și care au cunoscut mai multe restructurări și denumiri în cursul existenței lor. Au îndeplinit funcții de represiune internă și de spionaj extern, fiind o componentă fundamentală a regimului sovietic. Printre conducătorii cei mai cunoscuți ai acestor structuri s-au numărat: Felix E. Dzerjinski, Nikolai I. Ejov, Lavrenti P. Beria, Iuri V. Andropov.

kgf (METR.), simbol pentru *kilogram forță*.

KHADĪDJA (?-619), prima soție a lui Mahomed și mamă a Fatimei. Considerată de musulmani una dintre cele patru mame ale credincioșilor.

KHAFRE v. **Khefren.**

KHAIR ed-DIN v. **Barbarossa.**

KHAJURĀHO, sit în India (Madhya Pradesh). Vechea capitală a dinastiei Chandella. Aici se păstrează c. 20 de temple hinduse și jainiste (sec. 10-11), bogat ornamentate cu sculpturi având în special subiecte erotice. Cel mai important este templul șivait Kandārya Mahādewa.

KHAKI-CAMPBELL (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de rațe crescută pentru producția ridicată de ouă (180-220 de bucăți anual).

KHALED (pe numele adevărat *Khaled Hadj-Brahim*), cântăreț algerian. Cel mai reprezentativ interpret al genului *rai* (muzică cu rădăcini negro-arabo-berbere), foarte populară în Magreb.

KHALID (KHALED) ibn Abd al-Aziz, rege al Arabiei Saudite (1975-1982). Prim-min. (1964-1975), a succedat la tron fratelui său, Faysāl.

KHALID ibn al-Walid (?-642), general arab. Promotor al expansiunii arabe în Orientul Apropiat și Mijlociu. A înfrânt oștile bizantine, cucerind Damascul (635); după victoria de la Yarmuk (20 aug. 636) și-a extins cucerirea și asupra Siriei.

KHALIFA 1. Isa bin Sulman al- ~ (1933-1999), emir (din 1971) al statului Bahrain (între 1961 și 1971, șeic). **2. Khalifa bin Sulman al-** ~ (n. 1935), șeic din Bahrain. Frate cu K. **(1).** Prim-min. (din 1971) al statului Bahrain.

KHALIL, al- ~ v. **Hebron.**

KHALKÍS sau **CHALKÍS,** oraș în SE Greciei, în partea de V a ins. Eubeea, pe țărmul str. Evripos; 53,5 mii loc. (2001). Important centru comercial în sec. 7 î.Hr. Ruine ale unor construcții antice.

KHAMA, Sir Seretse (1921-1980), om politic din Botswana. Președinte și șef al guvernului Republicii Botswana (1966-1980).

KHAMENEI, Mohammed Seyed Ali (n. 1940), ayatollah și om politic iranian. Secretar general al Partidului Revoluției Islamice (1980-1987). Președinte al Republicii Islamice Iran (1981-1989).

KHAN, Nusrat Fateh Ali (n. 1948), cântăreț pakistanez. A oferit culturii occidentale posibilitatea de a cunoaște muzica *qawwali*. Succes discografic. Filme.

KHARIGÍSM (< fr.) s.n. (REL.) Cel mai vechi curent schismatic al islamului, ca urmare a controversei politico-religioase privind desemnarea califului (657). Kharigiții erau adepții stabilirii califului dintre cei mai evlavioși musulmani.

Piramida lui Kheops

KHARTOUM (AL-KHARTHŪM), cap. Sudanului, situată la confl. Nilului Alb cu Nilul Albastru; 947,4 mii loc. (1993). Port fluvial. Ind. textilă, farmaceutică, a sticlăriei, încălț. și alim. Constr. de nave fluviale. Poligrafie. Universitate. Muzee. Fundat în 1820, a devenit (1830) cap. Sudanului. Centrul ad-tiv al stăpânirii coloniale britanice din Sudan (din 1898). Cap. Republicii Sudan (din 1956).

KHAYYAM, Omar ~ v. **Omar Khayyam.**

KHAZARI (KAZARI) (< fr.) s.m. pl. Popor de limbă turcică, apărut în Europa Răsăriteană, venind din zona de dincolo de Urali, după invazia hunilor (sec. 4). Au adoptat, rând pe rând, iudaismul, islamismul și apoi creștinismul. Au întemeiat (sec. 7-10) Hanatul K., care a atins în sec. 8 maxima expansiune teritorială (între Nipru, la V, și Volga inferioară și M. Caspică la E). Înfrânți, în 964-965, de cneazul Kievului, Sviatoslav I, **k.** au fost asimilați de popoarele nomade cu care au venit în contact.

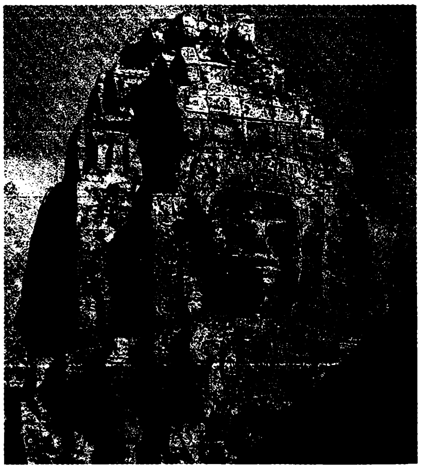

1

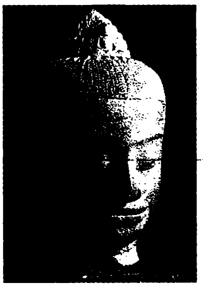

2

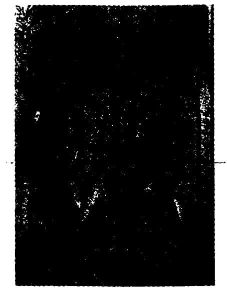

3

Artă khmeră
1. Sanctuarul budist Bayon (templul în formă de piramidă) din Angkor Thom (sec. 12–13)
2. Zeița Prajnāpāramitā (sec. 5)
3. Basorelief (detaliu), Angkor Wat (sec. 12)

KHEDÍV (KHADÍV) (< fr.; cuv. persan „rege, suveran”) s.m. (Între 1867 și 1914 în Egipt) Titlu dat viceregelui; persoană având acest titlu.

KHEFREN (KHAFRE), faraon în Egiptul antic, din dinastia a IV-a (2613-2494 î.Hr.). În timpul lui au fost construite, la Giseh, a doua mare piramidă și, probabil, Sfinxul.

KHEOPS (KHUFU), faraon în Egiptul antic, din dinastia a IV-a (2613-2494 î.Hr.). În timpul său a fost construită marea piramidă de la Giseh (146,6 m înălțime), una dintre cele „șapte minuni” ale lumii antice.

KHEPRI (în mitologia egipteană), zeul scarabeu al Egiptului antic, adorat la Heliopolis ca una dintre formele Soarelui care răsare. Simbol al veșnicei reîntoarceri; motiv frecvent pentru bijuterii.

KHIEU SAMPHAN (n. 1932), om politic cambodgian. Unul dintre conducătorii khmerilor roșii și președinte al Prezidiului de Stat (șef al statului, 1976-1979), prim-min. (1979-1982). Împreună cu Pol Pot, a dus o politică de exterminare a adversarilor politici și a unor largi categorii de cetățeni, masacrând c. 2 mil. de cambodgieni. În dec. 1998, s-a predat autorităților guvernamentale.

KHMER, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație din grupul de limbi monkhmerice și care trăiește în Cambodgia, în S Vietnamului, S Laosului și în SE Thailandei; de religie budistă. ✦ Persoană care face parte din această populație. ✧ *Khmerii roșii* = denumire dată de occidentali luptătorilor de extremă stângă din Cambodgia, care, în 1960, au declanșat rebeliunea împotriva prințului *Norodom Sihanouk,* ceea ce a dus la izbucnirea unui război civil, în urma căruia au preluat puterea (1975), instaurând un regim dictatorial, răsturnat în 1979. După moartea lui Pol Pot (1998), ultimele nuclee militare ale *k. r.* s-au destrămat treptat. **2.** Adj. Care se referă la khmeri **(1)**, care aparține acestei populații. ✧ *Arta k.* = artă dezvoltată pe terit. Cambodgiei (sec. 5-15), atingând apogeul în sec. 9-14. Reprezentative sunt grandioasele complexe de la Angkor. Tematica sculpturii este inspirată din mitologia brahmană sau budistă.

KHOI (KHOI-KHOIS) Popor din fam. de limbi khoisan, răspândit în vechime în Africa de Est și de Sud. Azi, triburi de **k.** trăiesc în rezervații pe terit. Republicii Africa de Sud, Namibia și Botswana; (și la sg.) persoană care aparține acestui popor.

KHOMEINI, Rūhollāh (1900-1989), ayatollah și om politic iranian. În exil, între 1964 și 1979. Conducător al Consiliului Revoluției (1979-1980), care a proclamat, în 1979, Republica Islamică Iran. Potrivit Constituției din 1980, a reprezentat autoritatea supremă în stat („ghidul revoluției”).

KHORANA, Har Gobind (n. 1922), biochimist american de origine indiană. A realizat sinteza polinucleotidelor și a abordat studiul codului genetic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1968), împreună cu M.W. Nirenberg și R.W. Holley.

KHORĀSĀN (KHURĀSĀN sau **KHORASSAN),** reg. geografică și istorică în SV Asiei, între deșerturile Karakum (la N) și Dasht-e-Lūt (la S), dominată în partea central-nordică de lanțul m-ților *Kopetdag*. Aspect de platou arid, presărat cu numeroase oaze. Se extinde în cea mai mare parte pe terit. de NE al Iranului, formând prov. cu același nume (315,7 mii km^2), precum și pe terit. de SSE ale Turkmenistanului și de VNV ale Afghanistanului. Orașe pr.: Mashhad, Gonābād, Bīrjand (Iran), Așhābād, Tedjen, Marî (Turkmenistan), Herāt, Farāh (Afghanistan).

KHORSABAD, localit. în N Iraq-ului, pe malul stg. al fl. Tigru, în apropierea anticei cetăți Dur Sharrukin, fundată (717-707 î.Hr.) de regele Sargon II, cap. a Asiriei. Sit arheologic.

KHUFU v. **Kheops.**

KHULNA, oraș în SV Republicii Bangladesh, în delta fl. Gange; 663,3 mii loc. (1991). Constr. navale.

KIAZIM, Grigore (1913-1989, n. Măcin), interpret român de muzică populară. Consacrat ca interpret la mandolină și banjo („Sârba din Măcin”). Festival internațional „In Memoriam Grigore Kiazim” (Măcin, din 1994).

Søren Kierkegaard

KIBO, con vulcanic în masivul Kilimanjaro (Tanzania), cel mai înalt vârf din Africa (5 895 m). Crater de c. 2 000 m diametru și 200 m adâncime.

KIBUȚ (CHIBUȚ) (< fr.; ebr. *kibbutz* „colectivitate”) s.n. Organizație cooperatistă lucrativă autonomă (mai ales agricolă) în Israel. Primele k. au fost create în 1948.

KIDD, William (supranumit *Căpitanul K.*) (1645-1701), pirat englez. Încredințându-i-se, în 1695, reprimarea pirateriei din Oc. Indian, K. a devenit el însuși cel mai de temut pirat din această reg. Arestat, condamnat și spânzurat de autoritățile engleze.

KIEL 1. Golf în SV M. Baltice, între pen. Iutlanda, coastele de N ale Germaniei, ins. Fyn, Langeland, Lolland și Fehmarn. Comunică prin str. Fehmarn cu G. Mecklenburg. **2.** Oraș în N Germaniei, centrul ad-tiv al landului Schleswig-Holstein, port la golful **K.**; 232,6 mii loc. (2001). Șantiere navale. Constr. de mașini; ind. chimică, electronică, de prelucr. a lemnului, textilă, alim. Poligrafie. Universitate (1665). Observator astronomic. Nikolaikirche (sec. 13) în stil gotic; castel (1558-1569); primărie (1907-1911). Muzeu. Fundat în sec. 11, a primit statut de oraș (1242). A făcut parte din *Hansă*. În 1773, a fost anexat Danemarcii și, din 1866, Prusiei. **3. Canalul K.** v. **Nord-Ostsee-Kanal.**

KIELCE, oraș în Polonia, la S de Varșovia; 210,9 mii loc. (2000). Expl. de cupru și marmură. Ind. constr. de mașini, siderurgică, electrotehnică, chimică, a sticlăriei, a cimentului și alim. Catedrală (sec. 12), palat episcopal (sec. 17). Fundat în 1173.

KIELLAND, Alexander Lange (1849-1906), scriitor norvegian. Romane sociale satirice criticând cu umor abuzurile și morala convențională („Muncitorii”, „Căpitanul Worse”, „Jacob”).

KIELY, Benedict (1919-2007), scriitor irlandez. Unul dintre cei mai buni stiliști ai generației sale, K. denunță în proza sa terorismul din Ulster („Tărâm fără stele”).

KIENTZY, Daniel (n. 1951), saxofonist francez. S-a consacrat interpretării muzicii contemporane și lărgirii posibilităților tehnice ale instrumentului său.

KIERKEGAARD, Søren Aabye (1813-1855), teolog, filozof și scriitor danez. Scrierile sale reprezintă o pledoarie existențial-creștină pentru subiectivitate („Conceptul de ironie”, „Ori-ori”, „Conceptul de angoasă”, „Operele iubirii”). Gândirea lui K. a influențat teologii protestanți și filozofii existențialiști ai sec. 20.

KIESERÍT (< germ., fr.) s.n. Sulfat natural hidratat de magneziu, alb-gălbui, sticlos, solubil în apă; utilizat la prepararea sării amare.

KIESINGER, Kurt Georg (1904-1988), om politic german. Creștin-democrat. Cancelar federal (1966-1969).

KIEŚLOWSKI, Krzysztof (1941-1996), regizor polonez. Filmele sale din anii '80-'90 se axează în principal pe raportul individ-destin, exprimat uneori sub forma unei parabole pline de ironie („Dubla viață a Veronicăi”, „Decalog” - serial TV). Trilogia „Trei culori: albastru, alb, roșu”.

KIEV, cap. Ucrainei, port pe Nipru; 2,6 mil. loc. (2001). Ind. constr. de mașini; uzine chimice, întreprinderi poligrafice, de prelucr. a lemnului, textile, alim., de încălț.. Centru cultural cu veche tradiție: numeroase institute de învățământ superior, o universitate (1834), academie de științe. Monumente: biserica Deseatina (989-996), Porțile de Aur (1037), catedrala Sf. Sofia din cartierul Pecersk (1037), în stil bizantin, catedrala Sf. Arhanghel Mihail (1108), catedrala Sf. Kiril (1146), biserica Tuturor Sfinților (sec. 17), palatul Klovski (1753-1755) ș.a. Întemeiat în sec. 5, este menționat documentar în 860. Cap. a Rusiei Kievene (sec. 9-12). După adoptarea creștinismului (988-989) devine metropola religioasă a Rusiei. Cucerit de mongoli (1240), a intrat apoi în componența Marelui Ducat al Lituaniei (1362) și a Poloniei (1569). Alipit (1654) Rusiei, **K.** a jucat un rol important în renașterea culturală din sec. 19 și în mișcarea națională ucraineană. În 1934 desemnat cap. a R.S.S. Ucraina. Din 1990, cap. Republicii Ucraina.

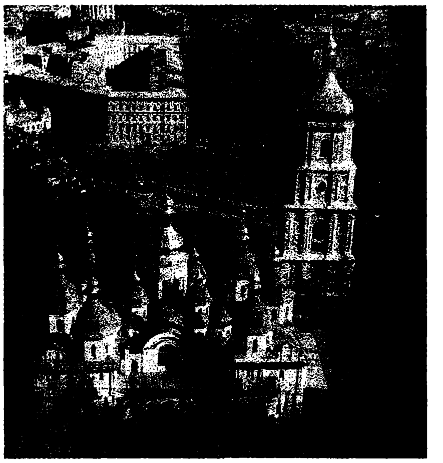
Kiev. Catedrala Sf. Sofia

KIGALI, cap. Rwandei (din 1962), situată în partea central-estică a țării la 1 540 m alt.; 608,1 mii loc. (2002). Expl. de casiterit. Piel. și încălț., conf. Centru artizanal (olărit) și comercial. Universitate.

KIKUCHI KAN (pe numele adevărat *Kikuchi Hiroshi*) (1888-1948), scriitor japonez. Reprezentant al neorealismului nipon. Maestru al romanului popular („Doamna Perlă”).

KIKUYU (< fr.) subst. Populație de limbă bantu, majoritară în Kenya; c. 4 mil. vorbitori. Se ocupă cu agricultura și creșterea animalelor.

KIL (< fr.) s.n. Kilogram.

KILAUEA, vulcan activ în SE ins. Hawaii, cu un crater adânc de c. 230 m și un diametru de 4,5 km (cel mai mare din lume), în care se află lacul de lavă Halemaumau. Alt.: 1 247 m.

KILIMANJARO, masiv muntos vulcanic în E Africii (NE Tanzaniei), cel mai înalt din Africa, format din conurile *Kibo* (5 895 m) și *Mawenzi* (5 150 m). Escaladat pentru prima dată de H. Meyer și L. Purtscheler (1889).

Kilimanjaro. Vf. Kibo

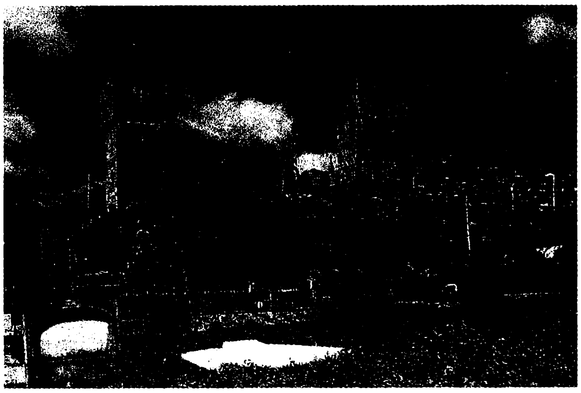

Kingstown (1)
Catedrala Sainte Marie

KILLIAN, Gustav (1860-1921), medic german. Promotor al laringoscopiei, esofagoscopiei și bronhoscopiei (1896).

KILLINGER, Manfred von (1886-1944), diplomat german. Național-socialist. Ministrul Germaniei la București (1941-1944). S-a sinucis.

KILLY, Jean-Claude (n. 1943), schior francez. Triplu campion olimpic (1968). Campion mondial în proba de coborâre (1966) și la combinata alpină (1966, 1968). Câștigător al Cupei Mondiale (1967, 1968).

KILO- (< fr.; {s} gr. *khilioi* „mie") 1. Element de compunere din denumirea unităților de măsură care exprimă multiplicarea de o mie de ori; are simbolul *k* și se scrie înaintea simbolului unității de măsură (ex. kilometru). 2. (INFORM.) Element de compunere indicând multiplicarea de 2^{10}, adică 1 024, a cantității de informație desemnată de cuvântul pe care îl precedă (ex. kilobyte).

KILOBYTE (cuv. engl.) s.m. (INFORM.) Unitate de măsură pentru memorie, reprezentând 1 024 de bytes.

KILOCALORÍE (< fr. {i}) s.f. Unitate de măsură pentru energia termică, egală cu o mie de calorii (kcal); calorie mare.

KILOCÍCLU (< fr.) s.m. ~ *pe secundă* = kilohertz.

KILOGRÁM (< fr. {i}) s.n. Unitate de măsură a masei (kg), egală cu masa etalonului format dintr-un cilindru de platină aliată cu iridiu, denumit „kilogram internațional" și păstrat la Sèvres (Franța); este aproximativ egal cu masa unui litru de apă. ✧ *K. forță* = unitate de măsură a forței (kgf), egală cu greutatea unui corp cu masa de un kilogram, adică 9,81 N. *K. forță-metru* = unitate de măsură a energiei (kgf · m), egală cu 9,81 J. ✦ (Impr.) Litru.

KILOHÉRTZ (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru frecvență, egală cu o mie de hertzi (kHz); kilociclu pe secundă.

KILOMETRÁJ (< fr.) s.n. Măsurarea în kilometri a unei distanțe parcurse (într-un anumit timp). ✦ Instrument de bord al unor autovehicule care înregistrează distanța parcursă în kilometri.

KILOMÉTRU (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru distanțe, egală cu o mie de metri (km). ✧ *K. pe oră* = unitate de măsură pentru viteză (km/h), egală cu viteza unui mobil care parcurge 1 km într-o oră; 1 km/h = 0,278 m/s.

KILOOCTÉT (< engl.) s.m. (INFORM.) Unitate de măsură pentru memorie reprezentând 1 024 de octeți.

KILOVÓLT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru tensiunea electrică sau pentru diferența de potențial electric, egală cu o mie de volți (skV).

KILOVOLTAMPÉR (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru puterea aparentă, egală cu o mie de voltamperi (kVA).

KILOWÁTT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru putere, egală cu o mie de wați (kW).

KILOWATT-ÓRĂ (< fr.) s.m. Unitate de măsură pentru energie, egală cu energia produsă (consumată) într-o oră de către un generator (receptor) cu puterea de un kilowatt (kWh).

KILPATRICK, William Heard (1871-1965), pedagog american. A conceput un proces de autoeducare, bazat pe experiența muncii productive, în scopul creării condițiilor vieții sociale în școală („Educație și crize sociale", „Filozofia educației").

KILWA, vechi oraș african, așezat pe o ins., în apropierea coastelor Tanzaniei. Întemeiat (975) de arabi și persani, centru al sultanatului cu același nume. Important centru comercial (legături cu India, China, lumea arabă și cu interiorul Africii), a cunoscut apogeul dezvoltării sale în sec. 12-14. Cucerit și distrus de portughezi (1505). În 1730, pe locul vechiului oraș, a fost reconstruit orașul Kilwa Kisiwani.

KILWARDBY, Robert (m. 1279), teolog englez. Dominican. Episcop de Canterbury și apoi cardinal. A susținut și promovat augustinismul. Scrieri originale („De ortu scientiarum") și comentarii la lucrări aristotelice.

KIMBERLEY 1. Pod. în NV Australiei. Alt. max.: 937 m (vf. Ord). Expl. aurifere, de uraniu și diamante. 2. Oraș în Africa de Sud (Cape); 170,4 mii loc. (2002). Cel mai mare centru mondial de expl. și prelucr. a diamantelor. Fabrici de ciment, mobilă și cărămidă. Fondat (1871).

KÍMBERLIT (< fr. {i}; {s} n. localit. *Kimberley*) s.n. Rocă ultrabazică alcătuită din olivină, piroxeni, granat, ilmenit, cromit, adesea cu diamante, formată în conurile vulcanice.

KIMCHAEK, oraș în NE R.P.D. Coreene, port la M. Japoniei; 179 mii loc. (1993). Electrometalurgie, prelucr. grafitului, reparații navale. Pescuit. S-a mai numit *Joshin* și *Songjin*.

KIM DAE-JUNG (n. 1925), om politic coreean. Luptător pentru drepturile omului, a intrat în conflict cu autoritățile și a fost nevoit să se exileze (1971) în Japonia și S.U.A. S-a reîntors în 1985. Președinte al Republicii Coreea (1997-2003). Eforturi în vederea reconcilierii celor două state coreene. Premiul Nobel pentru pace (2000).

KIM IR SEN (KIM IL SUNG) (1912-1994), om politic nord-coreean. Comunist. Președinte al Cabinetului de Miniștri (1948-1972). Președinte (1949-1966) și secretar general al C.C. (1966-1994) al Partidului Muncii din Coreea. Președinte al R.P.D. Coreene (1972-1994). Creatorul pe baza „ideilor ciuce" a socialismului de tip coreean. A încurajat cultul personalității sale căruia i-a dat dimensiuni paroxistice.

KIM JONG IL (n. 1942), om politic nord-coreean. Comunist. Fiul lui *Kim Ir Sen*. Desemnat de tatăl său ca moștenitorul celor mai înalte funcții de partid și de stat. Comandant suprem al armatei și președinte al Comisiei Apărării Naționale; conducătorul *de facto* al R.P.D. Coreene (1994-1996) și *de iure* (din 1997).

Martin Luther King

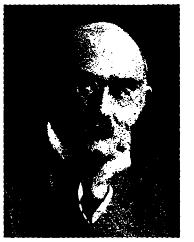

Joseph R. Kipling

KIMMERIDGIÁN, etaj al Jurasicului superior (Malm), caracterizat prin anumite specii de amoniți, lamelibranhiate, brahiopode etc.

KIMONO v. **chimono**.

KINA (< engl.) s.f. Denumire a unității monetare din Papua-Noua Guinee.

KINABALU, masiv muntos în partea de N a ins. Borneo (Sabah, Malaysia). Alt. max.: 4 101 m (vf. K., cel mai înalt din Arh. Malaez). Parcul național K., amenajat aici în 1964, extins pe 78 mii ha, cuprinde giboni, urangutani, c. 600 specii de păsări etc.

KINCK, Hans Ernst (1865-1926), scriitor norvegian. Important reprezentant al neoromantismului norvegian. Nuvele („Aripile liliacului") și romane („Herman Ek").

KING, B.B. (pe numele adevărat *Riley Ben King* zis **Blues Boy**) (n. 1925), chitarist și cântăreț de blues american. Considerat „regele bluesului". Stil original îmbinând bluesul rural, jazzul și rockul. Albume („Live at the Regal", „King of the Blues").

KING, Ernest Joseph (1878-1956), amiral american. Comandant-șef al tuturor forțelor navale americane (1941-1945). Unul dintre organizatorii debarcării Aliaților în Normandia (6 iun. 1944).

KING, Henry (1888-1982), regizor american de film. Creații cu predilecție privind aspectele rurale ale Americii sudiste („Rapsodia diabolică", „Cântecul Bernadettei", „Zăpezile de pe Kilimanjaro").

KING, Martin Luther jr. (1929-1968), pastor și publicist american. Lider al mișcării populației de culoare din S.U.A. pentru recunoașterea pe cale pașnică a drepturilor civile ale negrilor americani. Asasinat. Premiul Nobel pentru pace (1964).

KING, Stephen (n. 1947), scriitor american. Maestru al genului horror, cu elemente de supranormal și supranatural, unul dintre cei mai importanți de după E.A. Poe („Carrie", „Scheletul", „Shining"). Ecranizări.

KING, William Lyon Mackenzie (1874-1950), om politic canadian. Prim-min. al Canadei (1921-1926, 1926-1930, 1935-1948). A reușit să mențină unitatea țării prin negocieri între comunitățile engleză și franceză.

KINGSLEY, Charles (1819-1875), cleric și scriitor englez. Adept al ideilor liberale; teoretician al unui socialism creștin. Romane sociale („Fermentul"). Povestiri pentru copii („Copilașii apei" - adaptat pentru ecran de Walt Disney).

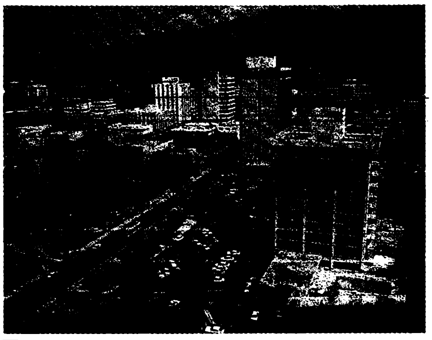

Kingston (1). Vedere generală

KINGSTON 1. Cap. Jamaicăi, port la M. Caraibilor, pe coasta de SE a ins. Jamaica; 577,8 mii loc. (2001, cu St. Andrew). Oțelărie. Ind. de prelucr. a metalelor, petrolului și lemnului; fabrici textile, de piel. și încălț., ciment și alim. Manufacturi de tutun. Export de bauxită. Universitate. Muzee. Catedrala Sainte Marie. Biserica Sf. Petru (1725). Grădină botanică. Întemeiat în 1693, K. a devenit (din 1872) centrul ad-tiv al coloniei engleze și cap. statului (din 1962) Jamaica. **2.** Oraș în SE Canadei (Ontario), situat pe țărmul de NE al L. Ontario, la gura de vărsare a fl. St. Lawrence; 108,1 mii loc. (2001). Constr. navale, de locomotive și de motoare Diesel; țesături din fire sintetice; produse chimice, alim., ceramice și din aluminiu. Universitate regală (1841); Colegiu regal militar (1876). Catedrală și Arhiepiscopie catolice. Întemeiat de englezi (1783), pe locul unui fort francez (Fort Frontenac) datând din 1673. Cap. Canadei (1841–1844). Turism.

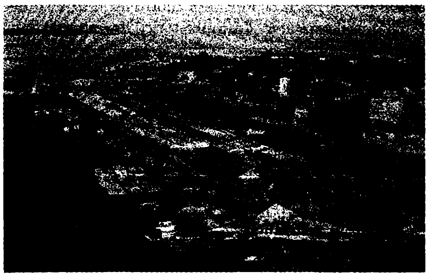
Kinshasa. Portul

KINGSTON UPON HULL v. Hull.

KINGSTOWN, cap. (din 1979) statului Saint Vincent și Grenadins, situată pe coasta de SV a ins. St. Vincent (Antilele Mici); 13,5 mii loc. (2001). Port la G. Kingstown. Grădină botanică (1763), cea mai veche din emisfera vestică. Catedrala catolică St. Maria.

KINKAID, Thomas Cassin (1888–1972), amiral american. A comandat forțele navale americane în Pacificul de Sud-Vest, realizând debarcările din Noua Guinee și Filipine. Comandant al flotei în bătălia de la *Leyte* (24-26 oct. 1944).

KINKS, grup britanic de rock. Constituit în 1963 în jurul fraților Ray și Dave Davies. Muzică îmbinând simț melodic, incisivitate și inteligență. Considerați inspiratorii valului punk. Discografie selectivă: „Face To Face", „Something Else".

KINNAMOS, Ioan (1143-?), istoric bizantin. Secretar al împăratului Manuel I Comnen. Cronica sa, tratând perioada anilor 1118–1176, cuprinde și informații privitoare la români.

KINNERET, Yam ~ v. Tiberiada.

KINO Tsurayuki (883-946), poet și eseist japonez. Antologie de poezie clasică „Culegere de poeme vechi și noi". Considerat prim critic al poeziei nipone.

KINSHASA, cap. Republicii Democratice Congo, port fluvio-maritim pe fl. Congo; 4,6 mil. loc. (1994). Manufacturi de bumbac și iută, metalurgia fierului și cositorului, produse chimice și farmaceutice, coloranți, constr. navale și mecanice, mat. de constr., mobilă și cherestea, încălț.; produse alim. Universitate. Academia Națională de Arte Plastice. Catedrală romano-catolică (1914), biserică protestantă (1915). Cap. a coloniei Congo Belgian (din 1926) sub numele de *Leopoldville* (până în 1966), K. a devenit cap. Republicii Congo (din 1960).

KIP (< fr. {i}) s.m. Denumire a unității monetare din Laos.

KIPLING, Rudyard Joseph (1865–1936), scriitor englez. Poezii și proze despre India, exaltând misiunea civilizatoare a Angliei. Romane („Lumina care se stinge"). Celebru pentru volumele de povestiri „Cartea junglei" și „A doua carte a junglei", unde se dovedește un maestru al narațiunii scurte, colorate și vioaie. Premiul Nobel pentru literatură (1907). Memorii de călătorie.

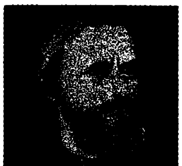
Gustav R. Kirchhoff

Dumitru G. Kiriac

KIPPING, Frederic Stanley (1863–1949), chimist britanic. Autor al primului manual de chimie organică (1894), a sintetizat siliconii și a studiat izomerii acestora.

KIPRENSKI, Orest Adamovici (1782–1836), pictor rus. Reprezentant al romantismului. Portrete în spirit clasicist, vădind forță de individualizare psihologică („A.S. Pușkin", „Thorvaldsen"); compoziții („Dmitri Donskoi pe câmpia Kulikovo").

KIRCHER, Athanasius (1601–1680), preot iezuit german. Matematician, fizician, astronom și orientalist. Întemeietor al celebrului „Museum Kircherianum". Autor al primului tratat de geologie („Mundus subterraneus").

KIRCHHOFF, Gustav Robert (1824–1887), fizician german. Contribuții în electricitate (a stabilit legile curenților derivați, numite legile lui K.) și în optică (a dezvoltat teoria ondulatorie a lui A. Fresnel). A studiat radiația termică și a inaugurat (1859) conceptul de *corp negru;* împreună cu R.W. Bunsen, a pus bazele analizei spectrale (1859) și a descoperit elementele cesiu și rubidiu (1861).

KIRCHNER, Ernst Ludwig (1880–1938), pictor și grafician german. Reprezentant al expresionismului german. Unul dintre fondatorii grupării „Die Brücke". Creația sa, în care figurile umane apar schematizate, în linii abrupte și culori violente („Nud albastru culcat pe o pălărie de paie", „Femeie cu sânii goi și pălărie"), exprimă un sentiment de acută singurătate. Interzis de naziști. S-a sinucis.

KIRCHSCHLÄGER, Rudolf (1915–2000), diplomat și om politic austriac. Președinte federal al Republicii Austria (1974–1986).

KIRCULESCU, Nicolae (1903–1985, n. București), pianist și compozitor român. Autor de operete, muzică ușoară („La căsuța cu zorele", „Violete pentru fete"), muzică de film și spectacole de revistă.

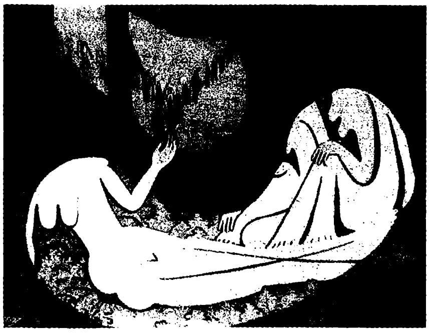
Ernst Ludwig Kirchner: „Nuduri în pădure"

KIRGHÍZ, -Ă (< n. pr. *Kîrgîz*) s.m. și f., adj. **1.** (La m. pl.) Popor constituit ca națiune pe terit. Kîrgîzstanului. Mai trăiesc în China, Mongolia, Afghanistan și Pakistan. De religie musulmană sunnită (majoritatea) și creștin ortodoxă. **2.** Adj. Referitor la Kîrgîzstan sau la kirghizi. ✦ (Substantivat f.) Limbă din fam. altaică, ramura turcică.

KIRIAC, D. G. (pe numele adevărat *Dumitru Georgescu*) (1866–1928, n. București), compozitor, profesor, dirijor de cor și folclorist român. Întemeietorul coralei „Carmen". A contribuit la constituirea unui stil național întemeiat pe specificul muzicii folclorice și bizantine.

KIRIBATI (Republica ~), stat insular în Pacificul Central, situat de o parte și de alta a Ecuatorului; 811 km² (supr. insulelor); 98,5 mii loc. (2003). Limba oficială: engleza; limba uzuală: i-kiribati. Religia: creștină (catolici 52%, protestanți 41%), bahai ș.a. Cap.: *Tarawa.* Terit. este alcătuit din 3 arh. coraligene (Gilbert, Phoenix și Line) și ins. Banaba (Ocean), de origine vulcanică (81 m alt. max.), răspândite pe c. 5 mil. km². Depozitele de fosfați de pe ins. Banaba au fost epuizate. Se cultivă cocotieri (copra reprezintă peste 60% din valoarea exportului), arborele de pâine, bananieri, papaya, taro, legume. Se cresc porcine. Pescuit. Moneda: 1 australian dollar = 100 cents. – *Istoric.* Populate încă din sec. 13 de micronezieni, insulele au fost descoperite și explorate de navigatorii britanici. Protectorat britanic din 1892, ins. Gilbert devin, în 1916, împreună cu ins. Ellice (Tuvalu), colonie a Coroanei. Ocupate de japonezi (dec. 1941–nov. 1943), atolul Tarawa fiind, în 1943, scena unuia dintre cele mai sângeroase episoade ale războiului din Oc. Pacific. Dobândesc (1 ian. 1972) statutul de colonie separată, sub

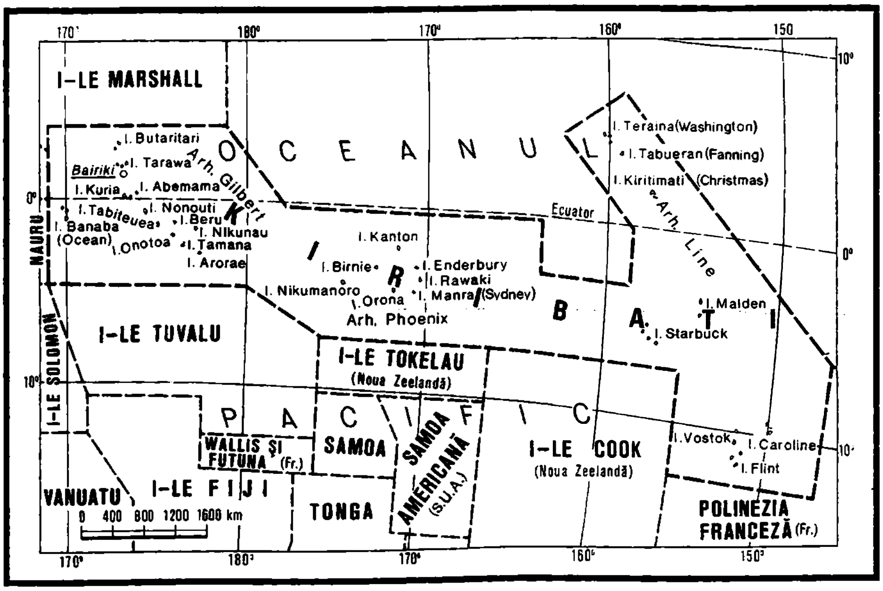

denumirea de Gilbert şi Ellice. În urma referendumului din 1975, ins. Ellice se separă administrativ de ins. Gilbert, sub denumirea de *Tuvalu* (1975). Ins. Gilbert îşi dobândesc autonomia internă în 1977, iar în 1979 îşi proclamă independenţa, ca membru în Commonwealth, sub numele de K. Membru al O.N.U. (14 sept. 1999). Alegerile prezidenţiale sunt câştigate (2003) de Anote Tong. Republică prezidenţială.

KIRIKKALE, oraş în Turcia, în pod. Anatoliei; 205 mii loc. (2000). Rafinărie de petrol. Ind. chimică.

KIRILEANU, Gheorghe T. (pe numele adevărat *Teodorescu*) (1872–1960, n. Holda, jud. Suceava), folclorist român. M. de onoare al Acad. (1948). Cercetări socio-etnografice („Oraţii de nuntă din valea Bistriţei Moldoveneşti"). Ediţie critică a operei lui I. Creangă (1939).

KIRITIMATI v. Christmas (1).

KIRIŢESCU, Alexandru (1888–1961, n. Piteşti), dramaturg român. Comedii satirice („Gaiţele") şi evocări istorice („Borgia"), remarcabile prin dramatismul conflictului, varietatea tipologică, observaţia socială şi psihologică.

KIRIŢESCU 1. Constantin K. (1876–1965, n. Bucureşti), istoric, zoolog şi pedagog român. Contribuţii la cunoaşterea faunei de reptile şi batracieni din România. Lucrări fundamentale privind participarea României la cele două războaie mondiale („Istoria războiului pentru întregirea României", „România în al Doilea Război Mondial"). 2. **Costin C. K.** (1908–2002, n. Bucureşti), economist român. Fiul lui K. (1). Acad. (1992). Specialist în probleme monetare şi financiare („Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui", „Relaţii valutar-financiare internaţionale", „Moneda. Mică enciclopedie"). Memorii („Călător prin secolul XX. Memoriile unui bancher fără bani").

KIRKPATRICK, Mount ~, masiv muntos în partea centrală a Antarcticii, în Ţara Regina Victoria; 4 528 m (al doilea ca înălţime din Antarctica, după masivul Vinson, 4 897 m).

KIRKPATRICK, Ralph (1911–1984), clavecinist american. Activitate de cercetare a instrumentelor vechi şi a manuscriselor pentru clavecin. A înregistrat integrala lucrărilor pentru clavecin de Bach.

KIRKŪK, oraş în NE Iraq-ului, la poalele m-ţilor Zagros; 418,6 mii loc. (1987). Expl. şi prelucr. petrolului. Ciment.

KIRMAN v. Kerman.

KIROV 1. Serghei Mironovici (pe numele adevărat *Kostrikov*) (1886–1934), om politic sovietic. Participant la insurecţia armată din oct. 1917 din Petrograd şi la Războiul civil. Secretar al C.C. al P.C. (bolşevic) (1934). Asasinat. 2. Oraş în Federaţia Rusă, la N de Kazan, pe fl. Veatka; 491 mii loc. (1994). Nod de comunicaţii; port fluvial. Ind. metalurgică, chimică, textilă, de prelucr. a metalelor şi a lemnului, alim. Constr. de maşini grele şi utilaj agricol. Fabrici de încălţ. Muzee. Teatre. Palat fortificat (1740–1770). Catedrala Adormirea Maicii Domnului a mănăstirii Trifonov (1689); biserica Aleksandr Nevski (1848). Fundat în 1181. Până în 1781 s-a numit *Hlînov*, iar între 1781 şi 1934 *Veatka*.

KIROVABAD v. Gandja.

KIROVAKAN v. Vanadzor.

KIROVOGRAD, oraş în partea central-sudică a Ucrainei; 254 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini agricole, a mat. de constr., de prelucr. a lemnului, alim. Fundat în 1754; menţionat documentar ca oraş în 1765; între 1775 şi 1924 s-a numit *Elisavetgrad*, între 1924 şi 1934 *Zinovievsk*, apoi *Kirovo* (până în 1939), iar din 1939, K.

KIRST, Hans Hellmut (1914–1989), scriitor german. Romane de mare succes, în majoritate ecranizate („Fabrica de ofiţeri", „Noaptea generalilor", „Afacerea generalilor"), prezentând critic viaţa din cazarmă şi războiul.

KIRSTEIN, Lincoln (1907–1996), coregraf american. Fondator, împreună cu G. Balanchine, al Şcolii americane de balet (1934). Lucrări teoretice („Baletul clasic", „Tehnică şi terminologie elementară").

KIRUNA, oraş în N Suediei (Laponia); 23,5 mii loc. (2002). Mari expl. de min. de fier cu conţinut mare în metal (60–70%); rezervele sunt evaluate la 2 miliarde t. Staţiune de cercetări glaciologice şi geofizice.

Alexandru Kiriţescu

Constantin Kiriţescu

KIRWAN, Richard (1732–1812), chimist şi mineralog irlandez. A pus bazele noilor metode ale chimiei analitice şi a clasificat (1784) mineralele după compoziţia lor chimică.

KISANGANI, oraş în NE Republicii Democratice Congo, port pe fl. Congo; 417,5 mii loc. (1994). Ind. mat. de constr., chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate. Până în 1966 s-a numit *Stanleyville*.

KIŠ, Danilo (1935–1989), scriitor sârb. Trilogia autobiografică („Grădină, cenuşă", „Suferinţe din tinereţe", „Clepsidra"), nuvelele („Un mormânt pentru Boris Davidovič") prezintă tragediile războiului şi crimele epocii staliniste.

KISCH, Egon Erwin (1885–1948), ziarist şi scriitor ceh de limbă germană. Participant la Războiul Civil din Spania. Activitate antifascistă. Supranumit „reporterul frenetic" (după titlul volumului său cu acelaşi nume).

KISCH, Gustav-Oswald (1889–1938, n. Bistriţa), filolog german din România. M. de onoare al Acad. (1933). Pastor. Cercetări asupra toponimelor în legătură cu viaţa materială şi spirituală a poporului („Transilvania în lumina limbii. Contribuţii la istoria culturală a ţinuturilor carpatice"). A studiat influenţa foneticii limbii române asupra limbii saşilor din Transilvania.

KISELEV (KISELEFF), Pavel Dmitrievici (1788–1872), general şi diplomat rus. Preşedinte plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti (1829–1834) în timpul administraţiei militare ruse (1828–1834). A contribuit la reorganizarea administrativă a celor două principate şi la întocmirea Regulamentelor Organice.

KISFALUDI STRÓBL Zsigmond (1884–1975), sculptor ungur. Portrete („B. Shaw"), sculpturi monumentale („Statuia libertăţii"). Coautor al monumentului lui Kossuth din Budapesta.

KISFALUDY 1. Sándor K. (1772–1844), scriitor ungur. Lirică preromantică (ciclurile „Iubiri tânguitoare" şi „Iubiri fericite"). 2. **Károly K.** (1788–1830), dramaturg ungur. Fratele lui K. (1). Precursor al romantismului; unul dintre fondatorii dramaturgiei maghiare („Tătarii în Ungaria"). Comedii („Galanţii", „Decepţii").

KISIN, Evgheni Igorevici (n. 1971), pianist rus. Copil minune. Tuşeu elegant, claritate, virtuozitate. Repertoriu larg, cu performanţe deosebite în Chopin şi Şostakovici.

KISLOVODSK, oraş în SV Federaţiei Ruse, la poalele de N ale m-ţilor Caucaz; 129,8 mii loc. (2002). Staţiune balneoclimaterică, cu ape minerale. Pavilionul băilor (1848–1858), în stil neogotic. Fondat (1803).

KISMET (cuv. arab) subst. (în islam) Destin, fatalitate, soartă, voinţa lui Allah.

KISS, grup rock american de heavy-metal. Constituit în 1972. Ţinute şi machiaje extravagante. Discografie: „Dressed To Kill", „Alive".

KISS Jenő (n. 1912, Mociu, jud. Cluj), scriitor maghiar din România. Lirică tradiţionalistă de inspiraţie rurală („Prin geamul afumat"). Traduceri în maghiară („Mioriţa", Eminescu, Creangă, Caragiale, Bacovia, Blaga ş.a.).

KISSINGER, Henry Alfred (n. 1923), diplomat şi om politic american. Emigrant din Austria; naturalizat (1943). Secretar de stat (1973–1977). A reprezentat S.U.A. la tratativele de rezolvare pe cale politică a conflictelor militare din Vietnam şi Orientul Mijlociu. Rol important în stabilirea relaţiilor diplomatice cu China. Premiul Nobel pentru pace (1973).

Costin C. Kiriţescu

Pavel D. Kiselev

KISUMU, oraş în V Kenyei, port la L. Victoria; 322,7 mii loc. (1999). Reparaţii navale, ind. textilă. Vechiul nume: *Port Florence*.

KIŞ, oraş antic în Mesopotamia, pe valea fl. Eufrat, în apropiere de Babilon; înfloritor centru al culturii sumeriene în milen. 3 î.Hr. Vestigii istorice importante. Azi, *Tall al-Uhaimir*, Iraq.

KIŞ-MIŞ (cuv. rus.) subst. Viţă de vie originară din Asia, cu ciorchini răsfiraţi şi boabe alungite, albe sau negre, fără seminţe, folosit la producerea stafidelor.

KITAKYŪSHŪ, conurbaţie în Japonia (Kyūshū), port la str. Shimonoseki, constituită în 1963 prin unirea oraşelor *Yawata, Kokura, Moji, Tobata* şi *Wakamatsu*; 1,1 mil. loc. (2000). K. este legat de Shimonoseki (Honshū) printr-un tunel subacvatic (feroviar şi rutier), lung de 2,4 km. Ind. metalurgică, cocsochimică, constr. de maşini, textilă, a sticlăriei, cimentului şi alim.; produse chimice. Institut politehnic.

KITASATO Shibasaburō (1852–1931), bacteriolog şi imunolog japonez. Promotor, împreună cu E. Behring, al seroterapiei în tetanos şi difterie. A descoperit şi cultivat o serie de germeni patogeni, printre care bacilul ciumei bubonice (1894, simultan cu A.E.J. Yersin).

KITCHENER 1. Horatio Herbert, conte K. of Khartoum (1850–1916), feldmareşal şi om politic britanic. A cucerit Sudanul (1895–1898), înfrângând armata mahdistă la Omdurman (2 sept. 1898). A comandat forţele britanice în Războiul anglo-bur (1900–1902); ministru de Război (1914–1916). 2. Oraş în S Canadei (Ontario), între L. Huron şi L. Ontario, la SV de Toronto; 387,3 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a metalelor, chimică (cauciuc), electrotehnică, textilă, a mobilei şi alim. Între 1830 şi 1916 s-a numit *Berlin*.

KÍTHIRA (KYTHERA, KÝTHIRA), ins. grecească în arh. Ionic; 277 km^2. Plantaţii de măslini şi citrice. Potrivit tradiţiei, în Antic., aici ar fi existat un templu închinat zeiţei Afrodita.

KITSCH (cuv. german) s.n. Termen desemnând produsele cu caracter de pseudo-artă, care promovează prostul gust (prin materiale stridente şi substituiri tehnice) caracterizate prin platitudine, imitaţie superficială a operelor de artă şi a elementelor folclorice, pervertirea esteticului.

KITTREDGE, George Lyman (1860–1941), filolog american. Specialist în literatură medievală („Chaucer şi poezia sa"). Exeget al operei lui Shakespeare; ediţia de opere complete (1936).

KITWE, oraş în partea central-nordică a Zambiei; 348,5 mii loc. (1990, cu suburbiile). Ind. prelucr. a metalelor şi a lemnului. Produse alim. Fundat (1937) ca urmare a descoperirii zăcămintelor de min. de cupru de la Nkana.

KITZBÜHEL, oraş în V Austriei (Tirol), în Alpii K. la 1 998 m alt.; 8,5 mii loc. (2001). Staţiune climaterică şi a sporturilor de iarnă. Bisericile cu hramurile Sf. Andrei (1435–1506), Sf. Katharina (sec. 14), Sf. Maria (1373) şi castel medieval.

KIUSTENDIL, oraş în V Bulgariei, la 69 km SV de Sofia, centrul ad-tiv al districtului cu acelaşi nume; 50,2 mii loc. (2001). Întreprinderi de vinificaţie, textile şi alim. Producţie de covoare. Izv. minerale termale.

KIVI, Aleksis (pseud. lui *Aleksis Stenvall*) (1834–1872), scriitor finlandez. Clasic al literaturii naționale. Întemeietorul romanului („Șapte frați" – capodoperă a literaturii nordice) și teatrului (tragedia „Kullervo") finlandez.

KIVU, lac tectonic în Africa Orientală, situat între Republica Democratică Congo și Rwanda, la 1 460 m alt.; 2,69 mii km^2; ad. max.: 496 m. Comunică cu L. Tanganyika prin râul Ruzizi. Numeroase ins. Pe fundul lacului se produc uneori erupții vulcanice. Se caracterizează prin lipsa viețuitoarelor, din cauza deficitului de oxigen dizolvat în apă.

KÍWI (< fr., engl. {i}; cuv. maori) s.f. **1.** Pasăre nezburătoare neozeelandeză, înaltă de 30 cm. Se cunosc 5 specii, cele mai răspândite fiind *Apteryx australis* în Insula de Sud și *Apteryx mantelli* în Insula de Nord. Se hrănește cu viermi, larve și duce o viață nocturnă. Este simbolul național al Noii Zeelande, protejată prin lege. **2.** Plantă volubilă, lemnoasă, originară din China, cu fructe bace verzui, cu pulpa comestibilă, bogate în vitamina C *(Actinidia chinensis)*.

Kiwi (1)

KIZIL IRMAK (Fluviul Roșu), fl. în partea central-estică a Turciei; 1 151 km. Izv. din masivul Kizil Dağ și, după ce străbate pod. Anatoliei, se varsă printr-o deltă în Marea Neagră. Cunoscut în Antic. sub numele de *Halys.*

KÎRGÎZSTAN (Republica ~), stat în centrul Asiei, fără ieșire la mare; 199,9 mii km^2; 4,89 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: kirghiză și rusă. Religia: islamică (sunniți) peste 75%, creștină, budistă. Cap.: *Bișkek*. *Relieful* este dominat de m-ții Tianshan (alt. max. pe terit. K.: 7 439 m). În SV se află m-ții Transalai, depresiuni intramontane (cea a L. Issîk-Kul) sau premontane (Ciuisk și Fergana). Expl. de petrol și gaze naturale, huilă, min. de cupru, plumb și zinc, rutiliu. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, textilă, alim. Se cultivă grâu, porumb, sfeclă de zahăr, bumbac, tutun, legume, fructe, plante aromate. Se cresc ovine și caprine, bovine și porcine. Moneda: 1 som = 100 tiyn. – *Istoric.* Locuit încă din Antic. de triburi nomade, în sec. 6-12 a intrat în Kaganatul turcic al Karlucilor și Karahanizilor. Triburile mongole ale kirkizilor, care populau în sec. 10 cursul superior al fl. Enisei, au migrat spre S, în reg. Tianshan, fiind înglobate (sec. 13–16) în Imp. Mongol. Din sec. 17, K. a intrat sub stăpânirea oiraților, iar în prima jumătate a sec. 19, a Hanatului Kokand, fiind apoi inclus, în dec. 6–7, în Imp. Rus. Între 1918 și 1924, K. este inclus în Republica Sovietică Socialistă Turkestan din componența R.S.F.S. Ruse; la 14 oct. 1924 este reorganizat ca Regiune Autonomă Kara-kirghiză (din 1 febr. 1926, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Kirghiză), pentru a deveni, la 5 dec. 1936, R.S.S. Kirghiză, rep. unională a U.R.S.S. În oct. 1990, este ales ca președinte Askar Akaiev (reales în oct. 2000), iar în dec. 1990 a fost adoptată noua denumire, de Republica K., limba oficială a noului stat devenind kirkiza. În febr. 1991, orașul Frunze și-a reluat vechea denumire de *Bișkek*. Sovietul Suprem al republicii votează proclamarea independenței K. la 31 aug. 1991. La 21 dec. 1991, K. se numără printre cele 11 republici care semnează actul constitutiv al Comunității Statelor Independente (C.S.I.). Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). După atentatele din 11 sept. 2001, K. se raliază coaliției antiteroriste, inițiate de S.U.A. Alegerile legislative din 2005 provoacă reacții violente ale opoziției, inclusiv preluarea puterii prin forță la Bișkek, președintele Akaiev părăsind țara. Noile alegeri prezidențiale aduc la putere pe Kurmanbek Bakiev. Republică prezidențială.

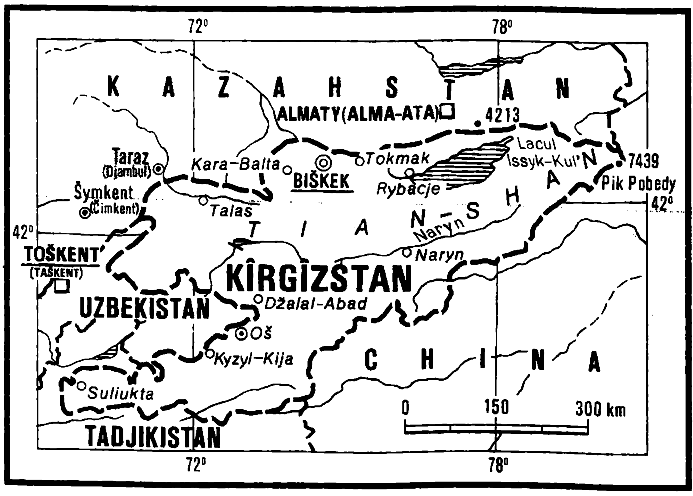

KÎZÎL, oraș în Federația Rusă, pe fl. Enisei, cap. Republicii Tuvine; 104,1 mii loc. (2002). Ind. de prelucr. a pieilor, a lemnului și alim. Fabrici de mobilă, cărămidă și montaj de automobile. Aici se află centrul geografic al continentului asiatic. Institute de învățământ superior. Muzee. Întemeiat (1914) sub numele de *Belotarsk;* între 1918 și 1926 s-a numit *Hem-Beldîr,* iar din 1926, K.

KÎZÎLKUM, deșert în Asia Centrală (Uzbekistan și Kazahstan), între Amu-Daria și Sîr-Daria; c. 300 mii km^2. Relief de dune cu vegetație sărăcăcioasă.

KJELDAHL, Johan Gustav Cristoffer Thorsager (1849–1900), chimist danez. A elaborat metoda (care-i poartă numele) de determinare a proteinelor din substanțele organice, prin transformarea azotului în amoniac, folosită pe larg în agricultură și biochimie.

KLABUND (pe numele adevărat *Alfred Henschke*) (1890–1928), scriitor german. Versuri exotice sau în manieră populară, romane de factură expresionistă („Rasputin", „Fantoma", „Familia Borgia"), traduceri și adaptări din literatura chineză și japoneză („Cercul de cretă").

KLADNO, oraș în Cehia, la 24 km NV de Praga; 70,7 mii loc. (2002). Oțeluri speciale și laminate; constr. de utilaj special, produse chimice și textile. Expl. de min. de fier și de cărbune. Castel (sec. 18).

KLAGENFURT, oraș în S Austriei, centrul ad-tiv al landului Carintia; 90,1 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, electrotehnică, constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, chimică, textilă, piel. și încălț., alim. Catedrală (sec. 16). Primărie (sec. 16). Muzeu de istorie și etnografie. Stațiune estivală și pentru sporturi de iarnă.

KLAGES, Ludwig (1872–1956), filozof și psiholog german. Reprezentant al „filozofiei vieții" („Spirit și viață"). Unul dintre fondatorii grafologiei științifice („Scriere și caracter").

KLAIPÉDA, oraș în partea de V a Lituaniei, port la M. Baltică; 192,1 mii loc. (2003). Șantiere navale. Ind. inului, a conservelor de pește, a lemnului, a celulozei și hârtiei. Produse chimice și textile. Muzee. Fundat (1252) de cavalerii teutoni. Până în 1923 și între 1939–1945 s-a numit *Memel.*

KLANG v. Kelang.

KLAPKA György (1820–1892), general ungur. Unul dintre conducătorii Revoluției din 1848–1849 din Ungaria; s-a remarcat în luptele de apărare a fortăreței Komárom (1849).

KLAPROTH 1. Martin Heinrich K. (1748–1817), chimist german. Unul dintre pionierii chimiei analitice. A descoperit zirconiul și uraniul (1789), titanul (1795) și cromul (1797). **2. Heinrich Julius K.** (1783–1835), orientalist german. Fiul lui **K. (1).** Stabilit la Paris (1815). Cercetări etnografice și lingvistice în Caucaz („Asia poliglotă pe baza atlasului lingvistic"), oferind informații pentru limbile caucaziene dispărute.

KLAUS, Václav (n. 1941), economist și om politic ceh. Ministru de Finanțe (1989–1992) și prim-min. (1993–1997). Autor al programului de reformă economică din perioada de tranziție. Președinte al Cehiei (din 2003).

KLÉBER, Jean-Baptiste (1753–1800), general francez. A reprimat insurecția din Vendée (1793) și s-a remarcat în bătălia de la Fleurus (1794) împotriva austriecilor. Comandant al trupelor franceze din Egipt după reîntoarcerea lui Napoleon Bonaparte în Franța. Asasinat la Cairo.

KLEBS, Edwin Theodor Albrecht (1834–1913), medic german. A descris, împreună cu Fr. Löffler, bacilul ce provoacă difteria *(bacilul Klebs-Löffler)* și a investigat cauzele malariei, antraxului și tuberculozei.

KLEBSIELLA s.f. Enterobacterie care provoacă infecții urinare, pulmonare sau septicemii. Foarte rezistentă la antibiotice, se află la originea multor îmbolnăviri în timpul spitalizării (infecții nozocomiale).

KLEE, Paul (1879–1940), pictor și desenator german de origine elvețiană. A oscilat între abstracționismul pur și viziunile onirice. Arta sa, bazată pe grație și umor, ascunde, sub simplitatea aparent naivă, o mare forță de sugestie și, uneori, o amară ironie („Moartea și focul", „Peisaj cu păsări galbene", „Fulger colorat", „Prințul negru", „Senecio"). Eseuri („Asupra artei moderne", „Jurnal"), lucrări teoretice.

KLEENE, Stephen Cole (1909–1994), matematician și logician american. Importante contribuții în domeniul automatelor și al funcțiilor recursive („Logică matematică").

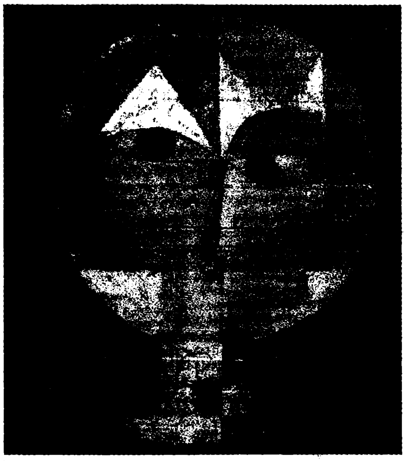

Paul Klee: „Senecio"

KLEIBER, Erich (1890-1956), dirijor austriac. Director al Operei din Berlin (1923-1934). A emigrat în Argentina (1936). Operă de promotor al muzicii occidentale în America Latină.

KLEIN, Christian Felix (1849-1925), matematician german. Contribuții la teoria ecuațiilor algebrice, a funcțiilor hipereliptice, prin utilizarea teoriei grupurilor. În geometrie a introdus o concepție nouă, prin studierea grupurilor de transformări („Programul de la Erlangen"). A condus lucrările de elaborare a „Enciclopediei științelor matematice și a aplicațiilor lor". M. de onoare al Acad. Române (1913).

KLEIN, Lawrence Robert (n. 1920), economist american. Contribuții în econometrie și în construirea modelelor de previziune economică („Revoluția keynesiană", „Teoria economică și econometria"). Premiul Nobel pentru economie (1980). M. de onoare al Acad. (1999).

KLEIN, Melanie (1882-1960), psihanalistă britanică de origine austriacă. A dezvoltat teoriile freudiene privind psihanaliza copilului în primul an de viață („Psihanaliza copiilor", „Dorință și recunoștință").

KLEIN, Yves (1928-1962), pictor francez. Tablourile monocrome (în bleu sau realizate cu foiță de aur) se vor episoade ale unui discurs profetic. Adept al curentului neorealist („Victoria de la Samotrace"). A teoretizat utilizarea culorii pure ca o soluție pentru instituirea unui simbolism universal („Depășirea problematicii artei").

KLEINWÄCHTER, Friedrich (1838-1927), economist german. Preocupări privind viața economică și socială a Bucovinei. Cursuri de economie („Manual de economie națională teoretică", „Manual de economie națională"). M. de onoare al Acad. Române (1921).

KLEIST, Ewald von (1881-1954), feldmareșal german. Comandant al trupelor de blindate (1940). A luptat în Polonia (1939), Franța (1940), în Balcani, la Kiev (1941) și la Stalingrad (1942). Prizonier în U.R.S.S., unde a și murit.

KLEIST, Heinrich (Wilhelm) von (1777-1811), scriitor german. Reprezentant de seamă al comediei germane moderne („Urciorul sfărâmat", în colab. cu Goethe). Drame („Prințul de Homburg"). Nuvele („Povestea lui Michael Kohlhas"). S-a sinucis.

KLEMPERER, Otto (1885-1973), dirijor și compozitor german. Stabilit în S.U.A. (1933) și, ulterior, în Israel (1970). A condus filarmonicile din Los Angeles (1933-1946) și Londra (1955-1972). Specializat în repertoriul austro-german, de la Haydn la Mahler.

KLENZE, Franz Karl Leo von (1784-1864), arhitect german. Reprezentant al neoclasicismului. A elaborat planurile de sistematizare a orașului München. Lucrări inspirate din arhitectura clasică greacă (Gliptoteca, Propileele și Vechea Pinacotecă din München, Noul Ermitaj din Sankt-Peterburg).

KLERIDES, Glafkos (n. 1919), avocat și om politic cipriot. Președinte al Republicii Cipru (1974-1975 și 1993-2003).

KLESTIL, Thomas (1932-2004), diplomat și om politic austriac. Președinte al Austriei (1992-2004).

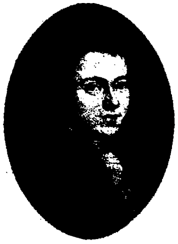
Heinrich von Kleist

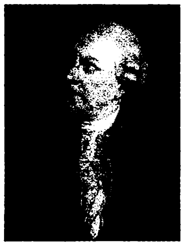
Friedrich G. Klopstock

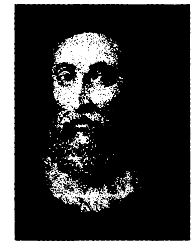
John Knox

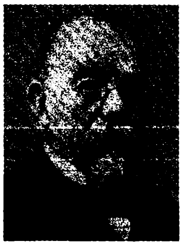
Robert Koch

KLIAZMA, râu în partea de V a Federației Ruse, afl. stg. al râului Oka; 686 km. Izv. din înălțimile de la NE de Moscova.

KLIBI, Chedli (n. 1925), om politic tunisian. Secretar general al Ligii Arabe (1978-1990).

KLIMT, Gustav (1862-1918), pictor și decorator austriac. Reprezentant marcant al jugendstil-ului vienez. Picturi monumentale și panouri decorative, portretistică („Iudita", „Salomeea", „Cele trei vârste ale unei doamne") și lucrări de artă aplicată (decorații la Palatul Stoclet din Bruxelles - „Sărutul").

KLINE, Franz (1910-1962), pictor american. S-a impus, alături de W. De Kooning și J. Pollock, ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai tendinței *action painting* (expresionismul abstract), creând vaste compoziții, în negru, din forme liniare frânte („Fără titlu").

KLINGER, Friedrich Maximilian von (1752-1831), scriitor german. Promotor al mișcării *Sturm und Drang* (denumită astfel după titlul piesei sale cu același nume). Drame („Othon", „Gemenii") și romane filozofico-satirice („Viața, faptele și coborârea în Infern a lui Faust").

KLINGER, Max (1857-1920), pictor, gravor și sculptor german. Tendință neoclasică în sculptură („Cassandra", „Beethoven", „Atletul"). În pictură îmbină simbolismul mistic cu trăsături naturaliste („Pietă", „Crucificarea"). Gravuri (ciclurile de acvaforte „Viața", „Drame").

KLINGERIT s.n. v. **clingherit.**

KLÍNKER v. **clincher.**

KLINKERIZÁRE v. **clincherizare.**

KLITZING, Klaus von (n. 1943), fizician german. Contribuții în fizica solidelor. A pus în evidență *efectul Holl* la nivel cuantic. Premiul Nobel pentru fizică (1985).

KLIUCEVSKI (KLIUCEVSKAJA SOPKA), vulcan activ în E pen. Kamceatka. Alt. max.: 4 750 m. În ultimii 300 de ani au avut loc peste 60 de erupții de diferite intensități.

KLIUCEVSKI, Vasili Osipovici (1841-1911), istoric rus de orientare liberală. A susținut că dezvoltarea societății este determinată de factori geografici, economici și sociali („Duma boierească în Rusia veche", „Originea iobăgiei în Rusia").

KLONDIKE, renumită reg. auro-argentiferă în partea de NV a Canadei, în bazinul superior al fl. Yukon, pe râul K.; c. 2 100 km^2. Pr. centru.: Dawson. Prima descoperire datează din 1894, dar cea mai importantă a avut loc la 17 aug. 1896, pe valea pârâului Bonanza.

KLOPSTOCK, Friedrich Gottlieb (1724-1803), scriitor german. Unul dintre creatorii liricii naționale germane. Poezie vizionară și religioasă (epopeea „Messiada"), imnuri și ode. Drame cu subiect biblic („Moartea lui Adam", „David").

KLOSSOWSKI, Pierre (1905-2001), scriitor francez de origine poloneză. A explorat conexiunile dintre etică, erotism, metafizică și limbaj în căutarea unei zone de necunoscut, capabil să definească omul în mod absolut („Sade, aproapele meu", „Nietzsche și cercul vicios", „Roberta, astă seară").

KLUANE, parc național în extremitatea de NV a Canadei, în SV terit. Yukon, la granița cu statul Alaska (S.U.A.) Supr.: 22 032 km^2. Cuprinde o parte din lanțul m-ților Saint Elias, cu vf. Logan (5 951 m alt., cel mai înalt din Canada), cu ghețari, numeroase lacuri glaciare (între care și Kluane, 477 km^2).

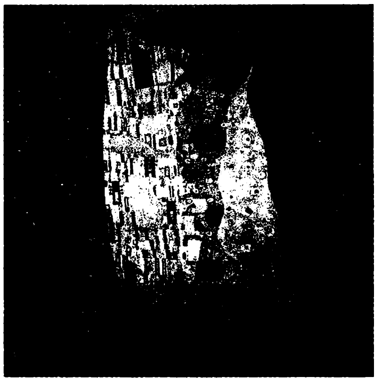
Gustav Klimt: „Sărutul"

KLUCK, Heinrich Rudolph Alexander von (1846-1934), general german. A participat la bătălia de pe Marna (5-12 sept. 1914), unde a fost înfrânt, pierzând șansa victoriei printr-un „război-fulger".

KLUCKOHN, Clyde Kay Maben (1905-1960), antropolog american. Studii privind viața și obiceiurile indienilor navajo („Vrăjitoria la indienii navajo") și personalitatea umană („Personalitatea în cultură și raporturile ei cu societatea").

KLUG, Aaron (n. 1926), biochimist britanic, originar din Africa de Sud. Contribuții la dezvoltarea microscopiei electronice cristalografice. A elucidat structura complecșilor de tip acid nucleic-proteină. Premiul Nobel pentru chimie (1982).

KLUGE, Hans Günther von (1882-1944), feldmareșal german. Comandant al Grupului de armate Centru pe Frontul de Est; l-a înlocuit pe *G. von Rundstedt* în funcția de comandant al Frontului de Vest (1944). Implicat în tentativa de asasinat împotriva lui Hitler (20 iul. 1944), s-a sinucis.

km (METR.), simbol pentru *kilometru.*

KNAPPERTSBUSCH, Hans (1888-1965), dirijor german. Repertoriu cu predilecție pentru Wagner, R. Strauss, Beethoven.

KNAUS, Hermann Hubert (1892-1970), medic ginecolog austriac. A elaborat, împreună cu K. Ogino, teoria perioadei de fertilitate în cursul ciclului menstrual.

KNECHTEL, Wilhelm Karl W. (1884-1967, n. București), entomolog german din România. Acad. (1955). Cercetări asupra tizanopterelor. Fondator al școlii de entomologie agricolă din România.

KNEIPP, Sebastian (1821-1897), cleric și vindecător naturist german. În 1881 a deschis stabilimentul de hidroterapie de la Wörishofen, pentru aplicarea „curei de apă rece" ca mijloc universal de tratament.

KNESSET (ebr. „adunare"), denumire a Parlamentului unicameral din Israel.

KNIES, Karl Gustav Adolf (1821-1898), economist german. Reprezentant, alături de B. Hildebrand și W. Roscher, al vechii *școli istorice* germane; a susținut permanența unor categorii economice, ca proprietatea privată, marfa, banii, capitalul („Economia politică din punct de vedere al metodei istorice").

KNOBELSDORFF, Georg Wenzeslaus von (1699-1753), arhitect și pictor german. În arhitectură a îmbinat clasicismul cu elemente rococo (Opera din Berlin, parcul și castelul Sans-Souci din Potsdam).

KNOCK-DOWN s.n. v. **cnocdaun.**

KNOCK-OUT s.n. v. **cnocaut.**

KNOPFLER, Mark (n. 1949), interpret și compozitor britanic de rock. Liderul grupului Dire Straits. Chitarist de mare rafinament. Albume de duete (cu Chet Atkins), coloane sonore de film.

KNORR, Ludwig (1859-1921), chimist german. Pionier în domeniul chimiei organice. A descoperit antipirina (1883).

KNOW-HOW (loc. engl. „a şti cum") (EC.) Patrimoniu de cunoştinţe şi experienţe tehnice relative la reproducerea unui produs sau proces existent, a căror dezvăluire către alte persoane nu este permisă fără o autorizare prealabilă.

KNOX, Fort ~, bază militară (din 1932) situată în partea central-estică a S.U.A. (Kentucky), la 50 km SV de Louisville, purtând numele generalului Henry Knox. Din 1937 funcţionează ca trezorerie a S.U.A.

KNOWLES, William (n. 1917), chimist american. Studii privind dezvoltarea de catalizatori. Premiul Nobel pentru chimie (2001), împreună cu R. Noyori şi B.K. Sharpless.

KNOX, John (1505 sau 1513/1514-1572), teolog scoţian. Rol de seamă în răspândirea Reformei. Datorită convingerilor sale protestante, a fost silit de Maria Tudor să plece în exil (1553); rechemat în Scoţia (1559) de nobilimea şi burghezia reformată, impune *prezbiterianismul,* contracarând intenţiile Mariei Stuart de a reintroduce catolicismul ca religie oficială. Lucrări: „Confessio fidei scotica", „Istoria reformei în Scoţia".

KNOXVILLE, oraş în S.U.A. (Tennessee), la V de m-ţii Apalaşi; 173,8 mii loc. (2000). Expl. de marmură. Electrometalurgie (aluminiu); ind. constr. de maşini, chimică, textilă şi de prelucr. a lemnului şi a tutunului. Universitate (1794). Fundat în 1786.

KNUDSEN, Aanon Gunnar (1848-1928), industriaş şi om politic radical norvegian. Prim-min. (1908-1910 şi 1913-1920). Promotor al unei politici de neutralitate în cursul Primului Război Mondial.

KNUDSEN, Martin Hans Christian (1871-1949), fizician şi oceanograf danez. Unul dintre fondatorii oceanologiei. A stabilit relaţia cantitativă între salinitate şi compoziţia chimică a apei de mare *(formula lui K.).* Contribuţii în fizică (teoria cinetică a gazelor, conductivitatea termică a fluidelor, capilaritatea etc.).

KNUDSEN, Vern Oliver (1893-1974), fizician american. A introdus (1929) conceptul de decibel în domeniul acusticii, participând la proiectarea a numeroase săli de teatru sau de conferinţe (de ex. sediul Adunării Generale O.N.U.) („Acustică arhitecturală").

KNUT v. Canut.

KOALA (< fr.) s.m. Mamifer marsupial arboricol din Australia *(Phascolartus cinereus).* Corpul, fără coadă, cu o lungime de c. 60 cm, este acoperit cu o blană deasă, mătăsoasă. Animal nocturn, se hrăneşte cu frunze şi lăstari de eucalipt. Pe cale de dispariţie, ocrotit de lege.

KOBARID v. Caporetto.

KOBAYASHI Kokei (pe numele adevărat *Kobayashi Shigeru*) (1883-1957), pictor japonez. A pictat iniţial subiecte tradiţionale („Povestire despre tăietorul de bambus"). Ulterior, adoptând mijloacele picturii moderne, şi-a creat un stil propriu, care emană un sentiment de linişte şi de împăcare cu sine („Primăvară fierbinte").

KOBAYASHI Masaki (1916-1996), regizor japonez de film. Larg registru tematic şi stilistic, de la realista prezentare a războiului („Condiţia umană") la violenta evocare a vieţii samurailor în sec. 17 („Harakiri", „Ultimul samurai") şi la universul fantastic („Kwaidan").

KŌBE, oraş în Japonia (Honshū), în conurbaţia Ōsaka-Kōbe, port la G. Ōsaka; 1,5 mil. loc. (2000). Şantiere navale. Ind. metalurgică, constr. de maşini, textilă, chimică şi alim. Poligrafie. Universitate. Muzee. Distrus în mare parte de cutremurul (7,2 grade pe scara Richter) din 17 ian. 1995.

KØBENHAVN v. Copenhaga.

KOBLENZ, oraş în partea de V a Germaniei (Renania-Palatinat), port la confl. Rinului cu Moselle; 107,7 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a aluminiului, electrotehnică, chimico-farmaceutică, a sticlăriei şi a piel.; mobilă. Monumente: catedrala Sankt Kastor (sec. 12-15), primărie (sec. 16-17), biserica Iezuiţilor (sec. 17). Muzeu. Aşezare din epoca romană. Oraş (1254). A intrat în componenţa Prusiei (1815).

Koala

KOCAELI v. Izmit.

KOCH, Gaetàno (1846-1910), arhitect german. A cultivat, sub influenţa Renaşterii, caracterul geometric al componentelor, rigurozitatea schemei de compoziţie şi puritatea volumelor. După 1870, a fost unul dintre principalii artizani ai dezvoltării urbanistice a Romei (edificii în Piaţa Victor Emmanuel, Banca Italiei, palate în Piaţa Republicii, în Piaţa Minerva).

KOCH, Robert (Heinrich Hermann) (1843-1910), medic german. Unul dintre întemeietorii bacteriologiei şi epidemiologiei moderne, descoperind (1882) bacilul tuberculozei *(bacilul K.)* şi, în 1883, vibrionul holerei. A preparat tuberculina (1890). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1905).

KOCHAB (în arabă „Steaua Nordului"), stea aparţinând Carului Mic, de mărimea 2,2. Denumită astfel în perioada când s-a aflat în locul actual al Stelei Polare, fiind folosită în navigaţie pentru determinarea poziţiei navelor.

KOCHANOWSKI, Jan (1530-1584), poet polonez. Fondatorul poeziei naţionale poloneze. Elegii (ciclul „Trenii" - capodopera sa). Prima dramă poloneză cu subiect politic („Respingerea solilor greci"). Traducerea sa în versuri a „Psalmilor lui David" a servit drept model „Psaltirii" lui Dosoftei.

KÖCHEL, Ludwig Alois Ferdinand von Ritter (1800-1877), muzicolog austriac. Autor al celebrului catalog cronologico-tematic al creaţiei lui Mozart.

KOCHER, Emil Theodor (1841-1917), medic elveţian. Cercetări asupra glandei tiroide; a efectuat prima tiroidectomie (1876), inaugurând astfel chirurgia endocrinologică. Contribuţii în domeniul chirurgiei gastro-intestinale. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1909).

KŌCHI, oraş în Japonia (Shikoku), port la G. Urado al Oc. Pacific; 330,6 mii loc. (2000). Ind. metalurgică şi de prelucr. a lemnului; ciment, hârtie şi produse din peşte. Castel (1603).

KOCSIS Zoltán (n. 1952), pianist ungur. Concentrat asupra lucrărilor mai puţin cunoscute din repertoriul internaţional şi asupra muzicii sec. 20 (Bartók, Kurtag, Schönberg). Activează şi ca dirijor şi compozitor.

KODAIRA Kunihiko (n. 1915), matematician japonez. Lucrări şi studii privind geometria algebrică, în special teoria integralelor armonice şi aplicaţiile sale. Medalia Fields (1954).

KODAK v. Eastmancolor.

KODÁLY Zoltán (1882-1967), compozitor, folclorist, muzicolog şi pedagog ungur. A elaborat o metodă de educaţie muzicală *(metoda K.).* Considerat părintele artei corale a sec. 20. Opere („Háry János"), lucrări simfonice („Dansuri de pe Mureş"), şi vocal-simfonice („Psalmus Hungaricus"), muzică de cameră, cântece, coruri.

KODIAK, ins. americană în NE Oc. Pacific (G. Alaska); 13,9 mii km^2. Bază navală şi aeriană. Pescuit (în special somon). Descoperită în 1760 de comercianţii ruşi de blănuri.

KODOLÁNYI János (1899-1969), scriitor ungur. Romane vizând lumea satului („Întuneric", „Abisuri") şi istorice („Copiii fierului") sau cu implicaţii autobiografice („O lume se scufundă").

KOECHLIN, Charles (1867-1950), compozitor francez. Operă impunătoare. Evoluţie de la tonalism spre modalism, apoi către politonalitate şi atonalism. Sonate, cvartete de coarde, lucrări simfonice, balete; monografii despre Fauré şi Debussy; tratate de tehnică muzicală.

KOELREUTER v. Kölreuter.

KOENIG, Friedrich (1774-1833), inventator german. A construit, la Londra, împreună cu A. Bauer, prima maşină pentru tiparul plan (1802), pe care a perfecţionat-o în 1812.

KOESTLER, Arthur (1905-1983), scriitor britanic originar din Ungaria. Membru al Partidului Comunist. Corespondent în Războiul Civil din Spania. Şi-a abandonat convingerile comuniste, romanele sale constituind o amplă şi terifiantă frescă a acestui regim („Dialog cu moartea", „Yoghinul şi comisarul"). Autor al unei istorii a khazarilor („Al treisprezecelea trib"). S-a sinucis.

KOFFKA, Kurt (1886-1941), psiholog german. A fondat, împreună cu W. Köhler şi M. Wertheimer, revista „Forschung" (1921), prin care a propagat ideile psihologiei gestaltiste („Principii de psihologie gestaltistă").

KŌFU, oraş în Japonia (Honshū), la 105 km V de Tōkyō; 196,1 mii loc. (2000). Ind. mătăsii, a sticlăriei şi alim. Turism. Castel (sec. 16).

KOGAIONON, numele muntelui sfânt al geto-dacilor (amintit de Strabo) şi al râului care curgea la poalele acestuia. Identificat ipotetic cu dealul Grădiştii, pe care se află ruinele sanctuarelor de la Sarmizegetusa Regia.

KOGAN, Leonid Borisovici (1924-1982), violonist rus. S-a afirmat atât ca solist, cât şi ca membru al unui celebru trio, alături de M. Rostropovici şi E. Gilels. Repertoriu clasic (în special Bach) şi muzică rusă contemporană.

KOGĂLNICEANU 1. Mihail K. (1817-1891, n. Iaşi), om politic, istoric, scriitor şi publicist român. Orator de mare talent. Acad. (1868). Preşedinte al Acad. (1887- 1890). A publicat documente istorice în revista „Arhiva românească" (1840-1841 şi 1845), înfiinţată şi condusă de el, culegerile „Letopiseţele Ţării Moldovii" şi, ed. a II-a, „Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei". A editat periodicele: „Dacia literară" (1840), „Propăşirea. Foaie ştiinţifică şi literară" (1844) şi „Steaua Dunării" (1855-1860). A întocmit o istorie a românilor („Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens", vol. I, perioada 1241-1792). A redactat, în emigraţie, din însărcinarea Comitetului revoluţionar moldovean, „Dorinţele partidei naţionale în Moldova" şi „Proiect de constituţie pentru Moldova". Rol important în lupta pentru unirea Principatelor. După Unire, ministru, apoi prim-min. al României (1863-1865), contribuind la adoptarea unor legi democratice, ca secularizarea averilor mănăstireşti, reforma agrară şi electorală ş.a. Ca ministru de Externe (1876, 1877-1878) şi-a legat numele de actul proclamării independenţei naţionale a României (9 mai 1877). În literatură, a abordat proza de inspiraţie autobiografică („Iluzii pierdute"), istorică („Trii zile din istoria Moldaviei"), de observare satirică a moravurilor („Fiziologia provinţialului la Iaşi"), romanul („Tainele inimii", neterminat), pamfletul ş.a. 2. **Vasile K.** (1863-1941, n. Iaşi), ziarist şi

Mihail Kogălniceanu

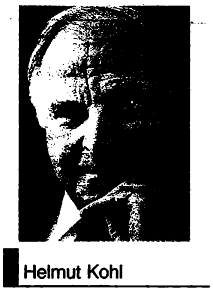

Helmut Kohl

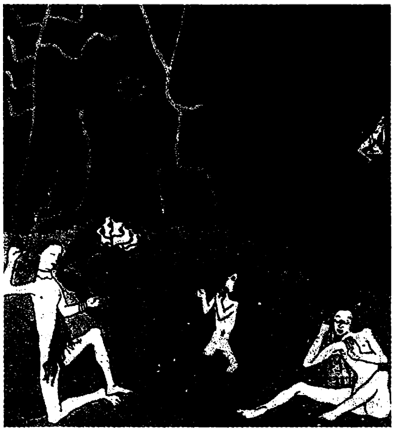

Oskar Kokoschka: „Adolescenții visători"

om politic român. Fiu al lui K. **(1)**. Între 1906 și 1907, a încercat să constituie un partid țărănesc.

KOGI, stat federal în SSV Nigeriei, pe cursul inf. al fl. Niger; 29,8 mii km^2; 2,3 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Lokoja.* Culturi de porumb, orez, bumbac, tutun, soia ș.a.

KOHL, Helmut (n. 1930), om politic german. Președinte al partidului Uniunea Creștin Democrată (1973-1998). Cancelar federal (1982-1998). Artizanul reunificării Germaniei și partizan, fără rezerve, al extinderii Uniunii Europene și al creării monedei unice („euro").

KÖHLER, Georg (1946-1995), medic german. A elaborat teoria privind mecanismele de dezvoltare și control al sistemului imunitar. A descoperit modalitatea de producere a anticorpilor monoclonali. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1984), împreună cu N. Jerme și C. Mistein.

KÖHLER, Wolfgang (1887-1967), psiholog german. Stabilit în S.U.A. (1935). Fondator, împreună cu K. Koffka și M. Wertheimer al *gestaltismului* („Psihologia gestaltismului"). Contribuții în studiul inteligenței animale („Inteligența la maimuțele antropoide").

KOHLRAUSCH 1. Rudolf K. (1809-1858), fizician german. A măsurat viteza luminii și a introdus noțiunea de *rezistivitate.* **2. Friedrich Wilhelm Georg K.** (1840-1910), fizician german. Fiul lui **K. (1)**. Contribuții în electrochimie și geomagnetism; a studiat conductivitatea electroliților *(puntea K.).* Tratate („Manual de fizică practică").

KOHN, Walter (n. 1923), chimist american. Studii privind rezonanța magnetică nucleară și metodologia evaluării în chimia cuantică. Premiul Nobel pentru chimie (1998), împreună cu J.A. Pople.

KOHOUT, Pavel (n. 1928), scriitor ceh. Stabilit în Austria (1978). A susținut „Primăvara de la Praga" și a semnat „Carta 77". Piese de teatru angajate politic („Adio, tristețe", „Omul care merge pe tavan").

KOINÉ (< fr.; gr. *koinê dialectos* „limbă comună") s.f. (LINGV.) **1.** Dialect atic incluzând elemente ioniene, care a devenit limba comună a întregii lumi grecești în epoca elenistică și romană. **2.** Variantă lingvistică ce servește comunicării între vorbitori de dialecte sau graiuri diferite.

KOIVISTO, Mauno Henrik (n. 1923), om politic finlandez. Prim-min. (1968-1970, 1979-1981) și președinte al Republicii (1982-1994).

KOJÈVE, Alexandre (1902-1968), filozof francez de origine rusă. Comentariile sale la opera lui Hegel au exercitat o influență deosebită asupra gândirii filozofice postbelice franceze („Introducere în studiul lui Hegel").

KOJIKI („Cronica faptelor vechi"), cea mai veche carte japoneză, datând din c. 712, compilată de Ōno Yasumaro, la ordinul împărătesei Gemmei, care prezintă evenimente cosmogonice, originea pur divină a dinastiei imperiale, precum și succesiunea împăraților. Monument de limbă veche japoneză.

KOK, Wim (n. 1938), economist și om politic olandez. Președinte al Partidului Muncii (din 1996). Ministru și prim-min. (1994-2002).

KOKAND, oraș în Uzbekistan, în depr. Fergana; 192,5 mii loc. (1999). Ind. metalurgică, electrotehnică, chimică, textilă și alim. Menționat din sec. 10. Distrus de mongolo-tătari (sec. 13). În 1732, pe locul cetății Eski-Kurgan a apărut noul oraș, care s-a dezvoltat treptat. Din 1740 se numește **K.**, devenind cap. hanatului omonim, cucerit în febr. 1876 de trupele ruse.

KOKCETAV, oraș în NNE Kazahstanului; 123,4 mii loc. (1999). Combinat chimic. Ind. textilă și alim. Muzeu de istorie.

KÖKEQOTA v. **Hohhat.**

KOKOSCHKA, Oskar (1886-1980), pictor, grafician, poet și dramaturg austriac. Reprezentant al expresionismului. Portrete („Herwarth Walden"), peisaje („Poduri peste Elba la Dresda"), compoziții străbătute de o atmosferă dramatică, stranie și vizionară („Mireasa vântului", „Adolescenții visători"). Poeme și drame („Orfeu și Euridice"). Memorii.

KOKURA v. **Kitakyūshū.**

KOLA, pen. în NV Federației Ruse, între Marea Albă și M. Barents; c. 100 mii km^2. Relief muntos în V (m-ții Hibini, alt. max.: 1 191 m), deluros în centru și vălurit în S, cu unele lacuri glaciare. Expl. de apatite, nefelin, nichel, fier și cupru. Orașe pr.: Murmansk, Severomarsk, Umba.

KOŁAKOWSKI, Leszek (n. 1927), filozof polonez. Exilat în 1968. Critic al materialismului dialectic („Omul fără alternativă", „Filozofia pozitivismului", „Marxism, utopie și antiutopie").

KOLAROVGRAD v. **Šumen.**

KOLAS (pe numele adevărat *Konstantin Mihailovici Mițkievici* zis *Jakub*) (1882-1956), scriitor belarus. Unul dintre creatorii literaturii moderne și ai limbii literare belaruse. Poezii, romane cu caracter autobiografic.

KOLBE, Adolf Wilhelm Hermann (1818-1884), chimist german. A studiat electroliza acizilor grași și a realizat numeroase sinteze organice (a acidului acetic, a acidului salicilic - numită și sinteza **K.**).

KOLBE, Georg (1877-1947), sculptor și litograf german. Opera sa are ca tematică predilectă nudul feminin într-o mișcare ritmică, exaltând bucuria de a trăi („Dansatoare").

KOLBE, Maximilian Maria (1894-1941), preot polonez. Franciscan. Arestat datorită activității sale de susținere a mișcării de rezistență poloneze. În 1941, internat în lagărul de concentrare de la Auschwitz, cere să fie trimis în buncărul morții în locul altui deținut. Martirizat. Canonizat (1982) de papa Ioan Paul al II-lea.

KOLBENHEYER, Erwin-Guido (1878-1962), scriitor german. A susținut teoria superiorității rasei nordice. Romane (trilogia „Paracelsus"), poeme, drame („Podul"). M. de onoare al Acad. Române (1939).

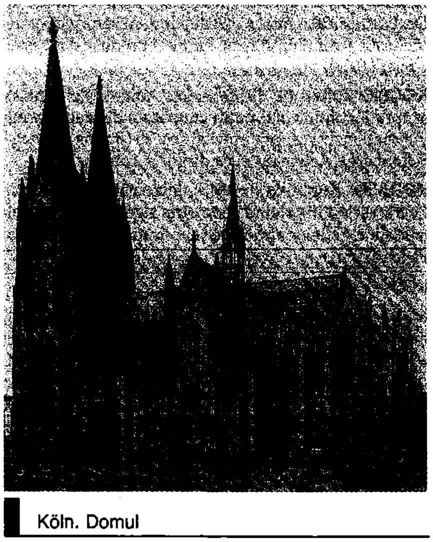

Köln. Domul

KOLCEAK, Aleksandr Vasilievici (1873-1920), amiral rus. Comandant al Flotei Mării Negre (1916-1917). Participant la Războiul civil din Rusia (1918-1920). Înfrânt de Armata Roșie în 1919, a fost prins, condamnat la moarte și executat.

KÖLESÉRI Sámuel (1663-1732), medic și erudit maghiar din Transilvania. În 1717, a publicat la Sibiu un amplu studiu despre mineritul din Transilvania.

KOLHĀPUR, oraș în SV Indiei, pe versantul de E al Gaților Occidentali; 485,1 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, alim. și textilă. Universitate. Studiouri cinematografice. Temple budiste.

KOLINGBA, André (n. 1935), general și om politic centrafrican. Președinte al Comitetului Militar de Redresare Națională (1981-1985). Președinte al Republicii Centrafricane (1981-1993) și prim-min. (1981-1991).

KOLÎMA 1. Fl. în NE Siberiei; 2 129 km. Izv. din masivul Suntar Haiata și se varsă printr-o deltă în M. Siberiei Orientale. **2.** Lanț muntos în extremitatea de E a Federației Ruse, în Siberia, extins pe c. 1 300 km în lungul țărmului M. Ohotsk. Alt. max.: 1 962 m. Zăcăminte de aur. **3.** Câmpie în NE Siberiei, străbătută de fl. K.; c. 170 mii km^2.

KOLKATA (CALCUTTA), oraș în NE Indiei, pe râul Hooghly, port în delta Gangelui și Brahmaputrei, centrul ad-tiv al statului Bengalul de Vest; 13,21 mil. loc. (2001, cu suburbiile Howrah). Metrou. Ind. iutei, constr. de mașini, produse electrotehnice, sticlă, încălț., hârtie, produse chimice și alim. Centru al ind. cinematografice. Trei universități. Întemeiat ca factorie engleză (1690), cap. a coloniei britanice India (1773-1912).

KÖLLIKER, Rudolf Albert von (1817-1905), medic, histolog și embriolog elvețian. Unul dintre fondatorii histologiei moderne. A demonstrat natura germinală a spermatozoidului.

KOLLO, Constantin Wilhelm (1874-1954, n. Iași), farmacist și chimist român. S-a ocupat de elaborarea și publicarea farmacopeilor oficiale române. Cercetări sistematice de biochimie farmaceutică.

KOLLONTAI, Aleksandra Mihailovna (1872-1952), diplomat sovietic. Ambasadoare (prima femeie din lume care a ocupat această funcție) a U.R.S.S. în Suedia (1943- 1945), a dus negocieri secrete de pace cu delegați români, atât ai lui Ion Antonescu, cât și ai Opoziției.

KOLLWITZ, Käthe (1867-1945), graficiană și sculptoriță germană. Reprezentantă a expresionismului. Cicluri de gravuri și desene remarcabile prin vigoarea și vehemența limbajului („Războiul țărănesc", „Cei vii și cei morți"). Sculpturi care exprimă în forme lapidare, tragedia umanității marcate de război („Monumentul pentru cei morți").

KOLMOGOROV, Andrei Nikolaievici (1903-1987), matematician rus. Contribuții în domeniul teoriei funcțiilor de variabilă reală și al teoriei probabilităților, pe care a constituit-o (1933) pe baze axiomatice („Conceptul de bază al teoriei probabilităților", „Introducere în teoria mulțimilor și în teoria funcțiilor"). Unul dintre fondatorii logicii constructiviste. M. de onoare al Acad. Române (1965).

KÖLN, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe Rin, în bazinul Ruhr; 962,9 mii loc. (2001). Expl. de cărbune brun. Ind. siderurgică, constr. de locomotive, vagoane, tractoare și automobile, chimică, de medicamente, poligrafică, electrotehnică, textilă și alim. Produse de parfumerie (renumita „apă de Colonia"). Centru bancar. Grădină botanică. Universitate (1388). Conservator (1850). Teatre. Muzeul de Artă Wallraf-Richartz. Monumente: Domul Sankt Peter (sec. 13), bisericile: Sankt Pantaleon (sec. 10), Sankt Georg (sec. 11) și Sankt Maria im Kapitol (sec. 11), Gross Sankt Martin (sec. 12-13), Sankt Andreas (sec. 13) și Sankt Aposteln (sec. 13); primărie (sec. 14-15). Fundat în 38 d.Hr., a primit, mai târziu, numele *Colonia.* Cucerit de franci (462); sediul unui arhiepiscopat (795). Oraș imperial (din sec. 13), a făcut parte din *Hansă.* Cucerit de francezi (1794), a intrat în componența Prusiei (1815).

KOLOKOTRONIS, Theodoros (1770–1843), general grec. Colaborator apropiat al lui *Capo d'Istria.* Unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională de sub stăpânirea otomană. Victorii asupra turcilor în Pelopones (1821–1822).

KOLOMNA, oraş în Federația Rusă, la confl. râului Moscova cu Oka; 150 mii loc. (2001). Metalurgie. Constr. de maşini. Cauciuc sintetic. Catedrala Adormirea Maicii Domnului (1552); bisericile Nikolai Posadski (sec. 17), Sf. Ioan Boguslavul (1756), Sf. Arhanghel Mihail (sec. 18). Menționat documentar în 1177.

KÖLREUTER, Josef Gottlieb (1733–1806), botanist german. Experimentând hibridarea plantelor a remarcat importanța insectelor şi a vântului în polenizarea florilor.

KOLWEZI, oraş în SSV Republicii Democratice Congo, la 25 km V de lacul de acumulare Delcommune; 417,8 mii loc. (1994). Centru minier (expl. de cupru). Ind. metalurgică şi chimică.

KOMANDOR, arh. aparținând Federației Ruse, situat în NV Oc. Pacific (M. Bering), la 200 km E de pen. Kamceatka; 1 848 km^2.

KOMAROV, Vladimir Leontevici (1869–1945), botanist şi geograf rus. A abordat probleme de evoluție şi de speciație; conducătorul colectivului ce a elaborat lucrarea „Flora U.R.S.S.".

KOMAROV, Vladimir Mihailovici (1927–1967), cosmonaut rus. A făcut parte (alături de K.P. Feoktistov şi B.B. Egorov) din echipajul primei nave cosmice, Voshod-1 (1964). Pilot pe nava Soiuz-1 (1967), s-a prăbuşit cu aceasta la reîntoarcerea pe Pământ.

KOMENSKY v. **Comenius.**

KOMI, rep. în Federația Rusă (din 1992), în NV m-ților Ural; 415,9 mii km^2; 1,1 mil. loc. (2002). Cap.: *Sîktîvkar.* Întemeiată ca reg. autonomă la 22 aug. 1921, apoi rep. autonomă (din 1936).

KOMSOMOLSK PE AMUR (KOMSOMOL'SK-NA-AMURE), oraş în extremitatea estică a Federației Ruse, port pe Amur; 281 mii loc. (2002). Siderurgie şi metalurgie. Constr. navale şi de maşini grele. Rafinarea petrolului. Ind. de prelucr. a lemnului şi alim. Hârtie şi celuloză. Pescuit. Întemeiat în 1932.

KONDAKOV, Nikodim Pavlovici (1844–1925), arheolog şi istoric de artă rus. A emigrat (1920). Preocupat de arta bizantină şi arta rusă veche. A elaborat metoda iconografică de studiere a artei medievale şi a particularităților ei tipologice („Monumentele de artă creştină de la Muntele Athos", „Emailuri bizantine", „Iconografia Fecioarei"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

KONDRATIEV, Nikolai Dmitrievici (1892–1938), economist rus. Autor al unei teorii privind marile cicluri economice (50–60 de ani), numite *ciclurile K.,* a căror schimbare este determinată de modificările calitative ale vieții economice. Arestat (1930) şi executat (1938) în timpul epurărilor staliniste.

KONEV, Ivan Stepanovici (1897–1973), mareşal sovietic. A comandat fronturile: de Vest (sept.–oct. 1941, aug. 1942, mart. 1943), Kalinin (oct. 1941–aug. 1942), de Nord-Vest (mart. 1943), de Stepă (iun.–oct. 1943), 2 (oct. 1943) şi 1 Ucrainene (mai 1944–mai 1945); comandant-şef al forțelor armate unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia (1955–1956) şi al grupului de armate sovietice în Germania (1961–1962). Memorii.

KONGUR, vârf în m-ții Pamir, situat în NV R.P. Chineze, constituind alt. max. a acestora (7 719 m).

KÖNIG, René (1906–1992), sociolog german. Exponent al şcolii structural-funcționaliste. Contribuții în cercetarea comunităților sociale („Sociologia comunității", „Puterea modei").

KÖNIGGRÄTZ v. **Hradec Králové.**

KÖNIGSBERG v. **Kaliningrad (2).**

KONOE Fumimaro, prinț (1891–1945), om politic japonez. Prim-min. (1937–1939, 1940–1941); promotor al politicii expansioniste a Japoniei în China. S-a sinucis.

KONOPNICKA, Maria (1842–1910), scriitoare poloneză. Poeme lirice şi epice exprimând idei democratice („Credo", „Zilele de suferință şi tristețe") sau evocând tragismul condiției de emigrant („Pan Balcer în Brazilia") sau de inspirație națională. Literatură pentru copii.

KONORSKI, Jerzy (1903–1973), fiziolog polonez. A studiat semnificația funcțională a diverselor sectoare ale scoarței cerebrale, reflexele condiționate şi organizarea neuronală. M. coresp. al Acad. Române (1965).

KONSTANTINOV, Aleko (1863–1897), scriitor bulgar. Proză satirică. Creatorul unui celebru personaj comic, Bai Ganiu (din romanul cu acelaşi titlu). Note de drum („Până la Chicago şi înapoi").

KONTESCHWELLER, Mihail (1897–1947, n. Craiova), inginer şi inventator român. Autor al lucrării „Telemecanica" (1937), una dintre primele în domeniu. A realizat prima experiență de teleghidaj din România (1934).

KON-TIKI, expediție (1947) condusă de antropologul norvegian *Thor Heyerdahl.*

KONWICKI, Tadeusz (n. 1926), scriitor şi regizor polonez. Proză despre generația războiului („Mica Apocalipsă") şi mişcarea „Solidaritatea" („Răsărit de lună, apus de lună"). Filme („Ultima zi de vară", „Sărbătoarea Tuturor Sfinților", „Atât de departe, atât de aproape").

KONWITSCHNY, Franz (1901–1962), dirijor german. Remarcabil în interpretarea muzicii clasice şi romantice germane.

KONYA, oraş în Turcia, în SV pod. Anatoliei, la 1 027 m alt.; 761,1 mii loc. (2000). Ind. textilă, de prelucr. a pieilor, alim. Important centru al artei medievale turceşti, cu numeroase monumente: moscheea cu mormântul sultanului selgiucid Ala ad-Din Kai-Kubad I (sec. 13), Ince Minare (sec. 13), Karatay Medrese (sec. 13), azi Muzeu de ceramică, Sirçali Medrese (sec. 13), azi Muzeul de Antichități Otomane ş.a. Fundat de frigieni (milen. 3 î.Hr.). Cucerit de romani (133 î.Hr.), care l-au denumit *Iconium.* În stăpânirea turcilor selgiucizi (sec. 11), a devenit cap. Sultanatului de Iconium (Sultanatul de Rum); cucerit de mongoli la începutul sec. 13; a intrat apoi în componența Imp. Otoman (1475).

KOONING, Willem de (De KOONING Willem) (1904–1997), pictor american de origine olandeză. Influențat de avangarda europeană şi de *gestualismul* american. Reprezentări feminine cu tentă abstracționist-lirică (ciclul „Femei").

KOOPMANS, Tjalling Charles (1910–1985), economist american de origine olandeză. A elaborat teoria alocării optime a resurselor limitate („Utilizarea eficientă a resurselor"). Studii legate de metodele econometrice („Introducere statistică în dinamica modelului economic"). Premiul Nobel pentru economie (1975), împreună cu L.V. Kantorovici.

KOOTENAY (KOOTENAI sau **KUTENAI) 1.** Râu în SV Canadei şi NV S.U.A., tributar lacului **K.**; 655 km. Izv. din m-ții Stâncoşi, curge pe direcția N–S, traversând Parcul Național **K.** şi lacul de acumulare Koocanusa, la S de care îşi schimbă direcția de curgere către N, vărsându-se apoi în L. **K. 2.** Lac în SV Canadei (British Columbia), la poalele de V ale masivului Purcell (Columbia Mountains); 435 km^2. **3.** Parc național în SV Canadei (British Columbia), în m-ții Stâncoşi, pe cursul superior al râului **K.**

KOPAONIK, culme muntoasă în partea centrală a Serbiei, extinsă pe 75 km lungime. Alt. max.: 2 017 m (vf. Pancicev). Zăcăminte de zinc şi plumb. Sporturi de iarnă.

KOPETDAG, lanț muntos în Asia Centrală, la granița Iranului cu Turkmenistanul, extins pe c. 450 km lungime şi c. 40 km lățime. Alt. max.: 2 942 m (vf. Rîzeh). Zăcăminte de mercur ş.a.

KOPITAR, Jernej (Bartolomeus) (1780–1844), lingvist şi filolog sloven. Specialist în slavistică („Gramatica limbii slave din Craina, Carintia şi Stiria"). A editat „Codex Clozianus", cel mai vechi monument de limbă slavă cu alfabet glagolitic.

KOPP, Hermann (Franz Moritz) (1817–1892), chimist german. A determinat legătura între proprietățile fizice şi compoziția chimică a substanțelor şi a construit barometrul diferențial (1837). Autor al unei „Istorii a chimiei".

KÖPPEN, Wladimir Peter (Vladimir Petrovici) (1846–1940), meteorolog şi climatolog german de origine rusă. A întocmit o clasificare a tipurilor climatice, bazată pe raportul dintre temperatură şi precipitații.

KOPPERS, Wilhelm (1886–1961), etnolog german. Promotor al teoriei ariilor de influență culturală. Cercetări la indienii din Țara de Foc (1921–1922) şi în India peninsulară (1938).

KÖPRÜLÜ (KÜPRÜLÜ), familie de viziri otomani de origine albaneză. Însemnat rol politic şi militar în Imp. Otoman, în sec. 17–18. Mai importanți: **1. Mehmed-paşa K.,** mare-vizir (1656–1661). A restabilit ordinea în Asia Mică, a reorganizat armata, i-a înfrânt pe venețieni (1657) şi a luptat împotriva Țărilor Române (1657–1661). **2. Fazil Ahmed-paşa K.,** mare-vizir (1661–1676). Fiul lui **K. (1)**. A continuat politica de centralizare a statului şi a purtat războaie cu Austria (1663–1664), Veneția şi Polonia (1672–1676, repurtând victoria de la Hotin, în 1673). **3. Fazil Mustafa-paşa K.,** mare-vizir (1689–1691). Frate cu **K. (2)**. A reorganizat administrația, armata, finanțele şi politica fiscală; a fost înfrânt şi ucis (aug. 1691) în bătălia cu austriecii de la Slankamen.

KORAÏS, Adamantios (1748–1833), filolog grec. Stabilit la Paris (1788). A sprijinit aspirația de libertate a poporului grec, făcând apel la patrimoniul cultural clasic. A elaborat primul dicționar al limbii greceşti moderne. Considerat părintele literaturii naționale moderne.

KORBUT, Olga (n. 1955), gimnastă belarusă. Campioană a lumii (1974) şi medaliată cu aur la Jocurile Olimpice de la Montréal (1976).

KORĆË (KORĆA), oraş în SE Albaniei, la S de L. Ohrida; 65,3 mii loc. (2001). Expl. de huilă. Ind. textilă, piel., a sticlăriei, tutunului şi alim. Moschee (sec. 16).

KORČULA, ins. croată în partea de E a M. Adriatice, în apropierea țărmului dalmatic; 276 km^2. Măslini, citrice. Viticultură. Pescuit. Turism.

KORDA, Sir Alexander (Sándor Kellner) (1893–1956), regizor şi producător britanic de film, de origine ungară. Cinematograful britanic îi datorează epoca sa de aur din anii '30. Unul dintre promotorii filmului în culori, („Viața particulară a lui Henric al VIII-lea", „Lady Hamilton", „Hoțul din Bagdad", „Cartea junglei").

KORDOFAN (KURDUFĀN), reg. fizico-geografică în partea central-vestică a Sudanului, între valea Nilului (la E) şi reg. Darfur (la V), acoperită cu nisip (500–1 000 m alt.), din care apar înălțimi stâncoase până la 1 460 m alt. Fragmentată de mai multe ueduri.

KORE (< fr.; {s} gr. „fată") s.f. Tip de statuie grecească, deseori colorată (sec. 7–5 î.Hr.), reprezentând o fată drapată cu veşminte lungi, în falduri, şi plete ondulate; mai cunoscute sunt cele din Ionia şi Attica.

KORE v. **Persefona.**

KORFANTY, Wojciech (1873–1939), om politic polonez. Ca membru al societății naționaliste secrete „Z", a luptat împotriva încercărilor de germanizare a polonezilor din Silezia Superioară, culminând cu puciul din 1921.

KORHOGO, oraş în partea de N a Republicii Côte d'Ivoire; 109,6 mii loc. (1988). Ind. textilă şi de decorticare a orezului.

KORIACI, district autonom în Federația Rusă, în N pen. Kamceatka; 301,5 mii km^2; 28,5 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Palana.* Relief muntos (alt. max.: 2 562 m). Vegetație de tundră.

KÓRINTHOS v. **Corint.**

KŌRIYAMA, oraş în Japonia (Honshū); 334,8 mii loc. (2000). Constr. de maşini. Ind. chimică, textilă şi alim. Constr. de instrumente de precizie şi aparate electrice.

KORJINSKI, Dmitri Sergheevici (1899–1985), geolog rus. Contribuții fundamentale la studiul proceselor de metasomatoză, dezvoltând teorii referitoare la termodinamica sistemelor naturale şi metodele de analiză a paragenezelor minerale.

KORN, Arthur (1870–1945), fizician german. Stabilit în S.U.A. (1939). A dezvoltat teoria potențialilor. Experiențe de fototelegrafie (1903), realizând o transmisie de imagini între München și Berlin.

KORNBERG, Arthur (1918–2007), biochimist american. A descoperit rolul enzimelor în metabolismul acizilor oxiribonucleici („Structura enzimatică a ADN-ului"). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1959), împreună cu S. Ochoa.

KORNBERG, Roger D. (n. 1947), biochimist american. Studii privind informația genetică de la care A.D.N-ul este copiat la A.R.N. Premiul Nobel pentru chimie (2006).

KORNE, Radu (1895–1949, n. București), general român. S-a distins în bătăliile purtate de armata română pe Frontul de Est (luptele din N Basarabiei, ofensiva spre Nipru și din pen. Crimeea). Arestat (1944–1945, apoi în 1948), a murit în închisoare.

KÖRNER, Karl Theodor (1791–1813), scriitor romantic german. Cântece patriotice („Liră și spadă"). Mort pe câmpul de luptă împoriva armatei lui Napoleon.

KORNILOV, Lavr Gheorghievici (1870–1918), general rus. Unul dintre conducătorii mișcării albgardiste. În aug. 1917 a încercat să ia puterea. Fiind declarat rebel, a organizat și comandat (nov. 1917–apr. 1918) o armată de voluntari. A murit în luptă.

KOROLENKO, Vladimir Galaktionovici (1853–1921), scriitor rus. Maestru al prozei scurte. Nuvele și povestiri inspirate de natură și apropierea de oamenii simpli („Muzicantul orb", „Visul lui Makar" - capodopera sa).

KOROLIOV, Serghei Pavlovici (1906–1966), inginer ucrainean. A condus construcția primei rachete sovietice cu combustibil lichid (1933), iar mai târziu, în fruntea programului spațial sovietic, pe cea a sistemelor de rachete pentru lansarea primilor sateliți artificiali ai Pământului („Sputnik" – 4 oct. 1957) și a primelor nave cosmice de tipul „Vostok" și „Voshod".

KOROŠEC, Anton (1872–1940), preot și om politic sloven. Unul dintre fondatorii Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. De mai multe ori ministru și prim-ministru (iul.–dec. 1928). S-a opus politicii dictatoriale a lui Aleksandru I și a devenit un adept fervent al independenței Sloveniei.

KÖRÖSI CSOMA Sándor (1784–1842, n. Chiuruș), lingvist și călător maghiar din Transilvania. A studiat la mănăstirile budiste limba, literatura și cultura tibetană („Dicționar sanscrit-tibetan-englez", „Gramatica limbii tibetane").

KÖRÖSSY Iancsy (n. 1927, Cluj), pianist și compozitor român de jazz. Stabilit în Germania, apoi în S.U.A. Activitate solo și ca pianist în diverse formații. A compus teme de jazz („Sorrow", „Meditation").

KORSAKOV, Serghei Sergheievici (1854–1900), psihiatru rus. Fondatorul școlii ruse de psihiatrie. A descris (1897) o tulburare mintală caracterizată prin amnezie, în special a evenimentelor recente („Curs de psihiatrie").

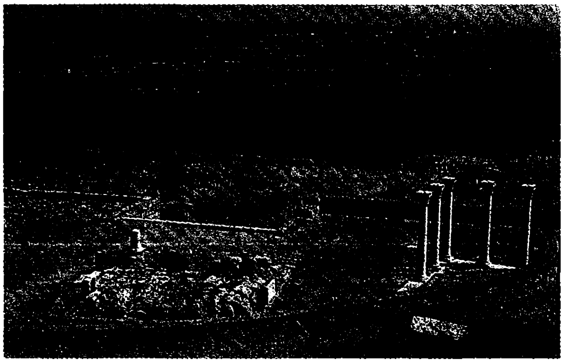
Kos. Ruinele templului lui Asclepios

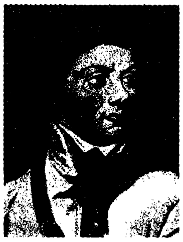
Tadeusz Kościuszko

KORTRIJK (COURTRAI), oraș în Belgia, pe râul Leie; 74,5 mii loc. (2002). Ind. lânii și a bumbacului. Bisericile St. Martin (sec. 13) și Notre Dame (sec. 12–13, construită pe locul unei capele din sec. 7). Podul Broelbrug (c. 1400). Primărie (sec. 15). V. și *Courtrai.*

KORYO, formațiune statală din Ev. Med., întemeiată de Wang Kon, în partea central-vestică a pen. Coreea (918–1392), dar care a cuprins ulterior în hotarele sale cea mai mare parte a pen. La început, cap. a fost în orașul Kaesong, apoi, din 1232, în orașul Kanghwa. Denumirea K. a fost preluată de europeni sub forma de Coreea.

KORZYBSKY, Alfred Habdank Skarbek (1879–1950), lingvist polonez. Stabilit în S.U.A. (1940). A inițiat o „semantică generală" potrivit căreia semnificatul unei expresii verbale ar corespunde reacției pe care acesta o induce în sistemul nervos („Introducere în sistemele nonaristotelice și în semantica generală").

KOS, ins. grecească în arh. Sporadele de Sud, în apropierea litoralului turcesc; 290 km^2. Citrice, bumbac, tutun. Pescuit. Creșterea ovinelor. Ruinele templului lui Asclepios; cetate (sec. 14).

KOSHIBA, Masatoshi (n. 1926), fizician japonez. Contribuții la identificarea neutrinilor cosmici. Premiul Nobel pentru fizică (2002), împreună cu R. Davis și R. Giacconi.

KÓS Károly (n. 1919, sat Stana, jud. Sălaj), etnograf maghiar din România. Inițiatorul seriei de monografii de artă populară maghiară din Transilvania și al volumelor etnografice „Népismereti Dólgozatok" (Studii de etnografie).

KOSCINA, Sylva (1933–1994), actriță italiană de film de origine croată. Temperament exuberant. Roluri de vampă, uneori parodiindu-le („Soții periculoase", „Femei pentru o vară").

KOŚCIUSKO, masiv muntos cristalin în NE Alpilor Australieni. Alt. max.: 2 228 m (cel mai înalt vf. al continentului).

KOŚCIUSZKO, Tadeusz (Andrzej Bonawentura) (1746–1817), ofițer și om politic polonez. În 1776–1783 a participat la Războiul de Independență a Coloniilor Engleze din America de Nord. Conducător al răscoalei de eliberare a poporului polon împotriva Rusiei și Prusiei (1794), **K.** a fost proclamat comandant suprem de către insurgenți. După înfrângerea răscoalei, a fost întemnițat în Rusia (până în 1796), apoi a trăit în emigrație (S.U.A., Franța și Elveția).

KOŠICE, oraș în E Slovaciei; 236 mii loc. (2002). Ind. siderurgică, alim., a porțelanului, de prelucr. a lemnului. Universitate. Catedrala Sf. Elisabeta (1382–1417), în stil gotic; capela Sf. Mihail (sec. 13). Muzeu al tehnicii.

KOSÎGHIN, Aleksei Nikolaevici (1904–1980), om politic sovietic. Funcții importante în conducerea de partid și de stat. Președintele Consiliului de Miniștri (1964–1980).

KOSMA, Joseph (József) (1905–1969), compozitor francez de origine ungară. A compus numeroase cântece („Feuilles mortes", „Barbara"). Muzică de film („Marea iluzie"), spectacole.

KOSOVEL, Srečko (1904–1926), poet sloven. Volumul său „Poezii" (publicat postum) dezvăluie un suflet interiorizat, măcinat de problema existenței, a căutării lui Dumnezeu, a degradării valorilor spirituale.

KOSOVO și METOHIA, prov. autonomă în partea de S a Serbiei, la granița cu Albania și Macedonia; 10,9 mii km^2; 2,1 mil. loc. (2007), din care c. 82% albanezi, 5,3% sârbi, 2,7% alții. Cap.: *Priština.* În 2008, în urma referendumului anterior, și-a proclamat unilateral independeța în urma unor alegeri recunoscută de majoritatea statelor din U.E. și de S.U.A. Relief preponderent muntos (alt. max. 2 656 m), mici câmpii în SV (Metohia) și E (Kosovopolje). Exploatări de polimetale. Culturi de cereale, vii, livezi; în SV castani și migdali.

KOSOVOPOLJE (Câmpia Mierlei), câmpie în Serbia. Aici au avut loc două importante bătălii: în iun. 1389, armatele sârbo-bosniace (ajutate, probabil, de un corp de oaste românesc), au fost înfrânte de turci, Serbia devenind vasală Imp. Otoman; în oct. 1448, armata lui Iancu de Hunedoara, susținută de oșteni din Țara Românească și Moldova, a fost înfrântă de otomanii conduși de sultanul Murad II.

KOSSEL 1. Karl Martin Leonhard Albrecht K. (1853–1927), fiziolog și chimist german. Cercetări privind biochimia substanțelor albuminoide, derivații acizilor nucleici și formarea ureei. A izolat (1885) adenina și a descoperit (1894) timina și (1896) histidina. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1910). **2. Walther Ludwig Iulius Paschen Heinrich K.** (1888–1956), fizician german. Fiul lui **K. (1)**. A elaborat teoria electrovalenței și a cercetat spectrele de raze X și γ, studiind fenomenele de difracție și de interferență. A descoperit legea deplasărilor spectrale.

KOSSUTH Lajos (1802–1894), om politic și publicist ungur. Unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848–1849 din Ungaria. Guvernator general al Ungariei după declararea independenței (14 apr.–13 aug. 1849). După înfrângerea revoluției, a emigrat în Turcia, de aici în Marea Britanie, stabilindu-se apoi în Italia, la Torino, unde a și murit.

KOSTÎCEV, Pavel Andreevici (1845–1895), agronom și pedolog rus. A studiat rolul vegetației în formarea solului, metodele de lucrare și de îngrășare a acestuia, contribuind la punerea bazelor pedologiei aplicate și la modernizarea agriculturii.

KOSTROMA, oraș în Federația Rusă, port pe Volga; 279,4 mii loc. (2002). Ind. textilă. Uzine constr. de utilaj ind.; șantiere navale; prelucr. lemnului. Muzee. Teatre. Biserica mănăstirii Ipatievski cu hramul Sf. Treime (sec. 13). Mănăstiri și biserici (sec. 16–18). Fundat în 1152.

KOSZALIN, oraș în NV Poloniei; 111,6 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. electrotehnică, textilă, de prelucr. a lemnului și alim. Fundat în sec. 12.

KOSZTOLÁNYI Dezsò (1885–1936), scriitor ungur. Reprezentant al estetismului. Lirică elegiacă („Plângerile sărmanului copil") sau exprimând singurătatea omului modern („Pâine și vin"); nuvele și romane de analiză psihologică („Ciocârlia", „Zmeul de aur", „Draga Ana" - capodoperă a analizei psihologice maghiare).

KOTA (KOTAH), oraș în India (Rājasthān); 695,8 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică. Centrală nucleară. Covoare. Temple. Fundat în sec. 14.

KOTA BAHARU (KOTA BAHRU), oraș în Malaysia, în pen. Malacca, port la M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Kelantan; 233,6 mii loc. (2000). Ind. de prelucr. a lemnului. Artizanat.

KOTA KINABALU, oraș în Malaysia, în N ins. Borneo, port la M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Sabah; 305,3 mii loc. (2000). Distrus în timpul celui de al Doilea Război Mondial, a fost refăcut. S-a numit *Jesselton.*

KOTARBIŃSKI, Tadeusz (1886-1981), filozof și logician polonez. Contribuții în domeniul teoriei științei și al logicii formale („Lecție de istorie a logicii", „Gnoseologie").

KÖTELES Sámuel (1770-1831), iluminist maghiar din Transilvania. Adept al monarhiei parlamentare. Kantian („Enciclopedia filozofiei").

KOTLIAREVSKI, Ivan (1769-1838), poet și dramaturg ucrainean. Inițiatorul literaturii moderne naționale. Poemul burlesc („Eneida travestită"); comedii.

KOTLIN, ins. aparținând Federației Ruse, situată în M. Baltică (G. Finic), la 26 km V de Sankt-Peterburg; c. 16 km². În 1703, aici s-a construit fortăreața Kronștadt.

KOTONSKI, Wlodzimierz (n. 1925), compozitor polonez. Pionier al muzicii electroacustice („Microstructuri", „Klangspiele"). Renunță la folclorism, în favoarea serialismului.

KOTOR, oraș în Muntenegru, pe țărmul golfului omonim al M. Adriatice; 22,5 mii loc. (1999). Port maritim. Constr. și reparații navale. Ind. chimică, de prelucr. a lemnului și alim. Catedrală romanică (1166) și biserica Sf. Luca (1195). Menționat documentar în sec. 7. Colonie venețiană (1420-1797), cu numele de *Cattaro.*

KOTT, Jan (1914-2001), critic literar american de origine poloneză. Eseuri de critică dramatică reînnoind concepția despre teatrul elisabetan („Shakespeare, contemporanul nostru"); tragedia antică greacă („Hrana zeilor").

KOTTE, oraș în Republica Sri Lanka, la 11 km E de Colombo; 109 mii loc. (1990). Cap. a regatului singalez omonim (1415-1597).

KOTZEBUE 1. August Friedrich Ferdinand von K. (1761-1819), dramaturg german. Director al teatrelor din Viena (1797-1799) și Weimar (1791-1817). A trăit mult timp la Curtea țarilor Pavel I și Aleksandru II, al căror consilier a fost. Autor a peste 200 de lucrări. **2. Otto Evstafievici K.** (1788-1846), navigator rus de origine germană. Fiul lui **K. (1).** A întreprins două călătorii în jurul lumii (1815-1818 și 1823-1826), descoperind numeroase ins. și atoli. **3. Wilhelm von K.** (1813- 1887), scriitor și diplomat german. Fiul lui K. **(1).** Căsătorit cu Aspazia Cantacuzino. Consul la Iași. Proză inspirată din realitățile românești („Tablouri și schițe din Moldova", romanul „Laskar Viorescu"). A tradus din poeziile populare culese de V. Alecsandri. M. de onoare al Acad. Române (1884).

KOȚIUBINSKI, Mihail Mihailovici (1864-1913), scriitor ucrainean. Nuvele și romane cu tentă psihologică („Răsul", „Caii nu sunt vinovați", „Fata morgana").

KOUCHNER, Bernard (n. 1939), om politic francez. Înalt funcționar O.N.U. (administrator civil) în Kosovo (1999-2001). Fondator al organizațiilor „Medici fără frontiere" (1971) și „Medicii lumii" (1980). Min. de Externe al Franței (din 2007).

KOUROS (< fr.; gr. „băiat") s.m. Tip de statuie grecească (sec. 7-5 î.Hr.) reprezentând un tânăr atlet, în picioare, cu mușchii încordați și un zâmbet în colțul gurii.

KOUSSEVITSKI (KUSEVITSKY), Serghei (Sérge) Aleksandrovici (1874-1951), dirijor american de origine rusă. A fondat, la Moscova, propria orchestră (1908) și editură muzicală (1909). Concertele „K" la Paris (1921-1928). Dirijor al orchestrei simfonice din Boston (1924-1949). Repertoriu bogat în creații contemporane și ale compozitorilor ruși sau francezi.

KOUWENHOVEN, William Bennett (1886-1975), inginer american. A elaborat o serie de dispozitive și tehnici de resuscitare a inimii (a inventat un defibrilator electric și o metodă de masaj cardiac extern).

KOVAČ, Michal (n. 1930), economist și om politic slovac. Ultimul președinte al Parlamentului federal cehoslovac (1992). Președinte al Republicii Slovace (1993-1998).

KOVAČIĆ, Ante (1854-1889), scriitor croat. Remarcabil romancier realist. A ilustrat insistent tema dezrădăcinării („La registratură").

KOVAČIĆ, Ivan Goran (1913-1943), scriitor croat. Poeme antifasciste („Groapa comună"), nuvele de inspirație rurală („Zilele mâniei"). A murit ca partizan.

KOVÁCS György (1910-1977, n. Cluj), actor maghiar din România. S-a remarcat în „Unchiul Vanea", „Moartea unui artist". Roluri în filme („Pădurea spânzuraților", „Dacii", „Serata").

KOVÁCS György (n. 1911, sat Cușmed, jud. Harghita), scriitor și publicist maghiar din România. Romane („Comoara Kristofilor") și povestiri („Trandafirul lui Dali Jóska"), evocând satul transilvănean. Reportaje.

KOVÁCS Zoltán (n. 1913, Cluj), pictor maghiar din România. Peisaje și compoziții inspirate din viața satului, caracterizate printr-un colorit viu.

KOVALEVSKAIA, Sofia Vasilievna (1850-1891), matematiciană rusă. Soția lui V.O. Kovalevski. Contribuții în domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale, a integralelor abeliene și în mecanică.

KOVALEVSKI 1. Aleksandr Onufrievici K. (1840-1901), zoolog rus. Cercetări de embriologie comparată și de histologie experimentală. **2. Vladimir Onufrievici K.** (1842-1883), paleontolog rus. Frate cu **K. (1).** A studiat paleontologia mamiferelor copitate (a calului) și legăturile lor filogenetice.

KÓVAR s.n. Aliaj ternar cu compoziția 54% fier, 27% nichel și 19% cobalt; are coeficientul de dilatare termică egal cu al sticlei și al platinei și este folosit în fabricarea becurilor electrice, a tuburilor electronice etc.

KOVNO v. **Kaunas.**

KOVROV, oraș în partea de V a Federației Ruse, pe râul Kleazma; 155,6 mii loc. (2002). Nod feroviar. Constr. de mașini; produse textile și alim. Biserica Nașterea Domnului (1778). Menționat documentar ca oraș în 1796.

KOWALSKI, Piotr (n. 1927), pictor francez de origine poloneză. Utilizează metode și tehnici complexe (din electronică, holografie) pentru a vizualiza concepte privind spațiul, energiile, iradierea („Mașina pseudodidactică", „Cub electronic").

KOWARSKI, Lev (1907-1979), fizician francez de origine rusă. Împreună cu H. Halban și Fr. Joliot-Curie, a descoperit (1939) emisia de neutroni în timpul fisiunii uraniului. A participat la construirea primului (1948) și a celui de-al doilea (1952) reactor nuclear pe bază de apă grea.

KOWLOON v. **Jiulong.**

KOYRÉ, Alexandre (1892-1964), istoric francez al științei și filozofiei, originar din Rusia. Cercetări consacrate dezvoltării gândirii științifice moderne („De la lumea închisă la universul infinit", „Revoluția astronomică").

KOZHIKODE, oraș în SV Indiei (Kerala), port pe coasta Malabar; 436,5 mii loc. (2001). Fabrici textile și de prelucr. a lemnului. Vizitat de Vasco da Gama (1498). Vechea denumire: *Calicut.*

KOZINȚEV, Grigori Mihailovici (1905-1973), regizor rus. Filme de avangardă, împreună cu Leonid Trauberg, urmărind inovarea limbajului artistic în cinematografia anilor '20-'30 („Mantaua", „Noul Babilon", trilogia despre Maxim). Ulterior ecranizări: „Don Quijote", „Hamlet", „Regele Lear".

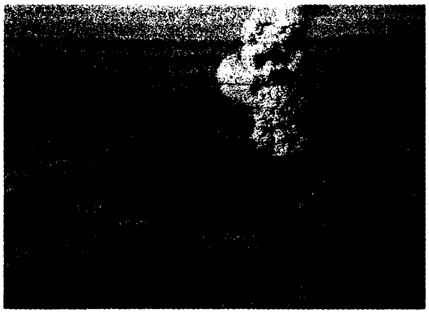

Krakatau, în timpul erupției din 1973

Kr, simbol chimic pentru *kripton.*

KRA, istm în Thailanda, care leagă Indochina de pen. Malacca, între G. Siam (la E) și M. Andaman (la V). Lățime: 42 km. Relief muntos granitic.

KRAEPELIN, Emil (1856-1926), psihiatru german. Unul dintre fondatorii psihiatriei moderne, punând accentul pe cauzele biologice și genetice ale afecțiunilor psihice. A propus o sistematizare larg acceptată a psihozelor. Lucrări de psihiatrie și de psihologie experimentală.

KRAFFT (KRAFT), Adam (1460-1508/1509), sculptor german. Reprezentant al artei gotice. A executat la Nürnberg opere de o intensă expresie dramatică („Drumul Crucii", „Încoronarea Fecioarei", tabernacolul bisericii Sf. Laurențiu).

KRAFFT-EBING, Richard Freiherr von (1840-1902), psihiatru german. A acordat o atenție specială perversiunilor și deviațiilor vieții sexuale.

KRAG, Jens Otto (1914-1978), om politic social-democrat danez. Prim-min. (1962-1968, 1970-1972).

KRAG, Thomas Peter (1868-1913), scriitor norvegian. Principal reprezentant al neorealismului anilor '90, evocând cu umor bucuria de a trăi, dragostea pentru țara sa („Șarpele de bronz", „Comandantul Knarren și prietenii lui"). Poeme („Cântecele Sudului").

KRAGUJEVAC, oraș în Serbia, la 96 km SE de Belgrad; 146,8 mii loc. (2002). Metalurgie. Constr. de automobile, de aparataj electrotehnic și biciclete; întreprinderi textile, de produse farmaceutice și alim. Cap. Serbiei (1818-1839).

KRAKATAU (KRAKATOA sau **RATAKA),** ins. vulcanică situată în str. Sunda, între ins. Java și Sumatera, distrusă în proporție de două treimi la 26-28 aug. 1883 de explozia vulcanului K. (c. 40 mii de victime). Supr. rămasă după explozie: 10,5 km².

KRAKÓW v. **Cracovia.**

KRÁL', Janko (1822-1876), poet slovac. Lirică romantică, byroniană („Drama lumii").

KRAMÁŘ, Karel (1860-1937), om politic ceh. Promotor al panslavismului; a condus lucrările Congresului slav de la Praga (1908). Șeful primului guvern al statului independent cehoslovac (1918-1919).

KRAMATORSK, oraș în Ucraina, în partea centrală a bazinului Donețk; 181 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, metalurgică, cocsochimică, a cimentului, alim.

KRAMER, Stanley (n. 1913), producător și regizor american de film. Creații ce tratează subiecte „fierbinți" ca rasismul, războiul atomic, intoleranța socială („Lanțul", „Procesul maimuțelor", „Procesul de la Nürnberg", „Ghici cine vine la cină?"); comedii burlești („O lume nebună, nebună, nebună"). Premiul Oscar (1961) pentru întreaga activitate.

KRAMERS, Hendrik Anthony (1894-1952), fizician olandez. Contribuții esențiale la teoria mecanicii cuantice („Bazele teoriei cuantice", „Teoria cuantică a electronului și a radiației").

KRAMSKOI, Ivan Nikolaevici (1837-1887), pictor rus. Critic și teoretician de artă, inițiatorul și conducătorul grupării *peredvijnicilor.* Portrete valoroase prin forța de caracterizare psihologică („L.N. Tolstoi", „N.A. Nekrasov"). Tablouri cu tematică filozofico-religioasă, dezvăluind complexe trăiri sufletești („Hristos în pustie", „Rugăciunea lui Moise în timpul traversării Mării Roșii").

KRANJEC, Miško (1908-1983), scriitor sloven. Nuvele („Surâsul") consacrate vieții rustice și romane dedicate vieții partizanilor („Pădurea se trezește").

KRAS v. **Karst.**

KRASICKI, Ignacy (1735-1801), prelat şi scriitor polonez. Iluminist. Arhiepiscop de Gniezno (1795). Creator al romanului modern naţional („Aventurile lui Nikolai Doświadczyński"). Celebru prin „Fabule şi apologuri".

KRASÍŃSKI, Zygmunt, conte (1812-1859), scriitor polonez. Drame romantice, evocând conflictul dintre aristocraţie şi democraţie („Comedia nedivină") sau oferind o viziune grandioasă asupra Romei antice („Iridion"). Lirică intimă („Cartea rugăciunilor").

KRASNODAR, oraş în SV Federaţiei Ruse, pe Kuban; 644,8 mii loc. (2002). Prelucr. petrolului. Constr. de maşini. Fabrici de încălţ., conf. şi produse alim. Muzeu de arheologie şi istorie. Două universităţi. Fundat în 1793. Până în 1920 s-a numit *Ekaterinodar*.

KRASNOIARSK, oraş în partea de E a Federaţiei Ruse, port pe Enisei; 911,7 mii loc. (2002). Hidrocentrală (6 000 MW). Uzină de aluminiu. Constr. navale, de utilaj greu, maşini agricole şi televizoare; produse chimice; fabrici de ciment, mobilă, hârtie, textile etc. Două universităţi, 13 institute de învăţământ superior. Biserica Buna-Vestire (1804-1812). Fundat în 1628.

KRASZEWSKI, Józef Ignacy (1812-1887), prozator polonez. A contribuit la fundamentarea romanului polonez, printr-o vastă operă cu tematică socială şi istorică („În vremea lui Sigismund", „Contesa Cosei", „Sfinxul").

KRAŞENINNIKOV, Stepan Petrovici (1711-1755), geograf rus. Fondatorul speologiei şi etnografiei ruse. Cercetări complexe în Siberia Orientală (1735-1736) şi Kamceatka (1737-1741).

KRAUS, Georg (1607-1679, n. Sibiu), cronicar german din Transilvania. În lucrarea sa „Cronica Transilvaniei" (1608-1665) prezintă informaţii privind istoria celor trei ţări române.

KRAUS, Karl (1874-1936), scriitor austriac. Epigramist. Critic literar şi polemist. Drame antirăzboinice, apocaliptice („Ultimele zile ale omenirii", „A treia noapte a Valpurgiilor" - postum).

KRAUSS, Clemens (1893-1954), dirijor şi pianist austriac. Director al operelor din Viena (1929), Berlin (1935) şi München (1937). Remarcabil interpret al muzicii lui Mozart şi Strauss.

KRAUSS, Werner (1884-1959), actor german de teatru şi film. Reprezentant al cinematografului expresionist din anii '20 („Cabinetul doctorului Caligari", „Cioburi", „Uliţa durerii", „Tartuffe"), ale cărui trăsături le păstrează pe parcursul întregii cariere („Robert Koch", „Evreul Süss", „Paracelsus").

KRAUSS, Werner (1900-1976), filolog german. Contribuţii privind limbile romanice şi istoria literaturii germane („Studii referitoare la iluminismul german şi francez"). M. coresp. al Acad. Române (1965).

KRAUZE, Zygmunt (n. 1938), compozitor polonez. Activitate intensă de promovare a muzicii noi. Concepţie componistică în filiaţia muzicii minimaliste americane. Muzică instrumentală şi electroacustică.

KREBS, Edwin (n. 1918), biochimist american. A descoperit *kinazele* şi *fosfatazele* şi a stabilit rolul acestor proteine în reglarea funcţionării celulelor vii. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1992), împreună cu E.H. Fischer.

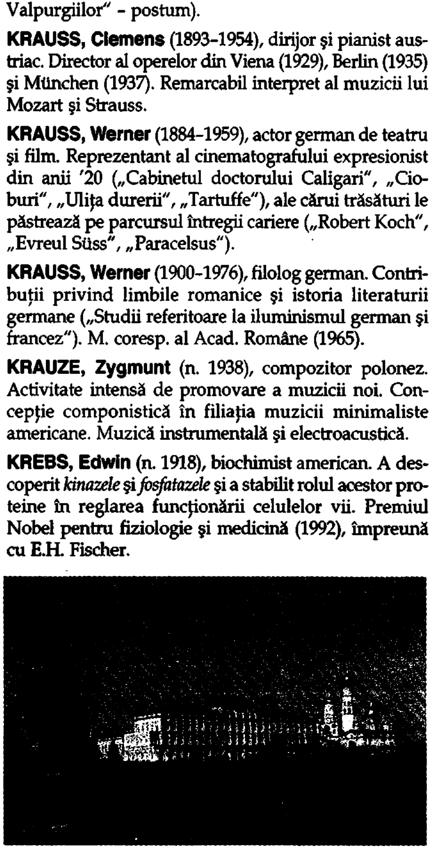

Kremlinul din Moscova

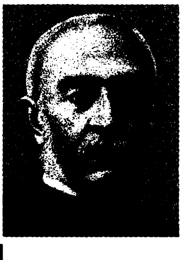

Nicolae Kretzulescu

Ivan A. Krîlov

KREBS, Sir Hans Adolf (1900-1981), biochimist britanic de origine germană. A descoperit ciclul sintezei ureei în ficatul mamiferelor şi „ciclul K." (ansamblul fenomenelor de oxidare care au loc în metabolismul glucidelor). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1953), împreună cu F.A. Lipmann.

KREFELD, oraş în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), pe stg. văii Rinului; 239,9 mii loc. (2001). Port fluvial şi şantiere navale. Siderurgie, constr. de maşini, electronică, chimică, fabrici textile, conf. Poligrafie. Castel de apă (sec. 12); vestigii ale zidurilor exterioare ale cetăţii (sec. 15); Castelul vânătorii (sec. 18). Muzeul de artă contemporană „L. Mies van der Rohe". Menţionat documentar în sec. 12.

KREINDLER, Arthur (1900-1988, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1948). A propus o nouă clasificare a formelor clinice de nevroză astenică. Cercetări privind anatomia funcţională a sistemului nervos, fiziologia şi fiziopatologia creierului, mecanismele accidentelor vasculare cerebrale. A efectuat primele encefalografii din România.

KREISKY, Bruno (1911-1990), om politic austriac. Socialist. Preşedinte (din 1967) al Internaţionalei Socialiste. Cancelar federal (1970-1983).

KREISLER, Fritz (1875-1962), violonist şi compozitor austriac. Stabilit în S.U.A. (1943). Repertoriu romantic. Pastişe după compoziţii celebre ale sec. 18 („Tamburina chinezească").

KREJČA, Otomar (n. 1921), actor şi regizor ceh. Fondator şi conducător al teatrului „Za Branou" (1965-1972). Se impune prin noi modalităţi de exprimare stilistică în arta teatrală („Pescăruşul", „Aşteptându-l pe Godot").

KREMENCIUG, oraş în partea de E a Ucrainei, port pe Nipru; 234 mii loc. (2001). Hidrocentrală. Oţelărie. Constr. de maşini; prelucr. lemnului; întreprinderi ale ind. uşoare şi alim. Fondat (sec. 16).

KREMER, Gerhard v. **Mercator, Gerhardus.**

KREMER, Gidon (n. 1947, Riga), violonist şi dirijor lituanian. Stabilit în Germania (1980). Repertoriu extrem de amplu, impunându-se în muzica contemporană şi în cea de cameră. Fondator al orchestrei de cameră Kremerata Baltika.

KREMLÍN (< rus.) s.n. (În vechea arhitectură rusă) Cetate puternic întărită, cu incinte şi turnuri din lemn, apoi din zid, centrul politico-administrativ şi militar al oraşelor medievale. Cele mai cunoscute care s-au păstrat: în Novgorod, Moscova, Smolensk ş.a.

KREMLINUL DIN MOSCOVA, ansamblu arhitectural fortificat, situat pe o colină din centrul Moscovei. Construit în mai multe etape, începând din sec. 12. Reşedinţa marilor cneji moscoviţi, a ţarilor şi împăraţilor, a guvernului sovietic, a preşedintelui Federaţiei Ruse. Cuprinde în incinta sa monumente reprezentative pentru arhitectura rusă, printre care catedralele Uspenski (1475-1479), Blagoveşcenski (1484-1489, cu picturi de Rubliov), Arhangelski (1505-1508, cu necropola ţarilor etc.), palatele Granovitaia (1487-1491) şi Teremnoi (1635-1636), clădirea Senatului (1776-1787), Palatul Congreselor (1959-1961, azi Palatul de Stat al Kremlinului) ş.a. Tot în incintă se mai află „tunul ţarului" (sec. 16) şi „ţarul clopotelor" (sec. 18). Între cele 20 de turnuri ale K., cele mai cunoscute sunt Spaski (cu orologiu), Nikolski ş.a.

KRENEK, Ernst (1900-1991), compozitor american de origine austriacă. Sinteză a stilurilor postromantic şi neoclasic cu muzica de jazz („Johnny spielt auf"). Lucrări de teorie muzicală, estetică sau beletristică.

KRETSCHMER, Ernst (1888-1964), psihiatru german. Autor al unei teorii a tipurilor constituţionale, a stabilit corelaţii între conformaţia corporală şi temperamentul indivizilor.

KRETZSCHMAR, Hermann (1848-1924), muzicolog german. Lucrări pentru orgă cu caracter sacru şi laic. Studii („Istoria operei", „Istoria noului lied german", „Ghid de concert").

KRETZULESCU (CREŢULESCU), familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: 1. **Iordache K.** (1680-1746), mare vornic şi mare logofăt. Ctitor (1720-1722) al bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Bucureşti, cunoscută şi sub numele de Biserica „Kretzulescu". 2. **Constantin A. K.** (1809-1884, n. Bucureşti), om politic liberal român. M. de onoare al Acad. (1871). Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească; a făcut parte din Guvernul provizoriu. Preşedinte al Comitetului Central al Unirii (1857). Prim-min. al Ţării Româneşti (mart.-sept. 1859). Ministru în mai multe rânduri şi prim-min. al României (mart.-aug. 1867); a sprijinit înfiinţarea Societăţii Academice Române. 3. **Nicolae A. K.** (1812-1900, n. Bucureşti), medic şi om politic liberal român. Frate cu K. **(2)**. Acad. (1871); preşedinte al Acad. (1872-1874, 1895-1898). Iniţiator al învăţământului medical în România. A sprijinit deschiderea Şcolii de mică chirurgie de la Colţea (1842). Efor al spitalelor bucureştene (1855). Participant la Revoluţia de la 1848. Ministru în mai multe rânduri şi prim-min. (1862-1863, 1865-1866). Autor al primului manual de anatomie („Manual de anatomie descriptivă"). 4. **Dimitrie A. K.** (1824-1874), general român. Frate cu K. **(2 şi 3)**. A luat parte la complotul care l-a răsturnat pe Al.I. Cuza (febr. 1866).

KREUGER, Ivar (1880-1932), financiar şi industriaş suedez. A fondat (1913) o companie de fabricare a chibriturilor, care, după război, a impus un cvasimonopol asupra pieţei internaţionale. Acuzat de malversaţii financiare, s-a sinucis.

KREUTZBERG, Harald (1902-1968), dansator şi coregraf german. Promotor al dansului modern. A colaborat cu M. Reinhardt („Turandot").

KREUTZER, Rodolphe (1766-1831), compozitor, violonist şi dirijor francez, de origine germană. Studii şi capricii pentru vioară. În 1805, Beethoven i-a dedicat „Sonata opus 47" pentru vioară („Sonata Kreutzer").

KRÉVÉ-MICKEVIČIUS, Vincas (1882-1954), scriitor lituanian. Prim-min. interimar şi ministru de Externe (1940-1944). Stabilit în Austria (1944), apoi în S.U.A. (1947). Povestiri („Legende povestite de bătrânii din Dainava") şi romane („Ispita", despre duplicitate în stalinism).

KRILOVICI, Marina (n. 1942, Bucureşti), soprană de origine română. Stabilită în Grecia. Carieră internaţională. Voce de soprană dramatică, cu evoluţie spre mezzosoprană („Carmen"). Repertoriu cuprinzînd opere romantice, cu precădere italiene (Verdi, Puccini ş.a.)

KRIPKE, Saul (n. 1940), filozof şi logician american. Contribuţii privind semantica logicii modale şi aplicarea analizei lingvistice în reformularea unor probleme ale metafizicii tradiţionale („Consideraţii semantice asupra logicii modale", „Denumire şi necesitate").

KRIPS, Josef (1902-1974), dirijor austriac. Şef de orchestră permanent la Viena, Londra, San Francisco. A excelat în interpretarea muzicii lui Mozart şi Schubert.

KRIPTÓN (< fr. {i}; {s} gr. *kryptos* „ascuns") s.n. Element chimic (Kr; nr. at. 36, m. at. 83,8) din fam. gazelor nobile, obţinut prin distilarea fracţionată a aerului lichid. Se combină numai cu fluorul, la temperatura aerului lichid, sub acţiunea descărcărilor electrice la întuneric. Descoperit (1898) de Sir W. Ramsay şi M.W. Travers.

KRISHNĀ (KRIŞNA) (cuv. sanscrit „negru") (în mitologia vedică), erou şi semizeu misterios din „Mahābhārata", unde apare şi ca a opta reincarnare a zeului Vişnu. Ca zeu reincarnat, K. a venit pe lume pentru a duce lupta cu demonii. El este considerat „păstorul iubirii", care inspiră credincioșilor săi o adorație mistică. Aici, zeul principal din panteonul *hinduismului*. Legendele privind viața sa au reprezentat subiectul a numeroase texte epice și religioase.

KRISHNĂ, fl. în partea central-sudică a Indiei; 1 285 km. Izvorăște din m-ții Gații de Vest, traversează pod. Deccan, vărsându-se în G. Bengal printr-o deltă. Vechea denumire: *Kistnă*.

KRISHNAMURTI, Jiddu (1895–1986), filozof indian. A susținut, de pe poziții panteiste, că omul poate ajunge la existența adevărată prin iubire, eliberându-se din robia sistemelor de gândire teologice sau raționaliste („Experiența și conduita în viață").

KRISTENSEN, Tom (1893–1974), poet danez. Poeme influențate de expresionism („Pană de păun", „Miracole") și romane („Ravagii", „Arabescul vieții"), exprimând revolta împotriva disoluției societății contemporane, a destinului ostil care strivește ființa umană.

KRISTEVA, Julia (n. 1941), eseistă și psihanalistă franceză de origine bulgară. Reprezentantă a curentului feminist francez. Scrieri bazate pe interferențele dintre diverse domenii: psihanaliză, semiotică, filozofie și critică literară („Revoluția limbajului poetic").

KRISTIANSAND, oraș în S Norvegiei, port la str. Skagerrak; 73,9 mii loc. (2002). Constr. și reparații navale. Ind. lemnului, a celulozei și hârtiei. Metalurgia cobaltului, a nichelului și a cuprului. Produse chimice, textile și alim. Catedrală (1687). Fondat (1641).

KRISTIANSTAD, oraș în S Suediei; 74,5 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, siderurgică, textilă și alim. Biserica Sf. Treime (1618–1628).

KRISTOFFERSON, Kris (n. 1936), actor american de film, compozitor și interpret vocal de muzică pop-country. Personaje fermecătoare, confruntate cu normele tradițional-închistate ale societății („Blume îndrăgostitul", „S-a născut o stea", „Millenium").

KRITI v. Creta.

KRIVOI ROG v. Kryvyi Rih.

KRIVONOS, Maksim (?–1648), erou național al războiului de eliberare a ucrainenilor purtat împotriva polonilor (1648–1654). Apropiat al lui Bogdan Hmelnițki.

KRIŽANIĆ, Juraj (1618–1683), teolog și scriitor croat. Părintele panslavismului. A încercat să medieze unirea între Biserica ortodoxă rusă și cea catolică și a promovat ideea unității politice și lingvistice a populațiilor slave. Lucrările sale, „Tratat gramatical al limbii ruse" și „Politica", sunt scrise într-o *koiné* slavă (pe baza limbii croate și ruse).

KRÎLOV, Ivan Andreevici (1769–1844), scriitor rus. Opera de structură clasică, ridiculizând racilele morale ale epocii, în versuri libere, într-o limbă populară, presărată cu proverbe și zicători („Fabule"). Comedii satirice („Salonul de modă"), tragedii („Cleopatra"). Scrisori filozofico-satirice.

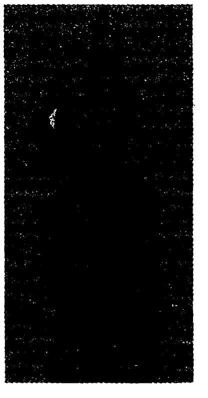

Krișna

KRK, ins. croată în partea de NE a M. Adriatice, între pen. Istria și coasta dalmată; 408 km². Plantații de măslini, pomi fructiferi și viță de vie. Legată de țărm printr-un pod.

KRLEŽA, Miroslav (1893–1981), scriitor croat. Personalitate marcantă a literaturii croate. Opera sa, poeme, nuvele și romane („Reîntoarcerea lui Filip Latinovič", „Banchet în Blituania", „Drapelele"), abordează problemele dezrădăcinării și ale individualismului într-o societate în declin sau denunță, într-un mod satiric naționalismul. Piese satirice („Domnii Glembaiev", „Lupul"). Eseuri critice.

KROEBER, Alfred Louis (1876–1960), antropolog american. A impus conceptul de *pattern* („șablon", „model"), întemeiat pe relațiile interpersonale; cercetări asupra dinamicii stilurilor în cultură („Natura culturii", „Configurații ale dezvoltării culturii").

KROGH, August (pe numele adevărat *Schack August Steenberg*) (1874–1949), fiziolog danez. Cercetări asupra schimburilor gazoase; a descoperit mecanismul reglării circulației capilare și a stabilit importanța acesteia în metabolism. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1920).

KROHG, familie de pictori norvegieni. **1. Christian K.** (1852–1925), exponent al realismului social, influențat ulterior de impresionism. Predilecție pentru scenele în aer liber („Mare pe furtună", „Pilotul norvegian"). **2. Per Larsson K.** (1889–1965), fiul lui K. **(1)**. Maestru al picturii murale (frescele de la Școala Maritimă și Primăria din Oslo, precum și din sala Consiliului de Securitate al O.N.U.).

KROLOW, Karl (pe numele adevărat *Karol Kröpcke*) (n. 1915), scriitor german. Lirică evocând într-un limbaj poetic nou aspecte ale realității postbelice, natura, moartea („Frumoasa viață prea lăudată"). Critică literară („Cum se naște o poezie").

KROMER, Marcin (1512–1589), istoric polonez. Lucrarea sa „Despre începutul și istoria poporului polonez" constituie primul studiu tipărit de istorie a Poloniei.

KRONBORG v. Helsingør.

KRONECKER, Leopold (1823–1891), matematician german. Contribuții în domeniile teoriei numerelor, ecuațiilor și funcțiilor eliptice.

KRONPRINZ (cuv. germ. „prinț de coroană") s.m. (În trecut, în Germania și în Imp. Habsburgic) Titlu purtat de moștenitorul tronului; persoană având acest titlu.

KROPOTKIN, Piotr Alekseevici, prinț (1842–1921), geograf, geolog, gânditor și anarhist rus. A trăit în emigrație (1876–1907). Cercetări asupra perioadelor glaciare; a organizat expediții geografice în Asia (1864–1866), descoperind pod. Vitim. Teoretician al anarhismului („Anarhia, filozofia și idealul său"), concepea societatea viitoare ca o federație de comunități de producție independente.

KROTO, Sir Harold Walter (n. 1939), chimist britanic. A descoperit (1985) fulerena, identificându-i structura. Premiul Nobel pentru chimie (1996), împreună cu R.F. Curl și R.E. Smalley.

KRUCZKOWSKI, Leon (1900–1962), scriitor polonez. Romane sociale („Penele păunului"). Piese antifasciste („Nemții").

KRÜDENER, Barbara Juliane von Vietinghoff, baroană (1764–1824), scriitoare și mistică rusă de expresie franceză. A reorganizat societatea *Fraților Moravi*. A exercitat o puternică influență politică asupra țarului Aleksandru I. Romanul autobiografic „Valérie".

KRÜGER, Parc Național în Africa de Sud, la granița cu Mozambic, pe cursul superior al râului Olifants. Supr.: 19,5 mii km². Rezervație de vânătoare. Fundat în 1898 de Paul Kruger, a fost recunoscut oficial în 1926 de Parlament.

KRUGER, Paul (Stephanus Johannes Paulus) (1825–1904), om politic sud-african. Fondator al statului Transvaal (1852). Împreună cu N.W. Pretorius și P.J. Joubert, a condus insurecția antiengleză (1880), încheiată cu proclamarea republicii independente Transvaal, al cărei prim președinte a fost (1883–1900).

KRUGERSDORP, oraș în Republica Africa de Sud (Transvaal), în districtul Witwatersrand; 203,1 mii loc. (1996, cu suburbiile). Expl. de min. auro-argentifere și de mangan. Constr. mecanice. Uzine chimice. Oraș (1887).

KRUM, han al bulgarilor turanici (c. 802–814). A luptat împotriva avarilor și bizantinilor, lărgind considerabil terit. primului țarat și a asigurat întocmirea primului cod de legi din statul bulgar.

KRUMBACHER, Karl (1856–1909), istoric și filolog german. Întemeietorul bizantinologiei germane moderne („Istoria literaturii bizantine"). A înființat seminarul de bizantinologie de la München (1892) și prima revistă de specialitate „Byzantinische Zeitschrift" (1892). M. de onoare al Acad. Române (1906).

KRUPA, Gene (1909–1973), baterist și dirijor de jazz american. A făcut parte din formația lui *Benny Goodman*. Reprezentant al curentului swing, a făcut din solo-ul de baterie un adevărat spectacol.

KRUPP, familie de industriași germani. **1. Friedrich K.** (1787–1826), fondator al primelor ateliere K. (1811) din Essen, viitorul nucleu al concernului industrial K. **2. Alfred K.** (1812–1887), fiul lui K. **(1)**. A elaborat un procedeu de producere a oțelului (1847), din care a construit primele tunuri grele. A introdus în Europa (1862) procedeul *Bessemer* de obținere a oțelului. **3. Friedrich Alfred K.** (1854–1902), fiul lui K. **(2)**. A diversificat și a lărgit activitatea firmei prin construirea unor șantiere navale la Tegel (1902). **4. Gustav von Bohlen und Halbach** (1870–1950), ginerele lui K. **(3)**; căsătorit cu Bertha K. (1886–1957), a adoptat numele de K. A instituit monopolul asupra ind. grele și de armament germane (a construit tunul „Die Grosse Bertha"). Adept al regimului național-socialist, pe care l-a sprijinit și finanțat. **5. Alfried K.** (1907–1967), fiul lui K. **(4)**. A sprijinit efortul militar al Germaniei naziste. Condamnat pentru crime de război, a fost eliberat în 1951, când a preluat conducerea întreprinderii, aceasta devenind un gigant al ind. grele germane; în 1997 a fuzionat cu grupul Thyssen.

KRUPSKAIA, Nadejda Konstantinovna (1869–1939), activistă socială și pedagog rus; publicistă. Soția lui V.I. Lenin. Secretar de redacție a mai multor ziare („Iskra", „Vperiod", „Proletarii"). Lucrări privind probleme ale învățământului public și pedagogiei. Memorii.

KRUŠNÉ HORY, denumirea cehă a m-ților Metalici.

KRUSZEWSKI, Nikolai Veaceslav (1851–1887), lingvist rus de origine poloneză. Elev al lui *Baudouin de Courtenay*. Precursor al structuralismului. Specialist în lingvistica generală („Schimbarea fonetică", „Studiu științific despre limbă").

KRUZENȘTERN, Ivan Fiodorovici (1770–1846), navigator și explorator rus. Amiral. Fondatorul Academiei Militare Maritime. A explorat N Pacificului (1803) și a condus prima expediție rusă în jurul Pământului (1803–1806). Autor al „Atlasului Mării de Sud".

KRYVYI RIH (KRIVOI ROG), oraș în Ucraina, în partea de V a bazinului Donețk; 669 mii loc. (2001). Expl. de min. de fier. Uzină de înnobilare a min. de fier. Siderurgie. Cocserie. Constr. de utilaj minier; fabrici de ciment, de produse chimice și alim. Fondat (sec. 17).

KSHÁTRYA (cuv. sanscrit) subst. (În India antică) Nume dat castei aristocrației militare, care urma după casta brahmanilor.

KȘESINSKAIA, Matilda (pe numele adevărat *Krjesinskaia Maria Feliksovna*) (1872–1971), dansatoare rusă. Prim-solistă a Baletului Imperial Rus (din 1895). S-a stabilit la Paris (1920). A făcut parte din trupa lui *S.P. Diaghilev* (1911–1912). Execuție tehnică în stilul academic al școlii rusești („Lacul lebedelor", „Cenușăreasa", „Spărgătorul de nuci"). A înființat o școală de dans la Paris (1929). Memorii.

Jan Kubelik

Kubilai-Han

Ku 1. Simbol chimic pentru *kurceatoviu*. 2. Bandă de frecvenţe cuprinse între 12 şi 18 GHz, utilizată în telecomunicaţiile prin satelit.

KUALA LUMPUR 1. Cap. Malaysiei, situată în SV pen. Malacca; 1,29 mil. loc. (2000). Întreprinderi de prelucr. a cauciucului şi a cositorului, fabrici de ciment, de prelucr. a lemnului, textile şi alim. Montaj de automobile. Universităţi. Moscheea Sri Mahamariamman (1873). Turnul telecomunicaţiilor (inaugurat în 1996), înalt de 421 m (cel mai mare din Asia). Întemeiat (1857), K. L. a devenit, în 1896, centrul ad-tiv al posesiunii britanice Malaya. Cap. Federaţiei Malaya (1957), iar din 1963 a Malaysiei. 2. Terit. federal în Malaysia, în arealul capitalei ţării; 243 km^2; 1,37 mil. loc. (2000).

KUALA TERENGGANU, oraş în Malaysia, pe ţărmul M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Terengganu; 250,5 mii loc. (2000). Port de pescuit şi de cabotaj. Întreprinderi textile.

KUAN HAN-CH'ING (GUAN HANQING) (c. 1241-c. 1320), dramaturg chinez. Cel mai de seamă reprezentant al teatrului clasic chinez.

KUANTAN, oraş în Malaysia, port la M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Pahang; 283,1 mii loc. (2000). Expl. de cositor. Produse textile. Pescuit; cabotaj.

KUBAN, fl. în SV Federaţiei Ruse; 907 km. Izv. din gheţarii din jurul vf. Elbrus şi se varsă printr-o deltă în M. Azov.

KUBELIK, familie de muzicieni cehi. 1. **Jan K.** (1880-1940), violonist şi compozitor ceh. Ilustru interpret al muzicii lui Paganini. Concerte pentru vioară. 2. **Rafael K.** (1914-1996), dirijor şi compozitor ceh. Fiul lui **K. (1)**. Stabilit în Elveţia. Dirijor la Chicago, Londra, München şi New York. Repertoriu din muzica cehă şi germană. Lucrări simfonice, muzică de teatru, opere.

KUBILAI (KUBLAY)-Han, han mongol. Nepot al lui Genghis-Han. A comandat armata mongolă în campania din China (1258), succedându-i fratelui său Möngke şi mutând centrul de greutate al stăpânirii sale în China. Împărat al Chinei (1260-1294); în 1271 şi-a luat numele de Shizu, fondând dinastia Yuan. A extins imperiul bunicului său, cucerind întreaga Chină (1279) şi stabilind cap. la Hanbalîk (Ta-Tu, Dadu, azi Beijing) (1267). A întreprins numeroase expediţii de cucerire în Japonia (1274 şi 1281), Vietnam (1260-1288), Birmania (1277-1287). La Curtea lui s-a oprit şi Marco Polo, în timpul călătoriei sale în Orient, îndeplinind chiar unele funcţii administrative.

KUBITSCHEK DE OLIVEIRA, Juscelino (1902-1976), om politic social-democrat brazilian. Preşedintele statului şi şeful guvernului (1956-1961). Din iniţiativa sa, a fost construită noua capitală a statului, *Brasilia*.

KUBRICK, Stanley (1928-1999), regizor american, maestru al cinematografului modern. Filme abordând genuri diverse, caracterizate printr-o violenţă expresivă, dublată de eleganţă şi rafinament, de „oroare şi splendoare" („Cărările gloriei", „Spartacus", „Lolita", „Portocala mecanică", „Vesta de metal").

KUČAN, Milan (n. 1941), jurist şi om politic sloven. Primul preşedinte al Republicii Slovenia (1990-2002).

KUCHING, oraş în Malaysia, în N ins. Borneo, port la M. Chinei de Sud, centrul ad-tiv al statului Sarawak; 152,3 mii loc. (2000). Metalurgia antimoniului. Muzeu etnologic. Vechiul nume: *Sarawak*.

KUCIMA, Leonid Danilovici (n. 1938), inginer şi om politic ucrainean. Prim-min. (1992-1993) şi preşedinte al Ucrainei (1994-2005).

KUCIUK-KAINARGI, sat în NE Bulgariei. Aici a fost semnat, la 10/21 iul. 1774, Tratatul de pace ruso-turc care încheia războiul din 1768-1774. Rusia a primit terit. în N şi NE Mării Negre şi unele cetăţi, dreptul de navigaţie pentru vasele comerciale în Marea Neagră şi prin Strâmtori, precum şi dreptul de a interveni în favoarea supuşilor ortodocşi din Imp. Otoman. Se recunoştea independenţa Hanatului Crimeii. Tratatul şi hatişeriful promulgat ulterior au îmbunătăţit situaţia economică şi politică a Moldovei şi a Ţării Româneşti.

KUGEL, Leopold (1838-1915), medic român de origine slovacă. Stabilit în România (1863). Promotor al oftalmologiei moderne. A luat parte la organizarea serviciilor de profil din Istanbul (1869-1878) şi Sofia (1887-1895).

KUHN, Adalbert (Franz Felix) (1812-1881), filolog german. Fondator al mitologiei comparate. A susţinut unitatea tradiţiei mitice la indo-europeni şi valoarea mitică şi simbolică a anumitor nume sacre („Asupra stadiilor de dezvoltare ale formei mitice").

KUHN, Richard (1900-1967), chimist austriac. Cercetări în domeniul carotenoidelor şi al vitaminelor (a izolat, în 1935, independent de P. Karrer, riboflavina-vitamina B$_2$, iar în 1939, în colaborare, a sintetizat vitamina B$_6$). Premiul Nobel pentru chimie (1938), pe care guvernul german l-a silit să-l refuze.

KUHN, Thomas (1922-1996), filozof şi istoric al ştiinţei american. După K., istoria ştiinţei reprezintă o succesiune de cadre mentale de cercetare, denumite „paradigme" („Structura revoluţiilor ştiinţifice", „Tensiunea esenţială").

KUHNAU, Johann (1660-1722), organist şi compozitor german. Unul dintre primii autori de sonate pentru instrumente cu clape, în special clavecin. Fondator al celebrului Collegium musicum din Leipzig (1688).

KUHRUD, sistem muntos în partea central-sudică a Iranului, limitând la V pod. Iranului. Lungime: c. 900 km. Alt. max.: 4 465 m (vf. Hăzărău). Expl. de min. polimetalice.

KUIBÎŞEV v. Samara.

KUIBÎŞEV, Valerian Vladimirovici (1888-1935), om politic sovietic. Unul dintre conducătorii politici ai Armatei Roşii în Războiul civil (1918-1920). A deţinut funcţii importante pe linie de partid şi de stat, în special în domeniul economiei.

Kuala Lumpur
Palatul sultanului
Abdul Samad

KUIPER, Gerard Pieter (1905-1973), astrofizician american de origine olandeză. Autorul unei teorii cosmogonice. Lucrări de astronomie stelară, fizica planetelor şi a Lunii („Stele şi sisteme stelare"). A descoperit atmosfera de pe Titan (1945), gazul carbonic de pe Marte (1947), calotele glaciare de pe Marte şi inelele lui Saturn (1948). Numele său a fost dat primului crater descoperit pe Mercur de sonda spaţială Mariner 10.

KŪKAI (numit postum şi *Kōbō Daishi* „marele învăţător care face cunoscută legea") (774-835), preot budist japonez. Întemeietor al şcolii populare budiste din Shingon. A contribuit la dezvoltarea artei religioase japoneze. I se atribuie inventarea sau cel puţin răspândirea alfabetului silabic al scrierii *hiragana*.

KU K'AI CHIN (c. 344-c. 406), pictor chinez. Unul dintre primii reprezentanţi ai şcolii figurative de pictură („Nimfa de pe râul Lo").

KU KLUX KLAN, organizaţie secretă teroristă şi rasistă americană, fondată (1866) după *Războiul de Secesiune*, ca un club social în Pulaski (Tennessee), de veteranii sudişti, cu scopul îngrădirii drepturilor cetăţeneşti acordate negrilor după desfiinţarea sclaviei (în special dreptul la vot). Interzisă în 1877, a fost refăcută la Atlanta (1915), îndreptându-se şi împotriva evreilor, a străinilor şi a sindicatelor. În declin după 1928, a reapărut în anii '60.

KUKRIT (pe numele adevărat *Mom Rojawong K. Pramoj*) (1911-1995), romancier, ziarist şi om politic tailandez. Romane istorice („Cele patru domnii") sau prezentând impactul dintre satul tradiţional şi societatea modernă.

KUKRÎNIKSÎ, pseud. colectivului artistic alcătuit, în 1924, de Mihail Vasilievici Kuprianov, Porfiri Nikitici Krîlov şi Nikolai Aleksandrovici Sokolov, pictori şi graficieni ruşi. S-au remarcat în genul satirei politice, al caricaturii (seria „Transport", „Aţâţătorii de război") şi al ilustraţiei de carte.

KUKUČIN, Martin (pseud. lui *Mátej Bencúr*) (1860-1928), scriitor şi medic slovac. A trăit în Dalmaţia, dar, în 1908, a emigrat în Chile. Nuvele şi romane inspirate din viaţa rurală („Casa de pe colină") sau a emigranţilor („Mama ne cheamă").

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan (1816-1889), scriitor croat. Rol important în renaşterea culturii naţionale. Drame romantice istorice („Stjepko Šubic", „Renegatul").

KUKUNOR v. **Qinghai (2)**.

KULEŞOV, Lev Vladimirovici (1899-1970), regizor şi teoretician rus de film. Unul dintre fondatorii cinematografiei sovietice. Autor al teoriei montajului asociativ (*efectul K.*). Filme: „Aventurile neobişnuite ale lui Mister West în ţara bolşevicilor", „Marele consolator", „Potrivit legii", repere pentru cinematografia sovietică de avangardă.

KULIKOVO, câmpie în SV Rusiei europene, între fl. Don şi râul Nepriadva. Aici s-a desfăşurat (8 sept. 1380) bătălia dintre oştile ruseşti conduse de marele cneaz al Moscovei şi Vladimirului, Dmitri Donskoi, şi cele mongolo-tătare ale lui Mamai, soldată cu victoria primilor. Reprezintă un moment important în lupta de eliberare a Rusiei de sub dominaţia mongolo-tătarilor.

KÜLPE, Oswald (1862-1915), filozof şi psiholog german. Întemeietor al *Şcolii de la Würzburg*. A elaborat o teorie a gândirii fără imagini („Realizarea", „Prelegeri despre psihologie", „Bazele esteticii").

KÜLTEPE v. **Kanish**.

KULTURKAMPF (cuv. germ. „bătălia pentru civilizaţie") subst. Conflict politic (1871-1877) între Otto von Bismarck, Biserica catolică şi Partidul de Centru, determinat de necesitatea ţinerii sub control a tendinţelor separatiste manifestate de catolicii din S Germaniei. În 1872, toate instituţiile educaţionale au fost trecute sub controlul statului. În 1873-1875 au fost promulgate „legile din mai", care au extins controlul statului şi asupra activităţii clerului. În faţa violentei reacţii a ierarhiei ecleziastice, Bismarck a fost obligat să atenueze şi chiar să abroge (1880-1887) măsurile anticlericale.

KUM v. **Qom**.

KUMAIRI v. **Gyumri**.

KUMAMOTO, oraş în Japonia (Kyūshū), la poalele vulcanului Asō; 662,1 mii loc. (2000). Întreprinderi alim., de porţelan, textile, chimice şi pentru constr. de avioane. Centru de pelerinaj budist. Muzeu. Universitate. Castel (sec. 16). Fundat în sec. 16.

KUMASI, oraş în partea central-sudică a Ghanei; 398 mii loc. (1990). Prelucr. lemnului. Fabrică de încălţ. Universitate. Fundat în sec. 16.

KUMMER, Ernst Eduard (1810–1893), matematician german. Contribuţii în geometria diferenţială şi în teoria numerelor. Autor al teoriei „numerelor ideale". A enunţat *criteriul lui K.*, pentru convergenţa seriilor cu termeni pozitivi şi a descoperit suprafeţele algebrice *(suprafaţa lui K.)*.

KUN Béla (1886–1939), om politic ungur. Unul dintre întemeietorii Partidului Comunist din Ungaria (1918). Conducătorul Republicii Sovietice Ungare (mart.–aug. 1919). După răsturnarea regimului bolşevic, cu ajutorul armatei române, a emigrat în Austria, apoi în Rusia Sovietică. Deportat în Siberia, a murit în timpul epurărilor staliniste.

KUNA s.f. Unitate monetară în Croaţia.

KUNCKEL (KUNKEL) von LÖWENSTERN, Johann (c. 1638–1703), chimist german. Continuând o tradiţie de familie, a obţinut reţeta colorării sticlei în roşu. A descoperit amoniacul şi faptul că metalele îşi măresc greutatea prin oxidare.

KUNDERA, Milan (n. 1929), scriitor ceh. Stabilit în Franţa (1975). Poeme („Monologuri"), eseuri („Arta romanului"), o piesă de teatru („Proprietarul de chei"). Nuvele („Iubiri ridicole") şi romane („Valsul de adio", „Cartea râsului şi a uitării") în care evocă destinul oamenilor implicaţi în „Primăvara de la Praga" şi denunţă regimurile totalitare.

KUNDT, August Adolph Eduard Eberhard (1839–1894), fizician german. Cercetări în domeniile termodinamicii, opticii şi acusticii; a descoperit dispersia anormală a luminii (1871) şi a inventat tubul în care sunt puse în evidenţă undele staţionare datorate vibraţiilor unui fluid *(tubul K.)*.

KUNG-FU (cuv. chinezesc „efort uman") subst. **1.** Denumire improprie pentru artele marţiale chinezeşti; azi în China i se preferă termenul de *wushu,* iar în Japonia, cel de *kutei-jutsu.* **2.** Luptă având o diversitate de stiluri; se caracterizează prin mişcări asemănătoare celor pentru *karate* şi altele care imită mişcările animalelor şi provin din gimnastica terapeutică a chinezilor.

KUNLUN sau **KUNLUN SHAN,** sistem muntos în partea de V a Chinei, formând limita de N şi de E a pod. Tibet. Alcătuit din culmi paralele, despărţite de văi adânci şi depresiuni. Alt. max.: 7 723 m (Muztag Shan). Lungime: c. 2 700 km. Vulcanism. Gheţari (11,6 mii km²). Expl. de cărbune, fier, cupru şi aur.

KUNMING, oraş în S Chinei, centrul ad-tiv al prov. Yunnan; 1,12 mil. loc. (2000). Metalurgia cuprului. Ind. electrotehnică, textilă, a piel. şi încălţ., alim. Universitate. Templul Yuantong (sec. 13), Mănăstirea de Bambus (Qiongzhusi, sec. 13, restaurată în 1885), Templul de Aur (Jindian, sec. 17), Pavilionul Contemplaţiei (Daguanlou, sec. 17), situat în parcul cu acelaşi nume, de pe malul lacului Dianchi. Fundat în 1276.

KUNSAN, oraş în SV Republicii Coreea, pe ţărmul Mării Galbene; 266,5 mii loc. (1995). Port fluvio-maritim. Constr. navale. Ind. metalurgică, chimică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim.

KUNŢÍT subst. Varietate de spodumen (silicat de litiu şi aluminiu) verzui, galben-verzui sau violet; piatră preţioasă rară, folosită la bijuterii.

KUOPIO, oraş în Finlanda Centrală; 87,8 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, de prelucr. a lemnului, a sticlăriei, alim. Sporturi de iarnă.

KUPALA, Ianka (pseud. lui *Ivan Dominikovici Luţevici*) (1882–1942), scriitor belarus. Unul dintre creatorii literaturii moderne naţionale. Poeme de inspiraţie rurală („Pe malurile Oressei") sau antifascistă („Poporul se ridică").

Milan Kundera

Igor V. Kurceatov

KUPCENKO, Irina Petrovna (n. 1948), actriţă rusă de teatru şi film. Personaje feminine, caracterizate prin sensibilitatea vulnerabilă şi frumuseţea interioară („Un cuib de nobili", „O femeie ciudată", „Homo novus").

KUPECKY, Jan (1667–1740), pictor ceh. Maestru al portretului baroc, remarcabil prin forţa de caracterizare şi prin monumentalitatea compoziţiei („Petru I").

KUPKA, František (zis Frank) (1871–1957), pictor şi grafician ceh. Stabilit la Paris (1895). S-a orientat spre arta abstractă, ajungând la formula compoziţiilor de inspiraţie muzicală („Ordonare pe verticală", „Fugă în roşu şi albastru").

KUPRIN, Aleksandr Ivanovici (1870–1938), scriitor rus. În emigraţie la Paris (1919–1937). Nuvele („Moloh", „Olesia") şi romane sociale şi psihologice privind mediul militar („Duelul"), viaţa portuară („Gambrinus") sau lumea declasaţilor („Groapa").

KUPRIN, Aleksandr Vasilievici (1880–1960), pictor rus. Naturi statice şi peisaje („Topolia"). Se apropie de viziunea cubistă prin stilizarea formelor şi interpretarea cromatică a adâncimii spaţiului.

KURA (KURUĆAY), fl. în Turcia, Georgia şi Azerbaidjan; 1 364 km. Izv. din pod. Armeniei, trece prin Gori, Tbilisi şi Rustavi şi se varsă printr-o deltă în M. Caspică. Pr. afl.: Araks. În NV Azerbaidjanului, la graniţa cu Georgia, a fost construit, pe fl. K., lacul de acumulare Mingeaursk (605 km²).

KURASHIKI, oraş în Japonia (Honshū); 430,2 mii loc. (2000). Muzee de arheologie, de artă şi de meşteşuguri populare. Ind. metalurgică, constr. de maşini, petrochimică, textilă şi poligrafică.

KURATOWSKI, Kazimierz (1896–1980), matematician polonez. Reprezentant de seamă al şcolii de topologie de la Varşovia şi unul dintre creatorii topologiei generale.

KURCEATOV, Igor Vasilievici (1902/1903–1960), fizician rus. Şeful şcolii ruse de cercetări nucleare. În 1934, a descoperit fenomenul fisiunii, ocupându-se în special de formarea izomerilor. Sub conducerea sa a fost construit primul ciclotron (1939), primul reactor nuclear din Europa (1946), s-a desfăşurat (1949) primul experiment atomic sovietic, a fost construită bomba atomică cu hidrogen (1953) şi prima centrală electronucleară din lume (1954).

KURD, -Ă s.m. şi f. (La pl.) Populaţie care trăieşte preponderent în Kurdistan **(2)**. De religie musulmani şiiţi. Un număr important de **k.** sunt adepţi ai unor secte: *yezid* („adoratori ai diavolului") în Iraq, *Al-Haqq* („oamenii adevărului divin") în V Iranului şi *aleviţi* în Turcia. Populaţia, în principal rurală (80%, dintre care 10% nomadă), este structurată în comunităţi tribale săteşti sau familiale (lărgite); se ocupă cu creşterea animalelor şi cu agricultura; în oraşele principale meşteşugurile cunosc o mare înflorire. Limba **k.** face parte din ramura indo-iraniană, grupul iranian de vest, fiind constituită din numeroase dialecte. Primele mărturii despre strămoşii **k.** datează aproximativ din milen. 2 î.Hr. Poporul **k.** s-a format în N Mesopotamiei (sec. 3–4), ca urmare a amestecului şi convieţuirii dintre vechile populaţii locale cu triburile iraniene.

KURDISTAN 1. Sistem muntos în SV Asiei, la graniţa Iranului cu Turcia şi Iraq-ul, format din masive şi culmi ce depăşesc frecvent înălţimea de 3 000 m (alt. max.: 4 168 m, vf. Djilo). Zăcăminte de cărbune, petrol şi argint. **2.** („Ţara kurzilor") Reg. geografică, predominant muntoasă şi de podiş, situată în partea de SV a Asiei, în bazinele superioare ale fl. Tigru şi Eufrat, o parte din pod. Armeniei din SE Turciei (inclusiv L. Van), precum şi în zona dintre fl. Eufrat (la V) şi pod. Hamadān (la E), în care intră partea de N a C. Mesopotamiei, L. Urmia şi reg. muntoasă din NV Iranului. Are o întindere de 191 660 km², pe teritoriile Turciei de SE, Siriei de NE, Iraq-ului de N şi NE şi Iranului de NV, locuită în majoritate de kurzi (c. 23 mil. loc., din care aproape jumătate în Turcia). Primele menţiuni privind **K.** datează de prin sec. 12. De-a lungul timpului, în **K.** au existat în Ev. Med. câteva principate feudale, dependente nominal faţă de otomanii sunniţi şi sefevizii şiiţi din Persia. La începutul sec. 16, **K.** a fost împărţit între Imp. Otoman şi Persia. La începutul sec. 19, o parte a **K.** a intrat sub autoritatea Rusiei. Sec. 19 din istoria **K.** este marcat de numeroase revolte ale kurzilor, îndreptate mai ales împotriva otomanilor, care s-au intensificat în sec. 20, în condiţiile împărţirii de către francezi şi englezi a zonelor de influenţă în Orientul Apropiat. După Primul Război Mondial, odată cu dezintegrarea Imp. Otoman, partea de S a **K.** a intrat în componenţa Iraq-ului şi a Siriei, iar partea de N şi NV a rămas Turciei şi Persiei. Odată cu înfiinţarea Ligii naţionale kurde, revoltele kurzilor împotriva puternicilor lor „tutori" se intensifică, dar sunt înfrânte de către turci în Anatolia Orientală, de către iraqieni în E şi de aviaţia britanică în Iraq. După cel de al Doilea Război Mondial, deşi **K.** este divizat în facţiuni rivale, Abdullah Öçalan a creat, în 1978, Partidul Muncitorilor din **K.** (P.K.K.), sub conducerea căruia a început (1984) lupta armată a kurzilor, inclusiv prin acţiuni teroriste, pentru crearea unui stat naţional.

KURDUFĀN v. Kordofan.

KURE, oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific, în G. Hiroshima; 203,1 mii loc. (2000). Şantiere navale. Oţelării.

KURGAN, oraş în Federaţia Rusă, în V Siberiei, pe Tobol; 345,7 mii. loc. (2002). Constr. de maşini, ind. uşoară şi alim.

KURILE 1. Arh. vulcanic, aparţinând Federaţiei Ruse, format din 56 de ins., situat în NV Oc. Pacific, între pen. Kamceatka la N şi ins. Hokkaidō la S, despărţind M. Ohotsk de Oc. Pacific. Lungime: c. 1 200 km; 15,6 mii km². Relief muntos, cu alt. max. de 2 339 m. Seismicitate accentuată. Numeroşi vulcani, dintre care c. 40 activi. Partea de N a arh. a fost ocupată de ruşi în sec. 18, dar, în 1875, întregul arh. a revenit Japoniei, în schimbul renunţării acesteia la ins. Sahalin. Ocupate de U.R.S.S. (1945), fapt oficializat prin Conferinţa de la Ialta. Japonia nu a recunoscut hotărârea Conferinţei şi nu a semnat un tratat de pace cu U.R.S.S., revendicând suveranitatea asupra celor mai importante ins. din S arh. **2. Groapa Kurilelor,** mare fosă în Oc. Pacific, în apropierea arh. cu acelaşi nume. Ad. max.: 10 542 m. **3. Curentul Kurilelor,** curent oceanic rece în NV Oc. Pacific, care se deplasează de la N la S, de-a lungul ţărmurilor de E ale pen. Kamceatka, ins. **K.** şi ins. Hokkaidō, înaintând până la paralela de 40° lat. N, unde se contopeşte cu apele Curentului Kuroshio. Partea de S a **C. K.** (în dreptul ins. Hokkaidō şi în nordul ins. Honshū) poartă numele *Oiashio.*

KURNAKOV, Nikolai Semionovici (1860–1941), chimist rus. Cercetări în domeniul chimiei fizice. A studiat combinaţiile complexe şi a elaborat bazele teoretice ale analizei termice.

KUROPATKIN, Aleksei Nikolaevici (1848–1925), general rus. Comandant al armatei ruse din Manciuria în timpul Războiului ruso-japonez (1904–1905). Comandant-şef al forţelor armate ruse în Orientul Îndepărtat; înfrânt lângă *Mukden,* a fost înlocuit şi numit comandant al Armatei I din Manciuria. În timpul Primului Război Mondial a condus Frontul de Nord.

KUROSAWA Akira (1910–1998), regizor japonez de film. Supranumit „împăratul cinematografului japonez". Filme remarcabile prin intensitatea dramatică,

Akira Kurosawa

Mihail I. Kutuzov

complexitatea psihologiei personajelor, umanismul mesajului lor („Tronul însângerat", „Sanjūrō", „Rapsodie în august"). Remarcabile adaptări după Shakespeare, Dostoevski şi Gorki. Premiul Oscar pentru cel mai bun film străin: 1951 („Rashōmon"), 1955 („Cei şapte samurai"), 1975 („Vânătorul din taiga") şi 1989 (pentru întreaga activitate).

KUROSHIO (KUROSHIVO), curent oceanic cald în Oc. Pacific, de-a lungul coastelor de E ale Japoniei, format în urma devierii curentului ecuatorial de N pe direcţia NE. Înaintează până la 35–40° lat. N, unde se contopeşte cu apele Curentului Oiashio. Cunoscut şi sub numele de *Curentul Japoniei.*

KURSK, oraş în Federaţia Rusă, la 536 km S de Moscova; 412,6 mii loc. (2002). Centrală atomoelectrică. Bogate zăcăminte de fier (care determină o puternică anomalie magnetică). Siderurgie. Constr. de maşini; întreprinderi chimice, ale ind. uşoare şi alim. Mănăstirea Sf. Treime (1695–1703), biserica Sf. Mihail (1767), catedrala Serghei-Kazansk (1752–1758), în stil baroc. Prima menţiune documentară datează din 1032. Cucerit de Lituania (sec. 14); în 1508 a intrat în componenţa statului rus. Aici a avut loc una dintre marile bătălii ale celui de-al Doilea Război Mondial şi a marcat trecerea definitivă a iniţiativei strategice de partea armatelor sovietice. În cursul bătăliei de la **K.** a avut loc, la Prohorovka (12 iul.), cea mai mare înfruntare de blindate din istoria războaielor.

KURTAG György (n. 1926, Lugoj), compozitor ungur născut în România. Cel mai important reprezentant al şcolii ungare de muzică nouă. Limbaj serial, liber şi personal, cu fraze scurte şi incisive, de o rigoare weberniană („Cvintetul de suflători", „Opt piese pentru pian").

KURUĆAY v. Kura.

KURYŁOWICZ, Jerzy (1895–1978), lingvist polonez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene („Studii indo-europene") şi în lingvistica generală.

KURZ, Anton (1800–1849), publicist german din Transilvania. Participant la Revoluţia de la 1848–1849, a susţinut unirea forţelor revoluţionare împotriva Habsburgilor. A căzut în lupta de la Albeşti (19/31 iul. 1849).

KUSCH, Polykarp (1911–1993), fizician american de origine germană. Cercetări de fizică moleculară, atomică şi nucleară. A determinat cu precizie momentul magnetic al electronului (magnetonul Bohr-Procopiu), verificând astfel datele electrodinamicii cuantice. Premiul Nobel pentru fizică (1955), împreună cu W.E. Lamb.

KUSKOKWIM, fl. în SV pen. Alaska; 1 300 km. Izv. din munţii cu acelaşi nume, curge pe direcţia NE-SV şi se varsă printr-un lung estuar în G. Kuskokwim al M. Bering.

KUSSMAUL, Adolf (1822–1902), medic german. A introdus (1869) sonda gastrică în practica terapeutică; a descris periarterita nodoasă şi respiraţia caracteristică *(respiraţia lui K.)* din coma diabetică.

KUSTANAI, oraş în N Kazahstanului, pe Tobol; 221,4 mii loc. (1999). Expl. de aur şi huilă. Ind. electrotehnică, a piel., alim. Fundat (1879).

KUSTURICA, Emir (n. 1954), regizor bosniac. Creaţii lirice marcate de un umor sarcastic („Ce mai ştii de Dolly Bell?", „Tata în călătorie de afaceri", „Vremea ţiganilor", „Underground").

KÜTAHYA, oraş în V Turciei; 168,1 mii loc. (2000). Centru de ceramică (din sec. 16). Ind. metalurgică, chimică şi alim. Moschee (1411). Fortăreaţă bizantină. În Antic. s-a numit *Cotyaeum.*

KUTAISI, oraş în Georgia, pe Rioni; 215,7 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Constr. de maşini; uzine chimice, fabrici textile, de mobilă, de prelucr. a pieilor, de sticlărie, alim. Ruinele catedralei Bagrat (sec. 11). Fundat (sec. 5–6), cap. a Imeretiei (sec. 8). Ocupat de ruşi (1810).

KUTENAI v. Kootenay.

KUTUZOV (GOLENIŞCEV KUTUZOV), Mihail Ilarionovici, prinţ (1745–1813), feldmareşal rus. Participant la războaiele ruso-turce din 1768–1774, 1787–1791 şi 1806–1812. A condus una dintre armatele ruse înfrânte de Napoleon I la Austerlitz (1805). I-a învins decisiv pe turci la Rusciuk, obligându-i să încheie Pacea de la Bucureşti (mai 1812). Comandant suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon I, victorios în luptele de la *Smolensk* şi *Berezina* (1812).

KUWAIT 1. Statul ~, stat în pen. Arabia; 17,82 mii km^2; 2,18 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi şi şiiţi) 95%. Cap.: *Al-Kuwait. Relieful* este constituit dintr-un platou deşertic şi o îngustă câmpie litorală de-a lungul G. Persic. **K.** dispune de bogate rezerve de petrol şi de gaze naturale. Ind. produce: energie electrică, produse chimice, sulf, ciment. Se cultivă tomate şi alte legume (în sere, cele mai mari din Orientul Mijlociu), curmali, pepeni galbeni, orez. Se cresc ovine şi caprine, bovine şi cămile. Pescuit de peşte şi creveţi. Turism. Moneda: 1 Kuwait dinar = 10 dirham = 1 000 fils. – *Istoric.* În sec. 7, terit. **K.** a fost inclus în Califatul arab, iar în sec. 16 a intrat în stăpânirea Imp. Otoman. În sec. 18, şeicul Abu Abdallah As Sabbah (întemeietorul actualei dinastii – 1756) a pus bazele unui emirat, vasal Imp. Otoman. La sfârşitul sec. 19, **K.** a intrat în atenţia Marilor Puteri. În 1899, Marea Britanie şi-a asumat controlul afacerilor externe ale **K.**, iar în 1914, a devenit oficial protectorat britanic. După înfrângerea Imp. Otoman, în timpul Primului Război Mondial, frontierele **K.**, Iraq-ului şi Arabiei Saudite nu au fost definitiv stabilite, provocând încercarea celei din urmă de a anexa **K.** (1919–1920), dejucată însă de intervenţia militară britanică. Chiar după stabilirea definitivă (1922) a frontierelor, cei doi vecini au căutat să ocupe părţi din terit. **K.** Intrat, după 1930, în circuitul mondial al ind. petroliere, **K.** concesionează (în 1934 şi 1951) prospectarea şi exploatarea terit. său (pe 75 de ani) societăţii anglo-americane Kuwait Oil Company (K.O.C.), naţionalizată în 1975. La 9 iun. 1961, **K.** se proclamă emirat independent, cunoscând, datorită bogăţiei resurselor petroliere, o rapidă dezvoltare economică. Membru al O.N.U. (14 mai 1963). **K.** a fost primul stat din reg. Golfului în care s-a instaurat un regim democratic, bazat pe o viaţă parlamentară. În războiul irano-iraqian (1980–1988), **K.**, ameninţat de fundamentalismul promovat de Khomeini, s-a situat de partea Iraq-ului, acordându-i sprijin financiar şi logistic. La 2 aug. 1990, **K.** a fost invadat şi ocupat de trupele iraqiene. Emirul şi membrii marcanţi ai familiei domnitoare s-au refugiat în Arabia Saudită, unde s-a format un guvern în exil (la Taief). La 28 aug. 1990, Iraq-ul a proclamat **K.** drept cea de-a 19-a prov. a sa. Ca urmare a nerespectării datei stabilite de O.N.U. pentru retragerea forţelor iraqiene (15 ian. 1991), la 23–24 febr. 1991, coaliţia de state, condusă de S.U.A., a lansat operaţiunea „Furtună în deşert", care a dus la înfrângerea forţelor armate iraqiene, obligate să se retragă în totalitate de pe terit. **K.** până la 7 mart. 1991. În sept. 1991 s-a semnat un tratat de colaborare cu S.U.A., pe zece ani, având drept scop asigurarea securităţii naţionale. **K.** a acordat facilităţi logistice şi de spaţiu terestru şi aerian campaniei militare a coaliţiei, în frunte cu S.U.A. şi Marea Britanie, împotriva regimului dictatorial din Iraq. **K.** este o monarhie constituţională. **2. Al-Kuwait (sau Kuwait City),** cap. statului **K.**, port de tranzit la G. Persic; 305 mii loc. (2001). Instalaţii de desalinizare a apei marine. Pescuit de perle. Universitate.

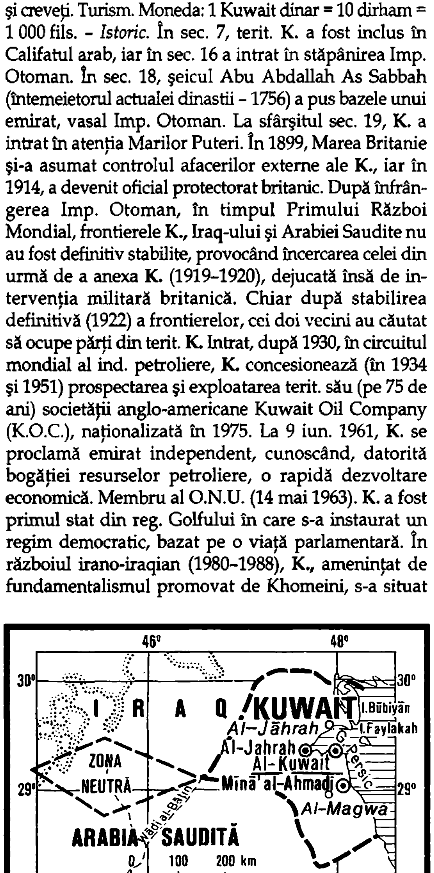

KUZBASS v. Kuzneţk (1).

KUZMINSKI, Pavel Dmitrievici (1840–1900), inginer rus. Constructor al unei turbine cu gaz (1887–1892); lucrări de termotehnică, hidromecanică şi aeronautică.

KUZNETS, Simon Smith (1901–1985), economist american de origine rusă. A elaborat metoda calculaţiei produsului naţional brut şi al altor indicatori macroeconomici. Lucrări privind particularităţile ciclurilor economice, creşterea economică („Fluctuaţiile ciclice", „Creşterea economică a naţiunilor"). Premiul Nobel pentru economie (1971).

KUZNEŢK 1. Mare bazin carbonifer în Federaţia Rusă, în S Siberiei; 26,7 mii km^2. Rezerve de cărbune până la 1 800 m adâncime (c. 637 miliarde t). Siderurgie, constr. de maşini, uzine chimice. Oraşe pr.: Kemerovo, Novokuzneţk, Prokopievsk, Kiseliovsk. **2.** Oraş în partea de V a Federaţiei Ruse, pe râul Truev; 92,1 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, a piel. şi încălţ., de prelucr. a lemnului.

kV (METR.), simbol pentru *kilovolt.*

kVA (METR.), simbol pentru *kilovoltamper.*

kW (METR.), simbol pentru *kilowatt.*

KWA v. Kasai.

KWACHA s.f. Unitate monetară în Malawi şi Zambia.

KWANGJU, oraş în SV Republicii Coreea; 1,3 mil. loc. (2000). Produse textile şi alim. Constr. de automobile. Universitate.

KWANGO (CUANGO), râu în Africa subecuatorială (Angola şi Republica Democratică Congo), afl. stg. al lui Kasai; c. 1 200 km. Izv. din pod. Lunda şi formează, în cursul mijlociu, graniţa dintre Angola şi Republica Democratică Congo.

KWANZA s.f. Unitate monetară în Angola.

KWARA, stat federal în VSV Nigeriei, traversat de fl. Niger; 66,9 mii km^2; 1,7 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Ilorin.* Expl. de cărbune şi marmură. Culturi de bumbac, tutun, soia, yams, porumb, orez.

KWAŚNIEWSKI, Aleksander (n. 1954), economist şi om politic polonez. Social-democrat. Preşedinte al Poloniei (1995–2005).

kWh (METR.), simbol pentru *kilowatt-oră.*

KYAT s.f. Unitate monetară în Uniunea Myanmar.

KYD, Thomas (1558–1594), dramaturg englez. Părintele „tragediei sângeroase" sau al „tragediei răzbunării" din epoca elisabetană („Tragedia spaniolă").

KYDLAND, Finn (n. 1943), economist norvegian. Studii de macroeconomie dinamică. Premiul Nobel pentru economie (2004), împreună cu E.C. Prescott.

KYOKUTEI BAKIN (pseud. lui *Tokuru Takizawa*) (1767–1848), scriitor japonez. Primul mare romancier al literaturii japoneze („Istoria celor opt câini ai lui Satomi din Nanso").

Kyōto
Templul Kinkakuji

KYŎNGJU, oraş în SE Republicii Coreea; 272,9 mii loc. (1995). Centru turistic. Templul Pulguksa (sec. 8).

KYŌTO, oraş în Japonia (Honshū), la NE de Ōsaka; 1,4 mil. loc. (2000). Constr. de maşini; ind. chimică, electrotehnică, textilă şi alim.; artizanat (porţelanuri, lacuri, broderii, obiecte din bronz). K. are c. 2 000 de monumente de arhitectură: palatul imperial Gosho (sf. sec. 8); palatul Saiho (1339) cu renumitele sale grădini; Pavilionul de aur - Kinkakuji (1394-1397); Pavilionul de argint - Ginkakuji (1482); mănăstirea Daitoku (sec. 14); templul Ryōanji (1450-1473); templul Nishi Honganji (sec. 16); castelul Nijō (1603); templul Kiyomizudera (sec. 17). Muzeul Naţional Municipal de Artă, al Comerţului, Grădină Zoologică. Centrul religios al ţării. Universitate (1897). Teatre. Cel mai mare centru turistic al Japoniei (peste 7 mil. de turişti anual). Întemeiat în sec. 8. Reşedinţă imperială (794-1868). Vechea denumire: *Heiankyō.*

KYPRIANOU, Spyros (1932-2002), diplomat şi om politic cipriot. Preşedinte fondator al Partidului Democratic (din 1976). Preşedinte al Republicii Cipru (1977-1988).

KYR, Paulus (c. 1505-1588), medic sas din Transilvania. În 1551, a publicat, la Braşov, „Sanitas studium" (Preocuparea pentru sănătate), una dintre cele mai vechi tipărituri de interes medical din România.

KYRIE ELEISON (< gr. „Doamne miluieşte") 1. Chiraleisa. 2. (MUZ.) Prima parte a misei polifonice sau corale.

KYTHERA v. Kíthira.

KÝTHIRA v. Kíthira.

KYŪSHŪ, una dintre cele patru mari ins. ale arh. Japonez, situată în S acestuia; 42,0 mii km^2. Munţi de alt. mijlocie, cu câmpii litorale în V şi E. Vulcanism şi seismicitate accentuate. Alt. max.: 1 787 m (vf. Kujū). Expl. de cărbune. Orez, ceai, trestie de zahăr. Oraşe pr.: Fukuoka, Nagasaki, Kumamoto, Kagoshima. Oraşul Kitakyūshū este legat de Shimonoseki (Honshū) printr-un tunel subacvatic (feroviar şi rutier), lung de 2,4 km.

KZÎL-ORDA, oraş în Kazahstan, pe Sîr-Daria; 157,4 mii loc. (1999). Ind. mat. de constr., a celulozei şi hârtiei, încălţ., textilă şi alim. Între 1853 şi 1925 s-a numit *Perovsk.*

Ll

L s.m. invar. **1.** A cincisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană sonantă lichidă laterală dentală). **2.** Cifră romană cu valoarea 50. **3.** (MED.) Abreviere pentru vertebră lombară sau rădăcină nervoasă lombară, urmată de număr. **4.** Formă neaccentuată (scurtă) de acuzativ a pronumelui personal *el*. **5.** Simbol pentru *liră*^{2}.

Ł, simbol pentru liră sterlină.

l (METR.), simbol pentru *litru*.

LA (< it.) s.m. invar. (MUZ.) Una dintre cele şapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale corespunzătoare notaţiei literale A. *La* din octava întâi, cu 440 de vibraţii pe secundă, este folosită ca *diapazon*. ✦ Etalon pentru stabilirea înălţimii exacte a sunetelor muzicale (440 hertzi).

La, simbol chimic pentru *lantan*.

LAAGE, Gerhart (n. 1925), arhitect şi urbanist german. Preşedinte al Federaţiei Asociaţiilor Arhitecţilor (1990-1992). Lucrări de orientare funcţionalistă (Centrul spiritual-ştiinţific al Univ. din Göttingen, Muzeul de istorie a oraşului Köln). Contribuţii teoretice („Urbanism şi coordonare").

LAALAND v. Lolland.

LABADIE, Jean de (1610-1674), teolog şi reformator religios francez. Convertit la calvinism (1650). A preconizat o reformă a Bisericilor protestante prin întoarcerea la creştinismul primar, numit *labadism* („Reforma bisericii prin pastorat").

LABÁN (< rus.) s.m. Peşte teleostean marin din fam. mugilidelor, de c. 25-50 cm lungime, de culoare cenuşie-albăstruie (*Mugil cephalus*); chefal mare.

LABAN, Rudolf von (1879-1958), coregraf austriac de origine maghiară. A pus bazele dansului expresionist („Casanova", „Don Juan"). A creat un sistem de notaţie coregrafică.

LABARNAS (TABARNAS) (c. 1680-c. 1650 î.Hr.), rege hitit. Fondator al vechiului Regat hitit, cu capitala la Kussara (Anatolia Centrală); şi-a extins dominaţia până la M. Mediterană.

LABARUM (cuv. lat.) s.n. Stindard imperial roman, purpuriu; după victoria decisivă împotriva lui Maxenţiu (312), Constantin cel Mare ar fi hotărât să fie împodobit cu o cruce şi monograma lui Iisus Hristos, formată din iniţialele numelui grecesc al acestuia X şi P.

LÁBĂ (< magh.) s.f. Partea piciorului de la gleznă în jos, la om şi la patrupede; partea piciorului pe care calcă păsările palmipede. ✦ Picior (în special la câine, pisică, urs etc.). ✦ (Fam.) Mână. ✧ Expr. *Laba gâştei* = ridurile formate în jurul ochilor.

LABE, denumirea cehă a fl. *Elba*.

LABÉ, Louise (supranumită *la Belle Cordière*) (c. 1524-1566), poetă franceză. Sonete şi elegii. Autobiografie lirică („Disputa dintre nebuni şi iubire").

LABÉL (< fr., lat.) s.f. (BOT.) Petală mare, formând partea anterioară a corolei orhideelor.

LABELLE, Patti (pe numele adevărat *Patricia Holte*) (n. 1944), cântăreaţă americană de soul. Fondatoare, la începutul anilor '60, a grupului feminin afro-american The Blue Belles („Lady Marmalade"). În 1977, îşi începe cariera solistică (11 albume solo).

LABERIUS, Maximus Manius (sec. 1-2), general roman. Guvernator al prov. Moesia Inferior. Prin decretul său, „Hotărnicia lui L." (25 mart. 100 d.Hr.), fixa hotarele cetăţii Histria; document important cu referinţe privind viaţa economică a cetăţii în sec. 1 d.Hr.

LABFERMÉNT (< fr.) s.m. Cheag **(1)**, lactoferment.

LABIÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *labia* „buze") adj. Care ţine de buze (ex. muşchi l.). ✦ (Şi subst., despre sunete) Articulată cu participarea buzelor. Vocale l.: *o, u;* consoane l.: *b, f, m, p* şi *v*.

LABIALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A pronunţa un sunet dându-i valoare labială prin rotunjirea buzelor, ca pentru rostirea unui *u* sau *o*.

LABIÁT, -Ă (< fr.; {s} lat. *labia* „buze") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre corolă, caliciu) Prevăzut cu o prelungire (labiu). 2. S.f. **Labiate** v. Lamiacee.

LABICHE, Eugène-Marin (1815-1888), dramaturg francez. Comedii de moravuri şi vodeviluri remarcabile prin cunoaşterea profundă a tehnicii teatrale şi prin critica virulentă a moravurilor epocii („Praf în ochi", „Pălăria florentină" - capodopera sa).

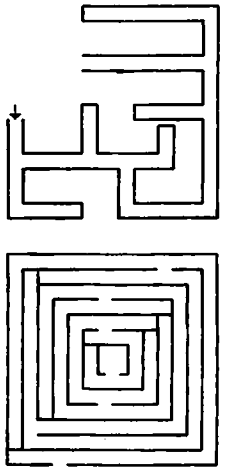

Labirint

LÁBIE (< fr.; lat. *labium* „buză") s.f. (ANAT.) *Labia mare* = fiecare dintre cele două mari repliuri cutanate, ce delimitează intern, de fiecare parte, vestibulul vulvei, reunite posterior în comisura posterioară. *Labia mică* = fiecare dintre cele două repliuri cutanate ce delimitează intern, de fiecare parte, în raport cu labiile mari, vestibulul vulvei.

LABIENUS, Titus (c. 98-45 î.Hr.), om politic roman. Locotenent al lui Cezar în Galia; l-a abandonat în 50 î.Hr. pentru a se ralia partidei lui Pompei. A luptat la *Pharsalos* şi la *Munda*, unde a murit.

LABÍLITATE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare de echilibru instabil. 2. (PSIH.) *L. psihică (afectivă)*, tulburare de comportament exprimată prin sentimente contradictorii, reacţii emotive exagerate atât la frustări, cât şi la recompense, trecere rapidă de la euforie la deznădejde, rezistenţă scăzută la stres. Poate fi foarte accentuată în unele afecţiuni psihice (ex. psihoză maniaco-depresivă).

LABIODENTÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *labia* „buze" + *dent-* „dinte") adj. (Şi substantivat f., despre consoane) Care se articulează prin atingerea buzei inferioare de dinţii incisivi superiori.

LABIOVELAR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *labia* „buze" + *velum* „vălul palatului") adj. (Şi substantivat f., despre consoane) Care se articulează prin rotunjirea buzelor concomitent cu atingerea vârfului limbii de vălul palatului.

LABIRÍNT (< fr., lat.; {s} gr. *labyrinthos* „loc întortocheat, plin de cotituri") s.n. **1.** Construcţie cu multe încăperi şi galerii, încât orientarea este dificilă. ✦ Drumuri încâlcite; *p. ext.* problemă încâlcită, greu de rezolvat. **2.** (TEHN.) Sistem de etanşare al unor maşini (motoare termice, turbine hidraulice etc.) şi instalaţii tehnice, constând dintr-o cameră inelară compartimentată printr-o serie de şicane **(2)** şi de fante înguste care disipează energia cinetică a fluidului. **3.** (ANAT.) Ansamblul cavităţilor care comunică între ele, formând urechea internă (melcul, vestibulul, canalele semicirculare).

LABIRINTUL din Creta (în mitologia greacă), operă arhitecturală, alcătuită din încăperi şi coridoare, cu o dispunere atât de complicată, încât ieşirea era aproape de negăsit. Construit de *Dedal*, la porunca regelui Minos, pentru a-l închide pe *Minotaur*. *Teseu* a reuşit să-l străbată ajutat de firul *Ariadnei*. Simbol al lumii sau al vieţii considerate o carceră.

LABIŞ, Nicolae (1935-1956, n. sat Poiana Mărului, com. Mălini, jud. Suceava), poet român. Lirică a experienţelor originare („Primele iubiri") sau celebrând zorii epocii comuniste. Sfârşitul prematur şi violent a făcut din **L.** simbolul tânărului geniu mort prematur.

LÁBIU (< fr. {i}; {s} lat. *labium* „buză") s.n. **1.** (ZOOL.) Piesă impară, inferioară, a aparatului bucal la insecte. Conformată variabil, în funcție de modul de hrănire, este foarte dezvoltată la unele insecte (tăuni, țânțari). **2.** (BOT.) Formație caracteristică florii unor plante (îndeosebi cele din fam. lamiacee, ex. gura leului), alcătuită din petale concrescute dispuse sub forma unor buze: *l. inferior* și *l. superior*.

LABLACHE, Luigi (1794–1858), bas italian. A cântat pe marile scene ale lumii. Roluri de excepție în: „Căsătorie secretă", „Don Pasquale", „Othello".

LABÓ, Gaetano (1828–1889), scenograf italian. Stabilit în România (1859). Primul scenograf al Teatrului Național din București („Fântâna Blanduziei", „Ovidiu" de V. Alecsandri). A inițiat cursuri de pictură scenografică și de tehnică scenică.

LA BOÉTIE, Étienne de ~ (1530–1563), umanist și scriitor francez. Autorul tratatului „Discurs despre servitutea voluntară" în care denunță tirania.

LABORÁNT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană (cu pregătire medie) care se ocupă cu întreținerea instalațiilor dintr-un laborator și cu efectuarea unor lucrări și operații simple.

LABORATÓR (< fr., germ.; {s} lat. *laboro* „a lucra") s.n. Ansamblu de instalații, aparate și instrumente (inclusiv clădirile în care sunt amplasate) folosite pentru cercetări științifice, lucrări didactice, verificarea și încercarea unor mașini, aparate, prepararea unor substanțe speciale etc.

LABORIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care necesită multă muncă, efort. **2.** Care lucrează mult; sârguincios.

LABOV, William (n. 1927), lingvist american. Principal reprezentant al sociolingvisticii, domeniu în care a creat o școală. Contribuții fundamentale privind corelația dintre variațiile lingvistice și factorii sociali („Modele sociolingvistice", „Limbajul orașului").

LABRADÓR (< fr. {i}; {s} n. pr. *Labrador*) s.n. **1.** Mineral din grupa feldspaților, subgrupa plagioclazilor, care conține între 50 și 70% anortit; are luciul sticlos, sidefiu, cu reflexe albăstrui, fiind folosit ca piatră semiprețioasă. **2.** Rasă de câine prepelicar, de talie mare (60 cm), negru sau roșcat; dresat, este un excelent însoțitor pentru orbi.

LABRADOR 1. Pen. în NE Americii de Nord, în Canada, între G. Hudson (V), str. Hudson (NV), M. Labrador (N și NE) și G. Sf. Laurențiu (E); 1,6 mil. km². Alt. max.: 1 652 m. Climă subpolară în N, și temperată în S. Expl. de min. de fier, nichel, cupru și lemn. În pen. **L.** se află prov. Québec și cea mai mare parte a prov. Newfoundland. În jurul anului 1000, navigatorul normand (viking) Leif Eriksson a ajuns pe țărmul de E, în 1497, a fost descoperită de exploratorul John Cabot, vizitată (1500–1501) de navigatorul portughez Gaspar Côrte-Real, iar în 1508 și 1534, Sebastian Cabot și, respectiv, Jacques Cartier i-au explorat țărmurile. **2. Curentul ~**, curent rece în NV Oc. Atlantic, care se formează în M. Baffin, se îndreaptă spre SE, pe lângă țărmul pen. **L.**, depășește ins. Newfoundland și ajunge până la aproximativ 42° lat. N, unde se întâlnește cu Golfstromul. Transportă aisberguri. **3. Marea ~**, mare în NV Oc. Atlantic, între pen. **L.**, Țara lui Baffin și Groenlanda; 1,07 mil. km². Ad. max.: 4 316 m.

LABRADOR, Luiz Enrique (1902–1992), scriitor cubanez. Influențat de suprarealism. Povestiri și romane cu structură bizară, pline de umor, fantezie și sensibilitate („Labirintul din mine însumi", „Carnea himerei", „Sânge flămând").

LABRADORÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Labrador*) s.n. Rocă eruptivă bazică, bogată în plagioclazul labrador, de culoare cenușie-neagră, cu reflexe sidefii-albăstrui.

LA BROSSE, Gui de (?–1641), medic și botanist francez. A fondat (1635) și a condus Grădina Botanică (Jardin des Plantes) din Paris, viitorul Muzeu Național de Istorie Naturală.

LABROUSSE, Ernest (1895–1988), istoric francez. Cercetări de istoria economiei și de sociologie („Istoria economică și socială a Franței"). M. coresp. al Acad. Române (1957).

Nicolae Labiș

Jean de La Bruyère

LABROUSTE, Henri (Pierre-François) (1801–1875), arhitect francez. Precursor al funcționalismului. Principal reprezentant al școlii raționaliste franceze. Promotor al construcțiilor metalice aparente, a acordat prioritate elementelor structurale față de cele decorative (Biblioteca Sainte-Geneviève și Biblioteca Națională din Paris – capodoperă a arhitecturii moderne).

LABRUM (cuv. lat. „buză") **1.** (ANAT.) Structură anatomică în formă de buză. **2.** Buză superioară, tare, mediană și fără apendice, a capului artropodelor (miriapode, crustacee, insecte).

LA BRUYÈRE, Jean de ~ (1645–1696), prozator francez. Reprezentant al clasicismului. Unul dintre cei mai importanți moraliști ai literaturii universale („Caracterele sau Moravurile secolului nostru", principala sa operă).

LABUAN, ins. aparținând Malaysiei (din 1963), situată în M. Chinei de Sud (în G. Brunei) în apropierea țărmului ins. Borneo; 92 km². Oraș pr.: *Victoria* (porto franco). Cedată (1846) de sultanatul de Brunei Marii Britanii, ins. **L.** a fost (1946) inclusă în colonia britanică Borneo de Nord (azi statul federal Sabah). Din 1984, a devenit terit. federal.

LABURÍSM (< engl., it., fr.), s.n. Doctrină politică și ideologică, de orientare social-democrată, apărută în Marea Britanie la sfârșitul sec. 19, extinsă în țările anglofone.

LABURÍST, -Ă (< engl., it., fr.; {s} lat. *laborare* „muncă") adj., s.m. și f. **1.** Adj. Referitor la politica sau ideologia unui partid laburist. ✧ *Partid l.* = denumire a unor partide politice de orientare social-democrată din unele țări (ex. Marea Britanie, Australia). **2.** S.m. și f. Membru al unui partid laburist.

LAC¹ (lat. *lacus*) s.n. Cantitate de apă naturală acumulată într-o chiuvetă lacustră, având uneori scurgerea asigurată printr-un emisar **(II. 2)**. După originea chiuvetei lacustre deosebim: **l.** naturale (tectonice, vulcanice, de baraj natural, glaciare, carstice, clastocarstice, limane fluviatile, litorale), de baraj antropic (iazuri, acumulări de interes hidroenergetic, pentru alimentare cu apă, agrement) sau formate în diferite excavații antropice. După compoziția chimică a apei se deosebesc: **l.** dulci, salmastre și sărate. Suprafața totală a **l.** de pe Glob reprezintă 1,8% din suprafața uscatului. ✦ Fig. Cantitate mare de apă sau de lichid.

LAC² (< germ.; {s} persan *lakk* „culoare roșie") s.n. **1.** Soluție a unor rășini, uleiuri sicative, nitroceluloză etc. într-un solvent volatil care, după aplicarea pe o suprafață, formează, prin evaporarea solventului, o peliculă protectoare împotriva coroziunii, conferă un aspect lucios, proprietăți electroizolante etc. **2.** (ARTE PL.) Soluție colorată, pe bază de oxid de aluminiu, folosită în pictură. **3.** Substanță obținută din rășina unor plante, utilizată în arta decorativă din Extremul Orient. **4.** Piele naturală tăbăcită sau imitație de piele, netedă, acoperită cu **L² (1)**.

LA CAILLE, Nicolas Louis de, abate (1713–1762), astronom și geodez francez. Cu ocazia unei expediții la Capul Bunei Speranțe (1750–1754), a făcut observații asupra a c. 10 000 de corpuri cerești din emisfera sudică. A determinat, împreună cu J.-J. L. Lalande, paralaxa lunară și solară; a măsurat primul arcul de meridian sud-african (*Coelum Australe Stelliferum*).

LACAN, Jacques (1901–1981), psihanalist și psihiatru francez. A propus o hermeneutică psihanalitică, întemeiată pe analiza structurilor lingvistice și a structurii subiectului, cu aplicație asupra unor texte literare din Edgar Allan Poe și Marguerite Duras („Psihoza paranoică în raport cu personalitatea", „Patru concepte fundamentale ale psihanalizei", „Stadiul oglinzii co-formator al funcției eului"). Lucrări de psihiatrie („Psihoza paranoică în raporturile sale cu personalitatea").

LA CAPRIA, Raffaele (n. 1922), scriitor italian. Adept al existențialismului. A prezentat, în romanele sale, într-o viziune tragică, închistarea societății italiene din epoca postbelică, singura salvare fiind, după el, moartea („O zi de neliniște", „Rănit de moarte"). Eseuri („Armonia pierdută").

LACASSAGNE, Antoine Marcellin Bernard (1884–1971), medic radiolog și biolog francez. A obținut (1928) prima imagine audioradiografică. Cercetări asupra factorilor cancerigeni. M. de onoare al Acad. Române (1965).

LACAZE-DUTHIERS, Henri de (1821–1901), naturalist francez. Profesor al lui Emil Racoviță. Fondator al stațiunilor zoologice marine de la Roscoff și Banyuls-sur-Mer. Studii privind anatomia moluștelor.

LACCADIVE, MINICOY ȘI AMÎNDÎVI v. **Lakshadweep**.

LÁCĂT (< magh.) s.n. Dispozitiv pentru încuierea unei uși, a unui dulap etc., prevăzut cu o tijă încovoiată, care se trece prin două inele și se închide printr-un mecanism manevrat cu cheie sau cifru.

LACEA, Constantin (1875–1950, n. Brașov), filolog și lingvist român. M. de onoare al Acad. (1939). Studii de lingvistică și de istoria literaturii române vechi. Principal colaborator la „Dicționarul Academiei" (a redactat în întregime primele trei litere). Autor de manuale.

LACEDEMONIA v. **Laconia**.

LA CEIBA, oraș în partea de N a Republicii Honduras, port la M. Caraibilor; 114,5 mii loc. (2001).

LACÉPÈDE, Bernard-Germain-Étienne de la VILLE, conte de ~ (1756–1825), naturalist și om politic francez. Elev al lui Buffon. Idei evoluționiste. În timpul Revoluției Franceze a deținut funcții politice.

LACERÁT, -Ă (< fr.; {s} lat. *lacerare* „a sfâșia, a rupe în bucăți") adj. (Despre frunze, sepale, petale) Cu marginea despicată în segmente subțiri, inegale, dense și neuniforme.

LACERTILIÁN (< fr.; {s} lat. *lacerta* „șopârlă") s.m. (La pl.) Subordin de reptile ovipare, cu corpul alungit și acoperit cu solzi epidermici cornoși, cu fosă temporală inferioară deschisă. Coada lor se poate rupe în mod reflex, într-un loc predeterminat, prin fenomenul de autotomie, pentru ca apoi să se regenereze (șopârla, iguana). La anumite specii membrele sunt reduse sau chiar absente (năpârca **(1)**).

LA CHAISE (sau LA CHAIZE), François D'Aix de ~ (zis *le Père de La Chaise*) (1624–1709), iezuit francez. Rol important în relațiile Bisericii franceze cu Papalitatea. A luat apărarea hughenoților după revocarea *Edictului din Nantes* (1685). Numele său a fost dat celui mai mare cimitir din Paris.

LA CHAISE, Gaston (1882–1935), sculptor american de origine franceză. Nuduri feminine în bronz, caracterizate prin simplitate și monumentalitate („Tors", „Femeie în picioare"). Basoreliefuri la Rockefeller Center din New York.

LA CHAUSSÉE, Pierre-Claude Nivelle de ~ (1692–1754), dramaturg francez. Considerat inițiatorul „comediei lacrimogene" și al dramei burgheze („Mélanide", „Școala mamelor").

LACHÉRDĂ (< ngr.) s.f. Pălămida² sărată și afumată.

LACHÉU (< fr.) s.m. Valet, fecior de casă (îmbrăcat în livrea). ✦ Fig. Persoană slugarnică.

LACHLAN, râu în SE Australiei, afl. dr. al lui Murrumbidgee; 1 484 km. Pe cursul superior s-a construit barajul Wyangala. Seacă parțial vara.

LACHMANN, Karl Konrad Friedrich Wilhelm (1793–1851), filolog german. Fondator al criticii moderne de text din literatura clasică și germană. Ediții ale operelor lui Catul, Lucrețiu, Properțiu.

LACHNER, familie de compozitori germani. Mai important: **Franz Paul** (1803–1890), capelmaistru (1836–1865) și director muzical (1852) al Operei din München. Autor de opere („Catarina Cornaro", „Benvenuto Cellini"), oratorii, simfonii, cantate, mise în tradiția lui J.S. Bach.

LA CIERVA Y CODORNÍU, Juan de la ~ (1893–1936), inginer spaniol. Constructor al unui aparat de zbor „Autogirul" (1924), precursor al elicopterului.

LACÍNIE (< lat.) s.f. (BOT.) Segment îngust, filiform și inegal de frunză, petală sau sepală.

LACINOV, Dmitri Aleksandrovici (1842–1902), fizician și electrotehnician rus. A demonstrat (1880) posibilitatea transmiterii energiei electrice la distanțe mari prin intermediul conductoarelor. Autor al unui procedeu electrolitic de obținere a hidrogenului și oxigenului în vid (1888).

LACIS, Vilis (1904–1966), scriitor leton. Romane ale vieții cotidiene cu conotații politice („Furtuna", „Fiul pescarului").

LACKFY, familie de nobili maghiari din Transilvania. Mai important: **Andrei L.,** comite al secuilor și apoi voievod al Transilvaniei (1356–1359). În 1345, a condus o expediție a maghiarilor, secuilor și românilor împotriva tătarilor.

LACLOS, Pierre-Ambroise-François CHODERLOS de ~ (1741–1803), scriitor francez. Cunoscut îndeosebi datorită romanului epistolar „Legăturile primejdioase", roman al unui stil de viață și al condiției umane, ca meditație asupra unor chestiuni de etică și comportament, asupra viciului și a virtuții, asupra adevărului și a aparenței, prezentând întreaga psihologie a iubirii crude, rod al unei societăți dezumanizate, artificiale și hiperrafinate. A influențat literatura romantică.

LACOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *lakkos* „cavitate" + *lithos* „piatră") s.n. Corp magmatic intrusiv, având, în general, o formă plan-convexă, cu boltire simetrică sau asimetrică.

LÁCOM, -Ă (< sl.) adj. (Și adv.) Care mănâncă și bea mult și cu poftă exagerată; mâncăcios. ✦ Fig. Avid, nesățios, hapsân; cupid.

LA CONDAMINE, Charles Marie de (1701–1774), matematician și geodez francez. A participat la expediția din Anzii peruvieni pentru măsurarea lungimii unui arc de meridian de un grad pe Ecuator (1738–1743), descoperind, cu acest prilej, arborele de cauciuc; a efectuat primele explorări științifice în reg. Amazonului (1743).

LACONIA (LAKONIKE HORA, LAKEDAIMON, LACEDEMONIA), reg. istorică în S Greciei, în SE Peloponesului, unde dorienii, veniți în sec. 11–10 î.Hr., și-au impus hegemonia, întemeind orașul-stat *Sparta.*

LACÓNIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *lakonikos* „în maniera locuitorilor Laconiei, adică scurt, concis") adj., adv. **1.** Adj. Care este exprimat în cuvinte puține; concis, scurt **(I 1)**, lapidar **(1)**, succint. ✦ Care vorbește puțin (dar precis). **2.** Adv. Care se exprimă în mod succint, concis.

LACORDAIRE, Jean-Baptiste-Henri (1802–1861), călugăr francez. A susținut ideea despărțirii Bisericii de Stat. Celebru datorită predicilor sale ținute la Notre-Dame din Paris. A condus Ordinul dominicanilor (1850–1854), contribuind la constituirea unui sistem educațional prin înființarea unor colegii. Ctitor al mai multor mănăstiri (la Nancy, 1843, Flavigny, 1848 și Paris, 1849). Autor al „Vieții Sfântului Dominic".

LA CORUÑA v. **Coruña, La ~.**

LACOSTE, René (1904–1996), tenisman francez. A câștigat de cinci ori consecutiv, cu echipa Franței, Cupa Davis (1928–1932). Victorii la simplu: Roland-Garros (1925, 1927, 1929), Wimbledon (1925, 1928), Forest Hills (1926, 1927). A creat o importantă industrie de echipament sportiv.

LACOUR-GAYET, Georges (1856–1935), istoric francez. A publicat mai multe studii despre români („Chestiunea românilor din Austro-Ungaria", „Românii din Transilvania sub jugul maghiar"); în timpul Primului Război Mondial a susținut cauza unității politice a poporului român. M. de onoare al Acad. Române (1919).

LÁCRĂ (< bg.) s.f. v. **raclă.**

LACRETELLE, Jacques de ~ (1888–1985), scriitor francez. Romane psihologice și moraliste („Viața agitată a lui Jean Hermelin", „Silbermann",„Înaltele poduri"). Eseuri („Cei vii și umbra lor").

LACRETELLE, Jean-Charles-Dominique de ~ (1766–1855), istoric și publicist francez. Monarhist. Lucrări privind în special Revoluția, Primul Imperiu și Restaurația („Istoria Franței în secolul 18", „Istoria Adunării Constituante", „Istoria Consulatului și a Imperiului").

LACRIMA-CHRISTI (cuv. lat.) subst. Denumire a vinurilor italiene, albe, aromate, cu tăria alcoolică de 10,5–12%, produse în podgoriile de la poalele Vezuviului.

LACRIMÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *lacrima* „lacrimă") adj. Referitor la lacrimi și la secreția lor. ✧ *Căi lacrimale* = canale care conduc lacrimile la fosele nazale. *Canalicule lacrimale* = mici conducte care conduc lacrimile către sacul lacrimal. *Glandă l.* = glandă care secretă lacrimile, situată în cavitatea orbitală, în unghiul orbitei, sub partea externă a pleoapei superioare. *Sac l.* = mic rezervor unde se reunesc canaliculele lacrimale.

LACRIMÁRIU (< fr., lat.) s.n. (La romani) Vas mic de sticlă sau de ceramică, alungit, pus în mormânt, destinat, simbolic, să primească lacrimile celor ce-l plângeau pe dispărut.

LÁCRIMĂ (lat. *lacrima*) s.f. **1.** Secreție a glandelor lacrimale, constând dintr-un lichid incolor, alcalin care umezește globii oculari, favorizând mișcarea acestora în orbită. În cazul excitărilor periferice (iritare fizică) sau centrale (emoții), cantitatea crește, fiind eliminată sub formă de picături. ✦ Fig. Picătură. **2.** (La pl.) Plâns.

LACRIMOGÉN, -Ă (< fr.; {s} lat. *lacrima* „lacrimă" + gr. *gennaein* „a produce") adj. (Despre substanțe) Care generează o secreție exagerată de lacrimi (ex. gaz **l.**); *fig. ir.* care emoționează.

LACRIMOSO (cuv. it.) adv. (MUZ.; despre execuție) Cu gravitate; plin de durere.

LACROIX, Alfred (François-Antoine) (1863–1948), mineralog francez. Contribuții la cunoașterea vulcanismului, bazate pe erupțiile vulcanilor Mt. Pelée (din 1902) și Vezuviu (din 1906). Cercetări asupra meteoriților. M. de onoare al Acad. Române (1931).

LACROIX, Christian (n. 1951), designer de modă francez. Cunoscut datorită colecției lansate la Paris (1982), ale cărei caracteristici – culori frapante, linia extravagantă, accesorii frivole – îl situează printre principalii exponenți ai curentului avangardist în modă.

LACTACIDEMÍE (< fr.) s.f. Prezență a acidului lactic în sânge; constituie un factor umoral al oboselii musculare.

LACTALBUMÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *lact-* „lapte" + fr. *albumine* „albumină") s.f. Substanță proteică din lapte, asemănătoare ca structură și proprietăți cu albumina din plasma sangvină.

LACTÁMĂ (< fr., germ. {i}; {s} lat. *lact-* „lapte") s.f. Compus organic ciclic, obținut prin deshidratarea internă, la încălzire, a unor aminoacizi (ex. caprolactama).

LACTANȚIU (Lucius Caecilius Firmianus) (c. 260–c. 325), retor și teolog latin. Părinte al Bisericii creștine. Prof. de retorică la Nicomedia. Inițial stoic, s-a convertit apoi la creștinism (303) („Dumnezeieștile instituții").

LACTÁT, -Ă (< fr.; {s} lat. *lacteus* „de lapte") adj. De aspectul laptelui; preparat din lapte (ex. regim **l.**).

LACTÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri sau esteri ai acidului lactic. ✧ *Lactat de calciu* = sare de calciu a acidului lactic, utilizată în tratamentul bolilor manifestate prin lipsa de calciu (spasmofilie, tetanie etc.).

LACTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Formare, secreție și excreție a laptelui prin glandele mamare.

LACTÁZĂ (< fr. {i}; lat. *lact-* „lapte") s.f. Enzimă din intestin, mai ales la sugari, care descompune lactoza în glucoză și galactoză.

LACTENÍNĂ s.f. Substanță existentă în laptele crud, exercitând o puternică acțiune de inhibiție asupra multor germeni din lapte, mai ales asupra streptococilor.

LÁCTIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *lact-* „lapte") adj. *Acid l.* = acid organic, principalul produs de degradare al glicogenului în anaerobioză; poate fi reutilizat de ficat pentru producerea de glicogen. Se poate obține prin fermentația lactică a zaharurilor din melasă, amidon sau zer, fiind întrebuințat în ind. alimentară, de medicamente, în vopsitorie etc. *Bacil l.* v. *lactobacili. Fermentație l.* = transformarea lactozei în acid lactic prin intermediul bacteriilor, având ca efect acidificarea laptelui.

LACTO- (< fr.) Element de compunere însemnând „cu lapte", „pentru lapte", servind la formarea unor adjective și a unor substantive.

LACTOBACÍLI s.m. pl. Gen de bacterii gram pozitive *(Lactobacillus)*, constituenți esențiali ai florei bacteriene digestive la mamifere; unii sunt folosiți la fabricarea iaurtului. Sin. *bacili lactici.*

LACTOBIÓZĂ (< fr.) s.f. Lactoză.

LACTOFERMÉNT (< fr.) s.n. Cheag **(1).**

LACTOFERMENTATÓR (< fr. {i}) s.n. Aparat folosit pentru controlul calității laptelui, al cărui principiu de funcționare se bazează pe faptul că, laptele de calitate inferioară se coagulează primul.

LACTOFÍLTRU s.n. Aparat pentru determinarea cantității de impurități din lapte.

LACTOFLAVÍNĂ (< fr. {i}; {s} *lacto-* + lat. *flavus* „galben") s.f. Factor termolabil al complexului vitaminic B, care se găsește în lapte, cu acțiune importantă în cursul sarcinii și al lactației. V. *riboflavină.*

LACTOGÉN, -Ă (< fr.) adj. (Despre hormoni) Care este secretat de placentă și stimulează lactația.

LACTOGLOBULÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță din clasa globulinelor prezentă în lapte, care, sub forma colostrului, contribuie la transmiterea imunității pasive de la mamă la noul-născut.

LACTOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *lacto-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de tipul areometrelor, cu care se determină masa specifică a laptelui, respectiv puritatea acestuia.

LACTÓNE (< fr. {i}; {s} *lacto-*) s.f. pl. Esteri ciclici intramoleculari ai hidroxiacizilor, prezenți în lapte și în alți compuși organici naturali.

LACTO-VEGETARIÁN, -Ă adj. (Despre regimuri alimentare) Compus din produse lactate, legume și fructe. ✦ (Despre localuri) Care servesc numai meniuri pe bază de produse lactate și vegetale.

LACTÓZĂ (< fr. {i}; {s} *lacto-*) s.f. Dizaharid din laptele mamiferelor, compus din glucoză și galactoză, folosit în ind. farmaceutică; lactobioză.

LACTOZURÍE (< fr.) s.f. Eliminare a lactozei prin urină, prezentă la gravide și la cele care alăptează sau la persoane intolerante la lactoză.

LACU FĂRĂ FUND, lac sărat, heliotermic, situat în perimetrul orașului Ocna Sibiului, format pe locul unei saline părăsite. Supr.: 1 665 m^2; ad. max.: 32 m. Salinitatea apei la suprafață este de 96 g/l, iar la 6 m adâncime de 318 g/l. Vara temp. apei la 2,5 m adâncime atinge 31,4°C. Rezervație naturală (0,2 ha).

LACU MORII, lac de acumulare (246 ha) pe râul Dâmbovița, în partea de V a Bucureștiului, cu rol de regularizare a scurgerii și de agrement.

LACUL CELOR PATRU CANTOANE (VIERWALDSTÄTTER SEE germ., **LUZERN** fr., **LUCERNE** it., lac în partea central-nordică a Elveției, situat între cantoanele Lucerna, Schwyz, Uri, Nidwalden, la poalele Alpilor, la 434 m alt.; 114 km^2. Pe malurile sale se găsesc mai multe stațiuni climaterice.

LACUL PĂDURILOR, lac în partea de S a Canadei, în SV prov. Ontario, la granița cu S.U.A.; 4 390 km^2. Legat de L. Winnipeg prin râul Winnipeg.

Lacu Roșu (1)

LACUL RENULUI (REINDEER LAKE), lac glaciar în partea centrală a Canadei, la 350 m alt.; 6,39 mii km^2.

LACUL SUPERIOR (SUPERIOR LAKE), cel mai întins lac cu apă dulce din lume, situat în America de Nord, la granița Canadei cu S.U.A., în sistemul Marilor Lacuri, la 183 m alt.; 82,4 mii km^2; lungime: 563 km. Comunică cu L. Huron. Porturi pr.: Duluth (S.U.A.), Thunder Bay (Canada). Insule, peninsule și golfuri.

LACU ROȘU 1. Lac de baraj natural situat pe cursul superior al râului Bicaz, la 980 m alt., format, în 1837, printr-o surpare care a obturat valea râului Bicaz. Supr.: 12,6 ha; lungimea: 2,5 km; ad. max.: 10,5 m. Face parte din Parcul Național Cheile Bicazului-Hășmaș. Cunoscut și sub numele de *Ghilcoș* sau *Ucigașul*. **2.** V. **Roșu (3). 3.** Localit. componentă a orașului Gheorgheni, stațiune climaterică și de odihnă cu funcționare permanentă, situată în jud. Harghita, pe malul **L.R.**, la 980 m alt.

LACÚNĂ (< fr.; {s} lat. *lacuna* „gaură, orificiu") s.f. **1.** Lipsă în continuitatea unui lucru; întrerupere într-un text. ✦ Fig. Ceea ce lipsește pentru ca un lucru să fie complet, bun. **2.** (MED.) Mic spațiu circumscris, anatomic sau patologic. ✦ Spațiu din matrice ocupat de o celulă cartilaginoasă sau de o celulă osoasă. **3.** (FIZ.) Gol **(II, 2). 4.** *L. stratigrafică* = lipsa depozitelor sedimentare dintr-o succesiune stratigrafică normală, datorită întreruperii sedimentării în timpul ridicării sau datorită erodării unui pachet de strate. **5.** *L. legislativă* = lipsă de reglementare legală a unor (sau unei) relații sociale care ar trebui reglementate. **6.** (ARTE PL.) Degradare pronunțată, specifică picturilor, constând în desprinderea unei porțiuni de culoare, cauzată de conservarea inadecvată, calitatea slabă a lianților etc.

LACU SĂRAT 1. Lac clastocarstic (de crov) cu apă sulfatată și nămol terapeutic, situat în NE C. Brăilei, la 25 m alt., la 5 km SV de municipiul Brăila. Supr.: 39 ha (la niveluri medii ale apei; în perioadele de secetă, suprafața lacului se reduce foarte mult). Are o mare concentrație de clorură de sodiu, de sulfat de sodiu și de magneziu (84 g/l). **2.** Stațiune balneoclimaterică de interes general, cu funcționare permanentă, situată în jud. Brăila pe malul **L.S.** Climat continental de stepă, cu amplitudini termice anuale mari (25,4°C). Temp. medie anuală este de 11°C; în iul. temp. medii peste 23°C, iar în ian. de -2,3°C. Precipitațiile însumează c. 400 mm anual. Complex balnear.

LACÚSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre un mediu de viață) Reprezentat de lacuri, bălți, în care se dezvoltă o faună și o floră caracteristice. ✧ *Locuință l.* = locuință pe piloni, ridicată pe terenuri inundabile sau deasupra apei unui lac; caracteristică epocilor preistorice, există și în prezent; palustru.

LADA, Jozef (1887-1957), pictor și desenator ceh. Ilustrație de carte remarcabilă prin umorul ei („Peripețiile bravului soldat Svejk" de J. Hašek) și caricaturi.

LADAY, Ștefan (1873-1936), jurist român. Magistrat. Specialist în drept civil („Codul civil austriac în vigoare în Ardeal"). Autor al unor lucrări de drept penal și criminologie („Lupta contra criminalității minorilor"), de drept procesual penal și de drept procesual civil.

LÁDĂ (< germ.) s.f. Cutie mare, din lemn, carton, tablă etc., uneori cu capac, pentru păstrarea sau transportarea diferitelor obiecte. ✧ *L. de zestre* = piesă importantă din mobilierul rustic românesc, cu capac plan sau bombat, lucrată de obicei din lemn de fag și împodobită cu crestături sau cu picturi, destinată păstrării bunurilor miresei (așternuturi, îmbrăcăminte, covoare etc.). *L. de Brașov* (sau *brașovenească*) este pictată mai ales cu elemente florale.

LADD, George Trumbull (1842-1921), psiholog american. A introdus psihologia experimentală în S.U.A., evidențiind interdependența dintre fenomenele psihice și factorii fiziologici („Elemente de psihologie fiziologică", „Secretul personalității").

LADEA, Romulus (1901-1970, n. sat Jitin, jud. Caraș-Severin), sculptor român. Predilecție pentru tipurile populare, tratate patetic sau cu o notă de umor generos. Portrete monumentale în bronz sau în lemn, mai ales ale unor eroi din lumea satului („Mama", „Țăran din satul meu", „Horea", „Cloșca").

LADÍN, -Ă (< it.; {s} lat. *latinus* „latin") s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Dialect reto-roman extins pe o arie cuprinsă între Alpii centrali și V M. Adriatice. Termenul derivă de la denumirea dată de locuitorii reg. Engadine propriei limbi (*ladin* din *latinum*); extins de *G.I. Ascoli* vorbitorilor din zona sudetă pentru a dovedi înrudirea și unitatea limbii lor. Se împarte în trei grupe: occidentală (romanșă), centrală (dolomitică) și orientală (friulană); *p. ext.* retoroman. **2.** (Substantivat, f.) Limbă romanică vorbită de **l. (1)**; *p. ext.* retoromană.

LADISLAU (LÁSZLÓ), numele a cinci regi ai Ungariei și al unui pretendent. Mai importanți: **1. L. I cel Sfânt** (1077-1095). I-a înfrânt pe cumani (1085, 1091) și a continuat politica de cucerire a Slavoniei (1089), Croației (1091-1095) și a Transilvaniei. Conducător al *Cruciadei I,* a murit înainte de a participa la ea. Pe plan intern, a combătut păgânismul și a contribuit la definitiva creștinare a ungurilor. Sanctificat. Sărbătorit la 27 iun. **2. L. IV Cumanul** (1272-1290). În timpul domniei lui se accentuează procesul de anarhie feudală. A luptat împotriva voievodului român Litovoi.

LADISLAU, regi ai Poloniei v. **Vladislav (Władysław).**

LADISLAU DE ANJOU DURAZZO, rege al Neapolelui (1386-1414). Fiul și succesorul lui Carol III de Anjou Durazzo. Profitând de criza Papalității (schisma Occidentului), a dus o politică de expansiune (din 1400) în teritoriile Bisericii (a ocupat Roma, Umbria și o parte din Lazio).

LADISLAU KÁN, voievod al Transilvaniei (1296-1315). S-a considerat independent de autoritatea regală ungară; a intervenit în luptele pentru succesiunea la tronul Ungariei după stingerea dinastiei arpadiene (1301) și s-a aflat în conflict cu regele *Carol I Robert de Anjou.*

LADOGA, lac în NV Federației Ruse, la NNE de Sankt-Peterburg, la 4 m alt.; 17,7 mii km^2 (cel mai mare lac de apă dulce din Europa). Lungimea: 219 km; lățimea max: 83 km; ad. max.: 230 m. Are c. 660 insule; din el izvorăște *Neva.* Prin intermediul unor râuri și canale comunică cu M. Baltică, Marea Albă și bazinul Volgăi.

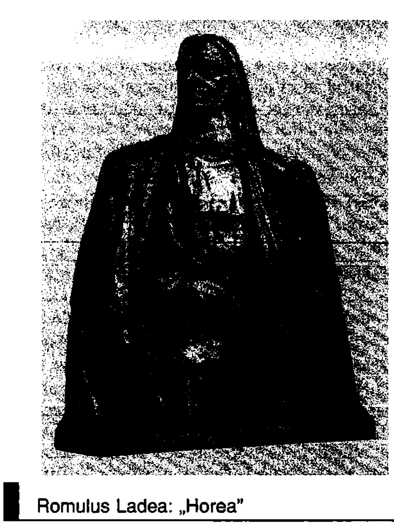

Romulus Ladea: „Horea"

La Fayette

Jean de La Fontaine

LADON (în mitologia greacă), demon (dragon), paznic al merelor de aur din grădina *Hesperidelor;* ucis de Herakles.

LADY (cuv. engl.) s.f. Doamnă. ✦ P. ext. Titlu dat în Marea Britanie soției sau fiicei lordului.

LADYSMITH, oraș în partea de E a Republicii Africa de Sud (KwaZulu-Natal); 29,6 mii loc. (1991). Scena unui îndelungat asediu (nov. 1899-febr. 1900) efectuat de trupele britanice în timpul războiului cu burii.

LAE, oraș în Papua-Noua Guinee, situat pe țărmul de E al ins. Noua Guinee; 78,1 mii loc. (2000). Universitate. Grădină botanică.

LAENNEC, René Théophile Hyacinthe (1781-1826), medic francez. Fondatorul medicinei anatomoclinice. A inventat stetoscopul pentru auscultația plămânului și a aparatului cardiovascular. A studiat ciroza atrofică de origine alcoolică *(ciroza lui L.).*

LAERTE (în „Odiseea"), rege în Itaca, tatăl lui *Ulise.* Întinerit de Atena la întoarcerea fiului său, a putut lupta, alături de acesta și de nepotul său *Telemah,* împotriva rudelor pretendenților *Penelopei.*

LAFARGE 1. John L. (1835-1910), pictor american. Influențat de arta peisagistică franceză din sec. 19. Lucrări cu tematică religioasă (fresce în Biserica Trinității din Boston sau St. Toma din New York). Vitralii cu subiecte din viața lui Iisus Hristos. Scrieri teoretice: „Considerații asupra picturii". **2. Oliver Hazard Perry L.** (1901-1963), publicist și antropolog american. Nepotul lui **L. (1).** Studii privind originea și obiceiurile indienilor americani („Toți bărbații tineri", „Dușmanii zeilor").

LAFARGUE, Paul (1842-1911), om politic și publicist francez. Membru al Internaționalei a II-a. Lucrări de popularizare a operelor lui Marx și Engels („Teoria plusvalorii", „Determinismul economic al lui Kari Marx"). Pamflete („Dreptul la trândăvie").

LA FARINA, Giuseppe (1815-1863), om politic și istoric italian. Participant la Revoluția din 1848 din Sicilia. S-a alăturat lui C. Cavour pentru sprijinirea Casei de Savoia. De mai multe ori ministru. Lucrări: „Istoria Italiei (1815-1850)".

LA FAYETTE, Marie-Joseph-Paul-Yves-Roch-Gilbert de MOTIER, marchiz de ~ (1757-1834), general și om politic francez. Participant la Războiul de Independență a Coloniilor Engleze din America de Nord (1775-1783), a avut un rol important în obținerea victoriei de la Yorktown (1781). În timpul Revoluției Franceze a organizat și condus Garda Națională (iul. 1789). Situându-se pe pozițiile monarhiștilor constituționali a intrat în conflict cu iacobinii, fiind silit să emigreze. Reîntors în 1800, s-a opus regimului napoleonian. În 1830, l-a sprijinit pe Ludovic Filip să devină rege al Franței. Memorii.

LA FAYETTE (LA FAYETTE), Marie-Madeleine, contesă de ~ (zisă *Madame de ~*) (1634-1693), scriitoare franceză. Celebră în epocă datorită salonului literar pe care îl patrona. S-a impus prin romanul psihologic „Principesa de Clèves".

LAFFITTE, Jacques (1767-1844), bancher și om politic francez. Guvernator al Băncii Franței (1814-1819). Lider al moderaților în timpul Revoluției din 1830, l-a sprijinit pe Ludovic Filip să devină rege al Franței; prim-min. și ministru de Finanțe (1830-1831).

LAFIA, oraş în partea central-sudică a Nigeriei; 122,5 mii loc. (1996). Expl. de columbit.

LAFITAU, Joseph-François (1670–1740), misionar francez. Iezuit. Creatorul etnologiei religioase şi al etnografiei comparate („Obiceiurile sălbaticilor americani în comparaţie cu cele ale timpurilor străvechi").

LA FLESCHE, Francis (1857–1932), etnolog american. Lucrări în care a susţinut drepturile indienilor nord-americani şi a prezentat viaţa acestora („Tribul Omaha", „Ceremoniile de război şi de pace ale indienilor osage").

LAFONTAINE, Henri Marie (1854–1943), jurist şi om politic belgian. Unul dintre fondatorii Curţii Internaţionale de Justiţie. Preşedinte al Biroului Internaţional pentru Pace (1907–1943). Promotor al conferinţelor de la *Haga* (1899, 1907). Lucrări: „Bibliografia păcii şi a arbitrajului internaţional", „Marea soluţie". Premiul Nobel pentru pace (1913).

LA FONTAINE, Jean de ~ (1621–1695), scriitor francez. Unul dintre cei mai mari fabulişti din literatura universală. Novator al structurii fabulei, dezvoltând motive antice şi tradiţii folclorice. În opera sa principală, „Fabule", schimbă raportul dintre morală şi povestire în favoarea celei din urmă.

LAFONTAINE, Sir Louis Hippolyte (1807–1864), om politic canadian. Fondator al Partidului Conservator Francez din Canada (Québec). S-a pronunţat şi a susţinut folosirea limbii franceze în Parlament. A format, împreună cu R. Baldwin, primul guvern modern (1848–1851) al Canadei.

LAFORET, Carmen (1921–2004), scriitoare spaniolă. Proză realistă caracterizată prin economia naraţiunii, simplitatea limbajului şi ritmul alert al acţiunii (romanul „Nimic").

LAFÔRET, Marie (pe numele adevărat *Maïtena Doumenach*) (n. 1940), cântăreaţă franceză. Debut în cinema; se lansează în cariera muzicală la începutul anilor '60, între cântecul francez tradiţional şi muzica folclorică a lumii („Ivan, Boris et moi").

LAFORGUE, Jules (1860–1887), poet şi prozator francez. Lirică simbolistă cu profunde accente pesimiste, meditând asupra efemerului („Tânguiri"). Povestiri („Moralităţi legendare"). Maestru al ironiei lirice.

LA FOSSE, Charles de ~ (1636–1716), pictor francez. Reprezentant al barocului, a excelat în pictura decorativă (cupola Domului Invalizilor din Paris, palatul Montagu din Londra), în culori vii, cu tematică religioasă sau mitologică („Sacrificiul Ifigeniei").

LA FOURCADE, Enrique (n. 1927), scriitor chilian. Romanul său, „Sărbătoarea regelui Acab", are ca subiect dictatura lui R.L. Trujillo y Molina.

Roger de La Fresnaye: „Cucerirea aerului"

LA FRESNAYE, Roger de ~ (1885–1925), pictor francez. Lucrări de inspiraţie cubistă în maniera grupului „Secţiunea de aur" („Ioana d'Arc", „Cucerirea aerului"); compoziţii cu figuri rigide şi stilizate („Omul aşezat"). A evoluat spre tradiţionalism („Autoportret"). Grafică, ilustraţie de carte.

LAG (< engl.) s.n. Perioadă latentă în dezvoltarea unui fenomen. ✧ (GENET.) *L. mutaţional* = timp scurs de la acţiunea unui agent mutagen până la exprimarea fenotipică a mutaţiei.

LAGACHE, Daniel (1903–1972), medic şi psihanalist francez („Halucinaţiile verbale şi cuvântul", „Teoria transferului", „Psihanaliza").

LAGAŞ, oraş antic în Mesopotamia. Important centru al civilizaţiei sumeriene (milen. 4 î.Hr.). Înfloritor economic, cultural şi politic sub domnia regelui *Gudea*. Distrus de elamiţi (sec. 21 î.Hr.), a decăzut treptat. Azi *Tell al-Hibā* (Iraq).

LÁGĂR (< germ.) s.n. **I.** Loc unde sunt închişi prizonierii de război. ✧ *L. de concentrare* = (în regimurile totalitare) loc izolat în care sunt deţinuţi opozanţii politici, religioşi sau din considerente rasiale. A cunoscut o largă răspândire în Germania nazistă şi pe terit. ocupate de ea, precum şi în U.R.S.S. V. şi *gulag*. **II.** Organ de maşină pe care se sprijină şi ghidează un arbore, un ax, o osie etc. permiţând o mişcare de rotaţie şi asigurând ungerea suprafeţelor în frecare.

LAGERFELD, Karl-Otto (n. 1938), designer de modă german. Prima colecţie personală în 1984. Prezentări de modă, conferind o notă originală liniei exponatelor sale.

LAGERKVIST, Pär Fabian (1891–1974), scriitor suedez. Poeme („Drumul omului fericit"). Drame simbolice şi alegorice („Omul fără suflet"), romane critice la adresa dictaturii („Călăul", „Victorie în întuneric") sau cu tematică filozofico-religioasă („Piticul", „Barrabas"). Premiul Nobel pentru literatură (1951).

LAGERLÖF, Selma Ottiliana Lovisa (1858–1940), scriitoare suedeză. Romane epopeice („Povestea lui Gösta Berling" – capodopera sa) sau umanitar-creştine („Minunile lui Anticrist"). Proză pentru copii („Minunata călătorie a lui Nils Holgersson"). Premiul Nobel pentru literatură (1909).

LAGIZI, dinastie macedoneană din Egiptul elenistic (305–30 î.Hr.), fondată de *Ptolemeu I Soter*.

LAGOMÓRFE (< fr.; {s} gr. *lagos* „iepure" + *morphe* „formă") s.f. pl. Ordin de mamifere având prima pereche de incisivi, pe ambele maxilare, cu creştere continuă. Speciile actuale fac parte din două familii, una reprezentată de iepurii fluierători – *pika (Ochtona),* şi alta, care include iepurii de casă, de câmp şi de vizuină.

LAGOS 1. Oraş în SV Nigeriei, situat pe ţărmul G. Benin (Oc. Atlantic), în zona de vărsare a fl. Ogun în laguna Lagos; 1,5 mil. loc. (1996). Se extinde atât pe continent, cât şi pe ins. din apropiere. Pr. port maritim al ţării. Constr. şi reparaţii navale; asamblare de automobile; ateliere feroviare. Ciment, cauciuc, încălţăminte, medicamente, cherestea; produse electrotehnice, petrochimice, textile şi alim. Universitate (1962). Muzeul Naţional. Biblioteca Naţională. Grădină botanică. Monumente: Palatul regilor („Iga Idunganran"), construit de portughezi în 1705; Palatul apei („Ilojo"), sec. 19; Arhiepiscopia catolică (1950). Fundat de portughezi (sec. 15). Ocupat de Marea Britanie (1851), a fost, din 1861, centrul ad-tiv al protectoratului şi apoi (din 1914) al coloniei şi protectoratului. În perioada 1960–1982, a fost cap. Republicii Federale Nigeria. 2. Stat federal în SV Nigeriei, pe ţărmul G. Benin; 3,3 mii km^2; 6,4 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Ikeja.*

LAGOSTOMÍE (< fr.) s.f. Anomalie congenitală a buzei superioare, constând în creşterea ei parţială; *buză* de iepure.

LAGRANGE, Albert (pe numele religios *Marie Joseph*) (1855–1938), călugăr francez. Dominican. Fondator al Şcolii practice pentru studii biblice din Ierusalim. („Studii asupra religiilor semitice", „Mesianismul la evrei").

LAGRANGE, Joseph Louis, conte de ~ (1736–1813), matematician şi mecanician francez. Fondator al Academiei de Ştiinţe din Torino. A pus bazele mecanicii analitice („Mecanica analitică") şi ale calculului variaţional, ocupându-se îndeosebi de integrarea ecuaţiilor cu derivate parţiale („Teoria funcţiilor analitice"). Contribuţii la teoria numerelor, în trigonometria sferică, mecanica cerească şi analiza numerică („Tratat de rezolvare a ecuaţiilor numerice de toate gradele"), unde a introdus polinoamele de interpolare care-i poartă numele. A studiat sateliţii lui Iupiter. Preşedinte al comisiei de introducere a sistemului metric (1793).

Lagaş. Regele Gudea

LAGRENÉE, Louis Jean François (zis *Cel Bătrân*) (1725–1805), pictor francez. Stabilit la Sankt-Peterburg (1760), devine prim-pictor al Academiei Ruse. Ulterior, a condus Academia Franceză de Pictură de la Roma (1781–1787). Fresce reprezentând scene istorice, mitologice („Răpirea Deianirei de centaurul Nessus"). A decorat plafonul teatrului din palatul Micul Trianon („Apolo printre muze"). Opera sa prefigurează neoclasicismul.

LA GUARDIA, Fiorello Henry (1882–1947), om politic şi jurist american. Republican. Primar al New York-ului (1934–1945). Numeroase reforme încercând să stăvilească corupţia din administraţia marelui oraş. Unul dintre principalele aeroporturi newyorkeze îi poartă numele.

LAGUERRE, Edmond Nicolas (1834–1886), matematician francez. Lucrări privind geometria diferenţială, algebra şi analiza. Numele său este legat în special de studierea proprietăţilor ecuaţiilor diferenţiale (*ecuaţiile lui L.*) şi ale polinoamelor (*polinoame L.*).

LAGUNA, La ~, oraş în NE ins. Tenerife (arh. Canare, Spania); 128,8 mii loc. (2001). Universitate (1701). Catedrală (sec. 16); biserica Buna-Vestire (1502). Turism. Vechea denumire: *San Cristóbal de la Laguna.*

LAGÚNĂ (< it., fr.) s.f. Porţiune din bazinul unei mări sau al unui ocean, separată aproape complet printr-un cordon litoral sau printr-o barieră de corali; în unele cazuri, strâmtorile prin care l. comunică cu marea sunt închise (prin procese naturale de sedimentare sau ca urmare a unor acţiuni antropice) şi l. se transformă într-un lac.

LAHAR (cuv. indonezian) s.n. Torent de noroi format din cenuşă vulcanică şi apă (de ploaie sau rezultată din golirea unui lac de crater).

LA HARPE, Frédéric-César (1754–1838), om politic elveţian. Unul dintre directorii Republicii Helvetice (1798–1800). La Congresul de la Viena (1814–1815) va obţine, graţie ţarului Aleksandru I, fostul său elev, neutralitatea Elveţiei şi independenţa cantonului Vaud. Memorii.

LA HARPE sau **LAHARPE, Jean François de ~** (pe numele adevărat *Delharpe* sau *Delaharpe*) (1739–1803), critic literar şi dramaturg francez. Promotor al clasicismului. A influenţat ideologia literară a iluminismului românesc şi, mai ales, pe I. Heliade-Rădulescu.

Selma Lagerlöf

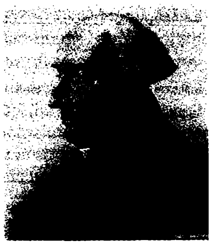

Joseph L. Lagrange

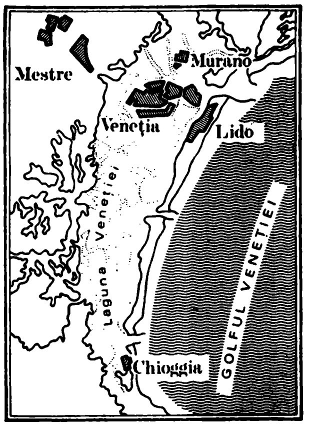

Laguna Veneţiei

LAHBABI, Muhammad Aziz al ~ (1922–1992), scriitor şi filozof umanist marocan. A abordat problematica intelectualilor în lumea arabă contemporană („Personalismul musulman"). Poezii („Mizerii şi lumini").

LAHORE, oraş în NE Pakistanului, situat în apropierea graniţei cu India; 5,1 mil. loc. (1998). Constr. de maşini; ind. metalurgică, electrotehnică, chimică, textilă, uşoară. Centru religios şi cultural. Universitate (1882). Universitate de Inginerie şi Tehnologie (1950). Institut Politehnic (1961). Monumente din perioada mogulă: fortul (1565), mausoleul lui Jahāngīr (1637), moscheile Wazīr Khan (1627–1634), Badshahi (1674), Moti Masjid (sec. 17), Grădinile Şahlimar (1637–1642), cu numeroase fântâni şi terase. Legendele hinduse atribuie fundarea oraşului lui Lava, fiul lui Rāma. Cap. dinastiei ghaznavide (1099–1114; 1153–1193); între 1524 şi 1707 a făcut parte din Imp. Mogul, a trecut apoi sub dominaţie persană (1739–1740), afghană (1748) şi, ulterior, sub cea a Regatului sikh (1799–1849). Cucerit de trupele britanice (1846), a intrat sub suzeranitate britanică (1849), devenind cap. *Punjab*-ului; la împărţirea pen. Hindustan (1947), a intrat în componenţa Pakistanului.

LAHOVARI, familie de boieri români de origine greacă, stabilită în Ţara Românească în sec. 18, cu important rol politic şi cultural. Mai importanţi: **1. Alexandru N.L.** (1841–1897), jurist şi om politic. Frate cu **L. (2)** şi **(3)**. Orator de mare talent. Alături de P.P. Carp, a fost unul dintre cei mai importanţi lideri ai conservatorilor. Ministru de Justiţie (apr.–dec. 1870, 1873–1876) şi al Afacerilor Străine (1889–1895), promovând o politică externă de neutralitate, în conformitate cu interesele naţionale. **2. Ion N.L.** (1844–1915, n. Bucureşti), jurist şi om politic. Frate cu **L. (1)** şi **(3)**. Tatăl *Marthei Bibescu*. Conservator. Preşedinte al partidului (mai–iun. 1915). De mai multe ori ministru (Afaceri Străine 1899–1900 şi febr.–mart. 1907 şi Agricultură, Industrie, Comerţ, Domenii 1904–1907, 1910–1912). **3. Iacob L.** (1846–1907), general şi om politic. Frate cu **L. (1)** şi **(2)**. Conservator. Şef al Statului Major General al Armatei (1895–1896); comandant al Corpului I de armată (1899). De mai multe ori ministru (de Război, 1891–1894 şi 1899–1901; al Afacerilor Străine, 1904–1907). S-a remarcat în timpul Războiului de Independenţă. **4. Alexandru Emanoil L.** (1855–1950, n. Paris), jurist şi diplomat. Misiuni diplomatice la Constantinopol (1902–1906), Viena (1906–1908), Paris (1908–1917), Roma (1893–1896, 1917–1928).

LAHOVARI, Gheorghe Ioan (1838–1909, n. Râmnicu Vâlcea), inginer român. M. de onoare al Acad. (1901). Preşedinte al Înaltei Curţi de Conturi (din 1893). Ca director general al Poştelor şi Telegrafelor (1871–1876), a introdus cărţile şi mandatele poştale. Unul dintre fondatorii Societăţii Române de Geografie (1875), al cărui secretar general a fost, redactând şi „Buletinul Societăţii". A condus (1866) Societatea pentru Învăţătura Poporului Român. A tipărit şi îngrijit, în colab., „Dicţionarul geografic al jud. Argeş", „Marele dicţionar geografic al României" şi „Dicţionarul geografic al Basarabiei". Povestiri. Traduceri.

LAHTI (LAHTIS), oraş în S Finlandei, situat pe ţărmul L. Vesi; 97,6 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a lemnului, uşoară şi alim. Muzeu de artă populară. Centru turistic şi al sporturilor de iarnă. Primărie (1912). Fundat în 1878, căpătă statut de oraş (1905).

LAI (cuv. fr.) subst. Gen poetic şi muzical celtic în literatura franceză medievală, cântat sau declamat, cu acompaniament de harpă, de către truverii în N Franţei (pen. Bretania). Din sec. 13, termenul denumeşte o piesă lirică, cel mai cunoscut autor fiind Guillaume de Machaut.

LAIBACH v. **Ljubljana.**

LÁIC, -Ă (< fr.; lat. *laicus*) adj. Lumesc, nebisericesc. ✦ (Substantivat) Credincios creştin în afara clerului hirotonit (diaconi, preoţi, episcopi) şi a călugărilor recunoscuţi de Biserică; mirean.

LAICÍSM (< fr.) s.n. Mişcare anticlericală, de sorginte iluministă, susţinând independenţa faţă de autoritatea eclezisatică; se manifestă în special de la sfârşitul sec. 18.

LAICIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A separa o instituţie de Biserică sau a o scoate de sub autoritatea acesteia.

LAIKA, rasă de câini, răspândită în Rusia şi Pen. Scandinavă, de mărime mijlocie (40–48 cm); folosită pentru vânătoare şi la tras săniile. Un câine cu numele **L.** a fost prima fiinţă trimisă în spaţiu (1958) pe un satelit artificial lansat de U.R.S.S.

LAING, Alexander Gordon (1793–1826), explorator scoţian. A cercetat bazinele Nigerului şi Sénégalului, fiind primul european care a ajuns la Tombouctou.

LAING, Ronald David (1927–1989), psihiatru britanic, a produs o abordare alternativă a tratamentului schizofreniei („Echilibrul mental, nebunia şi familia", „Vocea experienţei").

LAINICI, trecătoare în Carpaţii Meridionali, între m-ţii Parâng la E şi m-ţii Vâlcan la V, pe valea Jiului, la 513 m alt. În apropiere, se află mănăstirea **L.** (de călugări) cu biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, ctitorie boierească din anii 1812–1817, pe locul unei ctitorii din sec. 14, distrusă de austrieci în sec. 18, şi biserica cu hramul Izvorul Tămăduirii, construită începând din 1990. Muzeu cu colecţii de icoane, cărţi vechi, obiecte de cult ş.a.

LAIOS (în mitologia greacă), rege legendar al Tebei, fiul lui Labdacos, soţul Iocastei şi tatăl lui *Edip*. Potrivit oracolului, a fost omorât de fiul său, care nu ştia că se află în faţa propriului părinte.

LAIOTĂ BASARAB v. **Basarab cel Bătrân.**

LAISSEZ-FAIRE (loc. fr.) Doctrină economică apărută în Franţa, în sec. 17, atribuită lui Vincent de Gournay şi promovată de fiziocraţi; maximă dezvoltare în sec. 19 în Europa Occidentală. A susţinut politica economică a liberului schimb sau a liberei concurenţe şi neintervenţia statului în economie.

LAITHWAITE, Eric Robert (1921–1997), inginer britanic. Contribuţii la dezvoltarea motoarelor electrice liniare. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a lucrat în aviaţie, ocupându-se de pilotul automat.

LÁITMOTIV (LÉITMOTIV) (< germ.) s.n. (MUZ.) Formulă melodică, ritmică sau armonică, pregnantă, care revine adesea în cursul unei compoziţii muzicale. Utilizat mai mult după 1850; dezvoltat în operele lui Wagner. ✦ Fig. Idee, formulă dintr-o operă ştiinţifică sau literară, căreia autorul îi atribuie o anumită semnificaţie, revenind asupra ei de mai multe ori.

LÁIŢĂ s.f. v. **laviţă.**

LAJHTA László (1892–1963), compozitor ungur. Influenţat de impresionismul francez şi de muzica folclorică maghiară. Simfonii, muzică de cameră, balete („Lysistrata"), suite pentru orchestră, opere religioase („Magnificat").

LAKATOS Imre (pe numele adevărat *I. Lipschitz*) (1922–1974), filozof şi istoric al ştiinţei ungur. Stabilit la Londra (1957). Autorul unei teorii epistemologice „anarhiste" tributară ideilor lui P. Feyerabend („Critica şi dezvoltarea cunoaşterii").

LAKE CLARK, Parc Naţional în NV S.U.A. (Alaska); 10,7 mii km². Include vulcanii activi Iliamna (3 053 m) şi Redoubt (3 108 m), lacurile Iliamna, Clark ş.a.

LAKEMAN, Stephen Bartlett (sec. 19), ofiţer şi diplomat britanic. A servit în armata turcă sub numele de *Mazar-Paşa*. După 1850, s-a stabilit la Bucureşti; în casa lui s-a constituit (1875) coaliţia grupărilor liberale („coaliţia de la Mazar-Paşa"), nucleul Partidului Liberal.

LAKE PLACID, staţiune climaterică şi a sporturilor de iarnă, situată în NE S.U.A., în m-ţii Adirondack, în apropierea L. Placid (New York). Olimpiade de iarnă în 1932 şi 1980.

LAKÍSTĂ (< fr.; {s} engl. *lake* „lac") adj. *Şcoală ~* (*Lake school*) = şcoală literară romantică, din Anglia la sfârşitul sec. 18–începutul sec. 19 (W. Wordsworth, S.T. Coleridge şi R. Southey), ca o reacţie faţă de formalismul clasicist, revenind la celebrarea naturii, a vieţii patriarhale şi autodesăvârşirea morală.

LAKSHADWEEP, arh. alcătuit din 27 de mici ins. coraligene, în SE M. Arabiei, la V de coasta Malabar a pen. India. Ins. pr.: Kavaratti, Amini, Kadamatt, Kiltān, Agatti. Constituie terit. unional indian cu acelaşi nume; 32 km². Centrul ad-tiv: *Kavaratti*. Până în 1973 s-a numit *Insulele Laccadive, Minicoy şi Amīndīvi.*

LAKŞMI (în mitologia vedică), zeiţa frumuseţii, căsniciei, fertilităţii şi bogăţiei, având ca simbol floarea de lotus; partenera preferată a lui *Vişnu*.

LALA, complex de lacuri glaciare în m-ţii Rodnei, format din lacurile Lala Mare (0,56 ha) şi Lala Mică (0,16 ha). Face parte din Parcul Naţional m-ţii Rodnei.

LA LAGUNA v. **Laguna, La ~.**

LALANDE, Joseph-Jérôme Lefrançois de ~ (1732–1807), astronom francez. Studii asupra sistemului solar, a cometelor (în special Mercur); observaţii asupra Lunii, a planetelor Venus şi Marte pentru a corela măsurarea distanţei dintre ele („Tratat de astronomie"). A determinat, împreună cu N.L. La Caille, paralaxa lunară şi solară. I se datorează un catalog ceresc care cuprinde 47 000 de stele („Istoria cerească franceză").

LALANDE, Roger (1893–1975), regizor şi scenograf de operă francez. Inovator, numeroase premiere absolute şi montări de lucrări vechi. Susţinător al ideii trupei fixe a teatrului de operă. A impulsionat viaţa muzicală lirică.

LALEÁ (< tc.) s.f. Plantă decorativă din fam. liliaceelor (având c. 100 de specii şi câteva mii de hibrizi). ✧ *Laleaua de grădină* are frunze lanceolate, groase şi flori mari, simple sau învoalte, campanulate etc., cu o gamă foarte mare de culori *(Tulipa)*. Se înmulţeşte de obicei prin bulbi, dar şi prin seminţe (mai ales în scopul obţinerii de noi soiuri). Înfloreşte primăvara devreme. *Laleaua pestriţă* (*Fritillaria meleagris*) Mică plantă din fam. liliaceelor, înaltă de 20–30 cm, cu flori împestriţate, albe, violete sau roşii *(Fritillaria meleagris)*. Monument al naturii. Sin. *bibilică*. *Laleaua de Cazane,* specie de **l.** cu flori galbene, spontană pe stâncării calcaroase din SV României (Defileul Dunării) şi N Pen. Balcanice (*Tulipa hungarica*). Specie ocrotită. *L. de crâng,* specie de **l.** din E Europei, sporadică şi în E şi S României, în rarişti de păduri şi tufărişuri (*Tulipa biebersteiniana*).

LALESCU, Traian (1882–1929, n. Bucureşti), matematician român. Personalitate proeminentă a şcolii matematice româneşti. Contribuţii în multiple domenii ale matematicii pure şi aplicate; unul dintre fondatorii teoriei ecuaţiilor integrale („Introducere în teoria ecuaţiilor integrale", prima lucrare sintetică din literatura ştiinţifică universală). Studii în domeniul ecuaţiilor funcţionale, al seriilor trigonometrice, fizicii matematice,

Traian Lalescu

geometriei, algebrei, istoriei matematicii. „Polinoame. Fracțiuni raționale", „Tratat de geometrie analitică", „La géométrie du triangle"). M. post-mortem al Acad. (1991).

LALICI, Mihailo (1914–1993), scriitor muntenegrean. Romane pe teme naționale („Nunta", „Razia").

LALIQUE, René (1860–1945), bijutier, sticlar și decorator francez. Reprezentant al curentului *Art nouveau,* a promovat un stil elegant, bazat pe simbolistica figurii feminine, a decorului vegetal sau zoomorf. Cunoscut datorită vaselor de sticlă obținute cu ajutorul mulajelor.

LALITPUR, oraș în Nepal, situat în apropierea orașului Kāthmāndu; 162,9 mii loc. (2001). Important centru religios budist. Temple budiste și hinduse (sec. 15–17). Fundat în sec. 7. Vechea denumire: *Patan.*

LALLEMAND, André (1904–1978), astronom francez. Inventator al unui convertizor de imagine fotoelectrică, ce i-a permis obținerea unei imagini pe un ecran fluorescent sau pe o placă fotografică.

LALO, Édouard-Victor-Antoine (1823–1892), compozitor francez de origine spaniolă. Pionier al reînnoirii muzicii franceze camerale și simfonice. Creație de factură romantică (opera „Regele din Ys", „Simfonia spaniolă" pentru vioară și orchestră).

LALOȘU, com. în jud. Vâlcea, pe stg. râului Olteț; 2 632 loc. (2008).

LALOU, René-Albert (1889–1960), critic literar și eseist francez. I se datorează o „Istorie a literaturii franceze contemporane" (multă vreme unică în acest gen).

LAM, Wifredo (1902–1982), pictor cubanez. Stabilit la Paris (1938), unde a lucrat cu Picasso. Inițial adept al unei arte figurative, tradiționale, a practicat ulterior suprarealismul, prezentând creaturi hibride, schematizate, cu forme alungite și amenințătoare („Jungla", „Umbral").

LÁMA (< fr. {i}; cuv. tibetan) s.m. Preot-călugăr budist de rit tibetan. ✧ *Marele L.* v. *Dalai-Lama.*

LAMA, Serge (pe numele adevărat *Serge Chauvier*) (n. 1943), cântăreț și compozitor francez. Autor de texte muzicale pline de sensibilitate și umor; solist, în anii '70 („Je suis malade", „À la vie, à l'amour"). După 1989, compune muzică de teatru.

LAMAHOS (c. 470–414 î.Hr.), general atenian. S-a distins, alături de Alcibiade și Nicias, în expediția din Sicilia (416–415 î.Hr.). Ucis în luptă, la asediul Siracuzei (414 î.Hr.).

LAMAÍSM (< fr.) s.n. Variantă a budismului māhāyāna, conform căreia scopul suprem al existenței este mântuirea prin desăvârșirea spirituală. Fondată în forma actuală de *bTsong-Ka pa,* care a creat secta gelugspa sau „tichiile galbene". Kaganul mongol Altan Sutu (1507–1583) acordă (1578), lui bSod-nams rgya-mtsho, al treilea conducător al sectei dGe-lugs-pa, titlul de Dalai Lama, făcând din l. religia oficială. L. tibetan posedă și o „carte a morților", care, conform tradiției, a fost dictată, succesiv, de lama propriilor discipoli.

LA MANCHA, reg. naturală în partea central-sudică a Spaniei, parte componentă a comunității autonome Castilla–La Mancha, situată la 680–710 m alt.

LA MANCHE v. **Marea Mânecii.**

LAMANTÍN (< fr.) s.m. (ZOOL.) Gen de mamifere din ordinul sirenienilor, cu corpul fusiform, vederea slabă, labele posterioare lipsă, cele anterioare transformate în înotătoare mobile, articulate, adulții putând atinge 2,5–3 m lungime și greutatea de 700 kg (*Trichechus*). Trăiesc în fl. și estuare și în zonele litorale tropicale din Africa, America de Nord și Sud. Strict ierbivore, trăiesc singure, în mici grupuri familiale sau în cârduri de 15–20.

LAMARCK, Jean-Baptiste-Pierre-Antoine de Monet, cavaler de ~ (1744–1829), naturalist francez. Contribuții în domeniul botanicii și al studiului animalelor nevertebrate. A elaborat prima teorie evoluționistă. Creatorul primului sistem evoluționist de clasificare a animalelor și vegetalelor. În 1802, a introdus, concomitent cu biologul german G.R. Treviranus, termenul de „biologie".

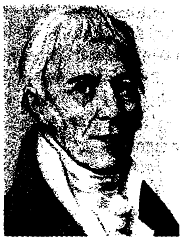

J.-B. Lamarck

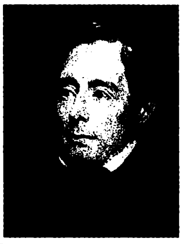

Lamartine

LAMARCKÍSM (< fr.; {s} n. pr. *Lamarck*) s.n. (BIOL.) Teorie formulată de J.-B. Lamarck (1809), în lucrarea „Filozofia zoologică", conform căreia plantele și animalele se schimbă în permanență, devenind tot mai complicate ca organizare, datorită acțiunii factorilor mediului ambiant și a tendinței interne, proprie tuturor organismelor vii, de perfecționare.

LA MÀRMORA-FERRÉRO, Alfonso, marchiz di ~ (1804–1878), general și om politic italian. În Războiul Sardo-Austriac (1848–1849) s-a afirmat în bătăliile de la Pastrengo (3 apr. 1848), Borghetto și Peschiera (mai 1848). Comandant al armatei Piemontului (1855–1856) în *Războiul Crimeii.* Prim-min. al Regatului Sardiniei (1859–1860) și al Italiei (1864–1866). Comandant șef al armatei în Războiul Prusiano-Italo-Austriac; înfrânt la Custozza (24 iun. 1866).

LAMARR, Hedy (pe numele adevărat *Hedwig Eva Maria Kiesler*) (1914–2000), actriță americană de film. Roluri de cuceritoare enigmatică, învăluitoare („Extaz", „Femeia fără pașaport", „Spionul meu preferat").

LAMARTINE, Alphonse-Marie-Louis de PRÂT de ~ (1790–1869), scriitor și om politic francez. Unul dintre inițiatorii poeziei romantice franceze. Elegii cu caracter filozofic („Meditații poetice"), poeme de inspirație religioasă („Armonii poetice și religioase", „Căderea unui înger") remarcabile prin lirismul melancolic și meditativ și perfecta corespondență dintre starea sufletească a poetului și natură. Romane autobiografice („Raphäel", „Graziella"); un jurnal de călătorie din Orient. Lucrări istorice („Istoria girondinilor"). Ministru de Externe în Guvernul provizoriu (1848); a sprijinit revoluționarii din Principatele Române.

LAMASERÍE (< fr.) s.f. Mănăstire lamaistă.

LÁMĂ^1 (< fr.) s.f. **1.** Obiect de metal, de lemn etc. de forma unei plăci cu grosimea foarte mică în raport cu lungimea și cu lățimea; partea metalică și tăioasă a unui instrument (ex. l. de cuțit). ✧ *L. de ras* = mică placă metalică dreptunghiulară, subțire, de obicei cu tăișul pe ambele laturi, adaptat la un aparat de ras. **2.** Dreptunghi de sticlă șlefuită de 1 mm grosime și perfect transparentă, pe care se întind germeni sau frotiuri de sânge pentru a fi colorate și examinate la microscop. 3. (FIZ.) *L. sfert de undă* = plăcuță cristalină care introduce o diferență de drum optic de un sfert de lungime de undă între cele două raze produse prin dubla refracție. **4.** Suprafață foarte subțire de lichid. **5.** (ANAT.) *L. vertebrală* = parte osoasă care formează arcul posterior al vertebrelor, între apofiza articulară și apofiza spinoasă. **6.** (ANAT.) *L. perpendiculară* = partea verticală a etmoidului care separă fosele nazale. 7. (HIST.) *L. bazală* = foiță alcătuită din substanțe bogate în polizaharide și în colagen, situată la baza a numeroase tipuri de celule.

LÁMĂ^2 (< fr. {i}; sp. *llama,* împrumutat dintr-o limbă indigenă din Perú) s.f. Mamifer rumegător din zonele muntoase ale Americii de Sud, din fam. camelide. Se cunosc patru specii, dintre care două (*guanacul* și *vicunia*) în stare sălbatică și două domestice: *l. peruviană (Lama glama),* de circa 120 cm înălțime, cu blana albă sau pătată cu cafeniu și negru, folosită în Peru, Bolivia și NV Argentinei ca animal de povară, dar și pentru carne, blană, grăsime, păr (țesături, frânghii), bălegar (pentru foc) și *l. alpaca.*

LAMB, Charles (1775–1834), critic literar și eseist englez. Cunoscut pentru „Eseurile lui Elia". A publicat, împreună cu sora sa, Mary (Ann) L. (1764–1847), „Povestiri după Shakespeare", având un rol important în popularizarea operei marelui dramaturg. Lucrări de critică literară („Tragediile lui Shakespeare").

LAMB, Sir Horace (1849–1934), matematician și fizician britanic. Contribuții în domeniul hidrodinamicii; a corelat tratarea matematică a fenomenelor cu mișcarea fluidelor („Teoria matematică a mișcării fluidelor", „Hidrodinamicile"). A enunțat o teorie a vibrațiilor („Teoria dinamică a sunetului").

LAMB, Willis Eugene (n. 1913), fizician american. A pus în evidență (1947) deplasarea nivelurilor energetice ale atomului de hidrogen prevăzute în teoria lui P.A.M. Dirac *(deplasarea L.)* și a formulat conceptul de „moment magnetic anormal al electronului". A studiat structura fină a nivelelor energetice ale atomilor de hidrogen și deuteriu prin metode radiospectroscopice. Premiul Nobel pentru fizică (1955), împreună cu P. Kusch.

LAMBADA s.f. (cuv. port.) Dans modern sud-american, caracterizat prin mișcarea rapidă și ritmică a șoldurilor; melodie după care se execută dansul.

LAMBÉRT (< fr., germ. {i}; {s} n. pr. *J.H. Lambert*) s.m. Unitate de măsură a strălucirii (simbol: La) în afara sistemului internațional (SI), egală cu 1/š Cd/cm^2 (candelă pe cm^2).

LAMBERT, ghețar în E Antarcticii; 450 km lungime (cel mai lung din lume); 20 mii km^2. Se termină în ghețarul de șelf Amery din Oc. Indian.

LAMBERT, Johann Heinrich (1728–1777), fizician, astronom, matematician și filozof german de origine elvețiană. Unul dintre întemeietorii fotometriei și ai pirometriei. A pus bazele trigonometriei sferice (*legile lui L.*). Precursor al geometriei neeuclidiene („Teoria paralelelor"), și, alături de Leibniz, al logicii simbolice moderne („Noul Organon"). A demonstrat iraționalitatea numărului π (1768). O unitate de măsură a strălucirii îi poartă numele.

LAMBERTI, Niccolò (zis *il Pela*) (1370–1451), sculptor și arhitect italian. A cultivat neoclasicismul gotic. A lucrat la Florența („Sfântul Luca", „Sfântul Marcu"), apoi la Veneția („Sfântul Marcu venerat de îngeri", din biserica San Marco), unde se afirmă și ca arhitect (i se atribuie altarul din Palatul Ducal).

LÁMBLIE (< fr. {i}; {s} n. pr. W. *Lambl*) s.f. v. **giardia.**

LAMBORGHINI, Ferruccio (1916–1993), industriaș american. În 1948 a înființat o fabrică de mașini agricole ce-i purta numele și care, din 1963, a fabricat autoturisme de lux; absorbită (1987) de firma americană *Crysler;* din 1998 a intrat în componența lui Audi-Volkswagen.

LAMBRECHÍN (< fr.) s.n. **1.** Draperie așezată în partea superioară a unei deschideri (ușă, fereastră etc.) în scop decorativ. **2.** (CONSTR.) Element decorativ de lemn sau tablă, așezat vertical la marginea unei streșini, pe coronamentul unui chioșc, al unei verande etc. **3.** Ornament în formă de panglică lată, având scrisă o deviză și care împodobește un scut sau o stemă.

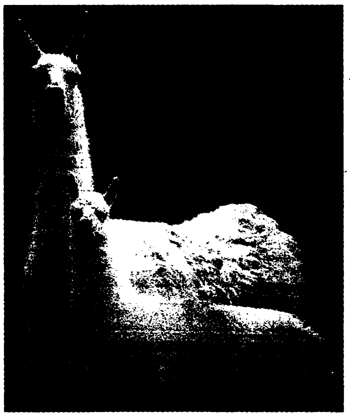

Lame

LAMBRINO, Scarlat (1891-1964, n. Bucureşti), istoric şi epigrafist român. Stabilit la Lisabona (1947). M. coresp. al Acad. (1934). A condus Muzeul Naţional de Antichităţi (1935-1944) şi Şcoala Română din Roma (1941-1947). Studii în domeniul epigrafiei şi al antichităţii greco-romane („Arta greacă şi romană în România"). Autor al unei preţioase „Bibliographie de l'antiquité classique".

LAMBRIOR, Alexandru (1846-1883, n. Fălticeni), filolog şi lingvist român. M. coresp. al Acad. (1882). Membru al „Junimii". A pledat pentru ortografia fonetică. Autor al unei gramatici descriptive publicate postum („Gramatica română. Fonetica şi morfologia"). A evidenţiat valoarea documentară a folclorului pentru istorie şi lingvistică („Studii de lingvistică şi folcloristică", „Literatura poporană", „Obiceiuri şi credinţe la români").

LAMBRISÁ (< fr.) vb. I tranz. A acoperi cu lambriuri.

LAMBRÍU (< fr.) s.n. Îmbrăcăminte din lemn, marmură sau stuc, piele imprimată etc., care căptuşeşte pereţii unei încăperi, în întregime sau până la o anumită înălţime, decorativ sau pentru protecţie. Utilizată, mai ales în Ev. Med., ca izolator termic.

LAMBROS, Spyridon (1851-1919), istoric şi om politic grec. Prim-min. (1916-1917). Germanofil. Fondatorul şcolii greceşti de bizantinologie („Istoria Greciei", „Catalogul manuscriselor greceşti de la Muntele Athos").

LAMBRUSCHINI, Raffaello (1788-1873), preot catolic şi pedagog italian. Autorul lucrărilor „Despre educaţie", „Despre autoritate şi libertate. Gândurile unui singuratic").

LAMÉ (cuv. fr.) s.n. Material textil din mătase naturală sau din fibre chimice, mai rar din bumbac sau din lână, ţesut cu fire metalice fine pentru obţinerea unui aspect deosebit, strălucitor.

LAMÉ, Gabriel (1795-1870), inginer şi matematician francez. Unul dintre primii constructori ai căilor ferate franceze (Paris-Saint-Germain, 1832). Contribuţii la teoria numerelor, termodinamică şi matematici aplicate.

LAMEH (În „Biblie") **1.** Fiul lui Matusalem şi tatăl lui Noe. **2.** Fiul lui Matusalem şi tatăl lui Iabal, Iubal şi Tubalcain.

LAMELÁR, -Ă (< fr.) adj. În formă de lamele suprapuse (ex. atrofie l.); care se desface în lamele.

LAMELÁT, -Ă (< fr.) adj. Compus din lamele.

LAMÉLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Lamă^1 **(1)** mică. **2.** Plăcuţă de sticlă foarte subţire care acoperă preparatele de pe lame pentru a fi observate la microscop. **3.** (TEHN.) *L. de colector* = piesele componente, conductoare sau izolante, ale colectorului maşinilor electrice. **4.** (TEHN.) Piesele pentru controlul firelor de urzeală servind la oprirea războiului de ţesut mecanic când se rupe firul. **5.** (MED.) Lamă subţire de ţesut osos (ex: l. interstiţială). ✦ Expansiune celulară în formă de lamă. **6.** (BOT.) *L. mijlocie* = porţiunea centrală a membranei comune care separă două celule, formată din substanţe pectice. **7.** (IHT.) *L. branhială* = parte a branhiilor peştilor prin care se realizează schimburile respiratorii.

LAMELIBRANHIÁT, -Ă (< lat.) s.n., adj. S.n. (La pl.) Moluşte acvatice marine şi dulcicole, cu corpul într-o cochilie bivalvă şi cu branhii lamelare *(Lamellibranchiata)*; (şi la sg.) animal din această clasă (ex. midia, stridia). Sin. *scoică, bivalv* **(3)**.

LAMELIFÓRM, -Ă (< fr.) adj. În formă de lamelă.

LA MENNAIS sau **LAMENNAIS, Félicité de (Hugues-Félicité Robert de Lamennais)** (1782-1854), filozof, teolog şi publicist francez. Abate. Dezavuat de papa Grigore XVI (1832), prin enciclica „Mirari vos", pentru că făcuse apologia libertăţii religioase şi pledase pentru separarea Bisericii de stat („Eseu asupra indiferenţei în materie de religie").

LAMENTÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. De plâns, dezolant; *p. ext.* deplorabil, mizerabil, rău, prost.

LAMENTÁŢIE (< fr.; lat. *lamentatio*) s.f. **1.** Tânguire, văicăreală. **2.** Cântec liric deplângând moartea cuiva, gen muzical răspândit până în sec. 17. **3.** Cântare religioasă pe texte din „Plângerile lui Ieremia".

LAMENTÓ (cuv. it.) s.n. Piesă vocală cu caracter trist, tânguitor, specifică operei italiene din sec. 17-18. Din sec. 19, are doar sensul de „cântec trist", vocal sau instrumental.

LAMENTOSO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Cu jale, cu tristeţe; tânguitor.

LA METTRIE, Julien Offray de ~ (1709-1751), medic şi filozof francez. A emis ideea unei unităţi de structură în organizarea internă a vertebratelor (inclusiv a omului), pe care o punea în legătură cu originea lor comună („Istoria naturală a sufletului", „Omul-maşină"). Nevoit să se exileze, a ajuns la Curtea lui Frederic II cel Mare al Prusiei.

LAMI, Eugène-Louis (1800-1890), pictor şi ilustrator francez. Tablouri cu tematică istorică („Bătălia de la Cassano"). Cunoscut prin acuarelele sale ce prezintă viaţa mondenă pariziană (albumul „Călătorie la Londra", în colab. cu H. Monnier). A ilustrat opere de Musset şi Mérimée.

LAMIA (În mitologia greacă) Nălucă monstruoasă, care răpea pruncii din leagăn. ✦ (În superstiţia folclorică) Duhuri feminine rele, care se hrăneau cu părţi din cadavrele omeneşti.

LAMIACEE (< fr. {i}; {s} lat. *lamum* „fiinţă") s.f. (La pl.) Fam. de plante dicotiledonate, erbacee sau semiarbuşti, bogate în uleiuri eterice, cu tulpina în patru muchii, cu frunze opuse, cu flori bilabiate. Unele specii sunt plante aromatice (rozmarinul, busuiocul), medicinale şi melifere (ex. levănţica, izma, salvia), altele, buruieni (ex. urzica-moartă). Sin. *Labiate*.

LAMINÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A prelucra un material prin deformare plastică, la cald sau la rece, cu un laminor. **2.** A subţia treptat păturile, benzile şi semitorturile pentru obţinerea firelor textile, întinzând, aşezând paralel şi omogenizând. **3.** (FIZ.) A reduce secţiunea de curgere a unui fluid.

LAMINÁJ (< fr.) s.n. Indice care caracterizează gradul de subţiere prin laminare a unei înşiruiri de fibre textile.

LAMINÁR, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Compus din lame paralele (ex. scleroză l.). **2.** (TEHN.) *Curgere l.* = regim de curgere a unui fluid efectuat prin deplasări ale straturilor de fluid pe traiectorii paralele între ele şi cu axa conductei, fără a se produce vârtejuri. **3.** (GEOL.) Structură specifică rocilor sedimentare şi unor şisturi.

LAMINÁRIA (cuv. lat.) s.f. Alge brune din mările reci, cu talul lung de peste 1 m, în formă de panglică, fixat de substrat *(Laminaria)*. Unele specii sunt comestibile (bogate în glucide şi geloză), altele se folosesc la extragerea iodului şi bromului, în farmacologie sau ca îngrăşământ.

LAMINÁT, -Ă (< *lamina*) adj., s.n. **1.** Adj. Supus operaţiei de laminare. **2.** S.n. Produs metalurgic obţinut prin laminare (ex. blumuri, ţagle, profiluri, table, benzi, sârmă etc.).

LAMÍNĂ (< engl.; {s} lat. *lamina* „lamă") s.f. **1.** (BOT.) Limb **(1)**. **2.** (MED.) Strat subţire din structura unei formaţiuni anatomice compuse. **3.** (TEHN.) Corp în formă de lamă sau de fir.

LAMINECTOMÍE (< fr. {i}; {s} lat. *lamina* „lamă" + gr. *ektome* „extirpare") s.f. Ablaţie a procesului spinos şi a celor două lame adiacente, din intervenţiile chirurgicale pe coloana vertebrală sau pe măduva spinării; poate fi practicată şi în sens explorator.

LAMINOTOMÍE (< fr. {i}; {s} lat. *lamina* „lamă" + gr. *ektome* „extirpare") s.f. Secţiune a uneia sau a mai multor lame vertebrale.

LAMINÓR (< fr.) s.n. **1.** Instalaţie formată din cilindri metalici, asamblaţi cu un cadru care formează o cajă *(cajă de l.)*. Materialul de laminat (în special metal) se trece printre cilindrii l., în mişcare de rotaţie, aflaţi la o distanţă reglabilă, în funcţie de grosimea laminatului. 2. Maşină de lucru care laminează **(2)** produsele de filatură.

LAMIZANA, Aboubakar Sangoulé (1916-2005), general şi om politic din Burkina Faso. Prim-min. (1966-1971, 1974-1978). Preşedinte al Republicii (1966-1980).

LAMJUNG, masiv muntos în Himalaya, situat pe terit. statului Nepal, la 145 km NV de Kāthmāndu. Alt. max.: 7 937 m (vf. Annapūrnā II).

LAMONT, Johann von (1805-1879), astronom german de origine scoţiană. Director al Observatorului Bogenhaufen (1835-1879). A calculat datele orbitale ale sateliţilor planetelor Saturn şi Uranus (a cărui masă a determinat-o), a catalogat peste 34 000 de stele; a descoperit (1850) fluctuaţiile câmpului magnetic al Pământului şi existenţa (1862) curenţilor acestuia („Manual de magnetism terestru").

LA MOTHE LE VAYER, François de ~ (1588-1672), scriitor şi filozof francez. Istoriograf al Franţei desemnat de rege. Adept al unui critic scepticism („Consideraţii asupra elocinţei franceze a timpului nostru", „Virtutea păgânilor").

LAMOTTE, Étienne (1903-1983), prelat catolic şi indianist belgian. A tradus, a editat şi a comentat texte budiste („Istoria budismului indian, de la origini până la epoca Sáke").

LA MOTTE-FOUQUÉ v. **Fouqué, Friedrich baron de La Motte.**

LAMOUR, Dorothy (pe numele adevărat *Mary Dorothy Kaumeyer*) (1914-1996), cântăreaţă şi actriţă americană de film. Vedetă a filmului muzical şi de inspiraţie exotică în anii '30-'40 („Regina junglei", „Dansatoarea din Singapore").

LAMOUREUX, Charles (1834-1899), violonist şi dirijor francez. Iniţiatorul concertelor care-i poartă numele (1881). Propagator al muzicii franceze şi al lui Wagner în Franţa.

LAMPADÁR (< fr.) s.n. **1.** Stâlp pe care sunt fixate una sau mai multe lămpi, utilizat la iluminatul străzilor, grădinilor etc. **2.** Mijloc de iluminat construit dintr-un complex de elemente, legate de un suport vertical. O dată cu sec. 19, forma şi structura l. se modifică radical datorită folosirii gazului de iluminat şi, ulterior, a curentului electric.

LAMPÁNT (< fr.) adj. *Petrol ~* = fracţiune lichidă obţinută în distilarea cu autoaprindere a ţiţeiului între c. 200 şi 300°C; utilizat drept combustibil în lămpi de iluminat, în motoarele cu explozie etc. Sin. *gaz* **(4)**.

LAMPAS^1 (< fr.) s.n. Ţesătură de mătase, originară din China, cu decoraţii mate pe fond satinat, folosit la capitonarea mobilierului.

LAMPÁS^2 (< rus.) s.n. Panglică, şnur sau fâşie lată de postav sau mătase, cusută pe latura exterioară, în lungimea pantalonilor, la unele uniforme sau costume de ceremonie; vipuşcă.

LÁMPĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Sursă artificială de lumină, destinată şi semnalizării, controlului etc. ✧ *L. de iluminat* (destinată iluminării artificiale). Se folosesc: *l. cu combustibil* şi *l. electrice*. *L. fluorescentă* (electrică, cu descărcare într-un mediu de vapori de mercur, având aplicat pe faţa interioară a tubului un strat de substanţă fluorescentă). **2.** *L. de lipit* = **l.** cu combustibil folosită la încălzirea ciocanului de lipit sau a pieselor destinate lipirii. **3.** *L. de radio* = tub electronic.

LAMPEDUSA, ins. italiană în M. Mediterană, la 205 km SV de Sicilia; 20,2 km^2. Staţie radar.

LAMPEDUSA, Giuseppe Tomasi di v. **Tomasi di Lampedusa, Giuseppe.**

LAMPIÓN (< fr., it.) s.n. Felinar cu pereţi de material translucid, colorat (hârtie cerată, ţesături etc.), folosit la iluminatul festiv al sălilor, parcurilor etc.; lanternă veneţiană.

LAMPO, Hubert Léon (1920-2006), romancier, critic și eseist belgian de expresie flamandă. Reprezentant al realismului magic („Diavolul și fecioara", „Reîntoarcere la Atlantida", „Sosirea lui Joachim Stiller" - capodopera sa).

LAMPRECHT, Karl (1856-1915), istoric german. Promotor al unei istoriografii riguroase („Istoria Germaniei" - capodopera sa) și preocupat de istoria civilizației („Introducere în gândirea istorică"). Lucrări cu caracter economic („Viața economică germană în Evul Mediu"). A inițiat publicarea în Germania a operelor lui N. Iorga. M. de onoare al Acad. Române (1913).

LAMPRÉTĂ (< germ., lat.) s.f. Pește marin *(Petromyzon marinus)* sau fluvial *(L. fluviatilis)*, întâlnit în apele litorale și fl. din bazinul Atlanticului și M. Mediteraneene, cu corpul cilindric și gura circulară, lipită de fălci, cu schelet cartilaginos; lungime de c. 1 m. ✧ *L. marină* = l. parazitară pe diferite specii de pești.

LAMPROFÍR (< fr. {i}; {s} gr. *lampros* „strălucitor" + *porphyra* „purpură") s.n. Rocă eruptivă de filon, gri închis, bogată în minerale feromagneziene, având o structură mărunt cristalizată sau porfirică.

LAMPUGNANI, Giovanni Batista (1708-c. 1788), compozitor italian. Muzică instrumentală (concerte pentru clavecin, flaut, sonate pentru vioară). Opere bufe („Didona părăsită", „Contele Ceașcă") pe texte de Metastasio sau Goldoni.

LÁMURĂ (lat. **lamnula*) s.f. Partea cea mai curată și mai aleasă dintr-un lucru; crema, fruntea.

LAN (< ucr.) s.n. Teren agricol cultivat cu cereale. ✦ P. ext. Plantele cultivate pe acest teren.

LANAI, ins. în arh. Hawaii, la 11,5 km V de ins. Maui; 365 km^2. Relief predominant muntos, cu alt. max. în vf. Lanaihale sau Palawai (1 027 m).

LANAO, lac vulcanic în Filipine, în partea central-vestică a ins. Mindanao; 340 km^2. Cunoscut și sub numele de *Sultan Alonto*.

LANCANG JIANG, denumirea chineză a fl. *Mekong*.

LANCASTER, oraș în partea central-vestică a Marii Britanii, pe canalul Lune; 56,4 mii loc. (2000). Port fluvial. Ind. chimică, textilă, a mobilei, hârtiei și alim. Universitate (1964). Castel (sec. 12); biserica St. Mary (sec. 15). Menționat documentar în 1193.

LANCASTER, familie regală engleză. Ramură a familiei Plantagenet. Întemeiată de *Ioan de Gaunt*. Din dinastia de L. au făcut parte *Henric IV*, *Henric V* și *Henric VI*. Conflictul Casei de L. cu Casa de York (din 1399) a dus la *Războiul celor Două Roze* (1455-1485), încheiat cu victoria Casei de York. Blazonul familiei L. a fost un trandafir roșu.

LANCASTER, Burt (pe numele adevărat *Stephen Burton Lancaster*) (1913-1994), actor american de teatru și film. Roluri în aproape toate genurile de film, de la cele de suspans și de aventură („Profesioniștii"), până la drame psihologice („Trapez", „Aeroportul", „Ghepardul", „Păsărarul din Alcatraz"), precum și în seriale TV („Moise", „Logodnicii"). Premiul Oscar: 1960 („Elmer Gantry").

LANCASTER, Sir James (c. 1554-1618), navigator englez. În serviciul lui Sir Francis Drake împotriva *Invicibilei Armada* (1588). A condus prima expediție a Companiei Indiilor Orientale (1601).

LANCASTER, Joseph (1778-1838), pedagog englez. În 1818 a emigrat în S.U.A. A fondat (1798) la Southwark prima școală de ajutor mutual pe baza propriei metode educative. Și-a expus ideile novatoare în „Sistemul de învățământ britanic".

LANCASTERIANÍSM (LANCASTRIANÍSM) (< fr., engl.; n. pr. *Lancaster*) s.n. Denumire dată sistemului de învățământ *Bell-Lancaster*; sistem monitorial. V. *monitor*.

LÁNCE (< it.) s.f. Veche armă de atac, formată dintr-un vârf ascuțit de metal montat la capătul unei prăjini de lemn; folosită cu predilecție de cavalerie, precum și în turniruri.

LANCELOT (sec. 6), cavaler al „mesei rotunde". Întruchipează tipul cavalerului viteaz, care se bazează pe puterea armelor și se dăruiește total femeii iubite. Erou al mai multor romane medievale din ciclul breton. (În *Lancelot*, primul roman în proză scris în c. 1225, fiul său, Galaard, obține, datorită purității sale, posibilitatea de a cuceri Graalul).

LANCELOT, Claude (c. 1615-1695), preot și gramatic francez. Jansenist. Autor al unor noi metode pentru învățarea limbilor străine, create pentru Școala de la Port-Royal. Împreună cu A. Arnauld, a elaborat „Gramatica generală și rațională", cunoscută sub numele de „Gramatica de la Port-Royal". Memorii.

LANCEOLÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. De forma unui vârf de lance (ex. frunză **l.**). ✧ *Goticul l.* = prima perioadă a goticului, caracterizată prin arce și arcade ascuțite și ornamente în formă de lance (ex. catedralele din Paris).

LANCHESTER, Frederick William (1868-1946), inginer britanic. Constructor de automobile și unul dintre creatorii aerodinamicii moderne. În 1894 a conceput teoria zborului expusă în „Zborul planat al păsărilor și posibilitățile zborului mecanic", dezvoltată ulterior în „Aerodinamica" și „Aerodonetica".

LANCIA, Vincenzo (1881-1937), pilot de curse italian. A câștigat pentru *Fiat* Marele Premiu al Italiei (1904). A fondat (1906), la Torino, fabrica de automobile care îi poartă numele; din 1969, face parte din grupul Fiat.

LANCIANI, Rodolfo Amadeo (1847-1929), arheolog italian. Importante descoperiri la Roma, Tivoli, Ostia („Roma antică în lumina descoperirilor moderne"). I se datorează harta detaliată a Romei („Forma Urbis Romae"). M. de onoare al Acad. Române (1920).

LANCISI, Giovanni Maria (1654-1720), medic și botanist italian. Primul igienist modern. A asociat existența malariei cu țânțarii, recomandând desecările ca măsură preventivă.

LANCRET, Nicolas (1690-1743), pictor, desenator și gravor francez. Scene galante, aspecte din lumea teatrului și viața cotidiană într-un stil rafinat și plin de culoare („Lecția de muzică", „Balansoarul", „Cele patru anotimpuri" - simbolizând etapele vieții); ilustrație de carte.

LÁND (cuv. germ.) s.n. (În Austria și în Germania) Unitate administrativă autonomă, cu organ legislativ *(Landtag)* și guvern propriu.

LAND, Edwin Herbert (1909-1991), inventator american. Cercetări fundamentale și invenții în domeniul polarizării luminii; a inventat aparatul fotografic polaroid, inițial în alb și negru (1947), apoi color (1963).

LANDAU, Edmund (1877-1938), matematician german. Contribuții la teoria numerelor și a funcțiilor. A introdus un sistem de simboluri pentru a exprima relația dintre două funcții *f* și *g* în jurul unui punct comun *a* *(simbolurile lui L.)*.

LANDAU, Lev Davidovici (1908-1968), fizician rus. A emis, independent de L. Néel, ipoteza câmpului magnetic molecular negativ (1933). Contribuții la teoria particulelor elementare (teoria neutrinului), în mecanica cuantică și în fizica corpului solid; a pus bazele hidrodinamicii cuantice (teoria superfluidității heliului lichid). Premiul Nobel pentru fizică (1962).

LANDĂ (< fr.) s.f. Tip de peisaj caracteristic pentru climatul oceanic din V Europei, dominat de arbuști scunzi și subarbuști, în special din fam. ericacee și fabacee.

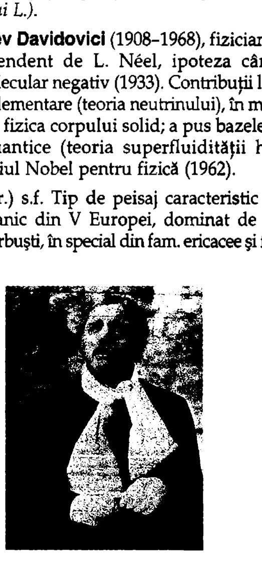

Burt Lancaster în filmul „Ghepardul"

LANDÉ, Alfred (1888-1975), fizician teoretician american, de origine germană. Cercetări în spectroscopia atomică; a elaborat „teoria efectului Zeeman" (1921) și a introdus, în mecanica cuantică, *factorul L.* (1922).

LANDER, Harald (pe numele adevărat *Alfred Bernhardt Stevnsborg*) (1905-1971), balerin și coregraf danez. Stabilit în Franța (1956). Prim solist (1929-1945) și director (1930-1951) al Baletului Regal Danez și al Operei din Paris (1953-1962). Coregrafia unor balete cu temă folclorică sau în genul mimic.

LANDET (LANDÉ), Jean Baptiste (?-1748), dansator și coregraf francez. Maestru de balet la Curtea regală suedeză (1727). Din 1730, profesor de dans la Sankt-Peterburg, fiind unul dintre întemeietorii școlii de dans de aici, nucleu al viitoarei Școli a Teatrului Imperial. A introdus dansul clasic în Rusia.

LÁNDGRAF (cuv. germ.) s.m. Titlu princiar acordat în perioada de început a Imp. German, echivalent conților sau chiar ducilor.

LANDI, Stefano (1587-1639), compozitor italian. Creație polifonică (madrigale și muzică sacră). Pionier al stilului monodic (cantate, muzică scenică).

LANDI, Stefano (pe numele adevărat *Stefano Pirandello*) (1895-1972), scriitor italian. Fiul lui *L. Pirandello*. Versuri („Formele") și romane („Zidul casei") piese de teatru care prezintă, într-o atmosferă dramatică, viața de familie („Casa cu două etaje", „Școala taților").

LANDINI, Francesco (c. 1330-1397), muzician și poet italian. Supranumit „Francesco cel orb", a activat la Florența, ca fabricant de orgi, cantor, poet, compozitor și organist. Principalul reprezentant al curentului „Ars nova" în Italia.

LANDIS, John (n. 1951), cineast american. Filme de succes, exploatând comicul „demențial" („A râde pentru a râde", „Principele își caută soție").

LÄNDLER (cuv. germ.) s.n. Dans popular austriac și bavarez, din sec. 18, premergător *valsului*, cu măsură ternară și tempo moderat.

LANDOLFI, Tommaso (1908-1979), scriitor italian. Romane („Piatra lunară", „O iubire din timpul nostru). Eseuri. Traduceri din Gogol.

LANDÓU (< fr.; n.pr. *Landau*) s.n. **1.** Trăsură mare și luxoasă, cu patru locuri față în față; coșul, format din două părți, se poate ridica sau coborî. **2.** Cărucior mare, acoperit, pentru copii.

LANDOWSKA, Wanda Louise (1879-1959), clavecinistă și pianistă poloneză. Stabilită în Franța, apoi în S.U.A. (1940). A resuscitat interesul pentru clavecin, generând modernizarea acestuia, realizată tehnic de Pleyel (două claviaturi, 16 pedale).

LANDOWSKI, Marcel (1915-1999), compozitor francez. Discipol al lui Honegger. Opere cu largă adresabilitate („Ventrilocul", „Nebunul").

LANDSAT, program de lansare a unor sateliți americani pe orbite plane, obținerea de imagini satelitare în spectrul vizibil și infraroșu, cu aplicații în agricultură, amenajarea terit., geografie, geofizică, meteorologie și fotogrammetrie. Din 1972 până în 1999 au fost lansați 7 sateliți, dintre care doi sunt încă în funcțiune; următoarea lansare este prevăzută pentru anul 2011.

LANDSBERG, Grigori Samuilovici (1890-1957), fizician rus. Contribuții în optică și spectroscopie („Optica"); împreună cu *L.I. Mandelștam* și în paralel cu *C.V. Raman*, a cercetat fenomenele de difuzie combinată și selectivă a luminii.

LANDSBERGIS, Vytautas (n. 1932), om politic și muzicolog lituanian. Fondator și animator al mișcării lituaniene de independență Sajudis. Președinte al Partidului Conservator (din 1993) și al Adunării Naționale (șeful statului 1990-1992).

LANDSHUT, oraș în SE Germaniei (Bavaria), pe râul Isar, la 393 m alt.; 59,5 mii loc. (2002). Constr. de mașini; produse chimice (lacuri), ind. ușoară, alim. Așezarea a fost întemeiată (1204) în jurul unei cetăți fortificate, Trausnitz, în interiorul căreia s-a construit capela Sankt Georg (1210-1220). Oraș din 1279. Mănăstire dominicană (1271); bisericile cisterciană

Seliqenthal (1232), Sankt Blasius (1271-1386) și Sankt Martin (1390-1432), în stil gotic. Primărie (sec. 14); castel în stil renascentist (1536-1540, cu refaceri din 1780). Biserica Iezuiților (1631-1641). Între 1800 și 1826 a fost sediul Universității bavareze.

LÁNDSKNECHT (cuv. germ.) s.m. (În sec. 15-17, în Germania) Soldat pedestru în slujba orașelor sau a principilor; *p. ext.* mercenar.

LANDSMÅL (cuv. norvegian) subst. v. **riksmål**.

LANDSTEINER, Karl (1868-1943), chimist și medic american de origine austriacă. Stabilit în S.U.A. (1922). Unul dintre fondatorii imunologiei. A descoperit (1900) grupele sangvine la om, punând bazele științifice ale tratamentului prin transfuzii și a descoperit (1940, împreună cu A.S. Wiener) factorul Rhésus (Rh). A studiat poliomielita, demonstrând (1909, împreună cu E. Popper) natura infecțioasă a acesteia. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1930).

LANDTAG (cuv. germ.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în principatele germane) Adunarea reprezentanților pe stări (nobilimea, clerul și orașele). **2.** (În Germania până în 1934 și în Austro-Ungaria) Organul reprezentativ al puterii. **3.** (În Austria și Germania) Organul legislativ al unui land; dietă. **4.** Denumire a parlamentului din Liechtenstein.

LANFRANCO (LANFRANCHI) da Milano (?-1306), chirurg italian. Stabilit la Paris (1290). Fondatorul școlii franceze de chirurgie. A introdus folosirea cauterului, legarea arterelor, sutura organelor lezate, folosirea opiului pentru diminuarea durerilor la răniți.

LANFRANCO di Pavia (c. 1005-1089), călugăr benedictin italian. Abate la Bec, apoi, episcop de Canterbury. Consilier al lui William Cuceritorul. Autor al unui tratat despre euharistie („Liber de corpore et sanguine Domini").

LANG, Andrew (1844-1912), etnograf, antropolog, folclorist, mitolog și poet scoțian. Lucrări asupra folclorului și miturilor („Mit, ritual și religie", „Secretul totemului"). Versuri („Iarba Parnasului").

LANG, Fritz (1890-1976), regizor și scenarist american de origine austriacă. Promotor al expresionismului. Având ca teme predilecte moartea, destinul și puterea, filmele sale realizate în Germania („Dr. Mabuse", „Nibelungii", „Metropolis"), apoi în Franța și S.U.A. („Bestia umană", „Și călăii mor"), denunță violența și intoleranța.

LANGDON, Harry (1884-1944), actor, scenarist și producător american de cinema. S-a afirmat în perioada comediei mute burlești, creând tipul „inocentului" („Primii pantaloni lungi", „Legănându-se într-un curcubeu").

LANGE, Carl Georg (1834-1900), medic și psiholog danez. Independent de *W. James*, a elaborat teoria emoțiilor, cunoscută ca *teoria James-L.*

LANGE, Christian Lous (1869-1938), istoric, diplomat și om politic norvegian. Secretar general al Uniunii Interparlamentare (1909-1933). Susținător al mișcării pacifiste internaționale („Arbitrajul internațional obligatoriu", „Istoria internaționalismului"). Premiul Nobel pentru pace (1921), împreună cu Karl Hjalmar Branting.

LANGE, David Russell (n. 1942), om politic neozeelandez. Laburist. De mai multe ori ministru și prim-min. (1984-1989).

LANGE, Dorothea (1895-1965), fotograf american. Pionieră a reportajului socio-politic (din statele sud-americane, Asia și Orientul Apropiat), căruia îi conferă valoare de document istoric, despre condițiile de viață ale muncitorilor agricoli („Un exod american", „Mamă emigrantă").

LANGE, Friedrich Albert (1828-1875), filozof german. A promovat ideea unei filozofii încorporând datele științelor exacte („Istoria materialismului").

LANGE, Jessica (n. 1949), actriță americană de film. Roluri dramatice și comice, interpretate cu eleganță și delicatețe („King Kong", „Poștașul sună întotdeauna de două ori", „Promontoriul groazei"). Premiul Oscar: 1982 („Tootsie"), 1991 („Cer albastru").

LANGE, Martin (1753-1792), medic german din Transilvania. Cercetări în domeniul bolilor epidemice, în special asupra ciumei și hepatitei epidemice.

LANGELAND, ins. daneză în SV M. Baltice, între ins. Fionia la NV și ins. Lolland la ESE; 285 km².

LANGEN, Eugen (1833-1895), inginer german. A construit, împreună cu A.N. Otto, primul motor cu ardere internă, cu electroaprindere (1867).

LANGENSCHEIDT KG., holding al grupului de edituri cu același nume, fondat în 1856, la Berlin, de Gustav Langenscheidt (1832-1895).

LANGER, František (1888-1965), medic și scriitor ceh. Se afirmă ca dramaturg („Cămila trece prin urechea acului" - comedie, „Îngeri printre noi").

LANGERHANS, Paul (1847-1888), patolog și anatomist german. A descris celulele glandulare aflate în țesutul pancreatic, care secretă glucagon și insulină *(insulele L.)*.

LANGERON, Alexandre, conte de (1763-1831), general rus de origine franceză. Participând la Războaiele ruso-turce din 1787-1792, 1806-1812 și 1828-1829, a lăsat informații valoroase despre Principate.

LANGEVIN, André (n. 1927), scriitor canadian de limbă franceză. Romane sumbre, într-un stil realist relevând crizele de conștiință („Pulbere peste oraș", „Timpul bărbaților").

LANGEVIN, Paul (1872-1946), fizician francez. A condus, după P. Curie (1904), Școala de fizică și chimie industrială din Paris. Contribuții în magnetism, în teoria cinetico-moleculară, a relativității, în studiul radiațiilor X, la ionizarea gazelor. Primul care a utilizat ultrasunetele pentru semnalizarea subacvatică și detectarea submarinelor (1916).

LANGGÄSSER, Elisabeth (1899-1950), scriitoare germană. Lirică peisagistă și mistică, romane („Sigiliul de neșters" - capodopera sa, „Argonauții din Brandenburg").

LANGHANS 1. Carl Gotthard L. (1732-1808), arhitect german. Pionier al neoclasicismului (Palatul Hatzfeld din Breslau «Wrocław», Poarta Brandenburg - capodopera sa - din Berlin, Palatul de marmură din Potsdam, teatrele din Charlottenburg, Potsdam și Berlin). **2. Carl Ferdinand L.** (1782-1869), arhitect german. Fiul lui L. (1). Consilier regal. Lucrări pr.: Banca comercială, Biserica „Celor 11 000 de fecioare" la Breslau (Wrocław), reconstrucția Operei din Berlin (după incendiul din 1843), teatrul „Victoria" din Berlin, noul teatru din Leipzig.

LANG, K.D. (pe numele adevărat *Kathryn Dawn Lang*) (n. 1962), cântăreață canadiană. Se lansează în genul country, apoi se orientează către o muzică îmbinând rock, country-folk și jazz. Premii Grammy pentru albumele „Absolute Torch and Twang" și „Ingenue".

LANGLAIS, Jean (1907-1991), organist și compozitor francez. Orb din copilărie. Organist titular la Sainte-Clotilde și prof. la Schola cantorum din Paris. Lucrări religioase sau dedicate orgii.

LANGLAND, William (c. 1330-c. 1400), poet englez. I se atribuie poemul „Petre Plugarul", operă alegorică cu teme religioase.

LANGLEY, Samuel Pierpont (1834-1906), astronom, fizician și pionier al aviației american. Director al Observatorului din Allegheny (Univ. Pennsylvania). Cercetări privind petele solare și stabilirea constantei solare. A inventat (1881) *bolometrul*, cu ajutorul căruia a studiat razele infraroșii.

LANGLOIS, Jean Charles (1789-1870), ofițer și pictor francez. Cunoscut pentru tablourile cu subiect militar într-o viziune panoramică („Bătălia Moscovei", „Incendiul Moscovei").

LANGMUIR, Irving (1881-1957), chimist și fizician american. Contribuții în tehnica vidului, electricitate și la studiul sistemelor coloidale. Inventator al becului electric cu atmosferă gazoasă. I se datorează teoria valenței electrochimice. A obținut hidrogenul atomic (1912). Studii privind structura atomului de heliu; a obținut temperaturi apropiate de zero absolut. Premiul Nobel pentru chimie (1932).

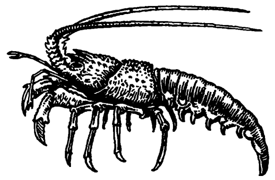

Langustă

LANGØY, ins. norvegiană în arh. Vesterålen, în M. Norvegiei, în apropierea țărmului de NV al Norvegiei; 860 km².

LANGRES, Plateau de ~, podiș calcaros în partea central-estică a Franței. Alt. max.: 516 m. Formează cumpăna de ape dintre bazinele fl. Sena și râului Saône.

LANGUEDOC, prov. istorică în partea de S a Franței, între Masivul Central Francez (la N), fl. Rhône (E), G. Lion (SSE) și fl. Garonne (V). Orașe pr.: Toulouse, Nîmes, Montpellier, Castres ș.a.

LANGURÓS, -OÁSĂ (fr.) adj. Sentimental, galeș, drăgăstos.

LANGÚSTĂ (< fr.; {s} lat. *locusta* „lăcustă") s.f. Crustaceu decapod marin, de c. 30-50 cm lungime, cu carapacea acoperită de țepi și lipsită de rostru, antene lungi și puternice și fără clești *(Palinurus vulgaris)*. Trăiește în Oc. Atlantic și în M. Mediterană. Comestibilă.

LANIER, Sidney (1842-1881), scriitor american. Romane („Crinii tigrați"), în tradiția concepțiilor sudiste. Versuri („Simfonia"). Critică literară („Shakespeare și predecesorii săi").

LANÍN 1. Vârf vulcanic în m-ții Anzi, situat în parcul național cu același nume, la granița dintre Argentina și Chile. Alt: 3 776 m. **2.** Parc național în NV Argentinei, la granița cu Chile, situat pe versantul de E al m-ților Anzi; 379 mii ha. Cuprinde 25 de lacuri, păduri și o faună specific andină.

LANITÁL (< fr. {i}; {s} it. *lan*[*a*] *ital*[iana] „lână italiană") s.n. Fibră textilă chimică, obținută din cazeina din lapte; lână artificială.

LANKESTER, Sir Edwin Ray (1847-1929), zoolog britanic. Director la Muzeul Britanic de Istorie Naturală (1898-1907). Contribuții în domeniile anatomiei comparate, parazitologiei și antropologiei.

LANNER, Joseph Franz Karl (1801-1843), compozitor și violonist austriac. Autor a peste 200 de valsuri, galopuri ș.a. Considerat, alături de J. Strauss-tatăl, părintele valsului vienez.

LANNES, Jean, duce de MONTEBBELLO (1769-1809), mareșal francez. S-a remarcat în campaniile din Italia (1796-1797), în expediția din Egipt (1798-1799) și în bătăliile de la *Austerlitz* (1805), *Jena* (1806), *Friedland* (1807). Rănit mortal în bătălia de la *Essling*.

LANNOY, Ghillebert de ~ (1386-1462), cavaler burgund. Sol al ducelui Burgundiei și al regelui englez Henric V. Ajunge, în 1421, și la Curtea lui Alexandru cel Bun. Scrierile sale cuprind informații referitoare la Moldova și îndeosebi descrierea Cetății Albe.

LANOLÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *lana* „lână" + *oleum* „ulei") s.f. Produs semisolid, gras-ceros, secretat de pielea oilor și extras prin prelucrarea lânii; folosit în ind., în farmaceutică și cosmetică.

LANOUX, Armand (1913-1983), scriitor francez. Poeme („Îmblânzitorul de umbre"). Romane promovând un naturalism întârziat („Când marea se retrage"). Biografii romanțate („Bună ziua Domnule Zola").

LANSÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A pune în fabricație, în circulație etc.; a emite, a răspândi. ✦ Tranz. și refl. A (se) face cunoscut, a (se) afirma. **2.** A arunca ceva cu putere. ✦ Refl. A se avânta; a se angaja cu îndrăzneală într-o acțiune. 3. A face să pornească o navă cosmică; a trece în stare de plutire liberă o navă nouă sau care a fost ridicată din apă pentru reparare. 4. (INFORM.) A porni un program.

L'ANSE AUX MEADOWS, sit în NE Canadei (Newfoundland). Aici se găsesc urme ale debarcării normanzilor; reprezintă prima așezare a europenilor în Lumea Nouă. Declarat Parc Național Istoric (1977).

LANSEL, Peider (pseud. lui *P.I. Dérin*) (1863-1943), scriitor ladin. Prin lirica („Colanul de ambră", „Vechea călimară") și povestirile sale („Rododendronii albi și alte povestiri"), a urmărit modernizarea formei și a tematicii literaturii retoromane.

LANSÉTĂ (< fr.) s.f. Unealtă de pescuit care poate arunca la distanță, având o structură specială din bambus sau fibre, un mecanism de fixare a mulinetei și inele pentru dirijarea firului în timpul lansării.

LANSING, oraș în NNE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Michigan, situat în pen. Lower (între lacurile Michigan și Huron); 119,1 mii loc. (2000). Ind. metalurgică. Constr. de mașini. Produse chimice și alim. Universitate (1855), Capitoliul (1873-1878). Oraș din 1859.

LANSING, Robert (1864-1928), jurist și om politic american. Secretar de stat al S.U.A. (1915-1920). Rol important la Conferința de Pace de la Paris (1919).

LANSKOY, André (1902-1976), pictor francez de origine rusă. Reprezentant al abstracționismului. Lucrări nonfigurative, influențate de arta populară rusă, cu accentul pe valoarea expresivă a culorii („Logodnica în doliu", „Nopți de mai"). Tapiserii.

LANSON, Gustave (1857-1934), critic și istoric literar francez. Întemeietor al școlii de critică literară istoristă, obiectivă și erudită („lansonismul") („Istoria literaturii franceze").

LANSTON, Tolbert (1844-1913), inventator american. A construit mașina de tipărit monotip (1887).

LANTÁN (< fr. {i}; {s} gr. *lanthano* „a fi ascuns") s.n. Element chimic (La; nr. at. 57, m. at. 138,91) din grupa pământurilor rare. Formează combinații în starea de valență 3. În diferite combinații se folosește la fabricarea sticlelor optice și la construirea laserilor. Descoperit de Carl G. Mosander (1797-1858).

LANTANOÍDE (LANTANÍDE) (< fr.) s.n. pl. Elemente cu numerele atomice 57-71 (lantan, ceriu, praseodim, neodim, prometiu, samariu, europiu, gadoliniu, terbiu, disprosiu, holmiu, erbiu, tuliu, yterbiu și lutețiu) din grupa pământurilor rare, foarte asemănătoare ca structură a învelișurilor electronice și proprietăți fizice și chimice.

LANTAU, ins. chineză în NV M. Chinei de Sud, la V de ins. Hong Kong, de care este separată prin canalul Lamma; 93 km^2.

LANTÉRNĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Dispozitiv de iluminat, constituit dintr-o carcasă de metal sau plastic, având la un capăt un lăcaș care adăpostește, în spatele unui geam transparent, o sursă de lumină (ex. l. mobile de buzunar, l. montate pe locomotive, biciclete etc.). ✧ *L. venețiană* = lampion. 2. (FIZ.) *L. magică* = aparat de proiecție primitiv, având o sursă de lumină și una sau mai multe lentile care proiectează figurile desenate sau fotografiate pe plăci de sticlă. Inventarea ei (c. 1646) este atribuită lui *Athanasius Kircher*. 3. (CHIM.) Aparat de control cu vizor de sticlă, intercalat în conducte pentru urmărirea curgerii și aspectului produselor lichide; felinar. 4. (TEHN.) Mecanism de schimbare alternativă a sensului unei mișcări de rotație, folosit la unele mașini de tors fibre liberiene pentru înfășurarea semitortului, la unele mașini de bobinat și la unele mecanisme ale războaielor de țesut (mecanisme Jacquard). 5. (ZOOL.) *Lanterna lui Aristotel* = aparatul masticator al ariciului-de-mare. 6. *Pește-lanternă* = nume generic pentru speciile de pești mici (2,5-15 cm), de mare adâncime, din fam. *Myctophidae*, cu gura și ochii mari, organe luminoase pe cap, ventral și la baza cozii.

LANTERNÓU (LANTERNÓN) (< fr.) s.n. (ARHIT.) (În arhitectura barocă) Mică turlă cu ferestre separate prin colonete, aflată la cheia unei cupole sau în partea superioară a unei scări spiralate care le luminează.

LANȚ (< bg.) s.n. 1. Șir flexibil de inele, plăci etc. asamblate între ele, folosit pentru legare, tracțiune etc. ✧ *L. cinematic* = sistem de organe de mașină (elemente) legate prin cuple cinematice, care servește la transmiterea sau/și la transformarea mișcării. ✦ Lănțișor (2). ✦ Lucrătură cu croșeta constând din ochiuri simple, înlănțuite. 2. Fig. Legătură puternică. ✦ Captivitate; robie. 3. Șir continuu de elemente asemănătoare (ex.: l. de hoteluri); brâu (5). ✧ *L. de munți* = sistem muntos. *L. de trăgători* = formație de luptă în care militarii acționează pe aceeași linie de front, la intervale de câțiva pași unul de altul. 4. (CHIM.) *Reacție în lanț* v. *reacție*. 5. Succesiune de evenimente legate între ele (ex. l. de dezintegrare nucleară), de obiecte aflate în relație sau de elemente anatomice asemănătoare (ex. l. ganglionar). 6. (BIOL.) *L. trofic* = serie de organisme care, succesiv, în cadrul unui ecosistem, consumă, fiind apoi consumate la rândul lor; reprezintă calea prin care materia și energia circulă prin ecosistem; l. alimentar.

LANȚÉTĂ (< germ., fr.) s.f. 1. (MED.) (Înv.) Instrument chirurgical având o lamă cu două tăișuri, care se folosea la vaccinări, incizii etc. 2. Unealtă în formă de lopățică utilizată în turnătorie pentru netezirea și repararea formelor. 3. (ZOOL.) Fulgii lungi și subțiri, cu colorit viu, situați în jurul gâtului și pe reg. șalelor la unele păsări (ex. la cocoș).

LANÚGO (< fr.; {s} lat. *lanugo* „tulei, puf") s.n. 1. (ANAT.) Păr fin din unele reg. ale corpului la făt și la nou-născut. 2. (BOT.) Puf la plante sau la fructe.

LANÚS, oraș în Argentina, în conurbația Buenos Aires, situat la 9 km S de acesta; 453 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de automobile, textilă, a hârtiei și alim. Fundat în 1888.

LANZA, Mario (pe numele adevărat *Alfredo Arnold Cocozza*) (1921-1959), tenor american de origine italiană. Maestru al belcantoului. Voce caldă, de mare forță. Roluri în filme muzicale („Marele Caruso").

LANZA del Vasto (pe numele adevărat *Giuseppe Lanza di Trabia-Branciforte*, zis ~) (1908-1981), scriitor francez de origine italiană. Susținător al unei concilieri între creștinism și învățătura lui Gandhi („Ce este nonviolența"). Versuri („Treapta regilor"). Volumul polemic („Minciună și violență"). Memorii.

LANZAROTE, ins. vulcanică spaniolă, situată în extremitatea de ENE a arh. Canare; 806 km^2. Localit. pr.: *Arrecife*.

LANZHOU, oraș în partea central-nordică a Chinei, pe fl. Huang He, în apropierea Marelui Zid Chinezesc, centrul ad-tiv al prov. Gansu; 1,19 mil. loc. (1990). Rafinării de petrol. Ind. siderurgică, chimică, electrotehnică, a mat. de constr., ușoară și alim. Constr. de mașini. Fundat în sec. 6 î.Hr..

LANZI, Luigi (1732-1810), arheolog și istoric de artă italian. Abate. Președinte al Academiei della Crusca. Lucrarea sa fundamentală, „Istoria picturală a Italiei...", reprezintă prima încercare de analiză complexă a evoluției artelor în Italia.

LÁO (< fr.) subst. 1. Limbă din fam. chino-tibetană, grupul thai, vorbită de c. 6 mil. de oameni; limbă oficială în Laos. 2. Populație care locuiește în Laos și în E Thailandei.

LAOCOON (în mitologia greacă), preot troian al zeului Apolo. Sugrumat, împreună cu fiii săi, de cei doi șerpi uriași trimiși de zeița Atena, drept pedeapsă pentru că s-a opus aducerii în cetate a calului de lemn lăsat de ahei. Reprezentat în celebrul grup statuar elenistic creat, în 42-21 î.Hr., de sculptorii Agesandros, Polydoros și Athanodoros (aflat la Muzeul Vaticanului).

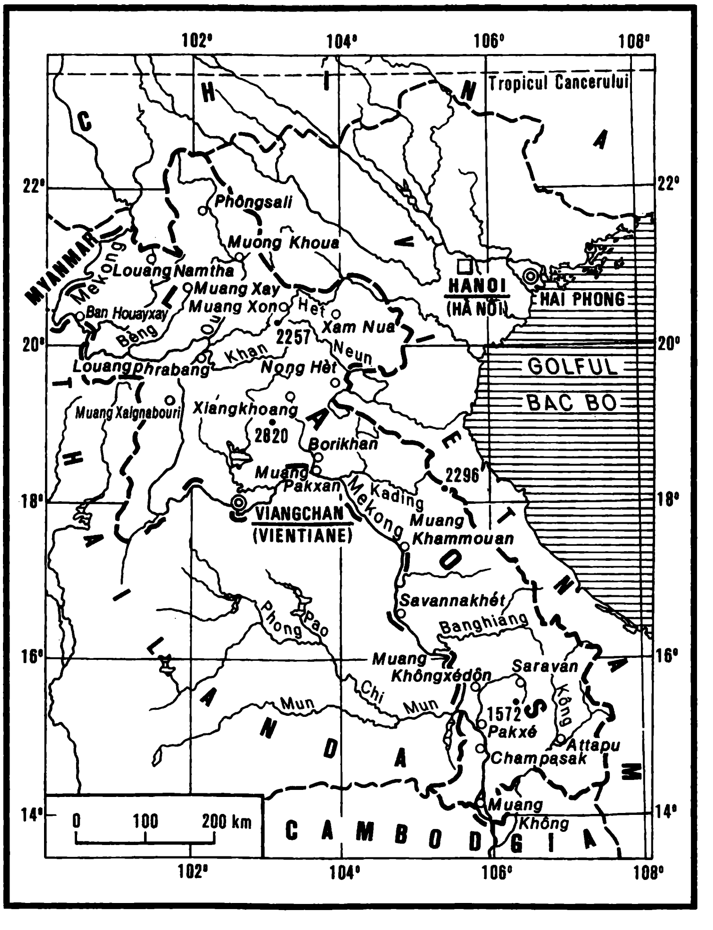

LAODICEEA, numele mai multor orașe din Asia fondate în epoca elenistică de dinaștii Seleucizi și care sunt numite în onoarea unor regine din Egiptul elenistic.

LAODICEEA v. **Latakia.**

LAOLÁLTĂ (< *la* + *olaltă*, reg., „reciproc") adv. Împreună, la un loc.

LA OM, cel mai înalt vârf al masivului Piatra Craiului (2 238 m). Cunoscut și sub numele de *Baciu* sau *Piscul Baciului.*

LAOS (Republica Democratică Populară ~), stat situat în Asia de Sud-Est (pen. Indochina), fără ieșire la mare; 236,8 mii km^2; 5,92 mil. loc. (2003). Limba oficială: lao. Religia: budistă 58%, animistă 34%, creștină (catolici, protestanți) 2%, islamică 1%. Cap.: *Viangchan* (Vientiane). Orașe pr.: Savannakhét, Louangphrabang (Luang Prabang), Pakxé. *Relief:* în N o serie de platouri înalte, adânc fragmentate de chei și defilee săpate de fl. Mekong și afl. săi și dominate de masive muntoase (Phou Bia 2 820 m, alt. max din țară), iar în S Cordiliera Annamită. Pr. fl. este Mekong, care formează pe o mare porțiune granița cu Thailanda. *Climă* tropicală, musonică. Păduri tropical-musonice dese cu esențe valoroase. Expl. de staniu și zăcăminte de min. de fier, huilă, gips, mangan, aur, pietre prețioase, săruri de potasiu. Ind. chimică, prelucr. lemnului, a cimentului, de confecții, alim. Se cultivă mai ales orez, porumb, soia, susan, manioc, batate, cartofi și legume, ananas, bananieri, citrice, arahide, arbori de cafea, bumbac pentru semințe și fibre, trestie de zahăr, tutun. Sericicultură. Se cresc bovine, bubaline, porcine, caprine. Moneda: 1 kip = 100 at. – *Istoric.* **L.** a fost populat de grupuri ale populației thai, emigrate din SV Chinei (sec. 10). Terit. actualului stat a aparținut până în sec. 13 Imp. Khmer, apoi Regatului thai Sukhotai. În 1353 Phraya Fa Ngun, cu sprijin cambodgian, a fondat regatul Lan Xang (Regatul milionului de elefanți) cu cap. la Luang Prabang și a introdus budismul. Confruntat cu disputele dintre vecinii săi, Birmania și Siam, regele Setthathirat (1548–1571) a fost nevoit să mute cap. de la Luang Prabang la Vientiane (1563), regatul cunoscând în această perioadă maxima sa înflorire. După moartea sa, regatul a fost ocupat de birmanezi, înregistrându-se o perioadă de tulburări, până la venirea pe tron a lui Souligna Vongsa (1654–1694). În 1641, primul european, negustorul olandez Gerrit van Wusthof, a vizitat Vientiane. Regatul s-a dezintegrat la începutul sec. 18, în condițiile unor lupte dinastice, luând naștere trei state, regatele de la Vientiane, Luang Prabang și Champasak, care, în scurt timp, au fost anexate de Siam (Champasak și Vientiane în 1778 și Luang Prabang în 1827). În sec. 19, profitând de instabilitatea Siamului, în conflict cu pirații din S Chinei, Franța și-a extins dominația asupra Luang Prabang-ului instituind, prin tratatul din 1893, protectoratul asupra **L.** și includerea acestuia în Indochina Franceză (1899). Între 1940 și 1945, **L.** a fost ocupat de japonezi. În urma răscoalei armate antijaponeze (aug. 1945), conduse de forțele armate comuniste, a fost proclamat (12 oct. 1945) statul independent Pathet Lao („Țara laoțienilor"). Trupele franceze reinstaurează (mai 1946) vechea autoritate, dar țara este confruntată cu un război civil. Constituția din 11 mai 1947 proclamă **L.** monarhie constituțională, sub protectorat francez (din 19 iul. 1949, stat autonom în cadrul Uniunii Franceze). În 1950 este creat Frontul de Eliberare al **L.** cu sprijin din partea R.D. Vietnam, R.P. Chineze și U.R.S.S. și este format un guvern în frunte cu prințul Souphanouvong, situație în care țara este din nou scena unui război civil. La 22 oct. 1953 Franța recunoaște independența **L.** consfințită pe plan internațional prin Acordurile de la Geneva (21 iul. 1954), care prevăd retragerea trupelor străine de pe terit. laoțian și obligația guvernului laoțian de a duce o politică de neutralitate. Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). Încălcarea Acordului de la Geneva a dus la o nouă acutizare a războiului civil care durează, cu unele întreruperi, până în 1973, între grupările comuniste (sprijinite de R.D. Vietnam), pe de o parte, și cele de dreapta și neutraliste (sprijinite de țările occidentale, iar după 1970, de S.U.A.), pe de altă parte. La Geneva se desfășoară o nouă conferință internațională cu participarea a 14 state care semnează, la 23 iul. 1962, „Acordurile cu privire la **L.**", ce stipulează stricta neutralitate a țării. Nerespectarea lor și războiul din Vietnam readuc confuzie și război civil. Victoria comuniștilor și unificarea Vietnamului fac ca Partidul Popular Revoluționar Laoțian, cu sprijin extern comunist (50 000 de soldați vietnamezi), să preia controlul politic în țară, răsturnând monarhia și instaurând, la 2 dec. 1975, Republica Democratică Populară **L.**; președinte, prințul Souphanouvong. Represiunea severă a opozanților politici provoacă un aflux de refugiați în Thailanda și Uniunea Myanmar. Ultimii ani găsesc țara sub conducerea unui partid unic și cu încercări timide spre un regim democratic și economie de piață. Președinte al statului, Choummaly Sayasone (din 2006). **L.** este situat printre cele mai sărace țări ale lumii. Republică prezidențială.

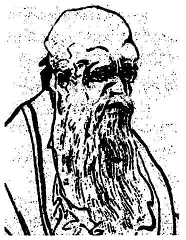

Lao Zi

LAO SHE (SHU SHE-YII) (pe numele adevărat *Shu Qing-Chun*) (1899–1966), romancier și dramaturg chinez. Romane cu accente satirice („Omul cu ricșa" – capodopera sa, „Patru generații sub același acoperiș") ori de atitudine împotriva agresiunii japoneze („Furtuna galbenă"); piese de teatru („Omul din Beijing"). S-a sinucis în timpul revoluției culturale.

LAO ZI (LI-ER, LIDAN) („Bătrânul maestru") (sec. 6 î.Hr.), gânditor chinez. Contemporan cu Confucius; tradiția i-a atribuit paternitatea cărții „Dao de Jing".

LA PALMA (SAN MIGUEL DE LA PALMA), ins. vulcanică spaniolă, în extremitatea de V a arh. Canare; 663 km^2. Localit. pr.: Santa Cruz de la Palma, Los Llanos. Observator astronomic.

LAPAROSCOPÍE (< fr.) s.f. Procedură chirurgicală care folosește un tub subțire, introdus în abdomen printr-o mică incizie, în vederea examinării organelor interne. Poate servi și pentru efectuarea unor operații, ca îndepărtarea unor organe (uter, vezică biliară, splină, apendice) sau a unei sarcini extrauterine, eliminând necesitatea unei incizii mari în abdomen.

LAPAROTOMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *lapàra* „abdomen" + *tomè* „tăiere") s.f. Deschidere chirurgicală a peretelui abdominal și a peritoneului; celiotomie.

LA PAZ, oraș în Mexic, în partea de SE a pen. California, port la G. Californiei, centrul ad-tiv al statului Baja California Sur; 196,9 mii loc. (2000). Expl. de min. auro-argentifere. Pescuit de perle. Stațiune balneoclimaterică.

LA PAZ (LA PAZ DE AYACUCHO), cap. ad-tivă a Boliviei (sediul guvernului), situată într-o depr. de la poalele de V ale Cordillerei Real (Anzii Centrali), la 3 630–4 100 m alt. (cap. aflată la cea mai înaltă alt. din lume). 792,4 mii loc. (2001). Ind. chimică, mat. de constr., de prelucr. a lemnului, a piel. și încălț., textilă, hârtiei și alim. Universitate (1830). Muzeu de arheologie (1846); muzeu de artă. Teatru. Monumente: biserica și mănăstirea San Francisco (1778), Plaza Murillo (nucleul istoric) unde sunt grupate: Catedrala (1843–1940), Palatul Legislativ, Palatul Prezidențial. Întemeiat de Alonso de Mendoza (1548), sub numele de *Nuestra Señora de La Paz,* orașul a devenit reședința prezidențială și sediul guvernamental (din 1898).

LAPEDATU 1. Alexandru I. L. (1876–1950, n. sat Cernat, azi înglobat în municipiul Săcele), istoric și om politic liberal român. Acad. (1918); președinte al Acad. (1935–1938). Ministru al Cultelor și Artelor (1923–1926, 1927–1928, 1934–1936), ministru secretar de stat (1933–1934, 1936–1937). Împreună cu I. Lupaș, a fondat Institutul de Istorie Națională din Cluj (1920), pe care l-a condus până în 1938; director general al Arhivelor Statului (1923). Specialist în istoria Ev. Med. („Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originea Țării Românești"). Studii consacrate unor domni români (Radu cel Frumos, Ștefan cel Mare, Mihnea cel Rău ș.a.); monografii privind unele monumente feudale românești („Curtea de Argeș et ses monuments"). Deținut politic, a murit în închisoarea de la Sighetu Marmației. **2. Ion I. L.** (1876–1951, n. sat Cernat, azi înglobat în municipiul Săcele), economist și om politic liberal român. Frate geamăn cu **L. (1).** M. de onoare al Acad. (1936). A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 dec. 1918 și la alcătuirea Consiliului Dirigent în calitate de secretar al Resortului Financiar. Rol important în unificarea monetară și reorganizarea sistemului bancar. Ministru de Finanțe (1926–1927). Guvernator al Băncii Naționale a României (1944–1945). Activitate de cercetare în domeniul finanțelor („Politica de descont", „Problema datoriei publice și reforma monetară", „Noțiuni fundamentale de știința finanțelor"). Memorii. Deținut politic, a murit în închisoarea de la Sighetu Marmației.

LA PÉROUSE, Jean François de Galaup, conte de ~ (1741–c. 1788), navigator și explorator francez. A participat la campania împotriva englezilor din G. Hudson (1782) și a condus o expediție de explorare în V Oc. Pacific (1785–c. 1788), descoperind (în 1787) str. care-i poartă numele. A explorat coastele Australiei și Tasmaniei și a dispărut în zona arh. Noile Hebride.

LA PÉROUSE (SŌYA), str. în Oc. Pacific, între ins. Sahalin (la N) și Hokkaidō (la S), care unește M. Ohotsk cu M. Japoniei. Lungime: 101 km.

LAPESA, Rafael (pe numele adevărat *R.L. Melgar*) (1908–2001), filolog și critic literar spaniol. Contribuții în domeniul lexicologiei și al lingvisticii („Istoria limbii spaniole", „Studii de istorie a lingvisticii spaniole"). Critică literară.

La Paz de Ayacucho
Vedere generală

LAPICQUE 1. Louis L. (1866-1952), fiziolog francez. A introdus metoda cronaxiei (care măsoară excitabilitatea proprie fiecărui ţesut). A studiat rolul fierului în organism. M. de onoare al Acad. Române (1936). **2. Charles L.** (1898-1988), pictor francez. Fiul lui **L. (1).** Lucrări influenţate de cubism, apoi de abstracţionism, cu o distribuţie originală a tonurilor de roşu, portocaliu şi galben („Marinari şi regate", „Tigrii de China", „Invitaţie la fericire").

LAPIDÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Livr.; despre inscripţii, ornamente) Săpat în piatră. 2. (Despre stil etc.) Scurt, concis, laconic.

LAPIDÁRE s.f. Pedeapsă capitală, omorârea condamnatului cu pietre, executată de întreaga comunitate.

LAPIDÁRIU (LAPIDÁRIUM) (< lat. *lapidarius* „de piatră") s.n. Colecţie (muzeală) de pietre mari sculptate (pietre de mormânt, pisanii etc.); *p. ext.* loc în care se păstrează colecţia.

LAPIÉZ (< fr.) s.n. Formă carstică elementară datorată acţiunii apei încărcate cu CO_2 asupra rocilor solubile; are aspect de şănţuleţe ramificate, despărţite prin creste; karren.

LAPÍLI (< fr.; it. *lapilli* „pietre mici") s.m. pl. Fragmente de lavă, de roci sau de cristale cu dimensiuni de 0,2-10 cm, expulzate în atmosferă în timpul erupţiilor şi depuse în apropiere.

LAPISLAZÚLI (< fr., lat. {i}) s.n. Lazurit.

LAPLACE, Pierre Simon, marchiz de ~ (1749-1827), matematician, astronom şi fizician francez. Lucrări fundamentale în domeniul ecuaţiilor diferenţiale, al ecuaţiilor cu derivate parţiale, al funcţiilor speciale (*transformanta lui L.*). Autorul (1796) unei cunoscute teorii cosmogonice („Kant-L.") şi al unui „Tratat de mecanică cerească". Contribuţii în domeniul electromagnetismului (*legea lui L.*). Susţinător al unui determinism riguros.

LA PLANCHE (pe numele adevărat *Van den Planken*, zis *de ~*) (1573-1627), tapiser francez de origine flamandă. S-a stabilit la Paris, înfiinţând aici (1601) un atelier de tapiserie, din care se va dezvolta ulterior Atelierul regal de goblenuri.

LAPLANCHE, Jean (n. 1924), medic şi psihanalist francez. Membru fondator (1963) al Asociaţiei de psihanaliză din Franţa. A înfiinţat (1970) laboratorul de psihanaliză al Univ. din Paris. („Viaţă şi moarte în psihanaliză").

LA PLATA 1. Lanţ muntos în SSE m-ţilor Stâncoşi, cu alt. max. de 4 030 m (vf. Hesperus). 2. Vârf în m-ţii Sawatch (SSE m-ţilor Stâncoşi); 4 370 m. 3. Oraş în partea de E a Argentinei, port la estuarul Río de la Plata; 556,3 mii loc. (2001). Rafinării de petrol. Ind. chimică, electrotehnică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Universitate (1890). Muzeu de istorie naturală. Grădină zoologică. Fundat în 1882. Între 1952 şi 1955, a purtat numele *Eva Perón*.

LA PLATA v. **Río de la Plata**.

LAPÓN, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţia indigenă din N pen. Scandinavia şi din V pen. Kola, trăind pe terit. Norvegiei, Suediei, Finlandei şi Federaţiei Ruse. Se ocupă cu creşterea renilor, exploatarea lemnului, pescuitul şi vânătoarea. Sin. *saami*. 2. (Substantivat, f.) Limbă (sau grup de limbi) din fam. uralică, ramura fino-ugrică, vorbită de l. Are trăsături arhaice şi o mare fărâmiţare dialectală.

LAPONIA (în finlandeză LAPPI, în norvegiană LAPLAND şi în suedeză LAPPLAND), reg. extinsă în N pen. Scandinavia şi în V pen. Kola, pe terit. Norvegiei, Suediei, Finlandei şi Federaţiei Ruse, situată în cea mai mare parte dincolo de Cercul Polar. Supr.: c. 388,5 mii km^2. Numeroase lacuri şi mlaştini. Vegetaţie predominant de tundră, iar în S păduri de conifere. Oraşe pr.: Narvik (Norvegia), Kiruna (Suedia), Lokka (Finlanda), Murmansk, Kola (Federaţia Rusă).

LAPOŞ, com. în jud. Prahova, situată la poalele de N ale dealului Istriţa; 1 404 loc. (2008).

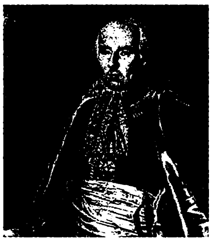

Pierre Simon Laplace

LÁPOVIŢĂ (< bg., scr.) s.f. Precipitaţie atmosferică constituită dintr-un amestec de picături de ploaie şi fulgi de zăpadă; zloată.

LAPRADE, Albert (1883-1978), arhitect şi urbanist francez. Lucrări de orientare funcţionalistă (cartier nou în Casablanca, Rezidenţa generală din Rabat); construcţii industriale; preocupat de restaurarea unor vechi cartiere pariziene.

LA PRENSA, cotidian argentinian fondat, în 1869, de José Camilo Paz. De orientare liberală.

LÁPSUS (< fr., lat.) s.n. Incapacitate momentană de a-şi aminti un lucru ştiut.

LÁPTE (lat. *lac, lactis*) s.n. 1. Lichid secretat de glandele mamare ale femelelor mamiferelor. Este un aliment complet, cu mare valoare nutritivă; conţine grăsimi, proteine, zaharuri, lactoză, săruri minerale, vitamine. ✧ *L. pasteurizat* = v. *pasteurizare*. *L. condensat* = l. căruia i s-a redus conţinutul de apă prin evaporare la temperatură şi la presiune joasă. *L. praf* = produs obţinut din l. proaspăt prin uscare pe valţuri încălzite sau prin pulverizare. *L. acru* = l. fermentat. *L. bătut* = l. obţinut din coagul acru sau în urma fărâmiţării mecanice a coagulului. *L. covăsit* = l. închegat şi acrit cu smântână sau cu covăseală. *L. de pasăre* = desert preparat din l., ouă şi zahăr. ✦ *Purcel* (sau *viţel*) *de lapte* = purcel (sau viţel) care nu a fost înţărcat. 2. (BOT.) *Laptele-cucului* = alior; *laptele-câinelui* = alior. 3. Lichidul din unele plante sau fructe, cu o compoziţie chimică complexă, având aspectul şi consistenţa l. ✧ Expr. (Despre cereale) *(A fi) în lapte* = (a fi) necopt. 4. Suspensie de pulbere fină în apă. ✧ *L. de ciment* = suspensie de ciment în apă. *L. de malţ* = malţ sfărâmat şi amestecat cu apă, folosit la prepararea berii.

LAPTEV 1. Dmitri Iakovlevici (1701-1767), navigator şi explorator rus. A condus o expediţie (1736-1742) care a cercetat ţărmul Oc. Arctic, descoperind (1740) str. care-i poartă numele. **2. Hariton Prokofievici** (1700-1763), navigator şi explorator rus. Văr cu **L. (1).** Conducător al „Marii Expediţii de Nord", care a cartografiat litoralul Oc. Arctic de la V de gurile fl. Lena (1737) şi până la râul Hatanga; primul cercetător (1739) al pen. Taimîr. În memoria sa, litoralul de V al pen. Taimîr, un cap din pen. Celiuskin şi o mare din Oc. Arctic îi poartă numele. 3. Mare în bazinul Oc. Arctic, între ţărmul Asiei şi arh. Severnaia Zemlea şi Novosibirsk. Comunică prin strâmtori cu M. Siberiei Orientale şi cu M. Kara; 662 mii km^2. Ad. max.: 3 385 m. În ea se varsă fl. Lena. 4. Str. între ins. Bolşoi Lahovski (arh. Novosibirsk) şi continentul asiatic, care leagă M. Laptev cu M. Siberiei Orientale. Lungime: 115 km.

LAPTOP (cuv. engl.) s.n. Computer personal, portabil, cu baterii sau curent electric.

LAPŢI (lat. *lactes*) s.m. pl. Glande sexuale masculine la peşti, cu aspect de masă gelatinoasă alb-lăptoasă.

LAPWORTH, Arthur (1872-1941), chimist britanic. A elaborat, independent de Robert Robinson, teoria electronică a reacţiilor organice, fiind considerat unul dintre fondatorii chimiei fizice moderne.

L'AQUILA, oraş în Italia Centrală, centrul ad-tiv al reg. Abruzzo, situat la poalele masivului Gran Sasso d'Italia; 68,5 mii loc. (2001). Ind. electrotehnică, chimică, a mat. de constr., textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Universitate. Bisericile Santa Maria di Collemaggio (1287-1294), San Bernardino (1454-1472) ş.a. Castel (1535-1549), fântână (1272). Staţiune climaterică.

LARA, stat în NV Venezuelei; 19,8 mii km^2; 1,5 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Barquisimeto*.

LARÁMIC, -Ă (după fr. *laramien*, de la n. pr. *Laramie*) adj. (GEOL.) *Faza l.* = fază de mişcări tectonice manifestate în perioada de limită dintre Cretacic şi Paleogen, intense în V Americii de Nord, Patagonia şi partea de SV a geosinclinalului circumpacific. În *faza l.* s-a schiţat osatura catenei alpino-carpatice.

LARAMIE, lanţ muntos în partea central-vestică a S.U.A. (m-ţii Stâncoşi). Alt. max.: 3 132 m (vf. **L.**). S-a format în urma unor intense mişcări tectonice care au avut loc în faza laramică. Zăcăminte de min. de fier.

LARANDA v. **Karaman**.

LARÁRIU (< lat.) s.n. Încăpere mică în casele romane, unde se păstrau statuile divinităţilor protectoare ale casei (*larii* şi *penaţii*).

LARBAUD, Valéry-Nicolas (1881-1957), scriitor francez. Eseuri şi critică literară („Lectura - acest viciu nepedepsit", „Galben, albastru, alb"). Poeme şi romane psihologice de investigaţie a universului adolescentin, evocând nostalgic trecerea iremediabilă a timpului („Fermina Márquez", „Îndrăgostiţi, fericiţi îndrăgostiţi").

LARDERA, Berto (1911-1989), sculptor francez de origine italiană. Stabilit la Paris (1947). Sculptură bidimensională („Miracol"), în care predomină suprafeţele plane, adesea triunghiulare, şi tridimensională, de un echilibru monumental şi un dinamism aproape violent („Ocazie dramatică", „Ritmuri").

Laponia. Aspect din zona suedeză

LARDNER, Ring (pseud. lui *Ringgold Wilmer* L.) (1885-1933), ziarist şi scriitor american. Nuvele umoristice („Al, tu mă cunoşti pe mine"). Reportaje sportive, mai ales despre baseball.

LARESTAN v. **Laristan.**

LÁRG, -Ă (lat. *largus*) adj., s.n. I. Adj. **1.** Extins în toate direcţiile; întins. **2.** De dimensiuni mari; lat; amplu; bogat. **3.** Cu dimensiunea transversală mare; *p. ext.* spaţios. **II.** S.n. **1.** Lărgime, *p. ext.* toată suprafaţa unui loc. **2.** Loc deschis în toate direcţiile; spaţiu vast.

LARGÁ (< fr.) vb. I tranz. A executa o largare.

LARGA, râu în Republica Moldova, afl. stg. al Prutului; lungime: c. 30 km. Pe râul **L.**, la 7 iul. 1770, armatele ruse (alături de care au luptat şi voluntari moldoveni), conduse de mareşalul P.A. Rumeanţev, i-au învins pe turci.

LARGACTÍL (< fr.) s.n. Clorpromazină.

LARGÁRE (< *larga*) s.f. 1. Desprindere dintr-o aeronavă a unui obiect cu un mecanism sau prin aruncare (ex. l. rezervoarelor suplimentare). **2.** Îndepărtare a unei ambarcaţii de la chei sau de lângă o navă cu ajutorul cangei.

LARGHÉTTO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Mişcare intermediară între *largo* şi *andante.* ✦ (Substantivat, n.) (Partea dintr-o) compoziţie muzicală concepută în această mişcare.

LARGHÉŢE (< it.) s.f. Generozitate, dărnicie.

LARGILLIÈRE (sau LARGILLIERRE), Nicolas de ~ (1656-1746), pictor francez. Portretist, s-a remarcat prin desenul sigur, prospeţimea coloritului şi fineţea tuşei (Voltaire, Ludovic XIV cu familia regală). Picturi religioase („Înălţarea crucii").

LÁRGO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Mişcare amplă şi lentă, gravă şi solemnă. ✦ (Substantivat, n.) (Parte dintr-o) compoziţie muzicală concepută în această mişcare.

LARGO CABALLERO, Francisco (1869-1946), om politic spaniol. Prim-min. şi ministru de Război (1936-1937) al guvernului republican spaniol. Exilat în Franţa (1939); internat în lagăr de nazişti (1942-1945).

LARGU, com. în jud. Buzău, pe râul Călmăţui; 1 710 loc. (2008). Necropolă sarmatică (sec. 2-3), cu inventar divers (vase ceramice, cercei de bronz, mărgele de sticlă şi chihlimbar, oglinzi cu tamga, cuţite de fier, fusaiole de lut ş.a.), în satul Scărlăteşti.

LARI (< lat.) s.m. pl. (în mitologia romană), divinităţi protectoare ale familiei şi căminului; întruchipau sufletele strămoşilor morţi care vegheau asupra urmaşilor.

LÁRICE (< it., lat.) s.f. (BOT.) Zadă.

LARIDE (< fr.) s.f. pl. Fam. de păsări acvatice palmipede din ordinul Caradriiformes, cu ciocul curbat, din care fac parte pescăruşii *(Lariformes)*; (şi la sg.) pasăre din această fam.

LARINGÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. (Despre sunete) Articulat în laringe (ex. consoana *h*).

LARÍNGE (< it.) s.n. Organul esenţial fonator, care produce vocea cu ajutorul coardelor vocale. Reprezintă primul segment al căilor respiratorii, un conduct aerian, interpus între faringe şi trahee, conţinând cartilaje articulate între ele şi puse în mişcare de un aparat muscular complex. Orificiul superior al l., denumit *glotă,* este închis în momentul deglutiţiei de *epiglotă.* Sin. (pop.) *beregată.*

LARINGÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a mucoasei laringelui manifestată prin senzaţia de uscăciune, înţepături şi dureri în gât, răguşeală, tuse, greutate respiratorie, uneori febră.

LARINGOFÓN (< fr. {i}; {s} gr. *larygx* „laringe" + *phone* „sunet") s.n. Dispozitiv electroacustic de tipul microfonului, care, aplicat pe gâtul vorbitorului în dreptul laringelui, transmite direct vibraţiile coardelor vocale corespunzătoare vorbirii.

LARINGOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *larygx* „laringe" + *logos* „studiu") s.f. Parte a otorinolaringologiei care studiază anatomia, fiziologia şi patologia laringelui.

LARINGOPLEGÍE (< fr.) s.f. Paralizie a muşchilor laringelui, datorată unei leziuni a sistemului nervos central, ori a nervilor faringieni.

LARINGOSCÓP (< fr. {i}) s.n. Instrument format dintr-o oglindă specială cu coadă lungă, cu ajutorul căruia se efectuează laringoscopiile.

LARINGOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *larygx* „laringe" + *skopein* „a examina") s.f. Examen vizual al laringelui efectuat cu laringoscopul.

LARINGOSPÁSM (< fr. {i}) s.n. (MED.) Contracţie a muşchilor laringelui, oprind trecerea aerului.

LARINGOTOMÍE (< fr.) s.f. Operaţie chirurgicală care constă în deschiderea sau secţionarea laringelui.

LARINGOTRAHEÍTĂ (< fr. {i}) s.f. (MED.) Afecţiune inflamatoare a mucoasei laringelui şi a traheei, de obicei o consecinţă a *laringitei.*

LA RIOJA, reg. istorică şi comunitate autonomă în N Spaniei, pe cursul superior al fl. Ebru; 5 mii km^2; 276,7 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Logroño.*

LARIONOV, Mihail Fiodorovici (1881-1964), pictor rus. Stabilit în Franţa (1915). Unul dintre promotorii avangardismului în Rusia. Iniţiator, alături de soţia sa, *Natalia Goncearova,* a *reionismului* (1910-1914). Lucrări dinamice, redând impulsurile luminoase reflectate de obiect („Soldaţii", „Pisicile", „Reionism"). Decoruri pentru „Baletele ruse" şi Opera din Paris.

LARISSA (LÁRISA), oraş în partea de E a Greciei; 126,1 mii loc. (2001). Ind. mat. de constr., textilă şi alim. Vestigii antice (templu, teatru). Întemeiat în sec. 7 î.Hr., s-a aflat până în sec. 4 sub stăpânirea familiei Alevadi. Cucerit şi stăpânit de turci (1393-1881), a revenit Greciei (1881).

LARISTAN (LARESTAN), reg. naturală şi fostă prov. în partea de S a Iranului, cu ieşire la G. Persic; 216,5 mii km^2. Relief muntos (alt. max.: 3 202 m), iar de-a lungul G. Persic o câmpie litorală. Climă secetoasă. Oraşe pr.: Shirāz, Bandar'e 'Abbās.

LARIVEY, Pierre de (c. 1540-c. 1612), dramaturg francez de origine italiană. A introdus în Franţa stilul caracteristic comediei italiene („Comedii faceţioase").

LARKIN, Philip Arthur (1922-1985), poet englez. Operă reprezentativă pentru sensibilitatea modernă antiromantică („Ferestre înalte").

LÁRMĂ (< magh., scr.) s.f. Zgomot mare.

LARMOR, Sir Joseph (1857-1942), fizician britanic. A elaborat (1900) teoria fenomenului de precesie a orbitei unei particule încărcate (ex.: electronul), survenită în prezenţa unui câmp magnetic static şi uniform *(precesia L.)*. Opera sa principală „Eter şi materie" reprezintă una din lucrările fundamentale pentru fizica electronică.

LARNACA (LÂRNAKA în lb. turcă, **LÁRNAX** în lb. greacă), oraş în ins. Cipru, port la G. L. al M. Mediterane; 69,2 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Produse chimice şi alim. Fort turcesc (1625). Biserica Lazarus (886-912). Situat pe locul oraşului antic *Citium,* fundat de micenieni în sec. 13 î.Hr. şi reconstruit de bizantini. Ocupat de turci (1571-1878).

LA ROCHEFOUCAULD, François duce de ~ (1613-1680), scriitor şi moralist francez. În viziunea sa amorul-propriu este mobilul universal al conduitei noastre. Proză aforistică („Reflecţii sau sentinţe şi maxime morale"); memorialistică.

LA ROCHELLE v. **Rochelle, La ~.**

LA ROCQUE, François, conte de ~ (1885-1946), colonel şi om politic francez. Conducător (din 1931) al organizaţiei extremiste de dreapta „Crucile de foc", creată în 1927. Fondator (1936) al Partidului Social Francez. La început a sprijinit „regimul" de la Vichy, dar, din 1940, a participat la Rezistenţa franceză, fiind deportat de germani (1943). Acuzat de colaboraţionism; activitatea sa în cadrul Rezistenţei a fost recunoscută după 1961.

François
La Rochefoucauld

LAROÚSSE, Pierre-Athanase (1815-1875), editor şi lexicograf francez. A publicat „Gramatica elementară lexicologică", „Tratat complet de analiză gramaticală", „Tratat complet de analiză şi sinteză logică". Sub redacţia lui a început să apară „Marele dicţionar universal al sec. al XIX-lea" (15 vol., 1863-1876).

LAROUSSE, casă de editură franceză, înfiinţată la Paris, în 1852, de P.-A. Larousse şi A. Boyer, devenită în 1931 „Libraire Larousse", şi apoi, în 1991, „Larousse". În 1996, a fuzionat cu casa de editură Bordas, formând societatea Larousse-Bordas.

LARRA Y SÁNCHEZ DE CASTRO, Mariano José de ~ (cu pseud. *Figaro*) (1809-1837), ziarist şi scriitor spaniol. Important reprezentant al romantismului spaniol. Creatorul ziaristicii moderne spaniole („Spania de astăzi"). Drama istorică „Macías", romanul „Pajul lui Don Erique cel bolnav".

LARRETA, Enrique Rodríguez (1875-1961), prozator şi eseist argentinian. Exponent al modernismului. Romane pe teme naţionale şi sociale („Faima lui Don Ramiro"), memorii şi eseuri.

LARREY, Dominique Jean, baron de ~ (1766-1842), chirurg militar francez. A participat la toate campaniile lui Napoleon. Unul dintre fondatorii chirurgiei militare de campanie. A introdus (1793) ambulanţa de campanie.

LARROCHA, Alicia de (pe numele adevărat *Y de la Calle)* (n. 1923), pianistă spaniolă. Numeroase concerte cu pianistul Juan Torra şi violoncelistul Gaspar Cassado. Specializată în muzica spaniolă (Granados, Albéniz), căreia îi conferă o nouă strălucire.

LARSEN, Absalon Sçren (1871-1957), fizician danez. Contribuţii în electroacustică; a descoperit efectul microfonic, care îi poartă numele.

LARSEN, Alf (1885-1967), poet şi critic literar norvegian. Influenţat de filozofia lui R. Steiner („Ţinutul iernii").

LARSEN, gheţar de şelf în NV M. Weddell, extins de-a lungul ţărmului de E al pen. Antarctica, pe c. 800 km lungime şi c. 200 km lăţime.

LARSSON, Carl Olof (1853-1919), pictor, grafician şi ilustrator suedez. Acuarelist. A înfăţişat căminul, viaţa de familie („Familia mea", „La pian"). Portrete ale unor contemporani („A. Strindberg", „Selma Lagerlöf").

LARTET, Edouard Armand Isidore Hippolyte (1801-1871), geolog şi arheolog francez. Prof. la Muzeul Grădinii Botanice din Paris. Unul dintre fondatorii paleoantropologiei. A întocmit prima cronologie paleontologică a omului fosil.

LA RUE, Pierre de (sau *Pieter van der Straeten*) (c. 1460-1518), compozitor franco-flamand. Stil auster, scriitură clară, cu o linie melodică foarte expresivă. Mise, motete, cântece.

LARVAE (cuv. lat.) s.f. pl. (MITOL.) Lemuri.

LARVÁR, -Ă (< fr.) adj. (ZOOL.) Referitor la larvă; în stadiu de larvă; *p. ext.* în fază incipientă. ✦ Fig. Ascuns, latent.

LARVÁT, -Ă (< fr., engl.) adj. (Despre o stare patologică) Care se manifestă incomplet; fără manifestări caracteristice (ex. epilepsie **l.**).

LÁRVĂ (< fr. {i}; {s} lat. *larva* „mască") s.f. (ZOOL.) Stadiu de dezvoltare individuală la peşti, amfibieni şi nevertebrate, în care aceştia se deosebesc de adult prin morfologie şi mod de viaţă (ex. mormolocul, omida). Trecerea de la l. la adult se face prin *metamorfoză.*

LARVICÍD, -Ă (< fr.; {s} fr. *larve* „larvă" + lat. *-cida* „care ucide") adj., s.n. (Substanţă) care distruge larvele.

LA SALLE, René Robert CAVELIER de ~ (1643-1687), explorator francez. A explorat reg. fl. St. Laurenţiu şi Marile Lacuri (1669-1670), precum şi cursul fl. Mississippi (1678-1682) - a cărui zonă de vărsare a numit-o Louisiana în cinstea regelui Ludovic (Louis) XIV.

LA SCALA v. Scala, La ~.

LASCARIS, familie de nobili bizantini. Mai importanţi: **Theodor I L.**, primul suveran (1204-1222, încoronat în 1208) al Imp. Bizantin de la Niceea; **Ioan III Vatatzes** (1222-1254), ginerele precedentului. Cel mai de seamă conducător al Imp. Bizantin de la Niceea.

LASCARIS (LASKARIS), Constantinos (1434-1501), umanist bizantin. După căderea Constantinopolului (1453), se refugiază în Italia, fiind profesor de limba greacă. Gramatica sa („Erotemata") este prima lucrare tipărită în limba greacă.

LASCARIS (LASKARIS), Iános (1445-1534), erudit bizantin. S-a refugiat mai întâi în Italia, la Florenţa, apoi la Roma, unde a fundat Colegiul grec, şi ulterior în Franţa. Aici, în timpul lui Carol VIII şi Ludovic XI, a îndeplinit misiuni diplomatice. Profesor de greacă la Sorbona. Autor al unei „Antologii", importantă pentru cunoaşterea limbii şi literaturii greceşti.

LASCARIS, Mihail (1903-1965), istoric grec. Studii privind Imp. Bizantin şi istoria popoarelor balcanice („Influenţe bizantine în diplomaţia bulgară şi slavo-română", „Grecia şi Serbia în timpul războiului din 1885"). M. coresp. al Acad. Române (1933).

LAS CASAS, Bartolomé de ~ (1474-1566), misionar dominican, istoric şi umanist spaniol. Supranumit „Apostolul indienilor". Activitate misionară în Antile şi America spaniolă. Autor al unei monumentale „Istorii a Indiilor".

LAS CASES, Emmanuel-Augustin-Dieudonné-Joseph, conte de ~ (1766-1842), memorialist francez. Secretar al lui Napoleon I, pe care l-a însoţit în exil. A redactat „Memorialul de la Sfânta Elena".

LASCAUX, peşteră în SV Franţei, descoperită în 1940, situată pe terit. com. Montignac (Dordogne), renumită pentru picturile rupestre care datează din Paleoliticul superior.

LASCĂR, Ion (1904-1998, n. Galaţi), actor român. Creaţii remarcabile în roluri din dramaturgia naţională şi universală („O scrisoare pierdută" şi „O noapte furtunoasă", „Moartea unui comis-voiajor").

LASCĂR, Ioan (n. 1948, Comăneşti, jud. Bacău), medic român. Preocupări în domeniul microbiologiei reconstructive, privind traumatismele complexe ale extremităţilor, restructurarea chirurgicală a peretelui toracic şi abdominal; a abordat în premieră naţională tehnicile de rezolvare a transsexualităţii, de reconstituire a organelor genitale în transsexualitate. Lucrări: „Traumatismele grave ale gambei", „Microchirurgie experimentală".

LASCĂR, Vasile (1854-1907, n. Târgu Jiu), jurist şi om politic român. Liberal. Primar al oraşului Târgu Jiu (1878, 1883-1884). Lider, împreună cu P.S. Aurelian, al grupării de stânga a liberalilor-democraţi („drapeliştii", 1896). Ministru de Interne (1896-1897, 1902-1904).

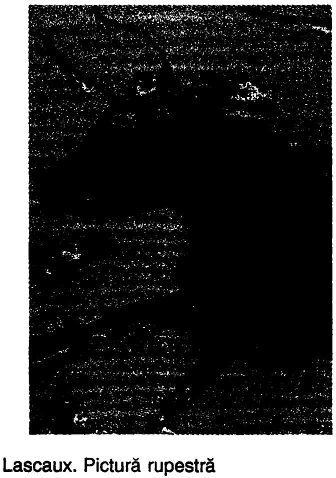

Lascaux. Pictură rupestră

LASCÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *lascivus* „nebunatic, zburdalnic") adj. Senzual, voluptuos; excitant, lubric.

LASCIVITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este lasciv; înclinare spre plăceri senzuale; voluptate, senzualitate.

LASCU, Nicolae (1908-1988, n. sat Benic, jud. Alba), istoric literar român. Clasicist, istoric al literaturilor latină şi greacă („Ovidiu. Omul şi poetul") şi al influenţelor clasiciste în cultura română („Clasicii antici în România"). Traduceri din autori latini.

LASDUN, Sir Denys (Louis) (1914-2001), arhitect britanic. Lucrări de orientare funcţionalistă; ansamblul teatral de pe malul sudic al Tamisei, alcătuit din teatrele Olivier, Lyttleton şi Cotesloe - capodopera sa). Colaborează cu Le Corbusier la construirea oraşului indian Chandigarh.

LÁSER (< fr. {i}; {s} engl. *L*[ight] *a*[mplification by] *s*[timulated] *e*[mission of] *r*[adiation] „amplificarea luminii prin emisia stimulată a radiaţiei") s.n. şi m. Generator cuantic de radiaţii electromagnetice din spectrele infraroşu, vizibil şi ultraviolet, bazat pe emisia stimulată a luminii de către sisteme atomice în urma iradierii cu o sursă de radiaţii secundară. L. constituie o sursă de fascicule luminoase coerente, foarte intense şi înguste, cu mare directivitate. Coerenţa radiaţiei permite obţinerea concentrării de energie, corespunzătoare unor temperaturi de zeci de mii de grade. Proiectul realizării l. aparţine fizicienilor americani A.L. Schawlow şi C.H. Townes (1958), fiind realizat în 1960 de T.H. Maiman, el deschizând perspective în numeroase domenii (metalurgie, fizică nucleară, chirurgie, telecomunicaţii, chimie, metrologie, în domeniul militar etc.). Primul l. românesc a fost construit, în 1962, de un colectiv al Institutului de Fizică Atomică condus de prof. I. Agârbiceanu. V. şi *maser*.

LA SERENA, oraş în Chile, pe ţărmul Oc. Pacific; 147,8 mii loc. (2002). Expl. de cupru. Fondat (1543).

LASÉTĂ (< fr.) s.f. Obiect de pasmanterie, un cordon subţire, plat sau rotund, croşetat din aţă pescărească, cu care se confecţionează dantelă.

LASHLEY, Karl Spencer (1890-1958), neuropsiholog american. Studii de pionierat asupra relaţiei dintre mărimea creierului şi capacitatea de învăţare. A formulat teoria echipotenţialităţii cortexului cerebral.

LASKER, Eduard (1829-1884), om politic german. A contribuit, prin iniţiativele sale legislative şi administrative în Reichstag, la consolidarea Imperiului.

LASKER, Emanuel (1868-1941), şahist german. Stabilit în S.U.A. (1933). Campion mondial (1894-1921). Lucrări teoretice.

LASKER-SCHÜLER, Else (1869-1945), poetă germană. Stabilită la Ierusalim (1937). Lirică de spiritualitate ebraică („Balade ebraice", „Pianul meu albastru").

ŁASKI, Jan (c. 1456-1531), cleric şi om politic polon. Cancelar regal (1503-1510), arhiepiscop de Gniezno şi primat al Poloniei (din 1511).

LASKINE, Lily (1893-1988), harpistă franceză. I se atribuie renaşterea harpei ca instrument solist. Repertoriu de muzică de cameră şi concert, cuprinzând în special muzică franceză.

LASLEA, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 3 238 loc. (2008). Expl. de gaze naturale (în satul Nou Săsesc). Satul L., menţionat documentar (1308-1310). În satul Mălâncrav, atestat documentar (1305), se află o biserică din prima jumătate a sec. 14 (azi biserică evanghelică), cu picturi murale interioare de factură gotică, executate după 1350.

LAS NAVAS DE TOLOSA, aşezare în Spania (Andalusia), în apropierea căreia, la 16 iul. 1212, armatele unite ale Castiliei, Leónului, Aragónului şi Navarrei, conduse de regele Castiliei, Alfons VIII, au înfrânt armata maură a Almohazilor, condusă de Muhammad an-Nasr ibn Iakub-al Mansur.

LASÓU (< fr., sp.) s.n. Frânghie lungă de c. 30 m, la un capăt cu un laţ, folosită în America pentru prinderea animalelor de către *cowboy*.

LAS PALMAS DE GRAN CANARIA, oraş în Spania insulară, port pe ţărmul de NE al ins. Gran Canaria (arh. Canare); 354,8 mii loc. (2001). Important nod pentru traficul de mărfuri transatlantic. Constr. şi reparaţii navale. Rafinărie de petrol. Produse chimice, textile şi alim. Staţiune turistică. Muzeul Canarelor. Muzeu de Artă. Teatru. Catedrala Santa Ana (1497). Fundat (1478) de Juan Rejón.

LA SPEZIA v. Spezia, La ~.

LASSALLE, Ferdinand (1825-1864), om politic german. Unul dintre fondatorii Partidului Social-Democrat German (1875). Exponent al hegelienilor de stânga.

LASSELL, William (1799-1880), astronom britanic. A construit Observatorul astronomic din Liverpool şi a adus îmbunătăţiri în construcţia telescoapelor. A catalogat noi nebuloase şi a descoperit mai mulţi sateliţi: Triton (1846, satelitul lui Neptun), Hyperion (1848, satelitul lui Saturn) şi Ariel şi Umbriel (1851, sateliţii lui Uranus).

LASSEN, Christian (1800-1876), orientalist german de origine norvegiană. Lucrări fundamentale în domeniul indologiei („Anthologia sanscritica glossario instructa", „Arheologia indiană").

LASSEN PEAK, vulcan activ în N masivului Sierra Nevada. Alt.: 3 187 m. Parcul Naţional Lassen Volcanic (430 km^2), include şi nenumărate izvoare sulfuroase, formaţiuni de lavă solidificată.

LASSO, Orlando di (LASSUS, Roland de ~) (c. 1532-1594), compozitor franco-flamand. Creaţia sa (peste 2 000 de lucrări religioase şi laice: mise, motete, madrigale, psalmi, vilanele) marchează, împreună cu aceea a lui *Palestrina*, punctul culminant al polifoniei vocale din sec. 16.

LASSUS, Jean-Baptiste Antoine (1807-1857), arhitect şi teoretician de artă francez. A restaurat bisericile Sainte-Chapelle şi Saint-Séverin din Paris. A construit biserici în stil neogotic: Biserica L'Anunciation din Paris şi biserica parohială din Belleville. Lucrări teoretice.

LASSWELL, Harold Dwight (1902-1978), sociolog american. Studii privind centralizarea puterii şi mecanismele procesului decizional în politică („Analiza comportamentului politic", „Putere şi personalitate").

LAST, Jef (pe numele adevărat *Josephus Carel Franciscus L.*) (1898-1972), scriitor olandez. Participant la Războiul Civil din Spania de partea republicanilor, s-a alăturat Rezistenţei olandeze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Versuri („Eros eliberat"), romane („Zuiderzee"), publicistică („Tragedia spaniolă").

LASTARRIA, José Victorino (1817-1888), scriitor chilian. Iniţiator al romantismului şi al genului narativ în Chile. Povestiri istorice („Cerşetorul") sau redând atmosfera şi culoarea locală („Călătoria unei ploşniţe americane").

LÁSTEX (< fr.) s.n. Fir de cauciuc, îmbrăcat de obicei în diferite fire textile şi utilizat în ind. confecţiilor. ✦ Portjartier elastic.

LASTEYRIE, Ferdinand-Charles-Léon de ~ (1810-1879), istoric, arheolog şi om politic francez. Participant la Revoluţia din iul. 1830; în 1848 ales în Adunarea Constituantă. Cercetări de istoria artelor, arheologie şi istorie antică. A studiat Columna lui Traian („Încercare de reconstituire a unuia dintre scuturile dacice reprezentate pe basoreliefurile Columnei lui Traian"). M. de onoare al Acad. Române (1871).

LASTMAN, Pieter (1583-1633), pictor şi gravor olandez. Format la şcoala lui G. Sweelinck şi A. Elsheimer, dar influenţat de Caravaggio. Stil caracterizat printr-o cromatică strălucitoare, o bogată varietate a formelor şi forţă dramatică („Sacrificiul lui Avraam", „Fuga în Egipt", „Ulisse şi Nausicaa").

LAS VEGAS, oraş în SV S.U.A. (Nevada), situat într-o zonă deşertică; 478,4 mii loc. (2000). Centru de cercetări nucleare. Universitate. Ind. electrotehnică, chimică şi alim. Renumită staţiune turistică, cu numeroase cazinouri, hoteluri de lux, baruri, piscine, terenuri de golf etc., a cărui dezvoltare s-a accentuat după terminarea (în 1936) barajului Hoover pe fl. Colorado. Fundat (1867).

LÁSZLÓ v. Ladíslau.

LÁSZLÓ Francisc (1873–1925), naturalist şi arheolog maghiar din România. A întreprins săpăturile de la Ariuşd („Tipuri de vase pictate ale culturii Ariuşd").

LAŞ, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni; şi substantivat) Lipsit de curaj şi de onoare; fricos, mişel, poltron; (despre atitudini) care denotă lipsă de bărbăţie, de curaj.

LAŞITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi laş; stare a celui laş. ✦ Atitudine, faptă de om laş; mişelie.

LAT, -Ă (lat. *latus*) adj., s.n., s.f. **1.** Adj. Care are lăţime (mare). ✦ (Fam.) Întins la pământ; fără simţire sau mort. **2.** S.n. Lăţime. **3.** S.f. Scândură groasă cu muchiile drepte, folosită în construcţia de drumuri pentru trasare, nivel şi măsurare a denivelărilor.

LA TAILLE, Jean de ~ (c. 1540–1607), poet şi dramaturg francez. În prefaţa dramei sale „Saul furiosul" enunţă regulile de bază ale tragediei clasice.

LATAKIA (AL LADHIQIYAH), oraş în VNV Siriei; 311,7 mii loc. (1995). Pr. port al ţării la M. Mediterană. Ind. constr. de maşini, textilă, alim. Fundat de fenicieni sub numele de *Ramitha,* a primit numele de *Laodiceea* în cinstea mamei lui Seleucos I (sec. 4 î.Hr.). Cucerit de arabi (638), a fost disputat, în sec. 12, între *Saladin* şi cruciaţi. Cucerit de Imp. Otoman (sec. 15); a intrat în componenţa Siriei (1946).

LATÉCOÈRE, Pierre (1883–1943), industriaş francez. Constructor al avioanelor Salmson, destinate armatei în timpul Primului Război Mondial. A pus bazele liniei aeriene Franţa–Maroc (1919), prelungită până la Dakar (1925) şi până în Brazilia (1930). În 1927, societatea sa devine Compania Generală Aeropoştală.

LA TÈNE, localit. în Elveţia, pe malul nordic al L. Neuchâtel. Aici s-a descoperit (1858) o aşezare tipică pentru cea de-a doua Epocă a Fierului în Europa, numită „epoca La Tène" (sec. 5 î.Hr.–1 d.Hr.). Pe terit. României, epoca **L.T.** corespunde aşa-numitei epoci clasice geto-dace (sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.), oglindind stadiul de dezvoltare a societăţii geto-dacilor în vremea lui Burebista şi Decebal şi marele sincretism cultural care începe să caracterizeze întregul spaţiu carpato-danubian încă din sec. 2 î.Hr. Se caracterizează prin dezvoltarea metalurgiei fierului, apariţia de noi forme ceramice, datorate utilizării roţii olarului, dezvoltarea meşteşugurilor.

LATÉNT, -Ă (< fr., lat. *latere* „a fi ascuns") adj. **1.** Care nu se manifestă, dar poate izbucni oricând. ✧ *Căldură l.* = căldură **(1)** necesară efectuării unei transformări de stare la temperatură şi presiune constante. (HORT.) *Ochi l.* = mugure la arborii cultivaţi, rămas mai mult timp în stadiu rudimentar. **2.** (BIOL.) (Despre un caracter virtual) Care se poate manifesta atunci când cauzele care i se opun au dispărut. ✧ *Caracter genetic l.* = caracter purtat de o genă recesivă, care nu se manifestă atâta timp cât este inhibat de o genă dominantă alelă opusă; se întâlneşte la un organism heterozigot pentru acel caracter.

LATÉNŢĂ (< fr.) s.f. Stare latentă. ✧ *Perioadă de l.* = intervalul dintre recepţionarea unui stimul şi începutul reacţiei organismului; timp de reacţie.

LATERÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De pe laturi; lăturalnic, mărginaş. ✦ Fig. Care nu atinge miezul problemei; secundar, marginal. **2.** (LINGV.; despre consoane; şi substantivat, f.) (Consoană) articulat prin aplicarea limbii pe palatul tare sau pe alveole, aerul scurgându-se de o parte şi de alta a limbii (de ex. „l" este o consoană l.). **3.** (MAT.) *Suprafaţă l.* = suprafaţa unui corp geometric, mai puţin suprafeţele bazelor. *Arie l.* = mărimea suprafeţei l. a unui corp geometric.

LATERAN (LATERANO), complex arhitectonic monumental din Roma. Iniţial proprietate a familiei nobiliare Laterano, a fost dăruită de Constantin cel Mare papei Miltiades, devenind ulterior proprietatea Vaticanului. Include bazilica San Giovanni in Laterano (construită 311–314; forma exterioară actuală aparţinându-i lui A. Galilei <1735>, iar cea interioară <1646–1649> lui Borromini), baptisteriul numit şi San Giovanni in Fonte, palate apostolice (Palatul construit, 1586, de D. Fontana în timpul papei Sixtus V, azi complex muzeistic). Aici au avut loc cinci concilii ecumenice (1123, 1139, 1179, 1215, 1512–1517). – **Acordurile de la ~,** acord italo-papal semnat de Benito Mussolini şi de cardinalul Pietro Gasparri la 11 febr. 1929, prin care s-au încheiat trei documente: un tratat (care punea capăt definitiv „chestiunii romane", recunoscând Sf. Scaun, un mic terit. pe care s-a ridicat *Stato della Città del Vaticano*), un concordat (ce regla raporturile statului italian cu Biserica catolică) şi o convenţie financiară.

LATERÍT (< fr. {i}; {s} lat. *later* „cărămidă") s.n. Depozit sedimentar eluvial (rezidual), format prin alterarea unor roci în condiţiile climatului tropical. Este de culoare roşiatică, bogat în hidroxizi de aluminiu şi fier.

LÁTEX (cuv. lat. „lichid") s.n. Suc lăptos, alb, gălbui sau portocaliu, secretat de vasele laticifere ale unor plante (ex.: păpădia, arborele de cauciuc etc.), folosit în medicină şi farmacie. ✧ *L. artificial* = suspensie coloidală de polimer, obţinută la polimerizarea în emulsie.

LATHAM, John (1740–1837), ornitolog englez. Autor al unei monumentale „Istorii generale a păsărilor".

LATÍCE (< engl. „reţea", „structură") s.f. (MAT.) Mulţime ordonată cu proprietatea că orice parte finită are un majorant şi un minorant.

LATICIFÉR (< fr. {i}; {s} lat. *latic-* „lichid" + *fero* „a purta") s.n. (BOT.) Vas tubular al unor tulpini, frunze etc., uni- sau pluricelular, ramificat, conţinând latex; (adjectival) tub l.

LATICLÁVĂ (< fr., lat.) s.f. (La romani) Fâşie lată de purpură care împodobea (din sec. 1 î.Hr. ca distincţie) tunica senatorilor.

LATIFUNDIÁR, -Ă s.m. şi f. Proprietar de latifundiu. ✦ Mare moşier.

LATIFÚNDIU (< lat.) s.n. Mare proprietate funciară privată.

LATIMER, Louis Howard (1848–1928), inventator american. Cunoscut pentru lucrările sale în domeniul iluminatului public. Colaborator al lui A.G. Bell şi T. Edison. A inventat filamentul de carbon al lămpilor electrice.

LATÍN, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie indo-europeană stabilită la sfârşitul milen. 2 î.Hr. în prov. Latium (azi reg. Lazio) din Italia Centrală. ✦ Persoană care face parte din această populaţie. **2.** Adj. Referitor la Latium, care provine din această prov.; *p. ext.,* referitor la limba şi la literatura romanilor; de origine romană. ✧ *Limba l.* (şi substantivat, f.) = limbă indo-europeană din grupul italic. Vorbită de l. s-a extins paralel cu expansiunea politică a Romei, în special ca limbă a administraţiei şi culturii, în Italia şi pe întreg terit. imperial, înlăturând celelalte limbi din Italia (etrusca, osca) şi din alte reg. (ilira, celtica, retica), cu excepţia limbii greceşti. A fost limba oficială a Imp. Roman, vorbită din Bretania şi Portugalia până la G. Persic. În Ev. Med. a reprezentat mijlocul principal de comunicare, ca limbă a ştiinţei, filozofiei şi teologiei. Adoptată de Biserica catolică ca limbă liturgică – după traducerea Vulgatei a devenit a doua limbă internaţională după greacă, fiind folosită în unele universităţi europene până în sec. 19. **L.** nu a avut dialecte, dar deosebirile regionale s-au accentuat continuu. Alături de **l.** literară (cristalizată în sec. 2–3), a existat şi o variantă populară, vorbită *(l. vulgară, populară),* din care s-au dezvoltat limbile romanice. *Alfabetul l.* = alfabet creat în sec. 7 î.Hr. pe baza celui etrusc. Are 23 de litere. Este folosit astăzi în scrierea multor limbi (ex. limbile romanice, germanice, fino-ugrice etc.).

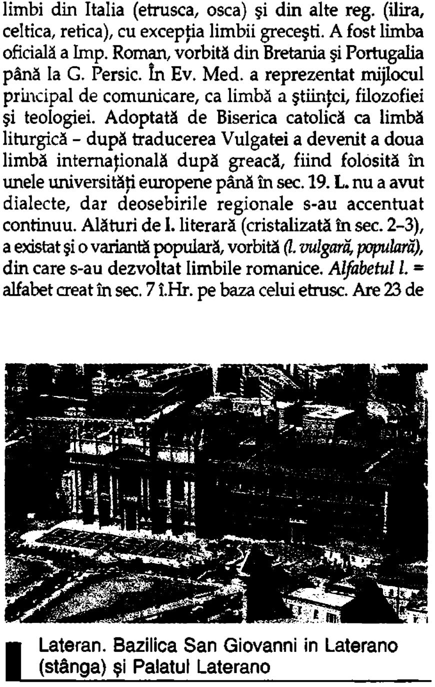

Lateran. Bazilica San Giovanni in Laterano (stânga) şi Palatul Laterano

LATINÉSC, -EÁSCĂ adj. Care se referă la limba şi la literatura romanilor; latin **(2)**.

LATINI, Brunetto (c. 1220–c. 1294), erudit şi om politic florentin. Magistrul lui Dante. Poeme didactice, o lucrare enciclopedică în franceză („Cărţile comorii"). Partizan al grupării politice a guelfilor.

LATINÍSM (< fr., **2** < *latin*) s.n. **1.** Cuvânt sau construcţie sintactică împrumutate direct sau indirect din latină. **2.** Curent în lingvistica şi filologia română din sec. 19 care a continuat unele idei ale *Şcolii Ardelene,* aducând noi argumente în sprijinul originii latine a limbii române, dar, din dorinţa de „a restabili puritatea ei integrală", a ajuns la exagerări ca: înlocuirea cuvintelor nelatine, modificarea formei cuvintelor latineşti moştenite potrivit unei ortografii latinizante. A contribuit la generalizarea scrierii cu caractere latine. Reprezentanţi: T. Cipariu, A.T. Laurian ş.a.

LATINÍST, -Ă (< fr., **2** < *latinism*) s.m. şi f. **1.** Specialist în filologia latină şi în Antic. romană. **2.** Adept al latinismului **(2).** ✧ (Adjectival) *Curent l.* sau *şcoală l.* = curent format de adepţii latinismului; latinism **(2)**.

LATINITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracter, origine latină **(2).** ✦ Cultura şi civilizaţia latină.

LATINIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A introduce pe cale savantă cuvinte latine într-o limbă; a da o formă sau o terminaţie latină unui cuvânt.

LATINO-AMERICAN, -Ă (< fr.) adj. Referitor la America Latină, care aparţine Americii Latine. ✧ *Muzică l.-a.* = denumire generică pentru muzica populară, pop, rock sau folk a ţărilor şi comunităţilor de limbă spaniolă sau portugheză din cele două Americi. *Artă l.-a.* = arta ţărilor de limbă spaniolă sau portugheză din cele două Americi. Se caracterizează la început printr-o discrepanţă între arta populară, autohtonă, aparţinând civilizaţiei indigene (ţesături, ceramică, pictură) şi cea cultă, legată de interesele Bisericii şi ale guvernelor şi influenţată o lungă perioadă de modele europene. Abia în sec. 20, prin redescoperirea valorilor locale şi afirmarea individualităţii naţionale, are loc revitalizarea artei tradiţionale. Primele realizări picturale, datând de la sfârşitul sec. 16, au fost circumscrise artei sacre şi se caracterizează prin elemente baroce importate din Europa odată cu sosirea în America Latină a numeroşi artişti (A. Vásquez, F. Zurbarán). Dintre numeroasele şcoli dezvoltate în sec. 17–18 se disting cele din Ciudad de México (J. Juárez, M. Cabrera), Bogotá (G. Vásquez Ceballos), Potosí (M. Pérez Holguín) etc., influenţate puternic de barocul iberic şi de şcoala de la Cuzco, dar şi de arta autohtonă. Din punct de vedere urbanistic, primele oraşe construite de coloni (Santo Domingo, Panamá, Ciudad de México) au structură asemănătoare cu cele din Europa, care s-a suprapus cu uşurinţă peste cea indigenă preexistentă. În arhitectură, predomină iniţial edificiile religioase – catedralele din Santo Domingo, Antigua, Pueblo, Tunja, Quito, Potosí, impunătoare prin dimensiunea, bogăţia şi amestecul de forme şi ornamente ale barocului şi rococoului iberic, având şi trăsături originale, legate de folosirea materialelor locale (*tezontle* – piatră mexicană, lespezi de ceramică, abundenţa aurului şi argintului) sau subiecte şi decoraţii ale tradiţiei indigene (fructe şi plante exotice, costume indiene etc.). Marcate trăsături locale prezintă arta braziliană, întrucât a fost folosită în special mâna de lucru mulatră. Mari biserici construite în Brazilia, la jumătatea sec. 18, sunt catedralele Sf. Cosma şi Damian la Ignaraçu, Sf. Francisc la Olinda etc. Barocul brazilian din această perioadă este reprezentat de A.F. Lisboa. În sec. 19, odată cu slăbirea puterii politice şi a influenţelor culturale europene, se dezvoltă mişcări culturale autonome, mult mai originale. Ca urmare a influenţei neoclasicismului şi academismului francez, se dezvoltă un nou curent, constructivismul, având ca principal obiectiv revigorarea elementelor autohtone (ca subiecte sau tehnici de lucru). Exponenţii de seamă sunt: columbianul R. Torres Méndez, peruvianul P. Fierro, mexicanii S. Herrán și J.M. Velasco. Un pronunțat caracter academic are opera mexicanului J.G. Posada, ca expresie directă de europenizare a artei, iar dintre operele originale amintim lucrările pictorilor generației următoare: T. Junior, A. Junior, E. Visconte. Deplina afirmare a formelor autohtone are loc în primele decenii ale sec. 20, odată cu mișcarea muraliștilor mexicani, ai cărei protagoniști, J.C. Orozco, D. Rivera și D.A. Siqueiros, au urmărit îndeosebi căutarea unor forme de largă audiență (decorația pereților Școlii pregătitoare naționale din Ciudad de México). „Săptămâna artei moderne", desfășurată în Brazilia (1922), organizată de pictorii cubiști Tarsile de Amaral, Vicente do Rego Monteiro și Di Calcacanti, a inaugurat un nou mod de a picta, influențând puternic generația următoare de pictori brazilieni (C. Portinari, R. Valentin), iar promovarea Bienalei de la São Paulo (1951) contribuie la afirmarea internațională a artei locale. Reprezentanții artei culte, mexicanul R. Tamayo, cubanezul W. Lam și guatemalezul C. Mérida, se inspiră din mișcările europene cubiste. O dezvoltare remarcabilă cunoaște curentul abstracționist (A. Otero în Venezuela, J.A. Fernández-Muro în Argentina, E. Ramírez în Ecuador ș.a.). În sec. 19, în arhitectură s-a menținut multă vreme influxul formelor europene, numeroasele edificii civile construite în principalele orașe fiind inspirate de neoclasicism (Școala Minelor la Ciudad de México, 1803; Palatul Monedei la Santiago, 1805) și, succesiv, la începutul sec. 20, de *Art Nouveau* (Palatul Artelor Frumoase, 1904 și Spitalul Spaniol, 1908 din Ciudad de México), uneori cu elemente ale tradiției locale (Biblioteca din Ciudad de México, 1953). Arhitectura braziliană, influențată puternic de *Le Corbusier*, a urmat un proces aparte, care, după profunda reînnoire, promovată de G. Vargas, a conturat un stil în care cea mai mare importanță revine integrării construcțiilor noi în peisajul urbanistic preexistent. Extinderea arealelor urbane datorită masei de țărani veniți la oraș au determinat formarea unor cartiere periferice sărace (*barriadas, favelas*), în contrast cu realizările unor mărețe proiecte, ca noua cap. a Braziliei, concepută de *Oscar Niemeyer* și *Lucio Costa*, sau centrele orașelor Ciudad de México (Tlateloco) ori Caracas, inspirate după modele europene sau americane.

LATIN ROCK, stil muzical apărut în urma fuziunii între rock și ritmurile latino-americane. Exponent marcant al genului, Carlos Santana.

LATINUS, rege legendar al *Latiumului* și erou eponim al latinilor.

LATITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** Distanța în grade, măsurată pe arcul de meridian, între punctul considerat și Ecuator (unghiul format de verticala locului cu planul ecuatorial), constituind, alături de *longitudine*, cele două *coordonate geografice*. V. *grad de latitudine*. **2.** (ASTR.) *L. astronomică* (sau *cerească*) = unghiul cuprins între direcția către un astru și planul eclipticii. **3.** Fig. Libertate de alegere, de acțiune.

LATIUM v. Lazio.

LATÎNINA, Larisa Semionovna (n. 1934), gimnastă rusă. Multiplă campioană olimpică (Melbourne, 1956; Roma, 1960; Tōkyō, 1964), europeană (1956-1962) și mondială (1958-1962).

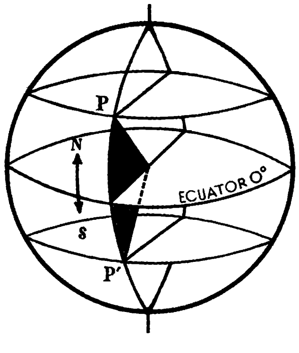

Latitudine

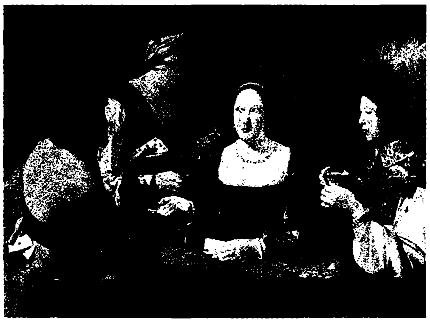

Georges Mesnil de La Tour: „Trișorul"

LATONA v. **Leto.**

LATORRE, Mariano (1886-1955), scriitor și critic literar chilian. Maestru al *criolismului*, variantă chiliană a *costum hrismului*. Romane („Zurzulita", „Insula cu păsări").

LA TOUR, Georges Mesnil de ~ (1593-1652), pictor francez. Compoziții simple, de un realism auster („Trișorul"); predilecție pentru efectele de lumină în scenele nocturne („Plângerea Sf. Sebastian", „Extazul Sf. Francisc").

LA TOUR, Maurice Quentin DELATOUR, zis Maurice Quentin de ~ (1704-1788), pictor francez. Pictor de Curte în timpul lui Ludovic XV. Maestru al pastelului. Portrete caracterizate prin prospețime și autenticitate („Ludovic XV", „Doamna de Pompadour", „Diderot", „Voltaire").

LA TOUR DU PIN, Patrice de (1911-1975), poet francez. Creație de inspirație mistică („Căutarea bucuriei").

LATREILLE, Pierre-André (1762-1833), călugăr și naturalist francez. Prof. la Muzeul de Istorie Naturală din Paris. Unul dintre întemeietorii entomologiei moderne. A realizat prima clasificare detaliată a insectelor și crustaceelor.

LATROBE, Benjamin Henry (1764-1820), inginer și arhitect american de origine britanică. Arhitect șef al orașului Washington (1803-1817). Reprezentant al neoclasicismului, a introdus stilul neogrec în America (Catedrala din Baltimore, Banca Pennsylvaniei din Philadelphia). A condus lucrările la Capitoliul din Washington.

LATRONES (cuv. lat.) s.m. pl. (La romani) Denumire dată hoților, sclavilor fugiți și soldaților care dezertau.

LATTRE DE TASSIGNY, Jean-Marie Gabriel de ~ (1889-1952), mareșal francez. General de divizie. S-a alăturat lui De Gaulle în Algeria. Comandant al Armatei 1 franceze (1944-1945) în operațiuni militare desfășurate în Franța, Germania, Austria. A primit și semnat, ca reprezentant al Franței, actul de capitulare a Germaniei (9 mai 1945). A luptat în Indochina (1950-1952).

LÁTURĂ (lat. *latora*) s.f. **1.** Parte laterală a unui obiect; margine. ✦ Fiecare dintre cele două părți laterale ale corpului omenesc; coastă. **2.** Fig. Fiecare dintre aspectele diferite sub care poate fi privit un lucru. **3.** (Pop.) Zonă mărginașă a unui teren; margine. **4.** (MAT.) Segmentele de dreaptă care alcătuiesc un poligon rectiliniu; arcele de curbă care alcătuiesc un poligon curbiliniu. ✦ Fiecare dintre semidreptele care alcătuiesc un unghi.

LAȚ (lat. *laqueus*) s.n. Nod larg care se poate strânge în jurul unui punct fix; ochi. ✦ Nod marinăresc.

LAȚCU, domn al Moldovei (c. 1365-c. 1375), fiul lui Bogdan I. A consolidat poziția internațională a Moldovei, întreținând relații cu Polonia și favorizând propaganda catolică, prin înființarea unei episcopii catolice la Siret (1371), unde mutase cap.

LÁȚE s.f. pl. Șuvițe de lână nepieptănate și netoarse; *p. ext.* șuvițe de păr atârnând dezordonat.

LAUBE, Heinrich (Rudolf Constanz) (1806-1884), scriitor german. Reprezentant al școlii literare „Tânăra Germanie". Ciclul epic despre Războiul de 30 de Ani („Războiul german"); drame istorice („Contele Essex").

LAUD, William (1573-1645), prelat englez. Episcop (1628) și arhiepiscop de Canterbury (din 1633). Virtual prim-min., împreună cu Sir Th. Strafford și Carol I, a alcătuit un triumvirat care a urmărit întărirea rolului bisericii în consolidarea absolutismului. A reprimat pe puritani și prezbiterieni, provocând o revoltă a scoțienilor. Învinuit de trădare de stat de către Parlamentul cel Lung, a fost închis (1641), judecat (mart.-nov. 1644), condamnat la moarte și executat.

LAUDA, Andreas Nikolaus (Niki) (n. 1949), automobilist și om de afaceri austriac. Campion mondial de Formula 1 (1975, 1977 - cu Ferrari și în 1984, cu MacLaren). A câștigat mari circuite ale lumii (Indianapolis, 1982) și 25 de Grand Prix-uri. A fondat (1979) compania aeriană „Lauda Air Luftfahrt-gesellschaft mbH".

LAUDÁNUM (< fr.; {s} lat. *laudanum* „rășină aromatică") s.n. Produs derivat din opiu, utilizat, în trecut, ca analgezic sau antidiareic.

LAUDATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care laudă, care apreciază favorabil, care elogiază.

LÁUDĂ s.f. **1.** Faptul de a lăuda pe cineva; apreciere elogioasă la adresa cuiva sau a ceva, elogiu. **2.** (MUZ.) Gen muzical din tradiția catolică, apărut în sec. 13, inițial monodic, ulterior polifonic; a dispărut în sec. 18. **3.** (REL.) Venerare a divinității, prin cântec sau spiritualizat ca jertfă. **4.** (La pl.) Compuneri religioase medievale, în versuri, uneori cântate, de slăvire a divinității. Printre cele mai cunoscute l. se numără: „Stabat Mater", „Dies irae", poemul Sf. Francisc (numit „Lauda Ființelor"sau „Cântarea Soarelui") și ale lui Iacopone da Todi („Stabat Mater"). Sin. *panegiric*.

LAUE, Max Theodor Felix von (1879-1960), fizician german. A formulat (1931) teoria dinamică a interferențelor, datorată reticulelor tridimensionale („Unde ale materiei și interferențele lor"). A propus o metodă de cercetare cu ajutorul căreia a fost descoperită (1912) difracția radiațiilor X pe cristale (a introdus conceptul de *entropie*). Lucrări privind supraconductibilitatea, teoria relativității, teoria cuantică, fizica atomică, istoria fizicii („Teoria relativității", „Tabloul fizic al lumii"). Premiul Nobel pentru fizică (1914).

LAUGHTON, Charles (1899-1962), actor și regizor britanic de film. Stabilit în S.U.A. (1950). Roluri de compoziție, de mare diversitate („Mizerabilii", „Revolta de pe Bounty", „Martorul acuzării"). Ca regizor, a realizat „Noaptea vânătorului", „Moartea fuge pe râu". Premiul Oscar: 1934 („Viața particulară a lui Henric VIII") și 1944 („Suspectul").

LAUGIER, Charles (1875-1930), igienist român de origine franceză. Lucrări asupra prevenirii și tratamentului pelagrei și al malariei. Contribuții în organizarea sistemului sanitar din România.

LAUPER, Cindy (pe numele adevărat *Cynthia Anne Stephanie Lauper*) (n. 1953), cântăreață americană de rock. Voce puternică, registru acut. Se impune cu grupul Blue

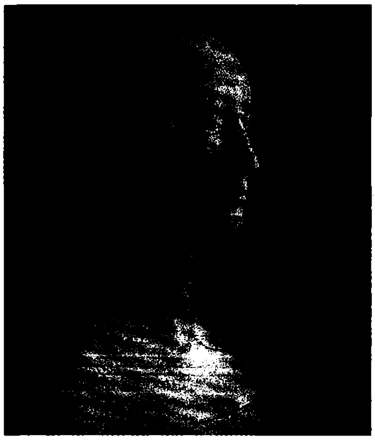

Francesco Laurana: „Eleonora de Aragon"

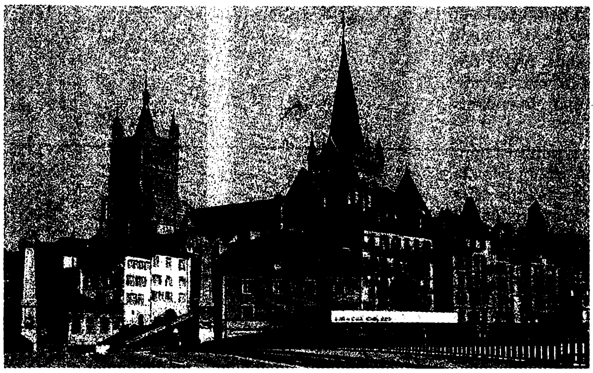

Lausanne
Catedrala Notre-Dame

Angel. După destrămarea formației, a compus și lansat piese celebre („Time After Time", „True Colors").

LÁUR (lat. *laurus* „dafin") s.m. **1.** Arbust înalt de peste 2 m, cu frunze persistente, pieloase, lucioase, spinos-dințate, cu fructe roșii *(Ilex aquifolium)*. Specie atlantică, întâlnită în România doar în pădurea Dosul Laurului, satul Zimbru, unde este ocrotită prin lege. **2.** Dafin. ✦ (La pl.) Aranjament în formă de coroană, realizat din frunze de dafin, care se punea în Antic. pe capul poeților și învingătorilor; *p. ext.* glorie. **3.** Ciumăfaie.

LAURACÉE (< fr.; {s} lat. *laurus* „dafin") s.f. pl. Fam. de arbori și arbuști din reg. tropicale și mediteraneene, cu frunze pieloase persistente, bogate în uleiuri eterice, cu flori mici, dispuse în inflorescențe, și cu fructe bace sau drupe. Cuprinde plante tehnice, medicinale și producătoare de mirodenii (ex. dafinul, arborele de camfor, avocado etc.).

LAURANA (LOVRANA sau **DI BRANA) 1. Luciano L.** (c. 1420–1479), arhitect italian de origine dalmată. Unul dintre cei mai originali arhitecți-urbaniști ai Renașterii italiene (Palatul ducal din Urbino – capodopera sa, Palatul ducal din Gubbio). 2. **Francesco L.** (c. 1430–1502), sculptor și medalist italian de origine dalmată. Probabil frate cu **L. (1)**. A îmbinat elemente ale clasicismului dalmat cu eleganța liniei și volumelor proprii artei italiene din vremea sa („Madona din domul din Palermo", „Eleonora de Aragon", elemente sculpturale ale Arcului de triumf al lui Alfonso de Aragon din Napoli, „Calvarul ducerii Crucii").

LAURASIA, continent uriaș, existent în emisfera nordică în Mezozoic, care, ulterior, s-a fragmentat în două părți: nord-americană și eurasiatică, despărțite prin formarea Oc. Atlantic.

LAUREÁT, -Ă (< fr.; lat. *laureatus* „încoronat cu lauri") s.m. și f. Persoană premiată pentru merite deosebite într-un anumit domeniu.

LAUREL, Stan (pe numele adevărat *Arthur Stanley Jefferson*) (1890–1965), actor de film american de origine engleză. Împreună cu *O. Hardy* a creat celebrul cuplu de comici cunoscut în România sub numele „Stan și Bran". V. *Hardy, Oliver*.

LAURENCIN, Marie (1885–1956), pictoriță franceză. Adeptă a cubismului, a realizat compoziții cu figuri feminine într-o stilizare grațioasă, în tonuri de cenușiu și culori pastelate. Ilustrație de carte (A. Gide, Lewis Caroll) și scenografie. Costume și scenografie pentru Comedia Franceză și Baletele Ruse.

Luciano Laurana. Palatul ducal din Urbino

LAURENS, Henri (1885–1954), sculptor, desenator și gravor francez. Influențat inițial de cubism, a folosit tehnica „papier collée" („Femeia cu pelerină") și a realizat basoreliefuri policrome. Promovează apoi o artă caracterizată prin linia suplă, elegantă și senzuală a formelor („Sirene", „Marele muzician", „Adio").

LAURENT, Auguste (1807–1853), chimist francez. Pionier al teoriei atomice. A descoperit antracenul, acidul ftalic și, împreună cu J.B. Dumas, fenomenul de substituire atomică în reacțiile moleculare.

LAURENT, Pierre-Alfonse (1813–1854), matematician francez. Studii de analiză matematică. Contribuții în domeniul dezvoltării în serie a funcțiilor. O serie de funcții olomorfe de variabilă complexă îi poartă numele.

LAURENT, Vitalien (1896–1973), călugăr francez din congregația asumpționiștilor. Istoric. A trăit o perioadă în România, unde a fost director al Institutului Francez de Studii Bizantine (1937–1947). Lucrări privind istoria Bizanțului și a țărilor balcanice („Contribuții la istoria relațiilor bisericii bizantine cu biserica română la începutul sec. 15"). M. de onoare al Acad. Române (1940).

LAURENȚIU (LAVRENTIE) (c. 210 sau 220–258), martir creștin de origine spaniolă. Canonizat. Patron al meseriilor care folosesc focul.

LAURENȚIU, Dan (pseud. lui *Laurențiu Ciobanu*) (1937–1998, n. Podu Iloaiei, jud. Iași), poet român. Lirică melancolică și orfică („Poziția aștrilor"). Critică literară („Eseuri asupra stării de grație").

LAURENȚIU MAGNIFICUL v. **Medici**.

LAURENZIANA, renumită bibliotecă din Florența, fondată (1444) de Cosimo de Medici și îmbogățită, apoi, de Laurențiu Magnificul. Clădirea a fost proiectată de Michelangelo în anii 1524–1526 și 1530–1534, la comanda papei Clement VII. Deschisă publicului în 1571; adaosurile ulterioare sunt făcute de G. Vasari. **L.** posedă colecția familiei Medici, numeroase manuscrise rare aparținând Antic., Renașterii ș.a., printre care lucrări ale lui Vergiliu, Tacit, Dante, Petrarca, Boccaccio.

LAURIAN 1. August Treboniu L. (1810–1881, n. sat Fofeldea, jud. Sibiu), lingvist și istoric român. Acad. (1867). A participat la Revoluția de la 1848–1849 din Țara Românească și din Transilvania. Autor al lucrării de gramatică „Tentamen criticum"; în colab. cu I.C. Massim, a alcătuit, din însărcinarea Academiei Române, „Dicționariulu limbei romane", ilustrând principiile *latinismului*. Împreună cu N. Bălcescu, a întemeiat revista „Magazin istoric pentru Dacia". A scris „Românii din monarhia austriacă" și „Istoria românilor". **2. Dimitrie August L.** (1846–1906, n. București), ziarist și pedagog român. Fiul lui **L. (1)**. M. coresp. al Acad. (1877). Contribuții la reforma învățământului din 1898; autor al mai multor manuale.

LAURO, Achile (1887–1982), armator și om politic italian. Fondatorul (1923) al celei mai mari companii private italiene de navigație. Primar al orașului Napoli (1951–1954, 1956–1958).

Stan Laurel și Oliver Hardy în rolurile
Stan și Bran

LAUSANNE, oraș în SV Elveției, centrul ad-tiv al cantonului Vaud, situat pe țărmul de N al L. Geneva; 115,6 mii loc. (2002). Nod feroviar pe traseele europene. Ind. de prelucr. a metalelor, chimico-farmaceutică, a maselor plastice, instrumentelor de precizie, poligrafică, textilă, a pielăriei și alim. Universitate (1891). Muzeu olimpic. Parcul Mon-Repos. Sediul Comitetului Olimpic Internațional. Renumită stațiune balneoclimaterică. Monumente: catedrala Notre-Dame, construită în stil gotic (1160–1275), cu refaceri din sec. 19 datorate lui Viollet-le-Duc; bisericile Saint-François (sec. 13–15) și Saint-Laurent (sec. 18); castelul Sainte-Marie (1397–1406), azi sediul guvernului cantonal; Primăria (1458, refăcută 1673–1675). Castel (1397–1406); Palais de Rumine (1898–1906), în stil neorenascentist, azi muzeul cantonal. Veche așezare romană sub numele de *Lausanium*; reședință episcopală (594–1536) și, din 1434, oraș liber. În sec. 17, loc de refugiu al hughenoților. Reședință a cantonului Vaud (1803). La 18 oct. 1912 aici a fost semnat Tratatul de pace italo-turc, prin care Turcia a recunoscut Italiei stăpânirea asupra Tripolitaniei și Cirenaicii. – **Conferința Internațională din 20 nov. 1922–24 iul. 1923**, cu participarea Marii Britanii, Franței, Italiei, Japoniei, Greciei, României, Iugoslaviei, S.U.A. (cu un observator), U.R.S.S., Turciei și Bulgariei. A adoptat Tratatul de la L., care prevedea anularea Tratatului de la Sèvres și fixarea noii granițe pentru Turcia, iar în problema str. Bosfor și Dardanele, o nouă convenție care acorda libertate de navigație pentru vasele comerciale și militare ale tuturor statelor în timp de pace și război. – **Conferința de la L. (16 iun.–9 iul. 1932)**, cu participarea Marii Britanii, Franței, Belgiei, Italiei, a stabilit modalitatea de lichidare a reparațiilor datorate de Germania după Primul Război Mondial.

LÁUTĂ (< germ.) s.f. Instrument vechi cu corzi ciupite, având cutia de rezonanță foarte bombată, gâtul lung, încovoiat. De proveniență arabă *(al ûd)*, foarte răspândit în Europa în sec. 16–18.

LAUTERBUR, Paul C. (1929–2007), chimist american. Contribuții privind studiul rezonanței magnetice. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2003), împreună cu P. Mansfield.

LAUTH, Charles (1836–1913), chimist francez. A perfecționat fabricarea porțelanului și a descoperit un nou colorant, din care derivă albastrul de metilen.

LAUTNER, Georges Charles (n. 1926), regizor francez de film. A realizat primul lung metraj (1958), impunându-se prin producții de filme polițiste și de spionaj, uneori sub formă de parodii („A fost odată un polițist",

August Treboniu
Laurian

„Alibi pentru un prieten", „Polițist sau vagabond", „Room service").

LAUTRÉAMONT, conte de ~ (pseud. lui *Isidore-Lucien Ducasse*) (1846-1870), scriitor francez. Poeme în proză de factură onirico-fantastică și caracterizate prin violența limbajului, anticipând suprarealismul („Cânturile lui Maldoror").

LAVÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre materiale) Care poate fi spălat, fără a-și pierde calitățile.

LAVABÓU (< fr.) s.n. Lavoar **(2)**. ✦ P. ext. Încăpere utilată cu chiuvete și cu alte instalații sanitare, servind ca spălător comun.

LAVAL (VILLE DE LAVAL), oraș în SE Canadei, situat pe ins. Jésus, mărginită de brațele fl. Sf. Laurențiu; 343,1 mii loc. (2001). Ind. metalurgiei feroase (oțel, fontă) și neferoase (aluminiu), chimico-farmaceutică, electrotehnică. Suburbie industrială a orașului Montréal.

LAVAL, Gustaf v. **De Laval**.

LAVAL, Pierre (1883-1945), om politic francez. Inițial socialist, s-a orientat spre dreapta. De mai multe ori ministru și prim-min. (1931-1932, 1935-1936, 1942-1944). Politică de colaborare cu Italia și Germania. A condus guvernul de la Vichy (1940-1944). Judecat pentru colaboraționism, condamnat la moarte și executat.

LA VALETTE, Jean Parisot de ~ (1494-1568), comandant militar francez. Mare maestru (din 1557) al Ordinului cavalerilor de Malta. S-a remarcat în apărarea Maltei asediate de turci (mai-sept. 1565). Pentru a face față altor atacuri, a construit un nou oraș (1566), care îi poartă numele, actuala cap. a Maltei.

LAVALIÉRĂ (< fr. n. pr. *La Vallière*) s.f. **1.** Cravată înnodată în formă de fundă mare, cu capetele lăsate. **2.** Microfon ce se fixează pe rever.

LA VALLÉE-POUSSIN 1. Charles de L.-P. (1866-1962), matematician belgian. A demonstrat teoremele asupra integralelor lui Lebesgue și a obținut rezultate remarcabile în teoria aproximării funcțiilor algebrice și trigonometrice. **2. Louis de L.-P.** (1869-1938), orientalist belgian. Frate cu **L. (1).** Studii privind textele budiste și istoria Indiei („Budismul, opinii asupra istoriei dogmei", „Dinastiile și istoria Indiei de la Kanishka până la invaziile musulmane").

LA VALLETTA v. **Valletta, La ~**.

LA VALLIÈRE, Louise Françoise de La Baume Le Blanc, ducesă de ~ (1644-1710), favorită a regelui Ludovic XIV. A avut împreună cu acesta trei copii. I se atribuie lucrarea „Reflecții asupra îndurării lui Dumnezeu".

LAVÁNDĂ (< fr.) s.f. Levănțică. ✧ *Apă* (sau *colonie*) *de l.* = parfum extras din această plantă.

LAVATER, Johann Kaspar (1741-1801), filozof, teolog și poet elvețian de expresie germană. Influențat de *Sturm und Drang*. A pus bazele *fizionomiei* („Arta de a studia fizionomia"). Versuri („Imnuri religioase", „Cântece elvețiene").

LÁVĂ (< fr.) s.f. Masă magmatică incandescentă și fluidă (cu temp. de 750-1 350°), emisă fisural sau punctiform ca șuvoaie sau torenți, peste marginile craterului, la suprafața Pământului, în urma unor erupții vulcanice, din care, prin consolidare, iau naștere rocile vulcanice (efuzive); se disting *l. acide* și *l. bazice*.

LAVELLI, Jorge (n. 1931), regizor francez de origine argentiniană. Stabilit în Franța (1960). Stil dinamic, în montarea unor piese de teatru sau opere, spațiul fiind adaptat muzicii și textului („Căsătoria", „Medeea", „Faust").

LAVER, Rodney George (Rod) (n. 1938), jucător australian de tenis. Dublu câștigător (1962 și 1969) al „Marelui șlem" (turneele de la Roland Garros, Wimbledon, Forest Hills și Melbourne).

LAVERAN, Charles-Louis-Alphonse (1845-1922), medic militar francez. A studiat malaria în Algeria (1878-1883), descoperind agentul cauzal al acesteia. Din 1896, s-a dedicat cercetării bolilor tropicale în cadrul Institutului Pasteur. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1907). M. de onoare al Acad. Române (1914).

LAVÍNĂ (< lat. *labina* „prăvălire", „surpare") s.f. (GEOGR.) Avalanșă.

LAVINIA (în „Eneida"), fiica lui Latinus, regele din Latium. Căsătorită de tatăl ei cu Enea, deși fusese promisă mai întâi lui Turnus, regele rutulilor. În onoarea ei Eneea a fundat cetatea Lavinium.

LAVISSE, Ernest (1842-1922), istoric și publicist francez. A scris o „Istorie a Franței de la origini până la Revoluție" și o „Istorie contemporană a Franței de la Revoluție până la pacea din 1919". Împreună cu A. Rambaud, a condus publicarea unei „Istorii generale din sec. IV până în zilele noastre".

LÁVIȚĂ (LÁIȚĂ) (< bg.) s.f. **1.** Scândură lată, fixată pe țăruși, de-a lungul pereților în casele țărănești și folosită ca bancă. ✦ Bancă fixată la poarta caselor țărănești. **2.** (Reg.) Ladă de zestre pe care se poate sta.

LAVÍU (< fr.) s.n. **1.** Colorare monocromă a unui desen, cu tuș diluat, cu sepia sau culoare de apă, pentru a obține efecte de umbră și lumină, treceri la alte nuanțe etc. Folosit din sec. 15 (Leonardo da Vinci, Rembrandt, Delacroix, N. Grigorescu, J.Al. Steriadi). **2.** Desen executat prin acest procedeu.

LAVOÁR (< fr.) s.n. **1.** Mobilă de toaletă pe care se află ligheanul și obiectele pentru spălat. **2.** Obiect sanitar cu scurgere, cu dop de închidere, racordată la canalul de evacuare și servind pentru spălat; lavabou.

LAVOISIER, Antoine Laurent de ~ (1743-1794), chimist francez. Unul dintre creatorii chimiei moderne. A elaborat teoria arderii, foarte importantă pentru dezvoltarea ulterioară a chimiei. A formulat prima nomenclatură rațională a compușilor chimici. Cercetări privind compoziția aerului, a descoperit rolul oxigenului în combustie și în respirația animalelor. A enunțat legea conservării masei. În lucrarea „Tratat elementar de chimie" a sistematizat toate realizările din domeniul chimiei până în acea vreme. Implicat în politică, în timpul Revoluției Franceze, a fost ghilotinat.

LAVRÁC (< ngr.) s.m. Pește teleostean marin, de c. 12-15 cm lungime, de culoare cenușie-argintie; operculele cu doi ghimpi sunt solzoase *(Morone labrax)*; lup-de-mare **(2 b.)**.

LÁVRĂ (< sl.) s.f. Mănăstire mare ortodoxă (de călugări) din Egipt, apoi din Grecia și Rusia, ale cărei chilii formează o așezare de sine stătătoare.

LAVRENIOV, Boris Andreevici (1891-1959), scriitor rus. Povestiri („Al patruzeci și unulea", „Povestea unui lucru obișnuit", „Ruptura" - capodopera sa). Drame („Descătușarea", „Pentru cei de pe mare"). Ecranizări.

LAVRIC, Laura (n. 1946, satul Costișa, jud. Suceava), cântăreață română de muzică populară. Cultivă un repertoriu folcloric țărănesc autentic, reprezentativ pentru zonele Bucovinei. Elemente de virtuozitate prin „instrumentalizarea" vocii (dârlăit).

LAVROV, Piotr Lavrovici (1823-1900), sociolog și publicist rus. Teoretician al narodnicismului. Participant la mișcarea insurecțională pariziană din 1871. A promovat o concepție antropologică de nuanță pozitivistă („Eseu asupra istoriei gândirii în perioada modernă").

LAVROVSKI, Leonid Mihailovici (1905-1967), balerin și coregraf rus. Coregraf la Leningrad (1938-1944), apoi la Teatrul Mare din Moscova (1944-1962), unde devine, în 1964, director artistic. A imaginat o nouă versiune coregrafică pentru baletele „Romeo și Julieta", „Floarea de piatră", „Macul roșu".

LAW, John (1671-1729), economist și finanțist scoțian. Stabilit în Franța. Controlor general al finanțelor Franței (ian. 1720). În 1716 a fondat, la Paris, Banca Generală, organizată după ideile sale formulate în „Considerații asupra monedei și comerțului", iar în 1719, Compania Franceză a Indiilor. Activitățile sale speculative bancare s-au soldat cu falimentul din oct. 1720.

LAWRENCE, David Herbert (1885-1930), scriitor englez. Romane („Curcubeul", „Amantul doamnei Chatterley") pledând pentru întoarcerea la natură și reintegrarea instinctului erotic printre valorile esențiale ale umanității moderne. Eseuri („Psihanaliza și subconștientul").

LAWRENCE, Ernest Orlando (1901-1958), fizician american. Cercetări în domeniile radioactivității și fotoelectricității (împreună cu colab. săi a realizat o serie de descoperiri, între care izotopii radioactivi și sinteza unor noi elemente transuranice); lucrări privind fizica nucleară și aplicațiile ei în biologie și medicină. A construit (1930) primul ciclotron și a perfecționat acceleratorii de mare putere. Rol important în realizarea primei bombe atomice americane. În onoarea sa, elementul chimic 103 a fost numit *lawrenciu*. Premiul Nobel pentru fizică (1939).

Ch.-L.-A. Laveran

A. L. de Lavoisier

LAWRENCE, Marjorie (1909-1979), soprană australiană. Repertoriu complex, excelează în rolurile wagneriene. Romanul autobiografic „Melodie întreruptă", ecranizat.

LAWRENCE, Sir Thomas (1769-1830), pictor englez. Discipol al lui Reynolds, căruia i-a succedat ca pictor al Curții regale (1792). Portrete realizate cu virtuozitate, în culori vii și într-un cadru romantic („Ducele de York", „Regele George II", „Papa Pius VII").

LAWRENCE, Thomas Edward (zis Lawrence al Arabiei) (1888-1935), scriitor și colonel britanic. A organizat și condus (1916-1918) în Orientul Apropiat răscoala arabilor împotriva dominației otomane, dobândind o faimă legendară. Jurnalul său, apărut sub titlul „Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii" (în versiune prescurtată „Revoltă în deșert"), evocă, simbolic, experiența sa de viață.

LAWRÉNCIU (< engl. {i}; {s} n. pr. *Lawrence*) s.n. Element chimic transuranic din grupa actinoidelor (Lr; nr. at. 103, m. at. 257), obținut pe cale artificială (1961) prin bombardarea californiului cu ioni de bor accelerați. Inițial, simbolul a fost Lw.

LAWSON, Henry Archibald (pe numele adevărat *Henry Hertzberg Larsen*) (1867-1922), scriitor australian. Personalitate reprezentativă a culturii australiene. Proză prezentând într-un stil concis, uneori brutal, o galerie de personaje însingurate, proiectate pe fundalul unui peisaj arid, dezolant, exasperant („Când ceaunul dă în clocot"). Versuri de inspirație folclorică sau protestatare („În zilele în care lumea era mare și alte versuri").

LAX, -Ă (< lat.) adj. (Livr.) Care nu este întins, strâns sau încordat; destins, lejer.

LAXATÍV, -Ă (< fr.; lat. *laxativus* < *laxare* „a se relaxa, a se destinde") adj., s.n. **1.** Adj. Care produce purgație. **2.** S.n. Substanță medicamentoasă care favorizează evacuarea conținutului intestinului fără iritarea mucoasei acestuia (ex. uleiul de parafină, de ricin etc.).

LAXITÁTE (< lat.) s.f. (MED.) Mobilitate exagerată. ✧ *L. articulară* = mobilitate articulară, anormală, cauzată de leziuni ligamentare, de paralizie sau fiind congenitală.

LAXNESS, Halldór Kiljan (pseud. lui *Halldór Kiljan Gudjónsson)* (1902-1998), scriitor islandez. Romane de observație socială („Salka Valka", „Oameni independenți", tetralogia „Lumina lumii"), sau de inspirație naționalistă (trilogia „Clopotul din Islanda"). Piese de teatru, poezie, proză scurtă, eseuri critice, traduceri. Premiul Nobel pentru literatură (1955).

LAZA, com. în jud. Vaslui, pe râul Racova; 3 315 loc. (2008).

LAZÁNE (< it.) s.f. pl. Paste făinoase late, din aluat cu ou și cu (sau fără) verdeață.

LAZARESCU, Vasile (1894-1969, n. Cornești, jud. Timiș), teolog român. Mitropolit al Banatului (1947-1961). („Pârga darului. Cuvântări", „Praznic luminat. Gânduri de sărbători").

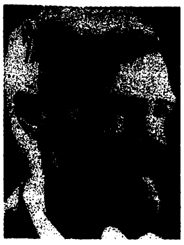

David H. Lawrence

Gheorghe Lazăr

LAZARÉT (< fr., it.) s.n. (Înv.) Spital izolat unde sunt ținute în carantină persoanele care suferă de boli contagioase. ✦ Infirmerie. Primul l. a funcționat pe ins. venețiană Santa Maria di Nazareth (1403) cu bolnavi de ciumă.

LAZAREV, Mihail Petrovici (1788-1851), explorator și navigator rus. A întreprins trei călătorii în jurul lumii (1813-1825). În prima călătorie (1813-1816) a descoperit arh. Suvorov, iar în cea de-a doua (1819-1821), ca participant la expediția condusă de F.F. Bellingshausen, a descoperit Antarctica.

LAZAREV, Viktor Nikitici (1897-1975), istoric rus de artă. Cercetător al istoriei artei universale, picturii murale, mozaicurilor bizantine și artei ruse vechi („Istoria picturii bizantine", „Originile Renașterii italiene", „Andrei Rubliov").

LAZAREVIĆ, Laza (1851-1890), prozator sârb. Nuvele de fină observație psihologică („Prima oară cu tata la utrenie").

LAZAROV, Valeriu (n. 1935, Bârlad), regizor român de televiziune. Stabilit în Spania (1968). A realizat programe speciale TV pentru Televiziunea Spaniolă din Madrid, pentru RAI-I, Canale 5 și Rete 4 din Italia. Președinte și, apoi, director general al postului privat Tele 5 din Spania (1990-1994). În 1994 înființează propria sa companie, Prime Time Communications.

LAZARSFELD, Paul Felix (1901-1977), sociolog american de origine austriacă. Stabilit în S.U.A. (1934). A folosit procedee matematice în cercetarea și codificarea fenomenelor sociale („O introducere conceptuală în analiza structurii ascunse").

LAZARUS, Emma (1849-1887), poetă și eseistă americană. Sonetul său, „Noul Colos", gravat pe soclul Statuii Libertății, este un cuvânt de bun-venit adresat emigranților sosiți pe pământul american.

LAZARUS, Moritz (1824-1903), psiholog german. Fondator, împreună cu H. Steinthal și W. Wundt, al „psihologiei comparative" („Despre noțiunea și posibilitatea unei psihologii a popoarelor ca știință").

LAZĂR (în „Noul Testament"), sfânt, unul dintre cei 70 de ucenici. Fratele Martei și al Mariei din Betania. Înviat de Iisus a patra zi după moarte.

LAZĂR, Aurel (1874-1930, n. Oradea), avocat și om politic român. Unul dintre conducătorii aripii de stânga a Partidului Național Român din Transilvania. Membru al Consiliului Național Român Central (oct. 1918) și al Consiliului Dirigent (1918-1920). Președinte al Camerei Deputaților (1928).

LAZĂR, Dorina (n. 1940, București), actriță română. Roluri în care se remarcă prin forță dramatică (în film: „Angela merge mai departe", „Crucea de piatră"; în teatru: „Năpasta"), dar și creații în comedii realizate cu vervă (Veta și Zița în „O noapte furtunoasă").

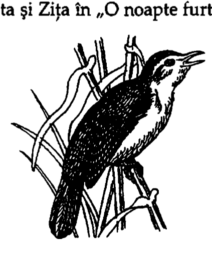

Lăcar

LAZĂR, Filip (1894-1936, n. Craiova), compozitor și pianist român. Carieră de pianist concertist. Membru fondator (1928) al societății muzicale „Triton" din Paris. Lucrări simfonice („Muzică pentru radio", „Concerto grosso", „Concerto da camera pentru baterie și 12 instrumente"), piese vocale, corale și instrumentale, balet, operă.

LAZĂR, Gheorghe (1779-1823, n. Avrig, jud. Sibiu), cărturar iluminist român. Propagator al ideilor Școlii Ardelene în Țara Românească, unde a fondat învățământul în limba națională. Prof. (1812-1816) la Seminarul Episcopiei ortodoxe din Sibiu. Întemeietor și conducător al Școlii de la Sf. Sava din București (1818-1821), prima școală superioară românească. A contribuit la crearea terminologiei științifice și tehnice românești („Aritmetica matematicească", „Trigonometria cea dreaptă" ș.a.).

LAZĂR, Ilie (1895-1976, n. Giulești, jud. Maramureș), om politic român. Țărănist. Colaborator apropiat al lui Iuliu Maniu. Luptător pentru idealurile naționale ale poporului român, fiind unul dintre cei mai de seamă promotori ai doctrinei național-țărăniste. Arestat, judecat și condamnat pentru convingerile sale politice (1947-1964).

LAZĂR HREBELJANOVIĆ, cneaz al Serbiei (1371-1389). A dus o politică de centralizare a statului. În alianță cu Ștefan Tvrtko, banul Bosniei, a luptat împotriva turcilor, pe care i-a înfrânt la Pločnik (1387), dar a fost învins în bătălia de la Kosovopolje (iun. 1389), luat prizonier și executat. Legături cu domnii Țării Românești, Nicolae Alexandru și Mircea cel Bătrân, care l-au sprijinit cu corpuri de oaste în campania antiotomană.

LAZIO (LATIUM), reg. în Italia Centrală; 17,2 mii km^2; 5,11 mil. loc. (2001). Reșed.: *Roma*. Reg. **L.** include prov. Frosinone, Latina, Roma și Viterbo. Populată încă de la sfârșitul milen. 2 î.Hr. de latini, a constituit nucleul civilizației romane de mai târziu.

LAZULÍT (< fr.; lat. *lazulum* „azuriu, albastru deschis") s.m. Fosfat natural hidratat de aluminiu, magneziu, fier și calciu, de culoare albastră, cristalizat în sistemul monoclinic; se utilizează ca abraziv la confecționarea lentilelor.

LAZURI, com. în jud. Satu Mare, în C. Someșului; 5 564 loc. (2008). Pe terit. satului **L.**, menționat documentar în 1261, au fost descoperite vestigii dacice din sec. 3-2 î.Hr., precum și urmele unei așezări din sec. 3-4. Biserici reformate, în satele **L.** (sec. 16), Nisipeni (sec. 16).

LAZURI DE BEIUȘ, com. în jud. Bihor, situată în depr. Beiuș; 1 727 loc. (2008). În satele **L. de B.** și Hinchiriș, menționate documentar în 1588, se află bisericile de lemn cu hramurile Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 18) și, respectiv, Înălțarea Domnului (sec. 18, pictată în 1776).

LAZURÍT (< fr. {i}; {s} lat. *lazuli* „azuriu, albastru deschis") s.m. Aluminosilicat și sulfat natural de sodiu și de calciu din grupa feldspatoizilor, opac, de culoare albastră-intens; utilizat ca piatră de ornament și în vopselărie. Sin. *lapislazuli, lapis.*

LAZZINI, Joseph (n. 1926), dansator și coregraf francez. Roluri de mare originalitate, sinteză a limbajului modern și clasic („Iluminații", „Eppur si muove"). Creator (1969) al Teatrului Francez de Dans („Ecce hommo", „Gestație").

LĂCĂR (< *lac*^{1}) s.m. Pasăre călătoare, cântătoare, insectivoră, din genul *Acrocephalus* (ordinul paseriformelor), de mărimea unei vrăbii, având culoare brună pe spate și albă-brună pe pântece, care trăiește în stufăriș; cântecul ei variat și melodios i-a adus și denumirea de *privighetoare de stuf.*

LĂCĂTÚȘ (< magh.) s.m. Lucrător calificat care efectuează operații de ajustare, de asamblare a pieselor metalice.

LĂCĂTUȘĂRÍE s.f. 1. Meseria lăcătușului. 2. Atelier pentru lucrări de prelucrare (finisare sau retușare) a pieselor de metal, efectuate în prealabil pe mașini-unelte.

LĂCĂTUȘU, Constantin (n. 1961, Piatra-Neamț), alpinist român. Primul român care a urcat pe vf. *Everest* (1995); a escaladat și vf. *Broad Peak* de 8 047 m (1992). Ascensiuni pe cele mai înalte vârfuri din șase continente (Elbrus, Everest, Kilimanjaro, Aconcagua, McKinley, Mt. Vinson) și din Oceania (Carsteusz Pyramid).

LĂCĂUȚ, M-ții ~, partea de NV a m-ților Vrancei. În cadrul ei se individualizează: **L.** cu vf. omonim (1 777 m), *Goru* (1 785 m, alt. max. a m-ților **L.**), *Giurgiu* (1 721 m), *Furu* (vf. Furu Mare, 1 415 m). De aici izv. râurile Putna, Bâsca Mare, Bâsca Mică, Zăbala, Năruja, Tișița, Coza ș.a. Stațiune meteorologică. Incluși parțial în parcul natural Putna-Vrancea.

LĂCEANU, Ion (n. 1936, Săceni, jud. Teleorman), instrumentist român. Interpret de muzică populară la numeroase instrumente (fluier, caval, cimpoi, ocarină, solz, frunză). Practică un stil de concert cu multe elemente de virtuozitate.

LĂCOMÍE s.f. Poftă excesivă de mâncare; *fig.* dorință necumpătată de câștig, de avere etc.; aviditate, cupiditate.

LĂCOVÍȘTE (LĂCOVIȘTE) (< *lac*^{1}) s.f. Sol format pe terenuri cu exces de apă (stagnată la mică adâncime), situat frecvent în lunci, depresiuni etc.; după eliminarea excesului de apă, este foarte fertil. Sin. gleisol molic.

LĂCRIMÁR s.n. Mulură mică așezată într-o cornișă pentru ca apa de ploaie să se scurgă departe de zid; piesă de lemn sau de metal profilată și fixată în exteriorul tocului unei ferestre sau uși. Sin. picurar.

LĂCRIMIOÁRĂ (LĂCRĂMIOÁRĂ) s.f. Plantă erbacee perenă, din fam. liliaceelor, spontană sau cultivată în scopuri decorative, cu frunze ovat-eliptice, lucioase și cu flori albe, plăcut mirositoare, de forma unor clopoței *(Convallaria majalis)*; mărgăritar.

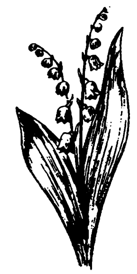

Lăcrămioară

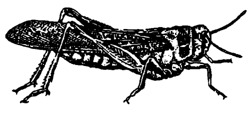

Lăcustă

LĂCUÍ (< *lac*^{2}) vb. IV tranz. A aplica lac pe suprafața unui obiect pentru a-i modifica aspectul, conductibilitatea electrică etc.

LĂCUSTÁR s.m. Specie de pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, înrudită cu sturzul, lungă de 21-23 cm, cu pene trandafirii pe piept, negre strălucitoare pe cap, gât, aripi și pe coadă, având un moț de pene pe cap *(Sturnus roseus).*

LĂCÚSTĂ (lat. *lacusta*) s.f. Insectă din ordinul ortopterelor, având antene lungi, picioare posterioare bine dezvoltate, adaptate pentru sărit, și cu ovipozitor la femele; invaziile de l. (*Locusta migratoria*) călătoare distrug culturile agricole. Alte specii dăunătoare sunt *l. marocană* și *l. italiană.*

LĂCUSTEANU, Grigore (1813-1883, n. București), memorialist român. Colonel, senator; adversar al Revoluției de la 1848. S-a impus prin talentul observației morale și al relatării neinfluențate de canoanele literare („Amintiri").

LĂCUSTENI, com. în jud. Vâlcea; 1 483 loc. (2008).

LĂDEŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe râul Cerna (afl. al Olteţului); 2 017 loc. (2008).

LĂICÉR (LĂVICÉR) (< *la(v)iţă*) s.n. (Reg.) Scoarţă ţărănească de lână, lungă şi îngustă, ornamentată mai ales liniar, în două-trei tonuri de culoare; folosită mai ales în Moldova pentru a se acoperi laviţele, pereţii sau duşumelele.

LĂMÂI s.m. Arbust fructifer meridional cultivat în reg. subtropicale, din fam. rutaceelor, înalt de 2–4 m, cu frunze oval-eliptice lucitoare, flori albe, plăcut mirositoare şi fructul comestibil, galben *(Citrus limon)*, bogat în vitamina C şi în acid citric; mai conţine citraţi de calciu şi potasiu, săruri minerale de sodiu, potasiu, calciu, fier, fosfor, oligoelemente etc. Originar din India, a fost introdus în Europa meridională începând din sec. 15; răspândit şi ca plantă de apartament. Lemnul este folosit în ind. mobilei.

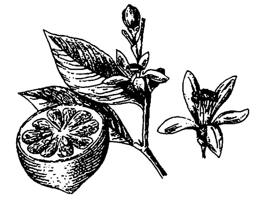

Lămâi

LĂMÂÍŢĂ s.f. 1. Arbust ornamental înalt de 1–3 m, cu frunze alungit-ovate şi flori albe, plăcut mirositoare, grupate în raceme *(Philadelphus coronarius)*; impr. iasomie. **2.** Floare artificială de ceară albă, din care se face coroniţa pentru mireasă şi cocardele pentru nuntaşi.

LĂMURÍ (< *lamură*) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A face pe cineva să înţeleagă sau a înţelege, a(-şi) explica; a (se) edifica. ✦ Refl. recipr. A ajunge la înţelegere limpezind puncte de vedere contrare. **2.** Tranz. A clarifica, a desluşi. ✦ Refl. A căpăta înţeles. **3.** Refl. (Despre obiecte) A apărea distinct vederii; a se contura.

LĂNCIÉR (< fr.; {s} lat. *lancearius*) s.m. Soldat din cavalerie înarmat cu o lance. Au apărut (sec. 18) în statele germane şi Austria.

LĂNCRĂNJAN, Ioan (1901-1979, n. Sebeş, jud. Alba), teolog român. Lucrări de morală religioasă („Încercări de reabilitare a gândirii creştine medievale", „Probleme moral-religioase").

LĂNCRĂNJAN, Ion (1928–1991, n. satul Oarda de Sus, azi satul Oarda, jud. Alba), scriitor român. Nuvele („Drumul câinelui") şi romane („Fiul secetei") interesate de fresca socială şi analiza psihologică.

LĂNŢIŞÓR s.n. **1.** Diminutiv pentru lanţ. **2.** Podoabă în formă de lanţ **(1)**, lucrat, de obicei, din metale preţioase. **3.** Cusătură elastică, făcută prin împunsături în lanţ cu un singur fir, care are pe o parte formă de tighel, iar pe partea opusă aspectul unui l. **(1)**. **4.** (MAT.) Curbă cu forma dată de poziţia de echilibru a unui fir omogen, flexibil şi neextensibil, suspendat la capete.

LĂPTIŞÓR s.n. Diminutiv pentru lapte. ✦ *L.-de-matcă* = produs secretat de glandele faringiene ale albinelor-doici pentru nutrirea larvelor viitoarelor lucrătoare în primele trei zile de dezvoltare şi a mătcii pe tot timpul vieţii; datorită conţinutului de vitamine, hormoni şi de substanţe active biostimulatoare este utilizat în medicina umană şi cosmetică.

LĂPTÓC (< ucr.) s.n. Jgheab care duce apa la roata morii; scocul morii, uluc.

LĂPTÓS, -OÁSĂ (lat. *lactosus*) adj. **1.** (Despre animale) Care dă mult lapte, bun de lapte. **2.** De culoarea sau cu aspectul laptelui.

Alexandru Lăpuşneanu (portretul domnului pe un văl brodat)

LĂPTÚCĂ (lat. *lactuca*) s.f. Plantă legumicolă din fam. asteraceelor, cu frunze obovate sau lanceolate, întregi, dispuse în rozetă sau, la unele varietăţi, în căpăţână, comestibile; salată verde *(Lactuca sativa)*. ✧ *L. dulce* = ciupercă comestibilă cu pălăria şi piciorul de culoare roşie-brună sau gălbuie, pruinos-catifelată; carnea este compactă, albicioasă; conţine latex abundent, alb şi dulce *(Lactarius volemus)*.

LĂPUGIU DE JOS, com. în jud. Hunedoara, la poalele de NV ale m-ţilor Poiana Ruscăi; 1 606 loc. (2008). În satul Lăpugiu de Sus se află un punct fosilifer cu faună marină datând din Miocen (5 ha). Atestat documentar (1439). Aici se află biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 18).

LĂPUŞ 1. **M-ţii** ~, grup de munţi în NV Carpaţilor Orientali, situat între m-ţii Gutâi şi Ţibleş. Alt. max.: 1 358 m (vf. Văratec). Sunt alcătuiţi din roci eruptive. De aici izv. râurile Lăpuş, Botiz, Bloaja, Cavnic. **2.** Depr. intramontană, delimitată de m-ţii Gutâi şi m-ţii Lăpuş (la N), Ţibleş (NE), culmea Breaza (S) şi masivul Preluca (V), drenată de râul Lăpuş şi afl. lui. Supr.: c. 225 km^2. La contactul depr. cu zonele montane limitrofe se află glacisuri (Vima şi Rohia în S) sau resturi piemontane (piemontul Şatra în N). Cunoscută şi sub numele de *Ţara Lăpuşului*. **3.** Râu, afl. dr. al Someşului; 112 km. Izv. din m-ţii Lăpuş, străbate depr. Lăpuş şi străpunge partea de S a masivului Preluca, unde formează un sector de chei epigenetice, lung de 30 km. Afl. pr.: Rotunda, Suciu, Rohia, Cavnic, Săsar. **4.** Com. în jud. Maramureş, în partea de E a depr. Lăpuş; 3 903 loc. (2008). Expl. de argilă refractară. Muzeu etnografic şi de artă populară. În satul **L.**, menţionat documentar (1505), se află biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 16, cu picturi interioare din 1697). Vestigii ale unei aşezări din Epoca Bronzului, cu o necropolă în care s-au găsit podoabe de aur, topoare, pumnale, fragmente ceramice ş.a.

LĂPUŞATA, com. în jud. Vâlcea, pe dr. râului Cerna (afl. al Olteţului); 2 412loc. (2008). Biserică de lemn (1610), în satul Bereşti.

LĂPUŞNEANU 1. Alexandru L., domn al Moldovei (1552-1561 şi 1564–1568). A încercat să realizeze o coaliţie antiotomană. În 1556 a trecut cu armata sa în Transilvania, contribuind la alungarea imperialilor şi la reinstalarea lui Ioan Sigismund Zápolya. Pe plan intern, a luat măsuri de întărire a autorităţii centrale şi a sprijinit dezvoltarea comerţului. A mutat cap. de la Suceava la Iaşi. **2. Bogdan L.,** domn al Moldovei (1568–1572). Fiul lui L. **(1)**. Domnie influenţată de interesele nobilimii polone.

LĂPUŞNICEL, com. în jud. Caraş-Severin, situată la poalele de NE ale m-ţilor Almăj; 1 280 loc. (2008). Expl. de azbest şi talc (în satele Pârvova şi Şumiţa).

LĂPUŞNICU MARE, com. în jud. Caraş-Severin, situată în depr. Almăj, la poalele m-ţilor Semenic; 1 825 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Lisovacea (33 ha) şi Ducin (260,7 ha), ambele din Parcul Naţional Cheile Nerei-Beuşniţa. Expl. de azbest (în satul Moceriş). În satul **L.M.**, menţionat documentar (1540), se află biserica Pogorârea Duhului Sfânt (1770).

LĂRGÍME (< *larg*) s.f. **1.** Însuşirea de a fi larg, întindere; spaţiu vast. **2.** Lăţime.

LĂRGÍRE s.f. Acţiunea de a (se) lărgi; mărire; dezvoltare. ✦ (TEHN.) Prelucrare mecanică, efectuată cu lărgitorul **(1)**, realizându-se mărirea diametrului unei găuri cilindrice.

LĂRGITÓR s.n. 1. Sculă aşchietoare cu mai multe tăişuri, utilizată pentru lărgirea unei găuri cilindrice. **2.** Unealtă de foraj utilizată pentru mărirea diametrului unei găuri de sondă pe o anumită porţiune.

LĂRGUŢA, Tezaurul de la ~, tezaur descoperit în două etape (1956 şi 1963) lângă satul **L.** (jud. Cahul). Conţine 24 de obiecte din aur (o cupă cu 21 de monede bătute în timpul lui Filip II şi Alexandru Macedon şi două salbe în stil animalier), datând din a doua jumătate a sec. 4 î.Hr.

LĂSÁ (lat. *laxare*) vb. I tranz. **1.** A elibera un lucru sau o fiinţă ţinute strâns; a da drumul. ✦ A depune ceva undeva; a lepăda. **2.** Tranz. A da voie, a permite. ✦ A nu schimba starea în care se găseşte cineva sau ceva. ✦ A amâna; a păsui. ✦ Refl. A nu se opune, a suporta să... ✦ Refl. (De obicei la imperativ şi în construcţii negative) A se da bătut, a ceda. **3.** Tranz. A se îndepărta (de cineva sau de ceva), a părăsi; a se dezinteresa de... ✦ A trece înaintea cuiva sau a ceva; a întrece. ✦ A nesocoti; a omite. ✦ (Despre facultăţi fizice sau intelectuale) A nu-şi mai îndeplini funcţia. ✦ (Despre obiecte de folosinţă) A se uza. ✦ (Despre dureri) A ceda, a trece. ✦ Refl. A se dezobişnui de ceva; a renunţa la ceva. **4.** Tranz. A ceda ceva cuiva, a încredinţa; a transmite prin moştenire. ✦ A face să se menţină, să se răspândească în urma sa. ✦ A da o dispoziţie (la plecare); a hotărî, a orândui. **5.** Refl. A coborî. ✦ A se aşeza pe ceva coborând din zbor. ✦ Fig. (Despre întuneric, frig etc.) A începe, a se aşterne. **6.** Tranz. A da jos, a apleca. ✦ Intranz. A consimţi să reducă preţul. **7.** Refl. (Despre lucruri) A se îndoi sub o povară. ✦ (Despre oameni) A se apleca; a se culca. **8.** Tranz. A se baza. **9.** Tranz. (Imperativ) A ameninţa.

LĂSĂT (LĂSÁTĂ) s.f., s.n. Faptul de a lăsa. ✧ *Lăsatul* (sau *lăsata*) *secului* = (în religia creştină) ultima zi înainte de începerea unui post, îndeosebi a postului Paştelui; petrecerea făcută cu această ocazie.

LĂSCÁIE (LEŢCÁIE) (< ucr.) s.f. Monedă de aramă, de mică valoare, care a circulat şi în Ţările Române în a doua jumătate a sec. 18; *p. gener*. monedă de valoare foarte mică, ban mărunt.

LĂSNICIÓR (< scr.) s.m. (BOT.) Semiarbust din fam. solanaceelor, ramificat de la bază, cu tulpina agăţătoare, adesea culcată, cu flori violete, hermafrodite, şi fructe bace roşii, otrăvitoare *(Solanum dulcamara)*. Creşte în locuri umede şi umbroase, de la câmpie până în zona montană. Tulpinile şi vârfurile înflorite sunt folosite, sub formă de ceai, ca depurativ al sângelui, antireumatic, antiasmatic etc. Sin. *Zârnă*.

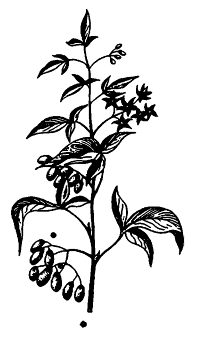

Lăsnicior

LĂSTÁR (< bg.) s.m. Ramură tânără, dezvoltată dintr-un mugure aflat pe rădăcina sau pe tulpina unei plante. ✦ (La pl.) Copăceii tineri crescuţi după tăierea unei păduri.

LĂSTĂRÍRE s.f. Regenerare a unei plante, atunci când tulpina a fost ruptă, tăiată sau a degerat. Se întâlneşte mai ales la foioase şi la numeroase erbacee.

LĂSTÚN (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul paseriformelor, înrudită cu rândunica, dar mai mică şi cu coada mai puţin despicată. ✧ *L. de casă* = l. cu penaj negru-lucios, iar pieptul şi burta complet albe *(Delichon urbica)*. Cuibăreşte adesea în colonii, lipindu-şi cuibul sub streşini şi cornişe; are o mare viteză de zbor (300 km/oră). ✧ *L. de mal* = l. cu penajul cafeniu-cenuşiu pe partea dorsală, alb pe partea ventrală şi cu o bandă cafenie transversală pe piept *(Riparia riparia)*. Îşi construieşte cuibul în maluri abrupte, săpând galerii adânci şi constituind colonii.

LĂTĂREŢU, Maria (1911-1972, n. sat Bălceşti, jud. Gorj), cântăreaţă şi creatoare de folclor română. S-a remarcat prin stilul lăutăresc ţărănesc rafinat (cu elemente caracteristice zonei folclorice Gorj). Solistă a orchestrei „Barbu Lăutaru" (din 1949). Înregistrări antologice în arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu".

LĂTRÁ (lat. *latrare*) vb. I intranz. **1.** (Despre câini) A scoate sunete scurte, sacadate; a hămăi. **2.** Fig. (Deprec., despre oameni) A vorbi mult (şi răstit), dar în zadar; a bate câmpii.

LĂTURÁLNIC, -Ă (< *latură*) adj. Aşezat la margine; lateral; *p. ext.* izolat, mărginaş. ✦ Ilicit, necinstit.

LĂTURÁŞ, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. (Despre cai; şi subst.) Înhămat în afara hulubelor, la dreapta sau la stânga calului dintre hulube. **2.** S.m. (La pl.; în Ev. Med., în Moldova) Ţărani dependenţi de pe domeniile feudale, îndeplinind prestaţii în muncă, natură şi bani în folosul proprietarului. Spre deosebire de *vecini*, aveau dreptul la strămutare.

LĂTÚRI (probabil lat. **lavatura*) s.f. pl. Apă murdară rămasă după spălat. ✦ Resturi de mâncare, muiate în apă, folosite ca hrană pentru porci; *p. ext.* mâncare de proastă calitate.

LĂŢÍ vb. IV refl. şi tranz. **1.** A (se) face mai lat, mai turtit. **2.** A (se) face mai întins; a (se) mări, a (se) răsfira. ✦ Refl. Fig. A se răspândi, a se difuza (o ştire, un zvon).

LĂŢÍME s.f. **1.** Cea mai mică dintre cele două dimensiuni ale unui obiect dreptunghiular. **2.** Însuşirea unui lucru de a fi lat.

LĂŢÓS, -OÁSĂ adj. (Despre animale şi despre blana lor) Cu părul lung şi miţos. ✦ (Despre păr sau barbă; *p. ext.* despre oameni) Cu laţe lungi şi în dezordine; nepieptănat, neîngrijit.

LĂUDÁ (lat. *laudare*) vb. I tranz. şi refl. A spune despre cineva sau ceva cuvinte de laudă; a (se) elogia.

LĂÚNTRIC, -Ă (< *lăuntru*, rar „înăuntru") adj. Interior, intern; *p. ext.* intim.

LĂUTĂR s.m. Muzicant popular; de cele mai multe ori face parte dintr-un taraf şi cântă la diverse instrumente la petreceri. Repertoriul variază în funcţie de epocă sau reg. şi cuprinde doine de dragoste, jocuri şi dansuri. V. *scripcar*.

LĂÚTĂ (ALĂÚTĂ) (< tc., ngr.) s.f. (Pop.) Vioară.

LĂÚZĂ s.f. v. **lehuză**.

LĂUZÍE s.f. v. **lehuzie**.

LĂVICÉR s.n. v. **lăicer**.

LĂZAREA, com. în jud. Harghita, situată în depr. Giurgeu; 3 553 loc. (2008). Expl. de calcar cristalin. Tabără estivală de creaţie modernă (sculptură şi pictură). În satul L., menţionat documentar în 1566, se află un castel medieval, în stil renascentist, construit în etape (corpul vechi datează din 1532, iar restul clădirilor au fost adăugate în 1598, 1631-1632) şi restaurat la mijlocul anilor '70 ai sec. 20. Muzeu de arte plastice, biserică romano-catolică fortificată (1235, zidul de incintă realizat în sec. 18), mănăstire franciscană în stil baroc (1669-1752) şi capela Sf. Anton (1558), în satul L.

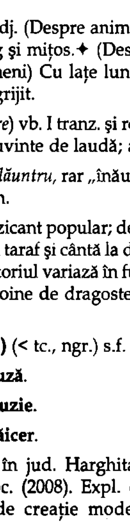

Lăută

LĂZĂREANU, Barbu (1881-1957, n. Botoşani), istoric literar şi publicist român. Acad. (1948). Director al Bibliotecii Acad. Române (1948-1957). Scrieri documentare („Glose şi comentarii de istoriografie literară").

LĂZĂRELUL (în mitologia românească), zeu al vegetaţiei, care moare şi renaşte în Sâmbăta Floriilor. Ceremonialul complex al cetei de fete este structurat după modelul vechilor colinde româneşti. Moartea şi renaşterea anuală a eroului, reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetaţiei (Dionysos, Adonis, Afrodita, Osiris).

LĂZĂRENI, com. în jud. Bihor, situată în zona dealurilor Hidişelului; 2 955 loc. (2008). Rezervaţia naturală Calcarele tortoniene de la Mihelen (0,1 ha).

LĂZĂRESCU, Cezar (1923-1986, n. Bucureşti), arhitect român. Adept al funcţionalismului. Planuri urbanistice ale unor oraşe (Cernavodă, Năvodari şi Constanţa), al unor staţiuni balneare (Mamaia, Eforie Nord). Proiecte pentru numeroase clădiri de importanţă naţională: Sala „Omnia", Palatul Sporturilor şi Culturii din Bucureşti şi, în colab., Aerogara Bucureşti-Otopeni; clădirea ambasadei României de la Beijing, a Parlamentului din Khartoum (Sudan). Lucrări teoretice („Arhitectura românească în imagini", „Urbanismul în România").

LĂZĂRESCU, Dan A. (1918-2002, n. Bucureşti), publicist, istoric şi om politic român. Liberal. Contribuţii privind istoria poporului român în context european („Imaginea poporului român în conştiinţa europeană"). Lucrări de anglistică („Introducere în Shakespeare"). Traduceri. Deţinut politic (1958-1964).

LĂZĂRESCU, Emil (1913-1987, n. Constanţa), istoric român. Studii şi cercetări privind istoria artei medievale româneşti („Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura veche", „Data zidirii Coziei", „Biserica mănăstirii Argeşului"). Deţinut politic (1947-1954).

LĂZĂRESCU, Ion (n. 1907, com. Voineşti-Muscel, jud. Argeş), inginer român. Contribuţii la dezvoltarea ind. miniere şi de preparare a minereurilor auro-argentifere din România.

LĂZĂRESCU, Vasile (1926-1989, n. Bucureşti), geolog român. Contribuţii în domeniul geologiei fizice, în studiul masivelor de sare şi al cutremurelor. Autor de hărţi tectonice şi seismotectonice ale României.

LÂNA DE AUR (în mitologia greacă), lâna berbecului înaripat pe care au zburat Frixos şi sora sa, Hele, dăruită apoi regelui Aietes, care o consacră zeului Ares, atârnând-o de un stejar sacru. Dobândirea **L. de a.** a constituit ţelul expediţiei *argonauţilor*.

LÂNA DE AUR, ordin cavaleresc înfiinţat în 1429, la Brugge, de către Filip cel Bun, duce de Burgundia, în onoarea iubitei sale Marie de Crumbrugge (care avea un păr auriu-roşcat). Alcătuit iniţial din 24 de cavaleri, şi-a mărit numărul la 50, mare maestru fiind ducele de Burgundia. În 1477, când Burgundia a intrat în stăpânirea Habsburgilor, împăratul a devenit mare maestru.

LÂNĂ (lat. *lana*) s.f. **1.** Fibră naturală acoperind corpul unor animale (oi, lama), din care se obţin fibre textile. ✦ Cantitatea de l. scoasă la o tunsoare. **2.** (În sens larg) Fibră naturală de origine animală cu proprietăţi textile (ex. părul de cămilă, de lamă etc.). ✧ *L. artificială* = lanital. *L. regenerată* = fibră de l. provenită din zdrenţe de stofe şi tricoturi, deşeuri de fabricaţie etc.; se cardează în amestec cu l. obişnuită şi se foloseşte la fabricarea unor ţesături şi pâsle. **3.** (La pl.) Varietăţi de lână **(2)**. **4.** *L. de lemn* = produs din fâşii de lemn uscat tăiate la maşini speciale; folosit pentru ambalaje, tapiţerie, ca material termo- şi fonoizolant etc.

Leagăn (1)

LÂNCED, -Ă (lat. *languidus*) adj. Lipsit de vlagă, de energie, de vioiciune; slăbit de boală.

LÂNCEZÍ vb. IV intranz. A se afla în stare de slăbiciune fizică; a nu avea chef de nimic; a tânji. ✦ (Despre activităţi) A stagna.

LEAC (< sl.) s.n. (Pop.) **1.** Medicament, doctorie; remediu care poate vindeca o suferinţă. ✧ *Iarbă* (sau *buruiană*) *de l.* = plantă medicinală.

LEACOCK, Stephen Butler (1869-1944), scriitor şi economist canadian de limbă engleză. Proză cu caracter umoristic („Lapsusuri literare", „Poveşti absurde"); eseuri. Lucrări de politică economică („Elemente de ştiinţa politicii").

LEÁFĂ (< tc.) s.f. (Înv.) Salariu. ✦ Soldă pe care o primeau lefegiii **(1)**.

LEÁGĂN s.n. **1.** Pătuc de lemn, de fier sau împletit din nuiele pentru copiii mici, construit ca să se poată balansa. ✧ *Cântec de l.* v. *cântec*. ✧ Expr. *Din leagăn* = din fragedă copilărie; de la început. ✦ Fig. Loc de origine. **2.** Instituţie în care sunt crescuţi copiii abandonaţi sau orfani. **3.** Scândură sau scăunel suspendat prin două frânghii, pe care se aşază cineva ca să se balanseze; *spec.* scrânciob.

LEAHU, Alexandru (n. 1935, Bucureşti), muzicolog român. Studii de estetică muzicală, volume („Domenico Scarlatti", „Maeştrii claviaturii").

LEAHU, Gheorghe (1923-1992, n. Mărăşeşti), actor român. Director al teatrelor din Craiova, Piteşti şi Timişoara. Roluri de dramă şi comedie („Take, Ianke şi Cadâr", „Viforul", „Năpasta", „Regele moare").

LEAKEY, Louis Seymour Bazett (1903-1972), arheolog, antropolog şi paleontolog britanic. Director al Muzeului Naţional din Nairobi (1945-1961). Descoperirile sale, efectuate în Tanzania şi Kenya, ale unor resturi fosile de hominizi (*Sinanthropus boisei*, *Homo habilis* ş.a.), care au întărit ipoteza că leagănul umanităţii ar fi continentul african. Lucrări: „Progresul şi evoluţia omului în Africa", „O nouă specie a omului în peştera din Olduvai".

Louis S. B. Leakey

LEAL, António Duarte Gomes (1848-1921), poet portughez. Versuri satirice („Sfârşitul unei lumi") şi simboliste („Foamea lui Camões").

LEÁL, -Ă (< it.) adj. Cinstit, drept, corect; sincer, franc; fidel.

LEAN, David (1908-1991), regizor britanic de film. Ecranizări ale romanelor lui Dickens. Creator al unor superproducţii cinematografice („Dr. Jivago", „Fiica lui Ryan"). Premiul Oscar: 1957 („Podul de pe râul Kwai" care a cumulat şapte premii Oscar) şi 1962 („Lawrence al Arabiei").

LEÁNDRU (OLEÁNDRU) (< it.) s.m. Arbust ornamental originar din reg. mediteraneene, înalt până la 5 m, cu frunze lanceolate, persistente şi sesile şi cu flori mari, albe, roşii, roz sau gălbui, plăcut mirositoare *(Nerium oleander)*. Lăstarii tineri sunt toxici.

LEANG K'AI v. **Liang Kai.**

LEAOTA, masiv muntos cristalin în Carpaţii Meridionali, despărţit de Bucegi prin văile Ialomiţei şi Brăteiului, iar de Făgăraş şi Piatra Craiului, prin culoarul Rucăr-Bran. Prezintă culmi domoale, cu întinse suprafeţe de eroziune. Alt. max.: 2 133 m (vf. L.).

LEAR (LLYR), rege legendar breton, din sec. 13, a cărui viaţă l-a inspirat pe Shakespeare, în tragedia „Regele Lear".

LEAR, Amanda (n. 1948), cântăreaţă britanică. Devine în anii '70 cântăreaţă de muzică disco („Follow Me", „I Am a Photographer", „Secret Passion").

LEAR, Edward (1812-1888), poet, pictor şi ilustrator englez. A cultivat cu predilecţie *limerick*-ul, specie lirică, de factură populară. Versuri („Carte de absurdităţi"). Impresii de călătorie.

LEÁSĂ (< bg., srb.) s.f. 1. Împletitură de nuiele folosită drept grătar pentru uscat fructe, legume, caş etc. sau pentru bătut fasolea, sau la construcţia pătulelor. 2. Instalaţie fixă, auxiliară, a gardurilor şi a închiderilor pe gârlele de evacuare ale bălţilor, executată din nuiele împletite, din şipci. ✦ Coş special, din trestie legată sau din nuiele împletite, folosit pentru pescuitul în păraie sau în râuri.

LEASING (cuv. engl.) s.n. Operaţiune de finanţare indirectă a investiţiilor, care constă în închirierea de către agenţii economici, pe bază de contract, a unor echipamente, utilaje, maşini, imobile etc. în schimbul unei chirii.

LÉAUTAUD, Paul (1872-1956), scriitor francez. Eseist şi critic teatral cu pseud. *Maurice Boissard.* Stil incisiv sau savuros. Autor al unui monumental „Jurnal literar".

LEAVITT, Henrietta Swan (1868-1921), astronom american. A descoperit (1912) magnitudinea absolută a cefeidelor din Norul mic al lui Magellan, a stabilit existenţa unei relaţii între perioada variaţiei de strălucire şi magnitudinea absolută a lor, fapt care a permis determinarea distanţei dintre roiurile stelare şi galaxiile apropiate.

LEBAS (LE BAS), Louis Hippolyte (1782-1867), arhitect francez. Lucrări în stil neoclasic (biserica Notre-Dame de Lorette şi închisoarea Roquette, ambele la Paris).

LEBĂDA *(Cygnus)*, constelaţie din emisfera boreală în formă de cruce alungită, cu 11 stele de mărimile 4, 3, 2, 1, dintre care cele mai strălucitoare sunt Deneb (mărimea 1,26) şi Albeiro, o stea dublă. În constelaţia L. au fost descoperite puternice surse de raze X, dintre care Cygnus X-1, descoperită în 1966, se presupune a fi o *gaură neagră* în Calea Lactee. Cunoscută şi sub denumirea de *Crucea Nordului.*

LÉBĂDĂ (< sl.) s.f. Pasăre acvatică din genul *Cygnus*, ordinul anseriformelor, mai mare decât gâsca, cu gâtul lung. ✧ *L. de vară* = pasăre albă, cu ciocul portocaliu-roşcat, cu o umflătură cornoasă la bază şi gâtul arcuit în formă de S *(Cygnus olor)*; cucovă, l. cucuiată. În România vine în sezonul cald şi cuibăreşte mai ales în Delta Dunării. *L. de iarnă* = pasăre albă cu ciocul galben (vârful negru) şi gâtul drept *(Cygnus cygnus)*. Cuibăreşte în N Europei şi Siberia; iernează mai ales în Delta Dunării şi în zona complexului lacustru Razim. Ambele specii sunt ocrotite. *L. neagră* = pasăre care trăieşte în Australia, având penajul negru, ochii de un roşu aprins, ciocul roşu (alb la vârf) şi remigele primare albe *(Cygnus atratus)*. ✧ Expr. *Cântecul lebedei* = ultima operă sau manifestare publică a unui artist, muzician, scriitor ş.a. (aluzie la credinţa anticilor că l. ar cânta frumos înainte de moarte).

LÉBĂRVURST (cuv. germ.) s.n. Aliment în formă de salam, din pateu de ficat de porc.

LEBEDEV, Piotr Nikolaevici (1866-1912), fizician rus. A obţinut pentru prima oară (1895) şi a cercetat undele electromagnetice scurte (6 mm); a măsurat presiunea luminii asupra corpurilor solide (1899) şi asupra gazelor (1907), confirmând, cantitativ, teoria electromagnetismului asupra luminii.

LE BEL, Joseph Achille (1847-1930), chimist francez. A elaborat teoria carbonului tetraedric şi a explicat (1874) că aranjarea în spaţiu a compuşilor organici se datorează existenţei unui carbon asimetric. Fondator, împreună cu J.H. Van't Hoff, al *stereochimiei.*

LEBENSRAUM (cuv. germ. „spaţiu vital") subst. Concept politic care încerca să acrediteze ideea necesităţii expansiunii teritoriale spre E a germanilor. Introdus în 1870, a fost reluat de Germania nazistă sub vechea lozincă „Drang nach osten" pentru a încerca să justifice acţiunile militare de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

LEBESGUE, Henri-Léon (1875-1941), matematician francez. Unul dintre fondatorii teoriei funcţiilor de variabile reale, în special a teoriei măsurii; a definit un nou tip de integrală (care-i poartă numele), ceea ce a deschis un larg câmp de aplicaţii. Contribuţii la definirea lungimii unui arc de curbă sau a unei arii. M. de onoare al Acad. Române (1923).

LEBLANC, Maurice (Marie-Émile) (1864-1941), ziarist şi scriitor francez. Romane poliţiste, creator al celebrului personaj Arsène Lupin („Arsène Lupin, gentlemenul hoţ", „Arsène Lupin versus Herlock Sholmes", „Dopul de cristal").

LEBLANC, Nicolas (1742-1806), chimist francez. Cercetări în domeniul cristalizării. A inventat (1790) o metodă de preparare a carbonatului de sodiu (soda artificială), care îi poartă numele.

LEBRUN, Albert (1871-1950), inginer şi om politic francez. Preşedinte al Franţei (1932-1940).

LE BRUN (LEBRUN), Charles (1619-1690), pictor şi desenator francez. Unul dintre întemeietorii Academiei de Pictură şi Sculptură (1648). A condus manufacturile de la Gobelins. Picturi de şevalet, decoraţii interioare la palatele Versailles, Fontainebleau, Luvru, proiecte pentru tapiserii, proiecte de arhitectură („Scara ambasadorilor", la Versailles), de mobilier. În pictură a îmbinat repertoriul tematic şi procedeele clasicismului cu somptuozitatea barocului („Cancelarul Séguier şi suita sa", „Anotimpurile", „Adoraţia magilor").

LE CARRÉ, John (pseud. lui *David John Moore Cornwell*) (n. 1931), scriitor englez. Agent al serviciilor secrete britanice în Germania. Romane de spionaj („Chemarea mortului", „Casa Rusia", „Cârtiţa").

LECCA, Constantin (1807-1887, n. Braşov), pictor român. Compoziţii şi portrete cu temă istorică, naive şi schematice, având însă un farmec narativ („Uciderea lui Mihai Viteazul"); portrete ale contemporanilor („Maria Trifu-Maiorescu", „Autoportret"). Pictor de icoane pe lemn (tâmpla bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului).

LECCE, oraş în SE Italiei (Puglia), la V de str. Otranto; 83,3 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Ind. de prelucr. a lemnului, şi alim., uşoară. Ceramică. Universitate. Numeroase construcţii medievale realizate în stil arhitectonic propriu, din piatră de L. Monumente: ruinele amfiteatrului roman (sec. 2); biserica San Nicolò e Cataldo (1180, în stil romanic cu elemente maure, reconstruită în stil baroc); bazilica Santa Croce (1548-1646); Domul, construit în anii 1659-1670 pe locul unei catedrale romanice din sec. 12; Palatul episcopal (1420-1428, reconstruit în 1632); Palatul Seminarului (1694-1709). Cunoscut în Antic. (sec. 5 î.Hr.), a devenit municipiu roman sub numele *Lupiae.* Disputat de bizantini, longobarzi şi arabi, a fost cucerit de normanzi (1040); inclus în Regatul Neapolelui (1463).

LECH, râu în Europa Centrală (Austria şi Germania), afl. dr. al Dunării; 263 km. Izv. din Alpii Allgäu. Pe câmpia de lângă râul L. *(Lechfeld)*, la S de Augsburg, în 10 aug. 955, armatele germane şi cehe, conduse de Otto I cel Mare, i-au înfrânt pe maghiari, punând capăt invaziilor acestora în Imp. German.

LE CHAPELIER, Isaac René Guy (1754-1794), jurist şi om politic francez. Unul dintre întemeietorii (1794) Clubului iacobinilor. Preşedinte al Adunării Constituante (1789); a propus o lege (1791) prin care se interzicea dreptul de asociere şi de întrunire. Ghilotinat.

LE CHATELIER, Henry-Louis (1850-1936), chimist şi metalurg francez. Cercetări în domeniul echilibrelor chimico-fizice, domeniu în care a formulat legea generală a echilibrului termodinamic *(principiul lui Le Chatelier-Braun)*, al metalurgiei şi al materialelor de construcţii.

LECHINŢA 1. Râu, afl. dr. al Mureşului în aval de Iernut; 60 km. Izv. din Colinele Mădăraşului. Cunoscut şi sub numele de *Comlod.* **2.** Com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe stg. râului Dipşa; 6 119 loc. (2008). Expl. de balast. În satul L., menţionat documentar (1335), se află o biserică fortificată (sec. 15) şi o biserică evanghelică, iar în satul Bungard, o biserică de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1711). **3.** Staţiune arheologică situată pe terit. satului L. (care aparţine oraşului Iernut), jud. Mureş, unde au fost descoperite vestigii de cultură din Epoca Bronzului, din prima Epocă a Fierului, din perioada stăpânirii romane şi din sec. 9 şi 11-12.

LECÍT (< fr.) s.n. (La vechii greci) Vas mic ceramic, alungit, cu gâtul înalt, cu gura în formă de pâlnie şi cu o toartă, decorat cu picturi sau reliefuri, pentru păstrarea parfumurilor şi a uleiurilor.

LECITINÁZĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care hidrolizează lecitina, cu eliberare de acizi graşi, constituind substratul activ din unele hemolizine şi toxine microbiene.

LECITÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *lekithos* „gălbenuş") s.f. (BIOCHIM.) Componentă principală a membranei celulare, substanţă complexă din grupa fosfatidelor, care conţine acizi graşi, acid fosforic şi colină^2, prezentă în ţesutul nervos, lapţi şi gălbenuşul de ou. Obţinută chimic, este folosită în ind. alimentară, cosmetică, medicină, ca lubrifiant.

LECLAIR, Jean-Marie (zis cel Bătrân) (1697-1764), compozitor şi violonist francez. Unul dintre fondatorii şcolii violonistice franceze. Prin lucrările sale a contribuit la cristalizarea clasicismului francez. Asasinat.

LECLANCHÉ, Georges (1839-1882), inginer francez. Inventatorul pilei electrice (1877) care-i poartă numele.

LECLANT, Jean (1920-1992), egiptolog francez. Săpături arheologice la Saqqârah, Karnak-Nord şi Tanis, în Delta Nilului. Studii consacrate arhitecturii egiptene, textelor din piramidele de la Saqquârah şi inscripţiilor din Nubia („Cultura vânătorilor de pe Nil şi din Sahara"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

LECLERC, Philippe Marie de HAUTECLOCQUE, viconte de ~ (1902-1947), mareşal francez. S-a remarcat în campaniile din N Africii (1940-1943) şi în campania din Franţa de după debarcarea din Normandia (iun. 1944). A comandat trupele franceze care au eliberat Parisul. Mareşal post-mortem (1952).

LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave (n. 1940), scriitor francez. Reprezentant al „noului roman". Foloseşte o tehnică liberă (colaje, substituiri de personaje etc.) şi un stil foarte personal („Proces-verbal", „Potopul", „Războiul", „Căutătorul de aur").

LECLUSE sau **LESCLUSE, Charles de ~** (latinizat *Carolus Clusius*) (1526-1609), botanist francez. Considerat primul care a introdus cartoful în Europa.

LECOCQ, Alexandre Charles (1832-1918), compozitor francez. Reprezentant al operetei franceze clasice

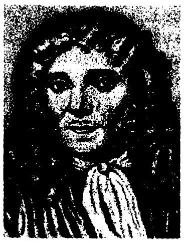

A. van Leeuwenhoek

(„Giroflé-Giroflà", „Ali-Baba"). Balete („Barbă-albastră", „Lebăda").

LECOMTE DU NOUY, Émile André (1844-1914), arhitect francez. A reconstruit, conform principiilor curente în epocă, biserica episcopală de la Curtea de Argeş, bisericile Trei Ierarhi şi Sfântul Nicolae Domnesc din Iaşi. M. coresp. al Acad. Române (1887).

LECONTE DE LISLE (Charles Marie René LECONTE, zis ~) (1818-1894), poet francez. Considerat şeful şcolii parnasiene („Poeme antice", „Poeme barbare").

LECOQ DE BOISBAUDRAN, Paul Émile (zis François) (1838-1912), chimist francez. A descoperit şi izolat galiul (1875), samariul (1879), disprosiul (1886).

LE CORBUSIER (pseud. lui *Charles Édouard Jeanneret-Gris*) (1887-1965), arhitect, urbanist, designer, pictor şi teoretician de artă francez, de origine elveţiană. Adept al funcţionalismului. Unul dintre maeştrii arhitecturii moderne (biserica Notre-Dame-du-Haut din Ronchamp, Pavilionul elveţian din Cetatea universitară din Paris, Palatul Congreselor din Strasbourg). Numeroase lucrări teoretice („Manieră de a gândi urbanismul", „Oraşul radios", „Modulorul"). Împreună cu A. Ozenfant, a iniţiat purismul în pictură (1918).

LECOUVREUR, Adrienne (pseud. lui *A. Covreur*) (1692-1730), actriţă franceză. Una dintre marile tragediene ale vremii; roluri din piesele lui Corneille, Racine şi Voltaire.

LECTÍCĂ (< lat. *lectica*) s.f. (La romani) Scaun sau pat, purtat de sclavi, în care se aşeza cineva pentru a fi transportat. Folosit de greci din sec. 4 î.Hr.

LÉCTOR, -Ă (< germ., rus.) s.m. şi f. **1.** Grad universitar în învăţământul superior, între asistent şi conferenţiar; persoană care are această funcţie. **2.** Membru al unui lectorat **(2)**.

LECTORÁT (< germ.) s.n. **1.** Funcţia de lector^1 **(1)**. **2.** Catedră universitară pentru o limbă străină, funcţionând şi cu profesori străini.

LECTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a citi; citire, citit. ✧ *L. particulară* = ceea ce se citeşte în afara manualelor. **2.** (INFORM.) Culegere a informaţiilor înregistrate în memoria calculatoarelor electronice.

LÉCŢIE (< germ.) s.f. **1.** Formă de bază a învăţământului, cu funcţii multiple: transmiterea cunoştinţelor teoretice şi practice, stimularea şi dezvoltarea facultăţilor creatoare ale elevilor, formarea convingerilor etc. L. constă, de regulă, din verificarea cunoştinţelor şi predarea materiei noi; se desfăşoară cu o clasă de elevi, sub conducerea unui învăţător sau profesor, în conformitate cu programa de învăţământ, cu orarul şcolar şi pe baza unui plan de l. **2.** Materia şi temele indicate elevilor pentru a fi pregătite. **3.** Mustrare, dojană; *p. ext.* bătaie. **4.** Fig. Învăţătură trasă de cineva din contactul cu lucrurile, cu oamenii în anumite împrejurări.

Le Corbusier: Biserica „Notre-Dame-du-Haut" din Ronchamp

LECUÍ (< *leac*) vb. IV tranz. şi refl. A (se) trata cu leacuri; *p. ext.* a (se) însănătoşi; a (se) vindeca. ✦ Refl. Fig. A-i pieri cuiva cheful de ceva, a nu mai dori să facă ceva (din anumite motive).

LED (*L*ight *E*mitting *D*iode) subst. (În electronică) Diodă emiţătoare de lumină.

LEDA 1. (În mitologia greacă) Soţia lui Tindar, regele Spartei. Sedusă de Zeus, prin metamorfozarea amândurora în lebede; din cele două ouă produse de L. s-au născut două perechi de gemeni: Elena şi Pollux (atribuiţi lui Zeus) şi Castor şi Clitemnestra (atribuiţi lui Tindar). **2.** Al treisprezecelea satelit al lui Jupiter, cu diametrul de 16 km, descoperit de Charles Kowal (1974). Are jumătatea orbitei de 11 094 000 km; perioada de revoluţie: 238,72 de zile.

LEDEBURÍTĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Ledebur*) s.f. Constituent structural al fontelor, reprezentând un amestec mecanic de cementită şi perlită.

LEDERATA, fortăreaţă în Moesia Superior, situată în apropiere de Dunăre, pe drumul imperial roman spre Tibiscum. Azi *Banatska Palanka,* Serbia.

LEDERBERG, Joshua (1925-2008), genetician american. A descoperit, împreună cu E.L. Tatum, fenomenul de recombinare genetică la *Escherichia coli*, apoi, împreună cu N.D. Zinder, transferul prin intermediul unui bacteriofag al informaţiei genetice de la o bacterie la alta. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1958), împreună cu G.W. Beadle şi E.L. Tatum.

LEDERMAN, Leon Max (n. 1922), fizician american. Împreună cu M. Schwartz şi J. Steinberger (1962), a descoperit existenţa a două tipuri de neutrini, cel electronic şi cel miuonic. Premiul Nobel pentru fizică (1988), împreună cu M. Schwartz şi J. Steinberger.

LEDOUX, Claude Nicolas (1736-1806), arhitect şi urbanist francez. Reprezentant al clasicismului. Construcţii monumentale în forme geometrice simple, cu structuri vizibile, fără ornamente (Teatrul din Besançon, Palatul Montmorency şi Castelul Bénouville din Paris). Lucrări teoretice („Arhitectura privită în raport cu arta, moravurile şi legislaţia").

LEDRU-ROLLIN, Alexandre Auguste (1807-1874), avocat şi om politic francez. Unul dintre conducătorii radicali, împreună cu *L. Blanc* şi *A. Lamartine*, ai Revoluţiei franceze de la 1848. A creat la Londra, împreună cu *Mazzini* şi *Kossuth*, Comitetul Central Democratic European (1850).

LÊ DUC THO (1911-1990), om politic vietnamez. Fondator al Partidului Comunist din Indochina (1930) şi al *Vietminh*-ului (1941). Din 1968, a condus tratativele de pace cu S.U.A. pentru încetarea războiului (Tratatul de la Paris, 1973). Premiul Nobel pentru pace (pe care l-a refuzat), împreună cu H.A. Kissinger (1973).

LED ZEPPELIN, grup rock britanic. Format (1968) din Robert Plant, Jimmy Page, John Paul Jones şi John Bonham. Considerat inventatorul hard-rock-ului. Albumul „Led Zeppelin IV", cuprinde celebra baladă „Stairway To Heaven". Se destramă în 1980.

LEE, Brenda (pe numele adevărat *Brenda Mae Tarpley*) (n. 1944), cântăreaţă americană de pop-rock. Mare succes cu „Rockin' Around the Christmas Tree". În anii '70 evoluează spre country.

LEE, Bruce (pe numele adevărat *Lee Yuen Kam*) (1940-1973), actor şi regizor chinez din Hong Kong. Vedetă a filmelor cu arte marţiale, a impus acest gen pe plan mondial („Drumul dragonului", „Fiul dragonului", „Jocul morţii").

LEE, Cristopher (n. 1922), actor britanic de film. Roluri de compoziţie, cu predilecţie personaje malefice sau vampiri („Dracula, prinţul întunericului", „Câinele din Baskerville", „Mumia").

LEE, David Morris (n. 1931), fizician american. Studii asupra superfluidităţii în heliu. Premiul Nobel pentru fizică (1996), împreună cu D.D. Osheroff şi C.R. Richardson.

LEE, Robert Edward (1807-1870), general american. S-a distins în timpul Războiului Americano-Mexican (1846-1848). Comandant suprem al armatei sudiste în Războiul de Secesiune din S.U.A. (1861-1865); din 1862, a condus *de facto* operaţiunile militare în calitate de consilier al preşedintelui Jefferson Davis. A capitulat la Appomattox, după o îndelungată rezistenţă (1865).

LEE, Tsung-Dao (n. 1926), fizician american de origine chineză. Cercetări de mecanică statistică, astrofizică şi fizică nucleară; împreună cu C.N. Yang, a descoperit nerespectarea legii de conservare a parităţii în cazul interacţiunilor electromagnetice slabe. Premiul Nobel pentru fizică (1957), împreună cu Chen Ning Yang.

LEE, Yuan-Tseh (n. 1936), chimist american de origine chineză. Contribuţii la studiul dinamicii proceselor chimice elementare. În 1986, a realizat o fotodisociaţie selectivă. Premiul Nobel pentru chimie (1986), împreună cu D.R. Herschbach şi J.C. Polanyi.

LEEDS, oraş în centrul Marii Britanii (Anglia), în conurbaţia West Yorkshire; 715,4 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Ind. electrotehnică, chimico-farmaceutică, mat. de constr., textilă, a piel., mobilei, hârtiei, poligrafică şi alim. Universitate. Galerie de Artă (1888). Muzeu municipal. Parcul Roundhay (257 ha). Ruinele unei biserici cisterciene (Kirkstall Abbey), construită în anii 1147-1152; bisericile Sf. Ioan (1632-1634) şi Sf. Petru (1841); clădirea Primăriei (1853-1858). Fondat (1086).

LEE KUAN YEW (n. 1923), om politic din Singapore. Prim-min. (1959-1990). În 1965 a proclamat independenţa ţării.

LEENHARD, Maurice (1878-1954), etnolog francez. Misionar în ins. Loyauté şi în Noua Caledonie.

LEEUW, Gerardus van der ~ (1890-1950), antropolog şi istoric olandez al religiilor. Principalul reprezentant al interpretării fenomenologice a religiei („Fenomenologia religiei", „Omul primitiv şi religia").

LEEUW, Ton de ~ (1926-1996), compozitor olandez. Pornind de la academismul serial, s-a îndreptat către muzica orientală (opera „Visul"). Creaţii instrumentale, vocal-instrumentale şi electronice. Lucrări de muzicologie („Muzica secolului XX").

LEEUWARDEN, oraş în N Olandei; 89,4 mii loc. (2001). Ind. de prelucr. a metalelor, textilă, a mobilei şi alim. Monumente: Grote Kerk (sec. 13-16), Cancelaria (1566-1571), Primăria (1715-1724).

LEEUWENHOEK, Antonie van (1632-1723), naturalist olandez. Părintele microscopiei. Din 1673, a construit microscoape cu putere de mărire însemnată.

LEEWARD ISLANDS v. Insulele de sub vânt.

LE FANU, Joseph Sheridan (1814-1873), ziarist şi romancier irlandez. Unul dintre maeştrii literaturii *horror* („Unchiul Silas").

LEFÉBURE, Yvonne (1898-1986), pianistă franceză. A cântat deseori cu P. Casals. Repertoriu amplu de concert (Ravel) şi muzică de cameră (Beethoven). A înfiinţat premiul Debussy (1968).

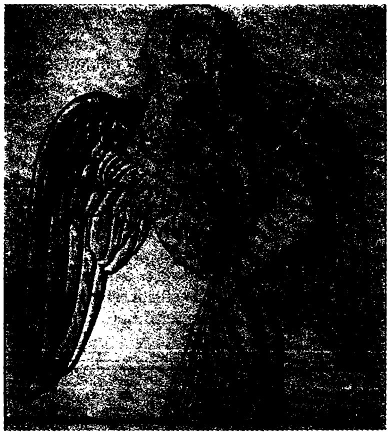

Leda

LEFEBVRE, Claude (n. 1931), compozitor francez. Fondator, la Metz, al Întâlnirilor internaționale de muzică nouă și al Centrului european de cercetări muzicale. Creație instrumentală, vocal-instrumentală.

LEFEBVRE, Georges (1874–1959), istoric francez. Lucrări privind istoria Revoluției Franceze („Marea teamă", „Directoratul" „Termidorienii").

LEFEBVRE, Henri (1901–1991), filozof și sociolog francez. Preocupat de influența lui Hegel asupra gândirii franceze („Logică formală și logică dialectică"). Studii sociologice asupra vieții cotidiene („Critica vieții cotidiene").

LEFEGÍU (< tc.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova; la pl.) Mercenari. **2.** (Înv.) Slujbaș; funcționar.

LEFKÁS, LEVKÁS sau **LEUCAS,** ins. grecească în Ins. Ionice; 303 km^2. Oraș pr.: *Lefkás.*

LEFKOSA v. Nicosia.

LEFKOSÍA v. Nicosia.

LE FLEM, Paul (1881–1984), compozitor și critic muzical francez. Muzică lirică, impregnată de influența ținuturilor natale (Bretagne), caracterizată de lirism și de coloritul armonic poetic. Culegeri pentru pian, muzică de cameră, orchestrală.

LE FORT, Gertrude Freiin von (1876–1971), scriitoare germană. Protestantă, s-a convertit (1926) la catolicism, care i-a marcat opera. Romane („Giulgiul Veronicăi"). Poeme („Imnuri pentru biserică").

LEFTER, Meletie (supranumit *Brandaburul*) (1777–1848, n. Suceava), mitropolit al Moldovei (1844–1848). Episcop de Huși (1803–1826) și de Roman (1826–1844). A sprijinit (1848) acțiunea revoluționarilor moldoveni.

LEGÁ^1 (lat. *ligare*) vb. I **1.** Tranz. A împreuna strâns (prin nod) capetele unor fire; a înnoda. ✦ A închide gura unui sac, a unei pungi prin înfășurare cu o sfoară care se înnoadă. ✦ A uni mai multe lucruri într-un mănunchi și a le strânge cu sfoară, sârmă etc.; a fixa ceva cu o sfoară, cu un șiret etc. ca să nu se clatine sau să se desfacă. ✦ (POLIGR.) A reuni între coperte colile (care aparțin aceleiași lucrări) sub formă de carte, broșură etc. **2.** Tranz. și refl. A (se) înfășura o parte a corpului cu o legătoare. ✦ A (se) pansa, a (se) bandaja. **3.** Tranz. A prinde, a agăța un obiect de altul cu o sfoară, cu un lanț. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) apropia (ca idei, sentimente etc.); a(-și) stabili relații de prietenie, de dragoste. ✦ Refl. Fig. (Urmat de determinări introduse prin prep. „de") A căuta ceartă cuiva. **4.** Tranz. A imobiliza (un om, un animal); a încătușa, a înlănțui; a priponi. **5.** Tranz. (În superstiții) A opri din acțiune (vânturile, norii) prin vrăji. **6.** Intranz. (Despre plante) A rodi. **7.** Refl. (Despre sosuri, dulcețuri) A se îngroșa, a se închega. **8.** Tranz. (TEHN.) A instala aparatele necesare conectării la rețea a unui aparat sau a unui element de circuit electric.

LEGÁ^2 (< *legat*^{2}) (DR.) vb. I tranz. A face un legat^3.

LEGÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. În baza și cu respectarea legii.

LEGALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Principiu general de drept potrivit căruia autoritățile, instituțiile publice și cetățenii sunt obligați să respecte legea; principiul consacră supremația legii în activitatea socială. **2.** Însușirea de a fi legal.

LEGALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A face un act de legalizare. **2.** A da caracter legal unui fapt, unei situații, a face să fie recunoscut oficial.

LEGALIZÁRE s.f. Acțiunea de a legaliza. ✦ (DR.) Atestare, de către un notar public sau de către un funcționar public anume împuternicit de lege, a autenticității semnăturii de pe un înscris și a calității semnatarului sau a conformității unei cópii, a unei traduceri cu originalul etc.

LEGÁRE s.f. Acțiunea de a lega. ✧ (REL.) *L. și dezlegare* = acțiuni importante în magie, pe ideea că legătura poate împiedica manifestarea forțelor magice. Simbolic, puterea de *l. și d.* a fost trecută asupra preotului.

LEGASPI (LEGAZPI) 1. Miguel López de ~ (c. 1510–1572), navigator și conchistador spaniol. A condus o expediție (1563–1564) pentru stabilirea unui drum comercial între America Centrală și Indiile de Est. Primul guvernator al Filipinelor (1565–1572). A cucerit și colonizat ins. Luzon (Filipine), întemeind orașul *Manila* (1571). **2.** Oraș în Filipine (Luzon), port pe țărmul G. Albay; 125,1 mii loc. (1994). Prelucr. orezului, cânepei și nucilor de cocos. Distrus în mare parte (1815) de erupția vulcanului Mayon.

LEGÁT^1 s.n. **1.** Faptul de a (se) lega; strângere cu o legătură a unor lucruri pentru a împiedica desfacerea. **2.** Broșare, cartonare a unei cărți. **3.** Rodire (a unei plante). **4.** (TEHN.) *Aparat de l.* = aparat care leagă automat snopii la secerătorile-legători, la mașinile de recoltat etc., sau a baloturilor de paie sau fân la prese.

LEGÁT^2 (< fr.; lat. *legatus*) s.m. **1.** (În Roma antică) Trimis al Senatului, al proconsulului, al împăratului într-o provincie *(legatus Augusti pro praetore)*; comandant al unei legiuni. **2.** Reprezentant diplomatic al Sfântului Scaun.

LEGÁT^3 (< fr.; lat. *legatum*) s.n. (DR.) Dispoziție cuprinsă într-un testament, prin care i se lasă unei persoane, cu titlu gratuit, fie un întreg patrimoniu *(l. universal)*, fie o fracțiune sau un grup de bunuri din acesta *(l. cu titlu universal)*, fie numai unul sau mai multe bunuri determinate *(l. cu titlu particular)*. **L.** poate fi pur și simplu sau afectat de modalități: *l. cu termen; l. cu sarcină; l. sub condiție.* ✦ Concr. Bun transmis prin dispoziție testamentară. ✧ *L. conjunctiv* = **l.** în favoarea mai multor beneficiari care împart bunul între ei, dar fiecare dintre ei are vocație la dobândirea întregului bun (dacă ceilalți nu vor sau nu pot să primească). *L. de liberațiune* = **l.** prin care creditorul îl iartă de datorie pe debitorul său.

LEGÁT^4**, -Ă** adj., adv. **I.** Adj. **1.** Imobilizat printr-o legătură. **2.** Fig. Obligat; constrâns. **3.** Vânjos, voinic. **4.** (Despre sosuri, dulcețuri etc.) Devenit (mai) consistent, îngroșat. **II.** Adv. Coerent, cu continuitate, cu înțeles.

LEGATÁR, -Ă (< *legat*^{3}) s.m. și f. (DR.) Persoană în favoarea căreia se face un legat^3.

LEGÁTO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Fără întrerupere între sunete, continuu în ceea ce privește executarea.

LEGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (În dreptul internațional) Misiune diplomatică pe lângă un stat străin; de rang inferior ambasadei, condusă de un ministru plenipotențiar sau de un însărcinat cu afaceri; sediul reprezentanței.

LEGAZPI v. Legaspi.

LEGĂMÁNT (lat. *ligamentum*) s.n. **1.** Promisiune solemnă, angajament (de ex. **l.** de intrare într-un ordin monahal). **2.** Înțelegere; convenție.

LEGĂNÁ (lat. **liginare*) vb. I **1.** Tranz. A mișca, a balansa lin un copil pentru a-l adormi. ✦ Refl. Fig. A-și face speranțe deșarte. **2.** Tranz. și refl. A (se) clătina, a (se) balansa. ✦ Refl. A se da în leagăn **(3).** ✦ Refl. A se mișca ritmic (în mers).

LEGĂTORÍE s.f. **1.** Ramură a ind. poligrafice care se ocupă cu legarea materialului tipărit. **2.** Atelier în care se cartonează, se leagă în piele etc. o carte, o revistă etc. **3.** Meseria legătorului de cărți.

LEGĂTÚRĂ (lat. *ligatura*) s.f. **I. 1.** Reunire, asamblare etc. a unor corpuri limitându-se mobilitatea lor relativă și permițând transmiterea unor forțe sau mișcări de la un corp la altul. ✦ Dispozitiv cu ajutorul căruia se realizează o **l. (I. 1).** ✦ Spec. Dispozitiv cu care se atașază schiurile la picioare. **2.** (ELT.) Conectare a mai multor elemente de circuit electric (rezistoare, bobine etc.). În cazul circuitelor de curent continuu și al celor monofazate, **l.** poate fi *în serie, în paralel* sau *mixtă,* iar în cazul circuitelor polifazate *în stea, în poligon* (la circuitele trifazate *în triunghi*), sau în *zigzag.* ✧ *L. galvanică* = **l.** conductivă. **II. 1.** Obiecte legate împreună pentru a se păstra la un loc sau pentru a se transporta mai ușor; balot; bucată de pânză în care se pun aceste obiecte. ✦ Zarzavaturi legate în mănunchi. **2.** Frânghie, lanț etc. cu care este fixat cineva ori ceva. **3.** Fașă, bandaj. **4.** Scoarțele și cotorul în care se fixează filele unei cărți, ale unui caiet etc. **III.** Mod de împletire, încrucișare etc. a firelor textile, determinând aspectul, rezistența, elasticitatea, tușeul produsului textil respectiv. Sin. *armură* **(2).** ✧ *L. pânză* = **l.** cea mai simplă formată prin trecerea alternativă a firelor de urzeală peste și sub firul de bătătură. **IV. 1.** Relație, conexiune între fenomene, persoane etc. **2.** Spec. Relație de rudenie, de prietenie, de dragoste. ✦ (La pl.) Cunoștințe printre oamenii dintr-un anumit mediu. **3.** Contact stabilit și menținut între persoane, grupări, țări etc. **4.** Continuitate între părțile unei expuneri. ✦ Expr. *În legătură cu...* = referitor la... **V.** Mijloace care asigură comunicația rutieră, feroviară, navală sau de telecomunicații. **VI.** (CHIM.) Forță care leagă între ei atomii unei molecule. ✧ *L. covalentă (homeopolară)* = covalență. *L. electrovalentă (ionică, heteropolară)* = electrovalență. *L. coordinativă* = **l.** chimică la care ambii electroni ai **l.** provin de la un singur atom. Se întâlnește în combinațiile complexe și reprezintă o stare intermediară între **l.** covalentă și **l.** electrovalentă. *L. de hidrogen* = **l.** mijlocită de atomul de hidrogen între doi atomi electronegativi. Reprezintă o interacțiune electrostatică relativ slabă față de tăria **l.** chimice obișnuite.

LEGE (lat. *legem*) s.f. **I.** Regulă imperativă stabilită de autoritatea supremă (divinitate, putere legislativă, știință etc.). ✧ *L. a naturii* = expresia științifică a modului constant în care acționează corpuri naturale din aceeași clasă. *L. statistică* = **l.** care este stabilită și care are valoare numai statistic, adică oferă certitudine pentru un număr mare de cazuri considerate, dar pentru fiecare caz particular nu oferă decât o probabilitate. *L. morală* = imperativ moral fundamental specific unei anumite societăți sau societății umane. (MAT.) *L. de compoziție (internă) pe o mulțime* = operație algebrică. (LINGV.) *L. fonetică* = modificare regulată a unui sunet de-a lungul evoluției unei limbi; acționează într-o anumită epocă și în anumite condiții. (CHIM.) *L. conservării masei* = **l.** conform căreia în orice reacție chimică suma maselor substanțelor care intră în reacție este egală cu suma maselor substanțelor care rezultă din reacție. *L. acțiunii maselor* = **l.** conform căreia, în starea de echilibru chimic, raportul dintre produsul concentrațiilor substanțelor rezultate din reacție și produsul concentrațiilor reactanților (fiecare dintre concentrații fiind ridicată la o putere egală cu numărul moleculelor din fiecare substanță prezentă care ia parte la reacție) este constant. Descoperită de C.M. Guldberg și P. Waage (1864). *L. proporțiilor definite* = **l.** conform căreia, la formarea unei combinații chimice, elementele care reacționează se combină întotdeauna într-un raport constant. Descoperită de J.L. Proust (1802). *Legea proporțiilor multiple* = **l.** conform căreia, dacă două sau mai multe elemente formează împreună mai multe combinații chimice, atunci cantitățile dintr-un element care se combină cu aceeași cantitate din celălalt element se află între ele în raporturi simple. Descoperită de J. Dalton (1803). (ANAT.) *L. corelației anatomice* = **l.** formulată de G. Cuvier, care afirma că specializarea unui organ din organismul animal la un mod de viață antrenează modificări ale altor organe, permițând îndeplinirea anumitor funcții (ex.: dinții canini și tăietori constituie un caracter de corelație anatomică). (EC. POL.) *L. economică* = legătură stabilă, de dependență cauzală între actele și comportamentele oamenilor în cadrul vieții economico-sociale. În teoria economică, *l. e.* mai este numită și regulă generală sau principiu. Exemplele cele mai cunoscute sunt **l.** ofertei și cererii care reflectă relațiile dintre modificările cererii și ale ofertei, pe de o parte, și modificarea prețului de echilibru și al cantității de echilibru vândute și cumpărate, pe de altă parte. (PSIHOL.) *L. efectului* = concepție formulată (1914) de psihologul E.L. Thorndike, potrivit căreia acțiunile care au ca efect imediat plăcerea sunt memorate și repetate, transformându-se în cele din urmă în habitudini, în timp ce acțiunile care au ca efect durerea sau neplăcerea sunt suprimate din memorie și evitate. **II. 1.** (DR.) Act normativ care emană de la organul legislativ al statului și prin care sunt reglementate anumite relații sociale; *p. gener.* orice act normativ. ✧ *L. fundamentală* = constituție. *L. constituțională* = **l.** de revizuire a Constituției. *L. organică* = **l.** care reglementează domenii importante de relații sociale, anume enumerate în Constituția țării (ex. sistemul electoral, partidele politice, regimul juridic general al proprietății și moștenirii etc.) și care se adoptă cu votul majorității membrilor fiecărei Camere. *L. ordinară* = **l.** obişnuită, care se adoptă cu votul majorităţii membrilor prezenţi din fiecare Cameră. *L. penală* = orice dispoziţie cu caracter penal cuprinsă în legi sau decrete. *L. nescrisă* = tradiţie. *Legi draconice* = primele norme de drept întocmite de *Dracon* (sec. 7 î.Hr.), proverbiale pentru asprimea lor. ✧ Expr. *În numele legii,* formulă întrebuinţată când se invocă autoritatea legii. *Omul legii* = persoană care respectă cu stricteţe prevederile legale. **2.** Legalitate. **3.** (Pop.) Religie; credinţă. ✦ Datină, obicei.

LEGENDA AUREA (LEGENDA SANCTORUM), cea mai cunoscută scriere hagiografică din Ev. Med. cuprinzând vieţile sfinţilor, întocmită de *Iacopo da Voragine,* în 1255. Răspândită în toată Europa catolică, a fost tradusă în diverse limbi şi îmbogăţită cu vieţile unor sfinţi locali. A servit ca izvor de informaţie pentru iconografia medievală occidentală.

LEGENDÁR, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de legendă, de domeniul legendei; *p. ext.* intrat în legendă; extraordinar, fantastic.

LEGENDA SF. GERARD, scriere hagiografică în care este înfăţişată viaţa lui Gerard, primul episcop de Cenad (1030–1046). Informaţii privitoare la societatea contemporană lui din Banat.

LEGÉNDĂ (< fr.; lat. *legenda* „care trebuie citit") s.f. **1.** Specie a genului epic, în versuri sau în proză, care prezintă, apelând de obicei la fantastic, geneza unui lucru, a unei fiinţe, caracterul aparte al unui eveniment istoric, ori evocă fapte neobişnuite ale unor eroi. ✦ Compoziţie muzicală, vocală sau instrumentală, care are ca subiect o legendă **(1). 2.** Text, inscripţie prin care se explică imaginea dintr-o fotografie sau dintr-un desen, semnele convenţionale de pe o hartă, de pe un plan etc. ✦ Completare sub formă de memoriu anexată la o hartă, la o schemă etc., privind date care nu pot fi reprezentate grafic.

LEGENDRE, Adrien Marie (1752–1833), matematician francez. Contribuţii în teoria numerelor (a enunţat legea distribuţiei numerelor prime), calculului integral şi în geodezie. Metode particulare de integrare a unor ecuaţii diferenţiale („Tratat despre funcţiile eliptice şi integralele euleriene"). A introdus polinoamele, care-i poartă numele.

LÉGER, Fernand (1881–1955), pictor şi decorator francez. Unul dintre promotorii cubismului. Desen şi efect ritmice, realizate prin articularea planurilor viu colorate („Femeie în albastru", „Parisul prin fereastră"). Obsedat de prezenţa tehnicii în viaţa cotidiană, a dat formelor un aspect metalic, iar figurii umane înfăţişarea unui robot, compoziţiile sale devenind arhitecturale, monumentale („Marele dejun", „Lectura"). Vitralii, tapiserii, mozaic, ceramică policromă într-o viziune monumentală. Realizator al filmului „Baletul mecanic"; decoruri de teatru.

LÉGER, Louis-Paul-Marie (1843–1923), lingvist şi istoric francez. Specialist în slavistică („Noi studii slave", „Lumea slavă în sec. 19", „Literatura rusă"). M. de onoare al Acad. Române (1894).

LEGGHET, Anthony James (n. 1938), fizician britanic. Contribuţii la teoria superconductorilor şi superfluidelor. Premiul Nobel pentru fizică (2003), împreună cu V.L. Ghinzburg şi A.A. Abrikosov.

LÉGHE (< it.) s.f. Unitate de măsură pentru distanţe în afara sistemului internaţional, folosită în trecut: *l. terestră* 4 445 m, *l. marină* 5 555 m.

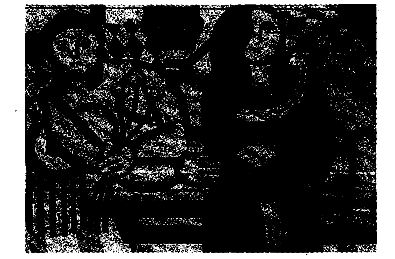

Fernand Léger: „Două femei"

LEGHORN (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de găini foarte bune producătoare de ouă (în medie 170–250 anual), obţinută în S.U.A. Are mai multe varietăţi de culoare, mai răspândită fiind cea albă.

LEGIFERÁRE s.f. Adoptare a legilor de către Parlamentul ţării, conform unei proceduri stabilite sau în baza abilitării acestuia, pe cale de ordonanţe, de către Guvern.

LEGIONÁR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma antică) Militar care făcea parte dintr-o legiune. **2.** (În România, în deceniile 3–4 ale sec. 20) Membru al mişcării social-politice de extrema dreaptă, reprezentată de partidul *Garda de Fier.* **3.** Soldat în Legiunea Străină.

LEGIONELOZĂ (< n.pr *Legionella*) s.f. Afecţiune pulmonară acută provocată de bacilul *Legionella pneumophila,* care apare îndeosebi ca urmare a inhalării de picături de apă contaminate din sistemele de climatizare sau de aspersiune.

LEGISLATÍV, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Referitor la legiferare, care legiferează (ex. organ **l.**, activitate **l.**). ✧ *Putere l.* = parte a puterii de stat, care, prin Parlament, realizează conducerea ţării.

LEGISLATÓR (< fr., lat.) s.m. Persoană care legiferează.

LEGISLATÚRĂ (< fr.) s.f. Perioadă de timp pentru care este ales sau în care funcţionează organul legislativ.

LEGISLÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Totalitatea legilor dintr-o ţară. ✦ Totalitatea legilor dintr-o ramură de drept (ex. **l.** civilă, **l.** penală).

LEGÍST (< fr.) adj., s.m. pl. **1.** Adj. *Medic l.* (şi subst.) = medic însărcinat să facă constatări care interesează justiţia (ex. constatarea cauzelor unui deces). **2.** S.m. pl. Adepţi ai unei şcoli filozofice chineze (şcoala legiştilor: *fa-tzia*), din sec. 4–3 î.Hr., care preconiza un stat centralizat, guvernat exclusiv pe bază de legi şi nu pe virtute. Reprezentant principal: *Han Fei.*

LEGITÁTE (< *lege,* după rus., germ.) s.f. Însuşire a fenomenelor de a se desfăşura în conformitate cu anumite legi; ansamblul legilor din natură, societate şi gândire; legile care guvernează un domeniu al realităţii.

LEGÍTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (DR.) Care îşi găseşte un temei în lege sau este recunoscut conform unui drept. ✧ *L. apărare* = situaţie a unei persoane care, pentru a înlătura un atac material, direct, imediat, injust şi deosebit de grav, îndreptat împotriva sa, a altuia sau împotriva unui interes public, săvârşeşte o faptă prevăzută de legea penală, dar neconsiderată, în acest caz, infracţiune. Se află în **l.a.** şi persoana care, din cauza tulburării sau temerii, depăşeşte limitele unei apărări proporţionale cu gravitatea pericolului şi cu împrejurările în care s-a produs atacul. Constatarea **l.a.** are ca efect scoaterea de sub urmărire sau achitarea inculpatului. ✦ Realizat cu îndeplinirea formelor legale (ex. soţie **l.**). **2.** Just, echitabil; justificat.

LEGITIMÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) stabili identitatea pe baza unui document legal. **2.** Tranz. A face un act de legitimare. **3.** Tranz. A justifica, a îndreptăţi.

LEGITIMÁŢIE (< fr.) s.f. Document prin care se probează identitatea unei persoane.

LEGITIMÍSM (< fr., it.) s.n. Principiu monarhic afirmat în timpul mişcărilor revoluţionare ale burgheziei din Europa, care proclamă „dreptul sfânt şi inalienabil la tron al dinastiilor legitime". Realizat în practică în urma hotărârilor Congresului de la Viena (1814–1815).

LEGITIMITÁTE (< fr.) s.f. Caracterul a ceea ce este legitim.

LEGIUITÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. (Persoană) care elaborează legi.

LEGIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (În Roma antică) Unitate de bază a armatei romane, cu efectiv variind între 4 200 şi 6 000 de oameni, repartizaţi în cohorte, manipule, centurii. Pe terit. Daciei au staţionat mai multe **l.**, printre care şi *Legiunea XIII-a Gemina,* cu sediul la Apulum, rămasă aici pe perioada stăpânirii romane (106–275). **2.** (În sec. 16–19) Denumire dată diferitelor formaţii militare din Franţa, Marea Britanie, Germania, Rusia. În Transilvania, oastea lui Avram Iancu în timpul Revoluţiei de la 1848–1849 era formată din **l.**

LEGIUNEA ARABĂ, organizaţie militară arabă creată, în 1921, din iniţiativa Marii Britanii, pentru a apăra emiratul Transiordaniei. Condusă de Sir J.B. Glubb (Glubb paşa) (1939–1956), care a intervenit în primul război israeliano-arab (1948–1949). Regele Hussein l-a înlăturat şi expulzat pe Glubb paşa transformând **L.A.** într-un corp militar, care a constituit baza armatei regale iordaniene.

LEGIUNEA DE ONOARE, primul ordin naţional creat în 1802 de Napoleon Bonaparte, acordat celor cărora le erau recunoscute serviciile militare şi civile aduse Franţei. Cuprinde cinci clase: trei grade – cavaler, ofiţer, comandor – şi două demnităţi – înalt-ofiţer şi mare-cruce.

LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL v. **Garda de Fier.**

LEGIUNEA STRĂINĂ, formaţiune militară franceză ai cărei membri sunt recrutaţi voluntar, în urma unei selecţii dure, în cea mai mare parte, dintre străini. Creată de Ludovic Filip printr-un decret, în 1831, în Algeria (Sidi-bel-Abbès). A participat mai ales la acţiuni de peste mări (Mexic, Indochina, Africa de Nord, precum şi în cele două războaie mondiale). În 1962, după proclamarea independenţei Algeriei, şi-a mutat sediul în Franţa la *Aubagne.*

LEGNANI, Pierìna (1863–1923), balerină italiană. Primă balerină la Scala din Milano şi la Teatrul din Sankt-Peterburg. Remarcabilă prin graţie şi virtuozitate tehnică („Lacul lebedelor", „Coppélia", „Pasărea albastră").

LEGNANO, oraş în NV Italiei (Lombardia); 53,7 mii loc. (2001). Metalurgie, constr. de maşini; încălţăminte. Monumente: castel (1250); biserica San Magno (1518–1529). Aici, armata Ligii lombarde i-a înfrânt (mai 1176), pe cavalerii germani, conduşi de împăratul Frederic I Barbarossa.

LEGNICA, oraş în SV Poloniei; 109,1 mii loc. (2000). Metalurgia cuprului; ind. de prelucr. a lemnului, electrotehnică, textilă, a hârtiei şi alim. Constr. de piane. Monumente: biserică (sec. 14), castel (sec. 12 cu refaceri din sec. 15–17). Aici, Frederic cel Mare al Prusiei a obţinut o victorie asupra trupelor austriece (15 aug. 1760).

LE GOFF, Jacques (n. 1924), istoric francez. Studii asupra civilizaţiei medievale, în special asupra aspectelor politice, economice, sociale şi antropologice („Europa medievală şi lumea modernă", „Civilizaţia Occidentului medieval").

LEGRAND, Émile (1841–1903), elenist francez. Studii asupra limbii greceşti moderne (o gramatică, un dicţionar francez-grec şi grec-francez). Informaţii privitoare la istoria românilor („Culegere de poeme istorice în greaca populară privind Turcia şi Principatele dunărene"). M. coresp. al Acad. Române (1877).

LEGRAND, Michel (n. 1932), dirijor, compozitor, pianist şi cântăreţ francez. Muzică de film („Umbrelele din Cherbourg", „Domnişoarele din Rochefort"). Premiul Oscar în 1968 (pentru muzica filmului „Afacerea Thomas Crown").

LEGROS, Pierre (1629–1714), sculptor francez. Reprezentant al clasicismului. Opere caracterizate prin forme ample, calme, expresive. A colaborat la decorarea cu sculpturi a grădinilor de la Versailles („Apa", „Esop"). Lucrări pentru basorelieful de la poarta Saint-Martin.

LEGUÍA Y SALCEDO, Augusto Bernardino (1863–1930), bancher şi om politic peruvian. Ministru de Finanţe (1903–1908). Preşedinte al ţării (1908–1912, 1919–1930).

LE GUIN, Ursula (n. Kroeber) (n. 1929), scriitoare americană. Romane ştiinţifico-fantastice („Mâna stângă a întunericului", „Vântul din altă parte", „Deposedaţii"), creând lumi credibile, populate de personaje foarte umane. Cărţi pentru copii („Pisica zburătoare").

LEGÚMĂ (< lat.) s.f. **1.** Plantă ale cărei părţi (frunze, rădăcini, tuberculi, fructe etc.) sunt consumate crude sau fierte (morcovi, cartofi, spanac, ridichi, ceapă etc.). Sin. *zarzavat.* **2.** Fig. Persoană redusă la o existenţă vegetativă.

LEGUMICULTÚRĂ s.f. **1.** Ramură a ştiinţelor agricole care studiază biologia, ecologia şi metodele de cultură la plantele legumicole. **2.** Sector al producţiei agricole care cuprinde cultura legumelor.

LEGUMINÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre plante) Al cărui fruct este o păstaie. ✦ (Substantivat, f. pl.) Fabacee.

LEHÁMITE (< bg.) s.f. (Pop.) Dezgust, silă; plictiseală.

LEHÁR, Franz (1870-1948), compozitor austriac de origine ungară. Unul dintre cei mai de seamă creatori în domeniul operetei („Văduva veselă", „Dragoste de țigan", „Țara surâsului"). A introdus în operetă elemente de folclor și a dezvoltat rolul orchestrei.

Le HAVRE v. Havre, Le ~.

LEHLIU, com. în jud. Călărași, în C. Bărăganului; 2 834 loc. (2008).

LEHLIU-GARĂ, oraș în jud. Călărași, în C. Bărăganului; 6 308 loc. (2008). Fabrică de piese de schimb, de tricotaje și de prelucr. a legumelor. Oraș din 1989.

LEHM s.n. Rocă sedimentară detritică neconsolidată, loessoidă, din care carbonatul de calciu a fost dizolvat de apele de infiltrație.

LEHMANN, Rosamund Nina (1903-1990), scriitoare engleză. Romane de analiză psihologică inspirate din viața adolescentelor („Invitație la vals", „Intemperii").

LEHMBRUCK, Wilhelm (1881-1919), sculptor și grafician german. Reprezentant al expresionismului. Lucrări caracterizate prin puritatea calmă a formelor, prin alungirea volumelor („Femeie îngenuncheată", „Bărbat prăbușit").

LEHN, Jean-Marie-Pierre (n. 1939), chimist francez. Lucrări de electronică moleculară; a elucidat mecanismele de recunoaștere moleculară. Premiul Nobel pentru chimie (1987), împreună cu D.J. Cram și Ch.J. Pedersen. M. de onoare al Acad. Române (1993).

LEHTONEN, Joel (1881-1934), scriitor finlandez. Romane realiste („Odată, vara") și povestiri („Merii în moarte"). Versuri.

LEHÚZĂ (LĂÚZĂ) (< ngr.) s.f. Femeie în primele 6-8 săptămâni după naștere.

LEHÚZIE (LĂÚZIE) s.f. Stare fiziologică a lehuzei, când organismul revine treptat la starea anterioară gravidității.

LEIBL, Wilhelm (1844-1900), pictor german. Promotor al școlii realiste de pictură. Scene din viața țăranilor („Trei femei în biserică", „Politicienii satului"); portrete („Portretul tatălui", „Domnișoara Kirchhoffer").

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm (1646-1716), filozof și matematician german. Spirit enciclopedic. Funcții diplomatice (din 1666) sub diferiți principi germani. A elaborat, independent de Newton, calculul infinitezimal, descoperire ce a influențat decisiv sistemul său logic și filozofic, care pune la baza existenței *monadele,* substanțe spirituale indivizibile, independente unele de altele și active („Monadologia"), concordanța dintre ele fiind stabilită de monada supremă, Dumnezeu, lumea noastră fiind „cea mai bună dintre toate lumile posibile" („Teodiceea", „Noi eseuri asupra intelectului uman"). În logică, L. a formulat principiul *rațiunii suficiente.*

LEIBOWITZ, René (1913-1972), compozitor, dirijor și teoretician francez originar din Polonia. Susținător și adept al dodecafonismului; muzică de cameră, lucrări simfonice, opere; lucrări teoretice („Introducere în muzica dodecafonică").

LEICESTER, oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 279,9 mii loc. (2001). Ind. electrotehnică, constr. de mașini, chimică, textilă, a încălțămintei, produselor farmaceutice și alim. Universitate. Monumente: ruinele unui zid roman, înalt de 9 m; biserica St. Nicolas (nava și turnul construite în sec. 7, iar corul în sec. 13), în stil gotic primitiv; biserica St. Martin, în stil gotic primitiv, transformată în catedrală anglicană în 1926; Guildhall (sec. 13-17); Primărie (sec. 16); ruinele unui castel medieval (1645). Fundat în 1143 pe locul unei așezări antice, cunoscută sub numele de *Ratae Coritanorum.*

Franz Lehár

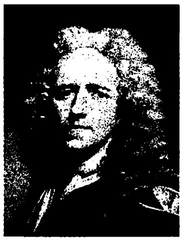

Gottfried W. Leibniz

LEIDEN (LEYDA), oraș în SV Olandei, port în delta Rinului; 117 mii loc. (2001). Mare centru al ind. textile. Constr. navale, prelucr. metalelor, produse electrotehnice, chimice, cosmetice, alim. ș.a. Vechi centru tipografic (în 1581, familia de tipografi Elzévir a întemeiat prima tiparniță). Universitate (1575). Muzeu municipal, muzee de etnografie și militar. Grădină botanică (1587). Observator astronomic. Monumente: vestigii romane; castel (sec. 12); bisericile Sint Pieter (1121, reconstruită în sec. 14), Sint Pancras (sec. 14) și Marekerk (1647); Primăria (sec. 16-17); Gemeenlandshuis van Rijn (1596); Tuchhale (1639-1640). Întemeiat (sec. 10) pe locul anticei așezări *Lugdunum Batavorum.*

LEIF ERIKSSON *(Leif cel Fericit)* (c. 970-c. 1021), viking norvegian. Fiul lui *Eirik Torvaldssön.* A întreprins (luat de curenți) prima traversare cunoscută a Atlanticului, ajungând pe țărmul Americii de Nord (Noua Scoție), pe care l-a numit *Vinland.*

LEIGH, Vivien (pe numele adevărat *Vivian Mary Hartley*) (1913-1967), actriță engleză de teatru și film. Împreună cu Laurence Olivier, a format unul dintre cele mai celebre cupluri ale cinematografului anilor '30-'40. Temperament dramatic, a ilustrat sensibilitatea pasională a personajelor întruchipate („Elisabeta, regina Angliei", „Cezar și Cleopatra", „Lady Hamilton", „Anna Karenina" ș.a.). Premiul Oscar: 1940 („Pe aripile vântului"), 1951 („Un tramvai numit dorință").

LEINBERGER, Hans (c. 1485-1530), sculptor german. Lucrările sale, aflate la granița dintre goticul târziu și barocul timpuriu, exprimă patosul unei neliniști interioare („Madona cu pruncul", statuia în bronz a contelui Albrecht von Habsburg pentru mormântul împăratului Maximilian I).

LEINO, Armas Eino Leopold (pseud. lui *E. Lönnbohm*) (1878-1926), scriitor finlandez. Balade („Simo Hurtta"), legende („Cântece pentru Helka") și poeme neoromantice („Noapte de iarnă"). Drame simbolice (ciclul „Măști").

LEIOMIÓM (< fr.; {s} gr. *leios* „țesut") s.n. Tumoră benignă alcătuită din țesut muscular neted, care apare mai ales în uter; impr. *fibrom.*

LEIP, Hans (1893-1983), grafician și scriitor german. Autor al prezentării grafice a revistei „Simplicissimus" (1923), al cărei stil a influențat grafica de ziar a epocii în multe țări europene („stilul simplicissimus").

LEIPOLDT, Christian Frederick Louis (1880-1947), ziarist și scriitor sud-african, de limbă afrikaans. Versuri („Unchiul Gert povestește"). Teatru („Vrăjitoarea"). Romane istorice („Hughenoții").

Vivien Leigh în filmul „Pe aripile vântului"

LEIPZIG, oraș în partea de E a Germaniei; 493,2 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. chimică, ușoară și alim. Producție de instrumente muzicale. Târguri internaționale anuale de mostre. Academia Saxonă de Științe. Academia de Arte Grafice (1764). Universitate (1409). Institute de geografie, de literatură ș.a. Monumente: Thomaskirche (sec. 14), Nikolaikirche (sec. 12); Bursa și Casa de comerț (sec. 16-18); Primăria veche (sec. 16), azi muzeul orașului. Monument închinat Bătăliei de la L. (1813). Menționat ca oraș (Lipsk) în sec. 11. Cunoscut și sub numele de *Lipsca.* - **Bătălia de la ~**, bătălie (16-19 oct. 1813) în care armata franceză, condusă de Napoleon I, a fost înfrântă de armatele coalizate ale Rusiei, Prusiei, Austriei și Suediei comandate de L.L. Bennigsen, G.L. Blücher, K.P. von Schwarzenberg și C.J.-B. Bernadotte și silită să se retragă dincolo de Rin. Supranumită *Bătălia Națiunilor.* În urma ei, Napoleon I a fost silit să abdice.

LEIRIS, Michel (1901-1990), etnolog și scriitor francez. Adept al curentului suprarealist. Lucrări de etnologie, privind arta și societățile africane („Vârsta omului", „Regula jocului").

LEISHMAN, William Boog (1865-1926), medic militar britanic. A lucrat în India și Africa de Sud. În 1900 a descoperit, independent de Charles Donovan, un protozoar (denumit după numele lor, *Leishmania donovani*) care provoacă boala *kala-azar.*

LEISHMANIÓZE (< fr. {i}; {s} n. pr. *W.B. Leishman*) s.f. pl. Boli cu localizare cutanată sau viscerală (printre care și *kala-azar*) provocate de protozoare parazite intracelulare din genul *Leishmania.* Unele evoluează către forme grave, cu metastaze ale pielii și mucoaselor, provocând mutilări.

LEÍT, -Ă (< sl.) adj. (Și adv.) *A fi* (sau *a semăna*) *leit (cu...)* = a fi asemănător (cu...), a fi întocmai.

LÉITMOTIV s.n. v. **laitmotiv**.

LEITZ, Ernst (1843-1920), optician german. Fondator (1869) al unei societăți de instrumente optice (care-i poartă numele), unde, în 1924, a fost realizată prima cameră modernă de fotografiat, de mici dimensiuni (35 mm), denumită *Leica* și proiectată de O. Barnack.

LEI ZU (în mitologia chineză), zâna mătăsurilor, soția împăratului legendar *Huang Di,* fiind cea dintâi persoană care a crescut viermi de mătase și a țesut o asemenea pânză.

LEJÉR, -Ă (< fr.) adj. (Mai ales despre îmbrăcăminte) Ușor, comod.

LE JEUNE, Claude (c. 1530-1600), compozitor francez. Reprezentant al muzicii corale *a cappella* din epoca Renașterii (mise, motete, chansons, psalmi, madrigale). Creație de sinteză deschizând calea noilor forme ale sec. 17.

LEK (cuv. albanez) s.m. Unitate monetară în Albania.

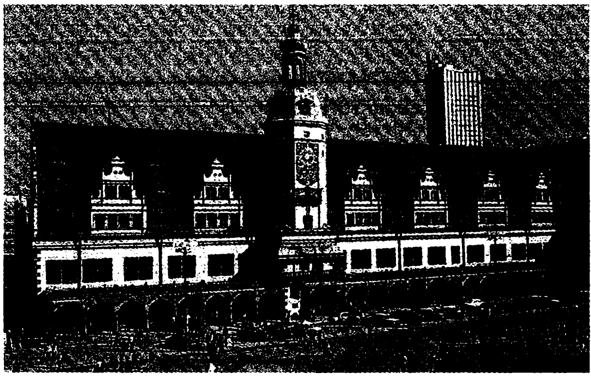

Leipzig. Primăria veche

LEKAIN (pe numele adevărat *Henri-Louis Cain*) (1729-1778), actor francez. Interpret al tragediilor lui Voltaire. A introdus firescul în interpretare. Reformator al decorului şi costumului în teatru.

LÉLE (< bg., scr.) s.f. **1.** (Pop.) Termen respectuos de adresare la ţară pentru o femeie mai în vârstă. ✦ (În poezia populară) Femeie tânără, iubită. **2.** Femeie cu purtări rele.

LELEASCA, com. în jud. Olt, în piem. Cotmeana; 1 547 loc. (2008). În satul L. se află o biserică de lemn (1766-1771) şi o alta de zid (1807).

LELESE, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Poiana Ruscăi; 418 loc. (2008). Expl. de talc şi steatit.

LELEŞTI, com. în jud. Gorj, situată în depr. Subcarpatică Olteană; 1 810 loc. (2008). Muzeu etnografic (inaugurat în 1977), în satul L. Bisericile de lemn Sf. Nicolae (1774) şi Sf. Ioan Gură de Aur (1791).

LELEWEL, Joachim (1786-1861), istoric şi om politic polonez. Unul dintre conducătorii răscoalei poloneze din 1830-1831. Creatorul şcolii romantice în istoriografia polonă („Istoria Poloniei").

LELICENI, com. în jud. Harghita; 1 844 loc. (2008).

LELOIR, Luis Federico (1906-1987), biochimist argentinian de origine franceză. A stabilit mecanismul sintezei multor oligozaharide şi polizaharide, izolând unele enzime cu rol catalitic determinant în aceste sinteze. A studiat şi sinteza glicogenului. Premiul Nobel pentru chimie (1970).

LELOUCH, Claude (n. 1937), regizor francez de film. Creaţii prezentând dramele unor destine paralele („A trăi pentru a trăi", „Alt bărbat, altă femeie", „O viaţă nu e de ajuns"). Premiul Oscar: 1966 („Un bărbat şi o femeie").

LEM (Lunar Excursion Module), modul al navetei spaţiale, proiectat să se desprindă de corpul principal al navei (care rămâne pe orbită) şi să coboare pe Lună. Folosit pentru prima dată de misiunea americană Apollo 11 (1969), când *N. Armstrong* şi *E. Aldrin* au păşit pe solul lunar.

LEM, Stanisław (1921-2006), scriitor polonez. Proză ştiinţifico-fantastică („Întoarcerea stelelor", „Ciberiada", „Solaris", ecranizat). Lucrări de critică („Fantasticul şi futurologia").

LE MAIRE, Jakob (1585-1616), navigator olandez. Împreună cu Willem Schouten a cercetat mările australe (1615-1616) şi a descoperit ins. Tonga, Estados (Staten), New Irleand şi New Hanover şi str. care-i poartă numele (între Ţara de Foc şi ins. Estados).

Jacques Lemercier
Capela Universităţii Sorbona

Ioan Lemeni

Jack Lemmon

LEMAÎTRE, Antoine Louis Prosper (zis *Frédérick*) (1800-1876), actor francez. A excelat în roluri din teatrul shakespearian şi romantic.

LEMAÎTRE, Georges Henri (1894-1966), astrofizician şi matematician belgian. Preot iezuit. A enunţat primul (1927) ideea expansiunii universului prin explozia unui gigant „atom primitiv", în care era concentrată iniţial întreaga materie; a devenit mai târziu teoria *Big-Bangului* („Dezbateri asupra evoluţiei Universului", „Ipoteză asupra atomului primar").

LEMAÎTRE, Jules (François-Élie) (1853-1914), critic literar şi scriitor francez. Unul dintre întemeietorii *impresionismului* în critica literară („Contemporanii", „Impresii din teatru").

LÉMAN, denumirea franceză a lacului *Geneva.*

LE MANS v. Mans, Le ~.

LEMASS, Sean Francis (1899-1971), om politic irlandez. Lider al partidului republican Fianna Fáil. De mai multe ori ministru şi prim-min. al Republicii Irlanda (1959-1966).

LEMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (LOG.) Raţionament ipotetic disjunctiv. Când premisa disjunctivă cuprinde două alternative, se numeşte *dilemă,* trei - *trilemă,* mai mult de trei - *polilemă.* **2.** (MAT.) Propoziţie preliminară a cărei concluzie uşurează demonstraţia unei teoreme.

LEMBERG v. Lvov.

LEMELIN, Roger (1919-1992), scriitor canadian de expresie franceză. Nuvele şi romane satirice şi psihologice („La poalele pantei domoale").

LEMENI, Ioan (1780-1861, n. sat Dezmir, jud. Cluj), episcop greco-catolic român. A sprijinit dezvoltarea învăţământului. Memorii adresate Curţii de la Viena (1834, 1842) cerând acordarea de drepturi politice şi bisericeşti românilor din Transilvania. În timpul Revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania, a prezidat, împreună cu Andrei Şaguna, Adunarea din 3-5/15-17 mai 1848, de pe Câmpia Libertăţii de la Blaj.

LEMERCIER, Jacques (1585-1654), arhitect, sculptor şi gravor francez. Unul dintre iniţiatorii clasicismului francez. Prim-arhitect al lui Ludovic XIII (1618) şi arhitect al Palatului Luvru (Pavilionul Orologiului). A realizat Palatul cardinalului Richelieu, devenit Palatul Regal. A construit capela Universităţii Sorbona.

LEMESÓS v. Limassol.

LÉMING (cuv. norvegian) s.m. Mamifer rozător asemănător cu hârciogul, de c. 15 cm lungime, cu blană deasă, brun-roşcată *(Lemmus lemmus).* Trăieşte în reg. nordice. Foarte prolifici; întreprind ciclic (la 3-4 ani), mari migraţii spre coasta de sud unde, înotând în largul mării, se îneacă în masă.

LEMMON, Jack (1925-2001), actor american de cinema. Interpret al unor eroi moderni aflaţi în situaţii imprevizibile („Unora le place jazzul", „Apartamentul", „Aşa e viaţa"). Premiul Oscar: 1955 („Mister Roberts"), 1973 („Salvaţi tigrul").

LEMN (lat. *lignum*) s.n. **1.** Ţesut conducător şi mecanic al plantelor superioare, format din vase lemnoase (prin care circulă seva brută), , parenchim (servind ca ţesut de depozitare) şi fibre lignificate (cu rol de susţinere). **2.** Material provenit din l. (1); bucată din acest material. ✧ *L. comprimat* = l. obţinut prin comprimare perpendicular pe fibre. *L. impregnat* = l. în masa căruia s-a introdus o substanţă antiseptică pentru protecţia împotriva putrezirii sau o substanţă ignifugă. **3.** (BOT.) *Lemn-câinesc* = arbust din fam. oleaceelor, cu ramificaţia abundentă, frunze opuse, alungit-ovate sau lanceolate, flori albe în panicule terminale şi fructe bace globuloase, negre *(Ligustrum vulgare).* Creşte în reg. de câmpie şi de dealuri; cultivat mult pentru garduri vii. *Lemn-dulce* = denumire dată plantelor erbacee perene sau subarbuştilor din genul *Glycyrrhiza,* fam. fabacee, cu frunze imparipenat-compuse, flori mici, liliachii şi fructele spinos-păroase. Rădăcinile şi rizomii se folosesc în medicina umană şi veterinară. *Lemn-galben* = dracilă.

LEMNIA, com. în jud. Covasna, situată în depr. Târgu Secuiesc; 1 965 loc. (2008). În satul L., menţionat documentar (1332), se află o cetate ţărănească (sec. 16) cu o biserică romano-catolică în incintă (1510).

LEMNISCÁTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *lemniscus* „panglică") s.f. *Lemniscata lui Bernoulli* = curbă plană în formă de opt, pentru care produsul distanţelor de la un punct al său la două puncte fixe (focare) este constant şi egal cu pătratul jumătăţii distanţei dintre punctele fixe.

LEMNÍSCUS (< lat.) s.n. Cale senzorială secundară a sistemului nervos central, care începe de obicei în măduvă sau în trunchiul cerebral şi se termină în talamus.

LEMNOS (LÍMNOS), ins. grecească în N M. Egee; 476 km². Locuită din Neolitic, a fost cucerită de Miltiade, fiind din 477 î.Hr. membră a Ligii din Delos. Anexată succesiv de romani (197 î.Hr.), bizantini (sec. 4), veneţieni (1204) şi turcii otomani (1478-1913). După Primul Război Mondial, în componenţa statului elen.

LEMNÓS, -OÁSĂ (lat. *lignosus*) adj. (Despre ţesuturile vegetale) De natura lemnului; privitor la lemn. ✧ *Plante lemnoase* = plante cu tulpină l. (arbori sau arbuşti). ✦ (ANAT.) Care are consistenţa lemnului (ex. flegmon l.).

LEMPIRA, unitate monetară în Honduras.

LEMÚRI (< fr., lat.) s.m. pl. (În mitologia romană) Suflete ale morţilor care bântuiau noaptea, căutându-şi fostele cămine, sub formă de stafii bune *(lari)* sau rele *(larvae).* Sărbătorirea lor, *lemuria* (9, 11 şi 13 mai) a fost organizată prima dată de Romulus, în memoria fratelui său.

LEMURIÉNI (< fr. {i}; {s} lat. *lemures* „lemuri") s.m. pl. Subordin de mamifere primate, incluzând maimuţe primitive, de talie mică. Animale arboricole, cele mai multe nocturne, frugivore sau omnivore (ex. lori - *Loris gracilis,* vari - *Lemur varius* ş.a.). Trăiesc în Madagascar (multe specii exclusiv aici) şi în unele reg. tropicale ale Asiei şi Africii. Sin. *prosimieni.*

Lemurieni

LENA, fl. navigabil în E Siberiei; 4 400 km. Izv. din m-ţii Baikal. De la izvor până la Iakutsk curge pe direcţia SV-NE, iar apoi pe direcţie S-N, separând pod. Siberiei Centrale de culmile m-ţilor Verhoiansk. Se varsă în M. Laptev printr-o deltă de c. 30 mii km².

LE NAIN, numele a trei pictori francezi, fraţi, ale căror opere, semnate întotdeauna cu numele de familie sunt greu de atribuit cu precizie unuia sau altuia dintre ei: **Antoine L.** (c. 1588-1648). Scene de gen şi portrete de grup, remarcabile prin fineţea observaţiei („Reuniune de familie", „Binecuvântarea"). **Louis L.** (1593-1648). Scene de gen inspirate din viaţa ţăranilor („Familia lăptăresei", „Masa ţăranilor") şi tablouri cu teme mitologice şi religioase, caracterizate prin simplitatea atitudinilor şi fineţea tonurilor. **Mathieu L.** (1607-1677). Scene mitologice („Venus în atelierul lui Vulcan") şi de gen din viaţa nobilimii („Corpul de gardă", „Jucătorii de table"). Interpret delicat al scenelor cu copii („Lecţia de dans").

LENARD, Philipp Eduard Anton von (1862-1947), fizician german. Cercetări asupra gazelor ionizate, fotoelectricităţii, fosforescenţei şi radiaţiilor catodice *(radiaţiile L.)*. A demonstrat că electronii pot străbate straturi relativ groase de substanţă solidă, dovedind structura lacunară a atomilor. În cercetările sale a utilizat un tub de raze catodice. Premiul Nobel pentru fizică (1905).

LENAU, Nikolaus (pe numele adevărat *Nikolaus Niembsch von Strehlenau*) (1802-1850, n. Ciata, azi Lenauheim, jud. Timiş), poet austriac. Reprezentant al romantismului german. Lirică marcată de pesimism („Poezii"), poeme dramatice („Faust") şi epice („Albigenzii").

LENAUHEIM, com. în jud. Timiş, situată în C. Timişului; 5 829 loc. (2008). Produse alim. Creşterea bovinelor (**L.** şi Grabaţ) şi a ovinelor (Grabaţ). În satul **L.** (numit înainte de 1920 *Ciata* şi menţionat documentar în 1482) se află muzeul memorial „Nikolaus Lenau", un han de poştă (sec. 18), biserica romano-catolică Sf. Tereza (1778) şi statuia poetului Nikolaus Lenau, realizată de sculptorul Bella Radnay.

LENBACH, Franz von (1836-1904), pictor german. Excelează ca portretist prin autenticitatea şi precizia caracterizării („Bătrânul orb", „Bismarck", „Wagner", „Eleonora Duse").

LENCLOS, Anne (zisă Ninon de ~) (1620-1705), scriitoare franceză. Autoare a unor „Scrisori" şi povestiri („Cocheta răzbunată"). Salonul ei literar a fost frecventat de Racine, La Rouchefoucauld, Molière ş.a.

LENDL, Ivan (n. 1960), tenisman ceh. Stabilit în S.U.A. (1992). Câştigător al turneelor de la Roland-Garros (1984, 1986 şi 1987), de la Flushing Meadow (1985, 1986 şi 1987) şi al jocurilor internaţionale ale Australiei (1989, 1990).

LÉNE (< sl.) s.f. Lipsă a dorinţei (şi a voinţei) de a munci; inactivitate, trândăvie; indolenţă.

LÉNEŞ, -Ă (< *lene,* 2 după fr., germ.) adj., s.m. **1.** Adj. (Şi subst.) Cuprins de lene, căruia nu-i place să muncească; trândav. ✦ Fig. Încet, domol. **2.** (ZOOL.) S.m. Mamifer din ordinul *Edentate* fitofag; adaptat la viaţa arboricolă. Se cunosc două genuri: **l.** cu două degete (*Choloepus*) şi **l.** cu trei degete (*Bradypus*). Foarte puţin mobil, stă atârnat de crengile copacilor. Trăieşte în pădurile tropicale din America de Sud. Sin. *tardigrad* **(3)**.

LENEVÍ (< sl.) vb. IV intranz. A fi inactiv, a pierde vremea. ✦ Refl. A deveni leneş, a fi cuprins de lene.

LENI, Paul (1885-1929), regizor german de teatru şi film. Exponent al producţiei cinematografice expresioniste din epocă („Scara de serviciu", „Cabinetul figurilor de ceară"). Stabilit în S.U.A. (1926), a realizat filme de groază şi suspans, considerat unul dintre pionierii genului („Castelul fantomelor", „Omul care râde").

LENICA, Jan (1928-2001), grafician şi arhitect polonez. Afişe expresive consacrate unor filme („Salariul groazei", „Mandy", „Rio Escondido"). Pelicule de desen animat, desene satirice, ilustraţii.

LENIN (Ulianov), Vladimir Ilici (1870-1924), om politic rus. A participat la crearea „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare" (1895). Arestat şi închis (1895), apoi deportat în Siberia (1897-1900), a emigrat în Elveţia (1900), unde a întemeiat ziarul „Iskra". La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. (1903), a pus bazele partidului comunist al bolşevicilor. După înfrângerea revoluţiei (1905-1907), a emigrat din nou. La începutul revoluţiei în Rusia, a revenit la Petrograd (apr. 1917) şi a elaborat „Tezele din aprilie". Preşedinte al guvernului sovietic (Consiliul Comisarilor Poporului) (1917-1924) de numele lui **L.** fiind legate primele decrete ale Puterii sovietice („Decretul asupra păcii", „Decretul asupra pământului"). **L.** a recurs la aplicarea, pe scară largă, a violenţei şi cruntei represiuni împotriva forţelor politice de opoziţie, a clerului şi intelectualilor (arestări, execuţii, luări de ostatici). A iniţiat crearea *Internaţionalei a III-a, Comuniste* (1919). Adept al ideilor lui Marx şi Engels, **L.** a militat pentru crearea „partidului de tip nou", în jurul unui nucleu al „revoluţionarilor de profesie". După instaurarea puterii sovietice din octombrie şi Războiul civil, în Rusia s-a declanşat o puternică criză economică şi politică, relevată de răscoala marinarilor din Kronstadt, susţinători, până atunci, ai puterii sovietice, ceea ce l-a determinat pe **L.** să renunţe la „comunismul de război", hotărând înlocuirea acestuia cu *N.E.P.*-ul. În nov. 1922, **L.** s-a îmbolnăvit grav (hemiplegie), iar din luna dec. nu a mai luat parte la activitatea politică. Lucrări: „Ce-i de făcut", „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului".

LENINABAD v. **Hodjent.**

LENINAKAN v. **Kumairi.**

LENINGRAD 1. V. **Sankt-Peterburg. 2. Bătălia de la ~** (10 iul. 1941-9 aug. 1944), luptă în care trupele germane, înfrângând rezistenţa trupelor sovietice (iul.-sept. 1941), au reuşit să ajungă la periferia oraşului **L.** şi la L. Ladoga, întrerupând orice legătură a oraşului cu restul ţării. În cursul celor 900 de zile cât a durat blocada, aprovizionarea armatei şi a populaţiei s-a făcut peste L. Ladoga („Drumul vieţii"). La 11 ian. 1943, blocada a fost străpunsă şi înlăturată definitiv la 27 ian. 1944. În cursul lunii mart., trupele germane au fost respinse, iar în urma ofensivei sovietice de la Vîborg şi Svirsk-Petrozavodsk (iun.-aug. 1944) au fost înfrânte şi trupele finlandeze.

LENINSK v. **Petrodvoreţ.**

LENJEREÁSĂ (< *lenjerie*) s.f. Persoană care confecţionează articole de lenjerie.

LENJERÍE (< fr.) s.f. Rufe de corp sau de pat din bumbac, mătase şi fire sintetice.

LENKISCH, Ştefan (1900-1991, n. Vatra Dornei), regizor român pentru teatrul de păpuşi şi marionete. Stabilit în Germania (1987). Spectacole la Teatrul Ţăndărică din Bucureşti şi în străinătate (Suedia, Belgia, Danemarca, Ungaria, Egipt).

LENNON, John Winston (1940-1980), cântăreţ, instrumentist şi compozitor britanic de rock. Rezident în S.U.A. (1975). Lider al formaţiei *The Beatles*. După destrămarea formaţiei, în 1970, îşi continuă cariera solistică, în mare parte alături de soţia lui, Yoko Ono (7 albume solo, printre care „Imagine"). Asasinat.

LENNOX, Annie (n. 1954), cântăreaţă britanică de rock. Parteneră a lui Dave Stewart în cadrul grupului Eurythmics, se lansează în versiune solo cu „Diva" (1992).

LENOIR, Étienne (Jean-Joseph) (1822-1900), inginer francez. Inventator (1860) al primului motor cu combustie internă, în doi timpi şi cu aprindere electrică; a realizat (1863) primul automobil echipat cu un motor cu gaz. A mai inventat semnalizarea la căile ferate şi o frână electromagnetică pentru trenuri (1855).

LE NÔTRE, André (1613-1700), arhitect francez. Creatorul stilului francez în peisagistică, bazat pe largi perspective evidenţiate prin cursuri şi ochiuri de apă. A realizat planurile pentru parcurile de la Versailles, Tuileries, Saint-Cloud.

LENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se face sau acţionează cu încetineală; încet, domol.

LENTICÉLĂ (< fr.; {s} lat. *lent-* „bob, linte") s.f. Por din scoarţa arborilor şi arbuştilor prin care se face schimbul de gaze între părţile interne ale tulpinii şi atmosferă.

LENTICULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De forma unei lentile. **2.** (ANAT.) *Nucleu l.* = aglomerare de substanţă cenuşie aparţinând corpilor striaţi. *Os l.* = osişor al urechii medii care se articulează pe nicovală **(2).**

LENTÍGO (< fr.; {s} lat. *lentigo* < *lens, lentis* „linte") s.n. (MED.) Mic nev pigmentar, plan sau reliefat, ce apare mai ales pe faţă, mâini sau gât. Este o leziune benignă cauzată de creşterea numărului de melanocite; aluniţă.

LENTÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** Piesă optică transparentă, de forma unui disc, având cel puţin una dintre suprafeţe curbată; poate produce convergenţa sau divergenţa razelor de lumină care o străbat; se utilizează în construcţia lupelor, ochelarilor, microscopului etc. ✧ *L. electronică* = dispozitiv format din sisteme de electrozi *(l. electrică)* sau din combinaţii de magneţi *(l. magnetică)*; serveşte la focalizarea fasciculelor de electroni şi se utilizează în construcţia microscopului electronic. **2.** Inel metalic care etanşează, prin strângere, legătura dintre o ţeavă şi altă ţeavă, sau un perete al unui recipient. **3.** (MED.) *L. de contact* = **l.** fină aplicată direct pe globul ocular în dreptul irisului, pentru corectarea vederii. *L. intraoculară* = implant intraocular destinat înlocuirii cristalinului. 4. (ZOOL.) Porţiunea modificată a corneii din fiecare element al ochiului compus (ex. la insecte). ✦ Celule modificate ale organului luminiscent la unii peşti abisali.

LÉNTO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Mişcare lentă, rară, între *largo* şi *adagio.* ✦ (Substantivat, n.) (Parte dintr-o) compoziţie muzicală concepută în această mişcare.

LENŢEŞTI, localit. situată în apropiere de Cernăuţi, unde, la 29 oct. 1497, o mică oaste moldovenească, condusă de vornicul Boldur, a învins un detaşament polon venit în ajutorul regelui Ioan Albert, care invadase Moldova.

LENZ, Heinrich Friedrich Emil (pe numele adevărat *Emil Hristianovici*) (1804-1865), fizician şi electrotehnician rus de origine germană. A studiat fenomenul inducţiei electromagnetice (1833), stabilind sensul curentului indus *(regula lui L.)* şi efectul caloric al curentului electric *(efectul Joule-L.)*.

LENZ, Jakob Michael Reinhold (1751-1792), scriitor german. Promotor al mişcării „Sturm und Drang". Drame sociale („Soldaţii"). Novator al tehnicii dramatice.

LENZ, Siegfried (n. 1926), prozator german. Romane despre condiţia individului în era dezumanizării („Modelul").

LEOÁICĂ (< *leu*) s.f. Femela leului.

LEOÁRCĂ (< *liur,* înv., „vin slab, apos") adj. invar. Foarte ud, plin de apă.

LEOBEN, oraş în centrul Austriei (Styria); 25,8 mii loc. (2001). Expl. de cărbuni. Universitate. Biserica Maria am Waasen (sec. 12), cu vitralii, şi biserica iezuită (1660-1665), în stil baroc. Menţionat ca aşezare sub numele de *Liupina* (904). Aici a fost semnat (18 apr. 1797) tratatul preliminar de pace franco-austriac de la *Campo Formio.*

LEOCHARES (sec. 4 î.Hr.), sculptor grec. A lucrat, împreună cu Scopas, la decoraţia sculpturală a Mausoleului din Halicarnas (350 î.Hr.). I se atribuie „Apolo din Belvedere" şi „Ganimede răpit de vultur". Din însărcinarea lui Filip II al Macedoniei, a realizat un grup statuar al familiei regale, instalat la Olimpia.

LEÓN, reg. istorică în NV Spaniei, cuprinzând comunităţile autonome León, Zamora şi Salamanca. Invadată de arabi (sec. 8). Pentru a se opune acestora, la începutul sec. 10, s-a unit cu Galicia şi Asturiile. Ca urmare a testamentului regelui Alfonso III cel Mare, fiul său Garcia I a primit ca moştenire regatul **L.** (911), având drept cap. Oviedo (914), şi, ulterior, Leónul (924). L. şi

Vladimir Ilici Lenin

John Lennon

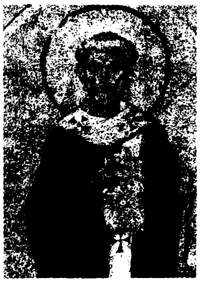

Leon I cel Mare (detaliu dintr-o miniatură)

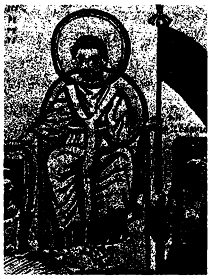

Leon III (detaliu dintr-o miniatură)

Leon X (detaliu dintr-o pictură de Rafael)

Ruggero Leoncavallo

Dimitrie Leonida

Castilia au format temporar un regat (1037–1065 şi 1070–1157), unindu-se definitiv în 1230.

LEÓN 1. Oraş în NV Spaniei; 130,9 mii loc. (2001). Expl. de antracit. Ind. metalurgică, chimico-farmaceutică. Monumente: biserica San Isidoro (sec. 11–12), catedrala Santa Maria (1199), în stil gotic, mănăstirea San Marcos (sec. 16), azi muzeu, Domul (sec. 13). **2.** Oraş în centrul Mexicului; 1,13 mil. loc. (2000). Ind. textilă, a piel. şi încălţ., chimică, a cimentului şi alim. Artizanat. Numele complet: *León de los Aldama*. **3.** Oraş în Nicaragua; 123,9 mii loc. (2002). Fabrici de mobilă, de produse chimice, de prelucr. a pieilor şi a produselor agricole. Universitate (1804). Fundat în 1524 cu numele *Santiago de los Caballeros de Léon*. Distrus în mare parte, în 1609, de erupţia vulcanului Momotombo şi de cutremur; refăcut (1610). Până în 1855 a fost cap. ţării.

LEON, numele a 13 papi. Mai importanţi: **1. L. I cel Mare** (440–461). A afirmat primordialitatea Bisericii romane; adversar al *monofizismului* şi *maniheismului*. În anul 452 l-a convins pe Attila să renunţe la expediţia asupra Romei, iar în 455 a obţinut de la Genseric, conducătorul vandalilor, salvarea vieţii locuitorilor Romei. Sanctificat. 2. **L. III** (795–816). Aflat în conflict cu nobilimea romană, s-a refugiat la Curtea lui *Carol cel Mare*, pe care l-a încoronat ca împărat al Occidentului (800). Sanctificat. **3. L. IV** (847–855). Angajat în lupta împotriva invaziei sarazinilor, a fortificat zidurile oraşului. Sanctificat. 4. **L. IX** *(Bruno conte de Egisheim-Dagsburg)* (1049–1054). În vremea pontificatului său, Papalitatea a devenit centrul de referinţă al Europei Occidentale şi a avut loc *Marea schismă* (1054). Sanctificat. **5. L. X** *(Giovanni de Medici)* (1513–1521). Fiul lui Laurenţiu Magnificul. A încheiat cu Francisc I, regele Franţei, Concordatul de la Bologna (1516). A făcut din Roma centrul cultural al Europei, iar din Papalitate o importantă putere politică. L-a excomunicat pe Martin Luther (1521). Protector al artelor şi ştiinţelor. **6. L. XIII** *(Gioacchino Vincenzo Raffaelo Luigi Pecci)* (1878–1903). A promulgat enciclica *Rerum novarum* (1891), document de bază privind poziţia Bisericii catolice în problemele sociale şi politice. A deschis arhivele Vaticanului pentru cercetări.

LEON, numele a şase împăraţi bizantini. Mai importanţi: **1. L. III Isaurianul** (717-741). Victorios asupra arabilor (care asediau Constantinopolul, 717-718, şi la Akroïnon, 739). A reorganizat armata şi finanţele; a publicat Codul civil numit *Ecloga*. Prin edictele din 726/730, a interzis cultul icoanelor, ceea ce a declanşat mişcarea iconoclastă. **2. L. V Armeanul** (813–820). Salvator al Constantinopolului în faţa atacului bulgar (813). În vremea sa a reizbucnit mişcarea iconoclastă. Asasinat în biserica Sfânta Sofia de partizanii lui Mihail de Amorion. **3. L. VI Filozoful (sau Înţeleptul)** (886–912, coîmpărat, împreună cu fratele său Alexandru). În timpul domniei lui, Bizanţul a suferit o grea înfrângere în luptele cu bulgarii (896) şi a pierdut Sicilia în favoarea arabilor (902). A desăvârşit, prin lucrarea sa „Basilicalele" (887–893), opera legislativă a lui Vasile I.

LEÓN, Fray Luis de (1527-1591), scriitor catalan. Călugăr din Ordinul augustinilor. Întemniţat de Inchiziţie (1572–1576). Creaţie poetică renascentistă, cu caracter meditativ şi religios („Sălaşul ceresc"). Tratate de exegeză în proză („Numele lui Hristos"). Traduceri din „Biblie", poeţii elini, latini şi italieni.

LEON, Gheorghe N. (1888–1949, n. Iaşi), economist şi finanţist român. Liberal. Director al revistei „Analele economice şi statistice". Ministru al Economiei Naţionale (iul.-nov. 1940). Contribuţii în domeniile financiar şi monetar („Problema financiară şi chestiunea banului", „Capitalul naţional şi capitalul internaţional"). Arestat, a murit în închisoarea de la Aiud.

LEON, Nicolae (1862–1931, n. Botoşani), zoolog român. Elev al lui E. Haeckel. Întemeietorul cercetărilor româneşti de parazitologie – a descoperit glandele salivare ale ţânţarului, contribuind astfel la lupta împotriva malariei.

LEONARD, Nicolae (Nae L.) (1886–1928, n. Galaţi), tenor român. Supranumit „prinţul operetei româneşti". Roluri principale în „Pericola", „Liliacul", „Văduva veselă" ş.a. Înregistrări pentru disc.

LEONARD, Ray Charles (supranumit *Ray Sugar*) (n. 1956), boxer american. Campion olimpic la categoria 63,5 kg (Montreal, 1976). După 1979 a trecut la profesionism, devenind campion mondial la mai multe categorii (1980–1990).

LEONARDESCU, Constantin (1846–1907, n. Craiova), filozof român. Membru al „Junimii". Lucrări de psihologie şi estetică influenţate de pozitivism şi evoluţionism („Principii de psihologie", „Principii de filozofia literaturei şi a artei").

LEONARDI, Petru (1936–1966, n. Chişinău), balerin român. Solist al Teatrului de Operă şi Balet din Chişinău. Roluri memorabile în „Antoniu şi Cleopatra", „Giselle", „Frumoasa adormită", „Lacul lebedelor".

LEONARDO (FIBONACCI) v. Fibonacci.

LEONARDO DA VINCI (1452–1519), pictor, sculptor, arhitect, inventator şi umanist italian. Întruchipare a tipului de „om universal" al Renaşterii. Picturi pătrunse de un adânc umanism, pline de poezie şi de mister: portrete („Mona Lisa" sau „Gioconda", „Doamna cu hermina", „Buna Vestire"), compoziţii („Sf. Ieronim în pustie", „Madona în grotă"), picturi murale („Cina cea de taină", „Bătălia de la Anghiari"). Desene, unele artistice (schiţe, ca celebrul său „Autoportret", studii de expresie cum sunt „Portretele groteşti" sau lucrări definitive), altele cu caracter ştiinţific. Ca sculptor, a realizat statuia ecvestră a lui Francesco Sforza (neturnată în bronz). A lăsat un mare număr de schiţe şi proiecte de arhitectură şi urbanistică (proiectul unui oraş ideal în care a folosit cele mai noi soluţii arhitectonice şi inginereşti). Autorul unui celebru „Tratat despre pictură". Contribuţii şi anticipări în numeroase ramuri ale ştiinţei: mecanică, hidrotehnică, optică (primele experienţe pentru determinarea intensităţii luminii în funcţie de distanţă etc.), cosmologie, anatomie, botanică; a lucrat la construcţia unor aparate de zbor, formulând ideea paraşutei şi a elicopterului; a proiectat numeroase maşini (de săpat, tipografice etc.), cuptoare metalurgice etc.

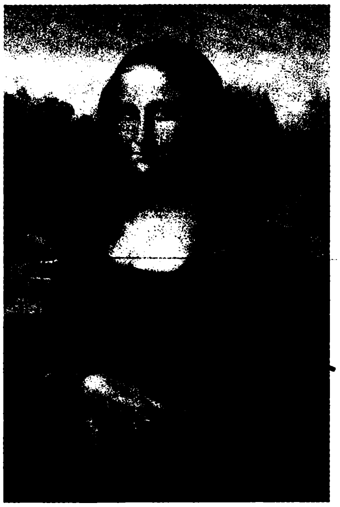

Leonardo da Vinci: „Mona Lisa"

LEONCAVALLO, Ruggero (1857–1919), compozitor italian. Iniţiator, alături de Mascagni, al *verismului*. Opere cu o dramaturgie solidă, având pronunţate accente lirice („Paiaţe").

LEON DIACONUL (sec. 10), cronicar bizantin. A participat, alături de împăratul Vasile II, la campania din 986 împotriva bulgarilor. Lucrarea sa „Istoria în 10 cărţi" cuprinde perioada anilor 959–976.

LEÓNE s.m. Unitate monetară în Sierra Leone.

LEONE, Giovanni (1908–2001), jurist şi om politic italian. Prim-min. (iun.–dec. 1963, iun.–dec. 1968). Preşedinte al statului (1971–1978).

LEONE, Sergio (1929–1989), regizor italian de film. Creator al genului „western spaghetti" şi demitizând figura legendară a gangsterului („Pentru un pumn de dollari", „A fost odată vestul").

LEONESCU, Vasile (1866–1927, n. Bucureşti), actor şi dramaturg român. Realizează creaţii de excepţie în „Ruy Bias", „Fedra", „Femeia îndărătnică".

LEONIDA (LEONIDAS), rege spartan (490–480 î.Hr.) A încercat, printr-o rezistenţă eroică, să oprească la *Termopile* invazia armatei persane în Grecia (480 î.Hr.). Atacat, pe la spate, de o formaţie duşmană condusă de trădătorul Efialte, a murit împreună cu cei 300 de hopliţi de sub comanda lui, moartea sa eroică devenind un simbol al spiritului de jertfă.

LEONIDA 1. Dimitrie (1883–1965, n. Fălticeni), inginer energetician român. A proiectat şi a condus lucrările de construire a centralei electrice Grozăveşti din Bucureşti şi a elaborat (1908) primul proiect de construcţie a unui baraj la Bicaz şi de amplasare a unei centrale hidroelectrice (proiect realizat în anii 1951–1960). Întemeietor al Muzeului Tehnic din Bucureşti (1908). 2. **Eliza L.-Zamfirescu** (1887–1973, n. Galaţi), inginer român. Soră cu **L. (1)**. Prima femeie inginer (1914) din România şi Europa. Lucrări despre bauxitele, cromitele şi pământurile colorate din România.

LEONIDAS din Rodos (sec. 2 î.Hr.), atlet grec. Celebru erou al Jocurilor Olimpice ale Antic. (după 164 î.Hr. a obţinut consecutiv 12 victorii la alergări).

LÉONIN (Magister Leoninus) (sec. 12), compozitor francez. Primul reprezentant al şcolii polifonice de la Notre-Dame din Paris. A compus „Magnus liber organi", colecţie de cântece religioase pentru întregul an liturgic.

LEONÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Privitor la leu^1; ca al leului. ✧ (DR.) *Clauză l.* = clauză a unui contract de societate civilă prin care unul/unii dintre asociați își stipulează câștigurile sau se scutesc de a participa la pierderile societății.

LEONOV, Aleksei Arhipovici (n. 1934), cosmonaut rus. Primul om care a efectuat o ieșire în spațiul cosmic (de pe nava Voshod-2, 1965).

LEONOV, Leonid Maksimovici (1899–1994), scriitor rus. Romane critice la adresa politicii staliniste („Bursucii", „Pădurea rusă").

LEONSKAIA, Elisabeta (n. 1945), pianistă rusă. Stabilită la Viena (1978). Carieră concertistică internațională. Rigoare interpretativă, precizie ritmică. Înregistrări (Brahms, Chopin, Mozart ș.a.).

LEONTIÁZIS (< fr.) s.n. Aspect al feței caracterizat prin prezența unor infiltrate masive, întretăiate de șanțuri naturale. Întâlnit în lepră, sifilis, elefantiazisul facial.

LEONTIEF, Wassily (1906–1999), economist american de origine rusă. A elaborat modelul „input-output (intrări-ieșiri)", și a fundamentat aplicarea tehnicii de analiză bazată pe acest model pentru înțelegerea mecanismelor interne ale unei economii și pentru realizarea unei politici economice adecvate („Analiza input-output", „Teoria interdependenței ramurilor economice"). Premiul Nobel pentru economie (1973).

LEON TOMȘA, domn al Țării Românești (1629–1632). A impus o politică fiscală apăsătoare și a favorizat clientela grecească adusă de el în țară. Prin așezământul din 15 iul. 1631, satisfăcea unele revendicări ale boierimii pământene. La 23 aug. 1631 a învins, lângă București, o oaste a boierilor pribegi.

LEONTOVICI, Mihail Aleksandrovici (1903–1981), fizician rus. Cercetări privind fizica statistică, programarea undelor radio, teoria antenelor. Din 1951, a condus cercetările teoretice în domeniul fizicii plasmei și de sinteză termonucleară controlată.

LEOPÁRD (< fr., lat.) s.m. (ZOOL.) Mamifer carnivor din fam. felide, având blana gălbuie cu rozete de pete negricioase (*Panthera pardus*). Este răspândit în Africa și în S Asiei. ✧ *Leopardul zăpezilor* = irbis. *L. de mare* = focă din reg. antarctică, de 3,5 m lungime și 380 kg, cu pete negre pe fondul gri al blănii *(Hydruruga leptomyx)*. Se hrănește cu pinguini sau foci tinere.

LEOPARDI, Giacomo (1798–1837), poet italian. Romantic prin structură, bazându-se pe o vastă erudiție, este autorul unei lirici de o muzicalitate particulară, de o densitate și o ținută clasică, precisă și clară („Cântece", „Către Silvia"). Eseuri, memorii, corespondență.

LEOPOLD, numele a doi împărați ai Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană: **L. I,** din dinastia de Habsburg, rege al Ungariei (1655–1705) și Boemiei (1656–1705) și împărat (1658–1705). A purtat două războaie (1661–1664 și 1683–1699) împotriva Imp. Otoman, cel din urmă încheiat prin Tratatul de Pace de la *Karlowitz* (1699). Organizator (în 1686) al *Ligii de la Augsburg* împotriva Franței. La 4 dec. 1691 a semnat *Diploma leopoldină.* A participat la Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei (1701–1714). **L. II,** din dinastia de Habsburg-Lotharingia, mare duce al Toscanei ca **L. I** (1765–1790), rege al Ungariei, Boemiei și împărat (1790–1792). În timpul lui a început lichidarea reformelor preconizate de împăratul Iosif II, fratele său. Lui i-a fost înaintat, în mart. 1791, *Supplex Libellus Valachorum.* Împreună cu Frederic Wilhelm II al Prusiei, a lansat Declarația de la *Pillnitz* (27 aug. 1791), chemând la reprimarea Revoluției Franceze.

Leopard

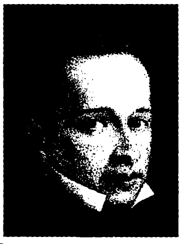
Giacomo Leopardi

Leopold I

LÉOPOLD, regi ai Belgiei din dinastia de Saxa-Coburg. Mai importanți: **1. L. II** (1865–1909). A acaparat numeroase terit. în bazinul fl. Congo, pe care le-a transformat în proprietate personală (recunoscută prin Conferința de la Berlin, 1884–1885); în 1908, în schimbul unor mari compensații, a transmis statului belgian „drepturile" sale asupra Congo-ului. **2. L. III** (1934–1951). După invadarea țării de către trupele germane (10 mai 1940), a semnat (27 mai) actul de capitulare necondiționată a Belgiei și s-a declarat prizonier de război. A abdicat în favoarea fiului său *Baudouin.*

LEOPOLD, Jan Hendrik (1865–1925), poet olandez. Lirică simbolistă. Poemul ermetic „Kheops".

LÉOPOLD II v. **Mai-Ndombe.**

LEOPOLDINA, denumire a Academiei germane a naturaliștilor, înființată în 1652, cea mai veche instituție științifică germană și una dintre primele academii din Europa. Denumită astfel după numele împăratului Leopold I.

LEOPOLDVILLE v. **Kinshasa.**

LEORDA, com. în jud. Botoșani, pe Sitna: 2 682 loc. (2008). În satul Mitoc se află biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1792–1794).

LEORDENI, com. în jud. Argeș, pe stg. râului Argeș; 5 917 loc. (2008). (în satul **L.**). Expl. de petrol. Produse alim. Iazuri și heleșteie pentru piscicultură și irigații. În satul L. se află casa memorială „Dinu Lipatti"; biserica Cuvioasa Parascheva (1750) în satul Ciulnița; biserica de lemn Nașterea Domnului (1781), în satul Glâmbocata-Deal.

LEORDINA, com. în jud. Maramureș, pe Vișeu; 2 544 loc. (2008). Centru de arhitectură populară (porți) și de port popular.

LEP (*L*arge *E*lectron *P*osition Collider), numele celei mai mari mașini de studiat particulele elementare, aflată la Geneva; în funcțiune din 1989.

LEPANTO, vechea denumire a orașului Návpaktos din Grecia, pe țărmul de N al G. Corint. – **Bătălia de la** ~, aici, în apropiere de **L.**, într-o mare bătălie navală, flota venețiano-spaniolă, cu sprijin din partea Papalității, condusă de Don-Juan de Austria, a înfrânt (7 oct. 1571) flota otomană, condusă de Ali pașa și Uluj Ali.

LEPĂDÁ (lat. *lapidare*) vb. I (Pop.) **I. 1.** Tranz. A lăsa (din mână), a da la o parte; a arunca. ✦ A-și scoate veșmintele, încălțămintea; a se dezbrăca. **2.** Tranz. absol. (Despre femei și despre femele) A avorta. **II.** Fig. **1.** Tranz. A lăsa undeva; a îndepărta, a alunga. **2.** Tranz. și refl. A părăsi ceva definitiv. **3.** Refl. A nu recunoaște.

LEPĂDÁRE (< *lepăda*) s.f. (REL.) Dezicere de diavol și de faptele sale, element al ritualului creștin al *botezului,* păstrat parțial și în protestantism.

LE PEN, Jean-Marie (n. 1928), om politic francez. Președinte al Frontului Național (din 1972), partid de extrema dreaptă. Președinte al grupului de dreapta al Parlamentului European (1984–2000).

LÉPEȘ, familie nobiliară maghiară din Transilvania. Mai importanți: **1. Gheorghe L.,** episcop catolic (1427–1442) al Transilvaniei. Pretenția sa de a i se plăti în monedă nouă dijmele (nestrânse intenționat timp de trei ani) a constituit cauza imediată a izbucnirii Răscoalei din 1437–1438; **2. Loránd L.,** vicevoievod (1415–1438) și guvernator (1444–1445) al Transilvaniei. Fratele lui L. **(1)**. A patronat în sept. 1437 coaliția dintre nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și fruntașii secuilor *(Uniunea de la Căpâlna).*

LEPEȘINSKAIA, Olga Vasilievna (n. 1916), balerină rusă. Interpretă de mare virtuozitate („Coppelia", „Cenușăreasa", „Călărețul de aramă").

LEPIDOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *lepid-* „solz, placă" + *lithos* „piatră") s.n. Mică bogată în litiu și fluor, care are culoarea roz sau albă; se utilizează la prepararea sărurilor de litiu. Principalul minereu de litiu.

LEPIDOPTÉR (< fr. {i}; {s} gr. *lepid-* „solz" + *pteron* „aripă") s.n. (ZOOL.) Ordin de insecte care cuprinde fluturii.

LEPIDUS, Marcus Aemilius (c. 90–12 î.Hr.), om politic roman. În 43 î.Hr. membru al celui de-al doilea triumvirat, împreună cu Marc Antoniu și Octavian August. Guvernator al provinciilor din Africa, iar din 36 î.Hr., *pontifex maximus.*

LÉPINE, Pierre (1901–1989), medic francez. A realizat în cadrul Institutului Pasteur un tip de vaccin intramuscular contra poliomielitei.

LE PLAY, Pierre-Guillaume-Frédéric (1806–1882), inginer, economist și sociolog francez. Principal reprezentant al catolicismului social de tendință conservatoare și tradiționalistă. Inițiator al metodei monografice în sociologie, a efectuat anchete asupra vieții muncitorilor („Muncitorii europeni").

LEPONTINI, Alpii ~, grup de munți în Alpi, la granița Elveției cu Italia, la E de pasul Simplon (c. 130 km). Alt. max.: 3 552 m (Monte Leone). Străbătut de șosele și c.f. prin pasurile Simplon și St. Gothard.

LÉPRĂ (< ngr.) s.f. **1.** Boală infecțioasă cronică, cu localizare cutanată și viscerală, provocată de un bacil acidorezistent, numit *Mycobacterium leprae* sau *bacilul Hansen.* Endemică în numeroase țări tropicale sau subtropicale (America de Sud și Centrală, Africa, Asia). În România, aproape total eradicată. ✦ Fig. Racilă, plagă. **2.** Om fără scrupule; ticălos.

LEPROMÍNĂ (< fr.) s.f. Extract preparat din țesuturile leproase, folosit ca antigen specific în testele cutanate pentru diagnosticarea leprei.

LEPROZERÍE (< fr.) s.f. Loc unde sunt internați și izolați bolnavii de lepră pentru a fi tratați și a se împiedica infectarea persoanelor sănătoase.

LEPSIUS, Karl-Richard (1810–1884), egiptolog german. Expediții științifice în Egipt și Sudan (1843–1845; 1866). Director al Bibliotecii Regale din Berlin (1873). Întemeietor al egiptologiei moderne („Cronologia Egiptului", „Monumente egiptene și etiopiene").

LEPTO- (< fr.; {s} gr. *leptos* „subțire") Element de compunere cu sensul „subțire", „delicat", cu care se formează substantive și adjective.

LEPTOCEFALÍE (< fr.; {s} *lepto-* + gr. *kephale* „cap") s.f. Micșorare anormală a cutiei craniene.

LEPTODACTÍL, -Ă (< fr.; {s} *lepto-* + gr. *daktylos* „deget") adj. (Despre persoane) Caracterizat prin subțierea anormală a degetelor de la mâini sau de la picioare.

LEPTODÓNT, -Ă (< fr.; {s} *lepto-* + gr. *odous* „dinte") adj. Având dinți anormali de subțiri.

LEPTOGENEZĂ („Mica Geneză"), scriere palestiniană de la sfârșitul sec. 2 î.Hr., în care sunt prelucrate unele fragmente din cărțile lui Moise; importantă pentru evidențierea modului de gândire israelit precreștin.

LEPTÓN (< germ., fr. {i}; {s} gr. *leptos* „mic") s.m. **1.** (În Grecia antică) Unitate monetară foarte mică. **2.** (FIZ.) Denumire dată particulelor elementare ușoare (ex. electronul, neutrinul etc.).

LEPTOSÓM (< fr. {i}; {s} *lepto-* + gr. *soma* „corp") s.m. (ANAT.) Longilin.

LEPTOSPÍRĂ (< fr. {i}; {s} *lepto-* + gr. *speira* „buclă") s.f. Gen de bacterii din fam. spirochetelor, în formă de filament spiralat, terminat la ambele capete cu câte un cârlig, foarte răspândite în natură. L. sunt patogene pentru om şi animale, producând boli ca leptospiroza icterohemoragică, febra de nămol etc.

LEPTOSPIRÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală infecţioasă a omului şi a animalelor, produsă de leptospiră. La om contaminarea se face îndeosebi prin scăldat în râuri şi lacuri.

LEPUÍ vb. IV tranz. A executa o lepuire.

LEPUÍRE (< *lepui*) s.f. Netezire avansată a suprafeţelor pieselor metalice cu granule abrazive foarte fine, în suspensie într-un lubrifiant, într-o pastă etc., folosind dispozitive speciale (maşini de lepuit).

LER interj. Cuvânt servind ca refren în colinde.

LERAY, Jean (1906–1998), matematician francez. Contribuţii în topologia algebrică, analiza funcţională, teoria ecuaţiilor diferenţiale integrale cu derivate parţiale („Teoria punctelor fixe şi aplicaţiile sale în analiză", „Topologie şi ecuaţii funcţionale"). M. de onoare al Acad. Române (1991).

LERESCU 1. Emil (1926–2004, n. Piteşti), compozitor român. Muzică vocală şi corală, de teatru, vocal-simfonică. **2. Sorin L.** (n. Craiova, 1953), compozitor român. Fiul lui L. (1.) Fondator al ansamblului de muzică contemporană „Traiect" (1982) şi al festivalului „Întâlnirile muzicii noi" de la Brăila. Lucrări camerale, simfonice, opera *Urmuzica*.

LEREŞTI, com. în jud. Argeş, pe cursul superior al Râului Târgului; 4 860 loc. (2008). Hidrocentrale în satele L. şi Voineşti. Muzeu etnografic în satul L.

LE RICOLAIS, Robert (1894–1977), inginer şi arhitect francez. Stabilit în S.U.A. (1951). Unul dintre inventatorii structurilor spaţiale; a experimentat procedee de construcţie bazate pe triangulaţie tridimensională (structura bisericii Saint-Wandrille din Belleville-en-Caux). A brevetat sistemul de transport în comun cu vehicule suspendate pe o singură şină „Skyrail" (1968).

LÉRIDA (LLEIDA), oraş în NE Spaniei (Catalonia); 112,2 mii loc. (2001). Produse chimice, textile, sticlărie şi alim. Universitate (1300). Monumente: Catedrala veche (1203–1278), în stilul tranziţiei de la romanic la gotic; Catedrala nouă (1761–1781), în stil neoclasic; biserica San Lorenzo (sec. 13–14); palatul La Pahería (sec. 13); castelul La Alcazaba. Denumirea romană *Ilerola*. Aici Cezar a înfrânt legiunile lui Pompei din Hispania (49 î.Hr.). Cucerit de mauri (713), care i-au dat numele de *Lareda* sau *Lerita*, a fost recucerit de Ramón Berenguer IV al Aragónului (1149).

LERMONTOV, Mihail Iurievici (1814–1841), poet romantic rus. Poeme epico-lirice („Fugarul", „Demonul"); meditaţii pe tema condiţiei artistului, a surghiunului şi a morţii („Te apasă greu urâtul"); proză romantică şi de investigaţie psihologică („Un erou al timpului nostru"); drame satirice („Mascarada"). A murit într-un duel.

LEROUX, Gaston (1868–1927), ziarist şi romancier francez. Creatorul celebrului detectiv Rouletabille („Misterul camerei galbene", „Parfumul doamnei în negru", „Fantoma de la Operă") şi al personajului Chéri-Bibi, un evadat cu suflet mare („Chéri-Bibi şi Cécily", „Lovitura de stat a lui Chéri-Bibi"). Ecranizări.

LEROUX, Maurice (1923–1992), dirijor şi compozitor francez. Carieră internaţională de dirijor, axată pe muzica veche şi pe cea contemporană. Lucrări camerale, orchestrale, balete, muzică de scenă şi, mai ales, de film. Producător de emisiuni de televiziune („Arcana").

LE ROY LADURIE, Emmanuel (n. 1929), istoric francez. Administrator general al Bibliotecii Naţionale (1987–1994). Studii de metodologie a cercetării istorice; pionier al studiului culturii materiale („Istoria climatului după anul o mie", „Banul, dragostea, moartea în ţinutul Oc").

Mihail I. Lermontov

Alain René Lesage

LESAGE, Alain René (1668–1747), scriitor francez. Precursor al romanului realist francez („Diavolul şchiop", „Gil Blas de Santillana"); comedii satirice („Crispin, rival al stăpânului său").

LESBIANÍSM s.n. Relaţii sexuale între persoane de sex feminin; poate fi manifestare a unei deficienţe sexuale remediabilă prin tratament endocrin. Sin. *safism, tribadism*.

LESBOS (LÉSVOS, MITILÍNI sau MYTILENE), ins. grecească în partea de E a M. Egee, lângă coasta de V a Asiei Mici; 1,6 mii km^2. Zăcăminte de magneziu, barită, plumb, crom. Expl. de marmură; izv. termale. Locuită din Epoca Bronzului. Pe la 1050 î.Hr., etolienii au întemeiat oraşul Mytilene, care a fost disputat de atenieni, persani şi spartani (sec. 6–4 î.Hr.). Cucerită de romani (196 î.Hr.), bizantini (1204), care au folosit-o ca loc de exil; din 1354, sub dominaţie genoveză şi, ulterior, otomană (1462–1911), când a intrat în componenţa statului elen.

LESCAZE, William (1896–1969), arhitect american de origine elveţiană. Reprezentant al funcţionalismului, a contribuit la crearea unui stil de arhitectură modernă (Pavilionul aeronautic la Expoziţia universală – la New York, Longfellow Building – la Washington).

LESCOT, Pierre (c. 1515–1578), arhitect renascentist francez. Principal exponent al clasicismului parizian (Hôtel de Ligneris, azi Muzeul Carnavalet). A colaborat cu sculptorul J. Goujon la refacerea aripii de SV a Palatului Luvru („Fântâna inocenţilor", „Sala cariatidelor", „Curtea pătrată" – capodopera sa).

LESKIEN, August (1840–1916), lingvist şi filolog german. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene. S-a ocupat mai ales de slavistică („Gramatica limbii sârbo-croate").

LESKOV, Nikolai Semionovici (1831–1895), scriitor rus. Proză psihologică („Soborenii") şi umoristică („Izgonitorul diavolului").

LÉSNE (< bg.) adv. Cu uşurinţă; uşor.

LESNEA, George (1902–1979, n. Iaşi), poet român. Lirică de formulă tradiţionalist-sentimentală, meditativă („Treptele anilor"). Traduceri din Esenin, Lermontov, Puşkin.

LESOTHO (Regatul ~), stat în S Africii, în bazinul superior al fl. Orange, situat ca o enclavă în Africa de Sud; 30,35 mii km^2; 1,86 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: seSotho şi engleza. Religia: creştină 80% (catolici, protestanţi, anglicani), animistă 20%. Cap.: *Maseru*. *Relief* alcătuit din podişuri vulcanice înalte, în V, dispuse în trepte, şi m-ţii înalţi Drakensberg, care culminează în vf. Thabana-Ntlenyana (3 482 m). *Climă* temperat-continentală. Străbătut de cursul superior al fl. Orange. Economie bazată pe agricultură. Expl. de diamante. Ind.: prelucr. lemnului, textilă, încălţ. Se cresc extensiv mai ales ovine şi caprine, dar şi bovine, cabaline. Se cultivă: grâu, porumb, sorg, leguminoase, fructe. Moneda: 1 loti (plural maloti) = 100 lisente. – *Istoric*. Locuit în vechime de boşimani, L. este populat la începutul sec. 19 de triburi basuto (de origine bantu), refugiate aici în sec. 17 şi 18 din faţa invaziei triburilor zuluse. La mijlocul sec. 19, populaţia indigenă a încercat, sub conducerea regelui Moshoeshoe I (1838–1870), să se opună expansiunii bure. În 1868, terit. a devenit protectorat britanic sub denumirea de *Basutoland*, trecut în 1871 sub controlul Coloniei Capului, din 1884 administrat direct de guvernul britanic. Marea Britanie a inclus (1910) Basutolandul în Uniunea Sud-Africană. Intensificarea mişcării de eliberare naţională a determinat Marea Britanie să acorde, treptat, autonomie internă prin Constituţiile din 1959 şi 1964. În 1965 Basutolandul

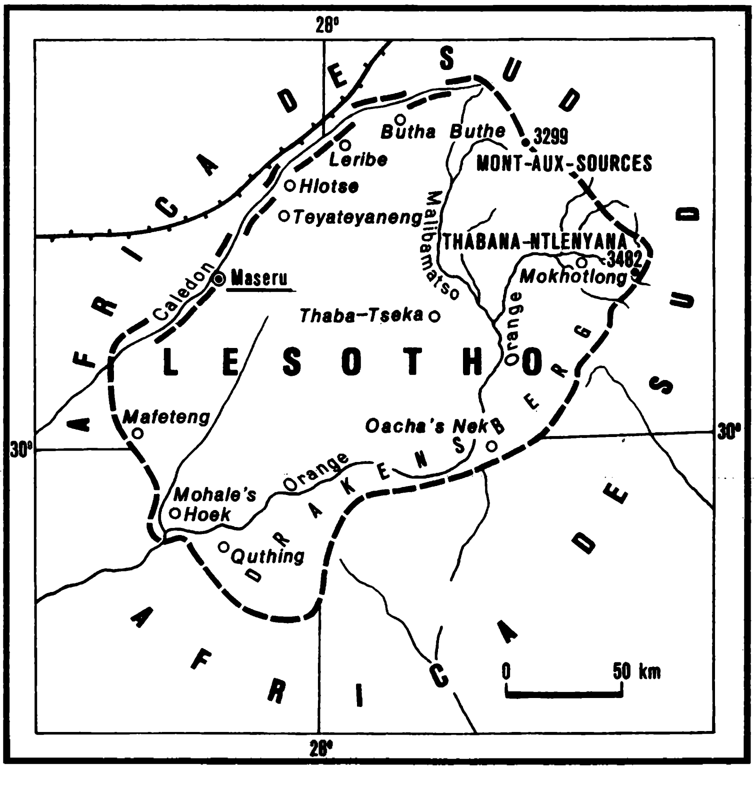

obține autonomie internă, iar la 4 oct. 1966 se proclamă, sub actuala denumire, regat independent în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (17 oct. 1966). Cea mai mare parte a locuitorilor lucrează în minele din Africa de Sud. *Moshoeshoe II* devine suveran al noului stat independent. Disputele dintre acesta și premierul Leabua Jonathan (1966–1986), care dorea o sporire a prerogativelor sale, creează o situație tensionată, caracterizată prin instabilitate politică. După renunțarea la tron în favoarea fiului său Letsie III (1990), în **L.** sunt organizate (1993) primele alegeri parlamentare libere, câștigate de Ntsu Mokhehle, care devine șef al guvernului, eveniment care evidențiază revenirea la o viață democratică. Revenit la putere (1995), fostul suveran moare (1996) într-un accident, Letsie III fiind reîncoronat oficial (7 febr. 1996). Disputa dintre parlamentari și opoziție pe tema alegerilor parlamentare (1998) culminează cu izbucnirea unei rebeliuni militare, făcând necesară, la cererea autorităților din **L.**, intervenția militară a Republicii Africa de Sud și Botswana pentru restabilirea ordinii. Sărăcia și flagelul SIDA, afectează 24% din populația adultă din **L.** Monarhie ereditară constituțională.

LÉSPEDE s.f. Placă de piatră, poligonală, de dimensiuni mari, folosită la pavarea interioarelor de palate, biserici, a aleilor etc. ✧ *L. funerară* = placă de piatră care acoperă mormintele.

LESPEZI 1. Vârf în partea centrală a m-ților Făgăraș. Alt.: 2 522 m. Cunoscut și sub numele de *Călțun*. 2. Com. în jud. Iași, situată pe ambele maluri ale Siretului; 6 028 loc. (2008). Expl. de balast. Centru de ceramică populară. Iarmaroc anual (la 20 iul.).

LESSEPS, Ferdinand Marie, viconte de ~ (1805–1894), diplomat și om de afaceri francez. Consul la Cairo (1833–1838). A înființat Compania internațională a Canalului Suez (1854), iar între 1859 și 1869 a dirijat lucrările de construcție a acestui canal. Din 1880, conducător formal al societății pe acțiuni pentru construcția Canalului Panamá, care a dat faliment în 1889.

LESSING, Doris May (n. 1919), scriitoare engleză. Proze scurte și romane pe teme social-politice („Copiii violenței", „Carnetul de aur").

LESSING, Gotthold Ephraim (1729–1781), scriitor și filozof german. Reprezentant al iluminismului. Eseuri asupra principiilor dramei, înnoind construcția și tehnica dramatică („Scrisori privind literatura cea mai nouă"), pe care le va ilustra în tragediile sale („Minna von Barnhelm", „Emilia Galotti", „Nathan înțeleptul"). Estetică („Laocoon sau despre granițele picturii și ale poeziei").

LEST (< fr.) s.n. Greutate suplimentară (apă, nisip, plumb etc.) încărcată pe o navă de apă sau aeriană pentru a-i mări stabilitatea; balast. ✦ Fig. Lucru nefolositor, inutil, împovărător.

LESTER, Richard (n. 1932), regizor american de film. Își desfășoară activitatea în Marea Britanie. Filme caracterizate prin non-sens, simț ascuțit al ironiei și parodiei („Șpilul", „Un șoarece pe lună", „Toți pentru unul", „Superman II și III").

LE SUEUR, Eustache (1616 sau 1617–1655), pictor clasicist francez. Unul dintre fondatorii Academiei Regale de Pictură (1648). Decorații mitologice și alegorice pentru „Cabinetul muzelor" din Palatul Lambert (Paris) și ciclul de picturi cu subiecte religioase „Sf. Paul predicând în Efes", „Viața Sf. Bruno".

LESUEUR (sau LE SUEUR), Jean François (1760–1837), compozitor francez. Promotor al romantismului francez. Opere („Paul și Virginia"), cântece și imnuri revoluționare, oratorii, mise.

LÉSVOS v. Lesbos.

LESZCZYŃSKI, Stanisław, rege al Poloniei (1704–1709), cu sprijinul regelui Suediei Carol XII și, în 1733–1736, cu ajutorul regelui francez Ludovic XV, și duce al Lorenei (1738–1766). Revenirea sa a provocat Războiul pentru Succesiunea Poloneză (1733–1735), în urma căruia pierde tronul.

LEȘ (< tc.) s.n. Cadavru, hoit, stârv.

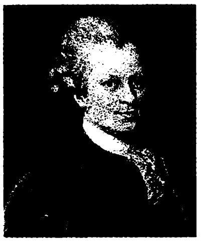

Gotthold E. Lessing

LEȘE, Grigore (n. 1954, sat Stoiceni, jud. Maramureș), muzician român. De formație academică și tradițională, instrumentist (fagot, tilincă, fluier, caval, percuție) și interpret vocal de folclor. Valorifică tehnici intonaționale arhaice, specifice Țării Lăpușului (ex.: horea cu „noduri" sau „în grumaz"). Turnee.

LEȘEÁSCĂ (< *leși*) adj. *Rață* ~ = rasă de rațe, de culoare neagră sau albă, crescută pentru producția de carne.

LEȘI (< ucr.) s.m. pl. (În Ev. Med., în Moldova) Nume dat polonilor.

LEȘÍE (lat. *lixiva*) s.f. **1.** Soluție alcalină obținută prin dizolvarea hidroxidului de sodiu sau de potasiu în apă sau prin fierberea cu apă a cenușii de lemn. **2.** Soluție alcalină care conține, pe lângă hidroxid de sodiu sau de potasiu, și substanțe de altă natură. Se obține în anumite procese industriale (ex. l. naftenice). ✧ *L. naftenică* = soluție de hidroxid de sodiu, care conține naftenați de sodiu, obținută prin neutralizarea unor produse petrolifere bogate în acizi naftenici. *L.-sulfat* = soluție de hidroxid de sodiu și sulfură de sodiu, folosită la fabricarea celulozei de lemn. *L. bisulfitică* (sau *sulfit*) = soluție obținută prin tratarea calcarului cu dioxid de sulf și apă, folosită la fabricarea celulozei din lemn. *L. sulfitică* = reziduu obținut la fabricarea celulozei din lemn. Se folosește la fabricarea alcoolului industrial, a drojdiei de bere etc.

LEȘÍN (< *leșina*) s.n. (MED.) 1. Scurtă pierdere a cunoștinței, caracterizată prin rărirea bătăilor inimii, a mișcărilor respiratorii, cauzată de scăderea bruscă și temporară a irigației cerebrale. 2. Senzație de slăbiciune provocată de foame, de sete etc.

LEȘU, com. în jud. Bistrița-Năsăud, situată la poalele m-ților Bârgău; 3 020 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului. Centru de cusături populare. Festival etnofolcloric anual „Rapsodia trișcarilor" (în sept.).

LETÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *letum* „moarte) adj. Care provoacă moartea. ✧ *Gene letale* = factori ereditari influențând astfel dezvoltarea individului încât îl fac neviabil. *Doză l.* v. *doză*.

LETARGÍE (< fr., lat.; {s} gr. *lethargia* „somnolență") s.f. Somn profund, prelungit, însoțit de diminuarea funcțiilor vitale. ✦ Fig. Stare de apatie, de inactivitate.

LETCA, com. în jud. Sălaj, pe dr. râului Someș; 2 085 loc. (2008). Expl. de calcar și balast. În arealul satului Cuciulat există o peșteră, în interiorul căreia au fost identificate picturi rupestre datând de la începutul Paleoliticului (c. 12000–10000 î.Hr.). Bisericile de lemn cu același hram Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, în satele Toplița (c. 1700) și Șoimușeni (1736). În satul **L.**, menționat documentar (1405), se află bisericile de lemn Sfânta Maria (sec. 17) și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18).

LETCA NOUĂ, com. în jud. Giurgiu, situată în C. Găvanu-Burdea, pe râul Bratilov; 3 540 loc. (2008).

LÉTCON (< germ.) s.n. Unealtă pentru topirea cositorului, plumbului etc., în vederea lipirii, având un corp de cupru (încălzit continuu, electric sau cu gaz, ori intermitent), și o tijă cu mâner termo- sau/și electroizolant; ciocan de lipit.

LETEA, grind fluvio-maritim în Delta Dunării, între brațele Chilia și Sulina. Supr.: 170 km²; alt. max.: 12 m. Dune de nisip. Aici se află o pădure (Hasmacu Mare), alcătuită din stejar, frasin pufos, ulm etc., cu o supr. de 2 825 ha, declarată rezervație naturală (1938), în care liana *Periploca graeca* atinge limita nordică a răspândirii ei europene.

LETEA VECHE, com. în jud. Bacău, situată la confl. râului Bistrița cu Siretul; 5 751 loc. (2008). Hidrocentrală pe râul Bistrița (Bacău II, 30 MW).

LE THANH-tong, împărat al Vietnamului (1460–1497). A introdus o administrație centralizată, de influență chinezească. În timpul său a fost elaborat un Cod civil și Cod penal.

LETHE (În mitologia greacă) **1.** Unul dintre cele cinci fluvii ale Infernului care separă Tartarul de Câmpiile Elizee. Sufletele morților, bând din apa **L.**, uitau pe loc trecutul. 2. Zeița uitării, fiica zeiței discordiei, Eris.

LETIȚIA (LAETITIA) (în mitologia romană), zeița bucuriei exteriorizate.

LETO (în mitologia greacă), titanidă iubită de Zeus. Urmărită de gelozia Herei, s-a ascuns în ins. Delos, unde i-a născut pe gemenii Apolo și Artemis (Diana). La romani se numea *Latona*.

LETONIA (Republica ~), stat în partea central-nordică a Europei, cu largă ieșire la M. Baltică; 64,6 mii km²; 2,35 mil. loc. (2003). Limba oficială: letona. Religia:

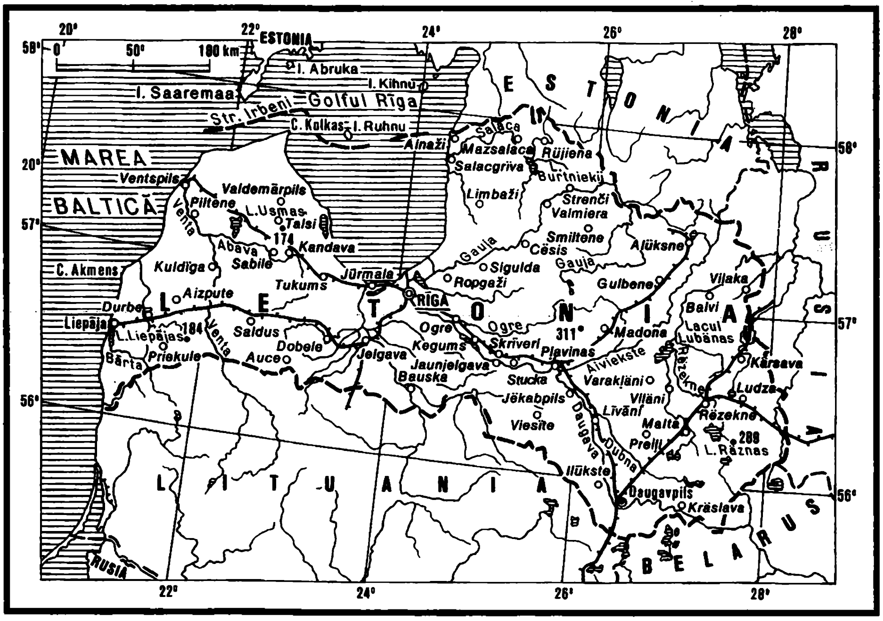

creştină (protestanţi, îndeosebi luterani, catolici, ortodocşi). Cap.: *Riga*. Oraşe pr.: Daugavpils, Liepāja. *Relief* predominant de câmpie joasă, cu coline în SV, în centru (312 m alt. max. din ţară) şi E. *Climă* temperată cu influenţe maritime. Reţea hidrografică densă, cu râuri scurte şi peste 3 000 lacuri. Păduri de conifere, turbării şi reg. mlăştinoase. Faună bogată şi variată. Expl. de turbă, gips. Ind. siderurgică, constr. de maşini, electronică, chimică, textilă, celuloză şi hârtie, alim. Se cresc bovine pentru lapte, păsări şi porcine. Se cultivă grâu, orz, ovăz, secară, in, cartofi, sfeclă de zahăr, legume, fructe, plante furajere. Pescuit. Turism. Moneda: 1 lats (plural lati) = 100 santimi. - *Istoric*. Pe terit. **L.**, locuit din timpuri străvechi (milen. 8 î.Hr.), se stabilesc triburile protobaltice (milen. 3–2 î.Hr.), cărora le aparţin letonienii şi lituanienii de mai târziu. În sec. 10–13, pe terit. **L.** se constituie primele principate: Kocnesc, Ersica, Talava; în sec. 13–16, terit. **L.**, sub numele de *Livonia* (care includea şi Estonia), s-a aflat în stăpânirea cavalerilor teutoni, timp în care se formează, treptat, o pătură conducătoare de origine germană. În 1282 Riga, cap. Livoniei, aderă la *Hansa*. După victoria polono-lituaniană de la *Grünwald* (1410), este oprită expansiunea spre răsărit a ordinelor cavalereşti germane, iar arhiepiscopatul de Riga realizează un echilibru politic între statele componente ale Livoniei letoniene. Răspândirea Reformei după 1522 şi trecerea la protestantism a reprezentanţilor Ordinului livonian (1560–1561) duce la impunerea noii religii populaţiei autohtone de către baronii baltici, descendenţi ai vechilor cavaleri teutoni. Încă din primii ani ai *Războiului Livonian* (1558–1583), micile state livoniene se destramă; terit. **L.** de la N de Dvina apuseană a intrat în stăpânirea *Rzeczpospolitei*, iar terit. de la S de Dvina apuseană, cu excepţia fostului episcopat de Kurlanda, a devenit dependent de regele polon. În urma conflictului polono-suedez (1621–1629), încheiat prin armistiţiul de la Altmark (1629), Suedia anexează Riga şi o parte a ducatului Pārdaugava, situat la N de **L.**, Rzeczpospolitei rămânându-i numai partea de S a **L.** Prin Tratatul de Pace de la Nystadt (1721), care punea capăt Războiului Nordului (1700–1721), se recunoştea Rusiei de către Suedia ocuparea unei mari părţi a **L.** (cu Riga); în 1795, cu prilejul celei de-a treia împărţiri a Poloniei, ducatul Kuržeme (Kurlanda) intră în componenţa Rusiei. De la mijlocul sec. 19, în **L.** se afirmă o puternică mişcare de emancipare naţională, condusă de burghezia letoniană („Tinerii letonieni"). La începutul Primului Război Mondial (1915), partea apuseană a **L.** este ocupată de trupele germane, iar în febr. 1918, întreaga ţară. După victoria revoluţiei bolşevice (1917), în trei judeţe din N L. este instaurată, în nov. 1917, Puterea sovietică, care a avut însă o existenţă de scurtă durată. Consiliul popular leton proclamă la 18 nov. 1918 independenţa de stat a L., dar, o lună mai târziu, bolşevicii din L., cu sprijinul Armatei Roşii, proclamă Puterea sovietică (17 dec. 1918) în **L.**, trecând la aplicarea unor reforme radicale care provoacă, în ţară, declanşarea războiului civil. Trupe germane conduse de contele Rüdiger von der Goltz ocupă Riga (mai 1919); forţele guvernului provizoriu al Republicii L. ies victorioase în războiul civil şi, la 11 aug. 1920, Tratatul de pace letono-sovietic marchează recunoaşterea independenţei L., care devine, în 1921, membru al Societăţii Naţiunilor. În mai 1934, are loc o lovitură de stat în urma căreia este instaurat un regim autoritar-dictatorial (1934–1940), condus de fostul prim-min. Karlis Ulmanis. Prin protocolul secret al Pactului Molotov–Ribbentrop (23 aug. 1939), **L.** intră în sfera de influenţă sovietică, Stalin impunând, la 5 oct. 1939, printr-un acord, staţionarea de trupe pe terit. letonian. În urma notei ultimative a guvernului sovietic din 16 iun. 1940, **L.** este ocupată de Armata Roşie, sub a cărei presiune este impus un nou guvern (20 iun.) şi ales un nou Parlament (14–15 iul.), care proclamă, la 21 iul. 1940, R.S.S. Letonă, încorporată, la 5 aug. 1940, în U.R.S.S. În iun. 1941, represiunea stalinistă culminează cu deportarea a 15 000 de letoni, istoria repetându-se în mart. 1949, când alţi 43 000 locuitori iau calea Siberiei, **L.** pierzând, prin emigrare şi represiune, c. 1/3 din populaţie. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, **L.** este ocupată de trupe germane şi inclusă în cel de-al Treilea Reich (1941–1944). În sec. 20, **L.** suferă o adevărată transformare a caracterului etnic şi cultural, ca urmare a masivelor transferuri de populaţie, încât etnicii letoni au ajuns să reprezinte în 1989 c. 51% din numărul total al locuitorilor, iar ruşii, 34% (în zonele urbane fiind chiar majoritari). Sub presiunea Forumului Popular, constituit în 1988, Partidul Comunist din **L.** renunţă, în dec. 1989, la monopolul puterii, Sovietul Suprem local condamnă, în febr. 1990, anexarea **L.** din aug. 1940 de către U.R.S.S. şi adoptă la 4 mai 1990 declaraţia de independenţă a ţării, confirmată prin referendumul din 3 mart. 1991 şi reafirmată (21 aug. 1991) şi recunoscută de U.R.S.S. la 6 sept. 1991. La 17 sept. 1991, **L.** este admisă în O.N.U., fapt care consacră recunoaşterea internaţională a independenţei noului stat; la 31 ian. 1995 devine membră al Consiliului Europei. Primele alegeri libere de după 1940 au loc la 5–6 iun. 1993, fiind câştigate de Partidul Calea Letoniei şi de Uniunea Fermierilor Letoni. La urne sunt admişi numai cei ce deţineau cetăţenia letonă la 17 iun. 1940 (deci înainte de anexarea de către U.R.S.S.) sau descendenţii lor, ceea ce are ca urmare discriminarea a c. 40% din populaţie, îndeosebi cea de origine slavă. Preşedinte al statului este ales, la 7 iul. 1993, Guntis Ulmanis (reales în iun. 1996). La 31 aug. 1994 se încheie retragerea trupelor ruse din **L.**, diminuându-se astfel tensiunile cu Rusia. Parlamentul alege (17 iun. 1999) în funcţia de preşedinte al statului pe profesoara de psihologie Vaira Vike-Freiberga (revenită cu un an în urmă în patrie din Canada), fiind prima femeie şef de stat din Europa de Est. **L.** este primită în N.A.T.O. (2003) şi în U.E. (2004). Republică parlamentară.

LETOPISÉŢ (< sl.) s.n. (În Ev. Med., la români şi la slavi) Scriere istorică, în care evenimentele sunt înregistrate pe ani, în ordine cronologică; cronică. Unii cronicari români (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce) şi-au intitulat lucrările **l.**

LETOPISEŢUL ANONIM AL MOLDOVEI (1733–1774), cronică alcătuită în Moldova, în a doua jumătate a sec. 18, cu titlul „Letopiseţul Ţărei Moldovei de la domnia întâi şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat". Atribuită, în mod eronat, lui Enache Kogălniceanu. Prezintă perioada de declin feudal şi de apogeu a fanarioţilor în Ţările Române, încheindu-se cu descrierea evenimentelor din timpul Războiului Ruso-Turc (1768–1774).

LETOPISEŢUL ANONIM AL ŢĂRII MOLDOVEI (1661–1704), cronică scrisă în jurul anului 1712 şi intitulată „Letopiseţul Ţărei Moldovei de la Ştefan sin Vasile Vodă, de unde este părăsit de Miron Costin logofătul". Cunoscută şi sub denumirea de *Pseudo-Nicolae Costin*. Autorul, care pare ataşat de familia Cantemireştilor, expune detaşat evenimentele interne, menţionând, uneori, chiar unele evenimente externe. Cronica se termină cu prezentarea celei de-a doua domnii a lui Mihai Racoviţă.

LETOPISEŢUL CANTACUZINESC (Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini), cronică anonimă, cu caracter polemic, scrisă în a doua jumătate a sec. 17; publicată pentru prima dată de N. Bălcescu şi A.T. Laurian în „Magazin istoric pentru Dacia" (1846–1847), sub titlul „Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat rumânii". Relatează, de pe poziţii favorabile grupării boiereşti a Cantacuzinilor, evenimentele petrecute de la „descălecatul" lui Negru Vodă (1290) până în 1690, doi ani după urcarea pe tron a lui C. Brâncoveanu. Atribuită de unii lui Stoica Ludescu. Are meritul de a fi păstrat cele dintâi texte istoriografice ale Ţării Româneşti încorporate şi transformate în cuprinsul său.

LETOPISEŢUL DE LA BISTRIŢA (Letopiseţul de când s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Ţara Moldovei), versiune a cronicii alcătuite, în limba slavonă, la Curtea lui Ştefan cel Mare, în a doua jumătate a sec. 15 şi începutul sec. 16; relatează evenimentele petrecute în istoria Moldovei între 1359 şi 1507, oprindu-se îndeosebi asupra domniei lui Ştefan cel Mare. Descoperit de I. Bogdan la Tulcea.

LETOPISEŢUL DE LA PUTNA (Povestire pe scurt despre domnii Moldovei), cronică anonimă în limba slavonă, scrisă probabil în timpul domniei lui Ştefăniţă Vodă (1517–1527). Păstrat în două variante: una prezentând evenimentele petrecute în istoria Moldovei între 1359 şi 1518, iar alta între anii 1359 şi 1526, ambele fiind prelucrări independente ale Analelor Curţii lui Ştefan cel Mare. Descoperite de I. Bogdan la Kiev şi, respectiv, la Sankt-Peterburg.

LETRÍNĂ (< fr.) s.f. Literă majusculă ornată, folosită la început de capitol sau paragraf în ediţii bibliofile.

LETRÍSM (< fr.; {s} fr. *lettre* „literă") s.n. Mişcare literară şi artistică iniţiată în Franţa de *Isidore Isou* („Introducere în noua poezie şi noua muzică", 1945), potrivit căreia poezia s-ar defini, în esenţă, exclusiv prin expresivitatea sonoră a literelor (sunetelor), îmbinate eufonic sau în chip arbitrar.

LEŢCÁIE s.f. v. **lăscaie.**

LEŢCANI, com. în jud. Iaşi, pe Bahlui; 6 866 loc. (2008). Izvoare cu ape minerale, predominant sulfuroase. În satul **L.**, menţionat documentar (1516), se află biserica Sf. Spiridon-Rotundă, construită în 1795, în stil neoclasic, din iniţiativa soţilor Ana şi Constantin Balş. Biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (ante 1622), în satul Cucuteni. Rezervaţia naturală Fânaţele seculare Valea lui David (46,36 ha).

LEU^1 (< lat.) s.m. **1.** Mamifer carnivor din fam. felidelor, de talie mare (c. 2,4 m lungime), cu blană galbenă închisă, coadă lungă, gheare puternice retractile *(Panthera leo)*. Masculul are coama uneori mai închisă la culoare decât blana. Animal foarte puternic (numit „regele animalelor"); trăieşte în grupuri. Arealul său s-a restrâns mult; în prezent se mai întâlneşte în savanele africane, îndeosebi în parcuri naţionale şi rezervaţii şi cu totul local în V Indiei (rezervaţia Gyr). ✧ *L. de peşteră* = mamifer carnivor fosil din fam. felidelor. A trăit până în a doua jumătate a Pleistocenului şi începutul Holocenului în Europa şi Asia de Nord. *L. de mare* = mamifer carnivor piniped, cu o coamă asemănătoare leului **(1)**, lung de c. 3,5 m *(Otaria byronia)*. Trăieşte în reg. de coastă ale Americii de Sud. *L. furnicilor* = insectă răpitoare cu corpul subţire şi lung de c. 4 cm *(Myrmeleon formicarius)*. Larva insectei face o gropiţă în formă de pâlnie în nisip, unde stă ascunsă şi mănâncă insectele care cad în ea. **2.** Fig. Om curajos, puternic. **3.** Al cincilea semn zodiacal, între Rac şi Fecioară, corespunzând perioadei 22 iulie–23 august.

LEU^2 (< *leu*^{1}) s.m. Unitate bănească oficială a României, începând din 1867 şi a Republicii Moldova din 1993. Denumirea provine de la Löwentaler (talerul cu figura unui leu^1 pe revers), monedă de argint bătută în Ţările de Jos din sec. 16, ajunsă în Ţările Române şi folosită intens până în sec. 17, devenind apoi monedă de calcul.

LEU, com. în jud. Dolj, în C. Romanaţi; 5 082 loc. (2008). Vestigii neolitice ale unei aşezări daco-romane şi ale unui castru roman din sec. 2–3 (în satul **L.**).

LEU, Mihai (n. 1969, Hunedoara), boxer român. Primul român campion mondial la box profesionist (Hamburg, 1997, la categoria semimijlocie, versiunea WBO).

LEUCAS v. **Lefkás.**

LÉUCĂ (< bg.) s.f. Piesă de lemn încovoiată, cu un capăt îmbucat în osia carului, iar cu celălalt capăt prins de loitră pe care o sprijină.

LEUCEMÍE (< fr. {i}; {s} *leuco-* + gr. *haima* „sânge") s.f. Boală de sânge neoplazică, acută sau cronică, caracterizată prin creşterea anormală, de obicei intensă, a leucocitelor (până la 500 000 pe mm^3) şi prin prezenţa elementelor imature sau atipice, datorită tulburării maturaţiei acestor celule. Boala se manifestă prin anemie, febră, hemoragii, mărirea splinei şi a ganglionilor limfatici, scăderea rezistenţei la infecţii etc. Sin. *leucoză, mieloză.*

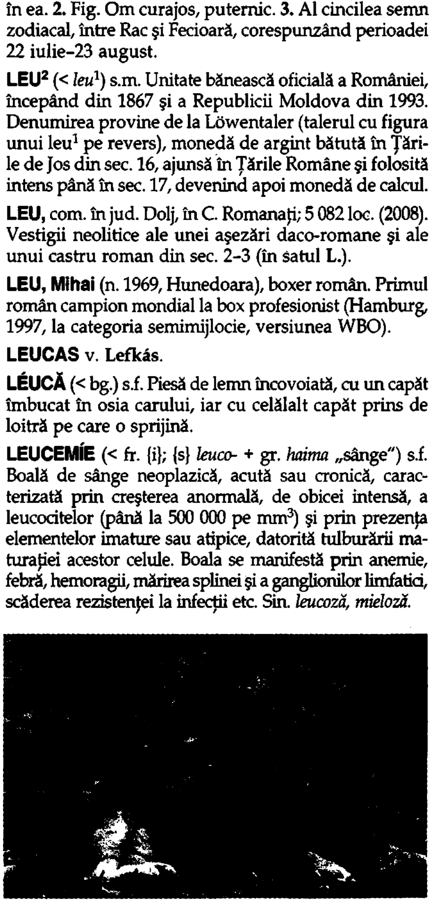

Leu^1 (1)

LEUCÍNĂ (< fr. {i}; {s} *leuco-*) s.f. Aminoacid care intră în compoziția majorității proteinelor animale și vegetale; se găsește în splină, pancreas, ganglionii limfatici, melasa sfeclei de zahăr etc. Este unul dintre aminoacizii esențiali pentru om.

LEUCIP (LEUKIPPOS) (c. 460–370 î.Hr.), filozof grec. Elev al lui Zenon din Eleea. Considerat de Aristotel fondatorul *atomismului.* I se atribuie două lucrări, „Despre spirit" și „Marele sistem al lumii" pierdute. A susținut, împreună cu Democrit, că Universul este alcătuit din atomi și vid.

LEUCÍT (< fr. {i}) s.n. (MINER.) Alumosilicat natural de potasiu din grupa feldspatoizilor, incolor, alb-cenușiu, sticlos; folosit ca îngrășământ la prepararea alaunilor etc.

LEUCKART, Rudolf Karl Georg Friedrich (1822–1898), zoolog german. Pionier al parazitologiei moderne și al ecologiei animale. A descris structura spongierilor și a studiat ciclurile de viață ale unor viermi paraziți.

LEUCO- ({s} gr. *leukos* „alb") Element de compunere cu sensul „alb", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

LEUCOBÁZĂ (< germ.) s.f. (CHIM.) Leucoderivat.

LEUCOBLAST (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *blastos* „germen") s.n. Celulă imatură din seria albă; ocupă o poziție de tranzit între mieloblast și promielocit.

LEUCOCIDÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță toxică secretată de unele bacterii patogene (streptococ, stafilococ); distruge leucocitele.

LEUCOCÍT (< fr. {i}; {s} *leuco-* + *cito-*) s.f. Celulă sangvină nucleată, cu aspect albicios, prezentă în sânge și limfă, cu rol în apărarea organismului împotriva agenților infecțioși. Împreună cu eritrocitele și trombocitele constituie elementele figurate ale sângelui. Numărul normal al l. este de 5 000–7 000 pe mm^3 de sânge. **L.** pot fi: granulocite (neutrofile, eozinofile și bazofile), limfocite, monocite. **L.** iau naștere în organele *hematopoetice,* unde trec prin mai multe stadii evolutive. Sin. *globulă albă.*

LEUCOCITOPOÉZĂ (< fr.) s.f. Leucopoeză.

LEUCOCITÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Creștere anormală a leucocitelor din sânge. Poate fi fiziologică (de ex. în timpul sarcinii) sau patologică (mai ales în bolile infecțioase).

LEUCOCITURÍE (< fr.; {s} *leuco-* + *cito-* + *ouron* „urină") s.f. Prezența leucocitelor în urină, în număr mare, alterate și grupate.

LEUCODERIVÁT (< fr., germ.) s.m. Substanță organică incoloră, ușor solubilă în apă, rezultată prin reducerea unor coloranți organici și care, prin oxidare, se transformă din nou în colorantul inițial. Sin. *leucobază.*

LEUCODERMÍE (< fr. {i}; {s} *leuco-* + gr. *derma* „piele") s.f. Afecțiune cutanată, congenitală sau dobândită, constând în absența totală sau parțială a pigmentului melanic al pielii. V. *vitiligo.*

LEUCOENCEFALÍTĂ (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *enkephalos* „creier") s.f. Afecțiune cerebrală caracterizată prin leziuni inflamatorii la nivelul substanței albe din emisferele cerebrale, determinând demielinizarea fibrelor nervoase și proliferarea nevrogliei.

LEUCOGRÁMĂ (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *gramma* „desen") s.f. Examen de laborator care constă în numărarea leucocitelor prezente într-un mm^3 de sânge și în stabilirea procentelor relative ale acestora. Sin. *formulă leucocitară.*

LEUCÓM (< fr. {i}; {s} *leuco-*) s.n. Cicatrice opacă, albicioasă, apărută pe cornee, care duce la orbirea parțială sau totală; (pop.) albeață.

LEUCOMÉTRU (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Fotometru cu o celulă fotoelectrică de măsură și cu o celulă fotoelectrică de comparație, care determină gradul de alb la materialele fibroase.

LEUCOMIELÍTĂ (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *myelos* „măduvă") s.f. Inflamație a substanței albe din măduva spinării.

LEUCOPENÍE (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *penia* „sărăcie") s.f. Scăderea sub 4 000 pe mm^3 a leucocitelor din sânge, datorate unor infecții cauzate de virusuri, malnutriției etc.

LEUCOPLÁST (< germ.) s.n. Fâșie de pânză acoperită cu o substanță adezivă, folosită la fixarea de piele a pansamentelor.

LEUCOPLÁSTE (< fr. {i}) s.n. pl. Corpusculi microscopici din celulele plantelor, fără pigmenți.

LEUCOPLAZÍE (< fr.; {s} *leuco-* + gr. *plasis* „formare") s.f. Transformare patologică a unei mucoase în țesut cornos, albicios (ex. l. mucoasei bucale provocată de abuzul de tutun sau de o proteză dentară neajustată).

LEUCOPOÉZĂ (< fr. {i}; {s} *leuco-* + gr. *poiesis* „creație") s.f. (HIST.) Formare și maturație a leucocitelor din măduva osoasă, splină și ganglionii limfatici. Sin. *leucocitopoeză.*

LEUCORÉE (< fr. {i}; {s} *leuco-* + gr. *rhein* „a curge") s.f. Scurgere vaginală albicioasă, uneori purulentă, cauzată de o secreție exagerată a glandelor vulvovaginale sau provocată de infecții și leziuni; (pop.) poală-albă.

LEUCOSAFÍR (< fr. {i}; {s} *leuco-* + gr. *sappheiros* „safir") s.n. Varietate transparentă și incoloră de corindon, utilizată ca piatră semiprețioasă.

LEUCOSARCÓM (< fr.) s.n. Tumoare malignă având ca punct de plecare ganglionii, splina sau amigdalele (organe leucopoetice).

LEUCOTOXÍNĂ (< germ.) s.f. (MED.) Substanță polipeptidică prezentă în țesuturile inflamate, care mărește permeabilitatea capilară și favorizează afluxul leucocitelor.

LEUCÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Leucemie, mieloză.

LEUCTRA (LEUKTRA), localit. antică în Beoția. Aici, în 371 î.Hr., armata tebană, comandată de Epaminonda, a învins armata spartană condusă de regele Cleombrotos, inaugurând, pentru o scurtă perioadă, hegemonia tebană în spațiul grec.

LEUCUȚIA, Traian (1892–1977, n. sat Călacea, jud. Timiș), medic român. Stabilit în S.U.A. Unul dintre primii care utilizează în S.U.A. tuburi Coolidge de mare voltaj pentru producerea razelor X. Autor a numeroase studii și articole consacrate diagnosticului radiologic al tumorilor canceroase și în tratamentul cu raze X și radium.

LEUL *(Leo),* constelație zodiacală din emisfera boreală, situată în apropierea eclipticii. Se compune din 10 stele de mărimile 4, 3, 2, 1, dintre care cele mai strălucitoare sunt *Regulus* și Denebala. Numele popular: *Calul.*

LEUL MIC *(Leo Minor),* constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Ursa Mare și Leul.

LEUNCLAVIUS, Johannes (Loewenklan Hans) (1533–1593), istoric și orientalist german. Autor al unei istorii a Imp. Otoman („Historiae Musulmanae Turcorum...") care cuprinde și informații referitoare la Țările Române.

LEÚRDĂ (cuv. autohton) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. liliaceelor, înaltă de 10–50 cm, având frunze ovat-lanceolate, flori albe grupate într-o inflorescență umbeliformă *(Allium ursinum)*; toată planta are miros de usturoi. Se folosește în alimentație și în medicina umană și veterinară.

LEURDEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai important: **Stroe L.** (?–c. 1679), mare dregător. Unul dintre cei mai influenți conducători ai facțiunii Bălenilor. Judecat pentru a fi cauzat moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, a fost condamnat la moarte; iertat, călugărit și trimis în surghiun la mănăstirea Snagov. Revine ulterior în viața politică a Țării Românești.

LEUȘTEÁN s.m. Plantă legumicolă perenă, aromată, cu miros caracteristic, din fam. apiacee, originară din reg. mediteraneană, înaltă de 1 m, cu frunze mari sectate, alungite *(Levisticum officinale).* Folosit în alimentație și medicină.

LEUȘTEAN, Elena (1935–2008, n. sat Stupini, jud. Brașov), gimnastă română. Componentă a echipei care a cucerit medalia de bronz la Jocurile Olimpice de la Melbourne (1956).

LEUVEN. Denumirea flamandă a orașului *Louvain.*

LEVA (la pl. *leva*) (< bg.) s.n. Unitate bănească în Bulgaria.

LEVADITI, Constantin (1874–1953, n. Galați), inframicrobiolog român. M. de onoare al Acad. (1926), m. al Academiei Franceze de Medicină (1928). Cercetări originale în domeniul sifilisului, poliomielitei, encefalitei etc.

LEVANT (în it. „răsărit de soare") **1.** Denumire dată în trecut litoralului răsăritean al M. Mediterane (Asia Mică, Siria, Liban, Egipt), ocupat de musulmani și frecventat din sec. 11 de negustori creștini. Comerțul a fost dominat de negustorii italieni până la sfârșitul sec. 15, când supremația a trecut de partea otomanilor. Din inițiativa lui Colbert a fost creată *Compania Levantului* (1670), companie franceză de comerț controlând comerțul din bazinul oriental al M. Mediterane. **2.** Reg. geografică în E Spaniei, cuprinzând prov. Castellón de la Plana, Valencia, Alicante și Murcia. Picturi rupestre din Epipaleolitic.

LEVANTIN, ultimul etaj (vârstă) al Pliocenului din România, în depozite lacustre, caracterizat prin lamelibranhiate, gasteropode și mamifere.

LEVANTÍN, -Ă (< fr.) adj., subst. **1.** Adj. Originar din Levant, specific Levantului. **2.** S.m. și f. Locuitor din Levant; *spec.* negustor originar din Levant.

LEVASSOR, Émile (1843–1897), inginer și industriaș francez. În 1886, a creat, împreună cu R. Panhard, societatea ce le poartă numele și care a construit primele modele de automobile, pe baza arhetipului inventat de el.

LEVÁTĂ (< fr.) s.f. **1.** Scoatere a mosoarelor sau a țevilor pline de pe mașinile de semitors sau de filat; cantitatea de fir obținută astfel. **2.** Cărțile de joc, adunate de pe masă de unul dintre jucători, pe baza unei cărți mai mari sau a unui atu.

LE VAU, Louis (1612–1670), arhitect francez. Arhitect de Curte al lui Ludovic XIV. Lucrări ce se disting prin monumentalitate și grija pentru comoditate (castelul de la Vaux-le-Vicomte, Colegiul celor patru națiuni – actualul Institut al Franței și o serie de reședințe particulare la Paris – Hôtel Lambert). Lucrări de modernizare și mărire la Luvru, Tuileries și Versailles.

LEVĂNȚÍCĂ (< *levantă,* înv., „id") s.f. Plantă perenă, spontană sau cultivată, din fam. lamiacee, cu tulpini ramificate în tufă, înaltă de 30–70 cm, frunze mici, înguste și flori albastre parfumate, în inflorescențe *(Lavandula angustifolia).* Florile sunt folosite în parfumerie, la extragerea unui ulei eteric și în farmacie, ca sedativ. Sin. *lavandă.*

LÉVELLERI (< engl.) s.m. pl. Membrii unei grupări democratice republicane, apărută în anii 1645–1647, cu rol politic în timpul Revoluției din Anglia. În programul lor, prezentat Parlamentului (1646), cereau reforme sociale și economice și măsuri energice de limitare a prerogativelor regale. În 1649, din ordinul lui Cromwell, mișcarea a fost scoasă în afara legii.

LEVÉNȚI (LIVÉNȚI) (< tc.) s.m. pl. (În Ev. Med.) **1.** (În Țara Românească) Mercenari moldoveni. **2.** (În Imp. Otoman) Marinari turci din flota de război, originari din Levant.

LEVERKUSEN, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe Rin; 161 mii loc. (2001). Ind. chimico-farmaceutică. Metalurgie, constr. de mașini, produse textile și alim. Denumit după numele lui Carl Leverkus (1804–1889), a cărui fabrică de vopsea a fost preluată de „Bayer AG". Fondat (1930).

LE VERRIER, Urbain Jean Joseph (1811–1877), astronom francez. Director al Observatorului astronomic din Paris (1854–1870; 1873–1877). A descoperit prin calcul (1846), independent de J.C. Adams, existența planetei Neptun.

LEVERTIN, Oscar Ivar (1862–1906), scriitor suedez. Lider al mișcării romantice. Maestru al criticii literare suedeze. Lirică biblică („Legende și cântece", „Regele Solomon și Morolf"). Studii critice („Istoria literaturii franceze").

LEVERTOV, Denise (1923–1997), poetă americană. Lirică romantică („Dubla imagine", „Scara lui Iacob").

LEVI (în „Vechiul Testament"), al treilea fiu al patriarhului Iacov. Urmașii săi, *leviții,* formau tribul omonim, păstrător, prin excelență, al obiectelor și scrierilor de cult.

LEVI, Carlo (1902–1975), scriitor, pictor, jurnalist politic și medic italian. Tablouri influențate de avangarda franceză („Femeia cu eșarfă", „Omul roșu"). Romane („Hristos s-a oprit la Eboli" – capodopera sa). Opere non-ficționale („Cuvintele sunt pietre"). Eseuri („Teama de libertate"). Reportaje romanțate („S-a terminat toată mierea").

LEVI, Primo (1919-1987), scriitor italian de origine iudaică. De profesie chimist. Nuvele, poeme, romane („Armistițiul", „Sistemul periodic", „Mai este oare acesta un om?" - capodopera sa, reprezintă o mărturie cutremurătoare a crimelor de la Auschwitz).

LEVI, Rino (1901-1965), arhitect brazilian. Lucrări de orientare funcționalistă (Banca Paulistă a Comerțului, Institutul Central al Cancerului - în São Paulo).

LÉVI, Sylvain (1863-1935), orientalist francez. Lucrări privind religiile, literatura și istoria Orientului, în special a Indiei.

LEVIATÁN (< fr. {i}) s.n. (IND. TEXT.) Agregat funcționând continuu pentru spălarea la cald a lânii brute, îndepărtând sărurile minerale, grăsimile și impuritățile mecanice.

LEVIATAN (LEVIATHAN) (în „Vechiul Testament"), monstru marin fabulos, simbol al colosalului și răului. Considerat una dintre ipostazele diavolului.

LEVI-CIVITA, Tullio (1873-1941), matematician italian. Contribuții la geometria diferențială și teoria relativității. Împreună cu Gregorio Ricci-Curbastro (1853-1925), a pus bazele calculului diferențial absolut („Metode de calcul diferențial absolut și aplicațiile lor").

LEVIÉR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Bară rigidă basculată în jurul unui punct de sprijin și folosită pentru a ridica greutăți. **2.** Tijă de comandă a unui mecanism. **3.** (Fig.) Ceea ce servește la depășirea unui obstacol, a unei rezistențe. **4.** (FIN.) *Efect de l.* = efectul pozitiv al finanțării unei întreprinderi și prin recurgerea la credite, asigurându-se astfel o rată a rentabilității financiare mai mare a capitalului; altfel spus, capitalul împrumutat produce un profit mai mare față de dobânda care trebuie plătită. 5. (FIZ.) Corp rigid care se poate roti în jurul unei axe și asupra căruia acționează două forțe, una motrică și alta de rezistență.

LEVIGÁRE s.f. Proces de îndepărtare din sol sau din orizonturile superioare ale acestuia a unor componente solubile sau fin dispersate, antrenate de apa de infiltrație provenită din precipitații.

LEVI-MONTALCINI, Rita (n. 1909), neurobiolog italian. Stabilită în S.U.A. (1947). Cercetări asupra mecanismelor de reglare a creșterii celulelor nervoase; a descoperit substanța necesară dezvoltării normale a sistemului nervos (NGF-*Nerve* Growth Factor). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1986), împreună cu S. Cohen.

LEVINAS, Emmanuel (1906-1995), filozof francez de origine lituaniană. Comentator al filozofiei lui Husserl și Heidegger („Descoperind existența împreună cu Husserl și Heidegger").

LEVINE, James (n. 1943), dirijor și pianist american. Dirijor principal la Metropolitan Opera din New York (din 1975), apoi director artistic. Repertoriu liric amplu (operă italiană, germană, franceză).

LEVINȚA, Doina (n. 1939, București), scenograf și designer român. Costume și scenografia unor spectacole de varietăți, televiziune, film („Profetul, aurul și ardelenii", „Ultima noapte de dragoste") și teatru. Creatoare de modă.

LEVIRÁT (< lat. *levir* „fratele soțului") s.n. Obicei practicat la mai multe popoare, în special la evrei, conform căruia fratele mai mic era obligat să o ia în căsătorie pe văduva fratelui mai mare dacă acesta nu avusese moștenitori de sex masculin la moartea sa, copiii născuți fiind considerați ai fratelui defunct.

LÉVI-STRAUSS, Claude (n. 1908), antropolog francez de origine belgiană. A analizat miturile, raporturile de rudenie din societățile primitive, a explicat formarea și evoluția deprinderilor în cadrul relațiilor sociale („Antropologia structurală", „Structurile elementare ale înrudirii", „Mitologice").

LEVÍT (< fr.; cuv. ebr.) s.m. (În „Vechiul Testament") Membru al tribului lui Levi, din care se recrutau, la vechii evrei, preoții, având funcții administrative, juridice și muzicale.

LEVITAN, Isaak Ilici (1860 sau 1861-1900), pictor peisagist rus. Membru al grupării *peredvijnicilor*. Imagini ale naturii ruse („Zi de toamnă", „Crângul de mesteceni"), pictate într-o gamă luminoasă.

Claude Lévi-Strauss

Sinclair Lewis

LEVITÁȚIE (LEVITAȚIÚNE) (< fr.; {s} lat. *levitas* „ușurință") s.f. Ridicare corporală în aer sau ridicarea diverselor corpuri prin voință, fără mijloace mecanice, atribuită mai ales unor ființe mitice, sfinți, asceți, iluzioniști.

LEVITICUL (în „Vechiul Testament"), a treia carte din Pentateuh, atribuită lui Moise; conține legi rituale și continuă nararea întâmplărilor poporului lui Israel în Sinai.

LEVIȚCHI, Leon (1918-1991, n. Edinița, jud. Hotin), anglist român. Autor de manuale, gramatici normative și dicționare. Exeget („Studii shakespeariene") și traducător din W. Shakespeare, J. Swift, U. Sinclair ș.a.

LEVKÁS v. **Lefkás.**

LEVOGÍR, -Ă (< fr.; {s} lat. *laevus* „stâng" + *gyro* „a învârti") adj. (FIZ.; despre o substanță optic activă) Care rotește planul de polarizare a luminii spre stânga. V. și *dextrogir*.

LEVSKI, Vasil (1837-1873), om politic bulgar. Participant la organizarea Comitetului Central Revoluționar Bulgar (creat la București în 1870). S-a pronunțat pentru instaurarea unei republici în Bulgaria. Prins de turci (1872), a fost spânzurat la Sofia.

LEVSTIK, Fran (1831-1887), scriitor sloven. Poezii („Poeziile Toniei", „Cavalcadă în Parnas"). Povestiri („Martin Krpan"), teatru satiric („Boier și slugă").

LEVÚLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid organic derivat din levuloză sau din alte monozaharide prin tratarea lor cu acizi diluați.

LEVÚRĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Drojdie **(1)**.

LÉVY, Lazare (1882-1964), pianist și compozitor francez. Carieră de pianist virtuoz (Beethoven, Schubert, Chopin). Creație pentru pian și muzică de cameră.

LÉVY, Paul (1886-1971), matematician francez. Cercetări de analiză matematică, mecanică și analiză funcțională. A introdus funcția de concentrație în problemele de convergență („Calculul probabilităților").

LÉVY-BRUHL, Lucien (1857-1939), filozof, etnograf și sociolog francez. A lansat teoria despre gândirea „prelogică", deosebită structural de gândirea oamenilor civilizați („Mentalitatea primitivă").

LEWIN, Kurt (1890-1947), psiholog american de origine germană. Emigrat în S.U.A. (1932). Unul dintre creatorii *gestaltismului* („Teoria dinamică a personalității").

LEWIS sau **LEWIS AND HARRIS,** cea mai mare ins. din arh. *Hebride* (NE Oc. Atlantic); 2,1 mii km^2. Țărmuri fragmentate, cu numeroase golfuri.

LEWIS, Carl (pe numele adevărat *Carlton McHinley*) (n. 1961), atlet american. Câștigător (1984) la Jocurile Olimpice de la Los Angeles a patru medalii de aur (100 m, 200 m, 4 × 100 m și lungime).

LEWIS, Clarence Irving (1883-1964), logician american. Critic al naturii extensionale a logicii moderne și părintele fondator al logicii modale („Memorie și ordinea lumii", „O cercetare de logică simbolică").

LEWIS, Clive Staples (1898-1963), scriitor și critic literar englez. Studii medievale și renascentiste („Istoria literaturii engleze în sec. 16"). Romane științifico-fantastice („Departe de planeta tăcută").

LEWIS, Edward B. (1918-2004), genetician american. A descoperit anumite structuri cromozomiale care anticipează dezvoltarea embrionului. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1995), împreună cu C. Nüsslein Volhard și E.F. Wieschaus.

LEWIS, Gilbert Newton (1875-1946), chimist american. A explicat (1913) pe bază electronică natura legăturii electrovalente și covalente în combinațiile chimice („Valența și structura atomilor și moleculelor"). A propus (1926) termenul de *foton* pentru cuanta de energie.

LEWIS, Jerry (pe numele adevărat *Joseph Levitch*) (n. 1926), actor și regizor american de film. Creator al unui personaj burlesc, timid și complexat, în conflict cu societatea („Băiatul de serviciu", „Profesorul țicnit").

LEWIS, Jerry Lee (n. 1935), cântăreț, pianist și compozitor american de rock. Tehnică pianistică de improvizație unică. Personaj emblematic pentru rock and roll. Succes cu „Great Balls Of Fire".

LEWIS, John (1920-2001), pianist, dirijor și compozitor american de jazz. Membru și director (1952-1974) al Modern Jazz Quartet. Stil interpretativ bazat pe economia de mijloace.

LEWIS, Matthew Gregory (cunoscut și sub numele de *Monk Lewis*) (1775-1818), prozator englez. Reprezentant al „romanului negru" („Ambrosio sau călugărul"). Balade și povestiri în versuri („Povești de groază").

LEWIS, Oscar (1914-1970), etnolog și sociolog american. Lucrări despre minoritățile etnice și comunitățile frustrate („Copiii lui Sanchez, autobiografia unei familii mexicane").

LEWIS, Sinclair (Harry) (1885-1951), romancier american. Cronică satirică a vieții provinciale americane („Babbitt" - capodopera sa, „Elmer Gantry", „Dodsworth"). Eseuri („Omul de pe strada principală"). Premiul Nobel pentru literatură (1930).

LEWIS, Sir William Arthur (1915-1991), economist britanic. Cercetări în domeniul creșterii economice și al problemelor aferente țărilor slab dezvoltate și în curs de dezvoltare („Teoria creșterii economice"). Premiul Nobel pentru economie (1979), împreună cu Th. Schultz.

LEWITT, Sol (1928-2007), pictor și sculptor american. Exponent al artei minimale și conceptuale, consideră arta o idee și nu un obiect („5 părți de piese «cuburi deschise» în formă de cruce").

LEXÉM (< fr., it.) s.n. Unitate de bază a lexicului, având o semnificație autonomă. Sin. *semantem*.

LÉXIC (< fr.) s.n. Vocabular.

LEXICÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la lexic.

LEXICOGRÁF, -Ă (< fr., it.) s.m. și f. Specialist în lexicografie; persoană care se ocupă cu întocmirea dicționarelor.

LEXICOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *lexikon* „dicționar" + *graphein* „a scrie") s.f. Disciplină a lingvisticii care stabilește principiile și metodele practice de întocmire a dicționarelor (selecția cuvintelor-titlu, aranjarea termenilor într-o anumită ordine, stilul definițiilor, alegerea exemplelor etc.). Bazele l. moderne au fost puse de S. Johnson (pentru limba engleză), E. Littré și

Carl Lewis

P. Larousse (pentru limba franceză). ✦ Totalitatea dicționarelor dintr-o epocă.

LEXICOLÓG (< fr., it.) s.m. Lingvist specializat în lexicologie.

LEXICOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *lexikon* „dicționar" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a lingvisticii care studiază lexicul unei limbi în evoluția sa diacronică sub aspectele sale sincronice.

LEXICÓN (< lat., fr.) s.n. **1.** Dicționar. 2. Enciclopedie (pe domeniu de specialitate).

LEXICONUL DE LA BUDA, nume sub care este cunoscut „Lesiconul romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc", apărut la Buda în 1825. Elaborat de reprezentanți ai Școlii Ardelene. Marchează începutul lexicografiei românești moderne (are c. 10 000 articole-titlu și conține indicații etimologice).

LEXINGTON 1. Oraș în E S.U.A. (Kentucky); 260,5 mii loc. (2000). Ind. automobilelor, electrotehnică, a tutunului. Universitățile Transylvania (1780) și Kentucky (1865). Fondat (1779). **2.** Oraș în NE S.U.A. (Massachusetts); 30,3 mii loc. (2000). Universitate (1779). Fondat (1713). Aici a avut loc prima ciocnire armată (19 apr. 1775) între miliția cetățenească americană și trupele engleze.

LEYDA v. **Leiden.**

LEYDIG, Franz (1821–1908), fiziolog german. A descoperit celulele din țesutul interstițial și glandele din mezonefrosul vertebratelor și celulele mucoase din epiteliul peștilor, care-i poartă numele.

LEYTE, ins. în partea de E a arh. Filipine; 8 mii km². Relief vulcanic cu alt. max. de 1 349 m. În golful L. și în str. San Bernardino și Surigao s-a desfășurat una dintre cele mai mari bătălii aeronavale din Pacific (23–26 oct. 1944), soldată cu victoria forțelor americane. Japonezii au folosit prima oară atacurile kamikaze.

LEZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A răni. ✦ Fig. A jigni, a ofensa. **2.** A aduce (cuiva) un prejudiciu.

LEZAMA LIMA, José (1910–1976), poet, romancier și eseist cubanez. Capodopera sa: romanul „Paradisul".

LEZIÚNE (< fr.; {s} lat. *laesio* „rană") s.f. **1.** Alterarea structurii unui țesut provocată de agenți fizici (arsuri, degerături), chimici (acizi sau baze tari), infecțioși, tumorali etc.; rană. **2.** (DR.) Prejudiciu material al unei părți dintr-un contract datorită unei disproporții vădite între valoarea prestației la care s-a obligat și valoarea prestației pe care ar urma s-o primească în schimb.

LEZMAJESTÁTE (< fr.) s.f. (DR.; în țările monarhice) Crimă care constă în ofense aduse persoanei monarhului.

LHASA, oraș în V Chinei, centrul ad-tiv al reg. autonome Xizang Zizhiqu (Tibet), la 3 606 m alt.; 106,9 mii loc. (1990). Ind. de prelucr. a metalelor și a lemnului, chimică, textilă, a piel. și alim. Centru religios al lamaismului. Monumente: templele Jokhang (sec. 7) și Norbulingka (1755), mănăstirile Samye (sec. 8), Rmeru (sec. 9), Ganden (1409), Drepung (1414–1416), Sera (1417–1419); palatul Potala, reșed. lui Dalai Lama din sec. 9 până în 1959 (azi muzeu). Menționat documentar în sec. 9.

Lhasa. Palatul Potala

L'HOSPITAL, Guillaume François, marchiz de Sainte-Mesme (1661–1704), matematician francez. Autorul primului manual de calcul diferențial („Analiza infinițiilor mici pentru interpretarea liniilor curbe"), precum și al unei teoreme, care-i poartă numele, din analiza matematică.

LHOTE, André (1885–1962), pictor, critic de artă și estetician francez. Inițial adept al fovismului, a evoluat spre cubism. Opera sa caută să integreze într-un mod absolut forma, lumina, spațiul, mișcarea și sensibilitatea („Femeie la oglindă"). Lucrări despre artă („Tratat despre figură", „Tratat despre peisaj").

LHOTSE, vf. în m-ții Himalaya, la granița dintre Nepal și China (Tibet). Alt.: 8 501 m, al patrulea vf. al lumii. Cucerit în 1956 de elvețienii E. Reiss și Fr. Luchsinger.

Li, simbol chimic pentru *litiu.*

LI (în mitologia chineză), stăpânul focului; a contribuit la despărțirea Cerului de Pământ. Reprezentat călare pe un tigru.

LI (YI), dinastie de regi (1392–1897) fondată de Li Sōng-gyo, și împărați (1897–1910), întemeiată de Kojong în Coreea. Înlăturată de la putere prin anexarea Coreii de Japonia.

LIADOV, Anatoli Konstantinovici (1855–1914), compozitor, dirijor și pedagog rus. Creație rezervată pianului și orchestrei. Miniaturist de vocație, lucrări pline de colorit și farmec.

LIÁNĂ (< fr.) s.f. Plantă cu tulpini foarte lungi, flexibile, cățărătoare, răspândită în pădurile tropicale (ex. vanilia).

LIANG, numele a două dinastii chineze. Mai importantă este dinastia **L.** cu cap. la Nanjing, întemeiată de Xiao Yan în 502, înlăturată în 557.

LIANG KAI (LEANG K'AI) (c. 1140–c. 1210), pictor chinez din timpul dinastiei Song. Călugăr budist. Lucrări în tuș, inspirate din principiile budismului Zen („Portretul imaginar al poetului Li Bai", „Un nemuritor").

LIÁNT (< fr.) s.m. **1.** Material fluid sau adus în stare fluidă, care leagă între ele particulele unui aglomerat organic sau mineral (granule, fâșii etc.) prin formarea unei pelicule fine care se solidifică ulterior (ex. ipsosul, cimentul etc.); aglomerant. ✧ *L. aerian* = **l.** care se întărește în prezența aerului. *L. hidraulic* = **l.** care se întărește în prezența apei, iar după întărire rezistă la acțiunea acesteia. **2.** (POLIGR.) Lichid vâscos conținând în suspensie colorantul cu care formează cerneala de tipar. **3.** (IND. TEXT.) Substanță folosită în soluții sau dispersii la fixarea pigmenților coloranți fără afinitate pentru fibră.

LIANYUNGANG, oraș în E Chinei (Jiangsu); 354,1 mii loc. (1990). Ind. constr. de mașini, de prelucr. a metalelor, chimică, textilă și alim.

LIAO (945–1125), dinastie chineză care a stăpânit Manciuria și o mică parte din NE Chinei. Fondată de kitani, care au adoptat denumirea chinezească de **L.** Înlăturată de la putere și înlocuită cu dinastia Chin în urma războaielor pe care dinastia Sung le-a purtat în N Chinei.

LIAODONG 1. Golf în NV M. Galbene, parte a G. Bohai. Lungime: 220 km. **2.** Pen. în NE Chinei, între G. Coreii (la E) și **L. (1)** la V. Relief colinar.

LIAO HE (XILIAO HE), fl. navigabil în NE Chinei; 1 345 km. Izv. de pe pantele de E ale m-ților Guangtoushan și se varsă în G. Liaodong al M. Galbene.

LIAONING, prov. în NE Chinei, la granița cu R.P.D. Coreeană; 151 mii km²; 42,3 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Shenyang.*

LIAOYANG, oraș în NE Chinei (Liaoning); 492,6 mii loc. (1990). Expl. de cărbuni și min. de fier. Ind. constr. de mașini, metalurgică, textilă, a cimentului și alim. Capitala Manciuriei (1615–1625).

LIAOYUAN v. **Shuangliao.**

LIAPUNOV 1. Aleksandr Mihailovici L. (1857–1918), matematician și mecanician rus. Cercetări fundamentale în problema stabilității soluțiilor ecuațiilor diferențiale (cu aplicații în statică și dinamică), în teoria potențialului newtonian și în teoria probabilităților („Problema generală a stabilității mișcării"). **2. Serghei Mihailovici L.** (1859–1924), pianist și compozitor rus. Frate cu **L. (1).** Atras de folclor și orientalism. Lucrări pentru pian și orchestrale, influențate de Liszt și Balakirev.

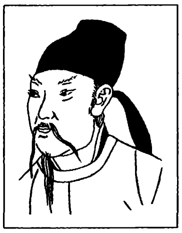

Li Bai

LIAQUAT ALI KHAN, Nawabzada (1895–1951), om politic pakistanez. Alături de *Mohammed Ali Jinnah,* a condus lupta pentru independența țării. Primul prim-min. al Pakistanului (1947–1951). Asasinat de fanatici religioși.

LIASIC, denumire dată Jurasicului inferior caracterizat prin amoniți, belemniți, lamelibranhiate, brahiopode etc.

LIÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime cu rol esențial în celulă, prin catalizarea proceselor de sinteză ale compușilor organici, pe baza energiei furnizate de diverse molecule ce pot ceda energie (ex. ATP).

LI BAI (LI TAIBO, LI TAI-PE) (c. 701–762), poet chinez din timpul dinastiei Tang. Supranumit „nemuritorul coborât din cer". Cântăreț delicat al naturii, al dragostei și al vinului.

LIBAN (Republica libaneză), stat în Asia de Sud-Vest (Orientul Apropiat), cu ieșire la țărmul M. Mediterane; 10,4 mii km²; 3,72 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică 70% (șiiți, sunniți, druzi ș.a.), creștină 30% (catolici, ortodocși, protestanți). Cap.: *Beirut.* Orașe pr.: Tripoli (Tarābulus), Saydā (Sidon). *Relief:* m-ții Liban (3 083 m vf. Qurnat as-Sawdā') și Antiliban, care închid depr. fertilă Bekáa, drenată de râurile Orontes și Litani. Câmpie litorală îngustă. *Climă* mediteraneană. Economia, afectată de îndelungatul război civil (1975–1990), este într-o puternică revenire. Predomină comerțul, finanțele și serviciile. Prelucr. petrolului (din import), ind. cimentului, îngrășămintelor, hârtie, textilă, alim. Venituri din transportul de petrol prin conducte și din turism. Se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr, legume, viță de vie, tutun, măslini, citrice (mai ales lămâi), bananieri, pomi fructiferi. Se cresc ovine, caprine, bovine și porcine. Pescuit de bureți și pește. Comerț de tranzit. Moneda: 1 liră libaneză = 100 piastres. – *Istoric.* Centru al expansiunii feniciene, în **L.** s-au dezvoltat orașe-stat puternice, cum ar fi Tir, Sidon, Byblos, Ugarit. Stăpânit de egipteni, asirieni (sec. 8 î.Hr.), babiloneni (605 î.Hr.), perși (539 î.Hr.), macedoneni (333 î.Hr.), romani (64 î.Hr.) și de bizantini (395 d.Hr.). După cucerirea arabă (636), în reg. s-au așezat comunități musulmane ale disidenților șiiți și druzi și grupuri creștine-maronite, în timp ce pe litoral s-au format principate beduine sunnite. Sub dominația cruciaților (sec. 12–13), a intrat sub stăpânirea otomanilor (1516), existând însă încercări de obținere a autonomiei, datorate unor dinastii druze (1585–1635 și 1833–1840). Ca urmare a intervenției Franței (1860) în conflictul dintre burghezia maronită și autoritățile otomane este creată (1861), cu statut de guvernorat autonom creștin, provincia Mont-Liban, iar Beirutul devine porto-franco și principalul centru financiar și economic al reg. După Primul Război Mondial, în urma destrămării Imp. Otoman, **L.**, împreună cu Siria, este administrat (din 1920) de Franța sub mandatul Societății Națiunilor. În 1926, **L.** se separă de Siria, iar după izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, la 22 nov. 1941, se proclamă republică independentă (primul guvern național se constituie la 22 nov. 1943), rămânând însă, până în dec. 1946, sub ocupația trupelor anglo-franceze. Prin Constituția din 1943 se prevedea o proporție fixă de reprezentare în Parlament (la 6 creștini, 5 musulmani), șeful statului era creștin, prim-min. – musulman sunnit și președintele Parlamentului – musulman șiit. Creșterea din punct de vedere demografic a musulmanilor a rupt fragilul echilibru

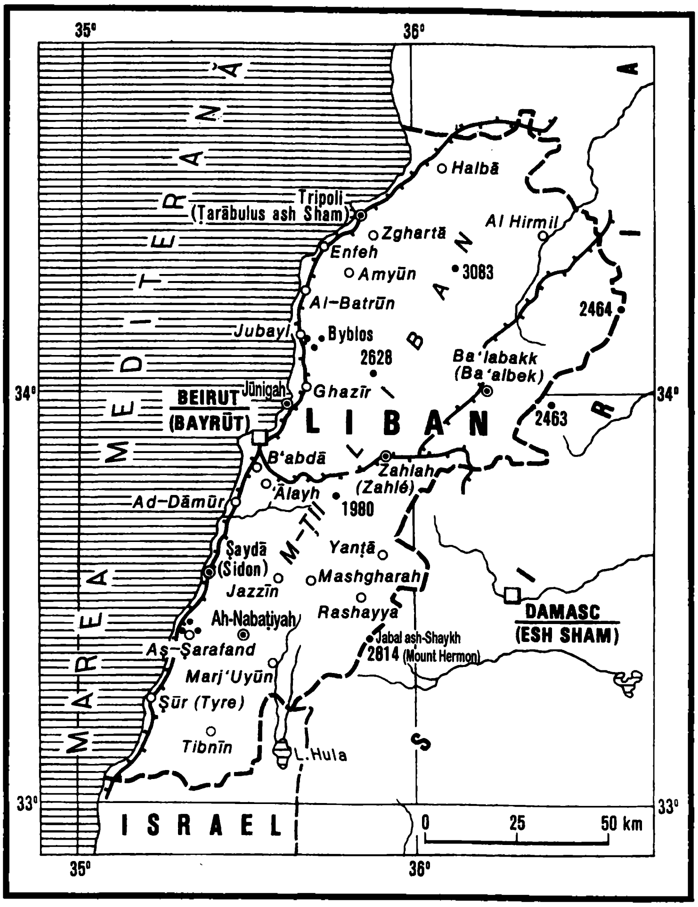

comunitar. Membru fondator al O.N.U. (1945). L. a intrat în Liga arabă (1945) şi a obţinut recunoaşterea independenţei de către Franţa (1946). L. participă la primul război arabo-israelian (1948–1949). Deşi cunoaşte o puternică dezvoltare economică, tensiunile de natură politică, socială, economică şi religioasă au culminat cu o revoltă populară, care a adus la putere un nou regim (1958), condus de Camille Chamoun; acesta a solicitat intervenţia puşcaşilor marini ai S.U.A., în vederea consolidării regimului său. Accentuarea neînţelegerilor interne pe fondul pătrunderii refugiaţilor politici palestinieni a provocat izbucnirea unui război civil (1975) între facţiunile creştine şi musulmane. I-a urmat intervenţia militară siriană (1976) şi ingerinţe din partea statului Israel, care, în 1982, a invadat L. până la Beirut; în 1985 acesta s-a retras şi a ocupat un important terit. în S L. (1 200 km^2), încurajând crearea miliţiilor creştine în această parte a ţării. Confruntările pe întregul terit. (într-un singur an - 1975-1976 - s-au înregistrat 60 000 morţi, 170 000 răniţi, 600 000 de refugiaţi şi distrugeri de 20 miliarde de dollari) s-au cronicizat, făcând din L. cel mai complex focar de conflict din Orientul Mijlociu, în ciuda prezenţei în ţară a unei Forţe arabe de menţinere a păcii, precum şi a unei Forţe interimare a Naţiunilor Unite. Proclamarea celei de-a doua republici (21 sept. 1990) şi intervenţia mai hotărâtă a Siriei au dus la restabilirea unui echilibru în viaţa politică şi economică a ţării, ceea ce a permis trecerea treptată la reconstrucţia ei. Parlamentul alege (15 oct. 1998) ca preşedinte al statului pe generalul Emil Lahoud, comandantul şef al armatei. Sub control israelian a mai rămas un terit. din S ţării (fâşie de siguranţă), folosită adeseori ca bază de gherilele palestiniene. În mai 2000, formaţiunile paramilitare proisraeliene au intrat în disoluţie, armata israeliană retrăgându-se în cadrul frontierelor oficiale. În ultimii ani, Siria şi aliaţii săi libanezi, inclusiv Hezbollahul, şi-au întărit poziţiile în L., sporind tensiunile interne. Asasinarea la Beirut a lui Rafik al-Hariri (fost prim-ministru în 1992–1998 şi 2000–2004) la 15 febr. 2005 provoacă un val de proteste, soldate cu retragerea trupelor siriene, în apr. 2005. Alegerile parlamentare din iun. 2005 sunt câştigate de o coaliţie antisiriană care îl desemnează pe Fouad Siniora în fruntea guvernului. Răpirea de către militanţii Hezbollah (iul. 2006) a doi soldaţi israelieni au ca rezultat un conflict militar cu Israelul care, după lupte violente, se încheie cu retragerea trupelor Israelului. Republică parlamentară. 2. **Munţii (Jabal Lubnān)**, grup de munţi în SV Asiei (L.), paralel cu ţărmul M. Mediterane. Lungime: 240 km. Alt. max.: 3 083 m (Qurnat as-Sawdā'). Depr. Bekáa (Al-Biqā') îi desparte de m-ţii Antiliban şi Hermon. Minereuri polimetalice.

LIBANIOS (314-393), sofist şi retor grec. Prof. de retorică la Constantinopol, Niceea, Nicomedia (340-349). Însemnat reprezentant al culturii antice a Răsăritului („Exerciţii de elocinţă"). Corespondenţa sa impunătoare, monument al Antic., a constituit un model de formă artistică şi de eleganţă retorică şi stilistică.

LIBÁRCĂ (< bg.) s.f. Şvab, gândac de bucătărie.

LIBÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (În practicile religioase din Antic.) Act ritual constând din umplerea unei cupe cu vin, untdelemn sau lapte, din gustarea şi apoi din vărsarea ei ca un omagiu adus divinităţii; *p. ext.* închinarea paharului în cinstea cuiva la ospeţe.

LIBBY, Willard Frank (1908-1980), chimist american. A elaborat (1948) metoda de determinare a vârstei materialelor organice, bazată pe dozarea izotopului carbon 14. Pentru datarea apei, a vinului şi a produselor agricole fosile a utilizat tritiul. Premiul Nobel pentru chimie (1960).

LIBELÚLĂ (< fr.; {s} lat. *libella* „nivelă") s.f. Insectă din ordinul *Odonata;* are abdomenul lung şi subţire, capul mare, cu ochi mari şi două perechi de aripi membranoase cu numeroase nervuri; calul-dracului sau calul-popii (ex. *Libellula depressa, Lestes fusca*). Larvele ei trăiesc în apă.

LIBÉR (< fr., lat.) s.n. Ţesut conducător al plantelor superioare, format din vase liberiene, celule anexe, parenchim şi uneori fibre. Prin l. circulă seva elaborată. Sin. *ţesut liberian.*

LÍBER, -Ă (< fr., lat.) adj. I. 1. Care se bucură de libertate. ✦ Independent, autonom; neîngrădit. ✧ *Oraş l.* = oraş cu statut juridic propriu de independenţă, recunoscut prin tratat şi cu un regim internaţional special de demilitarizare. (EC. POL.) *L. concurenţă* v. *concurenţă.* 2. Având posibilitatea de a acţiona după voinţă. ✦ (Despre părţi ale corpului) Nestânjenit în mişcări. 3. (Despre acţiuni) Care nu este supus nici unei restricţii. ✧ *Liber-profesionist* = persoană care practică o profesiune fără a fi angajat, pe baza unui contract de muncă. II. 1. Neangajat (într-o acţiune); disponibil. 2. Neocupat, gol. 3. Degajat, natural. 4. (MAT.) *Termen l.* = expresie dintr-o ecuaţie care nu conţine necunoscute. *Număr l. de pătrate* = număr întreg care nu se divide prin pătratul unui număr prim.

LIBER şi LIBERA v. Liber Pater.

LIBERA, Adalberto (1903-1963), arhitect italian. Lucrări de orientare funcţionalistă (Palatul Congreselor la Roma, casa scriitorului C. Malaparte, la Capri).

LIBERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. (Pop.) A lăsa la vatră. 2. A elibera o ţară, un popor etc. 3. (DR.) A ierta (un debitor) de datorie.

LIBERÁL, -Ă (< fr.) adj., s.m. I. 1. Adj. Care aparţine liberalismului. ✧ *Partid l.* = partid politic având doctrina liberalistă. 2. Adj. Cu vederi largi. II. S.m. Membru al unui partid l.

LIBERALE da VERONA (1445-1529), miniaturist şi pictor italian. Miniaturi de un colorit deosebit şi o mare capacitate de expresie (cărţi liturgice); fresce şi picturi pe lemn („Sfântul Sebastian", „Adoraţia magilor").

LIBERALÍSM (< fr.) s.n. 1. Doctrină politică şi economică bazată pe ideea dreptului individului (dreptul la egalitate, proprietate, libertatea de expresie şi acţiune, dreptul de a avea opinii politice proprii). Bazele teoretice ale l. au fost puse de iluminiştii francezi (Voltaire, Rousseau, Diderot ş.a.) şi de economiştii clasici (Smith, Ricardo ş.a.). Ca doctrină economică, l. a proclamat principiul nonintervenţiei din partea statului în economie, susţinând existenţa unei ordini naturale şi o autoreglare a economiei de piaţă prin preţuri, stabilite liber în concurenţă. 2. Atitudine tolerantă, împăciuitoristă.

LIBERALITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi liberal (I. 2). ✦ (DR.) Act juridic prin care o persoană dispune de un bun al său în favoarea alteia, fără a urmări să primească un echivalent (donaţia şi legatul). ✧ *L. excesivă* = l. a cărei valoare depăşeşte cotitatea disponibilă şi ştirbeşte rezerva succesorală, putând fi supusă reducţiunii, după decesul dispunătorului, la cererea unui moştenitor rezervatar.

LIBERALIZÁRE s.f. Eliberarea pieţelor de reglementările care îngrădesc schimbul liber de mărfuri, servicii şi capital. Rol important în circuitul economic internaţional, constituind şi premisa pentru asigurarea avantajelor diviziunii internaţionale a muncii.

LIBER-ARBÍTRU s.m. Capacitate a unei persoane de a se detaşa de orice constrângere interioară şi de a alege un curs al acţiunii din mai multe variante posibile.

LIBERÁRE s.f. 1. Acţiunea de a elibera. 2. (DR.) *L. condiţionată* = punere în libertate a condamnatului, înainte de executarea în întregime a pedepsei, cu condiţia să fie muncitor, disciplinat şi să dea dovezi de îndreptare, dar numai după ce a executat cel puţin jumătate din pedeapsă (dacă a avut mai puţin de 10 ani) sau cel puţin două treimi (dacă a avut mai mult de 10 ani). *L. provizorie* = măsură dispusă de procuror sau de instanţă de a pune în libertate provizorie un inculpat arestat. Se poate face sub control judiciar sau pe cauţiune.

LIBER-CUGETĂTÓR s.m. Persoană care promovează o atitudine independentă faţă de orice tradiţie şi orice autoritate, cu deosebire religioasă.

LIBEREC, oraş în partea de N a Republicii Cehe; 98,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. textilă. Fundat (sec. 13).

LIBERIA (Republica ~), stat în Africa de Vest, cu ieşire la Oc. Atlantic; 99,7 mii km^2; 3,3 mil. loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: animistă 40%, creştină 40% (protestanţi, catolici), islamică 20%. Cap.: *Monrovia. Relieful* cuprinde un sector montan (m-ţii Nimba, 1 752 m), un podiş bazaltic înalt şi accidentat tăiat de râuri ce formează cascade, care domină o câmpie litorală joasă şi îngustă. *Climă* tropical-musonică. Vegetaţie de pădure tropicală umedă şi savană; mangrove pe coastă. Faună bogată. Resurse de subsol: minereu de fier, aur, diamante, mangan, titan, grafit, mercur. Vaste expl. forestiere. Ind. în curs de dezvoltare: energie electrică, prel. lemnului, a cauciucului, ind. alimentară (ulei de palmier). Se cultivă, pentru consumul local: orez, manioc, batate, porumb. Există mari plantaţii de arbori de cauciuc, de cafea, cacao, bananieri, ananas, citrice. Se cresc caprine, ovine, porcine. Pescuit. Flota comercială foarte dezvoltată, datorită taxelor foarte scăzute („pavilion de complezenţă"). Moneda: 1 dollar liberian = 100 cents. – *Istoric.* Terit. **L.**, explorat în sec. 15 de portughezi, a fost colonizat în 1822 cu negri din S.U.A., eliberaţi din sclavie; din 1824 are denumirea oficială de **L.**; la 26 iul. 1847 a fost declarată stat independent şi proclamată republică. În sec. 19–20 a fost obiect de dispută între englezi, francezi şi americani. După cel de-al Doilea Război Mondial, W.V.S. Tubman a fost ales, între anii 1943 şi 1971, de şase ori preşedinte. Membru fondator al O.N.U. (1945). În acest răstimp s-au aplicat o serie de reforme (extinderea dreptului de vot la bărbaţi, în 1945, şi la femei, în 1951, acordarea dreptului de organizare sindicală, în 1951 şi 1960 etc.), în ciuda antagonismului dintre descendenţii afro-americanilor şi populaţiile indigene. Deteriorarea situaţiei economice şi politice a dus în 1980 la prima lovitură de stat din istoria ţării, soldată cu înlăturarea preşedintelui W.R. Tolbert Jr., interzicerea partidelor politice şi cu instituirea unui regim militar condus de sergentul Samuel K. Doe. Regimul militar instaurat a înlăturat elementul afro-american de la putere, instaurând o dictatură sângeroasă şi reînviind vechi disensiuni între grupările rivale. În 1989, un grup de liberieni, conduşi de Charles Taylor, declanşează lupta armată împotriva regimului Doe, care degenerează într-un război civil, soldat cu uciderea preşedintelui Doe (sept. 1990). Puterea supremă este revendicată de Taylor, care se autoproclamă preşedinte interimar. Pe fondul continuării luptelor între grupările rivale conduse de Prince Johnson şi Charles Taylor, o forţă de menţinere a păcii, alcătuită din militari din cinci state africane în frunte cu Nigeria, intervin în războiul civil pentru a i se pune capăt. După mai multe armistiţii (încălcate), bilanţul distrugerilor este impresionant (150 000 de morţi şi jumătate din populaţie emigrată în statele vecine). În 1993 se semnează un acord de încetare a focului şi de organizare de alegeri generale, iar în mart. 1994 se constituie un guvern naţional de tranziţie. Alegerile prezidenţiale şi parlamentare din iul. 1997 sunt câştigate de Ch. Taylor, ţara menţinându-se însă într-o stare de instabilitate politică marcată. În condiţiile intensificării acţiunii forţelor rebele ostile preşedintelui (aceştia reuşiseră în 2002–2003 să ocupe 2/3 din terit. ţării, şi chiar să pătrundă în Capitală), dar şi sub presiune internaţională, preşedintele Charles Taylor se retrage de la putere (11 aug. 2003), plecând în exil în Nigeria. Preşedinte interimar este desemnat Gyde Bryant care, la 14 oct. 2003, devine şeful guvernului de tranziţie. Alegerile din 2006 sunt câştigate de Ellen Johnson-Sirleaf. Republică prezidenţială.

LIBER PATER, vechi zeu italic al sporului şi înmulţirii. Era asociat de obicei cu zeiţa *Libera,* ambii fiind divinităţi plebee. Le erau consacrate serbările Liberalia (17 mart.), originare din Latium. Mai târziu, **L.P.** a fost identificat cu *Bachus,* iar Libera cu *Proserpina.*

LIBER-SCHIMBÍSM (< *liber* + *schimb,* după fr. *libre-échange*) s.n. Politică economică, opusă *protecţionismului,* caracterizată prin neamestecul statului în viaţa economică privind schimbul de mărfuri.

LIBERÓ (cuv. it.) s.m. (În fotbal) Jucător în spatele liniei de fundaşi, ultimul apărător.

LIBÉRT (< lat. *libertus*) s.m. (În Roma antică) Sclav eliberat care primea cetăţenia romană şi prenumele şi numele stăpânului. Îi era interzis să acceadă la o carieră politică, dar putea să desfăşoare activităţi comerciale, administrative şi profesionale. Sub Claudiu I l. imperiali controlau sistemul administrativ al Imp.

LIBERTÁRIANISM (< engl.) s.n. **1.** (FILOZ.) Concepţie potrivit căreia acţiunile nu sunt determinate cauzal, dar nici nu se desfăşoară la întâmplare, iresponsabil. **2.** (POL.) Liberalism politic şi economic integral, presupunând maximizarea drepturilor individului şi minimizarea rolului statului.

LIBERTAS (în mitologia romană), zeiţă personificând libertatea, mai întâi personală, apoi a statului. Atributele sale: cununa de lauri, sceptrul sau lancea. Reprezentată pe monede.

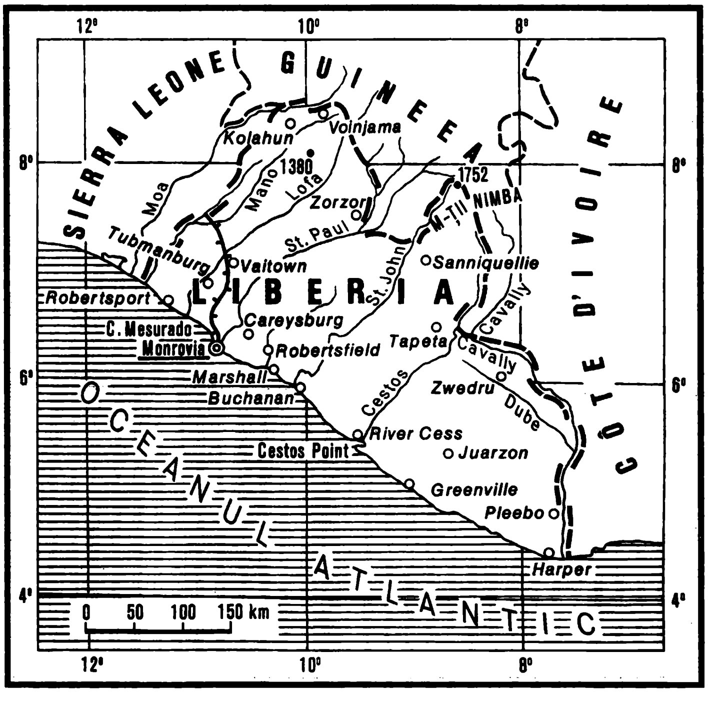

LIBERTÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare a unei persoane care se bucură de deplinătatea drepturilor politice şi civile în stat; lipsă de exploatare. ✦ Stare a unei persoane nesupuse unui stăpân. ✦ Situaţie a unei persoane care nu se află închisă. ✧ *L. de conştiinţă* = principiu formal în societatea modernă pluralistă, care face posibilă acţiunea în conformitate cu propria conştiinţă, în principal în ce priveşte religia. *L. de gândire* = drept al cetăţeanului prevăzut de constituţiile democratice, de a-şi exprima modul propriu de gândire. **2.** (Mai ales la pl.) Drepturi cetăţeneşti. ✧ *Libertăţi democratice* = drepturi fundamentale recunoscute prin Constituţie cetăţenilor, de dezvoltare şi liberă manifestare a personalităţii (ex. libertatea cuvântului, a presei). **3.** Posibilitate de a acţiona după propria sa voinţă. **4.** (FIZ.) *Grad de libertate* v. *grad.*

LIBERTATE, FRATERNITATE, EGALITATE, deviza Republicii Franceze, adoptată în iun. 1793.

LIBERTATEA 1. Cotidian, organ de presă al Partidului Social Democrat din România. A apărut la Bucureşti (aug. 1944–apr. 1945). Fondator: Constantin Titel Petrescu. **2.** Cotidian, „primul ziar liber al Revoluţiei Române", apoi cotidian independent de informaţie şi atitudine. Apare la Bucureşti (din 22 dec. 1989). Primul redactor-şef: Octavian Andronic.

LIBERTÍN, -Ă (< fr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m. Membru al unei mişcări creştine din sec. 13, care revendica dreptul la libera interpretare a Sf. Scripturi. **2.** Adj. Uşuratic, indecent.

LIBERTY (< n. pr. *A. Lesenby Liberty,* reţea londoneză de magazine, specializate, la sfârşitul sec. 19, în produse artizanale, inspirate din mişcarea *Arts and Crafts*), stil apărut în Italia şi S.U.A., la începutul sec. 20, privind iniţial artele decorative, extins ulterior la toate genurile de artă şi la arhitectură.

LIBIA 1. Marea Jamahirie Arabă Libiană Populară Socialistă, stat în N Africii cu largă ieşire la M. Mediterană; 1,76 mil. km^2; 5,5 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (musulmani sunniţi 97%). Cap.: *Tripoli.* Oraşe pr.: Benghāzī, Misrātah (Misurata). *Relieful* este predominant deşertic, Sahara ajungând la M. Mediterană în dreptul G. Sirta, separând cele două zone populate şi fertile: Tripolitania (V) şi Cirenaica (E). În Tripolitania se află câmpia litorală Gefara şi m-ţii Jabal Nafūsah (alt. sub 1 000 m) cu văi fertile, iar în Cirenaica munţii scunzi Jabal al-Akhdar. În E, în deşertul L., alt. cresc spre S în m-ţii Tibesti (vf. Bikku Bitti, 2 266 m alt.). *Climă* subtropicală în reg. M. Mediterane şi tropical-deşertică, cu mare ariditate în rest. Nu există cursuri de apă permanente. În deşert apar numeroase oaze. Economia se bazează pe valorificarea imenselor resurse de petrol (locul 2 în Africa), la care se adaugă gaze naturale, min. de fier, uraniu, sulf, fosfaţi naturali, sare, calcar şi gips. Ind. de prelucr. a petrolului, cimentului, mat. de constr., produse electrotehnice, îngrăşăminte, cherestea, hârtie, ţesături şi confecţii, covoare, ţigarete, produse alim. Meşteşuguri dezvoltate. Agricultura este practicată doar pe 1,2% din supr. ţării, mai ales în oaze. Se cultivă grâu, orz, cartofi, legume, curmale, citrice, măslini, arahide, tutun, ricin, batate, migdali. Se practică viticultura şi apicultura. Se cresc ovine, caprine, cămile, bovine. Pescuit. Moneda: 1 dinar libian = 1 000 dirhams. – *Istoric.* În Antic., terit. **L.**, cunoscut şi sub denumirea de Cirenaica, a fost populat de triburile libienilor, care, în sec. 10–9 î.Hr., au avut un rol important în viaţa politică a Egiptului. Prin sec. 7 î.Hr. au fost fundate, în Tripolitania, oraşe-colonii feniciene, iar în Cirenaica oraşe-colonii greceşti care au fost cucerite, rând pe rând, de romani (sec. 2 î.Hr.), vandali (430), bizantini (534), arabi (641). Între 1551 şi 1912, terit. **L.** a făcut parte din Imp. Otoman. În urma Războiului italo-turc (1911–1912), Tripolitania şi Cirenaica au fost cucerite de Italia şi transformate în colonie. Rezistenţa triburilor berbere a fost înfrântă abia după douăzeci de ani şi, în 1943, prov. Tripolitania şi Cirenaica au fost unite sub denumirea de **L.** Terit. strategic de luptă în urma intervenţiei Aliaţilor în Africa de Nord, **L.** a fost teatrul

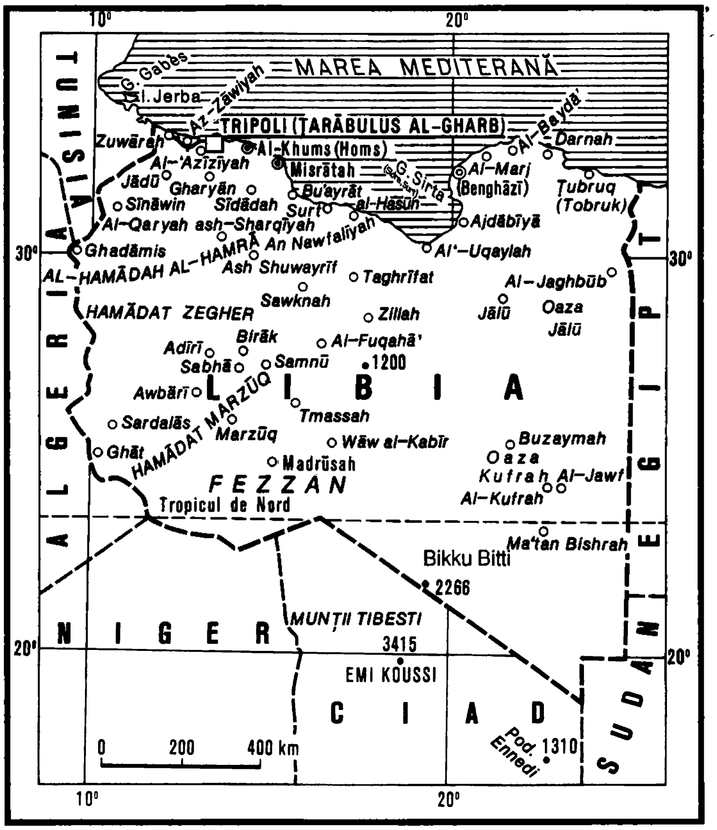

mai multor bătălii. În 1943 trupele anglo-franceze, au alungat trupele italo-germane. Prin Tratatul de Pace de la Paris (1947), provinciile din L. devin terit. sub mandat britanic (Cirenaica și Tripolitania) și francez (Fezzan). Ca urmare a unei hotărâri din 1949 a Adunării Generale a O.N.U., L. se proclamă, în 1951, stat federal independent, cu numele de Regatul Unit al L., sub conducerea regelui *Idris I.* Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). Tratatele încheiate cu Marea Britanie (1953) și S.U.A. (1954) acordau acestora dreptul de a închiria baze militare pe terit. L.; în urma cererii Parlamentului (1964), unele dintre acestea au fost evacuate (Tripoli, 1966). Exploatarea zăcămintelor de petrol, descoperite în 1959, a făcut din L. în deceniile 7-8 unul dintre marii producători mondiali. În 1963 s-a desființat sistemul federal, adoptându-se actuala împărțire ad-tivă unitară, și s-a schimbat denumirea țării în Regatul L. În sept. 1969, o lovitură de stat militară a înlăturat monarhia și a proclamat Republica Arabă Libiană. Puterea a fost preluată de un Consiliu al Comandamentului Revoluției în frunte cu colonelul Mu'ammar al-Gaddafi. În 1971, bazele militare străine au fost închise, străinii expulzați, iar bunurile acestora confiscate; este creat partidul unic de guvernământ, Uniunea Socialistă Arabă, care se transformă, în 1976, în Congresul General al Poporului, deținând autoritatea supremă în stat. În 1977 au fost adoptate noi principii și structuri ale organizării interne, precum și actuala denumire a țării. L. a făcut în repetate rânduri propuneri de creare a unei uniuni cu Egiptul, Sudanul, Tunisia, Siria și Marocul, rămase însă în stadiu de proiect. Colonelul Gaddafi se afirmă ca susținător al mișcărilor islamice legale sau subterane care luptă pentru unitatea lumii arabe și al organizațiilor extremist-naționaliste îndreptate împotriva statelor occidentale, în special a S.U.A., precum și a Israelului. Atitudinea sa a atras un embargou economic internațional (din 1981) și bombardarea de către aviația americană a numeroase obiective militare, țara devenind tot mai izolată pe scena politică internațională. În 1988, L. a fost implicată în atentatul terorist asupra unui avion american de pasageri, deasupra localit. Lockerbie din Scoția. În 1999, guvernul libian a acceptat să predea instanțelor internaționale pe cei doi cetățeni libieni acuzați de comiterea atentatului, cu condiția ca judecata să se facă într-o țară neutră. În 2001, în urma procesului, unul dintre acuzați a fost condamnat la închisoare pe viață, celălalt fiind eliberat. În aceste condiții, Consiliul de Securitate al O.N.U. și U.E. hotărăsc, în același timp, sistarea parțială a sancțiunilor impuse acestei țări. L. anunță renunțarea la producerea armelor de distrugere în masă, iar în apr. 2003 își asumă răspunderea civilă pentru doborârea avionului de pasageri american în Scoția, în urma atentatului din 1988, și promite despăgubiri în valoare de 10 milioane dollari familiei fiecărei victime. Pe fondul detensionării relațiilor dintre L. și Occident, are loc vizita la Tripoli a premierului britanic, Tony Blair, iar la Bruxelles a președintelui Mu'ammar al-Gaddafi. Republică islamică. 2. **Deșertul Libiei,** reg. deșertică în Africa, în NE Saharei (L., Egipt, Sudan), între m-ții Tibesti și valea Nilului; c. 2 mil. km². Relief de dune în N și de podiș pietros (hamade), cu unele masive izolate (Jabal al-'Uwaynāt, 1 934 m) în S.

LIBIDINÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Obsedat de plăceri erotice; senzual, lasciv.

LÍBIDO (cuv. lat. „dorință") s.n. (FIZIOL.; PSIH., după Freud) Energie psihică legată de impulsurile vitale, în special de cel sexual. ✦ (după Jung) Orice formă de energie psihică.

LIBITINA (în mitologia romană), zeiță a funeraliilor, care avea puterea de a lua viața oamenilor; mai târziu, prin extindere alegorică, Moartea. Patul pe care era culcat defunctul și rugul de incinerare se numeau tot **L.**

LIBRÁȚIE (< fr.; {s} lat. *libratio* „balansare") s.f. *L. Lunii* = oscilație periodică a Lunii față de poziția sa medie, în mișcarea de revoluție, putând fi văzută de pe Pământ mai mult de jumătate (59%) din suprafața totală. Cauzele oscilației sunt mișcarea neuniformă a Lunii pe orbită și faptul că axa sa de rotație nu este perfect normală pe planul orbitei.

LIBRĂRÍE (< fr.) s.f. Magazin în care se vând cărți.

LIBRÉT (< it.) s.n. Text literar în versuri sau proză destinat unei lucrări muzicale de proporții (operă, operetă sau oratoriu). ✦ Scenariu pentru balet.

LIBRETÍST (< it.) s.m. Autor de librete **(1)**.

LIBREVILLE, cap. statului Gabon, pe țărmul Oc. Atlantic, pe malul de N al estuarului Gabon; 419,6 mii loc. (1993, cu suburbiile). Port. Șantier naval. Ind. de prelucr. a metalelor, lemnului și tutunului, ind. chimică, a cimentului, textilă și alim. Universitate (1970). Catedrala Sainte Marie. Întemeiat în 1849, **L.** a devenit centrul ad-tiv al coloniei franceze Gabon (din 1878), iar din 1960, cap. Republicii Gabon.

LICANTROPÍE (< fr.; {s} gr. *lykanthropos* „om lup") s.f. Fenomen prin care, potrivit unor credințe populare întâlnite la multe popoare din Europa, există oameni care, noaptea, pot să se transforme în lup, dobândind dorința de a ucide.

LICĂRÍ vb. IV intranz. A răspândi o lumină slabă, cu sclipiri intermitente. ✦ A sclipi, a luci.

LICENTIA (în mitologia romană), zeița desfrânării. Templul consacrat amintea de un lăcaș al dezmățului.

LICÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **I. 1.** Titlu obținut la trecerea examenului de absolvire a învățământului superior; examenul dat pentru obținerea acestui titlu. **2.** Autorizație eliberată de administrație prin care se permite practicarea unei anumite activități (ex. **l.** de import sau export). **3.** Contract de transmitere a drepturilor aferente unui brevet de invenție sau prin care titularul unei mărci autorizează o terță persoană, licențiată, să utilizeze brevetul și, respectiv, să folosească marca, oricând în cursul duratei de protecție legală, ca să producă și comercializeze produsele și serviciile care au fost înregistrate. Poate fi exclusivă sau neexclusivă. **II. 1.** Purtare care întrece limitele bunului simț. **2.** *L. poetică* = abatere conștientă a poeților de la normele uzuale ale limbii, din necesități stilistice (rimă, ritm etc.) sau de conținut.

LICENȚIÁT, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care a trecut un examen de licență. **2.** (DR.) Persoană autorizată printr-un contract de licență să utilizeze un brevet de invenție sau o marcă, de către titularii acestora.

LICENȚIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care calcă regulile moralei; indecent, impudic.

LICÉU (< fr., lat.) s.n. Ciclu de învățământ urmând ciclului gimnazial, în care se predau cunoștințele necesare pregătirii cadrelor medii sau continuării studiilor în învățământul universitar.

LICHEÁ (< tc.) s.f. Om de nimic; netrebnic.

LICHEFIÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) transforma din stare gazoasă în stare lichidă. ✦ (Rar) A (se) topi.

LICHELÍSM (< *lichea*) s.n. Atitudine, comportare de lichea.

LICHÉN (< fr., lat.) s.m. **1.** (La pl.) Filum de plante inferioare simbionte formate prin asocierea unei alge microscopice cu o ciupercă filamentoasă (*Lichenophyta*). Pot fi întâlniți în cele mai dificile condiții, până la înălțimi foarte mari, în deșerturi, în tundră. Cresc pe sol, pe stânci, pe scoarța copacilor; ca aspect pot fi crustoși, foliacei, ramificați etc. Importanți pentru procesul de formare a solului, hrana animalelor, medicina umană și veterinară etc. **2.** (MED.) (Înv.) Nume dat unor dermatoze de natură diversă, caracterizate prin aspect papular.

LICHERUÍRE s.f. Tratare a pieilor fine în emulsii apoase și calde de uleiuri și grăsimi, pentru menținerea supleței și a hidrofobiei.

LICHÍD, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Corp aflat într-o stare de agregare asemănătoare cu cea gazoasă în privința fluidității și cu cea solidă în privința densității și a incompresibilității. **L.** ia forma vasului în care se află; prezintă culoare, miros, vâscozitate etc. Este alcătuit din molecule care exercită unele asupra altora forțe relativ puternice, dar care nu au poziții stabile. ✧ (MED.) *L. amniotic* v. *amniotic*. *L. cefalorahidian* v. *cefalorahidian*. *L.*

sinovial = sinovie. **2.** Adj. Având proprietăţile şi structura unui **l.** **(1).** **3.** Adj. (Despre mijloacele de plată) De care se poate dispune oricând; (despre creanţe, efecte etc.) pentru care se pot obţine imediat bani prin vânzare. **4.** Adj. *Consoană l.* (şi substantivat f.) = denumire a consoanelor laterale şi a celor vibrante.

LICHIDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A pune capăt, a termina (o acţiune, un fapt etc.). **2.** (DR.) A îndeplini formele pentru încetarea unei situaţii juridice sau financiare. ✦ A plăti. **3.** (Arg.) A asasina.

LICHIDÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a lichida. ✧ Loc. adj. şi adv. *În lichidare* = în curs de desfiinţare. 2. (FIN.) *L. (a bunurilor unui debitor)* = procedură aplicabilă comercianţilor (persoane fizice şi societăţi comerciale) care nu mai pot face faţă datoriilor şi având ca scop plata pasivului debitorului, în încetare de plăţi, fie prin lichidarea unor bunuri din averea lui, conform unui plan de l., fie prin faliment, conform procedurilor legale. **L.** bunurilor din averea debitorului se face de către lichidator. 3. (DR.) Operaţiune juridică şi economică prin care elementele active ale unui patrimoniu (în primul rând drepturile de creanţă) se transformă, de regulă, în lichidităţi (sume de bani sau alte bunuri generice), servind la satisfacerea creditorilor, prin plata pasivului patrimonial, fie cu ocazia unei persoane fizice, fie cu ocazia desfiinţării sau reorganizării unei persoane juridice.

LICHIDATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. Persoană fizică sau juridică autorizată, conform legii, să lichideze bunurile din averea debitorului şi să distribuie sumele realizate prin lichidarea unei societăţi comerciale.

LICHIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi lichid **(3).** **2.** (FIN.) Capacitatea activelor de a fi convertite în bani, în mod rapid şi cert. *L. întreprinderii* = disponibilitatea de active lichide suficiente pentru a face faţă obligaţiilor de plată, când acestea ajung la scadenţă. Se măsoară prin rata **l.** generale (raportul dintre activele curente şi datoriile curente) şi prin rata **l.** imediate (raportul dintre disponibilităţile băneşti şi datoriile exigibile imediat).

LÍCHIDUS (LIQUIDUS) (cuv. lat.) adj. *Curbă* ~ (şi subst.)= loc geometric al punctelor de început de solidificare în diagrama de echilibru a unui sistem fizico-chimic (aliaj) binar.

LICHINE, David (1910-1972), balerin şi coregraf american de origine rusă. Unul dintre marii interpreţi ai Baletelor ruse. A creat coregrafia pentru „Francesca da Rimini" şi „Bal de absolvire".

LICHIÓR (< fr.) s.n. Băutură alcoolică cu concentraţia alcoolului între 28 şi 45%, care conţine sirop de zahăr, suc de fructe, substanţe aromatizante şi substanţe colorante.

LICHNEROWICZ, André (1915-1998), matematician francez. Lucrări în domeniile fizicii matematice, al teoriei câmpului şi relativităţii („Algebră şi analiză liniară").

LICHTENBERG, Georg Christoph (1742-1799), savant german. Cercetări de astronomie (meteoriţi) şi fizică experimentală. Critică de artă („Explicaţie detaliată a gravurilor lui Hogarth").

LICHTENSTEIN, Roy (1923-1997), pictor american. Reprezentant al pop-art-ului. Tehnici grafice şi culori brutale pentru a crea reprezentări „lăturalnice" ale elementelor culturale („Natură moartă cu cupă de cristal").

LICINIU (Caius Licinius Stolon) (sec. 4 î.Hr.), om politic roman. Consul (361 î.Hr.). Tribun al plebei, a impus împreună cu L. Sextius Lateranus, în 367 î.Hr., „Leges Liciniae Sextiae", potrivit cărora plebeii au obţinut dreptul de a deţine magistratura de consul.

LICINIU (Flavius Valerius Licinianus Licinius), împărat roman (308-324) al provinciilor de răsărit ale Imp. Autor, alături de Constantin cel Mare, al *Edictului de la Milano* (313). În conflict cu Constantin cel Mare, din cauza poziţiei sale anticreştine de mai târziu, a fost înfrânt la Adrianopol şi executat (325).

LICÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Conform legii.

LICITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A vinde la licitaţie; (intranz.) a face oferte într-o licitaţie.

LICITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) **1.** Vânzare publică a unui bun, adjudecat persoanei ce oferă, dintre toţi participanţii, preţul cel mai mare sau condiţiile cele mai avantajoase, în cazul serviciilor. **2.** *L. de cumpărare* = **l.** pentru achiziţiile publice de bunuri şi de servicii, finanţate integral sau parţial din bugetul de stat, din bugetele locale şi din fonduri publice, prin care se selectează oferta cu preţul cel mai scăzut şi care întruneşte caracteristicile tehnice şi de execuţie minimale cerute prin caietul de sarcini.

LICIU, Irinel (1928-2002, n. Cluj), balerină română. Interpretă de înaltă tehnicitate şi sensibilitate a repertoriului clasic („Coppelia", „Fântâna din Bahcisarai", „Lacul lebedelor").

LICIU, Petre (1871-1912, n. Focşani), actor român. Roluri de dramă şi comedie, cu o deosebită maleabilitate scenică („Neguţătorul din Veneţia", „Revizorul", „Viforul").

LICOÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Băutură fină, savuroasă. **2.** Lichid (medicamentos). **3.** Lichid folosit ca reactiv în anumite reacţii chimice.

LICOFRON (LYKOPHRON) (c. 325-c. 250 î.Hr.), poet şi filolog grec. Autorul tratatului „Despre comedie" (pierdut), primul studiu de gen şi al monologului epicoliric („Alexandra"). Tragedii („Andromaca", „Edip").

LICOPÍNĂ (< fr.) s.f. Pigment roşu întâlnit în flori, fructe (ex. la tomate, pepene roşu).

LICORN (< fr.) subst. Inorog. În legendele medievale din V Europei, simbol al purităţii şi virginităţii. Subiectul unei suite de tapiserii de epocă, din sec. 15, păstrată la Muzeul Cluny din Paris („Femeia cu licornul").

LICORNUL *(Monoceros)*, constelaţie compusă din stele puţin strălucitoare; situată în reg. ecuatorului ceresc între constelaţiile Gemenii şi Câinele Mare. Descoperită de *J. Hevelius.*

LICOSTOMO, numele sub care apare, uneori, localit. *Chilia,* în scrierile genoveze.

LÍCTOR (cuv. lat.) s.m. (De obicei la pl.; în Roma antică) Purtător de fascii care însoţea înalţii demnitari; simboliza puterea şi îndepărta mulţimea.

LICUÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Separare, prin încălzire, a unei substanţe uşor fuzibile de o substanţă mai greu fuzibilă. Rol important în formarea rocilor şi a zăcămintelor magmatice.

LICURG (LYKURGOS) (sec. 8-7 î.Hr.), legiuitor legendar spartan. Tradiţia îi atribuie crearea sistemului politic şi militar spartan (a constituţiei spartane), plasând activitatea sa între sec. 11 şi 8 î.Hr. Proclamat erou şi zeu de către spartani.

LICURG (LYKURGOS) (390-c. 324 î.Hr.), orator şi om politic atenian. Administrator al finanţelor ateniene (338-328 î.Hr.). Aliatul partidei antimacedonene condusă de Demostene împotriva lui Filip II al Macedoniei şi al fiului său Alexandru. A scris 15 discursuri din care s-a păstrat „Contro Leocrate".

LICURÍCI (< *licuri,* înv. „a licări") s.m. Nume dat unor insecte coleoptere nocturne, carnivore de c. 1-2 cm; femelele au pe ultimele segmente abdominale organe care emit lumină fosforescentă.

LICURICI, com. în jud. Gorj, situată în dealurile Amaradiei; 2 515 loc. (2008). În satul Totea se află biserica Sf. Nicolae (1735, cu picturi murale interioare originare), iar în satul **L.**, biserica de lemn Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1776-1777).

LIDA, oraş în partea de V a Belarusului; 100 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Ind. electrotehnică. Ruinele unei cetăţi fortificate (sec. 14). Fundat în sec. 14.

LIDDEL HART, Sir Basil Henry (1895-1970), istoric şi teoretician militar britanic. Corespondent de război. În lucrările sale de artă militară a avansat idei despre războiul-fulger şi mecanizarea armatei („Istoria mondială a strategiei"). Memorii.

LÍDER (< engl.) s.m. **1.** Conducător al unui partid politic sau al unei organizaţii; personalitatea dominantă dintr-un grup. **2.** Echipă sau sportiv aflat în fruntea unei competiţii.

LIDIA (LYDIA), reg. istorică şi stat în V Asiei Mici. Întemeiat în sec. 8 î.Hr. de către triburile indo-europene ale lidienilor care pun bazele unui puternic regat, sub conducerea lui Gyges (680-652 î.Hr.). Epocă de maximă înflorire economică şi culturală în timpul lui Cresus (560-547 î.Hr.). Cucerit în 547 î.Hr. de Cirus II; transformat în prov. a Imp. Persan.

LÍDIC, -Ă (LIDIÁN, -Ă) (< n. pr. *Lidia*) adj. (MUZ.) **1.** Mod antic grecesc cu finala pe do. **2.** Mod medieval cu finala pe fa.

LIDICE, localit. în NV Republicii Cehe. Distrusă complet de către ocupanţii germani (10 iun. 1942), drept represalii pentru că locuitorii aşezării i-au ascuns pe patrioţii cehi care l-au asasinat pe R. Heydrich, „protectorul" german al Cehiei şi Moraviei. Muzeu memorial.

LIDÍTĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Lydd,* oraş în Anglia) s.f. (PETROGR.) Rocă sedimentară, fin granulară, compactă, neagră-cenuşie sau brună-verzuie, alcătuită în special din cuarţ, calcedonie sau opal.

LÍDO (< fr. {i}; {s} n. pr. *Lido*) s.n. (GEOGR.) Cordon litoral îngust, alcătuit din nisipuri şi aluviuni fine, caracteristic ţărmurilor joase ale M. Adriatice (ex. Lido di Venezia separă laguna Veneţia de M. Adriatică); perisip.

LIE, Jonas Lauritz Edemil (1833-1908), scriitor norvegian. Proză realistă, de analiză a problemelor sociale ale epocii şi ale puterii pe care forţele misterioase ale destinului o au asupra omului („Vizionarul", „Puteri malefice"). Ciclul de nuvele „Fantome".

LIE, Sophus Marius (1842-1899), matematician norvegian. Creatorul teoriei clasice a grupurilor continue de transformări care-i poartă numele („Teoria grupurilor de transformări").

LIE, Trygve Halvdan (1896-1968), om politic norvegian. Social-democrat. Ministru de Justiţie (1935-1939), al Afacerilor Străine (1941-1946). Primul secretar general al O.N.U. (1946-1952).

LIEBERKÜHN, Johann Nathanael (1711-1756), anatomist german. Studii asupra anatomiei şi fiziologiei mucoasei intestinale; a demonstrat existenţa vidului pleural.

LIEBERMANN, Max (1847-1935), pictor şi grafician german. Lucrări de gen, realiste („Azilul de bătrâni din Amsterdam", „Înălbirea pânzei"); mai târziu, reprezentant al curentului *Secession* în Germania.

LIEBHARD, Hans (1899-1988, n. Timişoara), poet şi publicist şvab din România. Lirică de evocare a lumii bănăţene („Cronică şvăbească"), de meditaţie („Miniaturi din patru decenii"). Nuvele („Comoara turcilor"); eseuri.

LIEBIG, Justus, baron von (1803-1873), chimist german. A formulat teoria ciclului carbonului şi azotului în natură, a izolat titanul, a descoperit cloroformul (1831) şi cloralul (1832), fenomenul de izomerie (1823) şi a stabilit că dezvoltarea plantelor este limitată de elementul a cărui concentraţie în sol este sub valoarea minimă necesară (*legea lui L.* sau *legea minimului*).

LIEBKNECHT 1. Wilhelm L. (1826-1900), publicist şi om politic german. Alături de A. Bebel, unul dintre fondatorii Partidului Social-Democrat din Germania (1869) şi al Internaţionalei II. **2. Karl L.** (1871-1919), om politic german. Fiul lui **L.** **(1).** Unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Germania.

Irinel Liciu

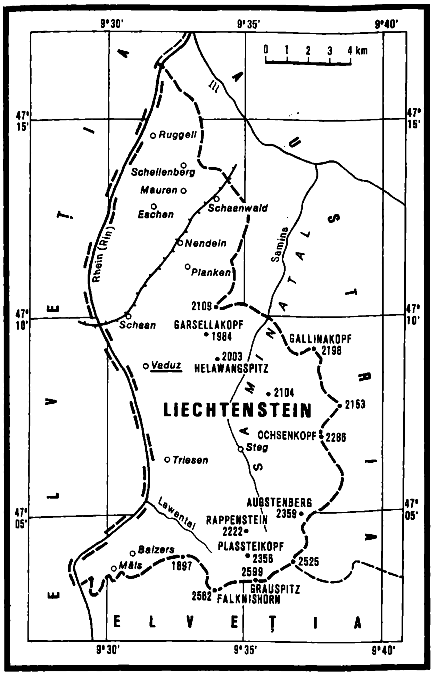

LIEBLING, com. în jud. Timiș, în C. Timișului; 3 762 loc. (2008).

LIEBMANN, Otto (1840–1912), filozof german. Inițiator al mișcării neokantiene dând primul impuls în această direcție prin lucrarea „Kant și epigonii" care se încheie cu celebra formulă „înapoi la Kant". („Contribuții la analiza realității").

LIECHTENSTEIN (Principatul ~), stat în Europa central-sudică, între Austria și Elveția; 160 km²; 33,1 mii loc. (2003). Limba oficială: germana. Religia: creștină (catolici 80%, protestanți 7,5%), islamică 3,3% ș.a. Cap.: *Vaduz.* Situat în Alpi, pe dreapta Rinului, aproape de intrarea acestuia în L. Constanța. *Relieful* este în general muntos, mai scund în V (Unterland) și mai înalt în E (Oberland), unde se află Alpii Vorarlberg și Rhätikon (2 599 m alt. max. din țară, vf. Grauspitz). Paradis fiscal (peste 25 000 firme, locul 1 pe Glob). Ind. prelucrătoare produce mecanică de precizie, autospeciale, echipament electronic, pompe de vacuum, ceramică dinți artificiali și proteze dentare (locul 1 pe Glob) și hidroenergie. Întreprinderi chimico-farmaceutice, textile, de prelucr. a lemnului și alim. Emisiuni filatelice. Se cultivă cereale, cartofi și plante furajere. Viticultură. Se cresc bovine, ovine și porcine. Turism, stațiuni de sporturi de iarnă, rezervații naturale. Moneda: 1 franc elvețian = 100 rappen. - *Istoric.* Constituit prin unirea seniorilor de Vaduz (întemeiată în 1342) cu Schellenberg (1699). În 1719, L. este ridicat la rangul de principat de către împăratul Carol VI. L. a făcut parte succesiv din Imp. Romano-German (până în 1806), din Confederația Rinului (1806–1814) și din Confederația Germană (1815–1866). Între 1876 și 1918 a fost în uniune vamală cu Austro-Ungaria. O Constituție după model elvețian intră în vigoare la 5 oct. 1921. În 1924 a încheiat o uniune vamală, monetară și poștală cu Elveția; aceasta din urmă îl reprezintă în relațiile externe. În urma referendumului din 1984, este acordat drept de vot femeilor. Membru al O.N.U. (18 sept. 1990) și al AELS (din 1991). Șeful statului este principele Hans Adam II (din nov. 1989), căruia, printr-un referendum (mart. 2003), i se acordă puteri sporite (demiterea unui guvern ineficient și desemnarea unuia de tranziție, organizarea de alegeri anticipate, refuzarea unor proiecte de legi înaintate de guvern etc.). În 2004, Hans Adam II a transmis o mare parte a prerogativelor sale fiului său, Alois, rămânând oficial șef al statului. Monarhie (principat) constituțională, ereditară, conform Constituției din 1921.

LIED (cuv. germ.) s.n. Compoziție muzicală vocală cu acompaniament instrumental (de obicei la pian), cu caracter liric, a cărei formă a fost preluată și de muzica instrumentală. S-a dezvoltat în Germania, preponderent în epoca romantică (Schubert, Schumann, Brahms, Wolf). În sec. 20 a evoluat către forme ample și acompaniament orchestral (R. Strauss, Mahler, Schönberg).

LIÈGE (LUIK), oraș în E Belgiei, situat pe stg. fl. Meuse, la capătul canalului Albert; 185,1 mii loc. (2002). Port fluvial. Ind. siderurgică, constr. de mașini, ușoară și alim. Universitate (1817). Observator astronomic. Monumente: Catedrala Saint-Paul (1232–1289), bisericile Saint-Denis (1011), Saint-Barthélemy (sec. 11–12), Saint-Jacques (sec. 11), Sainte-Croix (sec. 13–15); Palatul Justiției (1526–1540), Palatul episcopal (1737), casa Curtius (1600–1606, azi Muzeu de arheologie); Primăria (1714–1718); Sala Congreselor (1962). Fundat (sec. 7) de Sf. Lambert. Prima mențiune documentară în 721. Sediul episcopatului, a primit statut de oraș în 1185, afirmându-se ca un prosper centru economic și cultural. Din 1408, a intrat sub stăpânirea ducatului Burgundiei. Anexat de Franța (1792–1793; 1795–1815); în componența Belgiei din 1830.

LIEPA, Marius-Rudolf Eduardovici (1936–1989), balerin și coregraf rus. S-a impus pe scena Teatrului Mare din Moscova (1960–1984), printr-o tehnică remarcabilă și talent dramatic („Spartacus", „Spectrul trandafirului"). A montat „Giselle", „Don Quijote".

LIEPĀJA, oraș în V Letoniei, port la M. Baltică; 89,4 mii loc. (2000). Metalurgie; constr. de mașini, prelucr. lemnului. Teatre. Muzeu de istorie. Bisericile Sf. Ana (sec. 17) și Sf. Treime (sec. 18). Stațiune balneoclimaterică. Fortăreață construită de cavalerii teutoni (1263). Oraș (1625), sub stăpânirea Rusiei (din 1795), iar din 1991 aparține Letoniei.

LIEȘTI, com. în jud. Galați, pe Bârlad; 11 013 loc. (2008). Fabrică de zahăr.

LIEZI (LIEH-TZU) (c. sec. 4 î.Hr.), filozof chinez. Presupusul autor al lucrării taoiste, ce-i poartă numele.

LIFAR, Serge (pe numele adevărat *Serghei Mihailovici L.*) (1905–1986), balerin și coregraf francez de origine rusă. Solist al Baletelor ruse, apoi director al baletului Operei din Paris. Principal reprezentant al neoclasicismului francez, creator a numeroase balete („Suită în alb", „Fedra"). Lucrări despre dans („Tratat de dans academic", „Istoria baletului rus").

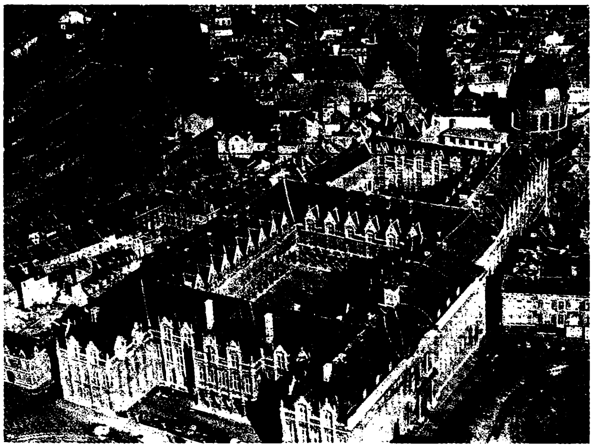

Liège. Palatul episcopal

LIFE, hebdomadar american ilustrat de mare tiraj (1936–1972). Reapare lunar (din 1978).

LIFOU (LIFU), cea mai mare ins. din arh. Loyauté, situată în SV Oc. Pacific; 1 684 km². Dependentă de posesiunea franceză Noua Caledonie.

LIFT (< engl.) s.n. Ascensor.

LÍFTĂ (< n. pr. *Litva,* numele slav al Lituaniei) s.f. (Înv.) Termen peiorativ dat în trecut de românii ortodocși celor de altă religie; *p. ext.* denumire atribuită cotropitorilor.

LÍFTING (cuv. engl.) subst. (MED.) Intervenție chirurgical-estetică de redresare a structurilor cutanate lăsate (obrazul flasc, bărbia dublă, ridurile).

LIFU v. **Lifou.**

LIGA ARABĂ v. **Liga Țărilor Arabe.**

LIGA COMUNIȘTILOR, prima organizație comunistă internațională, creată la Londra (iun. 1847) de K. Marx și F. Engels.

LIGA CULTURALĂ *(Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor),* asociație patriotică, înființată la București (17/29 dec. 1890), cu scopul de a susține lupta pentru realizarea unității politice a poporului român. Principalul ei animator a fost Nicolae Iorga (din iun. 1908). Sub auspiciile ei au fost înființate Universitatea populară de la Vălenii de Munte și Teatrul popular din București. Și-a încetat activitatea în 1940.

LIGÁMENT (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Fascicul de fibre conjunctive, variabil ca formă și mărime, rezistent și puțin extensibil, realizând legătura între oase la nivelul articulațiilor sau fixând anumite organe.

LIGAMENTOPEXÍE (< fr.) s.f. Operație chirurgicală de scurtare și fixare a ligamentelor rotunde ale uterului, corectând retroversia sau retroflexia.

LIGAMENTOPLASTÍE (< fr.) s.f. Procedeu chirurgical de refacere a ligamentelor rupte sau relaxate ale unei articulații.

LIGA NAȚIUNILOR v. **Societatea Națiunilor.**

LIGĂND (< fr., lat.) s.m. (CHIM.) Molecula sau ionul care se unește direct cu atomul central în compușii complecși.

LIGARIDIS, Paisie (c. 1610–1668), erudit grec. Mitropolit al Gazei. Prof. la „Schola greca e latina" din Târgoviște (1646–1651). Împreună cu Daniil Panoneanu și Ignatie Petritzis, a tradus „Îndreptarea legii" (1652).

LIGA SFÂNTĂ, denumire dată unor coaliții antiotomane din sec. 16–17 alcătuite din state creștine. **1. L.S.** de la sfârșitul sec. 16, cuprindea Imp. Habsburgic, Spania, Veneția, Toscana ș.a.; în 1594 s-a raliat și domnul Moldovei, Aron Tiranul. S-a destrămat în 1606. **2. L.S.** constituită în 1684 prin aderarea Veneției la alianța austro-polonă; în 1686 i s-a alăturat și Rusia. Și-a încetat activitatea după Tratatul de la Karlowitz (1699).

LIGA SOCIETĂȚILOR DE CRUCE ROȘIE v. **Crucea Roșie Internațională.**

LIGATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Legare chirurgicală cu fire de catgut, mătase sau ață a vaselor sangvine, a uterului, a intestinului etc.; materialul utilizat pentru această operație. **2.** Aliaje auxiliare folosite pentru introducerea unor elemente de aliere în metalul lichid. ✦ Metale (cupru, mercur) care se introduc în metalele nobile pentru a le da proprietăți necesare sau pentru a le ieftini. **3.** Literă sau semn de transcriere fonetică format prin îmbinarea a două semne de transcriere (ex. æ, œ). ✦ Combinație de litere ce redă îmbinarea a două litere, o silabă sau un cuvânt. **4.** (POLIGR.) Caracter tipografic realizat prin reunirea a două litere într-un singur semn grafic (ex.: Æ, Œ), folosit în unele limbi pentru a reda un sunet.

LIGA ȚĂRILOR ARABE, organizație guvernamentală regională creată la 22 mart. 1945, cu sediul la Tunis, cu scopul cooperării în probleme economice, financiare, culturale, juridice, sociale și al coordonării activității pe plan extern, pentru apărarea independenței și suveranității statelor membre. Membri fondatori: Arabia Saudită, Egipt (suspendat în 1979 și reintegrat în 1989), Iraq, Liban, Siria, Transiordania (azi Iordania) și Yemen (azi Republica Yemen); au aderat ulterior: Libia (1953), Sudan (1956), Maroc și Tunisia (1958), Kuwait (1961), Algeria (1962), Yemenul de Sud (1967, azi Republica Yemen), Bahrain, Oman, Qatar (1971), Emiratele Arabe Unite (1972), Mauritania (1973), Somalia (1974), Organizația pentru Eliberarea Palestinei (1976) și Djibouti (1977).

LIGÁZE s.f. v. **sinteaze.**

LÍGĂ (< fr.) s.f. Uniune sau asociație de state, de societăți sau de persoane fizice sau juridice (sindicate, federații sindicale etc.), constituită în vederea realizării unui țel comun.

LIGETI György (1923-2006, n. Târnăveni), compozitor austriac de origine ungară. Stabilit în Germania (1956). Compune inițial într-un stil neobartokian, scrie muzică serială și electronică („Articulație") și se impune cu lucrări în stil static („Apariții" și „Atmosfere"). Ulterior, îmbină vocabulare eterogene și apelează la tehnica citatului. Lucrări de muzicologie. M. de onoare al Acad. Române (1997).

LIGHEÁN (< tc.) s.n. Vas de metal, plastic etc., puțin adânc și larg, servind la spălatul corpului, al rufelor etc. ✦ Conținutul vasului.

LIGHIOÁNĂ (< sl.) s.f. **1.** Animal (sălbatic). ✦ Spec. Vietate care trăiește pe lângă casă; pasăre de curte, orătanie. ✦ Spec. Insectă (vătămătoare). **2.** Fig. Epitet dat unui om de nimic; mișel.

LIGNÍCOL (< fr.) adj. (BIOL.) (Despre organisme) Trăind pe lemne sau pe putregaiuri.

LIGNIFICÁRE (după fr. *lignification;* {s} lat. *lignum* „lemn" + *fico* „a face") s.f. (BOT.) Proces prin care membranele celulozice celulare ale plantelor superioare se impregnează cu lignină.

LIGNÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță organică cu structură macromoleculară complexă, aflată în țesuturile plantelor lemnoase.

LIGNÍT (< fr. {i}; {s} lat. *lignum* „lemn") s.n. Varietate inferioară de cărbune, care păstrează parțial structura lemnoasă inițială. Este brun-negru, are o putere calorică de 2 600-4 100 kcal/kg. Utilizat drept combustibil energetic.

LIGNODESTRUCTÓRI ({s} lat. *lignum* „lemn" + *destructor)* s.m. pl. (BIOL.) Organisme (ciuperci, insecte) care se hrănesc cu lemn și provoacă distrugerea lui.

LIGÚLĂ (< lat.; diminutiv de la *lingua* „limbă") s.f. (BOT.) **1.** Formațiune membranoasă aflată la limita dintre teaca și limbul foliar al gramineelor și ciperaceelor. **2.** Prelungire ușor lățită a corolei la unele flori.

LIGUORI (Alfonso-Maria del) (1696-1787), predicator și teolog napolitan. Fondatorul Congregației *redemptoriștilor* (1732). A preconizat o morală de tip iezuit numită echiprobabilism. Canonizat (1839). Doctor al Bisericii (1871).

LIGÚRI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație preindo-europeană din NV Pen. Italice și SE Franței, asimilată de celți și de romani (sec. 6-3 î.Hr.).

LIGURIA, reg. în NV Italiei; 5,4 mii km²; 1,6 mil. loc. (2001). Reșed.: *Genova.* Turism (San Remo).

LIGURICĂ, Marea ~ (MARE LIGURE), mare în bazinul mediteranean, cuprinsă între țărmurile Italiei, Franței (Riviera), ins. Corsica și Elba; c. 30 mii km². Ad. max.: 2 645 m.

LI HONGZHANG (LI HUNG-CHANG) (1823-1901), om politic chinez. Împreună cu generalul *Gordon,* a înfrânt răscoala *taipinilor.* A promovat o politică de modernizare. A negociat, din partea Chinei, Tratatul de la Shimonoseki (1895).

LIICEANU, Gabriel (n. 1942, Râmnicu Vâlcea), filozof și eseist român. Director al Editurii Humanitas (din 1990). Preocupări de fenomenologie și hermeneutică („Tragicul", „Despre limită"). Eseuri polemice pe teme moral-civice („Apel către lichele"). Traduceri.

LIIV, Juhan (1864-1913), scriitor estonian. Povestiri având ca temă viața cotidiană; poezii, miniaturi („Din adâncurile vieții").

LIKASI, oraș în SE Republicii Democratice Congo, la 1 270 m alt.; 299,1 mii loc. (1994). Expl. min. de cupru și cobalt. Metalurgie neferoasă; produse chimice. Muzeu mineralogic. Până în 1966 s-a numit *Jadotville.*

LIKUD (cuv. ebr. „uniune"), coaliție de partide israeliene de centru și centru dreapta (1973).

LILÁ (< fr.) adj. invar. (Livr.) Violet.

LILBURNE, John (c. 1614-1657), pamfletar și om politic englez. Ideolog și conducător al grupării democratice republicane a *levellerilor* în timpul Revoluției din Anglia. Arestat (1645-1648) în urma unui conflict cu O. Cromwell. Pamflete violente împotriva acestuia, „Acordul poporului", devenind programul ideologic al levellerilor.

LILIÁC¹ (< tc.; cuv. persan *lilāk*) s.m. Arbust decorativ din fam. oleaceelor, înalt până la 7 m, cu frunze ovate, cordate la bază și flori colorate în diferite nuanțe de violet, albastru sau alb, dispuse în panicule, plăcut mirositoare *(Syringa vulgaris).* ✧ *L. transilvănean* = arbust endemic în m-ții Carpați, înalt până la 4 m, cu ramuri groase, frunze eliptice, rotunjite la bază și flori violete slab mirositoare, grupate în panicule mici și înguste *(Syringa josikaea).*

LILIÁC² (< bg.) s.m. Mamifer insectivor, crepuscular și nocturn, din ordinul chiropterelor, cu aripi formate dintr-o membrană care unește degetele membrelor anterioare. Se orientează în întuneric cu ajutorul ultrasunetelor pe care le emit, urechea lor fiind capabilă să perceapă undele reflectate de obstacole. În România majoritatea speciilor sunt ocrotite. În reg. tropicale există și specii frugivore.

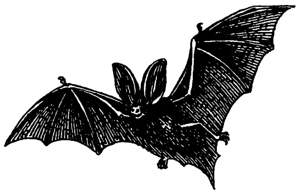

Liliac²

LILIACÉE (< fr.; {s} lat. *liliaceus* „de crin") s.f. pl. Fam. de plante erbacee sau lemnoase, monocotiledonate, cu bulbi, rizomi sau bulbotuberi, cu frunze alterne întregi și flori actinomorfe, variat colorate, compuse din șase foliole perigoniale și șase stamine (ex. ceapa, usturoiul, laleaua, crinul, zambila).

LILIACHÍU, -IE (< *liliac¹*) adj. De culoarea florii de liliac; violet-deschis.

LILIENCRON, Detlev, baron von (pe numele adevărat *Friedrich Adolf Axel Freiherr von*) (1844-1909), scriitor german. Lirică impresionistă („Cavalcadele unui aghiotant"), drame („Knut, stăpânul"); pagini autobiografice („Viață și minciună").

LILIENTHAL, Otto (1848-1896), inginer german. Pionier al aviației mondiale. A construit planoare cu care a efectuat (începând din 1890) primele zboruri planate. Lucrarea sa „Zborul păsărilor ca bază a aviației" a constituit punctul de plecare pentru fundamentarea teoretică a zborului cu aparate mai grele decât aerul.

Otto Lilienthal

LILIPUTÁN, -Ă (după fr. *lilleputien;* n. pr. *Lilliput*) adj., s.m., s.f. **1.** Adj. De dimensiuni foarte mici; pitic. **2.** S.m. și f. Om de statură foarte mică. Denumirea provine de la locuitorii țării imaginare Lilliput din romanul lui *J. Swift* „Călătoriile lui Gulliver".

LILITH, inițial (la sumerieni) demon feminin al furtunii; preluat de tradiția iudaică drept fantomă ce populează minele și reg. deșertice; considerată, conform Talmudului, ca fiind prima soție a lui Adam, dar nerecunoscută de Biblie.

LILLE, oraș în N Franței; 184,6 mii loc. (2001). Centru al ind. textile. Metalurgie. Constr. de mașini, ind. chimică și alim. Academie. Universitate (1560). Monumente: bisericile Sainte-Maurice (sec. 14), Sainte-Catherine (1538), Saint-Madeleine (1675), Notre Dame de la Treille (1854), clădirea Bursei (1652), Citadela (1667), „Poarta Parisului" (1682-1695). Muzee de artă și de etnografie. Fundat în sec. 11. Cucerit de francezi (în 1214).

LILLE BÆLT v. **Beltul Mic.**

LILLEHAMMER, oraș în SSE Norvegiei; 24,7 mii loc. (2003). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului și alim. Muzeu de artă populară în aer liber. Important centru turistic și al sporturilor de iarnă (aici s-au desfășurat Jocurile Olimpice de iarnă în 1994). Biserică (sec. 12).

LILLO, George (1693-1739), dramaturg englez. Unul dintre inițiatorii dramei burgheze („Neguțătorul din Londra sau Istoria lui George Barnwell", „Curiozitate fatală").

LILONGWE, cap. statului Malawi (din 1975), situată în partea de V a țării, la 1 067 m alt.; 440,4 mii loc. (1998). Prelucr. tutunului, conf., mobilă, produse alim. Universitate.

LIMA, cap. statului Perú, situată în partea de V a țării, la 12 km de țărmul Oc. Pacific; 6,4 mil. loc. (1998). Ind. metalurgică, constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, chimică, ușoară, alim. Zece universități (din care una, întemeiată în 1551, cea mai veche din America Latină). Academie de științe. Teatre. Muzeu de artă peruviană. Monumente: Catedrala romano-catolică (1572-1603), bisericile Santo Domingo (1549), San Pedro (1623-1638), San Francisco (1674), Santa Teresa (1683-1686). Întemeiată (1535) de Francisco Pizarro, cu denumirea *Ciudad de los Reyes.* Cap. viceregatului Perú (1544-1821), iar din 1821 a Republicii Perú.

LIMA, Jorge Mateus de (1895-1953), scriitor brazilian. Reprezentant al modernismului. Lirică („Poeme negre"), romane („Calunga").

LIMÁN (< tc.) s.n. **1.** Lac rezultat prin bararea gurii de vărsare a unui râu, de către un grind fluviatil (rezultând l. fluviatil) sau de către un cordon marin (l. fluviomaritime, care se formează, de obicei, pe țărmurile mărilor fără maree). **2.** Țărm, mal. ✦ Fig. Loc de scăpare; refugiu.

LIMAN, Horia (1912-2002, n. București), scriitor român. Stabilit în Elveția (1970). A făcut parte din cercul „Sburătorul". Redactor-șef al revistei „Contemporanul"

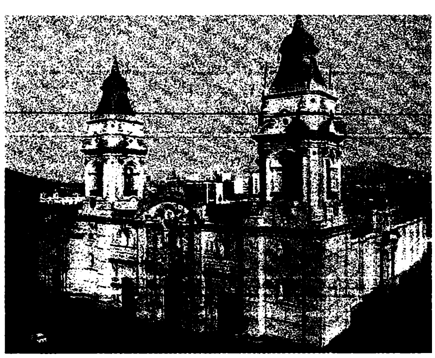

Lima. Catedrala romano-catolică

(1946–1957). Romane („La foire aux jeunes filles"). A întocmit „Antologia poeților români din Occident". Nuvele.

LIMANU, com. în jud. Constanța, situată pe țărmul Mării Negre și pe malul de S al L. Mangalia, la granița cu Bulgaria; 5 404 loc. (2008). Punct de frontieră (rutier) cu Bulgaria la Vama Veche. Muzeu de artă. Stațiune balneoclimaterică estivală (satele 2 Mai și Vama Veche). Rezervație complexă de dune marine (2 Mai–Vama Veche), 5 000 ha, inclusiv acvatoriul litoral marin; rezervație speologică (Peștera L.), 1 ha. Vestigii neolitice.

LIMASSOL (LEMESÓS), oraș situat în S ins. Cipru, port la G. Akrotiri; 154,7 mii loc. (2001). Ind. textilă, a piel. și încălț., cosmetică și alim. Centru turistic. Muzeu de arheologie. Castel (sec. 12).

LIMÁX (< fr., lat.) s.m. Gasteropod terestru fără cochilie, cu corpul alungit, cenușiu, negru sau brun-roșcat și cu două perechi de tentacule pe cap. Se mai numește *melc fără casă*.

LIMAY, râu în partea central-sudică a Argentinei; 400 km. Izv. din L. Nahuel Huapí din m-ții Anzi și se unește cu râul Neuquén, formând fl. Río Negro.

LIMB (< fr.; {s} lat. *limbus* „margine", **4.** fr., germ.) s.n. **1.** Partea lată a frunzei de deasupra pețiolului având forme foarte variate; lamină. **2.** Structură anatomică mărginită de un organ și având, în general, formă rotundă sau inelară. **3.** Marginea gradată a cercului divizat al unui aparat de măsură. **4.** Navă mică de transport sau șlep folosite în descărcarea unei nave, la trecerea printr-un loc cu adâncime mică și de reîncărcare a acesteia la adâncime mare. **5.** (În teologia catolică medievală) Tărâm de la marginea Infernului în care merg sufletele copiilor nebotezați și cele ale „păgânilor" virtuoși.

LIMBÁJ (< *limbă*, după fr. *langage*) s.n. Unul dintre mijloacele de comunicare a oamenilor prin folosirea unui sistem alcătuit din sunete articulate, apărut și dezvoltat odată cu gândirea, reprezentând învelișul material al acesteia. Îndeplinește o funcție de cunoaștere și de comunicare interumană. ✧ *L. natural* = fiecare dintre limbile comunităților umane. ✧ *L. artificial* = sistem de semne nelingvistice care pot fi înțelese pe baza unor convenții. (LOG.) *L. formalizat* = **l.** artificial în care expresiile se formează pe baza unor reguli explicit formulate (ex. calculul matematic). (INFORM.) *L. de programare* = **l.** în care se pot scrie programe pentru calculatoare (ex. BASIC, FORTRAN, COBOL, APL, PASCAL etc.). *L. universal* = **l.** care nu depinde de structura calculatorului decât în mică măsură. ✦ Mod de folosire a unei limbi (în special a lexicului), specific anumitor profesiuni (ex. **l.** tehnic, **l.** medical), grupuri sociale (ex. **l.** argotic) etc. ✦ Mod caracteristic de exprimare a sentimentelor și a ideilor în limba națională. ✧ *L. comun* = **a)** fel de a se exprima simplu, nepretențios; **b)** *fig.* mijloc de înțelegere. ✦ P. ext. Sistem de semne, socialmente codificate, care nu fac apel la cuvinte sau scriere (ex. **l.** surdo-muților). ✦ Fig. Orice mijloc de exprimare a sentimentelor sau a ideilor.

LIMBÁRE (< *limbă*) s.f. Operație de descărcare și reîncărcare a unei nave pentru a-i permite trecerea pe porțiunile cu adâncime mică.

LIMBA ROMÂNĂ, revistă a Acad. Române, care apare la București (din 1952). Publică studii și articole pe teme de lingvistică și filologie.

LÍMBĂ (lat. *lingua*) s.f. **I.** Organ situat în partea de mijloc a cavității bucale, format din 17 mușchi longitudinali și transversali, acoperiți de o mucoasă în profunzimea căreia se găsesc papilele linguale, corpusculii gustativi și glande. Este organul gustului și are un rol important în mestecarea și înghițirea alimentelor. La om, **l.** este organul principal al vorbirii. ✧ Expr. *A trage pe cineva de limbă* = a iscodi pe cineva. **II. 1.** Limbajul unei comunități umane, constituită istoric, caracterizat prin structură gramaticală, fonetică și lexicală proprie. Este cel mai important mijloc de comunicare între oameni, legat indisolubil de gândire, fiind un mijloc social de păstrare și transmitere a informației. Se realizează prin *vorbire*. Limbile lumii sunt grupate în mari fam., dintre care mai importante (ca număr de vorbitori) sunt: indo-europeana, hamito-semitica sau afro-asiatica, caucaziana, uralo-altaica, sino-tibetana, austro-asiatica, austroneziana. Printre alte fam. mai mici se pot aminti: thai, dravidiana, japoneza, coreeana, nilo-sahariana și khoisan. ✧ *L. comună (de bază* sau *l.-mamă)* = **l.** veche din care provin limbile din aceeași familie (de ex. **l.** latină din care au provenit limbile romanice). *L. națională* = **l.** comună unei națiuni, constituită pe baza **l.** unui popor în procesul de formare ca națiune. *L. literară* = aspectul cel mai îngrijit al unei **l.**, care se conformează tuturor normelor gramaticale fixate, folosit în scris și în vorbirea oamenilor instruiți. *L. moartă* = **l.** care nu mai este vorbită din motive de ordin istoric, vorbitorii ei dispărând în timp sau suferind transformări radicale (de ex.: greaca veche, slava veche, latina). ✦ Mod de exprimare propriu unei persoane. ✦ Totalitatea mijloacelor de comunicare a gândurilor, a sentimentelor și a dorințelor (în afară de sunetele articulate). **2.** Vorbă, cuvânt; grai. **III.** P. analog. Nume dat unor obiecte, unor instrumente etc. în formă de **l.** **(I).** **1.** Bară mobilă (de metal) atârnată în interiorul clopotului, care, prin mișcare, lovește în pereții acestuia făcându-l să sune. **2.** Arătătoarele ceasornicului. ✦ Pendulul orologiului. **3.** (Fam.) Încălțător. **4.** Bucată de piele, de pânză etc. care închide deschizătura încălțămintei în locul în care ea se încheie. **5.** Lama de metal a unui obiect tăios. **6.** Flacără de formă alungită. ✦ Fâșie de lumină distinsă într-un spațiu întunecos. **7.** Porțiune lungă și îngustă de pământ, de pădure. **8.** Deschizătură la coteţul de pescuit. **IV.** (BOT.) *Limba-soacrei* = denumire dată speciilor de plante din genul *Opuntia*, fam. cactaceelor, cu tulpina compusă din articole obovat-elipsoidale, turtite, cu spini; cultivate ca plante decorative. Sin. *opunția*. (ZOOL.) *Limbă-de-mare* = pește teleostean marin cu corpul oval, puternic turtit lateral și asimetric, lung de 15–25 cm, cu ambii ochi pe partea stângă *(Solea nasuta)*.

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ, revistă a Societății de Științe Filologice din România care apare, la București, anual (seria I: 1955–1957; 1960–1968; 1970); bianual (seria I: 1963–1965, seria a II-a: 1975–1977); trimestrial (seria I: 1966–1969; seria a II-a: 1972–1974; 1978–). Printre redactorii responsabili: Gh. Bulgăr, Perpessicius, Boris Cazacu, I. Hangiu, Mircea Frânculescu.

LIMBOURG, frații de ~ (Pol, Jehannequin și Hermant) (sec. 14–15), pictori și miniaturiști flamanzi. Au lucrat în Franța (după 1400) anluminuri cu scene din viața cotidiană, plasate pe un fundal de arhitectură de epocă sau de peisaj, cu accent pe detaliul sugestiv și cu simț narativ, într-o cromatică rafinată, anticipând arta Renașterii („Orologhionul ducelui de Berry", „Orele din Ailly").

LIMBRÍC (lat. *lumbricus*) s.m. Nume dat unor viermi din clasa nematodelor, lungi de 15–30 cm, paraziți în intestinul subțire la om (ex. *Ascaris lumbricoides*), la porc *(Ascaris suum)* etc.; ascarid.

LIMBÚT, -Ă adj. (Și subst.) Vorbăreț, guraliv.

LÍMERICK (cuv. engl.) s.n. Formă a poeziei pentru copii, în cinci versuri, cu rimă, de un comic absurd. Atestată ca improvizație în folclorul irlandez, a devenit cunoscută, la începutul sec. 19, datorită lui *E. Lear*.

LIMERICK (LUIMNEACH), oraș în SV Irlandei, port în estuarul fl. Shannon; 54 mii loc. (2002). Catedralele St. Mary's (sec. 12) și St. John's (sec. 19). Castel (sec. 13). Fundat în 1197. Colonizat de vikingi (812); centrul regatului L. Cucerit de anglo-normanzi (c. 1195).

LÍMES (cuv. lat.) s.n. Complex, lanț de fortificații (ziduri, valuri de pământ și castre) construite la granițele Imp. Roman, împotriva atacurilor popoarelor barbare. În Dacia, romanii au folosit pentru apărarea granițelor obstacole naturale (ex. *Limes Alutanus*), de-a lungul cărora ridicau castre și alte fortificații; au mai construit un **l.** de c. 4 km în fața castrului și a orașului *Porolissum* și altul de c. 235 km, de la Flămânda (pe Dunăre) până la pasul Bran *(Limes Transalutanus)*.

LIMFADENÍTĂ (< fr. {i}; {s} *limfo-* + gr. *aden* „glandă") s.f. Inflamație a ganglionilor limfatici regionali, determinată de o infecție, care poate provoca necroza țesutului; adenită.

LIMFANGIÓM (< fr.) s.n. Tumoare benignă alcătuită din aglomerarea unor vase limfatice.

LIMFANGÍTĂ (< fr. {i}; {s} *limfo-* + gr. *angeion* „vas sanguin") s.f. Inflamație acută sau cronică a vaselor limfatice.

LIMFÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Referitor la limfă, care conține limfă (ex. vas **l.**). **2.** Care suferă de limfatism. ✦ Cu temperament flegmatic.

LIMFATÍSM (< fr. {i}) s.n. Stare constituțională, congenitală sau dobândită, în special la copii, caracterizată prin hipertrofia organelor limfoide, infiltrarea cu grăsime a țesuturilor, slaba rezistență la infecții etc.

LÍMFĂ (< fr., lat.; {s} gr. *lympha* „apă") s.f. (BIOL.) Lichid incolor, ușor alcalin, din sistemul lacunar și din vasele limfatice, cu rol de transport de substanțe între sânge și țesuturi. Conține o cantitate mică de proteine și diverse celule, în special limfocite, având aceleași componente ca serul sangvin. Cantitatea de **l.** din organismul uman este de 1–2 litri.

LIMFEDEM (< fr., lat.) s.n. Acumulare anormală de limfă în țesuturi, care provoacă umflarea lor.

LIMFJORDEN, str. în N pen. Iutlanda, care unește str. Kattegat cu M. Nordului. Lungime: c. 180 km.

LIMF(O)- (< fr., it.; {s} lat. *lympha-* „apă") Element de compunere cu sensul de „limfă", cu care se formează substantive și adjective.

LIMFOCÍT (< fr. {i}; {s} *limfo-* + *cito-*) s.n. (HIST.) Varietate de leucocit din limfă (90%) și din sânge (24%), cu rol important în imunitatea organismului (fabrică gamaglobulinele).

LIMFOCITÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Creștere a numărului limfocitelor din sânge peste valorile normale (1 500–4 000 pe mm^3).

LIMFOGRAFÍE (< fr.) s.f. Examen radiologic al vaselor și ganglionilor limfatici; se realizează prin injectarea în canalul limfatic sau în țesutul interstițial a unui lichid de contrast.

LIMFOGRANULOMATÓZĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** *L. inghinală subacută* = boală ganglionară contagioasă, de origine veneriană, provocată de un virus; boala lui Nicolas Favre. **2.** *L. malignă* = boală de origine necunoscută, caracterizată prin hipertrofia ganglionilor limfatici, în special a celor cervicali și axilari, însoțită de mărirea volumului splinei; boala lui Hodgkin.

LIMFOÍD (< fr. {i}) adj. Cu aspect de limfă. ✧ *Țesut l.* = țesut care produce și în care se maturizează limfocitele, prezent în ganglionii limfatici, splină, timus. Rol important în imunitatea organismului (aici se produc anticorpi).

LIMFÓM (< fr.) s.m. Nume generic pentru proliferarea, adesea malignă, a unui țesut limfoid.

LIMFOPENÍE (< fr. {i}; {s} *limfo-* + gr. *penia* „sărăcie") s.f. Scădere a numărului limfocitelor sangvine sub procentele normale.

LIMFOPOÉZĂ (< fr., engl. {i}; {s} *limfo-* + gr. *poiesis* „creare") s.f. Producerea și dezvoltarea țesutului și a organelor limfatice, precum și procesul de maturare a limfocitelor.

LIMFOSARCÓM (< fr.; {s} *limfo-* + gr. *sarx* „carne") s.n. Tumoră malignă dezvoltată la nivelul unui organ sau țesut limfopoetic, la ganglionii periferici sau viscerali (ex. în tubul digestiv).

LIMÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *limus* „noroi" + *colere* „a locui") adj. (ZOOL.) Care trăiește în (sau pe) mâlul de pe fundul apelor, pe malul râurilor, mărilor, în locurile mlăștinoase sau câmpii umede. ✦ *Păsări l.* = păsări care se hrănesc în special cu organisme **l.**; au picioarele, ciocul și gâtul relativ lungi (ex. prundărașul, ciocântorsul).

LIMITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) fixa între anumite limite; a (se) mărgini, a (se) restrânge.

LIMITÁT, -Ă (< *limita*) adj. Restrâns între anumite limite. ✦ Fig. Cu posibilități intelectuale reduse, mărginit.

LIMITATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care limitează, care fixează sau restrânge între anumite limite.

LÍMITĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Punct extrem, margine. ✦ (MAT.) Valoare fixă către care tind valorile unei mărimi variabile. ✧ *L. a unui șir de puncte* = punct de care aproape toți termenii șirului (cu excepția unui număr finit) se apropie oricât de mult. *Limita unei funcții* f *într-un punct* x = **l.** comună șirurilor de valori ale funcției pentru valori ale argumentului (elemente de şiruri care au l. în punctul X_0). Notaţie: lim. $x \to x_0$ f(x) = l. **2.** *L. teritorială* = linie marcând graniţa unui stat, a unei provincii etc.; hotar. **3.** *L. stratigrafică* = suprafaţa de separare între două entităţi stratigrafice (lito-, bio- sau cronostratigrafice). **4.** Fig. Punct până la care pot ajunge posibilităţile intelectuale sau mijloacele cuiva; punct până la care cineva îşi poate permite ceva.

LIMITRÓF, -Ă (< fr.) adj. Care se învecinează cu..., vecin, mărginaş; de frontieră.

LIMIVÓRE (< fr.; {s} lat. *limus* „noroi") s.f. pl. **1.** Microorganisme care trăiesc şi se hrănesc în vasele sangvine ale unui animal. **2.** Animale acvatice care se hrănesc cu mâl conţinând particule organice provenite din descompunerea organismelor vii.

LIMNÉA (< fr. {i}; {s} gr. *limnaios* „din bălţi, mlaştini") subst. Gasteropode din ape dulci, cu cochilia elicoidală, ascuţită la vârf *(Limnaea).*

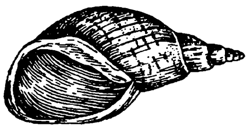

Limnea

LIMNIGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *limne* „lac" + *graphein* „a scrie") s.n. Aparat pentru înregistrarea grafică automată a variaţiilor de nivel ale unei ape sau ale unui rezervor de apă.

LIMNIMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *limne* „lac" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea nivelului unui curs sau rezervor de apă; miră hidrometrică.

LIMNOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *limne* „lac" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul regimului hidrologic, termic şi hidrochimic al lacurilor, precum şi cu geneza cuvetelor lacustre. ✦ P. ext. Disciplină care se ocupă cu studiul apelor continentale, permanente şi temporare, stătătoare şi curgătoare, modul în care aspectele fizice şi chimice ale acestora influenţează viaţa organismelor acvatice.

LIMOGES, oraş în partea central-vestică a Franţei (Limousin), situat pe râul Vienne; 133,9 mii loc. (1999). Ind. ceramicii fine (porţelanuri), electrotehnică, uşoară şi alim. Universitate (1808). Renumit centru pentru arta emailului (din sec. 11), aici fiind folosită pentru prima dată tehnica *champlevé* de decorare a metalelor sau în sculptură. Muzeul naţional de porţelanuri „Adrien-Dubouché". Muzeul municipal de antichităţi egiptene şi obiecte medievale. Monumente: Catedrala Saint-Étienne (1273, cu refaceri din sec. 19), în stil gotic, bisericile Saint-Pierre-du-Queyroix (sec. 12, restaurată în sec. 14, 16 şi 19) şi Saint-Michel des Lions (sec. 14-15), cu un turn de 65 m înălţime; Palatul episcopal (1792), poduri (sec. 13). Denumirea celtă: *Ritu.*

LIMÓN, José (1908-1972), balerin şi coregraf mexican. A dansat în compania lui Doris Humphrey, apoi a fondat J.L. American Dance Company. Unul dintre marile nume ale dansului modern („Performance", „La Malinche").

LIMONÁDĂ (< fr., germ.) s.f. Băutură răcoritoare din suc de lămâie (sau un înlocuitor al ei), zahăr şi apă (gazoasă).

LIMONÍT (< fr. {i}) s.n. Asociaţie de hidroxizi de fier de culoare galbenă, roşie sau brună, cu aspect compact, pământos, oolitic, stalactitic etc.; este un minereu de fier.

LIMOUSIN, prov. istorică în Franţa Centrală, în SV Masivului Central Francez. Reunită cu Franţa în 1589. Oraş pr.: *Limoges.*

LÍMPEDE (lat. *limpidus*) adj. **1.** (Despre lichide) Transparent, clar. **2.** (Despre cer, timp etc.) Senin, luminos. ✦ (Despre ochi, privire) Clar; pur. **3.** (Despre sunete sau despre glas) Care răsună distinct; cristalin. **4.** (Şi adv.; despre minte) Care înţelege lucrurile lămurit, clar; lucid. **5.** (Şi adv.; despre idei) Uşor de înţeles; clar, desluşit; logic. ✦ (Despre fapte, afirmaţii etc.) Neîndoios, sigur, evident.

Abraham Lincoln

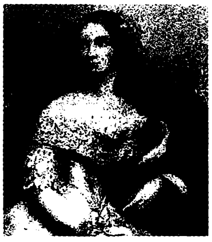

Jenny Lind

LIMPEZÍ vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) face limpede (**1**), transparent; a (se) curăţa de impurităţi. ✦ A (se) lămuri, a (se) clarifica. **2.** Refl. A se însenina, a se lumina. ✦ (Despre privire) A deveni clar, curat, limpede. **3.** Refl. (Despre glas) A deveni desluşit, limpede. **4.** Tranz. A clăti în apă (ceea ce fusese spălat cu săpun sau detergent); a spăla (superficial).

LIMPEZÍME s.f. **1.** Calitate (a unui lichid) de a fi limpede; claritate. **2.** Întindere senină a văzduhului. **3.** Claritate (în scris, în exprimare).

LIMPÍD (< lat., fr., it.) adj. (Livr.) Limpede.

LIMPOPO, fl. în SE Africii; 1 600 km. Izv. din m-ţii Witwatersrand, curge pe direcţie SV-NE, formând graniţa între Africa de Sud şi Botswana, apoi către E, marcând limita între Africa de Sud şi Zimbabwe şi S-SE (pe terit. Mozambicului), vărsându-se în Oc. Indian. În 1497, Vasco da Gama a ancorat la gura acestui fluviu şi l-a numit *Rio do Espiritu Santo.* Explorat de St. Vincent Whitshed Erskine (1868-1869) şi de J.F. Elton (1870). Până la confl. cu Marico, poartă numele de *Râul Crocodililor.*

LIMUZÍNĂ (< fr.; n. pr. *Limousine*) s.f. **1.** Caroserie închisă la autoturismele superioare, la care spaţiul din faţă (destinat şoferului) este separat de spaţiul pasagerilor printr-un perete de sticlă. ✦ P. ext. Autoturism cu astfel de caroserie. **2.** Automobil de lux, nedecapotabil, cu trei geamuri laterale şi patru uşi.

LIN^1 (< bg.) s.m. Peşte teleostean dulcicol, din familia ciprinidelor, cu corpul gros, brun-roşcat, de 20-60 cm lungime, ajungând până la 7,5 kg, cu solzi mici *(Tinca tinca).*

LIN^2 (< ngr.) s.n. **1.** Jgheab pe care se montează maşina de zdrobit strugurii. **2.** Vas în care fermentează materia primă folosită la fabricarea berii, a spirtului etc.

LIN^3**, -Ă** (lat. *lenis*) adj. **1.** Care se mişcă sau se desfăşoară în mod egal, fără salturi şi treceri bruşte; domol, liniştit. ✦ (Despre ape) Fără valuri mari, cu un curs domol. ✦ (Despre pante) Cu înclinaţie mică, uşor de urcat. **2.** (Despre suprafeţe) Neted. **3.** Fig. (Despre sunete) Lipsit de asprime, blând; (despre lumină) cu strălucire blândă, odihnitoare. **4.** Fig. Calm, liniştit, molcom.

LINACÉE (< fr.; {s} lat. *linum* „in") s.f. pl. Fam. de plante erbacee dicotiledonate, în reg. calde cu reprezentanţi arborescenţi, cu frunze întregi, de obicei alterne, flori hermafrodite, actinomorfe, albe, albastre sau gălbui şi fructe capsule. Are c. 300 de specii, între care se află importante plante textile şi oleaginoase (ex. inul).

LINARES, oraş în S Spaniei (Andaluzia), situat pe dr. văii Guadalquivir; 57,5 mii loc. (2001). Metalurgie neferoasă. Ind. constr. de maşini, chimică. Muzeu de arheologie. Biserica San Juan de Dios (sec. 17). Fundat în 1755, cu denumirea de *San Xavier de Bella Isla;* din 1794, *San Ambrosio de Linares,* iar din 1875 a primit actualul nume.

LINAS, Charles-Louis-André de ~ (1812-1887), istoric francez. Lucrări despre obiecte de artă medievală din metale preţioase („Orfevrăria merovingiană", „Emailuri bizantine"). M. de onoare al Acad. Române (1871).

LINCA, Nicolae (1929-2008, n. Cergău, jud. Alba), boxer român (categoria semi-mijlocie). Primul campion olimpic român la box (Melbourne, 1956).

LÍNCOLN (< n.pr. *Lincolnshire*) subst. (ZOOT.) **1.** Rasă de porci creată în Anglia, de talie mare, alb-gălbui, crescută în special pentru grăsime; are o prolificitate ridicată. **2.** Rasă de oi masive, creată în Anglia, cu lână foarte lungă, crescută pentru carne.

LINCOLN 1. Abraham L. (1809-1865), om politic american. Unul dintre creatorii Partidului Republican (1856). Preşedinte al S.U.A. (1861-1865); alegerea sa ca preşedinte a dus la declanşarea *Războiului de Secesiune* din S.U.A. Asasinat în 1865 de J.W. Booth. **2.** Oraş în partea central-nordică a S.U.A., centrul ad-tiv al statului Nebraska; 225,5 mii loc. (2000). Constr. de maşini. Produse textile şi chimico-farmaceutice. Două universităţi (1869, 1887). Capitoliu (1932), cu un turn de 120 m înălţime. Fundat în 1856. Vechea denumire (până în 1867) *Lancaster.* **3.** Vârf în SE m-ţilor Stâncoşi, în partea centrală a statului Colorado (S.U.A.). Alt.: 4 354 m. **4.** Complex de trei tuneluri subacvatice, la 30 m sub fl. Hudson, asigurând legăturile rutiere între ins. Manhattan şi localit. Weehawken din statul New Jersey. Lungime: 2 504 m.

LIND, Jenny (1820-1867), soprană suedeză. Supranumită „privighetoarea suedeză". Voce cu o întindere excepţională pe trei octave, care a consacrat-o în roluri dramatice şi de coloratură („Norma" de Bellini).

LINDBERGH, Charles Augustus (1902-1974), aviator american. A reuşit prima traversare a Atlanticului de la Vest la Est, într-un zbor fără escală New York-Paris (20-21 mai 1927, 5 800 km, în 33 ore 27 min.), cu un avion monoplan *(Spirit of St. Louis).* Memorii.

LINDBLAD, Bertil (1895-1965), astronom suedez. Director al Observatorului Astronomic din Stockholm (1927-1965). Împreună cu J.H. Oort, a determinat (1927) mişcarea de rotaţie a Galaxiei.

LINDE, Carl Paul Gottfried von (1842-1934), inginer german. A căutat prin experienţele sale de *criogenie* să obţină temperaturi cât mai joase.

LINDEGREN, Erik Johan (1910-1968), poet suedez. Contribuţie majoră la dezvoltarea noii poezii suedeze („Suite", „Sacrificiul iernii").

LINDEMANN, Ferdinand (Carl Louis) von (1852-1939), matematician german. A demonstrat (1882) transcendenţa numărului π şi imposibilitatea cvadraturii cercului.

LINDER, Max (pe numele adevărat *Gabriel Leuvielle*) (1883-1925), actor şi regizor francez de film. Clasic al filmului comic mut din perioada începuturilor, creator al personajului burlesc Max. Primul mare star al ecranului internaţional. Filme: „Fii soţia mea", „Şapte ani de ghinion". S-a sinucis.

LINDGREN, Astrid (1907-2002), scriitoare suedeză. Literatură pentru copii („Pippi Ciorapilungi", „Zozo vijelie").

LÍNDINĂ (LÍNDENĂ) (lat. *lendine) s.f. Ou de păduche.

LINDNER, Richard (1901-1978), pictor şi desenator american de origine germană. Ilustraţie de carte şi revistă. Pictură de şevalet, cu un desen precis şi culori vii, în manieră caricaturală.

LINE, arh. în Oc. Pacific, situat de o parte şi de alta a Ecuatorului, aparţinând statului Kiribati; 496 km^2. Ins. pr.: Kiritimati (Christmas).

LINEÁL (< germ.) s.n. **1.** Instrument în formă de bară metalică, cu muchii drepte, cu suprafaţă plană, utilizat pentru trasare, tuşare etc. **2.** Dispozitiv pentru ghidarea materialului de laminat pe calea cu rulouri, la intrarea în laminoare de produse grele. **3.** Dispozitiv servind

Nicolae Linca

Charles Lindbergh

la realizarea cusăturilor paralele cu marginea materialului, la maşina de cusut. **4.** Dispozitiv folosit la reglarea grosimii foii de hârtie, montat la intrarea pastei fibroase pe sita maşinii de fabricat hârtie.

LING, Frederick F. (n. 1927), inginer american de origine chineză. Cercetări privind aşchierea metalelor, frecarea uscată şi statică. M. de onoare al Acad. Române (1994).

LING, Per Henrik (1776–1839), medic şi scriitor suedez. A creat (1913) Institutul Regal Central de Gimnastică din Stockholm. Fondatorul sistemului suedez de gimnastică medicală („Fundamentele generale ale gimnasticii"). Autor al unei epopei („Gylfe") şi al unor tragedii romantice.

LÍNGE (lat. *lingere*) vb. III **1.** Tranz. A trece cu limba peste ceva; a lua cu limba resturi de mâncare. **2.** Tranz. (Fam.) A linguşi.

LINGGA **1.** Arh. coraligen indonezian, în partea de S a M. Chinei de Sud, la E de ins. Sumatera; 2 180 km^2. Expl. de staniu. **2.** Ins. a arh. **L.**; 932 km^2; lungime: 64 km. Relief muntos, cu alt. max. de 1 163 m.

LINGOTIÉRĂ (< fr.) s.f. Formă metalică, în special din fontă, în care se toarnă metalul sau aliajul lichid pentru a obţine un lingou.

LINGÓU (< fr.) s.n. Bloc de metal sau de aliaj (oţel, aur etc.) obţinut prin turnare într-o lingotieră şi destinat prelucrării ulterioare prin laminare, forjare, retopire sau electroliză.

LINGUÁL, -Ă (< fr., lat. m.) adj. **1.** Referitor la limbă **(I 1)**, care aparţine limbii (ex. arteră l.). *Mucoasă l.* = mucoasa limbii. *Papile l.* = papile situate pe limbă, conţinând mugurii gustativi. *Nerv l.* = nerv senzitiv al limbii, ramură a nervului maxilarului inferior. 2. (LINGV.; despre sunete) La articularea căruia limba are rolul principal.

LÍNGURĂ (lat. *lingula*) s.f. **1.** Obiect de metal, lemn sau plastic, oval scobită, cu coadă, folosit pentru a duce la gură, în general, mâncărurile lichide. ✦ Conţinutul unei linguri **(1)**. **2.** Nume dat unor unelte cu formă asemănătoare cu o **l.** **(1)**. ✦ Tub cilindric închis la partea inferioară şi prevăzut cu o supapă, folosită la sonde pentru extragerea unor cantităţi mici de fluide sau de materiale granulare (ex. l. de curăţat).

LINGUŞÍ (< *linge*) vb. IV tranz. şi refl. A căuta să câştigi bunăvoinţa cuiva prin atitudini şi prin laude exagerate; a flata; (fam.) a peria.

LINGVÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în lingvistică.

LINGVÍSTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Ştiinţă care studiază limba şi legile ei de dezvoltare. Preocupări privind limba au apărut încă din Antic., în India (Pānini), Grecia (Aristotel) sau Roma antică. În Ev. Med. asemenea preocupări se găsesc mai ales la arabi. Din perioada Renaşterii datează interesul pentru studiul limbilor europene, iar expansiunea colonială a dus la studierea limbilor indigene. L. ca ştiinţă s-a constituit în primul sfert al sec. 19. În a doua jumătate a sec. 19, a luat naştere şcoala *neogramatică.* La începutul sec. 20, apar noi direcţii de cercetare: *geografia lingvistică* şi *fonetica experimentală;* apar noi şcoli, cum sunt cea neolingvistică (B. Croce, M. Bartoli), funcţională (Cercul lingvistic de la Praga), generală (F. de Saussure). Dintre curentele l. moderne sunt importante: structuralismul, semanticismul, l. matematică, glosematica, transformaţionismul. Discipline şi domenii ale l.: fonetica, fonologia, gramatica (morfologia şi sintaxa), lexicologia, frazeologia, istoria limbii, dialectologia, stilistica ş.a. În cadrul l. se disting numeroase ramuri: psiholingvistica, sociolingvistica, geolingvistica ş.a. ✧ *L. generală* = studiul faptelor de limbă privite din punctul de vedere al trăsăturilor comune mai multor limbi. *L. diacronică* (sau *istorică*) = studiul faptelor dintr-o limbă sau din mai multe limbi privite în evoluţia lor. *L. sincronică* (sau *descriptivă*) = studiul unei limbi aşa cum se prezintă ea la un moment dat, fără luarea în consideraţie a fazelor anterioare. *L. comparativă* = studiul comparativ al concordanţelor fonetice, semantice şi gramaticale din mai multe limbi, urmărind explicarea legăturilor istorice, cercetarea cauzelor dezvoltării paralele, a diferenţierii şi a influenţei lor reciproce în cursul istoriei. **2.** Adj. Privitor la l.

LINIÁ (< fr.) vb. I tranz. A trage linii **(1)** (drepte şi regulate) pe hârtie.

LINIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De forma unei linii **(1)** drepte; alcătuit din linii geometrice. ✧ *Desen l.* v. *desen. Perspectivă l.* v. *perspectivă.* ✦ (Adverbial) Rectiliniu. **2.** (MAT.; despre o funcţie în raport cu o variabilă) Care conţine variabila respectivă numai la puterea întâi; (despre ecuaţii) care este de gradul întâi. ✧ *Spaţiu l.* = *spaţiu* vectorial.

LINIATÚRĂ (< germ.) s.f. Linii aplicate pe colile de hârtie pentru caiete, registre etc.

LINIÁŢIE s.f. Aspect structural al rocilor sedimentare şi metamorfice determinat de tendinţa de grupare unidirecţională a mineralelor componente.

LÍNIE (< lat., it., germ., fr.) s.f. **1.** Trăsătură continuă trasată sau incizată pe o suprafaţă, având ca unică dimensiune lungimea. ✦ Figură geometrică cu o singură dimensiune; poate fi reprezentată de un punct aflat într-o mişcare continuă sau de intersecţia a două suprafeţe. V. *curbă.* **2.** Trăsătură (reală sau imaginară) care marchează o limită, o direcţie etc. ✦ Fiecare dintre subdiviziunile gradelor marcate pe termometre; liniuţă **(1)**. **3.** (FIZ.) *L. de câmp* = **l.** de-a lungul căreia vectorul caracteristic al unui câmp fizic este în permanenţă tangent la ea; ex. *l. de forţă* (în cazul unui câmp de forţe), *l. de curent* (în cazul câmpului de viteze al unui fluid în mişcare), *l. de curent electric* (în cazul câmpului densităţii de curent electric etc.). *L. spectrală* v. *spectral.* **4.** (NAV.) *L. de plutire* = **l.** obţinută prin intersecţia suprafeţei exterioare a corpului unei nave cu planul orizontal al suprafeţei libere a apei. **5.** (MILIT.) *L. de ochire* = **l.** imaginară care, trecând printr-un aparat de ochire, uneşte ochiul trăgătorului cu punctul ochit. **6.** (IHT.) *L. laterală* = **l.** vizibilă pe laturile corpului la peşti, funcţionând ca organ de simţ care percepe sunete, temperatură, presiune etc. **7.** (La pl.) Contururile unui obiect; trăsăturile unei figuri. ✦ Fig. Cadrul unei probleme. **8.** Fig. Orientare, direcţie (de acţiune). ✦ Sector de activitate. **9.** Traseu al unei căi de comunicaţie. ✦ *L. de cale ferată* = cale de comunicaţie specială, prevăzută cu şine metalice pentru deplasarea vehiculelor feroviare. **10.** *L. electrică* = ansamblul dispozitivelor şi construcţiilor care asigură trasmisiunea la distanţă a energiei electromagnetice, fie pentru alimentarea unor consumatoare *(l.e. de energie)*, fie pentru trasmisiunea unor semnale electromagnetice *(l.e. de telecomunicaţii)*. **11.** (TEHN.) *L. tehnologică* = **a)** organizare a procesului tehnologic astfel încât operaţiile să fie efectuate la locuri de muncă dispuse în succesiunea operaţiilor de prelucrare; b) maşini, instalaţii şi mijloace de transport dintr-o întreprindere industrială, dispuse în ordinea operaţiilor din procesul tehnologic. **12.** Şir al strămoşilor sau al descendenţilor; filiaţie. **13.** (ZOOT.) Grup de animale din cadrul unei rase sau al unei varietăţi, descendent dintr-un strămoş comun, creat prin intervenţia directă a omului în scopul obţinerii unor calităţi (producţii ridicate, colorit etc.). **14.** (GENET.) *L. pură* = indivizii homozigoţi sau aproape homozigoţi obţinuţi prin autopolenizare, la plante şi prin consangvinizare, la animale. **15.** (POLIGR.) Lamă de metal folosită la tipărirea **l.** **(1)** de diferite lungimi şi grosimi într-un text. **16.** Riglă. **17.** (METR.) Unitate de măsură folosită în trecut, egală cu a zecea parte dintr-un deget sau a douăsprezecea parte dintr-un palmac. ✦ Unitate de lungime în sistemul englezesc, egală cu 0,21167 cm. **18.** (FIN.) *L. de credit* = aranjament de creditare a unui client de către o bancă, prin care se stabileşte un plafon de credit, iar alocarea tranşelor de credit se face succesiv, respectiv numai în măsura în care tranşele de credit acordate au fost utilizate pentru scopurile convenite şi situaţia financiară a clientului nu s-a deteriorat.

LINIÓARĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui linie **(1)**; liniuţă **(1)**. **2.** (GRAM.) *Liniuţă* de unire.

LINIOMÉTRU (< fr.; {s} fr. *ligne* „linie" + gr. *metron* „măsură") s.n. Riglă cu secţiune triunghiulară sau pătrată, gradată pe fiecare muchie în puncte tipografice corespunzătoare unui corp de literă. Se foloseşte în tipografie, la numărarea rândurilor.

LÍNIŞTE (< *lin*^{3}) s.f. **1.** Lipsă de zgomot; tăcere. **2.** Atmosferă calmă; acalmie. **3.** Stare de destindere; calm, pace, tihnă.

LINIŞTÍ vb. IV refl. şi tranz. A (se) astâmpăra, a (se) potoli. ✦ A (se) calma; a (se) tempera; ✦ (Despre vânt, furtună) A înceta.

LINÍTĂ (< fr.; {s} gr. *linom* „ţesut") s.f. Inflamaţie a ţesutului celular al stomacului. ✧ *L. plastică* = inflamaţie proliferativă a ţesutului conjunctiv submucos al stomacului.

LINIÚŢĂ s.f. **1.** Linioară **(1)**. ✦ Linie **(2)**. **2.** *L. de unire* = semn ortografic sau de punctuaţie folosit pentru a marca despărţirea în silabe a unui cuvânt sau pentru a uni cuvinte legate între ele printr-un strâns raport lexical, morfologic sau sintactic; cratimă.

LINKAGE (< fr., engl.) subst. (GENET.) Tendinţa unor gene de a rămâne asociate pe cromozom şi a se transmite aşa, de-a lungul câtorva generaţii. Este *absolut* când genele au tendinţa permanentă de a rămâne împreună în acelaşi membru al perechii de cromozomi omologi şi *relativ,* când are loc schimbul sau crossing-over-ul între grupuri de gene corespunzătoare între cromozomii omologi.

LINKÖPING, oraş în SSE Suediei, situat în apropierea ţărmului de SV al L. Roxen; 134 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de maşini, electronică, textilă, chimică, de prelucr. a lemnului (mobilă) şi alim. Universitate. Muzeu de artă. Monumente: Catedrala St. Lars (1100–1187); biserica dominicană St. Lars (sec. 13); castel (sec. 15–16). Fondat (1100).

LINNA, Väinö (1920–1992), scriitor finlandez. Autodidact. Trilogia istorică („Aici, sub steaua polară"). Romanul „Soldaţi necunoscuţi".

LINNÉ, Carl von (1707–1778), naturalist suedez. Fondator şi preşedinte (1739) al Academiei Regale de Ştiinţă din Stockholm. A realizat clasificarea sistematică a plantelor şi animalelor, a introdus nomenclatura binominală (1751); a denumit şi a descris peste 1 500 specii de plante şi animale descoperite până la el. A susţinut teoria constanţei şi creaţionismul.

LINNETT, John Wilfred (1913–1975), chimist britanic. Cercetări în spectroscopia şi fotochimia metal-alchililor („Mecanica undelor şi valenţa").

LINOGRAVÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Reproducere şi multiplicare pe hârtie sau pe material textil a unui desen gravat pe o placă de linoleum; este o variantă tehnică a xilogravurii. **2.** Imaginea obţinută astfel.

LINOLEÁŢI (< fr. {i}) s.m. pl. (CHIM.) Săruri ale acidului linoleic.

LINOLÉNIC (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid gras nesaturat, care se găseşte în uleiurile sicative.

LINOLÉUM (< fr. {i}; {s} lat. *linum* „in" + *oleum* „ulei") s.n. Produs obţinut prin aplicare pe un suport textil (ţesătură de iută) a unui amestec de linoxină, plastifianţi ş.a. şi folosit pentru acoperirea pardoselilor, a meselor etc.

LINÓLIC (LINOLÉIC) (< fr. {i}) adj. *Acid* ~ = acid gras nesaturat, găsit în uleiurile sicative.

LINOTÍP (< fr. {i}; {s} lat. *linea* „linie" + *typos* „caracter") s.n. (Înv.) Maşină de cules şi turnat caractere tipografice sub formă de rânduri monolite, cu imprimare în relief. Inventat de *Ottmar Mergenthaler* (1884).

LIN PIAO (LIN BIAO) (1908–1971), general şi om politic chinez. Comandant al forţelor comuniste din NE

Carl von Linné

Chinei, a contribuit la victoria în războiul civil împotriva lui *Jiang Jieshi*. Unul dintre promotorii „marii revoluții culturale" (1966). În 1971, a fost implicat într-o tentativă eșuată de preluare a puterii.

LINS, -Ă adj. (Despre păr) Netezit, întins, fără bucle.

LINSÁRE s.f. (METAL.) Netezire cu ajutorul uneltelor adecvate a suprafețelor formei sau ale miezului după scoaterea modelului și a miezului din cutia de formare.

LINȘÁJ (< fr.) s.n. Uciderea fără judecată a unei persoane de către o mulțime incitată; linșare.

LINT (< engl.) s.n. Fibre lungi de bumbac, extrase prin egrenare.

LÍNTE (lat. *lentem*) s.f. Plantă alimentară și furajeră din fam. fabacee, originară din Asia, cu frunze compuse și flori albe-albăstrui *(Lens culinaris)*; sămânța, de culoare galbenă-deschisă, are valoare nutritivă ridicată.

LÍNTERS (< fr. {i}; {s} engl. *lint* „in") s.n. Fibrele scurte care rămân pe semințele de bumbac după egrenare și sunt folosite la fabricarea vatei, mătăsii artificiale și nitrocelulozei.

LINTERSÁRE s.f. Delintersare.

LÍNTIȚĂ (< *linte*) s.f. Denumire dată plantelor acvatice, din genul *Lemna*, cu tulpina natantă, mică și lățită, lipsite adesea de rădăcini sau cu rădăcini mici, filiforme. Trăiește la suprafața apelor stătătoare sau lin curgătoare.

LINTON, Ralph (1893-1953), antropolog american. Cercetări de teren în America, Africa; studii despre aculturație și etnopsihiatrie („Fundamentul cultural al personalității").

LINTÓU (< fr.) s.n. Buiandrug.

LINȚIA, Dionisie (1880-1952, n. Cacova, azi Grădinari, jud. Caraș-Severin), ornitolog român. A realizat un catalog (1928) al păsărilor, completat și revizuit (1944) și un album al păsărilor, însoțit de un studiu despre păsările care trăiesc în România.

LINȚÓLIU (< fr.) s.n. Giulgiu.

LINX (< fr., lat.) s.m. Râs^2.

LINXUL *(Lynx)*, constelație din emisfera boreală, compusă din stele puțin strălucitoare situate între constelațiile Vizitiul și Ursa Mare.

LIN YU-TANG (1895-1976), scriitor și filolog chinez. Din 1936 a trăit mai mult în S.U.A. Romane de inspirație taoistă („Cu dragoste și ironie", „O frunză în furtună"); eseuri. A inventat sistemul de indexare chinez.

LINZ, oraș în N Austriei, centrul ad-tiv al landului Austria Superioară, situat pe dr. Dunării; 183,5 mii loc. (2001). Port fluvial. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimico-farmaceutică, textilă, a sticlăriei, alim. Universitate. Teatre. Muzee. Festivalul Bruckner (sept.). Monumente: biserica Sankt Martin (menționată documentar în 799); biserica comunală Mariä Himmelfahrt (sec. 13), Biserica Iezuiților (sec. 13), Catedrala veche (1669-1678), Primăria (1658), Biserica Minoriților (1751), Coloana Trinității (1723); Catedrala nouă (1862-1924); podul peste Dunăre (1938-1939). În Antic., aici a existat castrul roman *Lentia* (sec. 1 d.Hr.). Prin Pacea de la **L.** (29 aug. 1645), principele Transilvaniei primea comitatele Borsod, Abaúj, Zemplén, Ugocsa și Bereg în stăpânire viageră, iar Satu Mare și Szabolcs în stăpânire ereditară.

Elisabeta Lipă

Dinu Lipatti

LIOFILIZÁRE (< fr. {i}) s.f. Evaporare în vid, la temperaturi foarte scăzute (-70°C), a suspensiilor microbiene sau a soluțiilor organice nestabile, pentru păstrarea proprietăților timp îndelungat.

LION, Golful ~, golf al M. Mediterane, pe coasta de S a Franței. Lungime: 93 km. În partea sa estică se varsă Ronul.

LIONS 1. Jacques Louis L. (1928-2001), matematician și mecanician francez. Cercetări în domeniul teoriei ecuațiilor diferențiale, cu aplicații în mecanică și fizică. **2. Pierre-Louis L.** (n. 1956), matematician francez. Fiul lui **L. (1).** Lucrări în domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale. Medalia Fields (1994).

LIOTARD, Jean-Étienne (1702-1789), pictor elvețian. Pastelist. Portrete („Clement XII", „Maria Tereza împreună cu familia prințului de Wales"). În 1742, la invitația domnului Moldovei, C. Mavrocordat, a lucrat la Iași o serie de portrete ale voievozilor moldoveni; scene de gen. Autor al unui „Tratat privind principiile și regulile picturii".

LÍOTĂ (< bg., scr.) s.f. (Pop.) Mulțime, grămadă; droaie (de copii).

LIOUVILLE, Joseph (1809-1882), matematician francez. Fondator (1836) și editor al „Jurnalului de matematici pure și aplicate". A determinat existența numerelor transcendentale, care-i poartă numele (1844).

LIOV v. Lvov.

LIPÁN^1 (< scr.) s.m. Pește teleostean dulcicol, asemănător cu păstrăvul, de c. 30-35 cm lungime *(Thymallus thymallus)*. Trăiește în ape de munte.

LIPÁN^2 (< bg.) s.m. (BOT.) Brusture.

LIPARE sau LIPARI, Insulele ~, arh. italian, situat în SE M. Tireniene; 114,8 km^2. Ins. pr.: Lipari, Salina, Vulcano, Stromboli, ultimele două cu vulcani activi. Expl. de sulf. Cunoscute și sub denumirea de *Ins. Eoliene*.

LIPARÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Lipari*) s.n. (PETROGR.) Riolit.

LIPATTI 1. Dinu L. (1917-1950, n. București), pianist și compozitor român. Interpret de mare sensibilitate și acuratețe tehnică, excelând în Chopin, Bach, Grieg, Schumann și Mozart. Carieră concertistică. Împreună cu G. Enescu, a susținut recitaluri în România, în timpul războiului (1939-1943). Înregistrări istorice (1946-1950). A compus suita simfonică „Șătrarii", „Concertino în stil clasic pentru pian", „Sonatina pentru mâna stângă". M. post-mortem al Acad. (1997). **2. Valentin L.** (1923-1999, n. București), eseist, istoric literar și diplomat român. Frate cu **L. (1).** Delegat permanent al României la U.N.E.S.C.O. A făcut parte din delegația României la Conferința de securitate și cooperare în Europa de la *Helsinki*. Traduceri.

LIPÁZE (< fr.; {s} gr. *lipos* „grăsime") s.f. pl. Enzime din clasa hidrolazelor, ce catalizează scindarea trigliceridelor până la glicerină și acizii grași. La om și la animale se găsesc în țesuturi și în sucul pancreatic și participă la digerarea hranei.

LIPĂ, Elisabeta (n. 1964, Siret), canotoare română. Multiplă campioană mondială și olimpică (între 1984 și 2004) la schif individual și cu echipaje. În anul 2000, Federația Internațională de Canotaj a declarat-o cea mai bună canotoare din toate timpurile.

LIPĂNEȘTI, com. în jud. Prahova, pe râul Teleajen; 5 248 loc. (2008). În satul L. se află biserica Sf. Treime (1743). Muzeu cu colecții de obiecte bisericești.

LIPCÁN (< tc.) s.m. (În Ev. Med.) **1.** Curier oficial (turc sau tătar) în slujba domnilor Țării Românești și Moldovei; *p. ext.* ștafetă de război (călare). **2.** Denumire dată tătarilor aduși de turci din Lituania („Lipca") în raiaua Hotin.

LIPCHITZ, Jacques (pe numele adevărat *Chaim Jacob L.*) (1891-1973), sculptor francez originar din Lituania. Stabilit în S.U.A. (1941). După o fază influențată de cubism, a adoptat un stil dinamic, preocupat de sugerarea mișcării („Prometeu în luptă cu vulturul").

LIPEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *lipos* „grăsime" + *haima* „sânge") s.f. Concentrația lipidelor în sânge (normal 400-800 mgr ‰ cu creștere adecvată după consum de lipide). Patologic crește în arterioscleroză, alcoolism cronic, în afecțiuni metabolice etc.; este scăzută în boli hepatice, în ciroză. Sin. *lipidemie*.

LI PENG (n. 1928), om politic chinez. Fiul adoptiv al lui Ciu En-lai (Zhou Enlai). Promotor al luptei pentru independența Chinei. Prim-min. (1987-1998).

LIPEȚK, oraș în Federația Rusă, pe râul Voronej; 506 mii loc. (2002). Ind. metalurgică; constr. de tractoare, mat. de constr., chimică, textilă, de prelucr. a lemnului și alim. Stațiune balneară. Două teatre; muzee. Atestat documentar din sec. 13. Fondat (1707).

LIPÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A îmbina nedemontabil două piese, care pot fi sau nu din același material, cu ajutorul unei substanțe peliculogene (ex. nitroceluloză, poliacetat de vinil, cauciuc, rășini etc.). ✦ A asambla nedemontabil două piese metalice în stare solidă cu un aliaj de adaos topit, având temperatura de fuziune mai joasă decât a metalelor de lipit. **2.** Refl. A fi cleios, aderent. ✦ (Despre pleoape, ochi) A nu se putea deschide decât cu greutate, incomplet, din cauza unei secreții vâscoase a ochiului; *fig.* a se închide de somn. **3.** Tranz. și refl. A (se) prinde de..., a (se) fixa. **4.** Tranz. și refl. A (se) apropia astfel încât să se atingă; a alătura strâns. ✦ Refl. Fig. A se atașa de cineva sau de ceva. **5.** Tranz. A întinde un strat de lut, frământat cu apă, pe pereții sau pe podeaua casei pentru a astupa crăpăturile; (reg.) a murui.

LIPÍCI s.n. **1.** Substanță cleioasă care servește la lipit (hârtia); clei. **2.** Fig. (Fam.) Atracție, seducție; farmec personal.

LIPÍDE (< fr.; {s} gr. *lipos* „grăsime" + *eidos* „aspect") s.n. pl. Compuși organici naturali, conținând grăsimi și lipoide, aflați în organismul viețuitoarelor; component principal al membranei biologice, constituie rezerva energetică a organismului etc. Se dizolvă în solvenți organici (eter, cloroform) și sunt insolubile în apă. Sunt clasificate în *l. simple* (grăsimi neutre, ceride, steride) și *l. complexe* (fosfatide, cerebrozide etc.). Din clasa l. mai fac parte sterolii și carotenii. Multe sunt produse alimentare sau se folosesc în ind. farmaceutică.

LIPIDEMÍE (< fr., gr.) (MED.) Lipemie.

LIPÍE (< scr.) s.f. Pâine, rotundă și plată, cu miez puțin.

LIPIODÓL (< fr.) s.n. (FARM.) Produs radioopac, obținut prin fixarea iodului pe o substanță uleioasă, folosit în radiografierea bronhiilor, a căilor urogenitale etc.

LIPITOÁRE s.f. **1.** Vierme anelid din apele dulci, cu corpul alungit, de 0,5-20 cm, turtit dorso-ventral, brun-verzui și cu câte o ventuză la cele două capete *(Hirudo medicinalis)*; gura se află în mijlocul ventuzei anterioare și are trei maxilare tăioase; glandele salivare secretă hirudină, care împiedică coagularea sângelui. Parazit temporar, hrănindu-se cu sângele vertebratelor; folosită

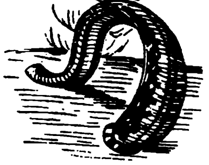

Lipitoare

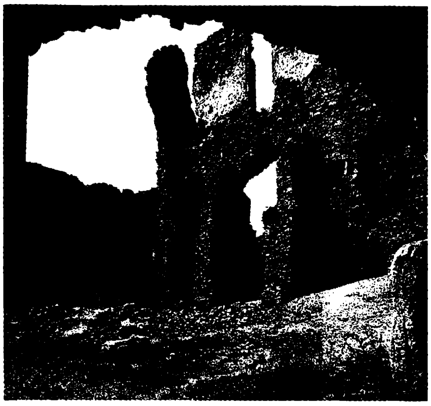

Lipova. Ruinele cetății medievale din Șoimoș

în anumite tratamente (de ex. tromboflebită). 2. Caprimulg.

LIPITÚRĂ s.f. 1. Acțiunea de a (se) lipi și rezultatul ei; lipire. ✦ Îmbinare între două piese metalice lipite. ✧ *L. moale* = l. la care piesele nu se încălzesc în prealabil. *L. tare* sau *brazură* = l. la care piesele se încălzesc la locul de îmbinare. 2. Lut frământat cu apă lipit pe pereții caselor, pe jos etc.; (reg.) muruială.

LIPIȚÁN (< germ.; n. pr. *Lipizza*) s.m. (ZOOT.) Rasă de cai de talie înaltă, frecvent de culoare sură, folosită la tracțiune ușoară, călărie și dresaj de înaltă clasă (Școala spaniolă de călărie de la Viena); creată la Lippizza, pe terit. de azi al Sloveniei.

LIPMANN, Fritz Albert (1899-1986), biochimist american de origine germană. Contribuții la elucidarea mecanismelor biochimice ale transmiterii energiei în țesuturile vii; a descoperit coenzima A și importanța ei pentru metabolismul acizilor grași. Lucrări privind proteinele și biocatalizatorii. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1953), împreună cu H.A. Krebs.

LIPNIC, localit. în Republica Moldova. În dumbrava de la L., armata moldoveană condusă de Ștefan cel Mare a înfrânt (20 aug. 1469/1470) armata tătarilor care invadaseră țara.

LIPNIȚA, com. în jud. Constanța, situată în SV pod. Oltinei, pe dr. Dunării, la granița cu Bulgaria; 3 360 loc. (2008). Pe terit. satului Carlia vestigii din prima Epocă a Fierului (Hallstatt).

LIPO- (< fr., it.; {s} gr. *lipos* „grăsime") Element de compunere având sensul „referitor la grăsime", cu care se formează substantive și adjective.

LIPOCÁIC ({s} *lipo-* + gr. *kaiein* „a arde") adj. (Despre hormoni pancreatici) Care contribuie la metabolizarea grăsimilor în ficat, prevenind astfel depozitarea lor și degenerescența grasă, secundară, a ficatului.

LIPOCRÓM (< fr.) s.n. Pigment liposolubil, de culoare galbenă, din grupa carotenoizilor, prezent în grăsimea țesutului adipos.

LIPOGENÉZĂ (< fr.; {s} *lipo-* + gr. *genesis* „naștere") s.f. Formare de lipide fie prin dereglarea grăsimilor ingerate, fie prin conversia glucidelor și proteinelor.

LIPOÍDE (< fr. {i}; {s} *lipo-* + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Lipide complexe, insolubile în acetonă, având proprietăți diferite de ale lipidelor simple (ex. fosfatide, lecitine).

LIPOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} *lipo-* + gr. *lysis* „desfacere") s.f. (FIZIOL.) Descompunere, în intestinul subțire, a lipidelor în glicerină și acizi grași sub acțiunea fermenților pancreatici și intestinali.

LIPÓM (< fr. {i}; {s} gr. *lipos* „grăsime") s.n. Tumoră benignă formată din țesut adipos. Este localizată, de obicei, în țesutul subcutanat al gâtului, cefei, spatelui, reg. lombare.

LIPOMATÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Depunere anormală de grăsime în diferite reg. ale corpului. L. poate fi localizată sau generalizată, difuză sau sub formă tumorală (*lipom*).

LIPOPROTEÍNĂ (< fr.) s.f. Moleculă organică rezultată din asocierea unei proteine cu o lipidă specifică. L. constituie forma normală de transport a lipidelor în circulația sangvină.

LIPOSARCÓM (< fr.; {s} *lipo-* + fr. *sarcome* „sarcom") s.n. Tumoră malignă din țesuturile grase.

LIPOSOLÚBIL, -Ă (< fr.) adj. (CHIM.; despre substanțe) Solubil în grăsime.

LIPOTIMÍE (< fr.; {s} gr. *leipein* „a lăsa" + *thymos* „spirit") s.f. Pierdere temporară a cunoștinței (1-3 minute) însoțită de tulburări respiratorii și cardiovasculare (puls accelerat, respirație superficială, transpirație rece abundentă, paloare, greață etc.). Este cauzată de spasme ale arterelor cerebrale, însoțite de anemie cerebrală.

LIPOVA 1. **Dealurile** sau **Podișul Lipovei,** unitate de relief din dealurile Banatului, extinsă pe c. 80 km lungime, între Bega și Mureș. Alt. medie: 200-250 m; alt. max.: 493 m (dealul Fragulea). 2. Oraș în jud. Arad, pe Mureș; 11 095 loc. (2008). Rezervația naturală Balta Șoimoș (1 ha). Expl. de balast și granit (Radna). Constr. de mașini. Prelucr. lemnului; conf., încălț., mat. de constr. Îmbuteliere de ape minerale. Muzeu de istorie, etnografie și artă medievală (inaugurat în 1952). Stațiune balneoclimaterică cu izv. minerale indicate în tratarea bolilor cardiovasculare, a celor hepato-biliare ș.a.; menționată documentar (1245), devine oraș în 1440. Biserica Adormirea Maicii Domnului, construită în 1338-1797, s-au adăugat (1928) galeriile interioare (pictată în 1500 și 1732-1735); bazarul turcesc „Sub Dughene" (sec. 17); castel (sec. 19) în stil baroc. În localit. componentă Șoimoș se află ruinele unei cetăți medievale (sec. 13) și biserica Buna-Vestire (1792), iar în localit. componentă Radna, mănăstirea romano-catolică Sfânta Maria, întemeiată în 1551 de călugării franciscani, cu biserică din 1756-1782. 3. Com. în jud. Bacău; 2 948 loc. (2008).

LIPOVĂȚ, com. în jud. Vaslui, situată în colinele Tutovei; 4 360 loc. (2008). Satul L. menționat documentar în 1437. Bisericile de lemn Sf. Gheorghe (1628 sau 1711) și Sf. Nicolae (1792-1795), în satele L. și Căpușneni.

LIPOVEÁN, -Ă (< rus.) s.m. și f. (La m. pl.) Denumire a rascolnicilor ruși plecați din Rusia în sec. 18, așezați în Bucovina, Moldova și în reg. de la vărsarea Dunării în Marea Neagră.

LIPOVU, com. în jud. Dolj, pe râul Desnățui; 3 289 loc. (2008).

LIPPERSHEY, Hans (1570-1619), optician flamand. În 1608 a realizat unul dintre primele telescoape.

LIPPI 1. **Fra Filippo L.** (c. 1406-1469), pictor italian. Călugăr carmelit. Fresce valoroase prin precizia desenului și luminozitatea coloritului („Încoronarea Fecioarei", „Fecioara cu Pruncul", la domul din Prato, „Viața Fecioarei" la domul din Spoleto). 2. **Filippino L.** (c. 1457-1504), pictor italian. Fiul lui L. (1). Lucrări de șevalet („Adorația păstorilor") și decorații murale (fresca „Viața Sf. Toma d'Aquino", de o delicată armonie coloristică și dinamism expresiv, biserica Santa Maria Sopra Minerva din Roma).

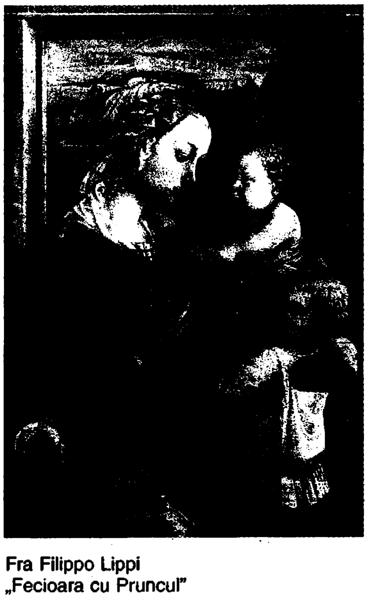

Fra Filippo Lippi
„Fecioara cu Pruncul"

LIPPMANN, Gabriel-Jonas (1845-1921), fizician francez. Cercetări în electrocapilaritate (1873, electrometrul capilar), termodinamică și optică; a descoperit (1891) un procedeu de fotografiere în culori bazat pe fenomenul de interferență a luminii, obținând prima fotografie colorată a spectrului solar. Premiul Nobel pentru fizică (1908). M. de onoare al Acad. Române (1909).

LIPPMANN, Walter (1889-1974), ziarist și politolog american. A contribuit la definirea tendințelor neoliberalismului în economie. Secretar al Comisiei de pregătire a Conferinței de Pace de la Paris (1918-1919). Lucrări: „Opinia publică", „Războiul rece".

LIPPOLD, Richard (1915-2002), sculptor și designer american. Influențat de constructivism. Lucrări din fibre metalice, reprezentând figuri geometrice elementare în raport sugestiv cu spațiul (Centrul Lincoln din New York, Muzeul aerului și spațiului din Washington).

LIPPS, Theodor (1851-1914), filozof, estetician și psiholog german. Autor al teoriei „empatiei" (*Einfühlung*) („Despre simțire, voință și gândire").

LÍPSĂ (< *lipsi*) s.f. 1. Faptul de a lipsi (1); absență. ✧ (DR.) (*Judecat*) *în lipsă* = în contumacie. 2. Gol, lacună. 3. Deficiență; defect. 4. Sărăcie, mizerie; (de obicei la pl.) privațiuni.

LIPSCA, vechea denumire (care a circulat în Țările Române) a orașului german *Leipzig*.

LIPSCÁN (< n. pr. *Lipsca*) s.m. (În Ev. Med.) Nume dat de români negustorilor care desfăceau mărfuri aduse de la Lipsca (Leipzig).

LIPSCHITZ, Rudolf Otto Sigismund (1832-1903), matematician german. Lucrări asupra ecuațiilor diferențiale (a stabilit *condițiile lui L.*) și cu derivate parțiale; a descoperit (1869), împreună cu E.B. Christoffel (1829-1900), teoria formelor diferențiale cuadratice în spațiul *Riemann* și a stabilit o condiție de existență a soluțiilor ecuațiilor diferențiale.

LIPSCOMB, William Nunn Jr. (n. 1919), fizician și chimist american. Cercetări în domeniul structurii boranilor (hidrurile borului), prin determinări cu ajutorul radiațiilor X și al naturii legăturilor chimice („Studii asupra rezonanței magnetice a borului și a componenților săi"). Premiul Nobel pentru chimie (1976).

LIPSÍ (< ngr.) vb. IV 1. Intranz. A nu fi, a nu se găsi (unde era de așteptat); a nu fi de față, a absenta. 2. Intranz. (Construit cu pronumele în dativ) A nu dispune de... 3. Intranz. A nu ajunge, a mai trebui. 4. Refl. A se dispensa de ceva, a se lăsa păgubaș. 5. Tranz. A priva pe cineva de ceva.

LIPTON, Sir Thomas Johnstone (1850-1931), negustor și sportiv britanic. A deschis în Marea Britanie și, ulterior, în S.U.A., un lanț de magazine în care a comercializat ceai, cafea, cacao, obținute din plantațiile sale din *Ceylon*. Numele său a fost dat unei cunoscute mărci de ceai englezesc.

LIPURÍE (< fr.) s.f. Eliminare de substanțe grase prin urină întâlnită în boli ale ficatului, pancreasului și rinichilor.

LÍQUIDUS adj. v. lichidus.

LIRA (*Lyra*), constelație din emisfera boreală, între constelațiile Lebăda și Hercule; are patru stele mai strălucitoare, cea mai cunoscută fiind *Vega*. Numele popular: *Ciobanul cu oile*.

LÍRĂ^1 (< fr., lat.; {s} gr. *lyra* „liră") s.f. 1. Instrument muzical, cu corzi ciupite cunoscut din Antic. în Egipt, Grecia și Imp. Roman, cu două brațe în formă de coarne. Imaginea stilizată a l. este emblema muzicii.

✦ (În Ev. Med., în Europa Occidentală) Instrument muzical cu o coardă și arcuș. ✦ Simbol al inspirației (lirice), al poeziei 2. (ORNIT.) *Pasărea-liră* v. *pasăre.* 3. (TEHN.) Dispozitiv constituit dintr-o placă cu canale, în care se montează axele roților intermediare de schimb la mașini-unelte. 4. (TEHN.) *L. de dilatație* = conductă pentru fluide (apă, gaz etc.), în formă de buclă, intercalată din loc în loc, pe o porțiune rectilinie a unei conducte, pentru a compensa deformațiile termice liniare ale acesteia.

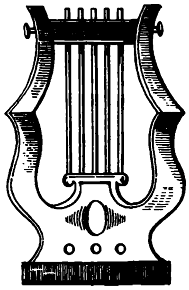

Liră^1 (1)

LÍRĂ^2 (< it.) s.f. Unitate monetară în Cipru, Egipt, Liban, Malta, San Marino, Siria, Turcia. ✧ *L. sterlină* = unitate monetară în Marea Britanie.

LÍRIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. Sentimental; afectiv. ✧ *Gen l.* = unul dintre cele trei genuri literare de bază, care cuprinde creațiile ce exprimă emoții, sentimente, gânduri legate de experiența autorului. Caracteristica esențială a *g.l.* este meditația asupra condiției umane (efemeritatea vieții omului, forța iubirii, bucuria de a trăi) exprimată la persoana întâi. Speciile *g.l.* sunt: elegia, meditația, pastelul, idila, sonetul, romanța, cântecul. 2. S.f. Poezia l., genul liric. ✦ Opera l. a unui popor, a unui poet. În Grecia antică, termenul se referea la poezia destinată acompanierii de instrumente cu coarde (liră, citeră etc.) și se deosebea de *l. monodică* (acompaniată de voce) sau de *l. corală* (acompaniată de cor). Indispensabil legată de muzică și dans, trata teme diverse (politice, filozofice, morale, mitologice), într-o metrică foarte liberă, forma cea mai cunoscută fiind oda. ✧ *L. meditativă* = domeniu al genului l. cu creații în care predomină interpretarea artistico-filozofică a problemelor majore ale existenței. 3. Gen folcloric cuprinzând cântecele și doinele. 4. Adj. (Și subst.) Care compune poezii l.. 5. Adj. Referitor la muzica de operă (teatru l.).

LIRÍSM (< fr.) s.n. Conținut liric; inspirație. ✦ (Fam.) Sentimentalism; căldură.

LISA 1. Com. în jud. Brașov, situată în depr. Făgăraș; 1 607 loc. (2008). Centru de cojocărit. Muzeu de istorie locală și etnografie (în satul Breaza). 2. Com. în jud. Teleorman, pe râul Călmățui și pe țărmul de N al L. Suhaia; 2 342 loc. (2008). Centru de cojocărit.

LISABONA (LISBOA), cap. Portugaliei, port la gura de vărsare a fl. Tajo în Oc. Atlantic; 3,4 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimico-farmaceutică, de prelucr. a lemnului și petrolului, alim. Academie de științe (1779). Șase universități (cea mai veche fiind cea din 1288). Muzeul Național de Artă Veche; Biblioteca Națională (1796). Grădină botanică. Monumente: castelul fortificat São Jorge (sec. 14–16); catedrală (1147); biserica-hală Sé Patriarcal (1499–1571); bisericile São Roque (1566–1570) și São Vicente de Fora (1582–1627); Basilica da Estrela (1779– 1790); Turnul (Torre) Belém (1515–1521); Palacio Real (1745–1750); clădirea Conservatorului (1835), a Teatrului Național (1841–1846); Primăria (1865–1880); statuia ecvestră a lui José I (1775); Obeliscul independenței (1882); podul suspendat (2 770 m lungime) construit peste fl. Tajo (1962–1966). Întemeiată de fenicieni, ulterior așezare a lusitanilor iberici *(Olisipo)*, L. a fost stăpânită succesiv de romani (sec. 2 î.Hr., *Felicitas Iulia*), suevi (sec. 5), vizigoți și arabi (din 714). Eliberat în 1147 de Alfons I Henriques. În 1245, viitorul rege Alfons III a mutat sediul reședinței sale de la Coimbra la L. Aici s-a semnat Tratatul din 13 febr. 1668 dintre Spania și Portugalia, mediat de Anglia, care consfințea independența Portugaliei, eliberată de sub stăpânirea Spaniei (1581-1640). Distrusă (nov. 1755) în mare parte de un cutremur; reconstruită la sf. sec. 18.

LISANDRU (LYSANDROS) (455–395 î.Hr.), general spartan. Conducător al flotei spartane în ultimii ani ai *Războiului Peloponesiac* (407–404 î.Hr.). A obținut victoriile de la Notion (406 î.Hr.) și *Aigos Potamoi* (405 î.Hr.), silind Atena să capituleze. A intrat în conflict cu regele Pausanias. A murit în campania antipersană la Heliartos.

LÍSĂ (< fr.) s.f. 1. Bară metalică sau de lemn, perpendiculară pe cadrele fuzelajului sau pe nervurile aripii avionului, cu rol de fixare și de susținere a învelișului avionului. 2. Bară orizontală de oțel sau de beton dintre stâlpii unei balustrade.

LISÉRGIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = substanță halucinogenă experimentată în psihiatrie. Retrasă din uz, în 1966, din cauza toxicității sale. Abreviere: LSD.

LISÉZĂ (< fr.) s.f. Mașină complexă pentru spălarea și netezirea (uneori și vopsirea) benzilor de lână fină pieptănată, în filaturile de lână.

LISIAS (LYSIAS) (c. 445–c. 380 î.Hr.), orator și retor grec. De la el s-au păstrat (incomplet) c. 40 (din peste 200) de discursuri remarcabile prin sobrietatea argumentării, finețea analizelor, claritatea și eleganța stilului: „Contra lui Simon", „Despre asasinatul lui Eratostene".

LISIMAH (LYSIMACHOS) (360–281 î.Hr.), general macedonean. Unul dintre diadohi. După moartea lui Alexandru cel Mare, a fost satrap (321–306 î.Hr.) și apoi rege (305–281 î.Hr.) al Traciei. Înfrânt în luptele cu geto-dacii conduși de *Dromichaites*. Învins de Seleucos I, a căzut în luptă.

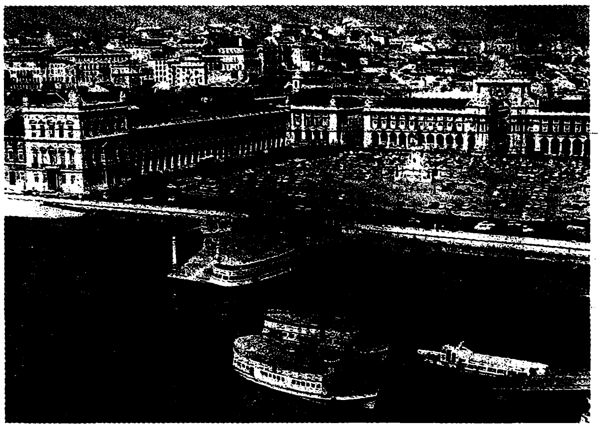

Lisabona. Vedere generală (în prim-plan Piața Comerțului)

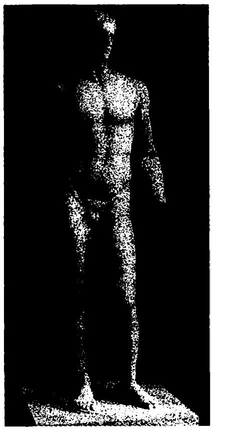

Lisip: „Agias"

LISIP (LYSIPPOS) (400/390–c. 310 î.Hr.), sculptor grec. Creator al unui canon, caracterizat prin mișcare și spațialitate („Apoxyomenos"). Lucrările sale, majoritatea din bronz, se caracterizează prin tridimensionalitate, echilibrul proporțiilor și libertatea de mișcare a corpului („Herakles odihnindu-se", „Hermes legându-și sandaua"). Pictor oficial al lui Alexandru Macedon, căruia i-a făcut mai multe portrete.

LISIȚKI, Lazăr Markovici (1890–1941), arhitect, grafician și teoretician de artă rus. Între anii 1921–1925 a trăit în Germania și Elveția. Reprezentant al avangardei artistice europene. Opera sa, în planuri geometrice denumite „Prooun", reprezintă o combinație între pictură și elemente în relief. Autorul unor proiecte îndrăznețe cu structuri oblice de oțel („Coloană-nori").

LI SÎN MAN (SYNGMAN RHEE) (1875–1965), om politic coreean. Președinte al Republicii Coreea (1948–1960). Confruntat cu războiul declanșat de nord-coreeni (iun. 1950), a fost silit să-și asume puteri dictatoriale.

LISP (prescurtare de la engl. *List P*rocessing Language) (INFORM.) Limbaj de programare computerizat de nivel înalt, destinat prelucrării listelor de instrucțiuni sau de date și domeniului inteligenței artificiale. Conceput în 1960 de *J. McCarthy*.

LISSAJOUS, Jules-Antoine (1822–1880), fizician francez. A studiat compunerea vibrațiilor transversale sinusoidale printr-un procedeu optic *(curbele L.)*. I se datorează construirea unui telegraf optic, utilizat în timpul asediului Parisului (1870).

LIST, Georg Friedrich (1789–1846), economist german. Emigrat în S.U.A. (1828–1834). A susținut uniunea vamală a statelor germane, ca prim pas al unificării țării („Sistem național de economie politică"), o politică protecționistă de industrializare a Germaniei și de expansiune economică.

LIST, Siegmund Wilhelm Walther (1880–1971), feldmareșal german. A comandat Armata a XIV-a în campania din Polonia (1939), Armata a XII-a în Franța (1940), Iugoslavia (1941) și pe frontul sovietic (1941–1942).

LISTÁRE s.f. (INFORM.) Înregistrare, de obicei la imprimanta unui calculator electronic, a datelor, rezultatelor și a programelor într-o formă direct accesibilă utilizatorilor.

LÍSTĂ (< fr.) s.f. Șir de nume, de date etc. notate cu un scop și așezate de obicei unele sub altele. ✧ *L. de bucate* = l. în care sunt trecute felurile de mâncare care pot fi servite. *L. electorală* = l. în care sunt trecuți cetățenii cu drept de vot dintr-o anumită unitate administrativ-teritorială. *L. civilă* = sumele de bani pe care, în țările monarhice, le poate cheltui monarhul și familia sa din fondurile statului pentru nevoi personale. ✦ (Fig.) *L. neagră* = persoane care sunt considerate nedemne de încredere, interzicându-se colaborarea cu acestea.

Lisias

Franz Liszt

LISTER, Sir Joseph, baron L. of Lyme Regis (1827-1912), chirurg britanic. Iniţiatorul (1867) asepsiei în chirurgia modernă. A descoperit stimulatorul fermentaţiei lactice.

LISTERIÓZĂ (< fr.) s.f. Boală infecţioasă a animalelor domestice (frecventă la oi şi la porci), provocată de bacilul *Listeria monocytogenes* şi manifestată prin tulburări nervoase, pleuropneumonii, angine, septicemie, avorturi. Este transmisibilă la om.

LISTON, Charles (Sonny) (c. 1917-1970), boxer american. Campion mondial la categoria grea (1962). Ca profesionist, a susţinut 54 de meciuri, din care a câştigat 50 (39 prin K.O.).

LISZT Franz (Ferenc) (1811-1886), pianist şi compozitor ungur. Întemeietorul şi primul preşedinte al Academiei de Muzică din Budapesta. Reprezentant al romantismului. Poeme simfonice („Tasso", „Preludiile"), simfonii programatice („Faust", „Dante"); lucrările sale pentru pian (două concerte, 19 rapsodii, sonate, ciclul „Anii de pelerinaj") au lărgit posibilităţile tehnice şi de exprimare ale artei pianistice.

LÍŞIŢĂ (< bg., ucr.) s.f. Pasăre călătoare acvatică din ordinul raliformelor, cu penajul negru-cenuşiu şi cu o pată albă în frunte *(Fulica atra)*.

-LIT (< fr.; {s} gr. *lytós* „care se descompune, se dizolvă") Element de compunere cu sensul de „produs de descompunere" (ex. electrolit).

LI TAIBO v. **Li Bai.**

LITANI v. **Maroni.**

LITÁNIE (< sl.) s.f. **1.** Rugăciune dialogată (vorbită sau cântată alternativ de preot şi de credincioşi) constând în scurte invocaţii. **2.** Fig. Expunere, relatare lungă, monotonă.

LITÁRGĂ (< fr.) s.f. Oxid de plumb cristalizat, galben roşiatic, obţinut prin trecerea unui curent de aer peste plumb topit. Folosit în ceramică pentru smălţuit, în vopsitorie etc.

LITAS, unitate monetară în Lituania.

LITENI, oraş în jud. Suceava, în apropiere de confl. Sucevei cu Siretul; 10 196 loc. (2008). Expl. de balast. În satul **L.** se află biserica Sf. Nicolae (1782) şi casa Vârnav-Liteanu (1790).

LITERÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Cuvânt cu cuvânt; textual (ex. traducere **l.**). **2.** (MAT.) Conţinând mărimi notate cu litere.

LITERALMÉNTE (< fr.) adv. În adevăratul înţeles al cuvântului; întocmai; cu desăvârşire.

LITERÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la literatură, conform normelor literaturii. ✧ *Limbă l.* v. *limbă.*

LITERÁT, -Ă (< germ., lat.) s.m. şi f. Om de litere; scriitor.

LITERATORUL 1. Cenaclu literar, înfiinţat şi patronat de Al. Macedonski. **2.** Revistă literară fondată şi îndrumată de Al. Macedonski. A apărut la Bucureşti, intermitent, între 1880 şi 1919. Atitudine antijunimistă şi propaşoptistă. Împreună cu cenaclul omonim şi revistele-anexă, are meritul de promotor al simbolismului în literatura română. **3.** Săptămânal de literatură şi artă, care apare din 1991, la Craiova; redactor-şef Marin Sorescu, iar din 1996 Fănuş Neagu.

LITERATURA ŞI ARTA, revistă săptămânală a Uniunii Scriitorilor din Moldova. Apare la Chişinău din 1954. Redactor-şef: N. Dabija. Printre primele publicaţii care au adoptat, după 1989, alfabetul latin.

LITERATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Artă al cărei mijloc de expresie este limba (cuvântul); beletristică. **2.** Ansamblul producţiei literare a unei epoci, ţări; genuri şi categorii specializate de opere literare, scrise sau orale. ✧ *L. populară* = creaţie literară apărută în popor, cu caracter oral, anonim, colectiv. V. *folclor. L. cultă* = creaţie literară a unor autori cunoscuţi, transmisă prin scris. **3.** Ansamblul faptelor literare privite ca fenomen istoric distinct. **4.** (În sens larg) Totalitatea producţiilor scrise aparţinând unei epoci, unei naţiuni sau unui domeniu, cuprinzând opere ştiinţifice, politice, publicistice etc. ✧ *L. de specialitate* = bibliografia unui domeniu a unei probleme.

LITERATURĂ ŞI ARTĂ ROMÂNĂ, revistă lunară, apărută, cu intermitenţe la Bucureşti, (1896-1910), sub direcţia lui N. Petraşcu.

LÍTERĂ (< lat. *littera*) s.f. **1.** Fiecare dintre semnele care constituie alfabetul unei limbi şi care corespunde de obicei unui fonem. Uneori, **l.** corespunde unui grup de foneme (ex. *x* notează grupurile *cs* şi *gz*) sau are doar o valoare ajutătoare (ex. *h* în grupurile *che, chi, ghe, ghi*). ✧ *L. mare* = majusculă. *L. mică* = minusculă. ✧ Expr. *L. cărţii* (sau a *legii*) = exact cum scrie în carte (sau în lege), potrivit sensului literal, şi nu al sensului profund; *p. ext.* mecanic. *L. cu l.* = (despre modul de a reproduce) întocmai, aidoma. *L. moartă* = (despre o lege, o măsură etc.) căzută în desuetudine, abandonată. **2.** (La pl.) Studiul literaturii; literatură. ✧ *Om de litere* = literat; scriitor. **3.** (La pl.) Ştiinţele umaniste.

LITIÁZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *lithos* „piatră") s.f. (MED.) Afecţiune caracterizată prin prezenţa unuia sau a mai multor calculi într-un organ cavitar (ex. **c.** biliară, **c.** renală).

LÍTIE (< sl., ngr.) s.f. **1.** Slujbă religioasă ortodoxă constând din rugăciuni pentru înmulţirea roadelor muncii şi din binecuvântarea prinoaselor. **2.** Pâine binecuvântată la slujba litiei.

LITIÉR s.n. Tavă ornamentată artistic pe care se pune litia **(2)**.

LITIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Lectică. **2.** (PEDOL.) Strat organic aflat la suprafaţa solurilor de pădure, alcătuit din frunze moarte, fructe. Reprezintă o sursă importantă de substanţe organice rezultate din descompunere.

LITIGÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Care face parte dintr-un litigiu (ex. parte **l.**).

LITIGIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (DR.) Care este sau poate fi în litigiu (ex. creanţă **l.**).

LITÍGIU (< fr., lat.) s.n. (DR.) Conflict supus sau susceptibil de a fi supus rezolvării unui organ juridic intern sau internaţional.

LITISPENDÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. (DR.) Situaţie în care acelaşi litigiu a fost adus spre soluţionare în faţa a două organe de juridisdicţie de acelaşi grad.

LÍTIU (< fr. {i}; {s} lat. *lithium*, gr. *lithos* „piatră") s.n. Element chimic alb-argintiu (Li; nr. at. 3, m. at. 6,94; p.t. 179°C, p.f. 1 340°C), foarte uşor (gr. sp. 0,53), din grupa metalelor alcaline. La temperaturi obişnuite se oxidează, intră în reacţie cu azotul dând nitrura de l. Izotopul ^{6}Li este unica sursă industrială de producere a *tritiului*. Se întrebuinţează la dezoxidarea, alierea şi modificarea aliajelor, ca agent termic la reactoarele nucleare şi, sub formă de săruri, în medicină. Descoperit de chimistul suedez J.A. Arfvedson în 1817. În 1818, Sir H. Davy a izolat metalul prin electroliză.

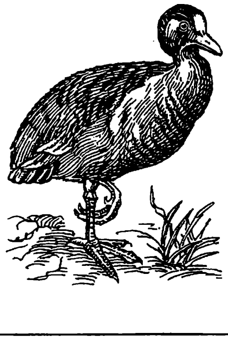

Lişiţă

LITKE (LÜTKE), Fiodor Petrovici, conte (1797-1882), navigator, explorator şi geograf rus. Amiral. A explorat coastele pen. Kamceatka şi arh. Novaia Zemlea (1821-1824); a condus expediţia rusă în jurul lumii pe nava „Seniavin" (1826-1829).

LITO- (< fr.; {s} gr. *lithos* „piatră") Element de compunere cu sensul „piatră", servind la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

LITOFÁCIES (< fr. {i}) s.n. Caracterele litologice ale unei secvenţe sedimentare, individualizate faţă de alte secvenţe. Reflectă condiţiile în care a avut loc formarea depozitelor.

LITOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *lito-* + gr. *philos* „iubitor") adj. **1.** (Despre elemente chimice) Care s-au concentrat preferenţial în învelişul de silicaţi al globului terestru şi care, în majoritate, au afinitate mare pentru oxigen, cu care formează combinaţii: silicaţi, carbonaţi etc. (ex. siliciul, aluminiul, calciul, sodiul, potasiul, titanul ş.a.). **2.** (Despre plante) Care se dezvoltă pe stânci, pietre, grohotişuri (ex. licheni, alge).

LITOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *lito-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. Procesele de formare a sedimentelor şi rocilor sedimentare; cuprinde alterarea şi dezagregarea rocilor preexistente, transportul şi acumularea materialului, transformarea lui în roci. Există **l.**: glaciară, humidă, aridă şi sedimentar-vulcanogenă.

LITOGRÁF, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f. Specialist care practică tehnica litografiei.

LITOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *lito-* + gr. *graphein* „a scrie") s.f. **1.** Imprimare a imaginii de pe suprafaţa tipografică plană direct pe foaia de hârtie trecută prin presă. Suprafaţa tipografică se execută pe o piatră litografică (calcar dens) sau pe o placă metalică (zinc, aluminiu). Inventat de germanul Alois Senefelder (1796), s-a răspândit rapid în Europa şi America. **2.** Lucrare obţinută prin acest procedeu. ✦ Întreprindere sau atelier în care se execută astfel de lucrări.

LITOLATRÍE (< fr.) s.f. Formă primitivă timpurie de cult religios, constând în sacralizarea pietrelor.

LITOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *lito-* + *logos* „studiu") s.f. **1.** Ştiinţa care studiază rocile sedimentare şi sedimentele actuale. Cercetările litologice stabilesc zonele unde au existat condiţii favorabile pentru formarea şi acumularea zăcămintelor de substanţe minerale utile (petrol, cărbuni, sare etc.). **2.** Compoziţia mineralogică şi petrografică a rocilor sedimentare.

LITOPÓN (< fr. {i}) s.n. Pigment alb anorganic, artificial, netoxic, compus din sulfat de bariu şi sulfură de zinc. Se foloseşte, din primele decenii ale sec. 19, în pictură, înlocuind albul de plumb (ceruza) care este toxic.

LITORÁL, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Fâşie de teren situată de-a lungul ţărmului unei mări sau ocean. **2.** Adj. Referitor la ţărm (ex. câmpie l.). ✧ *Cordon l.* v. *cordon* **(5)**. *Zonă l.* = **a)** (GEOGR.) reg. de ţărm a mării cuprinsă între limitele de maximă intensitate a fluxului şi a refluxului; **b)** (BIOL.) zonă marginală a mărilor, cuprinzând ecosistemele existente între 0 şi 200 m adâncime. *Platformă l.* v. *şelf.*

LITOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *lito-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Înveliş solid al globului terestru constituit din crustă şi mantaua superioară, de grosime variabilă, între 70 km (sub oceane) şi 150 km (sub continente).

LITOSTÁTIC, -Ă (< fr.) adj. ✧ *Presiune l.* = presiune determinată de grosimea şi de greutatea specifică a coloanei de roci situate deasupra unui punct din scoarţa terestră; acţionează ca unul dintre factorii procesului de metamorfism.

LITÓTĂ (< fr., lat.; {s} gr. *litótes* „simplitate") s.f. Figură de stil, opusă hiperbolei, care constă în a spune cât mai puţin şi a face să se înţeleagă cât mai mult (ex. *Nu e frumoasă* în loc de *Este urâtă*).

LITOVOI (?-1277 sau 1279), voievod al ţării *Litua*. Menţionat pentru prima dată (1247), în „Diploma ioaniţilor". În conflict cu regele Ungariei, Ladislau IV Cumanul (din c. 1273), pentru unele terit. asupra cărora regele ungur emitea pretenţii de suzeranitate. Înfrânt şi ucis în luptă.

LITRACÉE (< lat.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, care cuprinde ierburi, semiarbuşti, arbuşti şi arbori *(Litraceae)*. (c. 550 de specii); unele se cultivă ca plante decorative.

LITRÁJ (< fr.) s.n. **1.** Capacitatea unui vas exprimată în litri. **2.** Capacitatea cilindrică a unui motor cu ardere internă exprimată în litri.

LÍTRĂ (< ngr.) s.f. **1.** (În trecut) Unitate de măsură pentru volum, egală cu 0,322 l în Ţara Românească şi cu 0,380 l în Moldova. **2.** (În trecut) Unitate de măsură pentru masă, egală cu 0,317965 kg în Ţara Românească şi cu 0,322750 kg în Moldova. **3.** (Pop.; impr.) Măsură de capacitate egală cu un sfert de litru.

LÍTRU (< fr.) s.m. Unitate de măsură pentru volum (simbol: l) egală cu un decimetru cub; este aproximativ egală cu volumul unui kilogram de apă. ✦ Vas cu acest volum (servind drept măsură pentru capacitate).

LITTERA, George (1941-2000, n. Caransebeş), filmolog şi istoric de film român. Studii consacrate fenomenului cinematografic românesc şi străin („Configuraţie ideologică şi amprentă stilistică în arta filmului").

LITTIN, Miguel (n. 1942), regizor chilian de film şi televiziune. Îşi desfăşoară activitatea în Mexic. Cineast militant. Ecranizări ale unor opere de referinţă din literatura sud-americană modernă („Pământul făgăduinţei", „Recurs la metodă", „Văduva lui Montiel").

LITTLE ROCK, oraş în SSE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Arkansas; 183,1 mii loc. (2000). Expl. bauxitei şi marmurei. Ind. aluminiului, electrotehnică, electronică, constr. de maşini, chimică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Universitate.

LITTLEWOOD, John Edensor (1885-1977), matematician britanic. Lucrări privind teoria numerelor, teoria seriilor, funcţia zeta a lui Riemann, teoria funcţiilor, ecuaţiile diferenţiale neliniare ş.a.

LITTRE, Alexis (1654-1725), fizician şi anatomist francez. Primul care a descris glandele mucoase uretrale, care îi poartă numele.

LITTRÉ, Émile (1801-1881), medic, lexicograf şi filozof francez. Adept al pozitivismului lui A. Comte. Autor al unei „Istorii a limbii franceze" şi al unui important „Dicţionar al limbii franceze".

LITUA, numele sub care este menţionat, în 1247, voievodatul lui Litovoi. Se întindea pe ambii versanţi ai Carpaţilor, cu centrul în depr. Târgu Jiu, mergând spre V până în depr. Tismanei, iar spre E până la Olt.

LITUANIA (Republica ~), stat în partea central-nordică a Europei, cu ieşire la M. Baltică; 65,3 mii km²; 3,6 mil. loc. (2003). Limba oficială: lituaniana. Religia: creştină (catolici 80%, ortodocşi, protestanţi). Cap.: *Vilnius*. Oraşe pr.: Kaunas, Klaipèda. *Relief* predominant de câmpie joasă, sub 100 m alt. Coline morenice în V, E şi SE, la graniţa cu Belarus (Juozapines, 294 m, alt. max. din ţară). *Climă* temperată, cu nuanţe maritime. Reţea hidrografică densă. C. 3 000 de lacuri, majoritatea cantonate în cuvete glaciare. Păduri predominant de conifere. Expl. de calcar, turbă, gips, dolomit. Ind. electronică, electrotehnică, chimică, alim., uşoară şi constr. de maşini. Centrala nuclearo-electrică de la Ignalina. Prelucrarea artizanală a chihlimbarului. Se cultivă grâu, orz, ovăz, secară, in, cânepă, sfeclă de zahăr, cartofi, legume; pomicultură (meri, peri, pruni). Se cresc intensiv bovine, porcine, ovine şi cabaline. Pescuit. Obiective turistice. Moneda: 1 litas (plural litai) = 100 centai. - *Istoric.* Pe terit. **L.**, locuit din timpuri străvechi (milen. 9-5 î.Hr.), au pătruns din direcţia S-V (începutul milen. 2 î.Hr.) triburile protobaltice. Prima menţiune documentară a **L.** datează din anul 1900. Principele Mindaugas a unit terit. locuite de lituanieni constituind, în c. 1240, Marele Ducat al **L.** (sec. 13-16), cu cap. la Vilnius (din 1323) şi s-a convertit la catolicism (populaţia rămâne însă păgână), fiind încoronat ca rege în 6 iul. 1253. În sec. 13-15, Marele Ducat al **L.** a avut de înfruntat expansiunea spre răsărit a ordinelor cavalereşti germane (teutonic, gladifer şi livonian) împotriva cărora a repurtat victorii în bătăliile de la Saulé (1236) şi Durbé (1260) şi apoi asupra mongolilor din Hoarda de Aur, în confruntarea de la „Apele Albastre" (1363). Marele duce Jogaila devine, în urma căsătoriei cu regina poloneză Jadwiga, în 1386, şi rege al Poloniei, ca Władisław II Jagiełło, reunind pentru prima dată sub sceptrul său cele două ţări vecine; în 1387, întreaga **L.** se converteşte la catolicism. În timpul domniei lui Vytautas (Witold) (1392-1430), **L.** devine unul dintre cele mai întinse şi puternice state europene (de la M. Baltică la Marea Neagră, stăpânind terit. din actualele state Belarus, Ucraina şi părţi ale Rusiei). Prin victoria polono-lituaniană, în bătălia de la *Grünwald* (1410), asupra Ordinului teutonic se pune capăt expansiunii spre răsărit a cavalerilor germani. Confruntată în sec. 16 cu ascensiunea Rusiei moscovite şi minată de conflicte interne, **L.** acceptă, prin Uniunea de la Lublin (1569), unificarea sub acelaşi sceptru cu Polonia, punându-se, astfel, bazele statului dualist *Rzeczpospolita*, care durează până în 1795, când este împărţit între puternicii săi vecini Rusia, Prusia şi Austria. Între 1795 şi 1815 **L.**, cu excepţia reg. Memel (Klaipeda), este inclusă în Imp. Rus şi supusă unui proces de rusificare; în **L.** se stabileşte o puternică minoritate evreiască. Reprimarea sângeroasă a răscoalelor din 1830-1831 şi 1863-1864 din Polonia (la care au participat şi lituanieni) împotriva dominaţiei ruseşti nu a putut frâna renaşterea mişcării de emancipare naţională, care se afirmă după 1880. În 1915, **L.** este ocupată de trupe germane. În sept. 1917 se constituie, la Vilnius, cu sprijinul autorităţilor germane de ocupaţie, Consiliul lituanian care proclamă independenţa **L.** (16 febr. 1918). În terit. controlat de Armata Roşie, bolşevicii lituanieni instaurează Puterea sovietică şi proclamă, la 16 dec. 1918, Republica Sovietică Lituaniană. În condiţiile prezenţei străine în **L.**, puterea a fost preluată, în 1919, de reprezentanţii mişcării de emancipare naţională lituaniană. Tratatul de pace lituaniano-sovietic din 12 iul. 1920 recunoaşte independenţa **L.**, care devine în 1921 membru al Societăţii Naţiunilor. La 1 aug. 1922 se adoptă Constituţia, care declară **L.** republică parlamentară. Reg. Memel (Klaipeda) din jurul portului omonim este atribuită în 1923 **L.** Prin lovitură de stat (17 dec. 1926), A. Smetona, liderul Partidului Naţionalist (Tautininku), instaurează în ţară un regim autoritar. La 22 mart. 1939 Germania ocupă reg. Memel (Klaipeda). Prin protocolul secret al Pactului Molotov-Ribbentrop, din 23 aug. 1939, **L.** intră în sfera de influenţă germană, dar prin noul acord secret sovieto-german, din 28 sept. 1939, este cedată Uniunii Sovietice. Stalin impune, la 10 oct. 1939, un acord în baza căruia trupe sovietice au intrat pe terit. lituanian. Totodată, în baza aceluiaşi acord, U.R.S.S. retrocedează **L.** oraşul şi reg. Vilnius, aflate în componenţa Poloniei (oct. 1920-sept. 1939). În urma notei ultimative a guvernului sovietic din 14 iun. 1940, **L.** este ocupată de trupele sovietice, sub a căror presiune este impus, la 17 iun. 1940, un „guvern popular" care ţine alegeri parlamentare în 14-15 iul. 1940, noul Seim Popular proclamând la 21 iul. 1940 R.S.S. Lituaniană, înglobată la 3 aug. 1940 în U.R.S.S. A doua zi după izbucnirea Războiului germano-sovietic, la Radio-Kaunas este declarată reinstaurarea **L.** independente (23 iun. 1941), dar guvernul provizoriu lituanian (24 iun.-5 aug. 1941) nu este recunoscut de Hitler. Între 1941 şi 1945, **L.** este ocupată de trupe germane. **L.** cunoaşte deopotrivă represiunea stalinistă şi nazistă; numai în iun. 1941 sunt deportate în Siberia c. 13 000 persoane, alte 3 600 fiind arestate; 200 000 de evrei lituanieni sunt exterminaţi în lagărele naziste, între 1941 şi 1952 numărul deţinuţilor politici şi al deportaţilor din ordinul lui Stalin sporind la 400 000. În timpul ocupaţiei sovietice, **L.** pierde aproape 1/4 din populaţia ţării. În perioada glasnostului gorbaciovian se pun bazele mişcării reformiste Sajūdis (fondată 1988). Sub presiunea populară, Sovietul Suprem lituanian aboleşte monopolul Partidului Comunist, introducând sistemul pluripartit (7 dec. 1989), iar în dec. 1989 Partidul Comunist Lituanian, condus de Algirdas Brazauskas, se desprinde de P.C.U.S., devenind independent. Prin actul din 11 mart. 1990 al noului Parlament (ales în febr. 1990 şi dominat de Sajūdis), este proclamată restabilirea suveranităţii naţionale şi este adoptată noua titulatură a statului - Republica **L.** (decizie nerecunoscută de autorităţile de la Moscova, care trec la aplicarea de sancţiuni economice). În plebiscitul organizat la 9 febr. 1991, 90,5% din voturile exprimate se pronunţă pentru o **L.** independentă şi democratică. Suveranitatea noului stat, intrată în vigoare la 21 aug. 1991, este recunoscută de Consiliul de Stat al U.R.S.S. la 6 sept. 1991. Admiterea **L.** în O.N.U., la 17 sept. 1991, consacră

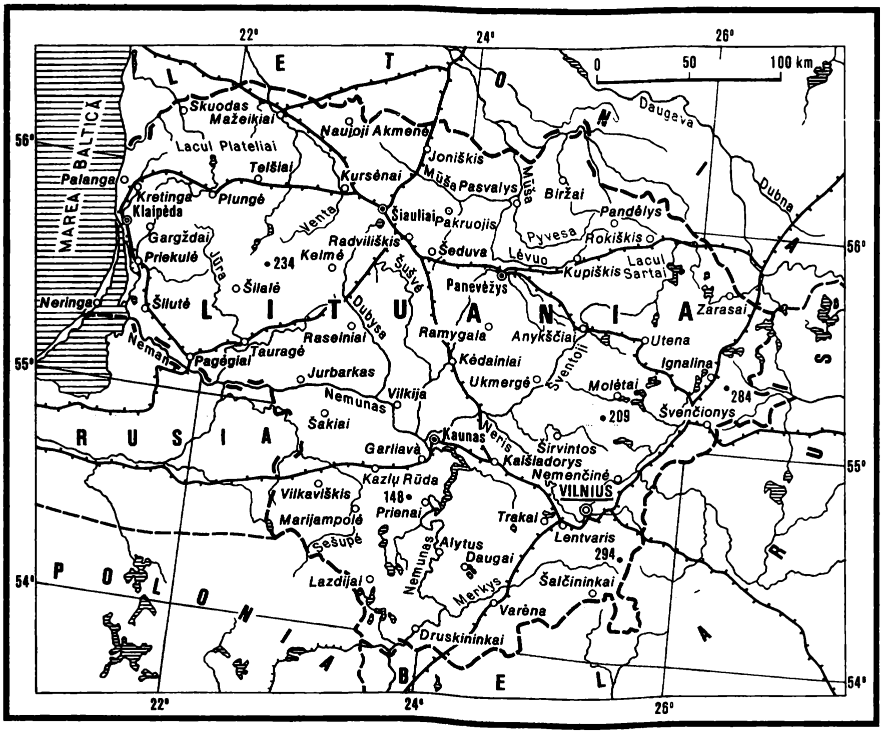

recunoaşterea internaţională a independenţei noului stat, care devine la 14 mai 1993 membru în Consiliul Europei. În primele alegeri libere de după 1940 (la 25 oct. şi 8 nov. 1992) Partidul Democrat Muncitoresc Lituanian (de orientare social-democrată), condus de fostul lider comunist A. Brazauskas, ocupă 73 din cele 141 locuri ale Parlamentului, iar Frontul Popular Sajūdis, aflat până atunci la guvernare, numai 28. Tot la 25 oct. 1992 este aprobată cu 83,5% din voturi noua Constituţie a ţării, iar A. Brazauskas este ales la 14 febr. 1993 preşedinte al statului. La 31 aug. 1993 trupele ruse îşi încheie retragerea de pe terit. lituanian, iar la 24 oct. 1997 se semnează un tratat cu Rusia privind delimitarea frontierei dintre cele două state. În ian. 1998, Valdas Adamkus, ales preşedinte, îşi propune ca sarcini prioritare ale mandatului său admiterea L. în Uniunea Europeană şi N.A.T.O. Ca urmare a alegerilor prezidenţiale (ian. 2003), Rolandas Paksas, fost primar al Capitalei şi fost premier în două rânduri, este oprit să participe, V. Adamkus câştigând un nou mandat. L. este primită în N.A.T.O. (2003) şi în U.E. (2004). Republică parlamentară.

LITUANIÁN, -Ă s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor constituit ca naţiune pe terit. Lituaniei. Mai trăiesc în Rusia, Letonia, Belarus, S.U.A., Canada, Polonia, Argentina ş.a. Denumirea autohtonă: *lietuviai*. 2. Adj. (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din ramura baltică vorbită de l. (1). Este una dintre cele mai arhaice limbi indo-europene. Alfabet latin.

LITURGHÍE (< sl., ngr.) s.f. 1. (În Antic.) Lucrare obştească, serviciu efectuat de popor sau în folosul acestuia. 2. (În „Noul Testament") Participarea creştinilor la lucrarea lui Dumnezeu (prin cult, vestirea Evangheliei şi fapte bune). 3. (În accepţia actuală) Celebrarea *Euharistiei*. ✦ P. ext. Totalitatea actelor de cult ale Bisericii (*liturgie*). ✦ Muzică scrisă pentru l., mai ales în Biserica ortodoxă. V. şi *misă*.

LITURGHIÉR (< *liturghie*) s.n. Carte care cuprinde rânduiala slujbelor la vecernie, utrenie şi cele trei liturghii ortodoxe, precum şi a împărtăşirii şi a formulelor otpusturilor de peste an, a rugăciunilor şi sinaxarul.

LITVAK, Anatole (1902-1974), regizor american de film originar din Ucraina. Stabilit în S.U.A. (1936). A abordat majoritatea genurilor de succes („Mayerling", „Vă place Brahms?", „Noaptea generalilor").

LITVINOV, Maksim Maksimovici (pe numele adevărat *Maks Wallah*) (1876-1951), diplomat şi om politic sovietic. Comisar al Poporului pentru Afacerile Externe (1930-1939). A reprezentat U.R.S.S. la conferinţele internaţionale de la Genova (1922), Geneva (1927-1929), Montreux (1936), Moscova (1943) şi la Societatea Naţiunilor (1934-1938). Ambasador în S.U.A. (1941-1943). Adept al înţelegerii cu Puterile occidentale pentru a bara expansiunea Germaniei.

LIŢA, com. în jud. Teleorman, situată în C. Boian, pe râul Sâi; 2 958 loc. (2008).

LÍŢĂ (< germ.) s.f. (ELT.) Conductor electric multifilar, din fire metalice subţiri (cu diametrul până la 0,3 mm), răsucite sau nerăsucite.

LIŢIU, Gheorghe (n. 1919, sat Roit, jud. Bihor), preot şi istoric român. Contribuţii la istoria locală („Românii arădani în frământările anilor 1849-1850", „Episcopia Aradului. Schiţă istorică"). Deţinut politic (1960-1964).

LIUBIMOV, Iuri Petrovici (n. 1917), actor şi regizor de teatru rus. Director artistic al Teatrului Taganka (1964-1984 şi din 1989). Din cauza accentelor critice la adresa autorităţilor, spectacolele i-au fost interzise (1984-1989) şi i s-a retras cetăţenia sovietică. A pus în scenă: „Hamlet", „Maestrul şi Margareta", „Boris Godunov", „Doctor Jivago" ş.a.

LIU CHI (1311-1375), pictor chinez. Stilul său realist („Flori, graminee şi păsări sălbatice") a influenţat pictura japoneză de paravan.

LIUPINA v. **Leoben.**

LIU SHAOQI (LIU ŞAO TZI) (1898-1974), om politic chinez. Membru fondator al Partidului Comunist Chinez (1921); secretar general al C.C. al P.C. Chinez (1943-1954). Preşedinte al R.P. Chineze (1959-1968). Acuzat de revizionism în timpul revoluţiei culturale din anii '60, a fost exclus din partid (1968) şi arestat. A murit în închisoare. Reabilitat post-mortem (1980).

LIUTPRAND, rege longobard (712-744). În timpul domniei sale, regatul longobard a atins apogeul puterii. A cucerit Ravenna (728). A asediat Roma (730, 739). A promulgat codicele de legi numit *Edicta Liutprandi*.

LIUTPRAND (LIUDPRAND) (c. 920-c. 972), prelat şi cronicar longobard. Episcop de Cremona (961-972). A scris „Antapodosis" (istoria Italiei între 886 şi c. 952), „De rebus Gestis Ottonis Magni Imperatoris" (cu informaţii despre Imp. Bizantin din sec. 10).

LIU TSONGYUAN (ZONGYUAN) (773-819), scriitor chinez. Proză de reflecţie filozofică, fabule şi parabole („Măgarul din Suiciou").

LIU XIANG (c. 77-c. 6 î.Hr.), poet şi cărturar chinez. Poeme mitologice şi povestiri („Extraordinarele însemnări", „Grădina mărturisirilor").

LIUZHOU, oraş în S Chinei; 609,3 mii loc. (1990). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimico-farmaceutică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim.

LIVADA 1. Com. în jud. Arad, în C. Aradului; 2 999 loc. (2008). **2.** Oraş în jud. Satu Mare, situat în C. Someşului; 7 050 loc. (2008). Fabrici de cărămidă, de tricotaje şi conf. Vestigii din Epoca Bronzului. Muzeu etnografic (în satul L.). În satul L., menţionat documentar (1270), se află o biserică reformată (1779), în stil gotic, un castel (1760) în stil baroc, biserica romano-catolică Descoperirea Sfintei Cruci (1779) şi biserica ucraineană Acoperământul Maicii Domnului (1700).

LIVÁDĂ (< bg., ucr.) s.f. Teren plantat cu pomi fructiferi.

LIVADIA, localit. în Ucraina, în partea de S a pen. Crimeea; staţiune balneoclimaterică. Aici s-a încheiat o înţelegere ruso-română (29 sept./11 oct. 1876) privind convenţia semnată la 4/16 apr. 1877 la Bucureşti, care prevedea eventuala trecere a armatelor ruse pe terit. României, spre Balcani, în cazul unui război cu Turcia, Rusia obligându-se să respecte integritatea teritorială a statului român în spiritul căreia s-a semnat la Bucureşti (4/16 apr. 1877) Convenţia româno-rusă.

LIVADITTI, Niccolò (1804-c.1858), pictor italian. Carbonar. Stabilit la Iaşi (1830). Portrete într-o viziune naivă. A introdus la noi genul portretului de grup („Familia vornicului Alecsandri"). Miniaturi.

LIVE (cuv. engl. „viu") adj. 1. (Despre programe de radioteleviziune) Transmise în direct sau înregistrate în prezenţa publicului. 2. (Despre înregistrări muzicale) Realizate direct din concert.

LIVÉNŢI s.m. pl. v. **levenţi.**

LIVERPOOL, oraş în partea de V a Marii Britanii (Anglia), situat pe ţărmul estuarului fl. Mersey, în apropiere de M. Irlandei; 439,4 mii loc. (2001). Împreună cu suburbiile St. Helens şi Wirral formează conurbaţia Merseyside de 1,3 mil. loc. Metalurgie, constr. de maşini, aparataj electrotehnic, cauciuc, prelucr. petrolului, produse chimice, textile şi alim.; universitate, galerie şi muzeu de artă, Muzeul „Beatles", 1984, filarmonică, teatre ş.a. Monumente: Speke Hall (sec. 15), Old Blue Hospital (1717), Primăria (1754); Palatul Municipal (1795-1802); catedrala anglicană (1904-1926); catedrala romano-catolică (1933-1967). Fundat în sec. 10. Oraş din 1207.

LIVESCU, Ion (1873-1944, n. Ismail), actor de teatru, regizor, publicist şi dramaturg român. Animator al mişcării teatrale în perioada interbelică. Roluri de compoziţie, din dramaturgia naţională şi universală („Apus de soare", „Răzvan şi Vidra", „Hedda Gabler"). Scrieri dramatice („Îngerii lui Rafael"). Memorialistică („Treizeci de ani de teatru").

LIVESCU, Jean (1906-1996, n. Burdujeni, jud. Suceava), germanist român. M. coresp. al Acad. (1965). Lucrări de istorie literară, didactice şi lexicografice („Dicţionar german-român").

LIVEZENI, com. în jud. Mureş, situată în dealurile Nirajului; 2 344 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Până la 1 ian. 1965, satul şi com. L. s-au numit *Iedu*. În satul Sânişor, biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18).

LIVEZI 1. Com. în jud. Bacău, situată în depr. Tazlău-Caşin; 5 383 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vâlcea, pe râul Olteţ; 2 490 loc. (2008).

LIVEZILE 1. Com. în jud. Alba, situată la poalele NNE ale m-ţilor Trascău; 1 378 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Cheile Vălişoarei (20 ha) şi cele ale Plaiului (2 ha). Expl. de calcar (în satul Poiana Aiudului). Până la 1 ian. 1965, satul şi com. L. s-au numit *Cacova*. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1611). **2.** Com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată în depr. Bistriţa; 4 650 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Piatra Cuşmei (5 ha) şi Comarnic (5 ha). Muzeu cu colecţii de ceramică populară, ţesături şi picturi pe lemn. Până la 1 ian. 1965, satul şi com. L. s-au numit *Iad*. În satul L., atestat documentar (1311), se află o biserică evanghelică (sec. 16), iar în satul Dumbrava, biserica ortodoxă de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18). **3.** Com. în jud. Mehedinţi, pe cursul superior al râului Blahniţa; 1 672 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul şi com. L. s-au numit *Broscari*. **4.** Com. în jud. Timiş; 1 612 loc. (2008).

LIVÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Vânăt. ✦ Învineţit, palid la faţă (de frig, de mânie). ✦ (Despre lumină) Palid, slab.

LIVING(-ROOM) (cuv. engl.) Cameră de zi.

LIVINGSTONE 1. David L. (1813-1873), explorator şi misionar britanic. A întreprins trei expediţii în Africa Centrală şi de Sud. A efectuat prima traversare (1854-1856) a continentului african de la Luanda (Angola) la Quelimane (Mozambic). A descoperit cascada Victoria („Călătoriile şi cercetările unui misionar în Africa meridională"). În 1869, în cursul expediţiei la izvoarele fl. Congo, i s-a pierdut urma. Găsit de expediţia organizată de jurnalistul H. Stanley (1871). **2.** V. **Maramba.**

LIVINGSTON, Milton Stanley (1905-1986), fizician american. Împreună cu E.O. Lawrence, a realizat (1932) un ciclotron, reuşind să obţină primele transmutaţii care au produs deuteroni. Împreună cu fizicienii americani E.D. Courant, H. Snyder şi grecul G. Christoforos a pus la punct (1952) metoda focalizării prin gradienţi alternanţi, care, a făcut posibilă realizarea de sincrotroane gigantice.

LIVING THEATRE, The ~, companie americană de teatru fondată, la New York, în 1947, de Julian Beck şi soţia sa Judith Malina. Una dintre cele mai semnificative formaţii de avangardă din istoria spectacolului american de după război.

LIVIUS ANDRONICUS, Lucius (c. 280-c. 200 î.Hr.), poet grec de limbă latină. Rol important în apariţia dramaturgiei latine, ca poet epic şi dramatic („Ahile", „Ajax", „Calul troian"). A tradus „Odiseea" în limba latină.

LIVIUS, Titus (c. 59 î.Hr.-17 d.Hr.), istoric latin. Autor al unei istorii a Romei („Ab urbe condita"), de la întemeiere până în anul 9 î.Hr., în 142 de cărţi (35 păstrate aproape complet cuprinzând evenimentele până în 293 î.Hr. şi din 218-168 î.Hr.); importantă sursă de inspiraţie şi exercitând o profundă influenţă asupra Ev. Med. şi Renaşterii. Scrieri filozofice şi retorice („Dialoguri filozofice").

LIVLAND 1. (În sec. 13-16) Denumirea germană a *Livoniei*. **2.** (În sec. 17-începutul sec. 20) Denumirea oficială a Letoniei de Nord şi a Estoniei de Sud.

LIVONIA (LIVLAND) 1. (În sec. 12-începutul sec. 13) Denumire a reg. în care s-au aşezat livii - populaţie de limbă finică de pe cursurile inferioare ale râurilor

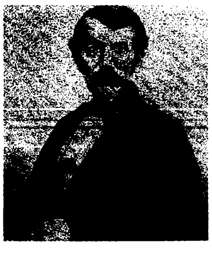

David Livingstone

Daugava şi Gauja. 2. (În sec. 13-1561) Denumire a terit. pe care se află Letonia şi Estonia de azi, cucerit de cavalerii teutoni; denumire a confederaţiei celor cinci state: *Ordinul Livonian,* Arhiepiscopatul de Riga, episcopatele Kuržeme (Kurlanda), Derptsc şi Ezelsc. 3. (După constituirea în 1561 a Ducatului Kuržeme) Denumire a Letoniei de Nord şi a Estoniei de Sud, aflate între 1561 şi 1629 în stăpânirea *Rzeczpospolitei,* iar apoi în cea a Suediei. V. şi **Livland**.

LIVONIAN, Ordinul ~, stat catolic şi organizaţie a cavalerilor cruciaţi germani, constituit pe terit. letone şi estone (1237-1561). Numeroase războaie împotriva Lituaniei şi Rusiei. Şi-a încetat existenţa în urma înfrângerii de către Rusia în timpul Războiului livonian (1558-1583).

LIVORNO, oraş în Italia Centrală (Toscana), port la M. Mediterană; 156,2 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Metalurgie. Constr. şi reparaţii navale; ind. chimică şi electrotehnică; instrumente de precizie, sticlărie şi produse alim. Muzeu. Fortăreaţa Veche (1521-1534), Fortăreaţa Nouă (1590), Dom (1594-1595); biserica Buna-Vestire (1605). Fundat în sec. 9. Porto-franco (1675-1860), a intrat în componenţa Italiei (1860).

LIVRÁ (< fr.) vb. I tranz. A furniza, a preda mărfuri, servicii etc.

LÍVRĂ (< fr.) s.f. **1.** Funt. **2.** Veche monedă franceză de calcul; se diviza în 20 de sous.

LIVREÁ (< fr.) s.f. Uniformă (împodobită cu fireturi şi galoane) a personalului de serviciu din hoteluri, restaurante sau unele case particulare.

LIVRÉSC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Referitor la carte; bazat exclusiv pe informaţia din cărţi.✦ (Despre cuvinte) Folosit numai în cărţi şi în limbajul oamenilor culţi. **2.** Peior. Artificial, uscat (lipsit de sevă), în opoziţie cu ceea ce este natural.

LIVRÉT (< fr.) s.n. ~ *militar* = document eliberat celor care au satisfăcut serviciul militar; cuprinde situaţia militară şi date ale titularului.

LI XIANNIAN (1909-1992), om politic chinez. Colaborator apropiat al lui Ciu En-lai (Zhou Enlai). Preşedinte al R. P. Chineze (1983-1988).

LÍZĂ^{1} (LIZÁRE) (< fr.; {s} gr. *lysis* „desfacere") s.f. Dezintegrare şi dizolvare a diferitelor celule (bacterii, hematii etc.) sub acţiunea factorilor fizici, chimici sau biologici (ex. dializă, electroliză etc.).

LÍZĂ^{2} s.f. Cărucior cu două roţi, folosit în ind. hârtiei şi întreprinderile poligrafice pentru transportul topurilor, baloturilor şi sulurilor de hârtie.

LIZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi citit (cu uşurinţă); citeţ.

LIZIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Zonă de interferenţă la marginea pădurii cu terenul neîmpădurit. **2.** Margine a unei bucăţi de ţesătură, care are o altă legătură, o altă nuanţă decât restul benzii şi pe care se imprimă, de obicei, marca fabricii şi calitatea materialului.

LIZIMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *lysis* „dizolvare" + *metron* „măsură") s.n. Instalaţie specială care poate colecta şi măsura apa infiltrată într-un anumit sol şi evapotranspiraţia, în vederea studierii capacităţii de înmagazinare a apei pe tipuri de sol.

LIZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid esenţial conţinut în cantităţi variabile în majoritatea proteinelor animale şi vegetale.

LIZÓL (< germ.) s.n. Dezinfectant extern, preparat din săpun şi crezoli.

LIZOZÍMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *lysis* „dizolvare" + *zyme* „drojdie") s.f. Proteină cristalizabilă prezentă în salivă, în lacrimi, în albuşul de ou, cu puternică activitate litic-enzimatică asupra unor germeni saprofiţi şi patogeni.

LIZOZÓM (< fr.) s.n. Organit intracelular conţinând îndeosebi enzime hidrolitice, eliberate în citoplasmă în procesele citolitice şi care intervine în digestia bacteriilor fagocitate de leucocite.

LIZZANI, Carlo (n. 1922), regizor, scenarist şi critic italian de film. Filme: „Atenţiune! bandiţi!", „Torino negru", „Cronica amanţilor săraci".

LJUBLJANA, cap. Sloveniei, situată în partea central-vestică a ţării, la 290 m alt.; 257,3 mii loc. (2002). Constr. de turbine şi maşini grele; ind. electrotehnică, textilă, a încălţămintei, chimică, de prelucr. a lemnului şi alim. Academia de ştiinţe şi arte (1938). Universitate (1919). Centru de cercetări nucleare. Teatre. Muzeul de artă (1888), Muzeul Naţional de Arheologie (1821). Monumente: castel (sec. 12), biserică franciscană (sec. 17), dom (1714), primărie (1718). Târg internaţional de mostre. În Antic., aici s-a aflat un castru roman care ulterior a devenit oraşul *Emona* (sec. 1 d.Hr.), distrus în sec. 5 de vizigoţi şi apoi de huni. Atestat documentar în Ev. Med. (1144), în stăpânirea ducilor Carintiei. Din a doua jumătate a sec. 13 - cu numele german de *Laibach* - primeşte statutul de oraş, centrul ad-tiv al Krainei, împreună cu care trece (1335) la Habsburgi. Sediul unui episcopat (1461). După Congresul de Pace de la Viena (1814-1815), **L.** a trecut din nou la Austria. În ian.-mart. 1821 aici s-a desfăşurat un congres al *Sfintei Alianţe.* În 1918, a intrat în componenţa Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Din 1993, cap. Sloveniei independente.

LLANO ESTACADO (STAKED PLAIN), câmpie înaltă în S.U.A. (Texas, Oklahoma şi New Mexico), cu aspect de platou; 90,6 mii km^2; alt.: între 300 şi 1 500 m. Vegetaţie de semideşert.

LLANOS (cuv. sp.) s.n. Vastă reg. de savană în partea de N a Americii de Sud, extinsă în câmpia fl. Orinoco şi pod. Guyana; 582,8 mii km^2, din care c. 323,8 mii km^2 în Venezuela şi c. 259 mii km^2 în Columbia.

LLEIDA v. **Lérida.**

LLERAS CAMARGO, Alberto (1906-1990), om politic columbian. Liberal. Preşedinte al ţării (1945-1946 şi 1958-1962).

LLORENTE, Juan Antonio (1756-1823), preot şi istoric spaniol. Secretar general al *Inchiziţiei* (1787-1801). Autor al unei cunoscute „Istorii critice a Inchiziţiei spaniole".

LLOSA VARGAS, Mario v. **Vargas Llosa, Mario.**

LLOYD, Frank (1889-1960), regizor american de film. Filme cu montări spectaculoase („Hoarda de aur", „Vulturul mărilor"). Premiul Oscar: 1929 („Regina neîncoronată"), 1933 („Cavalcade"), 1935 („Revolta de pe Bounty").

LLOYD, Harold (pe numele adevărat *Harold Clayton L.*) (1893-1971), actor şi producător american de film. Reprezentant al şcolii comice iniţiate de Mack Senett, a creat tipul tânărului timid, modest şi tenace („Între cer şi pământ", „Harold înfruntă pericolul"). Premiul Oscar special (1952).

LLOYD GEORGE, David, conte de Dwyfor (1863-1945), om politic britanic. Liberal. Prim-min. (1916-1922); rol important în susţinerea efortului de război britanic, apoi la Conferinţa de Pace de la Paris (1919) şi la crearea sistemului tratatelor de la Versailles (1919-1920). Memorii.

LLOYD'S, cea mai veche şi mai importantă instituţie mondială de asigurări. Creată la Londra (1686) de mai mulţi armatori, obişnuiţi ai cafenelei lui Edward Lloyd (?-1713), la început în domeniul asigurărilor navale (1726). Din 1900, şi-a extins activitatea şi pentru calamităţi naturale, furturi, risc la maladii etc. şi în domeniul informaţiilor.

LOACH, Kenneth (n. 1936), regizor britanic de film. Pelicule în care abordează conflicte sociale şi politice („Zbor înalt", „Ladybird", „Pământ şi libertate"), distinse cu numeroase premii.

LOAMNEŞ, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Hârtibaciului, pe stg. râului Vişa; 3 131 loc. (2008). În arealul satului Haşag se află vulcani noroioşi, incluşi în cadrul unei rezervaţii geologice (1 ha). În satul **L.**, atestat documentar (1320), există o biserică ortodoxă construită în 1810 pe locul uneia din 1600.

LOANGWA v. **Luangwa.**

LOARA (LOIRE) 1. Cel mai lung fl. al Franţei; 1 020 km. Izv. din m-ţii Cevenni, străbate Masivul Central şi sudul bazinului parizian şi se varsă în G. Biscaya printr-un estuar. Afl. pr.: Allier şi Maine. Legat prin canale cu Sena şi Saône. Trece prin Orléans, Blois, Tours, Saumur, Nantes, Saint-Nazaire. Pe valea **L.** se află numeroase castele construite în sec. 15-16. **2.** Reg. ad-tivă în partea de V a Franţei, cu ieşire la Oc. Atlantic (G. Biscaya), cuprinzând cinci departamente (Loire-Atlantique, Maine-et-Loire, Mayenne, Sarthe, Vendée); 32,1 mii km^2; 3,2 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv.: *Nantes.*

LOB^{1} (< fr., gr.) s.m. **1.** (ANAT.) Diviziune anatomică şi funcţională a unui organ marcată prin şanţuri care pornesc de la suprafaţă spre profunzime (ex. l. hepatic, l. cerebral etc.); *spec.* partea inferioară a urechii externe. **2.** (BOT.) Diviziune, prelungire rotunjită a unui organ (frunză, petală etc.). **3.** (ARHIT.) Element de arhitectură în formă de arc de cerc care, combinat cu alte elemente asemănătoare, formează un arc compus (trilobat, polilobat).

LOB^{2} (< engl., fr.) s.n. (SPORT) Lovitură înaltă, peste adversar, în special în tenis de câmp.

LOBACEVSKI, Nikolai Ivanovici (1792-1856), matematician rus. Unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene, în cadrul căreia a înlocuit postulatul paralelelor cu afirmaţia că printr-un punct se pot duce două paralele la o dreaptă dată.

LOBAMBA, cap. legislativă (sediul Parlamentului) a Swazilandului, situată în partea central-vestică a ţării, pe platoul Lubombo, la peste 1 100 m alt. Muzeu naţional (1972).

LOBÁT, -Ă^{1} (< fr.) adj. Care are lobi; alcătuit din lobi. V. şi *lob^{2}*.

LOBÁTĂ^{2} (< engl., fr.) adj. f. (În jocurile sportive cu mingea) *Minge l.* = minge înaltă trimisă peste capul adversarului. V. şi *lob^{2}*.

LOBBÍSM (< engl.; {s} engl. *lobby* „vestibul" în Parlamentul englez) s.n. Sistem de influenţare a parlamentarilor sau a funcţionarilor superiori de stat de către grupuri de interese prin agenţi (lobbişti), pentru adoptarea unor hotărâri favorabile acestor grupuri.

Ljubljana. Vedere generală (în plan îndepărtat: Castelul)

Nikolai I. Lobacevski

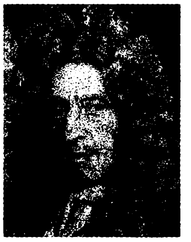

John Locke

LÓBBY (cuv. engl.) s.n. **1.** Încăpere a unei bănci în care se fac tranzacții financiare. **2.** Persoană care influențează în parlament, în guvern etc. adoptarea unor hotărâri; *p. gener.* sistem sau grup de presiune (politică, diplomatică etc.).

LOBECTOMÍE (< fr.) s.f. Extirpare chirurgicală a lobului unui organ (plămân, ficat, tiroidă).

LOBELÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din planta *Lobelia inflata,* excitant al centrului respirator, utilizat în tratamentul astmului, dispneei etc.

LOB NOR v. Lop Nur.

LÓBODĂ (< sl.) s.f. Plantă erbacee comestibilă din genul *Atriplex,* fam. chenopodiaceelor (*A. hortensis*).

LÓBONȚI (< magh.) s.m. pl. (Sfârşitul sec. 17 şi începutul sec. 18 în Ungaria şi în Transilvania) Ostaşi care luptau pentru cauza Imp. Habsburgic în timpul mişcărilor antihabsburgice.

LOBOTOMÍE (< fr.) s.f. Rezecție chirurgicală a unei părți dintr-un lob cerebral, în general cel prefrontal, practicată în scopul atenuării unor tulburări mentale grave; în prezent abandonată din cauza unor abuzuri şi a ireversibilității leziunilor.

LOBÚL (< fr.) s.m. (ANAT.) Subdiviziune anatomică şi funcțională a unui lob; lob mic (ex. l. pulmonar, l. hepatic, l. cerebral etc.).

LOC (lat. *locus*) s.n. **I. 1.** Punct, porțiune determinată în spațiu. ✧ Expr. *Pe loc repaus* = comandă militară indicând încetarea poziției de drepți şi adoptarea unei poziții mai libere. ✦ (Pop.) Bucată de pământ (cultivabil). ✧ *L. de casă* = teren pentru construcție. *L. de veci* = teren într-un cimitir aflat în proprietatea cuiva, pentru morminte şi cavouri. ✦ Regiune, ținut. **2.** Spațiu ocupat de cineva sau de ceva. ✧ *L. de muncă* = instituție în care o persoană îşi desfăşoară activitatea. **3.** *Loc comun* v. *comun.* **4.** (MAT.) *L. geometric* v. *geometric.* **5.** *L. îngust* = parte dintr-un flux tehnologic în care capacitatea de producție, mai mică decât posibilitățile de producție coordonate ale celorlalte părți ale fluxului, determină reducerea capacității de producție a fluxului. **II. 1.** Slujbă, post; funcție. **2.** Situație socială a cuiva. **III.** Moment potrivit; ocazie.

Locarno. Biserica Madonna del Sasso

LÓCA s.f. (MED. VET.) Grup de boli infecțioase ale puietului de albine, dintre care *l. americană* este provocată de *Bacillus larvae* şi atacă larvele de 48–50 de ore, iar *l. europeană* („putrezirea puietului") este produsă de *Bacillus pluton* şi atacă larvele de 3–4 zile.

LOCÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Privitor la un loc determinat; dintr-un anumit loc. ✧ *Tratament l.* = tratament aplicat direct pe locul bolnav. *Anestezie l.* = anestezie aplicată părții corpului care trebuie supusă unei intervenții chirurgicale. ✦ (MAT.) Referitor la un singur punct sau la un mic domeniu. **2.** S.n. Clădire sau grup de încăperi publice (ocupate de o instituție, de o întreprindere etc.); *spec.* restaurant, bodegă.

LOCALITÁTE (< fr.) s.f. Aşezare omenească (oraş, sat, comună etc.).

LOCALIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) limita, a (se) restrânge la un spațiu determinat. ✦ Tranz. A determina în spațiu sau în timp un fapt, o acțiune etc. **2.** Tranz. (Despre opere literare, filme etc.) A adapta la condițiile unei reg., unei epoci etc.

LOCÁLNIC, -Ă (< rus.) s.m. şi f. Persoană considerată în raport cu localit. în care trăieşte; om din partea locului.

LOCARNO, oraş în SE Elveției (Ticino), pe malul de N al L. Maggiore; 14,5 mii loc. (2000). Constr. de motoare. Stațiune climaterică şi turistică. Festival de film. Monumente: cetate (988); castelul Visconti (1342); Casa del Negromante (c. 1500), Casa Rusca (sec. 17); bisericile Santa Maria del Selva (1425), Madonna del Sasso (1480–1616), Buna-Vestire (1502), Sant Antonio (1668–1674), San Vittore in Muralto (sec. 17). Menționat documentar (789), a intrat în posesia ducilor de Milano (1342) şi a elvețienilor (1513). – **Acordurile de la L.,** sistem de acorduri şi convenții de arbitraj adoptate de Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Belgia, Cehoslovacia şi Polonia la Conferința de la **L.** (5–16 oct. 1925) şi semnate la Londra (1 dec. 1925). În mart. 1936, ocupând zona demilitarizată, germanii au denunțat acordul.

LOCÁŞ (LĂCÁŞ) (< magh.) s.n. **1.** (Astăzi rar) Casă, încăpere; locuință. ✧ *L. sfânt* (sau *dumnezeiesc*) = biserică; mănăstire. **2.** Cavitate sau degajare executată într-un obiect în care urmează să intre un element al unei alte piese, cele două piese fiind asociate în funcționare.

LOCATÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care are dreptul de a folosi sau ocupa o proprietate pe baza unui contract de locațiune sau de leasing; chiriaş.

LOCATELLI, Pietro Antonio (1695–1764), violonist şi compozitor italian. Novator în tehnica viorii, virtuoz depăşind formulele tradiționale. Piese pentru vioară, capricii, concerti grossi şi *sonate a tre.*

LOCATÍV¹ (fr. {i}; {s} lat. *locus* „loc") s.n. (LINGV.) Caz al declinării în unele limbi, aratând locul unde se săvârşeşte acțiunea verbului.

LOCATÍV², -Ă (< fr.) adj. Privitor la spațiul locuibil (închiriat); privitor la locație, de locație (ex. legislație **L**). ✧ *Fond l.* = suprafețele **l.** din proprietatea statului şi închiriate populației. ✧ *Spațiu l.* = spațiu dintr-o clădire pentru care se încheie un contract de locație.

LOCATÓR, -OÁRE (< lat.) s.m. şi f. **1.** Persoană care deține titlul de proprietate şi transferă dreptul de ocupare a proprietății aflată în regimul unui contract de locațiune sau de leasing. **2.** *L. radio* v. *radiolocator; radar.*

LOCÁȚIE (LOCAȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Închiriere. ✦ Concr. Chirie plătită pentru bunuri în folosință. ✧ *Taxă de l.* = sumă plătită drept sancțiune în caz de depăşire a termenului de încărcare sau descărcare a vagoanelor de cale ferată. *Contract de l.* = contract prin care o persoană, *locator,* se obligă să asigure unei alte persoane, *locatar* (chiriaş), folosință temporară; a unui bun în schimbul unei sume de bani sau altei prestații numită chirie. În sfera contractelor de l. intră contractul de închiriere a spațiilor locative, arendarea şi antrepriza. **2.** (INFORM.) *L. de memorie* = zonă a memoriei interne a unui calculator electronic căruia i se asociază o adresă şi al cărei conținut poate fi utilizat în timpul rulării unui program.

LOCH (< fr.) s.n. Instrument care măsoară viteza de deplasare a unei nave şi distanța parcursă de aceasta.

LOCHNER, Stephan (c. 1400–c. 1451), pictor german. Reprezentant al şcolii din Köln. Influențat de goticul târziu, aduce şi elemente de observație realistă, anunțând începuturile Renaşterii (tripticul „Închinarea magilor" la Domul din Köln, „Judecata de Apoi").

LOCH NESS v. Ness, **Loch** ~.

LOCKE, John (1632–1704), filozof englez. Întemeietor al empirismului clasic britanic şi al doctrinei liberalismului. Explică fundamentul cunoaşterii cu ajutorul experienței care reflectă fidel realitatea („Eseu asupra intelectului omenesc"). Teoria politică a lui **L.** reprezintă o încercare de justificare a monarhiei constituționale şi, deopotrivă, a libertății individului („Două tratate asupra guvernării"). Unele idei politice ale lui **L.** s-au regăsit în programele revoluțiilor americană şi franceză şi în dezvoltarea democrației liberale.

LOCKHEED AIRCRAFT CORPORATION, societate aerospațială americană, fondată în 1932. Printre avioanele cele mai importante construite în anii '50–'60, se numără primul avion cu reacție, *F80 Shooting Star, C130 Hercules* pentru transport, avionul de vânătoare antisumersibil *Viking,* cel de vânătoare „invizibil" *F117 A Stealth.* În 1994, a fuzionat cu societatea Martin Marietta, devenind *L.-Martin.*

LOCKYER, Sir Joseph Norman (1836–1920), astronom şi fizician britanic. Studii privind fizica Soarelui. A descoperit (1868), independent de P. Janssen, liniile heliului în spectrul luminii solare („Chimia Soarelui", „Locul Soarelui în natură").

LÓCO (cuv. lat.) adv. (În adrese) În aceeaşi localit. cu expeditorul. ✦ (În achiziția de mărfuri, urmat de determinări) În, la. *Loco producător.*

LOCOMOBÍL, -Ă (< fr.; {s} lat. *locus* „loc" + *mobilis* „mobil") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre maşini) Care poate fi deplasată (pe roți, pe patine etc.) la locul de utilizare. **2.** S.f. Agregat deplasabil pe roți, format dintr-un generator de abur care foloseşte combustibili inferiori şi un motor cu abur pentru acționarea maşinilor de lucru.

LOCOMOTÍVĂ (< fr., germ.; {s} lat. *locus* „loc" + *motivus* „mobil") s.f. Vehicul motor de cale ferată folosit pentru a remorca vagoanele (ex. l. cu abur, l. de mină, l. Diesel-electrică). Prima **l.** cu abur a fost construită în Marea Britanie (1829), de George Stephenson şi folosită pe linia Manchester–Liverpool; avea 12 CP şi realiza o viteză de 22 km/oră. În România, prima **l.** cu abur s-a construit în 1872, la Reşița.

LOCOMOTÓR, -OÁRE (< fr.) adj. De locomoție. ✧ (ANAT.) *Aparat l.* = organe, cu structură diferită, care ajută la deplasare.

LOCOMÓȚIE (< fr.; {s} lat. *locus* „loc" + *motio* „mişcare") s.f. **1.** Mişcare efectuată în scopul deplasării. **2.** (BIOL.) Funcțiune a organismelor vii de deplasare activă în spațiu, realizată prin organe speciale (cili, flageli, picioare, aripi etc.).

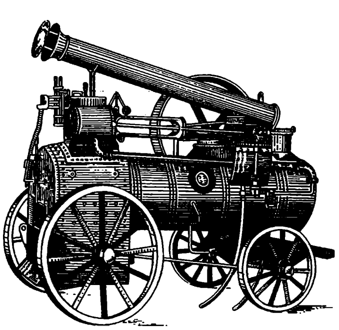

Locomobil (2)

LOCOTENÉNT (< it.) s.m. Al doilea grad de ofiţer inferior; pe scară ierarhică urmează gradului de sublocotenent. ✦ Persoană care are acest grad. ✧ *L.-colonel* = al doilea grad de ofiţer superior; pe scară ierarhică urmează gradului de maior.

LOCOTENÉNŢĂ (< it.) s.f. (Înv.) Funcţia de locţiitor. ✧ (În epoca modernă, în Ţara Românească şi în Moldova) *L. domnească* = căimăcămie **(1)**.

LÓCRIC (LOCRIÁN) (< n. pr. *Locri*) adj., s.n. (MUZ.) (Mod medieval) cu finala pe *si*.

LOCŢIITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care ţine locul alteia într-o funcţie sau pentru realizarea unei sarcini.

LOCUÍ (< magh., după *loc*) vb. IV intranz. A-şi avea domiciliul, a sta, a-şi avea locuinţa într-un loc.

LOCUÍNŢĂ s.f. Casă, încăpere în care se locuieşte sau se poate locui. *L. de protocol* = **l.** destinată utilizării de către persoane alese sau numite în funcţii sau demnităţi publice, exclusiv pe durata exercitării acestora. *L. socială* = **l.** atribuită, cu chirie subvenţionată, unor persoane sau familii a căror situaţie economică nu le permite accesul la o **l.** proprie sau închiriată în condiţiile pieţii.

LOCUITÓR, -OÁRE (< *locui*) s.m. şi f. Persoană care locuieşte într-un oraş, într-o ţară etc. în raport cu acestea.

LOCURILE SFINTE, localit. şi monumente celebrate de o religie în amintirea unor momente semnificative pentru propria istorie. Denumirea este folosită pentru locurile din Palestina care amintesc evenimente biblice (Grota de la Bethlehem, Nazareth, muntele Tabor, Sfântul Mormânt ş.a.). După începutul diasporei ebraice (135 d.Hr.) şi al construirii (c. 330) în timpul lui Constantin cel Mare, a bisericilor creştine, Sfântul Mormânt, la Ierusalim şi a Nativităţii, la Bethlehem, reg. a trecut sub dominaţia arabă (638). Recucerirea **L. S.** de către creştini a constituit obiectivul cruciadelor, care vor garanta trecerea Ierusalimului sub protecţie occidentală, dar pentru scurte perioade (1099–1187 şi 1229–1244). În timpul dominaţiei mamelucilor (1260–1516), a fost fondată (1342) pe muntele Sion o mănăstire franciscană pentru apărarea intereselor creştinătăţii. A urmat dominaţia otomană, prelungită până la sfârşitul Primului Război Mondial, perioadă în care, conform unui acord din 1535 şi reconfirmat în 1673, 1690 şi 1742, Franţa a reprezentat interesele creştinătăţii. Între 1850 şi 1853 a avut loc „afacerea **L. S.**", care opune Franţa Rusiei pentru preluarea tutelării acestora. În 1923, reg. a trecut sub protectorat britanic. În 1947, O.N.U. a propus internaţionalizarea **L. S.** şi stabilirea unui statut adoptat de Adunarea Generală (1950). După Războiul de 6 zile (1967), statul Israel are *de facto* controlul asupra tuturor **L. S.** din reg.

LÓCUS (cuv. lat.) s.m. (GENET.) **1.** Poziţia unei gene pe cromozom (ex. genele alele ocupă acelaşi **l.** pe cromozomii omologi). **2.** (ANAT.) *L. niger* = structură nervoasă situată la baza pedunculilor cerebrali.

LOCUSTEANU, Alexandru (1848–1922), medic veterinar român. Organizator al învăţământului şi al serviciului sanitar veterinar din România. Unul dintre iniţiatorii Institutului de Zootehnie (1895) şi ai Asociaţiei generale a medicilor veterinari (1914).

LOCUŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) Grup de cuvinte care au înţeles unitar şi care se comportă gramatical ca o singură parte de vorbire.

LOCVÁCE (< fr., lat.) (Livr.) Vorbăreţ, limbut, guraliv.

LOCVEI, Munţii ~, grup de munţi în SV m-ţilor Banatului, între văile Dunării (la S) şi Nerei (la N). Alt. max.: 735 m (Corhanu Mare). Frecvente fenomene carstice. Parţial incluşi în Parcul Naţional Cheile Nerei-Beuşniţa.

LOD (LYDDA), oraş în partea central-vestică a Israelului; 66,5 mii loc. (2002). Ind. electrotehnică, constr. de maşini şi alim. Menţionat în Biblie. Cucerit de Vespasian (68), a devenit, mai târziu, sediul unui episcopat. În stăpânirea cruciaţilor (1099) şi al lui Saladin (1191); devastat de mongoli (1221), a decăzut.

LÓDEN (< germ., fr.) s.n. Stofă groasă, păroasă, impermeabilă. ✦ Pardesiu din această stofă.

LODGE 1. Henry Cabot L. (1850–1924), om politic american. Republican. Favorabil intrării S.U.A. în Primul Război Mondial s-a opus participării S.U.A. la nou creata Societate a Naţiunilor. **2. Henry Cabot L.** (1902–1985), diplomat şi om politic american. Nepotul lui **L. (1)**. Ambasador al S.U.A. la O.N.U. (1953–1960). Negociator şef din partea guvernului american la Conferinţa de la Paris asupra păcii în Vietnam (1969).

LODGE, Sir Oliver Joseph (1851–1940), fizician britanic. Studii asupra electrolizei şi a forţei electromotoare. Cercetări privind undele electromagnetice şi telegrafia fără fir, care l-au dus la brevetarea unui sistem de sintonie (1897).

LODGE, Thomas (c. 1558–1625), scriitor englez. Romanul său „Rosalinda" l-a inspirat pe Shakespeare în „Cum vă place".

LODI, oraş în NNV Italiei (Lombardia), pe stg. râului Adda; 40,8 mii loc. (2001). Bisericile San Lorenzo (sec. 12–13), San Francesco (sec. 13–17), palatul Vistarini (sec. 14). La 9 apr. 1454 la **L.** s-a încheiat pacea care a pus capăt Războiului de Succesiune (1450–1454) pentru ducatul Milanului; recunoaşterea lui Francesco Sforza ca duce de Milano şi stabilirea graniţelor acestui ducat. Aici, armatele franceze, conduse de generalul Bonaparte, au înfrânt trupele austriece (10 mai 1796).

LŌDĪ, dinastie afghană de sultani din Delhi, fondată în 1451 de către Bahlul Şah Ghazi, care a durat până în 1526, când a fost înlăturată de Marii Moguli.

LODÎGHIN, Aleksandr Nikolaevici (1847–1923), inginer electrotehnician rus. Inventatorul unei lămpi electrice cu fir de cărbune adus la incandescenţă (1874).

LODS, Marcel (1891–1978), arhitect francez. De orientare funcţionalistă (Şcoala în aer liber din Suresnes, Casa Poporului din Clichy, în colab., Ansamblul rezidenţial Marly les Grandes-Terres, în colab.).

ŁÓDŹ, oraş cu regim de voievodat, situat în partea central-sudică a Poloniei; 793,2 mii loc. (2000). Ind. textilă. Constr. de maşini, piel. şi încălţ., produse chimice şi alim. Universitate (1945). Menţionat (sec. 14). În nov.–dec. 1914, la **L.** s-au desfăşurat lupte grele, în care armata rusă a oprit ofensiva germană.

LOEB, Jacques (1859–1924), biolog american de origine austriacă. Contribuţii la studiul comportamentului animalelor, regenerării ţesuturilor, partenogenezei experimentale.

LOERKE, Oscar (1884–1941), poet german. Lirică expresionistă („Oraşul ascuns", „Respiraţia pământului").

LOESS (< fr., germ.) s.n. Rocă sedimentară detritică, neconsolidată, galbenă-cenuşie roşcată, formată în special prin acumularea prafului fin silicios şi argilos. În România, acoperă o mare parte din câmpiile Munteniei şi Olteniei, S Moldovei şi Dobrogea.

LOEWE, Frederick (1904–1988), compozitor american de origine austriacă. A creat cu precădere operete şi music-hall-uri („My Fair Lady", „Camelot"). Muzică de film.

LOEWI, Otto (1873–1961), biochimist american de origine germană. A studiat farmacologia substanţelor active asupra sistemului nervos vegetativ şi a stabilit natura chimică a procesului de transmitere a excitaţiei prin sinapse şi rolul acetilcolinei în acest proces. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1936), împreună cu Sir Henry H. Dale.

LOEWY, Maurice (1833–1907), astronom francez de origine austriacă. Director al Observatorului astronomic din Paris (din 1896). Studii asupra stelelor, meteoriţilor şi cometelor, precum şi a influenţei planetelor asupra fotosferei solare. Împreună cu V. Puiseux, a realizat un atlas fotografic al Lunii (1894).

LOEWY, Raymond Fernand (1893–1986), designer american de origine franceză. A debutat ca desenator de modă. În 1929, a fondat societatea sa de design, specializată în estetică industrială. Lucrări teoretice („Estetica locomotivei", „Urâţenia nu se caută").

LÖFFLER, Friedrich August Johannes (1852–1915), bacteriolog german. Colaborator al lui R. Koch. A descoperit (1884) şi izolat bacilul difteriei *(bacilul lui Klebs–L.)*.

LOFODÓNT, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. (Dentiţie la unele mamifere imparicopitate şi la proboscidiene) Cu lame sau creste drepte sau ondulate, dispuse longitudinal sau transversal pe molari.

LOFOTEN, arh. norvegian în NE M. Norvegiei; 1,4 mii km^2. Ţărmuri dantelate şi relief muntos. Pescuit.

LOGAÉDIC (< fr., lat.; {s} gr. *logaoidikósid*) adj. (Despre un sistem de versificaţie) Bazat pe o combinaţie de dactili şi trohei sau anapeşti şi iambi. Folosită în metrica antică; practicată şi de Eminescu.

LOGAN, Mount ~, vârf în m-ţii Saint Elias, în NV Canadei. Alt. max.: 6 050 m (cel mai înalt din Canada şi al doilea ca înălţime din America de Nord). Gheţari.

LOGAN, Joshua (1908–1988), regizor american de teatru şi film. Creator al unor spectacole pe Broadway („Sayonara", „Camelot", „Balada oraşului fără nume").

LOGARÍTM (< fr.; {i}; {s} gr. *logos* „raport" + *arithmos* „număr") s.m. *Logaritmul unui număr* = puterea la care trebuie ridicat un anumit număr pozitiv, numit bază, pentru a obţine un număr dat. ✧ *L. zecimal* = **l.** a cărui bază este numărul 10. *Tablă de logaritmi* = carte care cuprinde tabelele **l.** unor numere, cu ajutorul cărora se pot calcula **l.** tuturor numerelor.

LOGARÍTMIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la logaritmi (ex. calcul **l.**), care cuprinde logaritmi. ✧ *Ecuaţie l.* = ecuaţie în care intră logaritmul necunoscutei. *Funcţie l.* = funcţie care asociază unui număr real x, pozitiv, valoarea logaritmului său într-o bază a, reală, pozitivă ($f(x) = \log_a x$).

LOGATÓM (< fr. {i}) s.m. (TELEC.) Cuvânt artificial monosilabic, fără semnificaţie, format din trei sunete (consoană–vocală–consoană), pentru aprecierea calităţii unei transmisiuni telefonice sau a audiţiei într-o sală.

LÓGGIA (cuv. it.) s.f. **1.** Galerie încorporată unei clădiri, acoperită şi deschisă spre exterior prin arcade sprijinite pe coloane (ex. **l.** palatului Mogoşoaia). **2.** Construcţie de tipul **l. (1)**, independentă sau aparţinând parterului unei clădiri; iniţial a servit ca tribună (ex. **l.** campanilei bisericii San Marco din Veneţia).

LOGGINS, Kenny (n. 1948), cântăreţ şi compozitor american. Piesele sale solo sunt incluse pe coloane sonore ale unor filme celebre („Top Gun"). După 1994 se îndreaptă spre compoziţie.

LOGHIN, Irina (n. 1939, Gura Vitioarei, jud. Prahova), cântăreaţă română de muzică populară. Cultivă cântecul liric de stil modern din zona Prahovei, cântecul de cătănie, cel lăutăresc de oraş, romanţa.

LÓGIC, -Ă (< fr., lat.) s.f., adj. **I.** S.f. **1.** Studiul general al inferenţelor şi al argumentării corecte. Întemeietorul **l.** este Aristotel; **l.** aristotelică şi cea scolastică sunt concentrate asupra relaţiilor dintre termeni. Odată cu Frege centrul atenţiei se deplasează asupra propoziţiilor şi relaţiilor dintre ele. ✧ *L. deductivă* = parte a **l.** consacrată studiului inferenţelor în care o concluzie decurge logic dintr-un set de premise. *L. modală* = ramură a **l.** care studiază raporturile dintre necesitate, posibilitate, imposibilitate şi contingenţă. *L. deontică* = aplicare a **l.** simbolice, prin intermediul **l.** modale moderne, în teoria acţiunii şi în teoria normelor. **2.** Gândire justă, raţionament temeinic. ✦ Fel de a gândi al cuiva. **3.** Temei, raţiune. **II.** Adj. **1.** Conform cu regulile logicii **(1)**; raţional, întemeiat, corect. **2.** (TELEC.) *Circuit l.* = circuit electronic sau electromecanic în tehnica calculatoarelor electronice, cu care se pot efectua operaţii **l.** elementare, tipul operaţiei depinzând de schema circuitului. **3.** (INFORM.) *Schemă l.* = reprezentare grafică a unui algoritm în vederea programării, folosind simboluri corespunzătoare operaţiilor.

LOGICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în logică **(I. 1)**.

LOGICÍSM (< fr. {i}) s.n. Concepţie potrivit căreia matematica poate fi dedusă din logică. Enunţată de Leibniz, a fost fundamentată şi dezvoltată de G. Frege şi B. Russell.

-LOGIE (< fr.; {s} gr. *logos* „cuvânt, știință") Element de compunere având semnificația de „știință", „cunoștințe" (ex. filologie, fiziologie).

LOGÍSTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *logistike* „arta calculului") s.f. **1.** Logică simbolică (matematică). **2.** Operații care asigură desfășurarea unei activități (în special militare) de amploare (mijloace de transport, de aprovizionare, echipamente, hrană etc.).

-LOG[O]- (< fr., it.; {s} gr. *logos* „vorbire, cuvânt") Element de compunere cu sensul de „vorbire", „cuvânt", care servește la formarea unor substantive (ex. filolog, logoree).

LÓGO (< fr.) s.m. (INFORM.) Limbaj de programare pedagogic și psihologic, realizat (1970) în laboratorul de inteligență artificială al Institutului Tehnologic din Massachusetts, sub direcția lui S. Papert. A cunoscut un succes deosebit în anii '80.

LOGÓDNĂ (< sl.) s.f. Ceremonie (religioasă) care consfințește un angajament de căsătorie.

LOGOFĂT (< ngr.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească și Moldova) Mare dregător, membru al Sfatului domnesc; în Moldova era întâiul boier al Sfatului domnesc, iar în Țara Românească venea îndată după ban și vornic. Era ajutat de doi subalterni: al doilea și al treilea l. Ca șef al cancelariei domnești, avea în grija sa redactarea hotărârilor luate de domn și de Sfatul domnesc, pe care le întărea cu pecetea domnului. ✧ *L. de vistierie* = secretar al vistieriei domnești. *L. de obiceiuri* = dregător având atribuții de maestru de ceremonii. *L. de taină* = secretar particular al domnului. **2.** (Înv.) Scriitor de cancelarie, diac. **3.** Vătaf, supraveghetor la o moșie.

LOGOFOBÍE (< fr.; {s} *logo-* + gr. *phobos* „teamă") s.f. Fobia de a pronunța cuvinte dificil de articulat, de teama nereușitei.

LOGOGRÁF (< fr.; {s} gr. *logos* „proză" + *graphein* „a scrie") s.m. (În Grecia antică) **1.** (La pl.) Primii reprezentanți ai prozei istorice (sec. 6–5 î.Hr.). L. au prelucrat legende și poeme epice populare, reconstituind cu acestea istoria triburilor și a orașelor grecești. **2.** Spec. Autor de discursuri pentru alții, care, fiind implicați într-un proces și neputând să-și susțină singuri apărarea, își comandau pledoariile pe care le rosteau în fața judecătorilor.

LOGONE, râu în partea central-nordică a Africii, afl. stg. al râului Chari. Se formează prin unirea râurilor Mbéré și Vina și stabilește (în cursul inferior) granița dintre Camerun și Ciad; 965 km (de la izv. râului Mbéré).

LOGOPATÍE (< fr.; {s} *logo-* + *pathos* „boală") s.f. Tulburare a vorbirii.

LOGOPEDÍE (< fr.; {s} *logo-* + gr. *paideia* „educație") s.f. Ramură a pedagogiei speciale care se ocupă cu corectarea deficiențelor de vorbire.

LOGORÉE (< fr.; {s} *logo-* + gr. *rhein* „a curge") s.f. (MED.) Vorbire excesivă, rapidă, incoerentă, întâlnită în stări de excitație psihică (beție, manie etc.). ✦ (Fam.) Limbuție.

LÓGOS (cuv. gr.) s.n. **1.** (FILOZ.) La Heraclit din Efes, ordine necesară, proprie Cosmosului și gândirii omenești. Ulterior, rațiune cosmică sau destin (stoicii), rațiune divină (Filon Iudeul), o ipostază a divinității (neoplatonismul și creștinismul), spirit și rațiune universală (idealiștii) ș.a. 2. (Ir. sau glumeț) Cuvântare.

LOGOTÍP (< fr.) s.n. Reprezentare grafică a unei mărci comerciale, a siglei unei societăți; prescurtare: *logo.*

LOGREȘTI, com. în jud. Gorj, situată pe cursul superior al râului Amaradia; 2 952 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Muzeu etnografic, în satul Seaca. În satul Târgu Logrești, se află schitul L., cu biserica de lemn Sfinții Voievozi (ante 1718, cu picturi originare).

LOGROÑO, oraș în NE Spaniei, situat pe fl. Ebru; 133 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, de prelucr. a lemnului, textilă, alim. Bisericile Santa Maria de Palacio (sec. 11), San Bartolomé (sec. 12–14), Santa Maria de la Redonda (sec. 15).

LOGUNOV, Anatol Alekseevici (n. 1926), fizician rus. Primul director (din 1963) al Institutului de Fizică a Energiilor Înalte din Protvino (Moscova). Lucrări privind teoria cuantică a câmpului și fizica particulelor elementare („Teoria relativistă a gravitației").

Gina Lollobrigida

Alf Lombard

LOHENGRIN, personaj central al unei legende germane din sec. 13, care a împrumutat unele teme din poemul francez „Cavalerul cu lebăda" și a fost ulterior inclusă în ciclul Graal.

LOHENSTEIN, Daniel Casper von (1635–1683), scriitor german. Poeme eroice, evocând figuri legendare ale luptei pentru libertatea Germaniei („Generosul cavaler Arminius"). Unul dintre principalii creatori ai tragediei baroce („Cleopatra").

LOHINSZKY Lorand (n. 1924, Cluj), actor maghiar din România. Roluri pe scena Teatrului Național din Târgu Mureș, secția maghiară. Capacitate excepțională de metamorfozare în roluri din dramaturgia universală și românească („D'ale carnavalului", „Regele Lear", „Tragedia omului").

LOIÁL, -Ă (LOAIÁL, -Ă) (< fr.) adj. Sincer; cinstit, leal.

LOIALITÁTE (< *loial*) s.f. Sinceritate, cinste, lealitate; respectarea cuvântului dat.

LOICHIȚĂ, Vasile (1881–1958, n. Jebel, jud. Timiș), teolog român. Lucrări de istorie și critică literară și de dogmatică („Chiliasmul [Milenarismul]. Expunere și critică dogmatică", „Doctrina Sf. Ioan Damaschin despre Maica Preacurată").

LOIRE v. Loara.

LOISY, Alfred (1857–1940), ecleziast și exeget biblic francez. Excomunicat (1908) pentru interpretarea modernistă din lucrarea „Evanghelia și biserica". Alte lucrări: „Nașterea creștinismului", „Originile Noului Testament".

LOÍTRĂ (< scr.) s.f. **1.** Scară folosită de armatele medievale la asaltul cetăților. 2. Partea laterală, în formă de scară, a coșului carului.

LÓJĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** Fiecare dintre compartimentele amenajate pentru spectatori, din jurul incintei unei săli de spectacol și deschise spre scenă. ✧ *Loja orchestrei* = spațiul dintre scenă și primul rând (într-o sală de spectacol), sub nivelul scenei și al sălii, în care stă orchestra; fosa orchestrei. **2.** Compartiment la intrarea unei clădiri în care stă portarul în timpul serviciului. II. 1. (BOT.) Cavitate în interiorul unui ovar sau al unei antere. **2.** (ANAT.) Cavitate în care se află un organ sau o formație anatomică (ex. l. renală). **3.** (ZOOL.) Cavitățile în care e împărțit corpul hexacoralierilor și madreporarilor. **III. 1.** Loc de întâlnire a francmasonilor. **2.** (Cu valoare de nume propriu) Grupare de cel puțin șapte maeștri masoni conduși de un Venerabil. L. regulare dintr-o țară constituie Marea Lojă Națională.

LOKĀYATA (cuv. sanscrit „învățătură populară") s.f. Doctrină filozofică indiană susținând că lumea în forma ei actuală este singura existentă.

LOKI (în mitologia scandinavă), zeul focului, distrugător și creator. Dispune de forța metamorfozelor nelimitate; poate fi identificat, pe de-o parte, cu Satana, iar pe de alta, cu omul obișnuit, având o ascensiune de la primitivism la civilizație.

LOLLAND sau **LAALAND,** ins. daneză în SV M. Baltice; 1,2 mii km^2.

LOLLÁRZI (< engl., germ.) s.m. pl. **1.** Membrii unei confrerii, apărută la începutul sec. 14 la Antwerpen care se ocupa cu îngrijirea bolnavilor. **2.** (În Germania Inferioară și în Olanda) Credincioșii laici sau religioși care practicau ca formă de opoziție față de Biserică asceza cu penitență. **3.** (În Anglia) Discipoli ai lui J. Wycliffe responsabili de revolta țărănească, condusă de W. Tyler, din 1381. Reprimați de Henric IV.

LOLLOBRIGIDA, Gina (n. 1927), actriță italiană de film. A impresionat prin frumusețe, vitalitate, senzualitate („Trapez", „Cocoșatul de la Notre-Dame", „Acel noiembrie minunat").

LOMAMI, râu în partea central-estică a R.D. Congo, afl. stg. al fl. Congo; 1 450 km. Izv. din pod. Shaba (Katanga).

LOMBÁGO s.n. v. **lumbago.**

LOMBALGÍE (< fr., engl.) s.f. Durere localizată în reg. lombară, provocată de o afecțiune a coloanei vertebrale, a rinichilor, a organelor genitale feminine etc. V. și *lumbago.*

LOMBÁR, -Ă (< fr.) adj. Referitor la reg. șalelor, care ține de șale (ex. arteră l., vertebră l.).

LOMBÁRD (< germ., fr.) s.n. **1.** Instituție de credit care acordă împrumuturi garantate cu obiecte sau titluri de valoare. Apărută în sec. 15, în Franța, organizată de cămătari originari din Lombardia. Se mai numește *casă de amanet.* **2.** Obiecte sau titluri de valoare depuse drept garanție pentru un împrumut. ✧ *Credit l. (overdraft)* = refinanțare specială, acordată de banca națională a unei țări băncilor, pentru asigurarea plăților zilnice ale acestora; creditul acordat de băncile comerciale unor clienți, în limita și pentru termenul stabilit printr-un contract, pentru a asigura achitarea obligațiilor la timp.

LOMBARD, Alf (1902–1996), lingvist suedez. Specialist în romanistică („Construcțiile nominale în franceza modernă", „Infinitivul de narațiune în limbile romanice"); s-a ocupat în mod deosebit de studiul limbii române („Verbul românesc", „Limba română. Prezentare"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

LOMBARD, Carole (1908–1942), actriță americană de film. Soția lui Clark Gable. S-a impus în comedii prin frumusețe și extravaganță („Valetul domnișoarei", „Nimic sacru").

LOMBARDIA, reg. în N Italiei; 23,9 mii km^2; 9 mil. loc. (2001). Orașe pr.: Milano, Bergamo, Brescia.

LOMBARDO, familie de arhitecți și sculptori italieni. Tatăl, **Pietro L.** (1435–1515), a adaptat principiile arhitecturii clasice la gustul pentru policromie al venețienilor (Monumentul funerar al lui Niccolò Marcello, biserica Santa Maria dei Miracoli – capodopera sa, în colab. cu cei doi fii). Fiul său **Antonio L.** (1458–1516), este autorul capelei lui San Zeno din San Marco (Veneția), iar **Tullio L.** (c. 1455–1532) ajunge la un rafinat și original clasicism (Școala de la San Marco, Mormântul lui Guidarello Guidarelli la Ravenna).

LOMBARDO-VENEȚIAN, Regatul ~, regat format (1815) din Lombardia, Veneția și Friuli și atribuit Austriei de Congresul de la Viena. Desființat prin încorporarea Lombardiei (1859) și a Veneției (1866) la noul stat italian.

LOMBARTRÓZĂ (< fr.) s.f. Artroza reg. lombare a coloanei vertebrale.

LOMBOK, ins. indoneziană în arh. Sondele Mici; 4,7 mii km^2. Alt. max.: 3 726 m (vulcanul Rindjani).

LOMBOSCIÁTICĂ (< fr., engl.) s.f. Asocierea durerilor lombare cu acelea ale nervului sciatic.

LOMBROSO, Cesare (pe numele adevărat *Ezechiele Mario*) (1835–1909), psihiatru și antropolog italian. Întemeietorul școlii de antropologie criminală. Autor al teoriei „infractorului înnăscut" care ar putea fi recunoscut după anumite „stigmate" anatomice (neacceptată de știința modernă).

LOMÉ, cap. statului Togo, port la G. Benin; 790 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. chimică, de prelucr. a petrolului și marmurei, de încălțăminte, textilă și alim. Universitate. Centrul ad-tiv al Protectoratului german Togo (1897–1914), apoi al terit. sub mandat francez (1920–1956), iar din 1960 cap. a Republicii Togo. Aici

Mihail V. Lomonosov

Jack London

Londra
Palatul Parlamentului
şi Big Ben (în dreapta)

s-au semnat (1975, 1979, 1984 şi 1989) patru acorduri între Comunitatea Europeană şi 70 de state (cele mai sărace din lume) din Africa, Pacific şi Caraibe privind acordarea de asistenţă economică şi managerială.

LOMÉNIE DE BRIENNE, Étienne Charles de (1727–1794), prelat şi om politic francez. Arhiepiscop de Toulouse (1763) şi cardinal (1788). Succesor al lui C.A. Calonne (1787) la conducerea finanţelor statului. Înlăturat în urma izbucnirii Revoluţiei. Arestat (1793), a murit în închisoare.

LOMONOSOV 1. Mihail Vasilievici (1711–1765), savant enciclopedist şi scriitor rus. A enunţat principiul conservării materiei şi a mişcării; precursor al teoriei atomiste moderne şi al teoriei cinetice a materiei. Cercetări asupra naturii aerului şi a electricităţii. Teoretician al literaturii clasice ruse, este unul dintre fondatorii versificaţiei silabo-fonice („Epistola despre regulile prozodiei ruse", „Retorica"); poezie didactică, satirică („Imnul bărbii"), anacreontică; tragedii („Tamira şi Selim"). A iniţiat studiul ştiinţific al limbii ruse („Gramatica rusă"). Autor al unei „Istorii a Rusiei antice până în 1054". Din iniţiativa sa, în 1755, a fost fondată Universitatea din Moscova, care-i poartă numele. **2.** Lanţ muntos subacvatic în Oc. Arctic, extins între partea de N a ins. Ellesmere (Canada) şi arh. Novosibirsk (Federaţia Rusă), trecând pe lângă Polul Nord; c. 1 800 km lungime; lăţime: 60–200 km; alt. medie: 3 000–3 700 m.

LONDON 1. V. **Londra. 2.** Oraş în SE Canadei (Ontario); 337,3 mii loc. (2001). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, de prelucr. a petrolului şi a lemnului, textilă şi alim. Universitate (1878). Fundat în 1792.

LONDON 1. Fritz Wolfgang L. (1900–1954), fizician american de origine germană. Autor, împreună cu W. Heitler, al teoriei legăturii de valenţă bazată pe mecanica ondulatorie (1927); a elaborat prima teorie fenomenologică a proprietăţilor electrodinamice în starea de supraconductor (1934). Împreună cu H. London a dezvoltat teoria supraconductibilităţii şi teoria suprafluidităţii. **2. Heinz L.** (1907–1970), fizician american de origine germană. Frate cu **L. (1)**. Cercetări privind comportamentul electrodinamic şi termodinamic al supraconductoarelor şi a proprietăţilor heliului suprafluid.

LONDON, Jack (pseud. lui *John Griffith*) (1876–1916), scriitor american. Autodidact. Operă inspirată dintr-o experienţă de viaţă crudă şi aventuroasă, eroii săi fiind antrenaţi într-o luptă sângeroasă pentru supravieţuire. Romane şi nuvele realiste, evocând viaţa mizeră a periferiei londoneze, exaltând natura sălbatică, spiritul de revoltă şi de aventură („Omul cu cicatrice", „Martin Eden"). Literatură inspirată din viaţa animalelor („Colţ alb", „Chemarea străbunilor"). S-a sinucis.

LONDON BRIDGE, unul dintre cele mai vechi poduri rutiere din Londra, peste Tamisa, construit (1176–1209) şi reconstruit (1824–1831). Vândut, în 1968, unei companii americane, a fost mutat pe râul Colorado, în Arizona.

LONDONDERRY (DERRY), oraş în Marea Britanie (Irlanda de Nord), port la Oc. Atlantic; 72,3 mii loc. (2000). Incidente violente între protestanţi şi catolici după al Doilea Război Mondial.

LONDRA (LONDON), cap. Marii Britanii, situată în SE ţării, port pe Tamisa, la 45 km de vărsarea sa în M. Nordului. Constituită dintr-o zonă centrală *(City of London)* şi 32 de cartiere care includ suburbii şi oraşe-satelit, formând o mare conurbaţie cunoscută sub numele de *Greater London* de 7,1 mil. loc. (2001). Uzine constr. de avioane, automobile, locomotive şi vagoane, nave, maşini agricole etc.; se mai produc aparate optice şi instrumente de măsurat, aparate şi echipamente telefonice. Mari rafinării de petrol, uzine chimice, siderurgice, fabrici de medicamente, coloranţi, cauciuc, situate mai ales în suburbii şi de-a lungul cheiurilor Tamisei. Centru comercial, bancar şi financiar internaţional. Aici a funcţionat renumitul Globe Theatre (1599–1644), unde s-au jucat piesele lui Shakespeare, iar în prezent îşi desfăşoară activitatea BBC Symphony London Philharmonic, Royal Philharmonic Orchestras, Royal Shakespeare Company, Opera House cu celebra scenă Covent Garden, Ballet Academy of Music, The Royal Society (1660), Academia Britanică (1901), Universitatea (1836) ş.a. Monumente: Turnul Londrei (sec. 11) de 96,3 m înălţime, Turnul cu ceas (renumitul Big Ben, 1858), Westminster Hall (1097–1099), Westminster Abbey (1394–1402), Biserica circulară, în stil gotic (1185), bisericile St. Bartolomew (sec. 12), St. Etheldreda (sec. 14), St. Mary-le-Strand (1714), catedrala St. Paul (1675–1715), care adăposteşte mormintele ducelui de Wellington şi amiralului Nelson, palatele Eltham (sec. 15), Whitehall (sec. 17, cu picturi de Rubens), Buckingham (sec. 18), devenit din 1838 reşedinţa familiei regale britanice, Westminster Palace/Palatul Parlamentului (1840–1863), Palatul Justiţiei (1868–1882), clădirea din Downing Street, nr. 10 (1732) în care se află reşedinţa primului-ministru, statuia amiralului Nelson din Trafalgar Square ş.a. În partea de V a **L.** se află celebrul *Hyde Park* (255 ha). Mari muzee: British Museum; aici se află cea mai mare bibliotecă din Anglia (British Museum Library), Victoria and Albert Museum, National Gallery, Tate Gallery, Muzeul Geologic etc. În Antic., pe locul unde se află azi **L.** a existat o aşezare celtică. Din sec. 1 a devenit centrul prov. romane Britannia, având numele de *Londinium*. La sfârşitul sec. 11 şi începutul sec. 12 a devenit cap. oficială a Angliei. Centrul şi principalul sprijin al Revoluţiei din Anglia (sec. 17). Cap. a Marii Britanii din 1707. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, **L.** a avut de suferit de pe urma bombardamentelor germane, inclusiv cu rachete V_1 şi V_2. La 7 iul. 2005, **L.** a fost ţinta a patru atacuri teroriste soldate cu 52 de victime (trei la metrou şi unul în reţeaua de autobuze). La **L.** au avut loc numeroase întâlniri diplomatice, consfătuiri şi conferinţe internaţionale: **Conferinţa internaţională din 1827–1832,** cu participarea Franţei, Marii Britanii şi Rusiei, privind coordonarea acţiunilor comune în problema obţinerii independenţei Greciei. **Conferinţa internaţională din 1830–1831**, cu participarea Franţei, Marii Britanii, Rusiei, Austriei şi Prusiei. A recunoscut independenţa Belgiei. **Convenţia internaţională din 13 iul. 1841**, cu participarea Rusiei, Marii Britanii, Franţei, Austriei, Prusiei şi Turciei, privind str. Bosfor şi Dardanele. A stabilit închiderea Strâmtorilor, atât în timp de pace, cât şi în timp de război, pentru vasele militare ale tuturor statelor cu excepţia Turciei. **Tratatul de pace din 30 mai 1913,** prin care se consfinţea victoria Alianţei Balcanice asupra Turciei în Primul Război Balcanic. **Pactul din 5 sept. 1914,** prin care Marea Britanie, Rusia şi Franţa se angajau să nu încheie pace separată în cursul războiului. **Tratatul din 26 apr. 1915** între Italia şi Tripla Înţelegere, prin care se fixau condiţiile intrării Italiei în război de partea Triplei Înţelegeri. **Convenţiile pentru definirea agresiunii din 3–5 iul. 1933** încheiate între U.R.S.S., Estonia, Letonia, Polonia, România, Turcia, Persia, Cehoslovacia, Afghanistan, Iugoslavia, Lituania; Finlanda a aderat la 31 ian. 1934. **Consfătuirea din febr.–iun. 1948** a reprezentanţilor S.U.A., Marii Britanii şi Franţei în problema fixării sectoarelor de influenţă ale celor trei state în Germania Occidentală. **Conferinţa din mai 1949,** privind crearea Consiliului Europei şi a Adunării Consultative Europene. **Conferinţa din sept.– oct. 1954,** privind admiterea R.F.G. în N.A.T.O. şi încetarea regimului de ocupaţie a Germaniei Occidentale.

LONDRINA, oraş în SE Braziliei (Paraná), 460,9 mii loc. (2002). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate. Fundat în 1930–1932.

LONG, Crawford Williamson (1815–1878), medic american. Primul care a folosit eterul ca anestezic (1842).

LONG, John Luther (1861–1927), scriitor american. Povestirea sa „Madame Butterfly" a fost folosită pentru libretul operei omonime de Puccini.

LONG, Marguerite (1874–1966), pianistă franceză. Creatoare a unei şcoli pianistice. Interpretă a creaţiei lui Fauré, Debussy, Ravel. Iniţiatoare (1943), împreună cu J. Thibaud, a concursului anual internaţional de pian şi vioară „M. Long–J. Thibaud".

LONG BEACH, oraş în V S.U.A., în conurbaţia Los Angeles, port pe ţărmul de N al G. San Pedro; 461,5 mii loc. (2000). Constr. de maşini. Prelucr. petrolului etc. Universitate. Turism. Circuit automobilistic.

LONGERÓN (cuv. fr.) s.n. Element de rezistenţă de forma unei grinzi, aşezat longitudinal în scheletul ori în cadrul unei maşini, al unui agregat etc., pentru a le mări rigiditatea.

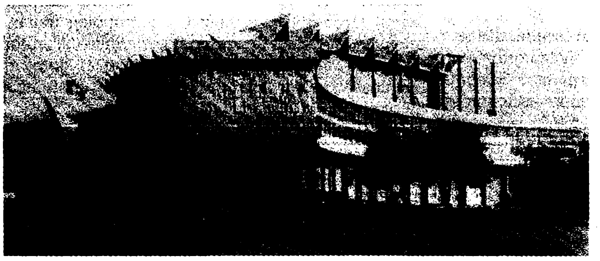

Lomé
Clădirea Parlamentului

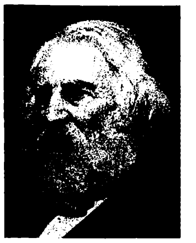

Henry W. Longfellow

LONGEVITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Durată de viață a unui individ. La om, l. este determinată atât de particularitățile biologice ereditare ale fiecăruia, cât și de condițiile sociale (modul de viață, de alimentație, de muncă, odihnă etc.). Dintre plante, baobabul trăiește 4-5 000 de ani; arborele-mamut, tisa și chiparosul 3 000 de ani. Dintre animale: broasca țestoasă (c. 150 de ani), elefantul (60-70 ani) etc. **2.** Durata mare a vieții unui organism, care depășește media de vârstă normală.

LONGFELLOW, Henry Wadsworth (1807-1882), poet american. Lirică idilică, narativă, melodioasă („Balade și alte poeme"); poeme epice mitico-legendare („Cântecul lui Hiawatha").

LONGHENA, Baldassare (1598-1682), arhitect italian. Reprezentant al barocului venețian (Catedrala din Chioggia, biserica Santa Maria della Salute, palatul Pesaro, la Veneția).

LONGHI, Pietro (pseud. lui *P. Falca*) (1702-1785), pictor italian. Tablouri care au ca subiect viața cotidiană venețiană („Profesorul de muzică", „Lecția de dans", „Concertul").

LONGHI, Roberto (1890-1970), istoric și critic de artă italian. Studii fundamentale despre arta italiană din sec. 15-17 („Piero della Francesca și descoperirea picturii venețiene", „Caravaggio").

LONGHIN, Scarlat (1899-1979, n. sat Dofteana, jud. Bacău), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Contribuții în tratamentul biologic al dermatomicozelor; precursor al imunoterapiei în piodermite, dermatomicoze și tuberculoze cutanate.

LONGILÍN (< fr.; {s} lat. *longus* „lung" + fr. *ligne* „linie") adj. (ANTROP.) *Tip* ~ = tip constituțional din clasificația Viola-Pende, caracterizat prin dezvoltarea preponderentă în lungime a segmentelor corporale; leptosom.

LONGIN (LONGINUS CASSIUS) (c. 210-273), retor grec. Autorul unui remarcabil „Tratat de retorică".

LONGINESCU 1. Ștefan L. (1865-1931, n. Focșani), jurist român. M. coresp. al Acad. (1910). Lucrări de istoria dreptului roman și de istoria dreptului românesc („Elemente de drept roman"). A publicat vechi pravile românești. **2. Gheorghe L.** (1869-1939, n. Focșani), chimist român. Frate cu L. **(1)**. M. de onoare al Acad. (1936). Contribuții în domeniul chimiei analitice și al chimiei fizice (a stabilit relația între temperaturile de fierbere a lichidelor organice, densitatea lor și numărul de atomi din moleculă, folosită la calculul gradului de asociere și al masei moleculare a lichidelor pure). Împreună cu G. Țițeica, a întemeiat revista „Natura". Autor de manuale.

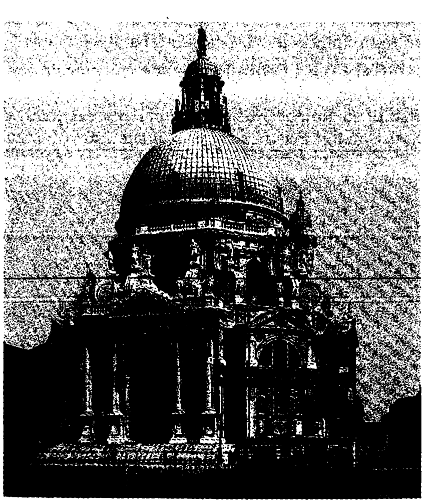

Baldassare Longhena
Biserica Santa Maria della Salute (Veneția)

LONGINUS (?-105 d.Hr.), general roman. Comandant de legiune în timpul celui de-al doilea război al lui Traian împotriva dacilor (105-106); făcut prizonier de Decebal, s-a sinucis.

LONG ISLAND, ins. lângă coasta atlantică a S.U.A., în ESE orașului New York, despărțită de ins. Manhattan prin str. East River; 4,5 mii km². În V ins. se găsesc cartierele New York-ului, Brooklyn și Queens. Explorată în 1609 de H. Hudson și colonizată de olandezi (1623) și englezi (1640). Aici a avut loc (aug. 1776) prima mare confruntare din timpul Războiului pentru Independența Coloniilor Engleze din America de Nord, între trupele conduse de G. Washington și cele ale lui W. Howe.

LONGITUDINÁL, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Așezat în direcția lungimii. **2.** S.f. Nervură metalică aplicată l. **(1)** pe fundul unei nave, pe bordaje sau sub punte pentru a întări tablele învelișului.

LONGITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** Distanța în grade, măsurată pe Ecuator, dintre meridianul care trece printr-un punct dat și primul meridian (meridianul 0, care trece prin Greenwich), constituind împreună cu latitudinea cele două coordonate geografice. L. se consideră de la 0° la 180° pozitivă către vest (l. vestică sau occidentală) și negativă către est (l. estică sau orientală). V. *grad* de longitudine. **2.** (ASTR.) *L. cerească* = una dintre coordonatele ecliptice. V. *coordonată*. **3.** *L. geomagnetică* = unghiul diedru format de planul meridianului geomagnetic, ce trece prin punctul dat de intersecția suprafeței Pământului cu planul meridianului geomagnetic ce trece prin polul geografic.

LONGMEN (Grotele de la ~), ansamblu de grote (2 345) în apropiere de orașul Luoyang, fosta cap. imperială chineză. Adăpostesc 2 800 de sculpturi în piatră, 50 pagode și mai mult de 10 000 statui etc. datând din primele secole d.Hr.

LONGO, Luigi (1900-1980), om politic italian. Conducător al mișcării de partizani din Italia de Nord (1943-1945). Secretar general (1964-1972) și președinte (1972-1980) al Partidului Comunist Italian. Reprezentant al eurocomunismului occidental.

LONGO, Robert (n. 1953), pictor american. Lucrări patetic-teatrale ale unor personaje în situații limită („Acum toată lumea - pentru R.W. Fassbinder") sau prezentând lumea amenințată de ruină („Războaie comune").

LONGOBÁRD, -Ă (< lat.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La pl.) Triburi migratoare ale germanilor răsăriteni care au locuit în Antic. în bazinul inferior al fl. Elba și Dunăre. S-au stabilit în sec. 6 în Panonia, de unde, sub conducerea lui Alboin, au invadat N și centrul Italiei, punând bazele unui regat cu cap. la Pavia, ajuns la maxima dezvoltare în timpul lui Liutprand și supus, în 774, de Carol cel Mare. Limba vorbită de l., aparținând grupului dialectelor germanice de sud, a influențat dialectele italiene de nord. **2.** Adj. Privitor la l.

LONGOS (sec. 2-3), scriitor grec. Fondator al romanului ca specie literară. Romanul său pastoral „Dafnis și Chloe", model clasic al romanului de dragoste se remarcă prin naturalețea elegantă a stilului.

LONGPERRIER, Henri-Adrien Prévost de ~ (1816-1882), istoric și arheolog francez. A înființat și condus numeroase publicații de arheologie. Lucrări de numismatică („Numismatica regilor Sasanizi și a regilor Arsacizi"). M. de onoare al Acad. Române (1871).

LONGRÍNĂ (< fr.) s.f. Grindă de lemn, de oțel sau de beton armat formând cofrajul lateral al unei îmbrăcăminți rutiere de beton. ✧ *L. de deraiere* = șină de oțel fixată paralel cu șinele căii ferate, pe poduri și la curbe, pentru a reduce deraierea.

LONGUET-HIGGINS, Hugh Cristopher (1923-2004), chimist britanic. Contribuții privind aplicarea analizei matematice și, în particular, a mecanicii statistice în chimie.

LON NOL (1913-1985), mareșal și om politic cambodgian. Conservator. Comandant-șef al armatei, ministru și prim-min. (1966-1967, 1969-1970). Printr-o lovitură de stat (1970) l-a destituit pe Norodom Sihanouk și a proclamat republica, provocând un război civil. Președinte al republicii (din 1972), a guvernat țara prin măsuri forte, într-un climat de corupție. Silit să se exileze în S.U.A. (1975).

LÖNNROT, Elias (1802-1884), filolog și folclorist finlandez. Părintele literaturii finlandeze. Epopeea „Kalevala"; culegeri folclorice, dicționare.

LONSDALE, Dame Kathleen (1903-1971), chimistă engleză. Specialistă în domeniul cristalografiei cu radiații X; cercetări asupra structurii moleculelor aromatice, confirmând valoarea teoriei orbitalilor moleculari.

LOO v. **Van Loo**.

LOOK (cuv. engl.) Înfățișare, aspect, imagine.

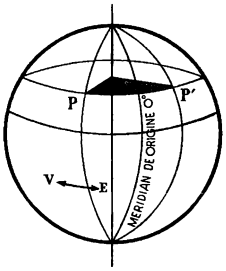

Longitudine

LOOS, Adolf (1870-1933), arhitect austriac. Pionier al funcționalismului. Lucrări cu forme geometrice simple din beton armat, îmbinând arhitectura vieneză clasică cu influențe *Secession* (imobilele comerciale Goldman și Salatsch din Viena, casa lui Tristan Tzara de la Paris). Lucrări teoretice („Ornament și crimă").

LOPADEA NOUĂ, com. în jud. Alba, situată în pod. Târnavelor; 2 909 loc. (2008). Rezervația naturală Tăul fără fund (7,4 ha) în satul Băgău. În satul L.N., atestat documentar (1202-1203), au fost descoperite vestigiile unei așezări din Epoca Bronzului și din Hallstatt. Biserica de lemn Sf. Theodor Tiron (1733), în satul Băgău.

LOPÁTĂ (< sl.) s.f. **1.** Unealtă formată dintr-o placă de tablă sau de lemn (ușor concavă), prevăzută cu o coadă de lemn, utilizată pentru ridicarea sau deplasarea unor materiale granulare, pulverulente etc. ✦ Cantitate care poate fi luată odată cu această unealtă. ✦ Unealtă de lemn cu ajutorul căreia se pune pâinea în cuptoarele mari. 2. Vâslă.

LOPĂTÁ vb. I tranz. A vâsli.

LOPĂTÁR s.m. **1.** Vâslaș; barcagiu. **2.** Pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, de mărimea unei berze, de

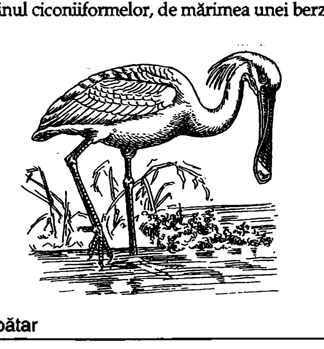

Lopătar

culoare albă, cu gâtul și picioarele lungi, ciocul lățit spre vârf ca o lopată și un moț de pene pe cap *(Platalea leucorodia)*; cosar. Trăiește în colonii. Cuibărește în Delta Dunării și este ocrotit prin lege. ✧ *Cerb-lopătar* v. *cerb.*

LOPĂTARI, com. în jud. Buzău, pe cursul superior al râului Slănic (afl. al Buzăului); 4 212 loc. (2008). Pe terit. satului Terca se află rezervația naturală „Focul viu" (0,3 ha).

LOPE DE VEGA (Lope Félix de Vega Carpio) v. Vega, **Lope de ~.**

LÓPEZ 1. Carlos Antonio L. (1792–1862), om politic paraguayan. Președinte al țării (1844–1862), a guvernat de o manieră dictatorială, încercând un proces de modernizare și de deschidere spre exterior. **2. Francisco Solano L.** (1827–1870), om politic paraguayan. Fiul lui **L. (1).** Președinte al țării (1862–1870). În timpul său, coaliția formată din Uruguay, Argentina și Brazilia (1865–1870), a declanșat un război sângeros soldat cu amputări teritoriale împotriva Paraguayului. Ucis în bătălia de lângă Cerro-Corá.

LOPEZ (LOPES), Fernão (1380/1390–c. 1460), cronicar portughez. Fondator al istoriografiei naționale și unul dintre întemeietorii prozei portugheze. Lucrarea sa, neterminată, „Cronica generală a regatului Portugaliei" oferă date pentru cunoașterea istoriei naționale (sfârșitul sec. 11 – începutul sec. 15).

LÓPEZ, José Hilario (1798–1869), general și om politic columbian. Participant la Războiul pentru Independența Coloniilor Spaniole din America. Președinte al Republicii Noua Granadă (1849–1853).

LÓPEZ DE AYALA, Pedro (1332–1407), general, istoric și poet spaniol. Cancelar al Castiliei (1398–1407). Reprezentant principal al școlii de poeți erudiți laici. Autorul „Poemului palatului", satiră la adresa Bisericii, a regilor, literaților și negustorilor.

LÓPEZ DE AYALA Y HERRERA, Adelardo (1828–1879), dramaturg și om politic spaniol. Ministru al coloniilor (1875) în timpul lui Alfons XII; președinte al Cortes-urilor (1878). Piese de teatru („Noul Don Juan", „Consuelo").

LÓPEZ DE LEGASPI, Miguel v. **Legaspi.**

LÓPEZ-PICÓ, Josep María (1886–1959), poet spaniol. Reprezentant al liricii catalane moderne. Poezie cu tematică meditativ-religioasă („Incantație seculară").

LÓPEZ PORTILLIO Y PACHECO, José (n. 1920), om politic mexican. Președinte al țării (1976–1982).

LÓPEZ PUMAREJO, Alfonso (1888–1959), om politic liberal columbian. Președinte al țării (1934–1938 și 1942–1945). A promulgat o nouă Constituție (1936).

LÓPEZ VELARDE, Ramon (1888–1921), poet mexican. Lirică patriotică sau erotico-sentimentală („Sângele cucernic").

LOP NUR (LOB NOR), fost lac în NV Chinei, în partea de E a pod. Taklimakan, la 780 m alt.; la începutul sec. 20 avea c. 3 000 km^2, de atunci supr. sa a scăzut mereu din cauza evaporației și lacul s-a deplasat cu c. 30–40 km spre V din cauza nisipurilor mișcătoare. În prezent, pe locul lui se află un sistem de mici lacuri sărate sezoniere, alternând cu suprafețe mlăștinoase.

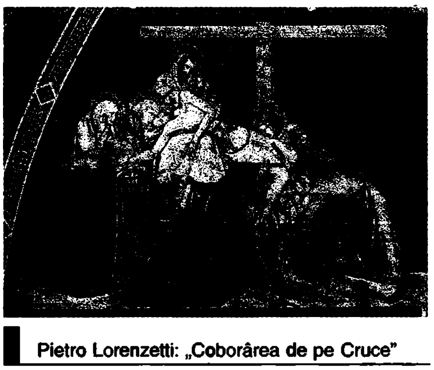

Pietro Lorenzetti: „Coborârea de pe Cruce"

Sophia Loren

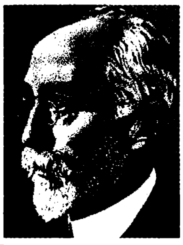

Hendrik A. Lorentz

LORÁNTFFY Susana (sec. 17), soția principelui Transilvaniei Gh. Rákóczi I. A întemeiat, în 1657, o școală românească la Făgăraș (care pregătea preoți și grămătici), urmărind atragerea românilor la calvinism.

LORCA v. **Garcia Lorca, Federico.**

LORD (cuv. engl.) s.m. (În Anglia) **1.** (În Ev. Med.) Mare proprietar funciar *(landlord)*; (în prezent) titlu nobiliar ereditar sau conferit de monarh; din sec. 19, titlul de l. se conferă reprezentanților burgheziei, oamenilor de știință și cultură, marilor sportivi; persoană având acest titlu. **2.** Membru al Camerei superioare a Parlamentului (Camera Lorzilor). **3.** Termen din componența titlului oficial al unor înalți demnitari din Marea Britanie (ex. lord-cancelar).

LORDÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *lordosis* „gârbovire") s.f. (MED.) Curbură cu convexitate anterioară a coloanei vertebrale. Normală în reg. cervicală și dorsolombară, anormală când devine accentuată sau este prezentă în altă reg. a coloanei vertebrale.

LOREDAN, Pietro (?–1439), amiral venețian. Conducător al flotei venețiene care a înfrânt flota otomană la Gallipoli (1416) și pe cea genoveză la Rapallo (1431). Ucis în lupta pentru putere cu dogele Francesco Foscari.

LORELAI (LORELAY, LORELEY, LUREI) („stânca Elfilor"), denumire a unei stânci de 132 m înălțime, care se ridică din apele Rinului între Sankt Goar și Oberwesel. Potrivit legendei, aici a fost ascunsă comoara Nibelungilor. Motivul tinerei care de pe această stâncă îi ademenește pe navigatori, provocându-le moartea, apărut inițial în balada lui Clemens Brentano („Die Lore Lay") și reluat de romanticii germani, a devenit cunoscut datorită baladei lui Heine.

LOREN, Sophia (pe numele adevărat *Sofia Villani Scicolone*) (n. 1934), actriță italiană de film. Roluri de femeie meridională frumoasă, plină de vitalitate, inteligentă care se impune prin personalitate și temperament („Căsătorie în stil italian", „Floarea-soarelui", „Sâmbătă, duminică și luni"). Premiul Oscar: 1960 („Ciociara"), 1991 (pentru întreaga activitate).

LORENA (LORRAINE, LOTHARINGIA) 1. Prov. istorică în NE Franței. Oraș pr.: *Metz.* Expl. de cărbuni și min. de fier. Veche reg. ind. Locuită în Antic. de celți, a fost cucerită de romani, făcând parte din prov. Gallia Belgica și apoi de franci (sec. 5). Creat în 843 prin Tratatul de la Verdun, ducatul a fost împărțit (870) între Carol cel Pleșuv și Ludovic II Germanicul. În sec. 15, a fost încredințată ca ducat al Imp. familiei de Lorena, iar în 1552 a obținut recunoașterea independenței. Henric II a ocupat o parte din **L.**, care a fost anexată la Franța prin Pacea Westfalică (1648). Prin Tratatul de la Viena (1738), drepturile asupra **L.** au fost cedate viager lui *S. Leszczyński,* la moartea căruia (1766) este anexată Franței. Prin Tratatul de la Frankfurt (1871) o mare parte din **L.** este anexată de Germania; revine la Franța în 1919, prin Tratatul de la Versailles. Ocupată temporar de germani (1940–1944). **2. Casa de ~,** familii domnitoare succesiv în ducatul de **L.**, înainte de urcarea pe tron a lui *Stanislav Leszczyński.* Acestea au fost: *Lorena-Alsacia* (1048–1431); *Lorena-Anjou* (1431– 1473); *Lorena-Vaudémont* (1473–1738).

LORENTZ, Hendrik Antoon (1853–1928), fizician olandez. A elaborat (1909) teoria electronică a materiei („Teoria electronilor"); a descoperit, împreună cu *L. V. Lorenz,* relațiile dintre refracția luminii și densitatea corpurilor (relațiile *L.-Lorenz*). Premiul Nobel pentru fizică (1902), împreună cu P. Zeeman. M. de onoare al Acad. Române (1913).

LORENZ, Konrad Zacharias (1903–1989), medic și psiholog austriac. Studii de psihologie animală în corelație cu comportamentul uman („Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate"). Fondatorul *etologiei,* alături de N. Tinbergen. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1973), împreună cu K. von Frisch și N. Tinbergen.

LORENZ, Ludvig Valentin (1829–1891), matematician și fizician danez. A conferit un aspect matematic formulării electromagnetismului. Împreună cu *H.A. Lorentz,* a formulat legea relației dintre refracția luminii și densitatea corpurilor.

LORENZETTI, familie de pictori italieni. **1. Pietro L.** (c. 1280–c. 1348), adept al școlii sieneze. Tablouri de șevalet, altare și fresce, remarcându-se prin dramatism și rafinament coloristic („Nașterea Fecioarei", frescele „Coborârea de pe Cruce" în biserica San Francesco din Assisi). **2. Ambrogio L.** (c. 1285–c. 1348), fratele lui **L. (1).** Cel mai de seamă reprezentant al școlii sieneze. A pictat personaje pline de grație („Madona alăptând", fresca „Buna și proasta cârmuire" de la Palazzo Publico din Siena).

LORENZINI, Carlo v. **Collodi Carlo.**

LORENZO, Monaco (pe numele adevărat *Piero di Giovanni*) (1370–1424), pictor și miniaturist italian. Adept al școlii sieneze, inspirată de Giotto. Suavă interpretare a subiectelor, într-un limbaj de influență gotică („Madona cu pruncul", „Adorația magilor", fresce din „Viața Sfintei Fecioare").

LORENZO, Veneziano (sec. 14), pictor italian. Influențe de gotic timpuriu („Sfântul Ioan", „Madona îndurerată", polipticul din Santa Maria della Celestina, la Veneția).

LORIENT, oraș în V Franței, în pen. Bretagne, port la G. Biscaya al Oc. Atlantic; 116,1 mii loc. (1999). Șantiere navale. Siderurgie, constr. de automobile și aparate electronice. Arsenal și bază aeronavală. Oraș (1738). Distrus aproape în întregime în timpul luptelor dintre Aliați și trupele germane (iun. 1944–mai 1945).

LÖRINCZI László (n. 1919, sat Țeline, jud. Sibiu), scriitor maghiar din România. Piese de teatru („Iubita"), note de drum („Zile în Italia"), eseuri. Traduceri din T. Arghezi, G. Călinescu, M. Sadoveanu.

LORIOD 1. Yvonne L. (n. 1924), pianistă și compozitoare franceză. Numeroase prime audiții (Schönberg, Bartók, Messiaen). Considerabil repertoriu tradițional (Mozart, Schumann, Debussy). Lucrări camerale și orchestrale. **2. Jeanne L.** (1928–2001), instrumentistă franceză. Soră cu **L. (1).** Renumită interpretă la unde *Martenot* (a înființat un cvartet, apoi un sextet).

LORME, Marion de ~ (1611–1650), curtezană franceză. Renumită pentru frumusețea și inteligența ei. Implicată în tulburările Frondei, s-a otrăvit.

LORNIÉTĂ (< fr.) s.f. Binoclu mic (cu mâner) pentru teatru; *p. ext.* lornion.

LORNIÓN (< fr.) s.n. **1.** Ochelari susținuți pe nas de un resort; pince-nez. **2.** Ochelari (plianți) cu mâner.

LORRAIN (LE LORRAIN), Claude (pe numele adevărat *Claude Gellée*) (1600–1682), pictor și gravor francez. Stabilit la Roma (1627). Principal reprezentant al clasicismului. Peisaje marine scăldate într-o lumină

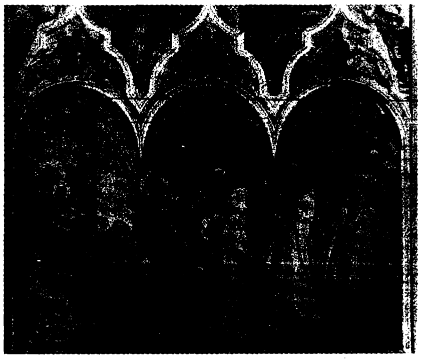

Monaco Lorenzo: „Adorația Magilor"

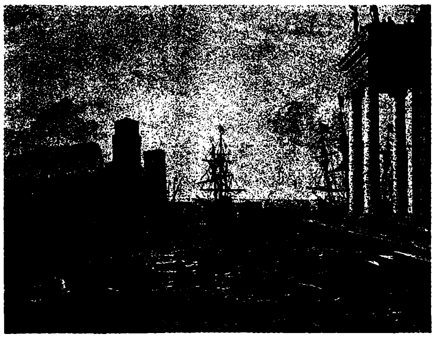

Claude Lorrain: „Port la mare în amurg"

crepusculară, accentuând lirismul („Port la mare în amurg", „Dimineața"). Scene mitologice și biblice („Judecata lui Paris", „Acis și Galateea").

LORRAINE v. Lorena.

LORTZING, Gustav Albert (1801–1851), compozitor, cântăreț, actor și dirijor german. Îmbină tradiția germană a *singspiel*-ului cu aceea a operei comice franceze.

LOS ALAMOS, oraș în SV S.U.A. (New Mexico), în SE m-ților Stâncoși, la 2 255 m alt.; 11,9 mii loc. (2000). Laborator de fizică nucleară în cadrul căruia a fost experimentată prima fisiune nucleară (16 iul. 1945) și a fost asamblată prima bombă cu hidrogen (1954).

LOS ANGELES, oraș în V S.U.A. (California), la poalele m-ților San Gabriel, Santa Monica și Santa Ana; 3,6 mil. loc. (2000). Împreună cu suburbiile Beverly Hills, Glendale, Pasadena, Hollywood ș.a. formează o conurbație cu c. 7 mil. loc. Prelucrare și chimizare a petrolului. Ind. siderurgică și de prelucr. a aluminiului. Constr. de avioane și de rachete, de nave, de utilaje petroliere și echipamente electronice. Cinci universități (cea mai importantă fiind University of California, fondată în 1919). Centrul producției cinematografice a S.U.A. Observator astronomic. Muzee. Stațiuni balneare. Parcul de distracții pentru copii „Disneyland". Centru de cercetări spațiale (Pasadena) și de cercetări științifice. La **L.A.** s-au desfășurat Jocurile Olimpice de vară în anii 1932 și 1984. Întemeiat de spanioli, în 1781, cu numele *Señora Reina de Los Angeles.* Între 1821 și 1846 a fost în componența Mexicului. Din 1846, cap. Californiei independente; intră în componența S.U.A. în 1850.

LOS ANGELES, Victoria de (pe numele adevărat *Victoria Lopez Garcia*) (1923–2005), soprană spaniolă. Roluri de soprană lirică din repertoriul francez și italian, dar și din Mozart, Wagner sau R. Strauss. Din anii '60 se consacră repertoriului de concert și recital.

LOSCHMIDT, Joseph (1821–1895), fizician și chimist austriac. Studii în domeniul fizicii moleculare; a dat prima evaluare a numărului de molecule dintr-un centimetru cub de gaz perfect la temperatura de 0°C și presiunea de 1 atm *(numărul lui L.)*, egal cu $2{,}687 \cdot 10^{19}$.

LOSEY, Joseph (1909–1984), regizor britanic de teatru și film. Filme psihologice pe tema fragilității psihicului uman și a corupției morale („Accidentul", „Mesagerul", „Mr. Klein"). Maestru al utilizării filmărilor de interior pentru definirea caracterelor.

LOSSKI 1. Nikolai Onufrievici L. (1870–1965), filozof rus. Expulzat din țară (1922), a trăit în Cehoslovacia până în 1945, când s-a stabilit în S.U.A., unde a rămas până în 1952. Creator al unui sistem filozofic cuprinzând elemente de platonism, personalism și mistică („Fundamentarea intuiționismului", „Intuiția senzorială, intelectuală și mistică"). **2. Vladimir Nikolaevici L.** (1903–1958), teolog ortodox rus. Fiul lui L. **(1)** (din 1922 a trăit la Praga, apoi la Paris). A prezentat Occidentului tradiția dogmatică și mistică a ortodoxiei („Introducere în teologia ortodoxă").

LOS TEQUES, oraș în N Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Miranda; 183,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de automobile, textilă și de prelucr. a produselor agricole. Stațiune climaterică.

LÓSTRIȚĂ (cf. rus. *lososi* „somon") s.f. Pește teleostean dulcicol, din familia salmonidelor, răpitor, asemănător cu păstrăvul, lung de c. 60–80 cm, cu gura mare și dinți puternici *(Hucho hucho).* Foarte rară, în apele de munte; este ocrotită prin lege.

LOT (< fr.) s.n. 1. Porțiunile în care s-a împărțit un teren sau o pădure; parcelă. 2. Grup de persoane. ✦ Obiecte de același fel. **3.** Produse identice sau asemănătoare, fabricate simultan sau succesiv, având timpul de pregătire și de încheiere a fabricației comun; grup de produse identice sau asemănătoare expediate sau sosite în același timp.

LÓTCĂ (< ucr., rus.) s.f. Barcă pescărească ușoară, îngustă, cu forme fine, cu prora și pupa ascuțite, carena pronunțată.

LOTEANU, Emil (1937–2003, n. Clocușna, jud. Edineț), regizor român de film. Președinte al Uniunii Cineaștilor din Republica Moldova (1968–1991). Predilecție pentru pitoresc și superproducții („Poienile roșii", „Lăutarii", „Șatra", „Anna Pavlovna", „Luceafărul").

LOTERÍE (< fr.) s.f. Joc de noroc, cunoscut din Antic., constând în emiterea unor bilete cu numere sau combinații de numere, dintre care, prin tragere la sorți, unele sunt declarate câștigătoare, dând dreptul la premii; loto **(2)**. ✦ Fig. Situație în care hotărâtor este hazardul.

LOTHAR, numele a doi împărați ai Sfântului Imp. Roman. Mai importanți: **L. I,** împărat (840–855). Fiul lui Ludovic I cel Pios. Înfrânt la Fontenoy (841) de frații săi, Ludovic Germanicul și Carol cel Pleșuv. Prin Tratatul de la Verdun (843), încheiat cu aceștia, și-a păstrat titlul imperial, stăpânirea asupra reg. centrale ale Imp., precum și asupra Pen. Italice. **L. II,** împărat (855–869), fiul lui L. **(I)**. La moartea tatălui său a moștenit reg. dintre Vosgi și Frisia (Lotharingia). Regatul său a fost împărțit între *Ludovic Germanicul* și *Carol cel Pleșuv.*

LOTI, Pierre (pseud. lui *Julien Viaud*) (1850–1923), scriitor francez. Ofițer de marină. Romane îmbinând exotismul cu sentimentalismul rafinat („Fratele meu Yves", „Pescar din Islanda", „Doamna Crizantema"). L-a inspirat pe Puccini pentru „Madame Butterfly".

LOTKA, Alfred James (1880–1949), demograf și statistician american de origine austriacă. Unul dintre fondatorii demografiei matematice.

LOTMAN, Iuri Mihailovici (1922–1993), critic literar și semiolog rus. Întemeietor al „Școlii de la Tartu"; contribuții la abordarea structurală și semiotică a literaturii și artei („Lecții de poetică structurală", „Cercetări semiotice").

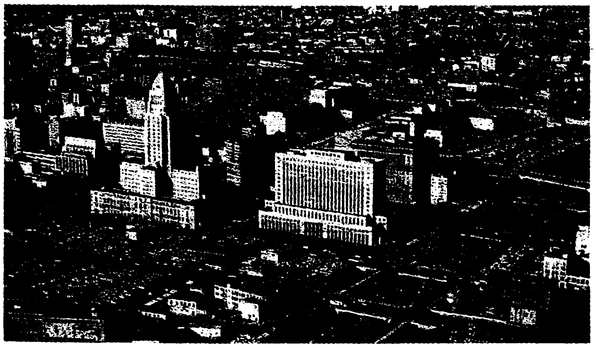

Los Angeles
Vedere generală asupra părții centrale (în prim-plan, stânga: Primăria orașului)

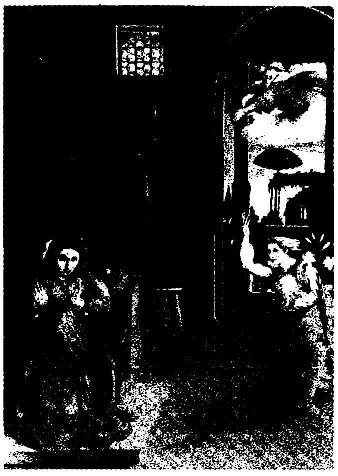

Lorenzo Lotto: „Buna Vestire"

LÓTO (< fr., it.) s.n. **1.** Joc de societate la care participanții trebuie să completeze cartonașe imprimate cu numere, cu jetoane corespunzătoare, scoase la întâmplare dintr-un săculeț; *p. ext.* piesele folosite la acest joc. **2.** Loterie.

LOTRÍT (< n. pr. *Lotru*) s.n. Silicat natural hidratat de calciu, magneziu, aluminiu și fier, cristalizat în sistemul monoclinic, de culoare verde; pumpelleyit. Descoperit, de Gh. Munteanu-Murgoci pe valea Lotrului.

LOTRU 1. Râu, afl. dr. al Oltului în aval de Brezoi; 80 km. Izvorăște din L. Gâlcescu (masivul Parâng) și drenează în cursul inferior depr. Țara Loviștei. Pe cursul superior, la 1 300 m alt., s-a creat lacul de acumulare Vidra, iar în aval de acesta hidrocentrala Ciunget. În arealul com. Malaia a fost construit lacul de acumulare Malaia-Brădișor și, respectiv, hidrocentrala Brădișor. **2. Munții Lotrului,** masiv muntos în partea centrală a Carpaților Meridionali, situat între aliniamentul văilor Sebeș-Sadu (la N) și Latorița-Lotru (la S), râul Olt (la E) și m-ții Parâng-Șureanu (la V). Alt. max.: 2 242 m (vf. Șteflești). Păstrează urme ale glaciației cuaternare (văi și circuri glaciare). Rezervația forestieră Latorița (690 ha). Expl. de grafit. **3.** Pas de înălțime în partea de V a m-ților Parâng, la 1 800 m alt., care asigură legătura între depr. Petroșani și Loviștea.

LOTTI, Antonio (c. 1666–1740), compozitor italian. Ilustru reprezentant al școlii venețiene. Muzică religioasă remarcabilă prin bogăția polifoniei. Organist, a creat o școală de cânt și compoziție.

LOTTO, Lorenzo (c. 1480–1556), pictor renascentist italian. Reprezentant al școlii venețiene. Compoziții de altar, portrete și peisaje delicate („Buna-Vestire", „Logodna Sf. Ecaterina", „Portretul Laurei di Pola", „Bărbat tânăr cu beretă"), caracterizate prin dramatism și neliniște.

LÓTUS (< fr., lat.) s.m. Plantă acvatică din fam. nimfeaceelor (nufăr tropical). Unele specii au flori albastre, mari, plăcut mirositoare *(Nymphaea coerulea* pe Nil), altele flori trandafirii, ca l. sacru indian *(Nelumbo nucifera)* sau albe.

LOTZE, Rudolph Hermann (1817–1881), filozof și fiziolog german. Unul dintre fondatorii psihofiziologiei („Psihologia medicală sau fiziologia sufletului"). În metafizica sa, a separat riguros domeniul logic de cel psihologic cu ajutorul conceptului de „valabilitate".

LOȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Preparat cosmetic sau farmaceutic lichid folosit pentru îngrijirea pielii sau a părului.

LOUANGPHRABANG (LUANG PRABANG), oraș în NV Laosului, pe stg. fl. Mekong; 55,3 mii loc. (1996). Bibliotecă. Pagode (Pagoda aurită) și temple budiste (Wat Chieng Thong, sec. 16). Palatul regal (1904). Întemeiat în 1350. Reședință regală (1946–1975).

Joe Louis

LOUBET, Émile (1838-1929), om politic francez. Republican moderat. Prim-min. (febr.-nov. 1892) şi preşedinte al Republicii (1899-1906).

LOUIS v. **Ludovic.**

LOUIS, Joe (1914-1981), boxer american. Câştigător a 68 de meciuri, dintre care 54 prin knock-out. A cucerit titlul mondial la categoria grea în 1937, pe care l-a apărat 12 ani (în 25 de meciuri) şi s-a retras, în 1949, neînvins.

LOUIS, Spiridon (1872-1940), atlet grec. Primul campion olimpic la maraton al Jocurilor Olimpice moderne (Atena, 1896); cursa s-a desfăşurat între vestita localit. Maraton şi Stadionul olimpic din Atena. Erou naţional.

LOUISIADE, arh. în componenţa statului Papua-Noua Guinee, situat în NE M. Coralilor, format din c. 80 de ins. coraligene şi trei ins. vulcanice; c. 2,2 mii km² (supr. uscatului), în cadrul unei supr. acvatice de c. 26 mii km². Zăcăminte de aur (în ins. Tagula).

LOUISIANA, stat în S S.U.A.; 123,6 mii km²; 4,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Baton Rouge.* Oraşe pr.: New Orleans, Monroe, Shreveport. Expl. de petrol, de gaze naturale, de gips şi sare gemă. Produse chimice, utilaj de transport, prelucr. lemnului. În 1682, francezul *La Salle* a explorat reg., declarând-o posesiune a Franţei. S.U.A. a cumpărat acest terit. de la Franţa în 1803.

LOUISVILLE, oraş în E S.U.A. (Kentucky), port pe Ohio; 256,2 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, constr. de maşini, a aluminiului, chimică, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate (1798), muzeu de istorie, orchestră filarmonică. Fundat în 1779 şi numit astfel în cinstea regelui francez Ludovic (Louis) XVI.

LOURDES, oraş în SV Franţei, la poalele de N ale m-ţilor Pirinei; c. 16,3 mii loc. (1999). Loc de pelerinaj (c. 5 mil. pelerini anual). Aici, la 11 febr. 1858, o fetiţă de 14 ani, Bernadette Soubirous, a avut, lângă grota Massabielle, revelaţia apariţiei Sfintei Fecioare Maria (repetată de 18 ori). Credincioşii sunt atraşi de proprietăţile miraculoase ale apei care izvorăşte de aici. Recunoscut, oficial, de Papalitate, ca loc de pelerinaj (1862).

LOURENÇO MARQUES v. **Maputo.**

LOUVAIN (LEUVEN), oraş în partea central-nordică a Belgiei; 89,1 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, electronică, chimică, uşoară şi alim. Universitate (1425). Parc (sec. 16-18). Monumente: bisericile Notre-Dame aux Dominicains (1230), Saint Jacob (1350), Saint Peter (1425-1530), în stil gotic, Saint Michel (1650-1651). Primărie (1448-1463). Fundat în sec. 9.

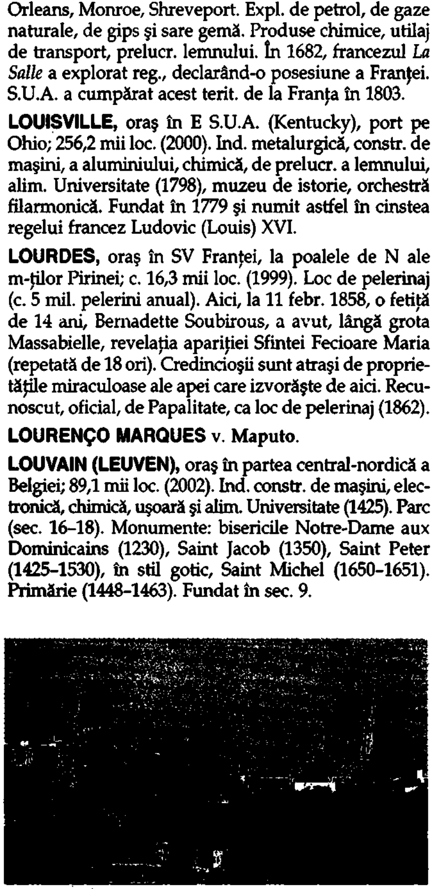

Lourdes

LOUVET DE COUVRAY, Jean-Baptiste (1760-1797), scriitor şi om politic francez. Pamfletar. Autorul celebrului roman licenţios: „Amorurile cavalerului de Faublas". Girondin. Memorii.

LOUVIER, Alain (n. 1945), compozitor francez. Preocupat de înnoirea tehnicii pianistice şi a clavecinului, conferă instrumentistului un rol de mim-actor. Interesat de microintervale. Creaţie camerală.

LOUVOIS, François Michel Le Tellier, marchiz de ~ (1641-1691), om de stat francez. Ministru de Război (din 1677) al regelui Franţei Ludovic XIV. A reorganizat armata, distingându-se în campania împotriva hughenoţilor (1688). Căzut în dizgraţie (1689).

LOUVRE v. **Luvru.**

LOUW, Nicolas Petrus van Wÿk (1906-1970), scriitor şi critic literar sud-african de limbă afrikaans. Lirică erotică („Solilocviu") şi livrescă (poemul epic „Raka"). Drame.

LOUŸS, Pierre (1870-1925), scriitor francez. Versuri simboliste şi parnasiene („Astarte"), poeme în proză („Cântecele lui Bilitis") şi romane („Afrodita").

LOVECRAFT, Howard Phillips (1890-1937), scriitor american. Poezii fantastice şi onirice („Munţii halucinanţi", „Rechemarea lui Cthulhu"). Roman *horror* („Dagon").

LOVEJOY, Arthur Oncken (1873-1972), filozof american de origine germană. Iniţiator al cercetării istoriografice a ideilor („Marele lanţ al fiinţei", „Eseuri asupra istoriei ideilor").

LOVELL, Sir Bernard Alfred Charles (n. 1913), astrofizician britanic. A folosit tehnici radar pentru studierea roiurilor de meteori. Conducătorul lucrărilor de realizare a radiotelescopului parabolic de la Jodrell Bank din Cheshire, al cărui director a fost peste 30 de ani (din 1951). Lucrări: „Explorarea Universului", „Radioastronomia", „Ceea ce ştim astăzi despre Univers".

LOVETT, William (1800-1877), om politic britanic. Unul dintre fondatorii (1836) Asociaţiei muncitorilor din Londra. Întemniţat (1839-1840) pentru ideile sale cartiste.

LOVÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz., intranz. şi refl. A (se) atinge puternic; a (se) izbi. ✦ Tranz. Fig. A aduce prejudicii. ✦ Refl. A da peste o piedică; *fig.* a întâmpina dificultăţi. **2.** Tranz. şi intranz. A bate **(1)**. **3.** Tranz. A nimeri drept în ţintă. **4.** (Despre stări fiziologice etc.) A cuprinde brusc pe cineva. **5.** Refl. (Pop.) A se potrivi.

LOVINESCU 1. E[ugen] L. (1881-1943, n. Fălticeni), critic, istoric literar şi prozator român. Fondator (1919) şi mentor al revistei şi cenaclului „Sburătorul". Format la şcoala maioresciană şi a impresionismului critic francez, a combătut sămănătorismul şi excesele poporaniste, obiectiv, sprijinind afirmarea poeziei moderniste şi a romanului citadin şi de analiză („Critice", „Istoria literaturii române contemporane"). A analizat evoluţia societăţii române în sec. 19 din perspectiva încercărilor de a se sincroniza cu Occidentul („Istoria civilizaţiei române moderne"). Un impunător ciclu junimist („T. Maiorescu şi posteritatea lui critică", „T. Maiorescu şi contemporanii lui"), antologii. Un ciclu epic eminescian (romanele „Mite" şi „Bălăuca"), romane de analiză (ciclul „Bizu"). Memorialistică şi portretistică („Memorii" I-III, „Aqua forte", „Sburătorul [Agende literare]"), cu intuiţia justă a dominantei psihologice, memorabil formulată. Traduceri din Homer, Vergiliu, Horaţiu, Tacit. M. post-mortem al Acad. (1991). **2. Horia L.** (1917-1983, n. Fălticeni), dramaturg român. Nepotul lui **L. (1)**. Piese axate pe conflicte sociale şi psihologice („Moartea unui artist", „Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă"). **3. Monica L.** (1923-2008, n. Bucureşti), critic literar şi eseist român. Fiica lui **L. (1)** şi soţia lui Virgil Ierunca. Stabilită la Paris (1947). Colaborare permanentă la Radio „Europa Liberă". Cronici literare caracterizate prin pregnanţa disocierilor, siguranţa judecăţilor şi nerv polemic („Unde scurte"). **4. Vasile L.** (1905-1984, n. Fălticeni), eseist român. Nepot al lui **L. (1)**. Lucrări de hermeneutică a gândirii simbolice şi analogice („Dacia hiperboreeană", „Creangă şi Creanga de aur", „Al patrulea hagialâc").

LOVÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) lovi. **2.** (DR.) Infracţiune constând în atingerea corporală a unei persoane prin violenţă fizică.

LOVIŞTEA (ŢARA LOVIŞTEI), depr. intracarpatică, între m-ţii Făgăraşului, Lotrului, Căpăţânii şi Cozia, împărţită de Olt în două subunităţi: Brezoi (drenată de Lotru) la V şi Titeşti la E. Supr.: c. 135 km². Se mai numeşte *Brezoi-Titeşti.* Aici a existat, în sec. 10-13, o formaţiune statală românească.

E[ugen] Lovinescu

Horia Lovinescu

LOVITÚRĂ s.f. **1.** Mişcare rapidă şi violentă, izbitură prin care un corp vine în contact cu altul; zgomot (puternic) cauzat de o izbitură. ✧ *L. de graţie* = care răpune definitiv. ✦ Fig. Durere sufletească; supărare. **2.** Bătaie. **3.** Descărcare a unei arme de foc şi efectul produs de aceasta; (MILIT.; concr.) ansamblul format din proiectilul de artilerie, focos şi încărcătura de azvârlire. **4.** (MILIT.) Acţiune puternică de luptă executată prin foc şi izbire asupra inamicului. **5.** Atac îndrăzneţ prin surprindere. **6.** *L. de stat* = acţiune rapidă urmărind răsturnarea regimului politic existent şi preluarea, prin forţă, a puterii politice de stat de către grupuri de persoane. **7.** *L. de berbec* = creştere a presiunii unui lichid dintr-o conductă forţată, produsă prin închiderea bruscă a unei vane, a unei supape etc. **8.** (SPORT; la unele jocuri) *L. de pedeapsă* = sancţionare de către arbitru a unei greşeli de joc, prin acordarea unei lovituri, de la locul greşelii, echipei adverse. *L. de picior căzută* = dropgol.

LOVRIN, com. în jud. Timiş, în C. Timişului; 3 703 loc. (2008). Zăcăminte de petrol şi gaze naturale. Constr. de motoare electrice. Satul **L.**, menţionat documentar în 1466.

LOWE, Sir Hudson (1769-1844), general britanic. Guvernator al Insulei Sf. Elena, a fost un paznic sever pentru Napoleon.

LOWELL, oraş în NE S.U.A. (Massachusetts), situat pe râul Merrymack, la 37 km NV de Boston; 105,1 mii loc. (2000). Ind. electrotehnică, chimică, textilă (ţesături din lână şi bumbac), încălţămintei, alim. Fundat în 1653.

LOWELL, Amy (1874-1925), poetă americană. Exponentă a imagismului („Bărbaţi, femei şi spectre").

LOWELL, James Russell (1819-1891), poet, editor şi critic literar american. Unionist şi aboliţionist. Cunoscut prin lucrarea satirică „Documentele lui Biglow", scrisă în dialect yankeu rustic. Critic literar, s-a remarcat prin satira în versuri „O fabulă pentru critici". A promovat în publicaţiile sale „North American Review", „The Atlantic Monthly" valorile autentice.

LOWELL, Percival (1855-1916), astronom american. A studiat modificările periodice ale aspectului planetei Marte, legate de anotimpuri. Pe baza calculelor sale din 1915, C.W. Tombaugh a descoperit, în 1930, planeta Pluton. A fondat Observatorul astronomic din Flagstaff (Arizona) (1893).

LOWELL, Robert Traill Spence, Jr. (1917-1977), poet american. Complexă poezie autobiografică („Castelul lordului Weary").

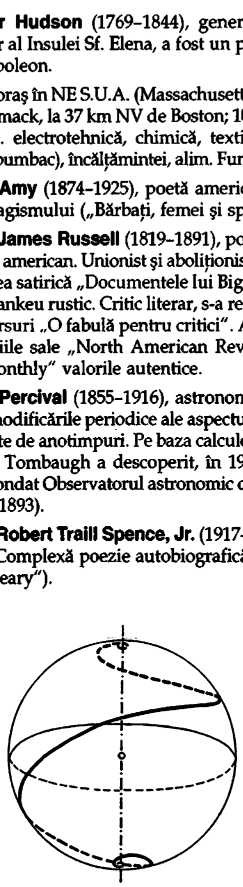

Loxodromă

LOWER, pen. în NNE S.U.A., situată între lacurile Michigan (la V) şi Huron (la E), pe terit. căreia se află partea de S a statului Michigan. Oraşe pr.: Detroit, Lansing, Grand Rapids, Kalamazoo.

LOWIE, Robert Harry (pe numele adevărat *Robert Heinrich*) (1883–1957), antropolog american de origine austriacă. A cercetat viaţa indienilor din America de Nord („Societate primitivă", „Religie primitivă").

LOWRY, Malcolm (pe numele adevărat *Clarence Malcolm*) (1909–1957), scriitor englez. Roman-capodoperă („La poalele vulcanului"). Nuvele.

LOXODRÓMĂ (după fr. *loxodromie;* {s} gr. *loxos* „oblic" + *dromos* „alergare") s.f. Curbă de pe globul terestru care întâlneşte toate meridianele sub acelaşi unghi; folosită în navigaţie şi aeronavigaţie.

LOY, Myrna (pe numele adevărat *Caterina Myrna Williams*) (1905–1993), actriţă americană de film. Roluri în comedii („Nuntă cu repetiţie", „Nebunii de aprilie"). Premiul Oscar: 1990 (onorific).

LOYANG v. **Luoyang.**

LOYAUTÉ sau **LOYALTY (Insulele Loialităţii),** arh. coraligen format din trei ins. mari (Lifou, Maré şi Ouvéa) şi numeroase insuliţe extinse pe c. 100 km lungime, situat în SV Oc. Pacific, la E de ins. Noua Caledonie; 2,1 mii km². Dependent de posesiunea franceză Noua Caledonie.

LOYOLA, Ignaţiu de ~ v. **Ignaţiu de Loyola.**

LOZ (< germ.) s.n. Bilet de loterie.

LOZEAU, Albert (1878–1924), poet canadian de limbă franceză. Versuri intimiste pe tema prieteniei sau evocând frumuseţea muzicii şi a naturii („Suflet însingurat", „Oglinda zilelor").

LOZÍNCĂ (< germ.) s.f. Frază exprimând lapidar o idee călăuzitoare de actualitate sau o chemare pentru un scop. ✦ Placardă cu o inscripţie având un astfel de conţinut.

LOZNA 1. Com. în jud. Botoşani; 2 197 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Sălaj, pe stg. râului Someş; 1 057 loc. (2008). Vestigii din Epoca Bronzului (arme, unelte etc.). Satul **L.**, menţionat documentar în 1338.

LOZOVAN, Eugen (1929–1997, n. Bucureşti), istoric, filolog şi lingvist român. Stabilit în Franţa (1950), apoi în Danemarca (1957). Studii despre călătorii nordici în Ţările Române, despre Cantemir, Eminescu, Hasdeu ş.a. Colaborări la sintezele lui Franz Altheim „Istoria hunilor" şi „Arabii în istoria lumii".

Lr, simbol chimic pentru *lawrenciu.*

LSD, abreviere pentru acidul *lisergic.*

Lu, simbol chimic pentru *luteţiu.*

LUA (în mitologia romană), zeiţa ispăşirii pedepselor. I se aducea ofrande din prăzile şi trofeele de război.

LUÁ (lat. *levare*) vb. I tranz. **I. 1.** A prinde un obiect (în mână) pentru a-l ţine, a-l pune în alt loc sau a se servi de el. ✦ A ţine pe cineva sau ceva (de...), a cuprinde cu braţul (pe după...); *p. ext.* a înhăţa, a înşfăca. **2.** A pune (o haină), a îmbrăca. **3.** A scoate o cantitate din ceva. ✦ Spec. A mânca, a bea din ceva; a înghiţi o doctorie. **4.** (Despre recipiente) A cuprinde. **II. 1.** A înlătura. ✦ Refl. (Despre vopsele) A se desprinde; a se şterge. **2.** A deposeda pe cineva de ceva. **III. 1.** A-şi însuşi un lucru; a-şi asuma o sarcină. ✦ A căpăta, a primi; a obţine; a încasa o sumă de bani. **2.** A cumpăra. **3.** A cuceri, a cuprinde (un oraş, o ţară). **4.** A angaja; a folosi pe cineva pentru un timp determinat contra plată. **5.** Tranz. şi refl. A se căsători cu cineva. **6.** A contracta o boală contagioasă. **IV.** A duce cu sine. ✦ A alege pe cineva ca însoţitor la drum. **V.** A trata pe cineva, a proceda cu cineva sau cu ceva într-un anumit fel. ✦ A judeca, a considera. **VI.** A începe să... ✦ A cuprinde, a copleşi. **VII.** (Construit cu pronumele „o" cu valoare neutră) A pleca, a porni. ✦ A se îndrepta într-o anumită direcţie; a coti spre...

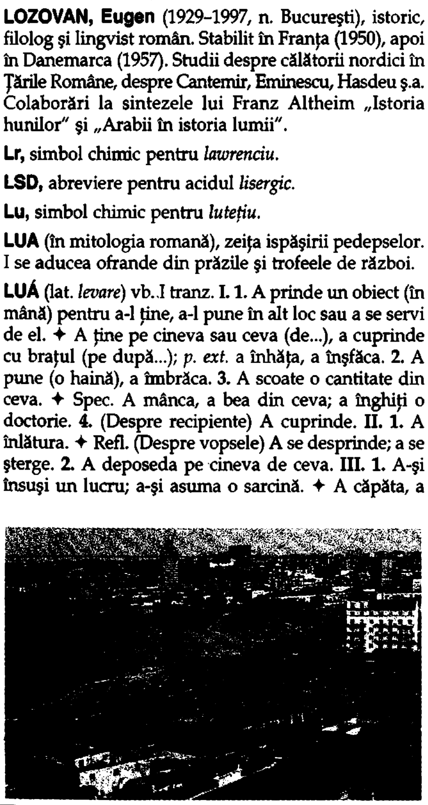

Luanda. Vedere generală

LUACES, Joaquín Lorenzo (1826–1867), scriitor cubanez. Lirică anticipând parnasianismul şi exaltând libertatea („Poezii"). Drame romantice („Cerşetorul roşu").

LUALABA, denumirea cursului superior al fl. Congo, de la izvor până la Kisangani; 1 800 km. Izv. din pod. Shaba, curge pe terit. R.D. Congo pe direcţie S-N, formând cascade şi cataracte. Pe cursul superior, a fost construit lacul de acumulare Delcommune.

LUANDA (SÃO PAULO DE LOANDA), cap. Angolei, în NV ţării, pe ţărmul G. Bengo (Oc. Atlantic); 2,5 mil. loc. (1999). Pr. port al ţării. Rafinărie de petrol. Ind. de prelucr. a aluminiului, textilă, a cimentului, chimică, a piel. şi alim. Universitate (1962). Muzeu de geologie şi etnografie. Fundat (1576) de portughezi. Centrul ad-tiv al posesiunii portugheze (din 1627), iar din 1975 cap. statului Angola.

LUANG PRABANG v. **Louangphrabang.**

LUANGWA (LOANGWA sau **RIO ARUÂNGUA),** râu în partea de E a Zambiei, afl. stg. al fl. Zambezi; 805 km. În cursul mijlociu, se află parcul naţional L. (15,5 mii km²). În cursul inferior, formează graniţa dintre Zambia şi Mozambic.

LÚBA subst. v. **baluba.**

LUBBOCK, oraş în S S.U.A. (Texas); 199,5 mii loc. (2000). Ind. alim. Expl. petrolului. Universitate (1923). Fundat în 1891.

LUBBOCK, Sir John, baron Avebury (1834–1913), bancher, naturalist şi etnolog britanic. Studii asupra morfologiei miriapodelor.

LÜBECK, oraş în N Germaniei (Schleswig-Holstein), port la estuarul fl. Trave; 213,4 mii loc. (2001). Şantiere navale. Ind. metalurgică, chimică, electrotehnică, constr. de maşini. Monumente: catedrală romanică (1173); Marienkirche (sec. 13–14); Katharinenkirche (1250–1350); Petrikirche (1305–1330); Jakobikirche (1334); mănăstirea Sankt Annen (1502–1515); spitalul Der Heilige Geist (sec. 13); Primăria (1298–1308), Poarta Holstentor (1477–1478). Oraşul vechi a fost declarat patrimoniu cultural mondial. Întemeiat (1143) de Adolf II, conte de Holstein, devine oraş imperial liber (1226). Negustorii din L. au avut un rol important în organizarea *Hansei.* Aici s-a semnat, în 1629, pacea care punea capăt „perioadei daneze" (1625–1629) a Războiului de 30 de Ani. Din 1871 intră în Imp. German (şi-a menţinut statutul de oraş liber până în 1937).

LÚBENIŢĂ (< bg.) s.f. Pepene verde; (reg.) harbuz.

LUBIS, Mochtar (1921–2004), scriitor şi ziarist indonezian. Reportaje şi eseuri critice vizând regimul Sukarno şi Suharto; condamnat la închisoare.

LUBITSCH, Ernst (1892–1947), regizor american de origine germană. Maestru al filmului muzical şi al comediei „de salon" („Văduva veselă", „A opta nevastă a lui Barbă Albastră", „Ninotchka", „A fi sau a nu fi"). Premiul Oscar: 1947 (pentru contribuţia sa la arta filmului).

LÜBKE, Heinrich (1894–1972), om politic german. Creştin-democrat. Preşedinte al R.F.G. (1959–1969).

LUBLIN, oraş în E Poloniei, la 153 km SE de Varşovia; 355,8 mii loc. (2000) Nod de comunicaţii. Constr. de autocamioane, maşini agricole şi aparataj electrotehnic; ind. textilă, mat. de constr., prelucr. lemnului, a pielăriei şi încălţămintei, alim. (zahăr, carne, băuturi, tutun). Universitate. Muzeu de arheologie şi etnografie. Monumente: catedrală (1317); castel (sec. 14); Biserica dominicană (1342–1574); Biserica Maicii Domnului Triumfătoare (1412); Biserica iezuită (1586–1596); Biserica Carmelitelor (sec. 17); Primăria (1389). Fundat în sec. 9, a primit statut de oraş (1317). Anexat de Austria (1795) şi de Rusia (1815). – **Uniunea de la L.,** act prin care s-a stabilit în 1569 unirea Poloniei şi Lituaniei într-un singur stat, cunoscut sub numele de *Rzeczpospolita* (1569–1795).

LÚBRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Excesiv de senzual; libidinos. ✦ Excitant, lasciv.

LUBRICĂRE (după it. *lubricare;* cf. lat. *lubricus* „care alunecă") s.f. Introducere a unui lichid într-un sistem (sondă, conductă etc.) sub presiune.

LUBRICITÁTE (< fr., lat.) s.f. Senzualism exagerat; lascivitate.

LUBRIFIÁ (< fr.; {s} lat. *lubricus* „alunecos") vb. I tranz. (TEHN.) A unge.

LUBRIFIÁNT (< fr.; cf. lat. *lubricus* „alunecos") s.m. Material care se poate întinde între două corpuri în mişcare relativă formând o peliculă subţire care să înlocuiască frecarea uscată cu o frecare fluidă, reducând uzura, încălzirea etc. *l. solizi* (grafitul, sulful etc.), *l. semifluizi* (seul, vaselina etc.) şi *l. fluizi* (uleiul, apa etc.).

LUBUMBASHI, oraş în SE R.D. Congo, situat în pod. Shaba, la 1 230 m alt., în apropiere de graniţa cu Zambia; 851,4 mii loc. (1994). Expl. şi metalurgia cuprului; prelucr. lemnului şi tutunului; produse textile, chimice şi alim. Universitate (1955). Catedrală romano-catolică. Fundat (1910) de belgieni ca centru de expl. a cuprului. Până în 1966 s-a numit *Elisabethville.*

LUCA (?–c. 70), apostol creştin, probabil de origine greacă. A practicat medicina. Autorul celei de-a treia evanghelii sinoptice şi al „Faptelor apostolilor". A făcut parte dintre cei 70 de ucenici aleşi de Iisus, el şi Cleopa fiind cei dintâi care l-au văzut pe acesta înviat. L-a însoţit pe Pavel în călătoriile sale misionare (a doua şi a treia), fiind alături de el şi în perioada încarcerării de la Roma. A murit ca martir în Beoţia. Canonizat. Moaştele sale se găsesc la Constantinopol, în Biserica Sfinţii Apostoli.

LUCA (c. 1550–1629, n. Cipru), mitropolit al Ţării Româneşti (din 1602). Episcop de Buzău (1583–1602). A ctitorit schitul Izvorani (jud. Buzău). Trimis în mai multe misiuni diplomatice de Mihai Viteazul (Alba Iulia, 1595; Moscova, 1597).

LUCA 1. Fănică L. (pseud. lui *Ştefan Iordache*) (1894–1968, n. Bucureşti), lăutar şi cântăreţ român. Creator al şcolii româneşti de nai folcloric (a întemeiat prima catedră de nai la Liceul de muzică din Bucureşti, 1950). Solist al orchestrei „Barbu Lăutaru" (din 1948). **2. Damian L.** (pe numele adevărat *Drăghici Gheorghe*) (n. 1936, Bucureşti), naist român. Nepot şi elev al lui **L. (1).** Stabilit în Belgia (1981), unde a înfiinţat o şcoală de interpretare şi învăţare a naiului. Virtuoz al repertoriului tradiţional al naiului, adaptări din repertoriul clasic şi de café-concert internaţional. Compoziţii originale.

LUCA (din Iclod) (sec. 17), zugrav român. Autor al celebrei icoane „Maica Domnului" (1681) de la Nicula, preluată ca model de iconarii de aici. Originalul se află la Muzeul de artă din Cluj-Napoca.

LUCA, Gherasim (pe numele adevărat *Salman Locker*) (1913–1994, n. Bucureşti), scriitor român de avangardă. În 1951, a emigrat în Israel şi apoi la Paris, unde a continuat să scrie o poezie a deconstrucţiei limbajului.

LUCA, Ion (1894–1972, n. Roman), dramaturg român. Teatru pe teme mitice („Icarii de pe Argeş", „Amon-Ra") şi istorice („Cele patru Mării").

LUCA, Vasile (László Lucacs) (1898–1963, n. Cătălina, jud. Covasna), om politic român de origine maghiară. Comunist. În 1919, a participat la insurecţia comunistă ungară, condusă de Béla Kun. În anii 1940–1944, emigrant în U.R.S.S. Revenit în ţară (sept. 1944), este ministru de Finanţe (1947–1952), fiind unul dintre cei care au contribuit la comunizarea şi sovietizarea României. Învinuit de „deviere de dreapta", exclus din partid, arestat (1952) şi condamnat la moarte, pedeapsa fiind comutată în muncă silnică pe viaţă. A murit în închisoare.

Vasile Lucaciu

LUCACI, Constantin (1923-1994, n. Bocşa), sculptor român. Portrete şi compoziţii în stil realist, apoi forme monumentale din metal inoxidabil, într-o viziune decorativă, în spiritul artei cinetice: „Fântână” (Constanţa), „Monumentul Independenţei” (Drobeta-Turnu Severin).

LUCACIU, Teodora (1928-1986, n. Vulcan), soprană română. Voce de mare întindere. Larg repertoriu de operă (Verdi, Puccini, Gounod, Debussy, Poulenc) şi operetă.

LUCACIU, Vasile (1852-1922, n. Apa, jud. Satu Mare), om politic român. Preot greco-catolic. Ctitor al bisericii din Şişeşti, sfinţită la 15 aug. 1891. Ca secretar general al Partidului Naţional Român (din 1892), a fost unul dintre iniţiatorii şi redactorii „Memorandului” (condamnat la cinci ani închisoare). Deputat (1907-1910) în Parlamentul de la Budapesta, şi, din 1919, în primul Parlament al României întregite. A organizat o mare adunare la Alba Iulia (1912), care a protestat împotriva înfiinţării Episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdudorog. Preşedinte al Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor (1914-1918). Trimis în misiune de guvernul român în S.U.A., Franţa, Italia, Elveţia pentru a prezenta opiniei publice din ţările respective revendicările românilor transilvăneni. Membru al Consiliului Dirigent (1919).

LUCAN (Marcus Annaeus Lucanus) (39-65 d.Hr.), poet latin. Poemul său epic neterminat „Pharsalia” evocă într-un stil sentenţios războiul civil dintre Cezar şi Pompei. Implicat în conspiraţia lui Calpurnius Piso, a fost silit să se sinucidă.

LUCAN, Mihai (n. 1948, Ştefăneşti, jud. Botoşani), medic român. Director (din 2000) al Institutului de Urologie şi Transplant Renal din Cluj-Napoca. Specialist în urologie, a realizat numeroase operaţii de transplant renal.

LUCÁNI (< fr.) s.m. pl. Populaţie din ramura samnită, migrată în S Pen. Italice (antica Lucanie). Au intrat în contact cu coloniile greceşti de pe terit. Pen. Italice, adoptându-le alfabetul. Amintiţi documentar din sec. 5 î.Hr. Au susţinut Roma împotriva Tarentului (299 î.Hr.), apoi au trecut de partea lui Pirus şi Hannibal. Au primit cetăţenia romană în 87 î.Hr. Renumiţi prin austeritatea moravurilor, dar şi prin ospitalitatea lor.

LUCÁRII (< lat. *Lucaria*) s.f. pl. Sărbătoare a pădurilor sacre, celebrată de romani la 19 sau la 21 iulie.

LUCARIS, Chirii (1572-1638), prelat şi erudit grec. Patriarh de Alexandria (1602-1620) şi de Constantinopol (1620-1638, cu întreruperi). Lucrarea sa de susţinere a calvinismului, „Mărturisire de credinţă”, a provocat un lung conflict cu clerul ortodox. Denunţat ca trădător, a fost demis, judecat şi condamnat la moarte prin strangulare.

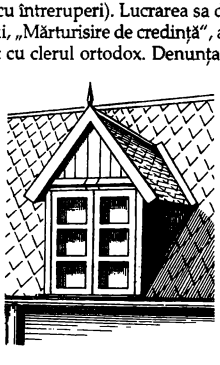

Lucarnă

LUCÁRNĂ (< fr.) s.f. Fereastră mică, deschisă pe un versant de acoperiş, în scopul luminării şi aerisirii spaţiului. Folosite din sec. 12 pe fleşele clopotniţelor, apar în Renaşterea franceză şi în arhitectura sec. 19.

LUCAS, George (n. 1944), regizor şi producător american de film. După filme care deschid noi drumuri în cinematograful american („American Graffiti”, seria „Indiana Jones”) se consacră unor creaţii cu efecte speciale computerizate („Războiul stelelor”).

LUCAS, Robert Emerson Jr. (n. 1937), economist american. A evidenţiat parametrii ce caracterizează sistemul economic. Contribuţii importante privind teoria previziunilor raţionale în economie şi rolul agenţilor economici („Perspective raţionale şi practica econometrică”, „Modele ale ciclului de afaceri”). Premiul Nobel pentru economie (1995).

LUCAS VAN LEIDEN (pe numele adevărat *Lucas Hugenszoon Van Leiden*) (1489 sau 1494-1533), pictor şi gravor olandez. Operă variată ca gen şi tematică; desen delicat şi colorit luminos în tratarea unor subiecte religioase din perspectivă manieristă (tripticul „Judecata de Apoi”, „Lot şi fiicele”, „Ispitele Sfântului Anton”). Unul dintre întemeietorii şcolii olandeze de pictură („Jucătorii de cărţi”).

LUCCA, oraş în partea de VNV a Italiei (Toscana), la 20 km de ţărmul M. Ligurice; 81,8 mii loc. (2001). Monumente: ruinele unui amfiteatru roman (sec. 2 d.Hr.), centura zidurilor de fortificaţie (1504-1645), domul San Martino (sec. 6), bisericile San Michele in Foro (1143), San Giovanni (sec. 12), San Alessandro (sec. 12), San Cristoforo (sec. 13), Palazzo (sec. 14), Palazzo Pretorio (1501) şi Villa Guinigi (sec. 15). Fundat de liguri (sec. 6 î.Hr.), ocupat de etrusci (sec. 5-4 î.Hr.), devine colonie romană (180 î.Hr.). Cucerit de ostrogoţi (552) şi de longobarzi (sec. 6). Capitala Toscanei (sec. 9-10), a trecut (1314) sub controlul Pisei; în componenţa Italiei (1860).

LUCEÁFĂR (< lat.) s.m. **1.** (ASTR.) Denumirea populară a planetei Venus. **2.** Fig. Epitet dat unui om ilustru cu calităţi deosebite.

LUCEAFĂRUL (în mitologia românească), personaj demoniac realizat în folclor prin confuzia între *Lucifer* şi astrul cu acelaşi nume.

LUCEAFĂRUL 1. Revistă de literatură şi artă. A apărut bilunar la Budapesta (1 iul. 1902-15 oct. 1906), Sibiu (15 oct. 1906-15 aug. 1914; 1941-1944 lunar) şi Bucureşti (1 ian. 1919-sept. 1920) sub conducerea lui Al. Ciura, O. Goga, Oct. Tăslăuanu ş.a. A susţinut interesele naţionale ale românilor din Transilvania. 2. Revistă a Uniunii Scriitorilor din România. Apare la Bucureşti (din 15 iul. 1958), iniţial bilunar, apoi săptămânal (între 9 oct. 1965 şi 1989), promovând îndeosebi creaţia scriitorilor tineri. Redactori-şefi: D. Deşliu (1958-1962), E. Barbu (1963-1968), Şt. Bănulescu (1968-1971), V. Teodorescu (1972-1974), N. Dragoş (1974-1979), N.D. Fruntelată (1980-1989). Serie nouă (din 1990), având-l ca redactor-şef (1990-2000) pe L. Ulici, Marius Tupan (2000-2007).

LUCERNA (LUCERNE, LUZERN) 1. Oraş în partea central-nordică a Elveţiei, pe ţărmul de NV al Lacului celor Patru Cantoane, centrul ad-tiv al cantonului L.; 57,4 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de maşini, electrotehnică, textilă, chimică, alim. Staţiune turistică. Monumente: Hofkirche Sankt Leodegar (1633-1644); Sankt Peter (1178); Biserica iezuiţilor (1667-1677); Mariahilfe (1676-1681); Primăria (1599-1606); podurile (peste râul Reuss) Kapell-Brücke (1333) şi Spreuer-Brücke (1407), Turnul de Apă (simbolul oraşului). Fundat în sec. 8. Oraş din c. 1178. Bastion al catolicismului, a condus coaliţia cantoanelor catolice în războiul civil din 1847. **2.** Canton în partea central-nordică a Elveţiei; 1,5 mii km^2; 350,6 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Lucerna.*

LUCÉRNĂ (< germ.) s.f. Plantă furajeră, perenă, din fam. fabacee, cu lăstari înalţi până la 120 cm, frunze trifoliate şi flori albastre-violacee *(Medicago sativa)*. Rezistentă la ger şi secetă; are o valoare nutritivă ridicată.

LUCERNE 1. V. Lacul celor Patru Cantoane. 2. V. Lucerna.

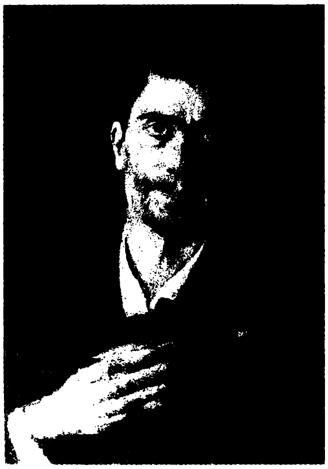

Ştefan Luchian: „Autoportret”

LUCESCU, Mircea (n. 1945, Bucureşti), fotbalist şi antrenor român. Ca antrenor, a calificat echipa României la turneul final al C.E. din Franţa (1984). După 1990, antrenează în Italia, România, Turcia şi Ucraina.

LUCHIAN, Nicolae (1821-1893, n. Iaşi), actor român. A debutat în 1938, desfăşurându-şi activitatea la Teatrul Naţional din Iaşi. Roluri comice din repertoriul naţional (V. Alecsandri, Alecu Russo, M. Millo ş.a.) şi străin (E. Labiche, M. Michel).

LUCHIAN, Ştefan (1868-1916, n. Ştefăneşti, jud. Botoşani), pictor român. Unul dintre organizatorii expoziţiei artiştilor independenţi şi membru fondator al „Tinerimii artistice”. Sinteze cromatice proprii. Operele sale, executate în diverse tehnici (ulei, pastel), cuprind o tematică variată, de la peisajul rustic („Fântâna de la Brebu”, „Sălciile la Chiajna”) şi citadin („Ghereta din Filantropia”) la portret („Un zugrav”, „Safta florăreasa”, „Autoportret”), compoziţie („Lăutul”, „La împărţitul porumbului”) şi natură statică, în care predominante sunt florile („Anemone”, „Maci”). Străbătută întotdeauna de o puternică emoţie, simplă şi rafinată totodată, arta lui L. reprezintă un moment de seamă în dezvoltarea picturii româneşti moderne. M. post-mortem al Acad. (1948).

LUCÍ (lat. *lucire*) vb. IV intranz. **1.** A răspândi lumină, a străluci. **2.** A sclipi, a scânteia.

LUCIA (c. 283-c. 304), martiră şi sfântă de origine siciliană. Denunţată ca fiind creştină, potrivit unei vechi legende, i s-ar fi străpuns ochii. Este considerată protectoarea vederii. Canonizată.

LUCIAN, Ion (n. 1924, Bucureşti), actor român. Interpret polivalent, a creat roluri de dramă şi comedie („Rinocerii”, „Volpone”, „Trei surori”). Roluri în filme („D-ale carnavalului”, „Doi vecini”, „Titanic-vals”), music-hall şi piese pentru copii.

LUCIAN (LOUKIANOS) din Samosata (c. 125-c. 190), retor şi scriitor grec. Creator al dialogului satiric ca gen literar. Opera sa, prin excelenţă satirică, cuprinzând naraţiuni („Măgarul”) şi pamflete („Dialogurile zeilor”, „Dialogurile morţilor”), atacă diversele religii, moravurile şi oamenii vremii, într-un stil alert şi limbaj caustic.

LUCIANI, Sebastiano v. Sebastiano Del Piombo.

LUCÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are o minte pătrunzătoare, care înţelege şi exprimă limpede lucrurile. ✦ (Şi adv.) Conştient, perspicace.

LUCIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Claritate în gândire. ✦ Deplinătate a funcţiunilor intelectuale; stare de conştienţă.

LUCIENI, com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Dâmboviţa; 2 926 loc. (2008). Expl. de petrol (în satul Şuţa Seacă).

LUCIFER (lat. *Luciferus* „Purtătorul de lumină”) **1.** (În mitologia romană) Zeu care personifică Luceafărul de Seară (planeta Venus); fiul Aurorei. Identificat la greci cu Hesperos. **2.** (În mitologia babiloneană) Rege care vrea să urce pe cel mai înalt tron ceresc, ceea ce îi aduce prăbușirea în Infern. 3. (În „Vechiul Testament") Denumire a căpeteniei îngerilor revoltată împotriva lui Dumnezeu; numele Diavolului sau al Satanei (Satanail). Simbol al îndoielii, al negației sau al revoltei.

LUCIFERÍNĂ (< fr.; {s} lat. *lux, lucis* „lumină" + *fero* „a purta") s.f. Substanță proteică cu proprietăți luminiscente, activată de o enzimă oxidativă (luciferaza); secretată de diferite animale (ex. licurici, pești abisali etc.).

LUCILIUS, Caius (c. 180–c. 103 î.Hr.), poet latin. Creator al satirei romane („Satire"), pe care a ridicat-o la rang de gen literar distinct.

LUCINA, vârf în NNE Obcinei Mestecăniș, constituind alt. max. a acesteia (1 588 m). La poalele sale se află o turbărie (tinovul Găina), declarată rezervație naturală, care adăpostește relicte glaciare, printre care mesteacănul pitic *(Betula nana).*

LUCINSCHI, Petru (n. 1940, Rădulenii Vechi, jud. Soroca), om politic român. Președinte al Republicii Moldova (1996–2001).

LUCIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care are luciu, care sclipește. **2.** (Rar) Luminos.

LUCITÓR, -OÁRE adj. **1.** Care lucește **(1)**; strălucitor. **2.** Sclipitor; scânteietor.

LÚCIU, -IE adj., s.n. **1.** Adj. Care lucește **(2)**; lucitor, lucios **(1)**. ✦ Lustruit. ✧ Expr. *Sărăcie lucie* = mizerie mare. **2.** S.n. Sclipire. ✦ Fig. Splendoare, strălucire (aparentă).

LUCIU, com. în jud. Buzău, pe râul Călmățui; 2 945 loc. (2008).

LUCIUS, numele a trei papi. Mai important **L. III** (pe numele laic *Ubaldo Allucingoli*), papă (1181–1185). În cadrul Conciliului de la Verona (1181) a pus bazele celei de-a treia cruciade.

LUCKNOW (LUKNAU), oraș în N Indiei, centrul ad-tiv al statului Uttar Pradesh; 2,2 mil. loc. (2001). Metalurgia cuprului; constr. de mașini, produse chimice, textile și alim. Universitate (1921). Muzeu arheologic. Monumente: Marea moschee - Imāmbārā (1784); Rumi Darwaza sau Poarta turcă (1784); Palatul guvernatorilor britanici (1800). Fundat în sec. 16.

LUCRÁ (lat. *lucubrare*) vb. I **1.** Intranz. și tranz. A munci. **2.** Intranz. A fi în mișcare, în acțiune; a funcționa. ✦ A fi eficient. **3.** Tranz. A confecționa. ✦ Spec. A efectua un lucru de mână; a coase, a broda. **4.** Tranz. Fig. A unelti contra cuiva.

LUCRÁRE (< *lucra*) s.f. **1.** Acțiunea de a lucra și rezultatul ei. ✦ Studiu referitor la un subiect; operă artistică. ✦ Efort pentru realizarea a ceva; *concr.* lucru obținut prin muncă fizică sau intelectuală. **2.** (REL.) Dar al Duhului Sfânt. V. și **harismă. 3.** Spec. Operații efectuate cu ajutorul mașinilor, utilajelor etc. în vederea realizării, reparării, transformării unui sistem tehnic etc.; sistem tehnic realizat printr-o astfel de operație. **4.** *Lucrarea solului* = lucrările de arat, grăpat, tăvălugit etc. executate pentru a crea condiții optime de încolțire și de creștere a plantelor cultivate. **5.** *Lucrări publice* = lucrări de utilitate publică (șosele, poduri etc.). **6.** Realizare, înfăptuire. **7.** Fig. (Fam.) Uneltire.

LUCRATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aduce câștig; rentabil.

LUCRĂTÓR, -OÁRE (< *lucra*) adj., s.m. și f. **I.** Adj. **1.** Care lucrează; harnic. **2.** (Despre zile) În care se lucrează. **II.** S.m. și f. Persoană care muncește într-un anumit domeniu.

LUCRĂTORUL ROMÂN, gazetă săptămânală, organ al Asociației generale a lucrătorilor din România. A apărut la București (1872–1873), militând pentru ideea unirii lucrătorilor în organizații muncitorești.

LUCRĂTÚRĂ s.f. **1.** Mod de execuție a unei lucrări manuale. **2.** Fig. Intrigă.

LUCREȚIA (?–509 î.Hr.), matroană romană. Celebră prin frumusețe și virtute. Soția lui Tarquinius Lucius Collatinus. Potrivit tradiției, s-a sinucis întrucât a fost răpită și violată de Sextus, fiul regelui Tarquinius Superbus.

LUCREȚIU (Titus Lucretius Carus) (c. 99–55 î.Hr.), poet și filozof latin. Poemul său didactic *De rerum natura* („Despre natura lucrurilor") expune filozofia și morala lui Epicur.

LÚCRU (< *lucra*) s.n. **I.** Tot ceea ce există în afară de ființe și care este conceput ca un obiect unic (concret, abstract, real, mintal). ✦ (De obicei la pl.) Obiect care aparține unei persoane sau unei colectivități. ✦ Obiect nedeterminat. **II. 1.** Activitate depusă pentru a realiza ceva; acțiune, faptă. ✦ *Front de l.* = porțiune dintr-o construcție la care lucrează concomitent mai multe formații de lucru echipate cu materialele și utilajele necesare. **2.** Rezultatul muncii. **3.** (FIZ.) *L. mecanic* = energie dezvoltată de o forță care acționează asupra unui corp; este egal cu produsul dintre modulul componentei forței pe direcția de deplasare și mărimea acestei deplasări. **III. 1.** Chestiune, problemă. **2.** Ceea ce are loc; fenomen; (la pl.) evenimente.

LUCULLUS, Lucius Licinius (c. 106–57 î.Hr.), general roman. L-a înfrânt pe Mitridate VI, regele Pontului (74–71 î.Hr.) și pe Tigran, regele Armeniei (64 î.Hr.). Celebru prin luxul și rafinamentul banchetelor sale.

LUDDÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Ned Ludd,* care a îndemnat la distrugerea mașinilor textile, c. 1779) s.n. Mișcare spontană de protest a muncitorilor britanici din a doua jumătate a sec. 18 și începutul sec. 19, care a luat forma distrugerii mașinilor, în existența cărora aceștia vedeau cauzele șomajului și ruinării micilor meseriași.

LÚDE (< sl.) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească) Denumire a unității de contribuabili, alcătuită dintr-un număr variabil de birnici, după avere. În Transilvania se numea *poartă.*

LUDENDORFF, Erich (1865–1937), general german. Adjunct (1916–1918) al șefului Marelui Cartier General al armatei germane, *P. von Hindenburg.* A condus operațiuni militare pe frontul răsăritean; l-a sprijinit pe Hitler, participând la puciul militarilor condus de W. Kapp (1920) și la puciul „de berărie" (1923). Lucrări: „Războiul total".

LUDESCU, Stoica (sec. 17), logofăt și cronicar din Țara Românească. I se atribuie „Letopisețul cantacuzinesc".

LUDEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, pe râul Potopu; 5 183 loc. (2008). Expl. de petrol. Biserica Adormirea Maicii Domnului în satul L. (1660–1682).

LUDHIĀNA, oraș în NNV Indiei (Punjab) 1,3 mil. loc. (2001). Laminoare; constr. de mașini. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, încălț. Universitate.

LÚDIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la joc.

LUDOȘ, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Hârtibaciului, pe râul Secaș; 784 loc. (2008). Satul L. apare menționat documentar în 1330.

LÚDOVIC (< n. pr. *Ludovic*) s.m. (În sec. 17–19 în Franța) Monedă de aur cu efigia lui Ludovic XIII și a succesorilor săi.

LUDOVIC (LOUIS), numele a 18 regi ai Franței. Mai importanți: **1. L. I cel Pios,** împărat (814–840) v. *Ludovic,* împărați și regi germani. **2. L. VI cel Gros** (1108–1137). A promovat o politică de centralizare. A luptat împotriva regelui Henric I al Angliei și a împăratului Henric V. 3. **L. VII cel Tânăr** (1137–1180). A condus, fără succes, a doua Cruciadă (1147–1149). În 1152, în urma divorțului de ducesa Aliénor d'Aquitania și a căsătoriei acesteia cu regele englez Henric II, a pierdut Aquitania. **4. L. VIII Leul** (1223–1226). A luptat cu englezii, cucerind Poitou, Saintonge, Limousin, Périgord ș.a. **5. L. IX cel Sfânt** (1226–1270). A desfășurat o politică de centralizare a statului, reorganizând justiția, armata și sistemul monetar. În urma luptelor cu englezii, prin Pacea de la Paris (1259) a obținut Normandia, Anjou, Maine și Poitou. A întreprins Cruciadele a șaptea (1248–1254) și a opta (1270, în Tunisia, unde moare de ciumă). Canonizat în 1297. **6. L. XI** (1461–1483). A întărit considerabil puterea regală centrală, înfrângând, cu ajutorul cantoanelor elvețiene, o coaliție a marilor seniori feudali francezi, în frunte cu Carol Temerarul, anexând ducatul Burgundiei. **7. L. XII** (1498–1515). A urmărit să anexeze terit. în Italia, dar a fost înfrânt. **8. L. XIII** (1610–1643). Tutelat în actele sale de autoritate monarhică de cardinalul *Richelieu* și de mama sa, Maria de Medici. În timpul său, Franța a intrat în Războiul de 30 de Ani (1635). **9. L. XIV cel Mare** (supranumit *Regele Soare*) (1643–1715). În timpul minoratului său (până în 1661), statul a fost condus de cardinalul Mazarin și de mama sa, Ana de Austria. Prin înăbușirea *Frondei* și datorită activității unor colaboratori iluștri, ca Mazarin, Louvois, Colbert, a netezit calea spre instaurarea absolutismului regal (îi este atribuită celebra expresie „statul sunt eu"). În 1685 a revocat *Edictul din Nantes.* A promovat o politică externă de anexiuni: Războiul de Devoluție împotriva Spaniei, încheiat cu Tratatul de la *Aix-la-Chapelle* (1668), războiul împotriva Olandei, încheiat prin Pacea de la *Nijmegen* (1678), războiul cu *Liga de la Augsburg,* terminat prin Tratatul de la Ryswick (1697), *Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei,* sfârșit cu tratatele de la Utrecht (1713) și *Rastatt* (1714). Războaiele și luxul Curții regale au ruinat Franța. În timpul domniei lui au înflorit artele, literatura și știința („secolul lui L. XIV"). **10. L. XV** (1715–1774). Sub regența lui Filip II duce de Orléans (1715–1723). În prima parte a domniei sale se remarcă guvernarea cardinalului de Fleury (1726–1743). A participat la Războiul de Succesiune la Tronul Poloniei (1733–1735), la Războiul de Succesiune la Tronul Austriei (1740–1748) și la Războiul de 7 Ani (1756–1763). **11. L. XVI** (1774–1792). A încercat să stăvilească criza regimului feudal absolutist, dar a fost detronat (1792) de Revoluția Franceză (1789–1794), condamnat la moarte și ghilotinat (1793). **12. L. XVIII** (1814–1815 și 1815–1824). A promovat o politică internă de restaurare a privilegiilor pierdute în timpul Revoluției Franceze și a Imperiului. Unul dintre inițiatorii *Sfintei Alianțe.*

Efigia lui Ludovic IX cel Sfânt

Lucrețiu

Ludovic XIV

LUDOVIC, numele mai multor regi și împărați germani. Mai importanți: **1. L. I cel Pios,** rege al francilor și împărat al Occidentului (814–840, încoronat în 816). Domnia i-a fost tulburată de răscoala fiilor săi (Lothar, Pepin și Ludovic Germanicul), provocată de problema succesiunii la tron. Detronat (830, 833) și readus la tron. **2. L. II Germanicul,** rege al Germaniei (843–876). Împreună cu fratele său, Carol cel Pleșuv, a înfrânt pe Lothar I la Fontenoy (841). Prin Tratatul de la Verdun (843) devine rege al părții de est a fostului Imperiu Carolingian. A luptat în S Italiei împotriva longobarzilor. 3. **L. IV de Bavaria,** rege al Germaniei și împărat (1314–1347, încoronat în 1328), din dinastia de Wittelsbach. S-a aflat (1314–1322) în conflict cu Frederic de Austria, pe care l-a învins în bătălia de la Mühldorf (1322). A întreprins o campanie în Italia (1327–1330), a cucerit Roma și a instalat în scaunul papal pe Pietro Rainalducci (antipapa Nicolae V).

LUDOVIC, numele a doi regi ai Ungariei. Mai important: **L. I de Anjou,** rege al Ungariei (1342–1382) și al Poloniei (1370–1382). A purtat numeroase războaie împotriva Regatului Neapolelui (1347–1348, 1350), Veneției (1357–1358), Letoniei (1371, 1372 și 1377), a cucerit Dalmația și Croația și a subordonat autorității sale Bulgaria, Bosnia și Serbia.

LUDOVIC, numele a trei regi ai Bavariei din dinastia de Wittelsbach. Mai important: **L. II** (1864–1886). A luat parte la Războiul Austro-Prusian (1866) de partea Austriei, iar în 1870–1871 la Războiul Franco-Prusian de partea Prusiei. A sprijinit artele și muzica. Admirator și protector al lui R. Wagner. S-a sinucis.

LUDOVIC (Stilul ~), denumire dată unor stiluri în arhitectură, sculptură și artele decorative în Franța. **1. Stilul L. al XIII-lea,** ale cărui caracteristici apar din timpul domniei lui Henric al IV-lea, este o sinteză a barocului european, tranziție de la Renaștere la epoca lui L. al XIV-lea. Arhitectura, dominată de Fr. Mansart și de L. Le Vau, impune alternanța pietrei cu cărămida. Sobrietății clădirilor li se opune bogăția artelor decorative și creațiile manufacturilor Savonnerie și Gobelins. **2. Stilul L. al XIV-lea** reprezintă răspunsul clasicizant la barocul din restul Europei. Regele impune o decorație somptuoasă clădirilor (Versailles, Luvru), realizându-se armonia între decorația arhitecturală și mobilier. **3. Stilul L. al XV-lea** preia stilul rococo european, căruia îi imprimă o notă clasicizantă. Gustul nu mai este al marilor palate, ci al apartamentelor și reședințelor confortabile, luminoase și elegante. **4. Stilul L. al XVI-lea** este caracterizat printr-o largă inspirație din arta antică greco-romană, bogată sursă de elemente decorative. Sinteza, în arhitectură, este reprezentată de Micul Trianon și hotelurile particulare din Place de la Concorde, ridicate de Y. Gabriel.

LUDOVIC BONAPARTE v. Napoleon III.

LUDOVIC FILIP I (LOUIS-PHILIPPE I), rege al Franței (1830–1848), din familia Bourbon-Orléans. Supranumit „regele-bancher". A dobândit tronul în urma Revoluției din iul. 1830. Politică conservatoare, având ca principal sfetnic pe *Guizot*. Pe plan extern, a încurajat tendințele de expansiune colonială. Înlăturat de Revoluția din febr. 1848.

LUDOVIC MAURUL v. **Sforza, Lodovico.**

LUDUȘ 1. Colinele Ludușului, subunitate a C. Transilvaniei, situată între Pârâu de Câmpie (la E) și râurile Valea Florilor și Arieș (la V). Relief sub forma unor culmi prelungi, cu înălțimi de 400–500 m, cu versanți asimetrici, afectați de alunecări de teren și ravene. Zăcăminte de gaze naturale. **2.** Oraș în jud. Mureș, situat la poalele de SE ale colinelor **L.**, la 274 m alt., pe dr. văii Mureșului; 17 653 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Construcții de articole metalice de larg consum. Fabrici de anvelope și camere de aer, de prelucr. a lemnului, de mat. de constr. și de produse alim. Menționat documentar în 1377. Oraș din 1960. Castel (sec. 19) în localit. componentă Gheja.

LUDWIG, Carl Friedrich Wilhelm (1816–1895), medic și fiziolog german. Lucrări privind presiunea și circulația sangvină, fiziologia inimii. („Manual de fiziologie a omului"). A determinat compoziția sângelui.

LUDWIG, Christa (n. 1928), mezzo-soprană germană. Voce caldă, omogenă, tehnică excelentă. Repertoriu larg, de la „Carmen" de Bizet, la Wagner, dar mai ales din Mozart și Strauss, până la creația contemporană. Se consacră liedului (Schubert).

LUDWIG, Emil (pseud. lui *E. Cohn*) (1881–1948), scriitor și publicist german. Persecutat de naziști, s-a refugiat în Elveția (1932) și s-a stabilit în S.U.A. (1940). Biografii romanțate.

LUDWIG, Ernest (1842–1915), chimist austriac. Lucrări în domeniul chimiei organice și anorganice. A analizat compoziția apelor minerale, printre care și cele de la Vatra Dornei. Autorul unui manual de chimie medicală. M. de onoare al Acad. Române (1908).

LUDWIG, Otto (1813–1865), scriitor german. Precursor al realismului german. Drame („Paznicul de vânătoare"). Romane de analiză psihologică a mediului provincial („Între cer și pământ"). Eseuri („Studii shakespeariene").

LUDWIGSBURG, oraș în SV Germaniei, pe râul Neckar (Baden-Württenberg); 87,5 mii loc. (2002). Metalurgie. Porțelanuri (sec. 18). Instrumente muzicale. Monumente: fostul castel regal (1704–1733); castelele Favorite (1715–1723), Monrepos (1764–1767) și Emichsburg (1798); Biserica municipală (1718–1726); Biserica reformată (1722). Fundat în 1704.

LUDWIGSHAFEN AM RHEIN, oraș în SV Germaniei, port pe stg. Rinului în fața orașului *Mannheim,* cu care formează o conurbație; 162,2 mii loc. (2001). Ind. chimică, metalurgică, constr. de mașini, a sticlăriei și alim. Centru turistic. Pod peste Rin (1865–1867). Fundat în 1606, a primit actuala denumire în 1843, în onoarea regelui Bavariei, Ludovic I.

LÚES (< germ.; {s} lat. *lues* „boală", „calamitate") s.n. Sifilis.

LUETA, com. în jud. Harghita, situată la poalele de SV ale m-ților Harghita; 3 569 loc. (2008). Expl. de min. de fier. Centru de prelucr. artistică a lemnului, de cusături și țesături populare. Piuă (sec. 19). Rezervația naturală Dumbrava Harghitei (2 ha). Satul **L.**, menționat documentar în 1332.

LUÉTĂ (< fr.) s.f. (ANAT.) Omușor **(2)**; uvulă.

LUFÁR s.m. Pește teleostean marin, răpitor, turtit lateral, de c. 30–40 cm lungime *(Pomatomus saltatrix)*; are carnea fină și gustoasă.

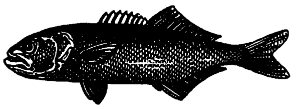

Lufar

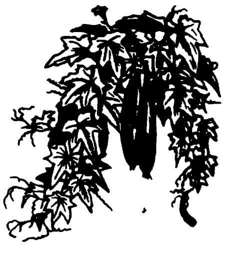

Lufă

LÚFĂ (< fr.) s.f. Plantă legumicolă anuală, originară din India, cu tulpina de 3–6 m și numeroase flori galbene *(Luffa cylindrica)*. Fructul se consumă înainte de maturitate; după coacerea deplină din el se separă buretele vegetal.

LUFT (< germ.) s.n. (SPORT; la unele jocuri cu mingea) Greșeală a unui jucător, care șutează pe lângă minge.

LUFTHANSA, societate germană de transporturi aeriene (1926). Și-a întrerupt activitatea în anii celui de-al Doilea Război Mondial, reluând-o, diversificând-o, după 1955.

LUFTWAFFE (cuv. germ. „armată aeriană") subst. Nume dat de Göring, în 1935, aviației militare în timpul celui de-al treilea Reich (denumire păstrată și astăzi).

LUGÁL s.m. (În Antic.) Titlu purtat de unii demnitari ai orașelor-state din Sumer.

LUGALZAGGISI, rege al orașului-stat Umma (2373–2349 î.Hr.). A unificat Sumerul sub autoritatea sa, cucerind orașele Lagaș, Uruk, Ur, Nippur, Larsa. Măsuri destinate încurajării agriculturii prin crearea unui vast sistem de canale de irigații; înfrânt de Sargon I, regele Akkadului.

LUGANO 1. Lac pe versantul sudic al Alpilor, la granița Elveției cu Italia, la 274 m alt.; 50,5 km². Vechea denumire: *Ceresio.* **2.** Oraș în Elveția (Ticino), pe malul lacului cu același nume; 43,5 mii loc. (2000). Stațiune climaterică. Turism. Monumente: catedrala romanică San Lorenzo (sec. 13); biserica franciscană Santa Maria degli Angeli (1499, cu fresce din 1529–1532); bisericile dell'Immacolata (sec. 16), San Antonio (1608), San Carlo (1640). Posesiune a ducilor de Milano (din sec. 12), ocupat de francezi (1499) și de milițiile elvețiene (1512).

Lacul Lugano

LUGAȘU DE JOS, com. în jud. Bihor, la poalele de SV ale m-ților Plopiș; 3 366 loc. (2008). Hidrocentrală (18 MW), intrată în funcțiune în 1989. Rezervația naturală Gruiu-Pietrii (0,4 ha). În satul **L. de J.**, menționat documentar (1291–1294), se află biserica de zid Nașterea Maicii Domnului (sec. 17), o biserică de lemn cu hramul Buna-Vestire (1720, cu picturi interioare din sec. 18).

LUGDUNUM v. Lyon.

LUGDUNUM BATAVORUM v. Leiden.

LUGÉON, Maurice (1870–1953), geolog elvețian. A studiat Alpii occidentali și Carpații septentrionali, emițând noi concepții cu privire la structura Pământului. M. de onoare al Acad. Române (1934).

LUGLI, Giuseppe (1890–1967), arheolog italian. Lucrări de topografie romană („Monumente antice din Roma și suburbii", „Trei semnificații: topografică, istorică și funerară ale Columnei lui Traian"). M. coresp. al Acad. Române (1926).

LUGNÉ-POE (pe numele adevărat *Aurélien Marie Lugné*) (1869–1940), actor, regizor și scriitor francez. Fondator și director al Teatrului de l'Oeuvre (1893–1930); a făcut cunoscută în Franța opera marilor dramaturgi străini (H. Ibsen, A. Strindberg, H. von Hofmannsthal) și a încurajat tinerii dramaturgi francezi (H. Bataille, A. Jarry).

LUGO, oraș în NV Spaniei (Galicia); 88,4 mii loc. (2001). Izv. termale sulfuroase (44°C). Monumente: fragmentele zidurilor de fortificație (sec. 3 d.Hr.); catedrala Santa Maria (1129–1177); bisericile San Francisco (sfârșitul sec. 13-începutul sec. 14), și Santo Domingo (sec. 14); Primăria (1700). Cap. a prov. romane Galicia. Denumirea veche: *Lucus Augusti.*

LUGOJ 1. Dealurile Lugojului, subunitate a dealurilor Bănățene, la marginea de V și NV a m-ților Poiana Ruscăi, între văile superioare ale râurilor Bega (la N) și Timiș (la S), dominând C. Lugojului (în S) și depr. Făget (în N) cu peste 100 m. Prezintă culmi netede și prelungi, cu înălțimi care oscilează între 200 și c. 500 m alt. Alt. max.: 496 m (Măgura Surduc). Pomicultură. **2. Câmpia Lugojului,** subunitate a Câmpiei de Vest, situată între pod. Lipovei (la N), dealurile **L.** (la E) și dealurile Pogănișului (la S), drenată de râurile Timiș și Cerna cu afl. lor. Pătrunde în zonele limitrofe deluroase sub formă de golfuri, iar spre V se deschide larg către C. Timișului. 3. Municipiu în jud. Timiș, situat în C. **L.**, pe râul Timiș; 44 916 loc. (2008). Expl. de balast. Termocentrală. Constr. de utilaje și piese de schimb, de produse metalice de larg consum. Fabrici de mobilă, încălț., de prelucr. a maselor plastice și a cauciucului, de ceramică, de jucării și de produse alim. Ind. textilă. Tipografie. Muzeu de istorie, artă și etnografie. Teatru municipal. Vestigii neolitice și din Epocile Bronzului și Fierului. Monumente: biserica Adormirea Maicii Domnului (1759–1766), în stilul barocului târziu, cu picturi murale originare și două turle de 57 m înălțime; biserica fostei mănăstiri minorite (1733); turnul clopotniță al bisericii Sf. Nicolae (1726–1728); birtul Poștei (1726); clădirea Teatrului municipal (1835). Menționată documentar (1334) cu numele *Sacerdos de Lucas*; în 1376 este consemnată cu toponimul *Castrum Lugas*. Oraș din 1542. Municipiu din 1968. Monumente: biserica Adormirea Maicii Domnului (1759–1766), în stilul barocului târziu, cu picturi murale originare și două turle de 57 m înălțime; biserica fostei mănăstiri minorite (1733); turnul clopotniță al bisericii Sf. Nicolae (1726–1728); birtul Poștei (1726); clădirea Teatrului municipal (1835).

LUGÓL (< fr. {i}; {s} n. pr. *Lugol*) subst. *Soluție* ~ = soluție apoasă, de culoare maronie, care conține iod și iodură de potasiu, utilizată în tratamentul hipertiroidismului. Folosită în medicină, în 1829, de fizicianul francez Jean Lugol.

LUGONES, Leopoldo (1874–1938), scriitor și publicist argentinian. Inițial adept al modernismului sud-american, se orientează, ulterior, spre prezentarea realistă a tematicii naționale. Poemul în proză ritmică („Munții de aur"), sonete, lirică de inspirație melancolică sau patriotică („Calendar sentimental", „Ode seculare"), romane („Îngerul întunericului"), eseuri („Cântărețul").

LUGOSI Béla (1884–1956, n. Lugoj), actor american de origine maghiară. Devenit faimos în rolul lui Dracula. Alte filme: „Crimele din Strada Morgue", „Pisica neagră".

LUGUBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Înfiorător, sinistru; macabru.

LUHANSK (LUGANSK), oraș în Ucraina, în Donețk; 463 mii loc. (2001). Expl. de cărbune. Laminate. Constr. de mașini; fabrici de mobilă, încălț., tricotaje, cărămidă; produse alim. Centru cultural. Fundat în 1795. S-a numit *Voroșilovgrad* (1935–1958, 1970–1990).

LUHMANN, Niklas (n. 1927), sociolog german. A aplicat teoria generală a sistemelor la studiul societății, al dreptului și al politicii („Sociologia dreptului", „Structura societății și semantica").

LU HSÜN v. **Lu Xün**.

LUICA, com. în jud. Călărași, în C. Bărăganului; 2 118 loc. (2008).

LUICAN, Ion (1908–1992, n. Frumușani, jud. Călărași), cântăreț român de muzică ușoară, romanțe și muzică populară. Creatorul unui stil de concert în domeniul cântecului liric din zonele Olteniei și Munteniei.

LUIK, denumire flamandă a orașului *Liège*.

LUIMNEACH v. **Limerick**.

LUINI, Bernardino (c. 1480–1532), pictor italian. Tablouri și fresce, ușor arhaizante, caracterizate prin grația atitudinilor și armonia coloristică („Nașterea lui Hristos", „Povestea Sfintei Ecaterina").

LUIZA DE MARILLAC (1591–1660), călugăriță franceză. Cofondatoare, împreună cu St. Vincent de Paul, a comunității „Fiicele carității". Canonizată.

LUIZI-CĂLUGĂRA, com. în jud. Bacău, situată în Subcarpații Tazlăului, la poalele de NE ale vf. Pietricica (586 m alt.); 5 421 loc. (2004).

LÚJER s.m. Tulpină sau porțiune de tulpină subțire; ramură tânără (de 1–2 ani) la plantele lemnoase.

LUKÁCS György (Georg) (1885–1971), filozof marxist ungur. După înfrângerea Revoluției ungare (1956), s-a retras din activitatea politică. A teoretizat un marxism bazat pe subiectivitatea revoluționară („Istoria și conștiința de clasă"). Studii de estetică și literatură („Specificul esteticului", „Teoria romanului").

ŁUKASIEWICZ, Jan (1878–1956), matematician și logician polonez. A elaborat (1917) primul sistem de logică polivalentă („Sisteme de logică modală"). Comentator al lui Aristotel („Silogistica aristotelică din punctul de vedere al logicii formale moderne").

LUKAȘENKO, Aleksandr Grigorevici (n. 1954), om politic bielorus. Președinte al Republicii (din 1994).

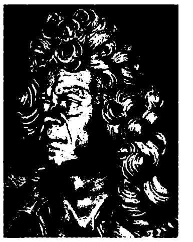

Jean-Baptiste Lully

LUKNAU v. **Lucknow**.

LULEÁ (< tc.) s.f. Pipă.

LULLUS, Raymundus (LÙLLO, Raimondo) (numele latinizat al lui *Lull Ramón*) (1232–1315), teolog și filozof franciscan catalan. A încercat să creeze un limbaj perfect din punct de vedere logic, destinat demonstrațiilor corectitudinii creștinismului („Ars inventiva", „Ars generalis ultima").

LULLY (LULLI), Jean-Baptiste (Giovanni-Battista) (1632–1687), compozitor și violonist francez de origine italiană. Stabilit în Franța (1646) unde devine compozitor al Curții (1653). Creatorul tragediei lirice franceze („Alceste", „Teseu", „Armida") și al uverturii clasice franceze.

LULUABOURG v. **Kananga**.

LUMAȘÉL (< fr.) s.n. Rocă sedimentară calcaroasă, slab cimentată, alcătuită din fragmente de cochilii sau din schelete de organisme.

LUMÂNÁRE (lat. *luminaria*) s.f. **1.** Obiect cilindric de diferite dimensiuni, din ceară sau înlocuitori, prevăzut în mijloc cu un fitil care, aprins, produce lumină; folosit în practicile religioase, decorația interioară; *p. ext.* lumina pe care o răspândește un astfel de obiect. **2.** (Înv.) Unitate de măsură pentru intensitatea luminoasă, aproximativ egală cu o candelă (**2**).

LUMÂNĂRÍCĂ s.f. Nume dat unor plante erbacee, bienale sau perene, din genul *Verbascum*, fam. scrofulariaceelor, cu frunze alterne, cele bazale, de obicei, ordonate în rozetă, cu flori în general galbene, dispuse în raceme sau în spice și fructe capsule. Sin. *coada vacii*.

LUMBÁGO (LOMBÁGO) (< fr., lat.) s.n. Durere intensă în reg. lombară, cauzată de un efort fizic, expunere la frig sau de o leziune de disc; *p. ext.* orice durere (de obicei reumatică) în reg. lombară. V. și *lombalgie*.

LÚME (lat. *lumen* „lumină"), s.f. **I. 1.** Tot ce există ca realitate (l. materială) și ca reflectare a ei (l. spirituală); univers, cosmos. **2.** Ansamblu format din Pământ și aștri vizibili, considerat ca un sistem organizat; sistem planetar, sistem solar. **3.** Vast domeniu al realității care se distinge de altele printr-una sau mai multe însușiri fundamentale (l. vie, l. organică, l. anorganică). **II. 1.** Suprafață terestră unde locuiesc oamenii. ✧ *Lumea veche* = Asia, Europa și Africa. *Lumea nouă* = America și Oceania. **2.** Ansamblul oamenilor, comunitatea oamenilor care trăiesc pe Pământ; umanitate. ✦ Grup social diferențiat pe baza unor criterii nedefinite riguros sau subiective. ✧ Expr. *Om de lume* = persoană care are experiența vieții în societate. ✦ Mulțime, public. ✧ Loc. *Ca lumea* = cum trebuie. **3.** Mediu în care se desfășoară existența umană; viață, existență. ✧ Expr. *A veni pe lume* = a se naște. **4.** *Lumea albă* = (în basme) viața pământească. *Lumea neagră* = (în basme) viața subpământeană, în care trăiesc duhurile rele. *Lumea de Apoi* (sau *cealaltă, ceea lume*) = a) (în concepțiile religioase) viața de dincolo de moarte; b) (în basme) loc imaginar în afara lumii pământene unde trăiesc ființe deosebite de oameni. **5.** *Lumea a Treia* = denumire generică dată unor țări din Asia, Africa și America Latină în curs de dezvoltare.

LUMEA, revistă săptămânală de politică externă, editată de Uniunea Ziariștilor din România; primul redactor-șef: George Ivașcu. Apare la București (nov. 1963–sept. 1993).

LUMEA NOUĂ, ziar socialist, organ al Partidului Social-Democrat din România. A apărut la București (nov. 1894–oct. 1900).

LÚMEN (cuv. lat. „lumină") s.m., s.n. **1.** S.m. Unitate de măsură a fluxului luminos (lm) egală cu fluxul luminos emis de către un izvor punctiform cu intensitatea de o candelă în unitatea de unghi solid (un steradian). ✧ *L.-secundă* = unitate de măsură în Sistemul Internațional, egală cu energia luminoasă corespunzătoare unui flux luminos de un l., emis sau recepționat într-o secundă. **2.** S.n. Spațiul din interiorul unui organ tubular (vas sangvin, intestin).

LUMENMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat pentru măsurarea fluxurilor luminoase; fotometru integrator. Se bazează pe compararea fluxului luminos dat cu un flux etalon.

LUMÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparține lumii (**II, 2**), privitor la lume, din lume. **2.** Pământesc, laic; *p. ext.* vesel, glumeț.

LUMET, Sidney (n. 1924), regizor american de film. A abordat cu precădere probleme de conștiință create de intoleranță, injustiție, discriminare („Doisprezece oameni furioși", „După-amiază de câine").

LUMIÈRE, Louis Jean (1864–1948), inventator francez. Împreună cu fratele său **Auguste** (1862–1954), a inventat un aparat pentru filmarea și proiecția „fotografiilor în mișcare" (1895) pe care l-a numit „cinematograf". Uzinele sale din Lyon produc și difuzează la sfârșitul sec. 19 filme realizate de operatorii săi sau de cineaști din întreaga lume.

LUMINÁ vb. I **1.** Intranz. A emite, a răspândi lumină. **2.** Tranz. A (-și) arunca lumina asupra unui lucru sau a unei ființe; a risipi întunericul de undeva ... **3.** Refl. A se umple de lumină, a deveni luminos. **4.** Tranz. și refl. Fig. A învăța (pe cineva) carte, a (se) instrui. ✦ A înțelege sau a face pe cineva să înțeleagă ceva. ✦ A (se) înveseli (la față). **5.** Refl. unipers. A se face lumină. ✦ A se însenina.

LUMINA **1.** Lac în Delta Dunării, între brațele Sulina și Sfântu Gheorghe; 13,68 km^2; vol.: 20,5 mil. m^3. Împreună cu lacurile Roșu, Vătafu, Iacob, Puiuleț și Puiu formează un complex lacustru. **2.** Com. în jud. Constanța, pe țărmul de NV al L. Siutghiol; 8 869 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul L. s-a numit *Valea Neagră*.

LUMINÁNȚĂ (< fr.; {s} lat. *lumin-* „lumină") s.f. (FIZ.) Mărime fotometrică egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă emisă de o sursă luminoasă pe o direcție și aria punctiformă a proiecției acesteia pe un plan perpendicular pe această direcție; strălucire (**2**). În Sistemul Internațional se măsoară în *nit, lambert* sau *stilb*.

LUMINÁT, -Ă adj. **1.** Care primește lumină, în care este lumină. **2.** Fig. Cu (multă) știință de carte; învățat, instruit. ✦ Lămurit, edificat. **3.** Luminos (**1**). ✦ Fig. Care radiază de mulțumire, de bucurie. **4.** (Înv., ca epitet pentru capete încoronate) Înălțat, mărit.

LUMINATÓR s.n. Dispozitiv având panouri transparente sau translucide prin care se înlocuiește o porțiune dintr-un zid, dintr-un plafon sau din acoperiș, pentru asigurarea unei luminări naturale.

LUMÍNĂ (< *lume,* înv. „lumină") s.f. **I. 1.** Radiație de natură electromagnetică, care are capacitatea de a impresiona ochiul omenesc; lungimea sa de undă este cuprinsă între c. 4 000 Å (limita violetă) și 7 500 Å (limita roșie). Se prezintă sub forma unui flux de fotoni care se propagă în vid și în aer cu viteza de 300 000 km/s (mai precis 299 792,458 km/s, iar în medii mai dense, dar transparente, cu viteze inferioare). L. poate suferi fenomenele de reflexie, refracție, interferență, difracție etc. și este capabilă să producă efecte fizice (presiune, încălzire, efectul fotoelectric ș.a.), chimice, biologice (ex. fotosinteza) etc. ✧ *L. albă* = l. mijlocie a zilei, cu un spectru continuu și complet, alcătuit din culorile roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo și violet. *L. rece* = l. neînsoțită de radiații infraroșii, cu un efect termic redus; poate fi produsă prin luminescență sau prin descărcări electrice în gaze. *L. naturală* = l. complet nepolarizată. V. *polarizat*. *L. zodiacală* = luminozitate a cerului nocturn datorată difuziei radiației solare de către particulele pulverulente din spațiul interplanetar. Se poate observa seara la vest sau dimineața la est. ✦ Strălucire. **2.** Sursă de l. ✧ *L. electrică* v. *electric.*

✦ (Pop.). Lumânare. **3.** Principiu creator originar în unele tradiţii folclorice (zoroastrism, neoplatonism). **4.** Pupilă (*lumina ochilor*). **II.** Fig. Ceea ce luminează mintea; cultură, învăţătură. **III. 1.** (CONSTR.) Deschidere liberă. **2.** Stăvilarul morii.

LUMINĂŢÍE s.f. (Înv.; însoţit de un adj. pos.) Titulatură pentru domnii români şi familiile lor.

LUMINESCÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă luminescenţă.

LUMINESCÉNŢĂ (fr. {i}; {s} lat. *lumen* „lumină") s.f. Emisie de iradiere luminoasă electromagnetică, fenomen caracteristic unor substanţe, având intensitate pe anumite lungimi de undă mai puternică decât iradierea termică, datorată, în general, trecerii unui electron de la stadiul excitat la stadiul de bază (de ex. fluorescenţă, fosforescenţă). L. poate fi observată în solide, lichide şi gaze, minerale sau organice, fiind provocată de luminarea materialului (fotoluminescent), accelerarea electronilor (catodoluminescenţă), frecare (triboluminescenţă), ori în timpul unei reacţii chimice (chemoluminescenţă sau bioluminescenţă observabilă la organismele vii – licurici, peşti abisali).

LUMINÍSM (< fr.) s.n. **1.** (ARTE PL.) Varietate de clar-obscur contrastant. **2.** Iluminism.

LUMINÍŞ s.n. Suprafaţă mică, fără arbori, într-o pădure; poiană. ✦ Parte de cer senin.

LUMINOFÓR (< fr., engl. {i}; {s} lat. *lumen* „lumină" + gr. *phoros* „purtător") s.n. Substanţă organică sau anorganică având proprietatea de a emite lumină sub acţiunea unor factori externi.

LUMINÓS, -OÁSĂ (lat. *luminosus*) adj. **1.** Care răspândeşte lumină; strălucitor. ✦ Fig. Fericit, senin. **2.** În care intră multă lumină. **3.** Fig. Care călăuzeşte. **4.** Fig. Clar, limpede.

LUMINOSCHÉMĂ s.f. Tablou schematic luminos, prevăzut cu becuri colorate convenţional, care indică, prin semnalizare luminoasă, funcţionarea corectă sau defectuoasă a acesteia.

LUMINOZITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Fenomen caracteristic unor substanţe de a fi luminoase; strălucire. ✦ Caracteristică a instrumentelor optice, reprezentând raportul dintre iluminarea imaginii unui obiect şi strălucirea sa. **2.** Strălucire a stelelor, exprimată fie prin emisia totală de energie luminoasă pe secundă, fie în raport cu l. Soarelui, de $3{,}9 \cdot 10^{26}$ W.

LUMMER, Otto (1860–1925), fizician german. A studiat distribuţia spectrală a energiei luminoase a corpului negru (1895). Împreună cu E. Brodhun, a construit un aparat pentru confruntarea directă a luminanţei dintre două surse luminoase, numit *fotometrul lui L.-Brodhun*.

LUMPENPROLETARIÁT (< germ., fr.) s.n. (În marxism) Categorie socială formată din elemente declasate, care provin din grupuri sociale diferite.

LUMUMBA, Patrice (1925–1961), om politic congolez. Fondatorul (1958) partidului Mişcarea Naţională Congoleză. Primul prim-min. (iun.–sept. 1960). Asasinat în urma unui complot ce urmărea secesiunea Congo-ului (actuala R.D. Congo). Erou naţional.

LUNA, com. în jud. Cluj, pe cursul inferior al râului Arieş; 4 698 loc. (2008). Expl. de dacite. În satul L., menţionat documentar (1270), se află Monumentul eroilor, iar în satul Luncani există o biserică în stil gotic timpuriu (1290–1299), o biserică ortodoxă Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 17).

LUNACEARSKI, Anatoli Vasilievici (1875–1933), om politic şi publicist rus. Comisar al poporului pentru învăţământ în R.S.F.S. Rusă (1917–1929). Fondator, împreună cu A.A. Bogdanov, al mişcării proletcultiste.

LUNAHOD, denumire dată vehiculului automat sovietic folosit pe suprafaţa Lunii şi adus aici de staţia automată interplanetară Luna (L–17) în 1970.

LUNA PARK, parc de distracţii în aer liber; printre cele mai cunoscute din lume sunt: Coney Island (New York), Prater (Viena), Tivoli (Copenhaga), Battersea Park (Londra).

LUNÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. I. Referitor la intervalul de timp de o lună **(III, 2)**; (şi adv.) care se produce o dată pe lună sau în fiecare lună; mensual. **II.** Privitor la Lună (ex. crater l.).

LUNÁTIC, -Ă (LUNATÉC, -Ă) (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi subst.) Somnambul. **2.** Zănatic; sperios. **3.** (Rar) Fantastic; halucinant.

LUNÁŢIE (< engl., lat.) s.f. Lună sinodică. V. *lună*.

LÚNĂ (lat. *luna*) s.f. **I.** (Cu regim de nume propriu) Satelitul natural al Pământului, de formă aproape sferică, având diametrul de 3 476 km. Masa: $7{,}35 \times 10^{22}$ kg (1,23% din cea a Pământului). Distanţa medie de la Pământ 384 000 km (356 000 km la perigeu şi 406 700 la apogeu). **L.** are o mişcare de revoluţie în jurul Pământului a cărei durată este egală cu durata rotaţiei în jurul propriei axe, astfel explicându-se de ce prezintă mereu aceeaşi faţă spre Pământ. **L.** se vede pe cer datorită reflectării luminii primită de la Soare. Acceleraţia gravitaţiei este de şase ori mai mică decât cea terestră. *Perioada siderală* a L. este de 27,321 661 zile solare medii, iar cea *sinodică* de 29,3 506 zile solare. Relieful **L.** este accidentat datorită numărului mare de cratere de provenienţă meteoritică. Temperatura la suprafaţa **L.** variază între c. 130°C pe partea însorită şi c. –150°C pe partea umbrită. În 1959, satelitul sovietic „Luna 2" a atins pentru prima dată suprafaţa **L.** Prima aselenizare lină a fost realizată de staţia sovietică „Luna 9", la 31 ian. 1966, urmată de staţia americană „Surveyor 1", la 30 mai 1966. La 21 iul. 1969, astronautul american Neil Armstrong, comandantul navei cosmice „Apollo 11", a făcut primii paşi pe **L. II. 1.** Iluminare produsă de **L.** pe Pământ, prin reflectarea luminii Soarelui; aspect al L., fază a acesteia. ✧ *L. nouă* = momentul când L. este în conjuncţie cu Soarele şi se vede o mică porţiune din suprafaţa sa iluminată de acesta; aspectul **L.** în acest moment. *L. plină* = momentul când **L.** este în opoziţie cu Soarele şi se vede întregul său disc iluminat de Soare; L. văzută în întregime. V. *pătrar, crai-nou*. ✦ Timpul cât **L.** se află pe cer. ✦ (Adjectival) Foarte curat, strălucitor. (Adverbial) *Parchetul lustruit Lună.* **III.** S.f. **1.** Perioadă de timp corespunzătoare unei revoluţii a L. în jurul Pământului; lunaţie. ✧ *L. draconitică* v. *draconitic*. **2.** Fiecare dintre cele 12 diviziuni ale anului calendaristic, cu o durată de 28 până la 31 de zile.

LUNCA 1. Com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 2 930 loc. (2008). Păstrăvărie. **2.** Com. în jud. Botoşani, pe râul Sitna; 4 691 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Mureş, situată în NV dealurilor Mureşului; 2 713 loc. (2008). Rezervaţia naturală Defileul Mureşului (7 733 ha). Satul L., menţionat documentar în 1319. Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1723), în satul Băiţa. **4.** Com. în jud. Teleorman, în C. Boian; 3 526 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul şi com. L. s-au numit *Râioasa*.

LUNCA BANULUI, com. în jud. Vaslui, situată în lunca şi pe terasele Prutului; 3 943 loc. (2008

LUNCA BRADULUI, com. în jud. Mureş, pe cursul superior al Mureşului, în defileul Topliţa-Deda; 2 146 loc. (2008). Expl. forestiere şi de andezit.

LUNCA CERNII DE JOS, com. în jud. Hunedoara, la poalele de SE ale m-ţilor Poiana Ruscăi; 927 loc. (2008). Rezervaţia naturală Cheile Cernii (2 ha). Satul **L.C.** de J. menţionat documentar în 1360.

LUNCA CORBULUI, com. în jud. Argeş, pe râul Cotmeana; 2 955 loc. (2008). Bisericile Sf. Maria, Sf. Nicolae şi Sfinţii Voievozi (sec. 18), în satul Pădureţi.

LUNCA DE JOS, com. în jud. Harghita, situată la poalele m-ţilor Ciuc, pe cursul superior al râului Trotuş; 5 311 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului. Muzeu sătesc de istorie.

LUNCA DE SUS, com. în jud. Harghita, situată la poalele m-ţilor Ciuc, pe cursul superior al râului Trotuş; 3 502 loc. (2008). Expl. de calcare dolomitice.

LUNCA ILVEI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Ilva; 3 278 loc. (2008). Rezervaţia naturală Crovul de la Larion (250 ha). Expl. forestiere şi de andezit. Izv. cu ape minerale.

LUNCA MUREŞULUI, com. în jud. Alba, pe Mureş; 2 558 loc. (2008). În satul L.M., menţionat documentar (1291), se află biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (1723).

LUNCAVĂŢ, râu, afl. dr. al Oltului; 57 km. Izv. din m-ţii Căpăţânii şi trece prin depr. Horezu.

LUNCAVIŢA 1. Com. în jud. Caraş-Severin, situată la poalele m-ţilor Semenic; 2 798 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Tulcea, la poalele m-ţilor Măcin; 4 573 loc. (2008). Vestigii neolitice, aparţinând culturii Gumelniţa (milen. 4–3 î.Hr.). Rezervaţia forestieră Valea Fagilor (154 ha), inclusă în Parcul Naţional al m-ţilor Măcin.

LÚNCĂ (< sl.) s.f. Albia majoră a unui râu, în care se acumulează aluviunile aduse la viituri; are o vegetaţie în general higrofilă sau mezohigrofilă (zăvoaie de anin, plop, salcie, şleauri de l., pajişti şi buruienişuri de l.).

LUNCĂ, Gabi (n. 1938, sat Vărbilău, jud. Prahova), cântăreaţă română de muzică lăutărească. Stil vocal caracteristic cântecului orăşenesc, cu particularităţi personale (valorifică fondul de cântece ţărăneşti din zona folclorică Prahova).

LUNCH (cuv. engl.) Masă uşoară (rece) de prânz.

LUNCHEVICI, Serghei (1934–1995, n. Chişinău), violonist şi dirijor român. Prim-violonist (din 1957) şi dirijor (1958–1995) al orchestrei de muzică populară „Fluieraş" din Chişinău.

LUNCOIU DE JOS, com. în jud. Hunedoara; 1 935 loc. (2008).

LUNDA v. Balunda.

LUNDA, pod. în Africa (R.D. Congo şi Angola), cu înălţimi între 1 300 şi 1 500 m. Formează cumpăna de ape între bazinele fl. Congo şi Zambezi. Zăcăminte diamantifere şi min. de mangan.

LUNDBERG, Erik (1907–1987), economist suedez. Cunoscut pentru teoria dinamică a echilibrului monetar.

LUNDKVIST, Nils Artur (1906–1991), scriitor suedez. Principal reprezentant al avangardismului suedez. Lirică suprarealistă („Jăratic"), citadină sau rurală („Clipe şi talazuri").

LUNDSTRÖM, Johan Edvard (1815–1888), inginer suedez. A inventat (1852) chibritul cu siguranţă, supranumit „suedez".

LUNDY, Victor Alfred (n. 1923), arhitect american. Lucrări de orientare funcţionalistă: prima biserică unitariană din Westport (Connecticut), Centrul comercial interamerican din Miami (Florida).

LUNECĂRE (< *luneca*) s.f. (REZ. MAT.) Modificare a unghiului a două elemente liniare, concurente, dintr-un corp, datorită acţiunii unor eforturi tangenţiale.

LUNÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument optic cu ajutorul căruia pot fi observate obiectele depărtate; formează imagini situate mai aproape decât obiectele şi care se văd sub unghiuri mai mari decât s-ar vedea cu ochiul

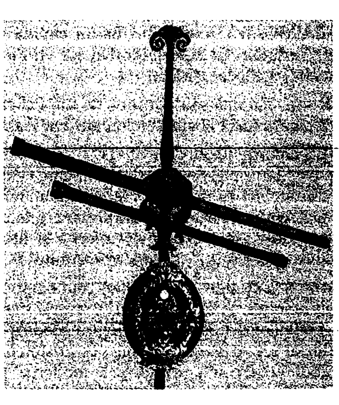

Luneta lui Galilei

liber. Alcătuit din: obiectiv, ocular și sistemul de inversare; este parte componentă a telescoapelor, binoclurilor etc. Inventată în Olanda la începutul sec. 17; Galilei a construit mai multe l. (începând din 1609), cu ajutorul cărora a făcut descoperiri în astronomie. ✧ *L. topografică* = instrument pentru trasarea direcțiilor și determinarea diferențelor de nivel la ridicările topografice. 2. Dispozitiv de susținere a pieselor lungi și relativ subțiri la prelucrarea lor pe strunguri. 3. Element arhitectonic de forma unei bolți semicilindrice, care străpunge partea inferioară a unei cupole.

LUNETÍST s.m. Trăgător echipat cu o armă cu lunetă.

LUNÉVILLE, oraș în NE Franței (Lorena); 20,7 mii loc. (2001). Muzee de istorie și de faianță. Castel (1702–1706). Biserica Saint-Jacques (1730–1747). Aici s-a semnat la 9 febr. 1801, de către Franța și Austria un tratat care ratifica prevederile Păcii de la *Campo Formio*.

LUNG, -Ă (lat. *longus*) adj., s.n., adv. **1.** Adj. Ale cărui capete sunt depărtate unul de altul. ✦ Înalt. 2. Adj. (Despre suprafețe) Întins pe o distanță mare. 3. S.n. Lungime. 4. Adj. Care durează mult. ✧ *Silabă* (sau *vocală*) *l.* = silabă (sau vocală) a cărei pronunțare are o durată mai mare decât durata medie. 5 Adv. Mult, îndelung. 6. Adj. (Despre mâncăruri) Apos, diluat.

LUNGANI, com. în jud. Iași, pe dr. râului Bahlui; 5 604 loc. (2008). Iazuri pentru piscicultură.

LUNGEȘTI, com. în jud. Vâlcea, situată în SE piemontului Oltețului; 3 444 loc. (2008). Centru de ceramică populară. Rezervația naturală pădurile Tisa Mare (50 ha) și Silea (25 ha). În satul Stănești-Lunca se află bisericile Adormirea Maicii Domnului (1536, cu picturi murale originare, aparținând lui Pârvu Mutu, ctitorie a boierilor Buzești, rectitorită de Constantin Brâncoveanu în 1696; în pronaos se află mormântul stolnicului Stroe Buzescu) și Sf. Nicolae (1696–1699) a fostei mănăstiri Mamul.

LUNGÍ vb. IV **1.** Tranz. și refl. A (se) face mai lung, a (se) întinde în lungime. ✦ Refl. (Fam.) A se înălța. 2. Refl. (Fam.) A se întinde pe ceva. 3. Tranz. și refl. A face să dureze sau a dura (mai) mult; a (se) prelungi. 4. Tranz. A spori o mâncare, o băutură punându-i apă.

LUNGÍME s.f. **1.** Dimensiunea cea mai mare a unui corp sau a unei suprafețe plane dreptunghiulare. ✧ *Lungimea unui arc de curbă* = limită către care tinde suma lungimilor segmentelor de dreaptă alcătuind un contur poligonal înscris în arcul de curbă atunci când numărul segmentelor respective crește nemărginit. (FIZ.) *L. de undă* v. *undă*. **2.** Interval mare de timp; durată.

LUNGÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) lungi. ✦ Deformare plastică efectuată pentru a mări lungimea unei piese, micșorând dimensiunile transversale. **2.** Variație a lungimii unei bare datorită unor solicitări simple de întindere sau de compresiune.

LUNGU, Alexandru (1924-2008, n. Cetatea Albă), medic și poet român. Stabilit în Germania (1973). Lucrări de endocrinologie, biometeorologie, biocronologie și cibernetică medicală. Lirică în descendența avangardei interbelice („Ora 25”).

LUNGU 1. Nicolae L. (1900–1993, n. satul Dobridor, jud. Dolj), dirijor și compozitor român. Muzică psaltică și corală religioasă, prelucrări, colinde, coruri. Manuale, lucrări teoretice („Folclorul religios muzical”).

Lungești. Biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Stănești-Lunca

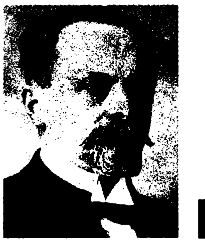

Ioan Lupaș

2. Florian L. (n. 1943, București), critic român de jazz. Fiu al lui L. (1). Promotor, prezentator și organizator de concerte de jazz. Coautor al *Disco ghid-rock*.

LUNGULEȚU, com. în jud. Dâmbovița, situată în C. Titu; 5 783 loc. (2008). Expl. de petrol. Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1780–1790), în satul L. Legumicultură (în special cartof).

LUNI (lat. pop. *lunis* [lat. clasică *lunae*] dies „ziua Lunii”) s.f. Prima zi a săptămânii. ✦ (Adverbial) În timpul zilei de l.; (în forma *lunea*) în fiecare l.

LUNIK, denumire a numeroși sateliți și sonde sovietice lansate în scopul explorării Lunii (ex. *Lunik 3* a transmis primele fotografii ale feței invizibile a Lunii, la 7 oct. 1959).

LUNTRÁȘ s.m. 1. Persoană care conduce o luntre; vâslaș. 2. Barcagiu.

LÚNTRE (lat. *lunter*) s.f. Ambarcație cu fundul plat și cu prora și pupa înclinate, folosită pentru ape liniștite.

LUNÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Figură geometrică formată de două arce de cerc având aceleași extremități și a căror convexitate e situată de aceeași parte. ✧ *Lunulele lui Hipocrate* = cele două suprafețe cuprinse între semicercul care trece prin vârfurile unui triunghi dreptunghic și arcele semicercurilor construite pe catete în exteriorul triunghiului; suma ariilor celor două l. este egală cu aria triunghiului. **2.** (ANAT.) Zonă în formă de semilună, de culoare albă, care se află la baza unghiei.

LUOYANG (LOYANG), oraș în E Chinei (Henan); 759,7 mii loc. (1990). Expl. de cărbuni și min. de fier. Constr. de tractoare și utilaj minier. Temple din sec. 1 d.Hr. Peștera Longmen cu c. 100 000 imagini și statui ale lui Buddha (sec. 5–7). Fundat în sec. 12 î.Hr. Vechea denumire: *Honan*.

LUP (lat. *lupus*) s.m. **1.** Mamifer carnivor canid, cu corpul de c. 150 cm lungime, cu capul mare, botul ascuțit, urechile drepte, gâtul gros, picioarele înalte și coada stufoasă *(Canis lupus)*. Trăiește în Europa, Asia și în America de Nord. Iarna se asociază în haite. **2.** *Lup-de-mare* = a) pește teleostean de c. 1 m lungime, cu dinți puternici, care trăiește în M. Nordului și în N Oc. Atlantic *(Anarchichas lupus)*; **b)** lavrac; **c)** pasăre acvatică din ordinul caradriiforme, de mărimea unui uliu, cu penajul obișnuit brun, iarna devenind alb pe partea ventrală; cuibărește în ținuturile nordice, iar în România este oaspete de iarnă *(Stercorarius pomarinus)*. Se hrănește cu pești și păsări tinere; **d)** *fig.* marinar încercat, experimentat. *L. marsupial* = marsupial carnivor, de mărimea unui câine, cu blana cenușie-brună, dungată cu negru pe spate, care a trăit în Tasmania *(Thylacinus cynocephalus)*. Sin. *tigru marsupial*. Dispărut din fauna Globului în sec. 20. *Lupul-albinelor* = insectă coleopteră, frumos colorată cu negru, negru-albăstrui și roșu, lungă de 10–16 mm, care trăiește pe flori, iar ca larvă în stupi *(Trichodes apiarius)*. *Lupul-vrăbiilor* = sfrânciocul mare. **3.** (IND. TEXT.) *L. amestecător* = mașină de destrămat și amestecat materia primă, care formează amestecul de fibre în filaturile de lână și de vigonia. *L. bătător* = mașină care intră în componența utilajului din secția de batere a filaturilor de bumbac și care execută destrămarea și curățirea de impurități a bumbacului desfoiat în prealabil.

LUPAC, com. în jud. Caraș-Severin, la poalele m-ților Dognecea; 2 958 loc. (2008). Expl. de huilă. Satul L., atestat documentar (1598).

LUPAN, Nicolae (n. 1921, Cepeleuți, jud. Hotin), scriitor și publicist român. Acuzat de „naționalism românesc”, a plecat în Occident (1974). Fondator-animator al Asociației mondiale „Pro Basarabia și Bucovina” (1976), al filialei cu același nume din România (1990), precum și al editurii „Nistru” din Bruxelles. Militant pentru reîntregirea României. Lucrări: „Basarabia – colonizări și asimilare”; „Bessarabie – terre roumain”, „Străin la mine acasă”.

LUPANÁR (< fr., lat.) s.n. Bordel.

LUPÁRA (< it.) s.f. Încărcătură pentru puștile de vânătoare, formată din gloanțe de 8-9 mm diametru și folosită la vânătoarea de lupi sau mistreți. ✦ P. ext. Pușcă cu țeava dublă, retezată, tipică pentru reg. meridionale ale Italiei.

LUPAȘ, Ioan (1880–1967, n. Săliște, jud. Sibiu), istoric și om politic român. Preot. Acad. (1916). Participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 dec. 1918. Secretar general al Resortului Culte și Instrucțiune Publică din Consiliul Dirigent. Ministru de mai multe ori. A înființat, împreună cu Al. Lapedatu, în 1920, Institutul de Istorie Națională din Cluj, pe care l-a condus până în 1945. Lucrări: „Istoria bisericească a românilor ardeleni”, „Cronicari și istorici români din Transilvania”, „Istoria Unirii românilor”. Arestat și deținut la Sighet (1950–1955).

LUPAȘCU, Gheorghe (1908–1979, n. Botoșani), medic și parazitolog român. M. coresp. al Acad. (1948). Director științific al Institutului „Dr. I. Cantacuzino” din București (1952–1954). Contribuții la epidemiologia malariei, la bolile transmisibile prin vectori, la imunitate în boli parazitare.

LUPAȘCU (LUPASCO), Ștefan (1900–1988, n. București), filozof francez de origine română. A cercetat modul în care filozofia și știința își reconciliază reciproc ambițiile având la bază principiul existenței universale și ireductibile a contradicției („Principiul antagonismului și logica energiei”, „Logica dinamică a contradictoriului”). M. post-mortem al Acad. (1991).

Lupi (1)

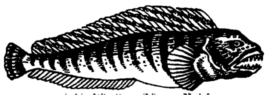

Lup-de-mare (2a)

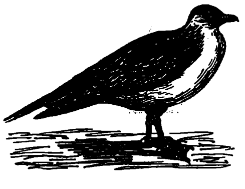

Lup-de-mare (2c)

LÚPĂ (< fr.) s.f. 1. Lentilă sau sistem de lentile convergente, de distanță focală mică, care, așezată în fața unui obiect, dă o imagine mărită a acestuia (până la 40-50 ori). 2. Fier spongios, cu conținut mic de carbon, siliciu, fosfor și sulf, cu incluziuni de zgură, care umple porii și cavitățile.

LUPENI 1. Municipiu în jud. Hunedoara, în depr. Petroșani; 29 536 loc. (2008); expl. de huilă și ind. de brichetare a cărbunelui. Țesătorie de mătase. Greve ale minerilor (1929, 1977). Stațiunea montană Straja, în m-ții Vâlcan, cu pârtii de schi, telescaune și teleschi. Schitul Straja. 2. Com. în jud. Harghita, situată la poalele m-ților Gurghiu; 4 496 loc. (2008). Muzeu etnografic și biserică romano-catolică (sec. 13), în satul Bisericani; biserică reformată (1620), în satul Satu Mic.

LUPERCÁLII (< lat. *Lupercalia*) s.f. pl. Serbări religioase anuale care se celebrau la Roma, la 15 febr., în cinstea zeului (Faunus) Lupercus.

LUPERCUS (lat. „cel care apără de lupi") (în mitologia romană), zeu italic străvechi, protector al turmelor, identificat mai târziu cu zeul grec Pan.

LUPESCU (WOLF), Elena (1899-1977), amanta regelui Carol II. Căsătorită cu căpitanul Tempeanu, a divorțat după ce l-a cunoscut pe principele Carol. L-a însoțit pe acesta în exil. Revenită în secret în țară (aug. 1930), s-a situat în fruntea camarilei regale. După abdicarea regelui (6 sept. 1940), l-a însoțit în exil în Mexic și Portugalia, iar la 7 iul. 1947 s-a căsătorit cu acesta. Reînhumată în cimitirul de călugări al mănăstirii Curtea de Argeș (2003).

LUPESCU, Hero (1927-2007, n. Pașcani), regizor de operă român. Activitate prolifică la Opera bucureșteană („Nabucco", „Tosca", „Boema", „Samson și Dalila"). Numeroase producții internaționale.

LUPÍN (< fr., lat.) s.m. Nume dat speciilor de plante din genul *Lupinus*, fam. fabacee, cu flori albastre *(L. angustifolius)*, galbene *(L. luteus)* sau albe *(L. albus)*, folosite ca furaj sau îngrășământ verde și ca ornament. Unele specii sunt folosite în medicina umană și veterinară. Sin. *cafeluță.*

LÚPING (cuv. engl. *looping*) s.n. Figură de zbor acrobatic, în care avionul execută o buclă în plan vertical sau oblic.

LUPINÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Intoxicație a animalelor în urma consumului de lupin, putând provoca moartea în masă la rumegătoare și cai.

LUPOÁICĂ s.f. Femela lupului.

LUPȘA, com. în jud. Alba, în Țara Moților, pe râul Arieș; 3 653 loc. (2008). Expl. de calcar cristalin. Muzeu etnografic și de artă populară. În satul L., atestat documentar (1325), se află mănăstirea cu același nume (de călugări), cu biserica Sfântul Gheorghe, ctitorie din anii 1421-1429 a cneazului Vladislav, iar în satul Hădărău, biserica Pogorârea Duhului Sfânt (1770). Bisericile de lemn Sf. Nicolae (1429) și Adormirea Maicii Domnului (1799), în satul Valea Lupșii.

LUPȘANU, com. în jud. Călărași; 3 312 loc. (2008).

LUPTÁ (lat. *luctare*) vb. I 1. Refl. A se bate corp la corp cu cineva. ✦ Refl. și intranz. A fi în război cu cineva. 2. Refl. și intranz. Fig. A face eforturi pentru a învinge un obstacol sau pentru a atinge un rezultat.

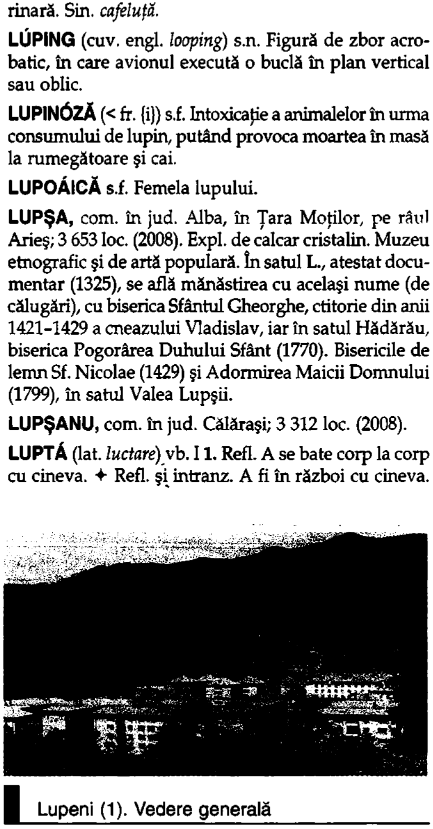
Lupeni (1). Vedere generală

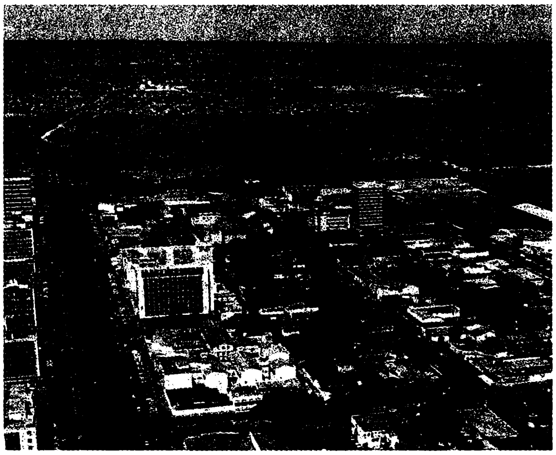
Lusaka. Vedere generală

LUPTA 1. Ziar al Partidului Național Român. A apărut zilnic la Budapesta (24 dec. 1906-dec. 1910), condus de Al. Vaida-Voevod. 2. Ziar liberal apărut, cu intermitențe, la Iași și București (1884-1895), sub conducerea lui G. Panu.

LÚPTĂ (lat. *lucta*) s.f. 1. Înfruntare, bătaie (corp la corp) între persoane (de obicei fără folosirea armelor). ✧ *L. dreaptă* v. *drept* **(6)**. ✦ (La pl.) Ramură sportivă în care doi luptători se întrec, după anumite reguli. L. sunt organizate pe categorii, după greutatea luptătorilor (48, 52, 57, 61, 68, 74, 82, 90, 100 și 130 kg). L. libere s-au aflat în programul olimpic, de la prima ediție din 1896 (Atena), iar cele greco-romane din 1908 (Londra). Primul campionat mondial s-a desfășurat la New York în 1885. În România l. au o veche tradiție: în 1902, în sala Eforie din București s-a desfășurat o competiție internațională. Sportivii români s-au afirmat în arena internațională începând cu 1956 (Olimpiada de la Melbourne). Ei au deținut supremația în multe competiții, prin: D. Pârvulescu, Gh. Berceanu, V. Bularca, N. Gingă, C. Alexandru, I. Draica ș.a. ✧ *Lupte greco-romane* = l. la care procedeele tehnice se aplică numai la partea superioară a corpului (de la centură în sus). *Lupte libere* = l. la care procedeele tehnice de luptă se aplică la oricare din părțile corpului, putând fi executate și cu picioarele. 2. Bătălie între două forțe armate inamice. ✦ Fig. Efortul a doi adversari sau a două puteri rivale pentru a-și impune voința. ✧ *L. de clasă* = (în teoria marxist-leninistă) l. desfășurată (pe plan economic, politic și ideologic) între clase cu interese opuse. A fost folosită de regimurile comuniste pentru eliminarea adversarilor politici.

LUPTĂTÓR s.m. 1. Persoană care (se) luptă. 2. Sportiv care practică sportul luptelor (libere sau greco-romane).

LUPU 1. **Nicolae L.** (1876-1946, n. Arsura, jud. Vaslui), medic și om politic român. Liberal. Ulterior membru P.N.Ț. sau al disidențelor din acest partid. De mai multe ori ministru. 2. **Nicolae Gh. L.** (1884-1966, n. Arsura, jud. Vaslui), medic și om politic român. Frate cu **L. (1)**. Acad. (1948). După decesul fratelui său, a luat conducerea Partidului Țărănesc-Democrat (1946-1948). A înființat și condus (1948-1966) Institutul de Terapeutică. Lucrări de medicină internă („Hematologie clinică", „Sclerozele pulmonare").

LUPU, Niculaie Gh. (n. 1905, Bacău), arhitect român și istoric al arhitecturii. A construit aripa dinspre Biserica Kretzulescu a Palatului Regal. Lucrări teoretice („Studii și elemente de arhitectură clasică").

LUPU, Radu (n. 1945, Galați), pianist român. Stabilit în Marea Britanie (1969). Predilecție repertorială pentru Beethoven, Mozart și Schubert. Interpretări rafinate, personale, perfecțiune tehnică și stilistică. Discografie bogată (integrala concertelor de Beethoven etc.).

LUPU, Theodor (1899-1962), violoncelist român. Bogată activitate concertistică. Membru al cvartetelor „Pro Musica", „George Enescu", al trioului „George Manoliu".

LUPULÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță organică aromatică, amară, secretată de perii bracteelor de pe inflorescențele femele de hamei; folosită la aromatizarea și conservarea berii.

LUPU MEHEDINȚEANU (?-1618), boier din Țara Românească. Mare paharnic (1612-1617). Conducător al mișcării din 1617-1618 împotriva politicii lui Alexandru Iliaș, pe care îl alungă de la domnie. Numit mare spătar de noul domn Gavril Movilă, a fost ucis de turci.

LÚPUS (< fr. {i}) s.n. Afecțiuni de etiologie variată, cauzând leziuni ale pielii și ale mucoaselor; au un caracter cronic evolutiv (ex. *l. eritematos, tuberculos*).

LURÇAT 1. **Jean L.** (1892-1966), pictor francez. Inovator al artei tapiseriei. Viziune decorativă de mare inventivitate („Libertatea", „Cele patru anotimpuri", „Apocalipsa", „Grădina poetului"). 2. **André L.** (1894-1970), arhitect și urbanist francez. Frate cu **L. (1)**. Reprezentant al funcționalismului (Casele Bertrand, Huggler și Seurat din Paris, Sala de sport din Saint-Denis). Lucrări teoretice („Urbanism și arhitectură").

LURIA, Aleksandr Romanovici (1902-1977), psiholog rus. Unul dintre fondatorii neuropsihologiei. S-a axat pe studiul afaziei („Creierul uman și procesele psihologice").

LURIA, Salvador Edward (1912-1991), virusolog și genetician american de origine italiană. A studiat structura și mecanismul de reproducere a bacteriofagilor și virusurilor. Fondator și director (1972-1985) al Centrului de cercetări asupra cancerului (Massachusetts). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1969), împreună cu M. Delbruck și A.D. Hershey.

LUSAKA, cap. Zambiei, situată în S țării, la 1 280 m alt.; 1,6 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Fabrici de asamblat autovehicule, de ciment, mobilă, conf., încălț., țigarete și alim. Universitate. Institutul Etnografic „Livingstone". Catedrala anglicană Holly Cross (1961). Întemeiată în 1905, centrul ad-tiv al coloniei britanice Rhodesia de Nord (1935-1953). Din 1964, cap. Zambiei.

LÜSHUN, oraș în NE Chinei (Liaoning), în conurbația Lüda, port la M. Galbenă. Șantiere navale. S-a mai numit și *Port Arthur*. Ocupat de englezi (1858), japonezi (1894-1895), ruși (1898). Anexat (1905) de Japonia în urma unui sângeros asediu (1904-1905). A revenit Chinei (în 1955).

LUSIGNAN, familie nobiliară franceză, originară din Poitou. Membrii ei au participat la cruciade. O ramură a acestei familii a domnit în Cipru. Mai importanți: 1. **Gui de L.,** rege al Ierusalimului (1186-1192) și al Ciprului (1192-1194). 2. **Pierre II de L.,** rege al Ciprului (1369-1382).

LUSITÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. pl. 1. S.m. pl. Populație iberică stabilită în SV Pen. Iberice. După un lung conflict cu romanii (192-137 î.Hr.) au fost supuși (definitiv în 61 î.Hr.) și înglobați, în timpul lui Augustus, în nou creata prov. Lusitania (v. *Portugalia)*. 2. Adj. Din Lusitania, din Portugalia.

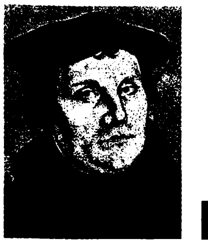

Martin Luther

LUSITANIA, denumire antică a V Pen. Iberice (aproximativ Portugalia de azi), organizată ca prov. romană în timpul domniei împăratului Augustus (27 î.Hr.–14 d.Hr.).

LUSITANIAN, al treilea etaj (vârstă) al Jurasicului superior, caracterizat prin amoniți.

LUSIUS QUIETUS (?–118 d.Hr.), general roman de origine maură. Colaborator apropiat al împăratului Traian. Comandant al cavaleriei în timpul războaielor împotriva dacilor (101–102 și 105–106 d.Hr.) și în războiul împotriva parților (114–117 d.Hr.).

LUSTRÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Rit roman de purificare, având ca scop eliberarea de influențele rele asupra unor oameni, a unui spațiu. ✦ Purificare. **2.** P. ext. (După 1989, în unele state din Europa de Est) Perioadă (între 5 și 7 ani) în care unui fost demnitar comunist cu funcții importante de stat sau în aparatul represiv i se interzice accesul la unele funcții în stat.

LÚSTRĂ (< fr.) s.f. Lampă ornamentală cu mai multe brațe, suspendată de plafon. Cunoscută din sec. 9 în Orientul Mijlociu, a fost folosită mai ales în Spania și Italia.

LUSTRÍN (< fr.) s.n. Țesătură fină de mătase sau de bumbac, cu un luciu special.

LÚSTRU^1 (< fr.) s.n. Strălucire naturală sau artificială a unei suprafețe; luciu. ✦ Aspect lucios al unor suprafețe ale îmbrăcăminții din cauza uzurii. ✦ Luciu imprimat obiectelor de încălțăminte printr-o prelucrare corespunzătoare. ✦ Fig. Falsă strălucire; superficialitate.

LÚSTRU^2 (< fr., lat.) s.n. Sacrificiu purificator care se făcea la Roma o dată la cinci ani. ✦ Perioadă de cinci ani între două *censuri*.

LUSTRUÍ vb. IV **1.** Tranz. **1.** A da lustru (prin frecare), a face să sclipească. **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) găti; *p. ext.* a (se) pune într-o lumină favorabilă, a (se) lăuda.

LUSTRUÍRE s.f. Acțiunea de a (se) lustrui. ✦ Prelucrare foarte fină a pieselor cu abrazivi fini, paste active etc. prin care suprafața devine netedă și lucioasă, asigurând creșterea rezistenței la coroziune, micșorarea frecării etc. ✦ (ARTĂ POP.) Vechi procedeu de finisare a ceramicii, aplicat încă din Antic. de greci și romani. În România este un procedeu de ornamentare specific pentru ceramica neagră, constând în desenarea sau frecarea cu un corp tare (de obicei piatră) a pereților vaselor uscate, dar nearse.

LUT (lat. *lutum*) s.n. **1.** Material sedimentar format din amestec de argilă (7–30%), praf (28–50%) și nisip fin (sub 50%), friabil în stare uscată și plastic în stare umedă; formează substratul mineral al multor soluri. **2.** (Fig.) Pământ.

LÜTA v. **Lüda.**

LUTĂRÍE (< *lut*) s.f. Loc de unde se scoate lut.

LUTEÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *luteus* „galben") s.f. V. **progesteron.**

LUTEOCÍT (< fr.) s.n. Celula secretorie a corpului galben, care secretă progesteron.

LUTERÁN, -Ă (< germ.; {s} n. pr. *Luther*) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care ține de luteranism. **2.** S.m. și f. Adept al luteranismului.

LUTERANÍSM (< fr.; {s} *Luther*) s.n. Doctrina protestantismului german, fundamentată pe principiile lui *M. Luther* și formulată în (1577) – „Liber concordiae". Consideră esențial pentru mântuire numai credința. Proclamă autoritatea exclusivă a Bibliei, recunoscând numai două taine: botezul și împărtășania. Inițial, a fost introdus ca religie de stat în țările scandinave și în Prusia. Azi numeroase comunități luterane se află și în V S.U.A. și în unele reg. din Asia.

LUTETIA PARISIORUM v. **Paris.**

LUTEȚIAN, primul (după unii autori singurul) etaj (vârstă) al Eocenului mediu, caracterizat prin numuliți, lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc.

LUTÉȚIU (< fr. {i}; {s} *Lutetia* „Paris") s.n. Element chimic, metal alb-argintiu din fam. lantanoidelor (Lu; nr. art. 71, m. at. 174,97). Descoperit (1906) de G. Urbain și, independent, de Auer von Welsbach. Sin. (înv.) *casiopeiu.*

LÜTFI (Hadji Lütfi-pașa bin Abdel-Muin) (?–c. 1562), om de stat, cărturar și istoriograf turc. Mare-vizir (1539–1541). L-a însoțit pe sultanul Soliman Magnificul în campania din Moldova (1538). Scrierile sale „Asafname" și „Tevarih-i Al-i Osman" cuprind și informații privitoare la istoria românilor.

LUTHER, Martin (1483–1546), reformator religios german. Călugăr augustin și preot. Prof. de exegeză a „Bibliei" la Wittenberg. Întemeietorul protestantismului german. La 31 oct. 1517, a făcut publice cele 95 de teze care au marcat începutul Reformei. În cele trei opuscule, scrise în 1520 își prezintă propriile principii teologice de reformare a Bisericii. În același an, arde în piață bula papală *Exsurge Domine,* ceea ce îi va atrage excomunicarea (1521) și condamnarea la ardere pe rug; salvat, prin răpire, de electorul Saxoniei, Frederic Înțeleptul, protectorul său. A tradus „Biblia" (1521); a pus bazele normelor limbii literare moderne; a elaborat liturghia noii biserici („Mesa germană și ordinea cultului", „Micul și Marele catehism") recunoscută oficial la Dieta de la Augsburg (din 1530).

LUTHULI, Albert John (c. 1899–1967), om politic și scriitor sud-african. Fruntaș, zulu, al mișcării nonviolente împotriva discriminării rasiale. Premiul Nobel pentru pace (1960).

LUTIÉR (< fr.) s.m. Meșteșugar specialist în construirea și repararea instrumentelor muzicale cu coarde.

LÜTKE, Fiodor Petrovici v. **Litke, Fiodor Petrovici.**

LUTON, oraș în Marea Britanie (Anglia) la 50 km NNV de Londra; 184,4 mii loc. (2001). Constr. de automobile și avioane. Instrumente de precizie, produse electrotehnice și textile. Biserica St. Mary (sec. 13–15).

LUTOSŁAWSKI, Witold (1913–1994), compozitor și dirijor polonez. Lucrări cu elemente de folclor („Triptic silezian"), apoi impunând un limbaj personal, bazat pe totalul cromatic („Muzică funebră"), dar mai ales pe tehnicile aleatorii („Jocuri venețiene"). Cofondator al festivalului „Toamna muzicală varșoviană".

LÚTRU (< fr.) s.n. v. **vidră.**

LUTYENS, Sir Edwin Landseer (1869–1944), arhitect și urbanist britanic. Exponent al mișcării „Arts and crafts". Tradiționalist ca stil, concepția sa spațială fiind în acord cu peisajul. Edificii publice (Piața Centrală în cartierul grădinilor din Hampstead, Casa britanică și Midland Bank, toate la Londra). A conceput planul urbanistic al orașului New Delhi și reședința de aici a viceregelui.

LUTZ (< n. pr. *Lutz*) s.n. Figură în patinajul artistic (în proba obligatorie și în cea la alegere) constând într-o dublă sau triplă rotire, executată în spate, astfel încât mișcarea este începută de pe un picior, dar aterizarea se face pe celălalt. Poartă numele sportivului austriac care a executat-o prima dată.

LÜTZEN, localit. în E Germaniei, la SV de Leipzig. Aici au avut loc două importante bătălii: la 16 nov. 1632, în timpul Războiului de 30 de Ani, armata Imp. Romano-German, condusă de *A.W.E. Wallenstein,* a fost înfrântă de armata suedeză, condusă de regele Gustav II Adolf; la 2 mai 1813, în timpul războaielor napoleoniene, armata franceză a înfrânt armatele coalizate ale Prusiei și Rusiei.

LUȚK (LUTS'K), oraș în NV Ucrainei, în apropiere de granița cu Polonia; 209 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. materialelor plastice și alim. Aici a fost semnat, la 2 apr. 1711, un tratat între Dimitrie Cantemir și Petru cel Mare privind alianța antiotomană.

LUVRU (LOUVRE), palat al regilor Franței, la Paris, azi unul dintre cele mai mari muzee ale lumii (construcția a început pe timpul lui Filip August – 1204). Reconstruit în sec. 16 de P. Lescot, din ordinul lui Francisc I, ca palat (în stilul Renașterii) și decorat de J. Goujon, a devenit reședință regală. În sec. 17, J. Lemercier, L. Le Vau, Ch. Le Brun și C. Perrault au mărit palatul în stilul clasicismului francez. În sec. 18, C. Percier și P.F. Fontaine adaugă palatului o nouă aripă în stil Empire. Construcția **L.** a continuat până în sec. 19, sub Napoleon III. **L.** a fost transformat în muzeu în 1793 și conținea inițial picturi din colecțiile regale (cea mai veche a aparținut lui Francisc I). Ulterior, s-a îmbogățit prin achiziționarea de obiecte antice.

LUX^1 (cuv. lat. „lumină") s.m. Unitate de măsură a iluminării (simbol lx), egală cu iluminarea unei suprafețe care primește un flux luminos de un lumen uniform pe o arie de un metru pătrat.

LUX^2 (< fr., lat.) s.n. **1.** Nivel de viață costisitor; eleganță, fast. **2.** Fig. Risipă; exces.

LUXÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Deplasare persistentă a extremității articulare a unui os din poziția normală față de articulația din care face parte. Este însoțită uneori de ruptura capsulei articulare și a ligamentelor și de ieșirea extremității unuia din oasele articulației din capsulă. Provoacă o durere vie și pierderea capacității funcționale. Poate fi congenitală sau traumatică. Sin. *scrântitură, torsiune* **(3).**

LUXEMBOURG 1. (Marele Ducat de ~), stat în Europa de Vest, fără ieșire la mare; 2 586 km^2; 454 mii loc. (2003). Limbi oficiale: luxemburgheza, limbă națională, franceza și germana. Religia: creștină (catolici 94,9%, protestanți 1,1%). Cap.: *Luxembourg. Relief* coborât în N (un sector al Ardenilor cu alt. max. 559 m), iar în S câmpia deluroasă Gutland (Bon Pays) – 270 m alt. – care ocupă 60% din supr. țării. *Climă*

Muzeul Luvru
și piramida de sticlă

temperată. Principalul râu este Moselle. Ind. siderurgică, a aluminiului, constr. de maşini, chimică, cauciuc sintetic, ceramică, ciment, piel. şi încălţ., produse alim. Se cultivă grâu, orz, ovăz, secară, cartofi, sfeclă de zahăr; pomicultură şi viticultură. Silvicultură. Floricultură. Se cresc bovine, porcine, ovine. Moneda: euro. Sectorul bancar foarte dezvoltat. - *Istoric.* Terit. **L.** a făcut parte din prov. romană Gallia Belgica, din Regatul franc al lui Clovis, din Austrasia merovingiană, din Imp. lui Carol cel Mare şi din Lotharingia. În jurul castelului şi oraşului **L.** (numit iniţial Lützelburg), stăpânit de familia de **L.**, ia fiinţă în sec. 10 un comitat, ridicat în 1354 la rangul de ducat. Reprezentanţii familiei de **L.** dau, între 1308 şi 1437, o serie de regi Germaniei, Boemiei, Ungariei şi patru împăraţi Sfântului Imp. Romano-German, dintre care cel mai important rămâne *Sigismund de L.* În sec. 15–18, **L.** aparţine Burgundiei, Spaniei, Franţei, Austriei şi din nou Franţei (1794–1814). Fortăreaţa **L.**, numită şi Gibraltarul nordului, este aprig disputată între statele combatante, fiind asediată şi distrusă de peste 20 de ori în patru secole. Prin „Actul final" al Congresului de la Viena (1814–1815), **L.** este ridicat la rangul de mare ducat autonom, legat timp de 75 de ani de Olanda printr-o uniune personală (suveranul Olandei era totodată şi mare duce de **L.**). Între 1815 şi 1866 este inclus în Confederaţia Germană. În 1831, partea de V a Marelui Ducat a fost inclusă în noul regat al Belgiei (prov. Luxembourg). Tratatul din 19 apr. 1839 fixează graniţele **L.** După destrămarea Confederaţiei Germane (1866), Tratatul internaţional de la Londra (11 mai 1867) recunoaşte independenţa **L.** şi proclamă neutralitatea perpetuă a statului (denunţată oficial de **L.** în 1948). Prin Constituţia din 1868, **L.** devine monarhie ereditară constituţională. La moartea regelui olandez Wilhelm III, **L.** denunţă uniunea personală cu Olanda, tronul Marelui Ducat de **L.** fiind ocupat de familia de Nassau (care domneşte şi în prezent). În pofida statutului său de neutralitate, **L.** este ocupat în cursul celor două conflagraţii mondiale de armatele germane. Legat din 1922 de Belgia printr-o uniune vamală, **L.** formează în 1947, împreună cu Belgia şi Olanda, uniunea vamală, apoi economică *Benelux*. Membru fondator al O.N.U. (1945) şi al U.E. (1957). Puternic industrializat, **L.** este astăzi unul dintre cele mai bogate state europene. La 7 oct. 2000, marele duce Jean se retrage de la domnie (1964–2000) în favoarea fiului său, Henri. Monarhie constituţională. **2.** Cap. Marelui Ducat de **L.**, situată în S ţării; 127 mii loc. (2003, cu suburbiile). Oţelărie. Ind. mobilei, chimică, textilă şi alim. Centru universitar. Muzeu Naţional. La **L.** se află sediile Parlamentului Uniunii Europene şi al Curţii Europene de Justiţie. Monumente: biserica Saint-Michel (987); catedrala Notre-Dame (1613-1623); Palatul Marelui Duce (1572-1621); Primăria (1830-1838). 3. **Muzeul ~**, muzeu naţional la Paris, aflat în apropierea Palatului **L.** (1818). Transformat în sală de expoziţii, după ce marea majoritate a colecţiilor de pictură şi sculptură au fost mutate (în 1986) la muzeul Orsay. Înlocuit în 1939 de Muzeul Naţional de Artă Modernă (astăzi la Centrul Naţional de Cultură şi Artă „G. Pompidou"). **4. Palatul şi grădina ~**, ansamblu realizat în timpul Mariei de Medici după modele florentine; cuprinde, alături de o vastă grădină în care se găsesc numeroase monumente şi statui („Fântâna Medici" şi „Silène" de J. Dalon), un palat (construit în principal de S. de Brosse, 1612–1620 şi transformat ulterior de J.F. Chofgnin. În prezent sediul Senatului.

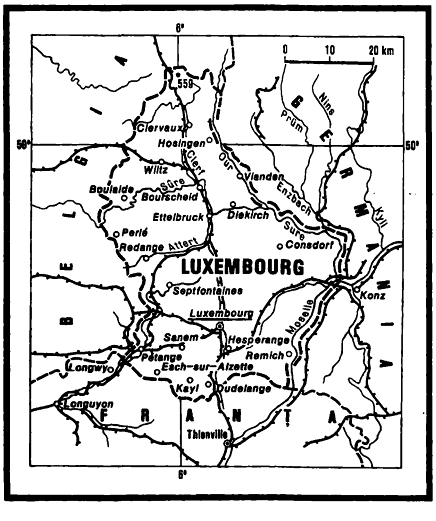

Luxembourg (2) Palatul Marelui Duce

LUXEMBURG, Rosa (1871–1919), militantă germană. Comunistă. Unul dintre întemeietorii Partidului Social-Democrat Polonez (1893) şi al Partidului Comunist din Germania - Liga Spartacus (1918). Asasinată.

LUXEMBURGHÉZ, -Ă, s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor constituit ca naţiune în Luxembourg. Mai trăiesc în Italia, Franţa, Belgia. **2.** Adj. Referitor la Luxembourg sau la l. ✦ (Substantivat, f.) Idiom indo-european din ramura germanică, constituind limba oficială, alături de franceză şi germană, în Luxembourg. La origine a fost un dialect al limbii germane medii.

LUXMÉTRU (< {i}; {s} lat. *lux* „lumină" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument fotometric care serveşte la măsurarea iluminării.

LUXOR (AL-UQSUR), oraş în Egipt, pe dr. Nilului; 153,7 mii loc. (1996). Vestigiile templului lui Amon, reconstruit şi decorat cu reliefuri în timpul lui Amenhotep III (1400–1362 î.Hr.), precum şi un obelisc.

LUXÓS, -OÁSĂ (< *lux*, după fr. *luxueux*) adj. Fastuos, somptuos; bogat. ✦ (Despre persoane) Care se îmbracă cu o eleganţă costisitoare.

LU XÜN sau LU HSÜN (pseud. lui *Zhou Zuren*) (1881–1936), scriitor chinez. Unul dintre fondatorii literaturii chineze moderne. Poezii în proză („Ierburi sălbatice"). Pamflete („Jurnalul unui nebun"), romane sociale („Medicina"), povestiri satirice („Adevărata biografie a lui Ah Q").

LUXURIÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre vegetaţie) Extrem de abundentă.

LUYNES, Charles marchiz d'Albert, duce de L. (1578–1621), om politic francez. Din ordinul lui Ludovic XIII a organizat asasinarea lui Concino Concini. Conetabil al Franţei (1621). Politică de forţă împotriva marii nobilimi şi a hughenoţilor.

LU YOU (1125–1210), poet chinez. Poeme patriotice şi de evocare a muncilor agricole („Cartea ceaiului", „Cântecul secerişului").

LUYS, Jules Bernard (1828-1895), neuropsihiatru francez. A descris nucleii subtalamici *(corpii lui L.)* şi centrul median talamic.

LUZERN 1. V. **Lacul celor Patru Cantoane. 2.** V. **Lucerna.**

LUZHOU, oraş în centrul Chinei (Sichuan), pe Yangtze; 326,6 mii loc. (1990). Ind. constr. de maşini, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim.; piaţă pentru sare.

LUZI, Mario (1914-2005), poet italian. Reprezentant al ermetismului („Sosire nocturnă", „Caiet gotic"). Poeme dramatice („Ipazia"); eseuri („Discurs natural").

LUZIN, Nikolai Nikolaevici (1883-1950), matematician rus. Lucrări de analiză matematică, teoria mulţimilor, geometrie diferenţială, logică matematică („Lecţii privind ansamblurile analitice şi aplicaţiile lor").

LUZON, cea mai mare ins. a arh. Filipine; 108,2 mii km^2. Oraşe pr.: Manila, Quezon City, Baguio, Lucena, Naga, Legaspi. Relief vulcanic. Alt. max.: 2 928 m (vf. Pulog). Îngustă câmpie litorală.

LVOV (L'VIV), oraş în Ucraina; 733 mii loc. (2001). Constr. de maşini; mat. de constr., produse farmaceutice şi alim., mobilă, sticlă. Universitate (1661). Muzee. Monumente: biserica Sviatîi Nikolai (sec. 13), catedrală dominicană (1785–1796), capelele Kampianov şi Boimov (începutul sec. 17), catedrala armeană (sec. 14–15), biserica Uspenskaia (sec. 16–17). Cunoscut de români în Ev. Med. sub numele de *Liov.* Menţionat documentar în 1256, oraşul a fost întemeiat de cneazul de Halici, Daniil Romanovici; a cunoscut o dezvoltare rapidă, datorită situării sale la încrucişarea căilor comerciale care legau Marea Neagră cu M. Baltică. A întreţinut strânse legături comerciale şi culturale cu Ţările Române (cu Moldova mai ales). **L.** a aparţinut pe rând Poloniei (1349–1772), Austriei (1772–1919), din nou Poloniei (1919–1939), Uniunii Sovietice (1939–1941, 1944–1991). Între 1941 şi 1944 ocupat de trupele germane. Din 1991, a intrat în componenţa Ucrainei. Denumirea germană: *Lemberg.*

LVOV, Aleksei Fiodorovici (1798-1870), compozitor rus. Dirijor al Corului Imperial (1837–1855). A compus muzica imnului imperial rus (versuri de Vasili Jukovski). Autor de opere („Undine"), muzică de cameră.

LVOV, Ghiorghi Evghenievici, prinţ ~ (1861–1925), cneaz rus. În timpul Primului Război Mondial a condus Uniunea panrusă a zemstvelor. Prim-min. al primului guvern provizoriu (mart.–iul. 1916). Silit să emigreze.

LVOV-VARŞOVIA, Şcoala de la ~, şcoala poloneză de logică întemeiată după Primul Război Mondial (A. Tarski, T. Kotarbiński, J. Łukasiewicz, K. Ajdukiewicz ş.a.).

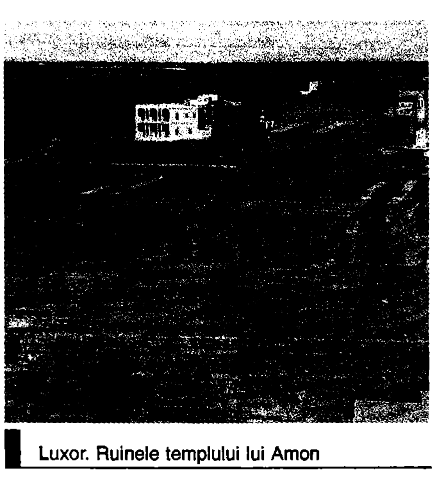
Luxor. Ruinele templului lui Amon

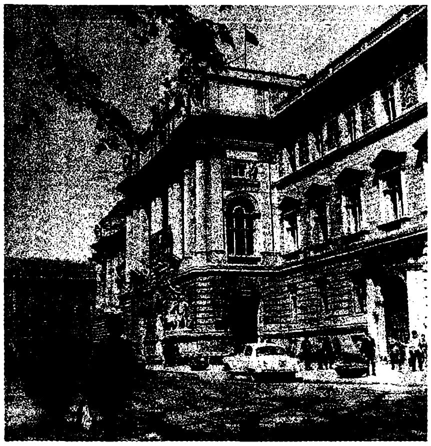

Lvov. Universitatea

Contribuții la dezvoltarea logicii moderne (semantică, logici polivalente ș.a.).

LWOFF, André Michael (1902-1994), microbiolog și medic francez. A descoperit fenomenul lizogeniei bacteriene. Lucrări asupra mecanismelor chimice ale transmiterii informației genetice - rolul de mesager al acidului ribonucleic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1965), împreună cu F. Jacob și J. Monod.

LYALLPUR v. **Faisalabad**.

LYBI (LYBON, LINAM-VIET-DE), împărat vietnamez (544-548). A condus revolta antichineză, proclamându-se împărat și punând bazele statului Van-Xuan (nordul și părți din centrul actualului Vietnam) și a dinastiei Ly timpurie (544-603), cu cap. la Long-biên. Înfrânt de o armată chineză, a fugit în Laos, unde a murit în 549.

LYCEUM, denumire a școlii de filozofie întemeiată de Aristotel la Atena, într-o clădire publică, în cinstea lui Apollo Lykios. Membrii acestei școli au fost numiți *peripateticieni*.

LYELL, Sir Charles (1797-1875), geolog britanic. În lucrarea sa „Principii de geologie" a formulat conceptul actualismului. Adept al evoluționismului, a combătut catastrofismul.

LYLY, John (c. 1553-1606), scriitor englez. Promotor al *eufuismului*, termen pe care l-a creat. Ficțiunile alegorice în stil manierist („Euphues, anatomia spiritului") inaugurează romanul modern în Anglia. Prin comediile sale de Curte cu caracter mitologizant („Sapho și Phaon", „Endymion") a contribuit la apariția teatrului profan.

LUYMAN, Theodore (1874-1954), fizician american. Cercetări și lucrări de spectroscopie în spectrul ultraviolet.

LYME (< n. localit. *Lyme*) subst. *Boala* ~ = afecțiune inflamatorie endemică, provocată de spirocheta *Borrelia burgdorferi* și transmisă prin căpușile *Ixodes*.

LYNCH, Benito (1885-1951), scriitor argentinian. Romane în stil simplu și direct, despre persoane obișnuite și activități cotidiene („Englezul cu oasele" - capodopera sa, „Cântecul unui Gaucho").

LYNCH, David (n. 1946), regizor american de film. Creații șocante, construite pe violență, sex, suspans („Catifeaua albastră", „Suflet sălbatic", „Twin Peaks" - serial T.V.).

LYNCH, John Mary (1917-1999), om politic irlandez. Prim-min. al Rep. Irlanda (1966-1973, 1977-1979).

LYNEN, Feodor (1911-1979), biochimist german. A descoperit mecanismul de reglare a biosintezei și degradării acizilor grași în organism. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1964), împreună cu K. Bloch.

LYON, oraș în partea central-estică a Franței, port la confl. Ronului cu Saône; 1,3 mil. loc. (1999). Mare centru al ind. textile. Metalurgie. Uzine chimice, constr. de mașini, produse alim. Două universități (1809; 1875). Muzeu de istorie. Monumente: bazilica Sainte-Martin-d'Ainay (1107), catedrala Saint-Jean (sec. 12-15), bisericile Saint-Bonaventure (1315-1471), Saint-Paul (sec. 12-15), Saint-Bruno (sec. 17), Notre-Dame de Fourvière (1871-1894), Primăria (1646-1665), Palatul Artelor, azi muzeu (sec. 17), Grand Théâtre (sec. 19). Fundat de romani *(Lugdunum)* (43 î.Hr.). Sub stăpânire burgundă și francă, a devenit capitala Provenței (879). În 1176 a fost centrul mișcării *valdensilor*. Revolte sociale ale țesătorilor (1831, 1843). Din 1863, în L. s-a înființat una dintre marile bănci franceze (Credit Lyonnais). La L. au avut loc trei importante concilii ale Bisericii catolice (1245, 1274 și 1774).

LYONNAIS, prov. istorică în E Franței. Oraș pr.: *Lyon*. Puternică zonă ind. (produse textile, automobile, produse chimice și siderurgice).

LYOT, Bernard Ferdinand (1897-1952), astronom francez. Inventatorul coronografului (1930), care a permis fotografierea coroanei solare în timpul eclipselor. În 1948 a obținut primele imagini cinematografice ale erupțiilor solare.

LYOTARD, Jean-François (1924-1998), filozof francez. Preocupat de teoria artei, de evoluția diferitelor forme de discurs („Economia libidinală"). Lucrări în domeniul fenomenologiei și al filozofiei postmoderne („Fenomenologia", „Condiția postmodernă").

ŁYSA-GÓRA (GÓRY SWIETOKRZYSKIE), masiv hercinic în SSE Poloniei, între Vistula (la E) și Pilica (la V). Alt. max.: 611 m (vf. Łysica). Zăcăminte de min. de fier, polimetalice și marmură.

LYSY, Alberto (n. 1935), violonist și dirijor argentinian. Înființează la Buenos Aires Accademia Interamericana (1966). Stabilit în Elveția, la Gstaad, conduce Camerata „Lysy" (1977) și Academia internațională „Y. Menuhin".

LYTTON, Edward George, conte de Bulwer (1803-1873), scriitor și om politic englez. Membru al parlamentului (1852-1866), secretar colonial (1858-1859). Piese de teatru („Richelieu"), romane cu caracter ocult, prototipic, istoric sau romantic („Ultimele zile ale lui Pompei", „Rienzi", „Cursa care urmează").

Lyon. Catedrala Saint-Jean

Mm

M s.m. invar. **1.** A şaisprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă (consoană sonantă ocluzivă nazală bilabială). **2.** (METR.) Simbol pentru prefixul *mega-*. **3.** (FIZ.) Simbol pentru *mach.* **4.** Simbol pentru cifra romană cu valoarea 1 000. **5.** Simbol prin care se exprimă magnitudinea unui cutremur. **6.** (LOG.) Simbol pentru *termen mediu.*

m (METR.) **1.** Simbol pentru *metru.* **2.** Simbol pentru *mili-*.

m (FIZ.), simbol pentru *masă.*

mA, simbol pentru *miliamper.*

MA Yo Yo (n. 1955), violoncelist american de origine chineză. Debut la 8 ani, sub bagheta lui L. Bernstein. Carieră concertistică internaţională (camerală şi ca solist). Preocupat de reînnoirea instrumentului de educaţie muzicală, de buna comunicare cu publicul.

MAAR (< germ.) subst. Lac vulcanic, instalat într-un crater de explozie a gazelor, în formă de pâlnie, cu pereţii abrupţi.

MAARRĪ (AL-MAARRI) (973–1057), poet clasic arab. Versuri cu caracter filozofic şi satiric, cu rimă complexă („Necesitatea inutilă"). Capodopera sa, „Epistola despre iertare", este percepută ca o „Divina Comedia".

MAAS v. Meuse.

MAASTRICHT (MAESTRICHT), oraş în SE Olandei, port pe Maas; 122,1 mii loc. (2001). Oţelării. Ind. constr. de maşini, chimică, a sticlăriei, ceramicii, hârtiei, cimentului şi prelucr. tutunului (ţigarete). Muzeu de artă şi arheologie. Monumente: catedrala Sint-Servaaskerk (sec. 6); Biserica Dominicană (sfârşitul sec. 12); bisericile Sint-Janskerk (sec. 14–15), Sint-Mathiaskerk (sec. 14–15), Sint-Augustinerkerk (1661); Primăria veche (sec. 16); Primăria nouă (1659–1664). Fundat în sec. 4; în stăpânirea ducilor de Brabant (1204). Anexat de Ţările de Jos (1632). – **Tratatul de la ~**, semnat la 7 febr. 1992, de cei 12 membri ai Comunităţii Europene, intitulat Tratatul pentru Integrare Europeană, prin care se înfiinţează Uniunea Europeană. Stabilea crearea unei reg. fără frontiere, a unităţii politice, economice, monetare şi preconiza introducerea (până în 1999) a unei monede unice, politică externă şi de securitate comună, sistem bancar centralizat şi cetăţenie unică europeană. În vigoare de la 1 nov. 1993.

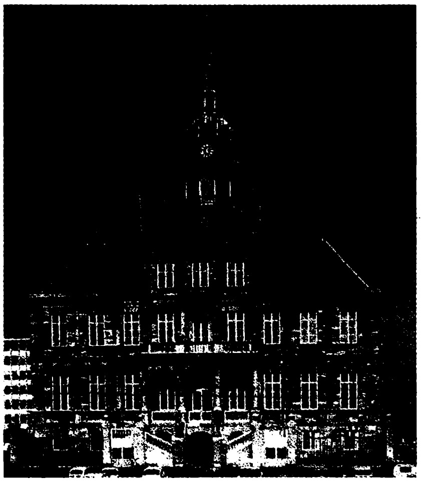

Maastricht. Primăria nouă

MAAT (în mitologia egipteană), zeiţa adevărului şi a justiţiei, fiica zeului Ra, soţia lui Thot. Reprezentată printr-o femeie cu o pană de struţ (greutatea etalon cu care se cântăresc inimile defuncţilor).

MAATHAI, Wangari (n. 1940), biolog kenian. Implicat în proiectele internaţionale gestionate de O.N.U. pentru ecologie şi găsirea de resurse de hrană pentru Africa. Premiul Nobel pentru pace (2004).

MAAZEL, Lorin (n. 1930), dirijor american. Director artistic al Operei şi al Orchestrei Simfonice Radio din Berlin, al Orchestrei Simfonice din Cleveland, al Filarmonicii din Londra, al Operei din Viena etc. Repertoriu amplu şi divers; prime audiţii, înregistrări de coloane sonore de film („Don Giovanni", „Carmen", „Othello").

MABILLON, Jean (1632–1707), erudit francez. Benedictin. Fondatorul paleografiei şi al diplomaticii latine („De re diplomatica").

MABLY, Gabriel Bonnot de ~ (1709–1785), filozof moralist şi istoric francez. Abate. Fratele lui *E.B. de Condillac.* Precursor al socialismului comunitar. A relevat influenţa inegalităţii sociale asupra conştiinţei şi a acţiunii oamenilor („Convorbirile lui Phocion privind raportul dintre morală şi politică").

MABUSE (pseud. lui *Jan Gossaert* sau *Jenni Gossart*) (c. 1478–c. 1532), pictor flamand. Precursor al barocului. Lucrări cu subiecte religioase, mitologice şi portrete („Adoraţia magilor", „Hercule şi Deianira").

MAC^1 (< engl.) Prefix de origine celtică, indicând apartenenţa de clan (fiul lui...), care precede multe nume irlandeze şi scoţiene, scris uneori cu grafii diferite (Mc, dar şi M' sau M'). V. şi **Mc.**

MAC^2 (< bg., srb.) s.n. Numele mai multor plante din fam. papaveraceelor, *M. de grădină (m. opiaceu),* plantă anuală cu tulpină înaltă până la 130 cm, frunze alungit-ovate, sectat-zimţate şi flori mari albe, roz, roşii sau violete *(Papaver somniferum).* Seminţele conţin 45–60% ulei şi sunt folosite în alimentaţie, bioterapie; din capsulele imature sau din cojile capsulelor mature se extrage opiul. ✧ *M. de câmp,* plantă anuală, cu flori roşu-închis, răspândită în lanurile de cereale, pârloage *(P. rhoeas). M. de munte* = endemism din fam. papaveraceelor răspândit în Carpaţi *(Papaver corona-sancti-stephani).* Are frunzele simplu-penate, dispuse în rozetă, iar florile sunt galbene. Ocrotit prin lege.

MACABEI (MACCABEI), familie de sacerdoţi iudei, a Asmoneilor, formată din şapte fraţi, cei mai importanţi fiind: Matalia, Iuda, Ionatan şi Simon. Au luptat împotriva dominaţiei *Seleucizilor.* După obţinerea independenţei, au întemeiat o dinastie de regi (167–37 î.Hr.). În „Vechiul Testament" există trei cărţi ale **M.**

MACÁBRU, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la moarte sau la morţi; *p. ext.* care inspiră groază; sinistru. ✧ *Dans m.* v. *dans.*

MACÁC (< fr. {i}) s.m. Denumire generică pentru mai multe specii de maimuţe asiatice, din familia cercopitecidelor, omnivore, arboricole, dar şi terestre, de c. 50–60 cm lungime, cu coada de lungime medie ori scurtă sau fără coadă *(Macacus).*

MACADÁM (< germ., fr.; {s} n. pr. *McAdam*) s.n. Îmbrăcăminte rutieră, inventată de inginerul britanic John Loudon McAdam (1756–1836), formată din mai multe straturi succesive de piatră spartă. După natura liantului: asfaltic, cimentat, gudronat.

MACAMÁ (< germ.) s.n. Gen literar în proză ritmată, propriu literaturii arabe (sec. 10–11), asemănător ca structură nuvelei şi povestirii europene; creat de *Hamadhānī.*

MACAO (SANTO NOME DE DEUS DE MACAU) v. Aomen.

MACAPÁ, oraş în N Braziliei, port pe stg. braţului Canal do Norte din delta Amazonului, centrul ad-tiv al terit. federal Amapá; 306,5 mii loc. (2002). Expl. de mangan. Prelucr. lemnului.

MACARÁ (< tc.) s.f. Dispozitiv sau sistem tehnic, stabil sau mobil, construit pe principiul scripeţilor, folosit pentru ridicarea şi deplasarea pe distanţe scurte a unor obiecte. După felul în care sunt construite, se deosebesc: *m. capră, pivotantă, m.-turn* etc.

MACARENA (SERRANÍA DE LA MACARENA), lanţ muntos în partea central-sudică a Columbiei (Cordillera Oriental). Alt. max.: 3 050 m. Parc naţional (501,3 mii ha).

MACARIE (1450/1455–c. 1521), ieromonah şi tipograf sârb. Adus din Muntenegru în Ţara Românească de domnul Radu cel Mare, a tipărit la Mănăstirea Dealu, în limba slavonă de redacţie medio-bulgară, trei cărţi de cult: „Liturghierul" (1508), „Octoihul" (1510) şi „Tetraevanghelul" (1512) – primele tipărituri apărute pe terit. românesc. După 1512, mitropolit al Ungrovlahiei.

MACARIE (?–1558), cronicar moldovean. Episcop de Roman (1531–1548, 1551–1558). La cererea lui Petru Rareş, a scris în slavonă o cronică a Moldovei (1504–1551).

MACARIE EGIPTEANUL (c. 301–c. 394), eremit care a trăit în deşertul egiptean. Îndrumător spiritual al creştinismului, a avut numeroşi discipoli. Sanctificat.

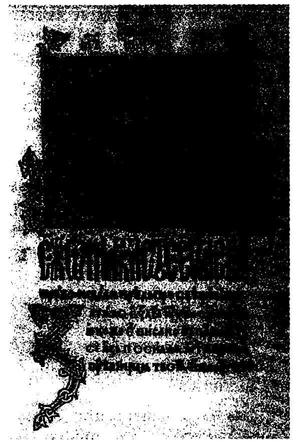

Macarie. Pagină din „Tetraevanghelul" din 1512

MACARIE Ieromonahul (c. 1780-1836, n. Perieți, jud. Ialomița), teoretician muzical, psalt și compozitor român. A sistematizat cântările de strană și a tradus din greacă repertoriul de bază al slujbei religioase („Teoreticonul...").

MACAROÁNĂ (< ngr.) s.f. (Mai ales la pl.) Pastă făinoasă în formă de tuburi lungi și subțiri.

MACARÓNIC, -Ă (< fr., it.) adj. (Despre stil) Împestrițat de cuvinte și forme latinești sau latinizate. ✧ *Poezie m.* = gen de poezie burlescă, caracterizată printr-un amestec de cuvinte italiene și latine sau, mai târziu, a lexicului popular și dialectal italian, dar păstrând morfologia, sintaxa și metrica latină. Inițiată în 1490 de poetul italian *Tifi Odasi*, a fost cultivată în sec. 16 în Italia *(T. Folengo)* și în alte țări europene.

MACAROVICI 1. Constantin M. (1902-1984, n. Negrești), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955). Studii asupra complecșilor anorganici și a oxizilor dubli. Lucrări în domeniul chimiei anorganice și analitice („Chimia anorganică. Metale"). **2. Neculai M.** (1901-1979, n. Negrești), geolog român. Frate cu **M. (1).** M. coresp. al Acad. (1974). Director al Muzeului Național de Istorie Naturală din Iași (1948-1969). Cercetări referitoare la depozitele mio-pliocene dintre Siret și Prut.

MACARTHUR, Douglas (1880-1964), general american. Comandant suprem al forțelor aliate în Pacificul de SV (1942-1945) și al tuturor forțelor terestre americane și aliate din Pacific (din apr. 1945); a primit (2 sept. 1945) din partea Aliaților, capitularea Japoniei.

MACARTÍSM (engl., fr.; {s} n. pr. *McCarthy*) s.n. Denumire a campaniei anticomuniste, declanșate în S.U.A. de senatorul *J.R. McCarthy*, în perioada 1949-1954, care a cunoscut forme exacerbate, provocând o reacție de protest din partea intelectualilor americani cu convingeri democratice.

MACASARÉZĂ (< fr.; n. pr. antic *Macassar*) s.f. Una dintre cele mai importante limbi indoneziene din fam. austroneziană vorbită în reg. Ujung Pandang (fost Macassar) din partea de S a prov. Sulawesi, având o scriere proprie și peste 1 mil. de vorbitori.

MACASSAR v. **Ujung Pandang.**

MACÁT (< tc.) s.n. Cuvertură de lână, de bumbac etc. cu desene; scoarță sau covor care se pune pe pereți.

MACAULAY, Dame Emilie Rose (1881-1958), scriitoare engleză. Considerată omologul feminin al lui Aldous Huxley; nuvele („Turnurile din Trabezond"), romane („Vârstă primejdioasă", „Râul secret"); critică și istorie literară.

MACAULAY, Thomas Babington, baron de ~ (1800-1859), om politic și istoric britanic. Adversar al mișcării cartiste. Autor al unei „Istorii a Angliei", precum și al unor „Eseuri critice și istorice".

MACÁZ (< tc.) s.n. Dispozitiv montat la bifurcarea a două linii de tren, tramvai sau metrou ori pe firul electric aerian, care permite trecerea vehiculului de pe o linie pe alta. ✧ Expr. *A schimba macazul* = **a)** a dirija în altă direcție cursul evenimentelor; **b)** a-și schimba atitudinea față de cineva sau ceva.

MACBETH, nobil scoțian. Rege al Scoției (1040-1057) în urma uciderii regelui Duncan I. Înfrânt de Malcolm III, fiul lui Duncan I și, apoi, ucis.

MacBRIDE, Séan (1904-1988), jurist și om politic irlandez. Militant pe tărâm social. Președinte al organizației Amnesty International (1963-1974). Președinte executiv (din 1973) al Biroului Internațional al Păcii (Geneva). Premiul Nobel pentru pace (1974).

MACCHIAIÓLI (cuv. it.) s.n. pl. Grup de pictori italieni din Florența (T. Signorini, G. Fattori, S. Lega, D. Martelli, A. Cecioni ș.a.), care au cultivat, în a doua jumătate a sec. 19, o pictură antiacademică, bazată pe efectele petelor de culoare, accentuând latura realistă a tematicii; interesați de peisaj.

MACDIARMID, Alan Graham (1927-2007), chimist american. Studii privind dezvoltarea polimerilor organici. Premiul Nobel pentru chimie (2000), împreună cu A. Heeger și H. Shirokawa.

MACDIARMID, Hugh (pe numele adevărat *Christopher Murray Grieve*) (1892-1978), scriitor scoțian. Pionier al renașterii literare naționale. Poeme („Scoțieni liberi").

MACDONAGH, Thomas (1878-1916), poet irlandez. Lirică descinzând din poeții metafizici englezi. Fruntaș al mișcării de renaștere celtică și al luptei politice pentru independență. Executat.

MACDONALD, Brian (n. 1928), dansator și coregraf canadian. Unul dintre fondatorii Baletului Național Canadian. A creat balete ca: „Vă place Bach?", „Rose Latulipe".

MACDONALD, Étienne-Jacques Joseph Alexandre, duce de Tarent (1765-1840), mareșal francez. Unul dintre susținătorii loviturii din 18 brumar 1799 a lui Napoleon Bonaparte. S-a remarcat în bătălia de la Wagram (1809).

MACDONALD, James Ramsay (1866-1937), om politic britanic. Laburist. Prim-min. (ian.-nov. 1924, 1929-1931); între 1931 și 1935 a condus un guvern de coaliție.

MacDONALD, Jeanette (1901-1965), actriță și cântăreață americană. Roluri în comedii muzicale și operete („Văduva veselă", „Serenadă pe Broadway").

MACDONALD, Sir John Alexander (1815-1891), om politic canadian. Cel dintâi prim-min. al țării (1867-1873, 1878-1891). Contribuții importante la colonizarea terit. din vest.

MACDOWELL, Edward Alexander (1861-1908), compozitor și pianist american. Creații romantice. Interesat de folclor. Poeme simfonice („Hamlet și Ofelia"), concerte și sonate pentru pian („Celtica"), cântece („Suită indiană"). Eseuri muzicale.

MACEA, com. în jud. Arad, situată în C. Aradului; 6 563 loc. (2008). Fabrică de produse lactate. Rezervația naturală Arboretul M. (20,5 ha). În satul **M.**, atestat documentar (1380), se află o biserică ortodoxă (1700) și un castel (sec. 19).

MACEDO, Joachim Manuel de ~ (1820-1882), scriitor brazilian. Unul dintre creatorii romanului din țara sa („Brunețica", „Tânărul blond"). Drame („Lusbela").

MACEDONEÁN, -Ă (< n. pr. *Macedonia*) subst., adj. **1.** S.m. pl. Popor indo-european, înrudit cu grecii, din *Macedonia* antică. **2.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor din ramura slavilor de sud, care locuiește în țările din Pen. Balcanică. De religie majoritar creștină (ortodoxă), iar o mică parte, musulmană. ✦ Persoană care aparține acestui popor. 3. S.m. și f. Locuitor al Macedoniei. **4.** Adj. Referitor la Macedonia sau la **m.** ✧ *Limba m.*: **a)** (sau *veche m.*) limbă indo-europeană înrudită cu greaca veche; b) (și substantivat, f.) limbă indo-europeană, din grupul limbilor slave de sud, vorbită în Republica Macedonia. Ortografie fonetică; alfabet chirilic.

MACEDONIA, stat antic în N Greciei, în reg. muntoase ale Pen. Balcanice. În sec. 6 î.Hr. împărțit în mai multe regate mici. Momente importante ale formării statului centralizat macedonean au fost domniile lui Alexandru I (c. 495-c. 454 î.Hr.) și Archelaos (414-399 î.Hr.). **M.** a ajuns la o mare înflorire în timpul lui *Filip II* și al lui *Alexandru Macedon*. În epoca elenistică, **M.** și-a extins stăpânirea asupra întregii Tracii, devenind, mai ales sub Antigonos Gonatas (277-239 î.Hr.), o mare putere. La sfârșitul sec. 3 î.Hr., reprezintă ținta expansiunii romanilor în Balcani, intrând sub stăpânirea acestora în urma bătăliei de la Pydna (168 î.Hr.), fiind transformat în prov. romană (148 î.Hr.). După împărțirea Imp. Roman (395 d.Hr.), **M.** a fost inclusă în Imp. Roman de Răsărit. În sec. 6-7 în **M.** s-au așezat slavii.

MACEDONIA (Republica ~) (FYROM – Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei), stat în S Europei (Pen. Balcanică), fără ieșire la mare; 25,7 mii km²; 2,06 mil. loc. (2003), din care 64% slavi (macedoneni)

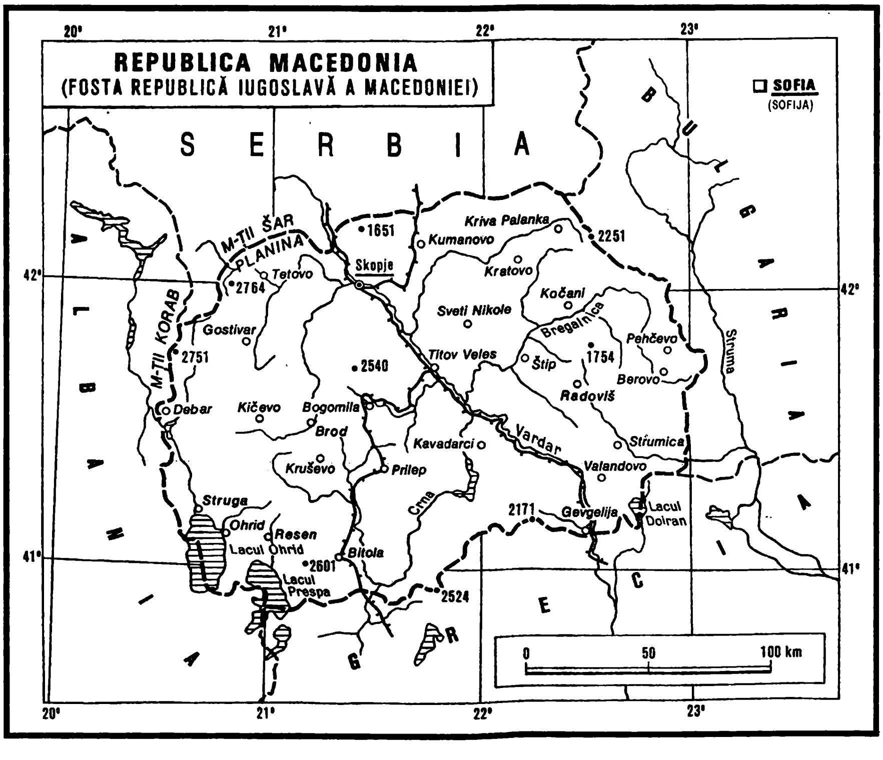

şi 25% albanezi. Limba oficială: macedoneana. Religia: creştină (ortodocşi 67%), islamică (sunniţi 30%). Cap.: *Skopje. Relief* predominant muntos, fragmentat de depresiuni şi culoare de vale şi în N o câmpie aluvială drenată de râul Vardar. Seismicitate ridicată. Alt. max.: vf. Golemi Korab 2 764 m. *Climat* temperat-continental în valea Vardarului şi în reg. cu lacuri din SV şi mediteranean în depresiuni şi câmpii. La graniţa cu Albania şi Grecia, lacurile Ohrid şi Prespa. Resurse minerale: lignit, crom, cupru, plumb, zinc, nichel, mangan, minereu de fier. Ind. siderurgică, metalurgie neferoasă, constr. de maşini, ind. chimică, a cimentului, uşoară şi alim. şi a tutunului. Se cultivă: grâu, porumb, orz, cartofi, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, tutun, orez, viţă de vie, legume. Se cresc bovine, ovine, porcine. Moneda: 1 denar macedonean = 100 deni. – *Istoric*. În sec. 7 î.Hr. triburile indo-europene ale macedonenilor pun bazele, în centrul Pen. Balcanice, unui regat, care, sub *Filip II* (359–336 î.Hr.), devine hegemonul lumii greceşti, iar după destrămarea Imp. lui Alexandru cel Mare, regatul **M.** se impune, în sec. 3–2 î.Hr., ca unul dintre cele mai puternice state elenistice. Înfrânt de Roma, regatul **M.** este transformat (148 î.Hr.) în prov. romană, iar din 395 d.Hr. este inclus în Imp. Bizantin. În sec. 6–7, pe terit. **M.** s-au aşezat slavii, care au asimilat populaţia locală a iliro-tracilor. În sec. 7 are loc procesul de unificare a ţării sub denumirea de Sclavinia. Populaţia slavă se creştinează în sec. 9–10. **M.** s-a aflat, succesiv, în stăpânirea Primului Ţarat Bulgar (sec. 9), a Imp. Bizantin (începutul sec. 11–12), Bulgariei (sec. 13), Serbiei (sec. 14) şi Imp. Otoman (sec. 14–20). În acest răstimp are loc pătrunderea pe terit. **M.** a albanezilor şi turcilor, concomitent cu răspândirea islamului. În urma Războaielor balcanice (1912–1913), **M.** a fost împărţită între Serbia (**M.** Vardar), Bulgaria (**M.** Pirin) şi Grecia (**M.** Egeică). Ocupată (1915–1918) de Bulgaria în timpul Primului Război Mondial, **M.** sârbească este retrocedată (1919) Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). În anii 1941–1944, Bulgaria ocupă din nou **M.** iugoslavă şi **M.** Egeică, teritorii retrocedate în 1945. Între 1946 şi 1992, **M.** a făcut parte din Republica Populară Federativă Iugoslavia (din 1963, R.S.F.I.). În condiţiile destrămării statului federal iugoslav, Parlamentul din Skopje proclamă (25 iun. 1991) suveranitatea **R.M.**; din 15 sept. 1991 se declară, oficial, republică independentă. Noul stat întâmpină dificultăţi în recunoaşterea sa pe plan internaţional, mai ales din partea Greciei, care consideră inadmisibilă „uzurparea" numelui, care ar aparţine istoriei sale. **M.** este primită în O.N.U. (8 apr. 1993) sub numele de Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, iar din 17 oct. 1995 devine membru în Consiliul Europei. În urma alegerilor legislative (oct./nov. 1998), câştigate de opoziţie, se formează un guvern de coaliţie de centru-dreapta, iar candidatul noii majorităţi parlamentare, Boris Trajkovski, este ales (14 nov. 1999) preşedinte al ţării. Criza şi conflictul militar din Kosovo a pus la grea încercare stabilitatea internă a **M.** (în ţară se aflau, în 1999, peste 15 000 de militari N.A.T.O., plus unităţile KFOR şi 250 000 de albanezi kosovari). Atacurile declanşate (ian.–febr. 2001) de către rebelii albanezi împotriva posturilor de poliţie macedonene în reg. locuite de etnicii albanezi şi amplificate în lunile următoare acutizează tensiunile dintre minoritatea albaneză şi majoritatea slavă, împingând ţara în pragul războiului civil. Prin intervenţia energică a U.E., N.A.T.O., O.S.C.E. şi S.U.A. se încheie un armistiţiu între taberele beligerante, iar apoi se semnează, la Ohrid (13 aug. 2001) un acord care prevede amendarea Constituţiei şi acordarea unui nou statut etnicilor albanezi, şi, totodată dezarmarea rebelilor U.C.K., sub supravegherea contingentului de militari N.A.T.O. La 15 sept. 2002, coaliţia de stânga, aflată în opoziţie, câştigă alegerile parlamentare şi formează un nou guvern de coaliţie, condus de Branko Crvenkovski (ulterior, în 2004, devine preşedinte). Prioritatea politică a ţării este accederea în UE şi N.A.T.O. Republică parlamentară.

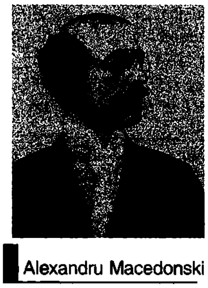
Alexandru Macedonski

Niccolò Machiavelli

MACEDONSKI 1. Dimitrie M. (c. 1780–1843), căpitan de panduri. Participant la mişcarea din 1821; adept al Eteriei, a luat parte la arestarea lui Tudor Vladimirescu. **2. Alexandru M.** (1854–1920, n. Bucureşti), scriitor român. Nepotul lui **M. (1)**. Sub înrâurirea paşoptiştilor, încearcă să revitalizeze spiritul neolatin al limbii şi literaturii române, ca o reacţie la influenţa germană manifestată prin „Junimea". Fondează cenaclul şi revista „Literatorul" (1880), tribună a simbolismului (al cărui prim doctrinar şi promotor a fost). Poezie vitalistă, de esenţă genuin romantică, exaltând eliberarea prin extazul ascensional, cu infiltraţii parnasiene şi simboliste („Excelsior", „Flori sacre"), într-un limbaj ornamental, disciplinat de rigorile formelor fixe de poezie („Poema rondelurilor"). Teme şi atitudini similare în nuvele şi poeme în proză („Cartea de aur"), roman („Thalassa"/ „Le Calvaire de feu") şi teatru („Moartea lui Dante"). Versuri în limba franceză („Bronzes"). M. post-mortem al Acad. (2006).

MACEDOROMÂN, -Ă s.m. şi f., adj. Aromân.

MACEIÓ, oraş în ENE Braziliei, centrul ad-tiv al statului Alagôas; 833,2 mii loc. (2002). Foloseşte portul Jaraguá, de pe ţărmul Oc. Atlantic. Ind. metalurgică, chimică, textilă, de prelucr. a tutunului şi alim. Produse din ceramică. Universitate. Fondat (1815).

MACEO, Antonio (1848–1896), om politic cubanez. Unul dintre conducătorii răscoalei antispaniole (1895–1898).

MACERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A ţine un corp (plante, flori, fructe etc.) vreme îndelungată în contact cu un solvent pentru a-i dizolva părţile solubile.

MACERÁLE subst. pl. Constituenţi microscopici ai cărbunilor humici şi bituminoşi care conferă acestora proprietăţi distinctive (ex. vitrinit, exinit, intertinit).

MACÉTĂ (< sp.) s.f. Cuţit cu lamă lată, lungă şi foarte ascuţită, cu mâner scurt, folosit în partea central-sudică a Americii pentru recoltarea trestiei de zahăr, dar şi ca armă.

MACFERLÁN (< fr.; n. pr. *MacFarlane*) s.n. (Înv.) Pardesiu bărbătesc fără mâneci, cu două deschizături laterale prin care se scot braţele şi cu o pelerină scurtă pe umeri.

MACH (< fr., engl. {i}; {s} n. pr. *Mach*) s.m. Unitate de măsură pentru viteză (simbol: M), utilizată în aerodinamică şi în tehnica rachetelor; este egală cu 340 m/s, adică cu viteza sunetului în aer la temperatura de 15°C şi la presiune atmosferică normală.

MACH, Ernst (1838–1916), fizician şi filozof austriac. Precursor al lui Einstein în critica principiilor mecanicii clasice. A propus determinarea vitezei radiale a stelelor cu ajutorul efectului Doppler-Fizeau. În domeniul aerodinamicii a introdus un număr adimensional, care-i poartă numele. În filozofie, este considerat principalul precursor al pozitivismului logic şi unul dintre întemeietorii empiriocriticismului („Cunoaştere şi eroare"). – *Numărul lui M.* = raportul dintre viteza unui corp într-un fluid în repaus şi viteza de propagare a sunetului în acest fluid.

MÁCHA, Karel Hynek (1810–1836), poet ceh. Cel mai de seamă reprezentant al romantismului ceh. Poezie metafizică şi cosmică („Mai"). Proză scurtă („Marinka").

MACHADO DE ASSIS, Joaquim Maria (1839–1908), scriitor brazilian. Lirică romantică şi parnasiană („Crisalide"); romane psihologice („Quincas Borba", „Relicve din casa veche"); povestiri („Istorii fără dată").

MACHADO Y MORALES, Gerardo (1871–1939), om politic cubanez. Unul dintre conducătorii răscoalei antispaniole (1895–1898). Preşedinte al Cubei (1925–1933); a asumat puteri dictatoriale. Înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat militară, a emigrat în S.U.A.

MACHADO Y RUIZ 1. Antonio M. y R. (1875–1939), poet spaniol. Partizan al republicanilor; a murit în exil, în Franţa. Reprezentant al *generaţiei de la '98*. Lirică meditativă, cu rădăcini în folclorul andaluz („Singurătăţi", „Câmpiile Castiliei", „Cantonier apocrif"). Proză eseistică sau de confesiune („Abel Martin"). **2. Manuel M. y R.** (1874–1947), poet şi dramaturg spaniol. Frate cu **M. (1)**. Poezie pe teme autohtone şi livreşti; deosebită cizelare a versului („Capricii", „Sevilia şi alte poeme", „Ora de aur"). Împreună cu fratele său a scris drame („Nefericirile soartei").

MACHAIRÓDUS (< fr. {i}; {s} gr. *makhaira* „cuţit" + *odous* „dinte") subst. Gen fosil de mamifere carnivore, cu caninii lungi de 20–30 cm şi curbaţi. A trăit din Pliocen până în Pleistocen.

MACHALA, oraş în SV Ecuadorului, în apropiere de G. Guayaquil (Oc. Pacific); 198,1 mii loc. (2001). Foloseşte portul Puerto Bolívar.

MACHAR, Josef Svatopluk (1864–1942), poet ceh. Lirică romantică, cu caracter meditativ („Confiteor") şi social („Magdalena", „Golgota").

MACHAULT, Guillaume de v. **Guillaume de Machaut**.

MACHEL, Samora Móïsés (1933–1986), om politic mozambican. Primul preşedinte al Mozambicului independent (1975–1986). Conducătorul luptei antiportugheze a insurgenţilor mozambicani (din 1964).

MACHÉTĂ (< fr.) s.f. Reproducere, de obicei, la scară redusă, a unei lucrări de urbanistică, a unei piese tehnice, a unei opere de artă etc.

MACHIÁJ (< fr.) s.n. Operaţie de fardare a feţei şi rezultatele ei; machiere; grimă.

MACHIAVÉLIC, -Ă (< fr., it.) adj. Care este în spiritul principiilor machiavelismului; *p. ext.* viclean, perfid.

MACHIAVELÍSM (< fr., it.) s.n. **1.** Sistemul politic al lui *Machiavelli*. **2.** Fig. Comportare lipsită de onoare şi de scrupule; rea-credinţă, perfidie.

MACHIAVELLI, Niccolò (di Bernado dei) (1469–1527), om politic, scriitor şi istoric renascentist italian. Secretar de stat al Consiliului Seniorilor din Republica Florenţa (1498–1512); misiuni diplomatice. Exilat la San Casciano după revenirea familiei Medici. Adept al necesităţii realizării unui stat naţional unitar, sub egida unei monarhii absolute. În opera sa fundamentală, „Principele" (închinată lui Cesare Borgia) a zugrăvit cu luciditate epoca, arătând că în politică dictează interesele şi forţa, şi nu considerentele morale. Prin „Istoriile florentine", unul dintre creatorii istoriografiei renascentiste italiene. Comedii („Mătrăguna"), nuvele satirice („Belfegor arhidiavolul") ş.a. Condamnat de Papalitate, după 1782.

MACHIDA, oraş în Japonia (Honshū); 377,4 mii loc. (2000). Ind. textilă.

MACHIÓR (< fr.) s.m. Persoană care execută machiaje, specialist în machiaje; grimeur.

MACHÍSM (< rus., germ.; {s} n. pr. *E. Mach*) s.n. (FILOZ.) Empiriocriticism.

MACHU PICCHU, străvechi oraş incas, abandonat la sfârşitul sec. 16, situat în m-ţii Anzi (Cordillera Oriental), la 2 045 m alt., la poalele vf. Machu Picchu şi

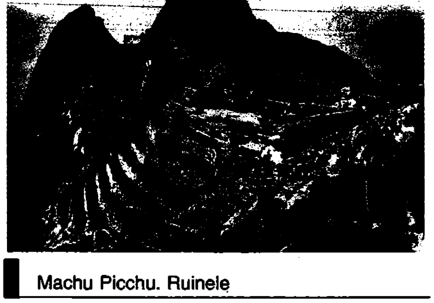
Machu Picchu. Ruinele

Huayna Picchu, la 80 km NV de Cuzco (Perú), dominând dinspre V valea râului Urubamba. Descoperit (1911) de arheologul american Hiram A. Bingham. Dintre cele c. 150 de edificii culturale, rezidenţiale etc. se remarcă Intihuatana, templul Tres Ventanas, el Palacio de las Ñustas, Mausoleo Real, Observatorul astronomic, Piaţa Sagrada etc.

MACIAS, Enrico (pe numele adevărat *Gaston Ghrenassia*) (n. 1938), compozitor şi solist vocal francez de origine algeriană. Voce caldă şi melancolică. Discografie selectivă: „La France de mon enfance", „Enrico à Olympia" etc.

MACÍAS NGUEMA, Francisco (1922–1979), om politic din Guineea Ecuatorială. Preşedinte (1968–1979), a guvernat dictatorial. Înlăturat în urma unei lovituri de stat, a fost executat.

MACÍAS NGUEMA BIYOGO v. **Bioko.**

MACICI, Nicolae (1886–1950, n. Craiova), general român. Contribuţie importantă în campania din Est, în fruntea Armatei 1 române (1941–1945). Arestat şi încarcerat la Sighet. A murit în închisoare.

MACINTOSH, gamă de calculatoare, creată de Apple Computer, pe baza unei interfeţe utilizator grafic, a ferestrelor, iconurilor, meniurilor derulante şi a utilizării surselor introduse în 1984.

MACÍSM (< sp. *macho* „masculin, puternic, aspru") s.n. Atitudine caracterizată prin accentuate sentimente de superioritate şi pretenţii de dominare a femeii.

MACIU, Vasile (1904–1981, n. Caracal), istoric român. M. coresp. al Acad. (1963). Director general al Arhivelor Statului (1953–1956). Specialist în istoria modernă a României („Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-ème siècle").

MACK, Heinz (n. 1931), pictor, sculptor şi grafician german. Unul dintre fondatorii grupului artistic „Zero". Sculpturi cinetice din metale reflectorizante şi sticlă („Nor de apă" pentru Jocurile Olimpice de la München din 1972, obelisc de sticlă pentru faţada clădirii „Europa-Center" din Berlin).

MACKAY, lac în partea de N a Canadei (Northwest Territories); 648 km^2. Prin intermediul unor lacuri şi râuri, comunică cu Marele Lac al Sclavului.

MACKE, August (1887–1914), pictor şi desenator german. Promotor al grupării expresioniste „Der Blaue Reiter". Scene de stradă şi peisaje cu o cromatică bazată pe contraste puternice („Fete în parc", „Copii în port").

MACKENSEN, August von (1849–1945), feldmareşal german. Supranumit „spărgătorul de fronturi". Comandant al trupelor austro-germane în Galiţia şi Serbia (1915), al trupelor germano-bulgaro-turce, care au atacat România dinspre S (1916). A condus ofensiva de la Mărăşeşti, oprită de armata română (aug. 1917).

MACKENZIE, Sir Alexander Campbell (1847–1935), violonist, dirijor şi compozitor britanic. Dirijor al Filarmonicii din Londra (1892–1899). Lucrări simfonice („Rapsodii scoţiene"), muzică de cameră, concerte pentru vioară, oratorii etc.

MACKENZIE 1. Sir Alexander M. (1755 sau 1764–1820), explorator britanic. A cercetat partea septentrională a Americii de Nord, descoperind (1789) fl. care-i poartă numele. A traversat (1792–1793) continentul nord-american, descoperind fl. Fraser şi Columbia Britanică. **2.** Fl. în NV Canadei; 4 241 km. Izv. din m-ţii Stâncoşi sub numele de Athabaska, străbate L. Athabaska şi Marele Lac al Sclavului (de aici în aval se numeşte **M.**), se îndreaptă spre NV şi se varsă printr-o deltă în golful **M.** al M. Beaufort. Afl. pr.: Peace River, Finlay River. **3.** G. al M. Beaufort (Oc. Arctic) care mărgineşte ţărmul de NV al Canadei. **4.** Lanţ muntos în NV Canadei, reprezentând cumpăna de ape dintre fl. **M.** şi Yukon. Alt. max.: 2 972 m (vf. Keele). Parcul Naţional Nahanni (476,5 mii ha).

MACKENZIE, Sir Compton (pseud. lui *Edward Montague C.*) (1883–1972), scriitor englez. Romane realiste („Viaţa ciudată a Sylviei Scarlet", „Cele patru valuri ale iubirii") sau umoristice („Nici carne, nici peşte"). Scrierea autobiografică „Viaţa mea şi timpul meu".

MACKENZIE KING, William Lyon v. **King.**

MACKINDER, Sir Halford John (1861–1947), geograf britanic. Unul dintre fondatorii geografiei moderne în Marea Britanie. A escaladat pentru prima oară muntele Kenya.

MACKINNON, Roderick (n. 1956), neurobiolog american. Studii privind structura şi funcţionarea canalelor de ioni. Premiul Nobel pentru chimie (2003), împreună cu P. Agre.

MACKINTOSH, Charles Rennie (1868–1928), arhitect, designer şi acuarelist britanic. Principal reprezentant al *Modern Style*-ului britanic, promotor al funcţionalismului. Lucrări moderne, îmbinând simplitatea cu tradiţia castelelor scoţiene (biblioteca Şcolii de artă „Tea Rooms" din Glasgow, „Hill House" în Helensburgh). Decoraţii, mobilier şi imprimeuri.

MACLAINE, Shirley (n. 1934), dansatoare, cântăreaţă şi actriţă americană de film. Bogate resurse în registrul comic şi dramatic („Can-can", „Apartamentul", „Doi pe un balansoar", „Camera în formă de L"). Premiul Oscar: 1983 („Vorbe de alint"). Memorii.

MACLAURIN, Colin (1698–1746), matematician scoţian. Lucrări de analiză matematică referitoare la teoria dezvoltării în serie a funcţiilor („Tratat asupra derivatelor").

MACLEAN, Alistair (1922–1987), scriitor scoţian. Romane de război şi aventuri („Tunurile din Navarone", „The Golden Gate").

MACLEOD, John James Rickard (1876–1935), medic şi fiziolog britanic. Din 1918 a trăit în Canada. Cercetări asupra diabetului; contribuţii la descoperirea şi introducerea în terapeutică a insulinei. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1923), împreună cu Sir F.G. Banting.

MAC-MAHON, Patrice, duce de Magenta (1808–1893), mareşal şi om politic francez. Participant la Războiul Crimeii (1853–1856). În Războiul Franco-Sardo-Austriac a repurtat victoria de la *Magenta* (iun. 1859). A condus armata versailleză, care a înăbuşit Comuna din Paris (1871). Preşedinte al Franţei (1873–1879).

MACMILLAN, una dintre cele mai mari case editoriale britanice din lume, fondată (1843) de **Daniel M.** (1813–1857) asociat cu fratele său **Alexander M.** (1818–1896).

MACMILLAN, Sir (Maurice) Harold, duce de Stockton (1894–1986), om politic britanic. Conservator. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1957–1963).

MACORLAN, Pierre (pseud. lui *P. Dumarchais*) (1882–1970), scriitor francez. Povestiri satirice şi romane de aventuri („Cheiul ceţurilor"). Ecranizări.

MACOVEI, Gheorghe (1880–1969, n. sat Tansa, jud. Iaşi), geolog român. Acad. (1939). Studii asupra formaţiilor cretacice, zăcămintelor de petrol din România, geologiei Dobrogei de S şi a Carpaţilor Orientali.

MACOVEI, Ligia (1916–1998, n. Bucureşti), graficiană şi pictoriţă română. Ilustraţii de carte („Poezii" de Eminescu, Quasimodo, T. Arghezi). Desen fluid şi delicat („Adolescenta"). Tendinţe expresioniste în pictură, uneori cu accente satirice.

MACOVESCU, George (1913–2002, n. sat Joseni, jud. Buzău), scriitor, ziarist şi diplomat român. Ministru al Afacerilor Externe (1972–1978), preşedinte al Uniunii Scriitorilor (1978–1981). Publicistică şi memorialistică („Vârstele timpului"); versuri („Undeva, toamna, cândva...").

MACOVSCHI, Eugen (1906–1985, n. Chişinău), biochimist român. Acad. (1948). Cercetări asupra permeabilităţii membranelor lichide. A realizat modelul experimental fizico-chimic al aparatului branhial viu al peştilor. Autor al teoriei biostructurale, concepţie originală despre natura şi structura materiei vii.

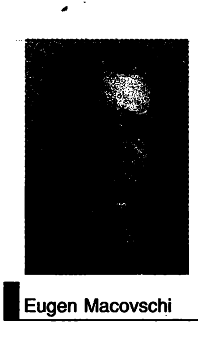

Eugen Macovschi

Dimitrie Macrea

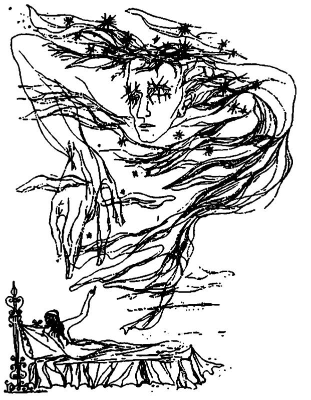

Ligia Macovei: Ilustraţie la „Luceafărul"

MACPHERSON, James (1736–1796), scriitor scoţian. A prelucrat liber unele legende celtice, publicate în culegerea „Poemele lui Ossian, fiul lui Fingal", influenţând preromantismul european.

MACQUARIE 1. Râu în SE Australiei, afl. stg. al râului Darling; 949 km. Izv. din m-ţii Marii Cumpene de Ape. Pe cursul superior, în aval de Bathurst, a fost creat lacul de acumulare Burrendong. **2.** Arh. vulcanic situat în S Oc. Pacific, alcătuit dintr-o ins. mai mare (ins. **M.**, 176 km^2) şi patru ins. mai mici; 230 km^2. Posesiune a Australiei. Rezervaţie naturală (foci, pinguini regali, elefanţi de mare) şi o staţiune de cercetări ştiinţifice.

MACRAMÉU (< fr.; {s} cuv. arab. *mahrama* „nod") s.n. Produs decorativ confecţionat manual, prin împletirea şi înnodarea aţei pescăreşti din bumbac mercerizat, astfel încât să formeze un model.

MÁCRĂ (lat. *macer, -cra*) adj. f. (Despre carne) Lipsită de grăsime şi fără oase.

MACREA, Dimitrie (1907–1988, n. sat Fântâna, jud. Braşov), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1965). Director al Institutelor de lingvistică din Bucureşti (1954–1958) şi Cluj (1958–1966). Specialist în fonetică şi istoria limbii române („Circulaţia cuvintelor în limba română", „Introducere în gramatica istorică a limbii române"). A condus lucrările de elaborare a unor importante dicţionare de limbă şi enciclopedice.

MACREA, Mihail (1906–1967, n. sat Săcel, jud. Sibiu), istoric şi arheolog român. Specialist în istoria antică şi arheologia clasică („Monedele şi părăsirea Daciei", „Viaţa în Dacia romană").

MACRI-EFTIMIU, Agepsina v. **Eftimiu.**

MACRO- (< fr.; {s} gr. *makros* „mare") Element de compunere cu sensul de „mare", „foarte mare"; serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

MACROBIU (Ambrosius Macrobius Theodosius) (sec. 4–5), scriitor şi gramatic latin de origine africană. Autorul unui comentariu filozofic la „Visul lui Scipio" de Cicero, ca şi al unor dialoguri („Saturnalii") conţinând informaţii despre religia şi obiceiurile romanilor.

MACROCEFALÍE (< fr. {i}) s.f. Malformaţie congenitală care constă în dezvoltarea excesivă a capului în raport cu corpul.

MACROCÍT (< fr., engl.; {s} *macro-* + gr. *kytos* „cavitate") s.n. Eritrocit cu dimensiuni mai mari decât cele obişnuite, a cărui apariţie în sângele periferic denotă o tulburare a eritropoezei (ex.: în anemia pernicioasă).

MACROCLIMÁT (MACROCLÍMĂ s.f.) (< fr.) s.n. Climatul unor reg. vaste ale suprafeţei terestre sau acvatice, format sub acţiunea factorilor climatici principali: afluxul de energie solară, circulaţia generală a curenţilor atmosferici, corelaţia dintre suprafaţa apelor şi cea a uscatului ş.a.

MACROCÓSMOS (< fr. {i}; {s} *macro-* + gr. *kosmos* „lume") s.n. Universul exterior în raport analogic cu omul (microcosmos).

MACRODONȚÍE (< fr.; {s} *macro-* + gr. *odous* „dinte") s.f. Anomalie care constă din dezvoltarea excesivă a dinților; macrodentism, megalodonție.

MACROECONOMÍE (< *macro-* + *economie*) s.f. Domeniu al teoriei economice care studiază modul în care funcționează ansamblul economic al unei țări. Are ca scop fundamentarea deciziilor politicii economice.

MACROELEMÉNT (< fr.) s.n. Element chimic necesar organismelor în doze mari, având în general în corp o concentrație de peste 0,01% (ex. N, P, K, S, Ca, Mg, C, O, H).

MACROESTEZÍE (< it.; {s} *macro-* + gr. *aisthesis* „sensibilitate") s.f. Tulburare a simțului tactil care constă în perceperea obiectelor din jur mai mari decât în realitate.

MACROEVOLÚȚIE (< fr.) s.f. (BIOL.) **1.** Totalitate a proceselor evolutive care se extind pe mai multe ere geologice. **2.** Evoluție biologică pe scară largă, în care apar specii și genuri noi.

MACROFÁG (< fr., engl.; {s} *macro-* + gr. *phagein* „a mânca") s.m. **1.** (HIST.) Fagocit mare provenit din monocitele sangvine, din celulele conjunctive sau endoteliale, capabil să înglobeze și să digere bacteriile, resturile de celule și alte particule eterogene sau toxice pentru organism; rol important în apărarea organismului de infecții. **2.** (ZOOL.) Animal care se hrănește cu cantități mari de hrană (ex. rechinul, carnivorele mari etc.).

MACROFÁUNĂ (< fr.) s.f. **1.** (BIOL.) Termen general pentru fauna de mari dimensiuni. **2.** (PEDOL.) Animalele din sol care au peste 1 cm, dar nu depășesc 8 cm (ex. miriapode, gândaci, păianjeni).

MACROGLOBULÍNĂ (< *macro-* + *globulină*) s.f. Globulină plasmatică, de greutate moleculară mare și viteză de sedimentare foarte mare; în mod normal există în ser în concentrații foarte mici (ex.: anticorpii Wassermann).

MACROMICÉTE (< fr. {i}; {s} *macro-* + gr. *mykes* „ciupercă") s.f. pl. Grup de ciuperci ascomicete și basidiomicete, cu corpul de fructificație mare, format din picior și pălărie, de diferite culori; pot fi comestibile sau toxice.

MACROMOLECÚLĂ (< fr., rus. {i}) s.f. Moleculă alcătuită dintr-un număr foarte mare de atomi, obținută în general prin polimerizare sau prin policondensare.

MACROMUTÁȚIE s.f. (GENET.) Mutație simultană a mai multor gene, deci a unui număr mai mare de caractere.

MACRONUCLÉU (< fr.) s.n. (ZOOL.) Nucleu mare, asociat de obicei unuia sau mai multor nuclee mai mici, necesar pentru reproducere (conjugare sau autogamie). După procesul reproducerii, degenerează. Se formează iar în zigot din materialul nuclear.

MACROPSÍE (< fr.; {s} *macro-* + gr. *opsis* „vedere") s.f. Tulburare a vederii cu caracter halucinator, constând în impresia de mărire a obiectelor și a persoanelor privite.

MACRORELIÉF (< fr.) s.n. Formă majoră de relief a uscatului sau a fundului mărilor și oceanelor (lanțuri muntoase, podișuri, depresiuni, câmpii etc.).

MACROSCOPÍE (< fr; {s} *macro-* + gr. *skopein* „a examina") s.f. Examinare cu ochiul liber, cu o lupă sau cu un aparat optic a suprafeței pieselor, a structurii metalografice a metalelor și aliajelor, a structurii superficiale a hârtiei și a cartoanelor, precum și a înfățișării plantelor și animalelor.

MACROSEÍSM (< fr.) s.n. Mișcare seismică a scoarței terestre simțită de oameni fără ajutorul aparatelor.

MACROSOCIÁL, -Ă (< fr. sau *macro-* + *social*) adj. (SOCIOL.) Care se referă la investigarea și analiza unor procese și structuri sociale relativ mari, precum și la elaborarea unor teorii sociologice generale. Termenul a fost pus în circulație de P. A. Sorokin, T. Parsons, H. König.

MACROSTRUCTÚRĂ (< fr. {i}) s.f. Structură a unui corp (metal, aliaj, plantă, animal etc.) observată la suprafață, în spărtură sau în secțiune, cu ochiul liber sau cu lupa.

MACRÓU (< fr.) s.m. Scrumbie albastră.

MACULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A păta. ✦ Fig. A întina puritatea unei ființe, a unui sentiment etc.

MACULA LUTEA (expr. lat. „pată galbenă") subst. (ANAT.) Mică suprafață ovală situată pe retină, de partea temporală a nervului optic. Centrul ei nu conține vase sangvine, fiind format numai din celule retiniene, aproape exclusiv celule cu conuri, la acest nivel impresiile retiniene vizuale având maximum de precizie și claritate. Prezintă o colorație gălbuie dată de un pigment galben.

MACULÁT, -Ă (< *macula*) adj. Cu pete, pătat; murdar.

MACULATÓR (< *macula*) s.n. Caiet (neliniat) folosit de elevi, de studenți etc. pentru a lua notițe sau a face diferite însemnări; caiet de notițe.

MACULATÚRĂ (< germ., fr.) s.f. **1.** Hârtie de calitate inferioară, folosită pentru ambalaj sau, prin topire, ca materie primă pentru fabricile de hârtie. **2.** Hârtie prost tipărită, pătată, care se rebutează. **3.** Fig. Scriere lipsită de valoare.

MÁCULĂ (< lat.) s.f. Pată netedă a pielii cauzată de un eritem sau de o anomalie pigmentară.

MACUMBA (cuv. sp.) s.f. Cult afro-american din Brazilia, adusă din Angola și Mozambic în urma comerțului cu sclavi din aceste reg.; îmbogățită cu elemente creștine și amerindiene.

MADÁCH Imre (1823-1864), poet ungur. Versuri, piese de teatru. Capodopera sa: poemul filozofic romantic „Tragedia omului", tradus în lb. română de O. Goga.

MADAGASCAR (Republica ~), stat insular african în V Oc. Indian, pe ins. M.; 587,1 mii km²; 15,9 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: malgașa și franceza. Religia: culte tradiționale (52%), creștină (catolici 21,3%, protestanți 19,7%), islamică (7%). Cap.: *Antananarivo (Tananarive).* Orașe pr.: Toamasina, Antsirabé. *Relief* accidentat: un platou central dominat de masive vulcanice (alt. max.: 2 876 m, vf. Tsaratanana), o câmpie litorală estică îngustă, cu lagune iar în V podișuri fragmentate de râuri scurte și repezi ce se varsă în str. Mozambic, care desparte ins. de continentul african. *Climă* tropicală cu precipitații bogate în E și sărace în SV. Faună endemică (75% din speciile de lemurieni de pe Glob). Resurse minerale: cromite, grafit, uraniu, thoriu, aur, beriliu, minereu de fier, cărbune, pietre prețioase (zirconiu, turmalină, ametist), mică, marmură. Se cultivă orez, manioc, batate, cartofi, porumb, taro, mei, sorg. Plantații de trestie de zahăr, bananieri, mangotieri, arbori de cafea, cacao și piper, arahide, bumbac, tutun, citrice, vanilie (locul 1 pe Glob), mirodenii și plante aromate, palmieri de cocos. Creșterea animalelor se practică mai ales în reg. platourilor înalte: bovine, porcine, caprine, ovine. Expl. forestiere. Pescuit. Ind.

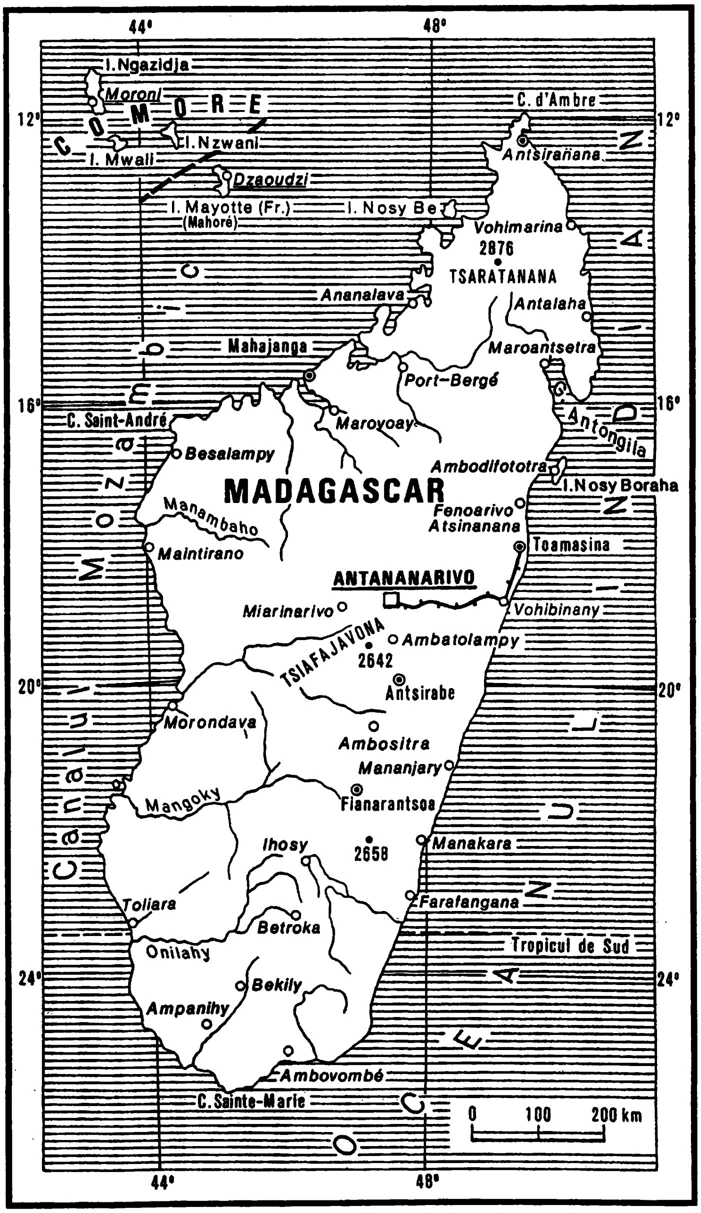

produce: zahăr, conserve, ţigarete, copra, ţesături, ciment, bere, produse petroliere, încălţăminte. Parcuri naţionale şi rezervaţii naturale. Moneda: 1 franc malgaş = 100 centimes. – *Istoric.* Ins. **M.** este puţin cunoscută înainte de venirea europenilor. Se consideră că **M.** a fost populat (începutul milen. 1 d.Hr.) de etnii asiatice din Indonezia, Malaysia, Melanesia, care s-au asimilat cu populaţia aborigenă ca şi cu cea africană şi arabă imigrată ulterior. În sec. 10–11, în **M.** se răspândeşte islamul. Primul european ajuns în **M.** a fost navigatorul portughez Diego Diaz (aug. 1500), urmat de negustorii olandezi, francezi şi englezi. În sec. 14–16, pe terit. **M.** au existat mai multe mici state, cel mai puternic devenind regatul Imerina, situat în partea centrală a ins., care şi-a lărgit hotarele, reuşind, sub regii Adrianampoinimerina (1787–1810) şi Radama I (1810–1828) să unifice întreaga ins., sub numele de Regatul M. Regina Ranavalona I (1828–1861) i-a alungat pe europeni (1845), dar fiul ei, Radama II (1861–1863) i-a rechemat. În sec. 18–19 a fost obiectul luptei dintre Franţa şi Marea Britanie. În urma Războiului Franco-Malgaş (1883–1885), Franţa şi-a instituit protectoratul său asupra **M.**, pe care, în 1896, l-a declarat colonie. În perioada interbelică a luat naştere o puternică mişcare de eliberare naţională, care s-a intensificat după cel de-al Doilea Război Mondial. M. a devenit, sub denumirea de Republica Malgaşă, stat autonom în cadrul Comunităţii Franceze (1958). La 26 iun. 1960 şi-a proclamat independenţa. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). În urma manifestaţiilor ostile guvernului, primul preşedinte al Republicii Malgaşe, Phillibert Tsiranana, este silit să demisioneze (mai 1972). În urma unui referendum (oct. 1972), şef al statului şi al guvernului a devenit generalul Gabriel Ramanantsoa. În 1973, Republica Malgaşă obţine închiderea bazelor militare franceze din ins. şi se retrage din Organizaţia Comună Africană, Malgaşă şi Mauritaniană (O.C.A.M.M.). Dificultăţile economice şi politice crescânde determină demisia şefului statului şi preluarea acestei funcţii de către colonelul R. Ratsimandrava (febr. 1975) care, însă, este asasinat după şase zile. Se constituie un Directorat Militar condus de generalul G. Andriamahazo; activitatea partidelor politice a fost interzisă. În mai 1975, are loc o lovitură de stat. Puterea este preluată de un Consiliu Suprem al Revoluţiei (C.S.R.) al cărui preşedinte, Didier Ratsiraka, devine şeful statului din 1976 (şi guvernului, până în 1993); se adoptă actuala denumire a ţării. Programul C.S.R. a promovat consolidarea sectorului de stat prin naţionalizări în ind., în domeniul bancar şi în cel al exploatării resurselor naţionale, precum şi alinierea la politica blocului sovietic. În oct. 1991, guvernul şi opoziţia semnează o convenţie privind crearea unui guvern de tranziţie al unităţii naţionale şi organizarea de alegeri libere multipartite. Prin referendum (aug. 1992) se adoptă o nouă Constituţie, iar din sept. 1992, numele oficial al ţării este Republica M. În 1993, candidatul opoziţiei, Albert Zafy, este ales preşedinte (destituit în 1996 de Curtea Constituţională, acuzat de corupţie); în urma alegerilor din febr. 1997 revine la conducerea statului Didier Ratsiraka, până în iul. 2002, când, în urma alegerilor prezidenţiale (16 dec. 2001) contracandidatul său, primarul Capitalei, Marc Ravalomanana, revendicând victoria în alegeri, refuză să se prezinte în al doilea tur de scrutin şi se proclamă preşedinte (22 febr. 2002) (oficial, preşedinte din 5 iul. 2002, după ce Comisia Electorală îi confirmă victoria în alegeri). Deşi rămâne printre cele mai sărace ţări de pe Glob, se înregistrează progrese în economie şi turism. Republică federală.

MADAN, Gheorghe (1872–1944, n. Truşeni, jud. Lăpuşa), folclorist şi scriitor român. Editor al ziarului „Moldovanul" (din 1907). Proză tradiţionalistă („Răsunete din Basarabia").

MADARA, sit în reg. Varna (Bulgaria), în apropierea căruia, la baza platoului (434 m), se află basorelieful numit „Călăreţul de la **M.**", aparţinând artei vechi bulgare (începutul sec. 8); reprezintă o continuare a basoreliefurilor în stâncă din Asia Mică. Declarat de U.N.E.S.C.O. ca aparţinând patrimoniului cultural mondial.

MADARIAGA Y ROJO, Salvador de (1886–1978), diplomat, eseist şi scriitor spaniol. Eseuri filozofice şi literare privind realităţile naţionale („Englezi, francezi, spanioli"); romane („Inimă de jad", „Război în sânge"), versuri („Fântâni liniştite").

Virgil Madgearu

MADE IN (expr. engl. „produs în"), urmată de numele unei ţări, indică locul de fabricare a produsului.

MADEIRA 1. Arh. vulcanic în E Oc. Atlantic, la VNV de ţărmul Africii, constituind o prov. a Portugaliei; 797 km^2. Insula pr.: **M.** (740 km^2). Alt. max. de 1 861 m. Vinuri renumite. Staţiuni balneoclimaterice. Oraş pr.: *Funchal.* Vizitat de navigatorii genovezi în 1351, a fost redescoperit şi cercetat de portughezii João Gonçalves Zarco şi Tristão Vaz în 1418; în sec. 16, Portugalia a început colonizarea lui. Denumit şi *Madera.* **2.** Râu în America de Sud (Bolivia şi Brazilia), afl. dr. al Amazonului, izv. din Anzi; 3 239 km. Denumit şi *Rio Madeira.*

MADERNA, Bruno (1920–1973), compozitor şi dirijor italian. Activitate pedagogică şi dirijorală. A înfiinţat, împreună cu Luciano Berio, Studioul de fonologie al Radioteleviziunii Italiene de la Milano (1954). Promotor al avangardei italiene. Lucrări: „Hyperion", „Serenada per lustrum", „Studii pentru «Procesul» lui Kafka").

MADERNO (MADERNA sau **MADERNI), Carlo** (1556–1629), arhitect italian. Reprezentant al barocului timpuriu (faţada de vest a bazilicii San Pietro, biserica Santa Maria della Vittoria, palatele Barberini, Strozzi, toate din Roma).

MADGEARU, Virgil N. (1887–1940, n. Galaţi), economist, sociolog şi om politic român. Naţional-Ţărănist. De mai multe ori ministru. Adversar al Gărzii de Fier, a fost asasinat de legionari. Contribuţii la elaborarea unei teorii economice privind fundamentarea doctrinei „statului ţărănesc" („Revoluţia agrară şi evoluţia clasei ţărăneşti"), analizând evoluţia, structura şi perspectivele economiei româneşti („Agrarianism, capitalism, imperialism", „Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial"). M. post-mortem al Acad. (1990).

MADH (cuv. arab) s.n. Panegiric în versuri, specific poeziei arabe clasice *(al-Mutanabbi).*

MADHVA, Archarya (numit şi *Pōrnaprajña*) (c. 1199–1278), filozof hindus. A întemeiat şcoala pluralistă (Dvaita) Vedanta, filozofie dominantă în India. Susţine că cele două entităţi, Fiinţa Supremă (brahma) şi sufletul individului (atman), sunt complet distincte. A postulat şi teza conform căreia lumea simţurilor posedă o realitate autonomă.

MĀDHYAMIKA (cuv. sanscrit „cale de mijloc") subst. Şcoală filozofică budistă întemeiată de *Nāgārjuna.* Promovează detaşarea de lumea reală, care este doar deşertăciune, adevărul aflându-se dincolo de toate distincţiile şi opoziţiile dintre lucruri.

MADHYA PRADESH, stat în centrul Indiei, în N pod. Deccan; 308,2 mii km^2; 60,3 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Bhopāl.*

MADĪNAH, al ~ v. **Medīna.**

MADĪNAT ASH-SHA'B, oraş în SV Republicii Yemen, situat pe ţărmul G. Aden; c. 10 mii loc. (1994). Cap. ad-tivă a R.D.P. Yemen (1967–1990). Vechiul nume: *al-Ittihād.*

MADIPOLÓN (< fr., rus.) s.n. Pânză de bumbac, deasă, uşoară şi fină, folosită pentru confecţionarea lenjeriei de pat şi de corp.

MADISON 1. James M. (1751–1836), om politic american. Unul dintre autorii Constituţiei S.U.A. (1787). Întemeietor, împreună cu Th. Jefferson, al Partidului Democrat Republican (1794). Preşedinte al S.U.A. (1809–1817). **2.** Oraş în N S.U.A., centrul ad-tiv al statului Wisconsin; 208,1 mii loc. (2000). Nod feroviar. Constr. de maşini agricole, automobile, maşini-unelte şi aparate medicale; produse chimice şi alim. Piaţă agricolă. Universitate (1849). Biserica romano-catolică St. Raphael (1854), sinagogă (1858), capitoliu (1906–1917). Oraş (1856).

MADISON SQUARE GARDEN, arenă sportivă cu o capacitate de 20 000 locuri, construită (1968) în oraşul New York.

MADJAPAHIT (MAJAPAHIT), numele unui stat indonezian (1293–c. 1520) cu centrul în ins. Java, având cap. cu acelaşi nume. A cunoscut maxima înflorire în sec. 14.

MADJILIS v. **Mejilis.**

MADJUN şi LAILA, pereche clasică de îndrăgostiţi din literatura arabă, cunoscută şi în alte literaturi orientale.

MADÓNĂ (< it., fr.) s.f. (Cu valoare de nume propriu) Maica Domnului. ✦ Reprezentare plastică a Fecioarei Maria cu pruncul Iisus. ✦ Fig. Personificare a perfecţiunii feminine.

MADONNA (pe numele adevărat *Louise Madonna Ciccone*) (n. 1958), cântăreaţă americană, de origine italiană. Unul dintre fenomenele muzicale ale anilor '80–'90. Muzică marcată de soul şi de disco. Activitate cinematografică („Evita", „Patru camere"). Discografie selectivă: „Like a Virgin", „True Blue", „Like a Prayer", „Ray of Light".

MADOSZ (în magh. *Ma*gyar *D*olgozók *O*rszágos *Sz*övetsége; Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România), organizaţie creată în aug. 1934 la Târgu Mureş de opoziţia de stânga din Partidul Maghiar. Organizaţie satelită a P.C.R. (1935–1937), interzisă în 1938, şi-a continuat activitatea sporadic. În 1943 a făcut parte din Frontul Patriotic Antihitlerist. După 23 aug. 1944, a participat la Frontul Naţional Democrat. În mai 1945 şi-a schimbat denumirea în Magyar Népi Szövetség (MNSz; Uniunea Populară Maghiară); s-a autodizolvat (1953).

MADRAS 1. Vechea denumire a statului *Tamil Nadu.* **2.** V. **Chennai.**

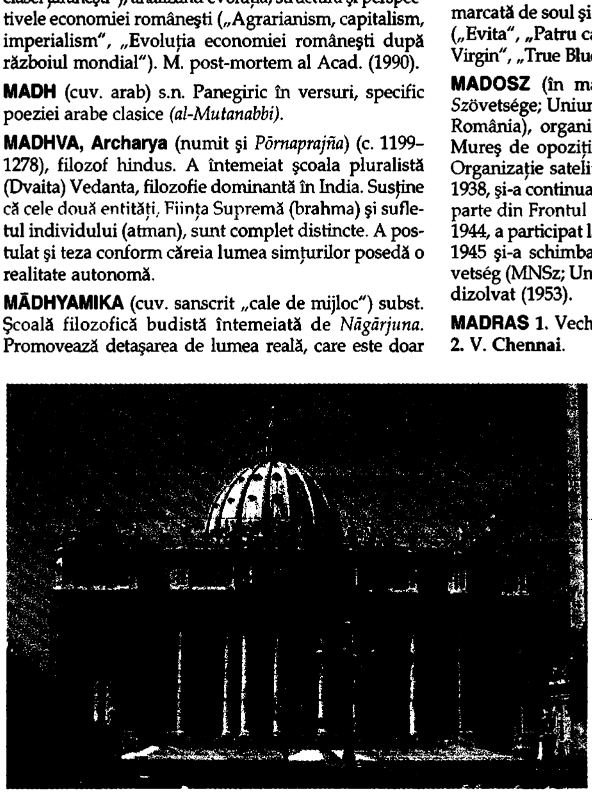

Carlo Maderno
Faţada bazilicii San Pietro

MADRE DE DIÓS, râu în America de Sud (Perú și Bolivia), afl. stg. al râului Beni; 1 450 km. Izv. din Anzii Peruvieni.

MADREPORÁRI (< fr.) s.m. pl. Ordin de hexacoralieri coloniali din clasa antozoarelor, cu schelet calcaros, care formează recifi coraligeri în mările tropicale.

MADRID 1. Cap. Spaniei și centrul ad-tiv al comunității autonome cu același nume, situată în pod. Sierra de Guadarrama; 5,1 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Siderurgie; constr. de mașini, ind. farmaceutică, textilă și alim. Producție cinematografică. Universitate (1508). Academia de Științe (1713), Academia Regală de Muzică (1830), institute de cercetări științifice. Muzee (Muzeul Prado, Muzeul Real, Muzeul de Arheologie ș.a.). Monumente: fortăreață (sec. 11), Plaza Mayor, cu statuia ecvestră a regelui Filip III (1617), Plaza de España, cu monumentul lui Cervantes și statuile ecvestre ale lui Don Quijote de la Mancha și Sancho Panza, catedrala iezuită San Isidro (1622-1664), bisericile San Francisco el Grande (1776-1785) și San Antonio de la Florida (1792-1798), Palatul Regal (1738-1764), Banca Spaniei (1884-1891), Arcul de Triumf (1778). Turism. Menționat (932) ca cetate maură. Cucerit de la arabi (1083) de regele Castiliei Alfons VI. Reședință a regilor Castiliei (sec. 14-15). În 1561, regele Filip II și-a fixat aici reședința oficială, M. devenind cap. Spaniei. **2.** Comunitate autonomă în Spania Centrală; 8 mii km^2; 5,4 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Madrid*. Culturi de cereale. Creșterea ovinelor.

MADRIGÁL (< fr.) s.n. **1.** Specie a genului liric, de proporții reduse, cu conținut idilic sau galant, cultivată încă din sec. 14 în Italia (Petrarca); s-a răspândit în sec. 16-18 în Franța (C. Marot, B. de Fontenelle) și în alte țări europene. **2.** Cântec cu caracter pastoral, devenit în Ev. Med. cântec pe două sau trei voci cu refren, iar în sec. 16 compoziție muzicală polifonică pentru cor *a cappella*, scrisă pe text laic. Reprezentanți: G.P. Palestrina și F. Landino.

MADRIGAL, formație corală românească de cameră, creată în 1963 de Marin Constantin, pe lângă Conservatorul „Ciprian Porumbescu". Repertoriu renascentist și modern, interpretat cu acuratețe stilistică și perfecțiune sonoră.

MADURA, ins. în Arh. Indonezian, în partea de S a M. Java; 5,5 mii km^2.

MADURAI (MADURA), oraș în extremitatea de S a Indiei; 922,9 mii loc. (2001). Ind. textilă, metalurgică, de prelucr. a lemnului. Universitate (1958). Monumente: templul Minakshi, 1600; templul lui Șiva Sundareswar, 1623-1639; pagode, palate. Turism. Capitala dinastiei Pānndya (sec. 5-11).

MAEBASHI, oraș în Japonia (Honshū); 284,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de mașini, textilă (mătase) și alim. Universitate.

MAEKAWA (MAYEKAWA) Kunio (1905-1986), arhitect japonez. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai *brutalismului*. Lucrări de orientare funcționalistă, realizate din beton armat (Centrul civic din Setagaya, Centrul cultural din Tōkyō).

MAE KLONG, fl. în partea de V a Thailandei; 402 km. Izv. din m-ții Dawna și se varsă în G. Thailandei.

MAELSTRÖM sau **MALSTRØM** (cuv. olandez *malen* „zdrobitor" și *ström* „curent") s.n. Curent turbionar în apropierea țărmului de NV al Norvegiei.

MAELZEL sau **MÄLZEL, Johann Nepomuk** (1772-1838), inventator și muzician german. Inventatorul panharmoniconului (1805) și al metronomului, brevetat în 1816.

MAES (MAAS), Nicolaes (1634-1693), pictor olandez. Tablouri de gen caracterizate prin fermitatea tușei și coloritul dominant roșu („Bătrână la vârtelniță", „Tânără la fereastră"). Portrete („Portret de bărbat").

MAESTÓSO (cuv. it.) adv. (MUZ.; ca indicație de execuție) Maiestuos, cu măreție; solemn.

MAESTRICHT v. Maastricht.

MAÉSTRO (cuv. it.) subst. invar. Termen de curtoazie rezervat dirijorului de orchestră.

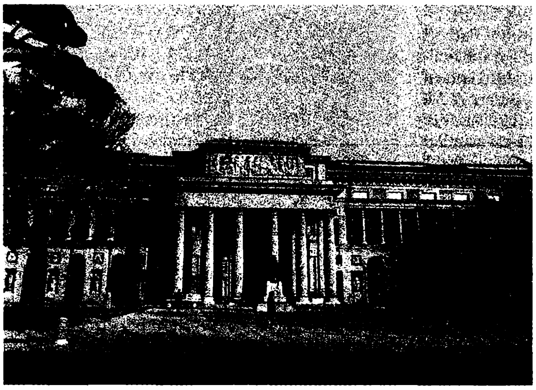

Madrid. Muzeul Prado

MAÉSTRU^1 (< it.) s.n. (CONT.) Cartea mare.

MAÉSTRU^2, -Ă (< it.) s.m. și f. **1.** Persoană care a adus contribuții valoroase într-un anumit domeniu, fiind adesea considerată îndrumător, creator al unui curent, șef al unei școli etc. ✧ *Concert-maestru* v. *concertmaistru*. ✦ (Și fam. sau ir.) Termen de adresare către o persoană care activează în domeniul artelor, al literelor, sport sau al științei. ✦ Persoană îndemânatică, pricepută într-un anumit domeniu și care adesea instruiește pe alții în domeniul respectiv. **2.** Apelativ pentru antrenorii care activează în atletica grea (box, lupte, haltere). **3.** Titlu ierarhic în anumite organizații militare, politice, inițiatice etc.; persoană care poartă acest titlu. ✧ *M. de ceremonie* (sau *de ceremonii*) = persoană care supraveghează desfășurarea unei ceremonii după protocol. 4. *Maeștrii cântăreți* (în germ. *Meistersinger*) = membri ai unor confrerii religioase germane care, prin cântecul lor, contribuiau la înfrumusețarea oficierii serviciilor divine. La mijlocul sec. 16, acestea se transformă în asociații, cu reguli stricte privind modul de interpretare a poeziei, mai cunoscute fiind cele de la Ulm, Augsburg și Nürnberg, iar cei mai de seamă reprezentanți: Heinrich von Meissen, Heinrich von Mügeln, Hans Folz, Hans Sachs.

MAETERLINCK, Maurice, conte (1862-1949), scriitor belgian de limbă franceză. Simbolist. Reînvie în teatru atmosfera de mister și de fatalitate a dramei antice („Prințesa Maleine", „Pelléas și Mélisande" - capodopera sa, „Monna Vanna"), dar și una de grație și prospețime („Pasărea albastră"). Meditații de natură metafizică în căutarea fericirii. Cicluri de povestiri („Poteci în munte", „Marele secret"). Premiul Nobel pentru literatură (1911).

MAETZ, Friedrich C.W. (1847-1896, n. Mediaș), arhitect austriac din Transilvania. La Cluj, unde a deschis o școală de arhitectură (1886), a fost și arhitect-șef al orașului (1887-1893). Lucrări de orientare eclectică (clădirile fostului Institut de Chimie și ale facultăților de anatomie și psihologie din Cluj, Muzeul de științe naturale din Sibiu).

MAEZTU Y WHITNEY, Ramiro de (1875-1936), scriitor și ziarist spaniol. A sprijinit politica dictatorială a lui *J.A. Primo de Rivera*. Operă de exaltare a tradiției („În apărarea hispanității").

MAFDET (în mitologia egipteană), zeița puterii punitive, având înfățișarea unei feline; reprezentată uneori cu o unealtă de execuție.

MAFFEI, Scipione Francesco, marchiz di ~ (1675-1755), literat și erudit italian. Unul dintre fondatorii (1710) revistei „Giornale de'letterati d'Italia". Autor al tragediei „Merope".

Maurice Maeterlinck

MAFIA, organizație siciliană, apărută în 1282 sub domnia lui Carol I de Anjou, când țăranii au creat o armată proprie denumită M.A.F.I.A. (*M*orte *a*lla *F*rancia, *I*talia *a*nela/Moarte Franței, strigă Italia) după strigătul lor de luptă. Până în sec. 19, a luptat împotriva tiraniei și pentru păstrarea tradițiilor locale; ulterior, **M.** s-a îndreptat împotriva ineficienței administrației. După 1930, **M.** s-a extins și în S.U.A., sub denumirea de „Cosa Nostra", patronând crima organizată. În timp, **M.** și-a modificat modul de manifestare și și-a extins sfera de activitate, devenind un flagel internațional, realizând câștiguri fabuloase prin traficul de droguri, contrabanda cu arme, pariuri clandestine. Lupta împotriva **M.** a cunoscut unele succese (arestarea în 1993-1995 a unor conducători ca: S. Riina și L. Bagarella), dar și numeroase victime (magistrații Giovanni Falcone și Paolo Borsellino, 1992 ș.a.).

MÁFIE (< it.; n. pr. *Mafia*) s.f. Grup de persoane care își urmărește prin orice mijloace propriile interese, chiar în dauna celor publice.

MAG (< sl.) s.m. **1.** Preot zoroastrist la mezi și perși; *p. ext.* astrolog, vrăjitor. **2.** (În religia creștină) Fiecare dintre cei trei regi, Melchior, Gaspar și Baltazar, veniți din Orient să se închine lui Iisus Hristos la nașterea Sa.

MAGADAN, oraș în Federația Rusă, port la M. Ohotsk; 99,3 mii loc. (2003). Expl. de minereuri de aur. Construcții navale și de utilaj minier; metalurgie neferoasă. Fondat (1933).

MAGADHA, stat în N Indiei antice. Constituit la începutul milen. 1 î.Hr. pe valea Gangelui mijlociu. În jurul acestuia s-a unificat, în vremea dinastiei Maurya (324-187 î.Hr.), întreaga Indie de Nord și Centrală. Cap. la *Pataliputra*.

MAGADI, lac în partea de S a Kenyei; 622 km^2. Expl. de carbonat de sodiu.

MAGALHÃES, Domingo José Gonçalves de (1811-1882), poet, dramaturg și diplomat brazilian. Lirică meditativă („Mistere"). Tragedii („Antonio José"). Autor al unei istorii a literaturii braziliene.

MAGALHÃES, Fernão v. **Magellan (1).**

MAGALLANES, Fernando de ~ v. **Magellan (1).**

MAGAZÍE (< ngr.; {s} cuv. arab, la pl., *makhāzin* „depozit, hambar") s.f. **1.** Clădire sau încăpere pentru păstrarea materialelor, a alimentelor, a mărfurilor etc.; depozit. **2.** Locaș la unele arme în care stau cartușele înainte de tragere.

MAGAZÍN^1 (< fr.; cuv. arab.) s.n. Local în care se expun spre vânzare cu amănuntul diferite mărfuri; prăvălie (mare).

MAGAZÍN^2 (< fr., engl.) s.n. Publicație periodică ilustrată cuprinzând materiale din domenii variate sau (cu determinări) dintr-un anumit domeniu (ex. „Magazin istoric"). Prima publicație europeană de acest gen a apărut în Marea Britanie (1731) și s-a numit „Gentelman's Magazine", fiind editată de Edward Cave. În România, în sec. 19, termenul a fost folosit și cu sensul de revistă specializată în studii de istorie, literatură, știință etc. (ex. „Magazin istoric pentru Dacia").

MAGAZINÁJ (< fr.) s.n. **1.** Depozitare a unor mărfuri într-o magazie; înmagazinare. **2.** Timpul cât rămâne depozitată marfa respectivă; *p. ext.* taxă care se plăteşte pentru păstrarea mărfii.

MAGAZINÉR, -Ă (MAGAZIONÉR, -Ă) (< fr.) s.m. şi f. Persoană care are în răspundere gestiunea unei magazii.

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, la Bucureşti, din apr. 1967. Director: Dumitru Almaş. Între 1969 şi 1999, conducerea revistei a fost asigurată de Cristian Popişteanu; din 1999, redactor-şef: Dorin Matei.

MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA, revistă de istorie, editată la Bucureşti între 1845 şi 1848 de Aug. Treboniu Laurian şi N. Bălcescu. După 1846, de editarea revistei se ocupă numai A.T. Laurian, care în 1851 va încerca să continue tipărirea ei (într-o formă schimbată) la Viena, din care scoate însă doar un singur volum. Rol însemnat în cristalizarea ideologiei paşoptiste şi în crearea istoriografiei moderne româneşti.

MAGAZINUL, revistă lunară pentru literatură, artă şi turism, apărută la Bucureşti (1930–1945). Director: A. Maniu.

MAGDALENA, fl. în NV Americii de Sud (Columbia); 1 538 km. Izv. din Anzii Columbieni şi se varsă printr-o deltă în M. Caraibilor.

MAGDALENIAN, cultură aparţinând Paleoliticului superior, în care apar primele elemente ale activităţii umane (15 000–9 000 î.Hr.). Numită astfel după situl La Madeleine (Dordogne, Franţa), unde s-au descoperit (1863) picturi rupestre. Celebre picturi rupestre din M. au fost descoperite şi la *Altamira* şi *Lascaux.*

MAGDEBURG, oraş în Germania (Saxonia Superioară), port pe Elba; centrul ad-tiv al landului Saxonia-Anhalt; 231,5 mii loc. (2001). Ind. metalurgică; constr. de maşini; şantiere navale; mecanică de precizie; produse chimico-farmaceutice, textile şi alim. Institut politehnic (1953). Monumente: Catedrala gotică (1220–1240). Menţionat documentar în 805.

MAGELLAN 1. (sp. **MAGALLANES, Fernando de ~** sau port. **MAGALHÃES, Fernão)** (c. 1480–1521), navigator portughez. În căutarea unui drum prin V spre ins. Moluce, a întreprins, cu cinci nave, prima călătorie în jurul Pământului (1519–1522), în serviciul regelui spaniol Carol I, ocolind America pe la S. În cursul acestei călătorii a descoperit str. M., a traversat Oc. Pacific şi a debarcat în ins. Filipine, unde a fost ucis (27 apr. 1521), expediţia continuând sub conducerea lui Juan Sebastián *El Cano* care, ocolind Africa, s-a întors în Spania, ajungând la Sevilla (9 sept. 1522) cu o singură navă şi 18 supravieţuitori. **2.** Str. între extremitatea Americii de Sud şi Ţara de Foc, care uneşte Oc. Atlantic cu Oc. Pacific. Lungime: 563 km. Port pr.: *Punta Arenas.* **3.** Sondă americană automată pentru explorarea planetei Venus, lansată la 5 mai 1989. A realizat 15 000 de revoluţii în jurul lui Venus şi a cartografiat 98% din suprafaţa planetei; s-a prăbuşit pe suprafaţa venusiană la 12 oct. 1994.

MAGENDIE, François (1783–1855), fiziolog şi neurolog francez. Unul dintre iniţiatorii metodei experimentale în fiziologie („Elemente de fiziologie"). A demonstrat diferenţa între rădăcinile motorii şi cele senzitive ale nervilor spinali.

MAGENTA, localit. în N Italiei (Lombardia); 22,8 mii loc. (2001). Trupele franco-sarde au învins aici la 4 iun. 1859 pe cele austriece.

MAGÉNTA (< it., fr.; n. pr. *Magenta*) s.f. **1.** Culoare roşie purpurie aprinsă. **2.** Denumire standard pentru culoarea violet-roşiatică. **3.** (În tehnica fotografică) Culoare obţinută din combinarea roşului cu albastru.

MAGERØY, ins. norvegiană în M. Barents; 287 km^2. Pescuit. Aici se află cel mai nordic punct al Europei, Capul Nord (71°11′ lat. N şi 25°48′ long. E).

MAGGIORE, Lago ~, lac la graniţa Italiei cu Elveţia, pe bordura sudică a Alpilor Lepontini, într-o vale glaciară, la 194 m alt.; 212,2 km^2. Străbătut de râul Ticino. Staţiuni climaterice. Vechiul nume: *Verbano.*

MAGHERU, familie de boieri din Oltenia. Mai importanţi: **1. Gheorghe M.** (1802–1880, n. sat Bârzeiu de Gilort, jud. Gorj), general şi om politic român. Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. Membru în Guvernul provizoriu; a organizat tabăra militară de la Râureni (lângă Râmnicu Vâlcea); luptător pentru unirea Principatelor. **2. Ion (Ioniţă) M.,** comandant de panduri în timpul mişcării de la 1821. Frate cu **M. (1)**. Participant la Revoluţia de la 1848.

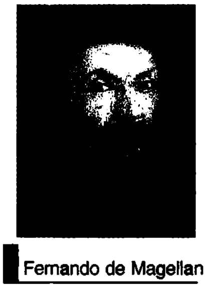

Fernando de Magellan

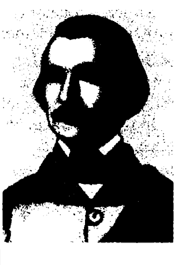

Gheorghe Magheru

MAGHIÁR, -Ă (< magh.) subst., adj. **1.** S.m. pl. Populaţie de origine fino-ugrică, care a migrat dinspre E, ajungând la sfârşitul sec. 9 în C. Panonică, unde a format statul maghiar, cunoscut sub numele de Ungaria. **2.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune în Ungaria. Mai trăiesc în România, Serbia (Voivodina), Croaţia, Slovacia, Austria, Ucraina, Federaţia Rusă, S.U.A., Canada etc. De religie creştină. ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Ungaria. Sin. *ungur.* 3. Adj. Referitor la Ungaria sau la **m.** ✦ (Substantivat, f.) Limbă fino-ugrică, vorbită de **m.** Limbă oficială în Ungaria. Alături de finlandeză, cea mai importantă limbă fino-ugrică. Ortografie fonetică fixată în sec. 17. Alfabet latin (din sec. 11).

MAGHIRÁN (MAGHERÁN) (< germ.) s.m. Plantă erbacee din fam. lamiacee, înaltă de 20–30 cm, cu flori roşietice sau albe *(Majorana hortensis).* Cultivată din timpuri străvechi, este folosită drept condiment, iar în medicina tradiţională ca sedativ sau diuretic.

MAGHREB (MAGHRIB) (cuv. arab „Soare-apune"), nume dat din Ev. Med., de geografii şi istoricii arabi, reg. din NV Africii (Maroc, Algeria, Tunisia şi uneori Libia).

MÁGIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ţine de magie, privitor la magie; ocult. ✧ (MAT.) *Pătrat m.* = tablou ale cărui căsuţe conţin numere care dau aceeaşi sumă pe fiecare rând, coloană şi diagonală. *Lanternă m.* v. *lanternă.* (FIZ.) *Număr m.* = număr de protoni sau de neutroni ce conferă nucleului (care îi conţine) o stabilitate deosebită. (LIT.) *Realism m.* = formă modernă de ficţiune literară în care realul se juxtapune fantasticului, visului, mitului, basmului etc. (ex. J.L. Borges, G. Garcia Márquez, M. Bontempelli, H. Alain-Fournier). **2.** Fig. Fermecător, încântător; feeric.

MAGICIÁN (< fr.) s.m. Persoană care practică magia; vrăjitor. ✦ Fig. Virtuoz; artist desăvârşit.

MAGÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblu de procedee, formule sau rituri prin care se invocă forţe supranaturale spre a produce miracole. *M. albă* = **m.** bună, servind interesului comunităţii sau persoanei pentru alungarea spiritelor rele, vindecare etc.; *m. neagră* = **m.** rea, care invocă demonii spre a cauza moartea sau nenorocirea unei persoane. A jucat un rol mai important în religiile primitive, dar nu este cu totul exclusă în timpurile moderne; anumite fenomene atribuite **m.** sunt încă neexplicate de ştiinţă; cunoaşterea *esoterică.* **2.** Fig. Putere de atracţie deosebită; farmec, seducţie (ex. **m.** muzicii).

MAGIERU, Andrei (pe numele religios Aurelian) (1891–1960, n. Saturău, azi Brazii, jud. Arad), teolog român. Episcop al Aradului (1935–1960). Cursuri universitare, studii despre „Noul Testament".

MAGINOT, André (1877–1932), om politic francez. Ministru de Război (1922–1924; 1929–1932); a propus construirea unei linii de fortificaţii la graniţa de NE a Franţei („Linia **M.**", 1927–1936).

MAGISTRÁL, -Ă (< fr., 3 < rus.) adj. **1.** Care caracterizează un maestru^2 **(1)**, de maestru; perfect, desăvârşit. **2.** (Despre ton, ţinută etc.) Impunător, solemn. **3.** (Despre conducte, drumuri etc.) Principal. ✦ (Substantivat, f.) Arteră principală rutieră, feroviară etc. **4.** (Despre un preparat medicamentos) Care are o compoziţie prescrisă de medic.

MAGISTRÁT (< fr., germ., lat.) s.m. **1.** (DR.) Denumire dată judecătorilor şi procurorilor. În România, au calitatea de **m.** şi fac parte din corpul **m.** judecătorii de la toate instanţele judecătoreşti, procurorii din cadrul parchetelor de pe lângă acestea, precum şi **m.** asistenţi ai Curţii Supreme de Justiţie. **2.** Funcţionar superior sau înalt demnitar. **3.** (În Roma antică) Cetăţean ales într-o funcţie publică înaltă (ex. consul, pretor, cenzor, edil, chestor ş.a.).

MAGISTRATÚRĂ (< germ., fr.) s.f. **1.** (În Roma antică) Funcţie de stat; existau **m.** superioare (dictator, decemvir, consul, pretor, cenzor) şi **m.** inferioare (tribun al poporului, edil, chestor etc.). **2.** (DR.) Totalitatea, corpul magistraţilor. ✦ Demnitatea, funcţia de magistrat; durata exercitării acestui mandat.

MAGÍSTRU (< lat. *magister*) s.m. (LIVR.) Profesor (în raport cu elevii săi); dascăl. ✦ Maestru; model de urmat.

MAGIÚN (< tc.) s.n. Pastă alimentară consistentă obţinută prin fierberea şi terciuirea prunelor sau a altor fructe (fără adaos de zahăr).

MAGLAVIT, com. în jud. Dolj, situată în C. Desnăţui, pe stg. Dunării; 5 431 loc. (2008).

MAGMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la fenomenul de apariţie a magmei şi la produsele acesteia. ✧ *Rocă m.* (sau *eruptivă*) = rocă provenită din procesul de consolidare a magmei; sunt intrusive, abisale sau plutonice când iau naştere în adâncurile scoarţei terestre şi efuzive sau vulcanice când se formează la suprafaţa acesteia. *Bazin m.* v. *bazin.* Sin. *cameră magmatică.*

MAGMATÍSM (< fr. {i}) s.n. Totalitatea proceselor care conduc la apariţia, deplasarea şi consolidarea magmelor în scoarţa Pământului.

MÁGMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *magma* „pastă întărită") s.f. Topitură de silicaţi din interiorul Pământului, prin consolidarea căreia iau naştere rocile şi minereurile magmatice. După compoziţie se disting *m. bazaltice* şi *m. granitice.*

MAGNA CHARTA LIBERTATUM, act semnat de regele Angliei, Ioan Fără de Ţară (15 iun. 1215), impus regelui de baronii, cavalerii şi orăşenii răsculaţi. Stipula (63 de articole) limitarea autorităţii regale şi garantarea de privilegii pentru participanţii la răscoală.

MAGNA CUM LAUDE (expr. latină „cu mare laudă") subst. (Livr.) Apreciere deosebită acordată la trecerea unui examen (de obicei de absolvire) în învăţământul universitar sau la obţinerea unui doctorat.

MAGNANI, Anna (1908–1973), actriţă italiană de film. A creat în cinematografia neorealistă personajul femeii meridionale, energice, de o mare nobleţe sufletească („Roma, oraş deschis", „Mama Roma", „Secretul de la Santa Vittoria"). Premiul Oscar: 1955 („Trandafirul tatuat").

MAGNASCO, Alessandro (numit *il Lissandrino*) (1667–1749), pictor italian. Subiecte religioase, viaţa mănăstirilor, a spitalelor, dezastrele războiului, într-o viziune stranie („Bătrâna şi ţiganii", „Scenă macabră"), cu o tuşă nervoasă, cromatică, dominată de verde-brun.

MAGNÁT (< lat. *magnus* „mare") s.m. **1.** (În Ev. Med., în Ungaria şi în Polonia) Mare latifundiar. **2.** Mare proprietar de capital industrial şi financiar. ✦ P. ext. Personalitate de vârf din domeniul finanţelor, afacerilor, industriei, presei.

MAGNÉT (< ngr., germ.) s.m. Corp fero- sau ferimagnetic, în stare de magnetizare. Produce în spaţiul înconjurător un *câmp magnetic,* în care se exercită forţe (de atragere sau respingere) asupra altor **m.**, asupra conductoarelor parcurse de curenţi electrici sau asupra particulelor încărcate electric în mişcare. **M.** prezintă două reg., numite *poli magnetici* (nord şi sud), în care valoarea câmpului magnetic este maximă. **M.** pot fi *temporari* sau *permanenţi* şi *naturali* sau *artificiali.*

MAGNÉTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Referitor la magnetism sau la magnet; (despre corpuri) care poate fi magnetizat. ✧ *Câmp m.* = spațiu în jurul unui magnet sau al unui conductor parcurs de curent electric, în care se pot exercita acțiuni de atracție, de respingere sau de orientare asupra magneților ori asupra curenților electrici. *Fluid m.* = forță prin care se explică, în științele oculte, fenomenele hipnotice și telepatice. *Pol. m.* v. *pol.* ✦ Fig. Care exercită o atracție irezistibilă; care magnetizează.

MAGNETÍSM (< fr., germ. {i}) s.n. **1.** Proprietate fizică fundamentală a materiei, care se manifestă ca o formă specifică de interacțiune între curenții electrici, între curenți electrici și magneți sau între magneți; se poate prezenta ca: diamagnetism, paramagnetism, antiferomagnetism, ferimagnetism și metamagnetism. ✧ *M. terestru* = câmpul magnetic permanent al Pământului, de mică intensitate și dirijat către cei doi poli, a cărui cauză nu este pe deplin cunoscută. ✦ Capitol al fizicii care studiază proprietățile magnetice ale materiei. **2.** Fig. Fascinație, atracție irezistibilă.

MAGNETÍT (MAGNETÍTĂ s.f.) (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de fier cristalizat în sistemul cubic, negru, metalic, magnetic; este unul dintre principalele minereuri de fier.

MAGNETIZÁ (< fr.) vb. I tranz. Tranz. A face ca un corp să dobândească, permanent sau temporar, proprietăți magnetice. ✦ Fig. A exercita o atracție puternică asupra cuiva.

MAGNETIZÁRE (< *magnetiza*) s.f. Acțiunea de a magnetiza; polarizare magnetică. ✦ Stare a unui corp care posedă însușiri magnetice. ✧ *Intensitate de m.* = magnetizație.

MAGNETIZÁȚIE (< fr.) s.f. Mărime vectorială prin care se caracterizează starea de magnetizare a unui corp; intensitate de magnetizare.

MAGNETO- (< fr.; {s} gr. *magnes, magnetos* „magnet") Element de compunere cu sensul de „magnetic", cu ajutorul căruia se formează substantive, adjective și verbe.

MAGNETOCHIMÍE (< fr. {i}) s.f. Capitol al chimiei fizice care se ocupă cu studiul relațiilor dintre structura moleculară a substanțelor și proprietățile lor magnetice.

MAGNETOFÓN (< fr. {i}; {s} *magneto-* + gr. *phone* „sunet") s.n. Aparat de înregistrare și redare a sunetelor cu ajutorul unor benzi speciale, acoperite cu o substanță feromagnetică. Înregistrarea se face prin magnetizarea variabilă, comandată de obicei de un microfon, a purtătorului de sunet.

MAGNETOGRÁF (< fr. {i}; {s} *magneto-* + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Magnetometru înregistrator folosit pentru studierea variației în timp a intensității câmpului magnetic terestru.

MAGNETOGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Diagramă realizată de un magnetograf.

MAGNETOHIDRODINÁMIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține magnetohidrodinamicii. ✧ *Generator m.* = generator electric în care se realizează transformarea directă a energiei termice în energie electrică, prin separarea, cu ajutorul unui câmp magnetic, a ionilor de semne contrare dintr-un jet de gaz ionizat prin încălzire (plasmă), electrolit sau metale topite.

MAGNETOHIDRODINÁMICĂ (< fr.) s.f. Ramură a fizicii care se ocupă cu studiul fluidelor electroconductoare (plasma, metalele topite) în interacțiune cu câmpul magnetic; rol important pentru explicarea unor fenomene astrofizice și geofizice, transformarea energiei termice în energie electrică, realizarea condițiilor de producere a reacțiilor termonucleare dirijate, pentru rachetele cu plasmă etc.

MAGNETOIZOLÁNT (< *magneto* + *izolant*) s.m. Material dielectric format din pulberi feromagnetice (alsifer, permalloy etc.) presate cu lianți izolanți; se folosește (sub formă de bastonașe) ca miez în bobinele de înaltă frecvență și sub formă lichidă la realizarea unor ambreiaje electromagnetice; magnetodielectric.

MAGNETOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Parte a geofizicii care studiază câmpul magnetic al Pământului și anomaliile acestuia. **2.** Metodă geofizică de prospecțiune bazată pe studiul deosebirilor dintre însușirile magnetice ale diverselor roci sau minereuri, urmărindu-se evidențierea zonelor de anomalie, unde există în subsol cantități mari de elemente sau de minerale magnetice.

MAGNETOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *magneto-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea intensității, direcției și gradientului câmpului magnetic. Există m. magnetostatice, magnetodinamice, electromagnetice, cu inducție, cuantice (supraconductoare).

MAGNETÓN (< fr. {i}) s.n. Unitate de măsură pentru magnetismul electronului *(m. Bohr-Procopiu)* sau al nucleelor atomice *(m. nuclear).*

MAGNETOÓPTICĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al fizicii care studiază fenomenele produse la interacția undelor electromagnetice luminoase cu câmpurile magnetice (ex. *efectul Zeeman*).

MAGNETOPÁUZĂ (< *magneto* + *pauză*) s.f. Zonă a spațiului extraterestru în care nu se manifestă câmpul magnetic al Pământului.

MAGNETOSCÓP (< fr. {i}; {s} *magneto-* + gr. *skopein* „a privi") s.n. Aparat de înregistrare și de redare a imaginilor pe o bandă magnetică.

MAGNETOSFÉRĂ (< *magneto-* + *sferă*) s.f. Reg. a spațiului din jurul Pământului sau al oricărei alte planete, în care câmpul magnetic propriu este delimitat, în exterior, de vântul solar.

MAGNETOSTÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al electromagnetismului care studiază câmpul magnetic invariabil creat de curenți electrici staționari sau de magneți permanenți.

MAGNETOSTRICȚIÚNE (< fr. {i}) s.f. Fenomen de deformare a unui corp sub influența unui câmp magnetic (m. directă) sau de magnetizare a acestuia în urma unei deformări (m. inversă).

MAGNETOTERAPÍE (< fr.) s.f. Procedeu fizioterapeutic realizat cu ajutorul câmpurilor magnetice.

MAGNETÓU (< fr.) s.n. Generator electric constituit dintr-un inductor cu magnet permanent, o înfășurare de joasă tensiune și una de înaltă tensiune; folosit pentru aprinderea carburantului la anumite motoare cu electroaprindere.

MAGNETRÓN (< fr. {i}; {s} *magneto-* + fr. *[élec]tron* „electron") s.n. Tub electronic cu catod axial și anod cilindric, generator de oscilații de foarte înaltă frecvență, al cărui flux de electroni este comandat printr-un câmp magnetic axial; folosit în radiolocație și la instalațiile de încălzire de frecvență supraînaltă.

MAGNÉZIE (< fr., lat.) s.f. Oxid de magneziu. ✧ *Magnezia usta* = oxid de magneziu calcinat, utilizat în medicină ca purgativ.

MAGNEZIEMÍE (< fr.) s.f. Concentrația de magneziu din sânge sau din serul sangvin. La om este normal c. 35 mg la litrul de sânge sau 20–25 mg la litrul de ser.

MAGNEZÍT (MAGNEZÍTĂ s.f.) (< fr. {i}) s.n. Carbonat natural de magneziu, care cristalizează în sistemul romboedric, de culoare albă-cenușie; este un mineral refractar, utilizat în metalurgie, ind. cimentului, electrotehnică, alimentară, a cauciucului etc.

MAGNÉZIU (< fr. {i}) s.n. Element chimic din grupa a doua a sistemului periodic (Mg; nr. at. 12, m. at. 24,305, gr. sp. 1,74, p.t. 650°C, p.f. 1 100°C), metal alb-argintiu, maleabil și ductil, foarte ușor și rezistent, care, sub formă de strujitură sau praf, arde în aer, degajând o lumină albă orbitoare. Se găsește în natură sub formă de săruri. Constituent important al plantelor; este prezent în organismul animal în diverse țesuturi, în plasmă, în lichidul extracelular, având rol în echilibrul osmotic; intervine, de asemenea, în metabolismul muscular. Carența sa în organism duce la hiperexcitabilitate musculară; prezența în exces provoacă depresiuni ale sistemului nervos central. Folosit la fabricarea aliajelor ușoare, la dezoxidarea și desulfurarea unor metale, la fabricarea proiectilelor luminoase și incendiare etc. Minerale: magnezit, dolomit, carnalit. Obținut prin electroliză de Sir Humphry Davy (1808).

MAGNÍFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Măreț, grandios; superb, minunat.

MAGNÍFICAT (cuv. lat. din imnul „Preamărește suflet al meu pe Domnul!") s.m. invar. Compoziție polifonică răspândită în sec. 15, preluată în repertoriul de concert. Au compus m. Monteverdi, Bach, Mozart, Penderecki ș.a.

MAGNITOGORSK, oraș în Federația Rusă, pe fl. Ural; 419 mii loc. (2002). Expl. de magnetită. Ind. siderurgică, cocsochimică; constr. de utilaj.

MAGNITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** (ASTR.) *Mărime* stelară. **2.** Intensitate a unui cutremur de pământ, măsurată pe scările *Mercalli* și *Richter.*

MAGNOLIACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de arbori exotici (210 specii), cu flori mari, plăcut mirositoare.

MAGNÓLIE (< germ., fr. {i}; {s} n. pr. *P. Magnol,* medic și botanist francez 1638–1715) s.f. Denumire dată unor specii de arbori exotici din genul *Magnolia* cu flori mari, originare din Extremul Orient și S Americii de Nord, cultivate ca plante decorative.

MAGNOLIOFITE (< n.pr. *Magnolia*), denumire utilizată în lucrările botanice moderne pentru angiosperme (*Magnoliophyte*).

MAGNUS, numele a șapte regi ai Norvegiei. Mai importanți: **1. M. I Olavsson,** supranumit *cel Bun,* rege al Norvegiei (1035–1047) și al Danemarcii (1042–1047). A realizat uniunea danezo-norvegiană. **2. M. VI Lagabøter (Legislatorul),** rege al Norvegiei (1263–1280). A promovat o nouă legislație unitară, acordând autonomie orașelor și stabilind ereditatea succesiunii. **3. M. VII Eriksson,** rege al Norvegiei (1319–1355) și al Suediei (1319–1363), sub numele de **M. II.** A realizat unitatea Pen. Scandinave; silit de marea nobilime să renunțe la ambele coroane.

MAGNUS, Heinrich Gustav (1802–1870), fizician și chimist german. Lucrări în domeniile termodinamicii, electrolizei, aerodinamicii; a cercetat acțiunea unui curent de fluid asupra unui corp în rotație, descoperind efectul ce-i poartă numele. – **Efectul M.** = apariția unei forțe asupra unui corp în rotație (cilindru, sferă etc.), care se deplasează într-un fluid, ca urmare a diferenței de presiune care apare prin suprapunerea peste curentul de fluid a unui curent circular produs de corpul în rotație; drept urmare corpul deviază de la traiectoria normală. *Efectul M.* face ca o minge aruncată sau lovită cu „efect" să devieze de la traiectoria normală.

MAGNUSSON, David (n. 1925), psiholog suedez. Specialist în studiul personalității. Contribuții în psihometrie, precum și în metodologia cercetării dezvoltării individului („Dezvoltarea umană", „Psihologie interacțională și personalitate"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

MAGOG v. Gog și Magog.

MAGÓT (< fr. {i}) s.m. Maimuță catariniană de c. 75 cm lungime, fără coadă, cu fața roșie *(Macacus sylvanus)*; trăiește în N Africii și în Gibraltar (unica specie din Europa).

MAGRITTE, René (1898–1967), pictor belgian. Reprezentant al suprarealismului. A prezentat obiecte și forme disparate în contexte compoziționale inedite, creând o atmosferă stranie („Condiția umană", „Insula comorii", „Treptele verii", „Cutia Pandorei"). Creația lui a influențat arta pop.

MAHĀBHĀRATA (în sanscrită „marele poem al bharatilor"), epopee sanscrită (sec. 4 sau 3 î.Hr.). Operă colectivă scrisă în epoca vedică (100 î.Hr.) și continuată până în sec. VI. Într-o manieră eroică și lirică, povestind aventurile a cinci frați în luptă cu un clan rival, reprezintă de fapt epopeea invaziei și stabilirii triburilor indo-europene în bazinul indo-gangetic și, în același timp, un fel de enciclopedie a cunoștințelor lor sacre

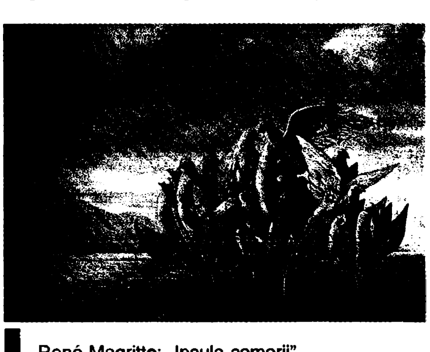
René Magritte: „Insula comorii"

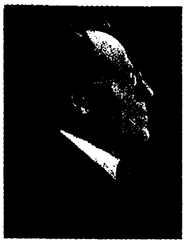

Gustav Mahler

Vladimir V. Maiakovski

şi profane. A cunoscut o răspândire extraordinară, furnizând literaturii şi artelor plastice surse inepuizabile de inspiraţie.

MAHACIKALA, oraş în Federaţia Rusă, cap. Daghestanului, port petrolier la M. Caspică; 466,8 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, uşoară, alim. Universitate. Fondat (1844) sub numele de Petrovskoe.

MAHALÁ (< tc.) s.f. Cartier mărginaş al unui oraş; populaţia unui astfel de cartier. ✧ Loc. *De mahala* = care aparţine sau este specific m.; *p. ext.* de rând, vulgar, grosolan.

MAHALLAH AL ~ KUBRĀ, Al ~, oraş în Egipt, în delta Nilului; 395,4 mii loc. (1996). Ind. textilă şi alim.

MAHĀNADI, fl. în India, în NE pod. Deccan; c. 900 km. Izv. din Gaţii de Est şi se varsă în G. Bengal printr-o deltă de 15 mii km^2. În cursul mijlociu, barajul Hīrākud.

MAHĀRĀDJĀH (< fr.; cuv. sanscrit *mahā* „mare" + *rājā* „rege") s.m. (În unele state indiene) Titlu purtat de prinţii suverani (până în 1956); persoană care deţinea acest titlu.

MAHĀRĀNĪ (< fr.; cuv. sanscrit) s.f. invar. Soţia maharadjahului.

MAHĀRĀSHTRA, stat în partea central-vestică a Indiei, cu ieşire la M. Arabiei; 307,7 mii km^2; 96,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Mumbay.* Expl. forestiere, de cărbuni, mangan şi bauxită. Ind. textilă şi electrotehnică.

MAHATHIR BIN MOHAMAD, Datuk Seri (n. 1925), om politic malaysian. Prim-min. (din 1981).

MAHĀTMĀ (< fr.; cuv. sanscrit „suflet mare") subst. Titlu dat în India asceţilor, sfinţilor şi persoanelor cu mari merite spirituale (de ex. M. Gandhi).

MAHĀVASTU (în sanscrită „Cartea marilor întâmplări"), veche culegere de legende indiene, elaborată între sec. 2 î.Hr. şi sec. 4 d.Hr.; sursă de inspiraţie pentru importante lucrări literare.

MĀHĀYÁNA (< fr.; cuv. sanscrit „Calea lungă a mântuirii") s.f. (REL.) Orientare preponderentă în sânul budismului, apărută în NV Indiei în sec. 1 d.Hr. şi răspândită mai ales în China, Coreea, Japonia, Nepal, Mongolia. A introdus dogma mântuirii, a răsplătirii după moarte (rai şi iad) şi un ritual fastuos prin ceremonial şi prin arhitectura, sculptura şi muzica auxiliare. V. *hīnayāna.*

MAHDĪ (< fr.; cuv. arab „cel bine condus de Dumnezeu") s.m. invar. **1.** (În islam) Conform unei credinţe populare la sunniţi, personaj care la sfârşitul lumii va veni pe Pământ pentru a extirpa definitiv răul şi a întrona aici pacea şi dreptatea lumii islamice. La şiiţi este identificat cu cel de-al 12-lea imam, dispărut misterios în c. 874. **2.** Titlu pe care-l iau unii conducători arabi.

MAHFŪZ, Najib (1911-2006), scriitor egiptean. Romane şi povestiri de investigaţie socială (trilogia „Cairo", „Copiii din cartierul nostru", „Inima nopţii"). Premiul Nobel pentru literatură (1988).

MAHLER, Gustav (1860–1911), compozitor şi dirijor austriac. Din 1908 a trăit în S.U.A. Sintetizând trăsături ale simfonismului romantic şi reunind toate elementele spectacolului liric: muzica, drama, poezia, decorul, creaţia sa cuprinde simfonii monumentale (unele cu solişti vocali şi cor), cicluri de lieduri cu acompaniament de orchestră („Cântecele copiilor morţi", „Cântecul pământului"). Remarcabil orchestrator. A dirijat orchestrele simfonice din Viena, Praga, Hamburg, New York.

MAHMUD, numele a doi sultani otomani: **M. I** (1730–1754). A purtat războaie cu persanii (1730–1736 şi 1743–1746) şi a încheiat victorios, prin Pacea de la Belgrad (1739), războiul împotriva Austriei şi Rusiei (1736–1739). A încurajat dezvoltarea artelor. **M. II** (1808–1839). În timpul său au avut loc două războaie cu Rusia (1806–1812 şi 1828–1829) încheiate cu Tratatele de pace de la Bucureşti (1812) şi Adrianopol (1829), în urma cărora au fost zdruncinate poziţiile Imp. Otoman în Balcani şi în Orientul Apropiat. A desfiinţat corpul ienicerilor şi a instituit armata regulată (1826). A înfrânt răscoala lui Ali, paşă de Ianina, şi pe cea a lui Mehmet Ali, vicerege al Egiptului. În 1829 a fost silit de Marea Britanie, Franţa şi Rusia să recunoască independenţa Greciei.

MAHMUD din Ghazna, sultan al Ghaznavizilor (998–1030). A extins stăpânirile sale din Afghanistan până în Punjab (pe care l-a anexat), ducând numeroase războaie de cucerire în India (1001–1027). A islamizat reg. În timpul său, artele au cunoscut o mare dezvoltare.

MAHMUDEÁ (< tc.) s.f. Monedă de aur turcească din timpul sultanului Mahmud II, care a circulat şi în Ţările Române în prima jumătate a sec. 19.

MAHMUDIA, com. în jud. Tulcea, pe braţul Sf. Gheorghe, la poalele dealului Beştepe; 2 808 loc. (2008). Port fluvial. Expl. de calcar şi dolomit. Vestigiile unei cetăţi getice din sec. 4–3 î.Hr., cunoscută în perioada stăpânirii romane sub numele de *Salsovia.*

MAHMUD KAŞGARI (sec. 11), savant filolog din Asia Mijlocie. În anii 1072–1074, a elaborat „Dicţionarul graiurilor turcice", cel mai important monument al dialectologiei turcice.

MAHMÚR, -Ă (< tc.) adj. (Şi subst.) Care nu şi-a revenit complet dintr-o beţie sau din somn; care se simte cu capul tulbure; prost dispus; buimac.

MAHNO, Nestor Ivanovici (1888–1934), om politic ucrainean. Anarhist. A organizat rezistenţa împotriva trupelor de ocupaţie austro-germane (1918–1919) şi a forţelor lui A.I. Denikin şi P.N. Vranghel, iar după aceea împotriva puterii sovietice. Înfrânt de trupele bolşevice, a emigrat la Paris (1921).

MAHOMED (în arabă *Mohammed* „Cel lăudat") (c. 570–632), reformator religios arab. Fondatorul *islamului* (mahomedanismului). Propagator şi autor parţial al textelor coranice; considerat ultimul dintre profeţi care încheie revelaţia iniţiată de Vechiul Testament şi completată de Evanghelii. Probabil, personaj istoric, n. la Mecca (Arabia), predicator din 610 la Mecca, refugiat *(hegira)* la Medina în 622, dată considerată ca începutul erei musulmane; a provocat un „război sfânt" *(jihad)* de convertire a întregii Arabii, neapucând să vadă însă izbânda totală. Potrivit tradiţiei, M. ar fi scris Coranul dictat de Allah sau l-ar fi primit gata scris pentru el şi transmis prin îngerul Gabriel, originalul păstrându-se în Cer. Mormântul lui M. de la Medina este loc de pelerinaj pentru musulmanii din întreaga lume.

MAHOMED v. **Mehmed.**

MAHOMEDÁN, -Ă (< n. pr. *Mahomed*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine mahomedanismului, privitor la mahomedanism. **2.** S.m. şi f. Adept al mahomedanismului; *p. restr.* turc.

MAHOMEDANÍSM (< fr.) s.n. Islam.

MAHÓN (< tc.) s.m. Denumire dată mai multor specii de arbori tropicali din fam. maliacee, cu înălţimi de c. 15 m (**m.** de Antile, *Swietenia mahagoni;* **m.** african, *Khaja senegalensis*) cu lemnul de culoare brun-roşcată, lucios, foarte rezistent. Este folosit la confecţionarea mobilelor fine, a ambarcaţiilor, a elicelor de avioane etc. Sin. *acaju.*

MAHONIE (< fr., lat.) s.f. Arbust de circa 1 m înălţime din fam. berberidacee, originar din America de Nord, cu frunze persistente, cu 5–9 foliole ovale, având margini dinţate, spinoase, cu flori mici galbene grupate în raceme şi fructe mici bace negre-albăstrui (*Mahonia aquifolium*). Cultivat frecvent în parcuri, sub formă de de tufe dese, pentru efectul decorativ al frunzelor, verzi-închis vara şi roşietice iarna.

MAHORAIS v. **Mayotte.**

MAHÓRCĂ (< ucr., rus.) s.f. **1.** Plantă anuală din fam. solanaceelor, înrudită cu tutunul, înaltă de c. 100 cm, cu frunze mari, peţiolate, bogate în nicotină şi acid citric, dar lipsite de fineţea şi de aroma frunzelor de tutun *(Nicotiana rustica).* **2.** Tutun de calitate inferioară.

MAHORÉ v. **Mayotte.**

MAI (lat. *Maius*) s.m. A cincea lună a anului; are 31 de zile; (pop.) florar.

1 MAI, sărbătoarea internaţională a muncii hotărâtă la Congresul I de constituire a Internaţionalei a II-a (1889), în amintirea grevei muncitorilor din Chicago (1 mai 1886). La români, se suprapune cu sărbătoarea populară arminden.

MAIA, com în jud. Ialomiţa; 1 857 loc. (2008).

MAIA 1. (În mitologia greacă) Zeiţa fidelităţii, a credinţei. A şaptea fiică a titanului Atlas, cea mai frumoasă dintre Pleiade. Din dragostea ei cu Zeus s-a născut *Hermes.* **2.** Zeiţă italică, ocrotitoare a recoltelor de fructe. Sărbătorită la 1 mai (după unii filologi, numele ei este etimonul lunii mai). Cunoscută şi sub numele de *Maiestas.*

MAIA, râu în Federaţia Rusă, în Extremul Orient, afl. dr. al râului Aldan, în amonte de Ust Maia; 1 053 km.

MAIÁ^1 (< tc.) s.f. Mediu nutritiv sterilizat, cu rol de cultură pentru microorganismele de fermentaţie; folosit pentru provocarea procesului de fermentaţie în ind. vinului, a panificaţiei, la fabricarea oţetului etc. ✦ Drojdie; porţiune dintr-o masă fermentată.

MÁIA^2 subst., adj. v. **maya**^{1}.

MAIAKOVSKI, Vladimir Vladimirovici (1893–1930), scriitor rus. Iniţial futurist, a scris ulterior o lirică militantă („150 000 000", „E bine"); piese de teatru satirice („Ploşniţa", „Baia"). S-a sinucis.

MAIANO, familie de arhitecţi şi sculptori italieni. **1. Benedetto da M.** (1442–1497), reprezentant al noii şcoli florentine. Capodopera sa este amvonul bisericii Santa Croce din Florenţa. Monumente funerare şi portrete („Filippo Strozzi"). Autorul celui mai important palat florentin din sec. 15 (Palatul Strozzi). **2. Giuliano da M.** (1432–1490), frate cu **M. (1).** Rafinate decoraţii la biserica Santa Maria del Fiore din Florenţa. Opere arhitectonice în multe oraşe italiene (Palazzo Spannocchi din Siena, Porta Capuana din Napoli).

MAICAN, Ion Aurel (1893–1952, n. Avrig), regizor român de teatru. Activitatea sa, la teatrele naţionale din Cernăuţi şi Iaşi, se înscrie pe linia tradiţiei inaugurate de Paul Gusty. Repertoriu clasic şi modern („Romeo şi Julieta", „Crimă şi pedeapsă").

MÁICĂ (< bg., srb.) s.f. **1.** Mamă. **2.** Termen de adresare faţă de o femeie în vârstă. ✦ Termen afectiv cu care o femeie în vârstă se adresează unei persoane mai tinere. **3.** Călugăriţă **(1).**

MAICU, Horia (1905–1975, n. Constanţa), arhitect român. Realizează la Constanţa (1931–1940) hoteluri, vile şi locuinţe; colab. la Casa Presei Libere, Sala Palatului, Teatrul Naţional, toate la Bucureşti.

MAIDÁN (< tc.) s.n. Teren deschis, loc viran situat în interiorul sau la marginea unei localităţi.

MAIDUGURI, oraş în NE Nigeriei, cap. statului Borno; 320 mii loc. (1996). Moschee. În 1957, în cadrul **M.** a fost inclusă suburbia Yerwa formând Yerwa-**M.**

MAIERU, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Someşu Mare; 7 673 loc. (2008). Rezervaţia naturală Izvoarele Mihăiesei (50 ha). Expl. de grafit şi dacit (în satul Anieş) şi de calcar cristalin (cariera Valea Caselor). Izvoare cu ape minerale carbogazoase. Muzeu etnografic. Ruinele unei cetăţi din sec. 11 (Anieş). Satul **M.** menţionat documentar în 1440.

MAIESTÁTE (MAJESTÁTE) (< lat., fr.) **1.** Termen de reverenţă folosit pentru a vorbi cu (sau despre) un monarh. **2.** Caracter maiestuos; grandoare, măreţie.

MAIEÚTICĂ (< fr.; {s} gr. *maieutikê* „priceperea de a moşi") s.f. (La Socrate) Arta de a scoate la iveală în cursul discuţiilor filozofice, prin întrebări meşteşugite, adevărul, pe care interlocutorul se presupune că l-ar poseda fără să-şi dea seama.

MAIKOP, oraş în Federaţia Rusă, în NV m-ţilor Caucaz, centrul ad-tiv al Republicii Adîghei; 162,4 mii loc. (2002). Expl. şi prelucr. petrolului. Ind. constr. de utilaj petrolier, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Izv. minerale. Filarmonică; muzeu de istorie. Fondat în 1857.

MAILATH Ştefan, voievod al Transilvaniei (1534-1538, iar în 1538-1540, împreună cu Emeric Balassa). Recunoscut de turci ca principe al Transilvaniei (1540). Urmărind realizarea autonomiei Transilvaniei cu sprijinul Habsburgilor, a fost mazilit şi dus la Constantinopol (1541).

MAILER, Norman (n. 1923), prozator, ziarist şi actor american. Precursor al postmodernismului. Romane („Cei goi şi cei morţi", „Un vis american"). Eseuri („Prizonier al sexului", „Geniu şi voluptate").

MAILLART, Robert (1872-1940), inginer şi arhitect elveţian. Principal utilizator al betonului armat, atât ca invenţie tehnică, cât şi ca valoare estetică (poduri peste Rin la Tavanasa, cel feroviar de la Landquart-Klosters, viaductul dintre Altendorf şi Lachen). Capodopera sa - Pavilionul cimentului de la Expoziţia naţională din Zürich (1939).

MAILLECHORT (< fr.; {s} n. pr. *Maille[t]* + *Chor[ier]*) s.n. Denumire a unei serii de aliaje din cupru, zinc şi nichel în proporţii diferite, de culoare argintie şi cu rezistenţă mare faţă de agenţii externi; folosite la fabricarea aparatelor de precizie, a instrumentelor medicale, a tacâmurilor. După compoziţie, aliajul se numeşte *alpaca, argentan* etc.

MAILLOL, Aristide (1861-1944), desenator, sculptor şi gravor francez. Lucrări clasice, reprezentând cu predilecţie nuduri feminine, caracterizate prin volum şi monumentalitate („Anotimpuri", „Cele trei graţii", „Île-de-France"). Cicluri de gravuri inspirate de operele lui Vergiliu, Ovidiu şi Verlaine.

MAILLY, Jean de ~ (1911-1975), arhitect şi urbanist francez. Lucrări de orientare funcţionalistă (planul de reconstrucţie al oraşului Toulon).

MAIMAN, Theodore Harold (1927-2007), fizician american. Lucrări de fizica semiconductorilor. A construit (1955-1961) primul laser cu cristal artificial de rubin, obţinând astfel, cel dintâi, lumină coerentă.

MAIMAROLU, Dimitrie (1859-1926, n. Bucureşti), arhitect român. Adept al şcolii academice franceze (fostul Palat al Parlamentului, Cercul Militar Naţional, Biserica armenească, toate la Bucureşti).

MAIMONIDE, Moise (1135-1204), medic, teolog şi filozof evreu. Născut la Córdoba, s-a stabilit la Cairo, unde a devenit medicul sultanului şi apoi şeful comunităţii evreieşti. Autorul unei sinteze în 13 puncte a crezului iudaismului, utilizată şi în prezent în cadrul religiei mozaice. Ca filozof, este cunoscut mai ales pentru lucrarea „Călăuza celor rătăciţi".

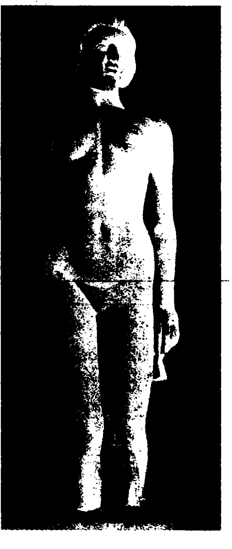

Aristide Maillol: „Île-de-France"

MAIMÚŢĂ (< ngr., tc.) s.f. **1.** Subordin de mamifere din ordinul simienilor, cu labele membrelor anterioare şi posterioare prehensile, terminate cu unghii, cu capacitate craniană de cel mult 800 cm^3 şi cu faţa fără păr, expresivă, fruntea şi barba teşite, ochii cu vedere binoculară; inteligente şi sociabile (ex. cercopitecii, cimpanzeul). Trăiesc în Asia, Africa şi America de Sud, fiind cunoscute peste 150 de specii. *m. antropoide* v. *pongide; m. primitive* v. *lemurieni.* **2.** Fig. Om care împrumută gesturile, atitudinile altora.

MAIMUŢĂRÍ (< *maimuţă*) vb. IV **1.** Tranz. A imita pe cineva (pentru a-l lua în râs). **2.** Refl. A gesticula sau a vorbi afectat; a se strâmba, a se schimonosi.

MAIN, râu în partea central-sudică a Germaniei, afl. dr. al Rinului la Mainz; 524 km. Izv. din m-ţii Bavariei şi trece prin Bayreuth, Frankfurt am Main. Cursul superior al râului a fost legat cu cel al Dunării (în zona Regensburg) prin canalul M.-Dunăre, care asigură circulaţia navelor fluviale (prin intermediul Rinului) între Marea Nordului şi Marea Neagră.

MAINARDI, Enrico (1897-1976), violoncelist şi compozitor italian. Bogată activitate concertistică în trio (cu E. Fischer şi Kulen Kampff) şi ca solist. A realizat o ediţie critică Bach şi a înregistrat suitele acestuia. Lucrări pentru violoncel şi orchestră.

MAI-NDOMDE, lac în Africa Centrală (R.D. Congo); 2 325 km^2 (în sezonul ploios 8,2 mii km^2). Vechiul nume *Leopold II.*

MAINE 1. Prov. istorică în NV Franţei, străbătută de Loara. Oraş pr.: *Le Mans.* **2.** G. al Oc. Atlantic, pe ţărmul Americii de Nord , mărginit de pen. Noua Scoţie (la NNE) şi capul Cod (la SSV). Porturi pr.: Boston, Portland (S.U.A.), Saint John (Canada). **3.** Stat în NE S.U.A.; 86,1 mii km^2; 1,2 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Augusta.*

MAINE DE BIRAN, François Pierre Gontier (1766-1824), filozof francez. A formulat o filozofie a voinţei prin care a propus un program de afirmare a reflexivităţii („Memoriu asupra descompunerii gândirii", „Memoriu asupra percepţiei nemijlocite").

MAINTENON, Françoise d'Aubigné, marchiză de (1635-1719), scriitoare franceză. Ca urmare a căsătoriei morganatice cu regele Ludovic XIV (1683), a avut un rol important la Curte, impunând un stil de viaţă mai auster. După moartea regelui (1715), se retrage la Saint-Cyr, unde fondase, în 1686, o şcoală pentru educarea tinerelor fete din familiile nobililor scăpătaţi. A lăsat mai multe volume de „Scrisori şi conversaţii".

MAINZ, oraş în Germania, port pe stg. Rinului, centrul ad-tiv al landului Renania-Palatinat; 182,9 mii loc. (2002). Siderurgie; ind. chimică, constr. de automobile, uşoară. Institutul „Max-Planck" pentru chimie. Universitate (1476-1816, redeschisă în 1946). Academia de Ştiinţe şi Literatură şi Institutul de Istorie Europeană. Muzeul Gutenberg. Monumente: Coloana lui Iupiter (58 d.Hr.), Arcul lui Davitius-Victor (sec. 3 d.Hr.), Domul cu dublu hram Sankt Martin şi Sankt Stephan (975-1009), bisericile Sankt Stephan (1257-1328), Sankt Quintin (1288-1330), a Carmelitelor (1326-1404), Sankt Peter (1749-1756), Sankt Ignaz (1763-1773); palat în stil renascentist (1627-1678) ş.a. Oraş liber imperial (din 1118). Integrat în Imp. German după Congresul de la Viena (1814-1815).

MAIÓLUS (< n. pr. *Maiolus*) s.n. Denumire dată legăturilor de carte lucrate, în sec. 16., pentru colecţionarul francez Thomas Mahieu (Maiolus), secretar al Caterinei de Medici.

MAIONÉZĂ (< fr.) s.f. Sos rece, preparat, prin emulsionare, din gălbenuş de ou frecat cu untdelemn şi condimentat cu muştar, lămâie etc.

MAIÓR (< rus., germ.) s.m. Primul grad de ofiţer superior; pe scară ierarhică urmează gradului de căpitan. Corespunde ca funcţie de bază comandantului de batalion (de divizion, la artilerie). ✦ Persoană care poartă acest grad.

MAIOR, Augustin (1882-1964, n. Reghin), fizician român. Contribuţii în fizica teoretică (teoria relativităţii, a gravitaţiei, termodinamică). Creator al telefoniei multiple.

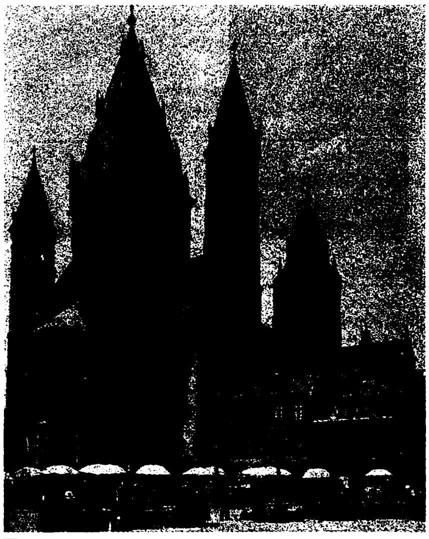

Mainz. Domul

MAIOR, George (1855-1927, n. Şercaia, jud. Braşov), agronom român. Contribuţii în domeniul agriculturii generale, fitotehniei şi economiei agrare.

MAIOR, Grigore (1715-1785, n. sat Sărăuad, jud. Satu Mare), prelat român. Episcop unit de Făgăraş (1772-1782). Contribuţie importantă la organizarea învăţământului sătesc în limba română şi a şcolilor din Blaj.

MAIOR, Liviu (n. 1940, Beclean), istoric şi om politic român. Social-democrat. Specialist în istoria modernă a României. („Mişcarea naţională românească din Transilvania", „1848-1849. Români şi unguri în revoluţie"). Ministru al Învăţământului (1992-1996).

MAIOR, Petru (c. 1761-1821, n. sat Căpuşu de Câmpie, jud. Mureş), istoric şi filolog român. Reprezentant de frunte al Şcolii Ardelene. Lucrările sale („Istoria pentru începutul românilor în Dacia", cu studiile anexă: „Disertaţie pentru începutul limbei româneşti" şi „Disertaţie pentru literatura cea veche a românilor", precum şi „Orthografia romana sive latino-valachica" cu studiul anexă „Dialog între nepot şi unchi pentru începutul limbei române") susţin originea pur romană a poporului român, unitatea şi continuitatea lui în Dacia precum şi faptul că limba română este continuatoarea latinei populare. Succesor al lui S. Micu la elaborarea *Lexiconului de la Buda.* Adversar al catolicismului. A participat la redactarea memoriului „Supplex Libellus Valachorum".

MAIORESCU 1. Ion M. (pe numele adevărat *I. Trifu*) (1811-1864, n. sat Bucerdea Grânoasă, jud. Alba), om politic, filolog şi publicist român. Urmaş, pe linie maternă, al lui Petru Maior. Agent diplomatic al Ţării Româneşti pe lângă Dieta germană de la Frankfurt am Main. Apropiat de Heliade-Rădulescu. Contribuţii lingvistice („Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român"). **2. Titu M.** (1840-1917, n. Craiova), critic, teoretician literar şi om politic român. Fiul lui M. (1). Acad. (1867). Membru marcant al Partidului Constituţional (Junimist), iar ulterior al Partidului Conservator (al cărui preşedinte a fost în 1913-1914). De mai multe ori ministru în cabinete conservatoare. Prim-min. (1912-1913). S-a pronunţat pentru orientarea politicii externe româneşti spre Puterile Centrale. A optat pentru calea militară de rezolvare a diferendului de frontieră româno-bulgar. Mentor spiritual al *Junimii.* În filozofie cea mai importantă contribuţie este manualul „Logica". Autor al „Istoriei contimporane a României (1866-1900)". A abordat câteva probleme fundamentale ale culturii naţionale (limba, literatura, folclorul), dându-le o rezolvare modernă, susţinând disocierea valorilor şi principiul autonomiei esteticului (întemeind astfel critica estetică), iar prin teoria „formelor fără fond" a denunţat transplantarea formală a unor instituţii, principii şi reforme inadecvate momentului istoric românesc („În contra direcţiei de astăzi în cultura română"); a combătut superficialitatea şi pseudocultura („Beția de cuvinte"), introducând criteriul estetic în judecarea valorii literare („O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867", „Direcția nouă în poezia şi proza română"). A contribuit la elucidarea problemelor legate de scrierea limbii române, înlăturând etimologismul latinist, italienismul, calcurile neavenite după germană („Despre scrierea limbei române") şi a combătut purismul latinist în lexic („Neologismele"). Criticul literar a pus în valoare cele mai reprezentative figuri ale literaturii române: Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Goga, Sadoveanu („Critice"). A încurajat culegerea şi cercetarea folclorului („Asupra poeziei noastre populare"). Orator de mare talent („Discursuri parlamentare"). Memorialistică („Jurnal şi epistolar"). Traduceri.

MAIÓU (< fr.) s.n. Articol de lenjerie sau de echipament sportiv cu sau fără mâneci şi, de obicei, decoltat. ✦ Costum pentru gimnastică sau balet.

MAISKY, Mischa (n. 1948), violoncelist israelian originar din Letonia. A emigrat în Israel (1972). Repertoriu de concert, cameral, de sonate sau trio, împreună cu Martha Argerich, Ivry Gitlis, Radu Lupu ş.a.

MAISTRE 1. Joseph, conte de M. (1753–1821), scriitor, filozof şi om politic francez. Ministru plenipotențiar (1802–1817) al regelui Sardiniei *Victor Emmanuel* în Rusia. Teoretician al Restaurației. Opere: „Studii asupra suveranității", „Despre papă". **2. Xavier, conte de M.** (1763–1852), scriitor francez. Frate cu **M. (1)**. Proză de reflecție şi fantezie („Călătorie în jurul camerei mele"), nuvele („Prizonierii din Caucaz").

MĂISTRU (< germ.) s.m. Meseriaş cu calificare superioară, căruia, de obicei, i se încredințează conducerea şi organizarea activității de producție dintr-un anumit sector al unei întreprinderi.

MAISŪR v. **Mysore.**

MAÍŞĂ s.f. Soluție de apă cu malț măcinat ori cu amidon provenit din dezagregarea prin fierbere a cartofilor sau a porumbului (utilizată la fabricarea spirtului, a drojdiei, a berii etc.).

MAITANI, Lorenzo (1275–1330), sculptor şi arhitect italian. Principal reprezentant al goticului italian, de influență franceză. A realizat proiectul castelului din Montefalco şi fațada domului din Orvieto, pe care a înfrumusețat-o cu numeroase sculpturi („Fecioara pe tron", „Îngeri şi Evanghelişti").

MAITEC, Ovidiu (1925–2007, Arad), sculptor român. Acad. (1999). Atras, în mod special, de lemn, reuşind să creeze o nouă şcoală în sculptura românească. Forme construite pe alternanța plinului cu golul. Compoziții („Coloana cu aripi", „Meşterul Manole", „Pădureanca") şi lucrări abstracte („Cub").

MAITREYA (în religia budistă), mântuitorul care urmează să vină, Buddha al viitorului. La chinezi este reprezentat ca un rege indian cu multe bijuterii, fiind patronul orfevrilor. În budismul japonez, **M.** apare (sub numele de *Miroku*) în compunerea unei triade alături de Buddha şi Amida.

MA IUAN (MA YÜAN) (c. 1160–1225), pictor chinez. Împreună cu Xia Gui (Hsia Kuei), a întemeiat şcoala Ma-Hsia. Peisaje şi flori considerate capodopere ale picturii academice din epoca Song („Primăvara timpurie", „Cei patru înțelepți din Shang-Shan").

MAIZÉNĂ (< germ.; {s} sp. *maiz* „porumb") s.f. Amidon de porumb, modificat şi purificat printr-un tratament alcalin special, folosit în alimentația sugarilor, a copiilor, a bolnavilor cu afecțiuni gastro-intestinale, precum şi în alimentația obişnuită; zeamil.

MAJAPAHIT v. **Madjapahit.**

MAJÁRCĂ s.f. Soi românesc de viță de vie, cu boabe mari, verzui, cu pete ruginii, cultivat pe terenuri nisipoase; din el se obțin vinuri de masă de calitate superioară.

MÁJĂ (< magh.) s.f. **1.** Veche unitate de măsură pentru greutăți, variind după epoci şi regiuni, între 50 kg şi c. 120 kg (100 de ocale). **2.** Năvod.

MAJDANEK, localit. în Polonia, în apropiere de Lublin, unde a existat cel mai mare lagăr de concentrare şi de exterminare, după Auschwitz, înființat de nazişti (1940). Aici au pierit peste 50 000 de deținuți.

Petru Maior

Titu Maiorescu

MAJOLÍCĂ (< fr., it.; {s} n. pr. *Majorca*) s.f. Faianță italiană cu glazură plombiferă, realizată în timpul Renaşterii sub influența celei hispano-maure, provenită din ins. Mallorca (Majorca). ✦ P. ext. Ceramică executată în Țările de Jos, Franța, Anglia etc.

MAJÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre persoane) Ajuns la majoritate civilă. **2.** Foarte important; principal **3.** (LOG.) *Termen m.* = predicatul concluziei unui silogism (notat P). *Premisă m.* = premisă care conține termenul **m.** al silogismului. **4.** (MILIT.) *Sergent major* v. *sergent. Plutonier major* (şi substantivat, m.) v. *plutonier.* **5.** (MUZ.) *Gamă m.* sau *mod m.* = gamă sau mod din cinci tonuri şi două semitonuri, acestea din urmă fiind dispuse între treptele III–IV şi VII–VIII. *Acord m.* = acord format dintr-o terță mare, peste care se suprapune o terță mică.

MAJOR, John (n. 1943), om politic britanic. Conservator. Prim-min. (1990–1997).

MAJORÁ (< fr.) vb. I tranz. A face mai mare (un preț, un salariu, o taxă etc.); a spori.

MAJORANA 1. Quirino M. (1871–1957), inginer şi fizician italian. Cercetări asupra razelor catodice, a efectului Volta şi a constanței vitezei luminii. A realizat primele imagini fotografice a proiectilelor în mişcare şi un sistem de telefonie fără fir. **2. Ettore M.** (1906–1938), fizician italian. Nepotul lui **M. (1)**. A formulat o teorie asupra forțelor de schimb şi a stabilității nucleului („Asupra teoriei nucleelor", „Teoria simetrică a electronului şi a pozitronului").

MAJORÁNT (< fr.) s.n. (MAT.) ~ *al unei mulțimi* = element al unei mulțimi ordonate E căruia îi este inferior orice element al unei submulțimi P a lui E.

MAJORÁRE (< *majora*) s.f. Acțiunea de a majora şi rezultatul ei; mărire. ✦ (FIN.) Sumă încasată în plus de la cei care întârzie plata impozitelor, a taxelor etc.

MAJORÁT^1**, -Ă** (< *majora*) adj. **1.** (Despre prețuri, impozite etc.) Mărit, sporit. **2.** (MAT.) *Mulțime m.* = mulțime care admite cel puțin un majorant.

MAJORÁT^2 (< fr., germ.) s.n. (DR.) Majoritate civilă.

MAJORCA v. **Mallorca.**

MAJORDÓM (< fr.) s.m. **1.** Intendent al domeniilor şi al palatului regilor franci din dinastia Merovingilor, cu important rol politic şi militar; *p. gener.* persoană însărcinată cu administrarea unui palat regal sau princiar; *p. ext.* şeful personalului de serviciu din casele nobililor sau ale marilor bogătaşi.

MAJORÉTĂ (< fr.) s.f. Fiecare dintre tinerele care, îmbrăcate în uniforme asemănătoare celei de toboşar, preced o defilare, deschid un spectacol, susțin o echipă sportivă, executând în ritmul muzicii paşi de dans sau figuri de jonglerie.

MAJORITÁTE (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Partea sau numărul cel mai mare dintr-o colectivitate. ✦ Superioritate numerică cerută (prin lege) sau obținută în alegeri. ✧ *M. absolută* = număr de voturi reprezentând minimum jumătate plus unu din totalul voturilor exprimate. *M. relativă* = număr de voturi care întrece numărul de voturi obținut de oricare dintre ceilalți candidați. ✦ Numărul de voturi cu care organizații, instituții etc. (ex. Parlamentul) iau hotărâri în probleme de competența lor. **2.** (DR.) *M. civilă* = situație juridică a unei persoane care a împlinit vârsta prevăzută de lege pentru dobândirea deplinei capacități de exercițiu; majorat^2. În România se obține la vârsta de 18 ani.

MAJUBA HILL, loc în Africa de Sud (Kwa Zulu-Natal), unde armata burilor a obținut o victorie importantă împotriva trupelor britanice (27 febr. 1881).

MAJÚSCULĂ (< fr.) adj. (Şi subst.) (Literă) care se foloseşte ca inițială a primului cuvânt dintr-o propoziție, a numelor proprii, după punct şi după semnele de exclamație şi întrebare şi care diferă de celelalte prin formă şi mărime; literă mare; capitală^2 **(2)**.

MAKALU, vârf în partea centrală a m-ților Himalaya, situat în Nepal la granița cu China; alt.: 8 481 m. Al cincilea vf. al Lumii. Cucerit la 15 mai 1955 de Jean Corezy şi Lionel Terray.

MAKARENKO, Anton Semionovici (1888–1939), pedagog şi scriitor rus. Unul dintre fondatorii metodei de educație bazată pe exigențele colectivității; primul care a condus colonii de muncă pentru reeducarea delincvenților minori („Poemul pedagogic", „Steaguri pe turnuri").

MAKARIOS III (numele laic *Mihail Khristodolou Mouskos*) (1913–1977), arhiepiscop şi om politic cipriot. Şef al Bisericii ortodoxe din Cipru (1950–1977). Conducător al mişcării *énosis* (de unire cu Grecia). A acceptat un compromis cu ciprioții turci, ceea ce a dus la obținerea independenței Ciprului (1959). Preşedintele Republicii (1959–1974, 1974–1977).

MAKAROV, Stepan Osipovici (1849–1904), oceanograf şi amiral rus. Expediții în jurul lumii (1886–1889; 1894–1896), soldate cu descoperiri oceanografice în Pacificul de Nord. A construit primul spărgător de gheață *(Ermak)*, cu care a realizat cercetări în Arctica (1899-1901). Comandant al escadrei ruse din Oc. Pacific, la Port Arthur (1904).

MAKAROVA, Natalia Romanova (n. 1940), balerină americană de origine rusă. Prim-balerină (1955–1970) a Teatrului de operă şi balet „Kirov" (Leningrad), a Baletului Regal din Londra (1970) şi apoi a Teatrului American de Balet din New York (1970–1980). În 1980 şi-a fondat propria companie. Roluri de referință în „Giselle", „Mefisto", „Frumoasa din pădurea adormită".

MAKART, Hans (1840–1884), pictor austriac. Portrete şi tablouri cu tematică istorico-alegorică, în manieră barocă („Triumful Ariadnei", „Intrarea lui Carol V în Antwerpen"). Ca decorator şi designer de modă, a realizat un stil propriu *(stilul M.)*.

MAKASSAR 1. Str. între ins. Borneo şi Sulawesi, care uneşte M. Sulawesi cu M. Java. Lungime: 724 km. **2.** V. **Ujung Pandang.**

MAKEBA, Zensi Myriam (n. 1932), cântăreață sud-africană. Cea mai cunoscută reprezentantă a „chanson"-ului african negru (în special xhosa şi zulu) pe plan internațional.

MAKEEVKA, oraş în Ucraina, în bazinul Donețk; 390 mii loc. (2001). Centru siderurgic; ind. constr. de maşini. Între 1920 şi 1931 s-a numit *Dmitrievsk.*

MAKE-UP (cuv. engl. „machiaj", „deghizare", „fard") subst. Înfrumusețare cosmetică a feței. ✦ Denumire pentru anumite preparate cosmetice.

MAKINE, Andrei (n. 1957), scriitor francez de origine rusă. Autorul romanului filozofic „Testamentul francez" (premii: Goncourt, Medici).

MAKKAH v. **Mecca.**

MAKSIMOV, Vladimir Emilianovici (pe numele adevărat *Lev Alekseevici Samsonov*) (1932–1995), scriitor rus. Refugiat la Paris (1974), a devenit unul dintre conducătorii scriitorilor ruşi din emigrație. Fondator şi redactor-şef al revistei „Kontinent" (1974–1992). Romane de analiză psihologică şi investigație socială („Cele şapte zile ale creației", „Arca nechemaților").

MAKSIMOVA, Ekaterina Sergheevna (n. 1939), balerină rusă. Prim-solistă a Teatrului Bolşoi (1958–1988). Roluri de excepție în „Floarea de piatră", „Don Quijote", „Romeo şi Julieta", alături, în principal, de soțul ei, Vladimir Vasiliev.

MAKUA v. **Oubangui.**

MAKURDI, oraş în S Nigeriei, centrul ad-tiv al statului Benue; 123,1 mii loc. (1996). Port fluvial.

MAL (cuv. autohton) s.n. **1.** Margine (îngustă) de pământ situată, de-a lungul unei ape; ţărm; *p. ext.* reg. de lângă o apă. **2.** Perete margine (abruptă) a unei gropi, unui şanţ. ✦ Râpă. **3.** (Reg.) Deal.

MALABAR, Coasta ~, coasta de SV a pen. India, la M. Arabiei, între oraşul Panaji la N şi capul Comorin la S; lungime: 1 400 km. Câmpie litorală cu ţărm lagunar.

MALABO, cap. Guineei Ecuatoriale, pe ţărmul de N al ins. Bioko, port la G. Guineea; 47,5 mii loc. (1995). Ind. de prelucr. a lemnului şi alim. Până în 1973 s-a numit *Santa Isabel*.

MALABSÓRBŢIE (< fr.) s.f. (MED.) Deficit în absorbţia digestivă a grăsimilor, proteinelor, glucidelor sau vitaminelor (în special B_{12}), care poate duce la tulburări grave în organism, manifestându-se chimic prin denutriţie. V. *malnutriţie*.

MALÁC, -Ă (< bg.) s.m. şi f. **1.** Pui de bivoliţă până la vârsta de 1 an. **2.** Fig. Om mătăhălos, greoi.

MALACCA 1. Pen. în SE Asiei, în extremitatea de S a pen. Indochina, situată între M. Chinei de Sud şi G. Thailandei (la E) şi M. Andaman şi str. Malacca (la V), unită cu continentul prin istmul Kra. Lungime: 1 300 km. Alt. max. 2 190 m (vf. Tahan). Partea de N a **M.** (c. 1/3) aparţine Thailandei, iar restul (c. 2/3) Malaysiei. Cunoscută şi sub numele de *Malay* sau *Malaya*. **2.** Str. între pen. Malacca şi ins. Sumatera, care leagă M. Andaman cu M. Chinei de Sud. Lungime: 800 km. Porturi pr.: Melaka, Singapore. **3.** Denumirea engleză a statului şi oraşului *Melaka* din Malaysia.

MALACHÍT s.n. v. **malahit**.

MALACÓF (MALACÓV) (< fr.; {s} n. pr. *Malakov*, fortificaţie din Sevastopol, Crimeea sau *Malakoff*, cartier parizian) s.n. Crinolină.

MALACOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *malakos* „moale" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a zoologiei care studiază moluştele.

MALADETA, masiv muntos în Pirineii centrali (Spania). Alt. max.: 3 404 m (Pico de Aneto).

MALADÍE (< fr.) s.f. Boală. ✧ *M. albastră* = termen general pentru malformaţiile cardiovasculare congenitale cianogene, provocate de amestecul sângelui venos cu cel arterial.

MALADÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are aspect nesănătos (ex. paloare **m.**); bolnăvicios. **2.** Excesiv, anormal, mai ales în comportamentul psihic.

MALAEZ, Arhipelagul ~, cel mai mare arh. de pe Glob, alcătuit din peste 10 mii de ins., situat între Asia şi Australia, cuprinzând Sondele Mari, Sondele Mici, Moluce, ins. Filipine, Noua Guinee şi numeroase grupuri mai mici de ins. Este extins de-a lungul Ecuatorului, de o parte şi de alta a acestuia, pe c. 6 100 km lungime şi c. 3 500 km lăţime; c. 2,5 mil. km². Relief predominant muntos, a cărui înălţime max. atinge 5 030 m (vf. Jaya) în NV ins. Noua Guinee. Vulcanism intens (c. 330 vulcani). Cunoscut şi sub numele de *Insulinda*.

MALAÉZ, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Locuitor al Federaţiei Malaysia. **2.** Limbă **m.**, limbă aparţinând ramurii austoneziene. **3.** Adj. Referitor la populaţiile din Arh. Malaez.

MÁLAGA, oraş în S Spaniei (Andaluzia), port la M. Mediterană; 522,4 mii loc. (2001). Şantier naval. Siderurgie; ind. chimică, alim. Celebră piaţă pentru vinuri. Muzeu de artă. Universitate. Renumit centru de ceramică (din sec. 13). Monumente istorice şi arhitectonice: ruinele amfiteatrului roman, fortăreaţa maură Alcazaba (sec. 9–11), biserica San Pedro de Alcántara (sec. 6), castelul Gibralfaro (sec. 13–14), azi muzeu de arheologie, catedrală (1522–1528), biserica Nuestra Señora de la Victoria (1693), Primăria (1924). Fundat de fenicieni (sec. 11 î.Hr.), sub stăpânire romană (205 î.Hr.), apoi arabă (din 711). În 1487 a fost recucerit de Ferdinand de Aragón şi Isabela de Castilla.

MÁLÁGA (< sp., fr.) s.f. Vin de calitate superioară, produs în podgoriile din împrejurimile oraşului Málaga.

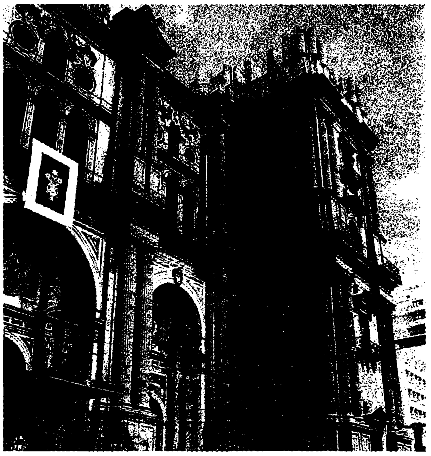

Malaga. Catedrala

MALAGUEÑA (cuv. sp.; {s} n. pr. *Málaga*) s.f. Dans spaniol, cu măsură ternară şi mişcare domoală, care se dansează pe melodii vocale improvizate pe texte populare; *p. ext.* melodia corespunzătoare acestui dans.

MALAHÍT (MALACHÍT) (< fr.) s.n. Carbonat natural bazic de cupru, cristalizat în sistemul monoclinic, de culoare verde, cu luciu sticlos până la diamantin. Folosit ca minereu de cupru sau ca piatră de ornament. Din **m.** se confecţionează diferite obiecte (casete, cupe) sau podoabe.

MALAIA, com. în jud. Vâlcea, la poalele m-ţilor Lotru; 1 920 loc. (2008). Hidrocentralele „Brădişor" (115 MW) şi „Malaia" (18 MW). L. de acumulare **M.-Brădişor**, construit pe valea Lotrului, are o supr. de 230 ha. Rezervaţiile naturale: Pădurea Latoriţa (7,9 ha) şi Iezerul Latoriţa (10 ha).

MALAITA, ins. vulcanică în SE arh. Solomon (SV Oc. Pacific).

MALAKULA v. Malekula.

MALAMUD, Bernard (1914–1986), scriitor american. Preocupat de păstrarea integrităţii morale şi a umanismului într-un mediu ostil, lipsit de sentimente, în care iudaismul devine simbolul marginalizării. Romane („O nouă viaţă", „Omul din Kiev"), nuvele („Butoiul magic").

MALAMUT DE ALASKA, rasă de câini folosiţi iniţial de inuiţii din Alaska pentru trasul săniilor; în prezent sunt răspândiţi şi ca animale de companie. Au 60–70 cm înălţime, blana cenuşie, neagră sau roşcată, cu porţiuni albe pe faţă, piept, labe şi burtă. Înrudiţi cu husky siberieni, cu care sunt uneori confundaţi.

MALAN, Daniel François (1874–1959), pastor şi om politic sud-african. Împreună cu J.B. Hertzog, a fondat Partidul Naţionalist (1914). Ca prim-min. (1948–1954), a promovat politica de *apartheid*.

MALANG, oraş în Indonezia, în ins. Java, situat la poalele vulcanului Semeru; 756,9 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, textilă, de prelucr. a lemnului şi tutunului. Ceramică. Universitate (1957). Staţiune climaterică.

MALAPARTE, Curzio (pe numele adevărat *Kurt Erich Suckert*) (1898–1957), scriitor şi publicist italian. Adept al fascismului („Nunţile eunucilor"), îl dezavuează ulterior („Tehnica loviturii de stat"). Domiciliu forţat (1933–1938). Corespondent pe frontul francez (1940), apoi pe cel rus. Reportaje („Kaputt", „Pielea" – capodopera sa). A regizat filmul „Christ prohibit".

MALÁR (< fr.; {s} lat. *mala* „obraz") s.n. *Os* ~ = os al scheletului feţei, care se află sub orbită.

MÄLAREN (MÄLAR), lac în SE Suediei; 1,14 mii km². Legat prin canale cu M. Baltică. Pe malul său se află oraşul Stockholm. Are peste 1 260 de ins.

MALÁRIE (< it.) s.f. Boală provocată de infecţia sângelui cu hematozoarul palustru, transmis de femela ţânţarului *anofel;* friguri (palustre); paludism. Se caracterizează prin febră intermitentă, anemie, hipertrofia splinei şi a ficatului.

MALASPINA, gheţar în S m-ţilor St. Elias (Alaska), format prin contopirea a 12 gheţari montani. Lungimea: 145 km; supr.: 3,9 mii km².

MALATESTA, familie nobiliară italiană, cu însemnat rol politic la Rimini, în sec. 13–16. Mai important: **Sigismondo Pandolfo M.** (1417–1468), patron al artelor şi literaturii; comandant militar, adversar al Papalităţii; excomunicat (1461).

MALATYA, oraş în SE Turciei; 381 mii loc. (2000). Ruinele unui palat hitit; vestigii romane. Moschee (1247–1273) şi caravanserai (sec. 13). Oraşul modern a fost fundat în 1838. În Antic. s-a numit *Melitene*.

MALAŴI 1. Republica ~, stat în SE Africii, pe ţărmul vestic al L. Malaŵi (Nyassa), fără ieşire la mare; 118,5 mii km²; 11,65 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: engleza; chichewa. Religia: creştină (protestanţi 55%, catolici 20%), islamică (20%), culte tradiţionale (3%) ş.a. Cap.: *Lilongwe*. Oraşe pr.: Blantyre. *Relief* de podiş înalt care domină, prin versanţi abrupţi, L. **M.** situat în S Marelui Rift Est African. Alt. max.: 3 002 m (vf. Mlanje). *Climă* tropicală. Pădurea cu esenţe preţioase ocupă c. 1/3 din supr. ţării, restul fiind savană. Se cultivă porumb, mei, sorg, orez, manioc, batate, grâu, floarea-soarelui, cartofi, năut, legume, ceai, tutun (principalul articol de export), arbori de cafea, bumbac, trestie de zahăr, mango, arahide. Creştere extensivă a animalelor: caprine, bovine, ovine, porcine. Pescuit. Mici expl. de cărbune, bauxită, uraniu şi pietre preţioase (rubine, safire, acvamarin). Mici întreprinderi producătoare de energie electrică, cherestea, ciment, produse chimice, hârtie, textile, zahăr, ţigarete, bere. Parcul Naţional Malaŵi, rezervaţii de vânătoare (safari). Moneda: 1 kwacha = 100 tambala. – *Istoric*. Terit. ţării a fost locuit din vechime de triburile bantu. În sec. 15 s-a format, pentru scurtă vreme, Regatul **M.** Navigatori portughezi au vizitat terit. **M.** în sec. 17. Cercetările efectuate (1859–1863) de exploratorul şi navigatorul englez David Livingstone în zona L. Nyassa, marchează începutul pătrunderii europenilor în **M.** În 1891, terit. **M.** a devenit protectorat britanic, iniţial sub denumirea de Africa Centrală Britanică, iar din 1907 sub aceea de *Nyassaland*. Populaţia băştinaşă s-a răsculat în repetate rânduri împotriva stăpânirii britanice. În 1944 a fost creată prima organizaţie politică, partidul Congresul Naţional African din Nyassaland, care şi-a propus lărgirea drepturilor politice pentru populaţia băştinaşă. În 1953, terit. este inclus în Federaţia Africii Centrale (Federaţia Rhodesia-Nyassaland), colonie britanică ce obţine (1956) autonomie internă. În 1959, medicul Hastings Kamuzu Banda înfiinţează

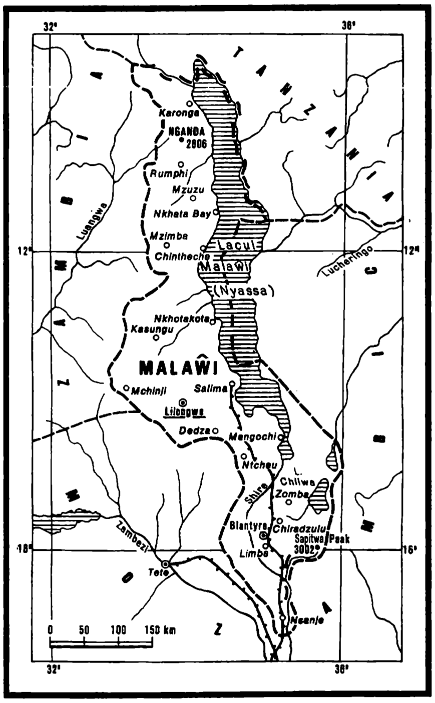

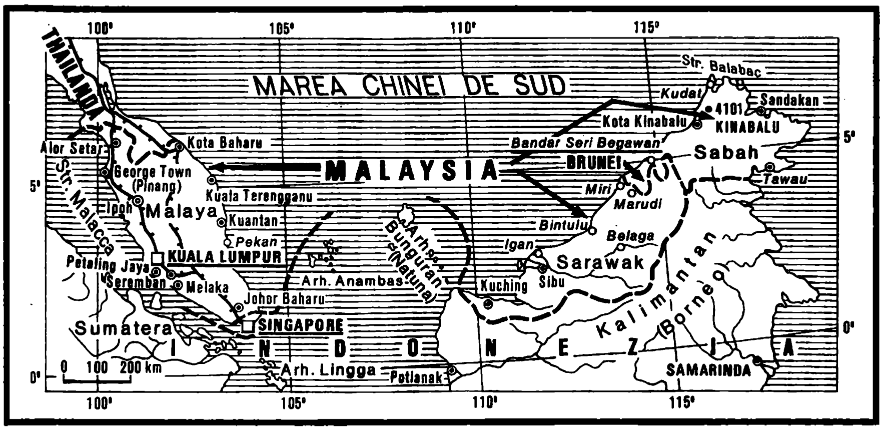

Partidul Congresului din M., care se pronunță pentru independența Nyassalandului. Ulterior, Nyassaland obține autonomie internă (febr. 1963) în cadrul Federației, apoi se retrage din aceasta (dec. 1963) și redevine colonie autonomă; la 6 iul. 1964, sub vechea denumire de M., devine stat independent cu statut de dominion. Membru al O.N.U. (1 dec. 1964). După proclamarea independenței, H.K. Banda, liderul Partidului Congresului din M. (partid unic în noul stat), devine prim-min. (1964–1966), apoi, după proclamarea republicii (1966), președinte (din 1971, președinte pe viață) și instaurează în țară un regim dictatorial. Printr-un referendum (14 iun. 1993), în ciuda opoziției prezidențiale, populația se pronunță pentru introducerea unui sistem politic pluripartit. La 17 mai 1994, sunt organizate primele alegeri libere parlamentare și prezidențiale, câștigate de Bakili Muluzi, care devine președinte al statului (reales în 1999, rezultat contestat de opoziție). Alegerile prezidențiale și parlamentare din 2004 sunt câștigate de Bingu wa Mutharika și de partidul Frontul Democrat Unit. Opoziția acuză violent corupția guvernamentală. Republică prezidențială. **2.** Denumirea sub care mai este cunoscut L. *Nyasa (Nyassa).*

MALAXÁ (< fr.) vb. I tranz. A amesteca (sau a frământa) două sau mai multe materiale pentru a obține un amestec omogen.

MALAXÓR (< fr.) s.n. Mașină care amestecă (sau frământă) diverse materiale pentru a le transforma într-o masă omogenă.

MALAY v. Malacca (1).

MALAYA v. Malacca (1).

MALAYSIA (Federația ~), stat federal în Asia de Sud-Est, constituit din două sectoare, separate de M. Chinei de Sud, M. Occidentală corespunzând părții sudice a pen. Malacca și M. Orientală ocupând partea de NV a ins. Kalimantan; 329,73 mii km^2; 22,6 mil. loc. (2001). Limba oficială: malaeza. Religia: islamică (52,9%), budistă (17,3%), culte tradiționale chineze (11,6%), hinduistă (7%), creștină (6,4%) ș.a. Cap.: *Kuala Lumpur.* Orașe pr.: Ipoh, Johor Baharu, Melaka, Petaling Jaya. Împărțit în 13 state - „daerah" (din care 11 în M. Occidentală și două în M. Orientală, respectiv, Sabah și Sarawak) și trei terit. federale. *Relieful* sectorului continental este format dintr-un lanț muntos cu direcția N–S, mărginit de câmpii litorale joase, iar cel al sectorului insular este format din munți înalți în Sabah (vf. Kinabalu: 4 101 m alt. max. din țară) și o câmpie litorală aluvială în Sarawak. *Climă* ecuatorială. Floră și faună deosebit de bogate. Resurse minerale: staniu, petrol, gaze naturale, bauxită, minereu de fier, concentrate de cupru, cărbune, tungsten, zirconiu, aur, argint, antimoniu, mangan, fosfați. Economie puternic dezvoltată. Ind. metalurgică (staniu metalic, locul 1 pe Glob, concentrate de cupru, aluminiu), montaj de autovehicule, aparate de radio, televizoare, nave, produse petroliere, anvelope, îngrășăminte azotoase, țesături, ciment, țigarete, hârtie, tutun, prod. alim. Se cultivă porumb, orez, manioc, batate, legume, soia. Plantații de arbori de cacao, palmier de ulei (50% din producția mondială), trestie de zahăr, arbori de cauciuc, ceai, bananieri, ananas, tutun, arbori de cafea, arahide, mango, citrice, cocotieri, sagotieri. Mari exploatări forestiere. Se cresc bovine, bubaline, porcine, ovine și caprine. Pescuit. Turism. Principalele obiective turistice: cap. Kuala Lumpur; orașele George Town, Melaka și Johor Baharu; zone pentru vânătoare și pescuit; parcuri naționale (Taman Negara, Kinabalu etc.). Moneda: 1 ringgit (malaysian dollar) = 100 sen. - *Istoric.* Pe terit. M., locuit din timpuri străvechi, au apărut puternice centre comerciale, prin care se făcea comerț între India și China. În sec. 8–13 statele indoneziene Srivijaya și Madjapahit și-au extins stăpânirile asupra pen. Malacca. În 1160 și, respectiv, c. 1253 malaezienii înființează primele orașe-stat: Singapore și Malacca. În sec. 13–15 s-a constituit statul feudal Malaya, cu cap. la Malacca, care cuprindea aproape întreaga pen. Malacca. În sec. 13–14, islamul devine religie dominantă. În 1511, sultanatul Malacca a fost cucerit de portughezi, iar în 1641 de către olandezi. În sec. 16–18 sultanatul Johore, devenind centrul statului malaez, a încercat să restabilească unitatea țării. De la sfârșitul sec. 18, a început destrămarea sultanatului, ceea ce a înlesnit ocuparea M. de către englezi (în 1786 ins. Penang, iar în 1796 posesiunile olandeze, dobândite definitiv prin Tratatul de la Londra, 1824). În 1825, Singapore, Penang și Malacca sunt unite în „Straits Settlements", care, din 1867, a devenit colonie a Coroanei britanice. În ultimele trei decenii ale sec. 19, Marea Britanie și-a extins protectoratul asupra principatelor malaeziene: Perak, Selangor, Negri Sembilan. În 1909 Marea Britanie și-a instituit stăpânirea sa asupra sultanatelor nordice: Kedah, Perlis, Kelantan și Trengganu cedate de Siam. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, M. a fost ocupată de Japonia. După capitularea Japoniei s-a constituit, sub protectorat britanic, Federația Malaya, formată din 11 state (1946- 1948), devenită independentă (31 aug. 1957), membru al Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (17 sept. 1957). În sept. 1963, Federația Malaya formează, împreună cu Sarawak, Sabah și Singapore (acesta se retrage în aug. 1965, proclamându-și independența ca stat de sine stătător), un nou stat federal - Federația M. În 1967, M. aderă la ASEAN. După proclamarea independenței, situația internă a fost marcată de tensiunile dintre malaezieni (care dețin puterea politică) și minoritatea chineză (reprezintă 1/3 din populația țării), la care s-au adăugat și raporturile încordate cu Indonezia și Filipine, care revendică terit. Sarawak și, respectiv, Sabah. Sub raport economic, mai ales după 1971, grație investițiilor străine, dar și bogăției resurselor naturale, M. cunoaște o curbă ascendentă care o apropie de nivelul țărilor dezvoltate din Asia de Sud-Est, cu excepția anilor 1997- 1998, când criza economică și financiară, care a lovit statele asiatice din Extremul Orient, s-a repercutat și asupra economiei M. În anii 2000–2001, se intensifică tensiunile interetnice endemice, mai ales între etniile chineză și malaeză. Monarhul suprem al M. Tuanku Mizan Zainal Abidin ibu al Marhum Sultan Mahmud (din 2006). Monarhie parlamentară electivă.

MALCOLM, numele a patru regi scoțieni (sec. 10–12). Mai important **M. III Mac Duncan** (zis *Canmore*), rege al Scoției (1058–1093). L-a învins și ucis pe *Macbeth,* ocupând tronul. S-a declarat vasal al lui William Cuceritorul.

MALCOLM X (pseud. lui *Malcolm Little,* zis ~) (1925–1965), om politic și militant religios american. Orator strălucit. A aderat la mișcarea negrilor musulmani (1952), devenind exponentul său principal. În 1964 fondează mișcarea „Organizația unită afro-americană", bazată pe o ideologie extremistă. Asasinat. Memorii.

MALCZEWSKI, Antoni (1793–1826), poet polonez. Prieten cu Byron, a scris sub influența acestuia poemul romantic „Maria" (considerat capodopera byronismului polonez).

MALCZEWSKI, Jacek (1854–1929), pictor polonez. Compoziții consacrate luptei de eliberare națională („Moartea deportatei"). În ultima perioadă a creației s-a apropiat de simbolism.

MÁLDĂR s.n. **1.** Grămadă de tulpini de plante, nuiele, lucruri etc. (legate de un loc). **2.** Lucruri multe (în dezordine).

MALDIVE (Republica ~), stat insular în S Asiei, ocupând arh. **M.** din N Oc. Indian; 298 km^2; 329 mii loc. (2003). Limba oficială: divehi (un dialect singhalez). Religia: islamică (musulmani sunniți 100%). Cap.: *Male.* Cuprinde două șiruri de ins., orientate N–S, în reg. Ecuatorului (în total 1 196 ins. coraligene, din care 203 locuite), proeminențe ale unui platou submarin. Este țara cu cea mai redusă alt. medie din lume (c. 2–2,5 m). *Climat* tropical cu precipitații bogate. Palmieri (manghierul, arborele de pâine, cocotieri). Economie bazată pe turismul de cură heliomarină și pescuit. Ind. produce: componente electronice, confecții și produse textile (frânghii din fibre de cocotier), conserve de pește, copra, ulei de cocos, conserve de fructe. Meșteșuguri (vase pescărești, covoare, lacuri). Se cultivă legume și pepeni, ananas și papaya, cocotieri, batate, taro, manioc, banane, porumb, citrice. Pescuit. Ministațiuni de vacanță. Moneda: 1 rufiyaa (rupie) = 100 laari. - *Istoric.* Locuite din timpuri străvechi de populații venite din Ceylon, India meridională (budiști singalezi) și arh. Malaez, ins. **M.** sunt ocupate apoi de negustori arabi care pun bazele unui sultanat (vasal în sec. 16 suveranilor ceylonezi din Kandy), ce va dăinui până în 1968. În sec. 12 islamul sunnit devine religie dominantă în **M.** În 1558 au debarcat în **M.** portughezii care,

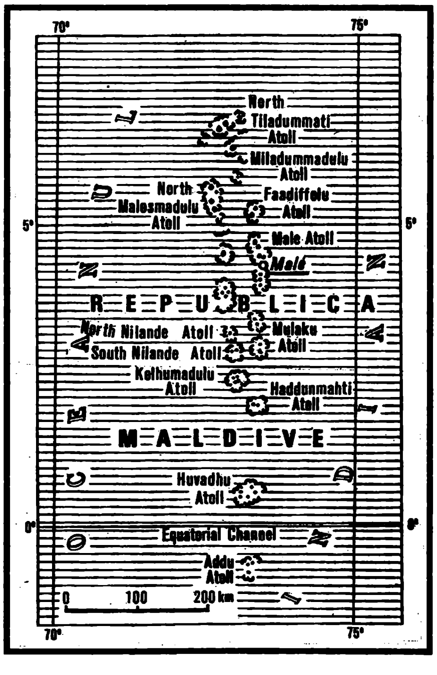

nereuşind să supună populaţia băştinaşă, s-au retras la 20 iul. 1573 (de atunci această dată a devenit sărbătoarea naţională a M.). M. s-au aflat sub protecţie olandeză (sec. 16–18). În 1887 sultanatul M. intră sub protectorat britanic, legat administrativ, până în 1948, de Ceylon. Lupta de eliberare duce la proclamarea independenţei de stat (26 iul. 1965). Membru al O.N.U. (21 sept. 1965). În urma unui referendum, M. se proclamă republică (11 nov. 1968), condusă de preşedintele Ibrahim Nasir, iar din nov. 1978 de Maumoon Abdul Gayoom (reales în oct. 2003). Membru în Commonwealth. Republică prezidenţială.

MALÉ, cap. Republicii Maldive (din 1965), port la Oc. Indian; 74,1 mii loc. (2000). Reparaţii navale. Ind. alim. Produse meşteşugăreşti. Pescuit. Palatul sultanului (sec. 19), Marea moschee, mausoleul lui Abdul Barahatul Barbar (sec. 12).

MALEÁBIL, -Ă (< fr.; {s} lat. *malleus* „ciocan, mai") adj. 1. (Despre materiale) Care poate fi lesne modelat; *spec.* (despre metale) care poate fi prelucrat prin forjare, laminare etc., fără a se fisura; care poate fi tras în foi foarte subţiri. 2. Fig. (Despre oameni şi despre firea lor) Care se adaptează uşor; adaptabil; docil; mlădios.

MALEAHI (ebr. „trimisul meu") (sec. 4 î.Hr.), ultimul dintre „micii profeţi", din seminţia lui Levi. A profeţit în timpul lui Ezdra. Preocupat de conflictele din interiorul comunităţii, în special de problema căsătoriilor mixte. ✧ *Cartea lui M.* = (în Vechiul Testament) carte a profetului cu acelaşi nume (trei capitole), care relatează mustrările pe care Dumnezeu le adresează lui Israel, prin intermediul lui M., îndemnându-l la pocăinţă.

MALEBRANCHE, Nicolas de ~ (1638–1715), teolog şi filozof francez. Ataşat cartezianismului, a avansat teoria despre raportul dintre spirit şi corp, cunoscută sub numele de *ocazionalism* („Despre căutarea adevărului", „Tratat despre natura graţiei", interzisă de Inchiziţie, „Dialoguri asupra metafizicii şi religiei").

MALEC, Ivo (n. 1925), compozitor şi dirijor francez de origine croată. Creaţia sa realizează o sinteză între muzica electroacustică şi scriitura pentru voci şi instrumente tradiţionale. Lucrări instrumentale, vocal-instrumentale, de teatru instrumental şi electroacustice („Dodecameron", „Vox vocis").

MALEDÍCŢIE (cf. fr. *malédiction*) s.f. (Livr.) Blestem; nenorocire, fatalitate.

MALÉFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are influenţă nefastă, care produce răul.

MĀLEGAON, oraş în partea central-vestică a Indiei (Mahārāshtra); 409,1 mii loc. (2001). Ind. textilă.

MALEKULA sau **MALAKULA**, ins. vulcanică în SV Oc. Pacific, în Republica Vanuatu; 2 023 km^2.

MALEMBACH v. Sebeş (3).

MALENKOV, Gheorghi Maksimilianovici (1902–1988), om politic sovietic. După moartea lui Stalin (1953), a preluat, pentru scurt timp, puterea, împreună cu L.P. Beria. Preşedinte al Consiliului de Miniştri (până în 1955). Exclus din C.C. al P.C.U.S. (1957).

MALEÓLĂ (< fr.) s.f. Proeminenţă osoasă a tibiei şi fibulei, la extremitatea inferioară a gambei. **M.** externă formează partea externă a gleznei, iar **m.** internă, faţa internă a acesteia.

MALET, Léon (zis Léo) (1909–1996), scriitor francez. Influenţat de suprarealism. Autor de romane poliţiste („120, strada Gării", „Noile mistere ale Parisului").

MALEVICI, Kazimir Severinovici (1878–1935), pictor şi teoretician de artă rus de origine poloneză. Întemeietorul *suprematismului*, expresie radicală a formei abstracte („Pătrat negru pe fond alb", „Pătrat alb pe fond alb"). Unul dintre pictorii care au revoluţionat arta modernă. Manifeste, studii despre artă („Suprematismul ca model al non-reprezentării").

MALFORMÁŢIE (< fr.) s.f. Anomalie morfologică congenitală a unui organ, a unei părţi a corpului sau a întregului organism.

MALGÁŞ, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La m. pl.) Locuitori ai ins. Madagascar. 2. Adj. Care aparţine **m.** (1), care se referă la **m.** ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. austroneziană, ramura indoneziană, vorbită în ins. Madagascar şi Comore de c. 6,5 mil. de oameni. Limbă oficială a Republicii Madagascar, alături de franceză. Alfabet latin, adoptat în 1823; ortografie aproape fonetică.

MALHERBE, Daniel François (1881–1969), scriitor sud-african de limbă afrikaans, pe care a promovat-o drept limbă culturală a Africii de Sud. Romane (o trilogie de inspiraţie biblică).

MALHERBE, François de ~ (c. 1555–1628), poet şi critic literar francez. Teoriile sale au deschis calea clasicismului („Comentarii asupra lui Desportes"). A contribuit la reformarea poeziei şi a limbii franceze, cărora le-a adus claritate, logică, armonie, disciplină. Ode, elegii, sonete.

MALI (Republica ~), stat în Africa Occidentală, fără ieşire la mare; 1,25 mil. km^2; 11,62 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza; uzuale: limbi sudaneze. Religia: islamică (90%), animistă (9%), creştină (catolici 1%). Cap.: *Bamako*. *Relief* format dintr-un sector al deşertului Sahara (în N) şi un întins podiş în rest. Pr. cursuri de apă sunt Niger şi Sénégal. *Climă* deşertică în N şi tropicală în rest. Vegetaţie de savană. Economie slab dezvoltată, bazată pe agricultură. Se cultivă (cu irigaţii) atât plante de subzistenţă: mei, sorg, porumb, orez, manioc, grâu, batate, igname, legume, cât mai ales culturi de export: bumbac, trestie de zahăr, arahide, tutun. Şeptelul este important: caprine, ovine, bovine, cămile, cabaline şi asini, porcine. Pescuit intens. Resurse de subsol: fosfaţi naturali, aur, argint, diamante, sare. Hidroenergie, derivate petroliere, ciment, cherestea, ind. uşoară şi alim. Parcul naţional Boucle du Baoulé şi rezervaţii faunistice. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. – *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, pe terit. de azi al Republicii **M.** au existat cele mai vechi state din Africa Occidentală, din care cele mai puternice au fost Imp. Ghana (sec. 4–11), Imp. Mali (sec. 11–13) şi Imp. Songhai (sec. 13–16). În sec. 11 se răspândeşte islamul, care devine religie dominantă. În a doua jumătate a sec. 19, Franţa a ocupat ţara şi a transformat-o într-o colonie (1904), pe care, sub denumirea de Coloniile Franceze ale Sénégalului Superior şi Nigerului, iar din 1920, sub cel de Sudanul Francez, a inclus-o în Africa Occidentală Franceză. În sept. 1958 devine republică autonomă în cadrul Comunităţii Franceze. În ian. 1959, împreună cu Sénégal, Dahomey şi Volta Superioară constituie Federaţia **M.**; după ce, scurt timp de la înfiinţare, ultimele două se retrag, Federaţia **M.** devine stat independent, membru al Comunităţii Franceze (20 iun. 1960). Ulterior se retrage şi Sénégalul, iar Sudanul Francez se proclamă stat suveran sub denumirea de Republica **M.** (22 sept. 1960). Membru al O.N.U. (28 sept. 1960). Preşedinte devine Modibo Keita, liderul partidului Uniunea Sudaneză, care optează pentru calea de dezvoltare socialistă, întreţinând strânse relaţii cu ţările comuniste din Europa, dar şi cu R.P. Chineză. În nov. 1968 are loc o lovitură de stat militară; Adunarea Naţională este dizolvată. Puterea este preluată de un Comitet Militar de Eliberare Naţională al cărui preşedinte, Moussa Traoré, a devenit şeful statului; acesta va fi înlăturat, în mart. 1991, tot printr-o lovitură de stat. În perioada 1990–1995, autorităţile din **M.** s-au confruntat cu rebeliunea tuaregilor în N ţării. În 1992 se instituie, prin alegeri parlamentare şi prezidenţiale, un regim civil în cadrul unui sistem politic pluripartit, preşedinte este ales Alpha Oumar Konaré (reales în 1997). În urma alegerilor prezidenţiale (28 apr. 2002) Amadou Toumani Touré preia (8 iun.) funcţia de preşedinte al statului. Cu ajutor internaţional şi sprijin economic rebeliunea tuaregilor se stinge (2003). Republică parlamentară.

MALIBRAN (pe numele adevărat *María de la Felicidad García*, zisă *La ~*) (1808–1836), mezzo-soprană franceză de origine spaniolă. Voce de contralto, extinsă spre acut până la soprană. Repertoriu foarte variat, bazat în special pe opera italiană.

MALIBÚ, staţiune balneoclimaterică în VSV S.U.A., pe ţărmul G. Santa Monica al Oc. Pacific, la V de Los Angeles. Universitate (1937). Muzeul memorial J.P. Getty.

MALIC adj. (CHIM.) *Acid m.* = acid organic care se găseşte în mere şi în multe vegetale.

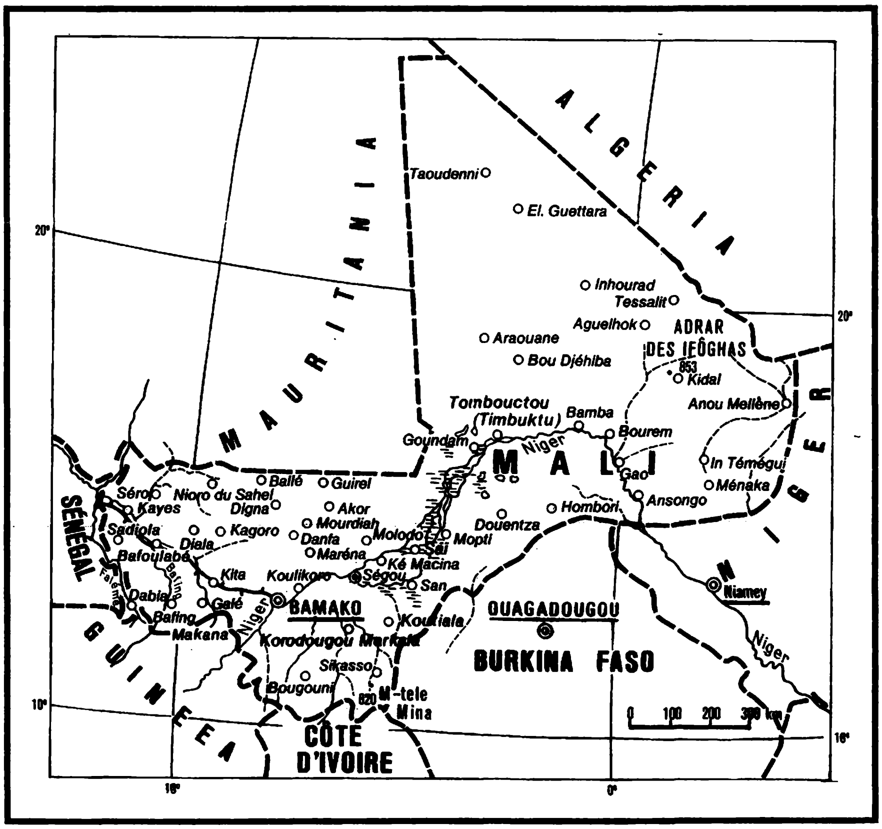

MALIETOA TANUMAFILI II (n. 1913), rege (din 1963) al statului independent Samoa (în 1962-1963, şef de stat asociat).

MALÍGN, -Ă (< fr.; lat. *malignis* „rău, dăunător") adj. (Despre boli sau procese patologice) Care evoluează spre agravare (ex. tumoră **m.**); *p. restr.* care se referă la o boală canceroasă. ✦ Rău, cu influență vătămătoare.

MALIK ibn Anas (c. 715-795), teolog musulman. Fondator al şcolii malikite. Autor al primului compendiu de legi islamice privind probleme civile şi religioase („Drumul netezit").

MALIK-SHĀH, sultan al turcilor selgiucizi (1073-1092). A cucerit Mesopotamia, Azerbaidjan, Siria, Palestina, instituind un control asupra locurilor sfinte, Mecca şi Medina. În timpul lui a fost reformat calendarul (1079).

MALINES v. Mechelen.

MALINOVSKI, Rodion Iakovlevici (1898-1967), mareşal sovietic. Comandant al Armatei II gardă (1942-1943), al Frontului de Sud-Vest (1943-1944), apoi al fronturilor 3 (oct. 1943-1944) şi 2 ucrainene (1944-1945), precum şi al Frontului Transbaikalian (1945). Ministru al Apărării (1957-1967). Memorii.

MALINOWSKI, Bronislaw (1884-1942), etnograf, antropolog şi sociolog britanic de origine poloneză. Întemeietor al Şcolii funcționaliste. Cercetări în ins. Trobriande (SV Oc. Pacific), urmărind în special magia, religia, mitul şi viața erotică la sălbatici.

MALINSCHI, Vasile (1912-1992, n. Râbnița, Bălți), economist român. Acad. (1955). Ministru al Comerțului Interior (1949-1954). Lucrări de economie agrară („Studii agrare", „Aspecte actuale ale rentei funciare"); monografii.

MALIPIERO, Gian Francesco (1882-1973), compozitor, muzicolog şi pedagog italian. Reprezentant al neoclasicismului italian. Opere („Filomela"), balete („Stradivario"), muzică simfonică, oratorii („Sf. Francisc d'Assisi"), concerte, cvartete, piese vocale şi instrumentale. Editor al preclasicilor italieni.

MALIȚA, Mircea (n. 1927, Oradea), matematician, diplomat şi eseist român. Acad. (1994). Ministru al Educației şi Învățământului (1970-1972). Studii de prognoză socială, de istoria civilizațiilor şi a diplomației („Diplomația română. O perspectivă istorică", „Teoria grafurilor cu aplicații în ştiințele sociale"). Eseuri („Idei în mers").

MALIȚIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) Răutăcios, caustic; muşcător.

MALIUC, com. în jud. Tulcea, situată în Delta Dunării, pe canalul Sulina; 989 loc. (2008). Port fluvial. Pescuit. Pepinieră piscicolă. Popas turistic.

MALLARMÉ, Stéphane (1842-1898), poet francez. Maestru al simbolismului. Format sub influența lui Baudelaire, a aderat un timp la parnasianism. Poezie cerebrală ermetivă, bogată în sensuri filozofice, de o rară muzicalitate şi forță sugestivă. („Herodiada" - capodoperă a şcolii parnasiene, „După-amiaza unui faun"). Eseuri („Divagații"); corespondență; traduceri.

MALLE, Louis (1932-1995), regizor francez de film. Exponent al „noului val" francez. Carieră marcată de repetate şi şocante schimbări de ton şi tematică; filme provocatoare, definite prin profesionalism şi modernitate („Ascensor spre eşafod", „Amanții", „Viață particulară", „Focul fatidic", „Atlantic City").

MALLEA, Eduardo (1903-1982), prozator argentinian. Romane psihologice („Povestea unei pasiuni argentiniene"). Eseuri.

MALLET-JORIS, Françoise (n. 1930), scriitoare franceză de origine belgiană. Romane axate pe redarea vieții cotidiene, a unor trăiri interioare şi de interpretare mistică a realității („Camera roşie", „Minciunile", „Casa de hârtie", „Scrisori către mine însămi").

MALLET-STEVENS, Robert (1886-1945), arhitect şi decorator francez. Lucrări de avangardă realizate în beton armat, cu forme cubice sau cilindrice (Castelul lui Paul Poiret din Mézy-Moulins, Pavilionul transporturilor la Expoziția internațională a artelor decorative de la Paris, Magazinul Bally şi imobilul Alfa-Romeo - ambele în Paris).

MALLORCA (MAJORCA), cea mai mare ins. a arh. Baleare, aparținând Spaniei; 3,6 mii km^2. Oraşe pr.: Palma de Mallorca, Alcúdia, Calvia. Turism.

Stéphane Mallarmé

André Malraux

MALLORY, George Herbert Leigh (1886-1924), alpinist britanic. În 1922, a escaladat Everestul (până la 8 000 m). Împreună cu A. Irvine, a dispărut într-o altă ascensiune (la 8 500 m) a aceluiaşi munte.

MALM, etajul superior al Jurasicului. Cuprinde trei subetaje: Oxfordian, Kimmeridgian şi Portlandian.

MALMÖ, oraş în S Suediei, port la str. Øresund, vizavi de Copenhaga; 262,3 mii loc. (2001). Şantiere navale. Constr. de maşini; ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, a cimentului şi alim. Monumente: biserica St. Peter (sec. 14), primărie (sec. 16), castelul Malmöhus (sec. 15-16, azi muzeu). Fundat în sec. 12.

MALNAŞ, com. în jud. Covasna, pe cursul superior al Oltului; 1 140 loc. (2008). Expl. de balast, andezit, piatră ponce. În satul Bixad au fost descoperite vestigii neolitice şi urmele unei aşezări dacice (sec. 1 î.Hr.-1 d.Hr.). Satul M. menționat documentar în 1366.

MALNAŞ-BĂI, sat în com. Malnaş, jud. Covasna, stațiune balneoclimaterică. Ape minerale folosite pentru tratarea afecțiunilor tubului digestiv, hepato-biliare, a bolilor metabolice şi de nutriție (diabet zaharat).

MALNUTRÍȚIE (< fr.) s.f. Stare de nutriție nesatisfăcătoare a organismului. Provocată în general de subalimentație, poate proveni şi din supraalimentație, alimentație dezechilibrată sau asimilare incompletă (malabsorbție).

MALOFÁG (< fr. {i}; {s} gr. *mallos* „păr" + *phag* „a mânca") adj. *Păduche* ~ = insectă din ordinul *Mallophaga,* mică, lipsită de aripi, care parazitează păsările şi mamiferele, hrănindu-se cu penele şi părul acestora; păduche de pene şi păr.

MALORY, Sir Thomas (c. 1408-1471), scriitor englez. Opera sa, „Moartea lui Arthur", prelucrare şi modernizare a legendelor din ciclul Mesei Rotunde, este considerată primul roman în proză din literatura engleză.

MALOT, Hector (1830-1907), scriitor francez. Romancier fecund, de orientare umanitarist-romantică („Fără familie", „În familie", „Singur pe lume"), având ca teme predilecte viața copiilor năpăstuiți.

MALOVĂȚ, com. în jud. Mehedinți, situată în SE pod. Mehedinți; 2 882 loc. (2008). Rezervația naturală **M.** (6 ha). Culă (1850), în satul Lazu.

MALPIGHI, Marcello (1628-1694), medic italian. Unul dintre fondatorii anatomiei microscopice. Studii fundamentale despre creier, rinichi, limbă, retină, organe tactile, nervi etc. - *Corpusculii M.* v. *corpuscul. Glomerul M.* v. *glomerul. Nodulii M.* = mici corpusculi limfatici încastrați în pulpa splinei. *Piramidele M.* = formațiuni conice situate în medulara rinichilor. *Tubulii M.* = organe excretoare ale insectelor, care se deschid în tubul digestiv.

MALRAUX, André (1901-1976), scriitor şi om politic francez. Inspirată în mare parte din experiența de revoluționar şi de militant umanist, proza sa, remarcabilă prin acuitatea analizei şi tensiunea dezbaterilor etice, relevă aspecte ale luptei pentru libertate a popoarelor („Calea regală", „Condiția umană", „Timpul disprețului"), dezbătând marile probleme ale conştiinței moderne. Studii de estetică („Muzeul imaginar", „Metamorfoza zeilor"). Memorialistică („Antimemorii").

MALTA 1. Republica ~, stat insular în partea central-sudică a M. Mediterane, la 90 km S de ins. Sicilia (Italia); 316 km^2; 400,4 mii loc. (2003). Limbi oficiale: malteza şi engleza. Religia: creştină (catolici 98%). Cap.: *Valletta.* Arh. cuprinde 6 ins.: **M.**, Gozo, Comino, Cominotto, Filfla, St. Paul. *Relief* de podiş calcaros (alt. max.: 417 m, în ins. Gozo). *Climă* mediteraneană. Ind. produce: energie electrică, nave, aparate electronice, prod. chimice, textile şi farmaceutice, mobilă, ciment, prod. alim. Activitate financiară dezvoltată. Se cultivă cartofi şi legume extratimpurii (pentru export), dar şi grâu, citrice, măslini, migdali, bumbac, viță de vie (toate pe terenuri irigate). Se cresc porcine, bovine, ovine şi caprine. Pescuit. Floricultură dezvoltată. Flotă comercială maritimă („pavilion de complezență"). Turism foarte dezvoltat. Moneda: euro. - *Istoric.* Terit. **M.**, locuit din timpuri străvechi, a fost stăpânit succesiv de fenicieni (sec. 10-8 î.Hr.), de cartaginezi (sec. 5-3 î.Hr.), romani (218 î.Hr.-395 d.Hr.), vandali şi ostrogoți (sec. 5-6), bizantini (533-870), arabi (870-1090) şi normanzii conduşi de Roger Guiscard, care a ataşat-o Regatului Siciliei (din 1090). În 1530 a fost cedată, de Carol Quintul, Ordinului cavalerilor ioaniți (Ordinul de Malta) care resping încercarea Imp. Otoman de a o ocupa (în 1565 oraşul La Valetta a fost supus unui asediu îndelungat din partea turcilor). Cucerită de Napoleon Bonaparte (1798), a fost ocupată de comandantul Al. Ball în numele regelui Neapolelui (1800). În urma Tratatului de la Paris (1814), a fost cedată Marii Britanii, care i-a dat statut de colonie a Coroanei (1815) şi a transformat-o într-o puternică bază militară maritimă, iar mai târziu şi aeriană. **M.** a dobândit în 1921 autonomie internă limitată. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a suferit bombardamente masive (peste 1 200 de raiduri) din partea aviației germane şi italiene. În 1961, prin noua Constituție (din 1947), M. îşi schimbă denumirea în Statul **M.** şi dobândeşte deplină autonomie internă. La 21 sept. 1964, **M.** devine stat independent, în cadrul Commonwealth-ului, iar la 21 dec. 1974 se proclamă republică asociată la Commonwealth. Membru al O.N.U. (9 dec. 1964). Prim.-min. Dom Mintoff (1971-1984) a promovat o politică de neutralitate şi nealiniere. În 1979, ultimele forțe militare engleze sunt retrase din **M.**, punându-se astfel

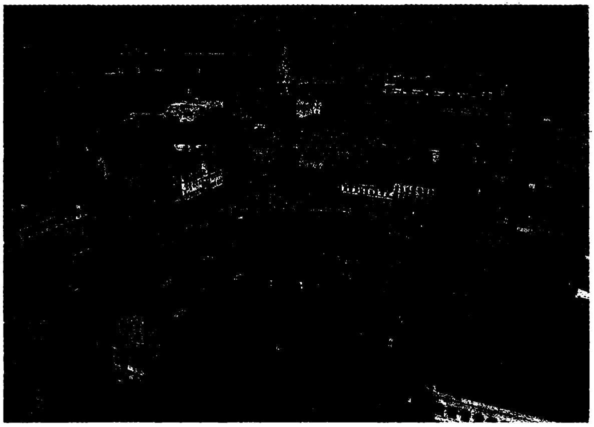
Malmö. Vedere generală

capăt unei prezențe armate străine, care a durat 164 ani. În oct. 1996, au avut loc alegeri parlamentare, în urma cărora puterea este preluată de un guvern laburist care se pronunță pentru o politică de neutralitate în zona Mediteranei, renunțând la cererea de aderare (iul. 1990) la Uniunea Europeană. La 1 mai 2004, **M.** a fost primită în U.E. Republică parlamentară. **2.** Ins. în M. Mediterană, aparținând statului M.; 246 km². Orașe pr.: Valetta, Sliema, Mosta, Rabat. Relief de podiș, cu alt. max. de 253 m. **3. Ordinul de M.** v. **ioaniți.**

MALTÁZĂ (< fr., germ.) s.f. Enzimă cu acțiune asupra maltozei, pe care o desface în moleculele de glucoză componente. Există o **m.** salivară și una intestinală, având un rol important în hidroliza completă a amidonului alimentar.

MALTÉZ, -Ă (< it.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Locuitor al statului Malta. **2.** Adj. Care se referă la Malta sau la populația ei. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. afroasiatică, ramura semitică, dialect al arabei maghrebiene. Din 1934, a devenit limbă oficială a statului Malta (alături de engleză) înlocuind italiana.

MALTHUS, Thomas Robert (1766–1834), cleric și economist britanic. Autor al controversatului „Eseu asupra legii populației", în care susține că omenirea este în primejdie din cauză că populația crește în progresie geometrică, iar producția de alimente, în progresie aritmetică.

MALTHUSIANÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Malthus*) s.n. Doctrina elaborată de Th.R. Malthus. ✦ P. ext. Astăzi, restricția sistematică a nașterilor cu ajutorul procedeelor anticoncepționale. ✧ *M. economic* = restricția sistematică a producției și chiar distrugerea unei părți a producției pentru ca, prin reducerea ofertei, să se mențină prețurile.

MALTÓZĂ (< fr., germ. {i}) s.f. Dizaharid compus din două molecule de glucoză. În organismele vii se formează prin scindarea amidonului și glicogenului sub acțiunea amilazelor. Este prezent în boabe încolțite de orez și de alte cereale, legume și fructe etc. Se mai numește *zahăr de malț.*

MALTRATÁ (< fr., it.) vb. I tranz. A trata pe cineva cu brutalitate, a-l supune la chinuri fizice sau morale; a brutaliza, a molesta.

MALȚ (< germ.) s.n. Produs obținut prin germinarea artificială a unor semințe de cereale, în special de orz, care se folosește la fabricarea berii și a alcoolului, iar prăjit, la prepararea surogatului de cafea.

MALU, com. în jud. Giurgiu, în SV C. Burnaz, pe stânga văii Dunării, la granița cu Bulgaria; 2 535 loc. (2008). Pescuit. Biserica Sfântul Ioan Botezătorul și Sfânta Treime (1880).

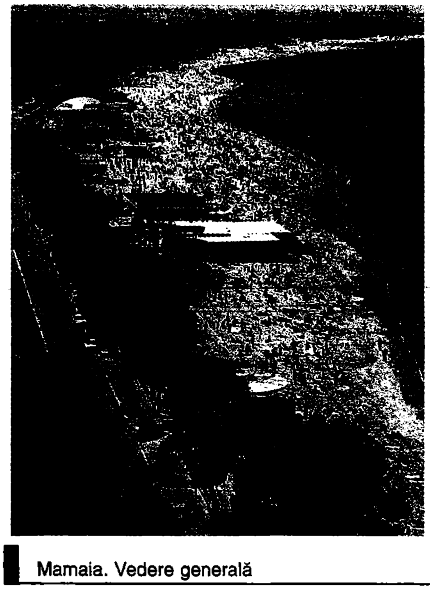

Mamaia. Vedere generală

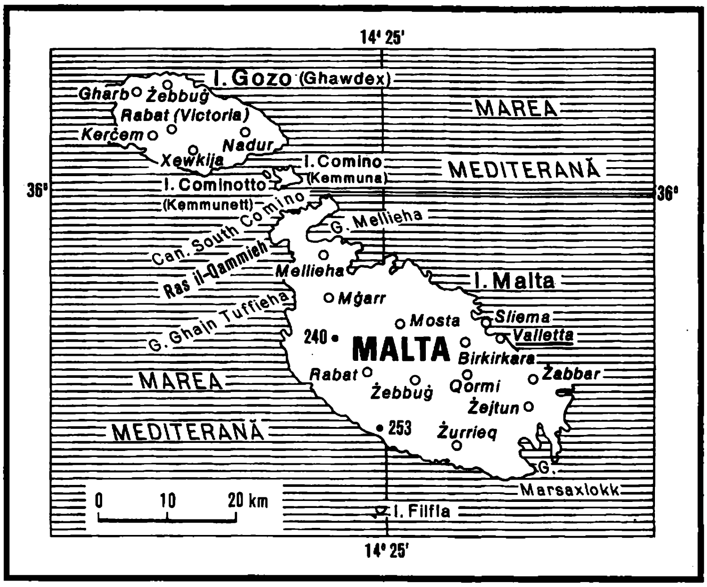

MALU CU FLORI, com. în jud. Dâmbovița, situată pe cursul superior al Dâmboviței; 2 538 loc. (2008). Muzeu cu colecții de istorie și etnografie (în satul M. **cu F.**).

MALUKU v. **Moluce.**

MALU MARE, com. în jud. Dolj, pe stg. Jiului; 3 121 loc. (2008). Rezervația naturală Complexul lacustru Preajba Făcăi (28 ha). În satul Preajba se află casa lui Stan Jianu (sec. 18) și biserica având dublu hram - Sf. Ștefan și Sf. Gheorghe (1778–1779), cu picturi murale interioare de factură brâncovenească.

MALUS, Étienne-Louis (1775–1812), fizician francez. Cercetări în optică (reflexia și refracția luminii); a descoperit polarizarea luminii și a stabilit prima lege a acestui fenomen *(legea lui M.).*

MALVA v. **Romula.**

MALVACÉE (< fr.; {s} lat. *malva* „nalbă") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, cu frunze alterne, simple, prevăzute cu stipele, cu flori hermafrodite, actinomorfe, solitare sau grupate în inflorescențe și cu fruct capsulă (ex. nalba, bumbacul).

MALVERSÁȚIE (< fr., it.) s.f. (Livr.) Delapidare, fraudă din banii publici.

MALVINAS (Ins. Malvine) denumirea spaniolă a arh. *Falkland.*

MAMAIA, stațiune balneoclimaterică estivală, situată pe un cordon litoral care desparte L. Siutghiol de Marea Neagră, la 5 km N de Constanța. Are o plajă întinsă (c. 10 km lungime și 50–250 m lățime) cu nisip foarte fin. Anual (din 1963) are loc Festivalul de muzică ușoară românească. Hotelul „Rex" - monument de arhitectură.

MAMALOGÍE (< fr.; {s} lat. *mammalia* „mamifer" + gr. *logos* „studiu") s.f. Parte a zoologiei care se ocupă cu studiul mamiferelor.

MAMÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *mamma* „mamelă") adj. Referitor la mamelă; mamelar. ✧ *Glandă m.* = organul secreției lactate la mamifere.

MÁMĂ (lat. *mamma*) s.f. **1.** Femeie considerată în raport cu copiii ei. ✧ *M. mare* (sau *bătrână*) = bunică. ✦ Fig. Început; obârșie. **2.** Termen cu care femeia se adresează copiilor ei și, *p. ext.*, unei persoane mai tinere. **3.** Termen de politețe, folosit (mai ales la țară) față de o femeie în vârstă.

MÁMBO (cuv. sp.) s.n. Gen muzical originar din Cuba (1940), preluat de orchestrele americane, ca alternativă a jazzului. Descinde din alte dansuri cubaneze (son, danzón) și este caracterizat de ritmul binar și sincopat și de mișcarea rapidă. A cunoscut o largă circulație datorită lui Perez Prado, apoi formațiilor lui Tito Rodriguez și Tito Puente.

MAMECTOMÍE (< fr.) s.f. Mastectomie.

MAMÉLĂ (< fr.) s.f. Ansamblu caracteristic mamiferelor constituit din glanda mamară, pielea care o acoperă și stratul intermediar de țesut adipos; sân (numai pentru oameni), piept; (pop.) țâță.

MAMELÓN (< fr.) s.n. **1.** (ANAT.) Sfârcul glandei mamare, unde se deschid canalele galactofore. Este înconjurat de o zonă inelară pigmentată, numită *areolă.* 2. (GEOMORF.) Formă pozitivă de relief, bine individualizată, cu vârf rotunjit și cu pante relativ simetrice și divergente.

MAMELÚC (< fr.; cuv. arab „sclav", „rob") s.m. **1.** Membru al unui corp de oaste special, creat în Egipt, la c. 1230, de sultanul Malik as-Salik, în timpul dinastiei Aiubizilor (1171–1252). În 1250, **m.** au răsturnat ramura egipteană a Aiubizilor și au înființat dinastia sultanilor **m.** care au domnit, până în 1517, când au fost înlăturați de turcii otomani. Corpul **m.** a fost desființat în 1811 de Mehmet Ali, vicerege al Egiptului. **2.** Soldat aparținând unei companii din timpul expediției lui Napoleon în Egipt și pe care acesta i-a integrat (1804) în garda imperială.

MAMIFÉRE (< fr.; {s} lat. *mamma* „mamelă" + *fero* „a purta") s.n. pl. Clasă de vertebrate superioare, caracterizate prin prezența mamelelor, având corpul acoperit cu păr, cavitatea toracică separată de cea abdominală, respirație pulmonară, inima cu patru camere, encefalul dezvoltat (emisferele cerebrale prezentând scoarță), temperatura corpului relativ constantă și fiind în general vivipare *(Mammalia)*; se împart în *monotreme, marsupiale* și *placentare.*

MAMIN-SIBIREAK, Dmitri Narkisovici (1852–1912), scriitor rus. Schițe, nuvele și romane dezvăluind conflicte și înfruntări dramatice în lupta pentru putere și bogăție a oamenilor din Ural și Siberia la sfârșitul sec. 19 („Milioanele lui Privalov", „Frații Gordeev", „Pâinea").

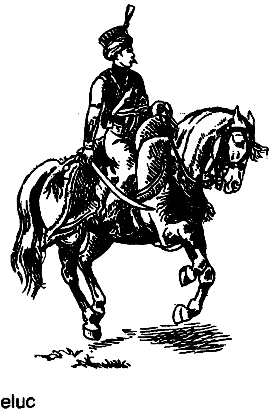

Mameluc

Managua. Primăria

MAMÍTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *mamma* „mamelă") s.f. (MED. VET.) Inflamație a ugerului la femelele în lactație, de cele mai multe ori de natură infecțioasă. ✧ *M. gangrenoasă* = boală a oilor, provocată de *Staphylococcus pyogenes*, manifestată prin gangrenarea ugerului.

MAMMOTH CAVE v. **Mamut, Peștera ~.**

MAMOGRAFÍE (< fr.) s.f. Radiografie a glandei mamare, care se realizează fără o pregătire prealabilă; rol important în depistarea precoce a tumorilor mamare, reducând riscul cancerelor de sân.

MAMONA (cuv. arameic) subst. (Cu valoare de nume propriu) Denumire biblică a diavolului, personificând bogăția și lăcomia de bani. ✦ P. gener. Diavol. ✦ P. restr. Căpetenia diavolilor; satana.

MAMORÉ, râu în America de Sud (Bolivia), unul dintre izvoarele râului Madeira; c. 1 930 km. Izv. din Anzi și formează pe o porțiune granița dintre Bolivia și Brazilia. În cursul superior poartă numele *Río Grande* sau *Guapay*.

MAMOULIAN, Rouben (1898-1987), regizor american originar din Georgia. A pus în scenă opere, operete și music-hall-uri („Oklahoma!"). Din 1931, la Hollywood, a regizat filme de mare succes („Dr. Jekyll și Mr. Hyde", „Semnul lui Zorro", „Arene însângerate").

MAMŪN, al- (Abū al-'Abbas Abd Allah ~), calif (813-833) din dinastia Abbasizilor. Fiul lui Hārūn ar-Rașīd. A sprijinit filozofia și astronomia, precum și traducerea în arabă a operelor filozofice grecești; a favorizat dezvoltarea artelor.

MAMÚT (< fr.) s.m. Specie de elefant fosil din a doua jumătate a Pleistocenului, contemporan cu omul cavernelor. Animal mare (5 m lungime și 4 m înălțime), acoperit cu păr lung, de culoare brun-roșcată sau galben-cenușie, cu urechi mici, adaptat la climatul rece, având mari defense curbate *(Elephas primigenius)*. A dispărut în cea mai mare parte la sfârșitul Pleistocenului, însă populații reduse de **m.** de mici dimensiuni (**m.** „pitici") au supraviețuit în ins. St. Paul din Alaska până la 6000 î.Hr., iar în ins. Wrangel până în 2000 î.Hr.

MAMUT, Peștera ~ (MAMMOTH CAVE), cea mai mare peșteră din lume, situată în S.U.A., în SV statului Kentucky. Este formată din 47 săli uriașe, legate între ele prin 225 galerii, cu o lungime totală de 560 km, dispuse pe cinci niveluri. Parc Național extins pe 213,8 km^2. Rezervația biosferei inclusă în Patrimoniul Universal Natural.

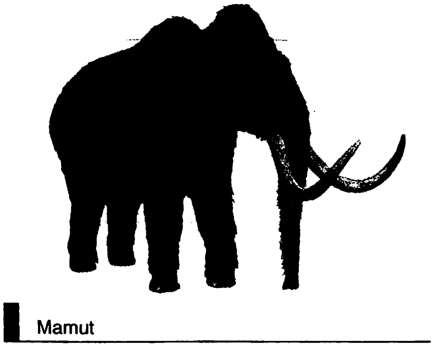

Mamut

-MAN ({s} gr. *mania* „nebunie, patimă, pasiune") Element de compunere cu sensul de „amator", „pasionat de" cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive (ex. meloman, piroman, cleptoman).

MAN, ins. în Arh. Britanic, în M. Irlandei; 572 km^2. Oraș pr.: *Douglas.* Expl. de plumb, fier, zinc. Subordonată Coroanei engleze (din 1765); statut de autonomie.

MÁNA (< fr. {i}) subst. (În credința melanezienilor și polinezienilor) Forță supranaturală, care există în om și în natură, total desprinsă de lumea fizică, producând în egală măsură binele și răul; cine o deține și o poate controla este un privilegiat.

MANADO, oraș în Indonezia, pe țărmul ins. Sulawesi, port la M. Sulawesi; 372,8 mii loc. (2000). Universitate. Prelucr. lemnului și a produselor agricole.

MANAGEMENT (cuv. engl.) **1.** Ansamblul activităților de organizare și conducere prin care se determină obiectivele unei firme/întreprinderi, resursele și procesele de muncă necesare realizării lor și executanții acestora, prin care se integrează și se asamblează munca salariaților, utilizând mai multe tehnici și metode adecvate pentru realizarea scopurilor funcționării firmei/întreprinderii. **2.** P. ext. Disciplină economică având drept scop studierea proceselor și relațiilor de **m. (1)** din cadrul firmei/întreprinderii, în vederea evidențierii regulilor (principiilor) generale care le guvernează și elaborarea de sisteme, metode, tehnici și modalități noi de conducere, menite să asigure creșterea competitivității.

MANÁGER (< engl.) s.m. **1.** Persoană care conduce o entitate economică, îndeplinind, integral sau parțial, funcțiile de previziune și organizare a activității, de coordonare și antrenare a personalului subordonat și de control asupra îndeplinirii obiectivelor propuse. **2.** Persoană care se ocupă cu problemele administrative și organizatorice ale unui sportiv sau ale unei echipe sportive ori ale unui colectiv artistic.

MANAGUA 1. Lac tectonic în America Centrală (Nicaragua), la poalele vulcanului Momotombo; 1 130 km^2. Drenat de râul Tipitapa care se varsă apoi în L. Nicaragua. Cunoscut și sub denumirea amerindiană de *Xolotlán.* **2.** Cap. statului Nicaragua (din 1858), situată pe țărmul de SE al L. Nicaragua; 1,1 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. ușoară și alim. (conserve de carne și fructe, lapte praf, zahăr, ulei, băuturi); fabrici de ciment și țigarete. Rafinărie de petrol. Universitate. Muzeu național. Catedrală, monumentul poetului Rubén Dario. Distrus în mare parte de cutremurele din 31 mart. 1931 și 23 dec. 1972.

MANAHIKI v. **Manihiki Islands.**

MANAMA (AL-MANĀMAH), cap. statului Bahrain (1971), situată pe țărmul de NE al ins. Bahrain, port pentru exportul petrolului la G. Persic; 153,3 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol, care prelucrează și petrolul adus din Arabia Saudită. Ind. aluminiului, cimentului. Reparații navale; produse alim. Pescuit de perle. Menționat documentar în 1345.

MĀNASA (în mitologia vedică), zeița ocrotitoare a șerpilor, dar și vindecătoare a mușcăturilor de șarpe. Potrivit tradiției, este fiica lui Șiva, născută de gândul acestuia (în sanscrită, *mānasa* „spirit, gând").

MANASE (în „Vechiul Testament"), rege al Iudeii (687-642 î.Hr.), fiul lui Ezechiel; vasal asirienilor, a favorizat introducerea riturilor politeiste ale acestora. Luat prizonier de asirieni și dus în Babilon, s-a căit de faptele sale, cerându-și iertare de la Dumnezeu *(rugăciunea lui M.)* și astfel și-a recăpătat tronul.

MANASIA, com. în jud. Ialomița, pe stg. râului Ialomița; 4 717 loc. (2008).

MANASSES, Constantin (?-1187), cronicar bizantin. Mitropolit de Navpaktós. Principala sa scriere, „Istoria sinoptică", un cronograf în versuri de la „facerea lumii" până la 1081, a circulat în Țările Române într-o traducere medio-bulgară din c. 1331-1340, folosind drept model unor cronicari ca: Moxa, Macarie, Azarie ș.a.

Manama. Reședința emirului

MANAUS, oraș în NV Braziliei, port pe Rio Negro, la 19 km de confl. acestuia cu Amazonul, centrul ad-tiv al statului Amazonas; 1,4 mil. loc. (2002). Ind. de prelucr. a petrolului, a cauciucului, lemnului, pieilor și iutei. Universitate (1965). Teatru de operă/ Teatro Amazonas (1896). A purtat și numele *São José de Rio Negro.* Ulterior, a fost numit *Villa da Barra, Barra do Rio Negro.*

MÁNĂ (< sl., ngr.) s.f. **1.** Lichen comestibil, bogat în amidon și în mucilagii, răspândit în Asia și în Africa de Nord *(Lecanora esculenta).* Potrivit Bibliei cu el s-au hrănit evreii în pustiu după fuga din Egipt. **2.** Fig. Belșug, rodnicie; *concr.* rodul câmpului, al stupilor; produsul în lapte al animalelor mulgătoare, frupt. **3.** Boală a plantelor, provocată de unele ciuperci parazite (*Plasmopara viticola* la vița de vie, *Phytophtora infestans* la cartof etc.). **4.** Ploaie cu soare care dăunează recoltei.

MANCÁNDO (cuv. it.) adv. (Ca indicație pentru executarea unei bucăți muzicale) Prin rărirea tempoului și diminuarea simultană a intensității.

MANCHA, La ~ v. **La Mancha.**

MANCHESTER 1. Oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la poalele m-ților Pennini, port fluvio-maritim pe canalul *Liverpool-Manchester;* 392,8 mii loc. (2001). Șantiere navale. Constr. de avioane, automobile, locomotive, aparataj electrotehnic, utilaje miniere și textile. Ind. chimică, de prelucr. a petrolului și lemnului, textilă și alim. Mari tipografii. Universitate (1880). Teatre. Muzee. Galerie de artă. Catedrală (începutul sec. 15), biserica St. Anne (1709), Primăria (1877). Biblioteci. Reconstruit (920). – **Școala de la ~**, grup de economiști liberali, partizani ai liberului schimb, a căror doctrină a dominat gândirea economică din Marea Britanie în sec. 19. Reprezentanți principali: J. Bright și R. Cobden. **2.** Oraș în NE S.U.A. (New Hampshire), pe râul Merrimack; 107 mii loc. (2000). Ind. textilă, metalurgică, constr. de mașini, a cauciucului, poligrafică.

MANCIURIA, denumirea istorică a părții de NE a Chinei.

MANCIURIÁN, -Ă s.m. și f., adj. Care aparține Manciuriei. ✦ (Substantivat, f.) Limbă din fam. altaică, ramura tungusă, vorbită în N Chinei.

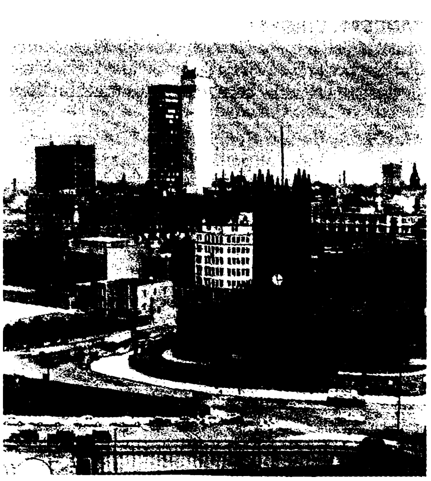

Manchester (1). Catedrala (în prim-plan)

MÁNCO (< it.) s.n. Ceea ce lipseşte; *spec.* lipsă de bani constatată la încheierea unei socoteli; pierdere dintr-o marfă oarecare cu prilejul transportului, al desfacerii etc.

MANCO CAPAC (în inca, *Manqo Qhapaq*). **1.** Fondator legendar al dinastiei inca din Perú (c. 1200). **2. Yupanqui M.** (1513–1537), ultimul împărat inca (1533–1536). S-a urcat pe tron cu ajutorul conchistadorului F. Pizarro, dar intrând în conflict cu acesta a fost înlăturat şi ucis.

MANDALA (cuv. sanscrit „cerc") s.f. O figură centrată, construită din cercuri şi pătrate, care, în unele religii orientale, reprezintă un simbol al cosmosului şi al conexiunii cu divinitatea; folosită adeseori ca suport pentru concentrare şi meditaţie. În psihologia abisală a lui G. Jung, **m.** sunt interpretate ca simboluri ale individualităţii.

MANDALAY, oraş în partea central-sudică a Uniunii Myanmar, port pe fl. Irrawaddy, centrul ad-tiv al statului M.; 532,9 mii loc. (1983). Constr. navale. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Numeroase mănăstiri şi temple budiste. Universitate (1958). Cap. ţării (1860–1886).

MANDÁNT, -Ă (< it., fr.) s.m. şi f. Persoană în numele căreia se încheie acte juridice în temeiul contractului de mandat.

MANDARÍN¹ (< fr.) s.m. **1.** Nume dat de către portughezi demnitarilor indigeni din Indochina, extins apoi de către europeni la înalţii funcţionari publici din China feudală. **2.** *Limbă m. (kuanhoa),* cel mai important dialect chinez modern, folosit în toată China, cu excepţia reg. de coastă din SE.

MANDARÍN² (< *mandarină*) s.m. Specie de pomi fructiferi din genul *Citrus,* originari din China, înalţi de 3–4 m, cu frunze lanceolate, persistente, cu flori albe, mici şi parfumate şi cu fructe sferice, dulci-acrişoare, de culoare oranj, asemănătoare cu portocalele, dar mai mici *(Citrus nobilis).*

MANDÁT (< fr., germ.; {s} lat. *mandatum* „însărcinare") s.n. **1.** Ordin, dispoziţie; document care certifică anumite împuterniciri sau drepturi ale purtătorului. ✧ *M. de arestare* = ordin scris dat de un organ judiciar pentru arestarea de către poliţie a unui învinuit, inculpat sau condamnat. **2.** *M. poştal* = scrisoare (pe formular tip) pentru expedierea banilor sau a coletelor prin poştă. **3.** *M. de deputat (senator)* = împuternicire dată de cetăţeni celor aleşi de ei pentru a-i reprezenta în Parlament. **4.** *Teritoriu sub m.* = formă de administrare aplicată de puterile învingătoare în Primul Război Mondial coloniilor şi terit. care au aparţinut ţărilor învinse şi instituită, în 1919, de Societatea Naţiunilor. Azi, marea majoritate a fostelor *t. sub m.* sunt state independente; restul sunt terit. sub *tutelă internaţională.*

MANDATÁ (< fr.) vb. I tranz. A încredinţa cuiva un mandat **(3)**; a împuternici. ✦ A dispune, a ordonanţa plata unei sume de bani.

MANDEAL, Cristian (n. 1946, Rupea), dirijor român. Dirijor al orchestrelor filarmonicilor din Târgu Mureş, Cluj-Napoca (1982–1987) şi Bucureşti (din 1987). Director al Filarmonicii „G. Enescu" din Bucureşti (din 1990). Repertoriu clasic şi modern.

MANDELA, Nelson Rolihlahla (n. 1918), om politic sud-african. Lider al partidului Congresul Naţional African şi al luptei împotriva apartheid-ului, a fost închis (1962–1990). Preşedinte al ţării (1994–1999), a devenit unul dintre promotorii procesului de reconciliere naţională. Premiul Nobel pentru pace (1993), împreună cu F. de Klerk.

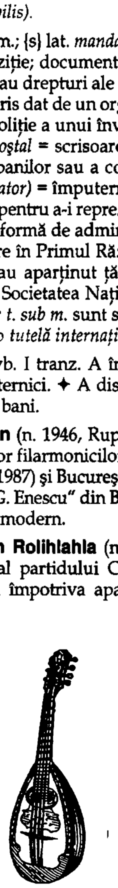

Mandolină

Nelson R. Mandela

MANDELBROT, Benoît (n. 1924), matematician francez de origine poloneză. A dezvoltat, în 1975, teoria structurilor (obiectelor) fractate. A construit, pe calculator, *mulţimile lui M.,* cu aplicaţii în studiul „haosului determinist".

MANDELŞTAM, Leonid Isaakovici (1879–1944), fizician rus. Unul dintre fondatorii şcolii ruse de radiofizică. Contribuţii în spectroscopie, interferometrie şi electromagnetism; împreună cu G.S. Landsberg şi, în acelaşi timp, cu fizicianul indian C.V. Raman, a cercetat fenomenul de difuzie combinată a luminii, iar împreună cu N.D. Papeleksi a efectuat cercetări privind oscilaţiile neliniare.

MANDELŞTAM, Osip Emilievici (1891–1938), scriitor rus. Reprezentant al *akmeismului.* Culegeri de versuri („Piatra", „Tristia"). Nuvele („Zgomotul timpului"). După apariţia vol. „Călătorie în Armenia", arestat şi internat în lagărul de concentrare de la Voronej; aici a scris „Caietele de la Voronej" (publicate postum). Arestat din nou, moare în drum spre lagărul de la Vladivostok.

MANDER, Karel van (numit *cel Bătrân*) (1548–1606), pictor flamand. Şef al grupului de manierişti flamanzi (şcoala de la Haarlem) influenţaţi de pictura italiană. A scris „Cartea pictorilor", iniţiind astfel istoriografia de artă în Ţările de Jos.

MANDEVILLE, Bernard de ~ (1670–1733), medic şi filozof englez de origine olandeză. Cunoscut îndeosebi pentru lucrarea „Fabula albinelor sau vicii private, beneficii publice", unde analizează modul în care viciile dau naştere unor beneficii publice, cum ar fi apariţia de noi locuri de muncă, ele reprezentând astfel unicul motor al activităţilor economice profitabile. Doctrina sa a anticipat teoria consumului ostentativ.

MANDÍBULĂ (< fr.) s.f. **1.** Os mobil în formă de potcoavă (la om) sau de V (la alte vertebrate), situat în partea anteroinferioară a craniului; pe marginea lui superioară sunt situate arcada dentară inferioară şi două ramuri ascendente articulate cu osul temporal; maxilar inferior. **2.** Fiecare dintre cele două părţi ale ciocului păsărilor. 3. Fiecare dintre cele două piese bucale chitinoase la insecte, servind la supt, mestecat, înţepat sau ca armă de atac.

MANDICEVSCHI, familie de muzicieni români. **1. Eusebie M.** (1857–1929, n. Cernăuţi), compozitor, dirijor de cor şi muzicolog. Muzică de cameră, instrumentală şi vocală. Studii de muzicologie şi ediţii critice (Beethoven, Schubert, Brahms). Lucrări de muzicologie („Cântecele populare ruseşti şi corul bisericesc slav"). **2. Gheorghe M.** (1870–1907, n. Maloghia, Bucovina), compozitor şi pedagog. Frate cu **M. (1).** Muzică de teatru (vodevilul „Piatra în casă"), de cameră şi corală.

MANDÍNGO (< fr.) subst. Grup de populaţii africane cu peste 3 mil. de oameni, care trăiesc în Guineea, Gambia, Sénégal, Mali. Vorbesc o limbă aparţinând grupului sudanez, dar care are numeroase dialecte. De religie musulmană. Principalele subgrupe: bambara, soninke, malinke.

MANDÓLĂ (MANDÓRĂ) (< it.) s.f. **1.** Străvechi instrument muzical cu coarde, asemănător lautei. **2.** Variantă a mandolinei.

MANDOLÍNĂ (< fr., it.) s.f. Instrument muzical din fam. lautei, având cutia de rezonanţă foarte boltită şi corzi de metal grupate câte două. Cel mai răspândit tip de **m.** este cel „napolitan", cu opt corzi. Instrument solistic sau de ansamblu.

MANDREA, George (1855–1916, n. Focşani), arhitect român. Construcţii în stil neoromânesc (Biserica Delea Veche, Foişorul de Foc, actualmente Muzeul Pompierilor, la Bucureşti, Pavilionul central al băilor Călimăneşti).

MANDRÍL (< fr. {i}) s.m. Specie de maimuţă cu faţa dungată, nasul roşu, ochii albaştri şi cu blana brunămăslinie *(Mandrillus sphinx).* Animal omnivor, activ ziua, organizat în grupuri conduse de masculi. Trăieşte în Africa Ecuatorială.

MANDRÍN (< fr.) s.n. **1.** Unealtă calibrată, cu cap tronconic sau în formă de paraboloid, care se foloseşte pentru lărgirea sau fasonarea găurilor în piese tubulare sau inelare.

MANDRINÁRE s.f. Operaţie de lărgire a găurilor unor piese, a capetelor unor ţevi şi, în general, de deformare plastică cu ajutorul mandrinei.

MANDRÍNĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv de prindere a piesei de prelucrat sau a sculei de prelucrare, folosit la maşini-unelte (strung, maşină de găurit etc.).

MANDY, Alexandru (1914–2005, n. Craiova), compozitor român de muzică uşoară. Spectacole de revistă, melodii pe texte proprii („Venise vremea", „N-aţi văzut o fată").

MANEÁ s.f. (cuv. turc. *mani*) **1.** Cântec de dragoste de origine orientală. **2.** Cântec de petrecere.

MANEA (sec. 17), meşter constructor român. Principalul realizator al ansamblului monastic Hurez (1690–1697); i se atribuie conducerea lucrărilor bisericii şi a hanului Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti.

MANEA, Gheorghe (1904–1978, n. Râmnicu Sărat), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Contribuţii la studiul proceselor curgerii prin rotoarele turbinelor de apă; cercetări în domeniul lagărelor hidrostatice, al organelor de maşini şi maselor plastice („Elemente de amenajare, organizare şi exploatare a fabricilor", „Organe de maşini", „Prelucrarea prin injecţie a maselor plastice").

MANEA, Norman (n. 1936, Suceava), scriitor român. Emigrant în Germania, apoi stabilit în S.U.A. (1986). Nuvele („Octombrie ora opt") şi romane („Captiv", „Cartea fiului") într-o formulă narativă modernă. Eseuri („Despre clovni: dictatorul şi artistul"); traduceri.

MANECHÍN (< fr.; de la olandezul *mannekijn* „omuleţ") s.n. **1.** Figură de carton presat, lemn, ceară, mase plastice etc. asemănătoare corpului omenesc sau numai unei părţi a lui (bust, picioare etc.), care serveşte ca suport pentru a proba, a potrivi sau a expune un obiect de îmbrăcăminte. **2.** Persoană care prezintă modele noi de îmbrăcăminte în faţa comisiilor tehnice sau a publicului.

MANÉJ (< fr.) s.n. **1.** Pistă sau teren pe care se dresează sau se antrenează caii, se dau lecţii de călărie etc. ✦ Arenă (la circ) pentru prezentarea numerelor cu animale dresate. **2.** (Înv.) Sistem de antrenare, cu ajutorul animalelor de tracţiune, a unor maşini de lucru (agricole, textile, roţi de apă, pompe etc.), format dintr-o pârghie de lemn, legată de o roată dinţată orizontală angrenată cu una verticală. **3.** Dresaj, antrenament al cailor.

MÁNES, familie de pictori cehi. **1. Antonín M.** (1784–1843). A orientat peisagistica cehă spre realism. **2. Vaclav M.** (1793–1858). Compoziţii pe teme religioase şi istorice. **3. Josef M.** (1820–1871). A elaborat o tematică şi o viziune nouă, valorificând tezaurul artistic naţional.

MANESSIER, Alfred (1911–1993), pictor francez. Autor de tapiserii şi vitralii cu tematică inspirată din

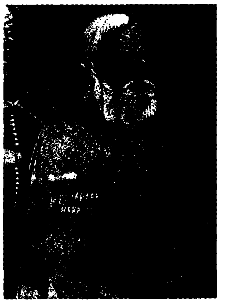

Meşterul Manea

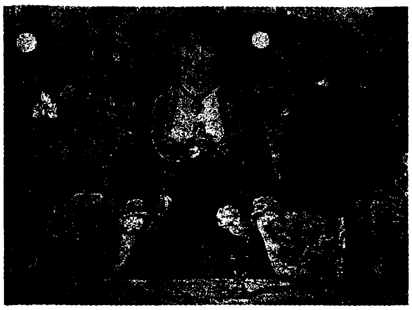

Édouard Manet: „Barul de la Folies-Bergère"

Evanghelie și din cărțile de patristică, în culori vii și tușă vehementă („Crist și Veronica").

MANET, Édouard (1832-1883), pictor și desenator francez. Promotor al picturii moderne. Precursor și adept al impresionismului. Opune artei academiste o pictură în tușe largi și energice, cu forme delimitate de contururi vibrante, în care culoarea intensă și strălucitoare capătă, prin jocul contrastelor, valoare spațială. Compoziții („Dejunul pe iarbă", „Balconul", „Barul de la Folies-Bergère", „Cursele de la Longchamp"), portrete („Femeia cu pălărie neagră", „Mallarmé"), peisaje („Argenteuil"), naturi moarte. În ultimii ani, paralizat, s-a consacrat pastelului.

MANÉTĂ (< fr.) s.f. Pârghie mică de mână, cu o mișcare limitată de rotație sau/și de translație, folosită la punerea în funcțiune, oprirea sau reglarea unor mecanisme, aparate, mașini etc. (ex. **m.** schimbătorului de viteze).

MANETHON (sec. 3 î.Hr.), istoric egiptean. Originar din Sebennytos. Preot la Heliopolis. Autor al unei istorii a Egiptului antic (scrisă în lb. greacă, la cererea lui Ptolemeu al II-lea), în care împarte epoca faraonilor în 30 de dinastii.

MANETÓN (< fr.) s.n. (TEHN.) Fusul cotului unui arbore cotit, pe care se articulează capul bielei.

MANETTI, Antonio di Tuccio (1423-1497), arhitect, matematician, astronom și scriitor italian. A ilustrat „Divina Comedie" și a scris „Viața lui Brunelleschi".

MANEVRÁ (< fr.) vb. I 1. Intranz. (Despre locomotive, nave) A executa o manevră. 2. Intranz. (MILIT.) A deplasa rapid trupe pe unul din flancurile unui dispozitiv sau dintr-o reg. într-alta, în scopul de a deruta dispozitivul inamic de apărare sau de a anihila atacul acestuia. 3. Intranz. Fig. A unelti. 4. Tranz. A manipula, a mânui un aparat, un dispozitiv tehnic etc. ✦ A mânui bani.

MANÉVRĂ (< fr.) s.f. 1. (MILIT.) Deplasare rapidă de trupe efectuată în scopul surprinderii inamicului. ✦ (La pl.) Aplicații de mare amploare, executate cu mari unități în condiții asemănătoare cu cele de luptă. 2. Fig. Uneltire, intrigă în vederea atingerii unui scop; manoperă (3). 3. Ansamblu de operații destinate compunerii și decuplării trenurilor, atașării și detașării vagoanelor etc. ori pentru acostarea, ancorarea, plecarea de la chei etc. a unei nave. 4. Parâmă folosită pentru fixarea unui arbore ori a unui bompres de pe o navă sau pentru acționarea velelor sau a verigilor.

MANFREDI, Bartolomeo (1580-c. 1620), pictor italian. Discipol și urmaș al lui Caravaggio, a contribuit la răspândirea stilului acestuia. A cultivat genul anecdotic („Jucătorii de cărți").

MANFREDI, Nino (1921-2004), actor și regizor italian de film. Roluri, mai ales, în farse și comedii satirice, în care se identifică cu personajul italianului mediu, în lupta pentru supraviețuire („Tată de familie", „Pâine și ciocolată", „Miracolul", „În numele Papei rege").

MANGÁL (< tc.) s.n. 1. Cărbune de lemn obținut prin arderea mocnită a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, folosit la fabricarea cărbunelui activ, a pulberii negre etc. 2. Vas metalic în care se aprind cărbuni pentru încălzire.

MANGALIA 1. Lac în SE Pod. Dobrogei de Sud, în apropierea mun. M.; 261 ha. Din malul lacului izv. ape sulfuroase termale (21-28°C), cunoscute de pe vremea romanilor. 2. Municipiu în jud. Constanța, situat pe litoralul Mării Negre; 40 452 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Locul fosilifer Movila Banului (4 ha), Obanul Mare și peștera La Movile (12 ha). Port maritim. Șantier naval. Ind. textilă și alim. Herghelie. Far maritim. Muzeu de arheologie. Stațiune balneoclimaterică, cu funcționare permanentă. La N de municipiu s-au dezvoltat mai multe stațiuni balneoclimaterice estivale (Saturn, Venus, Cap Aurora, Jupiter, Neptun, Olimp), care aparțin ad-tiv de M. Întemeiat de coloniștii dorieni din Heracleea Pontica (sec. 6 î.Hr.), cu numele de *Callatis* („cea cu ziduri puternice"), a făcut parte din Liga atică (sec. 5 î.Hr.). La începutul sec. 2 d.Hr. este atestat portul orașului Callatis, iar în a doua jumătate a aceluiași sec. s-au construit incinta cetății, Templul lui Dionysos, Templul Concordiei, o școală și un amfiteatru. Începând din sec. 11, orașul apare consemnat cu numele grecobizantin *Pangalia* sau *Pancalia*, menționat în sec. 12 pe o hartă din Pisa. În sec. 14, primește denumirea de M., fiind menționat documentar cu acest nume în 1593. Municipiu (din 1995). Monumente: ruinele orașului antic Callatis; mormântul scitic (descoperit în 1959); geamia Esmahan Sultan (1590); biserica Sf. Gheorghe (1914-1929). În apropiere se află peștera La Movile, descoperită în 1986 în urma unui foraj, după ce timp de 5 milioane de ani această cavitate subterană a fost izolată de exterior. Adăpostește un ecosistem unic, bazat pe activitatea de chemosinteză a bacteriilor sulfuroase, dar care cuprinde și organisme mai complexe (viermi, insecte, miriapode, crustacee, păianjeni).

MANGÁLIȚĂ (< magh.) s.f. Rasă de porci de mărime mijlocie, cu părul des și creț, crescută pentru producția de grăsime. Are patru varietăți: blondă (cea mai răspândită), roșie, neagră și albă cu negru.

MANGALORE, oraș în SV Indiei, port pe Coasta Malabar (Kornătaka); 538,5 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, chimică, textilă, alim.; ceramică; reparații navale. Colegiul iezuit St. Aloysius (1880).

MANGÁN (< germ.) s.n. Element chimic (Mn; nr. at. 25, m. at. 54,938, gr. sp. 7,2, p.t. 1 247°C, p.f. 2 030°C), metal alb-cenușiu, foarte dur și sfărâmicios, care se găsește în natură sub formă de oxizi. Se întrebuințează la fabricarea unor oțeluri speciale. Este un microelement indispensabil vieții. Organismul uman conține c. 30 mg de m. Multe săruri ale **m.** sunt folosite în terapeutică. Mari cantități de **m.** se află pe fundul oceanelor. Izolat de J.G. Gahn (1774).

MANGANÁL s.n. Aliaj cu 0,6-0,9 carbon, 12% mangan, 3% nichel și restul fier. Are rezistență excepțională la uzură, tenacitate mare și reziliență bună.

MANGANÁȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului manganic; se cunosc numai **m.** ai metalelor alcaline.

MANGÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține mangan, care este format din mangan. ✧ *Acid m.* = acid oxigenat al manganului hexavalent. Nu este cunoscut în stare liberă.

MANGANÍN (< fr. {i}) s.n. Aliaj de cupru-mangan-nichel, cu rezistivitate electrică mare, folosit la fabricarea rezistențelor electrice-etalon și a reostatelor.

MANGANÍSM (< fr.) s.n. Intoxicație cronică cu mangan, în general profesională, caracterizată, în special, prin tulburări de tip parkinsonian.

MANGANÍT (< fr. {i}) s.n. Oxid natural hidratat de mangan, cristalizat în sistemul monoclinic; are culoarea neagră, urma brună și luciul semimetalic. Este un minereu de mangan.

MANGANO, Silvana (1930-1989), actriță italiană de film. Roluri în filme neorealiste („Orez amar", „Oameni și lupi"), în filmele lui Visconti („Moarte la Veneția", „Grup de familie în interior").

MANGANOMETRÍE (< fr., germ. {i}) s.f. Metodă de analiză volumetrică, bazată pe acțiunea oxidantă a permanganatului de potasiu, care permite dozarea substanțelor cu caracter reducător față de permanganat.

MANGERON, Dumitru Ioan (1906-1991, n. Chișinău), matematician român. M. coresp. al Acad. (1990). Cercetări în studiul ecuațiilor cu derivate parțiale liniare sau neliniare de ordin superior *(ecuația lui M.)*. Lucrări privind fundamentele mecanicii, mecanica neliniară a vibrațiilor, rolul matematicii în gândirea științifică și tehnică („Din problemele actuale ale mecanicii neliniare a vibrațiilor", „Mecanica rigidelor cu aplicații în inginerie").

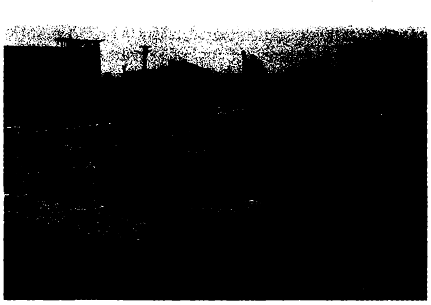

Mangalia. Ruinele orașului antic

MANGIUCA, Simeon (1831-1890, n. Broșteni, jud. Caraș-Severin), folclorist român. Studii privind obiceiurile populare și colindele („Moșii sau sacrificiul morților", „Colinda. Originea și însemnătatea ei astronomică și calendaristică"). Lucrări de etnobotanică („Despre însemnătatea botanicei românești").

MANGÎȘLAK, pen. în partea de E a M. Caspice, în Kazahstan, cu o lungime de 250 km.

MÁNGO (< fr.) s.m. Arbore tropical din fam. anacardiaceelor, de 15-18 m înălțime, cu frunze lanceolate, flori mici, roz, parfumate și fructe comestibile, cu un sâmbure central, pulpa galbenă până la portocalie, parfumată și suculentă, bogat în vitaminele B, C și D *(Mangifera indica)*.

MANGÓLD (< germ.) s.m. Plantă legumicolă bienală din fam. chenopodiaceelor, cultivată pentru frunzele ei mari, ondulate, cu nervura mediană foarte dezvoltată, folosite în alimentație *(Beta vulgaris* var. *cicla)*. Sin. *sfeclă pentru frunze și pețiol.*

MANGOP (THEODORO-MANGOP), principat în SE Crimeii, constituit în sec. 13. În 1475, a fost cucerit de turcii otomani.

MANGRA, Vasile (din botez Vichentie) (1850-1918, n. Săliște-Săldăbagiu, jud. Bihor), mitropolit român. Acad. (1909). Arhimandrit (1906) și mitropolit al Ardealului (din 1916). Unul dintre conducătorii luptei pentru drepturile românilor transilvăneni.

MANGRÓVE (< fr. {i}) s.f. pl. Formațiune vegetală tropicală de arbori și arbuști cu rădăcini adventive, caracteristică țărmurilor marine mlăștinoase, inundate în timpul fluxului. Printre cele mai caracteristice plante de **m.** se numără *paletuvierii*. Au rol important în protecția terenurilor împotriva eroziunii și ca locuri de înmulțire a peștilor oceanici. În prezent, se fac mari eforturi pentru conservarea lor, dar deja peste jumătate au fost distruse.

MANGÚSTĂ (< fr.; sp. *mangosta* < *mangus*, cuv. indian) s.f. Denumire generală pentru mai multe genuri de mamifere carnivore din fam. rerpestide, răspândite din Europa (Spania) până în Asia (India, pen. Malaya); introduse și în Caraibe. Sunt animale de talie mică până la mijlocie, cu corpul alungit, coadă lungă și picioare scurte. Pot ucide șerpi veninoși.

MANHATTAN, ins. lângă coasta atlantică a S.U.A., cuprinsă între fl. Hudson (la V), G. New York (la SSV), str. East River (la S și SE) și Duyvil Creek Harlem River (la E și NE); 60 km^2. Descoperită (1524) de navigatorul florentin Giovanni da Verrazano și cumpărată (1626) de la indieni de către Compania Indiilor de Vest, care a construit aici așezarea New Amsterdam. În 1664, ins.

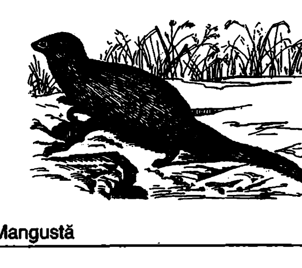

Mangustă

a fost cucerită de englezi, iar aşezarea a primit numele de New York. În prezent, ins. M. constituie zona centrală a oraşului New York, fiind legată de continent şi de ins. Long Island prin numeroase poduri şi tunele. Aici se află Palatul O.N.U., Metropolitan Museum of Art, Metropolitan Opera, Columbia University, Broadway, Empire State Building ş.a.

MANHATTAN TRANSFER, grup vocal american, constituit în 1969, la New York, din Tim Hauser, Laurel Masse (înlocuit de Cheryl Bentyne), Alan Paul şi Janis Siegel. Repertoriu instrumental de jazz în versiune vocală şi gospel. Discografie selectivă: „Bodies and Soul", „The Best Of".

MANI (MANES sau **MANIHEUS)** (c. 216–275), probabil nobil persan. Întemeietorul *maniheismului*. Deşi s-a bucurat de un mare prestigiu, nu a reuşit să-şi impună doctrina ca religie oficială. Suveranul sasanid, Bahram I (273–276), sub presiunea preoţimii mazdeiste, a decis încarcerarea lui M., care moare în temniţă.

MÁNI (< lat.) s.m. pl. (În mitologia romană) Sufletele celor morţi, considerate divinităţi ocrotitoare ale familiei. Cultul zeilor **m.** a avut o mare amploare, fiindu-le consacrată sărbătoarea *Parentalia* (18–21 febr.).

MANIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Uşor de mânuit.

MANIÁC, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de o manie; *p. ext.* persoană care se preocupă în mod exagerat de ceva; tipicar. ✧ (PSIH.) *Maniaco-depresiv* = (persoană) care suferă de o psihoză caracterizată prin succesiunea ciclică de stări contradictorii. În cursul acceselor se succed stări de exuberanţă, hiperactivitate, uneori cu crize de furie şi agresivitate şi de depresie, angoasă, în care se poate ajunge până la sinucidere.

MANIAMÉNT (< fr.) s.n. (ZOOT.) Loc unde se depozitează grăsimea sub piele la animale (ex. salba, capul pieptului, spata, şoldul, baza cozii).

MANICATIDE, Mihail (1867–1954, n. Giurgiu), medic pediatru român. Cercetări în domeniul meningitei cerebrospinale la copii, a seroterapiei tusei convulsive („Patologia medicală infantilă").

MANICHIÚRĂ (< germ.) s.f. Îngrijire specială a unghiilor de la mâini prin tăierea şi curăţirea pieliţelor (şi prin lăcuire).

MANÍE (< ngr., fr.) s.f. Boală mintală caracterizată prin euforie, succesiune rapidă şi incoerentă a ideilor (fuga de idei), logoree, excitaţie psihomotorie etc. ✦ (Sens curent, atenuat) Preocupare exagerată şi obsedantă pentru ceva; apucătură bizară, toană.

MANIERÁT, -Ă adj. Politicos, binecrescut, stilat.

MANIÉRĂ (< fr.) s.f. 1. Fel de a se purta în societate; comportare, ţinută. 2. Mod, chip, procedeu. ✦ Ansamblul mijloacelor de expresie şi al procedeelor caracteristice unui artist, scriitor etc. ✧ *M. greacă* = expresie întrebuinţată de G. Vasari pentru a desemna stilul bizantin în pictura italiană din sec. 12 (dinaintea goticului). *M. neagră* = mezzo-tinto.

MANIERÍSM (< fr., it.) s.n. **1.** Lipsă de naturaleţe; afectare, artificialitate. **2.** Noţiune folosită pentru a desemna fie copierea sau combinarea eclectică a mijloacelor de expresie ale unuia sau ale mai multor maeştri, fie repetarea propriilor procedee artistice. **3.** Curent artistic apărut în oraşele italiene şi în alte prestigioase centre culturale ale Europei în sec. 16, caracterizat printr-o căutare programatică a virtuozităţii stilistice şi a eleganţei formale, prin cultivarea unei arte rafinate şi preţioase. Printre cei mai de seamă pictori manierişti: Parmigianino, G. Romano, Tintoretto, R. Fiorentino, G. Vasari, G. Bassano; ca arhitecţi şi decoratori: G. Romano, J. Vignola, B. Buontalenti, iar ca sculptori: B. Cellini, B. Bandinelli, Giambologna. În literatură: T. Tasso, B. Guarini, A. Caro, G. Bruno, B. Cellini. În accepţiunea acreditată de E.R. Curtius şi G.-R. Hocke, **m.** cuprinde întreaga artă şi literatură barocă, definită în opoziţie cu cea clasică, prin gustul asimetricului, bizarului, enigmaticului, artificialului etc. Figura emblematică a m. astfel înţeles este labirintul. În Italia, o variantă a **m.** se va numi *marinism*, în Franţa, *preţiozitate*, în Anglia, *eufuism*, în Spania, *gongorism*.

MANIERÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. Propriu manierismului. 2. S.m. şi f. Adept al manierismului.

MANIFÉST, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Document care conţine o expunere teoretică şi programatică a unei personalităţi sau grupări politice, artistice, literare etc. („Manifestul Partidului Comunist" redactat de Marx şi Engels, „Manifestul suprarealismului" de A. Breton). 2. Adj. (Şi adv.) Evident, clar, vădit.

MANIFESTÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A exprima, a arăta prin comportare, prin atitudine etc. un sentiment, o tendinţă. ✦ Tranz. şi refl. A (se) face cunoscut, a (se) exterioriza. **2.** Intranz. A participa la o manifestaţie; a demonstra.

MANIFESTÁŢIE (< fr.) s.f. Demonstraţie (publică) de masă în semn de simpatie sau protest faţă de un eveniment de interes general sau faţă de o persoană.

MANIHEÍSM (< fr. {i}) s.n. Mişcare religioasă al cărei nume provine de la întemeietorul său *Mani*. Doctrinar, m. încorporează elemente zoroastriste, budiste şi creştine şi este radical dualist, reprezentând lumea, şi, îndeosebi omul, ca o luptă continuă între principiul binelui şi al răului (al luminii şi al întunericului, al lui Dumnezeu şi al diavolului). M. a atins perioada de maximă înflorire în sec. 3–4, după care a fost prigonit de creştini (sec. 5) şi islamişti (sec. 8–9).

MANIHIKI (MANAHIKI) ISLANDS, grup de şapte ins. coraligene şi vulcanice, situat în partea central-sudică a Oc. Pacific; 36,4 km². Descoperit (1822) de marinari americani şi anexat (protectorat) de Marea Britanie în 1889. În 1901, a trecut sub administraţia Noii Zeelande, care în 1965 i-a acordat statutul de autoguvernare. Vechea denumire: *Humphrey*.

MANILA 1. G. al M. Chinei de Sud, pe coasta de SV a ins. Luzon; 1 994 km². Adăposteşte oraşul M. **2.** Cap. Republicii Filipine, situată în SV ins. Luzon, port la G. M., prin care se efectuează 80% din importurile şi 1/3 din exporturile ţării; 10,2 mil. loc. (2000). Ind. metalurgiei neferoase (aluminiu); şantiere navale; ind. constr. de maşini, de prelucr. a petrolului şi lemnului, chimică, textilă şi alim. 13 universităţi (cea mai veche Santo Thomas, 1619). Monumente din epoca colonială spaniolă: fragmente ale zidurilor (intramuros) de fortificaţie (1582), bisericile San Augustín (1599–1606) şi San Sebastián (1890), catedrală (1751) ş.a. Întemeiată (1571) de Miguel López de Legaspi, devenind cap. coloniei spaniole. Ocupată de englezi (1762–1764), de S.U.A. (1898–1942), Japonia (1942–1945). Cap. a Republicii Filipine (1946–1948 şi din 1976). La 8 sept. 1954, la M. a fost semnat Pactul de înfiinţare a Organizaţiei Tratatului Asiei de Sud-Est (A.S.E.A.N.).

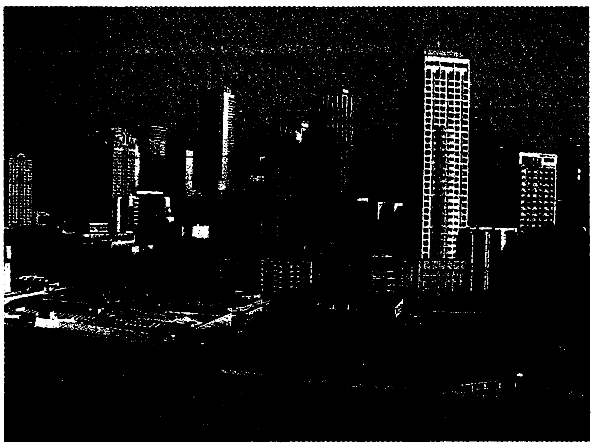

Manila. Vedere generală

MANILIUS, Marcus (sec. 1 d.Hr.), poet latin. Influenţat de filozofia stoicilor. Autor al poemului didactic „Astronomica", dedicat lui Tiberiu, scris în hexametri; creaţie reprezentativă a epocii augustane.

MANIN, Daniele (1804–1857), om politic italian. Luptător pentru cauza naţională, împotriva stăpânirii austriece. Preşedinte al Republicii San Marco (1848–1849). Reforme liberale. Înfrânt la Novara (1849), a fost silit să emigreze.

MANIN, Lodovico (1726–1802), ultimul doge al Veneţiei (1789–1797). Înlăturat în urma campaniei militare a lui Napoleon Bonaparte din Italia. Memorii.

MANIÓC (< fr.) s.m. Plantă tropicală din fam. euforbiaceelor, din ai cărei tuberculi se prepară *tapioca*, o făină bogată în amidon *(Manihot esculenta)*; cultivată în special în Brazilia, Indonezia, Madagascar.

MANÍPUL (< lat. *manipulus*) s.m. (În Roma antică) Unitate tactică de bază în armata romană, echivalentă cu 1/30 dintr-o legiune (200 de soldaţi).

MANIPULÁ (< fr.) vb. I tranz. A mânui, a manevra. ✦ Fig. A influenţa prin diverse mijloace modul de a gândi şi de a acţiona al unei persoane sau al unor colectivităţi.

MANIPULÁNT, -Ă (< germ., fr.) s.m. şi f. Persoană care mânuieşte aparate, mecanisme, sisteme tehnice etc.; manipulator (3); *spec.* conducător de tramvai; vatman.

MANIPULÁRE s.f. Influenţare a opiniei publice printr-un ansamblu de mijloace (presă, radio, televiziune) prin care, fără a se apela la constrângeri, se impun acesteia anumite comportamente, cultivându-i-se impresia că acţionează în concordanţă cu propriile interese.

MANIPULATÓR, -OÁRE (< fr.) subst. **1.** S.n. Mecanism care realizează acţiuni analoge celor ale mâinii unui om, la comanda unui manipulant; utilizat la efectuarea unor lucrări în condiţii periculoase sau grele (ex. la centralele atomo-electrice). Au căpătat în deceniul 8 al sec. 20 denumirea de roboţi industriali. 2. S.n. (TELEC.) Dispozitiv folosit în telegrafie la formarea impulsurilor de transmitere a telegramelor (cu ajutorul alfabetului Morse), prin întreruperea şi restabilirea unui circuit electric. 3. S.n. (METAL.) Unealtă pentru manevrarea pieselor calde într-o uzină sau într-un atelier.

MANIPUR 1. Stat în ENE Indiei; 22,3 mii km²; 2,3 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Imphāl*. **2.** V. **Imphāl**.

MANISA, oraş în extremitatea de V a Turciei; 214,3 mii loc. (2000). Expl. de min. de fier, mercur, zinc. Ind. constr. de maşini, textilă, alim., de prelucr. a lemnului şi de încălţăminte. Monumente: Marea Moschee (1366); moscheile Hatuniye (1485), Muradiye (1583–1586). Vechea denumire Magvesia. Victorie a romanilor (190) asupra lui *Antioh cel Mare*.

MANÍTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *manna* „mană [cerească]") s.f. Substanţă zaharată extrasă din numeroase plante cu acţiune laxativă.

MANITOBA 1. Lac în S Canadei, la 72 km V de L. Winnipeg, de care este legat prin râul Dauphin; 4 706 km². Descoperit (1738) de călătorul francez Pierre de la Vérendrye, care l-a numit L. Preriilor. **2.** Prov. în partea central-sudică a Canadei, cu ieşire la G. Hudson; 650 mii km²; 1,1 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Winnipeg*.

MANITÓL (< fr., engl.) s.n. Alcool obţinut din manoză, utilizat la măsurarea filtrării glomerulare (prin glomerulul renal); folosit pentru activarea diurezei sau prevenirea edemului cerebral.

MANITU (la indienii algonkini), forţă impersonală desemnând puterea sacră; permite ca realitatea lumii să se manifeste în obiecte, animale şi persoane. Atribuită divinităţii, în special Marelui Spirit, *Kitchi Manitù*.

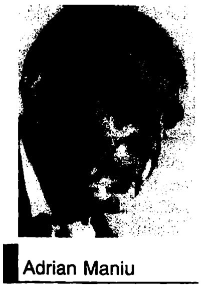

Adrian Maniu

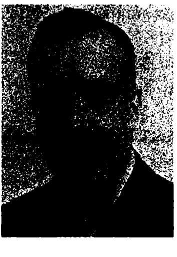

Heinrich Mann

MANIU 1. Adrian M. (1891-1968, n. Bucureşti), poet român. M. coresp. al Acad. (1933). Debut caracterizat printr-o atitudine de frondă, demitizantă (poeme în proză „Figurile de ceară" şi poemul în versuri „Salomeea"). Lirică peisagistică şi erotică, valorificând filonul baladesc şi mitologia populară, în viziuni ce sugerează naivitatea şi hieratismul icoanelor bizantine („Lângă pământ") sau exprimând în manieră expresionistă neliniştile din sufletul poetului („Cântece de dragoste şi moarte"). Proză lirică („Din paharul cu otravă"), teatru de factură expresionistă („Lupii de aramă"); eseuri („La gravure sur bois en Roumanie") şi cronici de artă plastică; numeroase traduceri. **2. Rodica M.** (1892-1958, n. Bucureşti), pictoriţă română. Soră cu M. (1). Scene de muncă din viaţa satului şi peisaje, într-o construcţie viguroasă şi armonie cromatică sobră („Cules de vie", „Sighişoara").

MANIU, Iuliu (1873-1953, n. Şimleu Silvaniei), om politic român. M. de onoare al Acad. (1919). Personalitate marcantă a vieţii politice româneşti. Deputat (1906-1910) în Parlamentul de la Budapesta, unde a afirmat şi apărat drepturile şi interesele legitime ale românilor transilvăneni. Aflat la Viena (oct. 1918), a trecut la organizarea militară a românilor din armata austro-ungară, înfiinţând (31 oct.) Senatul (Sfatul) Militar, ca secţie militară a Comitetului Naţional din Bucovina, Ardeal şi Ungaria (30 oct.), contribuind la preluarea puterii politice şi administrative de către Consiliul Naţional Român Central (29 oct.). Preşedinte şi ministru al resortului de Interne (1918-1920) al Consiliului Dirigent; preşedinte al Partidului Naţional Român (1919-1926) şi al Partidului Naţional-Ţărănesc (1926-1933, 1937-1947). Prim-min. (1928-1930, iun.-oct. 1930, 1932-1933); ministru ad-interim la Finanţe (oct. 1929) şi Război (apr. 1930), ministru secretar de stat (aug.-nov. 1944). Partizan consecvent al democraţiei, M. a condamnat regimurile autoritare, dictatoriale şi totalitar-comuniste din România. A protestat energic împotriva cedării Basarabiei (iun. 1940), a cotropirii Bucovinei de N. şi a Dictatului de la Viena (aug. 1940). În război, M. a menţinut strânse legături cu Aliaţii tradiţionali, cerându-le garanţii cu privire la restaurarea regimului democratic în România, iar pe plan intern a luat parte la pregătirile pentru înfăptuirea actului de la 23 aug. 1944 şi de reorientare a politicii externe româneşti spre Naţiunile Unite. După aug. 1944, a criticat măsurile economice, politice şi sociale ale guvernului Groza, care pretextând „încercarea de fugă" a grupului naţional-ţărănist de la Tămădău", a trecut, la 14 iul. 1947, la arestarea lui M. şi a altor lideri ai P.N.Ţ. şi la înscenarea unui simulacru de proces (oct.-nov. 1947), în urma căruia M. a fost condamnat (1 nov.) la temniţă grea pe viaţă; a murit în închisoarea de la Sighet. Lucrări: „Discursuri parlamentare", „Ardealul în timpul războiului", „Chestiunea Banatului", „România şi revizuirea tratatelor".

MANIU, Vasile (1824-1901, n. Lugoj), scriitor şi istoric român. Acad. (1876). Drame („Conjuraţia lui Catilina", „Proscrisul"). A cercetat originea poporului român, încercând să definească conceptul de naţiune română („Unitatea latină sau cauza română în procesul naţionalităţilor din punctul de vedere istoric, juridic şi politic").

MANIVÉLĂ (< fr.) s.f. 1. Pârghie cotită sau curbă, alcătuită dintr-un braţ şi un mâner la un capăt şi solidarizată la celălalt capăt cu un ax pe care-l pune în mişcare de rotaţie. 2. Element al mecanismului bielă-manivelă, care transformă o mişcare rectilinie alternativă într-o mişcare de rotaţie sau invers.

MANIZALES, oraş în partea de V a Columbiei, la 2 153 m alt.; 335,7 mii loc. (2000). Expl. de min. auroargentifere şi de mercur; ind. constr. de maşini, textilă, chimică, a pielăriei şi încălţămintei, a mat. de constr. Universitate (1943). Catedrală. Fondat (1848).

Thomas Mann

Mihail Manoilescu

MANKIEWICZ, Joseph Leo (1909-1993), regizor american de film. Creaţii dramatice cu accent pe scenariu („Julius Caesar", „Era un ticălos"). Premiul Oscar: 1949 („Scrisoare către trei neveste"), 1950 („Totul despre Eva"), 1970 („Copoiul").

MANN, Anthony (pe numele adevărat *Emil Anton Bundsmann*) (1906-1967), regizor american de film. Maestru al westernului psihologic („Omul din Laramie", „Steaua de tinichea"). Superproducţii („Cidul", „Căderea Imperiului Roman").

MANN 1. Heinrich M. (1871-1950), scriitor german. Persecutat de nazişti, a emigrat în Franţa, apoi în S.U.A. Romane de satirizare a Germaniei imperiale (trilogia „Supusul", „Săracii" şi „Capul") şi istorice despre Henric al IV-lea. Eseuri („Spirit şi faptă"). **2. Thomas M.** (1875-1955), prozator german. Frate cu M. (1). În timpul dictaturii naziste, s-a exilat în Elveţia, apoi în S.U.A. Nuvele („Moartea la Veneţia"). Romane de idei privind Europa dinaintea Primului Război Mondial („Muntele vrăjit"), parabolice despre destinul german tragic („Doctor Faustus") sau urmărind declinul unei vechi familii burgheze („Casa Buddenbrook"); un roman de inspiraţie biblică (tetralogia „Iosif şi fraţii săi"); eseuri („Nietzsche în lumina experienţei noastre"). Publicistică antifascistă. Premiul Nobel pentru literatură (1929).

MANNERHEIM, Carl Gustav Emil, baron von (1867-1951), feldmareşal şi om politic finlandez. Carieră excepţională în armata rusă (Războiul Ruso-Japonez, 1904-1905, Primul Război Mondial). A înăbuşit încercarea comuniştilor finlandezi de a prelua puterea (1918). Regent al Finlandei (1918-1919). Comandant al Consiliului de Apărare (1931-1939), a organizat realizarea unei linii de apărare (*linia M.*) la graniţa cu U.R.S.S. Comandantul armatei finlandeze în războaiele împotriva Uniunii Sovietice (1939-1940 şi 1941-1944). Preşedinte al Finlandei (1944-1946).

MANNESMANN, Max (1857-1915), inginer şi inventator german. Împreună cu fratele său, **Reinhard** (1856-1922), a inventat procedeul de laminare şi laminorul de ţevi continue fără sudură. Invenţii în domeniile cementării oţelului, telefoniei etc. A fondat (1890), împreună cu fraţii săi, concernul M.

MANNHEIM, oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), la confl. Rinului cu Neckar; 306,7 mii loc. (2001). Port fluvial. Constr. de maşini. Rafinărie de petrol. Ind. celulozei şi hârtiei, chimico-farmaceutică, textilă şi alim. Universitate (1907). Muzeu. Festival folcloric anual (în luna mai). Monumente: Primăria veche (1701-1723), castel (1720-1760), fosta biserică a iezuiţilor (1733-1738), Teatrul Naţional (1778), Arsenalul (1777-1779), Palatul Bretzenheim (1782-1788). Menţionat documentar din 766. - Şcoala de la ~, grup de compozitori (J. Stamitz, F.X. Richter, Chr. Cannabich ş.a.) cu rol important, la mijlocul sec. 18, în evoluţia orchestrei, a orchestraţiei şi a simfoniei.

MANNHEIM, Karl (1893-1947), sociolog german. În 1933, a emigrat în Marea Britanie. Unul dintre întemeietorii „sociologiei cunoaşterii"; a cercetat determinarea socială a cunoaşterii; a preconizat ameliorarea societăţii nu prin schimbare, ci printr-o reformă graduală („Omul şi societatea într-o epocă de reconstrucţie", „Eseuri de sociologie şi psihiatrie socială").

MANNINEN, Otto (1872-1950), poet finlandez. Versuri („Strofe", „Ape moarte"). Traduceri din greacă („Iliada", „Odiseea", „Oedip rege").

Iuliu Maniu

MANNOURY, Gerrit (1867-1956), matematician, logician şi filozof olandez. A elaborat o metodă specială psiholingvistică, denumită significă, de analiză a conceptelor de bază ale matematicii şi ale altor ştiinţe („Bazele psiholingvistice ale matematicii").

MANOGRÁF (< fr., germ., engl. {i}; {s} fr. *mano [mètre]* + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Manometru înregistrator.

MANOILESCU, Mihail (1891-1950, n. Tecuci), inginer, economist şi om politic român. Orator de mare talent. Unul dintre întemeietorii neoliberalismului în România („Neoliberalismul"). Ideolog al corporatismului românesc. Contribuţii în explicarea schimburilor comerciale neechivalente dintre ţările cu productivitate a muncii scăzută (cu o economie preponderent agrară) şi ţările cu o productivitate a muncii ridicată. A elaborat teoria generală a protecţionismului. Membru al Partidului Poporului (1926-1927) şi al Partidului Naţional-Ţărănesc (1927-1931). Favorabil readucerii pe tron a lui Carol II. După urcarea pe tron a acestuia (8 iun. 1930), M. este ministru al Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor (iun.-oct. 1930), al Industriei şi Comerţului (1930-1931). Guvernator al Băncii Naţionale (iul.-nov. 1931). Ca

Mannheim
Biserica parohială
(fosta biserică a iezuiţilor)

ministru al Afacerilor Externe (iul.–sept. 1940), **M.** a acceptat semnarea Dictatul de la Viena (aug. 1940). Arestat de autoritățile comuniste (1944–1945 și din 1948), a murit în închisoarea de la Sighet. Memorii.

MANOLACHE, Constantin (1906–1977, n. Bârlad), biolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Studii de morfologie, ecologie și combatere a insectelor dăunătoare.

MANOLE, constructorul legendar al bisericii episcopale din Curtea de Argeș (1512–1517). V. și *Meșterul Manole.*

MANOLE (sec. 18–19), zugrav român din Craiova. A pictat mai multe biserici din jud. Vâlcea (Urșani, Copăceni), lucrările sale ilustrând, prin culoare și tendința spre decorație, pătrunderea viziunii artei populare locale în stilul brâncovenesc.

MANOLEASA, com. în jud. Botoșani, pe râul Volovăț; 3 619 loc. (2008). Până la 17 febr. 1968, satul și com. **M.** s-au numit *Manoleasa-Volovăț.*

MANOLESCU, Grigore (1857–1892, n. București), actor român. Roluri variate din repertoriul clasic național și universal (Hamlet, Romeo, Ruy Blas, Ovidiu ș.a.). Interpretare expresivă, sobră.

MANOLESCU, Ion (1881–1959, n. Breaza), actor român. S-a relevat printr-o deosebită forță dramatică, putere de interiorizare și frazare impecabilă („Moartea civilă", „Strigoii", „Cadavrul viu", „Hamlet", „Richard al III-lea", „Suflete tari").

MANOLESCU, Nicolae (n. 1939, Râmnicu Vâlcea), critic și istoric literar român. M. coresp. al Acad. (1997). Director al revistei „România literară" (din 1990). Președinte al Uniunii Scriitorilor (din 2005). Contribuție de prim ordin la formarea opiniei și a canonului literar, prin pertinența și siguranța analizei și judecății critice („Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu"). Lucrări despre literatura română modernă și contemporană („Lecturi infidele", „Teme" I–VII), monografii („Contradicția lui Maiorescu", „Sadoveanu sau utopia cărții"), sinteze („Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc" I–III, „Despre poezie" „Istoria critică a literaturii române" I); o antologie a poeziei românești de la G. Bacovia la E. Botta.

MANOLESCU, Nicolae I. (1907–1993, n. Adjudu Vechi, jud. Vrancea), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări în domeniul transporturilor feroviare și al sintezei numerice, structurale și cinematice ale mecanismelor („Cinematostatica și dinamica mecanismelor și a mașinilor").

MANOLESCU, Nicolae M. (n. 1936, Strunga, jud. Iași), medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1992). Creator al școlii românești de hematologie și citologie veterinară. A identificat și a descris celulele sangvine normale, leucemice și sacromatoase la om și la animale.

MANOLESCU 1. Nicolae M. (1850–1910, n. sat Șarânga, jud. Buzău), oftalmolog român. Cercetări în domeniul acuității vizuale, a miopiei; a elaborat o tehnică nouă de extirpare a irisului și una de tratament al conjunctivitei granuloase. **2. Dimitrie N.M.** (1885–1974, n. București), oftalmolog român. Fiul lui **M. (1).** Numeroase studii privind chirurgia strabismului, conjunctivita blenoragică, tulburările oftalmologice în tifosul exantematic.

MANOLESCU, Radu (1929–2005, n. București), istoric român. Contribuții în domeniul istoriei relațiilor comerciale, culturii medievale românești, precum și a civilizației europene („Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul [secolele XIV–XVI]", „Societatea feudală în Europa apuseană").

MANOLESCU, Șerban (n. 1932, Focșani), arhitect și urbanist român. Lucrări de orientare funcționalistă (a realizat, în colab., sistematizări în stațiunile Venus, Neptun, Olimp; hotelul Sanatoriului de Geriatrie de la Otopeni, Hotelul Flora din București).

MANOLESCU-STRUNGA, Ion (1899–1951, n. București), om politic român. Liberal. Inițiatorul unor reforme în domeniul economiei („Problema economiei noastre").

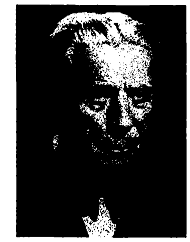
Ion Manolescu

Nicolae Manolescu

MANOLIU, George (1911–1997, n. Bacău), violonist și pedagog român. Renumit pedagog al viorii. Studii asupra violonisticii enesciene.

MANOLIU, Lia (1932–1998, n. Chișinău), atletă română. Campioană olimpică la aruncarea discului (Mexico, 1968), medalie olimpică de bronz (Roma, 1960 și Tōkyō, 1964). Președinta Comitetului Olimpic Român (1992–1998). Complexul sportiv național din București îi poartă astăzi numele.

MANOLIU-MANEA, Maria (n. 1934, Galați), lingvistă română. Stabilită în S.U.A. (1979). M. de onoare a Acad. (1993). Lucrări de romanistică („Introducere în lingvistica romanică", „Structuralismul lingvistic", „Tipologia e historia: Elementos de sintaxis comparada romanica").

MANOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Domeniu al metrologiei care studiază metodele măsurării presiunii fluidelor.

MANOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *manos* „rarefiat" + *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsură a presiunii fluidelor sau a diferenței de presiune, bazat pe deformarea unei piese elastice, pe diferența de nivel a unei coloane de lichid (mercur, alcool, apă etc.), într-un tub de sticlă (adesea în formă de U), pe modificarea conductibilității electrice sau termice a gazelor etc.

MANÓPERĂ (după fr. *manoeuvre;* {s} lat. *manus* „mână" + *opera* „muncă") s.f. **1.** Muncă (manuală) necesară pentru producerea unui obiect, pentru executarea unei lucrări sau a unei operații. **2.** Fig. Intrigă, uneltire; manevră **(3).**

MANÓZĂ (< fr., engl. {i}; {s} lat. *manna* „mană [cerească]") s.f. Substanță organică din clasa monozaharidelor, izomeră cu glucoza. În natură se găsește numai sub formă de polizaharide de origine bacteriană, vegetală și animală, precum și în stare liberă în citrice ș.a.

MAN RAY (pe numele adevărat *Emmanuel Radensky*) (1890–1976), pictor, fotograf și cineast american. Experimentează tehnici noi. Principal exponent al dadaismului american. Stabilit la Paris (1921), inventează procedeul *rayografului.* Ca regizor, se alătură suprarealiștilor („Steaua de mare"). Pictor („Peștii").

MANRIQUE, Jorge (c. 1440–c. 1479), poet spaniol. Poezii burlești, alegorice, elegii („Stanțele lui Jorge Manrique la moartea tatălui său"), ce se disting prin muzicalitatea și sobrietatea expresiei.

MANS, Le ~, oraș în NV Franței (Maine); 146,1 mii loc. (2001). Metalurgie, constr. de mașini; produse textile, chimice și alim. Monumente: vestigii galo-romane (285–315), biserica Notre-Dame de la Couture (sec. 11–12), catedrala Saint-Julien (sec. 11–15), biserica Vizitațiunii (1730), primărie (sec. 18). Muzee. Celebră pistă de automobilism (din 1923), pe care se dispută anual cursa de automobile de 24 de ore.

Lia Manoliu

MANSÁRDĂ (< fr.; {s} n. pr. *F. Mansart*) s.f. Încăpere sau ansamblu de încăperi locuibile, situate sub acoperișul cu pantă frântă al unei clădiri.

MANSART 1. François M. (1598–1666), arhitect francez. Unul dintre fondatorii clasicismului. Lucrări caracterizate prin echilibru și eleganță (aripa Orléans de la castelul din Blois, castelul din Maisons, proiectul pentru biserica Vizitațiunii din Paris, hotelul la Vrillière, actuala Bancă a Franței). **2. Jules Hardouin-M.** (1646–1708), arhitect francez. Strănepotul lui **M. (1).** A realizat ansamblul de lucrări comandate de Ludovic XIV la Versailles, Marele Trianon, pavilioanele regale de la Marly, Domul invalizilor (Paris).

MANSFIELD, Katherine (pe numele adevărat *Kathleen Beauchamp*) (1888–1923), scriitoare engleză. Maestră a prozei scurte („Preludiul", „Garden-Party"); versuri („Poeme"); memorialistică („Jurnal"), corespondență.

MANSON, Sir Patrick (1844–1922), parazitolog britanic de origine scoțiană. Părintele medicinii tropicale. A deschis un spital la Hong Kong (1883). Reîntors la Londra, a fondat o „Școală de medicină tropicală". A enunțat primul ipoteza că țânțarul anofel inoculează malaria.

MANSFIELD, Peter Sir (n. 1933), fizician britanic. Contribuții privind studiul imaginilor în rezonanță magnetică. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2003), împreună cu P.C. Lauterbur.

MANSTEIN, Erich von LEWINSKI von ~ (1887–1973), feldmareșal german. Rol important în întocmirea planului de operațiuni împotriva Franței (1940). Comandant al corpurilor de armată „Don" și „Sud" (1942–1944) pe Frontul de Est. Condamnat (1949) pentru crime de război, de un Tribunal militar britanic la 18 ani închisoare; eliberat (1953). Memorii.

MANSUETÚDINE (< fr., lat.) s.f. Înclinația de a ierta cu generozitate; mărinimie, indulgență.

MANSŪR, al- ~, calif (754–775) din dinastia Abbasizilor. A fundat orașul Baghdad (762), unde a mutat cap. califatului. Protector al științelor.

MANȘŪR, al- ~ (938–1002), demnitar la Curtea califului Hakam II al Córdobei. Regent în timpul califului Hisham II, a fost adevăratul conducător al statului. A purtat războaie cu regatele spaniole din N Pen. Iberice.

MANȘŪRAH, Al ~, oraș în Egipt, în delta Nilului; 369,4 mii loc. (2000). Ind. alim. și textilă. Universitate. Fundat (1221) de sultanul al-Malik al-Kamil.

MÁNȘĂ (< fr.) s.f. **I.** Pârghie folosită la comanda eleroanelor și profundorului unui avion. ✧ *M.* (sau *mânecă*) *de vânt* = dispozitiv pentru indicarea direcției vântului, format dintr-un sac de pânză tronconic, îngust, deschis la ambele capete și care se poate roti în jurul unui ax vertical; se instalează pe aerodromuri într-un loc vizibil. **II.** (SPORT) Fiecare dintre etapele în care se împart unele probe sportive (de tir, de schi etc.).

MANȘÉTĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Garnitură mai strâmtă, uneori sub forma unei benzi detașabile, de la extremitatea mânecii unei cămăși bărbătești, a unei bluze, pantalon etc. ✦ Partea superioară, elastică a unui ciorap. **2.** (TEHN.) Garnitură de etanșare în formă inelară sau cilindrică, confecționată din piele sau din cauciuc. **3.** (POLIGR.) Titlu scris cu caractere mari, de obicei pe prima pagină a unui ziar. ✦ (PRESĂ) Text rezumativ pe prima pagină a unui periodic, ce atrage atenția asupra unui articol sau anunț deosebit. ✦ Notă tehnoredacțională pe fiecare exemplar al unui periodic, care cuprinde: adresa redacției, componența colegiului de redacție etc.

MANȘÓN (< fr.) s.n. **1.** Accesoriu de îmbrăcăminte feminină, confecționat din blană sau din stofă și folosit pentru a apăra mâinile de frig. **2.** Piesă în formă de tub scurt, folosită la îmbinarea sau la ramificarea țevilor, a cablurilor etc.; partea lărgită de la capătul unui tub prin care acesta se îmbină cu un alt tub; mufă. **3.** Înveliș confecționat din postav, din piele, din cauciuc etc. care se aplică pe un material sportiv (suliță, ramă, ghidon etc.) pentru realizarea unei prize sau evitarea unei eroziuni etc.

MANTÁ (< fr.) s.f. **1.** Haină lungă (cu mâneci), care se poartă peste celelalte haine pentru a apăra de frig sau de ploaie. ✦ Mantie. **2.** Îmbrăcăminte de tablă, de material plastic etc. care serveşte la protecţia unui sistem tehnic (maşină, rezervor etc.). **3.** (GEOL.) Înveliş al planetei Pământ, cuprins între c. 70 şi 2 900 km adâncime, format din oxizi şi sulfuri ale metalelor grele. **4.** (ZOOL.) Formaţiune întâlnită la moluşte constituită din unul sau două pliuri care provin din peretele corpului; are rol în protejarea masei viscerale, secretarea cochiliei, la unele moluşte servind ca organ respirator. Sin. *pallium*.

MANTA (sec. 16), boier din Ţara Românească. Mare dregător în timpul domniei lui Mihai Viteazul. I-a înfrânt pe tătari la *Şerpăteşti* (ian. 1595) şi a cucerit Brăila (mart. 1595) de la turci.

MANTEGNA, Andrea (c. 1431-1506), pictor, gravor şi sculptor italian din şcoala padovană. Operă expresivă, în viziune dramatică, desen riguros, sculpturalitate a formelor („Moartea Fecioarei", „Sfântul Sebastian", „Triumful lui Cezar"). Pictură de şevalet şi fresce. În „Hristos mort" a folosit cu îndrăzneală racursiul. Unul dintre primii gravori pe metal din Italia.

MÁNTICĂ (< it., fr.; {s} gr. *mantikos* „profet, ghicitor") s.f. Arta prezicerii viitorului în credinţele religioase ale populaţiilor primitive pornind de la semnele cereşti, zborul păsărilor, fenomenele naturale etc.

MÁNTIE (< sl., rus.) s.f. Veşmânt asemănător cu o pelerină lungă şi largă care se purta peste celelalte haine.

MANTÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** Pelerină scurtă până la genunchi, purtată în trecut de femei. **2.** Eşarfă lungă de mătase sau de dantelă purtată de femei în Spania.

MANTINEEA, oraş antic în Arcadia (Grecia). Aici, în 362 î.Hr., armata tebană a înfrânt armata spartană, punând capăt hegemoniei Spartei în Grecia.

MANTINÉLĂ (< it., germ.) s.f. 1. Bordură (gard, zid) cu colţurile rotunjite, care înconjură un patinoar şi delimitează câmpul de joc la hochei pe gheaţă. **2.** Marginea internă a unei mese de biliard.

MANTÍSĂ (< fr.; lat. *mantissa* „adunare, adaos") s.f. Partea zecimală pozitivă a unui logaritm.

MANTÓU (< fr.) s.n. Palton sau pardesiu pentru femei.

MANTOVA, oraş în N Italiei (Lombardia); 47,7 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini, petrochimică, uşoară. Monumente: Biserica romanică (sec. 11), bisericile Santa Maria di Gradaro (1256-1295) şi San Sebastiano (1460), bazilica San Andrea (1470), palatul Ragione (1250), Palatul ducal (sec. 15-18, cu fresce de A. Mantegna), castelul San Giorgio (sec. 14), Palatul de Justiţie (1620) ş.a. Fundat probabil de etrusci, a fost ocupat de galii cenomani (sec. 5 î.Hr.); colonie romană (din 214 î.Hr.), mai târziu comună liberă (din sec. 12), a ajuns în stăpânirea familiei Gonzaga (1328-1708); cucerit de Habsburgi (1708-1866, cu întreruperi). În componenţa Regatului Italiei din 1866.

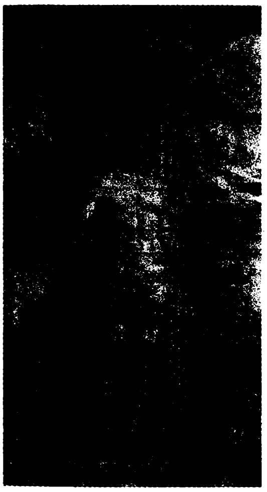

Andrea Mantegna: „Sfântul Sebastian"

George Manu

MANTRA (cuv. sanscrit „instrument de gândire") s.f. Formulă căreia în unele practici şi religii orientale (yoga, budism, hinduism, tantrism) i se atribuie o valoare organizatorică şi terapeutică, cvasimagică. Recitarea unei **m.** este asociată cu meditaţia.

MANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Ioan M.** (1803-1874, n. Bucureşti), om politic. Prefect de poliţie (agă) în timpul domniei lui Gh. Bibescu. A organizat primul corp al pompierilor. Membru al Căimăcămiei de Trei (1858-1859); partizan al alegerii ca domn al lui Gh. Bibescu. Unul dintre fondatorii Societăţii Filarmonice. **2. George M.** (1833- 1911, n. Bucureşti), general şi om politic. Fiul lui **M. (1).** Conservator. Primar al Capitalei (1874-1877). De mai multe ori ministru şi prim-min. (1889-1891). Comandant al Diviziei a 4-a Infanterie (1877-1878). A condus artileria română în luptele de la Nicopole şi Plevna.

MANU (cuv. sanscrit „om primordial") (în mitologia vedică), strămoşul neamului omenesc, citat în *Rigveda* ca iniţiator al unor ceremonii religioase. Potrivit unei tradiţii ulterioare, nume purtat de cei 14 strămoşi ai omenirii, din care primul, considerat fiul zeului Brahma, este autorul celui mai important cod de legi civile şi religioase *(Mānavadharmasāstra)* al Indiei antice. Păstrat într-o versiune din sec. 2 î.Hr.-2 d.Hr., cuprinde dogmele brahmanismului; a contribuit la consolidarea regimului de caste.

MANU, Ion (1891-1968, n. Botoşani), actor român. Virtuoz al rolurilor secundare, a strălucit în comedie prin calităţile de mim şi volubilitate cuceritoare (în teatru: Agamiţă Dandanache din „O scrisoare pierdută", Rică Venturiano din „O noapte furtunoasă", „Catindatul din „D'ale carnavalului", Leonida; în film: „Păcală şi Tândală", „Paşi spre lună"). A scris „Memoriile unui uituc".

MANU, Sanda (n. 1933, Bucureşti), regizoare română. A abordat domenii diferite, de la drama psihologică la musical sau show-ul de televiziune.

MANUÁL, -Ă (< fr., lat., it.) s.n., adj. **1.** S.n. Carte în care sunt expuse sistematic elementele fundamentale ale unei ştiinţe, ale unei arte sau ale unei îndeletniciri practice, folosită mai ales în instituţiile de învăţământ. **2.** S.n. (MUZ.) Ansamblu al claviaturilor orgii sau ale clavecinului. **3.** Adj. Care se execută cu mâna.

MANUC, Hanul lui ~, unul dintre cele mai vechi hanuri păstrate în Bucureşti. Construit (1808) de negustorul armean Emmanuel Mîrzaian (supranumit Manuc-Bei).

MANUEL, numele a doi împăraţi bizantini: **M. I Comnen** (1143-1180). A luptat pentru supremaţie în Pen. Italică şi şi-a impus suzeranitatea asupra turcilor selgiucizi (1161), Ungariei (1164), Serbiei (1172), dar a fost înfrânt la Myriokephalon (sept. 1176) de selgiucizi. **M. II Paleolog** (1391-1425). A vizitat (1399-1403) Italia, Franţa şi Anglia, urmărind obţinerea de ajutoare pentru lupta împotriva turcilor otomani. După înfrângerea lui Baiazid I (1402), a încetat să mai plătească tribut turcilor otomani (până în 1424).

MANUEL, numele a doi regi portughezi: **M. I Cel Mare (M. el Afortunado „Cel Fericit")** (1495-1521). I-a expulzat pe evrei şi musulmani. În timpul domniei lui, navigatorii portughezi (Vasco da Gama, Corte-Real, Cabral, Albuquerque ş.a.) au făcut importante descoperiri geografice şi au cucerit terit. în Africa, India, Indochina şi Arh. Malaez, marcând începutul expansiunii coloniale în aceste reg. A promulgat un cod de legi şi a sprijinit dezvoltarea arhitecturii (stilul manuelin). **M. II,** ultimul rege (1908-1910). Înlăturat printr-o lovitură de stat militară, s-a refugiat în Marea Britanie, iar Portugalia s-a proclamat republică.

MANUEL, Niklaus Deutsch (c. 1484-1530), pictor şi gravor elveţian. Adept al Reformei. Opere cu subiecte religioase şi mitologice, inspirate din tradiţia germană („Dansul morţii", „Piran şi Tisbe").

MANUELÍN (< fr.; {s} n. pr. *Manuel*) adj. *Stil* ~ = denumire dată artei şi arhitecturii dezvoltate în Portugalia către sfârşitul sec. 15 şi începutul sec. 16. Se caracterizează prin bogăţia sculpturii ornamentale, plasată pe structuri gotice şi marcată de influenţe romanice, maure şi orientale.

MANUFACTURÁ (< fr.) vb. I tranz. A produce bunuri, obiecte de manufactură.

MANUFACTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *manufactura* „muncă manuală") s.f. **1.** Proces de prelucrare cu mâna sau cu maşina, organizat pe baza diviziunii muncii. **2.** Denumire folosită uneori pentru a desemna o întreprindere, o ramură industrială (ex. **m.** de tutun, **m.** de porţelan).

MANUKAU, oraş în Noua Zeelandă, în North Island, situat în G. M., la 19 km SE de Auckland; 281,6 mii loc. (2001). Producţie de aluminiu, ciment, mase plastice, fibre sintetice şi articole textile.

MANUS, ins. vulcanică în arh. Bismarck (Insulele Amiralităţii), în Oc. Pacific, aparţinând statului Papua-Noua Guinee; 1,6 mii km^2; 80 km lungime; 27 km lăţime max. Relief deluros cu alt. max. de 719 m. Oraş pr.: Lorengau.

MANUSCRÍPT (< lat.) s.n. Manuscris.

MANUSCRIPTUM, revistă trimestrială editată de Muzeul Literaturii Române din Bucureşti (din oct./dec. 1970). Director fondator: D. Panaitescu-Perpessicius (1970-1972). Redactor-şef (1992-2008) Dan Alexandru Condeescu. Specializată în publicarea de scrieri şi documente literare inedite.

MANUSCRÍS (< *manuscript,* după *scris;* {s} lat. *manus* „mână" + *scriptus* „scris") s.n. **1.** Denumire generală pentru orice text scris de mână. Semnificaţia cea mai importantă este aceea de carte veche scrisă sau copiată înainte de apariţia tiparului. Cele mai vechi **m.** au fost scrise pe papirus; din sec. 3-4, au fost strânse în codexuri. Principalele centre de scriere şi copiere au fost mănăstirile, unde, treptat, scrierea şi decorarea acestor **m.** cu miniaturi şi litere aurite au devenit o adevărată artă. Sin. *manuscript.* **2.** Prima formă autografă sau dactilografiată (procesată) a unei lucrări pregătite pentru publicare. ✧ Loc. *În manuscris* = în formă netipărită.

MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ (QUMRAN), texte străvechi scrise în ebraică, arameică, nabateică, greacă, latină, siriano-palestiniană şi arabă, datând din sec. 2 î.Hr.-2 d.Hr. Cuprind date privind esenianismul şi unele aspecte similare cu cele ale creştinismului primitiv. Descoperite (1947) în peşterile din reg. de NV a Mării Moarte, în apropiere de *Qumran.*

MANUTÁNŢĂ (< fr.) s.f. Locul şi instalaţiile necesare fabricării pâinii pentru militari şi depozitării cerealelor. ✦ Serviciu militar specializat în fabricarea pâinii pentru trupă.

MANUZIO (sau MANUCCI; lat. MANUTIUS), familie de tipografi şi editori umanişti italieni (sec. 15-16). Mai importanţi: **1. Aldo M.** (dim. din *Teobaldo;* lat.: *Aldus*) **cel Bătrân** (c. 1450-1515), a editat şi tipărit la Veneţia clasici antici, folosind, pentru prima oară, caracterul de literă îngroşată, numit, după prenumele său, *aldin.* **2. Paolo M.** (1512-1574), fiul lui **M. (1).** A editat şi tipărit îndeosebi pe Cicero şi Petrarca şi scrieri ale Părinţilor Bisericii apusene. **3. Aldo M. cel Tânăr** (1547-1597), fiul lui M. (2). A condus, din 1588, tipografia Vaticanului.

MANYO-SHU (cuv. japonez „o mie de pagini"), cea mai veche antologie oficială de lirică japoneză, publicată în 808. Cuprinde aproximativ 4 500 de poeme, atribuite unui număr de 550 autori, unii anonimi, scrise între sec. 7 şi 8.

MANZANILLO, oraş în S Cubei, port la G. Guacanayabo al M. Caraibilor; 109,4 mii loc. (1991). Expl. de zinc şi de cupru. Constr. navale. Ind. uşoară şi alim.

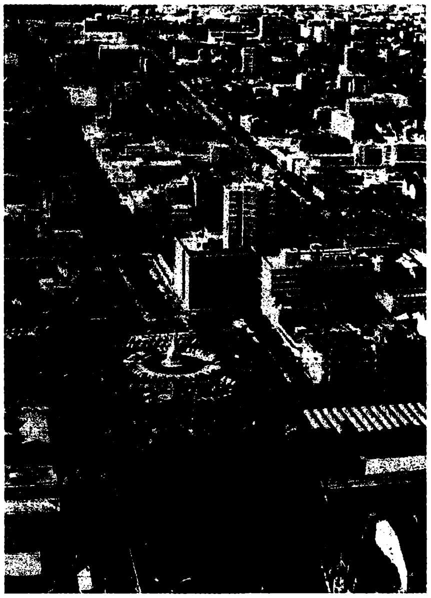

Maputo. Vedere generală

MANZIKERT (MALAZGIRT), localit. în Asia Mică (E Turciei), unde, la 19 aug. 1071, împăratul bizantin Roman IV Diogenes a fost înfrânt și luat prizonier de sultanul selgiucid Alp Arslan, selgiucizii punând stăpânire pe o mare parte a Asiei Mici.

MANZONI, Alessandro (1785-1873), scriitor italian. Celebru prin romanul „Logodnicii", capodoperă a literaturii italiene. Poezie romantică („Imnuri sacre"); tragedii istorice („Contele de Carmagnola"); studii („Scrisoare asupra romantismului").

MANZÙ, Giacomo (pseud. lui *Giacomo Manzoni*) (1908-1991), sculptor și pictor italian. Creația sa, dominată de figura umană, se caracterizează prin sugestiva stilizare și finețea tratării suprafețelor (reliefuri pentru noile uși ale Porții Morții în catedrala San Pietro din Roma, ușile domului din Salzburg). Sculpturi în bronz („Cardinal").

MAOÍSM (< n. pr. *Mao*) s.n. Gândire și practică politică inspirate din teoria marxistă a lui *Mao Zedong*, bazându-se pe o cale specifică de construcție a socialismului în China. În Occident, m. a îmbrăcat forme de extrema stângă, mult îndepărtate de esența filozofiei originale.

MAOKE (PEGUNUNGAN MAOKE), lanț muntos în NV ins. Noua Guinee (Irian), cu numeroase vârfuri de peste 4 000 m alt. Alt. max.: 5 030 m (vf. Puncak Jaya, cunoscut de alpiniști și sub numele de Carstenz Pyramid, cel mai înalt din ins. Noua Guinee).

MAÓRI (< fr. {i}) s.m. pl. Populație băștinașă din Noua Zeelandă, constituită din două grupuri etnice: unul care prezintă caracterele atenuate ale melanezienilor și altul, mult mai numeros, pe cele ale polinezienilor.

MAO TUN (MAO DUN) (pseud. lui *Shen Yen-Ping*) (1896-1981), scriitor și om politic chinez. Ministru al Culturii (1949-1965). Romane și nuvele realiste („Eclipsa", „Întunecare"); piese satirice („Până la sărbătoarea morților și după"). Eseuri.

MAO ZEDONG (MAO TZEDUN) (1893-1976), om politic chinez. Unul dintre întemeietorii Partidului Comunist Chinez (1921). S-a alăturat inițial Gomindan-ului (1923-1927), cu care, ulterior, a intrat în conflict armat deschis și a luptat împotriva expansiunii japoneze (1931-1947). A condus armata revoluționară chineză în Marșul cel lung (1934-1935). Președinte al C.C. al P.C. Chinez și al Comisiei Militare a C.C. a P.C. Chinez (1943-1976). Președinte al Republicii Populare Chineze (1949-1959). Președinte de onoare al Comitetului pe întreaga China al Consiliului Consultativ Politic Popular (1954-1976). În 1957, a renunțat la modelul sovietic de dezvoltare a ind., promovând campaniile „celor o sută de flori" ca și a „marelui salt înainte" (1958-1960), o tentativă infructuoasă de descentralizare a economiei. În 1966-1969, a lansat „marea revoluție culturală", o linie politică dură (voluntarism extrem, cult al personalității pronunțat). Ideolog al marxismului chinez („Cu privire la practică", „Cu privire la contradicții", „Despre dictatura democrației populare"). Lirică meditativă.

MAPAMÓND (< it., ngr.) s.n. **1.** (GEOGR.) Planiglob; planisferă. **2.** (ASTR.) *M. ceresc* = harta cerului, pe care sunt însemnate stelele, constelațiile etc.

MÁPĂ (< germ.) s.f. Obiect de birou, confecționat din carton, piele, material plastic etc., în care se păstrează hârtii, file volante; dosar special în care se păstrează hârtii, desene, acte; copertă de protecție pentru o carte, un manuscris etc. ✦ Servietă (plată).

MAPUTO, cap. statului Mozambic, situată pe țărmul G. Delagoa al Oc. Atlantic; 1,1 mil. loc. (2000). Port maritim. Reparații navale. Ind. de prelucr. a lemnului, textilă, a încălțămintei, mat. de constr. și alim. Cauciuc sintetic. Universitate (1962). Până în 1976, s-a numit *Lourenço Marques*.

MAQAMA (cuv. arab) s.f. invar. Gen literar al tradiției arabe, răspândit în special în sec. 10-11; constă dintr-o scurtă proză narativă rimată, caracterizată prin rafinament formal.

MAQUIS (cuv. fr.) s.n. **1.** Fitocenoză de tufișuri veșnic verzi, adaptate la clima uscată, caracteristică reg. mediteraneene. **2.** P. ext. Denumire a mișcării partizanilor francezi care au luat parte la Rezistența antihitleristă (1941-1944).

MARABÚ (< fr.) s.m. **I. 1.** Membru al unui ordin religios musulman medieval din N Africii; murabit. **2.** Moschee mică în care oficia un marabu (**I. 1.**). **II.** Pasăre din ordinul ciconiiformelor, mai mare decât barza, cu gâtul și capul golașe, cu ciocul și cu picioarele puternice (*Leptoptilus crumeniferus*). Trăiește în Africa și în Asia ecuatorială.

MARACAIBO 1. Lagună pe țărmul de NV al Venezuelei, în S G. Venezuela, cu care comunică printr-un canal de 53 km lungime; 13,5 mii km^2. Litoral mlăștinos. **2.** Oraș în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Zulia, port pe canalul care leagă laguna de G. Venezuela; 1,7 mil. loc. (2001). Nod de comunicații. Prelucr. petrolului și a metalelor; ind. electrotehnică, chimică, textilă, a piel. și încălț., cosmetică și alim. Centru financiar și comercial. Export de petrol. Universitate (1964). Fundat în 1571.

MARACANA, cel mai mare stadion de fotbal din lume, având c. 200 000 de locuri, construit la Rio de Janeiro (Brazilia), în apropierea plajei omonime.

MARACÁS (cuv. sp.) s.n. Instrument de percuție de origine sud-americană, având forma unei cochilii cu mâner, în interiorul căreia se găsesc bile. Se utilizează în pereche.

MARACAY, oraș în partea de N a Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Aragua; 459 mii loc. (2001). Ind. alim., textilă, mat. de constr., a hârtiei, piel. și încălț., chimică, de prelucr. a lemnului.

MARADONA, Diego Armando (n. 1960), fotbalist argentinian. A condus echipa Argentinei la victoria din Cupa Mondială (1986). Distins cu titlul de cel mai valoros fotbalist al sec. 20, împreună cu Pele.

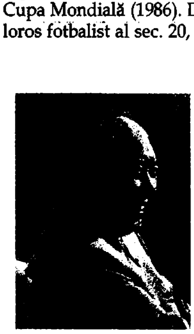

Mao Zedong

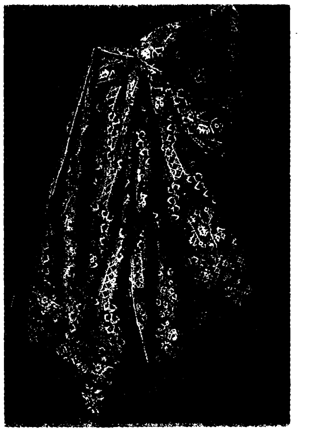

Maramă din Oltenia (Vâlcea)

MARAGALL Y GORINA, Joan (1860-1911), poet și eseist spaniol. Postromantic. Lirică panteistă și patriotică („Viziuni și cântece"). Eseuri; traduceri.

MARAIS, Eugene Nielen (1872-1936), scriitor sud-african de limbă afrikaans. Lirică inspirată de folclorul negru („Poezii") și proză fantastică („Casa celor patru vânturi", „Leii din Maguba").

MARAIS, Jean (pe numele adevărat *J. Villain-Marais*) (1913-1998), actor francez. Roluri de romantic îndrăgostit sau de aventurier („Frumoasa și bestia", „Taifun la Nagasaki", „Cocoșatul", „Fantomas", „Masca de fier"). Carieră remarcabilă și în teatru („Părinți teribili" de J. Cocteau).

MARAJÓ, ins. mărginită de Amazon în V și Pará în S și E; 40,2 mii km^2. Inundată în mare parte la creșterile de nivel. Cea mai mare ins. fluvială din lume.

MARÁMĂ (< tc.) s.f. Țesătură dreptunghiulară de borangic alb sau gălbui-crem (lungă de 3-5 m și lată de c. 0,50 m), împodobită cu motive geometrice sau florale, uneori colorate; piesă componentă a costumului popular din Oltenia și Muntenia, cu care femeile își înfășoară capul, lăsând marginile să atârne până aproape de pământ.

MARAMBA, oraș în SSV Zambiei, la granița cu Zimbabwe, la 7 km de cascada Victoria; 82,2 mii loc. (1990). Muzeul „Livingstone" cu colecții de istorie, arheologie și etnografie. Cap. Rhodeziei de Nord (1907-1935). Până în 1968 s-a numit *Livingstone*.

MARAMUREȘ 1. Munții Maramureșului, grup de munți în N Carpaților Orientali, la granița cu Ucraina, alcătuit dintr-o culme principală orientată NV-SE, care formează cumpăna de ape dintre bazinele Tisei și Ceremușului. Include masivele Pop Ivan (1 937 m), Toroiaga (1 930 m), Pietrosu (1 850 m) ș.a. Alt. max.: 1 957 m (vf. Farcău). Expl. de pirite cuprifere și sulfuri complexe. Parcul natural m-ții M., cu faună bogată (cocoș de mesteacăn, cocoș de munte, lostriță și clean dungat, specie endemică de pește). **2. Depresiunea Maramureșului,** depr. intramontană în N Carpaților Orientali, între m-ții Oaș, Gutâi, Țibleș, Rodnei și Maramureșului, străbătută de Tisa cu afl. săi Vișeu, Iza și Mara. Supr.: c. 3 800 km^2. Importantă zonă folclorică și etnografică, numeroase biserici de lemn (Ieud, Rozavlea, Bogdan Vodă, Bârsana ș.a.), porți și case țărănești, având stâlpi din lemn cu sculpturi și incrustații. Turism. **3.** Veche prov. românească, situată în N României. În Antic. a fost locuită de daci, care au venit în contact cu civilizația și cultura romană. Menționată documentar (1199). Voievodat, district și apoi comitat liber, a fost inclusă (1543) în Principatul Transilvaniei. Românii au participat la luptele împotriva tătarilor, iar *Dragoș* a fost numit conducător al unei formațiuni statale, nucleul viitorului stat feudal Moldova. În 1359 (sau c. 1363), voievodul *Bogdan* din M. trece în Moldova, devenind, cu sprijinul populației locale, primul domn independent al țării. În M. au existat mai multe

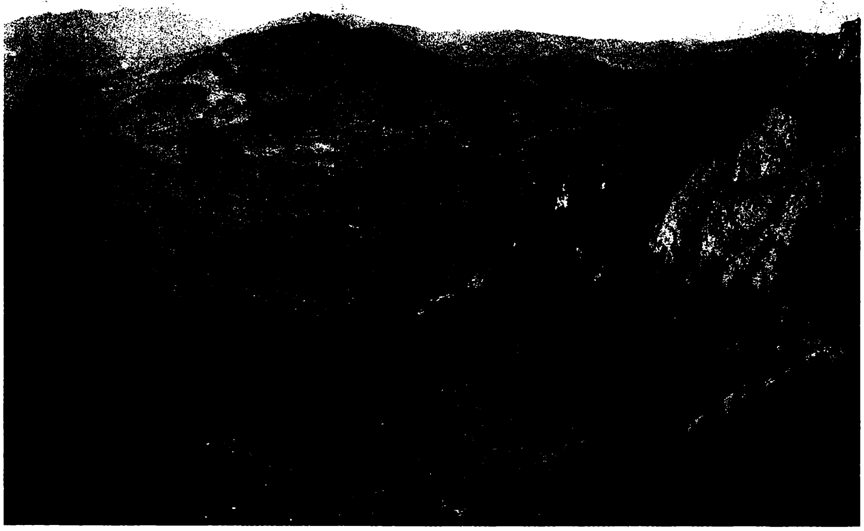

Munţii Maramureşului

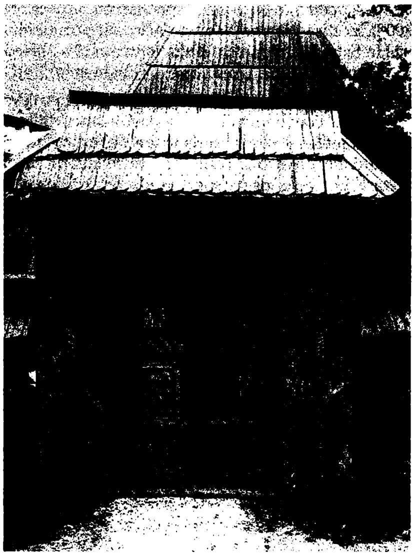

Poartă maramureşană

mănăstiri. În dec. 1918, odată cu Transilvania, cea mai mare parte a **M.** s-a unit cu România. **4.** Judeţ în N României, la graniţa cu Ucraina; 6 304 km^2; 512 560 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Baia Mare*. Oraşe: Baia Sprie, Borşa, Cavnic, Dragomireşti, Săliştea de Sus, Seini, Sighetu Marmaţiei (municipiu), Şomcuta Mare, Tăuţii-Măgherăuş, Târgu Lăpuş, Ulmeni, Vişeu de Sus. Comune: *63*. *Relief* reprezentat prin m-ţii Gutâi-Lăpuş-Ţibleş, Maramureşului şi N m-ţilor Rodnei (2 303 m, vf. Pietrosu), dealuri şi podişuri (dealurile Codrului, Chioarului, Asuajului, Podişul Boiu, culmea Breaza ş.a.) şi depr. (Maramureş, Baia Mare, Lăpuş, Copalnic ş.a.). *Reţeaua hidrografică* este tributară direct sau indirect celor două râuri mari – Tisa în NV (ce formează graniţa cu Ucraina pe o distanţă de 62 km) şi Someş (în partea de SV). Cele mai importante râuri din bazinul Tisei sunt Vişeu, Iza şi Săpânţa, iar din bazinul Someşului, Lăpuş, Asuaj ş.a. *Resurse naturale:* minereuri auro-argentifere, minereuri complexe (plumb, zinc, cupru); minereuri cuprifere, zăcăminte de mică, gips, sare. *Ind.* axată, în principal, pe expl. şi prelucr. a materiilor prime şi a resurselor de masă lemnoasă şi ind. constr. de maşini. Întreprinderi textile, de blănărie, mat. de constr., încălţ., prod. alim. Se cultivă porumb, plante de nutreţ, cartofi, grâu, ovăz, orz ş.a. Pomicultură. În perimetrele localit. Baia Mare, Tăuţii de Sus, Cicârlău ş.a există plantaţii de castan comestibil. Se cresc bovine şi bubaline, porcine, ovine. Avicultură; apicultură. Obiective turistice: Parcul natural m-ţii M., partea de N a Parcului Naţional al m-ţilor Rodnei, Creasta Cocoşului din m-ţii Gutâi, monumente şi locuri istorice, monumente de artă şi ansambluri arhitecturale, monumente de arhitectură populară (peste 200), precum şi de renumite zone etnografice şi folclorice. Arhitectura populară tradiţională se remarcă prin vestitele porţi monumentale maramureşene şi mai ales prin zveltele biserici de lemn ş.a. Staţiuni climaterice (Borşa, Izvoarele, Mogoşa) şi balneoclimaterice (Ocna Şugatag), obiective turistice din Baia Mare, Săpânţa (Cimitirul vesel), Moisei (ansamblul monumental realizat de Vida Gheza).

MARAN, René (1887–1960), scriitor de limbă franceză din Africa Centrală. Născut în Martinica. Romane despre viaţa indigenilor („Batouala", „Cartea junglei"). Versuri parnasiene („Viaţa interioară", „Frumoasele imagini").

MARANGÓZ (< tc.) s.m. Dulgher specializat în prelucrarea lemnăriei pentru nave sau ambarcaţii de lemn.

MARANHÃO, stat în NE Braziliei; 333,3 mii km^2; 5,8 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *São Luis*. Expl. de petrol.

MARAÑON, denumirea cursului superior al Amazonului, de la izv. până la confl. cu Ucayali; 1 650 km.

MARAÑÓN Y POSADILLO, Gregorio (1887–1960), medic şi istoric spaniol. Cercetări privind insuficienţa glandelor suprarenale, tiroida, hormonii genitali. Lucrări cu caracter istoric („Viaţa lui Henric al IV-lea de Castilia şi timpul său", „Liberalism şi comunism. Privire asupra războiului civil").

MARASCHÍNO (< it.) s.n. Lichior din vişine sau din cireşe amare.

MARÁSM (< fr., ngr., germ.) s.n. **1.** (Livr.) Decădere morală şi spirituală. **2.** Stare de stagnare a unei activităţi generale (economice, sociale etc.). **3.** (MED.) Formă gravă de denutriţie, manifestată prin slăbire extremă, iar la copii şi prin întârzieri în creştere.

MARAŞ v. **Kahramanmaraş.**

MARAT, Jean-Paul (1743–1793), medic, publicist şi om politic francez. Susţinută campanie în coloanele ziarului său „L'Ami du peuple", împotriva politicii capitulante a girondinilor. Rol important ca preşedinte al Clubului iacobinilor, în răscoala din 31 mai–2 iun. 1793, soldată cu excluderea girondinilor din Convenţia Naţională şi cu instaurarea dictaturii iacobine. Asasinat.

MARATÓN (< fr.; {s} n. localit. *Maraton*) s.n. Probă de atletism, care constă în alergarea pe o distanţă de 42,195 km. Inclusă în programul Jocurilor Olimpice de la prima ediţie modernă, din 1896, la Atena.

MARATON (MARATHON), localit. în N Aticii, la 42,2 km NE de Atena. Pe câmpia de lângă **M.**, a avut loc (12 sept. 490 î.Hr.), o bătălie în care atenienii şi plateenii, conduşi de *Miltiade*, au obţinut victoria asupra armatei persane, vestită la Atena de un hoplit, Filipides, care a parcurs, alergând, distanţa dintre **M.** şi Atena; acesta după ce a rostit, „Bucuraţi-vă, am învins", a murit pe loc, răpus de oboseală.

MARATTA (sau MARATTI), Carlo (1625–1713), pictor italian. Reprezentant al barocului, făcând trecerea spre neoclasicism. Unul dintre conducătorii Şcolii de pictură de la Roma. Portrete („Clement al IX-lea"), lucrări cu subiecte religioase („Adoraţia magilor", „Buna-Vestire").

MARÁŢI (< fr.) s.m. pl. Populaţie din statul indian Mahārāshtra. Sivājī Bhonsle s-a autoproclamat rege (1674–1680), urmărind să revigoreze vechile tradiţii hinduse. Încercând să oprească expansiunea Marilor Moguli, urmaşii săi au format o confederaţie (1732–1738), care a intrat în conflict armat cu Afghanistanul (înfrânţi în 1761), ulterior supuşi de britanici, în urma a trei războaie (1779–1782, 1802–1804 şi 1817).

MARBÉ, Myriam (1931–1998, n. Bucureşti), compozitoare română. După 1990, s-a stabilit în Olanda. Creaţie ce reprezintă o sinteză între rigoarea extremă şi aleatorism („Ritual pentru setea pământului", „Păsările artificiale", „Concertul pentru viola da gamba, tenor şi orchestră"). Muzică pentru ansambluri sau pentru orchestră de cameră şi corală.

MARBOD, rege al marcomanilor (18 î.Hr.–37 d.Hr.). A întemeiat un regat (9 d.Hr.) bazat pe uniunea mai multor triburi germanice (longobarzi, quazi, semnoni, hermunduri). Înfrânt (17 d.Hr.) de cherusci, conduşi de Arminius, a trăit în exil la Ravenna.

MARBURG v. **Maríbor.**

MARBURG AN DER LAHN, oraş în partea central-vestică a Germaniei (Hessen); 77,5 mii loc. (2002). Ind. de prelucr. a metalelor, chimico-farmaceutică, textilă şi alim. Vechi centru cultural. Universitate (1527). Monumente: Elisabethkirche (1235–1238), biserica Sankt Johannes Evangelist (sfârşitul sec. 15), clădirea Universităţii (1300–1320), Primăria (1512–1514), castel (1260, cu refaceri din sec. 15). Artizanat. Turism. A primit statut de oraş în 1227. Unul dintre marile centre ale protestantismului german. – **Şcoala de la** ~, una dintre principalele orientări ale neokantianismului, de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20, reprezentantă de H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer, A. Liebert ş.a. Orientată spre teoria cunoaşterii şi logică şi caracterizată printr-un antipsihologism pronunţat.

MARC (< fr.) s.n. Produs semifabricat, în formă de terci, obţinut din fructe proaspete şi folosit ca materie primă în ind. alimentară.

MARC, Franz (1880–1916), pictor şi grafician german. Principal reprezentant al grupării „Der Blaue Reiter". În lucrările sale, animalul, în culori strălucitoare şi forme geometrizate, apare ca simbol al existenţei inocente şi al vieţii tainice a naturii („Mari cai albaştri", „Tigrul"). Tendinţe de abstractizare („Forme în luptă").

Jean-Paul Marat

MARCA, com. în jud. Sălaj, pe Barcău; 2 743 loc. (2008). Vestigii ale unei aşezări dacice din sec. 1 î.Hr.-1 d.Hr. Satul M. menţionat documentar în 1314. Biserica de lemn Înălţarea Domnului (1792), în satul Porţ.

MARCÁJ (< fr.) s.n. **1.** Semn distinctiv aplicat pe ceva; *spec.* semn convenţional (pe copaci, stânci, tăbliţe) pentru a indica un drum turistic sau pentru anunţuri, indicaţii pe un drum rutier. **2.** Procedeu tactic de apărare în unele jocuri sportive de echipă, potrivit căruia jucătorul defensiv stă cât mai aproape de jucătorul atacant advers, împiedicându-l să acţioneze în voie. **3.** Sistem de delimitare a spaţiilor sau a traseelor rezervate întrecerilor sportive, după specificul fiecărei ramuri sau probe. **4.** *Tabelă de m.* = tabelă pe care se înregistrează punctele înscrise într-o competiţie sportivă.

MARCÁNDO (cuv. it.) adv. (MUZ.; ca indicaţie de execuţie) Marcând, scoţând în evidenţă, subliniind.

MARCÁNT, -Ă (< fr., germ.) adj. Care iese în evidenţă, care se distinge prin valoare, prin importanţă etc.; de seamă, remarcabil.

MARCASÍT (< fr., germ.) s.n. Bisulfură naturală de fier, cristalizată în sistemul rombic; utilizat la fabricarea acidului sulfuric sau ca pietre semipreţioase.

MARCÁT, -Ă adj. **1.** Căruia i s-a aplicat un semn distinctiv sau prin care i se garantează calitatea şi autenticitatea. **2.** Fig. Care iese în evidenţă; reliefat; distinct.

MARCÁTO (cuv. it.) adv. (MUZ; ca indicaţie de execuţie) Marcând, evidenţiind notele din punct de vedere dinamic.

MARCATÓR s.n. Dispozitiv al maşinilor de semănat, plantat etc., care serveşte la menţinerea distanţei constante între rândurile extreme, la trecerile succesive ale agregatului.

MARCÁŢIE (< fr., it.) s.f. Marcare, marcă.

MARC AURELIU (Marcus Aurelius Antonius), împărat (161-180 d.Hr.) şi filozof roman. A purtat războaie la Dunăre împotriva cvazilor şi marcomanilor (166-180), în timpul cărora a şi murit. Reflecţii personale şi aforisme strânse în 12 cărţi intitulate „Către mine însumi" sau „Meditaţiile".

MÁRCĂ^1 (< germ.) s.f. Timbru emis de către organele centrale poştale ale unei ţări, care, aplicat pe corespondenţă sau pe colete, face dovada plăţii anticipate a costului transportului. M. poştală a fost introdusă pentru prima oară în Marea Britanie (1840). Cele mai vechi **m.** poştale româneşti au fost emise în Moldova (1858). În urma unificării tarifelor poştale în Principatele Unite, au fost emise o serie de **m.** poştale cu reprezentarea celor două steme: bourul pentru Moldova şi vulturul pentru Ţara Românească, cunoscute sub numele de „Emisiunea Principatelor Unite" (1862-1864). V. *cap de bour.*

MÁRCĂ^2 (< ngr., fr.) s.f. Semn susceptibil de reprezentare grafică, servind la deosebirea produselor sau a serviciilor unei persoane fizice sau juridice de cele aparţinând altor persoane; semnele distinctive care pot fi înregistrate ca **m.** sunt cuvinte, desene, litere, cifre, elemente figurative, forme tridimensionale şi, în special, forma produsului sau a ambalajului său, combinaţii de culori, precum şi orice combinaţie a acestor semne. ✦ Fişă (cu ajutorul căreia fiecare lucrător îşi marchează, pe un panou special amenajat, prezenţa la lucru). ✦ (INFORM.) Număr sau cuvânt asociat unei instrucţiuni, care o distinge de celelalte instrucţiuni ale programului.

MÁRCĂ^3 (< germ.) s.f. Unitate monetară utilizată în Germania până la adoptarea de Uniunea Europeană a monedei unice euro.

MÁRCĂ^4 (< germ.) s.f. **1.** (În Ev. Med., în Europa apuseană) Denumire a obştii săteşti, în care pământul arabil era proprietatea privată a membrilor ei, iar izlazurile, pădurile şi alte bunuri agricole erau în proprietatea şi folosinţa colectivă a întregii obşti. **2.** (În Ev. Med., în statul franc şi în Germania) Denumire dată comitatelor de frontieră.

MARCEAU, Félicien (pseud. lui *Louis Carette*) (n. 1913), scriitor francez de origine belgiană. Comedii pline de vervă şi ironie („Oul" - inaugurează piesa monolog, „Crezy"); romane realiste („Elanurile inimii", „Carne şi piele").

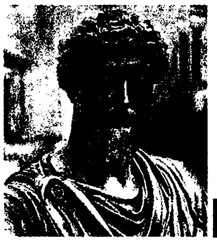

Marc Aureliu

MARCEAU, Marcel (pe numele adevărat *Marcel Mangel*) (1923-2007), mim francez. Se afirmă iniţial în stilul arlechinului. În 1947, îşi creează propria companie şi propriul personaj - Bip. În 1958, a fondat la Paris o şcoală de mimi.

MARCEL, Étienne (c. 1316-1358), staroste al negustorilor din Paris. Conducător al răscoalei din 1356-1358. Aflat în fruntea opoziţiei orăşeneşti din cadrul Statelor Generale, a impus delfinului Carol publicarea „Marii ordonanţe din martie" (1357), prin care se urmărea limitarea puterii regale. Asasinat.

MARCEL, Gabriel-Honoré (1889-1973), dramaturg şi filozof francez. A promovat un existenţialism teist. Lucrări filozofice („Jurnal metafizic", „A fi şi a avea"). Piese de teatru („Roma nu mai este în Roma").

MARCELLO, familie nobiliară veneţiană. Mai importanţi: **1. Lorenzo M.** (1603-1656), comandant al flotei care a învins-o pe cea otomană, condusă de Sinan Paşa, la Dardanele; a murit în timpul bătăliei. **2. Alessandro M.** (1684-1750), compozitor („Concertul pentru oboi şi orchestră în re minor", transcris de Bach pentru clavecin). **3. Benedetto M.** (1686-1739), compozitor. Frate cu **M. (2).** Lucrări instrumentale şi vocale extrem de elaborate, caracteristice pentru apogeul barocului italian („Concerti a cinque"), oratorii, mise, opere, muzică de cameră.

MARCELLUS, Marcus Claudius (c. 270-c. 208 î.Hr.), general roman. De origine plebeiană. Consul de cinci ori (228-208 î.Hr.). A luptat împotriva galilor la Clastidium (222 î.Hr.). Rol important în războiul împotriva lui Hannibal, pe care l-a înfrânt la Nola (212 î.Hr.). A cucerit Siracusa după un lung asediu (211 î.Hr.) şi a organizat onoruri funerare pentru Arhimede, ucis de un soldat roman.

MARCESCÉNT, -Ă (< fr.) adj. (BOT.; despre frunze) Care nu cad toamna, rămânând uscate pe ramuri în timpul iernii şi desprinzându-se numai după o anumită perioadă de timp.

MARCGRÁF s.m. v. **margraf.**

MARCH v. Morava **(1).**

MARCH, Ausiàs (1397-1459), poet catalan. Unul dintre cei mai importanţi lirici ai Renaşterii, influenţat de Petrarca şi Dante („Cântece de moarte", „Cântece de iubire").

MARCH, Fredric (pe numele adevărat *Frederick Ernest McIntyre Bickel*) (1897-1975), actor american de film. Roluri de compoziţie, mai ales în filme psihologice („Moartea unui comis-voiajor", „Procesul maimuţelor", „Sechestratul din Altona"). Premiul Oscar: 1931 („Dr. Jeckyll and Mr. Hyde"), 1946 („Cei mai frumoşi ani ai vieţii noastre").

MARCHAIS, Georges (1920-1997), om politic francez. Secretar general al Partidului Comunist Francez (1972-1994). Unul dintre promotorii *eurocomunismului.*

MARCHAND, Étienne (1755-1793), navigator francez. Descoperitorul (1791) ins. septentrionale ale arh. Marchize.

MARCHAND, Jean-Baptiste (1863-1934), general şi explorator francez. A cercetat Africa, urmând cursul fl. Niger până la izv. acestuia. Comandant al expediţiei care a traversat Africa de la Tombouctou la Djibouti. În sept. 1898, întâlnirea detaşamentului condus de el cu trupele britanice conduse de H.H. Kitchener a provocat „incidentul de la *Fashoda*". Comandant al unei divizii în timpul Primului Război Mondial.

MARCHE, prov. istorică în centrul Franţei (c. 5 000 km^2). Oraş pr.: *Guéret.* Expl. de cărbuni. Renumită (din sec. 15) pentru tapiseriile din centrele sale manufacturiere (Felletin, Aubusson ş.a.).

MARCHE, reg. în partea central-estică a Italiei, la M. Adriatică; 9,7 mii km^2; 1,4 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Ancona.* Staţiuni balneoclimaterice (Fano, Falconara).

MARCHETĂRÍE (< fr.) s.f. **1.** Tehnică de decorare a unui obiect (de lemn), care constă în aplicarea pe suprafaţa lui a unor bucăţi de placaj de diferite esenţe (fildeş, bronz etc.), obţinându-se un decor geometric, floral sau o compoziţie complexă. V. şi *incrustaţie, intarsie.* **2.** Obiect (decorativ) obţinut prin această tehnică.

MARCHÍZ (< fr.) s.m. (În Ev. Med., în Europa apuseană) **1.** Conducător militar al unei mărci^4 **(2)**; margraf. **2.** Titlu nobiliar inferior celui de duce şi superior celui de conte.

MARCHÍZĂ (< fr.) s.f. **I.** Soţie de marchiz **(2). II. 1.** Acoperiş (de sticlă) armat metalic şi aşezat deasupra intrării principale a unei clădiri în scopul protejării intrării de intemperii. **2.** Încăpere cu (acoperiş) şi pereţi cu numeroase geamuri, aşezată la intrarea unei case. **3.** Cabină pentru mecanic la locomotivele cu abur. **III.** Tip de inel **(1)** cu o montură ovală de pietre.

MARCHIZE (MARQUISES, Îles ~), arh. vulcanic în centrul Oc. Pacific, în Polinezia Franceză, alcătuit din 10 ins.; 1,3 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Taiohae* (în ins. Nuku-Hiva). Alt. max. 1 260 m (în ins. Hiva-Oa). Anexat de Franţa în 1842.

MARCHIZÉT (< germ.) s.n. Ţesătură subţire şi transparentă de bumbac, din fire cuproamoniacale sau vâscoză, întrebuinţată pentru confecţionarea rochiilor, a perdelelor etc.

MARCIAN (MARCIANUS), împărat bizantin (450-457). Fiu de soldat, proclamat împărat de Senat şi armată. La Conciliul de la Calcedon (451) a încercat să obţină o împăcare între ortodoxism şi monofizitism.

MARCIANO, Rocky (pe numele adevărat *Rocco Francis Marchegiano*) (1923-1969), boxer american de origine italiană. Campion al lumii la categoria grea (1952-1956), fără a fi vreodată înfrânt în cele 49 de întâlniri susţinute.

MARCION din Sinope (c. 85-c. 160), teolog grec. Preocupat de contradicţia paulinică dintre Lege şi Evanghelii, a repudiat-o complet pe prima, neacceptând decât „Evanghelia după Luca", ceea ce a dus la ruperea (144) cu Biserica creştină şi la întemeierea în Orient a unei secte gnostice proprii, combătută pentru erezie. I se atribuie tratatul „Antiteze", azi pierdut.

MARCIUK, Gurii Ivanovici (n. 1925), matematician ucrainean. Cercetări de analiză numerică şi modelare matematică („Metode de calcul în mecanica aplicată", „Metode de analiză numerică"). Unul dintre autorii noii direcţii în matematicile aplicate privind modelarea matematică în imunologie şi medicină. M. de onoare al Acad. Române (1991).

MARCODAVA, davă geto-dacică aflată, potrivit izvoarelor antice, în Transilvania Centrală. Situată ipotetic în apropierea oraşului Ocna Mureş (jud. Alba).

MARCOMÁNI (< fr., germ.) s.m. pl. Numele unor triburi germanice, aşezate la începutul erei creştine pe cursul superior al Dunării. Aliaţi cu quazii, au purtat

Rocky Marciano

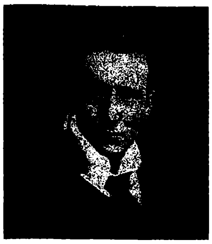

Guglielmo Marconi

Duiliu Marcu

(sec. 1-2 d.Hr.) numeroase războaie împotriva Imp. Roman (războaie marcomanice). V. şi *Marbod.*

MARCONI, Guglielmo (1874–1937), fizician şi inventator italian. Unul dintre promotorii radiotehnicii. În 1894, a realizat o transmisie radiotelegrafică cu un aparat propriu, brevetat în 1896, iar în 1901, prima radiocomunicaţie telegrafică transatlantică. A mai inventat un detector magnetic (1902) şi o antenă direcţională orizontală (1905). Premiul Nobel pentru fizică (1909), împreună cu K.F. Braun.

MARCOS, Ferdinando Edralin (1917-1989), jurist şi om politic filipinez. Preşedinte (1965-1986) şi şef al guvernului (1965-1981) Republicii Filipinelor. Preşedinte al partidului Mişcarea pentru Noua Societate (1978–1986). Politica sa dictatorială, asasinarea liderului opoziţiei, B. Aquino, au precipitat criza sistemului.

MARCOTÁJ (< fr.) s.n. Tehnică horticolă de multiplicare vegetativă a plantelor care presupune separarea organelor vegetative de planta-mamă numai după înrădăcinarea lor, obţinută prin aplecarea şi îngroparea parţială a unei ramuri cu vârful afară (ex. la viţa de vie). Se poate produce şi în mod *natural* (ex. la mur, iederă).

MARCOUSSIS, Louis (pe numele adevărat *Ludwik Casimir Markus*) (1878–1941), pictor şi gravor francez de origine poloneză. Adept al cubismului. Picturi pe sticlă, portrete şi ilustraţii de carte pentru T. Tzara şi G. Apollinaire. Tehnică rafinată şi sobră, colorit subtil („Port la Kenitry", „Autoportret", „Natură moartă cu tablă de şah").

MARCOVICI, Silvia (n. 1952, Bacău), violonistă română. În 1976 se stabileşte în Israel, ulterior, în Germania, apoi în Franţa. Tehnică ireproşabilă şi interpretare temperamentală (Haciaturian, Bartok, Dvořák ş.a.).

MARCOVICI 1. Simion M. (1802–1877), cărturar român, iluminist. Promotor al predării matematicii în limba română. Autorul unui „Curs de retorică"; traduceri. **2. Alexandru Simion M.** (1835-1886, n. Bucureşti), medic român. Fiul lui M. **(1)**. Întemeietorul învăţământului de clinică medicală în România. Studii privind pleurezia, febra tifoidă, boala lui Addison etc.

MARCU (în Noul Testament), unul dintre cei patru evanghelişti, supranumit *Ioan.* I-a însoţit pe Barnaba şi pe apostolul Pavel în activitatea lor de misionari. A fondat biserica din Alexandria, unde a fost şi martirizat. Evanghelia după Marcu a fost redactată în limba greacă (înainte de 70 d.Hr.). Moaştele sale se află la Veneţia, oraş al cărui patron este (reprezentat simbolic în steaua Republicii Veneţiene printr-un leu).

MARCU, Alexandru (1894–1955, n. Burdujeni, jud. Suceava), italienist român. M. coresp. al Acad. (1940). Lucrări privind literatura şi arta italiană şi relaţiile culturale italo-române („Istoria literaturii italiene", „Romanticii italieni şi români"). Traduceri. Arestat, a murit la Văcăreşti.

MARCU, Duiliu (1885–1966, n. Calafat), arhitect român. Acad. (1955). Director general al Direcţiei Monumentelor Istorice (1953–1965). Lucrări în stil modern (Hotelul Athénée Palace, azi Athénée Palace-Hilton, clădirile Academiei Române, ale guvernului din Piaţa Victoriei, Academia Militară, Palatul C.F.R. – la Bucureşti, Opera şi Institutul Politehnic din Timişoara). Studii de sistematizare a pieţelor Victoriei şi Palatului din Bucureşti. Lucrări teoretice („Estetica oraşelor").

MARCUS, Manole (1928–1994, n. Bucureşti), regizor român de film. Pelicule inspirate din viaţa cotidiană ante- şi postbelică din România („Canarul şi viscolul", „Puterea şi Adevărul", „Actorul şi sălbaticii", „Mitică Popescu").

MARCUS, Rudolph Arthur (n. 1923), chimist american de origine canadiană. Cercetări fundamentale în domeniul reacţiilor chimice bazate pe transferul de electroni şi al cineticii de reacţie. Premiul Nobel pentru chimie (1992).

MARCUS, Solomon (n. 1925, Bacău), matematician român. Acad (2001). Lucrări de analiză matematică, lingvistică şi poetică matematică, semiotică, filozofia şi istoria ştiinţei, matematica dezvoltării sociale („Lingvistică algebrică", „Poetica matematică", „Semiotica matematică a artelor vizuale", „Paradoxul", „Invenţie şi descoperire").

MARCUSE, Herbert (1898–1979), filozof şi sociolog german. Stabilit în S.U.A. (1934). Exponent al „teoriei critice" a Şcolii de la Frankfurt. Preocupat de elaborarea unei viziuni de natura filozofiei sociale, a încercat iniţial să apropie mai multe curente filozofice contemporane: marxism, fenomenologie, existenţialism („Contribuţii la o fenomenologie a materialismului istoric"), pentru ca, apoi, folosind elemente freudiene, să schiţeze („Eros şi civilizaţie") o societate nerepresivă, iar ulterior, una conformistă, fără componente critice („Omul unidimensional").

MARDARIE COZIANUL (sec. 17), călugăr la mănăstirea Cozia. Autor al unui lexicon slavo-român (manuscris din 1649), cea mai veche lucrare lexicografică păstrată.

MAR DEL PLATA, oraş în E Argentinei, port la Oc. Atlantic; 512,8 mii loc. (1991, cu suburbiile). Ind. uşoară şi alim. Staţiune balneoclimaterică. Festival internaţional al filmului.

MARDONIOS (?–479 î.Hr.), general persan. Nepot şi ginere al regelui *Darius I.* Unul dintre comandanţii armatei persane în timpul Războaielor medice. A cucerit Macedonia (492), Atena; învins şi ucis la *Plateea* (în Beoţia) de armatele unite ale oraşelor greceşti.

MARDUK v. Bel-Marduk.

MARE^1 (probabil cuv. autohton sau < lat. *mas, maris*) adj. **1.** Care depăşeşte dimensiunile obişnuite, care are dimensiuni considerabile. ✧ *Degetul (cel) m.* = degetul cel gros de la mână sau de la picior. (MILIT.) *M. unitate* = formă organizatorică în armată cu caracter permanent, care întruneşte sub o comandă unică mai multe unităţi de arme diferite. (ZOOT.) (Substantivat, m.) *Marele alb* = rasă de porci creată în Anglia, de talie mare şi de culoare albă; este reprezentativă pentru producţia de carne. Sin. *york mare.* (Substantivat, m.) *Marele negru* = rasă de porci creată în Anglia, de talie mare şi de culoare neagră; este crescut pentru producţia de carne. Sin. *cornwall.* ✦ (Despre suprafeţe) Întins, vast. ✧ (Servind la formarea unor toponime) *Baia Mare.* ✦ (Despre încăperi, vase etc.) Cu volum apreciabil; încăpător, spaţios. ✦ (Despre lucruri sau fiinţe) Lung, înalt. ✦ (Despre ape, gropi, prăpăstii) Adânc. ✦ Lat. ✦ Gros (ex. *buze mari*). **2.** (Despre fiinţe) Care a depăşit copilăria; adult, matur; vârstnic. ✧ *Fată m.* = fată la vârsta măritişului; fecioară, virgină. ✦ (La comparativ sau la superlativul relativ) (Cel) mai în vârstă. **3.** (Despre unităţi de timp) De lungă durată, îndelungat. **4.** În cantitate însemnată, mult; numeros. ✦ (Despre preţuri) Ridicat. **5.** (Despre stări psihice, sentimente etc.) Intens, puternic; profund. ✦ (Despre fenomene atmosferice) Aprig, violent, năprasnic. **6.** De valoare, de însemnătate deosebită; însemnat, important. ✧ *Prânzul (cel) m.* = a doua masă pe care o iau ţăranii aflaţi la muncă; masa principală de la amiază; timpul zilei când se ia această masă. ✦ Uimitor, impresionant. ✦ (Despre ospeţe, serbări) Plin de strălucire, fastuos. ✦ Deosebit de ales, distins. **7.** Cu calităţi excepţionale, ilustru, celebru. ✦ Întemeiat, evident. *Am avut mare dreptate.* **8.** Care ocupă un loc de frunte într-o ierarhie; sus-pus, cu vază. ✧ *Socru* (sau *soacră*) *m.* = tatăl (sau mama) mirelui. ✦ De familie bună, nobil. ✦ (Subst.) Conducător, şef. ✦ (Substantivat) *Mai-marele* = superior ierarhic, şef. ✦ Superior în ceea ce priveşte calităţile morale.

MARE^2 (< lat. *mare*) s.f. Vastă întindere de apă sărată care se deosebeşte de ocean prin supr. mai mică, întinse platforme continentale, prin variaţii mai mari ale salinităţii etc. Comunică de obicei cu oceanul prin intermediul unor str. sau peste praguri submarine. După poziţie se deosebesc: *m. interioară* (sau *continentală*), pătrunsă adânc în uscat, comunicând cu oceanul prin strâmtori (ex.: M. Mediterană, Marea Roşie ş.a.); *m. marginală* (sau *bordieră*), aflată la marginea continentului, comunicând larg cu oceanul (**m.** marginale deschise) sau separată de acesta prin ins. şi pen. (**m.** marginale semiînchise; ex.: Marea Chinei de Est, Marea Nordului); *m. interinsulară,* înconjurată de şiruri de ins. (ex.: M. Java). ✧ *Mări de pietre* = îngrămădiri dezordonate de fragmente de rocă şi blocuri colţuroase provenite prin dezagregare; numite şi *câmpuri de pietre.* ✦ (DR.) *M. internă (închisă)* = m. înconjurată de ţărmurile unuia sau ale mai multor state şi care se află în folosinţa exclusivă a statului sau a statelor riverane, dacă nu are comunicare cu alte mări sau este liberă pentru pescuitul şi navigaţia comercială a tuturor statelor, dacă are o asemenea comunicare (ex. Marea Neagră, M. Mediterană). *M. liberă (deschisă)* = **m.** care nu face parte din apele teritoriale sau interne ale unei ţări şi deci nici un stat nu-şi poate exercita suveranitatea asupra ei. *M. teritorială* = ape teritoriale. ✦ Fig. Întindere mare, vastitate; număr mare, imensitate.

MARÉ, Rolf de (1888–1964), filantrop suedez. A creat compania Baletelor suedeze (1920). Împreună cu Pierre Tugal, a fondat Arhivele Internaţionale ale Dansului (1931–1947).

MAREA ALBĂ (BELOE MORE), mare în bazinul Oc. Arctic, între pen. Kola şi Kanin. Comunică larg cu M. Barents; 90 mii km^2. Numeroase ins. Porturi pr.: Arhanghelsk, Onega, Belomorsk, Kandalakşa.

MAREA BARIERĂ DE CORALI (GREAT BARRIER REEF), lanţ de recifi şi ins. coraligene (cea mai mare aglomerare de corali din lume), care se întinde pe c. 2 300 km în lungul coastei de NE a Australiei. Declarat parc maritim (1983).

MAREA BRITANIE 1. Cea mai mare ins. a Arh. Britanic, înconjurată de M. Mânecii, M. Nordului, Oc. Atlantic şi M. Irlandei, despărţită de continentul european prin str. Dover sau Pas de Calais (35 km lăţime) şi M. Mânecii; 229,9 mii km^2. Cuprinde *Anglia, Scoţia* şi *Ţara Galilor.* Ţărmuri crestate cu peninsule, golfuri şi estuare. Alt. max.: 1 343 m (vf. Ben Nevis). **2. Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord,** stat în Europa Occidentală, care cuprinde Arh. Britanic, partea de N a Irlandei (Ulster) şi o mulţime de ins. şi insuliţe (c. 5 000), toate situate pe o platformă continentală aflată la mai puţin de 200 m sub nivelul mării; 244,11 mii km^2; 60,09 mil. loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (dintre care anglicani 43,5%, presbiterieni 10%, metodişti 2,2%, catolici 9,8%, ortodocşi 1%), islamică (1,4%), hindusă (0,7%), mozaică (0,5%) ş.a. Cap.: *Londra (London).* Oraşe pr.: Birmingham, Leeds, Glasgow, Sheffield, Bradford, Liverpool, Edinburgh, Manchester, Bristol, Cardiff, Coventry, Leicester, Nottingham, Belfast. Ins. Marea Britanie cuprinde două reg. distincte: una mai înaltă, muntoasă în NV (Grampian cu alt. max. vf. Ben Nevis, 1 343 m în Scoţia, Pennini în Anglia şi Cambrieni în Ţara Galilor) şi alta joasă cu câmpii şi dealuri în SE. *Relieful* Irlandei de Nord constă într-o depr. înconjurată de masive muntoase granitice. *Clima* este temperat-oceanică. Ţărmurile sunt joase, cu estuare adânci. Numeroase fluvii scurte, dar navigabile (Tamisa, Severn, Trent) şi lacuri. Ţară cu o economie dezvoltată, în care ind. şi serviciile, mai ales comerţul, băncile şi turismul, deţin rolul principal. Resurse minerale: huilă şi antracit, petrol (mari depozite în M. Nordului), gaze naturale; magneziu, pirite, fluorite. Ind. produce: energie electrică, oţel, fontă şi feroaliaje, cocs metalurgic, aluminiu, nichel, plumb, cupru, zinc, maşini şi utilaje, nave, benzină, uleiuri, prod. chimice, medicamente, fire şi fibre sintetice, celuloză, hârtie, ciment, ţesături, porţelanuri, cristaluri, încălţ., prod. alim., ţigarete. Agricultura intensivă, de mare randament. Se cultivă grâu, orz, ovăz, secară, cartofi, sfeclă de zahăr, rapiță, leguminoase, hamei, legume, fructe. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline. Pescuit. Turism. Moneda: 1 liră sterlină (pound sterling) = 100 new pence (pennies). - *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi de triburi galice, terit. **M.B.** a fost invadat pe la mijlocul milen. 1 î.Hr. de celți, iar între 43 și 410 d.Hr. o mare parte (până la râul Clyde) a fost ocupat de romani și transformat în prov. romană *(Britannia)*. În sec. 5–6, pe terit. **M.B.** (cu excepția Țării Galilor și a Scoției), cucerit de triburile germanice ale anglilor, iuților și saxonilor, s-au constituit câteva mici formațiuni statale, unificate, la începutul sec. 9 de către Egbert de Wessex și Alfred cel Mare, în regatul *Angliei.* După o scurtă dominație daneză (1016–1042), este cucerit de normanzi (1066), conduși de William Cuceritorul. Pentru vastele domenii pe care Plantageneții le aveau pe continent, în Franța, ei erau vasali Capetingilor (începând din sec. 12). În a doua jumătate a sec. 12, Anglia a început cucerirea Irlandei, intensificată în sec. 16–17, provocând numeroase răscoale ale irlandezilor, cea din 1641 reprimată violent (1649–1652) de Cromwell. După înfrângerea de la Bouvines (1215), regele Ioan Fără de Țară este constrâns să dea baronilor revoltați „Magna Charta Libertatum" (1215), iar mai târziu, Henric III acordă „proviziunile de la Oxford" (1258). În urma războiului civil (1263–1265), s-a instituit practica convocării Parlamentului (1265), care, pe la mijlocul sec. 16, s-a împărțit în Camera Lorzilor și Camera Comunelor. În urma Războiului de 100 de Ani (1337–1453), Anglia a pierdut toate posesiunile din Franța, cu excepția portului Calais (până în 1558). În 1381, a avut loc o puternică răscoală țărănească condusă de W. Tyler. Ridicarea nobilimii mici și mijlocii și dezvoltarea elementelor capitaliste au contribuit la decăderea vechii nobilimi feudale, care a pierit în mare parte în timpul Războiului Celor Două Roze (1455–1485), și la instaurarea absolutismului Tudorilor (1485–1603), urmat de cel al Stuarților (1603–1688). Începând din sec. 16, are loc procesul acumulării primitive a capitalului. În perioada Reformei (sec. 16) se pun bazele Bisericii anglicane, suveranul devenind capul acesteia, iar după înfrângerea flotei Spaniei („Invincibila Armada") (1588), ale puterii maritime engleze. În sec. 17, a avut loc Revoluția din Anglia, încheiată cu proclamarea republicii (1649); puterea politică a fost preluată de burghezie și de noua nobilime îmburghezită. În 1653 a fost instaurat protectoratul lui O. Cromwell (până în 1658), iar în 1660, a fost restaurată dinastia Stuarților, răsturnată, din nou, în urma loviturii de stat din 1688 („revoluția glorioasă"), stathuderul Olandei, Wilhelm III de Orania, devenind rege al Angliei (1689–1702). La sfârșitul sec. 17, s-au constituit partidele politice *tory* și *whig*. În 1707 a avut loc unirea definitivă a Angliei cu Scoția în Regatul Unit al Marii Britanii, iar din 1801, după includerea oficială și a Irlandei, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei; în 1714 a fost adusă la tronul Angliei dinastia de Hanovra. Lupta pentru supremația comercială și colonială desfășurată între **M.B.** și Franța (sec. 17–18) s-a încheiat cu victoria **M.B.**, care, acaparând întinse terit. în Asia și în America de Nord, a pus bazele imp. său colonial. În urma Războiului pentru Independență a Coloniilor Engleze din America de Nord (1775–1783), cele 13 colonii s-au desprins de **M.B.**, formând Statele Unite ale Americii. La sfârșitul sec. 18 și la începutul sec. 19, **M.B.** a inițiat și organizat coalițiile împotriva Franței revoluționare, iar apoi împotriva lui Napoleon I. În ultimul pătrar al sec. 18 și prima jumătate a sec. 19, în **M.B.** a avut loc revoluția industrială, în urma căreia a devenit o mare putere industrială. În deceniile 4 și 5 ale sec. 19, în **M.B.** a avut loc prima mișcare politică a muncitorilor englezi - *cartismul.* În prima jumătate a sec. 19, **M.B.** a început colonizarea Australiei și a Noii Zeelande și a ocupat întinse terit. în Asia și Africa de Sud; a purtat războaie împotriva Chinei (1840–1842 și 1856–1860), a reprimat răscoalele irlandezilor (1848, 1867), răscoala șipailor din India (1857–1859) și mișcările de eliberare națională din alte posesiuni coloniale. Ultimul pătrar al sec. 19 din istoria **M.B.** s-a caracterizat printr-o vastă expansiune colonială: a obținut controlul asupra Canalului Suez (1875), a ocupat ins. Cipru (1878), Egiptul (1882), iar în urma Războiului Anglo-Bur (1899–1902), republicile bure din S Africii. În 1904 a încheiat un acord cu Franța, iar în 1907 cu Rusia, constituind Antanta, care a înfruntat în Primul Război Mondial (1914–1918) forțele armate ale Puterilor Centrale. Ca rezultat al mișcării de eliberare națională dusă de irlandezi, prin acordul anglo-irlandez de la Londra (6 dec. 1921), cea mai mare parte a Irlandei obține statut de dominion, partea de NE (Ulster) rămânând în componența **M.B.** În urma Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), **M.B.** obține coloniile germane Africa de Est, Togo, Camerun și, spre administrare, ca teritorii sub mandat al Societății Națiunilor, Palestina, Transiordania și Iraq. În mai 1926 a avut loc o grevă generală, la care au luat parte c. 6 mil. de muncitori. Criza economică mondială (1929–1933) s-a repercutat grav și asupra economiei **M.B.** În sept. 1931 s-au stabilit, prin „Statutul de la Westminster", noi raporturi între **M.B.** și dominioane. În sept. 1938, **M.B.** a semnat Acordul de la München. La 3 sept. 1939, **M.B.** a declarat război Germaniei care atacase Polonia (1 sept. 1939), iar în dec. 1941 a intrat în război împotriva Japoniei. Trupele britanice au luptat pe fronturile Africii, Asiei și Europei împotriva armatelor statelor Axei. În iun. 1944, trupele britanice, alături de cele ale S.U.A., au debarcat în Normandia, deschizând al doilea front în Europa. După al Doilea Război Mondial, în condițiile prăbușirii sistemului colonial, imperiul **M.B.** se destramă; încercând să-și salveze interesele, **M.B.** reformează, în 1947, *Commonwealth*-ul (constituit în 1931). **M.B.** este membru fondator al O.N.U. (1945) și unul dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al O.N.U. În 1948, **M.B.** semnează Tratatul de la Bruxelles și în 1949 devine membru al N.A.T.O., apoi aderă la S.E.A.T.O. și la Uniunea Europei Occidentale (1954), C.E.N.T.O. (1955), A.E.L.S. (1959) și, în 1972, la C.E.E. (retrăgându-se din A.E.L.S.). Continuă alternanța la conducerea statului între Partidul Laburist și Partidul Conservator. În 1952, în urma morții regelui George VI, tronul **M.B.** este ocupat de fiica sa, Elisabeta II. Criza Suezului din 1956 marchează sfârșitul politicii de intervenție, iar 1971 este anul retragerii trupelor britanice „de la E de Suez". Politica laburiștilor în perioada postbelică se caracterizează prin inițierea unui amplu program de naționalizări în domeniul industriei și de lărgire a protecției sociale. În 1979, puterea este preluată de conservatori, care desemnează

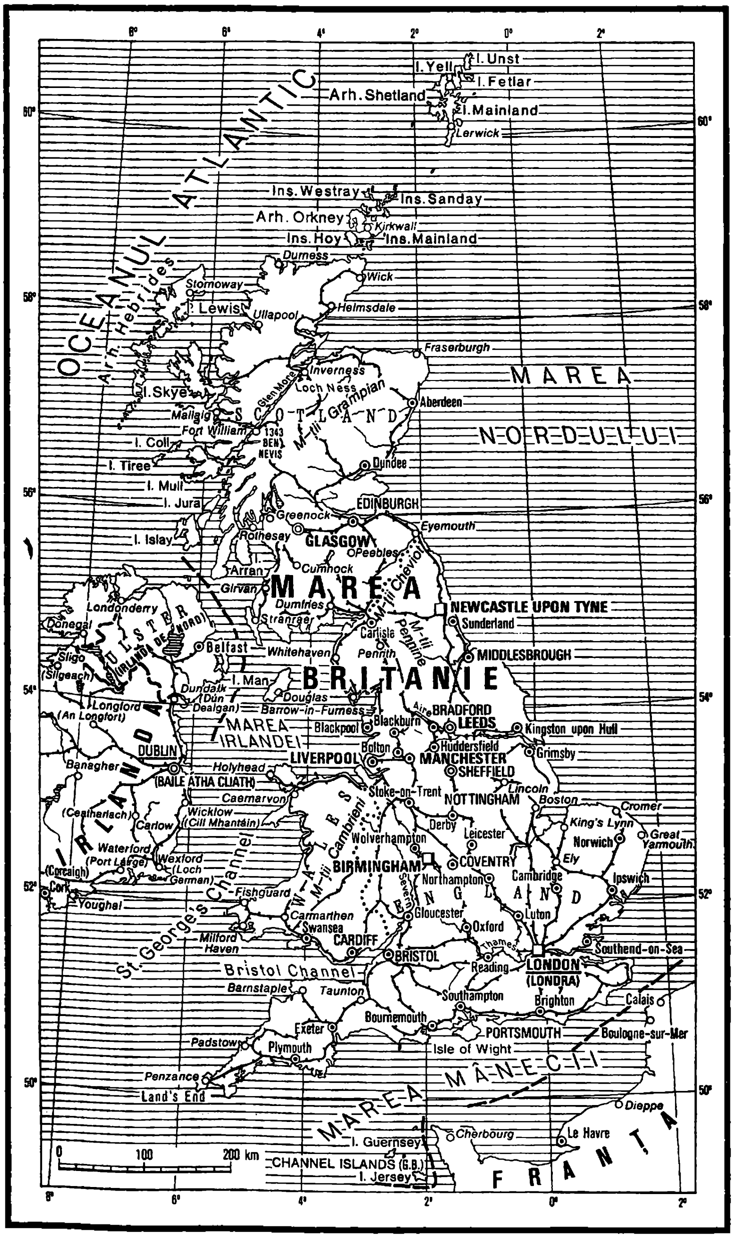
8°
6°
4°
2°
0°
2°
60°
58°
56°
54°
52°
50°
OCEANUL ATLANTIC
I. Yell
I. Unst
I. Fetlar
Arh. Shetland
I. Mainland
Lerwick
Ins. Westray
Ins. Sanday
Arh. Orkney
Kirkwall
Ins. Hoy
Ins. Mainland
Durness
Wick
Arh. Hebride
Stornoway
I. Lewis
Ullapool
Helmsdale
Fraserburgh
Inverness
Loch Ness
Glen More
M-ții Grampian
Aberdeen
MAREA NORDULUI
I. Skye
Mallaig
Fort William
1343 BEN NEVIS
SCOȚIA
I. Coll
I. Tiree
I. Mull
I. Jura
Dundee
EDINBURGH
Greenock
Eyemouth
I. Islay
Rothesay
GLASGOW
Peebles
I. Arran
Cumnock
M-ții Cheviot
Girvan
MAREA BRITANIE
Londonderry
Donegal
Dumfries
Stranraer
NEWCASTLE UPON TYNE
Sunderland
ULSTER
IRLANDA DE NORD
Sligo
(Sligeach)
Belfast
Whitehaven
Carlisle
Penrith
M-ții Penini
MIDDLESBROUGH
Dundalk
(Dún Dealgan)
I. Man
Douglas
Barrow-in-Furness
Longford
(An Longfort)
BRADFORD
LEEDS
Kingston upon Hull
MAREA IRLANDEI
Blackpool
Blackburn
DUBLIN
(BAILE ÁTHA CLIATH)
LIVERPOOL
Bolton
Huddersfield
Grimsby
MANCHESTER
SHEFFIELD
Banagher
IRLANDA
Holyhead
Caernarvon
Stoke-on-Trent
NOTTINGHAM
Lincoln
Boston
Cromer
(Ceatharlach)
Carlow
Wicklow
(Cill Mhantáin)
M-ții Cambrieni
ȚARA GALILOR
Derby
Leicester
King's Lynn
Norwich
Great Yarmouth
Ely
Waterford
(Port Láirge)
Wexford
(Loch Garman)
Wolverhampton
COVENTRY
BIRMINGHAM
Northampton
Cambridge
Ipswich
(Corcaigh)
Cork
Youghal
Fishguard
Severn
ANGLIA
Carmarthen
Swansea
Gloucester
Oxford
Luton
St. George's Channel
Milford Haven
CARDIFF
BRISTOL
Thames
Southend-on-Sea
Bristol Channel
Reading
LONDON
(LONDRA)
Barnstaple
Taunton
Southampton
Brighton
Calais
Exeter
Bournemouth
PORTSMOUTH
Boulogne-sur-Mer
Padstow
Plymouth
Isle of Wight
Penzance
Land's End
MAREA MÂNECII
Dieppe
I. Guernsey
Cherbourg
Le Havre
0
100
200 km
CHANNEL ISLANDS (G.B.)
I. Jersey
FRANȚA

ca prim-min. pe Margaret Thatcher, care s-a remarcat prin inițierea și aplicarea fermă a unui vast program de reforme radicale, menite să contribuie la sporirea rolului inițiativei particulare. În timpul ministeriatului său (1982), a avut loc conflictul militar cu Argentina pentru ins. Falkland (Malvine), încheiat cu victoria englezilor. Din 1969, **M.B.** s-a confruntat cu ciocniri violente între protestanți (care se pronunță pentru menținerea statutului de prov. britanică) și catolici (care susțin unirea cu Irlanda de Nord), soldate cu numeroase victime și imense pagube materiale (v. Irlanda de Nord - Ulster). În condițiile manifestării naționalismelor regionale, Scoția și Țara Galilor obțin în 1997 o largă autonomie, cu parlamente și guverne locale, rămânând în atribuțiile guvernului central de la Londra apărarea, politica economică și cea externă. În urma alegerilor parlamentare (mai 1997), câștigate, după 18 ani de opoziție, de laburiști, este desemnat Anthony (Tony) Blair cu formarea guvernului. Aliat fidel al S.U.A., **M.B.** participă la Războiul din Golf (ian.-febr. 1991), la raidurile de bombardament în spațiul aerian al Iugoslaviei (mart.-iun. 1999), iar după 11 sept. 2001, la lupta împotriva rețelei Al-Qaeda, a Afghanistanului condus de talibani (din oct. 2001), precum și la operațiunile militare din Iraq (din mart. 2003). Atentatele de la *Londra* (2005) fac din **M.B.** a doua victimă a terorismului islamic. Confruntat cu o scădere de popularitate T. Blair cedează șefia guvernului laburist lui Gordon Brown (2006). Monarhie constituțională ereditară.

MAREA CÂMPIE CHINEZĂ, câmpie vastă în partea de E a Chinei, extinsă pe c. 1 000 km lungime, de la țărmurile M. Galbene și M. Chinei de Est către interior; c. 325 mii km². Drenată în principal de fl. Huang He și Chang Jiang (Yangtze) cu afluenții lor. Reprezintă una dintre cele mai dens populate zone ale țării.

MAREA CHINEI DE EST (DONGHAI), mare în V Oc. Pacific, cuprinsă între țărmurile Chinei și arh. Ryukyu și Kyūshū (Japonia). Comunică direct cu M. Galbenă și prin str. Coreii cu M. Japoniei, iar cu M. Chinei de Sud prin str. Taiwan; 1,2 mil. km². Ad. max.: 2 717 m. În ea se varsă fl. Chang Jiang (Yangtze). Pescuit. Pr. porturi: Shanghai, Hangzhou.

MAREA CHINEI DE SUD, mare în V Oc. Pacific, între țărmul de SE al Asiei, pen. Malacca, ins. Kalimantan, arh. Filipine și ins. Taiwan. Comunică cu M. Chinei de Est, cu M. Sulu și M. Java prin strâmtori; 3,48 mil. km². Ad. max.: 5 420 m.

MAREA GALBENĂ (HUANGHAI), mare în V Oc. Pacific cuprinsă între pen. Coreea și țărmul continentului asiatic de la N de gura fl. Chang Jiang (Yangtze). În S comunică cu M. Chinei de Est; 417 mii km². Ad. max.: 106 m. Porturi pr.: Lianyungang, Qingdao, Dalian, Haeju, Inch'ŏn.

MAREA INTERIOARĂ v. **Setonaikai.**

MAREA MÂNECII (fr. LA MANCHE, engl. ENGLISH CHANNEL), mare cuprinsă între țărmul de N al Franței și litoralul sudic al Marii Britanii. Legată de Marea Nordului prin str. Pas de Calais; 78 mii km². Ad. max.: 172 m. Porturi pr.: Portsmouth, Boulogne-sur-Mer, Dieppe, Le Havre. Pe sub **M.M.** a fost construit un tunel rutier și feroviar. Terminalul francez se află la Coquelles (lângă Calais), iar cel de pe țărmul englez la Sheriton.

MAREA MOARTĂ (YAM HAMELAH, AL-BAHR AL-MAYYIT), lac sărat în Orientul Apropiat, între Israel și Iordania, pe fundul depr. tectonice Ghor, la 408 m sub nivelul mării; 1 020 km². Ad. max.: 356 m. Salinitate: 260‰ (de 7,5 ori mai mare decât aceea a Oc. Planetar). În el se varsă fl. Iordan. Expl. de săruri de potasiu. Se mai numește *L. Asfaltit*. În peșterile din reg. de NV a mării au fost descoperite *Manuscrisele de la M.M.*.

MAREA NEAGRĂ, mare intercontinentală situată între Europa de SE și Asia Mică, scăldând țărmurile României (234 km), Ucrainei, Rusiei, Georgiei, Turciei și Bulgariei; 413 488 km²; lungimea: 1 148 km; lățimea max.: 606 km. Ad. max.: 2 245 m. Comunică prin str. Bosfor cu M. Marmara, iar prin str. Kerci cu M. Azov. Are o formă ovală, cu țărmuri puțin crestate. Întinsă platformă continentală (c. 36% din supr. reliefului submarin). În **M.N.** se varsă Dunărea, Nistrul, Niprul, Bugul ș.a. Salinitate scăzută: 15–22‰. Sub influența vânturilor se formează un curent circular. Prin str. Bosfor circulă un curent de suprafață dinspre **M.N.** Faună bogată litorală (moluște, crustacee, căluțul de mare), bentonică (calcan, limbă de mare), pelagică (hamsii, heringi, scrumbii, stavrizi, sturioni, delfini). Sub 200 m, din cauza lipsei oxigenului, trăiesc doar bacterii sulfuroase. Pe litoralul **M.N.** s-au dezvoltat numeroase stațiuni. Țările riverane, precum și alte state din aria de influență a **M.N.**, au aderat la programul de Cooperare Economică a **M.N.** (lansat în 1992), care urmărește amplificarea relațiilor comerciale și măsuri eficiente de protejare a mediului marin. Porturi. pr.: Constanța, Odessa, Sevastopol, Novorossiisk, Batumi, Trabzon, Samsun, Burgas, Varna. Denumirea antică: *Pontus Euxinus.*

MAREA NORDULUI, mare în NV Europei, în bazinul Oc. Atlantic, cuprinsă între Arh. Britanic, Scandinavia, pen. Iutlanda și țărmul Olandei și Belgiei. În N comunică cu M. Norvegiei, în E, prin str. daneze Skagerrak și Kattegat, cu M. Baltică, iar în SV, prin str. Pas de Calais, cu M. Mânecii; 575 mii km². Ad. max.: 809 m. În ea se varsă Elba, Rinul, Tamisa. Porturi pr.: Aberdeen, Middlesbrough, Haga, Stavanger, Bergen.

MAREA ROȘIE (AL-BAHR AL-AHMAR), mare situată între Africa și pen. Arabia, care comunică prin canalul Suez (în N) cu M. Mediterană și în S, prin str. Bab el-Mandeb, cu G. Aden al M. Arabiei; 450 mii km². Ad. max.: 3 039 m. Salinitatea: 40‰ (cea mai mare dintre mările deschise). Aici s-a înregistrat (1956) cea mai ridicată temp. a apei de pe Glob (56°C). Numeroase colonii de corali. Asigură legăturile între Oc. Atlantic și Oc. Indian. Este singura mare în care nu se varsă nici un râu permanent. Porturi pr.: As-Suways (Suez), Jiddah, Port Sudan.

MAREA SCHISMĂ 1. Denumire sub care este cunoscută separarea definitivă dintre Bisericile romano-catolică și cea ortodoxă, provocată de bula de excomunicare din 16 iul. 1054, depusă în numele papei Leon IX, împotriva patriarhului Cherularie, care, la rândul său, a excomunicat delegația papală prezentă la Constantinopol. Separarea a afectat de-a lungul secolelor relațiile dintre cele două mari Biserici creștine. 2. Perioada luptelor dintre papii de la Roma și cei de la Avignon (1378–1417).

MARECHAL, Leopoldo (1900–1970), scriitor argentinian. Poemul său „Adán Buenosayres" este cea mai însemnată operă a literaturii moderne argentiniene. Versuri.

MARÉE (< fr.) s.f. Oscilație ritmică a nivelului Oc. Planetar, datorată forței de atracție exercitată de Lună și de Soare, materializată prin *flux* și *reflux*. Unda de **m.** se deplasează în jurul Pământului, fluxul producându-se în general de două ori în 24h și 50', urmărind cu oarecare întârziere trecerea Lunii la meridianul locului și la meridianul opus. Când Soarele și Luna acționează conjugat (la Lună nouă și la Lună plină), **m.** atinge cea mai mare amplitudine *(apele vii)*, pe când la primul și la ultimul pătrar, **m.** atinge cea mai mică amplitudine *(apele moarte)*. Înălțimea **m.** este mai mică în largul oceanelor și crește de-a lungul țărmurilor, în strâmtori și în golfurile înguste (ex. pe coastele statului Maine, S.U.A. și în golful Fundy, Canada, **m.** ating înălțimea medie de 16,3 m, cea mai mare de pe Glob). Sub acțiunea forțelor de atracție ale Lunii și Soarelui, au loc deformări ale părții solide a Pământului, cunoscute sub numele de **m.** ale Pământului. ✧ *M. atmosferică* = variație periodică a presiunii atmosferice datorită atracției exercitate de Lună și de Soare asupra atmosferei terestre. *M. neagră* = peliculă de petrol ajunsă pe suprafața apei marine sau oceanice accidental (de la petroliere avariate sau naufragiate, de la erupții ale sondelor petroliere marine etc.), care plutește o perioadă și atinge în final zona litorală, afectând grav organismele marine și fauna de țărm.

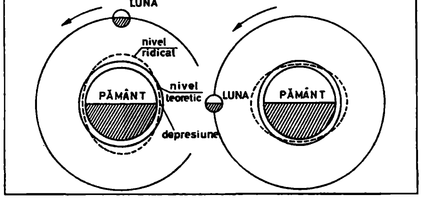

Mecanismul de producere a mareelor

MARÉES, Hans von (1837–1887), pictor german. Lucrări cu tematică religioasă, alegorică sau simbolică, cu caracter idilic, în tonalități calde („Judecata lui Paris", „Cele trei vârste ale vieții").

MAREGRÁF (< fr.; {s} fr. *marée* „maree" + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Aparat pentru măsurarea și înregistrarea variației nivelului apelor mării; mareometru.

MARELE BAZIN (GREAT BASIN), pod. în V S.U.A., între pod. Columbiei (la N), m-ții Cascadelor și Sierra Nevada (la V), m-ții Stâncoși (la E) și pod. Colorado (la S); 489,5 mii km². Reg. deșertică cu precipitații sub 250 mm anual, străbătută de culmi muntoase cu depr. și lacuri sărate (Marele Lac Sărat). Zăcăminte de metale neferoase și potasiu. Cele mai ridicate temperaturi din emisfera occidentală (56,7°C în Valea Morții). Parc Național.

MARELE CANAL (DA YUNHE), canal navigabil în E Chinei, care pornește de la Beijing, interesectează fl. Huang He și Chang Jiang (Yangtze) și ajunge la M. Chinei de Est, la Hangzhou ș.a. Lungimea: 1 782 km. Construit între sec. 6 î.Hr. și 13 d.Hr. Cel mai vechi canal de navigație și irigații funcțional.

MARELE CANION (GRAND CANYON), canion în S.U.A., pe cursul mijlociu al fl. Colorado, tăiat în rocile sedimentare și cristaline ale pod. Colorado. Lungime: 446 km (cel mai lung din lume); lățime: 6–29 km; ad. max.: 1 829 m. Obiectiv turistic (c. 3 mil. vizitatori pe an); Parc Național (1919) extins pe 4 930,8 km².

MARELE DEȘERT DE NISIP (GREAT SANDY DESERT), deșert situat în NV Australiei, la N de Tropicul Capricornului; c. 360 mii km².

MARELE DEȘERT VICTORIA (GREAT VICTORIA DESERT), deșert în SV Australiei, extins pe 725 km de la E la V; c. 300 mii km². Dune.

MARELE DRUM MARITIM DE NORD, cale maritimă navigabilă care leagă oceanele Atlantic și Pacific, trecând prin mările mărginașe ale Oc. Arctic. Primul care a realizat acest drum a fost N.A.E. Nordenskjöld (1878–1879) cu vasul „Vega". Se mai numește și *Pasajul de Nord-Est.*

MARELE GOLF AUSTRALIAN (GREAT AUSTRALIAN BIGHT), golf al Oc. Indian, situat în S Australiei, între capurile Pasley (în V) și Carnot (în E); 484 mii km²; ad. max.: 5 080 m.

MARELE GRABEN EST-AFRICAN (Rift Valley, Marele Rift african), importantă zonă de ruptură a scoarței terestre în Africa. Amplitudinea faliilor ajunge la 2 000 m. Se desfășoară de la M. Roșie până la cursul inf. al fl. Zambezi. Zona este alcătuită din două șiruri de grabene, pe direcția aproximativă N-S, și este însoțită de vulcanii Meru, Kilimanjaro și Kenya. Aici se găsesc lacurile Malawi, Tanganyika, Kivu, Edward, Albert, Turkana ș.a.

MARELE LAC AL SCLAVULUI (GREAT SLAVE LAKE), lac în partea central-vestică a Canadei; 28,4 mii km²; ad. max.: 614 m. Numeroase ins. În el se varsă Râul Sclavului și din el izv. fl. Mackenzie.

MARELE LAC AL URSULUI (GREAT BEAR LAKE), lac în NV Canadei; 31,8 mii km²; ad. max.: 413 m. Țărmuri stâncoase și fragmentate. Îngheață în perioada oct.-iul. Port pr.: Fort Franklin. Comunică cu fl. Mackenzie prin râul Great Bear River (113 km lungime).

MARELE LAC SĂRAT (GREAT SALT LAKE), lac în V S.U.A., situat într-o zonă deșertică a Pod. Marelui Bazin, la 1 282 m alt. Supr. variază între 2,7 și

5,2 mii km²; ad. max.: 11 m (vara scade la 1 m). Salinitatea: 200–270‰.

MARELE ZID CHINEZESC v. chinezesc.

MARENGO, localit. în N Italiei (Piemonte), unde armata franceză comandată de Napoleon I, a repurtat o mare victorie asupra celei austriece (14 iun. 1800).

MARENZIO, Luca (1553–1599), compozitor italian. Cel mai important reprezentant al madrigalului polifonic. Scriitură de mare virtuozitate și sobrietate expresivă, de un lirism rafinat, făcând apel la texte valoroase (Petrarca, Tasso). Muzică sacră și de scenă.

MARE PREOT, rang preoțesc israelit, ereditar, cristalizat definitiv după întoarcerea din exil, când, datorită tendinței de a li se atribui sacerdoților puteri politice, **M.P.** ar fi avut și funcția de șef al statului. După căderea căpeteniilor preoțești iudaice (hasmonei), **M.P.** nu a mai implicat decât funcția de șef al *sinedriului*, care reprezenta totuși cea mai înaltă autoritate în stat. Rangul de **M.P.**, periclitat după ocupația romană, dispare definitiv o dată cu distrugerea, în 70 d.Hr., a celui de-al doilea Templu.

MAREȘÁL (< fr.) s.m. Cel mai mare grad al ierarhiei militare în unele state; persoană care are acest grad. ✦ *M. al palatului* = șeful administrației unei case regale sau imperiale. ✦ În Polonia, președinte al *Seimului*.

MAREȚKAIA, Vera Petrovna (1906–1978), actriță rusă de teatru și film. Disponibilități largi, atât în registrul dramatic, cât și în cel comic (roluri în piese de C. Goldoni, A. Afinoghenov; în film: „Învățătoarea din Șatrîi", „Mama").

MAREY, Étienne Jules (1830–1904), medic și fiziolog francez. A studiat mișcările de locomoție, construind pentru înregistrarea acestora cronofotograful, strămoș al aparatelor de filmat.

MÁRFĂ (< magh.) s.f. Bun destinat vânzării-cumpărării. În teoria economică, **m.** reprezintă elementul de bază al producției și schimbului.

MARG, Wolkwin (n. 1936), arhitect și urbanist german. Sistematizări în orașul Hamburg. Lucrări de orientare funcționalistă (Direcția generală a poștelor și Banca regională din Hamburg, Casa Parohială la Stade).

MARGA, com. în jud. Caraș-Severin, situată în culoarul Bistra; 1 228 loc. (2008). Expl. de talc și mică. Satul **M.** menționat documentar în 1470.

MARGA, Andrei (n. 1946, București), filozof și om politic român. Cercetări privind raționalitatea, metodologia și argumentarea filozofică din perspectivă pragmatist-critică („Raționalitate, comunicare, argumentare", „Philosophy in the Eastern Transition"). Ministru al Educației Naționale (1997–2000).

MARGARETA (MUȘATA) (sec. 14), mama domnului Moldovei Petru I. A sprijinit propaganda catolică în Moldova. De numele ei este legată denumirea dinastiei *Mușatinilor*.

MARGARETA (MARGRETHE) II (n. 1940), regină a Danemarcii (din 1972).

MARGARETA (MARGUERITE) D'ANGOULÊME sau **DE NAVARRA** (1492–1549), scriitoare franceză. Regină a Navarrei (din 1544). Soră a regelui Franței, Francisc I, la Curtea căruia a exercitat o mare influență. A protejat reforma religioasă și cultura renascentistă. Nuvele de moravuri („Heptameronul"), poezii („Oglinda sufletului păcătos").

MARGARETA DE AUSTRIA (MARGARETA DE SAVOIA) (1480–1530), fiica împăratului Maximilian I și a Mariei de Burgundia. Guvernatoare a Țărilor de Jos (1507–1530). A negociat Liga de la Cambrai (1508), precum și Pacea de la Cambrai (1529, „Paix de Dames").

MARGARETA DE DANEMARCA (1353–1412), regină a Danemarcii și Norvegiei (din 1387) și a Suediei (din 1389). Fiică a regelui Valdemar IV al Danemarcii. Supranumită „Semiramida Nordului". A realizat (1397) Uniunea de la Kalmar dintre Danemarca, Suedia și Norvegia.

Alexandru Marghiloman

MARGARETA DE PARMA (MARGARETA DE AUSTRIA) (1522–1586), guvernatoare a Țărilor de Jos (1559–1567). Fiică a lui Carol Quintul. În timpul guvernării ei a izbucnit Revoluția din Țările de Jos.

MARGARETA DE VALOIS (MARGARETA DE FRANȚA) (1553–1615), fiica regelui Henric II al Franței și a Caterinei de Medici. Prima soție (între 1572 și 1599) a lui Henric IV, regele Franței și al Navarrei. Cunoscută în istorie și sub numele de *Regina Margot*. Proză („Memorii", „Scrisori").

MARGARÉTĂ (< germ., fr.) s.f. Plantă decorativă perenă, spontană sau cultivată, din fam. asteraceelor, cu capitule compuse din flori centrale tubuloase, galbene, și flori marginale liguate, albe (*Chrysanthemum leucanthemum*).

MARGARÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Produs alimentar obținut prin emulsionarea unor grăsimi vegetale sau animale cu apă sau cu lapte smântânit.

MARGARITA, ins. în NE litoralului Venezuelei, de care aparține; 1 072 km². Descoperită de Cristofor Columb în 1498.

MARGGRAF, Andreas Sigismund (1709–1782), chimist german. Director al Laboratorului de chimie din Berlin (din 1753). A obținut pentru prima oară (1747) cristale de zahăr în stare solidă din sfecla de zahăr și a descoperit acidul formic (1749) din anhidridă și acid fosforic.

MARGHILOMÁN (< n. pr. *Marghiloman*) s.n. Cafea turcească fiartă cu rom sau cu coniac.

MARGHILOMAN, Alexandru (1854–1925, n. Buzău), jurist și om politic român. Președinte al Partidului Conservator (1914–1925). De mai multe ori ministru și prim-min. (mart.–oct. 1918). Partizan al intrării României în război alături de Puterile Centrale; obligat de situația politică creată în urma înfrângerii României, și-a sacrificat cariera politică semnând cu Germania Pacea impusă de la Buftea-București (1918). Memorii („Note politice").

MARGHITA, municipiu în jud. Bihor, pe Barcău; 17 180 loc. (2008). Expl. de petrol. Constr. de mașini, conf., încălțăminte, mat. de constr. și prelucr. lemnului. Stațiune balneară (băi termale). Biserica romano-catolică Sf. Maria (1772), biserica reformată (sec. 17), castel (sec. 18). Menționat documentar în 1216; oraș din 1967.

MARGINA, com. în jud. Timiș, pe cursul superior al râului Bega; 2 349 loc. (2008). Muzeu etnografic. În satul **M.**, menționat documentar (1365), se află ruinele unei fortificații din sec. 15 și biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1737, cu picturi de factură populară pe pereții interiori, din sec. 18). Biserici de lemn cu hramurile Adormirea Maicii Domnului (1741, pictată în a doua jumătate a sec. 18), Sfinții Apostoli Petru și Pavel (1776), Sf. Nechita Românul (1798), în satele Groși, Coșevița, Nemeșești.

MARGINÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se află la margine; *spec.* scris pe marginea unui text manuscris sau tipărit. ✦ Fig. (Despre probleme, situații etc.) Secundar, fără importanță.

MARGINÁLIA (< lat., it.) subst. **1.** (Livr.) Note scrise pe marginea unui manuscris sau a unei cărți de către un cititor. V. și *adnotare*. **2.** Comentarii pe marginea unei opere.

MARGINALÍSM (< fr.) s.n. Concepție economică apărută (1871–1874) ca alternativă a marxismului, creată și dezvoltată în mod independent de W.S. Jevons, A. Marshall, C. Menger, L. Walras, pe baza studiilor unor economiști ca: A. Cournot, J. Dupuit, J.H. von Tünen, considerată a fi o „revoluție marginalistă" în gândirea economică. **M.** susține că fundamentul valorii unei mărfi este utilitatea acesteia, care are un caracter subiectiv și rolul cheie al psihologiei consumatorilor în explicarea funcționării economiei în ansamblul ei. A introdus calculul marginal.

MARGINALIZÁ vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) situa la marginea unui obiect, unui fenomen etc. **2.** Tranz. A reduce (pe nedrept) valoarea unei persoane, a unei idei, a unui lucru prin neglijare în mod voit.

MÁRGINE (lat. *marginem*) s.f. **1.** Partea extremă a unei suprafețe; capăt, extremitate. ✦ Fig. Limită, punct extrem până la care se poate admite sau concepe ceva. **2.** (Pop.) (Terit. de) graniță; frontieră, hotar. ✦ Periferie. ✦ Mal, țărm. **3.** Fiecare dintre cele două părți laterale ale unui drum; *p. ext.* porțiunea din imediata lui apropiere. **4.** (Pop.) Flanc, aripă a unei formații de luptă. **5.** Extremitate laterală a unui obiect, latură, muchie, partea lui de sus sau de jos, capăt. ✦ Ceea ce rămâne din ceva, rest. ✦ Porțiune (laterală) lăsată nescrisă dintr-o foaie de hârtie, de carte etc. ✦ Scândură de calitate inferioară (tăiată de pe laturile bușteanului). **6.** Limita superioară a pereților unei cavități, a unui recipient etc.; gură, buză. ✦ Capăt, sfârșit.

MARGINEA, com. în jud. Suceava, pe râul Sucevița; 10 004 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului. Centru de ceramică neagră și de ceramică roșie smălțuită.

MARGRÁF (MARCGRÁF) (< germ., fr.) s.m. Marchiz **(1)**.

MARGRAFIÁT (< fr.) s.n. Domeniul unui margraf; demnitatea de margraf.

MARI, oraș-stat în Mesopotamia antică, pe cursul mijlociu al fl. Eufrat, distrus în c. 1758 î.Hr. de *Hammurabi*. Săpăturile (1933) au scos la lumină un imens palat din milen. 2 î.Hr., un zigurat, temple ale zeiței Iștar și mii de tăblițe de lut cu scriere cuneiformă („arhiva regală din Mari"). Azi *Tell Hariri*.

MARI (MARI EL), rep. în Federația Rusă, la N de Volga, locuită în principal de populația mari, vorbitoare a unei limbi din fam. fino-ugrică; 23,2 mii km²; 728 mii loc. (2002). Cap.: *Ioșkar-Ola*.

MARIA (NĂSCĂTOAREA DE DUMNEZEU, FECIOARA MARIA, SFÂNTA FECIOARĂ, MAICA DOMNULUI, MADONNA) (reprezintă forma gr.-lat. a ebr. *Miriam* „doamna/stăpâna"), mama lui *Iisus Hristos*, născut prin puterea Duhului Sfânt. Fiica lui Ioachim

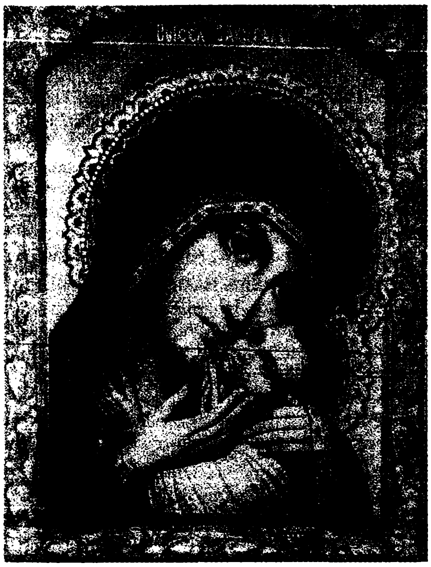

Maica Domnului cu Pruncul (icoană de la mănăstirea Sihăstria, pictată de Irinel Protcenecu) şi a Anei. La vârsta de 3 ani, a fost adusă la Templu şi lăsată aici până la vârsta de 12 ani, când a fost logodită cu Iosif, care i-a respectat legământul de a rămâne veşnic fecioară. Primeşte de la arhanghelul Gavriil vestea că va naşte un fiu, „Fiul Celui Preaînalt", care va primi tronul lui David. La Bethlehem îl va naşte pe Iisus (Mesia). Datorită poruncii lui Irod de a fi ucişi toţi pruncii mai mici de doi ani, M. şi Iosif, împreună cu pruncul lor, s-au refugiat în Egipt, de unde au revenit, după trei ani, în Nazaret, unde Iisus a trăit până la vârsta de 30 de ani, când şi-a început misiunea de mântuire. Când Iisus a împlinit 12 ani, M. şi Iosif l-au prezentat la Templul din Ierusalim, unde Simeon le-a prorocit că fiul lor este Mântuitorul. M. s-a aflat sub Crucea Răstignirii, când Iisus a încredinţat-o discipolului său Ioan, spre a-i purta de grijă. Potrivit „Noului Testament", după Răstignirea şi Învierea lui Iisus, M. a mai trăit 11 ani, alături de grupul apostolilor din Ierusalim, fiind, probabil, martora Pogorârii Duhului Sfânt. Conciliul de la Efes (431) i-a conferit M. calitatea de „Maică a Domnului". De atunci, dar mai ales în sec. 17-19, sărbătorile în onoarea ei se înmulţesc, religia catolică dezvoltând în teologie ideea *Imaculatei Concepţiuni,* care, în 1854, a fost adoptată ca dogmă prin bula papală *Inefabilis* (dată de Pius IX). Conciliul Vatican II (1862-1865) îi conferă titlul de „Mamă a Bisericii". Biserica ortodoxă o prăznuieşte în patru zile din an: Naşterea Maicii Domnului (8 sept.), Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (21 nov.), Buna-Vestire (25 mart.) şi Adormirea Maicii Domnului (15 aug.).

MARIA (în „Vechiul Testament"), sora Martei şi a lui Lazăr. L-a chemat la mormântul fratelui ei pe Iisus, care l-a înviat pe Lazăr a patra zi după moarte. M. i-a uns picioarele lui Iisus cu mir de nard şi i le-a şters cu părul ei, când acesta era răstignit pe cruce.

MARIA (în „Vechiul Testament"), soţia lui Cleopa, verişoară primară cu Maica Domnului. A făcut parte din grupul mironosiţelor, femei care l-au urmat pe Iisus pe Golgota şi apoi până la mormânt.

MARIA (Alexandra Victoria de Saxa-Coburg) (1875-1938, n. Eastwell Park, Anglia), principesă de Marea Britanie şi Irlanda, regină a României (1914-1927). M. de onoare al Acad. (1915) şi m. coresp. al Acad. Franceze de Belle Arte (1919). Romancieră şi memorialistă. Fiica lui Alfred, duce de Edinburgh şi de Saxa-Coburg (fiul reginei Victoria) şi a Mariei Aleksandrovna (fiica ţarului Aleksandru II). Căsătorită (1892) cu principele moştenitor Ferdinand de Hohenzollern. S-a pronunţat pentru intrarea României în război de partea Antantei. În anii războiului, prin activităţile de caritate în sprijinul răniţilor şi a celor loviţi de dezastrele războiului, precum şi prin credinţa fermă în victoria Antantei, M. a contribuit la ridicarea moralului populaţiei şi al armatei. Lucrări de memorialistică valoroase: „Povestea vieţii mele", 1892-1918, editată în engleză şi concomitent în mai multe limbi străine şi „Însemnări zilnice". Povestiri şi romane („Povestea unui dor neatins", „Cartea de basme a reginei României", „Sămânţa înţelepciunii"). După urcarea pe tron (1930) a fiului său Carol II, s-a retras la Balcic. Este înmormântată la Mănăstirea Curtea de Argeş, iar inima, închisă într-o raclă de sticlă, a fost depusă la Castelul de la Balcic; după cedarea Cadrilaterului (1940) a fost mutată la Castelul Bran.

MARIA ANTOANETA (1755-1793), regină a Franţei. Fiica împăratului Francisc I şi a împărătesei Maria Tereza. Soţia (din 1770) a viitorului rege Ludovic XVI. Impopulară, datorită frivolităţii şi a respingerii oricăror iniţiative de reformă. Închisă, condamnată la moarte şi ghilotinată.

MARIACHI subst. (În Mexic) Denumire a formaţiilor de cântăreţi îmbrăcaţi în costume populare şi care interpretează la instrumente tradiţionale melodii cu un caracter naţional.

MARIA DE MANGOP (?-1477), a doua soţie a lui Ştefan cel Mare. Făcea parte din familia care stăpânea principatul Theodoro-Mangop din Crimeea.

MARIA DE MEDICI (1573-1642), regină a Franţei (din 1600), prin căsătoria ei cu Henric IV. După moartea acestuia a fost recunoscută ca regentă (1610-1617) a fiului ei, Ludovic XIII. A condus cu ajutorul favoritului ei, Concini, marchiz D'Ancre. În conflict cu fiul său (1617-1620). Exilată din ţară (1631), în urma intervenţiei lui Richelieu.

MARIÁJ (< fr.) s.n. Căsătorie, căsnicie.

MARIA-LUIZA DE HABSBURG-LORENA (1791-1847), soţia lui Napoleon şi împărăteasă a Franţei (1810-1814). Mama lui Napoleon II, regele Romei. După abdicarea împăratului, s-a întors în Austria.

MARIA MAGDALENA (în „Noul Testament"), discipolă a lui Iisus Hristos. Potrivit „Evangheliei după Luca", Iisus a eliberat-o de duhurile rele (scoţând din ea şapte draci). A făcut parte din grupul mironosiţelor, fiind cea dintâi care l-a văzut pe Iisus înviat.

MARIAN, Simeon Florea (1847-1907, n. Ilişeşti, jud. Suceava), folclorist şi etnograf român. Acad. (1881). Sinteze de folcloristică românească, incluzând întreaga cultură populară („Nunta la români", „Naşterea la români", „Înmormântarea la români", „Sărbătorile la români"). „Chromatica poporului român" este prima cercetare românească asupra unei probleme de industrie populară.

MARIANAO, oraş în NV Cubei, suburbie rezidenţială a oraşului Havana, situat la 16 km SV de acesta, lângă plaja La Playa; 133,7 mii loc. (1990). Cazino. Ind. chimică, uşoară şi alim. Fundat în 1726.

MARIANE 1. Insulele ~, arh. în V Oc. Pacific, în NV Microneziei, extins sub forma unui arc de cerc lung de 900 km; 1 018 km^2. Este format din 15 ins. vulcanice mari dintre care cele mai importante sunt: Guam (541 km^2), Saipan (181 km^2) şi numeroase insuliţe coraligene. Centrul ad-tiv: *Susupu.* Descoperit de Magellan în 1521 şi numit de acesta *Islas de los Ladrones,* denumire schimbată în 1668 - Las Mariana - în onoarea reginei Spaniei, Mariana de Austria, văduva lui Filip IV. Vândute de Spania germanilor (1899), au trecut sub mandat japonez (1919). Terit. aflat sub tutela O.N.U. (1947-1975), administrat de S.U.A. (1947-1986), cu excepţia ins. Guam (posesiune a S.U.A., din 1898); din 1976, devine stat liber asociat cu S.U.A. În apele teritoriale ale I. M. s-a desfăşurat (iun.-iul. 1944) o puternică bătălie navală între flota americană şi cea japoneză, încheiată cu victoria celei dintâi. **2.** Fosă oceanică în V Oc. Pacific, cu o lungime de 2 550 km; ad. max.: 11 033 m.

MARIANNE, reprezentare alegorică a Republicii Franceze, sub forma unei tinere cu bonetă frigiană şi cocardă tricoloră.

MARIANO, Luis (pe numele adevărat *Mariano Eusebio Gonzales*) (1914-1970), cântăreţ spaniol. Timbru cald. S-a consacrat prin interpretarea a numeroase operete („Frumoasa din Cadix", „Secretul lui Marco Polo").

Maria Antoaneta

Maria I Stuart

Maria Tereza

Maria I Tudor

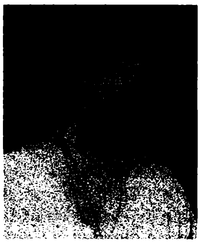
Maria,
Regina României

Simeon Florea
Marian

MARIÁNSKÉ LÁZNĚ, oraş în V Cehiei; 15,8 mii loc. (2002). Staţiune balneoclimaterică cu izv. minerale. Până în 1918 a purtat numele german de *Marienbad.* Biserica Sf. Maria (1844-1848).

MARIA I STUART, regină a Scoţiei (1542-1567). Căsătorită (1558) cu delfinul Franţei, viitorul rege Francisc II; văduvă (1560) s-a înapoiat în Scoţia. A luptat împotriva Reformei, ceea ce a provocat răscoala calvinilor (1567), în urma căreia a fost nevoită să renunţe la tron şi să se refugieze în Anglia. Acuzată de complot împotriva reginei Elisabeta I, a fost executată (1587).

MARIÁŞ (< magh.) s.m. Monedă de argint austriacă, adesea cu efigia Mariei Tereza; a circulat şi în Ţările Române în sec. 18 şi la începutul sec. 19.

MARIA TEREZA (Maria Theresia), împărăteasă a Imp. Roman de Naţiune Germană (1740-1780) şi regină a Ungariei şi Cehiei din dinastia de Habsburg. Tatăl ei, Carol VI, i-a asigurat prin „Pragmatica sancţiune", dreptul la succesiune. În războiul provocat de urcarea ei pe tron (Războiul de Succesiune la Tronul Austriei, 1740-1748), pierde câteva posesiuni din Italia, precum şi Silezia, pe care încearcă să o recucerească, fără a reuşi, în Războiul de 7 Ani (1756-1763). A participat la prima împărţire a Poloniei (1772), ocupând Galiţia. În 1775, în ciuda protestelor vehemente ale Moldovei, Austria ocupă Bucovina.

MARIA I TUDOR, regină a Angliei şi Irlandei (1553-1558). Căsătorită cu Filip II al Spaniei. A restabilit catolicismul ca religie oficială (1555) şi a desfăşurat o politică religioasă intolerantă. Supranumită *Maria cea Sângeroasă.*

MARIBOR, oraş în NE Sloveniei, pe Drava, în apropiere de graniţa cu Austria; 192,2 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Ind. metalurgiei feroase şi neferoase (aluminiu, cupru), de prelucr. a lemnului, chimică, textilă, a piel., ceramicii şi alim. Monumente: catedrală (sec. 12-17), castel (sec. 15). Muzee. Centru turistic. Cunoscut şi sub denumirea germană de *Marburg.*

MARICA (în mitologia romană), nimfă, soţia zeului Faunus şi mama eroului Latinus.

MARICA, George Em. (1904-1982, n. Horezu, jud. Vâlcea), sociolog român. Preocupări în domeniul sociologiei culturii şi al psihologiei sociale („Conducerea la copii", „Curs de sociologie rurală. Satul ca structură psihică şi socială").

MARIE, Pierre (1853-1940), medic francez. A descoperit o serie de sindroame care-i poartă numele: osteoartropatia hipertrofică generalizată *(sindromul lui M.-Bamberg),* amiotrofia Charcot-M. etc. Împreună cu Gh. Marinescu, a descris acromegalia. M. de onoare al Acad. Române (1912).

MARIE BYRD (LAND ~), Ţara ~, vastă reg. a Antarctidei, situată între M. Ross (la SE) şi M. Amundsen (la NV).

MARIE DE FRANCE (1154-1189), prima poetă franceză cunoscută. A creat tipul de poem narativ „lai", inspirat de romanele bretone.

MARIENBAD, denumirea germană, până în 1918, a oraşului ceh *Mariánské Lázně.*

MARIENBURG, cetate a Ordinului Teutonic, la asediul căreia, din 1422, alături de poloni, a luptat şi un corp de oaste românesc, trimis de *Alexandru cel Bun*. Azi *Malbork* (Polonia).

MARIENESCU, Atanasie Marian (1830-1914, n. Lipova), folclorist şi etnograf român. Acad. (1881). A publicat prima culegere de colinde („Poezia poporală. Colinde culese şi corese").

MARIETTE, Auguste (1821-1881), egiptolog francez. Săpături în Egipt, descoperind în 1851 serapeumul din Saqqārah. Întemeietorul muzeului din Boulaq (1858). Op. pr.: „Papirusuri egiptene în muzeul din Boulaq".

MARIGNAC, Jean Charles GALISSARD de ~ (1817-1894), chimist elveţian. A descoperit yterbiul şi, împreună cu Lecoq de Boisbaudran, gadoliniul.

MARIGNANO, aşezare în Lombardia, pe Lambro. În timpul Războaielor Italiene, aici a avut loc, la 13-14 sept. 1515, o bătălie în care armata franceză, condusă de Francisc I, a înfrânt armata mercenarilor elveţieni a ducelui de Milano. Azi: *Melegnano.*

MARII MOGULI, dinastie de cârmuitori ai aşa-numitului Imp. Mogul (1526-1858) din India. Întemeiată de *Babur*. În 1858 colonizatorii englezi au suprimat oficial dinastia, trecând şi India sub cârmuirea directă a Coroanei.

MARIJUÁNA (cuv. sp.) s.f. Stupefiant asemănător haşişului prin efecte şi utilizări, preparat din florile şi frunzele uscate de cânepă indiană *(Cannabis sativa* var. *indica)* şi folosit sub formă de ţigarete.

MARILE LACURI (GREAT LAKES), grup de cinci lacuri în E Americii de Nord, la granița dintre S.U.A. şi Canada, reprezentând cea mai mare acumulare de apă dulce de pe Glob; 245,3 mii km^2. Cuprinde lacurile: Superior, Huron, Michigan, Erie şi Ontario. Prin fl. Sfântul Laurenţiu sunt legate de Oc. Atlantic, iar printr-o reţea de canale cu bazinele fl. Mississippi şi Hudson. Pr. porturi: Milwaukee, Chicago, Detroit, Buffalo, Hamilton, Toronto.

MARÍMBA (MARIMBAFON) (< fr.) s.f. (MUZ.) Instrument de percuţie (de tipul xilofonului) provenind din Africa Centrală şi America de Sud, preluat de orchestra simfonică. Are tuburi rezonatoare fixate sub lame, pentru a prelungi vibraţia.

MARÍN, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de mare^2; caracteristic mării. ✦ (Despre plante şi animale) Care creşte sau trăieşte în mare. ✦ (Şi substantivat, f.) (Pictură) care înfăţişează un peisaj maritim. ✦ Maritim **(2)**.

MARIN, Alexe (1814-1895, n. Craiova), pionier al învăţământului chimic din ţara noastră. Traduceri de manuale.

MARIN 1. Constantin M. (n. 1925, sat Urleta, jud. Prahova), dirijor român de cor. Fondator al Corului Naţional de cameră „Madrigal". Stil cultivând puritatea sunetului. Autor al lucrării „Arta construcţiei şi interpretării corale". Numeroase turnee în ţară şi străinătate. **2. Ion M.** (n. 1960, Bucureşti), dirijor român. Fiul lui M. **(1.)**. Stabilit în Austria. Carieră internaţională, alături de mari orchestre ale lumii (BBC-Londra, Philadelphia etc.). Repertoriu de operă (Mozart, Rossini) şi simfonic (Mahler).

MARIN, Filip (1865-1927, n. Bucureşti), sculptor şi pictor român. A sculptat mai ales portrete ale contemporanilor („C.A. Rosetti", „V. Alecsandri") şi lucrări alegorice. A realizat masca mortuară a lui M. Eminescu. Pictor peisagist.

MARIN, John Cheri (1870-1953), pictor american. Unul dintre pionierii artei moderne a acuarelei în S.U.A., cu largi ecouri în Marea Britanie şi Franţa. Acuarele semiabstracte cu subiect marin („Dragul meu Manhattan", „Podul Brooklyn").

MARIN, Vasile (1904-1937, n. Bucureşti), avocat, om politic şi publicist român. Comandant legionar. Unul dintre fondatorii publicaţiilor „Axa" şi „Vestitorii". Voluntar în Războiul Civil din Spania (1936-1939) de partea forţelor naţionaliste ale generalului Franco. A căzut în bătălia de la Majadahonda (13 ian. 1937). În 1970, autorităţile spaniole au ridicat, la Majadahonda, un monument în memoria lui M. şi Moţa. Lucrări: „Fascismul", „Crez de generaţie".

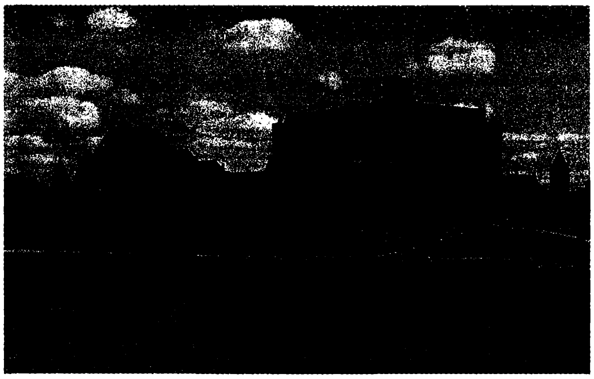

Cetatea Marienburg

MARINÁR (< *marină*, după fr. *marinier* sau germ. *Mariner*) s.m. Membru al echipajului unei nave; matroz, matelot.

MARINÁRE s.f. Procedeu de preparare a cărnii, a peştelui, a legumelor etc. cu un sos făcut din untdelemn, bulion, lămâie sau oţet şi diverse condimente (pentru consum imediat sau pentru conservare).

MARINATOS, Spyridon Nikolaou (1901-1974), arheolog grec. Director al antichităţilor şi monumentelor din Grecia. A descoperit locul bătăliei de la Termopile. Lucrări: „Civilizaţia cretană", „Creta şi Micene".

MARÍNĂ (< fr., it.) s.f. Totalitatea navelor şi a unităţilor aferente pe uscat şi pe mare ale unei ţări, precum şi a personalului de servire a acestora. ✧ *M. militară* = forţe maritime militare.

MARINER, program spaţial american (1962-1973), în cadrul căruia au fost trimise sonde spaţiale şi staţii automate interplanetare spre Marte, Venus şi Mercur în scopul studierii lor.

MARINESCU, Constantin (1891-1982, n. Şerbăneşti-Poduri, azi în Pucioasa), istoric român. M. coresp. al Acad. (1928). Director al Institutului de Istorie Universală din Cluj (1925-1943) şi al Şcolii române din Franţa (1941-1948), unde s-a şi stabilit. Studii privind istoria medievală românească şi străină („Jacques Basilicos «le despot» prince de Moldavie [1561-1563]") şi a Imp. Bizantin („De nouveau sur les relations de Manuel II Paléologue [1391-1425] avec l'Espagne").

MARINESCU, Gheorghe (1863-1938, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1905). Fondatorul şcolii româneşti de neurologie. Contribuţii originale în domeniul fiziologiei, histologiei şi clinicii sistemului nervos (ex. teoria troficităţii reflexe, chinetoplasma, cromatoliza, neuronofagia). A folosit, printre primii, metoda encefalografică în studiul fiziologiei şi fiziopatologiei sistemului nervos, precum şi metoda reflexelor condiţionate în studiul isteriei, epilepsiei, nevrozelor. A utilizat primul radiografia pentru studierea scheletului mâinii în acromegalie (1896) şi pentru prima dată în lume, cinematografia în cercetarea ştiinţifică, studiind tulburările mersului (1898).

MARINESCU, Gheorghe D. (1919-1987, n. Piteşti), matematician român. Acad. (1974). Studii în domeniul analizei funcţionale, al teoriei spaţiilor pseudotopologice, cunoscute sub numele de *spaţiile* M. („Spaţii vectoriale topologice şi pseudotopologice"), al calculului probabilităţilor, al teoriei distribuţiei („Unele aplicaţii ale teoriei distribuţiilor"). Contribuţii în mecanică, în teoria ecuaţiilor cu diferenţe finite şi în analiza numerică.

MARINESCU, Ion (n. 1930, Craiova), actor român de teatru şi de film. Multiple disponibilităţi în registrul grav şi cel disimulat ironic; roluri în piese de Camil Petrescu, Cehov, A. Miller şi în film („Gioconda fără surâs", „Drumul oaselor").

MARINESCU, Matei (1903-1983, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1948). Invenţii (microfon multicelular brevetat în ţară şi în străinătate) şi lucrări teoretice în domeniul electroacusticii, al maşinilor electrice, al termochimiei şi termoelectricităţii („Amplificatori magnetici", „Difuzoare electrodinamice").

MARINESCU, Şerban (n. 1956, Piteşti), regizor şi scenarist român. Ecranizări inspirate din literatura română, care se disting prin frumuseţea plastică a imaginii, analiza psihologică profundă („Moara lui Călifar", „Cei care plătesc cu viaţa", „Cel mai iubit dintre pământeni").

MARINESCU, Voinea (1915-1973, n. Somovit, Bulgaria), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Ministru al Sănătăţii (1954-1966). Contribuţii în chirurgia experimentală a plămânilor, a aparatului circulator, a transplanturilor de ţesuturi şi organe, a chirurgiei cardio-vasculare.

MARINETTI, Filippo Tommaso (1876-1944), scriitor italian. Fondator şi teoretician al *futurismului* („Manifest tehnic al literaturii futuriste"). Poeme programatice („Cuvinte în libertate", „Cucerirea stelelor").

MARIN FIRMILIAN (numele de botez **Nicolae)** (1901-1972), mitropolit român. Prof. la seminarele din Cernica, Bucureşti şi Craiova. Arhiepiscop al Craiovei (1947-1949); mitropolit al Olteniei (1949-1972).

MARINI, Marino (1901-1980), sculptor italian. Creaţia sa (dansatoare, jongleuri, cavaleri), străbătută de un intens dramatism, inspirată de arta statuară clasică: forme simplificate, tratarea frustă a suprafeţelor. Portrete.

MARINÍSM (< fr., it.) s.n. Mişcare poetică italiană (sec. 17), iniţiată de *Giambattista Marino*, caracterizată prin gustul pentru metaforă, conceptualism, abundenţa epitetelor, răsturnarea schemelor poetice clasice, îmbogăţirea tematicii amoroase cu o nouă senzualitate. V. *gongorism* şi *eufuism*.

MARINIZI (MERINIZI), dinastie (1196-1465) care a condus un stat din N Africii, constituit din posesiunile *Almohazilor;* a cuprins părţi din actualul Maroc şi V Algeriei. Cap. la Fès. Denumită după tribul berber banu-marin.

MARINO, Adrian (1921-2005, n. Iaşi), teoretician şi istoric literar român. Monografii literare („Viaţa lui Alexandru Macedonski", „Opera lui Alexandru Macedonski"). Studii erudite de hermeneutică şi critica ideilor literare („Dicţionar de idei literare", „Hermeneutica ideii de literatură", „Biografia ideii de literatură"), cu valoare de pionierat în plan european. Contribuţii teoretice în literatura comparată. Ediţia critică Al. Macedonski (în colab.). A coordonat (1973-1980) „Cahiers roumains d'études littéraires". Deţinut politic (1949-1963).

MARINO, Giambattista (1569-1625), poet italian. Fondator al *marinismului*. Poemul mitologic „Adonis" - capodopera sa. Sonete, madrigaluri.

MARINO-MOSCU, Constanţa (1875-1940, n. sat Filioara, jud. Neamţ), scriitoare română. Nuvele având

Gheorghe Marinescu

Adrian Marino

ca tematică viața de prov. („Ada Lazu", „Făclii în noapte"). Memorialistică.

MARINOS DIN TYR (sfârșitul sec. 1–începutul sec. 2), geograf grec. Unul dintre fondatorii geografiei matematice. Lucrarea sa „Îndreptare a hărții geografice", azi pierdută, a constituit principalul izvor al operei lui Claudius Ptolemeu.

MARIONÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** (În teatrul de păpuși) Păpușă de lemn sau de carton manevrată direct cu mâna sau cu ajutorul unor sfori. **2.** Fig. (Și adj.) Persoană care execută orbește ceea ce i se cere.

MARION și **PRINCE EDWARD,** ins. nelocuite în S Oc. Indian, la c. 2 000 km SE de Capetown; 255 km^2 (Marion) și 55 km^2 (Prince Edward). Anexate de Africa de Sud în anii 1947–1948.

MARIOTTE, Edme (c. 1620–1684), fizician francez. Contribuții în domeniul deformației elastice a solidelor și optică („Studii asupra naturii aerului"). A descoperit, independent de R. Boyle (1676), legea transformării izoterme a gazelor perfecte (legea *Boyle-M.*).

MARIS (MARISIA), numele antic al *Mureșului.*

MARITAIN, Jacques (1882–1973), filozof și eseist francez. Stabilit în S.U.A. (1933). Ambasador al Franței la Vatican (1945–1948). Reprezentant principal al *neotomismului* („Filozofia morală", „Antimodern"). A reformulat, în termenii lumii moderne, gândirea lui Toma d'Aquino. Recunoscut de papa Paul VI drept maestru al său, a devenit o autoritate în Biserica catolică. Lucrări filozofice: „Gradele cunoașterii", „Umanism integral", „Artă și scolastică".

MARÍTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se află pe țărmul mării sau în apropierea ei; ; marin. **2.** Care este în legătură cu navigația pe mare, care se referă la marină; marin.

MARITIMI, Alpii ~, lanț muntos în Franța și Italia. Alt. max.: 3 297 m (vf. Argentera).

MARIȚA (gr. EVROS, tc. MERIÇ), fl. navigabil în Pen. Balcanică (Bulgaria, Grecia și Turcia); 480 km. Izv. din NE masivului Rila Planina, formează pe o porțiune granița dintre Grecia și Turcia și se varsă în M. Egee. Afl. pr.: Arda, Tundja. Denumirea antică: *Hebrus.* La 26 sept. 1371, pe **M.**, armata sârbo-macedoneană, condusă de despotul Vukašin și de fratele său Uglieša, alături de care se aflau detașamente de bosniaci, bulgari, români, unguri ș.a., a fost înfrântă de turcii otomani, aceștia cucerind o mare parte din Macedonia, Serbia și Bulgaria.

MARIUPOL, oraș în ESE Ucrainei, port pe țărmul de N al M. Azov; 492 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, cocsochimică, constr. de mașini. Stațiune balneoclimaterică. Între 1949 și 1989 s-a numit *Jdanov.*

MARIUS, Caius (c. 157–86 î.Hr.), general și om politic roman. A realizat o importantă reformă militară, creând o armată alcătuită din soldați de profesie. A înfrânt în Africa (111–105 î.Hr.) pe Iugurta și în N Pen. Italice pe teutoni și pe cimbri (102, 101 î.Hr.). În timpul războiului civil din Roma, conducătorul partidei popularilor, adversară partidei optimaților (aristocrați), în frunte cu *Sylla.*

MARIUS (MAIR, MAYR, MAYER), Simon (1573–1625), astronom german. A observat, independent de *Galilei,* cei patru sateliți principali ai lui Jupiter, pe care i-a și denumit. A menționat primul existența galaxiei Andromeda.

MARIUS VICTORINUS AFER CAIUS (280–363), retor și teolog latin. Convertit la creștinism (355), a încercat să introducă neoplatonismul porfirian în teologia creștină („Despre nașterea cuvântului divin"). A combătut arianismul („Împotriva lui Arie").

MARIVAUX, Pierre CARLET DE CHAMBLAJN de ~ (1688–1763), scriitor francez. Comedii pe tema iubirii („Surpriza dragostei", „Jocul dragostei și al întâmplării"). Romane („Viața Mariannei"), marcând trecerea de la proza picarescă la romanul sentimental. Stilul și cazuistica sa rafinată au creat noțiunea de *marivodaj.*

MARÎ, oraș în Turkmenistan, situat într-o oază formată de râul Murgab; 123 mii loc. (1999). Ind. constr. de mașini, a bumbacului și alim. Până în 1937 s-a numit *Merv.*

MARKELIUS, Sven Gottfrid (1889–1972), arhitect și urbanist suedez. Adept al funcționalismului (Pavilionul suedez al Expoziției Universale de la New York). Arhitect-șef al orașului Stockholm (Teatrul Municipal).

MÁRKER (< fr.) subst. **1.** Substanță ușor identificabilă datorită proprietăților sale (fluorescență, radioactivitate), introdusă în organism sau într-un produs organic pentru exploatări funcționale și morfologice. **2.** Genă cu localizare cunoscută, al cărei efect face posibilă determinarea altor gene cu acțiune mai puțin evidentă.

Christopher Marlowe

MÁRKETING (cuv. engl., de la *market* „piață") s.n. **1.** Ansamblul activităților (procedeelor) prin care producția este orientată și adaptată cererilor prezente și viitoare ale consumatorului, în condițiile rentabilității întreprinderii producătoare sau comerciale. **2.** Disciplină științifică care studiază **m. (1).**

MARKEVITCH, Igor (1912–1983), compozitor și dirijor francez de origine rusă. Stabilit în Elveția. Limbaj componistic eclectic. Carieră de dirijor după al Doilea Război Mondial. Prime audiții cu creații contemporane. Lucrări de muzicologie, o ediție enciclopedică a simfoniilor lui Beethoven.

MARKOV, Andrei Andreevici (1856–1922), matematician rus. Lucrări în domeniul teoriei probabilităților, unde a introdus noțiunea de „lanț **M.**". Contribuții în domeniul teoriei numerelor și al teoriei funcțiilor.

MARKOV, Gheorghi (1929–1978), scriitor bulgar. Stabilit la Londra (1970). Susține la BBC, Radio Europa Liberă și Deutsche Welle emisiuni despre crimele regimului comunist din Bulgaria. Romane („Acoperișul"), piese de teatru („Eu eram El"). Eseuri despre Soljenițîn, Pasternak, Orwell ș.a. Ucis de serviciile secrete bulgare.

MARKOVA, Alicia (pe numele adevărat *Lilian A. Marks*) (1910–2004), balerină britanică. Repertoriu romantic. A lucrat cu S. Deaghilev și a fondat, împreună cu A. Dolin, o companie (1935–1939) și un festival de dans (1950), devenit apoi „London Festival Ballet".

MARKOVIĆ, Franjo (1845–1914), scriitor și estetician croat. Lirică romantică („Patria și universul"), drame romantice („Zvonimir"). Lucrări teoretice („Evoluția și sistemele de estetică generală").

MARKOVIĆ, Svetozar (1846–1875), critic literar și militant socialist sârb. Întemeietorul primului ziar socialist din Balcani („Radenik", 1871–1872). A promovat realismul sârb prin eseurile sale („Versificatorul și ideea", „Realismul în poezie").

MARKOVNIKOV, Vladimir Vasilievici (1837–1904), chimist rus. Studii asupra influenței reciproce dintre atomi în moleculele compușilor organici. A descoperit izomeria acizilor grași (1865) și naftenele (c. 1880).

MARKOWITZ, Harry Max (n. 1927), economist american. Contribuții la stabilirea unei noi metodologii pentru determinarea riscului investiției („Eficiența diversificării în investiții"). Premiul Nobel pentru economie (1990), împreună cu M.H. Miller și W. Sharpe.

MARLBOROUGH, John Churchill, duce de ~ (1650–1722), general englez. Rol important în „revoluția glorioasă" din 1688–1689, încheiată cu urcarea pe tronul Angliei a dinastiei de Hanovra. A obținut victoriile de la Blenheim (1704), Ramillies (1706), Oudenaarde (1708) și Malplaquet (1709) împotriva francezilor.

MARLEY, Bob (pe numele adevărat *Robert Nesta Marley*) (1944–1981), cântăreț jamaican de reggae. A introdus elemente etnice originare într-o muzică fluidă, de mare popularitate. Discografie selectivă („Catch a Fire", „Survival").

MARLIN, Josef (1824–1849), scriitor și publicist german din Transilvania. Poet pașoptist („Cruciade politice în țara sașilor"); nuvele („Baba Novac valahul") și romane istorice („Horia"), drame („Decebal").

MARLOWE, Christopher (1564–1593), scriitor englez. Precursor al lui W. Shakespeare („Tragica istorie a doctorului Faust"). A introdus versul alb în drama engleză. Traduceri din latină.

MARMARA 1. Marea ~ (MARMARA DENIZI), mare interioară, între Asia Mică și Pen. Balcanică, care comunică cu M. Egee prin str. Dardanele, iar cu Marea Neagră prin str. Bosfor; 11,5 mii km^2. Pe țărmul ei se află orașul Istanbul. **2. (Marmara Adasi)** Arh. turcesc în Marea **M.** Cea mai mare ins. **(M.)** are 130 km^2.

MARMELÁDĂ (< fr., germ.) s.f. Pastă alimentară obținută prin fierberea fructelor proaspete, la care se adaugă zahăr (eventual și diferite substanțe auxiliare).

MARMÍTĂ (< fr.) s.f. **1.** Cazan pentru fiert alimente, funcționând cu ajutorul aburului de joasă presiune, introdus între pereții dubli ai acestuia. **2.** Scobitură circulară sau ovală în rocă, apărută ca urmare a eroziunii turbionare a apei; se formează la țărmul mării sau în albia minoră (mai ales în râurile cu repezișuri și cascade), dar datorită adâncimii ulterioare a râului uneori se mențin și pe versanți.

MÁRMOL, José (1818–1871), scriitor argentinian. În timpul dictatorului Rosas (1835–1852), a trăit în emigrație. Poezie romantică („Cântecele peregrinului"). Autor al unuia dintre primele romane istorice argentiniene („Amalia").

MARMONT, Auguste Frédéric Louis VIESSE de, duce de Raguza (1774–1852), mareșal francez. Participant la campaniile napoleoniene. Guvernator al Dalmației (din 1806) și al Provinciilor Ilire (din 1809).

MARMONTEL, Antoine (1816–1898), pianist și pedagog francez. Profesor reputat, a format un mare număr de pianiști (Bizet, Debussy ș.a.). Compoziții pentru pian. Lucrări muzicologice („Gramatica populară a muzicii", „Istoria pianului").

MARMONTEL, Jean-François (1723–1799), scriitor francez. Articole pledând pentru toleranță religioasă („Bélisaire") și împotriva sclaviei („Incașii"). Librete pentru opere și operete (Rameau, Cherubini, Puccini ș.a).

MARMORÁ vb. I tranz. A da (unui material) aspectul marmurii.

MARMORE, Cascata delle ~, cascadă în partea centrală a Italiei (Umbria), pe râul Velino, creată artificial în anul 271 î.Hr. din ordinul consulului Manlius Curius Dentatus, prin construirea unui canal care să dreneze mlaștinile Rieti; 165 m înălțime.

MARMÓTĂ (< fr., it.) s.f. Mamifer rozător, plantigrad, din fam. sciuridelor, cu corp greoi, de c. 50 cm lungime, fiind un animal colonial diurn, hibernant *(Marmota).* Există mai multe specii răspândite în Eurasia și în America de Nord. Dintre acestea, **m.** alpină trăiește în Alpi și Carpații de Nord; colonizată în România (m-ții Rodnei, Făgăraș și Retezat) și în Pirinei. *M. de stepă,* numită și *baibac* se întâlnește în E Europei și Kazahstan, iar *m. tibetană* în pod. Tibet.

MÁRMURĂ (MÁRMORĂ) (lat. *marmor, -oris*) s.f. **1.** Rocă metamorfică complet cristalizată, alcătuită în cea mai mare parte din calcit sau dolomit, albă sau colorată, datorită impurităților, în roz, cenușiu, verde, negru etc.; utilizată ca material de construcție, în sculptură, la fabricarea diverselor obiecte decorative etc. **2.** Bucată de marmură **(1)** prelucrată (ex. statuie, element de arhitectură etc.).

MARNA (MARNE), râu navigabil în NE Franței, afl. dr. al Senei, în apropiere de Paris; 525 km. Izv. din pod. Langres și este legat prin canale cu Rinul și Saône. – **Bătăliile de pe ~**, prima mare bătălie din timpul Primului Război Mondial (5–12 sept. 1914), în care armatele aliate franco-engleze, comandate de mareșalul J. Joffre, au oprit ofensiva germană, condusă de feldmareșalul H. Moltke. În 25 iul.–7 aug. 1918, pe **M.** a avut loc o a doua bătălie în care armatele franceze, comandate de mareșalul F. Foch, au înfrânt pe cele germane.

MĂRNĂ (< fr., it.) s.f. Rocă sedimentară constituită în proporții variabile din carbonat de calciu (25–75%) și material argilos (uneori și cu resturi de organisme); cenușie, verzuie, negricioasă; utilizată la fabricarea cimentului Portland.

MARÓ (< fr.) adj. invar. Care are culoarea castanei coapte; brun-roșcat, castaniu.

MAROC (Regatul ~), stat în NV Africii, cu ieşire la M. Mediterană şi Oc. Atlantic; 458,7 mii km^2; 31,7 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi 99,8%), creştină (catolici 0,1%). Cap.: *Rabat.* Oraşe pr.: Casablanca (Dar el-Beida), Marrakech, Fès, Oujda, Agadir, Meknès, Kénitra, Tétouan, Safi. *Relief:* paralel cu ţărmul atlantic, în partea centrală, se desfăşoară m-ţii Atlas (alt. max.: 4 165 m, vf. Jebel Toubkal, cel mai înalt din Africa de Nord), care domină câmpia înaltă Moulouya. Spre V, se întinde pod. Marocan, care domină câmpia atlantică. În N, de-a lungul Mediteranei, se întind m-ţii Rif. *Climă* deşertică în S, relativ secetoasă în pod. interioare, mediteraneană pe coasta nordică şi oceanică în câmpia litorală atlantică. Resurse minerale: fosfaţi (cel mai mare exportator mondial), plumb, zinc, mangan, minereuri de fier, pirite, cupru, nichel, staniu, antimoniu, cobalt, molibden, wolfram, mici exploatări de petrol şi gaze naturale, argint, şisturi bituminoase, uraniu. Ind. produce: energie electrică, fontă şi feroaliaje, plumb, sulf şi staniu, autovehicule, produse petroliere, chimice, anvelope, cherestea, celuloză şi hârtie, ciment, ţesături, covoare, piel., ţigarete, produse alim. Se cultivă grâu, orz, ovăz, porumb, sorg, cartofi, orez, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, trestie de zahăr, bumbac, tutun, năut, legume, fructe, măsline, arahide. Se cresc extensiv bovine, ovine, caprine, asini şi catâri, cămile. Pescuit. Turism. Staţiuni balneoclimaterice. Moneda: 1 dirham marocan = 100 centimes. – *Istoric.* Pe terit. M., locuit din timpuri străvechi de triburi berbere, fenicienii au înfiinţat în sec. 12–10 î.Hr. o serie de colonii, care au trecut, în sec. 6–3 î.Hr., în stăpânirea Cartaginei. Partea de N a **M.** a fost cucerită succesiv de romani (sec. 1 î.Hr.–4 d.Hr.), vandali (sec. 5), bizantini (sec. 6) şi arabi (sec. 8). În sec. 8–17, **M.** s-a aflat pe rând în stăpânirea dinastiilor Idrisidă, Fatimidă, Almoravidă, Almohadă, Marinidă, Wattasidă şi Saadită. În sec. 15 a început pătrunderea europenilor pe terit. **M.** Portughezii cuceresc oraşele Ceuta, Arsila şi Tanger, iar spaniolii Melilla. Moulay ar-Rashid, care în 1666 devine sultan al M., cu reşedinţa în oraşul Fès, întemeiază dinastia Alaouită, care domneşte până astăzi. În sec. 17–18, **M.** a ajuns la apogeul puterii, reuşind în timpul sultanilor Ismail as-Samin (1672–1727) şi Mohammed III ibn Abdallah (1757–1790) să alunge din ţară (cu excepţia oraşelor Ceuta şi Melilla) pe europeni. În sec. 18–19, sultanii M. au fost nevoiţi să încheie acorduri cu unele state străine (1767 – cu Franţa şi Spania, 1805 – cu Imp. Austriac, 1825 – cu Sardinia, 1836 – cu S.U.A. şi 1856 – cu Marea Britanie), prin care se instituie în **M.** regimul capitulaţiilor. Rivalitatea dintre Franţa şi Germania pentru stăpânirea **M.** a dat naştere, în 1905–1906 şi în 1911, unor acute conflicte diplomatice franco-germane, intrate în istorie sub numele de crizele marocane. În 1906, la Algeciras, a avut loc o conferinţă internaţională care a rezolvat în favoarea Franţei şi Spaniei rivalitatea cu Germania pentru stăpânirea **M.** În 1912, prin Tratatul de la Fès, se instituie protectoratul Franţei asupra **M.**, o mică parte din terit. (în N, Rif şi în S, Ifni) intră în stăpânirea Spaniei, iar oraşul Tanger cu împrejurimile este declarat zonă internaţională. În perioada 1912–1934 în **M.** au avut loc numeroase răscoale anticoloniale, culminând cu răscoala condusă de Abd el-Krim şi crearea Republicii Rif (1921) înfrântă, în 1926, de trupele spaniole şi franceze. În perioada interbelică, Franţa înfrânge rezistenţa berberilor din m-ţii Atlas, extinzându-şi stăpânirea asupra întregii ţări. Manifestaţii anticoloniale, conduse de partidul Istiqlal, au loc în 1934 şi 1937. La 2 mart. 1956, în urma Tratatului franco-marocan, **M.** îşi declară independenţa, iar zona de N, protectorat spaniol, se alătură noului stat în apr. 1956; statutul internaţional al Tangerului este abolit în oct. 1956. Partea de S, protectorat spaniol, intră în componenţa **M.** în 1958, dar enclavele Ceuta şi Melilla în N şi Ifni în S, ca şi terit. sahariene din S rămân sub control spaniol. Membru al O.N.U. (12 nov. 1956). La 14 aug. 1957, **M.** devine regat, sultanul Mohammed V luând titlul de rege. În anii celui de-al Doilea Război Mondial şi mai ales după acesta, mişcarea naţionalistă condusă de Partidul Istiqlal ia amploare, căpătând, în 1953, forma luptei armate. În aceste condiţii, autorităţile franceze l-au detronat şi scos din ţară (aug. 1953) pe Mohammed V (readus pe tron, sub presiunea populară, în nov. 1955), deoarece sprijinea lupta pentru independenţă. După decesul regelui Mohammed V, tronul este ocupat (26 febr. 1961) de fiul său Hassan II, care iniţiază promulgarea unei noi Constituţii (dec. 1962), prin care **M.** devine monarhie constituţională. Regele a promovat o politică de unitate naţională, eliberând prizonierii politici, abolind cenzura şi recunoscând partidele din opoziţie, inclusiv Istiqlal. Din 1958, în atenţia politicii externe a stat problema *Saharei Occidentale,* revendicările marocane asupra acesteia provocând un conflict cu luptătorii saharieni din Frontul POLISARIO, susţinuţi de Algeria. În 1963 se produc disensiuni, pe probleme de frontieră, între **M.** şi Algeria. După retragerea Mauritaniei din S Saharei Occidentale (1979), **M.** preia controlul asupra ei. În 1996 are loc o reformă constituţională menită să ancoreze regimul în modernitatea politică şi economică, împotriva presiunilor integriste. La 23 iul. 1999, după încetarea din viaţă a regelui Hassan II, urmează la tron fiul său, Sidi Mohammed, sub numele de Mohammed VI. Consiliul de Securitate a prelungit în repetate rânduri mandatul Misiunii O.N.U. în Sahara Occidentală. Monarhie constituţională ereditară.

MAROCHÍN (< fr., it.; n. pr. *Maroc*) s.n. Piele fină de capră, tăbăcită vegetal şi folosită la confecţionarea articolelor de marochinărie şi la legarea cărţilor; imitaţie obţinută din piele de oaie sau de viţel.

MAROCHINĂRÍE (< fr.) s.f. Ramură a industriei pielăriei, care se ocupă cu confecţionarea diferitelor articole din piele sau din înlocuitori ai acesteia.

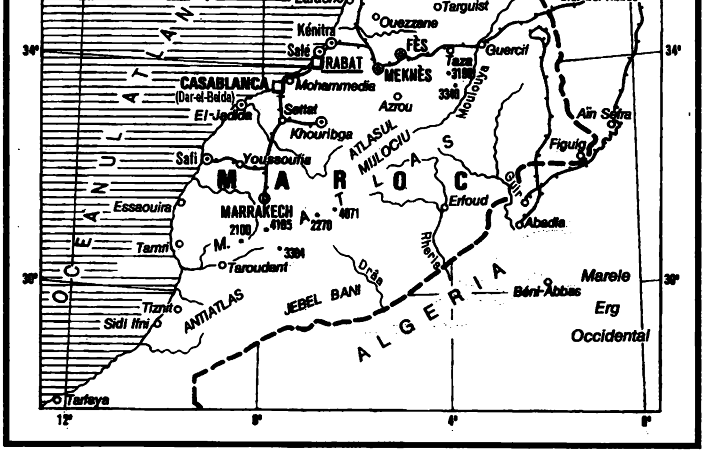

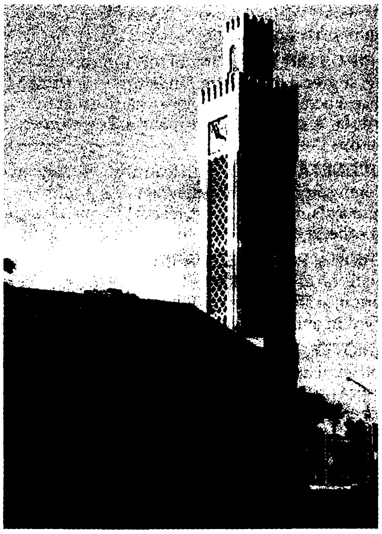

Marrakech. Minaretul moscheii al-Kutubiyya

MARONI (în olandeză **MAROWIJNE),** fl. în partea de N a Americii de Sud, la graniţa dintre Suriname şi Guyana Franceză; 720 km. Izv. de pe versantul nordic al m-ţilor Tumuc-Humac şi se varsă în Oc. Atlantic. Cursul superior este numit *Litani* (în olandeză) şi *Itany* (în franceză).

MARONÍŢI (< fr. {i}; {s} n. pr. *Maron,* legendarul întemeietor al credinţei) s.m. pl. Adepţi ai unei biserici monotelite catolice orientale din Siria şi Liban, constituită în sec. 5, într-un patriarhat autonom, în jurul mănăstirii Saint-Maron (aproape de Antiohia). Unită cu Roma în sec. 12, când riturile lor au suferit influenţa latină; organizarea actuală datează din 1736, când a avut loc sinodul de la Mont-Liban. Limba liturgică: siriaca. Sunt 1,5 mil. credincioşi (c. 50% în Liban, restul în Africa şi America).

MAROT, Clément (c. 1496–1544), poet francez. Autor al primului sonet în franceză. Epistole, elegii, epigrame şi a tradus în versuri *Psalmii* biblici. Poemul satiric „Infernul", reprezentare alegorică a experienţei sale din închisoare.

MARÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Sceptru de bufon reprezentând un cap caraghios împodobit cu zorzoane; atribut al nebuniei. **2.** Fig. (Fam.) Idee fixă, manie, obsesie.

MARPOD, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Hârtibaciului; 855 loc. (2008). Expl. de gaze (în satul Ilimbav). În satul M., menţionat documentar (1349), se află o cetate (sec. 15–16); satul Ilimbav atestat documentar în 1375.

MARQUET, Albert (1875–1947), pictor francez. Peisaje („Bulevardul Madeleine"), portrete („Doamna Marquet"), compoziţii bazate pe esenţializarea formei, pastă subţire şi mată.

MARQUEZ, Gabriel GARCIA v. Garcia Marquez, Gabriel.

MARQUINA, Eduardo (1879–1946), scriitor spaniol. Teatru neoromantic în versuri („Fiicele Cidului"); drame rurale („Schitul, izvorul şi râul"). Lirică bucolică şi istorică.

MARQUISES, Îles ~ v. Marchize.

MARRAKECH, oraş în partea central-vestică a Marocului, la poalele masivului Atlasul Mare; 745,5 mii loc. (1994). Ind. de prelucr. a lemnului, chimică, textilă, a pielăriei şi alim. Producţie de covoare. Moschei: al-Kutubiyya (1190), cu un minaret de 70 m înălţime, Bāb Dukkāla (sec. 16). Palatul Badî (sec. 16). Mausolee aparţinând dinastiei Saadite. Muzeu. Întemeiat (1062) de către emirul almoravid Iusuf ibn Taşfin; cap. a Almoravizilor până în 1147, iar apoi a Almohazilor (1147–1269).

MARRÁNI (< germ. {i}) s.m. pl. Nume depreciativ dat evreilor iberici, convertiţi cu forţa la catolicism (sec. 14–15), suspectaţi de a fi continuat practicarea propriei religii. Persecutaţi şi după creştinare.

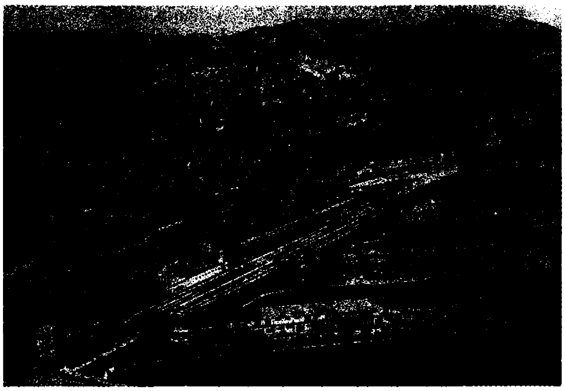

Marsilia. Vedere generală

George Marshall

MARRINER, Sir Neville (n. 1924), dirijor şi violonist britanic. Înfiinţează (1959), la Londra, orchestra Academy of St. Martin in the Fields; numeroase turnee şi înregistrări discografice (în principal cu muzică din sec. 18).

MARSALA, oraş în Italia, în extremitatea de V a ins. Sicilia, port la M. Mediterană; 77,7 mii loc. (2001). Vinuri celebre. Turism. Ruinele unor edificii termale (sec. 3); Domul, Biserica Carmelitelor (sec. 16). Fundat de cartaginezi cu numele de Lilibeo (sec. 4 î.Hr.), colonie romană (din 241 î. Hr.), cucerit de arabi, care l-au numit Mersà Alí (portul lui Ali). Înglobat Italiei (1860).

MARSALIS, Wynton (n. 1961), trompetist american. Se impune în ambele domenii (clasic şi jazz), realizând o inedită sinteză între acestea. Înregistrări („An American Hero", „Hot House Flowers").

MARSEILLAISE (La ~), cântec revoluţionar francez, imnul naţional al Franţei. Compus (text şi muzică) în 1792 de Claude Joseph Rouget de Lisle sub titlul „Cântec de război pentru armata Rinului".

MARSEILLE v. Marsilia.

MARSHALL (Republica Insulelor ~), stat situat în arh. M., în Pacificul Central (Micronezia); 181,5 km²; 54 mii loc. (2000). Limbi oficiale: engleza şi marshalleza. Religia: creştină (protestanţi 62,8%, catolici 7,1%, mormoni 3,1%). Cap.: *Dalap-Uliga-Darrit* (pe atolul Majuro). Cuprinde două lanţuri insulare, totalizând 32 atoli: Ralik în V şi Ratak în E. *Climă* tropical-oceanică. *Economie* slab dezvoltată, bazată pe asistenţa financiară americană şi pe veniturile din înregistrarea de companii navale străine. Se cultivă taro, batate, manioc, legume, arborele de pâine, papaya, bananieri, palmieri de cocos, piper şi cacao. Se cresc porcine. Pescuit. Se exploatează fosfaţi naturali pe atolul Ailinglaplap. Se produc copra, ulei de cocos, bărci de pescuit, confecţii şi ţesături, energie electrică. Turism. Moneda: 1 dollar S.U.A. = 100 cents. - *Istoric.* Descoperite în 1529 de navigatorul spaniol Miguel de Saavedra, ins. au fost cercetate de-abia în 1788 de către căpitanul englez John Marshall, de unde provine şi denumirea lor. În sec. 17-19, ins. au aparţinut Spaniei; în 1885, s-au aflat în stăpânirea Germaniei, iar din 1914, sub cea a Japoniei, care, în 1920, a primit din partea Societăţii Naţiunilor mandat de administrare asupra lor. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial au fost ocupate de S.U.A. şi incluse, în 1947, împreună cu ins. Mariane de Nord şi ins. Microneziei, în componenţa Teritoriului sub mandat al insulelor din Oceanul Pacific, administrat de S.U.A. sub tutela O.N.U. În anii 1946- 1956, S.U.A. au efectuat în atolii Bikini şi Eniwetok 67 de explozii nucleare, iar, ulterior, atolul Kwajalein a fost folosit ca poligon pentru testele cu rachete intercontinentale. La 1 mai 1979, ins. M. adoptă o Constituţie, care proclamă Republica Insulelor M. În oct. 1982, S.U.A. semnează cu aceasta un acord (aprobat prin referendum în 1983 şi intrat în vigoare în 1986), potrivit căruia ins. devin un stat suveran, responsabilitatea pentru relaţiile externe şi de apărare revenind guvernului american. La 22 dec. 1990, Consiliul de Securitate al O.N.U. a decis abrogarea mandatului de tutelă exercitat de S.U.A., M. fiind admisă în O.N.U. (17 sept. 1991). Republică prezidenţială.

MARSHALL, Alfred (1842-1924), economist britanic. Reprezentant al curentului neoclasic, exponent al şcolii de la Cambridge. A încercat să îmbine teoria obiectivă a determinării preţurilor cu teoria subiectivă, prin introducerea orizontului de timp (termen scurt şi termen lung), în care este analizat factorul determinant al formării preţurilor. Lucrări: „Principiile economiei politice", „Banii, creditul şi comerţul".

MARSHALL, Barry James (n. 1951), medic australian. Studii privind ulcerul la nivelul stomacului. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2005), împreună cu R. Warren.

MARSHALL, George Catlett (1880- 1959), general şi om politic american. Şeful Statului Major al armatei americane (1939-1945); secretar al Departamentului de Stat al S.U.A. (1947- 1949). - **Planul ~**, plan de sprijinire a refacerii şi dezvoltării economiei ţărilor europene după cel de-al Doilea Război Mondial. Prezentat (iun. 1947) de către G. Marshall, a fost adoptat la Conferinţa de la Paris (iul. 1947) de către Austria, Belgia, Danemarca, Elveţia, Franţa, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Luxembourg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia, Suedia, Turcia şi în apr. 1948 de Germania Federală. Legea de ajutorare economică a statelor străine a fost semnată de preşedintele S.U.A., H. Truman (apr. 1948). În perioada aplicării „planului M." (1948- 1952), guvernul american a acordat ţărilor din Europa Apuseană credite şi subvenţii de c. 15 miliarde de dollari.

MARSIGLI (MARSILI), Luigi Ferdinando (1658-1730), călător şi ofiţer italian. Unul dintre fondatorii oceanografiei. Bogată corespondenţă cu stolnicul Constantin Cantacuzino; a îndeplinit misiuni diplomatice pe lângă C. Brâncoveanu (1691-1692). Informaţii despre Ţările Române („Dunărea panonico-moesică").

MARSILIA (MARSEILLE), oraş în S Franţei, pr. port al ţării la M. Mediterană; 1,3 mil. loc. (1999, cu suburbiile). Şantiere navale. Uzine constr. de maşini; metalurgia cuprului şi a aluminiului; prelucr. şi chimizarea petrolului; ind. textilă, de ciment şi alim. Academie de ştiinţe şi arte. Vestigii romane (teatrul, vechiul port), biserici (Saint Victor - sec. 12-13, Notre-Dame-de-la-Garde - sec. 19), primărie (sec. 17), Castelul Borély (sec. 18), forturi. Muzee. În sec. 18, renumite manufacturi de faianţă. Turism. Staţiune balneoclimaterică. În Antic., colonia grecească *Massilia*, întemeiată (sec. 6 î.Hr.) de foceeni. Cucerită de romani (49 î.Hr.). În sec. 6, a intrat în componenţa statului franc, iar în 1481, împreună cu întreaga reg. Provence, a intrat în stăpânirea regelui Franţei. Declarat porto-franco (1669).

MARSILIO DA PADOVA (c. 1280-1342 sau 1343), filozof şi om politic italian. În lucrarea sa, „Defensor pacis", una dintre cele mai importante opere de filozofie politică din Ev. Med. (publicată iniţial anonim), se opune pretenţiilor Papalităţii la puterea lumească. Declarat eretic şi excomunicat (1327) de papa Ioan XXII, M. s-a refugiat în Germania la Curtea lui Ludovic al IV-lea al Bavariei.

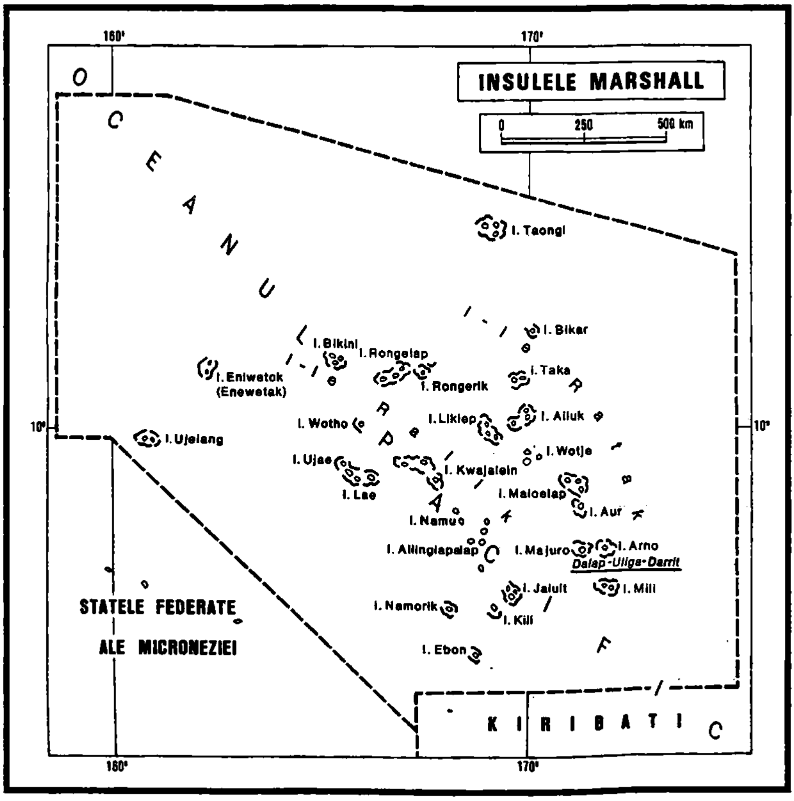

MARSMAN, Hendrik (1899–1940), scriitor olandez. Lirică gravă („Paradisul recucerit", „Templul și crucea"). Romane („Moartea Angelei Degroux").

MARSTON MOOR, localit. în V Angliei. Locul bătăliei dintre trupele lui Cromwell și armata regalistă, soldată cu victoria primului (2 iul. 1644).

MARSUÍN (< fr.) s.m. Mamifer cetaceu din fam. delfinidelor, cu dinți izodonți, aplatizați lateral, cu vârfuri crenelate, fără un rostru distinct, având 1,30–1,80 m lungime *(Phocaena phocaena)*. Trăiește în Oc. Atlantic, M. Mediterană și Marea Neagră; specie bentonică, prezentă în apropierea țărmului, mai ales vara. Sin. *porc de mare.*

MARSUPIÁLE (< fr.) s.n. pl. Ordin de mamifere inferioare lipsite de placentă (ex. cangurul, oposum-ul). La naștere puii sunt nedezvoltați, continuându-și creșterea în *marsupiu.* Trăiesc în Australia, Noua Guinee și (numai câteva specii) în America.

MARSÚPIU (< fr.) s.n. (ZOOL.) **1.** Pungă abdominală la femelele din ordinul marsupialelor, în care sunt adăpostiți puii după naștere. În m. se găsesc mameloanele. **2.** Sac, cavitate incubatoare la nevertebrate (ex. la crustacee).

MARSYAS (în mitologia greacă), satir din Frigia. A inventat flautul (sau a găsit flautul aruncat de Atena) și l-a provocat la o întrecere muzicală pe Apolo. Învins, pentru a i se pedepsi cutezanța, a fost jupuit de viu de către zeu.

MARȘ (< fr., germ.) s.n., interj. I. S.n. **1.** Deplasare a trupelor pe jos sau cu autovehicule rutiere. ✧ *M. forțat* = **m.** executat cu o viteză mărită față de cea normală. **2.** Probă din atletism, care constă în deplasarea pas cu pas a sportivului, în așa fel, încât să mențină un contact neîntrerupt cu solul. Se desfășoară pe pistă (pe distanțe de 3, 5 și 10 km) și pe șosea (pe distanțe de 20 și 50 km). **3.** Compoziție muzicală cu caracter energic, în ritm vioi, cadențat și măsură binară, menită inițial să însoțească o deplasare în grup. Există mai multe tipuri de **m.**: *militar, de defilare, nupțial, funebru.* **4.** Compoziție literară în versuri, destinată unei arii de marș **(I. 3). II.** Interj. **1.** Cuvânt folosit pentru a se ordona plecarea unei unități militare. **2.** Cuvânt cu care se alungă un câine.

MARȘARIÉR (< fr.) s.n. Mers înapoi al unui autovehicul. ✦ Dispozitiv aflat în cutia de viteze care permite manevra înapoi.

MARTALÓGI (< tc.) s.m. pl. (În sec. 17–18, în Țara Românească) Slujitori domnești care aveau funcția de păzitori ai hotarelor țării.

MARTE 1. (În mitologia romană) Zeul războiului, al primăverii și al agriculturii. Una dintre cele trei divinități protectoare ale Romei (alături de Iupiter și Quirinus). Numele său a fost dat primei luni din calendarul roman. Identificat de timpuriu cu *Ares* din mitologia greacă. **2.** Cea de-a patra planetă a sistemului solar, situată la o distanță medie de 237,9 mil. km de Soare. Distanța față de Pământ variază între 52 și 101 mil. km. **M.** are un diametru de 6 786 km. Perioada de revoluție (anul marțian) este de 686 zile 23h 31'12", iar perioada de rotație (ziua marțiană), 24h 37'26,4". Atmosfera, foarte rarefiată, conține 95,3% dioxid de carbon, 2,7% azot, 1,6% argon și urme de oxigen, apă ș.a. Presiunea atmosferică este de 6,3 milibari (0,7% din cea terestră). Temperatura medie este de -50°C, cu variații mari în funcție de sezon și latitudine. **M.** are doi sateliți: Phobos și Deimos. Explorarea planetei **M.** a început la 1 nov. 1962 prin lansarea, de către U.R.S.S., a stației „Marte 1", urmată de lansarea de către S.U.A., în 1964, a stației „Mariner 4". Au urmat numeroase alte misiuni, atât cu stații plasate pe orbită, cât și cu nave spațiale care au lansat pe suprafața planetei stații complexe de cercetare; cea mai recentă, *Phoenix,* lansată de NASA în 2007, a aterizat în reg. polară a planetei, în 2008. Unul dintre obiectivele cercetărilor a fost depistarea unor forme de viață, însă rezultatele de până acum sunt incerte.

MARTENOT, Maurice (1898–1980), inginer și muzician francez. Inventatorul instrumentului electronic cu claviatură, numit *undele M.* A înființat o clasă de *unde M.* la Conservatorul din Paris (1947–1970) și a elaborat o metodă de învățare, bazată pe practica cântecului și jocului (*Metoda M.,* 1952).

MARTENS, Wilfried (n. 1936), om politic belgian. Prim-min. (1979–mart. 1981 și dec. 1981–1992). Președinte al Uniunii Creștin-Democrate Europene (1993–1996).

MARTENSÍTĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *A. Martens*) s.f. Constituent al oțelului călit, caracterizat prin duritate foarte mare. Este formată din granule fine de ferită **(2)**, care conține carbon în soluție metastabilă; are aspect acicular.

MÁRTIE (< sl.; {s} lat. *Mars, Martis* „Zeul Marte") s.m. A treia lună a anului, de 31 de zile; (pop.) mărțișor.

MARTIN, numele a cinci papi. Mai important **M. V** *(Oddone Colonna)* (1417–1431). A pus capăt *Marii schisme* din sânul Bisericii catolice, întărind puterea Papalității și a restabilit reședința pontificală la Roma. Adversar al mișcării husite.

MARTIN, Archer John Porter (1910–2002), biochimist britanic. Contribuții importante în domeniul cromatografiei pe hârtie. Premiul Nobel pentru chimie (1952), împreună cu R. Synge.

MARTIN, Aurel (1926–1990, n. Jibou, jud. Sălaj), critic și istoric literar român. Director al Editurii Minerva (1969–1987). Comentarii critice asupra liricii actuale („Poeți contemporani"); studii („Introducere în opera lui N. Filimon").

MARTIN, Dean (pe numele adevărat *Dino Paul Crocetti*) (1917–1995), actor de film și cântăreț american. Interpret al unor balade devenite celebre („That's amore", „Volare", „Love Me"). Roluri în comedii, dar și în filme psihologice („Aeroportul", „Cu cărțile pe față").

MARTIN, Frank (1890–1974), compozitor elvețian. Influențat de impresionism, apoi de dodecafonism. A realizat o sinteză între elementele latine și cele germanice. Muzică simfonică („Mica simfonie concertantă"), opere („Furtuna"), oratorii („In terra pax", „Golgotha"), balete ș.a.

MARTIN, Karl Heinz (1886–1948), regizor german de teatru. Spectacole de factură expresionistă, tensiunea dramatică fiind concentrată pe jocul actoricesc („Moartea lui Danton", „Opera de trei parale", „Azilul de noapte").

MARTIN, Mihaela (n. 1958, București), violonistă română. Carieră internațională, ca solistă și parteneră de muzică de cameră. Repertoriu de virtuozitate.

MARTIN, Mircea (n. 1940, Reșița), critic și teoretician literar român. Director al Editurii Univers (1990–2001). Lucrări consacrate poeziei și criticii moderne românești și europene („Generație și creație", „Dicțiunea ideilor", „G. Călinescu și «complexele literaturii» române").

MARTIN, Pierre (1824–1915), inginer francez. A introdus procedeul de elaborare a oțelului din fontă și fier vechi, inventat de Siemens și l-a perfecționat (1865) prin aplicarea principiului preîncălzirii combustibilului gazos (procedeul Siemens–M.).

MARTIN DU GARD, Roger (1881–1958), scriitor francez. Romane realiste („Jean Barois", ciclul „Familia Thibault" - capodopera sa, în care, pe fundalul dezvăluirii critice, necruțătoare a problematicii familiei burgheze în contextul evenimentelor marcate de Primul Război Mondial, faptele istorice ce determină destinul personajelor subliniază poziția pacifistă a autorului). Corespondență cu André Gide. Premiul Nobel pentru literatură (1937).

MARTIN și GHEORGHE din Cluj (sec. 14), sculptori și giuvaiergii originari din Transilvania. Exponenți ai stilului gotic. Singura lucrare păstrată - statuia „Sf. Gheorghe omorând balaurul", bronz, se află la Muzeul din Praga, iar o copie la Cluj-Napoca.

MARTINET, André (1908–1999), lingvist francez. Influențat de Cercul lingvistic de la Praga, a stabilit metodele și principiile lingvisticii funcționale. Lucrări de fonologie și lingvistică generală („Tratat de fonologie diacronică", „Elemente de lingvistică generală").

MARTÍNEZ DE IRALA, Domingo v. Irala.

MARTÍNEZ DE PERÓN, María Estéla Isabelita (n. 1931), om politic argentinian. Soția lui Juan Domingo *Perón.* Președintă a Argentinei (1974–sept. 1975 și oct. 1975–1976). Înlăturată printr-o lovitură de stat.

MARTINEZ ESTRADA, Ezequiel (1895–1964), scriitor argentinian. Studii asupra culturii și tradițiilor populare din America Latină („Radiografia pampei"). Proză scurtă („Trei povestiri fără iubire").

MARTINGÁLĂ (< fr.) s.f. **1.** Curea a hamului, în formă de furcă, ce nu permite calului să se ridice în două picioare. **2.** Formă a pariurilor la cursele de trap, care urmărește asigurarea beneficiului prin mărirea progresivă a mizei. **3.** Bară așezată sub bompres, servind la dirijarea și la întinderea parâmelor de fixare a bompresului la navele cu pânze.

MARTINI, Francesco di Giorgio (1439–1502), arhitect, pictor și sculptor italian. În serviciul ducelui Federico da Montefeltro din Urbino. Realizări arhitectonice (biserica Santa Maria delle Grazie al Calcinaio, de lângă Cortona). Sculpturi pentru Domul din Siena. Autor al unui „Tratat de arhitectură civilă și militară".

MARTINI, Giovanni Battista (cunoscut și sub numele de *Padre M.*) (1706–1784), teoretician, muzicolog și compozitor italian. Pedagog strălucit (i-a avut ca elevi pe Bach, Mozart). Autor al unor lucrări de muzicologie („Istoria muzicii").

MARTINI, Simone (c. 1284–1344), pictor și miniaturist italian din Renașterea timpurie. Stil elegant, desen sinuos și somptuozitate a coloritului („Maestà" din Siena și „Buna-Vestire" din Florența).

MARTINICA (MARTINIQUE), ins. în arh. Antilelor Mici; 1,1 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Fort-de-France.* Relief vulcanic, cu alt. max. de 1 397 m (vf. Montagne Pelée). Pădurile ocupă 24% din supr. ins. Trestie de zahăr, bananieri, arbori de cafea, cacao, ananas. Descoperită în 1502 de Cristofor Columb, **M.** a devenit, în 1635, posesiune franceză (azi departament de peste mări).

MARTINS, Peter (n. 1946), balerin și coregraf danez. Reprezentant al clasicismului. Prim-solist al Baletului Regal danez (din 1965), apoi al Baletului din New York (din 1969), unde (din 1983) a devenit director artistic. Coregrafie pentru musicaluri de pe Broadway („Pe urmele tale", „Cântec și dans" ș.a.).

MARTINSON, Harry Edmund (1904–1978), poet suedez. Primul scriitor autodidact în Acad. suedeză. Lirică înnoind limbajul poetic („Nomad"); romane autobiografice („Drum, „Capul Bunei Speranțe"). Eseuri politice. Premiul Nobel pentru literatură (1974), împreună cu E. Johnson.

MARTINÚ, Bohuslav (1890–1959), compozitor american de origine cehă. Fondator (împreună cu C. Beck, T. Harsanyi și M. Mihalovici) al Școlii pariziene. Influențat de folclorul ceh. Simfonii, concerte, opere, balete, piese orchestrale („Lidice") și instrumentale, muzică de cameră, cântece; muzică de scenă și de film.

MARTINUZZI, Gheorghe (1482–1551), episcop de Oradea și guvernator al Transilvaniei (1541–1551). A impus un regim de spoliere. Pe plan extern, a dus o politică duplicitară între Imp. Habsburgic și cel Otoman.

MARTIN Y SOLER, Vicente (1754–1806), compozitor spaniol. Activitate componistică în mai multe capitale europene. Capelmaistru al teatrelor Curții imperiale din Sankt-Peterburg (1790–1794). Opere („Ifigenia în Aulida").

MARTÍR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care se jertfește conștient pentru convingerile sale, pentru o anumită cauză sau pentru apărarea unei credințe religioase; mucenic. ✦ P. ext. Persoană care îndură persecuții din partea altei persoane.

MARTÍRIU (< it., lat.) s.n. Suferință, supliciu, moarte îndurată de cineva pentru convingerile sau ideile sale. ✦ Fig. Suferință morală; calvar.

MARTÍ Y PÉREZ, José Julián (1853–1895), scriitor și om politic cubanez. Unul dintre organizatorii și conducătorii răscoalei antispaniole (1895–1898); a căzut în luptă. Precursor al modernismului. Poezii cântând lupta pentru unitate și independență („Ismaelillo") și drame în versuri („Abdala").

MARTON Éva (pe numele adevărat *Éva Heinrich*) (n. 1943), soprană ungară. Îşi începe cariera la Opera din Budapesta (1968–1972). Cântă (din 1971) pe cele mai mari scene ale lumii. Repertoriu amplu (Beethoven, Verdi, Wagner).

MARTONNE, Emmanuel de ~ (1873–1955), geograf francez. Cercetări de teren în Carpaţi („Cercetări asupra evoluţiei morfologice a Alpilor Transilvaniei"). Autor al unui „Tratat de geografie fizică". M. corespondent (1912) şi de onoare (1919) al Acad. Române.

MÁRTOR (< lat. *martyr*) s.m. **1.** Persoană care a asistat la un eveniment, la o discuţie etc. şi care poate să dea relaţii, dacă este cazul, despre acestea. **2.** Persoană chemată să declare în faţa unei instanţe judecătoreşti sau a altui for de cercetare, tot ce ştie în legătură cu un fapt pe care îl cunoaşte direct. ✦ Persoană solicitată să fie de faţă la încheierea unui act, pe care îl şi iscăleşte în această calitate. ✦ Fiecare dintre reprezentanţii celor care urmează să se bată în duel. **3.** *Martorii lui Iehova* (sau *studenţii în Biblie, iehoviştii*) = membri unei secte milenariste, desprinsă din creştinism, fundată de Charles Taze Russell (1852–1916), în Brooklyn, statul New York, în 1874. Preconizează un stat teocratic al adepţilor sectei. **4.** Dispozitiv de ipsos, sticlă sau hârtie folosit pentru observarea evoluţiei fisurilor dintr-un element de construcţie. **5.** Probă de referinţă folosită într-o experienţă de laborator. ✦ Lot de animale sau de plante pe baza căruia se face comparaţia în experienţe medicale, agricole etc. **6.** (GEOL.) *M. de eroziune* = formă pozitivă de relief (în general axată pe roci dure) rezultată în urma acţiunii îndelungate a eroziunii care a îndepărtat complet rocile din jur (în general cu duritate mai mică).

MARTOV, L. (pe numele adevărat *Iulii Osipovici Ţederbaum*) (1873–1923), om politic social-democrat rus. Lider al menşevicilor (din 1903), iar, din 1917, al aripii de stânga a acestora. A considerat Revoluţia din Octombrie o catastrofă inevitabilă, de instituire a „terorii roşii". A emigrat (1920). Memorii.

MÁRŢI (lat. *martis*) s.f. A doua zi a săptămânii. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de **m.**; (în forma *marţea*) în fiecare **m.**

MARŢIÁL, -Ă (< fr., it.) adj. 1. Care ţine de război; războinic. ✧ *Curte m.* = tribunal militar în timp de război sau de stare excepţională. *Lege m.* = lege care prevede folosirea forţei armate în anumite împrejurări. ✦ Care are un aer solemn, grav. **2.** *Arte marţiale* = tehnici de luptă şi sporturi, care-şi au originea în Japonia şi China (ex. judo, karate, kendo, aikido).

MARŢIAL (Marcus Valerius Martialis) (c. 40–c. 104), poet latin. Prin epigramele sale („Liber spectaculorum"), a contribuit la definirea genului şi a satirizat moravuri ale timpului.

MARŢIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Referitor la planeta Marte. **2.** S.m. şi f. Presupus locuitor al planetei Marte.

MARŢIAN, Iulian (Iuliu) (1867–1937, n. Mintiu, jud. Bistriţa-Năsăud), istoric român. M. de onoare al Acad. (1933). A descoperit manuscrisul miscelaneu din sec. 17, cunoscut sub numele de „Codicele Marţian".

MARŢIAN-POP, Dionisie (1829–1865, n. Ponor, jud. Alba), economist şi statistician român. A înfiinţat şi a condus primele publicaţii periodice de economie şi de statistică. Adept al protecţionismului, s-a pronunţat pentru crearea unei ind. naţionale, dezvoltarea comerţului, organizarea sistemului de credit, construirea de căi ferate ş.a.

MARŢOLEA sau **MĂRŢOAIA** (în mitologia românească), divinitate nefastă, imaginată ca o babă slută, ce pedepseşte femeile care lucrează marţea, de obicei omorându-le copiii. Concepţia folclorică a amplificat superstiţia, considerând că în ziua de marţi sunt „trei ceasuri rele".

MARÚFLU (< fr.) s.n. Clei special de origine organică sau sintetică, deosebit de adeziv, extras din seminţele de secară, folosit pentru lipirea pe suport a pânzelor pictate.

MARVIN, Lee (1924–1987), actor american de film. Interpret al unor personaje dure („Corabia nebunilor", „Vânătoare sălbatică", „Duel în Pacific", „Gorki Park"). Premiul Oscar: 1965 („Cat Ballou").

Karl Marx

MARX, fraţii ~, actori americani de film: **Chico** (pe numele adevărat *Leonard*) **M.** (1891–1961); **Harpo (Adolph) M.** (1893–1964); **Groucho (Julius Harry) M.** (1895–1977); **Zeppo (Herbert) M.** (1901–1979). Cultivă în filmele lor comicul absurd, gagurile feroce, bizareria. Carieră internaţională în anii '30–'40. Filme: „Supa de raţă", „O noapte la operă", „O noapte la Casablanca".

MARX, Karl (1818–1883), teoretician social şi economist german. Fondatorul mişcării comuniste, al cărei program l-a elaborat împreună cu Fr. Engels, în 1848, în „Manifestul Partidului Comunist". Organizator şi lider al *Internaţionalei I.* Punctul de plecare al concepţiei sale îl constituie ideea de dialectică derivată din Hegel şi transformată de el în dialectică materialistă, care-l va conduce la aşa-numita interpretare materialist istorică a dezvoltării societăţii. **M.** a insistat asupra importanţei factorului economic în istorie şi a considerat cultura, religia şi instituţiile ca „suprastructură" a „bazei economice". Opera sa principală este „Capitalul". Alte lucrări: „Sfânta familie", „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte", „Critica programului de la Gotha". V. şi *marxism.*

MARXÍSM (< n. pr. *Marx*) s.n. Doctrină formulată iniţial de K. Marx şi Fr. Engels, având trei surse – filozofia clasică germană (G.W. Fr. Hegel, L.A. Feuerbach), economia politică engleză (A. Smith) şi socialismul utopic francez (Cl. H. Saint-Simon şi Ch. Fourier) – şi trei părţi constitutive: materialismul dialectic şi istoric, economia politică marxistă şi doctrina politică, întemeiată pe lupta de clasă. **M.** a fost preluat şi prelucrat de unii lideri politici comunişti, precum V.I. Lenin, I.V. Stalin, Mao Zedong ş.a., drept concepţie a claselor exploatate care realizează revoluţia, dar şi de gânditori din Occident, în principal, în direcţie revizionistă (Ed. Bernstein, Fr. Mehring), kantiană (O. Bauer, M. Adler), hegeliană (G. Lukâcs), antropologizantă (H. Marcuse), critică (Şcoala de la Frankfurt).

MARYLAND, stat în E S.U.A., pe coasta Oc. Atlantic; 27,1 mii km^2; 5,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Annapolis.*

MASÁ^1 (< fr.) vb. I tranz. A face masaj; a fricţiona.

MASÁ^2 (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) aduna în număr mare, în grup compact, a (se) îngrămădi.

MASACCIO, Tommàso di sèr Giovanni di Móne Cassai, zis ~ (1401–1428), pictor italian. Reprezentant al şcolii florentine. Continuator al lui Giotto. Viziune dramatică, personaje puternic individualizate, contribuind la cristalizarea mijloacelor de expresie ale picturii Renaşterii italiene (frescele din capela Brancacci a bisericii Santa Maria del Carmine din Florenţa – „Adam şi Eva alungaţi din paradisul terestru").

MASACRÁ (< fr.) vb. I tranz. A măcelări, a ucide cu sălbăticie (oameni care nu se pot apăra); a extermina. ✦ Fig. A denatura, a strica, a descompleta o lucrare, un text etc.

MASADA (MASSADA), fortăreaţă situată în Deşertul Iudeii, pe ţărmul de V al Mării Moarte, construită (sec. 1 î.Hr.) de dinaştii Iudeii elenistice şi extinsă de Irod cel Mare (36–30 î.Hr.). Ultim bastion de rezistenţă antiromană a iudeilor, cei o mie de apărători au preferat să se sinucidă pentru a nu cădea în mâinile învingătorului (73 î.Hr.).

MASÁI (MASSAI) (< fr.) subst. Populaţie negridă din Africa Orientală (Kenya şi Tanzania), aparţinând fam. de limbi nilote; păstori nomazi.

MASÁJ (< fr.) s.n. Procedeu mecanoterapeutic care constă în frecarea, ciocănirea, ciupirea manuală sau mecanică a tegumentelor şi ţesuturilor moi subiacente; folosit pentru atenuarea durerilor, relaxare, combaterea celulitei. ✧ *M. cardiac* = metodă de reanimare folosită în cazurile de stop cardiac sau fibrilaţie ventriculară.

MASAN, oraş în partea de SE a Coreii de Sud, port la str. Coreii; 441,2 mii loc. (2000). Constr. de maşini, produse textile, chimice şi alim. Şantiere navale. Pescuit.

MASANIELLO (Tommaso Aniello, zis ~) (1620–1647), pescar italian. Conducătorul răscoalei antifeudale şi antispaniole (1647) din Napoli. Ucis în urma unei trădări.

MASANOBU Okumura (1686–1764), maestru al stampei şi editor japonez. Contribuţie importantă la dezvoltarea stampei policrome. A inventat stampa cu perspectivă *(uki-eul).*

MASARYK, Thomăš Garrigue (1850–1937), om politic cehoslovac. Preşedinte al Republicii Cehoslovace (1918–1935). Politică externă de apropiere de puterile occidentale. Preocupări filozofice („Bazele logicii concrete") şi de critică literară („Despre studiul poeziei"). Memorii. M. de onoare al Acad. Române (1934).

MÁS A TIERRA sau **ROBINSON CRUSOE,** ins. chiliană în arh. *Juan Fernández.* Marinarul scoţian, Alexander Selkirk, care a trăit pe această ins. (1704–1709), a fost eroul romanului „Robinson Crusoe" de Daniel Defoe.

MÁSĂ^1 (lat. *mensa*) s.f. **1.** Mobilă formată dintr-o placă pătrată, rotundă etc., sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare. ✧ *M. verde* = **a)** masă pe care se joacă jocuri de noroc, *p. ext.* jocuri de noroc; **b)** masă la care se duc tratative diplomatice. *M. rotundă* = practică protocolară a conferinţelor internaţionale, la care, pentru respectarea egalităţii în drepturi, fiecare dintre părţi, aşezată în jurul unei mese, ocupă prin rotaţie postul de preşedinte; *p. ext.* dezbatere liberă a unei probleme în cadrul unei întâlniri ad-hoc, la care participă persoane competente în problema respectivă. *Sală de mese* = încăpere în care se serveşte mâncarea, într-o şcoală, cazarmă etc.; cantină. ✦ (Cu sens colectiv) Persoanele care mănâncă la aceeaşi **m. (1)**; meseni. **2.** Micul dejun; prânz; cină; *p. ext.* ospăţ, banchet.

MÁSĂ^2 (< fr., germ.) s.f. **I. 1.** Mărime fizică ce caracterizează cantitatea de materie din care este alcătuit un corp; este dată de raportul dintre mărimea unei forţe care se exercită asupra corpului şi acceleraţia pe care acesta o dobândeşte sub acţiunea forţei respective. **M.** este o măsură a inerţiei corpurilor *(m. inertă),* precum şi a capacităţii acestora de a crea în jurul lor câmpuri gravitaţionale şi de a fi acţionate de asemenea câmpuri *(m. grea).* Conform teoriei relativităţii, **m.** unui corp creşte indefinit atunci când viteza acestuia devine egală cu viteza luminii. ✧ *M. de repaus* = **m.** unui corp (particulă) în raport cu un sistem de referinţă inerţial, faţă de care corpul (particula) se află în repaus. *M. critică* = m. minimă a unui material fisionabil pentru a susţine o reacţie în lanţ într-un reactor nuclear sau într-o armă nucleară. **2.** *M. atomică* v. *atomic. M. moleculară* v. *molecular.* **3.** *M. de aer* = porţiune imensă, relativ omogenă, a troposferei, cu proprietăţi distincte faţă de porţiuni

Tommàso Masaccio: „Adam şi Eva alungaţi din paradisul terestru" (detaliu)

Mascaron

înconjurătoare, stabilă sau în curs de deplasare. De obicei, *m. de a.* sunt despărţite între ele prin fronturi atmosferice. Pot fi: *m. de a.* oceanice, continentale, arctice sau antarctice, temperate, tropicale, ecuatoriale etc. Deplasarea orizontală (advecţia) maselor de aer din ariile cu presiune atmosferică ridicată spre cele cu presiune scăzută determină schimbarea vremii. **4.** *M. continentală* = continent. **5.** (GEOL.) *M. fundamentală* = materialul interstiţial al unei roci vulcanice, cu structură porfirică, în care se regăsesc fenocristale. **6.** (TEHN.) Subansamblu al maşinii-unelte servind fie la fixarea sau la sprijinirea piesei de prelucrat, fie la deplasarea acesteia în timpul prelucrării. 7. (ELT.) Corp metalic masiv la care se leagă electric anumite puncte ale unei reţele, maşini sau aparat electric, pentru evitarea supratensiunilor dintre aceste puncte sau dintre ele şi corpul masiv (masă). **8.** *M. plastică* = material plastic. **II. 1.** Cantitate mare de ceva. ✧ *În masă* = cu toţii; în proporţie foarte mare. **2.** (Cu referire la persoane) Un mare număr de indivizi consideraţi ca formând un tot, fie ca urmare a câtorva caracteristici comune (**m.** şomerilor), fie că se găsesc reuniţi ca într-o mulţime; opus elitei. **3.** (DR.) *M. succesorală* = totalitatea bunurilor, drepturilor şi obligaţiilor patrimoniale care alcătuiesc moştenirea unei persoane fizice decedate. **4.** (FIN.) *M. monetară* v. *monetar.*

MASBATE, ins. în partea centrală a arh. Filipine; 3,3 mii km^2. Expl. de aur, mangan, cărbune.

MASCÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) pune o mască **(1)** pe faţă. **2.** Tranz. A împiedica să se vadă; a camufla; *p. ext.* a disimula. ✦ Spec. A ascunde de inamic trupele, tehnica de luptă şi alte obiective.

MASCA DE FIER (?–1703), supranumele unui personaj misterios din Franţa, obligat să poarte o mască neagră de catifea (cu articulaţii de fier), deţinut, succesiv, în mai multe închisori, ultima fiind Bastilia, unde a murit. Stabilirea identităţii sale a dat naştere unor ipoteze, mai mult sau mai puţin fanteziste (de ex. fratele geamăn al regelui Ludovic XIV).

MASCAGNI, Pietro (1863–1945), compozitor şi dirijor italian. Figură reprezentativă a verismului. Opere („Cavaleria rusticană", „Iris", „Măştile"), muzică simfonică, o operetă, caracterizate prin melodicitate şi dramatism.

MASCARÁDĂ (< fr.) s.f. (Înv.) Bal mascat; grup de oameni mascaţi. ✦ Fig. Acţiune sau atitudine falsă, ipocrită; farsă; înscenare.

MASCARENE, arh. vulcanic în Oc. Indian, la 650–800 km E de ins. Madagascar, format din ins. *Réunion, Mauritius, Rodrigues* ş.a.; 4,6 mii km^2. Floră şi faună endemică, foarte originală. Descoperită în 1512 de navigatorul portughez Mascarenhas.

MASCARÓN (< fr.) s.n. Figură fantastică sau grotescă, folosită ca element decorativ în arhitectură (la cheile arcelor, console etc.), la mobilier etc.

MASCAT (MASQAT sau MUSCAT), cap. sultanatului Oman, port pe ţărmul G. Oman; 51,9 mii loc. (1993). Nod caravanier. Ind. chimică. Producţie meşteşugărească. Fundat în sec. 15; cap. din 1971.

MÁSCĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Figură umană sau animalieră, simbolică sau alegorică, confecţionată din diverse materiale, care îndeplinea funcţii magice sau cultice în cadrul unor ceremonii sau ritualuri în societăţile primitive. Folosită în teatrul antic, apoi în cel medieval şi în commedia dell'arte, se mai păstrează în unele reprezentaţii ale teatrului asiatic, în dansurile rituale ale unor popoare (africane, indiene, polineziene), în teatrul popular şi, într-o formă simplificată, ca mijloc de deghizare. ✦ Bucată de stofă, dantelă, carton etc., reprezentând o faţă umană sau animală cu care cineva îşi acoperă faţa (lăsând ochii descoperiţi) pentru a nu fi recunoscut. ✦ Obiect de apărare a feţei sportivului (la scrimă, hochei etc.). ✧ *M. mortuară* = mulaj în gips sau ceară luat după chipul unei persoane imediat după deces. ✦ Machiaj; fizionomie a unui actor machiat. ✦ Preparat cosmetic care se aplică pe faţă pentru întreţinerea tenului. ✦ Ceea ce serveşte pentru a ascunde, a camufla ceva. ✦ Înfăţişare falsă. ✦ Persoană care poartă o **m.**; actor care joacă cu o **m. 2.** (TEHN.) Aparat de protecţie prin care se evită efectele unor acţiuni fizice exterioare, ca radiaţii, scântei, împroşcare cu granule etc. ✧ *M. de gaze* = aparat adaptat etanş pe faţa unui om pentru a evita contactul direct cu mediul contaminat cu gaze, fum sau alţi agenţi dăunători. **3.** Lucrare genistică folosită pentru mascare.

MASCHERONI, Lorenzo (1750–1800), matematician italian. Lucrări privind probleme de construcţii de geometrie plană numai cu compasul („Geometria compasului"). A calculat cu 32 de zecimale o constantă, denumită azi *constanta lui Euler-M.*

MASCÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiinţă sau obiect considerate ca purtătoare de noroc. **2.** Numele unei prăjituri din cremă şi glazură de ciocolată.

MASCÚL (< lat., fr.) s.m. Denumire generică dată animalelor de sex bărbătesc; (adjectival) individ **m.**

MASCULÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De sex bărbătesc; *p. ext.* care este propriu indivizilor de sex bărbătesc. ✦ Alcătuit din bărbaţi, de bărbaţi. ✧ *Gen m.* = gen gramatical care cuprinde nume de fiinţe de sex bărbătesc sau nume de lucruri, care, prin tradiţie sau prin analogie cu cele dintâi, sunt socotite de acelaşi sex. **2.** (Despre rime) Cu accentul pe ultima silabă.

MASCULINIZÁRE s.f. Apariţie şi dezvoltare a caracterelor sexuale secundare masculine la o persoană de sex feminin, ca urmare a unor tulburări endocrine.

MASEFIELD, John Edward (1878–1967), scriitor englez. Supranumit „poet al mării". Poeme („Baladele mării"). Drame („Tragedia lui Nan"); romane de aventuri („Căpitanul Margareta"); eseuri („William Shakespeare").

MASELÓTĂ (< fr.) s.f. Surplus de metal lăsat intenţionat la turnarea unei piese, în care se adună zgură, aer şi gaze şi care se îndepărtează după solidificare; denumit şi *corp pierdut.*

MÁSER (< engl. *m[icrowave] a[mplification by] s[timulated] e[mission of] r[adiation]* „amplificarea microundelor prin emisia stimulată a radiaţiei") s.m. Dispozitiv pentru amplificarea sau generarea radiaţiilor electromagnetice cu lungimea de undă de ordinul milimetrilor şi centimetrilor; bazat pe acelaşi principiu de funcţionare ca şi laserul, se utilizează în radiolocaţie, radioastronomie etc.

MASEREEL, Frans (1889–1972), grafician, pictor şi sculptor belgian. Operă pătrunsă de umanism, caracterizată prin tensiune dramatică (gravuri „Patimile unui om", „Ecce homo", „Destine"). Ilustraţii de carte („Bătrânul şi marea" de Hemingway, „Prometeu înlănţuit" de Eschil); portrete şi peisaje.

MASERU, cap. statului Lesotho, situată la 1 509 m alt.; 373 mii loc. (1999, cu suburbiile). Prelucr. diamantelor. Producţie meşteşugărească. Universitate (1964). Fundat în 1868, a devenit centrul ad-tiv al protectoratului britanic Basutoland (1910). Cap. statului Lesotho (1966).

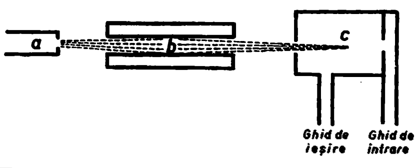

Maser

Maseru. Vedere generală

MASETÉR (< fr.) s.n. Muşchi al feţei, ridicător al mandibulei, cu rol important în masticaţie.

MASEUR (< fr.) s.m. Specialist în practicarea masajului.

MASÉUZĂ (< fr.) s.f. Femeie specializată în practica masajului.

MASHHAD (MESHED), oraş în NE Iranului, situat la poalele de S ale m-ţilor Kopetdag; 1,88 mil. loc. (2002). Ind. mat. de constr., uşoară, alim. Covoare. Universitate (1956). Moscheile Gawhar Shah (sec. 15) şi Imam Reza (sec. 17), mausoleul imamului Ali ar-Reza (sec. 9). Centru religios şi de pelerinaj.

MASINA, Giulietta (1921–1994), actriţă italiană de film. Roluri remarcabile, în registrul tragi-comic şi poetic, în filme neorealiste realizate de soţul ei, regizorul F. Fellini („La strada", „Nopţile Cabiriei", „Julieta şi spiritele", „Ginger şi Fred").

MASIRE, Sir Quett Ketumile Jonny (n. 1925), om politic din Botswana. Preşedinte şi şef al guvernului Republicii Botswana (1980–1998).

MASÍV, -Ă (< fr., germ.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care constituie o masă unitară şi compactă. ✦ (Despre obiecte şi materiale) Format dintr-un material compact, fără goluri; plin. 2. Mare, solid, voluminos. **3.** Care e făcut pe scară largă; amplu. **II.** S.n. *M. muntos* = element orografic cu caractere morfologice proprii, unitar ca structură geologică şi bine individualizat faţă de celelalte elemente ale catenei muntoase căreia îi aparţine sau faţă de celelalte forme de relief care-l înconjură.

MASIVUL CENTRAL (MASSIF CENTRAL), masiv muntos hercinic în partea central-sudică a Franţei; 80 mii km^2. Înconjurat de depr. Rhône-Saône (în E), bazinul Bretaniei (în V), C. Languedocului (în S) şi bazinul Parisului (în N). Transformat în pod. din cauza eroziunii; în centru, dominat de masivele vulcanice Cantal, Mont Doré şi Puy de Dôme. Alt. max.: 1 885 m (vf. Puy de Sancy).

MASIVUL ŞISTOS RENAN (RHEINISCHES SCHIEFERGEBIRGE), masiv muntos hercinic în partea de V a Germaniei, străbătut de cursul mijlociu al Rinului. Nivelat de eroziune, s-a reînălţat de-a lungul unor linii de falie. Se prezintă ca un pod. vălurit. Alt. max.: 818 m (vf. Erbeskopf). Format din masivele Hunsrück, Eifel şi Taunus, Westerwald, Sauerland.

MASKELYNE, Nevil (1732–1811), astronom britanic. Director al Observatorului Greenwich (din 1765). A realizat măsurători precise ale poziţiei planetelor şi a elaborat metode de determinare a longitudinii pe mare prin observarea fazelor Lunii.

MASKIN, Eric S. (n. 1950), economist şi matematician american. Lucrări legate de teoria concepţiei mecanismelor. Premiul Nobel pentru economie (2007), împreună cu L. Hurwicz şi R.B. Myerson.

MASLOW, Abraham (1908–1970), psiholog american. Reprezentant al psihologiei umaniste. A studiat ierarhizarea motivelor, metatrebuinţele cognitive, morale şi estetice, „experienţele de vârf" („Motivaţie şi personalitate").

Giulietta Masina
în filmul „La strada"

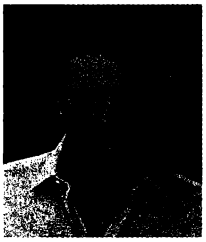

Marcello Mastroianni

MÁSLU (< sl.) s.n. (În religia creștină) Taină care, prin rugile preoților (în număr de 7, 5 sau 3) și ungerea cu mir, acordă credincioșilor tămăduirea de bolile trupului și iertarea păcatelor, pentru a li se ușura trecerea spre viața de Apoi.

MASOCHÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Sacher-Masoch,* romancier austriac din sec. 19, care a descris în romanele sale această perversiune erotică) s.n. Comportament sexual deviant, caracterizat prin apariția plăcerii numai în urma provocării unor suferințe fizice sau morale, flagelarea fiind mijlocul cel mai frecvent folosit.

MASOLINO DA PANICALE (Tommaso di Cristoforo Fini, zis ~) (1383–c. 1447), pictor italian. Legat de gotic prin cromatică și grația personajelor. A lucrat la Florența (decorații la biserica Santa Maria del Carmine), Roma și, probabil, la Oradea și Timișoara.

MASÓN (< fr.) s.m. Francmason.

MASON, James (1909–1984), actor britanic de film. Roluri dramatice, interpretate cu sobrietate și inteligență („Fugarul", „Lolita", „Verdictul").

MASONERÍE (< fr.) s.f. Francmasonerie.

MASORA (MASSORAH) (cuv. ebr. „tradiție"), denumire dată studiilor filologice și critice a textelor „Vechiului Testament", efectuate de exegeții iudei și babilonieni (masoreți), în sec. 6–10.

MASORÉȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Savanți evrei care au alcătuit în sec. 6–10 „Masora".

MASPÉRO, Gaston (1846–1916), egiptolog francez. Director general al Muzeului din Cairo (1881–1886, 1889–1914). A degajat Sfinxul din Giseh (1886) și templul din Luxor. A explorat piramida lui Zoser din Saqqarah („Inscripțiile piramidelor de la Saqqarah").

MASQAT v. Mascat.

MASSACHUSETTS, stat în NE S.U.A., pe coasta Oc. Atlantic; 21,4 mii km^2; 6,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Boston.* Veche zonă industrială.

MASSADA v. Masada.

MASSAI v. Masai.

MASSARI, Lea (pe numele adevărat *Anna Maria Massatani*) (n. 1933), actriță italiană de film. Roluri de subtilă compoziție („Amantul", „Vise în sertar", „Femeia în albastru"). Filme TV („Căpitanul Fracasse", „Anna Karenina").

MASSÉNA, André, duce de Rivoli, prinț de Essling (1758–1817), mareșal francez. Participant la războaiele napoleoniene, s-a remarcat în luptele de la Rivoli (1797), Essling (1809) și Wagram (1809).

MASSENET, Jules (1842–1912), compozitor francez. Printre elevii săi: G. Enescu. Opere („Manon", „Werther", „Cidul", „Thaïs"), oratorii, lucrări orchestrale, balete, coruri, piese instrumentale și vocale. Remarcabil simț dramatic și scenic.

MASSIM, Ioan C. (1825–1877, n. Gropeni, jud. Brăila), lingvist român. Acad. (1867), prof. la Școala Normală Superioară din București. Unul dintre ultimii reprezentanți ai curentului latinist. Autor, împreună cu A.T. Laurian, al „Dicționarului limbei române".

MASSINGER, Philip (1583–1640), dramaturg englez. Piese de teatru de o savantă construcție („Un nou mod de plată a vechilor datorii").

MASSINI, Egizzio (1894–1966), dirijor român de origine italiană. A susținut înființarea Operei Române, unde a fost dirijor (1919–1949) și director general (1945-1949). Repertoriu de operă și simfonic.

MASSINISSA, rege al Numidiei (207–148 î.Hr.). Aliat al Romei (din 206 î.Hr.) în războaiele împotriva Cartaginei. I-a ajutat pe romani să-l înfrângă pe Hannibal la *Zama* (202 î.Hr.). Își extinde stăpânirea asupra celei mai mari părți a Numidiei.

MASS-MÉDIA (loc. engl.) subst. Termen care desemnează ansamblul mijloacelor și modalităților tehnice moderne de informare și influențare a opiniei publice (ex. radioul, televiziunea, presa, internet-ul etc.); mijloace de comunicare în masă.

MASSOFF, Ioan (1904–1985, n. București), istoric român al teatrului. Lucrări privind teatrul românesc în sec. 19–20 („Istoria Teatrului Național din București", „Teatrul românesc. Privire istorică").

MASSON, André (1896-1987), pictor, gravor și decorator francez. După o perioadă cubistă, principal exponent al suprarealismului („Cele patru elemente", „Panică"). Aflat în S.U.A. (1942–1945), a exercitat o importantă influență asupra artiștilor din școala „Action painting". Decorație pentru plafonul teatrului Odéon din Paris. Ilustrație de carte.

MASSON, Antoine (1806-1860), fizician francez. A realizat (1836) curenți induși de înaltă tensiune. Împreună cu L. Breguet, a construit (1836) un telegraf electric și prima bobină de inducție (1841).

MAST (< germ.) s.n. (EXPL. PETR.) Construcție metalică de suprafață, așezată deasupra găurii de sondă ca element de susținere a echipamentului de manevră la sondele cu adâncime relativ mică.

MASTABÁ (cuv. arab „bancă") s.f. Construcție funerară egipteană, de forma unui trunchi de piramidă, formată de obicei din trei încăperi: de sacrificiu, votivă și mortuară.

MASTECTOMÍE (< fr.) s.f. Ablația glandei mamare.

MÁSTER (< engl.) s.n. Titlu acordat de o școală superioară sau de o universitate după terminarea unei specializări profesionale postuniversitare.

MASTER, William Howell (1915–2001), medic și sexolog american. Împreună cu soția sa, Virginia E. *Johnson,* inițiază terapiile impotenței și frigidității.

MASTERS, Edgar Lee (1869–1950), poet american. „Antologia orășelului Spoon River", capodoperă a poeziei „antilirice".

MASTÍC (< fr. {i}) s.n. **1.** Amestec de materii minerale și vegetale cu o vâscozitate foarte ridicată și proprietăți adezive, folosit la umplerea golurilor dintre piesele în contact, la etanșarea îmbinărilor, la lipire etc. 2. Pastă de colofoniu, ceară, seu și alte substanțe, cu care se ung locurile de altoire sau de rănire la pomii fructiferi. 3. *Rășină-m.* = rășină naturală de origine vegetală, cu miros aromatic, provenită dintr-un arbust asiatic *(Pistacia lentiscus),* care servește la fabricarea **m.**, a unor lacuri etc.

MASTICATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care servește la masticație, care se referă la masticație. ✧ *Mușchi m.* = mușchi care intervine în procesul de masticație prin mișcările pe care le imprimă mandibulei (ex. temporalul, maseterul, pterigoidianul intern și extern etc.).

MASTICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Proces de fragmentare și de triturare a alimentelor în cavitatea bucală, care se efectuează, la om și la mamifere, cu ajutorul dinților, al limbii și al mușchilor masticatori.

Jules Massenet

MASTÍCĂ (< tc., ngr.) s.f. Băutură alcoolică aromatizată cu mastic (3).

MASTÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *mastos* „mamelă") s.f. Inflamație acută sau cronică a glandei mamare; apare de obicei la începutul perioadei de alăptare.

MĂSTLIN, Michael (1550-1631), erudit german. Elev și discipol al lui Copernic și profesor al lui Kepler. A explicat, pentru prima oară, lumina voalată a părții de Lună care nu este luminată de Soare.

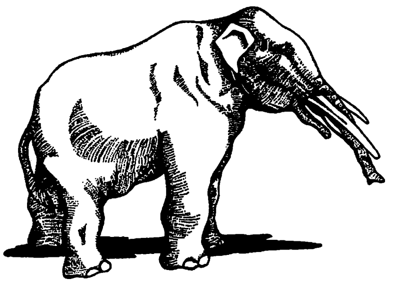

Mastodont

MASTOCÍT (< fr., engl.) s.n. Element celular din măduva osoasă, care conține în citoplasmă granulații bazofile de diferite dimensiuni, ce secretă diverși mediatori chimici (ex.: histamină, heparină).

MASTODÓNT (< fr.; {s} gr. *mastos* „mamelă" + *odont-* „dinte") s.m. Mamifer fosil din ordinul proboscidienilor, cu o talie apropiată de a mamuților, care avea pe fiecare maxilar câte o pereche de defense inegal dezvoltate. A trăit în Miocen și Pliocen în Eurasia, Africa și America.

MASTOÍDĂ (< fr. {i}; {s} gr. *mastos* „mamelă" + *eidos* „aspect") s.f. Proeminență a osului temporal, situată în partea postero-inferioară a conductului auditiv extern, alcătuită din numeroase cavități de dimensiuni variabile, care comunică între ele și cu casa timpanului.

MASTOIDÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație acută sau cronică a mastoidei. Este una dintre complicațiile frecvente ale otitei acute.

MASTROIANNI, Marcello (1924–1996), actor italian de film. Interpret preferat al regizorului F. Fellini. Interpret în registre foarte diferite, de la comedie la dramă, de la filmul de epocă la cel de actualitate („La dolce vita", „Noaptea", „Căsătorie în stil italian", „Divorț italian", „Ginger și Fred", „Ochi negri", „Trei vieți și o singură moarte").

MASTURBÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Provocarea propriei plăceri sexuale prin excitarea manuală a organelor sexuale externe. Este considerată un fenomen patologic când, acompaniată de fantasme, este preferată coitului normal. Fenomen tranzitoriu în adolescență, mijloc terapeutic în disfuncțiile sexuale. V. *onanie.*

MASUDI, Abu al-Hassan 'Ali Ibn Hussein al- (c. 900–956), călător și istoric arab. Din călătoriile sale, prin Orientul Apropiat și Mijlociu, India, Ceylon și Africa Orientală, a adunat bogate informații geografice, istorice și etnografice („Pășunile de aur și minele de diamante").

MASUR, Kurt (n. 1927), dirijor german. Repertoriu simfonic și de operă. A preluat (din 1970) conducerea orchestrei Gewandhaus din Leipzig. Director muzical și dirijor al Filarmonicii din New York și dirijor al Orchestrei Filarmonice din Londra (din 1991).

MAȘICULÍ (< fr.) s.n. Deschidere amenajată într-o podea ieșită în consolă sau la partea superioară a unui zid de cetate ori de castel medieval, prin care se aruncau asupra asediatorilor bolovani, smoală, apă clocotită; galerie în partea superioară a construcțiilor defensive medievale, cu deschideri practicate în același scop. Se mai numește și *gură de aruncare.*

MAȘINÁȚIE (< fr., it.) s.f. Intrigă, complot.

MAŞÍNĂ (< fr., germ.) s.f. **I.** Sistem tehnic format din piese cu mişcări determinate care transformă o formă de energie în energie mecanică *(m. de forță)* sau în lucru mecanic util *(m. de lucru)*. ✦ *M. electrică* = **m.** de forță care transformă energia mecanică în energie electrică (ex. generatoarele electrice) sau energia electrică în energie mecanică (ex. motoarele electrice). **II.** Sistem tehnic format din unul sau mai multe mecanisme destinate efectuării unor lucrări de birou, laborator etc. (ex. maşina de scris, calculator mecanic, maşină de cifru etc.). *M. de calcul* = **a)** v. *calcul.* **b)** calculator **(2).** ✦ P. restr. Aparat, dispozitiv, instrument. ✦ Spec. Automobil. ✦ Spec. Locomotivă. ✦ *M. de gătit* = sobă (de bucătărie).

MAŞINĂRÍE (< *maşină,* după fr. *machinerie*) s.f. Mecanism **(1)**; *p. ext.* ansamblu funcțional alcătuit din mai multe piese şi sisteme; maşină.

MAŞINÍSM (< fr.) s.n. Utilizarea pe scară largă a maşinilor în procesele de producție. Constituie baza tehnică a marii producții industriale, create pentru întâia dată ca urmare a primei revoluții industriale.

MAŞINÍST (< fr., germ.) s.m. Muncitor care conduce şi repară o maşină sau care supraveghează funcționarea unei maşini; mecanic **(3).** ✦ Persoană care aşază decorurile pe scenă, mânuieşte instalațiile de luminat sau de producere a efectelor sonore etc.

MAŞLOC, com. în jud. Timiş; 2 203 loc. (2008). Satul **M.**, menționat documentar în 1326.

MÁŞTERĂ s.f. (Pop.) Mamă vitregă.

MAT¹ (< germ., fr.) s.n. Situație în care un jucător de şah atacă regele jucătorului advers, punându-l pe acesta în imposibilitatea de a mai fi apărat sau mutat, determinând prin aceasta câştigarea jocului.

MAT², **-Ă** (< fr., germ.) adj. Fără luciu, fără strălucire, opac. ✦ (Despre sticlă) Lipsit de transparență; *spec.* translucid. ✦ (Despre suprafețe) Care împrăştie lumina incidentă în toate direcțiile; difuzant. ✦ (Despre sunete) Lipsit de rezonanță.

MATA'AFA FIAME FAUMINA MULINU'U II (1921-1975), om politic din Samoa de Vest. Prim-min. (1959-1962 al coloniei autonome; 1962-1970 şi 1973-1975 al regatului independent).

MATACHE, Ion (1905-1957, n. sat Vâlcelele, jud Argeş), lăutar şi cântăreț român de muzică populară. Reprezentativ ca repertoriu şi stil pentru zona Muscel. Şef de taraf la Bucureşti (1928). Unul dintre membrii fondatori şi primii dirijori ai Orchestrei de muzică populară a Radiodifuziunii Române (1949).

MATADI, oraş în R.D. Congo, port fluvio-maritim pe fl. Congo, la 130 km de vărsarea lui în Oc. Atlantic; 172,7 mii loc. (1994). Expl. şi prelucr. lemnului; constr. navale. Ind. poligrafică, chimico-farmaceutică şi alim.

MATADÓR (cuv. sp., de la *matar* „a ucide") s.m. Cel care, în desfăşurarea unei coride, trebuie să dea taurului lovitura de grație.

MATAHÁLĂ s.f. **1.** Ființă sau lucru de proporții exagerate; namilă, colos. ✦ Ființă fantastică, enormă şi cu înfățişare îngrozitoare; arătare, nălucă. 2. Sperietoare, momâie.

MATA HARI (pe adevăratul nume *Margaretha Geertruida Zelle*) (1876-1917), dansatoare olandeză. Învinuită în Franța de spionaj în favoarea Germaniei, a fost executată.

MATAMOROS, oraş în NE Mexicului, la granița cu S.U.A., port pe Río Bravo; 418,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, electrotehnică, textilă, a piel., alim. şi chimică.

MATANZAS, oraş în NV Cubei, port la str. Florida; 124,7 mii loc. (2001). Ind. textilă, chimică, a piel. şi încălț., a mat. de constr., cauciucului, tutunului şi alim. Castelul San Severino (sec. 17), catedrala San Carlos (sec. 18). Fondat (1693).

MATAPAN (în lb. greacă ÁKRA TAÍNARON) 1. Cap în S pen. Pelopones, la 36°22' lat. N şi 22°30' long. E, punctul cel mai sudic al Europei continentale. În largul capului **M.** a avut loc, la 28 mart. 1941, o bătălie navală în care flota britanică a provocat grele pierderi celei italiene. **2.** Fosă marină, în apropierea capului **M.**, având cea mai mare adâncime din M. Mediterană (5 121 m).

MATÁRE (după fr. *mattage*) s.f. (TEHN.) Ştemuire.

MATASĂ (MĂTASĂ), Constantin (1878-1971, n. Răpciuni, azi Ceahlău, jud. Neamț), preot şi arheolog român. Protopop al jud. Neamț (1909-1912; 1940-1945); inițiator al lucrărilor de construcție a bisericii Precista (1915). Săpături arheologice la Frumuşica, Podei-Târgu Ocna, Dealul Viei, Izvoare ş.a. Lucrări: „Palatul cnejilor", „Câmpul lui Dragoş. Toponimie veche şi actuală a județului Neamț".

MATA-UTU (MATAOUTOU), localit. situată pe ins. coraligenă Uvea (SV Oc. Pacific), centrul ad-tiv al posesiunii franceze Wallis şi Futuna; 1 137 loc. (1996).

MATAVULJ, Simo (1852-1908), scriitor sârb. Povestiri („Din Muntenegru şi de pe litoral") şi romane psihologice („Fra' Brne bogătaşul"). Pagini autobiografice („Însemnările unui scriitor").

MATCA, com. în jud. Galați, situată în C. Tecuci; 12 149 loc. (2008).

MÁTCĂ (< bg., srb.) s.f. **1.** Unica femelă din familia de albine, cu organele sexuale complet dezvoltate. Are, în colonia de albine, rolul de a depune ouă (150 000-200 000 într-un sezon), din care ies albinele lucrătoare, cât şi trântorii. Sin. *regină* **(4). 2.** Albie minoră a unei ape curgătoare. **3.** Obârşie, origine, izvor; *spec.* locul de naştere, familia din care se trage cineva.

MATCOVSCHI, Dumitru (n. 1939, Vadul Raşcov, Basarabia), scriitor român. Lirică baladescă („Maci în rouă"). Proză de confesiune lirică („Toamna porumbeilor albi"). Drame pe teme etico-morale („Cântec de leagăn pentru bunici").

MATÉ (< fr.; cuv. peruvian) subst. Arbust originar din America de Sud, înalt de 3-6 m, cu frunze persistente (din care se prepară ceaiul de Paraguay); yerba maté *(Ilex paraguayensis).*

MATEESCO-MATTE, Nicolas (n. 1913, Craiova), jurist român. Stabilit în Canada (1950). M. de onoare al Acad. (1993). Fondator (1976) şi director al Institutului de Drept Aerian şi Spațial al Universității McGill din Montréal. Lucrări despre dreptul aerospațial şi spațial („Controlul armelor şi dezarmarea în spațiul extraatmosferic").

MATEESCU, Cristea (1894-1979, n. Caracal), inginer român. Acad. (1974). Lucrări privind proiectarea şi execuția construcțiilor hidraulice, a barajelor de beton („Considerații critice asupra calculului barajelor de beton"), amenajarea integrală a apelor („Amenajarea rațională a Ialomiței superioare").

MATEESCU, Dan (1911-2008, n. Călăraşi), inginer român. Acad. (1974). Studii teoretice şi experimentale în domeniul construcțiilor metalice (cupola Pavilionului expozițional național, structura metalică a centralei hidroenergetice de la Porțile de Fier). Lucrări teoretice („Studii privind alcătuirea cupolelor cu nervuri şi inele").

MATEESCU, Gheorghe D. (n. 1928, Piteşti), chimist american de origine română. Lucrări fundamentale privind spectroscopia în infraroşu. Contribuții în chimia ciclobutadienei, în domeniul sărurilor de piriliu şi al rezonanței magnetice nucleare. M. de onoare al Acad. Române (1995).

MATEESCU, Mihai (1858-1891, n. Bucureşti), actor român. Creații memorabile în premieră din dramaturgia caragialiană: Cetățeanul turmentat, Rică Venturiano, Catindatul, Efimița - în travesti.

MATEESCU, Petre (1821-1873, n. sat Tutana, jud. Argeş), pictor şi grafician român. Portrete („Dora d'Istria") şi litografii („Generalul Gh. Magheru") în spirit academic.

MATEEŞTI, com. în jud. Vâlcea, situată în zona de contact a piemontului Olteţului cu Subcarpații Olteniei; 3 225 loc. (2008). În satul **M.** se află biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1720).

MATEEVICI, Alexei (numele adevărat *Mateescu Alecu*) (1888-1917, n. Căinari, Tighina), preot şi poet român. Prof. la Seminarul din Chişinău. Preot militar, a murit pe front. Autorul unei ode închinate limbii române („Limba noastră"). Traduceri din literatura rusă (Puşkin, Lermontov, Cehov).

MATEI, com. în jud. Bistrița-Năsăud, situată în dealurile Lechinței; 2 849 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. În satul **M.**, menționat documentar (1391), se află o biserică reformată (sec. 17) şi castelul Haller (sec. 17), în stil baroc, iar în satul Bidiu biserica ortodoxă, de lemn, Cuvioasa Parascheva (sec. 17).

MATEI (în „Noul Testament"), apostol creştin originar din Galileea, chemat de Iisus alături de El, unul dintre cei patru evanghelişti. Identificat în mod curent cu *Levi,* vameş pe vremea regelui Irod Antipa. A propovăduit creştinismul în Ethiopia şi Persia. Evanghelia sa („Evanghelia după Matei") scrisă în arameică (43-44 d.Hr.) s-a păstrat doar într-o copie tradusă în limba greacă. Probabil martirizat în Ethiopia. Canonizat.

MATEI, Ilie (1895-1969, n. Cernicari, jud. Galați), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955). Director al Institutului de Chimie Macromoleculară „P. Poni" din Iaşi (1951-1963). Studii privind compoziția uleiurilor eterice din conifere. A realizat în laborator fenoplastele de turnare experimentate în producție.

MATEI, Mircea (n. 1929, Bucureşti), arheolog şi istoric român. Cercetări privind geneza şi evoluția oraşului medieval românesc („Geneză şi evoluție urbană în Moldova şi Țara Românească. Până în secolul al XVII-lea").

MATEI AL MIRELOR (c. 1550-1624, n. Pogoniani, Epir-Grecia), mitropolit, caligraf, miniaturist şi istoric grec. Stabilit în Țara Românească (c. 1603/1605); egumen al Mănăstirii Dealu până la moarte. Mitropolit onorific de Mira Lichiei (din 1605). Evanghelii în greceşte, caligrafiate şi împodobite cu miniaturi. Cronica rimată „Istoria celor petrecute în Țara Românească. Începând de la Şerban Voievod până la Gavriil Voievod".

MATEIAŞ, munte situat la marginea culoarului Rucăr-Bran, dominând depr. Câmpulung. Alcătuit din calcare. Alt. max.: 1 241 m. Mausoleu închinat eroilor din timpul Primului Război Mondial.

MATEI BASARAB, domn al Țării Româneşti (1632-1654), din familia Craioveştilor. Ocupă domnia, după mazilirea lui Leon vodă, cu sprijinul lui Gheorghe Rákóczi I, al lui Mehmed Abaza paşa de Silistra şi al boierilor din dreapta Oltului care l-au „ales" domn. Politică internă echilibrată față de toate categoriile sociale. În domeniul juridic a tipărit *Pravila de la Govora* (1640) şi *Îndreptarea legii* (1652). Ctitor şi restaurator de biserici şi mănăstiri, **M.B.** a păstrat relații bune cu Poarta, prin mijloace diplomatice, dar vădind şi fermitate militară (1636, 1637). Şi-a bazat politica externă pe înțelegerile cu principii Gheorghe Răkóczi I (1633, 1635, 1636, 1640) şi Gheorghe Rákóczi II (1650, 1651). A respins, cu sprijinul diplomatic al Porții şi cel militar al principilor ardeleni, încercările lui Vasile Lupu de a-l înlocui în scaun cu fiul său Ioan (1637), apoi chiar de către domnul Moldovei, înfrânt la Nănişori-Ojogeni

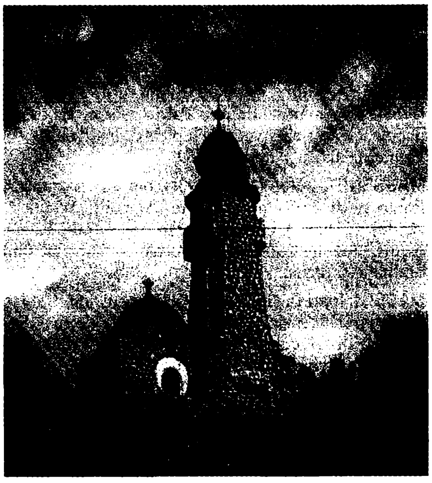

Mateiaş. Mausoleul eroilor

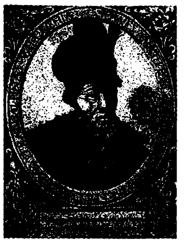

Matei Basarab

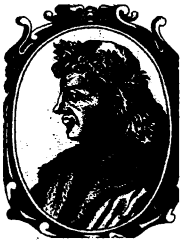

Matia I Corvin

(1639) şi ulterior la Finta (1653). Bătrân şi rănit la Finta, M.B. n-a putut însă opri cele două valuri de mişcări sociale, având în frunte pe dorobanţi şi seimeni, de la mijlocul lui 1653 şi din august 1653–apr. 1654.

MATEI CORVIN v. **Matia I Corvin**.

MATEJKO, Jan (1838–1893), pictor polonez. Compoziţii istorice ample, evocând momente din trecutul naţional („Košciuszko în bătălia de la Raclawice", „Uniunea din Lublin").

MATELÓT (< fr.) s.m. Marinar, matroz.

MATEMÁTIC, -Ă (< fr., it.) adj. Referitor la matematică sau la metodele sale. ✦ (Adverbial) Riguros, precis, exact.

MATEMÁTICĂ (< fr., lat., it.) s.f. Ştiinţă care studiază, cu ajutorul raţionamentului deductiv, proprietăţile entităţilor de natură abstractă (ex. numere, puncte, mulţimi etc.), precum şi relaţiile dintre acestea. Noţiunile cu care operează **m.** sunt obţinute prin abstractizarea proprietăţilor calitative specifice ale obiectelor şi fenomenelor din lumea înconjurătoare, nedepinzând deci de conţinutul concret al acestora. Concluziile şi rezultatele la care se ajunge sunt valabile numai dacă au fost riguros demonstrate. V. *algebră, analiză, geometrie.*

MATEMATICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. Specialist în matematică.

MATERIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (FILOZ.) Care aparţine materiei, în opoziţie cu spiritual sau formal; obiectiv (**II. 1**). **2.** Care constă în bunuri ce pot servi la desfăşurarea unei activităţi, la asigurarea traiului etc.; care ţine de aspectul economic sau pecuniar. ✧ *Bază m.* = totalitatea mijloacelor, bunurilor etc. care servesc la desfăşurarea unei activităţi (economice, ştiinţifice etc.). **II.** S.n. **1.** Materie primă, semifabricat etc. din care sau cu ajutorul căruia se obţin produse; materie (**3**). ✧ *M. de bază* (sau *principal*) = **m.** care intră, la obţinerea unui produs, în substanţa principală a acestuia. *Materiale de construcţii* = **m.** care se încorporează într-o clădire, în aşa fel încât să nu poată fi desprinse decât numai prin producerea unor daune cu o valoare mai mare decât a **m.** obţinute prin înlăturare. ✦ Ţesătură, stofă. **2.** (CHIM.) *M. de umplutură* = inele, bile, cilindri etc. de diferite mărimi, confecţionate din sticlă, cuarţ, metal ş.a., care se utilizează la umplerea coloanelor de distilare, de extracţie sau de absorbţie. ✧ *M. plastic* = denumire generică a materialelor (**II. 1**) de sinteză, constituite în principal dintr-un produs macromolecular la care se adaugă diferite ingrediente. *M.p.* se împart în: *polimerizate, policondensate* şi *modificate chimic,* după procedeul de sinteză prin care a fost obţinut componentul macromolecular, *plastomeri* şi *elastomeri,* după comportarea la deformare, *termoplaste* şi *termorigide,* după comportarea la încălzire. Sunt materiale solide, cu greutate specifică mică, cu rezistenţă mecanică ridicată, cu conductibilitate termică şi electrică foarte mică, rezistente din punct de vedere chimic. Au proprietatea de a fi prelucrate cu uşurinţă (sub acţiunea presiunii şi a temperaturii). Înlocuiesc metalele, lemnul, pielea ş.a. în confecţionarea unei game variate de produse. Unele *m.p.* sunt denumite curent *răşini sintetice.* Sin. *masă plastică.* **3.** Totalitatea documentelor, informaţiilor şi datelor care folosesc la elaborarea unei lucrări ştiinţifice, literare etc.

MATERÍALISM (< fr., germ.) s.n. Punct de vedere potrivit căruia lumea este alcătuită în întregime din materie; toate evenimentele, actele şi stările de lucruri fie sunt subordonate, fie pot fi reduse complet la obiecte materiale şi la conexiunile dintre ele. Forme ale m. se găsesc cel puţin la Democrit şi Epicur, care au încercat să descrie procesele naturale şi experienţa umană prin dispunerea şi mişcările atomilor în vid. Ideile materialiste au fost revigorate începând din sec. 17, în legătură cu noua fizică a lui Galilei şi Newton, de către Th. Hobbes, La Mettrie, d'Holbach, acum conturându-se proiectul unei concepţii ştiinţifice despre lume. **M.** din sec. 17 şi 18 nu admitea însă decât schimbări cantitative ale materiei. În sec. 19, Marx şi Engels au încercat să înlocuiască vechiul **m.**, calificat drept „mecanicist", cu propriul lor *m. dialectic,* potrivit căruia materia şi mişcarea ei sunt guvernate de legi obiective (preluate din Hegel): transformarea cantităţii în calitate, şi invers; legea întrepătrunderii contrariilor; legea negării negaţiei. Concomitent, ei au afirmat şi un *m. istoric,* teză după care condiţiile economice condiţionează viaţa socială, politică şi culturală, primele constituind „baza", iar ultimele „suprastructura".

MATERIALÍST, -Ă (< fr., germ.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al materialismului. **2.** Adj. Privitor la materialism. **3.** S.m. şi f., adj. (Persoană) preocupată în mod exagerat de probleme materiale.

MATERIALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni material (**I, 1**); a (se) concretiza.

MATÉRIE (< lat., it., germ., rus.) s.f. **1.** (FILOZ.) În mod tradiţional, ceea ce este opus formei, la vechii greci: materialul primar sau substanţa din care sunt compuse diferitele elemente ale lumii, analog lemnului prelucrat de meşteşugari (Aristotel desemna **m.** prin cuvântul grec *hyle,* care, la origine, însemna „lemn de pădure, neprelucrat"); sau ceea ce este opus spiritului, în gândirea modernă post-carteziană: „substanţa întinsă", corpusculii şi atomii. Apoi, s-a impus distincţia dintre **m.** şi energie, **m.** în sens newtonian fiind caracterizată prin masă şi întindere, atât **m.** cât şi energia având principii proprii de conservare. În sec. 20, odată cu A. Einstein, şi această distincţie a fost pusă sub semnul întrebării, **m.** şi energia putând fi transformate una în alta în anumite circumstanţe. Fizica atomică a schimbat radical ideile tradiţionale despre **m.** **2.** (FIZ.) Substanţa din care sunt compuse corpurile perceptibile prin simţuri; include orice entitate care posedă masă de repaus ce poate fi detectată şi măsurată. ✦ Element, corp privit din punctul de vedere al compoziţiei sale. **3.** Material (**II, 1**). ✧ *Materii prime* = bunurile rezultate din procese de producţie sau de prelucrare anterioare, care participă direct la fabricarea produselor şi se regăsesc în produsul finit integral sau parţial, fie în starea lor iniţială, fie transformată. **4.** Conţinut, fond, esenţă. **5.** Problemă, chestiune; *p. ext.* domeniu de cercetare, de cunoaştere. **6.** Disciplină şcolară (**m. de învăţământ**); obiect (de învăţământ).

MATER MATUTA (sau **MATUTA**) (în mitologia romană), zeiţă a luminii din zori. Preluată din religiile populaţiilor din Italia arhaică, romanii i-au adăugat şi atributul de ocrotitoare a naşterilor. Îi era consacrată ziua de 11 iun., sărbătoarea Matralia, când femeile se rugau pentru copiii surorilor lor. Într-o epocă târzie, simboliza numai zorile, fiind complet identificată cu *Aurora.*

MATÉRN, -Ă (< lat., it.) adj. Care aparţine mamei, de mamă, care provine de la mamă. ✧ *Limbă m.* = limbă pe care o învaţă cineva din prima copilărie, de la părinţi. ✦ (Adverbial) Ca o mamă, cu sentimente de mamă.

MATERNITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Starea, calitatea de a fi mamă. ✦ (DR.) Legătură juridică de descendenţă dintre un copil şi mama care l-a născut. ✦ (Rar) Sarcină. ✦ Instinct matern. **2.** Spital pentru îngrijirea femeilor în timpul şi după naştere.

MATHER, Cotton (1663–1728), scriitor şi teolog american. Reprezentant al puritanismului din Noua Anglie („Miracolele lumii invizibile"). A susţinut dobândirea autonomiei administrative. Anchetator în celebrul proces de vrăjitorie de la Salem (1692), s-a opus însă barbarelor metode folosite de acuzatori.

MATHER, John C. (n. 1946), astrofizician american. Studii privind teoria *big-bang*-ului. Premiul Nobel pentru fizică (2006), împreună cu G.F. Smooth.

MATHIEU, Émile Léonard (1835–1890), matematician francez. A studiat polarizarea luminii, mecanica cerească, teoria elasticităţii, folosind funcţiile pentru rezolvarea unor probleme particulare (*funcţiile lui M.*), soluţii periodice ale *ecuaţiilor diferenţiale ale lui M.*

Mireille Mathieu

MATHIEU, Mireille (n. 1947), cântăreaţă franceză. Considerată „sora mai mică a lui Piaf". Din 1966, carieră internaţională. Discografie selectivă: „Les plus grands succes de Mireille Mathieu", „Vous lui direz..."

MATHURA, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh), port pe Yamuna; 298,8 mii loc. (2001). Nod de comunicaţii. Ind. chimică, textilă, alim. Muzeu de arheologie. Considerat ca loc de naştere a lui Krişna. Opere ale statuarei din perioada Gupta (sec. 4–5). Moschee (1669).

MATIA I CORVIN (Matei Corvin), rege al Ungariei (1458–1490). Fiul lui Iancu de Hunedoara. Politică antiotomană şi de bună vecinătate cu Ţara Românească şi Moldova (cu excepţia campaniei din nov.–dec. 1467, încheiată cu înfrângerea de la Baia, aceasta fiind ultima încercare a unui rege maghiar de a supune Moldova). În conflict (1468–1470) cu regele Poloniei, Cazimir IV, pentru tronul Boemiei, cucerind Moravia şi Silezia. În 1485 a ocupat o mare parte din domeniile austriece, inclusiv Viena, unde şi-a stabilit reşedinţa până la moarte. În timpul domniei lui, curtea regală a devenit un centru de cultură umanistă (fondarea Universităţii din *Pozsony,* 1465; a sprijinit introducerea tiparului şi a contribuit la înfiinţarea bibliotecii Corvina). Sub **M. I C.**, regatul maghiar a ajuns la o epocă de înflorire maximă.

MATIGNON, Camille (1867–1934), chimist francez. Lucrări privind termodinamica, metalele rare, prepararea clorurilor anhidre, a catalizoarelor sintezei de amoniac.

MATINÁL, -Ă (< fr.) adj. De dimineaţă, al dimineţii, care se petrece dimineaţa. ✦ (Despre oameni) Care se scoală de dimineaţă.

MATINÉU (< fr.) s.n. Spectacol care are loc dimineaţa sau la primele ore ale după-amiezei.

MATISÁRE s.f. Operaţie de finisare a ţesăturilor de mătase artificială prin care li se atenuează luciul.

MATISÍRE (< după fr. *matisage*) s.f. (NAV.) Împreunare a două capete de frânghie sau a două cabluri prin împletirea şuviţelor care le compun.

MATISSE, Henri (1869–1954), pictor, sculptor şi desenator francez. Reprezentant al fovismului („Dansul", „Atelierul roşu"), pe care l-a depăşit, şi-a făurit un stil ce se defineşte prin armonia dintre culoarea strălucitoare, pură şi desenul sintetic, suplu şi prin decorativismul rafinat („Bluza românească", „Femeie în faţa

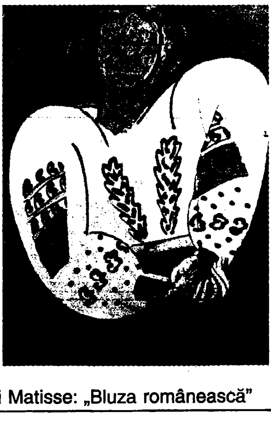

Henri Matisse: „Bluza românească"

ferestrei"). Maestru al colajului („Boxerul negru") și al ilustrației de carte (Ch. d'Orléans, Baudelaire, Mallarmé). Sculpturi în bronz („Spate"). Vitralii.

MATITÁTE (< fr.) s.f. (MED.) Senzație sonoră fără rezonanță, percepută la percuția organelor pline, lipsite de gaze (ficat, inimă, splină) și a unor cavități (pleurală, pericardică, peritoneală) în care apare, patologic, un lichid (ex. în pleurezie, pericardită).

MATIȚA, lac în Delta Dunării, între grindurile Chilia la V și Letea la E; 6,53 km^2. Legat prin canale de lacurile Babina, Merheiu Mare și Trei Iezere.

MATÍȚĂ (< bg., srb.) s.f. Partea centrală a năvodului, care în momentul colectării peștelui ia forma de pungă; confecționată dintr-o plasă de bumbac sau din fire de masă plastică.

MATLASÁ (< fr.) vb. I tranz. A căptuși un material textil sau un articol de îmbrăcăminte din stofă, mătase, tricot etc., cu un material mai gros (lână, vată, vatelină etc.), fixându-l pe întreaga suprafață prin cusături care scot în relief un model.

MATO GROSSO 1. Vast pod. în V Braziliei, cuprins între cursurile superioare ale fl. Paraná și Paraguay. Alt. medie.: 500-700 m. Păduri tropicale în N; vegetație de campos în S. **2.** Stat în V Braziliei, în pod. M.G.; 906,8 mii km^2; 2,6 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Cuiabá.*

MATO GROSSO DO SUL, stat în SV Braziliei; 358,1 mii km^2; 2,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Campo Grande.*

MATÓR (< fr.) s.n. Instrument folosit în legătoria de artă pentru imprimări pe piele.

MATOŠ, Antun Gustav (1873-1914), scriitor croat. Promotor al modernismului. Versuri, povestiri și eseuri („Studii și călătorii").

MATOSTÁT (< ngr.) s.n. Varietate de calcedonie de culoare verde; piatră semiprețioasă.

MÁTRA, masiv muntos în N Ungariei. Alt. max.: 1 015 m (vf. Kékes). Expl. de lignit, plumb și zinc. Aici s-au desfășurat, între oct. 1944 și ian. 1945, lupte grele între trupele româno-sovietice și cele germane.

MATRIARHÁT (< fr., germ.) s.n. (Îndeosebi, în Comuna primitivă) Formă de organizare socială în care apartenența la gintă se stabilea pe linia descendenței materne. Se caracterizează prin situația dominantă a femeii, prin moștenirea matrimonială a averii sociale.

MATRÍCE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MAT.) O funcție A definită pe produsul cartezian a două mulțimi finite, de *m*, respectiv *n* elemente, M × N, cu valori într-un inel oarecare R. Valorile ei se dispun într-un tablou cu *m* linii și *n* coloane. Dacă *m* = *n*, matricea se numește *patratică.* Calculul matricial a fost creat de matematicianul englez A. Cayley și este larg utilizat în toate domeniile matematicii fundamentale și aplicate. **2.** (LOG.) Tabel reprezentând valoarea de adevăr a unui enunț pe baza valorii de adevăr a elementelor sale componente. **3.** (ANAT.) Uter; (fig.) obârșie. **4.** (HIST.) Substanța fundamentală a țesutului conjunctiv. **5.** (BIOL. CEL.) Substanța fundamentală a citoplasmei, plastidelor, mitocondriilor. **6.** (PALEONT.) Substanță în care se află inclusă o fosilă. **7.** (PETROGR.) Liant al rocilor sedimentare psefitice (conglomerate, brecii) și psamitice (gresii), de natură alogenă (minereuri argiloase, mice, clorite, micrite carbonatice).

MATRICÍD, -Ă (< fr.) adj., subst. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) care-și omoară mama. **2.** S.n. Crima celui care își ucide mama.

MATRÍCOL, -Ă (< it., fr., lat.) s.f., adj. **1.** S.f. Condică, registru în care se înscriu numele persoanelor a căror evidență este necesară; registru în care se înscriu datele personale și situația școlară a elevilor; *p. ext.* număr de ordine purtat de elevi pe mâneca uniformei. ✦ Număr de ordine sub care sunt înscriși soldații în registrul unui regiment; *p. ext.* ștampila cu acest număr ce se aplică pe diferitele obiecte ale soldatului. **2.** Adj. De matricolă.

MATRIMONIÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la căsătorie.

MATRÍȚĂ (< germ.) s.f. (TEHN.) Unealtă alcătuită din una sau din mai multe părți, folosită pentru fasonarea unui material prin deformarea lui plastică sub presiune.

MATROÁNĂ (< fr., lat., it., germ.) s.f. Soție a unui cetățean roman; *p. ext.* femeie căsătorită. ✦ (Ir.) Femeie matură și grasă.

MATRONÍMIC (< it.) adj. *Nume* ~ = nume dat după mamă.

MATRÓZ (< rus., germ.; de la cuv. olandez *matroos*) s.m. Marinar, matelot; *p. restr.* (ieșit din uz) soldat în serviciul Marinei militare.

MATSUDO, oraș în Japonia, în extremitatea de E a ins. Honshū, port pe fl. Edogawa; 464,8 mii loc. (2000); suburbie rezidențială a orașului Tōkyō.

MATSUYAMA, oraș în Japonia, în ins. Shikoku, port la M. Interioară a Japoniei; 473,3 mii loc. (2000). Ind. chimică, textilă, a hârtiei, metalurgică, constr. de mașini, de rafinare a petrolului. Castel (1603).

MATSYS (MASSYS, METSYS, METZYS), Quentin (c. 1466-1530), pictor și gravor flamand. Pictură de altar și de șevalet, caracterizată prin nota gravă a expresiei, claritatea compoziției, coloritul cald („Plângerea lui Hristos", „Zaraful și soția lui").

MATTA (pseud. lui *Roberto Sebastian Echaurren*) (1911-2002), pictor chilian. Influențat de suprarealism și, ulterior, de dadaism, evocă în opera sa, o lume primordială, populată de creaturi enigmatice, jumătate antropomorfe, jumătate mecanice („Prizonierul luminii").

MATTAGAMI, râu în SE Canadei; 443 km. După confl. cu râul Missinaibi poartă numele Moose, vărsându-se în G. James (al G. Hudson).

MATTEI, Enrico (1906-1962), industriaș italian. A promovat cercetările privind hidrocarburile din C. Padului. Fondatorul (1953) și primul președinte al Societății Naționale de Hidrocarburi - ENI.

MATTERHORN, denumirea germană a masivului *Monte Cervino.*

MATTEUCCI, Carlo (1811-1868), fizician și chimist italian. A formulat, independent de M. Faraday, legile electrolizei. Contribuții privind magnetismul și curenții induși („Studiul fenomenelor electrice la animale").

MATTHAU, Walter (1920-2000), actor american de teatru și film. S-a impus ca un mare comic, favorizat de fizicul corpolent și figura imobilă, care face față oricărei situații critice („Șarada", „Hello, Dolly", „Floarea de cactus", „Drăcușorul").

MATTHESON, Johann (1681-1764), compozitor și teoretician german. Organist de la vârsta de 9 ani. Opere, oratorii, cantate, sonate, suite. Scrieri teoretice („Manualul organistului perfect").

MATTHEWS, Sir Stanley (1915-2000), fotbalist englez. Record de longevitate sportivă în fotbal. De 84 de ori internațional.

MATTIS-TEUTSCH, Hans (1884-1960, n. Brașov), pictor, sculptor și grafician german din România. Picturi și gravuri în diferite tehnici, relevând tendințe constructiviste și expresioniste („Flori sufletești", „Peisaje brașovene"); sculpturi de vitrină („Dansatoare").

MATÚR, -Ă (< lat., it.) adj. Ajuns la deplină dezvoltare (fizică și intelectuală); cu judecată, cu experiență; (despre un organism) ajuns la dezvoltare completă. Sin. *adult.*

MATURA (în mitologia romană), zeiță care are în grijă coacerea fructelor (lat. *maturare* „a coace").

MATURÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** (BIOL.) Proces prin care un produs al organismului (gonade etc.) ajunge la maturitate. **2.** (IND. ALIM.) Fază de transformare fizică, chimică sau de altă natură pe care o suferă anumite substanțe ori sisteme coloidale, până la obținerea unor proprietăți sau caracteristici optime (ex. m. berii).

MATURÍN, oraș în NE Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Monagas; 283,3 mii loc. (2001). Expl. petroliere. Ind. textilă și alim. Fundat (1710) de misionari capucini.

MATURITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Calitatea de a fi matur, stare de deplină dezvoltare (fizică și intelectuală); *p. ext.* perioadă din viața omului între tinerețe și bătrânețe. ✦ (BIOL.) Stare de dezvoltare deplină a unui organ sau a organismului întreg. ✧ *M. sexuală* = stare a organismelor vii de deplină dezvoltare a organelor genitale. ✦ Stare de deplină dezvoltare a plantelor; coacere. ✦ Fig. Stadiu înaintat de experiență, de însușire a cunoștințelor. **2.** Seriozitate, profunzime.

MATUSALEM (în „Vechiul Testament"), patriarh. Bunic al lui Noe; a trăit 969 de ani. Simbol al longevității.

MATUSALÉMICĂ (< n. pr. *Matusalem*) adj. *Vârstă* ~ = vârstă foarte înaintată.

MATUTA v. Mater ~.

MATUTE, Ana Maria (n. 1926), scriitoare spaniolă. Romane de evocare a copilăriei și a Războiului Civil (trilogia „Neguțătorii", „Soldații plâng noaptea", „Capcana").

MAȚ (lat. *matia*) s.n. **1.** (Pop.) Intestin. ✦ (Pop.) Pântece. **2.** Tub (elastic) cu diverse întrebuințări; furtun.

MAUCHLY, John William (1907-1980), inginer electronist american. A construit (1946) calculatorul electronic ENIAC (Electrical Numerical Integrator and Computer). În 1948, împreună cu John Eckert, a pus bazele unei companii de calculatoare.

MAUDELEY, Henri (1771-1831), inginer britanic. Părintele industriei de mașini-unelte. A inventat: filetarea pe strung (1794), strungul cu cărucior (1797), mecanismul bielă-manivelă (1807), prima macara pivotantă (1826) și șurubul micrometric (1829).

MAUGHAM, William Somerset (1874-1965), scriitor englez. Romane psihologice cu elemente autobiografice („Liza din Lambeth", „Robii", „Pe muchie de cuțit") sau inspirate din biografia unor artiști („Luna și doi bani jumate"); maestru al nuvelei exotice („A tremurat o frunză", „Persoana întâi singular"). Comedii („Un om de onoare", „Cercul", „La est de Suez"). Memorialistică.

MAUI, ins. în arh. Hawaii; 1,9 mii km^2. Relief vulcanic, cu alt. max. de 3 055 m. În SE se găsește Parcul Național *Haleakala.*

MAUNA KEA, vulcan stins în ins. Hawaii, cu numeroase conuri parazite. Alt. max.: 4 205 m. Rezervație naturală. Observator astronomic, cu unul dintre cele mai mari telescoape din lume (15 m diametru).

MAUNA LOA, vulcan activ în ins. Hawaii. Alt. max.: 4 169 m. Prin înălțimea sa reală (inclusiv soclul submers, care are 4 500 m), este cel mai înalt vulcan de pe Pământ. Stațiune vulcanologică. Parc Național (92,8 mii ha).

MAUPASSANT, Guy de ~ (1850-1893), scriitor francez. Reprezentant de seamă al naturalismului. Maestru al povestirii și nuvelei („Bulgăre de seu", „Domnișoara Fifi", „Clar de lună", „Toine", „Yvette", „Le Horla"). Romanele sale („O viață", „Bel-Ami", „Mont Oriol", „Tare ca moartea", „Inima noastră") sunt capodopere ale literaturii franceze. Povestiri de vânătoare. Versuri, teatru („Pacea căminului"), însemnări de călătorie.

MAUPERTUIS, Pierre Louis Moreau de ~ (1698-1759), matematician francez. A realizat una dintre primele măsurători exacte ale unui arc meridian; a enunțat principiul minimei acțiuni în mecanică.

MÁUR, -Ă (< lat., germ., fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. (La m. pl.) (În Antic.) Numele dat de cartaginezi și de romani băștinașilor din N Africii (berberi); (în Ev. Med.) denumire generală a tuturor cuceritorilor arabi din

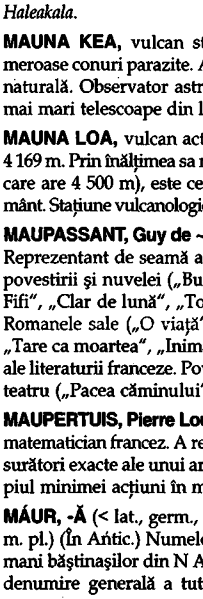
William S. Maugham

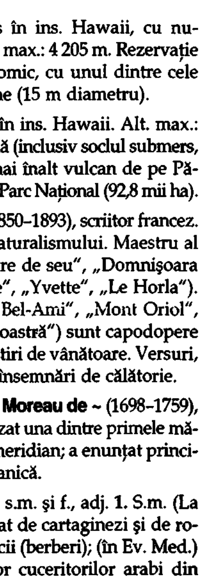
Guy de Maupassant

Ion Gheorghe Maurer

François Mauriac

Maghreb și din Spania; nume dat triburilor din Mauritania de pe malul drept al Senegalului. 2. Adj. Care aparține m. (1), privitor la m.

MAURER, Ion Gheorghe (1902–2000, n. București), avocat și om politic român. Acad. (1955). Colaborator apropiat al lui Gh. Gheorghiu-Dej. Membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (1946–1947). Ministru al Afacerilor Externe (1957–1958). Președinte (1958–1961) al Prezidiului Marii Adunări Naționale. Președinte al Consiliului de Miniștri (1961–1974). După moartea lui Gheorghiu-Dej (1965) l-a sprijinit pe N. Ceaușescu. În 1974, a demisionat din toate funcțiile și s-a retras din viața politică.

MAURIAC, François (1885–1970), scriitor francez. Remarcabil stilist. Introduce în romanul de tip balzacian dimensiunea problematicului și a tragicului, personajele sale caracterizându-se printr-un accentuat sentiment de inadaptabilitate, ce devine ulterior un sentiment al înstrăinării, al însingurării, al neputinței de comunicare („Sărutul dat leprosului", „Cuibul de vipere", „Thérèse Desqueyroux", „Pustiul dragostei", „Sfârșitul nopții"). Teatru („Asmodée"); eseuri; scrierile autobiografice („Memorii interioare") au ridicat genul la nivelul meditației spirituale. A luat atitudine împotriva ocupației germane („Caietul negru"). Premiul Nobel pentru literatură (1952).

MAURICIU (Flavius Tiberius Mauricius), împărat bizantin (582–602). A urmărit consolidarea stăpânirii bizantine în Occident prin crearea exarhatelor de Ravenna și de Cartagina. A reluat cu succes ofensiva împotriva perșilor (din 583), punând apoi capăt îndelungatului război cu aceștia (572–591). Detronat și ucis de centurionul Focas. I se atribuie tratatul de tactică militară „Strateghikon".

MAURICIU, duce al Saxoniei (1541–1553). Deși luteran, se aliază cu Carol Quintul, luptând împotriva principilor protestanți la Mühlberg (24 apr. 1547); principe-elector (din 1548). Modul absolutist de guvernare al lui Carol Quintul îl determină să se alieze cu principii protestanți și cu regele Franței, participând la războiul din 1552–1556. Deși victorios în lupta de la Sievershausen (9 iul. 1553), grav rănit, a murit după două zile.

MAURICIU, conte de Saxa (1696–1750), mareșal francez de origine germană. A servit în armata polonă și cea rusă, trecând în 1720 în serviciul Franței. S-a remarcat ca tactician în Războiul de Succesiune la Tronul Austriei (1740–1748). Tratat de istorie militară.

MAURICIU DE NASSAU (1567–1625), stathuder (1585–1625) al Provinciilor Unite (Olanda) din dinastia de Orania; comandant suprem al forțelor armate în războiul împotriva spaniolilor. A obținut victoriile de la Turnhout (1597) și Nieuport (1600), obligând Spania să recunoască, prin armistițiul din 1609, independența Republicii Provinciilor Unite. În 1621, a reluat războiul.

MAURITANIA (Republică Islamică ~), stat în NV Africii cu ieșire la Oc. Atlantic; 1 030,7 mii km^2; 2,91 mil. loc. (2003). Limba oficială: araba. Limbi naționale: wolof, soninke, poular (fulani). Religia: islamică (musulmani sunniți). Cap.: *Nouakchott. Relief* deșertic făcând parte din „Sahara atlantică", de fapt o câmpie întinsă, dominată de pod. din gresie. *Climă* extrem de aridă, cu excepția treimii sudice (de-a lungul fl. Sénégal), cu vegetație de savană cu pâlcuri de păduri. Important loc de cuibărit și de iernat pentru păsări de apă în Parcul Național Banc d'Arguin. *Economia* se bazează pe ind. extractivă și prelucrătoare a min. de fier și pe pescuit. Alte resurse: aur, cupru, wolfram, gips, fosfați, diamante, ilmenit, sare. Ind. cimentului, prelucr. petrolului, alim., gumă arabică, covoare. Se cultivă produse de consum curent: porumb, mei, orez, sorg, igname, arahide, batate, cartofi și legume, curmali în oaze. Se cresc ovine, caprine, cămile, bovine, cabaline și asini. Moneda: 1 ouguiya = 5 khoums. – *Istoric.* Populațiile negride așezate (sec. 8) pe terit. de azi al M. au fost islamizate sub influența berberilor (sec. 11–12) și, apoi, a arabilor (sec. 13). În cursul Ev. Med., M. s-a aflat în componența unor state din Africa Occidentală. În sec. 15 și-au făcut apariția negustorii de sclavi portughezi; ulterior, în M. au pătruns olandezii, englezii și francezii. Aceștia din urmă, după 1858, pornind din Sénégal, au ocupat progresiv, până în 1902, reg. centrală și de N a M., instituind asupra acesteia protectoratul Franței; în 1920, M. a fost declarată colonie franceză și inclusă în Africa Occidentală Franceză. În 1958, M. a devenit republică autonomă în cadrul Comunității Franceze și în 1959 a adoptat prima Constituție și actuala denumire. La 28 nov. 1960 s-a proclamat independentă. Membru al O.N.U. (27 oct. 1961). Islamul sunnit este declarat (1961) religie de stat. După proclamarea independenței, viața economică și politică a țării a fost dominată de președintele Mokhtar Ould Daddah (introduce sistemul monopartid, naționalizează minele de fier și cupru, iar pe plan extern se distanțează de Franța și se apropie de țările din Liga Arabă) până în iul. 1978, când a fost înlăturat printr-o lovitură de stat, urmată în timp și de alte numeroase puciuri militare, care s-au repercutat extrem de grav asupra economiei și vieții politice. Implicată în problema Saharei Occidentale, M. semnează, la Alger, un acord cu frontul POLISARIO, prin care autoritățile mauritaniene renunță la orice revendicări asupra acesteia. Din 1984, colonelul Maaouya Ould Sidi Ahmed Taya devine conducătorul statului (ales președinte în 1992, reales în 1997); promovează un proces de democratizare a vieții politice, care și-a găsit expresia în alegerile parlamentare din 1992, desfășurate în cadrul unui sistem pluripartit. Alegerile prezidențiale din 2003 se încheie cu victoria lui Maaouya Ould Sidi Ahmed Taya. Republică islamică prezidențială.

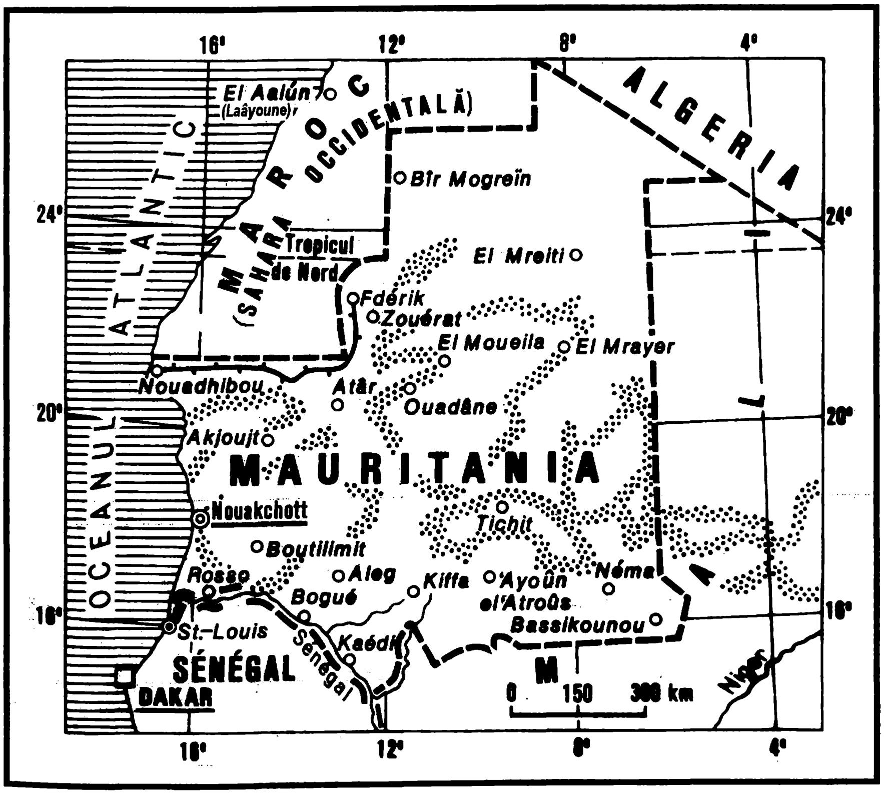
16°
12°
8°
4°
24°
20°
16°
El Aaiún
(Laâyoune)
SAHARA OCCIDENTALĂ
MAROC
ALGERIA
Bîr Mogreïn
Tropicul de Nord
El Mreiti
Fdérik
Zouérat
El Moueila
El Mrayer
Nouadhibou
Atâr
Ouadâne
Akjoujt
MAURITANIA
Nouakchott
Tichit
Boutilimit
Rosso
Aleg
Kiffa
'Ayoûn el'Atroûs
Néma
Bogué
Bassikounou
St.-Louis
Sénégal
Kaédi
SÉNÉGAL
DAKAR
MALI
Niger
0 150 300 km
OCEANUL ATLANTIC

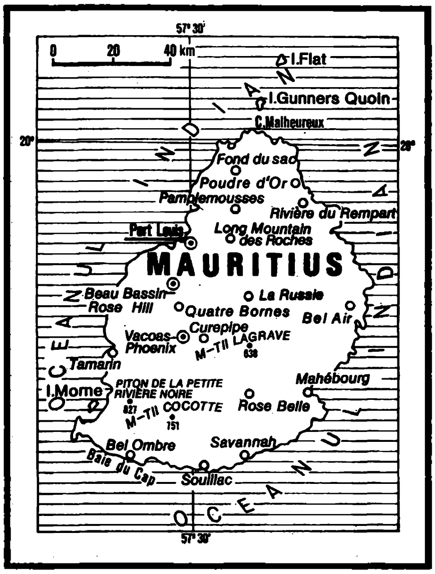
57° 30'
0 20 40 km
I.Flat
I.Gunners Quoin
C.Malheureux
20°
Fond du sac
Poudre d'Or
Pamplemousses
Rivière du Rempart
Port Louis
Long Mountain
des Roches
MAURITIUS
Beau Bassin-Rose Hill
La Russie
Quatre Bornes
Bel Air
Curepipe
Vacoas-Phoenix
M-TII LAGRAVE
638
Tamarin
I.Morne
PITON DE LA PETITE RIVIÈRE NOIRE
827
M-TII COCOTTE
751
Mahébourg
Rose Belle
Bel Ombre
Savannah
Baie du Cap
Souillac
OCEANUL INDIAN

MAURITIUS (Republica ~), stat insular în Oc. Indian, în SE Africii, cuprinzând ins. M. și dependențele Rodrigues, Saint Brandon, Agalega ș.a.; 2 040 km^2; 1,21 mil. loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: hindusă (52%), creștină (catolici 26%, protestanți 2,3%), islamică (16,6%), budistă. Cap.: *Port Louis. Relief* format dintr-un pod. ce coboară treptat spre N și cade brusc spre țărmurile sudice și vestice, cu numeroase cratere vulcanice stinse (Mt. Peter Both, 826 m, alt. max. a țării). *Climă* subtropicală musonică. Violente taifunuri. Pădure tropicală, cu specii de lemn prețios. *Economie* în creștere, cu predominarea ind., constr. și a turismului. Ind. de prelucr. a petrolului, chimică, electronică, textilă, alim. Șantiere navale. Expl. forestiere. Cultura trestiei de zahăr. Se mai cultivă cereale, cartofi, manioc, batate, legume, tutun. Plantații de cafea, arahide, ceai, ananas, vanilie, palmieri de cocos. Se cresc caprine, bovine, ovine și porcine. Rezervații naturale cu păsări endemice. Moneda: 1 mauritian rupee = 100 cents. – *Istoric.* Descoperită de portughezul Pedro Mascarenhas, în 1507 (nelocuită până la venirea europenilor), ins. devine posesiune a Olandei (1598– 1710), fiind numită **M.** în cinstea stathuderului Mauriciu de Nassau, apoi franceză (1715–1810) sub denumirea de Île de France, iar din 1814, colonie britanică (rebotezată **M.**). După desființarea sclaviei (1835), pe plantațiile de trestie de zahăr sunt aduși muncitori din India, ai căror urmași constituie c. 70% din populația ins. În 1961, **M.** obține autonomia internă, iar la 12 mart. 1968, independența de stat ca dominion în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (24 apr. 1968). La 12 mart. 1992, **M.** se proclamă republică. Ca urmare a stabilității politice, în ciuda structurării vieții interne pe comunități etnoconfesionale sau istorice, economia țării a înregistrat un continuu progres, fapt pentru care **M.** este considerat „unicul nou stat industrializat" al continentului african. O coaliție, reprezentând îndeosebi interesele populației de origine indiană, a deținut (din 1991), în mai multe rânduri, puterea; din 1995, prim-min. laburistul Navin Chandra Ramgoolam. Alegerile legislative (11 sept. 2000) dau câștig de cauză Opoziției, Sir Anerood Jugnauth, fost premier (1982–1995), devine noul șef al guvernului și apoi președinte (din 2000). Republică parlamentară.

MAUROIS, André (pseud. lui *Émile Herzog*) (1885–1967), scriitor francez. Romane psihologice („Climate"). Biografii literare (George Sand, Balzac) și istorii celebre (a Angliei, a S.U.A.). Memorii.

MAUROLICO, Francesco (1494–1575), matematician și erudit italian de origine greacă. A introdus pentru prima oară principiul conjecturii matematice („Arithmeticorum libri duo"). A descoperit mecanismul vederii (1575). A reconstituit și tradus „Fenomenele" lui Euclid, „Sferele" lui Teodosio și „Conicele" lui Apollonios din Perga.

MAUROVLÁH, -Ă, s.m. și f., adj. Populație românească din partea de V a Pen. Balcanice, cuprinsă între coasta dalmată, Drava și Morava.

MAUROVLAHIA, denumire dată Moldovei medievale, mai ales în actele Patriarhiei din Constantinopol.

MAURY, Matthew Fontaine (1806–1873), oceanograf și meteorolog american. A realizat harta fundului Oc. Atlantic, pentru montarea cablului telefonic submarin între S.U.A. și Europa. Autor al „Geografiei fizice a mării", prima lucrare de oceanografie modernă.

MAURYA, dinastie de regi în India antică (324–187 î.Hr.), în statul Magadha, întemeiată de *Chandragupta*.

MAUSER 1. Wilhelm von M. (1834–1882), armurier german. A realizat pistolul automat **M.**, calibru 7,9 mm cu autoîncărcare. În 1872 a înființat o fabrică de arme. **2. Paul von** (1838–1914), armurier german. Frate cu **M. (1).** Inventatorul unui model de închizător pentru puștile cu glonț, care îi poartă numele.

MAUSOL (MAUSOLOS), satrap al Cariei (377–353 î.Hr.). Subordonat Imp. Persan, reușește să obțină independența, extinzându-și controlul asupra unei părți a Lidiei și Liciei, precum și al unor orașe grecești (Halicarnas – pe care îl desemnează cap. regatului său, Milet și Efes). Soția sa, Artemisia, va construi aici, după moartea lui, un celebru monument funerar, devenit una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

MAUSOLÉU (< fr., lat., germ., n. pr. *Mausol*) s.n. Monument funerar de dimensiuni mari, ridicat în memoria unei personalități, a unor eroi etc.

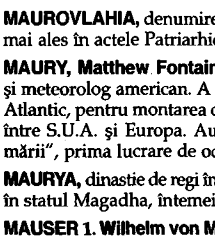

André Maurois

MAUSS, Marcel (1872–1950), etnolog, sociolog și istoric francez al religiilor. Director al Institutului de etnologie al Universității din Paris. A cercetat modul în care simbolicul se inserează în viața socială („Teoria generală a magiei", „Eseu despre dar. Formă și motiv al schimbului în societățile arhaice").

MAUTHAUSEN, localit. în Austria Superioară, pe Dunăre, în aval de Linz. Aici a existat (1938–1945) un lagăr nazist de concentrare și de exterminare a oponenților politici, unde au pierit peste 120 000 de oameni. Azi muzeu.

MAVKI (< în mitologia slavă) spirite malefice, aducătoare, de obicei, de moarte. Sunt reprezentate în față cu trup omenesc, din spate văzându-li-se măruntaiele.

MAVROCORDAT, familie de fanarioți originară din Chios, cu important rol politic și cultural în sec. 17–18. Înrudită cu boieri români. Mai importanți: **1. Alexandru M. (Exaporitul)** (1641–1709), medic fiziolog și filozof. Prof. la Academia din Istanbul și mare dragoman al Porții Otomane (din 1673). A negociat Tratatul de Pace de la Karlowitz (1699). În „Instrumentul pneumatic al circulației sângelui" a susținut, printre primii, teoria lui W. Harvey cu privire la circulația sângelui. 2. **Nicolae M.**, domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) și al Țării Românești (1715–1716, 1719–1730). Fiul lui **M. (1).** Inaugurează regimul fanariot în Moldova și Țara Românească. A unit toate dările într-una singură, plătibilă în patru rate. În a doua domnie în Țara Românească, a reintrodus darea pe vii, pogonăritul și văcăritul. S-a îngrijit de dezvoltarea învățământului. **3. Ioan M.**, domn al Țării Românești (1716–1719). Fiul lui **M. (1).** Ca plenipotențiar al Imp. Otoman a tratat Pacea de la Passarowitz (1718) cu Imp. Habsburgic și cu Veneția. **4. Constantin M.**, domn al Țării Românești (1730, 1731–1733, 1735–1741, 1744–1748, 1756–1758 și 1761–1763) și al Moldovei (1733–1735, 1741–1743, 1748–1749 și 1769). Fiul lui **M. (2).** Reforme (a justiției, a fiscalității, a armatei, a introdus salarizarea funcționarilor statului), prin care a încercat modernizarea statului. A legiferat eliberarea personală a *rumânilor* (1746) și a *vecinilor* (1749) și a introdus claca (fixată la 12 zile pe an în Țara Românească și 24 de zile în Moldova). Din 1741 datează cea mai veche colecție tipărită de documente românești, publicată din inițiativa sa.

MAVRODIN, com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea; 2 690 loc. (2008).

MAVRODIN, Irina (n. 1929, Oradea), scriitoare română. Versuri („Reci, limpezi cuvinte") și eseuri („Poietică și poietică"). Traduceri (Proust).

MAVROFÓR (< ngr. *mavroforos* „îmbrăcat în negru") s.m. Luptător grec din „batalionul sacru" al Eteriei, care avea uniformă neagră.

MAVROGHENI, Nicolae, domn al Țării Românești (1786–1790). De origine greacă. În luptă cu marea boierime, a căutat sprijinul celorlalte categorii sociale, cărora le-a făcut unele înlesniri. A susținut cu trupe în Războiul Ruso-Austro-Turc (1787–1791) Poarta, dar a fost mazilit și ucis.

MAVROKORDATOS, Alexandros (1791–1865), om politic grec. Participant la lupta pentru independența națională a Greciei (1821–1829). Prim.-min. (1833–1834, apr.–aug. 1844, 1854–1855). A prezidat prima Adunare Națională (Epidaur, 1822).

MAVROS, Nicolae (1782–1868), general și om politic român de origine greacă. Arheolog amator; a dăruit colecția sa de antichități Muzeului Național de Istorie din București.

MAWENZI v. **Kilimanjaro.**

MAWLAMYINE v. **Moulmein.**

MAWȘIL, Al ~ v. **Mosul.**

MAXENȚIU (Maxentius Marcus Aurelius Valerius), împărat roman (306–312). Fiul lui *Maximian.* Proclamat împărat de pretorieni; instabilitate internă; detronat de Constantin.

MÁXI^1- (< fr.) Element de compunere cu sensul „(foarte) mare", care servește la formarea unor substantive.

MÁXI^2 (< fr.) adj. invar., subst. **1.** Adj. invar. (Despre rochie, fustă etc.) Care este foarte lungă (până la glezne). **2.** Subst. Fustă, rochie, pardesiu etc. foarte lungi.

MAXILÁR (< lat., fr.) s.n. Os pereche care face parte din oasele feței; prezintă pe marginea inferioară alveolele dentare. ✧ *M. inferior* = mandibulă.

MÁXIM^1 (< *maximum*) s.n. Maximum. ✦ (MAT.) Valoare a unei funcții într-un punct, mai mare decât valorile funcției în punctele vecine, aflate într-un domeniu în care funcția e definită.

MÁXIM^2, -Ă (< lat., fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care are cea mai mare dimensiune, durată, intensitate etc.; foarte mare. 2. S.f. (MAT.) Cea mai mare valoare pe care o poate avea într-un anumit interval o funcție sau o cantitate variabilă. ✦ Cea mai înaltă temperatură care se înregistrează într-o perioadă dată (ex. m. zilei, **m.** anului).

MAXIM din Hrisopolis (Mărturisitorul) (580–662), călugăr și martir bizantin. Adversar al monoteismului, a apărat, cu prețul martiriului, ortodoxia. Lucrări de controversă teologică („Dialog cu Pyrrhus"), de exegeză ascetică și de liturghie, un scurt tratat „Despre suflet", o carte de comentarii teologice (cunoscută, în traducerea lui Eurigena, sub numele de „Ambigua" (având un rol important Ev. Med.).

MAXIM, Sir Hiram Stevens (1840–1916), inventator american de origine engleză. Industriaș în domeniul tehnicii militare. A inventat (1883) mitraliera încărcată automat prin efectul reculului („mitraliera M."), a perfecționat pușca automată, tunul și mitraliera grea.

MAXIM, Mihai (n. 1943, Vorniceni, jud. Botoșani), istoric român. Orientalist. Contribuții privind relațiile Țărilor Române cu Imp. Otoman („Țările Române și Înalta Poartă", „L'Empire Ottoman au Nord du Danube...").

MAXIMÁL, -Ă (< fr.) adj. Maxim^2 **(1).**

MÁXIMĂ (< fr., lat.) s.f. Enunț concis, exprimând o normă de conduită, un principiu etic etc.; aforism, sentință **(2)**, apoftegmă.

MAXIMIAN (Marcus Aurelius Valerius Maximianus), împărat roman (286–305). Desemnat cezar, la 1 apr. 285, de către Dioclețian, iar la 1 apr. 286, august și coîmpărat, încredințându-i-se provinciile occidentale ale Imp. A abdicat împreună cu Diocleţian, dar s-a autoproclamat august (307); obligat să renunțe la titlu și constrâns de Constantin să se sinucidă (310).

MAXIMILIAN, numele a doi împărați germani: **M. I,** rege roman (1486–1519) și împărat al Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană (1493–1519). Politică de întărire a autorității centrale, iar pe plan extern, de extindere a dominației habsburgice în Europa apuseană. Prin tratate și căsătorii, a pregătit intrarea sub dominația Casei de Habsburg a Spaniei (inclusiv posesiunile italiene și coloniile), a Boemiei și Ungariei. În timpul său, au început războaiele cu Franța pentru stăpânirea Italiei (Războaiele italiene, 1494–1559). **M. II,** rege roman (din 1562), rege al Boemiei, Ungariei și împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1564–1576). În Ungaria, s-a lovit de opoziția nobilimii, partizană a lui Ioan Sigismund Zápolya. În 1573, a înăbușit o puternică răscoală țărănească în Croația. Politică de toleranță religioasă față de protestanți.

MAXIMILIAN, Constantin (1928–1997, București), medic român. M. coresp. al Acad. (1992). A organizat primul laborator de genetică medicală din România (1958), iar după 1962, un centru de sfaturi genetice. Lucrări de antropologie, bioetică, genetică umană etc. („Dicționar enciclopedic de genetică", „Genetica umană").

MAXIMILIAN, Ferdinand Joseph de HABSBURG, arhiduce de Austria (1832–1867), împărat al Mexicului (1864–1867), s-a menținut la putere sprijinindu-se

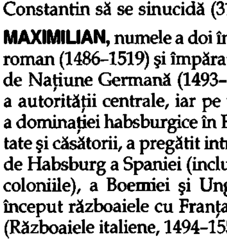

Constantin Mavrocordat

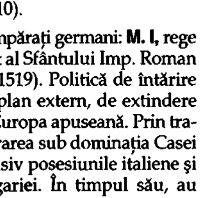

Maximilian I

James Clerk Maxwell

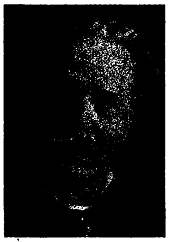

Karl May

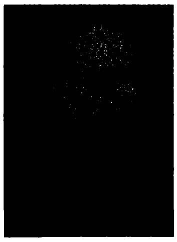

Octav Mayer

Julius Robert von Mayer

pe conservatori şi pe trupele franceze trimise de Napoleon III, devenind impopular. Prins şi executat de revoluţionarii lui Benito Juárez.

MAXIMILIAN, Velimir (1882-1959, n. Buzău), actor român. Roluri de operetă, comedie şi dramă. A dat viaţă unor tipuri memorabile din teatrul lui I.L. Caragiale, M. Pagnol, M. Gorki. Eseuri („Teatru, actor şi public"). Amintiri.

MAXIMIN TRACUL (Caius Iulius Verus Maximinus Thrax), împărat roman (235–238). Originar din Tracia; proclamat împărat de trupele de la Rin. În conflict cu Senatul, în timp ce purta lupte grele la Dunăre împotriva carpilor (238), a fost alungat de pe tron. A invadat Italia, dar a fost învins şi ucis la Aquileia.

MAXIMIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A determina valorile variabilelor independente pentru care o funcţie atinge valoarea sa maximă.

MÁXIMUM (< fr., lat.) s.n. Punct limită, fază reprezentând limita superioară; maxim^1. ✧ Loc. *La m.* = în cel mai înalt grad. ✦ Cea mai mare cantitate, valoare, intensitate.

MAXIN, Leonid (pe numele adevărat *Leonid Fiodorovici Miasin*) (1896–1979), balerin şi coregraf american de origine rusă. A dansat la Teatrul Mare din Moscova şi în trupa Baletelor ruse. Realizatorul unor spectacole de avangardă („Paradă", scenografia P. Picasso), suprarealiste („Mad Tristan", libretul şi scenografia S. Dali). A pus în scenă spectacole la Scala din Milano („Maria şi Magul").

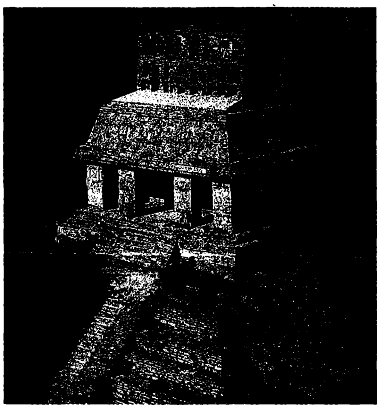

1

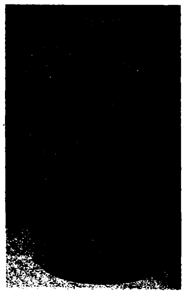

2

3

Civilizaţia Maya
1. Templul Soarelui din Palenque (Mexic)
2. Vas decorativ
3. Statueta unei femei şezând

MAXWELL (< fr. {i}; {s} n. pr. *Maxwell*) s.m. Unitate de măsură a fluxului magnetic (simbol: Mx), egală cu 10^{-5} Wb.

MAXWELL, James Clerk (1831-1879), fizician britanic de origine scoţiană. Contribuţii la teoria cinetico-moleculară a gazelor (legea de distribuţie a vitezelor) şi în electromagnetism. Pe baza unui sistem de ecuaţii care sintetizează toată gama de fenomene ale electricităţii şi magnetismului (*ecuaţiile M.*), a elaborat teoria electromagnetică a luminii şi a dedus existenţa undelor electromagnetice („Tratat de electricitate şi magnetism"). A demonstrat că inelele planetei Saturn sunt compuse din particule discrete.

MAXY, Max Hermann (1895–1971, n. Brăila), pictor român. Peisaje urbane, naturi moarte, compoziţii de tendinţă cubistă, evoluând spre constructivism, adesea cu accente sociale („Piaţa Sf. Gheorghe în cârje", „Biliardul"). Portrete de scriitori şi artişti.

MAY, Ernst (1886–1970), arhitect şi urbanist german. Reprezentant al funcţionalismului. Cartiere rezidenţiale la Frankfurt am Main. A participat la planurile de extindere edilitară a Moscovei. Ulterior, a lucrat şi în Kenya, Uganda.

MAY, George II (sec. 17–18), meşteşugar sas din Transilvania. Staroste al breslei argintarilor din Braşov. A lucrat (1695–1709) pentru C. Brâncoveanu (ferecături de cărţi, candele), adaptând elementele de decoraţie barocă cerinţelor artistice din Ţara Românească.

MAY, Karl (pseud. lui *Karl Hohenthal*) (1842–1912), scriitor german. Romane de aventuri, evocând lumea indienilor americani („Winnetou", „Comoara din Lacul de Argint").

MÁYA^1 (< fr., sp.) subst., adj. **1.** Subst. Denumire a triburilor de amerindieni din America Centrală, care vorbesc limba **m.**; azi puţin numeroşi (c. 2 mil.), sunt regrupaţi în principal în Yucatán (Mexic). Fondatori ai unei civilizaţii precolumbiene (v. *precolumbian*) foarte evoluate, ce acoperea terit. actualelor state Mexic, Guatemala, Honduras şi Belize, ale cărei origini urcă până în sec. 4 î.Hr. Se disting două mari perioade: Vechiul Imp. (320–987) şi Noul Imp. (987-1697), care sunt urmarea unei perioade zisă „formativă" (sec. 4 î.Hr.–4 d.Hr.). Apogeul acestei civilizaţii a fost atins în sec. 7–9; principalele aşezări: Chichén-Itza, Copan, Mayapán, Palenque, Uxmal, Tikal. **2.** Subst. (LINGV.) Limbă a populaţiei **m. (1)**, vorbită şi astăzi de unii locuitori din pen. Yucatán. **3.** Adj. *Artă maya* v. şi *artă precolumbiană.*

MĀYĀ^2 (< fr.; cuv. sanscrit „iluzie") subst. (În filozofia indiană) Forţă miraculoasă; uneori, aparenţă înşelătoare, iluzie.

MĀYĀ (în brahmanism), zeiţă creată de Vişnu, ca o forţă primordială feminină din care se naşte lumea.

MAYALL, John (n. 1933), cântăreţ şi instrumentist britanic de blues şi rock. Carieră solo şi împreună cu grupul The Bluesbreakers. Părintele blues-ului britanic. Discografie selectivă: „Bluesbreakers – John Mayall with Eric Clapton", „Spinning Coin" etc.

MAYAPÁN, aşezare situată în pen. Yucatán (Mexic) datând din perioada post-clasică a civilizaţiei maya (950–1500). Aici au fost descoperite vestigiile unui oraş fundat în 1007 şi părăsit în c. 1450.

MAYBACH, Wilhelm (1846–1929), inginer şi inventator german. Concepe şi realizează (1883), împreună cu G. Daimler, motorul cu explozie şi combustibil lichid (petrol). În 1901, în cadrul companiei Daimler-Benz, a proiectat primul automobil Mercedes. A folosit duraluminiul la fabricarea dirijabilelor Zeppelin.

MAYER, Johann Tobias (1723–1762), cartograf, astronom şi matematician german. Director al Observatorului astronomic din Göttingen. A calculat cu precizie poziţia axei de rotaţie a Lunii şi a întocmit tabelele lunare. Autor al unui catalog cuprinzând 998 de stele zodiacale.

MAYER, Julius Robert von (1814–1878), medic şi fizician german. Unul dintre întemeietorii termodinamicii. A fundamentat principiul transformării şi conservării energiei (1840) şi a determinat (1867) echivalentul mecanic al caloriei („Mecanica căldurii").

MAYER, Octav (1895–1966, n. Mizil), matematician român. Acad. (1955). Primul doctor în matematică pură din România (1920). Lucrări de geometrie diferenţială şi geometrie proiectivă *(suprafeţele M.)*, publicate postum în volumele: „Opera matematică" şi „Teoria funcţiilor de o variabilă complexă". Principalul creator al geometriei diferenţiale centroafine. Lucrări didactice.

MAYER-GOEPPERT, Maria v. Goeppert-Mayer, Maria.

MAYERLING, localit. în Austria, la 40 km S de Viena. Aici, într-un pavilion de vânătoare (pe locul căruia a fost zidită o biserică), au fost găsite (30 ian. 1889) cadavrele arhiducelui Rudolf de Habsburg şi al baroanei Maria Vetsera, care s-au sinucis deoarece legătura lor de dragoste nu se putea concretiza într-o căsătorie recunoscută de Curtea imperială.

MAYFLOWER, navă engleză, plecată din Southampton (16 sept. 1620) cu 102 emigranţi, care au fondat (26 dec.) prima colonie engleză în America de Nord (Plymouth, Noua Anglie).

MAYO, George Elton (1880–1949), sociolog american de origine australiană. Iniţiator al unei orientări psihologiste în cadrul sociologiei industriale („Problemele umane ale unei civilizaţii industriale").

MAYON, vulcan activ în Filipine, în SE ins. Luzon, cu o circumferinţă de 130 km.

MAYOR ZARAGOZA, Federico (n. 1934), biochimist spaniol. Director general al U.N.E.S.C.O. (1987–1999). Contribuţii în domeniul biochimiei („Efecte ale acidului nicotinic şi prezentarea compuşilor ketonei din metabolismul organismului"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

MAYOTTE (MAHORAIS sau **MAHORÉ),** ins. vulcanică în arh. Comore (Oc. Indian); 374 km^2. Centrul ad-tiv: *Dzaoudzi*. Descoperită de portughezul Diego Ribeiro (1527). Administrată de Franţa (1843- 1975). La 8 febr. 1976, Franţa a organizat un referendum (condamnat de O.N.U.) în ins. M. (parte integrantă a Republicii Comore), majoritatea locuitorilor pronunţându-se pentru menţinerea statutului de „colectivitate teritorială". În 1979, Parlamentul francez a aprobat statutul de „teritoriu de peste mări" al Franţei.

MAYR, Ernst (1904–2005), ornitolog american. A propus o definiţie a speciei (1940), fondată pe criteriul interfecundităţii. Studii asupra speciaţiei determinate de existenţa barierelor geografice.

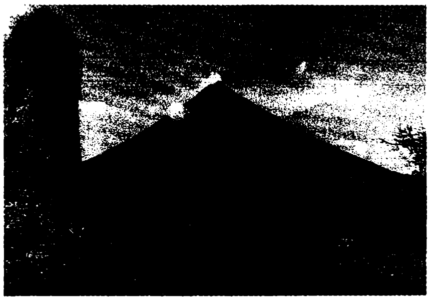

Vulcanul Mayon

Jules Mazarin

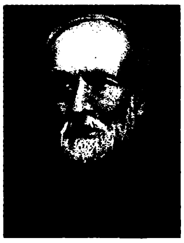

Giuseppe Mazzini

MAZAGRÁN (< fr.; n. pr. *Mazagran,* localit. în Algeria) s.n. Băutură răcoritoare preparată din cafea foarte concentrată cu bucăţele de gheaţă.

MAZĂR-E-SHARĪF, oraş în N Afghanistanului, la 306 km NV de Kabul; 127,8 mii loc. (1990). Centru comercial şi meşteşugăresc (covoare, produse din piele şi metal). Fabrică de egrenare a bumbacului. Ţesături de mătase. Moscheea albastră.

MAZARIN, Jules (1602-1661), om politic şi diplomat francez. Originar din Italia. Nunţiu papal la Paris (1634-1636); în serviciul lui Richelieu, cu sprijinul căruia a devenit cardinal (1641) şi căruia i-a urmat ca prim-min. (1643-1661). În timpul minoratului lui Ludovic XIV, a deţinut, împreună cu Ana de Austria, conducerea *de facto* a Franţei, continuând, prin înăbuşirea mişcărilor populare şi a răzvrătirilor feudale (Fronda, 1648-1653). Remarcabil diplomat, a dus o politică externă abilă (Pacea din Westfalia, 1648 şi Tratatul de la Pirinei, 1659), consacrând hegemonia Franţei în Europa.

MAZAR-PAŞA v. **Lakeman, Stephen Bartlett.**

MAZATLÁN, oraş în Mexic, pe ţărmul G. Californiei; 380,5 mii loc. (2000). Port. Constr. navale. Ind. metalurgică, textilă şi alim. Staţiune turistică şi balneară. Carnaval anual.

MÁZĂRE (cuv. autohton) s.f. Plantă alimentară şi furajeră, anuală, din fam. fabacee, cu frunze compuse din 2-3 perechi de foliole şi fructul o păstaie cu 3-9 seminţe bogate în proteine şi aminoacizi esenţiali *(Pisum sativum).*

MAZDAKÍŢI (< fr.) s.m. pl. Adepţii unei mişcări cu caracter egalitarist din statul persan condus de dinastia Sasanizilor, îndreptată împotriva marilor proprietari de pământ; iniţiată, sub influenţa ideilor maniheiste, de reformatorul persan Mazdak (executat în 528/529). V. *pavliceni.*

MAZDEÍSM (< fr.; {s} cuv. zend *mazda* „atotştiutor") s.n. Religie a vechilor persani (milen. 2 î.Hr.-sec. 7 d.Hr.), bazată pe dualismul binelui şi răului, preluat şi dezvoltat de zoroastrism.

MAZEPA, Ivan Stepanovici (1644-1709), hatman al Ucrainei (1687-1709). A întreţinut legături secrete cu Polonia şi Suedia, în vederea separării Ucrainei de Rusia. În 1708, a trecut de partea regelui Suediei, Carol XII, împotriva lui Petru I.

MAZÉTĂ (< fr.) s.f. Jucător prost, neîndemânatic, nepriceput (mai ales la jocul de cărţi); *p. ext.* ageamiu.

MAZÍL (< tc.) s.m. **1.** (Şi adj.) Demnitar turc din Imp. Otoman sau domn din Ţara Românească ori din Moldova scos din slujbă sau din domnie; mazilit. **2.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Descendent al unei familii boiereşti de rangul al doilea.

MAZILESCU, Virgil (1942-1984, n. Corabia), poet român. Valorifică jocul intertextual şi mijloacele de deconstrucţie şi de ermetizare a limbajului în meditaţii pe tema angoasei existenţiale şi a morţii („Va fi linişte va fi seară", „Guillaume poetul şi administratorul").

MAZILÍ vb. IV tranz. A scoate din domnie sau din slujbă un domn, un boier; (astăzi, fam.) a destitui pe cineva dintr-o funcţie. ✦ Fig. A alunga, a îndepărta.

MAZILU, Dan Horia (1943-2008, n. Bucureşti), istoric literar român. M. coresp. al Acad. (2001). Studii de literatură română veche, istoria relaţiilor româno-slave, imagologie, istoria ideilor, a mentalităţilor. Monografii („Udrişte Năsturel"), sinteze („Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea", „Recitind literatura română veche").

MAZILU, Panaite (n. 1915, Broşteni, jud. Vrancea), inginer român. M. de onoare al Acad. (1993). Cercetări şi studii privind teoria elasticităţii şi statica construcţiilor („Statica construcţiilor", „Teoria şi calculul plăcilor curbe subţiri"). A proiectat structura de rezistenţă a Casei Scânteii, azi Casa Presei Libere, a gării Braşov etc.

MAZILU, Răzvan (n. 1974, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Solist al ansamblului Contemp şi al Operei din Bucureşti („Roşu şi negru", „Stampe japoneze") . Regizor-coregraf pentru spectacole de teatru-dans. Spectacol individual cu „Jocul de-a Shakespeare".

MAZILU, Teodor (1930-1980, n. Bucureşti), dramaturg şi prozator român. Schiţe şi nuvele („Insectar de buzunar"); romane („Într-o casă străină"), piese de teatru, configurând, cu mijloacele grotescului, o remarcabilă tipologie („Proştii sub clar de lună").

MAZU (MATSU), divinitate feminină taoistă, cu atribute materne. Potrivit legendei, s-a născut (960) în prov. chineză Fujian, dovedind din tinereţe calităţi mistice şi de vindecătoare. Venerată ca protectoare a marinarilor. Cultul său s-a extins în Asia de Est şi de Sud-Est.

MAŽURANIĆ, Ivan (c. 1814-1890), poet şi om politic croat. Prim-cancelar al Croaţiei şi Sloveniei (1861), ban al Croaţiei (1873-1880). Poemul epic „Moartea agăi Ismail Čengiça"; romanul „Privire asupra Bosniei".

MAZÚRCĂ (< rus., pol.; n. pr. *Mazuria*) s.f. Dans popular polonez (din sec. 16), devenit cu timpul dans de salon, cu ritm ternar şi mişcare moderată; melodia corespunzătoare acestui dans.

MAZURIA (MAZURJ), reg. naturală în NE Poloniei, cuprinsă între Vistula şi câmpia litorală baltică. Relief de acumulare glaciară cu numeroase lacuri (c. 2 700).

MAZURKIEWICZ, Stefan (1888-1945), matematician polonez. Lucrări privind calculul probabilităţilor, teoria mulţimilor, topologia („Bazele calculului probabilităţilor"). M. de onoare al Acad. Române (1934).

MAZÚT (< germ.) s.n. Păcură.

MAZZINI, Giuseppe (1805-1872), om politic şi publicist italian. Unul dintre conducătorii mişcării de eliberare a poporului italian (Risorgimento). Carbonar. A organizat în emigraţie, la Marsilia, societatea revoluţionară „Tânăra Italie" (1831). Membru al triumviratului care a condus Republica romană (mart.-iul. 1849). După înfrângerea revoluţiei, a emigrat în Anglia, unde, împreună cu Kossuth şi Ledru-Rollin, a întemeiat Comitetul Central Democratic European (1850). A sprijinit expediţiile lui G. Garibaldi. Memorialistică.

MĂCĂLEÁNDRU (< ucr.) s.m. Mică pasăre migratoare, cântătoare, cu penajul cenuşiu şi cu fruntea, părţile laterale ale capului, ale gâtului şi pieptului roşcate; guşăroşie *(Erithacus rubecula).*

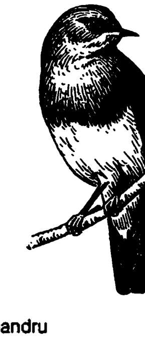

Măcăleandru

MĂCEÁŞĂ (< *măceş*) s.f. Fructul *măceşului,* de formă lunguiaţă sau ovală şi coajă tare, cu gust acrişor, bogat în vitamina C. Folosit la fabricarea siropurilor, sucurilor, marmeladelor, lichiorurilor; utilizat în medicina umană şi în ind. farmaceutică.

Munţii Măcinului

MĂCÉL s.n. Acţiune sângeroasă (îndreptată împotriva unei mulţimi fără apărare); masacru. ✦ Război, luptă aprigă.

MĂCELÁR (lat. *macellarius*) s.m. Persoană care se ocupă cu tăierea vitelor pentru consum sau cu vânzarea cărnii acestora. ✦ (Fam.) Om crud, brutal; ucigaş sângeros.

MĂCELARIU, Ilie (1822-1891, n. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu), om politic român. Participant ca tribun la Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania. Deputat în Dieta de la Sibiu (1863-1864), de la Cluj (1865) şi în cea de la Budapesta (1867). Primul preşedinte al Partidului Naţional Român din Transilvania (1869) şi unul dintre iniţiatorii tacticii „pasivismului". Unul dintre fondatori şi preşedinte al Institutului de Credit şi Economie „Albina" (din 1871).

MĂCELĂRÍ vb. IV tranz. A ucide cu sălbăticie şi în masă (oameni fără apărare); a extermina, a masacra; *p. ext.* a sfârteca, a ciopârţi.

MĂCÉŞ (MĂCIÉŞ) s.m. Denumire dată unor specii spontane din genul *Rosa,* fam. rozaceelor, cu tulpini alungite grupate în tufe, ramificate, înalte până la 3 m, cu flori albe, roz sau galbene, solitare sau grupate câte 2-3 în inflorescenţe şi cu fructe achene păroase, mici, roşii (*R. canina* ş.a.). Sin. *răsură*^{1}.

MĂCEŞU DE JOS, com. în jud. Dolj, situată pe malul de E al lacului Bistreţ; 1 455 loc. (2008).

MĂCEŞU DE SUS, com. în jud. Dolj, situată în C. Desnăţui; 1 458 loc. (2008).

MĂCIN 1. Munţii ~, masiv muntos, în partea de NV a Dobrogei, puternic peneplenizat, situat la E de braţul M. al Dunării, separat de pod. Niculiţel (din E) prin valea superioară a râului Taiţa, iar de pod. Babadag (din SSE), prin înşeuarea Cerna-Horia. Cea mai veche unitate de relief din România, alcătuită predominant din granite, şisturi, cuarţite şi conglomerate. Active procese de dezagregare, cu numeroşi martori de eroziune. Alt. max.: 467 m (vf. Ţuţuiatu). Cunoscut şi sub numele de *m-ţii Dobrogei.* Parcul Naţional M. M. cuprinde perimetrele Culmea Pricopanului şi Culmea Măcinului, la care se adaugă Pădurea Luncaviţa (cu rezervaţia Valea Fagilor), situată în Pod. Dobrogei. **2.** V. **Dunărea Veche. 3.** Oraş în jud. Tulcea, port pe dr. braţului Dunărea Veche; 11 043 loc. (2008). Centru piscicol. Expl. de granite şi caolin. Fabrici de conf. şi tricotaje, de prelucr. a lemnului, produse alim. Atestat documentar cu numele *Arrubium* în jurul anului 100 d.Hr. Ruinele unei cetăţi romano-bizantine; geamie (1860); han (sec. 18).

MĂCINÁ (lat. *macinare*) vb. I tranz. **1.** A efectua operaţia de măcinare **(1). 2.** (Despre agenţi fizici) A mânca, a roade prefăcând în pulbere; a săpa **(4)**, a distruge. **3.** Fig. A nelinişti, a chinui, a consuma.

MĂCINÁRE s.f. **1.** Operație de sfărâmare și mărunțire a unor materiale friabile (minereuri, semințe etc.) cu ajutorul morii. **2.** Fig. Zbucium, frământare.

MĂCIUCA, com. în jud. Vâlcea, pe râul Cerna; 1 974 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae, în satul Botorani (1797).

MĂCIÚCĂ (lat. **matteuca*) s.f. Bâtă lungă și groasă cu măciulie (ferecată) la unul dintre capete, folosită în trecut și ca armă de luptă; ghioagă. ✦ Obiect de forma unei **m.** mici, folosit într-una din probele gimnasticii ritmice.

MĂCIULÍE (< *măciu[că]* + *[gămă]lie*) s.f. Capătul îngroșat (și rotunjit) al unor obiecte; gămălie, măciucă. ✦ (Bot.; pop.) Capsulă (de ex. la mac).

MĂCRÍȘ s.m. **1.** Plantă perenă, din fam. polygonacee, cu frunze alungite, cu gust acrișor, folosite în alimentație și flori mici unisexuate *(Rumex acetosa)*. Crește spontan, preferând locurile mai umede. Folosită în medicina umană pentru tratarea scorbutului, a unor intoxicații, ca depurativ și diuretic etc. ✧ *Măcrișul-iepurelui* = mică plantă erbacee perenă (c. 15 cm), din reg. de munte, cu frunze trifoliate, cu gust acrișor, răcoritor *(Oxalis acetosella)*. Părțile aeriene au utilizări în medicina umană tradițională, cu acțiune diuretică, antidiareică, antiscorbutică etc. **2.** (CHIM.) *Sare de măcriș* v. *sare*.

MĂDĂRAȘ 1. Com. în jud. Bihor, situată, pe canalul Crișurilor, la granița cu Ungaria; 2 857 loc. (2008). Satul **M.** menționat documentar (1291–1294). **2.** Com. în jud. Harghita; 2 243 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Mureș, în Pod. Transilvaniei (C. Sărmașului), pe stânga râului Lechița; 1 265 loc. (2008). Castelul „Bethlen" (1517).

MĂDÂRJAC, com. în jud. Iași, situată în Pod. Central Moldovenesc; 1 530 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Frumușica (97,3 ha). Expl. de argile și gresii. În satul **M.**, menționat documentar (1497), se află biserica de zid Adormirea Maicii Domnului (ante 1785).

MĂDESCU, Mihai (n. 1936, Dridu, jud. Ialomița), scenograf român. Folosește în construcția decorurilor lemnul natur și metalul, conferind spectacolelor rigoare și echilibru („Dimineața pierdută", „Antigona", „Caligula").

MĂDULÁR (lat. *medullaris*) s.n. (Pop.) Fiecare dintre membrele sau, *p. ext.*, organele unei ființe.

MĂDULARI, com. în jud. Vâlcea, situată în piemontul Oltețului; 1 633 loc. (2008). Până în 1968, satul și com. **M.** s-au numit *Hălești*.

MĂDUVĂ (lat. *medulla*) s.f. **1.** (ANAT.) Porțiunea centrală, de obicei moale, din interiorul unui organ. ✧ *M. osoasă* = țesut moale, de culoare roșie sau galbenă, situat în cavitățile oaselor la vertebrate și om (cel roșu, prezent mai ales la făt și copil, având un important rol în *hematopoeză*). *M. spinării* = partea inferioară a axului cerebrospinal, situată în canalul rahidian și limitată în partea superioară de bulbul rahidian. Cuprinde în mijloc substanța cenușie, în care sunt localizați centrii segmentari și intersegmentari ai reflexelor necondiționate somatice și vegetative medulare, iar la periferie, substanța albă, formată din căile ascendente senzitive spinoencefalice și descendente motorii encefalospinale. În dreptul fiecărei vertebre, *m.s.* dă naștere unei perechi de nervi micști rahidieni, care inervează segmentul corporal corespunzător. Sin. *rahis* **(1).** 2. (Înv.) Fig. Partea esențială a unui lucru, fondul unei probleme, al unei opere etc.; miez, esență, nucleu. **3.** (BOT.) Țesut parenchimatic situat în cilindrul central al rădăcinii și tulpinii.

MĂERIȘTE, com. în jud. Sălaj, pe cursul superior al râului Crasna; 3 178 loc. (2008). Satul **M.** menționat documentar în 1351. Biserică fortificată (1260–1300), în stil romanic, în satul Uileacu Șimleului.

MĂGÁR (cuv. autohton) s.m. Mamifer imparicopitat din fam. ecvidelor, mai mic decât calul, cu urechile lungi, cu coama bogată și aspră, coada mică și picioarele scurte *(Equus asinus)*; asin. Originar din Asia, este răspândit în toată lumea. Folosit ca animal de povară; rezistent la condiții grele de muncă, cu un minimum de hrană. ✦ Epitet dat unui om obraznic sau lipsit de bun-simț.

MĂGĂRIȚĂ s.f. Femela măgarului.

MĂGEȘTI, com. în jud. Bihor, pe stg. Crișului Repede; 2 787 loc. (2008). Rezervația naturală peștera Gălășeni (0,1 ha).

MĂGHERANI, com. în jud. Mureș, pe cursul superior al râului Niraju Mic; 1 397 loc. (2008). În satul Bereni a fost descoperit un tezaur (inel și brățară din bronz, 57 de monede romane din bronz) de la sfârșitul sec. 1 î.Hr.–prima jumătate a sec. 1 d.Hr.

MĂGIREȘTI, com. în jud. Bacău, situată în depr. Tazlău; 4 518 loc. (2008). Expl. de petrol (în satul Stănești). Muzeu etnografic (în satul Prăjești). Biserica de lemn Sf. Gheorghe (1648), în satul Șesuri.

MĂGULÍ (< sl.) vb. IV Tranz. A satisface vanitatea cuiva; a flata, a lingureș.

MĂGURA 1. Masiv deluros în dealurile Năsăudului, între râurile Sălăuța (la V), Telcișor (la N) și Gersa (la E). Alt. max.: 1 112 m (vf. Măgura). **2.** Vârf în m-ții Berzunți; alt.: 984 m. **3.** Peșteră în VNV m-ților Bihor, pe dr. văii Sighiștel; lungimea galeriilor: 1 500 m. Oase de *Ursus spelaeus*. Monument al naturii. **4.** Com. în jud. Bacău, pe dr. văii Bistriței; 4 532 loc. (2008). Expl. de petrol. Până în 1965, satul și com. **M.** s-au numit *Călugăra*. Biserica Sf. Nicolae (c. 1786), în satul **M. 5.** Com. în jud. Buzău, la poalele dealului Ciolanu, pe râul Buzău; 2 245 loc. (2008). Expl. de calcar. Tabără estivală de sculptură în aer liber (din 1969) pe dealul Ciolanu. Biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1762), în satul Ciuta. Până în 1965, satul și com. **M.** s-au numit *Atârnați*. **6.** Com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 951 loc. (2008). Viticultură.

MĂGURA CODLEI, masiv muntos izolat, situat în S m-ților Perșani. Domină dinspre V depr. Brașovului și orașul Codlea. Alt. max.: 1 292 m.

MĂGURA ILVEI, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe râul Ilva; 2 144 loc. (2008). Expl. de dacit.

MĂGURA ODOBEȘTILOR, masiv deluros în Subcarpații Vrancei, între văile Putnei (la N) și Milcovului (la S), alcătuit dintr-o culme masivă, înaltă, cu direcția NV–SE. Alt. max.: 996 m, cea mai înaltă din Subcarpații Vrancei.

MĂGURA SLĂTIOAREI, masiv deluros în zona subcarpatică olteană, situat între cursurile superioare ale văilor Cerna (la V) și Luncavăț (la E). Mărginește la SV depr. Horezu. Alt. max.: 769 m.

MĂGURA ȘIMLEULUI, masiv deluros situat la E de dealurile Crasnei, în marea buclă formată de cursul superior al râului Crasna, dominând la N și E depr. Șimleului și orașul Șimleu Silvaniei. Alt.: 597 m.

MĂGURĂ (cuv. autohton) s.f. Formă pozitivă de relief, bine individualizată față de zona înconjurătoare.

MĂGURELE 1. Oraș în jud. Ilfov, pe stg. văii Ciorogârla; 8 186 loc. (2008). Aici se află Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei". Până la 17 febr. 1968, satul și com. **M.** s-au numit *Oteteleșanu*. Bisericile Sfinții Împărați Constantin și Elena (sec. 18), Sf. Treime-Gherman (1797), în satele **M.** și Alunișu. **2.** Com. în jud. Prahova, pe râul Teleajen; 4 881 loc. (2008). În satul Coada Malului a fost descoperit (1932) un tezaur dacic (sec. 1 î.Hr.).

MĂGURENI, com. în jud. Prahova, pe râul Provița; 6 548 loc. (2008). În satul **M.** se află ruinele unui conac din 1670 și biserica Sf. Treime (1671–1674), cu picturi murale interioare realizate (1693–1694) de Pârvu Mutu.

MĂGURI-RĂCĂTĂU, com. în jud. Cluj, situată la poalele m-ților Gilău; 2 318 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului. Biserica de lemn Sf. Treime (sec. 18), în satul Muntele Rece.

MĂICĂNEȘTI, com. în jud. Vrancea, pe râul Râmnic; 4 886 loc. (2008).

MĂICÚȚĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui maică; mamă; măiculiță. **2.** Călugăriță **(1).**

MĂIERUȘ, com. în jud. Brașov, în partea de N a depr. Brașov, pe stg. văii Oltului; 2 714 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Bogății (8,5 ha). În satul **M.**, menționat documentar (1377), se află o biserică fortificată din sec. 14 (azi biserică reformată), refăcută după incendiul din 1573 și biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului (sec. 18).

MĂIESTRÍE (< *măiestru*) s.f. Pricepere deosebită, talent, artă, ingeniozitate, iscusință; *p. ext.* îndeletnicire, profesiune etc. care cere o astfel de pricepere.

MĂIÉSTRU, MĂIÁSTRĂ (lat. *magister*) **1.** Iscusit, abil, ingenios. **2.** Executat cu măiestrie; frumos. **3.** (În basme) Înzestrat cu însușiri miraculoase; năzdrăvan, fermecat.

MĂJĂRÍT (< *măjar*, înv. „pescar") s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dare plătită domniei de către cei care pescuiau în bălțile Dunării.

MĂLĂI s.n. **1.** Făină obținută prin măcinarea boabelor de porumb și folosită în alimentație, mai ales la prepararea mămăligii; făină de porumb. **2.** Turtă făcută din făină de mei, de porumb etc.; un fel de prăjitură făcută din făină de porumb. **3.** (Reg.) Porumb. **4.** (Reg.) Mei.

MĂLĂELE, Horațiu (n. 1952, Târgu Jiu), actor român. Interpret carismatic, abordează o gamă largă a comicului, de la buf la grotesc și absurd (în teatru: piese de Molière, Goldoni, Pirandello, N. Erdman; în film: „Secretul lui Bacchus", „Casa din vis", „Această lehamite").

MĂLĂNCIOIU, Ileana (n. 1940, Godeni, jud. Argeș), poetă română. Lirică gravă, oraculară, pe tema iubirii, solitudinii și morții („Sora mea de dincolo") sau cu adresă antitotalitară („Urcarea muntelui"). O lucrare de estetică („Vina tragică"), eseuri și publicistică de atitudine.

MĂLÂIA, vârf în m-ții Siriu, constituind alt. max. a acestora (1 663 m).

MĂLDĂENI, com. în jud. Teleorman; 4 612 loc. (2008).

MĂLDĂREȘTI, com. în jud. Vâlcea, situată, la poalele Măgurii Slătioarei; 1 990 loc. (2008). În satul **M.** se află un muzeu etnografic și de artă medievală (fondat 1960), biserica cu dublu hram - Sf. Nicolae și Sfinții Voievozi (1774–1790), ctitorie a pitarului Măldărescu, culele „Greceanu" (Cula Veche, sec. 18) și „Duca" (Cula Nouă, 1823–1827).

MĂLÍN (< *mălină*) s.n. Arbore melifer din fam. rozaceelor, înalt până la 15 m, cu frunze eliptice, dințate, cu flori albe puternic parfumate, mici, în raceme și cu fruct drupă globuloasă mică, neagră; crește spontan în reg. de dealuri și uneori se cultivă în scopuri decorative *(Prunus padus)*. Scoarța are proprietăți diuretice și calmante.

MĂLINEANU, Henri (1920–2000, n. București), compozitor și dirijor român de muzică ușoară. Numeroase șlagăre („Aș vrea iar anii tinereții"), spectacole de revistă, musical-uri („Au fost odată... două orfeline"), muzică de teatru și film.

MĂLINESCU, Vasile (1817–1866, n. Valea Seacă, azi Valea Moldovei, jud. Suceava), om politic și publicist român. Unul dintre conducătorii „Asociației patriotice" (1846). Participant la Revoluția de la 1848 din Franța, apropiat al lui N. Bălcescu în anii exilului. A editat, împreună cu M. Kogălniceanu și N. Ionescu, ziarul unionist „Steaua Dunării" (1857–1860).

MĂLINI, com. în jud. Suceava, pe râul Suha Mare; 7 439 loc. (2008). Muzeu memorial „Nicolae Labiș" (în satul Poiana Mărului). Biserică (1761) în satul **M.**

MĂLÚRĂ (< ngr.) s.f. Boală a grâului, a secarei, a orzului și a unor graminee furajere provocată de ciuperci din genul *Tilletia* și manifestată prin prezența în boabe a unei mase pulverulente de culoare brună.

MĂLURENI, com. în jud. Argeș, pe râul Vâlsan; 4 464 loc. (2008). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1641), în satul **M.**, Adormirea Maicii Domnului-Bohari (1641, cu picturi murale interioare din sec. 18), în satul Bunești.

MĂLUȘTENI, com. în jud. Vaslui, situată în colinele Fălciului; 2 909 loc. (2008). Rezervație geologică, cu resturi de mamifere din Pliocen (10 ha). În satul Ghireasca se află biserica Sf. Gheorghe (1750).

MĂMĂLÍGĂ s.f. Aliment preparat din făină de porumb (mai rar de mei, hrișcă etc.) fiartă în apă.

MĂNĂILĂ, Rodica (1935–2002, n. București), fizician român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări privind semiconductorii amorfi și lichizi, materialele amorfe oxidice, supraconductorii cu temperatură critică ridicată etc. („Difracția razelor X și a neutronilor").

MĂNĂSTÍRE (< sl.; {s} gr. *monastêrion* „locuință izolată") s.f. Așezământ religios în care trăiesc, după anumite reguli ascetice, călugări sau călugărițe; ansamblu de clădiri care alcătuiesc un astfel de așezământ. În cultul ortodox, **m.** are în centrul de compoziție biserica, în jurul căreia se află construcțiile anexe: chiliile, trapeza, arhondaricul, paraclisul, cuhnia, turnul-clopotniță (acesta fiind, de obicei, și turn de poartă); uneori, din complexul **m.** face parte și o casă domnească (de ex. la Probota, Hurez) sau locuințe particulare ale călugărilor sau călugărițelor. Acest ansamblu este înconjurat, în general, cu ziduri de apărare (de ex. Sucevița, Dragomirna, Brebu ș.a.); la unele **m.** există o bolniță (spital) cu un paraclis. **M.** de cult catolic au biserica pe una dintre laturile curții interioare, în jurul căreia se află dormitoarele, refectoriul, sala capitulară. Primele **m.** creștine au fost construite în sec. 4 în Egipt și Siria. În Ev. Med., **m.** au devenit mari proprietari funciari și deținătoare de adevărate tezaure; în acea epocă, multe dintre ele au constituit centre de cultură și de artă. Numeroase **m.** sunt monumente de arhitectură (ex. **m.** de la Muntele Athos – Grecia; Cluny – Franța; Pavia – Italia; Escorial – Spania; Westminster – Marea Britanie; Novodevici – Rusia etc.). Printre **m.** din România: *Hodoș-Bodrog* (jud. Arad) – prima **m.** de pe terit. României (1177), *Tismana, Cozia, Neamț, Snagov, Putna, Agapia, Văratec, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Humor, Arnota, Bistrița* (Vâlcea), *Dealu, Curtea de Argeș, Dragomirna, Hurez, Cernica, Pasărea* ș.a.

MĂNĂSTIREA CAȘIN, com. în jud. Bacău; 5 567 loc. (2008). În satul **M.C.** se află biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil a unei foste mănăstiri, construite (1655–1657) prin grija domnului Gheorghe Ștefan. Aici, armata română a desfășurat înverșunate bătălii de apărare, în timpul Primului Război Mondial (dec. 1916–ian. 1917).

MĂNĂSTIREA HUMORULUI, com. în jud. Suceava, pe râul Humor; 3 673 loc. (2008). Muzeu de artă medievală. În satul **M.H.** se află mănăstirea Humor (de maici), întemeiată în jurul anului 1415 de vornicul Ivan (Oană), cu biserica Adormirea Maicii Domnului, zidită în 1530, prin strădania logofătului Teodor Bubuiog, cu picturi murale interioare și pe fațade executate în 1535 de Toma zugravul din Suceava. Tabloul votiv îl înfățișează pe Teodor Bubuiog cu soția Anastasia și pe Petru Rareș cu familia. Turn-clopotniță (1641). Biserica este declarată monument U.N.E.S.C.O.

MĂNĂSTIRENI, com. în jud. Cluj; 1 705 loc. (2008). În satul **M.**, menționat documentar în 1332, se află o biserică din sec. 13 (azi biserică reformată), amplificată în anul 1400 (i s-a adăugat pronaosul). Bisericile de lemn Pogorârea Sfântului Duh (1670) și Înălțarea Domnului (1765, cu picturi pe pereții interiori din 1770), în satul Dretea.

MĂNĂȘTIUR, com. în jud. Timiș, pe Bega; 1 711 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Satul **M.**, menționat documentar (1427). Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18, cu picturi pe pereții interiori din 1746), în satul Topla.

MĂNECIU, com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 11 097 loc. (2008). Expl. de gips și balast. Hidrocentrală (10 MW). Fabrică de cherestea. Punct de plecare spre masivul Ciucaș. Stațiune climaterică și de odihnă în satul *Cheia.* Centru de telecomunicații și releu de televiziune prin satelit (în satul Cheia). În satul Mănăstirea Suzana se află mănăstirea Suzana (de maici), întemeiată în 1740 de către Stanca Arșica (călugăriță cu numele Suzana). Muzeu de artă religioasă. În satul Cheia există mănăstirea cu același nume (de călugări), întemeiată în sec. 17.

MĂNESCU, Corneliu (1916–2000, n. Ploiești), diplomat și om politic român. Comunist. Ministru de Externe (1961–1972). Președinte al Adunării Generale a O.N.U. (1967–1968). Semnatar al scrisorii celor șase (1989).

MĂNESCU, Manea (n. 1916, Brăila), economist și om politic român. Comunist. Prim.-min. (1974–1979). Colaborator apropiat al lui N. Ceaușescu. Arestat, judecat și condamnat la închisoare pe viață (1990); pedeapsă comutată la închisoare 10 ani (ulterior, din motive de sănătate, a fost pus în libertate).

MĂNEȘTI 1. Com în jud. Dâmbovița, pe Dâmbovița; 4 870 loc. (2008). Pomicultură. **2.** Com. în jud. Prahova, pe râurile Prahova și Provița; 4 051 loc. (2008). În satul Coada Izvorului au fost identificate urmele unei *dava* și descoperite vestigiile unei fortificații din sec. 4–1 î.Hr. Biserica Sf. Nicolae (1716), în satul Băltița.

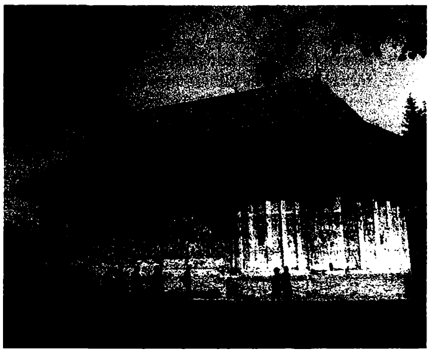

Mănăstirea Humorului
Biserica Adormirea Maicii Domnului

MĂNIUȚIU, Mihai (n. 1954, Cluj), regizor român. Montări cu combinații surprinzătoare de elemente culturale și teatrale. Creează spectacole-joc sau de ceremonie în care pivotul central este actorul (piese de Caragiale, E. Ionescu, Sofocle, Shakespeare, J.P. Sartre).

MĂNÓS, -OÁSĂ (< *mană*) adj. (Despre pământ) Care dă rod bogat; fertil, roditor; (despre recolte) îmbelșugat, abundent. ✦ Fig. Care aduce câștig mare; rentabil, bănos.

MĂNUILĂ (MANUILA), Sabin (1894–1964, n. sat Sâmbăteni, jud. Arad), medic și statistician român. Stabilit în S.U.A. (1948). M. coresp. al Acad. (1938). Fondator și director al Institutului Central de Statistică. Lucrări în domeniul medicinei, antropologiei, epidemiologiei, sociologiei, demografiei și statisticii.

MĂNÚNCHI (lat. *manuclus*) s.n. **1.** Cantitate de fire de grâu, iarbă etc. care poate fi cuprinsă cu mâna; mână, (pop.) mănușă. ✦ Buchet de flori. **2.** Legătură formată din mai multe obiecte de același fel strânse laolaltă.

MĂNÚȘĂ (< *mână*) s.f. Obiect de îmbrăcăminte confecționat din lână, bumbac, piele, cauciuc etc.; protejează mâinile de vânt, frig etc. sau de acțiunea unor agenți specifici în cazul unor ocupații ori profesiuni ce presupun muncă manuală directă. ✧ *Mănuși liturgice* = mănuși folosite de înaltul cler catolic în timpul oficierii serviciului religios. Confecționate din țesături fine, sunt deseori brodate pe față.

MĂR^1 (lat. *malus*) s.m. Arbore fructifer din fam. rozaceelor, înalt până la 10 m, cu flori roz și fructe globuloase turtite, comestibile *(Malus domestica).* Este cultivat în numeroase soiuri, dintre care, în România, cele mai răspândite sunt: ionatan, pătul, crețesc, domnesc, parmen auriu. ✧ *M. pădureț* = arbore din fam. rozaceelor, înalt până la 15 m, cu ramuri spinoase și fructe mici astringente. Crește prin păduri, în reg. de câmpie și de dealuri și este folosit ca portaltoi pentru măr *(Malus sylvestris).* Fructele sunt folosite în ind. alim. *Mărul-lupului* = remf.

MĂR^2 (lat. *malum*) s.n. Fructul mărului^1, având mărimi și culori diferite după soi (roșu, galben, verde-auriu etc.). Conține apă, zaharuri, acizi organici, vitaminele C, A, B și PP, săruri etc. Se consumă în stare proaspătă sau prelucrată (ind. alimentară și cosmetică). ✦ *M. discordiei* = motivul, obiectul neînțelegerii sau al dușmăniei dintre mai multe persoane. *M. lui Adam* = denumire populară pentru *prominentia laryngea;* nodul gâtului.

MĂRÁR (cuv. autohton) s.m. Plantă aromatică, cultivată, din fam. apiacee, cu frunze fine, liniare având segmentele filiforme și cu flori galbene *(Anethum graveolens).* Fructul este o achenă ovală, turtită, cu marginile aripate și conține ulei eteric. Frunzele sunt folosite la condimentarea mâncărurilor. Semințele și frunzele au întrebuințări variate în medicina umană.

MĂRAȘU, com. în jud. Brăila, pe brațul Vâlciu al Dunării; 3 229 loc. (2008). Cherhana (satul Țăcău).

MĂRĂCINÁR (< *mărăcine*) s.m. Nume dat speciilor de păsări mici, călătoare, insectivore, din fam. turdide, genul *Saxicola,* cu penajul castaniu-închis, cu capul și gâtul negru *(m. negru – Saxicola torquata)* sau cenușiu *(m. mare – Saxicola rubetra).*

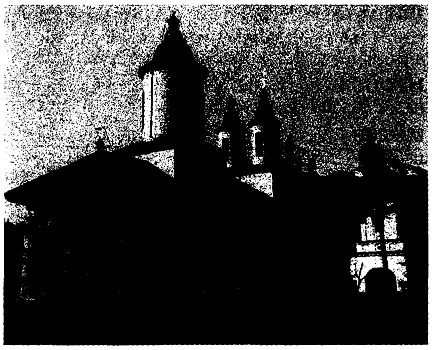

Măneciu
Biserica Sfânta Treime a mănăstirii Cheia

MĂRĂCÍNE (lat. *marrucina*) s.m. Nume generic dat unor plante a căror tulpină este acoperită cu spini.

MĂRĂCINEANU, Valter (1840–1877), militar român. Căpitan. Erou al Războiului de Independență. A căzut eroic la 30 aug./11 sept. 1877, în fruntea batalionului său, la asaltul redutei Grivița 2.

MĂRĂCINENI 1. Com. în jud. Argeș, pe Râu Doamnei; 5 032 loc. (2008). Institut de cercetare și producție pomicolă. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1785), în satul Argeșelu. **2.** Com. în jud. Buzău, situată în C. Buzăului; 7 947 loc. (2008).

MĂRĂSCU, Tudor (n. 1940, București), regizor român. Operă diversă, în care neliniștile omului modern sunt exprimate în forme care îmbină realismul psihologic cu fervoarea ludică (în teatru: piese de Al. Sever, Shakespeare; în televiziune: piese de I.D. Sârbu; în film: „Bună seara, Irina", „Învingătorul").

MĂRĂȘESCU, Nicolae (n. 1937, București), atlet și antrenor român. S-a remarcat în proba de triplu salt.

MĂRĂȘEȘTI, oraș în jud. Vrancea, situat în lunca Siretului; 12 625 loc. (2008). Hidrocentrală (44 MW), în satul Călimănești. Ateliere de reparații feroviare. Fabrici de sticlă, prefabricate din beton, de produse chimice și alim. Menționat documentar în 1455, oraș din 1908. Aici a avut loc, la 24 iul./5 aug.-6/19 aug. 1917, o mare bătălie, în care Armata 1 română (cinci divizii), după lupte grele, a oprit puternica ofensivă germană (12 divizii), declanșată cu scopul scoaterii definitive a României din război. Ansamblu comemorativ cu un mausoleu ce păstrează osemintele ostașilor căzuți în aceste lupte. Mausoleul, construit în două etape (1922–1924 și 1936–1938), a fost inaugurat la 18 sept. 1938.

MĂRĂȘTI, sat în com. Răcoasa (jud. Vrancea). Aici a avut loc, la 11/24 iul.–19 iul./1 aug. 1917, o mare bătălie în cadrul ofensivei române de pe valea Șusiței, în care Armata 2 română a repurtat, împreună cu o parte a Armatei 4 ruse, o importantă victorie împotriva armatei germane. Mausoleu.

MĂRCULESCU, Sorin (n. 1936, București), poet și traducător român (calitate în care a obținut succese deosebite). Lirică de intensă trăire religioasă a misterului cosmic („Carte singură", „Lumină de seară"). Traduceri de referință din mari autori spanioli despre care scrie pasionat-avizate eseuri („Semne de carte").

MĂRCULEȘTI, com. în jud. Ialomița, în N Bărăganului Mostiștei, pe dreapta râului Ialomița; 1 651 loc. (2008). Biserica Sfântul Nicolae (1844).

MĂRDĂRESCU, Gheorghe D. (1866–1938, n. Iași), general și om politic român. Comandant al Școlii Superioare de Război (1915–1916). Șef de stat-major al armatelor 3 (aug. 1916) și 2 (1916–1918). S-a remarcat în campaniile de la Dunăre și din Carpații Meridionali (1916) și în bătălia de la *Mărăști.* Comandant al comandamentului trupelor din Transilvania (1919–1920). Ministru de Război (1922–1926). Lucrări de teorie militară.

MĂRÉȚ, -EÁȚĂ (< *mări*) adj. Care trezește admirație, care se impune prin calități excepționale; grandios, maiestuos. ✦ (Pop.) Mândru, semeț; trufaș.

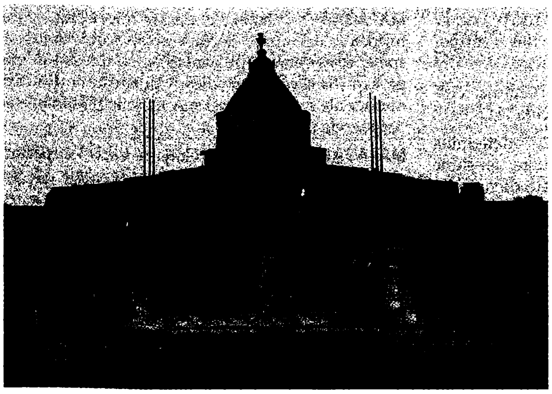

Mărășești
Mausoleul eroilor

MĂREȚÍE s.f. Ansamblu de calități care trezesc admirația; grandoare. ✦ Atitudine plină de mândrie; trufie.

MĂRFÁR s.n. Tren de marfă.

MĂRGĂRIT, Apostol (1836–1903, n. Abdela, Grecia), pedagog român. M. coresp. al Acad. (1889). A susținut pe lângă guvernul român necesitatea deschiderii unei şcoli româneşti la Vlaho-Clisura. Ca inspector al şcolilor din Macedonia (1878–1902), a contribuit la înființarea a peste 100 de şcoli primare şi secundare. A promovat cauza românească prin lucrări publicate în străinătate („Études historiques sur les Valaques du Pinde, par un Valaque Epirote").

MĂRGĂRITÁR (< ngr.) s.n. **1.** Perlă. ✦ Fig. Lucru de mare valoare. **2.** Pietriş mărunt din granule între 7 şi 15 mm, folosit la betoane pentru fațade, la mozaicuri sau pentru a fi aşternut pe alei în parcuri ori în grădini. **3.** (BOT.) Lăcrimioară. **4.** (BIS.; la pl.) Colecție de cuvântări şi învățături bisericeşti, având caracter dogmatic şi didactic (ex. M. de la Bucureşti, 1691).

MĂRGĂRITEŞTI, com. în jud. Buzău, în Subcarpații Buzăului; 787 loc. (2008).

MĂRGĂU, com. în jud. Cluj, la poalele Măgurii Călățele; 1 655 loc. (2008). Rezervațiile naturale peşterile: Vârfuraşul (1 ha), din Piatra Ponorului (2 ha) şi Mare de pe Valea Firei (2 ha). Satul **M.** menționat documentar în 1408.

MĂRGEĂ (lat. *margella*) s.f. **1.** Boabă mică de sticlă, de piatră etc. de diferite forme şi culori, folosită ca podoabă (în şiraguri, cusute pe îmbrăcăminte etc.). **2.** (La pl.) Protuberanțe (în formă de bobițe roşii) pe capul şi pe gâtul curcanului.

MĂRGEĂN (< tc.) s.n. (ZOOL.) Coral (**2**).

MĂRGINEAN, Viorel (n. 1933, Cenade, jud. Alba), pictor român. Atras mai ales de peisajul subcarpatic, pe care-l recompune în panorame. Interioare țărăneşti, naturi moarte, compoziții (ciclurile: „Cenade", „Filipeştii de Pădure"). Ministru al Culturii (1995–1996). M. de onoare al Acad. (2006).

MĂRGINEANU, Nicolae (1905–1980, n. sat Obreja, jud. Alba), psiholog român. Lucrări de psihologie teoretică şi aplicată („Psihologia persoanei", „Psihotehnica"), de teoria culturii şi a ştiinței („Național şi universal în cultura românească"). Deținut politic (1948–1964). Memorii.

MĂRGINEANU, Nicolae (n. 1938, Cluj), cineast român. Pelicule cu o structură clasică şi epică solidă, modernitatea fiind dată de jocul actorilor şi senzualitatea poetică a imaginii. Filme realizate ca operator („Muntele ascuns", „Tănase Scatiul") şi regizor („Ştefan Luchian", „Pădureanca", „Faimosul paparazzo").

MĂRGINENI 1. Com. în jud. Bacău, la poalele culmii Pietricica; 9 224 loc. (2008). Biserica de lemn Intrarea în Biserică a Maicii Domului (1777), în satul Luncani. Rezervația forestieră Arsura (34,5 ha). **2.** Com. în jud. Neamț, situată în Subcarpații Neamțului; 4 113 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1768–1769), în satul **M.** 3. Mănăstire în com. Filipeştii de Târg, jud. Prahova. Întemeiată de marele vornic Drăghici Mărgineanul din familia Filipeştilor. În sec. 19, a servit drept închisoare. Aici a fost închis din 1840 timp de trei ani N. Bălcescu.

MĂRGINÍ vb. IV **1.** Tranz. A forma marginile, limitele unui lucru, unei suprafețe; a limita, a contura. ✦ Refl. A avea hotar comun cu..., a se învecina. **2.** Tranz. şi refl. A (se) reduce, a (se) limita; a (se) restrânge.

MĂRGINIMEA SIBIULUI, denumire atribuită celor două depr. (Sălişte şi Sibiu) de la poalele Carpaților Meridionali, ce grupează mai multe sate mari ale mărginenilor (nume sub care este cunoscută populația românească din această zonă, proprietari de mari turme de oi). Importantă zonă etnografică şi folclorică.

MĂRGINÍT, -Ă adj. **1.** Redus, limitat, restrâns. 2. Fig. (Despre oameni) Lipsit de inteligență, prost, redus. 3. (MAT.) *Funcție m.* = funcție pentru care valoarea sa, în orice punct din domeniul său de definiție, e majorată de un număr fix. *Mulțime m.* = mulțime de elemente cu proprietatea că orice element al său este mai mic decât un element fix şi mai mare decât un alt element fix.

MĂRÍ (< *mare*^{1}) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A creşte sau a face să crească în dimensiune, în număr, în cantitate etc.; a spori sau a face să sporească; a (se) extinde. ✦ (MAT.) A acorda o valoare mai mare unei cantități. ✦ (MUZ.) A creşte intervalul cu un semiton cromatic. ✦ Refl. (Despre ființe) A creşte, a se face mai mare. ✦ Tranz. A ridica, a creşte (prețul, valoarea). **2.** Tranz. şi refl. A (se) intensifica, a (se) dezvolta. **3.** Tranz. şi refl. A (se) prelungi în timp.

MĂRÍE (< *mare*) s.f. (Înv.) **1.** (Însoțit de pron. posesiv *ta*, *sa* etc.) Termen de reverență pentru o persoană de rang înalt; înălțime, domnie, maiestate. 2. Rang, demnitate.

MĂRÍME (< *mare*^{1}) s.f. 1. Dimensiune, întindere (mare), volum, cantitate (**2**); proporție, valoare. ✦ Importanță, însemnătate, gravitate. ✦ Loc de frunte într-o anumită ierarhie (socială); rang, demnitate; *concr.* persoană care deține un rol important în ierarhia socială; fruntaş, demnitar. **2.** (MAT.) Generalizare a unor noțiuni concrete, ca: lungime, arie, masă etc. Alegând o **m.** de genul dat ca unitate de măsură, se poate exprima numeric raportul oricărei **m.** de acest fel față de unitate. 3. (FIZ.) Proprietate fizică a corpurilor sau a fenomenelor care implică un aspect calitativ legat de natura şi de însuşirile specifice ale acestora, precum şi (ceea ce este caracteristic) un aspect cantitativ al lor, legat de posibilitatea formulării unui criteriu de comparație, pe baza căruia se stabileşte o unitate şi un procedeu de măsură. V. *scalar, vectorial.* **4.** (ASTR.) *M. stelară* = măsură a strălucirii aparente a unei stele sau a altui obiect ceresc, exprimată printr-un număr (de obicei zecimal şi care este cu atât mai mic cu cât strălucirea astrului este mai mare, putând avea şi valori negative), a cărui valoare depinde de iluminarea produsă de astrul respectiv. Noțiunea de *m.s.* a apărut în Antic., când stelele vizibile cu ochiul liber au fost împărțite (de Hiparcus) în şase clase, începând cu cele mai strălucitoare. Ulterior, a fost definită o scară de *m.s.*, conform căreia variația de strălucire pentru o diferență de 5 *m.s.* este dată de raportul 100/1; aceasta este o scară logaritmică care arată că o stea de *m.s.* 1 este de 2,512 ori mai strălucitoare decât o stea de *m.s.* 2 ($2{,}512^2$ rădăcina de ordinul 5 din 100; $\sqrt[5]{100}$). Telescoapele moderne pot fotografia stele cu *m.s.* de până la 29 (telescopul spațial Hubble).

MĂRINIMÍE (< *mare*^{1} + *inimă,* după lat. *magnanimitas*) s.f. Generozitate, bunătate; înțelegere, bunăvoință.

MĂRÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) mări. ✦ Loc de frunte într-o anumită ierarhie (socială); rang, demnitate; *concr.* persoană care ocupă o funcție înaltă în ierarhia socială; fruntaş, demnitar. ✦ Grandoare, măreție. ✦ Slavă, glorie. ✦ (Înv.) Putere, autoritate. **2.** (FIZ.) *M. liniară* = raportul dintre dimensiunile imaginii unui obiect obținute cu ajutorul unui instrument optic (ex. aparatul de proiecție) şi dimensiunile reale ale obiectului; putere măritoare liniară. *M. unghiulară* = grosisment.

MĂRIŞEL, com. în jud. Cluj, situată la poalele m-ților Gilău, pe malul lacului de acumulare Fântânele; 1 513 loc. (2008). Hidrocentrală (220 MW).

MĂRIŞELU, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Şieu; 2 648 loc. (2008). Rezervația naturală Râpa cu păpuşi (2 ha). Satul **M.** menționat documentar în 1243. Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18), în satul Domneşti.

MĂRIŞESCU, Theodor (?–1501), diacon, caligraf şi miniaturist român. A lucrat la Mănăstirea Putna, unde a copiat cinci tetraevangheliare (1491–1500) şi un „Apostol", pentru ctitoriile lui Ştefan cel Mare, pe care le-a împodobit cu frontispicii şi miniaturi.

MĂRÍT, -Ă adj. 1. Devenit mai mare^1; crescut. **2.** (Înv. şi pop.) Slăvit, înălțat; cinstit.

MĂRITÓR, -OĂRE adj. (FIZ.) Care măreşte. ✧ *Putere m. liniară* = mărire liniară. *Putere m. unghiulară* = grosisment.

MĂRŞĂLUÍ vb. IV intranz. A se deplasa în marş. ✦ (Fam.) A face un drum lung, obositor.

MĂRTINEŞTI, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ților Şureanu; 1 053 loc. (2008). Satul **M.** menționat documentar în 1405.

MĂRTINIŞ, com. în jud, Harghita, în depr. Homoroadelor; 3 133 loc. (2008). Rezervație ornitologică Popasul păsărilor (10 ha) în satul Sânpaul.Zăcăminte de sare gemă (în satul Sânpaul). Moară de vânt (sec. 19), în satul Călugăreni. Vestigii romane (sec. 2–3). În satul **M.**, menționat documentar (1333), se află ruinele unei cetăți din sec. 15 şi un conac (1790).

MĂRTURÍE (< *martur,* înv. „martor") s.f. **1.** Declarație făcută de o persoană pentru a adeveri un lucru sau pentru a-şi susține părerile. ✦ (DR.) Depoziție de martor. 2. Dovadă, probă, atestare.

MĂRTURISÍ (< sl., ngr.) vb. IV **1.** Tranz. A declara, a spune, a face cunoscut ceea ce ştie, simte sau gândeşte cineva. ✦ (DR.) A face o mărturisire. **2.** Tranz. şi intranz. A demonstra, a dovedi. 3. Tranz. A recunoaşte (ca adevărat), a admite, a accepta. **4.** Tranz. şi refl. A (se) destăinui. **5.** Refl. (REL.) A se spovedi.

Valter Mărăcineanu

Gheorghe Mărdărescu

Viorel Mărginean

Nicolae Mărgineanu
(1905–1980)

MĂRTURISÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) mărturisi și rezultatul ei; confesiune. **2.** (DR.) **a)** Declarație făcută de o persoană în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală despre faptele pe care le-a săvârșit; **b)** Mijloc de probă în procesul civil constând în recunoașterea, de către una din părți, a faptelor sau împrejurărilor pe care cealaltă parte își întemeiază pretențiile sau apărările, recunoaștere de natură a produce efecte juridice împotriva autorului ei. **3.** Destăinuire, confidență. **4.** (REL.) Spovedanie.

MĂRȚIȘÓR (< *marț,* înv. „martie") s.m., s.n. **1.** S.m. Numele popular al lunii martie. **2.** S.n. Mic obiect de podoabă legat de un fir împletit, roșu cu alb, care se oferă, ca semn al sosirii primăverii, persoanelor de sex feminin, la 1 martie.

MĂRÚNT, -Ă (lat. *minutus*) adj. **1.** De dimensiuni, de proporții reduse, (foarte) mic. ✦ Cu elementele componente foarte mici; fin. ✦ (Despre scris) Cu litere foarte mici. **2.** (Despre bani, folosit și substantivat) (Cu) monede divizionare de valoare mică. **3.** De statură mică, mic. ✦ Scurt. **4.** (Despre mers) Cu pași mici (și grăbiți). **5.** Fig. Care are o valoare, o importanță redusă; neînsemnat, minor. **6.** Fig. (Despre oameni) Lipsit de generozitate, cu orizont îngust. ✦ Care se află pe o treaptă inferioară într-o ierarhie; de rând.

MĂRUNTÁIE (lat. *minutalia*) s.f. **1.** Organe interne la om și la animale; viscere; *p. restr.* organele interne aflate în cavitatea abdominală. **2.** Fig. Partea din interior, din adânc a unui lucru; mijloc; adâncime.

MĂRUNȚEI, com. în jud. Olt, pe râul Olt; 4 517 loc. (2008). În satul Bălănești au fost descoperite (1966) vestigiile dacice (sec. 5–4 î.Hr.).

MĂRUNȚÉLUL (< *mărunțel*) s.m. art. Dans popular românesc din Bihor; se joacă de către perechi care execută învârtiri și bătăi în contratimp; are ritm binar și mișcare rapidă; învârtita. ✦ Melodia corespunzătoare acestui dans.

MĂRUȚĂ, George (1909–1968, n. București), actor român de teatru și de film. Joc interiorizat, de mare expresivitate scenică (în teatru: piese de Vercors, Brecht) și în filme („Setea", „Străinul").

MĂSĂLÁR s.m. Numele popular al lunii *august*.

MĂSCĂRÍCI (< *măscări* „a certa") s.m. **1.** Actor de comedie în teatrul popular (de circ, bâlci etc.) care execută, pe lângă rolurile de comedie, și acrobații, dresură, numere muzicale etc.; saltimbanc, paiață, clovn. **2.** (În Ev. Med.) Bufon **(1).** La curțile domnești din Țările Române (în sec. 16), **m.** făceau parte din suita domnului; soitar.

MĂSEÁ (lat. *maxilla*) s.f. **I. 1.** Molar. ✧ *M. de minte* = fiecare dintre ultimele măsele care apar, de obicei, la sfârșitul adolescenței pe ambele maxilare. **2.** (BOT.) *Măseaua-ciutei* = mică plantă erbacee perenă, înaltă de 10–30 cm, din fam. liliaceelor, cu frunze pătate în roșu-brun și cu flori violacee, roz, gălbui sau albe *(Erythronium dens canis).* **II.** Nume dat diferitelor părți ale unor obiecte, unelte etc. asemănătoare cu **m. (I, 1); a)** fiecare dintre penele de lemn dreptunghiulare prinse în jurul obezilor roții de moară; **b)** fiecare dintre penele grindeiului la piuă; **c)** fiecare dintre colții grapei; dinte; **d)** colțul de sus al leucii care intră în cercul (veriga) ce prinde loitra de leucă; **e)** cui cu floarea colțuroasă care se fixează pe marginea tălpilor la bocanci.

MĂSELÁRIȚĂ (< *măsele*) s.f. Plantă erbacee, din fam. solanaceelor, înaltă de 20–100 cm, cu flori galbene, cu nervuri violete; organele vegetative și semințele tuturor speciilor de **m.** sunt toxice (conțin atropină, scopolamină și hiosciamină); extractele din frunze de **m.** au o acțiune analgezică și spasmolitică; nebunariță *(Hyoscyamus niger).*

MĂSLÍN (< *măslină*) s.m. Arbore fructifer, mediteranean, din fam. oleaceelor, înalt de 10–20 m, cu frunze persistente, lanceolate, pieloase, lucitoare și flori albe, grupate în panicule axilare *(Olea europaea);* **m.** este cultivat pentru lemnul și fructele sale. Anticii îl considerau simbol al păcii.

MĂSLUÍ (< *maslă,* rar „culoare la jocul de cărți") vb. IV tranz. A face semne de recunoaștere pe dosul cărților de joc sau a le aranja în scopul de a câștiga.

MĂSTĂCANI, com. în jud. Galați, pe râul Chineja; 5 107 loc. (2008). Rezervația naturală L. Vlăscuța (41,8 ha).

MĂSURÁ (lat. *mensurare*) vb. I. Tranz. **1.** A determina valoarea unei mărimi (lungime, greutate, tensiune electrică etc.) cu instrumente sau aparate de măsură, etaloane etc. **2.** A străbate, a parcurge (pe jos) o distanță, un spațiu. **3.** A cerceta cu privirea; a examina **(2),** a scruta. ✦ A privi pe cineva insistent, cercetător (și cu dispreț). **II.** Fig. **4.** Refl. și tranz. A (se) compara cu cineva. ✦ A se lua la întrecere cu cineva. **5.** Tranz. A cântări, a înfrâna, a modera cuvintele, gesturile, manifestările etc.

MĂSURÁRE s.f. Acțiunea de a măsura; determinare a valorii unei mărimi; măsură **(1),** măsurătoare. ✧ *M. directă* = **m.** efectuată prin compararea nemijlocită a mărimii de măsurat cu unitatea sa de măsură sau prin evaluarea directă a unui efect produs de mărimea respectivă. *M. indirectă* = determinare a valorii unei formule, în care se introduc valorile altor mărimi, obținute prin măsurări directe.

MĂSURÁT, -Ă adj. **1.** (Despre corpuri, fenomene, dimensiuni) Supus operației de măsură **(1);** determinat, evaluat. **2.** (Despre timpul de care dispune cineva) Limitat; mărginit. **3.** Moderat, cumpătat.

MĂSÚRĂ (lat. *mensura*) s.f. **1.** Măsurare, determinare. ✧ *Instrument* (sau *aparat*) *de m.* = instrument pentru efectuarea măsurărilor. *Procedeu de m.* = totalitatea operațiilor efectuate pentru aflarea valorii unei mărimi. *Unitate de m.* v. *unitate.* **2.** Mărime; valoare numerică a unei mărimi, însoțită de indicarea unității de măsură; dimensiune **(3). 3.** (MAT.) Funcție aditivă cu valori numerice reale și pozitive, definită pe o familie de părți ale unei mulțimi care verifică anumite condiții (trib borelian). **4.** Corp, dispozitiv etc. care concretizează o unitate de **m.** (ex. kilogramul, metrul, litrul etc.). **5.** (MUZ.) Unitate ritmică divizată în timpi egali ca durată, plasată între două bare; se notează cu o fracție plasată la începutul lucrării sau fragmentului vizat *(m. binare, ternare, simple, compuse).* ✧ *Bară de m.* = liniuță verticală care taie portativul, divizând durata piesei muzicale în unități metrice egale. **6.** (LIT.) Unitate metrică dintr-un anumit număr de silabe accentuate și neaccentuate sau (în metrica antică) dintr-un anumit număr de silabe lungi și scurte, care determină ritmul unui vers. **7.** Fig. Limită, proporție firească, cuvenită a lucrurilor. ✦ Simț al proporțiilor; moderație. **8.** Fig. Capacitate; valoare. **9.** Fig. Dispoziție, prevedere; procedeu folosit în vederea realizării unui anumit scop.

MĂSURĂTOÁRE s.f. Măsurare, determinare.

MĂTÁNIE (METÁNIE) (< sl.) s.f. **1.** (În unele practici religioase) Închinare până la pământ, făcută de credincioși în semn de venerație și de pocăință. **2.** Plecăciune adâncă; temenea, ploconeală. **3.** (La pl.) Șirag de mărgele din os, din lemn de măslin etc., pe care călugării sau credincioșii mireni numără rugăciunile rostite.

MĂTASĂ, Constantin v. Matasă.

MĂTÁSE (lat. *metaxa*) s.f. **1.** Fibră textilă naturală, de borangic prelucrat, produsă de larva fluturelui *Bombyx mori.* ✧ *M. artificială* = fibră textilă fabricată prin diferite procedee chimice (ex. fibră de nitrat de celuloză, vâscoză, fibră de cazeină etc.). **2.** Țesătură fină, cu desime mare și greutate mică, executată din fibre de mătase **(1),** din care se confecționează lenjerie și îmbrăcăminte de calitate superioară, rezistente și aspectuoase; (la pl.) varietăți de țesături de acest fel. **3.** *Mătasea porumbului* = firele subțiri cafenii-gălbui (stigmatele), care învelesc știuletele porumbului. **4.** (BOT.) *Mătasea-broaștei* = denumire dată unor alge verzi, filamentoase, care formează mase plutitoare în apele dulci sau sărate (ex. *Cladophora, Spirogyra* etc.).

MĂTĂCIÚNE (MĂTĂCÍNE) (< bg., srb.) s.f. Plantă erbacee, aromatică, meliferă din fam. lamiacee, cu frunze lanceolate și cu flori albe sau albastre violacee *(Dracocephalum moldavica).* Din frunzele ei se prepară „apa de melisă".

MĂTĂSÁR (< *mătase*) s.n. Pasăre din ordinul paseriformelor, mai mare decât vrabia, brună-cenușie pe spate, roșie-cenușie pe pântece și cu un moț de pene pe cap *(Bombycilla garrulus).* Cuibărește în ținuturile nordice ale Asiei, Europei și Americii; în România este oaspete de iarnă.

MĂTĂSARI, com. în jud. Gorj, pe cursul superior al râului Jilțu; 5 227 loc. (2008). Expl. de lignit.

MĂTĂSARU, com. în jud. Dâmbovița, situată în C. Titu; 5 588 loc. (2008). Expl. de petrol și de balast. Popas turistic. În apropierea com. **M.** a fost descoperită o așezare cu locuiri succesive datând din Neolitic, Bronzul timpuriu, Hallstatt și cultura Militari–Chilia (sec. 2–4).

MĂTĂSÓS, -OÁSĂ adj. Moale, neted, lucios (ca mătasea).

MĂTRĂGÚNĂ (cuv. autohton; cf. alb. *matërgonë*) s.f. Plantă erbacee medicinală, otrăvitoare, din fam. solanaceelor, înaltă de 0,5–1,5 m, cu rizom gros, cilindric, multicapitat, cu flori brune-violete și cu fructe bace negre, lucitoare. Conține alcaloizi (atropină, scopolamină) cu acțiune antispastică, cardio-acceleratoare etc. Utilizată în ind. farmaceutică și în descântece (*Atropa belladonna*).

MĂTREÁȚĂ (lat. *matricia) s.f. **1.** (MED.) Pitiriazis. **2.** (BOT.) *Mătreața bradului* = gen de licheni cu talul lung, filamentos și ramificat; cresc pe ramurile coniferelor *(Usnea),* producând pagube prin sufocarea copacilor sau adăpostirea insectelor dăunătoare.

MĂTUÍRE (< *mat*^{1}) s.f. Operație de prelucrare a suprafeței unui obiect, prin care aceasta devine mată.

MĂTURÁ vb. I **1.** Tranz. și intranz. A curăța de praf, de gunoi etc. cu mătura; a strânge, a îndepărta praful, gunoaiele etc. cu mătura. **2.** Tranz. (P. analog.) (Despre vânt, ape) A înlătura ducând cu sine praf, gunoaie etc.; a străbate cu repeziciune o suprafață îndepărtând totul din cale. **3.** Tranz. Fig. A înlătura pe cineva; a alunga, a goni.

MĂTURĂ (probabil cuv. autohton) s.f. **1.** Plantă erbacee din fam. chenopodiaceelor, cu tulpina foarte ramificată, de peste un metru înălțime și cu frunze mici, alungite *(Kochia scoparia);* se folosește la confecționarea **m. (2). 2.** Obiect de uz casnic, confecționat din tulpini de **m. (1),** o varietate de sorg, sau din nuiele, paie etc., cu care se mătură. **3.** (FITOPAT.) *Mături-de-vrăjitoare* = hipertrofii ale ramurilor unor pomi fructiferi și ale unor arbori, cauzate de unele ciuperci microscopice sau de virusuri; se manifestă prin apariția pe ramurile atacate a unor smocuri de ramuri subțiri, moi, fragile și dese ca niște **m.**

MĂTÚȘĂ (lat. *amita*) s.f. Sora tatălui sau a mamei unei persoane; verișoara unuia dintre părinți sau soția unchiului; tanti.

MĂȚĂU, masiv deluros situat în Muscelele Argeșului, cuprins între Râu Târgului (la V) și Argeșel (la E). Alt. max.: 1 017 m. Cel mai înalt deal subcarpatic. Releu de televiziune. Sate extinse până aproape de culme.

MĂURENI, com. în jud. Caraș-Severin, pe râul Bârzava; 2 676 loc. (2008).

MĂXINENI, com. în jud. Brăila, pe dr. văii Siretului; 3 522 loc. (2008). Ruinele mănăstirii **M.** (ante 1637).

MĂZĂRÁT, -Ă adj. (Despre semințe sau granule de sol) Asemănătoare, ca mărime și formă, boabelor de mazăre.

MĂZĂREANU, Vartolomei (c. 1720–c. 1790, n. probabil la Slătioara, lângă Câmpulung Moldovenesc), cărturar român. Arhimandrit (c. 1755), egumen al mănăstirilor Putna (1757–1768) și Solca (1768–1774). Inspector („îndreptător") al școlilor domnești, episcopești și mănăstirești din Moldova. A scris condici de mănăstiri (Voroneț, Solca, Humor). Traduceri. M. de onoare al Acad. Teologice din Kiev.

MĂZĂRÍCHE (< *mazăre*) s.f. **1.** Denumire dată mai multor specii de plante furajere din genul *Vicia,* fam. fabacee. În cultură se află **m.** de primăvară *(Vicia sativa),* **m.** panonică *(Vicia pannonica)* și **m.** păroasă *(Vicia villosa).* Unele specii apar și ca buruieni în culturi. **2.** (METEOR.) Precipitație atmosferică sub formă de bobițe de gheață, cu diametrul de 2–5 mm, de culoare alb-opacă, cu aspect buretos.

MÂCIU, Mircea (n. 1928, Căldăraru, jud. Argeş), sociolog şi editor român. Director al Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice (1975-1987). Monografii şi antologii („Sociologia lui Petre Andrei", „Ştiinţa valorilor în spaţiul românesc").

MÂHNÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) supăra, a (se) necăji; a (se) indispune, a (se) întrista.

MÂINE (lat. *mane*) adv. În ziua care urmează după cea de azi; a doua zi. ✦ În viitorul apropiat, curând; în viitor, cândva.

MÂL (< ucr.) s.n. (GEOL.) Sediment acumulat pe fundul bazinelor marine (*m. marine*) sau al celor lacustre şi fluviatile (*m. continentale*), alcătuit din particule argiloase, îmbibate cu apă şi cu alte substanţe fluide, adesea în amestec cu organisme microscopice moarte. Prin compactizare se transformă în roci argiloase, uneori bogate în hidrocarburi. Sin. nămol (1).

MÂNÁ (lat. *minari*) vb. I tranz. 1. A dirija mersul unui animal sau, *p. ext.*, al unui vehicul (cu tracţiune animală). ✦ A determina pe cineva să meargă într-o anumită direcţie sau să facă un anumit lucru; (pop.) a trimite pe cineva undeva sau după ceva. 2. A pune în mişcare, a acţiona; a împinge, a deplasa. *Vântul mână norii.*

MÂNĂ (lat. *manus*) s.f. 1. Fiecare dintre cele două membre superioare ale corpului omenesc de la umăr până la vârful degetelor; *spec.* extremitatea antebraţului care se termină cu cele cinci degete, având o faţă palmară şi una dorsală. ✦ *M. de lucru* = forţă de muncă. 2. Cantitate mică din ceva (atât cât încape într-o palmă); grup mic (de oameni). ✦ (Pop.) Mănunchi.

MÂNĂSTIREA, com. în jud. Călăraşi, situată pe malul lacului Mostiştea; 5 908 loc. (2008). Vestigii neolitice (în satul Sultana). Biserica Sf. Nestor (1660), în satul M.

MÂNĂTÁRCĂ (< bg.) s.f. (BOT.) Hrib.

MÂNCÁ (lat. *manducare*) vb. I tranz. (şi absol.) 1. A ingera alimente pentru satisfacerea necesităţilor nutritive ale organismului; a consuma. ✦ Intranz. A se hrăni, a se alimenta. ✦ Fig. (Fam.) A omite litere, cuvinte, sunete în vorbire sau în scris. 2. (Despre insecte) A pişca, a ciupi. ✦ (Despre corp sau părţi ale corpului) A produce o senzaţie de mâncărime însoţită de nevoia de a se scărpina. 3. (Despre agenţi fizici, chimici etc.) A roade, a distruge. *Rugina mănâncă fierul.* ✦ (Despre boli, stări sufleteşti etc.) A distruge (treptat), a măcina. 4. Refl. recipr. Fig. (Despre oameni) A se certa, a se duşmăni; a-şi face rău unul altuia. 5. (Despre foc) A mistui, a nimici.

MÂNCÁRE s.f. 1. Acţiunea de a mânca. ✧ Expr. *Poftă de mâncare* = apetit. ✦ Prânz, cină, masă. 2. Concr. Ceea ce se mănâncă; alimente, bucate; *spec.* hrană gătită.

MÂNCĂCIÓS, -OÁSĂ adj. Care mănâncă mult, cu poftă de mâncare; gurmand.

MÂNCĂRÍME s.f. Senzaţie specifică la nivelul pielii, produsă de o iritaţie, de o alergie etc. şi care declanşează nevoia de a se scărpina; prurit.

MÂNDRA 1. V. Parângu Mare. 2. Com. în jud. Braşov, situată în depr. Făgăraş, pe stg. Oltului, la confl. cu Sebeş; 2 965 loc. (2008). Expl. de turbă. Creşterea bubalinelor. În satul M., menţionat documentar (1400), se află biserica Înălţarea Domnului (1779), în satul Râuşor, bisericile Cuvioasa Parascheva (de Sus, 1698) şi Cuvioasa Parascheva (de Jos, 1758), iar în satul Şona, biserica Adormirea Maicii Domnului (1706).

MÂNDRESCU, Simion (1868-1947, n. satul Râpa de Jos, jud. Mureş), lingvist şi folclorist român. În 1918 a organizat în Italia legiunile române. Specialist în germanistică („Germana medie de sus"). Culegeri de folclor („Strigături sau chiuituri poporane"). S-a ocupat cel dintâi de elementele maghiare din limba română („Elemente ungureşti în limba română").

MÂNDRÍE s.f. 1. Faptul de a fi mândru; sentiment de mulţumire, satisfacţie, demnitate, de încredere în calităţile proprii. ✦ Măreţie, fală. 2. Orgoliu, îngâmfare, semeţie, trufie.

MÂNDRILĂ, Dan (1937-1992, n. Chişinău), saxofonist român de jazz. Specializat în saxofonul tenor (şi sopran). Conducător al cvintetului „Bucureşti" (1970-1974). Înregistrări radio şi discuri („Alter Ego", „Dan Mândrilă - Jazz Restitutio").

MÂNDRU, -Ă (< sl.) adj., s.m. şi f. I. Adj. 1. Mulţumit, satisfăcut, plin de încredere în calităţile proprii. 2. Orgolios, trufaş, îngâmfat, fudul. 3. (Înv. şi pop.) Frumos, încântător, minunat; falnic, măreţ. II. S.m. şi f. 1. (Pop.) Iubit, drag. 2. (Articulat pl. f.) Iele.

MÂNEÁ (lat. *manere*) vb. II intranz. (Înv. şi pop.) A petrece noaptea undeva; a rămâne, a dormi undeva peste noapte; a poposi undeva.

MÂNECÁR s.n. 1. Haină ţărănească scurtă, confecţionată din blană sau stofă, cu mâneci. 2. Pernită sau scândură îmbrăcată în pânză pe care croitorii calcă mânecile hainelor.

MÂNECĂ (lat. *manica*) s.f. Parte a îmbrăcămintei care acoperă braţul (în întregime sau în parte).

MÂNECÚŢE s.f. pl. Manşete detaşabile, încheiate cu un şnur trecut printr-un şir de inele, care fac parte din costumul liturgic al arhimandriţilor şi se poartă peste mânecile stiharului. Deseori, m. sunt valoroase piese de broderie, fiind ţesute cu mătase şi reprezentând cel mai adesea imaginea Bunei-Vestiri (ex. m. de la mănăstirea Bistriţa-Vâlcea de la c. 1500).

MÂNÉR (< *mână*) s.n. Parte a unui obiect (unealtă, instrument, vas etc.) cu o formă specială, pentru ca acesta să poată fi mânuit mai uşor.

MÂNGÂIÁ (lat. **manganeare*) vb. I tranz. 1. A căuta să aline mâhnirea, durerea, suferinţa cuiva; a încuraja, a consola. ✦ Refl. A se împăca cu o idee, cu o situaţie; a se consola. 2. A atinge uşor cu palma în semn de dragoste; a dezmierda, a alinta.

MÂNÍE (lat. *mania*) s.f. 1. Enervare nestăpânită, furie, supărare mare. 2. Supărare, necaz; ciudă.

MÂNIÓS, -OÁSĂ adj. 1. Plin de mânie (1); furios. ✦ Care exprimă sau care trădează mânie. 2. Supărat, necăjit; înciudat.

MÂNJÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. A (se) murdări, a (se) păta.

MÂNTUÍ (< magh.) vb. IV 1. Tranz. şi refl. (Înv. şi pop.) A (se) salva (dintr-o primejdie, dintr-o nenorocire, din robie etc.). 2. Tranz. şi refl. (În religia creştină) A (se) curăţa de păcate, a (se) izbăvi. 3. Tranz., refl. şi intranz. (Pop.) A (se) termina, a (se) sfârşi, a (se) isprăvi.

MÂNTUIÁLĂ s.f. *De* ~ = superficial; făcut în grabă.

MÂNTUITÓR, -OÁRE adj. 1. (Şi subst.) Care mântuie (1). 2. (În limbajul bisericesc) Care mântuie (2); izbăvitor. 3. (Art.; folosit ca nume propriu) Denumire sub care este cunoscut Iisus Hristos.

MÂNUÍ (< *mână*) vb. IV tranz. 1. A folosi un instrument, o unealtă etc. cu ajutorul mâinilor. 2. A manipula (o substanţă, un material etc.) ✦ A administra, a gestiona bani, fonduri.

MÂNZ (cuv. autohton) s.m. 1. (ZOOT.) Puiul de sex masculin al iepei (de la naştere până la înţărcare - în jurul vârstei de un an). 2. (Fam.) Epitet pentru un copil (zburdalnic) sau, *p. ext.*, pentru un tânăr.

MÂNZÁRE (cuv. autohton; cf. alb. *mëzore*) s.f. (ZOOT.; pop.) Oaie care a fătat şi are lapte.

MÂNZÁT, -Ă (cuv. autohton; cf. alb. *mëzat*) s.m. şi f. (ZOOT.) Viţel înţărcat (până la vârsta de un an).

MÂNZĂLEŞTI, com. în jud. Buzău, pe râul Slănic; 3 024 loc. (2004). Rezervaţiile geologice Piatra Albă de la Grunj (0,25 ha) şi Platoul Meledic (67,5 ha). Carst dezvoltat pe sare. În satul M., menţionat documentar (1532), se află mănăstirea Găvanu (de călugări), cu biserica Adormirea Maicii Domnului (1707).

MÂRÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. 1. (Despre câini) A scoate sunete guturale, aspre, hârâite. 2. P. analog. (Despre oameni) A emite un zgomot surd; a vorbi neclar, printre dinţi, ca semn de enervare, de nemulţumire; *p. ext.* a bombăni. ✦ Tranz. A spune ceva pe un ton morocănos, nemulţumit, în silă; a protesta.

MÂRŞA, com. în jud. Giurgiu, pe râul Dâmbovnic; 2 766 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

MÂRŞANI, com. în jud. Dolj, situată în C. Romanaţi; 4 925 loc. (2008). Muzeu etnografic. Biserica Sf. Ioan Botezătorul (1793).

MÂRŞÁV, -Ă (< sl.) adj. Lipsit de scrupule, josnic, ticălos.

MÂRZA (sec. 16-17), căpitan în oastea lui Mihai Viteazul şi apoi în cea a lui Radu Şerban. S-a remarcat în timpul bătăliilor de la Ogretin (1602) şi de lângă Braşov (1603).

MÂRZA, Vasile (1902-1995, n. Şipote, jud. Iaşi), medic şi biolog român. Acad. (1948). Cercetări în domeniile histochimiei şi histofiziologiei. A studiat biomorfologia celulelor sexuale, problema formelor precelulare ale substanţei vii, reglarea neuroendocrină a dinamicii celulare în procesele digestive şi de imunitate condiţionată.

MÂRZÁC (< tăt.) s.m. (În Ev. Med.) Nobil tătar, căpetenie de ceată ostăşească.

MÂRZĂNEŞTI, com. în jud. Teleorman, pe râul Teleorman; 4 176 loc. (2008).

MÂRZESCU, George G. (1876-1926, n. Iaşi), jurist şi om politic român. Liberal. De mai multe ori ministru. A iniţiat o serie de legi, între care şi aceea privind reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice (1924).

MÂŢĂ (onomat.; cf. şi alb. *mica*) s.f. 1. (Pop.) Pisică; *p. restr.* pui (de sex feminin) de pisică. 2. Nume dat unor obiecte, instrumente, dispozitive etc. de forma unei gheare.

MÂZGĂ (< sl., bg.) s.f. 1. Noroi moale, lipicios şi alunecos. 2. Pojghiţă moale (cleioasă sau unsuroasă) care se formează pe suprafaţa unor alimente în curs de alterare sau pe pereţii vaselor.

MÂZGĂLÍ (< *mâzgă*) vb. IV tranz. 1. A scrie, a desena sau a picta urât, stângaci, murdar; *p. ext.* a scrie, a desena sau a picta fără pricepere, fără talent. 2. A murdări, a păta, a mânji.

MBABANE, cap. administrativă şi judecătorească a statului Swaziland, situată în NV ţării, la 1 150 m alt.; 73 mii loc. (2000, cu suburbiile). În apropiere se expl. min. de fier şi de staniu, bauxită, azbest ş.a. Prelucr. primară a azbestului şi a lemnului; ind. hârtiei şi alim. Cazinouri. Centrul ad-tiv. al protectoratului britanic (din 1906), M. a devenit cap. regatului independent Swaziland (din 1968).

MBANDAKA, oraş în partea de V a R.D. Congo, situat pe Ecuator, pe stg. fl. Congo; 169,8 mii loc. (1994). Port fluvial. Ind. de prelucr. a metalelor, farmaceutică şi alim.; reparaţii navale. Întemeiat (1883) de H.M. Stanley cu numele de *Équateurville*. Ulterior, s-a numit *Coquilhatville* (1886-1966).

MBUJI-MAYI, oraş în partea central-sudică a R.D. Congo; 806,5 mii loc. (1994). Expl. şi prelucr. diamantelor industriale; ind. alim. Până în 1966 s-a numit *Bakwanga*.

McADAM, John Loudon (1756-1836), inginer constructor scoţian. Inspector general al drumurilor (1827). Inventatorul tipului de îmbrăcăminte rutieră *macadam*.

McCAREY, Leo (1898-1969), cineast american. Scenarii pentru filmele cu Stan şi Bran. Din 1929, a realizat lungmetraje; specializat în comedii („Extravagantul domn Ruggles"). Premiul Oscar: 1937 („Oribilul adevăr") şi 1944 („Drumul meu").

McCARTHY, Joseph Raymond (1909-1957), jurist şi om politic american. În fruntea comisiei senatoriale pentru cercetarea activităţii antiamericane, a promovat o politică anticomunistă dusă la extrem.

McCARTHY, Mary (n. Ludwig) (1912-1989), scriitoare americană. Analiză lucidă a conformismului american („Păsările Americii", „Canibali şi misionari").

McCARTNEY, Sir Paul (n. 1942), cântăreţ şi compozitor britanic. Membru al grupurilor Beatles (1962-1970) şi

Wings (1971–1979). Ulterior, carieră solistică şi de duet (cu Stevie Wonder, Michael Jackson). Compozitor de melodii şi oratorii. Discografie solo selectivă: „McCartney", „Flowers in The Dirt", „Off the Ground".

McCLINTOCK, Barbara (1902–1992), biolog şi genetician american. Cercetări experimentale care au dus la cunoaşterea mecanismului mobilităţii structurilor masei genetice prin aşa-numitele „gene saltatorii". Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1983).

McCLURE, Sir Robert John Le Mesurier (1807-1873), navigator britanic. Amiral. A parcurs pentru prima dată Pasajul de Nord-Vest (1850–1854).

McCORMICK, Cyrus Hall (1809–1884), inventator şi industriaş american. Constructorul primei secerători mecanice pentru cereale păioase (1831, patentată în 1834); realizează (1873) prima secerătoare-legătoare. În 1847 a fondat compania care i-a purtat numele, devenită, în 1902, sub conducerea fiului său, Cyrus Hall M. (1859–1936), „International Harvester Company".

McCOY, Horace (1897–1955), scriitor american. Romane având ca subiect predilect violenţele din societatea contemporană, imposibilitatea de comunicare („Şi caii se împuşcă, nu-i aşa?", „Un linţoliu nu are buzunare", „Adio viaţă, adio iubire"). Ecranizări.

McCULLERS, Carson (n. Smith) (1917–1967), prozatoare americană. Romane („Inima este un vânător singuratic") şi nuvele („Balada cafelei triste", „Ceasornic fără minutare"). Ecranizări.

McDONALD v. **Heard şi McDonald.**

McDONNELL-DOUGLAS, grup industrial american, unul dintre cei mai mari producători de avioane civile şi militare, format (1967), prin fuzionarea societăţilor McDonnel Aircraft (fondată 1939) şi Douglas Aircraft (fondată 1921). Dintre modelele cele mai cunoscute: DC-9, DC-10, MD-11 ş.a. Absorbit de Boeing (1996).

McENROE, John Patrick (n. 1959), tenisman american. Câştigător al turneelor de la Wimbledon (1981, 1983, 1984) şi al campionatelor internaţionale ale S.U.A. (1979, 1980, 1981, 1984).

McEWAN, Ian (n. 1948), scriitor englez. Prezentare lucidă a realităţii contemporane. Povestiri („Prima iubire, ultimele rituri"), romane („Copii în timp"). Teatru, scenarii de film şi de televiziune.

McFERRIN, Bobby (n. 1950), cântăreţ american de jazz. Inovator în tradiţia jazzului vocal. Cunoscut odată cu piesa „Don't Worry, be Happy". Discografie selectivă: „I Feel Good", „The Voice" etc.

McGRAW-HILL, prestigios grup editorial american, fondat în 1909, la New York de James H. McGraw şi J.A. Hill.

McKAY, Claude (1890–1948), scriitor american de origine jamaicană. Unul dintre cei mai valoroşi exponenţi ai poeziei negre contemporane („Cântece din Jamaica", „Umbrele Harlemului"); romane („Banjo").

McKENZIE, Roderic Duncan (1885–1940), sociolog american. Unul dintre întemeietorii „ecologiei umane", al cărei concept central este *concurenţa* („Comunitatea metropolei").

McKINLEY, vârf în m-ţii Alaska (S.U.A.). Alt.: 6 194 m (cea mai mare înălţime din America de Nord). Parc Naţional. Se mai numeşte şi *Denali.*

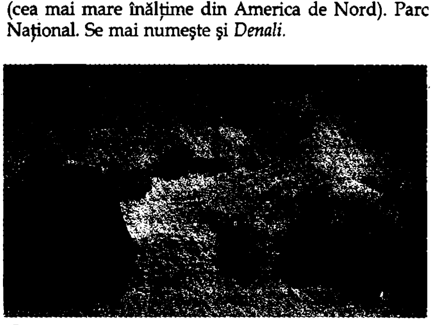

Vârful McKinley

Paul McCartney

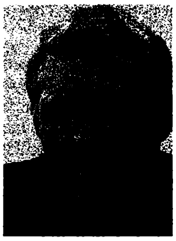

Steve McQueen

McKINLEY, William (1843–1901), jurist şi om politic american. Republican. Preşedinte al S.U.A. (1897-1901). A promovat o politică de expansiune teritorială (anexarea ins. Hawaii şi a Filipinelor). A proclamat doctrina „porţilor deschise" în China. Asasinat.

McLAREN, Norman (1914–1987), cineast canadian de origine britanică. Stabilit în Canada (1940). A revoluţionat tehnica filmului de animaţie utilizând tehnici noi („Allegro", „Găinuşa cenuşie", „Pas de deux"). Premiul Oscar: 1952 („Vecinii").

McLAUGHLIN, John (n. 1942), chitarist şi compozitor englez de jazz. Muzician eclectic, evoluând către free-jazz. Înfiinţează (1971) „Mahavishnu Orchestra". Discografie selectivă: „Turn it Over", „Inner Worlds".

McMILLAN, Edwin Mattison (1907–1991), fizician american. Unul dintre inventatorii sincrotronului (1945). A sintetizat (1940), împreună cu Philip H. Abelsov, primul element transuranian, neptuniul-239 şi a izolat (1941), împreună cu G.T. Seaborg, plutoniul-239 bombardând uraniul cu neutroni. Premiul Nobel pentru chimie (1951), împreună cu G.T. Seaborg.

McNAMARA, Robert Strange (n. 1916), om politic şi industriaş american. Preşedinte al Companiei Ford Motor (1960–1961). Secretar de stat al Apărării (1961–1968). În conflict cu preşedintele L.B. Johnson privind eficacitatea bombardamentelor americane în Vietnamul de Nord, a demisionat. Preşedinte al B.I.R.D. (1968–1981).

McQUEEN, Steve (pe numele adevărat *Terence Stephen*) (1930–1980), actor american de cinema. Tipul „antieroului" singuratic, într-o lume în care lupta pentru existenţă reprezintă o confruntare continuă cu societatea ostilă („Cei şapte magnifici", „Marea evadare", „Locotenentul Bullitt", „Papillon").

McTAGGART, John Ellis (1866–1925), filozof britanic. Pornind de la idealismul hegelian, a elaborat o formă extremă de idealism, după care obiectele materiale, spaţiul şi timpul nu sunt decât aparenţe, reale fiind numai spiritele individuale aflate într-o relaţie de dragoste directă („Natura existenţei").

Md, simbol chimic pentru *mendeleeviu.*

MEAD, Lacul ~ v. Hoover Dam.

MEAD, George Herbert (1863–1931), psihosociolog şi filozof american. Concepţie originală asupra emergenţei şi noutăţii prezente în procesele naturale. Teoria sa asupra eu-lui a exercitat o influenţă considerabilă în epocă („Filozofia prezentului", „Filozofia actului").

MEAD, Margaret (1901–1978), antropolog american. Cercetări interculturale privind dezvoltarea personalităţii şi diferenţierea comportamentelor de sex („Sex şi temperament în trei societăţi primitive", „Cultură şi responsabilitate"). Studii asupra modelelor sociale ale unor culturi occidentale, asupra problemelor ambientale şi de suprapopulare mondială.

MEADE, James Edward (1907–1995), economist britanic. Lucrări privind teoria creşterii economice, a relaţiilor economice internaţionale şi a raportului dintre comerţul exterior şi dezvoltare („Economia controlată", „Sisteme alternative de organizare a întreprinderii", „Teoria politicii economice internaţionale"). Premiul Nobel pentru economie (1977), împreună cu V. Ohlin.

MEÁNDRU (< fr., n. pr. *Meandru,* vechea denumire a fl. *Menderes*) s.n. **1.** (GEOGR.) Sinuozitate a cursului unei ape curgătoare. Se disting *m. divagante* şi *m. încătuşate.* ✦ P. analog. Sinuozitate, cotitură (a unui drum). **2.** Motiv ornamental alcătuit din linii drepte care urmează un traseu frânt în unghiuri drepte, cu aspect de cârlige care se întrepătrund. Există **m.** spiral şi **m.** în val constituite din linii curbe urmând un traseu sinuos. Cunoscut din Antic.; mult folosit în ornamentica medievală.

MEASKOVSKI, Nikolai Iakovlevici v. **Miaskovski, N.I.**

MEAT (< fr.; {s} lat. *meatus* „canal"), s.n. **1.** (ANAT.) Canal sau orificiul acestuia, aflat în diferite organe (**m.** nazofaringian, **m.** urinar). **2.** Spaţiu între celulele unui ţesut vegetal.

MECÁNIC¹, -Ă (< fr., lat., it., germ.) adj. **1.** Care aparţine **m. (1, 2),** care se referă la fenomenele studiate de **m. (1)**; de **m. 2.** (Şi adv.) Care este acţionat de o maşină sau de un mecanism; care se face cu ajutorul maşinilor sau al mecanismelor; mecanizat. **3.** (BOT.) *Ţesut m.* = ţesut specializat, de susţinere a plantelor, reprezentat de colenchim şi sclerenchim. **4.** (Şi adv.) Făcut fără participarea conştiinţei, a voinţei; automat, maşinal.

MECÁNIC², -Ă (< fr., lat.) s.f. şi m. **1.** S.f. Ştiinţă al cărei obiect de studiu îl constituie mişcarea sau echilibrul corpurilor sub acţiunea forţelor exercitate asupra lor. Mişcarea corpurilor macroscopice, efectuată cu viteze mici în comparaţie cu viteza luminii, face obiectul aşa-numitei *m. clasice,* care cuprinde statica, cinematica şi dinamica; mişcările efectuate cu viteze apropiate de viteza luminii fac obiectul *dinamicii relativiste.* V. *relativitate.* ✧ *Mecanica fluidelor* se divide în hidrostatică, aerostatică, hidrodinamică, aerodinamică. *M. cuantică* = ramură a fizicii teoretice care studiază legile de mişcare a particulelor elementare (electroni, mezoni, nucleoni) sau a sistemelor de astfel de particule (nuclee atomice, atomi, molecule). Apărută la începutul sec. 20 datorită cercetărilor lui Max Planck şi dezvoltată ulterior de N. Bohr, L. de Broglie, E. Schrödinger, M. Born, W. Heisenberg, P. Dirac ş.a., *m.c.* a permis explicarea în mod unitar a ansamblului de fenomene ce se petrec la scară atomică şi subatomică. Legile *m.c.* stau la baza înţelegerii unor importante fenomene macroscopice ca: proprietăţile corpului solid, feromagnetismul, supraconductibilitatea, suprafluiditatea, energia nucleară etc. *M. cerească* = ramură a astronomiei care studiază mişcarea corpurilor cereşti sub acţiunea atracţiei universale. **2.** S.f. Disciplină tehnică al cărei obiect îl constituie construcţia şi funcţionarea maşinilor, îndeosebi a pieselor şi a mecanismelor care servesc la transmiterea mişcării. **3.** S.m. Persoană care efectuează operaţii de montaj, de reparare sau de întreţinere a utilajelor. ✦ Persoană care supraveghează sau conduce un vehicul sau un motor cu instalaţiile anexe; maşinist.

MECANICÍSM (< *mecanic;* cf. şi it. *meccanicismo*) s.n. (FILOZ.) Punct de vedere conform căruia toate fenomenele naturale pot fi explicate în termenii interacţiunilor cauzale dintre particulele materiale fără nici o referire la teleologie, după modelul concepţiilor din sec. 17, dezvoltate de Descartes şi Hobbes.

MECANÍSM (< fr., germ.) s.n. **1.** Sistem tehnic format din elemente (organe de maşini), dintre care unul fix (numit bază sau batiu), legate între ele şi care au mişcări determinate. **M.** serveşte la transmiterea sau la transformarea unei mişcări, respectiv la transmiterea forţelor şi a momentelor de la elementul conducător la elementul condus. ✧ *M. bielă-manivelă* = **m.** plan format dintr-o bielă şi o manivelă servind la transformarea mişcării de rotaţie în mişcare rectilinie alternativă sau invers. *M. cu camă* = **m.** plan sau spaţial format dintr-o camă şi un tachet. Mişcarea tachetului depinde de profilul camei. **2.** (FIZ., CHIM.) Modul de desfăşurare a unui fenomen (îndeosebi a reacţiilor), cuprinzând aspectele esenţiale şi etapele succesive ale evoluţiei sale. ✦ P. analog. Sistem, mod de organizare administrativă, socială, politică etc.

MECANIZÁRE s.f. Introducere şi folosire a maşinilor, aparatelor etc. pentru executarea unor operaţii, activităţi productive sau neproductive, în scopul de a înlocui ori de a face mai eficientă munca fizică sau intelectuală a omului sau de a substitui munca animalelor. Începuturile **m.** sunt legate de *revoluţia industrială,* de trecerea la producţia maşinistă.

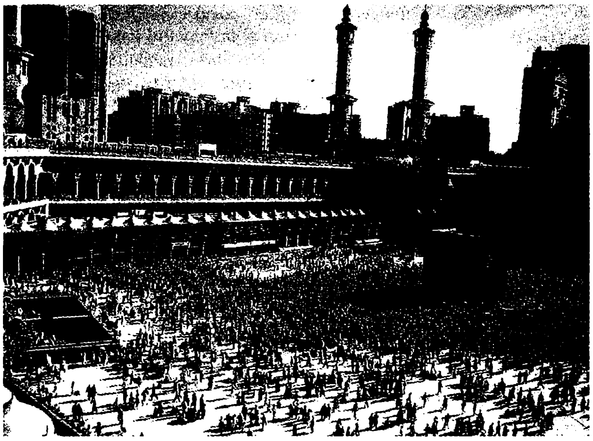

Mecca. Vedere generală a pieței în care se află Kaaba

MECANO- (< fr.; {s} lat. *mechanicus* „mecanic") Element de compunere care înseamnă „mecanic" și care servește la formarea unor substantive și adjective.

MECANORECEPTÓR s.m. (FIZIOL.) Organ de simț care recepționează acțiuni mecanice (atingere, presiune, tracțiune). **M.** sunt situați în piele, mușchi, tendoane, organe interne și pereții vaselor sangvine.

MECANOSTRICȚIÚNE (< fr.; {s} *mecano-* + lat. *strictio, strictionis* „contracție, îngustare") s.f. Deformație a unor corpuri (mai ales fero- și ferimagnetice) ce apare la aplicarea unor tehnici mecanice care le schimbă starea magnetică.

MECANOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *mecano-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Procedeu terapeutic aplicat mai ales în boli osteo-articulare sau neuro-musculare, care utilizează masajul, gimnastica medicală sau diverse aparate speciale.

MECCA (MEKKA, MAKKAH), oraș în V Arabiei Saudite; 965,6 mii loc. (1992). Cel mai important centru religios și oraș sfânt al Islamului; pelerinaj anual (peste 2,5 mil. de pelerini la *Kaaba*); considerat ca loc de naștere al Profetului Mahomed. Locuit în vechime de tribul kureișiților. După dezmembrarea Califatului de Bagdad, **M.** a intrat în stăpânirea dinastiilor Fatimizilor, Aiubizilor și apoi a mamelucilor, iar între 1517 și 1916, a Imp. Otoman. Cap. regatului Hijaz (1916). Cucerit de armatele lui Ibn Saud (1924), a fost inclus, în 1932, în Arabia Saudită.

MECENA (Caius Cilnius Maecenas) (c. 70–8 î.Hr.), om politic și istoric roman. Prieten și sfetnic al împăratului August. S-a înconjurat de un cerc de poeți și de scriitori (Horațiu, Vergiliu, Properțiu), numele său devenind sinonim cu acela de protector și de sprijinitor al literaturii și artelor.

MECÉNAT (< it.) s.n. Protecție și sprijinire acordate artelor, literaturii și științelor din partea unui *mecena*.

MÉCHAIN, Pierre (1744-1804), geodez și astronom francez. I se datorează o nouă măsurare a lungimii arcului de meridian dintre Dunkerque și Barcelona. A descoperit c. 12 comete și a completat catalogul nebuloaselor descoperite de Ch. Messier.

MECHELEN (MALINES), oraș în N Belgiei, port pe Dyle; 75,9 mii loc. (2002). Vechi centru al ind. textile (dantele, covoare, tapiserii). Ind. constr. de mașini, chimică, metalurgică, de prelucr. a lemnului. Monumente: Catedrala Sint Rombaut (sec. 13–15, cu picturi de Van Dyck), Halele (sec. 14), biserică (sec. 16–17, cu picturi de Rubens), Palatul de Justiție (1507–1517), Primăria (1526). Muzee. Fundat în sec. 11.

Mecena

MECHITARÍȘTI (< n. pr. *Mechitar* „consolatorul") s.m. pl. Membrii unei congregații monastice armenești, fondată (1701) la Pera (Istanbul), de abatele Manuk (zis *Mechitar*) și aprobată (1711) de papa Clement XI. Activitate de misionarism.

MECI (< engl.) s.n. Întrecere sportivă disputată între două persoane sau între două echipe; întâlnire, partidă, joc.

MEČIAR, Vladimir (n. 1942), om politic slovac. Prim-min. federal al Slovaciei (1990-1991; 1992-1998).

MECINIKOV, Ilia Ilici (1845-1916), microbiolog rus. Stabilit în Franța (1882), unde a colaborat cu Pasteur. Unul dintre fondatorii patologiei comparate, microbiologiei, imunologiei și embriologiei evoluționiste. A descoperit (1882) fenomenul fagocitozei și a emis teoria fagocitară a imunității. M. de onoare al Acad. Române (1911).

MECONÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *mekonion* „opiu") s.f. Alcaloid obținut prin hidroliza narcotinei; este lactona acidului hemipic. Are acțiune convulsivantă.

MECÓNIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Suc de mac; opiu. **2.** Primele evacuări intestinale ale noului-născut, alcătuite dintr-o materie moale, de culoare brun-verzuie.

MEDÁLIE (< it.) s.f. **1.** Mică piesă de metal sau de marmură, de regulă cu *avers* și *revers*, purtând inscripții sau basoreliefuri, emisă în cinstea unei personalități sau în memoria unei acțiuni glorioase. ✧ Expr. *Reversul medaliei* = aspectul complementar (adeseori neplăcut) al unui lucru, al unei situații. **2.** Piesă de metal (cu inscripții și figuri), oferită în semn de distincție sau ca premiu (de ex. m. olimpică).

MEDALIÓN (< it., fr.) s.n. **1.** Bijuterie purtată de obicei la gât, de formă rotundă sau ovală, care încadrează sau închide între două capace un portret, o șuviță de păr etc. **2.** Element decorativ de formă circulară sau ovală, folosit în arhitectură, mobilier, ceramica ornamentală etc. **3.** Scriere literară în proză, de mici dimensiuni, în care se schițează portretul unei personalități. ✦ Scurt articol în care se creionează trăsăturile fundamentale ale vieții și operei unei personalități.

MEDALÍSTICĂ s.f. Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu identificarea, originea, autenticitatea și clasarea medaliilor.

MEDAN, oraș în Indonezia, în NV ins. Sumatera; 1,9 mil. loc. (2000). Ind. de prelucr. a metalelor și a lemnului, alim. și textilă. Două universități (1952 și 1954). Palatul sultanal (sec. 19). Oraș (1886).

MEDAWAR, Sir Peter Brian (1915-1987), biolog și imunolog britanic. A descoperit toleranța imunologică dobândită. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1960), împreună cu F.M. Burnet.

MEDEBACH, Girolamo (1706-1790), actor italian. Conducătorul unei companii teatrale pentru care C. Goldoni a scris unele dintre capodoperele sale („Hangița", „Familia anticarului").

MEDEEA (în mitologia greacă), fiica lui Aietes, regele Colhidei. Vrăjitoare vestită din legenda argonauților. După ce l-a ajutat pe argonautul Iason să dobândească Lâna de aur, s-a căsătorit cu el. Părăsită de acesta, pentru fiica regelui Corintului, și-a ucis rivala, precum și propriii copii.

MEDELLÍN, oraș în NV Columbiei, la poalele Cordillerei Central; 1,86 mil. loc. (1999). Expl. de aur și argint. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimico-farmaceutică, textilă, a piel. și încălț., sticlăriei, ceramicii, cimentului și de prelucr. a cafelei. Universitatea „Bolívar" (1936). Biserici din sec. 17. Fundat de spanioli (1675). Sediul Cartelului de la **M.**, implicat în vânzarea drogurilor (anii '80 ai sec. 20).

MEDELNICÉR (< *medelniță*) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dregător la curte care turna domnului apă ca să se spele pe mâini și servea bucatele. În sec. 18, m. făcea parte dintre boierii veliți.

MEDGIDIA, municipiu în jud. Constanța, pe canalul Dunăre–Marea Neagră; 44 219 loc. (2008). Port. Oțelărie. Ind. mat. de construcție. Constr. de mașini. Fabrică de spirt și drojdie; produse lactate. Muzeu de artă (1964). Geamie (1859–1865), biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel (1872). Localit. a luat naștere în 1840 prin colonizarea cu tătari, aduși din Crimeea de sultanul Abdul Medjid. Oraș (din 1968), municipiu (din 1994).

MEDIA, reg. istorică și stat antic, cu centrul la Ecbatana, constituit în sec. 8–7 î.Hr., în NV Iranului, de către mezi. Cucerit (550 î.Hr.) de Cirus II.

MEDIÁ (< lat.) vb. I tranz. A mijloci; a face un act de mediație.

MEDIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Median. ✧ *Vocală m.* v. *vocală.*

MEDIÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se găsește la mijloc; medial. ✧ (ANAT.) *Nerv m.* = ramura terminală a plexului brahial care asigură inervația motrice a unei mari părți a antebrațului și a mâinii. ✦ (MAT.) Situat în mijlocul unei figuri geometrice. ✦ (Substantivat, f.) Fiecare dintre dreptele care unesc un vârf al unui triunghi cu mijlocul laturii opuse vârfului.

MEDIÁNTĂ (< fr.) s.f. (MUZ.) Treapta a treia (*m. superioară*) sau a șasea (*m. inferioară*) a modurilor major și minor.

MEDIASTÍN (< fr.) s.n. (ANAT.) Cavitate naturală cuprinsă între cei doi plămâni și care conține inima și timusul (*m. anterior*), esofagul, aorta și canalul toracic (*m. posterior*), numeroase vase limfatice, ganglioni simpatici și nervi.

MEDIAȘ, municipiu în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 53 435 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Constr. de mașini și de utilaje pentru foraj. Ind. de prelucr. a lemnului, a sticlăriei, chimică, textilă, a piel. și încălț., alim. Fabrici de biciclete pentru copii și de vase emailate pentru uz casnic. Vechi oraș, cu turnuri și ziduri ale cetății medievale; biserica evanghelică fortificată Sfânta

Medgidia. Canalul Dunăre–Marea Neagră

Margareta (sec. 14–15) şi biserică evanghelică fortificată (sec. 15) în satul Ighisu Nou, biserică franciscană (1444), casa Krug (1531), Primăria Veche (1616), casa Schuller (1588), clădire (han) în stilul Renaşterii (sfârşitul sec. 16). Muzeu. Casa memorială „S.L. Roth" (1796). Menţionat din 1267. În 1317, aici au fost colonizaţi saşi; declarat oraş *(civitas,* 1319); municipiu (1968).

MEDIÁT, -Ă (< fr.) adj. (Şi adv.) Care are legătură indirectă cu un anumit lucru; care se efectuează prin intermediar, mijlocit.

MEDIATÉCĂ (< fr.) s.f. Spaţiu într-o bibliotecă, unde sunt amplasate mijloacele audiovizuale, folosite, în special, pentru învăţarea limbilor străine.

MEDIATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face cunoscut prin *mass-media.*

MEDIATÓR, -OÁRE (< lat.) subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care face un act de mediaţie. V. *mijlocitor.* **2.** S.n. (BIOCHIM.) Intermediar chimic al sinapselor şi al plăcilor neuromusculare (acetilcolina, noradrenalina etc.), asigurând transmiterea interneuronală şi intercelulară a influxului nervos. **3.** S.f. Perpendiculară ridicată pe mijlocul unui segment de dreaptă; locul geometric al punctelor egal depărtate de capetele segmentului.

MÉDIC^1 (< lat.) s.m. Persoană care practică medicina pe baza unor studii superioare de specialitate, în urma cărora a obţinut o diplomă; doctor. ✧ *M. de familie* (sau *curant*) = **m.** care acordă asistenţă medicală şi îngrijiri, în mod constant, unui bolnav sau unei familii, în baza unui contract de asigurări sociale. V. şi *medicină.*

MÉDIC^2, -Ă (< *med* v. *mezi*) adj. Privitor la mezi (şi la perşi).

MEDICÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la medic sau la medicină; de medic, de medicină. ✧ *Concediu m.* = concediu care se acordă în caz de boală. *Gimnastică m.* v. *gimnastică.*

MEDICAMÉNT (< fr., lat.) s.n. Substanţă naturală sau de sinteză, utilizată în scopul vindecării sau ameliorării unei maladii; doctorie; (pop.) leac.

MEDICÁŢIE (< fr.) s.f. Tratament medical (cu medicamente), administrat pentru tratarea unei persoane bolnave.

MEDICI, familie nobiliară italiană care s-a aflat (cu întreruperi) la conducerea Florenţei şi a aproape întregii Toscane (1434–1737). În sec. 15, una dintre cele mai bogate familii de bancheri din Europa. Mai importanţi: **1. Giovanni dei Bicci de M.** (1360–1429), negustor florentin, întemeietorul familiei şi al averii acesteia, care a fondat (1397) Banca **M. 2. Cosimo de M. (Cosimo cel Bătrân)** (1389–1464), bancher. Fiul lui **M. (1).** Primul membru al familiei care a ajuns la conducerea Republicii florentine (din 1434). Protector al literaturii şi artelor, întemeietor al bibliotecii „Laurenziana". **3. Lorenzo de M. (Laurenţiu Magnificul)** (1449–1492), conducător (din 1469) al Florenţei, sprijinitor al artelor şi literaturii. Nepotul lui M. **(2).** S-a aflat în conflict cu familia Pazzi şi cu papa *Sixtus IV.* Poet neoplatonic („Pădurile iubirii", „Laude") şi filozof, a atras la Curtea sa numeroşi artişti şi umanişti, făcând din Florenţa adevăratul centru al Renaşterii italiene. **4. Pietro de M.** (1472–1503). Fiul lui **M. (3).** A condus Florenţa (din 1492). Izgonit în 1494, ca urmare a mişcării conduse de Savonarola. Dominaţia Medicilor a fost restabilită la Florenţa cu sprijin spaniol (1530). **5. Giovanni M.** (1475–1521). Fiul lui M. **(3).** Devine, în 1513, papă sub numele de Leon X. **6. Giulio M., duce de Nemours** (1478–1534). Fiul lui **M. (3).** Devine papă, în 1523, sub numele de Clement VII. **7. Cosimo I de M. (Cosimo cel Mare)** (1519–1574). Fiul lui **M. (5).** Duce al Florenţei (1537–1569) şi mare duce al Toscanei (1569–1574). Creatorul statului modern centralizat şi absolutist. Protector al ştiinţelor. **8. Ferdinando I de M.** (1549–1609). Fiul lui **M. (7).** Mare duce (1587–1609). L-a sprijinit pe Mihai Viteazul în luptele din 1595. **9. Gian Gastone** (1671–1737). Mare duce al Toscanei (1723–1737). La moartea sa marele ducat a trecut în posesia lui Francisc I de Habsburg-Lorena. Din familie au făcut parte reginele Franţei, *Caterina de M.* şi *Maria de M.*

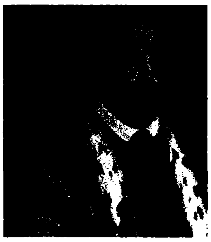

Cosimo I de Medici

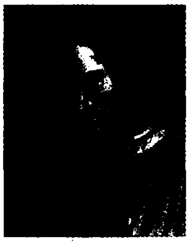

Lorenzo de Medici

MEDICI FĂRĂ FRONTIERE, asociaţie nonguvernamentală, fondată în 1971, formată din medici şi personal auxiliar, având ca scop acordarea de asistenţă medicală unor populaţii care au ori au avut de suferit de pe urma războaielor sau a unor calamităţi naturale.

MEDICINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este folosit ca medicament, care are proprietăţi asemănătoare cu ale medicamentelor (ex. ceai m.). ✧ *Plante medicinale* = plante, cultivate sau spontane, care, datorită compoziţiei lor chimice, au proprietăţi terapeutice. Sin.: (pop.) buruiană de leac.

MEDICÍNĂ (< lat., germ., rus.) s.f. Ştiinţă care are ca obiect conservarea şi restabilirea sănătăţii şi care studiază în acest scop, structurile şi funcţiunile normale şi patologice ale organismului şi relaţiile sale cu mediul înconjurător, cauzele şi mecanismele de producere a bolilor, simptomele clinice şi de laborator ale acestora, precum şi mijloacele de a le diagnostica, trata şi preveni. Se deosebesc: *m. umană* şi *m. veterinară. M. umană* se împarte în mai multe specialităţi: **m.** internă, chirurgie, obstetrică şi ginecologie, pediatrie, neurologie, psihiatrie, O.R.L., oftalmologie, nucleară, legală, stomatologie ş.a. *M. veterinară* urmăreşte preîntâmpinarea bolilor animalelor şi tratamentul lor, protecţia mediului înconjurător, precum şi aplicarea unui ansamblu de măsuri împotriva epizotiilor şi pentru protecţia sănătăţii oamenilor faţă de bolile ce se pot transmite de la animale; totodată, supraveghează calitatea produselor animale din punct de vedere sanitar. ✧ *M. tradiţională* = ansamblul cunoştinţelor populare empirice cu ajutorul cărora, pe cale practică, sunt identificate, prevenite sau vindecate bolile. De-a lungul secolelor, au fost acumulate mijloace terapeutice şi metode practice care, mai târziu, au intrat parţial în **m.** ştiinţifică.

MEDICO- (< fr.; {s} lat. *medicus* „medical") Element de compunere care înseamnă „(cu caracter) medical" şi care serveşte la formarea unor adjective.

MEDICO-FARMACEÚTIC, -Ă (< *medico-* + *farmaceutic*) adj. Care se referă la medicină şi la farmacie, cu caracter medical şi farmaceutic (ex. institut **m.**-f.).

MEDICO-LEGÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la medicina judiciară.

MEDICO-MILITÁR, -Ă adj. Care se referă la problemele medicale ale armatei.

MEDICO-SANITÁR, -Ă adj. Care are caracter medical şi sanitar; privitor la personalul medical şi sanitar.

MEDIÉRE s.f. Acţiunea de a media; mijlocire.

MEDIEŞU AURIT, com. în jud. Satu Mare, pe dr. văii Someşului; 7 254 loc. (2008). În satul M.A., menţionat documentar (1271), se află o biserică în stil gotic (sec. 15) şi un castel (1620–1657) în stilul Renaşterii transilvănene. Pe terit. ei s-a descoperit o importantă aşezare şi o necropolă, aparţinând dacilor liberi din NV Daciei romane (sec. 3).

MEDIEVÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la Ev. Med., din Ev. Med.

MEDIEVÍST (< fr.) s.m. Istoric care se ocupă cu studiul Ev. Med.

MEDINA (AL-MADĪNAH an-NABĪ = *Oraşul Profetului*), oraş în V Arabiei Saudite, la 800 m alt.; 608,2 mii loc. (1992). Ind. alim. şi textilă; ceramică. Universitate (1962). Al doilea oraş sfânt al Islamului. Monumente: Marea moschee (sec. 7), unde se află mormântul Profetului Mahomed, care s-a adăpostit aici, fiind alungat din Mecca (622), precum şi mormântul Fatimei, fiica sa. Centru turistic şi de pelerinaj.

MEDINET HABU (MADINAT HABU), complex religios, în apropiere de Luxor, pe malul stâng al Nilului, care include templul celei de-a 18-a dinastii, precum şi templele lui Ramses III (sec. 12 î.Hr.).

MEDIÓCRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se menţine între două extreme; mijlociu, de mijloc, mediu, modest, potrivit. ✦ Care nu iese din comun; de mică valoare.

MEDIOLANUM, denumirea romană a oraşului *Milano.*

MEDITĂ (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. A cugeta (îndelung) asupra unui lucru; a reflecta. **2.** Tranz. A da lecţii particulare unui elev.

MEDITATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Înclinat spre meditaţie (1); căruia îi place să mediteze **(1)**; gânditor.

MEDITATÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care meditează (2) un elev.

MEDITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a medita **(1)**; gândire, cugetare profundă; reflecţie. ✦ Stare de concentrare mentală sau spirituală (descrisă variat de diverse religii sau mistici) care are ca scop, după atingerea unor nivele succesive, obţinerea eliberării spirituale (ex: m. budistă, **m.** isihastă etc.). **2.** Specie a genului liric cuprinzând reflecţii asupra existenţei umane; a cunoscut o deosebită circulaţie în preromantism şi romantism (au scris **m.** Th. Gray, Young, Lamartine, Leopardi, Lermontov, Gr. Alexandrescu, Eminescu ş.a.). **3.** Pregătire a lecţiilor cu un meditator; lecţie particulară dată de un meditator unui elev.

MEDITERANA (MAREA MEDITERANĂ), mare intercontinentală situată între Europa, Africa şi Asia, care comunică cu Oc. Atlantic prin str. Gibraltar, cu M. Marmara prin str. Dardanele (în continuare cu Marea Neagră prin str. Bosfor) şi cu M. Roşie prin Canalul Suez; 2,5 mil. km^2; lungimea: 3 700 km; ad. max.: 5 121 m. Ţărmul nordic este sinuos, cu mari pen. (Iberică, Italică, Balcanică) şi golfuri. Pen. Italică şi ins. Sicilia împart M. în două bazine pr.: *M. Apuseană* (cu mările Ligurică, Sardiniei, Tireniană) şi *M. Răsăriteană* (cu mările Adriatică, Ionică, Egee). În ea se varsă Nilul, Ebrul, Ronul, Padul, Tibrul, Mariţa. Salinitate: 36–39‰. Influenţează clima zonelor învecinate (ierni blânde şi umede). Zonă de navigaţie şi de pescuit.

MEDITERANA JAPONEZĂ v. **Setonaikai.**

MEDITERANEÁN, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aparţine M. Mediterane sau zonei limitrofe; care se referă la această mare sau la reg. limitrofe. **2.** Adj. Care se referă la formaţia sau vârsta Miocenului inferior şi superior.

MÉDIU^1 (< lat.) s.n. **1.** Totalitatea condiţiilor (relief, climă, sol, fiinţe vii etc.) în care trăiesc organismele. ✧ *M. geografic* = complex teritorial în care se îmbină elementele de relief, structura geologică şi resursele subsolului, apele şi condiţiile de climă, solul, vegetaţia şi fauna şi care constituie cadrul natural de desfăşurare a vieţii materiale a societăţii omeneşti. ✧ *Protecţia mediului* = acţiune organizată de stat sau de o instituţie naţională ori internaţională în scopul păstrării echilibrului ecologic, menţinerii şi ameliorării calităţii factorilor naturali. ✦ Societatea, lumea în mijlocul căreia trăieşte cineva; ambianţă. ✧ *M. social* = totalitatea

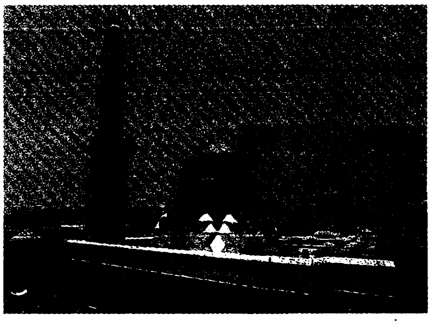

Medina. Marea moschee

elementelor şi structurilor economice, juridice, politice, culturale etc., care formează cadrul specific al desfăşurării activităţii membrilor unei societăţi concret determinate, pe o anumită treaptă a dezvoltării ei istorice, şi care, la rândul său, este permanent schimbat, modelat de această activitate. *M. nutritiv* = soluţie apoasă care cuprinde macro- şi microelementele necesare nutriţiei plantelor; se utilizează pentru cultivarea plantelor în condiţii artificiale, fără sol (de obicei în sere). **2.** (MED.) *M. intern* = totalitatea umorilor care scaldă celulele organismului (sângele, limfa). *M. de cultură* = soluţie nutritivă sterilizată utilizată pentru multiplicarea microorganismelor în laborator în diverse scopuri (preparare de vaccinuri etc.). *M.* (sau *mijloc*) *de contrast* = substanţă care poate face vizibile, în radiologie, diferite structuri ale corpului prin contrastul realizat (ex. soluţia de bariu). **3.** (FIZ., CHIM.) Substanţă solidă, lichidă sau gazoasă, vid, câmp electromagnetic sau gravitaţional etc., în care se află corpurile sau în care se desfăşoară fenomenele fizice şi chimice. **4.** (În spiritism şi în alte practici oculte; şi în forma *medium*) Persoană despre care se crede că poate comunica cu „spiritele" şi care poate fi intermediar între ele şi o anumită persoană.

MÉDIU^2, -IE (< lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care se găseşte la mijloc; de mijloc, mijlociu. ✧ *Urechea m.* v. *ureche.* (LOG.) *Termen m.* = termen al silogismului (notat M), care apare în ambele premise, dar nu şi în concluzie, mijlocind legătura dintre termenul major (predicatul concluziei) şi termenul minor (subiectul concluziei). ✦ Fig. Moderat, ponderat. **2.** Adj. Care prezintă o medie **(3)**. **3.** S.f. (MAT.) Valoare numerică, asociată unui grup de mărimi numerice de acelaşi fel, cuprinsă între cea mai mică şi cea mai mare valoare numerică a mărimilor considerate. ✧ *M. aritmetică* = suma mărimilor considerate împărţită la numărul lor. *M. geometrică* = rădăcina a „n"-a din produsul a „n" mărimi. *M. proporţională* = media geometrică a două mărimi pozitive oarecare. ✧ Loc. *În medie* = ca măsură intermediară între cantităţile diferitelor elemente componente; una cu alta, una peste alta. ✦ Rezultat obţinut din adunarea notelor primite de un elev sau student (într-un trimestru, semestru, an şcolar sau cu ocazia unui examen) şi împărţirea sumei obţinute la numărul notelor.

MEDREA, Corneliu (1889–1964, n. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1955). Operă de viziune amplă; excepţional simţ al monumentalului şi plasticităţii formelor. A abordat toate genurile sculpturii („Dans ţărănesc", „Rugă", „Părintele Lucaci"). Compoziţii premiate în străinătate („Dragoş Vodă şi zimbrul", „Cultura"). În Bucureşti se află muzeul care-i poartă numele, donaţia sa.

MEDRÉSĂ (< *arabă*) s.f. **1.** Şcoală islamică de învăţământ superior religios. **2.** Edificiu destinat să adăpostească o **m.** **(1)**.

MEDTNER, Nikolai Karlovici (1880–1951), pianist şi compozitor rus de origine germană. Stabilit (1936) în Marea Britanie. Carieră de virtuoz şi de pedagog. Creaţie dedicată în special pianului, influenţată de romanticii germani.

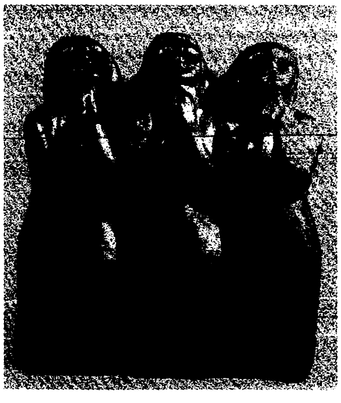

Corneliu Medrea: „Rugă"

MEDULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la măduva spinării sau măduva oaselor.✧ *Canal m.* = canal aflat în interiorul coloanei vertebrale, în care se află măduva spinării; canal rahidian.

MEDULOGRÁMĂ (< fr., lat.) s.f. Mielogramă.

MEDULOSUPRARENÁLĂ (< engl.) s.f. Porţiunea centrală a glandei suprarenale, care secretă adrenalina şi derivatul ei, noradrenalina.

MEDULOTRANSFÚZIE (< fr.) s.f. Transfuzie efectuată cu măduvă osoasă, pentru regenerarea acesteia la bolnavii cu anemie gravă aplastică, cu boală de iradiere etc.

MEDUZA (în mitologia greacă), una dintre cele trei *Gorgone;* singura muritoare. Iniţial, o încântătoare tânără, transformată de Atena, din gelozie sau ca pedeapsă pentru relaţia sa cu Poseidon, într-o fiinţă înspăimântătoare, având un cap înconjurat de şerpi şi a cărui vedere împietrea pe orice muritor. Perseu i-a tăiat capul în somn, ajutat de Atena care i-a ţinut scutul ei drept oglindă. Capul M. a fost fixat de Atena pe scut (egidă). Din sângele M. ucise s-au născut calul înaripat Pegas şi uriaşul Chrysaor.

MEDÚZĂ (< fr. {i}; {s} gr., lat. *Medusa*) s.f. Denumirea unor celenterate marine, reprezentând generaţia sexuată a hidrozoarelor şi scifozoarelor; plutesc liber, pe când indivizii generaţiei asexuate sunt fixaţi pe substrat. Corpul lor, cu diametrul de la câţiva mm până la 2–3 m, gelatinos, de forma unei ciuperci, cu tentacule pe margini, transparent, este înzestrat cu celule urzicătoare.

MEERUT, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh); 1,1 mil. loc. (2001). Ind. chimică, textilă şi alim. Universitate (1965). Temple şi moschei. Mausoleu ridicat de sultanul Aibak (1194).

MEES, Charles E. Kenneth (1882–1960), chimist american. Director de cercetări la compania E. Kodak (din 1912). A creat primele plăci fotografice sensibile la razele infraroşii.

MEFISTO (MEFISTOFELES), personaj diavolesc dintr-o veche legendă germană.

MEFISTOFÉLIC, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Mefistofeles,* numele demonului din legenda lui Faust) adj. Care aminteşte de Mefistofeles. ✦ P. ext. (Livr.) Diabolic, drăcesc; răutăcios, perfid.

MEFÍTIC, -Ă (< fr., lat., germ.) adj. (Livr.) Cu miros urât; infect, fetid, pestilenţial.

MEGA- (< fr.; {s} gr. *megas* „mare") Element de compunere cu sensul de „mare", iar în fizică de „un milion de ori" (10^6), folosit pentru formarea denumirii multiplilor unor unităţi de măsură; are simbol „M", care se scrie înaintea simbolului unităţii de măsură (ex. megawatt, megatonă ş.a.).

MEGACÍCLU (< fr.) s.m. (METR.) Megahertz.

MEGACOLON (< fr.) s.n. (MED.) Dilataţie a unei porţiuni a colonului, cu îngroşarea stratului muscular. Determină stază fecală şi constipaţie.

MEGAELECTRONVÓLT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru energie, egală cu un milion de electrovolţi (simbol: MeV).

MEGAFÓN (< fr. {i}); {s} *mega-* + gr. *phone* „sunet") s.n. **1.** (TELEC.) Difuzor de mare putere pentru transmiterea programelor sonore în pieţe, stadioane etc. **2.** (NAV.) Ansamblu format dintr-un microfon, un amplificator şi un difuzor având forma unei pâlnii, folosit pentru a face să se audă la distanţă comenzile; portavoce.

MEGAHÉRTZ (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru frecvenţă, egală cu un milion de hertzi (simbol: MHz); megaciclu.

MEGALÍT (< fr. {i}; {s} *mega-* + gr. *lithos* „piatră") s.m. Nume dat unor monumente preistorice (milen. 3–2 î.Hr.), cu funcţie necunoscută (probabil funerară sau de cult), din blocuri sau dale mari de piatră brută cioplite sumar. Formele cele mai obişnuite de **m.** sunt *menhirul, cromlehul* şi *dolmenul.* Răspândiţi în Europa de Vest (Irlanda, Marea Britanie, Pen. Scandinavică, Pen. Iberică). Monumente de tip **m.** se găsesc şi în alte părţi ale lumii.

MEGAL(O)- (< fr.; {s} gr. *megas, megale* „mare") Element de compunere însemnând „mare", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

MEGALOBLÁST (< fr.) s.n. Celulă mare, asemănătoare eritroblastului, care apare în măduva osoasă în cursul anemiilor provocate de carenţa vitaminei B_{12} (anemii megaloblastice).

MEGALOCÍT (< fr. {i}; {s} *megalo-* + *cito-*) s.n. Celulă roşie, mare (10–20μ), anucleată, care apare în sânge în cursul anemiei pernicioase sau în măduva osoasă în anemiile provocate de carenţa vitaminei B_{12}.

MEGALODONŢÍE (< fr.) s.f. Macrodonţie.

MEGALOMÁN, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. şi f. **1.** (Persoană) care suferă de megalomanie **(1)**. **2.** (Persoană) care are o părere exagerat de bună despre sine; grandoman.

MEGALOMANÍE (< fr. {i}; {s} *megalo-* + gr. *mania* „nebunie") s.f. **1.** Manifestare patologică, întâlnită în unele boli mintale (paranoia, schizofrenie) şi care constă dintr-un delir de grandoare; este adesea asociată cu delirul de persecuţie. **2.** Faptul de a fi megaloman **(2)**.

MEGALOPÓLIS (< fr.) s.n. Mare aglomeraţie urbană alcătuită din mai multe oraşe, fără discontinuitate. Termenul a fost introdus de J. Gottmann, în anii '60 ai sec. 20, pentru a denumi aria metropolitană din NE S.U.A. (*Boswash*), respectiv Boston–New York–Philadelphia–Washington.

MEGAMONONUCLEÓZĂ (< *mega-* + *mono-* + *nucleoză*) s.f. Sindrom sangvin descris de Şt. S. Nicolau, caracterizat prin monocitoză şi apariţia de celule tinere, determinat de unele intoxicaţii.

MEGARA, oraş-stat în Grecia antică, în partea de NE a istmului Corint. Important centru meşteşugăresc şi comercial (sec. 6–5 î.Hr.), când a jucat şi un rol major în marea colonizare elenă. Metropolă a numeroase colonii (printre care şi Callatis). Decade din sec. 4 î.Hr.

MEGÁRICI (< fr.) s.m. pl. Membri ai şcolii filozofice întemeiate de Euclid din Megara (c. 450–374 î.Hr.) şi continuatori ai acestuia, numiţi, din cauza predilecţiei lor pentru controverse logice subtile, şi *euristici.* Principali exponenţi: Diodor Cronos, Eubulide din Milet, Stilpon din Megara.

MEGARÓN (< fr.) s.n. Sală de formă rectangulară delimitată, la intrare, de două ziduri sau două şiruri de coloane care formează o verandă. Încăperea centrală, de mari proporţii, este uneori flancată de camere mai mici create în interiorul aceloraşi ziduri. Alcătuia nucleul palatelor miceniene şi este atestat la Troia, la mijlocul milen. 3 î.Hr.

MEGATÓNĂ (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Unitate de măsură a puterii explozive a bombelor nucleare, echivalentă cu un milion de tone de trinitrotoluen. Simbol: Mt.

MEGAWÁT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru putere, egală cu un milion de waţi (simbol: MW).

MEGHĀLAYA, stat în NE Indiei, în pod. Shillong; 22,4 mii km^2; 2,3 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Shillong.*

MEGIDDO, oraş-stat în NV Palestinei, fondat în milen. 4 î.Hr. Aici, faraonul *Tutmes III* a repurtat o victorie, prin care a impus dominaţia egipteană în spaţiul siriano-palestinian. Din 733 î.Hr., reşedinţa unei prov. asiriene. Decade în sec. 6–4 î.Hr. Azi *Tell el-Mutesellim,* Israel.

MEGIÉŞ, -Ă (< srb., magh.) subst., adj. **1.** S.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Ţăran liber stăpân de pământ (fie în devălmăşie, fie al unui lot hotărnicit din moşia satului). **2.** S.m. şi f., adj. (Pop.) Vecin.

MEGLENÍT, -Ă (< n. pr. *Meglen*) s.m. şi f., adj. Meglenoromân.

MEGLENOROMÂN, -Ă (< n. pr. *Meglen* + *român*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia romanică aflată în S Pen. Balcanice, în reg. Meglen (Grecia) şi care vorbeşte dialectul **m.** **M.** au migrat prin sec. 11–12 în această reg. **2.** (Substantivat, f.) Dialectul vorbit de **m.**

MEGÓHM (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru rezistența electrică, egală cu un milion de ohmi (simbol: MΩ).

MEGOHMMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument gradat în megohmi, folosit pentru măsurarea rezistențelor electrice mari, cum sunt rezistențele de izolație.

MEHADIA 1. Depr. intramontană, în S culoarului Timiș-Cerna, între m-ții Cernei și m-ții Almăjului. Supr.: c. 210 km^2. Cunoscută și sub numele de *Mehadica*. 2. Com. în jud. Caraș-Severin, situată în depr. M., pe râul Bela Reca; 4 225 loc. (2008). Rezervațiile naturale Coronini-Bedina (3 864,8 ha), Ianna-Craiova (1 545,1 ha), Belareca (1 665,7 ha), Iardașița (501,6 ha), Râpa Neagră (5 ha) și valea Greațca Nouă (9 ha), toate în Parcul Național Domogled-Valea Cernei. Expl. de lignit și gresii. Prelucr. lemnului. Castru roman din sec. 2-3. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1791-1794).

MEHADICA, com. în jud. Caraș-Severin, situată în culoarul Timiș-Cerna; 772 loc. (2008). Pomicultură. Muzeu etnografic. În satul M., menționat documentar (1440-1444), se află biserica Nașterea Maicii Domnului (1769).

MEHEDINȚI 1. **Munții ~**, grup de munți în SV Carpaților Meridionali, la E de valea Cernei. Alt. max.: 1 466 m (Vârfu lui Stan). Incluși în mare parte în Parcul Național Domogled - valea Cernei, iar latura de E în Geoparcul Platoul Mehedinți. 2. **Podișul ~**, pod. situat în V Olteniei, fiind o continuare spre E a m-ților M. Fenomene carstice. Cunoscut și sub denumirea de *Plaiul Mehedinților*. Inclus în mare parte în Geoparcul Platoul Mehedinți. 3. Județ în SV României, la granița cu Serbia și Bulgaria; 4 933 km^2; 296 609 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Drobeta-Turnu Severin*. Orașe: Baia de Aramă, Orșova (municipiu), Strehaia, Vânju Mare. Comune: *61*. *Relieful:* în NV m-ții M. și culmile estice ale m-ților Almăj, incluzând și defileul Dunării; în centru se află pod. M. și platforma Strehaiei, cu depr. de contact, iar în SV și S, C. Blahniței și terasele Dunării. *Hidrografia:* Dunărea formează limita sudică a jud., colectând toate râurile mici (Topolnița, Blahnița, Drincea etc.). La limita de NE a jud. curge Motrul. Pe terit. jud. M. au fost construite complexele hidroenergetice Porțile de Fier I și II. *Resurse naturale:* huilă, pirite cuprifere, min. de crom, azbest, calcare, ape minerale sulfuroase (Bala). Ind. constr. de mașini, de celuloză și hârtie, mobilă și cherestea, țesături, confecții, mat. de constr., produse alim. etc. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, plante uleioase, floarea-soarelui, orz, ovăz, cartofi ș.a. *Obiective turistice:* Parcul Natural Porțile de Fier (partea estică), un sector din Parcul Național Domogled-Valea Cernei, podul natural de la Ponoarele, peștera Topolnița, Peștera lui Epuran, Cheile Topolniței, Coșuștei, pădurea cu liliac de la Ponoare, ruinele castrului roman și ale Podului lui Traian de la Drobeta-Turnu Severin, ruinele mănăstirii Vodița, mănăstirea Strehaia etc.

Simion Mehedinți

Zubin Mehta

MEHEDINȚI, Simion (1868-1962, n. Soveja, jud. Vrancea), geograf și pedagog român. Acad. (1915). Creatorul și organizatorul învățământului geografic modern în România; a inaugurat prima catedră de geografie la Univ. București. Director al „Convorbirilor literare" (1907-1923), președinte al Comitetului de redacție al „Buletinului Societății Regale Române de Geografie" (1921-1942). Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (mart.-oct. 1918). Contribuții la stabilirea obiectului geografiei („Terra - Introducere în geografie ca știință"). Lucrări de etnografie geografică, geografie economică și regională („Premise etnografice la istoria României"). A formulat legile subordonării cauzale a învelișurilor planetare.

MEHESI, Iosif (sec. 18), om politic român. Funcționar la Cancelaria aulică de la Viena. A îndrumat pe conducătorii moților veniți în audiență la Curtea imperială și a participat la elaborarea și susținerea memoriului *Supplex Libellus Valachorum*.

MEHMET (MAHOMED, MOHAMMED, MEHMED), numele a șase sultani otomani: **M. I** (1413-1421). A pus capăt luptelor pentru tron (izbucnite în 1403) și a înfrânt răscoalele din Asia Mică și Pen. Balcanică. **M. II Cuceritorul** (1451-1481), cuceritorul Constantinopolului (1453). A purtat războaie, supunând Serbia (1456-1459), Despotatul de Morea (1460), Imp. de Trapezunt (1461), stăpânirile din Asia Mică ale hanului Uzun-Hasan, cetățile genoveze din Crimeea, Hanatul Crimeii devenind dependent de Imp. (1475). A luptat împotriva Veneției, Albaniei (condusă de Skanderbeg), a lui Iancu de Hunedoara, de care a fost înfrânt la Belgrad (1456), apoi împotriva lui Vlad Țepeș (1462) și Ștefan cel Mare, care l-a învins la Vaslui (1475). **M. III** (1595-1603). A înăbușit răscoala din Asia Mică (1595-1598). Armata sa a fost învinsă de Mihai Viteazul, în 1595, la Călugăreni. În 1596, a obținut victoriile de la Eger și Mezőkeresztes asupra armatelor imperiale și transilvănene. **M. IV** (1648-1687). Sub sultanatul său, Imp. a fost guvernat de marii viziri Mehmed, Ahmed Köprülü și Kara Mustafa, care au încercat prin reforme să consolideze situația internă, iar pe plan extern, să reia politica expansionistă. În timpul lui au avut loc, (1657-1661), războiul antiotoman al Țărilor Române, condus de Gh. Rákókzi II, Mihnea III și Constantin Șerban, Războiul Turco-Austriac (1663-1664), în care turcii au fost biruiți la Saint-Gothard (aug. 1664), Războiul Turco-Polon (1672-1676), Războiul Turco-Rus (1676-1681) și primul asediu al Vienei (iul.-sept. 1683) din cadrul Războiului Turco-Austriac (1683-1699). **M. V** (1909-1918). Urcat pe tron în urma Revoluției „Junilor turci", a acceptat introducerea regimului de guvernare constituțională. După înfrângerea în Războiul Italo-Turc (1911-1912), în primul Război balcanic (1912-1913) și în Primul Război Mondial (1914-1918), la care a participat de partea Puterilor Centrale, Imp. Otoman s-a dezmembrat. **M. VI** (1918-1922), ultimul sultan al Turciei. Înlăturat prin rezoluția Marelui Mejilis Național care abolea sultanatul (nov. 1922).

Munții Mehedinți
Vedere generală

MEHMET, Ağa (Āghā) (sec. 16-17), constructor otoman. Ca arhitect al sultanului (din 1606), a realizat (1609-1616) Sultan Ahmed Camii (Moscheea Albastră).

MEHMET, Mustafa (n. 1924, Ghiurghenli, jud. Caliacra, Cadrilater), istoric român de naționalitate turcă. Turcolog orientalist („Istoria turcilor", „Documente turcești privind istoria românilor").

MEHMET ALI (MOHAMMED ALI) (1769-1849), general turc de origine albaneză. Vicerege al Egiptului (1805-1848). A desființat corpul mamelucilor (1811) și a reorganizat armata și flota egipteană pe baze moderne. A purtat războaie împotriva sultanului Mahmud II (1831-1833, 1839) obținând pentru fiul său, Ibrahim, dreptul la succesiune.

MEHRING, Franz (1846-1919), istoric și publicist german. Militant comunist. Studii și articole de filozofie, istorie, literatură („Despre materialismul istoric", „Istoria social-democrației germane").

MEHTA, Zubin (n. 1936), dirijor indian. Director al Orchestrei Simfonice din Montréal (1961-1967), al Orchestrei Filarmonice din Los Angeles (1962-1978) și al celei din New York (1978-1991); director muzical (din 1969), numit pe viață (din 1981) al Orchestrei Filarmonice a Israelului; director al Operei de Stat din Bavaria (din 1998). Repertoriu amplu, simfonic și de operă, cu numeroase prime audiții absolute.

MEHTÚP (< tc.) s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Scrisoare oficială; adresă, raport.

MEHTUPCÍU (< tc.) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Funcționar într-o cancelarie (domnească).

MÉHUL, Étienne-Nicolas (1763-1817), compozitor și organist francez. Opere („Euphrosine și Corradin"), balete, simfonii, cantate și imnuri cu caracter revoluționar („Cântec de plecare"). Inovații în domeniul operei (orchestrație, procedee de declamare etc.).

MEI (lat. *milium*) s.m., plantă anuală furajeră (în unele reg. ale Globului, iar în trecut și în România, și alimentară) din fam. poacee, înaltă de 50-150 cm, cu semințe mici, oval-rotunde *(Panicum miliaceum)*. Una dintre cele mai vechi plante de cultură (cu 2 700 ani î.Hr.). După introducerea porumbului, se cultivă pe suprafețe tot mai mici. ✧ *M. mărunt* = specie de m. cu mici spiculețe, lungi de 1-2 mm, care formează o inflorescență compusă *(Panicum capillare)*.

MEIER, Richard (n. 1934), arhitect american. Influențat de mișcarea modernistă și de raționalism. Lucrări la: New York (Centrul rezidențial Twin Parks), Frankfurt am Main (Muzeul de Artă Decorativă), Paris (sediul Canalului de Televiziune Plus) și Barcelona (Muzeul de Artă Contemporană).

MEIERHOLD, Vsevolod Emilievici (1874-1940), regizor, actor, pedagog și teoretician de teatru rus. Reformator al teatrului. Repertoriu modern, regie antinaturalistă, sub denumirea de „teatru convențional" (piese de Ibsen, Molière, Lermontov și Maiakovski). Lucrări („Despre teatru", „Reconstrucția teatrului"). Persecutat (din 1939), arestat și împușcat în închisoare.

MEIJI (numele postum al lui MUTSU-HITO), împărat al Japoniei (1867-1912). A suprimat shogunatul (1868) și a inițiat o Constituție (1889), punând bazele dezvoltării moderne a Japoniei prin acceptarea unor idei și tehnologii occidentale. A mutat capitala țării la *Edo*, pe care a denumit-o Tōkyō. Pe plan extern, a promovat o politică expansionistă: Războiul Chino-Japonez (1894-1895), Războiul Ruso-Japonez (1904-1905) și anexarea Coreii (1910).

MEIJI, perioadă din istoria Japoniei, marcată de revoluția din 1867-1868, care corespunde, în linii generale, domniei împăratului *Meiji*. Se caracterizează prin înlăturarea shogunatului, restaurarea puterii imperiale și realizarea unor reforme de modernizare a Japoniei.

Mehmet II Cuceritorul

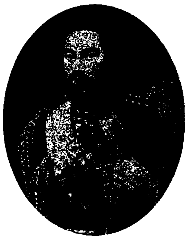

Meiji

MEILHAC, Henri (1831-1897), dramaturg şi libretist francez. În colab. cu L. Halévy, a scris librete pentru Offenbach, Bizet, Massenet ş.a. Vervă satirică.

MEILLET, Antoine (1866-1936), lingvist francez. Contribuţii fundamentale la gramatica comparată a limbilor indo-europene („Introducere în studiul comparativ al limbilor indo-europene") şi în lingvistica generală; a perfecţionat metoda comparativ-istorică („Metoda comparativă în lingvistica istorică"). A condus, împreună cu M. Cohen, elaborarea lucrării „Limbile lumii". M. de onoare al Acad. Române (1923).

MEINECKE, Friedrich (1862-1964), istoric german. Editor al „Arhivelor istorice" (1893-1935). Exponent al istoriografiei de idei şi al istorismului („Ideea raţiunii de stat în istoria modernă", „Catastrofa germană").

MEINHOF, Carl (1857-1944), lingvist german. Fondator al gramaticii comparate a limbilor africane (a reconstituit limba bantu comună).

MEININGEN, oraş în partea centrală a Germaniei (Turingia); 22,1 mii loc. (2002). - **Şcoala de la M.**, mişcare teatrală iniţiată de compania constituită (1870) de ducele Georg al II-lea, care a reformat arta scenică a timpului printr-un stil de interpretare realist.

MEINONG, Alexius (1853-1920), filozof austriac. S-a consacrat problemelor cunoaşterii, elaborând aşa-numita „teorie a obiectelor" („Cercetări asupra teoriei obiectului şi asupra psihologiei", „Despre posibilitate şi probabilitate").

MEIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *meiosis* „diminuare") s.f. (HIST.) Tip de diviziune celulară care implică două diviziuni succesive ale nucleului, în urma căreia dintr-o celulă rezultă patru celule reproducătoare haploide, numite spori la plante şi gameţi la animale. Sin. *diviziune reducţională.*

MEIR, Golda (pe numele adevărat *Goldie Mabovici*) (1898-1978), om politic israelian. Ministru al Muncii şi Asigurărilor Sociale (1949-1956) şi de Externe (1956-1966); prim-min. (1969-1974). A adoptat (1970), planul american privind încheierea unui armistiţiu limitat cu vecinii arabi. După războiul de Yom Kippur (1974), din cauza unor divergenţe în politica internă, s-a retras din viaţa politică.

MEISSEN, oraş în partea de E a Germaniei (Saxonia), pe fl. Elba; 28,9 mii loc. (2002). Siderurgie, constr. de maşini. Monumente: catedrală (sec. 13-14), biserica franciscană (1447-1457), castelul Albrechtsburg (sec. 15). Manufacturi de porţelan (întemeiate în 1710, unde s-a produs porţelanul alb, cunoscut sub denumirile de porţelan de **M.** sau de Saxa).

MEISSNER, Constantin (1854-1942, n. Iaşi), pedagog şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1934). Membru al *Junimii.* Ministru al Industriei şi Comerţului (mart.-iun. 1918) şi al Lucrărilor Publice (1926-1927). Contribuţii la dezvoltarea şcolii şi pedagogiei româneşti („Educaţia şi viaţa socială").

Antoine Meillet

Melanchthon

MEISSNER, Georg (1829-1905), fiziolog şi anatomist german. A evidenţiat corpusculii simţului tactil (1825) *(corpusculii M.).*

MEISSONIER, Jean-Louis-Ernest (1815-1891), pictor francez. Tablouri de gen („Pictorul de firme"), portrete („Portretul lui Alexandre Dumas fiul"), scene militare inspirate din campaniile lui Napoleon I şi Napoleon III.

MEIT, Konrad (1480-1550), sculptor german. Portrete-bust de mare rafinament („Mehmet Ali") şi monumente funerare (mormintele Margaretei de Bourbon şi al Margaretei de Austria).

MEITNER, Lise (1878-1968), fiziciană suedeză de origine austriacă. Stabilită în Marea Britanie (din 1960). Asistentă a lui Max Planck. Cercetări în domeniul radioactivităţii; a izolat, împreună cu O. Hahn, protoactiniul (1918). A lucrat împreună cu O. R. Frisch în domeniul fizicii nucleare, explicând pentru prima dată fisiunea nucleelor de uraniu prin bombardarea cu neutroni (1939).

MEJILIS (MADJILIS), denumire a Adunării Consultative Islamice din Iran.

MEKKA v. Mecca.

MEKNÈS, oraş în Maroc; 459,9 mii loc. (1994, cu suburbiile). Ind. de prelucr. a lemnului, mat. de constr., textilă şi alim. Piaţă agricolă. Moschei, palate, ziduri fortificate, poarta monumentală Bab-al-Mansūr (sec. 18).

MEKONG (în chineză **LANCANG JIANG),** fl. în SE Asiei; 4 500 km. Izv. din pod. Tibet (culmea Tanggula), străbate R.P. Chineză, R.D.P. Laos (formând graniţa cu Myanmar şi Thailanda), Cambodgia şi R.S. Vietnam şi se varsă printr-o deltă întinsă (70 mii km^2) în M. Chinei de Sud. Navigabil pe sectoare, în funcţie de anotimp (în sezonul ploios până la Vientiane; 1 600 km). Chei şi praguri în cursul superior. Irigaţii.

MELAFÍR (< fr. {i}; {s} gr. *melan* „negru" + *phyro* „a amesteca") s.n. Rocă vulcanică bazică, cu structură porfirică, adesea cu textura vacuolară.

MELAKA 1. Oraş în Malaysia, în SV pen. Malacca, port la str. Malacca, centrul ad-tiv al statului **M.**; 149,5 mii loc. (2000). Metalurgia cositorului; alim. Bisericile St. Paul (construită de portughezi în 1521) şi St. Peter (1710), Primăria (mijlocul sec. 17), templul Cheng Hoon Teng (sec. 14, cel mai vechi templu chinezesc din Malaysia). Fundat în 1400. **2.** Stat federal în Malaysia, situat în SV pen. Malacca; 1 652 km^2; 635,7 mii loc. (2000).

MELAMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă chimică organică (p.t. 354°C), obţinută prin polimerizarea cianamidei. Este folosită, împreună cu formaldehida, la fabricarea unor materiale plastice (răşini de **m.**).

MELA(NO)- (< fr.; {s} gr. *melas, melanos* „negru") Element de compunere cu sensul „negru" („de culoare închisă"), cu ajutorul căruia se alcătuiesc adjective şi substantive.

MELÁNĂ (denumire comercială) s.f. Fibră textilă sintetică, cu proprietăţi asemănătoare lânii, obţinută prin polimerizara nitrilului acrilic.

MELANCHTHON (pe numele adevărat *Philipp Schwarzert,* zis ~) (1497-1560), teolog şi reformator religios german. Colaboratorul principal al lui M. Luther şi, după moartea acestuia, conducătorul mişcării protestante (1546). A realizat o sinteză a principiilor protestante („Loci communes rerum theologicarum", „Confesiunea de la Augsburg"). Creatorul primului sistem de învăţământ public din epoca modernă. A reprezentat linia moderată a protestantismului.

MELANCÓLIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Şi adv.) Care predispune la melancolie **(1)**, care trezeşte melancolie; trist, posomorât. **2.** (Despre oameni) Înclinat spre melancolie, cuprins de melancolie. ✧ *Temperament* (sau *tip*) *m.* = unul dintre cele patru tipuri de temperament din clasificarea lui Hipocrat, caracterizat prin sensibilitate şi inhibiţie.

MELANCOLÍE (< fr., lat.; {s} *mela-* + gr. *khole* „fiere") s.f. **1.** Stare de tristeţe, însoţită de dorinţa de visare şi de singurătate, fără o cauză aparentă. **2.** Boală psihică caracterizată printr-o continuă depresiune, tristeţe adâncă, indiferenţă faţă de societate, ritm lent al ideilor, vorbire şi activitate psihomotorie redusă, anxietate, tendinţă de sinucidere.

MELANEZIA, una dintre principalele grupări insulare ale Oceaniei, în SV Oc. Pacific, extinsă pe c. 5 000 km lungime. Cuprinde arh. Bismarck, Solomon, Noua Caledonie, Fiji, Vanuatu ş.a.. Relief predominant muntos, cu numeroşi vulcani activi.

MELANÍNĂ (< fr. {i}; {s} *melano-*) s.f. Pigment organic de culoare brună-închisă, care conţine sulf şi fier, prezent în celule conjunctive speciale şi distribuit în organism în piele, păr, coroida oculară şi în anumite reg. din sistemul nervos central. Este mai abundentă în pielea bronzată şi foarte abundentă la negrizi.

MELANÍSM (< fr.) s.n. **1.** Culoare anormal de închisă a pielii sau a blănii animale; poate fi, parţial, sub formă de pete congenitale. 2. Melanodermie.

MELANÍT (< fr.) s.n. Varietate de granat, de culoare neagră, bogată în titan.

MELÁNJ (< fr.) s.n. **1.** (Rar) Amestec. **2.** Fir obţinut dintr-un amestec de fibre de lână de diferite sorturi şi culori sau din fibre de lână amestecate cu fibre sintetice etc.; *p. ext.* ţesătură lucrată din astfel de fire.

MELANOCÍT (< fr.) s.n. Celulă matură care produce sau conţine melanină.

MELANOCRÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre minerale) De culoare închisă (cenuşie, neagră, verde, brună).

MELANODERMÍE (< fr. {i}; {s} *melano-* + gr. *derma* „piele") s.f. Pigmentare patologică, brună sau neagră, localizată sau generalizată, care apare în unele boli cronice (malaria, tuberculoza, diabetul bronzat etc.) sau în intoxicaţii (cu săruri de arsen, de aur, de argint etc.); melanism **(2)**.

MELANÓM (< fr.) s.n. Tumoră care se formează din celule ce elaborează melanină, localizată mai ales pe piele şi la ochi şi, în mod excepţional, în centrii nervoşi şi meninge. Poate fi benignă (ex.: un nev) sau malignă (melanosarcom).

MELANOSARCÓM (< fr.; {s} *melano-* + gr. *sarkoma* „tumoră cărnoasă") s.n. *Melanom* malign cu evoluţie foarte rapidă.

MELANTERÍT (< fr. {i}) s.n. Sulfat natural hidratat de fier, cristalizat în sistemul monoclinic. Are culoarea verde-deschis, mai rar cenuşie sau neagră, luciul sticlos şi este uşor solubil.

MELÁSĂ (< fr., it., germ.) s.f. Lichid siropos de culoare brună-neagră, rezultat din fabricarea zahărului; materie primă în ind. alimentară şi nutreţ pentru vite.

MELBA, Dame Nellie (pe numele adevărat *Helen Porter Mitchell*) (1861-1931), soprană australiană. Una dintre cele mai cunoscute soprane ale epocii. Timp de aproape

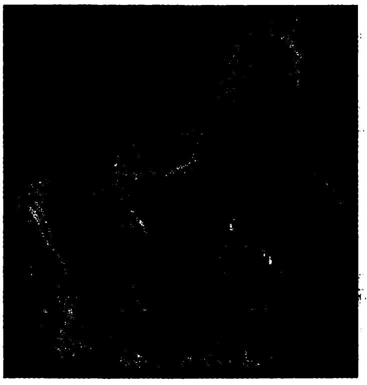

Statuetă din porţelan de Meissen

40 de ani, „prima dona assoluta" la Covent Garden. Repertoriu italian („Traviata", „Rigoletto", „Boema") și francez („Faust").

MELBOURNE, oraș în SE Australiei, centrul ad-tiv al statului Victoria, port pe țărmul G. Port Phillip; 3,3 mil. loc. (2001). Constr. navale, de mașini; prelucr. petrolului (patru rafinării); ind. textilă, alim. Trei universități (1853, 1958, 1964). Conservator. Grădină botanică; locul de desfășurare a Jocurilor Olimpice de vară (1956). Cap. Australiei (1901-1927).

MÉLC s.m. **1.** (În sens larg) Nevertebrat din clasa gasteropode; se disting *m. cu cochilie* și *m. fără cochilie (limacși)*; (în sens restrâns) gasteropod cu piciorul în formă de talpă, cap cu tentacule și cu masa viscerală cuprinsă într-o cochilie, de obicei răsucită în spirală. Unele specii sunt comestibile. Trăiește pe uscat, în ape dulci și în mări (îndeosebi în mările tropicale), unde se întâlnesc *m. marini*, cu cochilii de forme foarte complexe și viu colorate). Printre cele mai comune specii se numără **m.** de livadă (*Helix pomatia*), **m.** de apă dulce Planorbis și Limnea, iar dintre **m.** marini ghiocul și *Murex*. **2.** (TEHN.) Organ al unui angrenaj elicoidal care, împreună cu roata melcată, servește la transmiterea mișcării între doi arbori necoplanari. **3.** (TEHN.) Organ al unor pompe sau transportoare elicoidale, folosit pentru a deplasa și a transporta materiale granuloase, păstoase, sau pulverulente, printr-o conductă sau jgheab. Este format dintr-un arbore echipat cu o paletă sau nervură elicoidală. **4.** (ANAT.) Partea anterioară a urechii interne, răsucită în spirală.

MELCHIOR (în „Vechiul Testament"), unul dintre cei trei magi.

MELCHIOR, Lauritz (pe numele adevărat *Hommel Lebrecht*) (1890-1973), tenor american de origine daneză. Interpret al repertoriului wagnerian („Tristan", „Siegfried"). A cântat la Bayreuth, Covent Garden și la Metropolitan Opera.

MELCHIOR, Paul (1925-2004), geodez, geofizician și astronom belgian. Director al Observatorului regal din Bruxelles (din 1964). Cercetări și studii privind perturbațiile rotației Pământului și mareele terestre. M. de onoare al Acad. Române (1992).

MELCHISEDEC (Mihail Ștefănescu) (1823-1892, n. Gârcina, jud. Neamț), prelat și istoric român. Acad. (1870), prof. la Seminarul de la Socola și la cel din Huși. Unionist. A inițiat, împreună cu M. Kogălniceanu, legea secularizării averilor mănăstirești. Episcop al Dunării de Jos (1865-1879) și al Romanului (1879-1892). Editor de izvoare istorice („Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman"). Manuale.

MELCHÍȚI s.m. pl. Creștini de origine arabă de rit bizantin. Aparțineau patriarhatelor din Antiohia, Ierusalim și Alexandria, în comuniune cu patriarhul ortodox din Constantinopol; în sec. 17, un grup de **m.** a restabilit unitatea cu Biserica catolică. Astăzi, în Siria și Egipt, mai trăiesc c. un milion de **m.** de rit catolic-oriental și c. 800 000 de **m.** de rit ortodox.

MELEÁG (< magh.) s.n. Loc, ținut, reg.; împrejurime, vecinătate.

MELEGNANO v. **Marignano**.

MELÉNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *melas, melanos* „negru") s.f. Eliminare a unui scaun negru, conținând sânge provenit din părțile superioare ale tubului digestiv, în urma unei hemoragii.

MELÉNDEZ VALDÉS, Juan (1754-1817), poet spaniol. Lirică erotică și bucolică, ode și balade, prin care a dat o nouă flexibilitate metricii spaniole („Batilo").

MELETIE (MELETIUS) (?-381), prelat grec. Episcop al Sebastei (358) și Antiohiei (360). În conflict cu adepții *arianismului*. A condus lucrările Conciliului de la Constantinopol, în timpul căruia a murit. Canonizat.

MELETIE Macedoneanul (sfârșitul sec. 16-după 1642), călugăr aromân. Călugărit la Mănăstirea Zografu de pe Muntele Athos. Stabilit în Țara Românească, a fost numit de Matei Basarab egumen la Mănăstirea Govora. Aici a inițiat tipărirea multor cărți („Psaltirea" slavonă, „Ceaslovul" slavon, „Pravila cea mică", „Evanghelia cu învățătură").

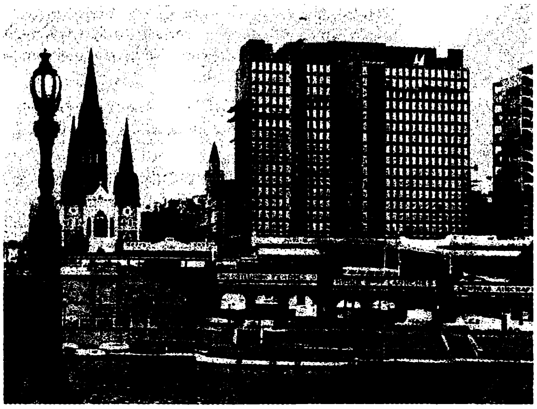

Melbourne
Centrul orașului

MELÉU (< fr.) s.n. (La rugbi) Grămadă spontană sau organizată.

MÉLIÈS, Georges (1861-1938), cineast francez. Iluzionist la teatrul „Robert Houdin" din Paris. În studioul său de la Montreuil, a realizat, în anii 1896-1913, peste 400 de filme, utilizând procedee ale artei sale de prestidigitator. Predilecție pentru feerie și genul științifico-fantastic („Călătoriile lui Gulliver", „Călătoria în lună", „Aventurile baronului Münchhausen").

MELIFÉR, -Ă (< fr.; {s} lat. *mel* „miere" + *fero* „a purta") adj. (Despre plante) Care are flori cu nectar, din care albinele pregătesc mierea (ex. salcâmul, teiul).

MELIK, Ioan M. (1840-1889, n. București), matematician și inginer român. Membru al „Junimii". Manuale didactice („Elemente de geometrie"; „Elemente de topografie").

MELILLA, oraș și comunitate autonomă spaniolă pe terit. de NE al Marocului, sub forma unei enclave, extinsă pe 12 km^2, port la M. Mediterană; 66,4 mii loc. (2001). Ind. alim., constr. navale. Turism. Fundat de fenicieni ca *Rusadir*, a devenit colonie romană în timpul împăratului Vespasian. Ocupat de spanioli în 1497.

MELINESCU, Gabriela (n. 1942, București), scriitoare română. Stabilită în Suedia (1975). Lirică a adolescenței în decorul Bucureștiului natal („Jurământ de sărăcie, castitate și supunere" ș.a.), povestiri, nuvele și romane în română („Bobinocarii"), franceză („Regina străzii") și suedeză. Traduceri.

MELINEȘTI, com. în jud. Dolj, pe râul Amaradia; 4 089 loc. (2008). Expl. de petrol. Biserica Sfinții Voievozi (1774), în satul Negoiești.

MELINÍTĂ (< fr., germ.; {s} lat. *melinus* „de culoarea gutuii") s.f. Exploziv puternic, având drept component principal acidul picric, folosit la fabricarea fitilurilor detonante.

MELINTE, Doina (n. 1956, Hudești, jud. Botoșani), atletă română. Campioană olimpică la proba de 800 m (Los Angeles, 1984). Campioană mondială la proba de 1 500 m (Roma, 1987) și 1 500 m indoor (Indianapolis, 1987 și Budapesta, 1989).

MELIORÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *melior* „mai bine") s.n. (FILOZ., SOCIOL.) Concepție potrivit căreia lumea nu este nici cea mai bună cu putință (optimismul lui Leibniz), nici iremediabil rea, ci poate fi ameliorată de om sau este în curs de ameliorare. Termenul a fost pus în circulație de scriitoarea engleză George Eliot și folosit de H. Spencer, J. Dewey.

MELÍSMĂ (< fr.) s.f. (în muzica vocală), grup de sunete alăturate unui sunet principal, reunite pe o singură silabă; rol important în cântul gregorian și bizantin; frecventă în folclor. Prin analogie, se folosește și în muzica instrumentală.

MELISSOS din Samos (sec. 5 î.Hr.), om de stat și filozof eleat grec. A comandat flota din Samos care i-a învins pe atenieni (441/440 î.Hr.). Abordând epistemologic problema eleată a unității și imobilității ființei, a criticat cunoașterea empirică, vizând speculațiile fiziologiștilor asupra experienței multiple și schimbătoare.

MELITENE v. **Malatya**.

MELITOPOL, oraș în SE Ucrainei; 161 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini. Fundat în 1784. Până în 1841, s-a numit *Novoaleksandrovskaia Sloboda*.

MÉLIȚĂ (< bg.) s.f. **1.** Unealtă prevăzută cu un cuțit de lemn, acționat manual, folosită în gospodăriile țărănești pentru zdrobirea tulpinilor de cânepă sau in în vederea separării fibrelor. **2.** Fig. (Depr.) Gură.

MÉLIUSZ József (1909-1995, n. Timișoara), scriitor și ziarist maghiar din România. M. coresp. al Acad. (1974). Corespondent pentru Ardealul de Nord (1940-1944) al agențiilor de presă din Londra și Paris. Lirică cu influențe expresioniste și suprarealiste („Arena"). Romane („Destin și simbol"), eseuri („Cafeneaua Tranzit"), publicistică. Traduceri din literatura română.

MELLO, Craig Cameron (n. 1960), biolog american. Studii privind ARN-ul de interferență. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2006), împreună cu A.Z. Fire.

MELLON, Andrew William (1855-1937), bancher, industriaș și om politic american. Secretar al Trezoreriei S.U.A. (1921-1932). A donat statului o importantă colecție de opere de artă, care a format nucleul inițial al Galeriei Naționale din Washington.

MELNIKOV, Abram Ivanovici (1784-1854), arhitect rus. Reprezentant al stilului empire târziu. Lucrări de orientare neoclasică (biserica Sf. Nicolae din Sankt-Peterburg).

MELNIKOV, Konstantin Stepanovici (1890-1974), arhitect rus. Exponent al constructivismului. Clădiri din materiale prefabricate (Pavilionul Expoziției agricole și al artizanilor din Moscova și cel al Expoziției internaționale de arte decorative din Paris - capodopera sa).

MELO- (< fr.; {s} gr. *melos* „cântec") Element de compunere cu sensul de „muzică" servind la formarea unor substantive și a unor adjective.

MELO (MELLO), Francisco Manuel de ~ (1608-1666), scriitor portughez. „Istoria războiului Catalunei" - capodoperă a prozei clasice.

MELÓDIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Melodios, armonios. 2. S.f. Ramură a teoriei muzicale care se ocupă cu studiul melodiei. 3. Adj. Variantă a modurilor major și minor.

MELODÍE (< ngr., it., fr.) s.f. Succesiune organizată de sunete cu înălțimi și durate diferite, formând o unitate cu un sens expresiv; **m.** este elementul principal al muzicii. Principalele tipuri de **m.**: vocală și instrumentală. ✦ P. ext. Compoziție muzicală, cântec. ✦ Fig. Muzicalitate.

MELODRÁMĂ (< fr.; {s} *melo-* + fr. *drame*) s.f. **1.** (În tragedia antică greacă) Dialogul cântat dintre corifeu și un personaj. 2. Dramă care utilizează acompaniamentul muzical, în special pentru a marca intrarea sau ieșirea personajelor din scenă. 3. Specie dramatică apărută la sfârșitul sec. 18, înglobând procedee și teme specifice tragediei, dramei și pantomimei, caracterizată prin acțiune complicată, adesea neverosimilă, prin psihologia convențională a personajelor, scene de un patetism violent și peripeții neprevăzute.

Herman Melville

MELOMÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care iubeşte muzica.

MELÓN (< fr.) s.n. Gambetă.

MELONÍDĂ (< fr.; {s} gr. *melon* „poamă" + *eidos* „aspect") s.f. Fruct asemănător cu baca, cu epicarpul tare la maturitate şi mezocarpul cărnos şi suculent; caracteristic plantelor din fam. cucurbitaceelor (pepene, dovleac); peponidă.

MELOPÉE (< fr.; {s} *melo-* + gr. *poiein* „a face") s.f. **1.** (La grecii antici) Ansamblul regulilor referitoare la cânt. **2.** Declamaţie muzicală de formă liberă; *p. ext.* melodie lentă, monotonă, tărăgănată.

MÉLOS (cuv. gr. „cântec") s.n. **1.** (La grecii antici) Melodie; *p. ext.* muzică. **2.** Noţiune generică desemnând aspectul cantabil, melodic al muzicii.

MELOZZO DA FORLI (Melozzo degli Ambrosi, zis ~) (1438-1494), pictor italian. A folosit perspectiva şi racursiul (frescele „Sixtus IV inaugurând Biblioteca Vaticanului"; „Înălţarea" pentru biserica Sfinţii Apostoli, la Roma).

MELPOMENE (în mitologia greacă), muza tragediei. În reprezentările plastice, ţine în mână o mască tragică.

MELÚRG (< ngr.) s.m. Autor al melodiei imnurilor în muzica bizantină.

MELVILLE 1. Pen. în N Canadei, legată de continent prin istmul Rae; 63 mii km². **2.** Ins. nelocuită în V Arh. Arctic Canadian (arh. Parry); 42,4 mii km². **3.** Golf al M. Baffin, pe coastele de NV ale Groenlandei. **4.** Lac în partea de E a Canadei, în NE pen. Labrador, legat de G. Hamilton printr-o strâmtoare; 2 935 km².

MELVILLE, Herman (1819-1891), scriitor american. Proză exotică („Cojocelul alb sau lumea pe un vas de război", „Benito Cereno") sau de factură simbolică, arhetipală, pornind de la încleştarea dramatică dintre om şi natură (romanul „Moby Dick" – capodopera sa).

MELVILLE, Jean-Pierre (pe numele adevărat *J.P. Grumbach*) (1917-1973), regizor francez de film. Precursor al „noului val"; filme poliţiste, remarcabil construite dramatic („Copiii teribili", „Samuraiul", „Poliţistul").

MEMBRÁNĂ (< fr., it., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Ţesut subţire şi suplu care delimitează, acoperă şi susţine organele. ✧ *M. plasmatică (celulară)* = ţesut care delimitează citoplasma, format dintr-un strat bimolecular de fosfolipide, delimitat de un strat, extern şi intern, de molecule proteice. V. şi *plasmalemă*. **2.** (TEHN.) Placă subţire şi elastică care poate vibra, producând sau transmiţând sunete. **3.** Foiţă subţire care separă două medii (gazoase, lichide sau păstoase). ✧ (CHIM., FIZ.). *M. semipermeabilă* = membrană care permite trecerea prin ea a dizolvantului, dar opreşte trecerea moleculelor substanţei dizolvate sau a substanţelor în stare coloidală.

MEMBRANOFÓN (< fr.) adj. (Despre un instrument, inclusiv de percuţie) Care utilizează ca rezonator o membrană.

MEMBRANÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Format dintr-una sau din mai multe membrane; cu aspect de membrană.

MÉMBRU, -Ă (< fr., lat.) subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care face parte dintr-o colectivitate (organizată); fiecare dintre persoanele sau unităţile care fac parte dintr-o organizaţie, grupare etc., considerată în raport cu organizaţia sau gruparea respectivă. **2.** S.n. (La om şi la unele animale) Prelungire articulată a corpului, care serveşte la locomoţie, la apucare etc. (ex. piciorul, mâna, aripa). ✧ *M. superior* = mână. *M. inferior* = picior. *M. fantomă* = senzaţie anormală de prezenţă a unui membru sau segment de membru care a fost amputat. ✦ Penis. **3.** S.m. (MAT.) Expresie ce se găseşte de aceeaşi parte a semnului egal (mai mare sau mai mic) într-o egalitate (inegalitate). **4.** S.n. Fiecare dintre părţile unei propoziţii, unei fraze sau unei perioade.

MEMEL v. Klaipéda.

MEMÉNTO (cuv. lat. „aminteşte-ţi") s.n. **1.** Notă, însemnare sau semn distinctiv care reaminteşte ceva. **2.** Carte care rezumă esenţialul unei discipline, al unei ştiinţe etc. **3.** Listă a spectacolelor sau a conferinţelor, publicată în presa zilnică.

MEMFIS, oraş în Egiptul antic situat la 20 km S de Cairo, capitală în timpul Regatului Vechi (2686-2180 î.Hr.). Fundat de faraonul Menes, unificatorul statului. Iniţial (sfârşitul milen. 4 î.Hr.) fortăreaţă sub denumirea de „Zidul Alb", devine reşedinţă regală în timpul dinastiilor 3-6; rol administrativ şi religios până în sec. 4, când, după triumful creştinismului, începe să decadă, fiind complet abandonat după cucerirea arabă (640). Azi, *Mit Ruhaynah.*

MEMLING (MEMLINC), Hans (c. 1433-1494), pictor flamand. Supranumit „Fra Angelico al Nordului" pentru graţia şi suavitatea melancolică a figurilor din tablourile sale. Pictură de altar, compoziţii cu teme religioase („Judecata de Apoi", „Patimile") şi portrete („Portret de bărbat").

MEMNON (în mitologia greacă), fiul zeiţei Eos (Aurora), rege legendar al ethiopienilor. În fruntea acestora, a participat la Războiul troian de partea Troiei. Ucis de Ahile. Zeus, impresionat de lacrimile mamei acestuia, l-a făcut nemuritor. Numele lui a fost dat unei statui uriaşe a faraonului Amenhotep III din Teba.

MEMORÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Demn de ţinut minte; *p. ext.* important, însemnat; remarcabil.

MEMORANDUL DIN 1892, document întocmit de fruntaşii Partidului Naţional Român din Transilvania (Ioan Raţiu, Gheorghe Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu ş.a.), prin care se denunţa politica de asuprire naţională, promovată de guvernul de la Budapesta. Moment important al luptei de eliberare naţională a românilor transilvăneni. Conducătorii au fost arestaţi (1894) şi condamnaţi la închisoare pe diferite termene. Larg răsunet în ţară şi în străinătate.

MEMORÁNDUM (MEMORÁND) (< lat., germ., fr.) s.n. (DR.) Document care cuprinde expunerea faptelor sau argumentelor juridice care privesc relaţiile dintre state şi care formează obiectul unor tratative.

MEMORATÓR (< fr.) s.n. Lucrare tipărită, de obicei, în format mic şi care cuprinde, în formă rezumativă, tabele, formule sau noţiuni dintr-una sau din mai multe discipline.

MEMORIÁL (< fr.) s.n. **1.** Scriere care consemnează retrospectiv fapte, locuri şi personaje memorabile pe care autorul le-a cunoscut direct pe parcursul vieţii (ex. C. Argetoianu, M. Eliade). O specie a genului, bogat ilustrată, este **m.** de călătorie (ex. Dinicu Golescu, N. Iorga). **2.** Monument sau clădire (de obicei cu caracter muzeal), menite să amintească un eveniment sau o personalitate (ex. **m.** de la Auschwitz, **m.** de la Yad Vashem din Ierusalim, **m.** de la Sighet).

MEMORIALÍST (< fr.) s.m. Autor de memoriale **(1)** sau de memorii **(2)**.

MEMORIALÍSTIC, -Ă s.f., adj. **1.** S.f. Totalitatea lucrărilor care conţin memorii. **2.** Adj. Privitor la **m.**; cu caracter de memorii **(2)** sau de memorial **(1)**.

MEMÓRIE (< lat., it., fr.) s.f. **1.** Întipărirea în minte, recunoaşterea şi reproducerea experienţei din trecut. **M.** poate fi mecanică sau logică, involuntară sau voluntară, de scurtă sau de lungă durată. **2.** Amintire. ✦ Spec. Amintire pe care o păstrează posteritatea despre oameni sau despre evenimente (de seamă). **3.** *M. imunologică* = capacitate a unui organism sau a unei celule imunocompetente de a răspunde mai rapid şi, în mod deosebit, mai intens, la o nouă stimulare cu antigenul întâlnit anterior. **4.** (INFORM.) Subsistem sau echipament funcţional aparţinând unui sistem de calcul, care permite păstrarea, stocarea şi redarea informaţiilor. În funcţie de locul ocupat în sistemul de calcul, se disting *m. principală*, care păstrează programele (pe durata executării lor de către unitatea centrală) şi informaţiile folosite de acestea, prezenţa ei fiind o condiţie esenţială pentru sistemul de calcul (v. şi *R.A.M.; R.O.M.*) şi *m. externă*, care are rolul de a păstra (pe unităţi de disc sau de bandă) cantităţi mari de informaţie şi programe folosite frecvent pentru a putea fi aduse, într-un timp scurt, în **m.** internă în vederea prelucrării.

MEMÓRIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Expunere scrisă, amănunţită şi documentată, asupra unei probleme, a unei situaţii etc. ✧ *M. de activitate* = expunere scrisă care cuprinde date asupra activităţii desfăşurate de cineva într-un anumit domeniu. ✦ (La pl.) Colecţie de conferinţe, comunicări, discuţii şi dezbateri ale unei societăţi ştiinţifice. **2.** (La pl.) Lucrare beletristică cu caracter evocativ, care cuprinde relatări ale unor evenimente importante din timpul vieţii autorului. **3.** Petiţie, cerere, uneori colectivă, în care sunt expuse pe larg motivele.

MEMPHIS, oraş în ESE S.U.A. (Tennessee), port pe Mississippi; 650,1 mii loc. (2000). Constr. de maşini, metalurgie, produse textile, chimico-farmaceutice şi alim., prelucr. lemnului. Centru financiar. Universităţi (1848, 1909). Muzeul memorial „Elvis Presley".

MENA (în engl. *Middle East News Agency*, Agenţia de Presă pentru Orientul Mijlociu), agenţie de presă a guvernului egiptean, înfiinţată în 1955, cu sediul la Cairo.

MENA, Juan de ~ (1411-1456), poet spaniol. Secretar al regelui Ioan (Juan) II al Castiliei. Poemul alegoric „Labirintul Fortunei", lirică erotică („Clarobscurul") şi meditativă („Gâlceavă înţeleaptă cu moartea"). Traduceri din Homer.

MENÁDĂ (< fr., lat.) s.f. Bacantă **(1)**.

MENÁJ (< fr.) s.n. **1.** Administrare a treburilor casnice; activitate a gospodinei; gospodărie **(2)**. ✧ *Obiect de m.* = obiect de uz casnic. *A face m.* (cuiva) = a avea grijă de gospodăria cuiva. **2.** Căsnicie. ✦ Familie.

MENAJÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A trata pe cineva sau ceva cu grijă şi îngăduinţă; a cruţa. **2.** Refl. A-şi cruţa forţele, sănătatea; a se îngriji.

MENAJAMÉNT (< fr.) s.n. Grijă, tact faţă de susceptibilităţile şi sensibilităţile unei persoane.

MENAJÉR, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Femeie angajată să îngrijească de gospodăria cuiva; îngrijitoare. **2.** Adj. Privitor la menaj; de uz casnic sau rezultat din activităţile din gospodărie.

MENAJERÍE (< fr., germ.) s.f. Loc special amenajat în care sunt ţinute şi expuse publicului animale sălbatice; totalitatea animalelor dintr-un asemenea loc.

MENAM (thai CHAO PHRAYA, MAE NAM), fl. în Thailanda, principala cale de transport a ţării; 1 200 km. Se varsă printr-o întinsă deltă (20 000 km²) în G. Siam al M. Chinei de Sud. În delta fl. se află oraşul Bangkok.

MENANDRU (342-293 î.Hr.), dramaturg grec. Elev al lui Teofrast. Reprezentantul prin excelenţă al comediei noi („Ursuzul", „Împricinaţii", „Scutul"). Importante inovaţii în comedia clasică; a renunţat la cor, a mărit numărul personajelor şi a introdus în centrul acţiunii intriga iubirii.

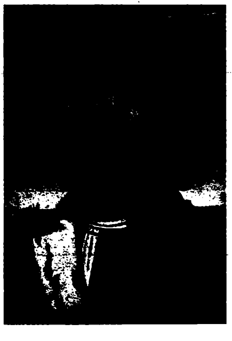

Hans Memling: „Portret de bărbat"

Gregor J. Mendel

Dmitri I. Mendeleev

MENCHÚ, Rigoberta (n. 1959), luptătoare pentru drepturile omului din Guatemala. Indiană maya, a militat pentru respectarea drepturilor populaţiei indigenilor. Premiul Nobel pentru pace (1992).

MENCIUS v. Meng Tzi.

MENCKEN, Henry Louis (1880-1956), editor, critic literar şi eseist american. Editor de periodice, în care a publicat articole şi pamflete antipuritane, satirice şi parodice („Prejudecăţi").

MENDAÑA DE NEIRA, Álvaro de ~ (1541-1595), navigator şi explorator spaniol. În timpul călătoriei în Oc. Pacific (1567-1569), pornind de la Callao (Perú) spre V, a descoperit o parte din arh. Solomon; în a doua călătorie (1595), a descoperit arh. Marchize.

MENDEL, Gregor Johann (1822-1884), călugăr şi naturalist austriac, întemeietor al geneticii. A realizat experienţe de hibridare la mazăre, pe baza cărora a formulat legea uniformităţii primei generaţii hibride, legea segregării factorilor ereditari în generaţia a doua, legea segregării independente a perechilor de caractere (denumite *legile lui M.*).

MENDELE MOIHER, Sforim (pseud. lui *Şalom Iakov Abramovici*) (1835-1917), scriitor evreu. A trăit în Rusia. Părintele literaturii idiş. Proză alegorică („Zvonul") sau picarescă („Călătoriile lui Beniamin III").

MENDELEEV, Dmitri Ivanovici (1834-1907), chimist rus. A descoperit legea periodicităţii şi a ordonat elementele chimice într-un tabel, numit sistemul periodic al elementelor (1869, care-i poartă numele); a corectat totodată masa atomică a unor elemente şi le-a precizat proprietăţile, punând în evidenţă existenţa altora (galiu, germaniu, scandiu). V. *sistemul periodic al elementelor.*

MENDELEÉVIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Mendeleev*) s.n. Element chimic transuranic (Md.; nr. at. 101, m. at. 258). Obţinut pe cale artificială (1955). Izotopul cel mai stabil, cu o perioadă de înjumătăţire de 56 zile.

MENDELSOHN, Alfred (1910-1966, n. Bucureşti), compozitor român. Balete („Harap-Alb", „Călin"), o operetă, nouă simfonii, lucrări vocal-simfonice, piese orchestrale şi concertante, muzică de cameră. Lucrări de muzicologie („Melodia şi arta înveşmântării ei").

MENDELSOHN, Erich (1887-1953), arhitect german. Stabilit la Londra (1933), apoi în S.U.A. (1941); a lucrat mult la Ierusalim. Promotor al arhitecturii moderne de orientare expresionistă, apoi organică (Casa Columbus în Berlin, Universitatea ebraică şi Centrul medical „Hadassah", ambele în Ierusalim). Lucrări teoretice.

MENDELSSOHN, Moses (pe numele adevărat *Moses Dessau*) (1729-1786), filozof german de origine iudaică. Exponent al iluminismului moderat german. Promotor al toleranţei religioase. Studiul său despre estetică a exercitat o anumită influenţă asupra lui Kant. A încercat să reformeze şi să modernizeze iudaismul. Lucrări: „Asupra principiilor fundamentale ale artelor frumoase şi ale ştiinţelor".

MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Felix (1809-1847), compozitor, dirijor şi pianist german. Nepotul lui *Moses Mendelssohn.* Fondator al Conservatorului (1843) şi şef al orchestrei „Gewandhaus", din Leipzig. Opere, oratorii („Paulus", „Elias"), simfonii („Italiana", „Scoţiana"), uverturi programatice („Visul unei nopţi de vară"), concerte, ciclul pentru pian „Cântece fără cuvinte", muzică de cameră ş.a. Ca dirijor, a introdus în circuitul muzical opera lui Bach.

MENDERES (BÜYÜK MENDERES), fl. în V Turciei cu un curs foarte sinuos; 390 km. Izv. din pod. Anatoliei şi se varsă printr-o deltă în M. Egee. Vechea denumire a râului – *Meandru* – se află la originea termenului de *meandre.*

MENDERES, Adnan (1899-1961), om politic turc. Prim-min. (1950-1960). Înlăturat de o lovitură de stat militară, a fost judecat şi executat. Reabilitat (1990).

MENDES, Murilo Monteiro (1901-1975), poet brazilian. Reprezentant al modernismului brazilian. Versuri suprarealiste şi metafizice („Timp şi veşnicie").

MENDES, Sergio (n. 1941), cântăreţ şi instrumentist brazilian de jazz. Stabilit în S.U.A. (1964). Muzician provenit din mişcarea bossa-nova. Discografie selectivă: „Brasileiro", „The Greatest Hits of Sergio Mendes" etc.

MENDOZA, oraş în V Argentinei, la poalele Anzilor; 773,1 mii loc. (1999). Ind. alim., textilă, a cimentului. Rafinărie de petrol. Universitate (1939).

MENDOZA, Pedro de ~ (1487-1537), conchistador şi explorator spaniol. Guvernator (1535) al reg. Rio de la Plata, a organizat şi condus împreună cu fratele său, Diego, o mare expediţie în Lumea Nouă pentru cucerirea terit. cuprins între paralele de 25° şi 36° lat. S. Ajuns aici (1536), a fundat pe ţărmul estuarului La Plata aşezarea *Nuestra Senóra Santa Maria del Buen-Aire,* viitorul oraş Buenos Aires.

MENELAU (MENELAOS) (în mitologia greacă), regele Spartei, fiul lui Atreu şi fratele lui Agamemnon, unul dintre eroii „Iliadei". Răpirea Elenei, soţia sa, de către Paris, a dus la Războiul troian. Învingător, M. şi-a redobândit soţia şi a reuşit să revină în Sparta.

MENELAU (MENELAOS) (sec. 1 î.Hr.), matematician şi astronom grec din Alexandria. Contribuţii în trigonometria sferică („Sfaerica") şi în geometria plană, enunţând teorema cu privire la patrulaterul complet, care-i poartă numele.

MENELIK II, împărat (negus-negesti) al Abisiniei (Ethiopia) (1889-1913). Reforme administrative, urmărind întărirea puterii centrale. În timpul său, a avut loc Războiul Italo-Abisinian (1895-1896), terminat cu înfrângerea Italiei la *Aduwa* (1 mart. 1896) şi câştigarea independenţei de stat.

MENEM, Carlos Saúl (n. 1935), om politic argentinian. Preşedinte al ţării (1989-1999).

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1869-1968), filolog, lingvist şi istoric literar spaniol. Studii de istorie a limbii („Manual de gramatică istorică spaniolă"). Exegeze valorificând începuturile literaturii spaniole. Ediţii de texte vechi. M. de onoare al Acad. Române (1965).

MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino (1856-1912), eseist, critic şi istoric literar spaniol. Studii fundamentale despre Ev. Med., Renaşterea şi Secolul de aur spaniol.

MENENIUS LANATUS AGRIPPA CAIUS (sec. 6-5 î.Hr.), om politic roman. Consul în 503 î.Hr. Potrivit legendei, în timpul secesiunii plebeilor şi a retragerii lor pe „Muntele sacru" (494-493 î.Hr.), a mediat înţelegerea dintre aceştia şi patricieni.

MENES, faraon legendar (c. 3100 î.Hr.). Fondatorul statului egiptean antic, prin unirea regatelor Egiptului de Sus cu cel de Jos. A întemeiat oraşul *Memfis,* stabilind aici şi cap. statului.

MENESTRÉL (< fr.) s.m. Muzicant de Curte care asigura acompaniamentul instrumental al *trubadurilor* sau al *truverilor,* uneori şi recitând producţiile acestora.

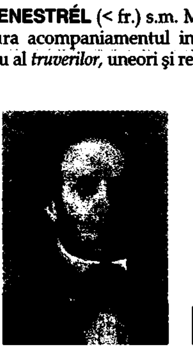
Felix Mendelssohn-Bartholdy

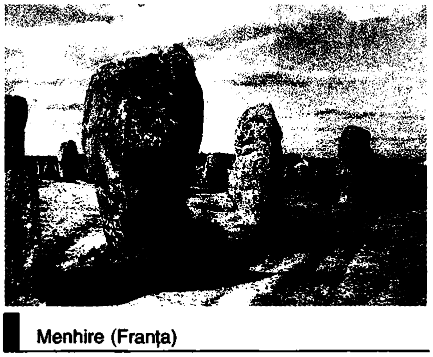
Menhire (Franţa)

MENGELBERG, Willem Josef (1871-1951), dirijor, pianist şi compozitor olandez. Conducătorul Orchestrei simfonice din Amsterdam (1895-1945). Dirijor al orchestrelor filarmonice din Londra (1911-1914), New York (1921-1930) ş.a. Interpret al muzicii lui Mahler, R. Strauss, Debussy şi al unor compozitori contemporani. A compus muzică vocală.

MENGER, Carl von (1840-1921), economist austriac. Unul dintre întemeietorii şcolii economice austriece. Fondator, împreună cu E. von Böhm-Bawerk şi F. von Wieser, al teoriei utilităţii marginale („Principii de economie pură", „Principiile economiei politice").

MÉNGHINĂ (< tc.) s.f. Dispozitiv de prindere a unor piese care urmează să fie prelucrate, de obicei manual, alcătuit din două fălci şi dintr-un şurub-manivelă, cu ajutorul căruia se efectuează apropierea sau depărtarea fălcilor.

MENGISTU, Hailé Mariam (n. 1937), militar şi om politic ethiopian. A condus lovitura de stat (sept. 1974) împotriva lui Haile Selassie şi, ca preşedinte al unui Consiliu Militar Administrativ Provizoriu (1977-1987) şi preşedinte al Republicii (1987-1991), a transformat Ethiopia într-o „republică socialistă", ceea ce a dus la o sărăcie accentuată a ţării. În faţa unei iminente explozii populare, a fugit din ţară (1991).

MENGLÎ-GHIRAI I ibn Hadji (MENGLÎ-GHERAI), han al Crimeii (1466/1467-1515, cu întreruperi). În timpul domniei lui, Hanatul Crimeii s-a separat definitiv de Hoarda de Aur, dar a intrat în dependenţă vasalică faţă de Imp. Otoman (1475). A luptat împotriva Marii Hoarde şi, în alianţă cu ţarul Rusiei, Ivan III, împotriva statului polono-lituanian. Relaţii cu Ştefan cel Mare, domnul Moldovei.

MENGS, Anton Raphael (1728-1779), pictor şi teoretician de artă german. Rol esenţial prin scrierile („Reflecţii asupra frumuseţii") şi lucrările sale monumentale (fresca „Parnasul", Villa Albani din Roma), în orientarea artei din a doua jumătate a sec. 18 spre imitarea Antic. clasice. Portrete („Portretul tatălui", „Autoportret").

MENG ZI (MENG-TZU, MENG KE), latinizat **MENCIUS** (c. 372-c. 289 î.Hr.), filozof chinez. Cel mai de seamă reprezentant al confucianismului. A susţinut că natura umană este originar bună, fiecare individ având patru sentimente înnăscute: compătimirea, ruşinea şi aversiunea, respectul şi consideraţia, binele şi răul; acestea pot fi dezvoltate sub forma a patru virtuţi morale: bunăvoinţa, corectitudinea, simţul proprietăţii şi înţelepciunea.

MENHÍR (< fr.; {s} cuv. breton *menhir* din *men* „piatră" + *hir* „înalt") s.n. Monument megalitic de la sfârşitul Neoliticului şi începutul Epocii Bronzului, cu semnificaţie probabil de cult, construit din blocuri înalte de piatră (c. 20 m) necioplită. Izolate sau grupate în aliniamente ori în cercuri *(cromlehuri),* sunt răspândite pe o arie foarte întinsă, mai ales în Europa occidentală. Cel mai mare **m.** (20,5 m) se află în Franţa la Locmariaquer (Bretania). V. şi *megalit.*

MENÍ (< sl.) vb. IV tranz. 1. A hotărî de mai înainte; a destina, a sorti. ✦ (În credinţele populare) A predestina, a ursi. ✦ A prezice, a prevesti, a ghici. 2. (În superstiţii) A descânta, a vrăji.

MENILÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă sedimentară silicioasă, adeseori şistoasă, provenită din transformarea unor depozite diatomitice; neagră sau brună cu aspect vărgat.

MENÍNGE (< fr., engl.; {s} gr. *meninx* „membrană") s.n. (ANAT.) Fiecare dintre cele trei membrane care învelesc creierul şi măduva spinării (duramater, arahnoida şi piamater).

MENINGÍSM (< fr., engl.) s.n. Ansamblul simptomelor asemănătoare celor de meningită, dar mai puţin exprimate şi fără existenţa leziunilor meningelor; provocate de toxine sau reacţii de tip alergic.

MENINGÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie a meningelui. Se manifestă prin dureri de cap, vărsături, înţepenirea cefei, fotofobie, febră. Poate fi de natură microbiană (ex. **m.** tuberculoasă, **m.** sifilitică etc.), virotică, toxică sau alergică.

MENINGOCÓC (< fr. {i}) s.m. Agent patogen al meningitei cerebrospinale epidemice, prezent în lichidul cefalorahidian al bolnavilor. Apare şi la purtători sănătoşi, la nivelul faringelui.

MENINGOENCEFALÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie concomitentă a meningelui şi a creierului, cauzată de un agent infecţios, toxic sau alergic.

MENINX v. **Jerba**.

MENÍSC (< fr. {i}; {s} gr. *meniskos* „lună mică") s.n. **1.** (FIZ.) Lentilă subţire, concavă pe o faţă şi convexă pe cealaltă. **2.** (FIZ.) Curbură (concavă sau convexă) a suprafeţei unui lichid, care apare din cauza aderenţei sau a lipsei de aderenţă în punctele de contact cu un corp solid. **3.** (ANAT.) Disc fibrocartilaginos care se află între articulaţii (ex. **m.** genunchiului).

MENÍU (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea felurilor de mâncare servite la o masă. ✦ Lista pe care sunt scrise mâncărurile care se servesc, într-o anumită zi, la un restaurant; listă de bucate. **2.** (INFORM.) Listă de opţiuni afişată pe monitorul calculatorului şi care oferă utilizatorului posibilitatea de a selecta pe cea necesară.

MENKEŞ, Benedict (1904-1987, n. Rădăuţi), medic şi biolog român. M. coresp. al Acad. (1952). Cercetări în domeniul morfologiei şi al embriologiei experimentale, în ontogeneza embrionului.

MENON, Mambillikalathil Govind Kumar (n. 1928), fizician indian. Lucrări privind fizica particulelor elementare şi razele cosmice.

MENONÍŢI (< fr.) s.m. pl. Adepţi ai unei secte anabaptiste fondate de reformatorul olandez Menno Simonsz (c. 1496-c. 1561) şi răspândită azi, mai ales în Olanda, S.U.A. şi Germania.

MENOPÁUZĂ (< fr.; {s} gr. *men* „lună" + *pausis* „încetare") s.f. Fenomen fiziologic complex, determinat de încetarea definitivă a menstruaţiei la femei, ca urmare a suprimării funcţiei ovariene. Apare în mod normal după vârsta de 45-50 de ani.

MENORAGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *men* „lună" + *rhag-* „a ţâşni") s.f. Menstruaţie prelungită sau foarte abundentă.

MENORAH (cuv. ebr.) subst. invar. Sfeşnic iudaic cu şapte braţe; simbol al templului şi al prezenţei lui Dumnezeu şi al vieţii veşnice; emblema statului Israel.

MENORCA (MINORCA), ins. spaniolă în NE arh. Baleare; 689 km^2. Relief carstic, cu alt. max. în vf. Toro (358 m).

MENOTTI, Gian Carlo (1911-2007), compozitor, libretist şi regizor italian. Stabilit în S.U.A. (1928). Opere („Mediumul", „Consulul"), balete, lucrări instrumentale. Fondatorul (1957) şi preşedintele festivalului de la Spoleto. Carieră internaţională de regizor de operă.

MENÓU (< fr.) s.n. Element de construcţie profilat vertical sau orizontal care serveşte la împărţirea unei deschideri (fereastră, uşă) în mai multe părţi. Folosit mai ales în arhitectura gotică.

MENSTRUÁŢIE (< fr. {i}; {s} lat. *menstruus* „lunar") s.f. Hemoragie fiziologică ce apare la femeie în mod regulat (aproximativ la patru săptămâni), având sursa în mucoasa uterină. **M.** durează 3-6 zile, apare la pubertate, se întrerupe temporar în cursul perioadelor de sarcină şi, adeseori, de alăptare şi dispare definitiv la menopauză. Sin. *ciclu menstrual*; (pop.) *period*.

Sir Yehudi Menuhin

MENSUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care are loc sau care apare la interval de o lună; lunar.

MENŞEVÍC, -Ă (< rus. *menşevik* „minoritar") adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Privitor la menşevism. **2.** S.m. şi f. Adept al menşevismului.

MENŞEVÍSM (< rus.) s.n. Curent politic apărut în cadrul social-democraţiei ruse, care se opunea prevederilor programatice ale socialismului, principiilor teoretice, ideologice, organizatorice, tactice ale partidului de tip comunist. Denumirea de **m.** este legată de faptul că, la Congresul al II-lea al P.M.S.D. din Rusia (1903), grupul respectiv a fost în minoritate la alegerea organelor centrale de partid. Principalii lideri-ideologi: L. Martov, A.S. Martinov, P.D. Akselrod, Gh.V. Plehanov.

MENŞIKOV, familie nobiliară rusă. Mai importanţi: **1. Aleksandr Danilovici M.** (1673-1729), om de stat şi militar. Generalisim. În bătălia de la Poltava (1709) a contribuit hotărâtor la victoria asupra suedezilor. Conducătorul de fapt al Rusiei în timpul Ecaterinei I (1725-1727); exilat după moartea acesteia. **2. Aleksandr Sergheevici M.** (1787-1869), general. Nepotul lui **M. (1)**. Comandant al trupelor ruseşti (1853-1855) în timpul Războiului Crimeii. S-a remarcat la apărarea Sevastopolului.

MENTÁL, -Ă adj. v. **mintal, -ă**.

MENTALITÁTE (< fr.) s.f. Fel particular de a-şi reprezenta lumea al unui individ sau al unei colectivităţi; psihologie (**2**).

MÉNTĂ (< sl.) s.f. (BOT.) Izmă.

MENTÓL (< fr.) s.n. Ulei extras din mentă sau preparat sintetic, folosit ca antiseptic şi calmant.

MENTOR (în „Odiseea"), prieten credincios al lui Ulise, căruia, la plecarea spre Troia, acesta i-a încredinţat administrarea casei şi a bunurilor sale, precum şi educaţia fiului său, Telemah.

MÉNTOR (< fr., lat., germ.; {s} n. pr. *Mentor* din „Odiseea") s.m. Conducător spiritual, povăţuitor, îndrumător; educator, preceptor.

MENTUHOTEP, numele a patru faraoni ai Egiptului antic, din Regatul Mijlociu, dinastia a 11-a (2133-1991 î.Hr.). Mai important **M. II** (c. 2060-2009 î.Hr.). A înfrânt statul heracleopolitan şi a restabilit unitatea Egiptului, punând bazele Regatului Mijlociu.

MENŢÍNE (< *ţine*, după fr. *maintenir*) vb. III tranz. A păstra ceva în aceeaşi stare sau formă în care se afla la un moment dat, a lăsa neschimbat. ✦ Refl. A rămâne neschimbat; a dura, a dăinui.

MENŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Semnalare, pomenire; specificare, precizare. **2.** Distincţie onorifică (mai mică decât premiul), acordată elevilor merituoşi, concurenţilor la o competiţie, la un concurs etc.

MENUÉT (< fr.) s.n. Vechi dans francez originar din Poitou, cu caracter ceremonios, cu ritm ternar şi mişcare moderată, devenit în sec. 17 dans de curte; melodia corespunzătoare acestui dans. ✦ A treia parte a simfoniei clasice, în succesiunea **m.**-trio-**m.**

MENUHIN, Sir Yehudi (1916-1999), violonist şi dirijor american. Cel mai cunoscut violonist al sec. 20. Virtuozitate, profunzime expresivă, stil interpretativ atemporal, repertoriu imens (de la Bach la contemporani, numeroase prime audiţii absolute, lucrări scrise special pentru el). Adesea acompaniat la pian de sora sa *Hephzibah* (1920-1981). Fondatorul Festivalului de la Gstaad (1958). Preşedinte şi dirijor asociat al Orchestrei Filarmonice Regale din Londra (din 1981). Director de onoare al Festivalului „Enescu" (după 1990). Preşedintele Consiliului internaţional pentru muzică U.N.E.S.C.O. (1969-1975). Lucrări teoretice şi autobiografice: („Conversaţii cu Menuhin", „Călătorie neterminată").

MENUMORUT (?-c. 905), voievod român din Crişana. Stăpân peste terit. dintre Someş şi Mureş, cu centrul în cetatea Biharea. Menţionat de Anonymus pentru dârza sa rezistenţă în faţa invaziei maghiare în Transilvania.

MENZEL, Adolph von (1815-1905), pictor şi gravor german. Reprezentant al artei realiste germane din sec. 19. Scene din viaţa muncitorilor industriali, din istoria Germaniei şi a vieţii lui Frederic II („Funeraliile celor căzuţi în martie 1848", „Bătălia de la Hochkirch"). Peisaje ample („Piazza d'Erbe din Verona"). Ilustraţie de carte.

MENZEL, Donald Howard (1901-1976), astrofizician american. Director al Observatorului Harvard (1952-1966). Lucrări privind cromosfera solară, astrospectroscopia şi propagarea undelor radio.

MENZEL, Jiří (n. 1938), regizor şi actor de teatru şi film ceh. Filme pline de vervă satirică („Vară capricioasă", „Sfârşitul vremurilor vechi"). Roluri de visător timid şi generos („Micul apocalips"). Premiul Oscar pentru film străin: 1968 („Trenuri bine păzite").

MENZIES, Sir Robert Gordon (1894-1978), om politic australian. Prim-min. (1939-1941 şi 1949-1966). A sprijinit militar intervenţia S.U.A. în Vietnam.

MENZÍL (< tc.) s.n., s.m. (În sec. 17-18, în Ţara Românească şi în Moldova) **1.** S.n. Nume dat serviciului de poştă (pentru călători şi corespondenţă). **2.** S.m. Curier, ştafetă.

MEOŢIÁN, primul etaj (vârstă) al Miocenului din România, caracterizat prin faună de lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc.; uneori conţine şi zăcăminte de petrol şi gaze.

MEPACRÍNĂ s.f. (FARM.) Atebrină.

MEPLÁT (< fr.) s.n. Plan intermediar care asigură, în sculptură, tranziţia între două suprafeţe plate; basorelief foarte puţin înalt. Folosit în arta pietrelor de mormânt din Moldova şi Ţara Românească (ex.: piatra de mormânt a lui Radu de la Afumaţi, de la Curtea de Argeş).

MERA, com. în jud. Vrancea, pe râul Milcov; 4 031 loc. (2008). Muzeu în satul Vulcăneasa. În satul M., se află mănăstirea M. (întemeiată în 1683-1685), cu o biserică de lemn, ctitorită de Dimitrie Cantemir. În 1705, Antioh Cantemir a sprijinit construirea bisericii de cărămidă, cu hramul Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena.

MERA, Juan León (1832-1894), scriitor ecuadorian. Exponent al curentului indianist (poemul narativ „Fecioara Soarelui" şi romanul „Cumandá sau o dramă între sălbatici"). Studii critice asupra poeziei ecuadoriene.

MERCADANTE, Saverio (1795-1870), compozitor italian. Director al Conservatorului din Napoli (1840-1862). Compozitor „elegant", a realizat tranziţia între moştenirea prerossiniană şi spiritul nou, romantic. Opere („Jurământul"), lucrări religioase, muzică de cameră şi concerte în maniera lui Haydn şi Mozart.

MERCALLI, Giuseppe (1850-1914), vulcanolog şi seismolog italian. Autor (1902) al unei scale (divizată iniţial în 10°, ulterior în 12°), pentru măsurarea intensităţii cutremurelor, care-i poartă numele. Alături de scara Richter, este folosită la măsurarea activităţii seismice.

MERCANTÍL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Comercial, negustoresc. ✦ (Peior.; despre oameni) Care urmăreşte în mod exagerat câştigul material, care se preocupă de interese materiale; (despre acţiuni, sentimente etc.) orientate înspre realizarea unui profit.

MERCANTILÁJ s.n. Imprimat (formular, factură, etichetă) folosit în activităţile comerciale.

MERCANTILÍSM (< fr.) s.n. Prima teorie economică modernă, dominantă (1500-1800) în ţările europene, îndeosebi în Anglia şi Franţa, a cărei problemă esenţială a constituit-o găsirea celor mai adecvate mijloace de creştere a avuţiei naţionale a unei ţări, reprezentată numai de banii din metale prețioase (aur și argint). A pus bazele politicii externe sub forma protecționismului vamal. Reprezentanți: J. Bodin, Th. Munn, Th. Gresham ş.a.

MERCAPTÁN (< fr. {i}; fr. *mer[cure] + capt[er]* „a capta") s.m. Substanță organică R-SH, derivată de la acidul sulfhidric, prin înlocuirea unui atom de hidrogen cu un radical organic. Are miros neplăcut şi foarte persistent, fiind folosit pentru odorizarea gazelor de uz casnic (pentru depistarea eventualelor scurgeri). Sin. *tiol, tioalcool.*

MERCATOR, Gerardus (numele latinizat al lui *Gerhard Kremer*) (1512–1594), geograf, matematician şi cartograf flamand. A realizat hărțile Palestinei, a Lumii, Flandrei, precum şi globurile terestru şi ceresc. A elaborat proiecția cilindrică ce-i poartă numele. Autorul unui atlas (1585) al țărilor europene.

MERCEA, Victor (1924–1987, n. Timişoara), fizician român. M. coresp. al Acad. (1963). Director al Institutului de Izotopi Stabili (din 1970). Lucrări în domeniile fizicii moleculare, mecanicii fluidelor („Curgere capilară de gaze", „Fizica moleculei").

MERCENÁR (< fr., lat.) s.m. Ostaş angajat cu leafă într-o armată străină (pentru prima dată în Imp. Roman); *p. ext.* persoană care, pentru bani sau pentru alte avantaje materiale, se pune în slujba oricăror interese.

MERCEOLOGÍE (< it.; {s} lat. *merx* „marfă" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază proprietățile fizice şi chimice ale mărfurilor, calitatea şi sortimentul acestora, în strânsă conexiune cu ambalarea, păstrarea, manipularea, transportul şi comercializarea.

MERCERÍE (< fr.) s.f. Ansamblu de articole auxiliare pentru croitorie (nasturi, ață, pasmanterie etc.). ✦ Magazin în care se vând aceste articole.

MERCERIZÁRE s.f. Operație de finisare a firelor sau a țesăturilor de bumbac prin tratarea lor cu soluții de sodă caustică, mărindu-le rezistența şi luciul şi făcându-le mai netede, mai mătăsoase şi mai compacte.

MERCIA, regat anglo-saxon în partea central-estică a Angliei, fondat în sec. 6. Maximă expansiune în sec. 9. Reşedința regală: *Tamworth.* Anexat (919) de regatul Wessex.

MERCIER, Désiré-Joseph (1851–1926), filozof şi prelat belgian. Fondator al Institutului Superior de Filozofie din Louvain (1894). Cardinal (din 1907). Promotor al adaptării filozofiei scolastice a lui Toma d'Aquino la gândirea modernă. În timpul Primului Război Mondial, simbol al rezistenței populare în fața trupelor germane.

MERCKX, Eddy (n. 1945), ciclist belgian. Unul dintre cei mai mari ciclişti ai tuturor timpurilor. Campion mondial (1967, 1971, 1974); a câştigat de cinci ori turul Franței (1969–1972; 1974); recordman mondial al orei (49,431 km, 1972, Ciudad de Mexico). În anul 1974 a câştigat succesiv turul Italiei, al Elveției şi al Franței, performanță unică în acest sport.

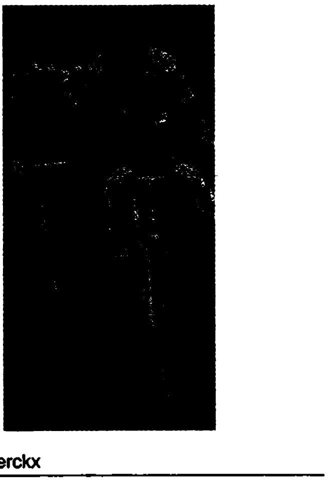

Eddy Merckx

MERCOURI, Melina (pe numele adevărat *Maria Amalia Merkoúri*) (1923–1994), actriță de teatru şi film, cântăreață şi om politic grec. S-a autoexilat în timpul „dictaturii coloneilor". Ministru al Culturii (1981, 1985–1990, 1993–1994). Personalitate vulcanică („Țiganca şi gentlemanul", „Niciodată duminica").

MERCÚR (< fr., germ. {i}; {s} lat. *Mercurius* „Mercur") s.n. Element chimic (Hg.; nr. at. 80, m. at. 200,59, gr. sp. 13,59, p.t. –38,87°C, p.f. 356,58°C); metal lichid (cel mai greu lichid), de culoare albă-argintie, cu luciu puternic, destul de volatil, care se găseşte în natură sub formă de sulfură (cinabru) şi mai rar în stare nativă. Cu unele metale formează aliaje, numite amalgame. Se întrebuințează la fabricarea unor aparate din fizică (termometre, barometre ş.a.), la extragerea aurului şi argintului, în medicină etc. M. şi unii compuşi ai săi sunt toxici. Cunoscut din Antic. Sin. *hidrargir;* (pop.) *argint-viu.*

MERCUR 1. V. **Hermes. 2.** Prima planetă a sistemului solar, situată la o distanță medie de Soare de 58 343 169,3 km (70 310 998,9 km la afeliu şi 46 375 339,7 km la periheliu). Are un diametru de 4 880 km şi masa de $3{,}28 \cdot 10^{23}$ kg (0,055 din masa Pământului), cu o densitate de 5,42 g/cm^3 (a doua ca mărime după cea a Pământului). Perioada de revoluție (anul mercurian): 87,97 zile terestre; perioada de rotație: 58,64 zile. Temperatura în timpul zilei atinge 427°C, iar în timpul nopții –173°C. Suprafața planetei, fotografiată de nava spațială Mariner 10, în anii 1974 şi 1975, prezintă reg. foarte accidentate, cu numeroase cratere. Are o atmosferă extrem de rarefiată (presiunea este de 10^{-7} din cea terestră), cu urme de sodiu, oxigen, heliu, potasiu şi hidrogen. Nucleul planetei, cu un diametru de c. 3 600 km este metalic (fier, nichel ş.a.) şi constituie 70% din masa planetei. Nava spațială Mariner 10 a detectat şi un câmp magnetic mult mai slab decât cel terestru. În prezent, este studiat de nava Messenger, lansată în 2004, dotată cu aparatură fotografică având o rezoluție foarte mare, spectometrie şi magnetometrie, care trece periodic pe lângă M., iar în 2011 va intra pe orbită în jurul planetei.

MERCURIÁL^1 (< it., fr.) s.n. Lista zilnică, oficială, a prețurilor, dintr-un anumit loc sau perioadă, care se afişează în piețe, în târguri sau se publică în ziare.

MERCURIÁL^2, -Ă (< fr., lat.) adj. De mercur, cu mercur, pe bază de mercur (ex. alifie m.).

MERCURY, primul program spațial american, pentru punerea pe orbită a unei navete cu un om la bord. A inclus două zboruri suborbitale (1961) şi patru zboruri orbitale (1962–1963).

MERCURY, Freddie (pe numele adevărat *Frederick Bulsara*) (1946–1991), cântăreț şi compozitor britanic de rock. Solist al grupului Queen. Atracție pentru îmbinarea genurilor: rock, operă, jazz, vals, disco etc. Discografie solo: „The Freddie Mercury Album", „We are the Champions".

MER-DE-GLACE, ghețar pe versantul nordic al masivului Mont Blanc, care coboară până la 1 150 m alt.; 15 km lungime şi 2 km lățime.

MEREDITH, George (1828–1909), scriitor englez. Reprezentant al epocii victoriene. Versuri şi poeme („Egoistul") în stil aforistic.

MEREI, com. în jud. Buzău, la poalele dealului Istrița; 6 984 loc. (2008). Expl. de petrol. Stațiune balenoclimaterică în satul *Sărata-Monteoru,* unde au fost descoperite vestigii datând din Epoca Bronzului (milen. 2 î.Hr.), în cadrul unei aşezări fortificate, cu mai multe cimitire, specifice Culturii Monteoru (inele din aur, topor din bronz, amfore, ceşti etc.).

MEREJKOVSKI, Dmitri Sergheevici (1865–1941), filozof şi scriitor rus. Stabilit în Franța (1919). Teoretician al neocreştinismului. Romane de evocare istorică (trilogia „Hristos şi Antihrist"); eseuri critice („L. Tolstoi şi Dostoevski"); scrieri istorico-filozofice („Iulian Apostatul").

MERENGUE (cuv. sp.) s.n. Gen muzical caracterizat printr-un ritm frenetic, apărut la începutul sec. 20 în Santo Domingo (Juan Luis Guerra). Ritm binar şi dansant. Preluat de muzicienii portoricani şi cubanezi.

MERENI 1. Com. în jud. Constanța, în pod. Cobadin; 2 311 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Covasna; 1 338 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea; 3 060 loc. (2008). Expl. de petrol.

MEREOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a logicii dezvoltată de logicianul polonez Stanisław Lésniewski ce fundamentează relațiile dintre părți şi întreg, de pildă dintre Unu (principiul care stă la baza lumii) şi Multiplu (diversitatea fenomenală).

MEREŞTI, com. în jud. Harghita, pe cursurile superioare ale râurilor Vârghiş şi Homorodu Mic; 1 329 loc. (2008). Rezervația Cheile Vârghişului (800 ha). Expl. de calcar. Muzeu etnografic. În satul M., menționat documentar (1333), se află ruinele unei cetăți medievale şi o biserică unitariană (1786–1793).

MÉRGE (lat. *mergere* „a se scufunda") vb. III intranz. **I. 1.** A se mişca dintr-un loc într-altul; a se deplasa; a umbla. ✦ (Despre vehicule) A circula. **2.** A pleca, a porni, a se duce, a se îndrepta (spre...). **II. 1.** (Despre drumuri, întinderi de pământ etc.) A se întinde până la...; a duce la... **2.** (Despre ştiri, evenimente etc.) A se extinde, a se răspândi; a se propaga. **III. 1.** (Despre acțiuni, procese, evenimente) A evolua, a decurge. ✦ (Despre mecanisme) A funcționa. 2. (Despre ființe) A o duce, a-i fi bine (sau rău). ✦ A izbuti, a reuşi. **3.** A înainta, a progresa; a se dezvolta. **IV.** (Despre materiale) A fi necesar; a se consuma, a se întrebuința. **V. 1.** A se potrivi, a fi posibil; a se accepta, a se admite. **2.** (Despre retribuții şi alte venituri) A-i reveni cuiva, de drept, în mod regulat. 3. A fi valabil, a avea curs. **VI.** (Despre culori, piese de îmbrăcăminte) A se potrivi, a se asorta.

MERGENTHALER, Ottmar (1854–1899) inventator american de origine germană. A inventat (1884) şi a perfecționat linotipul, revoluționând lumea tiparului şi a publicațiilor.

MERGHINDEAL, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 1 267 loc. (2008). În satul M., menționat documentar (1332/1335), se află o biserică din sec. 13 (azi biserică evanghelică), amplasată în interiorul unei cetăți din sec. 15–16, iar în satul Dealu Frumos există o biserică din sec. 13 (azi biserică evanghelică), înconjurată de un zid, cu turnuri de apărare la colțuri (1522), o biserică ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae (1626) şi casa „Hohner" (1783).

MERGUI, arh. în partea de E a M. Andaman, alcătuit din 200 de ins., aparținând Uniunii Myanmar. Zăcăminte de wolframit.

MERHEIU MARE, lac în partea de N a Deltei Dunării, la V de grindul Letea; 10,58 km^2. Legat prin canale de lacurile Matița, Babina şi Trei Iezere. Loc de cuibărit al pelicanilor.

MERIÇ, denumirea turcă a fl. *Marița.*

MÉRIDA 1. Cordillera de ~, culme muntoasă în Anzi (în NV Venezuelei). Lungime: c. 400 km; alt. max.:

Freddie Mercury

Gerardus Mercator

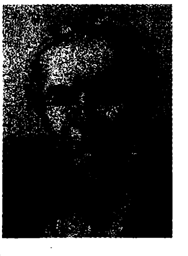

Prosper Mérimée

5 007 m (Pico Bolívar). În partea de SV se află un teleferic (Teleferico Mérida, 12,8 km), care leagă oraşul **M.** **(4)** de Pico Espejo (4 836 m alt.), fiind situat la cea mai mare alt. din lume. **2.** Oraş în Spania (Extremadura); 50,2 mii loc. (2001). Ruine romane (amfiteatru, apeduct, arcul lui Traian, teatru). Colonie romană (25 î.Hr.) sub numele de *Emerita Augusta.* **3.** Oraş în SE Mexicului, centrul ad-tiv al statului Yucatán; 705,1 mii loc. (2000). Ind. cimentului, a tutunului, textilă, alim.; constr. mecanice. Universitate (1624). Catedrală (sec. 16). **4.** Oraş în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului **M.**, la 1 641 m alt.; 230,1 mii loc. (2000). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate (1785). **5.** Stat în NV Venezuelei; 11,3 mii km^2; 715,2 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Merida.*

MERIDIÁN, -Ă (< fr., lat., it.) s.n., adj. **1.** S.n. (GEOGR.) Fiecare dintre cele 360 de linii imaginare care rezultă din intersecţia suprafeţei Pământului cu un semiplan sprijinit pe axa polilor geografici, tăind Ecuatorul şi paralelele în unghi drept; **m.** servesc la stabilirea *longitudinii* geografice. Se mai numeşte *m. geografic* sau *terestru.* ✦ *M. de origine* = meridianul folosit ca origine pentru măsurarea longitudinilor geografice; se mai numeşte *primul m.* sau *m. zero.* Pentru aceasta, a fost adoptat, în mod convenţional, **m.** care trece prin oraşul Greenwich (Marea Britanie). **2.** S.n. (ASTR.) *M. ceresc* = cercul după care se intersectează sfera cerească cu oricare plan care trece prin axa lumii. *Meridianul ceresc al locului* = **m.** ceresc care conţine zenitul locului respectiv. *Meridianul locului* = linia de intersecţie a planului **m.** ceresc al locului respectiv cu planul orizontului. *M. nordic* = arcul de **m.** limitat de zenit şi nadir, care trece prin polul nord ceresc. **3.** Adj. Referitor la un m. **(1, 2)**, care trece printr-un **m.** ✧ *Planul m.* = planul oricărui **m.** *Lunetă m.* = lunetă care se poate roti doar în planul **m.** al locului şi cu care se observă aştrii în momentul trecerii lor la **m.** locului; instrument de pasaj. *Înălţime m.* = unghiul făcut cu orizontul locului de direcţia spre un astru, în momentul când acesta trece la **m.** ceresc al locului.

MERIDIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care este (de) la sud (în raport cu un punct de reper dat); sudic. ✦ Care este specific ţărilor sau popoarelor sudice. **2.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia de bază a unei ţări, a unei reg. sudice sau este originară de acolo.

MÉRIMÉE, Prosper (1803–1870), scriitor francez. Romantic prin personajele, conflictele pasionale şi gustul pentru exotism („Tamango", „Vasul etrusc"), aparţine tradiţiei clasice prin sobrietatea compoziţiei şi concizia stilului („Partida de table"). Creatorul nuvelei romantice franceze („Carmen", „Colomba"). Romanul istoric „Cronica domniei lui Carol IX". Relaţii de prietenie cu V. Alecsandri.

MERINDÁR s.n. Şervet mic, brodat cu alesături, care acoperă coşul de mâncare pentru câmp.

MERÍNDE (lat. *merenda*) s.f. (Pop.) Hrană rece pe care o ia cineva când pleacă la drum sau la lucru; *p. ext.* mâncare, hrană, alimente.

MERINÓS (< fr.) subst., adj. invar. **1.** Subst. Rasă de oi de talie mijlocie, producătoare de lână fină. Pielea formează în jurul gâtului o salbă de cute caracteristice („cravate"). ✧ *M. de Palas* = rasă de ovine crescută pentru lână şi carne, creată în staţiunea experimentală Palas din Dobrogea. Producţie ridicată (în medie c. 9 kg de lână, cu recordul de 22,4 kg) şi o mare fineţe a lânii. **2.** Adj. invar. (Despre lână) Care este obţinută de la rasa de oi **m.** **(1).**

MERISTÉM (< fr. {i}; {s} gr. *meristos* „divizibil") s.n. (BOT.) Ţesut formativ, provenit din ţesutul embrionar, care la planta adultă, alcătuită din ţesuturi definitive, se repartizează şi se localizează în vârfurile axelor supra- şi subterane (ex. cambiu).

MERIŞANI, com. în jud. Argeş, în zona de confl. a râului Vâlsan cu Argeşul; 4 801 loc. (2008). Expl. de petrol şi de balast. Hidrocentrală (11,5 MW). Satul **M.** menţionat documentar în 1428. Bisericile Cuvioasa Parascheva (1653), Sf. Nicolae (1751–1753), în satele Vărzaru, Borleşti.

MERIŞOR¹ (< *măr*¹) s.m. Mic arbust, din fam. ericacee, din reg. de munte, cu frunze totdeauna verzi, flori albe sau roşiatice şi fructe comestibile *(Vaccinium vitis-idaea).* Din frunze se face un ceai diuretic. Sin: *afin roşu.*

MERIŞOR, pas în Carpaţii Meridionali, între m-ţii Şureanu şi Retezat; permite legătura între depr. Petroşani şi Haţeg-Pui. Străbătut de o cale ferată şi o şosea modernizată. Alt.: 759 m. Cunoscut şi sub numele de pasul *Băniţa.*

MERIŞOREANU, Elena (n. 1951, Paroşeni), cântăreaţă de muzică populară. Valorifică repertoriul din subzonele Hunedoarei şi Ţara Moţilor. Solistă a ansamblului „Rapsodia Română" (1968–1996).

MÉRIT (< fr., lat.) s.n. **1.** Calitate, însuşire care face pe cineva sau ceva să fie vrednic de stimă, de laudă, de răsplată; valoare **(1)**, virtute **(2)**. **2.** (REL.) Faptă împlinită conform legilor divine şi căreia i se cuvine o răsplată deosebită de cea obişnuită. Fenomenul **m.** este larg răspândit în religiile lumii.

MERITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A fi vrednic (de răsplată sau de pedeapsă); a avea dreptul să primească, a i se cuveni ceva. ✦ A justifica, a îndreptăţi interesul, grija sau preţuirea care i se acordă.

MERITÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. Care are merite, care este vrednic de apreciere, de laudă, de stimă; valoros; merituos.

MERLE, Robert (1908–2004), scriitor francez. Romanul „Week-end la Zuydcoote", are ca tematică războiul. Istorii romanţate („Idolul"); literatură science-fiction („Un animal înzestrat cu raţiune").

MERLEAU-PONTY, Maurice (1908–1961), filozof francez. Editor, împreună cu Sartre, al revistei „Les temps modernes". **M.-P.** a respins atât teoriile dualiste despre suflet şi corp, cât şi dihotomia tradiţională între elementele obiective şi subiective ale experienţei umane, preconizând o „filozofie a ambiguităţii" („Fenomenologia percepţiei", „Structura comportamentului").

MERLIN, personaj din ciclul breton al „Cavalerilor mesei rotunde". Magul şi profetul regelui Arthur.

MERLO, oraş în partea de E a Argentinei, la 37 km V de Buenos Aires, în aria metropolitană a acestuia; 470 mii loc. (2001).

MERLÓT (< fr.) s.m. Soi francez de viţă-de-vie cu ciorchini cilindrici, boabe mici, negre şi rotunde; produce vinuri roşii superioare.

MEROVEU (MEROVECH), rege al francilor (?–c. 457). Conducător, potrivit tradiţiei, al francilor salieni din NE Galliei, fondator al dinastiei Merovingilor. Ar fi participat, alături de *Aetius,* la bătălia de pe Câmpiile Catalunice (451) împotriva lui Attila.

MEROVINGI, prima dinastie de regi ai statului franc. Întemeiată, potrivit legendei, de *Meroveu.* Mai importanţi: **1. Childeric I** (457–481/482), întemeietorul de fapt al dinastiei; **2. Clovis I** (481/482–511); **3. Chilperic I** (561–584); **4. Clothar II** (584–629); **5. Dagobert I** (629–639); **6. Childeric III** (743–751), ultimul suveran din dinastia **M.**, depus de majordomul *Pepin cel Scurt,* în 751.

MERRIFIELD, Robert Bruce (1921–2006), chimist american. Studii privind sinteza peptidelor. A descoperit metodologia sintetizării moleculelor organice mari. Premiul Nobel pentru chimie (1984).

MERS s.n. **1.** Deprindere motorie prin care se realizează, în mod obişnuit, locomoţia pe uscat a corpurilor vii care au membre; deplasare, mişcare dintr-un loc în altul. ✧ Loc. *Din mers* = în timpul deplasării, fără a se opri, mergând. ✦ Fel de a merge al cuiva, umblet, pas. **2.** Fig. Evoluţie, dezvoltare, desfăşurare (a unui fenomen, a unui proces etc.); curs. ✧ *M. înainte* = progres. **3.** (Regim de) funcţionare a unui sistem tehnic care are sau nu organe în mişcare (de ex. **m.** al unui transformator, al unui ceasornic). ✧ *M. în gol* = regim de funcţionare în care un sistem tehnic (motor, maşină de lucru etc.) nu debitează putere sau nu produce lucru mecanic util. *M. în sarcină* = regim în care un sistem tehnic furnizează putere sau produce lucru mecanic util.

MERSENNE, Marin (1588–1648), matematician, teolog şi filozof francez. Corespondenţă cu mari personalităţi din epocă (Descartes). În filozofie a încercat să găsească un fundament teoretic pentru respingerea scepticismului („Adevărul ştiinţelor contra scepticilor").

MERSEY, fl. în V Marii Britanii; 113 km. Izv. din m-ţii Pennini, trece prin Liverpool şi se varsă în M. Irlandei printr-un estuar lung de 25 km. Legat prin canale de Trent şi Severn.

MERSEYSIDE, arie metropolitană (conurbaţie), în partea de V a Marii Britanii, formată (1974) din oraşele *Liverpool, Wirral* şi *St. Helens;* 1,3 mil. loc. (2001).

MERSIN v. **Içel.**

MERSÓL (< fr.) s.m. Produs obţinut prin tratarea alcanilor superiori din fracţiunile de petrol şi motorină cu un amestec de dioxid de sulf şi de clor; folosit la fabricarea mersolatului.

MERSOLÁT (< fr.) s.m. Produs cu proprietăţi detergente, obţinut prin tratarea mersolilor cu o soluţie concentrată de hidroxid de sodiu; folosit în ind. textilă.

MERTÍC (< magh.) s.n. Măsură veche pentru cereale, egală cu c. 1–2 ocale; cantitatea de cereale, de făină etc. corespunzătoare acestei măsuri. ✦ (Înv.) Dijmă care se lua la mori pentru măcinat.

MERTON 1. Robert King M. (1910–2003), sociolog american. Promotor al analizei structural-funcţionale. A introdus noţiunea de „disfuncţie". A formulat „teoria razei medii de generalizare" aplicată la un număr limitat de fapte şi a propus „codificarea", ordonarea logică sub formă de model al teoriei sociologice construit numai din concepte riguros definite („Metrica ştiinţei", „Sociologia ştiinţei"). **2. Robert M.** (n. 1944), economist american. Fiul lui **M. (1).** A stabilit o nouă metodă de determinare a valorii unor instrumente financiare derivate („Teoria determinării raţionale a preţului unei opţiuni", „Sistemul financiar global. O perspectivă funcţională"). Premiul Nobel pentru economie (1997).

MERU, vulcan activ în E Africii, în partea de NE a Tanzaniei. Alt.: 4 566 m.

MERV v. **Marî.**

MERZLÓTĂ (< rus.) s.f. (GEOMORF.) v. **permafrost.**

MESÁDĂ (MISÁDĂ) (< ngr.) s.f. Blană confecţionată din mai multe piei cu care se dublează hainele de iarnă.

MESAGÉR (< fr., it.) s.m. **1.** Persoană însărcinată să ducă un mesaj; trimis, sol, vestitor, crainic. ✦ (LIT.; în tragedia greacă, engleză elisabetană şi franceză clasică) Personaj care intră în scenă pentru a anunţa sau relata un eveniment petrecut în altă parte. **2.** (GENET.) *Mesager ARN (ARNm)* = tip de acid ribonucleic sintetizat în procesul transcripţiei mesajului genetic din catena de ADN.

MESAGERÍE (< fr., it.) s.f. Sistem de transport al mărfurilor la destinaţie cu trenul, vaporul, autocamionul. ✦ Oficiu prin care se dirijează expedierea şi primirea mărfurilor.

MESÁJ (< fr.) s.n. **1.** Apel orar sau scris (cu caracter oficial) adresat poporului, armatei etc. **2.** Însărcinare de a comunica ceva; *concr.* ceea ce se predă sau se comunică; ştire, veste, comunicare. **3.** Document de corespondenţă diplomatică între şefii de stat sau de guvern, sub forma unei scrisori personale, aducând în discuţie probleme foarte importante sau urgente. **4.** (LINGV.)

Informația comunicată de un enunț. **5.** (LIT., ARTĂ) Semnificația a ceea ce comunică o operă; conținutul de idei al acesteia. **6.** *M. genetic* = informație genetică înregistrată biochimic în moleculele de acid dezoxiribonucleic (ADN) sau în cele de acid ribonucleic mesager (ARNm) sub forma unei secvențe de codoni, alcătuiți fiecare din trei nucleotide dispuse într-o anumită ordine.

MÉSĂ (< it., fr., germ.) s.f. **1.** (La catolici și luterani) Liturghie. 2. (MUZ.) Misă.

MESCALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid care dă halucinații vizuale; se extrage din unele specii de cactuși din Mexic și este utilizată ca stupefiant.

MESCHENDÖRFER, Adolf (1877–1963, n. Brașov), scriitor german din România. Romane de evocare a burgheziei săsești („Lenore"), drame istorice („Michael Weiss"); nuvele („Povestiri transilvănene").

MESCHÍN, -Ă (< fr.) adj. Preocupat de interese mărunte, lipsit de generozitate, de noblețe sufletească; egoist, zgârcit, josnic. ✦ Mic, neînsemnat, lipsit de importanță; banal.

MESEÁN (< *masă*^{1}) s.m. Fiecare dintre persoanele care participă la un banchet, la o masă^1; comesean, conviv.

MESEMBRIA (MESAMBRIA), colonie grecească, pe litoralul de N al G. Burgas (Bulgaria). Întemeiată (c. 520 î.Hr.) de grecii din Calcedon, cu ajutorul celor din Megara și Byzantion. Edificii de cult bizantine. Azi *Nesebăr*.

MESERIÁȘ, -Ă s.m. și f. Persoană calificată pentru practicarea unei meserii.

MESERÍE (< *mesereare*, înv. „slujbă") s.f. **1.** Complex de cunoștințe și deprinderi obținute prin școlarizare și prin practică, care permit celui care le posedă să execute anumite operații de prelucrare a obiectelor muncii sau să presteze anumite servicii; îndeletnicirea meseriașului. 2. P. gener. Profesiune, meșteșug **(1).** ✦ Ocupație, preocupare.

MESEȘ, Munții ~, culme muntoasă cristalină în N m-ților Apuseni, între văile Crasnei, Crișului Repede și Agrijului. Alt. max.: 996 m (Măgura Priei).

MESEȘENII DE JOS, com. în jud. Sălaj,, la poalele m-ților Meseș; 3 136 loc. (2008). Ape minerale carbogazoase și sulfuroase. În satul **M. de J.**, menționat documentar (1341), se află o biserică din sec. 15. Până la 1 ian. 1965, satul și com. **M. de J.** s-au numit *Cățălușa*.

MESETA SPANIOLĂ (MESETA CENTRAL), podiș în partea centrală a Pen. Iberice, cu alt. de 600–1 000 m, înconjurat de lanțuri muntoase. Un șir de masive muntoase cu alt. de până la 2 592 m (în Sierra de Gredos) îl împarte în două sectoare: Castilia Veche, în NNV și Castilia Nouă, în SSE.

MESHED v. **Mashhad.**

MESIA (în ebr. *Mashiah* „Unsul lui Iahve") **1.** (În „Vechiul Testament") Denumire pentru regii Israelului aflați la putere sau pentru marii profeți. **2.** (În Cărțile profeților) Nume rezervat trimisului lui Dumnezeu ca mântuitor, mesager divin esențial, așteptat într-un viitor nedefinit, apariția sa pe Pământ marcând triumful poporului evreu (al lui Iahve) asupra inamicilor și începutul unei ere pașnice de prosperitate. **3.** (În sens curent, în creștinism) „Mântuitorul" omenirii, salvatorul de esență divină al obștei, „Unsul Domnului", adică Iisus Hristos.

MESIÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la mesianism.

MESIANÍSM (< fr.) s.n. **1.** Credință mozaică și creștină într-un mântuitor divin al lumii (Mesia). Se întâlnește sub diferite forme și în budism (Maitreya), hinduism (încarnările succesive ale lui Vișnu), precum și la unele secte islamice (Mahdi). **2.** P. ext. Doctrină sau atitudine caracterizată prin așteptarea unui regim nou, a unei perioade noi care ar instaura o ordine a dreptății, păcii și fericirii, întemeiată pe alte principii decât cele actuale.

MESIĆ, Stipe (n. 1934), om politic croat. Membru și apoi președinte al Președinției R.S.F. Iugoslavia (1991). Președinte al Republicii Croația (din 2000).

MESIOTA (MEȘOTĂ), Ioan G. (1837–1878, n. Dârste, jud. Brașov), istoric și publicist român. M. coresp. al Acad. (1877), prof. și director (1861–1878) al Gimnaziului român din Brașov. Lucrări de istorie, geografie, pedagogie („Dacii și războaiele lui Traian în Dacia", „Școlile reale în paralel cu liceul").

MESITILÉNĂ (< fr.) s.f. Hidrocarbură aromatică mononucleară, lichidă, izolată din gudroane; utilizată ca dizolvant și în ind. coloranților. Sin. *trimetilbenzen simetric*.

MESMER, Franz Anton (1734–1815), medic german. Fondatorul teoriei magnetismului animal, pe baza căruia s-a creat metoda terapeutică numită *mesmerism*.

MESOLÓNGION v. **Missolonghi.**

MESOPOTAMIA („Țara dintre fluvii"), reg. naturală în VSV Asiei, în Orientul Apropiat și Mijlociu, între Tigru și Eufrat, cu aspect de culoar lung de c. 1 000 km și lat de c. 200 km. Cuprinde o zonă mai înaltă, cu masive muntoase în N, și alta mai joasă, inundabilă și cu mlaștini în S. Zonă de coborâre permanentă a scoarței Pământului. Culturi neolitice de tip El-Obeid, Uruk și Djemedet-Nasr. În milen. 3 î.Hr., au apărut în M. primele orașe-state sclavagiste (Kiș, Lagaș, Uruk, Ur, Larsa), iar mai târziu, cele de tipul uniunilor de orașe (Summer și Akkad). În milen. 2 î.Hr., în M. s-au creat statele Babilon și Mitanni, orașul-stat Mari. Cucerită de perși (538 î.Hr., a devenit prov. a Imp. Ahemenid), apoi de Alexandru Macedon (331 î.Hr.). Integrată în Imp. Seleucid (321 î.Hr.), a căzut sub dominația parților (141 î.Hr.); organizată, temporar, în prov. romană (117 d.Hr.); stăpânită de arabi (637–641). Azi face parte din Iraq. V. *mesopotamiană, artă ~*.

MESOPOTAMIÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține Mesopotamiei, care se referă la Mesopotamia. ✧ *Artă m.* = artă dezvoltată în Antic. în Mesopotamia. A cunoscut patru etape principale: sumero-akkadiană (sfârșitul milen. 4–milen. 3 î.Hr.), cu orașele-stat Ur, Uruk, El-Obeid, Lagaș ș.a., babiloneană (sec. 18–16 î.Hr.), asiriană (sec. 12–7 î.Hr.) și neobabiloneană (7–6 î.Hr.). Deși s-a dezvoltat în cadrul unor formațiuni statale diferite, arta **m.** prezintă unele caracteristici comune. În arhitectură, construcția cea mai însemnată este palatul, așezat pe o terasă artificială și înconjurat de ziduri fortificate; specific fiind *ziguratul*. În construcții, era folosită cărămida nearsă. Pereții erau decorați cu ceramică smălțuită policrom, cu picturi murale și cu basoreliefuri (palatele sumero-akkadian din Ur, asirian al lui Sargon II de la Dur-Șarrukin, sec. 8 î.Hr., neobabilonean din Ninive). În sculptură, după admirabilele statui-portrete sumeriene, s-a dezvoltat cu precădere basorelieful (Stela Vulturilor, Stela lui Naram-Sin), statuile lui Gudea din Lagaș (sumero-akkadiană), Stela lui Hammurabi (babiloneană), taurii înaripați de la palatul Dur-Șarrukin și reliefurile cu scene de vânătoare de la palatul din Ninive (creații asiriene), ansamblul de decorații în cărămidă policromă smălțuită de la poarta zeiței Iștar, din Babilon (neobabiloneene).

MESPLÉ, Mady (pe numele adevărat *Magdeleine M.*) (n. 1931), soprană franceză de coloratură. Precizie a intonației și registru supraacut. Repertoriu liric („Lakmé", „Povestirile lui Hoffmann", „Flautul fermecat").

MESROB (MESROP), zis și **Maștoț** (361–440), cărturar armean. Episcop. Împreună cu catolicos-ul Sahak, a inventat alfabetul armean. A înființat școli naționale și a tradus, împreună cu elevii săi, „Biblia". Autor de cântece religioase. Sanctificat.

MESSALINA, Valeria (c. 25–48 d.Hr.), a treia soție a împăratului roman *Claudiu*, cu care a avut doi copii: Octavia și Britannicus. Simbol al desfrâului. Executată din ordinul soțului său deoarece ar fi complotat împotriva sa.

MESSERSCHMITT, Willy (1898–1978), constructor de avioane și industriaș german. În 1923, a deschis o uzină în care a creat avionul de transport Me-18 (1926), Me-109 de luptă (1935), perfecționat ca Me-262 (1944) și Me-163 Komet (1938). Aparatele sale au adus superioritate aeriană Germaniei în prima fază a celui de-al Doilea Război Mondial. După 1956, a realizat modele noi de avioane de instrucție, de luptă și cu decolare verticală.

MESSIAEN, Olivier (1908–1992), compozitor, organist și critic muzical francez. Lucrări pentru orchestră („Chronochromie", „Deșteptarea păsărilor"), orgă („Cartea orgii"), pian („Catalog de păsări"), piese vocale ș.a. Inovator în domeniul orchestrației, tehnicii instrumentale, al căutărilor timbrale. Scrieri teoretice („Tehnica limbajului meu muzical").

MESSIER, Charles (1730–1817), astronom francez. Autorul unui catalog de roiuri stelare și nebuloase. A descoperit 20 de noi comete și peste 100 de nebuloase.

MESSINA 1. Str. între Pen. Italică și ins. Sicilia, care leagă M. Tireniană cu M. Ionică. Lungime: 33 km; lățime: 3–16 km. Curentul mareic foarte puternic, a dat naștere în Antic. legendei despre Scylla și Charibda. **2.** Oraș în Italia (Sicilia), port la str. **M.**; 252,1 mii loc. (2001). Șantiere navale. Ind. chimico-farmaceutică, textilă, alim. Universitate (1548). Institut de biologie marină. Catedrală (sec. 12), biserica Annunziata dei Catalani (sec. 12). Legat prin feribot cu Reggio di Calabria. Fundat (sec. 8 î.Hr.) de coloniști din Kyme, sub numele de *Zancle*, așezarea devine, la rândul său, întemeietoare de noi colonii (Region și Himera, 649–648 î.Hr.). Distrus de cartaginezi (396 î.Hr.), a intrat sub stăpânire romană (din 264 î.Hr.). Ocupat de musulmani (843–1038), a fost unul dintre centrele principale ale comerțului mediteranean. În 1860, a intrat în componența Italiei.

MESSMER, Pierre Auguste Joseph (1916–2007), om politic francez. Ofițer de carieră. Prim-min. (1972–1974). Lucrări: „Regimul administrativ al împrumuturilor coloniale". M. de onoare al Acad. Române (2000).

MESTA (NÉSTOS), fl. navigabil în Pen. Balcanică (Bulgaria și Grecia); 246 km. Izv. din m-ții Rila și se varsă în M. Egee.

MESTEÁCĂN (lat. *mastichinus*) s.m. Arbore forestier și ornamental din fam. betulaceelor, înalt până la 25 m, cu scoarța albă, netedă în stadiul tânăr și negricioasă, crăpată la arborii bătrâni, frunze romboidale și flori grupate în amenți *(Betula pendula)*. Lemnul moale, elastic, este folosit la furnire și placaje, fabricarea schiurilor și a paturilor de armă. Scoarța, bogată în tanin. Frunzele, mugurii și scoarța au utilizări în medicina umană și veterinară. ✧ *M. pitic* = specie de **m.** având înălțimea până la un metru *(Betula nana)*. Relict glaciar.

MESTECÁ (lat. *masticare*) vb. I tranz. A sfărâma, a măcina alimentele în gură cu ajutorul dinților și al limbii. ✦ A învârti ceva (cu limba) în gură.

MESTECĂNIȘ 1. Trecătoare în N Carpaților Orientali, între Obcina M. și Giumalău. Face legătura între depr. Câmpulung Moldovenesc și depr. Dornelor. Alt.: 1 096 m. Străbătută de o cale ferată și o șosea modernizată (Vatra Dornei-Câmpulung Moldovenesc). **2. Obcina ~** v. **Obcinele Bucovinei.**

MESTGHANEM v. **Mostaganem.**

MEŠTROVIĆ, Ivan (1883–1962), sculptor, pictor și gravor croat. Stabilit în Marea Britanie (1914), apoi în S.U.A. (1947). Fondator al Academiei din Zagreb (1909).

Artă mesopotamiană
1. Leoaică rănită (basorelief, sec. 7 î.Hr., Ninive)
2. Vas de alabastru (sfârșitul milen. 3 î.Hr.)

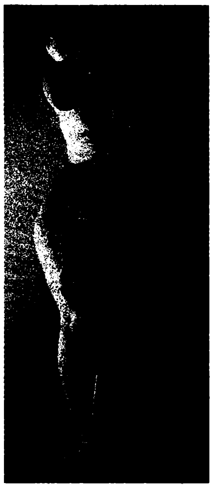

Ivan Meštrović: „Psyche"

Statuară monumentală inspirată din istoria națională („Ciclul de la Kosovo"), statui ecvestre („Marko Kraljević"), reliefuri, portrete („Mama mea", „Autoportret") sculpturi religioase („Arhanghelul Gabriel", „Sf. Ieronim") și compoziții sculptate („Fântâna vieții", „Psyche"). A realizat la București statuile lui Carol I și I.I.C. Brătianu și monumentul lui Ferdinand I. M. de onoare al Acad. Române (1940).

MÉȘĂ (< fr.) s.f. 1. Șuviță de păr (de altă culoare); șuviță falsă de păr. 2. (MED.) Fâșie de tifon introdusă în plăgi traumatice sau operatorii pentru a favoriza eliminarea puroiului, în scop hemostatic, cicatrizant etc.

MEȘÍNĂ (< tc.) s.f. Piele de oaie sau de capră, tăbăcită vegetal și folosită la căptușirea încălțămintei, a articolelor de marochinărie, a pălăriilor, în legătoria de carte etc.

MÉȘTER (< magh.) s.m. **1.** Meseriaș calificat care îndrumă și alți lucrători în activitatea lor; persoană care are (și practică) o meserie, meseriaș. ✦ Maistru. ✦ Proprietar al unui atelier (în raport cu angajații săi). **2.** (Și adj.) Persoană iscusită, îndemânatecă.

MEȘTERUL MANOLE, baladă și (în forma ei mai veche) colind, capodoperă a poeziei populare românești, dezvoltând motivul creației condiționate de jertfă. Datată în ultimele decenii ale sec. 17, a fost culeasă de G. Dem. Teodorescu și publicată în 1884 de Gr. Tocilescu.

MEȘTEȘÚG (< magh.) s.n. **1.** Meserie, profesiune (bazată îndeosebi pe o muncă manuală calificată). **2.** Pricepere, iscusință; îndemânare, abilitate. ✦ Artă, măiestrie. **3.** Mijloc, procedeu practic; metodă. **4.** (Pop.) Viclenie, tertip, înșelătorie.

MEȘTEȘUGÁR s.m. Persoană calificată într-un meșteșug **(1)**; persoană care are (și practică) o meserie, un meșteșug, producând bunuri destinate vânzării, folosind propriul său capital și munca sa (eventual fiind ajutat de membrii familiei).

META- (< fr.; {s} gr. *meta* „după") **1.** Element de compunere folosit pentru formarea denumirilor unor substanțe chimice (ex.: acid metafosforic, metadifenol, metaaldehidă etc.). **2.** Element de compunere însemnând „după" (ex.: metafizică) sau exprimând noțiunea de transformare, de schimbare, folosit la formarea unor substantive și a unor adjective.

METAALDEHÍDĂ (METALDEHÍDĂ) (< fr. {i}) s.f. Alcool solidificat.

METABÓLĂ (< fr.; {s} gr. *metabole* „schimbare") s.f. (În retorică) Denumire generică pentru figurile de stil făcute prin schimbarea topicii normale (ex. inversiunea, hiperbatul etc.). ✦ (În general) Orice figură retorică, orice schimbare față de normele limbii.

METABOLÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *metabole* „transformare") s.n. (FIZIOL.) Ansamblul de procese complexe de sinteză, cu transformare și înmagazinare de energie (*asimilație* sau *anabolism*) și de degradare, însoțită de eliberare de energie (*dezasimilație* sau *catabolism*), pe care le suferă substanțele dintr-un organism viu. ✧ *M. bazal* = cantitatea de calorii produse într-o oră, necesare garantării funcționării complete a organismului în condiții de repaus, raportată la un metru pătrat de suprafață corporală.

METABOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *metabole* „transformare") s.m. Produs intermediar apărut în organism, în timpul unui proces metabolic, prin transformarea unei substanțe chimice.

METACÁRP (< fr.) s.n. Parte a scheletului mâinii situată între carp și falange compusă din cinci oase (metacarpiene) care formează scheletul palmei.

METACARPIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se referă la metacarp. **2.** S.n. Fiecare dintre cele cinci oase care alcătuiesc metacarpul.

METACÉNTRU (< fr.) s.n. (NAV.) Punctul de a cărui poziție depinde stabilitatea echilibrului unui corp plutitor.

METACERCĂR (< fr.) s.m. (PARAZIT.) Formațiune închistată, de formă rotundă și transparentă, care rezultă din evoluția cercarilor unor trematode.

METACRILÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. (CHIM.) Săruri sau esteri ai acidului metacrilic. ✧ *Metacrilat de metil* = ester al acidului metacrilic cu alcoolul metilic; lichid incolor, inflamabil. Se prepară din acetonă, acid cianhidric și alcool metilic. Polimerizează ușor. Se folosește la fabricarea sticlei organice (plexiglas).

METACRÍLIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid organic monocarboxilic nesaturat; lichid incolor cu miros neplăcut. Se fabrică din acetonă și acid cianhidric.

METAÉTICĂ (< fr.) s.f. Ramură a eticii filozofice care studiază semnificația propozițiilor morale și principiile prin care judecățile morale pot fi justificate. **M.** oferă, de asemenea, o descriere a limbajului moral și a folosirii lui.

METAFÁZĂ (< fr., engl.; {s} *meta-* + gr. *phasis* „fază") s.f. Stadiu mijlociu al unei mitoze sau meioze, care urmează profazei și precede anafaza. Se caracterizează prin deplasarea cromozomilor sau tetradelor către planul de simetrie a fusului celular acromatic, aceștia formând coroana (placa) ecuatorială.

METAFILOZOFÍE (< fr.) s.f. Ramură a filozofiei care încearcă să determine natura, scopurile, metodele, condițiile și limbajul filozofiei însăși.

METAFÍZĂ (< fr., engl.) s.f. Parte a unui os lung ce face legătura între epifiză și diafiză. În mijlocul ei, transversal, se află cartilajul de conjugare, care asigură creșterea în lungime a osului.

METAFÍZIC, -Ă (< ngr., lat., fr., germ.; {s} gr. *meta physika* „după fizică") s.f., adj. **1.** S.f. Inițial, denumire dată celor 14 cărți din *corpus*-ul operelor lui Aristotel editat de Andronicos din Rhodos (sec. 1 î.Hr.) plasate după cărțile de fizică. De la greci încoace, **m.** trece drept elementul central al filozofiei europene, având accepții diferite de-a lungul timpului: știința despre ființă ca ființă (Aristotel și tradiția aristotelică); cercetare a domeniului suprasensibilului, de dincolo de lumea experienței (Thoma d'Aquino și tradiția scolastică, în special Duns Scotus); încercare de stabilire a unor principii prime indubitabile ale existenței și cunoașterii (Descartes, Spinoza, Leibniz); cercetare critică a condițiilor de posibilitate a gândirii noastre (Kant și tradiția critică); examinarea supozițiilor cunoașterii omenești (R.G. Collingwood, W. Quine ș.a.); cercetare a individualității subiective unice (tradițiile fenomenologică și existențialistă); joc de limbaj (L.J.J. Wittgenstein) etc. **2.** Filozofia speculativă, în general. **3.** Judecată dificilă, abstractă, subtilă, plină de distincții și vizând mai mult idei decât fapte și obiecte.

METAFONÍE (< fr.; {s} *meta-* + gr. *phone* „sunet") s.f. (LINGV.) Modificarea timbrului unei vocale sub influența unui sunet dintr-o silabă învecinată.

METÁFORĂ (< fr., lat., it.; {s} gr. *metaphora* „transfer") s.f. Figură de limbaj complexă, bazată pe analogie și constând în descrierea unui obiect în termenii altuia. Constituie una dintre căile de formare a sensurilor, de îmbogățire permanentă a limbajului. În sens larg, prin **m.** se înțelege însăși poezia. Geneza, funcțiile, clasificarea **m.** sunt probleme fundamentale ale esteticii și lingvisticii.

METAFOSFÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului metafosforic. ✧ *Metafosfat de sodiu* = sare de sodiu a acidului metafosforic. Polimer cu formula generală $(NaPO_3)n$, în care *n* poate avea anumite valori, în special 3 și 4. Se prezintă sub forma unei mase amorfe, sticloase și funcționează ca un schimbător de ioni; utilizat la dedurizarea apei, în tăbăcărie etc.

METAFOSFÓRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al fosforului $(HPO_3)n$, în care *n* poate avea valorile 3 și 4. Are proprietățile unui polimer; se prezintă ca o masă sticloasă incoloră, solubilă în apă, cu caracter acid pronunțat.

METAFRÁZĂ (< fr.) s.f. **1.** Transpunere a unei poezii în proză. **2.** *Anaforă* care folosește sinonimele pentru a evita repetiția monotonă.

METAGALAXÍE (< fr. {i}) s.f. (ASTR.) Porțiunea din Univers accesibilă în prezent observațiilor.

METAGENES (sec. 6 î.Hr.), arhitect grec. A continuat construcția Templului Artemisei din Efes, una dintre cele șapte minuni ale lumii, începută de tatăl său, Chersiphron.

METAISTÓRIE (< fr.) s.f. **1.** (În sens larg) Filozofia istoriei. **2.** (În sens restrâns) Teorie care conferă ordine și înțeles consemnărilor istorice (ex. filozofiile istoriei lui Hegel, Marx, Spencer).

METÁL (< fr., germ.) s.n. Element chimic cu luciu caracteristic, bun conducător de căldură și de electricitate, maleabil și ductil, care formează ioni pozitivi. Toate **m.** sunt solide la temperatura obișnuită, cu excepția mercurului, care este lichid. Cu oxigenul formează de obicei oxizi cu caracter bazic. ✧ *M. alcalin* v. *alcalin. M. alcalino-pământos* v. *alcalino-pământoase. M. feros* = material metalic ce cuprinde ca element de bază fierul (fonte, oțeluri). *M. dur* = aliaj cu duritate foarte mare, cu punct de topire ridicat. Conține, în general, carburi de crom, de wolfram, de titan etc. Se folosește la fabricarea sculelor așchietoare. *M. prețios* = denumire pentru unele **m.** nobile (aurul, platina, argintul). *M. nobil* = **m.** care se oxidează greu, foarte rezistent din punct de vedere chimic (ex. aurul, argintul, **m.** din fam. platinei). *M. rar* = **m.** care se găsește în cantități mici sau în stare dispersă în scoarța Pământului. În număr de peste 50, se deosebesc *m. r.* ușoare, greu fuzibile, radioactive, disperse. Se folosesc în tehnica modernă ca atare sau în aliaje (ex. seleniul, germaniul, beriliul, molibdenul, wolframul, litiul, actiniul, zirconiul, hafniul etc.). *M. greu* = **m.** cu greutate moleculară mare, în general toxic pentru plante și animale chiar în concentrații mici (ex. mercurul, cromul, cadmiul, plumbul, cuprul). *M. tranziționale* = elemente chimice care ocupă o poziție de tranziție între **m.** și nemetale (ex. actinoidele, lantanoidele etc.). Au unele proprietăți specifice comune (de ex., formează compuși complecși). Se mai numesc *elemente tranziționale. Arta metalului* = realizarea unor obiecte de artă din **m.** prin modelarea artistică a acestuia. Se obțin prin ștemuire (obținerea unor piese decorative în relief), turnare (executarea unei sculpturi în **m.** după un mulaj în gips), feronerie (realizarea unor grilaje ornamentale, balustrade etc. prin ciocănire sau deformare plastică la cald) etc.

METALAZBÉST (< germ.) s.n. Material termorezistent și cu coeficient de frecare ridicat, constituit dintr-o țesătură de fire metalice și azbest, folosit ca garnitură la discurile de ambreiaj, la saboții de frână etc. Sin. *ferodou*.

METALÉPSĂ (< fr.) s.f. Figură de stil înrudită cu metonimia, constând în exprimarea antecedentelor prin consecințe sau a consecințelor prin antecedente (ex. *El nu mai este* în loc de *El a murit*).

METÁLIC, -Ă (< it., fr., lat.) adj. **1.** Făcut din metal, de metal. **2.** Care are însușiri de metal. ✧ *Luciu m.* = luciu caracteristic mineralelor cu indice de refracție mai mare de 3. ✦ (Despre sunete, zgomote) Care este produs prin lovirea obiectelor de metal, cu rezonanță de metal; *fig.* pătrunzător; aspru, strident, dur.

METALICI, Munţii ~ (ERZGEBIRGE sau **KRUŠNÉ HORY)**, masiv muntos hercinic, la graniţa Cehiei cu Germania. Alt. max.: 1 244 m. Expl. de min. feroase şi neferoase (wolfram, bismut, uraniu, staniu, plumb, zinc).

METALIFÉR, -Ă (< fr.; {s} gr. *metallon* „metal" + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre minerale, minereuri şi zăcăminte ale acestora) Care conţine metale (adesea exploatate şi extrase pe cale industrială), bogat în metale.

METALIFERI, Munţii ~, grup de munţi în S m-ţilor Apuseni, între valea Ampoiului şi Valea Roşie (afl. dr. al Mureşului), cu alt. max.: 1 170 m. Relief vulcanic şi carstic; depr. intramontane (Zlatna, Băiţa, Luncoiu, Ilia ş.a.). Expl. de aur, argint, mercur, pirite şi sulfuri complexe.

METALÍMBĂ (METALIMBÁJ) (< *meta-* + *limbă*, după fr. *métalangue*) s.f. (LOG.) Totalitatea enunţurilor despre o anumită limbă (naturală sau formalizată), care este supusă analizei; limba cercetată este denumită în raport cu **m.**, *limbă obiect*.

METALIZÁRE s.f. Operaţie de acoperire a suprafeţei unor obiecte cu un strat de metal sau de aliaj, pentru a le conferi noi proprietăţi fizice, chimice sau mecanice. Poate fi electrolitică, chimică sau prin pulverizare.

METALLICA, grup american de hard-rock şi trash-metal. Constituit (1981), în California, în jurul lui Lars Ulrich şi James Alan Hetfield. Simbolul unei generaţii ale cărei angoase se reflectă într-o muzică densă, vindicativă, dar extrem de elaborată. Discografie selectivă: „Metallica", „Live Shit".

METALO- (< fr.; {s} gr. *metallon* „metal") Element de compunere cu sensul de „metalic" sau „care conţine metal" cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

METALOCERÁMICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a metalurgiei care se ocupă cu obţinerea pulberilor metalice şi cu transformarea lor în corpuri compacte prin presare şi încălzire. Sin. *metalurgia pulberilor*.

METALOFÍZICĂ s.f. Ramură a fizicii care studiază structura şi proprietăţile metalelor şi aliajelor, condiţiile de echilibru termodinamic şi caracterul proceselor ce au loc în ele (difuzia, transformările de fază etc.).

METALOFÓN adj. (MUZ.) (Despre un instrument de percuţie) Construit din corpuri sonore metalice (clopote, celestă etc.).

METALÓGICĂ (< fr.) s.f. Disciplină care studiază fundamentele logicii, sistemele logice, expresiile logice şi raporturile dintre acestea.

METALOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *metalo-* + gr. *graphein* „a scrie") s.f. **1.** Ramură a metalurgiei care studiază structura metalelor şi a aliajelor, precum şi legătura dintre structura şi proprietăţile lor fizice. **2.** (POLIGR.) Procedeu de tipar înalt care foloseşte clişee metalice gravate cu dalta (pentru tipărirea bancnotelor, acţiunilor, timbrelor etc.).

METALOGRAVÚRĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Procedeu de gravare cu dalta a clişeelor metalice, folosit în poligrafie. **2.** Clişeu metalic rezultat.

METALOÍD (< fr. {i}; {s} *metalo-* + gr. *eidos* „aspect") s.m. (CHIM.) Element (chimic) care prezintă caracteristicile externe ale unui metal, dar se comportă chimic atât ca un metal, cât şi ca un nemetal (ex. arsenicul şi antimoniul). Sunt rele conducătoare de căldură şi electricitate. Fac parte din blocul *p* al sistemului periodic şi se situează deasupra diagonalei care uneşte borul cu astatiniul. Sin. (înv.) *nemetal*.

METALOÓPTICĂ (< *metalo-* + *optică*) s.f. Ramură a fizicii care studiază interacţiunea metalelor cu undele electromagnetice, dintr-un domeniu larg de lungimi de undă, inclusiv domeniul optic.

METALOPLASTÍE (< fr.) s.f. Operaţie de acoperire a unei plăci metalice (din oţel, aluminiu, titan etc.), pe una sau pe ambele părţi, cu o peliculă de polimer (ex. polietilenă, fluoroplast etc.). Materialele obţinute, fiind rezistente la coroziune, sunt folosite la finisarea decorativă a pereţilor şi acoperişurilor, la fabricarea caroseriilor de automobile etc.

METALOTERAPÍE (< fr. {i}; {s} *metalo-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Tratament cu diferiţi compuşi metalici (ex. săruri de fier), utilizat în unele boli (anemie, reumatism etc.).

METALOTERMÍE (< fr. {i}; {s} *metalo-* + gr. *therme* „căldură") s.f. Procedeu de obţinere a unor metale din compuşii lor (oxizi, sulfuri, cloruri etc.) prin reducerea acestora cu ajutorul unui alt metal, a cărui afinitate faţă de oxigen, sulf etc. este mai mare decât a metalului care se extrage. În timpul acestei reduceri are loc o degajare de căldură (ex. *aluminotermie*).

METALURGÍE (< fr.; {s} lat. *metallurgia* şi gr. *metallurgein* „a extrage minereuri", „a prelucra metale") s.f. **1.** Tehnica extragerii metalelor, a elaborării aliajelor (industriale), precum şi a prelucrării lor în semifabricate (pentru laminare şi forjare). Procesele metalurgice se aplică şi pentru producerea materialelor nemetalice, inclusiv a semiconductorilor. Este una dintre ramurile principale ale ind. moderne. **2.** Ştiinţă care are ca obiect studiul proprietăţilor fizice şi chimice ale metalelor şi aliajelor lor, precum şi al proceselor fizico-chimice care intervin în operaţiile din cadrul **m. (1).** ✧ *Metalurgia pulberilor* = metaloceramică.

METAMAGNETÍSM (< fr. {i}) s.n. (FIZ.) Formă specifică de magnetism, prezentată de unele substanţe; se manifestă în intervale limitate de temperatură, apărând adesea ca stadiu intermediar între feromagnetism şi paramagnetism.

METAMATEMÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Ştiinţă care cercetează teoriile şi adevărurile matematice din punctul de vedere al logicii matematice (de pildă în sensul formalismului lui D. Hilbert). În sens restrâns, termenul se foloseşte ca sinonim al *teoriei demonstraţiilor*.

METAMÉR (< fr. {i}; {s} *meta-* + gr. *meros* „parte") s.n. **1.** (ZOOL.) Fiecare dintre elementele constitutive ale corpului viermilor anelizi şi artropodelor, asemănătoare ca structură şi orânduite succesiv; segment. **2.** (EMBRIOL.) Segment primitiv al embrionului.

METAMÍCTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre un compus anorganic sau mineral cristalizat) Care are tendinţa de a trece din stare cristalină în stare amorfă, sub acţiunea razelor alfa provenite prin dezintegrarea radioactivă a elementelor radioactive pe care le conţin.

METAMORFÍSM (< fr. {i}; {s} *meta-* + gr. *morphe* „formă") s.n. (GEOL.) Transformare (mineralogică, chimică şi structurală) în stare solidă a rocilor sub influenţa temperaturii *(m. de contact termic)*, a presiunii din zonele de dislocaţie *(m. dinamic)*, a soluţiilor metamorfozante *(m. metasomatic)* sau a acţiunii combinate a presiunii şi a temperaturii din zonele de orogeneză *(m. dinamometric* sau *regional)*. În procesele de **m.** iau naştere rocile metamorfice şi zăcămintele de substanţe minerale utile. ✧ *M. regional* = cel mai important proces de metamorfism, prin care, în zonele de orogeneză, iau naştere şisturile cristaline. *M. retrograd* = retromorfism, diaftoreză.

METAMORFÓZĂ (< fr.; {s} gr. *metamorphosis* „transformare") s.f. **1.** (ZOOL.) Ansamblu de transformări succesive morfofiziologice şi comportamentale în dezvoltarea individuală a unor animale (viermi, insecte, artropode, moluşte, batracieni etc.) de la ieşirea din ou şi până la stadiul adult. **2.** (BOT.) Transformare morfologică şi funcţională a unor organe ale plantelor (ex. a frunzei în bractee, sepale, petale etc.). **3.** Transformare, schimbare a înfăţişării sau, *fig.* a caracterului, a comportării cuiva. ✦ (MITOL.) Transformare, prefacere a unei fiinţe umane, a unei zeităţi, în plantă, în animal sau în lucru neînsufleţit.

METÁN (< fr. {i}) s.n. Hidrocarbură saturată aciclică. Gaz incolor şi inodor care arde în aer cu flacără albăstruie. Se degajă din materiile organice în putrefacţie, din procesele de digestie ale rumegătoarelor şi constituie grizu în minele de cărbuni. Întrebuinţat drept combustibil gazos cu putere calorică mare şi la fabricarea negrului de fum. În ind. petrochimică este valorificat prin chimizare, obţinerea amoniacului, acetilenei, acidului cianhidric, metanolului, aldehidei formice etc.

METANARAŢIÚNE s.f. Modalitate de relatare a unor evenimente, prezentă în literatura postmodernă, în care fragmentele urmează o ordine aleatorie.

METÁNIE s.f. v. **mătanie**.

METANÓL (< fr.) s.m. (CHIM.) Lichid incolor, cu p.f. 65,5°C, inflamabil, toxic, folosit ca dizolvant la fabricarea formaldehidei, în ind. coloranţilor, ca lichid antigel etc.; alcool metilic.

METAPLÁSMĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** (LINGV.) Schimbare survenită în forma unui cuvânt prin adăugarea sau prin înlăturarea unui sunet; formă a cuvântului rezultată din această schimbare. **2.** (MED.) Incluziune elaborată în protoplasma celulară.

METAPLAZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *metaplasso* „a transforma") s.f. Transformare a unui ţesut în altul cu o structură morfologică diferită, anormal prin localizarea sa (ex. **m.** mucoasei gastrice în mucoasă intestinală).

METAPOLÍTICĂ s.f. Teoria despre ştiinţa politică, având ca obiect analiza limbajului, scopurile şi limitele acestei ştiinţe.

METAPSÍHIC, -Ă (< fr.) adj. Fenomen psihic neobişnuit sau care încă nu şi-a găsit o explicaţie ştiinţifică.

METAPSIHOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Studiul fenomenelor metapsihice; parapsihologie. ✦ (La S. Freud) Sistem de concepte care permit abordarea teoretică a proceselor psihice.

METASOMATÓZĂ (< fr. {i}; {s} *meta-* + gr. *somat-* „corp") s.f. (PETROGR.) Proces de substituire, moleculă cu moleculă, a elementelor dintr-un mineral cu altele noi aduse de soluţii sau topituri magmatice.

METASTABÍL, -Ă (< fr., după *stabil*) adj. (FIZ.; despre echilibru) Care aparent este stabil, dar se distruge cu uşurinţă la o mică perturbaţie exterioară.

METASTASIO, Pietro (numele grecizat al lui *P. Trapàssi* zis *il* ~) (1698-1782), scriitor italian. Poet oficial al Curţii imperiale din Viena. Creator al melodramei („Didona părăsită", „Olimpiadele", „Regele cioban"). Eseuri critice („Observaţii asupra teatrului grec").

METASTÁZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *metastasis* „schimbare", „deplasare") s.f. **1.** (MED.) Apariţia în cursul unei boli a unui focar patologic secundar într-o reg. a corpului situată la distanţă de focarul patologic primar. Poate fi infecţioasă sau canceroasă. **2.** (LINGV.) Faza finală a articulării unui sunet.

METATĂRS (< fr. {i}) s.n. Parte a scheletului piciorului situată între tars şi falange.

METATEORÍE (< fr.) s.f. (LOG.) Teorie care studiază structura, sistemul conceptual şi metodele unei teorii date (ex. **m.** logicii sau metalogica, **m.** matematicii sau metamatematica) în scopul stabilirii limitelor domeniului de aplicabilitate şi valabilităţii respectivei teorii, precum şi a găsirii metodelor de construire mai raţională a acesteia.

METATÉZĂ (< fr.) s.f. Modificare fonetică produsă prin schimbarea locului sunetelor sau al silabelor dintr-un cuvânt.

METATORÁCE (METATORÁX) (< fr.) s.n. (ENTOM.) Al treilea segment al toracelui la insecte, care de obicei poartă a doua pereche de aripi.

METAXÁS, Ioánnis (1871–1941), general şi om politic grec. Prim-min. al Greciei (apr.-aug. 1936), a instituit un regim militar autoritar (aug. 1936–ian. 1941). Silit să părăsească puterea în urma intervenţiei trupelor Axei în Grecia.

METAZOĂRE (< fr.; {s} *meta-* + gr. *zoon* „animal") s.n. pl. Subregn de animale constituite dintr-un număr mare de celule, variate ca structură şi specializate funcţional (toate organismele animale în afară de protozoare).

METEÁHNĂ s.f. **1.** Defect, cusur, lipsă, imperfecţiune; *fig.* patimă, slăbiciune, viciu, **2.** Boală; infirmitate.

METÉCI (< fr.; gr. *metoikos*) s.m. pl. Categorie socială în Grecia antică având unele prerogative juridice, dar lipsită de drepturi politice, din care făceau parte străinii stabiliți într-un *polis*.

METELLUS, numele unei familii nobiliare de origine plebeiană din Roma antică. Mai importanți: **1. Lucius Caecilius M.** (?–221 î.Hr.), general roman în timpul primului Război punic (264–241 î.Hr.). Consul (251–241 î.Hr.). **2. Quintus Caecilius M. Macedonicus** (190–115 î.Hr.), general. Praetor (148 î.Hr.). A înăbușit răscoala antiromană, condusă de Andriscus (146 î.Hr.), ocupând Grecia centrală și Megara. Consul (143 î.Hr.) și proconsul în *Hispania Citerior*. Adversar al fraților Gracchi. **3. Quintus Caecilius M. Numidicus** (?–91 î.Hr.), consul (109 î.Hr.) și comandant a trei expediții (111–105 î.Hr.) împotriva lui Iugurta, regele Numidiei.

METEMPSIHÓZĂ (< ngr., fr.) s.f. Transmigrație a sufletelor individuale, care ar străbate, în vederea purificării, un lung ciclu de încarnări succesive în plante, animale și oameni (concepție întâlnită în religia hindu, Egiptului antic, orfism, pitagoreism și unele religii primitive din America de Nord și din Australia).

METENCEFÁL (< fr.) s.n. Parte a creierului embrionar din care derivă cerebelul, protuberanța cerebrală și ventriculul al 4-lea cerebral.

METEÓR (< it., ngr., fr., germ.) s.m. **1.** Fenomen atmosferic de natură apoasă (*hidrometeor,* de ex. brumă, chiciură, polei, rouă, ceață etc.), electrică (ex. fulgere, trăsnete) sau optică (ex. crepuscul, curcubeu, halou, miraj, rază verde etc.). **2.** Fenomen luminos în atmosfera superioară a Pământului, care se ivește noaptea pe cer și se deplasează cu mare viteză, lăsând o dâră ce dispare după scurt timp; apare datorită pătrunderii în atmosferă a corpurilor solide din spațiul cosmic, care, din cauza vitezei mari (11–72 km/s) și a frecării cu aerul, sunt incendiate și volatilizate, provocând ionizarea aerului; ajung rareori până la sol. Sin. *stea căzătoare.*

METEORA, zonă stâncoasă pe care se află un complex de mănăstiri, în reg. *Tesalia* din Grecia Centrală. Primul schit (Dupiani) (sec. 11, și biserica acestuia, cu hramul Sf. Gheorghe, sec. 13; renovată în 1867 și 1974). Alte mănăstiri: *Russano,* cu biserica Metamorfosis (Schimbarea la Față), construită (1288) de călugării Nicodim și Benedict (cu fresce interioare din 1552 și 1580), pe vârful stâncii Plati Litho (Piatra Lată), la 613 m alt. În 1344, călugărul Athanasios (sau mucenicul Athanasios Meteoritis) a întocmit un regulament după care se desfășoară și astăzi viața monahală; *Kalambaka,* cu biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 11, cu fresce din sec. 12 și din 1573), în stil bizantin; *Sf. Ștefan,* cu bisericile Sf. Ștefan, ctitorie călugărească (1192, refăcută în sec. 14, și Sf. Haralambie (1798)); *Varlaam,* cu bisericile Sf. Trei Ierarhi (sec. 14, refăcută în 1518 și renovată în 1627) și Duminica Tuturor Sfinților (1542–1562).

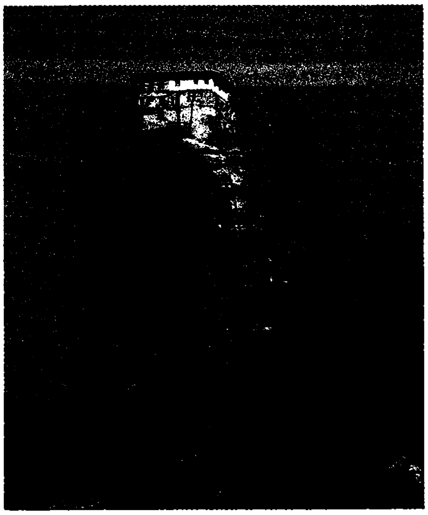

Meteora. Mănăstirea Russano

METEORÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *meteorismos* „umflare") s.n. Mărirea volumului abdomenului provocată de acumularea de gaze în stomac sau în intestin și care dă senzația de balonare; flatulență.

METEORÍT (< fr. {i}) s.m. Fragment de corp ceresc provenit din spațiul cosmic, care poate străbate atmosfera Pământului ajungând până la sol. În funcție de compoziția lor chimică există *sideriți* sau **m.** metalici (conținând în principal fier și nichel), *sideroliți,* cu compoziție mixtă (metalico-pietroasă) și *aeroliți* sau **m.** litoizi, având în compoziție numai silicați. Se apreciază că anual cad pe Pământ c. 20 000 t de **m.** În apropiere de Grootfontein (Namibia) au fost găsite (1920), rămășițele celui mai mare **m.** din lume (Hoba West), de c. 60 t.

METEOROGRÁF (< fr. {i}; {s} fr. *météoro[logique]* „meteorologic" + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Aparat complex care măsoară și înregistrează, simultan și continuu, presiunea atmosferică, temperatura și umiditatea aerului.

METEOROLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în meteorologie.

METEOROLOGÍE (< fr.) s.f. Știință care studiază proprietățile atmosferei și fenomenele care se petrec în cadrul acesteia. După problemele pe care le studiază, se deosebesc: *m. generală* (cercetează ansamblul fenomenelor din atmosferă), *m. sinoptică* (studiază circulația generală a aerului, în scopul prognozării stării timpului), *m. dinamică* (studiază mișcările maselor de aer), *fizica atmosferică* (studiază compoziția și structura atmosferică, circulația căldurii și regimul termic din atmosferă și de la supr. Pământului) și *aerologia.*

METEOROPATOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul stărilor patologice provocate sau influențate de factorii meteorologici.

METEOROSENSIBILITÁTE (< fr.) s.f. Fenomen biologic caracterizat prin sensibilitate la schimbarea vremii (ex. insomnie, somnolență, stare de tensiune, diverse dureri etc.); poate duce chiar la declanșarea unor boli.

METEOROTROPÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Particularitate a unor boli de a prezenta exacerbări ale simptomatologiei subiective și obiective sub influența factorilor meteorologici (ex. hipertensiunea arterială, angina pectorală).

METERÉZ (< tc.) s.n. **1.** Val de pământ, întărit cu nuiele sau cu alt material lemnos, prevăzut din loc în loc cu mici deschizături (creneluri) pentru tragere; val^2. **2.** Partea superioară a unui turn sau a unui zid de apărare, prevăzută cu deschizături pentru trageri.

METERHANEA s.f. (tc. meterhane) Muzică turcească în care predominau percuțiile și alămurile.

METEȘ, com. în jud. Alba, la poalele de S ale m-ților Trascău; 2 979 loc. (2008). În arealul com. M. se află un izbuc și două rezervații geologice: calcarele de la Ampoița (10 ha) și calcarele cu orbitolive de la Piatra Corbului (2 ha) și cheile Ampoiței (15 ha), Piatra Varului (1 ha) și Piatra Boului (3 ha). În satul **M.**, menționat documentar (1338), au fost descoperite urmele unei necropole din milen. 3 î.Hr., iar în satul Ampoița, vestigiile a două așezări de tip Coțofeni, ale uneia de tip Wietenberg și ale unei așezări romane. Bisericile cu același hram - Adormirea Maicii Domnului, în satele Ampoița (sec. 17), M. (1780) și Poiana Ampoiului (1780).

METEȘ, Ștefan (1886/1887–1977, n. sat Geomal, jud. Alba), istoric român. M. coresp. al Acad. (1919). Director al Arhivelor Statului din Cluj (1922–1947). Studii de istorie socială și în domeniul istoriei bisericii („Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria", „Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII–XIX", „Din istoria artei religioase la români"). Arestat și deținut la Sighet (1950–1955).

METHEMOGLOBÍNĂ (< fr.) s.f. Produs de oxidare a hemoglobinei în care fierul, ce trece din stare feroasă în stare ferică (sub acțiunea unor oxidanți ca anilina, acidul acetilsalicilic, cianura de potasiu etc.), pierde puterea de a fixa oxigen (nu mai realizează schimburile respiratorii).

METICULÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care lucrează cu multă atenție și finețe, preocupat de un lucru până la amănunt; scrupulos, pedant. ✦ (Și adv.) Făcut cu multă atenție și migală, minuțios, amănunțit.

METICULOZITÁTE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi meticulos; pedanterie; minuțiozitate.

METÍL (< fr. {i}) s.m. Radical organic monovalent (-CH_3), derivat din metan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

METILCELULÓZĂ (< fr.) s.f. Eter metilic al celulozei, obținut prin tratarea celulozei, în mediu alcalin, cu sulfat sau clorură de metil. Se utilizează ca apret în ind. textilă; tiloză.

METILÉN (< fr., germ. {i}; {s} gr. *methy* „băutură alcoolică" + *hyle* „lemn") s.m. Radical organic bivalent (= CH_2), derivat din metan prin îndepărtarea a doi atomi de hidrogen.

METILETILCETÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Compus organic lichid cu miros caracteristic, utilizat ca solvent și ca intermediar la fabricarea unor medicamente, rășini sintetice ș.a.

METÍLIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre compuși) Care derivă din metan. ✧ *Alcool m.* = metanol.

METILMORFÍNĂ (< *metil* + *morfină*) s.f. (FARM.) Codeină.

METILORÁNJ (< fr. {i}) s.n. Substanță organică din clasa coloranților azoici, folosită ca indicator **(II. 3)**; galben într-o soluție bazică, portocaliu în una neutră și roșu în una acidă. Sin. *heliantină.*

METIONÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aminoacid esențial pentru procesele vitale, conținând cantități mari de sulf, folosit ca medicament în tratamentul afecțiunilor hepatice.

METÍS, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Descendent provenit din încrucișarea a două persoane de rase diferite. **2.** (Și adj.) (Animal) provenit din încrucișarea a doi indivizi de rase diferite.

METÓC (MITÓC) (< sl., ngr.) s.n. Mănăstire mică, subordonată administrativ unei mănăstiri mai mari. ✦ Cătun mănăstiresc pe lângă o mănăstire, locuit de călugări (în trecut și de robi mănăstirești).

METÓDĂ (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Mod de cercetare, de cunoaștere și de transformare a realității; mod de a proceda, procedeu sau ansamblu de procedee folosite în vederea cunoașterii unui obiect *(m. de cunoaștere).* ✧ (LINGV.) *M. comparativ-istorică* = **m.** de cercetare care constă în compararea faptelor similare din limbi care derivă din aceeași limbă de bază. Când pentru limba de bază nu există texte, **m.** își propune reconstituirea ei. 2. Cale, procedeu, ansamblu sau succesiune de procedee urmate în vederea obținerii unui rezultat; metodologie **(4)**. ✦ Manieră de a proceda. **3.** Mod organizat, sistematic de lucru, de gândire; alcătuire, desfășurare sistematică a unei lucrări. V. *sistem.* **4.** Totalitatea procedeelor practice folosite la predarea unei discipline. ✦ Manual cuprinzând regulile de învățare a unei limbi, a unui instrument muzical etc.

METÓDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care este alcătuit după o metodă, care se desfășoară după un plan organizat; sistematic.

METÓDICĂ (< germ., rus.) s.f. (PEDAG.) Parte a didacticii generale care studiază metodele și formele de predare, adaptate la specificul fiecărui obiect de învățământ. ✦ Carte care normează aceste metode și forme.

METODÍSM (< fr. {i}) s.n. (REL.) Confesiune protestantă rigoristă, care s-a separat de Biserica anglicană, fondată în sec. 18 de frații John și Charles *Wesley;* promovează o viață ascetică cu respectarea posturilor și studiul „metodic" al învățăturilor „Bibliei". Răspândită azi în S.U.A.

METODÍST^1, -Ă s.m. și f. Specialist în metodică.

METODÍST^2, -Ă (< fr. {i}) s.m. și f. Adept al metodismului.

METODIU (820–885), cărturar slav originar din Salonic. Împreună cu fratele său, Chiril, a creat alfabetul chirilic și a răspândit creștinismul (din 863) în Moravia și, după moartea lui Chiril, în Panonia; a început să traducă Biblia în limba slavă. Episcop de Sirmium. Canonizat.

METODOLÓGIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparţine metodologiei, privitor la metodologie.

METODOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *methodos* „metodă" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Parte a filozofiei care studiază metodele de cunoaştere; ştiinţă sau teorie despre metodă **(1). 2.** Ansamblul metodelor de cercetare folosite într-o ştiinţă (ex. **m.** fizicii). **3.** Metodă de cunoaştere cu maximum de generalitate; metoda cea mai generală de cunoaştere. **4.** Metodă **(2).**

METOHIA v. **Kosovo şi Metohia.**

METÓL (< fr., germ. {i}) s.m. (CHIM.) Genol.

METONIMÍE (< fr.) s.f. Figură de stil constând dintr-o inversare voluntară a categoriilor logice. Poate exprima cauza prin efect, efectul prin cauză, abstractul prin concret, moralul prin fizic, posesorul prin lucrul posedat, partea prin întreg. V. *sinecdocă.*

METÓPĂ (< fr., lat.) s.f. Element al frizei unui templu doric constând dintr-o placă, de obicei decorată cu basoreliefuri.

METOXIBENZÉN (< fr.) s.n. (CHIM.) Anisol.

METRÁJ (< fr.) s.n. Lungime a unui obiect (măsurată în metri); *spec.* cantitatea de material, în special de ţesături, care se măsoară cu metrul. ✧ *(Film de) scurt m.* = film care are o lungime de maximum 1 500 m de peliculă. *(Film de) lung m.* = film care are o lungime mai mare de 1 500 m de peliculă.

MÉTRAUX, Alfred (1902–1963), etnolog elveţian. A studiat istoria religiilor şi modul de viaţă a populaţiilor din America Latină, şi a grupurilor voodoo din Haiti („Insula Paştelui", „Civilizaţia materială a triburilor tupi-guarani").

MÉTRIC, -Ă (< fr., germ.) adj., s.f. I. Adj. **1.** (Despre sisteme de unităţi de măsură) Care are metrul **(1)** drept unitate fundamentală pentru lungime. **2.** (MAT.; despre mărimi) Care are calitatea de a admite o măsură **(3).** ✧ *Relaţii metrice* = relaţii între valorile segmentelor de dreaptă ale unei figuri geometrice. *Spaţiu m.* = mulţime de elemente sau de puncte în care se asociază, la orice pereche de puncte, (sau elemente) ale sale un număr numit distanţa dintre cele două puncte. **3.** (STIL.) Care se referă la metru **(2),** compus într-un anumit metru **(2). II.** S.f. **1.** Ramură a poeticii care studiază structura versurilor şi a unităţilor prozodice. **2.** Ramură a muzicii care se ocupă cu studiul metrului **(3). 3.** (MAT.) Funcţie care asociază fiecărei perechi de puncte ale unui spaţiu un număr egal cu măsura distanţei dintre cele două puncte.

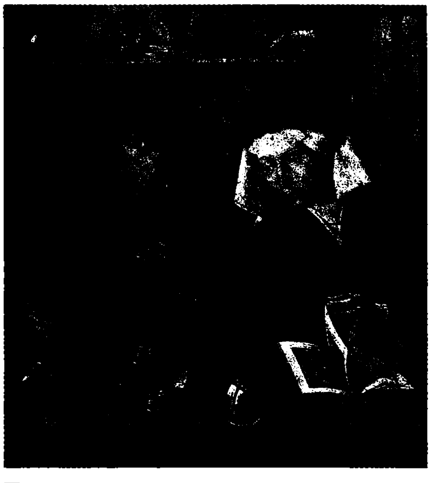

Quentin Metsys: „Cămătarul şi soţia sa"

METRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *metra* „uter") s.f. Inflamaţie acută sau cronică a uterului, manifestată prin dureri, hemoragii, febră etc.

METRO^1- (-METRIE, -METRU) (< fr.; {s} gr. *metron* „măsură") Element de compunere cu sensul de „măsură, măsurare", „aparat de măsură", „unitate de măsură în sistemul metric" şi care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

METRÓ^2 s.n. v. **metrou.**

METRO-GOLDWYN-MAYER (MGM), una dintre cele mai cunoscute Case de film americane. Fondată (1924) la Hollywood, s-a remarcat prin promovarea „star-sistemului".

METROANEXÍTĂ (< fr.; {s} gr. *metra* „uter" + fr. *annexite* „anexită") s.f. Inflamaţie acută sau cronică a uterului şi a anexelor acestuia (trompe şi ovare).

METROLOGÍE (< fr. {i}; {s} *metro-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu măsurătorile fizice precise, cu unităţile şi procedeele de măsură, cu elaborarea metodelor de determinare a preciziei măsurătorilor etc. ✦ Ansamblul activităţilor legale şi administrative privind păstrarea şi reproducerea etaloanelor, verificarea măsurilor şi a instrumentelor de măsură etc.

METRONÓM (< fr. {i}; {s} *metro-* + gr. *nomos* „regulă") s.n. Instrument (inventat de muzicianul german J.N. Maelzel, 1816) care, prin bătăile regulate ale unui pendul, marchează intervale de timp egale, de regulă un timp muzical. Are o frecvenţă de 40–208 oscilaţii pe minut.

METRONOMÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a metrologiei care se ocupă cu studiul şi cu perfecţionarea etaloanelor de măsură.

METROPÓLĂ (< fr.) s.f. **1.** Oraş-stat în Antic., considerat în raport cu coloniile sale. **2.** Stat considerat în raport cu coloniile subordonate lui. **3.** Denumire dată marilor oraşe.

METROPOLITÁN, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aparţine unei metropole **(3)**; care are caracter de metropolă; originar dintr-o metropolă. **2.** S.n. (Rar) Metrou.

METROPOLITAN MUSEUM OF ART, cel mai important muzeu din S.U.A. şi unul dintre cele mai mari din lume. Fondat (1870) la New York. Cuprinde secţiuni de artă egipteană, greacă, romană, din Extremul Orient, picturi, sculpturi, lucrări de artă decorativă etc.

METROPOLITAN OPERA, teatru liric din S.U.A. (New York), înfiinţat în 1883. După 1966, instalat în „Lincoln Center".

METRORAGÍE (< fr.; {s} gr. *metra* „uter" + *rhag* „a ţâşni") s.f. Hemoragie uterină în afara ciclului menstrual.

METRORÉE (< fr.) s.f. Scurgere apoasă (lichid amniotic), mucoasă sau purulentă, provenind din cavitatea uterină.

METRÓU (METRÓ) (< fr.) s.n. Mijloc de transport în comun pe cale ferată urbană, cu precădere subterană, cu trenuri rapide, alcătuite din 3–8 vagoane. În **m.** subterane, calea ferată se montează în tuneluri cu adâncimi de până la 60 m. Primul **m.** din lume a fost construit la Londra (1860–1863). Sin. *metropolitan* **(2).**

MÉTRU (< fr., lat.) s.m. **1.** Unitate de măsură fundamentală pentru lungime (simbol: m); potrivit definiţiei adoptate în 1983 de Conferinţa XVII generală de măsuri şi greutăţi, **m.** este egal cu distanţa parcursă de lumină în vid în 1/299 792 458 secunde. Prima definiţie a **m.** ca „a zecea milioana parte din lungimea sfertului meridianului terestru" datează din 1791. În 1889, a fost definit ca „lungimea prototipului internaţional" de platină iradiată, denumit *m. etalon,* păstrat la Sèvres (Franţa). În 1960, **m.** a fost definit ca fiind egal cu 1 650 763,73 lungimi de undă în vid ale radiaţiei care corespunde tranziţiei atomului de kripton 86 între nivelele energetice $2p_{10}$ şi $5d_5$. ✧ *M. pe secundă* (simbol: m/s) = unitate de măsură pentru viteză. *M. pe secundă la pătrat* (simbol: m/s^2) = unitate de măsură pentru acceleraţie. V. *cub, pătrat.* ✦ Riglă de lemn, de metal etc., grup de rigle articulate, bandă metalică etc., care au, de regulă, lungimea de un **m. (1)** şi sunt divizate în centimetri sau milimetri, servind la efectuarea măsurătorilor. ✦ Bucată de lemn (de foc) lungă de un **m. (1),** stivă de lemn (de foc) înaltă şi lată de c. un **m. 2.** Grup de silabe, constituind unitatea de măsură a unui vers; *p. ext.,* ritm determinat de împărţirea unui vers în silabe. **3.** (MUZ.) Ordinea succesiunii unităţilor de timp, determinată, de obicei, de accente tari sau slabe.

Klemens Metternich

METSU, Gabriel (1629–1667), pictor olandez. Scene din viaţa cotidiană olandeză („Negustorii de păsări", „Piaţa de legume"), caracterizate prin redarea bogăţiei costumelor, a detaliilor de interior şi rafinament coloristic.

METSYS, Quentin (1466–1530), pictor flamand. Portrete, scene de interior, picturi cu subiecte religioase, în care compoziţia reprezintă o simbioză perfectă între spaţiu şi figura umană („Cămătarul şi soţia sa", „Adoraţia magilor").

METTERNICH (METTERNICH-WINNEBURG), Klemens, prinţ Wenzel Lothar von (1773–1859), om politic austriac. Ministru de Externe (1809–1848) şi cancelar (1821–1848) al Austriei. Iniţial favorabil unei înţelegeri cu Franţa, s-a alăturat ulterior adversarilor lui Napoleon (după 1813). Unul dintre arbitrii politici ai Europei, militând pentru menţinerea sistemului politic creat la Congresul de la Viena (1814–1815); adversar al mişcărilor revoluţionare şi de eliberare naţională. Înlăturat de la putere de revoluţia din mart. 1848, a fugit la Londra (1848–1851). „Memoriile" sale, publicate de fiul său (între 1880–1884), au o mare valoare documentară.

METZ, oraş în NE Franţei (Lorena), port pe Moselle; 322,5 mii loc. (1999, cu suburbiile). Expl. de min. de fier. Siderurgie; constr. de maşini; produse chimice şi alim.; ciment, încălţ. Catedrala Saint-Martin (sec. 13–16), biserica Saint-Vincent (sec. 13), ansamblul arhitectural din Place des Armes (sec. 18). Muzeu. În Antic., s-a numit *Mediomatrici.* La începutul sec. 6, devine capitala Austrasiei. În 870, a intrat în componenţa Regatului francilor de E. Din sec. 13 oraş imperial liber, alipit la Regatul francez în 1552 (definitiv în sec. 17) şi transformat într-o puternică fortăreaţă. În timpul Războiului Franco-Prusian, mareşalul francez A.F. Bazaine a fost încercuit cu o parte din trupe în fortăreaţă şi silit să se predea (27 oct. 1870). Între 1871–1918 şi 1940–1944, a aparţinut Germaniei.

METZINGER, Jean (1883–1956), pictor francez. Împreună cu A. Gleizes, a publicat „Despre cubism",

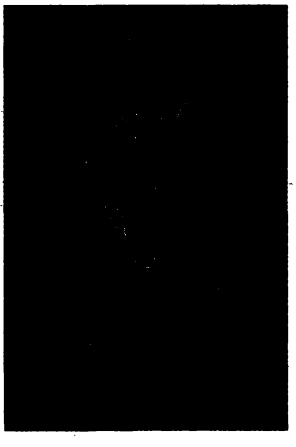

Jean Metzinger: „Femeie tricotând"

prima carte care explica noua orientare artistică. Lucrări în forme geometrice, plasate pe multiple planuri, în tonuri fine („Femeie, faţă-profil", „Femeie tricotând").

MEŢIANU, Ioan (1826-1916, n. Zărneşti, jud. Braşov), mitropolit român. Colaborator al lui Andrei Şaguna. Episcop al Aradului (1875-1898), arhiepiscop al Sibiului şi mitropolit al românilor ortodocşi din Transilvania şi Ungaria (1899-1916). Organizator şi îndrumător al şcolilor primare româneşti confesionale. A iniţiat şi condus lucrările de construire a catedralei mitropolitane din Sibiu (1902-1906).

MEŢIANU, Lucian (n. 1937, Cluj), compozitor român. Stabilit în Elveţia (1984). Creează o şcoală de compoziţie la Lausanne, de orientare arhetipală. Lucrări camerale, simfonice, muzică de film.

MEŢIANU, Nicolae I. (1881-1965, n. Odobeşti), medic român. Specialist în otorinolaringologie. A introdus noi metode şi instrumente chirurgicale; a iniţiat în România examenele endoscopice.

MEÙCCI, Antonio (1808-1889), inventator italian. Prieten cu G. Garibaldi. Emigrează în S.U.A. (1831). A construit (1857) primul aparat telefonic alcătuit dintr-o diafragmă legată de un magnet, brevetat în 1871. În disputa cu *N.G. Bell* pentru prioritatea brevetului este declarat câştigător (1886).

MEUNIER, Constantin (1831-1905), sculptor şi pictor belgian. Tablouri sumbre şi tragice („Episod din războiul ţărănesc", „Peisaj industrial"). Ca sculptor, realizează figuri de muncitori, adeseori dramatice („Basorelief pentru Monumentul muncii din Bruxelles").

MEUSE (MAAS), râu în V Europei (Franţa, Belgia, Olanda); 950 km. Izv. din pod. Langres (Franţa) şi confluează cu Rinul în delta acestuia. Comunică prin canale cu râurile vecine. Trece prin Verdun, Namur, Liège, Maastricht. În timpul Primului Război Mondial, trupele franceze au dezlănţuit, pe valea râului **M.**, o puternică ofensivă (26-28 aug. 1917), silind trupele germane să se retragă.

MeV (METR.), simbol pentru *megaelectronvolt*.

MEXIC 1. Statele Unite Mexicane, stat în America de Nord, cu ieşire la Oc. Pacific şi Oc. Atlantic (G. Mexic); 1 964,3 mii km^2; 104,9 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 90,4%, protestanţi şi evanghelici 6%). Cap.: *Ciudad de México*. Oraşe pr.: Guadalajara, Mexicali, Netzahualcóyotl, Monterrey, Puebla, Ciudad Juârez, León, Tijuana, Mérida, Chihuahua. Împărţit în 31 de state federale şi un district federal. *Relief*: un sector al Cordilierilor, cu două mari lanţuri muntoase: Sierra Madre Occidental şi Sierra Madre Oriental, care închid, în partea centrală, pod. Mexican, înalt; acesta este limitat spre S de lanţul muntos Sierra Volcanica Transversal, cu vulcanii activi Orizaba sau Citlaltépetl, Popocatépetl (5 452 m), Iztaccíhuatl. În V ţării, despărţită de restul teritoriului prin G. Californiei, se desfăşoară pen. California. *Climă* influenţată de altitudine: tropicală, subtropicală şi temperat montană. Cel mai important râu este Río Bravo sau Río Grande. O mare bogăţie a **M.** o reprezintă resursele minerale. Se exploatează: huilă, petrol, gaze naturale, minereu de fier, mangan, minereu de cinabru, tungsten, cupru, zinc, plumb, staniu, aur, argint (locul 1 pe Glob) ş.a. Ind. prelucrătoare este una dintre cele mai puternice din America Latină. Predomină siderurgia, constr. de maşini, chimică (mai ales petrochimia), textilă, alim. Se cultivă grâu, porumb, orz, orez, ovăz, sorg, manioc, trestie de zahăr, ricin, bumbac, in, agave, iarba alfa, tutun, cafea şi cacao, soia, arahide, susan, batate, ananas, cocotieri, mango, citrice, banane, papaya, avocado (locul 1 pe Glob), mere, pere, caise, piersici, prune, struguri, stafide, legume. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline, asini şi catâri (locul 2 pe Glob); avicultură. Pescuit. Principalele obiective turistice: vestigiile şi monumentele precolumbiene şi din perioada colonială, staţiuni balneare şi climaterice; parcurile naţionale. Moneda: 1 nuevo peso mexicano = 100 centavos. – *Istoric.* Terit. **M.** a fost populat din timpuri străvechi de triburile indienilor (amerindieni) *maya* (în S), *tolteci* şi apoi *azteci* (în centru şi E), care au creat o strălucită civilizaţie. În sec. 14–15, aztecii au cucerit o mare parte a terit. **M.**, punând bazele unui puternic stat (în 1325 au fundat oraşul *Tenochtitlán*). În sec. 16 a început cucerirea **M.** de către conchistadorii spanioli, timp în care, impunând autohtonilor un regim de muncă şi trai de maximă duritate, populaţia amerindiană a scăzut de la 20–25 mil. (1519) la c. 2 mil. în 1610. În sec. 18, stăpânirea spaniolă s-a extins la N de fluviul Río Grande, pe terit. actual al S.U.A. În timpul Războiului pentru Independenţa Coloniilor Spaniole din America (1810–1826), în **M.** a avut loc (1810–1815), sub conducerea lui Miguel Hidalgo y Costilla şi apoi a lui José Maria Morelos y Pavón, o puternică răscoală ţărănească, înăbuşită de spanioli cu sprijinul moşierilor creoli. La 28 sept. 1821, **M.** se proclamă independent faţă de Spania. Generalul Agustín de Itúrbide, printr-o lovitură de stat, se proclamă împărat (1821–1823), sub numele de Agustín I şi include în imperiul său statele actuale: Costa Rica, Guatemala, Nicaragua, Honduras şi San Salvador. Sub presiunea mişcării republicane, împăratul abdică (mart. 1823), iar **M.** se proclamă (4 oct. 1824) republică federativă independentă. În 1845, S.U.A. anexează Texasul, iar în urma Războiului Americano-Mexican (1846-1848), încheiat prin Tratatul de Pace de la Guadelupe Hidalgo, **M.** a pierdut c. 55% din terit. său (California Superioară, New Mexico, Texas, reg. nordice ale prov. Sonora, Coahuila şi Tamaulipas). În condiţiile izbucnirii unei puternice mişcări sociale, generalul A. Lopéz de Santa Anna preia puterea (1853), instaurând în ţară un regim dictatorial; la cererea S.U.A., generalul vinde acesteia un terit. de c. 120 000 km^2 pentru suma de 10 mil. dollari. După înlăturarea de la putere a generalului A. Lopéz de Santa Anna, în **M.** izbucneşte un război civil (1858–1860) între conservatori şi liberali, încheiat cu victoria acestora din urmă; preşedinte al ţării devine Benito Pablo Juaréz Garcia (1856–1878), care iniţiază un larg program de reforme: naţionalizarea bunurilor imobile ale clerului, separarea bisericii de stat, confiscarea şi vânzarea marilor latifundii ş.a. În anii 1861–1867 are loc intervenţia anglo-franco-spaniolă în **M.**, în timpul căreia francezii instalează ca împărat (1864) pe arhiducele austriac Maximilian de Habsburg. În urma luptei poporului mexican în frunte cu preşedintele Benito Pablo Juárez Garcia, intervenţia străină a eşuat, împăratul Maximilian fiind capturat şi împuşcat (1867). În 1876, puterea este preluată de generalul Porfirio Díaz (preşedinte al **M.** până în 1911, cu excepţia anilor 1880–1884), timp în care are loc o masivă pătrundere a capitalului nord-american în economia ţării, mai ales în vederea exploatării zăcămintelor petrolifere. În 1910–1917, în **M.** are loc o revoluţie, în care se afirmă conducători populari ca: Emiliano Zapata, Francisco (Pancho) Villa, Venustiano Carranza, care a răsturnat regimul dictatorial instaurat de Díaz. În perioada postbelică, în condiţiile unei accentuate instabilităţi politice, preşedinţii Álvaro Obregón (1920–1924) şi Plutarco Elías Calles (1924–1928) promovează un şir de măsuri menite să ducă la întărirea poziţiilor capitalismului în **M.** În 1929 a fost creat Partidul Revoluţionar Instituţional, care va exercita puterea până în anul 2000, din rândurile sale fiind alese majoritatea personalităţilor politice. Preşedintele Lázaro Cárdenas (1934–1940), a iniţiat o serie de reforme (exproprierea parţială a marilor proprietăţi funciare, naţionalizarea unor companii petroliere străine), care accelerează modernizarea statului şi consolidează independenţa economică şi politică. În mai 1942, **M.** a declarat război Germaniei, Italiei şi Japoniei. Membru fondator al O.N.U. După cel de-al Doilea Război Mondial, în **M.** s-a continuat aplicarea reformei agrare şi naţionalizarea unor companii particulare, s-au acordat drepturi cetăţeneşti femeilor (1953) şi s-au rezolvat în mod paşnic unele diferende de frontieră cu S.U.A. (1962). **M.** a participat activ la crearea Asociaţiei Latino-Americane a Liberului Schimb (1950). În 1962-1964 s-a opus excluderii Cubei din Organizaţia Statelor Americane (O.S.A.) şi a refuzat să aplice sancţiunile votate de aceasta contra Cubei. După boomul petrolier din anii '70, **M.** a trecut prin grave crize financiare; în 1982, moneda naţională a cunoscut o devalorizare de 50%, situaţie repetată în 1994. Datoria externă a ţării (2000) este de peste 160 miliarde dollari, fiind cea mai mare datorie înregistrată de un stat în curs de dezvoltare. În dec. 1992, **M.** a semnat acordul *NAFTA*, optând astfel pentru o zonă a liberului schimb cu Canada şi S.U.A. Alegerile prezidenţiale (2 iul. 2000) sunt câştigate de Vicente Fox Quesada, reprezentantul Partidului Acţiunii Naţionale, de centru dreapta, care devine noul şef al statului, încheind astfel 71 de ani de dominaţie neîntreruptă a vieţii politice de către Partidul Revoluţionar Instituţional. Preşedintele Quesada a luat iniţiativa de aplanare a conflictului cu Armata de Eliberare Naţională Zapatistă (a cărei luptă armată a început, în 1994, în statul Chiapas împotriva autorităţilor centrale), în care scop Parlamentul mexican adoptă (apr. 2001) o reformă constituţională, prin care se acordă celor 62 de populaţii

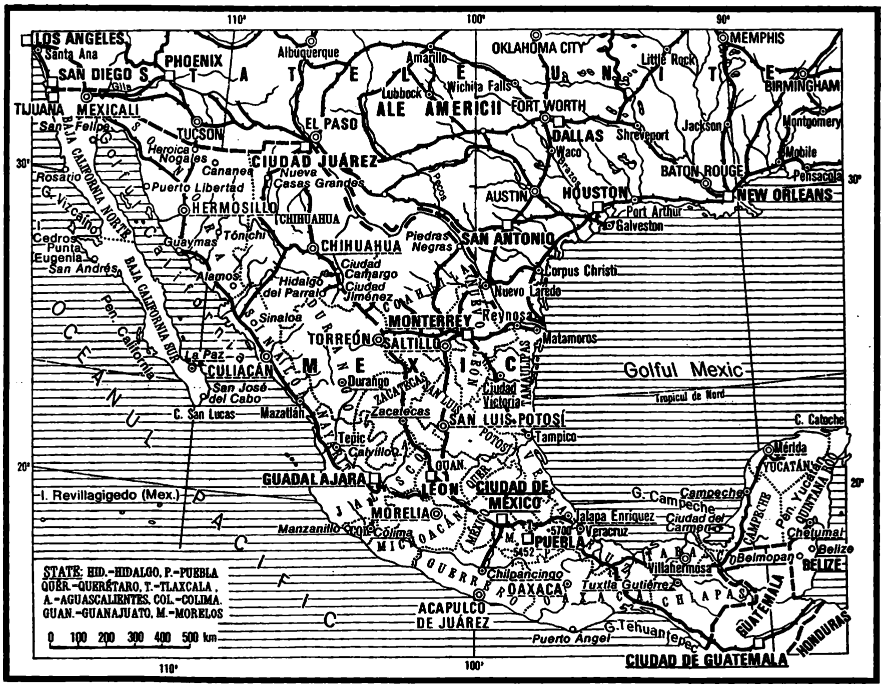

110°
100°
90°
30°
20°
LOS ANGELES
Santa Ana
SAN DIEGO
PHOENIX
Albuquerque
Amarillo
OKLAHOMA CITY
Little Rock
MEMPHIS
BIRMINGHAM
S T A T E L E U N I T E A L E A M E R I C I I
Lubbock
Wichita Falls
FORT WORTH
DALLAS
Shreveport
Jackson
Montgomery
Mobile
TIJUANA
MEXICALI
San Felipe
TUCSON
EL PASO
Waco
BATON ROUGE
Pensacola
Heroica Nogales
CIUDAD JUÁREZ
Cananea
Nueva Casas Grandes
AUSTIN
HOUSTON
NEW ORLEANS
Rosario
Puerto Libertad
HERMOSILLO
CHIHUAHUA
Port Arthur
Galveston
Cedros
Punta Eugenia
San Andrés
Guaymas
Tónichi
CHIHUAHUA
Piedras Negras
SAN ANTONIO
Corpus Christi
Álamos
Hidalgo del Parral
Ciudad Camargo
Ciudad Jiménez
Nuevo Laredo
Sinaloa
MONTERREY
Reynosa
TORREÓN
SALTILLO
Matamoros
La Paz
CULIACÁN
Durango
Golful Mexic
San José del Cabo
Ciudad Victoria
Tropicul de Nord
C. San Lucas
Mazatlán
Zacatecas
SAN LUIS POTOSÍ
C. Catoche
Tampico
Tepic
Calvillo
Mérida
YUCATÁN
GUAN.
GUADALAJARA
LEON
CIUDAD DE MÉXICO
Campeche
G. Campeche
I. Revillagigedo (Mex.)
MORELIA
Jalapa Enríquez
Veracruz
Ciudad del Carmen
Manzanillo
COL. Colima
PUEBLA
5700
5452
Chetumal
Belize
BELIZE
Villahermosa
Belmopan
Chilpancingo
OAXACA
Tuxtla Gutiérrez
CHIAPAS
GUATEMALA
HONDURAS
ACAPULCO DE JUÁREZ
Puerto Ángel
G. Tehuantepec
CIUDAD DE GUATEMALA
O C E A N U L P A C I F I C
STATE: HID.-HIDALGO, P.-PUEBLA
QUER.-QUERÉTARO, T.-TLAXCALA,
A.-AGUASCALIENTES, COL.-COLIMA,
GUAN.-GUANAJUATO, M.-MORELOS
0 100 200 300 400 500 km

indiene din M. drepturi sporite. Alegerile prezidențiale din 2006 sunt câștigate de Felipe Calderon. Republică prezidențială, stat federal. **2. Golf al Oc. Atlantic,** cuprins între S.U.A., Mexic și arh. Antile; 1,5 mil. km^2; ad. max.: 4 376 m. În el se varsă Mississippi. **3. Podișul Mexican,** pod. în S Americii de Nord încadrat de Sierra Madre Occidental, Sierra Madre Oriental și Sierra Madre del Sur și care comunică în N cu pod. Colorado; c. 1,2 mil. km^2.

MEXICALI, oraș în NV Mexicului, centrul ad-tiv al statului Baja California Norte, la granița cu S.U.A.; 764,6 mii loc. (2000). Ind. textilă, constr. de mașini. Universitate (1957).

MÉXICO, stat în centrul Mexicului; 21,4 mii km^2; 13,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Toluca de Lerdo.*

MÉXICO, MEXICO CITY v. Ciudad de México.

MEYER, Adolf (1881-1929), arhitect german. Reprezentant de seamă al raționalismului german. În colab. cu W. Gropius, a proiectat și realizat unele dintre cele mai semnificative opere de arhitectură modernă (Machinenhalle la expoziția de la Köln, casa Sommerfeld la Berlin).

MEYER, Conrad Ferdinand (1825-1898), scriitor elvețian de limbă germană. Al doilea mare scriitor elvețian, după G. Keller. Lirică parnasiană, cu inflexiuni simboliste, poeme epice („Engelberg"), proză („11 nuvele").

MEYER, Hannes (1889-1954), arhitect elvețian. Adept al funcționalismului, a promovat o arhitectură nemonumentală, dezvoltând o tehnologie constructivă standardizată și industrializată. Clădiri populare (cartierul Freidorf din Basel). Împreună cu H. Wittwer, a elaborat proiectul pentru Palatul Națiunilor din Geneva. A lucrat la planul de reconstrucție a Moscovei.

MEYER, Julius Lothar (1830-1895), chimist german. Cercetări privind structura atomică a elementelor chimice, pe baza cărora a întocmit un tabel periodic asemănător celui lui Mendeleev („Teoria modernă a chimiei"). Studii asupra fiziologiei sângelui.

MEYER, Viktor (1848-1897), chimist german. A elaborat o metodă de determinare a densității vaporilor și a masei moleculare a compușilor organici.

MEYER, Wilhelm Friedrich Carl (?-1852), arhitect peisagist austriac. Din 1843, a lucrat la București, unde, împreună cu grădinarul Franz Hörer, a proiectat și executat Grădina Cișmigiu și parcul din B-dul Kiseleff, punând bazele peisagisticii moderne în România.

MEYERBEER, Giacomo (pseud. lui *Jakob Liebmann Meyer Beer*) (1791-1864), compozitor german. Creație prin excelență romantică. Reprezentant al stilului de operă francez din sec. 19, caracterizat prin grandios și orchestrație somptuoasă („Hughenoții", „Africana"). A mai compus cantate, lucrări simfonice, marșuri, muzică bisericească.

MEYERHOF, Otto (1884-1951), medic german. Cercetări în domeniul conversiei energetice și fiziologiei musculare. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1922), împreună cu A.V. Hill.

MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1861-1936), lingvist german de origine elvețiană. A condus institutul de limba română de pe lângă Univ. din Viena. Specialist în romanistică („Gramatica limbilor romanice", „Dicționar etimologic romanic"). Lucrări fundamentale despre unele limbi romanice („Gramatica istorică a limbii franceze"). Studii despre limba română („Româna, limbile romanice, albaneza"). M. de onoare al Acad. Române (1906).

MEYERSON, Émile (1859-1933), filozof francez originar din Polonia. A susținut ideea cunoașterii științifice vizând explicarea fenomenelor, a cauzelor efective („Identitate și realitate", „Despre explicație în științe", „Deducția relativistă").

MEZALIÁNȚĂ (< fr.) s.f. Căsătorie cu o persoană de condiție socială considerată inferioară.

MEZANÍN (< fr., it., germ.) s.n. Etaj situat între parter și primul etaj; antresol.

MEZÉL (< tc.) s.n. (Mai ales la pl.) Produs alimentar de tip salam, preparat din carne tocată de vită sau de porc și diferite condimente, fierte și/sau afumate și introduse în membrane naturale (intestine) sau artificiale.

MEZEN, fl. în N părții europene a Federației Ruse; 966 km. Izv. din colinele Timan și se varsă în G. M. al M. Albe.

MEZENCEFÁL (< fr. {i}; {s} gr. *mesos* „de la mijloc" + *enkephalos* „creier") s.n. (ANAT.) Segment al creierului corespunzând părții superioare a trunchiului cerebral, situat între metencefal și diencefal. Cuprinde pedunculii cerebrali, tuberculii cvadrigemeni și pedunculii cerebeloși superiori.

MEZENCHÍM (< fr. {i}; {s} gr. *mesos* „de mijloc" + *enkhyma* „țesut") s.n. (HIST.) Țesut conjunctiv embrionar (la majoritatea animalelor pluricelulare și la om) format din celule fuziforme sau stelate înglobate într-o substanță fundamentală omogenă, alcătuind cea mai mare parte a mezodermului. Din m. se formează ulterior vasele sangvine și limfatice, țesutul conjunctiv (inclusiv oasele și cartilajele).

MEZENTÉR (< fr., lat. {i}; {s} gr. *mesos* „de mijloc" + *enteron* „intestin") s.n. Foiță a peritoneului ce învelește și leagă intestinul subțire de peretele abdominal posterior și în care sunt incluse vase sangvine și limfatice, nervi și ganglioni limfatici.

MÉZI^1 (< fr., lat.) s.m. pl. Triburi indo-europene așezate la începutul milen. 1 î.Hr. în NV Persiei, unde (sec. 8–7 î.Hr.) au întemeiat statul Media. Din sec. 6 î.Hr. au intrat în componența statului persan.

MÉZI^2 (< *mediu*^{2}) s.m. pl. (MAT.) ~ *ai unei proporții* = termenii din mijloc ai unei proporții (ex.: în proporția $\frac{a}{b}=\frac{c}{d}$ mezii sunt *b* și *c*).

MEZIAD, peșteră în V m-ților Apuseni, pe versantul sudic al m-ților Pădurea Craiului. Lungimea totală a galeriilor: 4 750 m. Resturi fosile de *Ursus spelaeus.*

MEZÍN, -Ă (< sl.) adj., s.m. și f. (Fratele, sora) cel mai tânăr dintre mai mulți frați și surori.

MEZINCESCU, Alexa (n. 1936, Buzău), balerină și coregrafă română. Prim-solistă (1953-1988) și coregrafă (din 1973) la Opera din București. A dansat în toate marile balete clasice și a conceput coregrafic numeroase spectacole („Anotimpurile", „Tristan și Isolda" etc.).

MÉZO- (< fr.; {s} gr. *mesos* „de la mijloc, mijlociu") Element de compunere cu sensul „de la mijloc, mijlociu", „moderat", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

MEZOATÓM (< *mezo-* + *atom*) s.n. Sistem atomoid în care forțele de atracție electrostatică leagă nucleul pozitiv cu unul sau mai mulți miuoni (atom miuonic) sau adroni (atom endronic) încărcați negativ. M. poate conține și electroni.

MEZOCÁRP (< fr. {i}) s.n. (BOT.) Partea mijlocie a *pericarpului.*

MEZODÉRM (< fr. {i}; {s} *mezo-* + gr. *derma* „piele") s.n. (EMBRIOL.) Foiță embrionară situată între ectoderm și endoderm, formată în cea mai mare parte din mezenchim.

MEZOFÍL (< fr. {i}; {s} *mezo-* + gr. *phyllon* „frunză") s.n. Țesut din limbul frunzei, situat între epiderma superioară și cea inferioară, format din celule cu cloroplaste.

MEZOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} *mezo-* + gr. *phyton* „plantă") Plantă adaptată să crească în condiții de umiditate moderată a solului

MEZOINOZITÓL s.n. (CHIM.) Inosită.

MEZOLITIC, epoca de mijloc din evoluția culturii preistorice situată între Paleolitic și Neolitic, aproximativ între 10 000 și 6 500 î.Hr., caracterizată prin obiecte cu grad avansat de prelucrare (arcul, săgeata, microlite); în această epocă câinele era folosit la vânătoare; Epipaleolitic.

MEZOMERÍE (< fr.) s.f. (CHIM.) Teorie potrivit căreia structura electronică reală a unor molecule este una intermediară între structuri limită. V. *rezonanță.*

MEZÓN (< fr., germ. {i}; {s} *mezo-*) s.m. (FIZ.) **1.** Particulă elementară (boson) instabilă, neutră sau cu sarcină electrică, având masa de repaus cuprinsă între cea a electronului și cea a protonului; se cunosc mezoni μ *(miuoni)*, mezoni π *(pioni)* și mezonul K *(kaoni)*. **2.** Denumire generică dată mezonilor π și K, cu masa de repaus cuprinsă între cea a leptonilor și cea a barionilor.

MEZOSFÉRĂ (< fr.) s.f. Strat al atmosferei cuprins între stratosferă și ionosferă, respectiv între c. 50 și 85 km înălțime. Se caracterizează prin variații ale temperaturii cuprinse între +20 și +30°C, în partea inferioară și -100°C, în partea superioară.

MEZOTÉLIU (< *mezo-* + *epiteliu*) s.n. Epiteliu plat unistratificat al membranelor seroase, care căptușesc *celomul.*

MEZOTERMÁL, -Ă (< fr.: {s} *mezo-* + gr. *thermos* „cald") **1.** Adj. (Despre o treaptă a procesului hidrotermal) Care se referă la stadiul depunerii mineralelor din soluții fierbinți, cu temperatura cuprinsă între 175 și 300°C. În aceste condiții se formează minereurile de cupru, plumb, zinc etc. **2.** Referitor la ape sau izvoare ieșite la suprafață cu temperaturi cuprinse între 37 și 42°C.

MEZOTORÁCE (< fr.; {s} *mezo-* + gr. *thorax* „torace") s.n. (ENTOM.) Al doilea segment al toracelui la insecte; poartă prima pereche de aripi.

MEZOTÓRIU (< fr. {i}; {s} *mezo-* + gr. *thorium* „toriu") s.n. (FIZ., CHIM.) Element din fam. radioactivă a toriului care, în seria de transformare radioactivă a acestuia, apare între toriu și radiotoriu.

MEZOZÓIC, a doua eră (grupă) geologică din istoria Pământului, caracterizată prin faună și floră intermediare între cea paleozoică și cea neozoică. Fauna terestră este dominată de reptile; apar primele mamifere. Cuprinde sistemele (perioadele) Triasic, Jurasic și Cretacic. Sin. *Eră secundară.*

MEZOZÓNĂ (< fr.; {s} *mezo-* + fr. *zone* „zonă") s.f. Zonă de metamorfism caracterizată prin condiții de temperatură și presiune specifice adâncimilor medii de îngropare a rocilor, cu formarea de șisturi cristaline cu grad mediu de metamorfism.

MEZZA-VOCE (cuv. it.) adv. (Indică modul de execuție a unui fragment muzical) Cu intensitate pe jumătate.

MEZZO-FÓRTE (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unui fragment muzical) Cu intensitate mijlocie, între forte și piano.

MEZZOGIORNO, denumire generică folosită în Italia pentru reg. aflate la S de Roma.

MEZZO-SOPRÁNĂ (< it.) s.f. Voce de femeie situată ca registru între soprană și contralto; cântăreață cu o asemenea voce.

MEZZO-TÍNTO (cuv. it.) subst. Tehnică a gravurii pe metal, prin care se granulează placa cu un instrument special, astfel încât să se obțină gradații treptate de luminozitate și nuanțe de negru intense și catifelate. Inventată de germanul Ludwig von Siegen (1609-1673); prima lucrare obținută astfel: „Portretul Ameliei Elisabetha" (1642). Lucrări remarcabile în m. au fost realizate în sec. 20 de italianul Mario Avati. Sin. *manieră neagră.*

Mg, simbol chimic pentru *magneziu.*

MHO (< fr. {i}; {s} fr. *ohm,* prin anagramare) s.m. (METR.) Siemens.

MI (< it., fr.) s.m. invar. (MUZ.) Una dintre cele șapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale, corespunzătoare notației literale E.

MIALGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *mys* „mușchi" + *algos* „durere") s.f. Durere musculară; apare după eforturi fizice mari sau în diferite boli (gripă, reumatism etc.).

MIAMI, oraș în SE S.U.A. (Florida), port pentru pasageri la G. Biscayne al Oc. Atlantic; 362,4 mii loc. (3,8 mil. loc., 2000, în aglomerația M.-Fort Lauderdale). Produse electronice, chimice și alim. Cinci universități. Zonă balneoclimaterică, cu o plajă de 11 km lungime. Afectat de uragane.

MIASKOVSKI, Nikolai Iakovlevici (1881-1950), compozitor și pedagog rus. Ancorat în clasicismul rus, s-a

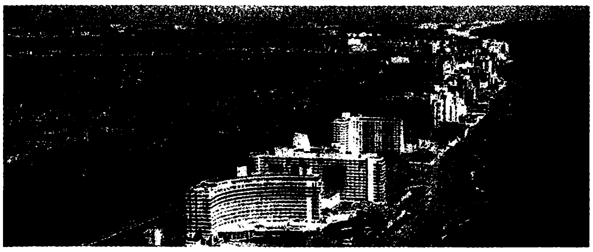

Miami. Vedere generală

dedicat în special simfoniei (26), multe dintre lucrările sale fiind legate de istoria şi literatura rusă. Muzică de cameră (13 cvartete, sonate); limbaj muzical cu influenţe folclorice.

MIÁSMĂ (< fr.) s.f. Emanaţie rău mirositoare; duhoare, putoare, exalaţie.

MIASNIKOV, Aleksandr Leonidovici (1886-1965), medic rus. Lucrări de cardiologie, patologie, arterioscleroză. M. coresp. al Acad. Române (1957).

MIASS, oraş în Federaţia Rusă, la E de m-ţii Ural; 155,5 mii loc. (2002). Expl. de aur, talc şi marmură. Constr. de automobile. Ind. de prelucr. a lemnului şi electrotehnică. Muzeu mineralogic.

MIASTENÍE (< fr. {i}; {s} gr. *mys* „muşchi" + fr. *asthénie* „astenie") s.f. Boală neurologică gravă, caracterizată prin slăbiciune musculară excesivă, până la epuizare, la eforturi minime, care survine adesea prin puseuri; afectează anumite grupe musculare (muşchii globilor oculari, ai pleoapelor etc.).

MIAULIS (Andreas VÓKOS, zis ~) (1768-1835), amiral grec. Erou naţional. Comandant al forţelor navale ale insurgenţilor greci (din 1821); a respins atacul turcilor asupra Samosului (1825).

MIÁZĂ (< it.) s.f. Denumire dată bolilor provocate de larvele unor insecte, care se localizează în ţesuturi sau cavităţi.

MIAZĂNOÁPTE (lat. *mediam noctem*) s.f. **1.** Nord; *p. ext.* parte a Pământului, a unui continent, a unui oraş etc. situată spre acest punct cardinal. ✦ P. ext. Lumea, popoarele din ţările, ţinuturile etc. situate în (sau spre) nord. **2.** Miezul nopţii.

MIAZĂZÍ (lat. *mediam diem*) s.f. Sud; *p. ext.* parte a Pământului, a unui continent, a unui oraş etc. situată spre acest punct cardinal. ✦ P. ext. Lumea, popoarele din ţările, ţinuturile etc. situate în (sau spre) sud.

MIC, -Ă (lat. **miccus*) adj. **1.** Care este sub dimensiunile obişnuite, de proporţii reduse. ✧ *Literă m.* = minusculă. *Degetul (cel) m.* = degetul cel mai scurt şi mai subţire, aşezat lângă inelar. ✧ Loc. *În mic* = pe scară redusă. ✦ Puţin întins sau puţin încăpător; strâmt. ✦ Scurt; mărunt, scund. ✦ *Micul alb* = rasă de porci de talie scundă, cu corpul scurt şi râtul concav, crescută pentru producţia de grăsime; york **m.** A fost crescut în Anglia. ✦ (Substantivat, m.) Un fel de cârnăcior din carne tocată de vacă, porc sau oaie, condimentată, care se consumă fript la grătar; mititel. **2.** Puţin numeros; redus. **3.** (Despre sunet, glas etc.) Slab, încet, stins, scăzut. **4.** De vârstă fragedă; tânăr. ✦ (Substantivat) Copil; tânăr. **5.** Fără (prea) mare valoare; neimportant. **6.** Fig. (Despre oameni) Lipsit de nobleţe, meschin.

MICA 1. Com. în jud. Cluj, în zona de confl. a Someşului Mic cu Someşu Mare; 3 832 loc. (2008). Satul **M.**, menţionat documentar (1330). În satul Mănăstirea se află o biserică din sec. 13, în stil romanic, biserica ortodoxă Sf. Nicolae (1520) şi un castel (1593) în stilul Renaşterii transilvănene. **2.** Com. în jud. Mureş, pe râul Târnava Mică; 4 766 loc. (2008). Satul **M.**, menţionat documentar (1376). În satul Abuş, castel în stil baroc (sec. 17), o biserică de lemn cu hramnul Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18). La 13 sept. 1944, în arealul com. **M.** au avut loc puternice lupte ale unităţilor armatei române cu cele germane.

MICA, Alexandru (n. 1945, com. Putineiu, jud. Giurgiu), etnolog şi cântăreţ de muzică populară. Autor al antologiei „Cinci veacuri din istoria cântecului popular românesc".

MICFALĂU, com. în jud. Covasna, în depr. Malnaş, pe cursul superior al Oltului, în defileul dintre M-ţii Bodoc şi Baraolt, la N de Sfântu Gheorghe; 1 874 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică locală.

MICAFÓLIU (cf. fr. *mica en feuille*) s.n. Material electroizolant obţinut din foi de mică aşezate prin lipire pe o bandă de hârtie; folosit în construcţia maşinilor electrice.

MICA ÎNŢELEGERE (MICA ANTANTĂ), organizaţie de securitate regională, alcătuită din România, Iugoslavia şi Cehoslovacia prin convenţii bilaterale de alianţe între Cehoslovacia şi Iugoslavia (14 aug. 1920), România şi Cehoslovacia (23 apr. 1921) şi România-Iugoslavia (7 iun. 1921). Avea ca obiectiv respectarea prevederilor tratatelor de pace de la sfârşitul Primului Război Mondial şi menţinerea *statu-quo*-ului teritorial. S-a destrămat după invadarea Cehoslovaciei de către trupele germane (sept. 1938-mart. 1939).

MICANÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Material electroizolant obţinut din foiţe de mică lipite între ele, în straturi, cu lianţi organici; utilizat în construcţia maşinilor şi a aparatelor electrice.

MICASÁJ (< *mică*) s.n. Procedeu folosit de olarii români (Ţara Oltului şi Mărginimea Sibiului) pentru acoperirea exteriorului vaselor de pământ cu nisip bogat în mică. La ardere, nisipul se topeşte, iar bucăţelele de mică rămân strălucitoare.

MICAŞÍST (< fr.) s.n. Rocă metamorfică şistoasă, alcătuită în special din mice şi cuarţ, uneori granaţi, amfiboli, grafit etc. şi formată prin procesul de metamorfism regional.

MÍCĂ (< fr.) s.f. **1.** Grupă de alumosilicaţi naturali de potasiu cu un conţinut variabil de magneziu, fier, mai rar litiu, mangan, crom, titan, vanadiu ş.a., cristalizaţi în sistemul monoclinic. Au luciul sticlos sidefos, se desfac în foi subţiri şi elastice după clivaj şi au culori diferite, datorate chimismului variabil. Component important al unor roci eruptive şi metamorfice. Utilizări în ind. electrotehnică, a unor mat. de construcţie, la fabricarea unor sorturi de hârtie şi vopsele, a unor absorbanţi şi lubrifianţi ai sărurilor de litiu etc. **2.** *M. casantă* = grupă de alumosilicaţi hidrataţi de aluminiu, calciu şi fier, asemănătoare cu mica **(1)**, dar cu duritatea ridicată şi casantă (ex. margaritul alb şi cloritoidul galben-verzui); componentă a unor roci metamorfice.

MICĂSASA, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 2 257 loc. (2008). În satul M., menţionat documentar (1267), se află o biserică romano-catolică din sec. 13, reconstruită în sec. 14-15, Castelul Brukenthal (1500, cu transformări din sec. 18). Aici, în 1787, Gh. Şincai a înfiinţat o şcoală în care predarea se făcea în limba română.

MICÉLĂ (< fr., germ. {i}; {s} lat. *mica* „părticică") s.f. Complex care se formează în soluţiile coloidale, constituit dintr-o particulă coloidală şi dintr-un strat dublu de ioni de semne contrare, distribuiţi în jurul particulei.

MICÉLIU (< fr. {i}; {s} gr. *mykes* „ciupercă") s.n. (BOT.) Sistem de filamente subţiri şi ramificate (hife) cu aspect dens; alcătuiesc aparatul vegetativ al ciupercilor pluricelulare.

MICENE (MYKENAI), oraş străvechi în N Argolidei (Grecia). Centrul principal al „culturii miceniene" (milen. 2 î.Hr.). Potrivit „Iliadei", a fost reşedinţa lui Agamemnon, conducătorul expediţiei aheilor împotriva Troiei. Distrus de dorieni (sec. 12 î.Hr.). În 1876, arheologul german H. Schliemann a scos la iveală ruinele oraşului: mormântul lui Atreu, zidul ciclopic „Poarta leilor", necropola regală, palate etc.

MICESCU, Istrate (1881-1951, n. Ploieşti), jurist şi om politic român. Considerat unul dintre marii avocaţi ai României. Liberal. Ministru al Afacerilor Străine (1937-1938) şi al Justiţiei (1939-1940). Arestat, judecat şi condamnat la 20 de ani temniţă de regimul comunist (1948). A murit la Aiud.

MICEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Râul Doamnei; 4 398 loc. (2008). În satul Păuleasca se află un conac (ante 1746) şi biserica Adormirea Maicii Domnului (1796), iar în satul Purcăreni, biserica Sf. Nicolae (1779).

MICEŞTII DE CÂMPIE, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată în zona colinelor Comlodului; 1 200 loc. (2008). Satul **M. de** C. apare menţionat documentar din 1329, iar satul Fântâniţa în 1297.

MICFALĂU, com. în jud. Covasna; 1 874 loc. (2008).

MICHAEL, George (pe numele adevărat *Georgios Kyriacos Panayíotou*) (n. 1963), cântăreţ britanic. Membru al grupului Wham (1982-1987), apoi carieră solo. Muzică pop cu influenţe soul, evoluând spre jazzy/house. Discografie selectivă: „Faith", „Listen without Prejudice".

MICHAIL, Dumitru (1886-1956), oftalmolog român. Studii asupra trahomului, biochimiei şi patologiei cataractei, tuberculozei oculare („Tratat de oftalmologie").

MICHALS, Duane (n. 1932), fotograf american. Lucrări sugerând un univers oniric, în care artistul se întreabă şi observă lumea (albumul „Visuri adevărate").

MICHAUX, Henri (1899-1984), scriitor francez de origine belgiană. Lirică onirică şi vizionară („În ţara magiei"). Proză fantastică („Călătorie în Grande Garabagne").

MICHEL, André (1853-1925), publicist şi istoric de artă francez. Sub direcţia sa, a apărut „Istoria artei de la începutul creştinismului până în zilele noastre".

1 2

Cultura miceniană
1. Detaliu de pe sarcofagul descoperit în ins. Creta 2. Idol de lut

MICHEL, Hartmut (n. 1948), chimist german. Împreună cu J. Deisenhofer, a elucidat (1985) structura tridimensională a centrului de reacție a fotosintezei, constituind astfel prima determinare a structurii unei proteine membranoase. Premiul Nobel pentru chimie (1988), împreună cu J. Deisenhofer şi R. Huber.

MICHELANGELO (Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni) (1475-1564), sculptor, pictor, arhitect şi poet italian. Unul dintre artiştii care întruchipează idealul de universalitate al Renaşterii. Sprijinit de familia Medici. Chemat de papa Iuliu II (1505), s-a aflat apoi în serviciul papilor Leon X şi Clement VII. A creat sculpturi care, prin dinamismul ritmurilor şi expresia forței, a pasiunii sau a suferinței, prevestesc, ca şi în tablouri, stilul baroc (figurile de sclavi, „Moise", „David", „Pietà", aflată în prezent în catedrala Sf. Petru din Roma, „Pietà Rondanini", azi în Museo del Castello din Milano, ansamblul funerar al Medicilor cu statuile lui Giulio, viitorul papă Clement VII, şi Lorenzo, şi cele patru alegorii: Aurora, Amurgul, Ziua şi Noaptea). În pictură (bolta Capelei Sixtine, „Judecata de Apoi" de pe peretele de altar al Capelei Sixtine, „Crucificarea Sf. Petru"), dominată de viziunea sculpturală, realizează o sinteză între formă şi culoare, desenul care conturează puternic anatomia, sugerând mişcarea, energia şi forța. Ca arhitect, a creat proiectele pentru fațada bisericii San Lorenzo din Florența şi pentru Piața Capitoliului din Roma, macheta cupolei bazilicii San Pietro din Roma şi a construit Biblioteca Laurenziana din Florența. Opera poetică: „Rime" (postum).

MICHELET, Jules (1798-1874), istoric şi publicist francez. Exponent al istoriografiei romantice franceze. Patriot, liberal şi anticlerical. A considerat istoria ca o luptă permanentă a omului pentru libertate („Istoria Franței"; „Istoria Revoluției franceze"). Filoromân.

MICHELIN, familie de industriaşi francezi. Frații **André** (1853-1931) şi **Edouard** (1859-1940) au creat (1888) o societate care a produs pneuri de bicicletă şi, ulterior, de automobil (din 1894), renumite datorită calității lor. André a publicat în 1900 primul ghid turistic M.

MICHELOZZO (Michelozzo di Bartolomeo Michelozzi, zis ~) (1396-1472), arhitect, decorator şi sculptor italian. Sprijinit de Cosimo de Medici. După planurile sale a fost construit (1444-1459) palatul Medici-Riccardi la Florența, mănăstirea şi biserica San Marco (1436-1443, cu o impunătoare bibliotecă), caracterizate prin eleganța şi claritatea compoziției. Alte lucrări: capela Medici în biserica Santa Croce, Palatul Rettorale din Ragusa.

MICHELSEN, Christian (pe numele adevărat *Peter Christian Hersleb Kjerschow*) (1857-1925), jurist şi om politic norvegian. A militat pentru desfacerea uniunii cu Suedia; primul premier al Norvegiei independente (1905-1907).

Jules Michelet

Veronica Micle

MICHELSON, Albert Abraham (1852-1931), astronom şi fizician american. Contribuții în interferometrie, spectroscopie şi astronomie; a construit (1891) un interferometru, care-i poartă numele (cu ajutorul căruia s-a realizat, în 1881, cunoscuta experiență pentru detectarea eterului) şi a măsurat (1887) viteza luminii. Premiul Nobel pentru fizică (1907).

MICHELUCCI, Giovanni (1891-1990), arhitect şi urbanist italian. A realizat lucrări de orientare funcționalistă (Gara Santa Maria Novella şi Casa de economii din Florența, Biserica de pe Autostrada Soarelui de lângă Florența).

MICHIGAN 1. Lac în America de Nord, în sistemul Marilor Lacuri.; 58,1 mii km^2. Ad. max.: 281,5 m.; lungime: 517 km (de la N la S). Comunică cu L. Huron şi printr-un canal navigabil cu fl. Mississippi. Pe malurile sale se află oraşele Chicago şi Milwaukee. **2.** Stat în NNE S.U.A.; 151,5 mii km^2; 10,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Lansing*.

MICHOÁCAN, stat în SV Mexicului; 59,9 mii km^2; 3,9 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Morelia*.

MICIA v. Vețel.

MICÍME s.f. Însuşirea de a fi mic; *fig.* josnicie, meschinărie.

MICIURIN, Ivan Vladimirovici (1855-1935), biolog şi selecționator rus. Creatorul unor soiuri de pomi fructiferi pe baza metodei hibridării îndelungate.

MICKIEWICZ, Adam Bernard (1798-1855), poet şi patriot polonez. Militant pentru renaşterea Poloniei; arestat şi deportat în Rusia (1824). În 1829 pleacă în Occident, stabilindu-se (1832) la Paris. Lirică romantică, cu substrat folcloric („Balade şi romanțe"); poeme istorice străbătute de suflu mesianic şi populate de eroi titanici („Pan Tadeusz").

MICLE 1. Ştefan M. (1820-1879, n. Feleacu, jud. Cluj), fizician şi chimist român. Lecții de popularizare a chimiei, fizicii şi ştiințelor naturii. **2. Veronica M.** (1850-1889, n. Năsăud), poetă română. Soția lui **M. (1)**. A făcut parte din cercul „Convorbirilor literare", rămânând în conştiința publică prin dragostea pe care i-a inspirat-o lui Eminescu. Poetă sensibilă, a cultivat o lirică erotică de influență eminesciană („Poezii").

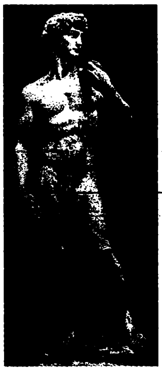
1

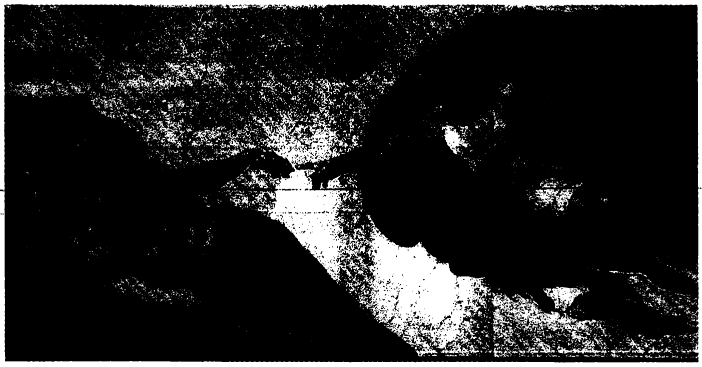
2

Michelangelo
1. David 2. Geneza (detaliu de pe Capela Sixtină – Vatican)

MICLE, Veniamin (nume de botez *Valer*) (n. 1939, Plopiş, jud. Maramureş), teolog român; arhimandrit. Preot slujitor la Mănăstirea Cozia (1979-1982), stareț al Mănăstirii Bistrița-Vâlcea (1983-1992), unde a fost şi preot slujitor (din 1992). Lucrări: „Sfântul Grigorie Decapolitul. Viața şi minunile", „Inițieri catehetice".

MICLEA, Ion (1931-2000), artist fotograf român. Albume foto, de mare sensibilitate şi diversitate tematică („S.U.A.", „Pekin", „Dulce Bucovină", „Delta Dunării", „Iaşii marilor iubiri"). Laureat de două ori al premiului „World Press Photo".

MICLESCU, familie de boieri din Moldova. Mai importanți: **1. Gavriil M.,** mare dregător la începutul sec. 18. **2. Sofronie M.** (c. 1790-1861), mitropolit al Moldovei (1851-1860). Preşedinte al Divanului ad-hoc al Moldovei (sept.-dec. 1857) şi al Adunării Elective, care a ales domn în Moldova pe Al.I. Cuza. A sprijinit editarea de lucrări bisericeşti. **3. Calinic M.** (nume de botez *Constantin*) (1822-1886, n. Suceava)), mitropolit al Moldovei (1865- 1875), apoi mitropolit primat al României (1875-1886). La stăruințele sale, s-au deschis cursurile Facultății de Teologie din Bucureşti (1881) şi a fost recunoscută autocefalia Bisericii Ortodoxe Române (1885).

MICLEŞTI, com. în jud. Vaslui, pe stg. râului Vaslui; 2 937 loc. (2008). Rezervația botanică Movila lui Burcel (12 ha). Biserica de lemn Sf. Ioan Botezătorul (1795), în satul Popeşti.

MICLOŞI, Corneliu (1887-1963, n. Covăsinț, jud. Arad), inginer român. Acad. (1955). Director al Centrului de cercetări tehnice din Timişoara (1955-1963). Cercetări în domeniul tehnologiei materialelor, mai ales privind sudarea oțelului („Procedeele industriale de sudură"). A elaborat o teorie nouă a căii ferate fără joante („Linii ferate sudate").

MICO- (< fr.; {s} gr. *mykes* „ciupercă") Element de compunere indicând relația cu ciupercile, cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

MICOBACTÉRIE (< fr., engl.) s.f. Bacil acidoalcoolorezistent, saprofit sau patogen pentru om şi animale *(Mycobacterium)*. Acestui gen îi aparțin bacilul tuberculos şi cel al leprei.

MICOFLÓRĂ (< *mico-* + *floră*) s.f. Totalitatea speciilor de ciuperci care cresc pe un anumit terit.

MICOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *mico-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a botanicii care se ocupă cu studiul ciupercilor.

MICORÍZĂ (< fr. {i}; {s} *mico-* + gr. *rhiza* „rădăcină") s.f. Simbioză a rădăcinii plantelor superioare cu miceliul unei ciuperci, în care ciuperca furnizează apă şi săruri minerale, iar planta oferă ciupercii produşi sintetizați, ca urmare a fotosintezei (glucide, lipide, proteine).

MICOSTERÓLI (< fr.) s.m. pl. (BIOCHIM.) Steroli prezenți în ciuperci şi în unele mucegaiuri, cu rol important în procesele celulare esențiale.

MICOTOXICÓZĂ (< *mico-* + *toxicoză*) s.f. (MED. VET.) Intoxicație care apare la animale în urma consumului de furaje infectate cu unele ciuperci microscopice.

MICOTOXÍNĂ (< fr., engl.) s.f. Substanță toxică apărută în cursul metabolismului unor specii de ciuperci microscopice, care se dezvoltă în resturile alimentare.

MICÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *mykes* „ciupercă") s.f. **1.** (MED.) Boală infecțioasă, de obicei cutanată, provocată de ciuperci microscopice parazitare la oameni şi animale; microsporie. **2.** (FITOPAT.) Boală infecțioasă şi contagioasă a plantelor, provocată de ciuperci parazite (ex. rugina, mana etc.).

MICRO- (< fr.; {s} gr. *mikros* „mic") **1.** Element de compunere cu sensul „mic", „de dimensiuni mici", care serveşte la formarea unor substantive. **2.** Element de compunere cu sensul de „o milionime" (10^{-6}) folosit pentru alcătuirea denumirii submultiplilor unităților de măsură; are simbolul „μ", care se scrie înaintea simbolului unității de măsură (ex. microfarad: μF).

MICROAMPÉR (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric, egală cu o milionime de amper (simbol: µA).

MICROAMPERMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument pentru măsurarea curenților electrici foarte slabi (de ordinul milionimilor de amper).

MICROANALÍZĂ (< fr. {i}) s.f. Analiză chimică în care se lucrează cu cantități foarte mici de substanță, de ordinul unui miligram.

MICRÓB (< fr.; {s} *micro-* + gr. *bios* „viață") s.f. Ființă vie unicelulară, microscopică, patogenă pentru organismul în care se dezvoltă. În textele științifice moderne, termenul de **m.** este tot mai des înlocuit cu cel de *microorganism* patogen. Dintre **m.** fac parte bacteriile (bacili, coci, spirochete etc.) și protozoarele.

MICROBALÁNȚĂ (< fr.) s.f. Balanță mai sensibilă decât cea analitică, destinată cântăririi cantităților foarte mici de substanță.

MICROBÁR (< engl. {i}; {s} *micro-* + fr. *bar*) s.m. (METR.) Barie.

MICROBIOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Știință care studiază morfologia, fiziologia, biochimia, genetica, sistematica, răspândirea în natură și rolul microorganismelor în circuitul substanțelor, precum și rolul lor ca agenți patogeni; s-a diferențiat în câteva mari domenii: virusologie, bacteriologie, micologie, algologie, protozoologie.

MICROBÍSM (< fr.) s.n. Prezența în organism a unor germeni patogeni, uneori în formă latentă, inactivă, ca urmare a unui proces de rezistență naturală sau dobândită.

MICROBÍST, -Ă (< *microb*) s.m. și f. (Fam.) Spectator al unei întreceri sportive (mai ales de fotbal), foarte pasionat.

MICROBÚZ (< fr.; {s} *micro-* + fr. *[auto]bus*) s.n. Autobuz pentru un număr mic de pasageri.

MICROCALCULATÓR (< it.) s.n. Calculator realizat pe baza unui microprocesor. Sin. *calculator personal*.

MICROCEFALÍE (< fr. {i}; {s} *micro-* + gr. *kephale* „cap") s.f. Malformație congenitală constând în dezvoltarea insuficientă a craniului și a creierului; este adesea însoțită de oligofrenie.

MICROCENTRÁLĂ (< fr.) s.f. Centrală electrică sau centrală de termoficare de putere mică.

MICROCHIRURGÍE (< fr.) s.f. Chirurgie care se practică la microscop.

MICROCHIMÍE (< fr.) s.f. Ramură a chimiei care se ocupă cu studiul reacțiilor chimice dintre cantități foarte mici de substanță. Poate fi preparativă (de sinteză) și analitică (microanaliză).

MICROCIRCUÍT s.n. *M. integrat* = dispozitiv microelectronic cu elementele unite indivizibil din punct de vedere constructiv, tehnologic și electric.

MICROCLIMÁT (< fr.) s.n. (ECOL.) Climatul din imediata apropiere a unui organism sau a unui grup de organisme, cu care vin în contact direct; microclimă.

MICROCLÍN (< fr. {i}) s.n. Mineral din grupa feldspaților potasici, cristalizat în sistemul triclinic, de culoare roz, galbenă, roșiatică sau verde; constituent important al unor roci eruptive și metamorfice. Se utilizează în ind. ceramicii, iar varietatea verde (amazonitul) ca piatră semiprețioasă.

MICROCONDUCTÓR s.n. Conductor emailat cu diametrul mai mic de 50 microni. Din **m.** se execută înfășurările pentru micromașini electrice, bobine pentru diverse aparate de măsură și reglaj.

MICROCÓSMOS (< fr., lat.) s.n. **1.** (FIZ.) Lumea obiectelor submicroscopice, a moleculelor și atomilor, a particulelor elementare etc., în care se petrec fenomene calitativ diferite de cele din lumea obiectelor macroscopice. **2.** (În filozofia medievală și a Renașterii) Termen folosit pentru a desemna omul sau organismul omenesc, considerat ca un „mic univers", analog cu *macrocosmosul*, cu Universul.

MICROCRISTALÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *micro-* + *krystallos* „cristal") adj. (Despre agregatele mineralelor și structura rocilor) Care este alcătuit din cristale mici, adesea microscopice.

MICROECONOMÍE s.f. Domeniu al teoriei economice, care, în opoziție cu *macroeconomia*, studiază comportamentul unităților economice individuale (consumator, lucrător, firmă).

MICROELECTRÓNICĂ s.f. Ramură a electronicii care se ocupă de crearea subansamblelor și blocurilor pe bază de microcircuite integrate și a elementelor de construcție auxiliare microminiaturale, precum și cu folosirea acestora la aparatura radioelectronică. Apărută în deceniul 7 al sec. 20, s-a dezvoltat în direcția micșorării elementelor circuitelor integrate și a măririi gradului de integrare. Se mai numește *electronică integrată*.

MICROELEMÉNT (< fr. {i}) s.n. Element chimic care se găsește în cantități foarte mici în sol și în organism. Intră în compoziția hormonilor, a enzimelor, a fermenților ș.a. (ex. iod, fier, zinc, cupru). Absența lor poate duce la tulburări de creștere, de reproducere și în activitatea sistemului nervos. Sin. *oligoelement*.

MICROFARÁD (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru capacitatea electrică, egală cu o milionime de farad (simbol: μF).

MICROFÍLM (< fr., germ. {i}) s.n. Film fotografic pe care sunt copiate documente sau cărți la o scară foarte mică, obținându-se o mare economie de spațiu.

MICROFÓN (< fr., germ. {i}; {s} *micro-* + gr. *phone* „sunet") s.n. Aparat care transformă vibrațiile sonore în oscilații electrice, folosit în studiouri de înregistrări, radio-televiziune, telecomunicații etc.

MICROFOTOGRAFÍE (< fr., it.) s.f. **1.** Fotografie obținută de pe un microfilm. **2.** Reproducere fotografică a unei imagini furnizate de un microscop.

MICROFOTOMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Aparat utilizat în spectroscopie pentru măsurarea pe zone foarte mici a opacității plăcilor fotografice.

MICROGRÁM (< fr. {i}) s.n. Gama (2).

MICROLÍT (< fr., germ. {i}; {s} *micro-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. **1.** (MINER.) Cristal cu dimensiuni sub 0,1 mm, alungit sau tubular, format prin cristalizarea topiturilor magmatice și frecvent în compoziția pastei rocilor vulcanice terțiare. **2.** (În Comuna primitivă, mai ales în Mezolitic; la pl.) Unelte și arme mici din piatră (vârfuri de săgeată, lamele etc.).

MICROMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre șuruburi) Al cărui filet este foarte fin și precis prelucrat, putând fi utilizat în construcția instrumentelor de măsură.

MICROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *micro-* + gr. *metron* „măsură") s.n., s.m. **1.** S.n. (TEHN.) Instrument pentru efectuarea unor măsurători directe de lungimi cu precizia sutimilor și chiar a miimilor de milimetru. ✧ *M. ocular* (sau *obiectiv*) = plăcuță de sticlă divizată în zecimi sau în sutimi de milimetru, care se atașează la ocularul (respectiv obiectivul) unui microscop, servind la măsurarea dimensiunilor obiectelor studiate. **2.** S.m. (Rar) Micron.

MICROMICÉTE (< fr. {i}; {s} *micro-* + *myket-* „ciuperci") s.f. pl. Ciuperci mici, parazite sau saprofite, care nu pot fi văzute decât cu ajutorul aparatelor de mărit (lupă, microscop etc.).

MICROMOTÓR (< fr.) s.n. Motor electric de putere mică (de la o fracțiune de watt până la c. 500 W).

MICROMUTÁȚIE (< *micro-* + *mutație*) s.f. Schimbare ereditară care afectează un singur locus de pe genă. Se mai numește: mutație punctuală, genovariație, transgenație.

MICRÓN (< fr., germ. {i}; {s} gr. *micro-*) s.m. Unitate de măsură pentru lungimi (simbol: μ), egală cu a mia parte dintr-un milimetru, adică 10^{-6} m; micrometru (2).

MICRONEZIA 1. Statele Federate ale Microneziei, stat insular în Oceania, la E de arh. Filipine; 707,4 km^2; 108 mii loc. (2003). Limba oficială: engleza. Religia: creștină (catolici 52,9%, protestanți 47,1%). Împărțit în patru state. Cap.: *Palikir* (pe ins. Pohnpei). Cuprinde cea mai mare parte a ins. Caroline (ins. vulcanice și coraligene). *Climă* tropical-oceanică. Economie slab dezvoltată, bazată pe asistența financiară americană. Se cultivă batate, taro, manioc, arborele de pâine, pandanus, papaya, bananieri, piper, palmieri de cocos. Se cresc mai ales porcine și păsări. Pescuit. Prelucr. peștelui, producție de copra și, artizanal, de bărci de pescuit, țesături și confecții. Turism. Moneda: 1 dollar S.U.A. = 100 cents. – *Istoric.* Populată de melanezieni din cele mai vechi timpuri. În sec. 16, a fost vizitată de navigatori spanioli; Francisco Lazeano a explorat (1686) ins. Yap și a dat numele de „La Carolina" întregului arhipeleag în cinstea regelui spaniol *Carol II.* În 1686 devine posesiune spaniolă. În 1885, Germania ocupă ins. Marshall, iar în 1899 cumpără de la Spania, pentru suma de 25 mil. de pesetas, ins. Caroline și Mariane. În 1914, Japonia ocupă **M.**, iar în 1920 primește din partea Societății Națiunilor mandat de administrare a acesteia. Ocupată (1944-1945) de S.U.A., **M.** este inclusă (1947), împreună cu ins. Palau, Marshall și Mariane de Nord, în „Teritoriu sub mandat al insulelor din Oceanul Pacific", sub tutelă O.N.U., administrat de S.U.A. Între 1978 și 1981, în urma încheierii unor acorduri de liberă asociere cu S.U.A., insulele își dobândesc deplina autonomie. Cu sprijinul S.U.A., **M.** a fost împărțită în patru formațiuni statale: Statele Federative ale **M.**, Republica Insulelor Marshall, Comunitatea Insulelor Mariane de Nord și Republica Palau. Potrivit acordului de liberă asociere semnat cu S.U.A. în 1982 și intrat în

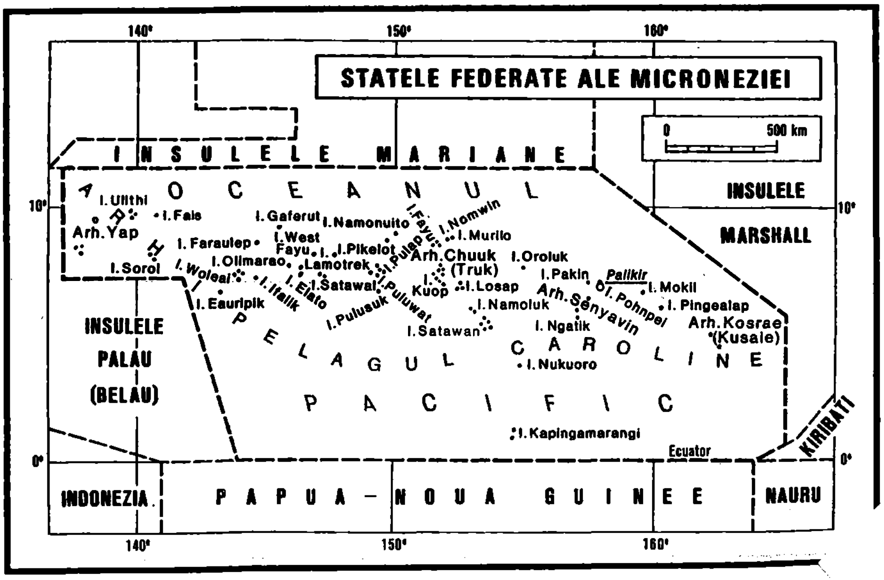

vigoare în 1986, M. devine un stat suveran, S.U.A. răspunzând numai de apărare și relații externe. În dec. 1990, Consiliul de Securitate al O.N.U. abrogă tratatul de tutelă exercitat de S.U.A., M. fiind primită în O.N.U. (17 sept. 1991) ca membru cu drepturi depline. Republică prezidențială, stat federal. Fiecare din cele patru state (Yap, Chuuk, Pohnpei și Kosrae) au propria constituție, parlament și guvernator. Alegerile prezidențiale din 2003 sunt câștigate de Joseph J. Urusemal. Ajutorul extern din partea S.U.A. asigură 70% din bugetul federal. Un nou acord de asociere este semnat cu Statele Unite în 2004. **2.** Subdiviziune a Oceaniei care cuprinde insulele din partea de V a Oc. Pacific, la E de arh. Filipine. Suprafața uscatului: 2 733 km^2. Din punct de vedere administrativ în suprafața sa intră M. **(1)**, Marshall, Palau, Kiribati, Tuvalu, Mariane de N, Guam și Nauru.

MICRONUCLÉU (< fr.) s.n. Paranucleu **(1)**.

MICROOBIÉCT s.n. Obiect sau sistem fizic de dimensiuni foarte mici, care prezintă dualismul undă-corpuscul și a cărui comportare este descrisă de mecanica cuantică (ex. electronii, pozitronii etc.).

MICROORGANÍSM (< fr. {i}) s.n. Denumire generală pentru organismele animale sau vegetale de dimensiuni microscopice (ex. bacterii, ciuperci microscopice, virusuri etc.). Răspândite în aer, apă, sol, au rol important în circuitul substanțelor în natură; **m.** patogene provoacă boli ale plantelor, animalelor și oamenilor.

MICROPARTÍCULĂ s.f. Particulă cu masa foarte mică (ex. particulele elementare, nucleele atomice, atomii, moleculele).

MICROPÍL (< fr. {i}; {s} *micro-* + gr. *pyle* „canal") s.n. Canal microscopic situat în partea apicală a ovulului plantelor superioare, prin care tubul polinic pătrunde la oosferă.

MICROPROCESÓR (< engl.) s.n. Unitate centrală de prelucrare (CPU) a unui calculator realizată adesea pe o singură plăcuță de siliciu sau alt material semiconductor (chip), care în prezent poate avea peste un milion de tranzistoare. **M.** efectuează operațiile esențiale de prelucrare și controlează celelalte elemente ale sistemului de calcul. **M.** constituie „creierul" calculatorului.

MICRORADIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Radiografie efectuată pe un film special, de dimensiuni reduse; se utilizează în special pentru depistarea afecțiunilor pulmonare într-o colectivitate.

MICRORECEPTÓR s.n. Ansamblu format din microfonul și receptorul telefonic cu legăturile aferente, reunite printr-un mâner și legate de aparatul telefonic printr-un cordon.

MICRORÍL (< germ.) s.n. Microsion.

MICROSCÓP (< fr., germ. {i}; {s} *micro-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument optic folosit pentru observarea obiectelor foarte mici. Cu ajutorul lui se pot obține imagini ale obiectelor mărite de c. 2 000 de ori și se pot distinge detalii de ordinul miimilor de milimetru. ✧ *M. electronic* = instrument analog **m.** optic, în care rolul razelor de lumină este îndeplinit de un fascicul de electroni care traversează mai multe lentile electronice; poate mări imaginea obiectelor până la un milion de ori, permițând distingerea detaliilor de ordinul ångströmilor.

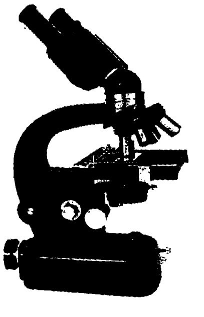

Microscop

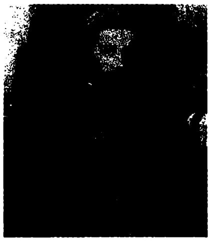

Ioan Inocențiu Micu (Clain)

Constantin Miculescu

MICROSCÓPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** De dimensiuni infime; care nu poate fi văzut decât la microscop. **2.** Privitor la microscop. **3.** (Despre teorii fizice) Care ia în considerație faptul că toate corpurile au structură discontinuă, fiind alcătuite din atomi și din molecule.

MICROSCOPÍE (< fr., germ. {i}) s.f. Tehnica observării și studierii obiectelor și fenomenelor cu ajutorul microscopului.

MICROSEÍSM (< fr.; {s} *micro-* + gr. *seismos* „cutremur") s.n. Cutremur de pământ de slabă intensitate, înregistrat numai de aparate.

MICROSFIGMÍE (< fr.; {s} *micro-* + *sphygmos* „puls") s.f. Amplitudine redusă a pulsului întâlnită în leziunile miocardice, colaps, stenoză aortică sau mitrală.

MICROSIÓN (< fr.; {s} *micro-* + fr. *sillon* „brazdă") s.n. Disc muzical de calitate superioară, având șanțul de înregistrare foarte îngust (0,07 mm) și turația redusă; microril.

MICROSOCIOLOGÍE (< fr.) s.f. Curent în sociologie întemeiat în S.U.A. de J. Moreno, care a inițiat studiul formelor elementare de sociabilitate (oamenii dintr-o echipă, elevii dintr-o clasă etc.), cercetând relațiile afective (simpatie, antipatie, indiferență) și aplicând la studiul acestor relații metode cantitative *(sociometrie)*.

MICROSOFT, societate americană producătoare de software, constituită în anii '70 de Bill Gates și Paul Allen. Este lider mondial în sistemele de operare. Elaborează o serie de programe operative pentru calculatoare Windows și MS-DOS.

MICROSPÓR (< fr.) s.m. Spor al unor pteridofite, care dă naștere unui protal mascul.

MICROSTRÚCTURĂ (< fr.) s.f. Structură de amănunt a unui material, observată cu ajutorul microscopului sau prin alte procedee.

MICROTECTÓNICĂ (< fr.) s.f. Ramură a geologiei structurale care are ca obiect studiul microstructurilor rocilor, urmărind procesul de deformare a acestora în timp.

MICROTÓM (< fr. {i}; {s} *micro-* + gr. *tome* „tăietură") s.n. Aparat special de secționat preparatele anatomice în felii subțiri de câțiva microni pentru a fi examinate la microscop.

MICROTRÓN (< fr., germ. {i}; {s} *micro-* + fr. *[élec]tron*) s.n. (FIZ.) Accelerator ciclic de electroni, în care creșterea energiei se realizează la trecerea repetată (de 20-50 ori) a acestora prin câmpul electric oscilant al unei cavități rezonante (energia câștigată la fiecare trecere este de c. 0,4 MeV).

MICROÚNDĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Undă hertziană a cărei lungime este cuprinsă între 1 cm și 1 m.

MICROVOLTMÉTRU (< fr.) s.n. Instrument de măsură a tensiunilor joase, de ordinul milionimilor de volt.

MICROZÓM (< fr.) s.m. Ribozom.

MICSÁNDRĂ s.f. Plantă decorativă anuală, din fam. brasicacee, înaltă până la 75 cm, cu flori albe, roz, roșii sau violete, parfumate *(Matthiola incana)*.

MICȘORÁ (< *micșor*, diminutivul lui *mic*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) face mai mic (ca dimensiune, volum, intensitate etc.); a (se) diminua. ✦ Tranz. (MAT.) A da unei cantități o valoare mai mică decât o are. ✦ (MUZ.) A diminua un interval cu un semiton cromatic. **2.** Tranz. A reduce, a scădea prețul, valoarea etc.; *spec.* a reduce ca număr, ca plafon etc.

MICȘUNEÁ (cf. tc. *menekșe*) s.f. **1.** Plantă ornamentală din fam. brasicacee, cu tulpina înaltă de 40-80 cm și flori parfumate, galbene-aurii, grupate în raceme *(Cheiranthus cheiri)*. **2.** Toporaș.

MICȚIÚNE (< fr.) s.f. Emisie spontană de urină.

MICU (CLAIN) 1. Ioan Inocențiu (1692-1768, n. Sadu, jud. Sibiu), iluminist român, deschizătorul luptei politice a românilor din Transilvania. În calitate de episcop greco-catolic (1729-1751), a pornit lupta pentru ridicarea poporului său sub toate raporturile, înainte de toate politice (încetarea situației de „tolerat" pe pământul patriei și ridicarea lui la condiția de națiune politică, în virtutea numărului și a sarcinilor pe care le poartă, a greutății și utilității lui în stat, dar și în temeiul dreptului său istoric: originea romană, prioritatea și continuitatea viețuirii sale pe acest pământ). A luptat pentru ridicarea și dotarea clerului, pentru drepturile poporului la meserii, la școală, la funcții, pentru ușurarea sarcinilor iobăgești, reducerea robotei. Revendică ridicarea la națiune politică a unui popor repudiat până aci de națiunile politice consacrate ale țării, înfruntând ostilitatea lor acerbă prin nesfârșite petiții, demersuri personale, memorii, inclusiv un amplu „Supplex Libellus", la Guvern, în dietă, la Curte. Lupta sa depășind mult și intențiile regimului imperial, agitând și masele populare, I.M. a devenit în cele din urmă incomod, indezirabil. Chemat în 1744 la Viena și pus sub acuzație, a luat drumul Romei, de unde apoi împărăteasa nu i-a mai îngăduit, împotriva tuturor insistențelor sale și ale poporului său, nicicând revenirea; a rămas un exilat, iar în 1751 a fost silit să abdice. Programul său politic a indicat și sarcinile științei Școlii Ardelene. **2. Samuil M.** (1745-1806, n. Sadu, jud. Sibiu), filolog și istoric iluminist român. Nepotul lui **M. (1).** Unul dintre corifeii Școlii Ardelene. Coautor la *Supplex Libellus Valachorum*. Scrieri istorice („Brevis historica notitia origines et progressu nationis daco-romanae...", „Scurtă cunoștință a istoriei românilor" și „Istoria și lucrurile și întâmplările românilor...") în care susține originea romană și continuitatea neîntreruptă a poporului român pe acest terit. Autor al primei gramatici tipărite a limbii române („Elementa linguae daco-romanae sive valachicae", în colab. cu Gh. Șincai). În „Carte de rogacioni..." (1779) a folosit, pentru întâia oară în istoria tipăriturilor românești, alfabetul latin. A redactat un dicționar român-latin care a stat la baza „Lexiconului de la Buda". Traduceri de lucrări religioase, cea mai importantă fiind „Biblia" (1795).

MICU, Dumitru (n. 1928, Bârsa, jud. Sălaj), critic și istoric literar român. Monografii („«Gândirea» și gândirismul"), sinteze („Început de secol", „Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism"), bazate pe o solidă documentare și pe valorizări echilibrate.

MICULA, com. în jud. Satu Mare, situată în C. Someșului; 3 999 loc. (2008). Crescătorie de fazani (în pădurea Foieni). Rezervație de cerbi lopătari. Satul **M.** menționat documentar în 1216.

MICULESCU, Constantin (1863-1937, n. Crevenicu, jud. Teleorman), fizician român. Unul dintre întemeietorii cercetării științifice românești. Studii în domeniile termodinamicii, opticii, acusticii; a efectuat (1891) o determinare precisă a echivalentului mecanic al caloriei prin metoda circulației apei în calorimetru („Mesure de l'équivalent mécanique de la chaleur").

MICULI (MIKULI), Carol (1821-1897, n. Cernăuți), compozitor, profesor și pianist român. Piese instrumentale, vocale (lieduri) și corale; culegeri de folclor; ediție adnotată a operei lui Chopin.

MIDAS (în mitologia greacă), rege al Frigiei. Potrivit unei legende, Dyonisos i-a îndeplinit dorința de a transforma tot ce atinge în aur, dar și mâncarea se transforma în aur. La sfatul lui Dyonisos, s-a scăldat în râul Pakatos, căruia i-a aurit apele, scăpând de nefericitul har. După o altă legendă, ales judecător într-o întrecere muzicală dintre Pan și Apolo, pentru că l-a preferat pe primul, Apolo s-a răzbunat făcând să-i crească urechi de măgar. Neputând păstra secretul, el a intrat într-o grotă rostind: regele **M.** are urechi de măgar. Trestiile crescute deasupra grotei au divulgat tuturor secretul.

MIDDLESBROUGH, oraș în partea de E a Marii Britanii (Anglia), în conurbația Teesside, port la M. Nordului; 141 mii loc. (2001). Centru siderurgic. Rafinărie de petrol. Constr. de aparataj electrotehnic, produse chimice. Șantiere navale.

MIDDLETON, Thomas (1570–1627), dramaturg englez. Reprezentant al epocii elisabetane târzii. Comedii („Un truc pentru a păcăli un bătrân").

MIDHAT PAȘA, Ahmed (1822–1883), om politic turc. Mare-vizir al Imp. Otoman (iul.–oct. 1872, 1876–1877). A încercat să modernizeze statul prin realizarea unor reforme liberal-moderate. Autor al primei constituții turce (1876). Exilat în Arabia; asasinat din ordinul sultanului Abdul-Hamid II.

MÍDI (< fr., engl.) adj. invar., subst. **1.** Adj. invar. (Despre lungimea fustei, a rochiei, a paltonului etc.) Care ajunge până la jumătatea gambei. **2.** Subst. Fustă, rochie, palton etc. cu lungimea **m. (1)**.

MIDIA, cap pe litoralul românesc al Mării Negre, situat la N de Constanța. Separă două tipuri esențiale de țărmuri: cel înalt, cu faleză (în S) și cel jos, cu plajă, cordoane, perisipuri și lagune (în N). Aici debușează canalul Poarta Albă–Năvodari–Midia (ramificație a Canalului Dunărea–Marea Neagră).

MÍDIE (< ngr., tc.) s.f. Lamelibranhiat marin comestibil, cu cochilie aproape triunghiulară, brună-violacee (*Mytilus galloprovincialis*). Trăiește în bancuri, fixată de substrat.

MIDRIÁZĂ (< fr.) s.f. Mărire a diametrului pupilei. Poate surveni fiziologic (la întuneric), patologic (în paralizia fibrelor longitudinale ale irisului), ori ca efect al administrării unor medicamente (ex. atropina).

MIDWAY, două ins. coraligene mici (Eastern Island și Sand Island) în partea central-nordică a Oc. Pacific; 5,2 km^2. Nod de cabluri transoceanice. Aparțin S.U.A. (din 1867). În cel de-al Doilea Război Mondial în largul insulelor **M.**, armata americană a obținut o importantă victorie aeronavală asupra celei japoneze (4–6 iun. 1942).

MÍE (lat. *milia*) num. card. Număr egal cu zece sute. ✦ Cu valoare adjectivală: *o mie de ani*. ✦ (La pl.) Indică un număr (foarte) mare, nedeterminat de ființe, obiecte etc.: *mii de oameni*. ✧ Loc. *Cu miile* = în cantitate sau în număr foarte mare.

MIED (< sl.) s.n. Vin obținut din miere; hidromel.

MIEL (lat. *agnellus*) s.m. Puiul oii (indiferent de sex), în primele luni după fătare. ✧ *Omătul* (sau *zăpada*) *mieilor* = zăpada care cade uneori primăvara târziu. ✧ (REL.) *Mielul lui Dumnezeu* = denumire dată lui Iisus Hristos de Ioan Botezătorul în ideea că ia asupra sa păcatele întregii lumi.

MIELÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *myelos* „măduvă") s.f. Complex lipoidic constituit din fosfolipide, cerebrozide, colesterol și acizi grași care formează teaca albă a fibrei nervoase.

MIELÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație a măduvei spinării provocată de viruși neurotropi (**m.** primară) sau apărută ca o complicație a altor boli infecțioase (**m.** secundară). Se manifestă prin febră, paralizie, tulburări ale sensibilității, dereglări trofice.

MIELO- (< fr.; {s} gr. *myelos* „măduvă") Element de compunere cu sensul „referitor la măduvă", „măduvă", „medular", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

MIELOBLÁST (< fr., engl. {i}; {s} *mielo-* + gr. *blastos* „mugure") s.m. Celulă imatură din măduva osoasă hematopoetică, care dă naștere, printr-o serie de transformări celulare intermediare, leucocitelor granulocitare din sânge. **M.** se găsește în sângele periferic numai în leucemia mieloidă.

MIELOCÍT (< fr., engl.) s.n. Celulă a măduvei osoase provenită din mioblast, care dă naștere granulocitelor din sânge. După felul granulațiilor din citoplasmă, se disting următoarele tipuri de **m.**: neutrofile, eozinofile și bazofile. **M.** sunt prezente în număr foarte mare în unele forme de leucemie.

MIELOGRAFÍE (< fr.) s.f. Examen radiologic al canalului rahidian și al măduvei spinării realizat cu ajutorul injectării unui produs de contrast în spațiile subarahnoidiene sau prin puncție lombară ori suboccipitală.

MIELOGRÁMĂ (< fr.; {i} *mielo-* + gr. *gramma* „inscripție") s.f. Determinare cantitativă și calitativă a elementelor celulare din măduva hematopoetică, utilizată pentru stabilirea diagnosticului în numeroase boli de sânge; medulogramă.

MIELÓM (< fr. {i}; {s} *mielo-*) s.n. Boală malignă avându-și originea în măduva osoasă, caracterizată prin apariția unor tumori la nivelul oaselor late (cutia craniană, vertebre, coaste, stern, bazin). O formă gravă este **m.** multiplu sau boala Rustițki-Kahler.

MIELOPATÍE (< fr. {i}; {s} *mielo-* + gr. *pathos* „suferință") s.f. Denumire generică pentru bolile măduvei spinării sau ale măduvei osoase.

MIELÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Leucemie.

MIERCUREA-CIUC, municipiu în depr. Ciuc, reșed. jud. Harghita; 41 819 loc. (2008). Expl. de andezit (Jigodin-Băi), argile caolinoase și caolin (Harghita-Băi). Constr. de mașini; ind. metalurgică, chimică, de prelucr. a lemnului, ușoară și alim.; îmbutelierea apelor minerale. Institut de învățământ superior (1976). Patinoar artificial. Muzeul secuiesc al Ciucului, cu secții de arheologie și istorie, artă plastică, etnografie, științele naturii. Stațiuni balneoclimaterice în localit. componente Jigodin-Băi și Harghita-Băi. Menționat documentar în 1427. Municipiu din 1979. Monumente: cetatea Mikó, cu turnuri de apărare; mănăstirea franciscană Șumuleu; capela Sf. Anton (1661), loc de pelerinaj la Sf. Maria cu Pruncu; clădirea Primăriei vechi (1884).

MIERCUREA NIRAJULUI, oraș în jud. Mureș, pe râul Niraj; 6 214 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. În satul M.N. se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată), iar în satul Moșuni, o biserică reformată (1760).

MIERCUREA SIBIULUI, oraș în jud. Sibiu, în pod. Secașelor; 4 231 loc. (2008). Produse lactate. Stațiune balneoclimaterică sezonieră, cu izvoare de ape minerale recomandate în afecțiuni reumatismale, vasculare, genitale ș.a. În satul Apoldu de Sus au fost descoperite vestigii neolitice, hallstattiene și un tezaur monetar imperial roman (499 de monede din perioada 189–180 și din 41 î.Hr.). În satul **M.S.**, menționat documentar (1290–1301), se află o biserică din sec. 13 (azi biserică evanghelică), o cetate țărănească (sec. 16–19) și casa memorială „Cornel Medrea".

MIÉRE (lat. *mel*) s.f. Substanță rezultată din nectarul floral, cules și prelucrat de albine. Este foarte bogată în zaharuri (glucoză și fructoză), vitamine, săruri minerale și enzime. Are consistență semilichidă, gust dulce și aroma specifică florilor din care a fost cules nectarul. V. și *apicultură*. ✧ *Luna de m.* = cea dintâi lună după căsătorie.

MIEREANU, Costin (n. 1943, București), compozitor francez de origine română. Urmărește obținerea unor forme poliartistice, unind sunetul, gestul, imaginea. Lucrări electroacustice; studii de muzicologie.

MIÉRLĂ (lat. *merula*) s.f. Specie de pasăre insectivoră, din ordinul paseriformelor, sedentară în România; masculul este negru cu cioc galben, iar femela, brună cu cioc brun (*Turdus merula*). ✧ *M. gulerată* = specie de **m.** cu penajul brun și cu un desen alb în formă de semilună pe piept (*Turdus torquatus*). Trăiește în Alpi și în munții Europei Centrale și Sudice, iarna migrând spre S. *M. de pârâu* = pescărel.

MIÉRȚĂ (< magh.) s.f. Unitate de măsură a volumului, folosită în trecut în Moldova și Transilvania pentru cereale, egală cu 21,5 l.

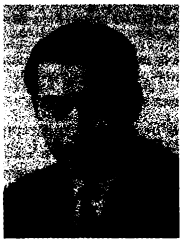

Toshiro Mifune

MIESCHER, Johann Friedrich (1844–1895), fiziolog elvețian. A descoperit (1869) și izolat (1874) acidul nucleic, prezentând rolul acestuia în transmiterea caracterelor ereditare.

MIES VAN DER ROHE, Ludwig (1886–1969), arhitect german. Stabilit în S.U.A. (1937). Lucrări bazate pe ideea spațiului interior continuu, compoziția modulată a peretelui de sticlă sau de cărămidă și a planșeului de beton, susținute de o osatură metalică (Pavilionul Germaniei la Expoziția Internațională de la Barcelona (1929), Institutul de Tehnologie din Chicago, Seagram Building din New York).

MIESZKO, numele a doi suverani poloni din dinastia *Piasti*. Mai important: **M. I**, primul cneaz polon atestat (c. 960–992). A adoptat (în 966) creștinismul. Întemeietor al statului polon, a unificat terit. din Galiția și Pomerania, sub coroana sa, în granițele statului actual.

MIEZ (lat. *medius*) s.n. **1.** Partea interioară (moale) a unui fruct (cărnos), a pâinii etc. ✦ Partea din interior, comestibilă, a unei nuci. **2.** Partea interioară centrală a unui obiect; nucleu **(1)**. **3.** (TEHN.) Corp detașabil folosit în turnătoria de piese pentru obținerea golurilor de turnare. ✦ (ELT.) *M. feromagnetic* = parte dintr-un circuit magnetic executată din oțel masiv sau lamelar și înconjurată cel puțin parțial de o înfășurare electrică, constituind un element important al mașinilor și aparatelor electrice. **4.** Fig. Partea esențială, fundamentală a unei probleme, a unei lucrări etc.; esență, fond. ✦ Valoare, sens, tâlc, semnificație (adâncă). **5.** (În legătură cu noțiuni temporale) Mijloc, toi. **6.** Mijloc, centru al unui spațiu, al unei întinderi etc.

MI FU sau **MI FEI** (1051–1107), pictor și caligraf chinez. A realizat noi tehnici în pictură. Autor al lucrării „Despre pictură", importantă pentru critica artei din epoca Song. Peisagist.

MIFUNE Toshiro (1920–1997), actor japonez de film. Interpret preferat al regizorului A. Kurosawa, unde apare îndeosebi în filme de epocă („Cei 7 samurai", „Ultimul samurai", „Barbă Roșie", „Rashomon").

MIG (abreviere de la *A.I. Mikoian* și *M.I. Gurevici*, numele creatorilor), firmă sovietică, care începând din 1940 a construit avioane de interceptare, de atac, de recunoaștere și de antrenament purtând acest nume.

MIGÁLĂ s.f. Minuțiozitate și scrupulozitate în efectuarea unei munci.

MIGDÁL (< sl.) s.m. Arbore fructifer mediteranean, din fam. rozaceelor, înalt de 6–8 m, cu frunze lanceolate și fructe drupe, oval-alungite, cu sâmburele comestibil, bogat în ulei (55%), folosit în ind. farmaceutică și în cosmetică. (*Prunus amygdalus* sin. *Amygdalus communis*); se cultivă și în reg. sudice ale României.

MIGDALÁT, -Ă adj. (Despre ochi) De forma migdalei; alungit, codat.

MIGJENI (pseud. lui *Milosh Gjergj Nikolla*) (1911–1938), scriitor albanez. Lirică romantică de inspirație revoluționară („Versuri libere"), schițe și povestiri cu caracter social („Micul Luli").

MIGMATÍT (< fr. {i}; {s} gr. *migmat-* „amestec") s.n. Rocă ultrametamorfică cu caracter mixt și aspect gnaisic, formată prin pătrunderea magmei granitice între roci de proveniență sedimentară.

MIGNARD, Pierre (1612-1695), pictor francez. Neoclasic. Format la Roma (1635-1657), a revenit în Franţa, chemat de Ludovic XIV. Portrete alegorice („Madame de La Vallière", „Madame de Sévigné", „Colbert"). Ilustraţie de carte.

MIGNE, Jacques Paul (1800-1875), abate şi erudit francez. A editat cea mai mare şi cea mai completă colecţie de texte patristice, intitulată *Patrologiae cursus completus*, în două serii: *Series graeca*, în 161 volume şi *Series latina*, în 221 volume; ediţia e însoţită de un considerabil aparat critic.

MIGNET, Auguste (1796-1884), istoric şi publicist francez. Contribuţii la istoria Franţei („Istoria Revoluţiei franceze", „Istoria rivalităţii dintre Francisc I şi Carol Quintul").

MIGRÁ (< *migraţie*) vb. I intranz. **1.** A se deplasa în masă dintr-o reg. în alta, dintr-o ţară într-alta. **2.** (FIZ.; despre particule) A se deplasa într-o anumită direcţie, sub acţiunea unei diferenţe de concentraţie, de potenţial sau a altor factori.

MIGRATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care migrează.

MIGRÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Deplasare voluntară a unor indivizi, a unor populaţii dintr-o ţară în alta sau dintr-o reg. în alta, determinată de factori economici, sociali, politici, culturali sau naturali. Frecventă în timpul Comunei primitive, în Antic. şi în Ev. Med. (ex. marea migraţie a popoarelor din sec. 4-7). În prezent principala formă o constituie **m.** pentru muncă (definitive sau temporare) de la sat la oraş, dintr-o reg. la alta sau interstatale. **2.** Deplasarea în masă a animalelor provocată de schimbarea condiţiilor de existenţă sau de ciclul de dezvoltare. Poate fi regulată (sezonieră sau nictemerală) ori neregulată (ca urmare a secetei, inundaţiilor, incendiilor etc.). Unele specii parcurg în timpul **m.** mii de km. **3.** (CHIM.) Deplasare a unui radical într-o moleculă. ✦ (FIZ.; în teoria reactorilor nucleari) Deplasare a neutronilor în cursul micşorării vitezei sau a difuziunii lor. **4.** (STATIST.) Mişcare **(5)**. ✧ *M. alternantă* = deplasare a unor persoane între locul de muncă şi reşedinţa lor făcută cu regularitate (zilnic, săptămânal); navetă. **5.** (EC. POL.) *Migraţia capitalului* = procesul mişcării capitalurilor dintr-o ramură în alta în cadrul economiei naţionale şi dintr-o ţară în alta. **6.** (GEOL.) Proces de deplasare a hidrocarburilor (ţiţei, gaze) din roca în care s-au format (rocă generatoare) spre rocile în care se pot acumula (roci colectoare), formând zăcăminte.

MIGRÉNĂ (< fr.; {s} lat. m. *hemicrania* „[durere] într-o jumătate a craniului") s.f. Durere de cap care, de obicei, afectează o singură parte a capului şi care survine în accese ce pot dura între 12 şi 24 ore; însoţită de greaţă, vărsături şi tulburări oculare.

MIHAI I (n. 1921, Sinaia), rege al României (1927-1930, sub regenţă şi 1940-1947). Fiul lui Carol II şi al reginei Elena, principesă de Grecia. Căsătorit (iun. 1948) cu Anna de Bourbon-Parma, prinţesă de Danemarca, cu care are cinci copii: Margareta, Elena, Irina, Sofia şi Maria. La începutul celei de-a doua domnii, **M.** a sprijinit campania militară din Est pentru eliberarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord ocupate de sovietici. În anii 1943-1944, în condiţiile previzibilei victorii a Aliaţilor, **M.** şi apropiaţii săi, împreună cu liderii politici ai principalelor partide democrate, unele cercuri din armată etc. întreprind demersuri politico-diplomatice, pentru ieşirea din război, ruperea alianţei cu Germania şi alăturarea României Naţiunilor Unite. În faţa deteriorării rapide a situaţiei de pe front, mareşalul Ion Antonescu refuzând ieşirea imediată din Axă şi încheierea armistiţiului fără avertizarea lui Hitler, are loc lovitura de stat (23 aug. 1944), prin care **M.**, potrivit atribuţiilor sale constituţionale, dispune arestarea lui Ion şi Mihai Antonescu, numirea unui nou prim-ministru în persoana generalului Constantin Sănătescu, iar, apoi, printr-o proclamaţie, se adresează naţiunii române, care este anunţată de ruperea relaţiilor diplomatice cu Germania şi încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite. Decorat de sovietici cu Ordinul „Victoria" (iul. 1945) şi de americani cu cea mai înaltă distincţie de război a S.U.A., Legiunea Meritului, în grad de Mare Comandor (mai 1947). La cererea expresă a lui A.I. Vîşinski şi sub presiunea militară sovietică, **M.** este nevoit să accepte numirea dr. Petru Groza ca prim-ministru, care formează un nou guvern (6 mart. 1945). **M.** a încercat să înlăture guvernul Groza, cerându-i (20 aug.) să demisioneze, iar în urma refuzului acestuia, a hotărât să nu mai semneze decretele-legi, urmărind să facă inoperantă activitatea guvernului („greva regală"). Demersul Regelui **M.** (aug.-dec. 1945) s-a constituit în ultima încercare de revenire la un regim parlamentar, cu guvern şi opoziţie, pe temeiul Constituţiei din 1923, teoretic încă în vigoare în 1945. Sub ameninţarea declanşării unui război civil, **M.** a fost silit de comunişti să abdice (30 dec. 1947) în numele său şi al urmaşilor săi şi să părăsească ţara (ian. 1948). A revenit, împreună cu familia regală, pentru prima dată, într-o scurtă vizită în România, cu prilejul Sărbătorilor de Paşti (1992); cu ocazia vizitei din 1997, i s-a redat cetăţenia română, retrasă, în 1948, de către autorităţile comuniste. În cadrul unor misiuni diplomatice, **M.** a efectuat o serie de turnee în ţările europene cu regim monarhic, pentru a susţine cauza României de a fi inclusă în N.A.T.O. M. de onoare al Acad. (2006).

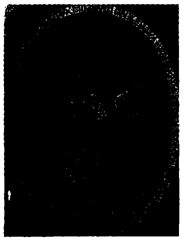
Mihai Viteazul

Mihai I

MIHAI BRAVU 1. Com. în jud. Giurgiu, pe dr. râului Neajlov, pe malul lacului Comana; 2 505 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Tulcea, pe dr. râului Taiţa; 2 522 loc. (2008). Expl. de calcar şi porfir.

MIHAI EMINESCU, com. în jud. Botoşani, pe cursul superior al râului Drăcşani; 6 865 loc. (2008). Vestigii neolitice şi din Epoca Fierului. Parc dendrologic. Muzeu memorial „Mihai Eminescu" (în satul Ipoteşti). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1787), în satul Cerviceşti. Festival folcloric anual (iul.), în satul Baisa.

MIHAIL (în religiile mozaică, creştină şi mahomedană), arhanghel, cel dintâi şi cel mai ales dintre îngeri. Tradiţia creştină îl consideră stegar al lui Iisus în armata îngerilor şi, prin aceasta, sfânt protector al Bisericii, al oastei creştine şi al tuturor popoarelor. Reprezentat înarmat cu o sabie de foc.

MIHAIL, numele a opt suverani ai Imp. Bizantin. Mai importanţi: **1. M. II** (820-829). A înăbuşit răscoala condusă de *Toma Slavul*. În timpul domniei lui, arabii cuceresc Creta şi încep cucerirea Siciliei. **2. M. IV Paphlagonianul** (1034-1041). În timpul domniei lui, a avut loc răscoala muntenegrenilor (1035-1042) şi a bulgarilor (1040-1041), iar bizantinii înfrâng arabii din Sicilia. **3. M. VIII Paleolog,** împărat al Niceei (1258-1261) şi al Bizanţului (1261-1282). Fondatorul dinastiei Paleologilor. În iul. 1261, generalul său Strategopulos a cucerit Constantinopolul de la latini, restabilind Imp. Bizantin. A acordat negustorilor genovezi importante privilegii (1261) şi cartierul Galata (1267). A încercat, fără a reuşi, să-şi impună autoritatea asupra statelor din Pen. Balcanică şi a acceptat, din motive politice, supremaţia papei.

MIHAIL, Horia (n. 1971, Braşov), pianist român. Virtuozitate, concepţie echilibrată, subtilitate ritmică şi coloristică. Repertoriu divers (Brahms, Lipatti).

MIHAIL, Jean (pe numele adevărat *J. Mihailovici*) 1896-1963, n. Hălăuceşti, jud. Iaşi), regizor român de film. Pionier al artei cinematografice româneşti („Păcat", „Trenul fantomă", „Râpa dracului", „Manasse", „Povara"). Memorialistică.

MIHAIL, Gheorghe (1887-1982, n. Brăila), general român. Şef al Marelui Stat Major (aug.-oct. 1944), inspector general al infanteriei (1944-1945). A protestat în faţa abuzurilor repetate ale sovieticilor de a-şi subordona trupele române pe front, prezentându-şi de mai multe ori demisia. Arestat şi condamnat; deţinut politic (1948-1957).

MIHAIL I, domn al Ţării Româneşti (1418-1420), urmaşul legitim al lui Mircea cel Bătrân. Ca şi acesta, a înfruntat „expediţiile sfinte" conduse de Mehmed I în 1419 şi 1420 pentru supunerea Ţării Româneşti. În 1419 a promis doar plata unui haraci, în toamnă ridicându-se din nou la luptă antiotomană. A murit în luptă cu Mehmed I.

MIHAIL III FIODOROVICI, ţar al Rusiei (1613-1645). Întemeietorul dinastiei Romanov. A cârmuit iniţial (1613-1619) sub influenţa mamei, apoi (1619-1633) a tatălui său, patriarhul Filaret. A purtat lupte cu suedezii (1614-1617) şi cu polonii (1632-1634).

MIHAIL KOGĂLNICEANU 1. Com. în jud. Constanţa; 10 148 loc. (2008). Aeroport care deserveşte municipiul Constanţa. **2.** Com. în jud. Ialomiţa, pe cursul inf. al Ialomiţei; 3 202 loc. (2008). Biserica Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (1854-1862), în satul Luciu. **3.** Com. în jud. Tulcea, pe râul Teliţa; 3 254 loc. (2008). Expl. de calcar. Tezaur compus din 25 000 monede din argint, 200 perperi bizantini din aur, peste 100 de lingouri din argint şi obiecte de podoabă, datând de la sfârşitul sec. 13 şi începutul sec. 14.

MIHAILOVIĆ, Dragoljub (zis Draža) (1893-1946), general sârb. Fondator al organizaţiei naţionaliste a cetnicilor. Acuzat de colaboraţionism; arestat, condamnat la moarte şi executat.

MIHAILOVIĆ, Dragoslav (n. 1930), scriitor sârb. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai neorealismului din literatura sârbă (romanul „Ghirlanda lui Petrija").

MIHAILOVSKI, Nikolai Konstantinovici (1842-1904), critic literar şi sociolog rus. Teoretician al narodnicismului. Critică literară despre Turgheniev, Dostoevski şi Tolstoi.

MIHAI VITEAZU 1. Com. în jud. Cluj, pe râul Arieş; 5 782 loc. (2008). Expl. de gips (în satul Cheia). În satul **M.V.**, menţionat documentar (1332), se află o biserică reformată (1674-1684), iar în satul Corneşti, biserica romano-catolică Sf. Emilia (1774). **2.** Com. în jud. Constanţa, pe ţărmul lacului Sinoie; 3 474 loc. (2008). Rezervaţia naturală Grindul Lupilor (2 075 ha).

MIHAI VITEAZUL, domn al Ţării Româneşti (1593-1601), al Transilvaniei (1599-1600) şi al Moldovei (1600). Fiu al lui Pătraşcu cel Bun. A urmărit întărirea autorităţii centrale. A dat un aşezământ prin care ţăranii dependenţi rămâneau pe moşiile unde erau stabiliţi. În contextul unei situaţii internaţionale complicate, **M.V.** a reuşit să pună bazele unui sistem de alianţe antiotomane. Începând războiul de eliberare de sub dominaţia Imp. Otoman (1594), a atacat cetăţile stăpânite de turci pe linia Dunării şi apoi a înfrânt câteva oşti tătărăşti şi turceşti la Putinei, Stăneşti şi Şerpăteşti (1595). Graţie însuşirilor sale de mare strateg, vitejiei şi spiritului de eroism, **M.V.** a învins marea oaste otomană, condusă de Sinan Paşa, la Călugăreni (13/23 aug. 1595) şi la Giurgiu (oct. 1595). În 1599 l-a învins pe voievodul Andrei Báthori la Şelimbăr şi a pus stăpânire pe Transilvania, iar în mai 1600, după o campanie fulgerătoare, şi pe Moldova, realizând prima unire politică a celor trei ţări române, intitulându-se „domn al Ţării

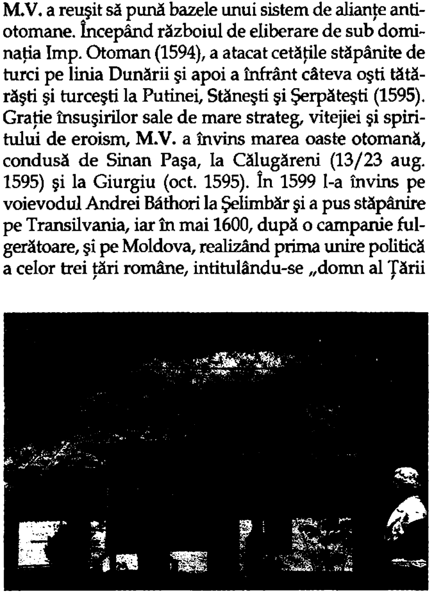
Muzeul memorial „Mihai Eminescu"

Ion Mihalache

Gib I. Mihăescu

Româneşti, al Transilvaniei şi a toată ţara Moldovei". Biruit la Mirăslău (sept. 1600) de nobilimea maghiară, ajutată de imperiali şi apoi de poloni, a fost nevoit să apeleze la ajutorul împăratului Rudolf II. După ce, împreună cu generalul Basta, a înfrânt armata nobiliară la Guruslău (1601), a fost asasinat (9/19 aug. 1601). A ctitorit cea de-a doua biserică a Mitropoliei ortodoxe de la Alba Iulia.

MIHALACHE, Ion (1882-1963, n. Topoloveni), om politic român. Unul dintre doctrinarii statului ţărănesc. Preşedinte (1925-1926) al Partidului Ţărănesc (creat din iniţiativa sa în dec. 1918) şi al Partidului Naţional-Ţărănesc (1933-1937), fiind unul dintre principalii artizani ai fuziunii (oct. 1926) dintre ţărănişti şi naţionali. Ministru al Agriculturii şi Domeniilor (1919-1920, 1928-1930). Ca ministru de Interne (1930-1931, 1932-1933) a dispus dizolvarea Gărzii de Fier. S-a numărat printre oamenii politici care au susţinut aducerea pe tron a principelui Carol. A protestat împotriva cedării fără luptă a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, precum şi a părţii de nord a Transilvaniei şi a Dobrogei de Sud. După 23 aug. 1944, s-a împotrivit procesului de comunizare şi sovietizare a ţării. În urma acţiunii provocatoare de la Tămădău, M. a fost arestat (iul. 1947), judecat şi condamnat la muncă silnică pe viaţă, fiind închis la Galaţi, Sighet şi Râmnicu Sărat, unde a şi murit.

MIHALCEA (CARAGEA) (?-1601), boier din Ţara Românească, de origine grec. Mare ban. Trimis al lui Mihai Viteazul în solie la împăratul Rudolf II; locţiitor al domnului în Transilvania, în timpul campaniei din Moldova. Ucis din ordinul generalului Basta.

MIHALCEA, Mihai (n. 1969, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Fondator al companiei „Solitude Project", şef al programelor coregrafice ale centrului „Multi Art Dans" (HaMMam - „Prizonier în cutia toracică"). Iniţiază şi organizează INDEPENdans.

MIHALKOV 1. Andrei Sergheevici M.-KONCEALOVSKI (n. 1937), regizor rus de film. Excelent portretist al sufletului rus, mai ales în ecranizările după Cehov şi Turgheniev („Un cuib de nobili", „Romanţa îndrăgostiţilor"). În S.U.A. a realizat: „Trenul evadării", „În cerc restrâns". **2. Nikita Sergheevici M.** (n. 1945), actor şi regizor rus de film. Fratele lui **M. (1)**. A deschis drumul cinematografului sovietic spre circuitul internaţional (anii '70-'80). Pelicule de epocă şi de actualitate, axate pe tema eşecului şi a singurătăţii („Piesă neterminată pentru pianină mecanică", „Câteva zile din viaţa lui Oblomov", „Ochi negri"). Actor polivalent, a creat personaje memorabile („Gară pentru doi", „Fata fără zestre"). Premiul Oscar pentru film străin: 1994 („Soare înşelător").

MIHALOVICI, Marcel (1898-1985, n. Bucureşti), compozitor francez de origine română. Membru al Şcolii de la Paris şi unul dintre fondatorii asociaţiei „Triton". Opere („Fedra"), balete („Tezeu în labirint"), lucrări simfonice şi vocal-simfonice, muzică instrumentală de cameră, de film.

MIHÁLŢ s.m. Peşte teleostean dulcicol, răpitor, de c. 25-40 cm lungime, de culoare brună-verzuie, cu solzi mărunţi *(Lota lota)*. Trăieşte mai ales în râuri de munte.

MIHALŢ, com. în jud. Alba, pe Târnava; 3 448 loc. (2008). Aici a avut loc, la 21 mai/2 iun. 1848, o ciocnire sângeroasă între ţăranii români şi oastea nemeşimii maghiare („Măcelul de la M.").

MIHALYI de Apşa, veche familie nobiliară română din Maramureş. Mai importanţi: **1. Ioan M. de A.** (1844-1914, n. Apşa, azi în Ucraina), om de cultură. M. coresp. al Acad. (1901). Preocupări în domeniile diplomaticii, numismaticii şi arheologiei („Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV"). **2. Victor M. de A.** (1841-1918, n. Ieud, jud. Maramureş), prelat. M. de onoare al Acad. (1894), prof. la Seminarul teologic din Gherla. Mitropolit greco-catolic de Alba Iulia şi Făgăraş (din 1894, instalat în 1895). Îndrumător al şcolilor româneşti din Blaj. **3. Teodor M. de A.** (1855-1934, n. sat Prislop, jud. Maramureş), om politic. A făcut parte din comisia care a redactat *Memorandul* şi din delegaţia care a mers la Viena pentru a-l prezenta împăratului. Vicepreşedinte al Adunării de la Alba Iulia (1 dec. 1918).

MIHĂESCU, Eugen (n. 1937, Bucureşti), pictor şi grafician român. Stabilit în Elveţia (1967), apoi în S.U.A. (1981). M. de onoare al Acad. (1993). Grafică publicistică (în „Le Monde", „Le Figaro", „The New York Times", „Times" ş.a.).

MIHĂESCU, Gib I. (1894-1935, n. Drăgăşani), prozator român. Nuvele („La Grandiflora", „Vedenia") şi romane („Rusoaica", „Donna Alba") de analiză a stărilor obsesive, mai ales erotice.

MIHĂESCU, Haralambie (1907-1985, n. Udeşti, jud. Suceava), lingvist şi filolog român. M. coresp. al Acad. (1965). Specialist în limbile clasice („Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman", „Influenţa grecească în limba română până în sec. al XV-lea"). Ediţii critice.

MIHĂESCU, Nicolae C. (1863-1934, n. Târgovişte), arhitect român. Reprezentant al stilului neoromânesc (clădirea Ministerului Învăţământului din str. general Berthelot, Biserica Bradu-Boteanu, în Bucureşti, Tribunalul şi Şcoala Comercială din Târgovişte, Catedrala din Sulina). Restaurări la mănăstirile Agapia, Văratec, Neamţ, Hurez, Căldăruşani.

MIHĂEŞTI 1. Com. în jud. Argeş, pe Râul Târgului; 6 024 loc. (2008). Parc dendrologic. Biserica Sf. Nicolae (1767), în satul Valea Bradului. **2.** Com. în jud. Olt, în C. Boian; 1 890 loc. (2008). Centru de confecţionat covoare. **3.** Com. în jud. Vâlcea, pe dr. Oltului; 6 502 loc. (2008). Centrală electrică şi de termoficare (207,5 MW), hidrocentrală (45 MW) şi uzină de produse sodice (în satul Govora). Sanatoriu T.B.C. În satul Govora se află mănăstirea cu acelaşi nume (de maici), cu biserica Adormirea Maicii Domnului, construită (1492-1496) prin grija domnului Vlad Călugărul şi terminată de Radu cel Mare. Ansamblul monahal a fost renovat de Matei Basarab în anii 1640-1645, care a instalat aici o tiparniţă de sub teascurile căreia au ieşit primele legiuiri în limba română („Pravila de la Govora", 1640, „Îndreptarea legii", 1652), precum şi cărţi de slujbă în limba slavonă („Psaltirea", 1637). În 1710-1711, Constantin Brâncoveanu a amplificat complexul monastic şi a reconstruit biserica, pe care a împodobit-o cu picturi murale interioare executate de zugravii Iosif, Hranite, Teodosie, Ştefan ş.a.

MIHĂILĂ, Gheorghe (n. 1930, sat Dăişoara, jud. Braşov), lingvist şi istoric literar român. Acad. (2004). Lucrări privind raporturile lingvistice şi literare slavo-române, cultura şi literatura română veche („Cultura şi literatura română veche în context european. Studii şi texte"). Ediţii critice („Ioan Bogdan. Scrieri alese").

MIHĂILĂ, Mihai (n. 1948, Faraoanele, jud. Vrancea), inginer român. M. coresp. al Acad. (1999). Cercetări în domeniul mecanismelor de zgomot electronic în semiconductoare, dispozitive semiconductoare şi metale; a descoperit fononii în zgomot 1/f şi spectroscopia de zgomot 1/f („Phonon observations in the 1/f noise of bipolar transistors", „Phonon fine structures in the 1/f noise of copper, silver and silicon").

MIHĂILEANU, numele a trei dintre primii actori români ai Teatrului Naţional: **Costache** (1800-1855); **Ştefan** (1821-1909); **Raliţa** (1816-1881), cu disponibilităţi atât pentru comedie, cât şi pentru rolurile de compoziţie.

MIHĂILENI 1. Com. în jud. Botoşani, pe stg. văii Siretului; 2 730 loc. (2008). Centru de ceramică roşie. Bisericile de lemn cu acelaşi hram - Sfinţii Voievozi, în satele Talpa (1772) şi Cândeşti (1777) şi biserica de zid Sfinţii Voievozi (1795), în satul Pârâu Negru. **2.** Com. în jud. Harghita, în NE depr. Ciuc, pe Olt; 2 657 loc. (2008). În satul M., menţionat documentar (1333), se află o biserică romano-catolică (sec. 15). **3.** Com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 951 loc. (2008). Rezervaţia naturală Canionul M. (16 ha). Satul M. menţionat documentar (1382). Cetate ţărănească (sec. 15-16).

MIHĂILESCU, Corneliu (1887-1965, n. Bucureşti), pictor şi grafician român. Viziune cubistă, din care reţine ulterior numai rigoarea geometrică a formelor. Pastă bogată, tonuri grave („Pastorală", „Buna-Vestire").

MIHĂILESCU, Cristian (1944, n. Buzău), tenor şi regizor român de operă. Director al Operei din Constanţa şi Braşov. Prolifică activitate regizorală internaţională, în domeniul operei şi superproducţiilor muzicale (spectacolul Iris Atheneum).

MIHĂILESCU, Eugen (n. 1913, Iaşi), logician român. Contribuţii în domeniul calculului propoziţional şi în teoria deciziei („Logica matematică. Elemente de calcul cu propoziţii şi predicate").

MIHĂILESCU, Florin (n. 1943, Bucureşti), cineast român. Operator şi producător de film; pelicule de referinţă ale cinematografului românesc („De ce trag clopotele, Mitică?", „Iacob", „Vulpe, vânător").

MIHĂILESCU, Ioan (1949, n. Agapia, jud. Neamţ), sociolog român. Domenii de interes ştiinţific: studiul colectivităţilor rurale, paradigme ale analizelor transculturale, analizei violenţei structurale, politici sociale, management educaţional („Rural Community Studies in Europe", coautor, „Theory and Methods in Rural Community Studies", coautor). Rector al Universităţii din Bucureşti (din 1996).

MIHĂILESCU, Vintilă (1890-1978, n. Bucureşti), geograf român. Acad. (1974). A pus bazele geografiei aşezărilor urbane şi rurale, a iniţiat şi dezvoltat studiile de regionare geografică şi a contribuit la organizarea cercetărilor de geografie aplicată în România („Carpaţii sud-estici de pe teritoriul R.P. Române", „Dealurile şi câmpiile României").

MIHĂILESCU-BRĂILA, Ştefan (1925- 1996, n. Brăila), actor român. Spontaneitate şi expresivitate, în roluri de factură comică-dramatică (în piese de B. Brecht, E. Ionescu, P. Everac şi în filme: „A fost prietenul meu", „Secretul lui Bachus").

MIHĂILEŞTI 1. Oraş în jud. Giurgiu, pe dr. văii Argeşului; 7 325 loc. (2008). Lac de acumulare (1 013 ha). Vestigii din epocile Bronzului şi Fierului şi din perioada geto-dacică (în satul Popeşti). Declarat oraş (18 apr. 1989). Biserica Sfinţii Voievozi (1714); bisericile Sf. Treime (1688-1689), Adormirea Maicii Domnului (sec. 17) în satele Popeşti şi Novaci. **2.** Com. în jud. Buzău, în V C. Bărăganului; 2 092 loc. (2008).

MIHĂLĂŞENI, com. în jud. Botoşani; 2 371 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

MIHĂLCESCU, Irineu (numele de botez **Ioan)** (1874-1948, n. sat Valea Viei, jud. Buzău), prelat român. Mitropolit al Moldovei (1939-1947). Studii de dogmatică, apologetică şi istoria religiilor („Studii asupra raportului dintre religiune şi moralitate", „Compendiu de teologie simbolică", „Istoria religiunilor lumii"). Traduceri.

MIHEŞU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureş; 2 569 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. Satul M. de C. menţionat documentar (1293).

Vintilă Mihăilescu

MIHNEA III (MIHAIL RADU), domn al Țării Românești (1658–1659). Politică de consolidare a autorității domnești. A început (1659) războiul antiotoman, obținând asupra turcilor victorii la Frătești și Călugăreni, cucerind Brăila și Giurgiu, și făcând chiar incursiuni în S Dunării. Atacat de turci și de tătari (din spate) și având împotrivă întreaga boierime, s-a retras în Transilvania.

MIHNEA TURCITUL, domn al Țării Românești (1577–1583 și 1585–1591). Politică fiscală apăsătoare, pentru a putea face față cererilor turcești și pentru a-l înlătura pe Petru Cercel, competitorul său. Mazilit (1591), a trecut la mahomedanism, primind sangeacatul de Nicopole.

MIHOC, Gheorghe (1906–1981, n. Brăila), matematician român. Acad. (1963). Președinte al Acad. (1980–1981). Rector al Universității din București (1963–1968), director general al Institutului Central de Statistică (1948–1951) și al Centrului de Statistică al Acad. (1964–1975). Împreună cu O. Onicescu, creatorul școlii românești de teoria probabilităților și de statistică matematică („Teoria probabilităților și statistica matematică", „Teoria matematică în operațiile financiare", „Programarea matematică").

MIHRÁB (< tc.) s.n. Altar într-o moschee, de forma unei nișe, orientat spre Mecca, având funcție de sanctuar; bogat ornamentat cu stalactite sculptate în lemn sau piatră.

MIHU, Iulian (1926–1999, n. București), regizor român de film. Creații în care realismul se îmbină cu elemente fantastice („Viața nu iartă", „Felix și Otilia", „Lumina palidă a durerii").

MIHUL, Constantin (1897–1986, n. Cioc-Maidan, Basarabia), fizician român. Contribuții în spectroscopie, la studiul gazelor ionizate, al propagării undelor electromagnetice și al spectrului oxigenului.

MIHUȚ, Mariana (n. 1942, Chișinău), actriță română. Creații pline de sensibilitate și forță dramatică (în piese de E. Oproiu, V.I. Popa, I.L. Caragiale, Shakespeare; în filme: „Ultima frontieră a morții", „De ce trag clopotele, Mitică?").

MIÍME s.f. **1.** Fracțiune dintr-un întreg obținută prin împărțirea lui într-o mie de părți egale. **2.** Unitate de măsură pentru unghiuri. ✧ *M. naturală* = unghiul sub care se vede un segment de dreaptă lung de 1 m de pe un punct al mediatoarei sale situat la distanța de 1 000 m. *M. instrumentală* (sau *obișnuită*) = unghi obținut prin împărțirea cercului în 6 400 sau, mai rar, în 6 000 de părți egale.

MIJÍ (< bg.) vb. IV intranz. **1.** A începe să se zărească, a se ivi, a apărea. ✧ Expr. (Intranz. și refl. impers.) *A (se) miji de ziuă* = a se lumina, a se crăpa de ziuă. **2.** A închide parțial ochii spre a vedea mai bine sau spre a se acomoda cu lumina ori cu întunericul. ✦ (Despre ochi) A se închide (de somn sau de oboseală).

MÍJLOC (lat. *medius locus*) s.n. **I. 1.** Punct, loc situat la egală distanță de punctele periferice, de extremități; *p. ext.* loc situat în interior, la oarecare distanță de margine; intervalul dintre două extremități sau dintre două obiecte. ✧ Loc. *De mijloc* = care se situează între limita superioară și cea inferioară ca dimensiune, calitate, valoare. **2.** Parte a corpului omenesc situată între torace și șolduri; talie, brâu **(2)**. **3.** Moment (aproximativ) egal depărtat de începutul și de sfârșitul unui interval de timp, al unui proces în desfășurare. ✧ *Veacul* (sau *vârsta*) *de m.* = Ev. Med.. ✦ Partea centrală a unei comunicări, a unei povestiri. **II. 1.** Ceea ce servește pentru realizarea unui scop; *p. ext.* modalitate, metodă; chip, fel. ✧ (MED.) *M. de contrast* v. *mediu* de contrast. ✦ Posibilitate, putință. **2.** (Concr.; la pl.) Resurse, bunuri, bani, unelte, utilaje, obiecte ale muncii etc. cu ajutorul cărora se asigură desfășurarea unei activități sau existența cuiva. ✧ (TRANSP.) *Mijloace de circulație* (sau *de locomoție*) = autovehicule care servesc pentru transportul persoanelor sau al obiectelor. (MILIT.) *Mijloace de luptă* = **a)** tehnică de luptă; **b)** totalitatea procedeelor și acțiunilor prin care se urmărește nimicirea inamicului.

Mihnea III

Gheorghe Mihoc

MIJLOCÁȘ, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. De mijloc, mijlociu. **2.** S.m. Jucător dintr-o echipă sportivă, intercalat între linia de apărare și cea de atac, asigurând o legătură permanentă între acestea; half.

MIJLOCÍ vb. IV **1.** Intranz. A interveni, a stărui pe lângă cineva (în favoarea cuiva); a intermedia. ✦ A media. 2. Tranz. (FILOZ.; despre termeni) A realiza relația dintre alți doi termeni; a media.

MIJLOCITÓR, -OÁRE s.m. și f. **1.** Persoană care mijlocește **(1)**; intermediar **(2)**. V. *mediator*. **2.** Persoană fizică sau juridică care efectuează operații (retribuite) care facilitează, prin intermediere, încheierea de tranzacții comerciale între părțile interesate; intermediar. V. *broker*.

MIJLOCÍU, -ÍE adj. **1.** Care se găsește la mijloc (în spațiu). ✧ *Deget m.* (și subst., n.) = deget situat între degetul arătător și cel inelar. ✦ (Și subst.) Al doilea născut dintre trei frați în raport cu aceștia. **2.** Care se situează între extrema superioară și cea inferioară în ceea ce privește dimensiunea, calitatea, valoarea; de mijloc; mediu^2 **(1)**. **3.** (SPORT) *Categorie m.* (și subst., f.) = categorie de greutate la box, lupte și haltere, situată între semi-mijlocie și semi-grea. La box, cuprinde sportivi între 71 și 75 kg, la lupte, juniori între 73 și 79 kg și seniori între 82 și 90 kg, iar la haltere sportivi între 76 și 83 kg. Se mai numește și *mijlocie mare*. În boxul profesionist, greutatea sportivilor este între 72,575 și 76,204 kg. *Categorie m. mică* (și subst., f.) = categorie de greutate care cuprinde sportivi între 67 și 71 kg la box, și 68 și 73 kg la lupte juniori. În boxul profesionist greutatea sportivilor este între 69,583 și 72,575 kg.

MIKADÓ (< fr.; cuv. japonez) s.m. **1.** Palat imperial japonez. **2.** Nume dat de europeni împăratului Japoniei.

MIKI Takeo (1907–1988), om politic japonez. De mai multe ori ministru și prim-min. (1974–1976).

MIKLOSICH, Franz (1813–1891), lingvist și filolog sloven. Unul dintre întemeietorii școlii comparativ-istorice a gramaticii și a lexicului lb. slave. Contribuții privind limbile slave („Gramatica comparată a limbilor slave", „Dicționar etimologic al limbilor slave"), raporturile dintre lb. română și lb. slave („Elemente slave în limba română") și dialectele lb. române în general („Cercetări românești: Monumente de limbă istro- și macedoromâne"). M. de onoare al Acad. Române (1880).

MIKLUHO-MAKLAI, Nikolai Nikolaevici (1846–1888), etnograf și antropolog rus. A studiat viața și cultura popoarelor din Noua Guinee, Australia, pen. Malacca și Polinezia (1870–1880). Însemnări de călătorie.

MIKOIAN, Artem Ivanovici (1905–1970), inginer armean. Pionier al construcției de avioane de vânătoare cu reacție MIG-15 în U.R.S.S. A construit (împreună cu M.I. Gurevici) mai multe tipuri de avioane de vânătoare (printre care MIG-3, folosit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial); iar ulterior avioanele supersonice MIG-19 și MIG-21.

MIKOLÁ, Andrei (1884–1970, n. sat Peleș, jud. Satu Mare), pictor român. A evoluat de la o viziune expresionistă („Autoportret") spre o pictură de peisaj realistă („Duminică în parcul de la Baia Mare").

MIKOLAIV (NIKOLAEV), oraș în partea de S a Ucrainei, port fluvio-maritim la limanul Bugului al Mării Negre; 514 mii loc. (2001). Șantier naval. Constr. de mașini; ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, a încălțămintei și alim.

MIKOŁAJCZYK, Stanisław (1901-1966), om politic polonez. Prim-min. (1943-1944) al guvernului polonez în emigrație și, apoi, ministru al Agriculturii în guvernul de coaliție al Poloniei (1945–1947). A emigrat în S.U.A.

MIKSZÁTH Kálmán (1847-1910), scriitor ungur. Unul dintre fondatorii prozei realiste maghiare („Căsătorie ciudată"); nuvele și povestiri.

MIL, Mihail Leontievici (1909-1970), constructor rus de elicoptere. Sub conducerea sa au fost realizate mai multe tipuri de elicoptere (MI-1, MI-6, MI-10, V-12) stabilind numeroase recorduri mondiale.

MILANGULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre o figură geometrică plană închisă) Care are 1 000 de unghiuri interioare (fiind astfel aproape identică cu un cerc).

MILANO, oraș în N Italiei, centrul ad-tiv al reg. Lombardia; 1,25 mil. loc. (2001). Centru financiar. Siderurgie; constr. de automobile, tractoare, avioane, motoare, utilaj metalurgic, motociclete, biciclete, aparataj electrotehnic, material feroviar, mașini-unelte; produse chimice, textile și alim. Ind. poligrafică. Academie de Științe, cinci universități, institut politehnic (1863). Teatrul de operă „La Scala" (1778). Monumente: Domul - cea mai mare construcție gotică din Italia (sec. 14–19), bisericile San Lorenzo (sec. 4–12), San Ambrogio (sec. 4–12), San Eustorgio (1335–1339), Santa Maria delle Grazie (1464–1490), Castelul Sforza (sec. 15), palatele Marino (1557), Litta (sec. 16), Brera (sec. 17–18) și Dugnani (sec. 18). Biblioteca Ambrosiana. Muzee, pinacoteci. Galerie de artă modernă. Întemeiat la sfârșitul sec. 5 și începutul sec. 4 î.Hr. A intrat în stăpânirea Romei (din 196 î.Hr.), sub numele de *Mediolanum*. Unul dintre centrele mișcării patare (sec. 11); s-a proclamat comună în 1097-1098. Cucerit în 1158 de Frederic I Barbarossa, în 1162 a fost în întregime distrus de armatele imperiale. Refăcut ulterior. S-a aflat sub conducerea familiilor *Visconti* (din 1329) și *Sforza* (1450–1535, cu întreruperi), fiind din 1395, cap. ducatului cu același nume. În urma Războaielor italiene (1494–1559), a intrat în stăpânirea Franței (1499-1513), Spaniei (din 1535), iar mai târziu în stăpânirea Austriei (1706–1733, 1736–1796). Ocupat de Napoleon I, **M.** a devenit în 1797 cap. Republicii Cisalpine, dependente de Franța, apoi a Regatului Italiei (1805-1815). După Congresul de la Viena (1814-1815), M. devine cap. Regatului lombardo-venețian, dependent de Imp. Austriac. În 1848 și 1853 la **M.** au loc puternice răscoale împotriva stăpânirii austriece. În componența Regatului Sardiniei și a Regatului Italiei (din 1861). - **Edictul din Milano,** edict promulgat de împăratul Constantin (313) care consfințea libertatea cultului creștin în Imp. Roman.

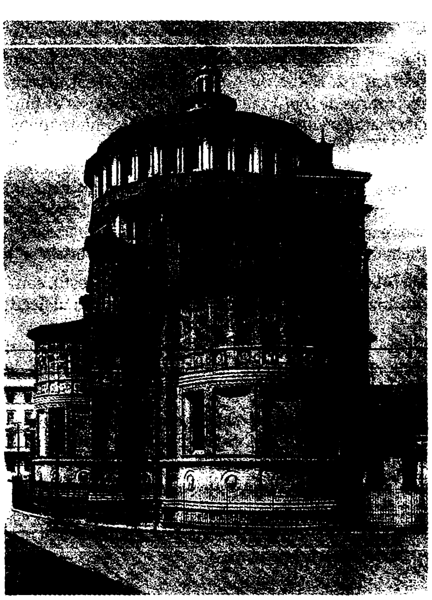

Milano. Biserica Santa Maria delle Grazie

MILAREPA sau **MI-LA-RAS-PA** (1040–1123), poet şi călugăr tibetan. Discipol al lui Mar-pa („interpretul"), a fondat o şcoală mistică lamaistă. Lirică ocazională („O sută de mii de cântece", adunate de discipolii săi).

MILAŞ, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, în dealurile Lechinţei; 1 470 loc. (2008). Satul **M.** menţionat documentar în 1315. În satul Comlod se află o biserică reformată (sec. 17), o biserică ortodoxă Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 17) şi un castel (sec. 17).

MÍLĂ¹ (< sl.) s.f. **1.** Sentiment de părere de rău şi de compasiune faţă de suferinţa sau de nenorocirea cuiva. **2.** (Înv. şi pop.) Ajutor, binefacere; *concr.* pomană. **3.** Bunăvoinţă; îngăduinţă, blândeţe. ✧ *Mila lui Dumnezeu* = ajutor, graţie divină.

MÍLĂ² (< pol.) s.f. Unitate de măsură pentru distanţele terestre (simbol: mi), egală cu 1 609,344 m. ✧ *M. marină* = unitate de măsură pentru distanţă, folosită în navigaţia maritimă (simbol: Mm), egală cu 1 851,85 m (practic cu 1 852 m = lungimea medie a unui minut de meridian terestru).

MILCOIU, com. în jud. Vâlcea, pe dr. râului Topolog; 1 358 loc. (2008).

MILCOV 1. Râu, afl. dr. al Putnei, în C. Siretului Inferior; 68 km. Izv. din Subcarpaţii Vrancei, trece prin Odobeşti şi pe la S de Focşani. Până la Unirea Principatelor, a format hotarul dintre Ţara Românească şi Moldova. **2.** Com. în jud. Olt, pe stg. Oltului; 1 728 loc. (2008). Biserica Sf. Dumitru (1781), în satul **M.**

MILCOVUL, com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 3 561 loc. (2008).

MILCU, Ştefan-Marius (1903–1997, n. Craiova), medic şi antropolog român. Acad. (1948). Preşedinte al Secţiei de Ştiinţe Medicale a Academiei (1974–1990); director al Institutului de Endocrinologie „C.I. Parhon" (1957–1977). Cercetări teoretice, experimentale şi clinice în domenii ca: biologia epifizei, timusului, tiroidei, gonadelor, guşii endemice. Lucrări de genetică („Genetica umană", „Endocrinopatiile genetice"). A introdus în antropologie metoda de investigare medico-socială.

MILEANCA, com. în jud. Botoşani; 2 863 loc. (2008). Centru de artă populară.

MILENÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există, care datează de o mie de ani, care durează de un mileniu; *p. ext.* care există de mii de ani.

MILENARÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *millenarius* „de o mie") s.n. (REL.) Chiliasm.

MILÉNIU (< lat.) s.n. Perioadă de timp de o mie de ani; *p. ext.* (la pl.) perioadă extrem de lungă, de mii de ani.

MILESCU, Nicolae Spătarul (1636–1708, n. sat Mileşti, jud. Vaslui), boier şi cărturar umanist din Moldova. Participând la un complot eşuat împotriva domnului Ştefăniţă Lupu (1659– 1661), a fost silit să ia drumul pribegiei. A peregrinat în Germania, Franţa, Suedia şi s-a stabilit în Rusia (1671), devenind şef al corpului de tălmaci de pe lângă consiliul diplomatic din Moscova. A tradus „Vechiul Testament" (1667) şi o primă istorie a Imp. Otoman, în latină şi rusă. Între 1675 şi 1678, a îndeplinit, din însărcinarea ţarului Aleksei Mihailovici, o misiune diplomatică la Beijing, în urma căreia a scris un „Jurnal de călătorie în China" şi „Descrierea Chinei".

MILESTONE, Lewis (1895–1980), regizor american de film. Realizări în toate genurile cinematografice („Oameni şi şoareci", „Revolta de pe Bounty"). Premiul Oscar: 1927 („Fraţi de arme"), 1930 („Nimic nou pe frontul de vest").

MILET, oraş grecesc, fundat la sfârşitul milen. 2 î.Hr. de ionieni, pe coasta de V a Asiei Mici. A întemeiat c. 80 de colonii pe coastele M. Mediterane (Naucratis) şi ale Pontului Euxin (Histria, Tomis, Odessos, Olbia). Distrus de perşi în timpul răscoalei antipersane a oraşelor greceşti din Asia Mică (500–494 î.Hr.) şi refăcut în 479 î.Hr. Cucerit de Alexandru cel Mare (334 î.Hr.); înglobat în prov. romană Asia (133 î.Hr.). În perioada elenistică cunoaşte o nouă epocă de înflorire. – **Şcoala din ~**, grup de filozofi greci presocratici, din sec. 7–6 î.Hr., alcătuit din Tales, Anaximandru şi Anaximene. Ei inaugurează filozofia greacă, fiind primii cercetători ai naturii lucrurilor luate în ansamblu. V. *ioniană, şcoala ~*.

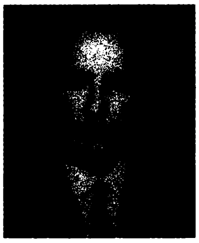

Ştefan-Marius Milcu

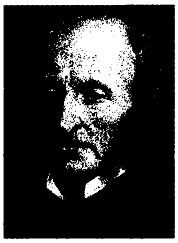

John Stuart Mill

MILETIĆ, Svetozar (1826–1901), om politic sârb. A militat pentru unificarea tuturor terit. sârbe, stăpânite de Austro-Ungaria, în jurul principatului Serbiei.

MILETIN, râu, afl. dr. al Jijiei, în C. Moldovei; 79 km. Izv. din Şaua Bucecii.

MILHAUD, Darius (1892–1974), compozitor, dirijor şi critic muzical francez. Membru al „Grupului celor şase". Opere („Nenorocirile lui Orfeu"), balete („Facerea lumii"), simfonii, muzică de cameră, de scenă şi de film, piese instrumentale („Scaramouche") şi vocale, caracterizate prin primatul melodiei şi politonalitate.

MILI- ({s} lat. *mille* „o mie") Element de compunere cu sensul „o miime de", folosit pentru alcătuirea denumirii submultiplilor zecimali ai unităţilor de măsură; are simbolul „m", care se scrie înaintea simbolului unităţii de măsură (ex. miliamper: mA).

MILIAMPÉR (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric, egală cu o miime de amper (simbol: mA).

MILIAMPERMÉTRU (< fr.) s.n. Ampermetru sensibil care se utilizează pentru măsurarea curenţilor electrici de slabă intensitate, gradat în miliamperi.

MILIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. (Stâlp sau piatră) care era aşezată din milă în milă de-a lungul şoselelor publice romane, pentru a indica distanţele.

MILIÁRD (< fr.) num. card. Număr egal cu o mie de milioane.

MILIARDÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (Şi adj.) Persoană care posedă o avere evaluată în miliarde.

MILIBÁR (fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru presiune, egală cu o miime de bar.

MILIGRÁM (< fr. {i}) s.n. Unitate de măsură pentru masă, egală cu o miime de gram (simbol: mg).

MILILÍTRU (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru volum, egală cu o miime de litru, adică 1 cm^3 (simbol: ml).

MILIMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Exprimat în milimetri, de mărimea unui milimetru; *p. ext.* foarte mic. ✦ (Adverbial) Cu o mare exactitate. **2.** (Despre scări) Gradat în milimetri. ✧ *Hârtie m.* = hârtie pe care sunt imprimate linii verticale şi orizontale, distanţate între ele cu un milimetru; este utilizată în desenul tehnic sau pentru trasarea graficelor şi a diagramelor.

MILIMÉTRU (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru lungime, egală cu a mia parte dintr-un metru (simbol: mm). ✧ *M. coloană de mercur* = unitate de măsură pentru presiune (simbol: mm Hg), egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm; este echivalentă cu torrul (1 mm Hg = 133,322 Pascali).

MILIÓN (< fr. {i}) num. card. Număr egal cu o mie de mii.

MILIONÁR, -Ă (< fr., germ.) s.m. şi f. (Şi adj.) Persoană care posedă o avere evaluată în milioane.

MILIŞĂUŢI, oraş în jud. Suceava, situată în N pod. Sucevei; 5 377 loc. (2008). Până la 7 sept. 1976, com. **M.** s-a numit *Bădeuţi*, iar între 7 sept. 1976 şi 20 mai 1996, *Emil Bodnaraş*. Biserica Sf. Procopie, ctitorie din 1487 a lui Ştefan cel Mare, în satul Bădeuţi.

MILITÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A desfăşura o activitate intensă într-un domeniu social, politic, cultural; a lupta pentru un principiu, o cauză etc.

MILITÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care militează pentru un principiu, pentru o cauză.

MILITÁR, -Ă (< fr., lat., germ.) s.m., adj. **1.** S.m. Persoană care face parte din cadrele armatei sau care este chemată în armată pentru efectuarea stagiului militar, la concentrare sau la mobilizare. **2.** Adj. Care se referă la armată sau la **m.** (**1**), care este destinat armatei sau **m.** (ex.: uniformă **m.**, teren **m.**, formaţie **m.** etc.); milităresc, ostăşesc. ✧ *Stagiu m.* = stagiu pe care trebuie să-l presteze în cadrele armatei fiecare cetăţean valid al unei ţări în care există această obligaţie. În România, din 2006 nu mai este obligatoriu. ✦ Realizat sau efectuat prin sau de către armată (ex. ofensivă **m.**, intervenţie **m.**, cucerire **m.** etc.).

MILITARI-CHILIA, cultură a dacilor liberi din Muntenia (sec. 2–3), denumită astfel după aşezările descoperite în cartierul Militari (municipiul Bucureşti) şi în satul Chilia (jud. Olt). Aşezările de tip **M.-C.**, descoperite în peste 30 de localit. din ţară, se caracterizează, prin creaţii originale ale populaţiei autohtone, dar şi prin influenţe din Imp. Roman.

MILITARÍSM (< fr., germ.) s.n. Politică de subordonare a activităţii de stat şi, prin aceasta, a întregii vieţi sociale intereselor de mărire a potenţialului militar şi de pregătire pentru război.

MILITARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A subordona întreprinderi, teritorii etc. unui regim militar (uneori direct armatei) şi a le folosi în scopuri militare.

MILITĂRÍE s.f. Serviciu sau stagiu militar; viaţă, profesiune de militar; disciplină militară; armată.

MILÍŢIE (< lat., rus.) s.f. **1.** (În unele foste ţări socialiste) Instituţie de stat având drept scop menţinerea ordinii publice şi respectarea regulilor de convieţuire socială; *p. ext.* clădirea în care îşi avea sediul această instituţie; poliţie. **2.** (În Europa, în sec. 18) Trupe nepermanente sau de rezervă din oraşe sau parohii cuprinzând şi unele corpuri speciale pentru susţinerea armatei. ✦ (Pop.) Serviciu militar; militărie. 3. *Armată de miliţii* = armată bazată pe principiul soldatului-cetăţean, foarte rapid mobilizabilă, care are frecvente perioade de instrucţie (ex. armata Elveţiei). **4.** *M. privată* = organizaţie paramilitară interzisă de lege.

MILIUKOV, Pavel Nikolaevici (1859–1943), istoric şi om politic rus. Ca ministru de Externe în Guvernul provizoriu (1917), a susţinut continuarea războiului alături de Antantă. După 1917, a trăit în emigraţie.

MÍLIUM (< fr., engl., lat.) subst. Mici granulaţii albe alcătuite din chisturi intraepidermice sau intradermice localizate pe faţă (mai ales pe pleoape) sau la organele genitale; rezultă din dilatarea canalelor sudoripare sau a foliculilor piloşi.

MILIVÓLT (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură pentru tensiunea electrică, egală cu o miime de volt (simbol: mV).

MIŁKOWSKI, Zygmunt Fortunat (pseud. *Teodor Tomasz Jež*) (1824–1915), scriitor polonez. Romane istorice („Fugarii"). Memorii.

MILL 1. James M. (1773–1836), economist, istoric şi filozof englez. Discipol al lui J. Bentham şi unul dintre liderii grupului liberal-utilitarist „Radicalii filozofici". Continuator al psihologiei asociaţioniste a lui Hume şi

Milet. Ruinele teatrului

Hartley („O analiză a fenomenelor minții omenești"). **2. John Stuart M.** (1806-1873), filozof şi economist englez. Fiul lui M. **(1)**. Contribuții în dezvoltarea teoriei cererii şi ofertei, a mecanismului prin care, în economia de piață, acestea influențează asupra nivelului prețului şi a cantității de produse vândute („Principii de economie politică"). Autorul a două lucrări clasice de etică: „Utilitarismul", „Despre libertate". Opera sa „Sistemul logicii", cuprinde o analiză a fundamentelor cunoaşterii şi inferenței.

MILLAIS, Sir John Everett (1829-1896), pictor englez prerafaelit. Subiecte religioase, istorice şi alegorice; peisaje şi portrete într-o atmosferă romantică („Hristos în casa părinților", „Meri înfloriți").

MILLAND, Ray (1905-1986), actor britanic de film. June-prim al anilor '30, s-a remarcat apoi în roluri dramatice („Seceră vântul sălbatic", „Afacerea Concorde"). Premiul Oscar: 1945 („Vacanță pierdută").

MILLE, Constantin (1861-1927, n. Iaşi), ziarist şi scriitor român. A condus primul ziar socialist, „Drepturile omului", apoi „Adevărul" (1895-1926). Versuri militante; romanul autobiografic „Dinu Milian".

MILLER, Arthur (1915-2005), dramaturg american. Teatru viguros, care aduce pe scenă experiențe traumatizante ale personalității umane. Personajele sale îşi pun problema identității lor, a relațiilor cu societatea contemporană şi de cele mai multe ori eşuează descumpănite („Moartea unui comis-voiajor", „Dezaxații"). Piese scrise pentru soția sa, Marilyn Monroe („După cădere").

MILLER, Glenn (1904-1944), dirijor, orchestrator şi trombonist de jazz american. Îşi constituie propriul *big band* (1938), una dintre cele mai populare orchestre de swing ale epocii („In the Mood", „Moonlight Serenade", „Tuxedo Junction", „Chatanooga Choo-Choo"). Conducător al orchestrei Forțelor Aeriene ale armatei S.U.A. în Europa.

MILLER, Henry (1891-1980), prozator american. Precursor al postmodernismului. Romane autobiografice, cu elemente şocant naturaliste („Tropicul Cancerului", „Tropicul Capricornului", trilogia „Crucificare în roz") care se constituie într-o veritabilă epopee personală de mare amploare, în care lirismul cel mai pur se întâlneşte cu perceperea brutală a lucrurilor. Eseuri. Memorialistică; corespondență cu Lawrence Durrell şi Anaïs Nin.

MILLER, Merton Howard (1923-2000), economist american. Împreună cu F. Modigliani, a analizat structura capitalului unei companii, elaborând reguli generale în domeniul finanțării întreprinderilor cu capitaluri proprii sau împrumutate („Politica de dividende, creşterea şi evaluarea acțiunilor"). Premiul Nobel pentru economie (1990), împreună cu M. Markovitz şi W. Sharpe.

MILLER, Oskar von (1855-1934), inginer electrotehnician german. Contribuții la transmiterea energiei electrice de înaltă tensiune la mari distanțe. A organizat Muzeul tehnic din München (1882).

MILLERAND, Alexandre (1859-1943), om politic şi publicist francez. Prim-min. (ian.-sept. 1920) şi preşedinte al Franței (1920-1924).

MILLERÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. W.H. *Miller*) s.n. Sulfură naturală de nichel, cristalizată în sistemul romboedric, de culoare galbenă, urmă neagră-verzuie şi luciu metalic; unul dintre cele mai bogate minerale de nichel.

Arthur Miller

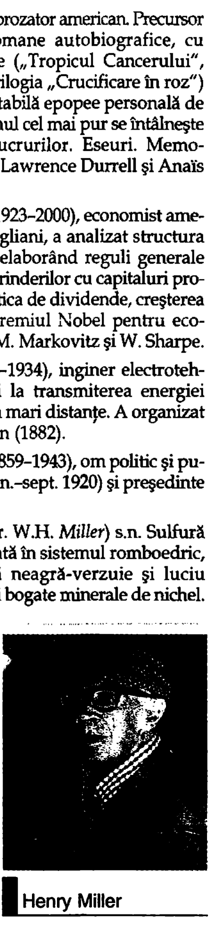
Henry Miller

Matei Millo

John Milton

MILLES, Carl (pe numele adevărat *Vilhelm Carl Emil Anderson*) (1875-1955), sculptor american de origine suedeză. A emigrat în S.U.A. (1945). Operă monumentală („Urşi jucându-se" şi „Fântâna lui Orfeu", în Stockholm, „Poseidon", fântână din fața muzeului din Göteborg).

MILLET, Gabriel (1867-1953), istoric francez. Contribuții la istoria artei bizantine („Monumente bizantine de la Mistra", „Monumente de la Athos"). M. de onoare al Acad. Române (1921).

MILLET, Jean-François (1814-1875), pictor şi gravor francez. Retras în 1849 la Barbizon, devine un maestru al realismului, influențat de Daumier („Semănătorul", „Culegătoarele de spice").

MILLIKAN, Robert Andrews (1868-1953), fizician american. A determinat sarcina electronului (1911), folosind metoda picăturilor de ulei *(experiența lui M.)*, precum şi constanta lui Planck pe cale fotoelectrică. Premiul Nobel pentru fizică (1923).

MILLO, Matei (1814-1896, n. Stolniceni-Prăjescu, jud. Iaşi), actor şi autor dramatic român. Interpret, mai ales în travesti, al unor roluri din piesele lui Alecsandri (Coana Chirița, Mama Anghelușa ş.a.), dar şi din piese de Molière, Beaumarchais; creator de şcoală. A susținut un repertoriu național, axat pe comedii satirice şi vodeviluri. Autorul primei operete româneşti („Baba Hârca"). Comedii, vodeviluri („Zavistia").

MILLÖCKER, Karl (1842-1899), compozitor şi dirijor austriac. A condus Opera din Viena (1869-1883). Autor a peste 20 de operete caracterizate printr-o melodicitate specific vieneză („Studentul cerşetor", „Sărmanul Jonathan").

MILLS, Charles Wright (1916-1962), sociolog american. A criticat societatea americană contemporană lui, elitele conducătoare, conformismul claselor de mijloc („Gulerele albe. Clasele mijlocii americane", „Elita puterii").

MILNE-EDWARDS, Henri (1800-1885), naturalist francez. Studii asupra moluştelor şi crustaceelor.

MILNES, Sherrill (n. 1935), bariton american. Personalitate scenică impunătoare. Îşi începe cariera în S.U.A., lansându-se (1966) la Metropolitan Opera, cu „Luisa Miller" şi „Trubadurul".

MILNOR, John (n. 1931), matematician american. Lucrări de topologie diferențială. Medalia Fields (1962).

MILON din Crotona (sec. 6 î.Hr.), atlet grec. A învins de şase ori la lupte în Jocurile Olimpice şi tot de şase ori la Jocurile Pythice. Legenda spune că, bătrân fiind, şi-a prins mâna în despicătura unui trunchi şi, nemaiavând forță să o scoată, a fost sfâşiat de lupi.

MILÓNGA (cuv. sp.) subst. Formă muzicală ce precedă pe cea a tangoului, întâlnită în Uruguay, Paraguay, Argentina şi Chile. Apare ca mijloc de expresie în duetele vocale.

MILONÍT (< fr. {i}; {s} gr. *myle* „piatră de moară") s.n. Rocă metamorfică cataclastică (zdrobită), caracterizată prin existența unui material sfărâmat cimentat şi dispus în benzi paralele sau în formă de lentile.

MÍLOS, ins. vulcanică, grecească, în M. Egee (arh. Ciclade); 158 km^2. Localit. pr.: *Mílos* şi *Adamas*. Expl. de marmură. Izv. termale. Aici a fost descoperită (1820) celebra statuie „Venus din Milo" (azi în Muzeul Luvru).

MILOŠEVIĆ, Slobodan (1941-2006), om politic iugoslav. Preşedinte al Partidului Socialist din Serbia (din 1990). Preşedinte al Serbiei (1989-1997, în 1989-1990 în cadrul fostului stat iugoslav) şi al R.F. Iugoslavia (1997-2000). În procesul de disoluție al R.S.F. Iugoslavia, principalul exponent al creării unei „Serbii Mari", fapt ce a dus la grave conflicte militare cu celelalte foste republici federale. Arestat la Belgrad (2001) şi deferit Tribunalului Internațional de la Haga. A murit în detenție.

MILOSTÉNIE (< sl.) s.f. Binefacere, pomană; *concr.* ceea ce se dă de pomană. ✦ Danie făcută unei mănăstiri, unei biserici etc.

MILOSTIVÍ vb. IV refl. A i se face milă^{1} **(1)** de cineva, a se arăta milostiv, bun; a se îndura, a se îndupleca; a se înduioşa.

MIŁOSZ, Czesław (n. 1911), scriitor polonez. A emigrat în Franța (1951) şi apoi în S.U.A. (1960). Lirică marcată de presentimentul unei catastrofe („Poem despre timpuri încremenite"). Eseuri („Minte înlănțuită") şi romane denunțând regimul comunist polonez („Luarea puterii"). Premiul Nobel pentru literatură (1980).

MILOŞESCU, Nicu D. (1858-1924, n. Cerneți, jud. Mehedinți), tipograf, librar şi editor român. A înființat prima tipografie la Târgu Jiu (1880).

MILOŞEŞTI, com. în jud. Ialomița, situată în C. Bărăganului; 2 894 loc. (2008).

MILOŞOVICI, Lavinia (n. 1976, Lugoj), gimnastă română. Dublă campioană olimpică (Barcelona, 1992), campioană mondială (Indianapolis, 1991, Birmingham, 1993).

MILSTEIN, César (n. 1927), microbiolog britanic de origine argentiniană. Împreună cu G. Köhler, a elaborat biotehnologia obținerii anticorpilor monoclonali secretați de hibrizii celulari. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1984), împreună cu G. Köhler şi N. Jerne.

MILSTEIN, Nathan (pe numele adevărat *Natan Mironovici*) (1904-1992), violonist american de origine ucraineană. Stabilit în S.U.A. (1928). A debutat (1929) cu Orchestra din Philadelphia. Repertoriu vast de la suitele de Bach, la concertele lui Prokofiev. Membru al unui trio celebru, alături de V. Horowitz şi G. Piatigorski.

MILTIADE (550-489 î.Hr.), om politic şi general atenian. Ales strateg la Atena, a fost comandantul armatei ateniene şi plateene care a învins armata persană la *Maraton* (490 î.Hr.).

MILTON, John (1608-1674), poet şi om politic englez. Poeme biblice celebrând valoarea simbolică a răzvrătirii satanice („Paradisul pierdut") sau setea umană de libertate („Paradisul regăsit") - capodopere ale literaturii universale. Pamflete şi eseuri („Despre reformă în Anglia").

MILU, Matei (1725 sau c. 1750- 1801, n. sat Spătăreşti, jud. Suceava), scriitor român. Precursor al poeziei satirice, prin creionarea unor caractere (înfumuratul, zgârcitul, cocheta bătrână etc.).

MILWAUKEE, oraş în N S.U.A. (Wisconsin), port la L. Michigan; 596,9 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de maşini; produse chimice, alim. şi textile. Tipografii. Centru comercial şi financiar. Două universități (1857, 1956). Muzee. Teatre. Întemeiat în 1835.

MIM (< fr.) s.n., s.m. **1.** S.n. Scurtă comedie la greci şi la romani, alcătuită din scene comice simple. **2.** S.m. Actor care interpreta un **m. (1)**. **3.** S.m. Actor de pantomimă.

MIMÁ (< fr.) vb. I tranz. A reprezenta situații, sentimente etc. prin gesturi, fără cuvinte. ✦ A imita pe cineva prin gesturi, atitudine, mimică.

MĪMĀMSĀ (< fr.; cuv. sanscrit „cercetare") s.f. Unul din cele şase sisteme ale filozofiei indiene sistematizate (înainte de sec. 2 î.Hr.) de semilegendarul Jaimini, în lucrarea „Mīmāmsa-Sūtra", care cuprinde două părți: purva-mīmāmsa şi uttara-mīmāmsa.

MIMÉSIS (cuv. gr. „imitație") subst. Concept estetic conform căruia arta este imitarea realului. Formulat de Platon şi Aristotel, a fost adoptat ca un principiu fundamental al esteticii europene pentru a defini realismul, înțeles ca transfigurare artistică a ceea ce este semnificativ în realitate (vezi E. Auerbach, „Mimesis").

MIMETÍSM (< fr.; {s} gr. *mimetis* „imitator") s.n. Proprietate a unor specii de animale sau plante, de a se identifica cu mediul în care trăiesc (forma corpului, colorit) sau cu alte specii care dispun de mijloace de apărare (comportare, colorit).

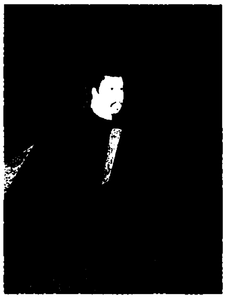

Yoritomo Minamoto

MÍMIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care ţine de exprimarea prin gesturi şi prin expresia feţei; care se referă la mim **(2, 3)**, de mim. 2. S.f. Arta de a exprima pe scenă, prin mişcările feţei şi prin gesturi, sentimente şi idei. ✦ Ansamblu de modificări ale fizionomiei, care exteriorizează anumite emoţii sau gânduri.

MIMNERM (MIMNERMOS) din Colofon (sfârşitul sec. 7–6 î.Hr.), poet grec. Creator al elegiei erotice (culegerea „Nanno").

MIMODRÁMĂ (< fr.) s.f. Operă dramatică în care actorii interpretează rolurile prin pantomimă.

MIMÓZĂ (< fr., lat. {i}; {s} lat. *mimus* „mim") s.f. Denumire dată unor specii de plante erbacee sau lemnoase din genul *Mimosa*, fam. fabacee, cu sau fără spini, cu frunze compuse, care la cea mai mică atingere se repliază. ✦ Fig. Fiinţă deosebit de gingaşă.

min (METR.), simbol pentru *minut*.

MINÁ (< fr.) vb. I tranz. A aşeza mine¹ **(2)** pe un teren sau într-o apă (râu, mare, lac); a depune o încărcătură de exploziv într-o clădire, pe o cale ferată etc. pentru a le arunca în aer. ✦ Fig. A slăbi, a distruge treptat; a măcina.

MINA (sec. 16), zugrav român. Autor al picturilor murale de la biserica Mănăstirii Căluiu (1594), ce constituie un valoros document de epocă (tablourile votive ale lui Petru Cercel, Mihai Viteazul şi ale familiei Buzeştilor).

MINA (pseud. *Annei Maria Mazzini*) (n. 1940), cântăreaţă italiană de muzică uşoară. S-a afirmat la sfârşitul anilor '50 printr-un repertoriu divers („Tintarella di Luna", „Parole, parole").

MINA, Francisco ESPOZ Y (1781–1836), general spaniol. A condus unităţile spaniole de guerilă în timpul ocupaţiei franceze (1808–1814). Participant la revoluţia spaniolă din 1820–1823.

MINAMOTO, familie nobiliară japoneză de descendenţă imperială. A instituit shogunatul (sfârşitul sec. 12), la capătul unei îndelungi rivalităţi cu familia Taira, pe care a înfrânt-o în lupta de la Danno Ura (1185). Mai important: **Yoritomo M.** (1147–1199), primul shogun (din 1192). Marchează începutul unei perioade noi în istoria Japoniei (epoca Kamakura).

MINARÉT (< fr., germ.; {s} arab *manara* „far") s.n. Turn înalt, anexă a unei moschei, având în partea superioară un balcon circular de unde muezinul cheamă credincioşii la rugăciune. Primele **m.** apar în Siria (sec. 7).

MINAS GERAIS, stat în E Braziliei; 588,3 mii km²; 18,3 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Belo Horizonte*.

MINAVÉT (cf. pol. *menwet*) s.n. Flaşnetă.

MÍNĂ¹ (< fr., germ.) s.f. **1.** Ansamblul lucrărilor miniere şi al instalaţiilor din subteran şi de la suprafaţă destinate exploatării, cu ajutorul puţurilor şi galeriilor, a unui zăcământ de substanţe minerale; baie². ✦ Fig. Rezervor nesecat (de bogăţie). **2.** Armă formată dintr-un corp încărcat cu exploziv şi prevăzută cu un dispozitiv de aprindere, folosită la distrugerea unor obiective terestre (infanterie, vehicule etc.) sau acvatice (ambarcaţii, nave de transport sau de luptă etc.). Ca urmare a folosirii pe scară largă a minelor antipersonal (Afghanistan, Mozambic, Bosnia şi Herţegovina, R.D. Congo ş.a.) a luat naştere, sub egida O.N.U., o mişcare internaţională de protest, materializată prin semnarea de către 135 de state, inclusiv România, a unei Convenţii (intrată în vigoare la 1 mart. 1999) privind interzicerea producerii şi folosirii acestora. **3.** Vergea de grafit folosită la confecţionarea creioanelor.

MÍNĂ² (< fr.) s.f. Expresie a feţei; fizionomie, chip, figură.

MINCIAKI, Matvei Liovevici (sec. 19), consul general rus la Bucureşti. Preşedinte al Comisiei de redactare a Regulamentului Organic.

MINCINÓS, -OÁSĂ adj. **1.** (Şi subst.) Care este înclinat să spună minciuni; care minte; care nu se ţine de cuvânt. **2.** Fals, neadevărat, neîntemeiat. **3.** Fig. Amăgitor, înşelător; himeric.

MINCIÓG (cf. ucr. *misok* „săculeţ") s.n. Plasă de dimensiuni reduse, în formă de coşuleţ, agăţată de un băţ, care se foloseşte pentru a scoate din apă peştele prins cu undiţa.

MINCIÚNĂ (lat. *mentio, -onis*) s.f. Afirmaţie prin care se denaturează în mod deliberat adevărul; neadevăr. ✦ Deprindere de a minţi. ✦ Plăsmuire a imaginaţiei; ficţiune; amăgire.

MINCU, Ion (1852–1912, n. Focşani), arhitect român. Întemeietor al şcolii naţionale de arhitectură, a valorificat elemente de construcţie şi decoraţie ale arhitecturii feudale şi populare româneşti (foişoare, stâlpi de lemn, arcade, capiteluri). Lucrări: Casa Lahovari (azi Spitalul Dr. I. Cantacuzino), Casa Vernescu, Şcoala Centrală, Bufetul de la Şosea, toate în Bucureşti.

MINCU, Iulian (n. 1927, sat Olteni, jud. Dâmboviţa), medic român. Membru fondator şi preşedinte (1974–1999) al Societăţii de diabet, nutriţie şi boli metabolice. A înfiinţat (1993) Institutul „N. Paulescu". Cercetări şi studii în domeniul diabetului, nutriţiei şi bolilor metabolice („Diabetic Macro- and Microangiopathy", „Universalitatea alimentaţiei"). Ministru al Sănătăţii (1992–1996).

MINDANAO, ins. în S arh. Filipine; 99,1 mii km². Relief predominant muntos cu vulcani activi. Alt. max.: 2 954 m (vf. Apo). Expl. de aur, fier, cupru, cromite, cărbuni.

MINDEL, a doua glaciaţie cuaternară alpină.

MINDEL-RISS, a doua interglaciaţie cuaternară alpină.

MINDLIN, Henrique Ephim (1911–1971), arhitect şi urbanist brazilian. Lucrări funcţionaliste (ansamblul plajei Pernambuco-Guaruja, São Paulo, imobilul de pe Avenida Central – cel mai înalt edificiu din Rio de Janeiro). Scrieri („Arhitectura modernă braziliană").

MINDORO, ins. în arh. Filipine, la SV de ins. Luzon; 9,7 mii km². Oraş pr.: *Calapan*. Relief muntos cu alt. max. de 2 585 m (Mt. Halcón).

MINDSZENTY József (pe numele adevărat *József Pehm*) (1892–1975), prelat ungur. Arhiepiscop de Esztergom şi primat al Ungariei (din 1945); cardinal (1946). A condus opoziţia anticomunistă din ţara sa. Arestat (1948) şi condamnat (1949) la închisoare pe viaţă. Eliberat în timpul Revoluţiei maghiare (1956), a trăit până în 1971 în ambasada S.U.A. din Budapesta, unde a cerut azil politic. În emigraţie la Viena, din 1971. Reabilitat (1989).

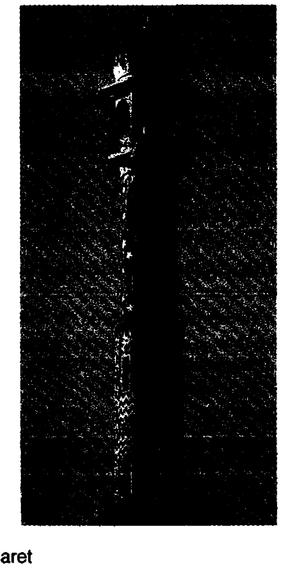

Minaret

Ion Mincu

MINEA 1. Ilie (1881–1943, n. sat Turcheş, azi înglobat în Săcele), istoric român. Specialist în istoria Ev. Med. românesc („Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund"). Monografii („Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul, epoca"). **2. Ioan** (1878–1941, n. sat Turcheş, azi înglobat în Săcele), medic român. Frate cu **M. (1)**. Studii asupra celulei nervoase normale şi patologice, asupra fenomenului de regenerare şi degenerare nervoasă; tratamente originale ale sclerozei în plăci.

MINÉI (MINÉU) (< sl.) s.n. Carte bisericească ortodoxă în care sunt indicate, pe luni şi pe zile, slujbele religioase, în legătură cu sfinţii şi evenimentele sărbătorite. Cele mai vechi **m.** româneşti au fost scrise la Mănăstirea Putna, în sec. 15.

MINÉR (< fr.) s.m. Muncitor calificat care lucrează într-o exploatare minieră.

MINERÁL, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Corp natural, mai mult sau mai puţin omogen din punct de vedere fizic şi chimic, component al rocilor şi al minereurilor, reprezentat frecvent printr-o combinaţie chimică şi, mai rar, prin elemente native; cele mai multe **m.** sunt anorganice, solide şi cristalizate. Sunt cunoscute peste 2 000 de **m.**, dintre care silicaţii reprezintă c. 34%, oxizii şi hidroxizii, c. 25%, iar sulfurile, c. 20%. ✧ *Minerale grele* = **m.** stabile din punct de vedere fizic şi chimic, cu greutate specifică peste 3, acumulate în rocile detritice şi provenite din alterarea sau dezagregarea rocilor eruptive şi metamorfice; concentraţiile mai însemnate reprezintă zăcăminte sedimentare de metale utile preţioase (ex. aur, diamante, granaţi, zirconiu, monozit, magnetit etc.). **2.** Adj. Care se referă la **m. (1)**, care conţine **m.** ✧ *Regnul m.* = totalitatea **m. (1)**. *Apă m.* v. *apă*.

MINERALCORTICOÍZI (< *mineral* + *corticoizi*) s.m. pl. Denumire generală pentru hormonii corticosuprarenali, cu acţiune principală asupra metabolismului mineral (retenţie de sodiu şi excreţie de potasiu). Principalii hormoni **m.** sunt aldosteronul şi corticosteronul.

MINERALIÉR (< fr.) s.n. Navă de construcţie robustă, cu mare rezistenţă longitudinală, specializată pentru transportul minereurilor în vrac.

MINERALIZATÓR, -OÁRE (< *mineraliza*) s.n., adj. **1.** S.n. Substanţă volatilă aflată în magmă, care uşurează cristalizarea acesteia prin reducerea vâscozităţii ei sau printr-o acţiune catalitică. Favorizează apariţia unor roci bine cristalizate şi a unor minerale bogate în mineralizaţie. 2. S.n. pl. Bacterii şi ciuperci microscopice cu rol în reducerea substanţelor eliberate de descompunători în compuşi minerali azotaţi sau sulfaţi, utilizabili de către organismele autotrofe; au importanţă esenţială la realizarea ciclurilor biogeochimice în natură. **3.** Adj. (Despre soluţii hidrotermale) Care determină sau favorizează apariţia şi cristalizarea unor minerale **(1)**.

MINERALIZÁŢIE (< fr., rus.) s.f. Acumulare de minerale **(1)** utile din soluţii în fisurile şi porii rocilor; mineralizare. ✧ *Mineralizaţia unei ape subterane* = cantitatea de substanțe minerale dizolvate într-o apă subterană (cloruri, sulfați, carbonați etc.). După gradul de **m.** se deosebesc: ape dulci (sub 1 g/l de săruri), ape sărate (1–50 g/l de săruri) şi ape foarte sărate peste (50 g/l de săruri).

MINERALOGÍE (< germ., rus., fr. {i}; {s} lat. *mineralis* „minier" + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiință care se ocupă cu studiul complex al mineralelor **(1)**.

MINERÉU (< fr.) s.n. Acumulare de unul sau de mai multe minerale **(1)**, din care se pot extrage pe scară industrială, în mod rentabil, unul (**m.** simple) sau mai multe componente utile sau combinații ale acestora (**m.** complexe). **M.** este însoțit adesea de minerale nemetalifere de gangă.

MINERÍT (< *mineri*, rar, „a lucra în mină") s.n. **1.** Ramură a ind. extractive care se ocupă cu exploatarea zăcămintelor de minerale **(1)** şi a masivelor de roci. **2.** Îndeletnicirea minerului.

MINERVA (în mitologia romană), una dintre cele mai vechi zeițe, asimilată la greci cu *Atena;* era venerată ca zeiță a războiului şi a oraşelor. Alături de Iupiter şi Iunona, face parte din triada capitolină. Protectoare a Romei, a artelor, ştiinței, meşteşugurilor, simboliza cunoaşterea şi înțelepciunea. Era reprezentată cu un coif pe cap, iar în mână avea un scut, cu chipul Medeei în mijloc, sau o lance.

MING, ultima dinastie de împărați chinezi de origine etnică han (1368–1644). Întemeiată de Zhu Yuanzhang, care îşi va lua titulatura imperială de Taizu (1368–1399). În timpul acestei dinastii, Imp. Chinez, cu cap. la Nanjing (Capitala de miazăzi) şi apoi la Beijing (Capitala de miazănoapte), din 1409, a cunoscut o perioadă de prosperitate economică, de înflorire a ştiințelor şi artelor. A instaurat monarhia absolută. Detronată în urma unei puternice răscoale şi a atacurilor manciuriene (începute în 1628).

MÍNGE (cf. sl. *mêč*) s.f. Obiect sferic (sau oval) de dimensiuni şi greutăți variabile, confecționat din cauciuc, piele, celuloid, fibre sintetice etc. şi umplut cu aer, păr, iarbă de mare etc.; se foloseşte în jocurile sportive, distractive şi în gimnastica medicală.

MINGUS, Charles (zis *Charlie*) (1922–1979), contrabasist, dirijor şi compozitor american de jazz. Basist inovator. Discografie selectivă: „Abstractions", „Pithecanthropus Erectus" etc.

MÍNI^1- (< fr.) Element de compunere care înseamnă „mic" şi care serveşte la formarea unor substantive.

MÍNI^2 (< fr.) adj. invar., subst. **1.** Adj. invar. (Despre lungimea fustei) Foarte scurtă (deasupra genunchiului). **2.** Subst. Fustă, rochie, palton etc. (foarte scurte), mini^2 **(1)**.

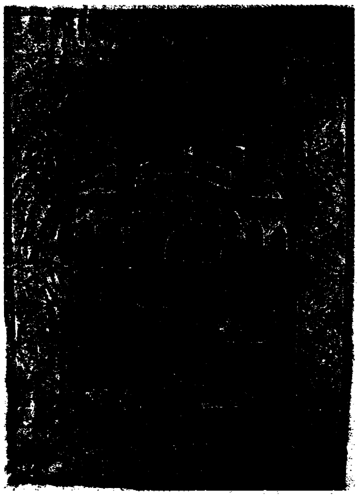

Miniatură. „Evangheliarul" de la Humor ilustrat de Nicodim

MINIATURÁL, -Ă adj. Care se referă la miniaturi **(2)**; care are dimensiunile unei miniaturi; *p. ext.* de proporții mici.

MINIATÚRĂ (< fr., it., germ. {i}) s.f. **1.** Pictură de manuscris al cărei nume vine de la roşul de *miniu,* cu care se scriau unele litere în manuscrisele medievale; anluminură. ✦ Arta de a decora un manuscris. Ilustrarea textelor este cunoscută din Antic. În primele secole d.Hr., romanii ornau unele scrieri celebre (Terențiu, Vergiliu) cu inițiale, portrete ale autorilor şi scene legate de conținut. Arta **m.** a fost cunoscută şi în Orientul antic, ulterior în Persia, India şi America precolumbiană. Epoca de aur a m. a fost Ev. Med. Atelierele din mănăstiri sau cele laice, precum şi artiştii în slujba suveranilor ori a marilor colecționari, umpleau spațiile lăsate de copişti cu imagini şi ornamente. Decorul esențial erau literele ornate, la care se adăugau frontispicii, chenare, viniete. Meşteşugul **m.** s-a mutat din Bizanț în restul Europei, fiind marcat de particularitățile stilurilor naționale. Până în sec. 14, erau împodobite cu **m.** cărțile bisericeşti, apoi au început să fie ilustrate şi cărțile laice cu imagini adaptate la text. După generalizarea tiparului, gravura pe lemn şi metal a înlocuit **m.** Pe terit. României, cel mai vechi manuscris cu **m.** este „Tetraevanghelul" slavo-grec, caligrafiat şi pictat în 1429, la mănăstirea Neamț, de *Gavriil Uric.* Foarte importantă a fost activitatea lui *Anastasie Crimca;* el a împodobit o serie de manuscrise cu zeci de **m.** de inspirație biblică. În Țara Românească, „Evangheliarul slavon" de la mănăstirea Bistrița (Vâlcea), de la începutul sec. 16, este decorat cu **m.** reprezentând scene biblice. În sec. 18, au fost executate **m.** în manuscrisele cărților populare („Alexandria", „Esopia" ş.a.), unul dintre cele mai valoroase fiind „Erotocritul" lui Petrache Logofătul. **2.** Pictură de mici dimensiuni, executată cu finețe, în tempera sau ulei, pe pânză, pergament, hârtie, fildeş etc.; *p. ext.* piesă artistică de proporții mici, reprezentând reproducerea la scară redusă a unui obiect. ✧ Loc. *În miniatură* = **a)** mic, miniatural; **b)** pe plan restrâns, în mic. **3.** (În arta smalțurilor) Pictură pe o placă de metal, realizată prin suprapunerea culorilor vitrifiabile. **4.** (MUZ.) Piesă muzicală de dimensiuni reduse, pentru diverse instrumente, solistică sau camerală.

MINIATURÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Artist care execută miniaturi.

MINIATURIZÁRE (< fr.) s.f. Reducere a dimensiunilor şi a greutăților specifice ale produselor, prin folosirea unor materiale noi şi adoptarea unor soluții constructive şi tehnologice speciale.

MINICALCULATÓR (< fr.) s.n. Calculator de nivel mediu destinat efectuării de calcule complexe şi prelucrării unui mare volum de date primite de la şi transmise utilizatorilor conectați prin terminale. V. *calculator, microcalculator, supercalculator.*

MINIÉR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se referă la mină^1 **(1)**, care ține de mină; în care se practică mineritul. **2.** (ZOOL.) *Insecte miniere* = insecte care sapă galerii în frunzele sau scoarța plantelor; dăunători ai pădurilor (ex. coleopterul *Ips tipographus* care sapă galerii în scoarța arborilor pentru a depune ouă; molia minieră, *Coleophora laricella,* care sapă în frunzele arborilor de pădure etc.).

MINIJÚPĂ (< fr.) s.f. Fustă foarte scurtă, mult deasupra genunchilor.

MÍNIM^1 (< *minimum*) s.n. Minimum **(2)**. ✧ *M. de trai* = cantitate de bunuri şi de servicii strict necesare întreținerii vieții unei persoane sau a unei familii, la un anumit grad de dezvoltare a societății.

MÍNIM^2, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are cea mai mică dimensiune, durată, intensitate etc.; minimal. **2.** (MAT.) S.n. Punct în care o funcție ia o valoare mai mică decât în punctele vecine. **3.** S.n. Cea mai mică valoare pe care o poate lua o funcție sau o variabilă. **4.** S.n. (BIOL.) *Legea minimului* = legea lui *Liebig.*

MINIMĂL, -Ă (< fr.) adj. Minim^2 **(1)**.

MINIMALIZÁ vb. I tranz. A diminua, a reduce (la minimum) valoarea, importanța cuiva sau a ceva; a subaprecia.

MINIMÉTRU (< fr.; {s} lat. *minimus* „foarte mic" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument de precizie pentru măsurarea lungimilor, indicând abaterile lor față de un etalon de comparație.

MINIMIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (MAT.) A da cea mai mică valoare unei funcții.

MÍNIMUM (< lat., fr.) s.n. **1.** Punct, limită inferioară. **2.** Cea mai mică cantitate, valoare, intensitate; minim^1. ✦ (Adverbial) Cel puțin..., pe puțin...; măcar.

MINISTÉR (< fr.) s.n. Organ central al administrației de stat, care conduce o anumită ramură a activității; *p. ext.* sediul acestei instituții.

MINISTERIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care priveşte un minister sau un ministru, care aparține unui minister sau unui ministru, care este emis de minister sau de ministru (ex. decizie **m.**).

MINISTERIÁT (< fr.) s.n. (În Franța, în vechea formă de guvernământ) Sistem de guvernare care a consacrat prioritatea unui ministru, purtând titlul de prim-min. sau „ministru principal de stat" (ex. Richelieu, Mazarin, cardinalul de Fleury).

MINÍSTRU (< fr., lat.) s.m. Membru al guvernului, cu funcții politice şi administrative, conducător al unui organ central al administrației de stat (minister). ✧ *M. fără portofoliu* = persoană care are funcția de min. într-un guvern, fără a fi însă titularul unui minister. *M. plenipotențiar* = diplomat cu rang imediat inferior ambasadorului. *M. secretar de stat* = membru al guvernului cu rang de ministru, care nu este titularul unui minister şi îndeplineşte funcții de conducere a unui departament sau a unui domeniu de activitate; este primul locțiitor al ministrului.

MÍNIU (< fr., lat.) s.n. Oxid de plumb, de culoare roşie-portocalie, insolubil în apă. Este folosit în vopsitorie.

MINKOWSKI, Hermann (1864–1909), matematician şi fizician german de origine lituaniană. Lucrări în domeniul teoriei numerelor („Geometria numerelor"), în fizica matematică şi în hidrodinamică. A adaptat formalismul quadridimensional la teoria relativității restrânse a lui Einstein *(spațiu-timp M.)* („Spațiul şi timpul").

MINNA, oraş în partea central-vestică a Nigeriei, centrul ad-tiv al statului Niger; 136,9 mii loc. (1996).

MINNEAPOLIS, oraş în N S.U.A. (Minnesota), port pe Mississippi, formând o aglomerație urbană împreună cu *Saint Paul;* 382,6 mii loc. (2000). Centru financiar. Constr. de maşini. Ind. chimică şi petrochimică, de prelucr. a lemnului, hârtiei şi alim. Instrumente de precizie. Poligrafie. Universitate (1851). Menționat documentar (1680).

MINNELLI, familie de artişti americani de origine italiană. Mai importanți: **1. Vincente M.** (1910–1986), regizor de film. A reînviat musicalul anilor '40–'50 („Orchestra ambulantă"). S-a remarcat şi în comedie, dramă, film biografic etc. („Ziegfeld Follies", „Cei 4 cavaleri ai Apocalipsei", „Adio Charlie", „Van Gogh"). Premiul Oscar: 1951 („Un american la Paris"), 1958 („Gigi"). **2. Liza M.** (n. 1946), cântăreață, dansatoare şi actriță de film. Fiica lui M. **(1)** şi a actriței Judy Garland. Carieră strălucită în musical („A fost odată un Hollywood", „New York, New York", „În paşi de dans"). Numeroase discuri („Maybe this Time"). Premiul Oscar: 1972 („Cabaret").

MINNESÄNG (cuv. germ.) s.n. Poezie lirică de Curte, creată de cavalerii şi de cântăreții germani medievali (sec. 12–14), după model folcloric şi sub influența trubadurilor provensali; celebra, în forme de versificație fixe, iubirea şi viața cavalerească. Printre reprezentanți: H. von Morungen, Reinmar der Alte, W. von Vogelweide, W. von Eschenbach.

MINNESÄNGER (cuv. germ.) s.m. Cântăreț medieval german, autor şi interpret al *minnesäng*-ului.

MINNESOTA (cuv. engl.) s.f. Rasă de porci creată în America şi crescută pentru producția de carne.

Minsk
Sediul Consiliului de Miniștri

MINNESOTA, stat în N S.U.A., la granița cu Canada, cu ieșire la Lacul Superior; 218,6 mii km^2; 5,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Saint Paul.*

MINO DA FIESOLE (1429-1484), sculptor italian din școala florentină. Lucrări funerare (mormântul papei Paul II) și decorative, portrete (Pietro de Medici, Niccolò Strozzi) și medalii, caracterizate prin eleganța formelor. A folosit policromia.

MINÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și subst.) Care nu a ajuns la vârsta majoratului. **2.** De importanță redusă, de puțin interes; *p. ext.* șters, slab. **3.** (LOG.) *Termen m.* = subiectul concluziei unui silogism (notat S). **4.** (MAT.) *Determinant m.* (și subst. m.) = determinant atașat unei matrice cu *n* linii și *n* coloane, obținut dintr-o altă matrice cu (*n* + 1) linii și (*n* + 1) coloane, prin ștergerea unei linii și a unei coloane. **5.** (MUZ.) *Gamă m.* sau *mod m.* = gamă sau mod formate din cinci tonuri și două semitonuri, acestea din urmă fiind dispuse între treptele II-III și V-VI. *Acord m.* = acord format dintr-o terță mică peste care se suprapune o terță mare.

MINORÁNT s.m. (MAT.) Element al unei mulțimi ordonate E, căreia îi este superior orice element al unei submulțimi P a lui E.

MINORÁT, -Ă s.n., adj. **1.** S.n. (DR.) Minoritate **(1)**. **2.** Adj. (MAT.) *Mulțime m.* = mulțime care admite cel puțin un minorant.

MINORCA v. **Menorca**.

MINÓRCA (< n. pr. *Menorca*) s.f. Rasă de găini bună producătoare de ouă; prezintă varietăți de culoare neagră (cea mai răspândită), albă, galbenă și pestriță.

MINORITÁR, -Ă (< germ., fr.) adj. (Și subst.) Referitor la o minoritate. ✧ (FIN.) *Poziție m.* = orice participare la capital care conferă deținătorului sau deținătorilor acesteia mai puțin de jumătate din totalul drepturilor de vot, neputând astfel să influențeze politica societății comericale.

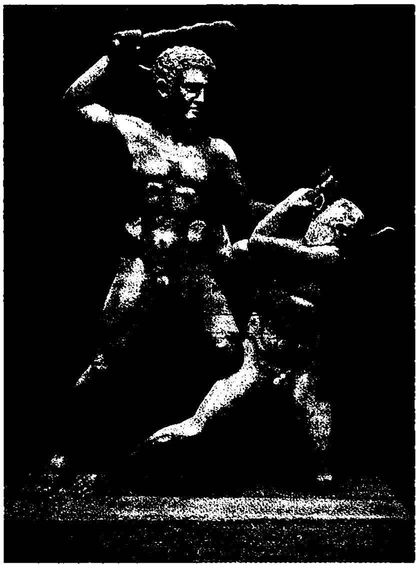

Teseu în luptă cu Minotaurul

MINORITÁTE (< fr., lat. m.) s.f. **1.** Perioada (de regulă, până la împlinirea vârstei de 18 ani) în care persoana fizică este minoră; situația juridică a minorului; minorat **(1)**. **2.** Partea mai puțin numeroasă a membrilor unei colectivități (care se deosebește în păreri, în atitudini de partea cea mai mare); cei mai puțini, cele mai puține. ✧ Loc. *În minoritate* = în inferioritate numerică; în număr insuficient pentru a-și impune punctul de vedere.

MINORÍȚI s.m. pl. v. **franciscan.**

MINOS (în mitologia greacă), rege al Cretei. Fiul lui Zeus și al Europei, soțul lui Pasifae, tatăl lui Androgeu, al Ariadnei și Fedrei. Considerat constructorul *Labirintului* și autorul înțelept al legislației cretane. După moarte, a devenit unul dintre cei trei judecători din Infern.

MINOT, George Richards (1885-1950), fiziolog american. A descoperit un tratament al anemiei pernicioase. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1934), împreună cu W.P. Murphy și G.H. Whipple.

MINOTAURUL (în mitologia greacă), monstru cu trup de om și cap de taur. Zămislit de regina Pasifae, soția lui Minos, cu taurul sacru trimis împotriva lui Minos de zeul Poseidon. Minos l-a închis în Labirint și i-a obligat pe atenieni să-i trimită la fiecare nouă ani șapte tineri și șapte tinere pentru a fi devorați de acesta. Atena, aflându-se printre aceștia, a fost salvată de Teseu, care, ajutat de Ariadna, l-a ucis.

MINOVICI 1. Mina M. (1858-1933, n. Brăila), medic legist român. Fondatorul școlii române de medicină legală; întemeietorul și directorul Institutului Medico-Legal (1924-1933) și al serviciului antropometric din București. **2. Ștefan M.** (1867-1935, n. Râmnicu Sărat), chimist român. Frate cu M. **(1)**. M. coresp. al Acad. (1925). Unul dintre organizatorii învățământului farmaceutic universitar din România. Lucrări în domeniul chimiei toxicologice analitice, organice și biologice. **3. Nicolae M.** (1868-1941, n. Brăila), medic legist român. Frate cu M. **(1)** și M. **(2)**. Studii în domeniile histologiei și histochimiei putrefacției, a morții prin spânzurare. Lucrări didactice („Manual tehnic de medicină legală"). Colecția sa de artă populară a stat la baza întemeierii Muzeului de la Vila M.

MINSK, cap. Republicii Belarus; 1,6 mil. loc. (2001). Constr. de mașini; ind. textilă, poligrafică, alim., de încălț., de prelucr. a lemnului și chimico-farmaceutică. Universitate (1921). Academie de științe; studiouri cinematografice. Monumente: catedrala Mariinski (1615), Mănăstirea bernardină (sec. 17). Menționat (1067) sub numele de *Menesk*. Aparține Lituaniei și apoi Poloniei din sec. 14; a intrat în componența Imp. Rus în 1793. Cap. Belarus (din 1991). La M., s-a desfășurat o bătălie importantă în al Doilea Război Mondial (28 iun.- 3 iul. 1941), soldată cu victoria germanilor. Recucerit de Armata Roșie (5 iul. 1944).

MINTÁL, -Ă (MENTÁL, -Ă) (< fr., lat.) adj. Care aparține minții **(1, 2)**, care se referă la minte; care se produce, se petrece în minte. ✧ *Boală m.* = boală psihică; nebunie.

MÍNTE (lat. *mentem*) s.f. **1.** Facultatea de a gândi, de a judeca; rațiune; intelect **(1)**. ✦ Fig. Om, persoană (care raționează). **2.** Gând, cuget; imaginație, memorie. **3.** Înțelepciune, chibzuință; cumpătare; cumințenie, prudență. ✦ Inteligență, capacitate intelectuală; cap. **(4)**.

MINTEÁN (< tc.) s.n. (În portul popular) Haină bărbătească de aba (dimie), scurtă, cu mâneci, împodobită cu găitane negre sau colorate. ✦ (În trecut) Pieptar sau tunică din stofă colorată purtată de arnăuți sau de alte categorii de ostași.

MINTIU GHERLII, com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 3 972 loc. (2008). În satul **M.G.**, menționat documentar (1304), se află o biserică (sec. 13), iar în satul Nima, atestat documentar (1225), o biserică de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1774).

MINTOFF, Dominic (Dom) (n. 1916), om politic maltez. Prim-min. (1955-1958) al coloniei britanice Malta și al statului independent (1971-1984), a promovat o politică de neutralitate și nealiniere.

MINTZ, Shlomo (n. 1957), violonist și dirijor american originar din Rusia. Dirijor și director muzical al Orchestrei de Cameră a Israelului. Repertoriu de recital (Bach sau Paganini) și muzică de cameră.

MINȚÍ (lat. *mentire*) vb. IV **1.** Intranz. A denatura în mod intenționat adevărul; a spune minciuni. **2.** Tranz. A induce în eroare, a înșela, a amăgi.

MINULESCU, Ion (1881-1944, n. București), poet, prozator și dramaturg român. Reprezentant al simbolismului. Lirică a sonorităților muzicale de un sentimentalism exuberant și retoric, cenzurat de autoironie („Romanțe pentru mai târziu"). Proză fantastico-simbolistă („Cetiți-le noaptea"), romane („Corigent la limba română"). Piese de teatru („Manechinul sentimental").

MINUNÁ vb. I refl. și tranz. A fi sau a face pe cineva să fie cuprins de mirare, de admirație, a rămâne sau a face pe cineva să rămână uimit, surprins. ✦ Refl. A-și manifesta uimirea, surpriza; a se mira.

MINUNÁT, -Ă adj. **1.** Care iese din comun; deosebit, aparte; *p. ext.* admirabil, excepțional. ✦ (Adverbial) Extraordinar, grozav. **2.** (În basme) Care face minuni **(1)**, care este înzestrat cu puteri supranaturale.

MINUNĂȚÍE s.f. **1.** Lucru ieșit din comun, curios; ciudățenie. **2.** Fapt, fenomen, lucru etc., care trezește admirație, care încântă; minune **(2)**.

MINÚNE (lat. *_mirionem_) s.f. **1.** (În credințele religioase și în superstiții) Fenomen uimitor, surprinzător, care se produce împotriva cursului obișnuit al naturii, împotriva legilor ei cunoscute, prin intervenția divinității, a zeilor sau a altor ființe supranaturale; miracol; *p. ext.* lucru, fapt curios, inexplicabil. **2.** Lucru, fapt care stârnește admirație; minunăție **(2)**. ✧ *Cele șapte minuni (ale lumii)* = șapte dintre operele celebre ale Antic. (Piramida lui Kheops, Grădinile suspendate ale Semiramidei, Colosul din Rodos, Farul din Alexandria, Mausoleul din Halicarnas, Statuia lui Zeus din Olimpia, Templul Artemisei din Efes).

MINUNÍȚĂ (< *minune*) s.f. Pasăre nocturnă de pradă, de talie mică, din ordinul strigiformelor (*Aegolius funereus*). Este întâlnită rar în Carpați, în pădurile de conifere.

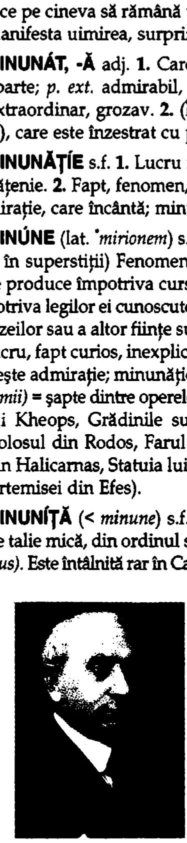

Mina Minovici

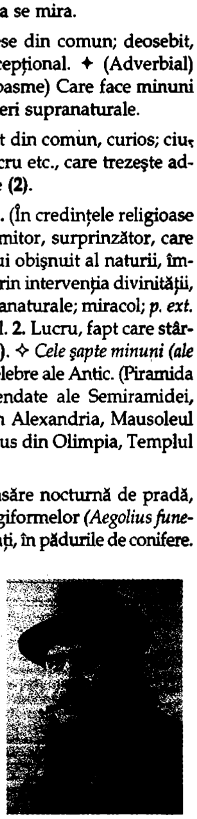

Ion Minulescu

MÍNUS (< lat.) s.n., adv. **1.** S.n. Numele semnului matematic „-", cu care se reprezintă operația de scădere (ex. $a - b$) ori prin care se notează numerele sau mărimile negative (ex. -5; $-ax^2$; -13°C), precum și electricitatea, potențialele sau electrozii negativi. **2.** Adv. Mai puțin, fără. **3.** S.n. Lipsă, deficit.

MINÚSCUL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. De dimensiuni (foarte) mici; miniatural. **2.** S.f. Literă folosită pentru a scrie cuvintele în interiorul unei fraze; mic, de rând.

MINÚT (< fr., it., rus., germ.) s.n. **1.** Unitate de măsură pentru timp (simbol: min), egală cu 60 de secunde. ✦ Răstimp foarte scurt; clipă, moment. ✧ Loc. *La minut* = (care se execută) imediat, pe loc. **2.** Unitate de măsură pentru unghiuri, egală cu a 60-a parte dintr-un grad. V. *centezimal, sexagesimal.*

MINUTÁR s.n. Acul ceasornicului care indică minutele. ✦ P. gener. (La pl.) Fiecare dintre cele două ace ale ceasornicului.

MINÚTĂ (< fr., it., rus., germ.) s.f. **1.** Înscris prin care se consemnează cele discutate într-o ședință. **2.** (DR.) Dispozitivul unei hotărâri judecătorești (sau a altui organ jurisdicțional), care se redactează și semnează (sub pedeapsa nulității) de judecător și de grefier și care consemnează, pe scurt, soluția adoptată de majoritatea completului (și, dacă e cazul, și părerea minorității) îndată după deliberare și care se pronunță în ședință publică, chiar și în lipsa părților. **3.** (TOPOGR.) Original, executat în creion, al unui plan, al unei hărți sau ridicări topografice, pe baza căruia se realizează harta sau planul topografic definitv.

MINUȚIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care cercetează lucrurile în amănunt. ✦ (Și adv.) Făcut cu multă atenție, cu migală; meticulos.

MINYA, EL ~, oraș în Egipt, pe dr. Nilului; 201,4 mii loc. (2000). Ind. zahărului și a bumbacului. Muzeu arheologic.

MIO- (< fr.; {s} gr. *mys, myos* „mușchi") Element de compunere cu sensul de „referitor la mușchi", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

MIOÁRĂ (< *mia*) s.f. (ZOOT.) Femelă din specia ovină de la vârsta de un an până la doi ani; mieluță. ✦ Oaie tânără care încă nu a fătat.

MIOARELE, com. în jud. Argeș, pe pantele dealului Mățău; 1 689 loc. (2008). Rezervație paleontologică (pești fosili din Oligocen), în satul Șuslănești (3,5 ha).

MIOATROFÍE (< *mio-* + *atrofie*) s.f. Scădere a volumului unui mușchi în urma tulburărilor metabolice locale, cauzate de inactivitate (imobilizare), procese distrofice, inflamații, procese neurotrofice (poliomielita).

MIOCÁRD (< fr. {i}; {s} *mio-* + gr. *kardia* „inimă") s.n. Mușchiul inimii, constituit din fibre musculare striate. Este dublat spre interior de *endocard* și spre exterior de *epicard* și *pericard.*

MIOCARDIOPATÍE (< fr.; {s} *mio-* + gr. *kardia* „inimă" + *pathos* „boală") s.f. Orice afecțiune cardiacă produsă printr-o tulburare primitivă a mușchiului cardiac (fără leziuni endocardice sau valvulare), care antrenează, în general, o creștere de volum a inimii, cu semne de insuficiență cardiacă. Se mai numește *cardiomiopatie.*

MIOCARDÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație acută sau cronică a miocardului; apare în unele boli infecțioase sau toxice (reumatism poliarticular acut, difterie, tifos exantematic etc.).

MIOCÉN, seria (epoca) inferioară a Neogenului, caracterizată prin floră și faună apropiată de cea actuală; uneori conține sare, petrol, gaze naturale, cărbuni, gips etc. Cuprinde trei subdiviziuni mari: superior, mediu și inferior.

MIOCÍT (< fr.) s.n. Celulă musculară.

MIOCLONÍE (< fr. {i}; *mio-* + gr. *klonos* „agitație") s.f. Contracție musculară involuntară, bruscă, localizată la unul sau mai mulți mușchi, întâlnită în unele boli nervoase.

MIOFIBRÍLĂ (< fr. {i}; {s} *mio-* + fr. *fibrille* „fibrilă") s.f. Fragment lung și subțire, contractil, element caracteristic al fibrei musculare care, prin contractarea lui, determină contracția mușchilor.

MIOGÉN (< fr. {i}; {s} *mio-* + gr. *gennaein* „a produce") s.n. Compus albuminos solubil, coagulabil spontan, care constituie o parte relativ redusă din proteina musculară.

MIOGLOBÍNĂ (< fr., engl. {i}) s.f. Proteină globulară care asigură depozitarea oxigenului în țesutul muscular la om și animale.

MIOGRÁF (< fr. {i}; {s} *mio-* + gr. *graphein* „a scrie") s.n. (FIZIOL.) Aparat cu care se înregistrează grafic contracțiile musculare.

MIÓM (< fr. {i}; {s} *mio-*) s.n. Tumoră benignă a țesutului muscular neted (leiomiom) sau striat (rabdomiom).

MIÓP, -OÁPĂ (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de miopie. ✦ Fig. (Persoană) cu vederi înguste, lipsită de orizont, de perspicacitate.

MIOPATÍE (< fr. {i}; {s} *mio-* + *pathos* „suferință") s.f. Orice afecțiune a sistemului muscular, în special de natură degenerativă, cu localizări diverse, având, mai ales, caracter familial și ereditar.

MIOPÍE (< fr.) s.f. Tulburare a vederii caracterizată prin imposibilitatea de a vedea clar obiectele situate la distanță, cauzată de un viciu de refracție sau de o alungire a globului ocular, datorită căror a imaginea unui obiect îndepărtat se formează înaintea retinei; se corectează cu lentile divergente. ✦ Fig. Incapacitate de a vedea lucrurile în ansamblu, în perspectivă; îngustime de vederi.

MIORIȚA, baladă populară românească din ciclul pastoral având ca primă etapă în geneza ei o colindă transilvăneană ce cuprindea numai elementul justițiar. Ulterior, în mediul folcloric moldovenesc, balada s-a îmbogățit cu episodul „oii năzdrăvane", apoi cu cel al „maicii bătrâne", ultima etapă în procesul de închegare a temei fiind introducerea motivului „moarte-însurătoare". Se consideră că nucleul baladei a fost conceput în sec. 16, motivul mioritic avându-și originea în relațiile păstorești de transhumanță. Prima variantă a **M.** a fost publicată de V. Alecsandri în 1850.

MIOTOMÍE (< fr. {i}; {s} *mio-* + gr. *tome* „tăiere") s.f. Secționare a unui mușchi.

MIOTONÍE (< fr. {i}; {s} *mio-* + gr. *tonos* „încordare") s.f. Boală caracterizată prin tulburări în contracția mușchilor (excitabilitate și contractilitate anormală); are adesea un caracter ereditar familial.

MIOU-MIOU (pe numele adevărat *Sylvette Hery*) (n. 1950), actriță franceză de film. Creează roluri de factură complexă, atât în comedie, cât și în dramă („Dragoste la prima vedere", „Germinal", „A opta zi").

MIOVENI, oraș în jud. Argeș, pe stg. Argeșelului, la N de Pitești; 34 107 loc. (2008). Uzină de autoturisme („Dacia"), piese pentru tractoare, autocamioane și autoturisme de teren; prelucr. lemnului; produse alim. Biserica Sf. Nicolae (1786) cu picturi murale de factură populară; culă din 1797 în localit. componentă Racoviță; mănăstirea Vieroși (1545) în localit. componentă Făgetu. Vechea den.: *Colibași.*

MIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *meiosis* „mișcare") s.f. Contracție exagerată a pupilei, temporară (fiziologică) sau permanentă (patologică).

MIOZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Proteină de tipul globulinelor, care se găsește în țesutul muscular; rol important în contracția musculară, fiind componenta principală a miofibrilelor.

MIOZÍTĂ (< fr. {i}; {s} *mio-*) s.f. Inflamație acută sau cronică a unuia sau a mai multor mușchi scheletici.

MIQUE, Richard (1728-1794), arhitect, decorator și peisagist francez. Prim-arhitect al regelui Ludovic XVI (din 1774). A construit, la Versailles, Mănăstirea Ursulinelor (azi liceul „Hoche"), Biserica Carmelitelor din Saint-Denis. La Micul Trianon a realizat decorația interioară, a amenajat grădinile.

MIQUELON v. **Saint-Pierre și Miquelon.**

MIR^1 (< sl.) s.n. (REL.) Untdelemn aromat și sfințit, folosit la săvârșirea unor ritualuri în biserica creștină.

MIR^2 (< sl.) s.n. *De* ~ = (despre clerici) care nu face parte din tagma călugărească; (despre biserici) care nu depinde de o mănăstire.

MIR, stație spațială rusă lansată pe orbită la 20 febr. 1986, fiind prima bază permanentă în spațiul extraterestru. Greutate: c. 40 t; lungime: c. 40 m. Accesul la ea se face cu ajutorul capsulelor Soiuz. Constituie cel mai mare laborator spațial. Autoritățile ruse au decis scoaterea dirijată de pe orbită a stației (2001).

MIRABEAU 1. Victor RIQUETI, marchiz de M. (1715-1789), economist francez. Unul dintre principalii reprezentanți ai școlii fiziocrate alături de Fr. Quesnay. Lucrări: „Amicul oamenilor sau Tratat asupra populației", „Teorie asupra impozitului". **2. Honoré Gabriel RIQUETI, conte de M.** (1749-1791), om politic francez. Fiul lui M. **(1)**. Orator de mare talent. Participant la Revoluția Franceză (1789-1794). Președinte al Adunării Constituante (1791); adept al regimului monarhic-constituțional, a reprezentat aripa moderată din Constituantă.

MIRABILÍT (< engl. {i}; {s} lat. *mirabillis* „minunat") s.n. Sulfat natural hidratat de sodiu cristalizat în sistemul monoclinic, incolor (uneori variat colorat), transparent, cu luciu sticlos, ușor solubil; folosit la prepararea sodei, a sticlei, a unor vopsele, în medicină etc. Sin. *sarea lui Glauber.*

MIRA CETI, stea din constelația Balena, a cărei strălucire este variabilă între mărimile 1,7 și 9,6, cu o perioadă de 332 ± 9 zile. Prima stea variabilă cunoscută; a fost descoperită (1596), de *D. Fabricius.*

MIRÁCOL (< it., fr., lat.) s.n. **1.** Minune **(1)**; *p. ext.* fenomen neobișnuit, care pare sau este considerat inexplicabil pe baza datelor și a legilor cunoscute, fără a fi considerat însă supranatural (ex. „miracolul grec"). 2. Reprezentare teatrală de inspirație religioasă asemănătoare *misterului* **(3)**, apărută în Franța în sec. 13 și răspândită în sec. 14-15 în toată Europa Occidentală. În sec. 15, locul **m.** l-au luat *misterele* **(3)**.

MIRACOVICI, Paul (1906-1973, n. București), pictor român. Peisaje, naturi moarte, portrete, realizate cu un acut simț al decorativului („Copii din Țara Moților"). Pictură murală (Hotel Rex din Mamaia). Unul dintre creatorii afișului românesc modern (mai ales turistic, în anii '30).

MIRACULÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Care are caracterul unui miracol, care este (sau pare a fi) rezultat al unui miracol; minunat, uimitor, extraordinar. **2.** Care are efecte excepționale, care face minuni **(2)**.

MIRA DE AMESCUA, Antonio (1574-1664), prelat și dramaturg spaniol. Operă dramatică accentuând pe amploarea intrigii și complicațiile subiectului („Sclavul demonului" - capodopera sa, versiune a legendei lui Faust).

MIRADÓR (< fr.; cuv. sp. din *mirar* „a privi") s.n. (În arhitectura spaniolă) *Belvedere* pe terasele palatelor. ✦ Observator militar temporar, amenajat mai ales în arbori.

MIRAGE, numele unei serii de aparate de zbor realizate de firma franceză „Dassault" (creată de *M. Dassault* în anii '80). Au fost construite în special avioane de interceptare și atac (M. III, M. V, M. 50, M. F-1, M. 2000, M. 2000-5), dar și bombardiere strategice (M. IV, M. 2000 N, M. 2000 D).

MIRÁJ (< fr.) s.n. **1.** Fenomen optic care apare mai ales în deșert sau pe mare și se datorează refracției treptate a razelor de lumină când străbat straturi de aer cu temperaturi și cu densități diferite, constând în observarea unei imagini răsturnate, mai mult sau mai puțin clare, a obiectelor depărtate, situate la orizont sau dincolo de acesta. V. *fata morgana.* **2.** Fig. Iluzie, închipuire. **3.** Fig. Atracție, fascinație. **4.** (ZOOT.) *Mirajul ouălor* = operație de examinare a ouălor supuse incubației pentru a se urmări dezvoltarea embrionului. Se efectuează cu ajutorul *ovoscopului.*

MIRANDA, satelit al planetei Uranus, descoperit în 1948 de G.P. Kuyper. Axa orbitală, de mărime mijlocie, are 130 000 km; perioada de revoluție siderală: 1,41 zile; diametru: 480 km. Are o suprafață eterogenă (cratere formate de ghețari topiți, falii uriașe sau abrupte etc.) pusă în evidență, în 1986, de sonda americană Voyager 2.

MIRANDA, stat în N Venezuelei, cu ieșire la M. Caraibilor; 7,9 mii km^2; 2,3 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Los Teques.*

MIRANDA, Francisco (1750-1816), general și om politic venezuelan. După un îndelungat exil (1783-1810), s-a reîntors în țară și a condus lupta împotriva dominației spaniole. În 1812, s-a proclamat dictator al Venezuelei; înfrânt de trupele spaniole, prins și închis la Cádiz (Spania), unde a și murit.

Mirabeau (2)

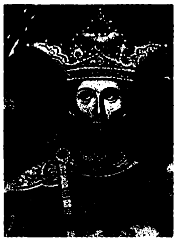

Mircea cel Bătrân

MÍRĂ (< fr.) s.f. **1.** (TOPOGR.) Riglă gradată, cu înălțimea de 2-4 m și divizată în cm, utilizată în măsurătorile topografice și de nivelment și în măsurătorile indirecte ale distanțelor. ✧ (HIDROL.) *M. hidrometrică* = riglă gradată din 2 în 2 cm, fixată în albia râurilor sau în cuveta unui lac și utilizată pentru citirea variației nivelului apei; limnimetru. **2.** (TEHN.) Imagine de televiziune standardizată, transmisă pe ecranul receptor pentru verificarea parametrilor imaginii urmărite de către telespectatori și pentru reglarea aparatelor de televiziune; imagine de reglaj.

MIRĂSLĂU, com. în jud. Alba, pe dr. văii Mureșului; 2 206 loc. (2008). Expl. de nisip cuarțos (în satul Ormeniș). Vestigii neolitice (în satul Decea). Aici, la 18 sept. 1600, armata condusă de Mihai Viteazul a fost învinsă de armata imperială a generalului Basta, unită cu armata nobilimii maghiare din Transilvania.

MIRCEA CEL BĂTRÂN, comandant de oști și domn al Țării Românești (1386–1418). În 1388 a ocupat fosta stăpânire de sorginte bizantină a lui Dobrotici, precum și Silistra, organizând apărarea acestora și a liniei Dunării în fața marii ofensive a lui Murad I, condusă de vizirul Ali Çandarli. A rezistat la primul *akîn* (atac cu trupe de jefuitori) asupra Țării Românești organizat de Hoça Firuz bei între 1389 și 1391 și a contraatacat în 1393, distrugând baza achingiilor de la Karinova (în Bulgaria). Lupte cu sultanul Baiazid I, victoria de la Rovine, sau de pe apa Argeșului, datată din 1394 sau 1395, ca și participarea sa la cruciada de la Nicopole (1396) fiind doar momente de vârf. Stăpânind o Țară Românească cu cel mai întins terit. medieval, cuprinzând și Făgărașul, banatul de Severin (unde a creat dregătoria românească a banilor), Țara Carvunei, Silistra, Podunavia (numele bizantin al viitoarei Dobroge) și „părțile tătărești" de la N Dunării (în principal Bugeacul), până la „Marea cea Mare", **M. cel B.** a purtat cel mai cuprinzător titlu domnesc cunoscut. S-a îngrijit de organizarea armatei (neadmițând nici o scutire de la „oastea cea mare") și este singurul domn român care nu a fost vasal nimănui. Cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei a încheiat un singur tratat de alianță antiotomană (1395), preferând legăturile diplomatice cu regele Poloniei Vladislav Jagełło (1391, 1403, 1411). M. **cel B.** a fost o prezență importantă în relațiile internaționale ale vremii, delegația sa participând la conciliul general al lumii creștine de la Konstanz (1414–1418), la congresele de familie ale regilor Jagełłoni etc. **M. cel B.** s-a implicat în luptele dintre fiii rivali ai lui Baiazid I, în alianță cu beiul de Kastamonu (în N Anatoliei), impunând în Rumelia stăpânirea protejatului său Musa Celebi (1411-1413), apoi candidatura lui Mustafa Celebi (1416), sprijinind mișcarea scribului Bedr-ed-din Mahmud împotriva sultanului Mehmed I, în final respingând la Dunăre expediția acestuia din 1417 împotriva Țării Românești. A acordat atenție sistemului intern de cetăți (Severin, Heraclea-Enisala ș.a.), înălțând puternica cetate insulară de la Giurgiu, care i-a devenit o a doua reședință. Ctitor al mănăstirilor Brădet și Cozia (la aceasta din urmă i se află mormântul).

Mircești. Casa memorială „Vasile Alecsandri"

MIRCEA CIOBANUL, domn al Țării Românești (1545–1552, 1553–1554, 1558–1559). Primul domn numit direct de Poartă fără acordul boierilor. Ostil marii boierimi. În 1548, a înfrânt la Periș o puternică oaste adusă de boierii fugiți în Transilvania pentru a-l înlătura. A susținut activitatea tipografică a lui Dimitrie Liubavici și Coresi și s-a preocupat de refacerea Curții Domnești, ctitorind biserica acesteia, cea mai veche păstrată în București.

MIRCEA VODĂ 1. Com. în jud. Brăila, pe dr. văii Buzăului; 3 475 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Constanța, situată în pod. Carasu, pe canalul Dunăre–Marea Neagră; 4 866 loc. (2008). Expl. de argile caolinoase. Pe terit. ei s-a descoperit o inscripție slavă din anul 943, care face cunoscut numele lui jupan Dimitrie, un conducător dobrogean.

MIRCEȘTI, com. în jud. Iași, situată în lunca și pe terasele de pe dr. râului Siret; 3 777 loc. (2008). Expl. de balast. În satul **M.**, menționat documentar (1455), se află Muzeul memorial „Vasile Alecsandri" și Rezervația naturală Lunca **M.** (26,3 ha).

MÍRE (probabil cuv. autohton) s.m. Nume dat unui bărbat în ziua (sau în preajma zilei) căsătoriei sale. ✦ (La pl.) Nume dat în ziua (sau în preajma zilei) căsătoriei celor două persoane care se căsătoresc.

MIREA 1. George Demetrescu M. (1852–1934, n. Câmpulung), pictor academist român. Înzestrat cu calități de portretist („Al. Odobescu", „C.I. Stăncescu") și cu simț pentru compoziția istorică („Mihai Viteazul primind capul lui Andrei Báthory"). A pictat și portrete idealizate și compoziții convenționale („Vârful cu dor", „Bacantă și satir"). Compoziții murale (la Universitatea din Iași). **2. Dimitrie M.** (1864–1942, n. Câmpulung), sculptor român. Frate cu **M. (1)**. Unul dintre întemeietorii grupării „Tinerimea artistică". Plastică mică de vitrină, într-o viziune realistă, cu elemente de pitoresc („Mocan călare", „Țărancă cu cocoș").

MIREÁN, -Ă (< sl.) s.m., adj. **1.** S.m. Credincios care nu aparține clerului; laic. **2.** Adj. De lume, lumesc; laic.

MIREÁSĂ s.f. Nume dat femeii în ziua (sau în preajma zilei) căsătoriei sale. ✧ *Mireasa lui Dumnezeu* (sau *a lui Hristos*) = călugăriță.

MIREÁSMĂ (< sl.) s.f. **1.** Miros deosebit de plăcut (al florilor); aromă, parfum. **2.** (La pl.) Uleiuri sau substanțe aromatice folosite pentru ungerea trupului, pentru parfumarea aerului etc.; balsam **(1)**.

MIREȘU MARE, com. în jud. Maramureș, situată în depr. Baia Mare; 5 142 loc. (2008). Rezervația naturală Stejărișu de la Bavna (26 ha).

MIRIÁDĂ (< fr.) s.f. Număr sau cantitate foarte mare (nedeterminată).

MIRIAPÓDE (< fr. {i}; {s} gr. *mirio* „foarte mulți" + *pod*- „picior") s.n. pl. Denumire a patru clase de artropode terestre (chilopode, diplopode, simfile și pauropode), cu corp vermiform, cu multe picioare, corespunzătoare numărului mare de segmente ale corpului (ex. scolopendra, urechelnița).

MIRICIOIU, Nelly (n. 1952, Adjud), soprană română. Stabilită la Londra (1981). Carieră internațională pe scenele de la Covent Garden, La Scala din Milano, Paris, Frankfurt („Traviata", „Tosca", „Manon Lescaut").

MIRÍFIC, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Minunat, măreț; admirabil, uluitor.

MIR ISKUSSTVA (în rusă *Lumea artei*), asociație artistică (1898–1924) din Sankt-Peterburg, înscrisă în cadrul tendințelor novatoare ale *Artei 1900*; a apărut ca o reacție împotriva *academismului*, precum și a tendenționismului peredvijnicilor. A stat la baza multora dintre programele artei de avangardă. Printre membrii și susținători: S.P. Deaghilev, Al.N. Benois, L.S. Bakst, K.A. Somov, M.A. Vrubel, M.V. Nesterov.

MIRIȘESCU (MERIȘESCU), Smaranda (1823–1878, n. Iași), actriță română. Roluri de comedie, în special din repertoriul românesc, mai ales V. Alecsandri și C. Negri („Coana Chirița în Iași", „Coana Chirița în provincie").

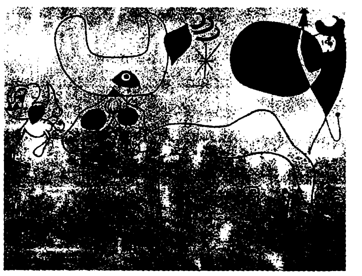

Joan Miró: „Lupta cu taurul"

MÍRIȘTE (< bg.) s.f. Suprafață de teren pe care au rămas după recoltare, părțile inferioare ale tulpinilor de la cereale sau de la alte plante cultivate; părțile inferioare ale acestor tulpini, rămase în pământ după recoltare.

MIRMECOFÁG, -Ă (< fr.) adj. (Despre organisme) Care se hrănesc cu furnici (ex. pasărea kiwi, furnicarul, pangolinul).

MIRMECOFÍL, -Ă (< fr.; {s} gr. *myrmex* „furnică" + *philos* „iubitor") s.f. pl., adj. **1.** (Plante) în care trăiesc furnici (ex. unele specii ecuatoriale de *Acacia*). **2.** (Animale) care trăiesc în furnicare (ex. unele specii de coleoptere).

MIRMIDÓN (< fr.) s.m. **1.** (La pl.) Populație antică care ar fi trăit în Tesalia și al cărei rege ar fi fost Achile. **2.** *P. ext.* Persoană de mică înălțime; pitic. ✦ Fig. Om fără importanță, fără valoare.

MIRNÎI, Panas (pseud. lui *Afanasi Iakovlevici Rudcenko*) (1849–1920), prozator ucrainean. Inițiator al romanului social („Desfrânata").

MIRÓ, Joan (1893–1983), pictor, sculptor, grafician și ceramist spaniol. Reprezentant al suprarealismului. Creator al unei lumi imaginare, plină de umor și de poezie, folosind semne, simboluri și figuri ce amintesc de desenele copiilor („Arlechinadă", „Lupta cu taurul"). Decorul în ceramică „Soarele și Luna" pentru clădirea U.N.E.S.C.O., din Paris. În litografie și gravură a experimentat materiale insolite (seria „Constelații"). În sculptură, ansambluri de elemente eterogene sau lucrări monumentale.

MIROBOLÁNT, -Ă (< fr.) adj. Minunat; fantastic, ireal.

MIRODÉNIE (< *mirodie*, înv., „balsam, mireasmă") s.f. **1.** Nume dat unor substanțe aromatice cu miros plăcut. ✦ *P. ext.* Parfum, aromă, mireasmă. **2.** Condiment aromat preparat dintr-o plantă exotică.

MIRÓ FERRER, Gabriel (1879–1930), scriitor spaniol. Romane de un remarcabil rafinament stilistic („Episcopul lepros"). Eseuri.

MIRON (MYRON) din Eleuterai (c. 480–c. 430 î.Hr.), sculptor grec. Unul dintre corifeii sculpturii grecești din perioada clasică timpurie. Maestru al redării corpului

Miron: „Discobolul"

în mişcare. Expresia figurii se umanizează, exprimând seninătatea interioară (zeiţa din grupul „Atena şi Marsyas"), sau tensiunea („Discobolul"). Operele lui ne-au parvenit numai sub forma unor còpii romane.

MIRON, Paul (1926–2008, n. com. Giuleşti, jud. Maramureş), lingvist, filolog şi scriitor român. Stabilit în Germania. Prof. univ. la Bonn, Köln, Tübingen şi Freiburg im Breisgau. Studii de lingvistică şi literatură română, precum şi de filologie romanică („Dicţionarul lui Tiktin", „Gramatica română"). Studii despre Cantemir şi Eminescu.

MIRON, Radu (n. 1927, Codăeşti, jud. Vaslui), matematician român. Acad. (1993). Contribuţii în domeniile geometriei diferenţiale şi al aplicaţiilor ei în fizica teoretică, în fundamentele geometriei şi algebrei şi topologia algebrică („Geometria analitică şi diferenţială", „Fibrate vectoriale"). Numeroase noţiuni îi poartă numele (reper M., spaţii M., conexiuni M. etc.).

MIRON CRISTEA (1868-1939, n. Topliţa), primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925–1939) şi om politic. M. de onoare al Acad. (1919). Episcop al Caransebeşului (1910–1919), mitropolit primat al României întregite (1919–1925). Participant la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia (1 dec. 1918). A realizat unificarea bisericească şi a organizat Biserica ca Patriarhie. Membru al Regenţei în timpul primei domnii a lui Mihai I (1927-1930). Prim-min. (1938–1939) în timpul regimului de autoritate a lui Carol II. A sprijinit tipărirea de cărţi teologice (Biblia sinodală şi „Noul Testament"). Lucrări („Iconografia şi întocmirile din internul bisericei răsăritene", „Pastorale, predici şi cuvântări").

MIRONEASA, com. în jud. Iaşi, situată în Pod. Central Moldovenesc; 4 763 loc. (2008). Expl. de gresii. În satul Schitu Hadâmbului se află mănăstirea Hadâmbu (de călugări), cu biserica Naşterea Maicii Domnului (1659).

MIRONESCU, Atanasie (numele de botez **Alexandru**) (1856–1931, n. sat Trohan, jud. Vaslui), prelat român. M. de onoare al Acad. (1909). Episcop al Râmnicului (1898–1909), mitropolit primat (1909–1911). Lucrări de istorie şi morală bisericească („Etica evoluţionistă şi etica creştină. Studiu critic asupra eticei lui Herbert Spencer", „Istoria mănăstirii Cernica"). Traduceri.

MIRONESCU, Gheorghe Gh. (1874–1949, n. Vaslui), jurist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1939). Adept al readucerii pe tron a lui Carol II (1930). De mai multe ori ministru şi prim-min. (iun. 1930, oct. 1930–1931); a prezidat actul restauraţiei lui Carol II. Lucrări de drept („Orientări în filosofia dreptului").

MIRONESCU, I. I. (pseud. lui *Eugen M.*) (1883–1939, n. Tazlău, jud. Neamţ), scriitor şi medic român. A făcut parte din cercul „Vieţii Româneşti". Nuvele de observaţie a vieţii ţărăneşti („Tulie Radu Teacă").

MIRONOSÍŢĂ (< sl. „purtătoare de mir") s.f. (REL.) Fiecare dintre femeile care, după Noul Testament, au dus balsamuri la mormântul lui Hristos, dar au găsit mormântul gol; lor li s-a arătat prima dată Iisus după Înviere; *p. ext.* femeie cucernică, smerită. ✦ (Ir.) Femeie făţarnică, prefăcută.

MIRÓS s.n. (FIZIOL.) **1.** Simţ prin care organismul percepe proprietăţile unor substanţe, venind în contact cu particulele volatile degajate de acestea. La om şi la vertebratele superioare, receptorii pentru **m.** sunt localizaţi în mucoasa nazală. Sin. *olfacţie.* ✦ Fig. Intuiţie, fler, perspicacitate. **2.** Emanaţie plăcută sau neplăcută pe care o degajă unele corpuri; senzaţie olfactivă provocată de această emanaţie.

MIROSÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A avea (şi a răspândi) un miros (3). **2.** Intranz. şi tranz. A percepe cu simţul mirosului **(1)**, a simţi un miros. ✦ Tranz. A apropia nasul de ceva inspirând adânc pentru a-i simţi mirosul; (despre animale) a adulmeca.

MIROSLAVA, com. în jud. Iaşi, pe râul Bahlui; 9 561 loc. (2008). Rezervaţia forestieră Uricani (68 ha). Iazuri pentru piscicultură (Ciurbeşti). Muzeu memorial „Dimitrie Anghel" (în satul Corneşti). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1745), Sfinţii Voievozi (1769), Sf. Nicolae (ante 1776), în satele Voroveşti, Ciurbeşti, Valea Adâncă; bisericile de lemn Sfinţii Voievozi (1751–1752) şi Sf. Gheorghe (1768), în satele Balciu şi Voroveşti.

MIROSLOVEŞTI, com. în jud. Iaşi, pe stg. râului Moldova; 4 782 loc. (2008). Fabrică de cărămidă şi teracotă. În satul M., menţionat documentar în 1429, se află biserica Cuvioasa Parascheva (1535).

MIROŞI, com. în jud. Argeş, pe râul Burdea; 2 636 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze.

MIRRLEES, James A. (n. 1936), economist englez. Contribuţii la teoria economică a stimulenţilor în absenţa unei informaţii complete. Premiul Nobel pentru economie (1996), împreună cu W. Vickrey.

MIRŞID, com. în jud. Sălaj, la poalele m-ţilor Meseş; 2 224 loc. (2008). Satul M. menţionat documentar în 1219. Pe terit. satului Moigrad-Porolissum au fost descoperite vestigii neolitice şi din Epoca Bronzului, precum şi un tezaur monetar; tot aici au fost identificate urmele fragmentare ale *limes*-ului de NV al Daciei şi al unei importante aşezări civile urbane şi militare romane, numită *Porolissum.*

MIRT (< fr., lat., germ.) s.m. Arbust ornamental mediteranean din fam. mirtaceelor, înalt de 5 m, cu frunze alungite, persistente, aromatice şi cu flori mici albe *(Myrtus communis).*

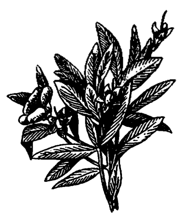

Mirt

MIRTACÉE (< fr.; {s} gr. *myrtos* „mirt") s.f. pl. Fam. de arbori sau de arbuşti din reg. calde, de obicei cu pungi secretoare de uleiuri eterice, aromate. Au frunze opuse, adesea sempervirescente, flori solitare sau în inflorescenţe şi fructul drupă, bacă, capsulă sau nucă (ex. mirtul).

MIRUÍ (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) A unge pe credincioşii creştini cu mir^1. ✦ A consacra, a consfinţi în funcţie pe un domnitor, rege, împărat sau cleric prin ungerea cu mir^1.

MISÁDĂ s.f. v. **mesadă.**

MISAIL CĂLUGĂRUL (a doua jumătate a sec. 17), cărturar din Moldova. Amintit de Miron Costin şi Ion Neculce pentru interpolările sale referitoare la cucerirea Daciei de către Traian, precum şi la informaţii ulterioare privind domniile lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare.

MÍSĂ (< lat.) s.f. Compoziţie muzicală alcătuită din mai multe părţi *(Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei)* pentru cor şi solişti, cu sau fără acompaniament instrumental, scrisă pe textul tradiţional al liturghiei catolice; mesă **(2)**. ✦ *M. funebră* = recviem.

MISCELANÉU, -ÉE (< lat., fr.) adj., s.n. (Volum, publicaţie, rubrică în unele periodice) care cuprinde articole variate ale unuia sau ale mai multor autori. ✧ *Manuscris m.* = manuscris vechi cu conţinut variat.

MISCHII, com. în jud. Dolj, pe râul Teslui; 1 662 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze.

MISCÍBIL, -Ă (< fr.; {s} lat. *misceo* „a amesteca") adj. (Despre substanţe) Care se poate amesteca în orice proporţie cu alte substanţe, formând un amestec omogen.

MISERÉRE (cuv. lat. „îndură-te!") subst. (MUZ.) Începutul psalmului 50, considerat prototipul cântărilor de penitenţă şi deseori transpus în muzică (Josquin des Prés, G. Allegri). ✦ Imn catolic pe mai multe voci.

MISES, Ludwig Edler von (1881–1973), economist american de origine austriacă. Apărător al liberalismului şi adept al monetarismului, a elaborat o teorie a ciclurilor economice („Teoria monetară şi teoria conjuncturală").

MISHIMA Yukio (pseud. lui *Hiraoka Kimitake*) (1925–1970), scriitor japonez. A îmbinat spiritul literaturii clasice japoneze cu tendinţele estetizante şi psihanalitice ale romanului modern european („Pavilionul de aur").

MISIONÁR, -Ă (< it., fr.) s.m. şi f. (REL.) Persoană care propagă creştinismul (în ţări cu altă religie). ✦ Fig. Persoană care acţionează cu abnegaţie pentru o cauză, pentru susţinerea unei idei etc.

MISÍR (< n. pr. *Misr*) s.m. **1.** Monedă de aur turcească bătută la Cairo; a circulat şi în Ţările Române în sec. 18 şi prima jumătate a sec. 19. **2.** (Înv. şi pop.) Cal de rasă (originar din Egipt).

MISÍT (< ngr.) s.m. Mijlocitor comercial; samsar. V. şi *broker.*

MISIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însărcinare de a face ceva, sarcină pe care o primeşte sau şi-o asumă cineva. ✦ Rol, rost, menire. **2.** *M. diplomatică* = oficiu sau reprezentanţă diplomatică cu grad de ambasadă sau de legaţie; este creată prin acordul între state, în urma stabilirii relaţiilor diplomatice. **3.** (Cu sens colectiv) Preoţi trimişi spre a propaga creştinismul la populaţii de altă credinţă; *p. ext.* numele centrului religios dintr-o ţară cu altă religie întemeiat de misionari în vederea acestui scop.

MISÍVĂ (< fr.) s.f. Scrisoare, bilet.

MISKOLC, oraş în N Ungariei, cu regim de comitat; 184,1 mii loc. (2003). Siderurgie; uzine cocso-chimice, constr. de maşini. Universitate politehnică (1949). Teatrul Naţional (sec. 19). Muzeu. Biserica Sf. Ştefan (sec. 13), castelul Diósgyör (sec. 12–15).

MISKOLCZY Dezsö (1894–1978), medic ungur. Studii privitoare la anatomia şi fiziologia sistemului nervos central, la anatomia patologică a psihozelor, a tumorilor, hipofizei. M. de onoare al Acad. Române (1965).

MISOANDRÍE (< fr.; {s} gr. *misein* „a urî" + *andros* „bărbat") s.f. Aversiune morbidă faţă de sexul masculin.

MISOGÍN (MISOGHÍN) (< fr., germ.; {s} gr. *misein* „a urî" + *gyne* „femeie") s.m. Cel care are aversiune sau dispreţ faţă de femei. ✦ (Adjectival) Care manifestă, reflectă aversiune, dispreţ faţă de femei.

MISPICHÉL (< fr. {i}) s.n. Sulfoarseniură naturală de fier care cristalizează în sistemul rombic. Are culoare albă-argintie, luciu metalic şi urma neagră-cenuşie; este un minereu principal de arsen.

MISR, denumirea arabă a Egiptului.

MISS (cuv. engl.) s.f. **1.** Domnişoară. **2.** (De obicei, urmat de determinări) Titlu acordat de un juriu celei mai frumoase femei care participă la un concurs de frumuseţe (mondial sau naţional).

MISSIR, Petru Th. (1856–1929, n. Roman), jurist şi publicist român. M. de onoare al Acad. (1926). Membru al „Junimii". Lucrări juridice („Efectele popririlor", „Dreptul de moştenire"). Publicistică literară.

MISSISSAUGA, oraş în SE Canadei (Ontario); 544,3 mii loc. (1996). Constr. aeronautice, de motoare pentru autovehicule şi de turbine; ind. siderurgică, chimico-farmaceutică, a cauciucului, mat. de construcţii, materialelor sportive. Aşezarea a luat naştere la începutul sec. 19 prin stabilirea aici a indienilor mississauga. În 1934, s-a extins spre E, până pe ţărmul L. Ontario, încorporând localit. Port Credit, iar în 1958, spre V, înglobând aşezarea Streetsville. Biserica Sf. Andrei aparţine comunităţii româneşti.

MISSISSIPPI 1. Fl. în partea central-estică a S.U.A.; 3 779 km. Izv. din L. Itasca şi se varsă în G. Mexic printr-o deltă, extinsă pe 3,8 mii km^2, care înaintează anual cu 50–100 m datorită aluviunilor transportate. Numeroase meandre, bălţi şi braţe secundare. Uneori provoacă inundaţii catastrofale. Pr. afl.: Missouri, Arkansas, Red River, Wisconsin, Illinois şi Ohio. Importantă arteră navigabilă (3 000 km), care trece prin Minneapolis, Saint Paul, Davenport, Saint Louis, Memphis, Baton Rouge şi New Orleans; legat prin canale de Marile Lacuri. **2.** Stat în SSE S.U.A., la E de cursul inf. al fl. Mississippi şi la N de G. Mexic; 123,5 mii km^2; 2,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Jackson.*

Miron Cristea

Frédéric Mistral

MISSOLONGHI (MESOLÓNGION), oraş în S Greciei, la G. Patras; 10,1 mii loc. (2001). Vin. Pescuit. În timpul Războiului pentru Independenţă (1821–1829), a rezistat asediului armatelor turce şi apoi al armatelor turco-egiptene (1822–1826); simbol al eroismului poporului grec. Aici a murit în luptă Byron.

MISSOURI 1. Râu în partea central-nordică a S.U.A., pr. afl. al fl. Mississippi; 4 317 km. Izv. din m-ţii Stâncoşi şi confluează la 16 km amonte de Saint Louis. Afl. pr.: Yellowstone, Little Missouri, James, Platte, Kansas. Hidrocentrale. Trece prin Great Falls, Omaha, Kansas City. 2. Stat în centrul S.U.A.; 180,5 mii km^2; 5,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Jefferson City.*

MISTAGÓG (< fr.; {s} gr. *mystes* „iniţiat" + *agogos* „conducător") s.m. (În Antic., la greci) Preot care iniţia în misterele sacre.

MISTASSINI, lac în ESE Canadei, în partea central-sudică a prov. Québec; 2 176 km^2; lungime: 160 km; lăţime: 19 km. Legat de G. James al L. Hudson prin râul Rupert.

MISTÉR (< fr., lat.; {s} gr. *mysterion* sau *mystes* „iniţiat") s.n. **1.** Ceea ce este (încă) nedescoperit sau neînţeles; taină, enigmă. **2.** (La pl.) Practici rituale de cult cu caracter esoteric, folosite în Antic., în lumea greco-orientală şi, în special, în statele elenistice şi Roma antică, la care luau parte numai iniţiaţii şi al căror ceremonial consta, în primul rând, dintr-o reprezentaţie teatrală evocând mituri legate de diverse zeităţi (ex. *m. eleusine,* consacrate zeiţei Demeter şi fiicei sale Persefona, care se celebrau la Eleusis în Atica; *m. orfice,* consacrate lui Dionysos şi Orfeu; **m.** lui Osiris şi Isis, în Egiptul antic; **m.** lui Bachus, în Roma antică; **m.** lui Mithra, în Persia). **3.** (La pl.) Scrieri dramatice medievale în versuri, iniţial cu caracter religios (creştin), apoi conţinând şi elemente laice, răspândite în Franţa (sec. 14–16). La sfârşitul sec. 15 i se adaugă cântăreţii, devenind astfel un strămoş al oratoriului. Se numesc şi *autos sacramentales* (în Spania), *sacre reppresentazioni* (Italia). Alunecarea spre burlesc şi grosolănie au dus la decăderea **m.** în Franţa, fiind interzise de Parlamentul parizian (1548).

MISTERIÓS, -OÁSĂ (< fr., it.) adj. **1.** (Şi adv.) Care este necunoscut sau greu de înţeles; tainic, ascuns. **2.** Enigmatic, înconjurat de mister.

MÍSTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *mystikos* „relativ la mistere") adj., subst. **1.** Adj. Iraţional sau inexplicabil pe cale raţională. **2.** Adj. Care aparţine misticismului sau m. **(4)**; care vădeşte misticism. **3.** S.m. şi f. Adept al **m. (4)** sau al misticismului. ✦ Cel care a trecut dincolo de credinţă, într-o experienţă directă, suprasensibilă şi supraintelectuală a realităţii divine, experienţă acordată prin har. **4.** S.f. Practică religioasă ce tinde să obţină retrăirea în stare de extaz a „unirii" nemijlocite cu Dumnezeu sau a înălţării omului în Dumnezeu, în care se anulează raportul eu-tu; comportă o asceză ca pregătire pentru experienţa mistică propriu-zisă care este, de fapt, efectul harului. Conform modelului trasat de Dionisie (Pseudo) Areopagitul, ea se realizează în mai multe trepte: purificare–iluminare–unire. ✦ Totalitatea doctrinelor filozofice şi teologice care susţin şi încearcă să explice această practică. V. şi *misticism.*

MISTICÍSM (< fr.) s.n. Totalitatea atitudinilor şi învăţăturilor care rezultă din afirmaţia că realitatea autentică este inaccesibilă conştiinţei şi poate fi pătrunsă doar prin metodele intuitiv-extatice ale misticii.

MISTIFICÁ (< fr., it.) vb. I tranz. A induce în eroare, a înşela. ✦ *P. ext.* A denatura adevărul, a falsifica realitatea.

MISTINGUETT (Jeanne BOURGEOIS, zisă ~) (1875–1956), cântăreaţă franceză de music-hall. Roluri în teatru şi cinema. Între cele două războaie mondiale, a interpretat muzică de café-concert pe mari scene pariziene (Moulin-Rouge, Folies-Bergère).

MISTRA (MYSTRA) v. **Morea (1).**

MISTRÁL (< fr.) s.n. Vânt violent, rece şi uscat, care bate iarna în Franţa, de-a lungul văii Ronului, spre M. Mediterană.

MISTRAL, Frédéric (1830–1914), scriitor francez de limbă provensală. Întemeietor al mişcării literare a *felibrilor.* Poeme romantice („Miréio"); drame istorice („Regina Jeanne"). Dicţionarul său „Tezaurul felibrilor" este o enciclopedie a limbii d'oc. Memorii. Relaţii cu V. Alecsandri. Premiul Nobel pentru literatură (1904), împreună cu J. Echegaray y Eizaguirre.

MISTRAL, Gabriela (pseud. *Lucilei Godoy y Alcayaga*) (1889–1957), poetă chiliană. Activitate diplomatică (1924–1946). Lirică meditativă neoromantică şi simbolistă („Sonetele morţii", „Dezolare"). Premiul Nobel pentru literatură (1945).

MISTRAL, Jorge (pe numele adevărat *Modesto Llosas Rosell*) (1920–1972), actor spaniol de film. Interpret de melodrame („Dreptul de a te naşte", „Carmen de la Ronda").

MISTRÉŢ (lat. *mixticius*) adj. **1.** *Porc mistreţ* (şi subst. m.) = mamifer artiodactil de c. 1,5 m lungime, 1 m înălţime şi 200 kg greutate, cu capul mare, caninii lungi şi tăioşi, păr aspru, de culoare sură-neagră *(Sus scrofa).* Este strămoşul porcului domestic. Sin. *porc sălbatic.* **2.** (Pop.) Care rezultă dintr-un amestec de rase, corcit; amestecat, pestriţ.

MISTRÍE (< ngr.) s.f. Unealtă de zidărie formată dintr-o lamă triunghiulară sau trapezoidală de oţel, o tijă şi un mâner, care serveşte la aşezarea mortarului şi la întinderea lui pe zid.

MISTUÍ (< magh.) vb. IV **1.** Tranz. A digera alimentele. **2.** Tranz. A face să nu mai existe; a nimici, a distruge; a consuma; a cheltui. ✦ Refl. A dispărea, a pieri. **3.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) chinui, a (se) zbuciuma. **4.** Tranz. şi refl. A (se) face nevăzut; a (se) ascunde, a (se) dosi.

MIŞCÁ vb. I **1.** Intranz., refl. şi tranz. A ieşi sau a face să iasă din starea de repaus, de imobilitate, a(-şi) schimba locul sau poziţia, a (se) deplasa. ✦ Tranz. A pune în funcţie un mecanism, o maşină etc. ✦ Refl. şi intranz. A trăi, a vieţui. **2.** Refl. şi intranz. A porni din loc, a se duce, a înainta. **3.** Refl. şi intranz. A ieşi din pasivitate, a acţiona; a munci, a se strădui. ✦ (Despre grupuri, colectivităţi) A se agita, a se revolta, a se răscula. **4.** Intranz. Fig. (Fam.) A dovedi oarecare pricepere într-o anumită treabă, a se descurca. **5.** Tranz. Fig. A determina pe cineva să facă ceva, a îndemna, a îmboldi. **6.** Tranz. Fig. A impresiona, a emoţiona; a înduioşa.

MIŞCA, com. în jud. Arad, situată în C. Crişurilor; 3 668 loc. (2008). Satul M. menţionat documentar în 1249.

MIŞCÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) mişca şi rezultatul ei. **2.** (FIZ.) Variaţie în timp a poziţiei unui corp faţă de un sistem de referinţă, caracterizată de doi parametri: traiectorie şi viteză. *M. browniană* v. *browniană.* **3.** (FILOZ.) Categorie care desemnează totalitatea transformărilor, proceselor ce au loc în Univers, în şi între sistemele materiale, interacţiunea în general; modul de existenţă al materiei, atributul ei esenţial, inalienabil. M. este absolută, veşnică, necreată, se desfăşoară în spaţiu şi timp, prezintă o nesfârşită varietate calitativă a formelor ei, de la cele simple, inferioare (ex. deplasare în spaţiu) la cele complexe, superioare (ex. mişcarea socială, gândirea), între care există o legătură genetică şi structurală. Izvorul **m.** este, de aceea, automişcarea materiei. **4.** (BIOL.) *M. amiboidală* = mod de deplasare a amibei care se efectuează cu ajutorul pseudopodelor; *p. ext.,* mişcare asemănătoare cu cea a amibei. **5.** (STATIST.) Schimbare intervenită în numărul şi structura unei colectivităţi. ✧ *M. naturală a populaţiei* = schimbare intervenită în numărul populaţiei ca urmare a naşterilor şi deceselor; *p. ext.* cuprinde şi căsătoriile şi divorţurile. *M. migratorie a populaţiei* = schimbare în numărul populaţiei ca urmare a mutării domiciliului stabil dintr-o localit.(reg., ţară) în alta. **6.** (MUZ.) Gradul de accelerare sau de încetinire a unei măsuri, indicate prin termeni italieni şi precizate printr-un număr corespunzător unei gradaţii de metronom; tempo. ✦ Parte a unei lucrări muzicale ample (ex. a doua mişcare a unei simfonii, în general o mişcare lentă, un adaggio). 7. Acţiune care antrenează un număr mare de oameni în sprijinul unei idei, al unui scop comun.

MIŞCĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Care se mişcă, se deplasează. (DR.) *Bun m.* = bun mobil. **2.** Fig. Care impresionează; emoţionant, tulburător; înduioşător.

MIŞÉL, -EÁ (lat. *misellus*) adj., s.m. şi f. **1.** (Pop.) (Om) de nimic, ticălos, nemernic; laş, fricos. **2.** (Înv.) (Om) de rând; sărac, nevoiaş. ✦ (Om) vrednic de plâns.

MÍŞINĂ (cf. rus. *mîşina*) s.f. (ZOOT.) Scobitură mică, de forma unei cupe, în dinţii calului şi ai altor erbivore. După gradul de „tocire" a **m.**, se poate determina vârsta animalului.

MIŞMÁŞ (< germ.) s.n. **1.** Amestec de elemente eterogene, amestecătură; *spec.* amestec de băuturi. **2.** Afacere necinstită, bazată pe înşelătorie; învârteală.

MIŞUNÁ (< *mişină,* înv., „grămadă, mulţime") vb. I intranz. (Despre fiinţe) A umbla de colo până colo; a forfoti, a viermui.

MIT (< fr., ngr.; {s} gr. *mythos* „povestire, naraţiune") s.n. **1.** (În sens propriu; accepţie religioasă) Povestire din lumea sacrului, a divinităţii, a zeilor şi eroilor destinată să explice originea zeilor, a lumii şi a fenomenelor ei, originea, desăvârşirea şi destinul omului. Spre deosebire de legendă, **m.** are întotdeauna funcţie religioasă, zeii despre care povesteşte fiind aceiaşi cu cei veneraţi de om în culte; adesea, **m.** este parte integrantă a cultului. **2.** P. ext. (În accepţie profană) Construcţie a spiritului pur imaginară. La Platon, **m.** este o parabolă sau alegorie folosită pentru a ilustra un adevăr ori pentru a-l demonstra pe cale analogică (ex. **m.** peşterii). În unele teorii sociale şi politice, **m.** este tratat drept credinţă, speranţă, vis, ideal împărtăşite în prezent de oameni. **3.** Reprezentare falsă, dar în general admisă de toţi membrii unui grup (ex.: **m.** calmului englezesc, **m.** egalităţii etc.).

MITANNI, stat antic, în NV Mesopotamiei, întemeiat în sec. 17 î.Hr. A atins apogeul în sec. 15 î.Hr. Cucerit în sec. 13 î.Hr. de Asiria.

MITAU (MITAVA) v. **Jelgava.**

MÍTĂ (< sl.) s.f. Sumă de bani sau obiecte primite, date sau promise unei persoane cu scopul de a o determina să-şi încalce obligaţiile de serviciu sau să le îndeplinească mai conştiincios.

MITCHEL, John (1815–1875), om politic şi ziarist irlandez. Militant al mişcării de eliberare naţională irlandeze, unul dintre conducătorii societăţii „Tânăra Irlandă".

MITCHELL, Arthur (n. 1934), dansator şi coregraf american. Fondator (1970), al celei dintâi trupe de balet clasic a negrilor (Dance Theatre of Harlem), unde a creat „Rythmetron", „Suita Holberg".

MITCHELL, Joni (pe numele adevărat *Roberta Joan Anderson*) (n. 1943), cântăreaţă americană. Stăpâneşte perfect stilurile country, rock, folk, jazz şi blues. Discografie selectivă: „Court & Spark", „Night Ride Home".

MITCHELL, Margaret (1900–1949), scriitoare americană. Romanul „Pe aripile vântului", evocare a Sudului în anii Războiului Civil, a cunoscut şi o excepţională ecranizare (1939).

MITCHELL, Mount ~, cel mai înalt vârf al m-ţilor Apalaşi (2 037 m).

MITCHELL, Peter Dennis (n. 1920–1992), biochimist britanic. Studii asupra proceselor bioenergetice din celulă. Contribuţii fundamentale la formularea teoriei

Margaret Mitchell

chimico-osmotice, care a permis înţelegerea mecanismului de transfer al energiei biologice. Premiul Nobel pentru chimie (1978).

MITCHELL, Reginald Joseph (1895-1937), inginer britanic. Specialist în aeronautică. A construit (1931) hidroavionul supermarin S-6B care dezvolta o viteză de 640 km/h, record mondial pentru acel tip, iar în 1936 avionul de vânătoare „Spitfire", cu rol important în câştigarea „Bătăliei pentru Anglia".

MITCHELL, Wesley Clair (1874-1948), economist şi statistician american. Principal reprezentant al conjuncturismului. A elaborat un sistem de procedee statistice pentru cercetarea ciclurilor economice („Istoria bancnotelor", „Preţurile şi salariile de aur subordonate bancnotei standard").

MITCHUM, Robert (1917-1997), actor american de film. Carieră complexă şi diversă (peste 100 de filme). Roluri de bărbat dur, nonşalant („Marele furt", „Promontoriul groazei", „Călătorie spre eternitate").

MITHRA, divinitate adorată în vechea Persie şi Indie. Zeu al luminii cereşti, al Soarelui, al purităţii şi adevărului. Spre sfârşitul milen. 1 î.Hr., cultul lui **M.** s-a răspândit larg în Asia Mică, Grecia şi pe tot terit. Imp. Roman. V. *mithraism*.

MITHRAÍSM (< engl.; n. pr. *Mithra*) s.n. (În Antic.) Cult al zeului persan Mithra, extins din Asia Mică în întreg Imp. Roman. A influenţat creştinismul primitiv, care a împrumutat de la acesta unele dintre dogmele şi ritualurile sale principale (sărbătorirea zilei de duminică, a Crăciunului, împărtăşania etc.).

MÍTIC, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de mit, referitor la mit; legendar, fabulos.

MITILÍNI v. Lesbos.

MÍTING (< engl., fr.) s.n. Reuniune publică pentru dezbaterea unui subiect politic sau social. ✦ Demonstraţie sportivă (ex. **m.** aviatic).

MITO, oraş în Japonia (Honshū); 246,7 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, constr. de instrumente de precizie, textilă, a mobilei, hârtiei şi alim. Parcul Tokiwa.

MITÓC s.n. v. metoc.

MITOC, com. în jud. Botoşani, pe Prut; 1 985 loc. (2008). Muzeu de istorie şi arheologie. Vestigii din Paleolitic.

MITOCÁN (< *mitoc* „metoc") s.m. Persoană cu comportări grosolane; bădăran, mojic.

MITOCÓNDRIE (< fr. {i}; {s} gr. *mitos* „fir" + *chondrion* „granulă") s.f. (BIOL.) Organit celular, granular, filamentos sau bastonaş, cu structură specifică şi posibilitatea de autoreplicare. Rol important în respiraţia celulară şi formarea ATP.

MITOCU DRAGOMIRNEI, com. în jud. Suceava, situată în pod. Dragomirnei; 4 546 loc. (2008). Rezervaţia forestieră „Făgetul Dragomirnei" (134,8 ha). În satul Dragomirna să află mănăstirea *Dragomirna*.

MITOGRAFÍE (< fr.) s.f. Descrierea miturilor aşa cum o practicau vechii greci.

MITOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *mythos* „povestire" + *logos* „cuvânt") s.f. 1. Totalitatea miturilor create de un popor sau de un grup de popoare înrudite (ex. *m. greacă, m. romană*). 2. Disciplină care studiază geneza şi evoluţia miturilor, a semnificaţiei simbolurilor vehiculate de ele. 3. Ansamblu de mituri create de o personalitate despre un fenomen social, despre o temă, o doctrină etc. (ex. **m.** unei vedete).

MITOMANÍE (< fr.; {s} gr. *mythos* „povestire, mit" + *mania* „manie") s.f. Boală mintală caracterizată prin nevoia patologică a unor persoane de a altera adevărul, de a fabula, de a inventa poveşti care îi arată într-o poziţie avantajoasă. Termen introdus de medicul francez Ernest Dupré (1905).

MITÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *mitos* „fir") s.f. (HIST.) Proces de diviziune a celulei, în cursul căreia au loc apariţia cromozomilor şi împărţirea materialului celular în două celule-fiice, cu acelaşi număr de cromozomi ca şi celula-mamă. Are patru faze: profaza, metafaza, anafaza, telofaza.

MITRÁL, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. Adj. Care se referă la valvula orificiului auriculoventricular stâng al inimii sau la orice afecţiune datorată unei leziuni a acestei valvule. ✧ *Stenoză m.* v. *stenoză*.

MITRÁLIE (< fr., it.) s.f. Proiectil de artilerie cu pereţi subţiri, plin cu gloanţe, care explodează la foarte scurt timp după ieşirea din ţeava tunului sau a obuzierului.

MITRALIÉRĂ (< it.) s.f. Armă automată care execută foc continuu sau în rafale, destinată lovirii obiectivelor terestre, marine şi aeriene. Inventată în anii '80 ai sec. 19. Există puşti-**m.**, **m.** grele (**m.** montate pe afet), **m.** uşoare şi **m.** de calibru mare (12,7-14,5 mm). Folosită din Primul Război Mondial.

MITRALIÓR (< fr.) s.m. Militar instruit şi specializat în trageri cu mitraliera.

MÍTRĂ¹ (< sl., ngr.) s.f. 1. Acoperământ pentru cap, înalt, ornamentat cu broderii de aur şi cu pietre preţioase, purtat de arhierei şi de unii arhimandriţi şi arhiprezbiteri, la slujbele religioase. De origine veche-persană. La ortodocşi, **m.** are o formă globulară, iar la catolici, este triunghiulară. Unele **m.** sunt remarcabile opere de artă (ex. **m.** Mitropoliei din Bucureşti, lucrată din aur la c. 1770 într-un atelier veneţian). ✦ Acoperământ al capului la vechile popoare orientale, mai ales la vechii perşi. 2. Mic acoperiş construit deasupra coşurilor de fum.

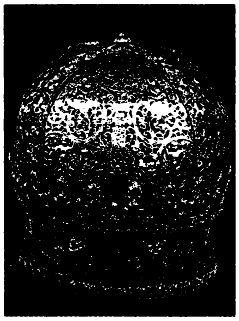

Mitră¹ (1)

MÍTRĂ² (< ngr.) s.f. (Pop.) Uter.

MITRE, Bartolomé (1821-1906), om politic şi istoric argentinian. Preşedinte (1862-1868). A condus trupele aliate ale Argentinei, Braziliei şi Uruguayului în războiul împotriva Paraguayului (1865-1870). Studii („Istoria lui San Martin şi a emancipării sud-americane").

MITREA-CELARIANU, Mihai (1935-2003, n. Bucureşti), compozitor român. Stabilit în Franţa. Muzică aleatorie, după care se îndreaptă spre mişcarea minimalistă *(Seth)* şi spre o manieră postmodernă.

MITREA, Ilarion (Ilarie) (1842-1904, n. Răşinari, jud. Sibiu), medic, naturalist, călător şi explorator român. Primul român care a călătorit în Australia, ca ofiţer medic (1866-1867), apoi (din 1869) în Indiile Olandeze (Indonezia), unde a rămas 25 de ani. Explorând ins. Java, Kalimantan, Sulawesi (1870-1890) ş.a., a colectat un bogat material geologic, etnografic, botanic şi zoologic, donat Muzeului de istorie naturală „Grigore Antipa".

MITRENI, com. în jud. Călăraşi, pe stg. râului Argeş; 4 358 loc. (2008). Rezervaţia forestieră Ciornuleasa (75,2 ha). Fabrică de conserve. Vestigii ale Culturii Sântana de Mureş (sec. 3-4), în satul **M.**

MÍTRICĂ (< pol.) s.f. Condică a unei biserici în care sunt înregistrate naşterile, căsătoriile, decesele.

MITRIDATE (MITHRIDATES, MITHRADATES), numele a cinci regi ai Parţiei din dinastia Arsacizilor. Mai importanţi: **1. M. I** (171-138 î.Hr.). A pus bazele statului part pe un vast terit. de la Amu-Daria la Eufrat. **2. M. II** (123-88 î.Hr.). A restabilit, după o invazie a sciţilor, graniţele statului part, acesta atingând în timpul domniei sale apogeul expansiunii terit.

MITRIDATE (MITHRIDATES, MITHRADATES) VI Eupator, rege elenistic al Pontului (112-63 î.Hr.). Cucereşte puterea în urma unei revoluţii de palat, după care îşi execută mama şi fratele, instituind o domnie autoritară. Adversar înverşunat al Romei în Asia Mică. A purtat trei războaie împotriva romanilor, extinzându-şi autoritatea şi asupra ţărmurilor de N şi V ale Mării Negre. Numeroase cetăţi greceşti, printre care Tyras, Histria, Tomis şi Callatis, i-au recunoscut suzeranitatea, fiind incluse în uniunea mithridatică (sec. 1 î.Hr.). În urma celui de-al treilea război cu romanii (74-63 î.Hr.), a pierdut terit. cucerite şi s-a sinucis.

MITROFAN (?-1702, n. în Moldova), prelat şi tipograf român. Episcop de Huşi (1682-1686) şi de Buzău (1691-1702). A condus tipografia domnească din Bucureşti. A înfiinţat la Buzău prima tipografie din oraş, unde a imprimat „Pravoslavnica Mărturisire a lui Petru Movilă", cele 12 „Mineie", „Octoihul", „Liturghierul" ş.a. Ctitor al schitului Bonţeşti (Vrancea).

MITROFANI, com. în jud. Vâlcea; 1 257 loc. (2008).

MITROFANOVICI, Vasile (1831-1888, n. Crasna-Bucovina), teolog român. Rector al Universităţii din Cernăuţi (1877-1878). Deputat în Parlamentul de la Viena (1880-1885). Lucrări de omiletică, liturgică şi pastorală.

MITROPOLÍE (< sl.) s.f. 1. Unitate administrativă bisericească ortodoxă, corespunzătoare unei prov. sau unei ţări, care are în frunte un mitropolit. 2. Biserica şi ansamblul de clădiri anexe care constituie sediul unei **m.** (1).

MITROPOLÍT (< sl., ngr.) s.m. Înalt cleric ortodox, conducător al unei mitropolii, inferior în ierarhia administrativă patriarhului şi superior episcopului. ✧ *M. primat* = primul m. al unei ţări, având reşedinţa în Capitală.

MITROPOLITÁN, -Ă adj. Care aparţine mitropoliei sau mitropolitului, privitor la mitropolie sau la mitropolit.

MITROPOULOS, Dimitri (1896-1960), dirijor, pianist şi compozitor american de origine greacă. A dirijat mari orchestre europene şi nord-americane (Orchestra Simfonică din Minneapolis, 1937-1949). Director al Filarmonicii din New York (1949-1958) şi la Metropolitan Opera (1954-1960). Opere („Sora Beatrice"), muzică simfonică, de scenă şi de cameră, lieduri.

MITSCHERLICH, Eilhardt (1794-1863), chimist german. A descoperit: fenomenul de izomorfism (1818), sulfura monoclinică (1823), acidul selenic (1827); a sintetizat nitrobenzenul (1832) din care a obţinut benzen (1834).

MITTELEUROPA (cuv. german „Europa Centrală"), doctrină politică, folosită de diplomaţia germană care viza unirea Germaniei şi Austriei într-un bloc economic (îndeosebi vamal) şi politic pentru dominarea spaţiului dintre M. Nordului şi G. Persic. Termenul a apărut după Războiul Franco-German (1870).

MITTERRAND, François Maurice Marie (1916-1996), om politic francez. Socialist. Preşedinte al Republicii Franceze (1981-1995). De mai multe ori ministru. Memorii şi eseuri politice.

MITUÍ vb. IV tranz. A da cuiva mită.

MÍŢĂ (lat. *agnicia) s.f. Lână cu lungimea de 3-4 cm, provenită de la prima tunsoare a mieilor; lână (de calitate inferioară) tunsă de pe capul, coada şi picioarele oilor. ✦ Fire din blana animalelor, crescute mai lung (şi formând cârlionţi).

MIŢÓS, -OÁSĂ adj. (Despre blănuri, obiecte de lână etc.) Cu fire lungi (creţe) şi bogate, cu miţe; păros.

MIUÓN ({s} *mü*, numele literei greceşti μ) s.m. (FIZ.) Nume dat mezonului μ.

MIX, Tom (pe numele adevărat *Thomas Edwin*) (1880-1940), actor american de film. Iniţial, artist de circ, a interpretat în cinema tipul cow-boy-ului justiţiar şi simpatic („Furtul marelui diamant", „Călăreţul misterios").

MIXÁJ (< fr., engl.) s.n. (CINEMA) Procedeu de suprapunere pe o singură pistă sonoră a sunetelor corespunzătoare imaginilor unui film (dialoguri, muzică, zgomote).

MIXCO, oraş în partea de S a Guatemalei, suburbie a cap. ţării, Ciudad de Guatemala; 440,1 mii loc. (2000).

François Mitterrand

Kenji Mizoguchi

MIXEDÉM (< fr. {i}; {s} gr. *myxa* „mucus" + *oidema* „umflătură") s.n. (MED.) Boală endocrină, congenitală sau dobândită, cauzată de o insuficienţă tiroidiană gravă şi caracterizată printr-un edem dur al ţesutului subcutanat, tulburări neuropsihice şi viscerale, anemie, hipotermie etc.

MÍXER (< fr., engl.) s.n. **1.** (TELEC.) Circuit electronic căruia i se aplică la intrare două semnale de frecvenţe diferite, la ieşire rezultând un semnal de frecvenţă egală cu o combinaţie a frecvenţelor de la intrare. **2.** (IND. EXTR.) Amestecător hidraulic folosit la prepararea laptelui de ciment pentru cimentarea sondelor. 3. Aparat electric (casnic), având un cuţit-elice; folosit la amestecarea (baterea) alimentelor, la prepararea cremelor etc.

MIXÓM (< fr.) s.n. Tumoră cu aspect gelatinos, formată prin proliferarea celulelor conjunctive nediferenţiate, de tip embrionar, într-o substanţă fundamentală bogată în mucus. ✧ *M. odontogen* = tumoră dentară bogată în mucus. Invadează deseori ţesuturile moi înconjurătoare şi osul maxilar; este dificil de îndepărtat datorită limitelor sale imprecise.

MIXOMATÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Boală contagioasă a iepurilor de casă, provocată de un virus, manifestată prin inflamarea mucoaselor nazale şi oculare şi prin tumori în diferite regiuni ale corpului.

MIXOMICÉTE (< fr. {i}; {s} gr. *myxa* „mucus" + *mykes* „ciupercă") s.f. pl. (BOT.) Filum de microorganisme saprofite, lipsite de clorofilă, cu corpul format dintr-un plasmodiu gelatinos inform, mobil, alb, galben, roşu etc. *(Myxomycota).* Se hrănesc cu substanţe vegetale în descompunere.

MIXT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Alcătuit din elemente deosebite; amestecat, eterogen. ✧ *Număr m.* = număr compus din numere întregi şi din fracţii ordinare. **2.** S.f. pl. (IND. EXTR.) Produse miniere naturale, constituite din mai multe minerale concrescute, care trebuie sfărâmate pentru separarea substanţelor utile. ✦ Produse intermediare care conţin atât materiale utile, cât şi sterile, care trebuie supuse unor operaţii de concentrare pentru a separa materialul util.

MIXTÉCI (< fr.) s.m. pl. Populaţie amerindiană din Mexic care trăieşte azi în statele Guerrero şi Oaxaca (c. 200 000 oameni). Primele mărturii despre **m.** datează din sec. 8, aceştia ajungând la o maximă înflorire politică, culturală şi artistică în sec. 10–15. Creaţiile lor artistice au influenţat puternic arta aztecilor. Principalele centre, Monte Albán şi Mitla, erau renumite în arta prelucrării aurului şi în ceramică.

MIXTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Amestec eterogen; amestecătură. **2.** Medicament preparat prin amestecarea mai multor substanţe, de obicei sub formă lichidă (ex. tincturile). **3.** (CONSTR.) Amestec de materiale minerale granulare folosit la fabricarea unor mortare, îmbrăcăminţi rutiere etc.

MIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A depune ca miză, a juca pe... ✦ Fig. A se bizui pe..., a conta pe...

MIZANSCÉNĂ (< fr.) s.f. Realizarea scenică a unui spectacol; punere în scenă.

MIZANTROPÍE (< fr., ngr.) s.f. Neîncredere, dispreţ, ură faţă de oameni; tendinţă de a evita societatea, de a se izola de oameni.

MIZAR, stea spectroscopic dublă (M.A. şi M.B.), de mărime stelară 2.3; a patra ca strălucire din constelaţia Ursa Mare. Formează o pereche optică (nu un sistem binar, ci mai mult o coincidenţă a liniei de observaţie) cu steaua de mărime 4 *Alcor.*

MÍZĂ (< fr.) s.f. Sumă de bani pe care o depune, la unele jocuri de noroc, fiecare dintre participanţi. ✦ P. ext. Lucru deosebit de important pentru o persoană sau un grup de persoane, care, uneori, poate constitui obiectul unei dispute.

MIZÉR, -Ă (< lat., it.) adj. Sărman, nenorocit. ✦ Care denotă o situaţie materială extrem de proastă, mizerabilă; *p. ext.* sărac.

MIZERĂBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Şi subst.) Ticălos, nemernic, infam. **2.** Care se află într-o stare foarte proastă, vrednic de plâns; jalnic, nenorocit. **3.** De calitate foarte proastă, inferior.

MIZERICÓRDIE (< lat.) s.f. (Livr.) Îndurare, milostivire; milă^1.

MIZÉRIE (< lat., fr.) s.f. **1.** Stare de extremă sărăcie; situaţie jalnică. ✦ Aspect exterior care denotă o mare sărăcie, murdărie sau dezordine. **2.** (Mai ales la pl.) Ceea ce decurge dintr-o stare de extremă sărăcie; lipsuri, griji, necazuri. 3. (Fam.) Lucru fără valoare, de proastă calitate.

MIZÍDE (< fr. {i}) s.n. pl. Ordin de crustacee marine salmastricole şi dulcicole, asemănătoare creveţilor, de c. 3–50 mm lungime *(Mysidacea).*

MIZIL, oraş în jud. Prahova, situat în C. Săratei; 16 252 loc. (2008). Fabrici de mobilă şi produse alim. Filatură de lână. Vinificaţie. Vestigii din Epoca Bronzului. Menţionată documentar (1585) cu numele de Istau. Oraş din 1870.

MIZOFOBÍE (< fr.; {s} gr. *mysos* „murdărie" + *phobos* „frică") s.f. Teamă exagerată de a se murdări prin atingerea obiectelor; teama de murdărie în general.

MIZOGUCHI Kenji (1898–1956), regizor japonez de film. Chintesenţă a spiritului japonez, creaţia sa are ca teme predilecte condiţia femeii, contrastele vieţii japoneze, iubirea înfrântă („Cei 47 de ronini", „Strada ruşinii"). Mare portretist al femeii în film („Fecioara din Oyuki", „Viaţa curtezanei O'Haru").

MIZORAM, stat în NE Indiei (din 1986), la graniţa cu Bangladesh şi Uniunea Myanmar; 21,1 mii km^2; 891 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Aīzawl.* Între 1972 şi 1986, a avut statutul de terit. federal.

MIZRAHY, Dan (n. 1926, Bucureşti), compozitor de jazz şi pianist român. Repertoriu pianistic având în centru creaţia lui Gershwin („Rhapsody in Blue", concertele pentru pian etc.). A compus lieduri, coruri.

MÎRZA, Traian (1923, n. Bucea, jud. Cluj), folclorist român. Studii asupra cântecului popular românesc. Curs de folclor muzical, culegeri de folclor.

MJØSA, lac în S Norvegiei, la 56 km NNE de Oslo; 362 km^2; lungime: 105 km; ad. max.: 449 m. Sporturi nautice. Pe ţărmul de N se află staţiunea Lillehammer.

MKINVARI v. **Kazbek.**

MLADÁ BOLESLAV, oraş în Cehia, la 52 km N de Praga; 43,5 mii loc. (2002). Constr. de automobile (uzinele „Škoda"). Catedrală (sec. 15). Castel medieval.

MLÁDĂ (< sl., bg.) s.f. **1.** Lăstar sau ramură tânără crescută din trunchiul sau din rădăcina unui copac; mlădiţă. 2. Vegetaţie arborescentă; lăstăriş; pădure tânără şi deasă; *spec.* mlajă **(2).**

MLADENATZ, Gromoslav (1892–1958), economist român. Teoretician al cooperatismului („Tratat general de cooperaţie", „Istoria gândirii cooperative").

MLADENOV, Ştefan (1880–1963), lingvist bulgar. Specialist în istoria limbii bulgare („Dicţionarul etimologic şi ortografic al limbii literare bulgare").

MLADIN, Nicolae (1914–1986, n. Abrud), prelat şi teolog român. Arhiepiscop al Sibiului şi mitropolit al Ardealului (1967–1981). Militant pentru cauza ecumenismului. Lucrări de morală, predici, monografii („Biserica Ortodoxă Română una şi aceeaşi în toate timpurile", „Samuil Micu Clain teologul", „Studii de teologie morală").

MLÁJĂ (< *mladă*) s.f. **1.** (BOT.) Răchită. ✦ Ramură tânără de **m. (1)** sau, *p. gener.*, de tei, de salcie etc., folosită la împletitul coşurilor, la legatul viţei de vie etc. **2.** Tufiş sau pădurice de mladă **(1)** sau, *p. gener.*, de salcie; mladă **(2).**

MLÁŞTINĂ (< sl.) s.f. Teren intens umezit prin aportul de apă (din precipitaţii, pânza freatică etc.) care depăşeşte evaporaţia, având o vegetaţie higrofilă. Se deosebesc: **m.** *oligotrofă* (tinov), *eutrofă* (bahnă), *mezotrofă* şi *distrofă.* În **m.** are loc procesul de formare şi de acumulare a turbei.

MLĂDIÁ vb. I **1.** Refl. şi tranz. A (se) îndoi (uşor), a (se) legăna într-o parte şi în alta. **2.** Tranz. şi refl. Fig. (Despre sunete, glas) A (se) modula. **3.** Tranz. şi refl. A (se) modela, a (se) adapta; a deveni (sau a face să devină) maleabil.

MLĂDIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care se apleacă, se îndoaie cu uşurinţă; flexibil, elastic; (despre fiinţe) cu mişcări graţioase; suplu, zvelt, mlădiu. **2.** (Despre sunete, glas etc.) Plăcut la auz; melodios; armonios. **3.** Fig. Care cedează, care se adaptează uşor; maleabil, conciliant.

MLĂDÍŢĂ (< bg., scr.) s.f. Lăstar, mladă **(1).** ✦ Fig. Descendent, urmaş.

MLĂDÍU, -ÍE adj. Suplu, graţios, mlădios.

Mn, simbol chimic pentru *mangan.*

MNEMOSINA (MNEMOSYNE) (în mitologia greacă), zeiţa memoriei, fiica lui Uranus şi a Geei; mama celor nouă muze, pe care le avea cu Zeus.

MNEMOTÉHNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *mneme* „memorie" + fr. *technique* „tehnic") s.f., adj. **1.** S.f. Ansamblu de procedee care uşurează memorarea şi reproducerea unor cunoştinţe. **2.** Adj. Privitor la **m. (1).**

MNESICLES (sec. 5 î.Hr.), arhitect grec. A construit Propileele de pe Acropola Atenei (437–432 î.Hr.).

MNÉZIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la memorie.

MNOUCHKINE, Ariane (n. 1939), regizoare franceză. Înfiinţează (1964) compania „Théâtre du Soleil", unde creează un nou raport între actor şi text, între public şi scenă (piese de A. Wesker, Klaus Mann, Shakespeare, Molière). Filme („Molière").

Mo, simbol chimic pentru *molibden.*

MOACŞA, com. în jud. Covasna, situată în depr. Târgu Secuiesc; 1 233 loc. (2008). Herghelie (în satul Dalnic) specializată în creşterea rasei Lipiţan. Vestigii ale Culturii Precucuteni. Satul M. menţionat documentar în 1332. Biserică fortificată (sec. 14–15) şi parc dendrologic (în satul Dalnic).

MOALE (lat. *mollis*) adj. **1.** Care cedează uşor la apăsare (modificându-şi forma); *p. ext.* afânat, pufos. ✦ (Substantivat) Partea **m. (1)** a unui lucru. ✧ *Moalele capului* = fontanelă; *p. ext.* creştetul capului. ✦ (Despre pâine, cozonac etc.) Proaspăt. ✦ Flexibil, elastic. ✦ (Despre pământ) Înmuiat de apă, de umezeală. **2.** (Despre metale, aliaje etc.) Lipsit de duritate. **3.** Fig. (Despre fiinţe) Fără rezistenţă, fără putere; debil, slab, plăpând. ✦ Sleit de puteri; istovit, vlăguit. **4.** Fig. (Despre oameni; şi adv.) Lipsit de energie, de voinţă. ✦ Domol, blând. ✦ (Despre mişcări) Lipsit de vlagă; încet, lent. **5.** Cu suprafaţa fără asperităţi; neted. ✦ Catifelat, mătăsos. 6. (Despre sunete, lumină, culori etc.) Lipsit de stridenţă, cu intensitate scăzută. ✧ (LINGV.) *Consoană m.* = consoană palatalizată. *Poziţie m.* = poziţia unui sunet urmat în cadrul unui cuvânt de o silabă care conţine o vocală palatală. ✦ (Despre vreme) Călduţ (şi umed); *p. ext.* plăcut, blând.

MOÁR (< fr.) s.n. Ţesătură al cărei aspect imită efectul optic obţinut prin suprapunerea a două ţesături rare şi transparente.

MOARA, com. în jud. Suceava, pe râul Şomuzu Mare; 4 656 loc. (2008). Rezervaţia naturală fânaţele seculare Frumoasa (9,5 ha). Biserica armeano-gregoriană Adormirea Maicii Domnului-Hagigadar (1512), în satul Bulai şi biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1774), în satul Moara Nica.

MOARA VLĂSIEI, com. în jud. Ilfov, în C. Vlăsiei; 5 739 loc. (2008). Fabrică de băuturi răcoritoare. Până la 17 febr. 1968 s-a numit *Moara Săracă.* Palatul „Ghica" (1822–1828), în stil neoclasic, în satul Căciulaţi.

MOÁRĂ (lat. *mola*) s.f. Instalaţie folosită la mărunţirea, până la obţinerea unei pulberi fine, a unor cereale, materiale, minereuri, produse chimice etc.; în trecut folosea ca surse de energie îndeosebi apa sau vântul, iar pentru măcinarea cerealelor pietrele de **m.**; în prezent, folosește motoare electrice sau cu abur și valțuri pentru măcinare.

MOÁRTE (lat. *mortem*) s.f. **1.** Încetare a tuturor proceselor vitale la nivelul țesuturilor și organelor, fază în care sistemul nervos central prezintă leziuni ireversibile și reanimarea nu mai este posibilă; sfârșit al vieții. V. *deces.* ✧ *M. aparentă* = letargie. *M. clinică* = încetarea activității inimii, a circulației sângelui, respirației și a stării de conștiență; uneori, prin reanimare cardio-respiratorie se poate reveni la viață. *M. cerebrală* = oprire definitivă a oricărei activități cerebrale; encefalograma devine plată. *M. fiziologică* = deces prin uzură avansată a întregului organism, fără o boală dominantă, determinantă. *M. subită* = **m.** care survine pe neașteptate la un subiect aparent sănătos, fără leziuni evidente. *M. violentă* = **m.** provocată de un factor extern: traumatic, fizic, chimic, mecanic sau psihic. ✦ (Personificat) Ființă imaginată ca un schelet omenesc cu coasa în mână, care ia viața omului. ✦ Fig. Dispariție. ✦ (REL.) Trecere între două moduri de viață, încetarea definitivă a tuturor funcțiilor corpului neantrenând în mod necesar sfârșitul întregii vieți a omului. În religiile orientale, sufletele transmigrează din corp în corp, până la perfecțiunea finală. În religiile monoteiste, sufletele supraviețuiesc în condiții diferite, în funcție de concepțiile despre rai și iad. **2.** Omor, ucidere; crimă, asasinat; *p. ext.* masacru. **3.** Ceea ce pricinuiește **m.** **(1)** cuiva. **4.** *Moartea termică a Universului* = teorie elaborată în a doua jumătate a sec. 19 de către unii savanți, care are la bază extinderea neîntemeiată a celui de al doilea principiu al termodinamicii, propriu sistemelor închise, la Univers, considerat sistem deschis.

MOÁȘĂ (cf. *moș*) s.f. **1.** Femeie cu pregătire specială din personalul mediu sanitar, care asistă și îngrijește femeile la naștere. **2.** (În tradiția românească) Reprezentantă în linie paternă a spiritelor strămoșilor, care împreună cu soțul ei îndeplinesc funcții ceremoniale și rituale la naștere și în alte momente ale existenței.

MOÁȘTE (< sl.) s.f. pl. **1.** (În religia creștină) Rămășițele unei persoane considerate sfântă. ✦ *P. ext.* Veșmânt sau obiect care a aparținut acestei persoane (căruia i se atribuie puteri supranaturale). **2.** P. gener. Corp mumificat; mumie. **3.** Rămășițe ale trecutului.

MOAVIA (Muawlyah ibn Abī Sufyān), calif (661–680), întemeietorul dinastiei Omeiazilor. Guvernator al prov. Siria (din 639), a intrat, începând din 657, în luptă pentru califat cu Ali. A organizat mai multe expediții împotriva Imp. Bizantin (din 669). A stabilit ereditatea califatului și a mutat capitala statului la Damasc.

MOÁZĂ (< fr.) s.f. (CONSTR.) Ansamblu format din două grinzi de lemn strânse între ele cu șuruburi, servind ca element de consolidare a unei construcții de lemn.

MOBERG, Carl Artur Vilhelm (1898–1973), scriitor suedez. Romane ilustrând drama emigranților suedezi în America (ciclul „Emigranții").

MOBÍL, -Ă (< fr.; lat. *mobilis* „mobil, care se mișcă") adj., s.n. **1.** Adj. Care se mișcă sau care poate fi mișcat dintr-un loc într-altul. ✦ S.n. Corp în mișcare. 2. Adj. Nestabil; schimbător, variabil. ✧ *Substantiv m.* = substantiv care își poate crea formă de feminin de la cea de masculin, sau formă de masculin de la cea de feminin. **3.** S.n. (În psihologie și etică) Imbold care determină pe cineva la o acțiune; motiv; impuls. **4.** S.n. (În sculptură) Operă de artă constând în asamblarea unor forme de lemn sau metal, legate între ele cu sârme sau cabluri, în așa fel încât cea mai ușoară atingere determină mișcarea lor tridimensională, într-o permanentă schimbare a planurilor și a culorilor. Inventat de A. Calder (1932) a fost denumit astfel de M. Duchamp.

MÓBILĂ (< fr., it., germ.) s.f. Ansamblu de obiecte din lemn, metal sau din alt material, având o funcție determinată, destinat amenajării interiorului încăperilor (**m.** de dormitor, de bucătărie, de birou etc.).

MOBILE **1.** Golf în partea de N a G. Mexic, adâncit pe o lungime de 56 km în interiorul statului Alabama (S.U.A.). În el se varsă fl. Alabama. **2.** Oraș în SSE S.U.A. (Alabama), pe țărmul de NV al golfului omonim; 198,9 mii loc. (2000). Port. Metalurgia aluminiului. Constr. navale, produse textile și chimice; fabrici de ciment, de prelucr. a lemnului. Rafinărie de petrol. Universitate (1963). Vizitat de coloniști francezi (1702), capit. Louisianei (1702–1720).

MOBILIÁR, -Ă (< it., fr.) adj. (Despre bunuri sau averi) Care poate fi transportat; mobil. ✧ (FIN.) *Valori mobiliare* = instrumente negociabile emise în formă materială sau evidențiate prin înscrieri în cont, care conferă deținătorilor lor drepturi patrimoniale asupra emitentului, conform legii și în condițiile specifice de emisiune a acestora.

MOBILIÉR (< fr.) s.n. Ansamblul mobilelor dintr-o încăpere. ✦ Ansamblul mobilelor caracteristic unui stil sau unei epoci.

MOBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Capacitatea de a fi mobil **(1)**, de a-și schimba locul sau poziția; proprietatea de a fi mișcat, deplasat. ✦ Ușurință în mișcări; vioiciune, degajare. ✦ Capacitate a feței de a-și schimba ușor expresia. ✦ Nestatornicie, instabilitate. ✦ Schimbare, transformare; variabilitate. **2.** (FIZ.) Mărime egală cu viteza unei particule, într-un câmp de forță având valoare egală cu unitatea. **3.** (FIZIOL.) *M. funcțională* = vitalitate. **4.** *M. a populației* = schimbare a unor caracteristici ale populației cum sunt domiciliul stabil, profesiunea sau clasa socială, în decursul unei perioade, ca urmare a influenței diferiților factori social-economici. *M. socială* = schimbarea poziției unor grupuri sociale sau a unor indivizi în cadrul unor structuri și al unui complex de împrejurări date, fie prin trecerea acestora dintr-o categorie sau pătură într-alta, fie prin deplasarea lor în cadrul acelorași categorii sau clase sociale. *M. profesională* = ansamblu al deplasărilor în structura și dinamica profesiunilor și specialităților corespunzătoare, sub influența progresului tehnico-științific și a noilor cerințe pe piața muncii.

MOBILIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A trece forțele armate la starea de război prin completarea efectivelor cu rezerviști și dotarea corespunzătoare cu tehnică de luptă. ✦ A chema (pe cineva) cu un anumit scop; a convoca, a întruni. ✦ A antrena o colectivitate la o acțiune de interes general. **2.** Refl. A-și impune un efort sau o concentrare maximă pentru realizarea unui scop, a unei acțiuni etc.

MOBILIZÁRE s.f. (MED.) **1.** Punerea în mișcare a unuia sau a mai multor membre sau articulații. Poate fi activă (executată de către subiect) sau pasivă (cu ajutorul unui terapeut). **2.** Eliberarea unui organ sau a unei structuri organice de aderențele sale. **3.** Transformarea substanțelor de rezervă din organism în substanțe utilizabile (ex. **m.** glicogenului care este transformat în glucoză).

MÖBIUS, August Ferdinand (1790–1868), matematician și astronom german. Lucrări de geometrie, teoria numerelor, mecanică teoretică, mecanică cerească, optică („Elemente de mecanică a Cerului"). A inventat în topologie o suprafață cu o singură față *(banda lui M.)*.

MÖBIUS, Karl August (1825–1908), zoolog și ecolog german. Director al Muzeului de Istorie Naturală din Berlin (1887–1905). Pionier al studiilor de ecologie; a creat noțiunea de *biocenoză* (1877).

MOBUTU SÉSÉ SÉKO KUKU NGBENDU WA ZA BANGA (Joseph- Désiré Mobutu) (1930–1997), mareșal și om politic congolez. Președinte al Zairului (azi R.D. Congo, 1965–1997) și prim.-min. (1966–1977). A patronat un regim totalitar corupt, bazat pe exacerbarea cultului personalității, fapt ce a declanșat o revoltă populară soldată cu înlăturarea sa de la putere.

MOBUTU SÉSÉ SÉKO v. **Albert (Albert-Nyanza).**

MOCÁN (< *moacă,* pop. „măciucă") s.m. Locuitor din reg. muntoase (în special ale Transilvaniei), care posedă turme de oi; *spec.* cioban din aceste reg.

MOCANU, Diana (n. 1984, Brăila), sportivă română. Înotătoare. Dublă campioană olimpică la 100 m și 200 m spate (Sydney, 2000). Prima campioană olimpică din istoria natației românești.

MOCANU, Petru (n. 1931, Brăila), matematician român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări didactice, monografii, studii în domeniul teoriei geometrice a funcțiilor analitice, în special a funcțiilor univalente („Analiză matematică. Funcții complexe", „Asupra razei de stelaritate a funcțiilor univalente").

MOCASÍN (< fr.) s.m. **1.** Încălțăminte din piele netăbăcită, purtată de amerindieni. **2.** Încălțăminte din piele, foarte suplă, cu talpa plată.

MOCĂNÉSC, -EÁSCĂ adj., s.f. **1.** Adj. Privitor la mocani, de mocan, specific mocanilor. **2.** S.f. art. Numele unui dans popular românesc asemănător cu hora; melodia corespunzătoare acestuia.

MOCĂNÍȚĂ s.f. **1.** Mocancă. **2.** (Fam.) Tren de linie îngustă care circulă în reg. de munte.

MOCCA (MOCHA, MOKHA, MOKKA, AL-MUKHĀ), oraș în SV Republicii Yemen, port la M. Roșie; 10,3 mii loc. (1994). Export de cafea. A dat numele unei celebre cafele bogată în cofeină.

MOCEALOV, Pavel Stepanovici (1800–1848), actor rus. Reprezentant al romantismului în teatrul rus. Repertoriu din dramaturgia clasică rusă („Prea multă minte strică") și universală („Regele Lear", „Othello", „Intrigă și iubire").

MOCHÉTĂ (< fr.) s.f. Material textil plușat, cu urzeală de lână și cu bătătură de in, cânepă sau material plastic, folosit pentru covoare.

MOCIONI (MOCSONYI), familie de oameni politici români din Banat. Mai importanți: **1. Petru M.** (1807–1858, n. Budapesta), participant la congresele bisericești care luptau pentru independența Bisericii Ortodoxe Române. Membru al unor delegații la Viena, care cereau drepturi pentru românii din Imp. Habsburgic. Asasinat la Budapesta. **2. Andrei M.** (1812–1880, n. Budapesta), frate cu **M. (1)**. Acad. (1866). Membru al Senatului imperial de la Viena (1860–1867) în timpul „regimului liberal", susținând reorganizarea statului pe principii naționale. Luptător pentru emanciparea românilor din Imp. Habsburgic; a trimis împăratului un memoriu cu 12 000 de semnături, prin care cerea declararea Banatului ca prov. aparte sau alipirea lui la Transilvania. Împreună cu Andrei Șaguna, a susținut înființarea Mitropoliei române. **3. Alexandru M.** (1841–1909), nepot al lui **M. (1)** și **M. (2)**, unul dintre conducătorii luptei de emancipare a românilor din Banat și din V Transilvaniei; deputat în Parlamentul de la Budapesta (1865–1874). Primul președinte al Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria (creat în 1869) și unul dintre promotorii unirii acestuia cu Partidul Național Român din Transilvania. Președinte al organizației culturale ASTRA (1901–1903). Primul președinte al băncii *Albina.*

MOCÍRLĂ (cf. bg. *močilo*) s.f. Întindere de apă stătătoare, plină de noroi și mâl; noroi mare, adânc. ✦ Fig. Decădere morală, corupție; mediu decăzut.

MOCIU, com. în jud. Cluj, situată în C. Fizeșului; 3 530 loc. (2008). Satul **M.** menționat documentar în 1219. În satul Crișeni a fost descoperit (1965) un tezaur datând din a doua jumătate a sec. 3 î.Hr. Biserici în satele Botcni (sec. 13) și Chesău (sec. 15–16). Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, în satul Crișeni (1791).

MOCNÍ (< sl.) vb. IV intranz. **1.** (Despre foc) A arde înăbușit, fără flacără. **2.** Fig. A nutri în ascuns sentimente de ură, de revoltă etc., a sta gata să izbucnească. **3.** Fig. A sta inactiv; a vegeta.

MOCULESCU, Horia (n. 1937, Râmnicu Vâlcea), compozitor român de muzică ușoară. Carieră de interpret. Muzică de film și de televiziune („Pistruiatul"), spectacole de revistă; autor de șlagăre („De-ai fi tu salcie", „Nu te enerva" etc.).

Andrei Mocioni

MOD (< lat., it.) s.n. **1.** Fel, chip (de a fi, de a se manifesta, de a se desfăşura al unei activităţi). ✧ (LINGV.) *Adverb de m.* = adverb care arată felul cum se desfăşoară acţiunea, cum este starea sau însuşirea exprimată de verb. *Complement circumstanţial de m.* = complement circumstanţial care arată cum sau în ce măsură se desfăşoară ori apare la un moment dat o acţiune, o stare sau o însuşire. *Propoziţie circumstanţială de m.* = propoziţie subordonată care arată felul cum se desfăşoară acţiunea din regentă sau cum se înfăţişează o calitate din regentă. ✦ Procedeu, modalitate, metodă. **2.** *M. de viaţă (de trai)* = fel de a concepe şi a trăi viaţa; conţinutul şi formele specifice de satisfacere a nevoilor materiale şi spirituale ale diferitelor grupuri sociale, în funcţie de nivelul de trai, de tradiţii, obiceiuri şi mentalităţi. **3.** (LINGV.) Categorie gramaticală, specifică verbului, prin care se exprimă felul cum prezintă vorbitorul acţiunea; fiecare dintre formele flexionare ale verbului prin care se exprimă această categorie. **4.** (MUZ.) Sistemul raporturilor dintre sunetele muzicale, care determină dependenţa sunetelor instabile de cele stabile (ex. **m.** major şi minor). În afara muzicii tonale există numeroase alte m. (ex. **m.** greceşti, gregoriene, bizantine, indiene, populare româneşti etc.). V. *gamă, tonalitate.*

MODÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** (LINGV.) Care aparţine modului **(3)**, care se referă la mod. **2.** (LINGV.) Care se referă la mod **(1)**, care indică modul; de mod. **3.** (MUZ.) Care se referă la mod **(4)**.

MODALITÁTE (< fr.) s.f. Procedeu, mijloc, metodă folosită pentru realizarea unui scop; mod **(1)**, manieră **(1)**.

MÓDĂ (< it., germ., fr., ngr.) s.f. Ansamblu de gusturi, preferinţe, deprinderi care predomină la un moment dat într-un mediu social, privind îmbrăcămintea, ţinuta, comportarea. ✧ Loc. *La modă* = **a)** care corespunde gustului, care se foloseşte frecvent la un moment dat; modern, actual; **b)** (despre oameni) care are un mod de comportare conform gustului şi preferinţelor unui anumit mediu social, la un moment dat. ✧ Expr. *De modă veche* = **a)** depăşit, demodat, desuet, care nu mai corespunde gustului de moment; **b)** (despre oameni) cu concepţii vechi, depăşite, cu principii învechite. *Casă de m.* = atelier (de lux) în care se confecţionează îmbrăcăminte la comandă.

MODÉL (< fr., it. {i}) s.n. **1.** Tot ceea ce serveşte sau poate servi ca obiect de imitaţie; *p. ext.* exemplu, pildă. ✦ Ceea ce întruneşte calităţile tipice ale unei categorii; tip reprezentativ; prototip. **2.** (În ştiinţă şi tehnică) Sistem construit în vederea studierii unui alt sistem complex, cu care prezintă analogie din anumite puncte de vedere. **M.** pot fi *ideale,* când este vorba de o reprezentare sau construcţie logică-matematică (ex. **m.** nucleului atomic) sau *materiale* (ex. macheta unei nave). ✧ *M. matematic* = reprezentare matematică a unui proces, sistem tehnic sau concept, cu ajutorul unui număr de variabile care definesc mărimile de intrare, de ieşire şi de stare internă ale sistemului sau procesului şi un sistem de ecuaţii care descriu interacţiunile dintre aceste variabile. *M. economic* = reprezentare formală, simbolică a unui fenomen sau proces economic. *M.e.* sunt, de regulă, m. matematice şi se împart în două categorii principale: *microeconomice* şi *macroeconomice.* Dintre **m.** macroeconomice, cele ale creşterii economice evidenţiază relaţiile dintre resursele economice alocate şi oferta agregată (v. *econometrie*). **3.** Obiect reprezentând tipul original, după care sunt reproduse obiecte de acelaşi fel. ✦ (METAL.) Obiect (de lemn, de metal) având o anumită formă, ce, prin imprimare într-un material plastic, formează un tipar după care, prin turnare, se realizează alte obiecte de aceeaşi formă. **4.** Persoană care pozează unui sculptor sau unui pictor.

MODEL, Walther (1891–1945), feldmareşal german. Participant la Primul Război Mondial, a devenit unul dintre fidelii lui Hitler. A comandat mari unităţi de blindate în bătălia Moscovei (dec. 1941–febr. 1942) şi în cea de la Kursk-Orel (iul.–aug. 1943). Pe Frontul de Vest, a respins atacurile Aliaţilor la Arnhem (sept. 1944), dar a fost înfrânt în bătălia pentru Ruhr (mart.–apr. 1945). S-a sinucis.

MODELÁ (< fr., it.) vb. I tranz. A executa din pământ, ceară sau alte materiale plastice o formă oarecare; a efectua operaţia de modelare. ✦ Fig. A educa, a forma, a influenţa o persoană după anumite principii.

MODELÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a modela. **2.** (În ştiinţă şi tehnică) Metodă de studiu bazată pe folosirea *modelelor;* reproducerea schematică a unui obiect sau sistem sub forma unui sistem similar sau analog, efectuat în scopul studierii sistemului original. ✦ Reproducere schematică a unui obiect sau sistem, pentru a-i putea studia comportarea şi a modifica, în consecinţă, unele dimensiuni sau caracteristici ale prototipului; modelaj. ✦ Confecţionarea de modele **(2)**. **3.** Reproducere în relief a formelor (planuri, volume) în sculptură şi încercarea de a le sugera în pictură; modelaj. **4.** (ARTĂ POP.) Operaţie prin care se dă formă lutului. În arta populară românească se practică trei tipuri de **m.**: *cu mâna* (la vasele în suluri, la fluierici şi la realizarea ornamentelor în relief), *cu roata* (la vasele din lut) şi *în tipar* (la cahle, în Transilvania). **5.** *Modelarea reliefului* = ansamblul proceselor de eroziune şi de acumulare care schimbă înfăţişarea reliefului. După agentul principal, deosebim **m.**: *fluvială, nivală, glaciară* şi *eoliană.*

MODELU, com. în jud. Călăraşi, pe braţul Borcea al Dunării; 9 774 loc. (2008). Mănăstirea Radu Negru (de călugări).

MODÉM (< fr., engl.; prescurtare de la *mo*dulator-*demo*dulator) s.n. (INFORM.) Dispozitiv care converteşte semnale digitale din terminalul unui calculator în semnale analogice pe care circuitele telefonice le pot transmite şi invers.

MODENA, oraş în Italia (Emilia-Romagna); 175,5 mii loc. (2001). Metalurgie. Constr. de maşini; ind. electrotehnică, chimică, a piel. şi încălţ., de prelucr. a lemnului, cimentului, tutunului, textilă şi alim. Universitate (1175). Academie de arte şi literatură (1680). Oraş vechi, cu multe monumente: Primăria (1194), catedrală romanică (1099–1323), bisericile San Pietro (1476–1506), San Domenico (1708–1731), Santa Maria (1717–1719), Palatul ducal (sec. 17). Muzee. Vechi oraş celtic, apoi roman *(Mutina),* alipit la Toscana (961–1115). În stăpânirea familiei d'Este (1288–1859, cu întreruperi). S-a unit cu Regatul Sardiniei (1860).

MODERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni mai cumpătat; a (se) stăpâni, a (se) înfrâna; a (se) tempera. **2.** Tranz. A micşora, a reduce; a împuţina. **3.** Tranz. (FIZ.) A micşora de la nivelul la care sunt produşi prin fisiune până la nivelul termic energia neutronilor dintr-un reactor nuclear prin ciocniri cu atomii anumitor substanţe puţin absorbante. **4.** A conduce, la o emisiune de radio sau televiziune, la o dezbatere publică etc., un dialog prin întrebări adecvate, adresate participanţilor şi prin ponderarea intervenţiilor acestora.

MODERÁT, -Ă adj. **1.** De mărime sau intensitate mijlocie; micşorat; redus. ✦ (Despre preţuri) Convenabil, nu prea mare. **2.** Ponderat, cumpătat.

MODERÁTO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) În tempo mai rapid decât andante şi mai lent decât allegro.

MODERATÓR, -OÁRE (< fr., lat., it.) adj., s.m. şi f., s.n. **1.** Adj., s.m. şi f. (Element) care moderează, potoleşte, frânează. **2.** S.m. Persoană care moderează cu imparţialitate o dezbatere publică, o masă rotundă, o emisiune radio sau de televiziune cu mai mulţi participanţi. **3.** S.n. Dispozitiv de siguranţă care reduce automat viteza unui mecanism. **4.** S.n. (FIZ.) Substanţă folosită pentru micşorarea energiei neutronilor la reactoarele nucleare (ex. grafitul, apa grea, apa obişnuită, unii compuşi ai beriliului etc.).

MODERÁŢIE (< fr., lat., it.) s.f. Însuşirea de a fi moderat; atitudine moderată; cumpătare, măsură.

MODÉRN, -Ă (< fr., it.; lat. med. *modo* „recent, chiar acum") adj. **1.** Care aparţine epocii actuale, care ţine de prezent sau de trecutul apropiat; nou, recent; care corespunde stadiului actual al progresului; care este diferit de tradiţie, prin opoziţie cu care **m.** se şi defineşte ca atitudine demitizantă, refractară convenţiilor şi dogmelor. ✧ *Limbă m.* = limbă vorbită în zilele noastre sau într-o epocă apropiată nouă. *Epoca m.* = perioadă începând după Renaştere, care cuprinde cele trei secole (16, 17 şi 18) numite clasice. **2.** Care este în concordanţă cu moda zilei; la modă.

MODERNÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Preferinţă faţă de tot ceea ce este nou, modern. **2.** Nume generic dat mişcărilor, tendinţelor, experimentelor literare şi artistice novatoare manifestate începând din ultimele decenii ale sec. 19 până în cea de-a doua jumătate a sec. 20 şi caracterizate prin exacerbarea modernităţii, respingerea tradiţionalismului şi academismului şi prin proclamarea exclusivistă a unor noi principii de creaţie. Cuprinde simbolismul, expresionismul, constructivismul şi curentele de avangardă. În literatura română, **m.** este asociat îndeosebi ideologiei literare promovate de E. Lovinescu, care preconiza integrarea tradiţiei într-o formulă estetică sincronă cu spiritul timpului. **3.** (REL.) Denumire sub care au fost condamnate, în 1907, de către Biserica romano-catolică orientările progresist-liberale care încercau să înnoiască dogmatica, ştiinţa Bibliei şi eclesiologia catolică; cei mai de seamă reprezentanţi: A.F. Loisy în Franţa, G. Tyrrell în Anglia şi R. Murri în Italia.

MODERNITÁTE (cf. fr. *modernité*) s.f. Caracterul a ceea ce este modern. ✦ Calitate a unui autor sau a unei opere de a fi moderne; în concordanţă cu spiritul şi grila de valori moderne. ✦ Ansamblul trăsăturilor care definesc epoca sau spiritul modern.

MODERNIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A adapta la realităţile, la cerinţele prezentului; a înnoi; a face să corespundă stadiului contemporan al progresului. ✦ A modifica un text, o ediţie etc. pentru a fi în conformitate cu normele limbii actuale. **2.** A înzestra (o fabrică, o uzină etc.) cu instalaţii şi utilaje moderne **(1)**. ✦ A modifica un proces tehnologic (cu schimbarea utilajelor, a dispozitivelor, a metodelor de lucru etc.) pentru a-l face să corespundă realizărilor tehnice curente.

MODERN-STYLE (loc. engl.) s.n. Stil în artele decorative, dezvoltat în Marea Britanie în perioada 1895–1910 şi caracterizat prin fantezie exuberantă, predominarea elementelor de inspiraţie florală. A avut ca echivalent curentele: *Jugendstil* (Germania), *Art Nouveau, Style 1900* (Franţa), *Secession* (Austria), stil „Floreale" (Italia), stil „Joventud" (Spania). V. şi *Arta 1900* (sau *Arta nouă*).

MODÉST, -Ă (< lat., fr., it.) adj. **1.** Lipsit de îngâmfare, nepretenţios; *p. ext.* măsurat în comportare şi în pretenţii. ✦ Simplu, neimpozant. **2.** De valoare redusă, mediocru.

MODESTÍE (< lat., fr., it.) s.f. Însuşirea de a fi modest; discreţie şi rezervă în modul de a vorbi despre sine şi de a se comporta faţă de alţii.

MÓDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Neînsemnat, de mică valoare (ex. preţ **m.**, resurse **m.**).

MODIFICÁ (< lat.) vb. I tranz. A schimba (aspectul, forma etc.); a preface, a transforma; a îndrepta, a rectifica.

MODIFICÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a modifica şi rezultatul ei; schimbare, transformare; modificaţie. **2.** (METAL.) Procedeu de îmbunătăţire a structurii unor aliaje prin adăugarea unor mici cantităţi de modificatori **(2)** puţin înainte de turnare. ✧ *Modificări globale ale mediului,* **m.** de mare amploare ale condiţiilor de viaţă la nivelul întregii planete. Se consideră că unele efecte ale activităţii omului (emisii de gaze cu efect de seră, produse artificiale care distrug stratul de ozon, defrişarea pe scară largă a pădurilor, agricultura intensivă) pun în pericol echilibrul natural al Globului. Printre principalele consecinţe prognozate se numără încălzirea climatică globală, modificarea distribuţiei ploilor pe Glob, intensificarea inundaţiilor, tornadelor şi uraganelor, modificarea traseelor curenţilor marini, reducerea biodiversităţii şi lărgirea ariei de răspândire a unor boli tropicale.

MODIFICATÓR, -OÁRE (< fr., lat., it.) adj., s.m. **1.** Adj. Care modifică, care transformă. **2.** S.m. Adaos folosit la elaborarea fontei sau a altor aliaje pentru îmbunătăţirea structurii (ex. carbură de siliciu, aluminiu, magneziu etc.). **3.** (GENET.) Genă care schimbă funcţia unei alte gene situate pe un locus diferit.

MODIGLIANI, Amedeo (1884–1920), pictor şi sculptor italian. Din 1906 a lucrat la Paris. Nuduri şi portrete realizate cu o linie sigură, delicată şi flexibilă, în care formele alungite, distorsionate şi stilizate după un

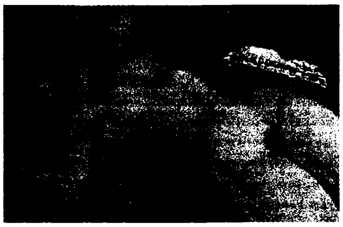

Amedeo Modigliani: „Nud culcat"

canon propriu, dau chipurilor un aer detaşat, elegant, languros şi melancolic („Fetiţa în albastru", „Nud culcat", „Elvira", „Autoportret").

MODIGLIANI, Franco (1918-2003), economist american de origine italiană. Împreună cu M.H. Miller a elaborat o teorie asupra irelevanţei politicii dividendelor într-o piaţă perfectă şi a analizat într-o nouă viziune structura capitalului unei companii („Economisiri, deficite, inflaţie şi teoria financiară"). Premiul Nobel pentru economie (1985).

MODILIÓN (< it., fr.) s.n. (ARHIT.) Consolă mică din piatră, cu două volute, plasată sub cornişă; foarte mult folosită în arhitectura romanică.

MODÍSTĂ (< fr.) s.f. Femeie care confecţionează sau vinde pălării de damă, precum şi diverse accesorii folosite ca podoabă.

MODO TRANSILVANO, denumire sub care este cunoscută, în documentele medievale (începând cu 1508), tehnica specială (folosită la Sibiu, Braşov, Cluj) de decorare a pieselor de argintărie, constând din combinarea filigranului cu smalţul opac.

MODUGNO, Domenico (1938-1994), cântăreţ italian. Debutează ca actor. Se impune în muzică în anii '50, când câştigă premiul Festivalului de la San Remo. Melodii celebre: „Volare", „Ninna Nanna".

MODÚL (< fr.) s.n. **1.** *M. (de bază)* = unitate de măsură convenţională folosită pentru proporţionarea diferitelor elemente ale unui edificiu; în arhitectura greco-romană era egal de obicei cu semidiametrul bazei inferioare a fusului coloanei. **2.** (TEHN.) Raportul dintre diametrul cercului de divizare a unei roţi dinţate şi numărul de dinţi ai acesteia. **3.** (REZ. MAT.) *M. de elasticitate* = raportul dintre efortul unitar normal şi lungimea specifică corespunzătoare, în cazul unei piese solicitate la întindere sau la încovoiere. *M. de rezistenţă* = raportul dintre momentul de inerţie în raport cu axa neutră a secţiunii transversale (axa care trece prin centrul de greutate) a unei grinzi şi distanţa de la axa neutră până la fibra cea mai depărtată de această axă. Se foloseşte pentru calculul pieselor solicitate la încovoiere. **4.** (MAT.) Valoare absolută. ✦ Număr pozitiv egal cu rădăcina pătrată a sumei pătratelor componentelor unui număr complex. **5.** (TELEC.; INFORM.) Parte componentă de sine stătătoare care asigură executarea unei anumite funcţii a sistemului şi care poate fi înlocuită cu altă componentă care execută o funcţie asemănătoare. **6.** *M. lunar* = parte componentă a navei spaţiale Apollo destinată coborârii astronauţilor pe Lună şi revenirii la **m.** de comandă. **7.** (INFORM.) Ansamblu de rutine şi structuri de date care execută o anumită aplicaţie sau subprogram ori introduce un anumit tip de date. **8.** (PEDAG.) Grupă de discipline care se studiază corelat pentru a obţine o anumită specializare (în învăţământul liceal sau universitar), de exemplu **m.** pedagogic care dă absolvenţilor de facultate posibilitatea de a preda în învăţământul preuniversitar.

MODULÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (MUZ.) A trece dintr-o tonalitate în alta, a face modulaţii **(1)**. **2.** Tranz. A emite cu modulaţii **(1)** un sunet, un cuvânt. **3.** (TEHN.) A efectua o modulaţie **(2)**.

MODULÁRE s.f. **1.** (CONSTR.) Sistem de dimensionare a construcţiilor, folosind *modulul de bază*, care uşurează utilizarea pe scară largă a elementelor de construcţii tipizate. **2.** (BIOL.) Rediferenţiere a celulelor în procesul lor de formare definitivă. ✦ Modificare produsă în celule de stimulii din mediu, fără a implica însuşirile lor esenţiale.

MODULATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care modulează. **2.** S.n. Circuit electric sau dispozitiv cu ajutorul căruia se realizează modulaţia în telecomunicaţii **(2)**. V. şi *modem*. **3.** S.n. (FIZIOL.) Unitate fiziologică de recepţionare a culorii. ✦ Component esenţial în diferite procese, care menţine starea lor staţionară (ex. cataliza, gena, creierul). ✦ Factorul care selecţionează calea cea mai adecvată pentru transmisia unui stimul între receptor şi efector.

MODULÁŢIE (< fr., it.) s.f. **1.** (MUZ.) Trecere dintr-o tonalitate într-alta în cursul unei lucrări; (sens curent) variaţie a înălţimii şi a intensităţii în emisiunea unui sunet sau a unui complex de sunete; serie de inflexiuni corespunzătoare unei emisiuni vocale. **2.** (TEHN.) Variaţia unui parametru (amplitudine, frecvenţă) al unui semnal purtător, constituit dintr-o oscilaţie sinusoidală sau dintr-un şir de impulsuri, după o lege corespunzătoare unui mesaj (sonor, luminos etc.). **3.** (ARTE PL.) *Modulaţia culorii* = procedeu de sugerare a volumelor impus de P. Cézanne.

MOESIA, prov. romană creată, în sec. 1 î.Hr., în reg. dintre Balcani şi Dunăre, populată de triburile moesilor. Împărţită în anul 86 d.Hr. în prov. Moesia Superior şi Moesia Inferior (din al cărei terit. de bază a făcut parte şi Dobrogea).

MOESIDAX (MOISIODAX), Iosif (c. 1730-c. 1800, n. probabil Cernavodă), savant iluminist grec. Prof. şi director la Academia Domnească din Iaşi. Scrieri didactice („Geografia teoretică", „Tratat de pedagogie").

MOFÉTĂ (< it., fr.) s.f. Emanaţii gazoase cu temperatură obişnuită, folosite în terapeutica bolilor pulmonare, reumatice şi ale circulaţiei sângelui, alcătuite în principal din dioxid de carbon şi legate de activitatea postvulcanică.

MOFFO, Anna (1930-2006), soprană americană de origine italiană. A cântat la Scala din Milano şi la Metropolitan Opera din New York. A jucat în filme muzicale şi artistice. Cunoscută interpretă a operelor lui Verdi şi Puccini.

MOFT (< tc.) s.n. **1.** Lucru lipsit de importanţă, de seriozitate sau de valoare; fleac. **2.** (La pl.) Fandoseli, nazuri; capricii.

MOFTIN, com. în jud. Satu Mare, situată în C. Someşului; 4 231 loc. (2008). Biserică romano-catolică (1724), în satul Moftinu Mare.

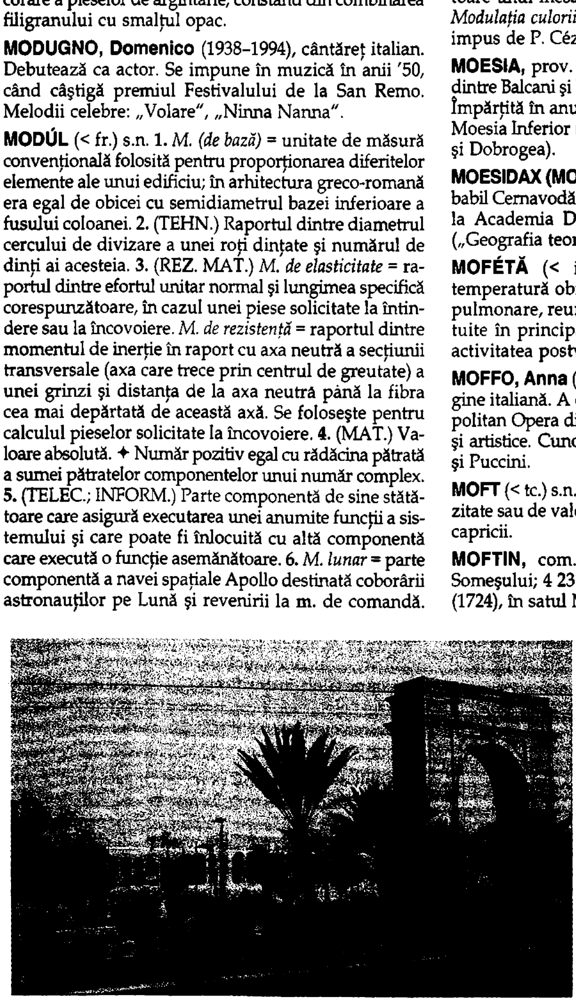

Mogadishu
Arcul de Triumf

Mogoşoaia. Palatul domnesc

MOFTUL ROMÂN, revistă satirică bisăptămânală, apărută la Bucureşti, cu intermitenţe, în trei serii, între 24 ian. 1893 şi 12 mai 1902, sub direcţia lui I.L. Caragiale. Caricaturi: C. Jiquidi.

MOFTURÓS, -OÁSĂ adj. (Şi subst.) Care face mofturi **(2)**; capricios, năzuros.

MOGA, Aurel (1903-1977, n. sat Veştem, jud. Sibiu), medic român. Acad. (1955). Rector al Institutului de Medicină şi Farmacie din Cluj (1950-1966). Ministru al Sănătăţii (1967-1969). Cercetări în domeniul bolilor cardiovasculare şi al reumatismului. Lucrări privitoare la boala coronariană, arterioscleroză, boala hipertonică.

MOGA, Ioan (1902-1950, n. Sălişte, jud. Sibiu), istoric român. Specialist în istoria medie şi modernă a Transilvaniei („Les roumains de Transylvanie au Moyen Âge").

MOGA, Savu (1816-1899, n. în nordul Transilvaniei), iconar român. Lucrează în a doua jumătate a sec. 19, în Ţara Oltului. Pictură caracterizată prin somptuozitate, amintind de pictura bizantină; desen precis, colorit subtil. Compoziţii ample, cu multe personaje, pe suprafeţe mari, în tonuri de gri.

MOGA, Vasile (1774-1845, n. Sebeş), prelat român. Episcop ortodox al Ardealului (1810-1845). Militant pentru recunoaşterea românilor ca a patra naţiune în Transilvania şi pentru dobândirea de drepturi politico-sociale. Editor de cărţi religioase. A acordat burse tinerilor teologi pentru a-şi continua studiile la Viena. Unul dintre îndrumătorii şcolilor poporale şi ai cursurilor teologice şi pedagogice.

MOGADISHU (MUQDISHO, MOGADISCIO), cap. Somaliei, port la Oc. Indian; 1,2 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Rafinărie de petrol. Ind. de prelucr. a lemnului (mobilă), a cimentului, textilă, chimică, a piel. şi încălţ., alim. Fabrică de oxigen. Universitate (1954). Moschee (1238), palatul sultanilor din Zanzibar (sec. 19), azi Muzeul Naţional. Fundat în sec. 10. Centrul ad-tiv al coloniei italiene Somalia (din 1906), **M.** a devenit cap. Republicii Somalia (din 1960).

MOGHILEV, oraş în Belarus, pe Nipru; 360,6 mii loc. (1999). Ind. chimică, constr. de maşini, textilă, a piel., de prelucr. a lemnului, mat. de constr., alim. Muzeu etnografic. Menţionat documentar (1526).

MOGOŞ, com. în jud. Alba, pe cursul superior al râului Geoagiu; 941 loc. (2008). Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 15), în satul Cojocani.

MOGOŞANI, com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Argeş; 4 335 loc. (2008).

MOGOŞEŞTI, com. în jud. Iaşi, situată în Pod. Central Moldovenesc; 5 342 loc. (2008). Expl. de gresii, argile şi marne. Vestigii paleolitice şi din epocile Bronzului şi Fierului.

MOGOŞEŞTI-SIRET, com. în jud. Iaşi, pe râul Siret; 4 045 loc. (2008). Satul **M.-S.** menţionat documentar în 1454.

MOGOŞOAIA 1. Lac de origine antropică, pe valea Colentinei; 103 ha. **2.** Com. în jud. Ilfov, pe stg. lacului cu acelaşi nume; 5 560 loc. (2008). Menţionat documentar în 1598. Ansamblu arhitectonic, reprezentativ pentru epoca brâncovenească, format dintr-o biserică-paraclis (1688, cu picturi din 1702) şi Palatul domnesc (1702) folosit de C. Brâncoveanu ca reşedinţă de vară. Azi muzeu de artă feudală.

MOGULI v. Marii Moguli.

MOHÁCS, oraș în S Ungariei, port la Dunăre; 19,2 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, textilă și alim. Aici s-au desfășurat două importante bătălii: la 29 aug. 1526, armata ungară, condusă de regele Ludovic II, a fost învinsă de armata otomană, comandată de sultanul Soliman Magnificul; în urma acestei bătălii, o parte din Ungaria a căzut în stăpânirea otomanilor; la 12 aug. 1687, armata otomană a fost înfrântă de cea a Ligii Sfinte, condusă de Carol de Lorena.

MOHAÍR (< fr.) s.n. Denumire dată părului de capră angora, din care se lucrează lână, stofe, covoare etc.; *p. ext.* stofă țesută din lână amestecată cu păr de capră angora.

MOHAMED, Mahathir bin v. Mahathir bin Mohamed.

MOHAMMAD REZA PAHLAVI v. Pahlavi.

MOHAMMAD ZAHIR SHAH (n. 1914), rege al Afghanistanului (1933-1973). Înlăturat printr-o lovitură de stat.

MOHAMMED I TURE (supranumit *Askia* „Uzurpatorul"), împărat songhai (1493-1528). A cucerit tronul în urma bătăliei de la Angoo (12 apr. 1493), înfrângându-l pe Baru (Bokar Dao) și întemeind noua dinastie *Askia*. A promovat Islamul ca religie de stat, a reformat administrația și a mărit Imp. prin cuceriri succesive. Înlăturat (1528) de fiul său Musa. Mormântul lui a devenit loc de pelerinaj.

MOHAMMED V (pe numele adevărat *Sidi Muhammad Ben Yūsuf*) (1909-1961), sultan (1927-1957) și rege (1957-1961) al Marocului. A condus mișcarea naționalistă pentru independență. În 1956, a proclamat independența Marocului.

MOHAMMED VI (n. 1963), rege al Marocului (din 1999).

MOHAMMED (MUHAMAD) HUSSANI, Ali Nasser (n. 1939), om politic yemenit. Președinte (1978, 1980-1986) al Consiliului Suprem al Poporului (șef al statului) al Yemenului. Înlăturat în urma unei lovituri de stat.

MOHAMMEDIA, oraș în NV Marocului, port la Oc. Atlantic; 170,1 mii loc. (1994). Rafinărie de petrol. Ind. textilă și alim. S-a mai numit *Fédala*.

MOHAVE sau **MOJAVE,** reg. de deșert în SV S.U.A. (California), incluzând și *Valea Morții*; 64,8 mii km^2.

MOHAWK (< fr.; cuv. amerindian) subst. Unul dintre triburile indiene, ramura de est a Confederației irocheze, din care astăzi c. 50 000 trăiesc în prov. Québec și Ontario din Canada.

MOHENJO-DARO, așezare preistorică în NV pen. India (Pakistan). Locuită de o populație făuritoare a civilizației Indului (2500-1500 î.Hr.). Săpăturile arheologice au scos la suprafață (1920) un oraș construit din cărămidă și dotat cu un perfecționat sistem de canalizare. Numeroase elemente (unelte, ceramică, obiecte de artă) atestă o viață înfloritoare.

MOHICÁN (< fr.) s.m. (La pl.) Indieni (amerindieni) așezați de-a lungul coastei Oc. Atlantic, în S actualei prov. Québec din Canada și în statele din NE S.U.A.; azi mai trăiesc c. 500 000. ✦ (Și la sg.) Persoană aparținând acestui trib de indieni.

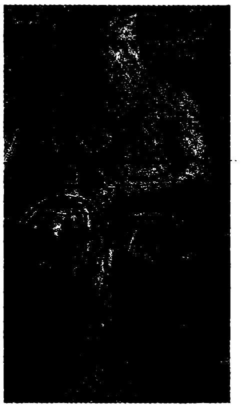

Moise (sculptură de Michelangelo)

MOHL, Hugo von (1805-1872), botanist german. Unul dintre primii cercetători ai structurii și fiziologiei celulei vegetale. Descoperitorul cloroplastelor.

MOHOLY-NAGY László (1895-1946), pictor și sculptor ungur. Stabilit în Germania (1920), apoi în S.U.A. (1937). În 1939, a pus bazele Noului Bauhaus, devenit Institutul de Design din Chicago. Lucrări abstracte, precursoare ale artei cinetice („Modulator spațiu-lumină").

MOHÓR (< magh.) s.n. Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Setaria*, fam. poacee, cu frunze liniare și spic cilindric *(S. viridis, S. glauca)*. Unele specii cresc ca buruieni în culturi.

MOHORÎ vb. IV Tranz. și refl. A (se) colora în roșu-închis; *p. gener.* într-o culoare închisă; a se închide la culoare; a(-și) pierde strălucirea; a (se) întuneca. ✦ Fig. A (se) întrista, a (se) posomorî.

MOHOROVIČIĆ, Andrija (1857-1936), geofizician croat. Director al Observatorului meteorologic din Zagreb (1892-1921). Studiind comportamentul structurii Pământului, pe baza variației vitezei undelor seismice, a descoperit *discontinuitatea M. (Moho)*, aflată la limita dintre scoarță și manta (la c. 8 km adâncime sub fundul oceanelor și c. 30-50 km sub continente).

MÖHRING, Bruno (1863-1929), arhitect german. Promotor al construcțiilor metalice; lucrări de orientare *Secession* (pod de tren aerian și gară de tren aerian la Berlin, Pavilionul german la Expoziția universală de la St. Louis - S.U.A., 1904).

MOHS, Friedrich (1773-1839), mineralog german. A inventat o scală (care îi poartă numele), pentru a clasifica și ordona elementele nonmetalice și mineralele, în ordinea crescândă a durității.

MOI, Daniel arap (n. 1924), om politic kenyan. Președinte al Republicii Kenya (din 1978).

MOIECIU, com. în jud. Brașov, situată în culoarul depresionar Rucăr-Bran; 4 681 loc. (2008). Rezervațiile naturale: Bucegi (abruptul Bucșoiu, Mălăești și Valea Gaura) - 1 634 ha, cheile Zărneștilor (109,8 ha), peștera Liliecilor (1 ha) și locul fosilifer Valea Strunga (10 ha). Fabrică de produse lactate (brânzeturi, cașcaval ș.a.). Turism rural.

MOIGRAD-POROLISSUM v. Mirșid.

MOINA, Ion (1921-1990, n. Nimigea, jud. Bistrița-Năsăud), atlet român. Multiplu campion național, a stabilit 33 recorduri naționale în probele de sprint (10,4 sec. la 100 m plat, 1946).

MÓINĂ (cf. *moale*) s.f. **1.** Stare a vremii, iarna, caracterizată printr-o temperatură mai ridicată a aerului, urmând unei perioade de temperaturi scăzute; *p. ext.* timp umed și cețos. **2.** Teren agricol necultivat câțiva ani, lăsat „să se odihnească"; pârloagă. ✦ (Pop.) Ogor.

MOINEȘTI, municipiu în jud. Bacău, în depr. Tazlău; 23 806 loc. (2008). Expl. și pelucr. petrolului. Constr. de utilaje pentru foraj. Fabrici de conf., de prelucr. a lemnului și de produse alim. Muzeu de istorie. Oraș (din 1912). Biserica Cuvioasa Parascheva (1702, refăcută în 1768).

MOIOAGĂ s.f. Mreană vânătă.

MOIRE (în mitologia greacă), nume dat celor trei zeițe (Clotho, Lachesis și Atropos), fiicele lui Zeus și Themis, care personificau destinul. Una torcea, alta depăna, iar a treia curma firul vieții muritorilor. Identificate la romani cu *Parce*.

MOISE (sec. 13 î.Hr.), conducător și legislator mitic al poporului evreu. A călăuzit ieșirea poporului lui Israel din Egipt și l-a condus, în timpul peregrinării prin pustiu, până la hotarul pământului făgăduinței (Canaan) lui Dumnezeu. Fondatorul mozaismului, figura cea mai impunătoare a „Vechiului Testament"; potrivit acestuia, Dumnezeu i-a relevat pe muntele Sinai decalogul („cele zece porunci"). Prin tradiție, considerat autor al „Pentateuhului".

MOISEEV, Igor Aleksandrovici (1906-2007), dansator și coregraf ucrainean. Prim-solist (din 1924) la Teatrul Mare din Moscova. Din 1937 a organizat și condus Ansamblul folcloric de dansuri naționale al U.R.S.S. Autor al unor balete („Partizanii", „Viva Cuba"). După 1968, a condus Compania de balet clasic.

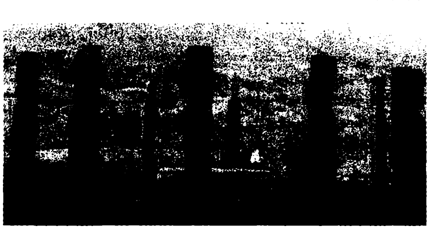

Moisei. Ansamblul monumental

MOISEI, com. în jud. Maramureș, în depr. Maramureș, pe Vișeu; 9 279 loc. (2008). Rezervația naturală izvorul Bătrâna (0,5 ha). În satul M., menționat documentar (1365), se află o mănăstire de călugări (sec. 14), unde a funcționat o școală de pictură bisericească (în sec. 17-18) și biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sfințită în 1672). La 14 oct. 1944, armatele ungare, în retragere, au ucis 29 de locuitori din M. și au incendiat satul. Ansamblu monumental închinat memoriei martirilor români realizat, în 1967, de Vida Geza.

MOISESCU, Dan (1909-1992, n. Odobești), culegător de folclor, cântăreț și dirijor român de muzică populară. Prelucrări de folclor și cântece pentru copii; dirijor al orchestrelor „Brâulețul" din Constanța (1963-1965) și „Miorița" din Brașov (1965-1969); unul dintre primii interpreți ai cântecelor din culegerile lui A. Pann.

MOISESCU, Gheorghe (1906-1974, n. Măneciu-Pământeni, jud. Prahova), prelat și teolog român. Lucrări de istoria bisericii și a culturii române („Istoria școalelor din Văleni de Munte. 1831-1931", „Catolicismul în Moldova până la sfârșitul sec. al XVI-lea", „Mănăstirea Putna. La 500 de ani de la întemeiere, 1466-1966").

MOISESCU, Titus (1922-2002, n. Câmpulung), bizantinolog român. Volume de muzicologie și bizantinologie (manuscrisele de la Putna, „Prolegomene bizantine"). Portrete și schițe biografice.

MOISESCU, Valeriu (n. 1932, București), regizor român de teatru. Unul dintre inițiatorii mișcării de înnoire din teatrul românesc în anii '60-'70. Predilecție pentru comedie (piese de Caragiale, Molière, E. de Filippo și M. Dursi). Memorii: „Însemnări contradictorii".

MOISIL 1. Constantin I.M. (1876-1958, n. Năsăud), istoric român. M. de onoare al Acad. (1948). Specialist în numismatică și arhivistică. A organizat cabinetul numismatic al Bibliotecii Acad., pe care l-a condus (1910-1958). Președinte al Societății Numismatice Române (1933-1958). Studii în domeniul istoriei, numismaticii, sigilografiei și heraldicii („Monedele dacilor", „O pagină de heraldică românească veche"). **2. Grigore C.M.** (1906-1973, n. Tulcea), matematician român. Fiul lui M. **(1).** Acad. (1948). Lucrări în domeniul analizei funcționale, al algebrei, geometriei diferențiale, logicii matematice („Elemente de logică matematică și teoria mulțimilor"). I se datorează extinderea în spațiul cu mai multe dimensiuni a derivatei areolare a lui D. Pompeiu; a introdus algebrele, denumite de el lukasiewicziene trivalente și polivalente, pe care le-a folosit în logică și în studiul circuitelor de comutație. A aplicat logica matematică la tehnica automatizărilor („Teoria algebrică a mecanismelor automate"). Activitate de pionierat în domeniul lingvisticii matematice. **3. George C.M.** (1917-1989, n. Vaslui), fizician român. Fiul lui **M (1).** Cercetări în domeniul protecției electrice împotriva coroziunii și al dispersiei curentului electric („Controlul electric al coroziunii rețelelor subterane"). Lucrări de popularizare a fizicii („Cascada modelelor în fizică") și sinteze („Termodinamica").

Grigore Moisil

MOISIL, Iuliu (1859-1947, n. Năsăud), publicist român. M. de onoare al Acad. (1943). A contribuit la modernizarea învățământului; a înființat prima școală de artă a ceramicii din țară („Arta decorativă în ceramica românească").

MOISSAN, Henri Ferdinand Frédéric (1852-1907), chimist francez. A obținut pentru prima dată (1886) fluorul în stare liberă prin electroliza acidului fluorhidric. A construit (1892) cuptorul cu arc electric, pe care l-a folosit la prepararea unor carburi, nitruri, siliciuri și a altor compuși greu fuzibili. Studii asupra diamantului și a producerii sale pe cale artificială. Premiul Nobel pentru chimie (1906).

MOISSI, Alexander (1880-1935), actor austriac de origine italiană. Strălucit interpret al eroilor lui Shakespeare, Schiller, Ibsen, Shaw, Cehov.

MOÍȘTI s.m. pl. (FILOZ.) Adepții filozofului chinez Mo-țzi, ale căror idei materialiste despre cunoaștere au avut un rol important în istoria filozofiei chineze.

MOIVRE, Abraham de (1667-1754), matematician englez de origine franceză. Contribuții în analiza matematică, teoria probabilităților („Doctrina probabilităților"), teoria numerelor complexe. A introdus calculul trigonometric al numerelor imaginare *(formula lui M.)*.

MOJAISKI, Aleksandr Fiodorovici (1825-1890), contraamiral rus. Pionier al aviației. A proiectat un avion monoplan cu trei elice acționate de două motoare cu abur, brevetat (1881) și construit (1883).

MOJÁR (< magh.) s.n. **1.** Vas de laborator de formă semisferică, cu fundul lat și pereții groși, confecționat din porțelan, sticlă, agat etc., care servește la mărunțirea fină a unor substanțe cu ajutorul unui pistil^1 **(2)**. **2.** (Pop.) Piuliță (pentru pisat).

MOJAVE v. **Mohave.**

MOJDREÁN (< bg.) s.m. Arbore sau arbust submediteranean, din fam. oleaceelor, înalt până la 10-12 m, cu frunze compuse și flori albe dispuse în panicule terminale, dese *(Fraxinus ornus)*.

MOJI v. **Kitakyōshō.**

MOJÍC, -Ă (< rus.) adj., s.m. și f. (Persoană) lipsită de educație, fără maniere; bădăran, grosolan.

MOKHA (MOKKA) v. **Mocca.**

MOKP'O (MOGPO), oraș în Coreea de Sud, port la M. Galbenă; 247,4 mii loc. (2000). Ind. chimică, textilă și alim.

MOKSHA (în sanscrită „eliberare") subst. Eliberare din ciclul existenței *(samsara)*, identificată și cu o stare de cunoaștere, în care lumea fenomenală și obiectele care aparțin existenței comune sunt înlăturate în favoarea unei comuniuni mistice cu temeiul ultim și absolut al tuturor lucrurilor.

MOL^1 (< fr. {i}) s.m. Moleculă-gram.

MOL^2 (< it., fr.) s.n. Construcție în bazinul unui port, în formă de dig de la țărm spre larg, care mărește suprafața cheiurilor și apără bazinul împotriva acțiunii valurilor sau a depunerii aluviunilor.

MOLÁN (< *moale*) s.m. **1.** (IHT.) Grindel. **2.** Vin roșu din struguri nealtoiți.

MOLÁR^1 (< fr.) s.m. Fiecare dintre dinții din partea posterioară a arcadelor dentare superioare și inferioare, cu suprafața lată, cu mai mulți tuberculi și mai multe rădăcini, care servește la sfărâmarea și la măcinarea alimentelor. La unele persoane, ultimul **m.** (al treilea) sau „măseaua de minte" lipsește. Sin. *măsea.*

MOLÁR^2, -Ă (< fr.) adj. Referitor la molecula-gram. ✧ *Soluție m.* = soluție care conține o moleculă-gram de substanță dizolvată într-un litru de soluție.

MOLASĂ (< fr.) s.f. Depozit de sedimente variate, cu grosime mare, rezultat din erodarea munților tineri în curs de înălțare.

MOLÁTIC, -Ă adj. **1.** Moale. **2.** Domol, lin; *fig.* blând, dulce. **3.** (Despre ființe) Lipsit de energie, de vlagă; leneș, greoi. **4.** (Despre mișcări) Încet, lent.

MOLAY, Jacques de ~ (1243-1314), mare maestru al Ordinului Templierilor (din 1298). Arestat din ordinul regelui Filip al IV-lea cel Frumos; judecat, torturat și ars pe rug. Conform tradiției, i-a blestemat pe cei ce l-au supus supliciului, aceștia murind în mai puțin de un an.

MÓLCOM, -Ă (< bg.) adj. (Adesea adv.) Domol, potolit, liniștit; pașnic, blând.

MOLDÁV, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. (Înv. sau poetic) **1.** S.m. și f. Moldovean. **2.** Adj. Moldovenesc.

MOLDAVIA, denumire veche a *Moldovei.*

MOLDAVÍT (< n. pr. *Moldavia*) s.n. Ozocherită amestecată cu sticlă verde de origine cosmică. Folosită adeseori pentru podoabe.

MOLDOVA 1. Râu, afl. dr. al Siretului, în aval de Roman; 216 km. Izv. din NE Obcinei Mestecăniș, de la 1 250 m alt., de sub vf. Lucina și străbate pod. Sucevei. Trece prin Câmpulung Moldovenesc și Gura Humorului. Afl. pr.: Moldovița, Suha, Humor, Neamț (Ozana), Topolița. **2. Câmpia (sau Depresiunea) Moldovei** v. **Jijia (2)**. **3. Subcarpații Moldovei** v. **Subcarpați**. **4. Podișul Moldovei,** mare unitate de pod. în E țării, între Subcarpații Moldovei și Obcinele Bucovinei la V, valea Prutului la E și C. Siretului Inferior la S, alcătuită din depozite marine și fluvio-lacustre monoclinale, dispuse transgresiv peste un fundament cristalin. Relief variat, cu altitudini ce trec de 500 m. Alt. max.: 692 m (vf. Ciungi). Alcătuit din trei sectoare: pod. *Sucevei*, pod. *Bârladului* și C. *Jijiei.*

MOLDOVA 1. Prov. istorică în E României, situată între o linie ce străbate axial Carpații Orientali, despărțind Obcinele Bucovinei de m-ții Maramureșului (în V) și continuându-se spre S până în m-ții Vrancei, granița de stat în N și E, râul Milcov în S. Include jud. Suceava, Botoșani, Iași, Neamț, Vaslui, Bacău și, parțial, Vrancea și Galați. **2.** Stat feudal românesc, format la jumătatea sec. 14, pe cursul superior al Siretului, la NE Carpaților Orientali, în procesul de eliberare a teritoriilor est-carpatice de sub stăpânirea Hoardei de Aur, prin unirea formațiunilor politice prestatale, dintre care un rol hotărâtor l-a avut cea de pe valea râului **M.**, „descălecată", conform tradiției, de voievodul maramureșean *Dragoș.* Noul stat s-a constituit de sine stătător sub *Bogdan I Întemeietorul* (1359-c. 1365), fost voievod de Maramureș, iar terit. său a atins limanul natural al Nistrului, cu excepția zonei sud-estice (Parathalasia, Basarabia, Bugeac), controlată în continuare de tătari. Sub *Petru I* al Mușatei (c. 1375-1391), **M.**, cunoscută și sub denumirea de Valahia Mică (Moldovlahia), se desăvârșește terit., până la Dunăre și Marea Neagră, precum și instituțional (organizarea sfatului domnesc, înființarea mitropoliei), dar, ca urmare a extinderii și consolidării Poloniei, este nevoită să recunoască suzeranitatea acesteia (1386). În vremea lui *Alexandru I cel Bun* (1400-1432), **M.** înregistrează un puternic avânt economic, mai ales urban, și-și dezvoltă structurile feudale. Acum au loc primele bătălii cu turcii otomani (1420). Sub domnia lui *Ștefan cel Mare* (1457-1504), statul feudal moldovenesc atinge apogeul, afirmându-se pe toate planurile vieții materiale și spirituale. În mod deosebit, **M.** susține un război de 13 ani cu Imp. Otoman (1473-1486), care pecetluiește statutul de autonomie a Țărilor Române față de intențiile acaparatoare ale Porții. Epoca ștefaniană, caracterizată prin apărarea independenței *de facto* a țării, prin ocrotirea potențialului demografic (c. 500 000 de locuitori) și stimularea producției materiale, se încheie cu domnia lui *Petru Rareș* (1527-1538; 1541-1546), când invazia turco-tătaro-polonă din 1538 a dus la încadrarea **M.** în sistemul politic otoman. În a doua jumătate a sec. 16, se produce o lentă decădere economică și militară a țării, regimul domnesc slăbind în favoarea creșterii rolului marii boierimi. Răscoala antiotomană a lui *Ioan-Vodă cel Viteaz* (1572-1574), nu a putut triumfa, după cum nici adeziunea lui Aron Vodă (1592-1595) și a lui Răzvan Vodă (1595) la războiul antiotoman declanșat de domnul Țării Românești nu a fost îmbrățișată de marea boierime moldoveană. Dimpotrivă, aceasta a preferat înlocuirea vechii dinastii, a Bogdăneștilor, cu cea boierească, a Movileștilor și alianța cu polonii, reușind astfel să anuleze unirea **M.** cu Țara Românească și cu Transilvania, înfăptuită la 1600 de Mihai Viteazul. Instaurarea regimului nobiliar, caracterizat prin legarea țărănimii de glie și perfecționarea funcțiilor interne ale aparatului de stat, a provocat totuși, în prima sa fază, o relativă prosperitate economică, bazată îndeosebi pe comerț și cămătărie, o nouă înflorire culturală rezultând din răspândirea scrisului în limba română și din integrarea în circuitul de valori ale Europei Răsăritene, precum și un aparent reviriment al puterii domnești, așa cum atestă tendințele absolutiste ale lui *Radu Mihnea* (1616-1619; 1623-1626) și *Vasile Lupu* (1634-1653), încurajate de elementele grecești care se stabilesc acum, în număr din ce în ce mai mare, la nord de Dunăre. În cea de-a doua jumătate a sec. 17, regimul nobiliar degenerează în lupte pentru putere întreținute de grupări boierești potrivnice (Costineștii și Ruseteștii), fapt care a înlesnit spolierea economică a țărănimii, deposedarea de pământ a micii boierimi și sărăcirea orașelor, cu urmări demografice (bejenirea), sociale (răscoala lui Hâncu și Durac, 1671-1672) și politico-militare (slăbirea puterii de rezistență în vremea războaielor turco-polone) agravante. Încercarea de emancipare de sub tutela marii boierimi, ca și de sub dominația otomană, făcută de *Dimitrie Cantemir* cu ajutorul țarului Petru cel Mare, nu a putut avea, de aceea, sorți de izbândă, îndrituind, dimpotrivă, Poarta să introducă regimul fanariot (1711-1821). În vremea acestuia, domnii **M.** au fost numiți, de regulă, din rândurile familiilor grecești din cartierul Fanar al Istanbulului și au respectat cu strictețe instrucțiunile de politică externă ale Porții. Pe plan intern, ei s-au preocupat totuși de modernizarea vieții de stat, precum și de reglementarea raporturilor sociale, cele mai importante măsuri în acest sens, dar cu urmări reduse, fiind luate de *Constantin Mavrocordat:* desființarea în fapt a veciniei, la 1749. Spre sfârșitul sec. 18 și la începutul sec. 19, a avut loc o treptată înviorare economică prin dezvoltarea vieții orășenești, a meșteșugurilor și comerțului, precum și prin apariția primelor întreprinderi manufacturiere. Concomitent, în viața social-politică a început să se afirme burghezia, iar pe plan ideologic, conștiința națională. Lipsa autonomiei politice a înlesnit însă Rusiei să devină putere protectoare, în urma Păcii de la *Kuciuk Kainargi*, din 1774, iar Porții Otomane, interesată în atragerea Imp. Habsburgic, să-i cedeze acestuia, la 1775, Bucovina. În urma Războiului Ruso-Turc din 1806-1812, pe care l-a pierdut, Poarta a fost nevoită să consimtă și la încorporarea terit. moldovenesc dintre Prut și Nistru în Imp. Rus. După răscoala grecilor și a lui Tudor Vladimirescu (1821), regimul fanariot a fost abolit, introducându-se domniile pământene în ambele țări românești, iar ca urmare a Tratatului de la Adrianopol, din 1829, dependența acestora față de Poartă a fost sensibil diminuată și s-a trecut la adoptarea *Regulamentului Organic* (1832, în M.) în timpul administrației rusești de ocupație (1828-1834). Domnia regulamentară a lui *Mihai Sturdza* (1834-1849) a favorizat, de aceea, dezvoltarea **M.** în sens capitalist, prin încurajarea apariției unor întreprinderi mici particulare și crearea unor instituții culturale, care au promovat idei progresiste, adoptate de orășenime și de o parte a boierimii. S-a constituit astfel o opoziție politică internă, concretizată, la 1839, în „Conjurația confederativă", iar la 1846 în „Asociația patriotică", pentru ca la 1848 ea să se transforme în mișcare revoluționară. Deși lipsită de aport popular și înăbușită cu ușurință, mișcarea a contribuit totuși la cristalizarea obiectivului politic esențial al perioadei următoare, unirea **M.** cu Țara Românească, înfăptuită la 1859. V. și *România.*

MOLDOVA (Republica ~), stat în SE Europei, la E de râul Prut; 33,7 mii km^2; 4,43 mil. loc. (2003). Limba oficială: româna. Religia: creștină (ortodocși 90%, catolici 1,8%, protestanți 1,7%), iudaică (0,9%) ș.a. Cap.: *Chișinău.* Orașe pr.: Tiraspol, Bender (Tighina), Bălți, Râbnița, Orhei. Împărțit în 10 județe, două reg. autonome (Găgăuzia și Transnistria) și municipiul Chișinău. *Relief* de podiș, cu sectoare mai înalte (alt. max. 429 m, în pod. Codrilor) și mai coborâte („câmpia" Bălților); în cursul inferior al Prutului și Nistrului câmpii aluviale. *Climă* temperat-continentală. Principalele cursuri de apă sunt: Nistrul (cu afl. săi Răut, Bâc) și Prutul. Resurse de subsol: calcar, nisip cuarțos, gips. Ind. constr. de mașini, chimică, a mat. de constr., textilă și, cu pondere ridicată, ind. alim. Agricultura este specializată în cultura cerealelor (grâu, porumb), viței de vie, tutunului și pomilor fructiferi. Se mai cultivă cartofi, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, plante aromate.

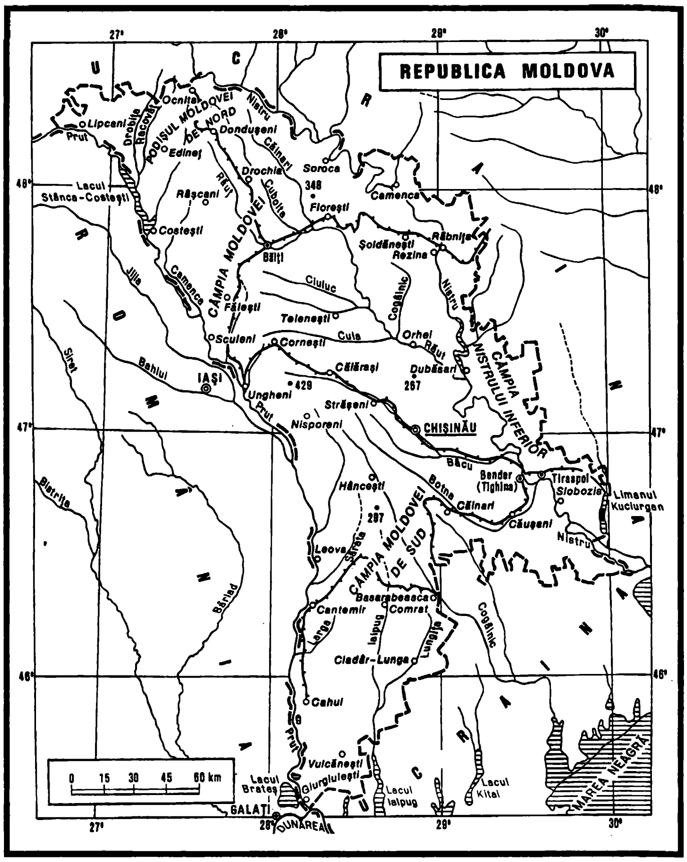
REPUBLICA MOLDOVA
27°
28°
29°
30°
48°
47°
46°
U
C
R
A
I
N
A
R
O
M
Â
N
I
A
Lipcani
Prut
Drobitie
Racovăț
Ocnița
PODIȘUL MOLDOVEI DE NORD
Nistru
Dondușeni
Edineț
Călinari
Lacul Stânca-Costești
Râșcani
Răut
Drochia
Soroca
348
Cubolta
Florești
Camenca
Costești
CÂMPIA MOLDOVEI
Bălți
Șoldănești
Râbnița
Rezina
Jijia
Camenca
Ciuluc
Cogâlnic
Nistru
Fălești
Telenești
Siret
Sculeni
Cula
Corneşti
Orhei
Răut
Bahlui
IAȘI
Călărași
Dubăsari
429
267
Ungheni
Prut
Strășeni
Nisporeni
CHIȘINĂU
CÂMPIA NISTRULUI INFERIOR
Bâcu
Bender (Tighina)
Tiraspol
Slobozia
Limanul Kuciurgan
Bistrița
Hâncești
Botna
Căinari
297
Căușeni
Nistru
Leova
Sărata
CÂMPIA MOLDOVEI DE SUD
Bârlad
Basarabeasca
Cantemir
Comrat
Cogâlnic
Larga
Ialpug
Lunguța
Ciadâr-Lunga
Cahul
Prut
Vulcănești
0 15 30 45 60 km
Lacul Brateș
Giurgiulești
Lacul Ialpug
Lacul Kitai
GALAȚI
DUNĂREA
MAREA NEAGRĂ

Se cresc ovine, porcine, bovine. Moneda: 1 leu = 100 bani. - *Istoric.* Parte integrantă a Principatului *Moldovei,* terit. situat între Nistru, Prut, Dunăre și Marea Neagră a fost anexat (1812) de Rusia până în 1918, când s-a unit cu Țara-mamă, România (1918-1940, 1941-1944). V. *Basarabia.* După reocuparea Basarabiei (aug. 1944), a Bucovinei de Nord și a ținutului Herței de către trupele sovietice, sute de mii de români basarabeni și bucovineni au fost închiși în lagăre, uciși sau deportați în Siberia. În noile condiții istorice create după 1985 de politica de glasnost, se constituie, în 1986, Mișcarea Democratică din Moldova pentru susținerea restructurării, devenită ulterior Frontul Popular din **M.**; acesta organizează (27 aug. 1989) o mare adunare națională, care impune adoptarea (31 aug. 1989) limbii române ca limbă de stat și revenirea la alfabetul latin. La 23 iun. 1990 Parlamentul de la Chișinău adoptă Declarația suveranității R.S.S. **M.**, iar Mircea Snegur este ales președinte al republicii. La 23 mai 1991, este adoptată noua denumire, Republica **M.**, care își proclamă (27 aug. 1991) independența de stat, recunoscută în aceeași zi și de România. La 21 dec. 1991, **M.** semnează actul de constituire a Comunității Statelor Independente (CSI). Membru a O.N.U. (2 mart. 1992). O nouă monedă națională - leul moldovenesc - este introdusă în 1993. Noul parlament ales la 27 febr. 1994 ratifică tratatul din 1991 de aderare la CSI, abolește imnul național „Deșteaptă-te, române" și proclamă „limba moldovenească" limbă de stat (1994). Într-un referendum (6 mart. 1994), boicotat de forțele unioniste, 90% dintre votanți se pronunță pentru o **M.** „independentă, unitară și indivizibilă". În terit. din stânga Nistrului, controlat de elemente rusofone, este proclamată (16 aug. 1990) Republica Transnistria, care nu recunoaște apartenența la **R.M.** În iarna 1991-1992 au loc confruntări armate între forțele transnistrene, sprijinite de Armata a 14-a rusă, staționată la Tiraspol, și elemente ale poliției din **R.M.** Încetarea ostilităților este mediată de Rusia, Ucraina și România. Acordul ruso-moldovean, semnat în 1994, stipula retragerea trupelor ruse din Transnistria în decurs de trei ani. Prin noua Constituție (1994) și Legea privind organizarea administrativ-teritorială a **M.**, Transnistria și Găgăuzia devin reg. autonome în cadrul **R.M.** La 29 iun. 1995, este admisă în Consiliul Europei. Victorios în alegerile prezidențiale, Petru Lucinschi depune (15 ian. 1997) jurământul în calitate de cel de-al doilea președinte al **R.M.** La 8 mai 1997, Petru Lucinschi și Igor Smirnov, liderul separatiștilor nistreni, semnează la Moscova un memorandum de normalizare a relațiilor mutuale, având ca garanți Rusia, Ucraina și Organizația de Securitate și Cooperare din Europa. În dec. 2000, Parlamentul a fost dizolvat de președintele țării din cauza incapacității de a desemna un nou președinte. Alegerile parlamentare anticipate (25 febr. 2001) au fost câștigate de Partidul Comuniștilor, condus de Vladimir Voronin, care este ales (4 apr. 2001) ca nou șef al statului. **R.M.** este primul stat desprins din fosta U.R.S.S. în care partidul comunist nereformat revine la putere. În mart.-apr. 2002, au loc ample manifestații populare la Chișinău, organizate de Partidul Popular Creștin-Democrat, împotriva deciziei de a introduce limba rusă ca a doua limbă oficială a statului (introdusă ca limbă oficială în 2003). Criza transnistreană își păstrează caracterul acut în toți acești ani. Republică parlamentară.

MOLDOVAN, Angela (n. 1927, Chișinău), cântăreață română. Solistă a Operei Române din Cluj (1949-1953) și a ansamblului „Ciocârlia" (1953-1983). A creat un stil original de concert prin valorificarea cântecului popular românesc. Autoare de cântece în stil popular și de romanțe.

MOLDOVAN, Ioan Micu v. Moldovan-Micu, Ioan.

MOLDOVAN, Iuliu (1882-1966, n. Bogata de Mureș, jud. Mureș), medic român. M. coresp. al Acad. (1920). Unul dintre întemeietorii școlii de igienă și sănătate publică din Cluj. Cercetări privind mecanismul de acțiune a preparatelor antiluetice arsenicale, epidemiologia familială a difteriei, fenomenele anafilactice. A descoperit și utilizat în terapeutică reticulina, un principiu seric desensibilizant și antialergic. Organizator al luptei anticanceroase în România.

MOLDOVAN, Mihai (1937-1981, n. Dej), compozitor român. Creație vocal-simfonică („Cântare omului") și orchestrală („Cantemiriana") exprimând capacitate de sinteză între tehnici componistice noi (texturi eterofonice, proiecție spectrală, șiruri de numere) și arhetipuri ale spațiului spiritual românesc.

MOLDOVAN, Mircea (n. 1936, Blaj), regizor român. Filme documentare și de ficțiune. Abordează genuri diferite, de la comedie la dramă psihologică și evocare istorică („Toamna bobocilor", „Munți în flăcări", „Pintea").

MOLDOVAN, Ovidiu Iuliu (1942-2008, n. Sărmaș, jud. Cluj), actor român. Registru amplu (în teatru: piese de Shakespeare, A. Buero Vallejo, A. Camus; în film: „Bietul Ioanide", „Horea", „Craii de Curte Veche").

MOLDOVAN, Roman (1911-1996, n. Daia, jud. Mureș), economist și sociolog român. Acad. (1990). Lucrări privind istoria economiei, statistica economică, sociologia și economia concretă („Planificare și sociologie", „Studii de istorie economică).

MOLDOVAN-MICU, Ioan (1833-1915, n. Varfalău, azi Moldovenești, jud. Cluj), prelat greco-catolic și om de cultură român. Acad. (1894). Vicar capitular al Arhidiecezei Blajului (1892-1895). Unul dintre autorii Pronunciamentului de la Blaj (1868). Membru fondator al Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria (1869) și al ASTRA. Studii și documente privind istoria Bisericii din Transilvania („Acte sinodale ale Bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș"). Manuale și dicționare pentru elevi. A alcătuit cea mai mare colecție de lirică populară din Transilvania.

MOLDOVA NOUĂ, oraș în jud. Caraș-Severin, port pe stg. Dunării; 13 531 loc. (2008). Rezervația forestieră și botanică Valea Mare (1179 ha). Expl. de calcar, de min. complexe, pirite cuprifere, min. de fier. Prelucr. piritei. Reparații de nave fluviale. Centru pomi-viticol. Menționat documentar ca sat (1717). Oraș (1968). Biserică romano-catolică (1780).

MOLDOVA-SULIȚA, com. în jud. Suceava, pe cursul superior al râului Moldova; 2 077 loc. (2008). Păstrăvărie. Rezervațiile naturale Tinovu Lucina de la Găina, cu mesteacăn pitic *(Betula nana),* relict glaciar (1 ha), și Răchitișu Mare (16,4 ha) și cheile Lucavei (24,3 ha). Herghelie.

MOLDOVEÁN, -Ă (< n. pr. *Moldova*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană din Moldova sau originară de acolo. **2.** Adj. Moldovenesc.

MOLDOVEANU, vârf în m-ții Făgăraș, alcătuit din șisturi cristaline, cel mai înalt din Carpații românești. Alt.: 2 544 m.

MOLDOVEANU, Eugenia (n. 1944, Bușteni), soprană română. Carieră internațională pe marile scene ale lumii, având parteneri celebri (P. Domingo, J. Carreras, N. Ghiaurov ș.a.). Repertoriu larg, cuprinzând opere de Mozart, Verdi, Puccini. Timbru vocal excepțional, voce caldă, amplă și joc dramatic nuanțat.

MOLDOVEANU, Vasile (n. 1935, Constanța), tenor francez de origine română. Stabilit la Monte-Carlo (1982). S-a afirmat în repertoriul italian și a cântat pe marile scene ale lumii.

MOLDOVENÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține moldovenilor sau Moldovei, privitor la moldoveni sau la Moldova; moldovean, (înv.) moldav (**2**). ✦ (Substantivat, m. art.) Dans popular românesc în măsura 2/4 sau 4/4, cu ritm vioi. Se execută în cerc închis, care se desface în cercuri mici, dansatorii schimbându-și brusc direcția; melodia corespunzătoare acestui dans.

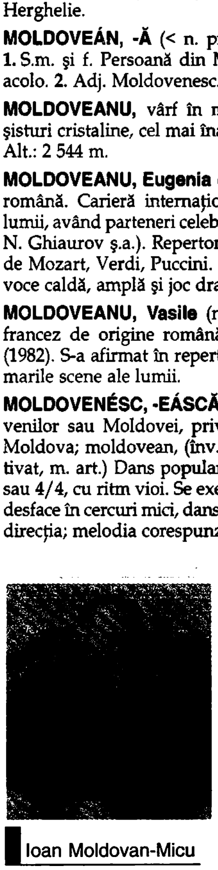
Ioan Moldovan-Micu

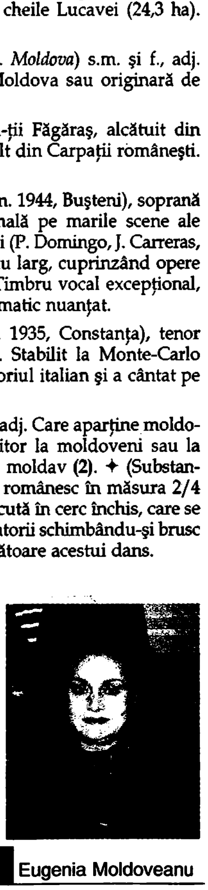
Eugenia Moldoveanu

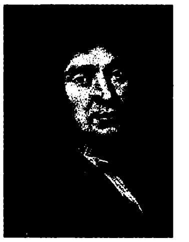

Molière

MOLDOVENEȘTI, com. în jud. Cluj, pe Arieș; 3 582 loc. (2008). În satul **M.**, menționat documentar (1075) *(castrum)*, se află ruinele uneia dintre cele mai vechi fortificații din Transilvania (sec. 10–13). Biserici unitariene, în satele M. (sec. 17–18), Bădeni (sec. 17) și Plăiești (sec. 15–18); biserică reformată (1714), în satul Stejeriș; bisericile din lemn Sf. Nicolae (1765), Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1784), în satele Bădeni și Podeni.

MOLDOVENI 1. Com. în jud. Ialomița, în V C. Bărăganului, în aval de confluența Prahovei cu Ialomița; 1 363 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Neamț, situată în Subcarpații Neamțului; 2 465 loc. (2008).

MOLDOVIȚA 1. Com. în jud. Suceava, situată la poalele de V ale Obcinei Mari; 5 201 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului. Păstrăvărie. **2. Mănăstirea** ~ v. **Vatra Moldoviței.**

MOLÉBNIC (< sl.) s.n. Carte religioasă cuprinzând slujbe bisericești oficiate în împrejurări solemne.

MOLECULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține moleculei, privitor la moleculă. ✧ *Masă m.* = număr egal cu suma maselor atomilor care compun o moleculă.

MOLECÚLĂ (< fr. {i}) s.f. Cea mai mică parte dintr-o substanță care mai păstrează proprietățile chimice și compoziția procentuală a substanței respective. ✧ *M.-gram* = cantitatea în grame dintr-o substanță egală numeric cu masa ei moleculară; mol^1.

MOLES, Abraham André (1920–1992), psiholog și estetician francez. Promotor al aplicării teoriei informației la psihologia percepției obiectului estetic.

MOLESCHOTT, Jakob (1822–1893), fiziolog olandez. Lucrări privind alimentația și metabolismul.

MOLESTÁ (< lat., fr., germ.) vb. I tranz. **1.** (Livr.) A brutaliza, a maltrata. **2.** (Înv.) A provoca (cuiva) neplăceri; a șicana, a necăji.

MOLEȘEÁLĂ s.f. Senzație de pierdere a puterilor; slăbiciune, sfârșeală; toropeală premergătoare somnului; moliciune **(4)**.

MOLÉT (< *moale*) s.n. **1.** (MED. VET.) Proces inflamator însoțit de creșterea cantității de lichid articular sau tendinos (sinovie), localizat la nivelul articulației buletului. **2.** (ANAT.) Denumire a mușchilor posteriori ai gambei.

MOLETÁRE s.f. Imprimare a zimților pe o piesă cu ajutorul moletei **(1)**. Sin. *randalinare.*

MOLÉTĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** (TEHN.) Rotiță cu muchia zimțată, folosită pentru moletare; randalină. **2.** (IND. EXTR.) Roată cu diametrul mare, folosită pentru ghidarea cablului la puțul de extracție al unei mine.

MOLETIÉRĂ (< fr.) s.f. (Astăzi rar) Fâșie de stofă care se înfășoară pe pulpa piciorului, deasupra pantalonului, mai ales de către militari.

MOLFETTA, oraș în SE Italiei (Puglia), port la M. Adriatică; 62,5 mii loc. (2001). Șantiere navale. Ind. electrotehnică, a cimentului, textilă, a tananților, ceramicii și alim. Pescuit. Dom (sec. 12–13); biserica San Bernardino (sec. 15); catedrală (sec. 17). Stațiune balneară.

MOLHÁȘ subst. (GEOGR.) Mlaștină oligotrofă, tinov.

MOLIBDÁȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului molibdenic.

MOLÍBDEN (< fr. {i}; {s} lat. *molybdaenum* „bucată de plumb") s.n. Element chimic (Mo; nr. at. 42, m. at. 95,94, gr. sp. 10,2, p.t. 2 620°C); metal alb-cenușiu, lucios. Se găsește în natură sub formă de sulfură (molibdenit) și de molibdați. Se obține în cuptor electric, prin prăjirea sulfurii și reducerea oxidului format. Întrebuințat la fabricarea unor oțeluri speciale. Descoperit (1778) de C.W. Schelle și izolat (1782) de P.J. Hjelm, iar metalul pur a fost obținut de J.J. Berzelius.

MOLIBDÉNIC adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al molibdenului.

MOLIBDENÍT (< fr. {i}) s.n. Sulfură naturală de molibden, cristalizată în sistemul hexagonal; de culoare cenușie, urma cenușie și luciu metalic; foarte moale și gras. Reprezintă unica sursă ind. de extragere a molibdenului.

MOLIBDÍT (< germ. {i}) s.n. Molibdat natural hidratat de fier, cristalizat în sistemul rombic, pământos sau solzos, cenușiu-gălbui.

MOLICIÚNE s.f. **1.** Însușirea de a fi moale sau flexibil. **2.** Fig. Delicatețe, grație, blândețe. **3.** Lipsă de energie, de voință. **4.** Stare de destindere, de relaxare. ✦ Slăbiciune, moleșeală.

MOLÍD (MOLÍFT) s.m. Arbore rășinos din fam. pinaceelor, cu coroana piramidală, frunze aciculare și conuri care atârnă *(Picea abies)*. Frunzele, mugurii, scoarța și rășina au utilizări terapeutice ca antidiareice, antiinflamatorii, antireumatismale, antitusive etc. Lemnul este utilizat în construcții, la fabricarea celulozei și a unor instrumente muzicale; din scoarță se extrage tanin. Formează arborete pure (molibdișuri) sau amestecuri de **m.** cu fag și brad în reg. de munte din Europa (mai frecvent la peste 1 250 m alt.). Răspândit și în N Europei. Numeroase specii înrudite se întâlnesc în Siberia și Caucaz, America de Nord.

MÓLIE (< sl.) s.f. Nume dat unor fluturi mici ale căror larve atacă diferite produse vegetale sau animale (făină, mere, viță de vie, grâne, blănuri, lână, pene etc.). ✧ *Molia zidurilor* sau *molia-de-casă* = gen de izopod terestru, lung de c. 5 mm, cu corpul oval-alungit, cenușiu-murdar și cu șapte perechi de picioare *(Oniscus)*. Trăiește în locuri umede și întunecoase. *Molia stupilor* = găselniță.

MOLIÈRE (pseud. lui *Jean-Baptiste Poquelin*) (1622-1673), dramaturg francez. Comediograf de geniu, a inaugurat comedia de moravuri, ridiculizând corupția, pedantismul, intransigența excesivă („Prețioasele ridicole", „Don Juan"), ipocrizia religioasă („Tartuffe"), lăcomia de bani („Avarul"), parvenitismul („Burghezul gentilom"), ignoranța medicilor. („Bolnavul închipuit"). Prin arta comică, problematică, individualizarea personajelor și concepția regizorală s-a impus ca unul dintre cei mai de seamă dramaturgi universali.

MÓLIMĂ (< ngr.) s.f. Nume dat bolilor cu caracter epidemic, la oameni și la animale; epidemie.

MOLIN, Virgil (1898–1968, n. sat Cârnecea, jud. Caraș-Severin), ziarist, editor și tipograf român. A editat la Craiova „Grafica română" (1923), revistă de poligrafie și „Almanahul graficei române" (1924–1931). A publicat „Vocabularul tipografului român".

MOLINA, Luis (1533–1600), iezuit spaniol. Teolog, a activat la Evora (Portugalia). Autorul tratatului „Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis", conținând teoria sa despre *scientia media,* care a dat naștere doctrinei cunoscute ca *molinism.*

MOLINA, Mario José (n. 1943), chimist american de origine mexicană. Lucrări de chimie atmosferică; împreună cu F.S. Rowland, a demonstrat rolul clorofluorcarburilor în formarea și descompunerea ozonului stratosferic. Premiul Nobel pentru chimie (1995), împreună cu F.S. Rowland și P.J. Crutzen.

MOLINÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Molina*) s.n. Doctrină având la bază teoria lui L. Molina despre *scientia media* (1588), care a încercat să pună de acord preștiința divină cu liberul arbitru omenesc. A provocat o aprigă dispută cu continuatorii lui Toma d'Aquino.

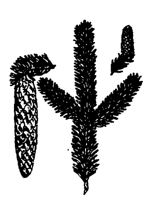

Molid (ramură și con)

MOLINOS, Miguel de (1628–1696), teolog spaniol. Stabilit la Roma. A formulat, în lucrarea „Ghid spiritual", doctrina quietismului (chietismul), ca o formă de spiritualism și indiferentism moral, trecută la index de Biserica catolică, dar foarte influentă în protestantism. Condamnat de Inchiziție pentru erezie (1687).

MOLIPSÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A transmite (cuiva) o boală contagioasă; a contamina **(1)**, a contagia. ✦ Refl. A se îmbolnăvi prin contaminare. ✦ Tranz. și refl. Fig. (Fam.) A (se) influența (în rău); a (se) strica, a (se) vicia.

MOLISÓL (< fr.) subst. **1.** Strat de sol din reg. Cercului Polar de Nord (având ca suport *gelisolul*), care se dezgheață în timpul verii polare, fiind puternic îmbibat cu apă. **2.** (La pl.) Clasă de soluri care include solurile cu un orizont A bogat în humus, bine structurat (ex. cernoziomurile).

MOLÍTVĂ (MOLÍTFĂ, MOLÍFTĂ) (< sl.) s.f. (În ritualul ortodox) Rugăciune citită de preot sau de episcop pentru iertarea păcatelor, în diferite împrejurări.

MOLITVÉLNIC (MOLITVÉNIC, MOLITFÉLNIC) (< sl.) s.n. (În ritualul ortodox) Carte în care sunt cuprinse rânduielile și rugăciunile prescrise pentru conferirea sfintelor taine și a altor rânduieli bisericești, de sfințire și de binefacere; trebnic. Cel mai vechi **m.** cunoscut în Țările Române este cel tipărit la Târgoviște în 1545 de Dimitrie Liubavici. În 1568, Coresi a tipărit „Molitvenicul rumânesc", ca anexă a „Cazaniei".

MOLL (< germ.) adj. (MUZ.) Denumire dată în limba germană modului minor.

MOLLER, Georg (1784–1852), arhitect german. A lucrat pentru ducele de Hessa-Darmstadt (din 1810). Reprezentant al stilului neoclasic. Biserici și clădiri publice în Darmstadt, printre care Palatul arhiducal din Wiesbaden, Cazinoul din Bad Homburg. Scrieri: „Monumente ale arhitecturii germane".

MOLNÁR Ferenc (1878–1952), scriitor ungur. Stabilit în S.U.A. (1940). Nuvele („Muzică") și romane („Băieții din strada Pál"). Piese de teatru remarcabile prin arhitectura compozițională („Liliom").

MOLNÁR Iosif (1907–1984, n. Târgu Mureș), grafician maghiar din România. Afișe, ilustrații de carte și grafică publicitară (afișul „Trebuie să visăm").

MOLNAR-PIUARIU, Ioan v. **Piuariu-Molnar, Ioan.**

MOLOH (În religia fenicienilor) Divinitate sângeroasă, care personifica Soarele și focul. I se aduceau jertfe umane, mai ales copii. Menționat în „Vechiul Testament". ✦ P. ext. Forță crudă, care cere mereu jertfe.

MOLÓN (< fr.) s.n. Bloc de piatră naturală pentru ziduri, prelucrat pe fața vizibilă și cioplit pe celelalte fețe pentru a putea fi așezat orizontal.

MOLOTOV, Viaceslav Mihailovici (pe numele adevărat *Skriabin*) (1890–1986), om politic sovietic. Colaborator apropiat al lui Stalin. Președinte al Internaționalei Comuniste (1930–1934). Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului (prim-min. 1930–1941) și ministru al Afacerilor Externe (1939–1949 și 1953–1956), calitate în care a semnat, la 23 aug. 1939, cu Ribbentrop, pactul de neagresiune germano-sovietic pentru împărțirea zonelor de influență. Exclus din C.C. în 1957 și din P.C.U.S. în 1962; reprimit în 1984. – **Cocteil M.** = recipient sau sticlă umplute cu un lichid inflamabil și folosite de ruși în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ulterior de teroriști, huligani ș.a.

MOLÓZ (< tc.) s.n. Material rezultat la dărâmarea unei clădiri (spărturi de cărămidă și mortar).

MOLTKE, familie nobiliară germană. Mai importanți: **1. Helmuth Karl Bernhard M., conte von** (1800–1891), feldmareșal. Ca șef al Statului-Major al armatei prusiene (1857-1888), a reorganizat armata reușind să obțină victoria în războaiele contra Danemarcii (1864), Austriei (1866) și Franței (1870–1871). Lucrări de istorie și teorie militară („Instrucțiuni pentru Înaltul comandament"). **2. Helmuth Johannes Ludwig M., conte von** (1848–1916), general. Nepotul lui M. **(1)**. Șef al Statului-Major German (1906–1915). După înfrângerea de la Marna (1914), a fost înlocuit.

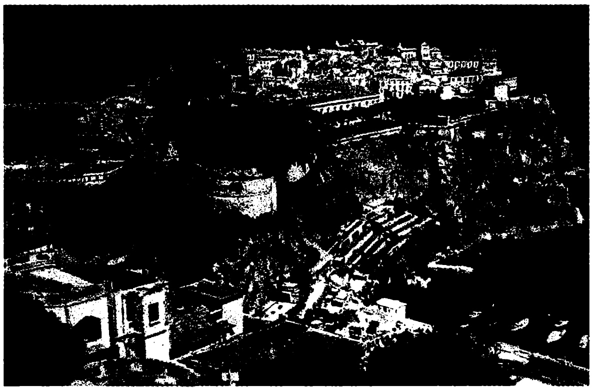

Monaco. Promontoriul

MOLTO (cuv. it.) adv. (MUZ.; ca indicație de execuție) Mult, foarte. Folosit pentru definirea indicațiilor dirijorului în nuanțarea unei interpretări muzicale.

MOLTÓN (< fr.) s.n. Țesătură din fire de lână groasă sau din fire de bumbac; ușoară și moale, scămoșată pe una sau pe ambele părți; folosită în ind. confecțiilor.

MOLUCE (MALUKU, MOLUCCAS) 1. Arh. în Indonezia, între ins. Sulawesi (la V) și Noua Guinee (la E); 83,7 mii km^2. Ins. pr.: Halmahera, Ceram (Seram), Ambon. Relief muntos cu alt. până la 3 000 m. **2.** Mare a Oc. Pacific situată între ins. Sulawesi și ins. Halmahera; 291 mii km^2. Ad. max.: 4 750 m.

MOLÚȘTE (< fr., germ.) s.f. pl. Filum de nevertebrate acvatice și de uscat, cu corpul moale, nesegmentat, cuprins la unele într-o cochilie, deplasându-se cel mai adesea cu ajutorul unui picior musculos *(Mollusca)*. Principalele clase de **m.** sunt gasteropodele, lamelibranhiatele și cefalopodele.

MOMADAY, Natachell Scott (n. 1934), scriitor american de origine indiană (amerindiană). Pionier al literaturii indiano-americane moderne („Casa din zori", „Drumul spre munții ploioși"). Memorialistică („Numele").

MOMÂIE s.f. Schelet de lemn (înfășurat în paie) și îmbrăcat în zdrențe, imitând un om, care se așază pe terenurile cultivate pentru a speria păsările și animalele dăunătoare; sperietoare. ✦ Fig. Om de paie, pasiv, lipsit de inițiativă.

MOMBASA, oraș în SE Kenyei, pe ins. omonimă, port la Oc. Indian; 665,1 mii loc. (1999). Rafinărie de petrol. Constr. navale. Ind. chimică, metalurgică, textilă, a aluminiului, cimentului, hârtiei și alim. Bisericile anglicană și romano-catolică. Moschee. Fort (1593). Fundat de arabi (sec. 11), vizitat de Ibn Battūtah (1331) și de Vasco da Gama (1498).

MOMBERT, Alfred (1872-1942), poet german. Prin lirica sa extatic-vizionară, a premers expresionismul („Ziua și noaptea", „Floarea haosului"). Drame (trilogia „Eon").

MOMEÁLĂ (< fr., it., germ.) s.f. **1.** Faptul de a momi; *p. ext.* mijloc folosit pentru a atrage sau a interesa pe cineva într-o acțiune; lucru care ademenește, care ispitește. **2.** Spec. Mâncare (râme, insecte, carne etc.) care se aruncă în apă sau se agață în undiță pentru a ademeni peștii; hrană pe care vânătorul o pune într-un anumit loc pentru a atrage vânatul.

MOMÉNT (< lat. *momentum*) s.n. **1.** Interval scurt de timp (în care se produce sau se consumă un fapt); clipă, secundă, minut. **2.** Ocazie, prilej. **3.** (LIT.) Specie a genului epic, inițiată în literatura română de I.L. Caragiale, care surprinde un instantaneu semnificativ din viața cotidiană. **4.** Etapă în desfășurarea unui proces. **5.** (FIZ.) Mărime care caracterizează localizarea sau repartiția spațială a unei alte mărimi (forță, masă etc.) în raport cu un punct, o axă sau un plan. ✧ *M. al unei forțe* (în raport cu un punct) = produsul dintre mărimea forței și brațul ei. *M. al unui cuplu de forțe* = produsul dintre mărimea forțelor și distanța dintre ele. *M. cinetic* (în raport cu o axă) = produsul dintre impulsul unui punct material și distanța acestuia până la axa dată. *M. de inerție* = produsul dintre masa unui punct material și pătratul distanței de la acesta până la punctul *(m. de i. polar)* sau axa *(m. de i. axial)* de referință. *M. static* = produsul dintre masa unui punct material și distanța până la punctul, axa sau planul de referință. 6. (TEHN.) *M. încovoietor* v. *încovoietor*. *M. de răsucire* = produsul dintre efortul care provoacă solicitarea la răsucire a unui corp și brațul acestuia.

MOMENTÁN, -Ă (< lat., it., fr., germ.) adj. **1.** Care durează numai un moment **(1)**; temporar, vremelnic. ✦ (GRAM.; despre verbe și timpuri verbale) Care exprimă acțiuni de scurtă durată. ✦ (Adverbial) Pe scurt timp, pentru un moment. **2.** Care se referă la momentul de față; actual. ✦ (Adverbial) În momentul de față, în prezent; acum.

MOMÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. **1.** A atrage pe cineva prin promisiuni mincinoase sau prin măguliri, prin daruri etc.; a ademeni; a amăgi, a înșela. ✦ A seduce. **2.** Spec. A ademeni cu momeală **(2)** pești sau alte animale pentru a le prinde. **3.** A liniști, a potoli în mod superficial (foamea, o suferință), a amăgi.

MOMÍȚE (< bg.) s.f. pl. Nume dat unor organe glandulare ale vițelului sau ale mielului (pancreasul, timusul, ganglionii etc.) împreună cu o parte din grăsimea înconjurătoare, din care se prepară feluri speciale de mâncare.

MOMMSEN, Theodor (1817-1903), istoric și arheolog german. Specialist în istoria Romei antice, pe care a tratat-o sub toate aspectele, pe baza izvoarelor epigrafice și numismatice, a istoriei dreptului și economiei („Istoria Romei", „Manual de antichități", „Istoria monedei romane"). Sub conducerea lui, au apărut 12 volume din „Corpus inscriptionum latinarum". M. de onoare al Acad. Române (1879). Premiul Nobel pentru literatură (1902).

MON, stat în partea de S a Uniunii Myanmar, cu ieșire la G. Martaban; 12,3 mii km^2; 2,2 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Moulmein (Mawlamyine)*.

MONACO 1. Principatul ~, stat în S Europei pe un promontoriu al M. Mediterane, pe Coasta de Azur, la 14 km de orașul Nisa; 1,95 km^2; 32,1 mii loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: creștină (catolici 90%, protestanți 6% ș.a). Cap.: *Monaco*. *Relieful* este reprezentat printr-o fâșie de litoral maritim înalt, dominat de prelungirile calcaroase ale Alpilor Maritimi (alt. max.: 161,5 m). *Climă* mediteraneană. Întreprinderi care produc cosmetice, produse farmaceutice, aparatură electronică, textile și confecții, conserve de pește. Se cultivă măslini, citrice. Floricultură. O parte din veniturile țării provin din jocurile de noroc (Cazinoul Monte-Carlo) și din emisiunile filatelice. Este dezvoltat sectorul bancar și financiar, favorizat de un regim fiscal cu taxe mici. Turismul dispune de o bază materială de calitate; raliul automobilistic de Formula 1 – Monte-Carlo (anual). Uniune vamală cu Franța. Moneda: euro. – *Istoric.* Fenicienii întemeiază pe terit. de azi al M. o așezare, stăpânită apoi de greci (sec. 8–6 î.Hr.), romani (sec. 2-1 î.Hr.) și arabi. În timpul guvernării familiei genoveze Grimaldi (1297–1731), **M.** s-a constituit (1354) în principat independent, care, din 1524, s-a aflat în stăpânirea monarhiei spaniole, iar din 1601 a devenit vasal Franței, anexat de aceasta în 1793. Prin hotărârea Congresului de la Viena (1814–1815), **M.** a trecut sub protectoratul Regatului Sardiniei (1814–1859), iar din 1861, sub cel al Franței, cu care încheie, în 1865, o uniune vamală. Potrivit tratatului din 1918, **M.** este sub „protecția prietenească a Franței". În 1951, **M.** încheie cu Franța o „Convenție de bună vecinătate și administrație comună". La 17 dec. 1962 se adoptă o nouă Constituție (care înlocuiește Constituția din 7 ian. 1911, potrivit căreia **M.** fusese proclamat monarhie constituțională), care lărgește atribuțiile puterilor legislativă și executivă. Membru al O.N.U. (28 mai 1993). Principe al statului **M.** (din 9 mai 1949), Rainier III. După decesul acestuia (2005) îi urmează Albert II. Monarhie constituțională, principat ereditar. **2.** Cap. statului **M.**; 1,2 mii loc. (1990). Ind. chimico-farmaceutică, cosmetică, alim. Centru financiar și turistic. Cazinou. Muzeu oceanografic (1899). Palat princiar (sec. 13–17). Catedrală (1884–1887). Cap. din 1814.

MONÁDĂ (< fr., germ.; {s} gr. *monad* „unitate") s.f. (FILOZ.) Termen însemnând inițial „unitate", iar la unii scolastici, Dumnezeu ca primă Unitate; ulterior, Leibniz a dezvoltat conceptul de **m.** în sensul singurei substanțe adevărate, ca entitate spirituală, fără întindere spațială, capabilă de percepții și tendințe, dar fără legătură cu celelalte.

MONADOLOGÍE (< fr.) s.f. Inițial, titlu dat unei lucrări de metafizică a lui Leibniz (*Principia Philosophiae*) de către unul din editori; în prezent, termenul se aplică oricărui sistem metafizic de felul celui leibnizian.

MONAGAS, stat în NE Venezuelei, cu ieșire la G. Paria al Oc. Atlantic; 28,9 mii km^2; 712,6 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Maturín*. Expl. petroliere.

MONAGAS, José Gregorio (1795-1858), om politic venezuelan. Președinte (1851-1855). A promulgat legea de abolire a sclaviei (1854).

MONÁH (< sl., ngr.) s.m. Călugăr.

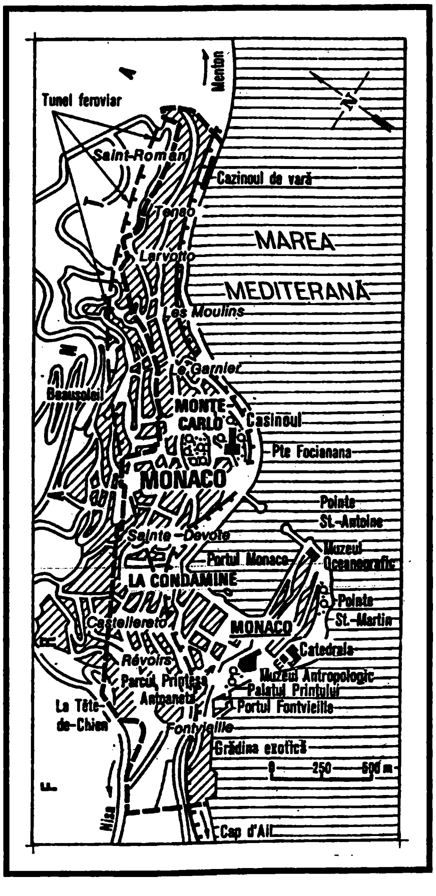

MONAHÍSM s.n. **1.** Stare, viață, calitate de monah; călugărie. **2.** Instituția călugăriei.

MONÁRH (< ngr., germ.) s.m. Conducător (rege, împărat etc.) al unei monarhii; suveran.

MONÁRHIC, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care aparține monarhului sau monarhiei, privitor la monarh sau la monarhie. **2.** (Despre idei, grupări) Care este adept al monarhiei și o susține.

MONARHÍE (< fr., lat., ngr., germ.; {s} gr. *monos* „singur” + *arche* „conducere”) s.f. **1.** Formă de guvernământ în care puterea supremă în stat aparține monarhului (rege, țar, împărat, șah, emir etc.) și se transmite, de obicei, ereditar. Formele istorice ale **m.** sunt: *sclavagistă* (care a cunoscut în special formele *despotismului* și ale *teocrației*), *feudală* (care a căpătat forma caracteristică a *absolutismului*); *modernă* (cu caracter constituțional - *m. constituțională*). ✧ *M. absolută* v. *absolut. M. constituțională* v. *constituțional*. **2.** Stat monarhic.

MONARHÍSM (< fr.) s.n. Doctrina politică a partizanilor monarhiei.

MONARHÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Adept al monarhiei. **2.** Adj. Care aparține monarhiei, referitor la monarhie; care sprijină monarhia.

MONÁSTIC, -Ă (< fr.) adj. (Înv.) Mănăstiresc. ✦ De călugăr, propriu călugărilor.

MONASTIR v. Bitolia.

MONAZÍT (< fr. {i}; {s} gr. *monazo* „a fi singuratic”) s.n. Fosfat natural de ceriu (49–74%), toriu, lantan și alte pământuri rare, cristalizat în sistemul monoclinic și întâlnit adesea în cristale izolate. Are culoarea galben-brună, roșie sau verde și luciul sticlos-gras; este adesea radioactiv. Se exploatează din aluviuni, pentru extragerea pământurilor rare și a toriului.

MÖNCHENGLADBACH, oraș în Germania (Renania de Nord-Westfalia); 263 mii loc. (2001). Ind. siderurgică, constr. de mașini, electrotehnică, chimico-farmaceutică, a hârtiei, încălț., textilă și alim. Produse petroliere. Mănăstirea Sankt Vitus (1228–1239), Markt-Kirche (1469–1533). Fundat (sec. 10) ca abație benedictină.

MONCK (MONK), George, duce de Albemarle (1608–1670), general englez. Inițial fidel forțelor monarhiste apoi de partea lui O. Cromwell (1644). Guvernator militar al Irlandei (1647–1649) și apoi al Scoției (1650–1652), a dus o politică de reprimare a mișcărilor naționaliste. După moartea lui O. Cromwell favorabil restaurării puterii monarhice, a organizat (1660) o lovitură de stat, în urma căreia Carol II Stuart a fost readus pe tron.

MOND, Ludwig (1839–1909), chimist și industriaș britanic de origine germană. Stabilit în Marea Britanie (1867). Autorul unui procedeu de recuperare a sulfului din reziduurile obținute în procesul Leblanc de producere a sodei. Împreună cu J.T. Brunner, a construit (1872) o fabrică de obținere a sării. A descoperit oxidul de nichel, pe care l-a folosit la producerea acestui metal în stare pură.

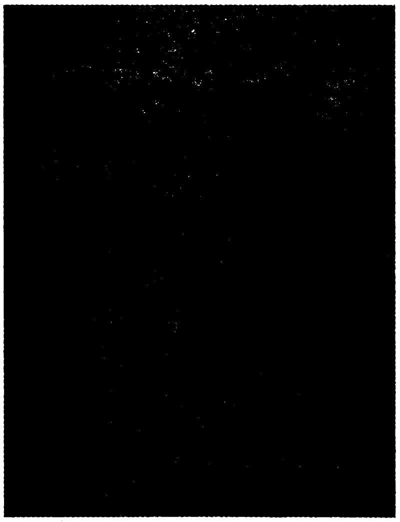

Piet Mondrian: „Compoziție în gri și albastru”

MONDADORI, casă de editură italiană întemeiată de *Arnoldo Mondadori* (1889–1971), în 1907, inițial cu sediul la Ostiglia, apoi la Verona (1921) și, din 1923, la Milano. În 1991, trece în proprietatea grupului Fininvest.

MONDE (Le ~), cotidian francez de orientare moderat-liberală. Apare la Paris din 1944. Publică și unele suplimente literare, artistice și sportive.

MONDÉN, -Ă (< fr.) adj. Care ține de viața de societate (vizite, conversație, petreceri), care reflectă sau privește o astfel de viață.

MONDIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care e răspândit, cunoscut de toată lumea; care aparține lumii întregi; care interesează sau antrenează întreaga lume. ✦ La care participă întreaga lume (sau majoritatea țărilor).

MONDIAL, grup românesc pop-rock. Constituit în 1966 (Gabriel Drăgan, Radu Stoica, Filip Merca, Gabriel Litvin, Romeo Vanica, Dragoș Vasiliu, Florin Dumitru), se dizolvă în 1979. Piese celebre pe texte clasice: „Romanță fără ecou”, „Primăvara”, „Atât de fragedă” etc.

MONDIALÍSM (< fr.) s.n. Doctrină politică care preconizase unitatea politică și economică a lumii, considerată ca o comunitate umană unică.

MONDOVIZIÚNE (< fr.) s.f. Sistem de interconectare a centrelor de televiziune îndepărtate, cu ajutorul sateliților artificiali.

MONDRIAN, Piet (pseud. lui *Pieter Cornelis Mondriaan*) (1872–1944), pictor olandez. Unul dintre întemeietorii și teoreticienii *neoplasticismului*. A evoluat de la figurativism spre un abstracționism geometric, bazat pe o gamă de culori fundamentale („Stăvilarul și oceanul”, „Compoziție în gri și albastru”), care confereau un ritm dinamic și un anume lirism operelor sale („Broadway Boogie Woogie”).

MONEASA, com. în jud. Arad, situată la poalele m-ților Codru-Moma; 1 039 loc. (2008). Rezervația naturală peștera Valea Morii (5 ha). Zăcăminte de sulfuri cuprifere (în satul Rănușa). Expl. de marmură roșie și neagră. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale mezotermale (24–32°).

MONÉDĂ (< ngr.) s.f. **1.** Semn bănesc cu formă, greutate și titlu stabilite, fabricată din metal (aur, argint, aramă, aliaje de metale comune); servește ca mijloc de circulație și de plată. Baterea primelor monede a fost, probabil, realizată independent, înainte de sec. 7 î.Hr., în statul antic Lidia sau în ins. din M. Egee și în China. În Roma antică, **m.** se băteau lângă templul zeiței Iuno Moneta, de unde și denumirea de **m.** Pe terit. României, folosirea și circulația **m.** este semnalată încă din sec. 6 î.Hr. Au existat diferite forme ale **m.**, dintre care s-a impus cea rotundă, de disc, cu *avers, revers* și *margine*. V. *numismatică, ban*. ✧ *M. divizionară* (sau *de bilon*) = **m.** confecționată din aliaj monetar format din metale comune, cu valoare proprie redusă sau inferioară valorii ei nominale și care reprezintă o subdiviziune sau un multiplu al unității monetare legale. **2.** P. gener. Ban de metal. 3. Denumire dată pentru toate semnele bănești, indiferent de forma lor de existență, respectiv pentru **m.** divizionară, **m.** fiduciară sau **m.** de hârtie (bancnotele emise de Banca Centrală) și **m.** scripturală sau **m.** de cont (disponibilitățile din conturile bancare și de la Casele de economii).

MONEGÁSC, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care face parte din populația Principatului Monaco sau este originară de acolo. **2.** Adj. Care aparține Principatului Monaco sau populației lui, privitor la acest principat sau la populația lui.

MONET, Claude (1840–1926), pictor francez. Promotor al impresionismului, curent a cărui denumire a fost sugerată de titlul unui peisaj al său: „Impresie, răsărit de soare”. Tablourile sale sunt studii ale intensității variabile a luminii, formele și contururile dizolvându-se în ceața luminoasă care le învăluie („Dejunul pe iarbă”, „Catedrala din Rouen”, „Ninsoare la Argent „Femeia în verde”, „Londra. Parlamentul”).

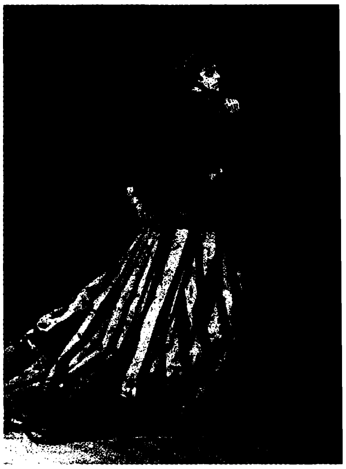

Claude Monet: „Femeia în verde”

MONETA, Ernèsto Teodòro (1833–1918), publicist politic italian. Voluntar în armata lui Garibaldi (1867). Director (1867–1896) al cotidianului „Il Secolo miul Nobel pentru pace (1907), împreună cu L. Re

MONETÁR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care ap monedei **(1)**, privitor la monedă. ✧ *Sistem m.* = samblul reglementărilor legale cu privire la mo unui stat; **b)** formă timpurie (sec. 15) a *mercantilis* ✧ (CONT.) *Active și pasive monetare* = disponibili bănești deținute de o întreprindere, ca și crean datoriile către furnizori și creditori care trebuie încasate și respectiv plătite, cu o sumă de bani sau determinabilă. (FIN.) *Masă m.* = totalitatea acti care pot fi utilizate ca mijloace de plată pentru părarea de mărfuri și pentru plata datoriilor, pe unei țări. Elementele principale ale *m.m.*, inclu funcție de gradul lor de lichiditate în mai multe ponente, numite agregate monetare, sunt: nume afara sistemului bancar, disponibilități la ve economii ale populației, depozite în lei pe term condiționate, depozite în valută ale rezidenților. (*Bază m.* = totalitatea activelor cu grad ridic lichiditate care constituie o mărime controlabilă mată din următoarele trei componente: numerar în sistemului bancar, rezervele băncilor păstrate la B Centrală și numerarul din casieriile băncilor. 2. Inventar al banilor, sortați după valoare, pe cupi monede (numărul bucăților din fiecare fel, sume țiale și totalul sumei).

MONETARÍSM (< it.) s.n. Teorie economică, prom de M. Friedman, care, reluând teoria cantitativă as banilor și prețurilor, susține că evoluția econ unei țări este influențată, în principal, de masa ba în circulație. Dezvoltarea echilibrată a economiei și trolul asupra evoluției ratei inflației se poate realiza instituirea controlului asupra banilor în circulați creșterii anuale a masei monetare.

MONETĂRÍE (< *monedă*) s.f. Întreprindere în ca produc monedele. ✦ (Colectiv) Monede.

MONGE, Gaspard, conte de Péluse (1746-1 matematician francez. Apropiat al lui Napoleo însoțit în campaniile din Egipt și Italia. Creatorul metriei descriptive („Geometria descriptivă”). tribuții în domeniul geometriei diferențiale și al te ecuațiilor cu derivate parțiale.

MONGE ÁLVAREZ, Luis Alberto (n. 1925), om p costarican. Președinte al Republicii Costa Rica (1982–1

MÖNGKE (MENGÜ), han mongol (1251–1259). A solidat administrația centrală și s-a preocupat de voltarea comerțului și a meșteșugurilor. Și-a sfârșitul în campania împotriva Imp. Chinez.

MONGÓL, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (I pl.) Denumire generală ce desemnează popul aparținând rasei mongolide și care vorbesc l mongolice sau turcice. **M.** constituie populația de bază a Mongoliei; mai trăiesc în China (în special în prov. Mongolia Interioară), în Federația Rusă și în Kîrgîstan. **2.** Adj. Care aparține Mongoliei, populației de bază a acesteia sau **m.**; referitor la Mongolia, la populația ei de bază sau la **m.**; mongolic.

MONGOLIA, reg. naturală în Asia Centrală, cu relief muntos (Altaiul Mongol, Hangain Nuruu) sau de podiș. Alt. max.: 4 374 m (vf. Nairamdal Uul). În S se găsește pod. Gobi. Între culmile muntoase se află depresiuni deșertice. Climă continentală excesivă. Lacuri în majoritate sărate. Vegetație de stepă și silvostepă. Minereuri polimetalice.

MONGOLIA, stat în Asia Centrală; 1,57 mil. km^2; 2,71 mil. loc. (2003). Limba oficială: mongola. Religia: budistă māhāyana de orientare lamaică (96%), islamică (4%). Cap.: *Ulan Bator (Ulaanbaatar)*. Orașe pr.: Darhan, Cioibalsan (v. Cojbalsan), Erdenet, Ölgij. În N și V țării se întinde un pod. înalt străbătut de lanțuri muntoase, între care Altaiul Mongol (alt. max. 4 374 m), despărțite prin văi și depresiuni. În partea centrală și sudică se întinde un sector al deșertului Gobi, cu alt. medii de 900-1 200 m. *Climă* continentală excesivă. Principalul râu este Selenga; peste 1 500 lacuri, în general sărate. Resurse minerale: fluorite (locul 1 pe Glob), lignit, huilă, aur, uraniu, cupru, molibden, tungsten, zinc, minereu de fier, petrol, alabastru, gips, sare. Ind. cimentului, metalurgie neferoasă, textilă (țesături de lână și covoare), de pielărie și încălț., alim. Se cultivă cereale (grâu, orz, ovăz), nutrețuri, cartofi, legume și pepeni. Creșterea animalelor (în mare parte seminomadă) este sectorul principal al agriculturii (locul 1 pe Glob ca număr de animale ce revin pe locuitor). Se cresc bovine, ovine, caprine, cabaline, cămile. Parcul național Gobi-Transalai și rezervația naturală Bogdoula. Moneda: 1 tugrik (tögrög) = 100 möngö. - *Istoric.* Locuit în Antic. și în Ev. Med. de triburi de păstori de origine prototurcică și protomongolă, terit. **M.** a făcut parte din Regatul hun (din 209 î.Hr.), din Imp. avarilor (407-552), în sec. 6-12 din kaganatele turcice ale uigurilor și kîrgîzilor. Genghis-han și urmașii săi au reușit, până la sfârșitul sec. 13, în urma unor numeroase campanii de cucerire, să creeze un uriaș Imp., care se întindea de la Oc. Pacific la Est până la Dunărea de Jos la Vest, cu capitala la Karakorum. În condițiile fărâmițării feudale (sec. 14-16), **M.** s-a despărțit în două state: **M.** de Apus și **M.** de Răsărit, care, la rându-i, s-a separat în **M.** de Nord și **M.** de Sud. Hanii manciurieni au alipit, în 1636, la posesiunile lor **M.** de Sud (căreia i s-a dat denumirea de **M.** Interioară), iar în 1691 și **M.** de Nord (Halha sau **M.** Exterioară) a intrat în stăpânirea dinastiei manciuriene Qing. Cu sprijinul Rusiei, **M.** Exterioară a devenit, în 1911, stat teocratic autonom, șeful spiritual budist Bogdo-Gegeen, proclamându-se monarh, în timp ce **M.** Interioară a rămas mai departe o prov. a Chinei. În 1918-1921, trupele japoneze au încercat să ocupe **M.** Exterioară, dar au fost respinse de armata mongolă, cu sprijinul Armatei Roșii. La 11 iul. 1921, **M.** Exterioară și-a proclamat independența, iar la 26 nov. 1924, a fost abolită monarhia și proclamată Republica Populară Mongolă, sub conducerea partidului unic, Partidul Popular Mongol (fondat 1921; din 1924, Partidul Popular Revoluționar Mongol - P.P.R.M., condus de Sühbaatar). În 1945, o armată mongolă a luptat alături de sovietici împotriva forțelor japoneze din Manciuria. Timp de aproape o jumătate de secol, R.P. Mongolă, după model sovietic, a trecut la construirea unei societăți socialiste de tip stalinist, consfințită prin Constituția din iul. 1960. Membru al O.N.U. (27 oct. 1961). În 1990, P.P.R.M. renunță la monopolul puterii, iar în 1991 și la ideologia marxist-leninistă, pronunțându-se în favoarea sistemului pluralist și pentru inițierea procesului de tranziție la o economie de piață. Au loc alegeri parlamentare și locale (1990-1992), câștigate de P.P.R.M., iar cele din 1996 de opoziția anticomunistă grupată în partidul Alianța Democratică. La 12 febr. 1992, intră în vigoare o nouă Constituție, care prevede crearea unui stat de drept, garantarea proprietății private, recunoașterea sistemului pluripartit și economia liberă, iar numele statului este schimbat din Republica Populară Mongolă în **M.** În alegerile prezidențiale din 1993, candidatul opoziției Punsalmaagiin Ochirbat obține victoria, iar în cele din 1997, candidatul P.P.R.M., Natsagiin Bagabandi devine noul președinte al statului (reales în mai 2001). Alegerile prezidențiale (2005) sunt câștigate de Nambaryn Enhbayar. Republică parlamentară.

MONGOLIA INTERIOARĂ (NEI MENGGU/MONGOL ZIZHIQU), reg. autonomă în China septentrională; 1,2 mil. km^2; 23,7 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Hohhot*. Expl. de cărbuni, min. de fier și mangan, petrol.

MONGÓLIC, -Ă (< fr.) adj. Mongol (**2**). ✧ *Limbi mongolice* = ramură a fam. altaice de limbi; cuprinde limbi vorbite de mongoli, buriați și kalmîci.

MONGOLÍD, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Mongoloid. **2.** Care se referă la rasa **m.**

MONGOLÍSM v. *Down, Sindromul* ~.

MONGOLOÍD, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *mongol* + gr. *eidos* „aspect") s.m. și f., adj. *Rasă m.* = una dintre cele trei mari rase omenești, răspândită în Asia Centrală, Asia de Est și de Sud-Est; o ramură aparte include și indienii din America. Se caracterizează prin păr drept, aspru, pilozitate facială și corporală redusă, nas mic, pomeți în general proeminenți și îndeosebi prin ochii îngustați, aproape oblici datorită unei cute a pleoapei („plica mongolă"), care însă lipsește la ramura americană. Culoarea pielii variază de la aproape albă la ușor măslinie. Supranumită și rasă galbenă. ✦ (Persoană) care, fără să fie mongol, are unele trăsături asemănătoare.

MONICELLI, Mario (n. 1915), regizor italian de film. Unul dintre creatorii comediei în stil italian („Băieții din strada Pál", „Marele război", „Prietenii mei", „Aventurierii", „Infidelele", „Viață de câine").

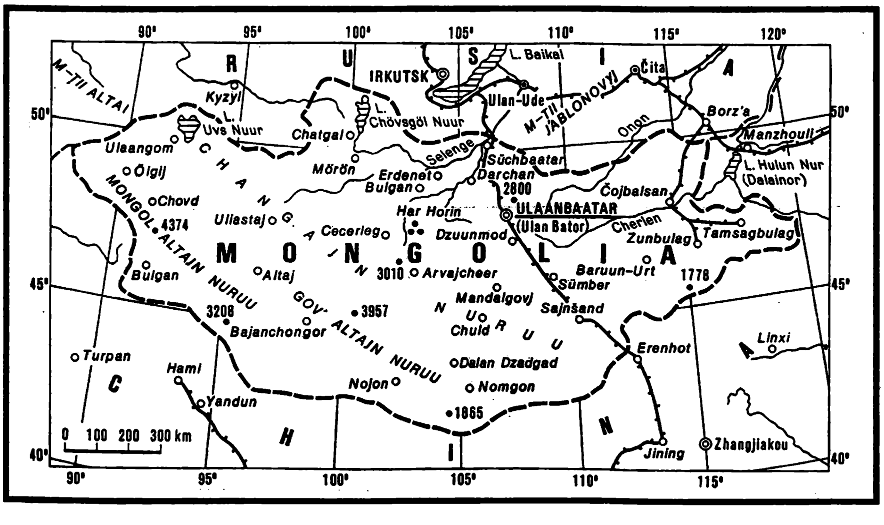

MONILIÓZĂ (< fr. {i}) s.f. (FITOPAT.) Boală a pomilor fructiferi, provocată de ciuperci din genul *Monilinia*; se manifestă prin apariția unor cercuri concentrice de mucegai pe fructe, apoi prin mumifierea și putrezirea acestora.

MONÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *monos* „singur") s.n. **1.** Doctrină care nu admite decât un principiu constitutiv al fenomenelor sau reduce totul la acest principiu. Materialismul, idealismul, panteismul, mistica (în care raportul eu-tu este abolit) sunt forme de **m. 2.** *M. neutru* = teorie expusă de W. James, potrivit căreia natura este alcătuită dintr-un fel de substanță care nu este nici spirituală nici corporală, dar este capabilă de atribute atât spirituale, cât și corporale în funcție de modul de dispunere a materialului „neutru".

MONITÓR^1 (< fr.) s.n. Navă de luptă, de tonaj mic (500-600 t), blindată și înarmată cu 3-4 tunuri de calibru 100-200 mm. Este unul dintre primele tipuri de nave militare blindate destinate atacurilor de artilerie în zona litorală. În dotare până la al Doilea Război Mondial.

MONITÓR^2, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f., s.n. **1.** S.m. și f. (În sistemul *Bell-Lancaster*) Elev foarte bun la învățătură, care ajută pe învățător la predare, instruind o grupă de elevi. ✦ (În trecut) Elev care menținea ordinea și disciplina într-o clasă. ✦ Persoană care învață sau supraveghează pe cei ce doresc să practice schiul. **2.** S.n. Aparat de control al unei instalații de telecomunicații, folosit în exploatare (ex. în regia studioului de televiziune, imaginea trimisă de camera de luat vederi este urmărită de regizor pe un m. de control). **3.** S.n. Titlu dat unor publicații periodice oficiale. **4.** S.n. Componentă a computerului, reprezentând ecranul acestuia. **5.** S.n. (MED.) Sistem de control și avertizare, ale cărui semnale sunt reproduse pe un ecran pentru supravegherea funcțiilor importante ale corpului (tensiunea, pulsul, respirația, temperatura etc.) în tratamentul intensiv, pe parcursul unei operații sau în terapia Röntgen.

MONITORIZÁRE s.f. **1.** Tehnică de supraveghere cu ajutorul unui monitor^2. **2.** Supraveghere cu ajutorul unor specialiști sau a unor instituții (naționale sau internaționale) în diverse domenii (economic, social, politic etc.); monitoring.

MONITORUL OFICIAL, publicație periodică guvernamentală care cuprinde legi, decrete, acte normative, comunicări și dispoziții oficiale etc. Precursorul **M.O.** a fost „Buletin, gazetă administrativă", apărut la București (8 dec. 1832).

MONIUSZKO, Stanisław (1819-1872), compozitor polonez. Opere inspirate din tradiția națională („Halka", „Vilno"); cantate, lucrări simfonice și de cameră, muzică religioasă, melodii de inspirație folclorică.

MONIZ, Antonio Caetano de Abreu Freire Egas (1874-1955), medic și diplomat portughez. Promotor al arteriografiei cerebrale și al metodei chirurgicale de lobectomie. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1949), împreună cu W.R. Hess.

MONK, Thelonious Sphere (1917-1982), pianist și compozitor de jazz american. A contribuit la nașterea stilului be-bop. Discografie selectivă: „Monk's Mood", „Round about Midnight" etc.

MON-KHMÉRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. *Limbi mon-khmerice* = fam. de limbi din SE Asiei, vorbite de khmerii din Cambodgia, monii din Vietnam, Laos, Thailanda și Uniunea Myanmar, precum și de senoii și semangii din pen. Malacca.

MONLAU, Pédro Felipe (1808-1871), medic și filolog spaniol. Contribuții în domeniul igienei și anatomiei clasice. Tratat de retorică și poetică, dicționar etimologic și vocabular gramatical ale limbii catalane. Cercetări asupra vocabularului („Despre arhaism și neologism"); printre primii care a studiat și analizat specificul limbii române în contextul limbilor romanice. M. de onoare al Acad. Române (1870).

MONNET, Jean (1888-1979), economist și diplomat francez. Secretar general adjunct al Societății Națiunilor (1919-1923). Plan de modernizare a economiei franceze. Președinte (1952-1955) al Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (C.E.C.O.). Promotor, alături de R. Schuman, al ideii unificării europene.

MONO- (< fr.; {s} gr. *monos* „singur") Element de compunere care înseamnă „unic", „o dată" şi care serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

MONOATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre molecule) Constituit dintr-un singur atom; (despre substanţe) cu molecula formată dintr-un singur atom.

MONOBÁZIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid cu un singur atom de hidrogen în moleculă, care se poate înlocui printr-un metal şi care formează numai o singură serie de săruri.

MONOBLÓC (< fr. {i}) adj. invar. Constituit dintr-o singură piesă, dintr-o singură bucată nedemontabilă.

MONOCELULÁR, -Ă adj. (ZOOL., HIST.) Constituit dintr-o singură celulă; unicelular.

MONOCILÍNDRIC, -Ă (< fr.) adj. (TEHN.) (Despe motoare, compresoare) Care are un singur cilindru.

MONOCINÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (FIZ.; despre fascicule) Alcătuit din particule care au toate aceeaşi viteză.

MONOCÍT (MONOCÍTĂ s.f.) (< fr. {i}; {s} *mono- + cito-*) s.n. Leucocit mare, cu nucleu nesegmentat, care derivă din monoblastul măduvei osoase. Din ele provin o serie de macrofage tisulare.

MONOCITÓZĂ (< fr.) Creşterea numărului de monocite (peste 12% din numărul de leucocite din sânge) în diverse stări infecţioase, mai ales în *mononucleoza infecţioasă*.

MONOCLINÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *klino* „a înclina") adj., s.n. (Structură geologică) cu strate care înclină în aceeaşi direcţie.

MONOCLÍNIC, -Ă (< fr., engl.) adj. (Despre cristale) În formă de prismă cu două axe perpendiculare între ele, iar a treia axă înclinată faţă de primele două. ✧ *Sistem m.* = sistem cristalografic cu simetrie inferioară, în care se încadrează cristalele caracterizate mai sus; are ca forme cristalografice simple monoedrul, diedrul, prisma etc.

MONOCLORBENZÉN (< *mono- + clor + benzen*) s.n. Derivat monoclorurat al benzenului, lichid incolor, cu p.f. 132°C şi cu miros specific; întrebuinţat ca intermediar în sinteza organică.

MONÓCLU (< fr.) s.n. Lentilă care se poartă sprijinită în orbita ochiului pentru a corecta un defect de vedere.

MONOCÓRD, -Ă (< fr., lat., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre instrumente) Cu o singură coardă. **2.** S.n. Străvechi instrument muzical cu o singură coardă, care ajută la definirea şi la explicarea matematică a raporturilor dintre sunete. **3.** S.n. (LIT.) P. ext. Autor sau creaţie cu o singură dimensiune tematică.

MONOCOTILEDONÁT, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** Adj. (Despre plante) Al cărei embrion are un singur cotiledon. **2.** S.f. (La pl.) Clasă de plante superioare erbacee, rar lemnoase, cu rădăcini fasciculate, frunze de regulă cu nervuri paralele, flori cu învelişul floral compus de obicei din trei sau şase piese şi cu embrionul având un singur cotiledon (poaceele, liliaceele etc.).

MONOCRISTÁL (< fr. {i}) s.n. Cristal unic, cu atomii şi moleculele dispuse într-o reţea cristalină spaţială neîntreruptă.

MONOCRÓM, -Ă (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *khroma* „culoare") adj. **1.** Care are o singură culoare. **2.** (ARTE PL.; despre picturi) Executată în valorile apropiate ale aceluiaşi ton. V. *camaieu, grisai.* ✦ Fig. Monoton, uniform.

MONOCROMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Cu o singură culoare. ✦ (FIZ.; despre radiaţii) Alcătuit din componente cu aceeaşi lungime de undă.

MONOCULTÚRĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Sistem de cultivare a aceleiaşi specii de plantă agricolă mai mulţi ani consecutiv, pe acelaşi teren. **2.** Predominare a plantaţiilor de un anumit fel (ex. de cafea, de bananieri) într-o ţară, reg. etc.

MONOD, Jacques (1910–1976), microbiolog francez. Director al Institutului Pasteur (din 1971). Studii despre controlul genetic al enzimelor şi virusurilor de sinteză. A propus, împreună cu F. Jacob, conceptul de acid ribonucleic mesager, ceea ce a condus la definirea unităţii genetice numite operon. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1965), împreună cu F. Jacob şi A. Lwoff.

MONODACTÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *daktylos* „deget") adj. (ZOOL.; şi subst.) (Picior) cu un singur deget (ex. la cal); soliped.

MONODÍE (< fr.) s.f. **1.** (MUZ.) Melodie executată de o singură voce sau de un ansamblu la unison. **2.** Tip de muzică bazat pe o singură linie melodică. **3.** (În tragedia greacă) Odă cântată de un singur actor; poem liric elegiac deplângând moartea unui erou. Termenul e folosit şi în literatura engleză şi americană modernă (ca sinonim) pentru elegii şi lamento-uri.

MONODRÁMĂ (< fr.) s.f. Piesă de teatru cu un singur personaj (ex. „Iona" de Marin Sorescu).

MONOFAGÍE (< fr. {i}) s.f. (BIOL.) Mod de nutriţie bazat pe un singur tip de hrană; proprie mai ales paraziţilor (ex. *Puccinia triticina,* care provoacă rugina brună a grâului).

MONOFAZÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre circuitele electrice alternative) Care are o singură fază.

MONOFÁZIC, -Ă adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care cuprinde o singură fază.

MONOFILETIC, -Ă (< fr.) adj. (Grup de organisme) care au un strămoş comun, reprezentând o singură linie de descendenţă, deşi ulterior s-au diferenţiat prin procesul de divergenţă.

MONOFIZITÍSM s.n. (REL.) Învăţătura creştină despre unica natură a lui Iisus Hristos, cea divină, predicată de călugărul bizantin Euthyches şi combătută de Sinodul de la Calcedon (451); totuşi, **m.** a cucerit câteva grupuri etnice destul de mari constituite în Bisericile orientale (apostolică armeană, etiopiană, coptă, iacobită siriacă şi indiană).

MONOFOBÍE (< fr.; {s} *mono-* + gr. *phobos* „frică") s.f. Frică de singurătate.

MONOFONEMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. (LINGV.; despre grupuri de sunete) Care are valoarea unui singur fonem.

MONOFTÓNG (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *photoggos* „format dintr-un singur sunet") s.m. Vocală provenită din reducerea unui diftong.

MONOGÁM, -Ă (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *gamos* „căsătorie") adj. **1.** (Şi subst.; despre femei sau bărbaţi) Căsătorit cu o singură persoană. **2.** (Despre familie, căsătorie) Bazat pe monogamie.

MONOGAMÍE (< fr., germ.) s.f. Formă de căsătorie în care unui bărbat sau unei femei i se interzice să aibă, în acelaşi timp, mai multe soţii, respectiv mai mulţi soţi.

MONOGENÉZĂ (< fr.) s.f. **1.** (BIOL.) Înmulţire directă, fără alternare de generaţii sexuate şi asexuate. **2.** P. ext. Punct unic de plecare a unui lucru, a unui fenomen.

MONOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *graphe* „descriere") s.f. Studiu ştiinţific, detaliat şi cvasiexhaustiv, asupra unui subiect.

MONOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *gramma* „literă") s.f. Semn scris, gravat, brodat etc., format prin alăturarea sau împletirea iniţialelor numelui şi prenumelui unei persoane. ✧ *M. christică* = formă prescurtată a numelui lui Iisus Hristos, compusă din literele greceşti X (ch) şi P (r); ulterior, varianta IHS, prescurtare a formulei „Jesus hominum salvator".

MONOGRANULÁR, -Ă adj. Compus din granule de aceeaşi mărime.

MONÓIC, -Ă (< fr.; {s} *mono* + gr. *oikos* „locuinţă") adj. (Despre plante) Care are flori unisexuate, mascule sau femele, dispuse pe acelaşi individ (ex. porumbul).

MONOÍD (< fr.) s.m. (MAT.) Mulţime înzestrată cu o lege de compoziţie internă asociativă şi care are un element neutru (de ex. mulţimea numerelor naturale N faţă de adunare).

MONOIDEÍSM (< fr. {i}) s.n. (FILOZ.) Predominare a unei singure idei în gândire.

MONOKÍNE (< fr.) s.f. pl. Denumire generală dată unei serii de mediatori solubili de tip hormonal, secretaţi de macrofage şi monocite; stimulează sau inhibă proliferarea şi funcţiile unor linii celulare (de ex. intervin în inflamaţii).

MONOLÍNGV (< fr.; {s} *mono-* + lat. *lingua* „limbă") adj. (Despre dicţionare) Într-o singură limbă; unilingv.

MONOLÍT, -Ă (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *lithos* „piatră") adj. Care este executat sau constituit dintr-o singură bucată, dintr-un singur bloc; *fig.* bine închegat, sudat, unitar; (substantivat) monument constituit dintr-un singur bloc de piatră.

MONOLITIZÁRE s.f. (CONSTR.) Operaţie prin care elemente de construcţie din beton, turnate separat, se solidarizează pentru a prelua împreună sarcinile exterioare.

MONOLÓG (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *logos* „vorbire") s.n. **1.** Scenă dintr-o lucrare dramatică în care un personaj, fiind singur pe scenă, îşi exprimă cu glas tare gândurile şi sentimentele. În drama sec. 20, **m.** capătă o importanţă deosebită sub forma vorbirii „pe lângă", ca expresie a imposibilităţii dialogului. ✦ Lucrare dramatică de dimensiuni restrânse, destinată să fie rostită de către un singur actor; scheci. ✦ *M. interior* = procedeu specific romanului sau nuvelei de analiză psihologică, prin care este reprodus fluxul gândirii personajului; iniţiat de scriitorul francez E. Dujardin, a fost mult folosit în romanul modern (Joyce, Proust, Faulkner, Camil Petrescu). **2.** Vorbire neîntreruptă a cuiva şi care nu dă timp de replică, motivată obiectiv sau psihic; vorbire cu sine însuşi; soliloc. ✦ Expunere, conferinţă, predică.

MONÓM (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *nomos* „împărţire") s.n. Expresie algebrică în care apar doar produse şi câturi ale cantităţilor conţinute (ex.: a^2b; $2x3^2/y^5$). ✦ Fig. Şir, succesiune neîntreruptă. ✧ Loc. *În monom* = unul după altul, în rând (câte unul).

MONOMANÍE (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *mania* „nebunie") s.f. Stare patologică manifestată prin obsesia unui singur gând; idee fixă.

MONOMÉR (< {i}; {s} *mono-* + gr. *meros* „parte") s.m. Substanţă chimică, de obicei organică, cu masă moleculară mică, compoziţie simplă şi caracter nesaturat, capabilă să polimerizeze şi să dea naştere la macromolecule.

MONOMETALÍSM (< fr. {i}) s.n. Sistem bănesc bazat pe un singur etalon metalic (aur sau argint); teorie care preconizează acest sistem.

MONOMÉTRU (< fr.; {s} *mono-* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Vers compus dintr-un singur metru, numit în versificaţia latină *clausul.* **2.** Vers compus din metri de acelaşi fel.

MONOMOTAPA, vechi regat în S Africii, întemeiat de populaţia bantu la începutul milen. 2, cuprinzând terit. dintre fl. Zambezi şi Limpopo, în terit. de azi al rep. Zimbabwe şi Mozambic. În timpul regelui Matope (c. 1450–c. 1480) a cunoscut expansiunea terit. maximă.

MONONUCLEÓZĂ (< fr.) s.f. ~ *infecţioasă* = boală infecţioasă acută, benignă (mai frecventă la copii şi la tineri) care se manifestă prin creşterea în volum a ganglionilor limfatici, febră, angină şi creşterea numărului de celule mononucleare (limfocite şi monocite, 60–80%) din sânge.

MONOPARTÍT, -Ă (< fr.) adj. (Despre o formă muzicală) Alcătuită dintr-o singură secţiune, unitară din punct de vedere tonal şi tematic.

MONOPLÁN (< fr.) s.n. Avion cu o singură aripă, dispusă simetric faţă de axa lui longitudinală, fiind principalul tip de avion modern.

MONOPLEGÍE (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *plege* „lovitură") s.f. Paralizie a unui singur membru sau a unei părţi din corp.

MONOPÓL (< fr., germ.; {s} *mono-* + gr. *poleo* „a vinde") s.n. **1.** Firmă sau companie care exercită un control exclusiv asupra producţiei şi comercializării unui produs material sau serviciu, pe un anumit terit., astfel încât are posibilitatea să stabilească atât preţul de vânzare unitar, cât şi cantitatea de produse/servicii oferite spre vânzare. ✧ *M. de stat* = dreptul statului de a stabili regimul de acces al agenţilor economici cu capital de stat şi privat, inclusiv producători individuali, la activităţi economice, ca şi condiţiile de exercitare a acestora. *M. natural* = situaţia unui domeniu de activitate (ex. distribuţia electricităţii, a gazelor naturale, căile ferate) în care volumul total al activităţii eficiente minime a unei companii este mai mare sau egal cu mărimea cererii totale. **2.** Fig. Drept exclusiv pe care şi-l arogă cineva.

MONOPOLÍSM (< fr.) s.n. Tendinţă de a forma monopoluri.

MONOPOLÍST, -Ă (< fr.) adj. Care deţine monopol; care se referă la monopol.

MONOPOLIZÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A exercita un monopol; a supune unui monopol. 2. Fig. A-şi aroga drepturi exclusive asupra unui domeniu, asupra unor lucruri, privilegii etc.; a reţine întreaga atenţie sau interesul cuiva.

MONOPROGRAMÁRE (< fr.) s.f. (INFORM.) Tehnică de organizare a sistemului de utilizare a unui calculator, care constă în refuzul unui nou program până când programul în curs nu a fost derulat în întregime.

MONOPTÉR (< fr.; {s} *mono-* + gr. *pteron* „aripă") adj. (Mai ales despre edificiile circulare) Cu un singur rând de coloane, pe care se sprijină acoperişul (ex.: templu **m.**).

MONOR, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată în dealurile Bistriţei; 1 537 loc. (2008). Rezervaţia geologică vulcanii noroioşi La Gloduri (2 ha). Muzeu etnografic. Satul M. menţionat documentar în 1319.

MONORÁI (< fr.; {s} *mono-* + fr. *rail* „şină") s.n. Monoşină. ✦ *P. ext.* Vagon sau vagonet care circulă pe o asemenea şină.

MONORÍMĂ (< fr.) s.f. Repetare a aceleiaşi rime într-o strofă sau într-un întreg poem.

MONOSCHÍ (< fr.) s.n. 1. Schi pe care se pun ambele picioare pentru a face schi pe apă sau pe zăpadă. 2. Sport practicat astfel.

MONOSCÓP (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Tub cu fascicul electronic, folosit în televiziune pentru generarea unui semnal de imagine corespunzător unei imagini fixe (miră de televiziune), după care se verifică şi se reglează aparatele de televiziune.

MONOSEMÁNTIC (< fr.) adj. (Despre cuvinte) Care are un singur sens, o singură accepţiune.

MONOSEMÍE (< fr.; {s} *mono-* + gr. *séma* „semn") s.f. Caracteristică a unui cuvânt de a avea un singur sens; proprie mai ales termenilor ştiinţifici; opusă *polisemiei*.

MONOSILÁBIC, -Ă (< fr. {i}) adj. 1. (Despre cuvinte) Care are o singură silabă; (despre limbi) care are cuvinte alcătuite mai ales din monosilabe. 2. (Despre fraze) Reduse la unul sau două cuvinte scurte; (despre un răspuns) scurt, monosilab.

MONOSTÍH (< fr.) s.n. 1. Poem constând dintr-un singur vers (ex. „Poeme într-un vers" de I. Pillat). 2. Poem alcătuit din versuri având acelaşi metru.

MONOSTRÓFĂ s.f. Poezie formată dintr-o singură strofă.

MONOTÁSTER (< *mono-* + *taster*) s.n. (POLIGR.) Ansamblu mecanic al monotipului **(1)** care execută culegerea; maşină de cules.

MONOTEÍSM (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *theos* „zeu") s.n. (REL.) Credinţa într-o divinitate unică (excluzând, în opoziţie cu politeismul, existenţa altor divinităţi) şi distinctă de lume (în opoziţie cu panteismul). Din iudaism, **m.** a fost preluat de creştinism, iar de la acestea două, de islam.

MONOTELÍSM (< fr.; {s} gr. *thelêsis* „voinţă") s.n. Învăţătură creştină din sec. 7, care nu admite decât o singură voinţă în Iisus Hristos, cea divină. Considerată eretică de Conciliul de la Constantinopol (680–681).

Marilyn Monroe

MONOTÍP (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *typos* „caracter") s.n. 1. Maşină tipografică pentru cules şi turnat literele una câte una, inventată (1887) de americanul T. Lanston. 2. (ARTE PL.) Procedeu prin care o pictură în ulei, executată pe o placă de metal sau de sticlă, este imprimată pe hârtie într-un singur exemplar, obţinându-se efecte specifice de transparenţă a culorilor. 3. Lucrare obţinută prin m. **(2)**.

MONOTÓN, -Ă (< fr., gr.) adj. 1. (Despre glas, sunete, melodii; şi adv.) Care are sau care păstrează tot timpul acelaşi ton. ✦ Fig. Lipsit de variaţie sau de varietate, uniform; egal **(3)**, *p. ext.* plicticos. 2. (MAT.; despre şiruri de numere sau despre funcţii) Care este fie crescător, fie descrescător.

MONOTONÍE (< fr.) s.f. 1. Însuşirea de a fi monoton **(1, 2)**. ✦ Fig. Lipsă de variaţie, de varietate; uniformitate plictisitoare. 2. (MAT.) *Interval de m.* = interval pe care o funcţie este monotonă.

MONOTRÉME (< fr. {i}; {s} *mono-* + gr. *trema* „orificiu") s.n. pl. Ordin de mamifere primitive care depun ouă şi au cloacă *(Monotremata)*; mameloanele lipsesc, glandele mamare deschizându-se la suprafaţa corpului prin orificii (laptele este lins de pui de pe blana abdominală). M. se întâlnesc numai în Australia şi Noua Guinee; singurii reprezentanţi sunt *ornitorincul* şi *echidna*.

MONOVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre elemente sau radicali chimici) Care are valenţa unu.

MONOXID (< fr.) s.m. Oxid cu un singur atom de oxigen. V. *oxid de carbon*.

MONOXÍLĂ (< fr.; {s} gr. *monoxylos* „făcut dintr-un singur lemn") s.f. Ambarcaţie construită dintr-un trunchi de copac scobit; cel mai vechi tip de ambarcaţie cunoscut (de la începuturile Mezoliticului).

MONOZAHARÍDĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă chimică organică din clasa glucidelor, care, prin hidroliză acidă sau enzimatică, nu se mai poate desface în zaharide mai simple. Conţine în moleculă o grupă carbonil şi una sau mai multe grupe tetroxil. Intră în componenţa glucidelor complexe care sunt prezente în toate celulele vii.

MONROE, James (1758–1831), om politic american. Preşedinte al S.U.A. (1817–1825). – **Doctrina ~**, enunţată prin declaraţia prezentată de James M. în faţa Congresului (1823). Urmărea interzicerea amestecului ţărilor europene în terit. Americii, S.U.A. declarându-se dezinteresate în chestiunile Europei. A stat la baza politicii izolaţioniste americane.

MONROE, Marilyn (pe numele adevărat *Norma Jean Baker Mortenson*) (1926–1962), actriţă americană de film. Sex-simbol al cinematografiei postbelice. Roluri în care femeia aparent naivă devine personificarea ispitei („Domnii preferă blondele", „Şapte ani de căsnicie", „Unora le place jazzul", „Inadaptaţii").

Monrovia. Vedere generală

MONROVIA, cap. Liberiei, port la Oc. Atlantic; 962 mii loc. (1995, cu suburbiile). Ind. de prelucr. a petrolului şi a lemnului, textilă, mat. de constr., chimico-farmaceutică, a încălţămintei, alim. Universitate (1862). Porto-franco (din 1950).

MONS (în flamandă BERGEN), oraş în SV Belgiei, port fluvial pe canalul Escaut-Sambre; 90,9 mii loc. (2002). Nod feroviar. Expl. cărbunelui. Ind. chimică, constr. de maşini, uşoară şi alim. Universitate (1965). Monumente: fortăreaţă (sec. 10), catedrala gotică Sainte-Waudru (1450–1621), biserica Notre Dame de Messine (sec. 13), Primăria (1459–1467). Oraşul (642) a devenit cap. conţilor de Hainaut.

MONSENIÓR (< fr.) s.m. (În Occident) Titlu acordat principilor din familiile domnitoare, cardinalilor şi altor prelaţi.

MONSIGNY, Pierre Alexandre (1729–1817), compozitor francez. Contribuţii la naşterea şi dezvoltarea operei comice („Mărturisiri indiscrete", „Félix sau copilul găsit"). Baletul eroic „Aline, regina Golcondei".

MONSTRÁNŢĂ (< fr., germ., engl.) s.f. Piesă de cult specifică Bisericii catolice, constând dintr-o casetă lenticulară, încadrată într-o montură de argint sau aur, bătută cu pietre preţioase. Introdusă (1264) de papa Urban IV, după instituirea sărbătoririi Sfântului Sacrament.

MÓNSTRU (< fr., lat.) s.m. 1. Fiinţă mitologică cu corpul format din părţi ale unor animale diferite (ex. himeră, grifon) sau din unele părţi de om şi altele de animal (ex. minotaur). 2. Fiinţă cu mari anomalii fizice; pocitanie; *p. ext.* namilă, matahală, dihanie. ✦ Persoană de o urâţenie înspăimântătoare. ✦ Fig. Om cu mari defecte morale, mai ales foarte crud. 3. *M. sacru* = vedetă, persoană ieşită din comun într-un domeniu oarecare. 4. (Adjectival, f.) De proporţii mari, extraordinar, neobişnuit (succes **m.**).

MONSTRUÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. 1. Ca un monstru; cu mari anomalii; *fig.* urât, oribil. 2. Exagerat de mare, enorm, colosal.

MONSTRUOZITÁTE (< fr.) s.f. Ceea ce este ieşit din comun, anormal ca aspect, proporţii etc. ✦ Ceea ce produce groază, repulsie; cruzime, grozăvie.

MONT (< *bont*) s.n. Parte care rămâne dintr-un membru amputat; ciot. ✦ Capăt al unui os sau proeminenţă patologică a unei articulaţii sau a unui os, în special a primului metatarsian, care face ca degetul mare de la picior să se deplaseze către degetele vecine, pe care le împinge şi le deformează progresiv.

MONTÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A fixa într-o anumită ordine diferitele piese ale unui sistem tehnic; a îmbina, a asambla. ✦ A potrivi, a amplasa un obiect, un aparat etc. pe locul de funcţionare. ✦ A fixa pietre preţioase într-o bijuterie. 2. A pregăti reprezentarea unui spectacol artistic, a pune în scenă. 3. Fig. A aţâţa pe cineva împotriva cuiva; a instiga **(3)**.

MONTADON, Arnold L. (1852–1922), botanist francez. Contribuţii la cunoaşterea faunei entomologice din România. M. coresp. al Acad. Române (1905).

MONTAGNÁRZI (< fr.) s.m. pl. (În timpul Revoluţiei Franceze, 1789–1794) Denumirea dată unui grup de deputaţi, care ocupau locurile cele mai de sus din sala Adunării Legislative. În 1793, în număr de c. 300, erau conduşi de Danton, Marat şi Robespierre. Favorabili unui regim autoritar, au impus o politică a „salvării publice", declanşând Teroarea (până la 9 thermidor 1794).

MONTAGNE PELÉE, vulcan în N ins. Martinica. Alt.: 1 397 m. În 1902, o erupţie catastrofală a distrus oraşul Saint-Pierre (fostul centru ad-tiv al ins.) şi a ucis c. 30 000 de persoane.

MONTAGNES RUSSES (< fr.) Joc instalat în parcuri de distracţii; constă dintr-o succesiune de planuri ce urcă, în alternanţă cu planuri care coboară, unele în linie dreaptă, altele cu serpentine strânse, pe care circulă, în mare viteză, mici vehicule.

MONTAGNIER, Luc (n. 1932), medic francez. Cercetător în domeniul oncologiei virale la Institutul Pasteur din Paris. A izolat, împreună cu echipa sa (1983), virusul HIV şi a contribuit fundamental la cunoaşterea mecanismelor de transmitere a acestuia.

Masivul Mont Blanc

MONTAGUE, William Pepperell (1873–1953), filozof american. Coautor al „Manifestului neorealist" (1910). Filozofia sa este un „materialism animist" sau „hylopsihism": atât lucrurile corporale cât şi conştiinţa sunt suprapuneri ale unei energii diferenţial potenţiale („Felul de a fi al lucrurilor").

MONTAIGNE, Michel de (pe numele adevărat *Michel Eyquem*) (1533–1592), eseist francez. Primar al oraşului Bordeaux (1581–1585). A contribuit la resuscitarea teoriilor sceptice greceşti în Renaştere, iar prin filozofia sceptică proprie, la naşterea scepticismului modern. Fondator al eseului ca gen filozofico-literar şi moralist. Memorialistică („Jurnal de călătorie").

MONTÁJ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a monta **(1)**, montare; *concr.* ansamblu, sistem realizat prin montare. **2.** (ELT.) Operaţie de legare electrică a elementelor componente ale unei instalaţii sau ale unui circuit electric. **3.** (În pictură, grafică, fotografie) Reunire a unor imagini independente sau care fac parte dintr-o compoziţie, cu scopul de a obţine un nou ansamblu; *concr.* ansamblu astfel realizat. **4.** (CINEMAT.) Operaţia finală a realizării unui film, prin care se stabilesc ordinea şi lungimea definitivă a secvenţelor, mixajul cu acompaniamentul sonor, în conformitate cu succesiunea indicată de scenariu şi cu viziunea artistică a regizorului. ✧ *Masă de m.* = aparat cu ajutorul căruia se realizează montajul **(4). 5.** *M. radiofonic* = combinare în ordine logică a momentelor reprezentative care alcătuiesc operele literare sau muzicale, pentru a le putea prezenta în cadrul unei emisiuni radiofonice.

MONTALE, Eugenio (1896–1981), poet italian. Reprezentant al ermetismului. Lirică accentuat pesimistă de meditaţie gravă asupra sensurilor vieţii („Oase de sepie") sau exprimând deznădejdea în faţa cotropirii fasciste („Finisterre") ori de dragoste („Xenia"). A susţinut cronica literară şi muzicală în „Corriere della Sera" (din 1948). Traduceri. Premiul Nobel pentru literatură (1975).

MONTALVO, Juan Maria (1833–1889), scriitor ecuadorian. Adversar al intoleranţei şi al tiraniei („Dictatura perpetuă"), a trăit mulţi ani în exil.

MONTÁN, -Ă (< lat.) adj. (Livr.) De munte. ✧ *Etaj m.* = etaj biopedoclimatic (cu subdiviziunile **m.** inferior, **m.** mijlociu şi **m.** superior) din cadrul zonalităţii altitudinale, cuprins între etajul colinar şi cel subalpin (în România în general între 800 şi 1 800 m altitudine).

MONTANA, stat în NV S.U.A.; 380,8 mii km^2; 909,4 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Helena.*

MONTAND, Yves (pe numele adevărat *Ivo Liví*) (1921–1991), cântăreţ şi actor francez de origine italiană. Atitudine politică pro- şi anticomunistă. Unul dintre marii şansonetişti şi artişti de music-hall, lansat de Edith Piaf. Voce catifelată, cu timbru grav („Montand chante Prevert", „Je sais que vous êtes jolie"). Roluri în cinema („Z", „Legea", „Mărturisirea", „Sălbaticul", „Jean, fiul lui Florette").

MONTÁNT (< fr.) s.m. **1.** (CONSTR.) Bară de lemn sau de metal care se aşază vertical într-o construcţie, servind ca piesă de susţinere. **2.** (NAV.) Profil metalic aşezat vertical pe peretele navei pentru a determina rigidizarea tablelor de înveliş. **3.** (AV.) Bară care leagă între ele aripile unui avion biplan sau aripa cu fuzelajul pentru mărirea rezistenţei de fixare a planurilor. ✦ Element de rigidizare a fuzelajului.

MONTANUS (MONTAN) (?–c. 180 d.Hr.), teolog grec. Convertit la creştinism, la jumătatea sec. 2, a înfiinţat în Frigia o sectă proprie, bazată pe o riguroasă etică, cu tentă escatologică şi martirologică. Adepţii săi au fost combătuţi ca eretici de Biserica creştină până în sec. 9.

MONTAUBAN, oraş în S Franţei (Midi-Pyrénées); 56,7 mii loc. (1999). Constr. aeronautice şi mecanice. Manufacturi de faianţă (sec. 18). Muzeul memorial Ingres. Biserica Saint-Jacques (sec. 14), catedrală (1692–1739), pod de 205 m lungime, construit în anii 1303–1316. Fundat în 1144.

MÓNTĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Împerechere a două animale de sex opus în vederea reproducerii.

MONT BLANC (MONTE BIANCO), masiv muntos în Alpii Occidentali (Alpii Savoiei), cel mai înalt din Europa (dacă nu se iau în considerare m-ţii Caucaz), situat la graniţa dintre Franţa şi Italia. Alt. max.: 4 807 m. Gheţari. Observator astronomic şi meteorologic. Alpinism. Pe sub **M.B.**, s-a construit (1965) un tunel pentru trafic rutier de 11,6 km, între Franţa şi Italia.

MONTBRIAL, Thierry de ~ (n. 1943), economist francez. Studii în domeniile economiei generale, aplicate şi matematice („Dezordinea economică mondială") şi al relaţiilor internaţionale („Extinderea Uniunii Europene", „Intervenţii internaţionale, suveranitatea statelor şi democraţia"). M. de onoare al Acad. Române (1999).

MONTCHRÉSTIEN, Antoine de ~ (1575–1621), economist şi dramaturg francez. Reprezentant al mercantilismului. Autor al primului „Tratat de economie politică". Tragedii („Scoţiana sau Maria Stuart").

MONT-DORE, masiv muntos vulcanic în Masivul Central, în Franţa. Alt. max.: 1 885 m (vf. Puy de Sancy, cel mai înalt vf. din Masivul Central). Izvoare termale.

MONTE ALBÁN, sit arheologic în Mexic, la SV de Oaxaca. Între 1932 şi 1947 au fost scoase la lumină ruinele unui mare oraş precolumbian, fundat (sec. 8 î.Hr.) de olmeci.

MONTE BIANCO v. **Mont Blanc.**

MONTE-CARLO, oraş în principatul Monaco, pe Coasta de Azur; 13,1 mii loc. (2000). Cazinou. Raliu automobilistic de Formula 1. Staţiune balneoclimaterică.

MONTECASSINO, colină în partea centrală a Italiei, în Lazio, în apropiere de oraşul Cassino. Alt.: 516 m. Aici a fost întemeiată (c. 529) de către Benedict de Nursia o celebră abaţie. Distrusă de bombardamentele Aliaţilor în febr.–mai 1944, ulterior reconstruită.

MONTECRISTO, ins. italiană în M. Tireniană; 10,4 km^2. Fortăreaţă. Renumită datorită romanului „Contele de Monte-Cristo", de Alexandre Dumas-tatăl.

MONTECUCCOLI, Raimondo (1609–1680), ofiţer şi teoretician militar italian. Feldmareşal în armata austriacă. A participat la Războiul de 30 de Ani. Comandant al armatei imperiale care a înfrânt (1 aug. 1664) la Saint-Gothard pe turci, precum şi al armatei austro-olandeze în războiul împotriva Franţei (1672–1674). Lucrări: „Tratat despre război".

Michel de Montaigne

Yves Montand

MONTEFELTRO, familie nobiliară italiană, care a domnit în Urbino (1234–1322, 1375–1508); ghibelini, din sec. 13–14. Mai importanţi: **1. Guido M.** (?–1298), condotier în serviciul lui Conrad II de Suabia şi al Pisei; a luptat împotriva guelfilor toscani; **2. Federico M.** (1422–1482), condotier, duce de Urbino (din 1474) a luptat pentru Ferdinand I de Napoli. În timpul lui ducatul cunoaşte o perioadă de înflorire. Rol de mecena.

MONTEGO BAY, oraş în NV Jamaicăi, pe ţărmul M. Caraibilor; 82 mii loc. (1995). Staţiune balneară. Fortăreaţă (sec. 18). Biserica St. James (1775); Primăria (1804–1808).

MONTEL, Paul Antoine (1876–1975), matematician francez. Contribuţii la teoria funcţiilor analitice, ecuaţiilor diferenţiale, mecanicii matematice etc. („Curs de mecanică raţională"). M. de onoare al Acad. Române (1932).

MONTELIUS, Gustav Oskar Augustin (1843–1921), arheolog suedez. Director al Muzeului Naţional de Antichităţi (1907–1913). Fondatorul metodei tipologice în cercetarea arheologică. Autor al „Timpurilor preistorice în Suedia".

MONTEMAYOR, Jorge de ~ (c. 1520–1561), scriitor spaniol de origine portugheză. Roman pastoral („Diana"), a avut o mare influenţă asupra genului.

MONTEORU, cultură din Epoca bronzului (milen. 2 î.Hr.), numită astfel după satul Sărata-Monteoru, jud. Buzău, unde s-a descoperit o aşezare specifică. Răspândită în NE Munteniei, SE Transilvaniei şi în Moldova. Aparţine unei populaţii sedentare formată din cultivatori şi păstori. Bine individualizată din punct de vedere cultural, populaţia purtătoare a culturii M. este rezultatul sintezei petrecute între vechii locuitori ai Neoliticului târziu cu triburi indo-europene.

MONTERÍA, oraş în NV Columbiei; 248,2 mii loc. (2000). Ind. cimentului, textilă, a încălţ. şi alim. Universitate (1966).

MONTE ROSA, masiv muntos în Alpii Pennini (Alpii Occidentali), la graniţa dintre Italia şi Elveţia. Alt. max.: 4 634 m (vf. Dufourspitze). Gheţarul Gorner.

Monte-Carlo. Cazinoul

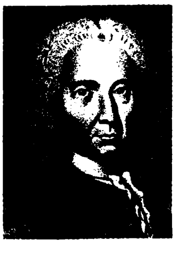

Montesquieu

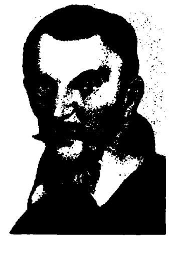

Claudio Monteverdi

MONTERREY, oraş în NE Mexicului, centrul ad-tiv al statului Nuevo León; 1,1 mil. loc. (2000). Ind. siderurgică, a metalurgiei neferoaselor, constr. de maşini, chimică, a cimentului, sticlăriei, ceramicii, textilă şi alim. Produse electrotehnice; rafinărie de petrol. Universitate (1933). Catedrală (sec. 16).

MONTES CLAROS, oraş în partea de E a Braziliei (Minas Gerais); 318,9 mii loc. (2002). Ind. textilă.

MONTESPAN, Françoise-Athénaïs de Rochechouart, marchiză de ~ (1640-1707), favorită a regelui Ludovic XIV, de la care acesta va avea opt copii. Protectoare a artiştilor şi scriitorilor. Înlăturată de marchiza de Maintenon (1679), s-a retras la mănăstire (1691).

MONTESQUIEU, Charles de Secondat, baron de la Brède et de ~ (1689-1755), scriitor, jurist şi filozof iluminist francez. Studii ştiinţifice consacrate fizicii („Ecoul", „Fluxul şi refluxul") şi medicinii („Bolile renale"). Colaborator al „Enciclopediei franceze". Proza sa epistolară satirică („Scrisori persane") l-a impus ca unul dintre cei mai de seamă scriitori iluminişti. Unul dintre fondatorii *determinismului geografic.* Memorialistică.

MONTESSORI, Maria (1870-1952), medic şi pedagog italian. S-a ocupat de educaţia preşcolarilor şi a şcolarilor mici. A creat un sistem de „educaţie liberă", opus dogmatismului fröbelian („Antropologie pedagogică").

MONTET, Pierre (1885-1966), egiptolog francez. A condus cercetările de la Byblos (1921-1924) şi de la Tanis (1929-1951). Lucrări: „Byblos şi Egipt".

MONTEUX, Pierre (1875-1964), dirijor francez. Naturalizat american (1942). Carieră dirijorală internaţională. Repertoriu amplu, simfonic şi de operă. Apărător al muzicii moderne şi contemporane. Prime audiţii.

MONTEVERDI, Claudio (1567-1643), compozitor italian. Madrigaluri, muzică religioasă şi operă. Stabileşte atributele de fond ale monodiei acompaniate, ale recitativului şi ale orchestrei („Orfeu", „Arianna"). Cu madrigalele sale, încheie epoca polifoniei vocale prin introducerea unor mijloace specifice operei (cântul solistic, coloratura vocală, acompaniamentul instrumental).

MONTEVIDEO, cap. Uruguayului, port pe ţărmul estuarului La Plata; 1,4 mil. loc. (1996). Principalul centru ind. al ţării. Universitate (1849). Catedrală (1790-1804). Palatul Cabildo (1804). Muzee. Întemeiat (1726) de spanioli, cu numele *Ciudad de Felipe y Santiago de Montevideo.* S-a aflat sub stăpânirea succesivă a spaniolilor, portughezilor, englezilor. Din 1828, cap. Uruguayului.

MONTEZ (MONTES), Lola (pe numele adevărat *Dolores Eliza Rosanna Gilbert, zisă ~*) (1818-1861), aventurieră irlandeză. L-a sedus pe regele Ludovic I al Bavariei, care a creat pentru ea titlul de baroană de Rosenthal, apoi de contesă de Landsfeld. Amestecul ei în treburile politice a atras abdicarea regelui (1848).

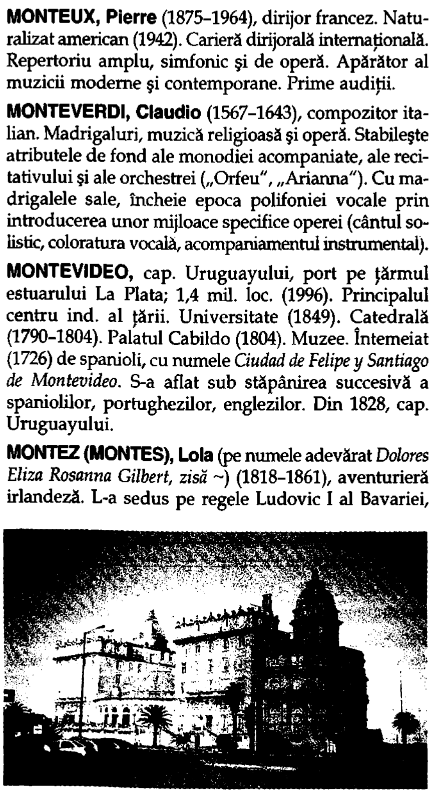

Montevideo. Cazinoul Carrasco

MONTEZUMA (MOCTEZUMA), numele a doi împăraţi azteci: **M. I** (1440-1469). **M. II** (1502-1520). A mărit Imp. Aztec prin numeroase expediţii militare. Politica sa despotică a provocat răscoale (1516) sau disidenţa unor triburi, îngăduindu-i lui Hernan Cortés (1519) să-l facă prizonier şi să-i cucerească Imp.

MONTFAUCON, Bernard de (1655-1741), erudit francez. Benedictin. Considerat întemeietorul paleografiei, termen pe care l-a introdus în circuitul ştiinţific prin lucrarea „Paleographia graeca". A tradus în latină operele părinţilor Bisericii răsăritene. Ediţii din Atanasie şi Ioan Hrisostom.

MONTFERRAT, reg. în N Italiei (Piemont). Aici s-a constituit o formaţiune statală (marchizat în 967), care, din 1574, a devenit ducat. Cap., iniţial, la Chivasso, apoi (din 1435) la Cassale. S-a aflat sub stăpânirea ducilor de Mantova (1566-1708), a celor de Savoia (1708-1798) şi a Franţei (1798-1814). Din 1814, inclusă în Regatul Sardiniei.

MONTFORT, familie nobiliară din Franţa şi Anglia. Mai importanţi: **1. Simon IV (le Fort, sire de M.)** (c. 1150-1218). Participant la cea de-a IV-a cruciadă (1202-1204), apoi la cruciada împotriva albigensilor. **2. Simon, conte de Leicester** (c. 1208- 1265), general. Al treilea fiu al lui M. **(1)**. A încercat să instaureze un regim nobiliar în Anglia. În alianţă cu cavalerii şi cu oraşele, s-a împotrivit politicii arbitrare a lui Henric III, obţinând asupra acestuia victoria de la Lewes (1264). A convocat, în 1265, Marele Parlament. Învins şi ucis de partizanii regelui, în bătălia de la Evesham (4 aug. 1265).

MONTGOLFIER, fraţii **Joseph de ~** (1740-1810) şi **Étienne de** (1745-1799), inventatori francezi. Realizatori ai primelor aerostate cu aer cald, pe care le-au prezentat în public (21 nov. 1783) la Paris.

MONTGOMERY, oraş în SE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Alabama, port fluvial pe Alabama; 201,5 mii loc. (2000). Ind. alim., textilă, de prelucr. a lemnului, chimică. Universitate (1874). Capitoliu în stil arhitectonic georgian (1851). Fundat în 1819. Cap. a sudiştilor la începutul Războiului de Secesiune.

MONTGOMERY, Sir Bernard Law, viconte de Alamein (1887-1976), mareşal britanic. A comandat armata engleză din Africa de Nord (1942-1943), înfrângând trupele italo-germane la El Alamein (1942). După debarcarea din Normandia (iun. 1944), a comandat un grup de armate pe Frontul de Vest (1944-1945). Şef al Marelui Stat-Major Britanic (1946-1948).

MONTHERLANT, Henry Marie Joseph Millon de ~ (1896-1972), scriitor francez. Romane cu caracter autobiografic, marcate de experienţa războiului („Visul"), de cultul vieţii eroice, al eului („Bestiariile"), făcând apologia senzualităţii şi a creaţiei artistice (tetralogia „Tinerele fete"). Drame istorice („Malatesta"). S-a sinucis.

MONTI, Vincenzo (1754-1828), poet şi dramaturg italian. Tragedii („Aristodemo") şi poeme („La Mascheroniana") neoclasice. A tradus „Iliada".

MONTMARTRE, colină în partea de N a Parisului, care domină fl. Sena, loc legendar al martiriului Sf. Denis. Aşezarea rurală de pe această colină a fost înglobată de Paris (1860). Aici se află biserica Saint-Pierre (sec. 12) şi bazilica Sacré-Coeur (1875). Cartierul tradiţional al artiştilor. Turism.

MONTMORENCY, familie nobiliară franceză. La începutul sec. 13, s-a împărţit în două ramuri, una a existat până în sec. 19, a doua s-a stins în 1632, odată cu execuţia lui Henric II. Mai importanţi: **1. Mathieu II, baron de M.** (c. 1174-1230), s-a remarcat în asediul de la Château-Gaillard (1204) şi de la Bouvines (1214); conetabil al Franţei (1218); **2. Anne, duce de M.** (1493-1567), consilier al regelui Francisc I, conetabil al Franţei (1537). Conducător al catolicilor, a luptat împotriva protestanţilor. A negociat Tratatul de la Cateau-Cambrésis (1559). Rănit mortal la Saint-Denis; **3. Henric I, conte de Damville, duce de M.** (1534-1614), fiul mai mic al precedentului. Guvernator al Languedoc-ului (din 1563). Aliat cu protestanţii. Conetabil al Franţei (1593); **4. Henric II, duce de M.** (1595-1632), fiul precedentului; mareşal. Guvernator al Languedoc-ului. S-a opus lui Richelieu şi, ajutat de Gaston d'Orléans, s-a revoltat împotriva acestuia (1632). Condamnat la moarte şi decapitat.

Sir Bernard Law Montgomery

Henry Marie Joseph Millon de Montherlant

MONTMORILLONÍT (< fr. {i}; {s} localit. *Montmorillon*) s.n. Alumosilicat natural de magneziu, aluminiu şi fier din grupa mineralelor argiloase; este alb, moale, gras şi puternic absorbant; utilizat pentru purificarea diferitelor soluţii, în ind. petrolului, textilă, a cauciucului, cosmetică, alimentară, farmaceutică etc.

MONTÓR (< fr.) s.m. Muncitor specializat în efectuarea operaţiilor de montaj **(2)**. ✦ Tehnician care execută montarea unui film.

MONTPARNASSE, cartier în partea de S a Parisului (din sec. 14), pe stg. fl. Sena, intersectat de bulevardul cu acelaşi nume şi de bulevardul Raspail, renumit centru artistic (din sec. 19) şi al vieţii boeme. Cimitir (din 1824) în care se află mormintele unor celebrităţi.

MONTPELLIER, oraş în S Franţei (Languedoc); 287,9 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. electronică, chimică, alim., textilă, constr. de maşini. Renumit centru pentru faianţă (sec. 16-18). Centru viticol. Universitate (1289). Grădină botanică (1593, cea mai veche din Franţa). Monumente: catedrala Saint-Pierre (1364). Muzee. Fondat în sec. 8.

MONTRÉAL, oraş în SE Canadei (Québec), extins în cea mai mare parte pe ins. omonimă, port pe fl. Sf. Laurenţiu; 3,4 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Centru financiar-bancar. Ind. de prelucr. a petrolului, electrotehnică, constr. de maşini, chimică, textilă, a conf. şi alim. Patru universităţi (1821, 1876, 1896, 1969). Muzee. Teatre. Parcuri şi grădini publice. Catedrala St. James sau Marie Reine du Monde (1657), castelul Ramezay (1705), biserica Notre-Dame (1824-1829). Întemeiat (1642) de un grup de colonişti francezi, condus de Paul de Chomedey, sub numele de Ville-Marie de **M.** Cap. Canadei în anii 1844-1849.

MONTREUIL, Pierre de Montereau (c. 1200-1266), arhitect francez. A realizat unele din cele mai însemnate monumente ale goticului francez (capela din Vincennes, La Sainte Chapelle din Paris). A participat la construcţia catedralei Notre-Dame din Paris.

Montréal. Castelul Ramezay

MONTREUX, oraş în Elveţia (Vaud), pe ţărmul de E al L. Geneva; 22,4 mii loc. (2000). Fabrici de ceasuri şi de ciocolată. Staţiune balneară şi turistică. Festival internaţional al filmului de televiziune. - **Conferinţa internaţională din 22 iun.-21 iul. 1936** cu participarea U.R.S.S., Marii Britanii (cu dominioanele, inclusiv Australia), Franţei, Turciei, Bulgariei, Greciei, României, Iugoslaviei, Japoniei. A hotărât libertatea de navigaţie prin str. Bosfor şi Dardanele pentru navele comerciale şi, cu unele restricţii, pentru cele de război. Tot aici, au avut loc (iul. 1936), tratativele dintre N. Titulescu şi M.M. Litvinov, ministrul de Externe ai României şi, respectiv, al U.R.S.S., la care s-a discutat şi semnat un protocol privind acordul de principiu asupra textului unui tratat de asistenţă mutuală între România şi U.R.S.S.

MONT-SAINT-MICHEL, mică ins. în NV Franţei, pe coasta normandă, legată de ţărm printr-un dig. Locuită încă din sec. 6 de călugări. La începutul sec. 8, episcopul Aubert de Avranches a construit aici capela Saint-Michel, care s-a dezvoltat, ulterior, într-un monument de arhitectură medievală, devenind unul dintre cele mai frecventate locuri turistice din Franţa. Abaţie benedictină (966), biserica Notre-Dame-sous-Terre.

MONȚSERRAT, ins. britanică în M. Caraibilor, în Antilele Mici. Centrul ad-tiv: *Plymouth*. Descoperită de Cristofor Columb (1493) şi colonizată de englezi (1632).

MONTT, Manuel (1809-1880), om politic chilian. Ca preşedinte al ţării (1851-1861), a instituit un regim autoritar conservator. Fondatorul Universităţii Naţionale (1843).

MONTÚRĂ (< fr., germ.) s.f. Piesă sau parte a unui aparat, a unui sistem tehnic (maşină, aparat, mecanism) în care se montează o altă piesă (ex. **m.** unei lentile într-un aparat optic). ✦ Piesă de metal care fixează pietrele preţioase într-o bijuterie.

MONŢIA, Emil (1882-1965, n. Şicula, jud. Arad), compozitor şi folclorist român. Opere („Fata de la Cozia"), suite pentru orchestră („Dor şi jale"), muzică de cameră, corală, vocală.

MONUMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** Operă de arhitectură sau de sculptură destinată să perpetueze amintirea unui eveniment sau a unei personalităţi remarcabile; *p. ext.* construcţie de o deosebită valoare istorică (**m.** istoric) sau arhitectonică (**m.** de arhitectură) ori care evocă mari personalităţi (**m.** de cultură). ✦ Fig. Operă, document istoric sau creaţie culturală de însemnătate naţională sau internaţională. **2.** *M. al naturii* = nume dat plantelor, animalelor, formaţiilor naturale, terit. de mare însemnătate ştiinţifică sau estetică, ocrotite prin lege.

MONUMENTÁL, -Ă (< fr., lat., it.) adj. Grandios, măreţ, impunător (prin proporţiile sale).

MONZA, oraş în N Italiei (Lombardia); 120,2 loc. (2001). Constr. de automobile şi de utilaj industrial. Prelucr. petrolului, ind. mobilei, sticlăriei şi alim. Pinacotecă. Castel al familiei Visconti (1324-1325). Catedrală (sec. 13-14), în stil gotic. Biserica Santa Maria in Strada (sec. 14). Pistă pentru cursele de automobile de Formula 1. Oraş de origine celtică, cucerit de longobarzi (sec. 6), a intrat în posesia familiei Visconti (1324).

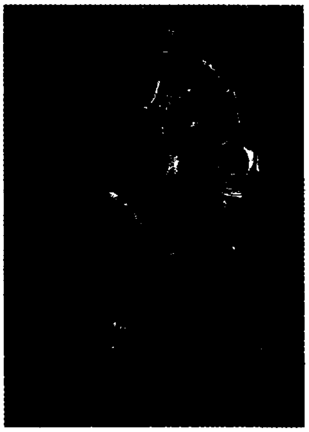

Henry Moore: „Mama cu copilul"

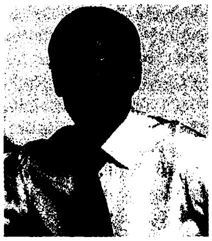

Roger Moore

Thomas Moore

MONZÓN, Carlos (1942-1995), boxer argentinian. Campion al lumii (1970-1977) la categoria mijlocie.

MOORCOCK, Michael (n. 1939), scriitor englez. Cel mai important reprezentant al „noului val" din genul literar „science-fiction" („Tangoul entropic").

MOORE, Demi (pe numele adevărat *Demi Guynes*) (n. 1962), actriţă americană de film. Personaje nesofisticate, ulterior de o senzualitate ostentativă („Fantoma mea iubită", „Propunere indecentă", „Hărţuire sexuală").

MOORE, George Augustus (1852-1933), scriitor irlandez. Unul dintre fondatorii literaturii naţionale moderne. Romane de factură realistă şi naturalistă („Soţia unui cabotin").

MOORE, George Edward (1873-1958), filozof britanic. Editor al revistei „Mind" (1921-1947). Adversar al idealismului, a practicat o variantă de realism, „filozofia simţului comun", drept bază a edificării imaginii despre lume fiind luate semnificaţiile atribuite termenilor în limbajul curent („Principia ethica", „Câteva probleme importante de filozofie").

MOORE, Henry (1898-1986), sculptor britanic. Iniţial, a realizat sculpturi monumentale (intrarea în staţia de metrou Saint-James). Prin esenţializare şi deformările expresive, stilul său evocă forţele primitive, elementare ale naturii şi ale vieţii, căutând raporturi de echilibru între materie şi vid („Grup de familie", „Figură culcată", „Mama cu copilul"). Creator al unor sculpturi nonfigurative.

MOORE, Marianne Craig (1887-1972), poetă americană. Lirică de atitudine etică şi meditaţie filozofică („Furnicarul şi alte poezii", „Culegere de poeme").

MOORE, Roger (n. 1928), actor britanic de film. Interpret al unor personaje cu calităţi de supereroi în filme de factură poliţistă (Simon Templar zis „Sfântul", James Bond, zis „Agentul 007").

MOORE, Stanford (1913-1982), biochimist american. Cercetări în domeniul enzimologiei. A studiat, cu ajutorul cromatografiei cu schimb de ioni, structura moleculară a proteinelor şi a stabilit, împreună cu W.H. Stein, secvenţa aminoacizilor în macromolecula de ribonuclează. Premiul Nobel pentru chimie (1972), împreună cu W.H. Stein şi C.B. Anfinsen.

MOORE, Thomas (1779-1852), scriitor irlandez. Versuri de inspiraţie romantică „Melodii irlandeze", puse pe muzică. A alcătuit o biografie a lui Byron şi i-a editat opera.

MOPS (< germ.) s.m., s.n. **1.** S.m. (ZOOT.) Câine de talie mică (c. 30 cm), cu cap globulos, maxilare scurte, piept lat, picioare scurte. **2.** S.n. (TEHN.) Cleşte cu fălci curbate folosit la strângerea ţevilor **(2)**, a barelor cilindrice etc. în cadrul operaţiilor de montare.

MOR (MOOR), Sir Anthonis (cunoscut şi sub numele de *Antonio Moro*) (1519-1576), pictor olandez. Operă remarcabilă prin expresivitate, sobrietate şi caracterizarea viguroasă a modelelor („Maria Tudor", „Filip al Spaniei").

MORACÉE (< fr.; {s} lat. *morus* „dud") s.f. pl. Fam. de plante lemnoase, rareori erbacee, cu frunze alterne, flori unisexuate dispuse în inflorescenţe şi fructe nucule, achene sau drupe, reunite într-un fruct compus (ex. dudul, smochinul etc.).

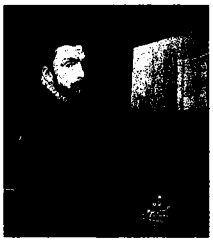

Sir Anthonis Mor
„Autoportret"

MORĀDĀBĀD, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh); 641,2 mii loc. (2001). Ind. de prelucrare a metalelor, textilă şi alim. Moscheea Djāmi Madjid (sec. 17).

MORAIS, Francisco de ~ (c. 1500-1572), scriitor portughez. Autor al romanului cavaleresc „Palmerin d'Inghiltera", de mare succes în epocă.

MORÁL, -Ă (< lat. *moralis*) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care aparţine domeniului moralei, privitor la **m.**; etic **(1)**. ✦ Care este conform cu normele **m.**, cinstit, bun. ✧ (DR.) *Daune morale* = sume de bani acordate victimei pentru compensarea suferinţelor fizice, psihice, estetice etc. ce i-au fost cauzate printr-o faptă ilicită. ✦ Care conţine o învăţătură; moralizator. **2.** Care ţine de spirit sau de intelect; spiritual, intelectual. **II.** S.n. Ansamblul facultăţilor sufleteşti; *p. ext.* stare, dispoziţie sufletească. ✦ Curaj, tărie sufletească.

MORÁLĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Ansamblul convingerilor, atitudinilor, deprinderilor, sentimentelor reflectate şi fixate în principii, norme, reguli, determinate istoric şi social, care reglementează comportarea şi raporturile indivizilor între ei, precum şi dintre aceştia şi colectivitate (familie, grup, clasă, naţiune, patrie, popor, societate), în funcţie de categoriile bine, rău, datorie, dreptate, nedreptate şi a căror respectare se întemeiază pe conştiinţă şi pe opinia publică. În sens mai larg, **m.** cuprinde şi fenomenele care ţin de conştiinţa morală individuală, calităţile şi defectele morale, judecăţile şi sentimentele morale, moravurile, valorile morale etc. Sin. *etică* **(3)**. **2.** Etică **(2)**, doctrină morală (ex. **m.** stoică) aparţinând, de regulă, genului didactic. **3.** Învăţătură, concluzie moralizatoare desprinsă dintr-o scriere literară. ✦ (Fam.) Mustrare, dojană.

MORALES, Cristóbal de ~ (c. 1500-1553), compozitor spaniol. Şef al şcolii andaluze, umanist, cel mai important compozitor de muzică sacră din epocă. Scriitură polifonică bogată, spirit profund religios, autor a numeroase mise, motete etc.

MORALES, Luis de ~ (supranumit *Divinul*) (c. 1515-1586), pictor spaniol. Influenţat de manierismul italian. Operă de factură sentimental religioasă („Pietà", „Mater dolorosa", „Ecce Homo").

MORALÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** S.m. Filozof şi scriitor care se exprimă, îndeosebi aforistic, asupra problemelor morale, a moravurilor şi a condiţiei umane în genere (Montaigne, La Bruyère, Pascal, La Rochefoucauld). **2.** S.m. şi f. (Fam.) Persoană căreia îi place să facă morală, să dojenească.

MORALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Natura, caracterul, valoarea (pozitivă sau negativă) a unui fapt, a conduitei unei persoane sau a unei colectivităţi considerate din punct de vedere moral; moravurile, conduita morală a unei persoane sau a unei colectivităţi. **2.** Conformitate cu normele morale. **3.** La pl. (În Ev. Med. occidental târziu) Gen literar de factură alegorică şi cu finalitate moralizatoare. Personajele întruchipau, de obicei, virtuţi sau vicii umane (prietenia, trufia, zgârcenia, prostia etc.).

MORALIZATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. Care contribuie la răspândirea moralei; care dă învăţături morale; educativ.

MORAND, Paul (1888-1976), diplomat şi scriitor francez. Carieră diplomatică (ambasador al Franţei la Bucureşti, 1943). Romane împrumutând tehnica cinematografică („Lewis şi Irène) şi nuvele („Omul grăbit"). Reportaje de călătorie („Bucureşti"); memorialistică.

MORANDI, Gianni (pe numele adevărat *Gian Luigi M.*) (n. 1944), cântăreţ italian. Voce vibrantă; repertoriu de mare popularitate („Parla mi d'amore", „Il mondo cambiera"). Roluri în filme („Provincialul", „Himera").

MORANDI, Giorgio (1890-1964), pictor şi gravor italian. Peisaje şi, în special, naturi moarte, în care a redat obiecte de uz cotidian, privite în perspectivă, cu un colorit sobru („Natură moartă", „Peisaj", „Satul").

MORANE, familie de industriaşi şi aviatori francezi: **Leon M.** (1885-1918). A studiat, împreună cu fratele său **Robert** (1886-1968), maniabilitatea şi stabilitatea formelor naturale şi a efectuat cercetări legate de aparatele de zbor destinate formării şi perfecţionării piloţilor. Primul care a depăşit viteza de 100 km/h şi altitudinea de 2 500 m. Împreună cu R. Saulnier, a fondat (1911) firma M.-Saulnier.

MORANTE, Elsa (1912-1985), scriitoare italiană. Figură reprezentativă a prozei naţionale postbelice. Povestiri şi nuvele („Joc secret"), romane axate pe conflictul dintre tineri şi lumea adulţilor („Insula lui Arthur").

MORARIU, Constantin (1854-1927, n. Mitocu Dragomirnei, jud. Suceava), prelat şi scriitor român. Membru al Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina. S-a opus încercărilor de slavizare a poporului şi a Bisericii româneşti, fiind unul dintre fruntaşii luptei de eliberare naţională a românilor din Bucovina. Lucrări: „Istoricul şcoalei reale greco-ortodoxe din Cernăuţi", „Kulturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bukowina".

MORARIU, Modest (1929-1987), poet, eseist, traducător şi editor român. Lirică de rafinament intelectual („Naşterea nostalgiei"). Eseuri de artă şi literatură universală. Traduceri din E. Cioran, J. Green, A. Malraux.

MORARIU, Tiberiu (1905-1982, n. Salva, jud. Bistriţa-Năsăud), geograf român. M. coresp. al Acad. (1955). Studii de etnografie şi geografia populaţiei; contribuţii la studiul alunecărilor de teren din pod. Transilvaniei.

MORARIU-ANDRIEVICI, Silvestru (nume de botez **Samuil**) (1818-1895, n. Mitocu Dragomirnei, jud. Suceava), prelat şi teolog român. Prof. de muzică la Seminarul diecezan din Cernăuţi. Arhiepiscop al Cernăuţilor şi mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei (1880-1895). A luptat pentru păstrarea autonomiei bisericeşti şi a drepturilor româneşti în Bucovina. Lucrări teologice, predici („Cuvântări bisericeşti pe toate duminicile şi sărbătorile de peste an...", „Psaltichia bisericească aşezată în note muzicale").

MORARU, Alexandru (n. 1948, Poiana Ilvei, jud. Bistriţa-Năsăud), teolog şi istoric român al bisericii. Lucrări privind istoria bisericii şi ecumenismul („Biserica Angliei şi ecumenismul. Legăturile ei cu Biserica Ortodoxă Română").

MORARU, Ioan (1927-1989, n. Dârlos, jud. Sibiu), medic român. Cercetări şi studii în domeniul anatomiei patologice, al geneticii, imunopatologiei. M. post-mortem al Acad. (1990).

MORARU, Marin (n. 1937, Bucureşti), actor român. Joc de o mare mobilitate interioară, inteligenţă şi candoare (în teatru: „Nepotul lui Rameau", „Elisabeta I", „Gaiţele"; în filme: „Maiorul şi moartea", „Toamna bobocilor", „Operaţiunea Monstrul" ş.a.).

MORARU, Viorel (n. 1931, sat Cuciulata, jud. Braşov), rugbist român. De peste 30 de ori în echipa naţională.

MORATÓRIU, -IE (< it., lat., germ.) s.n., adj. 1. S.n. Amânare pe o anumită perioadă a plăţii datoriilor unui debitor după declararea lui în stare de faliment; amânare cu caracter general a plăţii unor datorii publice sau particulare, acordată prin lege, pe un anumit timp sau pe întreaga perioadă în care există împrejurări speciale (război, calamităţi naturale, criză etc.). 2. Adj. Care ţine de **m. (1)**, privitor la **m.**; care acordă un termen de plată (amânat). ✧ *Dobânzi moratorii* = dobânzi asupra datoriilor socotite pentru perioada de la data acordării **m.** şi până la data achitării lor. *Daune moratorii* = despăgubiri care se acordă unui creditor în caz de întârziere a executării de către debitor a unei obligaţii; se calculează din momentul primirii somaţiei.

MORAVA Râu, afl. stg. al Dunării în amonte de Bratislava; 358 km. Izv. din m-ţii Sudeţi, străbate partea de E a Cehiei şi formează în cursul inferior, pe o porţiune, graniţa între Cehia şi Slovacia şi între Slovacia şi Austria. Denumirea germană: *March*.

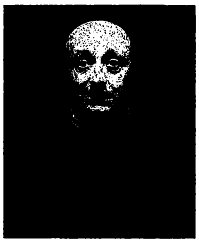

Marin Moraru

Jeanne Moreau

MORAVIA, reg. naturală la E de Boemia, pe terit. Republicii Cehe, traversată de Morava. Oraşe pr.: Brno, Ostrava, Olomouc.

MORAVIA, Alberto (pseud. lui *Alberto Pincherle*) (1907-1990), scriitor italian. Exponent al realismului psihologic italian, ilustrând alienarea şi existenţialismul („Agostino", „Plictisul"), problemele sexualităţii moderne („Amorul conjugal", „Ciociara", „Eu şi el", „Voyeurul") sau cu un pronunţat caracter antifascist („Conformistul"). Nuvele realiste („Povestiri romane"). Ziarist şi critic de cinema. Ecranizări.

MORAVIŢA, com. în jud. Timiş, la graniţa cu Serbia; 2 496 loc. (2008). Punct de frontieră (vamă). Satul M. menţionat documentar în 1333.

MORÁVURI (< *năravuri*, refăcut după lat. *mos, moris*) s.n. pl. Totalitatea obiceiurilor unei colectivităţi (popor, clasă sau pătură socială) ori ale unei persoane, constituind o componentă a modului de viaţă; (în sens mai restrâns) totalitatea obiceiurilor şi deprinderilor care au o semnificaţie morală; conduită morală, moralitate **(1)**.

MORAZÁN, Francisco José (1792-1842), om politic din Honduras. Lider al mişcării de independenţă din America Centrală (Honduras - 1821; El Salvador - 1828; Guatemala - 1829). Preşedinte al confederaţiei Provinciilor Unite din America Centrală (1830-1840). Răsturnat de la putere în urma unei lovituri militare.

MORĂREŞTI, com. în jud. Argeş, situată în piemontul Cotmeana; 1 947 loc. (2008). Pomicultură. Biserica Cuvioasa Parascheva (1780-1783), în satul Luminile.

MORĂRÍT s.n. Ramură industrială care se ocupă cu prelucrarea prin măcinare a seminţelor de cereale, producând diferite făinuri de consum, crupe, grişuri, orez decorticat etc.

MORB (< lat.) s.n. (Livr.) Nume generic dat unor procese patologice ale organismului; boală. ✧ *Morbul lui Pott* = tuberculoză osoasă localizată la coloana vertebrală.

MORBÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Care indică o stare bolnăvicioasă sau rezultă dintr-o astfel de stare; nesănătos (fiziceşte sau moraliceşte).

MORBIDÉŢE (< it.) s.f. (Livr.) Moliciune, delicateţe; *p. ext.* rafinament, sensibilitate bolnăvicioasă.

MORBIDITÁTE (< fr.) s.f. 1. Caracterul a ceea ce este morbid; predispoziţie la îmbolnăvire. 2. Faptul de a fi bolnav. 3. (STATIST.) Proporţia cazurilor de îmbolnăvire în cadrul unei anumite populaţii la un moment dat sau într-o anumită perioadă de timp.

MÓRCOV (< bg.) s.m. Plantă legumicolă din fam. apiacee, cu rădăcina îngroşată, de culoare galbenă-roşcată, suculentă, bogată în vitamina A, zaharuri, vitaminele B, PP şi caroten, folosită în alimentaţie *(Daucus carota)*. Întreaga plantă are proprietăţi de tonic, remineralizant, întăreşte imunitatea, stimulează creşterea, reglează funcţia intestinală.

MORDÁNT (< fr.) s.m. Substanţă cu afinitate atât pentru fibra textilă, cât şi pentru un anumit colorant, folosită la mordansare.

MORDÉNT (< fr.) s.m. (MUZ.) Ornament care constă în succesiunea rapidă a notei reale din melodie cu nota alăturată (superioară sau inferioară) şi revenirea la aceeaşi notă reală *(m. superior* sau *inferior, m. simplu* sau *dublu)*.

MORDOVIA, rep. autonomă în Federaţia Rusă în bazinul Volgăi; 26,2 mii km²; 888,7 mii loc. (2002), din care peste 30% mordvini. Cap.: *Saransk*. Sin. *Mordivia*.

MORDVINI s.m. pl. Populaţie de origine fino-ugrică, de religie creştină, răspândită în Federaţia Rusă, atât în Mordovia, cât şi în reg. vecină (c. 730 000). Limba mordvină are două forme standard: erza şi moteşa, scrise în general în alfabet chirilic.

MORDVINOV, Nikolai Dmitrievici (1901-1966), actor rus. Roluri din dramaturgia universală, mai ales shakespeariană (Othello, Lear ş.a.) şi rusă (Arbenin din „Mascarada" de Lermontov).

MORE, Henry (1614-1687), filozof şi teolog englez. Lider al „platonicienilor de la Cambridge". A combătut în spiritul platonismului creştin al Renaşterii, noua viziune ştiinţifică asupra lumii („Antidot împotriva ateismului", „Dialoguri divine").

MORE, Sir Thomas v. **Morus**.

MOREA 1. Despotatul de ~, denumire a terit. din Pelopones, stăpânit de bizantini în perioada 1343-1460. Primul despot a fost Manuel Cantacuzino. Cucerit de turci (1460), care l-au înfrânt pe Toma Paleolog, ultimul despot. S-a mai numit şi *Despotatul de Mistra*. **2.** V. **Pelopones**.

MORÉAS, Jean (pseud. lui *Iannis Papadhiamantopoulos*) (1856-1910), poet francez de origine greacă. Promotor şi teoretician al simbolismului, fondatorul revistei „Le symbolist" (1866) şi al „Şcolii romane", pledând pentru forma clasică a poeziei („Stanţe").

MOREAU, Gustave (1826-1898), pictor şi desenator francez. Operă simbolică, tinzând spre feerie şi fantastic („Orfeu", „Salomeea").

MOREAU, Jean Victor (1763-1813), general francez. S-a remarcat în războaiele Franţei revoluţionare şi în campania din 1800 împotriva Austriei, obţinând victoria de la Hohenlinden. Adversar politic al lui Napoleon; compromis în complotul lui Cadoudal, arestat şi apoi exilat (1804); a murit în bătălia de la Dresda (1813).

MOREAU, Jeanne (n. 1928), actriţă franceză. S-a lansat cu filmele „noului val". Joc modern, nonşalant, inteligent („Ascensor pentru eşafod", „Amanţii", „Moderato cantabile", „Jurnalul unei cameriste", „Jules şi Jim", „Falstaff").

MORELIA, oraş în partea de S a Mexicului, centrul ad-tiv al statului Michoácan, la 1 941 m alt.; 619,9 mii loc. (2000). Ind. alim., textilă şi de prelucr. a lemnului, a piel. şi încălţ. Universitate (1939). Turism. Catedrală (sec. 17-18).

MORELLI, Giovanni (1816-1891), critic şi istoric de artă italian. Autor al unei metode originale de analiză a operei de artă, pe baza trăsăturilor specifice şi a detaliilor semnificative („Studii de critică de artă populară asupra picturii italiene").

MORELOS, stat în partea de S a Mexicului; 4,5 mii km²; 1,5 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Cuernavaca*.

MORELOS Y PAVÓN, José María (1765-1815), om politic mexican. Preot. Unul dintre conducătorii răscoalei populare din Mexic (1810-1815). A abolit sclavia (1813). Înfrânt de trupele spaniole şi de cele ale loialiştilor creoli, conduşi de Iturbide; luat prizonier şi executat.

MORÉNĂ (< fr.) s.f. (GEOMORF.) Formă acumulativă de relief, alcătuită din materialul detritic transportat de gheţari şi depus în locul de topire a gheţii. După poziţia în cadrul gheţarului se disting: *m. laterale, mediane, interne, de fund* şi *frontale*.

MORÉNDO (cuv. it.) adv. (MUZ.; ca indicaţie de execuţie) Cu intensitate din ce în ce mai slabă, până la stingere.

MORENI, municipiu în jud. Dâmboviţa, pe Cricovu Dulce; 20 655 loc. (2008). Expl. petrolului (din 1903). Constr. şi reparaţii de utilaje. Fabrică de conf. Muzeu de istorie. Menţionat documentar în 1584. Oraş din 15 sept. 1917.

MORENO, Jacob Levy (1892-1974, n. Bucureşti), sociolog şi psihiatru american originar din România. Creatorul psihoterapiei de grup („Sociometria şi cunoaşterea omului", „Psihodrama").

MORESBY, ins. canadiană în arh. Regina Charlotte, în NE Oc. Pacific; 2 567 km². Localit. pr.: *Sandspit*.

MOREŞTI, sat în com. Ungheni, jud. Mureş, pe terit. căruia s-a descoperit o succesiune de aşezări omeneşti datând din Neolitic şi până în epoca feudală timpurie (milen. 3 î.Hr.–sec. 10–11).

MORETO Y CABAÑA, Agustín de ~ (1618–1669), scriitor spaniol. Comedii („Dispreţ pentru dispreţ", capodopera sa), unele servind drept model lui Molière.

MORFÉM (< fr. {i}; {s} gr. *morphe* „formă") s.n. (LINGV.) Element morfologic (prefix, sufix, desinenţă, accent, alternanţă fonetică, cuvânt auxiliar etc.) cu ajutorul căruia se formează de la o rădăcină cuvinte sau forme flexionare noi; (în concepţia modernă) cea mai mică unitate din structura morfologică a cuvântului, având un sens determinat (lexical sau gramatical).

MORFEU (în mitologia greacă), zeul înaripat al somnului şi al viselor. Unul dintre cei o mie de fii ai lui Hypnos.

MORFÍNĂ (< fr., {i}; {s} n. pr. *Morfeu*) s.f. Alcaloid extras din opiu, cu acţiune puternic narcotică şi analgezică; praf alb, cristalin, greu solubil în apă.

MORFINOMANÍE (< fr.; {s} fr. *morphine* „morfină" + gr. *mania* „nebunie") s.f. Toxicomanie care constă din introducerea repetată în organism, prin injecţii, a unor doze progresive de morfină.

MORFÍSM (< fr.) s.m. Homomorfism **(1)**.

MORFO- (< fr.; {s} gr. *morphe* „formă") Element de compunere cu sensul „formă", „configuraţie" cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

MORFOFIZIOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Care se referă la structura şi la funcţiunea unui organism sau a unui organ.

MORFOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *morfo-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. **1.** (EMBRIOL.) Proces de formare a structurilor morfologice ale organismelor. 2. (GEOGR.) Geneză a formelor de relief, ca urmare a acţiunii proceselor tectonice şi a agenţilor externi modelatori.

MORFOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (BIOL.) Referitor la forma organismelor. 2. (LINGV.) Referitor la studiul părţilor de vorbire şi la flexiunea lor; de morfologie **(2)**.

MORFOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *morfo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. **1.** (BIOL.) Ştiinţă care studiază forma şi structura organismelor la nivel macroscopic sau microscopic. Disciplinele **m.** sunt: anatomia, histologia, citologia, embriologia, osteologia, antropometria ş.a. Se mai numeşte *organografie*. **2.** (LINGV.) Parte a structurii gramaticale constituită din totalitatea regulilor privitoare la formarea cuvintelor, la structura lor internă şi la modificările lor formale în diferitele lor întrebuinţări; parte a gramaticii care se ocupă cu studierea acestor reguli.

MORFONOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *morpho[logie]* + *phonologie*) s.f. Disciplină lingvistică având ca obiect studierea utilizării în morfologie a mijloacelor fonologice ale unei limbi.

MORFOPATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *morfo-* + fr. *pathologie*) s.f. Ramură a morfologiei **(1)** care studiază forma şi structurile diferitelor organe în condiţii patologice.

MORGAGNI, Giambattista (1682–1771), medic şi anatomist italian. Fondatorul anatomiei patologice. A susţinut importanţa raportului direct dintre modificările anatomice şi simptomatologie.

MORGAN, Conway Lloyd (1852–1936), psiholog şi zoolog britanic. Reprezentant al psihologiei comparate. A aplicat teoria evoluţionistă la problemele comportamentului animal. A elaborat teoria „evoluţiei întâmplătoare" („Instinct şi experienţă").

MORGAN, Sir Henry (1635–1688), corsar englez. Amiral al corsarilor din Jamaica (1666); a condus mai multe expediţii împotriva coloniilor spaniole din America Centrală. Numit de Carol II guvernator în Jamaica (1674).

MORGAN, John Pierpont (1837–1913), finanţist american. Fondator (1871), împreună cu J. Spencer şi A. Drexel, al Băncii M. A obţinut controlul unor mari companii feroviare, iar la începutul sec. 20, după ce a fondat United States Steel Corporation, a deţinut monopolul asupra producţiei de oţel în S.U.A. Rol de mecena.

MORGAN, Lewis Henry (1818–1881), etnograf şi antropolog american. A studiat organizarea socială a amerindienilor („Liga irochezilor", „Sisteme de rudenie şi afinitate", „Societatea primitivă").

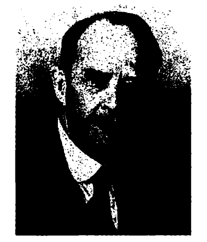

Thomas Hunt Morgan

Maia Morgenstern

MORGAN, Michèle (pseud. *Simonei Roussel*) (n. 1920), actriţă franceză de teatru şi film. Joc plin de distincţie şi eleganţă („Quai des Brumes", Un minut de adevăr", „Marile manevre", „Maria Antoaneta").

MORGAN, Thomas Hunt (1866–1945), biolog american. Unul dintre fondatorii geneticii. Primul care a folosit în mod sistematic musculiţa de oţet ca material de studiu pentru experienţe de genetică, formulând teoria cromozomială a eredităţii (v. *morganism*). A descoperit mecanismul cromozomial de transmitere ereditară şi mecanismul determinării sexului. Lucrări: „Genetica drosofilei", „Embriologie şi genetică". Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1933).

MORGANÁTICĂ (< fr., lat.) adj. f. *Căsătorie* ~ = căsătorie între un bărbat dintr-o familie domnitoare şi o femeie de rang social inferior. Copiii rezultaţi sunt excluşi de la orice drept de succesiune.

MORGANÍSM (< germ.; n. pr. *Morgan*) s.n. Concepţie potrivit căreia substratul material al eredităţii este cromozomul, în care genele sunt dispuse liniar, în puncte precise, denumite locus. Este o sinteză a ideilor, cercetărilor şi experimentelor lui Weismann, Mendel, de Vries, concretizată de Th.H. Morgan în teoria cromozomială a eredităţii.

MÓRGĂ¹ (< fr.) (Livr.) s.f. Aroganţă, trufie, orgoliu.

MÓRGĂ² (< fr.) s.f. **1.** Institut medico-legal. **2.** Sală specială într-un spital în care se depun morţii pentru constatarea cauzei decesului; prosectură.

MORGENSTERN, Christian (1871–1914), poet german. Poeme cu caracter grotesc-umoristic („Cântece de spânzurătoare") sau de sensibilitate mistică („Am găsit o cale").

MORGENSTERN, Maia (n. 1962), actriţă română. Interpretă de mare rafinament a unor roluri diverse: tragedie, comedie, music-hall, atât în teatru cât şi în film („Cei care plătesc cu viaţa", „Balanţa", „Privirea lui Ulise", „Patimile lui Hristos").

MORGENSTERN, Oskar (1922–1977), economist şi matematician american de origine austriacă. Contribuţii privind analiza statistică a problemelor economice şi ale comerţului internaţional („Prolegomene privind teoria organizării"). Împreună cu J. von Neumann, a elaborat teoria jocurilor (1944).

MORGENTHAU, Planul ~ elaborat în 1944 de secretarul de stat american al Trezoreriei, Henry M. (1891–1967), care prevedea, în principal, demilitarizarea şi împărţirea Germaniei, internaţionalizarea reg. Ruhr şi a căilor navigabile germane, demontarea instalaţiilor industriale şi închiderea minelor, Germania urmând să fie redusă la statutul de ţară agrară.

MÓRIA (< ngr.; {s} gr. *moria* „nebunie") s.f. Tulburare psihică manifestată printr-o bună-dispoziţie exagerată (euforie), cu înclinare marcată spre glume. Apare mai ales la bolnavii cu leziuni ale lobului frontal al creierului.

MÓRICZ Zsigmond (1879–1942), scriitor şi publicist ungur. Romane realiste, evocând lumea satului („Aur brut") sau trecutul istoric (trilogia „Grădina zânelor").

MÖRIKE, Eduard (1804–1875), scriitor german. Lirică romantică. Romanul „Pictorul Nolten" urmăreşte drama inadaptabilităţii. Nuvela de atmosferă „Mozart în drum spre Praga".

MORIN, Edgar (n. 1921), sociolog francez. A studiat raportul dintre imaginar şi real în cadrul culturii de masă („Cinematograful sau omul imaginar", „Spiritul timpului").

MORI ŌGAI (pseud. lui *Rintarō Mori*) (1862–1922), prozator japonez. A evoluat de la romantism („Dansatoarea", „Mesagerul") la scrieri de observaţie psihologică („Gâsca sălbatică"). Romanul istoric („Declinul casei Abe"). Traduceri din literatura germană, franceză şi engleză.

MORIOKA, oraş în Japonia (Honshū); 288,8 mii loc. (2002). Siderurgie. Ind. cimentului, a hârtiei, textilă, constr. de maşini, de prelucr. a lemnului şi alim. Două universităţi (1949, 1952). Castel (sec. 17).

MORIÓN (< fr.) s.n. **1.** Coif metalic specific sec. 16, cu marginea răsfrântă şi o creastă înălţată pe calotă. **2.** Varietate neagră de cuarţ, utilizată uneori ca piatră semipreţioasă.

MÓRISCI (< sp., fr.) s.m. pl. Mauri iberici convertiţi cu forţa la catolicism după căderea Granadei (1492); persecutaţi şi după creştinare şi expulzaţi din Spania (1609).

MORISENA v. **Cenad**.

MORISOT, Berthe (1841–1895), pictoriţă franceză. Acuarelistă. Peisaje, portrete şi scene de gen („În balcon", „Pe lac", „Vânătoare de fluturi").

MORÍŞCĂ s.f. **1.** (Pop.) Maşină agricolă pentru vânturat cerealele. **2.** (Pop.) Râşniţă (pentru cafea, piper etc.). **3.** Jucărie care se învârteşte cu mâna, producând un zbârnâit caracteristic; jucărie care imită roata de moară şi care poate fi pusă în mişcare de o apă curgătoare. ✦ *M. de vânt* = obiect ornamental pus pe acoperişul caselor pentru a fi rotit de vânt. **4.** *M. hidrometrică (hidraulică)* = aparat format dintr-un rotor cu una sau mai multe palete, care se roteşte sub acţiunea curentului de apă, fiind folosit pentru măsurarea vitezei acestuia.

MORMĂÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre urşi) A scoate sunete caracteristice speciei; *p. ext.* (despre alte animale) a scoate sunete caracteristice asemănătoare cu ale ursului. **2.** Fig. (Despre oameni) A vorbi nedesluşit, pe un ton coborât, pentru a-şi manifesta nemulţumirea; a bombăni, a mârâi.

MORMÂNT (lat. *monumentum*) s.n. Groapă săpată în pământ pentru înhumarea celor decedaţi; *p. ext.* loc unde este înmormântat cineva. ✦ Monument funerar; cavou.

MORMOLÓC (< scr.) s.m. (ZOOL.) Larvă de batracieni; este acvatică şi în primele stadii are branhii.

MORMÓNI (< fr. {i}; {s} n. pr. *Mormon*) s.m. pl. (REL.) Membrii unei secte creştine întemeiate (1830) în S.U.A. de Joseph Smith (1805–1844), care, potrivit „Cărţii lui Mormon", profet biblic imaginar, propovăduiau întoarcerea apropiată a lui Hristos. Au practicat iniţial poligamia, abolită în 1890; totuşi unele mici secte fundamentaliste continuă să susţină „căsătoria multiplă". Azi în lume există c. 4 500 000 de **m.**

MORO, Aldo (1916–1978), om politic italian. Creştin-democrat. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1963–1968 şi 1974–1976). Asasinat de membri ai grupării teroriste „Brigăzile roşii".

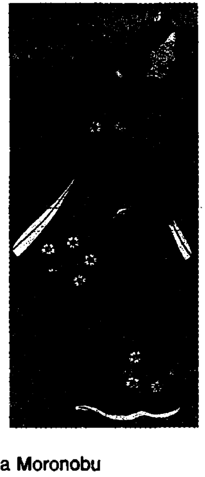

Hishikawa Moronobu
„Femeie frumoasă privind înapoi"

MOROCĂNÓS, -OÁSĂ (< *morocăni*, reg. „a mustra, a cicăli") adj. Prost dispus, posomorât, ursuz, posac.

MOROENI, com. în jud. Dâmbovița, situată la poalele m-ților Bucegi, pe cursul râului Ialomița; 5 204 loc. (2008). Rezervațiile naturale (toate în Parcul Natural Bucegi): peştera Cocora şi cheile Urşilor (307 ha), cheile Tătarului (144,3 ha), valea Horoabei (5,7 ha), Orzea-Zănoaga (841,2 ha), Lucăcilă (259,4 ha), peştera Rătei (1,5 ha), turbăria Lăptici (14,9 ha), Poiana Crucii (0,5 ha) şi Plaiul Hoților (0,5 ha). Hidrocentralele Dobreşti şi M. Sanatoriu T.B.C. Muzeu cu colecții de istorie şi etnografie.

MORON, Guillermo (n. 1926), istoric şi scriitor venezuelan. Contribuții la istoriografia latino-americană („Istoria contemporană a Americii Latine"). M. de onoare al Acad. Române (1992). Coordonatorul monumentalei „Istorii generale a Americii".

MORONI, cap. statului Comore (din 1962); 34,1 mii loc. (1995). Centru comercial pentru vanilie, cafea şi cacao. Moscheea Chiounda. Loc de pelerinaj.

MORONOBU Hishikawa (c. 1618–c. 1694), grafician şi pictor japonez. Unul dintre fondatorii şcolii *Ukiyo-e*. Maestru al subiectelor tratate cu tentă umoristică; a excelat în tehnica gravurii în lemn („100 de imagini ale femeilor acestei lumi trecătoare", „Femeie frumoasă privind înapoi").

MOROSINI, familie patriciană din Veneția, cu însemnat rol politic în sec. 12–17. Mai important **Francesco M.** (1619–1694), amiral şi doge (1688–1694). A înfrânt pe turci în lupta de la Naxos (1650), a participat la cucerirea Peloponesului şi Atenei, aflate în stăpânirea turcilor şi la apărarea Candiei asediate de turci (1667–1669).

MOROZEWICZ, Jósef (1865–1941), mineralog şi petrograf polonez. Studii despre masivele de roci granitice şi alcaline. M. de onoare al Acad. Române (1928).

MOROZOV, Boris Ivanovici (1590–1661), om politic rus. Educatorul țarului Aleksei Mihailovici şi, *de facto*, şef al guvernului, în timpul domniei acestuia. Politică de spoliere, provocând răscoala din Moscova (1648).

MORRICONE, Ennio (n. 1928), compozitor italian. Muzica unor filme celebre „Pentru un pumn de dollari", „Bătălie pentru Alger".

MORRIS, Charles William (1901–1979), filozof american. Unul dintre fondatorii *semioticii* („Fundamentele teoriei semnelor", „Semne, limbaj şi comportament"), interpretată de pe poziții pragmatice.

MORRIS, William (1834–1896), desenator, decorator, poet, scriitor şi critic de artă englez. Creație de factură prerafaelită. Ca decorator a creat modele inspirate din artizanatul medieval. Xilogravuri în spirit medieval. Versuri neoromantice; ulterior poezie revoluționară („Imnuri pentru socialişti"); proză socialist-utopică (nuvela „Visul lui John Bull").

MORRIS JESUP, cap în ins. Groenlanda, situat în extremitatea nordică a acesteia, la 83°38′ lat.

MORRISON, Toni (pe numele adevărat *Chloe Anthony Wofford*) (n. 1931), scriitoare americană. Romane realiste despre situația femeilor de culoare din societatea americană („Ochiul cel mai albastru"). Premiul Nobel pentru literatură (1993).

MORRISON, Van (pe numele adevărat *George Ivan M.*) (n. 1945), chitarist şi cântăreț irlandez. Oscilează între rhythm şi blues zen, folk religios, gospel simfonic, îmbinând rădăcinile sale celtice cu dorința de absolut. Discografie selectivă: „Astral Weeks", „Moondance", „St. Dominic's Preview", „Beautiful Vision", „Irish Heartbeat".

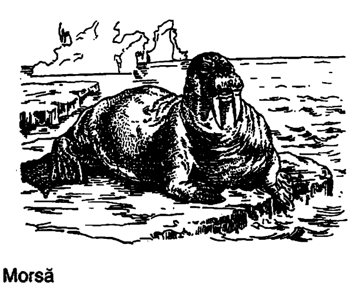

Morsă

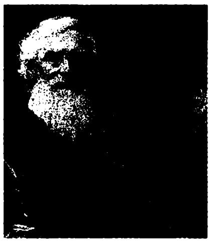

Samuel F.B. Morse

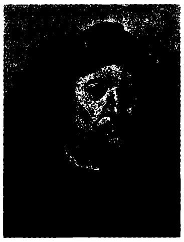

Sir Thomas Morus

MÓRSĂ (< fr.) s.f. Mamifer acvatic carnivor, din ordinul pinipedelor, cu membrele transformate în lopeți, de c. 3–4 m lungime şi cu greutate putând atinge o tonă, cu caninii superiori puternici şi foarte lungi *(Odobaenus rosmarus)*. Trăieşte în zonele litorale nordice ale Oc. Atlantic şi Pacific.

MÓRSE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Morse*) subst. (Şi în sintagma *alfabet ~*) v. *alfabet*.

MORSE, Samuel Finley Bresse (1791–1872), pictor şi inventator american. A realizat (1837) un aparat electromagnetic pentru telegrafie (brevetat în 1840) şi a inventat (1838) alfabetul care-i poartă numele, folosit şi în prezent.

MORT, MOÁRTĂ (lat. *mortuus*) adj., s.m. şi f. I. Adj. **1.** Care nu mai este viu, ale cărui funcțiuni vitale au încetat. ✦ *Limbă m.* v. *limbă*. ✧ *Linie m.* = linie de cale ferată care serveşte la garare. *Unghi m.* = unghi care nu poate fi atins de un proiectil lansat dintr-o gură de foc întrucât nu se poate realiza o traiectorie corespunzătoare sau din cauza interpunerii unor obstacole pe traiectorie. (TEHN.) *Punct m.* = poziție a unui mecanism bielă-manivelă în care axele bielei şi manivelei se suprapun sau vin în prelungire. *Fier-mort* = fier de calitate inferioară. **2.** Fig. (Despre obiecte) Fără viață, neînsuflețit; inanimat. ✧ *Natură m.* v. *natură*. ✦ (Despre culori, nuanțe) Lipsit de strălucire, de viață; şters. II. S.n. şi f. Persoană care a murit; defunct, decedat.

MORTÁL, -Ă (< lat., it.) adj. Care provoacă moartea, aducător de moarte. ✧ *Salt m.* = figură acrobatică care constă în rotirea liberă a corpului în aer.

MORTALITÁTE (< fr., lat.) s.f. *M. generală* = frecvență a cazurilor de deces, exprimată prin raportarea numărului decedaților dintr-o populație, într-o anumită perioadă, la totalul populației respective. ✦ *M. infantilă* = numărul deceselor în primul an de viață la o mie de născuți vii.

MORTÁR (< lat.) s.n. Material de construcție constituit dintr-un amestec de var, nisip, apă, ciment sau ipsos etc., care cu timpul se pietrifică, folosit ca element de legătură între cărămizi, plăci şi blocuri.

MORTĂCIÚNE (lat. *morticina*) s.f. Cadavru de animal; stârv, hoit, leş.

MORTENI, com. în jud. Dâmbovița, pe râul Neajlov; 2 975 loc. (2008).

MORTEZÁRE s.f. Operație de prelucrare prin aşchiere a suprafețelor metalice cu profil complex, executată la maşini de mortezat cu ajutorul unor cuțite de forme corespunzătoare.

MORTIÉR (< fr.) s.n. Gură de foc fără recul, de calibru mijlociu sau mare şi cu țeavă scurtă, care trage cu un unghi mai mare de 45° față de orizontală.

MORTIFICÁ (după fr. *mortifier*) vb. I tranz. şi refl. A (se) distruge, a se cangrena ca urmare a acțiunii unor agenți fizici, chimici sau prin lipsă de irigare (în cazul țesuturilor).

MORTILLET, Gabriel de (1821–1898), arheolog francez. Întemeietorul şcolii de antropologie din Franța. Contribuții în domeniul arheologiei Paleoliticului („Preistoria, Antichitatea omului").

MORTINATALITÁTE (< fr.) s.f. Frecvența în procente a născuților morți în raport cu numărul copiilor născuți vii, într-o anumită perioadă, pe un anumit terit.

MORTON, Ferdinand Joseph La Menthe (zis Jelly Roll) (1885–1941), pianist, compozitor şi şef de orchestră de jazz american. Autor de şlagăre („Jelly Roll Blues", „Dead Man Blues").

MORTUÁR, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la mort sau la înmormântare; privitor la mort, la moarte sau la înmormântare; funerar.

MORȚÍŞ adv. Cu orice preț, negreşit; în mod stăruitor, cu încăpățânare.

MORȚUN, Ion (1877–1940, n. Huşi), actor român. Roluri de factură dramatică în piese de I.L. Caragiale, Gh. Ciprian, Ibsen, Gorki.

MORȚUN, Vasile G. (1860–1919, n. Roman), ziarist şi om politic român. Primul deputat socialist în Parlament (1888). În 1899, a trecut cu „generoşii" în Partidul Liberal. Ministru al Lucrărilor Publice (1907–1910) şi al Internelor (1914–1916).

MÓRUA (< fr.) s.f. (IHT.) Cod^2.

MORÚLĂ (< fr.) s.f. Primul stadiu de dezvoltare embrionară la animale. Alcătuită din numeroase celule, are aspect de mură; precede stadiul de blastulă.

MORÚN (< bg., scr., ngr.) s.m. Peşte din fam. acipenseridelor, având lungimea de 1,5–4 m, cu greutatea până la o tonă, de culoare cenuşie-închisă, cu corpul masiv, gros, acoperit de mici scuturi osoase, cap relativ mic şi bot triunghiular *(Huso huso)*. Trăieşte în mările Neagră, Adriatică şi Caspică; pentru reproducere migrează în fluvii. Pescuit pentru carne şi icre negre. Trăieşte până la 100 de ani.

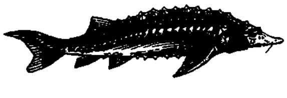

Morun

MORUNÁŞ (< *morun*) s.m. Peşte teleostean ciprinid, dulcicol, de c. 24–30 cm lungime, de culoare cenuşie-albăstrie, cu botul prelung şi gura ventrală *(Vimba vimba)*.

MORUNGLAV, com. în jud. Olt, pe stg. văii Oltețului; 2 767 loc. (2008).

MORUS (MORE), Sir Thomas (1478–1535), gânditor umanist şi om politic englez. Unul dintre întemeietorii socialismului utopic. Lord-cancelar (1529–1532). Catolic, a refuzat să depună jurământ de credință regelui ca „şef suprem" al bisericii anglicane. Arestat, judecat şi decapitat din ordinul lui Henric VIII. În lucrarea sa, „Utopia" (1516), a descris o lume ideală, bazată pe toleranță şi egalitate. Alte lucrări: „Viața lui Pico della Mirandola", „Răspuns către Luther". Canonizat (1935).

MORUŞCA, Policarp (numele de botez **Pompei**) (1883–1958, n. Cristeşti-Dealul Geoagiului, jud. Alba), prelat român. Stareț al mănăstirilor Hodoş-Bodrog (1925–1935) şi Sf. Ioan Botezătorul din Alba Iulia (1955–1958). Lucrări: „Misiuni religioase pentru popor, cu material de predici, cuvântări şi alocuțiuni".

MORUZI, familie fanariotă. Mai important **Alexandru M.**, domn al Țării Româneşti (1793–1796, 1799–1801) şi al Moldovei (mart.-dec. 1792, 1802–1806, 1806–1807). A dus o politică fiscală excesivă, provocând revolta țăranilor. Prin hrisovul din 1805, a restrâns drepturile de folosire asupra terenurilor necultivate şi a încurajat mărirea rezervei feudale.

MORUZOV, Mihail (1887–1940, n. sat Zebil, jud. Tulcea), agent român de informații şi contrainformații. Şef (1917–1919) al Serviciului de Informații şi Siguranță al Dobrogei. A fondat, organizat şi condus Serviciul Secret de Informații (S.S.I.) al armatei române (1924–1940). Asasinat de legionari (nov. 1940) în închisoarea Jilava.

MORUZZI, Giuseppe (1910–1986), neurofiziolog italian. Studii asupra motricității şi formațiunii reticulate, prin care a dovedit, alături de H. W. Magoun, existența formațiunii reticulate activatoare a trunchiului cerebral.

MÓRVĂ (< fr.) s.f. Boală contagioasă a calului şi a altor solipede, cu evoluţie lentă, manifestată prin noduli şi ulceraţii ale foselor nazale, pe piele şi pe alte organe. Este provocată de *Actinobacillus mallei*. Se poate transmite şi la om, fiind, de regulă, mortală. Sin. *răpciugă*.

MOSAD (în ebr. „instituţie"), organism israelian de securitate, înfiinţat în 1951. Acţionează mai ales în străinătate, în timp ce *Şin Bet* răspunde de securitatea internă a ţării.

MOSADDIQ (MOSSADEGH, MUSADDAQ) Mohammad Hidāyat, zis ~ (1881-1967), om politic iranian. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1951-1953). Divergenţele cu şahul Mohammed Reza Pahlavi şi tulburările interne declanşate de oponenţii lui, sprijiniţi de S.U.A., au dus la răsturnarea guvernului, arestarea şi condamnarea sa la moarte; graţiat şi eliberat (1956).

MOSC (< ngr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Mamifer de mărimea unei căprioare, fără coarne, cu caninii superiori foarte lungi *(Moschus moschiferus)*. Trăieşte în Asia. Dintr-o glandă, situată la masculi pe abdomen, se extrage **m. (2)**, o substanţă frumos mirositoare. **2.** S.n. Substanţă cu miros caracteristic, secretată de masculul **m. (1)**. Principiul odorant al **m.** este *muscona*, pe care o conţine într-o proporţie de 2%. Utilizat în ind. parfumurilor. ✧ *M. sintetic* = substanţă chimică sintetică, cu miros similar substanţei naturale.

MOSCA, Gaetano (1858-1941), jurist, sociolog şi politolog italian. Autor al unei concepţii despre „clasa politică sau conducătoare", variantă a teoriei elitelor („Elemente de ştiinţă politică").

MOSCÁL s.m. v. **muscal**.

MOSCHÉE (< fr.) s.f. Edificiu în care se oficiază serviciul religios la mahomedani. În interiorul ei se află o nişă orientată spre Mecca; geamie. Primele **m.** au fost construite în sec. 7 la Medina, Ierusalim, Damasc şi al-Kufa.

MOSCHELES, Ignaz (1794-1870), pianist, compozitor şi dirijor german. Unul dintre ultimii reprezentanţi ai virtuozităţii pianistice de tip vechi, marcând începutul unei noi epoci. Vast catalog creator (150 de numere de opus), dominat de lucrările pentru pian.

MOSCHEROSCH, Johann Michael (1601-1669), scriitor german de origine spaniolă. Proză satirică, inspirată din Războiul de 30 de Ani („Ciudatele şi adevăratele viziuni ale lui Philander von Sittewald").

MOŠCICKI, Ignacy (1867-1946), fizician şi om politic polonez. Lucrări în domeniul electrochimiei; a inventat condensatorul electric („Condensatorii de înaltă tensiune"). Participant la lovitura de stat din mai 1926, organizată de Piłsudski. Preşedinte al Poloniei (1926-1939). Din 1939, în emigraţie. M. de onoare al Acad. Române (1937).

MOSCOPOL, Jean (1903-c. 1975, n. Brăila), cântăreţ român. Stabilit la New York (1945). Interpret al unor şlagăre de succes („Îţi mai aduci aminte, doamnă", „Te-aştept diseară-n Cişmigiu", „Sub balcon eu ţi-am cântat o serenadă") şi de cuplete politice.

MOSCOPOLE, oraş în Albania, în apropiere de Korçë. În Ev. Med., important centru economic şi cultural al aromânilor; maximă înflorire în sec. 18. Azi *Moskopoja*.

MOSCOVA (MOSKVA) 1. Râu navigabil în partea europeană a Rusiei, afl. stg. al râului Oka; 473 km. Izv. din zona Podişului Central Rusesc şi trece prin **M.** Legat de fl. Volga prin canalul Moscova. **2.** Cap. Federaţiei Ruse, situată în centrul C. Ruse, pe râul **M.**; 10,1 mil. loc. (2002). Mare nod de comunicaţii. Metrou (1935). Ind.: constr. de maşini; chimico-farmaceutică, electronică, poligrafică; fabrici de mobilă, de instrumente muzicale etc. Academia de Ştiinţe a Rusiei (1724), 13 universităţi, între care se remarcă Universitatea „Lomonosov" (1755), 81 de institute de învăţământ superior, muzee (galeriile „Tretiakov", muzeul „Puşkin" etc.), biblioteci. Centru al prod. cinematografice. Monumente: Kremlinul, catedralele Spaskii (1420-1427), Buna-Vestire (1484- 1489) şi Iisus Hristos Mântuitorul (pe locul vechii catedrale, demolată din ordinul lui Stalin în 1931), bisericile Înălţarea Domnului (1532) şi Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (1547), Vasili Blajennîi (1555-1560) şi Naşterea Maicii Domnului (1649-1652); mănăstirile Novodevici (de maici, 1524) şi Donskoi (de călugări, 1591), palatele Ostankino, Kuzminki, Kuskovo, Ekaterinsk ş.a. Construcţii moderne (Hotelul „Rossia", Turnul Televiziunii (Ostankino) de 533 m, Monumentul Eroilor Cosmosului). Mausoleul V.I. Lenin. La **M.** s-a desfăşurat (1980) cea de-a 22-a ediţie a Jocurilor Olimpice de Vară. Menţionat în 1147, a devenit, începând din sec. 13, nucleul cnezatului moscovit pe cale de constituire, iar din 1328, centrul Marelui cnezat al **M.** Cotropită în 1610 de armata panilor poloni, a fost eliberată în 1612 de miliţia populară, condusă de K.M. Minin şi D.M. Pojarski. După mutarea cap. la Sankt-Peterburg (1712), **M.** a continuat să aibă un rol important. La 2/15 nov. 1917, în **M.** a fost instaurată puterea sovietică. În mart. 1918, **M.** a devenit cap. R.S.F.S. Ruse, în dec. 1922, a U.R.S.S., iar din iun. 1991 a Rusiei. Aici s-a desfăşurat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial o mare bătălie (sept. 1941-apr. 1942) în care armatele germane au suferit prima mare înfrângere. La **M.** şi-au desfăşurat lucrările numeroase conferinţe internaţionale, cele mai importante fiind: **Conferinţa din 19-30 oct. 1943** a miniştrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii, la care a fost adoptată o declaraţie asupra securităţii generale; **Conferinţa din 16-20 dec. 1945** a miniştrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii privind organizarea lumii postbelice în Europa şi în Extremul Orient; la rezoluţie a aderat şi China; **Conferinţa din 15 iul.-5 aug. 1963** a miniştrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii, la care s-a elaborat „Tratatul pentru interzicerea experienţelor cu arma nucleară în atmosferă, spaţiu cosmic şi sub apă" ş.a. Tot la **M.** au avut loc, în 1954, 1957, 1960 şi 1969, consfătuiri ale reprezentanţilor unor partide comuniste şi muncitoreşti.

MOSCOVICI, Serge (n. 1925, Brăila), psiholog francez originar din România. Creatorul teoriei despre reprezentările sociale („Psihanaliza, imaginea şi publicul său"). Lucrări autobiografice („Cronica anilor risipiţi").

MOSCU, Ion (n. 1921, Buzău), arhitect român. Lucrări de orientare funcţionalistă. Construcţii sociale (Spitalul şi Policlinica Uzinelor „Faur", Hotelul Intercontinental, în colab.) şi locuinţe (Blocul Scala - după cutremurul din 1977) în Bucureşti.

MOSELEY, Henry Gwyn-Jeffreys (1887-1915), fizician britanic. A descoperit dependenţa dintre numărul atomic al elementelor chimice şi spectrele caracteristice de radiaţii X ale acestora *(legea lui M.)*, justificând ordinea din tabelul periodic al lui Mendeleev.

Moscova
Biserica Vasili Blajennîi

MOSELLE (MOSEL), râu în V Europei (Franţa, Luxemburg, Germania), afl. stg. al Rinului la Koblenz; 545 km. Izv. din m-ţii Vosgi, curge prin Lorena şi străbate Masivul Şistos Renan. Legat prin canale cu Marna şi Rin.

MOSER, Ion (n. 1937, Timişoara), handbalist român. Stabilit în Germania. Component al echipei României de handbal (în 7), campioană mondială (1961 şi 1964).

MOSER-PRÖLL, Anne Marie (n. 1953), schioare austriacă. De cinci ori consecutiv câştigătoare a Cupei mondiale (1971-1975). Campioană olimpică la combinata alpină (1972).

MOSES de Khoren (în armeană *Movses Korenatzi*) (c. sec. 5), scriitor armean. Părintele literaturii armene. Autor al lucrării „Istoria Armeniei", cea mai importantă sursă despre civilizaţia armeană precreştină.

MOSHOESHOE II, Motlotlehi (Constantine Bereng Seeiso) (1938-1996), rege al statului Lesotho (1966-1990 şi 1995-1996).

MOSKVA v. **Moscova**.

MOSÓR (< scr., tc.) s.n. Piesă cilindrică de lemn sau de metal, cu capetele în formă de discuri, pe care se înfăşoară fibrele textile, aţa, firele de mătase etc.; *p. ext.* piesa împreună cu firele înfăşurate pe ea.

MOSSI (< fr.) s.m. pl. Populaţie africană (sec. 11-15) care a creat două regate (Yatenga şi Wagadugu) pe actualul terit. al statului Burkina Faso. Azi mai trăiesc c. 4,7 mil.

MÖSSBAUER, Rudolf Ludwig (n. 1929), fizician german. A investigat (1958) emisia şi absorbţia nucleară de radiaţii gamma (γ) cu lărgime spectrală extrem de mică *(efectul M.)*, care a permis măsurarea radiaţiilor electromagnetice în câmp gravitaţional, determinarea câmpurilor interne la nivelul nucleelor în tipuri de cristale, măsurarea momentelor nucleare cvadrupolare. Premiul Nobel pentru fizică (1961), împreună cu R. Hofstadter.

MOST, oraş în NV Cehiei; 68,1 mii loc. (2002). Expl. de cărbuni. Mare combinat chimic, constr. de utilaj minier, aparataj electrotehnic. Ceramică. Electrometalurgie.

MOSTAGANEM (MESTGHANEM), oraş în NV Algeriei, port la M. Mediterană; 114,1 mii loc. (1997). Ind. cimentului, constr. de aparataj electrotehnic, a hârtiei, chimică şi alim.

MOSTAR, oraş în Bosnia şi Herţegovina, pe Neretva; 75,8 mii loc. (1991). Expl. de bauxită. Ind. aluminiului, de prelucr. a lemnului, alim., textilă, a tutunului. Vechi centru comercial. Monumente: pod (sec. 16), moschee (1566). Menţionat documentar în 1452.

MOSTIŞTEA 1. Râu, afl. stg. al Dunării, în aval de Olteniţa; 74 km. Lacuri de acumulare. **2. Iezerul Mostiştei,** liman fluviatil situat pe cursul inf. al râului **M.** Supr.: 18,6 km^2. Folosit pentru piscicultură şi irigaţii. **3. Câmpia Mostiştei,** subunitate a C. Române, situată de o parte şi de alta a văii **M.** Acoperită cu depozite loessoide cu grosimi până la 20 m. Alt.: sub 100 m.

MOSTOWSKI, Andrzej (1913-1975), logician şi matematician polonez. Contribuţii în logica matematică, fundamentele logice ale teoriei mulţimilor, topologie şi algebră („Propoziţii nedecidabile în aritmetica formalizată").

MÓSTRĂ (< ngr., it.) s.f. **1.** Exemplar luat dintr-o mulţime de obiecte sau parte dintr-o cantitate de material, pentru a constata sau a stabili anumite caracteristici ale obiectelor sau ale materialelor respective; eşantion. ✦ Model. **2.** Fig. Exemplu, pildă.

MOSUL (AL-MAWŞIL), oraş în N Iraqului, port pe Tigru; 664,2 mii loc. (1987). Rafinărie de petrol. Ind. cimentului, textilă (în special covoare), alim., a piel. şi încălţ. Monumente: marea moschee Jāmi' al Kabīr (sec. 13), palat (sec. 13). Muzeu. Universitate (1967). Întemeiat în apropierea ruinelor oraşului *Ninive*, a fost cucerit (641) de către arabi. Jefuit de mongoli (1261). În 1638, a fost cucerit de Imp. Otoman. Ocupat în 1918 de trupele engleze, M. a intrat în componența Iraq-ului (1923).

MOȘ (cuv. autohton) s.m. **1.** Bărbat în vârstă; bătrân, moșneag; apelativ pentru un bărbat în vârstă. **2.** (Înv. și reg.) Bunic; (mai ales la pl.) ascendent (mai îndepărtat), înaintaș, strămoș. ✧ Expr. *Din* (sau *de la*) *moși strămoși* = păstrat din generație în generație, din vremuri străvechi. ✦ (Pop., la pl.) Ființe imaginare despre care se crede că ar alunga iarna; fiecare dintre cele nouă zile din luna martie care urmează după cele nouă zile ale babelor. ✦ (Reg.) Personaj mascat care însoțește brezaia; moșneag **(2)**. 3. (În vechile tradiții populare; la pl.) Nume dat unor zile, considerate sărbători, în care se fac slujbe și pomeni pentru morți. ✦ Bâlci tradițional organizat în sâmbăta de dinaintea Rusaliilor; *p. ext.* târg, loc unde sunt organizate distracții publice.

MOȘANU, Alexandru (n. 1932, Braniște, jud. Bălți, Basarabia), istoric și om politic român. M. de onoare al Acad. (1993). Președinte al Parlamentului Republicii Moldova (1990-1993).

MOȘÍ vb. IV Tranz. A da unei femei ajutorul necesar la naștere; a da primele îngrijiri unui nou-născut.

MOȘÍE s.f. **1.** Mare proprietate funciară, aflată în stăpânirea, de obicei ereditară, a unui moșier. **2.** (Înv.) Pământ strămoșesc; patrie.

MOȘIÉR s.m. Proprietar al unei moșii.

MOȘIERÍME s.f. Categorie socială formată din mari proprietari funciari; în feudalism, clasa dominantă a societății, deținătoarea unor mari întinderi de pământ lucrate de țărani dependenți. A persistat în majoritatea țărilor și în capitalism, în condițiile în care transformarea moșiilor de tip feudal în întreprinderi capitaliste s-a făcut în mod lent și treptat, pe calea reformelor.

MOȘMÓN (< *moșmoană*) s.m. Arbust sau arbore fructifer din fam. rozaceelor, înalt până la 5 m, cu frunze eliptice mari și fructe drupe false, globuloase sau piriforme, comestibile *(Mespilus germanica)*. În România este sălbatic sau se cultivă pe suprafețe restrânse, fiind folosit ca portaltoi pentru gutui.

MOȘMONDÍ (MOȘMOLÍ, MOȘMONÍ) vb. IV **1.** Intranz. și refl. A se mișca încet și stângaci; a lucra neîndemânatic, fără spor; a se mocăi. **2.** Intranz. A căuta, a dibui; a adulmeca.

MOȘNA 1. Com. în jud. Iași, situată în partea de E a Pod. Central Moldovenesc; 1 921 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Sibiu, în pod. Târnavelor; 3 449 loc. (2008). Vechi centru săsesc de ceramică populară (Nemșa). În satul M., menționat documentar (1280), se află o biserică (azi evanghelică) zidită în anii 1480-1486, în stil gotic, înconjurată de ziduri, străjuite cu turnuri de apărare (sec. 18).

MOȘNÉNI (MOȘTÉNI) s.m. pl. (În Ev. Med., în Țara Românească) Țărani liberi, stăpâni devălmași ai pământului moștenit de la un străbun comun.

MOȘNIȚA NOUĂ, com. în jud. Timiș, pe dr. râului Timiș; 4 351 loc. (2008). Haltă de c.f. (Urseni).

MOȘOAIA, com. în jud. Argeș, pe cursul superior al râului Teleorman; 4 467 loc. (2008). Expl. de petrol.

MOȘ TEACĂ, revistă satirică săptămânală, cu subtitlul „Jurnal țivil și cazon". A apărut la București (1895-1901), sub direcția lui A. Bacalbașa și apoi a lui G. Ranetti.

MOȘTENI, com. în jud. Teleorman, pe stg. râului Câlniștea; 1 611 loc. (2008). Expl. de petrol.

MOȘTENÍ (< *moștean*, înv., „moșnean") vb. IV tranz. A dobândi un patrimoniu, o avere etc. sau o parte ori anumite bunuri din acesta prin moștenire. ✦ A deveni moștenitorul, succesorul cuiva.

MOȘTENÍRE s.f. **1.** Transmitere a patrimoniului unei persoane decedate către una sau mai multe persoane în viață, în temeiul legii *(m. legală)*, al unui testament *(m. testamentară)* sau al unui contract de donație de bunuri viitoare *(m. contractuală)*. **2.** Valori morale, idei, fenomene culturale etc., transmise de înaintași.

MOȘTENITÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care moștenește, care are drept de succesiune legală sau testamentară; urmaș. ✧ *Prinț-m.* sau *moștenitorul tronului* = persoană care urmează la tron după moartea unui suveran. ✦ Copil, fiu.

MOTAGUA, fl. în partea central-estică a Guatemalei; 547 km. Izv. din Sierra Madre de Chiapas, se varsă în G. Honduras, formând pe o mică porțiune, granița între Guatemala și Honduras.

MOTÁN s.m. Masculul pisicii; cotoi.

MOTĂȘ, Constantin (1891-1980, n. Vaslui), zoolog român. Acad. (1948). Cercetări de hidrobiologie și de biospeologie. Contribuții la cunoașterea hidracarienilor din România. A introdus termenul de *freatobiologie.*

MOTÉL (< fr.; engl. *moto*[*car*] „automobil" + *hotel*) s.n. Unitate hotelieră de dimensiune mică sau medie, amplasată de obicei pe marginea șoselelor intens circulate.

MOTÉT (< fr.) s.n. Gen de muzică vocală religioasă polifonică, cu sau fără acompaniament muzical, bazat adesea pe *cantus firmus*, în care fiecărei strofe sau fiecărui verset din text îi corespunde o melodică și o ritmică proprie. Răspândit în sec. 12-13 în Franța.

MOTHERWELL, Robert (1915-1991), pictor american. Reprezentant de seamă al expresionismului abstract, a folosit tehnica colajului (seria de „Elegii", dedicate Republicii spaniole).

MOTILITÁTE (< fr. {i}; {s} lat. *motus* „mișcat") s.f. (FIZIOL.) Proprietate a unor organe cu musculatura netedă de a efectua mișcări de contracție și de relaxare (ex. **m.** intestinală); motricitate.

MOTÍV (< fr., it., germ.) s.n. **I.** Cauza, rațiunea, temeiul subiectiv al unei acțiuni; imboldul care împinge la o acțiune; mobil. ✦ Pretext, prilej. ✧ Loc. *Pe motiv că...* = pretextând că... **II. 1.** (MUZ.) Cel mai mic element constitutiv al unei compoziții muzicale cu un profil și un sens propriu (**m.** ritmic, melodic, armonic). **2.** Element pictural, sculptural sau de broderie folosit într-o compoziție decorativă ori arhitecturală. **3.** (În literatură) La nivelul unui text, unitate minimală de semnificație; cuvânt-cheie. După unele teorii, mai multe **m.** formează o temă; după altele, cei doi termeni sunt identici. La nivelul mai multor texte, al unei literaturi naționale sau al celei universale, în funcție de recurența lor, **m.** pot fi abordate sub raport evolutiv-comparativ (de ex. m. „dublului"). În folclor, studiul **m.** narative a dus la inventarierea **m.**-tip din basme și a variantelor acestora (celebrul catalog întocmit de A. Aarne și S. Thompson).

MOTIVÁ (< fr.) vb. I tranz. A expune cauzele unei acțiuni, ale unei stări sufletești etc.; a justifica; a arăta temeiurile de fapt și de drept ale unei hotărâri judecătorești. ✦ A îndreptăți, a susține, a sprijini pe un motiv întemeiat, serios; *spec.* (despre elevi și studenți) a justifica absențele de la cursuri; (despre profesori) a accepta justificarea absențelor de la cursuri ale elevilor sau studenților.

MOTIVÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** (PSIH.) Totalitatea motivelor sau mobilurilor care determină o persoană să tindă spre anumite scopuri. **2.** (LIT.) Ansamblul mobilurilor psihice care determină acțiunile și comportamentul unui personaj, declanșarea și evoluția conflictului.

MOTO- (< fr.; {s} fr. *moteur* „motor") Element de compunere care înseamnă „pus în mișcare cu ajutorul unui motor", „prevăzut cu un motor", și care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

MÓTO (< it., germ.) s.n. Citat luat, de obicei, dintr-o operă consacrată și așezat la începutul unei lucrări sau al unuia dintre capitolele ei, în scopul de a releva ideea fundamentală a lucrării; epigraf **(2)**.

MOTOBLINDÁT s.n. Autovehicul blindat, dotat cu armament, folosit pe câmpul de luptă. Se deosebesc **m.** care se mișcă pe pneuri și altele care folosesc șenile.

MOTOCICLÉTĂ (< fr.) s.f. Autovehicul pe două roți pentru una sau două persoane, echipat cu un motor cu ardere internă și aprindere prin scânteie electrică, cu răcire cu aer, având cilindreea de 250-1 000 cm^3. Pentru transportul celei de-a treia persoane **m.** pot fi prevăzute cu ataș.

MOTOCICLÍSM (< fr.) s.n. Sport care se practică pe motociclete (simple sau cu ataș), împărțite în clase după capacitatea cilindrică. Există curse de **m.** de regularitate și rezistență, de viteză (în circuit), de *motocros* și de *dirt-track.*

MOTOCOMPRESÓR (< fr., rus.) s.n. Agregat format dintr-un motor cu ardere internă sau electric și un compresor, folosit pentru producerea pe șantiere a aerului comprimat.

MOTOCRÓS (< fr.; {s} fr. *moto*[*cyclette*] „motocicletă" + engl. *cross*[*country*] „cros") s.n. Cursă de motociclism care se desfășoară pe teren accidentat, în care plecările se dau în grup, pe clase. ✧ *M. nautic* = cursă care se desfășoară cu ambarcații speciale pe apă, denumite papuci, pe trasee în circuit sau în linie dreaptă; motonautică.

MOTOCULTÓR (< fr.) s.n. Agregat format dintr-un tractor, de mică putere, cu una sau două roți motoare și uneltele sau mașinile agricole corespunzătoare lucrărilor pe care le efectuează (plug, freză, semănătoare etc.). Este folosit la lucrări pe suprafețe mici și în sere.

MOTODRÓM (< *moto-* + *(aero) drom*) s.n. Autodrom.

MOTOI, George (n. 1936, Arman, Caliacra), actor român. Roluri complexe, în registre diferite, de la tragedie și dramă la comedie (teatru: în piese de Shakespeare, A. Camus; în film: „Trecătoarele iubiri", „Adela", „Marele singuratic").

MOTONÁVĂ s.f. Navă a cărei propulsie se realizează cu ajutorul unei elice, al unei roți cu zbaturi etc., angrenate de unul sau mai multe motoare cu ardere internă.

MOTOORI Norinaga (1730-1801), erudit și scriitor japonez. Polemici filozofice, studii de critică literară, manuale de gramatică. Lucrarea „Kojikiden" (Note despre fapte din trecut) este un comentariu despre natura sacră a șintoismului.

MOTOPÓMPĂ (< fr., rus.) s.f. Agregat compus dintr-un motor (cu ardere internă sau electric) și o pompă, montate pe un șasiu comun.

MOTOPROPULSÓR (< fr.) s.n. Agregat al avioanelor sau al elicopterelor compus, în general, dintr-un motor cu ardere internă sau turbină cu gaz, cuplat cu o elice propulsoare sau portantă.

MOTÓR, -OÁRE (< fr., lat., germ.) s.n., adj. **1.** S.n. Mașină de forță care transformă o formă oarecare de energie (eoliană, hidraulică, termică etc.) în energie mecanică convertibilă în lucru mecanic. **M.** se pot divide în primare și secundare; primele transformă energia provenită din surse naturale în energie mecanică, iar cele secundare transformă, în energie mecanică, energia provenită de la un generator sau de la un acumulator de energie. În prezent, cele mai răspândite **m.** primare sunt cele termice, iar dintre cele secundare, **m.** electrice. ✧ *M. termic* = m. care transformă energia termică a unui combustibil în energie mecanică. Pot fi: cu ardere externă (arderea combustibilului are loc într-un generator independent, în care se formează agentul motor, de obicei aburul) sau în care agentul (de obicei aerul este adus, prin încălzire, la temperatură și presiune înaltă) și cu ardere internă (arderea combustibilului are loc în interiorul **m.**, în cilindru la **m.** cu piston sau în camera de combustie la **m.** cu rotor; v. *turbină*). *M. cu reacție* v. *reactor. M. eolian* = **m.** care transformă energia vântului în energie mecanică. Este format dintr-o elice cu 2-4 pale sau un rotor cu un număr mare de pale, fixate pe un arbore cu axa orizontală, ori dintr-un rotor cu palete cu axa verticală. *M. hidraulic* = **m.** care transformă energia hidraulică (a unei mase de apă în mișcare sau a unui fluid sub presiune) în energie mecanică. Energia produsă depinde de debitul și înălțimea de cădere a curentului de apă sau de debitul și presiunea fluidului (de obicei ulei mineral), în cazul acționării hidraulice. Pot fi cu rotor (roată de apă, turbină hidraulică) sau cu piston. *M. pneumatic* v. *mașină pneumatică. M. electric* = **m.** care transformă energia electrică în energie mecanică. După felul curentului electric folosit, pot fi: de curent continuu (folosite în tracțiune) și de curent alternativ (sincrone sau asincrone). *M. Wankel* = **m.** cu ardere internă în patru timpi, cu piston rotativ, realizat în 1959 de inginerul german Felix Wankel. **2.** Adj. Care pune în mișcare, care mișcă (ex. nerv **m.**, forță **m.**).

MOTOREACTÓR (< fr.) s.n. Agregat (ansamblu) folosit pentru propulsia avioanelor, format dintr-un motor cu ardere internă şi un compresor.

MOTORÉTĂ (< fr.) s.f. Motocicletă cu capacitate cilindrică mică (sub 100 cm^3).

MOTORÍNĂ (< germ.) s.f. Amestec de hidrocarburi, lichid, C_{15}-C_{21}, cu p.f. 300-370°C, obţinut prin distilarea ţiţeiului sau a unor produse sintetice; folosit drept combustibil în motoarele cu autoaprindere, ca materie primă pentru cracarea catalitică etc.

MOTORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlocui tracţiunea animală prin tracţiune mecanică. ✦ A înzestra un vehicul cu motor.

MOTOŞENI, com. în jud. Bacău, pe râul Zeletin; 3 775 loc. (2008). Centru de prelucr. artistică a lemnului. Până la 17 febr. 1968, satul şi com. M. s-au numit *Ursa Motoşeni.*

MOTOTOLÍ (onomat.) vb. IV tranz. şi refl. A (se) face mototol; a (se) cocoloşi, a (se) face ghem^1 **(1)**; a se şifona.

MOTRÍCE (< fr.) adj. *Forţă* ~ = forţă care produce o mişcare.

MOTRICITÁTE (< fr.) s.f. Motilitate.

MOTRU 1. Piemontul Motrului, unitate de relief în NV Piemontului Getic, constituită dintr-o succesiune de culmi deluroase, cu aspect de platouri suspendate faţă de văile râurilor Motru, Coşuştea, Huşniţa ş.a., cu alt. ce descresc de la 400 m în NV la 250 m în SV. Cuprinde două subunităţi: *Piemontul Coşuştei* şi *Piemontul Bălăciţei.* **2.** Râu, afl. dr. al Jiului la Filiaşi; 120 km. Izv. din m-ţii Vâlcan, de sub vf. Oslea şi colectează apele din m-ţii şi pod. Mehedinţi. Trece prin oraşele Motru şi Strehaia. **3.** Lac de acumulare construit pe cursul superior al râului M. (înălţimea barajului: 49 m). Face parte din complexul hidrotehnic şi energetic Cerna-M.-Tismana. **4.** Municipiu în jud. Gorj, pe stg. râului M.; 22 625 loc. (2008). Expl. de lignit, prin decopertare, în localit. M., Horăşti, Leurda, Ploştina. Centrală de termoficare. Oraş nou, declarat ca atare la 27 mai 1966 şi municipiu la 18 oct. 2000.

MOTT, John Raleigh (1865-1955), lider protestant american. Fondator al Federaţiei Universale a Studenţilor Creştini, al cărui preşedinte (1920-1928) a fost. Preşedinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (din 1921; preşedinte de onoare din 1942). Premiul Nobel pentru pace (1946), împreună cu Emily G. Balch.

MOTT, Sir Neville Francis (1905-1996), fizician britanic. A condus Laboratorul Cavendish (1954-1971). Cercetări privind ciocnirile dintre electroni şi atomi, stabilitatea organizării solidului, natura defectelor în solid („Acţiunea radiaţiilor de mare energie asupra solidelor"); studii în domeniul fizicii metalelor al cărui principal creator este (îngrămădiri de atomi, dislocaţii, mişcarea electronilor). Descoperitor al efectului cunoscut sub denumirea de „tranziţie M.". Premiul Nobel pentru fizică (1977), împreună cu P. Anderson şi J.H. van Vleck. M. de onoare al Acad. Române (1992).

MOTTELSON, Benjamin Roy (n. 1926), fizician danez. Contribuţii teoretice în fizica nucleară şi fizica particulelor elementare. Împreună cu A. Bohr, a investigat structura nucleului atomic şi a stabilit relaţiile dintre mişcarea de ansamblu şi mişcarea particulelor în nucleu. Premiul Nobel pentru fizică (1975), împreună cu A. Bohr şi J. Rainwater.

MOŢ s.n. **1.** Şuviţă de păr pe frunte sau în creştetul capului (legată cu o fundă). **2.** Smoc de pene de pe capul unor păsări. **3.** Formaţiune cărnoasă roşie-albăstrie de pe capul curcanului. ✧ *Moţul-curcanului* = denumire a două specii de plante erbacee ornamentale, cu flori mici, purpurii, aglomerate în verticile lungi, care atârnă *(Amaranthus caudatus* şi *Polygonum orientale)*; busuioc-roşu. **4.** Ciucure confecţionat din diferite materiale care se atârnă la fes, la scufie etc.

MOŢA 1. Ioan M. (1868-1940, n. sat Nojag, jud. Hunedoara), ziarist român. Preot-paroh în Orăştie (1899-1940). Publicaţiile au avut un rol însemnat în ridicarea culturală a ţărănimii. Condamnat la închisoare în mai multe rânduri de către autorităţile maghiare. S-a pronunţat pentru unirea Transilvaniei şi a Basarabiei cu ţara mamă. Schiţe, povestiri, versuri; traduceri. **2. Ion I.M.** (1902-1937, n. Orăştie), avocat şi om politic român. Fiul lui M. **(1)**. Cumnat cu C.Z. Codreanu. Unul dintre fruntaşii Mişcării legionare, a luat parte la înfiinţarea Legiunii Arhanghelul Mihail (1927); comandant al organizaţiei Buna-Vestire. Voluntar în Războiul Civil din Spania (1936-1939) de partea forţelor naţionaliste ale generalului Franco, a căzut în luptă, alături de Vasile Marin, în bătălia de la Majadahonda (ian. 1937). Lucrări: „Cranii de lemn".

MOŢĂÍ vb. IV intranz. A fi cuprins de somn, a dormi uşor şi intermitent; a dormita.

MOŢĂIENI, com. în jud. Dâmboviţa, situată în Subcarpaţii Ialomiţei; 2 243 loc. (2008). Muzeu cu colecţii de istorie şi etnografie.

MOŢĂŢEI, com. în jud. Dolj, situată în C. Desnăţuiului; 7 733 loc. (2008). Vestigii ale unui castru roman (sec. 2-3).

MOŢCA, com. în jud. Iaşi, pe stg. râului Moldova; 5 194 loc. (2008). Mănăstirea Boureni, cu biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1657), în satul Boureni.

MOŢI s.m. pl. Denumire dată locuitorilor din jurul Abrudului şi Câmpenilor; *p. ext.* locuitorii autohtoni din partea centrală a m-ţilor Apuseni.

MOŢIONĂL (< *moţiune*^{2}) adj. (GRAM.) *Sufix m.* = sufix care serveşte la moţiune^2.

MOŢIÚNE^1 (< fr., lat.) s.f. (DR.). Document adoptat prin vot sau aclamaţii de membrii unei adunări în probleme de ordin general (politic, economic, social, cultural).

MOŢIÚNE^2 (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) Formare a substantivelor feminine de la masculine şi a celor masculine de la feminine, cu ajutorul anumitor sufixe, pentru a exprima deosebirea de sex (ex. actor - actriţă; vulpe - vulpoi).

MOŢOC, Ion (?-1564), boier moldovean. Mare vornic. L-a ajutat pe Alexandru Lăpuşneanu să obţină scaunul Moldovei în 1552, dar l-a trădat, în 1561, trecând de partea lui Despot-Vodă, pe care însă l-a părăsit în favoarea lui Ştefan Tomşa. În 1564, a fugit în Polonia, unde a fost executat din ordinul turcilor.

MOŢOC, Mircea D. (1916-2006, n. Dăeşti, jud. Vâlcea), agronom român. Acad. (1990). Lucrări privind relaţiile dintre eroziune şi factorii care o provoacă; cercetări privind metodele de conservare a solului.

MOŢOI, Petrică (1897-1946, n. Bucureşti), violonist, concertist şi lăutar român. Întemeietorul orchestrei care i-a purtat numele şi la conducerea căreia a concertat permanent la postul Radio-Bucureşti (1930-1946).

MO-ŢZÎ (MO ZI, MO-DI) (c. 479-c. 381 î.Hr.), filozof chinez. Şi-a expus concepţiile în cartea „Mo-zî" propovăduind „iubirea reciprocă", realizarea valorii de „veneraţie pentru cei aleşi" şi propune metode pentru judecăţile corect-incorect, autentic-fals. Introduce în logică noţiunile de categorie şi cauză. Adepţii săi se numeau *moişti.*

MOULIN, Jean (1899-1943), om politic francez. Cel dintâi preşedinte al Consiliului Naţional al Rezistenţei (1943). Capturat de Gestapo, torturat, a murit în drum spre un lagăr de concentrare. Reînhumat în Panthéon (1964).

MOULIN-ROUGE, local de noapte din Paris, inaugurat în 1889, celebru prin spectacolele de french-cancan şi prin afişele create de Toulouse-Lautrec.

MOULMEIN (MAWLAMYINE), oraş în Uniunea Myanmar, centrul ad-tiv al statului Mon, port la gura de vărsare a fl. Salween în G. Martaban; 219,9 mii loc. (1994). Constr. navale. Produse alim. şi textile; prelucr. lemnului. Porţelanuri.

MOULOUYA, fl. în NE Marocului; 595 km. Izv. din zona situată între culmile Atlasului Mijlociu şi Înalt şi se varsă în M. Mediterană.

MOUNET-SULLY, Jean (1841-1916), actor francez. Unul dintre marii interpreţi ai tragediilor clasice (Sofocle, Shakespeare, Racine). Memorii.

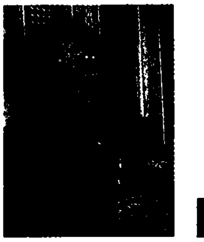

Nana Mouskouri

MOUNIER, Emmanuel (1905-1950), filozof francez. Întemeietor al şcolii *personalismului,* bazate pe recunoaşterea valorii absolute a persoanei („Ce este personalismul?").

MOUNTBATTEN, familie nobiliară engleză de origine germană. Mai importanţi: **1. Louis, duce de M. of Burma** (1900-1979), om politic şi amiral. Şef al operaţiunilor navale combinate ale Forţelor Aliate în Asia de SE. S-a remarcat în luptele împotriva japonezilor în Oc. Indian (1943-1945). Guvernator general al Indiei (1947-1948). **2. Philip M., duce de Edinburgh (**n. 1921). Nepotul lui M. **(1)**. Soţul reginei Elisabeta II a Marii Britanii.

MOUREAU, Charles (1863-1929), chimist francez. Lucrări de chimie organică („Noţiuni fundamentale de chimie organică"), cercetări asupra apelor minerale („Chimie şi fizică a apelor minerale"). S-a pronunţat împotriva folosirii gazelor asfixiante. M. de onoare al Acad. Române (1925).

MOUSE (cuv. engl. „şoarece") subst. Dispozitiv de intrare ataşat unui calculator, prevăzut cu butoane şi cu o bilă a cărei rotire determină, pe ecranul monitorului, mişcarea unui cursor, care fixează locul pe care operatorul vrea să execute o comandă.

MOUSKOURI, Nana (n. 1936), cântăreaţă greacă. Specializată în balade folk şi arii tradiţionale. Discografie selectivă: „Je chante avec toi, liberté", „Nana Mouskouri, tout simplement".

MOUSTAKI, George (pe numele adevărat *Joseph Mustacchi*) (n. 1934), compozitor şi cântăreţ francez. Piese pentru cei mai importanţi cântăreţi francezi („Mylord" pentru Edith Piaf). Vocea şi muzica sa („Le temps de vivre") au o caldă coloratură mediteraneană.

MOV (< fr.) adj. Care are culoarea violet deschis a florilor de stânjenel.

MOVILA, com. în jud. Ialomiţa, situată în C. Bărăganului; 2 011 loc. (2008). Până în 1948, s-a numit *Ferdinand I,* iar între 1948 şi 1965, *Vasile Roaită.*

MOVILA BANULUI, com. în jud. Buzău, situată în C. Săratei; 2 666 loc. (2008).

MOVILA MIRESII 1. Lac clasto-carstic (de crov), situat în C. Brăilei; 1,8 km^2. Conţine apă sărată, sulfatată, sodică şi nămol sapropelic pe fund, cu calităţi terapeutice. **2.** Com. în jud. Brăila, situată în C. Brăilei; 4 375 loc. (2008). Potenţial balneoclimateric; lacuri clasto-carstice (M.M., Seaca, Esna, Lutu Alb ş.a.).

MOVÍLĂ (< sl., ucr.) s.f. Formă pozitivă de relief, de origine antropică, de mică înălţime, cu aspect conic, de obicei în reg. de câmpie şi de podiş. ✧ *M. de alunecare* = m. care rezultă din deplasări de terenuri, localizate pe versanţi; se mai numesc *grueţi* sau *ţiglăi.*

MOVILĂ, familie de boieri moldoveni cu important rol politic în sec. 17, întemeiată de Cozma M. (Moghilă), dregător în sfatul domnesc (1490-1513). Ctitori ai mănăstirii Suceviţa (1583-1586). Mai importanţi: **1. Ieremia M.,** domn al Moldovei (1595-1600, 1600-1606). A obţinut tronul cu ajutor polon. Alungat de Mihai Viteazul, a revenit la domnie tot cu sprijinul Poloniei. În 1606, a înăbuşit, cu ajutorul lui Ştefan Bocskai, o mare răscoală ţărănească. **2. Simion M.,** domn al Ţării Româneşti (1600-1601, 1601-1602) şi al Moldovei (1606-1607). Frate cu M. **(1)**. A obţinut tronul după ce Mihai Viteazul a fost învins de oastea lui Jan Zamoyski. În vara lui 1601, alungat de pe tron de către fraţii Buzeşti. **3. Gheorghe M.** (1540-1605), mitropolit al Moldovei (1588-1591, 1595-1605). Frate cu M. **(1 şi 2)**. Episcop de Rădăuţi (1577-1588). Legături şi corespondenţă cu înalţi prelaţi

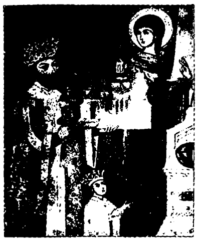

Ieremia Movilă

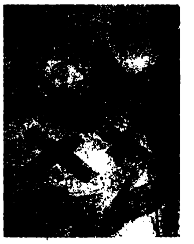

Petru Movilă

ortodocşi şi catolici din străinătate. 4. **Constantin M.**, domn al Moldovei (oct. 1607, 1607-1611). Fiul lui M. **(1)**. Învins în lupta de la Cornul lui Sas (1612) de către Ştefan Tomşa II. Prizonier la tătari, a murit înecat la trecerea Nistrului. 5. **Alexandru M.**, domn al Moldovei (1615-1616). Fiul lui M. **(1)**. Agravarea tensiunilor sociale în timpul domniei sale au provocat răscoale ţărăneşti. Înfrânt de turci la Drăcşani (1616), a căzut prizonier. 6. **Petru M.** (1596-1646, n. Suceava), arhiepiscop şi mitropolit al Kievului, Haliciului şi a toată Rusia (din 1633). Fiul lui M. (2). A întemeiat Academia Kievo-Movileană. Cu sprijinul său a fost adusă o tipografie la Câmpulung (1635), alta la Govora (1637); a trimis în Moldova meşteri tipografi care au pus la punct prima tipografie a Moldovei (1642, anul primei tipărituri). Adversar al unirii cu Biserica catolică („Mărturisirea ortodoxă", ediţia română, Buzău, 1691).

MOVILENI 1. Com. în jud. Galaţi, pe stg. râului Siret; 3 324 loc. (2008). Expl. de balast. **2.** Com. în jud. Iaşi, situată în C. Jijiei Inferioare; 3 205 loc. (2008). Aici a avut loc (25 mai 1455) o bătălie între oastea lui Petru Aron şi cea a lui Alexăndrel, din care primul a ieşit învingător, redobândindu-şi scaunul Moldovei. **3.** Com. în jud. Olt, situată în C. Boian; 3 687 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

MOVILIŢA 1. Com. în jud. Ialomiţa, pe valea râului Colceag; 2 359 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vrancea, pe stg. râului Zăbrăuţi; 3 991 loc. (2008). Mănăstire de maici în satul Trotuşanu.

MOVIÓLĂ (< fr. {i}) s.f. (CINEMAT.) Aparat de proiecţie pentru montajul filmului sonor.

MOXA (MOXALIE), Mihail (c. 1585/1590-c. 1650), cronicar român. Călugăr la mănăstirea Bistriţa (Vâlcea). A scris un cronograf de la „facerea lumii" până la 1489 („De-nceputul lumei dentâi", 1620), prima istorie universală în limba română, prelucrată după Manasses şi istoriografia sud-slavă; a tradus (1640) din slavonă „Pravila de la Govora".

MOZAÍC^1 (< fr., it.) s.n. 1. Tehnică folosită în artele plastice, care constă din asamblarea unor bucăţi mici, colorate, de marmură, de sticlă, de ceramică etc. şi fixarea lor pe un suport (de obicei ciment), formând diferite figuri. De origine orientală (Egipt, Persia), arta **m.** a fost preluată de Antic. greco-romană şi a înflorit în perioada Imp. Bizantin. **M.** este folosit la decorarea pereţilor, bolţilor, pardoselilor etc. ✦ Lucrare executată în această tehnică. **2.** Fig. Amestec eterogen de oameni sau de diferite obiecte. 3. (FITOPAT.) Viroză a plantelor, manifestată prin apariţia unor pete decolorate pe frunze şi fructe alternând cu porţiuni colorate normal şi având aspectul de **m. (1)** (ex. **m.** tutunului). **4.** (BIOL.) Himeră **(1)**. **5.** Hibrid ale cărui caractere parentale alelomorfe sunt evidente.

MOZÁIC^2, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de mozaism, privitor la mozaism. ✦ (Substantivat) Adept al mozaismului.

MOZAICÁR s.m. Persoană specializată în lucrări de mozaic^1 **(1)**.

MOZAÍSM (< fr., it.) s.n. Religia monoteistă a evreilor, fundată, potrivit legendei, de *Moise*, la sfârşitul sec. 13 î.Hr. Cartea sacră a **m.** este „Vechiul Testament", completat de „Talmud"; iudaism.

MOZAMBIC 1. Republica ~, stat în SE Africii, cu ieşire la Oc. Indian; 812,4 mii km^2; 17,5 mil. loc. (2003). Limba oficială: portugheza. Religia: culte tradiţionale (50%), islamică (28%), creştină 20% (catolici, protestanţi). Cap.: *Maputo*. Oraşe pr.: Beira, Nampula. *Relieful* cuprinde câmpii extinse şi platouri joase, dominate la V de m-ţii Inyanga (2 600 m) şi Lebombo. La N de Zambezi sunt platouri înalte de peste 1 200 m şi m-ţii Namuli (2 419 m alt.). Principalele ape curgătoare sunt fl. Zambezi (2 660 km), Limpopo (1 600 km), Rovuma şi Maputo. Ţărm lagunar şi mlăştinos cu o câmpie litorală joasă. În V ţării, L. Nyasa. Vegetaţie de savană. Păduri cu esenţe preţioase. Zăcăminte de min. de fier, aur, pietre preţioase, uraniu, staniu, tantalit (2/3 din rezervele mondiale), beriliu şi mici exploatări de cărbune, gaze naturale, fluorină, turmalină, grafit, cupru, bauxită, azbest, sare, mică. Exploatări forestiere, hidroenergie (marea hidrocentrală Cabora Bassa de pe Zambezi). Ind. de prel. a petrolului, constr. de maşini, chimică, prel. lemnului, ciment, textilă, alim. Se cultivă porumb, cassava-manioc, sorg, orez, batate, cartofi, floarea-soarelui, sisal, mei, legume. Există plantaţii de nuci de acajú (locul 2 pe Glob), palmieri de cocos, trestie de zahăr, arahide, bananieri, mango, citrice, ceai, ananas, bumbac, tutun, kenaf. Se cresc extensiv bovine, caprine, ovine, porcine. Pescuit. Parcul naţional Gorongosa, rezervaţii speciale de faună. Moneda: metical. - *Istoric*. Pe terit. **M.**, locuit din timpuri străvechi, s-au constituit, în sec. 15-16 câteva state africane, dintre care cel mai puternic a fost *Monomotapa*. În sec. 10-15, litoralul **M.** a fost cucerit de arabi. La începutul sec. 16, portughezii au ocupat ţărmul M., organizând un intens comerţ cu sclavi şi cu aur. Înfrângând rezistenţa populaţiei băştinaşe, portughezii au reuşit, în a doua jumătate a sec. 19, să cucerească **M.** în întregime şi să-l transforme în colonie, declarată în 1951 „provincie de peste mări". După înfiinţarea (1962) Frontului de Eliberare din Mozambic - FRELIMO, în frunte cu Eduardo Mondlane (asasinat în 1969), a fost declanşată (1964) lupta armată (cu baze în Tanzania şi Zambia) împotriva autorităţilor coloniale portugheze, condusă, din 1969, de Samora Moïses Machel. Prin

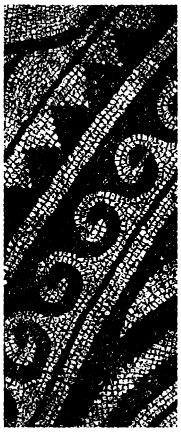

Mozaic (1). Detaliu de paviment
(Edificiul roman cu mozaic, Constanţa, sec. 4)

Acordul de la Lusaka (sept. 1974), care prevedea acordarea independenţei **M.**, la 25 iun. 1975 a fost proclamată Republica Populară **M.**, Samora Moïses Machel fiind ales preşedinte, marxist, al statului. Membru al O.N.U. (16 sept. 1975). Organizarea (1976) şi finanţarea de către regimurile rasiste din Africa de Sud şi Rhodesia de Sud (Zimbabwe) a formaţiunii de opoziţie Rezistenţa Naţională - RENAMO a declanşat, în 1978, acţiuni militare împotriva regimului de la Maputo, **M.** devenind, până în 1992, scena unui sângeros război civil soldat cu un milion de victime şi refugierea în ţările vecine

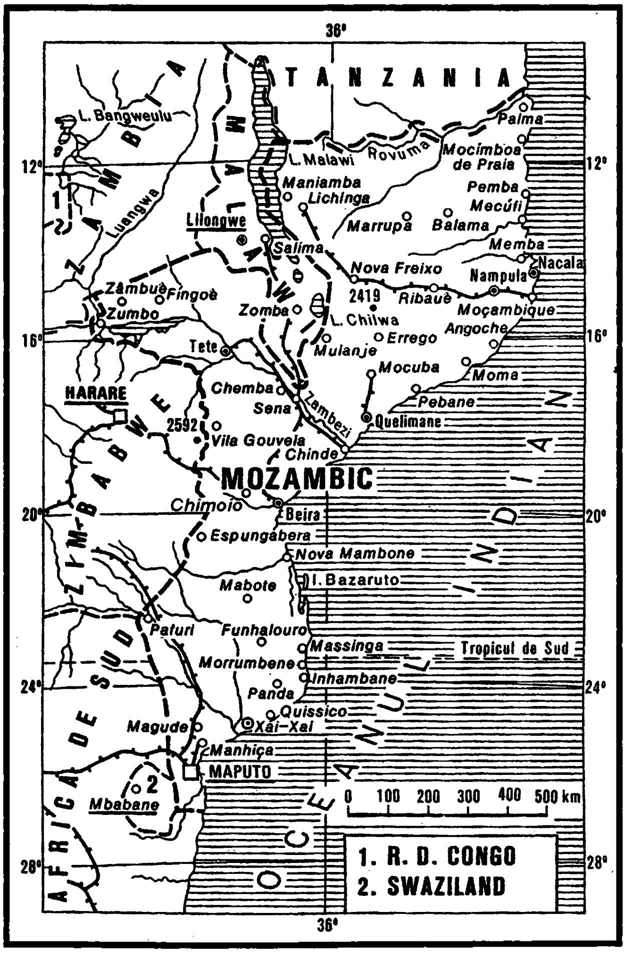
36°
TANZANIA
L. Bangweulu
ZAMBIA
MALAWI
L. Malawi
Rovuma
Palma
Mocimboa de Praia
12°
Maniamba
Lichinga
Pemba
Mecúfi
Marrupa
Balama
Luangwa
Lilongwe
Salima
Memba
Nacala
Nova Freixo
Nampula
Zâmbuè
Fingoè
Zumbo
2419
Ribauè
Zomba
L. Chilwa
Moçambique
Angoche
16°
Tete
Errego
Mulanje
Mocuba
Moma
HARARE
Chemba
Sena
Zambezi
Pebane
Quelimane
2592
Vila Gouveia
Chinde
ZIMBABWE
MOZAMBIC
Chimoio
Beira
20°
Espungabera
Nova Mambone
Mabote
I. Bazaruto
OCEANUL INDIAN
Paturi
Funhalouro
Massinga
Tropicul de Sud
Morrumbene
Inhambane
24°
Panda
Quissico
AFRICA DE SUD
Magude
Xai-Xai
Manhiça
MAPUTO
2
Mbabane
0 100 200 300 400 500 km
1. R. D. CONGO
2. SWAZILAND
28°
1

Wolfgang Amadeus Mozart

a c. 1,7 mil. de locuitori. După semnarea (oct. 1992), sub egida O.N.U., a unui acord de încetare a focului cu RENAMO, au loc alegeri (oct. 1994) parlamentare și prezidențiale libere; Joaquim Alberto Chissano (care-i succedase în 1986 lui Samora Moïses Machel ca șef de stat și secretar general al partidului) este reales președinte. M., fără să fi fost colonie britanică, devine (nov. 1995) al 53-lea stat membru al Commonwealth-ului. În febr.–mart. 2000, în M. au loc inundații catastrofale, soldate cu peste o mie de morți și cu 800 000 de oameni rămași fără adăpost, punând în pericol refacerea economică a țării. Alegerile prezidențiale din 2005 sunt câștigate de Armando Guebuza. Republică prezidențială. 2. **Strâmtoarea ~**, str. între Africa și ins. Madagascar; lungime: c. 1 670 km; lățime max.: 1 000 km. Străbătută de curentul **M.** 3. Curent cald în str. Mozambic și V Oc. Indian, care se îndreaptă spre S, de-a lungul țărmului african.

MOZARÁB, -Ă (< fr., sp.) s.m. și f. (În Spania) Creștin care și-a păstrat religia sub dominația islamică. ✧ (Adjectival) *Artă m.* = artă care s-a dezvoltat pe terit. Spaniei, în sec. 9–11. De inspirație religioasă creștină, a fost influențată formal de arta islamică.

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756–1791), compozitor austriac. Reprezentant al clasicismului vienez, alături de Haydn și Beethoven. Cu o inepuizabilă inventivitate melodică, îmbinând elemente de stil rococo cu arhitectonica echilibrată a clasicismului și cu grandoarea formelor polifonice de tip baroc (pe care le reactualizează într-o manieră proprie), a compus o vastă operă, cuprinzând capodopere în aproape toate genurile. Opere („Răpirea din Serai", „Nunta lui Figaro", „Don Juan", „Flautul fermecat" etc.), 41 de simfonii („Jupiter"), concerte (șapte pentru vioară, 21 pentru pian), 26 de cvartete de coarde, sonate pentru pian și vioară, suite de lucrări instrumentale și camerale, lucrări vocal-simfonice, un „Recviem".

MOZARTEUM, institut pentru studierea și cultivarea muzicii lui Mozart, creat la Salzburg în 1841. Din 1880, a devenit fundație internațională cu o Școală Superioară de Studii Mozartiene.

MOZĂCENI, com. în jud. Argeș, situată în C. Găvanu-Burdea; 2 527 loc. (2008). Expl. de petrol.

MO ZI v. Mo-țzî.

MPHAHLELE, Es'kia (Ezekiel) (n. 1919), scriitor și critic literar sud-african. Promotor al noii literaturi africane. Romane împotriva discriminării rasiale. Studii de istorie și critică literară („Imaginea africană").

MRÁNIȚĂ (< sl.) s.f. Îngrășământ agricol obținut din gunoi de grajd bine fermentat sau din descompunerea altor materiale organice, în special frunze.

MRAVINSKI, Evgheni Aleksandrovici (1903–1988), dirijor rus. Dirijor al Teatrului de Operă și Balet din Leningrad (1932–1938). Dirijor principal și directorul artistic al Orchestrei Simfonice din Leningrad (din 1938). Repertoriu din muzica lui Ceaikovski și a marilor clasici ai sec. 20. Prime audiții cu lucrări de Prokofiev, Șostakovici, Haciaturian ș.a.

MRAZEC, Ludovic (1867–1944, n. Craiova), geolog român. Acad. (1905). Președinte al Acad. (1932–1935). Întemeietor și director al Institutului Geologic al României (1906–1928). Lucrări privind petrografia și mineralogia, geologia zăcămintelor de petrol și tectonica. A descoperit fenomenul de *diapirism* și a elaborat o teorie asupra originii zăcămintelor de petrol. Membru a numeroase societăți științifice străine.

MREÁJĂ (< sl.) s.f. 1. Unealtă de pescuit de forma unei plase simple și ușoare, cu ochiuri relativ mari și împletită din ață subțire, cu ajutorul căreia se pescuiește în porțiunile liniștite ale apelor curgătoare sau în bălți. 2. Fig. Procedeu abil de a ademeni sau de a înșela pe cineva.

MREÁNĂ (< sl., bg.) s.f. Pește teleostean, ciprinid, dulcicol, lung de c. 25–50 cm, cu spatele brun-verzui, botul alungit și cu două perechi de mustăți groase *(Barbus barbus)*. Trăiește în reg. submontană a râurilor. Icrele sunt toxice. ✧ *M. vânătă*, specie de **m.** răspândită numai în bazinul Dunării și în V Pen. Balcanice, mai mică, cu spatele vânăt, corpul stropit cu pete și puncte de culoare închisă (*Barbus meridionalis petenyi*); moioagă.

MROZEK, Sławomir (n. 1930), dramaturg polonez. Comedii folosind tehnica teatrului absurd și ilustrând individul în sistemele totalitare („Tango").

MTI (*Magyar Távirati Iroda)*, agenție de presă a Ungariei. Înființată în 1880, cu sediul la Budapesta.

MTV (Music Television) (cuv. engl.). Primul post de televiziune dedicat în exclusivitate videoclipurilor muzicale (înființat în 1981).

MUAWIYAH ibn Abī-Sufyān v. Moavia.

MUBARAK, Mohammed Hosni (n. 1928), general și om politic egiptean. Președinte (din 1981; în 1975–1981, vicepreședinte) și prim-min. (1981–1982) al Republicii Arabe Egipt.

MUC (lat. *muccus*) s.m., s.n. 1. S.m. Secreție produsă de glandele mucoasei nazale și eliminată prin nări. 2. S.n. Vârful (înnegrit prin ardere) al unui fitil de lampă, de lumânare sau de candelă. ✦ Bucățică rămasă dintr-o țigară fumată sau dintr-o lumânare consumată.

MUCALÍT, -Ă (< tc.) adj. (Și subst., despre persoane) Care, sub aparență serioasă, e plin de haz; poznaș, ghiduș.

MUCARÉR (< tc.) (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) 1. Firman de reînnoire a domniei sau de confirmare a domnilor, dat de sultan. 2. Sumă de bani plătită Porții Otomane de către domni, începând din sec. 17, pentru a obține reînnoirea domniei; se plătea la trei ani (**m.** mare) și la un an (m. mic).

MUCAVÁ (< tc.) s.f. Produs industrial de papetărie, realizat din diferite semifabricate fibroase și folosit la lucrările de legătorie, pentru confecționarea cutiilor și ambalajelor etc.

MÚCED, -Ă (lat. *mucidus*) adj. Care este acoperit, pătruns de mucegai; mucegăit.

MUCEGÁI s.n. Nume dat ciupercilor saprofite sau parazite ale căror micelii și fructificații formează o masă filamentoasă, pâsloasă, albă, cenușie sau verde și care provoacă degradarea mediului pe care se dezvoltă. Unele specii provoacă boli la plante (ex. *m. cenușiu* la vița de vie), iar din altele se extrag antibiotice (ex. penicilina din *Penicillium*).

MUCENÍC, -Ă (< sl., scr., rus.) s.m. și f. 1. Martir creștin din primele secole după Hristos; *fig.* persoană care suferă pentru o idee, o convingere etc. 2. (La m. pl.) Sărbătoare creștină pentru pomenirea celor 40 de martiri din Sevastia (9 martie). ✦ Covrigei de forma numărului 8, însiropați și unși cu miere, presărați cu nucă, preparați cu ocazia acestei sărbători; în unele zone, acești covrigei se fierb.

MUCENICÍE s.f. Suferință extremă, martiriu, chin.

MUCENÍȚĂ s.f. Mucenică.

MÚCHIE (lat. *mutila*) s.f. 1. Linie după care se întretaie două fețe ale unui corp geometric. 2. Margine, dungă a unui lucru. 3. (La unele unelte) Partea opusă tăișului. 4. Creastă, coamă, culme.

MUCILAGINÓS, -OÁSĂ (< fr., lat., it.) adj. Asemănător mucilagiului; vâscos.

MUCILÁGIU (< fr., lat.) s.n. 1. Substanță cleioasă extrasă din semințele de in, de cereale ș.a., asemănătoare cu gumele vegetale; utilizată în medicină. 2. Material cleios, rezultat din măcinarea și din hidratarea înaintată a pastelor fibroase celulozice sau din degradarea pastelor fibroase, în ind. hârtiei, datorită acțiunii unor ciuperci și a unor bacterii dezvoltate mai ales pe pereții conductelor și ai rezervoarelor de pastă.

MUCÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Mucopolizaharid, component principal al mucusului, prezent în mucoasa gastrică și folosit ca substanță protectoare locală în tratamentul ulcerului peptic.

MUCIUS SCAEVOLA, Caius, plebeu roman. Potrivit legendei, a încercat, în timpul asedierii Romei de către etrusci (508 î.Hr.), să-l ucidă pe regele acestora, Porsenna; neizbutind, și-a ars pe rug mâna dreaptă pentru a-i dovedi inamicului că nici o durere nu-i poate înfrânge dragostea de patrie. Actul său de bravură l-ar fi convins pe regele etrusc să încheie pace.

MUCIUS SCAEVOLA, Quintus (a doua jumătate a sec. 2 și începutul sec. 1 î.Hr.), jurisconsult roman. Autor al primei expuneri sistematice a dreptului civil, precizând și terminologia specifică („Liber singularis definitionum").

MUCOÁSĂ (< fr., lat.) s.f. Strat de țesut (0,5–4 mm) care căptușește organele cavitare și canalele ce se deschid la exterior sau în altă cavitate. Este constituită dintr-un epiteliu uni- sau pluristratificat, bogat în glande sau celule glandulare, care secretă mucus și protejează suprafața interioară a organelor contra uscării (ex. **m.** căilor respiratorii, **m.** aparatului digestiv etc.); pieliță **(2)**.

MUCOCÉL (< fr.) s.n. Formațiune cu aspect de pungă chistică ce ia naștere datorită acumulării de mucus într-o cavitate cu orificiul obstruat (ex. **m.** lacrimal, al sinusurilor feței, apendicular etc.). ✧ *M. bronșic* = afecțiune congenitală caracterizată prin prezența unei dilatații plină cu mucozități la nivelul bronhiilor.

MUCOPOLIZAHARÍDE (< fr.) s.f. pl. Compuși chimici care conțin polizaharide și hexozamină, prezenți în organism in stare liberă și sub formă de glucoproteine (mai ales constituente ale substanței fundamentale din țesutul conjunctiv).

MUCOPROTEÍDE (< fr.) s.f. pl. Proteine conjugate care conțin în molecula lor hidrați de carbon de tipul condroitinei. V. *condroide.*

MUCORACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de ciuperci saprofite care produc mucegaiuri pe substraturile pe care se dezvoltă. Unele **m.** produc micoze la om, altele produc fermentații alcoolice.

MUCOZITÁTE (< fr., it.; {s} lat. *mucus*) s.f. Produs de secreție, cu aspect mucilaginos, existent într-un organ cavitar sau eliminat din acesta, format, în special, din mucus, dar putând conține și alte elemente, ca sânge, puroi etc.

MÚCUS (cuv. lat.) s.n. Secreție clară, vâscoasă a mucoaselor, compusă din mucină, celule epiteliale, leucocite și diferite săruri anorganice, suspendate în apă. Rol protector pentru mucoasele pe care le acoperă.

MUDANJIANG, oraș în NE Chinei (Heilongjiang); 571,7 mii loc. (1995). Ind. aluminiului, constr. de mașini, a cauciucului, de prelucr. a lemnului, textilă și alim.

MUDEJAR (cuv. sp.; {s} arab *mudayyan* „practicant") s.m. (În Castilia) Musulman care și-a păstrat religia sub dominația creștină. ✧ (Adjectival) *Artă m.* = artă musulmană, dezvoltată în Spania (Castilia, Andaluzia și Aragón), după Reconquista, adaptată și integrată artei occidentale.

MUDRA (cuv. sanscrit „pecete") subst. Gest cu semnificații simbolice, caracterizat printr-o anumită poziție a degetelor. Apare în budism, hinduism și jainism.

MUEREASCA, com. în jud. Vâlcea, situată în Subcarpații Olteniei; 2 728 loc. (2008). În satul Șuta se află mănăstirea Frăsinei (de călugări), cu două biserici: biserica veche, cu hramul Nașterea Sf. Ioan Botezătorul, a fost construită (1762–1763) pe locul uneia de lemn din 1710, pictată de Teodor zugravul, iar în satul **M.** există biserica Sf. Nicolae (1782, cu fresce originare).

MUEZÍN (< tc.; cuv. arab) s.m. Musulman însărcinat să anunțe din minaret ora fiecăreia dintre cele cinci rugăciuni rituale zilnice.

MÚFĂ (< germ.) s.f. Manșon **(2)**.

MÚFLĂ (< fr.) s.f. **1.** Asamblaj de scripeți, folosit la ridicarea de greutăți mari. **2.** Cameră a unui cuptor industrial sau de laborator, cu pereți refractari, în care se introduce materialul de încălzit pentru ca să nu vină în contact cu sursa de căldură sau cu mediul ambiant.

MUFLÓN (< fr., it.) s.m. Gen de ovine sălbatice, cu coarne groase în spirală *(Ovis)*: *m. european (O. musimon)* răspândit în ins. M. Mediterane și *m. asiatic (O. orientalis)* din partea sudică a Asiei Mici. Introdus sporadic și în România.

MUFTÍU (< tc.; {s} arab *mufti*) s.m. (REL.) Șef al unei comunități musulmane, având competența de a da sfaturi în probleme de respectare a cultului islamic. ✧ *Marele m.* = conducătorul cultului islamic dintr-o țară, având și atribuții judecătorești.

MUGABE, Robert Gabriel (n. 1924), om politic din Zimbabwe. Unul dintre liderii luptei pentru independență națională. Prim-min. (din 1980). Președinte al țării (din 1987).

MUGENI, com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 3 725 loc. (2008). Rezervația naturală lacul Rat (10 ha). Centru de împletituri din paie și pănuși de porumb. În satul M., menționat documentar (1333), se află o biserică reformată (sec. 12) și una în stil gotic (sec. 14–15) și biserica Sfântul Nicolae (sec. 13) în satul Porumbenii Mari.

MÚGET s.n. **1.** Strigăt caracteristic al unor animale cornute; răget. **2.** P. analog. Zgomot puternic produs de furtună, de ape etc.

MUGILÍDE (< fr.; {s} lat. *mugil* „chefal" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Fam. de pești teleosteeni marini (ex. chefalul, labanul) care au solzi și pe cap *(Mugilidae)*.

MÚGUR (cuv. autohton) s.m. **1.** (BOT.) Organ al plantelor superioare, embrion al lăstarului, constituit dintr-un ax care se termină cu un vârf vegetativ și din frunze reduse, încovoiate peste acesta. După locul unde se dezvoltă, există **m.** apicali sau terminali (în vârful tulpinii sau al lăstarilor), axilari (la subsuoara frunzelor), adventivi (dezvoltați din nodurile și internodurile tulpinii), radiali (pe rădăcini), iar după conținutul lor, m. foliari și florali. ✧ *Muguri dorminzi* = **m.** ai arborilor care rămân nedezvoltați, acoperiți de scoarță, dar viabili. În caz de distrugere a crengilor și chiar a unei mari părți din tulpină (prin tăiere, incendiere, îngheț) intră în acțiune, dând naștere la noi lăstari. **2.** (ANAT.) Formațiune primitivă din care se diferențiază o formațiune mai evoluată.

MUGUR, Vlad (n. 1927-2002, București), regizor român de teatru. În 1971 a emigrat în Germania (a condus teatrul din München, 1982–1987). Promotor al mișcării de modernizare a teatrului românesc din anii '60–'70. Spectacole de rezonanță europeană („Visul unei nopți de vară", „Hamlet", „Slugă la doi stăpâni", „Caligula"). Stil caracterizat prin viziuni scenice moderne, rafinament imagistic, predilecție pentru mască și „teatru în teatru".

MUHAMMAD AHMAD ibn as Sayyid 'Abd Allāh (supranumit *al-Mahdi*) (1844–1885), lider religios și naționalist sudanez. În 1881, s-a proclamat *mahdi* și a condus o răscoală împotriva englezilor și turco-egiptenilor, în cursul căreia a pus bazele statului mahdist. I-a înfrânt pe generalii W. Hicks (1883) și G. Gordon (1885), pătrunzând în Khartoum.

MUHAMMAD Ali (pe adevăratul nume *Cassius Clay*) (n. 1942), boxer american. Campion olimpic la categoria semigrea (Roma, 1960). Campion mondial la categoria grea-profesionism (1964–1967, 1974–1978 și 1978–1979).

Muhammad Ali

MUHINA, Vera Ignatievna (1889-1953), sculptoriță rusă. Lucrări monumentale caracterizate prin plasticitatea formelor și dinamismul atitudinilor („Muncitorul și colhoznica"). Portrete („Ceaikovski", „M. Gorki").

MÜHLHAUSEN, oraș în centrul Germaniei; 38,3 mii loc. (2002). Ind. constr. de mașini, textilă, de prelucr. a lemnului, a piel. și alim. Monumente: Zidul orașului cu turnuri și porți (sec. 13), Bisericile Sankt Blasius (sec. 13-14), Sankt Marien (sec. 14), Sankt Stephan (1866), în stil neogotic, Primăria (1552). Menționat (803) și declarat oraș imperial liber (1308).

MUIÁ vb. I **1.** Tranz. A introduce un corp într-un lichid; a înmuia. ✦ A uda; a stropi. **2.** Tranz. și refl. A deveni sau a face să devină mai puțin consistent, mai moale. **3.** Tranz. și refl. A (se) înduioșa, a (se) îmblânzi. ✦ Tranz. A îndupleca. **4.** Refl. A slăbi, a se moleși. ✦ (Despre ger) A scădea în intensitate. **5.** Tranz. și refl. (LINGV.) A (se) palataliza.

MUIÁNT s.m. (IND. TEXT.) Produs chimic auxiliar, component al soluției de înmuiere a produselor textile, folosit la operația premergătoare vopsirii sau albirii, care înlătură cerurile și grăsimile de pe fibre.

MUIÁT, -Ă adj. **1.** Introdus într-un lichid; îmbibat cu un lichid. ✦ Stropit; udat. **2.** Fără vlagă, moleșit. **3.** (LINGV.; despre consoane) Palatalizat.

MUIR, Edwin (1887–1959), poet și critic literar scoțian de limbă engleză. Lirică mitică și vizionară („Labirintul"). Studii critice („Noi modernii").

MUJAHEDÍN (în arabă „luptător în războiul sfânt") s.m. Combatant încadrat în unități paramilitare care luptă împotriva dușmanilor Islamului.

MUJDÉI (< *must* + *de* + *ai* „usturoi") s.n. Amestec de usturoi pisat, sare și apă (sau oțet), care se servește ca adaos la unele mâncăruri.

MUJIBUR, Rahman (1920–1975), om politic bengalez. Lider al mișcării naționale în Pakistanul de Est, care a condus la formarea Bangladesh-ului. Prim-min. (1972–1975) și președinte (ian.–aug. 1975) al Republicii Populare Bangladesh. Asasinat.

MUJÍC, -Ă (< rus.) adj., s.m. și f. Denumire dată în trecut țăranilor ruși.

MUKAŘOVSKÝ, Jan (1891–1975), lingvist și estetician ceh. Unul dintre fondatorii Cercului lingvistic de la Praga. Autor al „structuralismului estetic" („Căile poeticii și ale esteticii").

MUKDEN, veche denumire (engleză) a orașului Shenyang. Cap. dinastiei Quing (Manciuriană) între 1625 și 1644. Aici s-a desfășurat (19 febr.–10 mart. 1905) cea mai importantă bătălie din Războiul Ruso-Japonez (1904–1905), încheiată cu victoria japonezilor.

MUKHĀ, Al- ~ v. Mocca.

MUL (< fr., germ.) s.n. (PEDOL.) Humus pământos, fin, slab acid, afânat, brun-închis sau negru, format din substanțe complet humificate, organice, în amestec cu componente minerale.

MULÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A efectua operația de mulare. **2.** Tranz. și refl. (Despre haine sau țesături) A contura forma corpului.

MULÁJ (< fr.) s.n. **1.** (ARTE PL.) Reproducere în ipsos sau în alt material plastic a unui obiect, mai ales a unei sculpturi, cu ajutorul unei matrițe *(m. negativ)*, în care se toarnă pasta de material plastic *(m. pozitiv)*. **2.** Model sau tipar după care se croiește un obiect de îmbrăcăminte.

MULÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) mula. **2.** Operație de scoatere a unui tipar după un obiect cu ajutorul unui material plastic. 3. Formare prin presare a unor materiale plastice, urmată apoi de întărirea acestora. **4.** Turnare în forme a metalului topit.

MULÁTRU, -Ă (< fr., sp.) s.m. și f. Descendent al unui bărbat alb și al unei negrese sau dintr-o femeie albă și un negru; metis.

MULCIRE (< germ.) s.f. Acoperirea temporară a solului în culturi legumicole și plantații viticole sau pomicole cu diverse materiale (paie, pleavă, turbă, folie de plastic etc.) pentru a preveni evaporarea excesivă a apei din sol.

MULDOON, Robert David (1921-1992), om politic neozeelandez. Prim-min. (1975–1984).

MÚLGE (lat. *mulgere*) vb. III tranz. **1.** A extrage manual sau mecanic laptele din mamelele sau din ugerul femelelor unor animale domestice. **2.** (ZOOL.) *Mulge-capre* = caprimulg.

MULHACÉN, cel mai înalt vârf al masivului Sierra Nevada, în S Spaniei, alcătuit din șisturi cristaline. Alt.: 3 478 m. Zăpezi persistente.

MÜLHEIM AN DER RUHR, oraș în V Germaniei, port pe râul Ruhr; 172,3 mii loc. (2002). Institutul Max Planck pentru cercetări carbonifere. Ind. cocsochimică, siderurgică, constr. de mașini. Biserica Sankt Petrik (sec. 11). Menționat documentar în 1093. Declarat oraș (1808).

MULHOUSE, oraș în NE Franței (Alsacia), port pe canalul Rin-Ron; 110,3 mii loc. (1999). Ind. textilă, constr. de mașini, alim., chimică. Ruinele unui castel (sec. 13), biserica Saint-Étienne (sec. 19). Primăria (1551). Muzeul de Arte Frumoase, Muzeul Național al Automobilului, Muzeul Căilor Ferate Franceze. Menționat documentar (sec. 8), a primit statut de oraș imperial (1273). S-a unit cu Franța (1798). În componența Germaniei (1871–1918 și 1940–1944).

MULINÁRE (< *mulina*, rar, „a se efectua o mulinare") s.f. Răsucire a două sau a mai multor fibre de mătase naturală pentru obținerea firelor industriale cu proprietăți fizico-mecanice și estetice îmbunătățite.

MULINÉTĂ (< fr.) s.f. (În pescuitul sportiv) Dispozitiv fixat pe vergeaua lansetei, pe a cărui bobină se înfășoară firul.

MULINÉU (MULINÉ) (< fr.) s.n. Fir de mătase, de bumbac sau de lână, constituit din mai multe fire răsucite în sens contrar răsuciturilor firelor componente individuale, folosit la cusături artistice, la broderii etc.

MÚLLAH (MÓLLAH) (< fr.; {s} arab *mawlā* „stăpân") s.m. Titlu sacerdotal; doctor în drept religios în islamul șiit. Prerogativele **m.** sunt legate de educația religioasă și de practicile rituale (rugăciune, căsătorie, înmormântare etc.).

MÜLLER, Friedrich (zis *Maler*) (1749–1825), pictor și scriitor german. Pictor de Curte. Adept al curentului Sturm und Drang. Poeme pastorale și cu teme mitologice („Tunsul oilor"), drame lirice („Niobe").

MÜLLER, Friedrich Max (pe numele adevărat *Friedrich Maximilian M.*) (1823-1900), lingvist și orientalist britanic de origine germană. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene și în lingvistica generală (ediția critică a „Rig-Vedei-Samhitá"). Studii de religie comparată și de mitologie („Tratat de mitologie comparată"). M. de onoare al Acad. Române (1875).

MÜLLER, Fritz (1821–1897), zoolog german. A argumentat legea fundamentală a ontogenezei, care îi poartă numele (1866). Lucrări de embriologie și ecologie a animalelor.

MÜLLER, Georg Elias (1850–1934), psiholog german. Unul dintre întemeietorii psihologiei experimentale. Adept al paralelismului psihofizic („Contribuții la analiza activității de memorare a procesului de reprezentare").

MÜLLER, Hermann Joseph (1890–1967), genetician american. Unul dintre fondatorii radiobiologiei. Colaborator al lui T.H. Morgan. Studii asupra linkage-ului, crossing-over-lui și a genelor letale. A descoperit proprietatea radiațiilor ionizante de a produce mutații (1927). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1946).

MÜLLER, Herta (n. 1953, sat Nițchidorf, jud. Timiș), scriitoare germană originară din România. Proză prezentând viața enclavelor de limbă germană din România, având ca teme dictatura, decăderea individului („Diavolul stă în oglindă").

MÜLLER, Johannes Peter (1801–1858), fiziolog german. Cercetări de fiziologie a sistemului nervos. A formulat teoria energiei specifice a organelor de simț, care a constituit punctul de plecare al „idealismului fiziologic".

MÜLLER, Karl Alexander (n. 1927), fizician elvețian. Împreună cu J.G. Bednorz, a sintetizat noi compuși chimici (oxizi de cupru și lantan) care prezentau proprietăți supraconductoare la temperaturi înalte. Premiul Nobel pentru fizică (1987), cu J.G. Bednorz.

MÜLLER, Karl Otfried (1797–1840), filolog și arheolog german. A studiat civilizațiile etruscă și greacă („Etruscii", „Istoria literaturii grecești antice").

MÜLLER, Paul Hermann (1899–1965), biochimist elvețian. Studii asupra coloranților sintetici; a preparat insecticidul cunoscut sub numele de DDT și diverse alte insecticide. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1948).

MÜLLER-FREIENFELS, Richard (1882–1949), psiholog german. Unul dintre întemeietorii psihologiei artei („Psihologia artei", „Psihologia muzicii").

MÜLLER-GUTTENBRUNN (pseud. **Ignotus), Adam** (1852–1923), scriitor austriac originar din România. Director al mai multor teatre vieneze („Raimund", „Kaiser Jubiliarum"). S-a ridicat împotriva maghiarizării și a militat pentru înfrățirea minorității germane cu poporul român. Romane („Doamna în alb"). Lucrarea autobiografică „Romanul vieții mele".

MULLIGAN, Gerald Joseph (zis *Gerry*) (1927–1996), saxofonist american. Reprezentant de seamă al jazz-ului modern. A cântat în orchestra lui Miles Davis, iar în 1952, a fondat, la San Francisco, propriul cvartet, fără pian. Stilul cantabil, bazat pe finețea intrărilor contrapunctice.

MULLIKEN, Robert Sanderson (1896–1986), fizician și chimist american. Lucrări în domeniul chimiei cuantice. A dezvoltat teoria orbitalilor atomici și moleculari, a explicat fenomenul de hiperconjugare. Premiul Nobel pentru chimie (1966).

MULLIS, Kary B. (n. 1944), biochimist american. A descoperit și pus la punct (1983–1985) *reacția de polimerizare în lanț*, care permite reproducerea în cantități mari a unui fragment de ADN, pornind inițial chiar de la cantități infime; tehnică fundamentală în studiile de genetică sau în aplicațiile medicale și industriale ale acesteia. Premiul Nobel pentru chimie (1993), împreună cu *M. Smith*.

MULRONEY, (Martin) Brian (n. 1939), jurist și om politic canadian. Prim-min. (1984–1993).

MULS s.n. Acțiunea de a mulge. ✧ *Aparat de m.* = aparat destinat mulgerii mecanice; se compune dintr-o instalație de vid, un pulsator și conducte flexibile legate cu cupele de mulgere.

MULTĀN, oraș în E Pakistanului; 1,1 mil. loc. (1998). Metalurgie. Rafinărie de petrol. Ind. bumbacului, a piel. și încălț., a sticlăriei, chimică și alim. Ceramică. Vechi centru comercial și nod al drumurilor care legau India de Persia. Artizanat. Numeroase mausolee și moschei (Shāh Rukn-e 'Alam, Pahlādpuri, 1735; Walī Muhammad, 1758). Cucerit de arabi (în 713), iar între 1527 și 1752 în componența Imp. Marilor Moguli. Oraș din 1867.

MULTATULI (pe numele adevărat *Edward Douwes Dekker*) (1820–1887), scriitor olandez. Cunoscut prin romanul cu caracter autobiografic, satiric și pamfletar „Max Havellar".

MULTI- (< fr.; {s} lat. *multum* „mult") Element de compunere care exprimă ideea de pluralitate, servind la formarea unor substantive și a unor adjective.

MULTICOLÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. Colorat în culori variate; policrom.

MULTILATERÁL, -Ă (< fr.) adj. Care cuprinde mai multe aspecte ale realității, care este orientat în mai multe sensuri sau se desfășoară pe mai multe planuri.

MULTIMÉDIA (< lat.) s.n. Ansamblu de tehnici (texte, imagini fixe sau animate, sunete, grafică) care permit recepționarea, depozitarea, prezentarea și prelucrarea informațiilor simultan și interactiv.

MULTIMÉTRU (< fr.; {s} *multi-* + gr. *mettron* „măsură") s.n. (ELT.) Aparat electric pentru măsurarea tensiunilor, curenților și uneori a rezistențelor electrice.

MULTIMILENÁR, -Ă adj. Care durează de multe milenii; *p. ext.* foarte vechi.

MULTINAȚIONÁL, -Ă adj. (Despre state) În care trăiesc mai multe națiuni. ✧ (EC.) *Firmă m.* = firmă care își desfășoară activitatea în mai multe țări, prin filiale de producție și/sau de comercializare.

MULTIPÁR, -Ă (< fr.; {s} *multi-* + lat. *pario* „a naște") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre animale) Care face mai mulți pui o dată. **2.** S.f. Femeie care a avut mai multe nașteri, mai mulți copii.

MULTIPLÉT (< fr. {i}) s.m. (FIZ.) Grup de linii spectrale cu frecvențe foarte apropiate.

MULTIPLÉX (cuv. lat. „multiplu") adj. *Sistem* ~ = procedeu folosit în telecomunicații pentru transmiterea simultană a mai multor mesaje pe același circuit al unei linii electrice sau prin intermediul aceleiași unde electromagnetice.

MULTIPLICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A înmulți. **2.** A reproduce ceva în mai multe exemplare pe cale mecanică, grafică sau fotografică.

MULTIPLICATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care multiplică. ✧ (LINGV.) *Numeral m.* = numeral care indică în ce proporție crește o cantitate.

MULTIPLICATÓR (< fr., lat.) s.m., s.n. **1.** S.m. (MAT.) Factor al unui produs; număr sau expresie cu care se înmulțește o altă expresie matematică. **2.** S.n. *M. electronic* = tub electronic cu vid care folosește fenomenul de emisie secundară. Electronii emiși de catod lovesc succesiv mai mulți electrozi, care emit la rândul lor electroni, obținându-se creșterea accentuată a numărului de electroni în mișcare echivalentă cu un factor de mare amplificare. *M. fotoelectric* = amplificator de fotocurenți slabi, al cărui principiu de funcționare se bazează pe emisia electronică secundară; este folosit la tuburile analizatoare de imagine, la aparatele facsimile etc. *M. de frecvență* = dispozitiv radioelectronic care mărește de un număr întreg de ori frecvența oscilațiilor electrice periodice aplicate la intrare; folosit pentru mărirea frecvenței oscilațiilor stabile la aparatele de radioemisie, radiolocație etc. **3.** S.n. Dispozitiv pentru mărirea turației arborelui prizei de forță al unei mașini. ✦ Dispozitiv pentru mărirea presiunii unui lichid (de ex. la pompe). **4.** S.n. Aparat cu ajutorul căruia se obțin mai multe exemplare ale unui document.

MULTIPLICITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi în număr mare; mulțime; pluralitate, diversitate. **2.** (MAT.) Faptul că o soluție a unei ecuații este multiplă. ✧ *Ordin de m.* = număr natural care arată de câte ori o soluție satisface o anumită ecuație.

MULTÍPLU, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Care este compus din mai multe unități; numeros; care este de mai multe feluri; felurit. **2.** Adj. (Despre soluții ale ecuațiilor de gradul doi sau mai mare) Care se repetă. **3.** S.m. (MAT.) *M. al unui număr sau polinom* = număr sau polinom divizibil prin numărul sau polinomul dat.

MULTIPÓL (< *multi-* + *pol*) s.m. (ELT.) **1.** Sistem de perechi de sarcini electrice, una pozitivă și una negativă, egale ca mărime: *dipol* (o pereche de sarcini), *cvadripol* (două perechi de sarcini) etc. **2.** Rețea electrică cu mai multe borne de acces.

MULTIPOLÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre mașini electrice) Care are mai multe perechi de poli magnetici sau mai multe borne electrice de acces.

MULTISECULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care durează sau care există de mai multe secole.

MULTITÚDINE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Număr mare, mulțime (de lucruri).

MULTIVIBRATÓR (< fr.) s.n. (TELEC.) Circuit electronic generator de oscilații de relaxare, format din rezistoare, condensatoare și elemente neliniare de circuit; folosit ca divizor de frecvență, generator de impulsuri etc.

MULȚÍME (< *mult*) s.f. **1.** Faptul de a fi numeros, mult; număr mare, cantitate mare, noian **(1)**. **2.** Grup numeros de persoane. ✦ Colectivitate, masă. **3.** (MAT.) Noțiune primară a matematicii denumind un ansamblu de obiecte (numite *elemente*), dat fie prin indicarea tuturor elementelor, fie prin formularea unei proprietăți caracteristice lor și numai lor (ex. **m.** numerelor naturale, **m.** triunghiurilor etc.).

MULȚUMÍ (< *[la] mulți ani!*) vb. IV **1.** Intranz. (La prez. ind. pers. 1 sg. sau pl. cu valoare de interj.) A exprima (cuiva) recunoștința (pentru un dar, un serviciu etc.). **2.** Tranz. A răsplăti, a recompensa pe cineva. **3.** Tranz. A fi pe placul cuiva, a satisface pe cineva. **4.** Refl. A fi satisfăcut, a nu dori mai mult.

MULȚUMÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) mulțumi; *p. ext.* cuvânt, gest etc. prin care se mulțumește **(1)** cuiva pentru ceva; mulțumită **(1)**. **2.** Stare a celui mulțumit; satisfacție, plăcere.

MULȚUMITÓR, -OÁRE adj. Care corespunde așteptărilor, care produce mulțumire; satisfăcător.

MULÚRĂ (< fr.) s.f. Profil arhitectonic în relief cu funcție ornamentală. În arhitectura clasică tipurile obișnuite de **m.** erau: baghetele, platbandele, tocurile, listelurile etc.

MUMA-PĂDURII, personaj din basmele populare românești. Simbol al forțelor negative ale naturii, este dușmanul eroilor pozitivi. Trăiește singuratică în inima pădurii, are o înfățișare grotescă și este plină de răutate. Învinsă de forțele binelui.

MUMBAI (BOMBAY), oraș în V Indiei (al doilea oraș al țării), centrul ad-tiv al statului Maharashtra, situat pe continent și pe o ins. în apropierea coastei; 11,9 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Cel mai mare port al țării. Mare centru comercial (piață mondială a bumbacului), financiar și ind. (țesături de bumbac, montaj de automobile, constr. navale, vagoane și locomotive, produse chimice și farmaceutice, aparataj electrotehnic, prelucr. petrolului). Reactor atomic (Trombay). Studiouri cinematografice (2/3 din prod. națională). Universitate (1857), Institut tehnologic. Fundat în 1294, a fost cucerit de musulmani în 1348, de portughezi (1534); iar în 1661 de englezi; între 1668 și 1783 în stăpânirea Companiei Engleze a Indiilor Orientale.

MUMBAȘÍR (< tc.) s.m. (La sfârșitul Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Slujbaș însărcinat cu încasări și execuții fiscale.

MUMFORD, David Bryant (n. 1937), matematician american. Lucrări de geometrie algebrică („Teoria invariantei geometrice", „Geometria algebrică"). Medalia Fields (1974).

MUMFORD, Lewis (1895–1990), sociolog, arhitect și urbanist american. A raportat starea tehnologiei la tipul de organizare socială („Tehnică și civilizație"), căreia i-a atribuit un caracter ciclic („Mitul mașinii"). Lucrări de urbanistică („Orașul de-a lungul istoriei").

MUMÍE (< ngr., it., germ.) s.f. Cadavru conservat prin îmbălsămare (mai ales de către vechii egipteni). ✦ Fig. (Deprec.) Om foarte slab sau lipsit de vlagă.

MUMIFICÁ (< it., fr.) vb. I **1.** Tranz. A transforma în mumie, a îmbălsăma. **2.** Refl. (Despre fructe) A se usca, a se zbârci și a se întări, fiind atacate de unele ciuperci din genul *Monilinia*. V. *monilioză*.

MUMULEANU, Barbu Paris (1794–1837, n. Slatina), poet român. Lirică neoanacreontică, erotică și elegiacă („Rost de poezie, adică stihuri"); versuri satirice („Caracteruri") sau de inspirație preromantică („Poezii").

MÚNCĂ (< sl.) s.f. **1.** Desfășurare a unei activități fizice sau intelectuale îndreptată spre un anumit scop; activitate în procesul căreia omul modifică și adaptează lucrurile din natură pentru satisfacerea trebuințelor sale. **2.** Lucru, treabă. ✦ Efort, osteneală, strădanie. ✦ Ocupație, îndeletnicire. **3.** Bun (material) realizat prin eforturile, prin strădania cuiva; agoniseală. **4.** (Înv. și pop.; la pl.) Tortură, caznă; *p. ext.* chin, suferință.

MUNCÉL (lat. *monticellus*) s.n. Munte mic, sub limita de altitudine a munților, cu structură cutată, alcătuit din roci dure.

MÜNCH, Charles (1891–1968), dirijor francez. A dirijat Societatea de Concerte a Conservatorului din Paris (1936–1964), Orchestra Simfonică din Boston (1949–1964) și Orchestra din Paris (1967). Simț deosebit al arhitecturii sonore (Berlioz, Ravel, Honegger). Memorialistică.

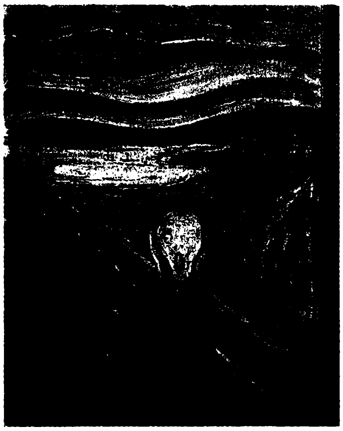

Edvard Munch: „Țipătul"

MUNCH, Edvard (1863-1944), pictor și gravor norvegian. Lucrări dominate de sentimentul morții, al durerii și al dificultăților traiului zilnic. Arta lui a constituit unul dintre izvoarele expresionismului european („Țipătul", „Fete pe pod").

MÜNCHEN, oraș în SE Germaniei, centrul ad-tiv al landului Bavaria, pe râul Isar; 1,2 mil. loc. (2001). Important nod de comunicații. Ind. constr. de avioane, de automobile (uzinele firmei „B.M.W."), de aparataj electrotehnic (uzinele firmei „Siemens & Halske A.G."), optică (fabrica firmei „A.G.F.A."), textilă, chimico-farmaceutică, a hârtiei, piel. și încălț., mobilei, alim. (bere). Tipografii. Metrou. Universitate (1826). Institut politehnic (1868). Institutele „Max Planck" (de sociologie) și „Goethe" (pentru cultură), orchestră simfonică, studiouri cinematografice. Muzee: Vechea Pinacotecă (1843-1853), Noua Pinacotecă, Gliptoteca (1826-1836), Noua Galerie de stat. Locul de desfășurare a Jocurilor Olimpice de vară din 1972. Monumente: Domul/Frauenkirche (1468-1488); bisericile Sankt Peter (1294-1368), Sankt Michael (1572-1592), Sankt Kajetan (1663-1675), Sankt Johann Nepomuk (1733-1746); Antiquarium (1569-1571); Residenztheater (1751-1753); Primăria veche (1470), Primăria nouă (1867-1908). Întemeiat (c. 1158) de Henric Leul. Din 1255 reședință a ducilor de Wittelsbach și apoi a regilor Bavariei (1806). Bombardat de aviația aliată în al Doilea Război Mondial. - **Acordul de la M.**, hotărâre impusă Cehoslovaciei de către Conferința de la M. (29-30 sept. 1938) la care au participat: A. Hitler, E. Daladier, B. Mussolini și N. Chamberlain. Dictatul prevedea dezmembrarea Cehoslovaciei; reg. sudetă era cedată Germaniei. Politica de „conciliere" a democrațiilor apusene față de Germania la M. l-a încurajat pe Hitler în tendințele lui expansioniste.

MÜNCHHAUSEN, Karl Friederich Hieronymus, baron von Freiherr (1720-1797), ofițer german. Personaj literar, simbol al lăudăroșeniei și mistificării, prin povestirile sale de aventuri publicate, inițial, în engleză de R.E. Raspe, reluate și amplificate în germană de G.A. Bürger și K.L. Immermann sub titlul „Minciunile baronului Münchhausen".

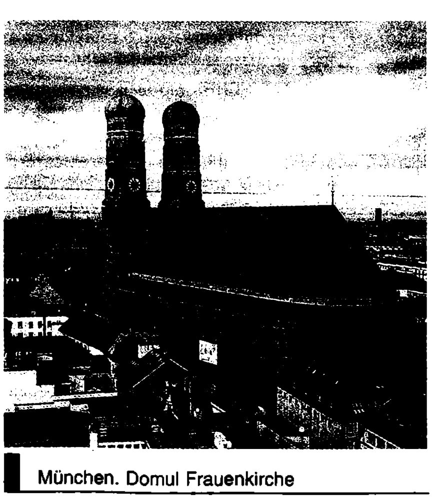

München. Domul Frauenkirche

MUNCÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A depune un efort fizic sau intelectual într-un anumit scop, a face o muncă **(1)**; a avea o ocupație; a lucra. **2.** Tranz. și refl. A (se) supune la torturi; a (se) chinui, a (se) tortura. ✦ Refl. A se căzni, a se strădui, a se osteni.

MUNCITÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care muncește; *p. ext.* harnic, activ. **2.** S.m. și f. Persoană (angajat, salariat) care lucrează nemijlocit pentru obținerea unor bunuri sau în activitatea de întreținere și reparare a acestora.

MÜNEĞĞIMBAȘÎ, Ahmed Dede (1631-1702), istoric turc. Astrolog (c. 1667-1687) la Curtea sultanului Mehmed IV. Autor al unei istorii universale („Totalitatea statelor") scrisă în arabă și tradusă în limba turcă, care cuprinde prețioase date despre istoria românilor.

MUNGIU, Cristian (n. 1968, Iași), regizor român de film. Tânăr cineast al „Noului Val" de după 1990, câștigător al primului Mare Premiu la Festivalul Internațional de la Cannes („Patru luni, trei săptămâni și două zile") și deținător al locului întâi în box-office-ul românesc al anilor 2000. Filme: „Occident"; scurt metraje: „Curcanii nu zboară", „Zapping", „Mariana", „Mâna lui Paulista".

MUNI, Paul (pe numele adevărat *Friederich Meyer Weisenfreund*) (1895-1967), actor de film american de origine germană. Filme biografice. Stil predominat de gestică și mimică („Scarface", „Juárez", „Povestea unei vieți"). Premiul Oscar: 1937 („Viața lui Émile Zola").

MUNICIPÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la municipiu; care aparține municipiului.

MUNICIPALITÁTE (< fr.) s.f. Totalitatea organelor care administrează un municipiu.

MUNICÍPIU (< it., lat.) s.n. **1.** (În Roma antică) Oraș supus autorității centrale, având organizare administrativă autonomă. **2.** Oraș cu un mare număr de locuitori și cu un rol însemnat în viața economică, politică, socială și cultural-științifică a unei țări.

MUNÍȚIE (< fr., lat., germ.) s.f. Denumire generică dată cartușelor pentru armamentul de infanterie, proiectilelor de artilerie, bombelor de avion, grenadelor de tot felul etc.

MUNK, Andrzej (1921-1961), regizor polonez de film. Reprezentativ pentru tânăra generație de cineaști postbelici. Scurtă, dar strălucită carieră, curmată de un accident tragic. Filme exemplare pentru angajamentul înnoitor și antidogmatic din epoca dezghețului („Jertfa supremă", „Eroica", „Pasagera").

MUNK, Kaj (pseud. lui *K. Harald Leininger Peterson*) (1898-1944), scriitor danez. Martir al Rezistenței antifasciste. Drame având ca protagonist un dictator („Cuvântul"), versuri antinaziste („Jurați, băieți!").

MUNKÁCSY Mihály (pe numele adevărat *Michael Leo Lieb*) (1844-1900), pictor ungur. Stabilit la Paris (1872). Tablouri istorice, scene de gen, portrete („Liszt"), peisaje („Furtună în stepă") și compoziții („Femeia cu vreascuri", „Christ în fața lui Pilat").

MUNRO, Thomas (1897-1974), estetician american. Analizează fenomenul artistic în lumina filozofiei și sociologiei culturii („Educația estetică; filozofia și psihologia ei").

MÜNSTER, oraș în NV Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe canalul Dortmund-Ems; 265,6 mii loc. (2001). Constr. de mașini; metalurgia neferoaselor. Ind. de prelucr. a lemnului, mat. de constr., a hârtiei, piel., textilă și alim. Fabrică de instrumente muzicale. Tipografii. Universitate (1780). Monumente: Domul (1225-1263), bisericile Sankt Ludgeri (1180), Liebfrau (1340-1346), Sankt Lamberti (1375-1450), Sankt-Clemens (1745-1753), Primăria (1767-1787); palat episcopal (sec. 18). Muzee. Veche reședință episcopală (din 804).

MÜNSTERBERG, Hugo (1863-1916), psiholog și filozof american de origine germană. A încercat construirea unui sistem filozofic având la bază conceptul de voință individuală, manifestată în „valori" apriorice. Unul dintre fondatorii psihologiei aplicate.

MÚNTE (lat. *montem*) s.m. **1.** Formă pozitivă și complexă de relief cu versanți puternic înclinați, în general cu alt. de peste 800-1 050 m. După origine pot fi: *m. de cutare și înălțare* (formați prin cutarea și înălțarea unor geosinclinale), *m. de eroziune* (care au luat naștere în urma acțiunii agenților modelatori externi asupra unei reg. de pod. înalt sau asupra unei zone afectate de mișcări de ridicare), *m. vulcanici* (rezultați în urma acumulării la suprafața scoarței a materialelor provenite din erupții vulcanice). ✧ *M.-bloc* = munți formați într-o reg. cu structură tabulară, ridicată de mișcări pe verticală, de-a lungul unor linii de falie. ✧ *M. submarin* = porțiune înaltă, proeminentă, a fundului oceanelor și mărilor, izolată sau în lanțuri. **2.** Fig. Grămadă, morman (de ceva).

MUNTEÁN, -CĂ, s.m. și rar, f. **1.** Persoană din Muntenia sau originară de acolo. ✦ (Adjectival) Muntenesc. **2.** Persoană care locuiește la munte. ✦ (Adjectival) De la munte.

MUNTEAN, Drăgan (n. 1955, sat Poienița Voinii, jud. Hunedoara), cântăreț român de muzică populară. Repertoriu și stil tradițional, reprezentativ pentru Ținutul Pădurenilor, Hunedoara.

MUNTEÁNCĂ s.f. **1.** Femeie din Muntenia. **2.** Femeie de la munte, care locuiește la munte.

MUNTEANU, Aurel (1902-1962), actor român. Joc subtil îmbinând luciditatea cu emotivitatea, pe scena teatrelor naționale din Iași și București (în piese de Z. Bârsan, Shakespeare, Goldoni, Gogol, T. Williams).

MUNTEANU, Basil (1897-1972, n. Brăila), istoric literar român. Stabilit în Franța (1946). M. coresp. al Acad. (1939). Studii privind literatura franceză („Permanențe franceze"). Intensă activitate pentru cunoașterea literaturii române în străinătate („Panorama de la littérature roumaine contemporaine").

MUNTEANU, Gavril (1812-1869, n. sat Vingard, jud. Alba), cărturar român. Acad. (1866). Manuale școlare („Gramatica română pentru clasele gimnaziale"), un dicționar german-român; traduceri din literatura latină și germană.

MUNTEANU, George (1924-2001, n. Bravicea, jud. Orhei), critic și istoric literar român. Studii de referință în eminescologie („Hyperion I. Viața lui Eminescu"); sinteze („Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici").

MUNTEANU, Liviu Galaction (1898-1961, n. Cristian, jud. Brașov), teolog român. Lucrări asupra „Vechiului" și „Noului Testament" și a vieților sfinților („Istoria creațiunii în lumina cercetărilor științifice", „Viața Sfântului Apostol Pavel", „Viața Sfinților Apostoli"). Închis de autoritățile comuniste și deținut la Aiud (din 1959), a murit în închisoare.

MUNTEANU, Nicolae (n. 1941, Brașov), arhitect român. Lucrări funcționaliste, în special construcții sociale (sistematizarea ansamblului central în Vaslui; Facultatea de Științe Economice și Centrul de Calcul al Universității Al.I. Cuza din Iași).

MUNTEANU, Radu (sec. 18-19, n. sat Ungureni, Maramureș), zugrav român. Autor a numeroase ansambluri pictate pe pereții bisericilor de lemn din Maramureș și Țara Lăpușului (Desești, Șurdești ș.a.). Compozițiile sale se apropie de arta populară prin desenul plin de vervă, naiv și sincer, prin coloritul armonios.

MUNTEANU, Romul (n. 1926, sat Călanu Mic, jud. Hunedoara), critic literar român. Director al Editurii Univers (1971-1990). Studii de literatură universală („Cultura europeană în epoca luminilor", „Metamorfozele criticii europene moderne", „Farsa tragică").

MUNTEANU, Sterian (1918-1990, n. Sânpetru, jud. Brașov), silvicultor român. M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări privind corectarea torenților și ameliorarea terenurilor degradate.

MUNTEANU MURGOCI, Gheorghe v. **Murgoci Munteanu, Gheorghe.**

MUNTELE MARE, masiv muntos în E m-ților Apuseni, situat între Someșu Rece (la N), aliniamentul văilor

Thomas Müntzer

Feneş-Iara (la E), Arieş (la S) şi văile superioare ale râurilor Bistra şi Someşu Rece (la V). Alcătuit din şisturi cristaline. Alt. max.: 1 826 m. Împreună cu m-ţii Gilău, formează o unitate cunoscută sub numele de *Gilău*-M.M.

MUNTELE MIC 1. Masiv muntos în Carpaţii Meridionali, în NV m-ţilor Ţarcului. Alt. max.: 1 802 m. 2. Staţiune climaterică şi de odihnă, cu funcţionare permanentă, situată pe versantul de S al **M. M.**, la 1 525 m alt. Pârtii de schi. Telescaun (3 500 m lungime).

MUNTELE ŞES v. **Plopiş, m-ţii Plopişului.**

MUNTENEGRU (Republica ~), stat în SE Europei, situat în partea de NV a Pen. Balcanice, cu ieşire la M. Adriatică; 13 812 km^2; 630 mii loc. (2008). Limba oficială: muntenegreana (dialectul iekovian al limbii sârbe). Religia: creştină (45% ortodocşi, 5% romano-catolici), islamică (16%), alte credinţe (3,5%). Cap.: *Podgorica*. Relief de podiş calcaros şi m-ţi puternic fragmentaţi, cu relief glaciar şi carstic (sectorul SE al Alpilor Dinarici). Principalele masive: Durmitor în N ţării (2 522 m) şi Prokletije (2 693 m) la graniţa cu Albania. De-a lungul ţărmului o îngustă câmpie litorală. Climă mediteraneană pe litoral, temperat-montană în interior. Expl. de bauxită, plumb, zinc, lignit. Ind. energetică, metalurgică (oţel, aluminiu), prelucr. lemnului, a tutunului, textilă, alim. Se cultivă cereale, cartofi, tutun, viţă de vie, măslini, citrice. Se cresc în special ovine. Turism pe litoral şi în aria L. Skadar (Schodër). Oraşe istorice: Kotor (inclus în Patrimoniul cultural universal) şi Cetinje (vechea cap. a principatului M.). Moneda: euro. – *Istoric:* Terit. **M.** a făcut parte, în Antic., din prov. romană *Iliria*. În sec. 7 a fost populat de triburile slave ale duklianilor; în sec. 9 s-a constituit cnezatul Duklja, cunoscut mai târziu sub numele de Zeta (denumirea M. din sec. 15). La sfârşitul sec. 12 a făcut parte din statul sârb, iar din 1366, **M.** a devenit independent. Cucerit şi inclus în Imp. Otoman (1499). În 1697, mitropolitul Danilo Petrovič Njegoš a întemeiat dinastia *Njegoš*, care a condus lupta de eliberare naţională, culminând cu victoria asupra turcilor (1797) şi proclamarea independenţei de fapt a **M.**, recunoscută prin Tratatul de Pace Ruso-Turc de la San Stefano (1878). Din 1918 a intrat în Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (din 1929, Iugoslavia), iar din 1945 a devenit republică în cadrul R.S.F. Iugoslavia; după destrămarea (1991) acesteia, **M.** împreună cu Serbia a constituit Republica Federală Iugoslavia şi apoi (2003) Uniunea Serbia-Muntenegru. Populaţia M. a hotărât printr-un referendum (21 mai 2006) despărţirea din Uniune şi crearea unui stat independent. La 2 iun. 2006 Parlamentul a ratificat declaraţia de independenţă, procedurile de despărţire fiind realizate împreună cu Serbia. Alegerile prezidenţiale din 2003 sunt câştigate de Filip Vujanović. Republică parlamentară.

MUNTENI, com în jud. Galaţi, pe râul Bârlad; 7 250 loc. (2008). Popas turistic. În satul **M.**, menţionat documentar (1430), se află biserica Buna Vestire (1829).

MUNTENIA, denumirea părţii de E a Ţării Româneşti, situată între Carpaţi (N) şi Dunăre (S), la E de Olt până la râul Milcov. V. şi *Ţara Românească.*

MUNTENI-BUZĂU, com. în jud. Ialomiţa, situată în C. Bărăganului, pe stg. râului Ialomiţa; 3 622 loc. (2008).

MUNTENII DE JOS, com. în jud. Vaslui, pe râul Bârlad; 3 931 loc. (2008). Satul M. de J. menţionat documentar în 1491.

MUNTENII DE SUS, com. în jud. Vaslui; 3 940 loc. (2008).

MUNTHE, Axel (1857-1949), scriitor şi medic suedez. Celebru prin romanul autobiografic „Cartea de la San Michele".

MÜNTZER (MÜNZER), Thomas (c. 1490-1525), teolog şi reformator religios german. A predicat (1521-1523) în Cehia şi Germania, răspândind luteranismul. În timpul Războiului ţărănesc (1524-1525) a fost conducătorul ţăranilor şi sărăcimii orăşeneşti din Thuringia. Înfrânt la Frankenhausen, a fost prins şi decapitat (27 mai).

MUNŢII MARII CUMPENE DE APE (GREAT DIVIDING RANGE), catenă muntoasă în E şi SE Australiei cu lăţimi cuprinse între 161 şi 322 km, parte componentă a Alpilor Australieni. Alt. max.: 2 228 m (vf. Kosciusko).

MUQDISHO v. **Mogadishu.**

MUR^1 (lat. *morus*) s.m. Arbust din genul *Rubus*, fam. rozaceelor, cu tulpina spinoasă (rug), frunze palmat-compuse, flori albe sau roz şi fructe polidrupe cărnoase, negre, comestibile *(Rubus caesius, R. fruticosus).* Frunzele, mugurii şi rădăcinile au proprietăţi astringente, antidiareice, dezinfectante, spasmolitice etc.

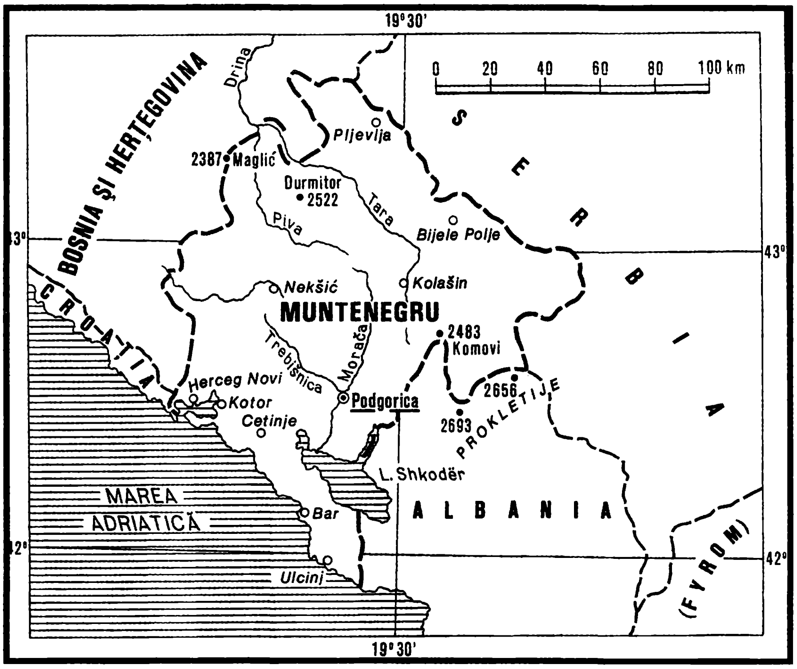

MUR^2 (< lat.) s.m. (Livr.) Zid.

MUR (MURA), râu în Europa Centrală (Austria, Slovenia şi Croaţia), afl. dr. al Dravei; 449 km. Izv. din m-ţii Tauern Înalţi; în cursul inf., formează graniţa între Croaţia şi Slovenia.

MURÁ (< *moare*, reg. „saramură") vb. I tranz. **1.** A ţine la acrit în saramură sau într-o soluţie de oţet varză, castraveţi etc. ✦ Refl. (Despre legume ţinute în oţet sau saramură) A se acri. **2.** A pune la topit în apă plantele textile (în cursul procesului de prelucrare). **3.** Fig. A uda. *M-a murat ploaia.*

MURABÍT (< fr.) s.m. Marabu I **(1)**.

MURAD, numele a cinci sultani otomani. Mai importanţi: **1. M. I** (1360-1389). A cucerit oraşul Adrianopol (c. 1362), pe care l-a numit *Edirne*, mutându-şi aici reşedinţa. Zdrobind coaliţia sârbilor (1371) pe fl. Mariţa, a cucerit ulterior oraşele Sofia (1385) şi Niš (1386), consolidându-şi stăpânirea în Rumelia. A impus un regim de vasalitate împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleologul. Învingător în lupta de la Kossovopolje (iun. 1389), a fost ucis de Miloš Obilič. **2. M. II** (1421-1444, 1444, 1446-1451). A purtat războaie împotriva Veneţiei (1425-1430), apoi a albanezilor conduşi de Skanderbeg şi a ungurilor, conduşi de Iancu de Hunedoara, regentul Ungariei (pe care i-a învins la Varna în 1444 şi la Kossovopolje în 1448). **3. M. III** (1574-1595). A dus un război victorios împotriva persanilor (1578-1590), anexând importante terit. **4. M. IV** (1623-1640). A luat măsuri pentru reorganizarea internă şi a luptat (1623-1639), împotriva persanilor conduşi de Abbas I, pierzând însemnate terit.

MURAIL, Tristan (n. 1947), compozitor francez. Se opune serialismului postwebernian, afirmând o concepţie unitară şi continuă asupra fenomenului sonor. Lucrări camerale, orchestrale şi electroacustice.

MURÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Aflat pe un zid; destinat să stea pe un perete. ✧ *Pictură m.* = pictură executată pe un perete şi care, datorită tehnicii folosite (frescă, tempera, encaustică etc.), aderă perfect la zidul pe care este executată.

MURANO, localit. suburbană a Veneţiei, situată pe cinci insuliţe din laguna Veneţiei; 7 mii loc. (2001). Fabrică de sticlă. Celebră din sec. 13 pentru fabricarea sticlăriei fine (cristaluri) de artă şi a mozaicurilor. Muzeul de Artă a Sticlei. Bazilica Santa Maria e Donato (sec. 12), biserica San Pietro Martire (sec. 14-15), palatul Da Mula (sec. 15).

MURANO Tōgo (1891-1984), arhitect japonez. A construit la Ōsaka magazinul „Sogo". Alte lucrări: Catedrala romano-catolică din Hiroshima (în colab.), hotelul „Miyako" din Kyōto.

MURASAKI Shikibu (c. 978-c. 1026), prozatoare japoneză. Doamnă de onoare la Curtea împărătesei Shōshi. Cartea sa, „Povestea lui Genji", este o capodoperă a literaturii clasice japoneze şi a literaturii universale.

MURAT sau **MURAT NEHRI,** râu în E Turciei, unul dintre izv. fl. Eufrat; 611 km. Izv. din m-ţii Ararat. În Antic. s-a numit *Arsanias.*

MURAT, Joachim (1767-1815), mareşal francez. S-a remarcat în luptele de la Austerlitz (1805), Jena (1806) şi Eylau (1807). Rege al Neapolelui, sub numele de Joachim Napoleon (1808-1815). Capturat în Calabria, a fost împuşcat (13 oct.).

MURATORI, Ludovico Antonio (1672-1750), scriitor şi istoric italian. Preot, custode al Bibliotecii Ambrosiana. Fondatorul istoriografiei medievale italiene („Rerum italicarum scriptores"). A susţinut necesitatea reînnoirii culturale a Italiei conform raţionalismului, contribuind la formarea gustului artistic şi a poeticii pe baza măsurii şi a echilibrului („Despre poezia italiană perfectă"). A descoperit şi publicat „Canonul lui M.", cea mai veche listă de cărţi acceptate drept canonice de Biserica Romei.

Iacob Mureşianu

Andrei Mureşanu

MURAYAMA Tomiichi (n. 1924), om politic japonez. Prim-min. (1994-1996).

MURĂRAŞU, Dumitru (1898-1984, n. Botoşani), istoric literar român. Studii („Comentarii eminesciene"), o monografie („Mihai Eminescu. Viaţa şi opera") şi ediţii critice din opera lui M. Eminescu.

MURCIA 1. Oraş în SE Spaniei, centrul ad-tiv al comunităţii autonome M.; 370,7 mii loc. (2001). Ind. aluminiului, a piel., textilă, de prelucr. a lemnului, alim., chimică şi de sticlărie. Universitate (1915). Muzeu. Monumente: catedrala Santa Maria (1394-1465); bisericile Santa Clara (1284), San Sebastian (1561), San Andrea (1630-1762); Palatul episcopal (1748). Fundat de arabi (831), sub numele de *Medinat Mursiya*. Din 1224, cap. unui regat independent, a fost anexat (1269) la Castilia. **2.** Comunitate autonomă în SE Spaniei, la M. Mediterană; 11,3 mii km^2; 1,1 mil. loc. (2001).

MURDÁR, -Ă (< tc.) adj. **1.** Plin de murdărie, de pete, îmbâcsit de necurăţenie; nespălat. ✦ (Despre fiinţe) Care nu se spală, nu respectă curăţenia. ✦ (Despre apă, lumină etc.) Lipsit de claritate, tulbure. **2.** Fig. Mârşav, ticălos. ✦ (Despre cuvinte) Obscen, trivial; necuviincios.

MURDĂRÍE s.f. **1.** Strat de necurăţenie care îmbâcseşte sau acoperă ceva; *concr.* gunoi, resturi; obiect murdar. **2.** Excremente. **3.** Fig. Faptă josnică, degradantă. ✦ Cuvânt necuviincios, obscen.

MURDOCH, Dame Iris (1919-1999), scriitoare engleză. Romane psihologice şi alegorice într-o tehnică narativă poliţistă („Castelul de nisip", „O înfrângere de-a dreptul onorabilă").

MURDOCH, Rupert K. (n. 1931), om de afaceri american de origine australiană. Prin News Corporation Holding deţine controlul asupra unui imperiu al informaţiei (c. o sută de cotidiene, printre care „The Times") şi mari edituri (Harper Collins), reţele de televiziune şi filme („20th Century Fox" şi „Metromidia").

MURDOCK, George Peter (1897-1985), antropolog american. Fondator al antropologiei comparative pe baze statistice. Cercetări asupra structurilor sociale şi de afinităţi între popoarele din afara spaţiului european („Africa. Popoarele ei şi istoria ei culturală").

MURDOCK, William (1754-1839), inginer şi inventator britanic. A descoperit (1792) posibilitatea folosirii pentru iluminat a gazului aprins prin încălzirea cocsului în vase închise şi a inventat o valvă (1799) cu ajutorul căreia se distribuie aburul comprimat pe cele două părţi ale pistonului.

MUREŞ 1. Dealurile Mureşului, zonă deluroasă în E Pod. Transilvaniei, de o parte şi de alta a râului M. **2. Câmpia Mureşului,** câmpie înaltă (80-120 m alt.), parte componentă a Câmpiei de Vest, situată între m-ţii Zarand şi graniţa cu Ungaria şi Serbia. **3. Culoarul Mureşului,** culoar depresionar, situat de-a lungul văii M., între municipiul Alba Iulia şi com. Zam, delimitat de m-ţii Metaliferi şi Trascău (N şi NE) şi prelungirile m-ţilor Cindrel, Şureanu şi Poiana Ruscăi (S); lungime: 110 km; lăţime: 8-15 km. Cuprinde trei subdiviziuni: *Culoarul Orăştiei;* depr. *Simeria-Deva,* sector mult lărgit; depr. *Ilia,* cu sectoare de vale îngustă, alternând cu cele de vale largă. **4.** Râu, afl. stg. al Tisei; 803 km (din care 761 km pe terit. României). Izv. din masivul Hăşmaşu Mare, drenează depr. Giurgeu, traversează apoi m-ţii Căliman-Gurghiu, prin defileul Topliţa-Deda (50 km), străbate Pod. Transilvaniei şi, culoarul M., intră în C. de Vest, face pe o mică porţiune graniţa României cu Ungaria şi se varsă în Tisa, în apropiere de Szeged. Afl. pr.: Târnava, Arieş, Ampoi, Sebeş, Strei. Trece prin Reghin, Târgu Mureş, Deva, Lipova, Arad. De-a lungul Mureşului au fost declarate două parcuri naturale: Defileul Mureşului (Topliţa-Deda) şi Lunca Mureşului (în aval de Arad, până la graniţă), iar pe terit. Ungariei lunca **M.** este inclusă în Parcul Naţional M.-Crişuri (Körös-Maros). În Antic. s-a numit *Maris* sau *Marisia.* **5.** Judeţ în partea central-nordică a României, în pod. Transilvaniei; 6 714 km^2; 581 400 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Târgu Mureş.* Oraşe: Iernut, Luduş, Miercurea Nirajului, Reghin (municipiu), Sărmaşu, Sângeorgiu de Pădure, Sighişoara (municipiu), Sovata, Târnăveni (municipiu), Ungheni. Comune: *91. Relief* predominant de dealuri şi podişuri, cu forme domoale şi alt. de 400-600 m, care aparţin Pod. Transilvaniei (pod. Târnavelor, mici porţiuni din pod. Hârtibaciului, C. Transilvaniei şi Subcarpaţii Transilvaniei). Partea de NE a jud. **M.** este ocupată de prelungirile m-ţilor Căliman şi Gurghiu. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată în principal de cursul superior şi mijlociu al râului **M.** care colectează numeroşi afl. *Resurse naturale*: gaze naturale, roci de construcţie, ape minerale. *Industria* realizează: energie electrică şi termică, maşini şi utilaje, îngrăşăminte şi produse chimice diverse, mat. de constr., mobilă, articole de sport, instrumente muzicale, ceramică fină şi articole pentru menaj, încălţ. şi articole de marochinărie, produse alim. ş.a. Se cultivă porumb, grâu, plante pentru nutreţ, orz, ovăz, sfeclă de zahăr, cartofi, legume, hamei, tutun etc. Pomicultură. Podgoria Târnavelor, cu centre viticole la Zagăr, Băgaciu, Filitelnic, Târnăveni, Nadeş ş.a. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline; avicultură; apicultură. *Turism:* obiective istorice, arhitectonice şi de artă în Târgu Mureş, Sighişoara, Reghin, Gorneşti, Iernut, Saschiz, Oarba de Mureş ş.a. Rezervaţii naturale (rezervaţia botanică de la Zau de Câmpie, rezervaţia forestieră de la Mociar ş.a.). Include şi parcul natural Defileul Mureşului şi un sector din Parcul Naţional Călimani.

MUREŞAN, Gheorghe (n. 1971, Tritenii de Jos, jud. Cluj), baschetbalist român. Măsoară 2,32 m. Singurul jucător român care a activat în liga profesionistă a S.U.A. (N.B.A.).

MUREŞAN, Lucian (n. 1931, Ferneziu, azi înglobat în municipiul Baia Mare), prelat unit român. Episcop de Maramureş (din 1990), arhiepiscop al Diocezei de Alba Iulia şi Făgăraş (din iul. 1994) şi mitropolit al Blajului (din aug. 1994). Preşedinte al Conferinţei Episcopale Catolice din România (din mai 1998).

MUREŞAN, Mircea (n. 1928, Sibiu), regizor român de film. Ecranizări ale unor romane de referinţă din literatura clasică („Răscoala", „Baltagul", „Ion", „Toate pânzele sus").

MUREŞAN, Tiberiu (n. 1923, Călăraşi, jud. Cluj), inginer agronom, genetician şi fitotehnician român. Studii şi cercetări privind ameliorarea porumbului, sorgului, grâului şi soiei.

MUREŞANU, Andrei (1816-1863, n. Bistriţa), poet român. Autorul poeziei „Un răsunet" (cunoscută sub titlul „Deşteaptă-te, române"), marş al revoluţionarilor de la 1848 şi imnul de stat al României, din 1990. Lirică romantică; articole („Câteva reflexii asupra poeziei noastre").

MUREŞANU, Camil Bujor (n. 1927, Turda), istoric român. Acad. (2000). Director al Institutului de Istorie din Cluj-Napoca (din 1995). Lucrări privind istoria medievală a României („Iancu de Hunedoara şi vremea sa"), istoria modernă universală („Imperiul britanic. Scurtă istorie").

MUREŞANU, Florea (1907-1961, n. sat Ciubanca, jud. Cluj), teolog român. Protopop al Clujului (1946-1952). Autor de manuale de religie („Întâia carte de învăţătură") şi al unor lucrări de istorie bisericească („Cazania lui Varlaam, 1643-1943. Prezentare în imagini"). Deţinut în închisorile comuniste (1952-1953, 1958-1961), a murit la Aiud.

MUREŞIANU, Aurel (1847-1909, n. Braşov), jurist, publicist şi om politic român. A apărat pe conducătorii luptei de emancipare a românilor transilvăneni implicaţi în procesul „Memorandului" (1894). Director şi proprietar al „Gazetei Transilvaniei" (1878-1903).

MUREŞIANU 1. Iacob M. (1812-1887, n. Rebrişoara, jud. Bistriţa-Năsăud), publicist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1877). Activitate politică susţinută pentru emanciparea românilor transilvăneni. Colaborator al lui G. Bariţiu la editarea „Gazetei de Transilvania" (1838-1850) pe care, ulterior, o va conduce singur (1850-1878). **2. Iacob M.** (1857-1917, n. Braşov), compozitor şi pedagog român. Fiul lui **M. (1).** Muzică simfonică (uvertura „Ştefan cel Mare"), vocal-simfonică („Mănăstirea Argeşului"), piese instrumentale, opereta „Millo-director". A fondat şi a condus revista „Musa Română" de la Blaj (1888-1907).

MUREŞIANU, Ion B. (n. 1914, sat Sinteşti, jud. Timiş), preot român. Lucrări privind istoria şi cultura Banatului („Mănăstiri din Banat", „Cartea veche bisericească din Banat").

MURFATLAR 1. Oraş în jud. Constanţa, în Pod. Dobrogii de Sud, pe canalul Dunăre-Marea Neagră, la V de Constanţa; 10 926 loc. (2008). Rezervaţia naturală complexă „Fântâniţa Murfatlar" (64,4 ha). Port. Expl. de calcare şi cretă. Complex monastic rupestru (sec. 9-10), format din şase bisericuţe, galerii, cavouri şi morminte. **2.** Renumită podgorie în Dobrogea, întemeiată în 1907 şi extinsă treptat (1952-1955). Staţiune de cercetări viticole.

MURG, -Ă (cuv. autohton) adj. (Despre unele animale, mai ales despre cai) Care are părul de pe corp de culoare castanie, iar părul de pe extremităţi, din coamă şi din coadă, de culoare neagră. ✦ (Substantivat, m.) Cal cu părul de această culoare.

MURGAB, râu în Asia Centrală (Afghanistan şi Turkmenistan); 978 km. Izv. din m-ţii Paropamiz, din NV Afghanistanului şi se pierde în deşertul Karakum. Legat printr-un canal de Amu-Daria şi Tedjen.

MURGAŞI, com. în jud. Dolj, situată în partea de S a Dealurilor Amaradiei; 2 604 loc. (2008). Centru de artă populară (satul Rupturile). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1786), Sf. Dumitru (1790), în satele Veleşti şi Rupturile.

MURGEANU, Gheorghe (1901-1984, n. Bucureşti), geolog român. Acad. (1955). Cercetări geologice şi tectonice asupra flişului Carpaţilor Orientali şi în legătură cu diferite amenajări hidroenergetice; a condus lucrările pentru întocmirea de hărţi geologice şi tectonice ale României.

MURGENI, oraş în jud. Vaslui, situat în depr. Elan; 7 833 loc. (2008). Filatură de bumbac. Rezervaţie zoologică. Bisericile Sf. Nicolae (1771) şi Sfinţii Voievozi (sec. 18) în satele Schiueni şi M.; bisericile de lemn Sf. Nicolae (1672) şi Adormirea Maicii Domnului (ante 1748), în satele Cârja şi Lăţeşti.

MURGER, Henri (1822-1861), scriitor francez. Romanul „Scene din viaţa boemă" a stat la baza libretului operei „Boema" de G. Puccini. Influenţat de Musset („Balade şi fantezii").

MURGESCU, Costin (1919-1989, n. Râmnicu Sărat), economist şi publicist român. M. coresp. al Acad. (1963). Director al Institutului de Economie Mondială (din 1970). Lucrări privind istoria economiei naţionale, a gândirii economice universale şi româneşti, a relaţiilor economice internaţionale („Reforma agrară din 1945", „Japonia în economia mondială", „Mersul ideilor economice la români").

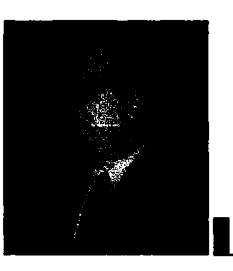
Costin Murgescu

MURGESCU, Ioan (1846–1913), contraamiral român. În Războiul de Independență (1877–1878), a acționat pe Dunăre împotriva flotei turcești, contribuind efectiv la cucerirea Rahovei. Comandant al flotilei de război (1888–1898) și apoi al marinei militare (din 1898).

MURGEȘTI, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpații Buzăului, pe râurile Câlnău și Hârboca; 1 097 loc. (2008).

MURGOCI MUNTEANU, Gheorghe (1872–1925, n. Măcin), geolog și pedolog român. M. coresp. al Acad. (1923). Președinte al Comisiei Internaționale de Cartografiere a Solului (1923). Contribuții la dezvoltarea pedologiei („Zonele naturale de soluri din România”). Cercetări de stratigrafie și tectonică a reg. colinare ale Olteniei („Terțiarul din Oltenia cu privire la sare, petrol și ape minerale”).

MURGU, Eftimie (1805–1870, n. Rudăria, azi Eftimie Murgu, jud. Caraș-Severin), revoluționar român. A ținut în Moldova primul curs de filozofie în limba română (1834). Conducătorul Revoluției de la 1848–1849 din Banat. Deputat în Parlamentul de la Budapesta, a făcut parte din aripa radicală a Revoluției.

MURGULESCU, Ilie G. (1902–1991, n. sat Cornu, jud. Dolj), chimist român. Acad. (1952). Ministru al Învățământului Superior (1953–1956), al Învățământului și Culturii (1960–1962) și al Învățământului (1962–1963). Lucrări fundamentale în domeniul chimiei fizice, al chimiei analitice și al analizelor fizico-chimice („Studiul cinetic al reacțiilor eterogene cu ajutorul datelor termogravimetrice”). A inventat procedeul de polimerizare a acrilnitrilului.

MURÍ (lat. *morire*) vb. IV intranz. **1.** A înceta de a mai trăi, de a mai exista; a deceda, a răposa. **2.** (Prin exagerare) A suferi foarte mult, a fi covârșit de un sentiment puternic, de o senzație dureroasă etc. ✦ (Urmat de prep. „după”) A ține mult la cineva sau la ceva, a iubi cu pasiune; a-i plăcea foarte mult. **3.** Fig. A înceta să mai fie auzit sau văzut, a se stinge, a se pierde treptat.

MURIBÚND, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Care se află în ultimele clipe ale vieții; agonizant. ✦ Fig. Care este pe cale de a dispărea, de a se stinge; *p. ext.* lipsit de putere, epuizat.

MURÍDE (< fr.; lat. *mur-* „șoarece”) s.n. pl. Fam. de mamifere din ordinul rozătoarelor (ex. șoarecii, șobolanii) de talie mică, cu coadă lungă și bot ascuțit. Unele specii sunt purtătoare de agenți patogeni (ai pestei, tularemiei ș.a.).

MURIGHIOL, com. în jud. Tulcea, situată pe țărmul de E al L. Razim și pe dr. brațului Sfântu Gheorghe al Dunării; 3 515 loc. (2008). Expl. de calcar (Sarinasuf). Pepinieră piscicolă (Sarinasuf). Complex turistic, în satul M. Între 13 oct. 1983 și 20 mai 1996, satul și com. M. s-au numit *Independența*. Rezervațiile naturale: Sărăturile M. (87 ha) și complexul Penteasca-Leahova (4 125 ha). Centru de artă populară (Dunavățu de Jos). Vestigii geto-dacice (datând din perioada 350–250 î.Hr.) și ale unei cetăți romano-bizantine – Zaporojeni (sec. 4–6). În Antic., aici a existat așezarea *Halmyris*, menționată în unele izvoare ale vremii și cu denumirea de *Salmorus*.

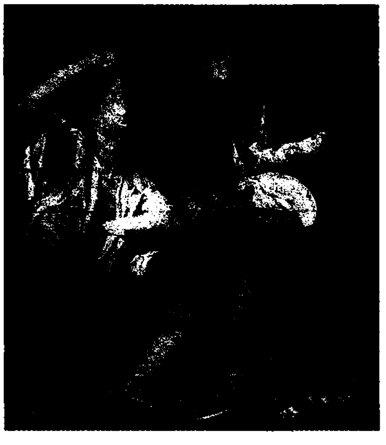

Murillo: „Copilul cu ciorchinele de struguri”

Eftimie Murgu

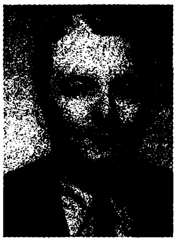

Ilie Murgulescu

MURILLO, Bartolomé Esteban (1618–1682), pictor spaniol. Tablouri de inspirație religioasă („Imaculata Concepțiune”); portrete („Un canonic”) și figuri de copii („Copilul cu ciorchinele de struguri”), cultivând pitorescul și atitudinea sentimentală.

MURMANSK, oraș în NV Federației Ruse, în pen. Kola, port la G. Kola al M. Barents; 336,7 mii loc. (2002). Ind. chimică. Constr. de mașini, mobilă și produse alim. Șantiere navale. Pescuit. Întemeiat în 1916 cu numele de *Romanov-na-Murmane;* din apr. 1917 poartă numele actual.

MÚRMUR (< lat., fr.) s.n. **1.** Zgomot surd și confuz de glasuri; rumoare. ✦ Exprimare a unei nemulțumiri, a unei dezaprobări prin cuvinte rostite cu jumătate de glas; protest, cârteală. **2.** Fig. Zgomot lin, monoton și prelung produs de apele curgătoare, de vânt etc.; *p. ext.* zgomot slab și înfundat.

MURMURÁ (< lat., fr.) vb. I **1.** Tranz. și intranz. A rosti cuvinte sau a intona o melodie cu jumătate de glas, nedeslușit, șoptit. ✦ Intranz. A protesta cu glas scăzut; a bombăni. **2.** Intranz. (Fig.; despre elemente ale naturii) A produce un zgomot slab, continuu și monoton; a susura; a fremăta.

MURN-ALEKSANDROV, Josip (1879–1901), poet sloven. Lirică simbolistă elegiacă, pătrunsă de sentimentul sfârșitului apropiat.

MURNAU, Friedrich Wilhelm (pe numele adevărat *Friedrich Wilhelm Plumpe*) (1888–1931), cineast german. Maestru al cinematografiei mondiale în epoca filmului mut. Stabilit în S.U.A. (1927). Filme de viziune expresionistă („Nosferatu, simfonia groazei”, „Faust”), de analiză psihologică și de critică socială („Ultimul om”, „Aurora”).

MURNER, Thomas (1475–c. 1537), teolog și poet german. Franciscan. Poeme satirice, morale și religioase îndreptate împotriva viciilor vremii și a Reformei („Exorcizarea nebunilor”, „Despre marele nebun luteran”). Scrieri didactice și teologice.

MURNU 1. George M. (1868–1957, n. Veria, Grecia), scriitor și istoric român. Acad. (1923). A condus șantierul arheologic de la Adamclisi („Cetatea Tropaeum. Considerații istorice”). Lucrări privind arheologia clasică și aspecte ale originii românilor și aromânilor („Istoria românilor din Pind: Vlahia Mare, 980–1259”). Manuale universitare. Versuri clasicizante. Remarcabile traduceri ale „Iliadei” (în hexametri) și „Odiseei” (în endecasilabi). **2. Ary M.** (1881–1971, n. Veria, Grecia), pictor și grafician român. Frate cu M. **(1)**. Peisaje și compoziții inspirate din universul rural; caricaturi politice și de moravuri, grafică de carte (ilustrații la Creangă, Sadoveanu, Eminescu). **3. Lucian M.** (c. 1911–1984), sculptor și pictor român. Fiul lui M. **(2)**. Proiecte monumentale („Horia, Cloșca și Crișan”). Portrete („M. Eminescu”). Pictură influențată de austeritatea imaginii bizantine.

MURORAN, oraș în Japonia (Hokkaidō), port la G. Uchiura al Oc. Pacific; 103,2 mii loc. (2000). Șantiere navale. Ind. siderurgică, chimică, alim. Bază de pescuit.

MURPHY, Eddie (pe numele adevărat *Edward Regan*) (n. 1961), actor american. Filme de acțiune și comedii („Vampirul din Brooklyn”, „Profesorul trăsnit”). S-a impus cu personajul lui Axel Foly în serialul „Polițistul din Beverly Hills”.

MURPHY, Legile lui ~, enunțuri sub forma unor paradoxuri amuzante, în termeni pseudoștiințifici, prin care se afirmă că lucrurile se petrec (imprevizibil și cu mare probabilitate) în sens negativ (ex. în marea majoritate a cazurilor, o felie de pâine unsă cu unt cade cu partea acoperită cu unt în jos etc.). Atribuite inginerului american Ed. Murphy, ele au fost culese și publicate (1977) de către A. Bloch în lucrarea „Legile lui Murphy și alte motive pentru care lucrurile merg rău”.

MURPHY, William Parry (1892–1978), medic american. Descoperiri în tratamentul anemiei pernicioase. A realizat o metodă de diagnostic a calculilor vezicii biliare și alta pentru tratamentul peritonitei purulente generalizate. Lucrări privind tratamentul diabetului zaharat. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1934), împreună cu G. Minot și G.H. Whipple.

MURRAY, cel mai mare fl. al Australiei; 2 570 km. Izv. din Snowy Mountains și se varsă în Oc. Indian.

MURRAY, Ann (n. 1949), mezzo-soprană irlandeză. Se lansează la Opera Scoției, apoi la Londra. Voce de mezzo clară și suplă. Repertoriu de operă (Mozart, Glück, Ravel ș.a.) și de concert.

MURRAY, Joseph Edward (n. 1919), medic american. A efectuat primele grefe între gemeni homozigoți (1954) și între gemeni heterozigoți (1959). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1990), împreună cu E.D. Thomas.

MURRUMBIDGEE, râu în SE Australiei, afl. dr. al fl. Murray; 1 581 km. Izv. din m-ții Marii Cumpene de Ape.

MURRY, John Middleton (1889–1957), critic literar englez. Studii critice despre J. Keats, K. Mansfield, D.H. Lawrence ș.a.

MURUÍ (cf. ucr. *murovati*) vb. IV tranz. (Pop.) **1.** A întinde netezind un strat de lut muiat cu apă și frământat pe pereții unei case; a lipi. ✦ A astupa cu un material argilos crăpăturile din pereții lucrărilor subterane. **2.** A unge un aluat (înainte de a-l pune la cuptor) cu apă, ulei, ou etc. **3.** A mânji.

MURUIÁLĂ s.f. (Pop.) Faptul de a murui. ✦ Concr. Lut cu care se muruiește. ✦ Amestec de făină cu apă, ulei, ou etc. cu care se unge aluatul.

MURUROA, atol în arh. Tuamotu (Polinezia Franceză). Poligon pentru teste nucleare în aer liber (1960–1974) și subterane (din 1975), efectuate de Franța. Reluarea testelor (1995), după o perioadă de întreruperi, a provocat tensiuni cu țările din S Pacificului și cu organizațiile ecologiste, fapt ce a dus la închiderea bazei (1996).

MUS (< fr.) s.m. Elev marinar.

MUSACÁ (< tc.) s.f. Mâncare preparată din carne tocată, cu felii de cartofi, vinete sau dovlecei.

MUSAFÍR, -Ă (< tc.) s.m. și f. Persoană căreia i se oferă vremelnic ospitalitate, care vizitează pe cineva; invitat, oaspete.

MŪSA IBN NUSAYR (c. 640–718), general arab. Numit de califul al-Walīd I guvernator (708) al Ifrikiyei (Tunisia de azi). A cucerit Maghrebul până la Maroc (708) și a supus (711–713) o parte din Pen. Iberică (Mérida, Toledo, Saragosa) cu ajutorul generalului Tariq ibn Ziyad.

MUSCÁL (MOSCÁL) (< rus., ucr., pol.) s.m. **1.** (Înv.) Rus. **2.** (Înv. și reg.) Birjar.

MUSCÁR (< *muscă*) s.m. Pasăre insectivoră migratoare, care trăiește în Europa, Africa și Asia; are ciocul și picioarele negre, iar penajul cenușiu cu galben-ruginiu *(Muscicapa striata)*.

MUSCARDÍNĂ s.f. Boală a viermilor de mătase provocată de o ciupercă din genul *Beauveria*, manifestată prin apariția unor pete de culoare închisă pe corpul acestora.

MUSCARÍNĂ (< fr.) s.f. Alcaloid toxic, puternic inhibitor cardiac, prezent în diverse ciuperci otrăvitoare și în proteine degradate.

MUSCÁRIȚĂ (< *muscar*) s.f. (BOT.) Pălăria-șarpelui.

MUSCAT v. Mascat.

MUSCÁT (< fr., pol.) s.n. Nume dat unei varietăți de soiuri de viță de vie, dintre care mai răspândite sunt *m. hamburg*, cu struguri de masă și *m. otonel*, din care se obțin vinuri tămâioase de calitate superioară.

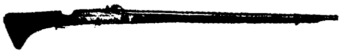

Mușchetă

MÚSCĂ (lat. *musca*) s.f. **I. 1.** Denumire dată unor insecte din ordinul dipterelor, cu morfologie externă variată, cu aparatul bucal adaptat pentru supt și înțepat; *p. ext.* (pop.) orice fel de insectă mică, zburătoare. ✧ *M. de casă* = insectă de 6–8 mm lungime, de culoare cenușie-închisă, care transmite boli infecțioase și parazitare *(Musca domestica). M.-țețe* = insectă hematofagă din Africa Ecuatorială, care transmite la om agentul patogen al bolii somnului *(Glossina palpalis). M. columbacă* = insectă de c. 5 mm lungime, hematofagă; inoculează la vite și la oameni o substanță foarte toxică *(Simulium columbaczensis). M. verde* = insectă de c. 10 mm, de culoare verde cu reflexe metalice; își depune ouăle pe cadavre, pe alimente etc. *(Lucilia caesar). M. albastră* = insectă de c. 14 mm, de culoare albastră metalică; își depune ouăle pe cadavre, pe alimente etc. *(Calliphora vomitoria). M. cenușie de carne* = insectă de c. 14 mm, de culoare cenușie, vivipară; depune larvele pe alimente, pe carne etc. *(Sarcophaga carnaria). M. de cal* = insectă de 7–9 mm lungime, de culoare brună-roșcată, ectoparazită *(Hippobosca equina). Musca cireșelor* = insectă de c. 4 mm, de culoare neagră; depune ouăle în cireșele care se coc *(Rhagoletis cerasi). M. de varză* = insectă de 4–6 mm lungime, ale cărei larve atacă varza și alte specii înrudite *(Chortophila brassicae).* ✧ Expr. ✦ *M. artificială* = imitație de insectă sau de larvă, montată direct pe cârligul de pescuit și folosită ca momeală. **2.** (Pop.) Albină. **II.** (P. analog.) **1.** Scobitură înnegrită în dinții calului, după care i se poate aprecia vârsta. ✦ Mustață foarte mică. **2.** (SPORT) Categorie de greutate în care sunt încadrați sportivii între 49 și 51 kg la box amator, iar în boxul profesionist între 50,802 și 52,163 kg; la lupte, juniorii până la 48 kg și seniorii până la 52 kg. **3.** Orificiul lăsat de glonț la trecerea acestuia exact prin centrul țintei de tir (cercul notat cu 10 puncte).

MUSCEL s.n. Culme deluroasă prelungă, în zonele subcarpatice, cu povârnișuri domoale și de obicei acoperită de pășuni, fânețe și livezi.

MUSCELEANU, Cristea (1886–1941, n. București), fizician român. Unul dintre fondatorii Academiei de Științe din București (1935). Lucrări de termodinamică, radioactivitate și popularizare a științelor („Generatorii de energie în România").

MUSCELEANU, Grigore (c. 1820/1825–1886, n. probabil la București), preot român. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească. Lucrări privind istoria vechilor biserici și mănăstiri românești.

MUSCELEANU, Ion (1903–1998, n. Caracal), pictor român. Peisaje, naturi moarte și portrete de tradiție impresionistă, învăluite într-o caldă și discretă poezie („Peisaj din Tulcea", „Portret de studentă").

MUSCELELE ARGEȘULUI (MUSCELELE GETICE sau SUBCARPAȚII ARGEȘULUI) 1. Unitate de relief, formată dintr-o asociație de culmi înalte și prelungi, cu alt. între 600 și 1 000 m, separate de depr. și culoare de vale, situată între lanțul m-ților Cozia, Ghițu, Frunți și Iezer (la N), valea superioară a Dâmboviței (la E), piemontul Cândești, dealurile Argeșului și piemontul Cotmeana (la S) și valea Oltului (la V). Domină către N o serie de depr. de contact (Sălătrucu pe râul Topolog, Arefu pe Argeș, Brădetu pe Vâlsan, Nucșoara pe Râu Doamnei, Câmpulung pe Bughea și Râu Târgului ș.a.). Fânețe și livezi. **2. Muscelele Năsăudului** v. **Năsăud (1).**

Gavril Musicescu

Robert Musil

MUSCHETÁR (MUȘCHETĂR) (< fr.) s.m. (În sec. 17–19) Soldat infanterist, înarmat cu mușchetă. ✦ Nobil care făcea parte dintr-o unitate de călăreți în serviciu la Curtea regilor Franței.

MUSCHÉTĂ (< fr.) s.f. (În Ev. Med.) Armă de foc cu fitil, portativă, folosită la începutul sec. 16 de infanteria spaniolă și preluată de francezi după bătălia de la Pavia (1525).

MUSCÓNĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Cetonă ciclică derivată de la o cicloparafină cu un inel mare. Se extrage din mosc, dar se obține și sintetic; se utilizează în parfumerie ca fixator și agent odorant.

MUSCOVÍT (< fr., rus.; n. pr. *Moscovia*) s.n. Silicat natural de aluminiu și potasiu din grupa micelor (mică albă). Se utilizează ca izolator electric și termic, precum și la zugrăveli (ca „praf de mătase").

MUSCULÁR (< fr.) adj. Privitor la mușchi, propriu mușchilor (ex. contracție **m.**, forță **m.** etc.). ✧ *Sistem m.* = totalitatea mușchilor din organism (la om aproximativ 400), care, împreună cu sistemul osteoarticular, formează aparatul locomotor; musculatură.

MUSCULATÚRĂ (< fr.) s.f. Sistemul muscular al corpului.

MUSCULÍȚĂ (< *muscă*) s.f. Diminutiv al lui muscă; muscă mică. ✧ *M. de brânză* = muscă mică, neagră-lucioasă, ale cărei larve trăiesc pe alimente, alterându-le *(Piophila casei)*; când sunt înghițite odată cu alimentele, provoacă grave tulburări gastrointestinale, iar pe corpul animalelor produc plăgi. *M. de oțet* (sau *bețivă*) = gen de insectă din ordinul dipterelor, lungă de 3–4 mm, ale cărei larve trăiesc în materii care fermentează sau putrezesc *(Drosophila)*; utilizată în numeroase cercetări de genetică. Sin. *drosofilă.*

MUSCULÓS, -OÁSĂ (MUȘCHIULÓS, -OÁSĂ) (< fr., lat.) adj. 1. Care este de natura mușchilor, care conține țesut muscular. 2. Care are mușchi puternici; *p. ext.* viguros.

MUSELÍNĂ (< fr., pol., tc.; n. pr. *Mosul,* oraș în Iraq) s.f. Țesătură subțire, de obicei de bumbac, mătase sau lână, din care se confecționează îmbrăcăminte ușoară (bluze, rochii) și lenjerie.

MUSHANOKŌJI Saneatsu (1885–1976), scriitor japonez. Admirator al lui L. Tolstoi, a întemeiat o colonie de tip tolstoian. Romane („Yoshiko") și drame („Pasiunea") străbătute de umanitarism.

MUSIĆ, Anton Zoran (1909-2005), pictor și gravor sloven. Stabilit la Veneția (1940-1943) și apoi la Paris (din 1953). A promovat o artă abstractă, figurativă. Peisaje dalmate, impresii din lagărul de la Dachau, unde a fost deținut între 1943 și 1945.

MUSICAL (cuv. engl.) s.n. Gen cu largă răspândire în sec. 20, realizat prin îmbinarea unor tradiții ale operetei, spectacolelor de varietăți și de revistă.

MUSICESCU 1. Gavril M. (1847–1903, n. Ismail, azi în Ucraina), compozitor, dirijor de cor și pedagog român. Lucrări corale laice și liturgice. Primul compozitor român care a folosit elemente specifice de structură modală, proprii cântecului popular românesc, în armonizare adecvată („7 melodii armonizate pentru pian"). **2. Florica M.** (1887–1969, n. Iași), profesoară română de pian. Fiica lui **M. (1)**. Printre elevii săi, Dinu Lipatti, Maria Fotino, Dan Grigore.

MUSIC-HALL (cuv. engl.) s.n. Spectacol, în general, bazat pe o acțiune dramatică unitară, care se desfășoară alternând scenele vorbite cu numere muzicale și coregrafice, cu largă răspândire în sec. 20; local destinat acestui gen de spectacol.

Modest P. Musorgski

Alfred de Musset

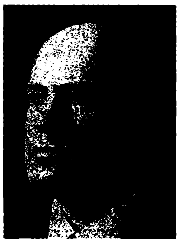

Benito Mussolini

MUSIL, Robert (1880–1942), scriitor austriac. Ostil nazismului, s-a refugiat în Elveția (1938). Unul dintre inovatorii genului romanesc. Capodopera sa, romanul „Omul fără însușiri", realizează un vast tablou satiric al societății austro-ungare de la începutul sec. 20.

MUSÓN (< fr.) s.m. Vânt periodic, caracteristic reg. tropicale, mai ales în bazinul Oc. Indian, care își inversează direcția de la un sezon la altul, în funcție de încălzirea sau de răcirea mai puternică a continentului față de ocean. ✧ *M. de vară* (cald și umed) bate dinspre ocean spre uscat în perioada apr.–sept. *M. de iarnă* (rece și uscat) bate dinspre continent spre ocean în perioada oct.–mart. în Asia meridională. Schimbarea **m.** este însoțită de furtuni. Cea mai tipică reg. musonică este Asia de S (India) și de SE (Indochina).

MUSORGSKI, Modest Petrovici (1839–1881), compozitor rus. Membru al „Grupului celor cinci". Opere („Boris Godunov"), cu caracter realist, subliniind psihologia maselor. Muzică de scenă, piese vocale și corale, lucrări pentru orchestră („O noapte pe Muntele pleșuv") și pentru pian (suita „Tablouri dintr-o expoziție", orchestrată de Ravel), lieduri („Cântecele și dansurile morții") ș.a.

MUSSET, Alfred de (1810–1857), scriitor francez. Reprezentant al romantismului. Poeme („Nopțile"), drame („Lorenzaccio"), comedii și „proverbe dramatice" („Cu dragostea nu-i de glumit"); romanul autobiografic „Confesiunea unui copil al secolului" inspirat de dragostea pentru George Sand.

MUSSOLINI, Benito (1883–1945), om politic italian. Dictator fascist (1925–1943). A întemeiat în 1919, la Milano, primele „fascii de luptă", organizând (1921) Partidul Național Fascist, al cărui conducător *(duce)* a devenit. Inițiator al marșului asupra Romei, care a provocat demisia cabinetului L. Facta (1922) și instituirea dictaturii fasciste. În 1929, a semnat Concordatul cu Vaticanul, iar în 1930, a denunțat prevederile Tratatului de la Versailles. A purtat un război (1935–1936) împotriva Ethiopiei, soldat cu anexarea acesteia. Alături de Germania, l-a sprijinit pe F. Franco, în *Războiul Civil* din Spania și a intrat în al Doilea Război Mondial (iun. 1940). Răsturnat de la putere și arestat din ordinul regelui (25 iul. 1943). Revenit cu ajutorul trupelor germane, a înființat „Republica Socială Italiană de la Salo", din N Italiei (1943–1945). Capturat de partizani (apr. 1945), executat împreună cu amanta sa, Clara Petacci.

MUST (lat. *mustum*) s.n. Suc dulce, care nu a început încă să fermenteze, obținut prin zdrobirea și presarea boabelor de struguri sau, *p. ext.*, a altor fructe ori plante.

MUSTAFA, numele a patru sultani otomani. Mai importanți: **1. M. II** (1695–1703). A luptat împotriva Ligii Sfinte; înfrânt de austrieci la Zenta și forțat să semneze Tratatul de la *Karlowitz,* prin care Imp. Otoman pierdea însemnate terit. A fost înlăturat de o răscoală a ienicerilor. **2. M. III** (1757–1774). Autorul unor importante reforme administrative și fiscale. În timpul domniei lui, a avut loc Războiul Turco-Rus (1768–1774), încheiat defavorabil pentru Imp. Otoman, prin pacea de la *Kuciuk-Kainargi.*

MUSTÁNG (cuv. sp. „fără stăpân") s.m. Cal sălbăticit, provenit din caii introduși de europeni în America de Nord. Se mai găsesc doar rareori în libertate, în reg. greu accesibile din vestul S.U.A.

MUSTĂȚĂ (lat. **mustacea*) s.f. **1.** Părul care crește deasupra buzei superioare, în special la bărbați. **2.** (Mai

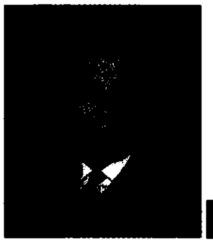

Tudor Muşatescu

ales la pl.) Fire (lungi) de păr care cresc la unele animale în jurul botului. ✦ Antenele insectelor. 3. (La pl.) Fire subţiri şi lungi care cresc pe spicul cerealelor. **4.** Rădăcinile adventive ale unor plante.

MUSTĂCÍ vb. IV intranz. **1.** A râde pe ascuns (şi cu ironie), a zâmbi pe sub mustaţă. **2.** A fi nemulţumit de ceva, a strâmba din nas.

MUSTELÍDE (< fr.; {s} lat. *mustela* „nevăstuică" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Fam. de mamifere carnivore (ex. jderul, viezurele, dihorul, hermina, vidra), de talie mică sau mijlocie, cu corp suplu, picioare scurte cu gheare neretractile şi coadă lungă; majoritatea au glande anale urât mirositoare *(Mustelidae)*.

MUSTÍ (< *must*) vb. IV intranz. **1.** (Despre lichide) A se ivi, a ieşi la suprafaţă peste tot îmbibând. **2.** A fi îmbibat, plin de sevă, de sânge sau de alt lichid.

MUSTOMÉTRU (< fr.; {s} *must* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru determinarea densităţii şi procentului de zahăr din must.

MUSTÓS, -OÁSĂ adj. Cu mult must, zemos, suculent.

MUSTRÁ (lat. *monstrare*) vb. I tranz. A face observaţii aspre; a reproşa, a dojeni. ✧ Expr. *A-l mustra (pe cineva) cugetul* (sau *conştiinţa*) = a se căi, a avea remuşcări.

MUSTRÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) mustra; ceartă, dojană. ✦ Remuşcare, căinţă. **2.** (DR.) Sancţiune disciplinară care constă într-o notificare făcută unui angajat care nu şi-a îndeplinit obligaţiile de serviciu şi căruia i se recomandă să se corijeze.

MUSULMÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. Mahomedan; *p. restr.* turc. ✧ *Artă m.* v. *arab, artă ~*.

MUŞAMÁ (< tc.) s.f. **1.** Ţesătură din bumbac, in sau vâscoză, acoperită pe una din feţe cu o peliculă impermeabilă şi lucioasă din uleiuri vegetale sau dintr-un agent peliculogen sintetic (ex. clorură de polivinil). Este folosită pentru acoperirea meselor, capitonarea uşilor etc. **2.** (Art.) Dans popular românesc, jucat de perechi în cerc, cu mişcare vioaie şi ritm binar; figurile sunt dictate de comenzi. Se mai numeşte *mânioasa, spic de grâu* etc.

MUŞAMALIZÁ (< *muşama*) vb. I tranz. A ascunde, a acoperi o greşeală, o faptă reprobabilă etc.; a cocoloşi.

MUŞAT, Gheorghe (?-1917), caporal de grăniceri. A căzut eroic în luptele de la Oituz.

MUŞATESCU, Tudor (1903-1970, n. Câmpulung), scriitor român. Proză umoristică („Mică publicitate"). Comedii de moravuri („Titanic-vals"), remarcabile prin verva replicilor, intrigă şi varietate tipologică.

MUŞATINII, denumire generică, introdusă de istoriografia modernă (datorită echivalării cuvântului „Muşatin", din vechile anale slavone, cu „al lui Muşat" în loc de „al Muşatei") pentru a desemna fie prima generaţie de urmaşi ai presupusului eponim, domnii Moldovei: Petru (c. 1375–c. 1391), Roman (c. 1391–c. 1394) şi, cu ascendenţă nesigură, Ştefan (c. 1394–1399), fie principala familie domnitoare a ţării, de la Bogdan Întemeietorul (1359–c. 1365) până la Aron Tiranul (1591–1592; 1592–1595) – în succesiune masculină directă şi relativ continuă la tron (Bogdăneştii), sau Iliaş Alexandru (1666–1668) – numai în succesiune masculină directă.

MUŞĂTEŞTI, com. în jud. Argeş, pe râul Vâlsan; 4 018 loc. (2008). Centru de olărit (Stroeşti). Muzeu etnografic (fondat în 1969), în satul M. Pomicultură. În satul Robaia se află mănăstirea cu acelaşi nume (de maici), cu o biserică construită iniţial din lemn (sec. 14) şi reconstruită din zid în anii 1642–1644. Aici a trăit, în ultimii ani de viaţă, pictorul bisericesc Pârvu Mutu.

MUŞCÁ (probabil cuv. autohton) vb. I **1.** Tranz. A înfige dinţii, a apuca şi a rupe cu dinţii (provocând durere, sfâşiind). ✦ (Despre insecte) A pişca, a înţepa. **2.** Tranz. şi intranz. A rupe cu dinţii o bucată dintr-un aliment (pentru a mânca). **3.** Tranz. Fig. A ataca pe cineva cu cuvinte sarcastice, usturătoare.

MUŞCẮTĂ (< bg., magh.) s.f. Plantă decorativă foarte răspândită, din genul *Pelargonium*, fam. geraniaceelor, înaltă de 20–40 cm, cu frunze reniforme, palmat-lobate, lung peţiolate şi flori roşii, roz sau albe, plăcut mirositoare, dispuse în umbele *(P. grandiflorum, P. peltatum, P. radula, P. zonale)*.

MUŞCĂTÚRĂ s.f. **1.** Faptul de a muşca. ✦ Senzaţie dureroasă produsă de ger, de vânt rece etc. ✦ Modul în care cineva apropie dinţii pentru a muşca. **2.** Rană, semn provocat prin muşcare, cu strivire şi smulgere tisulară şi cu aspect caracteristic, păstrând urma dinţilor. **3.** Bucată muşcată dintr-un aliment.

MÚŞCHI¹ (lat. *musculus*) s.m. Ţesut caracteristic contractil al vertebratelor şi al majorităţii nevertebratelor care serveşte la mişcarea diverselor părţi şi organe ale corpului. După structură, se disting *m. netezi*, care intră în structura organelor interne, şi *m. striaţi* (sau *scheletici*). Proprietăţile fundamentale ale **m.** sunt contractilitatea şi elasticitatea. M. se disting după formă (lungi, laţi, scurţi etc.), după poziţia pe care o ocupă în organism (pectoral, temporal etc.), după dimensiuni (marele şi micul fesier etc.), după numărul de tendoane (biceps, triceps etc.) etc. ✦ Bucată de carne de animal din reg. coloanei vertebrale, folosită în alimentaţie.

MÚŞCHI² (lat. *musculus*) s.m. pl. Clasă de plante (briofite) cu rizoizi, cu corpul vegetativ rudimentar (alcătuit din tulpini şi frunze cu structuri simple), având ca organe de reproducere, anteridii şi arhegoane. Cresc pe soluri umede, în păduri, pe scoarţa copacilor, pe stânci, în mlaştini; răspândiţi pe tot Globul, atât la şes cât şi la munte.

MUŞCHIULÓS, -OÁSĂ adj. v. **musculos, -oasă.**

MUŞENIŢA, com. în jud. Suceava, la graniţa cu Ucraina; 2 137 loc. (2008). Punct de frontieră (satul Vicşani).

MUŞETEŞTI, com. în jud. Gorj, situată în Depr. Subcarpatică Olteană; 2 196 loc. (2008). Bisericile de lemn cu hramurile Sfinţii Îngeri (1720), Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1730) şi Sfinţii Îngeri (1751), în satele Stănceşti, Stănceşti-Larga şi M.

MUŞEŢÉL (< *muşat*, reg. „frumos") s.m. Plantă erbacee medicinală din fam. asteracee, înaltă de 10–60 cm, cu frunze divizate şi flori aromate, grupate în capitule terminale *(Matricaria chamomilla)*. Florile de **m.** sunt folosite în farmacie pentru uleiul lor eteric; de asemenea, acest ulei este utilizat la fabricarea unor lichioruri, în parfumerie şi cosmetică.

MÚŞIŢĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Nume dat roiului de insecte care se adună în jurul butoaielor cu vin, al vaselor cu oţet şi al fructelor în fermentaţie. 2. Denumire dată larvelor care se dezvoltă, pe carne sau pe cadavre, din ouăle depuse de unele muşte. ✦ Mulţime de mici insecte care atacă rădăcinile şi frunzele unor plante.

MUŞLEA, Ion (1899–1966, n. Braşov), folclorist şi bibliograf român. M. coresp. al Acad. (1947). Conducător al Arhivei de Folclor din Cluj (din 1930). Studii şi cercetări privind folclorul românesc („Cercetări folcloristice din Ţara Oaşului"); lucrarea „Bibliografia folclorului românesc".

MUŞOIU, Panait (1864–1944, n. Roman), publicist român. A tradus şi tipărit, în 1892, pentru prima dată în România, „Manifestul Partidului Comunist", precum şi „Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă" de F. Engels. A fondat şi condus „Revista ideii".

MUŞTÁR (< magh.) s.m., s.n. **1.** S.m. Numele a două specii de plante anuale din fam. brasicacee; **a)** plantă anuală cu seminţe albe-gălbui; muştar alb *(Sinapis alba)*; **b)** plantă anuală cu seminţe brun-roşietice; muştar negru *(Brassica nigra)*. Seminţele conţin circa 30% ulei gras, folosit în ind. alimentară şi în medicină. **2.** S.n. Seminţele **m.** alb, folosite la prepararea unui condiment sau la cataplasme. ✦ Condiment picant sub formă de pastă moale, galben-verzuie, obţinută prin prelucrarea seminţelor de **m.**, cu adaos de zahăr, sare, acid acetic, cimbru etc.

MUŞTERÍU (< tc.) s.m. Cumpărător, client.

MUŞTIÚC (< germ.) s.n. **1.** Piesă (de ebonit, os, cristal sau metal) prin care se suflă la instrumentele muzicale de suflat. **2.** Capăt metalic pentru dirijarea şuvoiului de lichid la un furtun. 3. Piesă de oţel sau de lemn, căptuşită cu tablă şi montată la capul de presare al preselor cu melc, folosite la fasonarea argilei.

MUŞURÓI¹ s.n. **1.** Moviliţă formată din ţărâna scoasă la suprafaţa solului de către furnici, cârtiţe etc., când acestea îşi sapă galeriile subterane; *p. ext.* cuib de furnici; totalitatea furnicilor care trăiesc într-un furnicar. **2.** Mică grămadă de pământ adunată la rădăcina unor plante pentru a le ocroti sau a le favoriza dezvoltarea. 3. (GEOGR.) *M. înierbate* = moviliţe formate în tundră şi în reg. înalte ale munţilor ca urmare a alternanţei frecvente a proceselor de îngheţ şi dezgheţ; marghile.

MUŞUROÍ² (< *muşuroi*¹) vb. IV. tranz. şi intranz. A îngrămădi pământ la rădăcina unei plante pentru a o ocroti sau a o face să se dezvolte mai bine.

MUT, -Ă (lat. *mutus*) adj. **1.** (Şi subst.; despre persoane) Care este lipsit de facultatea vorbirii, care nu poate vorbi. **2.** Care, la un moment dat, nu vrea sau nu poate vorbi; *p. ext.* taciturn. ✦ Care nu se exprimă prin cuvinte (ex. suferinţă mută). ✧ *Cor m.* = ansamblu vocal care execută o melodie fără cuvinte. *Film m.* = film cinematografic fără coloană sonoră. *Scenă m.* = scenă (într-o piesă de teatru) în care personajele nu vorbesc, ci se exteriorizează prin gesturi, mimică, atitudini etc. ✦ (Adverbial) Fără zgomot. **3.** Fig. Liniştit, tăcut. **4.** (Pop., substantivat) Slut; nătâng, prost.

MUTÁ (lat. *mutare*) vb. I **1.** Tranz. A mişca, a deplasa un lucru dintr-un loc într-altul. ✦ A schimba, a înlocui. 2. Refl. A-şi schimba domiciliul, a se aşeza cu locuinţa în alt loc. ✦ A se schimba dintr-un loc în altul; a se mişca. ✦ Tranz. şi refl. A (se) transfera dintr-un serviciu în altul.

MUTAGÉN, -Ă (< fr.) adj. (Despre factori biologici, fizici sau chimici) Care este capabil să producă modificări în structura genetică a organismelor la nivel de genă, cromozom, genom.

MUTAGENÉZĂ (< fr.) s.f. (GENET.) Proces de schimbare a informaţiei genetice indusă de un agent mutagen; duce la modificări asupra expresiei fenotipice (inclusiv malformaţii).

MUTAKALLIMI (cuv. arab) s.m. pl. (REL.) Teologi musulmani medievali, adepţi ai *kalamului*.

MU'TAMID, al- (Muhammad II ben Abha al-Mu'tamid), cârmuitor musulman al Sevillei (1069–1090) din dinastia Abbasizilor. A cucerit şi anexat Córdoba (1071–1075). Înfrânt de forţele creştine (1086) a fost silit de conducătorul almoravid Yūsuf ibn Tāshufīn să renunţe la domnie, fiind luat prizonier în Maroc (1090).

MUTANABBI (AL-MUTANABBI), Abu at-Tayyib Ahmad ibn Husayn (915–965), poet arab. A trăit în Iraq şi apoi în Egipt. Panegirist al suveranilor. Reprezentant al genului literar *madh*. Versuri aforistice („Saifiyāt").

MUTÁNT (< fr.) s.m. **1.** Individ cu caractere transmisibile, diferite de cele ale formei parentale. **2.** (MITOL.) Personaj fabulos (zeu, vrăjitor, animal etc.) care avea capacitatea de a se metamorfoza într-o altă fiinţă, plantă, fenomen al naturii etc.

MUTATÓR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Aparat sau instalaţie statică ce transformă curentul electric alternativ în curent continuu sau cel continuu în alternativ şi care permite variația amplitudinii, a frecvenței și a fazei curentului alternativ. **2.** (GENET.) Genă care mărește rata generală a mutațiilor **(2)**.

MUTÁȚIE (< fr. lat.) s.f. **1.** Schimbare, modificare radicală **2.** (GENET.) Modificare a însușirilor ereditare ale organismului apărută în urma restructurărilor și schimbărilor materialului genetic (cromozomi și gene). Constituie una din sursele de variabilitate în natură și unul dintre mecanismele procesului de evoluție a speciilor. **3.** Modificare fundamentală de structură în domeniul economic, social, tehnic. **4.** (LINGV.) *M. consonantică* = transformare sistematică în unele limbi, a unei serii de sunete în alte sunete. **5.** Mutare a unei persoane de la o adresă la alta, dintr-o organizație în alta etc. **6.** (LIT.) *Mutația valorilor estetice,* termen propus de E. Lovinescu spre a desemna „dislocările de sensibilitate", petrecute în receptarea unei opere de-a lungul timpului.

MUTAȚIONÍSM (< fr., rus.) s.n. (BIOL.) Teorie formulată de botanistul olandez H. de Vries în 1901, după care speciile noi ar fi produsul mutațiilor fără intervenția selecției.

MUTÁZĂ ({s} lat. *muto* „a schimba") s.f. Enzimă care grăbește reacțiile de oxidoreducere, prin producerea lor simultană în același substrat organic.

MUTAZILÍȚI (< fr.) s.m. pl. (REL.) Membri ai unei secte musulmane, fondată de Wasi ibn Ata în sec. 8, la Basra; refuzau interpretarea antropomorfică a lui Allah, respingeau dogma condamnării la chinuri veșnice, recunoscând liberul arbitru în acțiunile umane și încercând să dea explicații raționale ale dogmelor.

MUTI, Ornela (pe numele adevărat *Francesca Roman Rivelli*) (n. 1955), actriță italiană de teatru și film. Roluri care îi pun în valoare frumusețea provocatoare („Ultima romanță de dragoste", „Dragostea lui Swann").

MUTI, Riccardo (n. 1941), dirijor italian. Repertoriu amplu, de operă, de la Meyerbeer la Ligeti (cu precădere Verdi) și simfonic. Director muzical al festivalului „Mai-ul muzical florentin" (1969–1980) și al Orchestrei New Philharmonia (1973–1982). Director muzical al Orchestrei din Philadelphia (1980–1992), iar între 1986 și 2005, al operei Scala din Milano. Intuiție creatoare și simț dramatic.

MUTILÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A tăia, a amputa, a ciunti; *p. ext.* a deforma, a desfigura.

MUTÍSM (< fr.) s.n. Muțenie; *p. ext.* tăcere încăpățânată.

MUTÓN (< fr.) s.m. (GENET.) Cea mai mică unitate din interiorul unei gene care, dacă e schimbată, poate provoca o mutație **(2)**.

MÚTRĂ (< ngr.) s.f. (Fam.) Față, chip, figură, obraz; *p. ext.* înfățișare, fizionomie. ✧ Expr. *A face mutre* = a face mofturi, a nu fi de acord.

MUTSU-HITO v. Meiji.

MUTTER, Anne-Sophie (n. 1963), violonistă germană. Solistă a Filarmonicii din Berlin, la 14 ani. În 1985, constituie un trio împreună cu Bruno Giuranna și Mstislav Rostropovici. Cântă pe două viori Stradivarius (din 1703 și 1719).

MUTUÁL, -Ă (< fr.) adj. Reciproc.

MUTUALÍSM s.n. (ECOL.) Tip de relație interspecifică, în cadrul căreia ambele specii sunt afectate pozitiv (ex. relația dintre bacteriile fixatoare de azot și plantele leguminoase).

MUTÚLI (< fr., lat.) s.m. pl. (ARHIT.) Ornamente ale antablamentului ordinului doric, constând din plăci înclinate, corespunzătoare ca lățime triglifelor. Situate sub lăcrimar, amintesc de extremitatea unui căprior.

MÜTZNER, Samuel (1884–1959, n. București), pictor și grafician român. Postimpresionist. Peisaje contemplative tratate cu mijloace pointiliste („Piața din Tulcea", „Biserica din Giverny"). Imagini din țară (Dobrogea) și exotice (Venezuela, Japonia).

MUȚÉNIE s.f. **1.** Starea celui mut. **2.** Tăcere, liniște totală.

MUȚUNÁCHE (MUȚUNÁCHI) (< ngr.) s.m. Păpușă (în teatrul de marionete) care înfățișează un personaj amuzant sau grotesc; maimuțoi.

MUYBRIDGE, Eadweard (pe numele adevărat *Edward Muggeridge*) (1830–1904), fotograf american de origine britanică. Pionier al fotografiei animate, care a precedat cinematograful. A realizat (1878) secvențe ale calului în cursă.

MÚZĂ (< lat., it., fr., ngr., germ.) s.f. (în mitologia greacă), fiecare dintre divinitățile alegorice, ocrotitoare și inspiratoare ale artelor și științelor, considerate fiice ale lui Zeus și ale Mnemosinei: Caliope, **m.** poeziei epice și a elocinței; Clio, **m.** istoriei; Erato, **m.** poeziei erotice; Euterpe, **m.** poeziei lirice și a muzicii; Melpomene, **m.** tragediei; Polimnia, **m.** imnurilor; Talia, **m.** comediei; Terpsihora, **m.** dansului; Urania, **m.** astronomiei. ✦ P. ext. Izvor de inspirație poetică; inspirația însăși.

MUZEÁL, -Ă (< *muzeu* sau germ. *museal*) adj. Care se referă la muzeu; de muzeu.

MUZEOGRAFÍE (< fr., germ.; {s} fr. *musée* „muzeu" + gr. *graphe* „descriere") s.f. Disciplină care se ocupă cu clasarea, inventarierea și descrierea obiectelor din patrimoniu, realizarea concretă a muzeelor, valorificarea colecțiilor unui muzeu.

MUZEOLÓG (< *muzeologie*) s.m. Specialist în muzeologie.

MUZEOLOGÍE (< fr.; {s} fr. *musée* + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care elaborează principiile de organizare și funcționare a muzeelor, având ca obiect principal cercetarea și conservarea patrimoniului.

MUZÉU (< fr., lat., germ.; {s} gr. *mouseion* „templul muzelor") s.n. Instituție creată pentru conservarea, cercetarea, punerea în valoare prin diferite mijloace și, mai ales, expunerea pentru instruirea și educarea publicului, a colecțiilor de obiecte de interes artistic, istoric, științific și tehnic. Primul muzeu a fost constituit, probabil, de colecția de picturi expuse într-o aripă a *Propileelor Atenei* (sec. 5 î.Hr.).

MUZICA, revistă a Uniunii Compozitorilor din România și a Ministerului Culturii. Înființată în 1950. Din 1954, apare lunar, la București, până în 1990, când devine trimestrială.

MUZICÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care aparține muzicii, privitor la muzică. ✦ Cu aptitudini pentru muzică. **2.** (Despre sunete) Care este obținut prin vibrație regulată a unui corp sonor.

MUZICALITÁTE (< fr.) s.f. Caracter muzical; însușirea de a fi muzical; *fig.* sonoritate armonioasă. ✦ Particularitate, îndeosebi a poeziei, rezultată din aliterațiile, ritmul, cadența și intonația versurilor.

MUZICÁNT, -Ă (< it., germ.) s.m. și f. Persoană a cărei profesiune este practicarea muzicii, câștigându-și astfel existența; lăutar.

MÚZICĂ (< lat., it., fr., germ.) s.f. **1.** Artă ale cărei mijloace de exprimare sunt sunetele. **2.** Știința sunetelor și a organizării acestora conform unor sisteme (privind modul, tonalitatea, ritmul) și unor norme de compoziție (privind melodia, armonia, polifonia, forma). **3.** Operă muzicală, producție aparținând muzicii. ✧ *M. vocală* = m. concepută pentru voce. *M. instrumentală* = **m.** destinată unui instrument sau unui ansamblu instrumental. *M. de cameră* = **m.** destinată unui grup restrâns de interpreți. *M. simfonică* = **m.** concepută pentru orchestra simfonică. *M. vocal-simfonică* = **m.** concepută pentru un ansamblu mare, compus din orchestră și cor. *M. programatică* v. *programatic*. *M. religioasă* = **m.** vocală sau vocal-instrumentală compusă pe texte de rugăciuni, cântată în timpul serviciului divin. *M. concretă* = lucrare muzicală realizată prin înregistrarea pe bandă de magnetofon a unor sunete din natură sau produse artificial, transformate apoi sau montate; inventatorul ei este inginerul și muzicianul francez P. Schaeffer (primele experiențe în 1948). *M. serială* v. *dodecafonism*. *M. ușoară* = m. de largă accesibilitate, bazându-se pe intonații de cântec, pe ritmuri de dans sau de marș. *M. populară* = m. de largă circulație, caracterizată prin faptul că este o creație colectivă și anonimă. *M. de teatru* = **m.** originală, concepută pentru a acompania desfășurarea unei reprezentații teatrale. *M. de film* = **m.** înregistrată, ce constituie coloana sonoră a unei pelicule cinematografice. Mai există *m. de dans, m. corală, m. pop, m. rock, m. folk, m. de jazz, m. electronică* etc. **4.** Formație instrumentală. ✧ *M. militară* = fanfară.

MUZICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care are cunoștințe și apreciază muzica. **2.** Persoană care compune și interpretează muzică.

MUZICOLÓG (< fr.) s.m. Specialist în muzicologie.

MUZICOLOGÍE (< it., fr. {i}; {s} fr. *musique* „muzică" + gr. *logos* „studiu") s.f. Știință care se ocupă cu studiul muzicii sub toate formele ei de manifestare (istoria muzicii, teoria muzicală, acustica muzicală, estetica muzicală, folclorul muzical etc.).

MUZICÚȚĂ s.f. Mic instrument de suflat la care sunetele se produc prin expirația și inspirația aerului, ce pune în vibrație lamele flexibile din alamă; armonică de gură.

MWANZA, oraș și port în Tanzania, pe țărmul L. Victoria; 223 mii loc. (1988). Centrul unei zone aurifere și diamantifere. Ind. mat. de constr., ușoară, alim. Pescuit.

MWERU, lac în Africa Centrală, la granița dintre R.D. Congo și Zambia; 4 920 km^2. În el se varsă râul Luapula și din el izv. râul Luvua (afl. al fl. Congo). În S, mlaștini. Numeroase ins. (cea mai mare: Kilwa).

MYANMAR (Uniunea ~), stat federal în Asia de Sud-Est, pe coasta de V a pen. Indochina, cu ieșire la G. Bengal și M. Andaman; 676,58 mii km^2; 42,51 mil. loc. (2003). Limba oficială: birmana. Religia: budistă (89%), creștină (catolici 4%), islamică (3,8%). Cap.: *Yangôn* (fost Rangoon). Orașe pr.: Mandalay, Mawlamyine (Moulmein). Împărțit în șapte „state naționale" și șapte diviziuni. *Relief* constituit din două ansambluri muntoase care pornesc în N din m-ții Himalaya și se termină la m-ții Andaman (alt. max. din țară vf. Hkakabo Razi 5 881 m), închizând Marea Depresiune Centrală, drenată de fl. Irrawaddy; un alt fl. important, Salween udă E țării. În N, se desfășoară m-ții Kumon, în V m-ții Arakan, în E pod. Shan, iar în S lanțul muntos Tenasserim. *Climă* tropicală, puternic influențată de musonul de vară. Pădurea tropicală cu arbori cu lemn prețios ocupă c. 1/2 din supr. țării. În rest, este caracteristică savana, iar pe țărmuri vegetația de mangrove. Resurse minerale: petrol, gaze naturale, huilă și lignit, plumb, cupru, tungsten, zinc, argint, staniu, stibiu, nichel, pietre prețioase, barită, bentonită, gips, sare. Ind. de prelucr. lemnului, chimică, farmaceutică, mat. de constr., textilă, alim. Agricultura rămâne principala activitate economică. Predomină cultura orezului (c. 50% din supr. cultivată). Se mai cultivă grâu, porumb, mei, cartofi, batate, manioc, soia, bumbac, ceai, tutun, susan, legume, arahide, floarea-soarelui, năut, iută. Plantații de bananieri, cafea, trestie de zahăr, palmieri de cocos, arbori de cauciuc, mac pentru opium. Se cresc: bovine, bubaline, porcine, ovine, caprine, cabaline. Pescuit. Mari exploatări forestiere, în special de arbori cu lemn prețios. Rezervații de vânătoare. Moneda: 1 kyat = 100 pyaus. – *Istoric.* Pe terit. **M.**, populat de triburi negro-australoide și tibetano-birmane, s-au constituit, la începutul milen. 1 d.Hr., mici principate (ale populației pyn, cu reședința la Pagan și ale celei mon, cu centrul la Pegu), unificate, în sec. 11, în jurul regatului Pagan, care, în 1287, s-a destrămat în urma invaziei mongole; în acest răstimp pe terit. **M.** s-a impus budismul. Sec. următoare au fost marcate de existența unor mici regate (Pegu, Ava, Arakan și Toungoo), unificate, temporar, în a doua jumătate a sec. 16 în jurul Regatului Toungoo. În sec. 17–18, în condițiile unor permanente conflicte dintre formațiunile statale locale, Portugalia, Olanda, Franța și Anglia au înființat pe litoral primele factorii. La mijlocul sec. 18, în **M.** s-au pus bazele unui nou regat centralizat, care, la începutul sec. 19, a devenit unul dintre cele mai puternice state din SE Asiei. În urma războaielor cu Marea Britanie (1824–1826, 1852, 1885),

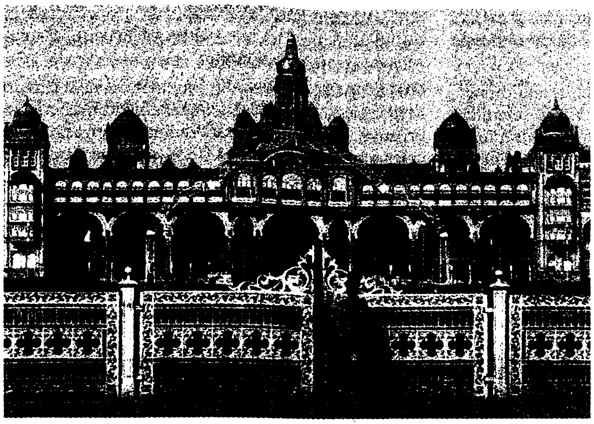

Mysore (1)
Palatul maharajahilor

M. a fost inclus în componenţa Indiilor Britanice (1886-1937), având apoi un statut de colonie de sine stătătoare. După eliberarea terit. M. de sub ocupaţia trupelor japoneze (1941-1945), mişcarea de rezistenţă opunându-se revenirii administraţiei coloniale engleze, se constituie un guvern al Ligii Antifasciste şi Libertăţii Poporului, în frunte cu generalul Aung San, „părintele independenţei birmane" (asasinat în iul. 1947). În aceste condiţii, se formează un nou guvern (1948-1956, 1957-1958, 1960-1962) prezidat de U Nu, care proclamă (4 ian. 1948) independenţa Uniunii Birmane şi încearcă constituirea societăţii socialiste pe baza budismului (declarat în 1961 religie de stat). Membru al O.N.U. (19 apr. 1948). În urma loviturii de stat militare (mai 1962), puterea este preluată de generalul Ne Win, care optează pentru sistemul partidului unic, promovează o politică economică dirijistă, de persecutare a opoziţiei şi de izolare internaţională. La 18 sept. 1988 are loc o lovitură de stat militară, conducerea fiind preluată de o juntă, în frunte cu generalul Saw Maung, care adoptă (27 mai 1989) noua denumire a statului - Uniunea Republicană Myanmar. Alegerile parlamentare din 1990 au fost câştigate de partidul de opoziţie, Liga Naţională pentru Democraţie (creată în 1988), condusă de fiica generalului Aung San, Aung San Suu Kyi (laureată a Premiului Nobel pentru pace, 1991), care formează un contraguvern, în condiţiile existenţei guvernului militar. Junta militară intensifică represiunea împotriva opoziţiei democrate (Aung San Suu Kyi este arestată la domiciliu, 1989-1995; sept. 2000 - mai 2002 şi din mai 2003) şi continuă lupta împotriva minorităţilor din zona de frontieră. Preşedinte este generalul Than Shwe (din 1992). M. devine membru al ASEAN (iul. 1997). Puterea legislativă şi executivă este asigurată (din 15 nov. 1997) de Consiliul pentru Pacea şi Dezvoltarea Statului, condus de preşedintele Soe Win, care este şi prim-ministru din 2004.

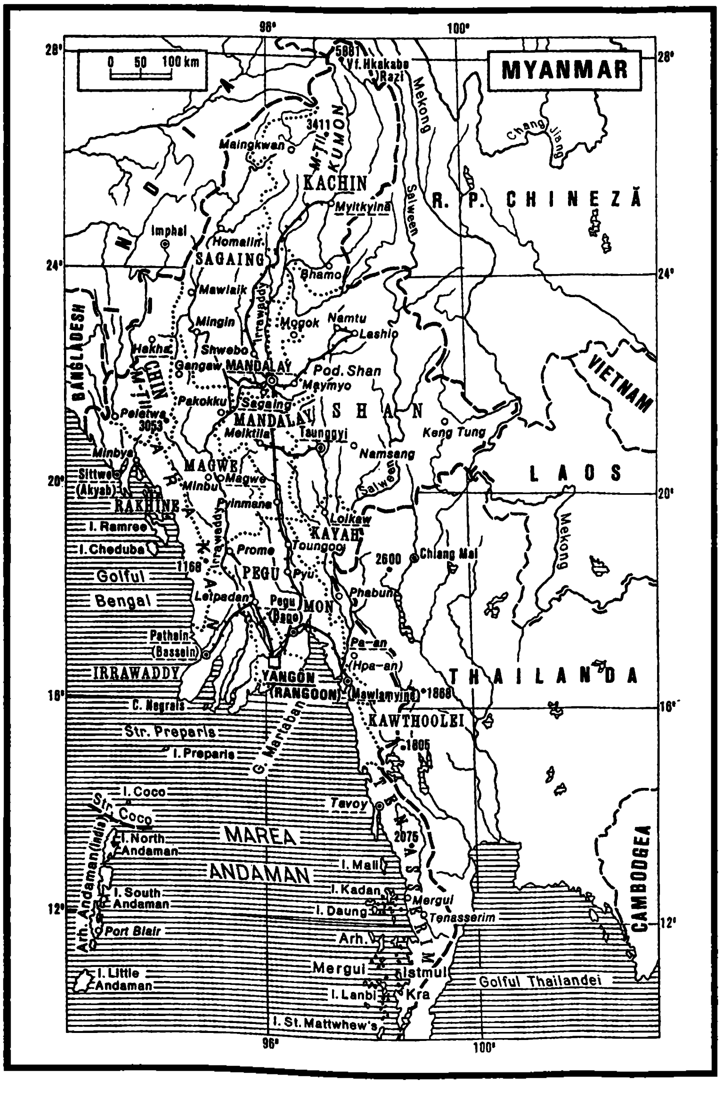
MYANMAR
0 50 100 km
98°
100°
96°
28°
24°
20°
16°
12°
Vf. Hkakabo Razi
5881
3411
M-ţii KUMON
Maingkwan
KACHIN
Myitkyina
Mekong
Salween
Chang Jiang
R. P. CHINEZĂ
INDIA
Imphal
Homalin
SAGAING
Bhamo
Mawlaik
Irrawaddy
Mogok
Namtu
Lashio
Mingin
BANGLADESH
Hakha
Shwebo
CHIN
M-ţii
Gangaw
MANDALAY
Pod. Shan
Maymyo
Pakokku
Sagaing
S H A N
VIETNAM
Paletwa
3053
MANDALAY
Meiktila
Taunggyi
Keng Tung
Minbya
Namsang
MAGWE
Sittwe (Akyab)
Minbu
Magwe
L A O S
RAKHINE
ARAKAN
Pyinmana
Loikaw
I. Ramree
KAYAH
I. Cheduba
Prome
Toungoo
2600
Chiang Mai
Golful Bengal
1168
PEGU
Pyu
Letpadan
Pegu (Bago)
MON
Phabun
Pathein (Bassein)
Pa-an (Hpa-an)
IRRAWADDY
YANGON (RANGOON)
Mawlamyine
1868
T H A I L A N D A
C. Negrais
KAWTHOOLEI
Str. Preparis
G. Martaban
I. Preparis
1805
I. Coco
Str. Coco
Tavoy
TENASSERIM
I. North Andaman
MAREA ANDAMAN
2075
Arh. Andaman (India)
I. Mali
I. Kadan
Mergui
I. South Andaman
I. Daung
Tenasserim
CAMBODGEA
Port Blair
Arh. Mergui
Istmul Kra
I. Little Andaman
Golful Thailandei
I. Lanbi
I. St. Mattwhew's

MYCALE, promontoriu în Asia Mică, între oraşele Efes şi Milet, unde în 479 î.Hr., flota grecească, de sub comanda regelui spartan Leontychides şi a strategului atenian Xantip, a nimicit flota persană.

MYERSON, Roger Bruce (n. 1951), economist american. Studii privind teoria concepţiei mecanismelor. Premiul Nobel pentru economie (2007), împreună cu L. Hurwicz şi E.B. Maskin.

MYKERINOS (MENKAURA), faraon egiptean din dinastia a IV-a (2723-2563 î.Hr.). De numele său este legată construirea celei mai mici dintre cele trei piramide de la Giseh.

MYLLER 1. Alexandru M. (1879-1965, n. Bucureşti), matematician român. Acad. (1948). Creator al şcolii matematice ieşene; contribuţii în domeniul analizei matematice, în special în cel al geometriei diferenţiale („Sur la théorie des équations différentielles linéares", „Despre o curbă specială"). Lucrări de istorie a matematicii. **2. Vera M.-Lebedev** (1880-1970, n. Novgorod), matematiciană română. Soţia lui **M. (1)**. Lucrări de teoria numerelor, algebră şi analiză matematică.

MYRDAL 1. Karl Gunnar M. (1898-1987), economist suedez. Secretar al Comisiei economice pentru Europa a O.N.U. (1947-1957). Studii în domeniul teoriei economice şi al relaţiilor economice internaţionale, asupra crizelor economice şi a echilibrului monetar („Elementul politic în dezvoltarea teoriei economice"). Lucrări privind economia ţărilor în curs de dezvoltare („Teoria economică şi regiunile subdezvoltate"). Premiul Nobel pentru economie, împreună cu F.A. von Hayek (1974). **2. Alva M.** (1902-1986), diplomat şi om politic suedez. Soţia lui **M. (1)**. Prima suedeză ambasador (India, 1954). A condus delegaţia suedeză la Conferinţa pentru Dezarmare de la Geneva (1961-1973). Militantă pentru pace, dezarmare şi pentru soluţionarea problemelor Lumii a Treia. Premiul Nobel pentru pace (1982), împreună cu A. Garciá Robles.

MYRON v. Miron.

MYSLBEK, Josef Václav (1848-1922), sculptor ceh. Operă inspirată din trecutul naţional; monumentalitate, echilibru compoziţional, tratare amplă a volumelor (Statuia ecvestră a regelui Václav din Praga, „Muzica"). Portretist („Portretul lui B. Smetana").

MYSORE sau **MAISŪR 1.** Oraş în S Indiei, pe râul Kāverie; 742,2 mii loc. (2001). Ind. textilă, a piel., alim. şi chimică. Universitate (1916). Muzeu. Palatul maharajahilor (1897). Loc de pelerinaj. Fondat în sec. 16. **2.** Denumirea până în 1973 a statului indian *Karnātaka.*

MYTILENE v. Lesbos.

MZALI, Mohammed (n. 1925), om politic tunisian. Prim-min. (1980-1986). A promovat o politică de liberalism în economie.

Nn

N^1 s.m. invar. A șaptesprezecea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană sonantă, oclusivă, nazală, dentală).

N^2 **1.** (METR.) Simbol pentru *newton.* **2.** Simbol chimic pentru *azot (nitrogen).* **3.** (MAT.) Simbol pentru mulțimea numerelor naturale.

N^3, abreviere pentru nord.

n (METR.), simbol pentru prefixul *nano-.*

Na, simbol chimic pentru *sodiu (natriu).*

NABÁB (< fr.; cuv. hindi) s.m. **1.** (În Ev. Med., în India și în alte țări din Orient) Titlu purtat de guvernatorii reg. desprinse din Imp. Marilor Moguli; persoană având acest titlu. **2.** Om foarte bogat.

NABATÉI ({s} gr. *Nabataioi,* lat. *nabataei*), populație arabă stabilită în sec. 4 î.Hr. în NV pen. Arabia, pe actualul terit. al Iordaniei (Nabathaea). Au întemeiat un regat cu cap. în orașul Petra (din sec. 2 î.Hr.). În 105 d.Hr., regatul a fost ocupat de guvernatorul roman al Siriei, A. Cornelius Palmea, cea mai mare parte a lui fiind transformată în prov. romană Arabia. Cultura lor a fost puternic influențată de elenism. Au folosit o variantă a scrierii consonantice arameice.

NABEREJNÎE CELNÎ, oraș (din 1930) în Federația Rusă, în Tatarstan, pe stg. râului Kama; 510 mii loc. (2002). Constr. de mașini. În perioada 1982-1988 s-a numit *Brejnev.*

NABI, Yusuf (1642-1712), poet turc. Poeme didactico-filozofice în genul „masnavi" („Hayriyye", „Hayrabad").

NABIS, tiran al Spartei (206-192 î.Hr.). Inițiator al unor reforme sociale îndreptate împotriva aristocrației; asasinat în timpul războiului împotriva Ligii aheene, aliată cu romanii. Moartea sa a marcat sfârșitul independenței Spartei.

NABÍ(S) (< fr.; {s} ebr. *nabi* „profet") s.m. pl. Grup de artiști plastici francezi postimpresioniști (P. Sérusier, M. Denis, P. Bonnárd, Ed. Vuillard, G. Lacombe, P. Ranson, K.X. Roussel ș.a.), care (1888-1899) au cultivat simbolismul, decorativismul, un colorit intens, încercând să valorifice bidimensionalitatea și simplificarea formelor.

NABL, Franz (1883-1947), prozator austriac. Reprezentant al direcției antiromantice. Romane de analiză psihologică („Un om al trecutului").

NABLUS (NABULUS), oraș în Palestina (Cisiordania); 318,2 mii loc. (2003). Ind. chimică și alim. Menționat în Biblie cu numele de Șechem (Shechem). Fundat de Titus (70) sub numele de *Flavia Neapolis.* Ocupat de Israel în 1967, a trecut în 1995 sub administrația Autorității palestiniene.

NABOKOV, Vladimir Vladimirovici (1899-1977), scriitor american de origine rusă. Emigrant din Rusia (1919) în Europa Occidentală până în 1940, când s-a stabilit în S.U.A. Operă de formulă dostoievskiană și kafkiană. Contribuție la modernizarea narațiunii în limba engleză, datorită construcției romanești, rafinamentului stilistic și tehnicii frazei concentrate („Lolita" - capodopera sa, ecranizată). Povestiri („Vorbește, memorie").

NABONID, ultimul rege al Regatului Noului Babilon (556-539 î.Hr.). După ce a fost înfrânt (539 î.Hr.), de *Cirus II,* Babilonul a devenit o satrapie a Imp. Persan.

NABOPOLASSAR (NABU-APLA-USUR, NABUPOLASSAROS), suveran caldeu, întemeietor al Regatului Noului Babilon (625-605 î.Hr.). În alianță cu Cyaxares, regele Mediei, a înfrânt Asiria și a anexat Elamul și Siria de Nord.

NABUCODONOSOR II, rege al Regatului Noului Babilon (605-562 î.Hr.). Fiul lui Nabopolassar. L-a învins pe faraonul Nechao II în bătălia de la *Karkemiș* (605 î.Hr.), a cucerit Regatul Iudeii, Siria și Fenicia. În timpul său, Regatul Caldeo-Babilonean a cunoscut maxima expansiune terit. A făcut din Babilon cel mai strălucit oraș al Orientului (ziguratul Entemenaki, prototipul legendarului „Turn Babel").

NACÉLĂ (fr.; {s} lat. *navicella*) s.f. **1.** Cabină (deschisă) suspendată de un balon și folosită pentru transportul echipajului, al instrumentelor de bord și al lestului. ✦ Cabină metalică închisă atașată unui dirijabil, destinată amplasării motoarelor. **2.** Mic vas de formă alungită, din ceramică, platină sau cuarț și folosit în anumite operații de laborator.

NACHTIGAL, Gustav (1834-1885), medic și explorator german. Pornind din Tripoli, a traversat Sahara prin Tibesti (1870) până la Darfur (1874). În 1884, a condus, din însărcinarea lui Bismarck, protectoratul Reichului în Togo și Camerun.

NACRÍT (< fr., germ. {i}) s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu, folosit în ind. ceramicii.

NÁCRU (< fr., it.) s.n. (Rar) Sidef.

NADAR (pe numele adev. *Félix Tournachon*) (1820-1910), fotograf, aeronaut, desenator, caricaturist și scriitor francez. A efectuat primele fotografii aeriene ale Parisului din balon (1858) și a folosit pentru prima oară lumina artificială pentru realizarea fotografiilor (Catacombele Parisului). Portrete ale unor celebrități ale epocii (Baudelaire, Delacroix, George Sand, Sarah Bernhardt ș.a.). În 1874, a organizat în atelierul său prima expoziție a impresioniștilor. Memorii („Când eram fotograf").

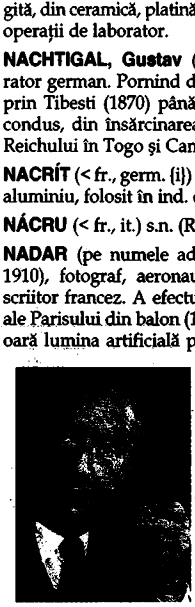

Vladimir Nabokov

NÁDĂ (< bg.) s.f. **1.** Hrană folosită pentru atragerea peștelui sau a vânatului. ✦ Fig. Ispită, tentație; cursă. **2.** Înnăditură.

NADEL, Siegfried Frederick (1903-1956), antropolog austriac. Cercetări de antropologie teoretică și asupra culturii unor vechi popoare africane.

NADEȘ, com. în jud. Mureș, situată în pod. Târnavelor, pe râul omonim; 2 514 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. În satul N., menționat documentar (1301), se află o biserică din sec. 14-15, situată în interiorul unei cetăți din sec. 15-16.

NADÍR (< fr. {i}; din arab. *nâdir* „opus") s.n. Punct opus zenitului, situat la intersecția verticalei locului cu emisfera cerească inferioară.

NADIR ȘAH (1688-1747), comandant militar, șah al Persiei (1736-1747). S-a remarcat în campaniile șahului Tahmasp II împotriva afghanilor care au invadat Persia (1722) și a turcilor. În 1736 a uzurpat domnia lui Abbas III și și-a luat titlul de șah creând un imperiu efemer. A stăpânit vaste terit. În 1737-1738 a început campania împotriva Indiei de N cucerind, în 1739, orașul Delhi, cap. Marilor Moguli. Asasinat.

NADIR ȘAH, Mohammed (1880-1933), rege al Afghanistanului (1929-1933). Rol important în războiul împotriva Marii Britanii, pentru obținerea independenței țării (1919); în 1929, a condus lupta împotriva emirului uzurpator Bacca-i Sakaw. Asasinat.

NAEVIUS, Gnaeus (c. 265-c. 200 î.Hr.), scriitor latin. Autor al primului poem epic „Războiul punic". Creatorul tragediei latine („Romulus"). Comedii satirice.

NAFTA (North American Free Trade Agreement), acord de liber schimb încheiat, pe baza tratatului dintre S.U.A. și Canada de la 1 ian. 1988, între Canada, Mexic și S.U.A. (17 dec. 1992) ce prevedea eliminarea treptată, în decurs de 15 ani, a restricțiilor privind comerțul și investițiile dintre cele trei țări.

NAFTALÍNĂ (< fr., germ. {i}; {s} lat. *naphta* „specie de catran") s.f. Hidrocarbură aromatică, cristalină, albă, cu miros specific, obținută din gudroanele de la distilarea uscată a cărbunilor de pământ. Sublimează la temperatura obișnuită (p.t. 80,3°C, p.f. 218°C). Se întrebuințează atât ca insecticid, cât și ca materie primă în ind. coloranților etc. Sin. *naftalen.*

NÁFTĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Amestec de hidrocarburi produse prin distilarea petrolului la temperaturi de 60-120°C (*n. ușoară,* folosită ca solvent) sau 120-150°C (*n. grea,* combustibil utilizat pentru încălzire, iluminare ș.a.). V. și *gazolină.*

NAFTÉNIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid organic, cu miros pătrunzător, care se extrage din produsele petroliere.

NAFTILAMÍNĂ (< fr.) s.f. Amină derivată din naftalină; intermediar în ind. chimică de sinteză etc.

NAFTÓL (< fr.) s.m. Compus organic derivat din naftalină, în care unul sau mai mulți atomi de hidrogen au fost înlocuiți cu grupări de hidroxil.

NAFŪD, an- ~ sau **NEFUD,** deşert în partea de NNE a pen. Arabia (Arabia Saudită), extins pe 600 km lungime şi 225 km lățime max.

NAGAI Kafū (1879–1959), scriitor japonez. Operă complexă, abordând toate genurile literare. Povestiri lirice („O poveste stranie de la est de râu") şi satirice, poeme, piese de teatru în maniera „noul kabuki".

NĀGĀLAND, stat în extremitatea de NE a Indiei, la granița cu Uniunea Myanmar; 16,6 mii km^2; 1,9 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv.: *Kohīma*. Creat în 1963, este populat majoritar de nagaşi (triburi de origine tibetano-birmană).

NAGANO, oraş în Japonia (Honshū); 360,1 mii loc. (2000). Constr. de maşini, ind. chimică, a mătăsii. Universitate (1949). Templul budist Zenkōji (sec. 7). Aici s-a desfăşurat cea de-a 18-a ediție a Jocurilor Olimpice de iarnă (1998).

NAGANO Kent (n. 1951), dirijor american, de origine japoneză. Dirijor de operă (Boston, San Francisco, Lyon) şi de muzică simfonică (Ansamblul Inter-Contemporain). Integrala simfonică a creației lui Messiaen.

NAGANO Osami (1880–1947), amiral japonez. Ca şef al Statului Major al Marinei japoneze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a condus operațiunile din Pacific. A planificat şi condus atacul de la *Pearl Harbor*. Condamnat (1945) pentru crime de război, a murit în închisoare.

NAGAOKA, oraş în Japonia, în NV ins. Honshū, la 15 km de țărmul M. Japoniei; 193,4 mii loc. (2000). Expl. de petrol. Ind. constr. de maşini, chimică şi alim. Castel (1600).

NAGAOKA Hantaro (1865–1950), fizician japonez. A formulat (1903) un model atomic, asemănător celui elaborat ulterior de E. Rutherford, potrivit căruia atomul era format dintr-o sarcină centrală pozitivă, înconjurată de sarcini negative.

NAGARE Masayuki (n. 1923), sculptor japonez. Lucrări abstracte, cu suprafețe şlefuite, construite frecvent în funcție de spațiul peisagistic al grădinilor japoneze.

NĀGĀRJUNA (c. sec. 2), reformator religios indian. Fondator al Şcolii madhyamika („calea de mijloc"), a promovat învățătura vacuității universale. I se atribuie: „Madhyamika Karika", „Vigra-havyavartanī".

NAGASAKI, oraş în Japonia, situat în partea de V a ins. Kyūshū, port la M. Chinei de Est; 423,1 mii loc. (2000). Constr. navale. Metalurgie, constr. de maşini; prelucr. lemnului şi a petrolului. Import de petrol. Universitate (1949). Biserica catolică Ōura (1864–1865), în stil gotic; Monumentul închinat victimelor bombardamentului atomic, ridicat în 1955 în Parcul Păcii. La 9 aug. 1945 aviația S.U.A. a lansat o bombă atomică asupra oraşului, care a fost distrus aproape în întregime, provocând moartea imediată a c. 40 000 de oameni. Oraşul a fost reconstruit.

NAGÁȚ s.m. Pasăre de țărm, migratoare, din ordinul caradriiformelor, de c. 40 cm, cu penajul negru-verzui cu luciu purpuriu şi cu un moț de pene lungi pe cap (*Vanellus vanellus*); bibic.

NÄGELI, Karl Wilhelm von (1817–1891), botanist elvețian. Contribuții la dezvoltarea teoriei membranei protoplasmatice. A descoperit anteridia şi spermatozoizii ferigilor.

NAGHIU, Iosif (1932–2003, n. Bucureşti), dramaturg român. Cultivă ludicul şi paradoxul spiritual în drame realist-psihologice („Într-o singură seară", „Valiza cu fluturi") şi parabole mitologice („Misterul Agamemnon", „A treia caravelă"). Scenarii („Capul de zimbru").

NAGORNÎI KARABAH (QARABAĞ), reg. autonomă în Azerbaidjan constituită în iul. 1923; 4,4 mii km^2; 144,3 mii loc. (2002), în majoritate armeni (peste 80%). Centrul ad-tiv: *Xankändi (Stepanakert)*. În 1988 a izbucnit un conflict armat între Armenia şi Azerbaidjan privind statutul zonei **N.K.** În dec. 1991, **N.K.** şi-a proclamat, printr-un referendum, independența față de Azerbaidjan, deschizându-şi un cordon de legătură cu Armenia, fapt care a marcat escaladarea conflictului armat. În mai 1994, ciocnirile armate au fost oprite grație acordului mediat între părțile beligerante de către Rusia, Turcia, S.U.A., O.N.U. şi interpunerii unei forțe de menținere a păcii a C.S.I. sub egida O.S.C.E. La 12 mart. 1997 se încheie un acord între Armenia şi Azerbaidjan, prin care se prevede autonomia enclavei **N.K.**

NAGOYA, oraş în Japonia (Honshū), port la G. Ise al Oc. Pacific; 2,2 mil. loc. (2000); ind. constr. de maşini, electrotehnică, metalurgică, chimică, textilă, alim. Şantiere navale. Universitate (1939). Institut politehnic (1949). Templul budist Nanatsu (1611) şi templul şintoist Atsuta. Castel (1610–1614).

NĀGPUR, oraş în centrul Indiei (Maharashtra); 2,1 mil. loc. (2001). Ind. metalurgică, chimico-farmaceutică, uşoară şi alim. Universitate (1923). Fortăreață (sec. 18). Fundat în sec. 18.

NAGY Imre (1896–1958), om politic ungur. Membru al guvernului Béla Kun (1919), s-a refugiat, până în 1944, în U.R.S.S. Ca prim-min. (1953–1955), a încercat să promoveze o politică liberală; exclus din C.C. (1955) şi din rândurile partidului comunist (1956). În timpul revoluției anticomuniste din oct. 1956, a încercat să impună neutralitatea țării; înlăturat de la putere de intervenția trupelor sovietice. Arestat (nov. 1956), a fost condamnat la moarte şi executat. Reabilitat (1989).

NAGY, Irina (n. 1937, Telechia, jud. Covasna), handbalistă română. Portăriță a echipei naționale campioană mondială la handbal în 11 (1956, 1960) şi la handbal în 7 (1962).

NAHA, oraş în Japonia, în S ins. Okinawa, port la M. Chinei de Est; 301,1 mii loc. (2000). Două universități. Turism. Porțelanuri, țesături.

NAHHĀS PAŞA, Mustafā an (1876–1965), jurist şi om politic egiptean. Unul dintre organizatorii partidului naționalist Wafd. Prim-min. (mart.–iun. 1928, ian.–iun. 1930; 1936–1937; 1942–1944; 1950–1952).

NAHICEVAN (NAXÇIVAN) 1. Oraş în Azerbaidjan, pe râul Araks, capitala rep. autonome N.; 64,3 mii loc. (2002). Ind. alim., a mobilei, electrotehnică, mat. de constr. Unul dintre cele mai vechi oraşe din reg. Caucazului (peste 3 000 de ani). În sec. 8–10 puternic centru comercial; din 1828 a trecut de la Persia la Imp. Rus. **2.** Rep. autonomă în Azerbaidjan, cu caracter de enclavă (înconjurată de Armenia, Iran şi Turcia, fără legătură directă cu terit. de bază al Azerbaidjanului). A fost disputat între Armenia şi Azerbaidjan; în prezent, locuit preponderent de azeri; 5,5 mii km^2; 364,5 mii loc. (2002). Cap.: *Nahicevan*.

NAHIMOV, Pavel Stepanovici (1802–1855), amiral rus. S-a remarcat în bătăliile de la *Navarino* (1827) şi *Sinope* (1853). În timpul Războiului Crimeii (1853–1856), a condus luptele pentru apărarea Sevastopolului.

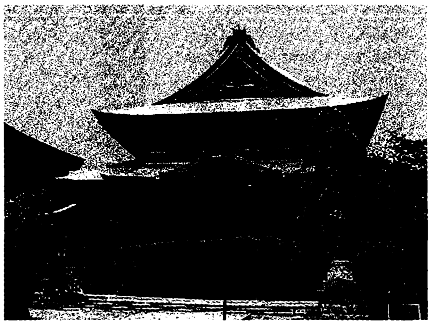

Nagano. Templul Zenkōji

NAHODKA, oraş în Federația Rusă, în Extremul Orient, port la G. **N.** al M. Japoniei; 149,3 mii loc. (2002). Reparații navale. Pescuit şi prelucr. peştelui.

NAHUA (NAHOA) (cuv. amerindian) s.f. **1.** Cel mai mare grup de indieni mexicani care vorbesc limba *nahua*. **2.** Limbă amerindiană din fam. uto-aztecan, grupul aztecan. Vorbită şi scrisă azi în Mexic de c. un milion de oameni. Principala limbă a Imp. Aztec, reprezenta un fel de limbă generală. După venirea conchistadorilor spanioli, a fost adoptat alfabetul latin.

NAHUM (NAUM) (sec. 7 î.Hr.), profet iudeu. A vestit căderea cetății Ninive, capitala Imp. Asirian. Profeția sa este pomenită în Vechiul Testament, în cartea cu acelaşi nume.

NAHYYAN, Zayed bin Sultan an- ~ (n. 1923), emir al emiratului Abu Dhabi (din 1966). Preşedinte al Emiratelor Arabe Unite (din 1971).

NAI (< tc.) s.n. **1.** Vechi instrument muzical popular de suflat, alcătuit dintr-un sistem de fluiere de diferite dimensiuni, lipite în ordinea mărimii. În România, unde existența lui este atestată din sec. 17, a existat şi există o şcoală de un mare prestigiu în lume (Fănică Luca). Cel mai cunoscut naist din lume este *Gh. Zamfir*, care a dat noi valențe stilului şi interpretării tradiționale. **2.** Fluier de trestie cu şapte găuri.

NAIÁDE (< fr.) s.f. pl. (MITOL.) Nimfe ale izvoarelor, râurilor şi lacurilor.

NAIADE, al şaselea satelit al planetei Neptun, cel mai apropiat de aceasta, descoperit în 1989 de sonda spațială americană „Voyager 2". Are semiaxa orbitei egală cu 48 000 km; perioada de revoluție siderală de 6h 57′ şi diametrul de 50 km.

NAIDĂŞ, com. în jud. Caraş-Severin, situată pe râul Nera, la granița cu Serbia; 1 188 loc. (2008). Satul N. menționat documentar în 1378.

NÁILON (< engl.) s.n. Fibră textilă poliamidică, utilizată la fabricarea țesăturilor subțiri şi a unor produse tehnice.

NAIMA, Mustafa (1655–1716), istoric turc. Cronicarul oficial al marelui vizir Silâhdar Ali Paşa (1709). Autor al cronicii „Tarih" (1591–1659).

NAIMA s.f. v. **năiamă.**

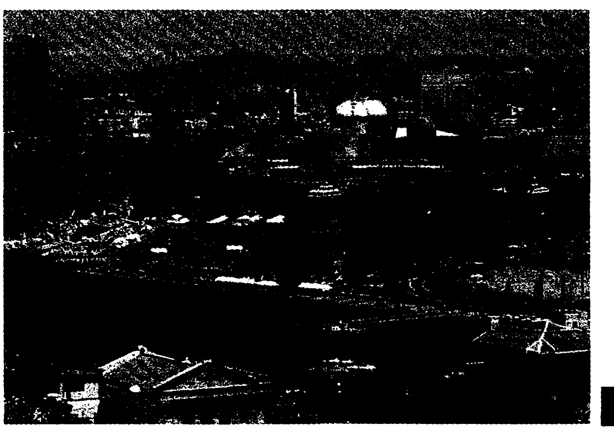

Nagasaki. Vedere generală

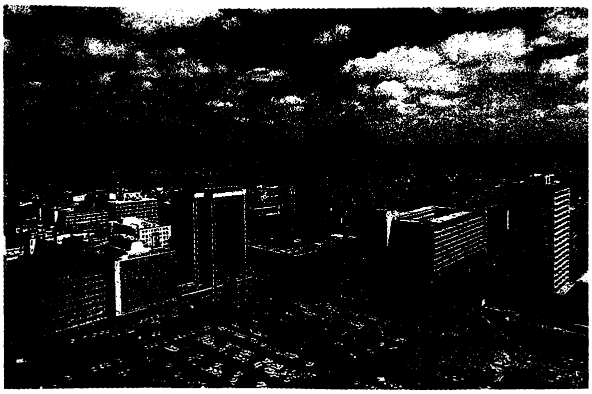

Nairobi. Vedere generală

NAIPAUL, Vidiadhar Surajprasad (n. 1932), scriitor indian de limbă engleză, născut în Trinidad. Stabilit în Marea Britanie (1950). Romane despre efectele tragice ale colonialismului în Lumea a Treia („O casă pentru Dl Biswas", capodopera sa). Premiul Nobel pentru literatură (2001).

NAIRA, unitate monetară în Nigeria.

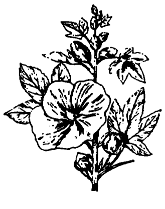

Nalbă

NAIROBI, cap. Kenyei, situată în centrul țării, pe platoul Athi, la 1 675 m alt.; 2,1 mil. loc. (1999). Ind. metalurgică, a aluminiului, piel. și încălț., a sticlei, ceramicii, alim., a cimentului, chimică. Universitate (1956). Muzeu. Catedrală (1963). Aici se află sediul Organizației Unității Africane. Întemeiat în 1899. Cap. Republicii Kenya din 1964.

NAISMITH, James A. (1861–1939), profesor american de sport. A elaborat regulile jocului de baschet modern (1891).

NAISSUS, oraș antic în Moesia Superior. În anul 268 d.Hr., împăratul roman Claudius II a obținut aici o victorie strălucită asupra goților. Azi *Niš* (Serbia).

NAÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *nativus*) adj. (Adesea adv. și subst.) **1.** Natural, neprefăcut, sincer. **2.** Fără experiență, credul. **3.** Bleg, prostuț. **4.** *Pictori naivi* = pictori, mai ales amatori sau autodidacți, uneori din mediul rural, care ignoră perspectiva, anatomia și legile proporțiilor, inspirându-se adesea din pictura populară (H. Rousseau, L. Vivin, C. Bombois etc.). Cunoscuți și sub numele de „primitivii sec. 20".

NAJAF, An ~, oraș în partea central-sudică a Iraqului, pe dr. fl. Eufrat, la 150 km SSE de Baghdad; 309 mii loc. (1987).

NAJD v. **Nejd.**

NAJIBULLAH, Mahammad (1947–1996), medic și om politic afghan. Șeful serviciilor secrete (1978–1979), secretar general al Partidului Democrat Popular. Președinte al Afghanistanului (1987–1992).

NAKADAI Tatsuya (pe numele adevărat *N. Motohisa*) (n. 1932), actor japonez de teatru și film. Roluri celebre în filme de primă mărime din anii '60–'80 („Condiția umană", Sanjuro", „Harakiri", „Kagemusha", „Ran".

NAKASONE Yasuhiro (n. 1917), om politic japonez. Prim-min. (1982–1987).

NAKHON PATHOM, oraș în partea central-sudică a Thailandei; 120,6 mii loc. (2000). Vechi centru religios budist, vizitat de misionari budiști din India din sec. 2 î.Hr. Templul lui Buddha (125 m înălțime). Festival anual religios (nov.).

NAKHON RATCHASIMA, oraș în partea de S a Thailandei; 204,3 mii loc. (2000). Ind. de prelucrare a mătăsii și a tutunului. Expl. de min. de cupru. Fundat în sec. 17. Vechea denumire: *Khorat* sau *Korat.*

NAKURU, oraș în partea de V a Kenyei, situat în zona Marelui Graben Est-African, la 1 860 m alt.; 219,3 mii loc. (1999). Ind. chimică, textilă și alim. Vestigii neolitice. Parc Național (lac cu apă sărată), din 1967, cu colonii de flamingo. Turism.

NALBANT, com. în jud. Tulcea, pe râul Taița; 3 515 loc. (2008). Expl. de gresii și calcar. Viticultură. În satul N. a fost descoperită (1962–1964) o necropolă birituală (cu morminte de înhumație și de incinerație), din sec. 7–10, care aparține culturii Dridu.

NALBÁR s.m. v. **nălbar.**

NÁLBĂ (lat. *malva*) s.f. Denumire dată unor specii de plante erbacee din fam. malvaceelor. Frunzele și rădăcinile unor specii au utilizări în medicina tradițională, ca emolient și expectorant. ✧ *N. de grădină* = plantă de cultură, originară din Asia Mică, adusă în Europa de cruciați; are flori albe, roșii, roz, galbene *(Althaea).*

NALCIK, cap. Republicii Kabardino-Balkaria; 273 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de mașini, electrotehnică, chimică, de mobilă etc. Universitate. Muzee. Teatre. Fundat în 1817. Turism.

NALKOWSKA, Zofia (1884–1954), scriitoare poloneză. Analistă a sufletului feminin („Femei"). Studii de istorie literară („Medalioane").

NAMANGAN, oraș în Uzbekistan, în N depr. Fergana; 376 mii loc. (1999). Ind. constr. de mașini, chimică, mat. de constr., textilă și alim. Mausoleu (sec. 18). Întemeiat la sfârșitul sec. 15.

NAM CO, lac tectonic cu apă sărată situat în SE pod. Tibet (China), la 4 718 m alt., la N de Lhasa; 1 940 km². Vechea denumire: *Tengri Nur.*

NAMEN, denumirea flamandă a orașului *Namur.*

NAMIB, deșert pe coasta de SV a Africii, în Angola, Namibia și Republica Africa de Sud, care se întinde pe c. 1 900 km lungime, între orașul Moçâmedes și gurile râului Olifants. Zăcăminte de diamante.

NAMIBIA (Republica ~), stat în SV Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 825,1 mii km²; 1,8 mil. loc. (2001). Limba oficială: engleza. Populația: bantu (78,5%), boșimani (c. 27 000), mulatri și albi (în special afrikanderi). Religia: creștină (luterani 51,4%, catolici 16,6%, creștini africani 7%, anglicani 5,6%), animistă. Cap.: *Windhoek. Relief:* în V deșertul Namib (pe 1 200 km în lungul litoralului), o zonă centrală cu platouri înalte (50% din terit.) dominate de munți izolați (mt. Brand 2 574 m), iar în E deșertul Kalahari. *Climă* tropicală aridă. Râuri puține (Kunene, Okavango și Orange). Resurse minerale: uraniu, diamante, plumb, cupru,

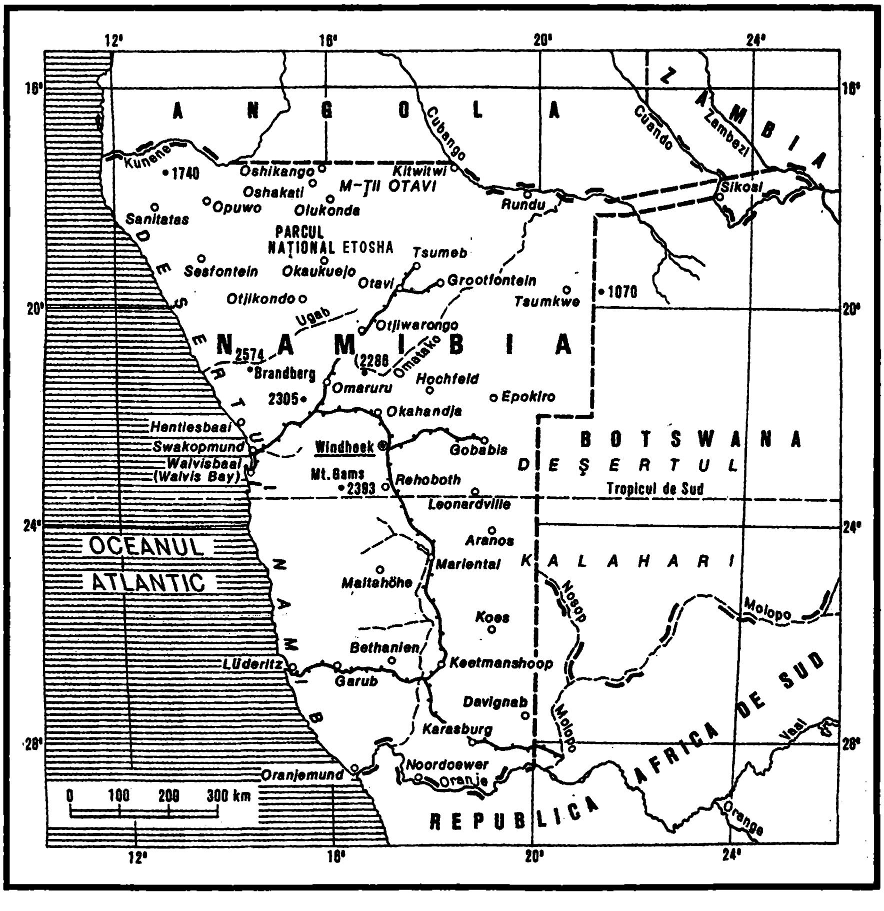
12°
16°
20°
24°
16°
20°
24°
28°
ANGOLA
ZAMBIA
Cubango
Cuando
Zambezi
Kunene
1740
Oshikango
Kitwitwi
Oshakati
M-ȚII OTAVI
Opuwo
Olukonda
Rundu
Sikosi
Sanitatas
PARCUL NAȚIONAL ETOSHA
Tsumeb
Sesfontein
Okaukuejo
Otavi
Grootfontein
Tsumkwe
1070
Otjikondo
Ugab
Otjiwarongo
NAMIBIA
2574
2286
Omatako
Brandberg
Omaruru
Hochfeld
Epokiro
2305
Okahandja
Hentiesbaai
Swakopmund
Walvisbaai (Walvis Bay)
Windhoek
Gobabis
BOTSWANA
Mt. Gams
2393
Rehoboth
DEȘERTUL KALAHARI
Tropicul de Sud
Leonardville
DEȘERTUL NAMIB
OCEANUL ATLANTIC
Aranos
Mariental
Maltahöhe
Nosop
Molopo
Koes
Bethanien
Lüderitz
Keetmanshoop
Garub
Davignab
Karasburg
Noordoewer
Oranje
Oranjemund
Vaal
Orange
REPUBLICA AFRICA DE SUD
0 100 200 300 km

zinc, argint, aur, staniu, pirite feroase, mangan, tungsten, vanadiu, cadmiu, beriliu, germaniu (50% din rezervele mondiale), litiu, azbest, sare, arsen, marmură, ametist. Metalurgie neferoasă, produse alimentare, produse textile, conserve de pește, bere. Se cultivă grâu, porumb, ulei, sorg, legume și pepeni, bumbac, tutun. Se cresc bovine, ovine (inclusiv karakul), caprine, cabaline. Pescuit. Parcurile naționale Namib-Naukluft, Skeleton Coast (Coasta Scheletelor) și Etosha. Moneda: 1 dollar namibian = 100 cents. – *Istoric.* Locuită inițial de triburile boșimanilor, de la care s-au păstrat picturi rupestre (c. 1500 î.Hr.); aceștia au fost împinși pe un terit. restrâns (c. 1000 d.Hr.) de triburile bantu–ovambo și herero. Primii europeni veniți aici au fost germanii, care, în 1884, au înființat o colonie sub numele de Africa Germană de Sud-Vest. În timpul Primului Război Mondial, trupele aliate (sud-africane) au ocupat colonia (1915). N. a devenit (1920) terit. sub mandat al Societății Națiunilor, încredințat spre administrare Uniunii Sud-Africane. După al Doilea Război Mondial, Africa de Sud introduce aici sistemul de apartheid, provocând o mișcare de protest, sub conducerea Organizației Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO). Din 1960, la intervenția O.N.U., Africii de Sud i se cere să-și retragă trupele. În contextul intensificării mișcării de gherilă, la 27 oct. 1966, Adunarea Generală a O.N.U. decide să preia direct administrarea N. (care, din 12 iun. 1968, și-a luat actualul nume). După un deceniu de lupte violente, în care mișcarea de eliberare națională este sprijinită de Zambia și Angola, sunt inițiate, sub egida O.N.U., negocieri între părțile implicate, pe baza cărora, după alegeri libere (6 nov. 1989), N. și-a proclamat independența (21 mart. 1990). Membru al O.N.U. (23 apr. 1990). S. Nujoma, liderul SWAPO (din 1984), aflat în exil (din 1960), este ales președinte (reales în 1994 și 1998) al Republicii N. și se formează un guvern de uniune națională. În 1994, Africa de Sud retrocedează baza militară de la Walvis Bay. Printr-o politică de reconciliere națională, președintele a asigurat pe plan intern o oarecare stabilitate politică și economică. Alegerile prezidențiale din 2004 sunt câștigate de Nifikepunye Pohamba. Republică prezidențială.

NAMĨK, Kemal Mehmet (1840–1888), scriitor turc. Reprezentant al romantismului turc; a întemeiat, împreună cu Ziya Pașa, ziarul „Hürriyet" („Libertatea"), publicat la Londra (1868–1870).

NÁMILĂ s.f. Ființă sau lucru de proporții foarte mari; colos, matahală.

NAMORA, Fernando Gonçalves (1919–1989), scriitor portughez. Unul dintre fondatorii neorealismului în literatura țării sale. Romane („Duminică după-amiază", „Fluviu trist").

NAMP'O, oraș în V R.P.D. Coreene, avanport al Phenianului la M. Galbenă; 731,4 mii loc. (1993). Metalurgie neferoasă, constr. navale, ind. chimică, a sticlăriei, textilă. Pescuit. Vechea denumire: *Chinnampo.*

NAMPULA, oraș în ENE Mozambicului; 314,9 mii loc. (1997). Ind. cimentului, textilă, de prelucr. a lemnului.

NAMUR (în flamandă NAMEN), oraș în partea central-sudică a Belgiei, în zona de confl. a râului Sambre cu Meuse; 105,3 mii loc. (2002). Constr. de mașini; ind. cimentului, a piel., sticlei, porțelanului, chimică, textilă, a hârtiei și alim. Universitate (1831). Fortăreață (sec. 17). Muzeu arheologic.

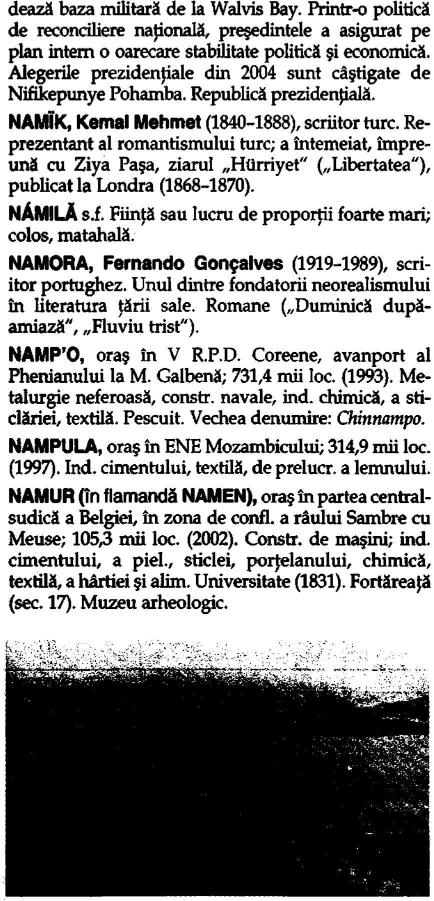

Nanjing. Podul peste Yangtze

NANA, com. în jud. Călărași, în C. Mostiștei; 2 467 loc. (2008).

NĀNAK (numit și *Guru N.*) (1469–1539), reformator religios și mentor spiritual indian. Fondator și guru al comunității religioase sikh. Doctrina sa monoteistă încearcă să îmbine hinduismul cu islamismul. A scris imnurile devoționale din „Ādi Granth" și culegerea de rugăciuni „Japji".

NĀNĀSĀHIB (pseud. lui *Dhondu Pant*) (c. 1820–c. 1859), principe indian. Fiu adoptiv (din 1827) al lui Bajī Rao II, ultimul conducător al maratilor. S-a răsculat împotriva englezilor (1857–1859); înfrânt.

NANCHANG, oraș în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Jiangxi; 2,1 mil. loc. (1990). Oțel. Constr. de mașini; produse textile, alim. și chimice; celuloză și hârtie, prelucr. lemnului. Universitate. Atestat documentar în 201 î.Hr.; oraș din 1926.

NÁNCHIN (NÁNGHIN) (< fr.; de la *Nanking,* oraș în China) s.n. Țesătură de bumbac deasă și rezistentă, folosită pentru confecționarea dosurilor de pernă.

NANCHING v. **Nanjing.**

NANCY, oraș în NE Franței (Lorena), port pe canalul Marna-Rin; 331,3 mii loc. (1999, cu suburbiile). Metalurgie, constr. de mașini, produse chimice, textile și alim. Universitate (1768). Monumente din sec. 15–18. În sec. 19, important centru de artă decorativă (Școala de la N.), al cărui principal reprezentant a fost E. Gallé. Menționat în 947. Din sec. 13, reședința ducilor de Lorena. În apropiere de zidurile orașului N., Carol Temerarul, ducele Burgundiei, a fost înfrânt și ucis (ian. 1477) de ducele Lorenei, René II. A intrat în componența Regatului francez centralizat (27 nov. 1766).

NANDA DEVI, vârf în m-ții Himalaya, în India (Uttar Pradesh); 7 817 m.

NANDRIȘ-CUDLA, Anița (1904–1986, n. sat Mahala, jud. Cernăuți), țărancă română din Bucovina. Deportată în Siberia (1941), împreună cu cei trei copii. Revenită acasă (1959), N. și-a scris povestea luptei pentru supraviețuire („20 de ani în Siberia. Destin bucovinean").

NÁNDU (< fr. {i}) s.m. Gen de păsări alergătoare (nezburătoare), asemănătoare cu struțul african, înalte de c. 150 cm, cu picioare lungi și aripi relativ mici, care trăiesc în America de Sud *(Rhea americana).*

NĀNGA PARBAT, vârf în extremitatea vestică a m-ților Himalaya, la S de Indus (8 126 m), în N Pakistanului. Cucerit în 7 iul. 1953 de germanul Hermann Buhl.

NANIESCU, Iosif v. **Iosif Naniescu.**

NANÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *nanus,* gr. *nanos* „pitic") s.n. (MED.) Anomalie caracterizată prin creșterea insuficientă în înălțime în raport cu media vârstei și a speciei sau rasei respective. Poate fi determinat de anomalii genetice sau endocrine (ex. hipotiroidie).

NANJING, NANCHING sau **NANKING,** oraș în E Chinei, port pe Yangtze, centrul ad-tiv al prov. Jiangsu; 2,1 mil. loc. (1990). Siderurgie. Constr. de mașini-unelte; produse chimice, textile și alim.; prelucr. petrolului. Universitate (1802). Observator astronomic. Monumentul împăratului Zhu Yuanzhang (1381); Templul Linngu (514); Mausoleul lui Sun Zhongshan (Sun Yat-sen). Muzee. Întemeiat în 472 î.Hr., N. a fost cap. unor state feudale chineze (sec. 3 d.Hr.–1421, cu întreruperi). Aici s-a semnat între China și Anglia, după încheierea primului război al opiului (1840–1842), un tratat (29 aug. 1842) prin care Anglia obținea importante privilegii în China și transforma ins. Hong Kong în terit. dependent. Între 1853 și 1864, N., sub denumirea de Tianjing (Capitala Cerească), a fost cap. statului taipinilor, iar între 1928 și 1937 și 1945–1949, capitala Chinei. Ocupat de japonezi (1937–1945). Vechi denumiri: *Jianye, Jiankang, Zixia, Shangyuan, Tianjing, Jiqing.*

NANKING v. **Nanjing.**

NAN LING, lanț muntos în SE Chinei, extins pe 1 400 km lungime; alt. max.: 2 123 m. Zăcăminte de argint, zinc, cupru, wolfram, antimoniu, fier ș.a.

NANNI DI BANCO (pe numele adevărat *Giovanni di Antonio di ~*) (1384–1421), sculptor italian. Reprezentant al sculpturii toscane din sec. 15. Opera sa marchează trecerea de la gotic la Renaștere („Isaia", „Sfântul Luca", „Cei patru Sfinți încoronați").

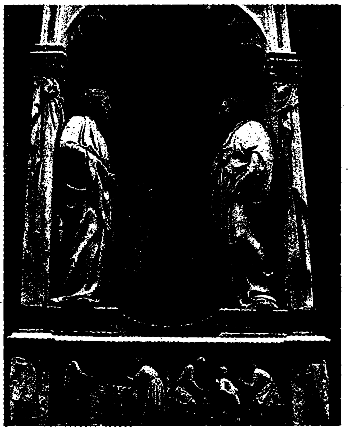

Nanni di Banco: „Cei patru Sfinți încoronați"

NANNI DI BARTOLO (zis *il Rosso*) (1419–1451), sculptor italian. Opere influențate de motive venețiene și lombarde („Monumentul funerar al lui Niccolò Brenzoni" la Verona).

NANNING, oraș în partea de S a Chinei, centrul ad-tiv al reg. autonome Guangxi Zhuang; 721,8 mii loc. (1990). Ind. metalurgică, de prelucr. a petrolului, chimică, textilă, poligrafică. Universitate.

NANO- (< fr.; {s} gr. *nanos* „pitic") Element de compunere folosit pentru formarea cuvintelor care denumesc submultiplii unităților de măsură și care înseamnă „o miliardime de" (10^{-9}); are simbolul „n" (ex. *nanosecundă:* ns).

NANOMÉTRU s.n. Unitate de măsură pentru lungimi (reprezentând 10^9 dintr-un metru) folosită pentru lungimile de undă ale radiațiilor electromagnetice.

NANOTEHNOLOGÍE s.f. Tehnică modernă care permite fabricarea de dispozitive, de talie moleculară, capabile să manipuleze materia atom cu atom. Termenul a fost introdus (1959) de fizicianul englez Richard Feynman.

NANOV, com. în jud. Teleorman, situată în C. Boian, pe râul Vedea; 3 638 loc. (2008). Muzeu sătesc.

NANSEI v. **Ryukyu.**

NANSEN 1. Fridtjof N. (1861–1930), explorator polar, naturalist și om politic norvegian. A condus expediția pe schiuri, care a traversat partea de S a ins. Groenlanda (1888), a organizat o expediție în Arctica (1893–1896) pe vasul „Fram", atingând (1895) 86°41′ lat. N. Adept al separării Norvegiei de Suedia. După 1918, reprezentant al Norvegiei la Societatea Națiunilor. Premiul Nobel pentru pace (1922). 2. Vârf în Antarctica, în m-ții Regina Maud, în apropierea Polului Sud. Alt.: 4 068 m.

NANSHAN, sistem muntos în China, care închide în NV depr. Qaidam. Lungime: c. 1 000 km; alt. max.: 6 346 m. Zăpezi perene. Lacuri sărate (Qinghai). Zăcăminte de crom, aur, polimetale, fier.

Fridtjof Nansen

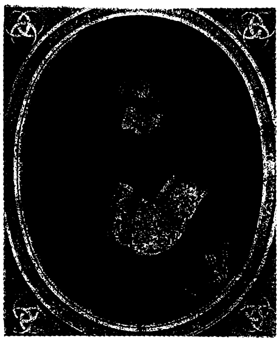

Robert Nanteuil: „Colbert"

NANTES, oraş în V Franţei (Bretagne), port pe Loara, situat la 54 km de ţărmul Oc. Atlantic; 544,9 mii loc. (1999, cu suburbiile). Şantiere navale. Ind. metalurgică; constr. aeronautice, de automobile, de maşini; ind. chimică, mat. de constr., de prelucr. a petrolului, electrotehnică şi alim. Universitate (1962). Catedrala Saint-Pierre (1434-1508, restaurată în 1972), Castelul ducilor de Bretania (1466), Prefectura (1763-1777), Muzeul de Arte Frumoase, Muzeul de Artă Populară Regională. Cunoscut în Antic. sub numele *Namnètes*. Reşedinţa ducilor de Bretania (1213-1499); în componenţa Franţei (1524). - **Edictul din ~**, edict emis la 13 apr. 1598 în oraşul N. de regele Franţei, Henric IV. Cuprindea clauze cu caracter religios şi politic, libertatea cultului protestant, garantarea de drepturi juridice, politice şi militare pentru calvini (hughenoţi) ş.a. Prin **E. din** N. se urmărea reinstaurarea păcii în regat, după îndelungate războaie religioase; revocat în 1685.

NANTEUIL, Célestin François (1813-1873), pictor, desenator şi litograf francez. A ilustrat operele lui V. Hugo, T. Gautier, Dumas tatăl.

NANTEUIL, Robert (c. 1623-1678), gravor şi pictor francez. Cel mai bun gravor portretist al timpului său (cardinalul Mazarin, Ludovic XIV, Colbert).

NANU-MUSCEL, Ioan (1862-1938, n. Câmpulung), medic român. Contribuţii la studierea holerei, pneumoniei, febrei recurente.

NAOROJI, Dadabhai (1825-1917), publicist şi om politic indian. Primul indian ales (1892) în Camera Comunelor din partea Partidului Liberal. A luat atitudine faţă de politica economică promovată de autorităţile coloniale engleze.

NÁOS (< ngr.) s.n. (În Antic.) Încăpere centrală într-un templu; cella. ✦ Partea principală a unei biserici ortodoxe, aflată între pronaos şi altar; navă **(3)**.

NAP (lat. *napus*) s.m. **1.** Plantă bienală din fam. brasicacee, cu rădăcina cărnoasă şi cu frunze în rozetă, cultivată ca legumă încă din Antic., unele varietăţi fiind furajere (*Brassica napus* var. *napobrassica*). Rădăcinile şi frunzele sunt folosite în medicină. **2.** *Nap porcesc* = plantă furajeră, perenă din fam. asteracee, înaltă de c. 50-100 cm, ramificată şi cu tuberculi bogaţi în insulină (*Helianthus tuberosus*); topinambur.

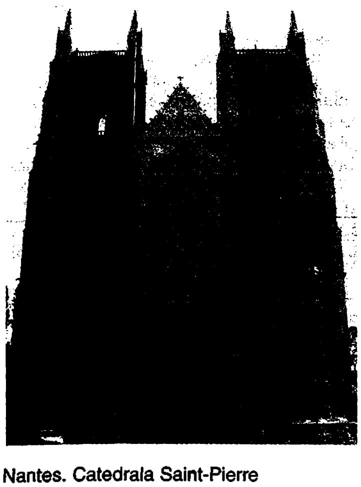

Nantes. Catedrala Saint-Pierre

NAPÁLM (< fr., engl. {i}; {s} fr. *na[trium]* „sodiu" + *palm[itate]* „palmitat") s.n. Produs incendiar gelatinos, realizat iniţial din palmitat de sodiu în amestec cu benzina, ulterior şi din amestec de benzen cu polistiren; se foloseşte la bombele incendiare şi aruncătoarele de flăcări. Aderă la obiecte, haine şi la corp, producând arsuri extrem de grave.

NAPARIS, denumirea antică a râului *Ialomiţa*.

NAPIER 1. Sir Charles James N. (1782-1853), general britanic. Guvernator al Cefaloniei (1822-1833). A comandat trupele care au înăbuşit mişcarea chartistă (1839-1841). Guvernator în India (Sind, 1843-1847); prin victoria de la Gujarat (1849), a încheiat cucerirea malului drept al râului Indus. **2. Sir Charles N.** (1786-1860), amiral britanic. Văr cu N. **(1)**. În serviciul reginei Portugaliei, a distrus flota pretendentului Dom Miguel (5 iul. 1833) şi a comandat (1854-1856) flota baltică în Războiul Crimeii.

NAPIER sau **NEPER, John** (1550-1617), matematician scoţian. Creatorul logaritmilor neperieni (numiţi şi naturali) şi al tabelelor de logaritmi neperieni („Mirifici Logarithmorum canonis constructio").

NAPOCA, oraş în Dacia romană, dezvoltat pe locul unei vechi aşezări dacice, situată pe terit. de azi al municipiului Cluj-Napoca. Ridicat la rangul de municipiu în vremea lui Adrian (117-138 d.Hr.) şi apoi de colonie sub Marc Aureliu (161-180 d.Hr.).

NAPOLEÓN (< fr.) s.m. Monedă franceză de aur cu efigia lui Napoleon I sau a lui Napoleon III, având valoarea de 20 franci; a circulat şi în Ţările Române.

NAPOLEON I BONAPARTE (1769-1821), împărat al Franţei (1804-1814 şi 1815). Unul dintre cei mai străluciţi comandanţi militari din istorie. Ca general, s-a remarcat în campaniile din Italia (1796-1797), Egipt (1798-1799), Prusia (1806), Austria (1809), câştigând bătălii rămase celebre, ca acelea de la Arcole (1796), Marengo (1800), Austerlitz (1805), Jena (1806), Wagram (1809). După lovitura de stat de la „18 brumar" (9 nov.) 1799, a instaurat un nou regim politic, întâi sub forma Consulatului, iar din 1804, sub forma Imperiului. De numele lui se leagă codurile civil (1804), comercial (1808) şi penal (1810), baza noilor relaţii juridice. Politica sa externă se caracterizează printr-un şir de războaie (*Războaiele napoleoniene*) pentru hegemonie în Europa, împotriva coaliţiilor statelor europene. După campania dezastruoasă din Rusia (1812), înfrângerea de la Leipzig (Bătălia naţiunilor, 1813) şi invadarea Franţei de către armatele Coaliţiei VII (Rusia, Austria, Prusia, Anglia), a abdicat şi a fost exilat pe ins. Elba (1814). Revenit în Franţa, la 1 mart. 1815 („Cele 100 de zile"), a fost înfrânt la Waterloo de armata anglo-prusiană şi silit din nou să abdice. Exilat pe ins. Sfânta Elena din Oc. Atlantic, unde a şi murit. - **Codul ~**, codul civil francez din 1804, în vigoare şi astăzi. A servit drept model codurilor elaborate de numeroase ţări, inclusiv codului civil român din 1864.

NAPOLEON II (François Charles Joseph Bonaparte) (1811-1832), fiul lui Napoleon I şi al Mariei-Luisa de Habsburg; a primit la naştere titlul de „rege al Romei".

NAPOLEON III (Charles Louis Napoleon Bonaparte) (1808-1873), împărat al Franţei (1852-1870). Nepot de frate al lui Napoleon I. Preşedinte al Republicii (1848-1852). La 2 dec. 1851 a dat o lovitură de stat, iar la 2 dec. 1852 s-a proclamat împărat. În prima parte a domniei a promovat o politică autoritară. După 1860, a acordat unele libertăţi democratice. În timpul lui, Franţa a participat la Războiul Crimeii (1853-1856), la războiul împotriva Austriei (1859), la intervenţiile în China (1857-1860), Indochina (1859-1862), Mexic (1862-1867). În Războiul Franco-Prusian (1870-1871), a capitulat cu o parte a forţelor armate la Sedan (sept. 1870). Detronat.

NAPOLEONIÁN, -Ă (< fr.) adj. Privitor la Napoleon I sau la epoca sa.

NAPOLI 1. Golf al M. Tireniene, limitat în larg de ins. Ischia şi Capri. Lungimea: 35 km; lăţimea la intrare: 30 km; ad. max.: 300 m. **2.** Oraş în S Italiei, centrul ad-tiv al reg. Campania, port la golful N.; 1,1 mil. loc. (2001). Metalurgie; constr. navale, de maşini; produse textile, chimice şi alim.; prelucr. petrolului. Universitate (1224). Centru turistic (Vezuviu, Herculanum, Pompei, ins. Capri şi Ischia). Monumente: Domul San Gennaro (sec. 13-14), Castel Nuovo (sec. 13-15), Castel dell'Ovo (sec. 11-17), mănăstirea San Martino (sec. 14-17), bisericile Santa Maria Donnaregina (1307-1316), San Giovanni (1343-1400), San Ferdinando (1628-1660), bazilicile San Domenico Maggiore (1283-1324) şi Santa Chiara (1310-1328), Palatul Cellamare (sec. 16), Galeria Umberto (1887-1890), teatrul liric San Carlo (1737). Muzee (Muzeul Naţional şi Galleria Nazionale di Capodimonte). Întemeiat de coloniştii greci din Kyme (c. 600 î.Hr.), sub numele de *Neapolis*; cucerit de romani în 327-326 î.Hr. După luptele dintre ostrogoţi şi bizantini (sec. 5-6), **N.** a intrat în stăpânirea Imp. Bizantin. Centrul unui ducat independent, în 1139 a fost cucerit de către regele normand Roger II. În anii 1282-1442 şi 1501-1504 cap. Regatului Neapolelui. În 1504, a devenit posesiune spaniolă. Aici a avut loc (1647-1648) răscoala condusă de *Masaniello*. În ian. 1799, la **N.** a fost proclamată Republica Parthenopeană; a fost cap. Regatului Neapolelui (1806-1815), dependent de Franţa, iar în 1815 a reintrat în stăpânirea Bourbonilor spanioli. Cap. Regatului Celor Două Sicilii (1815-1860). Eliberat de Garibaldi în 1860, a intrat în componenţa Italiei unificate. În 28 sept.-1 oct. 1943, aici a avut loc o puternică revoltă antihitleristă („Cele patru zile ale oraşului N.").

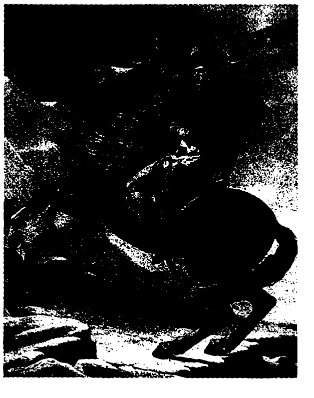

Jacques Louis David: Napoleon I

NAPOLITÁNĂ (< fr.) s.f. Produs de cofetărie preparat din straturi de foi cu umplutură de cremă.

NÁPRAVNÍK, Eduard Francevič (1839-1916), pianist, compozitor şi dirijor ceh. Din 1861 a profesat în Rusia. Dirijor al Operei din Sankt-Peterburg (din 1869). Opere („Furtuna", „Harold"), sonate, cvartete, trio-uri.

NARÁ (< fr., it., lat.) vb. I tranz. A povesti **(1)**, a istorisi.

NARA, oraş în Japonia (Honshū), la 42 km E de Ōsaka; 366,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, de prelucr. a lemnului, textilă şi alim. Artizanat. Universitate (1949). Parc (528 ha), cu peste

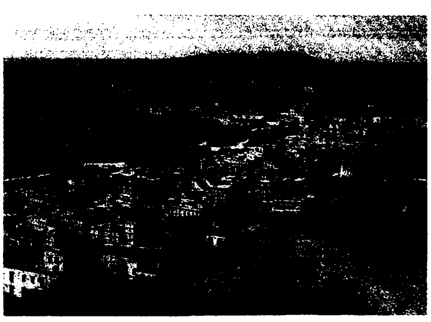

Napoli (2). Vedere generală

200 sanctuare şi temple, pagode şi mănăstiri budiste şi şintoiste („perioada N.", 710–784). Grădină botanică. Cap. a Japoniei (710–784).

NĀRA, canal în SE Pakistanului, amenajat în anii 1858–1859, pe cursul râului N. (considerat un vechi braț al fl. Ind); lungime: 400 km. Folosit pentru irigarea a c. 600 000 ha de terenuri.

NARAM-SIN, rege al Akkadului (2272–2235 î.Hr.). Urmaş al lui *Sargon I.* Numeroase războaie cu elamiții şi cu gutii, extinzând granițele statului de la G. Persic până în Asia Mică.

NARATOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură modernă a teoriei literare, inițiată de şcoala formală rusă şi continuată de structuralism şi poststructuralism, care studiază gramaticile şi lumile ficționale ale textelor narative.

NARATÓR (< fr., lat.) s.m. Autor al unei narațiuni; povestitor.

NARAȚIÚNE (NARÁȚIE) (< fr., lat.) s.f. Relatare în formă literară a unei întâmplări, a unui eveniment etc., specifică genului epic.

NARAYAN, Rasipuram Krishnaswami (1906–2001), romancier indian de expresie engleză. Reprezentant al literaturii indiene moderne („Aşteptându-l pe Mahatma").

NĀRĀYANA (cuv. sanscr. „fiul omului primordial") (în India), ipostază a lui *Brahma* sau *Vişnu,* considerat zeul suprem al creației.

NARAYANAN, Kocheril Raman (1921–2005), diplomat şi om politic indian. De mai multe ori ministru; preşedinte al Indiei (1997–2002).

NĀRĀYNGANJ, oraş în SE Bangladeshului, în delta fl. Gange; 276,5 mii loc. (1991). Constr. şi reparații navale. Ind. chimică, textilă şi alim. Mausoleul lui Kadam Rasul (1801); fortul Bhaiyash (sec. 16); templul lui Laksmi-Narayaua.

NÁRĂ (lat. *naris*) s.f. **1.** (ANAT.) Fiecare dintre cele două orificii exterioare ale cavității nazale prin care respiră şi miros oamenii şi unele animale. 2. Piesă metalică fixată pe puntea sau pe bordajul unei nave, prin care lanțul ancorei iese în afara bordului.

NARBADA v. Narmada.

NARBONNE, oraş în S Franței (Vaud), la 15 km de țărmul M. Mediterane; 46,5 mii loc. (1999). Ind. chimică şi alim. Prelucr. uraniului şi a sulfului. Stațiune balneară. Muzeu de artă, ceramică şi arheologie. Catedrala Saint-Just (sec. 13–14), biserica Saint-Paul-Serge (sec. 12). Prima colonie romană fondată în Galia (118), sub numele *Narbo Martius.* Ocupat de vizigoți (462–719) şi de franci (759). Din 1507 în componența Regatului Franței. Concilii ecleziastice în anii 589, 1227, 1551.

NARCIS (în mitologia greacă), tânăr de o rară frumusețe, fiul zeului fluviu Cefiso şi al nimfei Liriope. Refuzând iubirea multor nimfe, a fost pedepsit de Nemesis, care l-a făcut să se îndrăgostească de propria imagine, oglindită în apă; a murit tânjind după chipul său de neatins. Potrivit unei alegorii de origine literară, pe locul morții lui **N.** au apărut narcise.

NARCÍSĂ (< fr., lat.) s.f. Denumire dată speciilor de plante perene din genul *Narcissus,* fam. amarilidaceelor, cu bulb ovoid, frunze lungi şi flori albe sau galbene, solitare, fin parfumate. Unele specii cresc spontan, prin pajişti umede din reg. de dealuri şi montane, o serie de „poieni" cu **n.** fiind protejate aici (ex. poiana cu **n.** de la Dumbrava Vadului). *Narcissus pseudonarcissus, Narcissus tazzeta, Narcissus poëticus* ş.a. se cultivă în grădini ca plante decorative.

NARCISÍSM (< fr.; de la n. pr. *Narcis*) s.n. **1.** Atenție excesivă acordată propriei persoane. **2.** Dragoste de sine. Există un *n. primar* (al copilului care nu se diferențiază pe sine de ceilalți) şi un *n. secundar,* care poate lua forme exagerate ale dragostei de sine, culminând cu centrarea pe sine patologică a bolnavilor psihici (în psihanaliză).

NARCO- (< fr.; {s} gr. *narke* „toropeală") Element de compunere având sensul „în relație cu somnul", cu ajutorul căruia se formează substantive.

NARCOANALÍZĂ (< fr.) s.f. Metodă de investigare a psihicului, cu injectare intravenoasă a unui narcotic. Utilizarea **n.** se face cu acordul pacientului.

NARCOLEPSÍE (< fr. {i}; {s} *narco-* + gr. *lepsis* „acces") s.f. Acces brusc, manifestat printr-o nevoie irezistibilă de somn. Poate apărea în diverse boli (epilepsie, tumori cerebrale etc.).

NARCOMANÍE (< fr.; {s} *narco-* + gr. *mania* „nebunie") s.f. Dependență provocată de folosirea abuzivă a narcoticelor.

NARCÓTIC, -Ă (< fr., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. Care provoacă narcoză. **2.** S.n. Substanță cu ajutorul căreia se poate provoca somnul; somnifer, soporific, drog.

NARCOTÍNĂ (< fr.) s.f. Alcaloid extras din opiu, fără acțiune narcotică, folosit ca antipiretic şi ca tonic general. Are acțiune calmantă asupra tusei.

NARCÓZĂ (< fr., germ. {i}; {s} gr. *narkosis* „amorțire") s.f. Stare de suspendare temporară a sensibilității, mobilității şi cunoştinței, provocată artificial prin acțiunea narcoticelor asupra centrilor nervoşi. **N.** se foloseşte în special ca metodă de anestezie generală în chirurgie. ✧ *N. hiperbarică* = sindrom întâlnit, mai ales, la scafandri, manifestat printr-o stare de confuzie şi euforie, dar şi prin tulburări senzoriale, cauzate de creşterea azotului dizolvat în sânge ca urmare a creşterii presiunii, la adâncimi de peste 30 m. Supranumită „beția adâncurilor". Dacă nu se intervine la timp, poate fi letală.

NARESUAN CEL MARE (pe numele adevărat *Phra Naret*), rege al Siamului (1590–1605). În 1584, ca guvernator al unei prov., a condus o răscoală populară împotriva dominației birmane, obținând mai multe victorii (1584, 1586, 1587). A dobândit independența statului thailandez (1592), extinzându-şi stăpânirea asupra Cambodgiei şi a unor terit. din Birmania. Erou național.

NAREW, afl. dr. al Bugului de Vest; 484 km. Izv. din partea de V a Belarus şi curge apoi prin NE Poloniei; legat de Neman prin canalul Augustòw.

NARGHILEÁ (< tc.) s.f. Lulea orientală, prevăzută cu o țeavă lungă şi flexibilă, fixată cu capătul de jos într-un vas cu apă parfumată prin care trece fumul înainte de a fi inspirat.

NARÎN, râu în Kîrgîzstan şi Uzbekistan; 807 km. Izv. din ghețarii din Tian-Shan şi se varsă în fl. Sîr-Daria. Drenează depr. Fergana.

NARÎŞKINA, Natalia Kirilovna (1651–1694), soția țarului *Aleksei Mihailovici* şi mama lui Petru cel Mare. După moartea soțului, a controlat politica țării, ca regentă, reuşind să-l impună pe fiul său, Petru, ca singur conducător al țării (1689).

NARMADA (NARBADA sau **NERBUDDA),** fl. în partea central-vestică a Indiei, situat la limita de N a pen. Hindustan; 1 289 km. Izv. din m-ții Maikala şi se varsă în M. Arabiei. Considerat fl. sacru.

NARODNAIA, cel mai înalt vârf din m-ții Ural, situat în N masivului. Alt.: 1 895 m.

NARODNICÍSM (< *narodnic*) s.n. Mişcare social-politică a intelectualității în Rusia, din a doua jumătate a sec. 19, care socotea țărănimea forța socială capabilă să răstoarne țarismul şi să instaureze socialismul, pe calea dezvoltării obştii țărăneşti; **n.** acorda personalităților, eroilor, rolul de creatori ai istoriei şi preconiza tactica terorii individuale. Fondatorii mişcării: A.I. Herzen şi N.G. Cernîşevski. Ideologi: M.A. Bakunin, P.R. Lavrov.

NARSEH/NARSES, rege persan (293–302). Victorios împotriva armatei romane a lui Galeriu (297); învins de Dioclețian, i-a cedat Armenia şi V Mesopotamiei.

NARSES (c. 478–574), general bizantin de origine armeană. A participat la înăbuşirea răscoalei *Nika* (532), împreună cu *Belizarie.* Trimis de Iustinian în Italia, l-a înlocuit pe Belizarie la comanda războiului împotriva ultimilor regi ostrogoți, Totila şi Teia şi i-a învins pe franci şi alamani care pătrunseseră în S Italiei. Primul guvernator (exarh) al terit. anexate din Pen. Italică (555–567).

NART (< tc.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în Moldova şi în Țara Românească) Preț maximal fixat de autorități pentru vânzarea anumitor mărfuri. **2.** Normă zilnică de muncă, introdusă în sec. 18, pe care țăranii clăcaşi erau obligați să o presteze pe moşia boierului. **3.** (În trecut) Limita maximă a impozitului fixată de autorități.

NĂRTEX (< fr.) s.n. Încăpere la intrarea într-o biserică, care precede naosul; pronaos.

NARTI, Ana Maria (n. 1936, Bucureşti), critic de artă, ziaristă şi om politic suedez, de origine română. Stabilită în Suedia (1970). Colaboratoare la prestigiosul cotidian „Dagens Nyheter". Deputat în Riksdag. Eseuri despre teatru şi film; lucrări privind România („Țară furată", „România în viața mea").

NARVA, oraş în NE Estoniei, port pe fl. **N.**, la 11 km de vărsarea în G. Finic; 68,1 mii loc. (2002). Stațiune balneară. Monumente: castelul Cavalerilor teutoni (sec. 14), biserică gotică (sec. 14–15), palat al lui Petru cel Mare, azi primărie (sec. 17). Fundat în 1223. A cunoscut, pe rând, stăpânirea daneză (1256–1346), a Ordinului livonian (1347–1558), a Suediei (1581–1704); cucerit de trupele ruseşti (9 aug. 1704). În componența Estoniei din 1919. **– Lupta de la ~,** bătălie din timpul *Războiului Nordului,* în care armata rusă a fost înfrântă de cea suedeză (30 nov. 1700).

NARVÁEZ, Pánfilo de ~ (c. 1470–1528), conchistador spaniol. Împreună cu Diego de Velásquez a cucerit Cuba (1511). A explorat Florida (1528) şi G. Mexic, fiind primul european care a ajuns la gura de vărsare a fl. Mississippi.

NARVÁEZ, Ramón María, duce de Valencia (1800–1868), general şi om politic spaniol. Prim-min. (1844–1868, cu întreruperi). I-a înfrânt pe carlişti la Los Arcos (1836), l-a alungat pe regentul Espartero (1843) şi a rechemat-o pe Maria-Christina, care i-a acordat titlul de duce de Valencia. A impus Constituția din 1845.

NARVÁL (< fr.) s.m. Mamifer cetaceu marin, lung de c. 6 m *(Monodon monoceros).* Trăieşte în Oc. Arctic. Masculii au o defensă de c. 3 m lungime, cu aspect de lance. În Ev. Med., lancea din n. era plătită cu greutatea sa în aur.

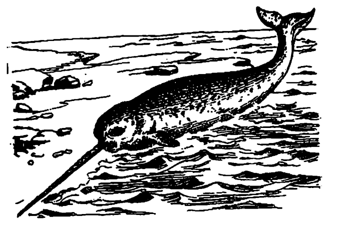

Narval

NARVIK, oraş în N Norvegiei, port la M. Norvegiei; 18,8 mii loc. (2003). Şantiere navale. Prelucr. lemnului. În apr.–mai 1940, aici au avut loc mai multe bătălii între trupele germane şi cele anglo-franceze, soldate cu înfrângerea acestora din urmă.

NAS (lat. *nasus*) s.n. **1.** Proeminență mediană a feței, situată între frunte şi gură. Format din oase şi cartilaje acoperite la exterior de piele şi căptuşite la interior cu o mucoasă, este împărțit printr-un sept median în două cavități care se deschid la exterior prin nări, iar la interior prin coane. În porțiunea superioară a cavității nazale se găsesc localizați receptorii olfactivi (organul mirosului), în timp ce porțiunea inferioară reprezintă segmentul inițial al aparatului respirator, cu rolul de a filtra şi a încălzi aerul inspirat. ✧ Loc. (Despre felul de a vorbi, de a pronunța cuvintele, sunetele) *Pe nas* = cu timbru nazal. ✦ Fig. Miros dezvoltat, fin; simț de orientare şi de intuire a unei situații. **2.** (TEHN.) Proeminență pe o piesă având rolul fie de a distanța o altă piesă, fie de a o fixa într-o anumită poziție; pinten. ✦ (CONSTR.) Proeminență pe fața inferioară a unei țigle, care ajută la fixarea acesteia. **3.** (AV., NAV.) Partea anterioară a fuzelajului unui avion sau al unei nave.

N.A.S.A. (engl. *N*ational *A*eronautics and *S*pace *A*dministration), organism guvernamental creat în S.U.A., în 1958, din inițiativa lui D. Eisenhower, pentru coordonarea cercetărilor aeronautice şi spațiale civile; elaborează programul de zboruri cosmice. Sediul administrativ este la Washington, bazele sale de lansare se află la Cap Canaveral („J.F. Kennedy") şi Vandenberg, iar

Nassau. Vedere generală

Marius Nasta

centrele de cercetări la Pasadena, Houston („L. Johnson") şi Huntsville („Marshall").

NASCA v. Nazca.

NASCIMENTO, Francisco Manoel do ~ (cu pseud. *Filinto Elísio*) (1734-1819), poet portughez. Reprezentant al formalismului arcadian ca teoretician, precursor al romantismului. Preot, urmărit de Inchiziţie, a fugit în Franţa.

NASCIMENTO, Milton (n. 1942), cântăreţ şi chitarist brazilian. Interpret de cântece braziliene, dar şi de muzică de jazz sau pop-rock. Discografie selectivă: „Clube de esquina", „Txai" etc.

NASEBY, localit. în centrul Marii Britanii (Anglia). În apropiere de N., la 14 iun. 1645, armata Parlamentului, condusă de Thomas Fairfax, a obţinut o victorie decisivă asupra armatei regale condusă de prinţul Rupert.

NASH, Graham (n. 1942), interpret britanic de rock. În 1968 se stabileşte în S.U.A., unde constituie grupul „Crosby Stills Nash and Young". Discografie selectivă: „Songs for Beginners", „Wind on the Water".

NASH, John (1752-1835), arhitect şi antreprenor englez. Promotor al construcţiilor metalice. A aderat fie la tendinţele clasice neopalladine, fie la cele legate de experienţele primului eclectism stilistic (Biserica All Souls, la Londra, pavilionul regal de la Brighton - capodopera sa). Rol esenţial în sistematizarea urbanistică a cap. engleze: a trasat Regent's Street şi a construit terase în Regent's Park.

NASH, John F. (n. 1928), matematician american. Studii asupra aplicării teoriei jocurilor la analizele interacţiunilor economice, cu numeroase aplicaţii în analiza microeconomică („Eseuri asupra teoriei jocurilor"). Premiul Nobel pentru economie (1994), împreună cu J. Harsanyi şi R. Selten.

NASH, Johnny (pe numele adevărat *John Lester N.*) (n. 1940), cântăreţ american. Evoluează ca actor, cântăreţ şi chitarist. Contribuie la popularizarea în Europa a muzicii reggae („Stir it Up").

NASHE, Thomas (1567-1601), scriitor englez. Comedii („Insula câinilor") şi pamflete („Anatomia absurdităţii"). Pionierul romanului picaresc englez („Călătorul nefericit").

NASHVILLE, oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Tennessee; 545,5 mii loc. (2000). Laminate; constr. de avioane. Ind. chimică, textilă, a piel. şi încălţ. Două universităţi (1866, 1872). Centru muzical, cu o abundentă producţie discografică. Festival anual (din 1979) de muzică country şi western. Fundat (1779) cu numele de Nashborough (din 1789, N.). În timpul Războiului de Secesiune, forţele unioniste le-au învins pe cele sudiste (15-16 dec. 1864).

NASICÓRN (< fr.; {s} lat. *nasicornis*) s.m. Insectă coleopteră mare (22-36 mm), de culoare brun-roşcată şi cu perişori roşcaţi pe picioare, masculul având pe cap un corn curbat înapoi *(Oryctes nasicornis)*; caraban.

NĀSIK (NĀSHIK), oraş în V Indiei (Maharashtra), pe fl. Godāvari, la 161 km NE de Bombay; 1,1 mil. loc. (2001). Ind. textilă şi alim. Artizanat. Centru religios hindus cu numeroase temple. Pelerinaj.

NASIÓN (< fr.) s.n. (ANTROP.) Reper cranian situat în punctul median al suturii frontonazale şi folosit la determinarea diametrelor craniului; (pop.) rădăcina nasului.

NASIR ad-Din Şah (1831-1896), rege al Iranului (1848-1896). Politică economică în favoarea pătrunderii capitalului străin, mai ales britanic. Asasinat.

NĀSIRA, An- ~ v. Nazareth.

NASIR ad-DIN at-TUSI, Muhammad (1201-1274), matematician şi astronom persan. A condus Observatorul de la Marāgheh. Autor al „Tabelelor astronomice" pentru calcularea mişcării planetelor şi prezentarea stelelor pe care le-a observat. Preocupări de trigonometrie sferică.

NASRIZI, dinastie musulmană care a condus un stat în S Pen. Iberice cu cap. la Granada; întemeiată de Muhammad ibn Iusuf ibn Nasr (iul. 1232), care s-a proclamat emir de al-Andalus. În 1492, în urma negocierilor de pace spaniolo-nasride, Granada s-a predat Regilor Catolici, ceea ce a însemnat sfârşitul dinastiei N. şi încheierea Reconquistei.

NASSAU, dinastie de duci, principi şi regi originară din Germania. Din ramura *Nassau Orania* a acestei dinastii mai importanţi au fost: 1. **Wilhelm I, Taciturnul,** unul dintre conducătorii Revoluţiei din Ţările de Jos împotriva dominaţiei spaniole, stathuder al Provinciilor Unite (din 1572). 2. **Mauriciu de N.,** fiul precedentului. V. *Mauriciu*. 3. **Wilhelm II de N.,** stathuder (din 1647). A negociat pacea cu Spania (1648), prin care era recunoscută independenţa Provinciilor Unite. 4. **Wilhelm III,** fiul postum al precedentului; stathuder (1672-1702) şi rege, sub acest nume, al Angliei, Scoţiei şi Irlandei (1689-1702).

NASSAU, cap. (din 1973) a statului Bahamas, port la Oc. Atlantic, situată în NE ins. New Providence; 210,8 mii loc. (2000). Constr. de ambarcaţiuni nautice; fabrici de zahăr, rom şi conserve. Staţiune balneară. Centru financiar internaţional. Forturile Nassau (1697), Charlotte (1787-1794) şi Fincastle (1793). Fundat de englezi la mijlocul sec. 17. Declarat oraş în 1729.

NASSER, Gamal Abdel (1918-1970), ofiţer şi om politic egiptean. A condus lovitura de stat care l-a detronat pe regele Faruk I (1952). Prim-min. (apr. 1954-ian. 1958) şi preşedinte (nov. 1954-ian. 1958) al Republicii Egipt. Preşedinte (febr. 1958-1970) şi prim-min. (febr. 1958-1962 şi 1967-1970) al Republicii Arabe Unite (care până în 1961 a cuprins şi Siria). Pe plan intern a promovat o reformă agrară (a eliminat latifundiile de peste 40 ha) şi bancară şi a naţionalizat Canalul Suez (26 iul. 1956), fapt ce a provocat intervenţia armatelor franco-anglo-israeliene. În urma Războiului de 6 zile (1967), armata egipteană a fost înfrântă, iar o parte a terit. (pen. Sinai) a fost ocupată de Israel.

NASSER, lac de acumulare în Egipt, la graniţa cu Sudanul, rezultat în urma construirii pe Nil (între anii 1960-1971) a barajului (110 m înălţime şi 4 km lungime) de la Assuan (Aswan). Supr.: 60 mii km^2; lungimea: 483 km. Pentru salvarea monumentelor arheologice de la Abu-Simbel au fost decupate din stâncă templele rupestre şi reamplasate la 65 m distanţă. Numit de sudanezi L. Nubia.

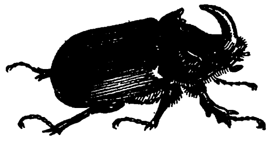
Nasicorn

NASTA, Dan (n. 1919, Bucureşti), actor şi regizor român. A făcut parte din trupa „Odeon". Regizor şi interpret al rolurilor titulare din „Despot Vodă", „Egmont", „Hamlet" şi „Richard al III-lea".

NASTA, Marius (1890-1965, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1955). Director al Institutului de Ftiziologie (1949-1962). Cercetări fundamentale în domeniul microbiologiei, imunologiei, morfopatologiei tuberculozei. Organizatorul primelor centre de depistare a bolii prin microfotografie.

NÁSTII (< fr.) s.f. pl. Mişcări ale organelor plantelor, provocate de diferiţi factori (variaţia intensităţii luminii, a temperaturii, un şoc).

NASTRATIN HOGEA, personaj legendar, erou a numeroase povestiri populare şi anecdote, de sursă arabă şi persană, de unde a trecut în folclorul balcanic. Înzestrat cu simţ al umorului, a ridiculizat avariţia, lăcomia, spiritul mărginit etc. În literatura română, povestirile şi anecdotele despre N.H. au fost culese şi versificate de Anton Pann în culegerea „Năzdrăvăniile lui N.H.". Personajul a fost reinterpretat în cheie grotesc-tragică de Ion Barbu („Isarlâk").

NÁSTURE s.m. Piesă mică din sidef, metal, material plastic etc., folosită pentru încheiatul hainelor, al feţelor de pernă etc. sau ca ornament la o haină; (pop.) bumb **(1)**.

NAŞ, -Ă (< *nănaş*, înv. „naş") s.m. şi f. 1. Persoană care ţine în braţe pruncul în timpul botezului, devenind astfel părintele lui spiritual. 2. Nun. 3. (Arg.) Şef al unui clan mafiot.

NÁŞTE (lat. *nascere*) vb. III tranz. 1. A da viaţă unui copil, unei fiinţe. ✦ Refl. (Despre oameni) A căpăta viaţă, a veni pe lume. 2. Fig. A crea, a plăsmui, a produce; a stârni, a provoca. ✦ Refl. A se forma, a se ivi, a apărea, a se isca.

NÁŞTERE s.f. 1. Acţiunea de a naşte **(1)**; totalitatea fenomenelor mecanice şi fiziologice prin care fătul (viabil) este expulzat sau extras din cavitatea uterină. N. poate fi la termen (38-42 de săptămâni) sau prematură (între 28 şi 37 de săptămâni), spontană sau provocată. Sin. *parturiţie*. 2. Origine **(2)**, obârşie **(2)**, provenienţă. 3. Fig. Apariţie, ivire, început.

NAŞTEREA DOMNULUI v. Crăciun.

NATAL, oraş în extremitatea de NE a Braziliei, centrul ad-tiv al statului Rio Grande do Norte, port la Oc. Atlantic; 734,5 mii loc. (2002). Ind. chimică, textilă, a încălţămintei, alim. Prelucr. cafelei. Universitate (1958).

NATÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Relativ la locul în care s-a născut cineva; de naştere, de baştină.

NATALITÁTE (< fr., engl.) s.f. Raportul dintre numărul de naşteri şi efectivul populaţiei într-o anumită perioadă de timp.

NATAN (NATHAN) (în „Vechiul Testament"), profet contemporan cu David. Adept al simplităţii cultice, îl sfătuieşte pe David să nu construiască Templul. Apare şi ca apărător al moralităţii, mustrându-l pe David pentru adulterul său cu Batşeba.

NATANAEL, discipol al lui Iisus Hristos, probabil aceeaşi persoană cu apostolul Bartolomeu.

NATANYA v. Netanya.

NATÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Grupă de sporturi ce se practică în apă: *înot, polo, sărituri* și *înot artistic.*

NATHANS, Daniel (1928-1999), biolog și genetician american. Studii asupra aplicațiilor enzimelor de restricție în genetică cu care a obținut prima reprezentare a unui cromozom viral (virusul SV40), contribuind la dezvoltarea metodelor de inginerie genetică. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1978), împreună cu W. Arber și H. Smith.

NATIONAL GALLERY, muzeu național britanic cu sediul la Londra, fundat (1824) și instalat (1838), într-o clădire din Trafalgar Square. Conține una dintre cele mai importante colecții de pictură occidentală, de la primitivi la impresioniști. Într-o clădire alăturată se găsește *National Portrait Gallery,* care include portretele principalelor personalități ale istoriei Angliei.

NATIONAL GALLERY OF ART, muzeu înființat de Andrew W. Mellon și deschis în 1941, la Washington. Cuprinde colecții bogate de pictură și sculptură medievală, renascentistă și modernă europeană, modernă americană și artă decorativă extrem-orientală.

NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY, societate științifică fondată în 1888, la Washington, cu scopul răspândirii cunoștințelor geografice. Finanțează expediții științifice; de la întemeiere, publică lunar revista „National Geographic Magazine".

NATÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj. **1.** (Despre însușiri și instincte) Din naștere; înnăscut. **2.** (Despre minerale) În care se găsește un element chimic pur, format pe cale naturală (ex. sulf **n.**, aur **n.**).

N.A.T.O. (North Atlantic Treaty Organization) v. **Organizația Tratatului Atlanticului de Nord.**

NATORP, Paul (1854-1924), filozof și pedagog german. Unul dintre fondatorii *Școlii de la Marburg.* Întemeietor al „pedagogiei sociale" („Pedagogie socială", „Religia în limitele umanității").

NATREMÍE (< fr.) s.f. Prezența sau concentrația de sodiu din sânge. Valorile ei normale sunt între 320 și 340 mg%.

NÁTRIU (< fr., germ.) s.n. (CHIM.) Sodiu.

NATSUME Sōseki (pe numele adevărat *Kinnosuke Natsume*) (1867-1916), scriitor japonez. A influențat dezvoltarea literaturii naționale. Romane umoristice („Motanul are cuvântul"), romantice („Poarta") sau de introspecție („Băiatul cel viteaz").

NATTA, Giulio (1903-1979), chimist italian. A descoperit procedeul de polimerizare stereospecifică, obținând pe această cale cauciucul sintetic polibutadienic, etilenpropilenic. Premiul Nobel pentru chimie (1963), împreună cu K.W. Ziegler.

NATTIER, Jean Marc (1685-1766), pictor francez. Tablourile reprezentând de obicei personaje feminine, care se disting prin delicatețea trăsăturilor și prospețimea culorilor („Doamna de Pompadour"). Între 1715 și 1720, la Curtea lui Petru cel Mare, a pictat-o pe împărăteasa Ekaterina, precum și „Bătălia de la Poltava".

NATURA, revistă înființată la București în 1949. Organ al Societății de științe biologice (din 1969).

NATURÁL, -Ă (< lat., it., fr., germ.) adj., adv. I. Adj. **1.** Conform cu natura **(2)** cuiva, înnăscut, nativ **(1)**. **2.** Generat, produs, creat de natură **(1)**, fără intervenția omului; *p. ext.* veritabil, pur. ✦ Primitiv; simplu. **3.** Lipsit de artificiu, de rafinament, simplu; spontan. **4.** (Și adv.) Care se potrivește cu faptele din realitatea obiectivă, cu ordinea firească a lucrurilor; normal, firesc. ✧ *Mărime n.* = (în artele plastice și în fotografie) reproducere în mărime reală a modelului. **5.** Care se referă la natură **(1)**, care se găsește în natură. ✧ *Lumină n.* v. *lumină* **(1)**. *Științele naturii,* în sens larg = ansamblu de științe care studiază fenomenele biotice și abiotice din cadrul învelișurilor Pământului. În sens restrâns, științele biologice. **6.** (DR.) *Copil n.* = copil născut în afara căsătoriei; bastard. **7.** (MAT.) *Logaritm n.* v. *logaritm* neperian. *Număr n.* v. *număr.* II. Adv. Desigur, firește, bineînțeles.

NATURALÉȚE (< it.) s.f. Atitudine lipsită de afectare, de prefăcătorie; comportare naturală, firească.

NATURALÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *naturalis* „natural") s.n. **1.** (FILOZ.) Concepție conform căreia nu există nimic în afara naturii, nimic supranatural. ✧ *N. etic* = tendința de a localiza gândirea etică în lumea naturală, pornind de la indicațiile naturale ale ființelor umane (ex. plăcerea) fără a apela la conștiință sau divinitate. **2.** (În artele plastice) Tendința de a reproduce realitatea în chip descriptiv, cu toate detaliile. Influența **n.** se resimte în cadrul unor curente moderne (suprarealismul, pictura naivă). **3.** Curent literar constituit în Franța între 1860 și 1880 sub influența realismului lui Flaubert și a pozitivismului lui Taine. Anunțat de romanele fraților Goncourt, teoretizat de E. Zola („Romanul experimental", 1880), **n.** adopta în literatură metodele de investigație proprii științelor naturii (observația minuțioasă, reproducerea cu obiectivitate a realității în toate aspectele sale, oricât de sordide), personajul literar fiind urmărit ca un produs strict determinat al eredității și mediului. În afara „grupului de la Médan", constituit în jurul lui Zola (Maupassant, L. Hennique, P. Alexis ș.a.), s-au apropiat de **n.** A. Daudet, J. Renard, R. Martin du Gard ș.a. în Franța, G. Hauptmann în Germania, A.I. Kuprin, V.G. Korolenko, Saltîkov-Scedrin în Rusia, Th. Dreiser în America, B. Delavrancea în România ș.a. V. *verism.* În teatru, principiile **n.** au fost ilustrate de spectacolele lui André Antoine.

NATURALÍST, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care se ocupă cu studiul științelor naturii. **2.** Adj. Care se referă la naturalism.

NATURALIZÁ (< fr., germ.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A acorda unui străin cetățenia. **2.** (BIOL.) A efectua operația de naturalizare **(3)**.

NATURALIZÁRE (< *naturaliza*) s.f. **1.** Acțiunea de a naturaliza **(1)**. **2.** (DR.) Act emis de un organ competent prin care o persoană se naturalizează. **3.** (BIOL.) Adaptare specifică, la noile condiții de viață, la o nouă arie de răspândire, care afectează o specie sau populație, acestea devenind componente constante ale florei sau faunei respective, reproducându-se și lăsând urmași. **4.** (BIOL.) Taxidermie.

NATÚRĂ (< fr., lat., it., germ.) s.f. **1.** Lumea anorganică și organică (regnul animal, vegetal, mineral) care constituie obiectul de studiu al științelor naturii. ✦ Ansamblul caracteristicilor care fac ca un lucru sau o ființă să aparțină unei categorii determinate. ✧ *N. umană* = ceea ce este constant în om, în spatele diferențelor datorate culturii și societății. ✧ *N. moartă* = gen al picturii și graficii care înfățișează subiecte neînsuflețite (flori, obiecte ceramice etc.) grupate sau aranjate într-un anumit decor; natură statică. S-a dezvoltat începând de la sfârșitul sec. 16 (Italia) și mai ales în sec. 17 (Țările de Jos) și în sec. 18 (Franța). ✧ Loc. *După natură* = având ca model obiecte din realitate. *În natură* = în obiecte, în produse. **2.** Caracter specific, fel de a fi; structură; *p. ext.* fel, soi, gen. ✧ Loc. *De natură să...* = capabil să..., apt să...

NATURÍSM (< fr.) s.n. **1.** Cult al naturii. ✦ Teorie potrivit căreia adorația forțelor naturii stă la originea religiei. **2.** Sistem terapeutic preconizând folosirea unei medicații naturale.

NAȚAGDORJ, Dașdrojiin (1906-1937), scriitor mongol. Întemeietor al literaturii mongole moderne. Versuri, povestiri („Fiul vechii lumi").

NAȚIONÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la o națiune, la un stat; care reprezintă o națiune, un stat.

NAȚIONALÍSM (< fr. {i}) s.n. Ideologie și politică derivate din conceptul de națiune. În sec. 18-20, **n.** a contribuit la cristalizarea conștiinței naționale și la formarea națiunilor și statelor naționale, mai întâi în Europa, iar apoi în Africa, Asia și America Centrală. În cursul dezvoltării sociale, **n.** s-a manifestat și se manifestă ca exaltare excesivă a superiorității unei națiuni față de altele și sub forma exclusivismului național în raport cu alte naționalități, îmbrăcând adesea forme de șovinism, rasism și hegemonism.

NAȚIONALÍST, -Ă (< fr., lat., it., germ. {i}) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care susține naționalismul, privitor la naționalism. **2.** S.m. și f. Adept al naționalismului.

NAȚIONALITÁTE (< fr., germ.) s.f. **1.** Apartenență a unei persoane la o anumită națiune. **2.** Apartenență a unei persoane juridice ori a unei nave sau aeronave la un anumit stat.

NAȚIONALIZÁRE s.f. Proces de preluare în proprietatea statului a activelor unei companii sau ale unui domeniu de activitate. **N.** este justificată prin argumente politice și economice.

NAȚIONÁL-SOCIALÍSM (< germ., fr.) s.n. Doctrină politică inițiată de A. Hitler, expusă în „Mein Kampf" (1925-1927), a devenit ideologia Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani, iar din 1933 ideologia oficială a Germaniei naziste. Bazată pe teoria superiorității rasei ariene, al cărei reprezentant „pur" ar fi poporul german, doctrina **n.-s.** a fost rasistă și naționalistă, încercând să justifice violența, genocidul, războaiele de cotropire. Sin. *nazism.*

NAȚIÚNE (< lat., it., fr., rus.) s.f. Comunitate umană caracterizată prin unitatea de terit., conștiința identității istorice și culturale și, în general, prin unitate de limbă și de religie. **N.** au apărut în perioada capitalismului ascendent.

NAUCRATIS, colonie greacă întemeiată de milesieni în sec. 7 î.Hr. în V Deltei Nilului. Centru comercial și meșteșugăresc înfloritor, s-a bucurat de privilegii din partea faraonilor egipteni. În perioada elenismului, după fondarea Alexandriei (331 î.Hr.), își pierde treptat din importanță. Azi *Kōm al-Gief* (Egipt).

NAUDIN, Charles Victor (1815-1899), botanist francez. Lucrările sale și cele ale lui Mendel stau la baza geneticii moderne. A descris separarea caracterelor la hibrizi.

NAUFRÁGIU (< lat., it.) s.n. Accident suferit de o navă, care duce la scufundarea ei sau la imposibilitate de a-și continua drumul.

NAULT (pe numele adevărat *Fernand Noël Boissonneault, zis Fernand*) (n. 1921), dansator și coregraf canadian. Codirector artistic la Marile Balete canadiene (1965-1974), apoi coregraf permanent („Carmina Burana", „Tommy").

NAUM v. **Nahum.**

NAUM, Anton (1829-1917, n. Iași), poet român. Acad. (1893). Membru al „Junimii". Poeme lirice clasicizante, epopeea eroi-comică „Povestea vulpei". Traduceri.

NAUM, Gellu (1915-2001, n. București), poet român. Reprezentant al suprarealismului. Versuri („Athanor", „Tatăl meu obosit", „Malul albastru", „Fața și suprafața") și proză („Poetizați, poetizați...", „Zenobia") de o mare pregnanță a viziunilor onirice și a atitudinilor nonconformiste. Teatru („Insula..."). Literatură pentru copii („Cărțile cu Apolodor"). Traduceri.

NAUMANN, Friedrich Joseph (1860-1919), cleric, publicist și om politic german. . A editat „Die Zeit" (1896-1897, 1901-1903). Lucrări: „Europa Centrală".

NAUMANN 1. Johann Gottlieb N. (1741-1801), compozitor german. Capelmaistru la Dresda (1776-1777, 1786). Chemat de Gustav II la Stockholm a compus pentru el opera „Gustav Wasa". Alte opere: „Soliman, Orfeu și Euridice", „Drama soldatului"; muzică religioasă. **2. Karl Friedrich N.** (1797-1873), mineralog și geolog german. Fiul lui N. **(1)**. A identificat o serie de cristale monoclinice.

NAUPLIA (NAUPLION sau **NÁVPLION),** oraș în S Greciei, în NE pen. Pelopones, port la G. Argolikós; 13,3 mii loc. (2001). Important centru comercial în Ev. Med. Posesiune bizantină, a fost cucerită de cruciații din Imp. Latin de Constantinopol (1210), a intrat sub stăpânirea venețienilor (în 1377 și între 1686-1715), apoi sub cea a turcilor (1540-1686 și 1715-1822). Prima capitală a Greciei independente (1829-1834).

Gellu Naum

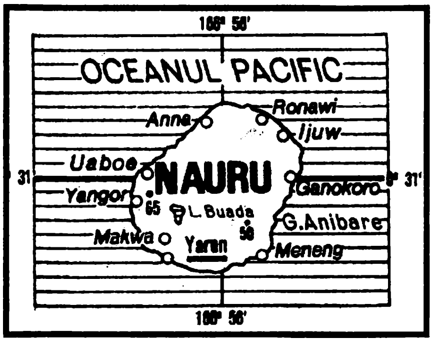

NAÚPLIUS (< fr. {i}; {s} gr. *nauplios* „specie de pește") s.m. Prima formă larvară, acvatică, a crustaceelor; are un ochi și trei perechi de apendice.

NAURU (Republica ~), stat insular în partea de V a Oc. Pacific (Micronezia); 21,3 km²; 9,3 mii loc. (2007). Limbi oficiale: nauruana și engleza. Populat de microzieni și polinezieni. Religia: creștină (protestanți, catolici, baha'i). Cap.: *Yaren.* Cuprinde o ins. coraligenă ovală, cu circumferința de 20 km. În centru, un platou alcătuit din rocă fosfatică, înconjurat de o plajă nisipoasă. *Climă* ecuatorială. Economie bazată o perioadă pe valorificarea resurselor de fosfați naturali. Valorificarea fosfaților prin exploatări în carieră a devastat 4/5 din terit. În prezent, zăcămintele au fost aproape total epuizate, statul N. având o rată ridicată a șomajului și mari dificultăți economice. Energie electrică și copra; culturi de legume, bananieri și palmieri de cocos; porcine. Pescuit. Moneda: 1 dollar australian = 100 cents. - *Istoric.* Locuită din cele mai vechi timpuri de metiși, vorbitori ai limbii nauruana, N. a fost descoperită în 1798 de britanicul John Fearn. Colonie germană din 1888, împreună cu ins. Marshall (Noua Guinee Germană), a fost ocupată în 1914 de trupele australiene. Între 1920 și 1947, a fost terit. sub mandat, încredințat spre administrare Australiei, Noii Zeelande și Marii Britanii. Ocupată în al Doilea Război Mondial de japonezi, a fost încredințată de O.N.U., în 1947, ca terit. sub tutelă, acelorași state. În 1966 obține autonomie internă, iar la 31 ian. 1968 își proclamă independența ca republică cu statut special în cadrul Commonwealth-ului (Australia girează relațiile externe și apărarea). După 1976, se înregistrează o perioadă de instabilitate internă, manifestată prin numeroase schimbări ale executivului. Experiențele nucleare franceze din atolul Mururoa au provocat (1995) o încordare a relațiilor diplomatice cu Franța. Membru (1 mai 1999) al Commonwealth-ului, cu drepturi depline, și al O.N.U. (14 sept. 1999). În ultimii ani N. a devenit un „paradis fiscal" în ceea ce privește numărul instituțiilor financiare pe cap de locuitor, fiind inclus pe lista neagră a statelor acuzate de spălare de bani. Alegerile prezidențiale din 2004 sunt câștigate de Ludwig Scotty. Republică prezidențială.

NAUSICAA (în „Odiseea"), fiica regelui Alcinos al feacienilor. L-a găsit pe *Ulise,* aruncat de furtună pe țărm, în urma naufragiului și l-a condus la palatul tatălui ei.

NAÚTIC, -Ă (< lat., it.) adj. Care se referă la navigație. ✦ (SPORT) Care se practică pe apă.

NAUTÍL (< fr., lat.) s.m. **1.** Cefalopod din ordinul nautiloidelor, cu patru branhii, cu cochilia spiralată și împărțită în interior în loje, cu 70-90 de tentacule *(Nautilus pompilius).* Trăiește în Oc. Indian și Oc. Pacific. **2.** (În Antic.) Lampă în formă de nautil **(1).** **3.** (În sec. 16-17) Piesă de orfevrărie compusă dintr-o cochilie de nautil **(1)**, montată în metal.

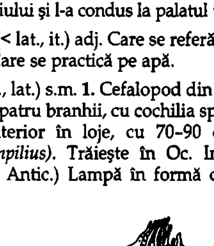

Nautil (1) – secțiune

NAUTILOÍDE (< fr. {i}; {s} lat. *nautilus* „nautil" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Ordin de cefalopode fosile și actuale *(Nautiloidea)* apărut în Triasic.

NAVAHO (NAVAJO) subst. Grup etnic al amerindienilor care locuia în sec. 13 pe terit. din SV S.U.A. Vânători, o parte dintre ei au devenit, la contactul cu cultura *pueblo,* agricultori. În sec. 19 s-au opus colonizării. Supuși definitiv în 1868, trăiesc în rezervații speciale în Arizona și New Mexico.

NAVÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la nave **(1)** sau la navigație.

NAVANAGAR v. **Jamnagar.**

NAVARINO, port pe coasta de SV a Peloponesului, fundat de venețieni (sec. 15). În timpul Războiului de Eliberare a poporului grec (1821-1829), în rada portului N. a avut loc o mare bătălie navală (20 oct. 1827), în care flotele aliate ale Marii Britanii, Franței și Rusiei au zdrobit flota turco-egipteană. Azi *Pílos* (Grecia).

NAVARRA 1. Comunitate autonomă în N Spaniei, pe versantul m-ților Pirinei; 10,4 mii km²; 555,8 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Pamplona.* **2.** Reg. istorică în NE Spaniei și SV Franței, cuprinzând terit. din **N. (1)** și partea de V a departamentului francez Pyrénées-Atlantiques. Locuită de basci, a fost sediul unui regat omonim, fondat în sec. 9, cu cap. la Pamplona (905-1512). La moartea lui Sancho III cel Mare (1035), regatul său cuprindea întreaga Spanie creștină. După dominația aragoneză (1076-1134), N. redevine independentă în timpul regelui García Ramírez V (1134-1150). Între 1234 și 1285 sub cârmuirea conților de Champagne, apoi a regilor Franței (1285-1328). În 1512, N. spaniolă a fost cucerită de Ferdinand Catolicul; N. franceză, rămasă autonomă, a fost încorporată în Regatul francez de regele Henric IV (1607).

NAVARRA, André (1911-1988), violoncelist francez. Repertoriu clasic și romantic. Arta și pedagogia lui vizează realizarea unor sonorități ideale și emoționante.

NAVARRO, Fats (pe numele adevărat *Theodore N.*) (1923-1950), trompetist de jazz american. Reprezentativ pentru epoca *be-bop.* Siguranță tehnică și stilistică. Discografie selectivă: „Fats Navarro with the Tadd Dameron Band".

NAVASART, Nicolae (1929-1984, n. Bazargic, Caliacra), canotor și antrenor român. Multiplu campion al României la iahting și caiac (între 1948 și 1965).

NAVAS DE TOLOSA v. **Las Navas de Tolosa.**

NAVASSA, ins. în M. Caraibilor, între ins. Jamaica și Haiti; 5 km². Far și stațiune radiotelegrafică. Anexată de S.U.A. în 1867 și administrată de baza militară navală de la Guantanamo.

NÁVĂ (< fr., it., lat.) s.f. **1.** (NAV.) Vehicul construit, amenajat și echipat pentru transportul pe apă (sau sub apă), deplasarea făcându-se fie mecanizat, fie prin forța vântului, cu ajutorul velelor. După destinație pot fi: de transport mărfuri (cargouri, tancuri petroliere, mineraliere etc.), pentru călători (pacheboturi, iahturi etc.), tehnice (drage, docuri plutitoare etc.), cu destinații speciale (de pescuit, sanitare, de cercetare etc.), militare. ✧ *N. de război* = **n.** care aparține forțelor maritime militare. Pot fi: de luptă (portavioane, de linie, crucișătoare, distrugătoare, submarine etc.), auxiliare etc. **2.** (ASTR.) *N. spațială* = vehicul destinat zborurilor extraterestre, propulsat de motoare-rachetă și dotat cu sisteme tehnice necesare realizării misiunilor în spațiu interplanetar sau în afara acestuia. Pot fi fără sau cu echipaj uman. Sin. *astronavă.* **3.** (ARHIT.) Partea centrală a unei bazilici sau biserici, cuprinsă între nartex și cor. Unele bazilici au trei sau cinci **n.** despărțite între ele prin șiruri de puncte de sprijin (coloane, stâlpi), cea din mijloc numindu-se **n.** principală, iar celelalte **n.** colaterale.

NAVÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** (TEXT.) Suveică **(1). 2.** Instrument de lemn sau de oțel, de formă alungită, cu care se lucrează plase, fileuri; igliță **(2). 3.** Vehicul de transport în comun care asigură legătura între puncte relativ apropiate, efectuând regulat drumuri dus și întors. ✧ *N. spațială* = vehicul spațial cu echipaj uman care se lansează în spațiu cu ajutorul unei rachete puternice și revine pe Pământ cu mijloacele proprii de bord. **4.** Parcurgerea de către o persoană a unui drum dus și întors, cu regularitate, de obicei între două localit. **5.** Lădiță specială (din lemn sau plastic) în care se transportă sticle, borcane, alimente etc.

NAVETÍST, -Ă s.m. și f. Persoană care face naveta **(4)** cu un mijloc de transport.

NAVIER, Henri (1785-1836), inginer francez. A stabilit ecuația axei deformate a barelor solicitate la încovoiere (1819), ecuațiile de echilibru ale corpurilor elastice (1821), ecuațiile de mișcare a fluidelor vâscoase necompresibile (1822, cunoscute sub numele de *ecuațiile N.-Stokes*).

NAVIGÁ (< it., lat., fr.) vb. I intranz. **1.** A călători cu o navă sau cu o aeronavă; a conduce o navă sau o aeronavă. **2.** (Despre nave) A merge pe apă; a pluti. ✦ (Despre aeronave) A pluti în aer; a zbura **(1). 3.** (INFORM.) A trece de la o informație la alta într-un document hipertext sau hipermedia.

NAVIGATÓR, -OÁRE (< fr., it.) s.m. și f., adj. Persoană care întreprinde călătorii lungi pe mare; persoană care conduce o navă **(1)** sau care face parte din personalul ei.

NAVIGÁȚIE (< fr., it., lat.) s.f. **1.** Faptul de a naviga; drum parcurs de un vehicul maritim, fluvial, aerian sau spațial, călătorie făcută cu o navă. ✦ Transport organizat de mărfuri sau de persoane cu o navă **(1).** ✦ Călătorie sau transport cu o aeronavă. **2.** Știința și tehnica conducerii unei nave sau a unei aeronave.

NAVIGRÁF (< fr.; {s} lat. *navis* „navă" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Instalație de bord care, pe baza unor elemente determinate automat în timpul zborului, permite controlul și corectarea navigației, trasând pe hartă drumul parcurs.

NAVILLE, Edouard Henri (1844-1926), egiptolog elvețian. A efectuat cercetări arheologice în Egipt (1883-1913), descoperind mormântul reginei Hatshepsut. Lucrări privind istoria Egiptului antic („Religia vechilor egipteni"). Președinte al Crucii Roșii Internaționale (1916-1919).

NAVILLE, Pierre (1904-1993), sociolog francez. Unul dintre fondatorii sociologiei muncii. Studii privind formarea profesională și consecințele automatizării („Automatizarea și munca umană", „Noul Leviathan").

NAVLOSÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A închiria un vas de transport; a afreta.

NÁVLU (NAVLÓN) (< ngr.) s.n. Chirie, plată pentru transportul mărfurilor cu vaporul; prețul transportului pe apă al mărfurilor și persoanelor. ✦ (În sec.17-18, în Țările Române; în forma *navlon*) Taxă percepută pentru transportul pe Dunăre.

NAVOI, oraș în SE Uzbekistanului, situat pe râul Zeravșan; 117,6 mii loc. (1999). Mausoleu (sec. 10-11). Vechea denumire: *Kermine.*

NAVOI, Nizamaddin Mir Alișer (1441-1501), poet, gânditor și om de stat uzbek. Vizir al sultanului Husein Baikara al Khorăsânului. Scrieri filozofice și poematice („Khamsa"); poezii lirice; lucrări cu caracter etic și de poetică.

NAVOMODÉL s.n. Navă în miniatură dotată cu sisteme de propulsie și de comandă.

NAVOMODELÍST, -Ă (< *navomodel*) s.m. și f. Constructor de navomodele.

NÁVPAKTOS v. **Lepanto.**

NAVRÁP (NĂVRÁP) (< sl.) s.m. Pedestraș din armata neregulată a Imp. Otoman; *p. ext.* năvălitor, jefuitor.

NAVRATILOVA, Martina (n. 1956), jucătoare de tenis americană de origine cehă. Câștigătoare a turneelor de la Wimbledon (1978, 1979, 1982-1987, 1990), Roland Garros (1982, 1984), Flushing Meadow (1983, 1984, 1986, 1987), a Internaționalelor Australiei (1981, 1983, 1984).

NAXÇIVAN v. **Nahicevan.**

NÁXOS, ins. grecească în M. Egee (cea mai mare din arh. Ciclade); 428 km². Localit. pr.: *Náxos.* Alt. max.: 1 003 m. Locuită de traci, apoi de carieni și ionieni. A făcut parte (sec. 6 î.Hr.) din Confederația ateniană. Ducat venețian (1207-1566); ocupată de turci (1566-1570, 1774–1830), între 1770–1774 a fost cucerită de ruşi. În urma Războiului de Independenţă (1821–1829), a revenit Greciei (1830).

NAZÁL, -Ă (< fr., germ.; lat. *nasus* „nas") adj. **1.** Care se referă la nas **(1)**, al nasului (ex. arteră **n.**, nerv. **n.**). **2.** (LINGV., despre sunete, voce) Care se pronunţă cu aerul expirat pe nas; *p. ext.* (despre timbru, rezonanţe) caracteristic pentru vocea sau pentru sunetele emise pe nas. ✦ (Substantivat, f.) Sunet nazal **(2)**; *spec.* consoană nazală.

NAZALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (LINGV.) A pronunţa nazal un sunet; a transforma în sunet nazal.

NAZARBAIEV, Nursultan (n. 1940), om politic kazah. Preşedintele Kazahstanului (din 1991).

NAZARETH (în ebraică NAZERAT; în arabă An-NĀṢIRA), oraş în partea de N a Israelului, în Galileea; 61,7 mii loc. (2002). Menţionat în „Vechiul" şi „Noul Testament". Biserica Buna-Vestire (1730, cu adăugiri din 1966). Aici, Arhanghelul Gavriil i s-a arătat Fecioarei Maria, înştiinţând-o (Buna-Vestire) că va naşte un prunc, pe care îl va numi Iisus.

NAZARINEÁN, -Ă (NAZAREAN, -Ă) (< n. pr. *Nazareth*) s.m. şi f., adj. **I. 1.** S.m. şi f. Persoană care făcea parte din populaţia oraşului Nazareth sau era originară de aici. **2.** (REL.) Adepţi ai unei secte creştine, apărută la începutul sec. 19 în Elveţia, răspândită ulterior în Ungaria, şi caracterizată prin fanatism. **3.** (ARTE PL.) Grupare de pictori germani constituită la Roma (1810–1812), conduşi de J.Fr. Overbeck, care opuneau neoclasicismului o artă inspirată de tradiţia medievală şi de cea a Renaşterii timpurii, consacrându-se temelor religioase. **II.** Adj. Care aparţine Nazarethului sau locuitorilor lui; din Nazareth. Aplicat lui Iisus Hristos (numit şi Iisus Nazarineanul), iar apoi şi ucenicilor săi, termenul s-a păstrat în lumea semitică pentru a-i desemna pe creştini.

NAZCA sau **NASCA,** oraş în SV statului Perú, situat pe valea râului N., la 620 m alt. Important sit arheologic aparţinând unei culturi precolumbiene (200 î.Hr.– 600 d.Hr.), celebru prin vasele ceramice de forme variate, pictate policrom, precum şi prin liniile drepte în zigzag, spirale şi reprezentări de animale stilizate, descoperite cu ajutorul aerofotogramelor. Aceste linii au fost realizate în deşertul N. prin îndepărtarea pietrişului roşcat, scoţând la iveală terenul mai deschis la culoare de dedesubt; ocupă o supr. de aproape 500 km².

NAZIM HIKMET v. **Hikmet, Nazim.**

NAZÍSM (< fr.; germ. *nazi* = *Na*[*tional-so*]*zi*[*alismus*]) s.n. Naţional-socialism.

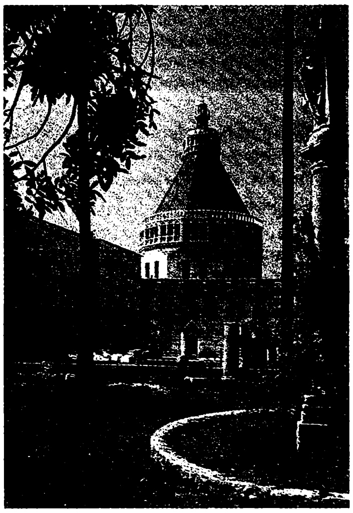

Nazareth. Biserica Buna Vestire

NAZÍST, -Ă (< *nazism*), adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la nazism. **2.** S.m. şi f. Adept al nazismului sau membru al Partidului Naţional-Socialist al Muncitorilor Germani.

NAZÎR (NAZÍR) (< tc.) s.m. **1.** (În Imp. Otoman) Înalt funcţionar, şeful unui departament. **2.** Comandant sau administrator al unor cetăţi de pe malul Dunării (ex. **n.** de Brăila, de Giurgiu etc.).

NAZOR, Vladimir (1876–1949), scriitor croat. Lirică simbolistă de inspiraţie autohtonă („Legende slave").

NÁZURI (< tc.) s.n. pl. Capricii **(1)**, toane¹ **(1)**, mofturi **(2)**. ✧ Expr. *A face nazuri* = a se comporta ca un om răsfăţat, capricios.

NAZZARI, Amedeo (1907–1979), actor italian de film. Roluri de seducător în melodrame, comedii sau filme de război („Nopţile Cabiriei", „Ana Zaccheo", „Clanul sicilienilor", „Columna").

NĂBÚC (< germ.) s.f. Piele de viţel catifelată, de obicei de culoare albă, imitând pielea de antilopă; folosită în legătoria de carte şi pentru încălţăminte.

NĂDĂŞAN, Ştefan (1901–1967, n. Timişoara), inginer român. Acad. (1963) Contribuţii în domeniul rezistenţei şi încercărilor de metale; a fundamentat introducerea sudării prin topirea intermediară la barele de oţel-beton şi la şinele de cale ferată („Rezistenţa metalelor", „Oboseala materialelor").

NĂDÉJDE (< sl.) s.f. Încredere în realizarea unei dorinţe, a unei acţiuni; speranţă. ✧ Loc. *De nădejde* = în care poţi avea încredere. *De* (sau *cu*) *nădejde* = puternic; solid, temeinic.

NĂDEJDE 1. Ioan N. (1854–1928, n. Tecuci), publicist, sociolog şi om politic român. Socialist. Principalul lider al „generoşilor", care au părăsit în 1899 P.S.D.M.R., trecând în Partidul Naţional-Liberal. A condus revistele „Contemporanul", „Lumea nouă" ş.a. Autor al unei „Istorii a limbii şi literaturii române". **2. Sofia N.** (1856–1946, n. Botoşani), scriitoare română. Sora pictorului Octav Băncilă şi soţia lui **N. (1)**. A colaborat la revista „Contemporanul". Nuvele („Din chinurile vieţii"), romane („Robia banului") şi piese de teatru („O iubire la ţară"), dezbătând probleme sociale şi umanitare.

NĂDEJDE, Iosif (1879–1930, n. Pătulele, jud. Mehedinţi), publicist şi om politic român. A colaborat la „Lumea nouă", „România muncitoare", militând pentru refacerea P.S.D.M.R. Din 1906 a lucrat în redacţia ziarului „Adevărul". Traduceri.

NĂDLAC, oraş în jud. Arad, pe Mureş, la graniţa cu Ungaria; 8 027 loc. (2008). Punct de vamă. Fabrică de mobilă. Menţionat documentar din 1313. În 1802–1803, aici au fost colonizaţi cehi şi slovaci. Castel (sec. 15). Oraş din 17 febr. 1968.

NĂDRAG, com. în jud. Timiş, în partea de NV a m-ţilor Poiana Ruscăi; 2 833 loc. (2008). Uzină metalurgică. Satul N. menţionat documentar în 1364; în 1845, aici au fost colonizaţi cehi şi slovaci.

NĂDÚF (< sl.) s.n. (Pop.) **1.** Dispnee. **2.** Căldură mare, zăpuşeală. **3.** Supărare, necaz **(3)**, ciudă, mânie.

NĂENI, com. în jud. Buzău, la poalele dealului Istriţa; 1 900 loc. (2008). Prelucr. artistică a pietrei. Viticultură.

NĂFRÁMĂ (< tc.) s.f. Bucată de pânză sau de borangic tivită pe margini şi folosită ca basma, ca batistă, ştergar etc.

NĂIÁMĂ (NĂIÉM, NAIMÁ) (< sl.) s.f. (În sec. 17–18, în Ţara Românească şi în Moldova) Obligaţia orăşenilor de a da diferite obiecte pentru cererile solilor străini şi ale trimişilor Porţii.

NĂLBÁR (NALBÁR) (< *alb*) s.m. Fluture mare (65–75 mm), cu aripile albe cu nervuri negre, cu corpul negru şi antene măciucate, ale cărui larve se hrănesc cu frunzele pomilor fructiferi *(Aporia crataegi)*.

NĂLÚCĂ s.f. **1.** Apariţie fantastică, imaginară; arătare **(2)**, fantomă; nălucire **(1)**. **2.** Imagine fugară şi înşelătoare; iluzie, himeră, nălucire **(2)**. 3. (PESC.) Obiect de metal strălucitor, de obicei în formă de peştişor, folosit ca momeală în pescuitul sportiv.

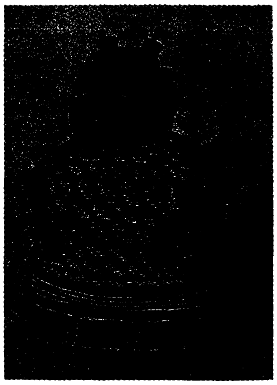

Nazca
Vas ceramic sub formă de figură umană

NĂLUCÍRE s.f. **1.** Nălucă **(1)**. ✦ Halucinaţie. **2.** Iluzie, himeră, nălucă **(2)**.

NĂMÉTE (< bg.) s.m. (Mai ales la pl.) Cantitate mare de zăpadă adunată de vânt; troian **(1)**.

NĂMIĂZĂ (NĂMIÉZI) s.f. v. **namiază.**

NĂMÓL (< ucr.) s.n. **1.** Mâl, sediment care se depune pe fundul apelor stătătoare; conţine numeroase elemente organice. Unele **n.** au proprietăţi terapeutice. **2.** (TEHN.) Suspensie de concentraţie relativ mare într-un lichid a unor particule mici, fie ca urmare a unor decantări, fie prin precipitarea unor substanţe produse în urma anumitor reacţii chimice. Amestec semisolid de substanţe decantabile din apele uzate menajere sau industriale depus în bazinele staţiilor de epurare.

NĂMOLOASA, com. în jud. Galaţi, pe Siret, într-o zonă de mare subsidenţă (linia de fractură Focşani–N.); 2 123 loc. (2008). În această zonă, în preajma Primului Război Mondial, a fost realizat un sistem de fortificaţii (Focşani–N.). În Primul Război Mondial, la 10/23–12/25 iul. 1917, la **N.** a avut loc o puternică bătălie de artilerie între armata română şi cea germană.

NĂNEŞTI, com. în jud. Vrancea, pe dr. Siretului; 2 481 loc. (2008).

NĂPÁSTĂ (< sl.) s.f. **1.** Nenorocire, pacoste **(1)**. **2.** Învinuire neîntemeiată, calomnie. ✦ Nedreptate, urgie, prigoană. **3.** (În Ev. Med., în Ţara Românească) Bir plătit de locuitorii unui sat în locul celor fugiţi sau amendă plătită de un ţăran pe pământul căruia s-a săvârşit un omor în împrejurări necunoscute. **4.** Unealtă de pescuit, alcătuită dintr-o plasă rotundă, dintr-un inel metalic central şi o frânghie circulară la periferie, de care sunt atârnate greutăţi de plumb. Când e scoasă afară, plasa se strânge ca un sac; prostovol.

NĂPĂDÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A cuprinde din toate părţile; a cotropi, a invada. ✦ Fig. A pune stăpânire, a copleşi. ✦ (Despre sânge, lacrimi) A ţâşni (cu putere). **2.** Intranz. A se năpusti, a se repezi.

NĂPĂRUŞ, Georgeta (1930–1997, n. Comarnic), pictoriţă română. Viziune descinzând din frescele medievale, construcţia bidimensională căpătând o grandoare plină de forţă. Cromatică densă.

NĂPĂSTUÍ (cf. *năpastă*) vb. IV tranz. A oropsi, a asupri. ✦ A învinui pe nedrept; a defăima.

NĂPÁRCĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Şarpe orb **(2)**. **2.** Specia cea mai mare dintre vipere, ajungând până la 58 cm, care trăieşte pe grindurile din Delta Dunării, Fânaţele Clujului şi în apropiere de Iaşi *(Vipera ursini)*; viperă de stepă. **3.** (Fig.) Epitet pentru o persoană rea, primejdioasă.

NĂPÂRLÍRE s.f. Schimbare, cu caracter periodic a învelişului corpului (păr, pene, piele) etc. la unele animale, determinat de factori endocrini.

NĂPRADEA, com. în jud. Sălaj, pe dr. Someşului; 2 917 loc. (2008). Prelucr. a lemnului (în satul Vădurele). Satul N. menţionat documentar în 1383. Ruinele unei cetăţi (sec. 14), în satul Cheud.

NĂPRÁSNIC, -Ă (< sl.) adj., s.f. **1.** (Şi adv.) Neaşteptat, fulgerător. ✦ Nestăpânit, năvalnic, furtunos; (despre oameni) impulsiv, violent. **2.** (Şi adv.) Grozav, teribil; înfricoşător; nemilos. **3.** Care depăşeşte limitele obişnuite; extraordinar.

NĂPUSTÍ (< sl.) vb. IV refl. A se repezi (cu intenţii agresive); a da buzna, a tăbărî, a năpădi **(2).**

NĂRÁV (< sl.) s.n. **1.** Deprindere rea, cusur, viciu **(1)**; nărăvire. **2.** Obicei; temperament, fire.

NĂRUÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A (se) dărâma, a (se) surpa; a (se) ruina. **2.** (Despre fiinţe) A cădea inert, a muri.

NĂRUJA, com. în jud. Vrancea, situată în depr. Vrancei; 1 932 loc. (2008). Expl. de gips. Biserica Cuvioasa Parascheva (1788–1789).

NĂSĂLÍE (< sl.) s.f. Pat sau targă pe care se aşază şi se transportă coşciugul cu mortul (la biserică şi la cimitir).

NĂSĂUD 1. Dealurile Năsăudului, dealuri piemontane înalte (400–1 100 m alt.), situate pe marginea NE a Pod. Transilvaniei, la poalele m-ţilor Rodnei şi Bârgăului. Prezintă un relief specific de cueste. Alt. max.: 1 112 m (vf. Măgura). **2.** Oraş în jud. Bistriţa-Năsăud, la poalele dealurilor N., la 330 m alt., pe Someşu Mare; 10 081 loc. (2008). Fabrici de mobilă, cherestea, de prelucr. a maselor plastice şi de ţesături. Filatură de bumbac. Produse alim. Centru etnografic şi de artă populară. Muzeu cu secţii de istorie, etnografie, artă, ştiinţele naturii. Muzeul memorial „Liviu Rebreanu". Menţionat documentar (1264) şi ridicat la rang de târg (1765). În 1784 s-a inaugurat un institut militar pentru pregătirea ofiţerilor şi subofiţerilor, în 1858 a luat fiinţă Preparandia, iar la 4 oct. 1863, Gimnaziul (predare în limba română).

NĂSCOCÍ vb. IV tranz. **1.** A inventa **(1),** a crea **(1).** 2. A plăsmui **(2),** a scorni; *p. ext.* a minţi.

NĂSTASE, Adrian (n. 1950, Bucureşti), jurist, sociolog şi om politic român. Social-democrat. Prim.-min. (2000-2004) şi ministru al Afacerilor Externe (1990–1992). Preşedinte (1992–1996) şi vicepreşedinte (1996–2000) al Camerei Deputaţilor. Preşedinte (din 2001) al Partidului Democraţiei Sociale din România (preşedinte executiv, 1993–1997 şi prim-vicepreşedinte, 1997–2000, al partidului). În timpul mandatului său în fruntea Guvernului s-a înregistrat o creştere economică continuă, s-au eliminat vizele pentru spaţiul „Shengen" şi România a intrat în N.A.T.O. Contribuţii în domeniul dreptului internaţional public („Drepturile omului - religia sfârşitului de secol", „Dreptul internaţional contemporan", „Drept economic internaţional", „Tratatele României - un deceniu de acte internaţionale 1990–1999", „Bătălia pentru viitor").

NĂSTASE, Ilie (n. 1946, Bucureşti), jucător român de tenis. Câştigător a numeroase mari turnee internaţionale (Forest Hills, 1972; Roland Garros, 1973). Învingător la Marele Premiu FILT (1972 şi 1973), multiplu câştigător al Turneului Campionilor. De trei ori finalist în Cupa Davis. A impus un stil de joc tehnic, variat, plin de fantezie.

NĂSTĂSEANU (ANASTASEANU, ANASTASIU), Gheorghe (1812–1864, n. Iaşi), pictor român. Influenţat de Michelangelo şi Caravaggio, a încercat să se rupă de arta academistă convenţională („Portret de bărbat", „Cavalerul în armură").

NĂSTĂSESCU, Constantin (n. 1943, Diaconeşti-Pucioasa), matematician român. M. coresp. al Acad. (1993). Cercetări în domeniul categoriilor abeliene („Sur la structure des objets des certaines catégories abéliens"), al teoriei de torsiune, al teoriei inelelor generalizate, al teoriei mulţimilor („Inele. Module. Categorii", „Teoria dimensiunilor în algebra necomutativă").

Năsăud (2). Muzeul memorial „Liviu Rebreanu"

Adrian Năstase

Ilie Năstase

NĂSTRÚŞNIC, -Ă (< sl.) adj. (Şi subst.) Extraordinar, straşnic; ciudat, bizar.

NĂSTUREL (-HERESCU), familie de boieri români din Ţara Românească. Mai important **Udrişte N.** (c. 1596–c. 1658, n. sat Herăşti, jud. Giurgiu), boier cărturar, cumnatul domnului Matei Basarab. A îndeplinit şi unele misiuni diplomatice. A tradus din slavoneşte în limba română romanul popular „Varlaam şi Ioasaf" şi din latină în slavonă, cartea lui Thomas a Kempis „Imitatio Christi". Valoroasă bibliotecă.

NĂSTUREL, Petre Ş. (n. 1923, Paris), istoric român. Stabilit la Paris (1975). Contribuţii în bizantinologie, în domeniul istoriei ecleziastice şi a Ev. Med. românesc. („Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654", „Le christianisme roumain à l'époque des invasions barbares. Considerations et faits nouveaux").

NĂSTURELU, com. în jud. Teleorman, în C. Boian, pe stg. Dunării; 2 782 loc. (2008).

NĂÚC, -Ă (< sl.) adj. Buimac, aiurit, zăpăcit.

NĂÚT (< tc., bg.) s.m. Plantă alimentară anuală din fam. fabacee, originară din bazinul mediteranean, ale cărei seminţe sunt folosite ca atare sau ca înlocuitor de cafea *(Cicer arietinum).*

NĂVÁLĂ s.f. **1.** Faptul de a năvăli **(1);** *spec.* atac, invazie; *concr.* mulţime de oameni care năvălesc; îngrămădire, îmbulzeală. ✦ Goană impetuoasă, fugă. **2.** Fig. Năpădire, revărsare copleşitoare care nu poate fi stăvilită.

NĂVÁLNIC¹, -Ă adj. (şi adv.) Impetuos, furtunos **(2),** violent **(1),** aprig. ✦ (Despre ape curgătoare) Care curge repede şi cu forţă.

NĂVÁLNIC² (< sl.) s. n. Ferigă cu frunze întregi, lat-lanceolate, având pe spate spori liniari, paraleli. Creşte pe stâncării umbrite. Folosită ca plantă ornamentală şi în medicina tradiţională (ca diuretic, astringent, calmant, cicatrizant).

NĂVĂDÍ (< sl.) vb. IV tranz. A trece firele urzelii prin iţe şi spată, în ordinea cerută de modelul ţesăturii.

NĂVĂLÍ (< sl.) vb. IV intranz. 1. A tăbărî asupra cuiva sau undeva cu intenţii agresive; *spec.* a cotropi, a invada. 2. A se repezi, a da buzna. ✦ A pătrunde tumultuos. ✦ A se îngrămădi, a se îmbulzi.

NĂVÓD (< sl.) s.n. Plasă de pescuit de dimensiuni mari, cu mijlocul în formă de sac, cu care se adună peştele de pe suprafeţe întinse de apă.

NĂVODARI, oraş în jud. Constanţa, situat pe ţărmul Mării Negre, pe canalul Poarta Albă–Năvodari–Midia; 35 164 loc. (2008). Port fluvio-maritim. Centrală electrică şi de termoficare. Reparaţii navale. Combinat petrochimic. Fabrică de zahăr. Staţiune balneoclimaterică. Menţionat documentar în 1412 şi declarat oraş (17 febr. 1968).

NĂVRÁP s.n. v. **navrap.**

NĂZĂRÍ (< sl.) vb. IV **1.** Refl. A i se părea, a-şi închipui, a i se năluci. ✦ A-i veni cuiva o idee (ciudată), un capriciu. **2.** Intranz. şi refl. A se arăta vederii pentru timp scurt; a se ivi, a se zări.

NĂZBÂTIE (< sl., ucr.) s.f. Poznă **(1),** glumă, ghiduşie; bazaconie.

NĂZDRĂVÁN, -Ă (< *zdravăn*) adj. (Şi subst.) **1.** (În basme) Înzestrat cu puteri miraculoase. ✦ Neobişnuit, minunat; iscusit, dibaci. **2.** Poznaş, glumeţ.

NĂZDRĂVĂNÍE s.f. **1.** (În basme) Ispravă, faptă a unei fiinţe năzdrăvane; minunăţie. **2.** Năzbâtie; glumă, poznă **(1).** ✦ Şiretlic, vicleşug.

NĂZUÍ (cf. magh. *néz*) vb. IV intranz. A tinde, a aspira, a ţinti **(3),** a dori **(1),** a râvni.

Nb, simbol chimic pentru *niobiu.*

Nd, simbol chimic pentru *neodim.*

N'DJAMENA, cap. Republicii Ciad, port pe râul Chari, la confl. cu Logone; 531 mii loc. (1993). Ind. mat. de constr., încălţ. şi alim. Universitate (1971). Muzeu naţional, cu colecţii de paleontologie, preistorie şi etnografie. Catedrală catolică. Marea moschee. Fundat (1900) de francezi, a devenit centrul ad-tiv al coloniei franceze (1920), iar din 1960 cap. statului independent Ciad. Până la 28 nov. 1973 s-a numit *Fort-Lamy.*

NDOLA, oraş în N Zambiei; 441,6 mii loc. (1999). Metalurgia cuprului. Ind. chimică, a cimentului, de prelucr. a petrolului şi alim.

N'DOUR, Youssou (n. 1959), cântăreţ senegalez. Muzică cu influenţe de soul, rock sau muzică afro-cubaneză. Discografie selectivă: „Immigrés", „40 Acres and Mule".

Ne, simbol chimic pentru *neon.*

NE- (< sl.) Element de derivare cu sens negativ şi privativ, care serveşte: **a)** la formarea unor derivate de la substantive *(neastâmpăr),* de la adjective *(necondiţionat),* de la pronume *(necine),* de la verbe *(nemulţumi),* de la adverbe *(necum).* ✦ Cu intercalarea lui „mai": *nemaiîntâlnit;* **b)** pentru a construi forma negativă a verbului la gerunziu *(nesuportând zgomotul, a plecat),* la supin *(zgomot de nesuportat).* ✦ Pe lângă cuvinte din orice categorie gramaticală formează derivate nestabile, care, în corelaţie cu pozitivul alcătuiesc construcţii expresive; *lesne, nelesne.*

NEA (lat. *nix, nivis*) s.f. (Pop.) Zăpadă **(1).**

NEABĂTÚT, -Ă adj. Care nu se abate de la un principiu, neclintit **(2),** consecvent.

NEADEVĂR s.n. Lipsă de conformitate cu realitatea; afirmaţie inexactă; minciună.

NEAGH, lac de origine glaciară situat în partea central-estică a Irlandei de Nord; 396 km².

NEAGOE BASARAB, domn al Ţării Româneşti (1512–1521). Descendent din boierii Craioveşti, domnia sa a marcat apogeul puterii acestei familii. Pe plan intern, a dus o politică de întărire a autorităţii centrale. În bune relaţii cu Ungaria, Polonia şi Veneţia, s-a bucurat şi de încrederea turcilor. Preocupat de dezvoltarea culturii, în timpul lui s-a tipărit la Târgovişte „Evangheliarul" (1512), au fost reconstruite mănăstirile Snagov, Tismana, Cozia, biserica vechii mitropolii din Târgovişte şi s-a construit biserica din Şcheii Braşovului şi biserica mănăstirii Curtea de Argeş. Autor al „Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie", operă de mare valoare literară şi istorică, reprezentativă pentru umanismul sud-est european.

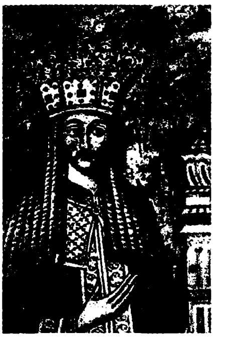

Neagoe Basarab

NEAGRESIÚNE s.f. (DR.) *Principiul neagresiunii* = principiu al dreptului internaţional, care condamnă utilizarea forţei în relaţiile dintre state. Include respingerea războiului ca mijloc de soluţionare a problemelor litigioase. ✧ *Pact de n.* = convenţie între state care se angajează reciproc să nu utilizeze agresiunea în relaţiile dintre ele.

NEAGU, Fănuş (n. 1932, Grădiştea de Sus, azi Grădiştea, jud. Brăila), scriitor român. Acad (2001). Director al Teatrului Naţional „I.L. Caragiale" din Bucureşti (1993-1996). Proză cu virtuţi metaforice (vol. de povestiri „Somnul de la amiază", „Dincolo de nisipuri", „Vară buimacă" şi romanele „Îngerul a strigat", „Frumoşii nebuni ai marilor oraşe"), cultivând pitorescul, întâmplarea extraordinară. Teatru („Echipa de zgomote", „Scoica de lemn"). Publicistică („Cronici de carnaval"). Scenarist. Cronicar sportiv.

NEAGU, Theodor Anton (n. 1932, Giurgiu), paleontolog român. Acad. (2001). Organizator (din 1962) al primei colecţii de micropaleontologie din România. A descris cristalinidele - o nouă fam. de foraminifere.

NEAJLOV, râu, afl. dr. al Argeşului la Gostinari; 150 km. Izv. din C. Piteştiului. Iazuri în cursul superior şi irigaţii pentru legumicultură în cursul inferior. Afl. pr.: Câlniştea, Dâmbovnic, Ilfovăţ, Holboca. Între 16/29 nov. şi 20 nov./3 dec. 1916 aici s-a desfăşurat bătălia de pe **N.** şi Argeş, ultima încercare a armatei române de a apăra Bucureştii în faţa ofensivei germane.

NEAJÚNS s.n. **1.** Lipsă, scădere **(3)**, cusur. **2.** Greutate **(7)**, dificultate; nemulţumire.

NEAJUTORÁT, -Ă adj. Lipsit de mijloace materiale; sărac. ✦ Care nu este în stare să se descurce singur; nepriceput, stângaci **(2)**.

NEALINIÉRE s.f. *Politică de n.* = politică de neutralitate faţă de cele două blocuri antagoniste (occidental şi comunist) practicată în timpul Războiului Rece de statele din Lumea a Treia.

NEÁM (< magh.) s.n. **1.** Popor, naţiune. ✦ *Neamul omenesc* = speţă umană, omenirea. **2.** (IST.) Uniunile de ginţi şi de triburi din Comuna primitivă; *p. ext.* seminţie, trib. **3.** Totalitatea celor înrudiţi prin sânge sau prin alianţă, familie; rudă. **4.** (La pl.; în sec. 18-19, în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire a urmaşilor boierilor mari sau veliţi, care ocupau dregătoriile importante. **5.** (Înv. şi reg.) Origine, obârşie. ✧ Expr. *A fi de neam de...* sau *a-şi trage neamul din...* = a fi de origine, a se trage din... **6.** Soi, fel, gen, specie.

NEAMÉSTEC s.n. Neintervenţie.

NEAMTZU-OTTONEL, Nicolae (1885-1982, n. Bucureşti), actor român. Împreună cu Z. Bârsan, a pus bazele Teatrului Naţional din Cluj (1919). A activat pe scena Teatrului din Craiova. Roluri variate, de la vodevil la dramă şi tragedie (piese de Caragiale, Molière, Shakespeare). În filme („Telegrame").

NEAMŢ (< sl.) s.m. (Pop.) German.

NEAMŢ 1. Subcarpaţii Neamţului, parte componentă a Subcarpaţilor Moldovei, extinsă la E de Carpaţii Orientali, între m-ţii Stânişoarei şi Goşmanu (la V), culoarele văilor Moldova (ENE) şi Siret (ESE) şi Subcarpaţii Trotuşului (SSE). Sunt formaţi dintr-un şir de depresiuni (Neamţ, Cracău-Bistriţa), închis la E de un lanţ de dealuri subcarpatice. Este o reg. intens populată (peste 80 loc./km^2), cu aşezări vechi şi multe obiective de interes turistic. **2.** Depr. în partea de N a Subcarpaţilor Neamţului, la 380-460 m alt., dominată de înălţimile m-ţilor Stânişoarei (la V), drenată de râul **N.** Supr.: c. 190 km^2. Obiective turistice: mănăstirile **N.**, Agapia, Văratec, Cetatea Neamţului, casa memorială „Ion Creangă" din Humuleşti ş.a. Depr. **N.** mai este cunoscută şi sub numele de *Ozana-Topoliţa* sau *Nemţişor*. 3. Râu, afl. dr. al Moldovei la Timişeşti; 54 km. Izv. din m-ţii Stânişoara şi trece prin Târgu-Neamţ. Cunoscut şi sub denumirea de *Ozana*. **4. Cetatea Neamţului,** cetate situată pe terit. oraşului Târgu-Neamţ, pe o stâncă din sudul culmii Pleşu, ridicată în timpul domniei lui Petru I Muşat (c. 1375-c. 1391), refăcută şi amplificată de Ştefan cel Mare (1475-1476). Importantă fortăreaţă în sistemul de apărare a Moldovei în Ev. Med. Asediată fără succes de unguri (1395) şi de turci (1476). Atacată în 1691 de oştile polone, conduse de regele Ioan Sobieski, cetatea a fost apărată eroic de un număr restrâns de „vânători", dar cu toate acestea a fost cucerită după patru zile. Se presupune că a fost aruncată în aer (1718) de domnul Mihai Racoviţă la cererea turcilor. A căzut în ruină în sec. 18. Consolidată şi restaurată după 1960. **5. Mănăstirea ~,** mănăstire de călugări situată în com. Vânători-Neamţ, jud. Neamţ, ctitorie din sec. 14 a domnului Petru I Muşat. Distrusă de un incendiu în 1467, biserica mănăstirii a fost refăcută de Ştefan cel Mare, dar cutremurul din 1471 i-a provocat mari stricăciuni. Pe locul bisericii vechi, Ştefan cel Mare a construit o biserică nouă, cu hramul Înălţarea Domnului, sfinţită la 14 nov. 1497. Picturile murale interioare originare au avut de suferit după frecvente incendii. În incinta complexului monastic se mai află trei paraclise cu hramurile Buna-Vestire (sec. 16), Sf. Gheorghe (1796) şi Adormirea Maicii Domnului (sec. 18), un turn-clopotniţă (1497), numeroase chilii şi turnuri de apărare. În Ev. Med., la Mănăstirea **N.** a funcţionat o şcoală de caligrafi şi miniaturişti (întemeiată la începutul sec. 15 de Gavriil Uric), iar în 1808, Veniamin Costache a înfiinţat o tipografie şi un atelier de xilogravură. În prezent, aici funcţionează o tipografie mitropolitană, ateliere de tâmplărie, fierărie ş.a., un seminar teologic al Arhiepiscopiei Iaşului, o bibliotecă şi un muzeu de artă religioasă. **6.** Judeţ în E României, în partea central-nordică a Moldovei; 5 896 km^2; 566 740 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Piatra-Neamţ*. Oraşe: Bicaz, Roman (municipiu), Roznov, Târgu-Neamţ. Comune: *78*. *Relief*: jumătatea de V a jud. **N.** aparţine compartimentului central-estic al Carpaţilor Orientali, cuprinzând m-ţii Stânişoarei, partea de SE a m-ţilor Bistriţei, masivul Ceahlău, m-ţii Tarcău, m-ţii Goşmanu şi prelungirile de E ale m-ţilor Hăşmaş. La E de reg. montană se desfăşoară Subcarpaţii Moldovei. Extremitatea de E a jud. N., la E de valea Siretului, este ocupată de o mică porţiune a Pod. Central Moldovenesc. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin trei râuri mari (Siret, Moldova, Bistriţa), care colectează o importantă reţea de afluenţi. Lacuri antropice: Izvoru Muntelui, Pângăraţi, Bâtca Doamnei ş.a. *Resurse naturale:* săruri de potasiu, şisturi bituminoase, gaze naturale, petrol, calcar, ape minerale (Bălţăteşti, Oglinzi). Ind. jud. **N.** realizează: energie electrică şi termică (hidrocentralele de la Bicaz, Pângăraţi, Roznov I şi II, Costişa, Piatra-Neamţ), repere metalurgice, utilaje ind., prod. chimice, celuloză şi hârtie, ciment, mobilă, cherestea, confecţii, tricotaje, produse alim. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, orz, ovăz, cartofi ş.a. Pomicultura este dezvoltată în dealurile subcarpatice. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline; avicultură; apicultură. *Turism:* Staţiunile climaterice şi balneoclimaterice (Durău, Bălţăteşti), Parcul Naţional Cheile Bicazului-Hăşmaş (partea de E), Parcul Naţional Ceahlău, Cetatea Neamţului, mănăstirile Bistriţa, Secu, Sihăstria, N., Agapia, Văratec, Parcul natural Vânători-N., casa memorială „Ion Creangă" din Humuleşti ş.a.

Fănuş Neagu

NEAMŢU, Octavian (1910-1976, n. Caransebeş), sociolog român. Membru al Şcolii sociologice de la Bucureşti. Studii („Sociologia culturii poporului"), monografii.

NEAMUL ROMÂNESC, ziar editat la Bucureşti (1906-1940, cu întreruperi) de N. Iorga. A militat pentru desăvârşirea unităţii politice a poporului român; în ultimii ani a avut o pronunţată atitudine antifascistă.

NEANDERTAL, vale în Germania (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul râului Düssel, afl. al Rinului. - **Omul de ~,** tip uman fosil, denumit astfel după craniul descoperit (1856) în valea **N.** Ulterior s-au găsit resturi fosile în Europa, Africa de Nord şi Palestina (*Homo neanderthalensis*). În Europa proto-neandertalienii au ajuns acum c. 350-500 mii de ani, iar caracteristicile complete de neandertalieni sunt înregistrate cu circa 130 mii ani în urmă; au dispărut acum circa 30 mii ani. În ultimii 15 mii de ani au coexistat cu omul modern (*Homo sapiens*). Erau foarte asemănători cu omul de Heidelberg. Foloseau focul, uneltele şi armele de piatră şi aveau o capacitate craniană apropiată de cea a omului modern. În România au fost descoperite resturi fosile în peştera de la *Ohaba-Ponor*.

NEÁNT (< fr.) s.n. Nefiinţă; nonexistenţă; nimic.

NEÁOŞ, -Ă adj. (Şi adv.) **1.** Autentic, veritabil. **2.** Autohton **(1)**, băştinaş.

NEAPĂRÁT, -Ă adv., adj. **1.** Adv. Cu orice preţ; negreşit. **2.** Adj. Absolut necesar, indispensabil.

NEARCHOS (NEARKHOS) din Amfipolis (c. 360-c. 312 î.Hr.), general grec. Satrap al Liciei şi Pamfiliei (334-333 î.Hr.). Amiral în flota lui Alexandru Macedon (din 326 î.Hr.). În anii 327-326 î.Hr. a parcurs drumul de la M. Roşie la gurile Indusului şi înapoi, bogatele observaţii geografice şi etnografice, folosite de Arian şi de Strabon.

NEARTICULÁT, -Ă adj. **1.** (Despre sunete) Care nu este articulat; *p. ext.* (despre cuvinte) pronunţat nedesluşit, îngăimat. **2.** (GRAM.) Care nu este însoţit de articol.

NEASCULTĂTÓR, -OÂRE adj. (Şi subst.) Care nu ascultă, nedisciplinat; nesupus.

NEASEMUÍT, -Ă adj. Care nu poate fi asemănat cu nimic; incomparabil, inegalabil.

NEASTÁMPĂR s.n. Nelinişte, agitaţie, nerăbdare.

NEAŞTEPTÁT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. (Şi adv.) La care nu te aştepţi; neprevăzut, brusc **(1)**. 2. S.n. (În locuţiuni adverbiale) *Pe neaşteptate* = fără să te aştepţi, deodată.

NEATÂRNÁRE s.f. Independenţă **(1)**.

NEAUA, com. în jud. Mureş, situată în pod. Târnavelor; 1 448 loc. (2008). Biserică reformată (1667), în satul Rigmani.

Neamţ (4)
Ruinele Cetăţii Neamţului

Neamţ (5). Biserica Înălţarea Domnului
a mănăstirii Neamţ

NEAVENÍT, -Ă (după fr. *non avenu*) adj. *Nul și* ~ = lipsit de valabilitate, considerat ca inexistent.

NEBEL, Antoine (1860-1957), medic elvețian. Fondatorul homeopatiei moderne. A evidențiat rolul constituției trupului omenesc în stabilirea tratamentelor homeopatice.

NEBO (în mitologia egipteană), zeu babilonean al caligrafiei și înțelepciunii; autorul și posesorul tăblițelor destinului.

NEBRASKA, stat în partea central-nordică a S.U.A.; 200,4 mii km²; 1,7 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Lincoln*.

NEBULÍU (< fr.) s.n. (ASTR.) Gaz ipotetic din nebuloasele gazoase, căruia i se atribuiau, în trecut, liniile intense prezente în spectrul acestora. În 1928, astrofizicianul american I.S. Bowen a arătat că acele linii spectrale aparțin atomilor unor elemente cunoscute, aflați în stadii înalte de ionizare.

NEBULOÁSĂ (< fr.; {s} lat. *nebulosus* „cețoasă") s.f. Obiect ceresc cu aspect difuz și strălucire slabă format din gaze și pulberi aflate în spațiul interstelar. Până la invenția telescopului denumirea de **n.** era dată și obiectelor cerești cunoscute azi ca roiuri de stele sau galaxii. Pot fi: *planetare*, denumite astfel din cauza asemănării cu planetele, și sunt rezultatul expulzării păturilor de gaze din unele stele aflate în stadii finale ale evoluției lor; *difuze*, structuri de mari dimensiuni (adesea de mulți ani-lumină), cu forme nedefinite și aspect de nor; lumina lor provine de la stelele vecine.

NEBULÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Fig. **1.** Neguros, sumbru. **2.** Neclar, confuz.

NEBULOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (METEOR.) Grad de acoperire cu nori a bolții cerești, exprimat în zecimi (care desemnează numărul de sectoare de pe bolta cerească acoperită de nori). **2.** Fig. Lipsă de claritate, confuzie, obscuritate.

NEBÚN, -Ă adj., s.m. **I.** Adj. (Și subst). **1.** Care suferă de o boală mintală; dement **(1)**, alienat mintal. **2.** (Om) nesocotit, nechibzuit; (despre gândire, manifestări) nebunesc. ✦ Ieșit din comun; fără măsură. **3.** Zburdalnic. **4.** (Pop.) Rău; vătămător. **II.** S.m. **1.** Piesă la jocul de șah. **2.** Bufon la Curtea seniorilor feudali sau la Curțile regale.

NEBUNÁTIC, -Ă adj. Neastâmpărat, zglobiu, zburdalnic.

NEBUNÍE s.f. **1.** Boală mintală; demență; *p. ext.* lipsă de judecată; nesocotință. **2.** Faptă de om nebun **(I. 2)**; nechibzuință, prostie; extravaganță. **3.** Neastâmpăr, zburdălnicie. ✦ Poznă, ștrengărie.

NECÁZ (< sl.) s.n. **1.** Neplăcere, nemulțumire; amărăciune; (la pl.) încercări, greutăți **(7)**. **2.** Supărare, suferință, mâhnire. **3.** Mânie, ciudă, furie (împotriva cuiva).

NECĂJÍ vb. IV. Tranz. A pricinui cuiva un necaz **(1)**, o nemulțumire; a supăra; a deranja **(2)**. ✦ A sâcâi, a plictisi. ✦ Refl. A se enerva, a se mânia.

NECĂJÍT, -Ă adj. **1.** Care are un necaz **(1)**; supărat. ✦ Care exprimă supărare. ✦ (Despre trai) Plin de lipsuri, de greutăți. **2.** Care duce o viață grea; sărac, sărman.

Nebuloasă

NECEAEV, Serghei Ghenadievici (1847-1882), anarhist rus. În 1869, a publicat la Geneva (unde emigrase), împreună cu M.A. Bakunin, „Catehismul revoluționarului", document programatic al anarhismului. Întors în Rusia, a fondat organizația secretă „Voința poporului". Constrâns din nou să emigreze (1872), a fost extrădat de poliția elvețiană; condamnat de autoritățile rusești.

NECESÁR, -Ă (< fr., lat., it.) adj., s.n. **1.** Adj. De care este nevoie, care nu poate lipsi; trebuincios; indispensabil **(1)**. ✧ *Strictul n.* = cantitate minimă (din ceva) indispensabilă pentru un anumit scop. **2.** Adj. (Și subst.) Care nu poate să nu fie sau să nu se întâmple. ✧ (DR.) *Depozit n.* = (contract de) depozit încheiat sub imperiul unei necesități stringente (în caz de incendiu, accident etc.); poate fi dovedit prin orice mijloc de probă, indiferent de valoarea bunului depozitat. **3.** S.n. sg. Ceea ce este absolut trebuincios pentru ceva.

NECESARIÉNI (< fr.) s.m. pl. Membri ai unei secte religioase din Marea Britanie, care consideră că oamenii acționează conform unei predestinări, negând întru totul libertatea voinței proprii.

NECESITÁTE (< lat., fr.) s.f. **1.** Trebuință, nevoie. **2.** (FILOZ.) *N. categorică* sau *necondiționată* ori *de drept* (logică, metafizică) = **n.** care presupune contradictoriul ca imposibil și de neconceput în sine; **n.** determinată *a priori* prin analiza noțiunilor sau prin deducție. *N. ipotetică* sau *de fapt* (fizică) = **n.** care presupune contradictoriul ca o consecință a ipotezei formulate sau a condițiilor de fapt (de ex.: concluzia decurgând din premisele unui silogism formal valabil). *N. relativă* (morală) = **n.** care presupune contradictoriul ca foarte puțin probabil. **3.** *Stare de n.* v. *stare*. **4.** Utilitate, oportunitate.

NECHAO, numele a doi faraoni egipteni. Mai important **N.II** (609-594 î.Hr.), din dinastia XXVI, fiul și succesorul lui *Psametic I*. Inițiatorul unei politici de expansiune în Palestina și Siria. A început construcția unui canal între Nil și Marea Roșie. Potrivit relatărilor lui Herodot, fenicienii ar fi făcut, din ordinul lui, o călătorie pe mare în jurul Africii.

NECHIBZUÍT, -Ă adj. Lipsit de chibzuință, nesocotit; necugetat.

NECINSTÍ vb. IV **1.** Tranz. și refl. A (se) dezonora, a (se) compromite. **2.** Tranz. A profana. ✦ A batjocori, a viola o femeie.

NECINSTÍT, -Ă adj. Lipsit de cinste, de probitate; incorect; nedrept.

NECIOPLÍT, -Ă adj. Care nu este cioplit; *fig.* lipsit de educație, de cultură; fără maniere, grosolan.

NECITÉȚ, -EÁȚĂ adj. Care se citește cu greu sau care nu se poate citi; indescifrabil.

NECK (cuv. engl. „gât") s.n. Corp de roci efuzive sub formă de stâlp vulcanic; reprezintă umplutura cu lavă răcită și întărită a coșului vulcanic; prin eroziunea rocilor înconjurătoare, **n.** iese adesea în relief.

NECKAR, râu în SV Germaniei, afl. dr. al Rinului; 371 km. Izv. din m-ții Pădurea Neagră și trece prin Tübingen, Esslingen, Stuttgart, Heilbronn și Heidelberg. Canalizat (203 km).

NECKER, Jacques (1732-1804), financiar și om politic francez de origine germană. Director general al finanțelor (1777-1781 și 1788-1790, cu o întrerupere) în timpul regelui Ludovic XVI. Reforme, cu scopul redresării situației financiare. Rol hotărâtor în convocarea Statelor Generale (1789) și în adoptarea hotărârii prin care se dubla numărul deputaților Stării a treia.

NECKERMANN, Josef (1912-1992), om de afaceri german. A fondat (1948) Casa de Comenzi din Frankfurt am Main, de renume internațional.

NECLINTÍT, -Ă adj. **1.** Care nu se clintește din loc; nemișcat, imobil. **2.** Fig. Neschimbător, statornic. ✧ (Și adv.) Hotărât, ferm.

NECOMBATÁNT, -Ă adj., s.m. (Militar) care în vreme de război nu participă efectiv la lupte, ci îndeplinește misiuni auxiliare în spatele frontului.

NECOMESTÍBIL, -Ă adj. Care nu este bun de mâncat.

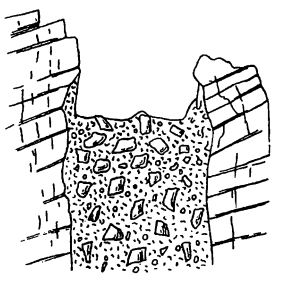

Neck

NECONDIȚIONÁT, -Ă adj. Care se acceptă fără condiții, fără rezerve.

NECONTENCIÓS, -OÁSĂ adj. (DR.) *Procedură necontencioasă* = procedură grațioasă (v. *grațios*).

NECONTENÍT, -Ă adj. (Și adv.) Fără oprire, neîncetat, continuu.

NECONVENȚIONÁL, -Ă adj. **1.** (Despre artă) Care nu se supune canoanelor. ✦ (Despre fire, caracter) Spontan, natural. **2.** (Despre surse de energie, materiale de construcție) Care nu este impus prin folosire îndelungată.

NECÓPT, NECOÁPTĂ adj. Care nu este (bine) copt; crud **(II)**. ✦ Fig. Nevârstnic, fără experiență.

NECRASOV, Olga (1910-2000, n. Sankt-Peterburg), zoolog și antropolog român de origine rusă. Acad. (1990). Cercetări de anatomie comparată a sistemului nervos la pești, paleoantropologie, antropologie contemporană.

NECREDINCIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Lipsit de loialitate; infidel. **2.** (Și subst.) Care nu are nici o credință religioasă; ateu. **3.** (Și subst.) Neîncrezător, sceptic.

NECRO- (< fr.; {s} gr. *nekros* „mort") Element de compunere cu sensul „mort"; formează substantive și adjective.

NECROBIÓZĂ (< fr.) s.f. **1.** Moarte a celulelor într-un țesut viu. **2.** Zonă de necroză existentă într-un țesut, ca rezultat al unei leziuni distrofice anterioare.

NECROFÁG (< fr.; {s} *necro-* + gr. *phagein-* „a mânca") adj. (ZOOL.) (Despre unele animale; și subst.) Care se hrănește cu cadavre (ex. larvele unor muște, vulturul pleșuv).

NECROFILÍE (< fr.; {s} *necro-* + gr. *philein* „a iubi") s.f. Atracție sexuală morbidă pentru cadavre.

NECROFOBÍE (< fr.; {s} *necro-* + gr. *phobos* „frică") s.f. **1.** Teamă patologică de morți. **2.** Teamă patologică de moarte.

NECROFÓR (< fr.; {s} gr. *nekrophoros* „care transportă cadavre") s.m. (ENTOM.) Gropar **(2)**.

NECROHORMÓNI s.m. pl. (BIOL.) Substanțe extrase din țesuturi și celule moarte care pot fie să omoare celule vii, fie să inducă în ele mitoze.

NECROLÓG (< fr.; {s} *necro-* + gr. *logos* „vorbire") s.n. **1.** Discurs sau articol prin care se relevă meritele unei personalități de curând decedate. **2.** Anunț prin care se face cunoscut decesul cuiva.

NECROMANÍE (< fr.; {s} *necro-* + gr. *mania* „nebunie") s.f. Preocupare patologică pentru moarte, pentru morți.

NECROMANȚÍE (< fr., it., lat.) s.f. Practică magică constând în invocarea morților pentru aflarea viitorului.

NECROMASĂ (< fr.) s.f. Masă organică și moartă dintr-un ecosistem (litieră, arbori uscați, resturi de plante și animale etc.).

NECRÓPOLĂ (< fr.; {s} gr. *nekropolis* „cetatea morților") s.f. Cimitir (de înhumație sau de incinerație) în Antic.; locul (într-un lăcaș de cult) unde se află mormintele unei familii princiare sau regale; *p. gener.* cimitir. ✦ Criptă **(2)**; cavou.

NECROPSÍE (< fr.; {i}; {s} *necro-* + gr. *opsis* „privire") s.f. Autopsie.

NECRÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *nekrôsis* „mortificare") s.f. **1.** Moarte (mortificare) a unei porţiuni de ţesut sau de organ, cauzată de întreruperea circulaţiei sangvine, de infecţii, coroziuni, arsuri etc. **2.** (FITOPAT.) Simptom la plantele atacate de unii agenţi patogeni, caracterizat prin înnegrirea ţesuturilor din cauza mortificării lor.

NECRUŢĂTÓR, -OÁRE adj. Care nu cruţă, nu are milă; neîndurător; *p. ext.* aspru **(2),** înverşunat.

NECŞEŞTI, com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea, pe Râu Câinelui; 1 581 loc. (2004).

NECŞULEA, Anton Alexandru (1908-1993, n. Râmnicu Vâlcea), inginer român. M. de onoare al Acad. (1993). Specialist în electroacustică („Bazele acusticii clădirilor", „Electroacustica în sonorizare"); a condus lucrările de proiectare a instalaţiilor electroacustice ale Sălii de concerte Radio, ale Studiourilor cinematografice Buftea, ale Televiziunii Române etc.

NECTANEBO (NEKHTNEBEF), numele a doi faraoni egipteni din dinastia XXX: **N. I** (380–362 î.Hr.), fondatorul dinastiei. L-a înfrânt pe regele persan Artaxerxe II (373 î.Hr.). A construit numeroase temple (Edfu, Hermopolis Magua ş.a.). **N. II** (360–343 î.Hr.), ultimul suveran al dinastiei şi cel din urmă faraon al Egiptului independent. Înfrânt de regele Artaxerxe III (343 î.Hr.) şi obligat să se refugieze în Nubia, Egiptul fiind transformat în satrapie a Imp. Persan.

NECTÁR (< ngr., lat., fr., germ.) s.n. **1.** (În mitologia greacă) Băutură a zeilor, care îi făcea nemuritori pe cei ce o sorbeau. ✦ Fig. Băutură gustoasă; *spec.* vin foarte bun. **2.** Lichid secretat de glandele nectarifere ale plantelor angiosperme, colectat de albine, bondari, fluturi, păsări colibri, nectarinide etc. şi transformat în miere. **3.** Băutură preparată din sucuri naturale de fructe.

NECTARIFÉR, -Ă (< fr.; {s} gr. *nektar* + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre plante sau părţi ale lor) Care secretă nectar **(2).**

NECTÁRII (după fr. *nectaires;* {s} lat. *nectareus* „de nectar") s.n. pl. Glande producătoare de nectar **(2),** aflate pe receptaculul floral sau la baza unor piese florale caracteristice plantelor melifere; glande nectarifere.

NECTARÍNĂ (< fr.) s.f. Varietate de piersici mari şi zemoase, cu pieliţa netedă, fără puf.

NECTARINÍDE (< fr.) s.f. pl. Fam. de păsări din ordinul paseriformelor, care se hrănesc cu nectar şi polen, cuprinzând aproape 200 de specii, răspândite în Africa, Asia şi Australia. Au limba protractilă, tubuloasă, talia mică sau foarte mică; colorit viu, metalic.

NECTARIVÓR, -Ă (< fr.) adj. Care se hrăneşte cu nectarul florilor (ex. albinele, bondarii, pasărea colibri).

NECTÓN (< it.; {s} gr. *nektos* „înotător") s.n. (BIOL.) Totalitatea organismelor care înoată activ în masa apei prin mişcări proprii (ex. cetacee, peşti, cefalopode).

NECUGETÁT, -Ă adj. Nechibzuit, nesocotit. ✦ (Adverbial) Fără a cugeta; orbeşte.

NECULCE, Ion (c. 1672–1745, n. sat Prigorenii Mici, azi Ion Neculce, jud. Iaşi), cronicar şi dregător român. În timpul celei de a doua domnii a lui Dimitrie Cantemir, a devenit cel mai apropiat sfetnic al domnului, iar în lupta de la Stănileşti (1711) a condus oastea Moldovei. După o pribegie de nouă ani în Rusia şi Polonia, a revenit în Moldova. Scrierea sa „Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija Vodă până la domnia lui Ioan Vodă Mavrocordat" (1662–1743) reia firul cronicii lui Miron Costin, cu o privire specială asupra domniei lui Dimitrie Cantemir. Împreună cu cele 42 de legende istorice de sursă orală care o precedă („O samă de cuvinte"), cronica, afirmând remarcabile calităţi narative şi portretistice, a constituit un preţios izvor de inspiraţie pentru scriitorii de mai târziu.

NECULTIVÁT, -Ă (< *cultivat*) adj. **1.** (Despre terenuri) Pe care nu se fac culturi agricole. **2.** (Despre oameni) Neinstruit, needucat.

NECUMPĂTÁT, -Ă (< *cumpătat*) adj. Lipsit de cumpătare; nechibzuit.

NECUNOSCÚT, -Ă adj., subst. **1.** Adj. Care nu este cunoscut; *p. ext.* ascuns. ✦ (Despre persoane; şi subst.) Care nu face parte dintre cunoştinţele cuiva; străin. ✦ (Şi subst.) Anonim; *fig.* obscur. **2.** S.n. Ceea ce nu este (încă) cunoscut. **3.** S.f. (MAT.) Mărime care apare într-o problemă sau într-o ecuaţie şi care se cere determinată.

NECUPRÍNS, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Imens, nemărginit. **2.** S.n. Spaţiu, întindere nelimitată; nemărginit. **3.** Adj. Neînţeles, nepătruns.

NECURÁT, -Ă adj., s.m. art. **1.** Adj. (Fig.) Necinstit, dubios. **2.** Adj. *Duh necurat* = spirit rău. **3.** S.m. art. (Pop.) Dracul.

NECUVÂNTĂTÓR, -OÁRE adj. Care nu vorbeşte. ✦ (Substantivat, n.) Animal.

NECUVIÍNŢĂ s.f. Lipsă de cuviinţă; *p. ext.* faptă, vorbă necuviincioasă; obrăznicie; indecenţă.

NEDAO, râu în C. Panonică, afl. al Savei. Aici, în anul 454 d.Hr., hunii au suferit o gravă înfrângere din partea unei coaliţii conduse de gepizi. Înfrângerea de la N. a declanşat destrămarea puterii hunilor. Azi Nedava.

NEDBAL, Oskar (1874–1930), compozitor, dirijor şi violonist ceh. Dirijor al Orchestrelor Filarmonice din Praga (1896–1906), Viena (1906–1919) şi Bratislava (din 1923). Opere („Ţăranul Iacub"), operete („Sânge polonez"), balete, lucrări simfonice şi de cameră. Unul dintre fondatorii „Cvartetului ceh".

NEDEF 1. Nicolae N. (n. 1928, Bucureşti), antrenor român de handbal. Între 1956 şi 1986 a condus echipa naţională de handbal, cucerind şapte titluri mondiale (la masculin: 1961, 1964, 1970, 1974; la feminin: 1956, 1960, 1962). **2. Mihai N.** (n. 1932, Bucureşti), baschetbalist român. Frate cu **N. (1).** Component al echipei C.C.A. (1956–1967), cucerind 10 titluri naţionale. Selecţionat în echipa Europei.

NEDEFINÍT, -Ă adj. **1.** Care nu este definit; *p. ext.* vag. ✦ Nehotărât. **2.** (MAT.) *Integrală n. (a unei funcţii)* = funcţie a cărei derivată este funcţia dată; permite calcularea integralelor pe diferite domenii ale funcţiei iniţiale. Sin. *primitivă (a unei funcţii).*

NEDÉIE (< sl. *nedelia* „duminică", „săptămână") s.f. Petrecere câmpenească populară de origine pastorală, organizată de obicei cu prilejul unei sărbători sau al unui hram.

NEDEL, Aurel (n. 1930, sat Vaidei, jud. Hunedoara), pictor român. Peisaje şi portrete realizate în tonalităţi calde şi o tratare lapidară a formelor.

NEDELCIU, Mircea (1950–1999, n. Fundulea), scriitor român. Unul dintre liderii generaţiei '80. Promotor al textualismului. Proză scurtă („Amendament la instinctul proprietăţii") şi romane („Zmeura de câmpie").

NEDELCOVICI, Bujor (n. 1936, Bârlad), scriitor român. Stabilit în Franţa (1986). Romanele sale (unele şi în lb. franceză) au ca obiect conştiinţele problematice, interogative (trilogia „Somnul vameşului") sau se constituie în radiografii ale totalitarismului („Al doilea mesager", o utopie negativă) şi ale condiţiei imigrantului („Îmblânzitorul de lupi"). Memorialistică de exil („Jurnalul infidel").

NEDEMNITÁTE (< *nedemn*) s.f. (DR.) *N. succesorală* = sancţiune civilă constând în decăderea unui moştenitor legal din dreptul de a moşteni o persoană faţă de care s-a făcut vinovat de atentat la viaţa sa, ori de nedenunţarea omorului căruia i-a căzut victimă defunctul, sau (când încă nu era abolită pedeapsa cu moartea) de acuzaţie capitală calomnioasă împotriva acestuia.

NEDETERMINÁRE s.f. **1.** (MAT.) Imposibilitate de a determina univoc valorile necunoscutelor unei probleme. ✦ Imprecizie. ✧ (FIZ.) *Relaţii de n.* = relaţii de *imprecizie.* **2.** Lipsă de motivaţie. ✦ Situaţie neclară, incertă.

NEDEZLIPÍT, -Ă adj. Care nu este sau nu poate fi despărţit; inseparabil.

NEDEZMINŢÍT, -Ă adj. Care nu se dezminte; consecvent.

NEDIM, Ahmet (1681-1730), poet turc. Lucrările sale, adunate într-un „Divan", sunt kaside şi gazeluri pe teme tradiţionale. Cântecele (şarki), formă poetică pe care a inventat-o, pentru a fi acompaniată de muzică, dau expresie bucuriei de a trăi.

NEDISEMINÁRE s.f. Nerăspândire, neîmprăştiere; neproliferare.

NEDISIMULÁT, -Ă adj. Lipsit de ipocrizie.

NEDRÉPT, -EÁPTĂ adj. 1. (Şi adv.) Care nu este conform cu dreptatea; incorect; ilegal. ✧ (DR.) *Nedreaptă luare* = infracţiune care constă în folosirea de către un funcţionar, în exerciţiul funcţiunii, a oricăror mijloace pentru a determina o persoană să-i dea o sumă de bani sau un alt lucru, pretinzând că-i este datorată.

NEDREPTÁTE s.f. Lipsă de dreptate; injustiţie; *p. ext.* faptă nedreaptă; samavolnicie.

NEDUMERÍ (NEDUMIRÍ) vb. IV tranz. A pune pe cineva în încurcătură, a uimi.

NEECHILIBRÁT, -Ă adj. 1. Care nu este în stare de echilibru. ✦ (Despre preţuri, bugete etc.) Care nu este bine proporţionat. 2. Fig. (Despre oameni) Nechibzuit.

NEEDHAM, Joseph (1900–1995), orientalist britanic. Capodopera sa „Ştiinţă şi civilizaţie în China" evidenţiază rolul Chinei în evoluţia ştiinţei şi culturii universale (până în sec. 15).

NEEFE, Christian Gottlob (1748–1798), compozitor german. Organist al Curţii la Bonn (din 1782). Profesorul lui Beethoven. Lieduri, singspiel-uri.

NÉEL, Louis (1904–2000), fizician francez. Studii şi cercetări în domeniul feromagnetismului; a descoperit că peste o anumită valoare a temperaturii *(punctul N.),* corpurile antiferomagnetice devin paramagnetice. („Calculul statistic al mişcării remanente", „Câmpul molecular al aliajelor"). Premiul Nobel pentru fizică (1970), împreună cu H. Alfvén. M. de onoare al Acad. Române (1965).

NEELIGÍBIL, -Ă adj. Care nu are calităţile necesare pentru a fi ales.

NEEMIA (NEHEMIAH) (sec. 5 î.Hr), paharnic evreu la Curtea regelui Artaxerxe. Împreună cu preotul Ezdra, a reconstruit Ierusalimul şi a reformat iudaismul, după întoarcerea din exilul babilonean. Rol fundamental în restabilirea vechilor rânduieli ale legii mozaice. Reformele sale sunt relatate în cartea cu acelaşi nume a Vechiului Testament.

NEERLANDÉZ, -Ă (< fr.) adj. Olandez. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din ramura germanică, vorbită de olandezi; varietatea vorbită în Belgia este numită flamandă.

NEEUCLIDIÁN, -Ă (< *euclidian*) adj. *Geometrie ~* = geometrie în care postulatul lui Euclid, potrivit căruia, într-un plan, printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o singură paralelă la acea dreaptă, nu este valabil.

NEFALÍSM (< fr.) s.n. Abstinenţă de la orice fel de băutură alcoolică.

NEFAMILÍST, -Ă adj. Necăsătorit; care nu şi-a întemeiat o familie.

NEFÁST, -Ă (< fr.) Care aduce nenorocire; fatal **(1).**

NEFAVORÁBIL, -Ă adj. Care nu este favorabil; neprielnic; *spec.* (despre vreme) cu condiţii neprielnice de temperatură, umiditate etc.

NEFELÍN (< fr. {i}) s.n. Alumosilicat natural de sodiu din grupa feldspatoizilor, cristalizat în sistemul hexagonal; are culoarea alb-cenuşie şi luciu sticlos gras. Component al unor roci eruptive alcaline; se utilizează în ind. ceramică şi a sticlei.

NEFELOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de determinare a concentraţiei soluţiilor sau a gradului de dispersie a suspensiilor prin măsurarea intensităţii luminii împrăştiate de acestea.

NEFELOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *nephele* „nor" + *metron* „măsură") s.n. Aparat optic pentru măsurarea gradului de turbiditate al lichidelor şi gazelor utilizat în nefelometrie.

NEFÉR (< tc.) s.m. (Înv.) **1.** Soldat din armata turcă. **2.** Soldat din corpul arnăuților; poteraș.

NEFERICÍRE s.f. Stare a celui nefericit; întâmplare care aduce necaz, nenorocire.

NEFERÓS, -OÁSĂ adj. Care nu conține fier sau aliaje ale acestuia. ✦ Care prelucrează materiale ce nu conțin fier.

NEFERTITI (NOFRETETE) (sec. 14 î.Hr.), soția faraonului Amenhotep IV (c. 1379–1362 î.Hr.) și mama lui Tutankhamon. Renumită pentru frumusețea și influența deținută la Curte.

NEF'I (pseud. lui *Ömer N.* sau *N. din Erzurum*) (c. 1572–1635), poet turc. Clasic al literaturii otomane. Divanuri și poezii satirice („Săgeata destinului").

NEFIÍNȚĂ s.f. Inexistență; *p. ext.* neant. ✦ (Înv.) Absență, lipsă.

NEFIRÉSC, -EÁSCĂ adj. (Și adv.) Care nu e în firea lucrurilor; anormal.

NÉFLĂ (< fr.) s.f. (La jocuri de cărți) Carte cu valoare mică sau fără valoare.

NEFOSCÓP (< fr.) s.n. (METEOR.) Instrument pentru determinarea vitezei și direcției de deplasare a norilor.

NEFRALGÍE (< fr.) s.f. (MED.) Durere de rinichi.

NEFRECTOMÍE (< fr.; {s} gr. *nephros* „rinichi" + *ektome* „amputare") s.f. Extirpare chirurgicală a unui rinichi.

NEFRÍDIE (< fr.; {s} gr. *nephridios* „de rinichi") s.f. (ZOOL.) Organ de excreție, de formă tubulară, la nevertebrate.

NEFRÍT (< fr., germ. {i}) s.n. Varietate de jad, agregat compact de amfiboli metamorfici (actinot sau tremolit), de culoare verde, utilizată la fabricarea unor obiecte de ornamentație. Este o piatră semiprețioasă.

NEFRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *nephros* „rinichi") s.f. Afecțiune inflamatorie, acută sau cronică, a glomerulilor renali *(glomerulonefrită)* sau a țesutului interstițial renal *(n. interstițială)*.

NEFRÍTIC, -Ă (< fr., ngr.) adj. Care se referă la nefrită. ✧ *Colică n.* = durere provocată de spasmele ureterelor sau de migrarea unui calcul renal de-a lungul ureterelor. ✦ (Despre medicamente; și subst., n.) Care este folosit în tratamentul bolilor renale.

NEFR(O)- (< fr.; {s} gr. *nephros* „rinichi") Element de compunere cu sensul „referitor la rinichi", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

NEFROGRAFÍE (< fr.) s.f. Examen radiologic al rinichiului.

NEFROLOGÍE (< fr.; {s} *nefro-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care are ca obiect studiul rinichiului și tratarea bolilor renale. V. și *urologie.*

NEFRÓN (< fr. {i}; {s} *nefro-*) s.m. Unitate morfofuncțională a rinichiului, compusă din glomerul, tuburile urinifere și formațiile vasculare adiacente. Ambii rinichi conțin c. 2 mil. de **n.**

NEFROPÁTIE (< fr. {i}; {s} *nefro-* + gr. *pathos* „suferință") s.f. Termen generic pentru bolile de rinichi.

NEFROPEXÍE (< fr. {i}; {s} *nefro-* + gr. *peks-* „a fixa") s.f. Fixare chirurgicală a rinichilor în caz de ptoză renală.

NEFROPTÓZĂ (< fr.; {s} *nefro-* + gr. *ptosis* „cădere") s.f. Motilitate anormală și coborâre a rinichiului cauzată de relaxarea mijloacelor sale de susținere; asociată uneori cu ptoza altor organe. Sin. *ptoză renală.*

Nefertiti

NEFROSCLERÓZĂ (< fr. {i}; {s} *nefro-* + fr. *sclerose* „scleroză") s.f. Boală renală cauzată de scleroza arterelor renale mici și mijlocii; evoluează spre insuficiență renală.

NEFRÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *nephros* „rinichi") s.f. Boală renală provocată de cauze diverse, cu evoluție de obicei cronică, caracterizată prin leziuni ale membranei bazale a glomerulului și prin degenerarea tunicii epiteliale a tubilor renali.

NEFŪD v. **Nafud an-** ~.

NEFUNCȚIONÁL, -Ă adj. **1.** Care nu este funcțional. **2.** Care nu îndeplinește condițiile de funcționare. ✦ Nefolositor.

NEG (lat. *naevus*) s.m. Excrescență mică, rotundă, nedureroasă, care apare pe piele; verucă, papilom.

NEGÁ (< lat.) vb. I tranz. A contesta, a nu admite; a tăgădui.

NEGÁRE s.f. **1.** Acțiunea de *a nega* și rezultatul ei; contestare, tăgăduire. **2.** (PSIH.) Proces prin care o persoană (în mod inconștient) nu acceptă existența reală a unor situații neplăcute sau stresante, substituindu-le cu fapte imaginare, opuse. În concepția lui Freud, **n.** reprezintă o refulare de ordin superior. **3.** (REL.) Formă a discursului despre divinitate accentuând caracterul suprarațional al acesteia, îndeosebi în mistică. Sin. *teologie apofatică* sau *negativă.*

NEGATÍV, -Ă (< it., fr., lat., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. Care exprimă o negație, care neagă ceva. **2.** Adj. Rău **(I, 1)**, dăunător; distructiv. **3.** Adj. (Despre numere sau despre mărimi scalare ca temperatura, potențialul etc.) A cărui valoare este mai mică decât zero. **4.** Adj. (Despre sarcini electrice; în opoziție cu *pozitiv*) De același fel cu sarcina electronului sau cu sarcina dobândită de un baston de ebonită prin frecarea cu un postav. ✦ (Despre unul dintre polii unei surse electrice) Prin care intră curentul electric. ✦ (Despre electrozii sau despre bornele receptoarelor electrice) Care se leagă la polul negativ al sursei. **5.** Adj., s.n. (Imagine fotografică) la care distribuția luminii și a umbrei este inversată în raport cu cea reală, părțile de culoare deschisă ale obiectului apărând întunecate, iar cele de culoare închisă apărând luminoase. **N.** color conține culorile complementare ale originalului și cu densități proporționale strălucirilor. V. *fotografie în culori.* ✧ *N. cu sită* (sau *cu raster*) = negativ fotografic în puncte, obținut după un original prin folosirea la fotografiere a unei site (raster). 6. S.n. (CINEMAT.) Imaginile fotografice negative **(5)**, montate în ordinea fixată de realizatorul filmului.

NEGATIVÁRE s.f. Polarizare negativă a grilei de comandă a unui tub electronic, care stabilește punctul de funcționare (mediu) al tubului; negativizare.

NEGATIVÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Atitudine de respingere intenționată a elementelor pozitive pe care le prezintă cineva sau ceva. 2. (MED.) Rezistență pasivă sau activă a bolnavului psihic, necontrolabilă voluntar. ✦ Opoziția la solicitări manifestată de copii, la 2, respectiv, 4 ani (în criza de opoziție, ca moment al dezvoltării personalității); opoziția parțială a copilului la solicitările persoanelor necunoscute sau neagreate. ✦ (PSIH.) Refuzul contactului cu celălalt sau cu lumea exterioară manifestat de adolescent sau de adult.

NEGATOSCÓP (< fr. {i}; {s} fr. *négativ* „negativ" + gr. *scopein* „a examina") s.n. Ecran luminos pentru examinarea, prin transparență, a negativelor fotografice și a radiografiilor.

NEGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Negare. ✦ (LOG.) *Functor* (operator) pe baza căruia se respinge valoarea de adevăr a unei afirmații. ✦ Cuvânt care dă sens negativ (1) unei propoziții.

NEGELÁRIȚĂ (< *negel*, reg. „neg mic") s.f. (BOT.) Rostopască.

NEGERI SEMBILAN, stat în Malaysia, în SV pen. Malacca; 6,6 mii km^2; 859,9 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Seremban.* Expl. de min. de cositor, aur, wolfram.

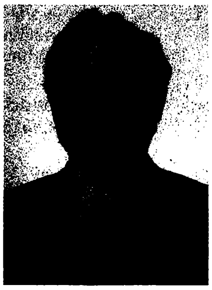
Teodor Gh. Negoiță

NEGEV sau **HA-NEGEV**, reg. deșertică în S Israelului, între M. Moartă (la NE) și G. 'Aqaba (la S). Supr.: c. 12,2 mii km^2. Suprafețe irigate, cultivate cu cereale și arbori fructiferi. Zăcăminte de cupru, petrol, fosfați și mangan.

NEGHÍNĂ s.f. Buruiană anuală din fam. cariofilaceelor, înaltă de 40–70 cm, răspândită în culturile de cereale *(Agrostemma githago)*; *p. restr.* sămânța acestei plante, care, măcinată împreună cu grâul, dă făinii gust neplăcut și proprietăți toxice. ✦ (Fig.) Ceea ce este vătămător și trebuie înlăturat.

NEGHIÓB, -OÁBĂ adj. **1.** (Și subst.) Prost **(1)**, nătărău; nepriceput, neîndemânatic. **2.** (Despre vorbe, fapte etc.) Prostesc, stupid.

NEGLIJÁ (< fr.) vb. I tranz. A nu avea grijă de cineva sau de ceva; a lăsa la o parte, a omite. ✦ Refl. A nu avea grijă de propria persoană; a se delăsa.

NEGLIJÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi neglijat; *p. ext.* fără importanță.

NEGLIJÉNȚĂ (< fr.) s.f. Faptul de a fi neglijent; neîngrijire; delăsare. ✦ Atitudine, faptă care denotă lipsa de grijă, de preocupare. ✦ (DR.) Formă a culpei constând în atitudinea psihică a unei persoane care nu prevede consecințele păgubitoare ale faptei sale ilicite, deși trebuia și putea să le prevadă. ✧ *N. în serviciu* = infracțiune care aduce atingere unor activități de interes public, constând în încălcarea din culpă, de către un funcționar public, a unei îndatoriri de serviciu.

NEGOCIÁ (< fr.) vb. I tranz., intr. **1.** A duce tratative pentru încheierea de convenții economice, politice etc. **2.** A vinde și a cumpăra efecte publice; a converti o hârtie de valoare în bani.

NEGOCIATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care negociază (în numele său sau al altuia).

NEGOCIÉRE s.f. **1.** Acțiunea de a negocia; (la pl.) tratative. ✧ *Negocieri diplomatice* = tratative duse în vederea încheierii unor convenții internaționale. **2.** Cumpărare, vânzare.

NEGOI, com. în jud. Dolj, situată în C. Desnățui, pe stg. Dunării; 3 034 loc. (2008).

NEGOIȚĂ, Atanasie (1903–1994, n. Seaca, jud. Teleorman), teolog și orientalist român; preot. Lucrări despre „Biblie", de filologie și orientalistică („Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe", „Elemente de gramatică ebraică", „Gândirea feniciană în texte", „Gândirea hitită în texte").

NEGOIȚĂ, Teodor Gheorghe (n. 1946, Sascut, jud. Bacău), explorator și cercetător polar român. Fondator și director al primului Institut Român de Cercetări Polare (1994) și al Fundației antarctice române (1996) din București. Primul român care a ajuns la Polul Nord (21 apr. 1995). A participat la expediții de cercetări polare în Arctica și Antarctica (1990–1998).

NEGOIȚESCU, Ion (1921–1993, n. Cluj), critic și istoric literar român. Stabilit în Germania (1980). Continuator al criticii estetice lovinesciene („Scriitori români moderni"). Eseul „Poezia lui Eminescu" marchează un moment de referință în exegeza eminesciană. O „Istorie a literaturii române". Memorii („Straja dragonilor"), traduceri. Deținut politic în timpul regimului comunist (1961–1964).

NEGOIU, vârf în m-ții Făgăraş, situat pe creasta principală, între obârşia Topologului (la V) şi cea a râului Capra (la E). Alt.: 2 535 m (al doilea vârf ca altitudine din Carpații Româneşti).

NEGOMIR, com. în jud. Gorj, situată în zona dealurilor Jiului; 4 003 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Ioan Botezătorul (1768), în satul Artanu.

NEGÓȚ (lat. *negotium*) s.n. Comerț, negustorie **(2).**

NEGRÁICĂ (< *negru*) s.f. Denumire populară pentru ciocănitoarea neagră *(Dryocopus martius),* sedentară în România, în pădurile de conifere.

NEGRAŞI, com. în jud. Argeş, pe râul Dâmbovnic; 2 564 loc. (2008). Poiană cu narcise.

NEGREA, Marțian (1893–1973, n. Vorumloc, azi com. Valea Viilor, jud. Sibiu), compozitor român. Creația sa îmbină trăsăturile postromantismului cu inspirația populară. Muzică simfonică („Prin Munții Apuseni", „Poveşti din Grui"), de cameră, instrumentală şi vocală, de film, opera „Marin Pescarul". Lucrări didactice şi de muzicologie.

NEGREAN–BRUDAŞCU, Sava (n. 1947, Buciumi, jud. Sălaj), interpretă română de muzică populară. Repertoriu variat, abordând în special genurile rituale. Solistă şi colaboratoare a ansamblului „Mărțişorul" din Cluj-Napoca şi a Orchestrei „Miorița" a Filarmonicii de Stat din Braşov.

NEGREANU, Dimitrie (1858–1908, n. Botoşani), fizician român. M. coresp. al Acad. (1893). Primul român doctor în fizică. Lucrări de electricitate, magnetism, mineralogie („Lucrări practice de gravitate, căldură şi electricitate", „Elemente magnetice terestre ale României", „Studii electrice asupra apelor minerale").

NEGREÁȚĂ (lat. *nigritia*) s.f. Culoare neagră; negreală. ✦ Pată neagră.

NEGRENI, com. în jud. Cluj; 2 579 loc. (2008).

NEGRÉSĂ (< fr.) s.f. Femeie care aparține rasei negride.

NEGRESCU, Traian (1900–1960, n. Craiova), inginer român. Acad. (1955). A stabilit compoziția şi structura carburilor de crom din oțeluri aliate („Fonte speciale", „Puterea desulfurată a zgurelor de furnal înalt").

NEGREŞÍT adv. Fără nici o îndoială, cu siguranță, neapărat.

NEGREŞTI 1. Oraş în jud. Vaslui, situat în Pod. Central Moldovenesc, pe stg. râului Bârlad; 10 185 loc. (2008). Constr. de maşini-unelte. Fabrici de mobilă, de bere, de prelucr. a cărnii, laptelui şi legumelor. Filatură de bumbac; covoare. Centru pomicol şi viticol. Fermă de creştere a bovinelor. Menționat documentar (1590–1591), ca târg (1845). Declarat oraş la 17 febr. 1968. **2.** Com. în jud. Neamț, în zona de contact a Dealurilor Birei (V Pod. Central Moldovenesc) cu culoarul larg al văii Siretului; 1 991 loc. (2008).

NEGREŞTI-OAŞ, oraş în jud. Satu Mare, în depr. Oaş, pe râul Tur; 15 035 loc. (2008). Expl. de lignit. Constr. de maşini, de mobilă, conf., tricotaje, țesături şi alim. Muzeu etnografic în aer liber (din 1964). Izvoare cu ape minerale în localit. componentă Luna. Menționat documentar (1270), oraş din 1 ian. 1965.

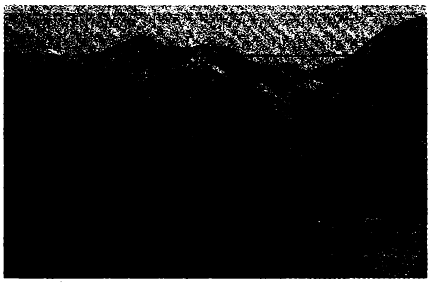

Vârful Negoiu

Marțian Negrea

NEGRI, com. în jud. Bacău, pe stg. văii Siretului; 2 930 loc. (2008). Expoziție foto-documentară „Ion Ionescu de la Brad" în satul Brad. În satul Brad au fost descoperite vestigiile unei aşezări dacice, datând din sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr., identificată ipotetic cu *Zargidava.* Biserica Sf. Nicolae (1772), în satul N.

NEGRI, Ada (1870–1945), scriitoare italiană. Reprezentantă a verismului. Poezie pe teme sociale şi civice („Fatalitate"); lirică meditativă („Maternitate"). Romane („Steaua de dimineață") şi povestiri („Solitarele") autobiografice. Traduceri din Al. Vlahuță şi O. Goga.

NEGRI, Cesare (c. 1536–1604), maestru italian de balet. A scris „Noi invenții ale dansurilor" în care menționează cele cinci poziții de bază ale dansului academic.

NEGRI, Costache (1812–1876, n. Iaşi), om politic, diplomat şi scriitor român. Participant la mişcarea revoluționară de la 1848 din Moldova şi militant pentru unirea Principatelor. Agent diplomatic al Moldovei (1855–1856), apoi al Principatelor Române (1859–1862) şi al României (1862–1866) la Constantinopol. Corespondență cu valoare documentară şi literară. Traduceri.

NEGRI, Pola (1894-1987), actriță americană de origine poloneză. Divă a filmului mut, sensibilă interpretă a unor eroine senzuale, scoase în afara legii („Carmen", „Un ultim rămas bun", „Mazurka").

NEGRICI, Eugen (n. 1941, Râmnicu Vâlcea), teoretician şi critic literar român. A introdus conceptul de „expresivitate involuntară" şi a propus o tipologie structurală a poeziei actuale. Lucrări despre Grigore Ureche, Miron Costin, Antim Ivireanul ş.a. Sinteze („Literatura română sub comunism").

NEGRICIÓS, -OÁSĂ (< *negru*^{2}) adj. Care are o culoare apropiată de negru. ✦ (Despre oameni) Brunet, oacheş.

NEGRÍD, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** *Rasa n.* = una dintre cele trei mari rase omeneşti, răspândită în Africa, în Melanezia, Noua Guinee; ca rezultat al comerțului cu sclavi, s-a răspândit şi în America. Se caracterizează prin culoarea închisă a pielii, părul creț, buze groase, nas lat, turtit, pilozitate facială şi corporală slab dezvoltată. Se mai numeşte *negroidă, ecuatorială.* În sens larg, include şi ramura oceanică (aborigenii din Australia, unele populații străvechi din India şi Indochina, micronezienii şi polinezienii), fiind numită *negrid-australidă.* ✦ (Şi subst.) (Persoană) care aparține acestei rase. **2.** Referitor la rasa **n.**

NEGRILEŞTI 1. Com. în jud. Bistrița-Năsăud, 2 494 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Galați; 2 870 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Vrancea; 1 826 loc. (2008).

NEGRÍN, Juan López (1887–1956), om politic socialist spaniol. Ministru de Finanțe (1936–1937) şi prim-min. (1937–1939) în timpul Războiului Civil din Spania. Între 1939 şi 1945 a condus guvernul republican în emigrație.

NEGRÍTO (cuv. sp. „negru mic") subst. Denumire a unor mici grupuri etnice de statură scundă, cu pielea neagră şi părul des şi creț, din ținuturi izolate din SE Asiei (ins. Andaman, Filipine, pen. Malacca, Thailanda), aparținând rasei negrid-australidă.

NEGRO v. **Rio Negro.**

NEGROÍD, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. Denumire improprie pentru *negrid.*

NEGROS, ins. în arh. Filipine, la NV de ins. Mindanao; 12,7 mii km^2; lungime: 216 km. Alt. max.: 2 465 m.

NEGRO-SPIRITUAL (sau SPIRITUAL) (< fr. *spiritual* sau *spirituel* din engleza americană *negro* „negru" şi *spiritual* (cântec) „religios") s.n. Cântec religios creştin afro-american. Apărut în sec. 18 prin fuziunea unor elemente din tradiția muzicală africană, cu elemente preluate din cântările occidentale. Din acest gen se va desprinde *gospel*-ul (1930).

NÉGRU^1 (< fr.) s.m. Bărbat care aparține rasei negride.

NÉGRU^2**, NEÁGRĂ** (lat. *niger, nigra*) s.n., adj. **I.** S.n. **1.** Culoare a corpurilor care nu reflectă lumina; este culoarea funinginii, a cărbunilor. ✧ (FIZ.) *Corp n.* v. *corp.* ✧ Loc. *În negru* = în haine negre **(1)**; în doliu. ✧ Expr. *Negru pe alb* = în scris; în mod sigur. *A vedea (totul) în negru* = a fi pesimist. ✦ *Fig.* Jale, mâhnire. **2.** (Rar; *p. ext.*) Murdărie. ✧ Expr. *Nici cât negru sub unghie* = deloc. **3.** Materie colorantă de culoare **n.**; vopsea **n.** ✧ *N. de anilină* = colorant de culoare v, obținut direct pe fibrele de bumbac prin oxidarea catalitică a anilinei. *N. de fum* = pulbere **n.**, obținută prin arderea cu cantități insuficiente de aer a unor substanțe organice (metan, produse petroliere grele etc.) şi utilizată ca material de umplutură în ind. de prelucrare a cauciucului, la prepararea vopselelor etc. **II.** Adj. **1.** Care are culoarea descrisă mai sus; (despre culori) ca funinginea, ca pana corbului. *Artă n.* v. *african, artă ~.* ✦(Despre oameni) Brunet, oacheş; bronzat. 2. (Pop.) Murdar. **3.** (Fig.) Trist, mohorât. 4. Ilegal. ✧ *Muncă la n.* = muncă în condiții ilegale, evitându-se astfel plata impozitelor către autoritățile de resort. (Substantivat) *La negru* = cu preț de speculă. ✧ Expr. *A avea* (sau *a-i fi cuiva*) *inima neagră* = a fi foarte supărat. *A face cuiva zile negre* = a supăra, a chinui pe cineva. **5.** Fig. Rău, crud. **6.** *Post negru* = post total.

NEGRU, Dimitrie (1883–1955, n. Buciumeni, Galați), medic român. Cercetări asupra fizicii şi tehnicii razelor X şi a anatomiei radiologice.

NEGRUȚIU, Emil Alexandru (1911–1988, n. Petrisat, jud. Alba), agrozootehnician român. M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări de genetică şi ameliorare a animalelor domestice, în special a raselor de taurine din Transilvania.

NEGRU VODĂ v. **Radu Negru.**

NEGRU VODĂ 1. Podişul ~, pod. în Dobrogea de Sud, parte componentă a pod. Cobadin, dezvoltată pe calcare sarmațiene. Alt. max.: 200 m. Numeroase doline, peşteri şi polii (N.V. şi Amzacea-Mereni). **2.** Oraş în jud. Constanța, situat în pod. N.V.; 5 539 loc. (2008). Punct de vamă (rutier şi feroviar) la granița cu Bulgaria. Întemeiat (1715) cu numele *Cara Omer.* În 1926 i s-a atribuit denumirea actuală, iar la 18 apr. 1989 a fost declarat oraş.

NEGRUZZI 1. Costache (Constantin) N. (1808–1868, n. Trifeşti, jud. Iaşi), scriitor român. Acad. (1867). Prezident (primar) al Eforiei Iaşilor (1840-1843) şi director (1840–1842), împreună cu Alecsandri şi Kogălniceanu, al Teatrului Național din Iaşi. A susținut promovarea unei limbi literare întemeiate pe surse populare. Nuvele melodramatice („Zoe", „O alergare de cai"); proză epistolară („Negru pe alb"), creionând cu umor tipologii morale. Nuvela sa istorică „Alexandru Lăpuşneanul" este o capodoperă a genului. Versuri epopeice („Aprodul Purice"), adaptări dramatice („Muza de la Burdujăni). Traduceri din V. Hugo şi Puşkin. **2. Iacob N.** (1842–1932, n. Iaşi), scriitor român. Fiul lui **N. (1).** Acad. (1881). Preşedinte al Acad. Române (1910–1913 şi 1923– 1926). Deputat (1870–1910). Unul dintre întemeietorii „Junimii", redactor (din 1867) şi director (1885–1895) la „Convorbiri literare". Schițe de moravuri („Cópii de pe natură") şi memorialistică („Amintiri din «Junimea»"). Traduceri.

NEGULESCO, Jean (1900–1993, n. Craiova), regizor american de origine română. De formație pictor, a lucrat la Paris (1918–1929) pe lângă Modigliani, Picasso, Giacometti ş.a., devenind apoi în America (din 1929) un celebru colecționar de artă. A realizat la Hollywood numeroase melodrame şi comedii sentimentale („Cum să te măriți cu un milionar", „Masca lui Dimitrios", „Cei şase invincibili", „Hello-Good Bye"). Memorii („Drum printre stele"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

NEGULESCU, Paul (1874-1946, n. Bucureşti), jurist român. M. de onoare al Acad. (1936). Lucrări de istoria dreptului românesc, de drept constituţional şi de drept administrativ („Tratat de drept administrativ", „Principes de droit international administratif", „Les contentieux des actes administratifs en Roumanie").

NEGULESCU, Petre P. (1872-1951, n. Ploieşti), filozof şi om politic român. Acad. (1936). Lucrări de filozofie sistematică pe teme generale („Problema cunoaşterii", „Problema ontologică", „Geneza formelor culturii") şi de istoria filozofiei („Filozofia Renaşterii", „Istoria filozofiei contemporane"). Ministru al Instrucţiunii şi Cultelor (mart.-iun. 1920) şi al Instrucţiunii (1920-1921, mart.-iul. 1926).

NEGULICI, Ion (1812-1851, n. Câmpulung), pictor şi publicist român. Participant la Revoluţia din 1848 din Ţara Românească. Portretist. Lucrări în ulei („Autoportret", „Cezar Bolliac", „Peisaj la Câmpulung"), acuarele („Femeia în albastru"), desene şi litografii. Autorul unui „Vocabular român" pentru explicarea neologismelor (1848). A murit în exil la Istanbul.

NÉGURĂ (lat. *nebula* sau probabil cuv. autohton) s.f. Ceaţă deasă, care reduce vizibilitatea şi se formează îndeosebi dimineaţa şi seara.

NEGÚS (< fr., germ.) s.m. Titlu acordat suveranului Ethiopiei; persoană care purta acest titlu.

NEGUSTÓR (lat. *negotiatorius*) s.m. Persoană care se ocupă cu negoţul.

NEHEMIAH v. Neemia.

NEHER, André (1913-1988), filozof şi teolog francez. În 1967 s-a stabilit în Israel. Cercetări asupra epocii biblice, privită prin prisma gândirii istorice şi teologice evreieşti contemporane („Exilul cuvântului", „Chei pentru iudaism").

NEHER, Erwin (n. 1944), biofizician german. Contribuţii fundamentale în biologia celulară. A descoperit mecanismul celular de transfer ionic, care a deschis noi perspective în acest domeniu. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1991), împreună cu B. Sakmann.

NEHOIU, oraş în jud. Buzău, situat la poalele m-ţilor Siriu, pe valea superioară a Buzăului; 11 553 loc. (2008). Hidrocentrală (42 MW) în localit. componentă Nehoiaşu. Expl. şi prelucr. lemnului. Fabrici de conf., tricotaje, marochinărie, încălţ., alim. Menţionat documentar ca aşezare rurală (1549), declarat oraş la 18 apr. 1989. Biserică de lemn (1770), în localit. componentă Nehoiaşu.

NEHOTĂRÁT, -Ă adj. **1.** (Şi adv.) Care nu este hotărât; şovăitor; nesigur, confuz. **2.** (GRAM.) *Adjectiv n.* = adjectiv pronominal care însoţeşte un substantiv fără să individualizeze obiectul denumit de acesta. *Pronume n.* = pronume care nu dă indicaţii precise asupra obiectului al cărui nume îl înlocuieşte. *Articol n.* = articol care indică obiectul desemnat de substantiv drept reprezentant al speciei.

NEHRU 1. Motilal (Pandit Motilal) N. (1861-1931), om politic indian. Preşedinte al partidului Congresul Naţional Indian (1920). Fondator al ziarului „Independentul". **2. Jawaharlal N.** (1889-1964), om politic indian. Fiul lui N. **(1)**. Adept al lui Mahatma Ghandi. Luptător pentru independenţa statului indian. Primmin. şi ministru al Afacerilor Externe (1947-1964). Pe plan intern, adept al unei „a treia căi", între comunism şi capitalism. Unul dintre artizanii politicii de neutralitate şi nealiniere şi unul dintre iniţiatorii Conferinţei de la *Bandung* (1955).

NEIJIANG, oraş în centrul Chinei (Sichuan); 326,6 mii loc. (2001). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini, textilă; îngrăşăminte chimice, hârtie şi zahăr.

NEI MONGOL ZIZHIQU (NEI MENGGU ZIZHIQU), denumirea oficială a reg. autonome chineze *Mongolia Interioară.*

NEIMPOZÁBIL, -Ă adj. Care este scutit de impozite.

NEINERŢIÁL, -Ă (< *inerţie*) adj. (FIZ.; despre un sistem de referinţă) Aflat în mişcare accelerată; în raport cu care nu se verifică principiul inerţiei **(1).**

NEINSTRUÍT, -Ă adj. **1.** Care nu s-a instruit într-o şcoală; care nu are cunoştinţe temeinice. **2.** (Despre ostaşi) Care nu şi-a îndeplinit stagiul militar.

NEIRIGÁT, -Ă adj. **1.** (Despre terenuri agricole) Care nu este irigat. **2.** (Med.; despre organe sau ţesuturi) Prin care nu (mai) circulă sângele.

NEISSE (în polonă NYSA LUZYCKA), râu, afl. stg. al Odrei; 256 km. Izv. din m-ţii Jizera (Cehia), formând pe o porţiune graniţa dintre Polonia şi Germania.

NEISSER, Albert Ludwig Siegmund (1855-1916), medic german. A descoperit (1879) gonococii care produc gonoreea; în acelaşi an, a demonstrat existenţa bacilului leprei.

NEITH (în mitologia egipteană), zeiţă a războiului. Considerată mama zeului Soare şi una dintre cele patru zeiţe protectoare ale morţilor. Simbolul ei erau două săgeţi pe un scut. Identificată la greci cu *Atena*.

NEIVA, oraş în SV Columbiei, port pe fl. Magdalena; 300,1 mii loc. (2000). Ind. mat. de constr., textilă şi alim. Fabrică de pălării de Panamá. Fundat în 1612.

NEIZVESTNÎI, Ernst Iosifovici (n. 1925), sculptor şi grafician rus. A emigrat în Elveţia (1976). Reprezentant al avangardei artistice „neoficiale" din U.R.S.S. Influenţat de H. Moore. A creat cicluri de grafică (Dante, „Divina Commedia"), mici sculpturi de bronz („Golgota"), monumentul funerar al lui N.S. Hruşciov.

NEÎNCREDÉRE s.f. Lipsă de încredere; suspiciune.

NEÎNDEMÂNÁRE s.f. Lipsă de îndemânare; stângăcie.

NEÎNDUPLECÁT, -Ă adj. Care nu poate fi înduplecat; neiertător, crud **(II 1).**

NEÎNDURĂTÓR, -OÁRE adj. Care nu iartă; nemilos; necruţător.

NEÎNFRÁNT, -Ă adj. Care nu este sau nu poate fi înfrânt; invincibil.

NEÎNFRICÁT, -Ă (< *înfricat,* reg., „înfricoşat") adv. Care nu se înfricoşează; curajos; viteaz.

NEÎNGRIJÍT, -Ă adj. 1. Care nu-şi îngrijeşte ţinuta, dezordonat. 2. Care nu este întreţinut cum trebuie.

NEÎNSEMNÁT, -Ă adj. Lipsit de importanţă; mărunt.

NEÎNSUFLEŢÍT, -Ă adj. Mort; inanimat.

NEÎNTÂRZIÁT, -Ă adj. (Şi adv.) Care nu a întârziat. ✦ Care trebuie executat imediat; urgent.

NEÎNTEMEIÁT, -Ă adj. Nejustificat; lipsit de temei.

NEÎNTRERÚPT, -Ă adj. (Şi adv.) Care se face fără întrerupere; continuu.

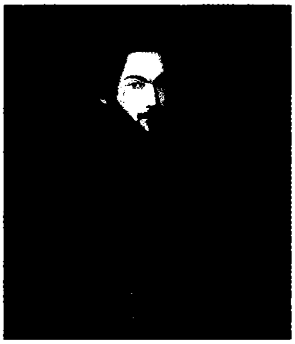
Ion Negulici: „Autoportret"

NEÎNŢELÉGERE s.f. Lipsă de înţelegere, dezacord. ✦ P. ext. Ceartă, diferend. ✦ Confuzie creată de înţelegerea greşită a unei situaţii, a unei fapte etc.

NEJD sau **NAJD,** reg. geografică (podiş) şi istorică în Arabia Saudită, cu relief de podiş (alt. max. de 1 800 m), presărat cu ueduri, înconjurat de munţi scunzi; c. 1,4 mil. km^2. Creşterea ovinelor, caprinelor. În oaze, culturi. Centru al mişcării islamice wahhābite (sec. 18). Cucerită (din 1905) de saudiţi, care au acceptat protectoratul britanic (1915), s-a unit cu *Hijazul,* formând un regat (1926), a cărui independenţă, sub numele de Arabia Saudită, a fost recunoscută de Marea Britanie în 1932.

NEKRASOV, Nikolai Alekseevici (1821-1877/1878), poet rus. Supranumit „poet al ţărănimii". Lirică dedicată vieţii celor umili („Satul uitat", amplul poem „Cine trăieşte bine în Rusia?"). Poezie magico-fantastică („Gerilă, Nas-Roşu").

NEKRASOV, Viktor Platonovici (1911-1987), scriitor rus. Stabilit în Franţa (1974). Povestiri inspirate de ororile războiului („Cei de pe front"). Eseuri critice despre regimul comunist.

NÉLATON, Auguste (1807-1873), chirurg francez. Medicul personal al lui Garibaldi şi Napoleon III. A introdus metode noi în chirurgia gastrică şi urologică *(sonda lui N.).*

NELEGÁL, -Ă adj. Care nu este prevăzut de lege; ilicit.

NELEGÍTIM, -Ă adj. Care nu este legitim; (despre copii) născut în afara căsătoriei.

NELEGIUÍRE s.f. Faptă rea, fărădelege; infamie.

NELÍNIŞTE s.f. Lipsă de linişte (sufletească); agitaţie, frământare; îngrijorare.

NELLIGAN, Émile (1879-1941), poet canadian de limbă franceză. Admirator al „poeţilor blestemaţi", a fost cel mai talentat simbolist al epocii sale („Poezii complete", postum).

NELLORE, oraş în SE Indiei (Andhra Pradesh), pe coasta Coromandel; 378,9 mii loc. (2001). Port fluvial. Ind. ceramicii şi alim.

Costache Negri

Iacob Negruzzi

Costache Negruzzi

Jean Negulesco

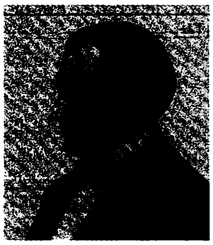
Petre P. Negulescu

Erwin Neher

NELSON, fl. în Canada Centrală; 644 km. Izv. din L. Winnipeg, străbate o serie de lacuri și se varsă în G. Hudson la Port Nelson.

NELSON, Horatio, viconte, duce de Bronte (1758-1805), amiral britanic. Victorii asupra flotei spaniole la Cabo San Vicente și în aceea de la Santa Cruz de Tenerife (1797), unde și-a pierdut brațul drept și la *Abukir* (1798), asupra flotei franceze. În 1801, a participat la războiul împotriva Ligii neutrilor, distrugând flota daneză la Copenhaga. Comandant al flotei din M. Mediterană (din 1803); a distrus definitiv flota franceză în bătălia de la Trafalgar (21 oct. 1805), dar a fost ucis în luptă.

NELSON, Ricky (pe numele adevărat *Eric Hiliard N.*) (1940-1985), cântăreț american de rock și country. Înregistrări de succes în anii '50-'60 („Poor Little Fool", „Hello Mary Lou"), amestec de country, rock'n'roll și muzică tradițională.

NELSON, Willie (n. 1922), cântăreț american de country. Considerat „ultimul rebel" al muzicii country. Adept al celor mai diverse experiențe muzicale. Discografie selectivă: „Shotgun Willie", „Across the Borderline".

NEMAN (în lituaniană NEMUNAS), râu în Belarus și Lituania; 937 km. Izv. din împrejurimile deluroase ale Minskului, și se varsă, printr-o deltă, în G. Kursk al M. Baltice. Legat prin canale de Nipru, Vistula și Pripeat. Denumirea poloneză: *Niemen.*

NEMANIA (NEMANJA), dinastie de mari jupani, regi și împărați (c. 1170-1371) ai Serbiei, întemeiată de marele jupan al Rasciei, Ștefan Nemania. Mai important **Ștefan Dušan** *(Ștefan Uroš IV)* (1331-1355). Ultimul suveran Ștefan Uroš V (1355-1371).

NEMATELMÍNȚI (< fr. {i}; {s} gr. *nemat-* „fir" + *helminth-* „vierme") s.m. pl. (ZOOL.) Filum de viermi de formă cilindric-alungită, nesegmentați *(Nemathelmintes).* Trăiesc în ape, în pământ sau ca paraziți; viermi cilindrici.

NEMATÓDE (< fr.; {s} gr. *nematodes* „ca un fir") s.n. pl. (ZOOL.) Clasă de viermi cilindrici *(Nematoda)* cu corpul subțire, cu lungimea între 8 și 80 mm. Se cunosc c. 20 de mii de specii, unele parazite (ex. limbricul, trichina, filaria, oxiurul).

NEMATOMÓRFE (< fr.; {s} gr. *nematodes* „ca un fir") s.f. pl. (ZOOL.) Clasă de viermi *(Nematomorpha)* cu corpul subțire (0,5-2 mm) și lung de 1,5 m. Numără peste 300 de specii.

NEMĂRGINÍRE s.f. Spațiu, întindere fără limite; infinit.

NEMĂRGINÍT, -Ă adj. **1.** Fără margini, nelimitat, infinit. **2.** (MAT.) Care poate depăși orice număr finit dat; nelimitat, infinit.

NEMCINOV, Vasili Sergheevici (1894-1964), economist și statistician rus. Contribuții în domeniile teoriei și practicii statisticii, al aplicării metodelor matematice în economie („Metode și modele economice matematice").

NÈMCOVÁ, Božena (1820-1862), prozatoare cehă. Romanul de observație socială și etnografică „Bunicuța" este o capodoperă a literaturii cehe.

NEMEEA, Leul din ~ (în mitologia greacă), monstru fabulos ucis de Herakles, într-o vale din Argolida (Pelopones). Aici au fost inaugurate, în 573 î.Hr., *Jocurile nemeene,* în cinstea lui Zeus, care se țineau la doi ani și constau din alergări, lupte, întreceri de care etc. Au avut loc până în sec. 4 d.Hr.

NEMÉRNIC, -Ă (< sl.) adj. (Și subst.) **1.** Ticălos, mișel, mizerabil. ✦ De nimic, fără valoare. **2.** Vrednic de milă; sărman.

NEMESCU, Octavian (n. 1940, Pașcani), compozitor român. Creație cu deschideri universale, de vocație arhetipală; atracție pentru muzica electroacustică („Metabizantinikon", „Finalis-septima"). Lucrări de muzicologie.

NÉMESIS (în mitologia greacă), zeiță a răzbunării și justiției divine, fiică a Nopții. Veghind asupra echilibrului și ordinii din Univers, ea pedepsea mai ales excesele.

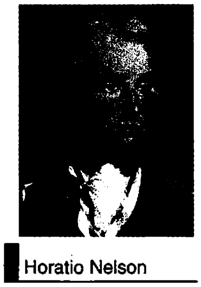

Horatio Nelson

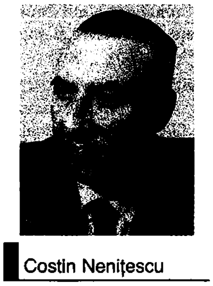

Costin Nenițescu

NÉMEȘ (< magh.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Moldova) Stăpân de pământ fără titluri nobiliare, provenit din rândul vitejilor boieriți de domn. **2.** (În Ev. Med., în Transilvania) Nobil mic sau mijlociu; *p. ext.* denumire dată membrilor clasei stăpânitoare.

NEMETÁL (< *metal*) s.n. Element chimic fără luciu metalic, rău conducător de căldură și electricitate, de obicei solubil în dizolvanți organici. Formează ioni negativi prin acceptare de electroni, iar oxizii lor formează cu apa acizi. În condiții normale, **n.** pot fi gazoase, lichide și solide. Sin. *metaloid.*

NEMETALIFÉR, -Ă (< *metalifer*) adj. *Substanțe* sau *zăcăminte nemetalifere* = minerale sau roci care au o utilizare practică, folosindu-se ca atare sau după o prealabilă preparare (ex.: argilă refractară, azbest, caolin, gips, grafit, sulf etc.).

NÉMETH Gyula (1890-1976), lingvist ungur. Specialist în limbile turcice („Clasificarea dialectelor turcești din Bulgaria").

NÉMETH László (1901-1975), scriitor ungur. Romane („Repulsia") cu problematică socială. Piese de teatru („Călătoria"). Traduceri (din L. Tolstoi).

NEMIJLOCÍT, -Ă adj. (Și adv.) Direct, fără mijlocitor. ✧ *Cunoștință n.* = cunoștință obținută pe calea contemplării sau considerării directe, fără ajutorul fundamentării prin demonstrație.

NEMILÓS, -OÁSĂ adj. Fără milă; crud (**II. 2**), neîndurător.

NEMIRA, masiv muntos în Carpații Orientali, la SE de m-ții Ciuc, între văile Uzului (la N) și Oituzului (la S). Alt. max.: 1 649 m (vf. Nemira Mare). De aici izv. Dofteana, Râu Negru, Slănic și Cașin.

NEMIROVICI-DANCENKO, Vladimir Ivanovici (1858-1943), regizor și critic rus de teatru. Împreună cu Stanislavski creează Teatrul de artă din Moscova (1898). A adaptat pentru scenă operele clasice ale literaturii ruse („Frații Karamazov", „Anna Karenina", „Dușmanii", „Trei surori").

NEMOIANU, Virgil (n. 1940, București), istoric și teoretician literar, eseist și filozof român. Stabilit în S.U.A. (1979). Secretar-general (1994-2000) și vicepreședinte (din 2000) al Asociației Internaționale de Literatură Comparată. Studii de teoria și istoria unor curente și paradigme literare („Microarmonia", „Îmblânzirea romantismului").

NEMȚEANU, Barbu (1887-1919, n. Galați), poet român. Versuri de orientare simbolistă despre orașul provincial și priveliștile dunărene („Stropi de soare"). Traduceri.

NEMȚÉSC, -EÁSCĂ adj. Care se referă la nemți; german. ✧ (Pop.) *Haine* (sau *straie*) *n.* = haine orășenești, după moda apuseană.

NEMȚOÁICĂ s.f. **1.** (Pop.) Germană. **2.** (Înv., rar) Guvernantă (de origine germană).

NEMULȚUMÍRE s.f. Supărare, mâhnire. ✦ Neajuns^1 **(2)**, neplăcere.

NEMUNAS v. **Neman.**

NEMURÍRE s.f. Faptul de a nu fi supus morții; (în limbaj bisericesc) viață veșnică. ✦ Fig. Glorie veșnică. ✧ *Nemurirea sufletului* = teză, în tradiția platoniciană, în creștinism, conform căreia sufletul supraviețuiește morții corpului uman.

NEMURITÓR, -OÁRE adj. (În unele credințe religioase și în basme) Care nu moare niciodată. ✦ Fig. Care rămâne veșnic în amintirea oamenilor; nepieritor.

NENADOVIĆ, Mateja (1777-1854), poet și om politic sârb. Participant la răscoala antiotomană din 1804-1813. Primul președinte al Consiliului guvernamental al Serbiei (1805-1807).

NENCIULEȘTI, com. în jud. Teleorman; 2 707 loc. (2004).

NENIȚESCU, Costin D. (1902-1970, n. București), chimist român. Acad. (1955). Cercetări asupra reacțiilor de tip Friedel-Crafts, mecanismului izomerizării cicloalcanilor, migrării halogenilor în cicluri și catenă, reacțiilor decurgând prin ioni de carboniu; a izolat din petrolul românesc o serie de acizi naftenici. A descoperit o nouă metodă de polimerizare a etenei etc. Împreună cu soția sa, Ecaterina *Ciorănescu* N., a elaborat numeroase procedee tehnologice de preparare a medicamentelor, antidăunătorilor, a compușilor macromoleculari, a intermediarilor pentru ind. chimică organică („Contribuții experimentale la cunoașterea compușilor organici și arsenului folosiți ca gaze de luptă"). Tratate („Chimie organică", „Chimie generală"). M. și m. coresp. al mai multor academii străine.

NENIȚESCU 1. Ioan S. N. (1854-1901, n. Galați), poet român. M. coresp. al Acad. (1896). Pasteluri, poezii erotice, lirică patriotică („Pui de lei"); piese de teatru (drama istorică „Radu de la Afumați", comedia „Un singur amor"). Un studiu etnografic despre aromâni. **2. Ștefan I. N.** (1897-1979, n. București), poet și estetician român. Fiul lui N. **(1)**. Lirică evoluând de la adorația mistică („Denii"), la meditația metafizică și ermetică („Exerciții de tăcere"). Lucrări de estetică („Istoria artei ca filozofie a istoriei"). Traduceri.

NENNI, Pietro Sandro (1891-1980), om politic italian. Socialist. Ministru de Externe (1946, 1968-1969). Participant la Războiul Civil din Spania (1936-1939). Director al ziarului „Avanti".

NENNIUS (NEMNIUS, NYNNIAW) (sec. 8-9), istoric velș. A trăit în *Mercia.* În 826 a compus *Historia Britonum,* preluată dintr-un original din 672, cuprinzând informații istorice, geografice și genealogice, în care se află izvoarele legendei regelui Artus (Arthur) și ale cavalerilor Mesei Rotunde.

NENORÓC s.n. Lipsă de noroc; ghinion; nefericire.

NENOROCÍRE s.f. Nefericire; *p. ext.* întâmplare cu urmări grave; necaz mare. ✧ Loc. *Din nenorocire* = din cauza unor împrejurări nefavorabile; din păcate.

NENUFÁR (< fr.; cuv. arab) s.m. (BOT.; livr.) Nufăr.

NENUMĂRÁT, -Ă adj. Care nu poate fi socotit; foarte numeros, fără număr.

NENUMÍT, -Ă adj. Fără nume. ✧ (DR.) *Contract n.* = contract nereglementat în Codul civil (ex. contractul de întreținere).

NEO- (< fr., it.; {s} gr. *neos* „nou") Element de compunere cu sensul „nou", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

NEOANTRÓP (< fr.; {s} *neo-* + gr. *anthropos* „om") s.m. (ANTROP.) Denumire dată omului fosil asemănător celui de tip actual *(Homo sapiens sapiens).*

NEOARISTOTELÍSM (< fr.) s.n. Aristotelismul Renașterii, opus celui scolastic; centrul cel mai important: Universitatea din Padova (P. Pomponazzi). A influențat învățământul din Țările Române, în sec. 17-18, în versiunea pe care i-a dat-o *T. Coridaleu.*

NEOBIȘNUÍT, -Ă adj. Care iese din comun; deosebit; excepțional **(1)**. ✦ Straniu, bizar, ciudat.

NEOBOSÍT, -Ă adj. Care nu simte oboseala, care nu obosește, care este mereu activ. ✦ Continuu. ✦ Perseverent.

NEOBRĂZÁT, -Ă (< *obrăzat,* reg. „rușinos") adj. Obraznic, nerușinat, impertinent, insolent.

NEOBUDÍSM s.n. Budismul așa cum a fost preluat de culturile neasiatice.

NEOCEREBÉL (< fr.; {s} *neo-* + lat. *cerebellum* „creier mic") s.m. (ANAT.) Ansamblu funcțional cuprinzând lobul posterior, cea mai mare parte din lobii laterali și nucleii dințați, având rolul de a controla motricitatea voluntară şi mişcările automate. Din punct de vedere filogenetic, este partea cea mai recent dezvoltată a cerebelului.

NEOCLÁSIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la neoclasicism; care îşi ia ca model arta clasică. ✧ *Curentul n.* = curent în gândirea economică de la sfârşitul sec. 19, caracterizat prin respingerea teoriei valorii bazată pe muncă şi prin înlocuirea acesteia cu explicarea procesului de formare a preţurilor, într-o economie liberală, prin factori subiectivi, respectiv prin satisfacţia resimţită în urma consumului sau a utilizării bunurilor economice cumpărate. A introdus în ştiinţa economică teoria utilităţii marginale şi calculul marginal. Principalii reprezentanţi: Carl Menger, Léon Walras, Vilfredo Pareto, Alfred Marshall.

NEOCLASICÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Mişcare artistică-literară din a doua jumătate a sec. 18 bazată pe tradiţiile artei antice, ale Renaşterii şi ale clasicismului. În *literatură,* printre reprezentanţii **n.** se numără: Voltaire, A. Chénier, A. Pope, G. Parini, Lessing ş.a. În *arhitectură* şi *artele plastice,* revenirea la clasicism, stimulată de descoperirile arheologice (Pompei şi Herculaneum), apare ca o reacţie împotriva barocului şi rococo-ului. Teoreticienii **n.**: J.J. Winckelmann, A.R. Mengs, contele de Caylus. Reprezentanţi ai **n.** în *arhitectură:* P. Fontaine, J. Chalgrin, B. Poyet, R. Adam, K.Fr. Schinkel, A.N. Voronin, S. Zawadzki ş.a.; în *sculptură*: B. Thorvaldsen, A. Canova, A. Pajou, J.F. Schadow; în *pictură*: J.L. David, J.D. Ingres, Fr. A. Tischbein, K.P. Briullov. În arta românească, **n.** se manifestă în arhitectură până la sfârşitul sec. 19 (biserica mănăstirii Frumoasa şi casa Balş din Iaşi, Universitatea şi Ateneul din Bucureşti ş.a.), printre reprezentanţi numărându-se A. Orăscu, A. Săvulescu. **2.** Orientare muzicală al cărei prim val a apărut în sec. 19, în paralel cu romantismul (J. Brahms, M. Reger, concepţiile antiwagneriene ale criticului Hanslick). Al doilea val s-a afirmat la începutul sec. 20, ca o reacţie la expresionism şi impresionism, reprezentanţi fiind P. Hindemith în Germania, Grupul celor şase în Franţa, apoi I. Stravinsky ş.a. Revine după 1950. Pentru avangardişti a reprezentat fuga din faţa necesităţii de a „reinventa" muzica. **3.** Termen denumind epocile de resurecţie a idealurilor estetice ale clasicismului.

NEOCOLONIALÍSM (< fr.) s.m. Politică a unor state dezvoltate care are drept obiectiv continuarea dominaţiei economice a fostelor colonii, devenite state suverane, prin mijloace moderne: valutar-financiare, tehnologice, informaţionale.

NEOCOMIAN, supraetaj al Cretacicului inferior care cuprinde etajele Berriasian, Valanginian şi Hauterivian.

NEOCONFUCIANÍSM (< fr.) s.n. Sistem eclectic, continuator al tradiţiei confucianiste, cu influenţe budiste şi taoiste, începând cu perioada dinastiei Song (960–1279).

NEOCÓRTEX (< fr., engl.; {s} *neo-* + lat. *cortex* „scoarţă") s.n. (ANAT.) Reg. a scoarţei cerebrale cuprinzând cea mai mare parte a suprafeţei emisferelor cerebrale şi constituind locul de plecare al tuturor căilor motorii voluntare şi al unei părţi a căilor motorii semiautomate, precum şi locul de sosire a majorităţii căilor senzitive şi senzoriale. Este partea cea mai recent dezvoltată în cursul evoluţiei filogenetice a scoarţei creierului. Sin. *neopallium.*

NEODARVINÍSM (< fr.) s.n. Teorie în biologie care consideră drept factori fundamentali ai evoluţiei mutaţiile, migraţiile populaţiilor, procesele genetice întâmplătoare şi selecţia naturală.

NEODÍM (< fr. {i}; {s} *neo-* + gr. *[di]dymos* „geamăn") s.n. Element chimic (*Nd;* nr. at. 60, m. at. 144,24) din grupa lantanidelor. Descoperit de chimistul austriac C. Auer von Welsbach în 1885. Component al aliajelor pentru construcţia de avioane şi rachete, precum şi al materialelor pentru lasere.

NEOFALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Benzină de extracţie folosită pentru curăţirea materialelor textile şi a parchetului.

NEOFASCÍSM (< fr.) s.n. Curent politic de extrema dreaptă, apărut după al Doilea Război Mondial în diverse ţări ale lumii, având drept scop reconsiderarea fascismului.

NEOFICIÁL, -Ă adj. Care nu este oficial, care are un caracter particular.

NEOFÍT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (REL.) Persoană nou convertită. ✦ Creştin care a primit de curând botezul; *p. ext.* adept recent al unei doctrine, al unui partid etc.; începător (într-un domeniu).

NEOFIT (1787–1850, n. Bucureşti), mitropolit al Ţării Româneşti (1840–1849). Preocupat de probleme şcolare, a înfiinţat mai multe seminarii teologice. Ca preşedinte al Guvernului Provizoriu din 1848 a promovat o politică conservatoare, urmărind o înţelegere cu puterea suzerană.

NEOFOBÍE (< fr.; {s} *neo-* + *phobos* „frică") s.f. Teama de schimbare şi de tot ceea ce este nou.

NEOFORMÁŢIE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Tumoră.

NEOFREUDÍSM s.n. Ansamblu de orientări teoretice şi terapeutice derivate din *freudism.* Reprezentanţi de seamă: W. Reich, J.M. Lacan, Karen Horney, E. Fromm ş.a.

NEOGEN, perioada terminală a erei terţiare, cuprinzând Miocenul şi Pliocenul şi caracterizată prin ridicarea lanţurilor muntoase şi importante manifestări vulcanice (ex. m-ţii Metaliferi, Oaş, Gutâi, Ţibleş).

NEOGÓTIC (< fr.) s.n. (Şi adj.) Stil în arhitectura şi în artele decorative europene, a apărut iniţial în Marea Britanie (H. Walpole, J. Wyatt, A.W.N. Pugin, Th. Rickman), în Franţa (E.E. Viollet-le-Duc), şi în Italia (P. Selvatico, C. Boito), de la sfârşitul sec. 18 şi din sec. 19. Constă în reevaluarea goticului şi în prelucrarea formală a elementelor lui de decoraţie.

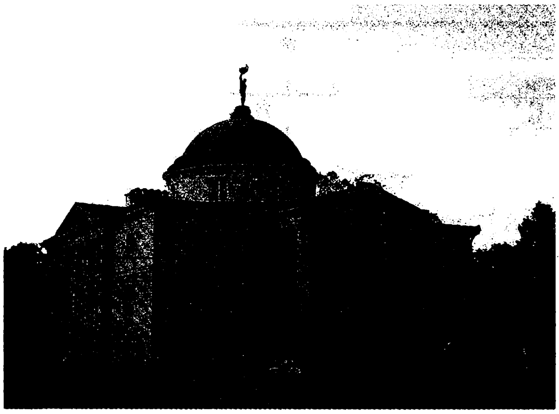

1

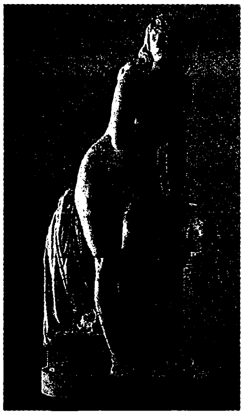

2

Neoclasicism
1. S. Zawadzki: Palatul Skórzewski, Lubostron, lângă Poznań, Polonia
2. A. Pajou: „Psyche abandonată"

NEOGRAMÁTIC, -Ă (< *neo-* + *gramatic,* după germ., fr.) adj., s.m. **1.** Adj. *Şcoala n.* = curent lingvistic apărut în a doua jumătate a sec. 19, la Leipzig, printre elevii lui Georg Curtius; susţinea principiul regularităţii schimbărilor fonetice şi analogia ca factor principal în crearea formelor noi. A promovat studiul limbilor moderne şi al dialectelor. Reprezentanţi: K. Brugmann, H. Osthoff – în Germania; M. Bréal şi G. Paris – în Franţa, W.D. Whitney în S.U.A. În România, B.P. Hasdeu, Al. Philippide, O. Densusianu, S. Puşcariu au elaborat lucrări importante bazate pe aceste principii. **2.** S.m. Adept al principiilor şcolii **n.**

NEOGRÉC, NEOGREÁCĂ (< fr.) adj. Referitor la Grecia şi la poporul grec în perioada modernă. ✧ *Limba n.* (şi subst., f.) = limba greacă modernă (din sec. 16).

NEOHEGELIANÍSM v. **hegelianism.**

NEOIMPRESIONÍSM (< fr. {i}) s.n. Curent artistic apărut în Franţa la sfârşitul sec. 19 ca o reacţie la postimpresionism. Promovat de G. Seurat, P. Signac şi de un grup de pictori care au aderat la principiile acestora. Au aplicat sistematic legea contrastului simultan, pe baza studiului ştiinţific al culorii, practicând divizionismul (o pictură în tuşe mici şi juxtapuse de culori pure), obţinând forme statice şi distinct geometrizate. V. şi *poantilism.*

NEOIOBĂGÍE s.f. Concepţie social-politică elaborată de C. Dobrogeanu-Gherea în scopul definirii tipului specific de dezvoltare istorică a României în a doua jumătate a sec. 19 şi începutul sec. 20, a particularităţilor sistemului ei agrar în perioada respectivă, potrivit căreia caracteristic pentru acesta este prezenţa rămăşiţelor feudale (ex. dijma). Deşi a supraapreciat ponderea lor în agricultură, a surprins unele caractere distinctive ale capitalismului din România şi a subliniat, în acelaşi timp, necesitatea industrializării ţării şi promovarea unor reforme politice şi economice.

NEOKANTIANÍSM s.n. Orientare filozofică din Germania, în perioada 1870–1920, inspirată din filosofia lui Kant şi constituită, în parte, ca reacţie la naturalism şi la etica evoluţionistă. Se disting şase şcoli diferite: Şcoala de la Marburg, care este şi cea mai influentă (H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer); Şcoala de la Heidelberg sau Baden (W. Windelband, H. Rickert); Şcoala de la Göttingen (L. Nelson); Şcoala fiziologică (H. von Helmholtz, Fr. A. Lange); Şcoala realistă (A. Riehl); Şcoala sociologică sau relativistă (G. Simmel). V. şi *kantianism.*

NEOKEYNESÍSM (< fr.) s.n. Ansamblu de teorii economice care se inspiră din doctrina lui *J.M. Keynes,* pe care o dezvoltă, o adaptează sau o corectează, în funcţie de condiţiile economice şi politice generale, ale economiei postbelice. Principala contribuţie a **n.** o constituie elaborarea unor instrumente moderne de analiză a dinamicii macroeconomice concretizată în formularea de teorii şi modele ale creşterii economice. Reprezentanţi principali: P.A. Samuelson, R.F. Harrod, E.D. Domar, F. Machlup, J.V. Robinson.

NEOLAMARCKÍSM (< fr. {i}) s.n. Totalitatea curentelor din teoria evoluţionistă care dezvoltă diferite laturi ale *lamarkismului;* **n.** recunoaşte moştenirea caracterelor dobândite şi neagă rolul morfogenetic al selecţiei naturale.

NEOLATÍN, -Ă (< fr.) adj. (Despre limbi) Care au la bază limba latină; (despre popoare) de origine latină.

NEOLIBERALÍSM (< fr.) s.n. Doctrină economică contemporană, născută ca urmare a rejudecării principiilor liberalismului prin prisma realităţilor economice interbelice şi de la începutul perioadei postbelice. Susţine intervenţia statului în economie pentru a stabili cadrul juridic care să permită organizarea concurenţei, funcţionarea armonioasă a mecanismului preţurilor şi stăvilirea abuzurilor monopolurilor. Dintre elementele fundamentale ale **n.** face parte teoria „tipurilor economice ideale". Principalii susţinători: W. Eucken,

W. Röpke, J. Rueff, L. von Mises, F. A. von Hayek, G. Becker.

NEOLITIC, a treia perioadă a culturii preistorice situată între Mezolitic și Epoca Metalelor, corespunzătoare intervalului 7000–2500 î.Hr. Se caracterizează prin unelte de silex, în special microlite șlefuite. Se dezvoltă olăritul, agricultura, domesticirea și creșterea animalelor. Pe terit. României, culturile reprezentative pentru N. timpuriu sunt Schela Cladovei (7000–5800 î.Hr.) și Starčevo-Criș (5800–5200 î.Hr.), pentru cel mijlociu este cultura *Boian*, iar pentru Eneolitic, culturile *Cucuteni* și *Gumelnița*.

NEOLOGÍSM (< fr. {i}; {s} *neo-* + gr. *logos* „cuvânt") s.n. Cuvânt împrumutat de curând din altă limbă sau creat recent prin mijloacele proprii limbii respective. ✦ Sens nou al unui cuvânt.

NEÓM Persoană lipsită de însușirile omului normal; persoană lipsită de omenie.

NEOMALTHUSIANÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină contemporană care reia tezele lui *Malthus*. Teoria suprapopulării globului formulată de neomalthusianiști e folosită pentru a promova necesitatea limitării nașterilor prin metode contraceptive. Reprezentanți principali: W. Vogt, F.A. Pearson, F.A. Harper, R.C. Cook, J. Huxley, P. Reboux. V. *malthusianism*.

NEOMENÍE s.f. Lipsă de omenie, cruzime; *p. ext.* faptă sălbatică; barbarie **(2)**.

NEOMICÍNĂ (< fr.) Antibiotic cu spectru larg, extras din *Streptomyces fradiae*, activ asupra germenilor gram-pozitivi și gram-negativi. Este folosit *per os* în gastroenterite și local (sub formă de pomadă, pulbere sau soluție) în tratamentul plăgilor infectate.

NEÓN (< fr. {i}; {s} gr. *neos* „nou") s.n. Element chimic (Ne; nr. at. 10, m. at. 20,179); gaz nobil, monoatomic, incolor. Se găsește în aerul atmosferic în proporție de $1{,}8 \cdot 10^{-3}$% volume. Se obține prin distilarea fracționată a aerului lichid. Lămpile cu descărcări electrice în gaze (utilizate pentru reclame luminoase), umplute cu **n.**, dau o lumină caracteristică. Descoperit de oamenii de știință englezi Sir W. Ramsay și M.W. Travers în 1898.

NEONATOLOGIE (< fr.) s.f. Specialitate medicală care urmărește dezvoltarea sănătății fătului și a nou-născutului (în primele patru săptămâni de viață).

NEONAZÍSM (< *neo-* + *nazism*) s.n. Curent revanșard, șovinist, de reînviere a nazismului. V. *neofascism*.

NEOPÁLLIUM (cuv. lat.) s.n. Neocortex.

NEOPITAGORÍSM (< it., fr.) s.n. Mișcare filozofico-religioasă inițiată în sec. 1 î.Hr., reactualizând mistica și numerologia lui Pitagora îmbinate cu elemente platoniciene, peripatetice și stoice și din religiile orientale (Nigidius Figulus, Numenius din Apamea, Apollonius din Tyana).

NEOPLÁSM (< fr. {i}; {s} *neo-* + gr. *plasma* „figură") s.n. (MED.) Cancer **(1)**.

NEOPLASTICÍSM (< fr.) s.n. Teorie estetică abstracționistă apărută, începând din 1917, în Olanda, promovată de *P. Mondrian* sub influența cubismului, dezvoltată și aplicată de grupul *De Stijl*. Constă în folosirea exclusivă a unghiului drept, creat prin întretăierea de linii orizontale și verticale și a unei game cromatice reduse (cele trei culori primare: negrul, griul și albul).

NEOPLATÓNIC, -Ă adj., s.m. **1.** Adj. Care se referă la neoplatonism. **2.** S.m. Adept al neoplatonismului.

NEOPLATONÍSM (< fr. {i}) s.n. Reformulare a filozofiei lui *Platon* prin introducerea unor elemente din aristotelism, stoicism și neopitagorism și în strânsă legătură cu religia; inițiat de Plotin în termenii emanației, continuat de Iamblichos, cu accentul pe teurgie și magia rituală, **n.** a fost dezvoltat apoi, prin Școala din Atena, îndeosebi în opera lui Proclos, iar în formă creștină, prin Școala din Alexandria, cel mai evident de Boethius; combinarea fermă cu creștinismul au realizat-o Augustin și Dionisie Pseudo-Areopagitul. Până în 1250, a constituit filozofia dominantă în Europa, cu influențe până în sec. 19.

NEOPLAZÍE (< fr.; {s} *neo-* + gr. *plasis* „formare") s.f. Proces patologic de formare a unui țesut nou, tumoral, printr-o înmulțire celulară exagerată care alterează structura normală a țesutului originar. Poate fi benignă sau malignă (canceroasă). În mod curent, prin **n.** se înțelege *cancer (neoplasm)*.

NEOPRÉN (< engl.) s.n. Cauciuc sintetic obținut prin polimerizare; sovpren.

NEOREALÍSM (< fr., it.) s.n. **1.** Mișcare artistică dezvoltată în cinematografia italiană după cel de-al Doilea Război Mondial. Aducând în prim plan viața oamenilor obișnuiți, tragismul cotidian, creația regizorilor G. De Santis, R. Rossellini, V. De Sica, L. Visconti ș.a. presupune o atitudine angajată față de evenimentele sociale și valorile umane („Roma, oraș deschis", 1945, regizor R. Rossellini). **2.** Mișcare în literatura italiană de la sfârșitul perioadei interbelice, manifestată mai ales în roman și situată în descendența *verismului* de la sfârșitul sec. 19. Reprezentanți: Elio Vittorini, Cesare Pavese, Italo Calvino ș.a.

NEORGÁNIC, -Ă adj. (CHIM.) Anorganic.

NEOROMANTÍSM (< fr.) s.n. Curent literar european apărut la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, ca o reacție împotriva pozitivismului în ideologie și a naturalismului în artă, reluând idealurile estetice ale romantismului (H. Hesse, Th. Däubler). ✦ Curent al literaturii engleze din aceeași perioadă (R. Kipling). ✦ P. ext. Termen generic denumind tendințele de resurecție ale romantismului.

NEOTECTÓNIC, -Ă s.f., adj. **1.** S.f. Parte a geotectonicii care studiază mișcările tectonice recente (cuaternare). O manifestare neotectonică reprezentativă este prăbușirea (5130 î.Hr.) pragului Bosfor (c. 70 m diferență de nivel) și formarea str. omonime, care a permis pătrunderea apelor M. Mediterane în zona Mării Negre. **2.** Adj. Care se referă la mișcările tectonice recente.

NEOTENÍE (< fr. {i}) s.f. (BIOL.) Păstrare a formei generale sau a unor organe (ex. branhii ale larvelor sau juvenililor) la animalul adult, care în unele cazuri are chiar capacitate de a se reproduce (ex. unii batracieni).

NEOTOMÍSM (< fr. {i}) s.n. Mișcare teologică și filozofică din sec. 19 și 20, încurajată de enciclica papei Leon XIII, *Aeterni Patris* (1879), promovând continuarea și înnoirea tradiției tomiste medievale în Biserica catolică (Et. Gilson, J. Maritain).

NEOZEELANDÉZ, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Locuitor al Noii Zeelande. **2.** Adj. Privitor la Noua Zeelandă sau la **n. (1)**.

NEOZÓIC, ultima eră (grupă) geologică, care continuă de la sfârșitul Mezozoicului până astăzi; cuprinde perioadele (sistemele) paleogenă, neogenă și cuaternară.

N.E.P. (< *N*ovaia *E*konomiceskaia *P*olitica), politică economică a statului sovietic promovată în perioada de tranziție de la capitalism la socialism. Adoptată, în 1921, a înlocuit politica „comunismului de război" cu impozitul în natură și a permis crearea de mici întreprinderi, privatizarea comerțului interior, arendarea micilor întreprinderi industriale, atragerea capitalului străin, înfăptuirea reformei monetare (1922–1924), transformarea rublei în monedă convertibilă etc. La un an de la introducerea N.E.P.-ului, autoritățile au început lupta împotriva capitalismului privat, trecându-se la industrializarea socialistă a țării și la colectivizarea forțată a agriculturii.

NEPAL (Regatul ~), stat în S Asiei, în inima m-ților Himalaya; 147,2 mii km²; 26,4 mil. loc. (2003). Limba oficială: nepaleza. Religia: hinduistă (86,5%), budistă (7,8%), islamică (3,5%). Cap.: *Kāthmāndu*. Orașe pr.: Lalitpur, Birātnagar, Bhaktapur. Spre granița cu China se întind m-ții Himalaya Înaltă (cu șase vârfuri care depășesc 8 000 m, între ele Chomolungma/ Everest, 8 850 m, alt. max. de pe Terra). În partea centrală munții (Siwalik, Himalaya Joasă) nu depășesc 3 000 m alt. și cuprind depr. bine populate (Kāthmāndu). În S, piemontul Terai, un sector al Marii Câmpii a Gangelui, la poalele m-ților Siwalik. *Climă* influențată de altitudine, tropical-musonică în Terai, subtropicală în zona centrală, temperată și rece în Himalaya Înaltă. Ape curgătoare ce aparțin bazinului Gange. Mici exploatări de cărbuni, cupru, zinc, cobalt, minereu de fier. Importante resurse forestiere; mici întreprinderi producătoare de: ciment, cherestea și hârtie, prelucr. iutei, covoare, țesături, produse alim., țigarete. Se cultivă grâu, porumb, mei, orez, orz, cartofi, linte, soia, in, iută, trestie de zahăr, tutun. Se practică păstoritul transhumant. Se cresc bovine, bubaline, porcine, ovine, caprine. Turism. Trasee alpine; rezervații. Parcul Național Sagarmatha (incluzând partea nepaleză a Everestului). Moneda: 1 rupee nepaleză = 100 paisa (pice). – *Istoric.* Istoria veche a N. se confundă cu legenda. Primele mențiuni documentare datează din sec. 3–4 d.Hr., când N. a devenit o zonă de tranzit între China și India. În Antic. și în Ev. Med. pe terit. N. au existat mai multe state. În sec. 14–18, N. devine principala sursă a conflictelor dintre diverși prinți locali din N Indiei. Principele Gurkha Prithivi Narayan Shah (1742–1771) realizează (1768–1769) unitatea N., prin cucerirea regatelor Kāthmāndu, Pātan, Bhādgāon și Chambis Raj, stabilindu-și cap. la Khātmāndu și adoptând hinduismul ca religie oficială. În 1791, N. a semnat tratate comerciale cu Marea Britanie. În 1814–1816, în urma luptelor anglo-indiene, soldate cu pacea de la Segaul (2 dec. 1816), N. acceptă protectoratul Marii Britanii. În 1846 puterea este acaparată de familia nobiliară Rana, care se va

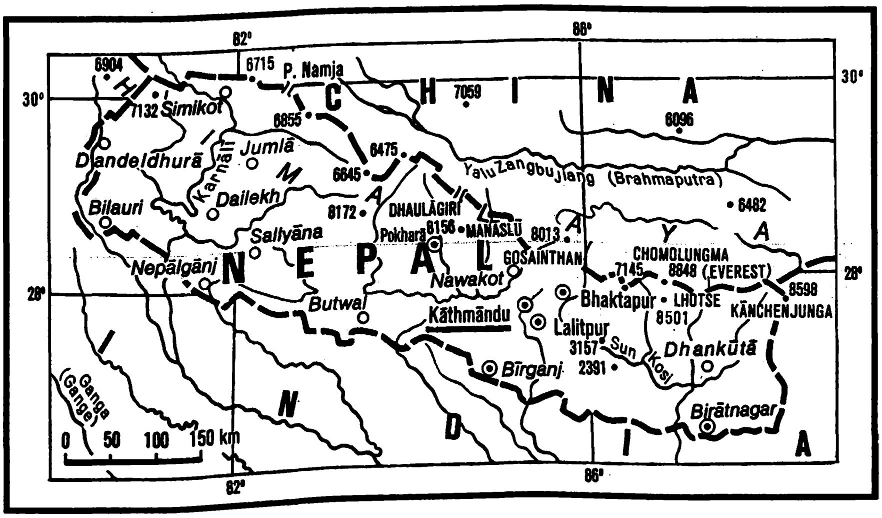

menține ereditar la conducerea țării chiar și după proclamarea independenței țării (1923), până în 1951, când este răsturnată printr-o lovitură de stat, N. proclamându-se monarhie constituțională (12 febr. 1959). Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). Este instaurat un regim absolutist bazat pe „consilii ale notabilităților", iar partidele politice sunt interzise (5 ian. 1961). După ascensiunea la tron a regelui Birendra bir Bikhram Shah Dev (1972, încoronat în 1975), criza economică și absolutismul au generat mari tensiuni sociale. Ca urmare a revoltelor sângeroase din 1985 și 1990, s-a înregistrat o deschidere spre democrație, prin abolirea privilegiilor nobiliare și reintroducerea partidelor politice. Alegerile parlamentare (1991, 1994, 1997 și 1999) marchează confruntarea dintre monarhie și forul legislativ, ceea ce provoacă convulsii susținute de Partidul Comunist, care se impune ca a doua forță politică. Alegerile parlamentare din 1999 au fost câștigate de Partidul Congresului, care marchează un început de democratizare în țară. În dezacord cu familia regală, prințul moștenitor Dipennra îi ucide (1 iun. 2001) pe tatăl său, regele Birendra, pe mama sa, regina Aishwàrya, și pe alți șase reprezentanți ai familiei, înainte de a se sinucide. Prințul Gyanendra, fratele fostului suveran, este încoronat (4 iun. 2001) ca rege al N. Din inițiativa noului rege se încheie (ian. 2003) un armistițiu cu rebelii maoiști care au declanșat (1996) o revoltă armată în vestul țării, urmărind abolirea monarhiei. La 1 febr. 2005, regele Gyanendra preia puterea executivă, instituie starea de necesitate și cenzurează libertățile fundamentale și ale mass-mediei. După mari manifestații de protest, a fost nevoit să reinstaureze o formă de democrație. În 2007, parlamentul a acceptat cererea maoiștilor de abolire a monarhiei și de instaurare a republicii. Se preconizează ca după plecarea regelui, palatul regal să fie transformat în muzeu.

NEPĂMÂNTEÁN, -Ă adj. Care nu este de pe Pământ; *fig.* care pare din altă lume.

NEPĂRTINÍRE s.f. Imparțialitate, obiectivitate.

NEPĂSÁRE (< *păsare,* pop., „îngrijorare") s.f. Lipsă de grijă și de interes; indiferență.

NEPĂTÁT, -Ă adj. Fără pată, curat; *fig.* neprihănit, pur.

NEPĂTRÚNS, -Ă adj. Care nu este sau nu poate fi pătruns, străbătut; des, compact (1). ✦ Fig. Greu de înțeles; tainic.

NEPÉNTES (< fr.) subst. 1. (În mitologia greacă) Băutură magică prin care se înlătura tristețea și durerile fizice. **2.** Plantă carnivoră, originară din Asia tropicală și din ins. Madagascar, cu frunzele răsucite, terminate cu o mică pungă membranoasă în care sunt digerate insecte sau reptile mici.

NÉPER (< fr. {i}; {s} n. pr. *Neper*) s.m. (METR.) Unitate de măsură folosită în telecomunicații pentru a determina atenuarea (sau amplificarea) unui semnal (electric, acustic etc.) și care reprezintă logaritmul natural (neperian) al raportului dintre valoarea inițială și cea finală a mărimii considerate (sau invers, în cazul amplificării). Un **n.** = 8,686 decibeli. Simbol: Np.

NEPER, John v. Napier.

NEPERÉCHE adj. Care nu formează pereche. ✦ (Despre numere întregi) Impar. ✦ (Despre creații artistice sau despre persoane) Fără asemănare, fără pereche.

NEPERIÁN (< fr. {i}; {s} n. pr. Neper) adj. *Logaritm* ~ v. *logaritm.*

NEPERMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument de măsură a atenuării (slăbirii) intensității unei mărimi, gradat în neperi.

NEPHTALI, personaj biblic, fiul lui Iacov și al lui Bilhah, servitoarea Rachelei. Numele său a fost preluat de o seminție din Israel, care locuia pe un terit. la N de lacul Tiberiada.

NEPLÁTĂ s.f. Faptul de a nu achita o obligație bănească (în termen).

NEPLĂCÉRE s.f. Sentiment sau senzație produsă de ceva neplăcut; dezgust. ✦ Supărare, necaz (1).

NEPOLÁR, -Ă (< *polar*) adj. (Despre molecule sau grupări de atomi) Care nu are moment electric permanent.

NEPOMUK, Johann (pe numele adevărat *Johannes Wölflin*) (c. 1345–1393), martir ceh de origine germană. Vicar general al arhiepiscopului de Praga. În conflict cu regele Václav IV, a fost torturat și, apoi, aruncat în Vltava. Canonizat (1729). Protector al podarilor și patron al Cehiei (din 1729).

NEPOS, Cornelius (c. 100–c. 24 î.Hr.), scriitor latin. A scris biografiile unor oameni de seamă din Antic. („De viris illustribus", din care s-au păstrat doar 22 de biografii), prin care a impus biografia și rezumatul istoric ca specii literare autonome.

NEPOS, Iulius, penultimul împărat al Imp. Roman de Apus (474–475). Înlăturat de comandantul militar Oreste. Asasinat.

NEPÓT, -OÁTĂ (lat. *nepos, -tis*) s.m. și f. **1.** Persoană considerată în raport cu bunicii săi ori cu unchii și mătușile sale. ✦ Descendent, urmaș. **2.** (Fam.) Cuvânt cu care o persoană mai în vârstă se adresează unui tânăr sau unui copil.

NEPOTÍSM (< fr., germ.) s.n. **1.** Politică a unor papi de favorizare sistematică a membrilor familiei. **2.** Acordare de favoruri rudelor sau prietenilor, prin numirea lor în diverse funcții sau prin crearea altor avantaje.

NEPOTRIVÍRE s.f. Lipsă de potrivire, de concordanță; dezacord, discordanță.

NEPRECUPEȚÍT, -Ă adj. (Despre sprijin, ajutor) Fără rezerve; necondiționat.

NEPREDICATÍV, -Ă adj. (Despre verbe) Care nu pot forma singure predicatul.

NEPREȚUÍT, -Ă adj. Care nu poate fi prețuit, apreciat; *p. ext.* foarte prețios, de mare valoare. ✦ Fig. Scump, drag.

NEPREVĂZÚT, -Ă adj. (Și subst., n.) Care nu a fost sau nu poate fi prevăzut; care vine pe neașteptate.

NEPRICÉPERE s.f. 1. Lipsă de pricepere, de îndemânare. 2. Faptul de a nu înțelege un lucru.

NEPRICOPSÍT, -Ă adj. (Și subst.) Sărac, nevoiaș; *p. ext.* care nu e bun de nimic.

NEPRIÉLNIC, -Ă adj. Nefavorabil, nepotrivit.

NEPRIETENÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care nu dă dovadă de prietenie; ostil, dușmănos. **2.** (Despre mediul ambiental) Lipsit de confort, de intimitate.

NEPRIHĂNÍRE (< *prihănire,* înv., „păcat, necinste") s.f. Puritate, castitate.

NEPRINCIPIÁL, -Ă adj. Lipsit de principialitate; subiectiv.

NEPRODUCTÍV, -Ă adj. (Despre terenuri, soluri) Care nu produce roade, neroditor; care rodește puțin.

NEPROLIFERÁRE s.f. Faptul de a nu mai răspândi ceva, de a nu mai crea. ✧ *Neproliferarea armelor atomice* = promovarea unor acțiuni internaționale menite să împiedice creșterea numărului statelor posesoare de arme atomice, precum și producerea unor asemenea arme, pentru înlăturarea pericolului unui război nuclear.

NEPTUN 1. (În mitologia romană) Zeul apelor. Identificat la greci cu *Poseidon,* are aceleași caracteristici și atribuții cu acesta. Sărbătorile consacrate lui N. *(Neptunaliile)* erau oficiate vara (23 iul.), în scopul alungării secetei. 2. Cea de-a 8-a planetă a sistemului solar, situată la o distanță medie de 4,4967 miliarde km de Soare și c. 4,347 miliarde km de Pământ (datorită excentricității planetei Pluton, între 1979 și 1999, acesta a fost mai aproape de Soare decât N.). Are un diametru de 49 528 km, masa de 1,024 x 10^{26} kg și densitatea de 1,64 g/cm^3. Perioada de revoluție (anul neptunian) 164,8 ani, iar perioada de rotație (ziua neptuniană) 16,11 ore. Are 13 sateliți, cel mai mare fiind *Triton.* Este invizibilă cu ochiul liber, având mărimea stelară 7,8. Descoperită la 23 sept. 1846 de astronomul german J.G. Galle, pe baza datelor furnizate de astronomul francez U.J. Le Verrier (care, la fel ca astronomul englez J.C. Adams, studiind abaterile de la traiectoria prevăzută prin calcul a planetei Uranus au preconizat existența unei alte planete, precizând, cu aproximație, și poziția pe cer a acesteia). Temperatura medie la suprafața planetei este de –214°C. Au fost observate furtuni ale gazelor cu viteze de 2 500 km/oră. În centrul planetei se presupune a fi un nucleu solid înconjurat de un strat de apă, puternic comprimată, urmat de un strat de hidrogen și heliu lichid. Atmosfera, compusă în cea mai mare parte din hidrogen și heliu, conține până la 3% metan, care dă planetei culoarea albastră. 3. Stațiune balneoclimaterică pe țărmul Mării Negre, la 6 km N de municip. Mangalia (jud. Constanța), de care aparține administrativ. Policlinică balneară cu funcționare permanentă. Parc dendrologic.

NEPTÚNIC, -Ă (< germ.; {s} lat. *Neptunus*) adj. (Despre formațiuni geologice, roci etc.) Format prin sedimentare sub acțiunea apei.

NEPTUNÍSM (< fr. {i}) s.n. Curent în geologie de la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, care, exagerând rolul agenților externi în formarea rocilor, susține originea exclusiv sedimentară a acestora.

NEPTÚNIUM (< fr. {i}; {s} n. pr. Neptun) s.n. Element chimic transuranic din seria actinoide (Np.; nr. at. 93, m. at. 237,048), metal de culoare alb-argintie, obținut pe cale artificială de fizicienii E.M. McMillan și P.H. Abelson în 1940.

NEPUTÍNȚĂ s.f. 1. Lipsă de putere de acțiune; incapacitate. ✦ Slăbiciune fizică, nevolnicie; *p. ext.* boală, infirmitate. **2.** Imposibilitate.

NERA, râu, afl. stg. al Dunării; 125 km. Izv. din m-ții Semenicului; formează chei (18 km lungime) în depozitele calcaroase ale m-ților Locvei și Aninei pe care-i separă. În bazinul său se află Parcul Național Cheile Nerei-Beușnița și rezervațiile naturale Valea Ciclovei-Ilidia, Cheile Șușarei, Izvorul Biger, Lisovacea și Duciu.

NERAMBURSÁBIL, -Ă adj. Care nu mai trebuie restituit.

NERĂBDÁRE s.f. Lipsă de răbdare; dorință arzătoare de a face ceva.

NERBUDDA v. Narmada.

NERECUNOȘTÍNȚĂ s.f. Lipsă de recunoștință; ingratitudine.

NEREGULARITÁTE s.f. Abatere de la forma obișnuită, de la normă; *concr.* lucru neregulat sau parte neregulată a unui lucru.

NEREGULÁT, -Á adj. **1.** Care nu este simetric, uniform; care nu este conform cu o normă. ✧ (GRAM.) *Verb n.* = verb care se abate de la flexiunea obișnuită, având forme proprii. ✦ (Despre drumuri, terenuri) Accidentat. ✦ (Despre factori de climă) Instabil,

Neptun (1)

variabil. 2. (DR.) *Depozit n.* = depozit având ca obiect bunuri generice şi compatibile; acestea trec în proprietatea depozitarului care, la scadenţă, va restitui deponentului alte bunuri de acelaşi fel (ex. depunerile de bani la C.E.C. sau la o bancă).

NERÉGULĂ s.f. 1. Dezordine, neorânduială. 2. Lipsă de exactitate; incorectitudine, abatere.

NEREIDA, satelit al planetei Neptun; c. 300 km diametru. Descoperit de G. P. Kuiper în 1949.

NEREÍDE (fr.; {s} gr. *Nereis, -idos* „nimfele mării") s.f. pl. Fam. de anelide marine din clasa polichete; servesc drept hrană pentru peşti.

NEREIDE (în mitologia greacă), divinităţi marine, personificând valurile mării. Cele 50 de fiice ale zeului Nereu. Protectoarele marinarilor, se iveau la chemarea corăbierilor aflaţi în primejdie. Cele mai cunoscute sunt: *Amfitrite, Galateea, Thetis.*

NEREJU, com. în jud. Vrancea, pe râul Zăbala; 4 450 loc. (2008). Expl. de gresii. Prelucr. artistică a lemnului.

NERETROACTIVITÁTE s.f. (DR.) *Principiul neretroactivităţii* = principiu constituţional potrivit căruia o lege nu poate produce efecte şi pentru trecut, neaplicându-se faptelor săvârşite şi efectelor produse ale actelor încheiate înainte de data intrării ei în vigoare.

NERETVA, râu în partea de S a Republicii Bosnia-Herţegovina şi în SE Croaţiei; 218 km. Izv. din Alpii Dinarici, trece prin Mostar şi se varsă în M. Adriatică.

NEREU (în mitologia greacă), divinitate marină. Protector al marinarilor. Personificare a mării paşnice, favorabile navigatorilor.

NEREUS şi ACHILLEUS (c. sec. 4), martiri romani. Soldaţi care, convertiţi la creştinism, au părăsit armata. Condamnaţi la moarte, probabil, în timpul lui Diocleţian. La mormântul lor de pe Via Ardeatina a fost înălţată o bazilică. Canonizaţi.

NERI, Filippo (1515-1595), preot şi mistic italian. A fondat (1548) o asociaţie de credincioşi dedicată îngrijirii bolnavilor şi a pelerinilor, iar în 1575 o congregaţie pentru preoţi (a „Oratorienilor"). Canonizat (1622).

NERÍTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *nerites* „cochilie marină") 1. Diviziune a mediului marin, corespunzătoare apelor puţin adânci de pe platforma continentală. Include organismele care nu sunt legate de ţărm sau de fundul apei. 2. Domeniu de sedimentare marină din zona şelfului în care se acumulează cu precădere sedimente clastice şi calcare organogene.

NERNST, Walther Hermann (1864-1941), chimist şi fizician german. Unul dintre fondatorii chimiei fizice moderne. A enunţat principiul al treilea al termodinamicii (1906). Contribuţii la fizica aplicată *(lampa N.),* termochimie, teoria osmotică a pilelor electrice şi studiul soluţiilor diluate. Lucrări referitoare la echilibrele chimice şi asupra proprietăţilor corpurilor cu temperaturi joase („Chimie teoretică"). Premiul Nobel pentru chimie (1920). - *Efectul N.* (sau efectul galvanotermomagnetic longitudinal) = fenomen prin care, atunci când un curent trece longitudinal printr-un conductor, iar câmpul magnetic este orientat transversal, se poate verifica o diferenţă de temperatură în sensul curentului. Se mai numeşte şi efectul *N.-Ettingshausen. Lampa lui N.* = lampă cu filament din zirconiu şi ytriu, care, atunci când este traversată de un curent continuu (1-2 A), produce o lumină albă; utilizată ca sursă pentru radiaţiile infraroşii.

NERO (Tiberius Claudius Drusus Germanicus) (pe numele adevărat *Lucius Domitius Claudius N.*), împărat roman (54-68 d.Hr.), ultimul din dinastia iulio-claudică. A instituit o guvernare autoritară şi crudă, soldată cu asasinate, printre care cel al mamei sale Agrippina, al fratelui său Britannicus, al soţiei sale Octavia şi al lui Seneca, profesorul şi mentorul său. În timpul său, un uriaş incendiu a mistuit Roma (64 d.Hr.); bănuit de acest fapt, **N.** a dat vina pe primii creştini, începând persecuţiile împotriva lor. S-a sinucis după izbucnirea răscoalei legiunilor din Spania şi Africa.

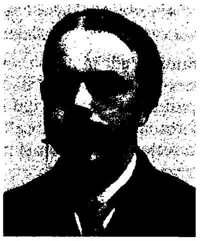

Walther H. Nernst

Pablo Neruda

NERO, Franco (n. 1941), actor italian de film. Roluri de seducător şi de personaj pozitiv din filme gen western sau thriller („Când se arată cucuveaua", „De ce este ucis un magistrat", „Salamandra").

NEROZÍE s.f. Prostie, neghiobie; *concr.* vorbă, faptă prostească. ✦ Poznă, năzdrăvănie.

NERSES IV Klayetsi sau Chnorhali (1102-1173), teolog armean. Catolicos (din 1166). Poet şi muzician. Biserica armenească îl consideră sfânt.

NERUDA, Jan-Nepomuk (1834-1891), scriitor şi ziarist ceh. Poeme de inspiraţie naturistă şi patriotică („Cântece de Vinerea Mare") sau filozofice („Cântece cosmice"); proză de observaţie („Povestiri din Malá Strána"); foiletoane.

NERUDA, Pablo (pseud. lui *Neftalí Ricardo Reyes Basoalto*) (1904-1973), poet chilian. Diplomat. Poezie modernistă („Crepuscular"), senzuală, utilizând ritmul popular („20 de poeme de dragoste şi un cântec disperat"), suprarealistă („Tentativa omului infinit") sau ermetică („Reşedinţă pe pământ"). Războiul Civil din Spania a determinat orientarea sa spre temele sociale, politice, antifasciste („Spania în inimă"). Ultimele volume („Ode elementare"), o poezie a esenţelor. Capacitate extraordinară a invenţiei tehnice. Premiul Nobel pentru literatură (1971).

NERUŞINÁRE s.f. Impertinenţă; *p. ext.* comportare lipsită de bună-cuviinţă; obrăznicie, neobrăzare.

NERV (< lat., it.) s.m. 1. Formaţiune anatomică alcătuită din fibre nervoase şi din ţesut de susţinere, învelite într-o teacă cu aspect filar, albicios, care se ramifică spre periferia şi interiorul diferitelor organe externe şi interne, realizând legătura între sistemul nervos central şi restul organismului. **N.** pot fi motori sau senzitivi şi, după localizare şi funcţiunea specifică, olfactivi, optici, faciali, acustici, pneumogastrici, spinali etc. ✧ *N. aferent* = **n.** format numai din fibre senzitive care transmit impulsuri nervoase de la organele de simţ spre centrii nervoşi. *N. eferent* = **n.** format numai din fibre motorii şi secretorii, care transmit comenzile de la centrii nervoşi la periferie; **n.** motor. *N. mixt* = **n.** care conţine atât fibre senzitive, cât şi fibre motorii şi secretorii; majoritatea **n.** sunt micşti. *N. cranian* = **n.** care îşi are originea în encefal; sunt în număr de 12 perechi (ex. **n.** optici). *N. rahidian* = **n.** care îşi are originea în măduva spinării (ex. **n.** sciatic, **n.** crural); **n.** spinal. *N. vasomotor* = **n.** a cărui excitare produce dilatarea sau îngustarea lumenului vaselor sangvine. *N. vegetativ* = **n.** care aparţine sistemului nervos vegetativ. *N. mielinic* şi *amielinic* = **n.** ale căror fibre sunt înconjurate sau, respectiv, lipsite de o teacă de mielină. *Nervul lui Hering* v. *cardioinhibitor. Nervul lui Ludwig* v. *cardioaccelerator.* 2. (La pl.) Enervare, surescitare. 3. Fig. (La sg.) Energie, vigoare; vioiciune, neastâmpăr.

NERVA (Marcus Cocceius), împărat roman (96-98 d.Hr.). L-a adoptat, ca fiu, pe Traian, guvernatorul prov. Germania Superioară, pe care, în anul 97 d.Hr., l-a desemnat ca succesor, devenind astfel întemeietorul dinastiei *Antoninilor.*

Nero

NERVAL, Gérard de (pseud. lui *G. Labrunie*) (1808-1855), scriitor francez. Creaţie romantică. Proză explorând straniul, magicul şi misticul („Fiicele focului", „Aurélia"); poeme de factură onirică („Iluminaţii", „Himerele"), care anunţă simbolismul şi suprarealismul. Traduceri.

NERVAŢIÚNE (< fr.) s.f. Mod în care sunt dispuse nervurile pe o frunză sau pe aripile insectelor.

NERVI, Pier Luigi (1891-1979), inginer şi arhitect italian. Adept al unei arhitecturi funcţionale, a conceput structuri din beton armat realizate cu elemente prefabricate (Palatul Expoziţiilor din Torino, Palatul muncii din Torino, sala audienţelor de la Vatican, Australia Square din Sydney, catedrala din San Francisco). Lucrări teoretice („Structuri noi").

NERVÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *nervus* „nerv") s.n. Orientare în fiziologie (dezvoltată de D.M. Secenov şi I.P. Pavlov) după care creierul are rolul de substrat material al activităţii psihice, de coordonator în reglarea tuturor funcţiilor organismului; sistemul nervos asigură unitatea funcţională a organismului şi adaptarea la mediu.

NERVO, Amado (pe numele adevărat *Juan Crisóstomo Ruiz de Nervo*) (1870-1919), scriitor şi diplomat mexican. Exponent al modernismului. Fondator al „Revistei moderne". Lirică mistică („Seninătate", „Plenitudine") şi povestiri.

NERVÓS, -OÁSĂ (< lat., fr., it.) adj. 1. Care ţine de nervi **(1)**, privitor la nervi. ✧ *Sistem n.* = ansamblul organelor şi al elementelor ţesutului **n.** care comandă, coordonează funcţiile de sensibilitate, mişcare, nutriţie ale organismului, iar la vertebratele superioare şi facultăţile intelectuale şi afective. În ceea ce priveşte structura, în evoluţia pe scara animală, *s.n.* este *difuz* la celenterate, *ganglionar* la moluşte, *scalariform* la viermi şi artropode, *s.n. central* (creier, cerebel, bulb şi măduva spinării) şi *s.n. neurovegetativ* (nervi rahidieni, cranieni, *s.n.* simpatic şi parasimpatic) la vertebrate. 2. (Şi adv.) Irascibil; iritat, enervat, înfuriat.

NERVOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. Stare de enervare, de încordare nervoasă; *p. ext.* nerăbdare.

NERVÚRĂ (< fr.) s.f. 1. (BOT.) Fascicul conducător libero-lemnos din frunze. 2. (ZOOL.) Fiecare dintre fibrele cornoase şi ramificate care împart aripa unei insecte în mai multe părţi, dându-i flexibilitate şi întărind-o. 3. Dungă **(1)**, vână, striaţie. 4. (TEHN.) Proeminenţă alungită pe suprafaţa unei piese care serveşte la ghidare sau la mărirea rezistenţei piesei respective. 5. (ARHIT.) Element de structură mai mult sau mai puţin reliefat (mulură), care formează osatura unei bolţi. Întrebuinţat mult în stilul gotic, **n.** a căpătat cu timpul o funcţie exclusiv decorativă; folosit şi în stilul romanic. 6. Grindă de beton armat turnată odată cu planşeul, constituind un element de întărire a acesteia. 7. (AV.) Element transversal (din duraluminiu sau din oţel) al aripii de avion, care împreună cu lonjeronul asigură rigiditatea acesteia.

NESATISFĂCĂTÓR, -OÁRE adj. Care nu satisface; care nu corespunde unor norme, exigenţe, criterii. ✦ (Cu valoare de substantiv) Calificativ care nu asigură promovarea.

NESATURÁT, -Ă adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care conține o cantitate din unul dintre constituenții săi mai mică decât cantitatea corespunzătoare stării de saturație. ✦ (Despre unele combinații chimice organice) Care conține duble sau triple legături în moleculă.

NESÁȚ (< *saț*) s.n. Poftă exagerată și nepotolită (de mâncare, de băutură etc.); *p. ext.* aviditate, lăcomie.

NESĂBUÍNȚĂ s.f. Lipsă de chibzuială, nesocotință; *concr.* faptă nechibzuită.

NESĂNĂTÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care dăunează sănătății; insalubru. **2.** Care trădează o stare maladivă. **3.** Fig. Care dovedește o orientare greșită.

NESĂRÁT, -Ă adj. **1.** Care nu conține sare (îndeajuns). **2.** Fig. (Despre vorbe, glume etc.) Fără haz, fără spirit; searbăd **(1)**, plicticos **(1)**.

NESĂTÚL, -Ă adj. (Și subst.) Care nu s-a săturat, flămând; care se satură greu. ✦ Fig. Lacom, avid.

NESĂȚIÓS, -OÁSĂ adj. (Și subst.) Care nu se (mai) satură; lacom; *spec.* ahtiat de bogății, de plăceri. ✦ (Despre mâncăruri) Care nu satură.

NESFÂRȘÍT s.n. Întindere vastă; infinit. ✧ Loc. *La nesfârșit* = întruna, necontenit. ✦ Veșnicie, eternitate.

NÉSFIE (< tc.) s.f. Monedă de aur turcească; a circulat în Țara Românească și în Moldova în sec. 17-19.

NESÍGUR, -Ă adj. **1.** Fără siguranță, nehotărât; incert, îndoielnic. ✦ Imprecis. ✦ Lipsit de stabilitate, de rezistență. **2.** (Despre oameni și manifestările lor) Șovăielnic; care trădează timiditate, stângăcie. **3.** Care nu se distinge bine; neclar.

NESIGURÁNȚĂ s.f. Lipsă de siguranță; incertitudine. ✦ Șovăială, ezitare; *p. ext.* neliniște, frământare.

NESÎMÎ, Seyid (pseud. lui *Imâd ed-Din*) (?-1418), mistic și poet turc. Discipol al lui Fadl Allāh, fondatorul sectei eretice a Hurûfizilor; misionar. Autor al unor *divane* în lb. persană și turcă și de poeme în arabă. A scris peste 250 de *gazeluri*. Executat pentru erezie.

NESIMȚÍRE s.f. **1.** Pierdere a cunoștinței; inconștiență. **2.** Lipsă de bun-simț; indolență.

NESIMȚÍT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care nu este perceput prin simțuri, care scapă neobservat; *p. ext.* imperceptibil. **2.** Adj. (Și subst.) Lipsit de bun-simț; nesimțitor **(2)**, insolent. **3.** S.n. (În loc. adverbială) *Pe nesimțite* = fără să se simtă, să se observe; pe furiș.

NESIMȚITÓR, -OÁRE adj. Care nu are facultatea de a simți; insensibil.

NESIN, Nusret Aziz (1915-1995), scriitor turc. Prozator și dramaturg. Lucrările satirice i-au adus de mai multe ori arestarea („Cum se pregătește o răsturnare de regim"). Autobiografia „Așa nu mai merge".

NESINGULÁR, -Ă adj. (MAT.) *Matrice n.* = matrice pătrată pentru care determinantul asociat este diferit de zero.

NESMEIANOV, Aleksandr Nikolaevici (1899-1980), chimist rus. Cercetări în domeniul combinațiilor organometalice și al chimiei organice („Metode sintetice în domeniul compușilor metaloorganici", „Chimia ferocenului", „Cercetări în domeniul chimiei organice"). M. de onoare al Acad. Române (1957).

NESOCIÁBIL, -Ă adj. Care leagă greu relații cu oamenii, care își face greu prieteni.

NESOCOTÍNȚĂ s.f. Lipsă de chibzuială; imprudență; *concr.* faptă, vorbă nechibzuită; nesăbuință.

NESÓMN s.n. Stare de veghe. ✦ Insomnie.

NESPORTÍV, -Ă adj. Care nu corespunde normelor de comportare sportivă; care încalcă sportivitatea.

NESPÚS, -Ă adj. Greu de exprimat prin cuvinte; *p. ext.* peste măsură de..., extraordinar.

NESS, Loch ~, lac tectono-glaciar în N Scoției, în depr. Glen More. Lungime: 36 km; ad. max.: 230 m. Potrivit legendelor, aici s-ar adăposti un monstru acvatic.

NESSELRODE, Karl Vasilievici, conte von (1780-1862), diplomat rus de origine germană. A participat la Congresul de la Viena și la congresele „Sfintei Alianțe"; promotor al politicii de intervenție împotriva mișcărilor democratice. Ministru de Externe al Rusiei (1816-1856).

NESSUS (NESSOS) (în mitologia greacă), unul dintre centauri, care îi ajuta pe călători să treacă fluviul Evenos. Ucis de Herakles în momentul când încerca s-o răpească pe Deianeira soția acestuia. Pentru a se răzbuna, înainte de a muri, i-a dăruit Deianeirei o cămașă otrăvită cu sângele său, care avea să pricinuiască moartea lui Herakles.

NESTABÍL, -Ă adj. Care nu are stabilitate; instabil. ✦ (Despre corpuri chimice) Care se descompune sau se transformă cu ușurință.

NESTATORNICÍE s.f. Lipsă de statornicie, de hotărâre.

NESTĂPÂNÍT, -Ă adj. Care nu poate fi stăpânit, oprit; nepotolit. ✦ (Despre oameni) Care nu se poate reține, înfrâna; impulsiv.

NESTĂVILÍT, -Ă adj. Care nu este sau nu poate fi oprit, stăvilit; năvalnic, tumultuos.

NESTEMÁTĂ (cf. lat. *aestimata*) adj. f. *Piatră ~* (și subst., f.) = piatră prețioasă; *fig.* lucru prețios, scump.

NESTERENKO, Evgheni Evghenievici (n. 1938), bas rus. Repertoriu național și internațional pe marile scene ale lumii.

NESTERIHIN, Iuri Efremovici (n. 1930), fizician rus. Lucrări privind fizica plasmei și problema sintezei termonucleare controlate.

NESTÍNS, -Ă adj. **1.** Care nu se stinge niciodată; *p. ext.* veșnic viu (de ex. *dor n.*). **2.** *Var nestins* v. var.

NESTOR (în „Iliada"), rege al Pilosului. A participat la expediția Argonauților, la vânarea mistrețului din Calydon, la lupta lapiților împotriva centaurilor și chiar la Războiul troian, fiind cel mai bătrân și mai înțelept dintre căpeteniile aheilor, respectat de aceștia; a încercat să aplaneze conflictul dintre Ahile și Agamemnon.

NESTOR (sec. 11-12), călugăr rus din Kiev. I se atribuie vechea cronică rusă „Povestea vremurilor de demult" (cunoscută și sub numele de „Cronica lui Nestor"), care cuprinde și informații privitoare la români.

NESTOR, Iacob-Marius (1901-1989, n. Focșani), psiholog român. Cercetări și lucrări de psihologie experimentală, școlară, industrială, de orientare profesională („Orientare profesională", „Profesiograme psihologice", „Probleme de psihologie școlară", „Psihologie industrială").

NESTOR, Ion (1905-1974, n. Focșani), istoric și arheolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții privind istoria Comunei primitive și Epoca migrației popoarelor („Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien", „Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain"). A efectuat săpături arheologice la Sărata-Monteoru, Brateiu, Dridu și Suceava.

NESTORESCU, Nicolae (1901-1969, n. Buzău), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în domeniul microbiologiei, al imunofluorescenței, al bolilor de mare periculozitate (holera), al imunității naturale și dobândite.

NESTORIANÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Nestorie*) s.n. Doctrină religioasă opusă *arianismului*, fundată de *Nestorie* și condamnată ca erezie de sinodul din Efes (431); susținea că în Iisus Hristos trebuie să distingem două individualități, așa cum se disting două naturi – umană și divină –, opuse una celeilalte. Persecutați, adepții lui Nestorie s-au refugiat în Persia și de acolo mai departe, până în Imp. Chinez; astăzi se mai află în Iran, Iraq și Siria.

NESTORIE (NESTORIUS) (c. 380-c. 451 d.Hr.), teolog creștin. Patriarh de Constantinopol (428-431 d.Hr.). Fondatorul *nestorianismului*.

NESTOR VORNICESCU (numele de botez *Nicolae*) (1927-2000, n. Lozova-Vorniceni, jud. Lăpușna, Basarabia), mitropolit și teolog român. M. de onoare al Acad. (1992). Arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei (din 1978). Lucrări de patristică și de istorie a bisericii românești („Primele scrieri patristice în literatura noastră, sec. IV-XVII").

NESTRĂMUTÁT, -Ă adj. **1.** Care nu se clintește din loc; nemișcat; *p. ext.* trainic, durabil. **2.** Fig. Ferm, statornic.

NESTROY, Johann Nepomuk (1801-1862), actor și dramaturg austriac. Supranumit „Aristofanul vienez". Feerii, parodii, farse, vodeviluri și comedii satirice în tradiția teatrului vienez („Spiritul rău Lumpazivagabundus"), cultivând poanta, calamburul și echivocul.

NESUFERÍT, -Ă adj. Care displace, greu de suportat; antipatic.

NESUPÚNERE s.f. Împotrivire; răzvrătire.

NEȘÁNSĂ s.f. Întâmplare nefavorabilă; ghinion, nenoroc.

NEȘRI, Mehmed (Hüseyin ibn Eyne Beg) (?-c. 1520), cronicar turc. Autor al unei istorii universale („Djihannuma"), din care s-a păstrat numai partea referitoare la istoria otomanilor; informații privitoare la români.

NEȘTÉRS, -EÁRSĂ adj. Care nu este șters; *fig.* care nu se poate șterge din minte, memorabil.

NEȘTIRBÍT, -Ă adj. Intact, neatins; întreg.

NEȘTIÚT, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care nu este știut; necunoscut; tainic. **2.** S.n. (În loc. adverbială) *Pe neștiute* = în taină, pe furiș.

NET, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Și adv.) Clar, precis, limpede; categoric. **2.** (Despre greutăți, impozite) Care rămâne după ce au fost efectuate deducerile aferente (de ex. salariul net este salariul brut minus impozitul pe salariu și alte deduceri legale).

NETANYA sau **NATANYA**, oraș în NV Israelului, situat pe țărmul M. Mediterane; 161,6 mii loc. (2001). Port. Stațiune balneară. Prelucr. diamantelor; ind. textilă, chimico-farmaceutică, a cauciucului, articolelor din material plastic și alim.

NETANYAHU, Benjamin (n. 1949), om politic israelian. Prim-min. (1996-1999) al unui guvern având sprijinul partidelor religioase, adversare ale dialogului cu palestinienii.

NETĂGĂDUÍT, -Ă adj. Care nu se poate tăgădui; sigur, cert. ✧ Loc. *De netăgăduit* = incontestabil.

NÉTED, -Ă (lat. *nitidus*) adj. **1.** Cu suprafața dreaptă, fără asperități sau neregularități; *p. ext.* întins, plan **(I. 1)**; lucios, alunecos. **2.** Fig. Fără încurcături, clar, precis.

NETEMEINICÍE s.f. Lipsă de temeinicie, de siguranță. ✦ (DR.) Deficiență a hotărârii unui organ de jurisdicție, care constă în greșita sau incompleta stabilire a faptelor ori în caracterul incomplet sau contradictoriu al motivării.

NETEZÍ vb. IV tranz. **1.** A face neted; a nivela. **2.** A călca (ușor) haine, rufe etc. **3.** A aranja, a îndrepta părul, penele; *p. ext.* a mângâia, a dezmierda.

NETEZÍRE s.f. Acțiunea de a netezi. ✦ (TEHN.) Finisare a unei piese, constând în realizarea unor suprafețe netede, efectuată cu instrumente de mână sau cu ajutorul mașinilor-unelte. N. se execută prin așchiere, deformare plastică etc.

NETINDAVA, davă geto-dacică situată, potrivit izvoarelor antice, în Muntenia subcarpatică. Neidentificată.

NÉTO (< it., germ. *netto* „curat") adv. Net **(2)**; fără dara.

NETO, António Agostinho (1922–1979), om politic şi poet angolez. A luptat împotriva dominaţiei coloniale portugheze. Preşedinte (1975–1979) şi prim-min. (1978–1979) al Angolei. Poezie închinată idealurilor şi aspiraţiilor naţionale („Foc şi ritm").

NETO, Henrique Maximiliano Coelho (1864–1934), scriitor brazilian. Piese de teatru, romane, povestiri, eseuri pe teme istorice sau contemporane („Iarnă în floare", „Sfinxul").

NETO, Joao Cabral de Melo (n. 1920), poet brazilian. Reprezentant al poeziei braziliene contemporane cu accentuată notă socială („Moartea şi viaţa lui Severin").

NETRÉBNIC, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Şi subst.) Mizerabil, ticălos. **2.** Inutil, nefolositor.

NETSÚCKE (cuv. japonez) s.n. Breloc sculptat în fildeş, lemn etc., şi purtat la capătul unui şnur cu care se încinge chimonoul.

NETTILING sau NETTILLING, lac în partea de SSE a ins. Baffin, în N Canadei; 5 066 km². Lungime: 108 km; lăţime max.: 100 km.

NETZAHUALCÓYOTL sau NEZAHUALCÓYOTL, oraş rezidenţial în partea central-sudică a Mexicului, pe ţărmul L. Texcoco, suburbie estică a capitalei Ciudad de México; 1,2 mil. loc. (2000). Întemeiat în 1964, poartă numele unui suveran aztec.

NEŢ (< germ., engl.) s.n. (La tenis) Serviciu care atinge marginea de sus a plasei înainte de a trece în terenul advers.

NEŢĂRMURÍT, -Ă adj. Fără limite; nemărginit; vast.

NEUBERG, Carl (1877–1956), biochimist german. A descoperit (1911) carboxilaza drojdiei. Contribuţii privind procesele de fermentaţie.

NEUBRANDENBURG, oraş în NE Germaniei (Necklenburg-Vorpommern), la 115 km N de Berlin; 71,7 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, chimică, textilă, a hârtiei, a mat. de constr., constr. de maşini. Monumente: Marienkirche (sec. 13–14), Johanniskirche (sec. 13–14), clădirea Primăriei (1585), castel (1785). Fundat în 1248.

NEUBURGER (cuv. germ.) s.m. Soi german de viţă de vie cu ciorchini mici, cilindrici, care au boabe verzigălbui şi must nearomat.

NEUBURGER, Max (1868–1955), medic austriac. Fondator şi director (1917–1939) al primului Institut de istorie a medicinei.

NEUCHÂTEL (NEUENBURG) 1. Lac tectono-glaciar, în V Elveţiei, la poalele m-ţilor Jura, la 429 m alt., străbătut de râul Aare; 218 km². 2. Oraş în V Elveţiei, pe ţărmul nordic al lacului **N.**, centrul ad-tiv al cantonului **N.**; 31,7 mii loc. (2002). Constr. de aparataj electrotehnic; mecanică de precizie (ceasornice), produse alim. Orfevrărie. Universitate (1838). Castel (sec. 12–16), clădirea Halelor (1570), biserică (sec. 12), primărie (sec. 18). Muzeu de artă. Turism. Menţionat documentar (1011), a devenit oraş (1214). 3. Canton în Elveţia; 803 km²; 166,5 mii loc. (2002). Expl. forestiere. Cereale. Creşterea intensivă a bovinelor. Turism. **4. Principatul ~,** formaţiune statală, vasală ducatului Burgundiei (sec. 11); a încheiat o alianţă perpetuă cu cantonul Berna (1406). Principat suveran (1648), a trecut cu titlu personal în stăpânirea regilor Prusiei (1707), rămânând asociat Confederaţiei Helvetice. Canton helvetic (1815), regele Prusiei păstrând titlul de prinţ de **N.** şi renunţând să-şi exercite autoritatea efectivă (din 1857).

NEUE LITERATUR, organ al Uniunii Scriitorilor din România, care apare la Timişoara (sept. 1956–dec. 1967) şi apoi la Bucureşti (ian. 1968–dec. 1992). Din 1993, este editat sub egida Fundaţiei pentru promovarea literaturii germane în România.

NEUER WEG, cotidian de limbă germană din România; iniţial ca organ al Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste. Apare la Bucureşti (mart. 1949–dec. 1992). Din ian. 1993 este continuat de cotidianul „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien", editat de Fundaţia pentru promovarea literaturii germane în România.

NEUE ZÜRICHER ZEITUNG, ziar elveţian de orientare conservatoare, cu preocupări financiare. Apare la Zürich, din 1780 (până în 1821, sub titlul de „Züricher Zeitung"); din 1843 cotidian.

NEUHAUS (NEIGAUS), Henric Gustavovici (1888–1964), pianist şi pedagog rus. Creator de şcoală; printre elevii săi: S.T. Richter, E. Ghilels, R. Lupu. Lucrări teoretice („Despre arta pianistică").

NEUHAUSER, familie de pictori germani din Transilvania. Mai importanţi: **1. Franz Adam N. cel Bătrân** (1734–1785, n. Viena). Stabilit la Sibiu. A lucrat portrete şi miniaturi. **2. Franz N. cel Tânăr** (1763–1836, n. Viena). Fiul lui **N. (1)**. Peisagist, portretist şi litograf, preocupat de redarea amănuntului; prezentare idilică a naturii. **3. Joseph N.** (1765–1815, n. Viena). Fiul lui **N. (1)**. Scene de gen înfăţişând petreceri la curţile nobiliare. **4. Gottfried N.** (1772–1836). Fiul lui **N. (1)**. Desene de arhitectură. **5. Johann N.** (1774–1815). Fiul lui **N. (1)**. Peisagist. Gravuri.

NEUILLY-SUR-SEINE oraş în Franţa (Île-de-France), în conurbaţia Parisului; 58,3 mii loc. (1999). Ind. metalurgică, constr. de automobile, electronică şi electrotehnică, chimică, a parfumeriei; centru cinematografic. – **Tratatul de la ~,** unul dintre tratatele sistemului de la Versailles, semnat la 27 nov. 1919 între Puterile Antantei şi Bulgaria, prin care se reconfirmă frontiera românobulgară stabilită prin Tratatul de Pace de la Bucureşti, din 10 aug. 1913 şi se sancţionează unele schimbări teritoriale în favoarea Iugoslaviei şi Greciei. A stabilit cuantumul reparaţiilor de război datorate de Bulgaria.

NEUKOMM, Sigismund von RITTER (1778–1858), compozitor şi pianist austriac. Capelmaistru al Teatrului German din Sankt-Peterburg (1804–1808). Stabilit la Paris (1809), unde a compus un recviem în onoarea lui Ludovic XVI. Capelmaistru la Rio de Janeiro (1816–1821). Autor de muzică instrumentală, vocală şi religioasă.

NEUMANN 1. Franz Ernst N. (1798–1895), fizician, matematician şi mineralog german. Contribuţii în fizica matematică. Lucrări de optică (polarizarea şi refracţia luminii), fizica cristalelor (teoria elasticităţii), electrodinamică (legile inducţiei electrice) şi termodinamică (călduri specifice), elaborând teoria *Faraday–N.–Lenz.* **2. Carl Gottfried N.** (1832–1925), matematician german. Fiul lui N. **(1)**. Studii privind ecuaţiile diferenţiale ale derivatelor parţiale şi funcţiile abeliene.

NEUMANN, Johann Balthasar (1687–1753), arhitect german. Reprezentant al barocului târziu (reşedinţa episcopală de la Würzburg, castelul Werneck, biserica din Vierzehnheiligen – capodoperă a barocului european ş.a.).

NEUMANN, Johann von (1903–1957), matematician american originar din Ungaria. Lucrări de mecanică cuantică. Contribuţii în analiza funcţională, teoria matematică a jocurilor („Teoria jocurilor şi comportamentul economic"), teoria mulţimilor, algebră, teoria grupurilor; rol de seamă la conceperea bombei cu hidrogen, la analiza structurii şi a înregistrării de programe în memoria calculatoarelor.

NEUMANN, John Nepomucene (1811–1860), prelat american originar din Cehia. Fondator al Ordinului redemptoriştilor (1842). Episcop de Philadelphia (1852); a construit numeroase biserici, aziluri şi şcoli, organizând primul sistem şcolar parohial din S.U.A. Canonizat (1977).

NEUMANN, Václav (n. 1920), dirijor ceh. Promovează muzica cehă, interpretând şi înregistrând creaţii naţionale (operele lui Janácek, toate simfoniile lui Dvorák şi Martinú), dar şi muzica lui Mahler.

NEÚMĂ (< fr.; lat. m. *neuma,* din gr. *pneuma* „suflu, emisiune a vocii") s.f. (MUZ.) **1.** Semn de notaţie muzicală grupând un ansamblu de note cântate pe aceeaşi silabă; *p. ext.* toate semnele notaţiei muzicale gregoriene şi bizantine. **2.** (În muzica religioasă) Grup melodic vocal cântat într-o singură respiraţie.

NEUMÜNSTER, oraş în N Germaniei (Schleswig-Holstein), la 50 km SSV de Kiel; 79,6 mii loc. (2002). Metalurgia aluminiului; constr. de maşini şi aparate electrice; ind. textilă, a hârtiei, piel. şi chimică. Muzeu textil. Biserica Sankt Vicelin (1828–1834).

NEURÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine sistemului nervos. ✧ *Canal n.* = canal embrionar din care ia naştere sistemul nervos. *Tub n.* = sistem nervos în formă de tub.

NEURASTENÍE (< fr. {i}; {s} *neuro-* + fr. *asthénie* „astenie") s.f. Una dintre formele clinice de nevroză, manifestată prin oboseală, dureri de cap, insomnie, la care se adaugă uneori nelinişte, depresiune şi labilitate psihică, palpitaţii, sufocări; este însoţită de dereglări ale funcţiei sistemului nervos vegetativ.

NEURATH, Konstantin, baron von (1873–1956), om politic german. Naţional-socialist. Ministru de Externe (1932–1938). „Protector" al Boemiei şi Moraviei (1939–1941). Judecat pentru crime de război în procesul de la Nürnberg, a fost condamnat la 15 ani închisoare.

NEURATH, Otto (1882–1945), filozof şi sociolog austriac. Membru al Cercului de la Viena. Promotor al fizicalismului („Unitatea ştiinţei şi a psihologiei", „Bazele ştiinţei sociale").

NEURÍNĂ (< fr. {i}; {s} *neuro-*) s.f. Amină toxică de tipul ptomainelor, prezentă în substanţele proteice în descompunere şi în unele ţesuturi normale (ex. în creier).

NEURINÓM (< fr.) s.n. Tumoră a nervilor, de obicei benignă, cu dezvoltare lentă, localizată pe traiectul nervilor intracranieni (în special pe nervul auditiv) sau pe nervii periferici.

NEURÍT (< fr. {i}; {s} *neuro-*) s.m. (ANAT.) Axon.

NEUR[O]-(NEVR[O]-) ({s} gr. *neuron* „nerv") Element de compunere cu sensul „referitor la nervi", care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

NEUROBLÁST (< fr.) s.n. Celulă nervoasă embrionară din care ia naştere celula nervoasă.

NEUROBLASTÓM (< fr.) s.n. Tumoră malignă formată din neuroblaste nediferenţiate, care apare mai ales la copiii mici.

NEUROCHIRURGÍE (< fr. {i}; {s} *neuro-* + fr. *chirurgie*) s.f. Ramură a chirurgiei care are ca obiect bolile sistemului nervos ce necesită o intervenţie chirurgicală. Fondatorul **n.** româneşti a fost D. Bagdasar.

NEUROCÍT (< fr.; {s} *neuro-* + *cito-*) s.n. (ANAT.) Neuron.

NEUROCRÁNIU (< *neuro-* + *craniu*) s.n. (ANAT.) Parte a craniului care adăposteşte encefalul; cutie craniană.

NEURODERMATÓZĂ (< fr.; {s} *neuro-* + gr. *derma* „piele") s.f. Termen generic pentru o categorie de dermatoze în care mecanismul nervos are un rol important şi care are ca simptom fundamental pruritul.

NEUROENDOCRÍN, -Ă adj. Care se referă la efectele pe care le exercită asupra organismului sistemul nervos în interacţiune cu glandele endocrine.

NEUROFIBRÍLE (< fr.) s.f. pl. (HIST.) Microstructuri cu aspect filamentos prezente în citoplasma celulei nervoase şi în prelungirile ei; au rol în transmiterea influxului nervos.

NEUROFIBROMATÓZĂ (< fr.) s.f. Boală caracterizată prin tumori benigne dezvoltate din ţesutul fibros al tecilor nervilor, asociate cu pete pigmentare ale pielii; boala Recklinghausen.

NEUROFIZIOLOGÍE s.f. Parte a fiziologiei care se ocupă cu studiul metabolismului şi mecanismelor de funcţionare a sistemului nervos.

NEUROHORMÓN s.m. Substanţă biologică activă secretată de celulele nervoase acţionând pe cale sangvină ca mediator chimic.

NEUROLÉPTIC (< fr.) s.n. (MED.) Neuroplegic.

NEUROLÍMFĂ (< fr.) s.f. (MED.) Lichid cefalorahidian.

NEUROLINGVÍSTICĂ (< fr.) s.f. Ramură a neuropsihologiei care studiază raporturile dintre limbaj şi structurile cerebrale. A luat naştere din studiul *afaziei* şi al dereglărilor vorbirii.

NEUROLOGÍE (< fr. {i}; {s} *neuro-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care se ocupă cu studiul sistemului nervos. Cuprinde anatomia, fiziologia, chimia şi patologia sistemului nervos. Fondatorul şcolii neurologice româneşti a fost Gh. Marinescu.

NEURÓN (< fr. {i}; {s} gr. *neuron* „nerv") s.m. (HIST.) Celulă nervoasă (element de bază al sistemului nervos) specializată în conducerea impulsurilor nervoase, compusă dintr-un corp celular numit perikarion şi din prelungiri protoplasmatice de două tipuri: axon sau cilindru-ax unic, de obicei lung, şi dendrite, de obicei scurte; neurocit. Există şi **n.** bipolari (cu o dendrită) şi multipolari (cu mai multe dendrite).

NEURONOFAGÍE (< fr.; {s} gr. *neuro-* + gr. *phag-* „a mânca") s.f. Proces de fagocitare a celulelor nervoase alterate de către celulele nevrogliei din jur. Termenul a fost introdus în ştiinţă de medicul român Gh. Marinescu.

NEUROPATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *neuro-* + fr. *pathologie* „patologie") s.f. Ramură a neurologiei care se ocupă cu studiul bolilor sistemului nervos.

NEUROPLÉGIC (< fr.) s.n. Substanţă cu acţiune deconectantă asupra sistemului nervos central. Determină o reducere a stării de tensiune psihică (ex. clorpromazina, rezerpina etc.). Folosit în tratamentul psihozelor. Sin. *neuroleptic.*

NEUROPLEGÍE (< fr.; {s} *neuro-* + gr. *plege* „rană") s.f. Stare patologică manifestată prin scăderea sau dispariţia tonusului sistemului nervos; poate fi obţinută şi artificial cu ajutorul unor medicamente.

NEUROPSIHIATRÍE (< fr., engl.) s.f. Ramură a medicinii consacrată studiului afecţiunilor nervoase şi maladiilor mentale.

NEUROPSIHOLOGÍE (< fr., engl.) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul funcţiilor mentale superioare în raport cu structurile cerebrale.

NEUROPTÉRE (< lat.) s.f. pl. Ordin de insecte, răspândit în reg. calde şi umede, cu patru aripi membranoase, care au o reţea deasă de nervuri *(Neuroptera)* (ex. leul furnicilor).

NEUROSÍFILIS (< fr.) s.n. Sifilis al sistemului nervos.

NEUROSIMPÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la sistemul nervos simpatic.

NEUROŞTIÍNŢE (după fr. *neurasciences*) s.f. pl. Termen apărut la începutul anului 1970, care defineşte ansamblul ştiinţelor creierului (neurobiologia, psihofiziologia, psihobiologia, neuroetologia, neuropsihologia, neurofilozofia etc.).

NEUROTOXÍNĂ (< fr.) s.f. Toxină care se fixează pe sistemul nervos central, exercitând asupra acestuia o acţiune toxică, ce duce la paralizii sau contracturi (ex. toxinele difterică, tetanică, botulinică etc.).

NEUROTRÓP, -Ă (< fr. {i}; {s} *neuro-* + gr. *trope* „întoarcere, evoluţie") adj. (Despre unele microorganisme) Care prezintă o afinitate specială pentru ţesutul nervos, fixându-se pe acesta (ex. virusul turbării, al poliomielitei etc.).

NEUROVEGETATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la sistemul nervos autonom (ex. tulburări **n.**). ✧ *Sistem n.* sau *sistem nervos autonom* = parte a sistemului nervos care asigură funcţiile vegetative ale organismului (circulatorie, respiratorie, digestivă, metabolică, reproductivă, endocrină).

NEUROVIRÓZĂ (< *neuro-* + *viroză*) s.f. Boală infecţioasă, de origine virală, cu localizare şi simptomatologie predominant nervoasă.

NEURÚLARE (< fr.) s.f. Proces embrionar de formare a plăcii neurale şi de transformare a acesteia în tubul neural, din care se dezvoltă ulterior sistemul nervos la animalele cordate şi la om.

NEURÚLĂ (< fr.; {s} *neuro-*) s.f. (EMBRIOL.) Stadiu în dezvoltarea embrionară a cordatelor, următor celui de gastrulă, în care se formează tubul neural.

NEUSIEDLER (FERTÖ), lac tectonic în Europa Centrală, la frontiera Austriei cu Ungaria, la S de m-ţii Leitha la 115 m alt.; 319–356 km^2 (în funcţie de anotimp). Legat printr-un canal de râul Raab. 80% acoperit cu vegetaţie acvatică. Rezervaţie naturală pentru păsări migratoare.

NEUSS, oraş în partea de V a Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), pe stg. fl. Rin; 150 mii loc. (2001). Port fluvial. Constr. de maşini; produse chimice, alim. şi textile; hârtie. Monumente: fragmente de fortificaţii; biserica Sankt Quirin (1209); dom în stil baroc (1741); primărie (1634–1638). Fundat în sec. 12.

NEUSTÓN (< fr. {i}; {s} gr. *neustos* „care înoată") s.m. (BIOL.) Biocenoză alcătuită din organisme care populează pelicula superficială a apei (bacterii, alge, protozoare, unele insecte acvatice).

NEUSTRIA, regat franc, format în 561, al cărui terit., situat în NV Galiei, era cuprins între fl. Escaut (Schelde) şi Loara (Loire), având ca principale oraşe Parisul şi Soissons. Rival cu Austrasia, a fost cucerit (687) de Pepin de Heristal, care a început procesul de unificare a terit. ocupate de franci.

NEUTRA, Richard Joseph (1892–1970), arhitect şi urbanist american de origine austriacă. Exponent al mişcării moderne şi al stilului internaţional preconizând armonia între formele pure ale arhitecturii şi peisaj. Centre comerciale (Haifa, în colab. cu E. Mendelsohn), sanatorii şi vile particulare (Casa numită „a deşertului", Palm Springs, California), şcoli.

NEUTRÁL, -Ă (< lat., it.) adj. (Rar) Neutru (**I**).

NEUTRALÍSM (< fr., it.) s.n. **1.** Tendinţă de menţinere în stare de neutralitate în cazul unui conflict. **2.** Politică de neangajare militară în conflicte internaţionale.

NEUTRALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a fi neutru. ✦ (DR.) Situaţie politică şi juridică a unui stat care nu se amestecă în conflictul dintre alte state, nu acordă sprijin statelor beligerante, iar în timp de pace nu ia parte la încheierea de alianţe şi de pacte militare. Fondatorii dreptului internaţional modern, Hugo Grotius şi Emmerich von Vattel, au formulat pentru prima oară acest concept. Primele reglementări ale **n.** au fost stabilite la Conferinţa de la Haga (18 oct. 1907). **2.** *N. axiologică* = deziderat, în metodologia ştiinţelor sociale, de a oferi descrieri ale fenomenelor şi instituţiilor sociale în termeni care nu exprimă valorile împărtăşite de autor.

NEUTRALIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A face să devină neutru, inofensiv; a anihila, a zădărnici. **2.** Tranz. A înlătura sau a compensa sarcina electrică a unui corp încărcat. **3.** Tranz. şi refl. (CHIM.) A face să devină neutru (**I 3 a**).

NEUTRALIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) neutraliza. **2.** (DR.) Hotărâre luată de mai multe state, printr-o convenţie internaţională, de a nu transforma un anumit terit. în teatru de război sau în bază militară. **3.** (CHIM.) Reacţia dintre un acid şi o bază, în urma căreia soluţia rezultată nu mai prezintă nici proprietăţi de acid şi nici proprietăţi de bază. **4.** (LINGV.) Fenomen care constă în suprimarea, în anumite condiţii, a unei opoziţii existente între două unităţi lingvistice.

NEUTRÍN(O) (< fr., engl., germ.) s.m. (FIZ.) Particulă elementară din clasa leptonilor, neutră din punct de vedere electric, stabilă, cu masa neglijabilă (aproape nulă) şi spinul 1/2. Interacţionează foarte slab cu alte particule, având o mare putere de pătrundere. Se cunosc trei tipuri de **n.**: electronic (ν_e), miuonic (ν_μ) şi tau (ν_τ), având fiecare antiparticula respectivă (ν_e, ν_μ, ν_τ). Fizicianul W. Pauli a emis (1931) ipoteza existenţei **n.**, iar E. Fermi a introdus (1933) denumirea de **n.** pentru particula descoperită experimental între 1953 şi 1956 de către fizicienii F. Reines şi K. Kohen. În prezent se fac cercetări intense în S.U.A., Europa şi Japonia pentru determinarea proprietăţilor, inclusiv a masei **n.**

NEUTRODINÁRE (< fr.) s.f. (TELEC.) Acţiune de micşorare a cuplajului capacitiv dintre circuitul de grilă şi cel anodic într-un tub electronic (sau dintre circuitul colectorului şi cel al bazei unui tranzistor), pentru a evita intrarea în regimul de oscilaţie la un etaj de amplificare cu tubul electronic sau cu tranzistorul respectiv.

NEUTROFILÍE (< fr.) s.f. **1.** Afinitate a unei celule sau a unui ţesut pentru coloranţi neutri. **2.** Creşterea numărului de leucocite neutrofile din sânge; apare în diverse infecţii bacteriene, intoxicaţii, după o hemoragie sau şoc (traumatic sau chirurgical).

NEUTRÓN (< fr. {i}; {s} engl. *neutral* „neutru" + *[elec]tron*) s.m. (FIZ.) Particulă elementară din clasa barionilor, neutră din punct de vedere electric, cu spinul 1/2 şi cu masa mai mare decât a protonului, alături de care intră în alcătuirea nucleelor atomilor (cu excepţia hidrogenului). Preconizat, în 1920, de către E. Rutherford a fost identificat de către J. Chadwick, în 1932, pe baza experienţelor fizicienilor francezi Irène şi Frédéric Joliot-Curie şi ale fizicienilor germani W. Bothe şi G. Becker. **N.** este stabil în nucleele atomilor, dar în stare liberă se dezintegrează într-un proton, un electron şi un antineutrino, având o durată medie de viaţă de 15,3 minute. **N.** şi protonul au proprietăţi asemănătoare şi se consideră a fi două stări diferite ale aceleiaşi particule *nucleonul.* **N.** este singura particulă elementară care interacţionează cu câmpul gravitaţional.

NEUTRONOGRAFÍE (< fr.) s.f. Radiografie efectuată cu ajutorul unui fascicul de neutroni.

NEÚTRU, -Ă (< fr., lat., it.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care nu este de partea nimănui. ✦ (Despre state) Care se află în stare de neutralitate. **2.** (GRAM.; şi substantivat, n.) Genul care, în limba română, are la singular formă masculină şi la plural formă feminină. **3.** (CHIM.) **a)** (Despre soluţii) Care nu are nici caracter acid, nici caracter bazic. **b)** (Despre săruri) În care toţi ionii de hidrogen ai acidului au fost înlocuiţi cu metale. **4.** (FIZ.; despre corpuri) Care nu este încărcat cu electricitate; care posedă sarcină electrică pozitivă şi negativă în cantităţi egale. **5.** (MAT.) *Element n. (al unei mulţimi)* v. *element.* **II.** (ELT.) S.n. Punct comun tuturor fazelor într-o reţea electrică conectată în stea sau în zigzag şi care poate fi legat la pământ. Conductorul legat la punctul comun al reţelei se numeşte *fir* sau *conductor neutru.*

NEV (< lat.) s.m. Mică neuniformitate a pielii, de forma unei pete sau tumori benigne. *N. pigmentar* (sau *melanocitar*), numit popular aluniţă, fiind în general inofensiv; apare ca o pată brună cu suprafaţa netedă sau uşor proeminentă (lentigo). Unele tipuri de **n.** se pot transforma în melanom malign.

NEVA, fl. în NV părţii europene a Federaţiei Ruse. Izv. din L. Ladoga şi se varsă în G. Finic al M. Baltice printr-o deltă unde se află oraşul Sankt-Peterburg; 74 km. Legat prin canale cu M. Albă spre N şi cu Volga şi M. Caspică spre SE.

NEVADA, stat în V S.U.A.; 286,4 mii km^2; 2,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Carson City.* Expl. de min. auroargentifere, cupru, plumb, zinc, mangan, wolfram, mercur etc. Ind. metalurgiei neferoase, chimică şi de prelucr. a lemnului. Cazinouri (Las Vegas, Reno ş.a.).

NEVADA, Sierra ~ v. **Sierra Nevada.**

NEVASCULÁR, -Ă adj. *Plantă* ~ = plantă lipsită de vase conducătoare (talofitele şi briofitele).

NEVÁSTĂ (< sl.) s.f. Femeie măritată, soţie; *p. ext.* (pop). femeie.

NEVĂSTÚICĂ (< *nevastă*) s.f. (ZOOL.) Mamifer carnivor, cu botul ascuţit şi picioare scurte, cu corpul suplu *(Mustela nivalis).* Este un animal vioi şi ager; trăieşte în America de Nord, N Africii, Asia şi Europa.

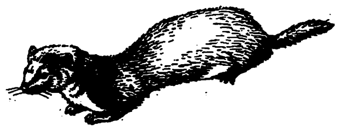

Nevăstuică

NEVĂTĂMÁT, -Ă adj. Care nu este rănit; teafăr; (despre obiecte) intact, fără nici o stricăciune.

NEVĂZĂTÓR adj., s.n. (Persoană) lipsită de vedere; *sin.* orb.

NEVĂZÚT, -Ă adj., s.n. Adj. Care nu se vede sau nu se poate vedea.

NEVÉ (cuv. fr.) subst. (GEOGR.) Firn.

NEVELSON, Louise (1899–1988), pictoriță și sculptoriță americană de origine ucraineană. Artă abstractă influențată de arta primitivă, în special mexicană și de suprarealism; ansambluri în manieră cubistă (seriile „Sky presence", „Open Zag").

NEVEROSÍMIL, -Ă adj. Care nu pare adevărat; de necrezut.

NEVERS, oraș în centrul Franței, port pe Loara; 55,5 mii loc. (1999). Porțelanuri. Catedrala Saint-Cyr-et-Sainte-Juliette (sec. 11), biserica Saint-Étienne (1097), Palatul ducal, azi Palat de justiție (sec. 15-16). Manufacturi de faianță din sec. 16. Muzee. Între 1538 și 1789 sediul ducilor de N.

NEVERTEBRÁT, -Ă adj., s.m. și f. (Animal) lipsit de coloana vertebrală și de schelet osos intern (ex. protozoarele, spongierii, celenteratele, viermii, moluștele, artropodele și echinodermele). N. reprezintă c. 95% din speciile regnului animal.

NEVEU, Ginette (1919–1949), violonistă franceză. Copil minune. Turnee în Europa, America de Sud, Canada și S.U.A. Precizie uimitoare, sensibilitate, respect pentru stilul lucrărilor. Repertoriu concertant clasic și romantic.

NEVILLE, familie nobiliară engleză. Mai important: **Richard N., conte de Warwick și de Salisbury** (1428–1471). Fratele lui Richard de York. Supranumit „făcătorul de regi". A participat la *Războiul celor Două Roze,* împotriva familiei de Lancaster. L-a înfrânt pe Henric VI în bătălia de la St. Albans (1455) și, mai târziu, la Northampton (1460), făcându-l prizonier. L-a proclamat rege pe Eduard de York, nepotul său, ca Eduard IV. Mai târziu, în 1470, a susținut reinstalarea pe tron a lui Henric VI. Înfrânt de forțele conduse de Eduard IV în bătălia de la Barnet, în care a și murit.

NEVILLE BROTHERS, cvartet american de soul și rhythm'n'blues, constituit la sfârșitul anilor '70, la New Orleans, de cei patru frați. Muzică inspirată de sonoritățile stilului New Orleans. Discografie selectivă: „Yellow Moon", „Brother's Keeper".

NEVINOVĂȚÍE s.f. **1.** Lipsă de vinovăție; calitatea celui nevinovat. 2. Inocență, candoare; naivitate.

NEVIS, ins. în Antilele Mici; 93,2 km^2; 11,1 mii loc. (2001). Localit. pr.: *Charlestown.* Descoperită de Columb în 1493, colonie engleză din 1628. N. a format (1967), împreună cu ins. St. Kitts și Anguilla, o federație care a obținut statutul de stat-asociat cu Marea Britanie. Azi, parte componentă a statului Saint Kitts și N.

NEVOCARCINÓM (< fr.; {s} lat. *naevus* „neg" + fr. *carcinome* „carcinom") s.n. Tumoră melanică malignă a pielii, cu punct de plecare în celulele pigmentare ale unui nev.

NEVOIÁȘ, -Ă adj. **1.** (Și subst.) Sărac. **2.** Modest **(2)**, sărăcăcios.

NEVÓIE (< sl.) s.f. **1.** Trebuință, preferință. ✦ (EC. POL.; la pl.) Dorințe, preferințe, așteptări care dobândesc un caracter obiectiv prin conștientizarea și includerea lor în obiceiurile de consum ale unor popoare. N. umane sunt într-o continuă diversificare, iar satisfacerea lor reprezintă mobilul activității economice. ✧ Loc. *La nevoie* = când este necesar. ✧ Expr. *De voie, de nevoie* = vrând-nevrând. **2.** Grijă, necaz, chin; *p. ext.* lipsă, sărăcie. 3. Situație grea; dificultate.

NEVOLNICÍE s.f. Starea celui nevolnic; incapacitate, neputință **(1)**.

NEVRALGÍE (< fr.; {s} *nevr-* + gr. *algos* „durere") s.f. Durere localizată de-a lungul unui nerv senzitiv sau al ramificațiilor sale. După nervul respectiv, **n.** poate fi sciatică, intercostală, trigeminală etc.

NEVRÁX (< fr.; {s} *nevr-* + gr. *axon* „axă") s.n. (ANAT.) Ax nervos format din creier și din măduva spinării; sistem nervos cerebrospinal; sistem nervos central.

NEVRICÁLE (< ngr.) s.f. pl. (Fam., peior.) Criză de nervi; istericale.

NEVRICÓS, -OĂSĂ (< ngr.) adj. (Fam., peior.) Iritabil, nervos.

NEVRÍTĂ (< fr.) s.f. Leziune inflamatorie a unui nerv; poate fi infecțioasă, toxică, alergică, carențială, traumatică etc.

NEVR[O]- v. **neur[o]**.

NEVROGLÍE (< fr. {s} *nevro-* + gr. *glia* „clei") s.f. (HIST.) Țesut de tip conjunctiv care intră în constituția sistemului nervos și ale cărui celule, intercalate printre neuroni, au rol de susținere mecanică, de nutriție, de izolare și de apărare a acestora, precum și de înlăturare a celulelor nervoase moarte; glie^2.

NEVRÓM (< fr.; {s} *nevro-*) s.n. Tumoră benignă, foarte dureroasă, care ia naștere prin proliferarea fibrelor nervoase periferice; cel mai adesea congenitală.

NEVROPÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de nevropatie **(2)**.

NEVROPATÍE (< fr.; {s} *nevro-* + gr. *pathos* „suferință") s.f. **1.** Denumire pentru bolile sistemului nervos. **2.** Nevroză.

NEVRÓZĂ (< fr.) s.f. Tulburare mentală fără substrat organic (cerebral), cauzată de traume psihice, surmenaj intelectual, în care pacientul păstrează contactul cu realitatea exterioară. Se manifestă prin nesiguranță, anxietate, agresivitate, tulburări ale somnului, oboseală excesivă, uneori tentative de sinucidere. Principalele forme clinice de **n.** sunt isteria, **n.** fobică, **n.** obsesională. Sin. *nevropatie* **(2)**.

NEW AGE 1. Nume sub care sunt cunoscute mai multe mișcări religioase, apărute, în anii 1970, în S.U.A., caracterizate prin convingerea că omenirea este pe punctul de a intra într-o nouă eră, de armonie și lumină, marcată de mutații psihice profunde. Doctrina lor este sincretistă, milenaristă, ținând de tradiția ezoterico-ocultă, cu trăsături gnostice. Obiectivele lor: realizarea spirituală personală și trezirea la o conștiință planetară. 2. Curent muzical apărut în California. Versiune a mișcării „hippie", după 20 de ani. Influențat de Biblie și de filozofiile orientale. Face apel la sintetizatoare, sonorități orientale, africane sau din folclorul european, interpretate prin voci calme și limpezi (Tangerine Dream, Vangelis, Brian Eno).

NEW AMSTERDAM v. **New York (1)**.

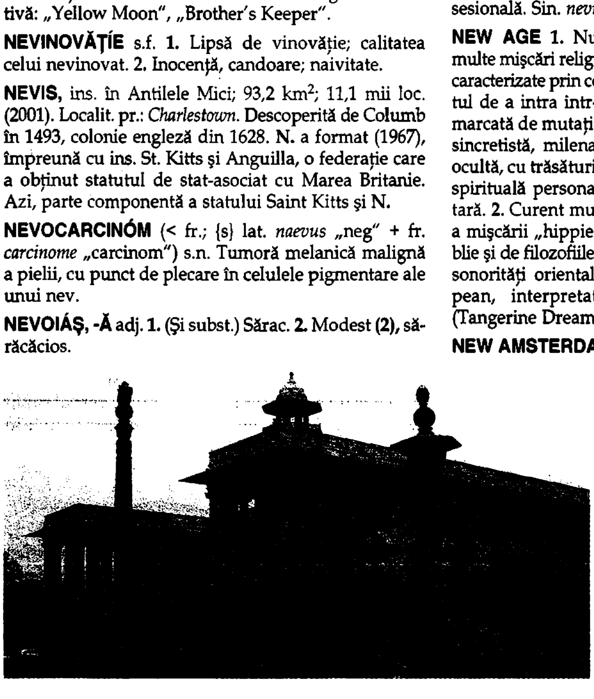

New Delhi. Clădirea Secretariatului General al Consiliului Național Indian

NEWARK, oraș în NE S.U.A., în conurbația New York, port la G. **N.** al Oc. Atlantic; 273 mii loc. (2000). Constr. de mașini; ind. poligrafică, chimică, textilă și alim. Catedrala Trinității (1743); biserică presbiteriană (1791).

NEW BRITAIN (NOUA BRITANIE), ins. în arh. Bismarck (Melanezia), în componența statului Papua-Noua Guinee; 36,7 mii km^2. Oraș pr.: *Rabaul.* Alt. max.: 2 334 m (vf. Ulawun).

NEW BRUNSWICK, prov. în SE Canadei, cu ieșire la Oc. Atlantic; 73,4 mii km^2; 729,4 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Fredericton.*

NEWCASTLE, oraș în SE Australiei, port la Oc. Pacific; 470,6 mii loc. (2001, cu suburbiile). Siderurgie; constr. navale și de automobile; produse chimice și textile. Universitate (1965). Vechea denumire: *King's Town.*

NEWCASTLE UPON TYNE, oraș în E Marii Britanii, port fluvio-maritim la estuarul fl. Tyne; 259,5 mii loc. (2001). Centru carbonifer. Cocserie; siderurgie. Șantiere navale. Constr. de mașini; produse chimice; sticlărie. Universitate (1937). Monumente: biserica Saint Andrew (sec. 11), catedrala gotică Saint Nicolas (sec. 13–15). Muzee.

NEWCOMB, Simon (1835–1909), astronom american. Fondator și prim președinte (1899–1905) al Societății Americane de Astronomie. Studii asupra sistemului solar („Astronomie populară", „Stelele").

NEWCOMBE, John David (n. 1944), tenisman australian. Câștigător al Wimbledon-ului (1967, 1970, 1971), al internaționalelor S.U.A. (1967, 1973) și Australiei (1973, 1975).

NEWCOMEN, Thomas (1663–1729), inventator englez. A construit în 1705, pe baza lucrărilor lui D. Papin și Th. Savery, una dintre primele mașini cu abur cu piston pentru antrenarea pompelor de mină (1711).

NEW DEAL („noul curs"), nume dat noii politici reformatoare a administrației S.U.A. în perioada 1933–1941, când președintele F.D. Roosevelt a inițiat programe economice și sociale în spiritul teoriilor lui *Keynes,* pentru combaterea recesiunii și șomajului generate de marea criză (1929–1933).

NEW DELHI, cap. federală a Indiei, în conurbația *Delhi;* 294,7 mii loc. (2001). Constr. de mașini; produse chimico-farmaceutice și textile. Oraș nou, inaugurat în 1931.

NEWFOUNDLAND (TERRA NOVA) 1. Ins. canadiană în Oc. Atlantic, la E de pen. Labrador, la intrarea în G. Sf. Laurențiu; 112,3 mii km^2. Proclamată, în 1713, colonie britanică, **N.** devine în 1949 o prov. a statului canadian. **2.** Prov. în E Canadei, formată din **ins.** cu același nume și partea de NE a pen. Labrador; 405,7 mii km^2; 512,9 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Saint John's.*

NEW HAMPSHIRE, stat în NE S.U.A., cu ieșire la Oc. Atlantic; 24 mii km^2; 1,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Concord.*

NEW HAVEN, oraș în NE S.U.A. (Connecticut), port la Oc. Atlantic; 123,6 mii loc (2000). Laminate. Constr. aeronautice, navale, de mașini; ind. cauciucului, a hârtiei și textilă. Universitatea Yale (1701).

NE WIN (pseud. lui *Maung Shu Maung,* zis *Bo*) (n. 1911), general și om politic birman. Prim-min. (1958–1960). Președinte al Consiliului Revoluționar (șef al statului) și prim-min. al Uniunii Birmane (1962–1974), în urma unei lovituri de stat. Președinte al Consiliului de Stat (șef al statului) al Republicii Socialiste a Uniunii Birmane (1974–1981). Președinte al Partidului Programului Socialist Birman (1971–1988).

NEW IRELAND (NOUA IRLANDĂ), ins. vulcanică în arh. Bismarck (Melanezia), în componența statului Papua-Noua Guinee; 9,6 mii km^2. Relief muntos, cu alt. max. de 2 399 m. Descoperită (1616) de navigatorii olandezi Jakob le Maire și Willem Schouten; protectorat german (1884–1918), terit. sub mandat acordat Australiei (1919–1946) a intrat în componența statului Papua-Noua Guinee (din 1975).

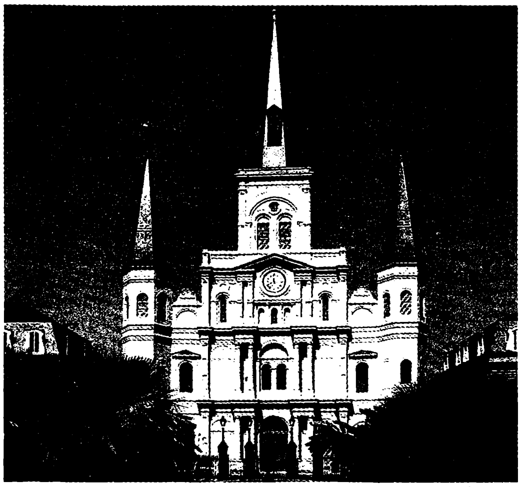

New Orleans
Catedrala St. Louis

NEW JERSEY, stat în NE S.U.A.; 20,2 mii km^2; 8,5 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Trenton.*

NEW KIDS ON THE BLOCK, grup american de pop şi rap. Constituit în 1985. Îmbină muzica funk, rap şi soul. Discografie selectivă: „Step by Step", „No More Games".

NEWMAN, Barnett (1905–1970), pictor american de origine poloneză. Reprezentant al expresionismului abstract american şi precursor al artei minimale. Lucrări caracterizate prin culori contrastante (aşezare în straturi) şi forme severe reprezentate prin striuri şi benzi verticale („Acum Eu").

NEWMAN, John Henry (1801-1890), teolog britanic. Iniţial pastor anglican, convertit ulterior la catolicism (1845), preot (1847). Cardinal (1879). Lucrări: „Eseu asupra dezvoltării doctrinei creştine".

NEWMAN, Paul (1925–2008), actor şi regizor american de film. A dominat ecranul anilor '50–'80, în roluri variate („Cineva acolo sus mă iubeşte", „Lunga vară fierbinte", „Dulcea pasăre a tinereţii", „Pisica pe acoperişul fierbinte",„Cacialmaua" etc.). Ca regizor, a realizat filme de un puternic dramatism („Efectul razelor gama asupra crăiţelor", „Menajeria de sticlă"). Premiul Oscar: 1986 (onorific).

NEW MEXICO, stat în SV S.U.A.; 314,9 mii km^2; 1,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Santa Fe.*

NEW ORLEANS, oraş în SSE S.U.A. (Louisiana), situat între L. Pontchartrain şi fl. Mississippi; 484,6 mii loc. (2000). Port fluvial. Ind. alim., textilă, a hârtiei, de prelucr. a lemnului şi a petrolului; constr. aeronautice şi de motoare navale; metalurgia aluminiului şi plumbului. Şantiere navale. Şase universităţi (cea mai veche din 1834). Catedrala St. Louis (1812, cea mai veche din S.U.A.). Fundat (1718) de coloniştii francezi.

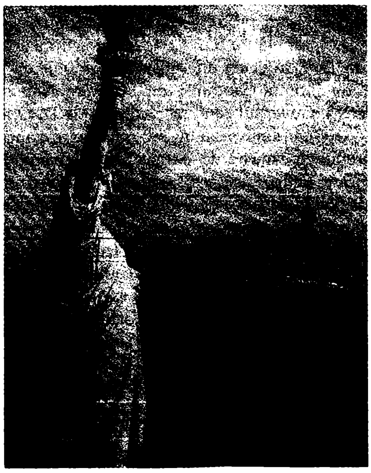

New York. Statuia Libertăţii

NEW ORLEANS Primul stil al jazz-ului, cristalizat la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20, având ca rădăcini blues-ul, tradiţia afro-americană şi armonia specifică vechilor brass-band. Caracterizat prin improvizaţia colectivă, instrumentul vedetă trompeta (sau cornetul) şi ritmica binară. Nu s-a conservat în înregistrări. În anii '40 s-a impus mişcarea *new orleans revival,* propunând o întoarcere către surse.

NEWPORT, oraş în SV Marii Britanii (Ţara Galilor), port la estuarul fl. Severn; 118,7 mii loc. (2001). Metalurgie; constr. de maşini; ind. aluminiului, electrotehnică, chimică, a piel. şi a cauciucului. Festival anual de jazz. Muzeu. Ruinele unui castel din 1126.

NEWPORT NEWS, oraş în E S.U.A. (Virginia), port la G. Chesapeake al Oc. Atlantic, în complexul portuar *Hampton Roads;* 180,1 mii loc. (2000). Şantiere navale; siderurgie; echipament electronic. Fondat (1621).

NEW PROVIDENCE, ins. în V Oc. Atlantic, în arh. Bahamas; 207 km^2. Aici se află cap. statului Bahamas, Nassau.

NEW SOUTH WALES, stat în SE Australiei; 801,3 mii km^2; 6,6 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Sydney.*

NEWSWEEK, săptămânal american de politică şi actualităţi, fondat la New York, în 1933. Este publicat de grupul editorial „Washington Post" în două ediţii (una pentru Asia şi Pacific şi cealaltă pentru Europa).

NEWTON (< fr., germ. {i}; {s} n. pr. *Newton*) s.m. Unitate de măsură a forţei (simbol: N), egală cu forţa care imprimă unui corp cu masa de 1 kg o acceleraţie de 1 m/s^2.

NEWTON, Alfred (1829-1907), zoolog britanic. Primul profesor de zoologie şi anatomie comparată de la Cambridge (din 1866). Autorul unui „Dicţionar al păsărilor".

NEWTON, Sir Charles Thomas (1816–1894), arheolog britanic. Săpături la Bodrum, unde a descoperit (1856–1858) ruinele anticului Halicarnas. Curator al antichităţilor greceşti şi romane la British Museum (1861–1885).

NEWTON, Sir Isaac (1642–1727), fizician, matematician şi astronom englez. Preşedinte al Societăţii Regale din Londra (din 1703). A fundamentat mecanica clasică (newtoniană), enunţând cele trei principii ale dinamicii, precum şi mecanica cerească prin descoperirea legii atracţiei universale (1687). A inventat telescopul (1668). Contribuţii în optică („Optica"), în studiul fenomenelor de dispersie şi interferenţă; a emis teoria corpusculară a luminii. În matematică a pus bazele calculului infinitezimal, în acelaşi timp cu Leibniz şi a dat formula binomului care-i poartă numele („Principiile matematice ale filozofiei naturale"). Deşi a inaugurat o nouă paradigmă a metodei ştiinţei, a fost interesat şi de alchimie, profeţie, înţelepciune gnostică şi teologie, dezvoltând o concepţie voluntaristă despre Dumnezeu (ştiinţa trebuie folosită pentru a demonstra prezenţa continuă a Creatorului în natură). Corespondenţă.

NEWTONIÁN, -Ă (< fr.) adj. Referitor la descoperirile lui Newton (mecanica n., forţe n. etc.).

NEWTON-JOHN, Olivia (n. 1948), cântăreaţă şi actriţă britanică, de origine australiană. Se impune în comedia muzicală „Grease" şi apoi în filmul „Xanadu" (piesele „Magic" şi „Physical" intră în topuri).

NEW WAVE, curent muzical. Provine din muzica punk. Unul dintre curentele marcante ale anilor '80, dominat de sunetele „sintetice". Denumire generală, sub care se adună artişti de la muzica de varietăţi, până la cel mai riguros rock. Discografie selectivă: Simple Minds - *New Golden Dream,* U2 - *October,* Cure - *Japanese Whispers* etc.

NEW YORK 1. Oraş în NE S.U.A. (în statele New York şi New Jersey), situat pe ţărmul Oc. Atlantic, la gura de vărsare a fl. Hudson, extins atât pe continent, cât şi pe ins. Long Island şi Staten Island; 8,1 mil. loc. (2000). Cuprinde cartierele Manhattan, Bronx, Queens, Brooklyn, Richmond, Harlem. Unul dintre cele mai mari complexe portuare ale lumii (10,2 mii km^2) şi una dintre cele mai mari conurbaţii mondiale (peste 17,9 mil. loc.). Cel mai mare centru financiar („Wall-Street"), bancar, bursier şi comercial al ţării. Constr. navale, aeronautice, de rachete, automobile, maşini-unelte, utilaje, motoare, aparataj electrotehnic; mari uzine metalurgice, chimice şi de prelucr. a petrolului. Numeroase instituţii de învăţământ superior, operă („Metropolitan Opera"), muzee („Metropolitan", „Guggenheim", Muzeul de Artă Modernă, „Whitney"), săli muzicale (Carnegie Hall), edificii monumentale, „Statuia Libertăţii", simbol al oraşului, podul Brooklin, capela St. Paul (1764–1766), catedrala romano-catolică St. Patrick (1858), biserica Trinităţii (1846–1847), biserica protestantă St. Thomas (1961). Central Park (340 ha). Întemeiat în 1626 de olandezul Peter Minuit, sub numele de *New Amsterdam/Noul Amsterdam,* a fost capitala coloniei Noua Olandă. Cucerit de englezi (aug. 1664), care-i schimbă numele în N.Y., în onoarea ducelui de York, viitorul rege *Iacob II.* Între 1785 şi 1790 a fost cap. S.U.A. Aici îşi are sediul O.N.U. (din 1946). **2.** Stat în NE S.U.A.; 127,1 mii km^2; 19,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Albany.*

NEW YORK CITY BALLET, una dintre cele mai importante companii de balet din S.U.A., fondată (1948), pe baza a trei structuri diferite: „American Ballet", „Ballet Caravan", „Ballet Society"; director artistic: *G. Balanchine.*

NEW YORK HERALD TRIBUNE, cotidian american, fondat la New York (1835), de J.G. Bennett. De orientare republicană. În 1966 şi-a încetat apariţia.

NEW YORK TIMES („The ~"), cotidian din S.U.A., de orientare moderat-conservatoare. Fondat la New York, în 1851, de Henry J. Raymond, George Jones şi Edward B. Wesley. Unul dintre primele patru ziare mai importante din S.U.A., cu ediţii şi peste hotare.

NEX (< lat.) s.n. (Livr.) Legătură, înlănţuire; relaţie, raport.

NEY, Michel, duce de Elchingen, prinţ de Moscova (1769–1815), mareşal francez. S-a remarcat în luptele

Paul Newman

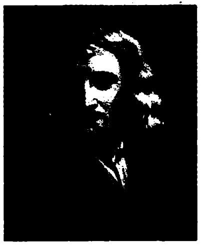

Isaac Newton

Cascada Niagara americană

de la Hohenlinden (1800), Elchingen (1805), Jena (1806), Friedland (1807) şi în campania împotriva Rusiei (1812). Executat de *Bourboni.*

NEZĀMĪ, Elyās Yusof Ganjavī (1141–1209), poet persan. Fondatorul eposului romantic persan. Pentalogia „Khamsa" (Cele cinci comori), alcătuită din poeme etico-religioase şi erotice, multe brodate în jurul vieţii lui Alexandru Macedon.

NEZDRUNCINÁT, -Ă adj. Care nu poate fi zdruncinat. ✦ Fig. Statornic, ferm.

NEZOSILICÁŢI s.m. pl. (MIN.) Clasă structurală în care sunt incluşi silicaţii cu grupări tetraedrice SiO_4 (silicaţi insulari). Ex.: granaţi, zircon, olivină.

NEZVAL, Vitězslav (1900–1958), poet ceh evoluând de la militantism la poezia pură şi suprarealistă („Marele orologiu"). Proză şi eseuri.

NGATA, Sir Apirana Turupa (1874–1950), lider maori. Primul absolvent aborigen al unei universităţi (1897) din Noua Zeelandă. Activ în parlament şi guvern pentru respectarea drepturilor maorilor. Antologie de poeme şi cântece maore.

NGO DINH DIEM (1901–1963), om politic vietnamez. Chemat în fruntea guvernului (1954) de împăratul *Bao Dai* l-a depus pe acesta, proclamând republica. Preşedinte al Vietnamului de Sud (1955–1963), a instaurat un regim politic dictatorial corupt şi antibudist. Asasinat.

N'GOUABI, Marien (1938–1977), ofiţer şi om politic congolez. Preşedinte al Consiliului de Stat (şeful statului) al Republicii Populare Congo (1969–1977). Asasinat.

NGUEMA MBASOGO, Teodoro Obiang (n. 1942), ofiţer şi om politic din Guineea Ecuatorială. Preşedintele ţării (din 1982); regim dictatorial.

NGUGI WA THIONG'O (James) (n. 1938), scriitor kenyan. Admirator al tradiţiilor şi mitologiei Africii Orientale („Un bob de grâu", „Petale de sânge").

NGUYÊN, familie de demnitari vietnamezi (1558–1802), fondatoare prin **N. Huang** (1558–1613) a dinastiei omonime (1802–1945), cu reşedinţa iniţial la Hue şi apoi la Quang-Tri. **N. Phuc Anh** (1778–1802) a unificat Vietnamul şi s-a proclamat împărat sub numele de Gia Long (1802). Ultimul împărat al dinastiei N. a fost *Bao Dai.*

NGUYÊN BINH KHIEM (cunoscut şi sub numele de *Trang Trinh*) (1491–1585), scriitor vietnamez. Poeme celebrând farmecul vieţii rustice („Poezia norilor albi").

NGUYÊN DU (1765–1820), scriitor vietnamez. Părintele literaturii vietnameze . Versuri umaniste (poemul epic „Kim Van Kieu").

NGUYÊN TRI PHUONG (1806–1873), general vietnamez. Comandant şef al Armatei şi vicerege al Cochinchinei inferioare (1841). A respins atacul naval francez de la Da Nang (1859). Înfrânt şi capturat la Hanoi de trupele franceze (1873).

NGUYÊN VAN THIEU (1923–2001), general şi om politic vietnamez. Unul dintre conducătorii loviturii de stat împotriva lui Ngo Dinh Diem (1963). Preşedinte al Republicii Vietnamului de Sud (din 1967, reales în 1971). În 1973, semnează acordurile de la Paris, dar va demisiona în 1975, neputându-se opune ofensivei militare comuniste. S-a exilat în Marea Britanie.

NHA TRANG, oraş în SE R.S. Vietnam, pe ţărmul M. Chinei de Sud; 221,3 mii loc. (1999). Port. Ind. textilă şi alim. Rafinărie de petrol.

NHÂT LINH (zis Nguyén Tuong Tam) (1906–1963), scriitor şi om politic vietnamez. Autor de nuvele şi romane pe teme sociale. A contribuit la modernizarea şi dezvoltarea noii literaturi vietnameze.

NI, simbol chimic pentru *nichel.*

NIAGARA, râu în partea de E a Americii de Nord, care uneşte lacurile Erie şi Ontario, formând graniţa între S.U.A. şi Canada; 56 km. Renumit pentru cele două cascade *(Niagara Falls)*. În aval de cascade, râul are aspect de canion.

NIAGARA FALLS 1. Cascade formate de râul Niagara în cursul mijlociu al acestuia. Ins. Caprei (Goat Island) împarte râul în două braţe, unul pe terit. S.U.A. şi altul pe terit. canadian, formând: *cascada Niagara americană* (51 m înălţime şi 300 m lăţime) şi *cascada Niagara canadiană* sau *Horseshoe,* sub formă de potcoavă (49 m înălţime şi 800 m lăţime). **2.** Oraş în NE S.U.A. (New York), lângă cascada Niagara americană; 55,5 mii loc. (2000). Hidrocentrală. Metalurgia aluminiului; produse chimice. Prelucr. lemnului. Universitate (1856). Unit printr-un pod rutier şi pietonal cu oraşul canadian cu acelaşi nume. **3.** Oraş în SE Canadei (Ontario), lângă cascada Niagara canadiană; 75,4 mii loc. (2001). Electrometalurgie, constr. de maşini, produse chimice şi textile. Parcul Regina Victoria (622 ha), Turnul Skylon (236 m înălţime) etc. Vechiul nume: *Clifton* (1856–1881).

NIAMEY, cap. statului Niger, situată în SV ţării, port pe fl. Niger; 731 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. mat. de constr., mobilei, textilă, chimică, piel. şi alim. Universitate (1971). Muzeu naţional (1962), catedrală, moschee. Centrul ad-tiv al coloniei franceze (din 1925), N. a devenit cap. Republicii Niger (1960).

NIAZOV, Saparmurad Ataevici (1940–2006), general şi om politic turkmen. Preşedinte şi prim-min. al Turkmenistanului (din 1992).

NIBELUNGI, Cântecul Nibelungilor (Nibelungenlied), poem epic german compus în sec. 13. Format din 39 de cânturi, structurat în două părţi, poemul reia teme şi legende nordice antice: viaţa şi moartea principelui Siegfried şi răzbunarea soţiei acestuia, Krimhilde. Subiectul a fost reluat de R. Wagner în tetralogia sa, „Inelul Nibelungilor".

NICA, Achim (n. 1930, Obreja, jud. Caraş-Severin), interpret şi creator român de muzică populară. Supranumit „doinitorul" Banatului, a impus un repertoriu bogat.

NICA, Antim (numele de botez *Alexandru*) (1908–1994, n. Bogzeşti-Orhei), prelat român. Episcop al Dunării de Jos (1973–1975), apoi arhiepiscop al Tomisului şi Dunării de Jos (din 1975). Lucrări: „Misionarismul creştin între mahomedani şi Orientul Apropiat", „Ortodoxia în Siria şi la Locurile Sfinte".

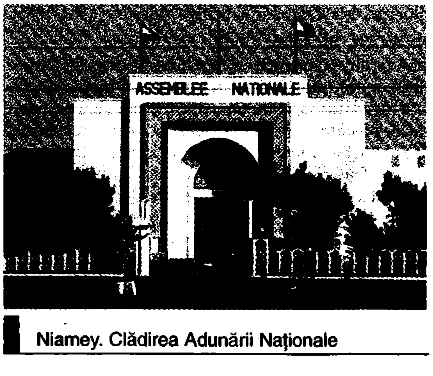

Niamey. Clădirea Adunării Naţionale

NICA, Teodor (n. 1917, sat Poiana, jud. Iaşi), olar român. Realizator al unor vase din ceramică neagră lustruită cu piatra, păstrând formele tradiţionale.

NICARAGUA (Republica ~), stat în America Centrală istmică, cu ieşire largă la M. Caraibilor (în E) şi Oc. Pacific (VSV); 131,8 mii km^2; 5,13 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 85%, protestanţi). Cap.: *Managua. Relief:* în V, o îngustă câmpie litorală dominată de un şir de munţi vulcanici (alt. max. vf. Mogotón 2 107 m), între care se desfăşoară o zonă de scufundare ce adăposteşte două mari lacuri (Managua şi N.); în centru o reg. muntoasă ce scade în altitudine de la N la S; în E o câmpie joasă, terminată spre M. Caraibilor printr-un ţărm lagunar. *Climă* tropicală şi subtropicală nuanţată de relief. Seismicitate ridicată. Vegetaţie tropicală. Rezerve modeste de cupru, zinc, aur, argint. Resurse geotermale utilizate în producţia de energie electrică. Ind. chimică, constr. de maşini, a cauciucului, mat. de constr., prelucr. lemnului, textilă, încălţ., alim. Culturi de trestie de zahăr, cafea, bumbac, bananieri, porumb, orez, sorg, manioc, legume, tutun, arahide, cacao, nuci de cocos, banane, susan, ananas, citrice. Pădurile conţin arbori cu lemn preţios. Se cresc bovine, porcine, cabaline, ovine şi caprine. Pescuit. Parcul Naţional Las Piedrecitas. Moneda: 1 córdoba oro = 100 centavos. – *Istoric.* Populată în epoca precolumbiană de triburi amerindiene (chorotegi, nicaraguani). Coasta de est a N. a fost atinsă de Columb (12 nov. 1502), în timpul celei de-a patra expediţii. Terit. N. este explorat din ordinul lui Gil Gonzales (care descoperă L. N.) şi este colonizat în 1524 de Francisco Hérnandez de Córdoba; acesta fundează aici oraşul Granada e Léon. Între 1524 şi 1822, N. a făcut parte din Căpitănia Generală Guatemala, care este inclusă în Imp. Mexican. Spaniolii au adus în N. sclavi negri din Africa (sclavia a fost abolită în 1824). În 1823 este inclusă în Federaţia Provinciilor Unite ale Americii Centrale, până în 30 apr. 1838, când se proclamă stat de sine stătător. Către mijlocul sec. 19, a devenit obiectul disputelor dintre Marea Britanie şi S.U.A. Între 1895 şi 1898, împreună cu Honduras şi El Salvador, creează Republica Americii Centrale. Între 1912 şi 1933, sub pretextul de a pune capăt disputelor interne, ţara a fost ocupată militar de S.U.A. (întreruptă pentru scurt timp în 1925), până în momentul în care o revoltă armată a liberalilor (mai 1926), continuată de un adevărat război de gherilă (1927–1934), conduse de generalul A.C. Sandino (asasinat în 1934, cu complicitatea lui A. Somoza), a constrâns armata nord-americană să se retragă. În urma unei lovituri de stat (iun. 1936) puterea este preluată de general, iar după asasinarea lui (1956), de fiii săi, Luis Anastasio Somoza-Debayle (1956–1963) şi Anastasio Somoza-Debayle jr. (1967–1979), care promovează o dictatură familială coruptă, sprijinită de S.U.A.; aceasta va fi înlăturată abia în 1979, în urma unei insurecţii populare, condusă de Frontul Sandinist de Eliberare Naţională (F.S.L.N.). Guvernul sandinist, condus de D. Ortega (1979–1990), promovează un program de reforme, cu un pronunţat caracter de extrema stângă, inspirat de U.R.S.S. şi Cuba, care urmăreau ca N. să devină un cap de pod în America Centrală, împotriva intereselor americane. Sunt luate măsuri de naţionalizare a băncilor, a companiilor de asigurare şi trecerea sub controlul statului a celor mai importante companii miniere şi agricole. Administraţia americană sprijină elementele antisandiniste din Honduras şi Costa Rica, sperând să creeze o contrapondere a situaţiei create. Starea de instabilitate internă ia sfârşit în 1989, când se ajunge la un acord pentru desfăşurarea unor alegeri libere, care au loc în febr. 1990 şi sunt câştigate de cartelul antisandinist, condus de Violeta Barrios de Chamorro. Este promovat un program de reconstruire a unei ţări secătuite de corupţie şi de război civil, prin încercări timide de introducere a democraţiei. În oct. 1998,

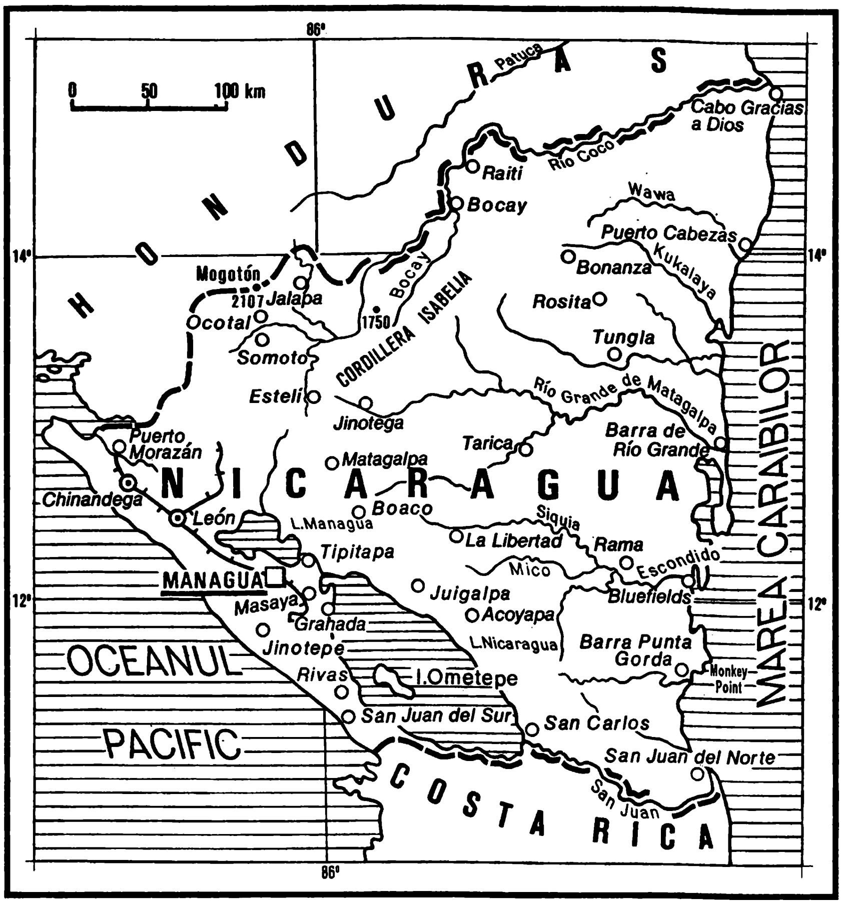

uraganul Mitch provoacă N. distrugeri catastrofale (4,5 miliarde dolari; 4 000 de morți și o jumătate de mil. de oameni rămași fără adăpost). În această situație, F.N.I. decide (21 dec. 2000) să șteargă 3/4 din datoria externă a N., în vederea sprijinirii reconstrucției țării. Scrutinul legislativ (4 nov. 2001) este câștigat de candidatul liberal, Bolaños Geyer, reprezentând forțele politice de dreapta, sprijinite de S.U.A., în dauna contracandidatului sandinist Daniel Ortega. Cauzată de corupție și de opoziția sandinistă, criza politică marchează dezvoltarea statului în ultimii ani. Republică prezidențială. 2. Cel mai mare lac din America Centrală, situat într-o depr. tectonică; 8,3 mii km^2; ad. max.: 70 m. Din el izv. râul San Juan și este legat de L. Managua prin râul Tipitapa.

NICCOLINI, Antonio (1772-1850), arhitect și pictor italian. Reprezentant al neoclasicismului napolitan. Preocupări în domeniul scenografiei și regiei teatrale („Unele idei privind rezonanța teatrului"). Lucrări: scara monumentală a Palatului regal din Capodimonte, Teatrul Piccinni din Bari.

NICCOLÓ (sec. 12), sculptor italian. Exponent al reliefului în arta romanică. Lucrări: „Istoria lui Hristos" pentru Catedrala din Piacenza, Domul din Ferrara și „Istoria Genezei" pentru portalul bisericii San Zeno din Verona.

NICE v. Nisa.

NICEEA (NICAEA), oraș în Asia Mică, în Bitinia, întemeiat în 316 î.Hr. de Antigonos I, pe locul anticului *Ankore,* ulterior *Antigoneia* (311 î.Hr.). Reședința suveranilor Bitiniei elenistice (din 280 î.Hr.). Cucerit de romani (74 î.Hr.). Centru economic și cultural al Imp. Bizantin. Cucerit de turcii selgiucizi (c. 1081), a fost cap. sultanatului acestora, până când a fost cucerit de cruciați (1097), care l-au redat bizantinilor. În 1204, când Constantinopolul a intrat în stăpânirea cruciaților, *Theodor Lascaris* s-a retras, împreună cu o parte din aristocrați, la N., întemeind Imp. de la N. (1204-1261). În iul. 1261, Alexios Strategopulos, general al împăratului Mihail VIII Paleolog, a recucerit Constantinopolul, Curtea de la N. mutându-se în vechea capitală. La N. au avut loc, în 325 și 787, două sinoade ecumenice, primul împotriva arianismului și al doilea împotriva iconoclaștilor. Azi *Iznik* (Turcia).

NICEFOR (NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPOULOS) (c. 1256-c. 1335), istoric bizantin. Călugăr. Autor al lucrării „Ecclesiasticae historiae" în care relatează evenimente din istoria Imp. Bizantin (începând din 912).

NICEFOR (NIKEPHOROS), numele a trei împărați bizantini. Mai importanți: 1. **N. I Logotetul** (802-811). Urcat pe tron în urma unei revolte care a înlăturat-o pe *Irina.* A luptat împotriva arabilor; înfrânt de Harūn ar-Rașid, i s-a impus o pace umilitoare (806). Ucis în lupta împotriva bulgarilor conduși de Krum. 2. **N. II Focas** (963-969). Unul dintre cei mai de seamă împărați militari din istoria Bizanțului. Fiul generalului Bardas Focas, i-a succedat acestuia la comanda forțelor bizantine din Orient (954-955), în rândurile cărora a introdus un riguros spirit de disciplină. Înainte de a dobândi tronul, a fost general al împăraților Constantin VII și Roman II. A cucerit de la arabi Creta (961), N Siriei și Cilicia (964-966), Antiohia și Alepul (969). Asasinat de conjurația condusă de Ioan Tzimiskes și soția sa, Teofano.

NICEFOR (NIKEPHOROS), numele mai multor patriarhi ai Constantinopolului. Mai important: **N.** *(Sfântul)* (758-829). Patriarh (806-815). Inițial, în conflict cu Teodor Studitul. După moartea împăratului Nicefor I (811), a strâns legăturile cu Roma și s-a împăcat cu studiții. A luat măsuri împotriva ereticilor, dar și a evreilor. Din cauza opoziției sale față de iconoclaști, a fost constrâns să abdice, retrăgându-se la mănăstire (815), unde a scris „Breviarium Nicephori" - istorie a Imp. Bizantin în anii 602-769 și o „Cronografie" - prezentare cronologică a istoriei universale de la „facerea lumii" și până în zilele sale. Canonizat.

NICEFOR (NIKEPHOROS), Gregoras (c. 1295-c. 1360), învățat umanist bizantin. A propus o reformă a calendarului iulian. Autor al unei „Istorii bizantine", cuprinzând perioada 1204-1359.

NICETA (REMESIANUL) (c. 335-c. 420), scriitor latin creștin. Episcop de Remesiana (azi Bela Palanka, Serbia) în Dacia Mediterranea. Activitate misionară pe ambele țărmuri ale Dunării. A colaborat la elaborarea versiunii definitive a imnului *Te Deum* („Pe Tine, Doamne, Te lăudăm"). Canonizat.

NICETA (NICETAS) STETHATOS (c. 1000-c. 1080), mistic și teolog bizantin. Călugăr. Adept al ascetismului isihastic. A intrat în polemică cu patriarhul Mihail Cherularie în problema schismei din 1054.

NÍCHEL (< fr., germ. {i}) s.n. Element chimic (Ni; nr. at. 28, m. at. 58,71, p.t. 1 452°C, p.f. 2 840°C, gr. sp. 8,90), metal alb-cenușiu, lucios, maleabil și ductil, feromagnetic. Se găsește în natură sub formă de sulfuri, de arseniuri etc. Se extrage prin reducerea cu cărbune a oxidului obținut prin prăjirea minereului. Rezistent la acțiunea agenților chimici; se folosește la obținerea unor oțeluri speciale, a unor aliaje (argentan, alpaca, constantan, nichelină etc.) și la nichelare. Fin divizat, piroforic, este utilizat drept catalizator în reacțiile de hidrogenare. Descoperit (1751) de chimistul și mineralogul suedez Axel F. Cronstedt.

NICHELÍNĂ (< fr. {s}) s.f. 1. Aliaj de 55% cupru și 45% nichel, uneori cu adaos de zinc, folosit la fabricarea rezistențelor electrice. 2. (MINER.) Arseniură de nichel, cristalizată în sistemul hexagonal; are culoare roșie-arămie, urma brună-neagră și luciul metalic. Poate servi la extragerea nichelului.

NICHIFOR (c. 1680-1751, n. Morea, Grecia), mitropolit al Moldovei (1739 sau 1740-1750). Dascăl al viitorului domn Grigore II Ghica. A inițiat tipărirea a numeroase cărți religioase („Evangheliarul", „Octoihul", „Psaltirea cu tâlc", „Liturghierul" etc.) și a sprijinit înființarea câtorva școli noi pentru pregătirea preoților.

NICHIPÉRCEA s.m. art. (Pop.) Una dintre denumirile diavolului.

NICHIREN (pe numele religios *Zeshōbō Renchō*) (1222-1282), călugăr, misionar și reformator budist japonez. Fondator (1253) al sectei care-i poartă numele. Persecutat și exilat în ins. Sado, și-a fundamentat doctrina, care a dus la o înflorire a budismului în Japonia.

NICHOLS, Ernst Fox (1869-1924), fizician american. A studiat radiațiile infraroșii și a măsurat, cu un radimetru conceput de el, radiațiile unor stele. A demonstrat existența presiunii luminii și a reprodus experimental anumite fenomene analoge cu cele care produc cozile cometelor.

NICHOLS, Mike (n. 1931), regizor american de teatru și film. Producții pentru televiziune. Filme ce relevă realitatea contemporană într-o viziune critică, uneori caustic-comică („Cui i-e frică de Virginia Woolf", „Doi bărbați și o moștenitoare", „Cabaret în familie"). Premiul Oscar: 1970 („Absolventul").

NICHOLSON, Ben (1894-1982), pictor britanic. Evoluează de la realism la abstracția pură. Contribuții la dezvoltarea artei moderne prin seria de naturi statice, caracterizate prin transparența coloritului rece, forme geometrizate („Relief alb", „Micene 3 - verde și albastru").

NICHOLSON, Jack (n. 1937), actor american de film. Capabil să interpreteze orice partitură, de la comedie la tragedie („Easy Rider", „Ultimul detaliu", „Chinatown", „Poştaşul sună întotdeauna de două ori", „Iarba dracului"). Premiul Oscar: 1975 („Zbor deasupra unui cuib de cuci"), 1983 („Vorbe de alint"), 1998 („Mai bine nu se poate").

NICHOLSON, William (1753-1815), chimist şi fizician britanic. Împreună cu G. Carlisle a realizat electroliza apei (1800). I se datorează invenţia areometrului (1790) pentru măsurarea densităţii volumelor. A perfecţionat pila lui Volta.

NICIAS (470-413 î.Hr.), general şi om politic atenian. După moartea lui Pericle (430 î.Hr.) s-a impus ca unul dintre fruntaşii democraţiei ateniene, rival politic al lui Cleon şi Alcibiade. Iniţiatorul aşa-zisei „păci a lui Nicias", din timpul Războiului Peloponesiac (421 î.Hr.). Unul dintre cei trei comandanţi ai expediţiei ateniene în Sicilia (415-413 î.Hr.); înfrânt şi executat de siracuzani.

NICOARĂ, Moise (1785-1862, n. Gyula, Ungaria), profesor român. Întemeietorul uneia dintre primele şcoli pentru învăţătorii din Transilvania („Schola preparanda sau pedagoghicească a naţiei româneşti"), la Arad (1812). A militat pentru despărţirea ierarhică de Biserica sârbă şi reînfiinţarea Mitropoliei româneşti. În conflict cu autorităţile, a fost nevoit să treacă în Ţara Românească, unde a funcţionat ca profesor la Bucureşti.

NICOBAR, Insulele ~, arh. indian în partea de S a G. Bengal şi în SV M. Andaman, format din 19 ins.; 1,6 mii km². Relief vulcanic (642 m alt.). Împreună cu arh. Andaman formează un terit. unional al Indiei.

NICODEMUS (supranumit *Hagioritul*) (1748-1809), cleric grec. Călugăr la Muntele Athos. Adept al isihasmului. Autor al unei cărţi de drept religios şi al unei filocalii. Sanctificat (1955).

NICODIM (în „Noul Testament"), fariseu iudeu. Unul dintre ucenicii lui Iisus Hristos, i-a luat apărarea acestuia în faţa Sinedriului. Împreună cu Iosif din Arimateea, a coborât trupul lui Iisus de pe cruce şi l-a înmormântat.

NICODIM (de la Tismana) (c. 1340-1406, n. Prilep, Macedonia), călugăr de la Muntele Athos. Stabilit în Ţara Românească (în timpul domniei lui Vladislav I Vlaicu). A întemeiat, cu ajutorul voievodului Vladislav I, mănăstirea Vodiţa (1370-1375) şi apoi, sprijinit de Radu I, mănăstirea Tismana (1377-1378). La mănăstirea Prislop, a cărei ctitorie i se atribuie, a copiat (1404-1405) un „Tetraevanghel" slavon miniat (cel mai vechi manuscris din Ţara Românească cu dată sigură ce ni s-a păstrat). I s-a scris *Viaţa* abia în 1767, când a fost canonizat.

NICODIM, Ion (n. 1932, Constanţa), pictor şi decorator român. Peisaje („Punct pescăresc"), portrete, lucrări decorative în mozaic („Şcoala") şi tapiserii („Cântare omului", azi la sediul U.N.E.S.C.O., „Ziua şi noaptea"), vădind efortul de înnoire a limbajului plastic şi de conservare a elementelor tradiţionale.

NICODIM MUNTEANU (pe numele de botez *Nicolae*) (1864-1948, n. Pipirig, jud. Neamţ), patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1939-1948). M. de onoare al Acad. (1918). Mitropolit al Moldovei (1935-1939). Scrieri liturgice pastorale, sfaturi pentru credincioşi („Cuvântări liturgice", „Cuvântări pastorale şi îndemnuri"). Traducător al „Bibliei".

NICODIN, Dinu (1886-1948), scriitor român. Proză deopotrivă frustă şi rafinat erudită, lirică şi ironică, de mare pitoresc lingvistic („Lupii"), tinzând către construcţia monumentală (romanul „Revoluţia").

NICOL, William (1768-1851), om de ştiinţă scoţian. A inventat (1828) un dispozitiv optic paralelipipedic (care-i poartă numele), alcătuit din două prisme de spat de Islanda lipite cu balsam de Canada; polarizează lumina prin birefringenţă; poate fi folosit ca polarizator sau ca analizor.

NICOLAE (c. 270-c. 352 d.Hr.), prelat creştin. Arhiepiscop de Myra (Asia Mică). Adversar al arianismului. Persecutat în vremea lui Diocleţian. A participat la sinodul de la Niceea (325). Potrivit tradiţiei, a fost autorul unor binefaceri, minuni etc. Moaştele sale au fost aduse la Bari (Italia) în 1087. Un deget de la mâna dreaptă a fost adus la Bucureşti (biserica Sfântu Gheorghe-Nou) în sec. 19. S-a încetăţenit obiceiul ca de ziua lui (6 dec.) copiii să primească cadouri. Canonizat. Sfântul patron al Greciei şi Rusiei, precum şi al marinarilor, fetelor nemăritate şi al copiilor.

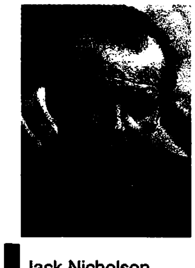
Jack Nicholson

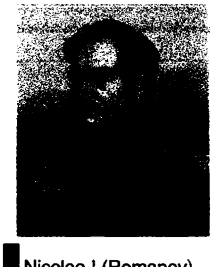
Nicolae I (Romanov)

NICOLAE, numele a cinci papi şi a unui antipapă. Mai importanţi: **1. N. I** (supranumit *cel Mare*), papă (858-867). A consolidat autoritatea Bisericii romane asupra autorităţilor laice. A intervenit în schisma apărută între patriarhii Bisericii ortodoxe, l-a sprijinit pe Ignatius, excomunicându-l pe Fotie, care a replicat acuzând de erezie Biserica romană. Sanctificat. **2. N. II** (pe numele laic *Gerhard de Burgundia*), papă (1059-1061). A stabilit în Conciliul de la Lateran (1059) ca alegerea suveranului pontif să fie făcută de cardinali, fapt ce a dus la o ruptură cu împăratul şi episcopii germani. **3. N. V** (pe numele laic *Tommaso Parentucelli*), papă (1447-1455). Patron al artelor. A reconstruit Vaticanul, Catedrala Sf. Petru, a ridicat Palatul de pe Colina Capitolină şi a pus bazele Bibliotecii Vaticanului. A intervenit în luptele interne din Italia, impunând Pacea de la *Lodi* (1454).

NICOLAE, numele mai multor patriarhi de Constantinopol. Mai importanţi: **1. N. I** (supranumit *cel Mistic*), patriarh (901-907; 912-925). A susţinut ideea de reunire a celor două biserici. În conflict cu împăratul Leon VI, în privinţa legalităţii şi a recunoaşterii celei de-a patra căsătorii a acestuia, a fost înlăturat în 907. Rechemat, a fost numit regent al lui Constantin VII, în timpul minoratului său. **2. N. III**, patriarh (1084-1111). Mediator al disputei dintre cler şi împăratul Alexios I Comnen. A condamnat secta bogomililor. A încercat să stabilească contacte cu Biserica catolică, dar a refuzat orice compromis în probleme de doctrină.

NICOLAE (NIKOLAI), numele a doi împăraţi ruşi din dinastia Romanov: **N. I** (1825-1855). Fiul lui *Pavel I*. Autocrat. A înăbuşit în sânge răscoala decembriştilor (1825), răscoala din Polonia (1830-1831) şi a participat la înăbuşirea revoluţiilor de la 1848-1849 din Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească, din care cauză a fost denumit „Jandarmul Europei". Politică externă caracterizată prin revenirea la principiile *Sfintei Alianţe* şi prin extinderea influenţei Rusiei în Orient (războaiele din Caucaz, 1817-1864, ruso-persan, 1826-1828 şi ruso-turc, 1828-1829). În timpul său a început Războiul Crimeii (1853-1856). **N. II** (1894-1917). Fiul lui *Aleksandru III*. Politică internă de menţinere a autocraţiei; pe plan extern a promovat un sistem de alianţe cu Puterile Occidentale în vederea expansiunii în Extremul Orient, unde ocupă Manciuria (1900). În confruntarea cu Japonia (1904-1905) a suferit o gravă înfrângere. S-a alăturat (1907) Antantei. Constrâns să abdice, arestat la domiciliu (mart. 1917) şi deportat la Ekaterinburg, unde a fost asasinat împreună cu întreaga familie (17 iul. 1918). Sanctificat, împreună cu cinci membri ai familiei, de către Biserica rusă.

NICOLAE (numele laic *Ivan Dmitrievici Kasatkin*) (1836-1912), arhiepiscop ortodox al Japoniei. A construit, la Tōkyō, Catedrala Reînvierii, cu fonduri colectate din Rusia. Traduceri ale unor lucrări religioase. Sanctificat.

NICOLAE (1903-1978, n. Sinaia), principe al României, fiu al regelui Ferdinand şi al reginei Maria şi frate al lui Carol II. M. de onoare al Acad. (1929). Membru al Regenţei (ales la 4 ian. 1926) în timpul minoratului regelui Mihai (1927-1930). Susţinător al readucerii pe tron a lui Carol II. În 1937, în urma unei căsătorii morganatice (nov. 1931) cu Ioana Săveanu, a fost silit să renunţe la drepturile şi prerogativele regale; a locuit în străinătate (Franţa) sub numele de Nicolae Brana.

NICOLAE ALEXANDRU, domn al Ţării Româneşti (1352-1364), asociat tatălui său Basarab I (din 1340). A continuat politica de consolidare a ţării şi a înfiinţat Mitropolia Ţării Româneşti, cu sediul la Curtea de Argeş (1359). A luptat împotriva tătarilor.

NICOLAE BĂLAN (1882-1955, n. sat Blăjenii de Sus, jud. Bistriţa-Năsăud), mitropolit român. M. de onoare al Acad. (1920). Luptător pentru Marea Unire (1918), membru al organizaţiei culturale ASTRA. Mitropolit al Ardealului (1920-1955). A apărat autonomia Bisericii Ortodoxe Române, militând pentru acceptarea principiilor Statutului Organic şagunian în organizarea acesteia. Îndrumător al şcolilor secundare (până în 1948), a înfiinţat unele noi; a construit numeroase biserici şi case parohiale (paraclisul şi biblioteca Academiei Teologice din Sibiu). Unul dintre marii ecumenişti ai perioadei interbelice. Lucrări: „Chestiunea bisericească din România şi autonomia bisericii noastre", „Ortodoxia în mijlocul frământărilor de azi".

NICOLAE BĂLCESCU 1. Com. în jud. Bacău, situată pe dr. văii Siretului, la confl. cu Bistriţa; 9 468 loc. (2008). Hidrocentrală (29,15 MW), în satul Galbeni. Izvoare cu ape minerale (în satul Sărata). **2.** Vechea denumire (până la 24 mart. 1981) a com. Alexandru Odobescu, jud. Călăraşi. **3.** Com. în jud. Călăraşi, situată în C. Bărăganului; 1 583 loc. (2008). Produse chimice. **4.** Com. în jud. Constanţa, în zona de contact a pod. Casimcea cu pod. Carasu; 5 062 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Vâlcea, în V piemontul Cotmeana, pe râul Topolog; 3 645 loc. (2008). Casa memorială „Nicolae Bălcescu".

NICOLAE COLAN (1893-1967, n. sat Araci, fost Arpătac, jud. Covasna), mitropolit român. Acad. (1942). Membru al organizaţiei culturale ASTRA. Ministru al Cultelor şi Artelor (1938-1939). Arhiepiscop al Sibiului şi mitropolit al Ardealului (1957-1967). Lucrări cu caracter teologic, pastorale, sfaturi pentru credincioşi şi preoţi („Biblia şi intelectualii", „Eroi şi mucenici ai dreptei credinţe"). Traduceri.

NICOLAE CORNEANU (n. 1923, Caransebeş), mitropolit român. M. de onoare al Acad. (1992). Episcop de Arad (1960-1962), arhiepiscop al Timişoarei şi Caransebeşului şi mitropolit al Banatului (din 1962). Preocupat de restaurarea monumentelor istorice-bisericeşti, organizarea unor colecţii muzeale, ridicarea a noi lăcaşuri de cult. Unul dintre ecumeniştii importanţi. Lucrări de patristică („Temeiurile învăţăturii ortodoxe", „Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creştină"). Traduceri.

NICOLAE CRETANUL (sec. 16-17), zugrav român. Artist la Curtea lui Mihai Viteazul, care i-a încredinţat şi unele misiuni diplomatice. I se atribuie pictura unor biserici din Transilvania (capelele unor biserici din Alba Iulia şi Târgu Mureş).

NICOLAESCU, Sergiu (n. 1930, Târgu Jiu), regizor şi actor de film. Abordează documentarul experimental („Memoria trandafirului"), filmul istoric, cu montări grandioase („Dacii", „Mihai Viteazul"), de război („Atunci i-am condamnat pe toţi la moarte"), poliţist şi de aventuri („Cu mâinile curate"), comedia („Nea Mărin miliardar").

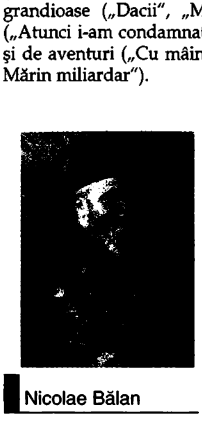
Nicolae Bălan

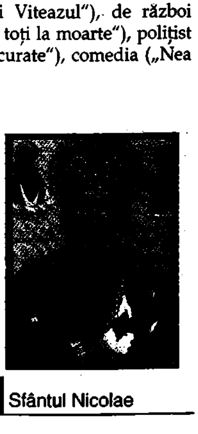
Sfântul Nicolae

Sergiu Nicolaescu

Mariana Nicolesco

NICOLAE TITULESCU, com. în jud. Olt, situată, pe râul Vedea; 1 227 loc. (2008). Casa memorială „Nicolae Titulescu". Până la 17 febr. 1968 s-a numit *Tituleşti.*

NICOLAI, Christoph Friedrich (1733–1811), scriitor şi editor german. Fondator al unor reviste importante, ca „Biblioteca universală germană" (1765–1806). Lucrări satirice („Bucuriile tânărului Werther", parodie după Goethe).

NICOLAI, Carl Otto Ehrenfried (1810–1849), compozitor şi dirijor german. Prim-dirijor al Operei imperiale din Viena, fondatorul concertelor filarmonice. A scris opera comică „Nevestele vesele din Windsor", muzică religioasă, de cameră, coruri, lieduri, simfonii.

NICOLAIER, Arthur (1862–1945), medic german. A descris (1894) bacilul tetanosului şi toxinele pe care le secretă *(bacilul lui N.).*

NICOLAI NICOLAEVICI (Nikolai Nikolaevici) (1831–1891), general rus; mare duce. Al treilea fiu al ţarului Nicolae I. Comandant al armatei ruse în Războiul Ruso-Româno-Turc (1877–1878). A cerut insistent, printr-o telegramă, principelui Carol al României ca armata română să treacă Dunărea pentru a-i veni în ajutor.

NICOLAS de Verdun (c. 1140–c. 1205), sculptor şi orfevru din Lorena. Lucrări suple, caracterizate prin expresivitate (amvonul de la Klosterneuburg – lângă Viena, casa-relicvar a Regilor-magi din Köln).

NICOLAU, Constantin (1897–1973, n. Bârlad), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Director al Centrului de Hematologie şi Transfuzie din Bucureşti (1951–1967). A realizat prima puncţie sternală din România. Lucrări în domeniul bolilor de sânge şi al imunităţii dobândite.

NICOLAU, Edmond (1922–1996, n. Brăila), inginer român. Lucrări în domeniul ciberneticii („Introducere în cibernetică"), în teoria câmpului electromagnetic („Introducere în electromagnetismul teoretic modern") şi în domeniul antenelor.

NICOLAU, Gheorghe (1886–1950, n. Pufeşti, jud. Vrancea), inginer român. Acad. (1948). Ministru al Asigurărilor Sociale (1944–1946). Studii în domeniul teoriei motoarelor cu ardere internă, lucrări de modernizare a unor unităţi energetice, a drumurilor („Valoarea teoriei ciclice clasice a motoarelor cu ardere internă", „Problema energiei").

NICOLAU, Ion (1885–1963, n. Bucureşti), medic român. M. coresp. al Acad. (1955). Specialist în pediatrie, a efectuat importante cercetări privitoare la tuberculoză, reumatism, meningită cerebro-spinală, malnutriţie şi inaniţie, bolile sangvine infantile.

NICOLAU, Ştefan Gh. (1874–1970, n. Ploieşti), medic român. Acad. (1948). Fondator al şcolii române moderne de dermato-venerologie. Contribuţii la studiul unui mare număr de dermatoze (care-i poartă numele), al tuberculozei pielii, al leprei, micozelor, sifilisului.

NICOLAU, Ştefan S. (1896–1967, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1948). Fondatorul şi directorul Institutului de Inframicrobiologie din Bucureşti (1950–1967). Creatorul şcolii româneşti de inframicrobiologie. Contribuţii fundamentale în studiul a numeroase boli virotice: herpes, turbare, febră aftoasă, zona zoster. Cercetările sale referitoare la hepatita epidemică au dus la izolarea virusului hepatitei epidemice sclerogene. Membru a numeroase academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate.

Miron Nicolescu

NICOLĂESCU-PLOPŞOR, Constantin (1900–1968, n. sat Plopşor, jud. Dolj), arheolog, etnograf şi folclorist român. M. coresp. al Acad. (1963). Director al Muzeului de Istorie al Olteniei (1927–1952), în cadrul căruia a înfiinţat şi condus Institutul de Arheologie Olteană (1920–1930). Specialist în arheologia Comunei primitive („Prepaleoliticul în România", „Paleoliticul în România"). Cercetări arheologice la Porţile de Fier, Ohaba-Ponor, Bugiuleşti, Mitoc, Ripiceni ş.a.

NICOLESCO, Mariana (n. 1948, Găujani, jud. Giurgiu), soprană română. Stabilită în Italia (1968). M. de onoare a Acad. (1993). Carieră internaţională. Repertoriu divers de operă (Verdi, Puccini, Donizetti, Bellini) şi vocal-simfonic. Preşedintă fondatoare a Fundaţiei Internaţionale Ateneul Român. Iniţiatoarea concursului „Hariclea Darclée" de la Brăila.

NICOLESCU, Alexandru (1882–1941, n. Tulgheş, jud. Harghita), cleric şi teolog român greco-catolic. Episcop de Lugoj (1922–1935). Mitropolit de Blaj (1935–1941). Lucrări de morală şi apologetică („Adevăruri eterne. Meditaţii, predici, conferinţe, cuvântări ocazionale", „Teologia morală. Principii", vol. I). Traduceri.

NICOLESCU, Basarab (n. 1942, Ploieşti), fizician român. Stabilit în Franţa. M. de onoare al Acad. (2001). Contribuţii în domeniul teoriei şi fenomenologiei interacţiei hadronice la energii înalte şi în bootstrapul topologic („Nous, la particule et le monde"). Un studiu despre implicaţiile matematice ale poeziei ermetice barbiene („Ion Barbu – cosmologia «Jocului secund»").

NICOLESCU, Corina (1922–1977, n. Bucureşti), istoric de artă român. Studii de artă veche („Argintăria veche românească", „Costumul medieval românesc").

NICOLESCU, George (n. 1950, Ploieşti), solist vocal şi compozitor român de muzică uşoară. Discuri („Ordinea de zi"), şlagăre („Eternitate").

NICOLESCU, Miron (1903–1975, n. Giurgiu), matematician român. Acad. (1955). Preşedinte al Acad. Române (1966–1975), director al Institutului de Matematică al Acad. din Bucureşti (1963–1973). Creator al şcolii româneşti de analiză matematică, a diversificat şi amplificat cercetările în domeniu („Analiza matematică"). A introdus noţiunile de „funcţie poliarmonică" şi „funcţie policalorică"; contribuţii la teoria derivatei alveolare, la teoria măsurii Jordan, la analiza hiperbolică şi algebre normate („Sur une classe d'équations fonctionnelles", „Les fonctions polyarmoniques", „Funcţii reale şi elemente de topologie"). Membru a numeroase academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate.

NICOLESCU, Vasile (1929–1990, n. Podenii Vechi, jud. Prahova), poet român. Lirică meditativă caracterizată prin rafinamentul baroc al formei („Lumea diafană", „Întâlnire în oglindă"). Eseuri („Starea lirică"). Traduceri.

NICOLLE, Charles (1866–1936), microbiolog şi parazitolog francez. Cercetări asupra tifosului, febrei de Malta. A dovedit experimental transmiterea prin păduchi a tifosului exantematic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1928).

NICOLLIER, Claude (n. 1944), astronom şi astronaut elveţian. A efectuat două zboruri (1992, 1993) la bordul navetei spaţiale „Atlantis".

NICOMACHUS de Gerasa (sec. 2 d.Hr.), filozof şi matematician grec. Lucrări de aritmetică şi de geometrie („Introducere în arta numerelor") şi despre pitagorism („Manual de armonie").

NICOMEDE (NIKOMEDES), numele a patru suverani ai Bitiniei elenistice. Mai importanţi: **1. N. I,** rege (279–250 î.Hr.). Întemeietorul Regatului Bitiniei, ca urmare a respingerii ofensivei Seleucizilor. Politică de elenizare a statului, a fundat oraşul *Nicomedia* (264 î.Hr.). **2. N. IV Philopator,** rege (94–74 î.Hr.). Izgonit de pe tron de Mitridate VI Eupator, regele Pontului, şi reinstalat de romani (92 î.Hr.). În semn de recunoştinţă, la moarte a lăsat moştenire Romei regatul său, transformat în 63 î.Hr. în prov. romană.

NICOMEDIA v. Izmit.

NICOPOLE, oraş în N Bulgariei, pe dr. Dunării; 5,4 mii loc. (2001). Oraş roman în Moesia Inferior, fundat de Traian (102). Distrus de goţi (250), este reconstruit în 629 de împăratul bizantin Heraclios. Aici, la 25 sept. 1396, armata cruciată condusă de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, a fost înfrântă de armata turcă condusă de sultanul Baiazid I Trăsnetul; la această luptă a participat alături de cruciaţi şi un corp de oaste român. Azi *Nikopol.*

NICOREŞTI, com. în jud. Galaţi, pe stg. văii Siretului; 4 121 loc. (2008). Centru viticol. În satul Poiana au fost descoperite urmele unei aşezări geto-dacice de tip *dava,* identificată cu cetatea *Piroboridava.* În satul N., menţionat documentar (1437), se află bisericile Naşterea Maicii Domnului (1728), Adormirea Maicii Domnului (1780).

NICOSIA (LEVKOSÍA în greacă; LEFKOSA în turcă), cap. statului Cipru, situată în partea de N a ins. Cipru; 200,4 mii loc. (2001, cu suburbiile). Constr. de maşini. Ind. textilă, de prelucr. a lemnului, tutunului, cimentului, piel. şi încălţ., ceramicii, alim.; covoare. Muzeu de artă bizantină. Turism. Monumente: Mănăstirea augustinilor (sec. 12–14), Catedrala Sf. Sofia (1209–1325), transformată în moschee în 1571, Palatul arhiepiscopal (sec. 13–14), vestigii ale unor fortificaţii veneţiene datând din 1567, cu 11 bastioane şi trei porţi. Fondat în sec. 7 î.Hr., intră în componenţa Imp. Bizantin (330–1191), apoi sub cârmuirea dinastiei Lusignan (1192–1489), trece sub stăpânire veneţiană (1489–1571), turcă (1571–1878) şi britanică (1878–1960). Centrul ad-tiv al coloniei britanice Cipru (din 1925), N. a devenit cap. Republicii Cipru (din 1960).

NICOTINAMÍDĂ s.f. Vitamina PP.

NICOTÍNĂ (< fr., germ. {i}; de la n. pr. *J. Nicot,* diplomat francez din sec. 16, care a adus tutunul din Portugalia în Franţa) s.f. Alcaloid care se găseşte în tutun (până la 2%) şi în alte plante; lichid toxic, incolor,

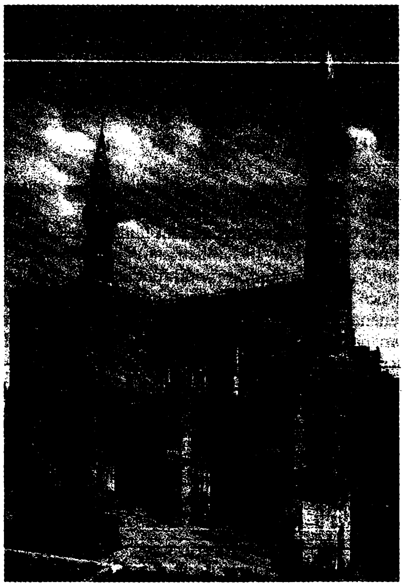

Nicosia. Catedrala Sf. Sofia (azi moschee) cu p.f. 246°C. În doze mici constituie un excitant al sistemului nervos, în doze mari produce intoxicații grave. Se întrebuințează în medicină și ca insecticid.

NICOTÍNIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = compus organic cristalin, incolor, obținut sintetic prin oxidarea chinolinei. Se întrebuințează ca intermediar în sinteza nicotinamidei (vitamina PP).

NICOVÁLĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** (METAL.) Unealtă de oțel pe care se sprijină piesele pentru a fi prelucrate prin batere cu ciocanul. **2.** (ANAT.) Unul dintre oasele mici care formează urechea medie.

NICRÓM (< fr. {i}; {s} fr. *ni[ckel]* „nichel" + *chrome* „crom") s.n. Aliaj pe bază de nichel cu crom (15–30%), siliciu (până la 1,5%), aluminiu (până la 3,5%), microadaosuri de pământuri rare, rezistent la temperaturi înalte (1 000–1 250°C). Se folosește la confecționarea rezistențelor electrice, a elementelor de cupluri termoelectrice etc.

NICROTÉRM (< fr.; {s} fr. *ni[ckel]* „nichel" + *chro[me]* „crom" + gr. *thermos* „cald") s.n. Aliaj de 60% nichel și 15–25% crom, cu adaos de carbon, fier, siliciu etc., rezistent la temperaturi înalte (1 050°C) și la medii corosive; se folosește la confecționarea unor vase, cutii etc. pentru ind. alimentară, chimică etc.

NICȘENI, com. în jud. Botoșani, situată în C. Jijiei; 2 821 loc. (2008).

NICTALOPÍE (< fr.) s.f. (< fr.; {s} gr. *nyctalops,* din *nyx* „noapte" și *ops* „vedere") Capacitate de a vedea în întuneric, proprie unor animale (ex. pisica, bufnița). La oameni, **n.** constituie o anomalie a vederii.

NICTEMÉR (< fr.; {s} gr. *nykt-* „noapte" + *hemera* „zi") s.n. Interval de timp de 24 de ore (o zi și o noapte). Termenul este folosit pentru a desemna variațiile ciclice ale unor funcțiuni biologice în decursul a 24 de ore.

NICTOFOBÍE (< fr.) s.f. Frica patologică de întuneric în general și de întunericul nocturn în special.

NICTURÍE (< fr.) s.f. Eliminare de urină mai frecventă sau mai abundentă noaptea decât ziua; constituie un semn de insuficiență renală.

NICULA, sat în com. Fizeșu Gherlii, jud. Cluj, menționat documentar în 1326. Aici se află mănăstirea (de călugări) cu același nume, întemeiată în 1552 (data este incertă). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului, datând din 1650, a fost mistuită de incendiul din 24 apr. 1973, în locul ei fiind adusă o altă biserică de lemn din satul Fânațe (jud. Bistrița-Năsăud). Loc de pelerinaj (15 aug.); icoană făcătoare de minuni. Muzeu cu icoane pe sticlă, cărți vechi de cult etc. În sec. 18, la mănăstirea **N.** s-a constituit un centru de realizare a icoanelor pe sticlă, devenit, cu timpul, celebru prin compozițiile simple, cu desen naiv, de o mare expresivitate, viu colorate, mai ales în roșu, răspândite ulterior în toată Transilvania.

NICULESCU 1. Alexandru N. (n. 1928, Craiova), lingvist român. Studii în domeniul lingvisticii românești, al italienisticii și romanisticii („Individualitatea limbii române între limbile romanice", „Strutture allocutive pronominali reverenziali in italiano"). **2. Florica Dimitrescu-N.** (n. 1928, București), lingvistă română. Soția lui **N. (1).** Studii privind fonetica, lexicul și gramatica limbii române („Locuțiunile verbale în limba română", „Introducere în fonetica istorică a limbii române"). Cercetări asupra textelor românești vechi; lucrări enciclopedice („Dicționar de cuvinte noi").

NICULESCU, Angelo (n. 1921, Craiova), antrenor român de fotbal. A debutat ca fotbalist la Unirea Tricolor (1937), fiind jucător activ până în 1949. Ca antrenor, a reușit să califice echipa națională a României (după 32 de ani) la turneul final al Campionatului Mondial din Mexic (1970) și în sferturile de finală ale Campionatului European din R.F.G. (1972).

NICULESCU, Gheorghe (1923–1995, n. Craiova), medic militar român. General-locotenent. M. de onoare al Acad. (1992). Inventator a numeroase aparaturi de chirurgie traumatologică și ortopedică. Tehnici chirurgicale noi în tratamentele luxațiilor: tratamentul cu laser de slabă putere, bisturiul cu laser de 100 W și artroscopia în scop explorator și terapeutic.

NICULESCU, Ioan (Iancu) (1863–1917, n. București), actor român. Continuator al lui Millo în rolurile de travesti. Interpret de seamă al comediilor lui Caragiale și Molière. A jucat în premieră rolul lui Cațavencu din „O scrisoare pierdută".

NICULESCU, Ion T. (1895–1957, n. Focșani), medic român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții la studiul substratului anatomic al bolii lui Parkinson; a descris un nucleu din mezencefal *(nucleul lui Foix și Niculescu)* și a inițiat procedee de colorare prin impregnare a nevrogliei.

NICULESCU 1. Margareta N. (n. 1923, București), regizoare română. Stabilită în Franța (1984). A condus Teatrul Țăndărică (1949–1984), Institutul Mondial al Marionetei de la Charleville-Mézières, Franța (din 1984), Școala Superioară Națională de Arte ale Marionetei (1987–1998), Centrul Național Român UNIMA și Comisia UNIMA de formare profesională a păpușarilor. Rol important la dezvoltarea teatrului de păpuși și marionete în România și pe plan internațional. **2. Irina N.** (n. 1950, București), regizoare română. Fiica Margaretei **N. (1).** Stabilită în Franța (1984). A montat spectacole la Teatrul Țăndărică din București, în Belgia, Canada, Elveția, S.U.A. („Pasărea de foc").

NICULESCU, Marin (n. 1923, București), ciclist român. Câștigător al Turneului României (1951) și al Jocurilor Balcanice și ale Europei Centrale din 1948, de la Sofia.

NICULESCU, Nifon (pe numele de botez *Nicolae*) (1858–1923, n. București), prelat român. Episcop al Dunării de Jos (1909–1922). Lucrări de muzică psaltică („Carte de muzică bisericească pe psaltichie și pe note liniare pentru trei voci"). Editor de cărți cu caracter didactic moralizator, printre care „Viețile sfinților" și „Catehismul ortodox".

NICULESCU, Oscar (1860–1939, n. București), jurist român. M. de onoare al Acad. (1934). Prim-președinte al Curții de Apel (din 1920), prim-președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție (1927). Senator de drept.

NICULESCU, Ștefan (1927–2008, n. Moreni), compozitor și muzicolog român. Acad. (1996). Integrează gândirea serială într-o entitate de tip modal. Se preocupă de studiul muzicilor arhaice europene și extraeuropene. Rol esențial în impunerea eterofoniei ca sintaxă muzicală. Creație diversă: muzică simfonică („Formanți", „Sincronie I și II", trei simfonii), muzică de cameră, vocal-simfonică, de scenă, de film. Lucrări de muzicologie.

NICULESCU-BASU, George (1882–1964, n. Brăila), bas român. S-a afirmat și pe scenele din străinătate. Voce caldă, puternică; excelent simț al jocului scenic. Roluri titulare în „Boris Godunov", „Mefistofele" etc. Memorii („Amintirile unui cântăreț de operă").

NICULEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, situată în Câmpia Titu; 4 491 loc. (2008).

NICULIȚEL 1. Podișul ~, asociere de culmi deluroase și platouri în N Dobrogei, delimitate la V și S de râul Taița, la E de Telița și la N de Dunăre. Face trecerea între m-ții Măcin și dealurile Tulcei. Alt. max.: 411 m. Viticultură. În partea centrală a pod. **N.** se află rezervația forestieră Valea Fagilor (154,2 ha). Inclusă în Parcul Național al m-ților Măcinului. **2.** Com. în jud. Tulcea, situată în ENE pod. N., la poalele dealului Sarica; 4 518 loc. (2008). Vinificație. Pomicultură. Pe terit. satului **N.** au fost descoperite vestigii geto-dacice (ceramică) din sec. 4–3 î.Hr. și 1 d.Hr. și vestigii romane; urmele unui val de pământ (27 km lungime). Ruinele unei bazilici creștine (sfârșitul sec. 4). În altar a fost găsită o criptă, ce adăpostea moaștele martirilor Zotikos, Attalos, Kanasis și Philippos, persecutați în anii 369–372 de regele vizigot Atanaric. În Ev. Med., com. N. s-a numit *Mănăstiriște.* În arealul com. **N.** se află biserica Sf. Atanasie (sec. 13), mănăstirea Cocoș (de călugări), ctitorie din 1833 a monahilor Visarion, Gherontie și Isaia, cu biserica Pogorârea Duhului Sfânt (aici se află moaștele celor patru martiri creștini), precum și mănăstirea Saon (de maici).

NICULIU, Florin (1928–1994, n. Hudești, jud. Botoșani), pictor român. Reprezentant al suprarealismului, într-o interpretare gravă și, totodată, de vibrant lirism.

NIDÁȚIE (< fr.; {s} lat. *nidus* „cuib") s.f. (La mamifere) Fixare a oului fecundat pe organul în care se va dezvolta în perioada gestației. În mod normal, **n.** se face în mucoasa uterină; excepțional, se poate produce și în afara ei, sarcina fiind extrauterină.

NIDÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *nidus* „cuib" + *colo* „a locui") adj. (Despre puii unor păsări) Care este golaș și orb la ieșirea din ou, neputând părăsi imediat cuibul.

NIDIFÚG, -Ă (< fr.; {s} lat. *nidus* „cuib" + *fugio* „a fugi") adj. (Despre puii unor păsări) Care, la ieșirea din ou, este bine dezvoltat, putând părăsi imediat cuibul.

NIDWALDEN, semicanton în centrul Elveției; 276 km^2; 38,6 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Stans.*

NIEBELUNGENLIED v. **Nibelungi, Cântecul Nibelungilor.**

NIEBUHR, Barthold Georg (1776–1831), istoric german. Specialist în istorie veche. A promovat o viziune critică asupra istoriei, exercitând o puternică influență asupra evoluției ulterioare a acestei științe („Istoria Romei").

NIEDERLE, Lubor (1865–1944), istoric și antropolog ceh. Specialist în arheologie și istorie veche slavă („Omenirea în timpurile preistorice", „Originile poporului cehoslovac").

NIEDERMEYER, Louis (1802–1861), compozitor și pedagog francez de origine elvețiană. Opere, muzică religioasă, melodii. Revitalizează Institutul de Muzică Religioasă din Paris, dându-i numele de Școala Niedermeyer.

NIEDERMAIER, Paul (n. 1937, Sibiu), istoric și arhitect sas din România. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuții privind istoria urbanismului („Orașe transilvănene. Cercetări privind dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a centrelor meșteșugărești între secolele XII–XVI", „Urbanismul medieval în Transilvania, Banat și Crișana").

NIELÁRE s.f. Tehnică de decorare a obiectelor de metal prin gravarea unor ornamente și imagini cu dăltița și umplerea adânciturilor formate cu email negru. Folosită în Italia în a doua jumătate a sec. 15 și la începutul sec. 16.

NIÉLĂ (< fr.; {s} lat. *nigellus* „negricios") s.f. (În orfevrărie) Incrustație cu email negru pe un fond alb.

NIELSEN, Asta (1883–1972), actriță daneză de teatru și film. Star al filmului mut danez și german. Roluri de mare tragediană („Dansul morții", „Romanul unei femei decăzute", „Hedda Gabler").

NIELSEN, Carl August (1865–1931), compozitor danez. Creație care respinge decadența postromantică, aducând o reînnoire a limbajului. Șase simfonii, concerte, muzică de cameră, opere („Mascarada"), cantate, muzică de scenă, corală.

NIELÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Piesă de orfevrărie ornamentală cu incrustații de email negru. **2.** P. analog. Probele grafice imprimate după plăci de metal al căror desen gravat este umplut cu cerneală.

NIEMCEWICZ, Julian Ursyn (1757 sau 1758–1841), scriitor și om politic polonez. Participant la răscoala lui *Kościuszko* și la cea din 1830. A trăit în emigrație în Franța (după 1831). Autor al primului roman istoric polonez („Jan din Teczyn") și al comediei „Întoarcerea deputatului". Versuri patriotice.

NIEMEN v. **Neman.**

NIEMEYER, Oscar (pseud. lui *O.N. Soares Fieho*) (n. 1907), arhitect și urbanist brazilian. Principalul reprezentant al arhitecturii moderne în Brazilia. Influențat de Le Corbusier, ale cărui principii le adaptează condițiilor locale. Creație caracterizată prin plasticitatea și varietatea formelor simple. Împreună cu Lúcio Costa a elaborat (1956) planul construcției orașului

Friedrich Nietzsche

Brasilia. A colaborat la construcția clădirii O.N.U. din New York.

NIEMÖLLER, Martin (1892-1984), teolog protestant german. Comandant de submarin în Primul Război Mondial. Ca pastor la Berlin-Dahlem (1931-1937), a luat poziție împotriva ideologiei naziste, opunându-i „creștinismul pozitiv". Arestat și internat în lagărele de concentrare de la Dachau și Sachsenhausen (1937-1945). După război, militant al mișcării pentru pace și pentru renașterea Germaniei. Președinte al Consiliului Mondial al Bisericilor (1961-1968).

NIEPCE, Joseph-Nicéphore (1765-1833), fizician francez. În 1826 a inventat *heliografia,* iar în 1829 s-a asociat cu Daguerre, realizând primele *dagherotipii;* a utilizat emulsii depuse pe suport metalic.

NIETZSCHE, Friedrich [Wilhelm] (1844-1900), scriitor și filozof german. Unul dintre cei mai mari stiliști din epoca modernă și cel mai aprig critic al credințelor tradiționale din sec. 19. Scrieri aforistice și eseuri. N. susține că în spatele oricărei filozofări stă, ca impuls fundamental, voința de putere, iar apelurile la rațiune și adevăr nu sunt decât mijloace prin care o voință poate să-și afirme puterea asupra alteia („Amurgul idolilor"). Respingerea democrației în favoarea idealului aristocratic de „supraom", ateismul („Anticristul"), critica eticilor creștină și utilitaristă („Dincolo de bine și de rău", „Genealogia moralei"), supralicitarea laturii „dionisiace" (inconștiente) a naturii umane în dauna celei „apolinice" (conștiente) („Nașterea tragediei") i-au adus o reputație ambiguă; de asemenea, deformarea de către ideologii fascismului a unora dintre teoriile sale (voluntarismul, individualismul etc.). Astăzi, ideile lui N. se regăsesc îndeosebi în postmodernism. Alte lucrări: „Așa grăit-a Zarathustra", „Ecce homo".

NIEVO, Ippolito (1831-1861), scriitor italian. Participant la Revoluția de la 1848 și la campaniile lui Garibaldi. Romanul postum „Confesiunile unui italian", capodopera sa, este axat pe ideea realizării unității Italiei.

NÍFE (< fr. {i}; {s} germ. *Ni*[*ckel*] + lat. *fe*[*rum*] „fier") subst. (GEOL., înv.) Nucleul Pământului; centrosferă.

NIFFER v. Nippur.

NIFON, patriarh de Constantinopol ca N. II (1486-1488, 1497-c. 1498 și 1502) și mitropolit al Țării Românești (c. 1503-1505). Încercând să afirme primatul autorității ecleziastice asupra puterii domnești, a fost înlăturat de Radu cel Mare.

NIFON (pe numele său *Nicolae Rusailă*) (1789-1875, n. București), mitropolit primat al Ungrovlahiei (1850-1875). A înființat o tipografie (1852), unde a tipărit aproape toate cărțile pentru slujbă. Președinte al Divanului ad-hoc din București (1857) și al Adunării Elective care l-a ales domn pe Cuza (1859). În 1872 a fondat din banii săi un al doilea Seminar teologic la București, care a ființat până în 1948.

NIFON CRIVEANUL (pe numele de botez *Grigorie*) (1889-1970, n. Slătioara, jud. Olt), primul mitropolit al Olteniei (1939-1945). Episcop de Huși (1934-1939). Lucrări cu caracter moralizator și predici („Spre fericire. Studiu moral", „Cugetări și maxime", „Meditații religioase").

NIGA, Tiberiu (1906-1979, n. Arad), arhitect român. Lucrări variate, urmărind relația funcție-tehnologie-formă (ansamblul de locuințe din Piața Sălii Palatului și Ministerul Muncii, București; Sediul politico-administrativ din Zalău).

NIGER 1. Fl. în Africa Occidentală; 4 183 km. Izv. din masivul Fouta Djallon, curge spre NE, desfăcându-se în numeroase brațe și formând o adevărată deltă interioară în amonte de Tombouctou; în aval de acesta se arcuiește sub forma unei bucle uriașe, îndreptându-și cursul spre SE. Se varsă, printr-o mare deltă, în G. Guineii. Străbate statele: Guineea, Mali, N. (formând pe o porțiune granița dintre N. și Benin) și Nigeria. În cursul inf., pe terit. Nigeriei a fost construit barajul Kainji, în urma căruia s-a format un mare lac de acumulare. Afluent pr.: Benue. **2. (Republica ~),** stat în partea NV a Africii, fără ieșire la mare; 1,26 mil. km^2; 11 mil. loc. (2003). Limba oficială: franceza. Religia: islamică (sunniți 88,7%), culte tradiționale (11%), creștină (catolici 0,3%). Cap.: *Niamey.* Situat în partea sudică a Saharei și în Sahel, N. are un *relief* de podiș semideșertic, care cuprinde și Marele Erg Ténéré. Singurele sectoare mai înalte sunt prelungirile m-ților Tibesti (în NE) și m-ții Aïr (mt. Bagzane, 2 022 m) în centrul țării. *Climă* tropical-deșertică în jumătatea nordică și cu nuanțe subtropicale în SV, de-a lungul fl. N., care este și singurul curs permanent de apă al țării. Resurse de subsol: uraniu (locul 2 pe Glob), min. de fier, staniu, wolfram, cupru, casiterit, fosfați, sare, cărbuni. Cultura plantelor are un rol secundar; se cultivă: mei, sorg, manioc, porumb, grâu, orez, batate, susan, dar și arahide, trestie de zahăr, legume, tutun, curmale. Agricultura este specializată în creșterea nomadă a animalelor: caprine, ovine, bovine, asini, cămile. Pescuit fluvial. Mici întreprinderi care produc: energie electrică, ciment, produse chimice, alim., textile. Artizanat. Parcuri Naționale și rezervații naturale. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. – *Istoric.* Pe terit. N. s-au păstrat vestigii din epoca neolitică. În sec. 7, Regatul Gao și-a extins influența în estul fl. N., iar în sec. 9, Regatul Kanem-Bornu s-a dezvoltat în reg. actuală din nord-estul N., devastată de invazia songhailor și a sultanatului Sokoto. Populația hausa, venită aici în sec. 12, a fost cucerită de triburi fulbe. Primul european care a explorat terit. N. a fost scoțianul Mungo Park (1771-1806). După 1850 a fost vizitat de francezi, care l-au cucerit până la sfârșitul sec. 19 și l-au inclus în Africa Occidentală Franceză (1896-1958). În dec. 1958, N. dobândește autonomie internă, iar la 3 aug. 1960 își proclamă independența de stat sub guvernul filofrancez condus de Diori Hamani. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). Pe fondul corupției și al unei stări economice precare, are loc lovitura de stat din apr. 1974, condusă de locotenent-colonelul Seyni Kountché, care a devenit șef al statului și președinte al Consiliului Militar Suprem; în 1987, acesta l-a desemnat președinte pe Ali Saïbou, care promovează islamul ca factor unificator. Din cauza secetelor dezastruoase din zona subsahariană, a scăderii veniturilor provenite de pe urma uraniului, precum și a marii datorii externe, nivelul de trai a scăzut dramatic, iar țara a ajuns aproape în pragul colapsului economic. În 1991, o conferință națională suspendă Constituția, instaurează multipartidismul și îl silește pe Ali Saïbou să demisioneze (iul.); în oct. 1992 este promulgată o Constituție democratică, în virtutea căreia alegerile din 26 mart. 1993 sunt câștigate de M. Ousmane; acesta este înlăturat însă de o nouă lovitură de stat, la 27 ian. 1996, puterea fiind preluată de colonelul Ibrahim Baré Maïnassara, asasinat (apr. 1999) de militari pe aeroportul Capitalei; maiorul Daouda Malam Wanké, comandantul Gărzii prezidențiale, se proclamă conducătorul Consiliului Național de Reconciliere. După adoptarea unei noi Constituții, au loc alegeri parlamentare și prezidențiale libere, cîștigate de colonelul în retragere Tandja Mamadou, care devine noul președinte al țării (22 dec. 1999, reales la 4 dec. 2004). Republică parlamentară.

NIGERIA (Republica Federală a Nigeriei), stat federal în partea central-vestică a Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic (G. Guineii); 923,8 mii km^2; 133,9 mil. loc. (2003, cel mai populat stat african). Numeroase grupuri etnice (hausa, fulbe, ibo, yoruba ș.a.). Limba oficială: engleza. Religia: islamică (50%), creștină 40% (protestanți, catolici), animistă (10%). Cap.: *Abuja.* Orașe pr.: Lagos, Ibadan, Kano, Ogbomosho, Oshogbo, Ilorin. Este împărțit în 36 state federale și terit. federal al Capitalei. *Relieful* cuprinde o câmpie litorală, parțial mlăștinoasă, ce include și delta fl. Niger; în partea centrală pod. dispuse în trepte, în N, un pod. ușor vălurit. *Climă* tropicală cu nuanțe subtropicale în N, cu precipitații bogate în S și mai scăzute în extremitatea nordică. Rețea hidrografică dominată de fl. Niger și afl. săi. Resurse: petrol (locul 1 în Africa, asigurând 95% din exporturile țării), gaze naturale, staniu, cărbune, plumb, zinc, minereu de fier, aur. Ind. energetică (40% în marea hidrocentrală Kainji de pe fl. Niger), metalurgică, montaj de autovehicule, produse

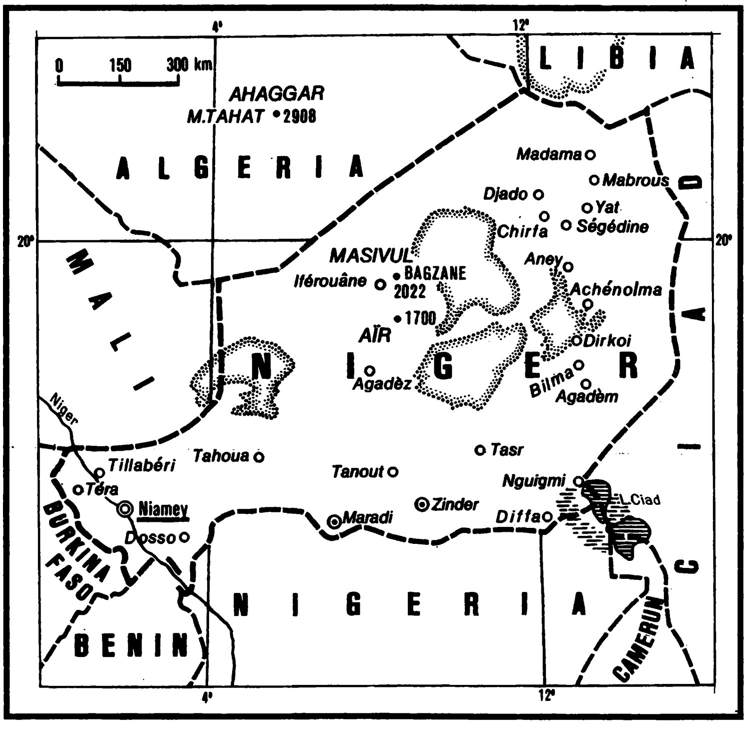

petroliere, anvelope, ind. chimică, mat. de constr., textilă, alim. Se cultivă orez, grâu, porumb, mei (locul 2 pe Glob), sorg, manioc, batate, taro (locul 1 pe Glob), arahide, susan, bumbac, cocotieri, palmier de ulei, cacao, cafea, soia, alune cajú, nuci de palmist, trestie de zahăr, arbori de cauciuc, citrice, ananas, mango, bananieri, legume. Creșterea animalelor este extinsă în reg. de savană și semideșert: bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline, cămile. Pescuit. Rezervații de vânătoare și rezervații naturale. Moneda: 1 naira nigeriană = 100 kobo. – *Istoric.* Pe terit. N. au fost găsite numeroase vestigii preistorice. Puternicele civilizații yoruba și hausa și-au pus amprenta asupra acestei reg. cu mult înainte de era creștină, până în sec. 9, supunând populația ibo. În sec. 11-16, în partea de N se răspândește islamul. În 1472, europenii (în special portughezii, iar apoi englezii) vin în contact cu regatele Kanem-Bornu și Benin și pun bazele comerțului cu sclavi, intensificat în sec. 16. Epoca colonială este inaugurată în 1861, prin transformarea orașului Lagos în posesiune britanică. În a doua jumătate a sec. 19, trupele britanice ocupă statele populațiilor yoruba (1861) și hausa (1865), iar în 1902-1903, statul Sokoto. În 1914 s-au constituit colonia și protectoratul britanic din N., dar fără să existe o reală integrare etnică (opoziția yoruba-ibo și hausa-fulbe continuând). Din punct de vedere religios, se creează o discrepanță între nordul islamic și sudul animist și creștin. În 1947, guvernul britanic acordă o oarecare autonomie internă, întărită în deceniul 6. La 1 oct. 1960, N. își proclamă independența în cadrul Commonwealth-ului și se proclamă republică federală (1 oct. 1963). Membru al O.N.U. (7 oct. 1960). Ca urmare a tulburărilor interne regionale, etnice și religioase, care culminează cu două lovituri de stat (15 ian. și 29 iul. 1966), populația creștină ibo din E se separă, formând Republica Biafra (30 mai 1967). Sângerosul război civil care urmează între Nord și Republica Biafra (1967-1970) are drept consecințe moartea a c. un milion de locuitori, mari distrugeri materiale și capitularea necondiționată a Biafrei. Urmează o perioadă de profundă instabilitate internă (1975-1994), marcată de scurte etape de guvernare civilă, întrerupte de lovituri militare de stat, care au dus la sărăcirea țării (în pofida marilor resurse naturale), corupție, clientelism și repetate crize economice. Cu toate eforturile de democratizare (Constituția din 1979, permisiunea constituirii de partide politice – din 1989 –, alegerile legislative din 1989 și prezidențiale din 1993), țara rămâne în continuare sub un regim de dictatură militară (1993-1998) al guvernului Sani Abacha (în 1993 împiedicase, prin forța armată, preluarea puterii de șeful de stat liber ales, social-democratul Moshood Abiola). Alegerile parlamentare și prezidențiale (1999), ca și formarea primului guvern civil (iun. 1999), după 15 ani de guvernare militară, cu consecințe nefaste pentru țară, par să inaugureze un nou capitol în istoria zbuciumată a N. postbelice. Noul șef al statului (din 29 mai 1999, reales în 2003), Olusegun Obasanjo, liderul Partidului Democrat al Poporului, fost președinte (1976-1979). Ciocnirile interetnice și luptele politice provoacă o instabilitate economică persistentă. Republică prezidențială.

NIGERIÁN, -Ă (< n. pr. *Nigeria*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (la pl.) Persoană care face parte din populația Nigeriei sau este originară din Nigeria. 2. Adj. Privitor la Nigeria sau la n.

NIGGLI, Paul (1888-1953), mineralog și petrograf elvețian. Cercetări în domeniul mineralogiei și al petrografiei rocilor eruptive și metamorfice din zona Alpilor și M. Mediterane. A elaborat o clasificare genetică a mineralelor din rocile magmatice („Manual de mineralogie și cristalochimie"). M. de onoare al Acad. Române (1937).

NIGRANILÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *niger* „negru" + fr. *aniline* „anilină") s.f. Substanță obținută prin oxidarea anilinei în procesul de preparare a negrului de anilină.

NIHILÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *nihil* „nimic") s.n. 1. (FILOZ.) Modalitate de gândire specifică oricărei doctrine filozofice care își propune negarea radicală a unui sistem de valori. Prin extindere, orice filozofie care tinde să nege posibilitatea cunoașterii realității și să susțină caracterul nefondat al eticii tradiționale; atitudine de negare absolută. **2.** Concepție care neagă rânduielile, instituțiile, morala, tradițiile culturale existente într-o societate dată. Termenul s-a răspândit în Rusia după apariția romanului „Părinți și copii" de I.S. Turgheniev. **3.** (În psihiatrie) Formă a delirului în care persoana neagă realitatea, câteodată chiar propria ființă.

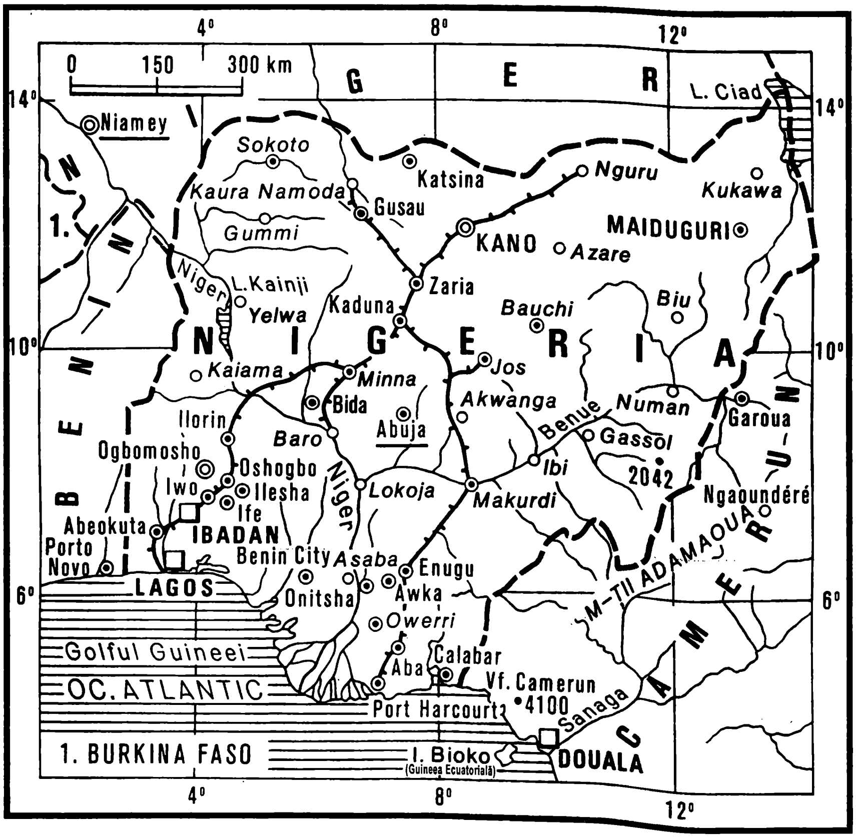

Arthúr Nikisch

NIIGATA, oraș în Japonia (Honshū), port la M. Japoniei; 501,4 mii loc. (2000). Rafinarea petrolului. Constr. navale și de mașini. Ind. siderurgică, a aluminiului, cimentului, hârtiei, chimică, textilă. Universitate (1949).

NIJINSKI, familie de balerini și coregrafi ruși, de origine poloneză: **1. Vaslav Fomici N.** (1890-1950). Vedetă a Baletelor Ruse. A revoluționat baletul clasic prin mijloace neconvenționale. Creații remarcabile prin tehnica săriturilor și forța expresivă („Petrușca", „Șeherazada"). S-a retras în 1919 din motive de sănătate. **2. Bronislava N.** (1891-1972). Sora lui **N. (1).** Balerină în ansamblul Baletelor Ruse. În 1932, a fondat la Paris o companie de dans. S-a stabilit în S.U.A. (1937), unde a înființat propria școală la Los Angeles.

NIJMEGEN, oraș în partea de E a Olandei, port fluvial pe brațul Waal al Rinului; 153,7 mii loc. (2001). Șantiere navale. Constr. de aparataj electrotehnic; ind. hârtiei, chimică, ușoară. Monumente: biserica Sint-Stevens (1272-1554), clădirea Primăriei (1553), biserica Sint-Peter Canisius (1960). Muzee. Universitate (1923). În franceză *Nimègue;* în germ. *Nimwegen.* – **Tratatele de pace de la ~** au pus capăt războiului început în 1672 între Franța și Olanda, provocat de rivalitatea comercială și colonială. Aceste tratate încheiate între Franța și Olanda (10 aug. 1678), Franța și Spania (17 sept. 1678), Franța și Imp. German (5 febr. 1679), Suedia și Olanda (12 oct. 1679), au marcat apogeul puterii Franței în Europa sec. 17. Primul tratat internațional în limba franceză.

NIJNI NOVGOROD, oraș în Federația Rusă, situat la confl. râului Oka cu Volga; 1,3 mil. loc. (2002). Port fluvial. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, metalurgică, de prelucr. a petrolului și a lemnului, ușoară. Muzeul „Gorki". Două universități. Kremlin (sec. 14-16). Bisericile cu hramurile Sf. Mihail Arhanghelul (1631), Înălțarea Domnului (1632), Adormirea Maicii Domnului (1648), mănăstirea Buna-Vestire (sec. 13). Fundat în 1221. Între 1932 și 1991 s-a numit *Gorki.*

NIJNI TAGHIL, oraș în Federația Rusă, în S m-ților Ural; 390,6 mii loc. (2002). Expl. de huilă, min. de fier, cupru și auroargentifere. Ind. siderurgică (cu vechi tradiții), constr. de mașini.

NIKA, nume sub care este cunoscută răscoala populară din Constantinopol (11-17 ian. 532), înăbușită de către generalul Belizarie prin masacrarea în Hipodrom a c. 35 000 de răsculați.

NIKE (în mitologia greacă), zeița biruinței. Fiică a gigantului Pallas și a fluviului *Styx.* Este prietena și însoțitoarea zeiței Atena. La romani a fost identificată cu *Victoria.*

NIKISCH, Arthúr (1855-1922), dirijor austriac de origine ungară. Unul dintre inițiatorii artei dirijorale moderne. A fost dirijor permanent la Boston, Budapesta, iar din 1895 la Gewandhaus din Leipzig. Stil caracterizat prin economie de gesturi, serenitate și o aprofundată cunoaștere a partiturilor. Interpret al muzicii lui Bruckner, Ceaikovski, Mahler, R. Strauss, Wagner ș.a.

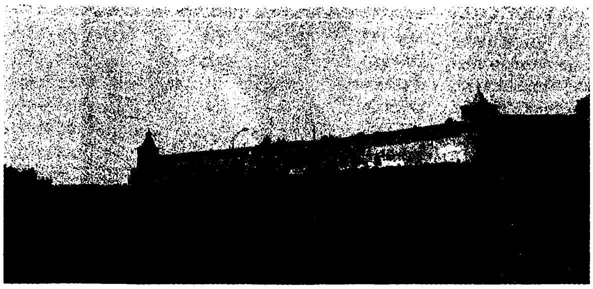

Nijni Novgorod. Kremlinul

NIKITIN, Afanasi (?-1474/1475), negustor şi călător rus din Tver. A călătorit (1466-1472) până în Persia, apoi în India, vizitând la întoarcere ţărmul african (Somalia) şi Imp. Otoman („Călătorie peste trei mări. 1466-1472").

NIKITIN, Ivan Savici (1824-1861), poet rus. Versuri epice, de inspiraţie socială („Comisionarul") şi lirice („Furtuna"). Proză anticlericală („Jurnalul unui seminarist").

NIKITINO v. Nikopol.

NIKKEI (*Nik*on *Kei*zai Shimbun) s.m. Indice bursier din Japonia creat în 1949, care, iniţial, stabilea cotaţia la 225 de societăţi. În prezent, indice de preţuri referitor la valorile reprezentative de la Bursa din Tōkyō.

NIKKŌ 1. Oraş în Japonia (Honshū), situat în arealul Parcului Naţional N.; 21,2 mii loc. (2000). Mănăstirea budistă Rinno-ji (începutul sec. 8). Mausoleele lui Ieyasu (fondatorul şogunatului Tokugawa) şi Iemitsu (al treilea shogun al dinastiei de Tokugawa), datând din sec. 17. Centru turistic şi de pelerinaj. **2.** Parc naţional în Japonia, în centrul ins. Honshū; 1 402 km^2. Include munţi vulcanici, cascade, păduri de cedru, ape termale, precum şi o faună bogată şi diversă (inclusiv maimuţe).

NIKOLAEV v. Mikolaiv.

NIKOLAEVA, Tatiana Petrovna (1924-1993), pianistă rusă. Repertoriu bogat şi divers (de la Bach la Şostakovici, trecând prin sonatele de Beethoven şi „Clavecinul bine temperat" de Bach).

NIKOLAIS, Alwin (1912-1993), coregraf şi compozitor american. Iniţiator al teatrului-dans. Fondator (1956) al propriei companii de dans („Totem", „Structuri").

NIKOPOL 1. Oraş în SE Ucrainei, port pe ţărmul lacului de acumulare Kahovka de pe Nipru; 136 mii loc. (2001). Expl. de min. de mangan. Metalurgie. Constr. de maşini. Până în 1782 s-a numit *Nikitino*. **2.** V. Nicopole.

NIL, fl. în E Africii, cel mai lung din lume; curge pe direcţia S-N, străbătând cinci ţări (Rwanda, Tanzania, Uganda, Sudan şi Egipt); 6 671 km. Izvorăşte din m-ţii Virunga, sub numele de *Kagera*, traversează L. Victoria, din care iese cu numele *Victoria Nil*, trece apoi prin lacurile Kyogo şi Albert, în aval de care poartă denumirea *Albert Nil;* de la graniţa Ugandei cu Sudanul şi până la confl. cu Râul Gazelelor se numeşte *Bahr el-Jabal*, de aici şi până la confl. cu Nilul Albastru este numit *Nilul Alb*, iar apoi, până la vărsarea în M. Mediterană este cunoscut cu denumirea de N. În cursul superior străbate o reg. muntoasă, în cadrul căreia formează mai multe cascade, pătrunde într-o câmpie joasă, mlăştinoasă, numită Sudd, unde se desparte în mai multe braţe, iar, ulterior, traversează deşerturile Nubiei şi Sahara, fără ca să primească vreun afluent. În zona de vărsare în M. Mediterană, N. formează o deltă, extinsă pe 24 mii km^2, cuprinsă între nouă braţe, din care doar Damietta şi Rosetta sunt navigabile. De-a lungul N. au fost construite mai multe baraje pentru crearea unor lacuri folosite la irigaţii, precum şi un baraj hidroenergetic (la graniţa dintre Sudan şi Egipt). De-a lungul văii N. se află majoritatea oraşelor egiptene, în bazinul său inferior fiind realizate primele lucrări de irigaţie din lume (milen. 4 î.Hr.) şi primele măsurători organizate ale nivelului apelor.

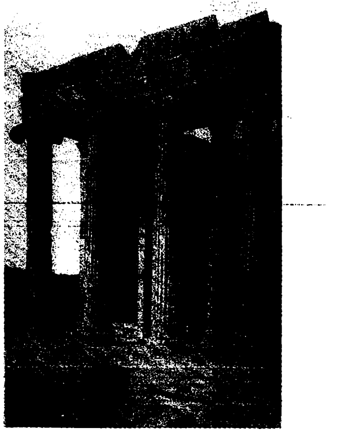

Ruinele templului zeiţei Nike din Atena

NILGÁU (< fr.) s.m. (ZOOL.) Antilopă de c. 1,50 m înălţime şi 2,50 m lungime, cu coarnele scurte şi corp robust, care trăieşte în S Asiei *(Boselaphus tragocamelus)*. Vânată pentru carne şi piele.

NILÓŢI (< fr.) s.m. pl. Grupuri etnice din partea de S a Sudanului, în Uganda, R.D. Congo, Tanzania, Kenya ş.a. care vorbesc limbi nilotice (subgrup al limbilor nilo-sahariene). Printre cele mai importante se numără dinka, nuer, luo, masai, kalenjin.

NILSON, Lars Frederik (1840-1899), fizician suedez. În 1879, a descoperit scandiul.

NILSSON, Birgit (1918-2005), soprană suedeză. Carieră în Europa şi S.U.A. Voce opulentă şi omogenă, cu un acut strălucitor. Roluri în opere de Verdi, dar mai ales de Wagner şi R. Strauss.

NILUL ALB (BAHR EL-ABIAD sau **BAHR AL-ABYAD),** denumirea cursului mijlociu al Nilului, pe terit. Sudanului, în porţiunea cuprinsă în aval de confl. acestuia cu Râul Gazelelor (Bahr el-Ghazal) şi până la confl. cu Nilul Albastru.

NILUL ALBASTRU (BAHR AL-AZRAQ), râu în Ethiopia şi Sudan, afl. dr. al Nilului la Khartoum; 1 368 km. Izv. din L. Tana, străbate pod. Ethiopiei, şi apoi o câmpie joasă.

NIMB (< fr.; lat. *nimbus* „nor") s.n. Disc (luminos) cu care sunt înconjurate în pictura cu tematică religioasă capetele sfinţilor. ✦ Aureolă. ✦ Fig. Prestigiu, glorie.

NIMBOSTRÁTUS (< fr. {i}; {s} lat. *nimbus* „nor gros" + *stratus* „culcat, la pământ") subst. Formaţie de nori inferiori (în medie la 800 m alt.), de culoare cenuşie-închisă, care produc precipitaţii de lungă durată.

NIMÈGUE v. Nijmegen.

NIMERÍ (< bg.) vb. IV **1.** Tranz. A atinge pe cineva sau ceva cu un obiect aruncat. ✦ A lovi în ţintă. ✦ Intranz. A izbuti să atingă scopul urmărit. **2.** Tranz. A găsi din întâmplare, a da peste... ✦ A ghici. ✦ Intranz. A brodi, a potrivi. **3.** Refl. A fi de faţă (în mod incidental). ✦ Intranz. A sosi undeva (din întâmplare). **4.** Refl. A se întâmpla să fie (într-un anumit fel); a se potrivi.

NÎMES, oraş în S Franţei (Languedoc); 133,4 mii loc. (1999). Bază aeriană. Constr. de maşini, chimică, uşoară şi alim. (coniac). Monumente arhitectonice romane (turnul „Magne", arenele, templul cunoscut sub numele de „Maison Carrée", restaurat în 1789, „Pont du Gard"). Catedrală (sec. 11). Muzee. Cunoscut în Antic. sub numele de *Nemarsus*, a devenit, sub denumirea de *Narbona*, capitala prov. romane Galia Narbonensis. Inclus în comitatul Toulouse (1185). Centru al răscoalei *albigenzilor*, a intrat sub stăpânirea regatului centralizat francez (1229).

NÍMFĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (La pl.; în mitologia greacă) Divinităţi ale pădurilor, apelor, munţilor etc. socotite fiice ale lui Zeus. Dintre **n.** fac parte naiadele, nereidele, oceanidele, oreadele, driadele, hemadriadele. ✦ Fig. Fată tânără, frumoasă, graţioasă. **2.** (ENTOM.) Stadiu intermediar între larvă şi adult la insectele holometabole. Este imobilă şi de obicei învelită în cocon. Sin. *pupă*^{2}. **3.** (ANAT.) Labia mică, vulvară.

NIMFEACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *nymphaea* „nufăr") s.f. pl. Fam. de plante erbacee acvatice, cu rizom, cu frunze cordiforme lung peţiolate, plutitoare, cu stomate numai pe faţa superioară, cu flori mari, solitare, hermafrodite şi cu fructe nucule, bace sau capsule (ex. nufărul alb, nufărul galben).

NIMFOMANÍE (< fr. {i}; {s} gr. *nympha* „labie mică vulvară" + *mania* „nebunie") s.f. Stare patologică la femei, manifestată printr-un libido exagerat şi o supraexcitare continuă. Poate însoţi tulburări hormonale sau reprezintă o manifestare psihopatică.

NIMICITÓR, -OÁRE adj. Care nimiceşte; distrugător **(1)**. ✦ Fig. Zdrobitor, copleşitor.

NIMICNICÍE s.f. 1. Deşertăciune, zădărnicie. 2. Lipsă de valoare; meschinărie.

NIMIGEA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Someşu Mare; 5 321 loc. (2008). Satul *Nimigea de Jos* este menţionat documentar în 1367. Biserică de lemn (sec. 18).

NIMITZ, Chester William (1885-1966), amiral american. Comandant-şef al flotei americane din Pacific (1941-1945). Alături de D. MacArthur, a semnat în numele S.U.A. actul de capitulare a Japoniei (2 sept. 1945).

NIMROD (în „Vechiul Testament"), urmaşul lui Noe (după Potop). Considerat întemeietor de oraşe şi vânător iscusit.

NIMRUD, sit arheologic în Iraq, situat pe fl. Tigru, la 32 km SSE de Mosul. Săpăturile arheologice, începute în sec. 19, au scos la iveală vestigii de temple şi palate ale fostei capitale a Asiriei din timpul lui Assurbanipal II (sec. 9 î.Hr.). Amintit în Biblie cu numele Calah sau *Kalhu*.

NIMWEGEN v. Nijmegen.

NIN, Anaïs (1903-1977), scriitoare americană. Autoare de romane şi proză scurtă. Un amplu „Jurnal" (8 vol.).

NINGBO, oraş în E Chinei (Zhejiang), port pe fl. Yongjiang; 552,5. loc. (1990). Constr. de maşini; produse chimice, textile şi alim. Vechea denumire *Luzhi*.

NÍNGE (lat. *ningere*) vb. III 1. Intranz. impers. A cădea zăpada. ✦ Tranz. A acoperi cu zăpadă. **2.** Tranz. şi intranz. Fig. A cădea ca fulgii de zăpadă; a cerne.

NINGXIA HUI (sau **NING XIA HUIZU ZIZHIQU),** reg. autonomă în partea de N a Chinei; 66,4 mii km^2; 5,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Yinchuan*. Expl. de petrol, de cărbune şi sare. Cereale; orez. Creşterea ovinelor.

NINIVE (NINEVEH, NINUS, NINUWA), oraş antic în Mesopotamia, situat pe cursul mijlociu al fl. Tigru, la NE de actualul oraş Mosul. Menţionat ca oraş-stat în a doua jumătate a milen. 3 î.Hr. Cap. Asiriei (sec. 8-7 î.Hr.). A atins apogeul dezvoltării sale pe vremea regelui *Sennaherib*, care stabileşte aici (701 î.Hr.) capitala Imp. Asirian. Cucerit şi incendiat (612 î.Hr.) de oştile regelui med Cyaxare. Săpăturile arheologice începute de Sir Austen Henry Layard în 1845 au scos la iveală ruine ale palatelor lui *Sennaherib* şi *Assurbanipal*, ale templelor închinate lui Nabu şi Iştar, numeroase basoreliefuri, tăbliţe de lut cu scriere cuneiformă ş.a.

Ninive. Ruinele orașului antic

NÍNJA (cuv. japonez „mercenar în serviciul împăratului Japoniei") adj., subst. **1.** Adj., subst. (Luptător) agresiv. **2.** Adj. (Despre arme albe) Care are o formă specifică (inițial de pumnal, apoi o sabie ușor curbată) și este folosită de luptătorii **n.**

NINSOÁRE s.f. **1.** Faptul de a ninge; cădere a zăpezii. **2.** (Concr.) Zăpadă **(1)**.

NINUS v. **Ninive.**

NINUWA v. **Ninive.**

NIN Y CASTELLANO, Joaquín (1879-1949), compozitor, pianist și muzicolog cubanez de origine spaniolă. Animator al vieții muzicale la Havana. Balete, muzică de cameră. Culegeri de cântece populare spaniole. Transcrieri și editări de muzică spaniolă veche pentru pian („33 sonate la pian ale unor vechi compozitori spanioli").

NIOBE (În mitologia greacă) Regină legendară a Frigiei, fiică a lui Tantal și soția lui Amfion. A insultat-o pe Leto; Artemis și Apolo, drept pedeapsă pentru jignirea adusă mamei lor, i-au ucis pe toți cei 12 copii ai ei. Disperata mamă a fost transformată de Zeus într-o stâncă. N. a devenit personificarea mamei îndurerate.

NIOBÍT (< fr.) s.n. Oxid natural de fier, niobiu, tantal și mangan; mineral negru până la brun închis, cu luciu metalic utilizat ca mineral de niobiu. Sin. *columbit, ferocolumbit.*

NIÓBIU (< fr. {i}; {s} n. pr. gr. *Niobe*) s.n. Element chimic (Nb; nr. at. 41, m. at. 92,906, p.t. 2 470°C, p.f.c. 3 300°C, gr. sp. 8,6), metal rar, cenușiu-alb, lucios, foarte rezistent la aer și la acțiunea agenților chimici. În natură se găsește asociat tantalului în diferite minerale (piroclor, loparit ș.a.). Se utilizează la fabricarea oțelurilor speciale, inoxidabile și anticorosive. Descoperit (1801) de britanicul C. *Hatchett* și redescoperit (1844) de chimistul german *H. Rose*. Din 1950, poartă numele actual. Sin. (înv.) *columbiu.*

NIPIGON, lac în SSE Canadei (prov. Ontario) situat la 56 km N de Lacul Superior, de care este legat prin râul N.; 4 843 km^2.

NIPKOW, Paul Gottlieb (1860-1940), inginer german. Inventatorul dispozitivului optico-mecanic (*discul N.*) pentru analiza și scanarea imaginii de televiziune (1884).

NÍPLU (< germ., engl.) s.n. Piesă în formă de tub folosită pentru îmbinarea a două conducte, țevi sau cabluri.

NIPÓN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Japonez.

NIPPON STEEL, societate siderurgică japoneză, înființată în 1970 prin fuziunea companiilor Yawata Iron & Steel și Fuji Iron & Steel. Primul loc în producția mondială de oțel.

NIPPUR, oraș străvechi din Mesopotamia, situat pe ambele maluri ale Eufratului. Important centru religios și cultural al Sumerului. Săpăturile arheologice au scos la suprafață vestigii, printre care biblioteca cu texte de o mare valoare prin informațiile referitoare la viața economică, civilă și religioasă a vechilor caldeeni. Azi *Niffer* sau *Nuffar*, Iraq.

NIPRU (DNEPR), fl. în Federația Rusă, Belarus și Ucraina. Izv. din pod. Valdai, de la 2 201 km. După ce trece prin Smolensk, Moghilev, Kiev, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Nikopol, se varsă în Marea Neagră, printr-un liman, în aval de orașul Herson. Afl. pr.: Pripeat și Berezina. Legat prin canale cu Dvina de Vest, Neman și Bugul de Vest.

NIRAJ 1. Râu, afl. stg. al Mureșului, în aval de Târgu Mureș; 79 km. Izv. din m-ții Gurghiu. Afl. pr.: Niraju Mic, Hodoș. **2.** V. **Bega Veche.**

NIRENBERG, Marshall Warren (n. 1927), biochimist american. Cercetări fundamentale în descifrarea codului genetic care intervine în sinteza proteinelor. A propus (1953), modelul structural al acidului dezoxiribonucleic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1968), împreună cu R. Holley și H.G. Khorana.

NIRVÁNA (< fr.; în sanscrită „lasă să plece suflarea, stinsă în liniște") subst. Noțiune care desemnează, în *budism* și în *jainism*, precum și în filozofia indiană *sankhya*, „repaosul absolut" (eliberarea definitivă de suferințe), dobândit cu ajutorul contemplației și al ascezei.

NIRVANA, grup american de rock. Constituit în 1987 în jurul lui *Kurt Cobain*. Discografie selectivă: „Bleach", „Nevermind", „In Utero".

NIŠ, oraș în Serbia pe Nišava; 173,3 mii loc. (2002). Constr. de mașini, metalurgie, produse chimice, textile și alim. Izvoare minerale termale. Universitate (1965). Ruine ale incintei romane. Monumente bizantine din sec. 4-5, decorate cu fresce. Fortăreață (1690-1720). În Antic. s-a numit *Naissus*. Între 1386 și 1878 s-a aflat sub stăpânire otomană, apoi a intrat în componența Serbiei.

NISA (NICE), oraș în SE Franței, port la M. Mediterană; 344,7 mii loc. (1999). Ind. constr. de mașini, a cauciucului sintetic, electronică, alim., cosmetică (parfumuri), textilă. Universitate (1965). Observator astronomic. Catedrală (sec. 17), biserica Saint-Jacques (sec. 17). Muzee (de arte frumoase, de artă naivă, de artă modernă și contemporană). Renumită stațiune balneoclimaterică și turistică pe Coasta de Azur. Fundat de massalieni (sec. 5 î.Hr.) cu numele *Nikaia*, a fost inclus de romani în prov. Galia (27 d.Hr.). În 1388, comitatul de **N.** a devenit posesiune a Casei de Savoia și a fost alipit Franței în 1793-1814 și, definitiv, în 1860.

NISÉTRU (bg.) s.m. Pește din fam. acipenseridelor, lung de c. 1-3 m, cu o greutate de până la 200 kg, cu plăci osoase pe spate și pe laturile corpului și cu botul scurt și rotunjit; trăiește în Marea Neagră și M. Caspică și migrează primăvara în fluvii pentru reproducere (*Acipenser güldenstaedti*). Apreciat pentru carnea și icrele lui (icre negre).

NISHIJIMA Katsuhiko (n. 1926), fizician japonez. Lucrări privitoare la fizica particulelor elementare și la teoria cuantică a câmpului. A introdus (1953), independent de M. Gell-Mann, noțiunea de stranietate și a descoperit legea de conservare a ei. A presupus (1957) existența a două tipuri de neutrin.

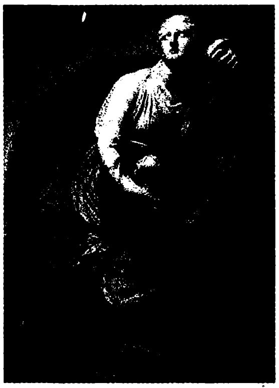

Niobe

NISHINOMIYA, oraș în Japonia (Honshū), în conurbația Ōsaka; 438,1 mii loc. (2000). Prelucr. metalelor; ind. cauciucului; produse chimice, cosmetice, textile și alim.

NISÍP (< bg.) s.n. **1.** (PETROGR.) Rocă sedimentară neconsolidată, formată prin dezagregarea, transportul și acumularea în condiții subaeriene (*n. eoliene*) sau subacvatice (*n. fluviale, n. marine* etc.) a fragmentelor mărunte de minerale, roci sau organisme, cu dimensiuni cuprinse între 0,2 și 2 mm. În componența lui predomină cuarțul. Este utilizat ca material de construcție, în ind. sticlei sau pentru extragerea unor componenți utili. Prin consolidare, **n.** se transformă în gresie. **2.** (PEDOL.) Fracțiune granulometrică care include particulele din masa solului cu diametrul cuprins între 0,02 și 2 mm. **3.** (MED.) Depunere patologică de granule fine de oxalați, urați etc. în rinichi, în vezica urinară sau în vezicula biliară.

NISIPÁRIȚĂ (< *nisip*) s.f. Pește teleostean dulcicol asemănător cu zvârluga *(Cobitis caspia romanica)*.

NISSAN MOTOR COMPANY, grup industrial japonez, fondat în 1933, specializat în producția de nave, mașini unelte și, mai ales, automobile, fiind, în această direcție, unul dintre cele mai mari producătoare pe plan mondial.

NISTÁGMUS (< fr.; {s} gr. *nystagmos* „ațipire") s.n. Stare patologică manifestată prin mișcări oscilatorii, ritmice, în special laterale, ale globilor oculari, cauzată de contracțiile spastice ale mușchilor ochilor; este simptomul unei afecțiuni a centrilor nervoși sau al unei boli oculare.

NISTOR, Ion (1876-1962, n. Vicovu de Sus, jud. Suceava), istoric și om politic român. Acad. (1915). Luptător

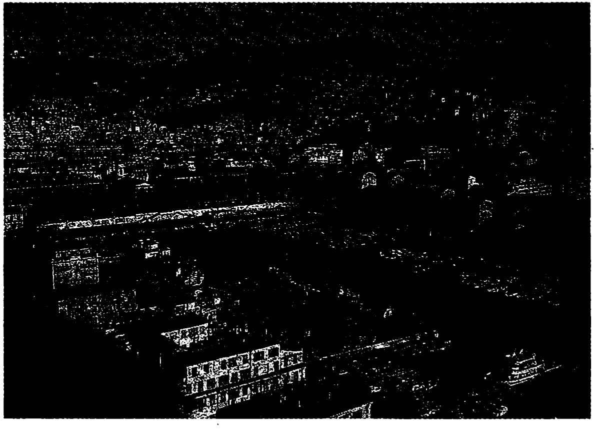

Nisa. Vedere generală

pentru emanciparea culturală şi națională a românilor bucovineni. Membru şi preşedinte al Societății academice studenţeşti „Junimea", preşedinte al Comitetului refugiaților români din Bucovina. A redactat şi citit în fața deputaților Actul Unirii (1918). Ministru al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Muncii (1934-1937), al Cultelor şi Artelor (1939-1940). Cercetări referitoare la istoria Moldovei şi mai ales a Bucovinei („Bucovina sub raport politic şi administrativ", „Istoria Basarabiei"). Arestat şi întemnițat la Sighet (1950-1955).

NISTOREŞTI, com. în jud. Vrancea, situată în depr. Vrancea, pe râul Năruja; 2 249 loc. (2008). Rezervație forestieră (Izvoarele Nărujei, 78 ha). În satul Valea Neagră se află mănăstirea (de maici) cu acelaşi nume, cu biserica Adormirea Maicii Domnului (1755-1757).

NISTRU (DNESTR), fl. în Ucraina şi Republica Moldova; 1 352 km. Izv. din N Carpaților, formează pe o porțiune granița între Ucraina şi Republica Moldova şi se varsă printr-un liman în Marea Neagră. Navigabil.

NÍŞĂ (< fr.) s.f. **1.** Intrând amenajat într-un perete unde se poate adăposti o statuie, o piesă de mobilier etc. **2.** (HIDROTEHN.) Adâncitură făcută în pereții unei ecluze pentru a apăra porțile când ecluzele sunt deschise. **3.** (CONSTR.) *N. de tunel* = locaş amenajat în peretele unui tunel ca loc de adăpostire a lucrătorilor (de ex. la trecerea trenului) sau pentru depozitarea unor materiale. **4.** (GEOMORF.) *N. de abraziune* = adâncitură prelungită, formată la baza unei faleze în urma acțiunii valurilor care se sparg la țărm. *N. nivală* = n. care ia naştere în munții înalți, sub limita zăpezilor eterne, prin stagnarea îndelungată a zăpezii. **5.** (CHIM.) Dulap cu pereții de sticlă, legat de un coş de evacuare şi folosit în laboratoare pentru lucrul cu substanțe care emană gaze vătămătoare. **6.** (BIOL.) *N. ecologică* = spațiu de răspândire, creştere, dezvoltare şi reproducere a fiecărei specii, bine stabilit în cadrul nivelelor (lanțurilor) trofice, ca urmare a relațiilor intra- şi interspecifice. **7.** (MED.) Imagine radiologică asemănătoare unui mulaj opac al unui viscer cavitar (în special a tubului digestiv), la nivelul unei ulcerații (ulcer stomacal sau duodenal, cancer gastric).

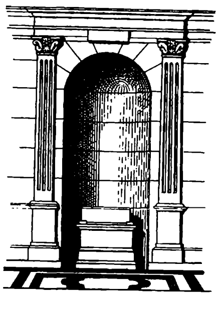

Nişă

NIT¹ (< germ.) s.n. (TEHN.) Organ de maşină în formă de tijă cu cap semisferic, folosit la îmbinarea pieselor plate de metal, prin răsfrângerea capătului tijei şi formarea capului de închidere.

NIT² (< fr., germ.) s.m. (FIZ.) Unitate de măsură a strălucirii (simbol: nt), egală cu strălucirea uniformă a unei suprafețe de 1 m^2 a cărei intensitate luminoasă este de 1 cd.

NITERÓI, oraş în SE Braziliei, port la G. Guanabara, vizavi de Rio de Janeiro; 464,3 mii loc. (2002). Metalurgie, constr. navale, produse chimico-farmaceutice, textile şi alim. Universitate (1960). Stațiune balneară. Capitala statului brazilian Rio de Janeiro în perioada 1835-1975 (cu excepția anilor 1894-1903, când cap. s-a aflat la Petropolis).

Ion Nistor

NITRA 1. Râu în Slovacia, afl. stg. al râului Váh; 242 km. Izv. din masivul Tatra Mică. **2.** Oraş în Slovacia, pe râul N.; 87,3 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimico-farmaceutică. Catedrală (sec. 13-17). Centru religios, unde au propovăduit Chiril şi Metodiu.

NITRAGÍN (< fr. {i}) s.n. Îngrăşământ compus din bacterii selecționate, care trăiesc în simbioză cu diverse specii de leguminoase. Folosit în agricultură pentru fixarea unei cantități mai mari de azot atmosferic.

NITRÁRE (< *nitra,* după fr. *nitration*) s.f. Operație de introducere a grupei nitro (-NO$_2$) în molecula substanțelor organice. Se realizează cu ajutorul acidului azotic, cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric *(n. directă)* etc.

NITRÁȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Azotați. ✧ *Nitrat de celuloză* = nitroceluloză.

NITRATBACTÉRII s.f. pl. (MICROBIOL.) Bacterii din sol care oxidează nitriții, ducând la formarea de nitrați; nitrobacterii.

NÍTRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid *azotic.*

NITRIFICÁRE (< *nitrifica,* după fr. *nitrification*) s.f. Proces de oxidare realizat de bacteriile nitrificatoare (nitritbacterii şi nitratbacterii) prin care azotul devine accesibil plantelor sub formă de nitrați.

NITRÍL (< fr., germ. {i}; {s} lat. *nitrum* „salpetru") s.m. Substanță organică ce conține în moleculă gruparea $-C \equiv N$. ✧ *N. acrilic* = lichid cu p.f. 78°C, solubil în apă. Se foloseşte la obținerea poliacrilonitrilului, a cauciucului sintetic prin copolimerizare cu butadiena etc.; acrilonitril.

NITRITBACTÉRII s.f. pl. (MICROBIOL.) Microorganisme care intervin în prima etapă a nitrificării, cu producerea de nitriți din substanțele azotoase din sol.

NITRÍȚI (< fr. {i}) s.m. Azotiți. ✧ *Nitrit de amil* = substanță chimică cu acțiune vasodilatatoare imediată, utilizată în tratamentul crizelor de angină pectorală.

NÍTRO- (< fr.; {s} lat. *nitrum* „salpetru") subst. **1.** Grupare funcțională monovalentă -NO$_2$. **2.** Element de compunere care intră în denumirea substanțelor ce conțin în moleculă **n. (1).**

NITROALCÁN s.m. Nitroparafină.

NITROBACTÉRII (< fr. {i}) s.f. pl. Nitratbacterii.

NITROBENZÉN (< fr., engl.) s.m. Mononitroderivat al benzenului, obținut prin nitrare directă. Lichid uleios, gălbui, cu miros de migdale amare; p.f. 210°C. Se întrebuințează la fabricarea anilinei, ca intermediar în ind. coloranților şi ca substanță parfumată sub numele de esență de *Mirban.*

NITROCELULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Produs obținut prin tratarea celulozei cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric. **N.** puternic nitrată se întrebuințează ca exploziv (fulmicoton), iar cea mai slab nitrată la fabricarea unor lacuri, a colodiului şi a celuloidului. Sin. *nitrat de celuloză.* V. şi *fulmicoton.*

NITRODERIVÁT (< germ.) s.m. Substanță organică care conține în moleculă gruparea nitro (-NO$_2$) legată direct de atomul de carbon.

NITROFÍL, -Ă (< fr.; {s} *nitro-* + gr. *philos* „iubitor") adj. (Despre plante) Care se dezvoltă pe soluri bogate în azotați (ex. urzica).

NITROFÓSKA (< germ.) s.f. Îngrăşământ agricol conținând cele trei elemente principale: azotul, fosforul şi potasiul.

NITROGÉN (< fr. {i}; {s} lat. *nitrum* „salpetru" + gr. *gennao* „a produce") s.n. Azot.

NITROGLICERÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Ester al acidului azotic cu glicerina. Lichid uleios, incolor sau gălbui, toxic, obținut prin tratarea glicerinei cu un amestec de acid azotic şi acid sulfuric. Este un exploziv care intră în compoziția dinamitei. În doze mici (0,0005 g) se întrebuințează ca medicament în unele boli de inimă, fiind un vasodilatator puternic, cu acțiune rapidă şi de scurtă durată (ex. în accesele de anghină pectorală). Sin. *trinitrat de glicerină.*

NITROGUANIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță explozivă obținută prin tratarea azotatului de guanidină cu acid sulfuric; întrebuințată în amestecurile explozive antigrizutoase, pentru a le coborî temperatura de explozie.

NITROMETÁN (< fr. {i}) s.m. Nitroderivat al metanului folosit ca solvent pentru nitroceluloză şi în sinteza organică.

NITROPARAFÍNĂ (< fr.) s.f. Nitroderivat al unei hidrocarburi parafinice. Se obține prin nitrarea parafinelor fie în stare lichidă, fie în stare de vapori. **N.** se folosesc ca dizolvanți la diferite sinteze organice etc. (ex. nitrometan). Sin. *nitroalcan.*

NITRÓS (< fr., it., germ.) adj. *Acid* ~ = acid *azotos.*

NITROTOLUÉN (< fr. {i}) s.n. Mononitroderivat al toluenului, întrebuințat în special pentru obținerea toluidinei.

NITROZAMINE (< fr.) s.f. pl. Grup de compuşi organici cancerigeni care intră în alcătuirea fumului de țigară.

NITROZÁRE (după fr. *nitrosation*) s.f. Reacție de introducere a unei grupări nitrozo (-NO) în molecula unui compus organic, în urma căreia se obțin nitrozoderivați.

NITRÓZO- (< fr. {i}) subst. **1.** Grupare funcțională monovalentă (-NO), care se găseşte în molecula nitrozoderivaților. **2.** Element de compunere pentru denumirea substanțelor care conțin în moleculă **n. (1).**

NITROZODERIVÁT (< *nitrozo-* + *derivat*) s.m. Compus organic caracterizat prin prezența în moleculă a grupării nitrozo (-NO), legată de un radical organic.

NITRURÁ (< fr.) vb. I tranz. A efectua o nitrurare.

NITRURÁRE (< *nitrura*) s.f. (METAL.) Tratament de întărire a stratului superficial al unor oțeluri, prin încălzirea acestora într-o atmosferă de amoniac. Azotul care se degajă formează cu oțelul compuşi de mare duritate.

NITTI, Francesco Saverio (1868-1953), economist şi om politic italian. Prim-min. (1919-1920), unul dintre artizanii sistemului tratatelor de pace postbelice. Adversar al lui Mussolini, a plecat în exil (1924-1946). Ca economist, a promovat ideea industrializării sudului țării („Nord şi Sud", „Dezintegrarea Europei").

NITUÍ vb. IV tranz. A îmbina două sau mai multe piese cu ajutorul niturilor.

NITZULESCU, Nicolae (1837-1904, n. Borduşani, jud. Ialomița), teolog român. Cercetări privind limba ebraică, istoria dogmelor, arheologia biblică. Lucrări: „Compendiu de istoria Bisericii (până la 1453)", „Elemente de gramatică a limbii ebraice".

NIȚCHIDORF, com. în jud. Timiş, situată în C. Bârzavei; 1 561 loc. (2008). Satul **N.** apare menționat documentar (1370). Rezervație floristică în care este ocrotită laleaua pestriță, în satul Duboz.

NIȚULESCU, Iuliu (1895-1975, n. Piatra-Neamț), medic român. Acad. (1955). Contribuții însemnate la etiopatogenia pelagrei; studii asupra nevrozelor experimentale, a dezechilibrelor alimentare şi endocrine, a acțiunii stresului, a vitaminelor etc.

NIȚULESCU, Vasile (1925–1991, n. București), actor român. Roluri de compoziție (în teatru: piese de M. Sorescu, Ibsen, M. Gorki, H. Pinter; în film „Viața nu iartă", „Tănase Scatiu", „Iarba verde de acasă", „Noiembrie, ultimul bal").

NIUE (SAVAGE), ins. coraligenă în Oc. Pacific, în NE arh. Tonga; 259 km^2. Centrul ad-tiv: *Alofi*. Aparține Noii Zeelande (din 1901); în oct. 1974 obține autonomie internă. Descoperită în 1774 de James Cook.

NIVÁȚIE (< fr.; {s} lat. *niv-* „zăpadă") s.f. (GEOGR.) Acțiune specifică de modelare a reliefului, exercitată de masele de zăpadă acumulate în timpul iernii în zona înaltă a munților.

NIVÉL s.n. I. 1. Altitudinea unui punct față de un plan orizontal dat. ✦ Cotă a suprafeței libere a unei ape, măsurată față de un plan orizontal convențional sau față de **n.** mării. ✧ *N. de bază* = limita sub care o apă curgătoare nu se mai poate adânci. Există *n. de b.* general (care coincide cu **n.** mării) și *n. de b.* local. **2.** *N. de eroziune* sau *denudație* = forme de relief nivelate, cu aspect de platou, în masivele muntoase; suprafață de netezire 3. (ECOL.) *N. de organizare a materiei vii* = ansamblu de sisteme biologice echivalente. Sunt stabilite patru n. principale: *individual, populațional* sau *al speciei, biocenotic* și *al biosferei*. **4.** Mărime fizică scalară, a cărei valoare se stabilește printr-o convenție asupra originii sale (numită și *n. zero* sau *n. de referință*), convenție care nu afectează esența mărimii respective (ex. *n. de energie, n. de intensitate sonoră* etc.). 5. (ARHIT.) Cat. **6.** (PSIH.) *N. de aspirație* = **n.** de performanță spre care tinde explicit un subiect, cunoscându-și realizările anterioare într-o sarcină similară. 7. Fig. Stadiu, grad, treaptă (de pregătire, de dezvoltare etc.); situație, etapă. ✧ *N. de trai* = gradul de satisfacere a nevoilor materiale și spirituale ale populației unei țări, ale unor clase sau ale unei persoane în condițiile istorice date. II. (TOPOGR.) Instrument cu care se măsoară pe teren diferențele de înălțime dintre două sau mai multe puncte. După modul de construcție se deosebesc: **n.** cu lunetă (optice) și **n.** fără lunetă. Sin. *nivelmetru*.

NIVELÁ (< fr.) vb. tranz. A face să fie la același nivel; a îndrepta, a netezi. ✦ Fig. A egaliza, a pune pe același plan.

NIVÉLĂ s.f. Instrument cu ajutorul căruia se verifică (prin intermediul unei bule de aer care se mișcă într-un fluid) poziția unui obiect, a unei construcții etc.

NIVELLE, Robert Georges (1856–1924), general francez. În 1915 a devenit comandant al Diviziei a 3-a, apoi al Armatei a II-a (1916), contribuind decisiv la contraofensiva împotriva forțelor germane la Verdun (1916). Înfrânt la Chemin des Dames (apr. 1917).

NIVELMÉNT (< fr.) s.n. (TOPOGR.) Ansamblu de metode, procedee și operații geodezice care se folosesc pentru determinarea înălțimii diverselor puncte de pe suprafața terestră, în scopul reprezentării reliefului reg. respective pe o hartă sau pe un plan.

NIVEN, David (1909–1983), actor britanic de film. Roluri de gentleman elegant, inteligent și ironic („Tunurile din Navarone", „Creierul", „Moarte pe Nil"). Premiul Oscar: 1958 („Mese separate").

NIVERNAIS, prov. istorică în centrul Franței. Oraș pr.: *Nevers*.

NIVOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *niv-* „zăpadă" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea cantității de zăpadă căzută.

NIVOPLUVIÁL, -Ă (< fr.) adj. *Regim n.* = regim al cursurilor de apă alimentate de zăpezi și de ploi.

NIXON, Richard Milhous (1913–1994), om politic american. Republican. Vicepreședinte (1953–1961) și președinte (1969– 1974) al S.U.A. A promovat o politică de destindere și normalizare a relațiilor cu statele comuniste (vizite în România, U.R.S.S., China, semnarea tratatului de dezarmare SALT I și recunoașterea R.P. Chineze în 1972, încheierea războiului din Vietnam în 1973 etc.). Implicat în „afacerea Watergate", a demisionat în favoarea vicepreședintelui G. Ford.

David Niven

Richard Nixon

NIZA, Marcos de ~ (supranumit *Fratele Marcos*), (c. 1495–1558), călugăr și explorator franciscan, originar din Savoia. Misionar în Perú (1531–1535), Guatemala (1535–1536) și Mexic (din 1537). A descoperit (1539) Arizona și New Mexico.

NIZAMI din Gandja v. Nezami.

NI ZAN (NI TSAN) (1301–1374), pictor, caligraf și poet chinez. Reprezentant de seamă al picturii chineze din sec. 14. Peisaje realizate într-o manieră austeră, de mare esențializare sugestivă („Peisaj de toamnă"). A combinat cele trei arte (caligrafia, poezia și pictura figurativă).

NIZZOLI, Marcello (1887–1969), pictor, designer și arhitect italian. Exponent al grupului de pictori milanezi „Noi tendințe", s-a dedicat, un timp, graficii publicitare. Ca arhitect, în colab. cu M. Olivieri, a realizat complexul ENI din Santo Donato Milanese și satul rezidențial din Gela.

NJEGOŠ, dinastie din Muntenegru (1697–1918), întemeiată de mitropolitul (vlădica) **Daniló Petrović.** Mai importanți: 1. **Petar I Petrović,** domnitor și vlădică (1782–1830). Conducător al luptei de eliberare națională. Victoria din 1796 asupra turcilor a conferit Muntenegrului independența de fapt. 2. **Petar II Petrović,** domnitor și vlădică (1830–1851). Cărturar și poet. Poeme filozofice („Lumina microcosmică") sau epico-dramatice („Cununa munților"). Culegeri de folclor. 3. **Nikola I Petrović,** cneaz (1860–1910), apoi rege (1910–1918). În timpul său (în urma Congresului de la Berlin, 1878), țara și-a dobândit independența. În politica externă, a luat parte la Războaiele balcanice și s-a alăturat Antantei în Primul Război Mondial. Politică de modernizare a țării; a urmărit, după destrămarea Alianței Balcanice, unirea, sub conducerea sa, a slavilor de sud. Opunându-se creării statului iugoslav unitar, a fost detronat (1918).

NKRUMAH, Kwame (1909–1972), om politic ghanez. Conducător al luptei de eliberare națională și al unității africane. Fondator al Partidului Popular al Convenției (1949). Prim-min. (1952–1957) al *Coastei de Aur* și al Ghanei (1957–1960). Primul președinte al Ghanei (1960–1966). Înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat militară, a plecat în exil în Guineea, unde a devenit copreședinte al statului (1966–1972).

N.K.V.D. (prescurtare de la *Narodnîi Komisariat Vnutrenih Del:* Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne), inițialele poliției politice a U.R.S.S. (1934–1941), folosită ca instrument al represiunii staliniste împotriva adversarilor politici. În 1941, atribuțiile sale au fost preluate de N.K.G.B. (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului); în 1946 s-a împărțit în M.V.D. (vechiul N.K.V.D.) și M.G.B. (vechiul N.K.G.B.). În 1954, a devenit K.G.B. (Comitetul Securității Statului).

No, simbol chimic pentru *nobeliu*.

NO (cuv. japonez) subst. Veche formă de artă teatrală lirică japoneză, de factură simbolică.

NOAILLES, Anne-Elisabeth, contesă Mathieu de (născută **Brâncoveanu**) (1876–1933, n. Paris), scriitoare franceză de origine română. Salonul ei literar a fost frecventat de mari personalități culturale ale epocii: Proust, Collette, P. Valéry, Cocteau. Poeme simboliste („Inimă nemărginită"). Romane („Noua speranță"); eseuri. Memorialistică („Cartea vieții mele"). M. de onoare a Acad. Române (1925).

NOĂPTE (lat. *noctem*) s.f. Interval de timp cuprins între apusul și răsăritul Soarelui, când este întuneric. V. *echinocțiu, solstițiu*. ✧ *N. polară* v. *polar*. *N. albă* v. *alb*. ✦ Întuneric, întunecime. ✦ (Adverbial, art.) În timpul nopții; în fiecare noapte.

NOAPTEA CUȚITELOR LUNGI, denumire codificată a ordinului prin care Hitler a declanșat (29/30 iun. 1934) acțiunea de eliminare fizică a lui E. Röhm și a principalilor comandanți din S.A. (trupe de asalt).

NOAPTEA DE CRISTAL, denumire codificată a operațiunii (9–10 nov. 1938) de persecutare sistematică a evreilor din Germania, prin devastarea proprietăților și a sinagogilor.

NOAPTEA SFÂNTULUI BARTOLOMEU, nume dat evenimentului sângeros petrecut la Paris în noaptea de 23 spre 24 aug. 1572, în care au fost masacrați peste 2 000 de hughenoți. Moment principal al războaielor religioase din Franța (1562–1598). Masacrul a fost pus la cale de Caterina de Medici, mama regelui Carol IX.

NOÁTEN (lat. *annotinus*) s.m. Miel de la înțărcare până la vârsta de doi ani. ✦ (Reg.) Mânz de la 6 luni până la 2–3 ani.

NOBEL, Alfred Bernhard (1833–1896), chimist și industriaș suedez. Cercetări în domeniul explozivilor. A inventat dinamita (1875) și balistita (1889). – **Premiul ~**, fiecare dintre cele cinci premii anuale, cele mai prestigioase pe plan internațional, de valoare egală, instituite ca urmare a testamentului lăsat de Alfred Nobel și decernate, începând din 1901, pentru cele mai însemnate lucrări din domeniile: fizicii, chimiei, fiziologiei și medicinei, literaturii și pentru activitatea de promovare a păcii în lume (care este acordat de parlamentul norvegian). În 1969, Banca Națională a Suediei a instituit, în memoria lui **N.**, un premiu pentru științele economice, de valoare egală cu celelalte.

NOBÉLIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *A. Nobel*) s.n. Element chimic transuranic (No; nr. at. 102, m. at. 254), obținut pe cale artificială în 1957.

NÓBIL, -Ă (< lat., germ., it., fr.) adj., s.m. și f. **I.** Adj. **1.** Cinstit, generos. **2.** Elegant, distinct. **II.** S.m. și f., adj. (Persoană) care face parte din nobilime.

NOBILE, Umberto (1885–1978), aviator, constructor de dirijabile și explorator polar italian. În 1926 a participat la zborul dirijabilului „Norge" peste Polul Nord, iar în 1928 a condus o expediție polară la bordul dirijabilului „Italia", soldată cu prăbușirea dirijabilului, moartea a 17 oameni din echipaj și a lui R. Amundsen.

NOBILI, Leopoldo (1787–1835), fizician italian. Inventator (1826) al unui galvanometru cu sistem magnet (astatic) și al primei pile termoelectrice destinate studiului razelor infraroșii.

NOBILÍME s.f. (În Ev. Med., iar în unele țări și în epoca modernă) Categorie socială privilegiată, constituită din posesorii de feude și de titluri de noblețe.

NOBLÉȚE (< fr.) s.f. 1. Calitatea sau rangul de nobil. 2. Distincție (2), eleganță. 3. Atitudine care denotă un caracter nobil.

NOCARD, Edmond Isidore Étienne (1850–1903), veterinar și biolog francez. A descoperit identitatea dintre bacilul tuberculos al păsărilor și cel al mamiferelor. A demonstrat că tuberculoza se transmite la om prin laptele și carnea vitelor infectate.

NOCÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Dăunător, vătămător (pentru sănătate).

NOCRICH, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Hârtibaciului; 2 863 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

Anne-Elisabeth de Noailles

Alfred Nobel

În satul N., menţionat documentar (1263), se află o cetate (sec. 16-18), cu biserică evanghelică de incintă (1802), o biserică ortodoxă (1832) şi casa baronului Samuel Brukenthal (sec. 18).

NOCTAMBÚL, -Ă (< fr.; lat. m. *noctambulus,* din *nox, noctis* „noapte" şi *ambulare* „a merge") s.m. şi f. Somnambul.

NOCTILÚCA (< fr. {i}; {s} lat. *noctiluca* „care luminează noaptea") s.f. Specie de flagelat marin, fosforescent, cu corpul sferic, de c. 2 mm în diametru *(Noctiluca miliaris).* În cantităţi mari provoacă fosforescenţa apei de mare.

NOCTÚRN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care se petrece noaptea; de noapte. ✧ Loc. *În nocturnă* = (despre competiţii sportive) (care au loc) seara sau în timpul nopţii. **2.** S.f. Compoziţie muzicală instrumentală, predominant pentru pian. Creatorul genului este considerat John Field, dar impunerea acestuia i se datorează lui Chopin. Au mai scris n. G. Fauré, Schubert, Brahms ş.a.

NOD (lat. *nodus*) s.n. **1.** Punct în care sunt legate două capete pentru a forma un singur fir, o singură fâşie etc.; loc de-a lungul sau la capătul unui fir, al unei fâşii etc. unde s-a făcut un ochi prin care s-a petrecut unul dintre capete şi apoi s-a strâns; legătură obţinută astfel. **2.** *N. de cale ferată* = punct de intersecţie a cel puţin trei linii principale de cale ferată, prevăzut cu instalaţii speciale de manevrare. *N. rutier* = loc de întâlnire a mai multor şosele importante. *N. hidrotehnic* = ansamblu de instalaţii în vederea folosirii complexe a unui curs de apă (irigaţii, regularizarea debitului, ameliorarea condiţiilor de navigaţie, energie electrică). **3.** (CONSTR.) Loc de întâlnire a mai multor bare, aparţinând unei grinzi cu zăbrele, unei ferme sau unui cadru. **4.** (BOT.) Porţiune mai umflată a tulpinii, de care sunt fixate frunzele şi mugurii. ✦ Porţiune mică, rotundă, dură într-o scândură, reprezentând locul de ramificaţie a crengilor pe trunchi. **4.** Articulaţie (a degetelor). **5.** (MED.; pop.) *Nodul gâtului* (sau *al gâtlejului, al beregatei*) = cartilajul traheal situat la nivelul porţiunii anterioare a laringelui. *N. vital* = centrul mişcărilor respiratorii, situat în bulbul cerebral, a cărui lezare produce moartea prin oprirea respiraţiei. **6.** Punct al unei unde staţionare, în care amplitudinea oscilaţiei este permanent nulă. V. *ventru.* **7.** (FIZ.) Fiecare dintre punctele în care sunt dispuşi atomii, ionii sau moleculele unei reţele cristaline. **8.** (ASTR.) Fiecare dintre cele două puncte de intersecţie ale orbitei unui corp ceresc cu un plan de referinţă; în cazul sistemului nostru solar, acesta este planul eclipticii. ✧ *N. ascendent,* punct în care corpul ceresc trece din emisfera sudică în cea nordică. *N. descendent,* punct în care corpul ceresc trece din emisfera nordică în cea sudică. **9.** Senzaţie de sufocare pe care o are cineva (din cauza unor emoţii, a unor enervări etc.). **10.** Fig. Punct de importanţă capitală, de care depinde rezolvarea unor probleme. ✧ *N. gordian* v. *gordian.* **11.** Unitate de măsură pentru viteză folosită în navigaţia maritimă, egală cu viteza unui vas care parcurge o milă marină într-o oră, adică 1 852 m.

NODIER, Charles-Emmanuel (1780-1844), scriitor francez. Proză fantastică („Smarra sau Duhurile nopţii"). A influenţat romantismul francez.

NODOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mică ridicătură pe suprafaţa unor obiecte **2.** (BOT.) Formaţie secundară, rezultată din înmulţirea celulelor rădăcinilor de leguminoase în urma simbiozei cu bacterii din genul *Rhizobium.* Bacteriile din n. fixează azotul liber din atmosferă. **3.** (MED.) Proeminenţă pe articulaţiile corpului.

NODÚL (< fr.; lat. *nodulus* „nod mic") s.m. **1.** Mică umflătură care apare în unele boli cronice (ex. în tuberculoză). **2.** Grup de celule diferenţiate, având proprietatea de a elabora spontan stimuli şi de a întreţine astfel automatismul cardiac. (**n.** sinoatrial, **n.** atrioventricular). Sin. *nod.*

NOE (în „Vechiul Testament"), patriarh, considerat reîntemeietorul neamului omenesc în urma potopului. Fiul lui Lameh. La îndemnul lui Dumnezeu, a construit o arcă, în care a urcat familia sa şi perechi ale tuturor vieţuitoarelor de pe Pământ, pentru a fi salvate de la potop. După încetarea ploii, care a durat 150 de zile, arca lui s-a oprit pe muntele Ararat. **N.** este considerat garantul înţelegerii dintre Dumnezeu şi omenirea reînnoită prin fiii săi, Sem, Ham şi Iafet, strămoşii semiţilor, hamiţilor şi iafetizilor.

NOEL-BAKER, Philip John (1889-1982), om politic britanic. Laburist. Reprezentant al Marii Britanii la Conferinţa de pace din Paris în 1919 şi la Conferinţa pentru dezarmare de la Geneva (1932-1933). De mai multe ori min. (1945-1951). Premiul Nobel pentru pace (1959).

NOÉMĂ (< fr.; gr. *noema, noematos,* „idee"; cf. *noologic*) s.f. (FILOZ.) Idee **(1).**

NOETHER 1. Max N. (1844-1921), matematician german. Studii fundamentale în domeniul algebrei, înscriindu-se printre fondatorii geometriei algebrice. A elaborat teorema care-i poartă numele, cu ajutorul căreia se poate determina ecuaţia unei curbe algebrice care trece prin intersecţia a două curbe date. **2. Emmy Amalie N.** (1882-1935), matematiciană germană. Fiica lui **N. (1).** În 1933 emigrează în S.U.A. Lucrări fundamentale de algebră (teoria corpurilor ideale, algebră liniară). Se numără printre întemeietorii algebrei moderne. A formulat (1918) *teorema N.,* care leagă simetriile unui sistem fizic de legile de conservare.

NOGAI (NOGHAY) (?-1299), conducător militar mongolo-tătar. Sub cârmuirea lui s-a aflat un terit. care cuprindea Crimeea şi un terit. situat la V de Nipru până la Dunărea de Jos. **- Hoarda lui ~,** denumire a statului tătar, creat la sfârşitul sec. 14 şi începutul sec. 15, ca urmare a destrămării Hoardei de Aur; cuprindea terit. dintre Volga şi Irtîş, cu centrul în oraşul Sarajčik (Saraidjuk). La mijlocul sec. 16 s-a destrămat în mai multe formaţiuni (ex. Marea şi Mica Hoardă).

NOGARA, Bartolomeo (1868-1954), arheolog şi istoric de artă italian. Studii referitoare la cercetări muzeale, la istoria etruscilor („Monumente, muzee şi galerii pontificale", „Despre etrusci şi civilizaţia lor"). A sprijinit activitatea Şcolii Române de la Roma. M. de onoare al Acad. Române (1943).

NOGARET, Guillaume de (c. 1260/1270-1313), jurist francez în serviciul regelui Filip IV cel Frumos. I-a acordat acestuia sprijin în lupta împotriva Ordinului Templierilor şi a papei Bonifaciu VIII.

NOGUCHI Hideyo (Seisaku) (1876-1928), bacteriolog american de origine japoneză. A dovedit (1913), în acelaşi timp cu Gh. Marinescu şi I. Minea, prezenţa spirochetei sifilisului *(Treponema pallidum)* în creier şi în măduva spinării bolnavilor de paralizie generală şi tabes.

NOGUCHI Isamu (1904-1988), sculptor şi peisagist american de origine japoneză. Asistent la Paris (1927-1928) al lui Brâncuşi. Sculpturi abstracte. A realizat grădina japoneză de pietre a Palatului U.N.E.S.C.O. din Paris.

NOGUÈS, Maurice (1889-1934), aviator francez. În timpul Primului Război Mondial a luptat într-o escadrilă de bombardament. În 1922 a inaugurat prima linie comercială Bucureşti-Istanbul-Ankara, iar în 1931 primul serviciu poştal Franţa-Indochina. A murit în timpul unui zbor Paris-Saigon-Paris.

NOIÁN (cuv. autohton) s.n. **1.** Cantitate mare. ✦ Număr mare de fiinţe sau de lucruri; mulţime. **2.** Abis, genune.

NOICA, Constantin (1909-1987, n. Vităneşti, jud. Teleorman), filozof român. Cercetător la Centrul de Logică al Academiei Române (1965-1975). Mentor spiritual în cadrul aşa-numitei „Şcoli de la Păltiniş". În scrierile sale, care reflectă preocupări cu predilecţie pentru fenomenologia culturii şi a limbii şi pentru metafizică, **N.** a exersat o hermeneutică liberă, aplicată experienţelor filozofice esenţiale şi într-un limbaj nemodificat de epistemologie („Devenirea întru fiinţă", „Rostirea filozofică românească", „Şase maladii ale spiritului contemporan"). Lucrări de istorie a filozofiei („Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz şi Kant", „Schiţă pentru istoria lui Cum e cu putinţă ceva nou"). Traduceri din presocratici, Platon, Aristotel, comentatori aristotelici, Descartes, Kant ş.a. Domiciliu forţat (1949-1958); deţinut politic (1958-1964). Premiul Herder (1988). M. post-mortem al Acad. (1990).

NOIÉMBRIE (NOIÉMVRIE) (< sl., ngr.) s.m. A unsprezecea lună a anului, de 30 de zile; (pop.) brumar **(1).**

Constantin Noica

NOILE HEBRIDE v. Vanuatu.

NÓIMĂ (< ngr.) s.f. **1.** Sens, înţeles. **2.** Justificare; ţel, menire.

NOIRET, Philippe (1931-2006), actor francez de film. A creat tipul nonşalant, bonom, credibil în orice circumstanţă („Viaţă la castel", „Puşca veche", „Cinema Paradiso", „Viaţa şi nimic altceva", „Poştaşul").

NOJA, Simona (n. 1968, Huedin), balerină română. Solistă la Opera din Cluj, apoi la Deutsche Oper am Rhein (Dusseldorf) şi la Opera din Viena. Tehnică ireproşabilă, maleabilitate, vibraţie şi lirism al mişcărilor. Repertoriu larg („Lacul lebedelor", „Giselle", „Pasărea de foc") clasic şi modern.

NOÍŢĂ s.f. Pată mică albă care apare pe unghiile degetelor de la mână.

NOJÍŢĂ (< bg.) s.f. **1.** Cureluşă cu care se leagă opincile. **2.** Fiecare dintre găurile opincii prin care se trece **n. (1).**

NOJORID, com. în jud. Bihor, situată în C. Miersigului; 4 553 loc. (2008). Fazanerie (în satul Păuşa). Biserica de lemn Sf. Dumitru (1710), în satul Păuşa.

NOLAND, Kenneth (n. 1924), pictor american. Influenţat de expresionismul abstract se apropie, ulterior, urmărind găsirea unui raport optim al formelor, structurilor şi suprafeţelor, de arta minimală („Cântec").

NOLDE, Emil (pe numele adevărat *E. Hansen*) (1867-1956), pictor şi grafician german. Reprezentant de seamă al expresionismului german. Peisaje şi compoziţii bazate pe simplificări, într-o viziune dramatică, accentuată de stridenţe cromatice („Vagabonzii", „Natură moartă cu balerine").

NÖLDEKE, Theodor (1836-1930), orientalist german. Studii privind limbile semitice şi istoria islamului („Istoria Coranului", „Istoria perşilor şi arabilor în epoca sasanidă", „Gramatica limbii neosiriene").

NOLI, Fan Stylian (1882-1965), scriitor, prelat şi om politic albanez. Mitropolit ortodox al albanezilor din Boston (1908). Fondatorul Bisericii autocefale albaneze. Unul dintre conducătorii răscoalei armate împotriva guvernului (mai-iun. 1924). Prim-min. al Albaniei (iun.-dec. 1924). În 1925 s-a întors în S.U.A. Studii („Istoria lui Skanderbeg"). Traduceri.

NOLLET, Jean Antoine (1700-1770), fizician francez. Abate. A descoperit fenomenul de osmoză a lichidelor, a observat (1740) transmiterea sunetului în lichide şi a inventat (1747) primul electroscop. A observat cel

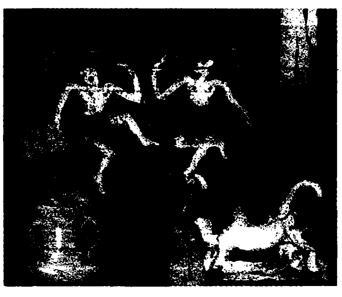

Emil Nolde: „Natură moartă cu balerine"

dintâi fenomenul fiziologic al persistenței imaginilor luminoase pe retină.

NOLTE, Nick (n. 1941), actor american de film. Cunoscut datorită serialului T.V. „Om bogat, om sărac". Forță fizică și calm disimulat în filme de acțiune („48 de ore", „Promontoriul groazei", „Prințul mareelor").

NOMÁD, -Ă (< fr., lat.; gr. *nomas, nomados* „care rătăcește") adj., s.m. (Persoană, colectivitate) care nu are așezare statornică, care se mută dintr-un loc în altul.

NOMADÍSM (< fr) s.n. Mod de viață al unui trib, al unui popor, caracterizat prin lipsa unei așezări stabile.

NO MAN'S LAND (loc. engl.) Zonă care separă liniile dintre două fronturi armate inamice. ✦ Fig. Teren neutru; țara nimănui.

NOMÁRH (< fr.) s.m. (În Egiptul antic) Conducătorul unei nome^2 **(1)**.

NÓMĂ^1 (< fr.; gr. *nome* „devorare") s.f. (MED.) Stomatită gangrenoasă, care începe de obicei în membrana mucoasă de la colțul gurii și apoi cuprinde rapid întreaga grosime a buzelor și a feței, ducând la necroze tisulare.

NÓMĂ^2 (< fr.) s.f. **1.** (În Egiptul antic) Diviziune administrativă. **2.** Diviziune administrativă în Grecia contemporană.

NOMENCLATÓR (< fr., lat.) s.n. Carte, broșură sau listă care conține nomenclatura dintr-un anumit domeniu al științei, al tehnicii etc.

NOMENCLATÚRĂ^1 (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Totalitatea termenilor întrebuințați într-o anumită specialitate. **2.** Enumerare (sub formă de listă, de catalog etc.) a termenilor, a numelor proprii, a titlurilor de lucrări etc. dintr-un domeniu. **3.** *N. binominală (binară, binomială)* = sistem generalizat de C. Linné, conform căruia denumirea științifică (în limba latină) pentru animale, plante și microorganisme este alcătuită din doi termeni, din care primul definește genul și celălalt specia (de ex. *Canis lupus,* denumirea științifică a lupului).

NOMENCLATÚRĂ^2 (< rus; cf. și fr., it.) s.f. **1.** (În U.R.S.S.) Totalitatea posturilor de conducere în organele de partid și de stat. ✦ Grup social alcătuit din demnitarii sovietici. Termenul s-a răspândit prin anii '80, după apariția cărții lui N. S. Voslensky „Nomenklatura". **2.** Grup social alcătuit din persoane ce ocupau funcții de partid și de stat în fostele țări comuniste.

NOMINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se referă la nume, pe nume, după nume; care conține nume; pe care se indică numele titularului (de ex. pe libretele de economii); nominativ. ✧ (FIN.) *Valoare n.* = valoare înscrisă pe un bilet de bancă, pe o monedă etc. **2.** (GRAM.) Care face parte din categoria numelui, care ține de nume. ✧ *Flexiune n.* = declinare. *Predicat n.* = predicat alcătuit dintr-un verb copulativ și un nume predicativ.

NOMINALÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** (În scolastica medievală) Doctrină după care numai lucrurile individuale există cu adevărat, noțiunile generale nefiind decât simple nume ale lucrurilor. Reprezentanți principali: Roscelin din Compiègne, Duns Scot, W. Occam. **2.** (EC. POL.). Denumire *a teoriei nominaliste a banilor*. V. *ban*^{1}.

NOMINALIZÁ vb. I tranz. A indica pe nume. ✦ A face o propunere pentru un premiu, o funcție etc.

NOMINATÍV, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Caz al flexiunii nominale a cărui funcție specifică este aceea de subiect. **2.** Adj. Nominal **(1)**. ✧ (FIN.) *Acțiune n.* = acțiune pe care este înscris numele posesorului; ea poate fi transferată numai prin înscrierea tranzacției într-un registru special.

NOMOCANÓN (< ngr.) s.n. Denumirea unor colecții de legi ale dreptului bizantin; cuprinde legiuiri ale împăraților bizantini – *nome (nomoi)* și norme bisericești – *canoane (canones).* Au început să fie alcătuite începând din sec. 6–7.

NOMOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *nomos* „lege" + *gramma* „însemnare") s.f. (MAT.) Reprezentare grafică în plan, cu ajutorul liniilor gradate, a relației de dependență dintre două sau mai multe mărimi variabile; servește la determinarea rapidă, fără calcule, a valorilor unor mărimi, funcții de alte mărimi, când sunt date valorile acestora din urmă. Sin. *abac* **(2)**.

NON- (< lat., fr.) Element de compunere având sensul „nu", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

NÓNA (< lat.) s.f. (În Ev. Med.) Prestație față de stăpânul feudal, care reprezenta a noua parte din semănături și din vin.

NONAGENÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care a atins vârsta de nouăzeci de ani.

NÓNĂ (< it. {i}; {s} lat. *nona* „a noua") s.f. (MUZ.) Intervalul dintre două sunete ale gamei, aflate la distanța de nouă trepte.

NONCONFORMÍSM (< fr.) s.n. Atitudine de respingere a tradițiilor, a modelelor de activitate și de gândire proprii unui grup social.

NONCONTRADÍCȚIE (< fr.) s.f. *Principiul noncontradicției* = principiu fundamental al gândirii, enunțat de Aristotel, potrivit căruia despre un subiect este imposibil a afirma și a nega același predicat în același timp și sub același raport.

NONÉT (< it.) s.n. (MUZ.) Piesă muzicală pentru nouă instrumente sau formația care interpretează această piesă (L. Spohr, Naumann B. Martinu).

NONFIGURATÍV, -Ă adj. *Artă n.* v. *artă* abstractă.

NÓNIUS (< magh.) s.m. Rasă de cai cu talie mare (1,50–1,70 m), cu o bună dezvoltare corporală (c. 600 exemplare) și culoare dominant neagră.

NONIUS v. **Nunes, Pedro.**

NONO, Luigi (1924–1990), compozitor italian. Respingând elitismul, a încercat să-și impună muzica în spații neobișnuite. A folosit sistemul serial într-o manieră proprie. Lucrări electroacustice, baletul „Mantaua roșie", cantata „Cântec întrerupt", lucrări instrumentale („Victoria de la Guernica").

NONPARÉIL (NONPAREILLE) (cuv. fr.) s.n. Cel mai mic corp de literă, având mărimea de șase puncte tipografice, folosit pentru tabele, adnotări etc.

NONSÉNS (< fr.) s.n. Ceea ce este lipsit de înțeles; absurditate.

NONSTÓP (< engl., fr.) adj. invar., adv. (Care este) fără întrerupere; continuu; care este deschis, care funcționează zi și noapte.

NONȘALÁNȚĂ (< fr.) s.f. (Livr.) Indiferență, degajare (ostentativă).

NONTRONÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Nontron,* oraș în Franța, Dordogne) s.n. Mineral argilos conținând fier și aluminiu, galben-verzui sau verde-brun, pământos, mat. Când conține nichel este utilizat pentru extragerea acestuia.

NON TROPPO (loc. it.) loc. adv. (MUZ.; în legătură cu modul de execuție al unei compoziții) Nu prea mult.

NONVIOLÉNȚĂ (< fr.) s.f. Abținerea de la orice act de violență. ✦ Termen generic pentru doctrinele social-politice și religioase (ex. budismul) care interzic folosirea violenței, preconizând realizarea revendicărilor lor pe cale pașnică. Reprezentanți: L. Tolstoi, M. Gandhi.

NOOLÉPTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre medicamente) Care acționează ca depresor al stării de veghe. În grupul medicamentelor **n.** sunt cuprinse toate hipnoticele (barbiturice și nonbarbiturice).

NOOSFÉRĂ (< fr., gr. *nous* „spirit" + *sphaira* „sferă") s.f. Termen creat de Teillard de Chardin pentru a desemna învelișul spiritual al Pământului, reprezentat de omenire.

NOPTIÉRĂ s.f. Dulăpior sau măsuță așezată lângă pat; măsuță de noapte.

NOR (lat. *nubilum*) s.m. **1.** (METEOR.) Masă de vapori, picături de apă sau cristale de gheață, aflate în suspensie în atmosferă. Se formează mai ales în troposferă. Se disting: **n.** superiori, formați la înălțimi de peste 6 000 m (*cirrus, cirrostratus, cirrocumulus*), constituiți din cristale de gheață; **n.** mijlocii, la înălțimi de 2 000–6 000 m (*altostratus, altocumulus*), alcătuiți din picături și cristale mici de gheață; **n.** inferiori, la 2 000 m înălțime (*cumulus, cumulonimbus*), constituiți preponderent din picături. ✧ *N. arzător* = masă de gaze și de cenușă vulcanică supraîncălzită (c. 700°C), expulzată în atmosferă în timpul unei erupții vulcanice; apariția ei provoacă puternice descărcări electrice. (ASTR.) *N. de stele* = grupare de stele, cu limite neregulate, mai mică decât o galaxie. (FIZ.) *N. electronic* = zonă de distribuție probabilistică a electronului în anumite domenii ale spațiului înconjurător nucleului atomic. **2.** Masă densă (și mobilă) de praf, de fum etc.

NORADRENALÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță produsă de fibrele nervoase periferice, dar și de sistemul nervos central și de glandele medulo-suprarenale, cu o structură apropiată de cea a adrenalinei, mediator chimic al sinapselor sistemului nervos vegetativ simpatic.

NÓRĂ (lat. *nurus*) s.f. Soția fiului considerată în raport cu părinții acestuia.

NORD (< fr., engl., germ.) s.n. **1.** Unul dintre cele patru puncte cardinale, aflat în direcția Polului Nord. v. și *pol;* miazănoapte **(1)**. **2.** Ținut, reg. etc. care se află în partea de **n.** a unei unități geografice.

NORD-AFRICÁN, -Ă s.m. și f., adj. Popor sau persoană care locuiește în Africa de Nord, în Maghreb sau este originară dintr-o țară a Maghrebului.

NORD-AMERICÁN, -Ă s.m. și f., adj. Popor sau persoană care locuiește în America de Nord, *p. restr.* în S.U.A. sau este originară dintr-o țară a Americii de Nord; *p. restr.* din S.U.A.

NORD-COREEÁN, -Ă s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care locuiește în Republica Populară Democrată Coreeană.

NORDENSKJÖLD sau **NORDENSKIÖLD 1. Adolf Erik N., baron** (1832–1901), explorator arctic suedez de origine finlandeză. A întreprins câteva expediții în arh. Spitsbergen (1858) și Groenlanda (1870 și 1883). În anii 1878–1879 a străbătut Oc. Arctic pe vasul „Vega", realizând prima trecere, prin Pasajul de Nord-Est, din Oc. Atlantic în Oc. Pacific. **2. Otto N.** (1869–1928), explorator polar suedez. Nepotul lui N. **(1)**. Între 1901 și 1902 a condus o expediție antarctică suedeză în Țara lui Graham, iar între 1920 și 1921 a participat la o expediție în Anzii peruvieni și chilieni.

NORD-ÉST (< fr.) s.n. Punct intercardinal situat pe direcția bisectoarei unghiului format de direcțiile nord și est.

NORDHAUSEN, oraș în centrul Germaniei (Thuringia), situat la poalele m-ților Harz, pe râul Helme, la 58 km NNV de Erfurt; 45,1 mii loc. (2002). Siderurgie. Constr. de mașini și aparataj electrotehnic; produse chimice, textile și alim. Prelucr. lemnului și tutunului. Teatru. Muzeu. Monumente: catedrală gotică (sec. 14), biserica protestantă Sankt Blasius (sec. 15), Primăria (sec. 17). Menționat documentar în 927.

NORDÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Susținător sau component al armatei federale (statele din N) în timpul Războiului de Secesiune (1861–1865) din S.U.A.

NORDKAPP v. **Capul Nord.**

NORDKINN sau **NORDKYN,** cap pe țărmul de N al Pen. Scandinave (Norvegia), punctul cel mai nordic al Europei continentale la 71°08'01" lat. N și 27°45' long. E.

NORD-OSTSEE-KANAL (CANALUL KIEL), canal navigabil în partea de N a Germaniei, care unește M. Baltică cu M. Nordului, între G. Kiel și G. Helgoland. Lungime: 98,7 km.

NORDRAAK, Rikard (1842-1866), compozitor norvegian. Autor al imnului național, pe versurile lui B. Bjørnson.

NORDRHEIN-WESTFALEN v. Renania de Nord-Westfalia.

NORDSTRÖM, Ludvig Anshelm (1882-1942), scriitor suedez. Eseuri preconizând soluții sociale utopice („Noi ceruri și o nouă lume"). Maestru al povestirii umoristice („Cele 12 duminici", „Gentilomii"), romane („Istoria lui Peter Suedezul"), versuri.

NORDVESTFJORD, fiord situat pe țărmul de E al Groenlandei; 313 km lungime (cel mai lung din lume).

NORD-VÉST (< germ.) Punct intercardinal situat pe direcția bisectoarei unghiului format de direcțiile nord și vest.

NOREEN, Adolf (1854-1925), lingvist suedez. Specialist în limbile scandinave („Istoria limbilor nordice", „Limba noastră").

NORFOLK 1. Ins. vulcanică în Oc. Pacific, între Noua Caledonie și Noua Zeelandă; 34 km^2. Centrul ad-tiv: *Kingston*. Aparține Australiei (din 1914). **2.** Oraș în S.U.A. (Virginia), port la Oc. Atlantic; 234,4 mii loc. (2000). Șantiere navale. Montaj de automobile. Fondat (1680).

NØRGARD, Per (n. 1932), compozitor danez. Reprezentant al componisticii „nordice". Tendință dublă către esența spirituală și către realitățile matematice („Fragment VI", trilogia orchestrală „Iris", opera-epopee „Ghilgameș").

NORIAN, etaj al Triasicului superior din reg. alpine.

NORICUM, prov. romană, organizată pe terit. de astăzi al Austriei în timpul lui August (27 î.Hr.-14 d.Hr.).

NORIEGA, Manuel Antonio (n. 1940), general panamez. În calitate de comandant al Gărzii Naționale (1983-1989), a preluat puterea în stat. A favorizat corupția, întreținând legături cu cartelul drogurilor de la Medelín (Columbia), fapt care a tensionat relațiile cu S.U.A. În urma intervenției militare americane, a fost capturat și judecat în S.U.A. (1992) pentru trafic de droguri și condamnat la 40 de ani închisoare.

NORII LUI MAGELLAN, numele a două galaxii mici cu forme neregulate, sateliți ai *Galaxiei*, care împreună cu aceasta și alte sisteme stelare formează așa-numitul *Grup local*. Au fost observați de Fernando de Magellan în 1519. Norul mare, la o distanță de 180 000 ani-lumină, se observă în constelația Dorado, iar cel mic, la o distanță de 205 000 ani-lumină, în constelația Tucana, ambele în emisfera australă. În norul mare a fost observată, la 23 febr. 1987, explozia unei supernove, care de fapt a avut loc în urmă cu 180 000 ani (supernova 1987 A).

NORILSK, oraș în Federația Rusă, situat la 70° lat. N, în apropiere de vărsarea fl. Enisei; 134,8 mii loc. (2002). Expl. de nichel, cupru, cobalt și cărbuni. Metalurgia neferoaselor. Fondat (1935).

NORÍT (< fr. {i}; {s} engl. *Nor[way]* „Norvegia") s.n. Rocă magmatică intrusivă din fam. gabbrourilor, alcătuită preponderent din piroxen rombic și plagioclaz bazic.

NORMÁL, -Ă (< fr., lat., it.) adj., s.f. **1.** Adj. (Și adv.) Firesc, obișnuit. ✦ (Despre oameni) Sănătos (fizic și psihic). **2.** Adj. În conformitate cu normele. **3.** S.f. (MAT.) Dreaptă perpendiculară pe tangentă la o curbă în punctul de contact. ✦ Dreaptă perpendiculară pe planul tangent la o suprafață în punctul de contact. **4.** Adj. (Înv.) *Școală n.* = școală pentru pregătirea învățătorilor.

NORMALITÁTE s.f. (PSIH.) Stare a unei persoane care se poate aprecia prin raportarea simultană atât la o performanță medie, cât și la absența manifestărilor patologice. **N.** are limite largi, de o parte și de alta a mediei, ceea ce fundamentează acceptarea diferențelor interumane.

NORMALIZÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a aduce (sau a reveni) la normal sau la normele acceptate și rezultatul ei. **2.** (METAL.) Tratament termic aplicat pieselor de oțel cu scopul de a obține o structură normală cu granulație fină.

NORMAN, Jessye (n. 1945), soprană americană. Carieră de operă (Wagner, Mozart, Meyerbeer, Berlioz), de lied și concert. Rafinament, registre mediu și grav generoase.

NORMANDE, Insulele ~ (CHANNEL ISLANDS), arh. format din patru ins. (Jersey, Guernsey, Alderney și Sark) și mai multe insulițe, situat în S M. Mânecii, cu autonomie internă în cadrul Marii Britanii; 194 km^2. Centrul ad-tiv: *Saint Helier*. Se mai numesc și ins. *Anglo-Normande*.

NORMANDIA (NORMANDIE), prov. istorică în NV Franței. Oraș pr.: *Rouen*. Expl. de min. de fier. Metalurgie. Șantiere navale. Grâu și porumb. Pomicultură. Creșterea intensivă a animalelor. Veche prov. în Franța, care constituie azi două reg.: Basse-N. și Haute-N. Populată de liguri, iberi, celți și belgi, reg. normandă a fost cucerită de romani (56 î.Hr.) și inclusă în Lyonnaise de August. Cucerită de Clovis, înglobată mai târziu în Neustria, a fost un centru al monahismului benedictin (Jumièges, Fécamp ș.a.). Invadată de normanzi la începutul sec. 9, ea le-a fost cedată parțial (Haute N.) de Carol cel Simplu prin Tratatul de la St. Claire-sur-Epte (911) și în totalitate de Ludovic IV în 933. Fief englez după cucerirea Angliei, în 1066, de ducele William Cuceritorul, **N.** a fost luată de la Plantageneți (1204) de către Filip II August; ocupată de englezi (1419-1450) în timpul Războiului de 100 de Ani, **N.** a fost inclusă (1468) de Ludovic XI în domeniul regal. - **Debarcarea din N.** (cunoscută sub numele codificat „Operațiunea Overlord") = debarcarea trupelor aliate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, la 6 iun. 1944, între Calais și Cherbourg, care a deschis cel de-al doilea front în Europa. A constituit cea mai mare operațiune de desant aerian și naval din timpul războiului, condusă de D. Eisenhower.

NORMÁNZI (< fr.; cuv. franc **nortman* „om din Nord") s.m. pl. Nume sub care erau cunoscute neamurile germanice din Pen. Scandinavă, din Iutlanda și din ins. vecine. Ei au făcut în sec. 8-12 numeroase expediții militare și comerciale în Imp. Bizantin, Irlanda, Scoția, Germania, Anglia, Franța, Spania, Sicilia, S Italiei și Rusia, întemeind colonii și formațiuni politice. Se mai numeau *vikingi, varegi*.

NORMATÍV, -Ă (< fr., rus.) adj. și s.n. **1.** Adj. Care stabilește o normă, care servește ca normă. **2.** S.n. Prescripție, instrucțiune cu caracter de normă. ✧ *Normative de muncă* = **n.** care servesc la determinarea sarcinilor de muncă.

NORMATIVÍSM (< germ.) s.n. Variantă a *pozitivismului juridic* care definește dreptul ca o totalitate de norme independente de condițiile sociale.

NORMATÓR, -OÁRE s.m. și f. (Înv.) Persoană calificată în stabilirea normelor (de muncă).

NÓRMĂ (< fr., lat., rus.) s.f. **1.** Regulă (obligatorie) fixată prin lege sau prin uz. ✧ *N. juridică* = regulă de conduită cu caracter general și impersonal stabilită de organele competente, a cărei aplicare poate fi asigurată cu ajutorul constrângerii de stat și prin intermediul căreia relațiile sociale sunt convertite în raporturi juridice. *N.j.* poate fi *imperativă* sau *dispozitivă*. **2.** Tip sau formulă de realizare a valorilor (adevăr, frumos, bine etc.); principiu de conduită. ✧ *N. morală* = model sau recomandare privind înfăptuirea principiilor, îndeplinirea datoriilor și regulilor morale. **3.** (SPORT) Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un sportiv pentru a se califica într-o competiție, pentru a obține un anumit titlu etc. **4.** Criteriu de reglementare, de apreciere. ✧ *N. de muncă* = **n.** care stabilește cuantumul maxim de muncă necesar pentru efectuarea unei lucrări sau îndeplinirea unei funcții în anumite condiții de calificare și tehnico-organizatorice date. *N. de timp* = timpul necesar pentru efectuarea unei lucrări în condiții specifice date. *N. de producție* = **n.** care stabilește cantitatea minimă de produse sau lucrări, care poate fi realizată într-o unitate de timp, în anumite condiții tehnice și de organizare ale locului de muncă. **5.** (ZOOT.) *N. de hrană* = necesarul de substanțe nutritive al unui animal pe timp de 24 de ore. **6.** (MAT.) Număr pozitiv care se asociază anumitor mărimi matematice și care generalizează proprietățile valorii absolute a numerelor reale și ale modulului numerelor complexe.

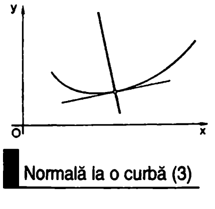

Normală la o curbă (3)

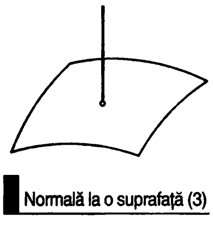

Normală la o suprafață (3)

NORMOBLÁST (< fr. {i}; {s} lat. *norma* „regulă" + gr. *blastos* „mugure") s.n. Globulă roșie imatură, nucleată, care se găsește în mod normal în măduva hematopoetică, fiind precursoarea imediată a eritrocitului la om. În unele cazuri patologice (ex. anemii hemolitice), **n.** poate ajunge în sângele circulant.

NORÓC (< sl.) s.n. Concurs de împrejurări favorabile care asigură reușita unei acțiuni, împlinirea unei dorințe etc.; șansă. ✧ *Joc de n.* v. *joc*. ✦ Soartă, ursită, destin (favorabil).

NORÓD (< sl.) s.n. (Înv.) **1.** Popor. **2.** Mulțime de oameni strânși la un loc. **3.** Grosul populației; *spec.* țărănimea.

NORODOM SIHANOUK (prințul Samdech Preah) (1922-2004), om politic cambodgian. Rege al Cambodgiei (1941-1955). Prim-min. (1955-1957, cu întreruperi, 1958-1960, 1961-1962 și 1967-1968). Șef al statului (1960-1973, cu întreruperi). Președinte al Cambodgiei (1982-1993) și rege din sept. 1993.

NORÓI (< bg.) s.n. **1.** Pământ amestecat cu apă; (reg.) tină, glod. **2.** *N. de foraj* = amestec complex format pe bază de apă cu humă și utilizat ca fluid de circulație în procesul de forare a găurii de sondă.

NORÓS, -OÁSĂ adj. (Despre cer, *p. ext.* despre vreme) Cu nori, înnorat. ✦ Fig. Posomorât, trist. ✦ Neclar, confuz.

NORRIS, Frank (1870-1902), jurnalist și scriitor american. Primul autor de romane naturaliste în America („Caracatița", capodopera sa).

NORRISH, Ronald George Wreyford (1897-1978), chimist englez. Lucrări privind cinetica proceselor chimice rapide în faza gazoasă (arderea, detonația) și în special fotochimia. Împreună cu G. Porter, a pus la punct o metodă de studiu a reacțiilor chimice ultrarapide și a elaborat metodele de fotoliză prin impulsuri. Premiul Nobel pentru chimie (1967), împreună cu G. Porter și M. Eigen.

NORRKÖPING, oraș în SE Suediei, port la fiordul Bravik al M. Baltice; 122,8 mii loc. (2001). Aeroport. Constr. navale. Ind. electrotehnică, textilă, chimică, constr. de mașini și alim. Muzeu. Bisericile Sankt Olai (1765-1767) și Sankt Johannes (1787). Gravuri rupestre din Epoca Bronzului. Fundat în 1284.

NORTH, Douglas Cecil (n. 1920), economist american. Contribuție importantă la înnoirea cercetării în istoria economiei, prin aplicarea teoriei economice și a metodelor cantitative în explicarea transformărilor economice și instituționale („Structură și schimbare în istoria economiei", „Instituțiile, schimbarea instituțională și performanță economică"). Premiul Nobel pentru economie (1993), împreună cu R. Fogel.

NORTHAMPTON, oraș în Marea Britanie (Anglia); 194,4 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Monumente: bisericile Saint Sepulchre (c. 1110), Saint Peter (sec. 12), Saint Matthew (sec. 19), catedrală catolică (1864), Palatul municipal (1864).

NORTH CHANNEL, str. între Scoția și Irlanda, care unește Oc. Atlantic cu M. Irlandei. Lungime: 170 km; lățime: 20-40 km; ad. max.: 272 m. Curenți puternici.

NORTHCLIFFE, Alfred Harmsworth (1865-1922), ziarist și editor britanic. A fondat (1896) ziarul „Daily Mail", iar în 1903, „Daily Mirror". În 1908 a cumpărat ziarul „Times".

NORTH DEVON v. Devon.

NORTH PLATTE, râu în partea central-vestică a S.U.A.; 1 094 km. Izv. din m-ții Stâncoși și se unește cu râul South Platte, formând râul Platte.

NORTHROP, John Howard (1891-1987), biochimist american. A izolat și cristalizat o serie de enzime (pepsina - 1930, tripsina - 1931), dovedind natura lor proteică, precum și natura nucleoproteică a virusurilor. Studii asupra aglutinării bacteriilor. Premiul Nobel pentru chimie (1946), împreună cu W.M. Stanley și J.B. Sumner.

NORTHUMBERLAND, str. în SE Canadei, situată în partea de S a G. Sf. Laurențiu, care separă zona continentală și pen. Noua Scoție de ins. Prince Edward; 322 km lungime; lățime: 19–48 km.

NORTHUMBRIA, unul dintre cele mai importante regate saxone (655–955), format prin unirea regatelor Bernicia și Deira, cu reședința regală la York, întemeiat de Oswiu, rege al Berniciei. În perioada de maximă expansiune a cuprins terit. dintre Marea Irlandei și Marea Nordului.

NORTHWEST TERRITORIES v. **Teritoriile din Nord-Vest.**

NORTH YORK, oraș în SE Canadei (Ontario), înglobat în conurbația Toronto; 589,6 mii loc. (2001). Universitate (1959). Biserica Saint John's (1816-1844).

NORVALÍNĂ (< fr.) s.f. Aminoacid neesențial pentru organism, constituent normal al proteinelor animale.

NORVEGIA 1. Marea Norvegiei, mare în bazinul Atlanticului de Nord, cuprinsă între Pen. Scandinavă și ins. Shetland, Feroe, Islanda și Jan Mayen; 1,4 mil. km^2; ad. max. 3 970 m. Separată în SV de Oc. Atlantic printr-un prag submarin ce se întinde între Islanda și ins. Feroe, iar în N, prin pragul Jan Mayen, este separată de Oc. Arctic. Străbătută de Curentul Norvegiei. Mari exploatări de petrol și gaze naturale.

2. Regatul Norvegiei. Stat în Europa, ocupând partea occidentală a Pen. Scandinave, cu ieșire la Oc. Atlantic (M. Norvegiei și M. Nordului) și Oc. Arctic; în S str. Skagerrak; include și ins. Jan Mayen și arh. Svalbard; 323,76 mii km^2; 4,54 mil. loc. (2003). Limba oficială: norvegiana. Religia: creștină (protestanți 88%, catolici). Cap.: *Oslo.* Orașe pr.: Bergen, Trondheim, Stavanger. Țară muntoasă străbătută de lanțul Alpilor Scandinavici. N. septentrională este ocupată de platouri și masive izolate, iar cea meridională de podișuri înalte și de munți ce culminează în vf. Galdhøpiggen (2 469 m). Câmpiile litorale sunt foarte restrânse. În N ghețari. Țărmuri înalte, crestate de fiorduri adânci, de-a lungul litoralului numeroase insule. *Climă* temperat-oceanică, iar în N subpolară, moderată de apele calde ale Curentului Norvegiei (parte a sistemului Golfstream). Numeroase râuri scurte, cu cascade și lacuri. Pădurile, în principal de conifere, ocupă 27,2% din supr. țării. Resurse minerale: petrol (locul 2 în Europa, exploatat în exclusivitate din platforma submarină), gaze naturale, minereu de fier, cărbune, nichel, plumb, zinc, cupru, sulf, titan, molibden, argint. Bogat potențial hidroenergetic. Metalurgie neferoasă (aluminiu, locul 5 pe Glob, zinc, nichel, cupru, magneziu), siderurgie, constr. de mașini, electronică, prel. petrolului, ind. chimică, ind. textilă și alim., celuloză și hârtie, cherestea. Mari exploatări forestiere. Se cultivă ovăz, grâu, orz, secară, cartofi, cânepă, sfeclă de zahăr, plante furajere. Creșterea intensivă a animalelor: bovine, porcine, ovine, caprine, reni. Pescuit maritim (locul 9 pe Glob). Parcuri naționale și rezervații naturale. Moneda: 1 krone (coroană) = 100 øre. - *Istoric.* Terit. N. a fost locuit din timpuri străvechi de laponi și de triburi de origine germanică (normanzi), care în sec. 8–11 au întreprins expediții pe coastele Angliei, Franței, Islandei, Groenlandei și chiar în America de Nord și M. Mediterană, îmbinând pirateria cu negoțul. În sec. 9 au luat ființă mici regate, unificate, în c. 872, de regele Harald I Haarfager și de Olav I (995-1000). La începutul sec. 11, în timpul domniei lui Olav cel Sfânt este adoptat creștinismul; în 1153 este înființat primul episcopat la Trondheim, iar în prima jumătate a sec. 16 este introdusă Reforma. Sub domnia regilor Haakon IV (1217-1263) și Magnus VI (1263-1280), N. își extinde autoritatea asupra Groenlandei (1261) și Islandei (1262). Prin stingerea dinastiei norvegiene, întemeiată de Harald I, regele Suediei, Magnus II Eriksson, ocupă și tronul N. (sub numele de Magnus VII Eriksson, 1319-1355). Între 1319 și 1363, N. este legată de Suedia printr-o uniune personală, iar din 1380 până în 1814 de Danemarca. N. împreună cu Danemarca, Islanda, Suedia și Finlanda face parte din Uniunea de la *Kalmar* (1397-1523), al cărei hegemon este Danemarca. Ca urmare a Tratatului de pace anglo-danez de la Kiel (1814), uniunea personală danezo-norvegiană este dizolvată, iar Danemarca este nevoită să cedeze N. Suediei. Respingând prevederile Tratatului de la Kiel, Adunarea nobililor norvegieni proclamă (17 iun. 1814) independența N., iar în urma războiului suedezo-norvegian (iul.-aug. 1814) Suedia învingătoare impune N. o uniune personală, denunțată de N. în 1905. La 18 nov. 1905 Stortingul norvegian îl alege pe Carol din dinastia Glücksburg ca rege al N., încoronat sub numele de Haakon VII. Ocupată de trupele germane (1940-1945), regele și guvernul s-au refugiat la Londra. Membru fondator al O.N.U. (1945) și N.A.T.O. (1949). Descoperirea și exploatarea uriașelor zăcăminte de țiței din M. Nordului (deceniul 8) asigură o prosperitate deosebită țării care respinge în 1972 și 1994 (prin referendum) aderarea la U.E. În ian. 1991, regele Harald V i-a succedat la tron tatălui său, Olav V (1957-1991). În 1997, N. devine al 5-lea producător mondial și, după Arabia Saudită, al doilea exportator de țiței din lume. N. aderă (mart. 2001), împreună cu Danemarca, Suedia, Finlanda și Irlanda, la spațiul „Schengen". În 2002-2003 continuă disputele politice legate de posibila aderare a N. la Uniunea Europeană. Monarhie constituțională.

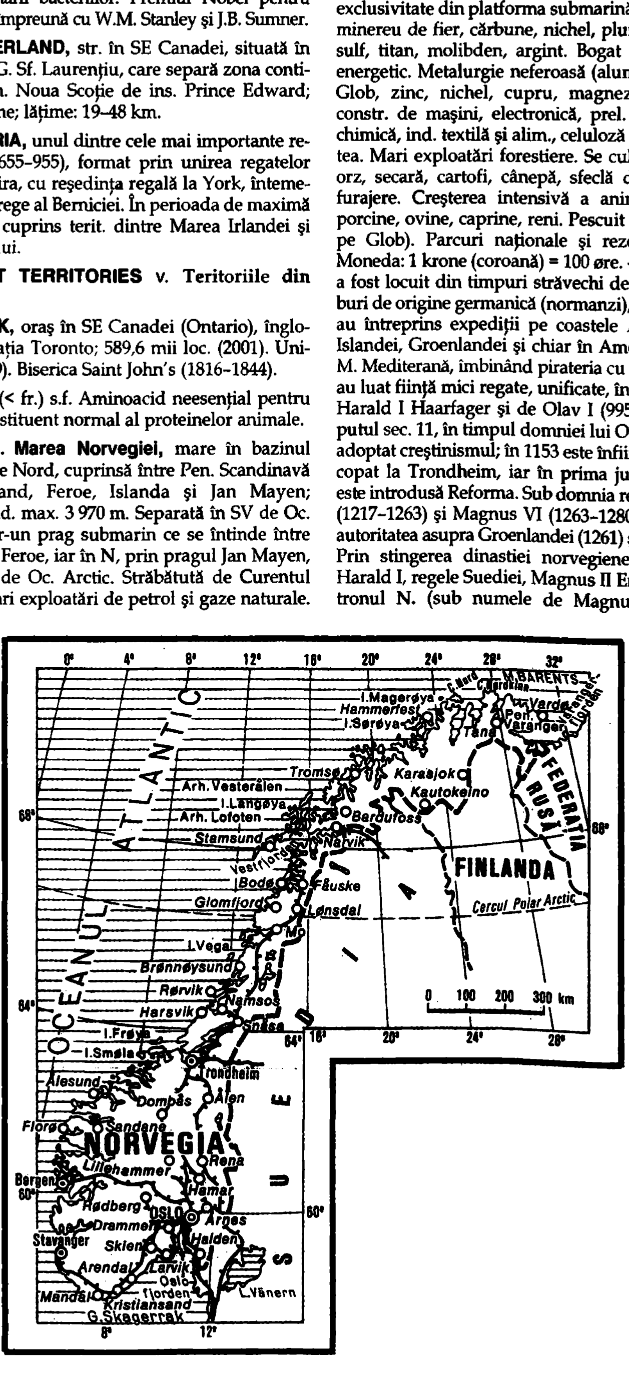

NORWICH, oraș în SE Marii Britanii (Anglia), situat pe fl. Yare, la 156 km NE de Londra; 172,2 mii loc. (2001). Constr. de mașini, motoare electrice, cabluri; piel. și încălț. Universitate (1961). Muzee. Monumente: catedrală (1096, restaurată în sec. 15), castel (1120-1130), palat municipal (1407-1417), biserica Saint Peter Mancroft (1430-1455), în stil gotic. Menționat documentar în 1158. - **Școala de la N.** = grupare regională de pictură având o coeziune interioară comparabilă cu cea a grupurilor italiene. Sub conducerea lui J.S. Cotman și J. Crome, membrii ei au constituit, în febr. 1803, „Societatea de la N.". Din 1805, au organizat expoziții periodice, contribuind decisiv la modernizarea viziunii artelor engleze. Reprezentanți: R. Ladbrooke, R. Dixon, J. Thirtle, J. Stark, G. Vincent, J. Stannard.

NORWID, Cyprian Kamil (1821-1883), scriitor și pictor polonez. A trăit în exil la Paris și în S.U.A. Poeme romantice, filosofice, drame („Cleopatra"), eseuri despre artă.

NOSKE, Gustav (1868-1946), om politic german. Lider social-democrat. Ministru de Război (1919-1920); a organizat represiunile împotriva mișcării social-democraților de stânga (spartachiștii), restabilind ordinea.

NOSOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *nosos* „boală" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a științei medicale care studiază bolile în general, ocupându-se de definirea, clasificarea și delimitarea lor după anumite criterii.

NOSSACK, Hans Erich (1901-1977), scriitor german. Romane prezentând drama războiului („Întâlnire cu moartea").

NOSTALGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *nostos* „întoarcere" + *algos* „durere") s.f. Sentiment de melancolie provocat de dorința de a revedea persoane sau locuri dragi, de a retrăi un episod din trecut; dorință pentru ceva greu de îndeplinit; dor, (pop.) alean.

NÓSTIM, -Ă (< ngr.) adj. **1.** Plin de haz, amuzant, spiritual. ✦ Caraghios, ridicol. **2.** Atrăgător, simpatic.

NOSTRADAMUS (pe numele adevărat *Michel de Nostre-Dame*) (1503-1566), astrolog și medic francez. Autor al unei culegeri de profeții celebre exprimate în catrene („Centuries").

NOSTRÓM (< it.) s.m. (NAV.) Boțman.

NOȘLAC, com. în jud. Alba, pe Mureș; 1 897 loc. (2008). Pe terit. satului N., menționat documentar în 1288, a fost identificată o necropolă din sec. 4–7 în care s-au găsit vase din ceramică daco-romane, fibule, aplice ș.a. În satul Găbud se află biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din 1776 (pictată în 1777).

NOTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A însemna, a consemna în scris. ✦ A semnala; a observa. **2.** A aprecia prin note, calificative, rezultatele cuiva. **3.** A marca prin semne, simboluri. **4.** (MUZ.) A transcrie o melodie prin folosirea unor semne convenționale (note).

NOTA BENE (loc. lat.) Formulă prin care se atrage atenția asupra unui pasaj, a unei idei într-un text ori asupra corecturilor deosebite de tipar. Prescurtat: N.B.

NOTÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Vrednic de a fi luat în seamă; remarcabil. ✦ (Substantivat, m. pl.) Notabilități.

NOTABILITÁTE (< fr.) s.f. (Mai ales la pl.) Personalitate de seamă, personaj cu situație socială importantă, cu prestigiu.

NOTÁR (< fr., germ.; lat. *notarius* „secretar") s.m. **1.** Funcționar care îndeplinește atribuțiile ce intră în componența Notariatului. **2.** (În vechea organizare administrativă a României) Reprezentant al puterii centrale în comune cu atribuții de șef al poliției și de secretar comunal.

NOTARA, Hrisant (?–1731), astronom și ecleziast român de origine greacă. Ulterior, patriarh al Ierusalimului (1707–1731). Lucrarea sa, „Introducere în geografie și astronomie" (în lb. greacă), conține primele determinări de coordonate geografice făcute pe terit. țării noastre.

NOTÁRE (< *nota*) s.f. **1.** Acțiunea de a nota și rezultatul ei. **2.** (DR.) Înscriere în cartea funciară (cu efect de informare pentru terțele persoane) a unor drepturi personale, fapte sau situații care au legătură cu drepturile reale intabulate în acea carte.

NOTARIÁT (< fr., germ.) s.n. Instituție având competența de a întocmi, autentifica și legaliza anumite acte care să înlesnească cetățenilor dovedirea și valorificarea drepturilor lor civile; funcția și activitatea notarului public; *concr.* birou notarial.

NOTÁTIȚĂ (< [*î*]*nota*) s.f. Gen de păsări din ordinul caradriiformelor, din reg. nordice, în trecere prin România, bune înotătoare, masculul are un colorit deschis, cu o dungă neagră de la ochi până la urechi *(Phalaropus)*, femela cu un colorit mai divers.

NOTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însemnare, consemnare, notă **(1)**. **2.** Reprezentare prin semne convenționale, simboluri etc. ✧ *N. muzicală* = sistem de reprezentare grafică a sunetelor muzicale și a diferitelor raporturi dintre ele.

NÓTĂ (< fr., lat., it.) s.f. **1.** Însemnare scrisă referitoare la o anumită chestiune. ✧ Expr. *A lua notă* (de ceva) = a lua cunoștință; a reține. ✦ (La pl.) Notițe (luate la un curs, la o ședință etc.) **2.** (La pl.) Însemnări sau reflecții literare asupra unui eveniment istoric, a unei opere etc. ✦ (La pl.) Adnotări la un text literar sau științific, cuprinzând informații suplimentare, referințe bibliografice etc., trecute în subsolul paginii sau la sfârșitul lucrării. **3.** *N. diplomatică* = informare oficială a unui stat într-o anumită problemă (de politică externă) transmisă altui stat prin intermediul misiunii diplomatice. **4.** Material gazetăresc cu caracter informativ, cuprinzând și elemente de comentare. **5.** Document prin care se cere, se dispune, se consemnează operații, fapte etc. **6.** Calificativ prin care se apreciază cunoștințele elevilor, studenților, candidaților la examene, la competiții ș.a. **7.** Semn pentru reprezentarea grafică a înălțimii și a duratei unui sunet muzical. ✧ Expr. *Notă discordantă* (sau *falsă*) = vorbă, comportare care nu se potrivește într-o anumită împrejurare. *A fi în notă* = a fi în concordanță cu situația. ✦ (La pl.) Caiet care cuprinde piese muzicale. **8.** Atribut, însușire; particularitate. ✦ Nuanță, trăsătură, element component.

Catedrala Notre-Dame din Paris

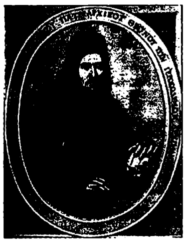

Hrisant Notara

Constantin N. Nottara

NÓTES (< fr.) s.n. Carnet pentru însemnări.

NOTIFICÁRE s.f. (DR.) **1.** Act de procedură prin care se comunică unei persoane, printr-un agent judecătoresc, că un anumit act juridic a fost îndeplinit sau urmează să fie îndeplinit. **2.** (În dreptul internațional) Comunicare făcută printr-o notă diplomatică de către un stat altui stat cu privire la punctul de vedere adoptat într-o anumită problemă.

NOTÍȚĂ s.f. Însemnare. ✦ (La pl.) Însemnări rezumative după un curs, o lecție etc.; note.

NOTKE, Bernt (1436–1509), pictor și sculptor german. Reprezentant al goticului târziu german. Operă caracterizată printr-un viguros și expresiv realism („Sf. Gheorghe omorând balaurul").

NOTOCÓRD (< fr.; {s} gr. *notos* „spate" + *khorde* „coardă") s.n. (ZOOL.) Scheletul axial primitiv al embrionului animalelor cordate. Se menține și la adult la amfioxus și la ciclostomi; la vertebrate, **n.** este înlocuit de coloana vertebrală. Sin. coardă *dorsală*.

NOTÓRIU, -IE (< fr.; lat. *notorius* „care face cunoscut") adj. Cunoscut de toată lumea; *p. ext.* renumit.

NOTRE-DAME, catedrală (biserică mitropolitană cu hramul Sfânta Fecioară) situată pe Île de la Cité din centrul Parisului, construită (1177–1250) pe locul unui sanctuar ridicat de arhiepiscopul Maurice de Sully în perioada 1160–1163. A suferit deteriorări în timpul Revoluției Franceze, fiind restaurată în 1845–1864 de Viollet-le-Duc. Este un monument reprezentativ pentru arhitectura gotică medievală franceză, cu splendide decorațiuni sculptate pe fațade și cu vitralii din sec. 13.

NOTRE-DAME, școala de la ~, nume dat ansamblului de compozitori care, între 1160 și 1270, au ilustrat dominanța Parisului în domeniul polifoniei și al liricii latine cântate. Reprezentanți: Leonin și Perotin.

NOTTARA 1. Constantin N. (1859–1935, n. București), actor român. S-a afirmat pe scena Teatrului Național din București, printr-un stil la început romantic, apoi realist, profund emoționant, pus în valoare de vocea caracteristică și frazarea expresivă. Roluri din repertoriul universal și național (Sofocle, Shakespeare, Hugo, Caragiale, Delavrancea). **2. Constantin C.N.** (1890–1951, n. București), compozitor, violonist și critic muzical român. Fiul lui N. **(1)**. Fondator al cvartetului care i-a purtat numele (1914); inițiator și dirijor al orchestrei Bucureștiului (1929). În creația sa a oscilat între un stil de influență franceză și un folclorism academic.

NOTTINGHAM, oraș în Marea Britanie (Anglia), pe râul Trent; 266,9 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. textilă, chimico-farmaceutică și alim. Universitate (1881). Muzeu de artă. Royal Theatre (1865) și teatrul Playhouse (1963). Monumente: castel (1130, reconstruit în sec. 17), biserica St. Mary (sec. 15). Fundat de danezi în a doua jumătate a sec. 9 și menționat documentar în 1155.

NOȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Formă logică fundamentală care reflectă însușirile esențiale, necesare și generale ale unei clase de obiecte. **2.** Cunoștință generală despre valoarea, sensul, însemnătatea unui lucru. **3.** (La pl.) Principii generale de bază dintr-un domeniu oarecare; cunoștințe.

NOU, NÓUĂ (lat. *novus, nova*) adj. **I. 1.** Făcut sau creat de curând; care apare pentru prima dată. ✧ (MED.) *Nou-născut* = denumire dată copilului din momentul nașterii și până la împlinirea a 4 săptămâni (28 de zile) de viață. ✦ (Despre produse agricole, viticole etc.) Din recolta anului în curs. **2.** Care apare în locul unui lucru mai vechi; actual, contemporan. ✦ (Substantivat, n., art.) Element care apare la un moment dat în procesul dezvoltării unui fenomen. **3.** Cu aspect și conținut schimbat; transformat. **4.** Recent. ✧ *Lumea Nouă* = America. **II.** Care a fost executat sau cumpărat de curând; care a fost puțin sau deloc folosit; în stare bună. **III.** Neexperimentat.

NOUA, cultură de la sfârșitul Epocii Bronzului (sec. 14–12 î.Hr.), răspândită în Moldova, Transilvania, Muntenia de Est și Dobrogea. Numită astfel după o suburbie a Brașovului, unde au fost descoperite primele urme caracteristice acestei culturi.

NOUA BRITANIE v. **New Britain**.

NOUA CALEDONIE, arh. în SV Oc. Pacific (Melanezia); 19,1 mii km²; 196,8 mii loc. (1996). Format din ins. **N.C.** (16,7 mii km²), cu relief muntos (alt. max.: 1 628 m, vf. Mont Panié) și alte ins. mici (Bélep, Île des Pins, Walpole, Lifou, Maré, Ouvéa – ultimele trei făcând parte din arh. Loyauté). Centrul ad-tiv: *Nouméa.* Populat de melanezieni, polinezieni, indonezieni, europeni ș.a. Descoperită, în 1774, de James Cook, devine posesiune franceză în 1853. Colonie penitenciară (1864–1896). Din 1958, „teritoriu de peste mări" al Franței.

NOUA CRITICĂ 1. Orientare în critica anglo-americană interbelică („New criticism") caracterizată printr-o mare atenție acordată analizei de text („close reading"), îndeosebi sub raport semantic. Reprezentanți: I.A. Richards, T.S. Eliot, W. Empson, Y. Winters ș.a. **2.** Mișcare din literatura franceză de după al Doilea Război Mondial („Nouvelle critique"), orientată spre valorizarea literaturii ca fapt de limbaj și de comunicare, spre abordarea ei structurală, semiotică, fenomenologică, tematică, sociologică etc. Reprezentanți: M. Foucault, R. Barthes, J. Derrida, Tv. Todorov, J. Kristeva, Ph. Sollers, G. Genette, G. Poulet, J.-P. Richard ș.a. Contestată de susținătorii criticii universitare, lansoniene (R. Picard).

NOUADHIBOU, oraș în partea de VNV a Mauritaniei, pe țărmul Oc. Atlantic; 75,9 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, de prelucr. a petrolului și alim. Vechea denumire: *Port-Étienne.*

NOUA GUINEE (IRIAN), ins. în V Oc. Pacific, la N de Australia, de care este separată prin str. Torres, a doua din lume ca supr., după Groenlanda; 884,8 mii km². Străbătută pe direcția NV-SE de culmi muntoase înalte. Alt. max.: 5 030 m. În S, o câmpie mlăștinoasă drenată de numeroase râuri și fluvii. Faună variată, cu numeroase endemisme. Zona interioară este greu accesibilă. Partea occidentală a ins. aparține Indoneziei (Irian Jaya), iar în E se află statul *Papua-Noua Guinee.*

NOUA IRLANDĂ v. **New Ireland**.

NOUAKCHOTT, cap. Mauritaniei, situată la 8 km de țărmul Oc. Atlantic; 611,8 mii loc. (2000). Ind. de prelucr. a metalelor, a lemnului, chimică și alim. Uzine de desalinizare a apei de mare (1969). Întemeiată (1903) de un grup de coloniști francezi, pe o rută caravanieră. Palat prezidențial. Centrul ad-tiv al coloniei franceze Mauritania (din 1957) și capitala statului Mauritania (din 1960).

NOUA SCOȚIE (NOVA SCOTIA) 1. Pen. în SE Canadei, între G. Fundy, Oc. Atlantic, str. Northumberland și G. Sf. Laurențiu; 44 mii km². **2.** Prov. în SE Canadei, în pen. omonimă; 55,5 mii km²; 908 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Halifax.* Expl. de min. de fier, de cărbuni, plumb, argint, zinc, baritină, gips. Expl. și prelucr. lemnului.

NOUA ZEELANDĂ, stat insular în SV Oc. Pacific, separat de Australia prin M. Tasman; 270,53 mii km²; 3,9 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: engleza și maori. Religia: creștină (protestanți 52%, catolici 15%), fără religie și culte locale 33%. Cap.: *Wellington.* Orașe pr.: Auckland, Christchurch, Manukau. Statul este format din două ins. mai mari (Insula de Nord și Insula de Sud), separate prin str. Cook și mai multe ins. mici (Stewart, Chatham, Kermadec ș.a.). Insula de Sud este dominată de Alpii Neelandezi (alt. max. 3 764 m

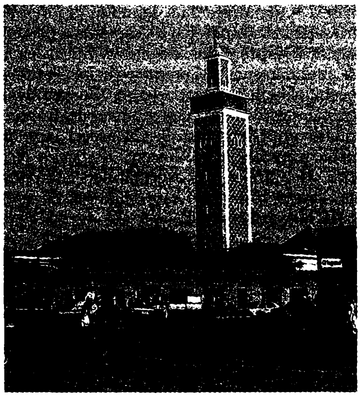

Nouakchott. Moscheea marocană

Mount Cook/Aorangi) care domină spre V îngusta câmpie litorală Westland şi spre E câmpia mai largă Canterbury. Insula de Nord mai puţin înaltă, în parte de origine vulcanică (vulcanii Ruapehu 2 797 m, mt. Egmont/Taranaki 2 578 m, numeroase lacuri vulcanice, gheizere). *Climă* temperat-oceanică, mai rece în extremitatea sudică şi cu nuanţe subtropicale în cea nordică (pen. Auckland). Reţea hidrografică bogată, cu râuri scurte şi repezi, numeroase lacuri glaciare şi vulcanice. Teritorii dependente: ins. Cook, ins. Niue, ins. Tokelau (Oc. Pacific) şi Ross Dependency (Antarctica). Ţară cu economie industrial-agrară dezvoltată. Resurse minerale modeste: huilă, lignit, petrol, gaze naturale, aur, argint, minereu de fier, zinc, tungsten, magneziu. Hidroenergie şi energie geotermală, metalurgie (oţel, aluminiu), constr. de maşini, ind. chimică, prel. lemnului, ciment, textilă şi alim. Exploatări forestiere. Se cultivă grâu, porumb, orz, ovăz, tutun, in şi cânepă, cartofi, legume, batate, fructe. Sector zootehnic foarte dezvoltat: bovine, porcine, ovine, caprine. Mare exportator mondial de lână, produse lactate, carne congelată. Pescuit. Parcurile Naţionale Fiordland, Tongariro, Westland ş.a. şi cele două parcuri maritime (Hauraki Gulf şi Marlborough Sounds); aria vulcanică şi termală din partea centrală a Insulei de Nord, cu staţiuni şi zone de sporturi de iarnă. Moneda: 1 dollar neozeelandez = 100 cents. – *Istoric.* Teritoriul N.Z. a fost cunoscut probabil încă din sec. 10 de navigatorii polinezieni, maorii colonizând ins. către 1350 şi introducând aici agricultura şi un sistem social bazat pe caste. Primul navigator european care atinge coasta de V a N.Z. (1642) este olandezul Abel Tasman, care îi dă numele de *Staaten Landt,* modificat ulterior în *Nieuw Zeeland.* Explorarea propriu-zisă a ins. este începută de J. Cook (1769–1770), europenii revenind în 1773, 1774 şi 1777. Primii colonişti europeni, vânători de balene şi de foci, veniţi din Australia, sunt urmaţi de negustori şi misionari, cărora li se datorează (1814) o tentativă de evanghelizare a populaţiei băştinaşe. La 6 febr. 1840, căpeteniile triburilor maori recunosc suveranitatea britanică prin Tratatul Waitangi, în schimbul garantării stăpânirilor lor de pământ. Nerespectarea acestei dispoziţii a atras după sine numeroase războaie între maori şi europeni (1840–1847, 1860–1870). Ins. a fost proclamată colonie dependentă administrativ de New South Wales (Australia). La 3 mai 1841 devine colonie britanică de sine stătătoare, beneficiind de o largă autonomie internă (din 1852 – Constituţie şi parlament bicameral). Ca urmare a decimării populaţiei maori în urma războaielor, a început o masivă imigrare a crescătorilor de vite şi a căutătorilor de aur europeni (1861). N.Z. a anexat ins. Auckland (1847), Kermadec (1887), Cook şi Niue (1901) şi Tokelau (1925). Reformele administrative şi economice au asigurat ţării o legislaţie avansată (primul stat din lume care acordă drept de vot femeilor – 1893). La 26 sept. 1907, N.Z. obţine statutul de dominion, iar la 11 dec. 1931, prin Statutul de la Westminster, calitatea de membru, cu drepturi depline, în cadrul Commonwealth-ului. N.Z. participă la cele două războaie mondiale alături de Marea Britanie, precum şi la războaiele din Coreea (1950–1953) şi Vietnam (1965–1973). Membru fondator al O.N.U. (1945). Alternanţa la putere a celor două mari partide – Laburist şi Naţional – conferă ţării un standard înalt de democraţie internă şi prosperitate economică, N.Z. devenind unul dintre cele mai stabile şi prospere state din emisfera sudică. Angajată în campania pentru denuclearizarea Pacificului, N.Z. s-a situat pe o poziţie tranşantă împotriva experienţelor nucleare franceze din atolul Mururoa, fiind principalul susţinător al unei politici ecologice de apărare a mediului. Pe plan intern, după 1987, autorităţile neozeelandeze au fost confruntate cu cererile populaţiei indigene maori, care solicită compensaţii pentru nedreptăţile şi deposedarea de pământ, suferite după 1840 din partea imigranţilor albi. După 15 ani de experiment neoliberal, Partidul Laburist, câştigător al alegerilor parlamentare (nov. 1999, iul. 2002 şi sept. 2005) deţine primplanul vieţii politice din ţară, formând guverne de coaliţie, conduse de Helen Clark. Monarhie constituţională.

NÓUĂ (lat. *novem*) num. card. Număr natural mai mare decât opt cu o unitate şi care se indică prin cifra 9. ✧ Adjectival: *nouă zile.* ✧ (Substantivat) *Scrie un nouă.* ✦ (Cu valoare de num. ord.) *volumul nouă.*

NÓUĂSPREZECE num. card. Număr natural mai mare cu o unitate decât optsprezece. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Locul nouăsprezece.*

NOUĂZÉCI num. card. Număr natural mai mare de nouă ori decât zece. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Rândul nouăzeci.*

NOUGARO, Claude (n. 1929), cântăreţ şi compozitor francez. Şansonetist. Influenţat de jazz şi ulterior de tango. Discografie selectivă: „Nougayork", „Dansez sur moi".

NOUL AMSTERDAM v. **New York (1).**

NOUL ROMAN (în fr. „nouveau roman"), mişcare literară (deceniile 6–7 ale sec. 20). Termen introdus de scriitorul francez Alain Robbe-Grillet („Pentru un nou roman"), pentru a denumi un model de roman diferit de cel tradiţional şi în special de cel psihologic, datorită renunţării la conflict şi la personaje (caractere), cărora le ia locul descrierea obiectuală. A mai fost denumit *roman al privirii* şi *antiroman.* Reprezentanţi: A. Robbe-Grillet, M. Butor, Natalie Sarraute, Cl. Simon ş.a.

NOUL TESTAMENT, a doua parte a „Bibliei", având 27 de cărţi, elaborată în sec. 1–4 d.Hr. şi recunoscută numai de creştini. Cuprinde texte despre viaţa şi cuvintele lui Iisus Hristos (cele patru „Evanghelii"), o naraţiune a evenimentelor Bisericii primare („Faptele apostolilor"), epistole ale apostolilor (sau atribuite lor), precum şi „Apocalipsa".

„NOUL TESTAMENT" SAU ÎMPĂCAREA AU LEAGEA NOAO A LUI IISUS HRISTOS DOMNULUI NOSTRU, titlul primei traduceri integrale în limba română a „Noului Testament", apărută în 1648, la Alba Iulia, sub îngrijirea mitropolitului Simion Ştefan. Cunoscută sub denumirea „Noul Testament de la Bălgrad".

NOUL VAL, termen introdus de câţiva regizori francezi, grupaţi în jurul revistei „Cahier du cinéma", care, polemizând cu cinematograful tradiţional, cereau o reînnoire a tematicii, a limbajului şi independenţă faţă de cinematograful industrial. Reprezentanţi: M. Camus, C. Chabrol, J.L. Godard, J. Rivette, F. Truffaut ş.a.

NOUMÉA, oraş în SV ins. Noua Caledonie, centrul ad-tiv al posesiunii franceze Noua Caledonie; 76,2 mii loc. (1996). Port la Oc. Pacific. Fundat (1854) cu numele *Port-de-France.*

NOÚMEN s.n. v. **numen.**

NOURRIT, Adolphe (1802–1839), tenor francez. A impus un stil de cânt specific francez, care atinge apogeul la mijlocul sec. 19. Roluri în premieră în „Robert Diavolul" şi „Hughenoţii" de Meyerbeer, „Wilhelm Tell" de Rossini. S-a sinucis.

NOUS (cuv. gr. „idee, gândire") subst. (În filozofia greacă) Raţiune, spirit.

NOUTÁTE (< lat., fr.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi nou. **2.** Lucru nou. **3.** Veste, ştire recentă.

NOUVEL, Jean (n. 1945), arhitect şi designer francez. Lucrări de orientare avangardistă, dar păstrând elemente tradiţionale (Institutul Lumii Arabe, Teatrul Operei din Paris, Galeriile Lafayette din Berlin).

NOVAC, personaj al baladelor populare româneşti (ciclul epic al Novăceştilor). Glorificat, împreună cu fiul său Gruia, ca erou al luptelor antiotomane. Întâlnit şi în folclorul sârb, croat şi bulgar.

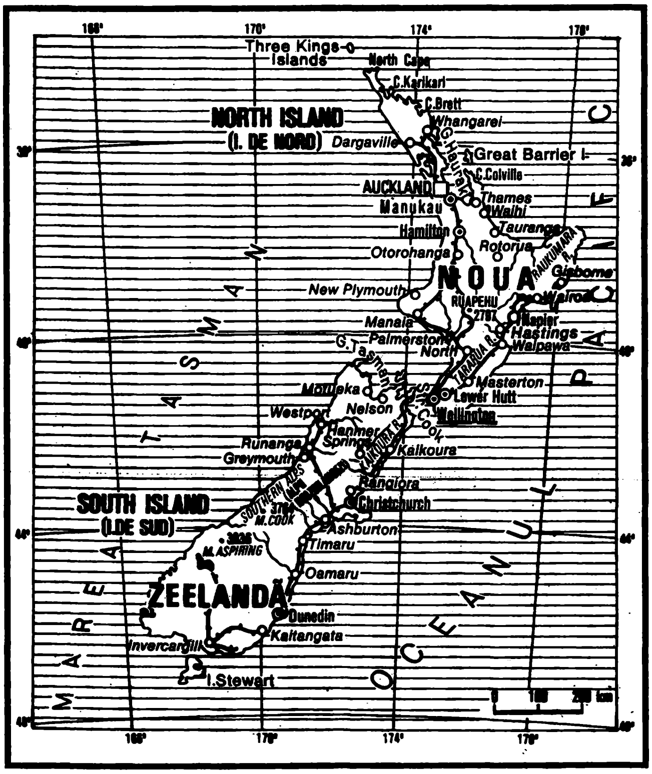

NOVACI, oraş în jud. Gorj, situat la poalele m-ţilor Parâng, în depr. N., pe râul Gilort; 6 093 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului. Izv. minerale. Localitate menţionată documentar în 1502; declarată oraş la 17 febr. 1968.

NOVACU, Valeriu (1909-1992, n. Pecica, jud. Arad), fizician român. M. coresp. al Acad. (1948). Contribuţii teoretice în fizica particulelor elementare („Teoria cuantică a câmpurilor", „Bazele teoretice ale fizicii"). Tratate („Electrodinamica").

NOVAE, oraş şi castru roman, situat pe malul drept al Dunării, reşedinţă a Legiunii I Italica. Sediul unei episcopii creştine în Ev. Med. timpuriu. Azi *Siştov* (Bulgaria).

NOVAIA ZEMLEA, arh. aparţinând Federaţiei Ruse, situat în Oc. Arctic, între M. Kara şi M. Barents, despărţit de continent prin str. Kara; 82,2 mii km^2. Cuprinde două ins. principale (Ins. de Nord, 48,9 mii km^2 şi Ins. de Sud, 33,3 mii km^2) şi câteva insuliţe. Acoperit cu gheţuri 25%.

NOVA IGUAÇU, oraş în SE Braziliei, la c. 50 km NV de Rio de Janeiro; 780,3 mii loc. (2002). Metalurgia zincului, ind. chimico-farmaceutică, de prelucr. a petrolului şi alim.

NOVÁK, Arne (1880-1939), critic şi istoric literar ceh. Lucrări de analiză („Jan Neruda") şi de sinteză („Istoria literaturii cehe").

NOVAK, Kim (n. 1933), actriţă americană de film. Roluri de mare supleţe dramatică, întrupare a feminităţii blonde („La miezul nopţii", „Marele atac al băncii").

NOVÁK, Vitezslav (1870-1949), compozitor ceh. Adaptează inovaţiile impresionismului în domeniul armoniei la spiritul muzicii cehe. Opere, cantate, lucrări simfonice şi vocal-simfonice, muzică de cameră.

NOVAK, Vjenceslav (1859-1905), scriitor croat. Nuvele („Povestiri din Podgorje") şi romane („Două lumi") naturaliste.

NOVALIS (pseud. lui *Friedrich Leopold von Hardenberg*) (1772-1801), scriitor şi filozof german. Unul dintre cei mai de seamă romantici. A cultivat „idealismul magic" şi extazul mistic. Poeme exaltând nocturnul ca moment al marilor revelaţii („Imnuri către noapte"); proză exprimând prin simbolul florii albastre setea umană de originar şi infinit (romanul „Heinrich von Ofterdingen"); eseuri în formă de fragmente („Creştinătatea sau Europa"), nuvele alegorice („Discipolii la Sais").

NOVA LISBOA v. **Huambo.**

NOVARA, oraş în N Italiei (Piemonte); 100,9 mii loc. (2001). Ind. electrotehnică, textilă, constr. de maşini, poligrafică; produse chimice şi alim. Primărie (sec. 13), palat (sec. 15), catedrală (1865-1869), cu baptisteriu din sec. 10 şi campanilă din sec. 11. Bisericile San Nazaro (sec. 15), San Martino (1475), San Marco (1607), bazilica San Gaudenzio (1577-1650).

NOVARA, Domenico Maria (1454-1504), astronom şi matematician italian. Profesor la Bologna, unde îl are elev pe N. Copernic. A determinat înclinaţia eclipticii şi a observat deplasarea axei polare.

NOVARRO, Ramon (1899-1968), actor american de film de origine mexicană. Roluri de june-prim romantic în melodrame şi filme de aventuri („Scaramouche", „Ben-Hur").

NOVA SCOTIA v. **Noua Scoţie.**

NOVATIANISM (< n. pr. *Novatian,* antipapă) s.n. Doctrină rigoristă, ce nu admitea pocăinţa apostaţilor, pentru a fi reprimiţi în Biserică; a provocat schisma „novatiana".

NOVATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană cu idei şi concepţii noi; persoană care introduce o noutate într-un domeniu oarecare. ✦ (Adjectival) Care aduce, care cuprinde idei noi; înnoitor.

NOVÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Stingere a unei obligaţii vechi şi înlocuirea ei cu alta nouă, care are un alt obiect ori un alt debitor sau creditor.

NÓVĂ (< fr. {i}; {s} lat. *nova* [*stella*] „[stea] nouă") s.f. Stea variabilă explozivă, a cărei strălucire creşte puternic, relativ brusc (în câteva ore sau câteva zile), după care revine treptat la strălucirea iniţială (într-un interval de timp care poate ajunge până la câţiva ani). Până în prezent au fost observate câteva sute de **n.**

Novalis

NOVELLI, Ermete (1851-1919), actor italian. A excelat în roluri comice şi tragice din Shakespeare, Molière, Goldoni. A creat o adevărată şcoală de actori. În 1900, a fondat, la Roma, un teatru „La Casa di Goldoni".

NOVERRE, Jean Georges (1727-1810), balerin şi coregraf francez. Rol important în dezvoltarea baletului-pantomimă. Spectacole pe muzică de Gluck („Medeea şi Iason"), Mozart („Mici nimicuri") ş.a. Scrieri teoretice („Scrisori despre dans şi despre balet").

NOVGOROD, oraş în Federaţia Rusă, la 6 km N de L. Ilmen; 237 mii loc. (1997). Ind. chimică, alim. şi de prelucr. a lemnului. Monumente: Catedrala Sf. Sofia (1045-1050), biserica mănăstirii Iuriev (sec. 12), bisericile Sf. Nicolae (1113), Sf. Gheorghe (1119-1130), Fiodor Stratilat (1360-1361), Kremlin (1302). Teatru. Filarmonică. Muzeu. Menţionat pentru prima oară în 859. Însemnat centru comercial şi meşteşugăresc, era situat la o încrucişare a „drumului de la varegi la greci". Capitală a rep. omonime (1136-1478), constituită în urma fărâmiţării Rusiei kieviene, a intrat în 1478 în componenţa statului centralizat rus.

NOVÍCE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care se pregăteşte într-o mănăstire în vederea călugăririi; *p. ext.* începător într-un domeniu oarecare.

NOVIKOV, Nikolai Ivanovici (1744-1818), publicist, editor şi filantrop rus. Figură reprezentativă a iluminismului rus. Rol important în lupta împotriva şerbiei, în dezvoltarea culturii şi în răspândirea ideilor înaintate, fapt pentru care a fost întemniţat (1792-1796) de Ecaterina a II-a. În 1772, a editat primul dicţionar enciclopedic al literaturii ruse.

NOVIKOV 1. Piotr Sergheevici N. (1901-1975), matematician rus. Fondatorul şcolii ştiinţifice de logică matematică. Lucrări de teoria funcţiilor, ecuaţiile fizicii matematice, logică matematică, teoria mulţimilor, geometrie şi topologie algebrică. 2. **Serghei Petrovici N.** (n. 1938), matematician rus. Fiul lui N. (1). Lucrări privind geometria, topologia şi teoria relativităţii. Medalia Fields (1970).

NOVIODUNUM v. Isaccea.

NOVI PAZAR, oraş în partea de S a Serbiei; 54,5 mii loc. (2002). Biserica Sf. Petru (sec. 8), mănăstirea Sopocani (1260). Centrul unui sangeac turcesc (sec. 15).

NOVI SAD, oraş în partea de N a Serbiei, port pe Dunăre, centrul ad-tiv al reg. autonome Vojvodina; 190 mii loc. (2002). Constr. de nave fluviale, avioane, aparataj electrotehnic şi maşini agricole; porţelanuri. Universitate (1960). Muzee. Menţionat documentar în 1526. Fortăreaţa Petrovaradin (sec. 13-17).

NOVOCAÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *novus* „nou" + fr. [*co*]*caine* „cocaină") s.f. Clorhidrat de para-aminobenzoildietilaminoetanol; substanţă chimică cu acţiune anestezică locală. Sin. *procaină, sincaină.*

NOVOCERKASSK, oraş în Federaţia Rusă, în Delta Donului; 170,9 mii loc. (2002). Metalurgie. Constr. de maşini; produse chimice şi alim. Catedrala Învierii (1805-1905).

NOVOKUZNEŢK, oraş în Federaţia Rusă, în bazinul Kuzneţk; 550,1 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Siderurgie şi metalurgia aluminiului; constr. de utilaj minier; ind. chimică şi a mat. de constr. În perioada 1622-1931 s-a numit *Kuzneţk-Sibirsk,* iar între 1932 şi 1961, *Stalinsk.*

NOVOLÁC (< fr.) s.n. Răşină sintetică obţinută prin condensarea fenolului cu formaldehidă în mediu acid. Se întrebuinţează la fabricarea lacurilor.

NOVOMOSKOVSK, oraş în Federaţia Rusă, la 231 km SE de Moscova; 134 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Ind. chimică, a mat. de constr. şi alim. Între 1934 şi 1961 s-a numit *Stalinogorsk.*

NOVOROSSIISK 1. Oraş în Federaţia Rusă, port la Marea Neagră; 231,9 mii loc. (2002). Constr. navale, de maşini; prelucr. petrolului; ind. cimentului, a mobilei şi alim. Muzeu de istorie. **2.** V. **Ekaterinoslav.**

NOVOSIBIRSK 1. (NOUA SIBERIE) Arh. aparţinând Federaţiei Ruse, situat între M. Laptev (la V) şi M. Siberiei Orientale (la E); 38 mii km^2. Alt. max.: 374 m (în ins. Kotelnîi). Staţie ştiinţifică de cercetări (din 1927). **2.** Oraş în Federaţia Rusă, port pe Obi; 1,4 mil. loc. (2002). Siderurgie şi metalurgia cositorului; constr. de maşini; ind. chimică, uşoară. Universitate (1959). Fundat în 1893 cu numele *Gusevska.* Între 1903 şi 1925, s-a numit *Novonikolaevsk.*

NOVOTNÝ, Antonín (1904-1975), om politic cehoslovac. Prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia (1953-1968); preşedintele statului (1957-1968).

NOWA HUTA, oraş în partea de S a Poloniei (suburbie a Cracoviei); c. 200 mii loc. Pr. centru siderurgic al ţării.

NOWICKI, Jan (n. 1939), actor polonez de film. Personaje dominate de nelinişti, patimi şi vicii („Cenuşa", „Marele trişor", „A şaptea cameră").

NÓXĂ (< fr. {i}; {s} lat. *noxa* „boală") s.f. Agent răspândit în atmosferă în timpul procesului tehnologic, dăunător organismului.

NOYORI Ryoji (n. 1938), chimist japonez. Studii privind catalizarea hidrogenării. Premiul Nobel pentru chimie (2001) împreună cu W.S. Knowles şi B.K. Sharpless.

NOZICK, Robert (1938-2002), filozof american. Cunoscut mai ales pentru filozofia sa politică „libertariană" susţinută în „Anarhie, stat şi utopie". Alte lucrări: „Explicaţii filozofice", „Natura raţionalităţii".

Np, simbol chimic pentru *neptuniu.*

NUANŢÁ (< fr.) vb. I Tranz. A reda nuanţele unei culori, ale unui ton; a modifica uşor; (a tempera) o idee, o atitudine etc.; a reda ceva în diverse nuanţe. ✦ Fig. A da o notă expresivă; a colora.

NUÁNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiecare dintre varietăţile unei culori, determinată de compoziţia sa cromatică. ✦ Fig. Diferenţă foarte mică între lucruri de acelaşi fel. ✦ Spec. Aspect uşor deosebit al sensului de bază al unui cuvânt. ✦ Ceea ce se adaugă esenţialului, modificându-l uşor; caracter, notă particulară. **2.** (MUZ.) Gradul de intensitate a unui sunet, care corespunde în muzică noţiunii de amplitudine a vibraţiei din fizică. V. *dinamică.*

NUBIA 1. Deşert în NE Sudanului şi S Egiptului cu aspect de pod., fragmentat de ueduri. **2.** V. Nasser *(lacul de acumulare ~).* **3.** Reg. istorică în NE Africii, între prima şi cea de-a şasea cataractă a Nilului, pe terit. de

Novgorod. Catedrala Sf. Sofia

astăzi al Egiptului şi Sudanului, stăpânită temporar în milen. 2 î.Hr. de Egipt. Slăbirea Egiptului în sec. 12 î.Hr., face ca **N.** să-şi redobândească independenţa; la sfârşitul sec. 10 î.Hr. se constituie un regat nubian, cu reşed. la Napata, pe Nil. Piankhi, suveran al Regatului Nubian (750–716 î.Hr.), este recunoscut ca faraon la Teba (c. 742 î.Hr.), fondând dinastia a 25-a egipteană (dinastia nubiană sau etiopiană, 745–650 î.Hr.). Treptat, **N.** pierde contactul cu lumea mediteraneană, africanizându-se; în sec. 4 d.Hr., statul nubian este cucerit de Regatul Aksum.

NUBÍL, -Ă (< fr.; lat. *nubilis* din *nubere* „a se mărita") adj. (Livr.) Care este la vârsta când se poate căsători.

NUC s.m. Arbore din fam. juglandaceelor, înalt de 18–20 m, cu frunze penat-compuse cu 5-9 foliole late, eliptice *(Juglans regia)*. Frunzele şi cojile de nuci au variate întrebuinţări în medicina tradiţională sau la vopsirea fibrelor naturale într-o gamă largă de nuanţe. Lemnul de n. este folosit în ind. mobilei.

NÚCĂ (lat. *nux, nucis*) s.f. **1.** Fructul nucului, uscat, indehiscent, monosperm, cu pericarpul tare, bogat în grăsimi (52–77%), proteine (12–25%) şi vitamine. ✧ *N. de cocos* = cocos. *N. vomică* = nume dat seminţelor mature ale unui arbust tropical *(Strychnos nuxvomica)* care conţin stricnină. Tinctura este folosită ca aperitiv amar, excitant al secreţiilor gastrice şi stimulent al secreţiilor gastrointestinale. **2.** (TEHN.) Piesă formată dintr-o tijă şi un cap sferic, servind la realizarea unor articulaţii la maşini (mecanismul de direcţie la autovehicule).

NUCÉLĂ (< fr.; {s} lat. *nucella* „nucă mică") s.f. Partea centrală din ovulul unei plante fanerogame, formată din ţesut parenchimatos, în care se află sacul embrionar.

NUCET 1. Oraş în jud. Bihor, în SE depr. Beiuş; 2 390 loc. (2008). Expl. de marmură, molibden, bismut (Băiţa). Confecţii. Produse refractare şi alim. (Băiţa). **2.** Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Dâmboviţa; 4 265 loc. (2008). În satul **N.** se află mănăstirea **N.**, cu biserica Sf. Gheorghe (sec. 15, cu refaceri din 1746). Staţiune de cercetări piscicole.

NUCI, com. în jud. Ilfov, pe râul Ialomiţa; 2 820 loc. (2008). Schitul Balamuci (sec. 17), cu biserică refăcută în 1752 (în satul Balta Neagră). Biserica Sf. Alexandru (1780–1783), în satul N.; conac (sec. 17), în satul Micşuneştii Mari.

NUCLEÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *nucleus* „sâmbure") adj. Referitor la nucleu. ✧ *Energie n.* = energie care determină legătura puternică dintre protonii şi neutronii unui nucleu atomic şi care, în anumite împrejurări (radioactivitate, fisiune, fuziune), poate fi eliberată şi utilizată; energie atomică. *Reacţie n.* v. *reacţie.* **(3).** *Reactor n.* v. *reactor.*

NUCLEÁŢIE (< *nucleu*) s.f. (FIZ.) Provocare sau dezvoltare a unei condensări ori a unei cristalizări în gaze sau lichide cu ajutorul nucleelor de condensare, respectiv de cristalizare.

NUCLEÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. Grup de enzime care catalizează scindarea acizilor nucleici în oligonucleotide şi mononucleotide; după natura acizilor nucleici respectivi, se numesc ribonucleaze şi deoxiribonucleaze.

NUCLÉIC (< fr., engl.) adj. *Acizi nucleici* = compuşi organici de natură polinucleotidică, alcătuiţi din baze azotate purinice sau pirimidinice, acid fosforic şi pentoze (riboză sau deoxiriboză), deţinători ai informaţiei genetice, pe care o transmit de la părinţi la descendenţi; au şi rolul de a dirija sinteza proteinelor în organism.

NUCLEÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Produs intermediar de descompunere a nucleoproteinelor.

NUCLEO- (< fr.; {s} lat. *nucleus* „sâmbure") Element de compunere care înseamnă „cu referire la nucleu"; formează adjective şi substantive.

NUCLEOFOSFATÁZE s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime din grupul hidrolazelor, care, împreună cu nucleotidazele şi nucleozidazele, formează subgrupul nucleazelor. **N.** acţionează asupra acizilor nucleici, scindându-i în nucleotide. Sin. *polinucleotidaze.*

NUCLEÓL (< fr. {i}; {s} lat. *nucleolus* „sâmburaş") s.m. Corpuscul sferic din interiorul nucleului, constituit din proteine, enzime şi acizi ribonucleici. Are un rol esenţial în sinteza acizilor ribonucleici.

NUCLEÓN (< fr. {i}) s.m. Denumire generică dată celor două tipuri de particule elementare (protonul şi neutronul) care alcătuiesc nucleul atomic.

NUCLEOPLÁSMĂ (< *nucleo-* + *plasmă*) s.f. Substanţă cu consistenţă omogenă care ocupă în totalitate spaţiile din jurul constituenţilor nucleului.

NUCLEOPROTEÍNE (< fr., engl. {i}) s.f. pl. Substanţe compuse din acizi nucleici şi proteine bazice, de tipul histonelor şi al protaminelor, constituenţi fundamentali ai nucleului celular.

NUCLEOSINTÉZĂ s.f. Reacţie nucleară în lanţ care conduce la formarea nucleelor grele ale atomilor din cele uşoare. Pe baza **n.** se explică geneza, proprietăţile şi distribuţia elementelor chimice şi ale izotopilor acestora în natură (aşa-numita abundenţă cosmică). În primele momente ale Marii explozii (Big Bang) s-au sintetizat hidrogenul şi heliul (care reprezintă 99,9% din materia Universului). Procesul de **n.** a elementelor mai grele (inclusiv a heliului) a avut şi are loc în interiorul stelelor, unde, la temperaturi şi presiuni extrem de ridicate, se desfăşoară reacţii termonucleare care conduc la formarea majorităţii elementelor chimice. Nucleele atomilor foarte grei se formează prin captarea rapidă a neutronilor, care are loc în explozia supernovelor. Procesul de **n.** a elementelor uşoare, ca litiul, beriliul, borul, are loc fie în atmosfera unor stele, fie în spaţiul interstelar sub acţiunea razelor cosmice.

NUCLEOTÍDE (sau NUCLEOPROTEÍDE) (< fr.) s.f. pl. (BIOCHIM.) Componenţi esenţiali ai tuturor celulelor vii, constituiţi dintr-o moleculă de bază purinică sau pirimidinică, o moleculă de pentoză şi una de acid fosforic. Se obţin prin hidroliza parţială a acizilor nucleici. Unele **n.** acţionează ca transportori de energie în diverse reacţii enzimatice.

NUCLEOZÍDE (< fr.) s.f. pl. Componenţi ai acizilor nucleici. Se obţin prin hidroliza nucleotidelor care pierd restul de acid fosforic.

NUCLÉU (< fr.; lat. *nucleus* „sâmbure") s.n., s.m. **I.** s.n. Parte centrală, esenţială a unui lucru, în jurul căreia este alcătuit acesta; miez **(2).** ✧ *N. atomic* = partea centrală a atomului, alcătuită din protoni şi neutroni, în jurul căreia gravitează electronii; dimensiunile *n.a.* sunt de ordinul a 10^{-12} cm, masa lui reprezintă mai mult de 99,9% din masa atomului, iar densitatea este de ordinul a 10^{14} g/cm^3. V. *atom. N. de condensare* (sau *de cristalizare*) = grup de molecule sau de ioni, pulberi, particule de praf etc. pe care se produce condensarea vaporilor suprasaturaţi, respectiv cristalizarea unei soluţii suprasaturate sau a unei topituri. ✧ *Nucleul Pământului* v. *Pământ.* **2.** Fig. Germen, sâmbure al unei acţiuni. **II.** S.m. (HIST.) Organit celular sferic sau ovoid, cu dimensiuni ce variază între un micron şi un milimetru, constituit din nucleoproteine, cromatină şi unul sau mai mulţi nucleoli. Ia parte la procesele metabolice fundamentale şi deţine un rol esenţial în ereditate. ✦ Masă de materie cenuşie din sistemul nervos central.

NUCLÍD ({s} lat. *nucleus* „sâmbure") s.m. Nucleu atomic caracterizat prin numărul de protoni, prin numărul de neutroni şi prin energia de legătură a acestora.

NUCŞOARA, com. în jud. Argeş, pe cursul superior al Râului Doamnei; 1 555 loc. (2008). Izv. minerale.

NUCŞOÁRĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui nucă **(1). 2.** Sămânţa arborelui tropical *Myristica fragans,* folosită drept condiment.

NUCÚLĂ (< fr.; {s} lat. *nucula* „nucă mică") s.f. Achenă mică, formată dintr-o singură carpelă (ex. la urzică) sau provenită din desfacerea la maturitate a unui fruct pluricarpelar (ex. la nalbă).

NUD (< it., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Fără veşminte; gol[1] **(I. 1).** ✦ Fig. Fără artificii, simplu. **2.** S.n. Corp omenesc complet dezbrăcat. ✦ (În artele plastice) Reprezentarea unui corp omenesc gol. Folosit ca model de numeroşi artişti (în special în Renaştere). **3.** Adj. (DR.) *Nud proprietar* = proprietarul care şi-a dezmembrat dreptul său de proprietate asupra unui bun, cedând altuia prerogativele dreptului de posesie şi de folosinţă, păstrându-şi pentru sine doar prerogativa dreptului de dispoziţie juridică. *Nudă proprietate* = proprietatea (redusă la dreptul de dispoziţie juridică) rămasă nudului proprietar după dezmembrare.

NUDÍSM (< fr.; {s} lat. *nudus* „gol") s.n. Expunere la soare a corpului gol.

NUEVA SAN SALVADOR, oraş în partea de SV a statului El Salvador; 163,7 mii loc. (2001). S-a mai numit *Nueva Ciudad de San Salvador, Santa Tecla.*

NUEVO LEÓN, stat în NE Mexicului; 64,9 mii km^2; 3,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Monterrey.*

NÚFĂR (< ngr.) s.m. Nume dat unor specii de plante acvatice din fam. nimfeaceelor, cu frunze mari plutitoare şi flori de diferite culori. ✧ *N. alb* = plantă cu flori mari, albe, întâlnită curent în bălţi *(Nymphaea alba). N. galben* = plantă asemănătoare cu **n.** alb, dar cu flori mai mici galbene *(Nuphar luteum). N. termal* = varietate de **n.** endemic în România, întâlnit spontan doar la Băile Felix din jud. Bihor, în pârâul şi lacul Peţea (*Nymphaea lotus var. thermalis*). Considerat relict terţiar, care s-a menţinut aici datorită apelor termale; monument al naturii. Este înrudit cu lotusul egiptean. Denumirea populară: dreţe.

NUFĂRU, com. în jud. Tulcea, pe braţul Sfântu Gheorghe; 2 463 loc. (2008). Pescuit. Până la 1 ian. 1965, satul şi com. N. s-au numit *Ada Marinescu.*

NUFFAR v. Nippur.

NUGÁ (< fr.; lat. **nucatum,* din *nux* „nucă") s.f. Produs de cofetărie făcut din albuş de ou, zahăr şi nuci (sau alune), care formează o pastă foarte consistentă.

NU JIANG, denumirea chineză a cursului superior al fl. *Salween.*

NUJOMA, Sam Daniel (n. 1929), om politic namibian. Lider al luptei de eliberare naţională a Namibiei. Preşedinte (din 1959) al Organizaţiei Poporului din Africa de Sud-Vest (SWAPO). Primul preşedinte al Namibiei independente (din 1990).

NUKU'ALOFA, cap. statului Tonga, situată în ins. Tongatapu; 37 mii loc. (1999, cu suburbiile). Port la Oc. Atlantic. Localit. datează din sec. 18, devenind reşed. regală (1862–1900), apoi centrul ad-tiv al guvernatorului britanic (1900–1970) şi cap. statului Tonga (din 4 iun. 1970). Palat regal (1865–1867).

NUKU HIVA, ins. vulcanică în arh. Marchize (Polinezia franceză); 482 km^2. Oraş pr.: *Taiohae.*

NUKUS, oraş în Uzbekistan, cap. Republicii Autonome Karakalpakstan, pe dr. Amu-Dariei; 199 mii loc. (1999). Aparataj ind. Produse alim., confecţii, mobilă, mat. de constr. Fondat (1933).

NUL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care se reduce la nimic; *p. ext.* care nu se manifestă în nici un fel; ✦ (MAT.) De valoare egală cu zero. **2.** (DR.) (Despre un act juridic) Sancţionat cu nulitate **(2). 3.** (Despre oameni) Fără nici un merit. ✧ Loc. vb. *A declara nul* = a anula. *Nul şi neavenit* = fără nici o valoare, total nepotrivit.

NULIGÉSTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *nullus* „nici un" + *gesto* „a purta") s.f. (MED.) Femeie care n-a fost niciodată gravidă.

NULIPÁRĂ (< fr. {i}; {s} lat. *nullus* „nici un" + *pario* „a naşte") s.f. (MED.) Femeie care nu a născut niciodată un făt la termen.

NULITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Lipsă de valoare, de merit; incapacitate, incompetenţă. ✦ Persoană lipsită de merite, necompetentă. **2.** (DR.) Sancţiune a unui act juridic încheiat cu încălcarea dispoziţiilor legale imperative privind condiţiile sale de validitate, constând în desfiinţarea (în principiu retroactivă) a actului *(n. totală)*

Nuku'alofa. Palatul regal

sau înlăturarea efectelor sale potrivnice legii sau bunelor moravuri *(n. parțială)*. **N.** poate fi *absolută* când sancționează încălcări ale unor dispoziții care urmăresc ocrotirea interesului general, sau poate fi *relativă (anulare)* când sancționează încălcări ale normelor de ocrotire a unor interese personale. **N.** mai poate fi *expresă* (prevăzută într-un text de lege) sau *virtuală*, când necesitatea aplicării sancțiunii rezultă din caracterul imperativ al normei încălcate.

NUMANCIA, oraş antic în Spania, important centru al celtiberilor. Cucerirea lui de către Publius Cornelius Scipio în 133 î.Hr. a marcat sfârşitul răscoalei antiromane a populațiilor iberice.

NUMA POMPILIUS, al doilea rege legendar al Romei, de origine sabină (715–673 î.Hr.). I se atribuie organizarea religioasă a Romei, înființarea colegiilor de preoți şi instituirea calendarului sacru.

NUMAZU, oraş în Japonia (Honshū), port la G. Suruga; 207,5 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, textilă, de prelucr. a lemnului şi a petrolului. Stațiune de iarnă. Centru turistic în apropiere de Fuji Yama.

NÚMĂR (lat. *numerus*) s.n. **I. 1.** Concept fundamental din matematică; se notează de obicei prin cifre. ✧ *N. natural* = fiecare dintre **n.** 0, 1, 2, 3,... *N. întreg* = fiecare dintre **n.** –2, –1, 0, +1,... *N. rațional* = **n.** care poate fi pus sub forma câtului a două **n.** întregi (ex. 5 = 5/1; 0,333... = 1/3). *N. irațional* v. *irațional*. *N. real* = v. *real*. *N. imaginar* v. *imaginar*. *N. complex* v. *complex*. *Teoria numerelor* = ramură a matematicii care studiază proprietățile aritmetice ale **n.** ✦ Cantitate mare de..., mulțime. **2.** (FIZ.) *N. atomic* v. *atom*. *N. cuantic* = fiecare dintre **n.** ce caracterizează stările staționare ale unui atom, ale unei molecule etc. **II. 1. N. (I. 1)** folosit pentru identificarea unei mulțimi de obiecte clasificate după o anumită regulă. ✦ (GENET.) *N. somatic* = **n.** de bază al cromozomilor din celulele somatice. ✦ Cifră sau grup de cifre corespunzând unui anumit post telefonic. ✦ Cifră sau succesiune de cifre folosite ca indice de mărime (pentru obiecte de îmbrăcăminte, de încălțăminte). **2.** Fiecare dintre exemplarele unei publicații periodice, ale unui ziar etc., care face parte din acelaşi tiraj. **3.** Bucată din programul unui concert, al unui spectacol de estradă etc. ✦ Secțiune a unei opere sau lucrări muzical-dramatice (ex. arie, recitativ, duet, cvintet, cor). **4.** (REL.) *Numere sacre* = (în magie, mituri, religie, superstiții), diferite **n.** care sunt sacralizate şi capătă conținut mitic şi funcție magică, ele constituind un tip de limbaj magic sacru pentru descrierea ezoterică a Universului şi a omului. În mistica *n.s.* au excelat mesopotamienii, musulmanii, arabii, astrologii medievali ş.a.

NUMĂRÁ (lat. *numerare*) vb. I tranz. **1.** A socoti câte elemente conține o mulțime. ✦ A înşira numere în ordine crescândă sau descrescândă. **2.** A plăti, a achita (socotind banii). 3. A reuni, a îngloba un anumit număr de...; a se compune din... ✦ Refl. A se cifra la... **4.** A socoti printre. ✦ Refl. A face parte din...

NUMĂRÁBIL, -Ă adj. Care poate fi numărat. ✧ (MAT.) *Mulțime n.* = mulțime H pentru care există o aplicație bijectivă de la mulțimea numerelor naturale N la H, deci mulțimea ale cărei elemente pot fi puse într-un şir.

NUMĂRĂTOÁRE s.f. **1.** Operația de a număra; socoteală, calcul. ✧ *N. inversă* = operație care se desfăşoară în intervalul ce desparte momentul curent de momentul lansării unei nave spațiale sau de demararea unei activități (importante). **2.** Abac.

NUMĂRĂTÓR (< *număra*, **1** după fr.) s.m. **1.** Termen al unei fracții, scris deasupra liniei de fracție, arătând numărul de părți egale (indicate de numitor) conținute de fracție. **2.** Aparat folosit la numărare.

NU-MĂ-UITÁ (< *nu* + *mă* + *uita*, după germ. *Vergissmeinnicht*) s.f. Plantă erbacee din genul *Myosotis*, fam. boraginaceelor, cu frunze eliptice sau lanceolate şi flori mici, albastre, roz sau albe, dispuse în inflorescențe. Se mai numeşte *miozotis*.

NÚME (lat. *nomen*) s.n. **1.** Cuvânt (sau grup de cuvinte) prin care se arată cum se cheamă o ființă sau un lucru, o acțiune, o noțiune etc. şi care serveşte pentru a le individualiza; denumire. ✦ *N. de botez* sau *n. mic* = prenume. *N. de familie* = **n.** pe care îl poartă toți membrii unei familii, transmițându-se de la părinți la copii şi între soți. ✧ Loc. *În numele cuiva* (sau *a ceva*) = **a)** în locul cuiva, din partea cuiva (sau a ceva); **b)** invocând puterea, autoritatea cuiva. **2.** Titlu, calificativ pe care îl are sau îl dobândeşte cineva sau care i se atribuie cuiva. **3.** Faimă, reputație. ✧ **4.** Termen generic pentru părțile de vorbire flexibile; *p. restr.* substantiv.

NÚMEN (NOUMEN) (< germ., fr.; {s} gr. *noumenon* „lucru cunoscut prin rațiune") s.n. Noțiune fundamentală în religia romană. Asociat numelui unei divinități, desemnează voința divină care se transpune în acțiune eficientă.

NUMERÁL, -Ă (< fr., lat.) s.n. (GRAM.) Parte de vorbire flexibilă care exprimă noțiunea de număr, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare.

NUMERÁR (< fr., lat.) s.n. Semne băneşti efective, sub formă de bancnote şi monede, care pot servi direct ca mijloace de plată.

NUMERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (MAT.) *Sistem de* ~ = ansamblu de reguli folosite pentru exprimarea verbală şi în scris a numerelor (ex. *s. de n.* zecimal, binar etc.).

NUMERI, cartea a patra a *Pentateuhului*, cuprinzând recensământul poporului evreu după ieşirea din Egipt şi istoria peregrinării sale în deşertul Arabiei, până la intrarea în terit. de la E de Iordan.

NUMERIANUS (Marcus Aurelius Numerius), împărat roman (283–284). A participat la campania întreprinsă de tatăl său, Carus, împotriva perşilor (283). Asasinat.

NUMÉRIC, -Ă (< fr., it.; {s} lat. *numerus* „număr") adj. Referitor la numere, exprimat cu ajutorul numerelor (ex. valoare **n.**). ✧ (MAT.) *Funcție n.* = funcție definită pe o mulțime de numere reale sau complexe, având valori într-o mulțime de aceeaşi natură. *Valoare n. a unei expresii algebrice* = valoare obținută prin înlocuirea variabilelor literale cu numere. (DR.) *Cod numeric personal* = element de identificare a persoanei fizice; primele cifre reprezintă sexul, data naşterii (zi, lună, an), urmate de un număr individual; se înscrie obligatoriu în actul de identitate.

NUMERÓS, -OÁSĂ (< it., lat.) adj. În număr sau în cantitate mare; mult.

NUMEROTÁ (< fr.) vb. I tranz. A însemna o mulțime de obiecte cu numere în ordine succesivă.

NUMÍ vb. IV tranz. **1.** A da un nume cuiva sau la ceva; a denumi. ✦ Refl. A purta numele de...; a se chema. **2.** A da în locul numelui sau pe lângă nume un calificativ, un epitet, o poreclă. ✦ Refl. A fi supranumit sau poreclit; a avea sau a-şi da un titlu sau un calificativ. **3.** A rosti, a menționa numele cuiva sau a ceva. **4.** A face o numire într-o funcție; a angaja. ✦ A conferi un titlu, un grad.

NUMIDIA, regat berber în Africa de N, cu cap. la Cirta (azi Constantine). Populat de triburi berbere nomade şi seminomade (milen. 1 î.Hr.), gravitează în sec. 5–3 î.Hr. în sfera de influență politică a Cartaginei. În al doilea Război punic (218–201 î.Hr.) se impun două căpetenii numide rivale, *Masinissa* şi *Sifax*. Recunoscut de romani la sfârşitul războiului (201 î.Hr.) ca rege clientelar al **N.**, Masinissa desfăşoară o activitate energică de consolidare a noului stat; luptele dintre acesta şi cartaginezi oferă Romei pretextul declanşării celui de-al treilea Război punic (149–146 î.Hr.). Urmaşul lui Masinissa, *Iugurta*, declanşează un război împotriva Romei (111–105 î.Hr.) încheiat cu înfrângerea sa şi cu pierderi teritoriale. Pompeius transformă N. în prov. romană în 46 î.Hr. (*Africa Nova*). Ocupată de vandali (429), este cucerită de bizantini (553). La sfârşitul sec. 7 intră în stăpânire arabă.

NUMISMÁTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *nomisma* „monedă") s.f. Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul istoriei monedelor şi al medaliilor, al tehnicii baterii acestora, al circulației monetare.

NUMÍT, -Ă adj. Care poartă numele de... ✦ Al cărui nume a fost amintit, citat mai înainte.

NUMITÓR (< *numi*) s.m. Termen al unei fracții, diferit de zero, scris sub linia de fracție, care arată în câte părți a fost împărțit întregul. ✧ *N. comun* = **n.** care aparține mai multor factori. ✧ Expr. *A aduce la acelaşi numitor* = a face ca două sau mai multe fracții ordinare să aibă acelaşi **n.**; *fig.* a pune de acord puncte de vedere deosebite.

NUMITOR, rege legendar în cetatea italică Alba Longa, urmaş al lui Enea. Detronat de fratele său Amulius, care, pentru a înlătura pe eventualii pretendenți legitimi la tron, i-a ucis fiul, a făcut-o vestală pe fiica sa, Rhea Silvia, şi a poruncit ca fiii acesteia, Remus şi Romulus, să fie aruncați în Tibru.

NUMULÍT (< fr. {i}; {s} lat. *numulus* „bănuț") s.m. Gen fosil de foraminifere perforate, în formă de bănuț; a trăit din Senonian până în Oligocen, fiind caracteristic mai ales Eocenului.

NUN (în mitologia egipteană), zeu, personificare a apelor primordiale, supranumit „tatăl zeilor".

NUN, -Ă (lat. *nonnus*) s.m. şi f. Persoană care asistă pe miri la căsătoria religioasă, îndeplinind un anumit ritual cerut de biserica creştină; (la pl.) bărbatul şi femeia care îndeplinesc aceste forme; naş **(2)**.

NUNCEAK (< fr.; cuv. japonez) subst. Armă de origine japoneză, formată din două bastoane legate printr-un lanț sau o coardă prinsă de extremitățile lor.

NUNEÁSCA (< *nun*) s.f. art. Dans popular românesc de tipul horei, jucat la nuntă, cu ritm binar şi mişcare moderată, răspândit în Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans; hora miresei.

NUNES, Pedro (zis *Nonius*) (1492–1577), astronom şi matematician portughez. I se datorează introducerea conceptului de *loxodromă*. A inventat un instrument pentru măsurarea unghiurilor mici, denumit *noniu* (după numele său).

NÚÑEZ, Rafael (1825–1894), om politic columbian. Preşedinte (1880–1882, 1884–1886, 1887–1894), a guvernat cu metode autoritare.

NÚÑEZ CABEZA DE VACA, Álvaro (c. 1490–c. 1557), cronicar spaniol. L-a însoțit pe Pánfilo de Narváez în expediția din Florida (1527–1528). A condus expediția către reg. Río de la Plata, traversând partea de S a Braziliei şi Paraguayul (1541–1542). Guvernator în Paraguay (1542–1544).

NÚÑEZ DE ARCE, Gaspar (1834–1903), scriitor şi om politic spaniol. De mai multe ori ministru. Poezie romantică („Strigătele luptei"). Drame istorice („Un braț de lemn").

NUÑEZ DE BALBOA, Vasco v. **Balboa, Vasco Nuñez.**

NUNTAŞ, -Ă s.m. şi f. Persoană care participă la o nuntă, care face parte din alaiul unei nunți.

NÚNTĂ (< pluralul *nunți*, din lat. *nuptiae*) s.f. Ceremonie şi petrecere organizată cu prilejul unei căsătorii. ✧ *N. de argint* (sau *de aur*) = aniversarea a 25 (respectiv a 50) de ani de la căsătorie. ✦ Totalitatea persoanelor care participă la această ceremonie; alai **(1)**, cortegiu.

NÚNȚIU (< it., lat. *nuntius* „trimis") s.m. ~ *papal (apostolic)* = reprezentant diplomatic permanent al Vaticanului pe lângă un stat (cu rang de ambasador) şi în acelaşi timp pe lângă biserica națională (de obicei cu rang de arhiepiscop).

NUOVINA, Zina (pe numele adevărat *Margareta Iamandi*) (1865–1936), mezzo-soprană română. A cântat la Paris şi Berlin. La **Bucureşti**, a apărut în spectacolele lui G. Stephănescu, pentru colectarea de fonduri pentru înființarea Operei Române.

NUPȚIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la nuntă, de nuntă; (prin analog.) care se referă la ritualuri de împerechere la animale (ex. paradă **n.**).

NUR (< tc.) s.m. (Mai ales la pl.) Aspect atrăgător al unei femei, farmec, drăgălăşenie, grație.

NÚRCĂ (< pol., ucr.) s.f. Mamifer carnivor mustelid din Europa, de c. 35 cm lungime, cu blana prețioasă, castanie *(Mustela lutreola)*. Specie grav periclitată; a dispărut din multe părți ale vechiului ei areal. ✧ *N. americană* = vizon.

NUREDDIN, emir de Alep (1146–1174) şi de Damasc (din 1154). A cucerit Egiptul (1163–1169) şi a fost înfrânt de oştile creştine în timpul *Cruciadei a II-a*.

NUREEV, Rudolf Hametovici (1938–1993), balerin şi coregraf rus. Emigrează în 1961. A dansat pe scenele Teatrului „Kirov" din Sankt-Peterburg, în Baletul Regal al Marii Britanii, la Opera din Paris. Virtuozitate şi plasticitate a mişcării, temperament pasional („Lacul lebedelor", „Baiadera", „După-amiaza unui faun").

NUREK (NURAK), oraş în S Tadjikistanului. 20,7 mii loc. (1991). Aici se află barajul hidrocentralei **N.** (317 m înălţime), în spatele căruia a fost creat un lac de acumulare de 70 km lungime.

NURHACHI (Tian Ming) (1559–1626), căpetenie manciuriană. A unit triburile manciuriene şi s-a proclamat (1616) împărat cu numele de Taizu, întemeind dinastia manciuriană Hou Jin (1616–1636).

NURI AL SAID (1888–1958), general şi om politic iraqian. De mai multe ori prim-min. (între 1930 şi 1958). Înlăturat de revoluţia din iul. 1958 şi executat.

NURISTAN, reg. muntoasă împădurită în NE Afghanistanului, încadrată de m-ţii Hindukush în N, cu mare diversitate etnică şi lingvistică. Islamizaţi de la sf. sec. 19. Vechea denumire *Kafinistan*.

NURMÍ, Paavo (1897–1973), atlet finlandez. În perioada 1920–1928 a dominat cursele de fond şi semifond, realizând 22 de recorduri mondiale şi câştigând şapte medalii de aur la Jocurile Olimpice.

NÜRNBERG, oraş în S Germaniei (Bavaria); 488,4 mii loc. (2001). Constr. de maşini, chimico-farmaceutice, textile şi alim.; producţie de creioane şi de jucării mecanice. Universitate, institute de cercetări ştiinţifice, pinacotecă. Monumente: Castelul (sec. 11–15), Kaiserburg (sec. 12–16), Frauenkirche (sec. 14), Sebalduskirche (sec. 13–14) şi Lorenzikirche (sec. 13–14), Primăria (1332–1340). Casa memorială „Albrecht Dürer". Oraş liber imperial (din 1219). În 1935 s-au promulgat legile de la **N.**, care lipseau de drepturi cetăţeneşti populaţia evreiască. Bombardat masiv în al Doilea Război Mondial. – **Dieta de la ~**, dietă la care a fost adoptată *Bula de aur* (1355–1356), sancţionată de împăratul Carol IV de Luxemburg; fixa criteriile pentru alegerea împăraţilor. În vigoare până în 1806, când a fost abolită de Napoleon I. – **Procesul de la ~**, proces intentat principalilor criminali de război nazişti, judecat între 20 nov. 1945 şi 1 oct. 1946 de către Tribunalul Militar Internaţional, înfiinţat în 1945. Prin sentinţa din 30 iun. 1946 au fost condamnaţi la moarte 12 mari criminali de război.

NURSE, Paul Maxime Sir (n. 1949), biochimist britanic. Studii privind ciclul celular. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2001), împreună cu L.H. Hartwell şi T. Hunt.

Rudolf Nureev

NURSING (cuv. engl.) subst. Asistentă medicală. Termenul este consacrat şi folosit de Organizaţia Mondială a Sănătăţii pentru funcţia specifică sorei diplomate, care ajută indivizii bolnavi sau sănătoşi să îndeplinească acele activităţi care contribuie la menţinerea sau la recuperarea sănătăţii lor.

NUSIĆ, Branislav (1864–1938), scriitor sârb. Cunoscut îndeosebi prin comediile sale de moravuri („Deputatul poporului", „Doamna Ministru"), memorialistică. Drame istorice şi patriotice.

NUSSELT, Ernst Kraft (1882–1957), fizician german. Studii asupra dinamicii fluidelor şi în special a fluxurilor termice şi a generatoarelor de vapori. ✧ *Numărul lui N.* = valoare adimensională care caracterizează schimbul între un fluid şi un perete, în funcţie de coeficientul de aducţiune, de conductibilitatea internă şi de o dimensiune caracteristică sistemului (de ex. diametrul conductei).

NÜSSLEIN-VOLHARD, Christiane (n. 1942), geneticiană germană. A identificat anumite structuri de cromozomi care duc la dezvoltarea embrionului. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1995), împreună cu E.B. Lewis şi E.F. Wieschaus.

NUŞENI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată în dealurile Lechinţei; 3 097 loc. (2008). Muzeu etnografic. Satul N. apare menţionat documentar în 1305.

NUŞFALĂU, com. în jud. Sălaj, pe cursul superior al râului Barcău; 3 736 loc. (2008). Expl. de argilă. Fabrică de cărămidă şi ţiglă. Staţiune balneoclimaterică. În satul **N.**, menţionat documentar în 1213, a fost descoperită (1958) o necropolă tumulară de incineraţie (sec. 8–9) şi se află o biserică zidită în anii 1450–1480 (azi biserică reformată) şi castelul Bánffy (sec. 16). Pădurea Lapiş (980 ha), declarată rezervaţie naturală complexă.

NUT (< germ.) s.n. **1.** (IND. LEMN.) Uluc **(4)** făcut de-a lungul unei piese de lemn sau a unei scânduri, pentru a o putea îmbina cu alta. **2.** (TEHN.) Canelură **(1)**. **3.** Crestătură aflată pe rotorul maşinii electrice.

NUT (în mitologia egipteană), zeiţă a cerului. Fiică a lui Shu, zeul aerului, soţia lui Geb (Pământul) şi mama lui Osiris şi Isis.

NUTÁŢIE (< fr., it. {i}; {s} lat. *nutatio* „clătinare a capului") s.f. **1.** (FIZ.) Oscilaţie a axei proprii de rotaţie a unui corp, care se suprapune peste mişcarea de precesie, apropiind şi depărtând corpul de axa conului de precesie. ✦ (ASTR.) Oscilare lentă a axei polilor Pământului în jurul poziţiei sale medii, cauzată de variaţia atracţiei exercitată de Lună şi de Soare asupra umflăturii ecuatoriale a Pământului şi asupra neomogenităţilor structurii sale interne; perioada **n.** este de 18 ani şi 8 luni. **2.** (BOT.) Mişcare a unor organe ale plantelor, constând în rotiri ale vârfului organului respectiv în jurul axei sale şi în oscilaţii laterale.

NUTRÉŢ (lat. *nutricium*) s.n. (AGR.) Furaj.

NUTRÍ (< lat. *nutrire*) vb. IV tranz. şi refl. A da de mâncare sau a mânca; a (se) hrăni, a (se) alimenta. ✦ Tranz. Fig. A cultiva, a întreţine un sentiment, o idee etc.

NÚTRIE (< fr., germ.) s.f. Mamifer rozător de c. 60 cm lungime şi o coadă de 30 cm, cu blană preţioasă, cenuşie-brună, originar din America de Sud şi crescut şi în Europa pentru blană (*Myocastor coypus*).

NUTRIÉT s.n. (ZOOL.) Blăniţă de miel prelucrată printr-un procedeu special de tundere şi de vopsire, ca să imite blana de nutria. La noi se obţine din blăniţele de rasă spancă şi ţigaie.

NUTRITÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Bogat în substanţe hrănitoare; hrănitor. ✦ Care aparţine nutriţiei, privitor la nutriţie.

NUTRÍŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblul proceselor de ingerare, transformare şi utilizare a hranei (alimentaţie, digestie, absorbţie etc.) necesare creşterii, dezvoltării şi activităţii organismelor vii. După modul de **n.**, organismele sunt *autotrofe* sau *heterotrofe*. **2.** Ştiinţă care se ocupă cu studiul alimentelor şi al alimentaţiei.

NUTTALL, George Henry Falkiner (1862–1937), biolog britanic. În 1892, a descoperit bacilul care promovează cangrena. Lucrări de parazitologie, fiziologie şi bacteriologie.

NUŢU, Dan (n. 1944, Bucureşti), actor român. Stabilit în S.U.A. (1979). A impus figura rebelului, a revoltatului solitar (în teatru: „Azilul de noapte", „Menajeria de sticlă"; în film: „Duminica la ora 6", „Dimineţile unui băiat cuminte", „Meandre").

NUUK, oraş, centrul ad-tiv al ins. Groenlanda, situat pe ţărmul de SV al ins.; 14,2 mii loc. (2002). Prelucr. peştelui. Staţiune de cercetare ştiinţifică. Până în 1979 s-a numit *Godthåb*.

NUVÉLĂ (< fr., it.) s.f. Specie epică înfăţişând, într-un cadru mai restrâns în raport cu romanul, un episod semnificativ din viaţa unuia sau a mai multor personaje. A apărut în Ev. Med., în literatura italiană, căpătând strălucire prin creaţia lui Boccaccio. Din sec. 19, specia s-a dezvoltat prin adâncirea analizei psihologice, dar şi prin varietatea tematică.

NUVOLARI, Tazio Giorgio (1892–1953), automobilist italian. A câştigat numeroase curse. Campion al Italiei (1932, 1935–1936).

NYÁRÁDY Erasmus Iuliu (1881–1966, n. Ungheni, jud. Mureş), botanist maghiar din România. Acad. (1948). Contribuţii la cunoaşterea florei României, a m-ţilor Tatra şi a litoralului M. Adriatice. Unul dintre coordonatorii monumentalei lucrări „Flora Republicii Socialiste România".

NYASA sau **NYASSA** v. Malawi.

NYASSALAND, denumirea statului Malawi până la dobândirea independenţei (1964).

NYÄYA (cuv. sanscrit „temei, concluzie, metodă") subst. Şcoală filozofică indiană antică, întemeiată (c. sec. 4 î.Hr.) de *Gautama*. Se caracterizează prin atomism şi empirism. A formulat silogismul indian cu cinci termeni.

NYERERE, Julius Kambarage (1922–1999), om politic tanzanian. Preşedinte-fondator al partidului Uniunea Naţională Africană din Tanganyika (1954–1977) şi al Partidului Revoluţionar din Tanzania (din 1977). Prim-min. (1961–1962) şi preşedinte (1962–1964), al Rep. Tanganyika, apoi al Republicii Unite Tanzania (1964–1985).

NYIRAGONGO, vulcan activ în R.D. Congo cu un crater de 2 km lăţime şi 430 m ad.; alt.: 3 470 m. Lacul de lavă de pe fundul craterului, format din bazalt lichid, este în continuă fierbere. Rezervaţie naturală.

NYÍREGYHÁZA, oraş în NE Ungariei; 118,7 mii loc. (2001). Ind. electrotehnică, textilă, mat. de constr., a tutunului şi alim. Izvoare termale.

NYLON s.n. v. **nailon**.

NYROP 1. Martin N. (1849–1921), arhitect danez. Lucrări în stil secesion, valorificând formele tradiţionale (Primăria din Copenhaga, cu o campanilă de 102 m, capodopera sa). **2. Kristoffer N.** (1858–1931), lingvist şi filolog danez. Văr cu **N. (1)**. Specialist în romanistică („Gramatica istorică a limbii franceze") şi lingvistică generală („Lingvistica şi istoria moravurilor"). M. de onoare al Acad. Române (1926).

NYSA ŁUŽĪCKA, denumirea poloneză a râului *Neisse*.

NYSTAD, denumirea suedeză a oraşului finlandez *Uusikaupunki*. – **Tratatul de pace de la ~**, tratat încheiat între Rusia şi Suedia la 30 aug. 1721. Punea capăt *Războiului Nordului* (1700–1721) şi consfinţea victoria Rusiei, căreia îi era recunoscută stăpânirea asupra Livoniei (cu Riga), Estoniei (cu Reval şi Narva), asupra unei părţi din Karelia, obţinând astfel ieşirea la M. Baltică. Suedia primea o mare parte din Finlanda şi o însemnată despăgubire bănească.

NYX (în mitologia greacă), zeiţă a nopţii. În „Theogonia" lui Hesiod, este una dintre primele divinităţi, fiică a Haosului primordial.

NZÍNGA MBÁNDI NGÓLA, Anna (1582–1663), eroină naţională a poporului angolez, cârmuitoare a statelor Ndongo (din 1624) şi Matamba (din anii '30 ai sec. 17). Timp de 30 de ani a condus lupta împotriva colonizatorilor portughezi.

Oo

O^1 s.m. invar. A optsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (vocală cu deschidere mijlocie, rotunjită, din seria posterioară). **2.** (LOG.) Simbol pentru propoziția categorică particular-negativă.

O^2, simbol chimic pentru *oxigen*.

OÁCHEȘ, -Ă (< *ochi*^{1}) adj. **1.** Care are pielea, tenul, ochii și părul de culoare închisă; brunet, brun **(2)**, smead, negricios. **2.** (Despre oi) Cu pete negre în jurul ochilor.

O.A.C.I. v. **Organizația Aviației Civile Internaționale.**

OAHU, ins. în arh. Hawaii (S.U.A.); 1,6 mii km^2. Oraș pr.: Honolulu. Relief vulcanic. Turism (celebra plajă Waikiki). În S ins. **O.** se află *Pearl Harbor.*

OÁIE (lat. *ovis*) s.f. **1.** Animal rumegător din fam. cavicornelor, crescut pentru producția de lână, carne și lapte *(Ovis aries)*. Există peste 300 de rase (ex.: merinos, țurcană, caracul, țigaie, spancă). Specii sălbatice înrudite cu **o.** domestică sunt: *arharul, muflonul,* **o.** m-ților Stâncoși, berbecul lui Dall (NV Americii de Nord), o. zăpezilor (Siberia Orientală). V. și *ovine.* **2.** (În limbajul bisericesc) Creștin; credincios în raport cu preotul. **3.** *O. seacă* = (în Ev. Med., în Țara Românească) dare pe **o.** sterpe plătită domniei în sec. 16-18. Era deosebită de *oierit,* datorat pentru celelalte oi. **4.** *Oaia năzdrăvană* = (în mitologia românească), animal oracular care dezvăluie unui cioban complotul urzit împotriva lui de alți doi (sau trei, ori chiar mai mulți) ciobani. În literatura populară română *o.n.* este *Miorița,* eroina baladei cu același nume.

OAKLAND, oraș în V S.U.A., în conurbația San Francisco, port la Oc. Pacific; 399,4 mii loc. (2000). Constr. de mașini, oțel, aluminiu, ind. electronică. Este legat de San Francisco prin Podul Golfului (Bay Bridge). Fondat (1852).

OAK RIDGE, oraș în partea de ESE a S.U.A. (Tennessee); 27,3 mii loc. (2000). Laborator de cercetări nucleare pentru realizarea primei bombe atomice (proiectul Manhattan). Din 1948 a devenit Institut de studii și cercetări pentru utilizarea pașnică a energiei atomice.

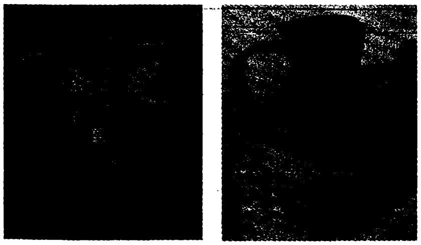

Oale (Horezu și Beiuș)

OAKVILLE, oraș în SE Canadei, pe țărmul L. Ontario; 144,7 mii loc. (2001). Constr. de automobile („Ford"); prelucr. lemnului și aluminiului.

OÁLĂ (lat. *olla*) s.f. **1.** Vas de lut ars, metal, faianță etc. cu gura largă, folosit pentru prepararea și păstrarea mâncărurilor etc.; conținutul acestui vas. **2.** (TEHN.) *O. de condensare* = recipient închis montat pe conducte de abur, pe schimbătoare de căldură etc., pentru a colecta și a evacua apa antrenată în suspensie de aburul care circulă prin acestea. **3.** (METAL.) *O. de turnare* = recipient confecționat din tablă de oțel și căptușit cu material refractar, folosit pentru turnarea în forme sau în lingotiere a metalelor și a aliajelor în stare topită.

OANCEA, com. în jud. Galați, pe Prut, în dreptul orașului Cahul din Republica Moldova; 1 469 loc. (2008).

OANCEA, Zosim (1911-2005, n. sat Alma, jud. Sibiu), teolog român; preot. A organizat la Sibiel un muzeu de icoane pe sticlă și a restaurat biserica de aici (monument istoric). Lucrări: „Bunevestiri. Predici la toate duminicile de peste an". Deținut politic (1948-1963).

OANNES (în mitologia mesopotamiană), zeu cu aspect ihtioform, care ieșea din apa mării la răsăritul Soarelui, pentru a-i învăța pe oameni scrisul, știința și artele.

OÁRĂ (lat. *hora*) s.f. **1.** Precedat de un num. ord., indică timpul când are loc un fapt; *a doua oară nu mai accept.* **2.** La pl., este folosit la formarea num. adv.: *ocolesc casa de cinci ori.* ✦ Urmat de un comparativ, are sensul de num. multipl.: *de o sută de ori mai mare.* ✧ Loc. *Ori de câte ori* = în toate cazurile când..., de fiecare dată. **3.** (La pl.) Simbol matematic, notat prin semnul „×", care arată că un număr e înmulțit cu un alt număr.

OARBA DE MUREȘ v. **Iernut.**

OARJA, com. în jud. Argeș, pe cursul superior al râului Neajlov; 2 919 loc. (2008). Expl. de petrol.

OARȚA DE JOS, com. în jud. Maramureș, situată în zona dealurilor Asuajului; 1 357 loc. (2008). Pe terit. satului Oarța de Sus, atestat documentar (1391), au fost descoperite vestigii neolitice și urmele unei așezări omenești din Epoca Bronzului, aparținând culturii Wietenberg (sec. 16-13 î.Hr.). În satul Orțița, menționat documentar (1391), se află biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18).

OASIS, grup rock britanic. Constituit în 1991 de Liam Gallagher (voce) și fratele său Noel. Stil îmbinând orientările grunge și pop. Discografie selectivă: „Definitly May Be", „What's the Story Morning Glory".

OÁSPETE (OÁSPE) (lat. *hospes, -itis*) s.m. Persoană care vizitează pe cineva (sau o țară, o instituție, o localit., care asistă la o manifestare, un spectacol, o solemnitate, sau ca reprezentant) ori căreia i se oferă ospitalitate; musafir, invitat.

OÁSTE (lat. *hostis, -em*) s.f. **1.** (În Ev. Med., în Țările Române) Armată. **O.** se compunea din: *oastea domnului,* alcătuită din curteni, țărani liberi (moșneni, răzeși), nemeși, târgoveți, și *oastea feudalilor* (steagurile marilor boieri), alcătuită din slugile boierești (în Transilvania, *familiares*). **O.** era formată din călărime (în special **o.** feudalilor) și din pedestrime. **2.** Oștire.

Dans popular din Țara Oașului

O.A.S. v. **Organizația Statelor Americane.**

OAȘ 1. Munții ~, unitate montană joasă (400-800 m alt.), în NV Carpaților Orientali, între granița de N a României și pasul Huta-Certeze. Sunt alcătuiți din lave andezitice care acoperă depozite sedimentare. Alt. max.: 869 m (vf. Obârșiei). Expl. de min. neferoase complexe și de mat. de constr. **2. Depresiunea ~** sau **Țara Oașului,** depr. situată între m-ții **O.** și Gutâi. Supr.: c. 550 km^2. Compartimentată în trei bazinete: Negrești, Târșolț și Cămârzana. Expl. forestiere și miniere (bentonite la Racșa). Izvoare minerale (Bixad, Luna, Valea Mariei). Zonă etnografică și folclorică.

OAȘA, Lacul ~ v. **Sebeș (1).**

OATES, Joyce Carol (n. 1938), scriitoare americană. Romane de un realism crud, despre violența din societatea modernă („Grădina deliciilor pământești").

OAXACA 1. Stat în partea de S a Mexicului, cu ieșire la Oc. Pacific; 94 mii km^2; 3,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Oaxaca.* Expl. de antimoniu, aur, argint, sare și forestiere. **2. O. de Juárez,** oraș în S Mexicului, la poalele lanțului Sierra Madre del Sur, la 1 550-1 650 m alt.; 472,6 mii loc. (2000). Ind. ușoară și alim. Centru artizanal și turistic. Universitate (1827). Muzeu de arheologie. Monumente: catedrală (1535-1553), bisericile Santo Domingo (1575), San Felipe (sec. 17), San Juan de Dios (sec. 17), a Iezuiților (sec. 17), palatul Guvernului (sec. 19). În apropiere se află ruinele orașului precolumbian *Monte Albán.* Fundat de azteci în 1486 cu numele *Huaxayacac* și cucerit de spanioli în 1521, care i-au atribuit denumirea de *Segura de la Frontera;* și-a dobândit independența în 1812, iar din 1872 poartă numele actual (în cinstea președintelui Benito Juárez Garcia).

OÁZĂ (< germ.) s.f. **1.** Loc fertil în cuprinsul unui deşert datorită existenţei izvoarelor, care asigură dezvoltarea unei vegetaţii permanente. Dens populate şi intens cultivate. **2.** Loc neacoperit cu gheaţă în zona interioară a Antarcticii. **3.** Fig. Loc, lucru, moment plăcut, odihnitor (într-un mediu ostil sau situaţie dificilă).

OBÁDĂ (< sl.) s.f. **1.** Partea periferică a unei roţi, legată de butucul acesteia fie prin spiţe, fie printr-un disc, de obicei găurit (pentru a fi mai uşor). **2.** (În Ev. Med., la pl., în forma *obezi*) Instrument de tortură alcătuit din două bucăţi de lemn cu câte o scobitură în formă de semicerc, care atunci când erau închise imobilizau mâinile sau picioarele condamnaţilor sau robilor; *p. ext.* cătuşe. ✦ Fig. Robie, sclavie.

OBANDO, José María (1795-1861), om politic columbian. Conducător al luptei de eliberare naţională. Vicepreşedinte (1831-1832) şi preşedinte al statului (1853-1854). Autorul constituţiei liberale din 1853.

OBÂRŞIA, com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 3 010 loc. (2008).

OBÂRŞIA-CLOŞANI, com. în jud. Mehedinţi, situată la poalele m-ţilor Mehedinţi; 1 125 loc. (2008). Centru de ţesături şi cusături populare. Rezervaţia naturală Cornetul Obârşiei-Cloşani (60 ha) cu tufărişuri de liliac. Biserica de lemn Sfinţii Voievozi (1783-1786), în satul Godeanu.

OBÂRŞIA DE CÁMP, com. în jud. Mehedinţi, situată în C. Blahniţei; 1 990 loc. (2008). Pe terit. satului Izimşa au fost descoperite urmele unei aşezări rurale romane.

OBÂRŞIE (< sl.) s.f. **1.** Punct de plecare, început, origine. **2.** Locul sau familia, neamul din care se trage cineva, din care a luat naştere; origine socială. **3.** Capătul superior al unei văi, al unui torent, gheţar sau râu; locul de unde acestea încep să se formeze.

ÓBCINĂ (< sl.) s.f. Culme muntoasă prelungă, dominată, din loc în loc, de vârfuri nu prea înalte. Formă de relief caracteristică pentru Carpaţii Orientali. ✦ Culme, constituind hotarul dintre două proprietăţi.

OBCINELE BUCOVINEI, culmi montane joase şi prelungi în NE Carpaţilor Orientali, între graniţa cu Ucraina, pod. Sucevei, culoarul depresionar Gura Humorului - Câmpulung Moldovenesc - depr. Dornelor şi valea superioară a Bistriţei Aurii. Cuprind trei mari subunităţi, dispuse paralel pe direcţie NV-SE: *Obcina Mestecăniş,* între văile râurilor Moldova, Putna, Bistriţa Aurie şi graniţa cu Ucraina. Către N, se prelungeşte cu Obcina Lucina, în care se află cea mai mare alt. (1 588 m, vf. Lucina); *Obcina Feredeu,* între văile râurilor Moldova şi Moldoviţa şi alcătuită dintr-o culme centrală din care se desprind mai multe culmi secundare; alt. max.: 1 479 m (vf. Paşcani); *Obcina Mare,* între valea Moldoviţei şi pod. Sucevei; alt. max.: 1 224 m (vf. Sihloaia). Local, vegetaţie de mlaştină, cuprinzând şi unele relicte glaciare, ca mesteacănul pitic (*Betula nana*) din tinovul Găina de la Lucina. Numeroase monumente istorice şi de artă medievală (mănăstirile Voroneţ, Moldoviţa, Suceviţa, Humor, Putna ş.a.).

OBDÚCŢIE (< fr.) s. f. Proces geologic prin care o masă importantă de material din crustă, de origine oceanică este ridicată peste marginea unei plăci continentale.

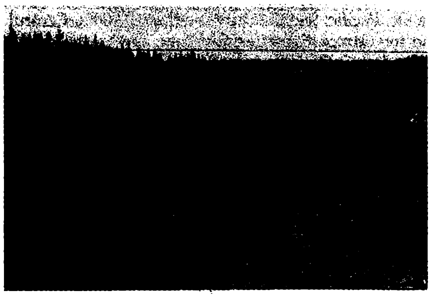

Obcinele Bucovinei (Obcina Lucina)

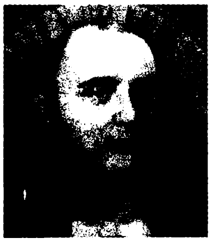

Mihail Obedenaru-Gheorghiade

Hermann Oberth

OBEDEANU, familie de boieri din Ţara Românească. Mai importanţi: **1. Petru O.** (?-1718), mare şetrar (1697-1700), mare armaş (1705-1713), mare serdar (1714), mare sluger (1715); filoaustriac. Împreună cu Barbu Brăiloiu şi Staico Bengescu, a contribuit la înlăturarea de pe tron a lui Nicolae Mavrocordat (1716). **2. Constantin O.,** mare vornic (la 1725). Fiul lui **O. (1).** Comisar al prov. Oltenia (1728), sub stăpânirea austriacă, şi consilier imperial (1732).

OBEDENARU-GHEORGHIADE, Mihail (1839-1885, n. Bucureşti), medic şi diplomat român. M. coresp. al Acad. (1871). Contribuţii în domeniul malariei. Activitate diplomatică la Roma, Istanbul şi Atena. Preocupări filologice, folcloristice şi istorice. A donat Acad. Române întreaga sa avere şi o bogată colecţie de manuscrise.

OBEDIÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Supunere, ascultare. ✦ (PSIH.) Conduită impusă de rolurile sociale, individul supunându-se, împotriva voinţei proprii, ordinelor sau sugestiilor persoanelor cu autoritate socială, intelectuală, de vârstă etc.

OBEID, EL ~ (AL-UBAYYID) 1. Oraş în centrul Sudanului; 229,4 mii loc. (1993). 2. Cultură materială din Neoliticul timpuriu (milen. 4 î.Hr.) în Mesopotamia antică.

OBELÍSC (< fr., lat.) s.n. Monument comemorativ din bazalt sau sienit, în formă de trunchi de piramidă, foarte înalt (20-30 m) şi ascuţit la vârf. Caracteristice artei egiptene, au fost considerate razele de soare pietrificate. Plasate în pereche în faţa pilonilor care străjuiau accesul într-un templu, erau deseori acoperite cu inscripţii hieroglife (ex. **o.** ridicat de Sesostris I la Heliopolis; „Acele" Cleopatrei din Alexandria). Reluat de arta europeană, va avea o mare importanţă în urbanismul sec. 16. Astăzi, numeroase **o.** se găsesc în marile cap. (Roma, Paris, Londra, Washington ş.a.).

OBERAMMERGAU, localit. în Germania, în Alpii Bavariei, la 840 m alt.; c. 5 mii loc. Începând din 1634, aici au loc, din 10 în 10 ani, reprezentaţii populare cu patimile lui Iisus Hristos. Katherinekirche (1736-1742).

ÓBEREC (< pol.) s.m. Denumire a unui dans popular polonez, cu mişcare vioaie; melodia acestui dans.

OBERHAUSEN, oraş în partea de V a Germaniei, în bazinul Ruhr; 222,2 mii loc. (2001). Centru carbonifer. Ind. metalurgiei feroase şi neferoase, chimică, constr. de maşini, de prelucr. a petrolului şi a lemnului. Teatru. Fortăreaţa Halten (1307); abaţia Sterkrade (1150); castel (1806-1816). Primărie (1927-1930). Oraş (1874).

OBERKAMPF, Christophe Philippe (1738-1815), industriaş german. Naturalizat în Franţa (1770). A fondat prima manufactură de mătăsuri imprimate (Jouy-en-Josas, 1759) şi prima filatură de bumbac (Essonnes, 1808).

ÓBERLIHT (< germ.) s.n. Deschidere în partea de sus a unei ferestre sau a unei uşi pentru luminarea sau aerisirea unei încăperi.

OBERLIN, Johann Friedrich (1740-1826), cleric şi filantrop german. Pastor luteran la Waldersbach în Alsacia (din 1767). A introdus îmbunătăţiri în agricultură (rotaţia culturilor), industrie şi educaţie după metodele lui Pestalozzi.

OBERON 1. Regele elfilor (al duhurilor aeriene) şi soţul Titaniei în legendele medievale germanice.**2.** Satelit al planetei Uranus (al 15-lea în ordinea distanţei). Descoperit (1787) de F.W. Herschel.

OBERON, Merle (pe numele adevărat *Estelle Merle O'Brien Thompson*) (1911-1979), actriţă britanică de cinema. Vedetă a filmelor americane din anii '30-'40 („La răscruce de vânturi", „Preţul unui Oscar").

OBERTENGHI, familie longobardă, descendentă din *Obert I* (?-c. 972), conte şi marchiz (951) stăpânind un vast terit. din NV Pen. Italice *(marca obertenga).* Fiul său, *Obert II* (?-c. 1013), a cucerit Genova şi Milano. Din **O.** s-au desprins familii nobiliare celebre (Este, Malaspina, Pallavicini).

OBERTH, Hermann (1894-1980, n. Sibiu), fizician şi inventator german originar din România. Unul dintre întemeietorii astronauticii, alături de K.E. Ţiolkovski şi R.H. Goddard. A conceput (1942) primele rachete balistice din lume cu rază mare de acţiune; a colaborat cu W. von Braun, la Peenemünde, la realizarea rachetelor V1 şi V2; a elaborat (1947) proiectul unei rachete cu trei trepte pentru explorarea cosmosului; a inventat procedeul şi dispozitivul de combustie rapidă (*efectul O.*, 1931), în acelaşi an luând startul şi prima rachetă cu combustibil lichid construită după concepţia sa. Lucrări: „Racheta pentru zborul în cosmos", „Zborul rachetelor şi zborul în vid". M. de onoare post-mortem al Acad. Române (1991).

OBERTYN, localit. în Galiţia (azi Ucraina), unde la 22 aug. 1531 oastea Moldovei, condusă de Petru Rareş, a fost înfrântă de poloni.

OBEZITÁTE (< fr., lat.) s.f. Creştere exagerată a greutăţii corporale (peste 25% faţă de greutatea normală), cauzată de acumularea unei cantităţi mari de grăsime în ţesutul subcutanat şi în jurul viscerelor. Poate fi *exogenă* (determinată de o alimentaţie excesivă) sau *endogenă* (în urma unor tulburări ale glandelor endocrine ori ale centrilor nervoşi din hipotalamus). Constituie un factor de risc în diabetul zaharat, boli cardiovasculare, ateroscleroză etc.

OBI (OB') 1. Fl. navigabil în Federaţia Rusă, în V Siberiei, format din unirea râurilor Katun (care izv. din gheţarul omonim de sub vf. Beluha) şi Biia (care îşi are obârşia în m-ţii Altai). Lungimea de la confluenţa celor două râuri: 3 680 km (4 338 km, de la izv. râului Katun). Trece prin oraşele Barnaul, Novosibirsk şi străbate C. Siberiei de Vest, vărsându-se apoi în G. Obi printr-o deltă de c. 4 mii km^2. Pe cursul superior au fost construite lacul de acumulare şi hidrocentrala Novosibirsk. Afl. pr.: Ciumîş, Ciulîm, Irtîş, Kazîm. **2.** G. în SSV M. Kara, între pen. Iamal şi pen. Gîdan. Are formă alungită pe direcţie S-N, extinsă pe 885 km şi o lăţime max. de 80 km. În partea centrală se prelungeşte spre E cu G. Tazov.

OBIÁLĂ (< bg.) s.f. **1.** Bucată de pânză sau de postav cu care (mai ales la ţară) se înfăşoară laba piciorului. **2.** P. ext. Zdreanţă **(1)**, cârpă **(1)**.

OBICÉI (< sl.) s.n. **1.** Deprindere caracteristică unui individ, câştigată prin repetarea frecventă şi îndelungată a aceleiaşi acţiuni; obişnuinţă, tipic^1. **2.** (SOCIOL.) Mod tradiţional de comportare, caracteristic unui popor, unui grup social; rânduială **(2)**, uz **(2)**, datină. **3.** (DR.) Cutumă. ✧ *Obicciul pământului* = denumire specifică dată cutumei în Ţările Române, în timpul Ev. Med.

OBIDÍ (< sl.) vb. IV (Înv. şi pop.) **1.** Intranz. şi refl. A (se) necăji, a (se) amărî, a deznădăjdui. **2.** Tranz. A deplânge, a jeli. **3.** Tranz. A asupri, a oprima.

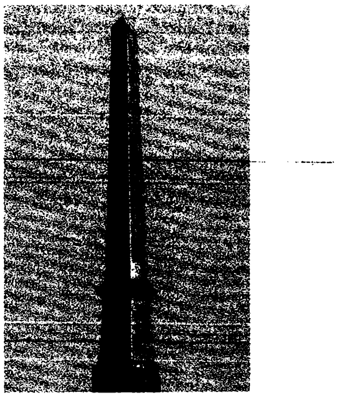

Obelisc. Paris

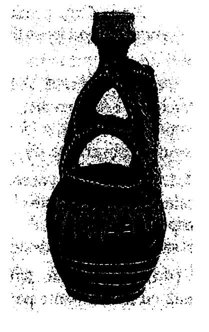

Oboga. Ceramică

OBIÉCT (< lat.) s.n. **1.** Orice corp solid, de obicei prelucrat, folosit în diverse împrejurări; lucru **(1)**. **2.** Ceea ce formează materia unei discipline; disciplină de studiu. **3.** (FILOZ.) Ceea ce există în afara *subiectului*, adică în afara omului ca ființă activă și conștientă, independent de el, și este modificat prin activitatea lui. ✦ Spec. (În gnoseologie) Conținutul spre care se îndreaptă cunoașterea; ceea ce este cunoscut (în opoziție cu subiectul cunoscător). **4.** Fig. Țintă, scop, țel. **5.** (LINGV.) *O. direct* = complement direct. *O. indirect* = complement indirect.

OBIECTÁ (< fr.; lat. *obiectare* „a opune") vb. I tranz. A face o obiecție; a contesta.

OBIECTÍV, -Ă (< fr.; lat. *obiectivus* < *obiectus* „plasat înainte") s.n., adj. **I.** S.n. **1.** (FIZ.) Sistem optic convergent, alcătuit dintr-una sau mai multe lentile (sau/și oglinzi la telescoape); intră în construcția aparatului de fotografiat, a microscopului, a lunetei, a telescopului etc., fiind îndreptat spre obiectul studiat, în scopul redării unei imagini reale, mărite sau micșorate a acestuia. ✧ *O. cu imersie* = o. al microscopului optic la care partea frontală a lentilei se scufundă într-o picătură de lichid (apă, ulei de cedru etc.) pusă pe lamela care acoperă secțiunea. V. și *imersiune*. **2.** (MILIT.) Porțiune de teren, localit., construcție etc. care prezintă interes militar (în timp de război). ✦ Țintă asupra căreia se execută o tragere sau se lansează bombe. **3.** Întreprindere, fabrică, firmă etc. care urmează să fie înființate sau sunt în curs de realizare. **4.** Fig. Scop, țel, țintă. **II.** Adj. **1.** (În limbajul filozofic contemporan) Care constituie o realitate independentă de conștiințe sau care este conform acestei realități. ✦ (Cu privire la persoane și la activitatea lor cognitivă) Care exprimă fidel, netrunchiat realitatea; obiectual **(1)**. **2.** Imparțial, nepărtinitor.

OBIECTIVÁRE s.f. (În filozofia marxistă) Transformarea forțelor, aptitudinilor și gândirii omenești, în cursul oricărei activități creatoare de valori, în produse cu existență obiectivă. Hegel a dezvoltat problematica **o.** în planul relației dialectice subiect-obiect, identificând **o.** cu *înstrăinarea, reificarea*.

OBIECTIVÍSM (< germ.) s.n. Orice doctrină susținând capacitatea intelectului uman de a ajunge la o cunoaștere sigură, controlabilă în opoziție cu scepticismul și relativismul. ✦ Atitudine de nepărtinire, în interpretarea și aprecierea fenomenelor social-politice; pretenție de a elimina din câmpul științelor socio-umane tot ce ține de ideologie.

OBIECTIVITÁTE (< fr.) s.f. Caracterul a ceea ce este obiectiv **(II. 1)**. ✦ (FILOZ.) Proprietate a conținuturilor actelor și stărilor mentale de a fi obiective. ✦ (Cu privire la lucruri) Caracterul a ceea ce există independent de orice conștiință. ✦ Nepărtinire, imparțialitate.

OBIECTUÁL, -Ă adj. (FILOZ.) **1.** Care are natura unui obiect; obiectiv **(II. 1)**, material. **2.** Care aparține lucrurilor, obiectelor (nu oamenilor).

OBIÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. Argument prin care cineva își manifestă dezacordul față de ceva.

OBILIĆ, Miloš (?–1389), erou sârb. În timpul luptei de la *Kosovopolje* (iun. 1389) a pătruns în cortul sultanului Murad, pe care l-a rănit mortal. Eroul a numeroase balade sârbești.

OBIȘNUÍ (< *obicină*, înv. „obicei") vb. IV refl. și tranz. **1.** A (se) deprinde, a (se) învăța, a (se) familiariza (cu ceva). ✦ Tranz. A avea un anumit obicei, o anumită deprindere. **2.** A (se) folosi des, a (se) întrebuința.

OBIȘNUÍNȚĂ s.f. **1.** (PSIH.) Manifestare de comportament caracteristică unei persoane, care se automatizează prin exercițiu și a cărei repetare regulată devine o trebuință. ✦ (MED.) Stare a organismului care, în mod treptat, devine mai puțin sensibil la un medicament. **2.** Datină. ✦ Întrebuințare.

OBIȘNUÍT, -Ă adj. **1.** Care a devenit obicei, care a intrat în obișnuința cuiva. **2.** Care se întâmplă, se întâlnește, se folosește frecvent; curent. ✦ (Substantivat) Persoană întâlnită frecvent într-o casă, într-un loc etc. ✦ (Adverbial) De obicei, în mod regulat. **3.** Care nu se distinge prin nimic; comun, banal.

OBLÁȚI (< fr., it.) s.m. pl. (Până spre sfârșitul Ev. Med.) Băieți aduși de părinți la mănăstire pentru a deveni călugări. ✦ (În zilele noastre) Persoane laice care aderă de bunăvoie la viața monastică. ✦ Membrii unor întovărășiri catolice cu rol misionar, anexate unor ordine.

OBLÁNC (< sl.) s.n. **1.** Partea de dinainte a șeii, mai ridicată și încovoiată. **2.** (În portul național românesc) Bentiță îngustă, împodobită cu cusături, montată peste încrețitura de la mâneca cămășii femeiești.

OBLÉȚ (OBLÉTE) (< *oblu*, pop., „neted, drept") s.m. Pește ciprinid, dulcicol, cu corpul zvelt și solzi mici, argintii, lung de 10–15 cm, cu gura oblică, fără mustăți *(Alburnus alburnus)*. În România trăiește în Dunăre și în afl. ei, în deltă și în bălți. Din solzii lui se prepară „esența de Orient", folosită la fabricarea perlelor artificiale. Sin. *sorean*. ✧ *O. mare* = pește migrator asemănător cu **o.**, lung de 10–25 cm, cu carnea grasă și gustoasă *(Chalcalburnus chalcoides)*; țușcov.

ÓBLIC, -Ă (< lat.) adj. **1.** Înclinat față de o dreaptă sau față de un plan; pieziș. ✦ (Despre ochi) Cu colțurile exterioare ridicate spre tâmple; fig. (despre privire) bănuitoare, iscoditoare. **2.** (MAT.; despre prisme sau corpuri de revoluție) Care are axa înclinată față de planul bazei. ✦ (Și subst.) Linie care, în raport cu alta sau cu un plan face un unghi diferit de nouăzeci sau de o sută optzeci de grade. **3.** (LINGV.) *Caz o.* = nume dat în gramatica română cazurilor genitiv și dativ, iar în gramatica altor limbi tuturor cazurilor, cu excepția nominativului și vocativului.

OBLIGÁ (< lat.) vb. I **1.** Tranz. A constrânge, a sili (pe cineva la ceva). **2.** Tranz. și refl. A (se) îndatora. **3.** Refl. A se angaja, a-și lua o sarcină, o răspundere.

OBLIGATÁR (< fr., germ.) s.m. Persoană fizică sau juridică care a cumpărat obligațiuni de la emitent sau de la bursa de valori, având calitatea de creditor față de emitent.

OBLIGATÓRIU, -IE (OBLIGATÓR, -OÁRE) (< fr.) adj. Care trebuie urmat, făcut, îndeplinit întocmai; care este impus de o lege morală, civilă, religioasă sau de o convenție. ✦ Care nu poate lipsi, indispensabil.

OBLIGÁȚIE (OBLIGAȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Datorie, sarcină, îndatorire. ✦ Ceea ce i se pretinde unei persoane să facă în virtutea unor cerințe promulgate de o autoritate sau impuse de anumite norme morale ori conveniențe sociale. **2.** (DR.) Raport juridic civil în temeiul căruia una dintre părți (creditorul) are dreptul de a pretinde celeilalte (debitorul) să-i dea, să-i facă sau să nu-i facă ceva. **3.** Îndatorire a debitorului de a săvârși o acțiune ori de a se abține de la săvârșirea ei. **4.** (FIN., numai sub forma *obligațiune*) Valoare mobiliară reprezentând un titlu de credit pe termen lung, emisă de o autoritate de stat centrală sau locală și de companii autorizate în acest sens, negociabil la bursa de valori, prin care beneficiarul împrumutului (emitent **o.**) se obligă să-i restituie deținătorului **o.** suma împrumutată de la acesta (egală cu valoarea nominală a **o.**) și să-i plătească o dobândă, conform unei scheme de plată prestabilite.

OBLIGEÁNĂ s.f. Plantă erbacee, perenă, din fam. araceelor, originară din Asia de Sud, cu rizom cărnos *(Acorus calamus)*. Cultivată sau sălbatică; rizomii, care au miros aromatic datorită unui ulei eteric, sunt folosiți în terapeutică, parfumerie și patiserie.

OBLIGÓR (< fr., engl.) s.m. Persoană care are o obligație de îndeplinit: de exemplu să ramburseze creditul primit și dobânda aferentă, conform obligațiilor asumate.

OBLITERÁ (< fr., engl.) vb. I **1.** Refl. și tranz. (Livr.; despre inscripții, manuscrise etc.) A (se) șterge treptat, a deveni sau a face să devină neciteț. **2.** Tranz. A franca o marcă poștală sau un timbru prin aplicarea unei ștampile.

OBLITERÁRE (< *oblitera*) s.f. **1.** Acțiunea de a (se) oblitera. **2.** (MED.) Dispariția, ștergerea unei cavități sau a unui canal prin umplerea sa cu o substanță solidă (ex. în stomatologie, obturația unui canal) sau prin apropierea și fuziunea pereților săi (ex. ocluzia).

OBLÓN s.n. Dispozitiv format dintr-unul sau mai multe panouri din lemn, material plastic sau metal, așezat în fața sau în spatele unei ferestre, uși sau a altei deschideri, servind pentru protecție sau pentru reglarea luminii care pătrunde în spațiul respectiv.

OBLÓNG, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Lunguieț, alungit.

OBLUCIȚA, vechi vad pe cursul inferior al Dunării, în apropiere de Isaccea. În Ev. Med. era folosit des de trupele invadatoare otomane.

OBNUBILARE (OBNUBILÁȚIE) (< fr., engl.) s.f. Stare de apatie, de amorțire fizică și psihică generală, cu încetinirea gândirii, care apare în epilepsie, în sindroamele postemoționale etc.

OBOGA, com. în jud. Olt, situată pe dr. râului Olteț; 1 451 loc. (2008). Renumit centru de ceramică populară (motive fitozoomorfe, stilizate, cromatică vie). În satul Călui se află mănăstirea (de călugări) cu același nume, cu biserica Sf. Nicolae, terminată în 1588 de frații Buzești. În pronaos se află mormintele lui Preda și Radu Buzescu.

OBÓI (< it.) s.n. Instrument muzical de suflat, din lemn, de forma unui tub cu ancie dublă, cu găuri și clape. Folosit ca instrument solist sau în orchestre, are un sunet pătrunzător, clar și un colorit pastoral.

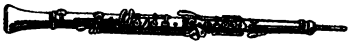

Oboi

OBÓL (< fr., lat.) s.n. **1.** Contribuție modestă în bani; *fig.* contribuție de orice natură. **2.** (În Grecia antică) Monedă egală cu a șasea parte dintr-o drahmă. ✧ *Obolul lui Caron* = potrivit legendei, este moneda plătită de sufletul celui mort luntrașului *Caron*, la trecerea peste Stix, în împărăția subpământeană a lui *Hades*.

OBOLENSKY, Sir Dimitri (1918–2001), istoric britanic de origine rusă. Stabilit în Marea Britanie (1937). Contribuții privind istoria Bizanțului („Commonwealth-ul bizantin", „Bizanțul și slavii").

OBÓR (< bg., scr.) s.n. **1.** Loc unde se ține un târg de vite, de fân, de lemne; *p. ext.* piață **2.** Împrejmuire pentru vite; ocol **(3)**, țarc **(1)**. **3.** Împrejmuire de nuiele sau de stuf făcută într-o apă curgătoare pentru prinderea și păstrarea peștelui viu.

OBORIN, Lev Nikolaevici (1907–1974), pianist și compozitor rus. Reprezentant de seamă al școlii pianistice ruse; tehnică sobră, analitică.

OBORÓC (OBRÓC) (< ucr.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească, în sec. 16–17) Măsură de capacitate de 44 de ocale (o. mare) și de 22 de ocale (**o.** mic). ✦ Vas de

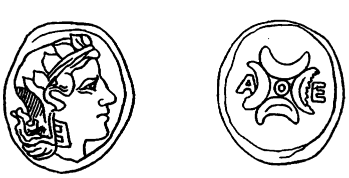

avers

revers

Obol (2)

nuiele cu această capacitate; conținutul acestui vas. 2. Coş de nuiele fără fund, cu ajutorul căruia se pescuieşte.

OBOSEÁLĂ s.f. 1. (FIZIOL.) Stare de slăbiciune generală, consecință a unui efort intens, fizic sau intelectual. O. fizică se datorează acumulării în muşchi a acidului lactic şi a altor produşi de catabolism, iar cea intelectuală insuficientei oxigenări a sistemului nervos central. 2. ✦ *Oboseala solului* = scăderea condițiilor favorabile de creştere şi dezvoltare a plantelor pe o suprafață de teren unde a fost cultivată aceeaşi plantă, mai mulți ani consecutiv. 3. (TEHN.) Scădere a rezistenței unui material supus unor solicitări repetate, accentuată de defectele de elaborare (fisuri, incluziuni) sau de prelucrare.

OBOTE, (Apollo) Milton (1924–2005), om politic ugandez. Prim-min. (1962–1966) şi preşedinte (1966–1971, 1980– 1985) al Ugandei.

OBOVÁT, -Ă (< fr., germ.; {s} lat. *ob* + *ovatus* „în formă de ou") adj. (Despre frunze, petale, sepale etc.) Cu lățimea cea mai mare în treimea superioară; având formă de ou cu vârful în jos (ex. foliolele de la trifoiul roşu).

OBRADOVIĆ, Dimitrije (Dositej) (c. 1742–1811), prozator sârb. Cărturar iluminist, a militat pentru unitate națională şi organizarea învățământului. Fondator al limbii moderne sârbe. Proză educativă („Sfaturi în spiritul bunului simț"); fabule; un roman autobiografic.

OBRÁZ (< sl.) s.m., s.n. 1. S.m. Fiecare dintre cele două părți laterale ale feței, cuprinse între orbite (sus) şi marginea inferioară a mandibulei (jos); pielea care acoperă aceste părți. 2. Față, figură, chip. ✦ Fig. Valoare morală, cinste, reputație. ✦ Fig. Rang, condiție, stare socială. 3. S.n. (Înv.) Persoană, personaj, ins; față. ✧ *O. subțire* = persoană fină.

OBRÁZNIC, -Ă adj. (Şi subst.) Lipsit de respect, de ruşine; neruşinat, impertinent; *p. ext.* neascultător, neastâmpărat.

OBRAZȚOV, Serghei Vladimirovici (1901–1992), actor, regizor şi păpuşar rus. Întemeietorul Teatrului Central de Păpuşi din Moscova (1931). Spectacole pentru copii şi adulți („Concert neobişnuit").

OBRAZȚOVA, Elena Vasilievna (n. 1939), mezzo-soprană rusă. Voce caldă şi bogată. Repertoriu liric rusesc („Hovanscina", „Dama de pică"), italian, francez şi german.

OBRĂZÁR s.n. 1. Plasă deasă de sârmă sau sac de pânză, cu care stuparul îşi acoperă fața pentru a evita înțepăturile albinelor. 2. Mască metalică pentru protecția feței în unele sporturi (ex. scrimă). 3. (Reg.) Țesătură albă, subțire şi rară, care acoperă fața (şi trupul) mortului. 4. Mască.

OBRĂZNICÍE s.f. Atitudine, comportare de om obraznic; necuviință, impertinență.

OBRECHT, Jacob (Iacobus Hobertus) (c. 1450–1505), compozitor flamand. Maestru al polifoniei flamande. Creație bazată pe claritate armonică şi stăpânirea tehnicii contrapunctului. Mise, motete, piese profane.

OBREGIA 1. Alexandru O. (1860–1937, n. Iaşi), medic român. Contribuții în domeniul psihiatriei; unul dintre organizatorii asistenței bolilor mintale în România. A studiat morfologia sistemului nervos, schizofrenia, paralizia generală; a introdus puncția suboccipitală în practica neurologică. 2. **Anastasie O.** (1864–1937, n. Iaşi), chimist român. Frate cu **O. (1)**. Cercetări în domeniul stereoizomeriei, al sintezei coloranților şi al chimiei tehnologice.

OBREGÓN, Álvaro (1880–1928), general şi om politic mexican. L-a sprijinit pe V. Carranza împotriva lui V. Huerta (1913–1914) şi a lui Pancho Villa şi E. Zapata (1915). Preşedinte al Mexicului (1920–1924). A promovat o politică îndreptată împotriva marilor proprietari funciari laici sau ecleziastici. Reales în 1928; asasinat.

OBREJA 1. Com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Bistra; 3 474 loc. (2008). În satul **O.**, menționat documentar (1547), se află biserica Sfinții Apostoli Petru şi Pavel (1780). În arealul satului Iaz au fost descoperite urmele unei aşezări neolitice aparținând Culturii Starčevo-Criş (5000–3500 î.Hr.), precum şi ale uneia din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca Bronzului (2500–1800 î.Hr.). 2. Sat în com. Mihalț (jud. Alba), pe terit. căruia a fost descoperită, pe lângă două aşezări datând din Neolitic şi Epoca Bronzului, o importantă aşezare, cu cimitir aparținând populației daco-romane (sec. 2–4).

OBREJANU, Grigore (1911–1992, n. Tighina), agronom şi pedolog român. Acad. (1963). Studii privind valorificarea unor terenuri slab productive, sărături, nisipuri, soluri aluviale etc.

OBREJIȚA, com. în jud. Vrancea; 1 662 loc. (2008).

OBRENOVIĆ, dinastie de cneji (1815–1842, 1858–1882) şi regi (1882–1903) ai Serbiei. 1. **Miloš O.,** cneaz al Serbiei (1815–1839, 1858–1860), întemeietor al dinastiei. A participat la răscoala antiotomană (1804–1813) şi apoi a condus-o pe cea din 1815. Silit să abdice în favoarea fiului său Mihail, a fost rechemat în 1858 de către Skupştina sârbă. Creatorul Serbiei moderne. 2. **Mihail O.,** cneaz al Serbiei (1839–1842, 1860–1868). Fiul lui **O. (1)**. Silit să abdice (1842). Rechemat, a continuat politica națională a tatălui său, reorganizând armata şi orientându-se spre o alianță cu Rusia, îndreptată împotriva Imp. Otoman. Asasinat. 3. **Milan O.,** cneaz (1868–1882), apoi rege al Serbiei sub numele de Milan I (1882–1889). A inițiat două războaie împotriva Imp. Otoman (1876, 1877), în urma cărora Serbia a obținut independența, recunoscută pe plan internațional prin Congresul de la Berlin (1878). A abdicat în favoarea fiului său Aleksandru. 4. **Aleksandru O.,** rege al Serbiei (1889–1903). Fiul lui **O. (3)**. Asasinat.

O'BRIEN, veche familie nobiliară şi regală irlandeză descinzând din Turlough **O.** (1009–1086), rege în Munster (al Thomond-ului).

O'BRIEN, Edna (n. 1932), scriitoare irlandeză. Romane cu problematică feminină (trilogia „Țara fetelor" – capodopera sa). Piese de teatru, scenarii de film.

O'BRIEN, James Bronterre (1805–1864), publicist şi om politic irlandez. Unul dintre conducătorii mişcării chartiste, adept al curentului „forței fizice". Ulterior, a propagat idei ale socialismului utopic.

O'BRIEN, Parry (1932–2007), atlet american. Inițiator (1952) al unei tehnici noi de aruncare a greutății (elanul se face cu spatele spre direcția aruncării). Campion olimpic (Helsinki, 1952; Melbourne, 1956).

O'BRIEN, William Smith (1803–1864), om politic irlandez. A militat, alături de D. O'Connell, în cadrul Asociației „Repeal", pentru desfacerea uniunii anglo-irlandeze. Fondator al Confederației irlandeze pentru independență națională. Participant la insurecția din S Irlandei (1848). Arestat şi condamnat la moarte, pedeapsa i-a fost comutată la exil în ins. Tasmania; grațiat (1856).

OBRUCEV, Vladimir Afanasievici (1863–1956), geolog şi geograf rus. Lucrări în domeniul tectonicii şi neotectonicii, al zăcămintelor minerale şi geologiei regionale.

OBSCENITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracter obscen; faptă sau vorbă obscenă; indecență, trivialitate.

OBSCÚR, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Lipsit de lumină, întunecos. *Cameră o.* v. *cameră.* ✦ Fig. Neclar, nedesluşit, greu de înțeles. 2. Fig. Necunoscut, neştiut; de mică importanță; lipsit de merite sau calități deosebite, mediocru.

OBSCURANTÍSM (< fr.) s.n. (Inițial; în Germania) Ceea ce era împotriva idealurilor iluministe; (ulterior) orice atitudine opusă progresului general, cunoaşterii raționale şi emancipării politice a individului; stare de înapoiere culturală.

OBSCURITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Lipsă de lumină, întuneric. ✦ Fig. Lipsă de claritate; nelămurire, confuzie. ✧ *O. poetică* = tendință a limbajului manierist şi, mai ales, modern, către ermetizarea voită a discursului liric. 2. Fig. Condiție, situație obscură, lipsă de renume; mediocritate.

OBSECVIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Livr.) De o politețe exagerată, până la servilism sau ipocrizie; slugarnic, umil.

OBSEDÁ (< fr.) vb. I tranz. (Despre imagini, idei, sentimente etc.) A stărui în mintea cuiva, a preocupa intens; a urmări **(4)**, a persecuta, a chinui.

OBSEDÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care preocupă pe cineva cu stăruință şi se impune în mod irezistibil atenției sale; chinuitor, apăsător.

OBSERVÁ (< fr., lat.) vb. I tránz. 1. A băga de seamă, a remarca. 2. A cerceta, a examina atent. ✦ A supraveghea, a controla acțiunile cuiva. 3. A iscodi, a pândi **(1)**. 4. (MILIT.) A executa o observare **(2)**.

OBSERVÁRE s.f. 1. Acțiunea de a observa. 2. (MILIT.) Procedeu de cercetare care urmăreşte obținerea de date despre inamic, despre trupele lui etc. Se execută terestru, de pe apă, din aer sau din spațiul extraterestru (sateliți).

OBSERVATÓR^{1} (< fr., germ.) s.n. 1. Clădire special amenajată şi dotată cu instrumente pentru efectuarea de observații astronomice, meteorologice, solare etc. ✧ *O. astronomic* = instituție ştiințifică special amenajată şi dotată cu instrumente de observație a obiectelor şi fenomenelor cereşti. Primul **o.** astronomic a fost construit la Alexandria (300 î.Hr.) din inițiativa lui Ptolemeu Soter. De regulă *o. a.* moderne sunt amplasate departe de centrele urbane, la mari altitudini, în zonele în care cerul este senin în cea mai mare parte a anului şi perturbațiile atmosferice sunt minime. Cele mai mari *o. a.* din lume sunt în prezent: E.S.O. (*E*uropean *S*outhern *O*bservatory) din Chile amplasat în deşertul Atacama, pe muntele Paranal (2 635 m alt.), cel din Hawaii pe muntele Mauna Kea la 4 200 m alt. V. şi *telescop.* 2. (MILIT.) Loc (special amenajat) de unde se execută observarea **(2)**.

OBSERVATÓR^{2}**, -OÁRE** (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj., s.m. şi f. (Persoană) care are misiunea de a observa, de a urmări ceva. 2. S.m. (DR.) Reprezentant al unui stat sau al unei organizații internaționale la conferințe, şedințe, sesiuni etc. ale unei organizații sau ale unui organ internațional, fără drept de vot şi de semnătură a documentelor întocmite având, uneori, dreptul de a participa la discuții.

OBSERVATORIUL, ziar politic, național-economic şi literar, editat de G. Barițiu, la Sibiu (1878–1885). A militat pentru unitatea națională, culturală şi literară, pentru egalitatea politică şi culturală a românilor din monarhia austro-ungară cu celelalte națiuni ale Imp., pentru tratarea obiectivă a chestiunilor politice, național-economice şi literare.

OBSERVÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Determinarea unui fapt particular, bazată pe evidența simțurilor (*o. naturală*), sau folosind instrumente de măsurare, implicând anumite procedee şi având un scop bine precizat (*o. ştiințifică*). ✦ Cercetare, examinare; studiu. 2. Remarcă, constatare. 3. Obiecție critică. ✦ Mustrare, reproş. 4. Supraveghere, pază. ✧ (MED.) *Foaie de o.* = formular în care se înregistrează istoricul şi descrierea bolii, rezultatul examenului clinic, rezultatele analizelor de laborator, evoluția bolii şi tratamentul urmat de bolnav în timpul spitalizării. ✧ (METEOR.) *O. climatologică* = **o.** meteorologică efectuată zilnic la un interval de patru termene orare standard (01, 07, 13, 19).

OBSERVER, The ~, unul dintre cele mai vechi ziare britanice, fondat de W.S. Bourne (1791). Condusă (1908–1942) de J.L. Garvin, care i-a conferit reputația de gazetă a intelectualității liberale.

OBSÉSIE (< fr.) s.f. 1. Idee, imagine care urmăreşte pe cineva neîncetat; preocupare chinuitoare. 2. (PSIH.) Idee, gând, imagine, impuls către o acțiune agresivă, periculoasă ori jenantă care intră cu forța în conştiința unei persoane, în pofida voinței sale conştiente şi a eforturilor de a se debarasa de acestea şi de a le opune rezistență. **O.** şi anxietatea caracterizează tulburările obsesiv-compulsive.

OBSIDIÁN (< fr., lat.) s.n. Rocă vulcanică, sticloasă, brună-cenuşie sau neagră, formată prin răcirea rapidă a lavei. În Epoca de piatră a fost folosit pentru confecționarea armelor şi uneltelor; unele varietăți se folosesc în prezent pentru bijuterii.

OBSÍGĂ (< scr.) s.f. Plantă furajeră perenă din fam. poacee cu rădăcini puternice, stoloni subterani lungi şi tulpina înaltă până la 140 cm *(Bromus inermis)*. Rezistentă la secetă.

OBSTÁCOL (< fr., lat.) s.n. **1.** Piedică **(1)**; stavilă. ✦ Fig. Greutate, dificultate. **2.** (SPORT) Piedică naturală sau amenajată (barieră, gard viu, groapă sau şanţ cu apă etc.) care măreşte dificultatea parcurgerii unui traseu. Se utilizează la atletism (la 110 şi 400 m garduri, 3 000 m obstacole etc.), hipism, motocros etc.

OBSTÉTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *obstetrix* „moaşă") adj., s.f. **1.** Adj. Care aparţine obstetricii **(2)**, privitor la obstetrică. 2. S.f. Ramură a medicinii care se ocupă cu fiziologia şi patologia sarcinii şi a naşterii, precum şi cu asistenţa în timpul naşterii şi lăuziei.

OBSTETRICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Medic specialist în obstetrică.

OBSTINÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Încăpăţânare, îndârjire, tenacitate.

OBSTRÚCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Astupare a lumenului unui organ tubular (trahee, bronhie, intestin, ureter etc.) din cauza unui obstacol situat în interiorul organului sau a unei compresiuni din afară. V. şi ocluzie **(3)**, obliterare **(2)**. **2.** Tactică folosită în lupta politică cu scopul de a întârzia adoptarea unei hotărâri sau a unei legi, cu ajutorul tuturor mijloacelor îngăduite de procedurile în vigoare (neparticipare, discursuri lungi fără legătură cu problema în discuţie etc.). Este una dintre formele luptei parlamentare. ✦ P. ext. Manevră pentru zădărnicirea unei acţiuni; opoziţie înverşunată.

OBSTRUCŢIONÍSM (< fr.) s.n. Atitudine a celor care folosesc sistematic obstrucţia politică.

ÓBŞTE (< sl.) s.f. **1.** (Pop.) Comunitate; mulţime de oameni; popor. ✧ Loc. *De obşte* = **a)** comun, general, public; **b)** împreună, fără excepţie, deopotrivă. **2.** Formă de proprietate funciară, care în primele faze de dezvoltare a societăţii umane a fost pretutindeni răspândită, iar în unele zone ale lumii, inclusiv pe terit. României, s-a menţinut într-o formă modificată până în sec. 20. În funcţie de caracteristica formei de proprietate se disting: **o.** *gentilică* (caracterizată prin proprietatea devălmaşă asupra pământului, conducerea colectivă, răspunderea colectivă şi organizarea colectivă a muncii) şi **o.** *sătească* (bazată pe familia patronimică şi caracterizată prin stăpânirea în comun a pădurilor, apelor, iazurilor şi a pământului neîmpărţit care, periodic, era împărţit, prin tragere la sorţi, membrilor comunităţii).

OBŞTÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparţine colectivităţii sau provine de la o colectivitate; care aparţine întregului popor; public **(2)**, general, colectiv. ✧ Expr. *A-şi da obştescul sfârşit* = a muri.

OBTURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A astupa (temporar), a înfunda, a închide o deschizătură, un canal, o conductă etc.

OBTURATÓR (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. (TEHN.) Element al unui aparat, dispozitiv etc. utilizat în scopul micşorării sau închiderii secţiunii de trecere a unui fluid, material pulverulent sau a unui flux luminos printr-un orificiu (ex. **o.** de carburator, **o.** fotografic etc.). **2.** Adj. (ANAT.) *Muşchi o.* = muşchi al bazinului, rotator lateral al coapsei.

OBTURÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Acţiunea de a obtura şi rezultatul acesteia. ✦ (MED.) Închidere a unui orificiu sau a unei cavităţi. ✧ *O. dentară* = umplerea (astuparea) unei carii dentare cu o materie solidă.

OBTÚZ, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** *Unghi o.* = unghi mai mare de nouăzeci de grade. **2.** Fig. Prost, redus, mărginit.

OBTUZITÁTE (< it., lat.) s.f. Mărginire, îngustime (spirituală); prostie, tâmpenie.

OBŢÍNE (< fr. *obtenir*, lat. *obtinere*, după *ţine*) vb. III tranz. A dobândi, a primi (ceva); a reuşi să ajungă la...; a realiza.

OBUHOVA, Nadejda Andreevna (1886–1961), mezzosoprană rusă. Solistă la Bolşoi Teatr (1916–1948). Repertoriu romantic („Hovanscina" de Musorgski, „Mazepa" de Ceaikovski) şi de muzică de cameră.

OBÚZ (< fr.) s.n. (Înv.) Proiectil de artilerie.

OBUZIÉR (< fr.) s.n. Gură de foc de artilerie, asemănătoare cu tunul, care poate trage cu traiectorii foarte curbe.

OBVERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Operaţie logică prin care dintr-o propoziţie, prin schimbarea calităţii şi înlocuirea predicatului cu contradictoriul său, obţinem o nouă propoziţie, echivalentă cu prima (ex. „Unele insecte nu sunt vătămătoare" = „Unele insecte sunt nevătămătoare").

OBWALDEN, semicanton în Elveţia Centrală; 490,7 km^2; 32,7 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Sarnen*. Împreună cu semicantonul Nidwalden formează cantonul Unterwalden.

OCÁ (< tc.) s.f. **1.** Unitate de măsură pentru masă folosită în trecut, egală cu 1,271 kg în Ţara Românească şi cu 1,291 kg în Moldova; *p. ext.* cantitate de marfă, de obiecte etc. egală cu această unitate de măsură. **2.** Unitate de măsură a volumului folosită în trecut; **a)** pentru lichide, egală cu 1,288 l în Ţara Românească şi cu 1,520 l în Moldova; **b)** pentru cereale, egală cu 1,698 l în Ţara Românească şi cu 1,791 l în Moldova; *p. ext.* conţinutul acestei unităţi de măsură; vasul în care se măsoară. ✧ Expr. *Oca mică* = măsură falsă, mai mică decât cea legală. *A prinde* (pe cineva) *cu ocaua mică* = a prinde (pe cineva) cu o minciună, cu o înşelătorie.

OCAGNE, Maurice d' (1862–1938), matematician francez. Inventatorul *nomografiei* (1884).

OCAMPO, Florián de (c. 1499–c. 1558), istoric spaniol. Numit de Carol Quintul cronicar al regatului (1539). Autor al unei „Cronici generale a Spaniei", în care prezintă istoria veche a ţării sale până în 146 î.Hr.

OCAMPO 1. Silvina (1906–1993), scriitoare argentiniană. Autoare, împreună cu Borges şi A. Bioy Casares, soţul ei, a unei „Antologii de literatură fantastică", considerată manifestul programatic al „Şcolii de la Buenos Aires". Romane poliţiste, nuvele şi povestiri. **2. Victoria** (1891–1979), scriitoare argentiniană. Soră cu **O. (1)**. Eseuri critice, o biografie T. S. Eliot.

OCÁRĂ (< *ocărî*) s.f. Vorbă sau faptă mustrătoare care ruşinează pe cineva; jignire, insultă.

OCARÍNĂ (< it., fr.) s.f. Instrument muzical popular de suflat, de mici dimensiuni, în formă ovală şi cu mai multe găuri, care emite sunete asemănătoare cu cele ale fluierului; confecţionat din argilă arsă.

O'CASEY, Sean (pe numele adevărat *Shaun O'Cathasaigh*) (1880–1964), scriitor irlandez. Piese de teatru inspirate de lupta pentru independenţă („Umbra unui franctiror") sau de factură expresionistă („Cupa de argint").

OCÁZIE (< fr.; lat. *occasio, -onis* < *occidere* „a se întâmpla", „a surveni") s.f. **1.** Situaţie, moment favorabil care provoacă sau uşurează săvârşirea unei acţiuni; prilej. ✧ Loc. *De ocazie* = **a)** potrivit numai pentru o anumită împrejurare; deosebit, de circumstanţă; **b)** care se cumpără (sau se vinde) ocazional şi de obicei în mod avantajos. ✧ Eveniment deosebit; festivitate. **2.** Concr. Mijloc de transport folosit la întâmplare.

OCAZIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care are loc cu prilejul unui anumit eveniment; de ocazie; care se produce din întâmplare; accidental. ✧ *Poezie o.* = (în sens larg; după Hegel şi Goethe), orice poezie care exprimă eul liric pornind de la situaţii reale; (în sens restrâns) poezia scrisă pentru o ocazie specială.

OCAZIONALÍSM (< fr.) s.n. Doctrină, asociată în special cu *Malebranche*, conform căreia nu există cauză eficientă în afară de Dumnezeu, cauzele naturale fiind doar cauze ocazionale ce acţionează prin providenţa divină. Alţi adepţi ai **o.**: G. de Cordemoy, L. de La Forge, J. Clauberg, A. Geulincx.

OCĂRÎ (< bg., scr.) vb. IV tranz. (Pop.) **1.** A mustra, a certa, a dojeni. **2.** A vorbi de rău, a defăima.

OCCAM, William v. Ockham.

OCCAMÍSM (< n. pr. *Occam*) s.n. Atitudinea critică şi sceptică, dominantă în sec. 14, faţă de teologia raţională şi metafizica tradiţională, susţinând separaţia dintre raţiune şi credinţă, ştiinţă şi teologie, iar pe plan politic, dintre puterea laică şi cea ecleziastică. Reprezentanţi: R. Holkot, A. Woodham, Gregorio da Rimini, J. di Mirecourt, N. d'Autrecourt, J. Buridan.

OCCIDÉNT (< fr.; lat. *occidens* < *occidere* „a cădea, a apune") s.n. Apus^1 **(3)**, vest; spaţiul geografic situat la vest de un punct de referinţă; (de obicei cu valoare de nume propriu) lumea, popoarele aflate în acest spaţiu (îndeosebi vestul Europei şi America de Nord).

OCCHIALINI, Giuseppe (1907–1993), fizician italian. Specialist în fizică nucleară şi raze cosmice. Împreună cu C.F. Powel şi C. Latesse a descoperit (1947) *pionul*^{2}, particulă subnucleară postulată de H. Yukawa.

OCCIDENTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la Occident; apusean, vestic. ✦ Care este propriu, caracteristic Occidentului, culturii, tradiţiei acestuia; care are caracteristicile vieţii de acolo. **2.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia unei ţări din Occident sau este originară de acolo.

OCCIPITÁL, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. Os nepereche, lat, care constituie peretele posteroinferior al cutiei craniene. **2.** Adj. Care aparţine occipitalului **(1)** (ex. muşchi **o.**, nerv **o.**). ✧ *Lob o.* = lobul posterior al creierului, unde sunt localizaţi centrii vederii. *Orificiu o.* = orificiu circular din osul **o.**, prin care trec nervii spinali şi măduva spinării.

OCCIPÚT (< fr., lat.) s.n. Proeminenţă osoasă care marchează polul posterior al craniului.

OCEAKOV, oraş în SE Ucrainei, port pe ţărmul limanului Niprului; c. 15 mii loc. Cetate construită în 1492 de hanul tătar Mengli-Ghirai, numită Kara-Kermen; cucerită de turci, care i-au schimbat numele în **O.**, a devenit o importantă bază navală turcească în Marea Neagră. Cucerită de ruşi în dec. 1788. Prin Pacea de la Iaşi (1791) a revenit Rusiei.

OCEÁN (< fr., lat.; {s} n. pr. gr. *Okeanos*) s.n. Vastă întindere de apă sărată, delimitată de mase continentale. Pe supr. Terrei există următoarele **o.**: *Pacific, Atlantic, Indian, Arctic* (sau *Îngheţat*). În unele lucrări este menţionat şi un **o.** *Antarctic* sau *Austral* (care cuprinde de fapt extremităţile sudice ale celor trei **o.** principale). O. au suprafeţe mult mai mari decât mările, prezintă numeroase fose (gropi) abisale. Fundul **o.** este foarte neuniform, relieful subacvatic fiind format din platforme continentale, câmpii abisale, lanţuri (dorsale) montane, fose (gropi). ✧ *Oc. Planetar* sau *mondial* = totalitatea **o.** şi mărilor, care comunică larg între ele sau prin intermediul unor strâmtori, cu o supr. de 360 650 000 km^2 (70,8% din supr. Terrei) şi un volum de apă de 1 370 mil. km^3 (97,5% din totalul hidrosferei). Ad. medie: 3 790 m. Ad. max.: 10 911 m (groapa Marianelor din O. Pacific). Salinitatea medie: 32‰. *O. p.* are un rol foarte important în echilibrul natural al Terrei, fiind un rezervor termic major, un vast domeniu pentru numeroase vieţuitoare şi o bogată sursă de hrană şi energie. ✦ Fig. Întindere nemărginită, imensitate; mulţime, noian.

OCEAN (OKEANOS) (în mitologia greacă), divinitate marină, zeul „fluviului Ocean", cel mai în vârstă dintre Titani; fiul Gaiei şi al lui Uranus. Imaginat ca un fluviu care înconjura întreg Pământul, fiind izvorul primordial al tuturor apelor. Căsătorit cu Thetis, va deveni tatăl *Oceanidelor*.

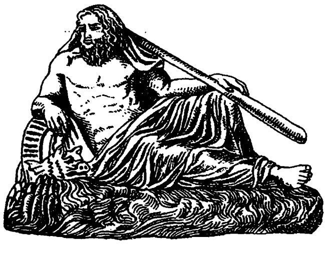

Ocean (Okeanos)

OCEAN (sau BANABA), ins. vulcanică, în V Oc. Pacific, aparținând statului Kiribati (din 1979); 6 km².

OCEAN, Billy (pe numele adevărat *Leslie Sebastian Charles*) (n. 1950), muzician de soul britanic. Compoziții și pentru alți soliști. Succese cu: „Love Really Hurts Without You", „Carribean Queen".

OCEANIA, denumirea sub care este cunoscută totalitatea ins. (c. 10 000) din partea central-sudică a Oc. Pacific, răspândite pe o supr. acvatică de c. 70 mil. km², pe c. 5 000 km de la N la S și c. 12 000 km de la V la E. Cuprinde trei subdiviziuni tradiționale: *Melanezia, Micronezia, Polinezia.* Unii autori au extins foarte mult accepțiunea termenului, incluzând în **O.** și *Noua Zeelandă* (în S) și chiar Australia și arh. Malaez. În ins. mari există un relief format predominant din munți, cu numeroși vulcani, precum și din dealuri și câmpii litorale, în timp ce în ins. mai mici ale Polineziei și Microneziei relieful este mai monoton. Un element definitoriu al **O.** îl constituie marea extensiune a recifelor de corali (aproape 3/4 din atolii de pe Terra), statele Kiribati și Tuvalu fiind alcătuite aproape în întregime din atoli. Primul european care a pătruns în **O.**, descoperind arh. Mariane (1521), a fost Magellan. În accepțiune largă, statele independente existente în arealul **O.** sunt: Fiji, Kiribati, Marshall, Micronezia, Nauru, Noua Zeelandă, Palau, Papua-Noua Guinee, Samoa, Solomon, Tonga, Tuvalu, Vanuatu. Pe lângă acestea, există și o serie de terit. dependente (aflate sub administrația Franței, S.U.A., Noii Zeelande, Australiei), unele dintre ele beneficiind de autonomie internă.

OCEÁNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de ocean, privitor la ocean. *Climă o.* = climă specifică reg. de uscat din zona temperată aflate sub influența directă a maselor de aer umed venite dinspre ocean. Se caracterizează prin umiditate atmosferică ridicată, precipitații abundente, ierni relativ blânde și veri răcoroase.

OCEANÍDE (< fr.) s.f. pl. (în mitologia greacă; și ca nume proprii), nimfe ale apelor, fiicele lui Ocean și ale zeiței Thetis. Cele mai cunoscute dintre ele: Doris, mama nereidelor; Climene, mama lui Prometeu; Philiria, mama centaurului Chiron.

OCEANOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *okeanos* „mare" + *graphein* „descriere") s.f. Ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul și descrierea științifică a Oc. Planetar (configurația țărmurilor, relieful și structura fundului oceanic și marin, dinamica și caracteristicile fizico-chimice ale apei, organismele vii care trăiesc în oceane și în mări, diviziunile oceanului planetar cu resursele minerale și biologice și valorificarea lor, managementul mediului oceanic).

OCEANOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *okeanos* „mare" + *logos* „știință") s.f. Termen folosit de unii specialiști pentru studiul Oc. Planetar, dar având același conținut (sferă de cuprindere, metode de studiu etc.) ca și oceanografia.

OCEANUL ARCTIC v. Arctic, Oceanul ~.

OCEANUL ATLANTIC v. Atlantic, Oceanul ~.

OCEANUL AUSTRAL (sau ANTARCTIC), denumire a apelor oceanice care înconjură *Antarctida* și care constituie părțile sudice ale oceanelor Pacific, Atlantic și Indian.

OCEANUL BOREAL v. Arctic, Oceanul ~.

OCEANUL INDIAN, ocean cuprins între Africa, Asia, Australia și Antarctica, care comunică larg cu Oc. Atlantic, în zona de S a Capului Bunei Speranțe, și cu Oc. Pacific prin intermediul str. și al mărilor din arh. Malaez și prin zona de la S de Tasmania; 73,4 mil. km² (74,9 mil. km², cu mările mărginașe). Ad. max.: 7 450 m (fosa Java). În V se află ins. *Madagascar,* iar în N ins. *Ceylon*. În cadrul **O. I.** se află arh. Andaman și Nicobar, Lakshadweep, Maldive, Mascarene, Seychelles ș.a. Mările mărginașe sunt: M. Roșie, M. Arabiei, M. Andaman, M. Timor. Golfuri: Aden, Oman, Persic, Bengal. În N sunt curenți marini determinați de musoni, iar în S se formează un curent alizeic cu două ramuri: al Mozambicului și al Madagascarului. Prin **O. I.** trec importante linii de navigație maritimă care leagă Europa cu Asia de S, SE și E, cu Australia și Africa de E.

OCEANUL ÎNGHEȚAT v. Arctic, Oceanul ~.

OCEANUL PACIFIC v. Pacific, Oceanul ~.

OCÉL (< fr.; {s} lat. *occellus* „ochișor") s.m. **1.** (ZOOL.) Ochi¹ **(I 1)** elementar constituit dintr-o retină simplă, o îngroșare cuticulară, uneori și cristalin, caracteristic viermilor și artropodelor. **2.** (BOT.) Celulă mare din epiderma frunzei adaptată pentru recepționarea luminii. **3.** (MINER.) Masă globulară a unui mineral inclus în alt mineral.

OCELÓT (< fr., sp.; cuv. aztec) s.m. Mamifer carnivor din fam. felidelor, răspândit în America de Sud, America Centrală, Mexic, S.U.A. (Texas, Arizona și Arkansas). Blană cenușiu-cafenie cu puncte roșcate *(Felis* sau *Leopardus pardalis).* Vânat pentru blana sa, aproape până la exterminare; în prezent strict ocrotit.

OCHEÁDĂ (< *ochi*¹) s.f. Privire semnificativă aruncată cuiva pe furiș; semn făcut cu ochiul.

OCHEÁN (< *ochi*¹ sau < it.) s.n. Nume dat diverselor instrumente optice portative, de tipul lunetei, care măresc unghiul sub care se văd obiectele depărtate de pe suprafața Pământului, permițând o mai bună distingere a detaliilor.

OCHELÁRI (< *ochi*¹, după lat. *ocularis*) s.m. pl. Dispozitiv format dintr-o pereche de lentile transparente prinse într-o montură care permite ținerea lor în fața ochilor; pot fi *medicali,* cu scopul de a compensa un defect de vedere (miopie, hipermetropie, astigmatism etc.) sau de *protecție,* cu scopul de a apăra ochii de radiații dăunătoare, de praf etc. ✧ *O. de cai* = dispozitiv format din două bucăți de piele prinse de curelele laterale ale căpeței și așezate în dreptul ochilor cailor pentru a-i împiedica să vadă lateral.

OCHÉTE (< *ochi*¹) s.n. (NAV.) Ochi¹ **(II. 2).**

ÓCHI¹ (lat. *oculus*) s.m., s.n. **I.** S.m. **1.** Organul vederii, existent la toate vertebratele și la unele nevertebrate. La vertebrate, **o.** este constituit din globul ocular și organele anexe. Globul ocular este format din mai multe membrane: sclerotica, coroida și retina. Pătrunderea razelor luminoase este favorizată de mediile transparente ale **o.**: corneea, cristalinul, umoarea apoasă și corpul vitros. Imaginea vizuală se formează pe retină și este transmisă prin nervul optic la scoarța cerebrală. Partea cea mai sensibilă a retinei este pata galbenă *(macula lutea).* Anexele globului ocular sunt: mușchii intraorbitali, glandele lacrimale, pleoapele, genele și sprâncenele. ✧ *O. compus* = **o.** alcătuit din numeroase unități vizuale, numite *omatidii,* specific pentru insecte și crustacee. **2.** Facultatea de a vedea; simțul văzului, vedere. ✦ Privire, uitătură. **3.** (La pl.) Obraz, față. **II. 1.** S.n. Fiecare dintre spațiile libere ale unei ferestre în care se montează geamul; panou (de sticlă) care închide acest spațiu. ✦ Mică deschizătură (închisă cu sticlă) făcută într-un perete exterior pentru iluminatul sau aerisirea unei încăperi. ✧ *O. de bou* = fereastră rotundă sau ovală de mici dimensiuni, practicată într-un zid, într-un timpan **(3)** sau în pereții unei încăperi de la mansarda unui edificiu. **2.** S.n. Orificiu făcut într-o pânză de navă, plasă, foaie de cort, prin care se poate petrece o sfoară, o frânghie, un cablu; ochete. **3.** S.n. Buclă formată la capătul unei sfori, al unei frânghii etc. prin îndoire și petrecerea capătului prin îndoitură; laț. ✦ Fiecare dintre golurile (simetrice) aflate între firele unei împletituri, ale unor țesături, plase etc.; golul împreună cu firele care-l mărginesc. ✦ Fiecare dintre verigile unui lanț; za **(1).** **4.** S.n. Orificiu în partea superioară a unei mașini de gătit pe care se așază vasele pentru a le pune în contact direct cu flacăra. **5.** S.n. Suprafață de teren acoperită cu altceva (zăpadă, iarbă, nisip etc.) decât mediul înconjurător. ✦ Vârtej de apă, bulboană. ✦ Spărtură făcută în gheața unei ape; copcă² **(1).** **6.** S.n. (Mai ales la pl.) Mâncare preparată din ouă prăjite în grăsime sau fierte fără coajă, astfel ca gălbenușul să rămână întreg, cu albușul coagulat în jurul lui. **7.** S.m. *O. magic* = tub electronic cu ecran fluorescent, care arată la aparatele de radio în ce măsură este realizat acordul pe lungimea de undă dorită; indicator de acord. *O. de pisică* = disc de sticlă sau de material plastic, argintat pe fața interioară, iar pe fața exterioară având numeroase fațete care reflectă razele de lumină proiectate asupra lor; este folosit la vehicule rutiere și pe panourile de semnalizare de pe șosele. *O. de ciclop* = fereastră specială care separă acustic un studio, permițând însă o bună vizibilitate. **8.** S.m. Mugure existent pe nod la vița de vie sau la subsuoara frunzelor la alte plante. **9.** S.n. Particulă rotundă de grăsime care plutește pe suprafața unui lichid. **10.** S.m. Fig. Pată de lumină, licărire, punct strălucitor. **III.** S.m. (BOT.) *Ochiul-boului* = plantă decorativă anuală din fam. asteracee, cu tulpina înaltă până la 80 cm, cu florile de diferite culori, în capitule mari, globuloase *(Callistephus chinensis).* **IV.** S.m. **1.** (ZOOL.) *Ochiul-păunului* = fluture nocturn cu anvergură de c. 14 cm, cu câte o pată în formă de **o.** pe fiecare aripă, a cărui larvă atacă mai ales părul² *(Saturnia pyri).* **2.** (ORNIT.) *Ochiul-boului* = pasăre insectivoră de culoare brună-ruginie, mai mică decât un pițigoi, cu corpul rotund și coada îndreptată în sus *(Troglodytes troglodytes);* pănțăruș. **3.** (MINER.) *Ochi-de-tigru* = varietate de cuarț galben sau brun-roșcat cu irizații determinate de incluziuni foarte mici de fier, mică sau azbest.

OCHÍ² (< *ochi*¹) vb. IV **1.** Intranz. A aduce țeava unei guri de foc în poziția care permite azvârlirea glonțului (proiectilului) la țintă; a lua ținta. ✦ Tranz. A ținti pe cineva sau ceva cu o armă; *p. ext.* a lovi cu un proiectil. **2.** Tranz. A descoperi (dintr-un grup de persoane sau de obiecte) persoana dorită sau obiectul căutat; a fixa cu privirea pe cineva sau ceva. ✦ A privi cu insistență, cu interes, a cerceta. ✦ A distinge, a zări. ✦ A descoperi pe cineva suspect; a lua la ochi. ✦ Intranz. A cerceta cu privirea, a scruta.

OCHILĂ, personaj din basmele populare românești, impus în literatura cultă de I. Creangă, înzestrat cu darul miraculos al unei vederi extraordinare. V. și *Însoțitori năzdrăvani.*

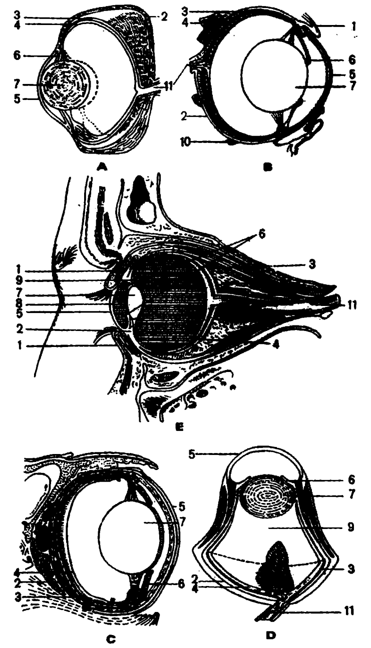

Ochiul la vertebrate
A. La pești; B. La amfibieni; C. La reptile; D. La păsările răpitoare de noapte; E. La om
1. Pleoape 2. Sclerotică 3. Coroidă 4. Retină 5. Cornee 6. Iris 7. Cristalin 8. Umoare apoasă 9. Corp vitros 10. Mușchi motori 11. Nerv optic

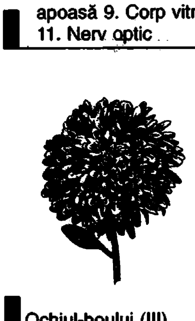
Ochiul-boului (III)

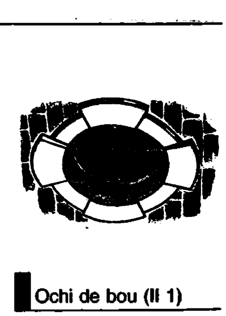
Ochi de bou (II 1)

OCHINO, Bernardino (1487–1564), cleric şi reformator religios italian. Călugăr franciscan (1504–1534) şi capucin, vicar general al Ordinului între 1538 şi 1542). Influenţat de Juan de Valdes se converteşte la calvinism şi pleacă (1542) la Geneva. Predicator la Augsburg (1545–1547), Londra (1547–1553), Zürich (1553–1555). Lucrări: „Treizeci de dialoguri".

OCHIÓS, -OÁSĂ adj. (Pop.) Cu ochii mari. ✦ Chipeş, arătos, frumos.

OCHIUL DULĂULUI, numele popular al stelei *Sirius* din constelaţia Câinele Mare.

OCHOA, Severo (1905–1993), biochimist american de origine spaniolă. A demonstrat rolul acidului ribonucleic în creşterea celulară şi a descifrat structura codului genetic. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1959), împreună cu A. Kornberg.

OCHTERVELT, Jacob (c. 1638–c. 1710), pictor olandez. Scene de vânătoare sau interioare ale unor case elegante, cu o remarcabilă abilitate în redarea materialelor (stofă, catifea, mătase, sticlă, porţelan etc.).

ÓCINĂ (< sl.) s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Bucată de pământ stăpânită cu drept ereditar. ✦ P. ext. Loc de baştină.

OCITOCÍNĂ (< fr.; {s} gr. *ocytokon* „naştere uşoară") s.f. Hormon secretat de nucleii nervoşi paraventriculari din hipotalamus, depozitat în lobul posterior al hipofizei, care îl eliberează în circulaţie. Are acţiune stimulantă asupra contracţiei musculaturii uterine, inducând naşterea. Sin. *oxitocină*.

OCKEGHEM, Johannes (c. 1420–c. 1495), muzician flamand. Reprezentant al polifoniei vocale. Capelmaistru la Curtea Franţei. Printre primii care au diferenţiat muzica religioasă de cea profană. Cântece profane, motete, mise.

OCKHAM (OCCAM), William (Venerabilis Inceptor) (c. 1285–c. 1349), teolog şi filozof englez. A studiat şi a predat la Oxford. Călugăr franciscan (1300). Acuzat de erezie, s-a refugiat (1324) la Avignon. În controversă cu papa Ioan XXII, a fost excomunicat, stabilindu-se în Italia (1328) şi apoi la München. Reprezentant de seamă al *nominalismului*. Scrieri de logică („Expositio aurea"); de fizică şi de teologie (comentarii la „Sentinţe" şi tratatul „Despre predestinare, preştiinţa divină şi viitori contingenţi"). A dezvoltat o metodă de interpretare bazată pe argumentarea logică şi evidenţierea structurilor conceptuale ale textului.

OCLAND, com. în jud. Harghita, în depr. Homoroadelor; 1 259 loc. (2008). Muzeu etnografic. Ape minerale. În satul **O.**, menţionat documentar (1546), se află o biserică din sec. 13, cu fresce din sec. 14, tavan casetat şi pictat între 1771–1780, înconjurată de un zid de incintă din 1750, străjuit de un turn de apărare.

OCLUSÍVĂ (< fr.; {s} lat. *occlusus* „închis") adj. *Consoană* ~ = (şi subst.) consoană care se articulează prin ocluzia canalului fonator, urmată de o explozie.

OCLÚZIE (OCLUZIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** (TEHN.) Închidere sau astupare a unui orificiu, a unei conducte etc. în scopul opririi unui fluid care trece prin conducta respectivă. **2.** (METAL.) Bulă de gaz rămasă în interiorul unei piese metalice după turnarea acesteia. **3.** (MED.) Obstrucţie **(1)**. ✧ *O. intestinală* = oprire incompletă sau completă, bruscă sau progresivă, a tranzitului intestinal. Poate fi de natură mecanică (obstrucţie sau compresie) ori funcţională (spasm intestinal sau paralizia musculaturii intestinale). Sin. *ileus*. **4.** (LINGV.) Mişcare articulatorie, constând în închiderea canalului fonator, având ca rezultat întreruperea scurgerii curentului de aer; la consoanele oclusive, **o.** este urmată de o explozie. **5.** (METEOR.) *Ocluzia ciclonilor* = proces de trecere a ciclonului mobil în stadiul final de evoluţie, prin unirea frontului rece cu cel cald, lichidarea frontului cald prin umplerea întregului ciclon cu aer rece şi deplasarea aerului rece cu cel cald spre păturile înalte ale atmosferei. *O. orografică* = fenomen de separare în două ramuri a unei mase de aer rece care întâlneşte în deplasarea ei un obstacol (masiv muntos).

OCNA DE FIER, com. în jud. Caraş-Severin, situată în zona m-ţilor Dognecei; 749 loc. (2008). Expl. de min. de fier, de sulfuri polimetalice şi de bor. Muzeu de mineralogie.

OCNA DEJULUI, cartier al municipului Dej, jud. Cluj, staţiune balneoclimaterică de interes local, cu climat de dealuri, sedativ, şi cu ape minerale clorurate, sodice, de mare concentraţie (260 g/l), slab sulfatate, cantonate într-un lac ce ocupă o veche salină.

OCNA MUREŞ, oraş în jud. Alba, pe valea Mureşului; 15 226 loc. (2008). Expl. de argile bentonitice şi de sare. Ind. mat. de constr. (var, prefabricate din beton). Produse sodice şi alim. Staţiune balneoclimaterică. În perimetrul oraşului au fost descoperite urmele unei aşezări civile romane din sec. 2–3, iar în satul Războieni-Cetate din apropiere au fost identificate vestigiile unui castru roman din sec. 2–3 şi ale unei aşezări civile romane. Cunoscută din perioada daco-romană cu numele *Salinae*, localit. apare menţionată documentar în 1203 cu numele *Uioara*. Declarat oraş în 1956. În **O.M.** se află ruinele cetăţii Uioara (sec. 12) şi o biserică romano-catolică (sec. 18). În localit. componentă Uioara de Sus există castelul Teleky (1742), iar în satul Cisteiu de Mureş, atestat documentar (1320), se află o biserică ortodoxă din lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18) şi un ansamblu arhitectonic alcătuit dintr-o curie (1796), un castel în stil neoclasic (sec. 19), hambar (sec. 19) şi o capelă romano-catolică (sec. 18).

OCNA PUSTIE (sau AVRAM IANCU), lac sărat situat în arealul oraşului Ocna Sibiului, format pe locul unei saline abandonate în 1817. Supr.: 10 137 m^2; ad. max.: 128 m (cel mai adânc lac din România); salinitatea: 180–200 g/l (la suprafaţă şi în funcţie de anotimp).

OCNA SIBIULUI, oraş în jud. Sibiu, situat în NV depr. Sibiu, pe cursul superior al râului Vişa; 4 210 loc. (2008). Produse lactate şi de panificaţie. Fermă avicolă. Staţiune balneoclimaterică (1858). Pavilion balnear (1906–1909). În arealul oraşului există 15 lacuri sărate, helioterme, cu ape clorurat-sodice, cu concentraţie ridicată (180–300 g/l), cantonate în minele de sare prăbuşite în sec. 19 (lacurile Horea, Ocna Pustie, Brâncoveanu, Mâţelor, Lacul fără Fund ş.a.). Menţionată documentar în 1263, **O. S.** apare consemnată ca târg (1346) şi ca oraş (1910). În perioada 1929–1968 a fost trecută în categoria aşezărilor rurale; redeclarată oraş (1968). Biserică-cetate construită în stil romanic, în etape, în perioada 1240–1280, cu picturi murale în stilul Renaşterii, datând din 1522; biserica ortodoxă Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1697–1701, pictată în 1723), construită prin grija lui C. Brâncoveanu, pe locul unei biserici din lemn din 1599; biserica Sf. Nicolae (1790).

OCNÁŞ s.n. (În trecut) Persoană condamnată la muncă silnică în ocnă.

OCNA ŞUGATAG, com. în jud. Maramureş, situată în depr. Maramureş; 4 139 loc. (2008). Zăcăminte de sare şi gips. Prelucr. pieilor (Sat-Şugatag) şi a lânii (Hoteni). Staţie meteorologică (din 1858). Satul **O. Ş.**, menţionat documentar (1355), are statut de staţiune balneoclimaterică de interes local, cu ape minerale clorurate, sodice, de mare concentraţie (119,5 g/l), calcice, cantonate în lacuri instalate în ocne prăbuşite. Complex sanatorial. Biserici de lemn cu hramurile Cuvioasa Parascheva (1642, cu decor sculptat şi pereţii pictaţi) şi Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1657), în satele Sat-Şugatag şi Hoteni. Porţi monumentale din lemn, cu sculpturi în stil maramureşean. Rezervaţie forestieră (Pădurea Crăiască, 44 ha) cuprinzând o veche plantaţie de larice cu arbori monumentali şi pădure naturală de stejar. În satul Breb, rezervaţia Lacul (Tăul) Morărenilor (20 ha).

ÓCNĂ (< magh.) s.f. **1.** Mină de sare; salină. **2.** Închisoare subterană pentru cei condamnaţi la muncă silnică în saline; *p. ext.* orice închisoare, puşcărie. ✦ Pedeapsa executată într-o astfel de închisoare.

OCNELE MARI, oraş în jud. Vâlcea, situat pe dr. văii Oltului, în zona Subcarpaţilor Vâlcii; 3 489 loc. (2008). Expl. de sare (prin disoluţie), prelucrată în combinatul chimic din satul Govora. Staţiune balneoclimaterică, având în perimetrul său un lac (c. 1000 m^2) cu apă sărată (216,3 g/l) cu caracter helioterm, cu nămol sapropelic pe fund. Apele cloruro-sodice şi iodurate de aici au început să fie utilizate pentru tratament începând cu anul 1833. Menţionată documentar (1402), ulterior târg, devenind oraş (sec. 16). În **O. M.** se află biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 16), iar în localit. componente Slătioarele, Gura Suhaşului, Lunca, Ţeica şi Buda, bisericile Sf. Nicolae (1568–1574), Sf. Gheorghe (1676–1677), Sf. Ioan Gură de Aur (1701–1706), Sf. Gheorghe şi Sf. Dumitru (1726, cu fresce din 1782) şi Sf. Treime şi Sf. Nicolae (1731). Ca urmare a exploatării prin disoluţie a sării, începând din toamna anului 2001 s-au produs prăbuşiri de amploare, care au distrus aproape în întregime satul Ţeica.

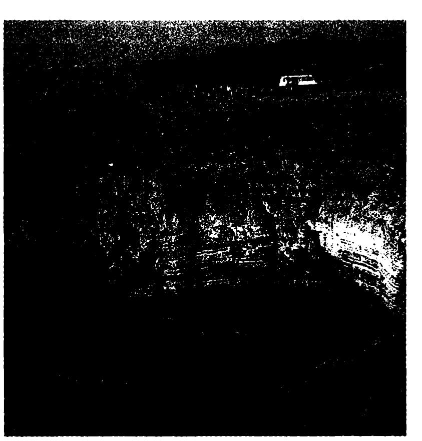

Ocna Sibiului. Lacul fără Fund

OCNIŢA 1. Com. în jud. Dâmboviţa, într-o mică depr., în Subcarpaţii Ialomiţei, pe râul Slănic (afl. al Ialomiţei); 4 471 loc. (2008). Expl. de petrol. Biserica Sf. Nicolae (1852). **2.** Localit. componentă a oraşului Ocnele Mari (jud. Vâlcea), pe terit. căreia a fost descoperit (1964) un complex de aşezări civile din epoca La Tène. În una dintre aşezări au fost găsite fragmente ceramice, cu inscripţii în alfabetul latin. Complexul de la **O.** a fost identificat cu centrul tribal al geto-dacilor, *Buridava*.

OCNÍŢĂ (< bg.) s.f. **1.** Nişă mică practicată în grosimea unui zid şi destinată adăpostirii unor obiecte; în vechime erau folosite şi ca loc pentru aşezarea opaiţelor. **2.** Element ornamental de forma unei mici firide uşor adâncite în zidărie (semicirculară, în acoladă, polilobată); se foloseşte dispusă în friză în partea superioară a faţadelor. Apare ca element decorativ pe faţadele bisericilor moldoveneşti din sec. 15–17.

OCÓL (< sl.) s.n. **1.** Mişcare în jurul unui loc, al unui punct fix etc.; deplasare în spaţiu care nu urmează calea dreaptă; înconjur. ✦ Fig. Digresiune. **2.** Linie care delimitează un spaţiu; *p. ext.* spaţiu delimitat; cuprins. ✦ Cotitură **(1)**, cot **(I. 2)**. **3.** Gard care înconjură un loc; *p. ext.* loc îngrădit (acoperit) unde se închid vitele; obor **(2)**, ţarc **(1)**. **4.** (Reg.) Curte, ogradă. ✦ (În arhitectura populară din Transilvania şi Maramureş) *O. întărit* (sau

Ocna Şugatag
Biserica cu hramul Cuvioasa Parascheva

închis) = curte înconjurată de o îngrăditură puternică de bârne, de grajduri și de acareturi. **5.** (În sec. 18, în Moldova) Subîmpărțire administrativă a ținutului; plasă. ✦ *Ocolul târgului* = denumire dată în sec. 15–17 unui număr de sate dimprejurul fiecărui târg, care depindeau sub raport administrativ de acesta. **6.** *O. silvic* = unitate administrativă silvică, împărțită pe brigăzi și cantoane care execută lucrări de cultură, refacere, protecție și pază a pădurilor, de ocrotire a vânatului, precum și a peștelui din apele de munte.

OCOLAȘU MARE, vârf în masivul Ceahlău, constituind alt. max. a acestuia (1 907 m).

OCOLAȘU MIC, vârf în masivul Ceahlău, la SE de vf. Ocolașu Mare. Alt.: 1 712 m.

OCOLÍ vb. IV tranz. **1.** A străbate o distanță făcând un înconjur; a merge de jur împrejur, a înconjura **(1).** ✦ A evita să atingi (un obiect, o persoană), făcând un ocol; a feri. **2.** Fig. A evita să întâlnești pe cineva sau să vorbești despre cineva sau ceva. ✦ A ieși din subiect, a divaga.

OCOLIȘ, com. în jud. Alba, pe râul Arieș; 708 loc. (2008). Satul **O.** menționat documentar (1408). Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1733), în satul Runc. În arealul satului Vidolm se află o rezervație forestieră (92 ha) alcătuită din arbori seculari de larice (*Larix decidua* ssp. *carpatica*). În arealul satului Runc, rezervațiile naturale Cheile Runcului și Cheile Pociovaliștei.

OCOLÍT, -Ă adj. Care se abate din drumul drept, făcând ocoluri; care înconjură.

O'CONNELL, Daniel (1775–1847), om politic irlandez. Adept al nonviolenței, a fondat (1823) Asociația Catolică și a obținut (1829) votarea legii pentru emanciparea catolicilor. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare irlandeze; a pus bazele mișcării „Tânăra Irlandă" (1845).

O'CONNOR, Feargus Edward (1796–1855), ziarist și om politic britanic. Unul dintre conducătorii mișcării chartiste. Adept al curentului „forței fizice", care preconiza folosirea metodelor violente de protest. A fondat (1837) și condus ziarul de mare tiraj „Steaua Nordului".

O'CONNOR, Frank (pe numele adevărat *Michael O'Donovan*) (1903–1966), scriitor irlandez. Piese de teatru („Desaga timpului"), proză umoristică („Noaptea nunții").

O'CONNOR, Mary Flannery (1925–1964), scriitoare americană. Nuvele și romane inspirate din viața Sudului rural („Un om bun este greu de găsit").

O'CONNOR, Sinead (n. 1966), cântăreață de rock irlandeză. Voce energică. Discografie selectivă: „The Lion and the cobra", „Universal Mother".

O'CONNOR, Roderic (1860–1940), pictor și gravor irlandez. Stabilit la Paris (1883). Reprezentant al postimpresionismului („Stânci roșii și marea", „Cupă cu trandafiri").

OCROTÍ (< sl.) vb. IV tranz. A apăra, a proteja; a lua sub protecția sa, a îngriji; a ajuta; a sprijini.

OCROTÍRE s.f. Acțiunea de a ocroti. ✦ Adăpost, azil. ✧ *Ocrotirea sănătății* = complex de măsuri stabilite de stat pentru prevenirea bolilor, întărirea și refacerea sănătății, prelungirea vieții și a capacității de muncă a oamenilor. *Ocrotirea naturii* = acțiune organizată de stat sau de o instituție științifică națională ori internațională în scopul utilizării raționale, a conservării și a regenerării resurselor naturale. Termenul se referă îndeosebi la **o.** ecosistemelor naturale, a plantelor și animalelor. Implică o colaborare internațională. Cele mai importante organisme implicate în această acțiune sunt Uniunea Internațională pentru Conservarea Naturii și a Resurselor Sale (UICN) și Fondul Mondial pentru Ocrotirea Naturii (WWF). În România, activitatea de *o.n.* este reglementată prin lege; se desfășoară prin intermediul Ministerului Mediului și Dezvoltării Durabile, al *Comisiei pentru ocrotirea monumentelor naturii,* prin inspectoratele și Agențiile județene de protecție a mediului, fundații, asociații ș.a.

Ocolașu Mare

Daniel O'Connell

OCROTIREA NATURII ȘI A MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR, revistă științifică editată de Academia Română începând din 1955 (până în 1974 cu titlul „Ocrotirea naturii").

ÓCRU (< fr.; lat. *ochra*, gr. *okhra* < *okhros* „galben") s.n. **1.** Varietate de argilă de culoare galbenă, roșie sau brună (bogată în hematită și limonit). 2. Vopsea preparată din **o. (1)** prezentând tente de la galben deschis, auriu, oranj, roșu, brun spre roz, verzui și oliv. Cunoscute din Antic., au fost utilizate în toate tehnicile picturii. 3. Culoare galben-brună.

OCTA- v. **octo-**.

OCTAÉDRU (< fr.; {s} *octa-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Poliedru cu opt fețe.

OCTÁL (< fr.; {s} *octa-*) adj. *Sistem de numerație* ~ = sistem de numerație a cărui bază este numărul opt. ✧ *Soclu o.* = soclu de tub electronic cu opt contacte.

OCTÁN (< fr. {i}; {s} *octa-*) s.m. Hidrocarbură aciclică saturată care se prezintă în mai multe forme izomere: **o.** normal, lichid, incolor, cu p. f. 126°C, *izooctanul* etc.

OCTÁNIC, -Ă (< *octan*) adj. *Cifră o.* = parametru care caracterizează rezistența la detonație a benzinelor, stabilită în raport cu izooctanul (pentru care s-a convenit cifra **o.** de 100) și heptanul (cu cifra **o.** zero).

OCTÁNT (< fr., lat.) s.n. A opta parte a cercului sau arc de cerc având 45°.

OCTÁVĂ (< fr. {i}; {s} lat. *octava* „a opta") s.f. **1.** (MUZ.) Interval la distanță de opt trepte (ex. do_1–do_2). Frecvența sunetului superior al **o.** este dublă față de frecvența sunetului de bază. **2.** (TELEC.) Intervalul dintre oscilația electromagnetică de o anumită frecvență și oscilația de frecvență dublă.

OCTAVIA Claudia (40–62 d.Hr.), fiica împăratului Claudius și a Valeriei Messalina. Căsătorită (53 d.Hr.) cu viitorul împărat Nero. După divorț (62 d.Hr.) este asasinată, din ordinul acestuia.

OCTAVIA MINOR (c. 70–11 î.Hr.), sora împăratului Augustus. Căsătorită cu *Marc Antoniu* (40–32 î.Hr.).

OCTÉT (< germ.; {s} *octo-*) s.n. **1.** (MUZ.) Ansamblu format din opt voci sau din opt instrumentiști care execută împreună o compoziție muzicală; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu (Beethoven, Schubert, Enescu ș.a.). **2.** (CHIM.) *O. electronic* = configurație electronică de mare stabilitate, în care stratul exterior al unui atom este ocupat de opt electroni. Caracteristică elementelor din grupa gazelor rare (nobile), cu excepția heliului. 3. (INFORM.) Combinație de opt biți care constituie cea mai mică unitate de memorie adresabilă; byte, caracter.

OCTO- (OCTA-) (< fr.; {s} gr. *okto*, lat. *octo* „opt") Element de compunere având semnificația „opt"; servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

OCTOCORALIÉR (< fr.; {s} *octo-* + fr. *coralliaires*) s.m. (La pl.) Subclasă de cnidarii antozoare marine, cu gura înconjurată de opt tentacule și cavitatea gastrică împărțită în opt loje, cu schelet calcaros, care trăiesc în colonii (ex. mărgeanul).

OCTÓDĂ (< fr. {i}; {s} *octo-*) s.f. Tub electronic cu un anod, un catod și șase grile, folosit de obicei ca schimbător de frecvență la radioreceptoare.

OCTOGENÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană între optzeci și nouăzeci de ani.

OCTOGÓN (< fr., lat.) s.n. Poligon cu opt laturi.

OCTOÍH (< sl.; {s} *octo-* + gr. *ihos* „răsunet, glas") s.n. Principala carte de cântări a cultului vechi ortodox, organizând prin prisma celor opt moduri bizantine slujbele care au loc într-o săptămână. A fost alcătuit în sec. 8 de Ioan Damaschinul. Cel mai vechi **o.**, copiat pe terit. românesc, în slavonă, este „Octoihul de la Caransebeș" din sec. 13. Prima traducere românească a **o.** s-a făcut în Transilvania (sfârșitul sec. 16–începutul sec. 17).

OCTÓMBRIE (< sl.) s.m. A zecea lună a anului, de 31 de zile; (pop.) brumărel.

OCTOPÓD, -Ă (< fr.; {s} *octo-* + gr. *pous, podos* „picior") adj., s.n. (ZOOL.) **1.** Adj. (Despre animale) Care are opt picioare sau tentacule. **2.** S.n. (La pl.) Ordin de moluște cefalopode, lipsite de cochilie, având opt tentacule, purtătoare de ventuze (ex. caracatița).

OCTOSILÁBIC, -Ă (< fr.; {s} *octo-*) adj. Cu opt silabe.

OCTUPLÉT (< engl.) s.m. Fiecare dintre cele opt ființe născute deodată de aceeași mamă.

OCULÁR, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** Adj. Privitor la ochi, al ochiului (ex. glob **o.**, mușchi **o.**). ✧ *Martor o.* = persoană care a văzut cum s-a petrecut un fapt. **2.** S.n. Sistem optic convergent sau divergent, alcătuit dintr-una sau din mai multe lentile prin care se observă imaginea dată de obiectivul microscopului, al lunetei etc.

OCULÍST, -Ă (< fr., {i}; {s} lat. *occulus* „ochi") s.m. și f. Oftalmolog.

OCÚLT, -Ă (< fr.; lat. *occultus* „ascuns, tainic") adj. **1.** Ascuns, tainic. **2.** Care se face în secret; clandestin. **3.** Care aparține ocultismului, privitor la ocultism. ✦ *Științe oculte* = ansamblu de doctrine și practici prezentând în general un caracter ezoteric și având ca obiect fenomene tainice, supranaturale, inaccesibile cunoașterii obișnuite (ex. magia, cabala, spiritismul etc.).

OCULTÁȚIE (< fr.; lat. *occultare* „a ascunde") s.f. **1.** Eclipsare temporară a unui astru datorită interpunerii între el și un observator de pe Pământ a unui alt corp ceresc (de ex. când Luna se află între Pământ și corpul ceresc respectiv). 2. (NAV.) Acoperire temporară a luminii unui far datorită interpunerii unui ecran. ✧ *Lumină de o.* = lumină intermitentă a farului, a geamandurii.

OCULTÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină ezoterică potrivit căreia există forțe invizibile care animă întregul univers și ar putea fi cunoscute prin științe precum alchimia, astrologia, parapsihologia, teozofia, și captate prin intermediul inițiaților, privilegiaților sau prin practicile hipnozei, spiritismului etc.

ÓCULUS (< lat., fr.) s.n. Mică fereastră circulară situată în timpanul unor biserici romanice sau de epocă gotică timpurie (ex. biserica din Sânpetru, jud. Hunedoara) ori la lucarne (ex. la palatul Brukenthal din Sibiu).

OCUPÁ (< lat.) vb. I **I.** Tranz. **1.** A lua în stăpânire, a pune stăpânire (pe un oraș, pe un terit. etc.) prin forță armată. **2.** A umple un loc, o porțiune de spațiu, o perioadă de timp. ✦ A rezerva, a păstra un loc. **3.** A deține o funcție, un post. **II.** Refl. **1.** A se îndeletnici cu..., a se consacra unei preocupări, unei profesiuni. **2.** A se interesa, a se preocupa de cineva sau ceva; a acorda o atenție deosebită.

OCUPÁNT, -Ă (< fr., germ.) adj. Care ocupă un loc. ✦ (Și subst.) Care ocupă prin forță armată un terit., o țară.

OCUPÁT, -Ă adj. **1.** Care se consacră unei activități, unei munci. ✦ Care are mult de lucru. ✦ Preocupat, absorbit.

2. Care a fost luat în posesie. ✦ (Despre posturi) Deținut, luat în primire. ✦ Reținut, rezervat. ✦ (Despre o casă, un apartament) Locuit. 3. (Despre terit., orașe etc.) Supus unei ocupații **(2)**.

OCUPÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Activitate exercitată de o persoană într-una din ramurile economiei naționale și care-i asigură sursa principală de venit. ✦ Îndeletnicire, preocupare. ✦ Slujbă, post^2 **(1)**. 2. (DR.) Ocuparea temporară, de către forțele armate ale unui stat, a unei părți sau a totalității terit. unui alt stat, fără ca prin aceasta statul ocupant să dobândească drepturi suverane asupra celui ocupat.

OCUPAȚIONÁL, -Ă (< engl., fr.) adj. (Despre o terapie) Care are în vedere o anumită ocupație pentru fiecare bolnav sau persoană în vârstă; terapia **o.** dă tuturora sentimentul utilității, al împlinirii.

OCURÉNT, -Ă (< fr.; lat. *occurrens, -ntis* „care este prezent") adj. Care se întâmplă, care survine la un moment dat.

OCURÉNȚĂ (< fr., engl.) s.f. 1. Mod de prezentare a unui mineral sau a unei roci într-un zăcământ. 2. Prezența unei mineralizații sau a unei acumulări de substanță minerală într-un anumit loc. 3. (LINGV.) Apariție sau prezență a unei unități lingvistice într-un text.

ODÁIE (< tc., bg.) s.f. 1. Cameră; încăpere. 2. (Înv. și reg.) Așezare gospodărească izolată de sat.

ODALÍSCĂ (< fr.) s.f. Sclavă în serviciul soțiilor sultanului; *p. ext.* cadână.

ODA Nobunaga (1534-1582), om de stat japonez. A preluat puterea de la ultimul shogun al dinastiei Ashikaga, proclamându-se șef militar al Japoniei (1573). Politică de unificare a țării. A permis intrarea misionarilor și constituirea de misiuni și biserici. Asasinat.

ODASI, Tifi (pe numele adevărat *Michele di Bartolomeo*) (c. 1450-1492), poet și umanist italian. I se atribuie paternitatea poeziei *macaronice* (poemul burlesc „Macharonea").

ODAWARA, oraș în Japonia (Honshū), pe țărmul G. Sagami; 200,1 mii loc. (2000). Ind. chimică, textilă, electrotehnică, optică, cosmetică, alim. Muzeu de istorie. Castel (sec. 12).

ÓDĂ (< fr.; lat. *oda*, gr. *ode* „cântec") s.f. 1. (În Antic.) Poem liric, în general cu subiect eroic, recitat sau cântat cu acompaniament de liră. 2. Specie a poeziei lirice caracterizată inițial printr-o formă prozodică relativ fixă (strofă, antistrofă, epodă), care elogiază personalități, fapte eroice sau idealuri. Apărută în Grecia antică, a fost reprezentată, mai ales, de Anacreon, cu poezii închinate dragostei și vinului și de Pindar („Ode triumfale"). ✦ Compoziție muzicală cu caracter savant și nobil, cu teme religioase, umaniste sau solemne, dezvoltată în sec. 16 sub forma de odă în metru antic. Cea cu formă liberă s-a dezvoltat ulterior, devenind un gen de celebrare și omagiu pentru căsătorii, serbări, aniversări sau funeralii („Oda funebră de Bach").

ODĂGESCU, Irina (n. 1937, București), compozitoare română. Preocupare pentru sinteza elementelor tradiției universale cu limbajul contemporan. Creație în toate genurile, de la cameral la simfonic. Predilecție pentru cor („Oglindire").

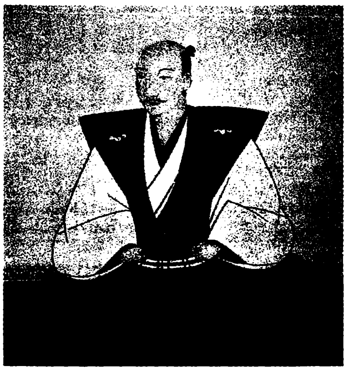

Oda Nobunaga

ODĂILE, com. în jud. Buzău, în Subcarpații Buzăului, pe râul Bălăneasa; 994 loc. (2008). Satul **O.** menționat documentar în 1582.

ODĂJDII (< sl.) s.f. pl. Veșminte purtate de preoți în timpul slujbei religioase sau în împrejurări solemne (ex. epitrahilul, felonul etc.).

ODENSE, oraș în E Danemarcii, port pe canalul navigabil **O.**; 183,6 mii loc. (2002). Constr. de mașini. Ind. metalurgică, electrotehnică, chimică. Universitate (1964). Muzeul H. Ch. Andersen. Biserica Vor Frue (sec. 12-13), catedrala St. Knud (c. 1300), castel (1720), primărie (1880-1883). Vechea denumire (din mitologia scandinavă): *Odinsoe*. Menționat documentar în 987; sediul unui episcopat (din 1020). În 1527 regele Frederic I a convocat la **O.** un Parlament care a proclamat libertatea cultului pentru protestanți. Loc de pelerinaj la mormântul regelui Canut IV cel Sfânt, patronul Danemarcii, asasinat aici în 1086.

ODEÓN (< fr.; {s} lat. *odeum* „teatru mic") s.n. 1. (În Antic.) Teatru destinat la greci și romani, în special, spectacolelor muzicale (cel mai vechi **o.** cunoscut a fost construit de Pericle la Atena, iar cel mai vechi păstrat este cel de la Pompei). 2. Denumire dată unor teatre moderne. Unul dintre cele mai cunoscute a fost teatrul **O.** construit la Paris (1779-1782) de M.-J. Peyre și Ch. de Wailly; astăzi adăpostește Teatrul Europei.

ODER (ODRA), fl. în Europa Centrală; 866 km. Izv. din partea de E a Cehiei, din Sudeții Orientali, străbate SV Poloniei, apoi formează granița cu Germania, vărsându-se în G. Szczecin al M. Baltice. Trece prin Opole, Wroclaw, Frankfurt an der Oder, Szczecin. Afl. pr.: Neisse, Warta. Unit prin canale cu Elba și Vistula.

ODESSA, oraș în S Ucrainei, port la Marea Neagră; 1,1 mil. loc. (2001). Șantiere navale. Ind. siderurgică, constr. de mașini, optică, electrotehnică, de rafinare a petrolului, chimico-farmaceutică. Universitate (1865) și alte institute de învățământ superior. Catedrala Uspenskii (1855-1869); Palatul Maritim (1826-1827); clădirea fostei burse (1826-1827), teatrul de operă și balet (1810). A început să fie construit în 1794 după planurile Ecaterinei a II-a.

ODESSIAN, subdiviziunea inferioară a Ponțianului.

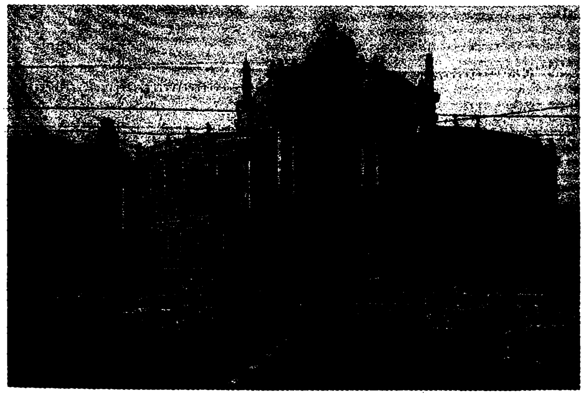

Odessa
Teatrul de Operă și Balet

ODESSOS, oraș-stat grec întemeiat de milesieni în prima jumătate a sec. 6 î.Hr. pe țărmul tracic al Mării Negre, pe terit. de astăzi al orașului Varna (Bulgaria). În sec. 3-2 î.Hr. cunoaște apogeul economic și cultural. Inclus în prov. romană Moesia. A suferit mari distrugeri provocate de invazia populațiilor migratoare.

ODETS, Clifford (1906-1963), dramaturg și scenarist american. Reprezentant al dramei expresioniste americane. Teatru pe teme sociale („În așteptarea lui Lefty").

ODGÓN s.n. Frânghie groasă de cânepă, îmbibată cu gudron, folosită în marină, la pescuit, transporturi etc; *p. gener.* funie groasă.

ODÍHNĂ (< *odihni*) s.f. 1. Întreruperea activității (repaus) pentru refacerea puterii organismului. ✧ *Casă de o.* = clădire în localit. balneare sau climaterice, unde se poate petrece concediul de odihnă, sfârșitul de săptămână etc. *O. activă* = repaus petrecut prin practicarea unor activități ușoare, mai ales sportive, care nu provoacă oboseală. ✦ Somn. 2. Liniște sufletească, calm, pace; tihnă, răgaz. ✧ Expr. *Odihnă de veci* (sau *veșnică*) = moarte. 3. (CONSTR.) Platformă orizontală plasată după o serie de trepte ale unei scări, fie pentru odihnă **(1)**, fie pentru intrarea în apartamentele unui etaj; palier **(2)**.

ODIHNÍ (< sl.) vb. I refl. 1. A întrerupe temporar o activitate pentru a-și reface energia. ✦ Tranz. A lăsa să stea la odihnă, a pune în repaus. ✦ Intranz. și refl. A zăcea în mormânt, a fi mort. 2. A se reface prin somn; a dormi.

ODIN (în mitologia scandinavă), zeu suprem, „Stăpânul cerului și al pământului", zeu al războiului și al morții, dar și al magiei și al inspirației poetice. Împreună cu frații săi, a construit Universul din cadavrul uriașului primordial Ymir. La germani era identificat cu *Wodan* sau *Wotan*.

ODINIOÁRĂ (< *o* + înv. *dănăoară* „cândva") adv. Pe vremuri, cândva, demult.

ODIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care provoacă aversiune, indignare; demn de ură, respingător; detestabil.

ODISÉE (< fr.; {s} gr. *odysseia* < n. pr. *Odiseu*, personaj din epopeile homerice, rege în Itaca) s.f. Călătorie lungă și plină de aventuri; șir de întâmplări neprevăzute. ✦ Viață plină de peripeții, schimbări neașteptate.

ODISEEA, epopee greacă, atribuită lui Homer. Compusă (probabil sec. 8-7 î.Hr.) din 24 de cânturi, povestește peripețiile lui *Ulise* (Odiseu) de la plecarea sa din Troia, până la întoarcerea acasă, în Itaca; totodată descrie lupta lui împotriva pretendenților la tron și la mâna soției sale, Penelopa.

ODISEU v. Ulise.

ODO (EUDES) de Bayeux (c. 1036-1097), episcop de Bayeux (1049). Frate vitreg al lui William Cuceritorul. Participant la lupta de la Hastings (1066), după care a primit ca apanaj ducatul de Kent.

ODOACRU (c. 430-493), general de neam germanic, aflat în slujba Romei. L-a înlăturat pe Romulus Augustulus, ultimul împărat al Imp. Roman de Apus, devenind primul rege barbar al Italiei (476-493). Ucis de Teodoric, regele ostrogoților.

ODOBAȘ s.m. (În sec. 17-18, în Țara Românească și în Moldova) Grad militar inferior căpitanului.

ODOBESCU 1. Ioan O. (1793-1857, n. București), general român. Șeful oștirii în timpul Revoluției de la 1848. Membru al Guvernului provizoriu al Țării Românești (iun. 1848). A participat la complotul din 19 iun./1 iul. 1848, soldat cu arestarea membrilor guvernului revoluționar provizoriu (eliberați în aceeași zi de populația Bucureștiului). 2. **Alexandru O.** (1834-1895, n. București), scriitor și om de știință român. Fiul lui **O. (1)**. Acad. (1870). Ministru ad-interim la Culte (1862) și Externe (1863), ministru al Cultelor (1863); secretar al Legației române din Paris (1881-1885); director al Teatrului Național din București (1875). A publicat (1861) „Revista română pentru științe, litere și arte". Combătând exagerările latinizante, a susținut principiile ortografiei fonetice. Nuvele de factură romantică, reconstituind ambianța istorică („Mihnea Vodă cel

Rău", „Doamna Chiajna"), evocări („Câteva ore la Snagov"), pagini eseistice, relevând un stilist de formulă clasică („Pseudokyneghetikòs"). A inițiat primele cercetări arheologice sistematice din România. Studii de arheologie („Istoria archeologiei", „Le trésor de Pétrossa"), de folclor comparat („Răsunete ale Pindului în Carpați"), istorie literară („Poeții Văcărești"). Bogată corespondență; memoriale de călătorie. Traduceri din poezia greacă și latină.

ODOBEȘTI 1. Piemontul ~, unitate piemontană situată în zona de contact a Subcarpaților Vrancei cu C. Siretului Inferior, la S de valea Putnei. Alcătuit din pietrișuri, nisipuri, argile loessoide ș.a. Plantații de viță de vie. **2.** Oraș în jud. Vrancea, pe stg. râului Milcov; 8 478 loc. (2008). Ind. ușoară și alim. Centru viticol și de vinificație. Stațiune de cercetare și de producție viniviticolă. Muzeul Viticulturii. Menționat documentar ca așezare rurală în 1288; din sec. 15 se dezvoltă ca centru viticol; consemnat ca târg (1785) și ca oraș (1861). Ruinele cetății Crăciuna de pe Dealul Șarba (sec. 15); bisericile Vovidenia (1670-1680), Sf. Gheorghe (ante 1708), Nașterea Maicii Domnului (1732), Sf. Nicolae (1759), Sf. Ilie (1777); biserică catolică (sec. 18). **3.** Com. în jud. Dâmbovița, situată în C. Titu; 4 951 loc. (2008). Centru de ceramică ornamentală și de uz casnic. **4.** Com. în jud. Bacău, în NV Colinelor Tutovei, în zona de contact cu Pod. central Moldovenesc; 2 432 loc. (2008). Biserica Sfinții Voievozi (ante 1809, rezidită în 1866).

ODOBLEJA, Ștefan (1902-1978, n. sat Izvoru Aneștilor, jud. Mehedinți), medic și om de știință român. Autor al primei variante a concepției cibernetice generalizate. În lucrarea „Psihologia consonantistă" (în lb. franceză), sesizează și pune în evidență, prin intermediul conexiunii inverse, fenomenul adaptării organismelor vii la condițiile de mediu. M. post-mortem al Acad. (1990).

ODOEVSKI, Vladimir Fiodorovici (1803 sau 1804-1869), scriitor și critic muzical rus. Unul dintre fondatorii muzicologiei clasice ruse. De factură romantică. Culegeri de nuvele și conversații filozofice („Nopțile ruse"); lucrări de estetică și de muzicologie.

ODOGÁCI (< tc.) s.m. (BOT.) **1.** Numele a doi arbuști exotici din genul *Croton*, fam. euforbiaceelor, a căror scoarță aromatică, de culoare albă-cenușie și cu gust acru și amar, se întrebuințează în medicină. ✦ Scoarța acestor arbori. **2.** Ciuin.

ODOLEÁN (< scr.) s.m. Plantă erbacee perenă din genul *Valeriana*, fam. valerianaceelor, cu flori mari liliachii sau albe. Întreaga plantă are un miros caracteristic. Rădăcinile și rizomii speciei *Valeriana officinalis* conțin un ulei cu proprietăți sedative, tonice și antispasmodice. Sin. *valeriană*.

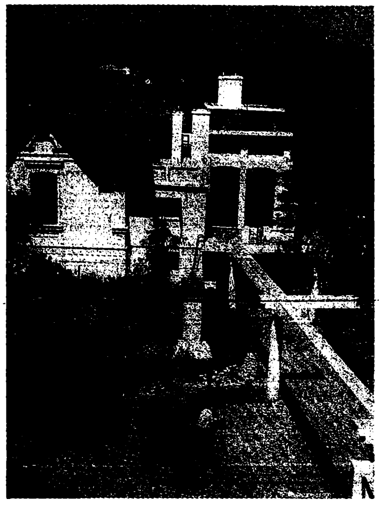

Odobești (2)
Stațiunea de cercetare și producție viniviticolă

Alexandru Odobescu

Ștefan Odobleja

ODOMETRÍE (HODOMETRÍE) (< fr.; {s} gr. *hodos* „drum" + *-metron* „măsură") s.f. Tehnica măsurării distanțelor parcurse de un vehicul sau de un pieton. V. și *podometru*.

ODON de Cluny (c. 879-942), călugăr benedictin francez. Abate de Cluny (din 927). A reformat viața monahală a epocii. Autor de imnuri liturgice („Dialoguri muzicale"). Sanctificat.

ODONÁTE (< fr.; {s} gr. *odont-* „dinte") s.f. pl. Ordin de insecte cu corpul lung și subțire, având două perechi de aripi membranoase, transparente și ochii foarte mari *(Odonata)*; trăiesc pe lângă ape (ex. libelula).

O'DONNELL Y JORRIS, Leopoldo, conte de Lucena, duce de Tetuán (1809-1867), general și om politic spaniol. A sprijinit-o pe Isabela II împotriva carliștilor (1833-1839). Guvernator al Cubei (1843-1848). Prim-min. (iul.-oct. 1856, 1858-1863, 1865-1866). A condus expediția militară victorioasă în Maroc (1859-1860). Pe plan intern, a promovat o politică liberal-moderată.

ODONTOBLÁST (< fr. {i}; {s} gr. *odont-* „dinte" + *blastos* „mugure") s.n. Fiecare dintre celulele conjunctive dispuse, într-unul sau în mai multe rânduri, la limita dintre pulpa dentară și dentină; au rol în formarea dentinei.

ODONTOLÍT (< fr.; {s} gr. *odont-* „dinte" + *lithos* „piatră") s.n. Substanță organică fosilă, provenită din dinți fosili de dinoterium și mastodont. O. de culoare verzui-albăstrie (turcoaza fosilă) este întrebuințat la bijuterii.

ODONTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *odont-* „dinte" + *logos* „studiu") s.f. Parte a stomatologiei care se ocupă cu studiul dinților și al bolilor lor; medicină dentară.

ODONTOMÉTRU (< fr., germ.) s.n. Instrument din metal, celuloid, material plastic etc. cu ajutorul căruia se măsoară în filatelie dantelura timbrelor.

ODÓR (< scr.) s.n. **1.** Obiect prețios (de podoabă); giuvaier. ✦ (La pl.) Veșminte scumpe și obiecte de cult prețioase, folosite la serviciile religioase. 2. Fig. Nume dat ființei iubite; *spec.* copil.

ODORÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care degajă, care are miros plăcut, parfumat. ✦ (Despre unele substanțe) Care conțin odorizanți.

ODOREU, com. în jud. Satu Mare, pe râul Someș; 5 113 loc. (2008). Expl. de balast. În satul O., menționat documentar (1335), se află o biserică din 1586 (azi biserică reformată).

ODORHEI, depr. în E pod. Transilvaniei, la poalele m-ților Gurghiu-Harghita.

ODORHEIU SECUIESC, municipiu în jud. Harghita, situat în depr. Odorhei, pe cursul superior al râului Târnava Mare; 36 759 loc. (2008). Expl. de balast și de argilă. Turnătorie de fontă. Constr. de mașini, prelucr. lemnului, confecții, mat. de constr., produse alim. Filatură de bumbac. Muzeu. Ape minerale. În perioada stăpânirii romane (106-271/275) aici a funcționat un castru roman și o așezare civilă numită *Aeropolis*. În sec. 13, în această zonă s-au stabilit secui alături de populația autohtonă românească. În 1301 este menționat un castru regal și o așezare românească cu numele *Villa Olachalis*. În 1485, apare consemnat ca oraș, iar la 17 febr. 1968 este declarat municipiu. În 1593, la **O. S.** a fost înființată o școală („Gymnasium Regium") cu predare în limba latină, iar în 1765 una cu predare în limba română. Monumente: castel-cetate (sec. 15), cu trei bastioane și fragmente de ziduri de incintă; capela romanică (sec.13); biserica franciscană (1712-1779); biserica romano-catolică (1787-1793); biserica reformată (1781).

ODORICO DA PORDENONE (pe numele adevărat *Odorico Mattiuzi*) (1256-1331), cleric italian. Franciscan; misionar. Memoriu de călătorie („Descriptio terrarum"), în Anatolia, Persia, India, China, Arh. Malaez; important izvor pentru cunoașterea civilizației orientale a timpului. Beatificat (1755).

ODORIZÁNT (< fr.) s.m. Compus chimic cu miros puternic, folosit pentru a da miros gazelor combustibile, în scopul detectării pierderilor accidentale de gaze din conducte, din recipiente etc. (ex. mercaptan, piridină).

ODOROLOGÍE (< fr.) s.f. *O. judiciară* = parte a criminalisticii care se ocupă cu metodologia de căutare, descoperirea și examinarea urmelor de miros lăsate de infractori.

ODRÁSLĂ (< sl.) **1.** Copil, descendent, urmaș; (la animale) pui, progenitură. **2.** (Pop.) Mlădiță, vlăstar.

ODRÍZI (< lat.) s.m. pl. Populație tracică din E Pen. Balcanice, organizată în sec. 5 î.Hr. într-un regat, cucerit în 341 î.Hr. de Filip II, regele Macedoniei; regatul clientelar al **o.**, reînființat în 146 î.Hr., a fost inclus de Vespasian în prov. romană Tracia (46 d.Hr.).

ŌE Kenzaburō (n. 1935), scriitor japonez. Romane novatoare tratând probleme acute ale societății contemporane („Captura", „O problemă personală"). Premiul Nobel pentru literatură (1994).

OECOLAMPADIUS, Johannes (numele latinizat al lui *J. Huszgen, Heussgen* sau *Hüssgen*) (1482-1531), teolog și umanist german. L-a susținut pe *H. Zwingli;* predicator la Basel și Augsburg. A promovat Reforma în școli și universități. Lucrări: „Comentarii la Vechiul și Noul Testament".

OECUMÉNA s.f. v. **oicumenă.**

OEDIPUS v. **Edip.**

OEHLENSCHLÄGER, Adam Gottlob (1779-1850), scriitor danez. Promotor al romantismului național. Basme dramatizate („Aladin sau lampa fermecată"), tragedii istorice („Zeii Nordului"), lirică inspirată de mitologia nordică.

OENOCHÓE (< fr.; {s} gr. *oinochoe* < *oinos* „vin" + *choe* „turnare") subst. Tip de vas grecesc din ceramică, de dimensiuni mici, cu deschidere îngustă, trilobată și cu un singur mâner, curbat; folosit pentru a turna vinul în cupe. Cunoscut din sec. 6-4 î.Hr.

OENOLOGÍE s.f. v. **enologie.**

OENOTHERACÉE, fam. de plante dicotiledonate cu flori dialipetale *(Onagraceae, Oenotheraceae)*. Se cunosc peste 650 de specii (ierburi, arbuști sau arbori). Trăiesc în America de Sud și de Nord, Europa și Asia, multe dintre ele fiind decorative (ex. cercelușul, fucsia).

O.E.P. v. **Organizația pentru Eliberarea Palestinei.**

OERIU, Simion (1902-1976, n. Iași), biochimist român. M. coresp. al Acad. (1948). Contribuții în domeniul chimioterapiei tuberculozei, în studiul biochimic al fenomenului de îmbătrânire, al biostimulatorilor.

Odorheiu Secuiesc. Vedere generală

OERSTÉD (< fr. {i}; {s} n. pr. *Oersted*) s.m. Unitate de măsură a intensităţii câmpului magnetic a cărui inducţie, în vid, este de un gauss (simbol: Oe), egală cu 79,577 de amperspire pe metru.

OERSTED (ØRSTED), Hans Christian (1777–1851), fizician şi chimist danez. Fondator (1825) şi prof. al Şcolii Politehnice din Copenhaga. Întemeietorul Societăţii pentru progresul ştiinţelor (1824). A descoperit (1820) acţiunea curentului electric, care străbate un conductor, asupra acului magnetic, punând bazele electromagnetismului; a elaborat un procedeu de obţinere a aluminiului metalic (1825).

OERTER, Alfred (1936–2007), atlet american. A cucerit de patru ori consecutiv titlul olimpic la aruncarea discului (Melbourne 1956, Roma 1960, Tōkyō 1964 şi Ciudad de México 1968).

OESCUS (Colonia Ulpia Oescus), aşezare tracă, apoi colonie romană în Moesia Inferior, în apropiere de confl. Iskerului cu Dunărea. Reşedinţă a Legiunii a V-a Macedonica (sec. 1 – până la cucerirea Daciei, 106 şi între anii 271–602), important punct de sprijin al limes-ului dunărean. Azi *Ghighen* (Bulgaria).

OETA, munţi (2 152 m alt.) în partea centrală a Greciei, prelungirea estică a m-ţilor Pindului. Străjuiesc trecătoarea de la Termopyle.

O'FAOLÁIN, Sean (1900–1991), scriitor şi critic literar irlandez. Contribuţii la modernizarea literaturii irlandeze. Lucrări de critică literară („Dispariţia eroului"). Romane („Pasărea singuratică").

OFENSÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A aduce cuiva o ofensă; a insulta, a jigni. **2.** Refl. (Fam.) A se supăra (simţindu-se jignit).

OFÉNSĂ (< fr., lat.) s.f. Insultă; jignire, injurie.

OFENSÍV, -Ă (< fr.) adj. Care atacă sau cu care se atacă; care are caracter de ofensivă.

OFENSÍVĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Formă principală a acţiunilor de luptă ale unei armate, prin care se urmăreşte distrugerea forţei inamicului şi anularea capacităţii sale operative. **2.** (SPORT; art.) Atacul unei echipe; jucătorii care alcătuiesc linia de atac. ✦ Atac susţinut al unei echipe împotriva echipei adverse. **3.** Fig. Acţiune perseverentă, neobosită pentru realizarea unui lucru, pentru depăşirea unor dificultăţi etc.

OFERÍ (< it.) vb. IV tranz. **1.** A pune la dispoziţie, a dărui cuiva ceva. ✦ Refl. A se declara dispus să facă un serviciu (cuiva). **2.** A face o ofertă de vânzare pentru o marfă, un bun etc. ✦ A propune un preţ pentru o marfă. **3.** Fig. A prezenta, a etala, a înfăţişa ceva.

OFERTÁNT, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) care face o ofertă.

OFÉRTĂ (< it.) s.f. **1.** Faptul de a oferi; ceea ce se oferă. **2.** Cantitatea dintr-un bun economic de consum sau factor de producţie, care sunt disponibile pentru vânzare, într-o anumită perioadă şi la un anumit preţ unitar.

OFERTÓRIU (fr.; {s} lat. *offertorium* < *offerre* „a oferi") s. n. Piesă cântată în cadrul misei între credo şi prefaţă. Deseori este strict instrumentală (orgă) şi lăsată la dispoziţia interpretului.

OFF (cuv. engl. < *off* „din afara ecranului") adj. invar., adv. (CINEMA) **1.** Adj. invar. (Despre voci, dialoguri, zgomote) Care se produce în afara ecranului sau a scenei. **2.** Adv. Din afara ecranului sau a scenei.

OFFA, rege (757–796) al Merciei. Politică de expansiune în Kent şi Sussex. Pentru a-şi apăra graniţele regatului împotriva galezilor, a construit un zid de apărare cu o lungime de 195 km *(Zidul lui O.)*. A semnat (796) un tratat comercial cu Carol cel Mare. Protector al Bisericii.

OFFENBACH, Jacques (Jakob) (1819–1880), compozitor francez de origine germană. Întemeietor al operetei clasice franceze („Orfeu în infern", „Frumoasa Elena"); opera „Povestirile lui Hoffmann". Piese de dans (galop şi cancan).

OFFENBACH AM MAIN, oraş în VSV Germaniei (Hessen), port pe stg. râului Main; 118,4 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, textilă, alim. Muzeu al încălţămintei. Castel (1564–1578). Menţionat documentar (c. 977).

Adam Oehlenschläger

Hans Chr. Oersted

OFF SHORE (< expr. engl) adj. **1.** (Despre o instalaţie) Care este situată la distanţă de ţărm, în largul mării; termenul se referă îndeosebi la platforme pentru exploatarea de petrol şi gaze naturale. **2.** (Despre o activitate, îndeosebi financiar-bancară) Care se desfăşoară în afara terit. unui stat, de obicei în alte state (adesea mici state insulare, independente sau cu statut de „teritorii de peste mări"), care oferă facilităţi fiscale importante.

OFI(O)- (< fr.; {s} gr. *ophis* „şarpe") Element de compunere însemnând „şarpe", „referitor la şarpe", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

OFICIÁ (< fr.; {s} lat. *officiarius* „cel care exercită o funcţie") vb. I tranz. A celebra un serviciu religios; a sluji. ✦ A săvârşi un act public sau privat, în special o căsătorie (cu solemnitate); a celebra.

OFICIÁL, -Ă (< lat., fr., engl.) adj. **1.** Care emană de la o autoritate, care este declarat, stabilit de o autoritate; care reprezintă o autoritate, un guvern, un stat; care este stabilit prin lege. ✧ *Monitorul o.* = periodic în care se publică de obicei acte normative. **2.** Propriu actelor guvernamentale, documentelor administraţiei de stat; în stilul, în maniera actelor, a documentelor autorităţilor, ale statului. ✦ Fig. Rece, stereotip, de o politeţe calculată. **3.** Care are caracter legal, care se conformează regulilor, legilor statului; convenit între autorităţi.

OFICIALITÁTE (< fr.; lat. *officialis* „slujitor, servitor") s.f. **1.** Persoană oficială **(1)**; (la pl.) autorităţile dintr-o ţară, dintr-un oraş. **2.** (DR.) *Principiul oficialităţii* = principiu de bază al dreptului procesual penal, potrivit căruia procurorul şi organele de urmărire penală, precum şi instanţele penale, pot să săvârşească, din oficiu, orice act care intră în competenţa lor.

OFICIALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A da sau a face să dobândească caracter oficial; a consfinţi prin lege.

OFICIÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care oficiază (mai ales slujba religioasă).

OFICINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine domeniului farmaciei; farmaceutic. ✧ *Plante oficinale* = plante cu proprietăţi curative care servesc la prepararea unor medicamente. *Medicament o.* = medicament cu o compoziţie stabilă (nealterabilă) preparat dinainte în farmacie, după indicaţiile din Codex.

OFICÍNĂ (< fr.; lat. *officina* „atelier") s.f. **1.** Ansamblul încăperilor dintr-o farmacie unde se depozitează şi se prepară medicamentele (după reţetă); laborator farmaceutic. **2.** Fig. Loc unde se urzesc intrigi, comploturi.

OFICIÓS, -OÁSĂ (< fr., germ.; {s} lat. *officium* „datorie, obligaţie", „serviciu") s.n., adj. (Ziar, revistă) Care reflectă consecvent punctul de vedere al unui guvern, al unui partid sau grupări etc., fără a avea caracter oficial.

OFÍCIU (< fr.; lat. *officium* „datorie, obligaţie", „serviciu") s.n. **1.** Denumire dată unor servicii ale anumitor întreprinderi sau instituţii (ex. **o.** juridic etc.); *p. ext.* biroul unde este instalat un astfel de serviciu. **2.** Îndatorire, funcţie, slujbă. ✧ Loc. *Din oficiu* = în conformitate cu o dispoziţie dată de o autoritate; *fig.* în mod automat. **3.** (La pl.) Servicii, înlesniri, ajutoare. ✧ *Bune oficii* = intervenţie (diplomatică) binevoitoare (a unui stat) în scopul unei concilieri (între state aflate în litigiu sau beligerante). **4.** Serviciu religios, slujbă religioasă. **5.** Încăpere anexă a sufrageriei, în care se depozitează obiecte necesare servirii mesei.

OFICLEÍD (< fr.; {s} *ofi-* + gr. *kleid* „cheie") s.n. Instrument de suflat din alamă inventat în jurul anului 1800, cu sonoritate aspră. La modă în timpul romantismului, a fost părăsit în favoarea contrafagotului şi a saxofonului bariton.

OFIDIÉNI (< fr.; {s} gr. *ophis* „şarpe") s.m. pl. Subordin de reptile care cuprinde şerpii. V. *şarpe*.

OFIDÍSM (< fr.; {s} gr. *ophidion* „şarpe mic") s.n. Otrăvire cu venin de şarpe.

OFILÍ (< rus.) vb. IV refl. **1.** (Despre plante) A se veşteji **(1)**. **2.** Fig. (Despre persoane) A-şi pierde culoarea, frăgezimea, a se fana; a se trece; a se vlăgui.

OFILÍRE s.f. **1.** Stare care apare la plante atunci când pierd, prin transpiraţie, mai multă apă decât reuşesc să absoarbă din sol. Poate fi temporară (reversibilă) sau permanentă (definitivă). **2.** (FITOPAT.) Simptom de boală la plantele atacate de unii agenţi patogeni care se dezvoltă în vasele conducătoare (ex. **o.** castraveţilor, provocată de bacteria *Erwinia tracheiphila*).

OFIO- v. **ofi[o]-**.

OFIOLÍT (< fr.; {s} *ofio-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. Grupă de roci eruptive bazice şi ultrabazice. De **o.** sunt adesea legate genetic zăcăminte magmatice de crom, platină, titan, fier, nichel, cupru etc.

OFIOLOGÍE (< fr.; {s} *ofio-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Parte a zoologiei care se ocupă cu studiul şerpilor.

OFÍTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre microstructura rocilor diabazice şi doleritice) Care se caracterizează prin dispoziţia neregulată a cristalelor prismatice de plagioclaz şi prezenţa cristalelor mari de piroxen ce ocupă spaţiile rămase libere.

OFIŢÉR (< fr., rus., germ., pol.) s.m. **1.** Nume generic pentru gradele militare de la sublocotenent la general; persoană care poartă unul dintre aceste grade. **2.** *O. al stării civile* = persoană care oficiază căsătoria civilă şi încheie actele de stare civilă. **3.** Grad conferit purtătorilor anumitor decoraţii; persoană căreia i s-a conferit acest grad.

OFÍŢÍ s.m. pl. Membrii unei comunităţi ezoterice gnostice caracterizată prin cultul şarpelui, amintind de şarpele de bronz al deşertului, care îl simbolizează pe Mesia vindecând rănile păcatului.

OFIUCUS *(Ophiuchus)*, constelaţie situată în reg. Ecuatorului ceresc; împreună cu constelaţia Şarpele, se află între constelaţiile Hercule, Săgetătorul şi Scorpionul.

OFIURÍDE (< fr. {i}; {s} *ofi-* + gr. *oura* „coadă" + *eidos* „aspect") s.n. (La pl.) Clasă de echinoderme pedunculate cu corpul discoidal şi cu cinci braţe subţiri, lungi şi foarte mobile *(Ophiuroidea)*.

O'FLAHERTY, Liam (1896–1984), scriitor irlandez. Romane naturaliste şi psihologice („Denunţătorul" – capodopera sa) inspirate din lupta de eliberare a poporului irlandez.

OFRÁNDĂ (< fr., lat.) s.f. Jertfă adusă unei divinităţi; sacrificare a unei vietăţi în templul unei divinităţi; dar oferit bisericii, prinos. ✦ Fig. Dar oferit unei persoane în semn de respect şi devotament; omagiu. ✦ Fig. Contribuţie (la o operă de binefacere).

ÓFSAID (< engl.) s.n. (SPORT) Împrejurare, penalizată de arbitru, în care un jucător aflat în posesia mingii se găseşte în zona pe care o formează linia ultimului

Jacques Offenbach

jucător (în afara portarului) al echipei adverse și linia porții; în afară de joc.

ÓFSET (< fr.; engl. *off* „afară" + [to] *set* „a plasa") s.n. Procedeu de reproducere și multiplicare a tipăriturilor cu ajutorul formelor de tipar din metal, plane, la care hârtia nu ajunge în contact cu clișeul metalic, ci cu un cilindru rotativ de cauciuc pe care se imprimă imaginea de pe clișeul metalic.

OFTÁ (onomat.) vb. I intranz. A scoate un oftat; a suspina (de durere, de suferință).

OFTÁLMIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la ochi sau la bolile ochiului.

OFTALMÍE (< fr.) **1.** Conjunctivită gravă, adesea purulentă. **2.** Inflamație gravă a structurilor profunde ale globului ocular.

OFTALMO- (< fr., it.; {s} gr. *ophtalmos* „ochi") Element de compunere cu semnificația „ocular", „referitor la ochi", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

OFTALMOLÓG (< fr.) s.m. Medic specializat în bolile de ochi și în chirurgia oculară; oculist.

OFTALMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *oftalmo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinei care se ocupă cu fiziologia și cu patologia ochiului și a anexelor acestuia din punct de vedere medical și chirurgical.

OFTALMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *oftalmo-* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instrument utilizat în oftalmologie pentru aprecierea astigmatismului. **2.** Instrument pentru determinarea distanței de vizibilitate distinctă a ochiului.

OFTALMOSCÓP (< fr. {i}; {s} *oftalmo-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument utilizat în oftalmologie pentru examinarea interiorului globului ocular și a fundului de ochi.

OFTÁT s.n. Respirație profundă și prelungă, însoțită în expirație de un zgomot caracteristic, provocată de o durere morală sau fizică; suspin.

OGADEN, stat regional cuprinzând pod. arid din E Ethiopiei, la granița cu Somalia. Obiect de litigiu între cele două state (invadat de Somalia în 1977, reîncorporat la Ethiopia în 1978).

ŌGAKI, oraș în Japonia (Honshū); 150,2 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică, textilă și alim. Castel (1535).

OGÁMICĂ (OCHÁMICĂ) s.f. Veche scriere secretă, exclusiv în inscripții în piatră sau lemn; a apărut în sec. 3 î.Hr. în Islanda și Scoția, de unde s-a răspândit în întreaga lume celtică.

OGÁR (< magh.) s.m. Grupă de rase de câini de vânătoare cu botul lung, cu corpul înalt, zvelt și subțire, cu picioarele lungi, foarte iute. Printre cele mai cunoscute rase se numără: **o.** cenușiu englez (greyhound), **o.** afghan, **o.** rusesc (barzoi), **o.** irlandez, **o.** pitic englez și **o.** maghiar. În prezent, în multe state, inclusiv în România, vânătoarea cu **o.** este interzisă, câinii din această grupă fiind folosiți mai mult pentru curse sau ca animale de companie.

OGARIOV, Nikolai Platonovici (1813–1877), publicist și poet rus. A emigrat la Londra (1856), unde, împreună cu Herzen, a scos ziarul „Kolokol". Partizan al „socialismului țărănesc rus".

Ogar cenușiu englez

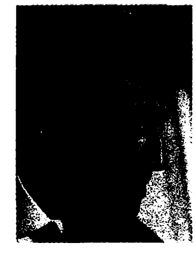

Virgil Ogășanu

David Ohanesian în rolul lui Oedip

OGASAWARA, cod al manierelor instituit de O. Sadamune (1294–1347). Cuprinde reguli convenționale de comportare, respectate și astăzi în Japonia la evenimentele oficiale.

OGASAWARA, arh. vulcanic japonez în V Oc. Pacific, alcătuit din 27 de ins.; c. 104 km². Expl. de sulf. Parc Național. Până în 1968 s-a numit *Bonin.*

OGÁȘ s.m. (GEOGR.) Formă negativă de relief alungită, neramificată, sculptată de către apele de șiroire (cu adâncimi de 0,5–2 m). Sin. *făgaș.*

OGATA Kenzan (pseud. lui *O. Shinsei*) (1663–1743), ceramist, caligraf și pictor japonez. În atelierele sale de la Kyōto și Edo (Tōkyō), în colaborare cu sora sa, O. Korin (1658–1716), a realizat ceramică pictată color.

OGĂȘANU, Virgil (n. 1940, Turnu Severin), actor român. Afirmat în genuri diferite: dramă, comedie, muzical; piese de: Gogol, M. Sorescu, Molière, Gorki; în film: „Răutăciosul adolescent", „Facerea lumii".

OGBOMOSHO, oraș în SV Nigeriei; 730 mii loc. (1996). Țesături, fabrică de încălț. Prelucr. tutunului.

OGDON, John (1937–1989), pianist britanic. Strălucit interpret al lui F. Liszt. Repertoriu din novecento (F. Busoni).

OGIGIA (OGYGIA) (în „Odiseea"), ins. legendară în M. Ionică, stăpânită de nimfa *Calipso.*

OGINO Kinsako (1882–1975), obstetrician japonez. Împreună cu *H. Knaus,* a pus la punct o metodă contraceptivă bazată pe identificarea perioadei de fertilitate în cursul ciclului menstrual.

OGIŃSKI, Michal Kleofas, conte (1765–1833), om politic și compozitor polonez. A încercat să susțină interesele polonezilor la Curtea țarului Aleksandru I. Opere („Zelida și Valkur sau Bonaparte în Cairo"), cântece patriotice, marșuri militare, piese pentru pian și poloneze.

OGIVÁL, -Ă (< fr.) adj. De forma unei ogive. ✧ *Stil o.* = stil gotic.

OGÍVĂ (< fr.) s.f. **1.** Element arhitectural caracteristic stilului gotic, format prin intersecția a două arce dispuse diagonal, constituind osatura unei bolți sau a unei deschideri. Folosită din sec. 11 la unele monumente romanice, larg răspândită în arhitectura gotică, a permis degajarea zidurilor și deschiderea unor largi ferestre. În România, a fost utilizată prima oară la biserica mănăstirii din Cârța (sec. 13). **2.** Partea superioară a unui proiectil de artilerie, a unei bombe sau a unei rachete, având formă **o. (1).**

OGLINDA LUMII, revistă săptămânală, ilustrată, de actualitate. Apărută la București între 1922 și 1934, cu texte traduse în lb. germană, franceză și uneori maghiară.

OGLÍNDĂ (< *oglindi*) s.f. **1.** Obiect de sticlă, de metal etc., cu o suprafață netedă și lucioasă, de formă plană, concavă etc., puternic reflectantă, care formează, prin reflexie, imagini ale obiectelor din fața sa. **2.** P. anal. Suprafață netedă și lucioasă (a unei ape) care reflectă lumina. 3. Fig. Imagine. **4.** (ORNIT.) Pată de culoare deschisă de pe aripa păsărilor.

OGLINDÍ (< sl.) vb. IV refl. **1.** A se reflecta pe o suprafață lucioasă sau într-o oglindă. **2.** Fig. (Despre stări, fenomene, acțiuni etc.) A se vedea, a se arăta, a se reflecta. ✦ Tranz. A înfățișa, a prezenta ceva (într-o operă artistică).

OGODAI (UGHEDEI), mare han mongol (1227–1241). Fiul și urmașul lui Genghis-han. În timpul domniei lui, mongolii cuceresc imperiile Xixia (1227), Jin al jurchenilor (1234), precum și Azerbaidjanul, Armenia și Georgia. A construit mai multe palate în Karakorum **(2).**

OGOOUÉ (OGOWE), fl. în Africa Ecuatorială (Gabon și Republica Congo); 1 200 km. Curge pe direcția SSE–NNV, descriind un uriaș arc de cerc și se varsă printr-o deltă în G. Guineii.

OGÓR (< bg., scr.) s.n. Teren arat în vederea cultivării plantelor agricole; țarină. ✧ *O. negru* = teren care, fără a fi semănat un an întreg, este lucrat, arat, grăpat etc., pentru a se reface (prin combaterea buruienilor și acumularea apei în sol).

O'GORMAN, Juan (1905–1982), arhitect și pictor mexican. Adept al funcționalismului lui Le Corbusier. Fresce la aeroportul din Ciudad de México, în care evocă momente ale istoriei naționale.

OGRA, com. în jud. Mureș, pe Mureș; 2 509 loc. (2008). Satul **O.** menționat documentar în 1376.

OGRADA, com. în jud. Ialomița; 3 081 loc. (2008).

OGRÁDĂ (< sl.) s.f. Curte **(I. 1),** bătătură **(1).**

OGREZENI, com. în jud. Giurgiu, pe dr. râului Argeș; 4 596 loc. (2008).

OGUN, stat federal în SV Nigeriei cu ieșire la G. Benin; 16,8 mii km²; 2,6 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Abeokuta.* Ciment, bere, sucuri de fructe etc.

OGYGIA v. Ogigia.

OHABA, com. în jud. Alba, situată în pod. Secașelor; 812 loc. (2008). Satul **O.** menționat documentar în 1372.

OHABA LUNGĂ, com. în jud. Timiș, situată în pod. Lipovei; 1 179 loc. (2008). Satul **O. L.** menționat documentar în 1440. Biserica de lemn Sf. Dumitru (sec. 17), în satul Dubești.

OHABA-PONOR, sat în com. Pui (jud. Hunedoara), în apropierea căruia se află peștera Bordu Mare, unde au fost descoperite mai multe niveluri de locuire din Paleoliticul mijlociu și superior, din Neolitic și din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca Bronzului. Loc fosilifer.

OHĂBĂ (< sl.) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească) **1.** Moșie (ereditară) inalienabilă, scutită de impozite și prestații. **2.** Denumire a *imunității* boierești și mănăstirești.

OHANA, Maurice (1914–1992), compozitor francez. Membru al grupului „Zodiac". Atras de vechea tradiție spaniolă, de ritmurile africane, respingând intelectualismul excesiv. Lucrări pentru scenă („Autodafé"), vocal-simfonice, concertante, camerale.

OHANESIAN, David (1927–2007, n. București), bariton român. Solist al Operelor din București și Cluj-Napoca. Carieră internațională. Primul interpret român al rolului Oedip din opera lui Enescu. Tehnică de mare siguranță, paletă coloristică amplă. Abordează frecvent și repertoriul de lied.

O'HARA, Frank (1926–1966), poet și critic de artă american. A prezentat realitatea cotidiană într-un stil dinamic și colocvial („Un oraș iarna și alte poezii"). Antologia „Cronici de artă".

O'HARA, John Henry (1905–1970), scriitor american. Povestiri („Fiul doctorului") și romane („Întâlnire la Samarra") naturaliste, prezentând societatea americană aflată într-un proces de profunde transformări.

O'HARA, Maureen (1920–2000), actriță americană de origine irlandeză. A întruchipat cu sensibilitate dramatică tipul feminin al nonconformismului irlandez („Rio Grande", „Vulturul zboară spre Soare").

O'HENRY (pseud. lui *William Sydney Porter*) (1862–1910), scriitor american. Maestru al nuvelei satirice americane („Cele patru milioane"). Din 1918, s-a instituit premiul anual purtând numele său, pentru cele mai bune nuvele.

O'HIGGINS, Bernardo (1776–1842), general și om politic chilian. Alături de J. San Martín, a fost conducător al Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America. În urma bătăliei de la Chacabuco (12 febr. 1817), a devenit „director suprem" (șeful statului) al

Republicii Chile (1817–1823), proclamând independența țării (1818). Guvernare autoritară.

OHIO 1. Râu navigabil în E S.U.A., afl. stg. al fl. Mississippi; 1 578 km (2 101 km de la izv. lui Allegheny). Este format prin unirea (la Pittsburgh) râurilor Allegheny și Monongahela. Canalizat (1929) în cursul inferior; hidrocentrale în cursul superior. **2.** Stat în E S.U.A., între râul omonim și L. Erie; 107,1 mii km^2; 11,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Columbus.*

OHLIN, Bertil Gotthard (1899–1979), economist și om politic suedez. Lider al Partidului laburist; ministru al Comerțului (1944–1945). Exponent al Școlii de la Stockholm. A aplicat principiile marginalismului la studiul comerțului internațional și a deschis calea analizei macroeconomice moderne („Comerțul interregional și internațional", „Restructurare economico-internațională"). Premiul Nobel pentru economie (1977), împreună cu J.E. Meade.

OHLOPKOV, Nicolai Pavlovici (1900–1967), regizor și actor rus. Ca regizor a dezvoltat teatrul eroico-patetic. Promotor al dramaturgiei ruse (Pogodin, Fadeev) și universale (Shakespeare, Euripide). Roluri în filme („Lenin în Octombrie").

OHM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Ohm*) s.m. Unitate de măsură a rezistenței electrice (simbol: Ω), egală cu rezistența unui conductor prin care trece un curent electric de 1 A când la capetele sale se aplică o tensiune de 1 V.

OHM, Georg Simon (1787–1854), fizician german. Cercetări de electricitate, optică și acustică. A studiat (din 1826) trecerea curentului electric prin conductori, stabilind o lege (1827) conform căreia intensitatea acestuia este direct proporțională cu tensiunea aplicată la capetele conductorului și invers proporțională cu rezistența lui *(legea lui O.).*

OHMMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *ohm* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea rezistenței electrice.

OHOTSK, Marea ~, mare în NV Oc. Pacific, situată între țărmul Asiei, pen. Kamceatka, arh. Kurile, ins. Hokkaidō și Sahalin; comunică cu M. Japoniei prin str. Tătară și La Pérouse; 1,59 mil. km^2. Ad. max.: 3 657 m. Salinitatea: 32,8–33,8‰. Iarna îngheață. În ea se varsă fl. Amur.

OHRANA, denumirea generică a organelor locale ale Departamentului Poliției din cadrul Ministerului Afacerilor Interne din Rusia. Atribuții de poliție politică, exercitate cu ajutorul informatorilor și agenților secreți. Primele organe au fost create la Sankt-Peterburg (1866) și Moscova (1880). Și-au încetat activitatea în 1917.

OHŘE (în germ. EGER), râu în Germania și Cehia, afl. stg. al Elbei; 311 km.

OHRID (POGRADEC) 1. Lac tectonic în Pen. Balcanică, situat la granița dintre Albania și Macedonia; 348 km^2. Ad. max.: 286 m. Din el izv. Drinul Negru. **2.** Oraș în SV Macedoniei, pe țărmul de NE al L. **O.**; 41,1 mii loc. (1994). Constr. de mașini. Stațiune climaterică. Monumente bizantine: bisericile Sfinții Constantin și Elena (sec. 10), Sf. Sofia (sec. 11–14), Sf. Clement (1295). Turism. Cap. Țaratului bulgar de Apus în timpul lui Samuil. Centrul unui arhiepiscopat (1018–1767). În Antic. s-a numit *Lychnidus.*

OIASHIO sau **OYASHIO** v. **Kurile (3).**

OICUMÉNĂ (OECUMÉNA) (cuv. gr.) s.f. sg. Denumire generică a suprafețelor populate de pe uscat, care reprezintă în prezent peste 90% din suprafața acestuia.

OIDIPUS v. **Edip.**

OÍDIUM (< fr. {i}; {s} gr. *oveides* „oval") s.n. (FITOPAT.) **1.** Nume dat stadiului conidian al unor ciuperci parazite din fam. erisifaceelor, care formează pete fumurii pe organele plantelor atacate. **2.** Boală a viței de vie provocată de ciuperca *Uncinula necator* (forma conidiană *Oidium tuckeri*).

OIÉR s.m. **1.** Crescător, proprietar de oi; *p. ext.* cioban. **2.** (Înv.) Slujbaș însărcinat cu încasarea oieritului^2.

OIERÍT^1 s.n. Creșterea oilor.

OIERÍT^2 s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească) Dare pe turmele de oi, percepută de domnie, la început în natură (sec. 16), iar apoi în bani (sec. 17–18); în Moldova se numea *goștină.*

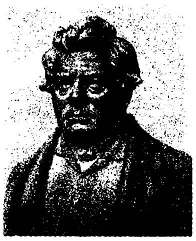

Georg Simon Ohm

David F. Oistrah

OIMIAKON, localit. în Federația Rusă, situată în E Siberiei, în Republica Saha la 63°28′ lat. N și 142°49′ long. E. Aici s-au înregistrat cele mai scăzute temperaturi din emisfera nordică (–71,1°C în iarna anului 1964), fiind considerată cel mai friguros punct locuit permanent (un veritabil „pol al frigului").

OINACU, com. în jud. Giurgiu, situată în lunca și terasele Dunării; 3 661 loc. (2008). În arealul satului **O.** au fost descoperite un depozit de bronz datând din ultima fază a Epocii Bronzului, o necropolă sarmatică (sec. 2–3).

ÓINĂ s.f. Joc sportiv, specific românesc, care se dispută între două echipe compuse din câte 11 jucători fiecare, o echipă aflându-se „la bătaie", pe linia de așteptare, și cealaltă „la prindere". Tehnica jocului constă în lovirea unei mingi cu un baston de lemn de către fiecare jucător, pentru a o trimite în terenul adversarului. **O.** are o vechime de sute de ani; apărută în lumea păstorilor, practicarea ei este cunoscută din anul 1370. Menționat documentar în 1762. Primul regulament a fost întocmit în 1895. Ministrul Învățământului, Spiru Haret, a decis, în perioada 1897–1899, introducerea **o.** în școli. Cel dintâi concurs s-a desfășurat în grădina Cișmigiu din București (1897). Federația Română de Oină s-a înființat în 1932. Principalele competiții sunt Campionatul Național și Cupa României.

OIRAȚI (cuv. mongol) s.m. pl. Ramură occidentală a ansamblului mongol (c. 450 000 persoane), cuprinzând grupuri etnice dispersate în China, V Mongoliei și Rusia (unde sunt reprezentați în special de kalmîci). Limba oirată (numită și mongolă de vest) face parte din fam. altaică. Budiști-lamaiști.

OISE, râu în S Belgiei și N Franței, afl. dr. al Senei; 302 km. Izv. din V m-ților Ardeni.

OISTRACH 1. David Feodorovici O. (1908–1974), violonist ucrainean. Instrumentist virtuoz. A interpretat cu predilecție lucrări din repertoriul rus (Prokofiev, Haciaturian, Șostakovici) și clasico-romantic universal (Bach, Beethoven, Brahms). A fost și violist. **2. Igor Davidovici O.** (n. 1931), violonist ucrainean. Fiul lui **O. (1).** Bogat repertoriu concertistic singur și împreună cu tatăl său. Muzică de cameră.

ÓIȘTE (< bg.) s.f. **1.** Bară de lemn fixată în crucea unui vehicul cu tracțiune animală, de-a dreapta și de-a stânga căreia se înhamă caii și care servește la cârmuirea vehiculului; se folosește numai la vehiculele trase de cai, iar proțapul **(1)** la cele trase de boi. **2.** Parte componentă a morii de vânt cu ajutorul căreia aceasta este rotită pentru a veni cu aripile în bătaia vântului. **3.** Parte a constelației Carul Mare, alcătuită din trei stele aflate în prelungirea careului ce seamănă cu un trapez.

ŌITA, oraș în Japonia (Kyūshū), port la G. Beppu al Mediteranei Japoneze; 436,4 mii loc. (2000). Ind. metalurgică (cel mai mare furnal din lume), petrochimică, de rafinare a petrolului, textilă, a celulozei, alim. Universitate (1949). Castel (sec. 16). Vechea denumire: *Funai.*

OITUZ 1. Râu, afl. dr. al Trotușului în amonte de municipiul Onești; 62 km. Izv. din N m-ților Vrancei și drenează, în cursul inferior, depr. Tazlău-Cașin. **2.** Pas în Carpații Orientali, situat între culmile m-ților Nemira și cele ale m-ților Vrancei, la 865 m alt. Face trecerea între depr. Tazlău-Cașin și depr. Brașov. Aici au avut loc, în timpul Primului Război Mondial, trei bătălii de apărare, în care armatele române au oprit pătrunderea forțelor germano-austro-ungare în Moldova: 28 sept./11 oct.–14/27 oct. 1916, 28 oct./10 nov.–2/15 nov. 1916 și 26 iul./8 aug.–9/22 aug. 1917. **3.** Com. în jud. Bacău, pe valea râului **O.**; 9 602 loc. (2008). Expl. de petrol. Centru de meșteșuguri populare și instalații tehnice populare. Izv. cu ape minerale (în satul Poiana Sărată). Până la 17 febr. 1968, satul și com. **O.** s-au numit *Grozești.* În satul **O.** au fost descoperite vestigii ale unei așezări din Epoca Bronzului (cultura Monteoru).

OJĂ(< tc.) s.f. Lac de unghii.

OJDULA, com. în jud. Covasna, situată în NE depr. Târgu Secuiesc; 3 536 loc. (2008). În satul **O.**, menționat documentar (1332), se află o cetate din sec. 15. În arealul satului Hilib a fost descoperit un tezaur monetar alcătuit din 76 de drahme din Dyrrhachium, 21 de tetradrahme din Thásos și un denar republican emis în anul 89 î.Hr.

OJEDA, Alonso de (c. 1466–1515), navigator spaniol. Participant, alături de Columb (1493), la expediția din America. Împreună cu Juan de la Cosa și Amerigo Vespucci, a explorat (1499–1500) coasta nordică a Americii de Sud. Guvernator (1505–1509) al prov. Nueva Andalusia (Darien), pe care a colonizat-o.

OJETTI, Ugo (1871–1946), scriitor și publicist italian. A condus (1925–1927) „Corriere della sera". Maestru al jurnalismului italian („Lucruri văzute"). Romane („Fiul meu, feroviarul") și nuvele („Mimi și gloria").

O.K. (< engl. *ok,* abreviere de la *all corect,* ortografiat greșit *o*[ll] *k*[orect] sau de la n. pr. *O*[ld] *K*[inderhook], porecla președintelui *Van Buren*) adv., s.n. **1.** Adv. De acord; foarte bine. **2.** S.n. Acord, aprobare.

OKA 1. Râu navigabil în partea europeană a Federației Ruse, afl. dr. al Volgăi, la Nijni-Novgorod; 1 500 km. Izv. din Pod. Central Rusesc. Afl. pr.: Ugra, Moscova, Kliazma, Mokșa. **2.** Râu, afl. stg. al Angarei; 630 km. Izv. din m-ții Saian și se varsă în lacul de acumulare Bratsk.

OKAKURA Kakuzō (1862–1913), critic de artă și filozof japonez. Unul dintre fondatorii (1889) Academiei de Artă din Tōkyō. A făcut cunoscute Occidentului artele tradiționale japoneze („Idealurile Orientului", „Cartea Ceremoniei Ceaiului").

OKÁPI (< fr.; cuv. bantu) s.f. Specie de rumegătoare din fam. girafelor, înaltă de c. 1,60 m și având gâtul mai scurt decât girafa și culoarea maro, cu dungi albe pe spate *(Okapia Johnstoni).* Trăiește în pădurile din Africa.

OKARA, Gabriel Imomotimi Gbaingbain (n. 1921), scriitor nigerian de limbă engleză. Lirică glorificând valorile africane tradiționale („Invocația pescarului"). Romanul simbolic „Vocea", ilustrare a conflictelor dintre societatea tradițională și cea modernizată.

OKAVANGO v. **Cubango.**

OKAYAMA, oraș în Japonia (Honshū), port la G. Kojima al Mediteranei Japoneze; 626,6 mii loc. (2000). Constr. navale, de mașini. Ind. chimică, textilă. Produse de artizanat. Pescuit de perle. Universitate (1949). Observator astronomic. Castel din perioada Sengoku (1467–1568) situat în parcul Kōrakuen (1786).

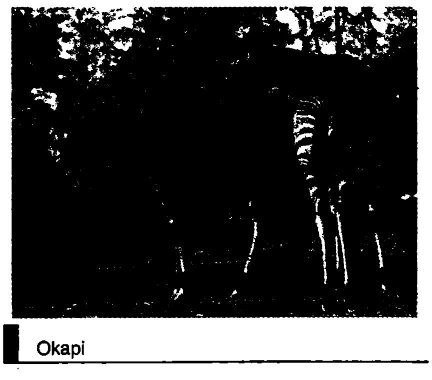

Okapi

OKAZAKI, oraş în Japonia (Honshū), la 34 km SE de Nagoya, în conurbaţia cu acelaşi nume; 336,5 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, chimică, textilă şi alim. O. s-a dezvoltat în jurul unui castel datând din 1455 şi a prosperat în perioada Edo (1600-1868).

OKEANOS v. Ocean.

OKEECHOBEE, lac în S.U.A., în pen. Florida, având 65 km lungime şi 40 km lăţime; în prezent inclus într-un sistem navigabil care, prin intermediul unor canale, leagă litoralul estic al pen. cu G. Mexic. Face parte din Parcul Naţional Everglades.

O'KEEFE, Georgia (1887-1986), pictoriţă americană. Stil romantic cu accente mistice, evoluând spre o figuraţie simbolistă. Naturi moarte şi flori („Iris negru", „Pintenaşul albastru").

O'KELLY (Ó CEALLAIGH), Seán Thomás (1882-1966), om politic irlandez. Unul dintre creatorii partidului Sinn Fein (1905). Participant la insurecţia naţionalistă de Paşti (1916), a prezidat primul parlament irlandez (1919-1922). Preşedinte al ţării (1945-1959).

OKEN, Lorenz (pe numele adevărat *Okenfuss*) (1779-1851), naturalist şi filozof german. Autor al unui sistem speculativ de filozofie a naturii în care anticipează teoria celulară a structurii organismelor şi baza protoplasmatică a vieţii („Istorie naturală generală").

OKINAWA, grup insular japonez, parte componentă a arh. Ryūkyū, situat între Oc. Pacific şi M. Chinei de Est; 1,4 mii km². Aici s-a desfăşurat o bătălie sângeroasă în care Aliaţii au înfrânt trupele japoneze (1 apr. 1945). Ocupat de S.U.A. (1945-1972); după retrocedare, S.U.A. şi-au menţinut aici o importantă bază militară.

OKITA Saburo (1915-1993), economist japonez. Ministru de Externe (1979-1980). Contribuţie esenţială la dezvoltarea economică a Japoniei, extinderea relaţiilor Nord-Sud, extinderea cooperării economice din zona Asia-Pacific.

OKLAHOMA, stat în partea central-sudică a S.U.A., în Pod. Preriilor; 181,1 mii km²; 3,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Oklahoma City*. Expl. de petrol, gaze naturale şi zinc.

OKLAHOMA CITY, oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Oklahoma; 506,1 mii loc. (2000). Metalurgie. Expl. şi prelucr. petrolului; constr. de avioane şi de utilaj petrolier. Capitoliu (1914-1917). Fundat în 1889, s-a dezvoltat rapid după descoperirea zăcămintelor petrolifere (1928).

ŌKUBO Toshimichi (1830-1878), reformator şi om politic japonez. Unul dintre fondatorii Japoniei moderne, a contribuit la instaurarea împăratului Meiji (1867). A deţinut importante funcţii ministeriale. Asasinat.

OKUDJAVA, Bulat Şalovovici (1924-1997), scriitor şi cântăreţ rus de origine georgiană. Poezie lirică, pe care a cântat-o, acompaniat de chitară („Insule"). Povestiri anticonformiste („Sărmanul Avrosimov").

ŌKUMA Shigenobu, marchiz ~ (1838-1922), om politic japonez. Ca ministru de Finanţe (1869-1881) a organizat sistemul fiscal pe baze moderne. Prim-min. (iun.-nov. 1898 şi 1914-1916). Fondator (1882) al Universităţii Waseda din Tōkyō. A militat pentru adoptarea unei Constituţii, promulgată în 1889.

OKUMURA Masanobu v. Masanobu.

OKUNI (cunoscută şi sub numele de *Izumo no Okuni*) (sec. 16-17), fondatoarea teatrului kabuki (1603). Începând din anul 1629, toate rolurile sunt interpretate numai de bărbaţi.

OLÁC (< tc.) s.m., s.n. (În Ev. Med., la români) **1.** S.m. Curier special (călare); sol, ştafetă **(1)**; olăcar **(1)**. ✧ *Lipcan de o.* = curier poştal călare. **2.** S.n. Serviciu de curieri domneşti. **3.** S.n. Căruţă de poştă; poştalion, diligenţă. ✧ *Cal de o.* = **a)** cal de poştă; *fig.* cal sau om de corvoadă; **b)** cal datorat de săteni trimişilor domneşti în ţară (ca prestaţie temporară, în sec. 15-18).

OLAF v. Olav.

Lorenz Oken

Nicolaus Olahus

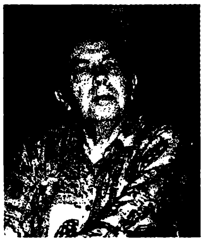

Tiberiu Olah

OLAH, George Andrew (n. 1927), chimist american de origine ungară. Studii asupra proprietăţilor carbonului, a lungimii şi duratei carbocationilor. Contribuţii la ameliorarea eficienţei combustiei hidrocarburilor. Premiul Nobel pentru chimie (1994).

OLAH, Tiberiu (1928-2002, n. sat Arpăşel, jud. Bihor), compozitor român. Creaţie având legături cu stratul arhaic al folclorului românesc. Operă amplă camerală, simfonică (ciclurile „Brâncuşi", „Armonii") şi vocal-simfonică (oratoriul „Constelaţia omului"), instrumentală, corală şi de film („Mihai Viteazul").

OLAHUS, Nicolaus (1493-1568, n. Sibiu), umanist român. Secretar (din 1522) al regelui Ungariei Ludovic II şi al reginei Maria de Habsburg (văduva acestuia), pe care a însoţit-o, după 1526, în Ţările de Jos. Episcop de Zagreb (din 1543), iar apoi (din mai 1553) arhiepiscop de Strigoniu (azi Esztergom) şi primat al Ungariei. Regent (locţiitor) al Coroanei ungare (din 1562). Adept al Contrareformei. În Ţările de Jos a stabilit legături cu umaniştii, fiind apreciat de Erasm din Rotterdam. Scrieri istorice („Hungaria" cuprinde şi informaţii referitoare la Ţările Române); versuri.

OLÁN¹ (< *ol*) s.n. **1.** Piesă ceramică de forme diferite (ex. jumătate de cilindru, trunchi de con etc.), fabricată din argilă arsă, folosită la învelit acoperişuri de argilă arsă, folosit pentru canale de scurge pentru coşuri de fum etc.

OLÁN² (cf. n. pr. *Olanda*) s.n. Monedă de aur care a circulat şi în Ţările Române până în s

ÖLAND, ins. suedeză în M. Baltică; 1,3 mii pod lung de 6 km uneşte Ö. cu oraşul Kal coasta suedeză. Menţionată documentar î suedeze în anul 775.

OLANDA (Regatul Ţărilor de Jos), stat î Occidentală, la M. Nordului; 41,5 mii km²; 16, (2003). Limba de stat: neerlandeza; limb regională: frizona. Religia: creştină (cato protestanţi 21%), islamică 4,4% ş.a. Cap.: A Reşed. regală şi a guvernului: *Haga*. O Rotterdam, Utrecht, Eindhoven. *Relief* de câm din supr. ţării se află sub nivelul mării (cea parte fiind poldere), apărată de diguri. În S porţiune din masivul Ardeni. Cuprinde şi i de Vest. Cursurile inf. ale râurilor Rin, Meus Expl. de cărbuni, petrol, gaze naturale şi sare g siderurgică, constr. de maşini, chimică, texti Agricultura este intensivă, specializată în animalelor (bovine, porcine, păsări). Se cul ovăz, secară, orz, cartofi, sfeclă de zahăr, i se practică legumicultura şi floricultura.

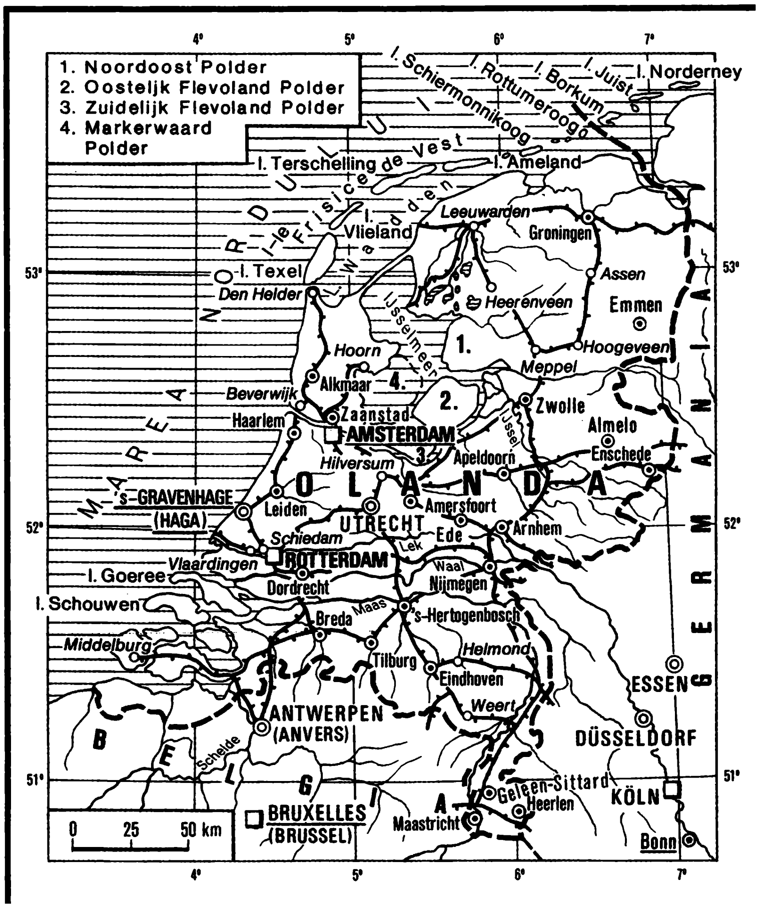
4°
5°
6°
7°
1. Noordoost Polder
2. Oostelijk Flevoland Polder
3. Zuidelijk Flevoland Polder
4. Markerwaard Polder
I. Schiermonnikoog
I. Rottumeroog
I. Borkum
I. Juist
I. Norderney
I. Terschelling
I. Ameland
I. Vlieland
I. Texel
Den Helder
MAREA NORDULUI
Insulele Frisice de Vest
Wadden
Leeuwarden
Groningen
Assen
Heerenveen
Emmen
IJsselmeer
Hoorn
Hoogeveen
Meppel
Alkmaar
Beverwijk
Zaanstad
Zwolle
Haarlem
AMSTERDAM
Almelo
IJssel
Hilversum
Apeldoorn
Enschede
OLANDA
's-GRAVENHAGE (HAGA)
Leiden
Amersfoort
UTRECHT
Ede
Arnhem
Schiedam
Lek
ROTTERDAM
Vlaardingen
Waal
I. Goeree
Dordrecht
Nijmegen
I. Schouwen
Maas
Breda
's-Hertogenbosch
Middelburg
Tilburg
Helmond
Eindhoven
ESSEN
Weert
ANTWERPEN (ANVERS)
DÜSSELDORF
BELGIA
Schelde
Geleen-Sittard
Heerlen
KÖLN
GERMANIA
BRUXELLES (BRUSSEL)
Maastricht
Bonn
0 25 50 km
53°
52°
51°

Turism, rezervații naturale. Moneda: euro. Terit. dependente: Antilele Olandeze, Aruba. - *Istoric*. Locuit în Antic. de batavi și frizi, terit. **O.** este ocupat parțial în sec. 1 î.Hr. de romani, apoi, în epoca migrațiilor, de franci și saxoni, care impun idiomul lor germanic. Cucerit în sec. 8 de Imp. Carolingian, revine, prin Tratatul de la Verdun (843), Lotharingiei, iar din sec. 10, Imp. Romano-German. În sec. 10-16, terit. **O.** face parte, împreună cu cel al Belgiei, Luxemburgului și al NE Franței, din entitatea istorică desemnată sub numele generic de Țările de Jos. Principalele porturi aderă la *Hansă*. Devenit parte a Burgundiei (1428-1433), terit. **O.** intră, în 1477, în stăpânirea dinastiei de Habsburg și, cu aceasta, prin Carol Quintul, în stăpânirea Spaniei (1516). Vechea unitate a Țărilor de Jos se destramă după răscoala antispaniolă izbucnită în 1572. În urma triumfului Revoluției (1566-1609), provocate de măsurile draconice ale ducelui de Alba, cele 7 prov. nordice, preponderent calvine, creează Uniunea de la Utrecht (23 ian. 1579), care se desprinde definitiv de celelalte 10 prov., în majoritate catolice, și își proclamă independența față de Spania, ca republică (26 iul. 1581). Wilhelm I (1572-1584) din dinastia de Orania devine primul „stathouder" al noului stat. Republica Independentă a Provinciilor Unite (numită din 1609 în mod curent **O.**) este recunoscută oficial de Spania abia prin Pacea Westfalică, 1648. În sec. 17 („secolul de aur al Olandei", atât din punct de vedere economic, cât și cultural) țara devine prima putere comercială și maritimă a Europei, punând bazele unui vast imp. colonial în Africa de Sud, Indonezia, America de Nord și de Sud; în 1602 este fondată Compania Indiilor Orientale, care va contribui decisiv la crearea imp. colonial și la apariția sistemului bancar unic în Europa timpului. În sec. 18, **O.** pierde poziția de mare putere în urma războaielor anglo-olandeze. Într-o Europă dominată de regimurile absolutiste, **O.** se afirmă prin toleranță și spirit democratic, devenind un loc de refugiu pentru cei persecutați pe motive religioase, politice sau culturale (devenind un focar universitar și editorial). Aici vor crea numeroși gânditori (Erasmus, Spinoza, Grotius ș.a.) ajungând principalul centru cultural și artistic. Ea oferă azil evreilor sefarzi, expulzați din Portugalia, sau hughenoților din Franța. În 1795, **O.** este ocupată de trupele franceze și transformată în Republica Batavă (1795-1806), apoi în regat, sub autoritatea lui Ludovic Bonaparte (1806-1810) și în final este anexată nemijlocit Imperiului napoleonian (1810-1814). **O.** își redobândește independența și formează, la 8 iun. 1815, împreună cu Belgia și Luxemburg, Regatul Țărilor de Jos Unite, în cadrul căruia **O.** ocupă o poziție hegemonă. În urma Revoluției din aug. 1830 Belgia își proclamă independența, iar Luxemburgul părăsește, în 1890, uniunea personală cu **O.** În Primul Război Mondial **O.** rămâne neutră, neutralitate proclamată și la izbucnirea celei de-a doua conflagrații, dar încălcată de Germania, care ocupă țara (1940-1945). Împreună cu Belgia și Luxemburg, **O.** formează, în 1947, uniunea vamală Benelux, devine membru fondator al O.N.U. (1945), al N.A.T.O. (1949) și al U.E. (1957), afirmându-se ca un element activ al politicii de integrare vest-europeană. În 1949, **O.** recunoaște independența principalei sale colonii - Indonezia, iar în 1975, a Surinamului. Datorită multitudinii partidelor politice, în perioada postbelică cabinetul este alcătuit în exclusivitate din coaliții. În alegerile legislative din 6 mai 1998, electoratul apreciază evoluția economică pozitivă a țării din timpul guvernării coaliției conduse de Wim Kok, Partidul Muncii al acestuia devenind, cu 29% din voturi, cea mai puternică formațiune din Parlament. Economia olandeză cunoaște în ultimii ani o remarcabilă dezvoltare, PIB sporind în medie cu 3,5-4% anual. Partidul Creștin Democrat devine, în urma alegerilor din 15 mai 2002, principala formațiune politică în noul Parlament, constituind un guvern de coaliție cu Partidul Liberal și Lista Pim Fortuyn (formațiune politică creată cu trei luni înainte de scrutin pe o platformă populistă și al cărei lider Pim Fortuyn fusese asasinat cu câteva zile înainte de alegeri). După Austria, Italia, Portugalia și Danemarca **O.** devine al cincilea stat al U.E. condus de un guvern de dreapta, care integrează în coaliție un partid populist sau extremist. Alegerile parlamentare anticipate (ian. 2003) reconfirmă compoziția parlamentară rezultată anterior cu o pierdere din partea Listei Pim Fortuyn. La 1 iun. 2005, primul referendum național organizat în **O.** respinge proiectul Constituției europene. Monarhie constituțională ereditară.

OLÁNDĂ (< fr.; it.; {s} n. pr. *Olanda*) s.f. Țesătură de in, deasă și fină, folosită la confecționarea lenjeriei de pat, de corp etc.

OLANDÉZ, -Ă subst., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Olanda. Mai trăiesc în S.U.A., Canada, Indonezia ș.a. De religie creștină (protestanți, catolici etc.). **2.** Adj. Care aparține Olandei sau o., privitor la Olanda sau la o. ✧ *Artă o.* = artă dezvoltată pe terit. Olandei; ea și-a definit un drum propriu, cu caracter de școală, desprinzându-se de arta *flamandă*, la începutul sec. 17, odată cu formarea republicii independente a Provinciilor Unite. În arhitectură se impun preferințele pentru construcții civile, cei mai cunoscuți maeștri fiind Lieven de Key (Hala de carne din Haarlem) și J. van Campen, care realizează modelul de arhitectură municipală (primăria din Amsterdam); Hendrik de Keyser creează la Amsterdam „Noorder kerk", care devine tipul preferat de biserică reformată de plan central. În *sculptură*, operele mai însemnate sunt monumentele funerare, cu forme severe (mormântul lui Wilhelm Taciturnul de H. de Keyser). *Pictura* atinge apogeul în sec. 17 și se manifestă în diversele genuri, aproape fiecare oraș având o școală proprie. Portretul individual și de grup cunoaște o remarcabilă dezvoltare (Frans Hals), ca și scenele de interior, cu structuri spațiale intime și efecte de lumină (Vermeer, P. de Hooch, G. Terborch etc.), pictura de gen (A. van Ostade, J. Steen), natura moartă (P. Claesz), peisajul evocând aspecte din natura Olandei (J. van Ruysdael, M. Hobbema, J. van Goyen, A. Cuyp). Cea mai puternică personalitate a *a.o.* din sec. 17 este Rembrandt. Tot acum cunosc o mare dezvoltare gravura (H. Seghers, Rembrandt) și artele decorative (tapiseria și faianța de Delft). O nouă perioadă de înflorire artistică se conturează în sec. 19, prin operele lui J.B. Jongkind, I. Israëls și, în special, van Gogh. Sec. 20 este marcat de gruparea *De Stijl* însuflețită de P. Mondrian și T. van Doesburg, precum și de H. Berlage, considerat drept precursor al arhitecturii moderne. ✦ (Substantivat, f.) Limbă germanică din fam. de limbi indo-europene, vorbită în Olanda și în jumătatea de N a Belgiei (flamanda, considerată de unii cercetători dialect al **o.**). Ortografie parțial etimologică, grafie bazată pe alfabetul latin. Se mai vorbește în Suriname, Antilele Olandeze, iar un dialect al limbii **o.** (*v. afrikaans*) a devenit o limbă literară distinctă, fiind una dintre limbile oficiale ale Republicii Africa de Sud. **3.** S.f. Rasă de vaci creată în Olanda și crescută pentru producția de lapte (producția medie de 4 500 l de lapte anual). Are mai multe varietăți, cea mai răspândită fiind varietatea *friză*.

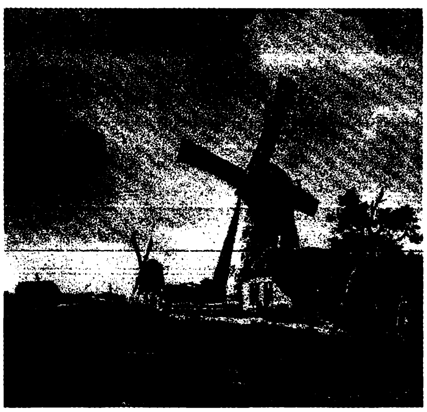

1

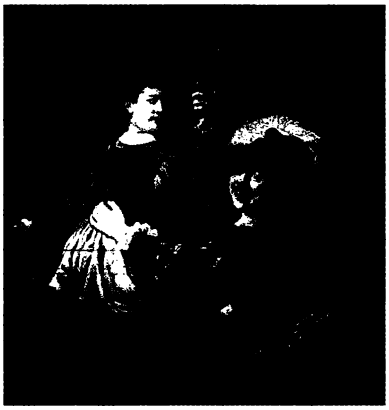

2

Artă olandeză
1. J. van Ruysdael: „Peisaj cu mori" 2. Rembrandt: „Autoportret cu Saskia"

OLANU, com. în jud. Vâlcea, pe stg. văii Oltului; 3 345 loc. (2008). Până la 17 febr. 1968, com. și satul **O.** s-au numit *Peretu*.

OLÁR s.m. Meșter care face și vinde oale sau alte obiecte din lut ars.

OLARI 1. Com. în jud. Arad și pe stg. Crișului Alb; 2 073 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Prahova; 2 128 loc. (2008).

OLARIU, Iosif (numele de botez *Iuliu*) (1859-1920, n. Maidan, azi Brădișoru de Jos, jud. Caraș-Severin), teolog român. Preot, apoi protosinghel. Primul mare exeget român ortodox care a comentat „Vechiul Testament" („Introducere în Sfintele cărți ale Vechiului și Noului Testament", „Evanghelia după Ioan. Introducere și comentarii"). Manuale.

OLARU, Maria (n. 1982, Fălticeni), gimnastă română. Campioană mondială la individual-compus și împreună cu echipa (Tianjin, 1999); campioană olimpică cu echipa și vicecampioană la individual-compus (Sydney, 2000).

OLARU, Stelian (1928-2001), dirijor de cor român. Fondator al corului de copii al Palatului Copiilor din București. Dirijorul corului Operei din București (din 1962).

OLAV (OLAF), numele a cinci regi ai Norvegiei. Mai importanți: **1. O. I Tryggvesson** (995-1000). A introdus creștinismul. Înfrânt și ucis de danezi. **2. O. II Haraldsson (zis cel Sfânt)** (1015/1016-1028). A reunificat statul norvegian; înfrânt de Canut cel Mare al Danemarcii, care a cucerit Norvegia, proclamându-se rege al acesteia. Canonizat. **3. O. V** (1903-1991), rege al Norvegiei (1957-1991).

OLĂCÁR s.m. (Înv.) **1.** Olac **(1)**, curier; *p. ext.* îngrijitor al cailor de poștă. **2.** Slujbaș însărcinat cu strângerea *cailor de olac*.

OLĂNESCU, Gheorghe A. (1905-1986, n. Olănești, jud. Vâlcea), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în chirurgia plastică și reconstructivă a aparatului urinar, a tumorilor urinare și, în mod special, ale vezicii urinare. Lucrări privind bolile renale.

OLĂNEȘTI v. **Băile Olănești.**

OLĂREANU, Costache (1929-2000, n. Huși), scriitor român. Proză ironică; rafinată artă a compoziției, transformând confesiunea în ficțiune („Confesiuni paralele", „Merçi pour les covrigi").

OLĂRÍE s.f. **1.** Meșteșugul olarului; olărit^1. **2.** Atelierul sau prăvălia olarului.

OLĂRÍT s.n. Meșteșugul de a produce diferite obiecte (oale, străchini, cahle, figurine etc.) din pământ ars; olărie **(1)**. Cunoscut încă din Neolitic. În funcție de tehnica realizării se disting: **o.** modelat (pe roată) și turnat. În

Olărit. Meşterul olar Mitriţă Viscol din Oboga

funcţie de ardere sunt unele arse fără oxigen (ceramica neagră) şi oxidant (ceramica roşie), iar în funcţie de glazură, vasele pot fi mate sau glazurate. V. şi *oală.*

OLBERS, Heinrich Wilhelm Matthias (1758–1840), astronom şi medic german. A descoperit mai mulţi asteroizi (Pallas, 1802 şi Vesta, 1807) şi şapte comete (dintre care una îi poartă numele). A încercat (1826) o explicaţie a paradoxului ce-i poartă numele pentru absorbţia luminii în mediul interstelar.

OLBIA, colonie grecească întemeiată de milesieni în 625 î.Hr., pe coasta de N a Mării Negre, la gura fl. Hypanis (Bugul de astăzi). Relaţii comerciale cu regii traci din preajmă. Distrusă de Burebista şi refăcută, şi-a continuat existenţa sub Imp. Roman şi cel Bizantin. Decade în urma atacurilor migratorilor. Azi *Parutino* (Ucraina).

OLBRACHT, Ivan (pseud. lui *Kamil Zeman*) (1882–1952), scriitor ceh. Reprezentant al prozei cehe moderne. Nuvele („Haiducul Nikola Šuhaj") şi romane sociale şi psihologice („Temniţa cea mai grea").

OLBRICH, Josef Maria (1867–1908), arhitect austriac. Reprezentant al curentului secesionist vienez (Palatul expoziţiilor societăţii „Wiener Sezession" – manifest în istoria arhitecturii moderne). Ca membru al Grupului celor şapte, din 1899, lucrează la Darmstadt, în forme simplificate, tinzând spre geometrism (casa „Ernst Ludwig"). Lucrări teoretice („Arhitectura").

OLBRYCHSKI, Daniel (n. 1945), actor polonez de cinema. Protagonist al filmelor lui A. Wajda. Roluri de o forţă temperamentală deosebită („Totul de vânzare", „Nunta", „Pământul făgăduinţei", „Pădurea de mesteceni", „Evadare").

OLCEA, com. în jud. Bihor, situată în C. Cernei; 2 770 loc. (2008).

OLDENBURG 1. Oraş în NV Germaniei (Saxonia Inferioară); 154,8 mii loc. (2001). Port fluvial. Constr. navale şi de maşini. Universitate (1974). Catedrala gotică Sankt Lamberti (1790–1797) pe locul unei biserici din 1270; Palatul ducal (1605–1615). Mausoleu (1786). Menţionat documentar (1108), a devenit oraş în 1345. Reşed. a conţilor (din sec. 12) şi apoi a ducilor de O. (1777-1871). **2.** Dinastie în Danemarca (1448–1863) şi în Norvegia (1450–1814).

OLDENBURG, Claes (n. 1929), sculptor american de origine suedeză. Figură reprezentativă a pop-art („Cameră de baie", „Cameră de dormit"), prin supradimensionarea unor obiecte cotidiene. Monumente cu mesaj polemic emanând şi un umor suprarealist.

OLD FAITHFUL, gheizer în S.U.A., situat în Parcul Naţional Yellowstone, aruncând, la interval de 65 de minute, o coloană de apă fierbinte (c. 95°C), la înălţimi cuprinse între 27 şi 55 m.

OLDFIELD, Mike (n. 1953), chitarist, poliinstrumentist şi compozitor rock britanic. Se consacră cu albumul „Tubular Bells".

OLDHAM, oraş în Marea Britanie (Anglia); 217,3 mii loc. (2001). Vechi centru al ind. bumbacului. Constr. de maşini. Ind. optică, chimică şi electrotehnică. Biserica St. Mary (1833).

OLDUVAI (OLDUWAI GORGE), defileu în N Tanzaniei situat în Parcul Naţional Serengeti. Arheologul şi antropologul britanic L.S.B. Leakey şi colaboratorii săi au scos aici la iveală resturi fosile ale unor hominizi care au vieţuit cu c. 2,5 mil.–15 mii ani în urmă, întărind ipoteza că leagănul umanităţii îl constituie continentul african. În straturi succesive, au fost găsite fosile de australopiteci, *Homo habilis, Homo ergaster* urmate de omul modern *(Homo sapiens)* şi diferite tipuri de unelte de piatră.

OLD VIC (de la denumirea *Royal Victoria Theatre*), vechi teatru din Londra, inaugurat în 1818 sub numele de Royal Coburg Theatre (din 1833, Victoria Theatre, iar din 1963 Teatrul Naţional, sub direcţia lui L. Olivier). Începând cu 1914, sub direcţia lui L.M. Baylis, activitatea lui se bazează pe repertoriul shakespearian (de unde şi supranumele de „Casa lui Shakespeare").

OLÉ (cuv. sp.) interj., s.n. **1.** Interj. Cuvânt folosit pentru a încuraja pe cineva, în special pe luptătorii care participă la coride. **2.** S.n. Dans spaniol cu mişcare moderată, executat de o singură persoană, care se acompaniază cu castaniete; melodia după care se execută.

OLEACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *oleaceus* „ca un măslin") s.f. pl. Fam. de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse, caduce sau persistente, simple sau compuse (ex. frasinul, liliacul, forsiţia, măslinul).

OLEAGINÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre plante şi seminţele lor) Care conţine ulei, din care se poate extrage ulei (ex. floarea-soarelui, măslinul, inul, cânepa).

OLEÁNDRU s.m. (BOT.) v. **leandru.**

OLEÁŢI (< fr.; {s} lat. *oleum* „ulei") s.m. pl. Săruri sau esteri ai acidului oleic.

OLEFÍNE (< fr. {i}) s.f. pl. (CHIM.) Alchene.

OLEFÍNIC, -Ă (< fr.) adj. (CHIM.) *Hidrocarburi olefinice* = alchene.

OLEG (?–912 sau 922), cneaz rus. Potrivit letopiseţelor, a domnit din 879 la Novgorod, succedându-i lui Rurik, iar din 882 şi la Kiev. A lărgit hotarul Rusiei kievene şi a purtat lupte cu Imp. Bizantin, în urma cărora a încheiat un tratat avantajos (911).

OLÉIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid gras lichid, care se găseşte sub formă de trioleină în grăsimi naturale; întrebuinţat la obţinerea săpunurilor moi, a plastifianţilor etc.

OLEÍNĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) **1.** Trioleină. **2.** Acid oleic tehnic, obţinut la scindarea grăsimilor prin hidroliză.

OLENIOK 1. Golf în partea de S a M. Laptev. Lungime: 65 km. **2.** Fl. în N Siberiei (Federaţia Rusă); 2 292 km. Izv. din pod. Siberiei Centrale şi se varsă în golful omonim al M. Laptev printr-o deltă de 475 km^2.

OLEODUCT v. **pipe-line.**

OLEOGRAFÍE (< fr.; {s} lat. *oleum* „ulei" + gr. *graphe* „scriere") s.f. Cromolitografie (care reproduce o pictură în ulei), făcută pe o hârtie imitând pânza, cu ajutorul unor coloranţi. Apărută la sfârşitul sec. 19.

OLEŞA, Iuri Karlovici (1899–1960), scriitor rus. Proză în care prezintă contrastele din societatea rusă, în special dificultatea integrării individului în comunitate („Trei grăsuni", „Invidia"). Memorialistică („Nici o zi fără un rând scris").

OLÉUM (< fr. {i}; {s} lat. *oleum* „ulei") s.n. Acid sulfuric concentrat care conţine în soluţie anhidridă sulfurică liberă; acid sulfuric fumans; întrebuinţat în ind. coloranţilor, ca exploziv etc.

OLFACTÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *olfactus* „miros") adj. Care se referă la miros. ✧ *Mucoasă o.* = mucoasă care căptuşeşte pereţii cavităţilor nazale. *Nerv o.* = prima pereche de nervi cranieni.

OLFÁCŢIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Miros **(1).**

OLGA (c. 890–969), cneaghină de Kiev (945–964), soţia lui Igor. A cârmuit în timpul minoratului fiului său Sveatoslav. S-a călugărit (957). Sanctificată de Biserica ortodoxă rusă.

OLIFANTS (RIO DOS ELEFANTES), râu în SE Africii (565 km), în Republica Africa de Sud şi Mozambic, afl. dr. al fl. Limpopo.

OLIGÁRH s.m. Membru al unei oligarhii; partizan al oligarhiei.

OLIGARHÍE (< fr.; {s} *oligo-* + gr. *arkhe* „stăpânire, conducere") s.f. Formă de conducere a statului, în care puterea politică şi economică este deţinută de un număr restrâns de persoane sau de familii. O formă specială a **o.** este *plutocraţia.* ✦ Grup de persoane care exercită puterea într-o astfel de formă de guvernământ.

OLIGÍST (< fr.; {s} gr. *oligistos* „foarte puţin") s.n. (MINER.) Varietate lamelară de hematit, cu luciu metalic puternic; este un minereu de fier. V. şi *hematit.*

OLIGO- (< fr., it.; {s} gr. *oligos* „puţin") Element de compunere cu sensul de „mic", „insuficient", „puţin numeros", „sărac", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

OLIGOCÉN, epocă a perioadei terţiare dintre Eocen şi Miocen, cu o durată de 12 mil. de ani, în care a avut loc expansiunea mamiferelor şi au apărut primele suine, rinocerii şi tapirii.

OLIGOCHÉT (< fr. {i}; {s} *oligo-* + gr. *khaite* „păr") s.n. (La pl.) Clasă de anelide hermafrodite terestre şi dulcicole, lipsite de parapode şi cu puţini peri *(Oligochaeta)* (ex. râmele).

OLIGOCITEMÍE (< fr. {i}; {s} *oligo-* + gr. *kytos* „celulă" + *haima* „sânge") s.f. Scădere a numărului de globule sangvine, întâlnită în hemoragii, în unele boli de sânge etc.

OLIGOCLÁZ (< fr.; {s} *oligo-* + gr. *klasis* „spargere") s.n. (MINER.) Feldspat plagioclaz conţinând între 10 şi 30% anortit.

OLIGOELEMÉNT s.n. Microelement.

OLIGOFAGÍE (< fr. {i}; {s} *oligo-* + gr. *phagein* „a mânca") s.f. **1.** (BIOL.) Regim alimentar lipsit de varietate. **2.** (MED.) Diminuare a poftei de mâncare.

OLIGOFRENÍE (< fr.; {s} *oligo-* + gr. *phren* „minte") s.f. Insuficienţă a dezvoltării intelectuale având cauze ereditare, infecţioase sau traumatice ori de mediu. Sin. *arieraţie mintală.*

OLIGOFRENOPEDAGOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a pedagogiei speciale care se ocupă de instruirea, educarea şi recuperarea socială a copiilor deficienţi mintal.

OLIGOMENORÉE (< fr.) s.f. Reducerea frecvenţei menstruaţiei, întâlnită înainte de menopauză, în unele boli endocrine etc.

OLIGOPÓL (< fr. {i}; {s} *oligo-* + gr. *polein* „a vinde") s.n. Formă de piaţă cu concurenţă imperfectă din ţările cu economie de piaţă dezvoltată, pe care operează câteva firme concurente, ce deţin segmente importante din oferta totală a unui bun economic într-un domeniu de activitate. Este forma de piaţă dominantă pentru producerea bunurilor de consum de folosinţă îndelungată şi a unor materii prime (produse petroliere, oţel, aluminiu etc.).

OLIGOSPERMÍE (< fr., engl.; {s} *oligo-* + gr. *sperma* „sămânţă") s.f. **1.** Scădere anormală a numărului de spermatozoizi din lichidul seminal. **2.** Insuficienţă secretorie de spermă.

OLIGOTRÓF, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care conţine un număr redus de nutrienţi şi prezintă o rată scăzută de formare a materiei organice. **2.** (BIOL.) Adaptat la un mediu foarte sărac în substanţe nutritive (ex. plantă **o.**).

OLIGOZAHARÍDE (< engl.) s.f. pl. (CHIM.) Hidraţi de carbon care au molecula compusă din două până la şase molecule de monozaharide (ex. zaharoza, lactoza etc.).

OLIGURÍE (< fr. {i}; {s} *oligo-* + gr. *ouron* „urină") s.f. Scădere a cantităţii de urină eliminată în timp de 24 de ore, din cauza unei ingestii reduse de lichide, a unei transpiraţii abundente sau ca simptom al unei afecţiuni renale sau extrarenale.

OLIMP (OLIMBOS sau OLYMPOS), cel mai înalt masiv muntos din Grecia, situat la marginea depr. Tesalia. Alt. max.: 2 917 m. Parc Naţional. În mitologia greacă era considerat lăcaş al zeilor.

OLIMP, staţiune balneoclimaterică estivală, de interes general, situată pe ţărmul Mării Negre, la 7 km N de Mangalia, căreia îi aparţine din punct de vedere ad-tiv.

OLIMPIA (OLYMPIA), oraş în Grecia antică, în NE Peloponesului (Elida). Centru religios vestit prin sanctuarele ridicate în cinstea Herei (sec. 6 î.Hr.) şi a lui Zeus Olimpianul (în care se găsea statuia criselefantină creată de Fidias – sec. 5 î.Hr., una dintre cele şapte minuni ale lumii antice) şi prin Jocurile Olimpice ce se celebrau, în onoarea acestuia, la fiecare patru ani. Oraşul avea un

Olimpia (Olympia). Ruinele templului

stadion, construit în sec. 4 î.Hr., cu o capacitate de 40 000 de locuri. Distrus de cutremurul din 426, a fost descoperit în urma săpăturilor arheologice inițiate în sec. 19.

OLIMPIA (c. 375-316 î.Hr.), regină a Macedoniei, soția lui Filip II și mama lui Alexandru Macedon. Repudiată de Filip II, nu a fost străină de moartea acestuia. Când fiul ei ocupă tronul, se retrage în Epir (331 î.Hr.); după moartea acestuia, recurge la intrigi și asasinate pentru a da tronul nepotului ei minor, Alexandru IV. Capturată de Casandru, este judecată și condamnată la moarte.

OLIMPIÁDĂ (< ngr., fr., germ.; {s} n. pr. *Olympia*, oraș în Elida) s.f. **1.** (În Grecia antică) Intervalul de patru ani între două serbări succesive ale Jocurilor Olimpice, devenit unitate cronologică convențională între 776 î.Hr. și 393 d.Hr. **2.** (În Grecia antică) Manifestare sportivă, cuprinzând întreceri și jocuri, care însoțea sărbătorile consacrate lui Zeus, în cetatea Olimpia, desfășurată din patru în patru ani, cu participarea concurenților din întreaga Grecie. Prima **o.** a avut loc în anul 776 î.Hr. și a cuprins probe sportive, concursuri literare și muzicale. Învingătorii se bucurau de respectul contemporanilor și primeau o coroană din frunze de măslin. În anul 393 d.Hr., împăratul Teodosiu cel Mare a suprimat **o.**, considerându-le păgâne. Ele au fost reluate, la inițiativa baronului Pierre de Coubertin, în cadrul unui congres internațional (23 iun. 1894) la Paris. 3. Denumire uzuală pentru Jocurile Olimpice moderne. **4.** Concurs local, național sau internațional organizat anual, pe diferite specialități, pentru elevi.

OLIMPIÁN, -Ă (< fr.; {s} gr. *olympos*, de la n. pr. *Olimp*) adj. **1.** Care aparține zeilor din Antic. greacă; din Olimp. ✧ *Zeii olimpieni* = denumire dată în mitologia greacă zeilor principali, care își aveau lăcașul pe muntele Olimp și care, sub cârmuirea lui Zeus, guvernau lumea; descendenți ai lui Cronos și ai Rheei, ei formează a doua generație de zei, după titani. ✦ Fig. Maiestuos, impunător, măreț. **2.** (Despre oameni sau, *p. ext.*, despre expresia feței) Senin. ✦ (Despre manifestări ale oamenilor) Care exprimă calm, liniște sufletească.

OLÍMPIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *olympicos* „din Olimpia") adj., s.m. **1.** Adj. *Jocuri olimpice* = competiții sportive internaționale complexe deschise, la Atena, la 6 apr. 1896, considerate primele olimpiade de vară moderne, cu participarea a 285 persoane din 13 țări. **J. O.** sunt de vară (cu un interval de 4 ani) și de iarnă (din 1924), o dată la 4 ani. În 1992 s-a hotărât disputarea celor de iarnă în 1994 și apoi la patru ani pentru a se evita suprapunerea celor două cicluri olimpice. Numărul disciplinelor sportive a variat în timp. Din cauza războiului, în 1916, 1940 și 1944 nu s-au desfășurat jocuri. Drapelul olimpic a fost conceput de Pierre de Coubertin (1913), iar emblema, cinci cercuri de culori diferite (pentru fiecare continent), a fost inaugurată la olimpiada din 1920; olimpiadă (2). **2.** Adj. Care se referă la Jocurile olimpice. **3.** Adj. Care aparține Olimpului. **4.** S.m. Participant la o olimpiadă.

OLIMPIC '64, grup pop-rock românesc, activ între 1964–1972. Deschizători de drum în pop-rockul românesc („Ploaia care va veni", „Vinovații fără vină").

OLINDA, oraș în NE Braziliei, pe țărmul Oc. Atlantic; 373,4 mii loc. (2002). Ind. alim. Stațiune balneară. Biserici: a carmelitelor (1610), São João (1660), Nostra Senhora das Neves (1715-1755), São Bento (1746-1763). Fundat în 1537.

OLINESCU, Marcel (1896-1992, n. Dorohoi), grafician român. Motive preluate din folclor („Balaurii", „Meșterul Manole", „Fecioara și pasărea măiastră").

OLINT (OLYNTHOS), oraș antic în Pen. Calcidică, în SE Macedoniei, port la M. Egee. Cucerit în 479 î.Hr. de perși și predat grecilor din Calcis. Din 422 î.Hr. pune bazele unei confederații locale a orașelor grecești din reg. Cucerit (379 î.Hr.) de Sparta. Menționat documentar în sec. 8 î.Hr. Azi *Miriopithon* (Grecia).

OLIOKMA, râu în Siberia de Est (Federația Rusă), afl. dr. al fl. Lena, în cursul superior; 1 436 km. Izv. din m-ții Iablonovîi.

OLIPHANT, Sir Mark Laurence Elwin (1901-2000), fizician britanic. Stabilit în Australia. Contribuții la studiul particulelor elementare. Împreună cu E. Rutherford și P. Harteck, a identificat tritiul (1943), iar în colaborare cu E.M. McMillian a inventat sincrociclotronul.

OLISTOLÍT (< fr.) s.n. Bloc de rocă de mari dimensiuni, detașat și transportat gravitațional din locul lui de origine spre un bazin de sedimentare, în depozitele căruia este inclus.

OLITSKY, Jules (1922-2007), pictor și sculptor american de origine rusă. Figură proeminentă a „abstracțiunii post-picturale". Sculpturi din folii de aluminiu acoperite cu lac acrilic („Cleopatra Flesh").

OLÍV (< fr.; {s} lat. *oliva* „măslină") adj. invar. Care are culoarea galbenă-verzuie; de culoarea măslinei crude.

OLIVARES, Gaspar de Guzmán, conte de ~, duce de Sanlúcar (1587-1645), om politic spaniol. Favorit al regelui Filip IV. Prim-min. (1621-1643); a combătut corupția și a asanat finanțele. Politică de întărire a centralizării Spaniei și de extindere a granițelor. A încurajat artele și literatura.

OLÍVĂ (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Măslină. **2.** (ANAT.) *O. bulbară* = fiecare dintre cei doi nuclei cenușii din bulbul cerebral, aflați în conexiune cu căile vestibulare și cerebrale.

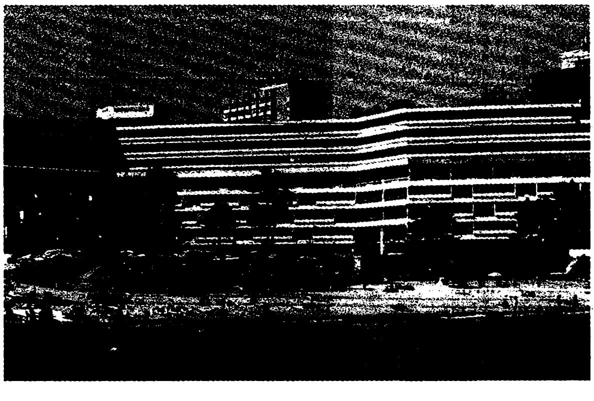

Olimp. Hotel Belvedere

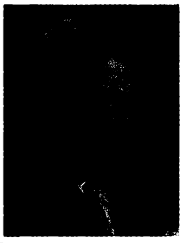

Sir Laurence Olivier

D.C. Ollănescu-Ascanio

OLIVECRONA, Herbert (1891-1980), neurochirurg suedez. În 1922 a realizat pentru prima oară extirparea unui neuron al nervului acustic. Împreună cu Erik Lysholm (1891-1947) a pus bazele ventriculografiei cerebrale.

OLIVEIRA, Antônio Mariano Alberto de ~ (1859-1937), poet brazilian. Lirică parnasiană („Meridionale"). Eseuri literare („Sonetul brazilian")

OLIVEIRA, Manoel de ~ (n. 1908), regizor portughez de film. Ecranizări ale unor opere literare portugheze sau universale („Dragoste până la pierzanie", „Valea lui Abraham"). Scurtmetraje („Pictorul și orașul", „Pâinea").

OLIVEIRA MARTINS, Joaquim Pedro de ~ (1845-1894), istoric, sociolog și om politic portughez. Ministru de Finanțe (1892). A promovat cercetarea izvoarelor și consultarea datelor furnizate de alte științe („Istoria civilizației iberice", „Istoria Portugaliei" și „Istoria Republicii romane").

OLIVER, Joan (1899-1986), scriitor spaniol de limbă catalană. Versuri și povestiri satirice sau exprimând dorul exilatului după pământul natal („Pământul naufragiului").

OLIVER, Joseph (Joe) (supranumit *King O.*) (1885-1938), cornetist, compozitor de jazz și dirijor american. Figură majoră a preistoriei jazzului (stilul New Orleans). Creatorul primei orchestre de afro-americani (Creole Jazz Band, 1922). Creatorul temelor: „Dippermouth", „West End Blues".

OLIVERO, Magda (pe numele adevărat *Maria Magdalena O.*) (n. 1912), soprană italiană. Joc dramatic de mare efect. Repertoriu predilect din Puccini („Tosca", „Boema"). Comparabilă cu Maria Callas.

OLIVETTI, societate italiană specializată în mașini de scris, înființată în 1908 de Camillo O. (1868-1943). După 1980, a devenit lider european în domeniile informaticii și biroticii.

OLIVIER, Sir Laurence, baron (1907-1989), actor și regizor englez. Ilustru reprezentant al școlii teatrale engleze, în primul rând, shakespeariene; roluri remarcabile în piese de Sofocle, Ibsen, J. Osborne, E. Ionescu ș.a., pe care le-a și regizat, pe scena Teatrului Național (fostul *Old Vic*), al cărui director a fost (1963-1973). În film, roluri de june-prim romantic („Cum vă place", „Mândrie și prejudecată", „Lady Hamilton") și personaje shakespeariene complexe și contradictorii („Hamlet", „Richard III", „Othello"). Memorialistică („Confesiunile unui actor"). Premiul Oscar: 1946 („Henry V" - pe care l-a și regizat), 1948 („Hamlet"), 1979 (pentru întreaga activitate).

OLIVÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *oliva* „măslină") s.f. (MINER.) Silicat natural de magneziu și fier, cristalizat în sistemul rombic; are culoarea verde-măslinie și luciul sticlos-gras. Component important al rocilor eruptive bazice și ultrabazice. Sin. (înv.) *peridot*.

OLLĂNESCU-ASCANIO, Dumitru C. (1849-1908, n. Focșani), scriitor român. Acad. (1893). Carieră diplomatică. Membru al „Junimii", colaborator al „Convorbirilor literare". Nuvele, poezii, piese de teatru („Primul bal"). Lucrări de istorie literară („Teatrul la români"). Traduceri din Horațiu.

OLLER i MORAGUES, Narciso (1852-1930), scriitor spaniol de limbă catalană. Romane naturalist-realiste („Pilar Prim" - capodopera sa).

OLMÉCI (cuv. din limba nahua „oamenii țării de cauciuc") s.m. pl. Populație precolumbiană care s-a stabilit pe terit. actual al statelor Veracruz şi Tabasco din E şi SE Mexicului (milen. 1 î.Hr.). Centre importante: La Venta, Tres Zapotes, Cerro de Los Mesos, Monte Albán, San Lorenzo. Una dintre cele mai vechi civilizaţii americane; au creat o ceramică originală, sculpturi în piatră (capete monolitice, basoreliefuri) şi în jad. Au folosit un calendar cu 260 zile, o scriere hieroglifică şi un sistem propriu de numerotare. Civilizaţia **o.** a decăzut în jurul anilor 400 î.Hr., principalele aşezări fiind abandonate sau distruse.

OLMEDO, José Joaquín (1780-1847), om politic şi poet ecuadorian. A întocmit (1830) Constituţia statului independent Ecuador. Poezie neoclasică („Victoria de la Junín", „Odă pentru Bolívar").

OLMI, Ermanno (n. 1931), regizor italian de cinema. Pelicule cultivând introspecţia psihologică, alegoria şi simbolul, pe teme cotidiene („O slujbă sigură", „Arborele de saboţi", „Timpul s-a oprit", „Legenda sfântului beţiv", „Geneza").

OLMSTED, Frederick Law (1822-1903), arhitect peisagist american. Pionier al valorificării frumuseţilor naturale în amenajarea parcurilor şi grădinilor (Yosemite Park, Niagara Falls). Creator, împreună cu C. Vaux, al planurilor pentru numeroase grădini publice şi parcuri în New York, Washington, Boston şi Chicago („Parcurile publice şi extinderea oraşului").

OLMÜTZ, numele german al oraşului ceh *Olomouc*. Aici, la 29 nov. 1850, s-a semnat un acord între Prusia şi Austria, în urma căruia Prusia, sub presiunea Austriei şi Rusiei, accepta restabilirea Confederaţiei germane şi încetarea acţiunilor agresive împotriva Danemarcii.

OLO- v. **holo-**.

OLÓG, OLOÁGĂ (cuv. autohton; cf. şi alb. *ulok*) adj. **1.** (Şi subst.) Căruia îi lipseşte un picior sau amândouă; care nu poate umbla (bine); paralizat de picioare. **2.** (Despre unele plante) Lipsit de cârcei cu care să se agaţe pe arac.

OLOGÍ vb. IV tranz., refl., intranz. A face pe cineva să devină sau a deveni olog **(1)**; a (se) schilodi.

OLOGRÁF (< fr.; {s} gr. *halographus* din *halos* „întreg" + *graphein* „a scrie") adj. (Despre testamente) Scris în întregime şi semnat de către cel care lasă moştenirea. ✦ (Despre acte, scrisori etc.) Scris de autorul însuşi.

OLOMOUC, oraş în E Cehiei; 102,2 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimico-farmaceutică. Universitate (1569). Catedrala gotică St. Venceslas (1107–1131); bisericile St. Mauritius (1412), St. Michael (1674-1700), St. Maria (1712-1719), Primăria veche (1378). Monumentul Treimii (1707). Fundat în 1063. V. şi *Olmütz*.

OLONÓM, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.) (Despre legăturile sistemelor de puncte materiale) Care variază sau nu în timp, fără să depindă de viteze şi de acceleraţii.

OLSON, Charles (1910–1970), poet şi teoretician literar de avangardă american. A elaborat teoria „Versului proiectiv", bazată pe fluxul conştiinţei. Versuri („Maximus: Poezie").

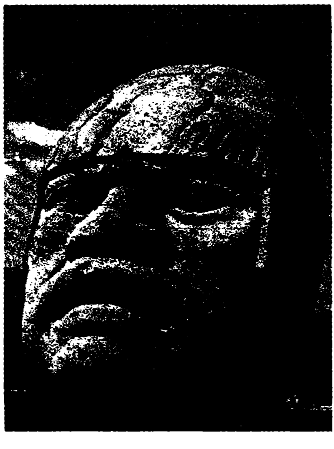

Cap monolitic aparţinând civilizaţiei olmecilor

OLSSON, Hagar (1893-1978), scriitor finlandez de limbă suedeză. Reprezentant al expresionismului şi modernismului nordic în aspectele sale anticonvenţionale. Romane („Doamna şi graţia"), nuvele („Întoarcerea acasă"), piese de teatru („Moartea iubirii", „Banditul şi fecioara").

OLSZEWSKI, Karol Stanislav (1846-1915), fizician şi chimist polonez. Director al Institutului de Chimie din Cracovia. Cercetări în domeniul temperaturilor joase (lichefierea gazelor zise permanente: azotul, oxigenul, oxidul de carbon).

OLSZTYN, oraş în NE Poloniei, situat în zona lacurilor Mazuriene; 174,2 mii loc. (2000). Constr. de maşini; produse alim. şi textile. Castel gotic (1334, construit de Cavalerii teutoni), azi muzeu; catedrala gotică St. Jakob (sec. 14-16), Vechea primărie (sec. 17-19). Turism. A primit statut de oraş în 1353.

OLT 1. Râu în partea centrală şi de S a României, afl. stg. al Dunării pe terit. com. Islaz (jud. Teleorman); 615 km. Izv. din Hăşmaşu Mare (Carpaţii Orientali), drenează depr. Ciuc, traversează extremitatea de SE a m-ţilor Harghita şi cea de NV a m-ţilor Bodoc, după care pătrunde în depr. Sfântu Gheorghe. Îşi sapă impresionantul defileu de la Racoş, intră în depr. Făgăraş. Apoi **O.** străpunge transversal Carpaţii Meridionali (între Turnu Roşu şi Călimăneşti), iar în aval de Călimăneşti drenează zona subcarpatică a Olteniei şi Piemontul Getic, după care intră în C. Română. Pe cursul mijlociu şi inferior au fost construite 24 de lacuri de acumulare. Cei mai importanţi afl. ai **O.** sunt: Râu Negru, Bârsa, Şercaia, Sebeş, Sâmbăta, Viştea, Arpaş, Cârţişoara, Avrig, Topolog, Baraolt, Vârghiş, Homorod, Cibin, Lotru, Bistriţa vâlceană, Olteţ. În Antic. era cunoscut sub denumirea *Alutus* şi apoi *Aluta*. De-a lungul văii inf. a **O.**, între Boiţa *(Caput Stenarum)*, jud. Sibiu, şi „Cetatea Verdea" (un ostrov pe Dunăre, azi dispărut) situată la SV de com. Islaz, jud. Teleorman, romanii au construit o linie de fortificaţii, numită *Limes Alutanus*, apărată de numeroase castre (*Romula, Acidava, Buridava, Castra Traiana, Alutela* sau *Arutela* ş.a.). **2.** Judeţ în S României, la graniţa cu Bulgaria; 5 498 km²; 473 128 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Slatina*. Oraşe: Balş, Caracal (municipiu), Corabia, Drăgăneşti-Olt, Piatra-Olt, Potcoava, Scorniceşti. Comune: *104*. *Relief* predominant de câmpie, reprezentat prin sectoare ale câmpiilor Boian şi Romanaţi. Părţile de N şi NV ale jud. sunt ocupate de prelungirile piemonturilor Cotmeana şi Olteţului. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin cursul inf. al Dunării, prin cursul inf. al Oltului şi prin cursurile superioare ale râurilor Călmăţui şi Vedea. Jud. **O.** dispune de o serie de 44 de lacuri antropice amenajate în scop hidroenergetic, piscicol, pentru irigaţii şi alte utilizări. *Resurse naturale:* zăcăminte de petrol şi de gaze naturale. Pr. produse industriale sunt: energie electrică şi termică, aluminiu, utilaje ind., confecţii ş.a. Se cultivă grâu, porumb, floarea-soarelui, plante pentru nutreţ ş.a. Viticultura este specializată în producţia de vinuri roşii. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline; avicultură; apicultură; piscicultură.

OLTEA (?–1465), soţia lui Bogdan II şi mama lui Ştefan cel Mare. Călugărindu-se, a luat numele de Maria.

OLTEÁN, -CĂ s.m., adj. **1.** S.m. Persoană din Oltenia sau care este originară de acolo. **2.** Adj. Care se referă la Oltenia sau la **o. (1)**.

OLTEANU, Mircea (n. 1926, Galaţi), medic român. M. de onoare al Acad. (1992). Specialist în oftalmologie, s-a consacrat în domeniul chirurgiei plastice, reparatorii şi estetice, al transplantelor de cornee perforate şi lamelare etc.; a elaborat şi aplicat metode chirurgicale originale în strabismul paralitic, scleroplastia evoluţiei miopiilor etc.; printre primii chirurgi din lume care a operat nou-născuţi sub anestezie generală.

OLTEANU, Pandele (1908–1995, n. Bascov, jud. Argeş), lingvist şi filolog român. Contribuţii la elucidarea unor probleme ale filologiei slavo-române („Raporturi lingvistice..."), şi al studiului structurii gramaticale a paleoslavei şi slavonei. Cercetări privind izvoarele şi originalele vechilor cazanii româneşti.

OLTEANU-MATEI, Draga (n. 1933, Bucureşti), actriţă română. Partituri comice şi dramatice, vervă (în teatru: „Coana Chiriţa", „Căsătoria", „Gaiţele"; în film: „Astă seară dansăm în familie", „Golgota", „Ilustrate cu flori de câmp", „Patima", „Toamna bobocilor").

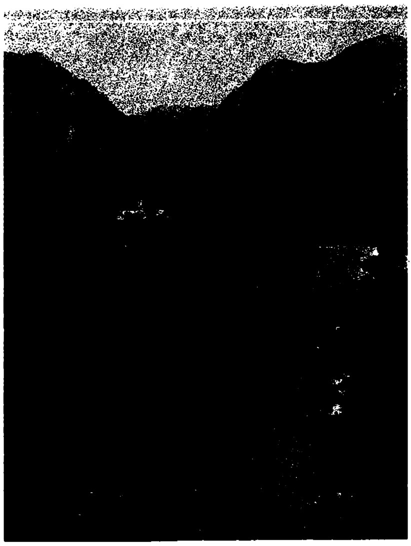

Olt (1). Defileul Turnu Roşu–Cozia

OLTENEŞTI, com. în jud. Vaslui, pe râul Crasna; 2 914 loc. (2008). În satul Curteni se află biserica de lemn Sfinţii Voievozi (1475, transformări şi refaceri în 1775).

OLTENI, com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea; 3 321 loc. (2008). Produse textile şi alim. Expl. de petrol. Pe terit. satului **O.** au fost descoperite vestigiile unei aşezări de bordeie din sec. 6–7 şi identificată o necropolă birituală (de înhumaţie şi incineraţie) din aceeaşi perioadă, din care s-au recuperat vase ceramice, mărgele din chihlimbar, piepteni, fibule ş.a. Biserica Sf. Nicolae (1842) în satul Perii Broşteni.

OLTENIA, prov. istorică românească situată între Dunăre la V şi S, Olt la E şi crestele Carpaţilor Meridionali la N şi NV. Terit. în care sunt atestate unele dintre cele mai vechi urme de viaţă umană din România (Paleoliticul inferior). Integrată în prov. Dacia, a fost intens colonizată şi a cunoscut o perioadă de prosperitate economică în vremea stăpânirii romane. În sec. 13, pe terit. **O.** sunt semnalate formaţiunile politice: Banatul de Severin, voievodatul lui Litovoi şi cnezatele lui Ioan şi Farcaş. În sec. 14, **O.** se integrează în procesul de constituire a statului feudal Ţara Românească, păstrându-şi individualitatea, sub conducerea unui ban. V. *Ţara Românească*.

OLTENIŢA, municipiu în jud. Călăraşi, situat pe stg. Dunării, în aval de confl. cu râul Argeş; 27 498 loc. (2008). Port fluvial. Constr. de maşini, ind. uşoară. Muzeu de arheologie şi istorie. În perimetrul municipiului, pe movila Gumelniţa, au fost descoperite vestigiile unei aşezări eneolitice (milen. 4 î.Hr.), care au dat numele culturii *Gumelniţa*. Consemnată documentar (1515); „oraş slobod" (1853), municipiu (1997). Biserica Sf. Nicolae (1855), clădirea fostului tribunal (1925), azi sediul Muzeului de Arheologie şi Istorie, monumentul eroilor din Primul Război Mondial.

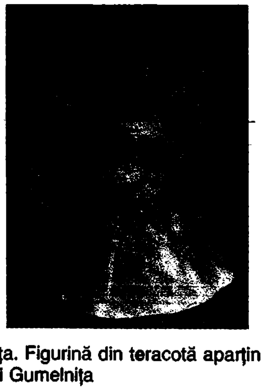

Olteniţa. Figurină din teracotă aparţinând culturii Gumelniţa

OLTEŢ 1. **Piemontul Olteţului,** subunitate a Piemontului Getic între Subcarpaţii Olteniei, râul Olt (E), C. Romanaţi, râurile Jiu şi Gilort, prezintă în partea de N un relief de dealuri prelungi (alt. 400-550 m), pe când în partea sudică, mai joasă (200-300 m alt.) are aspectul unui platou cu poduri întinse separate de văi largi. Puternic fragmentat de văile râurilor O., Cerna, Geamărtălui, Horezu, Bârlui, Beica ş.a. P.O. reprezintă o importantă zonă pomi-viticolă şi de expl. a petrolului şi gazelor naturale. 2. Râu, afl. dr. al Oltului; 185 km. Izv. din m-ţii Căpăţânii, de la 1 600 m alt., străbate sectorul montan, formând limita între m-ţii Parâng şi Căpăţânii, străpunge un masiv calcaros, în care şi-a săpat chei. Traversează apoi Subcarpaţii Olteniei şi piemontul O., intră în C. Romanaţi, trece prin Balş, de unde îşi schimbă cursul spre SE, vărsându-se în Olt pe terit. com. Fălcoiu (jud. Olt). Afl. pr.: Tărâia, Cerna, Peşteana, Geamărtălui, Bârlui.

OLTINA 1. **Podişul Oltinei,** subunitate a Pod. Dobrogei de Sud, situată între Dunăre, pod. Carasu, pod. Cobadin şi graniţa cu Bulgaria. Format din mai multe platouri calcaroase, acoperite cu depozite loessoide, cu alt. cuprinse între 130 şi 180 m, care coboară spre VNV până la 50 m. Drenat de văi scurte, adâncite, cu aspect de canion. 2. Liman fluviatil situat pe malul dobrogean al Dunării, între Ostrov şi Cernavodă; 25 km^2. 3. Com. în jud. Constanţa, situată în lunca şi pe terasele de pe dr. Dunării, pe ţărmul L. O.; 2 918 loc. (2008). Cherhana. Pepinieră piscicolă. În timpul stăpânirii romane, aşezarea era cunoscută sub numele *Altina* (sau *Altinum*).

OLTUL, gazetă pentru propagandă culturală, apărută la Slatina, între 1928 şi 1931. Fondator: D. Popovici.

OLYMPIA, oraş în NV S.U.A., pe ţărmul G. Budd, centrul ad-tiv al statului Washington; 42,5 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, a aluminiului. Ostreicultură. Capitoliu (1893).

OLYMPIA, celebră sală de spectacole pariziană, de 2 000 de locuri, ultimul mare teatru de music-hall parizian.

OLYMPIC, Parc Naţional în extremitatea de NV a S.U.A. (Washington); 3,7 mii km^2. Include 60 de gheţari, păduri de conifere şi pajişti alpine.

OM (lat. *homo*) s.m. 1. Fiinţă socială care se caracterizează prin gândire şi limbaj articulat, capacitatea de a făuri unelte şi de a transforma cu ajutorul lor realitatea înconjurătoare. Din punct de vedere biologic, specia umană *(Homo sapiens)* aparţine clasei mamiferelor (ordinul primatelor). Caracterele morfologice fundamentale ale o. sunt: poziţia verticală a corpului şi structura piciorului adaptată la aceasta, mâinile libere şi apte de a efectua mişcări fine, creierul dezvoltat, aparatul fonator apt pentru limbajul articulat. Acum 40-50 000 de ani a apărut omul actual *Homo sapiens sapiens.* Toate populaţiile umane de pe Glob aparţin acestei specii. V. şi *hominizi.* ✦ *Omul primordial* = (în unele mituri antropogonice), fiinţă preumană: **o.** rebutat, înlăturat ca neizbutit (**o.** de gheaţă asexuat Ninya); androginul (fiinţă iniţial bisexuată în stare să se răzvrătească); **o.** care a supravieţuit unor cataclisme (potop, incendiu etc.) şi reface omenirea (Utnapishtim, Noe); o. titanic (fiinţă intermediară între zeu şi **o.**, de mare forţă fizică); perechea unanimă, însemnând familia (perechile primordiale Adam şi Eva). ✦ Persoană integră, cu calităţi morale deosebite. ✧ Loc. adv. *Din om în om* = de la unul la altul. *Ca de la om la om* = în mod sincer, deschis, prieteneşte. 2. Persoană care se află în slujba cuiva, persoană de încredere. 3. (Pop.) Persoană de vază, de seamă. ✧ Expr. *A face pe cineva om* = a) a da pe cineva la şcoală, a asigura învăţătura cuiva; b) a ajuta pe cineva să-şi facă o situaţie. 4. (Pop.) Bărbat. ✦ (Determinat de „meu", „tău" etc.) Soţ. 5. (La vocativ) Apelativ familiar de adresare către un bărbat în cursul unei explicaţii, al unei dojeni etc. 6. (La sg.) O persoană oarecare, cineva; oricine. 7. *Om-orchestră* = persoană care cântă la mai multe instrumente; *p. ext.* persoană cu preocupări foarte diverse. 8. *Om de afaceri* = întreprinzător care desfăşoară o activitate lucrativă (comercială) în scopul obţinerii unui profit maxim.

OMÁG (< sl.) s.m. Denumire dată speciilor de plante din genul *Aconitum,* fam. ranunculaceelor, cu flori albastre, violacee sau galbene. Din rizomi se extrage un alcaloid, *aconitina,* folosit în farmacologie. Este foarte toxic.

OMÁGIU (< it., fr.) s.n. 1. (În Ev. Med.) Ceremonie care cuprindea jurământul de credinţă şi de supunere al unui vasal faţă de suzeranul său. 2. Manifestare (prin gesturi, cuvinte, purtări etc.) a respectului, a admiraţiei sau a recunoştinţei faţă de cineva; ofrandă, prinos. ✦ *Omagiile mele* = formulă de salut respectuos. 3. Gen de lucrare care cuprinde studii dedicate unei personalităţi proeminente a vieţii ştiinţifice, culturale, sociale etc. cu prilejul aniversării sau a comemorării sale.

OMAHA, oraş în S.U.A. (Nebraska), pe Missouri; 390 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, electronică, de rafinare a petrolului şi a metalurgiei neferoase, alim. Două universităţi.

OMAN 1. **Sultanatul ~,** stat pe ţărmul de SE al pen. Arabia, cu ieşire la G. O. şi M. Arabiei; 212,4 mii km^2; 2,8 mil. loc. (2003). Cap.: *Masqat.* Limba oficială: araba. Religia: islamică (ibadiţi, 75%, sunniţi, şiiţi), hinduistă 17,4%. *Relief* muntos în NE, în rest un podiş deşertic. Expl. de petrol şi gaze naturale. Energie electrică, metalurgie neferoasă, ciment; rafinarea petrolului, ind. textilă. Culturi irigate de cereale; plantaţii de curmali, citrice, trestie de zahăr, în câmpia litorală. Se practică creşterea extensivă a caprinelor, ovinelor, cămilelor, asinilor. Moneda: omani rial. – *Istoric.* Situat într-o zonă de contact a civilizaţiilor mesopotamiene, indiană şi persană, terit. O. intră (536 d.Hr.) în sfera de influenţă persană şi este înglobat, în 630, în Califatul Arab. Prin O. trecea renumitul drum al tămâiei. Conducătorii locali transformă treptat stăpânirea califatului în una pur nominală, extinzându-şi autoritatea asupra Coastei Piraţilor. Îmbrăţişând (sec. 8) erezia ibadistă, O. se expune represaliilor şiite, sunnite sau wahhabite. Între 1508 şi 1650 coasta O. este ocupată de portughezi. După înlăturarea dominaţiei persane în 1744, Sultanatul Mascat şi O. atinge, în următorul secol, sub dinastia Saidită (fondată 1744 de Ahmad bin Said), apogeul puterii, întinzându-şi autoritatea asupra unor reg. ale coastei Africii Orientale şi ins. Zanzibar (unde este strămutată şi cap. în 1832). După moartea suveranului Said bin Sultan (1856), statul se destramă (Zanzibarul se proclamă sultanat independent) şi decade, O. devenind, în 1891, *de facto,* un protectorat britanic. În 1913 imamatul O., care se separase de Mascat la sfârşitul sec. 18, îşi proclamă independenţa confirmată prin tratatul din 1920 cu sultanatul Mascat. În 1951 sultanatul Mascat devine protectorat britanic, în timp ce O. îşi păstrează independenţa. În 1955 trupele sultanului din Mascat sprijinite de britanici ocupă O.,

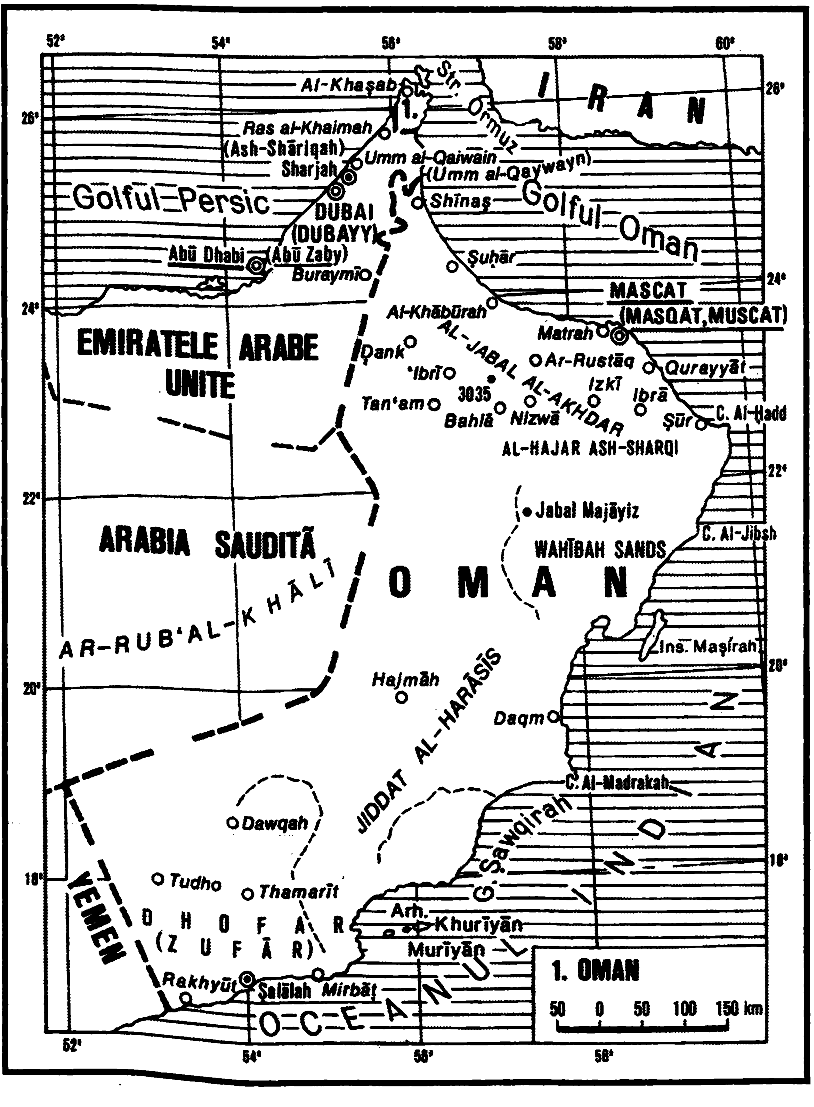

declanşând un lung conflict intern. La 23 iul. 1970, la ocuparea tronului de către sultanul Qabus ibn Said, Sultanatul Mascat şi Imamatul **O.** adoptă denumirea de Sultanatul **O.**, noul suveran luând o serie de măsuri vizând modernizarea statului. Membru al O.N.U. (7 oct. 1971), al Ligii Arabe (1971). În timpul Războiului iraniano-iraqian (1980–88), **O.** menţine relaţii bune cu Iranul, iar în criza din Golf (1990–1991) caută să evite o angajare directă. Din iniţiativa sultanului Qabus bin Said s-a trecut la promovarea unui larg program de reforme vizând diversificarea economiei ţării şi „omanizarea ei", în sensul scăderii numărului de muncitori străini, organizarea şi îmbunătăţirea sistemului de învăţământ, acordarea dreptului de vot femeilor etc. După atentatele de la 11 sept. 2001 din S.U.A., **O.** se afirmă ca un aliat al coaliţiei antiteroriste internaţionale. Monarhie absolută, sultanat ereditar. **2.** Golf în NV M. Arabiei, între pen. Arabia şi ţărmul de SE al Iranului. Lungimea: 545 km; lăţimea max.: 370 km. Ad. max.: 3 474 m. Comunică cu G. Persic prin str. Ormuz. **3. Munţii ~,** culme muntoasă în E pen. Arabia, în NNV statului **O.** Alt. max.: 3 035 m (Jabal ash-Sham).

OMANUL CONTRACTUAL (TRUCIAL STATES sau **COASTA PIRAŢILOR),** protectorat britanic (1853–1971), care şi-a proclamat independenţa (în 1971). În prezent constituie *Emiratele Arabe Unite.*

OMAR I, al doilea calif arab (634–644). Unul dintre discipolii profetului Mahomed. Învingător al persanilor la Kadisiya (637) şi Nahavend (642), a cucerit Siria şi Palestina (635–640), iar generalul său, Amr ibn al-As, Egiptul (642), punând bazele politice şi instituţionale ale noului stat arab. A stabilit data Hegirei (16 iul. 622) ca început al calendarului musulman. Asasinat.

OMAR KHAYYAM (c. 1048–c. 1131), savant şi poet persan. Catrene *(rubaiate),* alternând motive elegiace şi epicureice. În scrierile sale ştiinţifice şi filozofice se dovedeşte un remarcabil discipol al lui Avicenna. Ca matematician, a elaborat un celebru tratat de algebră, în care a clasificat sistematic ecuaţiile de gradul doi şi trei. Unul dintre reformatorii calendarului persan (a stabilit la 15 mart. 1079 începutul noii ere).

OMASUM (< lat.) s.n. Foios **(2).**

OMATIDÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ommat-* „ochi" + *eidos* „aspect") s.f. (ZOOL.) Fiecare dintre elementele care constituie ochiul compus al insectelor, format din grupe de celule retiniene şi pigmentare.

OMĂT (< ucr.) s.n. (Reg.) Zăpadă, nea. ✦ Troian.

OMBILÍC (< fr., lat.) s.n. Mică cicatrice formată după tăierea cordonului ombilical, situată în mijlocul peretelui abdominal; buric **(1).**

OMBILICÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la ombilic. ✧ *Cordon o.* = cordon care la mamifere face legătura între placentă şi embrion. Conţine vase sangvine prin care se asigură nutriţia fetusului. După naştere se secţionează şi se leagă steril, rămânând un capăt care ulterior se usucă şi cade, lăsând o cicatrice (ombilicul).

OMBROFÍL (< fr.; {i} gr. *ombros* „ploaie" + *philos* „iubitor") adj. Adaptat să trăiască în ţinuturi cu precipitaţii abundente (ex. plante **o.**).

OMDURMAN (UMM DURMĀN), oraş în partea de ENE a Sudanului, pe stg. Nilului Alb, vizavi de Khartoum, de care este legat printr-un pod de 1 600 m lungime; 1,3 mil. loc. (1993). Ind. aluminiului, uşoară şi alim. Produse meşteşugăreşti. Universităţi islamice (1912, 1965). Mausoleul lui al-Mahdī. Aici, armata anglo-egipteană, comandată de generalul H. Kitchener, a înfrânt pe mahdişti la 2 sept. 1898.

OMÉGA (< ngr.) s.n. sg. Numele ultimei litere a alfabetului grecesc (notată Ω), corespunzând sunetului „ó". ✧ Expr. *De la alfa la omega* = de la început până la sfârşit. *A fi alfa şi omega* = a fi factorul esenţial.

OMEGATRÓN s.n. (FIZ.) Spectrometru de masă, care funcţionează după principiul ciclotronului. Se foloseşte la determinarea compoziţiei şi a presiunilor parţiale ale gazelor la instalaţiile de vacuum.

OMEIAZI, dinastie de califi arabi (661–750), din califatul cu cap. la Damasc. Întemeiată în 661 de Moavia, membru al ginţii Omeia, aparţinând tribului koreişiţilor din Mecca, a avut două ramuri: Sufianizii (661–684) şi Maruanizii (684–756). În timpul dinastiei **O.**, la posesiunile califatului s-au adăugat o parte a N Africii, a Pen. Iberice, Asia Mijlocie, unele principate din NV Indiei, Armeniei, Azerbaidjanului şi o parte a Georgiei. În 750 Maruan II, ultimul calif omeiad, a fost detronat de răscoala condusă de sclavul persan Abu Muslim, puterea fiind preluată de *Abbasizi;* Abd er-Rahman, nepotul lui Maruan II, se refugiază în Pen. Iberică, unde întemeiază dinastia **O.** din Emiratul (756–929) şi apoi din Califatul (929–1031) de Córdoba.

OMENÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparţine omului sau genului uman, privitor la om sau la genul uman; propriu înfăţişării sau firii omului; de om, uman.

OMENÍ vb. IV tranz. **1.** (Pop.) A primi (pe cineva) în mod ospitalier; a ospăta, a cinsti. **2.** (Înv. şi pop.) A respecta, a cinsti, a onora.

OMENÍE s.f. Complex de calităţi alese (dragoste, înţelegere, respect faţă de oameni) proprii unei persoane; purtare blândă; atitudine cuviincioasă. ✧ Loc. *De omenie* = bun, cumsecade, omenos; ospitalier. ✦ Reputaţie bună; cinste, renume.

OMENÍRE s.f. Totalitatea oamenilor de pe Pământ, neamul omenesc, umanitate. ✦ Mulţime de oameni; lume, public.

OMENÓS, -OÁSĂ adj. De omenie; blând, generos, cumsecade; îngăduitor.

ÖMER, Seyfeddīn (1884–1920), scriitor turc. Reprezentant important al curentului literar „Millî edebiyat", de orientare naţională. Maestru al prozei scurte („Bomba" - capodopera sa). Romanul „Haiducul singuratic".

OMER PAŞA (pe numele adevărat *Mihail Lattas*) (1806–1871), general turc de origine croată. A dezertat din armata austriacă trecând la islam. Participant la înăbuşirea Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, a comandat armata de ocupaţie din Principate. Comandant al armatei turce de pe frontul european în timpul Războiului Crimeii (1853–1856). A înăbuşit răscoalele din Muntenegru (1862) şi Creta (1866).

OMERTÁ (cuv. it.) s.f. Lege a tăcerii impusă în organizaţiile de tip mafiot.

OMESCU, Ion (n. 1925, Arad), actor, regizor şi dramaturg român. Stabilit în Franţa (1972). Foloseşte ca sursă de inspiraţie istoria („Veac de iarnă", „Săgetătorul", „Vlad Anonimul"), Scriptura („El şi celălalt") sau viaţa cotidiană („Idolul şi Pasărea"). Autor de critică şi exegeză teatrală.

OMETEOTL (OMETECUHTLI) (în mitologia aztecă), dualitatea divină supremă, zeul total, venerat ca formă fundamentală şi inseparabilă, acţionând asupra întregului Univers; creatorul celor patru zei (forţe cosmice) de echilibru general (zeul roşu, zeul negru, zeul albastru şi zeul alb), de la care emană istoria lumii.

OMG (organism modificat genetic) v. **organism.**

OMI, râu în V Siberiei (Federaţia Rusă), afl. dr. al râului Irtîş la Omsk; 1 091 km. Izv. din C. Siberiei de Est.

OMÍDĂ (< ngr.) s.f. Larvă de fluture, cu corpul alcătuit din segmente. ✧ *Omida păroasă a stejarului* = **o.** fluturelui *Lymantria dispar,* dăunătoare arborilor, de culoare cenuşiu-violacee, de c. 7 cm lungime, având peri cu venin foarte iritanţi pentru om şi animale. *Omida păroasă a dudului* = **o.** unui fluture mic, de culoare albă (*Hyphantria cunea*); are un colorit gălbui, cu pete negre şi portocalii şi consumă frunzele dudului şi ale pomilor fructiferi.

O MIE ŞI UNA DE NOPŢI (Halima), culegere de basme populare arabe („Aladin şi lampa fermecată", „Ali Baba şi cei 40 de hoţi", „Sindbad Marinarul"), alcătuită în jurul anului 1100. Culegerea reprezintă o oglindă a vieţii sociale, intelectuale şi morale a lumii arabe medievale. Răspândită în Europa, la începutul sec. 18, prin intermediul unei adaptări libere în lb. franceză datorate lui Antoine Galland.

O MIE ŞI UNA DE ZILE, culegere de basme alcătuită de F. Pétis de La Croix după un ciclu de poveşti persane şi publicată între 1710 şi 1712. V. *Halima.*

OMILÉTICĂ (< fr., lat., it.) s.f. Disciplină teologică privitoare la principiile şi la regulile oratoriei bisericeşti.

OMILÍE (< ngr.) s.f. Cea mai veche formă de predică bisericească, prin care se explicau şi se interpretau pe înţelesul tuturor pasaje din „Noul Testament". Modele ale genului sunt considerate **o.** lui *Ioan Hrisostom.* Primele traduceri de **o.** au fost făcute pe terit. românesc de Coresi („Tâlcul evangheliilor", 1567–1568 şi „Evanghelie cu învăţătură", 1581).

OMISIÚNE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a omite; trecere cu vederea, neglijare, omitere; *p. ext.* lucru omis, lacună **(1),** scăpare.

OMÍTE (lat.) vb. III tranz. A lăsa (intenţionat sau nu) la o parte, a trece cu vederea, a neglija; a uita (ceea ce trebuia amintit, spus, făcut etc.).

ŌMIYA, oraş în Japonia (Honshū), la 30 km NNV de Tōkyō; 456,2 mii loc. (2000). Constr. de maşini; ind. textilă, chimică şi metalurgică. Temple şintoiste.

OMLÉTĂ (< fr.) s.f. Mâncare preparată din ouă bătute şi prăjite în grăsime, uneori cu adaos de şuncă, brânză, ceapă etc.

ÓMNI- (< fr.; {s} lat. *omnis* „tot") Element de compunere care înseamnă „(a) tot", „(a) toate" şi care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

OMNIBÚZ (< it., fr.) s.n. **1.** Autobuz (cu etaj) pentru transportul în comun al călătorilor în interiorul unei localit. sau între două localit. apropiate. **2.** Mijloc de transport în comun asemănător diligenţei, care avea rute fixe.

OMNIDIRECŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre surse sau receptoare de radiaţii) Care nu prezintă directivitate.

OMNIPOTÉNT, -Ă (< fr.; {s} *omni-* + lat. *potens* „puternic") adj. Cu putere nelimitată; atotputernic, care are capacitatea de a face tot ce este intrinsec posibil. ✦ (Substantivat) Dumnezeu.

OMNIPOTÉNŢĂ (< fr.) s.f. Putere nelimitată, autoritate absolută; atotputernicie. ✦ (REL.) Atribut divin prin care se afirmă că în Dumnezeu se concentrează toate puterile sau energiile cosmice; capacitatea de a face tot ceea ce nu este logic imposibil.

OMNIPREZÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care este pretutindeni prezent, activ.

OMNISCIÉNT, -Ă (< fr.) adj. Care are capacitatea de a cunoaşte tot. ✦ (Substantivat în sens strict) Dumnezeu.

OMNISCIÉNŢĂ (< fr.) s.f. Atribut divin prin care se afirmă că Dumnezeu cunoaşte tot. Incluzând şi precunoaşterea acţiunilor viitoare, **o.** a fost percepută, de unii filozofi, ca o ameninţare pentru liberul arbitru al omului.

OMNIVÓR, -Ă (< fr.; {s} *omni-* + lat. *vorare* „a înghiţi") adj., s.m. şi f. (Animal) care se hrăneşte atât cu hrană vegetală, cât şi cu hrană animală (ex. omul, ursul).

OMO, râu în SV Ethiopiei; 800 km. Izv. din m-ţii Gorochan şi se varsă în L. Turkana. În sedimentele de pe cursul inferior au fost descoperite (1896), fosile de hominizi (australopiteci). Parc Naţional (4 015 km^2).

OMO- v. **homo-.**

OMOCÉNTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *homokentros* „concentric") Adj. (Despre fascicule de lumină) Ale cărui raze trec toate prin acelaşi punct.

OMOFAGÍE (< fr.) s.f. Consum de carne crudă, obicei cultic larg răspândit în religiile primitive; se considera că divinitatea, încarnată în animalul de jertfă, poate fi astfel digerată dimpreună cu forţa magică.

OMOFÓN, -Ă (< fr.; {s} *omo-* + gr. *phone* „sunet") adj. (Despre cuvinte, grupuri de cuvinte, silabe) Care se pronunţă la fel cu alte cuvinte, grupuri de cuvinte, silabe.

OMOFONÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi omofon. **2.** (MUZ.) Tehnică de compoziţie în care o voce, îndeobşte în registrul înalt, deţine melodia, iar celelalte o susţin, o acompaniază.

OMOFÓR (< sl.) s.n. Veşmânt bisericesc ortodox de forma unei eşarfe, purtat de arhiereu pe umeri, peste sacos, în timpul serviciului religios, ca simbol al rangului său. Deseori brodat şi ornamentat, constituie o adevărată piesă de muzeu (ex. **o.** de la Putna, sec. 15, decorat cu scene biblice, cruci şi figuri de sfinţi şi profeţi; **o.** de la Secu, sec. 17).

OMOGÉN, -Ă (< fr.; {s} *omo-* + gr. *gennaein* „a naşte") adj. **1.** (Despre un întreg, un tot) Ale cărui părţi sunt de aceeaşi natură; *p. ext.* unitar. **2.** (MAT.; despre funcţii cu mai multe variabile) În care suma exponenţilor din fiecare termen este constantă. ✧ *Sistem liniar o.* = sistem liniar cu termeni liberi nuli. **3.** (FIZ.; despre un corp sau un sistem fizico-chimic) Care are pentru o mărime fizică aceeaşi valoare în oricare domeniu din interiorul corpului sau sistemului respectiv.

OMOGENITÁTE (OMOGENEITÁTE) (< fr., germ.) s.f. Însuşire a unui obiect, a unui grup, a unui sistem fizico-chimic etc. de a avea aceleaşi proprietăţi în toate punctele sale. ✦ Însuşire a unei funcţii de a fi omogenă. ✦ Însuşire a unei formule, a unei relaţii etc. de a avea aceleaşi dimensiuni **(2)** în ambii membri.

OMOGENIZÁ vb. I tranz. A face (să fie) omogen, a aduce în stare de omogenitate; *p. ext.* a egaliza, a uniformiza. ✦ (METAL.) A efectua o omogenizare.

OMOGENIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a omogeniza. **2.** (METAL.) Tratament termic aplicat anumitor aliaje în scopul realizării omogenităţii lor fizice, chimice şi structurale. **3.** Unitate a sonorităţii vocilor într-un cor.

OMOGRÁF (< fr. {i}; {s} *omo-* + gr. *graphein* „a scrie") s.n., adj. (Cuvânt) care se scrie la fel cu altul, dar diferă din punct de vedere fonetic.

OMOGRÁFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (MAT.) *Transformare o.* = corespondenţă biunivocă a mulţimii numerelor reale sau complexe (mai puţin un punct) care poate fi exprimată în formă de raport a două polinoame de gradul întâi. Se mai numeşte şi *transformare biliniară* sau *Möbius.*

OMOLÓG, -OÁGĂ (< fr.; {s} *omo-* + gr. *legein* „a spune") adj., s.m. **1.** Adj. (MAT.: despre două puncte, laturi etc. aparţinând fiecare unei figuri) Care sunt asociate unul altuia printr-o anumită corespondenţă biunivocă. **2.** Adj. (BIOL.) *Organe omoloage* = organe cu structură asemănătoare şi origine comună, dar formă externă şi funcţiuni diferite (ex. membrul anterior la om, liliac, cârtiţă, pasăre). **3.** S.m. (CHIM.) Termen al unei serii de compuşi organici care diferă de termenii vecini printr-o grupare $-CH_2-$. **4.** S.m. Persoană care deţine o funcţie oficială într-o organizaţie sau într-un stat, privită în raport cu o altă persoană care deţine aceeaşi funcţie oficială într-o altă organizaţie sau într-un alt stat.

OMOLOGÁ (< fr.; {s} gr. *homologein* „a vorbi în acord cu...") vb. I tranz. **1.** A accepta oficial un tip de produs şi a aproba producerea lui (în serie). **2.** A recunoaşte oficial o performanţă sportivă. **3.** (În trecut) A efectua o operaţie de verificare şi de întărire a unui înscris prin organele prevăzute de lege.

OMOLON, râu în extremitatea de NE a Federaţiei Ruse, afl. dr. al fl. Kolîma în cursul inferior, în amonte de Kolîmskaia; 1 150 km. Izv. din m-ţii Kolîma, curge pe direcţia SE–NV şi trece prin Şcerbakovo şi Kriukovo. Îngheaţă în perioada oct.–mai. Afl. pr.: Kegali, Molandja, Oloi, Kedon.

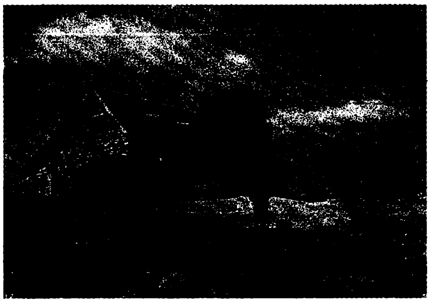

Omu. Cabana

OMONÍM (< fr., lat.; {s} gr. *homonymus* < *homos* „la fel" + *onoma* „nume") s.n., s.m. **1.** S.n. Cuvânt identic ca formă şi ca pronunţare cu alt cuvânt, de care diferă însă ca sens sau ca origine. **2.** S.m. Persoană care poartă acelaşi nume cu altcineva; tiz.

OMONIMÍE (< fr.) s.f. Faptul sau însuşirea de a fi omonim **(1)**; situaţie în care se află două sau mai multe cuvinte omonime.

OMOPLÁT (< fr.; {s} gr. *omos* „umăr" + *plate* „suprafaţă plată") s.n. Os pereche, plat, triunghiular, în partea superioară şi posterioară a toracelui, care formează împreună cu clavicula *centura* scapulară; spată, scapulă.

OMÓR s.n. Faptul de a omorî. ✦ (DR.) Infracţiune care constă în uciderea unei persoane. ✧ *O. calificat* = infracţiune contra vieţii săvârşită în următoarele împrejurări: cu premeditare; din interes material; asupra soţului sau a unei rude apropiate; profitând de starea de neputinţă a victimei; prin mijloace ce pun în pericol viaţa mai multor persoane; pentru a se sustrage de la o urmărire; pentru a ascunde sau a înlesni altă infracţiune. ✧ *O. deosebit de grav* = infracţiune contra vieţii săvârşită în următoarele împrejurări: prin cruzime; asupra mai multor persoane; de cineva care a mai săvârşit un **o.**; pentru a ascunde săvârşirea unei tâlhării; asupra unei femei gravide; asupra unui poliţist, jandarm, militar sau magistrat. ✦ Ucidere în masă; măcel.

OMORÎ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A pricinui moartea unei fiinţe, a lua viaţa cuiva; a ucide, a asasina. ✧ Refl. A se sinucide. **2.** Tranz. Fig. A distruge, a nimici. ✧ Expr. *A-şi omorî timpul* = a-şi ocupa timpul cu ceva lipsit de importanţă; a pierde vremea. **3.** Tranz. Fig. A pricinui cuiva suferinţe, a chinui. ✦ A sâcâi, a plictisi pe cineva cu ceva. **4.** Refl. A-şi prăpădi puterile, a se epuiza, a se consuma.

OMORTAG (OMURTAG), han bulgar (814 sau 816–831). Fiul lui Krum. A continuat extinderea terit. primului ţarat bulgar şi l-a ajutat pe împăratul Mihail II să reprime răscoala condusă de Toma Slavul. A reclădit Pliska, cap. ţaratului.

OMOTETÍE (< fr.; {s} *omo-* + gr. *thetos* „aşezat") s.f. (MAT.) Transformare omografică în care punctele corespondente sunt colinare cu un punct fix (centrul **o.**) şi sunt situate faţă de el la distanţe al căror raport este constant (puterea o.).

OMSK, oraş în Federaţia Rusă, port la confl. Irtîşului cu Omi; 1,1 mil. loc. (2002). Rafinărie de petrol; reparaţii navale; constr. de maşini; ind. chimică, uşoară şi alim. Universitate. Biserica Nikolskii (1840). Fondat (1716).

OMU **1.** Cel mai înalt vârf din masivul Bucegi (Carpaţii Meridionali); alt.: 2 505 m. Cabană turistică şi staţie meteorologică de altitudine. **2.** Cel mai înalt vârf din m-ţii Suhard (Carpaţii Orientali); alt.: 1 932 m.

OMUCÍDERE s.f. Omor, asasinat.

OMUL, numele popular al constelaţiei *Hercule.*

OMUŞÓR s.m., s.n. **1.** S.m. Omuleţ, om mic de statură. **2.** S.n. Apendice cărnos, mobil şi contractil, aflat în fundul cavităţii bucale, care reprezintă marginea liberă a vălului palatin; luetă, uvulă.

ŌMUTA, oraş în Japonia (Kyūshū), port la M. Chinei de Est; 138,6 mii loc. (2000). Expl. de cărbuni. Oţelării. Ind. constr. de maşini, chimică, a zincului, cimentului, textilă.

OÑA, Pedro de ~ (c. 1570–1643), poet chilian. Poeme reprezentative pentru spiritul Renaşterii şi stilul baroc („Araucania înfrântă").

ONAGRACÉE (< fr.) s.f. V. *Oenotheracee.*

ONÁGRU (< fr.) s. m. **1.** Specie de măgar sălbatic care trăieşte în India şi Iran *(Equus onager).* **2.** Plantă dicotiledonată, din fam. onagraceelor, originară din America, cu flori mari, cultivată ca plantă ornamentală.

ONANÍE (< fr., germ. {i}; n. pr. *Onan,* personaj biblic) s.f. Producere a plăcerii sexuale, la bărbat, prin autoexcitare; masturbaţie, onanism.

ONASSIS **1.** **Aristotelis Socrates O.** (1906–1975), armator grec. Unul dintre primii constructori de supertancuri petroliere. Proprietar al unor mari hoteluri şi bănci în întreaga lume, precum şi al companiei Olympic Airways. **2.** **Jacqueline Bouvier Kennedy O.** (1929–1997), soţia (1953–1963) preşedintelui american J.F. Kennedy, apoi, din 1968, a lui **O.** **(1)**. Reporter şi fotograf (până în 1953). Fondatoare (la Washington) a unui centru cultural de promovare a artei naţionale, care poartă numele lui Kennedy. După 1975, a lucrat ca editor.

Jacqueline Bouvier Kennedy Onassis

Aristotelis Onassis

OÑATE, Juan de ~ (c. 1550–c. 1630), explorator spaniol. Primul guvernator regal al Mexicului (1595). A explorat reg. din America de Nord (Rio Grande, 1598; Kansas, 1601; G. Californiei, 1605).

ONCESCU, Nicolae (1905–1964, n. Ianca, jud. Brăila), geolog român. Cercetări în domeniul combustibililor minerali, de hidrogeologie, geologie şi tectonică regională.

ONCEŞTI **1.** Com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 1 767 loc. (2008). În satul **O.** au fost descoperite vestigii aparţinând culturii Dridu (sec. 9). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1792–1795). **2.** Com. în jud. Maramureş; 1 537 loc. (2008).

ONCIUL, Dimitre (1856–1923, n. Straja, jud. Suceava), istoric român. Acad. (1905). Preşedinte al Acad. Române (1920–1923). Conducător al Arhivelor Statului din Bucureşti (1900–1923); întemeietorul (1922) şi primul preşedinte al Comisiei consultative heraldice. Creatorul şcolii critice în istoriografia română. Istoric al Ev. Med. românesc, a abordat problemele continuităţii daco-romane la nord de Dunăre şi ale formării statelor medievale româneşti („Teoria lui Roesler", „Ideea latinităţii şi a unităţii naţionale", „Originile principatelor române"). Cercetări privind istoria provinciilor româneşti Bucovina, Maramureş, Banat şi Dobrogea; a publicat o serie de documente privind istoria românilor, descoperite în arhivele din Viena. Preocupări de genealogie şi cronologie.

ONCO- (< fr.; {s} gr. *onkos* „masă, volum") Element de compunere cu semnificaţia de „masă", „volum", „tumoare" (malignă) cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

ONCOCÍT (< fr.; {s} *onco-* + gr. *kytos* „celulă") s.n. Celulă voluminoasă, cu multă citoplasmă granuloasă, aflată în epiteliul canalelor sau al acinilor glandelor salivare, al tiroidei şi paratiroidei şi al celor mai multe parenchimuri glandulare.

ONCOCITÓM (< fr.) s.n. Tumoră cu structură glandulară, de obicei benignă, cu localizare diversă (ex. la tiroidă, bronhii etc.).

ONCOGÉN (< fr.) adj. Care favorizează sau provoacă formarea tumorilor maligne.

Dimitre Onciul

ONCOLÓG, -Ă (< *oncologie*) s.m. şi f. Medic specializat în oncologie.

ONCOLOGÍE (< it.; {s} *onco-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a ştiinţelor medicale care se ocupă de studierea tumorilor şi a mijloacelor de prevenire, depistare precoce şi tratament al cancerului.

ONCOSTÁTIC, -Ă (< fr.) adj., subst. (Medicament, substanţă) care opreşte evoluţia unei tumori (maligne).

ONCTUÓS, -OÁSĂ (< fr.; {s} lat. *unctuosus* „uns") adj. **1.** Unsuros, uleios. **2.** Fig. Insinuant, mieros.

ONCTUOZITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a fi onctuos; *fig.* atitudine, comportare insinuantă, mieroasă. **2.** (TEHN.) Proprietate a unui lubrifiant de a menţine o peliculă continuă între două suprafeţe care alunecă una pesta alta.

ONDAATJE, Michael (n. 1943), scriitor canadian originar din Sri Lanka. Stabilit în Canada (1962). Romane de ficţiune („În pielea leului", „Pacientul englez").

ONDÁTRA (< fr.) s.f. (ZOOL.) Bizam.

ONDÍNE (< fr.) s.f. pl. Personaje din mitologia germană şi scandinavă. Zâne ale apelor, de obicei răufăcătoare, îi călăuzesc pe călători în locuri mlăştinoase, păduri nesfârşite, prin ceţuri şi neguri, făcându-i să se rătăcească. Se înrudesc cu nimfele din mitologiile greco-latine.

ONDO 1. Stat în SV Nigeriei, cu ieşire la G. Benin; 146,1 mii km^2; 4,4 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Akure*. Expl. de petrol. **2.** Oraş în SV Nigeriei (statul **O.**); 146,1 mii loc. (1991). Prelucr. lemnului şi a boabelor de cacao.

ONDULÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. A se mişca, a se legăna ca undele apei; a (se) undui. ✦ A descrie o linie sinuoasă; a se arcui; a şerpui. **2.** Tranz. A deforma o bandă sau o tablă astfel încât să capete ondulaţii, cute. **3.** Tranz. şi refl. A(-şi) face bucle, cârlionţi; a(-şi) încreţi părul.

ONDULATÓRIU, -IE (< fr., it.) adj. Referitor la unde (ex. teoria **o.** a luminii), care se propagă sub formă de unde. ✧ *Mecanică o.* = teorie fizică emisă de L. de Broglie (1924), având un rol fundamental în fizica nucleară şi astrofizică. V. şi teoria *cuantică*.

ONDULÁŢIE (< fr.) s.f. Faptul de a (se) ondula; *spec.* operaţia de aranjare a părului în bucle. ✦ Concr. Cută; buclă.

ONDULOGRÁF (< fr.) s.n. Aparat electromecanic care înregistrează semnalele telegrafice ale codului Morse pe o bandă de hârtie aflată în mişcare. Se foloseşte la liniile de cablu submarin şi în radiotelegrafie.

O'NEAL 1. Ryan O. (n. 1941), actor american de cinema. După succesul din filmul „Love story", interpretează personaje dure („Ce se întâmplă doctore?", „Luna de hârtie", „Love story pe ring"). **2. Tatum O.** (n. 1963), actriţă americană de film. Fiica lui **O. (1)**. Copil-vedetă minune, nu are mai târziu apariţii la fel de ilustre („Vis de glorie", „O femeie urmărită"). Premiul Oscar: 1973 („Luna de hârtie").

ONEGA 1. Lac în extremitatea de NV a Federaţiei Ruse, la 33 m alt.; 9,69 mii km^2. Ad. max.: 127 m. Unit prin canale cu M. Albă şi M. Baltică, iar prin râul Svir cu L. Ladoga. Numeroase ins. **2.** Golf în S M. Albe. Lungimea: 185 km; lăţimea: 50–100 km; ad. max.: 36 m.

O'NEILL, veche familie irlandeză, descendentă din regele Niall (m. 405); urmaşii lui au domnit în Irlanda (sec. 5–12) până la cucerirea engleză. Protagonistă a revoltelor naţionale şi religioase împotriva englezilor (sec. 16–17), în care s-au remarcat: **Conn** (c. 1480–1559), **Hugh** (c. 1540-1616) şi **Owen Roe** (c. 1590–1649) unul dintre conducătorii răscoalei irlandezilor împotriva dominaţiei engleze (1641–1652). A înfrânt, în iun. 1646, armata anglo-scoţiană condusă de Hector Munro. Familia O. a decăzut începând cu mijlocul sec. 17.

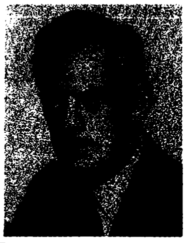
Eugene O'Neill

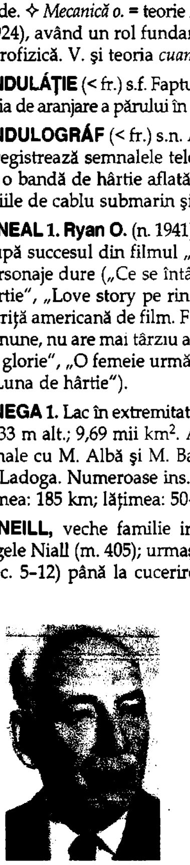
Octav Onicescu

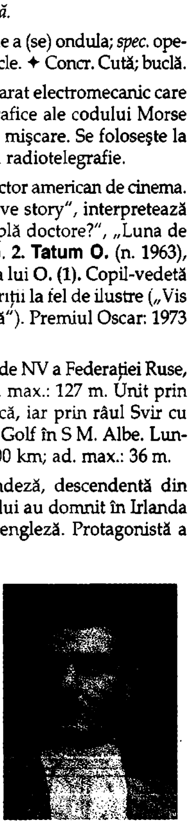
Dimitrie Onofrei

O'NEILL, Eugene Gladstone (1888-1953), dramaturg american. Creaţia sa reflectă neliniştile omului societăţii moderne. Piese de factură naturalistă cu sugestii psihanalitice („Anna Christie"). A pus bazele teatrului american contemporan, încercând să opună civilizaţiei mecanice viziunea unui pietism poetic („Patima de sub ulmi", „Din jale se întrupează Electra", „Lungul drum al zilei către noapte"). Premiul Nobel pentru literatură (1936).

ONE-MAN SHOW sau **ONE-WOMAN SHOW** (loc. engl.) subst. **1.** Artist sau artistă care susţine singur(ă) un spectacol. **2.** Spectacol susţinut de un singur artist.

ONERÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Împovărător, apăsător, dezavantajos. ✦ Necinstit. ✧ (DR.) *Act cu titlu o.* = act juridic prin care părţile urmăresc să obţină fiecare de la cealaltă, ca echivalent, un folos patrimonial (ex. în contractele de vânzare, de schimb, de locaţie, de transport etc.), oricare ar fi obiectul obligaţiilor.

ONÉST, -Ă (< it., lat.) adj. Cinstit **(1)**, corect **(2)**, integru, incoruptibil.

ONEŞTI, municipiu în jud. Bacău, situat în depr. Tazlău-Caşin; 50 355 loc. (2008). Termocentralele Borzeşti I şi II. Rafinărie de ţiţei. Constr. de maşini. Ind. textilă, chimică, prelucr. a lemnului şi alim. Muzeu de istorie. Oraş din 1952 pe vatra vechiului sat **O.**, menţionat documentar (1436). Municipiu din 1968. Între 22 mart. 1965 şi 20 mai 1996, a purtat numele *Gheorghe Gheorghiu-Dej*. În localit. componentă Borzeşti se află biserica Adormirea Maicii Domnului, ctitorie din anii 1493–1494 a domnului Ştefan cel Mare şi a fiului său Alexandru (sfinţită la 12 oct. 1494), cu faţadele decorate cu ceramică smălţuită (verde, galben, cafeniu, portocaliu), în alternanţă cu cărămidă şi piatră brută. Tot la Borzeşti se află un stejar secular, ocrotit de lege. În raza oraşului se află rezervaţia naturală Dealul Perchiu (90 ha).

ONETTI, Juan Carlos (1909–1994), scriitor uruguaian. Romane de inspiraţie existenţială („Viaţă scurtă", „Să lăsăm să vorbească vântul", „Mormânt fără nume").

ONICENI, com. în jud. Neamţ, situată în V Pod. Central Moldovenesc; 3 410 loc. (2008).

ONICESCU, Octav (1892–1983, n. Botoşani), matematician român. Acad. (1965). Împreună cu Gh. Mihoc, a fost creatorul şcolii româneşti de teoria probabilităţii („Principiile teoriei probabilităţii"); a creat noţiunea de lanţ probabilistic cu legături complexe şi a dat o nouă demonstraţie elementului teoremei fundamentale a algebrei. Contribuţii în domeniile geometriei, algebrei şi analizei matematice („Numere şi sisteme aleatoare"). Preocupări de filozofia ştiinţei: probleme ale limbajului ştiinţei, ale reconstrucţiei istorice a ştiinţei; a construit o logică monovalentă şi a preconizat modelul cosmologic denumit şi „modelul invariantiv O.", indispensabil în reconstrucţia actuală a ideii de Univers deschis şi infinit, „Principii de cunoaştere ştiinţifică", „Principes de logique et de philosophie mathématique").

ONICOPATÍE (< fr.; {s} gr. *onyx* „unghie" + *pathos* „boală, suferinţă") s.f. Orice afecţiune a unghiilor.

ONICORÉXIS (< fr.) s.n. Fragilitate anormală a unghiilor, care se fisurează în lungime.

ONIGA, Teodor (n. 1917, Iapa, jud. Maramureş), inginer român. Plecat din ţară în 1946, se stabileşte în Brazilia (1951). Studii în domeniul electromecanicii, energeticii, logicii şi matematicii. Iniţiatorul ciberneticii în Brazilia.

ONÍRIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *oneiros* „vis") adj. **1.** Privitor la vise, la fenomenele psihice. ✧ *Delir o.* = onirism **(1)**. **2.** (Despre creaţii literare) Care tratează despre situaţii ale visului.

ONIRÍSM (< fr.; {s} n. pr. *Oniros*) s.n. **1.** Stare delirantă, acută sau subacută, manifestată prin halucinaţii, inclusiv musculare (senzaţie de cădere, de deplasare rapidă). Se produce în unele stări psihopatologice şi adesea în intoxicaţia alcoolică. Sin. *delir oniric*. **2.** Înclinaţie spre cultivarea motivelor, situaţiilor onirice; atmosfera, caracterul oniric al unei creaţii literare. În literatura română, a fost promovat în chip programatic, la sfârşitul anilor 60 ai sec. 20, de un grup de scriitori ai căror lideri au fost D. Ţepeneag şi L. Dimov.

ONIROMANŢÍE (< fr.; {s} gr. *oneiros* „vis" + *manteia* „ghicit, oracol") s.f. Prezicere pe baza viselor; tălmăcire a viselor.

ONIROS (în mitologia greacă), zeu care personifică somnul cu vise sau visele din timpul somnului.

ONITSHA, oraş în S Nigeriei, port pe fl. Niger; 371,9 mii loc. (1996). Ind. textilă şi alim. Catedrala catolică Sfânta Treime (1935) şi catedrala anglicană a Tuturor Sfinţilor (1952).

ONIŢĂ, Iulia (1923–1992, Dorohoi), sculptoriţă română. Compoziţii şi portrete într-o stilizare expresivă („Monumentul ostaşilor români" la Oradea, grupul „Tinereţe" pe litoral, „Maternitate", „Ecaterina Teodoroiu").

ONIŢIU, Virgil (1864–1915, n. Reghin), publicist şi scriitor român. M. coresp. al Acad. (1902). Inspector-şef al şcolilor române centrale din Braşov (1894–1915). Preşedinte al societăţii „România jună" din Viena. Povestiri („De toate. Schiţe şi nuvele"), foiletoane satirice (vol. „Clipe de repaus"), piese de teatru, studii de istorie literară şi folclor.

ONÍX (< fr.; {s} gr. *onyx* „unghie") s.n. Varietate de agat, adesea cu o alternanţă de benzi negre, albe, cenuşii sau roşii, utilizată ca piatră semipreţioasă de ornament.

ONÍXIS (< fr.; {s} gr. *onyx* „unghie") s.n. Inflamaţie a marginii cărnoase laterale a unghiei unui deget cu ulceraţie şi fungozităţi; se întâlneşte mai frecvent la degetul mare. Forma tipică este unghia încarnată.

ONO Yoko (n. 1933), muziciană rock americană, de origine japoneză. Soţia lui *John Lennon*, împreună cu care a fondat Plastic Ono Band („Live Peace in Toronto").

ONOÁRE (< lat., fr., it.) s.f. **1.** Integritate morală, probitate, corectitudine **(2)**, cinste **(1)**. **2.** Reputaţie, prestigiu; vază. ✦ Mândrie, demnitate. **3.** Consideraţie **(1)**, respect, preţuire, stimă. ✧ *Gardă de o.* = gardă simbolică instituită în semn de respect cu ocazia unei solemnităţi. *Cavaler* (sau *domnişoară*) *de o.* = persoană aleasă dintre prietenii mirilor, care îi însoţeşte pe aceştia la ceremonia cununiei. *Doamnă* (sau *damă*) *de o.* = doamnă ataşată unei regine, unei prinţese. **4.** Favoare, cinste.

ONOFREI, Dimitrie (1897–1991, n. Iaşi), tenor român. Carieră internaţională. Stabilit în S.U.A. (1923). Voce generoasă, o tehnică remarcabilă. Roluri diverse („Faust", „Tosca", „Boema", „Rigoletto").

ONOFRI, Arturo (1885–1928), poet italian. Lirică simbolistă şi panteistă („Trâmbiţele de argint").

ONOMASIOLOGÍE (< fr., germ.; {s} gr. *onoma* „nume" + *logos* „studiu") s.f. Parte a lingvisticii care studiază evoluţia semnificaţiei, a sensului cuvintelor şi diferite moduri în care şi-au găsit, în spaţiu şi în timp, expresia în vorbire. V. *semantică*.

ONOMÁSTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *onomastikos*, „relativ la nume") adj., s.f. **1.** Adj. Privitor la nume proprii, în special la nume de persoane. ✧ *Zi o.* (şi subst., f.) = zi în care cineva îşi serbează numele; ziua numelui. **2.** S.f. Disciplină a lingvisticii al cărei obiect de studiu este originea, formarea şi evoluţia numelor proprii. **3.** S.f. Totalitatea numelor proprii dintr-o limbă, dintr-o reg., dintr-o epocă etc.

ONOMASTICÓN (< ngr.) s.n. Lucrare care cuprinde un index de nume de persoane, orânduite după familie sau neam.

ONOMATOPÉE (< fr.; {s} gr. *onomatopoia* „creare de cuvinte") s.f. (LINGV.) Creare a unui cuvânt care să sugereze prin imitare fonetică, faptul (obiectul) denumit, în general sunete şi zgomote din natură (ex. bubuie, vâjâie etc.) ✦ Cuvânt astfel creat; cuvânt imitativ.

ONON, râu în NE Mongoliei şi S Federaţiei Ruse (bazinul fl. Amur); 1 032 km. Izv. din m-ţii Hentei; confl. cu râul Ingoda, în amonte de oraşul Şilka.

ONÓR (< fr.) s.n. 1. (Înv.) Onoare **(1)**. 2. Manifestare exterioară a stimei, a consideraţiei faţă de cineva; *p. ext.* (la pl.) ranguri, distincţii, demnităţi. ✦ (MILIT.; de obicei în legătură cu verbele „a da", „a prezenta" sau „a suna") Prezentarea armei în semn de salut la anumite ocazii; semnalul din trompetă care însoţeşte de obicei această prezentare.

ONORÁ (< lat., fr., it.) vb. I tranz. **1.** A avea, a manifesta faţă de cineva sau ceva respect, stimă, consideraţie; a respecta, a cinsti. ✦ (Fam.) A acorda cuiva o favoare de care trebuie să fie mândru. **2.** A face pe cineva demn de cinste, de laudă. **3.** A achita, a plăti o datorie, o poliţă (la termen).

ONORÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Vrednic de cinste, de stimă, de respect; cinstit **(1)**, respectabil.

ONORÁRIU (ONORÁR) (< fr., lat.) s.n. Sumă de bani plătită prestatorului unui serviciu de natură intelectuală (ex. vizită medicală, notariat etc.), ca expresie a preţului serviciului prestat.

ONORÍFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre titluri, distincţii etc.) Acordat în semn de cinste, de consideraţie. ✦ (Despre persoane) Care îndeplineşte o funcţie fără să fie retribuit. ✦ (Despre funcţii, servicii etc.) Care aduce onoare, cinste, fără a produce un profit material. **2.** (Despre persoane) Căreia i s-a acordat un titlu în semn de stimă, de consideraţie etc. pentru merite deosebite.

ONSAGER, Lars (1903–1976), fizician şi chimist american de origine norvegiană. Stabilit în S.U.A. (1928). Contribuţii la dezvoltarea teoriei electroliţilor (a dedus ecuaţia conductibilităţii electrice a acestora). Lucrări fundamentale în termodinamica proceselor ireversibile (de neechilibru), în care a stabilit relaţiile de reciprocitate care-i poartă numele. A elaborat (1931) teoria proprietăţilor termodinamice ale reţelei plate. A prevăzut (1949) apariţia vortexurilor cuantificate în heliul lichid. Premiul Nobel pentru chimie (1968).

ONTAKESAN (sau KISO ONTAKE), vulcan activ în partea centrală a ins. Honshū (3 067 m). Considerat de şintoişti al doilea munte sacru, după Fuji Yama. Pelerinaj.

ONTARIO 1. Lac în America de Nord, între Canada şi S.U.A., la 75 m alt., cel mai mic din sistemul Marilor Lacuri. Supr.: 19,2 mii km^2; ad. max.: 244 m. Legat de L. Erie prin râul *Niagara;* din el izv. fl. Sf. Laurenţiu. Pe malurile sale se află oraşele canadiene Toronto, Oakville, Hamilton şi Kingston şi cel american Oswego. **2.** Prov. în SSE Canadei, mărginită la N de G. Hudson şi la S de Marile Lacuri; 1,1 mil. km^2; 11,4 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Toronto.*

ÓNTIC, -Ă (< fr.; {i}; {s} gr. *on, ontos* „fiinţă, existenţă") adj. (FILOZ.) **1.** Care ţine de domeniul concretului, al fiinţării (în sens mai puţin riguros); ontologic **(2)**. **2.** (La Heidegger, în opoziţie cu ontologic) Care se referă la „existente" (la lucrurile existente, concrete), nu la „existenţa ca atare" sau „la sensul existenţei".

ONTOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *on, ontos* „fiinţă, existenţă" + *genesis* „naştere") s.f. (BIOL.) Serie de transformări pe care la suferă un organism animal sau vegetal, din momentul concepţiei (fecundaţiei), trecând prin perioada dezvoltării embrionare, până la realizarea formei sale definitive. Sin. *ontogenie.*

ONTOGENÍE (< fr. {i}) s.f. (BIOL.) Ontogeneză.

ONTOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care priveşte *ontologia.* În opoziţie cu *gnoseologic,* **o.** desemnează ordinea lucrurilor şi fiinţelor, distinctă de cea a cunoaşterii; în opoziţie cu *logic,* desemnează ordinea reală distinctă de cea a discursului.

ONTOLOGÍE (< fr. {i}: {s}; gr. *on, ontos* „fiinţă, existenţă" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a filozofiei care studiază fiinţa; teoria existenţei. Termenul, inventat la începutul sec. 17, desemna ştiinţa universală despre fiinţa ca atare, dar acest tip de reflecţie filozofică se găseşte deja la Aristotel. Kant distingea **o.** ca parte a întregului sistem al metafizicii alături de psihologie, cosmologie şi teologie raţională. În sec. 20, **o.** se desparte de tradiţia substanţialistă şi interpretează fiinţa în prelungirea epistemologiei, examinând statutul entităţilor care apar în discurs (B. Russell, W. Quine) şi în construcţii nedeductive, în jurul chestiunii sensului fiinţei (fenomenologia lui Heidegger).

ONTOLOGÍSM (< *ontologie*) s.n. Doctrină filozofică afirmând că prima cunoaştere a minţii umane este o cunoaştere imediată sau cel puţin indistinctă a lui Dumnezeu şi că toate celelalte lucruri sunt cunoscute într-o anumită dependenţă de acesta.

O.N.U. v. **Organizaţia Naţiunilor Unite.**

ONU, Liviu (1917–2002, n. Lipova), filolog român. Contribuţii în domeniul filologiei („Introducere în filologia română. Orientări în tehnica cercetării ştiinţifice a limbii române", în colab., şi al istoriei limbii române literare („Istoria limbii române literare, de la origini până la începutul sec. al XIX-lea", vol. I, în colab.). Ediţii: Gr. Ureche şi Miron Costin.

OO- (< fr.; {s} gr. *oon* „ou") Element de compunere cu sensul de „ou", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

OOGAMÍE (< fr. {i}; {s} *oo-* + gr. *gamos* „unire") s.f. Proces sexual, în care are loc unirea celulei sexuale femele, mari şi neflagelate, cu celula masculă, mică şi flagelată sau neflagelată.

OOGENÉZĂ (< fr.; {s} *oo-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. Proces de formare a celulelor sexuale feminine (ovule) în ovare, la animale şi la om şi în oogonii, arhegonii sau în sacul embrionar, la plante.

OOGÓN (< fr. {i}; {s} *oo-* + gr. *gonos* „procreare") s.n. Organ femel de reproducere caracteristic unor plante în care se formează oosfera.

ŌOKA Shōhei (1909–1988), scriitor şi critic literar japonez. Proză ilustrând experienţa războiului din Pacific, trăită ca luptător şi prizonier („Jurnalul unui prizonier").

OOLÍT (< fr. {i}; {s} *oo-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. Formaţie minerală sferică sau elipsoidală, alcătuită din carbonat sau fosfat de calciu, limonit etc., având diametrul până la 2 mm şi structura zonal-concentrică, mai rar radiar-aciculară, datorită precipitării mineralelor, cel mai frecvent în jurul unui nucleu.

OOLÍTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care conţine oolite, care este format din oolite (ex. calcar **o.**, minereu **o.**, structură **o.**).

OORT, Jan Hendrik (1900–1992), astronom olandez. Director al Observatorului de la Leiden. Cercetări de radioastronomie. A descoperit rotaţia (1927), potenţialul, masa (1932) şi structura spiralată (1955) a galaxiei noastre. A elaborat o teorie privind originea cometelor şi pe cea conform căreia la marginile sistemului solar ar exista o mare concentrare de asemenea corpuri cereşti *(norul lui O.).*

OOSFÉRĂ (< fr.; {s} *oo-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. (BOT.) Celulă sexuală femelă situată la alge în *oogon,* la ferigă şi gimnosperme în *arhegon,* sau la angiosperme în *sacul embrionar.* Deseori în **o.** se depozitează substanţe de rezervă sub formă de amidon sau picături de ulei.

OOSTENDE (OSTENDE), oraş în NV Belgiei, situat la gura canalului Gent-Brugge, port la M. Nordului; 67,5 mii loc. (2002). Ind. de constr. navale, chimică, alim. Ostreicultură. Staţiune balneară. Muzeu de artă. Biserica Capucinilor (1620). Cazinou. Legat prin feribot cu Dover din Marea Britanie. Cunoscut din sec. 9, declarat oraş în 1267. Sediu al Companiei Imperiale şi Regale a Indiilor Orientale, a deţinut în sec. 18 monopolul comerţului cu India şi Africa. Din 1830 este înglobat la Belgia.

OP (< lat. *opus* „operă, lucrare") s.n. (Livr.) Operă (literară sau ştiinţifică); lucrare, scriere, carte. ✦ În muzică, prescurtare de la opus (număr de ordine, de catalog).

OPÁC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Lipsit de transparenţă; prin care nu pot trece lumina, razele X, radiaţiile corpusculare etc. ✦ Lipsit de strălucire; întunecat. **2.** Fig. (Despre persoane) Mărginit; care are un orizont limitat.

OPACIFIÉRE s.f. **1.** Injectarea unui produs de contrast într-un organ cavitar sau într-un conduct, pentru a le face vizibile în cursul examenului radiologic. **2.** Leziune cicatrizantă care modifică transparenţa normală a corneei sau a cristalinului (leucom, nefelion, albeaţă etc.).

OPACITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi opac **(1)**; calitate a unei substanţe sau a unui mediu de a rămâne impenetrabil la trecerea luminii sau a altor radiaţii. ✦ (În radiologie) Imagine a unui ţesut, total sau parţial opac la razele X; desemnează, în special, un focar patologic dintr-un ţesut care, în mod normal, este transparent (ex. plămânul). **2.** (FIZ.) Mărime fotometrică egală cu raportul dintre intensitatea radiaţiei incidente pe un corp şi intensitatea radiaţiei transmise prin aceasta. **3.** Fig. Lipsă de înţelegere, de orizont, îngustime de vederi, incapacitate de a pricepe, de a înţelege ceva.

OPÁIŢ (< sl.) s.n. Lampă primitivă alcătuită dintr-un fitil care se punea într-un vas cu ulei, seu sau untură topită, şi care folosea la iluminat.

OPÁL (< fr., lat., germ.) s.n. **1.** (MINER.) Dioxid natural hidratat de siliciu, amorf, cu aspect sticlos, incolor sau variat colorat; varietăţi transparente sau uniform colorate sunt utilizate ca pietre semipreţioase. **2.** Ţesătură de bumbac, foarte subţire, străvezie, albă sau colorată în nuanţe deschise, din care se confecţionează batiste, bluze, cămăşi etc.

OPALESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Aspect lăptos, tulbure, prezentat de unele medii care conţin particule fin dispersate sau bule de gaz microscopice, datorat fenomenului de împrăştiere a luminii; aceste medii apar albăstrui sau roşcate, după cum sunt observate lateral sau direct.

OPARIN, Aleksandr Ivanovici (1894–1980), biochimist rus. Autorul unei ipoteze privind apariţia vieţii pe Pământ: primele forme de viaţă ar fi apărut odată cu constituirea unor sisteme complexe coloidale, numite coacervate.

OP-ART (loc. engl. „artă optică") subst. Curent în arta europeană şi americană din anii '50–'60 ai sec. 20, inspirat din constructivismul şi abstracţionismul de la începutul sec., ce îşi propunea dinamizarea actului privirii prin geometrizarea şi modularea imaginii. În pictură, a recurs la unele reguli ale fizicii culorilor şi la acţiunea lor reciprocă în câmpul cromatic. Caracterul decorativ al **o.-a.** a influenţat design-ul arhitecturii de interior şi pe cel industrial. Reprezentanţi: V. Vasarély, F. Moreblet, J.R. Soto ş.a. V. şi *artă* cinetică.

OPATIJA, oraş în VNV Croaţiei, pe ţărmul de N al G. Rijeka al M. Adriatice. Staţiune balneară şi turistică. Denumirea italiană: *Abbazia.*

OPAVA, oraş în ENE Cehiei, la graniţa cu Polonia; 61,9 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini. Produse textile, de piel. şi alim. Catedrală gotică (sec. 13–14), clădiri baroce. Centru turistic. Menţionat documentar (1185), primeşte statut de oraş (1247). S-a mai numit şi

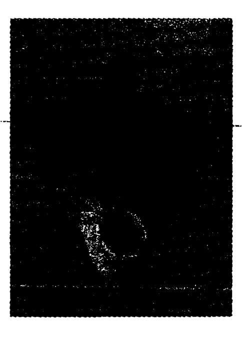

Opaiţ

Troppau. Aici s-a desfăşurat un congres al *Sfintei Alianţe* (1820), unde s-a hotărât intervenţia armată pentru reprimarea acţiunilor revoluţionare din Napoli.

OPĂRÍ (< bg., scr.) vb. IV **1.** Tranz. A turna peste ceva un lichid clocotit (apă, lapte, leşie etc.) pentru a spăla, a curăţa de coajă, a găti etc. ✦ Tranz. şi refl. A (se) arde cu apă sau cu un alt lichid foarte fierbinte. **2.** Refl. (Pop.; despre copiii mici) A face răni, iritaţii din cauza transpiraţiei, a urinei etc. **3.** Refl. (Despre plante) A se ofili (de căldură), a se măna din cauza soarelui fierbinte de după ploaie.

O.P.E.C. v. **Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol.**

OPEL, societate germană, constructoare de automobile înfiinţată în 1862 de Adam **O.** (1837–1895). Prima întreprindere germană care a construit biciclete; din 1898 a iniţiat producţia de autovehicule. În 1929 a prezentat un avion rachetă. Controlată (din 1929) de General Motors.

OPEN (cuv. engl.) s.n., adj. invar. **1.** S.n. Competiţie, concurs pentru orice categorie de sportivi. ✦ (La tenis) Turneu la care participă atât profesionişti, cât şi amatori. **2.** Adj. invar. (Despre competiţii, concursuri, turnee sportive) Deschis oricărei categorii.

OPERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A face, a efectua, a realiza (ceva). ✦ (MAT.) A efectua un calcul. ✦ Intranz. A lucra cu..., a se folosi de..., a întrebuinţa. **2.** Tranz. A supune (pe cineva) unei intervenţii chirurgicale. **3.** Tranz. A înregistra anumite date contabile în registre sau în acte de evidenţă. **4.** Intranz. A întreprinde o acţiune militară în vederea realizării unui plan strategic sau a sarcinilor subordonate acestuia. **5.** Tranz. (Arg.) A comite furturi, spargeri, jafuri etc.

OPERA NAŢIONALĂ DIN BUCUREŞTI, instituţie de spectacol inaugurată în 1921 cu „Lohengrin" de Wagner, sub bagheta lui G. Enescu. Cea mai importantă scenă lirică a ţării. Repertoriu ce a cuprins de-a lungul timpului peste 150 de titluri de operă şi balet, de o mare varietate. Spectacolele se desfăşoară în actualul sediu din 1953.

OPERÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care îşi produce (repede) efectul; eficace, eficient.

OPERÁRE s.f. Acţiunea de a opera. ✧ (INFORM.) *Sistem de o.* = program sau colecţie de programe care asigură funcţionarea de bază a calculatorului precum şi intermedierea dintre utilizator şi calculator. Iniţiază şi derulează legăturile logice dintre componentele fizice (hardware) şi informaţionale (software) a ceea ce, în limbaj curent utilizatorii numesc calculator. Exemple de sisteme de operare: Microsoft Windows 2000, UNIX, Linux, MS-DOS, MAC OS.

OPERATÍV, -Ă (< fr., it., germ.) adj. **1.** Care acţionează rapid; activ, expeditiv; eficace, eficient. **2.** Privitor la acţiuni, de acţiune.

OPERATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Muncitor calificat care supraveghează funcţionarea unui aparat sau a unei maşini. **2.** S.m. şi f. *O. de imagine* = persoană care realizează imaginea unui film. ✦ Persoană care proiectează filmul pe ecran. **3.** S.m. (MAT.) Funcţie între două spaţii vectoriale, compatibilă cu structura vectorială a spaţiilor respective. **4.** S.m. Simbol care reprezintă o operaţie specifică ce urmează a fi efectuată asupra unei funcţii, expresii etc. **5.** S.m. (INFORM.) Simbol sau alt caracter care reprezintă o operaţie aritmetică sau logică. ✦ Dispozitiv al calculatorului care poate efectua o operaţie. ✦ S.m. şi f. Persoană care dirijează modul de lucru al calculatorului. **6.** Adj. *Bloc o.* v. *bloc.*

OPERÁŢIE (OPERAŢIÚNE) (< lat., fr., germ.) s.f. **1.** Activitate care urmăreşte atingerea unui anumit scop; lucrare efectuată de o maşină, de un aparat etc. în cadrul unei anumite munci; *p. ext.* lucrare. **2.** Intervenţie chirurgicală pe un organism viu, cu ajutorul unor instrumente care permit o cale de acces în câmpul operator. ✧ *O. plastică* = **o.** care vizează refacerea unui organ sau restabilirea funcţiei sale, fără rezecţii mutilante. V. şi *plastie.* **3.** (PSIH.) *O. mentală* = acţiune interiorizată care permite minţii umane să structureze ori să transforme obiecte reale, imagini sau simboluri ale obiectelor; *o. m.* sunt reversibile şi se organizează în sisteme (J. Piaget). **4.** Tranzacţie financiară sau comercială; înscriere în registru a unei tranzacţii efectuate. **5.** Regulă după care se face un calcul sau se aplică o construcţie matematică; executare a unui calcul. **6.** *O. algebrică* = **o.** prin care se obţine unul sau mai multe elemente ale unei mulţimi care pot fi distincte sau nu de primele (ex. adunarea, înmulţirea, ridicarea la putere şi inversul acestora etc.). **7.** (MILIT.; în forma *operaţiune*) Totalitatea acţiunilor de luptă desfăşurate după un plan unic de către marile unităţi operative ale uneia sau mai multor categorii de forţe armate, pentru îndeplinirea unui scop operativ sau strategic.

OPERAŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se referă la operaţiuni militare. **2.** Fig. Practic, eficace. **3.** *Cercetare o.* v. *cercetare.*

OPERAŢIONALÍSM (< engl., it.) s.n. Program în filozofia ştiinţei, iniţiat în 1927 de fizicianul P.W. Bridgman („Logica fizicii moderne"), având ca obiectiv fixarea semnificaţiei conceptelor şi teoriilor ştiinţifice în strictă concordanţă cu practica cercetării şi experimentării ştiinţifice.

ÓPERĂ (< lat., fr., **3.** it.) s.f. **I. 1.** Acţiune, lucrare, faptă. ✦ Rezultatul unei acţiuni orientate spre un anumit scop. **2.** Lucrare (originală) literar-artistică, ştiinţifică etc. ✦ (La sg.) Totalitatea lucrărilor unui scriitor, ale unui pictor etc. **II. 1.** Compoziţie muzicală pentru solişti, cor şi orchestră, cu o acţiune scenic-dramatică, creată pe baza unui libret şi destinată a fi reprezentată pe scenă. A fost creată în Italia (1600, „Euridice": de J. Peri). Printre cei mai importanţi creatori de **o.** se numără: Monteverdi, Mozart, Donizetti, Bellini, Verdi, Puccini, Gounod, Weber, R. Strauss, Rossini, Bizet, Musorgski. În România au compus **o.** G. Enescu, S. Drăgoi, I.D. Dumitrescu, P. Constantinescu. ✧ *O. concert* = **o.** prezentată sub formă de concert. *O. bufă* = operă cu acţiune comică. *Opera seria* = operă cu acţiune tragică. **2.** Clădire destinată reprezentării unor asemenea compoziţii.

Opera Naţională din Bucureşti

Opinci

OPÉRCUL (< fr., lat.) s.n. **1.** Structură animală care acoperă o deschizătură, având uneori forma unui capac. **2.** (ZOOL.) Fiecare dintre plăcile osoase situate pe părţile laterale ale capului la peşti care acoperă cavitatea branhială. ✦ Capac care astupă deschiderea cochiliei la unii melci. 3. (BOT.) Căpăcel în formă de con care acoperă capsula în care se află sporii la muşchi sau seminţele la unele angiosperme. **4.** (ANAT.) Punte de substanţă nervoasă albă care acoperă sau uneşte unele circumvoluţiuni cerebrale.

OPERÉTĂ (< it., germ., fr.) s.f. **1.** Compoziţie muzical-dramatică pentru solişti, cor şi orchestră, cu conţinut în general agreabil, cu sfârşit fericit, în care cupletele cântate alternează cu cele vorbite. A apărut la Paris, în prima jumătate a sec. 19. La începutul sec. 20 s-a impus **o.** vieneză. Printre cei mai importanţi autori de **o.**: J. Offenbach, J. Strauss, I. Kálmán ş.a. În România au compus **o.**: A. Flechtenmacher, C. Porumbescu, G. Dendrino, F. Comişel ş.a. **2.** Clădire destinată reprezentării unor asemenea compoziţii.

OPERÓN (< fr.) s.m. (BIOCHIM.) Segment de acid dezoxiribonucleic, din a cărui transcripţie rezultă o singură moleculă de acid ribonucleic, cu rol de mesager, care dă naştere la mai multe proteine independente.

OPHÜLS, Max (pe numele adevărat *Maximilian Oppenheimer*) (1902–1957), regizor german de film. A lucrat o perioadă în Franţa, apoi în S.U.A. Considerat „un Mozart al cinematografului" pentru rafinamentul în care îmbracă gravele drame existenţiale ale tragicomediilor. Filme: „Dragoste şi durere", „Scrisoare de la o necunoscută", „Caruselul", „Lola Montès".

OPIACÉU, -ÉE (< fr.; {s} lat. *opium* „opiu") adj., s.f. pl. **1.** Adj. Care conţine opiu (ex. medicamente **o.**). **2.** S.f. pl. Grup de substanţe derivate din opiu, cu rol în depresarea activităţii cerebrale. Din acest grup fac parte morfina şi derivaţii săi sintetici heroina şi codeina.

OPIAN (sec. 2–3), poet grec. Autorul poemelor didactice „Despre pescuit", dedicat împăraţilor Marc Aureliu şi Commodus, şi „Tratat despre vânătoare", dedicat împăratului Caracalla, care s-a păstrat integral.

OPINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A fi de părere, a-şi exprima părerea, opiniile; a socoti, a crede, a considera. ✦ Intranz. A lua poziţie, atitudine.

OPINCARU, Gabriel (n. 1957, Bucureşti), balerin român. Prim-solist al Operei bucureştene din 1978. Repertoriu clasic („Lacul lebedelor", „Coppelia", „Romeo şi Julieta").

OPÍNCĂ (< bg.) s.f. Încălţăminte ţărănească făcută din piele de porc sau de vacă, dintr-o singură bucată dreptunghiulară, căreia i se dă forma piciorului şi care se poartă legată cu nojiţe.

OPÍNIE (< fr., lat.) s.f. Părere, judecată, idee. ✧ (SOCIOL.) *O. publică* = sentiment dominant într-o comunitate despre o anumită chestiune, rezultând dintr-un proces de interacţiune între indivizi şi grupuri şi însoţit, mai mult sau mai puţin clar, la subiecţi, de impresia că acest sentiment este comun. *Sondaj de o.* = anchetă efectuată asupra unui număr limitat de persoane considerate ca reprezentative pentru întreaga populaţie, bazată pe principiul extrapolării.

OPINTÍ (< sl.) vb. IV refl. şi intranz. A face un efort pentru a împinge, a urni, a ridica ceva; a-şi încorda puterile, a se sforța. ✦ Tranz. A ridica o greutate făcând un efort; a sălta cu greutate ceva.

OPIOID, -Ă (< *opiu*) adj., s.m. (substanță) Care are acțiune similară cu a morfinei; există substanțe **o.** naturale, semisintetice și sintetice. Se conectează la receptorii **o.** din organism (în special la nivelul sistemului nervos central și al celui gastrointestinal). ✧ (Substantivat) *O. endogeni* (endorfine, encefaline, dimorfine și endomorfine) sunt produși în mod natural de organism (în cantități mai mari în condiții de stres) și au o intensă acțiune analgezică.

OPIOMANÍE (< fr.) s.f. Intoxicație cronică, provocată de consumul repetat al opiului, mai ales sub formă de inhalare prin fumat.

ÓPIS (< rus.) s.n. (Înv.) Listă de acte, registru; indice, inventar.

OPISTODÓM (< fr.; {s} gr. *opisthen* „în spate" + *domos* „casă") s.n. (ARHIT.) Încăpere în partea posterioară a unui templu grec, unde erau păstrate obiectele de cult și tezaurul și în care aveau acces doar oficianții cultului. La romani se numea *posticum*.

OPISTOTÓNUS (< fr. {i}; {s} gr. *opisthen* „în spate" + *tonos* „tensiune") s.n. (MED.) Spasm prelungit al mușchilor spatelui, care provoacă poziția anormală de arc de cerc; apare în tetanos.

OPITZ, Martin von Boberfeld (1597-1639), scriitor și teoretician literar german. Novator al metricii germane („Carte despre poetica germană"). Ode, sonete, poezii pastorale. Poemul „Zlatna sau despre liniștea sufletească" este inspirat din viața românilor transilvăneni.

ÓPIU (< lat., fr.; {s} gr. *opion* „suc de mac") s.n. Substanță narcotică toxică obținută prin uscarea latexului extras din capsulele necoapte ale unor specii de mac. Se utilizează în medicină pentru extragerea alcaloizilor pe care îi conține (morfină, papaverină) și, în doze mici, ca somnifer, calmant și analgezic. Fumat sau mestecat, produce o stare de euforie, urmată de un somn agitat, cu vise, halucinații; folosirea repetată duce la dezechilibru psihic și intelectual; meconiu **(1)**.

OPLOȘÍ vb. IV tranz. și refl. **1.** Tranz. și refl. (Pop. și fam.) A (se) adăposti, a (se) pripăși, a (se) aciua. ✦ Tranz. A găzdui pe cineva. **2.** Tranz. A crea cuiva (prin favoritism) o situație bună; a căpătui, a proteja.

OPOLE, oraș în SV Poloniei, port pe Odra; 128,9 mii loc. (2000). Ind. siderurgică, a constr. de mașini. Catedrală (sec. 13-15); biserică dominicană (sec. 14). Fortăreață slavă (sec. 9). Cap. (din 1202) principatului omonim. Cedat Boemiei (1327), a trecut sub stăpânirea Habsburgilor (sec. 16) și a Prusiei (1742). A revenit Poloniei în 1945.

OPONÉNT (< germ.) s.m. Persoană care face opoziție; opozant.

OPORELU, com. în jud. Olt, situată în SV piemontului Cotmeana; 1 344 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale.

OPORTO v. **Porto.**

OPORTÚN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este, se întâmplă, se produce la timpul sau la locul potrivit, nimerit, favorabil; propice.

OPORTUNÍST, -Ă (< fr., rus.) adj., s.n. **1.** (Persoană) care își modifică conduita după circumstanțe, subordonându-și principiile unor interese momentane, profitabile. **2.** (BIOL.) (specie animală) Care se adaptează ușor, fiind capabilă să folosească noi habitate și noi surse de hrană (inclusiv cele legate de activitatea societății omenești).

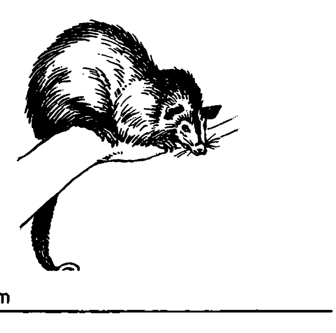

Oposum

OPORTUNITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este oportun.

OPÓSUM (cuv. din limba unor triburi de indieni din America) s.m. Mamifer marsupial arboricol, de c. 40-50 cm, cu coadă lungă și blană cenușie *(Didelphis marsupialis)*. Trăiește în America de Nord și America de Sud, unde se numește *sariga*.

OPOTERAPÍE (< fr.; {i} gr. *opos* „suc" + *therapeia* „tratament") s.f. Metodă terapeutică care constă în administrarea de sucuri, extracte sau pulberi de organe și de glande endocrine, atunci când acestea lipsesc din organism; este înlocuită în majoritatea cazurilor de *hormonoterapie*.

OPOZÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care poate fi opus, care se poate opune. **2.** (DR.; despre un drept, o hotărâre judecătorească, un mijloc de apărare) Care trebuie respectat și de alte persoane decât de părțile raportului juridic sau cele litigante, ori de cel care invocă mijlocul de apărare.

OPOZÁNT, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Oponent. **2.** Persoană din cadrul opoziției **(II)**.

OPOZÍȚIE (< fr., lat., germ.) s.f. **I. 1.** Raportul dintre două lucruri sau două situații opuse; contrast. ✦ Împotrivire, opunere, rezistență. **2.** (LOG.) Raport între doi termeni distincți ale căror sfere nu au nici un element comun; **o.** între termeni poate fi de *contrarietate* sau de *contradicție*. ✦ Raport între propoziții categorice având același subiect și același predicat, care se opun una alteia fie numai prin calitate, fie numai prin cantitate, fie prin cantitate și calitate deopotrivă; **o.** între propoziții categorice poate fi: de *contrarietate*, de *contradicție* sau de *subcontrarietate*. V. *pătratul logic*. **3.** (ASTR.) Poziție momentană a doi aștri care se află (aproximativ) pe aceeași direcție cu Pământul, de o parte și de cealaltă a acestuia. V. *conjuncție* **(3)**. **4.** (DR.) Manifestare de voință care urmărește să împiedice săvârșirea unor acte juridice sau să impună anumite condiții acestei săvârșiri (ex. **o.** la căsătorie, **o.** la împărțirea unei moșteniri). ✦ Cale de atac împotriva anumitor acte de executare silită. ✦ Cale de retractare a unei hotărâri judecătorești, care a fost dată în lipsa părților. **II.** (În țările cu regim parlamentar) Ansamblul grupărilor sau partidelor politice care se opun partidului (sau partidelor) aflat(e) la putere; politica pe care o duc aceștia față de cei aflați la putere. ✦ Opunere, împotrivire, rezistență a unor partide politice, a unor organizații de masă față de programul de guvernare al partidului sau partidelor aflate la putere.

OPOZIȚIONÁL, -Ă adj. Care se opune. ✧ *Complement (circumstanțial) o.*, v. complement *adversativ*. *Propoziție o.* (și subst., f.), v. propoziție *adversativă*.

OPPENHEIM, Dennis (n. 1938), pictor și sculptor american. Exponent al artei conceptuale, pionier al land art-ului și body-art-ului. Lucrări cu încărcătură morală și politică („Vizuina diavolului", „Deasupra zidului electrocutat").

OPPENHEIM, Meret (1913-1985), pictoriță, sculptoriță și artistă elvețiană. Reprezentantă a unui suprarealism extremist („Micul dejun în blană").

OPPENHEIMER, Franz (1864-1943), sociolog și economist german. Adept al social-liberalismului în economie, a propus naționalizarea pământului pentru a desființa monopolul marilor proprietăți („Marea proprietate a pământului și chestiunea socială").

OPPENHEIMER, Robert Julius (1904-1967), fizician american. Lucrări originale privind mecanica cuantică, fizica nucleului atomic, fizica razelor cosmice, separarea izotopilor, stelele neutronice. Director (din 1942) al Centrului de cercetări nucleare de la Los Alamos; a condus (1943-1945) lucrările pentru construirea primei bombe atomice. Președinte (1946-1952) al Comitetului consultativ general al Comisiei pentru energia atomică a S.U.A.; director (1947-1966) al Institutului de Cercetări Fundamentale din Princeton. S-a pronunțat împotriva folosirii bombei cu hidrogen.

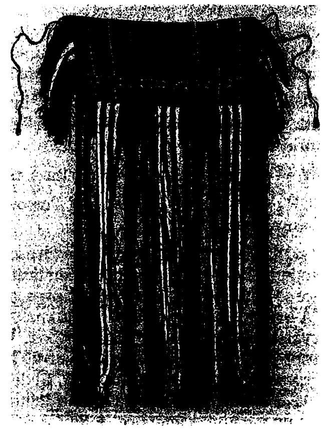

Opreg din Banat

OPPENORD (OPPENORDT sau **OPEN OORDT), Gilles Marie** (supranumit „Borromini francez") (1672-1742), arhitect și decorator francez de origine flamandă. Creator al stilului Regenței, care stă la baza stilului rocaille. Arhitect al ducelui d'Orleans și al prințului Condé, la castelul Enghien. Motivul dominant arabescul (fațada bisericii Saint-Sulpice, altarul bisericii Saint-Germain-des-Prés, Hôtel Pomponne - toate la Paris).

OPPERT, Jules (1825-1905), filolog francez de origine germană. Stabilit în Franța (1847). Orientalist; fondatorul asiriologiei. Lucrări privind scrierea cuneiformă. Autor al unei gramatici asiriene și al unor cărți de istorie a civilizației asiro-babiloniene („Babilon și babilonieni", „Studii sumeriene").

ÓPPIDUM (cuv. lat.) subst. Așezare romană fortificată.

OPPOLZER, Theodor von (1841-1886), astronom austriac. A calculat orbitele cometelor și asteroizilor, ca și toate eclipsele de Soare și Lună între anii 1207 î. Hr. și 2163 („Catalogul eclipselor").

OPREA, Paraschiv (1937-2004, n. Drăgășani), dirijor, compozitor și interpret român de muzică populară, ușoară. Acordeonist, pianist, muzică de café concert, de estradă și romanțe. A condus orchestra „Rapsodia Română", orchestra de muzică populară a Radiodifuziunii Române.

OPRÉG (< scr.) s.n. Piesă din portul popular românesc, formată dintr-o platcă țesută, din care atârnă fire de diferite culori, și pe care o poartă femeile (în Banat și Hațeg) peste poale, în față și în spate sau numai în spate. V. *catrință*.

OPRÉLIȘTE s.f. Obstacol, piedică în desfășurarea unei acțiuni; stavilă; *p. ext.* măsură, dispoziție de interzicere a ceva; interdicție.

OPRESCU, George (1881-1969, n. Câmpulung), istoric, critic și colecționar de artă român. Acad. (1948). A înființat, la București, Institutul de Istoria Artei al Acad. și revista „Analecta" (1943-1947). Sinteze ale istoriei artei românești și europene („Grafica românească în sec. XIX", „Pictura românească în sec. XIX", „Sculptura românească", „La peinture roumaine contemporaine"); studii

George Oprescu

de valorificare a artei populare româneşti („Arta ţărănească la români"), monografii („Géricault", „N. Grigorescu", „Brâncuşi"). Bogată colecţie de picturi şi sculpturi. Membru al unor academii şi societăţi de artă străine.

OPRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Asuprire, oprimare. ✦ Stare de oprimare. **2.** Impresie sau senzaţie de jenă respiratorie. **3.** Fig. Stare depresivă.

OPRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care oprimă, împilează, asupritor.

OPRESÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care oprimă; asupritor.

OPRÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A întrerupe (brusc) o mişcare, o acţiune, un proces, un fenomen în desfăşurare etc.; a face să înceteze, să stea pe loc; a curma, a stăvili. ✦ Refl. A înceta, a stagna. ✦ Refl. şi intranz. A sta pe loc undeva; *p. ext.* a întârzia, a zăbovi, a poposi. ✦ Tranz. A întrerupe din mers o fiinţă, un vehicul. **2.** Tranz. A reţine (prin rugăminţi) pe cineva undeva, a-l determina să rămână. **3.** Tranz. A împiedica de la o acţiune, a nu permite, a nu îngădui; a interzice. ✦ Refl. A se stăpâni, a se înfrâna; a se abţine de la ceva. **4.** Refl. A se stabili, a se fixa. ✦ A-şi îndrepta ochii, privirea, atenţia etc. asupra unui lucru, asupra unei probleme etc.; a insista. **5.** Tranz. A reţine ceva (pentru sine sau pentru alţii), a-şi însuşi ceva; a păstra, a pune deoparte; a rezerva.

OPRIMÁ (< fr.) vb. I tranz. A supune unei autorităţi excesive, abuzive şi injuste, a persecuta prin măsuri violente, a asupri; a exploata.

OPRÍRE s.f. Acţiunea de a se opri; încetare a unei acţiuni, a unei mişcări; staţionare, stagnare. ✦ Concr. Loc unde se opreşte cineva sau ceva; staţie; popas. ✦ Reţinere. ✦ Interdicţie, prohibiţie; oprelişte.

OPRIŞOR, com. în jud. Mehedinţi, situată în zona de contact a C. Blahniţei cu piemontul Bălăciţei; 2 730 loc. (2008).

OPRITÓR, -OÁRE s.n., s.f. **1.** S.n. Dispozitiv sau organ al unei maşini care are rol de limitare a unei mişcări, a unei curse, pentru oprirea deplasării unui material sau pentru împiedicarea sau întârzierea desfăşurării unui proces. 2. S.f. Frână rudimentară formată dintr-un lanţ legat la un capăt de dricul carului şi prevăzut la celălalt capăt cu un cârlig, care se agaţă de o spiţă a roţii din spate pentru a împiedica rotirea când vehiculul coboară la vale.

OPRIŢA, Constantin (n. 1916, sat Noapteşa, jud. Mehedinţi), olar român. Lucrează vase din ceramică nesmălţuită (oale, urcioare, străchini, căni etc.), împodobite cu ornamente simple, trasate cu pensula, în tonuri roşcate obţinute din argilă.

OPRÓBRIU (< fr.; lat. *opprobrium* < *probrum* „acţiune ruşinoasă") s.n. (Livr.) Dispreţ, dezaprobare publică pentru necinste şi fapte nedemne.

OPROIU, Ecaterina (n. 1930, Vulcana, jud. Argeş), publicist, dramaturg şi critic de film român. Redactor-şef (1965–1989) al revistei „Cinema". Piese de teatru, având ca teme condiţia cuplului („Nu sunt turnul Eiffel", „Cerul înstelat deasupra noastră") şi feminismul în epoca modernă („Interviu"). Proză („Un idol pentru fiecare").

OPS (în mitologia romană), zeiţa fertilităţii Pământului şi a belşugului, soţia lui Saturn. La 25 aug. se celebrau în onoarea ei sărbătorile Opalia, de mulţumire pentru recoltă.

OPSIURÍE (< fr.; {s} gr. *opson* „alimente" + *uron* „urină") s.f. Întârziere a emisiunii de urină după o masă, provocată de încetinirea resorbţiei intestinale. Se manifestă în hipertensiunea arterială.

OPSONÍNE (< fr.; {s} gr. *opson* „alimente") s.n. pl. (MICROBIOL.) Anticorpi prezenţi în sânge, care se leagă de suprafaţa microorganismelor pătrunse în corp, înlesnind fagocitarea acestora de către leucocite.

OPT (lat. *octo*) num. card., s.n. **1.** Număr natural mai mare cu o unitate decât şapte şi care se indică prin cifra 8. Este cifra echilibrului cosmic şi a direcţiilor cardinale. ✧ (Adjectival) *Opt cărţi* ✧ (Substantivat) *Scrie un opt.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul opt.* **2.** S.n. Semn grafic care reprezintă numărul **o.**; *p. ext.* figură, desen de forma acestui semn. ✦ Nota **o.** **3.** S.n. Carte de joc marcată cu **o.** puncte.

OPTÁ (< fr.; lat. *optare* „a alege") vb. I intranz. A alege, a prefera dintre mai multe lucruri, situaţii, soluţii etc. pe cea mai convenabilă; a se decide în favoarea cuiva sau a ceva.

OPTAŞI-MĂGURA, com. în jud. Olt, situată în S piemontului Cotmeana; 1 227 loc. (2008). În satul Optaşi, biserica Adormirea Maicii Domnului (1783–1785, cu picturi originare). Popas turistic.

OPTATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care exprimă o dorinţă. ✧ (LINGV.) *Modul o.* (şi subst., n.) = mod al verbului care prezintă acţiunea ca dorită. *Propoziţie o.* (şi subst., f.) = propoziţie care exprimă o acţiune sau o stare a cărei realizare este dorită.

ÓPTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *optikos* „relativ la vedere") adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Care se referă la ochi, la vedere. ✧ *Nerv o.* = nerv care transmite informaţiile vizuale de la ochi la centrul respectiv din creier. **2.** Care se bazează pe lumină, privitor la fenomenele luminoase; care aparţine obiectului de studiu al **o. (II. 1).** ✧ *Drum o.* v. *drum. Iluzie o.* v. *iluzie. Optic-activ* = (despre substanţe) care prezintă activitate **o.** V. *activitate.* **II.** S.f. **1.** Ramură a fizicii care studiază natura luminii, fenomenele legate de emisia, absorbţia, propagarea şi interacţiunea ei cu materia, precum şi metodele de măsurare a mărimilor care le caracterizează, construcţia şi funcţionarea instrumentelor bazate pe lumină etc. Cuprinde: *o. geometrică* (studiază propagarea razelor luminoase şi proiectarea geometrică a instrumentelor **o.**); *o. fizică* (studiază natura ondulatorie şi fotonică a luminii, fotometria etc.); *o. acustică* (studiază proprietăţile **o.** ale substanţelor la aplicarea undelor sonore); *o. neliniară* (se ocupă cu propagarea undelor electromagnetice de putere mare, ca de ex. fasciculele laser, în mediile solide, lichide şi gazoase). ✧ *O. electronică* = capitol al electromagnetismului care studiază mişcarea fasciculelor de particule încărcate cu sarcini electrice (ex. electroni) în câmpuri electrice sau magnetice, care determină focalizarea lor şi obţinerea unor imagini electronice. **2.** Aspect special pe care îl ia un obiect văzut la distanţă dintr-un punct determinat. 3. Fig. Mod, fel de a vedea şi de a interpreta lucrurile, fenomenele; concepţie, punct de vedere.

OPTICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist în optică **(II. 1)**; persoană care lucrează sau repară instrumente optice.

ÓPTIM, -Ă (< fr., lat.) adj. Cel mai bun sau foarte bun (potrivit, indicat etc.). ✦ Care asigură cea mai mare eficienţă economică; care corespunde în cel mai înalt grad intereselor economice urmărite.

OPTÍME s.f. Parte dintr-un întreg obţinută prin divizarea lui în opt părţi egale. ✦ Notă muzicală egală cu a opta parte dintr-o notă întreagă.

OPTIMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *optique* „optic" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument mecano-optic de mare precizie, folosit pentru măsurarea dimensiunilor unor piese.

OPTIMÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *optimus* „cel mai bun") s.n. Încredere în viitor, tendinţă de a vedea latura bună, favorabilă a lucrurilor. ✦ (FILOZ.) Concepţie opusă *pesimismului,* potrivit căreia lumea existentă este cea mai bună dintre toate lumile posibile (Leibniz) sau, cel puţin, în lume binele precumpăneşte asupra răului.

OPTIMISTICESKAIA, peşteră formată în gips, situată în pod. Volîno-Podolic (Ucraina), în bazinul râului Nicilava, la 5 km N de Cernăuţi; 183 km (cea mai lungă peşteră din lume creată în depozite de gips). Formaţiuni de stalactite. Turism.

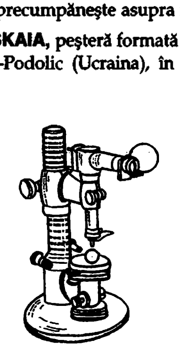

Optimetru

OPTIMIZÁRE (< *optimiza,* după fr. *optimisation*) s.f. (EC.) Elaborarea programului de dezvoltare economică, la nivel micro şi macro, şi luarea deciziilor pentru obţinerea celei mai favorabile situaţii între efectul economic şi efortul depus.

OPTOELECTRÓNICĂ (< fr.) s.f. Ramură a electronicii care se ocupă cu producerea, măsurarea şi folosirea radiaţiei electromagnetice din domeniul optic, precum şi cu conversia acestei radiaţii în semnal electric.

OPTOMETRÍE (< fr.) s.f. Disciplină care se ocupă cu cercetarea şi cu măsurarea defectelor de vedere (miopie, hipermetropie, prezbitism, astigmatism etc.), precum şi cu corectarea sau compensarea lor.

OPTOMÉTRU (< fr., {i}; {s} gr. *optos* „vizibil" + *metron* „măsură") s.n. Instrument folosit pentru determinarea caracteristicilor optice ale ochiului.

OPTOTÍP (< engl.) s.n. Literă, caracter sau figură prezentate sub formă de tablou, în serii succesive, de înălţimi diferite, folosit în oftalmologie pentru măsurarea acuităţii vizuale.

ÓPTSPREZECE num. card. Număr natural mai mare cu o unitate decât şaptesprezece. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Volumul optsprezece.* (Substantivat) *Au venit optsprezece.*

OPTZÉCI num. card. Număr natural mai mare de opt ori decât zece. ✧ (Cu valoarea de num. ord.) *Plasat pe locul optzeci.* ✧ (Adjectival) *Are optzeci de lei.* (Substantivat) *Va ajunge la optzeci.*

OPŢIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care îţi dă posibilitatea să optezi; care are caracter de opţiune.

OPŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul sau dreptul de a putea alege ceea ce îţi convine (din două sau mai multe lucruri, posibilităţi etc.); alegere. **2.** (FIN.) Contract standardizat şi tranzacţionat pe piaţa reglementată care dă deţinătorului dreptul (dar nu şi obligaţia) de a cumpăra sau a vinde un activ financiar sau fizic, la un preţ convenit şi la un termen viitor determinat.

OPULÉNT, -Ă (< fr., lat.; {s} lat. *opes* „bunuri, bogăţii" pl. lui *ops, opis*) adj. (Livr.) Bogat, îmbelşugat, abundent; voluminos, masiv.

OPULÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Bogăţie, belşug, abundenţă.

OPÚNE (< lat., fr., după *pune*) vb. III **1.** Tranz. A pune în faţa cuiva sau a ceva, ca împotrivire, un lucru, o acţiune, un argument etc. ✦ Refl. A se împotrivi, a pune piedici, a zădărnici. 2. Tranz. A pune faţă în faţă două sau mai multe lucruri ori fiinţe pentru a evidenţia prin comparaţie contrastul dintre ele.

OPÚNŢIA (< fr. {i}; {s} gr. *Opuntios* „din oraşul Opunt") s.f. (BOT) Limba-soacrei.

ÓPUS^1 (cuv. lat. „lucrare, operă") s.n. (MUZ.) Indicaţie folosită pentru numerotarea lucrărilor unui compozitor. Se scrie şi prescurtat: *op.* S-a impus la sfârşitul sec. 18. ✦ Piesă muzicală a unui compozitor care poartă această indicaţie.

OPÚS^2, -Ă adj. **1.** Care este aşezat în faţa, în partea dimpotriva cuiva sau a ceva; *p. ext.* contrar, potrivnic. **2.** (MAT.) *Element o.* = element dintr-un grup, care corespunde unui alt element al grupului astfel, încât, compus cu acesta, dă elementul neutru al grupului. **3.** (MAT.; despre unghiuri) Care este aşezat, într-o figură geometrică, în faţa altui unghi sau în faţa uneia dintre laturi; (despre laturi) care este aşezată în faţa alteia sau în faţa unuia dintre unghiuri.

OPUS DEI, instituţie a Bisericii catolice fondată la Madrid (2 oct. 1928), de preotul spaniol Josemaría Escrivá de Balaguer y Albés (1902–1975), cu scopul formării elitelor catolice. A primit statut de institut laic (1947) şi instituţie ecleziastică plasată sub autoritatea directă a papei (1950). Cu timpul, s-a ramificat în toată lumea (astăzi este prezentă în 80 de ţări), devenind, după 1980, principalul instrument în procesul „noii evanghelizări".

OPÚSCUL (< fr., lat.) s.n. Scriere științifică sau literară de proporții reduse.

OPÚȘINĂ (< rus.) s.f. Stufăriș des în care iernează peștele; considerată zonă de protecție în care pescuitul este interzis.

OPZOONER, Cornelius Willem (1821-1892), filozof și jurist olandez. Lider al școlii empirice pozitiviste de filozofie. Exponent al teologiei moderne. Lucrări și tratate de jurisprudență și filozofie.

OR (< fr.) conj. Dar, însă; deci, așadar.

ORÁCOL (< lat., fr., it.) s.n. Răspuns profetic pe care, potrivit credinței anticilor, zeii îl dădeau celor veniți să-i consulte cu privire la viitor; profeție; lăcașul sacru unde se preziceau și se interpretau aceste profeții (ex. **o.** lui Apolo din Delfi, **o.** lui Zeus de la Dodona; la romani **o.** de la Cumae și Preneste); *p. ext.* persoană care face aceste profeții. ✧ (În Biblie) Voință a lui Dumnezeu anunțată prin profeți.

ORACOLELE *(Cărțile sibilinice)*, colecție de cărți de cult, conținând sentințe profetice. Au fost cumpărate de Tarquinius Superbus, ultimul rege legendar al Romei, de la preoteasa oracolului de la Cumae, Sibila, și păstrate la Roma, în templul lui Jupiter, pe Capitoliu, în grija unui colegiu de preoți. Din ele se mai păstrează doar unul sau două fragmente.

ORADEA, municipiu în NV țării, reșed. jud. Bihor, situat pe Crișu Repede, la 12 km SE de punctul vamal Borș de la granița cu Ungaria; 205 327 loc. (2008). Termocentrală. Ind. constr. de mașini, mat. de constr., de prelucr. a lemnului, chimică, a blănăriei, piel. și încălț., textilă, poligrafică și alim. Universitate, Institut Biblic de învățământ superior. Teatru de stat cu secții de română și maghiară, teatru de păpuși, filarmonică. Biblioteca județeană „Gheorghe Șincai" (fondată 1911). Muzeul Țării Crișurilor. La **O.** apare (din 1965), printre altele, revista literară „Familia", ca o continuare a revistei omonime, apărută, sub conducerea lui Iosif Vulcan, în perioada 1880–1906. Monumente: cetatea Oradei (1114–1131, distrusă de invazia tătară în 1241, reconstruită în perioada 1570–1589, refăcută și extinsă între 1717 și 1780); bisericile romano-catolice Sf. Maria (1752–1780) și Maica Îndurerată (1741); catedrala romano-catolică Sf. Maria (1752–1780); biserica ortodoxă Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1760–1780); Palatul episcopal (1762–1770); biserica romano-catolică Sf. Ladislau (1720–1733); biserica Mănăstirii Ursulinelor (1772), azi biserica romano-catolică Sf. Ana; Biserica cu Lună, având hramul Adormirea Maicii Domnului (azi Catedrala episcopiei ortodoxe din **O.**), construită în anii 1784–1790; în 1793 a fost instalat în turlă un orologiu și un glob care se învârte în jurul propriului ax, indicând fazele Lunii; biserica Mănăstirii Capucinilor (1827); Biserica reformată (1835–1853); sinagogă (1877); clădirea Teatrului de Stat (1899–1900); pasajul Vulturul Negru (1907–1908) ș.a. În apropiere se află stațiunile Băile Felix și 1 Mai. Fondată pe locul unui castru roman. Atestată documentar din 1113. Distrusă în timpul invaziei tătare (1241). La jumătatea veacului 15 este menționat la **O.** un observator astronomic, primul în această parte a Europei. Aici s-a încheiat în 1538 pacea dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zâpolya cu privire la stăpânirea Transilvaniei. S-a aflat sub stăpânire otomană (1660–1692), apoi, de la sfârșitul sec. 17, a fost ocupată de Habsburgi. În 1918, odată cu Unirea, revine României, iar după pronunțarea Dictatului de la Viena (30 aug. 1940) a intrat sub ocupație ungară (până la 12 oct. 1944). Municipiu din 1968.

ORADOUR-SUR-GLANE, localit. în Franța central-vestică (Limousin), la 23 km NV de Limoges. Distrusă de trupele S.S. la 10 iun. 1944, iar populația (642 loc.) masacrată în întregime, ca represalii pentru atacurile partizanilor.

ÖRÄFAJÖKULL, vârf în SE Islandei, cel mai înalt din țară (2 119 m).

ORÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *os, oris* „gură") adj. **1.** Care aparține gurii; care se referă la gură. ✦ Care se administrează pe cale bucală. ✦ (PSIH.) *Stadiu o.* = prima fază a dezvoltării sexualității infantile (S. Freud), aproximativ primul an de viață, timp în care plăcerea esențială o provoacă suptul, precum și senzațiile prin care se constituie imaginea mamei. **2.** Care se transmite prin viu grai, verbal. ✦ Care caracterizează vorbirea (în opoziție cu limba scrisă). **3.** (Și subst., despre examene) Care se desfășoară prin întrebări și răspunsuri expuse verbal (nu în scris). **4.** *Stil o.* = mod de exprimare în scris, care imită exprimarea prin viu grai.

ORALITÁTE s.f. **1.** Calitate a stilului unei scrieri beletristice de a părea vorbită, datorită caracterului spontan și viu al dialogurilor, care notează particularitățile vorbirii personajelor și al narațiunii propriu-zise. ✦ Ansamblu de particularități ale limbii vorbite, ale graiului viu. 2. (DR.) *Principiul oralității* = principiu fundamental al dreptului procesual, în temeiul căruia dezbaterea litigiului se face verbal.

ORAN v. **OUAHRAN sau WAHRAN.**

ORANGE, oraș în SE Franței (Provence), la 27 km N de Avignon, lângă valea Ronului; 26,9 mii loc. (1999). Produse alimentare. Centru comercial și piață agricolă. Turism. Teatru roman (c. 120 d.Hr.). Arc de triumf (21–26). Catedrală (sec. 12). Orașul face parte din patrimoniul cultural universal (din 1981). Fundat sub numele de *Aransio,* devine colonie romană sub *Augustus.* Cap. unui principat care a aparținut familiei *Nassau* (1544–1673), reunit definitiv cu Franța prin tratatele de la Utrecht (1713).

ORANGE, oraș în S.U.A. (SV Californiei), la 35 km E de Long Beach și SE de Anaheim, în aglomerația urbană Los Angeles; 128,8 mii loc. (2000). Componente electronice. Comerț cu citrice. Univ. Chapman (1861). Fundat (1868) ca parte a lui Rancho Santiago de Santa Ana, sub numele de Richland, primește actuala denumire în 1875. Oraș din 1888.

ORANGE (ORANJE) 1. Fl. în S Africii (Lesotho, Republica Africa de Sud și Namibia); 2 100 km. Izv. din m-ții Scorpiei, trece prin S deșertului Kalahari, străbate deșertul Namib și se varsă în Oc. Atlantic. **2. Statul liber O. (Orange Free State),** formațiune statală creată de buri după 1830, cu autonomie (1836) și cap. la Wimburg. Ocupată de trupele engleze (1848) și anexată la Colonia Capului, a devenit stat independent (1854). În urma războiului anglo-bur (1899–1902) a devenit colonie a Marii Britanii. Autonomie internă (1907), intră în Uniunea Sud-Africană (1910). În cadrul statului nou creat își păstrează statutul de unitate administrativă (prov., cu capitala la Bloemfontein).

ORANGE-FISH (ORANGE-VIS), tunel de irigații în Republica Africa de Sud (platoul Zuurberg din partea central sudică). Lungime: 82,5 km (cel mai lung din lume). Unește valea fl. Orange cu râul Teebus Spruit (afluent al râului Great Fish). Debitul (57 m^3/sec.) este prelevat din lacul de acumulare Hendrik Verwoerd de pe fl. Orange. Asigură irigarea zonelor legumicole și plantațiilor de citrice din sudul Republicii Africa de Sud.

ORANGUTAN, v. **urangutan.**

ORANIA v. **Nassau,** *dinastia* ~.

ORÁNIȚĂ (< scr.) s.f. Luntre pescărească cu fundul lat.

ORÁNJ (< fr.; din cuv. arab *narandj* „arbore citric fructifer") adj. invar., s.n. Portocaliu.

ORANJÁDĂ (< fr.) s.f. Băutură răcoritoare preparată din suc de portocale, zahăr și sifon sau apă.

ORÁR^1**, -Ă** (< fr.; {s} lat. *horarius* „privitor la orele") adj., s.n. **I.** Adj. Privitor la ore; care arată orele; care se efectuează sau se calculează pe durata de o oră. ✧ (ASTR.) *Diferență o.* = diferența dintre orele locale a două puncte de pe suprafața Pământului; două puncte ale căror longitudini diferă cu un grad au *d. o.* de 4 minute. *Fus o.* v. *fus.* **II.** S.n. **1.** Program al unei activități împărțit pe ore și repetat periodic; *concr.* tablou sau indicator care prezintă pe ore desfășurarea unei activități. ✦ Spec. Program săptămânal pe baza căruia se desfășoară activitatea didactică în școli și în facultăți. **2.** Acul mic al ceasului, care indică orele. ✦ (Înv.) Ceasornic.

ORÁR^2 (< sl., lat.) s.n. Veșmânt bisericesc format dintr-o fâșie lungă și îngustă de mătase, lână, bumbac, simbolizând aripile îngerilor; este purtat de diacon în timpul slujbei religioase. Țesătura, brodată cu medalioane și reprezentări de sfinți, constituie adeseori o adevărată operă de artă (ex. **o.** de la Tismana, sec. 14).

ORÁȘ (< magh.) s.n. **1.** Formă complexă de așezare umană, având multiple dotări edilitare, de obicei cu funcție politico-administrativă, industrială, comercială și culturală; construcțiile sunt grupate în ansambluri arhitectonice și organizate în zone cu utilizări bine definite (industriale, comerciale, administrative, de locuințe etc.); exercită influență economică și organizatorică asupra zonei înconjurătoare. Primele **o.** au apărut în milen. 7-1 î.Hr. în Mesopotamia, Palestina, Egipt, China etc. (cea mai veche așezare urbană din lume este considerat *Ierihonul,* milen. 7 î.Hr.). Au cunoscut o mare dezvoltare în Grecia antică și în Imp. Roman. În perioada destrămării sclavagismului și la începutul Ev. Med., în Europa apuseană a avut loc un proces de ruralizare a **o.**, spre deosebire de răsăritul Europei, unde au continuat să se dezvolte. Începând din sec. 10, **o.** au cunoscut o nouă etapă în dezvoltarea lor economică, politică și culturală. În epoca modernă **o.** s-au dezvoltat rapid, ajungând să cuprindă, în țările avansate din punct de vedere industrial, c. 50–80% din întreaga populație a țării. Pe terit. României, **o.** au apărut în sec. 7–6 î.Hr., sub forma coloniilor grecești (Histria, Tomis, Callatis), apoi în Dacia romană (Apulum, Napoca, Potaissa ș.a.) în sec. 1–3 d.Hr. După o perioadă de decădere în timpul migrației populațiilor, **o.** au reapărut în Ev. Med., dezvoltându-se în jurul curților domnești, al centrelor militare fortificate, la încrucișarea drumurilor comerciale. În sec. 19–20, **o.** au cunoscut o puternică dezvoltare economică, demografică, urbanistică, culturală. ✧ (DR.) *O. deschis* v. *deschis. O. liber* v. *liber.* ✦ P. restr. Partea centrală a unui **o. (1)**; centru. **2.** Populația, locuitorii unui **o. (1).**

ORAȘUL STALIN v. **Brașov (2).**

ORAȘU NOU, com. în jud. Satu Mare, situată în SV depr. Oaș; 6 803 loc. (2008). Expl. de bentonit. În satul O.N., menționat documentar (1270), se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată), iar în satul Petrești, biserica romano-catolică Sf. Elisabeta (1786).

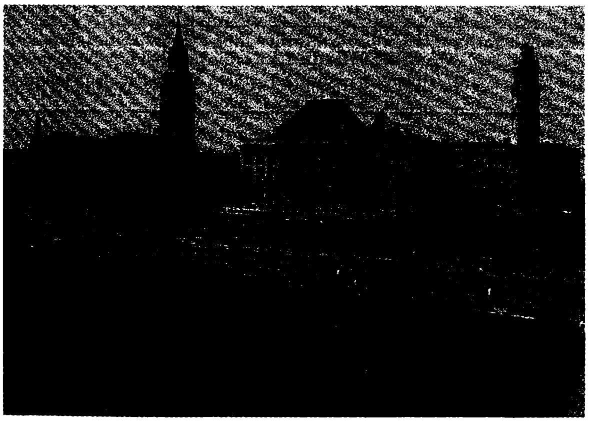

Oradea
Biserica Sf. Ladislau
și Palatul Primăriei

ORATÓR (< lat.) s.m. Persoană care compune şi rosteşte un discurs; persoană care are talentul de a vorbi frumos în faţa unui public.

ORATORÍE (< lat., it.) s.f. Arta de a compune şi de a rosti discursuri; arta de a vorbi convingător şi frumos în public; elocvenţă, retorică **(1).**

ORATÓRIU (< fr., it.) s.n. Compoziţie muzicală amplă pentru cor, solişti şi orchestră, destinată a fi interpretată în concert, şi care ilustrează o acţiune dramatică. A apărut în sec. 17, în Italia (*Reprezentaţia despre suflet şi trup* de Cavalieri). Tipul clasic de **o.** a fost consacrat de Haendel şi Bach. Mari compozitori de **o.**: Mendelssohn-Bartholdy, Berlioz, Liszt, Dvořák, Schumann, Honegger; în muzica românească: P. Constantinescu, Gh. Dumitrescu. V. *cantată*. **2.** (În Ev. Med.) Încăpere într-o locuinţă particulară sau capelă mică, izolată, care servea ca loc de rugăciune, nefiind destinată cultului public.

ORÁŢIE (ORAŢIÚNE) (lat. *oratio*) s.f. **1.** Specie a literaturii populare, în versuri, cu conţinut alegoric şi fabulos, recitată de către colăcari, în cadrul ceremonialului de nuntă, pentru a-i accentua caracterul spectacular. **2.** (Înv.; livr.) Cuvântare, discurs (rostit la anumite ceremonii sau ocazii); felicitare, urare (în versuri).

ORAVIŢA 1. Dealurile Oraviţei, parte componentă a dealurilor Banatului, situată la V de m-ţii Aninei, între râurile Caraş (la N) şi Nera (la S). Prezintă culmi prelungi, separate de văi largi. Alt. max.: 504 m (culmea Ciclovei). **2.** Oraş în jud. Caraş-Severin, în zona **d.O.**; 13 023 loc. (2008). Expl. de sulfuri polimetalice. Fabrici de conf., de cherestea şi de produse alim. Centru pomicol. Teatru orăşenesc (azi „Mihai Eminescu") inaugurat în 1817 (cel mai vechi din România). Muzeu de istorie; Muzeul farmaciei. Bisericile Sf. Ilie (1755, pictată în 1867) şi Adormirea Maicii Domnului (1781–1784, în stil baroc, cu picturi murale din 1808); mănăstirea Călugăra (de călugări) cu biserica Acoperământul Maicii Domnului (1860–1861); biserica romano-catolică Sf. Maria (1777), în localit. componentă Ciclova Montană. Oraşul s-a format prin contopirea a două localit. rurale (*Oraviţa Montană* şi *Oraviţa Română*), menţionate documentar între 1690 şi 1700; recunoscută ca centru urban la începutul sec. 19. În sec. 18, cele două localit. au fost colonizate cu familii din Tirol şi Styria. În perioada 1846–1854, între **O.** şi satul Iam (din com. Berlişte, jud. Caraş-Severin), via Răcăşdia, a fost construită prima linie de c.f. de pe terit. României (27 km lungime), iar între 1860 şi 1864 linia de c.f. între **O.** şi Anina (33 km), cu 15 tuneluri.

ÓRĂ (< it.; lat. *hora* „oră") s.f. **1.** Unitate de măsură a timpului (simbol: h), egală cu 3 600 de secunde sau cu 60 de minute; ceas. **2.** Moment al zilei (timpul) exprimat în **o. (1)**, minute şi secunde. ✦ Durată nedeterminată precis; moment; răstimp; epocă. ✦ Fiecare dintre cele 24 de părţi în care se împarte o zi şi care se numerotează de la 0 la 23; felul cum este ales momentul (originea) de la care se socotesc **o.** (o. 0) determină următoarele categorii: *o. fusului orar* = **o.** meridianului Greenwich (timpul universal) plus un număr de ceasuri egal cu numărul fusului orar respectiv şi care este aceeaşi pe cuprinsul întregului fus; *o. legală* = **o.** a cărei origine se stabileşte în fiecare stat, fiind identică sau apropiată de **o.** fusului orar în care este cuprins terit. şi aceeaşi pe întreg terit. unui stat sau pe anumite reg. ale sale; *o. de vară* = (în unele ţări) **o.** legală, devansată cu un ceas, din primăvară până în toamnă; *o. locală* = **a) o.** a cărei origine este decalată cu 12 ceasuri înaintea trecerii Soarelui prin meridianul locului respectiv, fiind aceeaşi de-a lungul unui meridian; **b)** (impr.) **o.** legală a locului respectiv. **3.** Timp, moment fixat în prealabil, când cineva poate fi primit undeva. **4.** Lecţie, curs.

ORĂSCU, Alexandru (1817–1894, n. Bucureşti), arhitect român. Rector al Universităţii din Bucureşti (1885–1889). Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Preşedinte al Ligii Culturale (1890–1892); ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice (apr. 1876). Promotor al clasicismului (clădirea veche a Universităţii şi clădirea hotelului „Bulevard" din Bucureşti, hotelul „Continental" din Constanţa). Primul preşedinte al Societăţii Arhitecţilor Români (1891–1894).

ORĂŞANU, N[icolae] T. (1833–1890, n. Craiova), poet şi publicist român. Luptător pentru unirea Principatelor („O pagină a vieţii mele sau 22, 23 şi 24 ianuarie 1859"). Versuri antidinastice, pamflete şi epigrame politice („Iluştri contemporani"). Memorialistică („Întemniţările mele politice").

ORĂŞEÁN, -Ă (< *oraş*) s.m. şi f. Persoană care locuieşte la oraş.

ORĂŞENÉSC, -EÁSCĂ (< *orăşean*) adj. Care aparţine oraşului **(1)**, privitor la oraş, de oraş; ca la oraş; urban.

ORĂŞTIE 1. Culoarul Orăştiei, culoar depresionar (parte componentă a culoarului Mureşului), în continuarea culoarului Alba Iulia–Turda, cuprins între prelungirile m-ţilor Metaliferi (la N) şi cele ale m-ţilor Şureanu (la S) şi, aproximativ, între localit. Vinţu de Jos (la NE) şi Turdaş (la SV). **2. Munţii Orăştiei,** denumire a zonei muntoase (parte componentă a m-ţilor Şureanu) situată la S de cursul mijlociu al Mureşului şi la E de valea Streiului unde, în Antic., a existat centrul economic, politic, militar şi religios al statului dac. Aici se aflau importante aşezări şi puternice cetăţi: *Sarmizegetusa Regia, Blidaru, Costeşti* şi *Piatra Roşie*. **M.O.** sunt incluşi în parcul natural Grădiştea Muncelului–Cioclovina. **3.** Municipiu în jud. Hunedoara situat în culoarul **O.**; 21 664 loc. (2008). Ind. chimică, a blănăriei şi marochinăriei, de prelucr. a lemnului şi a plantelor medicinale, mat. de constr. şi alim. Fabrică de uleiuri esenţiale. Muzeu cu secţii de istorie şi etnografie (fondat 1952). Monumente: cetatea **O.** (sec. 14–15, transformată şi amplificată în sec. 16–17); biserică fortificată (azi biserică reformată), datând din sec. 14, refăcută în 1560; bisericile ortodoxe Adormirea Maicii Domnului (sec. 17), Sf. Nicolae (sec. 18); sinagogă (sec. 18); biserică luterană (1820); monumentul „Paliei de la **O.**" (dezvelit în 1974), operă a sculptorului Nicolae Adam. Prima menţiune documentară datează din 1224. Distrusă de invazia tătarilor în 1241, în 1420 a fost incendiată şi jefuită de turci. În sec. 14–16, aici au funcţionat mai multe şcoli şi o tipografie, de sub teascurile căreia a apărut, la 15 iul. 1582, *Palia de la Orăştie*. Municipiu din 1995.

Alexandru Orăscu

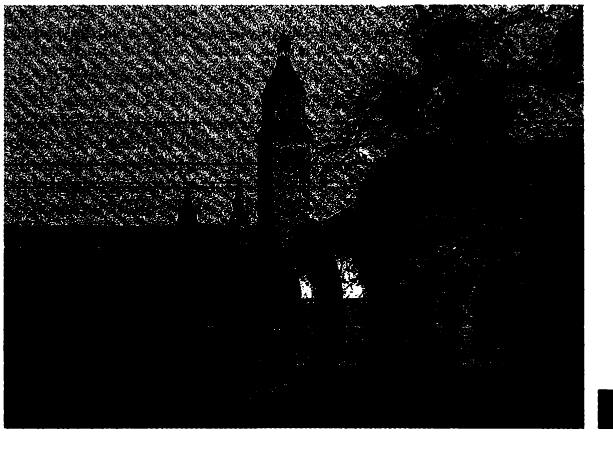

Orăştie (3)
Biserica Sfinţii Arhangheli
Mihail şi Gavriil

ORĂŞTIOARA DE SUS, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Şureanu; 2 296 loc. (2008). În perimetrul satului Costeşti se află ruinele cetăţii dacice *Blidaru*, iar în cel al satului Grădiştea de Munte, pe dealul Grădiştea Muncelului, vestigiile aşezării dacice *Sarmizegetusa Regia.*

ORĂTÁNIE (< *oară*, reg., „pasăre de curte") s.f. Nume generic dat păsărilor care trăiesc pe lângă casa omului; pasăre de curte.

ORÂNDUÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) aşeza într-o anumită ordine; a (se) rândui, a (se) aranja. ✦ Tranz. A organiza, a întocmi. **2.** Tranz. (Înv. şi pop.) A dispune, a hotărî. ✦ A numi (de obicei într-un post înalt), a desemna. **3.** Tranz. (Înv. şi pop.) A fixa, a stabili. ✦ A pune la cale, a pregăti.

ORÂNDUIÁLĂ s.f. Organizare, întocmire; ordine, rânduială.

ORÂNDUÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a orândui. ✦ Organizare, întocmire.

ORB, OÁRBĂ (lat. *orbus*) adj., s.m. şi f., s.n. **1.** Adj., s.m. şi f. (Fiinţă) lipsită de vedere, care nu vede (deloc); nevăzător. **2.** Adj. Fig. Care acţionează, se manifestă la întâmplare, fără raţiune, fără finalitate; *p. ext.* de temut, fioros. ✦ Foarte mare, fără rezerve. ✦ Fig. Lipsit de perspicacitate sau de spirit de observaţie. **3.** Adj. Lipsit de lumină (directă); întunecos, întunecat. ✧ *Fereastră o.* v. *fereastră. Puţ o.* = puţ de mină, care nu are ieşire directă la suprafaţă. ✦ (TEHN.; despre găurile dintr-un material) Care nu străpunge materialul, care are un singur orificiu. *Cartuş o.* = cartuş fără proiectil, folosit la exerciţii, la demonstraţii etc. **4.** S.n. *Orbul găinilor* (sau *găinii*) = numele popular al afecţiunii numite *hemeralopie; p. ext.* miopie.

ORBAN (sec. 15), meşter din Transilvania. Potrivit unor cronici, a construit pentru turci nişte tunuri uriaşe, folosite de aceştia la asediul Constantinopolului (1453).

ORBEASCA, com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea; 8 001 loc. (2008).

ORBECĂÍ vb. IV intranz. A umbla încoace şi încolo (ca un orb), pipăind şi rătăcind prin întuneric; a bâjbâi, a dibui.

ORBELI, Leon Abgarovici (1882–1958), fiziolog rus. Lucrări în domeniul fiziologiei activităţii nervoase superioare. M. de onoare al Acad. Române (1948).

ORBENI, com. în jud. Bacău, pe dr. văii Siretului; 4 065 loc. (2008). Centru de meşteşuguri populare. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1785).

ORBÉŞTE adv. **1.** Ca orbii, pe dibuite; *p. ext.* la întâmplare, în neştire. **2.** Fig. Fără discernământ, în mod mecanic. ✦ Necontrolat, nebuneşte.

ORBÉTE s.m. Mamifer rozător subteran, cu ochii ascunşi sub piele; (pop.) *căţelul-pământului* sau *ţâncul pământului* (genul *Spalax*). Se hrăneşte cu rădăcini, tuberculi şi chiar plante verzi, producând pagube în grădinile de zarzavat. Trăieşte îndeosebi în zona de stepă şi silvostepă şi în Pod. Transilvaniei.

ORBÍ vb. IV **1.** Intranz. A rămâne fără vedere, a deveni orb **(1).** ✦ Tranz. A face pe cineva să nu mai vadă, a-i lua vederea; a scoate ochii cuiva. ✦ Tranz. (Despre lumină sau despre obiecte strălucitoare) A jena, a supăra vederea. **2.** Tranz. Fig. A împiedica pe cineva să judece clar, obiectiv, a face să nu vadă realitatea; a zăpăci. ✦ A înşela, a amăgi.

ORBIC, aşezare în jud. Bacău (azi, cartier al oraşului Buhuşi). Aici, în apr. 1457, Ştefan cel Mare a înfrânt decisiv pe Petru Aron, deschizându-şi drum spre Suceava, unde a fost recunoscut ca domn.

ORBICULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care descrie o circumferinţă; rotund, globular. ✧ *Muşchi o.* = muşchi circular care înconjură gura şi pleoapele, determinând, prin contracţie, închiderea acestora.

ORBIGNY 1. Alcide Dessalines d'O (1802–1857), naturalist, paleontolog şi etnolog francez. Într-o expediţie în America de Sud (1826–1834), a studiat flora şi fauna, dar şi caracterele fizice, civilizaţia şi limba unor triburi ale guaranilor, patagonezilor, araucanilor. Unul dintre fondatorii paleontologiei stratigrafice. **2. Charles Dessalines d'O** (1806–1876), geolog francez. Frate cu O. (1). Autorul unui „Dicţionar universal de istorie naturală".

ORBINI, Mauro (?–1614), istoric raguzan. Pe baza a numeroase izvoare, a întocmit o istorie a slavilor, care conţine informaţii referitoare la Ţara Românească în sec. 14.

ORBISON, Roy (1936–1988), cântăreţ şi compozitor american de pop-rock. Supranumit „The Big O." Muzică în care a îmbinat blues, country, rock. Discografie selectivă: „Blue Angel", „Running Scared".

ORBITÁL, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care aparţine orbitei unui corp ceresc, privitor la această orbită. ✦ (Despre un mobil) Care parcurge o orbită. **2.** Adj. (ANAT.) Care aparţine orbitei **(2)** sau se află în cavitatea acesteia. 3. S.n. (FIZ., CHIM.) *O. atomic* = fiecare dintre soluţiile cu semnificaţie fizică ale ecuaţiei lui Schrödinger pentru anumite valori ale energiei globale *(E)* şi ale numărului cuantic principal *(n)*. Înlocuieşte noţiunea de „orbită" şi defineşte zona din jurul unui nucleu atomic, în care probabilitatea existenţei unui electron, caracterizat prin valori diferite ale numerelor cuantice, este maximă. Un *o.a.* poate fi ocupat de unul sau maximum doi electroni, care se deosebesc între ei prin valoarea numărului cuantic de spin *(s)*. Corespunzător numerelor cuantice, orbitalii au energii şi geometrii specifice. ✧ *Orbitali moleculari* = orbitali rezultaţi prin întrepătrunderea a doi sau mai multor **o.** atomici proveniţi de la doi atomi suficient de apropiaţi în spaţiu. Un *o.m.* este comun ambilor atomi care se unesc pentru a forma o legătură covalentă şi nu poate fi ocupat decât de maximum doi electroni. Prin contopirea a doi **o.** atomici se obţin doi *o.m.*: un *o. de legătură* (liant), caracterizat prin energie mai joasă decât a **o.** atomici, din care provine şi care stabilizează molecula (norul electronic are densitatea maximă în spaţiul dintre cele două nuclee), şi un *o. de antilegătură* (antiliant), caracterizat prin energie mai înaltă decât a **o.** atomici, din care provine şi care nu participă la legarea atomilor, ci la respingerea lor (norul electronic are în spaţiul dintre nucleele atomice densitatea minimă).

ORBÍTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Traiectorie în formă de curbă (închisă) a unui mobil, care se mişcă într-un câmp de forţe centrale. ✦ (ASTR.) Drumul real parcurs de un corp ceresc. *O. aparentă* = drum aparent al unui astru pe bolta cerească, proiecţie a drumului său real. ✦ (FIZ.) *O. staţionară* = traiectorie a electronului dintr-un atom, când acesta nu emite şi nu absoarbe energie (conform teoriei lui Bohr). **2.** (ANAT.) Cavitate osoasă pereche, în care se află globul ocular, situată pe fiecare parte a foselor nazale. **3.** Fig. Sferă, domeniu de acţiune sau de influenţă.

ORBITOLÍNA (< fr. {i}) s.f. Gen fosil de foraminifere neperforate, cu ţestul în formă conică sau lenticulară; a trăit în Jurasicul superior şi în Cretacic.

ORBITÓR, -OÁRE adj. **1.** Care supără, care tulbură vederea; care orbeşte, care ia ochii. **2.** Fig. Care întunecă mintea, raţiunea. ✦ Uluitor; copleşitor.

ORBONA (în mitologia romană), zeiţă ocrotitoare a orfanilor şi patroana sterilităţii. Era invocată pentru a o îndupleca să nu îngăduie moartea copiilor sau a părinţilor lor; la ea se rugau şi părinţii, care pierzându-şi copiii îşi doreau alţii. Numele ei vine de la lat. *orbus* „orfan".

ORCADE, Insulele ~ v. **Orkney, Insulele ~.**

ORCAGNA, Andrea di Cione zis Il' ~ (c. 1308–c. 1368), pictor, sculptor şi arhitect florentin. Ultimul reprezentant al goticului. Continuator al şcolii lui Giotto, căreia i-a dat un accent mai dramatic (frescele şi altarul de la Capela Strozzi din biserica Santa Maria Novella din Florenţa). Ca sculptor, a executat tabernacolul de la Orsanmichele din Florenţa (caracteristic perioadei de trecere de la gotic la Renaştere), precum şi mozaicurile faţadei Domului din Orvieto.

ORCEL, Jean François (1896–1978), mineralog francez. Contribuţii în domeniul mineralogiei şi al geografiei teoretice. M. de onoare al Acad. Române (1965).

ORCHESTRÁ (< fr.) vb. I tranz. A repartiza elementele componente ale unei compoziţii muzicale diferitelor instrumente ale orchestrei. ✦ Fig. A conduce o dezbatere, o manifestare etc.

ORCHESTRA NAŢIONALĂ RADIO, ansamblu simfonic înfiinţat în 1928 de M. Jora, cu scopul de a susţine concerte simfonice publice, difuzate în direct la radio. Una dintre primele orchestre radio din Europa. Înregistrări şi turnee.

ORCHESTRÁŢIE (< fr.) s.f. Arta de a scrie pentru orchestră ţinând cont de posibilităţile tehnice şi expresive ale fiecărui instrument. Implică două nivele: instrumentaţia (etapa tehnică) şi **o.** (etapa ce ţine mai mult de stilistică). ✦ Realizarea unei versiuni orchestrale la o lucrare scrisă iniţial pentru unul sau mai mulţi solişti.

ORCHÉSTRĂ (< fr., it., lat.; {s} gr. *orkestra* < *orkheisthai* „a dansa") **1.** Ansamblul instrumentelor funcţionând ca masă, ca ansamblu şi nu ca adunare de solişti, ca în cazul muzicii de cameră; colectiv de instrumentişti care execută împreună o compoziţie muzicală. Există mai multe tipuri de **o.**: *simfonică mare* şi *de cameră,* iar după altă clasificare: *de coarde* şi *de armonie* (suflători). **2.** Spaţiu circular în arhitectura teatrelor antice, situat între avanscenă şi gradene; la greci servea evoluţiei corului, iar la romani era rezervat spectatorilor de elită. ✧ *Fotoliu de o.* = loc în primele rânduri într-o sală de concert sau de spectacol. **3.** *Fosa orchestrei* = spaţiu fixat sub avanscenă, rezervat membrilor o.

ORCHOMENOS (ORCHOMENUS) v. **Orhomenos.**

ORCÍC (< ucr., pol.) s.n. Fiecare dintre cele două piese de lemn prinse de crucea unei căruţe, de care se leagă şleaurile.

ORDALÍE (< fr., lat.) s.f. (În Ev. Med.) Mod de stabilire a dreptăţii sau a vinovăţiei părţilor în litigiu, prin diferite probe (a focului, a apei clocotite şi a fierului încins), sau prin duelul judiciar; se mai numea *judecata lui Dumnezeu.*

ORDESSOS, denumirea antică a râului *Argeş.*

ÓRDIN (< it., lat.) s.n. **1.** Dispoziţie obligatorie, scrisă sau verbală. ✦ Concr. Înscris care conţine o dispoziţie de acest fel. ✧ (FIN., CONT.) *O. de plată* = dispoziţie necondiţionată dată de emitentul acesteia unei societăţi bancare receptoare, de a pune la dispoziţia unui beneficiar o anumită sumă de bani. *O. de serviciu* = act prin care un salariat primeşte o sarcină oficială; delegaţie. *O. de zi* = act prin care comandantul unei unităţi militare se adresează, în anumite ocazii, întregii unităţi. **2.** Decoraţie superioară medaliei. **3.** (BIOL.) Categorie sistematică subordonată *clasei,* care cuprinde una sau mai multe familii strâns înrudite şi cu caractere asemănătoare. **4.** (MAT.) Dimensiune a unui determinant sau a unei metrici pătrate. ✧ *O. de multiplicitate* (pentru o rădăcină a unui polinom) = puterea maximă a diferenţei dintre variabila independentă şi rădăcină, care divide polinomul dat. **5.** (ARHIT.) Ansamblu de elemente constructive şi decorative (coloane, antablament etc.), care definesc caracteristicile stilurilor de bază ale arhitecturii greco-romane (la greci: *o. doric, o. ionic, o. corintic;* la romani: *o. compozit* şi *o. toscan*). În sec. 19 s-a folosit *o. colosal,* în care coloanele aveau înălţimea mai multor etaje. **6.** (Cu determinări care arată felul, natura) Rang, categorie. **7.** *Ordine monaho-cavalereşti* = organizaţii semimilitare şi semimonahale ale cavalerilor din Europa apuseană, apărute sub egida Bisericii catolice şi a Papalităţii în perioada cruciadelor, pentru a lupta împotriva „necredincioşilor" şi pentru cucerirea unor terit. din Orientul Apropiat şi în ţările necatolice din Europa (ex. *O. ioaniţilor, O. templierilor, O. teutonic*). *Ordine cavalereşti* = organizaţii laice de cavaleri, create în Ev. Med. în Europa apuseană, reprezentând una dintre principalele forme de unire, în scopul cuceririlor militare, mai ales în Cruciade. Cele mai vechi *o. c.* (ex. Sfânta Maria) au apărut în sec. 11, în Pen. Iberică. *Ordine călugăreşti* = organizaţii călugăreşti înfiinţate în vederea propagandei religioase (ex. *O. dominicanilor, O. ursulinelor,* la catolici; *O. rifailor* la mahomedani).

ORDINÁL (< fr., lat.) adj. *Numeral ~* = numeral care indică locul, ordinea obiectelor prin numărare, într-o serie de fiinţe, obiecte, fenomene etc.

ORDINĂR, -Ă (< fr., lat., germ.) adj. **1.** Obişnuit, normal; comun, de rând. *Fracţie o.* v. *fracţie.* **2.** De calitate inferioară, fără valoare; prost. ✦ Vulgar, grosolan; josnic.

ORDINATÓR (< fr.) s.n. Termen folosit pentru calculator (computer) de către francezi.

ÓRDINE (< lat., it.) s.f. **1.** Mod (firesc) de succesiune, înşiruire în timp sau în spaţiu a unor lucruri, a unor fapte etc.; orânduială, rând. ✧ *O. de zi* = program care cuprinde totalitatea problemelor ce urmează să fie discutate într-o adunare, într-o şedinţă etc. **2.** Aşezare a unor obiecte potrivit unor cerinţe de ordin practic şi estetic, rânduială; *p. ext.* funcţionare bună, armonioasă; disciplină, regulă. **3.** Organizare socială, politică, economică; regim; *spec.* stabilitate socială. ✧ (DR.) *O. publică* = **o.** politică, economică şi socială dintr-un stat, care se asigură printr-un ansamblu de norme şi măsuri deosebite de la o organizare socială la alta, şi se traduce în fapt prin funcţionarea normală a aparatului de stat, menţinerea liniştii cetăţenilor şi respectarea drepturilor acestora şi a avutului obştesc. *O. de drept* = stare a relaţiilor sociale care se statorniceşte ca urmare a respectării stricte a prevederilor legale de către toţi cetăţenii şi organele statului şi este asigurată de lege. **4.** *O. universală* = concepţie dominantă în filozofia europeană din Antic. până în sec. 19, potrivit căreia lucrurile, fenomenele şi evenimentele din Univers au un substrat comun şi sunt integrate într-un plan, existând o deplină armonie între realitate şi valori, între om şi Univers. **5.** (MAT.) *Relaţie de o.* = relaţie tranzitivă între elementele unei mulţimi (ex. pentru mulţimea numerelor reale).

ORDJONIKIDZE v. **Vladikavkaz.**

ORDJONIKIDZE, Grigori Konstantinovici, zis Sergo (1886–1937), om politic sovietic. Organizator al instaurării puterii sovietice în Azerbaidjan, Armenia şi Georgia (1920–1921). Prim-secretar al partidului comunist pentru Transcaucazia (1922–1926). Membru în Biroul Politic (1930); comisar al poporului (1932). S-a sinucis sau a fost executat de N.K.V.D.

ORDONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A da un ordin **(1)**, a porunci, a comanda; a cere, a pretinde. **2.** A pune în ordine, a grupa într-un anumit fel; a aranja, a orândui.

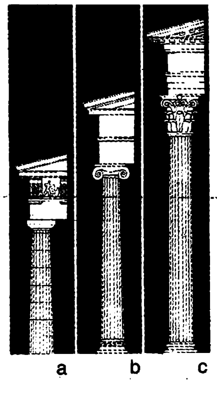

Coloane caracteristice pentru ordinul: a) doric; b) ionic; c) corintic.

3. (MAT.) A introduce o relație de ordine pentru elementele unei mulțimi.

ORDONÁNȚĂ (< fr.) s.f. I. 1. Dispoziție scrisă emanând de la o autoritate (administrativă); act care conține această dispoziție. ✧ *O. de plată* = dispoziție, ordin de plată a unei sume. 2. (DR.) Hotărâre judecătorească dată în proceduri cu caracter urgent (*o. prezidențială*). *O. de urgență* = hotărâre guvernamentală luată în absența Parlamentului, cu putere de lege și care poate fi infirmată sau confirmată ulterior de Parlament. ✦ Act emanat de la procuror sau de la organele de urmărire penală, prin care se iau anumite măsuri în exercitarea atribuțiilor lor. II. (ARHIT.) Dispunerea, aranjarea generală a elementelor componente ale unei fațade. III. (MILIT.) Soldat atașat pe lângă un ofițer pentru servicii personale.

ORDONÁT, -Ă adj., s.f. 1. Adj. (Despre oameni) Căruia îi place ordinea, care păstrează ordinea; *p. ext.* disciplinat, echilibrat. ✦ (Despre obiecte) Care este pus în ordine, rânduit (după anumite criterii), aranjat. ✦ (MAT.) *Mulțime o.* = mulțime pentru elementele căreia este definită o relație de ordine (ex. mulțimea numerelor reale). 2. S.f. (MAT.) A doua coordonată a unui punct din sistemul rectangular de coordonate din plan sau din spațiu paralelă cu axa OY.

ORDONATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. ~ *de credite* = persoană împuternicită prin lege sau prin delegare să dispună, să aprobe și să răspundă, potrivit legii, de utilizarea creditelor bugetare, de realizarea veniturilor, folosirea eficientă a sumelor primite de la bugetul de stat, de la bugetul asigurărilor sociale de stat sau de la bugetul fondurilor speciale, integritatea bunurilor încredințate unității pe care o conduce, organizarea și ținerea la zi a contabilității și prezentarea la termen a dărilor de seamă contabile asupra execuției bugetare.

ORDÓÑEZ, Bartolomé (c. 1490–1520), sculptor spaniol. A adaptat sensurile renascentiste la tradițiile Spaniei (monumentul funerar al reginei Jeanne la Folle și Filip cel Frumos din capela regală de la Granada); sculptură în lemn („Povestea Sf. Eulalia").

ORDOS (OERDOSU, MU US sau HETAO), pod. înalt deșertic, situat în N Chinei, în cadrul marelui cot pe care îl face fl. Huang He în cursul mijlociu; c. 95 mii km². Alt.: 1 000-2 000 m. Climă continentală excesivă, în NV deșertică, iar în SE semideșertică. Acoperit în mare parte cu depozite groase de loess și cu dune. Lacuri sărate și văi seci. Prin S pod. trece Marele Zid Chinezesc. Expl. de cărbune și petrol. Cunoscut și sub numele *Podișul de Loess*.

ORDOVICIÁN, a doua perioadă (sistem) a Paleozoicului, care a început acum 500 mil. de ani și a durat 60 mil. de ani; caracterizată prin graptoliți, trilobiți, brahiopode, nautiloidee, cistoidee etc. În O. își fac apariția primii corali, iar dintre vertebrate apar peștii.

OREÁDE (< fr.; {s} lat. *oreas*, gr. *oreias* < *oros* „munte") s.f. pl. (În mitologia greacă) Nimfe ale munților.

ÖREBRO, oraș în S Suediei situat pe țărmul L. Hjälmaren; 124,8 mii loc. (2001). Șantier naval. Ind. constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, textilă și alim. Universitate (1970). Biserica St. Nikolai (sec. 12-13); castel (sec. 16), pe ins. Svartälven; Primăria (1862). Centru comercial din Antic. Sediul mai multor concilii ecleziastice și diete (Dieta din 1529 a proclamat luteranismul religie de stat; cea din 1810 l-a ales pe mareșalul *Bernadotte* principe ereditar pe tronul Suediei).

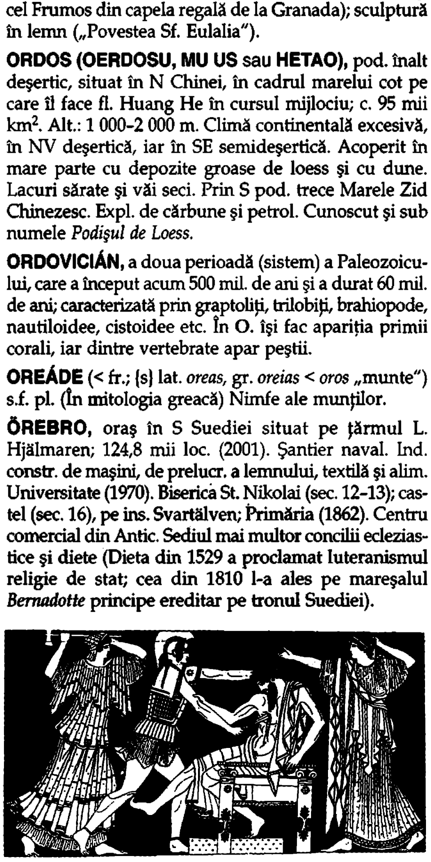

Oreste ucigându-l pe Egist

OREGON 1. Stat în extremitatea de NV a S.U.A., cu ieșire la Oc. Pacific, străbătut în partea centrală de m-ții Cascadelor (alt. max: 3 424 m); 251,4 mii km²; 3,5 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Salem*. 2. V. **Columbia (1).**

OREIÓN (< fr.) s.n. Maladie contagioasă, provocată de un virus, frecventă, mai ales, la copii. Are o perioadă de incubație de 12-26 zile și se manifestă prin inflamarea dureroasă a glandelor parotide și febră. Boala se poate complica (orhită urliană), ducând la atrofie testiculară. Sin. *parotidită epidemică*.

OREL, oraș în Federația Rusă, port pe stg. râului Oka; 333,6 mii loc. (2002). Constr. de mașini; produse textile și alim. Muzeul „Turgheniev". Bisericile Nikolo-Peskovskaia (1790), Arhanghelul Mihail (1722). Fundat (1566), de Ivan cel Groaznic. În perimetrul Kursk-Orel-Belgorod s-a desfășurat una dintre cele mai importante confruntări dintre armatele sovietice și germane (5 iul.-23 aug. 1943); cunoscută și sub numele de Bătălia de la *Kursk*.

ORELÍST, -Ă (< *O.R.L.*) adj. (Despre medici) Specialist în otorinolaringologie.

ORELLANA, Francisco de ~ (c. 1511–1546 sau 1550), conchistador și explorator spaniol. Împreună cu F. Pizzaro a cucerit Perú (1535). A parcurs Amazonul de la Cordilieri la Oc. Atlantic, efectuând prima traversare a continentului sud-american de la V la E (1541–1542).

ORENBURG, oraș în Federația Rusă, în S m-ților Ural; 548,8 mii loc. (2002). Ind. siderurgică, constr. de mașini, alim., textilă. Fondat în 1735. Între 1938 și 1957 s-a numit *Cikalov*.

ORENSE, oraș în NV Spaniei (Galicia); 107,5 mii loc. (2001). Expl. de tungsten. Siderurgie. Constr. de automobile. Catedrala gotică San Martín (sec. 13), fostul palat episcopal (sec. 12), biserica La Trinidad (sec. 13). Pod peste Río Miño (1230). Izv. termale. Turism. Pe vremea romanilor s-a numit *Aquae Urentes*. Cap. a confederației suevilor (sec. 6–7), distrus de mauri (sec. 8) și reconstruit de Alfons III al Asturiilor (sec. 9).

ORESME, Nicole de (1325–1382), prelat și savant francez. Episcop de Lisieux (din 1377). Traduceri din Aristotel, contribuind la fixarea limbii franceze. Lucrări științifice („Despre originea, natura și mutațiile monedei") și al unui tratat de astronomie, în care lua în considerație mișcarea Pământului în jurul axei sale („De caelo et mundo").

ORESTANO, Francesco (1873–1945), filozof italian. Specialist în istoria filozofiei („Știința binelui și a răului"). Studii privind viața și activitatea lui Leonardo da Vinci. M. coresp. al Acad. Române (1942).

ORESTE (în mitologia greacă), fiul lui Agamemnon și al Clitemnestrei. Ajutat de sora sa Electra, și-a ucis mama și pe amantul acesteia, Egist, pentru a-și răzbuna tatăl, care fusese asasinat de către cei doi la întoarcerea sa din Războiul troian. Prigonit de Erinii (duhurile răzbunării), a fost absolvit de areopagul din Atena.

ØRESUND sau SUND, str. între ins. Sjælland și pen. Scandinavia, care face legătura între str. Kattegat și M. Baltică. Lungime: 118 km. Porturi pr.: Copenhaga și Malmö. Legături de feribot. Pod rutier și feroviar între orașele Helsingør (Danemarca) și Helsingborg (Suedia).

ORÉZ (< bg.) s.m. Plantă alimentară anuală din fam. poaceelor, cu tulpina înaltă de 80-120 cm, cu inflorescența în panicule și cu fructele cariopse, de formă elipsoidală, comprimate lateral *(Oryza sativa)*. La maturitate, fructele (semințele) rămân îmbrăcate în palee, fiind necesară decorticarea pentru a putea fi consumate. O. este un aliment bogat în amidon (75%), cu o mare valoare calorică; proteinele, deși în cantitate mică (6–8%), au o valoare nutritivă ridicată, fiind ușor digerabile. Din suprafața cultivată cu o., 95% se află în Asia, cultura lui fiind răspândită aici din cele mai vechi timpuri. În Europa, a fost introdus în sec. 8, mai întâi în Spania și Italia. În România, prima orezărie a fost înființată, în 1786, pe malul râului Bârzava. În simbolistica chineză, o., hrana vieții și a nemuririi, este de origine divină.

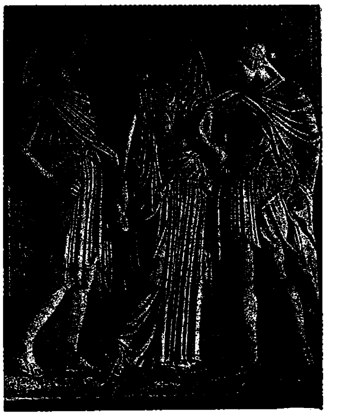

Relief cu Orfeu, Euridice și Hermes (copie romană în marmură)

ORFÁN, -Ă (< ngr.) adj. (Și subst.) Care și-a pierdut unul sau ambii părinți; (rar) orfelin. ✦ Fig. Lipsit de ceva.

ORFELINÁT (< fr.) s.n. (Înv.) Instituție de ocrotire socială în care erau crescuți copiii orfani. Azi centru de plasament.

ORFEU (în mitologia greacă), poet și muzician, fiul lui Oiagros, regele tracilor, și al muzei Caliope. Protejat de Apolo, care i-a dăruit lira sa. Participant la expediția *Argonauților*. Pentru a o readuce pe Pământ pe soția sa moartă, Euridice, a coborât în Infern, dar privind-o înainte de ieșirea din Infern, a pierdut-o pentru totdeauna. După moarte, capul și lira i-au fost duse pe ape în ins. Lesbos, ce a devenit simbolul poeziei lirice. Muzele au salvat lira lui O., transformând-o într-o constelație.

ORFEVRĂRÍE (< fr.) s.f. Meșteșugul de a executa obiecte de artă aplicată (vase, bijuterii, obiecte de cult, legături de cărți etc.) din metale prețioase. Printre cei mai mari maeștri ai genului s-a distins *B. Cellini*. În România, o. a avut o mare înflorire în sec. 16-17, mai ales în Transilvania, printre cei mai importanți meșteri numărându-se Sebastian Hann. ✦ Obiectele prelucrate prin acest meșteșug. ✦ Comerț cu obiecte fine de aur și de argint.

ORFÉVRU (< fr.; {s} lat. *aurum* „aur" + fr. *fevre* „artizan") s.m. Meșter care lucrează orfevrărie; creator de obiecte de artă aplicată de mare finețe, din metal prețios; *p. ext.* artist subtil.

ORFF, Karl (1895–1982), compozitor și muzicolog german. Muzică vocal-simfonică („Carmina Burana", „Catulli Carmina"), opere; aranjamente și prelucrări de muzică veche. Autorul unei metode de educație muzicală, bazată pe ritm.

ÓRFIC, -Ă (< fr.; n. pr. *Orfeu*) adj., s.f. pl. 1. Adj. Privitor la Orfeu, care se referă la doctrine, mistere, concepții filozofice atribuite acestuia; care aparține lui Orfeu sau poemelor sale. ✧ *Poeme orfice* = denumire dată textelor lirice și filozofice grecești atribuite poetului mitic Orfeu (87 de imnuri și un amplu poem „Argonautica"). 2. S.f. pl. Sărbători în cinstea lui Dionysos.

ORFÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Orfeu*) s.n. 1. Curent ezoteric din Grecia antică și Asia Mică (sec. 6 î.Hr.), a cărui întemeiere este atribuită poetului mitic Orfeu. O.

Orez

preconiza dualismul suflet-corp şi credinţa în *metempsihoză*. Potrivit **o.**, viaţa ascetică era singura care putea salva puritatea sufletului de impuritatea trupului, considerat temniţă a sufletului. **2.** Curent în pictură definit de G. Apollinaire (1912) şi reprezentat mai ales de Robert Delaunay şi František Kupka, care susţine primatul culorii pure ca mijloc de exaltare a luminozităţii şi a dinamismului. A deschis drumul picturii abstracte.

ORGÁN (< ngr., it., germ., fr., lat.) s.n. **1.** Unitate morfologică din corpul unei fiinţe vii, care îndeplineşte una sau mai multe funcţii. ✧ *Organe vegetative* = părţile componente ale unei plante neimplicate în înmulţirea sexuată (ex. talul la plantele inferioare; frunza, tulpina şi rădăcina la plantele superioare). *Organe generative* = **o.** de înmulţire sexuată (ex. floarea la angiosperme). La animale şi la om se numesc **o.** genitale. V. şi *genital*. *Organe de echilibru* = **o.** care asigură poziţia corpului în spaţiu şi sunt supuse influenţei vitezei şi a forţei de gravitaţie asupra organismului. La animalele vertebrate şi la om sunt reprezentate prin aparatul vestibular. *Organe de respiraţie* v. aparat *respirator*. *Organe de simţ* v. *simţ*. *Organe analoage* v. *analog*. *Organe omoloage* v. *omolog*. *Organe provizorii* = **o.** temporare la embrionii şi larvele animalelor pluricelulare; ele îndeplinesc funcţii de bază ale organismelor până la formarea definitivă a **o.** adulte (ex. membrele abdominale şi branhiile la larvele insectelor). *O. rudimentar* v. *rudimentar*. *Organe tactile* = formaţiuni specializate cu ajutorul cărora animalele şi omul reacţionează la excitaţiile din mediul extern reprezentate prin atingere, presiune, temperatură, substanţe nocive etc. Sunt situate în tegumente, în muşchi, mucoasa buzelor, a limbii ş.a. În cazul celor lipsiţi de văz sau de auz *o.t.* au un rol de bază în cunoaşterea lumii înconjurătoare. *Organe hematopoetice* = o. în care se formează elementele figurate ale sângelui şi limfei. La mamifere şi la om acestea sunt: măduva osoasă, ganglionii limfatici, splina şi timusul. *Transplant de organe* v. *transplant*. *Bancă de organe* = bancă specializată în păstrarea o. care se transplantează. **2.** *O. de maşină* = parte componentă a unui mecanism sau a unei maşini, alcătuită dintr-una sau din mai multe piese simple, care îndeplineşte o anumită funcţie şi care poate fi proiectat şi fabricat independent. **3.** Fig. Mijloc, instrument de acţiune, de comunicare etc.; *p. ext.* exponent, reprezentant, mijlocitor. ✦ (Urmat de determinări care arată apartenenţa) Ziar, revistă. **4.** (DR.) *O. al persoanei juridice* = persoană fizică sau colectiv de persoane fizice care au calitatea de angajaţi sau de membri ai unei organizaţii cu personalitate juridică, prin care acea organizaţie dobândeşte drepturi şi-şi asumă obligaţii. ✧ *O. de urmărire penală* = procurorul şi **o.** de cercetare penală. *O. de stat* = formă organizatorică creată prin lege şi învestită cu anumită competenţă în exercitarea funcţiilor statului. *O. reprezentativ* = **o.** de stat în compunerea căruia intră cetăţeni aleşi prin vot şi care reprezintă interesele alegătorilor în **o.** de conducere ale statului.

ORGÁNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ţine de structura, de esenţa, de funcţiunile unui organ sau ale unui organism; privitor la organe sau la organisme vii. **2.** Care are structura unui organism **(1)**, constituind un întreg diferenţiat şi în acelaşi timp unitar; organizat. ✦ Care rezultă din organizarea, din constituţia propriu-zisă a unui lucru; lăuntric, intrinsec. ✦ (Şi adv.; despre relaţii, legături; adesea în opoziţie cu *mecanic*) Analog legăturii care uneşte părţile unui organism **(1)**; indisolubil. **3.** (Despre substanţe) Care este alcătuit din carbon şi hidrogen, uneori şi din alte elemente (oxigen, azot etc.). ✧ *Chimie o.* v. *chimie*. **4.** (PEDOL.) *Materie o.* = materie provenită de la organisme vegetale şi animale moarte, resturi vegetale, dejecţii animale etc. care este în curs de descompunere în sol.

Piesă de orfevrărie

ORGANICÍSM (< fr.) s.n. **1.** (PSIH.) Teorie holistă a personalităţii conturată de către neuropsihiatrul american Kurt Goldstein (1879-1965). **O.** consideră persoana umană ca o totalitate în care există o deplină integrare; toate dezordinile fizice şi mentale au o bază organică: schimbări ale structurii creierului, tulburări ale biochimismului etc. **2.** (SOCIOL.) Concepţie din sec. 19, potrivit căreia societatea ar fi un organism analog celor biologice, supus aceloraşi legi ca şi acestea. Reprezentanţi: H. Spencer, A. Schäffle, R. Worms.

ORGANIGRÁMĂ (< fr.; {s} fr. *organi*[*ser*] „a organiza" + gr. *gramma* „scriere") s.f. **1.** Reprezentare grafică a structurii organizatorice a unei întreprinderi sau instituţii, a subordonării compartimentale, a tipurilor de legături între compartimente, a evantaiului subordonărilor etc. ✦ Colectiv de angajaţi care figurează (fără nominalizare) în această schemă. **2.** (INFORM.) Reprezentare, cu ajutorul unor simboluri grafice, a algoritmului unei probleme ce urmează a fi rezolvată cu ajutorul calculatoarelor electronice.

ORGANÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Sistem viu (animal, plantă, microorganism) care este capabil de reproducere, creştere şi întreţinere. Majoritatea **o.** au structură celulară (mono- sau pluricelulară). Formarea unui **o.** pluricelular constituie un proces care include diferenţierea structurilor (celule, ţesuturi, organe) şi funcţiilor legate strâns între ele. Totalitatea **o.** formează materia vie. ✧ *O. modificat genetic* (OMG) = **o.** al cărui genom a fost modificat prin inginerie genetică; prin intermediul celulelor reproducătoare (gameţi) modificarea (de importanţă economică) se transmite ereditar descendenţilor. *Organisme sinantrope* v. *sinantrop*. *O. autotrof* v. *autotrof*. *O. heterotrof* v. *heterotrof*. **2.** P. ext. Fig. Ceea ce apare ca un tot închegat; ceea ce funcţionează în mod perfect organizat. **4.** Organizaţie **(1)**.

ORGANÍT (fr.) s.n. (HIST.) Fiecare dintre elementele constitutive permanente ale celulei animale sau vegetale, cu formă, structură şi compoziţie chimică determinate, îndeplinind anumite funcţii în viaţa celulei (ex. nucleul, plastidele, mitocondriile).

ORGANIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. **1.** Tranz. A întreprinde metodic măsurile necesare pentru a (se) asigura un cadru coordonat, o rânduială adecvată şi o desfăşurare cât mai eficientă uneia sau mai multor activităţi, acţiuni etc. ✦ A orândui. **2.** Refl. A-şi coordona acţiunile după un anumit plan; a proceda metodic şi eficient în acţiunile sale.

ORGANIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) organiza şi rezultatul ei; *p. ext.* rânduială, disciplină, ordine. ✦ Orânduire, alcătuire. ✧ *O. administrativ teritorială* = împărţire administrativ teritorială. **2.** *Organizarea teritoriului* = ansamblu de măsuri organizatorice, financiare, tehnice şi juridice prin care se urmăreşte folosirea raţională a terenurilor. Sin. *planificare teritorială*.

ORGANIZATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care se referă la organizare. ✦ (Substantivat) Persoană care organizează. **2.** S.m. (EMBRIOL.) Parte a unui embrion sau organ care emite stimuli privind sensul dezvoltării morfologice şi diferenţierea altor părţi ale organismului sau sistemului. Sin. *inductor* **(II 3)**.

ORGANIZATÓRIC, -Ă adj. Care ţine de organizare, privitor la organizare.

ORGANIZAŢIA NAŢIUNILOR UNITE (O.N.U.; în engl.: United Nations Organization – U.N. sau U.N.O.), organizaţie internaţională guvernamentală cu sediul în New York, fondată, prin semnarea la 26 iun. 1945, a Cartei de la San Francisco de către 50 de state. Ulterior, numărul lor a crescut continuu, depăşind 190. Constituie o organizaţie cu vocaţie universală, creată în scopul menţinerii păcii şi securităţii internaţionale prin luarea de măsuri colective împotriva actelor de agresiune, dezvoltarea relaţiilor prieteneşti între naţiuni, promovarea cooperării internaţionale în domeniile economic, social, cultural şi umanitar. La 12 iun. 1941 este parafată la Londra „Declaraţia interaliată" în care semnatarii se angajau „să conlucreze cu celelalte naţiuni libere, atât în timp de război, cât şi în timp de pace". Documentul, semnat la 14 aug. 1941 de preşedintele S.U.A. Franklin D. Roosevelt şi primul-ministru britanic Winston Churchill, la bordul navei „Prince of Wales", este de atunci cunoscut sub denumirea de Carta Atlanticului. Numele organizaţiei a fost folosit prima dată, în „Declaraţia Naţiunilor Unite", semnată, la Washington, la 1 ian. 1942, de către reprezentanţii a 26 de state care luptau contra Axei şi care şi-au proclamat sprijinul pentru Carta Atlanticului. Într-o declaraţie semnată la Conferinţa de la Moscova, la 30 oct. 1943, guvernele U.R.S.S., Marii Britanii, Statelor Unite şi Chinei au preconizat crearea unei organizaţii internaţionale în scopul menţinerii păcii şi securităţii internaţionale, obiectiv reafirmat de conducătorii Statelor Unite, Marii Britanii şi U.R.S.S. la Conferinţa de la Teheran (1 dec. 1943). Primul proiect al **O.N.U.** a fost elaborat în cursul unei conferinţe ţinute la hotelul „Dumbarton Oaks" din Washington, în cursul unor serii de reuniuni (21 aug.-7 oct. 1944) când, reprezentanţii U.R.S.S., Marii Britanii, Statelor Unite şi Chinei s-au pus de acord asupra scopurilor, structurii şi funcţionării acestei organizaţii mondiale. La 11 febr. 1945, după reuniunea de la Ialta, Roosevelt, Churchill şi Stalin şi-au declarat voinţa de a pune bazele unei „organizaţii generale internaţionale pentru salvgardarea păcii şi securităţii". La 25 apr. 1945 reprezentanţii a 50 de state s-au reunit la San Francisco în Conferinţa Naţiunilor Unite asupra Organizaţiei internaţionale. Ei au elaborat cele 111 articole ale Cartei care a fost adoptată în unanimitate. Aceasta defineşte scopurile şi principiile Organizaţiei, structura, organele principale şi funcţiile acestora. A intrat în vigoare după ce a fost ratificată de cei cinci membri permanenţi ai Consiliului de Securitate şi a majorităţii celorlalţi semnatari (24 oct. 1945, naşterea **O.N.U.**). Prima Adunare Generală, unde sunt reprezentate toate statele membre, se deschide la Central Hall din Westminster (10 ian. 1946). Consiliul de Securitate reunit pentru prima oară la Londra (17 ian. 1946) adoptă regulamentul său de ordine interioară. Adunarea Generală adoptă (24 ian. 1946) prima sa rezoluţie consacrată în principal utilizării paşnice a energiei atomice şi eliminării armelor atomice şi a celorlalte arme de distrugere în masă. La 1 febr. 1946 Trygve Lie (Norvegia) devine primul secretar general al O.N.U., iar la 24 oct. 1947 Adunarea Generală proclamă oficial această zi drept „Ziua Naţiunilor Unite". La 24 oct. 1949 se pune piatra de temelie a actualului sediu al **O.N.U.** din New York. Activitatea sa a cuprins domenii diverse, de la aplanarea conflictelor, interdicţia armelor de distrugere în masă şi neproliferarea armelor atomice la decolonizare, codificarea dreptului internaţional, mediului, drepturilor omului etc. Astfel, în iun. 1948 este stabilit în Palestina organismul Naţiunilor Unite însărcinat cu supravegherea armistiţiului, prima misiune de observare a Naţiunilor Unite. Adunarea Generală adoptă *Declaraţia universală a drepturilor omului* (10 dec. 1948). În absenţa reprezentantului Uniunii Sovietice, Consiliul de Securitate decide să intervină de partea Coreii de Sud şi să respingă invazia Nordului. O convenţie de armistiţiu

Carl Orff

în Coreea este semnată (27 iul. 1953) de către Comandamentul **O.N.U.** şi Comandamentul China–Coreea de Nord. În 1954, Înaltul Comisariat O.N.U. pentru refugiați primeşte primul dintre cele două Premii Nobel pentru Pace pentru intervențiile sale în favoarea refugiaților europeni. Adunarea Generală îşi ține prima sa sesiune extraordinară de urgență (1 nov. 1956) pentru a face față crizei Canalului Suez şi creează (5 nov.) prima forță de menținere a păcii a **O.N.U.** – Forța de Urgență a Națiunilor Unite (F.U.N.U.). În sept. 1960, 17 noi state independente (dintre care 16 africane) intră în **O.N.U.** (cea mai numeroasă primire a unor noi state membre). Consiliul de Securitate adoptă un embargou voluntar asupra armamentelor împotriva Africii de Sud (7 aug. 1963), iar mai apoi (5 mart. 1964) aprobă trimiterea unei forțe de menținerea păcii în Cipru. Adunarea Generală retrage (27 oct. 1966) Africii de Sud mandatul prin care administra Africa de Sud-Vest (azi Namibia), iar la 16 dec. 1966 sunt impuse sancțiuni obligatorii împotriva Rhodesiei (azi Zimbabwe) de către Consiliul de Securitate. După „Războiul de 6 zile", Consiliul de Securitate adoptă, la 22 nov. 1967, Rezoluția 242, baza viitoarelor negocieri care vizează instaurarea păcii în Orientul Mijlociu. Adunarea Generală aprobă *Tratatul de non-proliferare a armelor nucleare* şi cere statelor membre să îl ratifice (12 iun. 1968). La 4 ian. 1969 intră în vigoare *Convenția internațională asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială.* Adunarea Generală admite (25 oct. 1971) R.P. Chineză în **O.N.U.** În iun. 1972 are loc la Stockholm prima Conferință a Națiunilor Unite pentru Mediu care creează Programul Națiunilor Unite pentru Mediul Înconjurător (P.N.U.E.), cu sediul la Nairobi (Kenya). La 13 nov. 1974 Adunarea Generală recunoaşte Organizația pentru Eliberarea Palestinei (O.L.P.) ca „singurul reprezentant legitim al poporului palestinian". „Anul internațional al femeii", marcat de prima Conferință **O.N.U.** asupra drepturilor femeilor, organizată la Ciudad de Mexico (iun.–iul. 1975) este urmat de adoptarea de către Adunarea Generală la 18 dec. 1979 a Convenției asupra eliminării oricăror forme de discriminare a femeilor, definind drepturile femeilor în domeniul politic, economic, social, cultural şi civil. Consiliul de Securitate adoptă un embargou obligatoriu asupra armamentelor împotriva Africii de Sud (4 nov. 1977), iar Adunarea Generală convoacă prima sa sesiune extraordinară consacrată dezarmării (mai–iun. 1978). La 25 nov. 1981 Adunarea Generală adoptă *Declarația asupra eliminării oricăror forme de intoleranță şi discriminare pe bază religioasă.* La 10 dec. 1982 este semnată Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării de către 177 state şi două entități (cel mai mare număr de semnături puse pe un tratat în ziua votării). În dec. 1984 secretarul general Javier Pérez de Cuéllar creează Biroul de operații de urgență în Africa pentru coordonarea ajutoarelor organizate pentru combaterea foametei. Tot acum (10 dec. 1984) Adunarea Generală adoptă Convenția împotriva torturii şi a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante. În iun. 1985, la Nairobi, are loc Conferința de încheiere a Deceniului Națiunilor Unite pentru femei, care reuneşte mii de participanți. În sept. 1987 eforturile desfăşurate de P.N.U.E. sunt încununate de semnarea *Tratatului asupra protecției păturii de ozon,* cunoscut sub numele de *Protocolul de la Montréal,* primul acord mondial de protecție a mediului. În 1988 Operațiunile **O.N.U.** de Menținere a Păcii primesc Premiul Nobel pentru Pace (în acel moment erau desfăşurate un număr de 7). În apr. 1989 Grupul de Asistență **O.N.U.** pentru perioada de tranziție (G.A.N.U.P.T.) este trimis în Namibia pentru a supraveghea retragerea trupelor Africii de Sud şi pentru a furniza asistență în vederea alegerilor care au avut loc în nov. 1989 (Namibia devine independentă la 21 mart. 1990). La 31 mai 1991 este negociată o încetare a focului în Angola (unde războiul civil se desfăşura de 16 ani) supravegheată apoi de Misiunea de verificare a Națiunilor Unite în Angola (U.N.A.V.E.M. II). Guvernul din El Salvador şi Frontul de Eliberare Națională (F.E.N.) semnează (31 dec. 1991), prin intermediul bunelor oficii ale secretarului general al **O.N.U.**, un acord de încetare a focului şi un tratat de pace, după 12 ani de război. Consiliul de Securitate ține prima reuniune din istoria sa (31 ian. 1992), la nivelul şefilor de stat şi de guvern. În iun. 1992 are loc la Rio de Janeiro (Brazilia) Conferința Națiunilor Unite asupra mediului, cu participarea a 104 şefi de stat sau de guvern şi alți conducători (Conferința, cea mai mare reuniune interguvernamentală din istorie, adoptă „Acțiunea 21" – plan de acțiune pentru dezvoltarea durabilă). Secretarul general Boutros Boutros Ghali publică „Agenda pentru pace" (17 iun. 1992), plan de diplomație preventivă, de restabilire şi menținere a păcii. La 27 apr. 1993 este declarată independența Eritreii, în urma unui referendum verificat de **O.N.U.** cu participarea a 98,5% din electoratul înscris (Eritrea a fost pe urmă admisă ca membru al **O.N.U.** şi al Organizației Unității Africane, azi Uniunea Africană). În mai 1993 alegerile din Cambodgia, supervizate de **O.N.U.**, au drept consecință elaborarea unei noi Constituții şi instalarea unui guvern democratic, marcând încheierea conflictului ce dura de 15 ani. Are loc la Viena (iun. 1993) Conferința Mondială asupra drepturilor omului în timpul Anului Internațional al populațiilor autohtone (1993). La 6 mai 1994 secretarul general publică „Agenda pentru dezvoltare", plan de acțiune al cărui scop este de a ameliora condiția umană. Au loc alegeri în Africa de Sud (26–29 apr. 1994) sub supravegherea a 2 527 observatori ai Misiunii de Observare a Națiunilor Unite în Africa de Sud (M.O.N.U.A.S.), care marchează sfârşitul regimului de apartheid. Consiliul de Securitate ridică embargoul asupra armelor şi altor restricții impuse Africii de Sud (25 mai), iar la 23 iun. 1994 Africa de Sud îşi reia locul în Adunarea Generală, după 24 ani de absență. La 13 sept. 1994 Conferința internațională **O.N.U.** asupra populației şi dezvoltării, reunită la Cairo, adoptă un Program de acțiune. În oct. 1994 au loc în Mozambic primele alegeri multipartite (27-29 oct.) supravegheate de peste 2 300 observatori internaționali. În acelaşi an, este adoptat un program de activitate, însoțit de manifestări care marchează a 50-a aniversare a **O.N.U.**, cu tema „Noi, popoarele Națiunilor Unite... aliate pentru o lume mai bună". Se reuneşte la Copenhaga (mart. 1995) Conferința mondială pentru dezvoltare socială, una dintre cele mai importante reuniuni a conducătorilor politici, pentru a reînnoi angajamentul de a combate sărăcia, şomajul şi excluderea socială. La 26 iun. 1995 are loc la San Francisco (California) o conferință de celebrare a celei de a 50-a aniversări de la semnarea Cartei Națiunilor Unite, urmată la 22–24 oct. 1995 de o reuniune specială cu participarea şefilor de stat şi de guvern, la sediul **O.N.U.** din New York. La 10 sept. 1996 Adunarea Generală adoptă *Tratatul pentru interzicerea completă a experiențelor nucleare* (Acest tratat, a cărui adoptare semnifică o cotitură în istoria eforturilor în materie de dezarmare şi de neproliferare, este deschis semnării la 24 sept.). La 17 dec. 1996 Adunarea Generală alege pentru prima dată un reprezentant al țărilor din Africa neagră (Kofi Annan, Ghana), pentru un mandat (1 ian. 1997–31 dec. 2001), reconfirmat la 29 iun. 2001. **O.N.U.** are 191 de membri (2003), printre care şi România (din 14 dec. 1955). Cea de-a XXII-a sesiune a Adunării Generale a ales drept preşedinte pe ministrul de Externe al României, Corneliu Mănescu (era pentru prima dată în istoria de până atunci a organizației când un reprezentant al țărilor socialiste era ales în această demnitate). Nu face parte din **O.N.U.** un singur stat suveran, Vaticanul (care are totuşi statutul de observator permanent). În anul 2002 au fost admişi ca membri Elveția (în urma succesului referendumului din 3 mart. 2002) şi Timorul de Est (al 46-lea stat independent al Asiei). Organizația pentru Eliberarea Palestinei (O.L.P.) are statutul de observator special. Principalele organe ale **O.N.U.** sunt: Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic şi Social, Consiliul de Tutelă, Curtea Internațională de Justiție, Secretariatul.

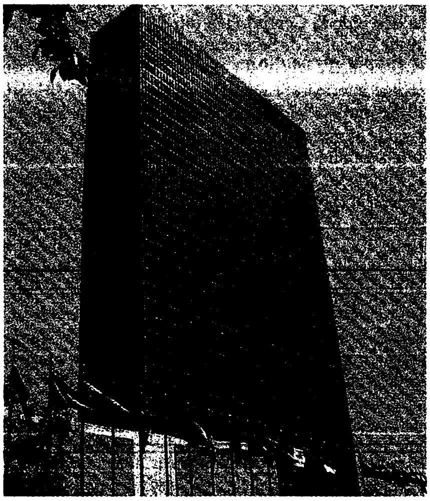
Organizația Națiunilor Unite
Sediul din New York

Comisiile regionale O.N.U. sunt: *Comisia Economică pentru Europa, Comisia Economică şi Socială pentru Asia şi Pacific, Comisia Economică pentru America Latină şi Caraibe, Comisia Economică pentru Africa, Comisia Economică şi Socială pentru Asia de Vest.*

Agențiile specializate în cadrul sistemului O.N.U. sunt: *Agenția Internațională pentru Energie Atomică, Banca Internațională pentru Reconstrucție şi Dezvoltare/Banca Mondială, Fondul Internațional pentru Dezvoltarea Agriculturii, Fondul Monetar Internațional, Uniunea Internațională a Comunicațiilor, Uniunea Poştală Universală, Organizația Aviației Civile Internaționale, Organizația Internațională a Muncii, Organizația Maritimă Internațională, Organizația Meteorologică Mondială, Organizația Mondială a Sănătății, Organizația Mondială pentru Protecția Proprietății Intelectuale, Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație şi Agricultură, Organizația Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială, Organizația Națiunilor Unite pentru Învățământ, Ştiință şi Cultură.*

ORGANIZAȚII INTERNAȚIONALE:

FONDUL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU COPII (U.N.I.C.E.F.; în engl.: United Nations Children's Fund). Creat la 11 dec. 1946, cu sediul la New York (S.U.A.). Prin Rezoluția Adunării Generale din 6 oct. 1953 programul **O.N.U.** de ajutorare a copiilor a căpătat un caracter permanent. La 2 sept. 1990 a intrat în vigoare convenția asupra dreptului copilului, iar la 29 sept. acelaşi an U.N.I.C.E.F. a convocat la New York un summit mondial cu participarea a 71 de şefi de stat sau de guvern, care adoptă un plan de acțiune în sprijinul copiilor. U.N.I.C.E.F. este un organism specializat în sistemul **O.N.U.**, cu statut semiautonom. Pentru activitatea sa a fost distins în 1965 cu Premiul Nobel pentru Pace.

ORGANIZAȚIA CONFERINȚEI ISLAMICE (O.C.I.; în engl.: Organization of the Islamic Conference – O.I.C.), organizație guvernamentală regională, cu sediul la Jeddah (Arabia Saudită), creată în 1969. Are 57 de state membre suverane care au populație islamică din Africa, Asia, Europa şi America, două state au statut de observator, iar Organizația pentru Eliberarea Palestinei (O.E.P.) este membru cu drepturi depline. Principalele sale organe sunt: Conferința şefilor de state (care se reuneşte la fiecare 3 ani), Conferința Miniştrilor Afacerilor Externe (care se reuneşte în fiecare an) şi Secretariatul general.

ORGANIZAȚIA DE SOLIDARITATE A POPOARELOR AFRO-ASIATICE (în engl.: Afro-Asian People's Solidarity Organization – A.A.P.S.O.), organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Cairo (Egipt), creată în 1957. La activitățile ei iau parte comitete naționale sau organizații naționale din 75 de țări (1984).

ORGANIZAȚIA DE SOLIDARITATE A POPOARELOR DIN ASIA, AFRICA ŞI AMERICA LATINĂ (în sp.: Organización de Solidaridad de los Pueblos de Africa, Asia y América Latina – O.S.P.A.A.A.L.), organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Havana (Cuba), creată în 1966. La activitățile ei iau parte organizații naționale din 80 de țări (1984).

ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ A ZIARIŞTILOR (O.I.Z.; în fr.: Organization Internationale des

Journalistes - O.I.J.), organizaţie internaţională neguvernamentală, continuatoare a Federaţiei Internaţionale a Ziariştilor, fondată la Paris, în 1926, cu actuala denumire din 1946. Sediul actual: Praga (Cehia). Are membri colectivi şi individuali în 110 ţări (1984), între care şi România.

ORGANIZAŢIA INTERNAŢIONALĂ PENTRU MIGRARE (O.I.M.; în engl.: International Organization for Migration - I.O.M.), organizaţie umanitară, nonpolitică, cu sediul la Geneva (Elveţia), fondată în 1951. Are 60 de state membre, iar alte 50 au statut de observator.

ORGANIZAŢIA MONDIALĂ A COMERŢULUI (O.M.C.; în engl.: World Trade Organization - W.T.O.), organizaţie interguvernamentală, cu sediul la Geneva (Elveţia), creată la 1 ian. 1995 ca succesoare a G.A.T.T. (Acordul General pentru Tarife şi Comerţ). Deşi nu este o organizaţie specializată a **O.N.U.**, are de fapt strânse raporturi cu aceasta.

ORGANIZAŢIA MONDIALĂ DE TURISM (O.M.T.; în engl.: World Tourism Organization - W.T.O.), organizaţie internaţională interguvernamentală, creată în 1974, cu sediul la Madrid (Spania). Are 139 de state şi terit. membre (2001) şi peste 350 membri afiliaţi ce reprezintă guverne locale, asociaţii şi companii private din turism, inclusiv companii aeriene, grupuri hoteliere şi turoperatori.

ORGANIZAŢIA PENTRU COOPERARE ŞI DEZVOLTARE ECONOMICĂ (O.C.D.E.; în engl.: Organization for Economic Cooperation and Development - O.E.C.D.; în fr.: Organisation de Cooperation et de Développement Economique - O.C.D.E.), organizaţie internaţională guvernamentală, cu sediul la Paris (Franţa), creată la 30 sept. 1961, ca succesoare a Organizaţiei Europene pentru Cooperare Economică înfiinţată în 1948. Are 30 de membri (2001): Australia, Austria, Belgia, Canada, Cehia, Rep. Coreea, Danemarca, Elveţia, Finlanda, Franţa, Germania, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Japonia, Luxemburg, Marea Britanie, Mexic, Norvegia, Noua Zeelandă, Olanda, Polonia, Portugalia, Slovacia, Spania, S.U.A., Suedia, Turcia, Ungaria. În domeniul energiei (convenţionale şi nucleare) cea mai mare parte a activităţii organizaţiei se desfăşoară în cadrul a două agenţii create de Consiliul O.C.D.E. în acest scop:

- *Agenţia Internaţională pentru Energie* (în engl.: International Energy Agency - I.E.A.), cu sediul la Paris (Franţa), creată în 1974. Are 26 membri (ai O.C.D.E., cu excepţia Republicii Coreea, Mexicului, Poloniei şi Ungariei).
- *Agenţia O.C.D.E. pentru Energie Nucleară* (O.E.C.D.; în engl.: Nuclear Energy Agency - N.E.A.), cu sediul la Seine, Saint-Germain (Franţa), creată în 1958. Are 28 membri (ai O.C.D.E., cu excepţia Noii Zeelande şi Poloniei). Principalul organ este Consiliul Ministerial (în care sunt reprezentate toate ţările membre), asistat de un Comitet Executiv (14 membri) şi de un Secretariat general.

ORGANIZAŢIA PENTRU ELIBERAREA PALESTINEI (O.E.P.), organizaţie creată în 1964 în Ierusalimul de Est, de către reprezentanţi ai poporului palestinian, ai unor organizaţii profesionale şi populare şi ai unor mişcări ale rezistenţei palestiniene. Organul său suprem este Consiliul Naţional Palestinian (C.N.P.), de fapt parlamentul poporului palestinian, compus din 530 membri, din care 180 din terit. arabe ocupate de Israel. Întreaga activitate a organizaţiei este condusă de Comitetul Executiv format din 15 membri, printre care şi reprezentanţi a 6 organizaţii ale rezistenţei palestiniene. Preşedinte al Comitetului Executiv este, din 2005, Mahmud Abbas.

ORGANIZAŢIA PENTRU SECURITATE ŞI COOPERARE ÎN EUROPA (O.S.C.E.; în engl.: Organization for Security and Cooperation in Europe - O.S.C.E.), organizaţie creată în 1972 sub numele de Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (C.S.C.E.). Numele actual a fost adoptat la 5 dec. 1994 la Conferinţa la nivel înalt, pentru a sublinia caracterul permanent al organismului. La 1 aug. 1975 a fost semnat Actul Final de la Helsinki, care stabileşte principiile de securitate în Europa, inclusiv angajamentul statelor de a se abţine de la acte de agresiune, respectul principiului inviolabilităţii frontierelor, neamestecului în treburile interne şi drepturile omului. Domeniile de competenţă s-au extins prin Carta de la Paris a unei noi Europe (1990), care a transformat C.S.C.E. dintr-un forum ad-hoc într-o organizaţie cu instituţii permanente. Are ca membri 55 de state din Europa, la care se adaugă Canada, S.U.A. şi opt republici asiatice ex-sovietice. Secretariatul organizaţiei are sediul la Viena (Austria).

ORGANIZAŢIA STATELOR AMERICANE (O.S.A.; în engl.: Organization of American States - O.S.A.; în sp.: Organización de los Estados Americanos - O.E.A.), organizaţie guvernamentală regională, cu sediul la Washington (S.U.A.), creată în 1948 prin Carta de la Bogotá (în vigoare din 1951, modificată în 1965 şi 1985). O.S.A. continuă activitatea Uniunii Internaţionale a Republicilor Americane (1890–1923) şi a Uniunii Republicilor Continentului American (1923–1948). Are 35 membri (2001) - toate statele din cele două Americi (inclusiv Cuba, suspendată în 1962) şi observatori din 35 de state de pe toate continentele, inclusiv Uniunea Europeană (dintre care 15 state au statut de observatori permanenţi). Principalele organe ale O.S.A. sunt: Adunarea Generală (care se reuneşte anual), Consiliul Permanent (cuprinzând câte un reprezentant al fiecărui stat membru), Secretariatul, numeroase consilii (Consiliul Interamerican Economic şi Social; Consiliul Interamerican pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură ş.a.), Consfătuirea Consultativă a Miniştrilor Relaţiilor Externe, şase organizaţii, cinci comisii specializate etc.

ORGANIZAŢIA STATELOR ARABE EXPORTATOARE DE PETROL (O.S.A.E.P.; în engl.: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries - O.A.P.E.C.), organizaţie regională, cu sediul la Kuwait, creată în 1968. Are 10 state membre: Algeria, Arabia Saudită, Bahrain, Egipt, Emiratele Arabe Unite, Iraq, Kuwait, Libia, Qatar, Siria.

ORGANIZAŢIA TRATATULUI ASIEI DE SUD-EST (S.E.A.T.O.; în engl.: South East Asia Treaty Organization - S.E.A.T.O.), organizaţie guvernamentală regională (bloc politico-militar), creată la Manila (Filipine), la 8 sept. 1954. A avut 8 state membre: Australia, Filipine, Franţa, Marea Britanie, Noua Zeelandă, Pakistan (până în 1972), S.U.A. şi Thailanda. Organizaţia s-a autodizolvat în 1975.

ORGANIZAŢIA TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD (O.T.A.N.; în engl.: North Atlantic Treaty Organization - N.A.T.O.), organizaţie guvernamentală regională (bloc politico-militar), creată în baza tratatului semnat la Washington la 4 apr. 1949 (aşa-numitul Pact al Atlanticului), cu sediul la Bruxelles - Belgia (până în 1967, la Paris). Are 26 state membre (2004): Belgia, Canada, Danemarca, Franţa, Islanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia, S.U.A. (membri fondatori), Grecia, Turcia (din 1952), R.F. Germania, (din 1955), Spania (din 1982), Cehia, Polonia, Ungaria (din 1999), Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, România, Slovacia şi Slovenia (din 2004). Organul Suprem al N.A.T.O. este Consiliul Atlanticului, care reuneşte reprezentanţii statelor membre şi decide în unanimitate, asupra tuturor problemelor administrative şi financiare. Consiliul, cu sediul la Bruxelles, este asistat de numeroase Comitete şi Grupuri de lucru (constituite pentru examinarea problemelor interne sau a celor particulare) şi de Secretariatul internaţional. Alături de aceste organisme cu caracter civil sunt cele militare: Comitetul Militar condus de un Preşedinte permanent ales la nivelul Şefilor Marilor State Majore (pentru o perioadă de doi ani), Comitetul de Planificare a Apărării, patru Comandamente regionale şi 14 Agenţii subordonate Comitetului Militar. Din 1994 N.A.T.O. s-a deschis către ţările din Europa Centrală şi de Est prin *Parteneriatul pentru Pace*. La 28 mai 2002, prin Declaraţia de la Roma, a fost creat „Consiliul celor 20", format din cele 19 ţări membre plus Federaţia Rusă, abilitat să ia decizii prin consens asupra: luptei împotriva terorismului, gestionării crizelor, neproliferării armelor de distrugere în masă, controlului armamentelor, apărării contra rachetelor de luptă, operaţiunilor de salvare pe mare, cooperării militare, planurilor pentru urgenţe civile, provocărilor şi ameninţărilor de toate tipurile ş.a. Secretar general: din 5 ian. 2004 este fostul ministru de Externe olandez Jaap de Hoop Scheffer.

ORGANIZAŢIA TRATATULUI CENTRAL (C.E.N.T.O.; în engl.: Central Treaty Organization - C.E.N.T.O.), organizaţie guvernamentală regională (bloc politico-militar), creată la 24 febr. 1955, cu sediul la Ankara (Turcia). Până în 1959 s-a numit Organizaţia Tratatului Orientului Apropiat iniţial ca un tratat bilateral între Turcia şi Iraq, la care au aderat în acelaşi an Marea Britanie (4 apr.), Pakistan (23 sept.) şi Iran (3 nov.) Organizaţia s-a autodizolvat în 1979.

ORGANIZAŢIA TRATATULUI DE LA VARŞOVIA (Pactul de la Varşovia), organizaţie guvernamentală regională cu sediul la Varşovia (Polonia), creată la 14 mai 1955 prin Tratatul de Prietenie, Colaborare şi Asistenţă Mutuală de la Varşovia. Membri: opt ţări socialiste - Albania (s-a retras din organizaţie în 1968), Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, România, Ungaria şi U.R.S.S. S-a autodizolvat în 1991.

ORGANIZAŢIA ŢĂRILOR EXPORTATOARE DE PETROL (O.P.E.C.; în engl.: Organization of the Petroleum Exporting Countries), organizaţie internaţională guvernamentală, cu sediul la Viena (Austria), creată în 1960. Are 11 state membre: Algeria, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Indonezia, Iran, Iraq, Kuwait, Libia, Nigeria, Qatar şi Venezuela. În cadrul organizaţiei funcţionează *Fondul O.P.E.C. pentru Dezvoltarea Internaţională* (în engl.: Fund for International Development), cu sediul la Viena (Austria), creat în 1976 şi având ca membri statele O.P.E.C.

ORGANIZAŢIA UNITĂŢII AFRICANE (O.U.A.; în engl.: Organization of African Unity - O.A.U.), organizaţie guvernamentală regională, cu sediul la Addis Abeba (Ethiopia), creată la Conferinţa din mai 1963 de către 32 naţiuni africane (atunci independente). Are 53 de state membre (toate statele africane cu excepţia Marocului, care a părăsit organizaţia în 1984 în semn de protest pentru admiterea ca membru al Saharei Occidentale). Principalele organe ale O.U.A. sunt: Conferinţa Şefilor de stat şi guvern (care se reuneşte anual într-o ţară membră), Consiliul Miniştrilor de Externe, Comisia de Arbitraj, Comitetul de Coordonare pentru Eliberarea Africii, comitete şi comisii specializate şi Secretariatul permanent cu sediul la Addis Abeba. La 11 iul. 2001 O.U.A. s-a dizolvat şi în iul. 2002 a fost înlocuită de Uniunea Africană.

ORGANIZÁŢIE (< fr.) s.f. Grup de persoane fizice, juridice sau de state având o organizare de sine stătătoare, un patrimoniu propriu (ambele afectate realizării unui scop) şi personalitate juridică (instituţie, întreprindere).

ORGANO- (< fr.; {s} gr. *organon* „organ") Element de compunere cu sensul de „organ" sau „organic", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

ORGANOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} *organo-* + gr. *gennaein* „a produce") adj. **1.** (Despre elemente chimice) Care intră în compoziţia substanţelor organice. **2.** (Despre minerale, roci, minereuri, formaţii geologice) Care constă din resturi sau urme de organisme animale ori vegetale; care s-a format sub acţiunea organismelor. ✧ *Rocă o.* = biolit. **3.** (BOT.) Care produce organe.

ORGANOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} *organo-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. (EMBRIOL.) Proces de formare a organelor în cursul dezvoltării individuale a organismelor.

ORGANOLÉPTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *organo-* + gr. *leptos* „minuţios") adj., s.n. **1.** Adj. Care se bazează pe simţuri. ✧ *Examen o.* = apreciere cu ajutorul văzului, mirosului, gustului şi uneori al pipăitului a calităţii produselor alimentare. **2.** S.n. Substanţă cu afinitate deosebită pentru un anumit organ.

ORGANOLÍT (< fr.; {s} *organo-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. (GEOL.) Biolit.

ORGANOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a muzicologiei care studiază instrumentele muzicale.

ORGANÓN (< ngr., fr.) s.n. Nume dat celor şase tratate de logică ale lui Aristotel, reflectând concepţia peripateticienilor care susţineau că logica este un instrument al tuturor cercetărilor. ✦ P. ext. Orice logică sau metodă (Fr. Bacon, „Novum Organum").

ORGANOSÓL (< fr. {i};) s.n. (CHIM.) Sol al cărui mediu de dispersie este un lichid organic.

ORGANOTERAPÍE (< fr.; {s} *organo-* + gr. *therapia* „tratament") s.f. Metodă de tratament al unor boli bazată pe folosirea organelor ori a glandelor crude sau supuse unei preparații speciale (ficat, creier etc.).

ORGANOTRÓP, -Ă (< fr., germ. {i}; {s} *organo-* + gr. *tropos* „direcție") adj. (Despre substanțe, medicamente) Care prezintă o afinitate particulară pentru un anumit țesut sau organ.

ORGÁSM (< fr., lat. {i}; {s} gr. *orgaein* „a dori pătimaș") s.n. Punctul culminant al excitației sexuale.

ÓRGĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument muzical complex, alcătuit dintr-un sistem de tuburi de diferite dimensiuni, acționate pneumatic cu ajutorul unor pedale, al unei claviaturi și al unor manete de registru. ✧ *O. electronică* = instrument modern cu una sau mai multe claviaturi, a cărui sursă sonoră este de natură electronică și care emite sunete similare cu cele ale **o.** cu tuburi. Versiunea simplă a fost foarte populară înainte de apariția sintetizatorului. **2.** P. analog. (IND. EXTR.) Sistem de armare, stâlp lângă stâlp, a unei lucrări miniere subterane. **3.** *O. de lumini* = **a)** set de becuri, de diferite culori, cu aprindere și intensitate comandate electronic, în concordanță cu zonele spectrale ale unui semnal acustic; **b)** pupitru de comandă pentru reglarea intensității luminoase a surselor de lumină în studiouri de televiziune, în teatre etc.

ORGHIDAN, Constantin (1874–1944, n. București), inginer și colecționar român. M. de onoare al Acad. (1942). Administrator general al Uzinelor din Reșița, președinte al Camerei de Comerț și Industrie din București. Membru al Societății numismatice române (din 1924). Pasionat colecționar, a reușit să adune 10 167 de piese – între care cameea **O.** de dimensiuni impresionante, colecție donată Acad. Române.

ORGÍE (< fr., lat.; {s} gr. *orgia* „mistere") s.f. **1.** (La pl.) sărbătoare, la greci, în cinstea zeului Dionysos; ea exprima o întoarcere la haosul primar, o scufundare în sursele vieții, o ieșire din banalitatea cotidiană pentru a participa la libertatea absolută care era privilegiul zeilor. V. *bacanală* **(1). 2.** P. ext. Petrecere desfrânată cu exces de mâncare și de băutură; bacanală **(2).**

ORGÓLIU (< it.) s.n. Mulțumire de sine exagerată, suficiență, vanitate; îngâmfare; sentiment al demnității personale.

ORHAN (ORCHAN) GAZI, sultan otoman (1326–1359/1360). Fiul și succesorul lui Osman I. A cucerit de la bizantini partea de V a Asiei Mici, inclusiv Brusa, care a devenit capitala statului otoman (1326). În timpul domniei lui, turcii se stabilesc pentru prima dată în Europa, la Gallipoli (1354), punct strategic pe malul Dardanelelor și încep campaniile de cucerire în Pen. Balcanică. Tot în această perioadă au fost organizate primele unități militare semiregulate, ienicerii și cavaleria; a fost instituită funcția de vizir și s-a bătut prima monedă.

ORHEI, municipiu în Republica Moldova, situat pe stg. râului Răut; 39,4 mii loc. (2003). Expl. de calcar. Produse alim. Muzeu. Cetate (sec. 15) distrusă în sec. 16. Catedrala Sf. Dumitru, ctitorie din anii 1632–1635 a lui Vasile Lupu; bisericile Sf. Nicolae (1793) și Sfânta Născătoare de Dumnezeu (1903). Monumentul lui Vasile Lupu. Menționat documentar la 20 dec. 1437. **O.** face parte din categoria târgurilor care și-au schimbat vatra de locuire, orașul actual aflându-se la c. 18 km SE de locul inițial al așezării cunoscute sub numele de *Orheiu Vechi*. Mutarea vetrei de locuire a avut loc înainte de 10 mai 1574 (dată la care un document amintește de un loc „la sfârșitul Peșterii", situat mai sus de vechiul **O.**), necunoscându-se exact cauza, dar se presupune că a avut loc din pricina distrugerii cetății de către Alexandru Lăpușneanu din ordinul turcilor.

ORHEIU(L) VECHI, important sit arheologic în Republica Moldova, situat pe malul drept al râului Răut, pe terit. localit. Trebujeni. Ruinele orașului medieval Orhei (sec. 15–16), a cărui vatră s-a mutat în sec. 16 pe locul Orheiului actual, și ale târgului Movilova/ Peștere (sec. 17): șanțuri cu val de pământ și palisadă, complex de biserici și chilii monahale rupestre (sec. 15–17) pe malul Răutului, în arealul satelor Butuceni și Trebujeni. Vestigii arheologice. Oraș oriental (moschee, bazar, ateliere meșteșugărești, trei băi publice, mausolee) identificat cu „Orașul Nou" (Yangi Șehr/Șehr al-djedid).

ORHIDÉE sau **ORHIDACÉE** (< it., germ., fr. {i}; {s} gr. *orkhidion* „testicul mic") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, terestre sau epifite, cu rizomi sau rădăcini tuberizate, micotrofe, unele saprofite *(Orchidaceae)*. Florile sunt mari, ciclice, zigomorfe, cu un pinten, cu sepale și petale variat colorate, prezentând o organizare morfologică unică. Cuprinde c. 20 000 de specii răspândite mai ales în zonele tropicale; unele sunt cultivate în sere ca plante ornamentale. În România cresc 57 de specii spontane, dintre care papucul-doamnei *(Cypripedium calceolus)* și sângele voinicului *(Nigritella rubra, N. nigra)* sunt specii ocrotite.

ORHIOPEXÍE (< fr.) s.f. Intervenție chirurgicală care constă în coborârea unui testicul, plasat anormal, în scrot și în fixarea lui.

ORHIOTOMÍE (< fr.; {s} gr. *orkis* „testicul" + *tome* „tăiere") s.f. Incizia unui testicul pentru explorare sau pentru îndepărtarea unui abces.

ORHÍTĂ (< fr.{i}; {s} gr. *orkis* „testicul") s.f. (MED.) Inflamație a testiculelor (bruceloasă, gonococică, tuberculoasă etc.).

ORHOMENOS (ORCHOMENOS sau **ORCHOMENUS),** oraș în N Beoției, lângă satul actual Skripou (Grecia). Așezare neolitică însemnată, a cunoscut o excepțională dezvoltare în Epoca Bronzului (sec. 15–12 î.Hr.), devenind una dintre cele mai bogate cetăți miceniene. Rivala Tebei în cadrul Ligii beoțiene. Distrusă de tebani în 364 și 349 î.Hr., este reconstruită de Filip II și Alexandru Macedon, rămânând în epoca elenistică un oraș important. Decade la începutul stăpânirii romane. În 86 î.Hr., armata comandată de generalul Sylla înfrânge aici armata lui Mitridate VI Eupator, comandată de Arhelaos.

ORHON, râu în partea central-nordică a Mongoliei, afl. dr. al râului Selenga; 1 124 km.

ORIANI, Alfredo (1852–1909), scriitor și filozof italian. Operă epică (romanul „Înfrângerea", vol. de nuvele „Aur, tămâie, smirnă") prezentând cu sarcasm lumea contemporană. În scrierile filozofice („Revolta ideală") critică democrația italiană, căutând soluții în politica de forță sau în resemnarea pesimistă.

ORIBASIOS din Pergam (c. 325–c. 400), medic grec. Autor al unei enciclopedii de cunoștințe medicale („Colecții medicale") tradusă în latină și arabă. Medicul personal al lui Iulian Apostatul. A descoperit și descris glandele salivare.

ORIBE, Manuel Ceferino (1792–1857), general și om politic uruguaian. Unul dintre conducătorii luptei pentru independența națională. Ministru de Război (1833–1835) și președinte al țării (1835–1838). Lider al partidului *Blancos* (conservator), sprijinit de Argentina. Înlăturat de la putere de partidul *Colorados* (liberal), sprijinit de Brazilia, ajutat de flotele franceză și britanică.

ORÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care inspiră oroare, groază; dezgustător, hidos, groaznic.

ÓRIE s.f. Plasă de prins pește, de forma unui sac, folosită în apele curgătoare adânci în special la pescuitul somnului.

ORIÉNT (< fr., germ.; {s} lat. *oriens, -tis* < *oriri* „a se ridica, a răsări") s.n. Răsărit, est; spațiul geografic situat la E față de un punct de referință.

ORIENT 1. Denumire uzuală atribuită spațiului geografic situat la răsărit în raport cu Europa Occidentală (îndeosebi Asia și Africa de Est). **2.** *Orientul antic* = denumire dată de istorici unor țări (Egipt, Siria, Anatolia, Mesopotamia, Persia) unde s-au născut primele civilizații și s-a dezvoltat viața urbană și scrierea. 3. *Orientul Apropiat*, denumire a spațiului geografic care cuprinde țările situate în V Asiei și NE Africii (Turcia, Cipru, Siria, Liban, Israel, Iordania, Arabia Saudită, Yemen, Egipt, Sudan ș.a.). În literatura occidentală acest spațiu geografic este restrâns la V Asiei (Turcia, Siria, Liban, Israel) și Grecia. **4.** *Orientul Îndepărtat* v. *Extremul Orient*. **5.** *Orientul Mijlociu*, denumire dată spațiului geografic care cuprinde Iranul, Iraqul și Afghanistanul. Literatura americană include în **O. M.** și țările Orientului Apropiat.

ORIENTÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A așeza ceva într-o anumită poziție sau direcție (față de punctele cardinale); *fig.* a dirija, a îndruma. ✦ Refl. A se conduce, a se călăuzi după... ✦ (MAT.) A da unei drepte un sens; a alege un sens de rotație în plan, în jurul unui punct. **2.** Refl. A găsi poziția punctelor cardinale în raport cu locul unde ne aflăm; a recunoaște, a găsi drumul pentru a ajunge în punctul dorit; *fig.* a găsi soluția, metoda, atitudinea cea mai bună într-o anumită împrejurare, a acționa adecvat. ✦ Tranz. A îndrepta pe cineva spre locul căutat.

ORIENTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care aparține Orientului, privitor la Orient, caracteristic Orientului; răsăritean, estic. **2.** S.m. și f. (La m. pl.) Popoarele din Orient; (la sg.) persoană care face parte din populația unei țări din Orient.

ORIENTALÍSM (< fr.) s.n. Ceea ce este specific Orientului sau orientalilor; moravurile, felul de a fi al popoarelor din Orient.

ORIENTALÍSTICĂ (< germ.) s.f. Denumire generală a grupului de discipline (asiriologie, sumerologie, egiptologie, arabistică etc.) care studiază istoria, limba și cultura materială și spirituală a popoarelor din Orient.

ORIENTÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) orienta; *p. ext.* direcție, sens. ✦ Fig. Tendință, înclinare; convingere, concepție. *O. profesională* = dirijarea indivizilor în alegerea acelei profesii pe care vor fi capabili s-o exercite și care le va oferi satisfacție, ținând cont, în repartizarea alegerilor, și de nevoile profesionale ale colectivității. Primul serviciu de *o. p.* a fost creat la Boston, în 1908; în 1909, în Anglia, s-au constituit oficii de selecție. În România, în 1927 s-a înființat o Comisie de orientare și selecție profesională condusă de C. Rădulescu-Motru. **2.** (PSIH.) Mecanism fundamental al atenției, constând în capacitatea unui individ de a se situa în timp și spațiu.

ORIENTATÍV, -Ă adj. Care servește la orientare; informativ.

ORIENT-EXPRESS, primul mare tren european de lux, de lung parcurs (3 186 km), creat, în 1883, de Compania Internațională pentru Vagoane de Dormit, care făcea legătura între Paris și Istanbul, via București; a circulat spre Istanbul până în 1977. În zilele noastre circulă o dată pe an în scop turistic între Paris și București, trecând prin München, Viena, Budapesta.

ORIFÍCIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Deschidere prin care un spațiu închis comunică cu exteriorul. **2.** (MED.) Deschidere bine delimitată care permite comunicarea unui organ, a unui canal sau a unei cavități cu exteriorul sau cu o altă structură anatomică.

ORIGÁMI (cuv. japonez; *ori* „pliere, îndoire" + *kami* „hârtie") subst. Artă tradițională japoneză care pornește de la plierea unui pătrat de hârtie pentru a reprezenta elemente din mediul înconjurător sau personaje imaginare. Folosită în scop pedagogic, pentru educarea copiilor, **o.** le dezvoltă autodisciplina, ordinea și echilibrul interior, imaginația, creativitatea. În Japonia, Italia, Germania ș.a., **o.** este materie de studiu în școli.

ORIGENE (c. 185–c. 253), teolog creștin grec născut în Egipt. Conducător al Școlii catihetice din Alexandria. A realizat prima ediție critică a „Vechiului Testament" conținând șase versiuni (*Hexapla*) însoțite de comentarii. **O.** a reformulat învățătura creștină în sens platonizant și gnosticizant, folosind în special metoda alegorică; s-a stabilit în Cezareea, unde, în timpul prigonirii creștinilor (250) sub Decius, a fost torturat. Doctrinele sale au fost condamnate ca eretice la Conciliul de la Constantinopole (553). Op. pr.: „De principiis", „Contra Celsus".

ORIGINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Documente, texte, opere, fotografii etc.) care constituie primul exemplar, care a servit sau poate servi drept bază pentru cópii, reproduceri, multiplicări. ✦ Adj. Care are, prin autenticitate, o valoare reală, de necontestat. **2.** Adj.

(Despre idei, teorii, opere etc.) Propriu unei persoane, unui autor; personal, nou, inedit. ✦ (Despre artişti, scriitori etc.) Care creează ceva nou, personal, fără a se folosi de un model făcut de altul. 3. Adj. (Şi subst.) Ieşit din comun, neobişnuit, extravagant; bizar, ciudat.

ORIGINAL DIXIELAND JASS BAND, orchestră americană de jazz. Alcătuită numai din muzicieni albi, s-a constituit în 1913, la New Orleans. În 1917 a scos primul disc din istoria jazzului.

ORIGINALITÁTE (< fr.) s.f. 1. Caracterul a ceea ce este original; *spec.* fel particular de a fi. ✦ (PSIH.) Cea mai importantă dimensiune a gândirii creative, măsurabilă prin raritatea şi încărcătura de sens a soluţiei găsite la o problemă de creativitate. 2. Faptă originală; ciudăţenie; excentricitate, extravaganţă.

ORIGINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care îşi trage originea, obârşia din..., care provine din... 2. În forma de la început, de origine; iniţial.

ORÍGINE (< fr., lat.) s.f. 1. Punct iniţial în formarea unui lucru, a unui fenomen; început, provenienţă; obârşie. ✧ (COM.) *Certificat de o.* v. *certificat.* 2. Apartenenţă, prin naştere, la o anumită familie, grup social, naţiune etc. ✦ Etimologie (a unui cuvânt). 3. Ceea ce explică apariţia sau formarea unui fapt nou. 4. (MAT.) *Originea unei axe* = punct al axei faţă de care se măsoară poziţia unui punct oarecare al axei. *Originea unui sistem de coordonate* = punctul în care se intersectează axele de coordonate.

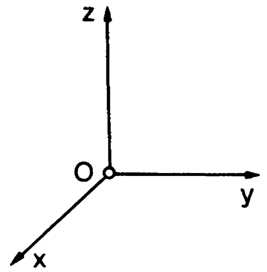

Origine (4). Originea unui sistem de coordonate

ORINOCO, fl. navigabil în NV Americii de Sud (Venezuela şi Columbia); 2 150 km. Izv. din SV pod. Guyanelor, curge mai întâi pe direcţie SE-NV, după care spre N, formând graniţa dintre Venezuela şi Columbia; îşi continuă cursul către NE, trecând prin Ciudad Bolívar şi Ciudad Guayana şi se varsă în Oc. Atlantic, printr-o deltă cu 25 de braţe şi cu o supr. de c. 25 mii km². În cursul superior, din el se desprinde braţul Casiquiare, prin care O. se leagă cu Río Negro, afl. stg. al *Amazonului.*

ORION 1. (În mitologia greacă) Vânător de statură gigantică, de o rară frumuseţe, fiul lui Poseidon (sau al regelui Hyrieus din Beoţia). Îndrăgostit de zeiţa Artemis, a fost ucis de aceasta (sau de fratele ei Apolo) şi transformat într-o constelaţie. 2. Constelaţie situată în reg. ecuatorului ceresc. Conţine şapte stele principale, dintre care patru (Betelgeuse – prima stea căreia i s-a putut măsura diametrul, Bellatrix, Rigel şi Saiph) formează un patrulater, iar celelalte trei (Mintako, Alnilam, Alnitak) sunt dispuse în interiorul lui. Este vizibilă în România în timpul iernii; este uşor de recunoscut şi cea mai frumoasă constelaţie de pe cer. Cuprinde o nebuloasă obscură (Capul de cal).

ORIPILÁ (< fr.; {s} lat. *horripilari* „a avea părul ridicat") vb. I tranz. (Livr.) A supăra foarte tare, a exaspera. ✦ A îngrozi, a înfiora.

ORISSA, stat în E Indiei, cu ieşire la G. Bengal; 155,7 mii km²; 36,7 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Bhubaneswar.*

ORIZABA 1. Vulcan activ în Sierra Madre Oriental, cel mai înalt vârf din Mexic (5 700 m). Parcul Natural Pico de O., extins pe 19,7 mii ha. Este cunoscut şi sub denumirea de *Citlaltépetl* (*citlalin* „stea" şi *tepetl* „munte"). 2. Oraş în Mexic (Veracruz) situat la poalele de SE ale vulcanului O.; 118,5 mii loc. (2000). Ind. de prelucr. a bumbacului şi tutunului, a hârtiei, cimentului şi alim. Staţiune climaterică. Biserica Santa Gertrude (sec. 17). Localit., populată de azteci (1457), a fost ocupată de spanioli în sec. 16 şi declarată oraş în 1774.

ORIZÓNT (< lat., ngr., germ., it., fr.; {s} gr. *horizein* „a mărgini, a limita") s.n. 1. Limită până unde poate ajunge vederea noastră; zare; linie care reprezintă intersecţia aparentă a suprafeţei Pământului cu bolta cerească; parte a cerului sau a Pământului pe care o mărgineşte această linie. ✧ (ASTR.) *O. adevărat* (sau *matematic*) = cercul de intersecţie a sferei cereşti cu un plan perpendicular pe verticala locului (care trece prin centrul Pământului). *Planul orizontului* = plan perpendicular pe verticala locului, într-un punct de pe Pământ. 2. Fig. Întindere, sferă a cunoştinţelor, a unei activităţi; perspectivă; capacitate, putere de înţelegere, de orientare a unei persoane; nivel intelectual. ✦ Perspectivă a viitorului. 3. (ARTE PL.) Fundal. 4. (EC.) *O. de timp* = lungime a perioadei de timp, pentru care se face previziunea evoluţiei fenomenelor economice. 5. (STRAT.) Succesiune de depozite sedimentare, separate în cadrul unui etaj, pe baza compoziţiei petrografice şi a unor resturi de organisme. 6. (PEDOL.) *O. de sol* = strat al profilului de sol, diferenţiat prin anumite însuşiri specifice privind culoarea, structura, compoziţia chimică etc. 7. Totalitatea lucrărilor miniere situate la acelaşi nivel; se indică printr-o cotă topografică.

ORIZONT, revistă bilunară de literatură, artă, cultură şi gândire socială, apărută la Bucureşti între 1944 şi 1947 (din 1946, apare lunar). Red.-şef: Saşa Pană.

ORIZONT, publicaţie politică, socială şi literar-artistică apărută la Timişoara, lunar, între 1964 şi dec. 1989, în continuarea revistei „Scrisul bănăţean". Red.-şefi: Al. Jebeleanu, I. Arieşeanu, A. Dumbrăveanu. Din 1990, serie nouă; red.şef Mircea Mihăieş.

ORIZONTÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. 1. (Despre plane sau drepte) A cărui poziţie este perpendiculară pe verticala locului. ✦ (Substantivat, f.) Dreaptă care este într-o astfel de poziţie. 2. (ASTR.) Referitor la orizont, raportat la planul orizontului. ✧ *Coordonate orizontale* = coordonate ale unui astru raportate la planul orizontului şi la planul vertical al astrului.

ORIZONTALIZÁRE s.f. (TOPOGR., TEHN.) Calare.

ØRJASAETER, Tore (1886–1968), scriitor norvegian. A valorificat balada şi poezia lirică norvegiană. Cântăreţ al locurilor natale (trilogia „Gudbrand langleite").

ORJELÉT (< fr.) s.n. Inflamaţie acută supurativă, de mici dimensiuni, care se dezvoltă la marginea pleoapei, la nivelul uneia din glandele sebacee; (pop.) urcior².

ORKAN, Władisław (pseud. lui *Fraciszek Smereczyński*) (1876–1930), scriitor polonez. A evocat în proză şi teatru viaţa aspră a ţărănimii poloneze („Arendaşii", „Valea moartă").

ORKNEY, Insulele ~ (INSULELE ORCADE), arh. britanic în NE Oc. Atlantic, la 32 km N de Scoţia, alcătuit din 70 de ins. stâncoase; 975 km². Localit. pr.: *Kirkwall* (în ins. Pomona). Relief deluros.

ORKNEY DE SUD (SOUTH ORKNEY, ORCADELE DE SUD), arh. în S Oc. Atlantic, situat în apropierea Ţării lui Graham (Antarctica); 622 km². Posesiune britanică inclusă în Teritoriul Antarctic Britanic. Staţiuni ştiinţifice de cercetări.

O.R.L. (siglă de la *o*to *r*ino *l*aringologie) Domeniu medical referitor la otorinolaringologie.

ORLANDO, oraş în SE S.U.A. (Florida); 185,9 mii loc. (2000). Ind. electronică şi de componente aerospaţiale; produse alim. Universitate (1968). Bază N.A.S.A., formând un complex împreună cu Tampa şi Cape Canaveral. Parc de distracţii (Disney World) la 10 km SV de oraş. Oraş (1856).

ORLANDO, Luigi (1814–1896), inginer şi industriaş italian. Constructor al primei nave de fier cu vapori, al primelor tunuri ghintuite şi al primelor cuirasate. În 1866 a pus bazele unui mare şantier de construcţii navale, la Livorno, care va deveni, în 1928, Societatea Odero-Terni-O.

ORLANDO, Vittorio Emanuele (1860–1952), jurist şi om politic liberal italian. Prim-min. (1917–1919). A condus delegaţia italiană la Conferinţa de Pace de la Paris (1919–1920).

ORLAT, com. în jud. Sibiu, situată în V depr. Sibiu, la poalele de NE ale m-ţilor Cindrel, în zona de confl. a Râului Mic cu Cibinul; 3 145 loc. (2008). Fabrici de cherestea şi de ţesături din lână. Creşterea bovinelor şi ovinelor. Pomicultură. În satul O., menţionat documentar (1317–1320), se află ruinele unei cetăţi din sec. 14–15, biserica Sf. Nicolae (1794) şi clădirea sediului comandamentului grăniceresc (1763).

ORLEA, com. în jud. Olt, în lunca şi pe terasele Dunării; 2 700 loc. (2008). Muzeu (1952) cu exponate de arheologie, ceramică medievală, numismatică, colecţii de floră şi faună din zona locală. În arealul satului O. au fost descoperite urmele unei aşezări romane (sec. 2–3), în care s-au găsit fibule, aplice, catarame, o figurină de teracotă ş.a., precum şi resturile unui pod roman de zidărie (care lega O. de Vidin), construit peste Dunăre în timpul războaielor purtate de Domiţian în Dacia.

ORLÉANAIS, prov. istorică în N Franţei centrale, la S de Paris. Oraş pr.: *Orléans.* Grâu, orz, ovăz; legumicultură; pomicultură. Creşterea bovinelor şi porcinelor.

ORLÉANS, oraş în Franţa, pe Loara; 113,1 mii loc. (1999). Ind. constr. de maşini, chimico-farmaceutică, a cauciucului, sticlăriei, textilă şi alim. Muzee. Universitate (1962). Monumente: Catedrala Sainte-Croix, construită la sfârşitul sec. 13; biserica St.-Aignan (sec. 15); Primăria veche (1549–1555). Centru turistic. Cunoscut din vremea romanilor sub numele de *Genabum;* cucerit de Clovis (498), a devenit posesiunea Capetingilor (sec. 10). Filip cel Frumos a fondat la O. o universitate (1312). Unul din centrele rezistenţei în faţa englezilor, în Războiul de 100 de Ani, a fost eliberat de francezii conduşi de Ioana d'Arc (8 mai 1429).

ORLÉANS, Casa de ~, numele a patru familii colaterale aparţinând dinastiilor regale franceze de Valois şi de Bourbon, ai căror reprezentanţi au deţinut ca apanaj (până la sfârşitul sec. 18) oraşul O, cu împrejurimile. Mai importanţi: 1. **Filip I** (1336–1375), fiul lui Filip VI, regele Franţei. În 1344 a primit ca apanaj ducatul de O. 2. **Ludovic XII,** rege al Franţei (1498–1515). 3. **Gaston de O.** (1608–1660), fratele lui Ludovic XIII. 4. **Filip de O.** (1640–1701), fratele lui Ludovic XIV. 5. **Filip II de O.** (1674–1723), regent în timpul minoratului lui Ludovic XV. 6. **Ludovic Filip Joseph de O.** (1747–1793). 7. **Ludovic Filip,** rege al Franţei (1830–1848).

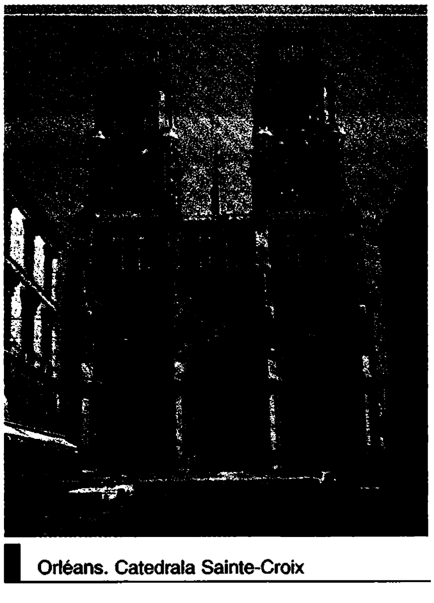

Orléans. Catedrala Sainte-Croix

ORLÉANS, Louis Philippe Robert, duce D' (1869-1926), explorator şi navigator francez. A întreprins (1905–1919) mai multe călătorii în Groenlanda şi Bazinul Arctic.

ORLEANSVILLE v. Cheliff (2).

ORLEANU, Mihai (1859–1941, n. Focşani), om politic român. Ministru al Finanţelor (1909–1910). Iniţiator al *legii O.*, prin care le era interzis salariaţilor statului, ai judeţelor şi comunelor dreptul de asociere şi de grevă, precum şi contractul colectiv de muncă.

ORLEŞTI, com. în jud. Vâlcea, situată în lunca şi pe terasele de pe dr. Oltului; 3 276 loc. (2008). Viticultură.

ORLEY, Bernaert van (1488–1541), pictor şi desenator olandez. Supranumit „Rafael al Olandei". Lucrări ample, cu musculatura eroilor proeminentă („Suferinţele lui Iov", „Tripticul Adevărului şi al Răbdării", „Predica Sf. Ambrozie"), asociind culoarea cu energia liniei. Cartoane celebre pentru tapiserii şi de vitralii.

ORLÓN (< fr.) s.n. Fibră textilă polinitrilacrilică obţinută prin prelucrarea unor soluţii vâscoase de răşini; se foloseşte în amestec cu lâna, la obţinerea tricotajelor.

ORLOV, familie nobiliară rusă. Mai importanţi: 1. **Grigori Grigorievici** (1734–1783), general şi om politic. Organizatorul loviturii de stat din 1762, prin care l-a răsturnat pe ţarul Petru III şi a impus-o pe tron pe Ekaterina a II-a, al cărei favorit a devenit până în 1774, când a fost înlocuit cu *Potemkin*. 2. **Aleksei Grigorievici** (1737–1808), general şi om politic. Frate cu O. (1). A comandat flota imperială împotriva otomanilor, la Ceşme (1770), pe care i-a înfrânt. 3. **Aleksei Fiodorovici** (1786-1861), diplomat rus. Fiul lui O. (2). Conducătorul delegaţiei ruse la încheierea Tratatului de la Adrianopol (1829) şi la Congresul de la Paris (1856).

ORLOVA, Liubov Petrovna (1902–1975), actriţă rusă de film. Protagonistă a comediilor muzicale realizate de G.V. Aleksandrov, soţul său („Toată lumea râde, cântă şi dansează", „Circul", „Primăvara", „Volga-Volga").

ORLY, oraş în N Franţei, pe stg. fl. Sena, la 14 km SSE de Paris; 21,6 mii loc. (1999). Staţiune balneoclimaterică. Biserică (sec. 12). La c. 5 km de oraş se află aeroportul internaţional O., care serveşte Parisul.

ORMANDY, Eugene (pseud. lui *Jenö Blau*) (1899–1985), dirijor american de origine ungară. Stabilit în S.U.A. (1921). Dirijor al orchestrei simfonice din Philadelphia (1936-1980). Predilecţie pentru repertoriul postromantic şi muzica lui Rahmaninov, Bartók, B. Britten, S. Barber ş.a.

ORMAZD v. Ormuzd.

ORMENIŞ, com. în jud. Braşov, la poalele m-ţilor Perşani, pe stg. văii Oltului; 2 075 loc. (2008). Satul O. menţionat documentar în 1319. În satul Augustin a fost descoperit (1939) un tezaur monetar alcătuit din 293 denari romani republicani şi imperiali, datând din perioada 189–180 î.Hr. şi 37–41 d.Hr. Rezervaţie paleontologică. Ruinele unei cetăţi ţărăneşti din sec. 14.

ORMUZ (HORMUZ), str. între pen. Arabia şi ţărmul sudic al Iranului, care uneşte G. Oman cu G. Persic. Lungime: 150 km.

ORMUZD (ORMAZD), denumirea greacă a principiului zoroastrist al binelui, *Ahuramazda*. V. *Ahriman*.

ORNÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A împodobi, a decora.

ORNAMÉNT (< fr., it., lat.) s.n. **1.** Element decorativ (zoomorf, antropomorf, geometric etc.) executat în diferite tehnici (desen, pictură, sculptură, cusătură etc.), independent sau integrat într-o compoziţie şi destinat să împodobească un obiect sau un edificiu. ✦ Element decorativ adăugat unui ansamblu pentru a-l înfrumuseţa; podoabă. ✦ (POLIGR.) Accesoriu tipografic (iniţială, chenar, vinietă) folosit pentru înfrumuseţarea cărţilor, revistelor, reclamelor etc. **2.** (În muzica vocală şi instrumentală) Sunete sau grupuri de sunete destinate să înfrumuseţeze conturul liniilor melodice. ✦ Semnul grafic care desemnează respectivul sunet sau grup de sunete.

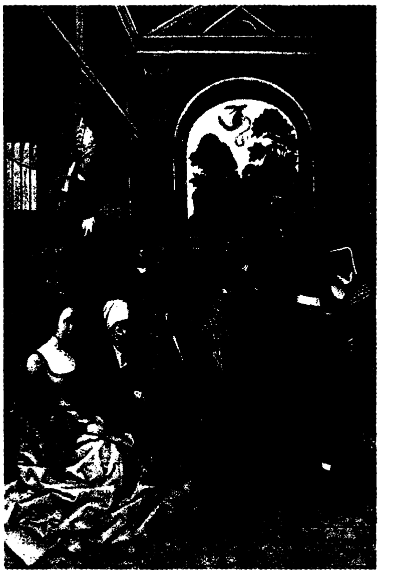

Bernaert van Orley: „Predica Sf. Ambrozie"

ORNAMENTÁL, -Ă (< fr.) adj. Care serveşte ca ornament; decorativ. ✦ *Plante ornamentale* = plante cultivate în parcuri, grădini sau locuinţe, în scopuri decorative.

ORNAMÉNTICĂ (< germ.) s.f. **1.** Modul de concepere şi dispunere a motivelor ornamentale (în arhitectură şi artele decorative) specifice unui popor sau unui stil; totalitatea acestor motive. **2.** Totalitatea sunetelor muzicale care împodobesc linia melodică iniţială: **o.** melismatică (tril, apogiatură etc.) şi **o.** liberă.

ORNÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care împodobeşte, care serveşte ca ornament.

ORNEA, Z[igu] (1930–2001, n. Frumuşica, jud. Botoşani), istoric literar român. Monografii ale unor curente literare şi de idei („Junimismul") sau ale unor scriitori (T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Stere). Cronici de ediţie („Actualitatea clasicilor").

ÓRNITO- (< fr.; {s} gr. *ornis, ornithos* „pasăre") Element de compunere cu sensul „pasăre", folosit pentru a forma substantive şi adjective.

ORNITOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *ornito-* + gr. *philos* „iubitor") adj. (Despre plante) La care polenizarea se face cu ajutorul păsărilor (ex. unele iridacee).

ORNITOLÓG (< fr. {i}) s.m. Specialist în ornitologie.

ORNITOLOGÍE (< fr., germ. {i}; {s} *ornito-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul sistematicii, morfologiei, ecologiei şi importanţei economice a păsărilor.

ORNITOPTÉR (< fr.; {s} *ornito-* + gr. *pteron* „aripă") s.n. Aeronavă mai grea decât aerul, cu aripi batante, care imită zborul păsărilor.

ORNITORÍNC (< fr.; {s} *ornito-* + gr. *rynkhos* „cioc") s.m. Mamifer primitiv, monotrem, semiacvatic, cu corpul turtit, de c. 50 cm lungime, cu cioc asemănător celui de raţă şi cu membrane înotătoare între degete (*Ornithorhynchus anatinus*). Trăieşte în Australia şi ins. Tasmania. Se înmulţeşte prin ouă, dar îşi hrăneşte puii cu lapte. A fost intens vânat pentru blană; în prezent este ocrotit.

ORNITÓZĂ (< fr. {i}; {s} *ornito-*) s.f. Boală infecţioasă întâlnită la păsări (găini, porumbei, canari etc.) şi transmisibilă la om, care se manifestă la păsări prin conjunctivite, coriză, diaree şi tulburări generale, iar la om prin pneumonii, tulburări circulatorii şi digestive, cu evoluţie gravă.

ØRNSBO, Jess (n. 1932), scriitor olandez. Poezie inspirată de aspectele absurde şi tragice ale existenţei („Poezii crepusculare"). Romane („Zilele lui Duller") şi piese de teatru absurd („Piticul care a dispărut"). Specialist în filologie slavă, traducător din poloneză.

OROÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Dezgust, repulsie; aversiune, scârbă. **2.** Lucru, faptă sau situaţie care inspiră repulsie, groază.

ORODE, numele a trei regi parţi din dinastia Arsacizilor. Mai important: **O. II,** rege (57–37 î.Hr.). A câştigat tronul Parţiei după ce şi-a ucis tatăl (Fraate II) şi fratele mai mare, Mitradate III. Domnia sa marchează apogeul puterii politice a Regatului part. Generalul său Surene l-a înfrânt (53) pe triumvirul M. Licinius Crassus, în bătălia de la Carrhae. A purtat campanii victorioase împotriva Armeniei şi Siriei. La izbucnirea războiului civil la Roma (49), l-a sprijinit pe Cneius Pompeius. Înfrânt de romani la Muntele Cindaros (38), cedează tronul fiului său, Fraate IV, care la scurt timp îşi ucide tatăl.

ORODEL, com. în jud. Dolj, pe cursul superior al râului Baboia; 3 034 loc. (2008).

OROFARÍNGE (< fr., engl.) s.n. Porţiunea medie, bucală, a faringelui, delimitată sus de vălul palatin. Comunică prin istmul gâtului cu cavitatea bucală şi prezintă pe părţile laterale amigdalele palatine şi pilierii vălului palatin.

OROGÉN (< fr. {i}; {s} gr. *oros* „munte" + *gennaein* „a produce") s.n. Unitate geotectonică majoră corespunzătoare unui lanţ muntos cutat, rezultat din evoluţia unei arii labile a scoarţei terestre, în timpul unui ciclu geotectonic.

OROGENÉTIC, -Ă (< *orogeneză*) adj. Orogenic.

OROGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *oros* „munte" + *genesis* „naştere") s.f. Totalitatea proceselor tectonice din zonele mobile ale scoarţei terestre, ducând la formarea unui lanţ muntos. Se desfăşoară în *cicluri* orogenice, care cuprind mai multe faze. Sin. *orogenie* **(1)**.

OROGÉNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la orogeneză, care este provocat de orogeneză, care este parte constituentă în procesul de orogeneză (ex. ciclu **o.**, fază **o.**).

OROGRÁFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ţine de orografie, privitor la orografie. ✧ *Nod o.* = ansamblu montan (nucleu) din care pornesc, radiar, culmi încadrate de o reţea hidrografică complexă.

OROGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. (GEOMORF.) Hipsografie.

OROHIDROGRÁFIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la relieful şi la apele dintr-o anumită reg.

OROLES (sfârşitul sec. 3 î.Hr.–începutul sec. 2 î.Hr.), rege dac. Conducător al uniunii de triburi dacice din Transilvania. Menţionat de istoricul roman Trogus Pompeius în legătură cu luptele dacilor împotriva bastarnilor.

OROLOGHIÓN s.n. Ceaslov, orologiu **(2)**.

OROLÓGIU (< lat., it.; {s} gr. *horólogion* „care zice ora") s.n. **1.** Ceasornic de dimensiuni mari, fixat pe faţada unei clădiri sau pe un perete interior şi prevăzut, de obicei, cu un mecanism sonor pentru anunţarea orelor sau a fracţiunilor de oră. **2.** Orologhion, ceaslov.

OROMO s. m. pl. Populaţie negridă din Ethiopia şi Kenya (c. 30 mil.). Creştini (în V) sau musulmani (în E şi S), păstrează şi numeroase elemente din vechea lor religie animistă. Cunoscuţi în trecut sub numele de *galla* (cu sensul de „păgân"), termen considerat în prezent ca depreciativ. Limba **o.** face parte din fam. afro-asiatică, ramura cuşitică.

ORONIMÍE (< fr.; {s} gr. *oros* „munte" + *onoma* „nume") s.f. **1.** Totalitatea numelor (proprii şi apelative) care denumesc forme de relief. **2.** Ramură a toponimiei care

Ornitorinc

se ocupă cu studiul formării și evoluției numelor care denumesc forme de relief.

ORONTES (ar. **NAHR Al-'ĀȘĪ;** tc. **ASI NEHRI),** fl. în Orientul Apropiat (Siria, Liban, Turcia); 571 km. Izv. din m-ții Antiliban, trece prin orașele Homs și Hama și se varsă în M. Mediterană.

OROPEZA v. **Cochabamba.**

OROPSÍ vb. IV tranz. **1.** A asupri, a persecuta; a prigoni. **2.** (Înv. și pop.) A scoate din drepturi, a alunga, a izgoni. ✦ A lăsa la voia întâmplării; a părăsi.

OROSIRA RODHÓPIS v. **Rodopi.**

OROSIUS, Paulus (c. 375–c. 418), istoric latin. Cleric din Bracara (Hispania), se stabilește (416) în Africa. Discipol al Sf. Augustin. Autor al primei istorii universale de mari proporții („Istoria împotriva păgânilor"), consacrată istoriei antice, de la începuturi până în anul 417. A avut o largă circulație în Ev. Med.; informații despre geto-daci, Dacia și Dobrogea romană.

OROTÍP (< germ., engl.) s.n. (POLIGR.) Mașină de cules, asemănătoare linotipului.

OROVEANU, Teodor (1920–2005, n. Râmnicu Sărat), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări în domeniul mecanicii fluidelor, mai ales privind extracția și transportul petrolului și al gazelor; studii asupra zăcămintelor de petrol aflate în roci fisurate și asupra fisurării hidraulice a zăcămintelor cu permeabilitate redusă („Mecanica fluidelor vâscoase", „Transferul de impuls și aplicații").

OROZCO, José Clemente (1883–1949), pictor și grafician mexican. Unul dintre fondatorii școlii mexicane de pictură murală. Lucrări îmbinând tradițiile artei precolumbiene cu elemente expresioniste („Prometeu", pentru Colegiul Pomona, California; frescele „Maternitatea", „Întoarcerea de pe câmpul de luptă" de la Universitate, Palatul guvernatorului și Spitalul Cabañas din Guadalajara). Caricaturi și gravuri satirice.

ORPIMÉNT (< fr.; lat. *auripigmentum* „culoarea aurului") s.n. Pigment natural de arsen, de culoare galbenă strălucitoare, folosit în pictură ca vopsea.

ÓRPINGTON (< engl., germ.) subst. Rasă de găini originară din Anglia, crescută pentru producția mixtă (ouă și carne).

ORR, John Boyd, baron (1880–1971), fiziolog britanic. Nutriționist („Știința nutriției și planificarea de stat", „Minunata lume a hranei: substanța vieții"). Primul director (1945–1948) al F.A.O. Premiul Nobel pentru pace (1949).

ORSEOLO, familie nobiliară venețiană. Mai importanți: **1. Pietro I** (928–987). Doge (976–978). A inițiat reconstrucția bazilicii San Marco. Confruntat cu lupte interne pentru putere s-a călugărit. Sanctificat (1731). **2. Pietro II,** doge (991–1008), fiul precedentului. Aliat cu bizantinii, a luptat împotriva slavilor și a cucerit Istria și Dalmația (1000), adăugându-și titlul de duce de Dalmația și Croația. **3. Ottoné,** doge (1008–1026). A luptat în mai multe războaie în Croația; confruntat în interior cu opoziția clerului, a fost silit să plece în exil.

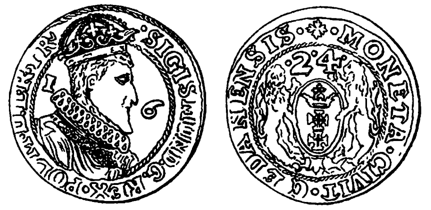
avers revers

Ort

ORSHA, oraș în Belarus, pe malul Niprului; 124 mii loc. (2001). Ind. textilă (in), constr. de mașini și alim.

ORSI, Lelio (zis *Lelio da Novellara*) (1511–1587), pictor și arhitect italian. Exponent al manierismului roman („Răpirea lui Ganimede", „Sfântul Gheorghe").

ORSINI, familie romană. Guelfi, tradițional adversari ai familiei ghibeline Colonna. Mai importanți: **1. Giacinto di Bobone,** papă (1191–1198), sub numele de Celestin III. **2. Matteo Rosso** (?–1246), general; nepotul precedentului. A respins atacul lui Frederic II îndreptat împotriva Romei (1241). **3. Giovanni Gaetano,** fiul precedentului. Papă sub numele de Nicolae III (1277–1280). **4. Clarice,** soția lui Lorenzo Magnificul (din 1468). **5. Niccolò** (1442–1510), condotier în serviciul lui Lorenzo Magnificul, căpitan general al forțelor pontificale (1489) și comandant suprem al armatei venețiene (1446).

ORSINI, Felice (1819–1858), revoluționar italian. Membru al asociației „Tânăra Italie". A participat la Revoluția de la 1848–1849 din Italia. În urma atentatului împotriva lui Napoleon III (14 ian. 1858), a fost condamnat la moarte și executat.

ORSK, oraș în Federația Rusă, în S m-ților Ural; 250,6 mii loc. (2002). Metalurgia neferoaselor (nichel) și rafinarea petrolului. Constr. de mașini; produse chimice, textile și alim. Fondat (1735).

ØRSTED, Hans Christian v. **Oersted.**

ORS y ROVIRA, Eugenio d' (1881–1954), eseist și critic de artă spaniol de limbă catalană. Spirit clasic. Eseuri („Trei ore în Muzeul Prado", „Despre baroc"). Opera sa principală, „Glosări", comentează politica și viața culturală din epoca sa.

ORȘOVA, municipiu în jud. Mehedinți situat pe malul lacului de acumulare Porțile de Fier I de pe Dunăre, în zona de vărsare a râului Cerna; 12 975 loc. (2008). Port fluvial. Expl. de bentonit, de crom, granit și balast. Șantier naval. Ca urmare a realizării lacului de acumulare Porțile de Fier I, vechea vatră a orașului a fost inundată, iar populația a fost mutată pe un nou amplasament, unde s-a construit un oraș complet nou (1966–1971), care a înglobat și satele Jupalnic, Tufări și Coramnic. În arealul vechiului oraș (în prezent acoperit de apă) au fost descoperite (1966–1970) urmele așezării daco-romane *Dierna*. În anii 1371–1372, la **O.** a fost construită o cetate din piatră, cucerită de turci în 1524 și stăpânită până în 1688 (din 1664, a fost sediul unui sangeac). În 1688 a intrat sub autoritate austriacă. După 1 dec. 1918, **O.** a revenit *de jure* României, iar la 1 iun. 1919 a intrat *de facto* sub administrație românească. Declarat oraș în 1923 și municipiu la 18 oct. 2000. Monumente: biserica mănăstirii Sf. Ana; biserica Sf. Nicolae (1746). Stațiune de cercetări geografice a Universității din București, înființată în 1964 la Eșelnița și strămutată ca urmare a lucrărilor hidroenergetice de la Porțile de Fier.

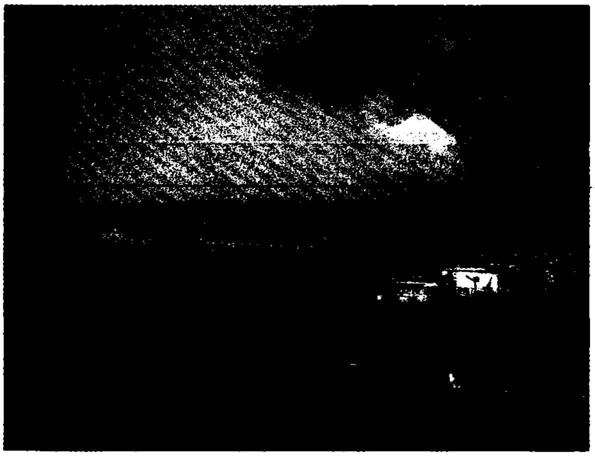
Orșova. Vedere generală

ORT (< pol., germ.) s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Monedă de argint, valorând a patra parte dintr-un taler. ✧ *Ortul starostesc* = taxă specială în Moldova, plătită unui staroste pentru vinul adus la vânzare în târguri; în Țara Românească se numea *ortul vătășesc.* ✧ Expr. *A da ortul popii* = a muri.

ORTEGA SAAVEDRA, Daniel (n. 1945), om politic nicaraguan. Lider al Frontului Sandinist de Eliberare Națională. Coordonator al Consiliului de Guvernământ și al Juntei Guvernului de Reconstrucție Națională din Nicaragua (din 1979). Președinte al statului (1984–1990). Reforme de naționalizare și împroprietărire a țăranilor săraci. Radicalizarea mișcării sandiniste, apropierea de Cuba și Salvador, ca și relațiile tensionate cu S.U.A. au dus la alegeri anticipate (febr. 1990), pe care le-a pierdut în favoarea Violetei Chamorro.

José Ortega y Gasset

ORTEGA y GASSET, José (1883–1955), filozof și eseist spaniol. Prin „Revista de Occidente" (1923–1936), al cărei fondator a fost, a contribuit la deschiderea Spaniei spre valorile europene. Exilat (1936–1945). Observații asupra fenomenelor de înstrăinare și depersonalizare generate de societatea contemporană („Spre o filozofie a istoriei", „Dezumanizarea artei"). Eseuri configurând o conștiință filozofică a artei („Meditații despre Don Quijote").

ORTELIUS, Abraham (numele latinizat al lui *A. Oertel*) (1527–1598), geograf și cartograf flamand. A întocmit atlasul „Theatrum orbis terrarum", cu 70 de hărți și 53 de planșe gravate în aramă.

ÓRTIC (< fr.; {s} *orto-*) adj. *Triunghi* ~ = triunghi ale cărui vârfuri sunt punctele de intersecție ale înălțimilor cu laturile opuse vârfurilor triunghiului din care sunt coborâte.

ORTIZ, Ramiro (1879–1947), istoric literar italian. Studii de italienistică și comparatiste („Fortuna labilis - istoria unui motiv medieval", „Capodoperele liricii italiene"). M. de onoare al Acad. Române (1934).

ORTO- (< fr.; {s} gr. *orthos* „drept, corect") **1.** Element de compunere care înseamnă „drept", „conform cu", „corect" și care servește la formarea unor substantive și a unor adjective. **2.** Element de compunere care indică în general, în chimia anorganică, acizii cu un grad superior de hidratare (ex. acidul *ortofosforic*) și, în chimia organică, derivații aromatici disubstituiți în poziția 1, 2 (ex. *ortoxileni*).

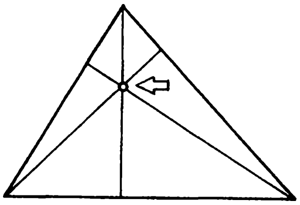

Ortocentru (1)

ORTOCÉNTRU (< fr.; {s} *orto-* + gr. *kentron* „centru") s.n. **1.** Punct de intersecţie a înălţimilor unui triunghi. **2.** Punct de intersecţie a înălţimilor unui tetraedru cu muchiile opuse perpendiculare.

ORTOCLÁZ (< fr. {i}; {s} *orto-* + gr. *klasis* „rupere, tăiere") s.n. (GEOL.) Ortoză.

ORTOCROMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre materiale fotografice) Care prezintă sensibilitate cromatică în reg. violet, albastru, verde şi galben ale spectrului luminii.

ORTODIAGONÁL, -Ă (< germ.) adj. *Patrulater* ~ = patrulater ale cărui diagonale se intersectează sub un unghi drept.

ORTODIAGRÁMĂ (< fr.) s.f. Traseu desemnat de radiolog pe un ecran fluorescent, care reprezintă proiecţia conturului exterior al unui organ intern, determinată cu ajutorul razelor X.

ORTODONŢÍE (< fr., engl.) s.f. Parte a stomatologiei care se ocupă cu prevenirea şi tratamentul poziţiilor defectuoase ale dinţilor.

ORTODÓX, -Ă (< ngr., lat., fr.; {s} *orto-* + gr. *doxa* „gândire") adj. **1.** Care ţine de Biserica creştină răsăriteană, care este conform cu doctrina acestei biserici. ✦ (Substantivat) Persoană de religie creştină răsăriteană. **2.** Conform cu o concepţie, cu o doctrină, cu dogma unei religii. ✦ (Despre persoane) Care urmează cu fermitate, cu fidelitate (sau dogmatic) o doctrină, o concepţie etc. şi nu se abate de la aceasta. **3.** *Biserica ortodoxă* = biserica creştină din Orient, care s-a despărţit de cea de la Roma după Marea schismă din 1054. Cele mai vechi biserici ortodoxe au luat fiinţă în patriarhatele orientale ale Imp. Roman (Antiohia, Alexandria, Ierusalim şi Constantinopol). Bisericile ortodoxe sunt autocefale şi corespund, în general, unei ţări. Un loc important în lumea ortodoxă îl ocupă viaţa monastică.

ORTODOXÍE (< fr.) s.f. **1.** Confesiune creştină care a păstrat neschimbate dogmele, tradiţia, cultul şi organizarea bisericească fixate prin cele şapte sinoade ecumenice din sec. 4–8, reprezentând credinţa comună a Bisericii din primul mileniu şi tradiţia apostolică menţinută prin intermediul teologiei patristice şi neopatristice; *p. ext.* Biserica ortodoxă; religia ortodoxă. În anul 1054 are loc Marea schismă, creştinii răsăriteni neadmiţând supremaţia Papei şi învăţăturile bisericii apusene privitoare la Purgatoriu, la purcederea Sfântului Duh şi de la Fiul (Filioque), la folosirea azimei (pâinea nedospită, considerată o rămăşiţă a Paştelui iudaic şi simbol al morţii, spre deosebire de pâinea dospită folosită de ortodocşi, care reprezintă sufletul în trup, elementul incoruptibil), la euharistie etc. **O.** cinsteşte în persoana lui Iisus Hristos victoria asupra morţii şi începutul (nepătruns de mintea omului) creaţiei renăscute, transfigurate. Esenţa teologiei ortodoxe o constituie dogma *Sfintei Treimi;* aceasta are o mare importanţă pentru viaţa duhovnicească a credincioşilor, deoarece, aşa cum persoanele Sfintei Treimi există una în alta, într-o unitate de fiinţe, tot aşa şi creştinii formează o comunitate de credinţă, de nădejde şi de iubire în Dumnezeu. **O.** reprezintă religia de stat în România, Grecia, Serbia, Bulgaria, Rusia, Ucraina, Georgia, Belarus, Macedonia, Republica Moldova, Cipru. În Armenia şi Ethiopia există biserici ortodoxe naţionale. Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române a fost recunoscută de sinodul de la Constantinopol în 1885. ✧ *Duminica ortodoxiei* = prima duminică din postul Paştelui. **2.** Conformitate cu principiile tradiţionale ale doctrinei Bisericii creştine ortodoxe. **3.** Conformitate cu principiile tradiţionale ale unui doctrine, concepţii etc.

ORTODOXÍSM s.n. **1.** Confesiune creştină ortodoxă. **2.** Calitatea de a fi ortodox. **3.** Curent de idei apărut în România, în perioada interbelică. Cultiva teme şi motive religioase ortodoxe, considerându-le nota esenţială a românismului. Reprezentanţii acestui curent, al cărui exponent de seamă a fost N. Crainic, s-au reunit în jurul revistei „Gândirea".

ORTODRÓMĂ (< fr.; {s} *orto-* + *dromos* „drum") s. f. Drumul cel mai scurt care leagă două puncte de pe suprafaţa globului terestru.

ORTOÉDRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre poliedre) Care are feţele intersectate în unghi drept.

ORTOEPÍE (< fr.; {s} gr. *orthoepeia* „vorbire corectă") s.f. (LINGV.). Ansamblu de reguli proprii unei limbi care privesc pronunţarea corectă a cuvintelor; disciplină care se ocupă cu studiul acestor reguli.

ORTOFOSFÓRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid fosforic.

ORTOGENÉZĂ (< fr.; {s} *orto-* + gr. *genesis* „origine") s.f. Teorie depăşită conform căreia evoluţia organismelor are loc pe baza anumitor direcţii strict determinate. Neagă rolul selecţiei naturale în adaptarea organismelor la condiţiile de existenţă. A fost elaborată (1888) de zoologul german Th.G.H. Eimer.

ORTOGENÍE (< fr., engl.) s.f. **1.** Ansamblul mijloacelor prin care se încearcă diminuarea frecvenţei genelor patologice dintr-o populaţie, constând, mai ales, în limitarea naşterilor la persoanele care prezintă riscuri genetice. **2.** Metodă de diagnosticare şi de tratament al tulburărilor psihice ale copilului. Pusă la punct de psihanalistul american Bruno Bettelheim (1903–1990), care a reuşit să amelioreze autismul infantil, prin aplicarea ei.

ORTOGONÁL -A (< fr. {i}; {s} gr. *orthogonia* „unghi drept") adj. (Despre figuri geometrice) Care formează unghiuri drepte. ✧ *Curbe o.* (care au tangentele perpendiculare în punctele de intersecţie). *Vectori o.* (perpendiculari unul pe celălalt). *Funcţii o.* (al căror produs scalar e nul). *Proiecţie o.* v. *proiecţie.*

ORTOGRÁFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparţine ortografiei, privitor la ortografie, de ortografie; în conformitate cu regulile ortografiei, corect din punctul de vedere al ortografiei.

ORTOGRAFÍE (< lat., ngr.; {s} *orto-* + *graphe* „scriere") s.f. (LINGV.) Ansamblu de reguli care stabilesc scrierea corectă a cuvintelor unei limbi; aplicarea practică a acestor reguli. Există două tipuri principale de **o.**: *fonetică,* atunci când scrierea redă pronunţarea limbii literare, şi *etimologică,* atunci când scrierea reflectă aspectul mai vechi al cuvintelor, mult depăşit de pronunţare (de ex. în limbile franceză şi engleză). **O.** limbii române este în general fonetică; începând din 1860, când s-a introdus scrierea oficială cu litere latine, au existat numeroase sisteme ortografice, care oglindesc disputele dintre reprezentanţii curentului fonetic şi al celui etimologic. Actuala o. se bazează, în cea mai mare parte, pe principiul fonetic sau fonematic, a cărui aplicare este limitată uneori de principiile gramaticale sau de principiul etimologic, care impune excepţii în scrierea unor cuvinte vechi şi a unor neologisme. ✦ Modul în care cineva scrie cuvintele.

ORTOHIDROGÉN (< fr. {i}) s.n. Hidrogen cu moleculele alcătuite din doi atomi ale căror nuclee au spinii paraleli.

ORTOPANCROMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre materiale fotografice) Care prezintă sensibilitate cromatică în toate reg. spectrului vizibil.

ORTOPÉD s.m. **1.** Medic specialist în ortopedie. **2.** Te nician care confecţionează aparate ce corectează defo maţiile corpului.

ORTOPEDÍE (< fr. {i}; {s} *orto-* + gr. *paideia* „educare s.f. Ramură a chirurgiei care se ocupă cu studiul şi tratamentul bolilor şi deformaţiilor congenitale sa dobândite ale sistemului osteoarticular.

ORTOPÓL (< fr., engl.) s.m. (MAT.) Punct în care intersectează perpendicularele coborâte pe laturile un triunghi din proiecţiile ortogonale ale vârfurilor ace tuia pe o dreaptă din planul triunghiului.

ORTOPTÉRE (< fr. {i}; {s} *orto-* + gr. *pteron* „aripă s.n. pl. Ordin de insecte cu aripile anterioare pergame toase, cele posterioare late şi membranoase şi cu picio rele posterioare lungi, adaptate pentru sărit *(Orthopter* Se caracterizează prin prezenţa organelor cu care pr duc zgomote (organe stridulante). Unele specii au *o* *pozitor.* Dintre cele 20 000 de specii ale acestui ordi cele mai multe sunt fitofage (ex. greierii, cosaşii), une dăunătoare (lăcustele, coropişniţele ş.a.), câteva su prădătoare.

ORTÓPTICĂ (< fr.) s.f. Ramură a oftalmologiei, ca se ocupă cu corectarea tulburărilor vizuale cauzate proasta coordonare a mişcărilor oculare (ex. strabismu

ORTOSCÓPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *orto-* + gr. *skopein* , privi, a examina") adj. (Despre sisteme optice) Care fo mează imagini corecte, nedistorsionate.

ORTOTÉST (< *orto-* + *test*) s.n. Instrument mecanic, pârghii şi roţi dinţate, folosit la măsurarea dimensi nilor pieselor prelucrate. Valoarea unei diviziuni scara gradată a instrumentului este de 0,001 mm.

ORTOTÍP s.n. (GENET.) Genomul originar.

ORTOTÓMIC, -Ă adj. *Cerc* ~ = locul geometric al pun telor ale căror polare faţă de trei cercuri sunt concurent

ORTOTÓNUS (< fr.; {s} *orto-* + gr. *tonos* „tensiune") s. (MED.) Spasm prelungit al muşchilor capului, trunchi lui şi membrelor, care determină o poziţie rigidă în lin dreaptă a corpului; apare în tetanos.

ORTOTRÓPIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *orto-* + gr. *trope* „răs cire") adj. **1.** (FIZ.; despre corpuri) Care are aceeaşi str lucire, indiferent de direcţiile de iluminare şi de observaţi **2.** (Despre materiale) Care are proprietăţi elastic precum lemnul şi rezistenţe diferite în două sau m multe direcţii, perpendiculare una pe alta.

ORTOTRÓPISM (< fr.) s. n. Reacţie de creştere a un plante în linie dreaptă (ex. creşterea pe verticală

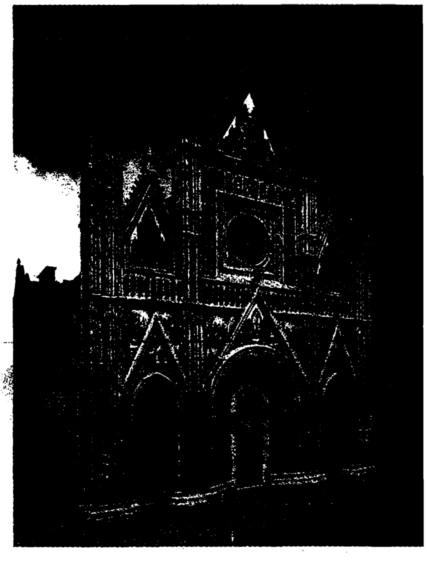

Orvieto. Domul

rădăcinilor şi tulpinilor principale ca răspuns la acţiunea gravitaţiei).

ORTÓZĂ (< fr. {i}; {s} *orto-*) s.f. Feldspat potasic, cristalizat în sistemul monoclinic, de culoare roză, gălbuie sau albicioasă şi luciu sticlos. Component important al rocilor eruptive acide şi al unor şisturi cristaline. Se utilizează în ind. ceramicii şi a sticlei. Sin. *ortoclaz*.

ÓRTSTEIN (< germ.) s.n. Strat de sol foarte compact, bogat în depuneri de hidroxizi ferici şi substanţe humice; apare frecvent în podzoluri nisipoase.

ORŢIŞOARA, com. în jud. Timiş, situată în C. Vingăi; 4 047 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale (Călacea). Staţiune balneoclimaterică (în satul *Călacea*). Satul **O.** menţionat documentar în 1318.

ORUMIYEH v. **Urmice.**

ORURO, oraş în Bolivia, situat la 3 700 m alt.; 202,1 mii loc. (2001). Centru minier (aur, cositor, wolfram, cupru). Metalurgia neferoaselor. Universitate tehnică (1892).

ORVIETO, oraş în Italia Centrală (Umbria), pe Tibru; 20,7 mii loc. (2002). Vinuri celebre. Monumente: Domul (1290–1319) conservă fresce realizate de Fra Angelico, Gentile da Fabriano şi Signorelli; Palatul papilor (sec. 13–14, azi muzeu); bisericile San Andrea (sec. 11–12), conservă un paviment cu mozaic, San Domenico (1233–1239), San Francesco (sec. 13); abaţia San Severo e Martirio (sec. 11–12). Muzee. Centru al civilizaţiei etrusce (sec. 7–3 î.Hr.), a cunoscut stăpânirile romană, ostrogotă, bizantină şi longobardă.

ORWELL, George (pseud. lui *Eric Arthur Blair*) (1903–1950), scriitor englez. Romane în care denunţă regimurile totalitare, înfăţişate printr-un univers grotesc, monstruos sau terifiant, pledând pentru libertatea spiritului şi demnitatea umană (alegoria „Ferma animalelor" - ecranizată, utopia politică negativă „1984") ori evocând experienţa personală, alături de republicani, din timpul Războiului Civil din Spania („Omagiu Cataloniei") şi violenţa hitlerismului („O gură de aer"). Eseuri („Frontiera dintre artă şi propagandă"). Memorialistică („Fără un ban la Paris şi Londra").

Orz

ORY, Edward, zis **Kid** (1886-1973), trombonist şi dirijor de jazz american. Muzician complex, a realizat numeroase înregistrări alături de King Oliver, L. Armstrong, Sidney Bechet ş.a.

ORZ (lat. *hordeum*) s.m. Gen de plante anuale şi perene din fam. poacee, cu tulpini înalte de 80–130 cm, frunze mai late ca ale grâului, cu limbul ondulat şi cu spic lung, format din 4–6 rânduri de boabe *(Hordeum)*. Se cultivă ca furaj; constituie materia primă în ind. berii şi a spirtului. Folosit în alimentaţie, ca surogat de cafea, arpacaş etc. Din cele c. 30 de specii, cele mai cultivate sunt **o.** comun *(Hordeum vulgare)* şi *orzoaica*. Este una dintre cele mai vechi plante agricole, cunoscută din Comuna Primitivă.

ORZESZKOWA, Eliza (1841-1910), scriitoare poloneză. Romane sociale şi psihologice despre ţărani şi evrei („Neamul Dziurdzilor", „Eli Makover").

George Orwell

ORZOÁICĂ s.f. Specie de orz cu spicul format numai din două rânduri de boabe, mai bogate în amidon decât ale orzului *(Hordeum distichon)*; orzoaie. Unele soiuri se folosesc la fabricarea berii, altele sunt furajere.

Os, simbol chimic pentru *osmiu*.

OS (lat. *ossum*) s.n. **1.** Organ dur, de culoare albicioasă, format din celule şi fibre de colagen, impregnate cu substanţe minerale, în special fosfat şi carbonat de calciu. Are un strat extern de ţesut compact, acoperit de periost, şi un strat intern de ţesut spongios; porţiunea centrală a **o.** este umplută cu măduvă. Între ele, **o.** se leagă prin articulaţii; constituie elementele de bază ale scheletului vertebratelor şi, după forma lor, se împart în: *lungi* (ex. femurul, humerusul), *scurte* (ex. **o.** tarsiene, vertebrele) şi *plate* (ex. **o.** iliace, **o.** craniului). Ele servesc ca suprafaţă de inserţie a muşchilor, care prin contracţia lor pun în mişcare oasele. ✧ *Os alveolar* = porţiune din oasele maxilare care înconjură alveolele dentare. *Os hioid* v. *hioid*. *Os lacrimal* = lamelă osoasă subţire, situată pe peretele intern al orbitei. *Os iliac* = **o.** *coxal*. *Os occipital* v. *occipital*. *Os parietal* v. *parietal*. *Os temporal* v. *temporal*. V. *schelet*. (ZOOL.) *Os de sepie* = sepion. (MED. VET.; la cal) *Os mort* = exostoză. ✦ (La pl.) Oseminte. ✦ **O. (1)** prelucrat, folosit la fabricarea unor obiecte în industrie, în artele decorative etc. **2.** Fig. Neam, viţă. ✧ Expr. *(A fi) din os domnesc* (sau *de domn*) = (a fi) din familie domnitoare.

O.S.A. v. **Organizaţia Statelor Americane.**

OSAGE, râu în S.U.A., afl. dr. al fl. Missouri, în aval de Jefferson City; 800 km. Pe cursul mijlociu a fost construit barajul Bagnell, în urma căruia s-a format lacul de acumulare Ozark (200 km lungime).

ŌSAKA 1. Golf în NV Oc. Pacific, adâncit în ţărmul de SSV al ins. Honshū (Japonia); c. 2,4 mii km^2. Comunică cu Oc. Pacific prin str. Tomogashima, iar cu Mediterana japoneză prin str. Akashi. Porturi pr.: Kōbe, Ōsaka, Kishiwada, Sumoto. **2.** Oraş în Japonia (Honshū), situat pe ţărmul golfului omonim; 2,6 mil. loc. (2002). Împreună cu Kōbe, Ashiya, Amagasaki, Itami, Sakai ş.a. formează o importantă conurbaţie a Japoniei (a doua după Tōkyō-Yokohama). Ind. siderurgică, a metalurgiei neferoase, constr. de maşini, chimică, a cimentului, de prelucr. a lemnului, textilă, alim. Centru financiar, bancar şi de învăţământ (universităţi). Muzee de istorie naturală şi de artă. Teatru kabuki şi de păpuşi. Temple: Shitennōji (593) şi Sumiyoshi Taisha (1808); Castel (1583, restaurat în 1620, distrus în 1944, în timpul războiului, şi reconstruit ulterior). Fundat în sec. 3, cu numele *Naniwakyo*, a devenit cap. Japoniei între anii 313–342, iar la sfârşitul sec. 6 a fost construit primul templu budist din Japonia (Shitennōji). În 1868, portul **Ō.** a fost deschis pentru navele europene.

OSÁNA (< sl.; cuv. ebraic) interj., s.f. **1.** Interj. (În aramaică, „ajută!") Chemare adresată atât în iudaism, cât şi în creştinism lui Dumnezeu. Folosită în formula de întâmpinare a lui Iisus la intrarea în Ierusalim: „Osana, fiul lui David!" (în Noul Testament); expresie tipică a proslăvirii divinităţii în textele religioase: Laudă! Mărire! Slavă! **2.** (În misa romano-catolică) Imn liturgic de sine stătător interpretat între Sanctus şi Benedictus. **3.** S.f. (La pl., uneori ir.) Cuvinte de laudă (exagerată); aclamaţii, ovaţii.

OSÁR (< os) s.m. Peşte teleostean dulcicol, de c. 4–5 cm, cu 8–12 ţepi înaintea înotătoarei dorsale; masculul face un cuib din plante, în care femela depune icrele *(Pungitius platygaster)*.

OSASCO, oraş în SE Braziliei, situat în conurbaţia São Paulo; 670,3 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, textilă şi alim.

OSATÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Totalitatea oaselor unui vertebrat; schelet. **2.** Schelet sau structură de rezistenţă a unei construcţii, a unei maşini, a unei nave. ✦ Fig. Construcţie internă; structură.

OSĂM, râu în partea central-nordică a Bulgariei, afl. al Dunării în dreptul gurii de vărsare a Oltului; 314 km. Izv. din m-ţii Stara Planina.

OSÂNDĂ s.f. (Înv. şi pop.) **1.** Pedeapsă; condamnare. **2.** Fig. Blestem; pacoste, nenorocire.

OSÂNDÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A condamna, a pedepsi; a pronunţa o sentinţă de condamnare împotriva cuiva. ✦ Fig. A judeca, a dezaproba. **2.** A sili; a constrânge, a forţa.

OSÁNZĂ (lat. *absungia*) s.f. **1.** Grăsime de porc provenită din cavitatea abdominală. **2.** Grăsime depusă pe unele organe sau pe diferite părţi ale corpului uman. **3.** Fig. Bogăţie; bunăstare.

OSÁRDIE (< sl.) s.f. (Înv.) Sârguinţă, străduinţă, zel.

OSBORN, Henry Fairfield (1857-1935), paleontolog şi biolog american. Preşedinte al Muzeului de Istorie Naturală din New York (din 1908). Contribuţii la cunoaşterea mamiferelor fosile. A elaborat o teorie metafizică a evoluţiei, denumită teoria aristogenezei, potrivit căreia în organism apar modificări calitative noi, pe baza unor biomecanisme adaptative, predeterminate.

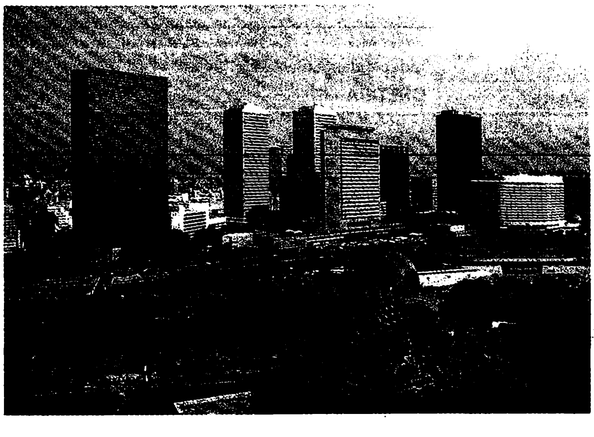
Osaka. Vedere generală

Statuetă reprezentând Premiul Oscar

OSBORNE, John James (1929–1994), dramaturg englez. Piesa lui „Priveşte înapoi cu mânie" (1957) marchează începutul unei etape noi a teatrului englez şi apariţia momentului „tinerii furioşi".

OSBOURNE, Ozzy (pe numele adevărat *John O.*) (n. 1948), muzician britanic de rock. Între 1969 şi 1980 a făcut parte din grupul heavy-metal Black Sabbath. Carieră solo, muzică sofisticată („Diary of a Madman", „Speak of the Devil").

OSCAR (c. 801 – 865), călugăr benedictin gal, misionar în Danemarca şi Suedia. Primul arhiepiscop de Hamburg şi patron al Scandinaviei. Canonizat.

OSCAR, cel mai important premiu de film, acordat anual, începând din 1929, de Academia de Arte şi Ştiinţe Cinematografice (înfiinţată în 1927 la Hollywood), constând într-o statuetă placată în aur, operă a sculptorului G. Stanley, după un desen al scenografului G. Gibbons. Se acordă pentru următoarele categorii (la început şase, iar azi 25): regie, interpretare (cel mai bun actor şi actriţă în rol principal şi secundar), scenariu, muzică, imagine şi pentru cel mai bun film străin (care nu este de limbă engleză).

OSCAR (OSKAR), numele a doi regi ai Suediei şi Norvegiei: **O. I** (1844–1859), fiul lui *Bernadotte;* a promovat reforme administrative care au dus la crearea statului modern; adept al uniunii ţărilor scandinave; **O. II** (1872–1907), fiul precedentului. Confruntat cu separarea Norvegiei (1905), a încercat să menţină, fără succes, unitatea regatului.

OSCHANITZKY, Richard (1939–1979), compozitor şi pianist român. Muzică simfonică, uşoară, de film („Gioconda fără surâs", „Ultimul cartuş").

ÓSCI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie italică din Apenini, stabilită la începutul milen. 1 î.Hr. în Campania. Supuşi de etrusci (c. 500 î.Hr.), samniţi şi romani (sec. 3 î.Hr) au dispărut, în timp, ca etnie distinctă. Limba lor a fost vorbită până în sec. 1 î.Hr.

OSCILÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** A se mişca într-o parte şi într-alta; a se legăna, a se balansa, a pendula. ✦ Fig. A manifesta nehotărâre; a ezita, a şovăi; *p. ext.* a fluctua. 2. (Despre un sistem fizic) A evolua în aşa fel încât una sau mai multe dintre mărimile sale caracteristice să ia succesiv valori pozitive şi negative, simetrice în raport cu valoarea zero.

OSCILÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care oscilează. ✦ (BOT.; despre antere) Fixate pe filament numai într-un singur punct (pe conectiv). ✦ Fig. Şovăitor, fluctuant.

OSCILATÓR (< fr.) s.n. (FIZ.) Sistem fizic care poate efectua oscilaţii libere (ex. pendul, diapazon, circuit oscilant etc.). ✦ Aparat sau dispozitiv care produce oscilaţii electromagnetice, fiind alimentat de la o sursă de energie (electrică).

OSCILATÓRIU, -IE (< fr.) adj. (Despre fenomene) Care are un caracter oscilant, care oscilează.

OSCILÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mişcare periodică, alternativă şi simetrică, a unui corp în raport cu o anumită poziţie a sa; vibraţie, pendulare, oscilare. **2.** (FIZ.) Variaţie periodică în timp a valorilor unei mărimi care caracterizează un sistem fizic, însoţită de o transformare a energiei dintr-o formă în alta. Caracteristicile principale ale unei **o.** sunt: elongaţia, amplitudinea, perioada, frecvenţa şi faza. ✧ *O. amortizată* = o. a cărei amplitudine se micşorează în timp. *O. liberă (proprie)* = **o.** a unui sistem care nu primeşte energie din exterior, după ce a primit un impuls iniţial. *O. întreţinută (constrânsă)* = **o.** a unui sistem care primeşte energie din exterior. **3.** Fig. Şovăială, nehotărâre; fluctuaţie.

OSCÍLĂ (< lat., fr.) s.f. (La vechii romani) Mic disc de bronz sau de marmură împodobit cu o mască în relief (a lui Saturn sau Bachus), care era atârnat de arborii sacri sau sub colonade.

OSCILOGRÁF (< fr. {i}; {s} lat. *oscillare* „a oscila" + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Aparat de măsurat care permite observarea vizuală şi înregistrarea curbei reprezentând variaţia rapidă a unor mărimi electrice (tensiuni, curenţi etc.). Cele mai răspândite sunt **o.** catodice.

OSCILOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} lat. *oscillare* „a oscila" + gr. *gramma* „desen") s.f. Diagramă obţinută cu ajutorul unui oscilograf.

OSCILOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *oscillare* „a oscila" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru determinarea oscilaţiilor pulsatile ale pereţilor arteriali şi care permite înregistrarea indirectă a tensiunii arteriale.

OSCILOSCÓP (< fr.; {s} lat. *oscillare* „a oscila" + gr. *skopein* „a examina") s.n. Aparat de măsurat şi de observare vizuală a curbelor reprezentând variaţia în timp a unor mărimi electrice, fără a le înregistra.

OSCULATÓR, -OÁRE (< fr.) adj. (MAT.; despre curbe, cercuri, plane, sfere etc.) Care poate fi într-un contact mai strâns decât simpla tangenţă.

OSEA (în ebraică *hoshe'a* „salvare") (sec. 8 î.Hr.), unul dintre cei 12 profeţi minori ai Bibliei. Cartea sa este compusă dintr-o parte autobiografică, una simbolică şi o serie de oracole.

OSEÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *os* „os") s.f. Scleroproteină de tipul colagenului, secretată de osteoblaste, care constituie partea organică a osului. Reprezintă c. 30% din greutatea osului.

OSEI TUTU, conducător (aşantehene) al Imp. Aşanti (c. 1680–c. 1720); ca şef al statului Kumasi a purtat (1698–1701) un război sângeros împotriva Regatului Denkera (1698–1701).

OSEMÍNTE (< fr.) s.n. pl. Rămăşiţele pământeşti ale unei fiinţe decedate.

OSETIA DE NORD, rep. în Federaţia Rusă, în m-ţii Caucaz; 8 mii km^2; 709,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Vladikavkaz*. În perioada 1924–1936 a avut statut de reg. autonomă, între 1936 şi 1990 a fost rep. autonomă în cadrul U.R.S.S., iar din 1991 în cadrul Federaţiei Ruse.

OSETIA DE SUD, reg. autonomă în Georgia. Cap.: Ţhinvali; 3 900 km^2; 70 000 loc. Din 1991 aparţine de Georgia. După un timp, populaţia majoritar rusofonă a dorit unirea cu Federaţia Rusă, nerecunoscând legitimitatea deciziilor guvernului georgian. Preşedintele Saakaşvili a decis în aug. 2008 intervenţia militară în **O. de S.**, provocând invazia Georgiei de trupele Federaţiei Ruse. La 28 aug. 2008, ruşii au recunoscut independenţa **O. de S.**

OSETINĂ adj. *Limba* ~ limbă din fam. indo-europeană (c. 500 000 vorbitori), ramura indo-iraniană, grupul iranian; alfabet chirilic.

OSGOOD, William Fogg (1864–1943), matematician american. Contribuţii la teoria funcţiilor („Tratat asupra teoriei funcţiilor"), o importantă teoremă purtându-i numele.

OSHAWA, oraş în SE Canadei (Ontario), port pe ţărmul nordic al L. Ontario, la 53 km ENE de Toronto, în aglomeraţia urbană Toronto; 234,7 mii loc. (2001). Mare centru industrial (produse metalurgice, ţesături de lână, sticlă, mase plastice, aparataj electric, produse farmaceutice, pielărie). Sediul lui General Motors of Canada. Fondat (1795) sub numele de Skea's Corners. Actuala denumire din 1842; devine oraş în 1879.

OSHEROFF, Douglas D. (n. 1945), fizician american. A descoperit superfluiditatea heliului-3. Premiul Nobel pentru fizică (1996), împreună cu D.M. Lee şi R.C. Richardson.

ŌSHIMA Nagisa (n. 1932), producător, critic de film şi regizor japonez. Filme de rară violenţă, abordând teme delicate (agresivitatea, sexualitatea) şi punând în discuţie societatea convenţională şi valorile tradiţionale („Noapte şi ceaţă în Japonia", „Imperiul simţurilor", „Ceremonia", Max, dragostea mea").

OSHOGBO, oraş în SV Nigeriei, cap. statului Osun, situat pe râul omonim, la NE de Ibadan; 476,8 mii loc. (1996). Nod de comunicaţii. Oţelărie. Ind. textilă şi alim. (tutun, uleiuri vegetale, cacao). Centru comercial. Artizanat.

OSIANDER, Andreas (pe numele adevărat *A. Hosemann*) (1498–1552), teolog şi astronom german. A aderat la *Reformă.* Participant la dietele de la Marburg (1519) şi Augsburg (1530). Şi-a expus doctrina în „Harmoniae Evangelicae libri IV" şi în „Biblia sacra" (apărută postum). Preocupat de teoriile lui *Copernic,* a fost primul care a publicat lucrările acestuia.

OSIÁNIC, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Ossian,* poet legendar irlandez) adj. Care aparţine lui Ossian, privitor la Ossian sau la poemele sale; care seamănă cu poemele atribuite lui Ossian.

OSIANÍSM (< fr.) s.n. Atmosferă (melancolică) proprie poemelor osianice; imitaţie a acestor poeme.

OSICA DE JOS, com. în jud. Olt; 1 674 loc. (2008).

OSICA DE SUS, com. în jud. Olt, pe dr. văii Oltului; 5 186 loc. (2008). Centru de meşteşuguri populare. Biserica cu dublu hram – Sf. Nicolae şi Sf. Gheorghe (1787), în satul Ostrov.

ÓSIE (< sl.) s.f. Arbore sau ax terminat la cele două capete cu fusuri pe care se montează roţile unui vehicul.

OSIFICÁRE s.f. **1.** Proces de formare normală a ţesutului osos din ţesut conjunctiv sau cartilaginos; osteogeneză. **2.** Transformare anormală a unui ţesut (fibros, cartilaginos etc.) în ţesut osos.

OSIJEK, oraş în Croaţia, pe Drava; 90,4 mii loc. (2001). Port fluvial. Ind. constr. de maşini, chimică, uşoară şi alim. Vestigii romane. Monumente baroce. Muzee. Întemeiat de împăratul roman Hadrian, sub numele de *Colonia Aelia Mursa,* s-a aflat sub ocupaţie otomană între 1526 şi 1687.

OSIPOV-SINEŞTI, Grigore (1907–1989, n. Sineşti, Basarabia), medic stomatolog român. Fondatorul primului centru de parodontologie din România (Bucureşti, 1968); autor al unei metode operatorii originale, care-i poartă numele.

OSIRIS (în mitologia egipteană), zeul cel mai popular, simbolizând moartea şi învierea periodică a vegetaţiei (renaşterea permanentă), dar mai ales moartea, ca trecere în altă lume, al cărei rege este. Trădat şi ucis ca orice om, a fost readus la viaţă datorită răbdării şi fidelităţii surorii şi soţiei sale, *Isis*. În cinstea renaşterii

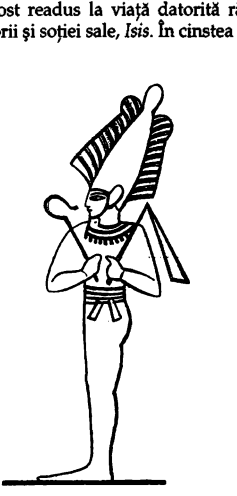

Osiris

John James Osborne

Osman Nuri Paşa

lui **O.** se organizau mari serbări populare şi mistere în temple. Reprezentat, de obicei, înfăşurat în nişte benzi, ca o mumie, purtând în mâinile ţinute pe piept atributele specifice: flagelul şi cârja.

OSKAR v. Oscar.

ÖSKEMEN, oraş în E Kazahstanului, pe fl. Irtîş; 311 mii loc. (1999). Metalurgie neferoasă (zinc, plumb, titan), electrotehnică, de prelucr. a lemnului (mobilă). Vechea denumire: *Ust-Kamenogorsk.*

OSLEA, culme muntoasă în Carpaţii Meridionali, în NV m-ţilor Vâlcan, la izv. Cernei şi Jiului. Alt. max.: 1 946 m (vf. **O.**).

OSLO, cap. Norvegiei, situată în SE ţării, port în fiordul omonim; 517,4 mii loc. (2003). Şantiere navale; ind. siderurgică, de prelucr. a petrolului, chimică, constr. de maşini, prelucr. lemnului, textilă şi alim. Universitate (1811). Institut de arhitectură (1965). Teatru naţional (1899). Muzeul navelor vikingilor şi ale exploratorilor Nansen şi Amundsen. Muzeu de artă naţională, muzeu de artă populară ş.a. Monumente: Fortăreaţa Akershus (sec. 13–17); Domul (1694–1697); bazilica Sankt Hallvard (sec. 12); palatele Anker (1744), Storm (1760), al Guvernului (1906) şi al Primăriei (1931–1950). Parcul Vigeland (1933–1934). Întemeiat în 1048 de Harald III Hardraade, pe locul unui vechi centru comercial (Opsolö). Din timpul domniei lui Haakon V Magnusson (1299–1319) devine reşedinţă regală, până în 1380. Distrus de un incendiu (1567), a fost reconstruit (1624), în apropierea fortăreţei Akershus, sub denumirea de *Christiania* (după numele regelui Christian IV), pe care a păstrat-o până în 1925. Din 1814, reşedinţă culturală, iar din 1905, capitala Norvegiei.

OSMAN, Casa lui Osman, Casa otomană *(Osman-oğullari, Âl-i Osman)* – dinastie turcă ce a domnit între anii 1299 (dată tradiţională) şi 1922 în Statul otoman *(Devlet-i Osmaniye),* căruia i-a dat şi denumirea, derivată de la numele întemeietorului familiei, Osman I, din tribul turco-oğuz *Kayi,* venit în sec. 13 din Asia Centrală, sub presiunea mongolilor. Suveranii otomani, 36 la număr, au purtat cu toţii titlul de *han,* moştenit din tradiţa central-asiatică, iar cei de până la 1453 (cucerirea Constantinopolului), şi pe cel de *beğ* (turc.) sau *emir* (arab) = „principe". Primul suveran otoman căruia i s-a atribuit, de către califul abbasid de la Cairo, titlul de *sultan* („deţinător de putere") a fost Baiazid I, după victoria asupra cruciaţilor de la Nicopole (1396). Tot el a fost primul căruia europenii i-au spus *imperator Turcarum* („împărat al turcilor"), după ce acesta a anexat minusculele „împărăţii" (ţarate) bulgare de Tărnovo (1393) şi de Vidin (1396). Tentativa imperială a lui Baiazid I, anihilată în 1402, de către Timur Lenk, a fost reluată, treptat, după 1413 şi a fost încununată de succes sub Mehmed II, „adevăratul fondator al *Imperiului* otoman", căruia după 1453 i se spune *padişah* („împărat"). Din 1517, odată cu Selim I, care a cucerit Egiptul, a pus capăt Califatului abbasid şi a luat sub protecţie centrele sfinte ale Islamului, Mecca şi Medina, suveranul otoman devine şi *calif (halife* = „locţiitor" al Profetului Mahomed), adică liderul Comunităţii islamice (sunnite). În acest fel, *sultanul* otoman se transformă într-un triplu suveran: han turco-mongol; Caesar romano-bizantin şi calif arabo-musulman, deşi de acest ultim titlu s-a făcut uz mai ales în perioada decăderii puterii otomane. Un specific al acestei dinastii a constat în practica *legală* a suprimării tuturor fraţilor şi rudelor considerate ca reprezentând un pericol potenţial pentru unitatea statului. Sultanatul, ca instituţie, a fost desfiinţat în 1922, dată ce semnifică şi sfârşitul Imperiului Otoman, iar califatul în 1924, după proclamarea Republicii Turcia (1923). Ultimul sultan otoman, al 36-lea, care a deţinut şi titlul de calif, a fost Mehmed VI (Vahideddin), iar ultimul Osmanoğlu, Abdul-Medjid II, a deţinut doar calitatea de calif (1920–1924). Unii suverani otomani, mai ales cei din perioada viguroasei expansiuni otomane, au purtat şi titlul de *Gazi* („luptător în războiul sfânt" = *gaza* = *cihad*). Cei mai mari suverani din Casa lui **O.** au fost cei din perioada expansiunii şi a apogeului: Baiazid I, Mehmed II, Selim I, Süleyman I Magnificul (pentru turci: Kanunî = Legiuitorul). În perioada declinului s-au distins reformatorii Selim III, Mahmud II, precum şi Abdul-Hamid II, acesta din urmă fiind însă cunoscut şi ca „sultanul roşu" pentru absolutismul său.

OSMAN, numele a trei sultani otomani. Mai importanţi: **1. O. I Ghazi** (1281–1326). Fiul lui Ertoğrul, căruia îi urmează la tron. Din c. 1299 devine conducător independent. Fondator al dinastiei osmane. A cucerit de la bizantini o parte din Asia Mică. **2. O. II** (1618–1622). În timpul domniei lui a avut loc Războiul Turco-Polon (1620–1621). Detronat şi ucis, în urma unei revolte a ienicerilor.

OSMAN (USMAN) dan FODIO (1754–1817), reformator religios şi om politic african. Aparţinând etniei fulbe, a proclamat războiul sfânt *(jihad),* revoltându-se împotriva practicilor animiste ale regilor hausa. În fruntea peulilor islamizaţi, a fondat Imp. Sokoto (1804).

OSMAN NURI PAŞA (supranumit *Al Ghazi*) (1832–1900), general turc. Participant la *Războiul Crimeii.* A înăbuşit răscoalele din Creta (1866–1869) şi din Serbia (1876). Comandant al armatei turceşti care apăra Plevna (1877), asediată de trupele româno-ruse (după o apărare de cinci luni, a fost nevoit să se predea). A condus campania împotriva Greciei (1897).

OSMIRÍDIU (< fr.) s.n. Aliaj al osmiului cu iridiul, caracterizat prin duritate mare. Se întrebuinţează la fabricarea axelor pentru mecanismele de ceasornic, a vârfurilor peniţelor de stilou etc.

ÓSMIU (< fr. {i}; {s} gr. *osme* „miros") s.n. Element chimic (Os; nr. at. 76, gr. at. 190,2, m. sp. 22,7, p.t. c. 2 700° C, p.f. c. 4 600° C) din fam. metalelor platinice; este alb-cenuşiu, lucios, foarte dur, dar casant. Se găseşte în natură în stare nativă, aliat cu celelalte metale platinice. Foarte rezistent din punct de vedere chimic. Se întrebuinţează sub formă de aliaje cu iridiul, wolframul etc. sau în calitate de catalizator al multor reacţii. A fost descoperit de Smithson Tennant în 1803.

OSMOLÍT (< fr.) s.n. Compus chimic (amine, unii aminoacizi, ureea etc.) care menţine o concentraţie osmotică intracelulară ridicată, protejând astfel celulele de desicare.

OSMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *osmos* „impuls" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea presiunii osmotice.

OSMOND, Floris (1849–1912), inginer francez. Unul dintre întemeietorii metalografiei (1894–1895). Studii asupra fenomenului de oţelire, care l-au condus la stabilirea punctului de transformare şi a componentelor produselor siderurgice („Teoria celulară a proprietăţilor oţelului").

OSMOREGLÁRE (< *osmo(ză)* + *reglare*) s.f. (FIZIOL.) Totalitatea proceselor prin care se asigură o valoare relativ constantă a presiunii osmotice a lichidelor din organism.

OSMÓTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *osmos* „impuls") adj. Care ţine de osmoză, referitor la osmoză. ✧ *Presiune o.* = presiune statică suplimentară ce se manifestă în soluţii datorită fenomenului de osmoză.

OSMÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *osmos* „împingere") s.f. **1.** Trecere a unui solvent printr-o membrană semipermeabilă, care separă două soluţii de compoziţii sau concentraţii diferite; se produce de la soluţia mai diluată spre cea mai concentrată (până la echilibrarea presiunilor osmotice). Fenomenul a fost descoperit de abatele J.A. Nollet (1748) şi studiat, în sec. 19, de K. Vierozdt, care a introdus termenul în circuitul ştiinţific. **2.** Fig. Întrepătrundere, influenţă reciprocă între două sau mai multe fenomene, elemente etc.

OSNABRÜCK, oraş în NV Germaniei, port pe râul Hase; 164,1 mii loc. (2001). Ind. textilă, a hârtiei, constr. de maşini, siderurgică, chimică şi alim. Universitate (1970). Monumente: Domul (1218–1277), Marienkirche (1280–1324), Johanniskirche (1259–1289), Katharinekirche (sec. 14–15), Primăria (1487–1512), Palatul episcopal (1667–1690), castel baroc (sec. 17–18). Fundat (783) de Carol cel Mare, ca sediu al unei episcopii şi recunoscut ca oraş (1147). La **O.** a avut loc un congres (1645–1648), unde s-au purtat tratative între reprezentanţii Suediei şi principii protestanţi germani, care participaseră la Războiul de 30 de Ani, pe de o parte, şi împăratul Sfântului Imp. Romano-German, pe de alta. În urma tratativelor de la **O.** şi Münster, a fost încheiată Pacea westfalică.

OSONA, Rodrigo de ~ (activ între 1476–1484), pictor spaniol. Creator al unei sinteze a Renaşterii italiene şi a celei olandeze, ce va influenţa profund arta spaniolă a sec. 16 („Adoraţia magilor", „Răstignirea").

OSORIO, Miguel Angel (1883–1943), poet columbian. Poezie modernistă, expresie a vieţii boeme, neliniştite („Inima iluminată").

OSORNO, oraş în partea de S a statului Chile; 132,2 mii loc. (2002). Ind. de prelucr. a lemnului şi alim. Fundat în 1553 de spanioli, cu numele *Santa Marina de Gaete.* Distrus de indienii araucani în 1602 şi repopulat în 1796. În a doua parte a sec. 19, aici au imigrat mulţi germani.

OSÓS, -OÁSĂ (< *os*) adj. **1.** Care ţine de oase, privitor la oase. ✧ *Sistem o.* = totalitatea oaselor din organismul vertebratelor. La om este format din 205–206 segmente o.; oasele craniului (8), oasele feţei (14), osul hioid (1), coloana vertebrală (33–34), coaste şi stern (25), membre superioare (64), membre inferioare (60). Împreună cu ligamentele articulare, cu tendoanele şi muşchii

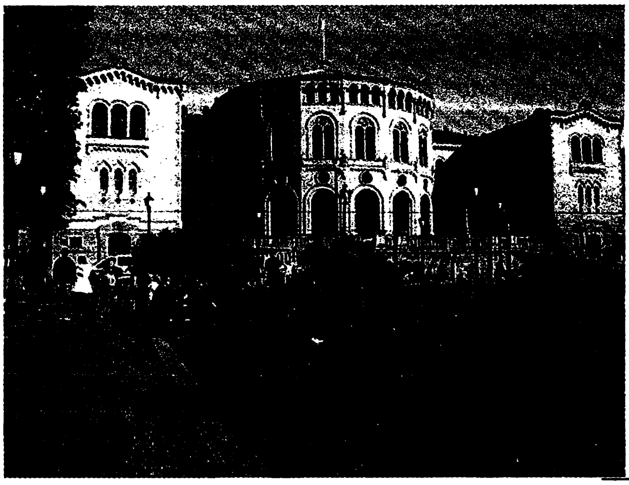

Oslo. Parlamentul

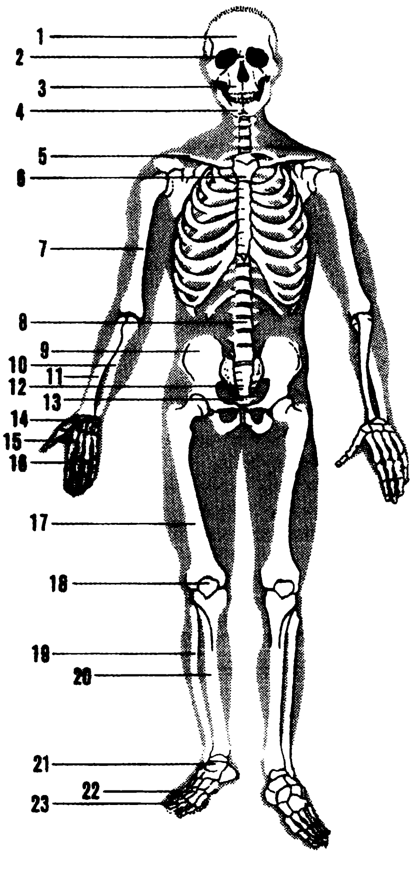

Sistemul osos la om
1. Os frontal 2. Vomer 3. Maxilar 4. Mandibulă 5. Claviculă 6. Manubriu sternal 7. Humerus 8. Coloana vertebrală 9. Coxal 10. Radius 11. Ulna 12. Sacrum 13. Oase coccigiene 14. Oase carpiene 15. Oase metacarpiene 16. Falange 17. Femur 18. Rotulă 19. Fibula 20. Tibia 21. Oase tarsiene 22. Oase metatarsiene 23. Falange

formează aparatul locomotor. V. *schelet*. 2. Cu oase mari; ciolănos; *p. ext.* slab, uscățiv.

OSPĂTÁ (lat. *hospitare*) vb. I tranz. A oferi unui oaspete mâncare și băutură; a cinsti, a trata. ✦ Intranz. și refl. (Înv. și pop.) A mânca; *p. ext.* a petrece, a benchetui.

OSPĂTÁR s.m. 1. Angajat în sectorul comercial care servește pe consumatori într-un local și încasează contravaloarea consumației; chelner. 2. (Înv.) Proprietar al unui birt; birtaș; hangiu.

OSPĂȚ (lat. *hospitium*) s.n. Masă mare, petrecere organizată în diferite împrejurări festive; banchet. ✦ (Înv. și pop.) Masă, mâncare (îmbelșugată).

OSPÍCIU (< lat., fr., germ.) s.n. Spital sau sanatoriu unde sunt tratați bolnavii cu afecțiuni psihice.

OSPITALIÉR, -Ă (< fr.) adj. Care primește cu plăcere oaspeți; primitor. ✦ Care oferă ospitalitate, în care cineva este primit cu plăcere; în care te simți bine.

OSROENE (sau Osrhoene), stat antic în NV Mesopotamiei, între Tigru și Eufrat, în apropiere de actuala graniță a Siriei cu Turcia, cu cap. la Edessa (azi Urfa, Turcia); întemeiat în c. 136 î.Hr., controla importante drumuri comerciale și militare (sec. 2 î.Hr.–1d.Hr.). În 216 și-a încetat existența datorită împăratului roman Caracalla. Terit. Regatului O. s-a aflat, în sec. 4–7, în dispută între perși și bizantini. Distrus de musulmani (638).

OSSA (în mitologia greacă), zeiță care personifica faima (gura lumii, opinia publică). Era crainica lui Zeus. La romani era identificată cu *Fama*.

OSSERVATORE ROMANO, L'~, principalul organ de presă al Vaticanului, care apare zilnic, la Roma, din 1861. După 1870, organ oficial al Sfântului Scaun, care a devenit și proprietarul său (1885).

OSSIAN (sec. 3), poet legendar irlandez, fiul războinicului Fingal. Poetul scoțian *Macpherson* i-a atribuit o serie de legende celtice, pe care le-a publicat într-o prelucrare proprie.

OSSIETZKY, Carl von (1889–1938), publicist german. În săptămânalul politic-cultural „Die Weltbühne", pe care l-a condus (din 1927), a condamnat militarizarea țării. Internat în diverse lagăre de concentrare (1933–1936). Eliberat în urma puternicelor proteste ale opiniei publice mondiale. Premiul Nobel pentru pace (1935).

OSTADE, Adriaen van (1610–1685), pictor și gravor olandez. Scene pitorești inspirate din viața de la țară, într-un colorit vaporos („Lăutarul satului", „În cârciuma satului", „Dans țărănesc"). Peisaje.

OSTAIJEN, Paul van (1896–1928), poet belgian de limbă flamandă. Inițiator al liricii expresioniste în Belgia („Music-hall", „Semnalul"). Eseuri („Proză critică").

OSTÁȘ s.m. Persoană care servește în armată; soldat; militar, oștean.

OSTÁTIC (OSTÁTEC) (< it.) s.m. (DR.) Persoană din rândul populației civile aflate pe terit. ocupat de forțele inamice, pe care acestea, încălcând normele dreptului internațional, o rețin spre a preveni acte ostile împotriva lor sau pentru a o executa dacă asemenea acte s-au produs. Persoană răpită și sechestrată în vederea obținerii unor recompense bănești sau revendicări politice.

OSTĂȘÉSC, -EÁSCĂ adj. De ostaș: soldățesc, milităresc.

OSTEICHTHYES (cuv. lat.) s.m. pl. Clasă de pești cu scheletul osificat, cu o mare diversitate tipologică (sin. *pești osoși*).

OSTEÍTĂ (< fr.; {s} gr. *osteon* „os") s.f. Inflamație acută sau cronică a unui os. ✧ *O. fibrochistică* = afecțiune manifestată prin dureri, fracturi spontane, tumori și deformări ale oaselor care apare în cazul decalcifierilor generalizate.

OSTENDE v. **Oostende.**

OSTENEÁLĂ s.f. 1. Starea celui ostenit; oboseală. 2. Muncă grea, extenuantă; trudă, efort.

OSTENÍ (< sl., bg.) vb. IV 1. Intranz. A obosi. 2. Intranz. și refl. A munci din greu, a se strădui. ✦ Tranz. A supune la un efort, a obosi pe cineva. 3. Intranz. și refl. A obosi mergând; *p. ext.* a se duce undeva.

OSTENTATÍV, -Ă (< it., germ.) adj. Făcut cu intenția de a scoate în evidență, de a provoca, de a impresiona în mod deosebit; demonstrativ, provocator.

OSTENSOR (MONSTRANȚĂ) (< lat.) Vas de cult catolic, alcătuit dintr-un panou circular cu fereastră de sticlă, înconjurat de raze din metal aurit. Folosit la purtarea ostiei euharistice în procesiune sau în expunerea acesteia pentru adorație.

OSTENTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Etalare, afișare în mod provocator a unei însușiri, a unei calități; prezentare demonstrativă, etalare pretențioasă a ceva.

OSTEO- (< fr., it.; {s} gr. *osteon* „os") Element de compunere cu sensul „care aparține oaselor, referitor la oase", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

OSTEOARTRÍTĂ (< fr.) s.f. Artrită complicată cu leziuni osoase ale extremităților articulare.

OSTEOBLÁST (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *blastos* „mugure") s.n. Celulă osoasă tânără care secretă oseina și din care se formează osteocitul.

OSTEOCÍT (< fr.; {s} *osteo-* + *cito-*) s.n. Celulă osoasă matură, care prezintă prelungiri numeroase și ramificate.

OSTEOCONDRÓZĂ (< fr.; {s} *osteo-* + gr. *chóndros* „cartilaj") s.f. Proces de distrofie a țesutului osos și cartilaginos, în special a discurilor intervertebrale. Se manifestă prin dureri și limitarea mișcărilor în articulațiile lezate.

OSTEODISPLAZÍE (< *osteo-* + *displazie*) s.f. Tulburare în dezvoltarea osoasă caracterizată prin modificări ale structurii și densității oaselor, care duc la neregularități ale craniului și coloanei vertebrale. Sin. *displazie osoasă*.

OSTEODISTROFÍE (< fr.) s. f. Dereglare a schimbului de materii al țesutului osos și înlocuirea acestuia prin țesut fibros. Duce la deformarea oaselor și la fracturi patologice.

OSTEOFIBRÓZĂ (< fr.) s.f. Boală a animalelor domestice și sălbatice, manifestată prin îngroșarea sau deformarea oaselor, în urma demineralizării progresive a acestora.

OSTEOFÍT (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *phyton* „vegetație") s.n. Proliferare anormală a țesutului osos în apropierea unei articulații afectate de leziuni inflamatorii sau degenerative, cu formarea unei mici tumori osoase.

OSTEOFÓN (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *phone* „sunet") s.n. Dispozitiv electroacustic care transmite sunetele exterioare în urechea internă prin intermediul sistemului osos al capului.

OSTEOGENÉZĂ (< fr.; {s} *osteo-* + gr. *genesis* „naștere") s.f. Osificare (1).

OSTEOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a anatomiei care se ocupă cu studiul oaselor.

OSTEÓM (< fr. {i}; {s} *osteo-*) s.n. Tumoră benignă formată din țesut osos, de obicei la nivelul scheletului, mai rar intramuscular.

OSTEOMALACÍE (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *malakia* „moliciune") s.f. Boală a adulților caracterizată printr-un ramolisment general al oaselor, care suferă deformări dureroase, din cauza unor defecte de mineralizare sau a lipsei sărurilor fosfocalcice.

OSTEOMIELÍTĂ (< fr.; {s} *osteo-* + gr. *myelos* „măduvă") s.f. Osteită de natură infecțioasă, provocată de obicei de stafilococul auriu, localizată mai ales la nivelul diafizei osoase.

OSTEOPATÍE (< fr. {i}; {s} *osteo-* + *pathos* „suferință") s.f. Termen care desemnează orice maladie osoasă.

OSTEOPLASTÍE (< fr. {i}; {s} *osteo-* + gr. *plastein* „a modela") s.f. Operație de înlocuire a unui fragment de os sau a unui os întreg cu un alt fragment osos sau cu o bucată din material plastic ori metalic.

OSTEOPORÓZĂ (< fr.; {s} *osteo-* + gr. *poros* „por, canal") s.f. Leziune osoasă caracterizată prin subțierea și rarefierea oaselor, cu formarea unor cavități de diverse dimensiuni, ca urmare a dilatării canaliculelor osoase. Apare în diferite boli endocrine, în urma unei imobilizări îndelungate, a unor traumatisme sau la vârste înaintate.

OSTEOSARCÓM (< *osteo-* + *sarcom*) s.n. Tumoră malignă a țesutului osos.

OSTEOSINTÉZĂ (< fr.) s.f. Intervenție chirurgicală care are drept scop reunirea printr-o piesă metalică (șurub, filament, tijă, placă) a fragmentelor osoase dintr-o fractură; după consolidarea fracturii, piesa metalică este înlăturată.

OSTEÓZĂ (< fr.; {s} *osteo-*) s.f. ~ *fibrochistică* = afecțiune datorată unei secreții exagerate de hormon paratiroidian și caracterizată prin decalcifiere osoasă generalizată, fracturi multiple și depuneri de săruri de calciu în piele și în diverse organe (inimă, rinichi etc.). Sin. *boala lui Recklinghausen, hiperparatiroidism*.

ÖSTERLING, Anders Johan (1884–1981), scriitor și critic literar suedez. Creator al uneia dintre cele mai reprezentative poezii ale literaturii suedeze contemporane, apropiată de simbolism și impregnată de melancolie („Cartea idilelor", „Fuga anilor"). Studii critice („Poezia și viața"); traduceri.

ØSTERØ (EYSTUROY), ins. în arh. Feroe, a doua ca mărime după ins. Strømø; 288 km². Alt. max.: 882 m. Creșterea ovinelor. Pescuit.

OSTFRÍZĂ (< germ.) s. f. Rasă de vaci originară din Germania, crescută și în România, specializată în producția de lapte; are culoarea bălțată, negru cu alb.

OSTHOFF, Hermann (1847–1909), lingvist german. Unul dintre întemeietorii școlii neogramatice. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene („Cercetări morfologice în domeniul limbilor indo-germanice").

OSTIA (OSTIA ANTICĂ), sit arheologic situat la 30 km VSV de Roma, la c. 5 km de gura de vărsare a fl. Tibru în M. Tireniană. Potrivit legendei, așezarea a fost întemeiată de regele Ancus Marcius în sec. 7 î.Hr.; atestată documentar abia în sec. 4 î.Hr. Distrusă de Marius în timpul războaielor civile, a fost reconstruită în anul 87 î.Hr. de L. Cornelius Sulla; în sec. 1–2 a fost un înfloritor centru comercial și important port de aprovizionare cu cereale pentru Roma. A decăzut în sec. 4. Astăzi se păstrează ruinele unor locuințe, a forului, teatrului, Capitoliului și templului lui Augustus (cu decorații bogate și mozaicuri), precum și vestigii ale căii de legătură între Roma și **O.** (Via **O.**).

ÓSTIE^1 (< sl., bg., scr., rus.) s.f. Unealtă de pescuit de forma unei furci cu unul sau mai mulți dinți.

ÓSTIE^2 (< germ., it., lat.) s.f. Bucățică de aluat nedospit, foarte subțire, turnat în forme rotunde de mici dimensiuni, care servește la cuminecătură în cultul catolic și luteran; azimă.

OSTÍL, -Ă (< fr.; lat. *hostilis* < *hostis* „dușman") adj. Care are o comportare dușmănoasă, răuvoitoare; care manifestă antipatie, ură, dușmănie. ✦ Nefavorabil, neprietenos.

OSTILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Atitudine ostilă; dușmănie. **2.** (La pl.) Operațiuni militare întreprinse de trupele unor state care se găsesc în stare de război.

OSTINÁTO (cuv. it.) adj. invar., s.n. (MUZ.) **1.** Adj. invar. Care se repetă de mai multe ori. **2.** S.n. Procedeu ce desemnează un element melodic sau ritmic, care se repetă periodic și cu obstinație, pe când celelalte elemente ale discursului muzical se modifică.

OSTIÓLĂ (< fr.; {s} lat. *ostiolum* „portiță") s.f. Orificiu microscopic din țesuturile epidermice ale plantelor, prin care se face schimbul de gaze dintre atmosferă și spațiile intercelulare din frunzele și tulpinile verzi.

OSTOÍ (< sl.) vb. IV (Înv. și pop.) **1.** Tranz. și refl. A (se) liniști, a (se) potoli, a (se) calma. **2.** Intranz. și refl. A înceta, a se opri.

OSTRA, com. în jud. Suceava, la poalele m-ților Rarău; 3 269 loc. (2008). Expl. de baritină.

OSTRACÍSM (< fr.) s.n. **1.** (În Grecia antică) Formă de judecată a adunării poporului, mai ales la Atena, prin care un cetățean, considerat ca reprezentând un pericol pentru stabilitatea regimului, era exilat pe o perioadă de 10 ani. Sentința și numele exilatului erau încrustate pe *ostracon*. V. *proscripție*. **2.** Persecuție.

OSTRACIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A îndepărta temporar un cetățean din viața publică; a exila, a exclude, a proscrie. **2.** A persecuta.

OSTRACÓDE (< fr.; {s} gr. *ostrakon* „carapace") s.n. pl. Ordin de crustacee inferioare cu corpul nesegmentat cuprins într-o carapace bivalvă *(Ostracoda)*. Se cunosc c. 2 000 de specii; trăiesc în mări, dar și în ape dulci (ex. dafnia).

OSTRACODÉRMI (< fr. {i}; {s} gr. *ostrakon* „cochilie" + *derma* „piele") s.m. pl. Subclasă de vertebrate fosile marine, lipsite de maxilarul inferior. Aveau corpul plat sau fusiform, acoperit de plăci osoase. Au trăit din Silurian până în Devonian.

OSTRÁCON (< ngr.; din gr. *ostrakon* „cochilie, carapace") s.n. (În Antic.) Ciob de ceramică sau cochilie (mai rar așchie din silex) pe care se găseau inscripții sau cuvinte în scriere pictografică. În Grecia era folosit la vot, iar în Egipt pentru contabilitate, exerciții grafice etc.

OSTRAVA, oraș în E Cehiei, pe Odra; 315,4 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Ind. cocsochimică, siderurgică, textilă, alim., constr. de mașini. Biserica Sf. Venceslas (sec. 13), Primăria (1687). Vechiul nume: *Moravská Ostrava.*

OSTREICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *ostrea* „stridie" + *cultura* „cultură") s.f. Cultura stridiilor.

OSTREÍDE (< fr.) s.f. pl. Fam. de lamelibranhiate ce cuprinde genuri cu o mare diversitate morfologică a ornamentației valvelor.

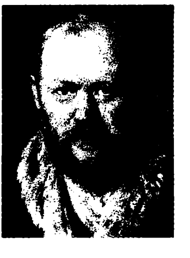

Aleksandr N. Ostrovski

Wilhelm Fr. Ostwald

OSTROGORSKI, Gheorghi Aleksandrovici (1902–1976), istoric sârb de origine rusă. Specialist în bizantinologie („Istoria Imperiului bizantin"). Fondator (1948) și director (1948–1976) al Institutului de istorie bizantină al Academiei Sârbe de Științe.

OSTROGORSKI, Moisei Iakovlevici (1854–1919), politolog și sociolog rus. A formulat o teorie sistemică a partidelor politice din punct de vedere sociologic („Democrația și organizarea partidelor politice").

OSTROGÓȚI (< fr.; lat. *Ostrogothus* „goții de est") s.m. pl. Populație de neam germanic aparținând ramurii răsăritene a goților. În sec. 3–4 se aflau pe terit. dintre Don și Nistru. Învinși de huni în 376, o mare parte dintre ei au migrat în Imp. Roman. Între 489 și 553 au constituit un regat în Italia.

OSTROGOVICH 1. Adrian O. (1870–1953, n. Lecce, Italia), chimist român de origine italiană. Contribuții în domeniul combinațiilor organice heterociclice (triazine simetrice). **2. Giorgio-Ugo-Augosto O.** (1904–1984, n. București), chimist român. Fiul lui **O. (1)**. M. coresp. al Acad. (1974). Studii în domeniul compușilor heterociclici cu azot, al chimiei biuretului și derivaților săi și al catalizei omogene („Compendiu de elemente de stereochimie organică").

OSTROGRADSKI, Mihail Vasilievici (1801–1861), matematician rus. Fondator al școlii ruse de mecanică teoretică. Lucrări de calcul integral, calculul variațiilor, fizică matematică, mecanică cerească, teoria elasticității, balistică.

OSTROPÉL s.n. Fel de mâncare preparată din carne (de vită sau de pasăre), la care se adaugă un sos din bulion, oțet, făină și usturoi.

OSTRÓV (< sl.) s.n. Ins. fluviatilă formată în albia minoră a râului în urma unui proces de acumulare de aluviuni (ex. **o.** Șimian).

OSTROV 1. Com. în jud. Constanța, situată în SV pod. Oltina, pe dr. Dunării; 5 507 loc. (2008). Punct de trecere cu bacul peste Dunăre. Centru viticol. Pomicultură. Plantație experimentală de kiwi. Pe terit. satului Bugeac au fost identificate două necropole de incinerație din sec. 4 î.Hr., iar în arealul satului O. a fost descoperită o parte din necropola orașului roman *Durostorum,* în care s-au găsit două coifuri din bronz (sec. 1 d.Hr.), un cap de Tanatos din marmură, sarcofage ș.a. În satul Galița se află mănăstirea Dervent (de călugări). 2. Com. în jud. Tulcea, situată pe dr. brațului Dunărea Veche; 2 049 loc. (2008). Pe terit. satului Piatra au fost descoperite (1958) vestigiile așezării romane Beroe (sec. 1 d.Hr.), cu o mare necropolă de înhumație având o continuitate de folosire până în sec. 12.

OSTROVENI, com. în jud. Dolj, situată pe stg. Dunării; 5 339 loc. (2008). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1796–1818), Sf. Nicolae (1792) și Sf. Treime (1793), în satul **O.**

OSTROVSKI, Aleksandr Nikolaevici (1823–1886), dramaturg rus. Creatorul teatrului național. Piese reprezentative pentru relațiile sociale din Rusia sec. 19. Comedii („Nu te așeza în sania altuia"); drame prezentând viața de familie zguduită de tragedii individuale („Furtuna" – capodopera sa). Feeria folclorică „Fetița de zăpadă" este una dintre cele mai poetice opere ale dramaturgiei ruse.

OSTROVSKI, Nikolai Alekseevici (1904–1936), scriitor rus. Participant la războiul civil. Romane cu substrat autobiografic („Așa s-a călit oțelul", „Născuți în furtună").

OSTROVU CORBULUI, ins. românească situată în albia Dunării, în aval de municipiul Drobeta-Turnu Severin. Lungime: 5 km; lățime max.: 3 km.

OSTROVU MARE, ins. românească situată în albia Dunării, în dreptul com. Burila Mare, jud. Mehedinți; 22 km^2. Lungime: 14 km; lățime max.: 3 km. În această zonă se află hidrocentrala Porțile de Fier II.

OSTWALD, Wilhelm Friedrich (1853–1932), chimist, fizician și filozof german. A descoperit legea diluției unui electrolit (1888). A elaborat (1907) procedeul de obținere a acidului azotic prin oxidarea amoniacului. Concepția sa filozofică, cunoscută ca *energetism* sau *monism energetic,* a fost influențată de propria formație științifică și de starea științelor fizice de la sfârșitul sec. 19, în special, de legea conservării energiei și legea entropiei. Premiul Nobel pentru chimie (1909).

OSUÁR (< fr., lat.) s.n. **1.** Loc sau construcție unde se depun osemintele rezultate din deshumări. **2.** Monument funerar comemorativ unde sunt depuse osemintele ostașilor căzuți într-o bătălie.

O'SULLIVAN, Maureen (1911–1998), actriță de film americană de origine irlandeză. Cu rolul Jane din serialul „Tarzan", a creat un personaj plin de candoare adolescentină. S-a impus și cu roluri dramatice în: („Anna Karenina", „Mândrie și prejudecată").

O'SULLIVAN, Seamus (James Starkey) (1879–1958), poet irlandez. Părintele mișcării „Crepusculul celt". Poezie impregnată de misticism celt („Poporul crepuscular").

OSUMI, grup de ins. în S arh. japonez, despărțite de ins. Ky's' prin str. omonimă (vechiul nume: Van Diemen). Ins. pr.: Tanega (455 km^2) și Yaku (539 km^2, cu ins. vecine).

OSUN, stat în SV Nigeriei; 9,3 mii km^2; 2,5 mil. loc. (1995). Cap.: *Oshogbo.*

OSWALD (c. 925–992), prelat anglo-saxon. Călugăr benedictin la abația Fleury (Franța). Episcop de Worcester (961–992) și arhiepiscop de York (972–992). A fondat mai multe mănăstiri. Sanctificat.

OSWALD von Wolkenstein (c. 1377–1445), poet și militar german. Cel mai important exponent al liricii medievale târzii germane, ultimul reprezentant al *minnesäng*-ului.

OSWIÉCIM, oraș în S Poloniei; 43,5 mii loc. (2000). În apropierea orașului a existat (1940–1945) un lagăr de concentrare înființat de naziști, unde au fost exterminați peste 4 mil. de oameni; azi muzeu. În germ. *Auschwitz.*

OȘ, oraș în SV Kîrgîzstanului, pe valea Fergana; 230,7 mii loc. (1999). Constr. de mașini, ind. ușoară și alim. Vechi centru caravanier.

OȘEȘTI, com. în jud. Vaslui, situată în Pod. Central Moldovenesc, pe râul Buda; 3 288 loc. (2008).

OȘORHEI, com. în jud. Bihor, pe stg. Crișului Repede; 6 227 loc. (2008). În satul **O.**, menționat documentar (1391), se află biserica Adormirea Maicii Domnului (1710).

OȘTEÁN s.m. Ostaș.

OȘTÍRE s.f. Armată, oaste.

OT(O)- ({s} gr. *ous, otos,* „ureche") Element de compunere cu sensul „ureche", care servește la formarea unor substantive.

OTAGO 1. Reg. istorică și veche prov. în S Noii Zeelande (Insula de Sud); 39,5 mii km^2; 181,5 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv *Dunedin.* **2. (Otago Harbour),** golf al Oc. Pacific pe coasta de SE a Insulei de Sud (Noua Zeelandă), mărginit la E de pen. omonimă; 18 km lungime. Pr. porturi: Dunedin (la SV) și Port Chalmers (la NV).

OTALGÍE (< fr. {i}; {s} *ot-* + gr. *algos* „durere") s.f. Durere localizată la ureche din cauza inflamației acesteia sau a suferinței unui organ vecin (mastoidă, dinte, amigdală etc.).

OTÁRIE (< fr.; {s} gr. *otarion* „ureche mică") s.f. Mamifer carnivor marin, care trăiește în Oc. Pacific și mările australe, asemănător cu foca, având pavilioane la urechi și membre posterioare mai lungi, care-i permit o deplasare mai ușoară pe pământ *(Otaria jubata).*

OTARU, oraş în Japonia (Hokkaidō), port la G. Ishikari al M. Japoniei; 150,6 mii loc. (2000). Ind. cauciucului, poligrafică şi de constr. navale. Universitate (1910).

OTÁVĂ (< bg., scr.) s.f. Iarbă care se regenerează la scurt timp după cosire, putând fi cosită din nou, în acelaşi an.

OTERO, Blas de Muñoz (1916–1979), poet spaniol. Lider al generaţiei '36. Lirică de expresie lapidară, epigramatică, elegantă („Cântec spiritual", „În castiliană").

OTESCU, Ion Nonna (1889–1940, n. Bucureşti), compozitor, dirijor şi pedagog român. Membru fondator şi prim-dirijor al Operei române. Prof. şi rector (1918–1940) al Conservatorului din Bucureşti. Muzică de factură impresionistă. Opere bufe, balete, muzică simfonică, de cameră.

OTEŞANI, com. în jud. Vâlcea, în Subcarpaţii Olteniei; 2 898 loc. (2008). Zăcăminte de lignit (în satul Cuceşti). Biserica Buna-Vestire (1772), în satul **O.**

OTFRIED (OTFRID) von Weissenburg (c. 800–c. 870), cleric şi poet german. Abate la Weissenburg. Autorul „Cărţii evangheliilor", poem didactic (16 000 de versuri), în care evocă naşterea, patimile şi moartea lui Iisus Hristos; considerată una dintre cele mai importante opere ale literaturii germane vechi.

OTHÓN, Manuel José (1858–1906), poet mexican. Lirică programatic antimodernistă, clasică, celebrând natura, în versuri de perfecţiune formală şi sonoritate muzicală („Poeme rustice").

OTÍC (< scr.) s.n. Lopăţică pentru curăţirea pământului de pe brăzdarul şi cormana plugului.

OTIMAN, Ion Păun (n. 1942, sat Gârbovăţ, jud. Caraş-Severin), inginer agronom, economist şi om politic român. Acad. (1999). Iniţiatorul Oficiului de calcul al Univ. de Ştiinţe Agricole din Timişoara; a promovat utilizarea tehnicilor moderne de evidenţă şi calcul agricol şi proiectarea băncilor de date pentru agricultură. Cercetări privind optimizarea producţiei agricole.

OTÍTĂ (< fr. {i}; {s} *ot-*) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a urechii care afectează casa timpanului (**o.** medie) sau conductul auditiv extern (**o.** externă). Simptomele sunt: durere, febră, hipoacuzie.

OTOCÍST (< fr.; {s} *oto-* + gr. *kystis* „veziculă") s. n. Veziculă auditivă a nevertebratelor, legată de sistemul nervos printr-un nerv.

OTOLÍT (< fr. {i}; {s} *oto-* + gr. *lithos* „piatră") s.n. Corpuscul calcaros din labirintul urechii animalelor vertebrate sau din vezicula auditivă a nevertebratelor, care serveşte la menţinerea echilibrului sau la transmiterea vibraţiilor sonore.

OTOMÁN, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. **1.** S.m. pl. Denumire a populaţiilor turce din Asia Mică, care, sub conducerea lui Osman I, au creat statul feudal otoman; osmanlâi. **2.** Adj. Care ţine de **o. (1)**, privitor la **o. 3.** S.f. (Înv.) Canapea, sofa.

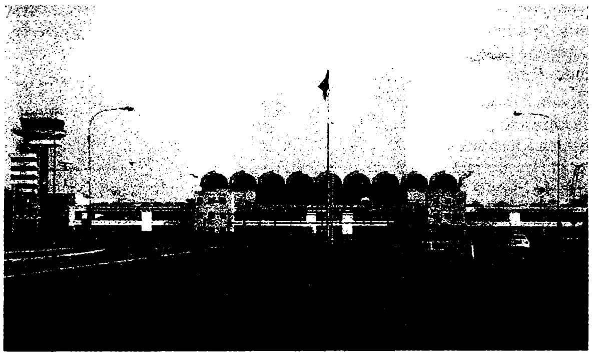

Otopeni
Aeroportul Internaţional
„Henri Coandă"

OTOMANI, cultură din Epoca Bronzului (sec. 19–13 î.Hr.); denumită astfel după aşezările descoperite în satul O. (com. Sălacea, jud. Bihor). Aria culturii porneşte de la poalele masivului Tatra, pe valea Hronului, în SE Slovaciei şi NE Ungariei; răspândită în România pe o arie largă ce cuprindea N Crişanei, al Maramureşului, C. Tisei.

O'TOOLE, Peter (pe numele adevărat *Peter Seamus O.*) (n. 1932), actor britanic de teatru şi film, de origine irlandeză. Unul dintre cei mai mari interpreţi ai scenei britanice, s-a remarcat, mai ales, în repertoriul shakespearean. Pe ecran, a realizat creaţii bazate pe o fascinantă artă a compoziţiei şi un magnetism rar („Lawrence al Arabiei", „Beckett", „Cum să furi un milion", „Noaptea generalilor", „Caligula", „Ultimul împărat").

OTOPENI, oraş în jud. Ilfov, la 18 km N de Bucureşti; 10 684 loc. (2008). Aeroportul internaţional „Henri Coandă". Menţionat documentar la 14 febr. 1587.

OTOPLASTÍE (< fr., engl.; {s} *oto-* + gr. *plastos* „modelat") s.f. Intervenţie chirurgicală în scopul corijării defectelor congenitale sau dobândite ale pavilionului urechii.

OTORAGÍE (< fr.; {s} *oto-* + gr. *rhagein* „a sparge, a erupe") s.f. Scurgere de sânge din ureche, provocată de tumori, polipi etc.

OTORÉE (< fr.; {s} *oto-* + gr. *rhein* „a curge") s.f. Scurgere de puroi din ureche prin conductul auditiv extern, care survine de obicei în otită.

OTORINOLARINGOLOGÍE (< fr.; {s} *oto-* + gr. *rhis, rhinós* „nas" + *larynx* „laringe" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care studiază anatomia, fiziologia şi patologia urechii, nasului şi laringelui. V. şi *O.R.L.*

OTOSCÓP (< fr. {i}; {s} *oto-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument în formă de pâlnie, prevăzut cu un dispozitiv de iluminat, cu ajutorul căruia se face examinarea conductului auditiv extern şi a timpanului.

ÓTOVA adj. invar. (Şi adv.) Care are aceeaşi formă; drept; (despre oameni) fără talie marcată. ✦ Fig. Monoton, uniform.

Ottawa. Vedere generală

OTRANTO, str. între Pen. Balcanică (respectiv ţărmul Albaniei) şi Pen. Italică, care uneşte M. Adriatică cu M. Ionică. Lungimea: 120 km; lăţime max.: 75 km.

OTRÁVĂ (< sl.) s.f. **1.** Orice substanţă care, introdusă în organism, în cantităţi relativ reduse, provoacă prin acţiunea sa chimică leziuni grave şi tulburări importante, iar în doze mai mari moartea. ✦ În sens strict, se referă la o substanţă naturală sau obţinută prin ingestie, inhalare sau direct prin piele, spre deosebire de venin, care este introdus printr-o muşcătură sau înţepătură de animal. **2.** Fig. Ceea ce provoacă un necaz, o stare de amărăciune etc.; răutate, venin. ✦ Epitet dat unei persoane foarte rele.

OTRĂVÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) ucide sau a fi ucis cu ajutorul otrăvii. ✦ Tranz. A pune otravă în apă, alimente etc. **2.** Tranz. Fig. A produce cuiva supărare (mare), amărăciune; a învenina. **3.** Tranz. Fig. A corupe, a perverti.

OTRĂVITÓR, -OÁRE adj. Care conţine otravă, veninos; dăunător. ✦ Fig. Care corupe, care strică.

OTREÁPĂ (< sl.) s.f. Cârpă, zdreanţă. ✦ Fig. Om de nimic, fără caracter.

ŌTSU, oraş în Japonia (Honshū), la 16 km E de Kyōto; 288,2 mii loc. (2000). Ind. electrotehnică, textilă şi alim. Universitate (1914). Templele budiste Miidera (686) şi Ishiyamadera (749). Reşedinţă imperială (sec. 7). Turism.

ŌTSUKI Fumihiko (1847–1928), lingvist şi lexicograf japonez. Autorul primului dicţionar explicativ al japonezei moderne. A sistematizat categoriile semantice şi gramaticale („Gramatica limbii japoneze", „Gramatica japonezei vorbite").

OTTAWA 1. Râu în SE Canadei, afl. stg. al fl. Sf. Laurenţiu la Montréal; 1 270 km. Izv. din L. Capimitchigma, drenează mai multe lacuri, formează pe o porţiune graniţa între provinciile Québec şi Ontario, purtând denumirea *Rivière des Outaouais*. Comunică cu L. Ontario prin intermediul canalului Rideau. Denumirea provine de la numele unui trib indian care locuia în zonă. **2.** Cap. Canadei, situată în SE prov. Ontario, port pe dr. râului omonim şi pe canalul Rideau; 827,8 mii loc. (2001). Ind. siderurgică, a metalurgiei neferoase, constr. de maşini, cimentului, de prelucr. a lemnului, chimică, textilă şi alim. Două universităţi (1848, 1942). Muzeu de artă (1880); Muzeul Naţional de Ştiinţele Naturii. Clădirea Parlamentului (1859–1866), cu un turn (Peace Tower)

Peter O'Toole în „Lawrence al Arabiei"

înalt de 88 m; catedralele anglicană şi catolică (Notre-Dame), sec. 19. Întemeiată în 1826 de colonelul britanic John By ca aşezare de soldaţi (care construiau canalul Rideau), cu numele *Bytown,* devine oraş în 1837 şi capitală în 1857. Din 1855 poartă numele actual.

OTTO, numele a patru regi şi împăraţi germani. Mai importanţi: 1. **O. I cel Mare,** rege (936–973) şi împărat (din 962) din dinastia de Saxonia. A înfrânt în 939 revolta marilor feudali, a supus triburile slavilor polabi (939–940), a obţinut o strălucită victorie asupra maghiarilor la Lechfeld (955) şi a întreprins între 951–952, 961–962, 966–972 campanii de cucerire în Pen. Italică. A pus bazele unui întins imperiu, care mai târziu s-a numit *Sfântul Imp. Roman de Naţiune Germană.* **2. O. IV de Braunschweig,** rege (1198–1215) şi împărat (din 1209). S-a aflat într-un îndelungat conflict cu Filip de Suabia pentru tronul Germaniei, cu papa Innocenţiu III, care l-a excomunicat (1210) şi cu regele Franţei, Filip II August, care l-a învins la Bouvines (1214). În 1215 a fost obligat de Frederic II de Hohenstaufen să renunţe la tron.

OTTO I (Otto Friedrich Ludwig), rege al Greciei (1832–1862), de origine germană. A ocupat tronul Greciei în urma Conferinţei de la Londra (1827–1832). Devenit impopular din cauza anturajului german, a fost nevoit să abdice ca urmare a unor puternice mişcări populare.

OTTO de Freising (c. 1112–1158), episcop şi istoric german. Abate al mănăstirii cisterciene Morimond din Burgundia (1137) şi episcop de Freising (1137). A participat la Cruciada a II-a (1147–1149). Scrieri istorice („Historia de duabus civitatibus", „Gesta Friderici imperatoris").

OTTO, Frei (n. 1925), arhitect german. Exponent al funcţionalismului, a creat acoperişuri suspendate pe cabluri de oţel şi membrane plastice (Stadionul olimpic din München, Pavilionul Expoziţiei internaţionale de la Montréal, Centrul Congreselor din Mecca).

OTTO, Kristin (n. 1966), înotătoare germană. Câştigătoare a şase medalii de aur la Jocurile Olimpice de la Seul (patru în probe individuale şi două cu echipa).

OTTO, Nikolaus August (1832–1891), inginer şi industriaş german. A lucrat împreună cu E. Langen la construirea motorului cu ardere internă (1867), a realizat un motor în patru timpi cu combustibil gazos (1876) în colaborare cu F. Rings şi un motor cu combustibil lichid (benzină, 1878).

OTTO, Rudolf (1860–1937), teolog evanghelic şi istoric al religiilor german. O. susţine că esenţa oricărei religii este de a fi în relaţie cu sacrul: ceea ce poate fi experimentat numai la nivelul existenţei omului („Ideea de sacru", „Mistica Orientului şi mistica Occidentului").

OTTOKAR (OTOKAR, OTAKAR), numele a doi regi ai Cehiei: **O. I** (1198–1230) din dinastia Přemyšl. **O. II cel Mare** (1253–1278). A lărgit graniţele statului ceh, cucerind Stiria, Carintia şi Craina (1260–1269), dar a fost înfrânt şi ucis de Rudolf I de Habsburg. A fundat oraşul *Königsberg.*

OTTONIAN, Stilul ~, nume dat stilului definitoriu al artei din Sfântul Imp. German în sec. 10 şi 11, caracterizat prin importanţa acordată reprezentării figurii umane şi prin gesturile emfatice ale personajelor. Denumirea provine de la numele lui Otto I cel Mare.

OTWAY, Thomas (1652–1685), poet şi dramaturg englez. Exponent al tradiţiei elisabetane (tragediile „Alcibiade" „Orfana sau căsătorie nefericită"), folosind versul alb.

OTZTAL, Alpii ~ (it. Alpi Venoste), grup de munţi în Alpi, la graniţa dintre Austria şi Italia; alt. max.: 3 774 m (vf. Wildspitze).

OŢÉL (< sl.) s.n. **1.** Aliaj fier-carbon cu conţinut de 0,04–1,7% carbon (**o.** carbon) sau până la 2,2% carbon (**o.** aliat). Elaborarea **o.** se face în convertizoare şi în cuptoare Siemens-Martin sau electrice. Are o largă întrebuinţare în tehnică pentru rezistenţa, duritatea, tenacitatea şi elasticitatea sa. ✧ *O. aliat* = **o.** care, pe lângă carbon, conţine o serie de elemente de aliere (crom, nichel, wolfram, vanadiu etc.), pentru a i se îmbunătăţi proprietăţile. Se deosebesc **o.** slab aliate (cu până la 5% elemente de aliere) şi **o.** înalt aliate (cu 5–30% elemente de aliere). *O. rapid* = **o.** cu adaos de wolfram, crom şi vanadiu, ce devine foarte dur prin tratament termic, duritate care se menţine şi la temperaturi de 500–600° C. Se foloseşte la confecţionarea sculelor. *O. inoxidabil* = oţel aliat cu crom, nichel, mangan, rezistent la coroziune, chiar în medii puternic oxidante şi la temperaturi ridicate. *O. profilat* = bare de oţel obţinute prin laminare şi având în secţiune forma de pătrat, triunghi, cerc sau a literelor L, T, I, U, Z etc. *O.-beton* = semifabricat de **o.** folosit la confecţionarea armăturilor elementelor de construcţie din beton armat. Are în general o secţiune circulară, mai rar ovală sau în formă de pătrat. Se foloseşte şi *o.-b.* cu profil periodic, format din bare cilindrice cu patru nervuri longitudinale sau elicoidale, formă sub care aderenţa la beton este mai bună. **2.** (La pl., în forma *oţeluri*) Sorturi diferite de **o. (1)**; obiecte fabricate din **o. (1)**. **3.** (Înv. şi pop., la pl. în forma *oţele*) Puşcă, pistol.

Ion Nonna Otescu

Andrei Oţetea

OŢELÁR s.m. Lucrător calificat care efectuează într-o oţelărie operaţiile necesare pentru elaborarea şarjei de oţel şi întreţine vatra cuptorului.

OŢELĂRÍE s.f. Secţia unei uzine metalurgice în care se elaborează şarjele de oţel.

OŢELEA, Cornel (n. 1940, Bucureşti), handbalist român. Component al echipei României de trei ori campioană mondială (1961, 1964 şi 1970). Carieră de antrenor.

OŢELENI, com. în jud. Iaşi, situată în zona de contact a Pod. Central Moldovenesc cu C. Jijiei; 3 732 loc. (2008). Expl. de gresii şi argile. Satul O. menţionat documentar în 1446.

OŢELÍ vb. IV tranz. A căli **(1)**. ✦ Refl. (Fig.) A se întări, a se fortifica, a se deprinde cu greutăţile.

OŢELU ROŞU, oraş în jud. Caraş-Severin, în culoarul depresionar Bistra; 11 928 loc. (2008). Staţie de c.f. Vechi centru (1904) al metalurgiei feroase. Produse refractare. Menţionat documentar în sec. 14 cu numele *Bisthere,* iar în 1699 cu denumirea *Ohaba-Bistra.* Între 1924 şi 1945 s-a numit *Ferdinand,* iar între 1945 şi 1948, *Ferdinand-Bistra,* din 1948 până în 1992 *Oţelu Roşu.* Biserica Sf. Gheorghe (1831).

OŢÉT (< sl.) s.n. Lichid cu gust acru obţinut prin fermentaţia acetică a vinului, a berii, a soluţiilor de malţ, de glucoză etc. sau prin diluarea cu apă a acidului acetic concentrat; este folosit în alimentaţie drept condiment sau conservant.

OŢETÁR s.m., s.n. **1.** S.m. Arbore înalt până la 10 m, cu frunze alterne, imparipenat compuse, flori verzui şi fructe roşii, cultivat prin parcuri şi utilizat la lucrări de consolidare a coastelor erodate *(Rhus typhina).* Frunzele conţin substanţe tanante, iar fructele sale, foarte acre, se utilizează la fabricarea oţetului. ✧ *O. fals* = cenuşar **(3)**. **2.** S.n. Serviciu de masă compus din sticluţe în care se pune oţet şi untdelemn. **3.** S.n. Oală de mare capacitate, în formă de amforă (moştenită de la romani), cu gât şi două toarte laterale, folosită pentru păstrarea oţetului sau la pus murături. Adevărate obiecte de artă populară, **o.** lucrate la Oboga şi Curtea de Argeş sunt smălţuite în verde închis sau brun şi au un decor bogat, uneori cu imagini în relief ale şarpelui, broaştei sau păsării; uneori au capace cu bumb în vârf.

OŢETEA, Andrei (1894–1977, n. sat Sibiel, jud. Sibiu), istoric român. Acad. (1955). Director (1947–1948 şi 1956–1970) al Institutului de Istorie „N. Iorga". Specialist în istoria Ev. Med. şi a epocii moderne („François Guichardin...", „Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările române (1821–1822)", „Renaşterea şi Reforma").

OŢETÍ (< *oţet*) vb. IV refl. **1.** (Despre vinuri) A se acri. **2.** Fig. A deveni aspru, mânios.

OU (lat. *ovum*) s.n. **1.** Celulă (**o.**, zigot) care rezultă în urma fecundării ovulului de către un spermatozoid şi din care se dezvoltă, prin diviziuni repetate, un nou organism; cuprinde în citoplasmă substanţe de rezervă (vitelus) ce vor hrăni embrionul. La plante, **o.** rezultă din fuziunea a doi gameţi. **2.** (La animale ovipare) Ovulul fecundat împreună cu învelişurile sale, care este depus în mediul exterior, unde embrionul îşi continuă dezvoltarea până la eclozare. Are o formă, de obicei, ovală sau rotunjită, dimensiuni şi culori variate. O. unor păsări, broaşte-ţestoase ş.a. sunt comestibile. **3.** Spec. **O. (2)** de pasăre, protejat de o coajă calcaroasă, două membrane, albuş şi gălbenuş, folosit ca aliment. O. de găină conţine aproape toate substanţele nutritive necesare organismului uman. ✧ *Oul lui Columb* se spune despre o realizare care pare simplă, dar care presupune ingeniozitate. *Oul primordial* = mit cosmogonic, foarte răspândit în numeroase variante, care se referă la naşterea Universului dintr-un **o.** embrionar sau embrionul de aur (**o.** originar).

OUÁ (< *ou*) vb. I intranz., refl. şi tranz. (Despre păsări, insecte) A face ouă.

O.U.A. v. **Organizaţia Unităţii Africane.**

OUABAÍNĂ (< fr.) s.f. Glicozid extras dintr-o specie de *Strophantus,* utilizat ca tonic cardiac. V. *strofantină.*

OUACHITA, râu în S S.U.A., afl. stg. al lui Red River; 974 km. Izv. din m-ţii O. din V statului Arkansas. Vechea denumire: *Washita.*

OUAGADOUGOU, cap. Republicii Burkina Faso, situată în centrul ţării; 709,7 mii loc. (1996). Universitate (1969). Catedrală. Palatul Moro Naba. Fundat în 1050; cap. Imp. Mossi în sec. 15. Ocupat de francezi în 1896, devine centrul ad-tiv al coloniei franceze Volta Superioară (din 1919) şi cap. Republicii Burkina Faso din 1960.

OUAHRAN (WAHRAN) oraş în NNV Algeriei, port la M. Mediterană; 655,8 mii loc. (1998). Constr. de maşini. Universitate (1965). Muzeu. Turism. Monumente: Fortăreaţă (sec. 16); Marea moschee (1796); catedrala Saint-Louis, construită de francezi în 1838. Fundat de arabi (903) pe locul unei vechi aşezări romane; cucerit de spanioli (1509–1708), turci (1708–1732), spanioli (1732–1790), turci (1791-1831), francezi (1831- 1962), intrând apoi în componenţa Algeriei independente.

OUĂTOÁRE adj., s.f. **1.** Adj. (Despre păsări) Care produce multe ouă. **2.** S.f. Găină aflată în perioada de producere a ouălor.

OUBANGUI sau **UBANGI,** râu în Africa Ecuatorială, afl. dr. al fl. Congo; 1 160 km (2 285 km împreună cu Uele). Se formează prin unirea râurilor *Mbomou* (Bomu) şi *Uele,* curge pe direcţie E–V până la Bangui, se îndreaptă către S, formând graniţa între R.D. Congo şi Republica Centrafricană şi între R.D. Congo şi R. Congo.

OUBANGUI-CHARI, colonie (1910–1958) înglobată în Africa Ecuatorială Franceză. După dobândirea independenţei şi-a luat numele de Republica Centrafricană.

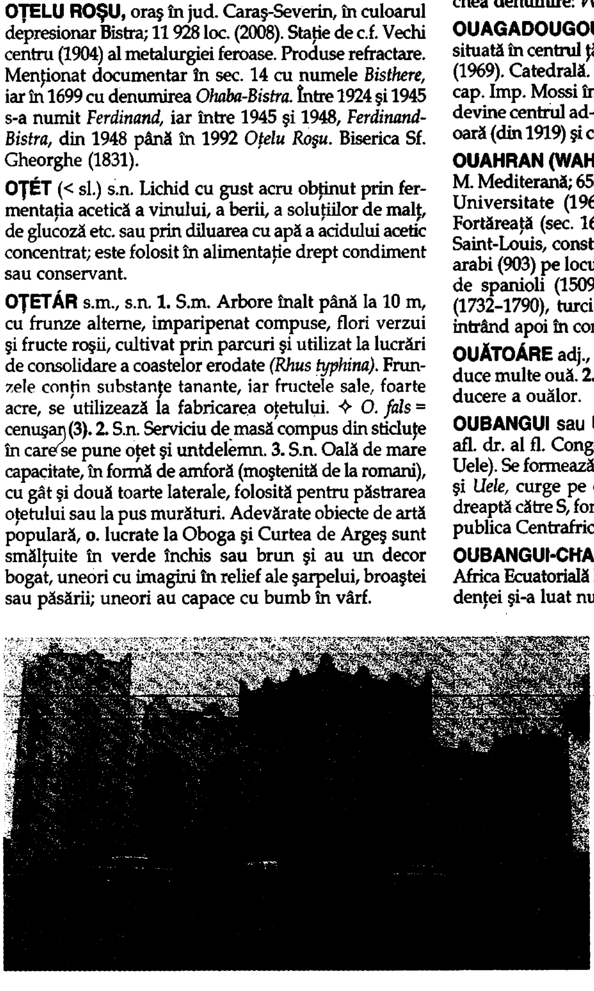

Vedere din Ouagadougou

OUD, Jacobus Johannes Pieter (1890–1963), arhitect olandez. Unul dintre fondatorii grupului „Sphinx" (1916) şi al revistei „De Stijl" (1917). Arhitect şef al oraşului Rotterdam (1918–1933) (cartiere rezidenţiale de interes economic: ansamblul Spanger). Lucrări de orientare funcţionalistă (imobilele societăţii Shell, la Rotterdam; sanatoriul pentru copii de lângă Arnhem).

OUDRY, Jean-Baptiste (1686–1755), pictor francez. Director artistic al manufacturii de tapiserii de la Beauvais (1734) şi inspector de Gobelins (1736). Scene de vânătoare („Vânătoare însângerată") şi naturi moarte („Butor şi Perdix"). Cartoane pentru tapiserii. Celebru pentru ilustraţia la „Fabulele" lui La Fontaine.

OUÉDRAOGO, Idrissa (n. 1954), regizor de film din Burkina Faso. Exponent al noului cinema african. Pelicule având ca temă centrală opoziţia dintre tradiţional şi modern în viaţa africană („Africa, Africa mea", „Promisiunea").

OUJDA, oraş în NE Marocului, lângă graniţa cu Algeria; 378,7 mii loc. (1994). Centru minier (mangan, zinc, plumb).

OULU (OULUJARVI), lac în partea centrală a Finlandei, la 122 m alt.; 990 km². Drenat de râul omonim în G. Botnic al M. Baltice.

OULU (în suedeză ULEÅBORG), oraş în V Finlandei, port pe ţărmul de NE al G. Botnic, la gura de vărsare a fl. omonim; 124,5 mii loc. (2002). Şantiere navale. Siderurgie. Ind. cuprului. Universitate (1958). Fortăreaţă (1375) distrusă de o explozie în 1793; castel (1590); catedrală construită în anii 1770–1776 şi restaurată în 1830–1832. Fondat în 1605, a primit statut de oraş în 1610.

OUOLOGUEM, Yambo (n. 1940), scriitor de limbă franceză din Mali. Autorul romanului istoric anticolonialist „Datoria de violenţă", remarcabil prin abilitatea compoziţională.

OURO PRÊTO, oraş în E Braziliei (Minas Gerais), la 64 km de Belo Horinzonte, pe pantele Serrei do Espinhaço, la 1 061 m alt., în bazinul lui Rio Doce; 57,3 mii loc. (2002). Centru agricol şi comercial. Turism. Şcoală minieră (1876). Monumente: bisericile São Francisco de Assis, Nossa Senhora do Carmo, poduri, fântâni, aflate din 1980 în patrimoniul cultural universal. Teatru colonial (restaurat în 1861–1862), cel mai vechi din Brazilia. Muzeul Inconfidência. Fundat în 1701 ca aşezare minieră (O.P. = „aurul negru") rămâne întreg sec. 18 centrul celei mai mari „goane după aur" din America de Sud. Devine oraş sub numele de *Vila Rica* (1711).

OURY, Gérard (1919–2006), regizor şi actor francez. Filme bazate pe comicul de situaţii („Marea hoinăreală", „Vanilie şi căpşuni", „Fantomă cu şofer").

OUSE, fl. în SSE Marii Britanii; 251 km. Se varsă printr-un mic estuar în G. Wash al M. Nordului. Cunoscut şi sub numele de *Great Ouse*.

OUSMANE, Sembène (1923–2007), cineast şi scriitor senegalez de limbă franceză. Romane prezentând contradicţiile din societatea africană modernă („Docherul negru"). Regizor de film: „Xala", „Ceddo".

OUŞORU 1. Masiv deluros în partea de N a Subcarpaţilor Vrancei. Alt. max.: 753 m. **2.** Vârf în SE m-ţilor Suhard (Carpaţii Orientali) care domină spre S depr. Dornelor. Alt.: 1 639 m.

OUT (cuv. engl.) adv., adj. invar. **1.** Adv. (Şi substantivat) În afara limitelor terenului de joc (la tenis, fotbal, handbal etc.). ✦ Cuvânt prin care arbitrul unei întâlniri de box cere oprirea luptei. **2.** Adj. invar. (Despre minge, jucător) Care este afară din joc.

OUTPUT (cuv. engl.) s.n. **1.** (ELECTRON.) Punct al unui sistem, al unui aparat sau aparat electronic prin care un semnal este transferat spre exterior. **2.** (INFORM.) Transfer al informaţiei din memoria calculatorului spre exterior. 3. (EC.) Rezultatul activităţii unei persoane şi al unei întreprinderi sau al utilizării unui mijloc fix, într-o unitate de timp.

OUTSIDER (cuv. engl.) subst. **1.** Întreprindere dintr-o anumită ramură a economiei, care nu face parte din monopolul sau monopolurile ce domină ramura respectivă. **2.** (SPORT) Concurent care, teoretic, nu are şansa de a câştiga. ✦ Cal de curse care nu este favorit într-o cursă.

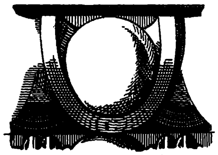

Ovă

OUYANG XIU (numele de curte: *Yong Shu;* numele literar: *Zui Weng;* lit. „Bătrânul Beţivan") (1007–1072), poet, istoric şi om de stat chinez din timpul dinastiei Song de Nord (960–1127). Fondator de şcoală şi inovator în domeniul tehnicilor literare. A încercat să reformeze viaţa politică, bazată pe principiile confucianiste. Cronicar oficial al Imperiului chinez („Noua cronică a Dinastiei Tang", „Noua Cronică a Celor Cinci Dinastii").

OV(O)-, OVI (< fr.; {s} lat. *ovum* „ou") Element de compunere cu sensul „referitor la ou", „în formă de ou" cu ajutorul căruia se alcătuiesc adjective şi substantive.

OVÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are formă alungită, asemănătoare oului de găină. **2.** S.n. Curbă convexă închisă, imitând elipsa, compusă din patru arce care se racordează.

OVALBUMÍNĂ (< fr.; {s} *ov-* + fr. *albumine*) s.f. Albumină prezentă în albuşul de ou, cu un conţinut ridicat de acid glutamic, leucină şi prolină.

OVALIZÁRE (< fr.) s.f. Deformare a unui corp cilindric astfel încât secţiunea acestuia să devină ovală. Este provocată de solicitări inegale, de montajul greşit etc.

OVANDO, Nicolás de (c. 1451–1511), militar şi administrator colonial spaniol. A reorganizat ordinul cavaleresc de Alcántara, devenind mare comandant (1503). Guvernator al provinciilor spaniole din America (1502–1509).

OVÁR (< lat., fr.) s.n. **1.** Organul de reproducere feminin, care conţine celulele germinative sau ovulele. **O.** are o funcţie externă (formează ovulele) şi o funcţie de glandă endocrină (secretă estrogeni şi progesteron). La majoritatea vertebratelor şi la om există două **o.** aşezate simetric în cavitatea abdominală; împreună cu trompele şi uterul constituie organele genitale interne. La unii peşti cele două **o.** fuzionează, formând o structură unică, iar la păsări numai **o.** stâng este funcţional. **2.** (BOT.) Partea inferioară a pistilului, formată din carpele, care conţine ovulele. După fecundaţie, **o.** se transformă în fruct şi ovulele în seminţe.

OVARECTOMÍE (< fr.; {s} lat. *ovarium* „ovar" + gr. *ektome* „amputare") s.f. Ablaţia chirurgicală a unuia sau a ambelor ovare.

OVARIÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine ovarelor **(1)**, care se referă la ovare. ✧ *Folicul o.* v. *folicul*.

OVARIOHISTERECTOMÍE (< fr.; {s} lat. *ovarium* „ovar" + gr. *hystera* „uter" + gr. *ektome* „amputare") s.f. Ablaţia chirurgicală a ovarelor şi a uterului.

OVARÍTĂ (< fr.; {s} lat. *ovarium* „ovar") s.f. Inflamaţie acută sau cronică a ovarului, însoţită de cele mai multe ori de inflamaţia trompelor uterine (*salpingo-ovarită* sau *anexită*). ✧ *O. sclerochistică* = formă de **o.** cronică care se manifestă clinic prin semne de hiperfoliculinie.

OVÁT, -Ă (< lat.) adj. (Despre frunze, petale, sepale etc.) Cu lăţimea cea mai mare în treimea inferioară; în formă de ou.

OVÁŢIE (< fr.; lat. *ovatio* < *ovis* „miel") s.f. **1.** (În Roma antică) Ceremonie în onoarea unui comandant victorios (de mai mică importanţă decât în cazul *triumfului*), însoţită de sacrificarea unui miel. **2.** (La pl.) Aclamaţii, aplauze entuziaste manifestate faţă de o persoană, o acţiune, o iniţiativă etc. (în cadrul unei adunări, unei serbări etc.).

OVAŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A-şi manifesta admiraţia, simpatia, aprobarea pentru cineva sau ceva prin ovaţii; a aplauda, a aclama.

ÓVĂ (< fr.; {s} lat. *ovum* „ou") s.f. Ornament de forma unei jumătăţi de ou, folosit la decorarea în relief a mulurilor cornişelor şi capitelurilor. Iniţial a făcut parte din repertoriul ordinului ionic. Apare uneori şi pe lucrări de argintărie.

OVĂZ (< sl.) s.m. Plantă furajeră anuală din fam. poacee, înaltă de 80–170 cm, cu frunze liniare şi inflorescenţa un panicul (*Avena sativa*). Fructul este îmbrăcat în palee, fusiform, cu un şanţ pe faţa inferioară, acoperit pe toată suprafaţa cu perişori scurţi şi fini. Se cultivă ca plantă furajeră pentru seminţe sau nutreţ verde. Folosit în alimentaţia dietetică (grişuri, făină, fulgi). Are utilizări terapeutice.

OVERBECK, Johann Friedrich (1789–1869), pictor german. Membru al grupării nazareenilor; convertit la catolicism, devine maestrul gânditor al grupului. Lucrări cu subiecte religioase, în contururi precise şi colorit cu umbre („Iosif vândut de fraţii săi").

ÖVERLAND, Arnulf (1889–1968), poet norvegian. Versuri de compasiune pentru cei oropsiţi şi de revoltă faţă de oprimatori („Pâine şi vin"). Deportat de nazişti (1941–1945). Poet naţional datorită poemelor despre război („Supravieţuitorii noştri în toate").

OVERLOCK (cuv. engl.) s.n. Maşină pentru asamblatul şi tivitul tricotajelor, printr-un tighel din două fire.

OVI- v. **ov(o)**.

OVICÍD (< fr.; {s} *ovi-* + lat. *cida* „care ucide") adj., s.n. (Substanţă) care are proprietatea de a distruge ouăle insectelor, ale acarienilor etc.

OVIDIU (Publius Ovidius Naso) (43 î.Hr.–c. 17 d.Hr.), poet latin. Exilat de împăratul August la Tomis (azi Constanţa), unde va şi muri, pedeapsă datorată fie poemului „Arta iubirii", fie unei legături cu Iulia, nepoata împăratului, exilată şi ea. Lirică erotică, analizând cu fineţe psihologia iubirii („Amoruri", „Remediile iubirii"), poeme didactice („Arta iubirii") sau de inspiraţie mitologică („Metamorfozele" – prelucrare a 250 de legende despre crearea şi istoria Universului), comentarii poetice la marile evenimente istorice sau sărbători romane („Fastele"), epistole în versuri, dominate de tristeţe, de nostalgia Romei, de dorul după cei dragi („Tristele" – cu date despre viaţa şi obiceiurile geţilor, „Ponticele"). Readus în circulaţie după domnia lui Tiberiu, opera sa a rămas un model al poeziei de dragoste.

OVIDIU, prima revistă literară dobrogeană, apărută bilunar la Constanţa (1898–1910, cu întreruperi), intenţionând să fie o tribună de promovare a artelor şi literaturii în amintirea marelui poet latin exilat aici. Director: P. Vulcan.

OVIDIU, oraş în jud. Constanţa, pe malul de NV al L. Siutghiol; 14 051 loc. (2008). Expl. de calcar şi dolomit. Centrală electrică şi de termoficare. Ind. mat. de constr. şi alim. Staţiune de cercetare a soiurilor de plante. Menţionat documentar (1650) cu numele *Selişte;* s-a numit ulterior *Canara* şi apoi **O.**

OVIDÚCT (< fr. {i}; {s} *ovi-* + lat. *ductus* „canal") s.n. (ANAT.) Conduct prin care ovulele ajunse la maturitate sunt transportate fie în uter (la om şi mamifere), fie în cloacă (la păsări, reptile, peşti, batracieni). La om şi mamifere se numeşte *trompă uterină*.

OVIEDO, oraş în N Spaniei (Asturia); 201,1 mii loc. (2001). Centru minier (cărbune). Ind. siderugică, constr. de utilaj, chimică şi alim. Universitate (1608). Muzee de arheologie şi de etnografie. Monumente: bazilica San Julián de los Prados (812–842), bisericile Santa Maria del Naranco (848), San Miguel de Lillo (sec. 9), Santo Domingo (1553), catedrala San Salvador (1388–1528), cu un turn de 80 m înălţime; Palatul episopal (1500). Oraşul s-a construit în jurul unei abaţii benedictine (757). Reşedinţa Regatului Asturiilor (sec. 9–10); centrul insurecţiei antifranceze (1808).

OVIFÓRM (< fr.; {s} *ovi-* + lat. *forma* „formă") adj. De forma unui ou; ovoid, ovoidal.

OVIMBUNDU s. m. pl. Populaţie negridă din grupul *bantu,* trăind în pod. înalte din partea centrală şi de V a Angolei (c. 3,5 mil.). Vorbesc limba ubundu. Religia tradiţională se axează pe cultul strămoşilor.

OVÍN, -Ă (< fr.; {s} lat. *ovis* „oaie") adj., s.f. **1.** Adj. (Despre animale) Din genul *Ovis;* (despre produse) care provine de la oi; de oaie sau de capră. **2.** S.f. (La pl.) Denumire generică dată oilor; (şi la sg.) animal din genul *Ovis*. V. *oaie*.

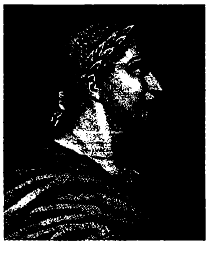

Ovidiu

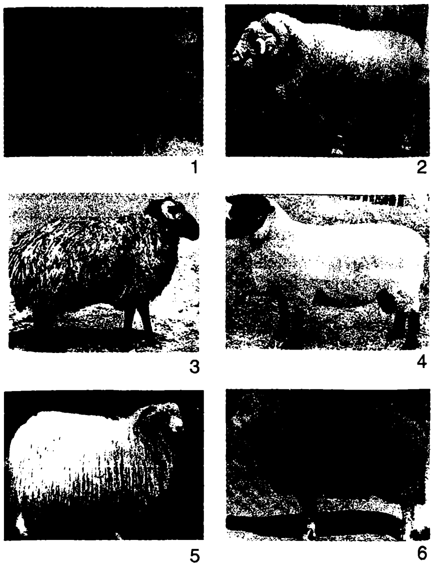

Ovine

Oi din rasa: 1. Polmarth 2. Merinos de Palas 3. Caracul 4. Suffolk 5. Ţurcană albă 6. Spancă

OVIPÁR, -Ă (< fr.; {s} *ovi-* + lat. *parere* „a naşte") adj. (Despre animale) Care se înmulţeşte prin ouă. Majoritatea animalelor sunt **o.**

OVIPOZITÓR (< fr.; {s} *ovi-* + lat. *positus* „aşezat, pus") s.n. Organ al insectelor cu ajutorul căruia ouăle sunt depuse în substratul sau în cavitatea în care se vor dezvolta; oviscapt. Acul albinelor şi al viespilor este un **o.** modificat.

OVISCÁPT (< fr; {s} *ovi-* + gr. *skaptein* „a săpa") s.n. (ZOOL.) Ovipozitor.

OVO- v. ov.

OVOCÍT (< fr.; engl.) s.n. Celulă germinală femelă, situată în parenchimul ovarian, care rezultă din transformarea unei ovogonii şi din care se formează ovulul.

OVOGENÉZĂ (< fr.; {s} *ovo-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. Proces de formare, dezvoltare şi maturare a ovulelor la animale, prin diviziuni succesive ale unor celule din ovar.

OVOGÓNIE (< engl.) s.f. Celulă sexuală tânără care se transformă în cursul ovogenezei în ovocit.

OVOÍD (< fr. {i}; {s} *ovo-* + gr. *eidos* „aspect") adj. Oviform; ovoidal.

OVOIDÁL, -Ă (< fr.) adj. Oviform.

OVOSCÓP (< fr. {i}; {s} *ovo-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Aparat utilizat în avicultură pentru urmărirea dezvoltării embrionului în timpul incubaţiei.

OVOVIVIPÁR, -Ă (< fr.) adj. (ZOOL.; despre unele animale) La care ouăle rămân în căile genitale (oviducte) până la ecloziune. La animalele **o.**, puiul iese din ou imediat după expulzare (ex. salamandra neagră, vipera).

OVÚL (< fr.; {s} lat. *ovum* „ou") s.n. **1.** (EMBRIOL.) Gametul femel al animalelor care se formează şi se dezvoltă în ovar, de unde este eliberat în procesul ovulaţiei. Are o masă citoplasmatică bogată (vitelus) şi un nucleu haploid. Prin fecundarea **o.** de către un spermatozoid rezultă oul sau zigotul (care este diploid). **2.** (BOT.) Elementul sexual femel al plantelor cu flori, produs al carpelelor, care, după fecundaţie, se transformă în sământă. Are unul sau două învelişuri, un micropil şi nucela, care adăposteşte arhegoanele sau sacul embrionar, în care se găseşte gametul femel sau oosfera.

OVULÁŢIE (< fr.) s.f. Eliminare din ovar a ovulului matur (apt de a fi fecundat). **O.** are caracter ritmic; la femeie are loc aproximativ în a 14-a zi de la începerea ciclului menstrual.

OWEN, Gwilym Ellis Lane (1922–1982), filozof britanic. Preocupat de logica argumentării, filozofia ştiinţei şi metafizică, **O.** a condus reorientarea în studiul filozofiei vechi care a început în anii '50 în Marea Britanie şi America de Nord („Logică, ştiinţă şi dialectică").

OWEN, Sir Richard (1804–1892), naturalist britanic. Director al Departamentului de Istorie Naturală de la British Museum (1856–1884). A formulat teoria după care craniul provine din transformarea primelor două vertebre cervicale.

OWEN, Robert (1771–1858), reformator social şi filantrop britanic. În propria întreprindere din New Lanark (Scoţia), a încercat să aplice un program de reforme sociale care să amelioreze situaţia lucrătorilor, propunând şi un plan de modificare a legislaţiei muncii („Noi puncte de vedere asupra societăţii"). A încercat să înfiinţeze în Marea Britanie şi apoi în S.U.A. (colonia „Noua armonie", 1825–1828), comunităţi cooperatiste, dar acestea au eşuat.

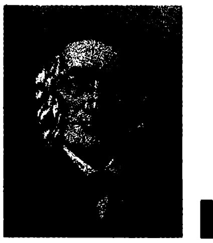

Robert Owen

OWEN, Wilfred (1893–1918), poet englez. Participant la Primul Război Mondial, rănit şi mutilat, a denunţat în versurile sale ororile războiului („Poezii").

OWENS, Cleveland James (Jesse) (1913–1980), atlet american. Eroul Jocurilor Olimpice de la Berlin (1936), când a câştigat patru medalii de aur la 100 m, 200 m, săritura în lungime şi ştafeta 4 x 100 m. În 1935, a doborât într-o singură zi (25 mai, la Ann Arbor) cinci recorduri mondiale şi a egalat un al şaselea; recordul său la săritura în lungime (8,13 m) a rezistat 25 de ani, un record de longevitate (R. Boston – 8,24 m, 1960).

OXALÁŢI (< fr. {i}; {s} gr. *oxalis* „măcriş") s.n. pl. Săruri sau esteri ai acidului oxalic. Se întrebuinţează în chimia analitică, în vopsitorie, în medicină etc.

OXALEMÍE (< engl.) s.f. Prezenţa în sânge a acidului oxalic sau a oxalaţilor. Concentraţia normală la om este de 2 mg la litrul de plasmă; ea creşte (hiperoxalemie) în gută, astm, tulburări metabolice, ceea ce duce la infiltrarea difuză a oxalaţilor în ţesuturi (oxaloză).

OXÁLIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid dicarboxilic, substanţă albă, cristalină, toxică, cu proprietăţi reducătoare. Se întrebuinţează ca mordant în vopsitorie.

OXALURÍE (< engl.) s.f. Prezenţa în urină a acidului oxalic, mai ales sub formă de săruri de calciu. Concentraţia normală la om este sub 50 mg în 24 de ore; ea creşte în tulburările metabolice genetice.

OXENSTIERNA 1. Axel Gustafsson, conte de Södermöre O. (1583–1654), om politic suedez. Cancelar (din 1612) al regelui Gustav II Adolf, iar după moartea acestuia (1632) conducătorul de fapt al regatului, ca şef al Consiliului de Regenţă. A fondat (1638) în America colonia Delaware; a semnat (1638) cu Richelieu alianţa de la Hamburg. Politică menită să impună hegemonia Suediei în bazinul M. Baltice, impunând Danemarcii Tratatul de la Brømsebro (1645). **2. Bengt Gabrielsson, conte de O.** (1623–1702), diplomat şi om politic suedez. Nepot de văr al lui **O. (1).** Guvernator al Poloniei (1654) şi al Livoniei (1662–1666). A negociat alianţa cu Ţările de Jos şi Sfântul Imp. German (1681), conducând politica externă a statului (1680–1697). Membru al Consiliului de Regenţă al lui Carol XII (1697). 3. **Johan Thuresson, conte de O.** (1666–1733), moralist suedez. „Cugetările" sale, care au cunoscut o remarcabilă circulaţie în Ţările Române, l-au influenţat pe Eminescu.

OXFORD (cuv. engl.) subst. Rasă de oi creată în Anglia şi crescută pentru producţia de carne.

OXFORD, oraş în Marea Britanie, situat la confl. Tamisei cu râul Cherwell; 134,2 mii loc. (2001). Sediul Universităţii cu acelaşi nume (1168) şi al mai multor colegii universitare. Muzeul Ashmolean (1683). Teatrul Sheldonian (1662–1669). Biblioteca Bodleiană. Observator astronomic. Grădină botanică. Monumente: catedrala St. Frideswide a colegiului Christ Church (1170–1180, completată în 1200, cu un turn din 1225 şi cu construcţii adiacente ridicate între anii 1525–1546); capela Colegiului Merton (1276); capela Colegiului Magdalen (1475–1481); capela Colegiului Lincoln (sec. 17); Redcliffe Camera (1739–1749). Menţionat documentar (912), oraşul s-a dezvoltat în jurul universităţii. – **Proviziunile de la O.,** program de revendicări prin care marii seniori impuneau regelui (1258) crearea unui „consiliu de 15" cu drept de veto asupra hotărârilor regale, alegerea cancelarului şi a altor mari demnitari, precum şi obligaţia tuturor să depună jurământ de loialitate faţă de aceste „Proviziuni". Regele le-a abolit în 1261. – **Mişcările religioase de la O. 1.** Mişcare religioasă în prima jumătate a sec. 19, ce a dus la renaşterea şi reformarea Bisericii anglicane în raport cu religia catolică. Principalul exponent: John Henry Newman. **2.** Mişcare religioasă întemeiată de Fr. Buchman, în 1921, propovăduind pocăinţa şi conlucrarea socială. – **Şcoala analitică de la O.,** curent filozofic britanic iniţiat de G.E. Moore, după al Doilea Război Mondial, care teoretiza filozofia ca analiză a limbajului comun, sub influenţa lui L.J.J. Wittgenstein. Reprezentanţi de seamă: G. Ryle, J.L. Austin, P.F. Strawson, R.M. Hare.

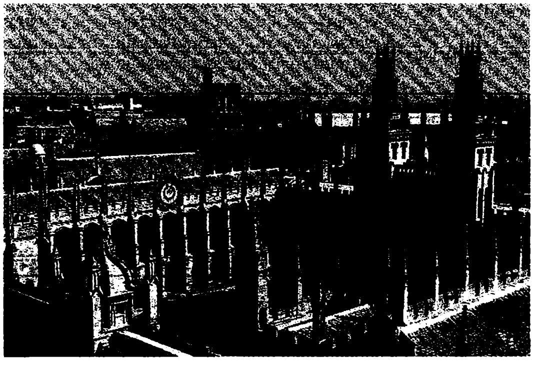

Oxford. Universitatea

OXFORD UNIVERSITY PRESS, casă editorială britanică care şi-a început activitatea la Oxford (1585).

OXFORDIAN, primul etaj (vârstă) al Jurasicului superior, caracterizat prin amoniţi, belemniţi, brahiopode, echinide etc.

OXI- (< fr.; {s} gr. *oxys* „acru, acid") Element de compunere având fie sensul de „ascuţit, acut, excesiv", fie de „în combinaţie cu oxigenul", cu ajutorul căruia se alcătuiesc verbe, adjective şi substantive.

OXIACETILÉNĂ (< fr.) s.f. Combinaţie a acetilenei cu oxigenul.

OXIACETILÉNIC, -Ă (< fr.) adj. De oxiacetilenă. ✧ *Sudură o.* = procedeu de sudură în care flacăra este întreţinută de combinaţia dintre oxigen şi acetilenă.

OXIACÍD (< *oxi-* + *acid*) s.m. **1.** Acid anorganic care conţine în molecula sa şi oxigen (ex. acid hipocloros, acid sulfuric etc.). **2.** Hidroxiacid.

OXICEFALÍE ({s} *oxi-* „ascuţit" + gr. *kephale* „cap") s.f. (MED.) Acrocefalie.

OXÍD (< fr. {i}; {s} gr. *oxys* „acru") s.m. Compus rezultat prin combinarea unui element cu oxigenul. ✧ *O. de aluminiu* = pulbere albă greu fuzibilă, greu solubilă în apă şi în acizi care se găseşte în natură în stare cristalizată sub formă de corindon şi pietre (semi)preţioase (safir, rubin, topaz etc.); alumină. *O. de calciu* = var nestins; calce. *O. de carbon* = gaz incolor, fără miros, otrăvitor, care se formează în arderile incomplete ale carbonului. Industrial se obține prin trecerea aerului, a oxigenului sau a apei peste cărbune incandescent. Se folosește în sinteza organică. *O. de plumb* = litargă, miniu. *O. de zinc* = pulbere albă folosită în vopsitorie; alb de zinc. *O. de etilenă* = gaz incolor (p.f. 12°C), toxic, foarte reactiv, obținut prin oxidarea catalitică a etilenei sau din etilenclorhidrină. Se întrebuințează la fabricarea glicolului, a unor dizolvanți, plastifianți etc. *O. de magneziu* = substanță cristalină, cu p.t. 2 800°C, insolubil în apă, care se găsește în natură sub formă de periclaz. Se folosește ca material refractar. Sin. *magnezie.*

OXIDÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) combina cu oxigenul; a reacționa cu alte substanțe, cedând electroni. ✦ A (se) acoperi cu oxid; a rugini.

OXIDÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță) care produce oxidarea altor substanțe, având proprietatea de a capta electroni (ex. oxigenul).

OXIDÁRE (< *oxida*) s.f. **1.** Acțiunea de a (se) oxida. ✦ Reacție în care o substanță se combină cu oxigenul; orice reacție în care o substanță cedează electroni. **2.** Acoperire a materialelor metalice cu o peliculă de oxizi în scopul protejării lor.

OXIDÁZĂ (< fr.) s.f. Enzimă de natură metaloproteică care catalizează transportul și fixarea oxigenului molecular în țesuturi; foarte răspândită la plante și animale.

OXIDIMETRÍE (< fr., germ. {i}; {s} fr. *oxyde* „oxid" + gr. *metron* „măsură") s.f. Ansamblul metodelor de dozare volumetrică a unor compuși, bazat pe folosirea ca reactivi a soluțiilor titrate de oxidanți.

OXIDOREDÚCERE (după fr. *oxydoreduction*) s.f. Reacție formată, în ansamblu, dintr-o reacție de oxidare și una de reducere, care au loc concomitent, și datorată unui transfer de electroni între substanța care se oxidează și cea care se reduce. Termenul este folosit adesea în forma prescurtată *redox.*

OXIDOREDUCTÁZE (< fr.) s. f. pl. Clasă de enzime ce catalizează reacțiile de oxidare-reducere. Au un rol important la asigurarea celulei cu energie. Principalele **o.** sunt: dehidrogenazele, hidroxilazele, oxigenazele, oxidazele etc.

OXIDRÍL (< fr.) s.m. (CHIM.) Hidroxil.

OXIGÉN (< fr.; {s} *oxi-* + gr. *gennaein* „a produce") s.n. Element chimic (O; nr. at. 8, m. at. 15,999, gr. sp. 1,429 (gaz), p.t. - 218,9°C, p.f. - 182,96° C). Gaz incolor, inodor, insipid, care formează o cincime din aerul atmosferic. Cel mai răspândit element din natură, intrând în compoziția apei, a rocilor, mineralelor, țesuturilor animale și vegetale, a compușilor organici și anorganici. Se combină cu toate elementele chimice, exceptând gazele inerte, formând oxizi; cu hidrogenul formează apa. Are rol important în respirația organismelor vii (întreține viața) și în combustie. Se obține industrial prin distilarea aerului lichid și prin electroliza apei, iar în laborator prin descompunerea termică a unor combinații. Se întrebuințează la fabricarea unor compuși chimici (acid sulfuric, acid azotic etc.), în flacăra oxihidrică și oxiacetilenică, în aparatele de respirație ale scafandrilor, în medicină la întreținerea respirației. Descoperit de C.W. Scheele (1772) și, independent, de J. Priestley (1774).

OXIGENÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. (Despre substanțe chimice) A se combina cu oxigenul. **2.** Refl. (Despre sânge) A se încărca cu oxigen prin combinarea acestuia cu hemoglobina. **3.** Tranz. A albi țesăturile prin tratarea cu apă oxigenată. **4.** Tranz. și refl. A(și) decolora părul cu apă oxigenată.

OXIGENÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) oxigena; operație de albire a țesăturilor, de decolorare a părului etc. **2.** (FIZIOL.) Hematoză.

OXIGENÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care conține oxigen (ex. compușii oxigenați ai sulfului). **2.** Care s-a decolorat prin tratare cu apă **o.** **3.** *Apă o.* = lichid dens, incolor sau albăstrui, oxidant puternic; peroxid de hidrogen. Soluția sa în apă e întrebuințată ca dezinfectant și decolorant. V. *perhidrol.*

OXIGENOTERAPÍE (< fr.) s.f. (MED.) Tratament prin inhalații de oxigen umed sau uscat, asociat adesea cu respirația artificială.

OXIHEMOGLOBÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Compus instabil format în procesul respirației, prin combinarea oxigenului cu hemoglobina.

OXILÍT (< fr. {i}; {s} *oxi-* + gr. *lithos* „piatră") s.m. Peroxid de sodiu, care, în contact cu apa, pune în libertate oxigen; este folosit în aparatele de oxigen.

OXÍMĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță organică caracterizată prin prezența în moleculă a grupării = N-OH.

OXIMETRÍE (< engl.) s.f. Metodă rapidă de stabilire a saturației sângelui cu oxigen, bazată pe dependența absorbției luminii roșii de către oxihemoglobina, respectiv hemoglobina redusă, și realizată cu ajutorul oximetrului.

OXÍMORON (< fr.; {s} gr. *oxys* „deștept", „ascuțit" + *moros* „prost, nebun") s.n. Figură de stil care asociază doi termeni incongruenți și aparent incompatibili.

OXITOCÍNĂ (< engl.) s.f. Ocitocină.

OXITÓN (< fr.; {s} *oxi-* + gr. *tonos* „accent") s.n. Cuvânt care are accentul pe ultima silabă.

OXIÚR (< fr. {i}; {s} *oxi-* + gr. *ura* „coadă") s.m. Vierme nematod, parazit intestinal la om, în special la copii, lung de 9-15 mm (femela) și 5-6 mm (masculul), cu partea terminală ascuțită *(Enterobius vermicularis).* Femela depune c. 13 000 de ouă, de obicei în jurul orificiului anal al gazdei.

OXIURÁZĂ (< fr.) s.f. Boală provocată de prezența oxiurilor în intestin. Se manifestă prin grețuri, vărsături, tulburări de tranzit, dureri abdominale, prurit anal, tulburări nervoase.

OXÓNIU s.m. (CHIM.) Hidroniu.

OXOSINTÉZĂ (< fr.) s.f. Procedeu industrial de obținere a aldehidelor (respectiv a alcoolilor primari), prin tratarea olefinelor cu un amestec echimolecular de oxid de carbon și hidrogen, la 140°C și 150-200 at., în prezența unui catalizator pe bază de cobalt. Se mai numește *reacție de carbonilare, sinteză oxo, hidroformilare.*

OXUS v. Amu-Daria.

OXYRHYNCHUS, sit arheologic în Egipt (așezarea Al-Bahnasa), pe malul vestic al Nilului, la 200 km S de Cairo. Celebru pentru descoperirea a numeroase papirusuri din perioada 250 î.Hr-700 d.Hr., cu texte religioase aparținând literaturii clasice grecești, redactate în lb. greacă și latină.

OYAMA Iwao, prinț (1842-1916), feldmareșal japonez. De mai multe ori ministru. A comandat trupele japoneze în războiul împotriva Chinei (1894-1895), când a cucerit Port-Arthur; a condus operațiunile din Manciuria în Războiul Ruso-Japonez (1904-1905), câștigând bătăliile de la *Liaoyang* și *Mukden.*

OYAPOCK (OIAPOQUE), fl. în N Americii de Sud; 370 km. Izv. din m-ții Tumuc-Humac (Brazilia), curge pe direcție SSV-NNE, formând, aproape pe tot parcursul său, granița între Guyana Franceză și statul brazilian Amapá, și se varsă în golful omonim al Oc. Atlantic.

OYO **1.** Stat în SV Nigeriei, în bazinul fl. Ogun; 28,5 mii km^2; 3,9 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Ibādan.* Expl. de min. de fier. **2.** Oraș în SV Nigeriei; 256,4 mii loc. (1996). Ind. piel., de prelucr. a tutunului, bumbacului și lemnului de teck și alim. (ulei de arahide și de palmier). Colegiul anglican St. Andrew.

OZ, Amos (n. 1939), scriitor israelian. Povestiri și romane inspirate din viața cotidiană, cu atenție specială privind kibuțurile și raporturile cu arabii („Pacea perfectă", „Cutia neagră").

OZAKI Kōyō (pseud. lui *O. Tokutarō*) (1867-1903), prozator japonez. Supranumit „pictor al cuvântului". Povestiri și romane („Demonul aurului" - capodopera sa, neterminată), pe teme sociale și morale.

ÖZAL, Turgut (1927-1993), inginer și om politic turc. Prim-min. (1983-1989), președintele statului (1989-1993).

OZALÍD (< fr., germ. {i}; {s} prin anagramarea lui *diazol*) s.n. Hârtie fotosensibilă folosită pentru multiplicarea desenelor tehnice executate pe calc.

OZANA v. **Neamț (3).**

OZARK, lac de acumulare în S.U.A. (statul Missouri), pe cursul mijlociu al râului Osage; c. 242 km^2. Sporturi nautice.

OZAWA Jizaburō (1886-1963), amiral japonez. A participat la cucerirea Indoneziei (1942); comandant al escadrilei japoneze din ins. Mariane și al portavioanelor la *Leyte.* Comandant șef al flotei nipone (1945).

OZAWA Seiji (n. 1935), dirijor japonez. A înființat noua Orchestră Filarmonică japoneză. La conducerea orchestrelor simfonice din San Francisco (1970-1976) și Boston (din 1974). Din 2002, director artistic al Operei din Viena. Prime audiții din compozitorii contemporani japonezi (Toru Takemitsu).

OZÉNĂ (< fr.; {s} gr. *ozeina* „duhoare") s.f. Supurație fetidă și inflamație cronică a mucoasei nazale, care duce la atrofia acesteia și la dispariția simțului mirosului (anosmie).

OZENFANT, Amédée (1886-1966), pictor și teoretician de artă francez. Împreună cu Apollinaire și M. Jacob a fondat revista de teorie estetică „Avânt" (1914). În 1918, împreună cu Le Corbusier, a publicat manifestul purismului („După cubism"). Lucrări în linii geometrice și culori simple, reduse până la uniform („Viața"). Sinteze teoretice („Arta").

OZEROV, Vladislav Aleksandrovici (1769-1816), dramaturg rus. Reformator al tragediei ruse, la granița dintre clasicismul tradițional și sentimentalism („Oedip la Atena", „Dmitri Donskoi").

O.Z.N., denumire prescurtată pentru **o***biectele* **z***burătoare* **n***eidentificate.* Provine de la denumirea engleză UFO *(Unidentified Flying Objects).* Sin. *farfurie zburătoare.*

OZOCHERÍTĂ (< fr. {i}; {s} *ozein* „a mirosi" + *keros* „ceară") s.f. Ceară minerală alcătuită dintr-un amestec de parafine și rășini, provenită prin distilarea naturală a unor petroluri. Este ușoară, galbenă, brună, verzuie sau negricioasă, translucidă, cu miros aromatic, ușor fuzibilă; se utilizează la fabricarea parafinei și a diferitelor ceruri; ceară de pământ.

OZOLUA, conducător (obba) al Beninului (c. 1481-1504). Supranumit „Cuceritorul", a extins granițele statului său de la fl. Niger (în E) la E de Lagos (în V). A încurajat schimburile economice cu portughezii.

OZÓN (< fr. {i}; {s} gr. *ozon* „mirositor") s.n. Formă alotropică a oxigenului, care conține trei atomi de oxigen în moleculă. Gaz cu miros caracteristic, foarte toxic, de culoare albăstruie. Agent oxidant puternic; ia naștere din oxigen, prin acțiunea descărcărilor electrice și sub acțiunea razelor ultraviolete. Se folosește ca antiseptic și în sinteze organice. În atmosfera joasă (*troposferă*), **o.** apare și ca urmare a activității industriale (inclusiv ca un component al *smogului* fotochimic), având acțiune poluantă; contribuie și la amplificarea efectului de seră. În atmosfera înaltă (*stratosferă*), este concentrat între 20 și 55 km înălțime (cu densitate mai mare între 20 și 35 km), formând „stratul de ozon" sau *ozonosfera,* cu rol important în structura termică a atmosferei și în protejarea împotriva radiației solare ultraviolete. În prezent se observă o diminuare a concentrației **o.** în unele perioade ale anului, în zonele polare și chiar la latitudini medii (supranumită „gaură în stratul de ozon"), atribuită în principal acțiunii unor substanțe gazoase volatile rezultate din activitatea antropică: oxizi de azot, compuși ai clorului (îndeosebi clorofluoruri de carbon) și ai bromului etc. S-au stabilit pe plan mondial o serie de măsuri pentru reducerea emisiilor acestor gaze.

OZON, Titus (1925-1996, n. București), fotbalist român. Unul dintre jucătorii de legendă ai fotbalului românesc. Selecționat de 22 de ori în Naționala României.

OZONÍDĂ (< fr.) s.f. Compus organic rezultat prin adiția ozonului la dubla legătură olefinică.

OZONIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transforma oxigenul în ozon; a introduce ozon într-un mediu pentru a-l steriliza. **2.** A adăuga ozon în aerul unei încăperi cu scopul de a spori cantitatea de oxigen.

OZONIZÓR (< fr.) s.n. Aparat pentru prepararea ozonului din oxigen pur sau din oxigenul din aer.

OZONOSFÉRĂ v. **ozon.**

OZU Yasujirō (1903-1963), cineast japonez. Filme în care prezintă probleme sociale contemporane, mai ales drame familiale sub semnul înstrăinării („Până când ne vom mai întâlni", „Unicul fiu", „Toamnă târzie", „Povestiri din Tōkyō", „A fost odată un tată").

OZUN, com. în jud. Covasna, situată în SV depr. Târgu Secuiesc; 4 606 loc. (2008). Expl. de balast. Fabrică de bere, spirt, glucoză și amidon. Moară de cereale. În satul O., menționat documentar (1332), se află o biserică din sec. 14 (azi biserică reformată) și un castel (1755).

Pp

P s.m. invar. **1.** A nouăsprezecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă (consoană oclusivă, bilabială, surdă). **2.** Simbol chimic pentru *fosfor*. **3.** (FIZ.) Simbol pentru *poise*. **4.** (LOG.) Simbol pentru predicatul concluziei unui silogism.

p *(METR.)*, simbol pentru prefixul *pico-*.

PA interj. (Formulă familiară de salut) La revedere.

Pa^1, simbol chimic pentru *protactiniu*.

Pa^2 (FIZ.), simbol pentru *pascal*.

PAASIKIVI, Juho Kusti (1870–1956), om politic finlandez. Prim-min. (mai-nov. 1918; 1944–1946) și președinte (1946–1956) al Finlandei. A condus delegația finlandeză la convorbirile de pace cu Rusia (1919–1920 și 1939–1940). Adept al politicii de neutralitate a țării. Memorii.

PABLO, Luis de ~ (n. 1930), compozitor spaniol. Animator al vieții muzicale spaniole (*Grupo Nueva Música*), director al bienalei de muzică contemporană de la Madrid. Face parte din avangarda serială și postserială europeană. Creație diversă (seria *Modulos, Iniciativas*).

PABST, Georg Wilhelm (1885–1967), regizor austriac de film. Maestru al cinematografiei mondiale interbelice. Filme de factură psihologică sau de polemică socială („Ulița durerii", „Jurnalul unei femei pierdute", „Pe Frontul de Vest", „Camaraderie", „Don Quijote", „Comedianții", „Paracelsus").

PACARAIMA, lanț muntos în partea de N a Americii de S, care formează cumpăna de ape dintre afluenții fl. Orinoco și ai fl. Amazon. Alt. max.: 2 772 m (vf. Roraima).

PACCARD, Michel Gabriel (1757–1827), medic și alpinist francez. Împreună cu J. Balmat, a realizat prima cucerire (8 aug. 1786) a masivului Mont Blanc.

PÁCE (lat. *pacem*) s.f. **1.** Stare de concordie între membrii unui grup, ai unei familii și, în particular, între națiuni. ✧ *P. eternă* = obiectiv al acțiunii politice care a constituit o preocupare a filozofilor; în sec. 18, abatele de Saint-Pierre, Bentham, Rousseau au susținut ideea unei *p. e.*, iar Kant a elaborat un „proiect de pace eternă" (1795), făcând din fiecare om un „cetățean al lumii" și punând scopurile întregii lumii înaintea celor ale națiunilor etc. Crearea O.N.U., ajutorul acordat țărilor subdezvoltate, constituirea unor uniuni economice etc. pot fi privite ca răspunsuri în plan juridic, politic, economic la acest proiect. ✧ *P. separată* = tratat de pace sau armistițiu încheiat cu inamicul de către unul din statele beligerante fără știrea sau consimțământul aliaților din coaliție. **2.** Acord prin care părțile beligerante se înțeleg asupra încetării unui război. **3.** Armonie, bună înțelegere. **4.** Liniște, calm (**II. 2**). **5.** Liniște, seninătate sufletească. ✧ Expr. *Pace vouă* (sau *tuturor*) = formulă bisericească de binecuvântare sau de salut înaintea unor rugăciuni. ✦ (În credințele religioase) Liniștea veșnică a omului de după moarte.

PACEÁ (< tc.) s.f. (Înv.) Partea de la genunchi în jos a piciorului la animalele cu blană; blană prelucrată de pe picioarele unui astfel de animal; *p. ext.* orice blană.

PACEA, Ion (1924–1999, n. Horopani, Grecia), pictor român. M. de onoare al Acad. (1993). Peisaje („Marea", „Port la Dunăre"), portrete („Figură pe fond negru"), compoziții (ciclul „Păsări"), naturi moarte („Flori"), stilizate, cu acorduri cromatice grave, asimilând organic spiritul creației populare.

PACEMAKER (cuv. engl.) s.n. **1.** (SPORT) Cal care conduce într-o cursă, stabilind ritmul, în interesul unuia sau al mai multor concurenți; iepure. **2.** (MED.) Stimulator cardiac.

PACFÓNG (< germ.) s.n. Aliaj de cupru, de nichel și de zinc, care imită argintul; se folosește la fabricarea tacâmurilor.

PACHACAMAC, sit arheologic la SE de Lima (Perú). Vestigii (temple și piramide) precolumbiene (200 î.Hr.–600 d.Hr.).

PACHACUTI INCA YUPANQUI, împărat inca (1438–1471); a extins granițele imperiului său în S statului actual Perú și în N Ecuadorului. Construcții în cap. Cuzco.

PACHEBÓT (< fr., engl.) s.n. Navă mare, rapidă, cu motor, pentru transportul pasagerilor și al coletelor poștale.

PACHECO del RÍO, Francisco (1564–1654), pictor și teoretician de artă spaniol. Reprezentant de seamă al barocului. Excelent portretist („Quevedo y Villegas"). Lucrări teoretice („Arta picturii").

PACHELBEL, Johann (1653–1706), organist și compozitor german. Unul dintre precursorii lui Bach; lucrări liturgice și profane (preludii, toccate, corale, fugi); muzică de cameră, pentru orgă și clavecin.

PÁCHER (< germ) s.n. (IND. EXTR.) Dispozitiv folosit pentru etanșarea spațiilor inelare dintre garnitura prăjinilor de foraj și pereții găurii de sondă, în vederea executării anumitor operații.

PACHER, Michael (c. 1435–1498), pictor și sculptor în lemn german. Reprezentant al goticului târziu (altarul „Părinții Bisericii", azi la München, punctul culminant al creației sale).

PACHÉT (< fr., germ.) s.n. **1.** Unul sau mai multe obiecte înfășurate într-o învelitoare de protecție (și legate), pentru a se putea păstra sau transporta mai ușor; balot, legătură (**II, 1**). **2.** Formă intermediară a semifabricatului la producerea tablei subțiri prin laminare periodică. **3.** Grup de două-patru trenuri care circulă în același sens între două stații. **4.** (FIN.) *P. de acțiuni* = număr de acțiuni de o anumită valoare, emise de o societate comercială, care asigură deținătorului un anumit număr de voturi în adunarea generală a acționarilor.

PACHIDÉRM s.m. v. **pahiderm.**

PACHOMIUS (PAHOMIE, Sfântul ~) (287–347), călugăr egiptean. Întemeietor al primei mănăstiri creștine (320) din Egipt, la Tabennisi, lângă Dendera, pe dr. Nilului; în lucrarea sa „Precepte" a statuat legile vieții monahale. Sanctificat.

PACHUCA DE SOTO, oraș în partea central-sudică a Mexicului, la 2 450 m alt.; 231,6 mii loc. (2000). Centru minier (aur, argint, plumb, cinabru). Universitate (1869). Biserica San Francisco (1590), Casa Colorado (1785).

PACIÉNT, -Ă (< fr., germ., lat. *patiens, -ntis* „care îndură, care suportă") s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană supusă unui consult medical sau care se găsește în tratamentul unui medic ori suportă o operație chirurgicală. **2.** Adj. (Livr.) Răbdător, îngăduitor, calm.

PACIÉNȚĂ (< lat.) s.f. (Livr.) Răbdare; calm.

PACIFIC, Oceanul ~, cel mai întins și mai adânc ocean al Pământului, limitat de pen. Alaska și Ciukotsk (la N), de Asia și Australia (la V), Americile de Nord și de Sud (la E) și Antarctida (la S). 165,3 mil. km^2 (179,7 mil. km^2 cu mările mărginașe – c. 50% din supr. Oc. Planetar). Ad. max.: 10 911 m (groapa Marianelor). Paralel cu țărmurile vestice se întind șiraguri de ins. ce delimitează mări marginale. Reg. periferică a **P.** cuprinde zone cu seismicitate puternică și activitate vulcanică intensă („Cercul de foc al Pacificului") și cu gropi abisale. În centru și SV se află numeroase ins. care formează *Oceania*. **P.** a fost descoperit la 29 sept. 1513 de conchistadorul spaniol Vasco Nuñez de Balboa, în urma expediției de traversare a istmului Panamá, care l-a numit *Mar del Sur* (Marea Sudului). Traversat pentru prima dată de *Magellan*, care i-a atribuit numele *Mar Pacifico* (Marea Liniștită). – **Bătălia din ~,** ansamblul operațiunilor militare duse în timpul celui de-al Doilea Război Mondial între Japonia și S.U.A., asistată de Aliații ei (1941–1945).

PACIFÍSM (< fr.) s.n. Curent de gândire întemeiat pe umanism și pe raționalismul filozofic iluminist, care se pronunță împotriva oricăror războaie, indiferent de caracterul lor. Consideră că războaiele pot fi evitate prin

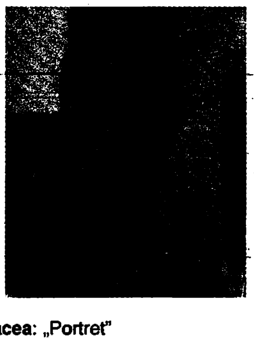

Ion Pacea: „Portret"

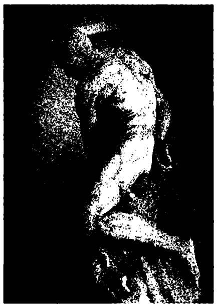

Dimitrie Paciurea: „Gigantul"

negocieri, dezarmare, propagandă în favoarea păcii; Rousseau, J. Bentham, Novalis au elaborat tratate în care au susținut această idee. Inițiativa **P.** a fost sprijinită de instituții (Societatea Americană pentru Pace, 1828) sau de congrese internaționale (Bruxelles, 1848, Paris, 1889 ş.a.). În 1891, s-a deschis, la Berna, un Birou Internațional Permanent pentru Pace. A. Nobel a instituit între premiile acordate de Academia suedeză unul destinat militanților pentru pace.

PACIFÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al pacifismului. **2.** Adj. Care se referă la pacifism; care are ca scop menținerea păcii.

PACINI, Filippo (1812–1883), anatomist şi histolog italian. A descoperit corpusculii tactili din piele („corpusculii Vater-P."), a studiat structura microscopică a retinei, vibrionul holeric.

PACINO, Al (pe numele adevărat *Pacino Alberto*) (n. 1940), actor american de film. Roluri în drame şi filme de acțiune („Naşul", „Serpico", „După-amiază de câine", „Pact cu diavolul"). Premiul Oscar: 1992 („Parfum de femeie").

PACINOTTI, Antonio (1841–1912), fizician italian. A inventat şi construit primul motor electric cu indus în formă de inel cu crestături şi colector (1859, *inelul lui P.*), pe care l-a îmbunătățit; este prototipul dinamului.

PACIOLI, Luca (supranumit *Luca di Borgo*) (1445–1514), matematician italian. Călugăr franciscan. Lucrarea sa „Summa..." este o enciclopedie a cunoştințelor matematice din acea vreme. Studii de teoria numerelor, geometrie plană („De divina proportione", ilustrată de Leonardo da Vinci).

PACIÚLI s.f. Plantă tropicală din fam. lamiacee; frunzele ei conțin esențe mirositoare, care se folosesc în parfumerie *(Pogostemon patchouly)*.

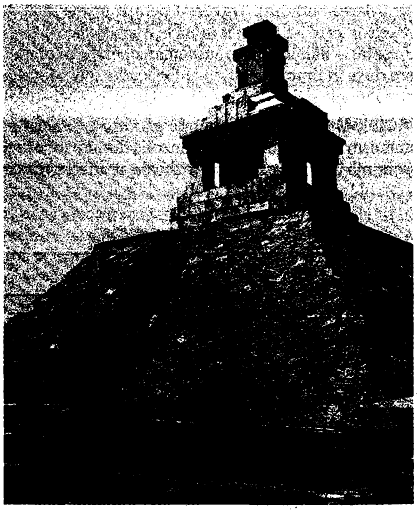

Padeş. Monumentul închinat mişcării de la 1821 a lui Tudor Vladimirescu

PACIUREA, Dimitrie (1873–1932, n. Bucureşti), sculptor român. Influențat de Jugend-stil şi de A. Rodin. Primul sculptor român cu viziune monumentală (statuia „Gigantul"); proiecte pentru monumente („Monumentul Unirii"). Portrete („Ştefan Luchian", „Ibsen", „Beethoven"), lucrări cu sensuri simbolice (himere, sfincşi, „Zeul războiului").

PACKARD, Vance Oakley (1914–1996), sociolog american. Lucrări de analiză a manipulării în societatea contemporană făcută prin publicitate („Persuasiunea clandestină") şi în diverse medii („Omul remodelat").

PÁCOSTE (< sl.) s.f. **1.** Întâmplare care pricinuieşte necazuri mari; nenorocire, belea. **2.** Ființă care provoacă cuiva tot felul de neplăceri.

PACT (< fr., lat.) s.n. Învoială, înțelegere (scrisă) între două părți; convenție. ✦ (DR.) Denumire dată unor tratate internaționale încheiate în special în scopul menținerii păcii sau al colaborării între semnatari (ex. **p.** de neagresiune, **p.** de asistență mutuală).

PACTIZÁ (< fr.) vb. I intranz. A se înțelege, a cădea la învoială, a face un pact. ✦ A face cauză comună cu un adversar.

PACTUL ANDIN v. **Grupul Andin.**

PACTUL ATLANTICULUI DE NORD v. **Organizația Tratatului Atlanticului de Nord.**

PACUVIUS, Marcus (c. 220–c. 130 î.Hr.), poet dramatic latin. Autorul a 13 tragedii cu subiect din mitologia greacă („Oreste", „Hermiona", „Antiope"), o dramă cu subiect roman („Paulus"), satire. Stil viguros, filon dramatic original.

PAD (PO), fl. în N Italiei; 652 km. Izv. din Alpii Cotici, străbate o câmpie joasă şi se varsă în M. Adriatică printr-o deltă întinsă.

PADANG, oraş în Indonezia (Sumatera), port la Oc. Indian; 713,2 mii loc. (2000). Universitate (1956). Fortăreață (1667). Punct comercial olandez (1664).

PADÉLĂ (< germ., engl.) s.f. Vâslă (de 2,10–2,50 m lungime) prevăzută la capete cu câte o palã convexă, fără punct de sprijin pe bancă, cu care se poate vâsli, alternativ, în cele două borduri, folosită la caiac.

PADEREWSKI, Ignacy Jan (1860–1941), pianist, compozitor şi om politic polonez. Stabilit în S.U.A. (1914–1919). Celebru interpret al muzicii lui Chopin. Opere („Manru", „Sakuntala"), piese pentru pian, muzică de cameră, o simfonie. Prim-min. şi ministru de Externe al Poloniei (ian.–dec. 1919); a semnat Tratatul de la Versailles (1919).

PADEŞ, com. în jud. Gorj, pe râul Motru; 5 113 loc. (2008). Hidrocentrală. Rezervații naturale (Piatra Cloşanilor, Ciucevele Cernei) incluse în Parcul Național Domogled–Valea Cernei. În satul **P.**, menționat documentar (1463), se află un monument închinat mişcării de la 1821, operă din 1921 a lui State Baloşi. Aici a lansat Tudor Vladimirescu, la 23 ian./4 febr. 1821, proclamația către „tot norodul omenesc din Bucureşti şi din celelalte oraşe şi sate ale Țării Româneşti" *(Proclamația de la Padeş)*, care a marcat începutul mişcării de la 1821 din Țara Românească.

PADILLA, Juan López de (c. 1490–1521), mic nobil spaniol. Conducător al răsculaților oraşelor (comuneros) libere din Castilia (1520–1522) împotriva absolutismului regal al lui Carol Quintul. Învins la Villalar (1521), a fost prins şi decapitat.

PADINA, com. în jud. Buzău, în C. Bărăganului; 4 516 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

PÁDINĂ (< bg.). **1.** Suprafață de pământ (aproape) plană, mai coborâtă față de relieful înconjurător. **2.** Vale seacă cu fundul relativ plat, caracteristică reliefului carstic. **3.** Microdepresiune de tasare în loess, rezultată de obicei prin unirea mai multor crovuri.

PADIŞ, pod. carstic în zona centrală a m-ților Bihor, cu altitudini între 1 200 şi 1 400 m. Aici se află complexul carstic *Cetățile Ponorului*. Inclus în Parcul Natural al m-ților Apuseni.

PADIŞÁH (< tc.) s.m. (În Ev. Med. şi în epoca modernă în unele țări din Orientul Apropiat şi Mijlociu) Titlu dat monarhului; sultan; persoană care poartă acest titlu.

PADMASAMBHAVA (c. sec. 8), guru indian. Prin învățătura sa, impregnată de elemente ale religiei prebudiste

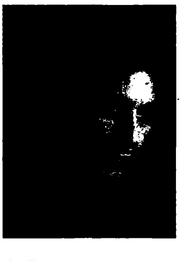

Al Pacino

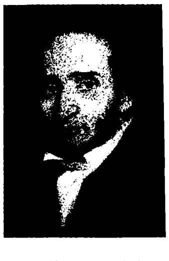

Niccolò Paganini

bon şi de practicile magice ale tantrismului, a contrib la introducerea budismului în Tibet, unde a înteme şi o mănăstire (749). Inițiatorul unei serii de traduc care aveau să formeze canonul tibetan.

PADÓC (< fr., engl.) s.n. (ZOOT.) **1.** Spațiu amenaj lângă adăposturile de animale, care serveşte la între nerea şi la mişcarea în aer liber a acestora. **2.** Loc î grădit în hipodrom, unde sunt plimbați caii înaint alergărilor în curse.

PADOVA, oraş în NE Italiei, în C. Veneto, pe dr. v Brenta; 204,8 mii loc. (2001). Centru industrial. Unive sitate (1222), a doua ca vechime din țară după Bologn Grădină botanică (1545, cea mai veche din Europ Muzeu de artă. Monumente: Baptisteriu (1171, reco struit în 1260), Palazzo della Ragione (1218–1219), baz lica San Antonio (1232–1307), cu sculpturi de Donatell biserica eremiților (1276–1306), Capella degli Scroveg (1303–1305, cu fresce de Giotto), castel (1242), Capell San Felice (1372–1377), bazilica San Giorgio (1377–1384 biserica Santa Giustina (1518–1587), Domul, în stil r nascentist (1552), Palazzo del Capitanio (1532). Prim mențiune documentară în 302 î.Hr. Denumită *Pataviu* sub romani, când a devenit municipium (49 î.Hr.). Di trus de longobarzi (601 d.Hr.). În 1138 capătă statut d oraş. Între 1318 şi 1405 este guvernată de famili Carrara, după care este ocupată de venețieni, pierzâ du-şi independența (până în 1797, când este cedat Austriei în urma Tratatului de la *Campoformio*). Pân în 1813 va fi ocupată alternativ de francezi şi austriec Unul dintre centrele Revoluției de la 1848.

PADOVANINO, il (pe numele adevărat *Alessandr Varotari*) (1588–1648), pictor italian. Părăseşte manier tradiționalistă în favoarea barocului venețian („Minerva „Noaptea din Cana").

PADRE ISLAND, barieră insulară în S S.U.A., care se pară Laguna Madre de G. Mexic.

PAEKCHE, unul dintre cele trei regate antice coreen situat în V pen. Conform tradiției a fost întemeiat d conducătorul legendar Onjo (18 î.Hr.). În sec. 3, î timpul domniei regelui Koi (234–286), regatul a atin maxima înflorire. A trecut la budism (sec. 4). **P.** a intr într-o epocă de decădere, sfârşind (60) în urma lovitu rilor aplicate de regatele Koguryŏ şi, mai ales, de Sill Îi corespunde în artă un stil caracterizat prin expresiv tate şi serenitate.

PAEONIA, reg. antică în N Greciei, Macedoniei şi Bulgariei actuale, pe valea râului Vardar. Invadat succesiv de persani (490 î.Hr.) şi macedoneni (358 î.Hr.

Padova. Bazilica San Antonio

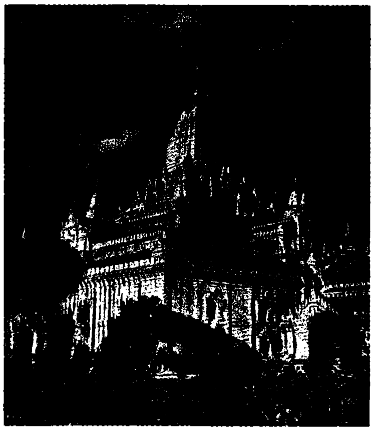

Pagan. Templul Ananda

a devenit parte a prov. romane Macedonia (148 î.Hr.), iar mai târziu a fost inclusă în Imp. Bizantin.

PAESTUM, oraş antic din S Italiei (Campania), colonie greacă fondată (650 î.Hr.) de colonişti proveniţi din Sibaris sub numele de *Poseidonia.* Oraşul este cucerit de lucani (400 î.Hr.), primind numele de *Paiston* şi intră în stăpânirea Romei (273 î.Hr.) cu numele de P. Decade la începutul Imp. Ruinele zidurilor şi ale porţilor oraşului, temple (Bazilica, templul Demetrei şi al lui Poseidon), amfiteatru. În afara oraşului, la N şi la S – necropole şi morminte risipite („Mormântul scufundătorului" cu fresce din sec. 4).

PÁEZ HERRERA, José Antonio (1790–1873), om politic venezuelan. În 1829, a înăbuşit revolta lui S. Bolívar. În 1830 a declarat independenţa ţării, devenind primul preşedinte al Republicii Venezuela (1830-1835). Din nou preşedinte (1839–1843, 1861–1863). A condus ţara în mod dictatorial.

PAFLAGONIA (PAPHLAGONIA), reg. istorică în N Asiei Mici, în zona de litoral a M. Negre. Locuită de paflagoni a fost sediul coloniei greceşti Sinope, inclusă apoi în Regatul Lidyei (sec. 6 î.Hr.) şi apoi în Persia (sec. 6–4 î.Hr.). Nucleu al Regatului Pont, cea mai mare parte a P. a fost inclusă de Pompei în prov. *Pontus et Bithynia.* Sub Diocleţian formează o prov. independentă. În Ev. Med. a făcut parte din Imp. Bizantin, iar în sec. 14 a fost ocupată de turci.

PAFTÁ (< tc.) s.f. **1.** Încheietoare ornamentală, de obicei de metal, la cingători; agrafă **(3),** cataramă. ✦ Cingătoare din plăci de metal legate între ele cu lănţişoare sau fixate cu ţinte. ✦ Dispozitiv, mai ales metalic, de închidere a unei cărţi, a unei cutii etc. **2.** Piesă simplă din tablă de oţel, folosită pentru fixarea cablurilor pe zidurile clădirilor.

PAG, -Ă (< sl.) adj. (Despre cai) Care are pete, de regulă albe, pe cap şi pe corp.

PAGÁIE (< fr.) s.f. Vâslă scurtă (de 1,60-1,80 m lungime), terminată la un capăt cu o pală de formă dreaptă, utilizată în probele de canoe, pe un singur bord, cu ambele mâini fără a o sprijini de ambarcaţie.

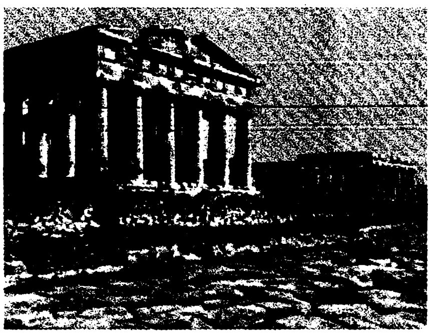

Paestum. Vestigiile templului lui Poseidon

PAGALU, ins. în G. Guineii, aparţinând statului Guineea Ecuatorială; 17 km^2. Localit. pr.: *San António.* Până în 1973 s-a numit *Annobón.*

PAGÁN, vechi oraş, azi în Uniunea Myanmar, pe fl. Irrawaddy, fundat în c. 849. Cap. ţării în sec. 11–13. Important centru religios budist. Numeroase monumente (temple, palate, pagode, unele restaurate în perioada 1977–1981).

PAGANINI, Niccolò (1782–1840), violonist şi compozitor italian. Unul dintre cei mai mari inovatori ai tehnicii violonistice. Tehnică strălucită. Compoziţiile caracterizate prin formă elegantă, idei originale şi armonie bogată: 24 de capricii pentru vioară solo, concerte, variaţiuni, sonate, cvartete pentru două viori şi două chitare.

PAGE, Geraldine (1924–1987), actriţă americană de film. Roluri dramatice, personaje interiorizate, hipersensibile („Vară şi fum", „Dulcea pasăre a tinereţii", „Ziua lăcustei", „Interioare"). Premiul Oscar: 1986 („Călătorie la Bountiful").

PAGE, Jimmy (n. 1944), chitarist şi cântăreţ britanic de rock. Chitarist de hard rock prin excelenţă. Carieră solo şi cu Led Zepellin. Discografie selectivă: „Outrider", „No Quarter" (cu R. Plant).

PAGER (cuv. engl.) s.n. Aparat mobil care recepţionează mesaje de la distanţă.

PAGET, Sir James (1814-1899), medic britanic. Unul dintre fondatorii patologiei moderne. A descoperit (1834), *Trichinella spiralis.* Primul care a recomandat enuclearea tumorilor. A descris osteitele deformante. ✧ *Boala lui P.* = maladie caracterizată prin deformaţii osoase multiple, asociate cu dureri şi tulburări vasomotorii; se mai numeşte *osteită deformantă hipertrofică.*

PAGINÁ vb. I tranz. A aşeza textul cules şi ilustraţia pe suprafeţe de mărimi egale, completate cu titluri, subtitluri, note etc., pentru a obţine forma definitivă a paginilor unei lucrări ce se tipăreşte. ✦ A schiţa planul de dispunere a materialului unui ziar înainte de a fi dat la cules.

PÁGINĂ (< lat., it., germ.) s.f. **1.** Fiecare dintre cele două feţe (recto şi verso) ale unei foi de hârtie dintr-o carte, dintr-un caiet, dintr-un ziar etc.; cuprinsul unei astfel de feţe. **2.** Fig. Moment istoric; eveniment sau faptă importantă; episod demn de reţinut din viaţa unui om.

PAGINI LITERARE, revistă apărută la Turda, bilunar (1934–1937) şi apoi lunar (1937–1943), destinată afirmării noilor talente transilvănene. Red.: Teodor Murăşanu.

PAGLIÀRO, Antonino (1898–1973), lingvist şi critic literar italian. Studii etimologice şi istorice privind texte iraniene („Inscripţiile din sinagoga Dura", „Istoria Iranului antic"). Studii de critică semantică („Cuvânt şi imagine", „Funcţiile limbajului").

PAGNOL, Marcel (1895–1974), dramaturg şi cineast francez. Comedii satirice („Topaze") sau romantic-sentimentale (trilogia „Marius", „Fanny", „César"); scenarii de film. Proză memorialistică („Gloria tatălui meu. Amintiri din copilărie"). Ca regizor, a impus pe ecran atmosfera, peisajul, accentul meridional din zona Marsiliei („Nevasta brutarului", „Frumoasa morăriţă").

PAGÓDĂ (< cuv. sanscrit *dāgoba* „loc unde sunt adăpostite relicvele") s.f. **1.** Denumire dată templelor şi capelelor brahmane sau budiste la unele popoare din Orient. **P.** este un complex arhitectural în care *vimana* reprezintă templul propriu-zis (păstrător al statuii zeului); are mai multe etaje care se retrag succesiv, dând edificiului o formă piramidală şi simbolizând înălţimile cerului. **2.** Idol adorat în **p. (1). 3.** Figurină chinezească, de mici dimensiuni, cu capul mobil, specifică sec. 17–18. **4.** Monedă de aur indiană care a circulat în sec. 17–19.

PAGO PAGO, centrul ad-tiv al terit. *Samoa Americană* (din 1899) şi bază navală americană (1900–1951); 4,2 mii loc. (2000). Vechea denumire: *Pango-Pango.*

PÁGUBĂ (< sl.) s.f. **1.** Pierdere materială suferită de cineva sau adusă cuiva; prejudiciu, daună **(1).** ✦ Valoarea, preţul pierderii suferite de cineva. **2.** Fig. Pierdere a calităţii, a valorii unui lucru; prejudiciu moral.

PAGÚRI (< fr.; gr. *paguros* „crab") s.m. pl. (ZOOL.) Grup de crustacee decapode marine al căror corp moale este adăpostit într-o cochilie goală abandonată de moluşte *(Paguridae).*

Pagodă a templului budist Yakushiji din suburbia Nishīnokyō a oraşului japonez Nara

PÁGUS (cuv. lat.) s.n. (În Roma antică) Tip de aşezare rurală.

PAHANG 1. Fl. în SE pen. Malacca, în Malaysia; se varsă printr-un lung estuar în M. Chinei de Sud; 459 km. **2.** Stat în Malaysia, în SE pen. Malacca; 36 mii km^2; 1,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kuantan.*

PAHÁR (< scr., magh.) s.n. **1.** Vas mic de sticlă, de metal, de plastic etc., cu pereţii de obicei înalţi, din care se bea; conţinutul unui asemenea vas; vasul împreună cu conţinutul. ✦ (Pop.) Ventuză (pentru scopuri curative). 2. Fig. Suferinţă, durere, supărare.

PAHÁRNIC (< sl.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător de curte, membru al Sfatului domnesc, care se îngrijea de băutura domnului; în împrejurări deosebite (ex. la sărbători) îl servea personal pe domn, gustând băutura înaintea acestuia pentru a-l convinge că nu este otrăvită. Supraveghea viile domneşti, percepea zeciuiala şi taxa pe vinul vândut etc. Avea ca subalterni pe *vtori* şi *tretipaharnici,* pe cupar, pivnicer şi păhărnicel. În Moldova se numea mai frecvent *ceaşnic.*

PAHIDÉRM (PACHIDÉRM) (< fr., lat. {i}; {s} gr. *pakhydermos* „cu pielea groasă") s.m. Denumire dată animalelor cu piele groasă, cu păr puţin, masive, cu pântecele mare (ex. hipopotamul, rinocerul, elefantul), care fac parte din diferite categorii taxonomice.

PAHIMENINGÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamare şi îngroşare a duramaterului.

PAHIPLEURÍTĂ (< fr.: {s} gr. *pakhys* „gros" + *pleura* „latură") s.f. Îngroşare şi alipire a foiţelor pleurale în urma unui proces inflamator cronic (pleurezie serofibrinoasă sau purulentă etc.).

PAHLAVI, dinastie de suverani ai Iranului: **1. Mohammad Reza Khan P.,** şah al Persiei (1925–1941). Prim-min. (1923–1925). Printr-o lovitură de stat (febr. 1921) a răsturnat dinastia Kajarilor. Politică energică; a pus bazele statului modern, promovând o serie de reforme în economie, învăţământ şi în organizarea armatei. A schimbat numele ţării din Persia în Iran (1935). Silit să abdice datorită orientării sale progermane, a emigrat în Africa

Mohammad Reza Khan Pahlavi

Mohammad Reza Aryamehr Pahlavi

de Sud. **2. Mohammad Reza Aryamehr P.** (1919–1980), şahinşah al Iranului (1941–1979), încoronat în 1967. Fiul lui **P. (1).** Între 1951 şi 1953 a intrat în divergenţă cu politica prim.-min. *M. Mossadigh.* Graţie resurselor petroliere şi a unei politici reformatoare, ţara cunoaşte un avânt economic şi o apropiere de valorile civilizaţiei occidentale. În faţa reacţiei adverse a clerului ortodox şiit condus de ayatollahul Khomeiny şi a deteriorării situaţiei economice şi politice, în ian. 1979 părăseşte Iranul (proclamat republică în apr. 1979).

PAHLEN, Fiodor Petrovici, conte (1778–1864), general rus. Preşedinte al Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti (1828–1829), ca urmare a instaurării administraţiei militare ruse în timpul Războiului Ruso-Turc (1828–1829).

PAHOMIE, Sfântul ~ v. **Pachomius.**

PAI (lat. *palea*) s.n. Tip de tulpină simplă, în general fără ramificaţii şi goală în interior, caracteristică cerealelor (grâu, orz etc.) şi altor specii de graminee; (la pl.) grămadă de astfel de tulpini rămase după treierat.

PAIÁ (< tc.) s.f. **1.** Înaltă demnitate în Imp. Otoman. **2.** (În Ţările Române) Titlu dat boierilor care nu aveau slujbă de stat.

PAIAN (PAIÉON) (în mitologia greacă), divinitate arhaică personificând vindecarea; patronul plantelor medicinale. La Homer, medicul zeilor olimpieni. Mai târziu, devine epitet al zeilor Apolo şi Asclepios, care au învăţat de la el arta tămăduirii.

PAIÁNTĂ (< tc.) s.f. Sistem de construcţie a pereţilor unei locuinţe realizat prin utilizarea unei armături de lemn (şipci, nuiele etc.) şi umplerea cu un amestec format din lut, apă, paie tocate, bălegar etc.

PAIÁŢĂ (< ger., rus. sau după fr. *paillasse;* cf. n. pr. *Pagliaccio,* personaj din teatrul italian) s.f. Personaj comic din teatrul popular, purtând un costum specific; actor de bâlci, care stârneşte râsul prin înfăţişare, imitaţii groteşti, glume şi exhibiţii; clovn, măscărici. ✦ Păpuşă îmbrăcată ca un clovn. ✦ Om neserios, lipsit de demnitate şi personalitate, caraghios, ridicol.

PAÍC (< tc.) s.m. Soldat din garda personală a sultanului sau a domnilor din Ţările Române. ✦ Sol, curier.

PAIDÉIA (cuv. gr.) s.f. (În Grecia antică) Concept educaţional care urmărea cultivarea spiritului uman prin studiul filozofiei şi al ştiinţei.

PAIÉTĂ (< fr.) s.f. Disc mic şi sclipitor de metal, de sidef, de sticlă subţire etc. care se coase pe unele haine ca podoabă; fluture **(2).**

PĂIJÄNNE, lac în S Finlandei; 1,1 mii km^2. Prin râul Kymi, este legat de G. Finic. Numeroase ins. Înconjurat de zone mlăştinoase.

PAIK (pe numele adevărat *Nam Jun-paek,* zis *Nam Kune*) (n. 1932), artist american de origine coreeană. În anii '60 a creat „concertele Fluxux", melanj de elemente muzicale, vizuale şi electronice. Stabilit în S.U.A. (1964). Pionier al artei video; creatorul unor spectacole, „colaje" electronice şi de imagini („Video-Garden", „Luna este cea mai bătrână").

PAINE, Thomas (1737–1809), publicist iluminist şi om politic american de origine engleză. Quaker emigrat în America, a participat la Războiul de Independenţă a Coloniilor Engleze din America de Nord (1775–1783). Pamfletul său „Bunul simţ" (1776) a contribuit la mobilizarea forţelor patriotice americane. În lucrarea „Drepturile omului" (Londra, 1792), şi-a afirmat sprijinul pentru Revoluţia Franceză. Refugiat în Franţa, devine membru al Convenţiei franceze (1792–1793). Din cauza Terorii, a revenit în America (1802).

PAINLEVÉ, Paul (1863–1933), matematician şi om politic francez. Lucrări asupra frecării, cu aplicaţii la teoria aviaţiei. Contribuţii în mecanică şi analiza matematică (ecuaţiile diferenţiale, teoria grupurilor continue a funcţiilor). De mai multe ori ministru şi prim-min. (sept.–nov. 1917 şi apr.–nov. 1925).

PAINTED DESERT, vastă zonă aridă, cu alt. max. de 1 370 m, în S.U.A. (Arizona) la E de Marele Canion; 19,4 mii km^2. Relief spectacular, cu numeroase stânci colorate şi câmpuri de pietre. Fosile. În partea de SE se află Pădurea Pietrificată.

PAIÓL (< fr., rus.) s.n. (NAV.) Pardoseală cu care se căptuşeşte podeaua încăperilor de pe nave.

PAIONIOS din MENDE (sec. 5 î.Hr.), sculptor grec. Autor al statuii zeiţei *Nike* expusă în faţa templului lui Zeus din Olimpia.

PAIR (< fr.; {s} lat. *par* „egal") s.m. **1.** (În Ev. Med.) Titlu purtat de marii vasali ai regelui Franţei şi Angliei. **2.** Membru al Camerei superioare din Franţa, între 1814 şi 1848. 3. Membru al Camerei Lorzilor în Marea Britanie.

PAIS (El ~), cotidian spaniol de centru-stânga, fondat la Madrid (1976).

PAIS, Ettore (1856–1939), istoric italian. Lucrări de epigrafie, arheologie şi istorie antică („Roma şi România în Antichitate", „Istoria Romei în timpul războaielor punice"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

PAISIE (numele laic *Petru Velicicovschi*) (1722–1794), călugăr rus. Stabilit în Moldova; stareţ al mănăstirii Neamţ (din 1779). Îndrumător al vieţii monahale din Moldova. Între 1746 şi 1763 a trăit la Muntele Athos, unde a pus bazele schitului „Sf. Ilie". A iniţiat numeroase traduceri din literatura patristică şi ascetică greacă în limba română. Creatorul unei importante şcoli de călugări ucenici („mişcarea spirituală paisiană"). Canonizat (1988).

PAISIE din Hilendar (1722–1798), istoric, ideolog al mişcării de eliberare naţională a Bulgariei. Călugăr la mănăstirile Hilendar şi Zografu. Autor al „Istoriei slavo-bulgare".

PAISIELLO, Giovanni (1740–1816), compozitor italian. Cunoscut ca autor de opere comice sau seria („Don Quijote", „Bărbierul din Sevilla"). Muzică sacră („Patimile lui Isus", „Recviem"), muzică de cameră şi în concerte pentru clavecin.

PAISLEY, Ian Richard Kyle (n. 1926), pastor şi om politic irlandez. Fondator al Bisericii presbiteriene libere din Irlanda de Nord (1951); unul dintre liderii extremiştilor protestanţi. Susţinător al politicii probritanice a guvernului irlandez.

PÁISPREZECE (PÁTRUSPREZECE) num. card. Număr natural mai mare decât treisprezece cu o unitate. ✦ (Cu valoare de num. ord.) *Locul paisprezece.*

PAJ (< fr., germ; {s} gr. *paidion* „copil") s.m. **1.** (În Ev. Med., în Europa apuseană) Tânăr nobil aflat în serviciul unui senior pentru a deprinde meşteşugul armelor şi a-şi însuşi manierele de la curte; *p. ext.* copil de casă. 2. (Azi) Pieptănătură feminină care imită pe cea a pajului **(1).**

PÁJIŞTE (< sl.) s.f. Teren acoperit de vegetaţie erbacee perenă, spontană sau cultivată, folosită pentru păşunat sau pentru nutreţ.

PÁJURĂ (< ucr. *pažera* „fiinţă lacomă") s.f. **1.** (ORNIT.) Pasăre răpitoare, cu ciocul tăios, încovoiat la vârf, cu ghearele lungi şi ascuţite, care trăieşte în reg. muntoase *(Aquila chrysaëtos); acvilă* de munte. În prezent foarte rară în România; ocrotită. ✦ (În basme) Pasăre uriaşă, năzdrăvană, înzestrată cu puteri miraculoase. **2.** Figură simbolică reprezentând o p. **(1)** sau un vultur (uneori cu două capete) pusă pe stemele, monedele, peceţile sau steagurile unor ţări; *p. ext.* stemă.

PAKARAIMA v. **Pacaraima.**

PAK CIJAN HI (PARK CHUNG HEE) (1917–1979), general şi om politic sud-coreean. Membru al juntei care a preluat puterea în 1961. Preşedinte al ţării (1962–1979), a instituit legea marţială (1972) şi, printr-o reformă constituţională, şi-a acordat puteri depline. Asasinat.

PAK CIVÖN (1737–1805), savant enciclopedist şi scriitor coreean. Reprezentant al curentului sirhakpha. Nuvele satirice, însemnări de călătorie, lirică peisagistică şi filozofică. Lucrări în domeniul ştiinţelor naturii şi economiei.

PAKISTAN (Republica Islamică ~), stat în Asia meridională, cu ieşire la Oc. Indian (M. Arabiei); 803,9 mii km^2; 150,7 mil. loc. (2003): 45% pundjabi şi 15,4% paştuni, în rest sindhi, baluci ş.a. Limbi oficiale: urdu, engleza. Religia: islamică (97%), din care 4/5 sunniţi, 1/5 şiiţi, hinduistă (2%), creştină. Cap.: *Islamabad.* Oraşe pr.: Karachi, Lahore, Faisalabad, Hyderabad, Multan, Rawalpindi. *Relieful* cuprinde sectoare ale m-ţilor Karakorum (K_2 8 611 m), Himalaya şi Hindukush, în N; pod. Belucistan (în V) şi C. Indului (în E). *Climă* tropicală uscată. Expl. de petrol, gaze naturale, cărbune, sare, min. de fier, cupru. Terenurile agricole sunt în mare parte irigate. Culturi pr.: orez, grâu, porumb, sorg, orz, trestie de zahăr, bumbac, tutun, legume, cânepă, curmali, mango, pomi fructiferi. Se cresc caprine, bovine, bivoli, cămile. Pescuit. Ind. siderurgică, constr. de maşini, prelucr. petrolului, ind. chimică, textilă, alim. Moneda: 1 rupee (rupia) = 100 paisas. – *Istoric.* Terit. de azi al **P.** cunoaşte, de-a lungul secolelor, înflorirea civilizaţiei văii Indusului (milen. 3–2 î.Hr.), cu importantele mărturii de la *Mohenjo-Daro* şi *Harappa,* invazia triburilor indo-europene (a doua jumătate a milen. 2 î.Hr.), dominaţia Persiei ahemenide (539–330 î.Hr.), expediţia lui Alexandru cel Mare (327–325 î.Hr.) şi face parte din marile imperii indiene Maurya (sec. 4–3 î.Hr.) şi Gupta (sec. 4–5 d.Hr), din sultanatul *Ghaznavizilor* (sec. 10–12), din Imp. Marilor Moguli (sec. 16–19), pentru a deveni apoi, în sec. 19–20, parte componentă a coloniei britanice India. În 1947, aceasta este împărţită, pe criterii religioase în Uniunea Indiană (populaţie hindusă) şi **P.** (populaţie musulmană), ambele membre în Commonwealth. Noul stat musulman, care îşi proclamă independenţa la 14 aug. 1947, este alcătuit din două terit. situate la 1 700 km unul de celălalt – **P.** de Vest şi **P.** de Est (care se proclamă stat independent, la 16 dec. 1971, sub numele de *Bangladesh*). Membru al O.N.U. (30 sept. 1947). La 23 mart. 1956, **P.** se proclamă rep. islamică, stat federal, renunţând la statutul de dominion. Viaţa politică este marcată, de la dobândirea neatârnării, de instabilitate. După dobândirea independenţei, viaţa politică este dominată de feldmareşalul Muhammad Ayub Khan (1958–1969), de reformistul Zulfikar Ali Bhutto, preşedinte (1971–1973) şi apoi prim-min. (1973–1977), de generalul Muhammad Zia ul-Haq (1977–1988), promotor al unui proces de islamizare, ca vector al unităţii naţionale, de prim-min. Benazir Bhutto (1988–1990 şi 1993–1996), prima femeie şef de guvern într-un stat islamic, şi de generalul Pervez Musharraf (1999–2000, iar din 20 iun., noul şef al statului). Membru al S.E.A.T.O. (1954–1972) şi al C.E.N.T.O. (din 1955). Rivalitatea indiano-pakistaneză pentru *Kashmir* a degenerat în declanşarea a trei războaie (1947–1948, 1965, 1971), iar în anii 1999–2002, tensiunea între cele două state, în acelaşi contencios, a atins cote maxime, cu pericolul izbucnirii unui nou conflict armat. Gen. P. Musharraf reuşeşte să-şi

Thomas Paine

George Emil Palade

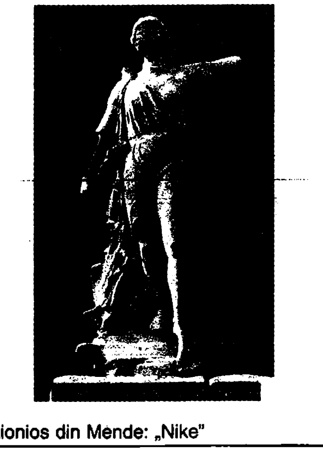
Paionios din Mende: „Nike"

consolideze puterea, îl determină pe preşedintele Rafiq Tarar să se retragă şi depune, la 20 iun. 2001, jurământul în calitate de nou şef al statului. Deşi **P.** era unul dintre cele trei state care recunoscuseră regimul talibanilor din Afghanistan, regim care se bucura de mare simpatie în rândul celor 140 de mil. de musulmani pakistanezi, gen. Musharraf se alătură, după atentatele de la 11 sept. 2001, coaliţiei antiteroriste conduse de S.U.A. Alegerile parlamentare (oct. 2002) duc la un guvern de coaliţie dominat de reprezentanţi ai Ligii musulmane Quaid-e-Azam. Priorităţile preşedintelui Musharraf sunt lupta împotriva islamismului militant, soldat cu atentate sângeroase şi necesităţile promovării unui sistem de reforme menite să ducă la creşterea nivelului de trai. Asasinarea lui Benazir Bhutto (2007) provoacă o radicalizare a vieţii politice; confruntat cu acuzele opoziţiei şi cu o corupţie crescândă, generalul Musharraf este silit să-şi prezinte demisia (2008). Republică islamică.

PAKISTANÉZ, -Ă s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La pl.) Popor care s-a format şi locuieşte în Pakistan; (la sg.) persoană care face parte din populaţia de bază a Pakistanului sau este originară de acolo. **2.** Adj. Care aparţine Pakistanului sau populaţiei lui, privitor la Pakistan sau la populaţia lui.

PAKULA, Alan J. (1928-1998), cineast american. Filme psihologice, sub semnul suspansului („Toţi oamenii preşedintelui", „Sophie a ales", „Dosarul Pelican").

PAL^1, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre oameni şi despre faţa lor) Palid. ✦ Fig. Fără strălucire, şters 2. (Despre lumină) Lipsit de intensitate. 3. (Despre culori, nuanţe) Deschis, pastel.

PAL^2 (< *p*[lacă] + *a*[glomerată] din *l*[emn]) s.n. Material sub formă de placă, obţinut prin presarea aşchiilor de lemn în combinaţie cu diverşi lianţi; folosit mai ales în ind. mobilei.

PĀLA, dinastie indiană (sec. 8–12) întemeiată de Gopala; a reunit sub dominaţia sa principalele prov. gangetice (Biharul, Bengalul, Orissa şi Assamul). Cel mai important suveran a fost Dharmapala (c. 810–850). Cap. statală la Mudgagiri (azi Monghyr). Propagatori ai budismului, au favorizat răspândirea acestuia.

PALACH, Jan (1948-1969), student cehoslovac. În semn de protest faţă de invadarea ţării sale de către trupele Pactului de la Varşovia (aug. 1968) şi-a dat foc în Piaţa Venceslas din Praga. Erou naţional; considerat simbol al speranţei.

PALACIO VALDÉS, Armando (1853-1938), scriitor spaniol. Romane de moravuri („Credinţa", „Marta şi Maria", „Tristan sau pesimismul") uşor ironice. Proză memorialistică („Romanul unui romancier").

PALACKY, František (1798–1876), istoric şi om politic ceh. Fondatorul istoriografiei moderne cehe. În timpul Revoluţiei de la 1848 s-a situat pe poziţii filoaustriece, promovând mai târziu ideea constituirii unui stat autonom ceh în cadrul Imp. Habsburgic. Sinteze („Istoria naţiunii cehe în Boemia şi Moravia").

PALADE, George Emil (1912-2008, n. Iaşi), medic şi biolog american de origine română. A descoperit (1953) ribozomii, particule subcelulare (care-i poartă numele), sediu al sintezei de proteine. Cercetări în domeniul organizării structurale şi funcţionale a celulei. Investigaţii privind structura şi funcţiile de transport ale pereţilor sangvini. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1974), împreună cu A. Claude şi C. de Duve. M. de onoare al Acad. Române (1975).

PALADI, Radu (n. 1927, Storojineţ), compozitor român. Muzică accesibilă, cu substrat folcloric. Creaţie vocal-simfonică, de cameră, de film, amplă creaţie corală.

PALADÍN (< it., fr.; cf. lat. *palatinus* „care aparţine palatului") s.m. (În literatura medievală din Europa apuseană) Nume dat legendarilor tovarăşi de arme ai lui Carol cel Mare sau ai regelui Arthur; *p. ext.* cavaler rătăcitor în căutare de aventuri eroice. ✦ Fig. Bărbat voinic, îndrăzneţ, animat de sentimente cavalereşti.

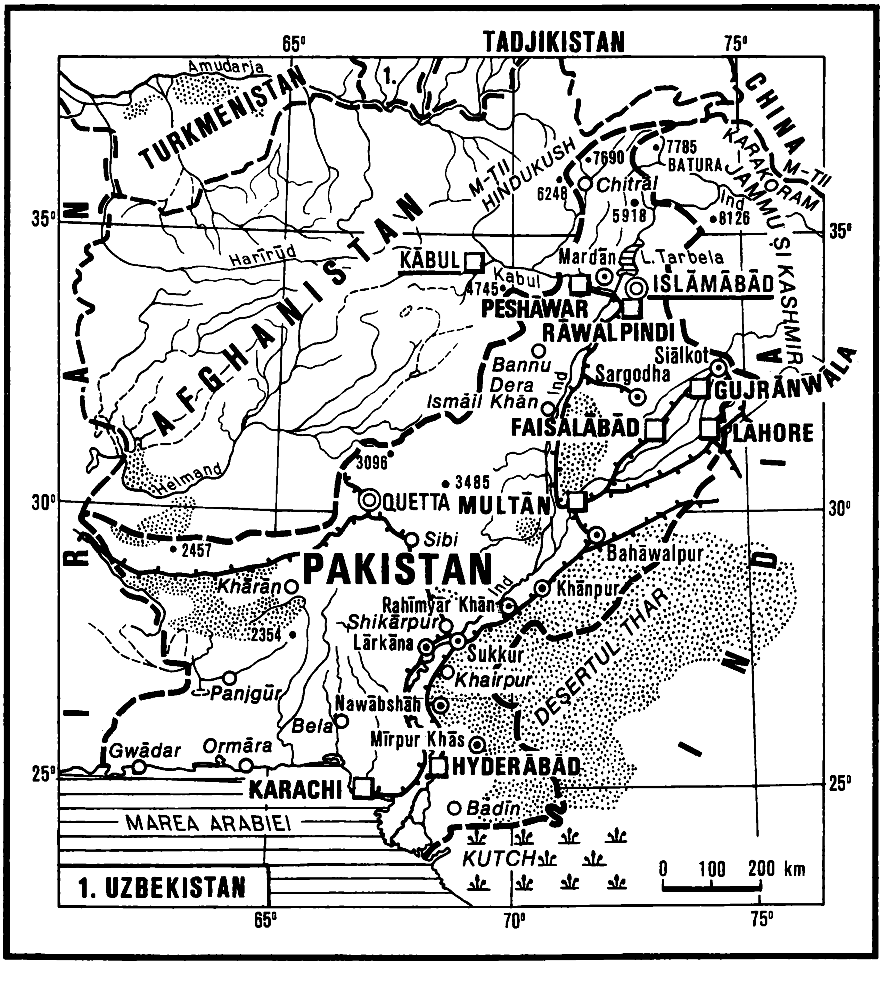

PALÁDIU^1 (< fr., engl. {i}; {s} *Pallas*, numele unui asteroid) s.n. Element chimic (Pd; nr. at. 46, m. at. 106,42, gr. sp. 12,02, p.t. 1 555° C, p.f. 3 170° C), metal alb-cenuşiu, lucios, din familia platinei, foarte maleabil şi ductil, având proprietatea de a absorbi hidrogenul; întrebuinţat sub formă de aliaje şi catalizator de hidrogenare.

PALÁDIU^2 (< fr.; gr. *palladion*) s.n. Statuia de lemn a zeiţei Pallas Atena, aflată la Troia, ulterior adusă şi plasată în templul Vestei din Roma; socotită ocrotitoarea cetăţii. ✦ Fig. Ocrotire, apărare.

PALADIZÁRE s.f. Operaţie de acoperire a pieselor metalice cu un strat subţire de paladiu^1, prin procedee de obicei electrolitice.

PALAFÍTĂ (< fr., it.) s.f. Locuinţă lacustră, ridicată pe un podium susţinut de pari, specifică Neoliticului şi Epocii Bronzului.

PALAFOX y MELCI, José Rebolledo de ~, duce de Zaragoza (1776-1847), general spaniol. Căpitan general de Aragón (1808), s-a remarcat în apărarea Zaragozei (dec. 1808–febr. 1809) asediată de armata napoleoneană. Comandant al gărzii regale (1820–1823).

PALAFOX y MENDOZA, Juan de (1600–1659), prelat spaniol. Episcop de Puebla de los Ángeles în Mexic (1639), vicerege ad-interim (1642), s-a remarcat prin atitudinea omenoasă faţă de indieni. Aflat sub interdicţia iezuiţilor, a fost transferat (1647) la o parohie din Castilia. Lucrări istorice, juridice şi teologice.

PALAMAS, Grigorie v. **Grigorie Palamas, Sf. ~.**

PALAMÀS, Kostìs (1859-1943), poet grec. Lirică de inspiraţie istorică şi modernă („Cântecele patriei mele", „Viaţa imuabilă", „Iambi şi anapeşti"); nuvele („Moartea palicarului"), drame simbolice („Trisèvgheni").

PALAMÍSM (< fr.; n. pr. *Gr. Palamas*) s.n. Teologia energiilor divine a lui *Grigorie Palamas*, consacrată apărării şi justificării *isihasmului* care a dus (sec. 14) la o renaştere spirituală în Imp. Bizantin. O mişcare neopalamistă a luat naştere, în sec. 20, în sânul emigraţiei ruse şi în România.

PALÁN (< fr.) s.n. Macara formată din doi sau mai mulţi scripeţi aşezaţi pe cel puţin două axe, dintre care una este fixă.

PALANCA, com. în jud. Bacău, pe Trotuş; 3 570 loc. (2008).

PALÁNCĂ (< tc.) s.f. Palisadă **(2)**; *p. ext.* denumire a cetăţilor de lemn şi pământ.

PALANCHÍN (< fr.; cuv. sanscrit) s.n. (În Orient) Un fel de scaun sau hamac cu baldachin, purtat pe umeri, care servea ca mijloc de transport pentru oamenii bogaţi; lectică, litieră.

PALÁT^1 (< lat. *palatum*) s.n. (ANAT.) Perete care separă fosele nazale de cavitatea bucală. Este constituit în partea anterioară din *bolta palatină* (sau **p.** dur), prelungită posterior cu *vălul palatin* (sau **p.** moale).

PALÁT^2 (< ngr., lat.) s.n. Clădire somptuoasă folosită ca reşedinţă de un nobil, un suveran, un şef de stat sau de guvern; *p. ext.* clădire mare, luxoasă. Ca tip arhitectural, îşi are originea în Antic., când desemna locuinţa împăratului de pe Colina Palatină din Roma. ✦ Edificiu monumental care adăposteşte o instituţie importantă (muzeu, teatru, poştă etc.) sau are o anumită funcţie (**p.** de cultură, **p.** de justiţie).

~~**PALATÁL, -Ă** (< fr. {i}; {s} lat. *palatum* „cerul gurii")~~ adj. **1.** Care aparţine palatului^1, din reg. acestuia. **2.** (LINGV.; despre sunete) Articulat prin apropierea sau prin atingerea limbii de bolta palatină. ✦ (Substantivat, f.) Sunet a cărui articulare se face în reg. palatului^1.

PALATALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. (LINGV.) A transforma o consoană nepalatală într-o consoană palatală, mutându-i locul de articulare în reg. bolţii palatine; a muia **(5)**.

PALATÍN^1 (< fr., lat.) s.m. 1. (În Ev. Med., în Europa apuseană) Mare demnitar la curtea regilor. ✦ *Conte p.* = reprezentant al împăraţilor germani pe lângă curtea vasalilor acestora. **2.** Vicerege al Ungariei medievale. **3.** Titlu purtat de guvernatorul unei provincii în Polonia medievală.

PALATÍN², **-Ă** (< fr.; {s} lat. *palatum* „cerul gurii") adj. Care aparține palatului¹. ✧ *Boltă p.* v. *boltă. Văl p.* = porțiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavității bucale, bolta **p.** și care se termină cu o prelungire, numită *uvulă. Os p.* = os pereche care completează partea posterioară a palatului. *Apofiză p.* = una dintre apofizele maxilarului superior.

PALATINA, bibliotecă din Parma, fondată în 1769 de ducele Filip de Bourbon. Aici se păstrează peste o jumătate de milion de volume, 500 000 de manuscrise, 50 000 de autografe, 3 000 de incunabule, 50 000 de stampe etc.

PALATINÁT (< fr.) s.n. Teritoriu sau provincie guvernată de un palatin¹ **(1).**

PALATINAT (PFALZ), reg. istorică în Germania, pe malul stg. al Rinului, la N de Alsacia. Stat al Sf. Imp. Romano-German (electorat în 1356) cuprindea **P.** Rinului (**P.** Inferior) și **P.** Superior (la N de Bavaria, din care face parte începând cu 1648). Conducătorul **P.** Inferior era unul dintre principii electori ai împăratului Sf. Imp. Romano-German. Bastion al calvinismului, în fruntea Uniunii Evanghelice, este devastat în timpul Războiului de 30 de Ani (1618–1648), iar mai târziu de către trupele lui Ludovic XIV (1673, 1674, 1699). Revine Bavariei (1777), după ce aparținuse lui Karl Theodor von Sulzbach. Împărțită (1801–1815), face parte din landul Renania-Palatinat (Rheinland-Pfalz) (din 1946).

PALATINUM, una dintre cele șapte coline ale Romei, pe care, potrivit tradiției, a fost creat orașul (754 î.Hr.). Împăratul August a avut aici reședința imperială. Păstrează urmele unor capele și ale altor monumente din epoca lui August și a succesorilor săi (domus Flavia sau domus Augustana, templul lui Cibele, palatul Liviei, hipodromul ș.a.).

PALATUA (în mitologia romană), zeiță venerată ca protectoare a Palatinului.

PALAU sau **BELAU (Republica ~),** stat insular în V Oc. Pacific, în Micronezia, cuprinzând arh. **P.**, format din c. 100 de ins. vulcanice și coraligene care reprezintă extremitatea V a ins. Caroline; 488 km²; 19,7 mii loc. (2003). Cap.: *Koror.* Limbile oficiale: palauana și engleza. Religia: creștină (catolici 49%, neoprotestanți), animiști, altele. *Relief* deluros și de câmpii litorale (alt. max.: 242 m, în ins. Babelthuap), lagune și recifi coralieri. *Climă* tropical-oceanică. Vegetația este dominată de cocotieri, bananieri și arbori de pâine. Economia bazată pe agricultură, pescuit și turism. Se cultivă taro, manioc, batate, legume, citrice. Se cresc porcine și păsări. Mici unități ale ind. alim. (copra, prelucr. peștelui). Artizanat (obiecte din scoici, perle și lemn). Moneda: 1 dollar S.U.A. = 100 cents. – *Istoric.* Locuită, la sfârșitul milen. 1 î.Hr., de populații microneziene originare din Asia de Sud-Est. Vizitate în 1543 de navigatorul spaniol Ruy López de Villalobos, ins. Caroline (care înglobau **P.**, denumite inițial Arrecifos) sunt transformate în posesiune hispanică (1886), fără a fi efectiv colonizate. Germania cumpără în 1899 de la Spania ins. **P.**, împreună cu restul arh. Caroline și cu ins. Mariane. La începutul Primului Război Mondial, trupe nipone ocupă **P.** (1914), care devine, în 1920, teritoriu al Societății Națiunilor administrat de Japonia. Ocupate la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial de forțe americane (1944–1945), ins. **P.** sunt incluse, împreună cu ins. Microneziei, ins. Marshall și ins. Mariane de Nord, în „Trust Territory of the Pacific Islands", terit. sub tutelă O.N.U., administrat de S.U.A. (1947). În 1979 ins. sunt separate administrativ în cadrul „Trust Territory of the Pacific Islands" și, în baza unei Constituții, dobândesc, la 1 ian. 1981, autonomia internă, sub numele de Republica Palau. În aug. 1982, S.U.A. semnează „The Compact of Free Association" cu Republica **P.**, care prevede încetarea vechiului statut de terit. sub tutelă O.N.U., sub rezerva dreptului S.U.A. de a tranzita și staționa materiale nucleare pe terit. Republicii **P.**, ceea ce contravenea Constituției acesteia. După 11 consultări populare, la 9 nov. 1993, tratatul este aprobat, S.U.A. obținând astfel dreptul de a staționa nave militare cu armament nuclear la bord în portul Koror. La 1 oct. 1994, Republica **P.** își proclamă independența, fiind admisă, la 15 dec. 1994, ca membru al O.N.U. S.U.A. rămân responsabile cu politica de apărare și relațiile externe ale noului stat. Thommy Remengesau, ales președinte în 2000, și reales în 2004, și-a propus reducerea dependenței economice față de S.U.A. prin încurajarea turismului. O nouă capitală se află în construcție la Melekeok (ins. Babel Thuap). Republică prezidențială.

PALAU i FABRE, Josep (n. 1917), scriitor și critic catalan. Poezie de revoltă socială („Balade amare", „Cancer"); eseuri critice („Picasso și amicii săi catalani").

PALAVRAGÍU (< tc.) s.m. Cel care spune palavre; flecar, limbut.

PALÁVRĂ (< tc.) s.f. Vorbă goală; fleac; baliverną.

PALAWAN, ins. în V arh. Filipine, între M. Sulu și M. Chinei de Sud; 11,8 mii km². Oraș pr.: *Puerto Princesa.* Relief muntos cu alt. max. de 2 085 m.

PALAZZESCHI, Aldo (pseud. lui *Aldo Giurlàni*) (1885–1974), scriitor italian. Poezie futuristă („Inima mea"), romane de factură realistă, cultivând grotescul („Surorile Materassi") și proză scurtă lirico-evocativă, cu semnificații morale („Mantia bufonilor").

PÁLĂ¹ (cuv. autohton; cf. alb. *palë*) s.f. Cantitate de fân, de paie etc. care poate fi tăiată dintr-o singură mișcare de tragere cu coasa sau care poate fi luată o dată cu furca; *p. ext.* grămadă (mică) de fân, de iarbă, de paie etc. ✦ P. analog. Fâșie, șuviță. ✦ Fig. undă, adiere (ex. **p.** de vânt, **p.** de foc).

PÁLĂ² (< fr.) s.f. **1.** (TEHN.) Element activ al unei elice sau al unui rotor de mașină sau de turbină, încastrat sau articulat la un capăt cu butucul elicei sau al rotorului. **2.** (IND. TEXT.) Semifabricat sub formă de bandă continuă de lână sau de fibre chimice, obținut după ce fibrele au fost pieptănate și înfășurate în cruce pe bobine.

PALEÁRTICĂ (< fr.) s.f. Diviziune biogeografică care cuprinde Europa, N Africii, partea nordică și centrală a Asiei.

PALÉE¹ (cf. germ. *Pale*) s.f. Înveliș floral al poaceelor, format din două frunzișoare membranoase situate pe axa spiculețului, la baza fiecărei flori.

PALÉE² (< fr.) s.f. Picior intermediar de susținere a unui pod cu mai multe deschideri, având rolul de a transmite spre fundație sarcinile încărcăturii podului.

PALEMBANG, oraș în Indonezia, în SE ins. Sumatera; 1,4 mil. loc. (2000). Port fluvio-maritim. Expl. de petrol. Prelucr. petrolului și a cauciucului; ind. chimică. Universitate (1960). Marea Moschee (1740, cu un minaret din 1753). Cap. regatului Srîvijaya (sec. 7) și apoi a sultanatului omonim. Comptoar olandez (1617).

Paleolitic
Artă rupestră din peștera Lascaux (Franța)

PALENQUE, oraș în Mexic, în centrul pen. Yucatán (Chiapas); 29,7 mii loc. (2000). Unul din marile centre ale civilizației maya (sec. 7–8). Ruine ale unor monumente arhitectonice („Templul soarelui", „Templul inscripțiilor"). Turism.

PÁLEO- (< fr.; {s} gr. *palaios* „vechi") Element de compunere cu sensul „vechi"; servește la formarea unor adjective și a unor substantive.

PALEOANTRÓPI (< fr.) s.m. pl. Denumire atribuită oamenilor de Neanderthal *(Homo Neanderthalensis),* care au trăit în Europa și Asia în Pleistocenul mijlociu și superior. De la **p.** au rămas culturile Paleoliticului mijlociu.

PALEOANTROPOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Parte a antropologiei care se ocupă cu studierea omului preistoric.

PALEOASIÁTIC, -Ă (< fr.) adj. *Limbi paleoasiatice* = denumire sub care sunt cunoscute o serie de limbi vorbite de urmașii vechilor locuitori ai Siberiei, împinși spre N și E și despărțiți unii de alții de către tunguși și de popoare turcice, care nu pot fi grupate într-o familie comună; se mai numesc *limbi paleosiberiene.*

PALEOBOTÁNICĂ (< fr. {i}) s.f. Disciplină a paleontologiei care se ocupă cu studierea fosilelor vegetale; paleofitologie. V. și *palinologie.*

PALEOCEN, seria (epoca) inferioară a Paleogenului. Este caracterizat prin faună de numuliți, lamelibranhiate, gasteropode, mamifere etc. A durat c. 10 mil. de ani.

PALEOCLIMATOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină a climatologiei care se ocupă cu studiul variațiilor climei în cursul perioadelor geologice. A luat o mare dezvoltare în ultimele decenii, cu accent pe raportul dintre concentrația de gaze cu efect de seră și climă, circulația curenților oceanici în vederea prognozării tendințelor de evoluție viitoare a climei Globului.

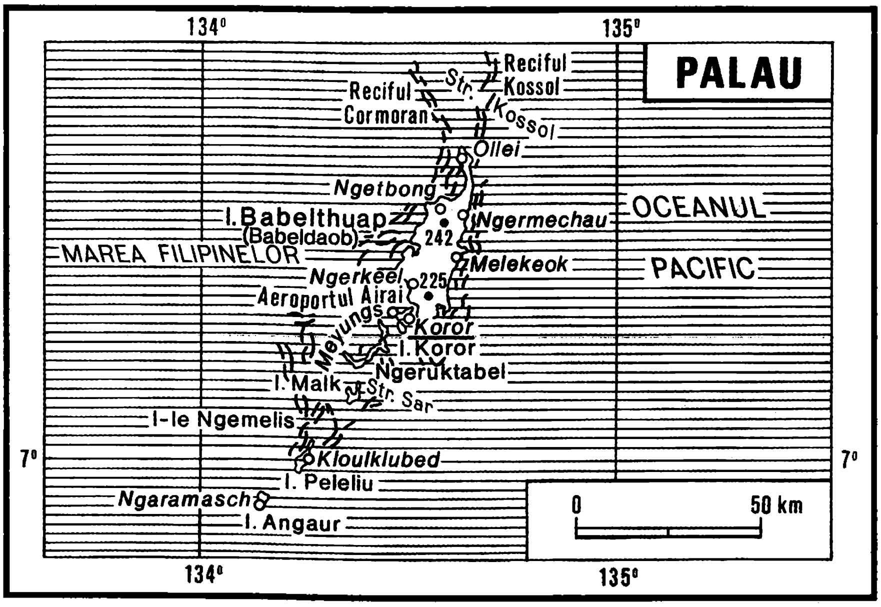

PALEOCLÍMĂ (< *paleo-* + *climă*) s.f. Climă din trecutul geologic al Pământului, studiată indirect, pe baza distribuției geografice a solurilor, a fosilelor de plante și animale (inclusiv prin analize sporopolinice), a formațiunilor geologice, precum și pe baza unor trăsături ale reliefului.

PALEOCREȘTÍN, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Creștin) de la începuturile creștinismului. **2.** Adj. *Arta p.* = denumire dată artei vechi creștine, dezvoltată pe teritoriul Imp. Roman până în sec. 4 (când creștinismul a fost declarat religie de stat). Dezvoltată atât în Europa – mai ales în Italia – cât și în Egipt, Asia Mică și în Siria, *a.p.* s-a caracterizat la început prin amenajarea de catacombe și prin cioplirea în piatră a sarcofagelor, decorate cu simboluri și inscripții creștine (ex. sarcofagul de la Lateran). O dată cu oficializarea creștinismului, s-au construit biserici de tip bazilical. Picturile murale, cu o iconografie preluată inițial din alte religii, au fost adaptate creștinismului; ele reprezintă peisaje sau animale având un sens simbolic (ex. porumbelul, păunul, Phoenix-ul, peștele, mielul) ori obiecte ca farul, corabia, crucea ansată. La sfârșitul sec. 2 apar și scene din „Vechiul Testament" (ex. „Jertfa lui Avraam").

PALEOECOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină care studiază relațiile reciproce dintre organismele care au trăit în epocile geologice trecute și raporturile acestora cu condițiile de mediu din vremea respectivă.

PALEOENDEMÍT (< fr.) s.n. Endemit care își are originea într-un trecut geologic relativ îndepărtat (Terțiar, Mezozoic și chiar Paleozoic, de ex. în cazul unor pești), prezentând de multe ori caractere arhaice. Având o extindere mult mai mare în trecut, nu au reușit să supraviețuiască decât local (de obicei, în condiții de izolare geografică sau în biotopuri care le-au oferit un mediu special). Unele **p.** sunt considerate adevărate „fosile vii".

PALEOETNOLOGÍE (< fr. {s}) s.f. Știință care se ocupă cu studierea popoarelor dispărute.

PALEOGÉN, prima perioadă a erei neozoice, caracterizată printr-o floră de fanerogame și faună variată: foraminifere, echinide, lamelibranhiate, gasteropode, pești, mamifere placentare etc. Apar ungulatele, proboscidienii, carnivorele și primatele.

PALEOGENÉTICĂ (< fr.) s.f. Ramură a geneticii care se ocupă de interpretarea structurilor fosile și a speciilor dispărute.

PALEOGEOFÍZICĂ (< fr. {i}) s.f. Știință care se ocupă cu studierea legilor și a modificărilor fenomenelor geofizice în decursul istoriei geologice a Pământului.

PALEOGEOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Disciplină care studiază configurația suprafeței terestre (distribuția mărilor și uscatului, relief), climatul, peisajele în decursul istoriei geologice a Pământului.

PALEOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} *paleo* + gr. *grapha* „scriere") s.f. **1.** Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu descifrarea corectă, datarea și stabilirea autenticității textelor vechi, cu istoria scrisului etc. Termen creat și pus în circulație (1708) de călugărul benedictin Bernard de *Montfaucon.* După limba scrierii se deosebesc: **p.** latină, greacă, slavă etc. **2.** (MUZ) *P. muzicală* = știință ce se ocupă cu studiul vechilor notații muzicale, având drept principale ramuri p. gregoriană și p. bizantină.

PALEOLÍTIC, cea mai veche epocă din istoria omenirii, caracterizată prin folosirea uneltelor din piatră cioplită, lemn și os, culesul, vânatul și pescuitul fiind principalele îndeletniciri. A durat de la apariția omului (cu c. 2 mil. de ani în urmă) și până aproximativ în milen. 10 î.Hr.

PALEOLOG, ultima dinastie de împărați bizantini (1261–1453). Întemeiată de Mihail VIII Paleolog, împărat al Niceei (1258–1261), în timpul căruia a fost restabilit Imp. Bizantin cu capitala Constantinopol. Mai importanți: *Mihail VIII* (1261–1282), *Andronic II* (1282–1328), *Andronic III* (1328–1341), *Ioan V* (1341–1391, cu întreruperi), *Manuel II* (1391–1425), *Ioan VIII* (1425–1448) și *Constantin XI Dragases* (1449–1453), ultimul împărat al Bizanțului. Ramuri ale familiei **P.** au condus în Despotatul de Moreea și în Marchizatul de Montferrat.

PALEOLOGU, Alexandru (1919–2005, n. București), eseist, diplomat și om politic român. Spirit de mare eleganță, cultivând paradoxul, cu o percepție vie a literaturii și vieții („Spiritul și litera", „Treptele lumii sau calea către sine a lui M. Sadoveanu", „Breviar pentru păstrarea clipelor"). Confesiuni. Deținut politic (1959–1964).

PALEOMAGNETÍSM (< fr.) s.n. **1.** Orientare a unor particule cu proprietăți magnetice existente în diverse roci, care pune în evidență orientarea câmpului magnetic terestru din timpul formării lor. Diferențele dintre magnetismul actual și **p.** sunt determinate, pe de o parte, de migrația și inversarea polilor magnetici în decursul timpului și, pe de alta, de deriva blocurilor continentale. **2.** Disciplină care studiază acest fenomen punând în evidență evoluția câmpului geomagnetic.

PALEONTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *paleo-* + gr. *on, onthos* „ființă" + *logos* „studiu") s.f. Știință care se ocupă cu studiul complex al organismelor fosile animale și vegetale.

PALEOPATOLÓGIE (< fr.) s.f. Ramură a patologiei care studiază bolile viețuitoarelor fosile.

PALEOSLÁV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la vechea limbă slavă, care este scris în această limbă. ✦ (Substantivat, f.) Limba slavă veche.

PALEOSÓL (< fr.) s.n. Sol al cărui profil s-a format (total sau parțial) în alte condiții pedogenetice decât cele actuale. Poate fi fosil (îngropat sub depuneri recente) sau relict (aflat la suprafață).

PALEOTÉRIU (< fr.; {s} *paleo-* + gr. *therion* „fiară") s.n. Mamifer fosil erbivor, asemănător cu tapirul, care a trăit în prima jumătate a erei Terțiare, în Europa și în Asia.

PALEOTROPICÁL, -Ă (< fr.) adj. Care este propriu zonei tropicale din „Lumea Veche" (Africa, S Asiei, inclusiv arhipelagul indonezian). Termenul este folosit îndeosebi în domeniul biogeografiei (floră **p.**, faună **p.**).

PALEOZOIC, a doua eră geologică (sau conform unor clasificări moderne, prima eră a eonului Fanerozoic), care a durat între Precambrian și Mezozoic (cuprinsă între 542 și 251 mil. ani în urmă). Cuprinde Cambrianul, Ordovicianul, Silurianul, Devonianul, Carboniferul și Permianul. Se caracterizează prin predominarea criptogamelor vasculare și apariția gimnospermelor, iar în faună prin prezența tuturor grupelor de nevertebrate și a primelor vertebrate. În **P.** s-au desfășurat două mari cicluri geotectonice: Caledonian și Hercinic. În **P.** inferior au existat blocuri continentale izolate (baltic, canadian, siberian, sinic, gondwanian), care în urma mișcărilor tectonice hercinice (**P.** superior) au format continentul unitar *Pangea.*

PALER, Octavian (1926–2007, n. Lisa, jud. Brașov), scriitor și publicist român. Eseuri pe teme literare și artistice uzând de materia livrescă pentru a pune în discuție condiția umană și problemele grave ale contemporaneității („Drumuri prin memorie", „Polemici cordiale"). Romane vizând infernul totalitar („Viața pe un peron"). Publicistică social-politică („Don Quijote în Est") și confesiuni.

PALERMO, oraș în Italia insulară (Sicilia), port la golful **P.** al M. Tireniene; 686,7 mii loc. (2001). Nod de comunicații. Constr. navale, aeronautice și electrotehnice. Ind. chimică, ușoară și alim. Centru turistic, balnear și cultural. Universitate (1779). Muzeu de Arheologie. Teatru. Parco della Favorita (1799). Monumente: bisericile San Giovanni dei Lebbrosi (1071–1072), San Giovanni degli Eremiti (1132–1148), Martorana (1143), Magiore (1150), San Cataldo (1160), Santa Cristina (1171–1174), Santa Maria Maddalena (1184–1186), Santa Catarina (1566–1596); capela Palatina (1132–1140); Domul (1170–1185); palatele Zisa (1154–1166), Pretoria (1463), Villadorata-Galati (1791); Fontana Pretoria (1554–1555). Fundat de fenicieni (sec. 8), stăpânit succesiv de cartaginezi (sec. 7–3 î.Hr.), de romani (sec. 3 î.Hr.–5 d.Hr.), de ostrogoți (sec. 6), de bizantini (din 535), de arabi (din 831) și de normanzi (din 1072), de germani (din 1194), francezi (din 1265) și spanioli (din 1282). Rol important în Revoluția de la 1848–1849 din Italia. Cucerit de Garibaldi (1860), s-a unit cu Italia (5 nov. 1860). Aici a murit N. Bălcescu (15 nov. 1852).

PALES (în mitologia romană), zeiță pastorală, ocrotitoarea turmelor și a ciobanilor; protectoarea pășunilor și stânelor. Festivitățile în onoarea ei erau celebrate la 21 apr., aniversând fondarea Romei.

PALÉS MATOS, Luis (1898–1959), poet portorican. Inițiator (1921) al mișcării de avangardă „diepalism", care preconiza integrarea ritmurilor și a modalităților sonore ale cântecului și dansului popular tradițional în poezie. Poeme („Azalee").

PALESTINA, reg. istorică în Orientul Apropiat, cuprinsă între M. Mediterană și deșertul Siriei. Locuită din Paleoliticul inferior, a fost ocupată de cananeeni (milen. 3 î.Hr.), care au dezvoltat primele așezări urbane fortificate (Hazor, Ierusalim, Jaffa, Gaza). Sub dominație egipteană (3000–1200 î.Hr.), a fost invadată, în 1170, de popoarele mării (filisteni), ocupând litoralul **P.**; pe restul terit. triburile vechilor evrei au constituit (sec. 11) Regatul Israelito-Iudeu, care, la începutul sec. 10 î.Hr., s-a scindat în două regate: Israel (cucerit în 722 î.Hr. de Asiria) și Iudeea (cucerită în 587 î.Hr. de Babilon). **P.** a fost ocupată succesiv de perși (sec. 4 î.Hr.), macedoneni (făcând apoi parte din Regatul Elenistic al Seleucizilor, sec. 4–1 î.Hr.), romani (63 î.Hr.), Bizanț (din 395 d.Hr.), arabi (638), turcii selgiucizi (sec. 11), cruciați (1099–1187) și de sultanii egipteni (Saladin ocupă Ierusalimul, 1187). Între 1516 și 1917 a făcut parte din Imp. Otoman. Ocupată de trupele britanice (1917), **P.** a fost, între 1920 și 1947, terit. sub mandat britanic. Proclamarea statului Israel (14 mai 1948) a determinat acutizarea chestiunii palestiniene. La 29 nov. 1947, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat o rezoluție prin care s-a stipulat crearea pe terit. **P.** a două state – arab și israelian. Orașul Ierusalim urma să devină o unitate administrativă autonomă sub conducerea O.N.U. Războiul din anii 1948–1949, declanșat împotriva Israelului de către statele arabe vecine, s-a încheiat cu victoria Israelului și ruperea de către acesta a unei mari părți din terit. **P.**; Iordania ocupă malul stg. al fl. Iordan, iar Egiptul reg. Gaza. Forțele armate ale Israelului au izgonit de pe terit. ocupat al **P.** c. 900 000 de palestinieni, care și-au găsit adăpost în statele arabe vecine, creându-se astfel problema refugiaților palestinieni. În cursul celui de-al treilea război arabo-israelian (iun. 1967), Israelul a ocupat în întregime terit. **P.**, care fusese sub mandat, precum și alte terit. arabe (pen. Sinai, malul vestic al Iordanului, Ierusalimul vechi și zona Înălțimilor Golan). În aceste condiții numărul refugiaților a atins cifra de două milioane de oameni. În 1964, în Ierusalimul de Est, este creată Organizația pentru Eliberarea Palestinei (O.E.P.), care-și propune crearea unui stat arab palestinian pe terit. fostei Palestine, inițiind în deceniile următoare acțiuni armate și acte teroriste împotriva autorităților și populației israeliene, inclusiv mișcarea de rezistență din terit. arabe ocupate de Israel (Intifada). În 1988, la sesiunea Consiliului Național al **P.** – organul suprem al O.E.P., este proclamată crearea statului independent **P.** La 13 sept. 1993 este încheiat la Washington acordul dintre Yitzhak Rabin, prim-ministru al Israelului, și Yasser Arafat, președintele O.E.P., care prevede recunoașterea reciprocă, urmat, la 4 mai 1994, de semnarea la Cairo a acordului

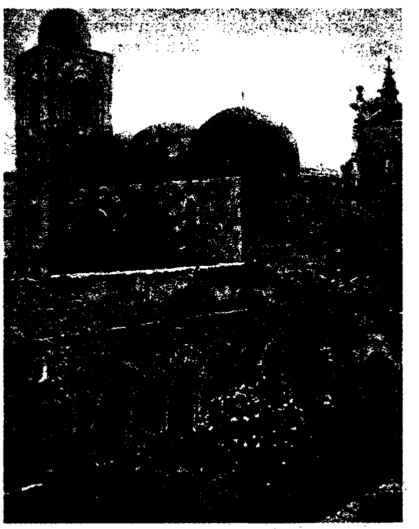

Palermo. Biserica San Giovanni degli Eremiti privind autonomia provizorie palestiniană din Gaza (362 km^2 cu 800 000 loc.) şi din zona oraşului Ierihon, ca parte a Cisiordaniei (5 600 km^2, cu 1,1 mil. locuitori); în urma alegerilor din P., liderul O.E.P., Yasser Arafat este ales preşedinte al „Autorităţii palestiniene". În pofida eforturilor de detensionare a relaţiilor dintre israelieni şi palestinieni, situaţia în zonă se menţine extrem de încordată, din cauza repetatelor şi sângeroaselor acţiuni teroriste sinucigaşe, urmate de acţiunile de represalii ale trupelor israeliene. În acest context, Yasser Arafat l-a numit (19 mart. 2003) pe Mahmud Abbas în calitate de prim-min., care în mai 2003 a avut două runde de convorbiri cu prim-min. israelian Ariel Sharon (cu rezultate nesemnificative), în spiritul „Foii de parcurs" (acceptată în totalitate de „Autoritatea palestiniană", dar cu unele rezerve de Israel) propuse de S.U.A., Rusia, Uniunea Europeană şi O.N.U. în vederea creării condiţiilor de constituire în cursul anului 2005 a statului palestinian. La începutul lunii iun. 2003, la Aqaba (Iordania) a avut loc o întâlnire între preşedintele S.U.A., George W. Bush şi prim-min. israelian şi palestinian. La 6 sept. 2003 Mahmud Abbas a fost nevoit să-şi prezinte demisia în condiţiile noilor deteriorări ale relaţiilor dintre israelieni şi palestinieni; în locul său a fost numit Ahmad Qorei. După încetarea din viaţă a lui Yasser Arafat (11 nov. 2004), alegerile din 9 ian. 2005 au fost câştigate de Mahmud Abbas. V. *Israel; Iordania.*

PALESTINIÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** (La m. pl.) Populaţie arabă care trăieşte pe terit. **P.** sau este originară de acolo. Religia: musulmani şiiţi, iar 10% creştini. Vorbesc în dialectul siro-palestinian al limbii arabe. După 1948, **p.** se găsesc regrupaţi în Gaza şi Cisiordania. Mai trăiesc în: Iordania, Israel, Iraq, Qatar, Kuweit, Liban, Siria şi în alte ţări. Potrivit datelor din 1990, numărul **p.** se ridică la peste 5 mil. de oameni; (la sg.) persoană care face parte din populaţia de bază a Palestinei sau care este originară de acolo. **2.** Adj. Care aparţine Palestinei sau palestinienilor, privitor la Palestina sau la palestinieni.

PALÉSTRĂ (< fr., lat., gr.) s.f. **1.** (În Grecia şi în Roma antică) Loc public destinat exerciţiilor de gimnastică, luptelor, aruncării discului etc. **2.** Şcoală ateniană de educaţie fizică, frecventată de băieţi între 13 şi 15 ani, după absolvirea şcolii de gramatică şi a celei de chitară.

PALESTRINA, Giovanni Pierluigi da ~ (1525 sau 1526– 1594), compozitor italian. Creaţie vastă, esenţialmente vocală şi religioasă, sintetizând întreaga artă contrapunctică a secolului al 16-lea. Estetică privilegiind echilibrul, logica, frumuseţea liniilor. Madrigale profane, mise („Misa papei Marcelli"), motete („Sicut cervus desiderat") etc. „Stilul Palestrina" este codificat şi teoretizat de Berardi şi Johann Joseph Fux („Gradus ad Parnassum").

PALÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** (ARTE PL.) Placă subţire, netedă şi neabsorbantă, confecţionată din lemn dens sau faianţă, prevăzută cu o deschizătură pentru ţinerea ei cu mâna, pe care pictorii întind şi amestecă culorile. Este o imagine-simbol a artei picturii. ✦ P. ext. Ansamblul culorilor folosite de obicei de un pictor. ✦ Fig. Măiestrie artistică (a pictorului). **2.** (SPORT) Placă de lemn, de formă ovală, cu mâner, care serveşte la lovirea mingii în tenisul de masă. **3.** (TEHN.) Element activ al rotorului sau al statorului unei maşini hidraulice ori pneumatice, în formă de aripă sau placă cu feţe curbe. Încastrată la unul sau la ambele capete. **4.** (TEHN.) Platformă cu sau fără pereţi laterali, care serveşte la mecanizarea transportului de materiale în uzine, depozite, porturi etc.

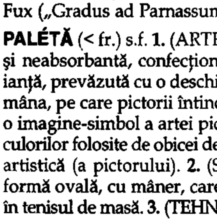

Giovanni Pierluigi da Palestrina

PALETUVIER (< fr.) s.m. Plantă lemnoasă caracteristică pentru formaţiunile de mangrove, cu rădăcini adventive în formă de catalige, care îi asigură stabilitatea pe ţărmurile afectate de maree; multe specii sunt vivipare (seminţele germinează cât timp fructul se mai află pe ramuri).

PALEU, com. în jud. Bihor, situată în zona de contact a dealurilor Oradei cu C. Barcăului, pe valea Fâneaţa Mare; 1 679 loc. (2008). Satele **P.** şi Uileacu de Munte sunt menţionate documentar la 1291-1294, iar satul Săldăbagiu de Munte la 1226.

PALEY, Grace (1922-2007), scriitoare americană. Povestiri prezentând condiţia umană din marile metropole („Micile tulburări ale omului", „Ziua neschimbată de mai târziu"). Poeme („Înclinaţie timpurie").

PALEY, William (1743-1805), teolog şi filozof englez. A abordat problema religiei creştine, moralei conservatoare şi gândirii politice din Anglia sec. 18 („Teologia naturală: mărturiile existenţei şi atributele divinităţii", „Principii de filozofie morală").

PĀLI (< engl.; indian *pāli* „test, încercare") s.f. Limbă indo-europeană din grupul indo-arian. A constituit limba literară (sec. 2-11) în care au fost redactate principiile budismului *(Tipitaka),* devenind ulterior limba oficială a budismului hinayana din Ceylon.

PALIA DE LA ORĂŞTIE, prima traducere în limba română a „Vechiului Testament", cuprinzând primele două cărţi: „Bitia" (Geneza) şi „Ishodul" („Exodul"); tipărită la Orăştie, în 1582, de către meşterii tipografi Şerban, fiul diaconului Coresi, şi Marian. Monument de limbă veche românească, care a contribuit la formarea şi afirmarea limbii naţionale literare.

PALIATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** (Medicament sau tratament) care ameliorează o boală sau îi înlătură temporar simptomele, fără a-i suprima cauza. **2.** Fig. (Soluţie) care aduce o rezolvare de moment.

PÁLID, -Ă (< it., lat.) adj. (Despre oameni) Galben pal, alb la faţă (din cauza unei boli, a unei emoţii etc.). ✦ Fără strălucire, şters.

PÁLIE (< ngr.) s.f. (Înv.) Nume dat scrierilor biblice care alcătuiesc „Vechiul Testament" sau uneori numai primelor cinci scrieri ale acestuia („Pentateuhul").

PALIÉR (< fr.) s.n. **1.** (Într-o construcţie) Ansamblul planşeelor care se găsesc la acelaşi nivel. **2.** Odihnă **(3).** **3.** Porţiune orizontală a unui traseu rutier sau de cale ferată. **4.** Parcurs executat de un avion imediat după decolare. **5.** (FIZ.) Porţiune orizontală, (aproximativ) paralelă cu axa absciselor, a unei curbe caracteristice, a unei diagrame de stare etc. **6.** (TEHN.) Lagăr **(II),** de obicei orizontal.

PALÍGRAFIE (< engl.; {s} *pali-* + *graphein* „a scrie") s.f. (MED.) Repetarea în scris, continuă şi incontrolabilă, a aceloraşi cuvinte sau fragmente de propoziţie. Se manifestă în maladia Parkinson şi în paraliziile pseudobulbare.

PALIKIR, cap. Statelor Federative ale Microneziei, situată în ins. Pohnpei; 6,2 mii loc. (2000).

PALILALÍE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Tulburare a vorbirii care constă în repetarea involuntară a unuia sau a mai multor cuvinte dintr-o frază.

PALILOGÍE (< engl.; {s} *pali-* + gr. *logos* „cuvânt") s.f. (MED.) Tulburare complexă de limbaj, caracterizată prin tendinţa de a intercala, printre cuvinte neinteligibile, o frază bine construită, repetată de mai multe ori; se manifestă, în special, în epilepsie.

PALIMPSÉST (< fr., lat.; {s} gr. *palimsêstos* < *palin* „din nou" + *psestos* „răzuit") s.n. Pergament de pe care s-a ras sau s-a şters scrierea iniţială pentru a putea fi folosit din nou, dar pe care se mai văd încă urmele vechii scrieri. Utilizat frecvent în Ev. Med. din cauza rarităţii şi al preţului ridicat al pergamentului. Începând din sec. 19, s-a încercat citirea textului original cu ajutorul unor mijloace moderne (raze ultraviolete). În Biblioteca Vaticanului s-a descoperit lucrarea lui Cicero, *De republica,* scrisă pe un **p.**

PALÍNCĂ (PĂLÍNCĂ) (< magh.) s.f. (Reg.) Rachiu natural foarte tare din fructe; ţuică.

PÁLI[N]- (< fr.; {s} gr. *palin* „din nou") Element de compunere cu sensul „din nou", cu ajutorul căruia se alcătuiesc substantive şi adjective.

PALINDRÓM (< fr.; {s} *palin-* + gr. *dromos* „alergare, cursă") s.n. Cuvânt (sau grup de cuvinte şi cifre) care poate fi citit de la stânga la dreapta şi invers, fără să-şi piardă sensul (ex. coc, sus, anilina, 1991). ✦ Joc distractiv care constă în găsirea unui cuvânt, care, citit normal şi invers, să aibă acelaşi sens (sau să dea un alt cuvânt).

PALINGENEZÍE (< fr.; {s} *palin-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. (FILOZ.) **1.** Concepţie stoică legată de teoria ciclului istoric, care susţine revenirea periodică a aceloraşi evenimente sau lucruri. ✦ Fig. Înnoire, regenerare (morală). **2.** Concepţie de factură providenţialistă, formulată (1827) de scriitorul şi filozoful francez P. Ballanche, potrivit căreia istoria omenirii este o succesiune de cicluri; fiecare popor parcurge aceleaşi etape, spre realizarea unui scop general.

PALINÓDIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la palinodie; de palinodie; *p. ext.* care retractează, care revine, care retrage cele spuse.

PALINODÍE (< fr.; {s} *palin-* + gr. *ode* „cântare") s.f. Operă literară sau discurs în care autorul retractează idei sau sentimente exprimate anterior.

PALINOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *palynein* „a risipi" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul structurii grăuncioarelor de polen şi al sporilor plantelor. Analizele efectuate în depozite sedimentare permit evidenţierea evoluţiei în timp a covorului vegetal în corelaţie cu oscilaţiile climatice. În România cercetările de **p.** au fost iniţiate de *Emil Pop.*

PALISÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Sistem de îngrădire a unui spaţiu cu ajutorul unor pari înfipţi în pământ, la diferite distanţe, legaţi între ei prin bare uşoare sau corzi (ramuri de copac, crengi de arbuşti etc.). **2.** (În arhitectura fortificată) Sistem de apărare alcătuit din pari înalţi, înfipţi vertical la distanţe egale, împiedicând astfel accesul atacatorilor. Sin. *palancă.* **3.** (BOT.) Mod de aşezare a unor celule care stau una lângă alta, perpendiculare pe suprafaţa organului.

PALISÁJ (< fr.) s.n. Legare a ramurilor unui pom fructifer de un suport sau de un spalier pentru a nu se rupe ori pentru a le da o anumită formă.

PALISÁNDRU (< fr.; cuv. dintr-un idiom din Guyana) s.m. Lemn al arborilor din genul *Jacaranda,* din America de Sud, India, Madagascar, folosit la fabricarea mobilei fine şi a unor instrumente muzicale.

PALISSY, Bernard (c. 1510-1589 sau 1590), ceramist, emailor şi chimist francez. Creator al unor vase ornamentale, decorate cu reliefuri de inspiraţie florală, zoomorfă şi alegorică, tratate naturalist. Contribuţii la tehnica glazurilor, prin diversificarea şi amestecurile de jasp folosite în olărie. Descoperiri în domeniul geologiei şi al chimiei („Discursuri admirabile despre natura apelor şi fântânilor lumii").

PALK, str. între pen. Hindustan şi ins. Ceylon; lungimea: 137 km. În partea de SSV, str. **P.** este separată de G. Mannar printr-un şirag de ins. peste care s-au construit o şosea şi o c. f.

PALL, Francisc (1891-1992, n. Carei), istoric român. Specialist în istoria Ev. Med. („Les croissades en Orient au bas Moyen Age", „Românii din părţile sătmărene [Ţinutul Medieş] în lumina unor documente din 1377").

PALLADIN, Aleksandr Vladimirovici (1885-1972), biochimist rus. Lucrări în domeniul biochimiei sistemului nervos, al activităţii musculare, al bolilor metabolice şi al vitaminelor. M. de onoare al Acad. Române (1957).

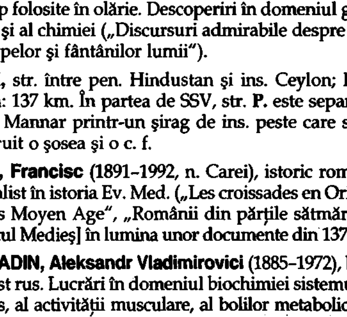

Bernard Palissy: Platou ornamental

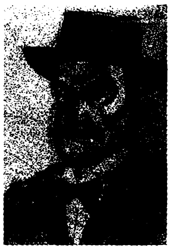

Theodor Pallady: „Autoportret"

PALLADIO, Andrea (pe numele adevărat *Andrea di Pietro della Gondola,* zis ~) (1508–1580), arhitect italian. A promovat o concepție bazată pe interpretarea elementelor arhitecturii romane și a utilizat ordinul colosal, realizând construcții sobre, echilibrate (palatul Chiericati și Teatrul Olimpic la Vicenza, biserica San Giorgio Maggiore, palatele de pe Marele Canal din Veneția). Considerat precursor al clasicismului sec. 18. Autorul celebrei lucrări „Cele patru cărți de arhitectură", care a avut o mare influență asupra „paladianismului" englez și a neoclasicilor.

PALLADIOS (c. 363–c. 431), teolog grec. Reprezentant al monahismului oriental. Episcop al orașului Helenopolis (Bitinia). Autorul unei istorii despre începuturile vieții monahale („Historia Lausiaca") și al unei scrieri apologetice („Despre viața Sfântului Ioan Hrisostom").

PALLADY, Theodor (1871–1956, n. Iași), pictor român. Compoziții riguroase într-o sinteză de tip grafic, într-o gamă cromatică discretă. Peisaje („Peisaj la Bucium", „Pod pe Sena"), naturi moarte („Natură statică cu pălărie"), scene de interior cu nuduri („În fața șemineului", „Nud în fotoliu", „Femeia în gri") remarcabile prin rafinament, disciplina desenului și nuanțele cromatice deosebite. Desene și schițe (peisaje, autoportrete) caracterizate prin precizia observației.

PALLAS, asteroid cu diametrul de c. 500 km. Descoperit în 1802 de W. Olbers.

PALLAS, Peter Simon (1741–1811), naturalist și explorator german. A întreprins călătorii în Crimeea, apoi în Ural și Siberia, până pe cursul superior al Amurului (1768–1774).

PALLAS ATHENA v. Atena.

PALLAVA, dinastie (fondată în c. 225) și stat în India situat în *Coromandel*. Regii **P.** și-au extins supremația în sec. 7 în S peninsulei și în Ceylon. Cap. era la Kañchî (azi Kanchipuram sau Conjeeveram). În 893 regatul a fost cucerit de suveranii din *Chola*.

PALLAVICÌNO, Giàn Lùca (1697–1773), militar și om politic italian. În serviciul Austriei. Ca guvernator al Lombardiei (1750–1753) a reorganizat administrația financiară.

PALLIUM (cuv. lat.) s.n. **1.** Mantie necroită, din stofă de lână, de obicei albă, de formă dreptunghiulară; purtată inițial în Grecia (unde va deveni îmbrăcămintea specifică filozofilor) și apoi la Roma antică (îndeosebi în timpul lui Adrian). **2.** Piesă vestimentară țesută din lână albă, de forma unei fâșii înguste, decorată cu cruci negre, purtată în jurul gâtului de arhiepiscopii catolici, de cardinali și de papă. **3.** Mantie regească. **4.** (ZOOL.) Manta **(4)**.

PALLOTTINO, Massimo (1909–1994), arheolog italian. Studii de arheologie și istorie consacrate civilizației etrusce („Elemente de limbă etruscă", „Pictura etruscă"). Studiul său „Ce este arheologia" prezintă istoria acestei discipline și rolul ei în cultura modernă.

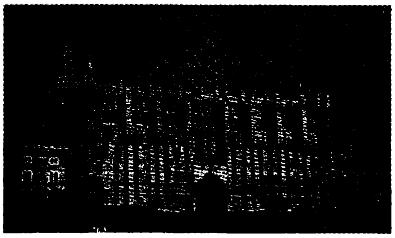

Palma de Mallorca. Catedrala

PALLY (PALLI), Zenaida (1919–1997, n. Soroca), mezzosoprană română. Carieră internațională. Roluri în „Carmen" de Bizet, „Aida" de Verdi, „Oedip" de George Enescu.

PALM, Siegfried (1927–2005), violoncelist german. Activitate pedagogică, de muzică de cameră și de orchestrant, apoi carieră solistică. Tehnică spectaculoasă. Recunoscut ca important interpret de muzică nouă (lucrări dedicate de Xenakis, Penderecki, Ligeti, Zimmermann, Kagel etc.). Lucrări muzicologice.

PALMA v. **La Palma.**

PALMA, familie de pictori italieni din școala venețiană. **1. P. il Vecchio** *(Iàcopo Negrétti* sau *Nigretti)* (c. 1480–1528). Reprezentant al școlii venețiene. A pictat, în spirit laic, compoziții religioase, mitologice și portrete, folosind un colorit viu și nuanțat („Adam și Eva", „Cele trei surori"). **2. P. il Giovane** *(Iàcopo di Antonio P.)* (1544–1628), strănepotul lui **P. (1)**. Prin dinamismul compoziției, se apropie de Tintoretto („Veneția încoronată de Victorie", „Luarea Constantinopolului" în Marele palat Ducal, „Judecata universală" în Sala Scrutinului din Palatul Dogilor).

PALMA, Ricardo (1833–1919), scriitor, istoric și filolog peruan. Fondator al Academiei peruane (1887). Creator al genului „tradición", eseu cu subiect istoric, anecdotic sau folcloric („Tradiții peruane"). Lirică romantică („Pătimiri"). Studii istorice („Analele Inchiziției de la Lima") și filologice („Neologisme și americanisme"). Traduceri.

PALMÁC (< tc.) s.n. Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 3,484 cm, folosită în trecut în Moldova.

PALMACÉE (< fr.) s.f. pl. Familie de plante monocotiledonate având ca reprezentant tipic *palmierul.* Există și unele specii de **p.** cu port de liană (ratan sau rotang). Sin. *drecacae.*

PALMA DE MALLORCA, oraș în V ins. Mallorca, centrul ad-tiv al Comunității autonome Baleare (Spania); 333,8 mii loc. (2001). Port. Stațiune balneoclimaterică. Universitate (1967). Turism. Monumente: Palatul maur Almudaina (sec. 11), catedrala gotică (1230–1660), bisericile San Francisco (1281) și Santo Domingo (1296), castelul Bellver (sec. 14), La Lonja – clădirea Bursei (1426–1448), Primăria (sec. 16), palatul episcopal (sec. 17) ș.a. Fundat în 123 î.Hr., a devenit colonie romană. Ocupat succesiv de vandali (sec. 5), bizantini (sec. 6), arabi (sec. 8). Recucerit de creștini (1114–1115). Oraș din 1249.

PALMÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la palmă (ex. arteră **p.**).

PALMARÉS (< fr.; {s} lat. *palmaris,* din *palma,* „ramură de palmier") s.n. Listă în care se înscriu succesele sau victoriile (sportive, literare, artistice etc.) obținute de cineva; totalitatea unor astfel de succese.

PALMÁT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre picioarele unor animale acvatice sau a unor păsări înotătoare) Cu degetele unite printr-o membrană (ex. la broască, la rață, la ornitorinc). **2.** (Despre modul de așezare a lobilor unei frunze simple, a foliolelor unei frunze compuse sau a nervurilor) Care pornește de la un centru comun și se răsfiră ca degetele unei palme (ex. frunza viței de vie).

PÁLMĂ[1] (lat. *palma*) s.f. **1.** Partea interioară a mâinii, cuprinsă între articulația pumnului și vârful degetelor. **2.** Lovitură dată cuiva cu palma **(1)**. **3.** Unitate de măsură pentru lungime, folosită în trecut, egală cu 24,581 cm în Țara Românească și cu 27,875 cm în Moldova. **4.** Bătător de covoare. **5.** Înotătoare de cauciuc, fixată pe laba piciorului, folosită în înotul subacvatic.

PÁLMĂ[2] (< fr., lat.) s.f. **1.** (Înv.) Ramură de palmier. **2.** Simbol al victoriei în luptă, în Antichitatea grecoromană. **3.** Element ornamental în formă de palmă[2] **(1)**. ✧ *Palmele academice* = distincție în formă de frunză de palmier stilizată, acordată de Academia Franceză oamenilor de știință și artiștilor.

PALM BEACH v. **Miami.**

PALME, (Sven) Olof Joachim (1927–1986), om politic suedez. Membru al Comitetului Executiv (din 1964) și președinte (din 1969) al Partidului Social-Democrat Muncitoresc. Prim-min. (1969–1976 și 1982–1986). Măsuri sociale profunde și o politică externă bazată pe opțiuni pacifiste. Asasinat.

Palmetă

PALMÉR (< fr.; {s} n. pr. *D. Palmer*) s.n. Micrometru de exterior.

PALMER v. Graham, Țara lui ~.

PALMER, Lili (pe numele adevărat *Lillie Marie Peiser*) (1914–1986), actriță germană de film. Personaje care se impun prin distincție și inteligență („Agent secret", „Moll Flanders", „Lotte la Weimar", „Himera").

PALMER, Robert (n. 1949), baterist și cântăreț britanic de rock. Carieră solo din 1974. Constituie supergrupul Power Station. Dezvoltă rockul simfonic. Discografie selectivă: „Addictions".

PALMER, Samuel (1805–1881), pictor britanic. Precursor al simbolismului. Lucrări de un romantism vizionar și mistic. Peisaje, naturi moarte sau compoziții simbolice („Mărul magic", „Păstor sub lună plină"). Ilustrație de carte.

PALMERSTON, Henry John Temple, viconte (1784–1865), om politic britanic. Membru al partidului tory (din 1807), iar din 1830, al partidului whig; prim-min. (1855–1858; 1859–1865). Promotor al intereselor coloniale britanice.

PALMÉTĂ (< fr.) s.f. Motiv ornamental stilizat în forma unei frunze de palmier sau a degetelor unei mâini.

PALMIÉR (< fr.) s.m. Denumire a mai multor specii de plante, din fam. palmaceelor, care cresc în reg. tropicale și subtropicale, cu trunchiul drept, neramificat și cu o coroană bogată de frunze penat sau palmat divizate la vârf; flori mici, numeroasé, alcătuind raceme sau panicule lungi; fructele sunt bace sau nuci cu o valoare nutritivă ridicată. **P.** mai produc uleiuri, fibre textile. le mai multor specii de arbori din fam. aceraceelor. ✧ *P. de ulei* = numele a două specii de palmier, *Elacis guineensis,* originar din V Africii și *E. oleifera,* din America de Sud și Centrală, de c. 10–20 m înălțime, cu frunze penate. *P. de ulei* african se cultivă în prezent pe scară largă și în alte reg. tropicale (Indonezia, Malaysia ș.a.). Din pulpa fructului se obține ulei de **p.**, iar din sâmbure, ulei de palmist, ambele fiind utilizate atât în alimentație, cât și în cosmetică (mai ales pentru săpunuri). *P. pitic* = specie mediteraneană de palmier, de 2–5 m înălțime, răspândit în extremitatea de SV a Europei și de NV a Africii, cu aspect de tufă (mai multe tulpini pornind din aceeași bază), cu frunze palmate, lung pețiolate (*Chamaerops humilis*).

PALMIERI, Luigi (1807–1896), fizician italian. Director al Observatorului Vezuviu (din 1850). Cercetări de seismologie sau privind erupția Vezuviului din 1872 („Vezuviul și istoria lui"). Contribuții privind magnetismul terestru, electricitatea atmosferică; inventatorul unui electrometru (1844) („Legile critice ale electricității atmosferice").

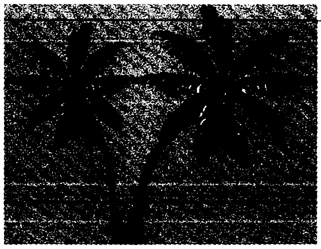

Palmieri

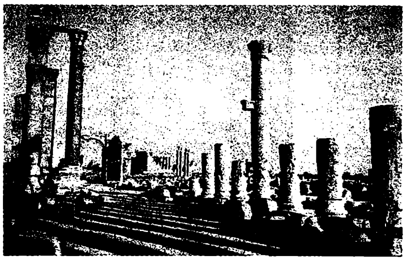

Palmyra. Ruine ale oraşului antic

PALMIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *palma* „palmă, palmier" + *forma* „formă") adj. (În arhitectura egipteană; despre coloane) Care are capitelul în forma unui mănunchi de frunze de palmier.

PALMIPÉDE (< fr.; {s} lat. *palma* „palmă" + *pes, pedis* „picior") s.n. pl. Grup de păsări acvatice care au degetele picioarelor reunite printr-o membrană (ex. raţa, gâsca, pelicanul).

PALMIRA, oraş în V Columbiei, la poalele Cordillerei Occidental; 226,5 mii loc. (1999). Centru agricol şi comercial (cafea, cacao, tutun, trestie de zahăr). Fundat în 1688.

PALMIST (< fr.) subst. Sâmburele palmierului de ulei, din care se obţine uleiul de palmier, folosit atât în alimentaţie, cât şi în industria cosmeticelor.

PALMITÁŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri sau esteri ai acidului palmitic.

PALMITÍC, -Ă (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid gras, saturat, monobazic prezent în stare liberă. Se găseşte în grăsimile vegetale şi animale şi sub formă de ester al glicerinei (palmitină); întrebuinţat la fabricarea săpunurilor, impermeabilizarea ţesăturilor, în cosmetică, medicină etc. Sin. *acid hexadecanoic.*

PALMITÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Ester al glicerinei cu acidul palmitic, prezent în diverse grăsimi şi uleiuri.

PALM SPRINGS, oraş în S.U.A. (California), la poalele m-ţilor San Jacinto; 42,8 mii loc. (2000). Ape termale. Staţiune balneoclimaterică. Fondat în 1876; declarat oraş în 1938. Iniţial, s-a numit *Agua Caliente.*

PALMYRA, oraş antic în Siria (în apropiere de actualul Tadmor). Întemeiat în milen. 1 î.Hr., a fost centrul statului sclavagist cu acelaşi nume, care, în timpul domniei lui Odenat (260–266 d.Hr.) şi al soţiei sale Zenobia (266–273 d.Hr.), a atins apogeul puterii. Cucerit şi distrus de romani (272 d.Hr.) în vremea lui Aurelian. Templu închinat zeului Baal. Important loc de cuibărit pentru păsări de apă.

PALMYRA, ins. nelocuită în Pacificul Central; 2,6 km^2. Posesiunea Marii Britanii şi apoi a S.U.A. Staţiuni de cabluri submarine.

PALOÁRE (< fr.) s.f. **1.** Semn clinic de anemie constând în modificarea coloraţiei normale a tegumentelor şi a mucoaselor. **2.** Culoare ştearsă.

PALOGRÁF (< fr.; {s} gr. *pallein* „a scutura" + *graphein* „a scrie") s.n. Instrument pentru înregistrarea oscilaţiilor verticale şi orizontale ale unei nave.

PALOMAR, Mount ~, masiv muntos în SV S.U.A. (California). Alt. max.: 1 871 m. Observator astronomic care posedă un telescop gigant a cărui oglindă are 5,08 m diametru.

Palomar. Observatorul astronomic

PALONIÉR (< fr.) s.n. Pârghie articulată la mijloc şi cu două pedale la extremităţi, folosită pentru dirijarea unui avion sau a unei ambarcaţii sportive.

PÁLOŞ (< magh.) s.n. (În Ev. Med.) Sabie lată, cu două tăişuri, uneori încovoiată la vârf. Slujitorii domneşti din Moldova erau înarmaţi cu **p.**

PALPÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A examina un bolnav prin palpare **(1)**. **2.** (TEHN.) A efectua operaţia de palpare **(2)**.

PALPÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi pipăit; care poate fi constatat prin simţuri. ✦ Fig. Evident, sigur, adevărat.

PALPÁRE s.f. **1.** Procedeu de examinare clinică a bolnavului, făcută de către medic printr-o uşoară presiune cu degetele sau palmele asupra unei regiuni a corpului, pentru a determina limitele, consistenţa şi sensibilitatea unor ţesuturi şi organe, prezenţa unor vibraţii, a unor formaţiuni patologice etc. **2.** (TEHN.) Examinare a suprafeţelor unui corp solid, cu mâna sau cu un palpator, pentru a se verifica netezimea lor după prelucrare (fină).

PALPEBRÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *palpebra* „pleoapă") adj. Care se referă la pleoape (ex. reflexul de clipire, numit reflex **p.**).

PALPITÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** A avea palpitaţii. ✦ A fi stăpânit de emoţie, a fi tulburat, a tremura. **2.** P. analog. A se mişca ritmic; a pulsa; a tremura; a sclipi uşor şi intermitent; a licări, a pâlpâi. **3.** Fig. A se manifesta puternic, a fi plin de viaţă, a trăi intens.

PALPITÁNT, -Ă (< fr.) adj. Emoţionant, pasionant, interesant.

PALPITÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Senzaţie neplăcută în regiunea inimii, provocată de bătăi anormale ale inimii, mai puternice, mai rapide sau neregulate.

PALPLÁNŞĂ (< fr.) Element de construcţie recuperabil, din lemn, din oţel sau din beton armat, care serveşte la sprijinirea peretelui unei săpături, la executarea unor ecrane de etanşare etc.

PĂLTIN (lat. *platanus*) s.m. Numele mai multor specii de arbori din fam. aceraceelor. ✧ *P. de câmp* (arţar), arbore înalt până la 25 m, cu frunze subţiri, palmat-lobate, şi fructe disamare cu aripile în unghi obtuz *(Acer platanoides). P. de munte* = arbore înalt până la 40 m, cu frunze groase, palmat-lobate şi cu fructe disamare cu aripile în unghi drept *(Acer pseudoplatanus). P. argintiu* = arbore exotic din America de Nord, rezistent la ger, înalt până la 25 m, cu lujeri roşcaţi, muguri roşii şi frunze palmat-lobate verzi pe faţa superioară şi argintii pe cea inferioară *(Acer saccharinum).*

PALTIN, com. în jud. Vrancea, situată în depr. Vrancea, pe râul Zăbala; 2 202 loc. (2008).

PALTINU, lac antropic pe râul Doftana, la c. 17 km de confluenţa acestuia cu Prahova; supr.: 157 ha; vol. mediu: 53,6 mil. m^3. Dat în folosinţă în 1971.

PALTÓN (după fr. *paletot*) s.n. Haină de iarnă, confecţionată din stofă groasă, căptuşită cu vatelină sau cu blană.

PALUDAN, Jacob (pe numele adevărat *Stig Heuning*) (1896–1975), scriitor danez. Romane critice vizând civilizaţia industrială şi societatea de consum („Iarna cea lungă", „Păsări în jurul farului", „Jørgen Stein" – capodopera sa). Eseuri („Bleumarin şi negru").

PALUDÍSM (< fr.; {s} lat. *palus, paludis* „mlaştină") s.n. Malarie.

PALÚSTRU, -Ă (< fr., lat. *palustris*) adj. De baltă, din reg. bălţilor. ✧ *Friguri palustre* = malarie. ✧ *Locuinţă p.* v. *lacustru.*

PÁLUX (denumire comercială) s.n. Lac incolor care se aplică pe parchet pentru a-l proteja.

PAMFILE, Tudor (1883–1921, n. Ţepu, jud. Galaţi), folclorist şi scriitor român. A înfiinţat şi condus revistele de folclor „Ion Creangă" şi „Florile dalbe". Studii despre credinţe şi datini („Mitologie românească"), culegeri de folclor („Cimilituri româneşti").

PAMFLÉT (< fr.; de la n. pr. *Pamphilet,* numele unei comedii din sec. 12) s.n. Specie literară în versuri sau în proză, cu caracter satiric într-un limbaj violent şi agresiv. Au scris **p.** Voltaire, Swift, iar în literatura română N.D. Cocea, T. Arghezi.

Munţii Pamir

PAMFLETÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Autor de pamflet
✦ (Adjectival) Cu caracter satiric violent, de pamfle

PAMIR, sistem muntos în Asia Centrală (Tadjikista
Kîrgîzstan, China, Afghanistan). Alt. max.: 7 719
(Kongur). Numeroşi gheţari.

PÁMPA(S) (< fr., sp.; din lb. quecha) s.n. Ţinut
vegetaţie ierboasă (în prezent parţial înlocuită
culturi agricole) din zona subtropicală şi temperată d
America de Sud (E Argentinei şi S Uruguayului).

PÁMPER(S) (cuv. engl.) s.n. Scutec foarte absorba
de unică folosinţă.

PAMPHYLOS (a doua jumătate a sec. 1 d.Hr.), gram
tician şi lexicograf grec. A trăit la Alexandria, în Egi
unde a fost profesor. Împreună cu Zopyrion, a alcăt
un lexicon („Despre glose şi denumiri") în 95 de căr
în care sunt explicate, în ordine alfabetică, cuvinte ra
din diferite domenii ale ştiinţelor. Lucrări de gramati
un catalog cu nume de plante.

PAMPLONA, oraş în NNE Spaniei (Navarra); 183,9
loc. (2001). Constr. de maşini. Vinuri renumite. Staţiu
turistică celebră prin fiestele sale. Monumente: Biseri
gotică San Saturnino sau Cernin (sec. 13–14), catedr
gotică Nuestra Señora del Sagrario (sec. 11), Cáma
de Comptos (c. 1364). Universitate (1952). Fundat
Pompei (75 î.Hr.). Cucerit de vizigoţi (sec. 5) şi de ar
(716–719). Reocupat de miliţiile lui Carol cel Mare (7
a devenit (905) cap. regatului Navarra. Ocupat (15
de regele spaniol Ferdinand Catolicul.

PAMUK, Orhan (n. 1952), scriitor turc. Stabilit în S.U.
Romanele sale prezintă mutaţiile angoasante ale u
ţări depăşite de istorie, sfâşiată între Orient şi Occide
iar personajele sale se află într-o continuă căutar
propriei identităţi („Mă numesc Roşu", „Viaţa
nouă", „Fortăreaţa albă", „Zăpadă", „Muz
inocenţei"). Lucrările sale, în care militează în favoa
minorităţilor armene şi kurde, i-au atras un proce
începutul anului 2005, fiind învinuit pentru „insultă
de naţiunea turcă", proces la care, ulterior, s-a renun
Premiul Nobel pentru literatură (2006).

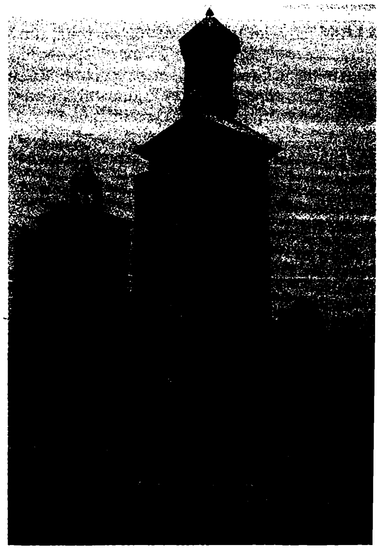

Pamplona. Biserica San Saturnino

Zeul Pan cu naiul

PAMUKKALE, localit. balneară în SV Turciei. Apele termale (35° C) au modelat în travertin cascade pietrificate şi păduri minerale. Peisaj declarat (din 1988) ca aparţinând Patrimoniului natural universal. Monumente romane din sec. 2–3. Aici a fost martirizat Sf. apostol Filip (80 d.Hr.).

PAN-[1] (< fr., it.; {s} gr. *pan, pantos* „tot") Element de compunere însemnând „tot", „întreg", care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

PAN[2] (< pol.) s.m. (În Ev. Med., în Polonia) Denumire dată nobililor; persoană care purta acest titlu. Titlul a fost folosit şi în Moldova, în actele slave, cu semnificaţia de boier.

PAN (în mitologia greacă), zeu pastoral, protector al turmelor şi al păstorilor. Imaginat cu cap omenesc, dar cu coarne şi picioare de ţap, era un simbol al sexualităţii brutale. Considerat inventator al naiului („flautul lui **P.**"). Mai târziu, zeu al pădurilor şi al naturii în genere, al „marelui întreg" (gr. *pan* „tot, întreg"). Identificat la romani cu *Faunus* şi cu *Silvanus.*

PANACÉU (< ngr., fr., lat.; {s} gr. *panakeia,* din *pan* „tot" + *akos* „remediu") s.n. Medicament despre care se credea odinioară (în practica alchimiştilor şi în medicina veche) că vindecă orice boală; *p. ext.* leac, remediu universal.

PANACI, com. în jud. Suceava, situată în depr. Dornelor; 2 275 loc. (2008).

PANACÓD (< ngr.) s.n. Scândură pe care se aşază bucăţile de aluat înainte de a fi introduse în cuptor; tipar pentru aluat.

PANAETIUS (PANAITIOS, PANETIU) din RODOS (180–109 î.Hr.), filozof grec. Stabilit la Atena, devine şeful şcolii stoice de aici (129 î.Hr.). A orientat stoicismul spre o etică pragmatică.

PANAFRICÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine Africii (întregi), care se referă la (toată) Africa.

PANAFRICANÍSM (< fr.) s.n. Mişcare politică şi culturală care urmăreşte unitatea şi solidaritatea tuturor popoarelor africane. Iniţiatorul mişcării este S. Williams la Congresul panafrican de la Londra (1900). **P.** a inspirat şi sprijinit procesul de decolonizare, fiind şi cel care a încurajat crearea, în 1963, la Addis Abeba, a Organizaţiei Unităţii Africane (O.U.A.), azi Uniunea Africană.

PANAGHIÁR (< *panaghie*) s.n. Mic vas de metal (în special din aur sau argint), format din două talere suprapuse, împodobite cu reliefuri, care se închid şi pe care se ţine panaghia **(2)** (p. lui Ştefan cel Mare de la mănăstirea Neamţ).

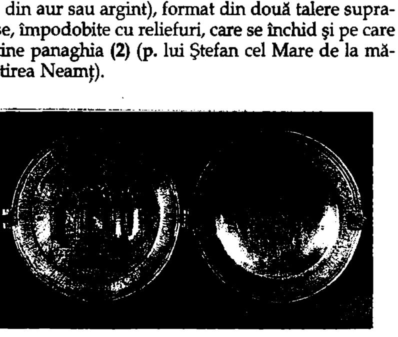

Panaghiar

PANAGHÍE (< ngr.) s.f. **1.** Iconiţă emailată, cu chipul Fecioarei Maria, purtată de ierarhi pe piept; *p. ext.* (cu valoare de nume propriu) Fecioara Maria. ✦ Ceremonie de sfinţire a pâinii închinate Maicii Domnului. **2.** Bucată de prescură sfinţită care se mănâncă în mănăstiri în prima săptămână după Paşti sau cu ocazia slujbei religioase făcute la 40 de zile de la moartea cuiva.

PANAGOULIS, Alexandros (1933–1976), om politic grec. Fondator al mişcării Rezistenţa elenă (1967), pentru a controla dictatura „coloneilor". Condamnat la moarte (1968) pentru un atentat contra prim-min. G. *Papadopoulos,* a fost amnistiat şi s-a exilat în Italia (1973–1974).

PANAHÍDĂ (< sl.) s.f. **1.** Parastas făcut la 40 de zile după moartea cuiva. **2.** Parte a prohodului care se cântă la scoaterea mortului din casă. ✦ (Reg.) Colac mare care se duce la biserică. **3.** Carte bisericească de ritual, care cuprinde toate slujbele funebre, parastasul ş.a.

PANAITEANU-BARDASARE, Gheorghe (1816–1900, n. Burdujeni, jud. Suceava), pictor şi grafician român. Portrete („Portret de femeie", „Cap de bătrân") şi scene de gen („La baie", „Fata cu tamburina") de factură academistă; litografii cu subiect istoric („Bătălia moldovenilor cu cavalerii teutoni", după Al. Lessler).

PANAITESCU, Dimitrie S. v. **Perpessicius.**

PANAITESCU, Petre P. (1900–1967, n. Iaşi), istoric şi slavist român. M. coresp. al Acad. (1934). Specialist în istoria Ev. Med. („Mihai Viteazul", „Mircea cel Bătrân", „Interpretări româneşti", „Obştea ţărănească", „Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română", „Introducere la istoria culturii româneşti"). A editat cronici şi a participat la întocmirea corpusului de „Documente privind istoria României".

PANAITESCU, Scarlat (1867–1938, n. Iaşi), general român. M. coresp. al Acad. (1919). Lucrări privind cartografia şi fortificaţiile militare, rolul României în Primul Război Mondial („Ştiinţa fortificaţiei în România de la 1866 până în zilele noastre", „Rolul României în războiul mondial").

PANAJI (PANJIM), oraş în SV Indiei, pe Coasta Malabar, centrul ad-tiv al Indiilor portugheze (1510–1961) şi al statului federal Goa (din 1987); 98,9 mii loc. (2001). Vechea denumire: *Old Goa.*

PANAMÁ (< fr.; de la n. pr. *Panamá*) s.f. **1.** Împletitură fină din fibre obţinute din frunzele palmierului *Carludovica palmata,* din America tropicală; *p. ext.* pălărie moale făcută dintr-o astfel de împletitură. **2.** Legătură de ţesătură rezultată prin împletirea a două sau mai multe fire de urzeală peste două sau mai multe fire de bătătură. ✦ Ţesătură din bumbac sau in executată cu această legătură, folosită la confecţionarea rochiilor uşoare, a bluzelor, a cămăşilor etc.

Petre P. Panaitescu

PANAMÁ 1. Republica ~, stat în America Centrală istmică; 75,6 mii km²; 2,96 mil. loc. (2003). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 84%, protestanţi 15%). Cap.: *Panamá.* Lanţuri muntoase, dominate de conuri vulcanice (3 478 m alt. max.), mărginite de câmpii litorale înguste. În partea centrală o zonă depresionară cu numeroase lacuri. *Clima* tropicală foarte umedă. Resurse minerale: cupru, mangan, aur, sare. Expl. forestiere, mari plantaţii de trestie de zahăr, bananieri, arbori de cafea, cacao, precum şi culturi de orez, porumb, manioc, batate, tutun. Creştere extensivă a animalelor: bovine, porcine. Pescuit şi acvacultură (crevete). Ind. de prel. a petrolului, anvelope, ciment, cherestea, zahăr, sfoară de Manila, ţigarete, alcool. Sectorul serviciilor are o pondere importantă (tranzitul prin canalul **P.**, zona liberă Calon). Flotă comercială sub pavilion panamez. Moneda: 1 balboa = 100 centésimos. – *Istoric.* Terit. **P.** este locuit, în epoca precolumbiană, de triburi amerindiene maya, chibcha şi caribi. Coasta estică a istmului **P.** este explorată în 1501 de spaniolul Rodrigo Galván de Bastidas şi vizitată de Cristofor Columb în 1502, care a denumit-o *Tierra Firme.* Vasco Nuñez de Balboa traversează, în 1513, istmul de **P.**, devenind primul european ce atinge ţărmul Oceanului Pacific. În timpul dominaţiei spaniole, **P.** face parte din Real Audencia de Panamá (1538), din viceregatele Perú (1718) şi Noua Granada (1751). La 28 nov. 1821, **P.** îşi proclamă independenţa şi intră în componenţa Republicii Federative Marea Columbie, după a cărei destrămare (1831) rămâne o simplă provincie a Columbiei. Refuzul Columbiei de a aproba, în 1903, tratatul propus de către S.U.A., în legătură cu statutul viitorului canal transoceanic, are ca urmare instrumentarea unei mişcări separatiste, desfăşurată sub protecţia forţelor nord-americane şi proclamarea, la 3 nov. 1903, a Republicii Independente Panamá. La 18 nov. 1903, autorităţile panameze concesionează perpetuu S.U.A. (Tratatul Herrán-Hay) ocuparea şi controlul asupra zonei canalului interoceanic (1 432 km²). În 1914 a trecut primul

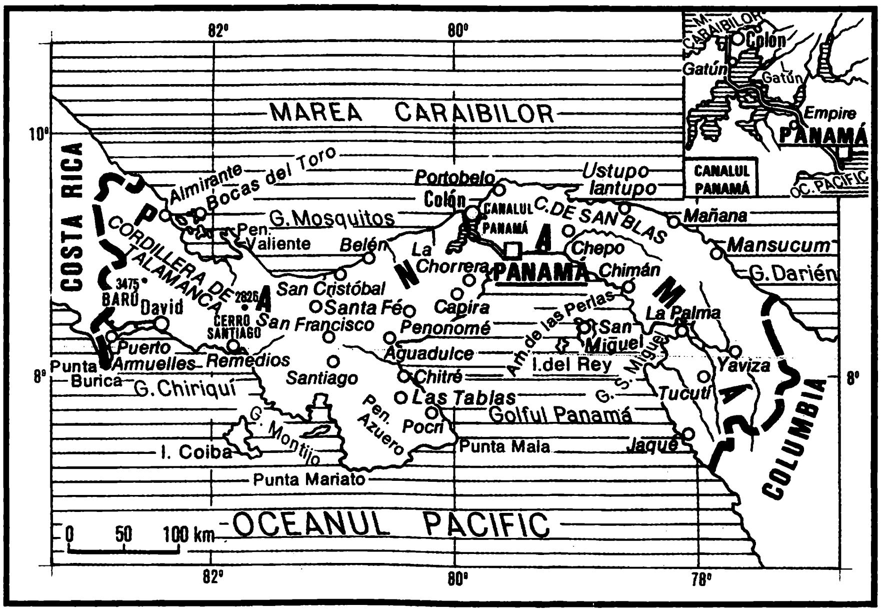

vas prin Canalul Panamá, iar deschiderea oficială a avut loc în 1920, canalul devenind principala sursă de bogăție, dar și de frustrare a noului stat. Membru fondator al O.N.U. (1945). Viața politică postbelică este marcată de o relativă instabilitate (4 lovituri de stat și 14 președinți între 1945 și 1968), precum și de amploarea mișcării populare ce revendică revizuirea tratatelor cu S.U.A. și extinderea suveranității Republicii **P.** asupra Zonei Canalului. În urma unui puci militar, puterea este preluată, la 11 oct. 1968, de către o juntă în frunte cu Omar Torrijos Herrera, comandantul șef al Gărzii Naționale și prim-min. al guvernului (1972–1981). Naționalist intransigent, acesta relansează tratativele cu S.U.A. și, după 21 de runde de negocieri, între 1974 și 1977, sunt semnate la Washington, la 7 sept. 1977, Tratatul privind Canalul Panamá și Tratatul privind neutralitatea permanentă și funcționarea Canalului Panamá, care prevedeau în esență: controlul S.U.A. asupra Zonei Canalului Panamá până la 31 dec. 1999, crearea unui consiliu mixt, numirea unui administrator american până în 1990 și a unui administrator panamez după 1990, apărarea comună a Zonei Canalului. Jurisdicția teritorială generală asupra zonei în domeniile administrativ, civil și penal este asigurată, din 1 oct. 1979, de **P.** După dispariția din viață, la 31 iul. 1981, într-un accident de avion, a gen. Omar Torrijos Herrera, **P.** traversează o perioadă de instabilitate, din 1983 Manuel Antonio Noriega, devenit comandant al Gărzii Naționale, se impune ca noul om forte al țării. Acuzat oficial de Washington de trafic de stupefiante, Noriega este capturat de trupele americane care invadaseră (la 20 dec. 1989) **P.**, special pentru această operațiune, transportat în S.U.A., judecat și condamnat la 40 de ani închisoare (1992). Ernesto Pérez Balladares, candidatul Partidului Revoluționar Democratic (partid care-l sprijinise pe generalul Noriega), este ales președinte al statului. Alegerile prezidențiale (2 mai 1999) sunt câștigate de Mireya Elisa Moscoso, văduva ex-președintelui Arnulfo Arias Madrid, aflată în opoziție, pe platforma unei coaliții de centru-dreapta devenind prima femeie șef de stat în **P.** La 31 dec. 1999, Zona Canalului Panamá a trecut în deplina suveranitate a Republicii Panamá. Alegerile prezidențiale din 1 sept. 2004 sunt câștigate de Martin Torrijos Espino. Republică prezidențială. **2.** Istm care unește America de Nord cu America de Sud, extins pe 676 km lungime, de la granița statului Panamá cu Costa Rica (în V) și până la cea cu Columbia (în E); lățime: 50–200 km. Separă apele Oc. Atlantic (respectiv M. Caraibilor) de cele ale Oc. Pacific. Vechea denumire: *Darién*. **3.** Canal care străbate istmul **P.**; unește Oc. Atlantic cu Oc. Pacific. Lungime: 81,5 km; lățime: 91–300 m. Are șase ecluze. **4.** Golf al Oc. Pacific, pe coastele Americii Centrale istmice. Lungime: 140 km; lățime max.: 240 km.

PANAMÁ sau **PANAMÁ CITY,** cap. Republicii Panamá (din 1903), port la golful **P.**, la intrarea în Canalul Panamá; 463,1 mii loc. (2000). Ind. alim. și ușoară. Rafinărie de petrol. Două universități (1935, 1965). Catedrală (1673-1760); biserica San Francisco; palat municipal (1910). Întemeiat de spaniolul Pedro Arias de Ávila (1519), **P.** a fost distrus de frecventele incursiuni ale piraților și apoi reconstruit (1673) de conchistadorul Alonso Mercado de Villacorta.

PANAMERICÁN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține Americii (întregi), care se referă la (toată) America. ✧ *Șoseaua p.* = cea mai lungă șosea (48 000 km), care străbate cele două Americi, pe latura lor vestică, pornind din NV Alaskăi, de la Big Delta (de lângă Fairbanks) și ajungând în S statului Chile, la Puerto Montt. ✧ *Jocurile p.* = competiție pentru sportivii din N, S și Centrul Americilor, la mai multe discipline sportive. Prima ediție, în 1951, la Buenos Aires.

PANAMERICANÍSM (< fr.) s.n. Mișcare de solidaritate continentală care urmărește realizarea unei strânse colaborări între statele americane; doctrina acestei mișcări. În 1890 s-a creat Biroul Internațional al Republicilor Americane, organizație ce grupează state din cele două Americi, iar în 1948 s-a creat Organizația Statelor Americane (O.S.A.).

PANÁMEZ, -Ă (< n. pr. *Panamá*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Locuitor al statului Panamá; mai trăiesc în S.U.A., Columbia, Costa Rica, Nicaragua ș.a. Se estimează că c. 57% sunt metiși (între europeni, în special spanioli, și amerindieni), 15% negri, 18% albi și 10% amerindieni; (la sg.) persoană care face parte din populația de bază a statului Panamá sau este originară de acolo. **2.** Care aparține statului Panamá sau panamezilor **(1)**, privitor la Panamá sau la panamezi.

PANARÁB, -Ă (< fr.) adj. Care aparține ansamblului țărilor arabe, care se referă la lumea arabă.

PANARABÍSM, mișcare politică și culturală vizând unitatea țărilor arabe. După Primul Război Mondial a adoptat o atitudine de opoziție față de colonialismul franco-britanic și de cultura occidentală, exacerbând valorile fundamentale religioase și lingvistice. În 1945, pentru sprijinirea luptei arabilor, a luat ființă Liga Arabă.

PANARÍȚIU (< fr.; {s} lat. *panaricium*, gr. *paronuchia* < *para* „contrar" și *anux* „unghie") s.n. Inflamație purulentă acută a țesuturilor degetelor provocată de microtraume (înțepături, tăieturi, rosături).

PANÁȘ (< fr.) s.n. Surguci **(1)**, pompon.

PANATENÉE (< fr.; {s} *pan-* + numele zeiței Atena) s.f. pl. Cea mai însemnată festivitate religioasă și politică din Atena antică, celebrată anual (micile **p.**) sau din patru în patru ani (marile **p.**) în cinstea zeiței tutelare a orașului, Pallas Athena. Cu acest prilej aveau loc întreceri sportive, curse de cai, concursuri muzicale poetice etc.

PANAY, ins. în partea central-vestică a arh. Filipine; 11,5 mii km². Oraș pr.: *Iloilo*. Expl. de aur, cărbune, mangan, crom, cupru.

PÁNĂ¹ (lat. *penna* sau *pinna*) s.f. **I. 1.** (ZOOL.) Formație de natură epidermică cornoasă care acoperă corpul păsărilor, alcătuită dintr-un ax pe care sunt fixate simetric lame oblice, pufoase, prinse între ele prin lame mai mici. Penele care acoperă corpul se numesc *de contur*, cele care alcătuiesc aripa, *remige*, iar cele ale cozii, *rectrice*. Puful puilor este alcătuit din pene foarte mici cu axă moale. Mai există *p. filiforme*, așezate la baza ciocului sau în jurul nărilor și *p. ornamentale* (la *pasărea-liră, pasărea-paradisului* ș.a.). **2.** (La pl.) Fulgi de pene **(I. 1)** folosiți la umplut perne, saltele etc. **3.** Pană **(I. 1)** din aripă (de gâscă), ascuțită și despicată la vârf, folosită în trecut pentru scris din sec. 4 până în sec. 19; *p. ext.* toc, condei. ✦ Fig. Scriere, scris. ✦ Fig. Stilul unui autor; măiestrie, talent de scriitor; arta de a scrie; *p. ext.* scriitor. **4.** Plută făcută din cotorul (axul) unei pene **(I, 1)**, folosită pentru a ține cârligul undiței la adâncimea voită. **5.** Podoabă făcută dintr-una sau din mai multe pene **(I, 1)**, care se poartă la pălării, la coifuri etc.; pompon. **6.** (Reg.) Floare. ✦ Motiv ornamental în formă de floare folosit în broderii, țesături etc., mai ales în Transilvania. ✦ Pănușă. **7.** Aripioară de pește. **II. 1.** Piesă în formă de prismă triunghiulară, care servește la despicarea lemnelor. **2.** Piesă de forme diferite, folosită la îmbinarea demontabilă a două organe de mașină. ✦ Bețișor cu care se strânge frânghia fierăstrăului pentru a întinde pânza; cordar. **3.** Grindă așezată transversal pe fermele unui acoperiș, pentru a le lega între ele. **4.** Parte a ciocanului, opusă capului, prelungită și ascuțită spre vârf. **5.** Lama metalică a unor instrumente tăioase. **6.** (MUZ.) Ancie (la instrumentele muzicale de suflat). **7.** (MUZ.) Plectru. **8.** Piesă componentă a cârmei, executată din lemn sau din metal, asupra căreia se exercită presiunea apei când se realizează întoarcerea navei. **9.** *Pana căpăstrului* sau *p. de căpăstru* = ștreang sau curea cu care se priponește calul. **10.** (Reg.) Felioară de slănină cu care se împănează carnea. **11.** *P. de somn* = bucată de somn (sărată), de la burtă sau de la coadă. **III.** Categorie de greutate în care sunt împărțiți sportivii: la *box* între 54 și 57 kg; la *haltere* între 56 și 60 kg; la *lupte:* juniorii între 52 și 55 kg și seniorii între 57 și 63 kg.

PÁNĂ² (< fr.) s.f. **1.** Oprire incidentală a funcționării unui mecanism, unei mașini sau a unui vehicul. **2.** Poziție în care o navă cu vele nu mai are viteză de înaintare, ci se află în echilibru sub efectul vântului care acționează asupra velelor.

PANĂ, Cornel (n. 1954, București), naist, dirijor și orchestrator de folclor român. Instrumentist virtuoz, a abordat și repertoriul laic și religios al muzicii culte din barocul și clasicismul european, în transcripții pentru nai și orgă, nai și pian, nai și orchestră de cameră.

PANĂ, Sașa (pseud. lui *Alexandru Binder*) (1902–1981, n. București), scriitor și publicist român. Propagandist și teoretician al avangardismului. Editor al revistei „unu" (1928). Poeme și prozo-poeme („Diagrame"). A publicat „Antologia literaturii române de avangardă".

PANCALÍSM (< fr.; {s} *pan-* + gr. *kalos* „frumos") s.n. Doctrină filozofică care subordonează întreaga realitate categoriei frumosului.

PANCÁRTĂ (< fr., lat. {s} *pan-* + gr. *khartes* „carte") s.f. Afiș de carton, de pânză, de lemn etc. pe care este scrisă o lozincă, o înștiințare, o reclamă etc.

PANČEVO, oraș în Serbia, în reg. autonomă Vojvodina, pe Dunăre; 76,1 mii loc. (2002). Constr. de mașini; rafinarea petrolului.

PANCHEN-LAMA, titlul celui de-al doilea ierarh (după *Dalai-Lama* și subordonat acestuia) în budismul tibetano-mongol; conduce mănăstirea Tashilhunpo (Tibet).

PANCIATANTRA (în sanscrită „Text în cinci cărți"), cea mai importantă culegere indiană de povești, fabule, parabole și sentințe, scrise în sanscrită la începutul erei creștine, majoritatea pe tema artei politicii și a înțelepciunii vieții. Răspândire foarte mare, fiind tradusă în c. 50 de limbi.

PANCIU, oraș în jud. Vrancea, pe râul Șușița; 8 791 loc. (2008). Ind. ușoară și alim. Vestită podgorie și centru

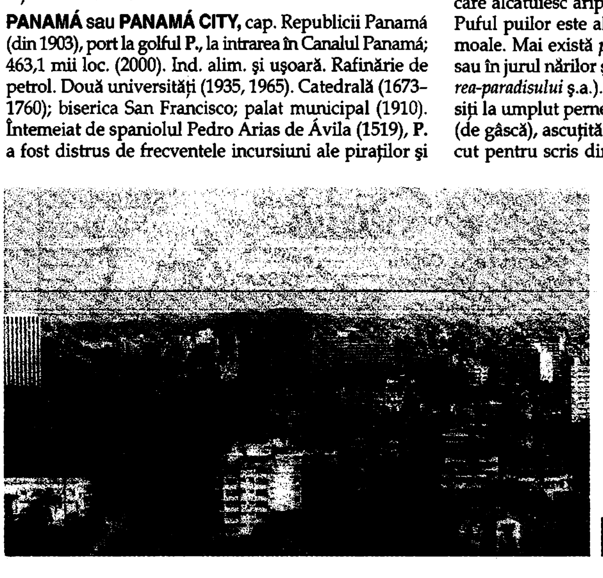

Panamá City
Vedere generală

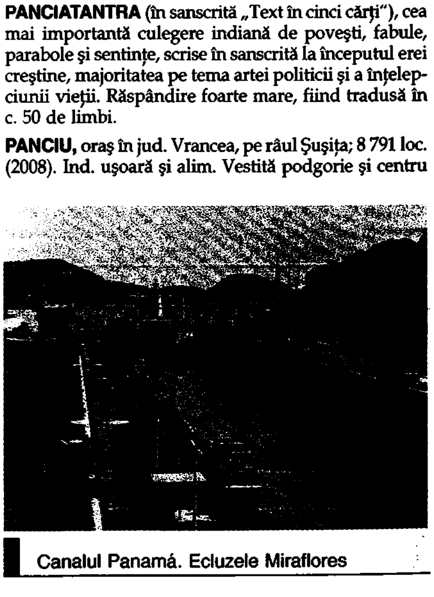

Canalul Panamá. Ecluzele Miraflores

de vinificație. Cramă. Muzeul Viticulturii. Prima mențiune documentară datează din 20 iul. 1589, cu numele Crucea, iar la 25 dec. 1798 apare consemnat cu denumirea Târgul Panciu. Declarat oraș în 1956. Schitul Brazi (de maici), reînființat în 1990.

PANCRÁȚIU (< fr.; {s} *pan-* + gr. *kratos* „forță") s.n. Probă atletică la greci, care consta în trântă și pugilat.

PANCREÁS (< fr.; {s} *pan-* + gr. *kreas* „carne", „trup") s.n. Glandă mixtă, de c. 15 cm, situată în partea superioară a abdomenului, care își varsă secreția în canalele excretoare ce se deschid în duoden; are o funcție exocrină și una endocrină. Secreția externă a **p.** (sucul pancreatic) conține fermenți cu rol în digestia lipidelor, glucidelor și protidelor. Insulina și glucagonul (secreția internă a **p.**) au rol important în metabolismul glucidelor și al lipidelor. **P.** este un organ indispensabil vieții.

PANCREATÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță (amestec cu enzime) extrasă din pancreasul animalelor și folosită ca medicament în tratamentul tulburărilor intestinale.

PANCREATÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație acută sau cronică a pancreasului. **P.** cronică apare frecvent ca o consecință a alcoolismului.

PANCROMÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *khroma* „culoare") adj. (Despre materiale fotografice) Care este sensibil la toate culorile din spectrul luminii, vizibile însă în mod inegal.

PANCRÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Valabil pentru orice epocă.

PÁNDA (< engl., pr.; cuv. nepalez) s.m. invar. Numele a două specii de mamifere asiatice: *p. mic (p. roșu) (Ailurus fulgens)*, de c. 50 cm lungime, cu blana roșcată-cafenie, care trăiește în unele reg. din China, Nepal și Indochina, și *p. mare* (ursul **p.**) *(Ailuropus melanoleucus)*, de c. 1,5 m lungime, cu corpul și capul albe, cu pete negre, membrele negre, care trăiește în pădurile de bambus din centrul Chinei. Ambele specii se hrănesc cu lăstari de bambus; sunt specii periclitate, strict protejate.

PANDÁNT (< fr.) s.n. **1.** Ornament care atârnă dintr-o boltă de piatră sau dintr-un acoperiș de lemn. **2.** Obiect care formează, împreună cu altul, o pereche simetrică. ✦ Pictură, sculptură, relief sau ornament pereche, în relație simetrică cu altul.

PANDANTÍV (< fr.) s.n. **1.** Bijuterie care se poartă la gât, atârnată de un lănțișor sau de o panglică; este răspândită din Renaștere până în prezent **2.** Element de construcție de forma unui triunghi sferic, aflat între arcele pe care se sprijină cupola, făcând trecerea de la planul pătrat al încăperii, la cel circular al unei calote (sau turle). Este realizat din cărămidă sau din bolțari de piatră.

PANDECTE (DIGESTE), culegere în 50 de volume reprezentând o sinteză a gândirii juriștilor clasici romani asupra unora dintre cele mai importante probleme de drept, publicată în 533, în timpul domniei lui Iustinian.

PANDEMÍE (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *demos* „populație") s.f. Epidemie care de la început cunoaște o mare intensitate și extindere, ajungând să cuprindă mai multe țări, continente sau chiar întregul glob (ex. **p.** gripală).

PANDEMÓNIU (< fr., engl.; {s} *pan* + gr. *daimon* „demon") s.n. Loc de reuniune a demonilor. ✦ Fig. Loc unde domnesc viciile, corupția, dezordinea; adunare de oameni răi, de scelerați.

Panda mare

Petre Pandrea

PANDIȘPÁN (< cf. fr. *paine d'Espagne*) s.n. Prăjitură pufoasă, de culoare galbenă, preparată dintr-un aluat de făină, ouă și zahăr cu adaosuri de substanțe aromatice.

PANDÍT (< fr.; cuv. sanscrit) s.m. (În India) Titlu dat inițial brahmanilor, iar azi și savanților laici.

PANDOLFI, Vito (1917–1974), critic și regizor de teatru italian. Lucrări monumentale („Teatrul dramatic de la origini până în zilele noastre", „Istoria teatrului"). Creator al spectacolelor „Aminta", „Slugă la doi stăpâni" ș.a.

PANDORA (în mitologia greacă), prima femeie modelată din lut, la porunca lui Zeus, de către Hefaistos și Atena. Când s-a căsătorit cu Epimeteus, Zeus i-a dăruit vestita „cutie a **P.**" în care erau închise toate relele omenești (ura, durerea, bolile, moartea etc.). Ajungând pe Pământ, a deschis, din curiozitate, cutia și toate relele s-au răspândit printre oameni, pe fundul acesteia rămânând doar Speranța. Mitul **P.**, ca și mitul biblic al „păcatului originar", urmărește să explice originea răului pe Pământ.

PANDÓRĂ (< fr.; de la n. pr. *Pandora*) s.f. Instrument muzical cu coarde, asemănător lăutei, care a fost folosit în sec. 16–17.

PANDREA, Petre (pseud. lui *Petre Marcu*) (1904–1968, n. Balș), jurist și eseist român. Eseuri politice de orientare antifascistă („Germania hitleristă"), scrieri aforistice („Pomul vieții", „Memoriile mandarinului"), monografii („Brâncuși"). Lucrări de criminologie („Criminologia dialectică").

PANDÚR (< scr., magh.) s.m. **1.** (În sec. 18, în țările stăpânite de Habsburgi; la pl.) Corp de oaste. **2.** (În sec. 19 în Țara Românească; la pl.) Corp de oaste neregulată; (la sg.) ostaș făcând parte dintr-un astfel de corp. ✦ Soldat din oastea lui Tudor Vladimirescu. ✦ Ostaș în serviciul poliției după desființarea vechii miliții naționale. 3. (Înv. și pop.) Haiduc.

PANDURO, Leif (1923–1977), scriitor danez. Romane psihologice în care abordează tema nebuniei într-o manieră naturalistă grotescă („Cealaltă lume a lui Daniel", „Greșeala"). Piese de teatru („În lumea lui Adam", „Casa Luizei"); scenarii de film.

PANDYA, veche dinastie hindusă (Tamil) care a domnit în S Indiei din sec. 4 î.Hr. Cap. la Madura. Înfloritoare în sec. 12–13, a fost răsturnată de invazia musulmană din 1304.

PANÉ (< fr.) adj. invar. (Despre carne, cașcaval etc.) Prăjit în grăsime, după ce a fost dat prin făină, ou și pesmet.

PANEGÍRIC (< fr., lat., ngr.; {s} gr. *panegyrikós* „elogiu") s.n. **1.** Scriere sau discurs public în care sunt elogiate meritele unei persoane (de obicei defuncte), ale unei instituții sau comunități. A fost cultivat ca specie literară din Antic. până în sec. 18. Au scris **p.** Socrate, Pliniu cel Tânăr, Bossuet. ✦ Elogiu, laudă (exagerată); apologie; *p. ext.* laudă lingușitoare. **2.** Scriere hagiografică cu caracter didactic, cuprinzând cuvinte de laudă la adresa unui sfânt, ierarh sau părinte al Bisericii (ex. „Panegiricul Sfântului Mucenic Gheorghe" scris de Gr. Țamblac și copiat într-un zbornic în 1441).

PANEGIRÍST (< fr., lat.) s.m. Persoană care compune sau rostește un panegiric; *p. ext.* persoană care aduce cuiva laude exagerate și nemeritate.

PANÉL¹ (< engl.) s.n. Eșantion folosit în activitățile de marketing, alcătuit din persoane, unități de desfacere etc. care permite studierea evoluției unui fenomen.

PANÉL² (< germ.) s.n. Placă cu un miez de șipci sau de scânduri, acoperită pe ambele fețe cu un strat de furnir care se așază cu fibrele transversal față de fibrele miezului; este utilizată la fabricarea mobilei, a tâmplăriei de interior etc.

PANELENÍSM, mișcare naționalistă care, în sec. 19, a militat pentru crearea unui stat unic, cu limbă proprie, al tuturor grecilor.

PANENTEÍSM (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *en* „în" + *theos* „zeu") s.n. Concepție derivată din *panteism* potrivit căreia lumea este în Dumnezeu, ca o parte a ființei sale, fără ca Dumnezeu să se împartă în toate lucrurile. Cele mai influente forme contemporane de **p.** emană din scrierile lui A.N. Whitehead.

PANÉR (< ngr., bg.) s.n. Coș¹ **(1).**

PANEUROPEÁN, -Ă (< engl.) adj. Din toate țările Europei; care este atașat ideii unității politice și economice a Europei.

PANEUROPÉNISM (< engl.) s.n. Mișcare politică care vizează unitatea Europei.

PANEVĖŽYS, oraș în partea central-nordică a Lituaniei, pe râul Nevėžis, la 138 km NNV de Vilnius; 119,7 mii loc. (2001). Nod feroviar și rutier. Aeroport. Ind. constr. de mașini (autocompresoare), electrotehnică, a sticlăriei, de prelucr. a lemnului (mobilă), textilă și alim. (zahăr). Teatru (1940). Menționat documentar în 1503.

PANFILOV, Gleb (n. 1934), regizor rus de film. Abordează, cu umor și tandrețe, problemele cotidianului („Începutul", „Cer cuvântul", „Tema", „Valentina, Valentina").

PANFOBÍE (< fr.; {s} *pan-* + gr. *phobos* „teamă, frică") s.f. (MED.) Stare de teamă (extremă) față de tot ceea ce se petrece în jur, însoțită adeseori de dezorientare.

PANGÁR (< ngr.) s.n. Masă pe care se vând lumânările în biserică; vânzare a lumânărilor în biserici; venitul obținut din acest comerț.

PANGÉA, denumire a continentului unic, care se consideră că a existat în urmă cu 200-250 mil. ani; ulterior s-a fragmentat succesiv în mai multe părți formându-se continentele actuale.

PANGERMANÍSM, mișcare politică și culturală în vederea unirii tuturor popoarelor germanice într-un stat, apărută în sec. 19. În sec. 20, prin conotații rasiste și de asigurare a unui „spațiu vital", dezvoltate de Germania nazistă, s-a ajuns la al Doilea Război Mondial.

PANGLICÁR s.m. **1.** Artist (de circ) care face scamatorii cu panglici. **2.** Fig. Șarlatan, escroc. **3.** Fig. Persoană care vorbește mult, dar ocolește obiectul discuției.

PÁNGLICĂ (< magh.) s.f. **1.** Fâșie îngustă de țesătură din fibre textile, uneori combinate cu fire metalice sau elastice, folosită ca podoabă feminină. ✦ Fâșie îngustă de bumbac sau de mătase, îmbibată cu tuș, folosită la mașina de scris. **2.** Bandă îngustă de metal. **3.** Bandă de oțel, flexibilă și gradată, folosită la măsurarea distanțelor până la 50 m; ruletă. **4.** (PARAZIT.) Tenie.

PANGOLÍN (< fr.; cuv. malaez) s.m. Mamifer cu corpul lung de c. 1 m, acoperit cu solzi cornoși, care se hrănește cu insecte. Unele specii de **p.** trăiesc în Africa, altele în S Asiei.

PANGRATI, Ermil (1864–1931, n. Iași), inginer, matematician și om politic conservator român. Lucrări despre învățământul științific și istoria științei românești. Ministru al Lucrărilor Publice (mart.–oct. 1912).

PAN GU (în mitologia chineză), omul primordial cosmic, descris ca un dragon cu trup de șarpe, care, după

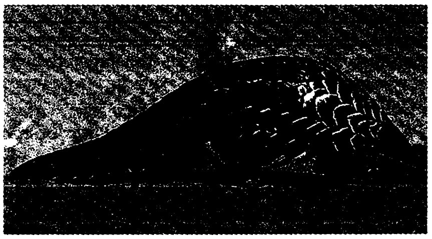

Pangolin

ce a dormit 18 milenii în ou, a spart găoacea şi tot ce era pur şi uşor s-a ridicat, constituind Cerul, iar tot ce era impur şi greu a coborât, devenind Pământul.

PANICÁRD, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană cuprinsă (nejustificat) de panică şi care influenţează şi pe alţii. **2.** Adj. Care manifestă, exprimă (nejustificat) panică.

PANICÁT, -Ă (< fr.) adj. Care este cuprins (nejustificat) de teamă.

PÁNICĂ (< ngr., germ., fr., it.) s.f. Spaimă, frică mare de care este cuprinsă subit o persoană sau o colectivitate, adesea disproporţionată faţă de cauza care a provocat-o. ✧ *Atac de p.* = apariţie a unui sentiment intens de teamă (fără o cauză exterioară), însoţit de simptome organice (palpitaţii, tremurători, transpiraţie, greaţă, uneori chiar pierderea cunoştinţei); apare în tulburări anxioase sau stres posttraumatic.

PANÍCUL (< fr., lat. cf. lat. *panus* „spic") s.n. Tip de inflorescenţă, în formă de ciorchine compus, la care ramurile secundare, înşirate de-a lungul axului principal, sunt şi ele ramificate, purtând flori, spiculeţe sau capitule (ex. la ovăz, liliac); racem compus. 2. (MED.) *P. adipos* = ţesut subcutanat constituit din lobuli de grăsime. Se dezvoltă exagerat în obezitate şi adipoză.

PANIFICÁŢIE (< fr.) s.f. Proces de transformare a făinurilor în pâine, în produse de patiserie etc. cu ajutorul unor procese fizice, chimice şi biochimice: prepararea şi fermentarea aluatului, divizarea şi dospirea finală a acestuia, coacerea în cuptoare la o temperatură de peste 200° C.

PANIN, Nicolae (n. 1938, Bucureşti), geolog român. M. coresp. al Acad. (2003). Cercetări privind geo-ştiinţele mării („Sedimentologia", „Le delta du Danube et l'élévation du niveau de la mer: risques et réponses").

PANIN, Nikita Ivanovici, conte (1718–1783), om politic rus. Participant (1762) la complotul împotriva lui Petru III, a devenit unul dintre principalii colaboratori ai Ekaterinei II. Ministru al Afacerilor Externe (1763-1781); a pledat pentru alianţa cu statele din Nord contra Franţei şi Austriei.

PANINI (sec. 5–4 î.Hr.), gramatic din India antică. Autor al unei gramatici care descrie amănunţit, în 4 000 de reguli (sutre), fonetica, morfologia şi sintaxa limbii sanscrite; este cea mai veche gramatică sanscrită păstrată şi cel mai important monument al culturii vechi indiene.

PANINI (PANNINI), Gian Paolo (1691 sau 1692–1765), arhitect şi pictor italian. Limbaj stilistic reprezentând monumentele reale într-un context imaginar şi spectaculos („Colosseumul şi arcul lui Constantin", „Ruine"). Opere arhitectonice: altarele din bisericile Santa Maria della Scala (Roma) şi din Fiorenzola d'Arda.

PĀNĪPAT, oraş în NV Indiei (Haryana), pe râul Yamuna, la c. 85 km N de Delhi; 354 mii loc. (2001). Centru comercial. Rafinarea salpetrului. Ind. textilă (lână şi bumbac), electrotehnică (aparataj electric), a sticlei şi cărămizilor. A fost locul a trei bătălii importante în istoria Indiei: victoria conducătorului moghul *Bābur*, asupra sultanului Ibrāhīm Lodī din Delhi, care marchează începutul Imp. Mogul în India (21 apr. 1526); victoria lui Bayrām Khān, conducătorul armatei mogule, asupra afghanului Hemū, care consfinţeşte restaurarea stăpânirii Marilor Moguli în Afghanistan (5 nov. 1556); distrugerea armatei maraţilor, condusă de Bhāo Sahib, de prinţul Ahmad Shāh Durrāni (14 ian. 1761). Sub stăpânire britanică din 1803.

PANISLAMÍSM, mişcare politică având ca scop unirea tuturor popoarelor islamice, pentru apărarea credinţei şi consolidării opoziţiei faţă de expansiunea culturală şi politică occidentală.

PANIZZI, Sir Anthony (pseud. lui *Antonio Genesio Maria Panizzi*) (1797–1879), literat şi patriot italian. Carbonar. S-a exilat în Marea Britanie (1823). Din 1831, a lucrat la British Museum, al cărui director a fost (1856–1865), contribuind la modernizarea instituţiei.

PANKHURST, Emmeline (1858–1928), om politic englez. Militantă pentru acordarea dreptului de vot femeilor. Lideră a mişcării sufragetelor, a fondat Uniunea Feminină Socială şi Politică (1903).

Anton Pann

PANKOK, Bernhard (1872–1943), arhitect şi decorator german. Unul dintre fondatorii Atelierelor pentru arte reunite din München. Lucrări în maniera Jugendstil-ului (Vila Konrad Lange din Tübingen, ansamblurile de exterior ale Expoziţiei universale de la Paris din 1900).

PANKOW, cartier situat în N Berlinului, unde, între 1949 şi 1989, s-a aflat sediul guvernului R.D. Germane.

PANLOGÍSM (< fr., germ.; {s} *pan-* + gr. *logos* „raţiune") s.n. (FILOZ.) Doctrină filozofică, după care relaţiile logice constituie însăşi esenţa realităţii.

PANMIELOFTIZÍE (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *myelos* „măduvă" + *phtisis* „ftizie") s.f. (MED.) Boală a măduvei osoase caracterizată prin scăderea, până la dispariţie, a celulelor hematopoetice din măduva osoasă.

P'ANMUNJŎM, oraş în pen. Coreea, în zona demilitarizată care separă Coreea de Nord de Coreea de Sud, la 5 km S de paralela 38° lat. N. Aici s-a semnat, la 27 iul. 1953, armistiţiul între reprezentanţii celor două Corei, în prezenţa statelor neutre din partea O.N.U. (Suedia, Elveţia, Polonia, Cehoslovacia).

PANN, Anton (c. 1796–1854, n. Sliven, Bulgaria), scriitor, folclorist şi compozitor român. Cântăreţ de strană, profesor de muzică, editor. Povestiri şi snoave în versuri, cântece bahice şi erotice, prelucrând în mod original motive folclorice româneşti, orientale şi balcanice („Poezii deosebite sau Cântece de lume"). Literatură paremiologică („Culegere de proverburi sau Povestea vorbii"). Lucrări muzicale („Cântece liturgice"). Teoretician al muzicii psaltice („Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti sau Gramatica melodică").

PANOFSKY, Erwin (1892–1968), teoretician şi istoric de artă american, de origine germană. Folosind analiza istorică a motivului iconografic, interpretează fenomenul artistic ca expresie a culturii unei epoci („Arhitectura gotică şi gândirea scolastică", „Opera de artă şi semnificaţiile sale").

PANOFTALMÍE (< fr. {i}) s.f. Infecţie supurativă acută care cuprinde ochiul în totalitate, putând duce la atrofia globului ocular.

PANONIA (PANNONIA) 1. Câmpia Panonică, denumire dată câmpiei de pe cursul mijlociu al Dunării, în Ungaria. **2.** Prov. romană, organizată în vremea împăratului August (27 î.Hr.–14 d.Hr.) între Alpi şi Dunăre. Cuprindea terit. Ungariei, Austriei şi Serbiei de azi. ✦ P. ext. Denumire dată vastei reg. de câmpie de pe cursul Dunării mijlocii, centrul puterii hunilor (sec. 5), al avarilor (sec. 6–8). Ocupată apoi de unguri (sec. 9–10), a devenit nucleul statului ungar.

PANONIÁN, pliocenul din bazinul panonic, corespunzător primelor trei etaje ale Pliocenului din bazinul dacic.

PANOPLÍE (< fr.; {s} *pan-* + gr. *hoplon* „armă") s.f. **1.** Colecţie de arme şi echipament de luptă aranjate pe un panou; *p. ext.* panoul pe care sunt aşezate aceste arme. ✦ Colecţie de obiecte care servesc la practicarea unor sporturi, de trofee vânătoreşti, sportive etc. **2.** Armura completă a unui cavaler medieval.

PANÓPTIC (< fr., germ.) s.n. **1.** Clădire astfel construită încât interiorul ei să poată fi cuprins dintr-o singură privire. **2.** Expoziţie de figuri din ceară; panoramă **(4).**

PANORÁMĂ (< fr., engl.; {s} *pan-* + gr. *horama* „vedere") s.f. **1.** Privelişte din natură cu orizont larg, văzută de departe şi de la înălţime. **2.** Tablou circular desfăşurat pe pereţii unei rotonde, care, primind lumina de sus, special dirijată, creează spectatorului, aflat în mijlocul încăperii (în semiobscuritate), iluzia unei imagini reale. ✦ P. ext. Clădire circulară în care se află zugrăvit un asemenea tablou. **3.** Spectacol de bâlci cu scamatorii, acrobaţii etc.; baracă în care se poate vedea un asemenea spectacol. **4.** Panoptic **(2).** **5.** Fig. Privire de ansamblu asupra unei probleme, a unui meniu etc.

PANORÁMIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. De panoramă, privitor la panoramă; care are un orizont larg. ✧ *Fotografie (vedere) p.* = fotografie luată de obicei din avion, care cuprinde un peisaj vast. *Ecran p.* v. *ecran.* **2.** S.n. (CINEMAT.) Cadru obţinut prin rotirea camerei de luat vederi în jurul unui ax fix.

PANORTODÓX, -Ă ({s} *pan-* + *ortodox*) adj. Care priveşte toate bisericile ortodoxe; al întregii ortodoxii.

PANÓU (< fr.) s.n. **1.** Placă de lemn, planşă de carton, bucată de pânză etc., fixate pe un cadru, zid etc., servind drept suport pentru pictură, lipirea de afişe sau fotomontaje, sau expunerea unor lucrări de artă plastică. **2.** Porţiune, în general plană, a unei construcţii, despărţită de rest prin elemente de construcţie. ✧ *P. de comandă* = element de instalaţie pe care sunt concentrate aparatele de comandă şi de măsurat ale unui proces tehnologic. **3.** (TEHN.) Element de construcţie care se asamblează cu elemente similare pentru a forma o parte a unui sistem tehnic, o construcţie etc. **4.** Porţiune de cale ferată alcătuită din două şine paralele fixate pe traversele respective. **5.** (SPORT) Planşă de formă dreptunghiulară, montată fix la capetele terenului de baschet, perpendicular pe sol şi paralel cu liniile de fund şi cu marginea inferioară, la o distanţă de 2,75 m de sol, pe care se fixează coşul de baschet. **6.** *P. de tragere* = pânză întinsă pe un cadru de lemn, purtând diferite figuri sau cercuri concentrice, folosită ca ţintă la trageri. 7. *P. solar* = dispozitiv folosit în captarea radiaţiei solare şi convertirea ei în energie calorică, electrică ş.a. **8.** *P. de escaladă* = structură artificială de escaladă (căţărare) echipată cu prize şi manşe de căţărat.

PANOVA, Vera Fiodorovna (1905–1973), scriitoare rusă. Romane şi nuvele de observaţie psihologică şi socială, într-o notaţie rapidă, lapidară („Anotimpuri", „Roman sentimental"). Scrieri pentru copii („Serioja", „Valia").

PANPSIHÍSM (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *psykhe* „suflet") s.n. (FILOZ.) Doctrină potrivit căreia întreaga materie are proprietăţi psihice (sensibilitate, gândire, voinţă) sau este de natură psihică (B. Telesio, Paracelsus, Fr. Patrizi, Cardano, G. Bruno, T. Campanella, Fr. Paulsen).

PANSAMÉNT (< fr.) s.n. Mijloc de protecţie contra infecţiilor şi de tratare a unei răni până la vindecare, constând în aplicarea pe locul bolnav a unor medicamente, unguente, dezinfectante şi acoperirea cu vată, bandaje etc.; *concr.* material folosit la pansare.

PANSEÁ (< fr., ngr.) s.f. Plantă decorativă din fam. violaceelor, înaltă de 15–25 cm, cu flori cu petale mari, rotunjite, variat colorate *(Viola tricolor)*. Se înmulţeşte prin răsad şi înfloreşte primăvara devreme şi toamna. Are foarte multe soiuri, cultivate în parcuri şi grădini.

PANSÉU (< fr.) s.n. Cugetare; maximă, sentinţă.

PANSINUZÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a tuturor sinusurilor oaselor craniene: frontal, maxilar, etmoidal, sfenoidal.

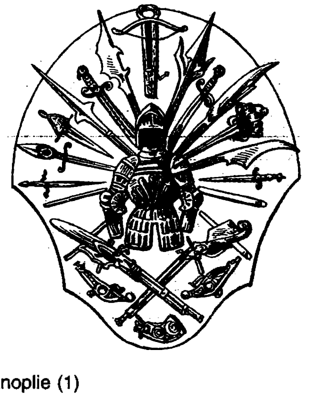

Panoplie (1)

PANSLAVÍSM (< fr.) s.n. Mişcare politică şi culturală apărută în Rusia, în sec. 19, care preconiza unirea tuturor popoarelor slave într-un singur stat; ansamblul teoriilor şi mişcărilor politico-culturale care urmăreau unificarea tuturor popoarelor slave într-o singură entitate politică (sub protecţia Rusiei). S-a conturat în special în ţările Europei Centrale, supuse dominaţiei austriece.

PANSPERMÍE (< fr., {i}; {s} *pan-* + gr. *sperma* „sămânţă") s.f. Teorie privind originea vieţii, formulată în sec. 5 de *Anaxagora* (reluată de *S.A. Arrhenius* şi apoi, succesiv de alţi savanţi), potrivit căreia în spaţiu există răspândiţi spori rezistenţi ai unor forme de viaţă, ce pot trece de la un corp terestru la altul, dezvoltându-se oriunde găsesc condiţii favorabile; deci viaţa pe planeta noastră ar avea origine extraterestră.

PANT (Sumitrā Nandan) (1900–1977), poet indian de limbă hindi. Gândire poetică centrată pe spiritualitatea omului, pe aspiraţiile sale estetice şi morale; versuri bogate în simboluri specific indiene („Petala", „Glasul epocii", „Transcendenţa").

PANTAGRUÉLIC, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Pantagruel,* personaj al lui Rabelais) adj. Nesăţios, lacom, mâncăcios; *p. ext.* (despre ospeţe) încărcat, îmbelşugat.

PANTALEONI, Maffeo (1857–1924), economist şi om politic italian. Ministru de Finanţe (1919). Lucrări despre progresul social văzut ca efect al dinamismului economic („Despre unele fenomene de dinamică economică"). În „Principii de economie pură", a realizat o sinteză a teoriei marginaliste.

PANTALÓN (< ngr., fr.) s.m. **1.** (De obicei la pl.) Obiect de îmbrăcăminte confecţionat din ţesătură sau tricot, care acoperă corpul de la brâu în jos, îmbrăcând fiecare picior în parte. ✦ Chiloţi. **2.** Piesă de tablă asamblată prin sudare ori prin nituire, din metal turnat, folosită la bifurcarea conductelor.

PANTANAL, zonă umedă din America de Sud, situată în bazinul râului Paraguay, într-o vastă depr. preandină; se află în cea mai mare parte pe terit. Braziliei, dar unele porţiuni se întind şi în Bolivia şi Paraguay. În anotimpul ploios circa 80% din terit. este inundat. În cadrul **P.** a fost delimitată o zonă de conservare a florei şi faunei din SV Braziliei (Mato Grosso şi Mato Grosso do Sul); cuprinde patru arii ocrotite (187,8 mii km^2), cu vegetaţie şi faună specifice. Inclusă (din 2000) în Patrimoniul natural universal.

PANTANI, Marco (1970–2004), ciclist italian. A câştigat (1998) tururile cicliste ale Italiei şi Franţei.

PANTAZI, Alexandru (1896–1948, n. Piatra-Neamţ), matematician român. Contribuţii în domeniul geometriei diferenţiale („cvadruplele **P.**, „reţelele Terracini-**P.**"). Tratate („Elemente de geometrie diferenţială proiectivă a curbelor şi suprafeţelor").

PÁNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Unghi ascuţit sau unghi diedru format de o dreaptă sau de un plan cu o dreaptă ori cu un plan orizontal. ✧ *Panta unei drepte* = tangenta trigonometrică a unghiului făcut de dreaptă cu axa absciselor. 2. Porţiune de teren cu suprafaţa înclinată faţă de planul orizontal, care formează versantul unei forme de relief. ✧ Loc. *În pantă* = înclinat, pieziş, abrupt. ✦ Porţiune de cale al cărei plan face un unghi cu planul orizontal.

PANTEÍSM (< fr. {i}; {s} *pan-* + gr. *theos* „zeu") s.n. (FILOZ.) Concepţie filozofică monistă care identifică pe Dumnezeu cu natura, unii gânditori (G. Bruno, B. Spinoza ş.a.) dizolvând pe Dumnezeu în natură, iar alţii (N. de Malebranche, unele variante ale personalismului), dizolvând natura în Dumnezeu. ✦ Stare de spirit care tinde să divinizeze natura.

PANTELIMON 1. Complex lacustru de origine antropică, pe cursul râului Colentina, în extremitatea de E a municipiului Bucureşti, format din lacurile Pantelimon I (33 ha) şi Pantelimon II (313 ha). **2.** Com. în jud. Constanţa; 1 895 loc. (2008). Expl. de cuarţite şi de şisturi verzi. Pe terit. com. au fost descoperite vestigiile unei aşezări rurale *(vicus)* şi ale unei fortificaţii romane numită *Ulmetum* (sec. 2–7). **3.** Oraş în jud. Ilfov, pe malul L. Pantelimon II, la marginea de E a municipiului Bucureşti; 18 341 loc. (2008). Biserica Sf. Pantelimon, ctitorie a domnului Grigore II Ghica. Complexul „Lebăda" (hotel şi restaurant).

PANTELLERIA, ins. vulcanică italiană, situată în bazinul sudic al M. Mediterane; 83 km^2. Izv. termale. Colonizată de fenicieni în sec. 7 î.Hr. şi denumită *Cossyra;* cucerită de romani (217 î.Hr).

PANTEÓN (< fr., lat.; {s} gr. *Pantheion* din *pan-* + *theos* „zeu") s.n. **1.** Templu consacrat de greci şi de romani tuturor zeilor. **P.** lui Agrippa din Roma, construit în anii 27–25 î.Hr., a fost transformat în biserică şi consacrată cultului Fecioarei în anul 609. ✦ Ansamblul divinităţilor unei mitologii sau ale unei religii (ex. **p.** grec). **2.** Monument naţional în care sunt depuse rămăşiţele pământeşti ale oamenilor iluştri (ex. P. din Paris iniţiat de arhitectul J.G. Sufflot în 1758 şi terminat de J.B. Rondelet în 1789, unde se găsesc mormintele lui Voltaire, Hugo, Rousseau, Zola ş.a.). ✦ Fig. Totalitatea oamenilor iluştri ai unei ţări.

PANTÉRĂ (< fr.) s.f. Nume sub care sunt cunoscute două specii de feline: *leopardul* şi *jaguarul.* La ambele specii se întâlnesc ocazional exemplare melanice, numite **p.** negre.

PANTHALASSA, denumire atribuită străvechiului ocean planetar care înconjura *Pangea.*

PANTICAPAION, colonie greacă întemeiată de milesieni în sec. 6 î.Hr. pe ţărmul nordic al M. Negre, în reg. Bosforului Cimerian. În sec. 4–1 î.Hr., a fost centrul uniunii statale cunoscute sub numele de Regatul Bosporan. Astăzi *Kerci* (Ucraina).

PANTICEU, com. în jud. Cluj, la poalele dealului Bobâlna; 1 866 loc. (2008). În satul **P.**, menţionat documentar (1314), se află o biserică din sec. 12 (azi biserică reformată).

PANTOCAÍNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Derivat sintetic al acidului paraaminobenzoic, utilizat ca anestezic local.

PANTOCRÁTOR (< ngr.) s.m. (În iconografie) Reprezentare (zugrăvită pe bolta naosului) a lui Iisus Hristos ca împărat al lumii, binecuvântând; *p. ext.* bolta de deasupra naosului pe care se află această pictură.

PANTÓF (< germ.) s.m. Încălţăminte din piele, înlocuitori ai acesteia sau pânză, care acoperă laba piciorului până la gleznă.

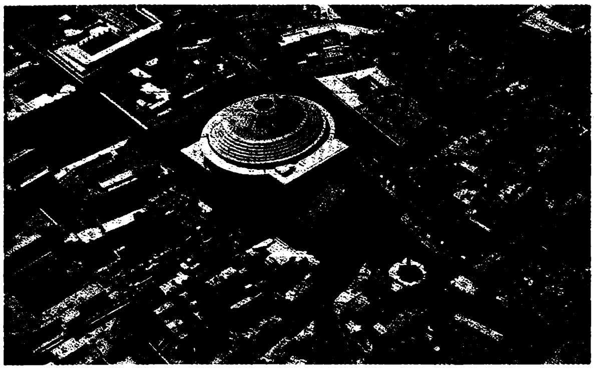

Panteonul din Roma
Vedere aeriană

PANTOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *pan-* „tot" + *graphein* „a scrie") s.n. **1.** Aparat care serveşte la reproducerea unui desen, a unui plan etc. la aceeaşi scară sau la una diferită de a modelului. **2.** Dispozitiv instalat pe acoperişul unor vehicule cu tracţiune electrică (tramvaie, trenuri electrice etc.), care realizează contactul dintre firul suspendat şi instalaţia electrică a vehiculului. **3.** Dispozitiv pentru măsurarea conturului unor excavaţii, galerii, tunele etc.

PANTOMÉTRU (< fr.) s.n. (TOPOGR.) Instrument cu care se măsoară unghiurile orizontale.

PANTOMÍM (< fr., lat., it., germ.; {s} gr. *pantomimos* < *pan* „tot" + *mimos* „imitator") s.m. Actor de pantomimă; mim **(3)**.

PANTOMÍMĂ (< fr. {i}) s.f. Exprimare a ideilor şi sentimentelor prin mimică şi gesturi. ✦ Reprezentaţie de teatru în care acţiunea dramatică se exprimă prin **p.**; piesă de teatru creată şi jucată în acest gen. Prima **p.** este atribuită legendarului dansator Telestes, care a interpretat „Cei şapte contra Tebei" (467 î.Hr.). Maeştri ai **p.** moderne: C. Chaplin, M. Marceau ş.a.

PANTOPÓN s.n. Preparat care conţine toţi alcaloizii opiului, cu acţiune analgezică; consumul cronic dă dependenţă şi intoxicaţii grave.

PANTRÓP, -Ă (< engl.; {s} *pan-* + gr. *tropos* „direcţie") adj. (Despre microbi sau virusuri) Care se poate localiza în orice parte a organismului.

PANTÚM (< fr.; cuv. malaez) s.n. Specie lirică cu formă fixă (versul al doilea şi al patrulea ale fiecărui catren constituie primul şi, respectiv, al treilea vers al catrenului următor), adoptată de romantici (V. Hugo) şi de parnasieni (Th. de Bainville, Leconte de Lisle) din poezia malaeză.

PANTURANÍSM, mişcare politico-culturală de la începutul sec. 20, vizând unificarea popoarelor turanice din Anatolia şi Asia Centrală. Principalul ei susţinător: Kemal Atatürk.

PANTURCÍSM s.n. Mişcare politico-culturală de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20, vizând unificarea popoarelor vorbitoare de limbi turcice din Imp. Otoman, Rusia, China, Iran şi Afghanistan.

PANŢÁR (< pol., ucr.) s.m. (În sec. 18–19, în Moldova; la pl.) Corp de oaste alcătuit din lefegii, creat (1727-1728) de domnul Grigore II Ghica; era însărcinat cu paza graniţelor, transmiterea ştirilor, îndeplinirea unor porunci şi hotărâri ale autorităţilor; (şi la sg.) lefegiu care făcea parte din acest corp.

PANŢU, Zaharia (1866-1934, n. Târgu Mureş), botanist român. Monografii floristice; autorul primei sinteze de folclor etnobotanic din România („Plantele cunoscute de poporul român").

PANŢURU, Ion (n. 1938, Comarnic), bober (pilot) român. Câştigător al medaliei de bronz la Jocurile Olimpice de iarnă (Grenoble 1968, împreună cu N. Neagoe). Vicecampion mondial (1969, împreună cu D. Focşeneanu); campion european la bob 4 (1967, 1971).

PANU, Anastase (1810-1867, n. Iaşi), om politic român. Membru al Adunării ad-hoc a Moldovei (1857) şi al Căimăcămiei de trei (oct. 1858–ian. 1859); a susţinut unirea Principatelor.

PANU, Gheorghe (1848–1910, n. Iaşi), om politic, publicist şi scriitor român. A condus gruparea politică a liberalilor radicali. Activitate antimonarhică în ziarul „Lupta" (1884–1895), editat de el. În 1897, a aderat la Partidul Conservator. Membru al „Junimii". Memorialistică („Amintiri de la Junimea din Iaşi"), pamflete („Portrete şi tipuri parlamentare").

PANZACCHI, Enrico (1840–1904), scriitor şi critic literar şi de artă italian. Versuri romantice („Rime noi"); nuvele („Povestirile mele"). Eseuri literare („Teste quadre"). Studii critice („Poeţi îndrăgostiţi", „Femei şi poeţi").

PÁNZER (cuv. germ. „Panzerwagen") s.n. Tanc german folosit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Hortensia Papadat-Bengescu

PANZINI, Alfredo (1863–1939), scriitor italian. Discipol al lui Carducci. Proză autobiografică, străbătută de scepticism, în manieră impresionistă („Lampa lui Diogene”, „Călătoria unui biet literat”, „Stăpânul sunt eu!”) şi un „Dicţionar modern”.

PANZOOTÍE (< fr.; {s} *pan-* + gr. *zoon* „animal”) s.f. (MED. VET.) Epizootie de mare extindere, cuprinzând teritorii întinse (mai multe ţări sau continente).

PÃO DE AÇÚCAR (în lb. port. „căpăţâna de zahăr”), stâncă granitică înaltă (404 m), de forma unui con, în SE oraşului Rio de Janeiro, pe o pen. aflată la intrarea în G. Guanabara, la c. 2 km NE de plaja Copacabana. Loc de belvedere pentru turişti. Telecabină.

PAOLI, Pasquale di (1725–1807), om politic corsican. A militat pentru independenţa Corsicii împotriva stăpânirii genoveze (1755), iar după 1768, împotriva celei franceze.

PAOLO VENEZIANO (sfârşitul sec. 13–1362), pictor italian. Promotor al stilului bizantin (polipticul „Madonna”, „Încoronarea Fecioarei”). Creator al şcolii veneţiene; printre ucenicii săi s-a aflat *Lorenzo Veneziano.*

PAOLOZZI, Sir Eduardo Luigi (1924–2005), sculptor şi designer britanic de origine italiană. Influenţat de dadaism, este unul dintre exponenţii *pop-art*-ului britanic („Oraşul cercului şi al pătratului”, „Aur curat”).

PÁOS (lat. *pausum)* s.n. **1.** (În ritualul creştin) Ofrandă de vin şi de pâine care se dă ca pomană pentru morţi. ✦ Vin (uneori amestecat cu untdelemn) sau agheasmă cu care preotul stropeşte morţii înainte de îngropare. ✦ Lumânare groasă, în formă de spirală, care arde tot timpul la căpătâiul unui mort până este înmormântat. **2.** (În Antic.) Jertfă (mai ales vin) adusă morţilor sau zeilor.

PAP (< germ.) s.n. Substanţă folosită pentru lipit, în special în ind. încălţ., preparată din gluten şi apă. ✦ Pastă pentru lipit, preparată în casă din făină şi apă.

P.A.P. (*P*olska *A*gencja *P*rasowa), agenţie de presă a Poloniei, cu sediul la Varşovia. Funcţionează din 1944.

PAPACOSTEA 1. Guşu P. (1853–1912, n. Macedonia), unul dintre membrii primului grup dc tineri macedoromâni aduşi la studii în România în vremea lui A. I. Cuza în scopul de a forma dascăli şi propagatori ai culturii române pentru aromâni. A întemeiat şcoli româneşti la Niaguşte şi Molovişte. Emigrat în România, s-a stabilit la Viziru, jud. Brăila. Lucrări: „În zilele redeşteptării macedo-române”. **2. Alexandru P.** (1884–1925, n. Molovişte, Macedonia), jurist, economist şi politolog român de origine aromână. Fiul lui **P. (1)**. Lucrări de drept constituţional comparat şi de istorie a doctrinelor economice şi politice. **3. Cezar P.** (1887–1936, n. Molovişte, Macedonia), filolog clasicist român de origine aromână. Fiul lui **P. (1)**. M. coresp. al Acad. (1935). Studii asupra filosofiei şi religiei antice greceşti („Evoluţia gândirii la greci”). Traduceri. **4. Petre G.P.** (1893–1969, n. Viziru, jud. Brăila), jurist şi om politic român de origine aromână. Fiul lui **P. (1)**. Membru al Partidului Poporului. Cercetări asupra vieţii personalităţilor politice române contemporane. Internat în închisori şi lagăre de regimul comunist. **5. Victor P.** (1900–1962, n. Viziru, jud. Brăila), istoric român de origine aromână. Fiul lui **P. (1)**. Fondator al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi al revistei „Balcania” (1938). A militat pentru studiul comparativ al istoriei şi civilizaţiei popoarelor balcanice („Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică”). Deţinut politic. **6. Petre-Mihail-Alexandru P.** (n. 1926, Bucureşti), biolog român. Fiul lui **P. (4)**. Preşedinte al Comisiei biologice a solului şi secretar al Cercului de homeopatie. Militant pentru o gândire consecvent biologică în agricultură („Biologia solului”, „Agricultura biologică”). 7. **Cornelia Danielopolu P.** (1927–1998, n. Bucureşti), istoric român, fiica lui **P. (5)**. Studii în domeniul relaţiilor românogreceşti în epoca modernă şi al elenismului modern („Literatura în limba greacă în Principatele Române, 1774–1830”). **8. Şerban P.** (n. 1928, Bucureşti), istoric român. Fiul lui **P. (4)**. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări privind istoria Ev. Med. în România („Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice”, „Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată şi Imperiul Mongol”). Monografii: „Oltenia sub stăpânirea austriacă 1718–1739”.

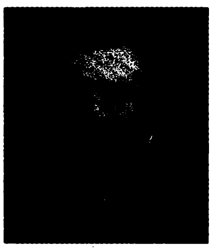

Cezar Papacostea

Victor Papacostea

Petre-M.-Al. Papacostea

Şerban Papacostea

PAPADAT-BENGESCU, Hortensia (1876–1955, n. Iveşti, jud. Galaţi), scriitoare română. S-a afirmat în cercul „Vieţii Româneşti”, evoluând ulterior în cadrul cenaclului „Sburătorul”. Contribuţie esenţială la modernizarea prozei româneşti. A evoluat de la proza de notaţie lirică şi de introspecţie a psihologiei feminine („Ape adânci”) la literatura de observaţie socială (romanul „Logodnicul”) şi apoi la epica analitică de factură obiectivă cu sugestii naturaliste şi proustiene, configurând imaginea unui univers populat de parveniţi şi falşi aristocraţi (ciclul epic al Halippilor: „Fecioarele despletite”, „Concert din muzică de Bach”, „Drumul ascuns”, „Rădăcini”). Teatru („Bătrânul”).

PAPADIAMANDIS, Alexandros (1851–1911), prozator grec. A creat un univers populat de oameni simpli, cu moravurile şi obiceiurile lor („Asasina”, „Nuvele de Paşti”, „Nuvele de Crăciun”). Romane istorice („Emigranta”).

PAPADICHÍE (< sl.) s.f. Carte de teoria muzicii bisericeşti.

PAPADIMA, Ovidiu (1909–1996, n. sat Sinoie, jud. Constanţa), istoric literar şi folclorist român. Studii de etnologie („O viziune românească asupra lumii”) şi literatură română („Ipostaze ale iluminismului românesc”), monografii despre C. Bolliac şi I. Pillat. A colaborat la „Bibliografia analitică a periodicelor româneşti”.

PAPADOPOL-CALIMAH, Alexandru (1833–1898, n. Tecuci), istoric, publicist şi om politic român. Acad. (1876). Militant pentru unirea Principatelor. Ministru de Externe (1865–1866), al Cultelor şi Instrucţiunii Publice (1868–1870). Lucrări privind istoria românilor; studii referitoare la limba română. Editor al operei lui C. Negri; traduceri; publicistică.

PAPADOPOULOS, Ghiorghios (1919–1999), ofiţer şi om politic grec. Conducător al loviturii de stat militare din 21 apr. 1967, a instituit „dictatura coloneilor”. Prim-min. (1967–1973) şi preşedinte al republicii, după detronarea (1973) regelui Constantin II. Înlăturat de o grupare militară (1973); condamnat la moarte după restabilirea democraţiei (1975), pedeapsă comutată în închisoare pe viaţă.

PAPAGÁL (< ngr., it.) s.m. **1.** Denumire dată mai multor specii de păsări tropicale arboricole, din ordinul psitaciforme, cu ciocul gros, încovoiat şi cu penaj viu colorat; unele specii, dresate, pot reproduce diferite cuvinte (ex. *Ara macao, Palaeornis torquata).* V. şi *peruşi, cacadu, ara.* ✦ Fig. Persoană care repetă mecanic cuvintele sau părerile cuiva. **2.** (TEHN.) Cleşte cu dinţi, folosit la lucrările de montare sau de reparare a ţevilor.

PAPAGOS, Alexandros (1883–1955), mareşal şi om politic grec. Comandant al armatei greceşti (1940–1941) în războiul împotriva Italiei şi Germaniei. Prizonier în Germania (1943–1945). Reîntors în Grecia, a condus acţiunile împotriva forţelor comuniste în timpul Războiului Civil (1946–1949). Prim-min. (1952–1955).

PAPAHAGI 1. Pericle P. (1872–1943, n. Avdela, Grecia), lingvist şi folclorist român de origine aromână. M. coresp. al Acad. (1916). Specialist în cultura şi dialectologia română sud-dunăreană („Din literatura poporană a aromânilor”, „Meglenoromâni”, „Basme aromâne şi glosar”, „Scriitori aromâni din sec. al XVIII-lea”, „Poezia înstrăinării la aromâni”). Cercetări etimologice; preocupări de toponimie balcanică. Editor al „Gramaticii române sau macedo-române” a lui M. Boiagi. **2. Tache P.** (1892–1977, n. Avdela, Grecia), lingvist şi folclorist român. Nepot al lui P. **(1)**. Culegeri şi studii de folclor („Antologie aromânească”, „Poezia lirică populară”) şi dialectologie („Graiul din Ţara Haţegului”) Autor al unui „Dicţionar al dialectului aromân, general şi etimologic”. Lucrări privind istoria limbii române („Din epoca de formaţiune a limbei române”). **3. Marian P.** (1948–1999, n. Râmnicu Vâlcea), critic, istoric literar şi traducător român. Redactor-şef (1973–1983) al revistei „Echinox”. Director la Academia di Romania din Roma (1998–1999). Eseuri despre scriitori români şi străini („Eros şi utopie”, „Faţa şi reversul”). Coordonator, în colab., al „Dicţionarului scriitorilor români”. Traduceri din literatura italiană.

PAPÁIA (< it., fr.; cuv. caraibian) s.f. Arbore fructifer *(Carica papaya)* răspândit în zona tropicală, din ale cărui fructe se extrage *papaina.*

PAPAIANI, Sebastian (n. 1936, Piteşti), actor român. Interpret de comedie, a creat un personaj descurcăreţ, simpatic, vorbăreţ (în teatru şi film: „Un surâs în plină vară”, „Păcală”, „Secretul lui Bachus”).

PAPAILIOPOULOS, Hipolyt Constantin (n. 1924), arhitect şi urbanist grec. Lucrări de orientare funcţionalistă (lanţul de farmacii „Marinopoulos”, uzina „Metalloplastica”, Sala Operei, comandamentul Jandarmeriei – toate la Atena; sistematizarea şi dezvoltarea oraşului Patras, Pavilionul grecesc al Expoziţiei universale de la Ōsaka din 1970).

PAPAÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă complexă cu proprietăţi proteolitice, prezentă în secreţia latescentă a fructelor de *papaia,* folosită în tratamentul unor afecţiuni digestive.

PAPAINOÁGE (< ucr.) s.n. pl. Picioroange **(2)**, catalige **(1)**.

PAPÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine papei, privitor la papă, care emană de la papă; *p. ext.* catolic. *State papale* v. *Vatican.*

PAPALEKSI, Nikolai Dmitrievici (1880–1947), fizician şi radiotehnician rus. Cercetări în domeniul oscilaţiilor în sistemele neliniare (în colab. cu L.I. Mandelştam); a enunţat premisele pentru construcţia unui generator parametric.

PAPALITÁTE (< lat.) s.f. **1.** Instituţia centrală de conducere spirituală şi politică a Bisericii catolice, în fruntea căreia se află papa. **2.** Puterea, autoritatea papilor. **3.** Demnitatea de papă; timpul cât un papă deţine demnitatea pontificală; pontificat.

PAPANÁŞ s.m. Preparat alimentar din brânză de vaci, ouă şi făină, prăjit în grăsime sau fiert în apă (la care se adaugă smântână, zahăr, dulceaţă etc.).

PAPANĂ, Alexandru (1906–1946, n. Bucureşti), polisportiv român. Campion mondial la bob (1933, împreună cu D. Hubert); recordman la automobilism pe distanţa Bucureşti–Braşov (1h 48' 01"). Realizator al unor raiduri aviatice de mare anvergură. Pilot de încercare şi instructor de zbor pentru U.S. Air Force. Moare în timpul unui test cu un avion prototip (apr., Beverly Hills).

PAPANDREU 1. Ghiorghios P. (1888-1968), om politic liberal grec. Lider al blocului de partide Uniunea de Centru (din 1961). Prim-min. (mai–dec. 1944, în exil la Cairo, nov.-dec. 1963, 1964-1965). **2. Andreas Ghiorghios P.** (1919-1996), om politic grec. Fiul lui **P. (1).** Preşedinte al partidului Mişcarea Socialistă Panelenă (din 1974; între 1968 şi 1974, al partidului Mişcarea de Eliberare Panelenă). Prim-min. (1981-1989, 1993-1996).

PAPANICOLAU, Georges Nicholas (1883-1962), medic american de origine greacă. Cercetări privind anatomocitologia cancerului uterin. - **Testul P.** = examen microscopic al celulelor de descuamare prelevate de pe colul uterin; unul dintre mijloacele de depistare precoce a cancerului de col uterin.

PAPANIN, Ivan Dmitrievici (1894-1986), navigator şi explorator polar rus. A călătorit în derivă pe o banchiză (staţiunea ştiinţifică „Polul Nord 1"), din apropierea Polului Nord până în Groenlanda, iernând în Arctica (1937-1938). A organizat apărarea şi aprovizionarea Arcticii sovietice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

PAPARÁZZO (cuv. it.; de la n. pr. *Paparazzo,* personaj din filmul *La dolce vita* de F. Fellini) s.m. Fotograf insistent (impertinent) care încearcă să obţină cu orice preţ imagini insolite ale unor personalităţi celebre.

PAPÁRĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Mâncare preparată din felii de pâine (prăjită), înmuiate în lapte şi presărate cu brânză sau caşcaval ras. ✦ Mâncare făcută din mămăligă amestecată cu brânză şi untură sau unt. ✦ Fig. Bătaie primită (sau dată) de cineva. **2.** (Reg.) Jumări de ouă; omletă; scrob.

PAPARÚDĂ (< bg.) s.f. **1.** (În mitologia românească) Veche divinitate locală a ploii fertilizante. S-a conservat în folclor ca ritual magic aparţinând cultelor agrare în forma *Jocului paparudelor,* un dans rudimentar executat de tinere fete (adesea ţigănci), purtând doar fuste de verdeaţă pe care femeile le stropesc cu apă; nuditatea simbolizează puritatea naturii însufleţite, menită să trezească virilitatea cerului şi să provoace ploaia. Ritualul are o dată tradiţională fixă, marţi, în a treia săptămână postpascală, dar poate fi reluat ori de câte ori este secetă prelungită, în iunie şi iulie; este răspândit în C. Dunării şi în Banat. ✧ Femeie sau fată ce execută acest dans, cu corpul înfăşurat în verdeaţă, pe care ţăranii o stropesc cu apă. **2.** Fig. Femeie îmbrăcată ridicol sau fardată excesiv; *p. gener.* persoană caraghioasă.

PAPARÚGĂ s.f. (ZOOL.) Buburuză.

PAPAS, Irene (pe numele adevărat *I. Lelekou*) (n. 1926), actriţă greacă. Roluri de tragediană prin excelenţă în filmele lui M. Cacoyannis („Elektra", „Zorba grecul", „Iphigenia"). Vedetă internaţională în filmele anilor '50–'90 („Hristos s-a oprit la Eboli", „Leul deşertului", „Cronica unei morţi anunţate").

PAPAVERACÉE (< fr. {i}; {s} lat. *papaver* „mac") s.f. pl. Fam. de plante erbacee dicotiledonate, cu frunze alterne, flori solitare sau grupate în inflorescenţe, cu fructul o capsulă sau o nuculă, conţinând multe seminţe; au adeseori vase lacitifere. Unele sunt plante medicinale, conţinând opiu, altele au importanţă în tehnică şi în ind. alim. (ex. macul).

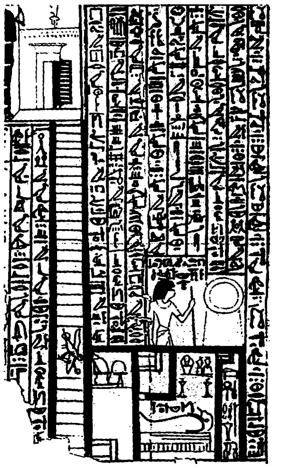

Papirus

PAPAVERÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din opiu sau preparat sintetic, cu acţiune vasodilatatoare, analgezică, antispastică şi hipotensivă.

PÁPĂ (< lat.) s.m. Capul Bisericii romano-catolice, vicar al lui Iisus Hristos şi urmaş al Sfântului Petru. Din 1359 ales pe viaţă, întotdeauna din rândul cardinalilor, de un Conciliu al cardinalilor şi al statului Vatican. Din 10 oct. 1978, papă la Vatican este *Ioan Paul al II-lea* (*Karol Wojtyła*), primul papă neitalian începând din 1523. La invitaţia patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, papa Ioan Paul al II-lea a efectuat o vizită în România (7–9 mai 1999), prima de acest fel într-o ţară cu majoritate ortodoxă. În 2005, în urma decesului lui Ioan Paul al II-lea, este ales papă Benedict al XVI-lea.

PAPEETE, oraş în ins. Tahiti, port de escală şi centrul ad-tiv al Polineziei Franceze; 26,1 mii loc. (2002). Staţiune turistică. Bază aeronavală.

PAPEN, Franz von (1879-1969), om politic german. Cancelar al Reich-ului (1932), apoi vicecancelar (1933-1934); ambasador la Viena (1934–1939) şi Ankara (1939-1944), unul dintre susţinătorii diplomaţiei naziste. Achitat în Procesul de la Nürnberg (1946); condamnat la muncă forţată de un tribunal german şi apoi eliberat (1949).

PAPERBACK (cuv. engl.) subst. Exemplar al unei ediţii ieftine, de mare tiraj, ale cărei coperte, din carton subţire şi flexibil, sunt prinse de cotor prin încleiere; carte broşată.

PAPETĂRÍE (< fr.) s.f. **1.** *Produs de p.* = produs obţinut sub formă de foi (hârtie, carton) sau de obiecte turnate şi presate din pastă de fibre celulozice. 2. Magazin sau raion într-o librărie unde se vând hârtie, caiete, creioane etc.; (colectiv) articole care se vând într-un astfel de magazin.

PAPHOS (PÁFOS), oraş în SV Ciprului, port la M. Mediterană; 45,6 mii loc. (2001). Oraşul vechi, aflat la 16 km SSE de oraşul nou (Néa P.), a fost probabil fundat de greci în perioada miceniană. Potrivit legendei este locul unde Afrodita s-a născut din spuma mării. Cucerit de Ptolemeu I al Egiptului (294 î.Hr.), de romani (58 î.Hr.) - când devine cap. ad-tivă a ins.

PAPIAS (60/70–c. 130), scriitor ecleziastic grec. Episcop de Hierapolis (Frigia). Scrierea sa patristică, „Explicaţii asupra spuselor Domnului", este bazată pe informaţii orale culese de la discipolii apostolilor.

PAPIER COLLÉ (loc. fr.) subst. Tehnică în pictura modernă, care constă în folosirea, ca elemente ale compoziţiei, a unor fragmente de hârtie imprimată sau decorativă, lipite pe suprafaţa pânzei sau cartonului; colaj.

PAPIER MÂCHÉ (loc. fr.) subst. Pastă din hârtie macerată în apă, amestecată cu gips sau caolin şi clei, folosită pentru confecţionarea unor obiecte de artă decorativă şi a unor imitaţii de sculpturi. ✦ P. ext. Obiecte executate din această pastă.

PAPILÁR, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la papile; cu papile.

PAPÍLĂ (< lat. *papilla*) s.f. Proeminenţă mică a pielii, a mucoaselor sau a feţei externe sau interne a unui organ (ex. **p.** dermică, **p.** linguală, **p.** renală).

PAPILIAN, Victor (1888-1956, n. Galaţi), scriitor şi medic român. Autorul unui „Tratat de anatomie umană". Nuvele („Manechinul lui Igor", „Nuvele olteneşti") ce introduc elementul fantastic în analiza stărilor obsesive. Romane de observaţie; teatru; memorialistică.

PAPILIONACÉE (< fr.; {s} lat. *papilio* „fluture") s.f. pl. Denumirea mai veche a familiei *Fabacee* sau a unei subfamilii a acesteia.

PAPILÓM (< fr. {i}) s.n. Tumoră epitelială benignă, care se dezvoltă pe o suprafaţă cutanată sau mucoasă, caracterizată prin hipertrofia papilelor dermice; verucă, neg.

PAPIN, Denis (1647–c. 1714), medic şi fizician francez. Unul dintre inventatorii maşinii cu aburi; a inventat cazanul cu aburi *(Oala lui P.,* 1680), o pompă centrifugă (1681). A stabilit relaţia dintre temperatura de fierbere a apei şi presiune.

PAPINEAU, Louis Joseph (1786–1871), om politic canadian. Deputat, apoi preşedinte al Parlamentului (1815–1823, 1825–1837). Unul dintre iniţiatorii răscoalei din 1837 împotriva dominaţiei engleze, a fost nevoit să se exileze în S.U.A. (până în 1845).

Irene Papas

Giovanni Papini

PAPINI, Giovanni (1881-1956), scriitor, eseist şi publicist italian. Tendinţe nonconformiste, apoi pragmatice; adept al futurismului literar (vol. de poezii „O sută de pagini de poezie"), interesat ulterior de valorile trecutului („Istoria literaturii italiene: secolul al XIII-lea şi al XIV-lea"). Convertit la catolicismul activ („Viaţa lui Iisus") şi la naţionalism („Gog"), a sfârşit în conflict deschis cu Vaticanul („Diavolul"). Romanul autobiografic „Un om sfârşit" este o confesiune simbolică a neputinţei de a sfărâma valorile statornicite prin tradiţie, care împiedică afirmarea individului.

PAPINIANUS, Aemilius (146–212), jurisconsult roman. Fragmente din lucrările sale („Probleme juridice", „Răspunsuri") au fost cuprinse ulterior în „Digeste". Prefect al praetoriului sub Septimiu Sever (203); executat din ordinul lui Caracalla.

PAPIÓN (< fr.) s.n. Cravată mică înnodată în forma aripilor de fluture.

PAPIÓTĂ (< fr.) s.f. **1.** Tub de carton pe care este înfăşurată aţa de cusut. **2.** Mic tub de hârtie pe care se răsuceşte o şuviţă de păr pentru a o ondula.

PAPIROLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *papyros* „papirus + *logos* „studiu") s.f. Disciplină a istoriei care se ocupă cu restaurarea, conservarea şi studierea papirusurilor antice, precum şi a documentelor scrise pe pergament sau alte materiale. A luat amploare după expediţia lui Napoleon în Egipt.

PAPÍRUS (< fr., lat.) s.n. Plantă higrofilă din Africa tropicală şi subtropicală, din fam. ciperaceelor, înaltă de peste 1 m *(Cyperus papyrus).* Folosit şi ca plantă ornamentală pe malul lacurilor şi bazinelor. ✦ Material pentru scris, obţinut de egipteni şi romani din tulpina acestei plante; document scris pe un astfel de material. Unul dintre cele mai vechi manuscrise egiptene, complet şi datat, este *Papyrus Prisse,* culegere de maxime scrise cu cerneală roşie şi neagră în milen. 3 î.Hr. Fabricarea **p.** începe la c. 3500 î.Hr., pătrunzând în Grecia în sec. 6 î.Hr. şi, apoi, în toată lumea greco-romană. Din sec. 4 î.Hr. este înlocuit treptat cu pergamentul, fiind folosit, până în sec. 10–11, în diverse cancelarii.

PAPÍSM (< fr.) s.n. Termen peiorativ folosit de protestanţii englezi pentru a desemna Biserica romano-catolică şi autoritatea papei; catolicism rigid.

PAPISTÁŞ (< magh.) (Înv. şi reg.; uneori peiorativ) Catolic.

PAPIU-ILARIAN, Alexandru (1828–1877, n. sat Bezded, com. Gârbău, jud. Sălaj), om politic, jurist şi istoric român. Acad. (1868). Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1848–1849 din Transilvania. Susţinător al unirii Principatelor şi al domniei lui Al. I. Cuza. Ministru al

Alexandru Papiu-Ilarian

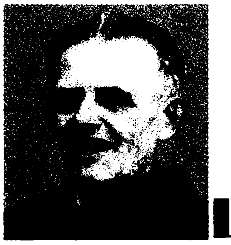

Edgar Papu

Justiției și ad-interim la Control (1863–1865). A înființat (1868) și condus Societatea „Transilvania". Preocupat de istoria românilor din Transilvania („Istoria românilor din Dacia Superioară", „Tesaur de monumente istorice pentru România"). A editat opera lui D. Cantemir. Colaborator la *Dicționarul* Academiei, de sub redacția lui A.T. Laurian.

PAPIU-ILARIAN, com. în jud. Mureș, în zona colinelor Comlodului; 989 loc. (2008). În satul P.I., menționat documentar (1334), se află o biserică din sec. 14 (azi biserică reformată).

PAPP Ferenc (n. 1924, Biharia, jud. Bihor), scriitor român de naționalitate maghiară. Prozator cu un stil auster („În fum și în lumină", „Sub rădăcini"). Traduceri din T. Arghezi, G. Călinescu, M. Preda.

PAPP, Ioan P. (1881–1964), jurist român. M. de onoare al Acad. (1946). Lucrări de istorie juridică („Cărțile funduare. Colecție de legi, regulamente, ordonanțe și formulare"). Colaborator la elaborarea „Codului de procedură civilă a Transilvaniei"; a publicat „Procesul Memorandului românilor transilvăneni", cu traducerea dezbaterilor procesului din 1894.

PAPPOS (PAPPUS) din Alexandria (sec. 4), matematician grec. Lucrarea sa principală, „Culegere matematică" (din care s-au păstrat șapte cărți), este un repertoriu al demonstrațiilor unor celebri matematicieni greci din sec. 4 î.Hr.–3 d.Hr. (Euclid, Arhimede, Apollonios din Perga, Ptolemeu ș.a.). Autor al unei teoreme care îi poartă numele.

PÁPRICAȘ (< magh.) s.n. Mâncare cu sos de roșii, făcută din găluște de făină și bucăți de carne (de vită sau pui), condimentată cu boia de ardei.

PÁPRICĂ (< magh.) s.f. (Reg.) **1.** Ardei. **2.** Boia de ardei.

PÁPȘER (< germ.) s.n. Foarfece pentru carton și mucava.

PAPU, Edgar (1908–1993, n. București), critic și istoric literar român. Inițiator al protocronismului („Din clasicii noștri"). Lucrări de teorie literară („Evoluția și formele genului liric"), de literatură comparată („Barocul ca tip de existență") și de literatură română („Poezia lui Eminescu"). M. post-mortem al Acad. (2006).

PAPUA-NOUA GUINEE (Statul Independent ~), stat în V Oc. Pacific, ocupând partea de E a ins. Noua Guinee, arh. Bismarck, Solomon (partea de N), D'Entrecasteaux, Louisiade și c. 200 de ins. înconjurătoare; 461,6 mii km^2; 5,3 mil. loc. (2003). Limba oficială: engleza. Cap.: *Port Moresby*. Religia: catolici (22%), protestanți (44%), credințe indigene (34%). *Relief* muntos în partea centrală și SE, ce culminează în Mt. Wilhelm (4 509 m) și de câmpie joasă în partea de S. *Climă* ecuatorială. Expl. de cupru, aur, argint și zinc, petrol, gaze naturale. Plantații de arbori de cauciuc, cafea, cacao, palmieri de cocos, bananieri, ceai, ananas. Se mai cultivă manioc, porumb, batate. Creșterea bovinelor, porcinelor și caprinelor. Pescuit. Întreprinderile ind. produc energie electrică, cherestea, produse alim. Expl. forestiere. Moneda: 1 kina = 100 toea. - *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi de triburi de papuași, melaneziene și polineziene, terit P.N.G. este descoperit de navigatorul portughez Jorge de Meneses, în 1526, dar numele îl datorează spaniolului Ortiz de Retis care, înconjurând, în 1546, coasta nordică, o botează Nueva Guinea, datorită asemănării autohtonilor cu populația indigenă din Africa Occidentală. Partea apuseană a ins. Noua Guinee devine, în 1828, colonie olandeză și este inclusă în 1963, sub numele de Irianul de Vest (Jaya), ca provincie în Indonezia, iar partea răsăriteană este împărțită, în 1884, între Germania și Marea Britanie. Compania germană Noua Guinee a administrat partea de nord-est (240 000 km^2) numită Kaiser Wilhelmsland, iar Compania Jaluit o serie de ins. incluzând arh. Bismarck. Prima companie renunță la suveranitatea sa în favoarea guvernului german (1899), iar cea de-a doua în 1906. Marea Britanie, care anexase partea de sud-est (222 000 km^2), o cedează, în 1906, sub numele de „Territory of Papua", Australiei. La începutul Primului Război Mondial (1914), Australia ocupă posesiunile germane din ins., pe care le administrează din 1919, sub numele de „Territory of New Guinea", sub mandat al Societății Națiunilor, iar din 1946, ca terit. sub tutelă O.N.U. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1942–1945), partea nordică a Noii Guinee este ocupată de trupe japoneze. În iul. 1949, Australia unește administrativ cele două terit. din partea de răsărit a ins. sub numele de „Territory of Papua and New Guinea", care dobândește un Consiliu Legislativ propriu, în 1951, și deplină autonomie în 1973. La 16 sept. 1975, P.N.G. își proclamă independența de stat, în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (10 oct. 1975.). Noul stat este confruntat din start cu tendințe separatiste și secesioniste ale ins. din nordul arh. Solomon, deosebit de active în ins. Bougainville (renumită prin bogăția minelor de cupru și aur), care se transformă, începând din 1989, într-un sângeros război civil. Prin semnarea, în 1989, a unui tratat de prietenie și cooperare cu ASEAN, P.N.G. încearcă să extindă legăturile economice (dependente într-o mare măsură de Australia vecină) cu statele din Asia de Sud-Est. În mart. 2000 și iun. 2001, guvernul central de la Port Moresby și mișcarea secesionistă din ins. Bougainville semnează noi acorduri care stipulează acordarea autonomiei, dezarmarea forțelor rebele, retragerea trupelor guvernamentale și organizarea în viitor a unui referendum privind independența ins. Alegerile parlamentare (iun. 2002) duc la un guvern de coaliție prezidat de Michael Somare. În nov. 2004 este votată o nouă Constituție, conform căreia, în 2005, au loc alegeri democratice prezidențiale și parlamentare în ins. Bougainville. Monarhie constituțională. Șeful statului este suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general.

PAPUÁȘI (< fr.) s.m. pl. Subtip de populație aparținând tipului *melanezian* **(1)**. Locuitorii autohtoni din Noua Guinee. Împărțiți în numeroase triburi, vorbesc un mare număr de limbi (peste 700) destul de diferite între ele.

PAPÚC (< tc.) s.m. **1.** Încălțăminte ușoară (fără toc), purtată de obicei în casă; *p. gener.* orice fel de încălțăminte, în special de vară. **2.** Piesă metalică montată la capătul inferior al unei *palplanșe,* pentru protecție și pentru ușurarea pătrunderii ei în teren; sabot. **3.** Piesă de cupru sau de aluminiu fixată la capătul unui conductor electric, care servește la realizarea contactelor electrice demontabile. **4.** (BOT.) *Papucul-doamnei* = plantă erbacee perenă, din fam. orhidaceelor, cu flori mari, galbene cu purpuriu, în formă de papuc *(Cypripedium calceolus).* Răspândită în Europa și Asia de Nord; în România crește sporadic în partea nordică și centrală a țării. Plantă ocrotită, declarată monument al naturii.

PÁPULĂ (< lat. *papula*) s.f. Leziune a pielii sub forma unei mici proeminențe roșietice, care apare în boli de piele, urticarie, febră eruptivă, în sifilis etc.; (pop.) bubuliță, bășicuță, spuzeală.

PÁPURĂ (< lat. *papura*) s.f. Plantă higrofilă, din genul *Typha,* cu tulpina neramificată, frunze lungi și flori unisexuate, dispuse în spice compacte. Rizomii sunt folosiți în ind. medicamentelor și a băuturilor alcoolice; frunzele și tulpinile sunt utilizate la confecționarea de împletituri (coșuri, rogojini etc.) și în dogărie.

PAPURĂ VODĂ v. **Ștefăniță Lupu.**

PÁPUS (cuv. lat.) s.n. Smoc de perișori la extremitatea superioară a fructului matur (ex. „puful" de păpădie).

PAQUIMÉ-CASAS GRANDES, zonă arheologică în N Mexicului (Chihuahua), la SV de Ciudad Juárez. Vestigii ale civilizației amerindienilor pueblo (dezvoltată și în SV S.U.A.) ajunsă la apogeu în sec. 14-15 și dispărută în timpul colonizării spaniole. Inclusă (din 1998) în patrimoniul cultural universal.

PAR^1 (lat. *palus*) s.m. **1.** Bucată de lemn rotundă, cu lungime mai mare de 1 m, ascuțită la un cap, care se înfige în pământ, pentru susținere (ex. la garduri). **2.** Bâtă, ciomag.

PAR^2, -Ă (< lat. *par, paris* „egal, asemănător") adj. **1.** (Despre numere) Care este divizibil cu doi. **2.** (MAT.; despre funcții) Care nu își schimbă valoarea când argumentul își schimbă semnul: $f(x) = f(-x)$. **2.** (CHIM.)

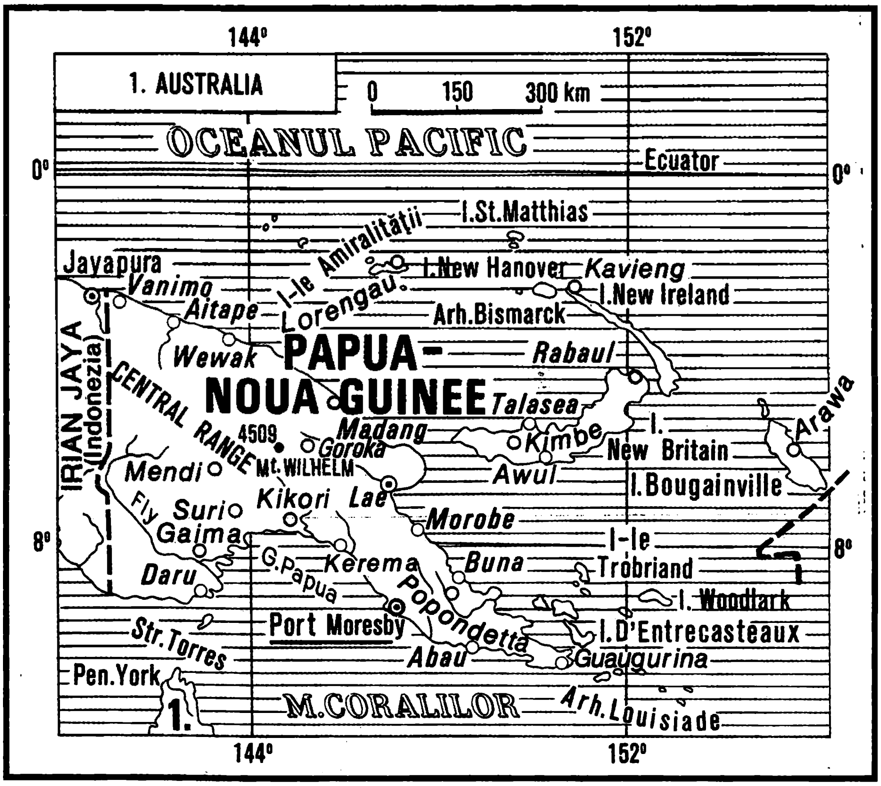

Element de compunere folosit la formarea denumirilor unor substanțe: derivați aromatici disubstituiți în poziția 1, 4, unii polimeri (paracetaldehida) etc.

PARA^{1}- (< fr.; {s} gr. *para* „lângă, alături") **1.** Element de compunere cu sensul „contrar", „alături de", „pe lângă", folosit la formarea unor substantive și a unor adjective.

PARA^{2}- (< fr. *parer* „a apăra de") Element de compunere care exprimă ideea de „protecție contra...", folosit la formarea unor substantive.

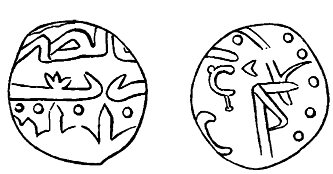
avers revers

Para^{3} (1)

PARÁ^{3} (< tc.) s.f. **1.** Mică monedă turcească de argint, care a circulat și în Țările Române în sec. 18 și la începutul sec. 19. ✦ *Cinci parale* = monedă veche valorând a douăzecea parte dintr-un leu. ✦ P. gener. Ban de valoare mică. **2.** (Fam.; la pl.) Bani; avere în bani.

PARÁ^{4} (< fr.) vb. I tranz. A evita printr-o contralovitură o lovitură la duel, la scrimă etc.; *p. gener.* a evita ceva, a face față la ceva.

PARÁ 1. Stat în N Braziliei; 1,25 mil. km^2; 6,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Belém*. **2.** V. *Belém*.

PARAACETALDEHÍDĂ (PARAALDEHÍDĂ) (< fr. {i}) s.f. Trimer al acetaldehidei; lichid incolor cu miros aromatic, folosit în sinteze organice.

PARAAMINOBENZÓIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = vitamina H_1.

PARAAMINOSALICÍLIC adj. *Acid* ~ = medicament de sinteză, utilizat în tratamentul tuberculozei; PAS^3.

PARABÁZĂ (< fr., germ.; {s} gr. *parabasis* „digresiune") s.f. Secvență a comediei antice grecești, situată de obicei în prima parte a lucrării, prin care autorul își exprimă, prin intermediul corifeului, propriile păreri în legătură cu realitățile înfățișate. Utilizată, mai ales, de Aristofan.

PARÁBIL, -Ă adj. (SPORT; despre goluri, șuturi, lovituri etc.) Care poate fi apărat sau evitat.

PARABIÓZĂ (< fr.) s.f. **1.** (FIZIOL.) Inhibiție temporară (patologică sau experimentală) a activităților fiziologice ale organismului. **2.** (GENET.) Naștere a două organisme alipite (gemenii siamezi) sau efectuarea experimentală a acestei legături.

PARÁBOLĂ^{1} (< fr., lat. m. *parabola*, gr. *parabole* „comparație") s.f. **1.** Povestire religioasă cu sens simbolic sau alegoric, întâlnită de obicei în Biblie și în literatura creștină veche, din care se desprinde o învățătură; pildă. ✦ Scriere cu caracter alegoric, asemănătoare prin structură fabulei. **2.** P. ext. Alegorie.

PARÁBOLĂ^{2} (< fr., gr.) s.f. (GEOM.) Curbă plană, definită ca locul geometric al punctelor din plan egal depărtate de o dreaptă fixă, numită directoare, și de un punct fix, numit focar. Ecuația **p.** este de gradul al doilea.

PARABÓLIC^{1}, -Ă (< fr.) adj. Alegoric.

PARABÓLIC^{2}, -Ă (< fr., germ. {i}) adj. **1.** A cărui formă seamănă cu o parabolă^2. **2.** *Antenă p.* = antenă **(2)** cu un ecran reflectat în formă de paraboloid de rotație sau de cilindru parabolic; antenă cu reflector parabolic **(1).**

PARABOLOÍD (< fr. {i}) s.n. Suprafață cuadrică cu centrul la infinit.

PARACĂZĂTÓR ({s} *para^2- + căzător*) s.n. Dispozitiv de siguranță atașat vaselor de extracție din puțurile de mină și ascensoarelor pentru a le împiedica să cadă în cazul ruperii cablului de susținere.

PARACEL v. **Xisha Qundao.**

PARACELSUS (Philippus Theophrastus, de fapt, **Philipp Aureolus Theophrast BOMBASTUS von HOHENHEIM,** zis ~) (c. 1493–1541), alchimist, medic, „magician" și filozof al naturii elvețian. A susținut că bolile pot fi explicate din punct de vedere chimic („Opus paramirum"); a introdus în tratament medicamente chimice, devenind precursorul *iatrochimiei*. Opera sa teologică a influențat mistica protestantă germană și teozofia din sec. 17–18.

PARACENTÉZĂ (< fr.; {s} *para^1-* + gr. *kentesis* „înțepătură") s.f. Puncție a unei cavități naturale (pleurală, pericardiacă etc.) în vederea evacuării, în scop diagnostic sau terapeutic, a lichidului patologic conținut.

PARACHINEZÍE s.f. (< fr.) (MED.) Tulburare a funcției motorii, care se manifestă prin efectuarea unor mișcări anormale.

PARACHÓR (< fr.) s.n. (CHIM.) Funcție moleculară empirică: $P = M \gamma f/D-d$, în care M este masa moleculară a substanței, D și d densitatea substanței în fază lichidă, respectiv în fază de vapori, iar γ tensiunea sa superficială. **P.** este o proprietate aditivă și constitutivă a substanțelor, cu ajutorul căreia se pot obține indicații asupra structurii moleculare, în special a substanțelor organice.

PARACISTÍTĂ s.f. (< fr.) (MED.) Inflamație a țesutului conjunctiv din jurul vezicii urinare.

PARACLÍNIC adj. (MED.) Care depășește domeniul clinic.

PARACLÍS (< ngr., sl.) s.n. **1.** Capelă ridicată alături de o biserică, în complexul unei mănăstiri, într-un cimitir, sau aflată în corpul unei clădiri. **2.** (În cultul creștin ortodox) Slujbă religioasă de laudă sau de invocare a ajutorului Fecioarei Maria, al lui Iisus Hristos sau al unui sfânt. ✦ P. ext. Carte bisericească cuprinzând rugăciuni și imnuri de laudă a Fecioarei Maria sau a altor sfinți.

PARACLISÉR (PARACLISIÉR) s.m. Persoană însărcinată cu îngrijirea unei biserici; țârcovnic. ✦ P. ext. (Înv.) Cântăreț bisericesc.

PARÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Festivitate la care defilează trupe de diferite arme *(p. militară)* sau participanții la o manifestație sportivă *(p. sportivă)*; *p. ext.* ceremonie. ✧ *Parada modei* = expunere a unor noi modele de îmbrăcăminte, făcută de casele sau de designerii de modă. ✦ (Înv.) Cortegiu solemn, alai. **2.** (SPORT) Înlănțuire a unor procedee tehnice executate de un sportiv în scop tactic, terminată cu atacarea adversarului sau cu riposta acestuia (la scrimă, box).

PARADE, Christoph (n. 1934), arhitect german. Lucrări de orientare funcționalistă (Școala germană din Roma, Sediul guvernamental la Bonn, Muzeul de Științe Naturale din Osnabrück).

PARADENTÓZĂ v. **paradontoză.**

PARADIABÉT (< fr.) s.n. Stare patologică asemănătoare diabetului zaharat, dar provocată de cauze extrapancreatice (insuficiență hepatică etc.) și caracterizată printr-o toleranță scăzută la glucide și uneori prin glicozurie.

PARADIAFONÍE (< fr.) s.f. Diafonie percepută în receptorul situat de aceeași parte cu circuitul perturbator, caracterizată prin recepția unei convorbiri dintr-un alt circuit.

PARADÍGMĂ (< fr., lat.; {s} gr. *paradeigma* „exemplu, model") s.f. **1.** Ansamblul formelor flexionare ale unui cuvânt. ✦ Tablou al formelor unui cuvânt dat ca model pentru flexiunea unei părți de vorbire sau a unei clase din cadrul unei părți de vorbire. **2.** (Înv.) Exemplu, model, pildă. **3.** Set de asumții de fond, de concepte, rezultate și proceduri; mod global de a privi fenomenele, instituit de anumite opere științifice într-o comunitate științifică.

PARADÍS (< fr., lat., germ.; {s} gr. *parádeisos* „grădină") s.n. **1.** (În unele credințe religioase) Lăcașul lui Dumnezeu; loc de supremă fericire, imaginat ca o grădină aflată în cer, unde au trăit Adam și Eva până la săvârșirea păcatului originar și în care ajung, după moarte, sufletele oamenilor fără păcate; rai, eden. **2.** Peisaj minunat; loc plăcut, încântător care oferă condiții extraordinare de viață și de dezvoltare (spirituală) etc. ✧ Ceea ce încântă privirea și sufletul. **3.** S.f. (FILOZ.) Termen introdus în filozofia științei de Th. Kuhn pentru a defini ansamblul regulilor, modelelor și criteriilor care caracterizează o comunitate științifică (eră istorică, loc geografic etc.).

Paracelsus

PARADIS, Vanessa (n. 1972), cântăreață și actriță franceză. Lansează „Joe le taxi" la 12 ani, apoi „Manolo, Manolo". La 19 ani începe cariera americană („Walk On The Wild Side"). Activitate cinematografică („Nopți albe", „Elisa").

PARADISO, Gran ~ v. **Gran Paradiso.**

PARADIZIÁC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) De paradis, ca în paradis; minunat, încântător; splendid.

PARADJANOV, Serghei (PARADJANIAN, Sarkis) (1924–1990), regizor armean. Creația sa cinematografică se distinge prin diversitatea imaginii artistice și reflectarea autentică a tradițiilor naționale („Umbrele strămoșilor uitați", „Sayat Nova" ș.a.). Schițe și colaje. În conflict cu autoritățile sovietice.

PARADONTÓZĂ (< germ., fr.) s.f. Boală degenerativă a țesuturilor care susțin și fixează dinții, caracterizată prin formarea locală de pungi cu puroi și căderea dinților; parodontoză, paradentoză.

PARADÓX (< fr.; gr. *paradoxos* „contrar opiniei comune" din *para^1-* + gr. *doxa* „părere") s.n. **1.** Opinie (absurdă) contrară opiniei comune; *p. ext.* nepotrivire, ciudățenie. **2.** (LOG.) Situație care apare când din premise admise ca adevărate, printr-un raționament deductiv aparent valid, se ajunge la o concluzie contradictorie sau inacceptabilă în contextul credințelor îndeobște acceptate. Rezolvarea unui p. presupune fie descoperirea unei erori în premise, fie respingerea procesului de inferență, fie acceptarea concluziei dimpreună cu abandonarea uneia dintre premisele de până atunci. În religie, **p.** este invocat adesea ca expresie pentru adevărurile nedemonstrabile logic. ✦ *Paradoxuri logice* = **p.** exprimate numai prin termeni logici și din teoria mulțimilor. *Paradoxuri semantice* = **p.** care depind de noțiunea de referință sau de cea de adevăr. *Paradoxurile lui Zenon* = cele două mulțimi de argumente construite de Zenon și menite să-i discrediteze pe oponenții lui Parmenide; prima mulțime cuprindea 40 de argumente împotriva pluralității, din care s-au păstrat numai două; a doua mulțime cuprindea cele patru argumente împotriva mișcării cunoscute azi ca: p. stadionului, p. lui Ahile, p. săgeții și p. șirurilor. **3.** (FIZ.) *Paradoxul hidrostatic* = faptul, ciudat în aparență, că presiunea unui lichid pe fundul vasului în care se află nu depinde de forma și de dimensiunile vasului, ci doar de înălțimea suprafeței libere a lichidului în raport cu nivelul fundului.

PARADOXÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de paradox **(1)**; de neînțeles; *p. ext.* ciudat, straniu, bizar; absurd. ✦ (În logica enunțiativă) Un lucru argumentat aparent corect care duce la o concluzie contradictorie. ✧ *Somn p. (fază p.)* = fază a somnului în care are loc o intensă activitate cerebrală, evidențiată în electroencefalograme prin unde rapide, asemănătoare celor din starea de veghe.

PARAFÁ (< fr.) vb. I tranz. A semna prin parafă **(1)**, a întări un act prin semnătură cu parafă. ✦ A aplica o parafă **(2)** în ceară roșie pe legătura unui registru sau a unui dosar, pentru a nu se putea scoate sau adăuga foi.

PARÁFĂ (< fr., lat. m.) s.f. **1.** Iscălitură prescurtată sau alcătuită din inițiale, pusă pe un act. **2.** Ștampilă care poartă gravate pe suprafața sa, în negativ, numele, monograma sau semnătura posesorului.

PARAFÉRNĂ (< ngr.) Avere care aparține soției căsătorite în regim dotal și asupra căreia aceasta își păstrează dreptul de administrare și folosință.

PARAFINÁRE s.f. **1.** (EXPL. PETR.) Acoperire cu parafină a probelor de rocă obținute din foraje, în scopul păstrării nealterate a conținutului de apă și de hidrocarburi ale acestora până la efectuarea analizelor.

2. Depunere pe pereții țevilor de extracție și ai conductelor de transport al țițeiului a unor hidrocarburi parafinice, cerezine, rășini, care provoacă reducerea secțiunii de curgere. 3. (IND. LEMN.) Acoperire cu parafină a bețelor de chibrit prin introducerea acestora în baia dispozitivului de parafinat. ✦ Acoperire cu parafină a interiorului butoaielor de fag în care se păstrează semiconservele de fructe.

PARAFÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *parum affinis* „care are puține afinități") s.f. 1. Produs solid, alb, translucid, cu p.t. 45–65° C, constând dintr-un amestec de alcani superiori, obținut prin prelucrarea țițeiurilor parafinoase; se întrebuințează la fabricarea lumânărilor, impregnarea hârtiei și a țesăturilor, ca material izolant, ca materie primă în ind. chimică etc. 2. (La pl.) Alcani.

PARAFÍNIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la parafină; din parafină. ✧ *Hidrocarburi parafinice = alcani.*

PARAFÍZICĂ (< fr., germ.) s.f. Domeniu al parapsihologiei care cercetează fenomenele paranormale în sensul de schimbări materiale ce nu pot fi explicate prin legile naturii (ex. anumite raze).

PARAFLÁCĂRĂ ({s} *para²-* + *flacără*) s.f. Manșon din material termorezistent folosit la motoarele Diesel cu dublu efect, pentru protecția tijei pistonului contra acțiunii directe a flăcării din cilindru.

PARAFLOW (cuv. engl.) s.n. (CHIM.) Paragel.

PARAFÓC s.n. Perete din material refractar care apără de flăcări partea mai sensibilă a cazanului cu abur.

PARAFORMALDEHÍDĂ (PARAFÓRM) (< fr.) s.f. Polimer al formaldehidei. Este o pulbere albă care, prin încălzire, se transformă în formaldehidă; se întrebuințează în multe reacții chimice, la dezinfectarea încăperilor etc.

PARAFRÁSTIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de parafrază; care este redat prin parafrază.

PARAFRÁZĂ (< fr., lat.; {s} gr. *paraphrasis* din *para¹-* + *phrasis* „frază") s.f. 1. Reproducere sau explicare dezvoltată și într-o formulare personală a unui text dat; comentariu, explicație, interpretare. 2. (MUZ.) Compoziție muzicală constituită dintr-o prelucrare cu caracter liber a uneia sau a mai multor teme cunoscute luate din alte opere.

PARAFÚLGER s.n. Dispozitiv de protecție împotriva supratensiunilor în instalațiile de telecomunicații, montat pe linii aeriene. ✦ Dispozitiv de protecție a unei conducte electrice împotriva descărcărilor electrice atmosferice.

PARAFÚM s.n. Dispozitiv atașat în partea inferioară a tablierelor podurilor metalice care traversează liniile de cale ferată, pentru a preveni coroziunea elementelor podurilor de acțiunea gazelor degajate de locomotivele cu aburi.

PARAGANGLIÓN (< fr.) s.m. Denumire dată unor ganglioni ai sistemului nervos simpatic care conțin țesut cromafin.

PARAGÁT (< tc.) s.n. Unealtă de pescuit marin (calcan, nisetru), alcătuită dintr-un șir de cârlige cu nadă, fixate pe un odgon.

PARAGÉL (< *para¹-* + *gel*) s.n. Aditiv pentru coborârea punctului de congelare a uleiurilor minerale; paraflow.

PARAGENETÍCĂ (< fr.) s.f. Ramură a geneticii care se ocupă cu studiul factorilor ce influențează evoluția intrauterină a fătului din momentul fecundației până la naștere.

PARÁGINĂ s.f. Teren necultivat, acoperit de buruieni. ✦ Ruină, dărăpănătură; casă părăsită. ✦ P. ext. Stare de părăsire, de neîngrijire a unui teren sau a unei clădiri.

PARAGRÁF (< fr., lat.; {s} gr. *paragraphos* „scris alături") s.n. 1. Pasaj dintr-un text scris, despărțit de restul textului printr-un alineat sau printr-un semn grafic special. 2. Fiecare dintre subdiviziunile unui capitol dintr-un text scris, însoțită adesea, la început, de un număr de ordine (și de un semn grafic). 3. Semn tipografic folosit pentru împărțirea unei lucrări în mai multe diviziuni. 4. (INFORM.) Grup de instrucțiuni ale unui program scris în unele limbaje de programare.

PARAGRÁMĂ (< germ., gr.) s.f. Greșeală de ortografie care constă în substituirea unei litere cu alta.

PARAGUANÁ, pen. în NV Venezuelei; legată de continent printr-un istm îngust.

PARAGUAY 1. Republica ~, stat în America de Sud, în bazinul mijlociu al fl. **P.**; 406,8 mii km²; 6,03 mil. loc. (2003). Religia: catolici (90%), protestanți. Limbi oficiale: spaniolă, guarani. Cap.: *Asunción*. Orașe pr.: Madang, Lae, Ciudad del Este, San Lorenzo. *Relief* predominant de câmpie, traversat de râul Paraguay și de fl. Paraná. În NV și E, relief de podiș. *Climă* tropicală cu un anotimp ploios și unul secetos. Păduri și savane. Resurse naturale: min. de fier, mangan, cupru. Se cultivă manioc, trestie de zahăr, bananieri, porumb, batate, tutun, grâu, soia, orez, bumbac, arahide, ananas, yerba maté, citrice și viță de vie. Se practică creșterea extensivă a animalelor: bovine, porcine, ovine și cabaline. Hidroenergie, prelucr. petrolului, a lemnului, ind. textilă, piel., de țigarete, de zahăr, ciment, alcool, rom și conserve. Moneda: 1 guarani = 100 céntimos. – *Istoric.* Locuit în epoca precolumbiană de triburi amerindiene vorbitoare de limbi tupi-guaraní, terit. **P.** este descoperit în 1525 de spaniolul Alejo García; colonizarea spaniolă are ca punct de plecare întemeierea, în 1537, a orașului Asunción. În sec. următoare, terit. **P.** aparține viceregatelor Perú (1617) și Río de la Plata (1776). La sfârșitul sec. 16, în **P.** se stabilesc misiuni ale Ordinului iezuiților, care introduc în S și E țării, până la izgonirea lor în 1767, un original experiment social-economic (*reductiones*) în favoarea populațiilor amerindiene guaraní, creștinate acum. La 14 mai 1811, **P.** își proclamă independența. Prima jumătate de sec. de la independență este marcată de trei regimuri dictatoriale succesive, care asigură, până în 1865, o remarcabilă stabilitate internă și o reală înflorire economică. În încercarea sa de a obține o ieșire la Oc. Atlantic, **P.** poartă un război împotriva coaliției constituite din Argentina, Uruguay și Brazilia (1865–1870), în urma căruia **P.** pierde 2/3 din populația țării, suferă distrugeri catastrofale și înregistrează grave amputări teritoriale în favoarea celor trei adversari. Reconstrucția țării este frânată de luptele celor două facțiuni politice – Albaștrii (liberali anticlericali) și Roșii (conservatori și catolici). Istoria **P.** în sec. 20, devenit unul dintre cele mai sărace state ale Americii Latine, este marcată, în prima jumătate, de o mare instabilitate politică (se succe
puțin de 29 de președinți). În urma războiu
împotriva Boliviei (1932–1935), **P.** obține 2/3
disputată (120 000 km²), Chaco, care nu dis
de zăcămintele de petrol bănuite la declanșar
tului. Membru fondator al O.N.U. (1945). În
1954, **P.** cunoaște aceeași instabilitate politică,
de stat și alți 6 președinți succedându-se pâ
luarea puterii de către generalul *Alfredo*
Ales președinte, în calitate de candidat al
Colorado, în 1954 (și reales în 1958, 1963, 1
1978, 1983 și 1988), A. Stroessner instituie cel
regim dictatorial din America Latină a sec. 2
1965, guvernează sub dictatul stării de asediu)
de stat a generalului Andrés Rodríguez din 3
(ales președinte la 1 mai 1989) pune capăt înc
dictaturi a generalului Stroessner. Alegerea c
lui Partidului Colorado, Juan Carlos Wasmo
ședinte în 1993, marchează noi pași pe drumu
la un regim democratic, în pofida poziți
deținute în continuare de armată. Frământări
provocate de alegerea, în 1998, a președin
Cubas Grau, disputa legată de grațierea g
Lino Oviedo, fost comandant al forțelor armat
noul șef al statului, asasinarea vicepreședin
Argaña, urmată, câteva zile mai târziu, la 28
de demisia lui Raúl Cubas Grau, ilustrează f
tinerei democrații paraguayene la 10 ani de
rarea ei. Fenomenul meteorologic *El Niño* afe
coltele de soia și de bumbac (50% din valoar
a exporturilor), iar reverberațiile crizei asiati
economiei braziliene destabilizează, în 1999
bancar din **P.** O tentativă de lovitură de stat
spirată de fostul comandant suprem al forțel
Lino Oviedo, eșuează în mai 2000, puterea
nută de președintele ales, Luis Ángel Gonzál
La 27 apr. 2003 alegerile prezidențiale sun
de Nicanor Duarte Frutos. Republică prez
2. Paraguai, râu în America de Sud, afl.
Paraná în C. Gran Chaco (Argentina) 2 55
din pod. Mato Grosso, formează, în cursul su
mici porțiuni, granița între Bolivia și Brazilia,
Paraguay și Brazilia, după care traversează
SE a statului Paraguay iar între Asunción
fl. Paraná formează granița dintre Paraguay și

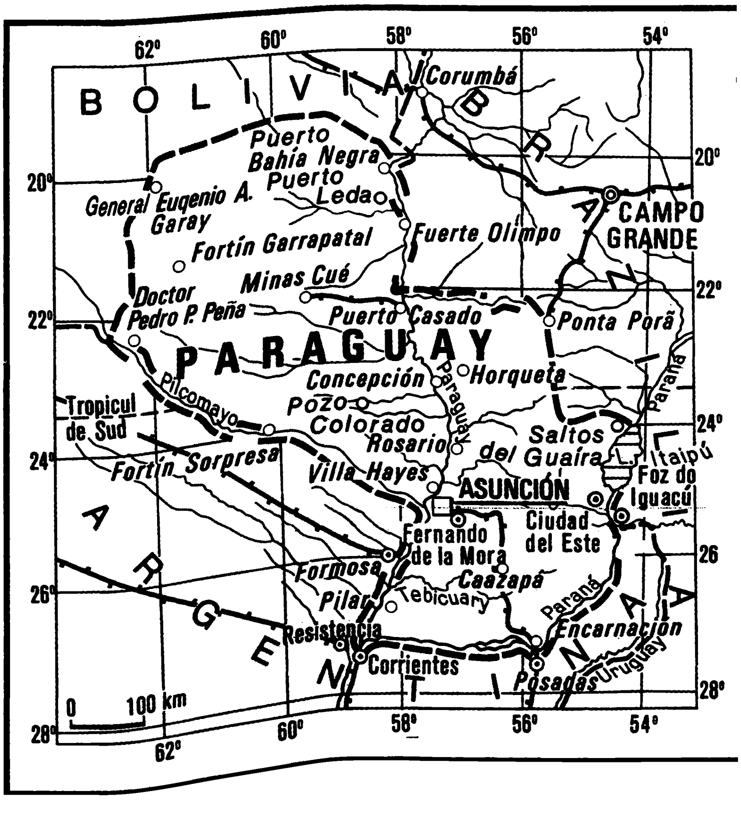

PARAHIDROGÉN (< fr.) s.n. Hidrogen cu moleculele alcătuite din doi atomi ale căror nuclee au spinii antiparaleli.

PARAÍBA 1. (Rio Paraíba do Sul), fl. în SE Braziliei; 1 060 km. Izv. din M-ții Serra do Mar. **2.** Stat în NE Braziliei, cu ieşire la Oc. Atlantic: 56,6 mii km^2; 3,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *João Pessoa*. Expl. de min. de cupru, wolfram, beriliu, columbit. **3.** V. **João Pessoa.**

PARAIBUNA v. **Juiz de Fora.**

PARAIMUNITÁTE s.f. Stare de rezistență pe care organismul, imun față de un germen, o prezintă şi față de alt germen şi care se explică prin existența în structura acestuia a unor antigeni asemănători.

PARAKOU, oraş în E Beninului Central, la c. 320 km de Porto Novo, într-o reg. de câmpie; 128,3 mii loc. (1998). Punct terminus al c.f. Benin–Niger (unit cu Cotonou). Centru comercial şi mare piață de bumbac.

PARALÁCTIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la paralaxă.

PARALÁXĂ (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *allassein* „a schimba") s.f. **1.** Unghiul dintre două drepte care unesc extremitățile unui segment (bază de observație) cu un punct de observație. ✦ (ASTR.) Unghiul maxim sub care se vede de pe un corp ceresc raza Pământului *(p. geometrică* sau *diurnă)* ori raza orbitei sale *(p. heliocentrică* sau *anuală)*. **2.** (METR.) *Eroare de p.* = greşeală comisă la citirea instrumentelor de măsurat cu ac indicator, atunci când observatorul nu priveşte perpendicular pe scala instrumentului.

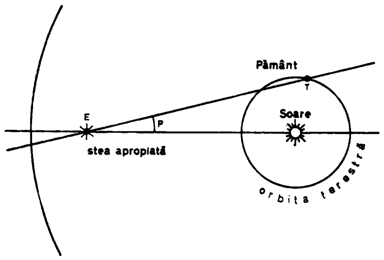

Paralaxă heliocentrică

PARALÉL, -Ă (< fr., lat., it., germ.; {s} gr. *parallelos* „alături unul de altul") adj., s.f., s.n. **1.** Adj. (Despre plane sau drepte aflate într-un plan) Care nu se intersectează oricât s-ar prelungi. **2.** Adj. (Şi adv.) Care se produce şi se desfăşoară simultan (cu altceva). **3.** S.f. (GEOGR.) Linie imaginară care rezultă din intersectarea suprafeței Pământului cu un plan perpendicular pe axa polilor, reprezentând cercul care uneşte, pe suprafața Pământului, punctele cu aceeaşi latitudine; se exprimă în grade (0–90). Cele mai importante p. sunt cele două tropice (de N şi de S) situate la 23°27′ şi cele două cercuri polare, la 66°33′ (lat. N şi lat. S). **4.** S.n. *Paralel ceresc* = cerc de pe sfera cerească descris de o stea în mişcarea ei diurnă, în jurul axei lumii. **5.** S.n. Instrument de atelier folosit la trasarea unor linii paralele cu un plan sau a unor distanțe pe piese. Este constituit, în principiu, dintr-un *ac de trasat,* montat într-un cursor care alunecă pe o tijă gradată. **6.** S.f. (La pl.) Aparat folosit în gimnastică sportivă. ✧ *Paralele egale* = aparat utilizat în întrecerile masculine de gimnastică, care dispune de două bare aşezate paralel **(1)**, lungi de 3,50 m şi înălțate la maximum 1,70 m; probă care se execută la acest aparat. *Paralele inegale* = aparat specific întrecerilor feminine de gimnastică, la care barele, de 3,50 m lungime, sunt aşezate la nivele diferite; cea inferioară la maximum 1,50 m, iar cea superioară la maximum 2,30 m.; probă care se execută la acest aparat. **7.** S.f. Comparare a două ființe, a două lucruri, fenomene etc. şi stabilirea apropierilor şi a deosebirilor dintre ele. ✦ Spec. Comparație făcută într-o scriere literară, într-un discurs etc. între portretele a două personaje, în scopul sublinierii asemănărilor şi deosebirilor dintre ele (ex. la Plutarh, La Bruyère).

PARALELIPIPÉD (< fr.; gr. *parallelos* „alături unul de altul" + *epipedon* „suprafață") s.n. Prismă a cărei bază este un paralelogram; are şase fețe, opt vârfuri şi 12 muchii.

PARALELIPIPÉDIC, -Ă (< fr.) adj. Care are formă de paralelipiped.

PARALELÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Proprietate a două drepte sau a două plane de a fi paralele. **2.** Stare a două lucruri, fenomene etc. care prezintă elemente comparabile. **3.** Paralel(ă) **(7)**. ✦ (Procedeu de) compoziție prin care se pun față în față două aspecte. **4.** (PSIH., FILOZ.) *P. psihofizic* (sau *psihofiziologic*) = teorie dualistă carteziană, potrivit căreia procesele fiziologice şi cele psihice ar constitui două serii de fenomene paralele, care se desfăşoară în mod independent unele de altele.

PARALELOGRÁM (< fr., lat.) s.n. **1.** Patrulater ale cărui laturi opuse sunt paralele două câte două. **2.** (FIZ.) *Regula paralelogramului* = construcție folosită pentru însumarea, pe cale grafică, a doi vectori (ex. două forțe).

PARALÉU (< *para*^{1}- + *leu*^{1}) s.m. (Mai ales în corelație cu leu) Leu foarte mare şi puternic; *fig.* ființă înzestrată cu puteri supranaturale.

PARALIPOMENA (cuv. gr. „obiect lăsat afară") Subst. Lucrare lăsată în afara operei principale a unui autor şi inclusă în apendice.

PARALITERATÚRĂ (< fr.) s.f. Literatură considerată la marginea creației literare propriu-zise; literatură de consum.

PARALÍTIC, -Ă (< ngr., fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de paralizie.

PARALIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. şi refl. A suferi o paralizie. **2.** Tranz. Fig. A face să înceteze (o acțiune, o mişcare), a imobiliza; a împiedica (a obstrucționa). **3.** Tranz. şi intranz. A încremeni, a înțepeni de spaimă, de emoție.

PARALIZÁNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care paralizează, care produce paralizie. **2.** Fig. Care împiedică, opreşte o mişcare, o acțiune.

PARALIZÁT, -Ă adj. **1.** (Despre persoane) Care suferă de paralizie. ✦ Fig. Înțepenit. Înmărmurit (de spaimă, de uimire). **2.** Fig. Împiedicat, stânjenit în mişcări.

PARALIZÍE (< fr., lat.) s.f. Pierdere pasageră sau definitivă a funcției motrice a unui muşchi, grup muscular sau a unei părți a corpului. ✧ *P. agitantă* v. *Parkinson. P. generală progresivă* = meningoencefalită sifilitică, caracterizată prin tulburări psihice evoluând spre demență, tulburări de vorbire (dizartrie) şi tremurături ale extremităților; boala lui Bayle. *P. infantilă* = *poliomielită* anterioară acută.

PARALOGÍE (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *logos* „cuvânt") s.f. Transformare analogică a unui cuvânt prin apropierea lui formală de un alt cuvânt asemănător.

PARALOGÍSM (< fr., gr.) s.n. Eroare logică săvârşită fără voie.

PARAMAGNETÍSM (< fr. {i}) s.n. Proprietate a unor corpuri de a se magnetiza (slab şi temporar) prin introducerea lor într-un câmp magnetic.

PARAMARIBO, cap. Republicii Suriname, situată în N țării; 233 mii loc. (1999). Port fluvio-maritim. Ind. aluminiului, uşoară, alim. Universitate (1968). Fortul Zeelandia (sec. 17). Fundat de englezi (1603), intră în stăpânirea Țărilor de Jos (1667).

PARAMÉCI (< fr., lat.; {s} gr. *paramêkês* „alungit") s.m. (ZOOL.) Gen de protozoare din categoria infuzoarelor, de dimensiuni microscopice (c. 200 μ), având formă oval-alungită cu cilii dispuşi uniform pe toată suprafața corpului *(Paramoecium)*. Trăieşte în ape staționare dulci; se dezvoltă în cantități mari în infuzii de fân; pantofior **(2)**.

PARAMÉDIC (< *para*^{1} + *medic*) s.m., adj. (Referitor la) personalul auxiliar care lucrează într-un spital, într-o clinică (asistenți, fizioterapeuți, tehnicieni etc.).

PARAMÉNT (< germ.) s.n. Fața exterioară, finisată a unei construcții sau a unor elemente de construcție (panouri, plăci). ✦ Materialul care îmbracă scheletul de rezistență al unei construcții.

PARAMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la un parametru; care depinde de unul sau mai mulți parametri variabili. ✧ *Amplificare p.* = metodă de amplificare a microundelor, bazată pe interacțiunea a două semnale de frecvențe diferite, aplicate unei reactanțe neliniare variabile. *Circuit p.* = circuit ai cărui parametri sunt funcții date de timp, nedepinzând de valorile instantanee ale tensiunilor şi curenților.

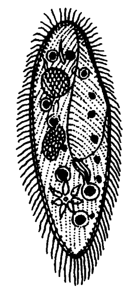

Parameci

PARAMETRÍTĂ (< fr.) s. f. Inflamație a țesutului conjunctiv pelvian situat în jurul uterului. Apare frecvent după avorturi sau după naştere.

PARAMETRÓN (< fr.) s.n. Circuit oscilant cu variație parametrică a unuia dintre elemente, care dă posibilitatea obținerii unui semnal de ieşire cu frecvența egală cu un submultiplu al frecvenței semnalului de excitație; folosit în telecomunicații şi în cibernetică.

PARAMÉTRU (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + gr. *metron* „măsură") s.n. (MAT.) Mărime variabilă care intervine în ecuația unei familii de curbe sau suprafețe şi a cărei variație permite obținerea tuturor curbelor sau suprafețelor din familie. ✦ (FIZ., TEHN.) Mărime proprie unui anumit obiect care intervine în caracterizarea anumitor proprietăți ale acestuia (ex. **p.** unui circuit electric). *P. de stare* = **p.** care caracterizează starea unui sistem fizic (ex. presiunea, volumul, temperatura). ✧ *P. economic* = măsură a laturilor cantitative şi calitative ale proceselor şi fenomenelor economice, ce se desfăşoară la nivel micro- sau macroeconomic.

PARAMILITÁR, -Ă (< fr.; {s} *para*^{1}- *militaire* „militar") adj. (Despre grupuri, organizații) Care este organizat pe baza disciplinei de tip militar şi a structurii armatei.

PARAMNEZÍE (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + gr. *mnêsis* „amintire") s.f. (PSIH.) Tulburare a memoriei constând în iluzia trăirii unor situații percepute pentru prima oară ca pe nişte amintiri; falsă recunoaştere.

PARAMO (< sp.) subst. Denumire locală a porțiunii înalte a Anzilor din reg. tropicală (între c. 11° lat. N şi 80° lat. S), între limita superioară a pădurii şi limita zăpezilor perene, cu pajişti alpine, tufărişuri scunde şi arii mlăştinoase, cu o mare diversitate floristică şi numeroase endemite.

PARAMORFÓZĂ (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + *morphosis* „formare") s.f. Proces de transformare fizică structurală a corpurilor, prin păstrarea compoziţici chimicc şi a formei exterioare a cristalului inițial.

PARAMOUNT PICTURES, societate americană de producție şi distribuție cinematografică fondată de A. Zukor, J.L. Lasky şi W.W. Hodkinson (1961).

PARANÁ 1. Fl. în America de Sud (Brazilia, Paraguay, Argentina); 4 875 km (al doilea după Amazon). Se formează prin unirea râurilor Paranaíba şi Grande şi curge pe terit. Braziliei până la Guaíra. În aval de

Imagine din Paramaribo

aceasta, la granița dintre Brazilia și Paraguay, a fost creat lacul de acumulare *Itaipu* (170 km lungime). Apoi marchează hotarul dintre Argentina și Paraguay, drenează partea de NE a Argentinei și se varsă în estuarul Río de la Plata. În cursul superior formează praguri și cascade; aici au fost construite numeroase baraje. **2.** Oraș în NE Argentinei, port pe stg. fl. **P.**; 256,6 mii loc. (1999). Ind. alim, piel. și încălț., de prelucr. a lemnului, cimentului. Universitate. Catedrală (1883); clădirea Senatului (1858); palat episcopal (sec. 19). Fundat în 1671. Cap. Argentinei (1853- 1862). **3.** Stat în S Braziliei; 199,7 mii km^2; 9,9 mil. loc. (2003). Centrul ad-tiv: *Curitiba.* Expl. forestiere, de diamante, de min. de aur și de argint.

PARANAGUÁ, oraș în SE Braziliei (Paraná), port la golful omonim al Oc. Atlantic, la poalele Serrei do Mar, la c. 80 km E de Curitiba; 130,6 mii loc. (2003). Prelucr. lemnului (cherestea). La mijlocul sec. trecut devine cel mai mare port de export al cafelei din țară (mai exportă hârtie, zahăr, banane, cherestea și yerba maté). Monumente coloniale (fortul Nossa Senhora dos Prazeres - 1767, Muzeul de Artă și Arhitectură - baroc, Muzeul de Artă Populară - vechiul colegiu al iezuiților, fântână - sec. 17). Fundat de exploratorii portughezi (1585).

PARANAÍBA, râu în Brazilia, considerat unul dintre izvoarele fl. *Paraná;* 805 km.

PARANAL, munte în deșertul Atacama din Chile, unde este amplasat cel mai mare observator astronomic din emisfera sudică: ESO (European Southern Observatory).

PARAÑAQUE, oraș în Filipine (Luzon) situat pe țărmul G. Manila; 449,8 mii loc. (2000). Stațiune balneară.

PARANDOWSKI, Jan (1895–1978), scriitor polonez. Romane istorico-mitice („Eros în Olimp") sau prezentând, autobiografic, crizele adolescenței („Cerul în flăcări"); povestiri pentru copii („Cadranul solar"). Eseuri consacrate misterului creației artistice („Înaintea porții închise a timpului"). Memorii. Traduceri.

PARANÓIA (fr., gr. *paranoia* „nebunie") s.f. Ansamblu de tulburări psihice de caracter manifestate prin orgoliu exagerat, neîncredere, susceptibilitate exagerată, interpretări false, gândire greșită. În multe cazuri apar reacții agresive și stări de delir (de persecuție, de revendicări, de interpretare etc.). Termenul desemnează uneori un delir cronic sistematizat, cu conservarea aparentă a clarității logicii.

PARANÓIC, -Ă (< germ.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de paranoia.

PARANORMÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre fenomene, manifestări, unele stări etc.) Care nu poate fi explicat în suficientă măsură pe bază științifică în stadiul actual al cunoașterii (ex. premoniția, percepțiile extrasenzoriale).

PARANTÉZĂ (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *en* „în" + *thesis* „punere") s.f. **1.** Semn de punctuație în formă de arc de cerc sau de linie îndoită la capete, care se pune înainte și după cuvintele considerate ca explicație, precizare, amănunt față de restul comunicării; textul cuprins între aceste semne. ✧ *P. dreaptă* (sau *mare*) = p. de forma unei linii îndoite la capete; croșetă **(4).** ✦ (MAT.; la pl.) Semne grafice care exprimă faptul că operația cuprinsă între ele trebuie efectuată înaintea celorlalte. **2.** Fig. Digresiune.

PARANUCLÉU s.n. (GENET.) **1.** Nucleu mic situat alături de nucleul propriu-zis al celulei; micronucleu. **2.** Masă sferică alcătuită din mitocondrii. **3.** Agregare de mitocondrii în spermatidie.

PARAPÁNTĂ (< fr.) s. f. Tip de parașută ușoară, având forma unor aripi, cu care se practică lansări de pe o înălțime și se încearcă plutirea pe o distanță cât mai mare.

PARAPÉT (< fr., it.) s.n. **1.** Perete scund din diferite materiale plasat la marginea balcoanelor, teraselor, podurilor, care servește ca element de protecție. 2. Perete de pământ bătut sau de zidărie, adesea crenelat, în cadrul unei fortificații. **3.** (MILIT.) Întăritură de pământ amenajată în fața (uneori și în spatele) unei tranșee, menit să protejeze pe luptători împotriva focului și observării de către inamic. **4.** Perete care mărginește puntea superioară a unei nave, protejând oamenii, instalațiile de pe punte contra valurilor. **5.** Obstacol artificial pus la capătul unei linii ferate.

PARAPITÉC (< fr.) s.m. Gen de maimuță de dimensiunea unei pisici, care a trăit în Oligocen, strămoșul maimuțelor antropoide actuale. Fosilele ei au fost descoperite la Al-Fayyûm (Egipt).

PARAPLEGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *paraplegia* „paralizie parțială") s.f. Paralizie a membrelor inferioare, asociată adesea cu paralizia sfincteriană; este cauzată în general, de o leziune a măduvei spinării.

PARAPSIHOLOGÍE (< fr.; {s} *para*^{1}- + *psychologie* „psihologie") s.f. Disciplină care studiază fenomenele psihice paranormale (clarviziune, telepatie etc.); metapsihologie.

PARASCÂNTÉI s.n. **1.** Dispozitiv montat în interiorul unui coș pentru oprirea scânteilor, prafului și a particulelor solide antrenate de gazele de ardere. **2.** Ecran izolant, neinflamabil, care previne formarea arcurilor electrice între două piese metalice sau deteriorările produse de acestea.

PARASCHIV, familie de lăutari moldoveni, originară din Basarabia, stabilită la Botoșani (după 1812). Mai important: **Neculai P.** (1856–1918), violist, organizatorul și dirijorul unui taraf, cu care a concertat în multe orașe ale lumii. Autor de romanțe, valsuri, hore („După fragi și după mure", „Ochii plânși").

PARASCHIVESCU, Miron Radu (1911-1971, n. Zimnicea), poet român. Poeme de structură folclorică lăutărească într-un limbaj pitoresc și violent („Cântice țigănești"). Publicistică („Bâlci la Râureni"). Memorialistică. Traduceri.

PARASEXUALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Totalitatea fenomenelor psihologice condiționate de sexualitate. **2.** (BIOL.) Totalitatea fenomenelor de sexualitate primitivă care au loc în lipsa fecundării.

PARASIMPÁTIC (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + fr. *sympathique,* „simpatic [sistem]") adj. (FIZIOL., MED.) *Sistem (nervos)* ~ (și subst., n.) = parte a sistemului nervos vegetativ, care își are originea în neuronii vegetativi preganglionari, situați în trunchiul cerebral și în măduva sacrală. Încetinește ritmul cardiac și accelerează mișcările tubului digestiv.

PARASIMPATICOLÍTIC, -Ă (cf. fr. *parasympatholytique)* adj., s.n. (Substanță naturală sau sintetică) care inhibă sistemul nervos parasimpatic (ex. atropina).

PARASIMPATICOMIMÉTIC, -Ă (cf. fr. *parasympathomimétique*) adj., s.n. (Substanță naturală sau de sinteză) care are acțiune asemănătoare cu a sistemului nervos parasimpatic (ex. policarpina, muscarina).

PARASIMPATICOTONÍE (< fr.) s.f. Vagotonie.

PARASINTÉTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *parasynthetos* „derivat de la un cuvânt cu prefix") adj., s.n. (Cuvânt) format și cu prefix și cu sufix.

PARASKIVESCO, Theodor (n. 1940, București), pianist român. Stabilit în Franța. Specializat în muzica franceză - Ravel și Debussy (integrală discografică), repertoriu larg de la Beethoven la Enescu. Trio cu Jean Estournet și Michel Strauss.

PARASÓL (< fr., it., germ.) s.n. **1.** (Rar) Umbrelă de soare. ✦ Parasolar. **2.** Tip de aripă de avion (monoplan) fixată, prin montanți, deasupra fuzelajului.

PARASOLÁR s.n. **1.** Piesă de forma unei pâlnii, care se montează în fața obiectivului la aparatele de fotografiat, la camerele de luat vederi etc. pentru a împiedica pătrunderea luminii de la sursele laterale puternice. 2. Apărătoare montată deasupra parbrizului automobilelor pentru a proteja ochii șoferului de lumină puternică.

PARASTÁS (< sl.) s.n. (În cultul creștin) Slujbă religioasă pentru pomenirea celor morți care se face la 3, 9, 21 și 40 de zile, la 3, 6 și 9 luni de la înmormântare, apoi în fiecare an până la al șaptelea; praznicul făcut după această slujbă. ✦ Colac care se împarte preotului și persoanelor care participă la slujba de pomenire.

PARASUCHIÉNI s.m. pl. (PALEONT.) Subordin de reptile carnivore, fosile, care aveau caractere de tecodonte, crocodilieni, pterozaurieni și dinozaurieni, fiind strămoșii păsărilor; au trăit în Triasic.

Miron Radu Paraschivescu

PARAȘÚTĂ (< fr.; {s} *para*^{2}- + fr. *chute* „cădere") s.f. Dispozitiv pentru micșorarea vitezei de cădere a unui corp lansat dintr-o aeronavă, format dintr-un sistem de suspensie și cupolă (de mătase, bumbac sau fibre sintetice). Prin declanșare automată sau comandată, ia forma de umbrelă cu suprafață mare. ✧ *P. luminoasă* = p. care lansează spre sol materiale pe bază de magneziu, ce se aprind în contact cu aerul, luminând puternic terenul de aterizare.

PARAȘUTÍSM (< fr.) s.n. **1.** Tehnica lansării din avion cu parașuta. Saltul cuprinde cinci faze, și anume: desprinderea de avion, căderea liberă în aer, deschiderea parașutei, căderea cu parașuta și contactul cu solul. **2.** Ramură sportivă cuprinzând probe de lansare din avion cu parașuta. Probele clasice sunt *aterizarea la punct fix* și *acrobația.*

PARAȘUTÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care se lansează cu parașuta.

PARATÁXĂ (< fr., germ.; {s} *para*^{1}- + gr. *taxis* „aranjare") s.f. (GRAM.) Juxtapunere.

PARATHORMÓN (< fr.) s.m. Hormon secretat de glandele paratiroide. Determină creșterea concentrației calciului și scăderea concentrației fosforului în sânge.

PARATÍFIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la paratifos (ex. vaccin **p.**), care provoacă paratifosul.

PARATIFOÍDĂ (< fr.) adj. f. *Febră* ~ (și subst., f.) = paratifos.

PARATÍFOS (< germ.) s.n. Boală infecțioasă acută provocată de bacili din grupul anterobacteriilor și caracterizată printr-o simptomatologie intestinală similară febrei tifoide, dar cu un caracter mai benign; febră paratifoidă.

PARATIFÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Salmoneloză.

PARATIROÍDĂ (< fr.; {s} *para*^{1}- + fr. *thyroide* „tiroidă") adj. *Glandă* ~ = (și subst., f.) fiecare dintre glandele endocrine, la om în număr de patru, situate în spatele glandei tiroide, care secretă un hormon având ca principală acțiune reglarea metabolismului fosforului și calciului.

PARATRĂSNET s.n. Instalație de protecție împotriva efectelor descărcărilor electrice atmosferice, alcătuită din una sau mai multe tije metalice de captare, din conductorul de coborâre și priza de pământ.

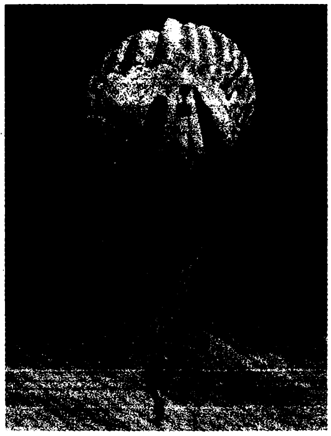

Parașută

PARAVA, com. în jud. Bacău, pe dr. Siretului, la poalele culmii Pietricica; 3 462 loc. (2008).

PARAVALÁNŞĂ s.f. Zid de piatră, de beton etc. destinat să apere o cale de circulație terestră de avalanşele de zăpadă.

PARAVÁN (< fr., it.) s.n. **1.** Piesă de mobilier formată din mai multe panouri acoperite cu placaj, hârtie sau pânză, uneori pictate, folosită pentru a izola anumite porțiuni ale unei încăperi. ✦ Fig. Ceea ce împiedică vederea; ceea ce ascunde sau maschează. **2.** (HIDROTEHN.) *P. hidraulic* = dispozitiv pentru măsurarea vitezei apei curgătoare, format dintr-un panou având secțiunea albiei, situat pe un cărucior deplasabil pe fundul acesteia. **3.** (SPORT) Interpunere a unui jucător sau a mai multora între adversar şi poartă (buturi sau coş), pentru a para aruncarea (şutul) la poartă.

PARAVÁNT s.n. (TRANSP.) Dispozitiv format din mai multe rânduri de arbori sau de panouri de lemn aşezate paralel cu axa drumurilor pentru reducerea curenților de aer.

PARAVENÓS, -OÁSĂ (< germ.) adj. Care se află, se face lângă o venă (ex. injecție p.).

PARAVERTEBRÂL, -Ă (< fr.) adj. (MED.) *Ganglioni paravertebrali* = fiecare dintre ganglionii simpatici situați de-a lungul ambelor părți ale coloanei vertebrale.

PARAY, Paul (1886–1979), dirijor şi compozitor francez. Şef de orchestră (1923–1928) al Concertelor Lamoureux; director muzical (1928–1945) al Cazinoului din Monte Carlo. Fondator al orchestrei din Detroit (1952), pe care a condus-o până în 1963. Repertoriu predilect de muzică franceză, mai ales cea compusă între 1920 şi 1960.

PARAXIÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre raze de lumină, despre puncte) Situat în apropierea axei unui sistem optic.

PARAZĂPÁDĂ s.f. **1.** Grilaj montat pe marginea streşinii unei clădiri pentru a preveni căderea zăpezii de pe acoperiş. **2.** (La pl.) Panouri mobile de protecție contra înzăpezirii unei porțiuni de teren sau unei căi de circulație.

PARAZÍT, -Ă (< fr., lat., germ.; {s} *para*^{1}- + gr. *sitos* „mâncare") subst., adj. (BIOL.) **1.** S.m. şi f. (Şi adj.) Organism animal sau vegetal care trăieşte permanent sau temporar pe sau în corpul altui organism, numit *gazdă,* hrănindu-se cu materia organică a acestuia şi provocându-i daune, boli, uneori chiar moartea. Pot fi: *ectoparaziți, endoparaziți, temporari* (ex. țânțarii) şi *permanenți* (ex. cestodele, ascarizii). ✦ Fig. Persoană care trăieşte din munca alteia, care nu produce nimic. **2.** Adj. Fig. Care nu are nici o funcție; de prisos, inutil. **3.** S.m. (La pl.) Perturbații electromagnetice produse în transmisiile radiofonice, de telecomunicații etc. provocate de fenomene din atmosferă sau de alte aparate electrice.

PARAZITÁR, -Ă (fr.) adj. Care trăieşte ca parazit **(1)**; de parazit.

PARAZITICÍD, -Ă (< fr.; {s} fr. *parasite* „parazit" + lat. *-cida* „care ucide") adj. (Despre substanțe) Care are proprietatea de a distruge paraziții.

Munții Parâng. Vârful Păpuşa

PARAZITÍSM (< fr. {i}) s.n. Formă de viață a organismelor parazite **(1)**. Duce la modificări structurale şi fiziologice importante. ✦ Fig. Trândăvie, trai pe seama muncii altuia.

PARAZITOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *parasite* „parazit" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul paraziților şi cu măsurile de combatere a lor.

PARAZITOTRÓP, -Ă (< fr.; {s} fr. *parasite* „parazit" + gr. *tropos* „direcție") adj. (Despre substanțe chimice) Care are afinitate pentru paraziți, fixându-se pe aceştia şi distrugându-i.

PARAZITÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Invadare a unui organism de către paraziți patogeni.

PÁRĂ^1 (< sl.) s.f. **1.** Flacără, văpaie; *p. ext.* dogoare. **2.** Fig. Sentiment puternic; înflăcărare, ardoare. ✦ Chin sufletesc; *fig.* foc.

PÁRĂ^2 (lat. *pira*) s.f. **1.** Fruct al părului^2, de forme şi dimensiuni variate, de culoare galbenă sau verzuie. Conțin zaharuri, apă, substanțe pectice, celuloză, vitamine (C, A, B_6 etc.), săruri etc. **2.** Nume dat unor piese în formă de pară **(1)**.

PARÁMĂ (< tc.) s.f. Frânghie sau cablu vegetal, metalic ori din material plastic, folosit la bordul unei nave.

PARÂNG, Munții ~, masiv muntos în Carpații Meridionali, limitat de defileul Jiului, depr. Petroşani, m-ții Şureanu şi Lotru, valea Oltețului şi Subcarpații Olteniei. Nod orohidrografic. Alt. max.: 2 519 m (Parângu Mare). Căldări şi lacuri glaciare (L. Gâlcescu). Străbătut de şoseaua Novaci-Oaşa-Sebeş. Rezervația botanică Parângu Mic, stațiunea Rânca, cabane, pârtii de schi. Extremitatea vestică face parte din parcul Național Defileul Jiului.

PARBRÍZ (< fr.) s.n. Geam de siguranță, montat în partea din față a unui automobil sau avion, care permite vizibilitatea şi fereşte pe cei din interiorul acestora de vânt, de ploaie, praf etc.

PARC (< fr.) s.n. **1.** Grădină publică mare, amenajată cu alei, peluze etc. ✧ *P. național* = arie naturală protejată, de mare întindere, care conservă ecosisteme reprezentative, puțin modificate de om, cu valoare ştiințifică şi peisagistică deosebită, oferind posibilitatea vizitării, dar cu respectarea strictă a unor reguli de ocrotire. În cadrul unui **p.n.** sunt delimitate şi rezervații ştiințifice strict protejate (zone de conservare specială). *P. natural* = arie naturală protejată care conservă ecosisteme reprezentative, dar în oarecare măsură modificate de om, care oferă posibilități de recreere, turism, activități ştiințifice şi educaționale. În cadrul lor sunt admise activitățile tradiționale, dar sunt oprite implantările industriale. *P. de vânătoare* = teren împrejmuit unde este crescut vânatul. **2.** Suprafață de teren parcelată pentru locuințe, cu numeroase spații verzi. **3.** *P. sportiv* = complex cu mai multe terenuri sportive sau săli, care au împrejurul lor spații verzi pentru odihnă şi recreere. **4.** Loc de staționare a vehiculelor sau de depozitare a utilajului unei instituții. ✦ *P. de vehicule* = totalitatea vehiculelor unei întreprinderi (de transport). **5.** Totalitatea instalațiilor de pe un teren unde se fac extracții de minereuri sau de țiței. **6.** *P. industrial* = o zonă delimitată care deține infrastructura necesară pentru activități economice, de cercetare ştiințifică şi/sau de dezvoltare tehnologică dată în folosință, contra cost, unor agenți economici în vederea valorificării potențialului uman şi material al zonei. **7.** *P. ştiințific şi tehnologic* = o zonă în cadrul căreia se desfăşoară activități de învățământ, de cercetare, de transfer tehnologic al rezultatelor cercetării şi valorificarea acestora prin activități economice.

PARCÁRE s.f. Acțiunea de a parca; loc rezervat şi amenajat pentru staționarea vehiculelor; parcaj.

PARCE (în mitologia romană), cele trei surori (Nona, Decuma, Morta), fiice ale lui Zeus şi Themis, considerate zeițe ale sorții. Identificate la greci cu *Moirele.*

PARCEÁ (< tc.) Unealtă de pescuit care constă dintr-un şir de cârlige.

PARCÉLĂ (< fr.) s.f. **1.** Suprafață de teren delimitată precis şi care face parte dintr-un teren mai întins. **2.** (DR.) Porțiune de teren care se identifică printr-un număr topografic în registrele de publicitate imobiliară sau de cadastru.

PARCHERIZÁRE s.f. Procedeu de *fosfatare* a unei piese de oțel cu o soluție de fosfat de fier şi de mangan, la care se adaugă săruri ale acidului silicic.

PARCHÉT (< fr.) s.n. **I.** Piesă din lemn, în general de esență tare, în formă de figură geometrică, folosită la pardosirea încăperilor; totalitatea acestor piese. ✦ Pardoseală făcută prin îmbinarea acestor piese. **II.** Suprafață dintr-o pădure, în curs de exploatare, delimitată prin semne convenționale. **III. 1.** (DR.) Instituție judiciară care funcționează pe lângă instanțele judecătoreşti, cu atribuția de a exercita acțiunea penală şi a susține acuzarea în procesul penal. **2.** Totalitatea magistraților încadrați în această instituție şi prin care se exercită atribuțiile ei.

PARCHETÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A monta o pardoseală de parchet **(I)**. 2. A organiza exploatarea unei porțiuni dintr-o pădure, a împărți pădurea în mai multe parchete **(II)**.

PARCHETÁR s.m. Lucrător specializat în montarea pardoselilor de parchet.

PARCIMONÍE (< fr., lat.; cf. lat. *parsus* „economist") s.f. (Livr.) Zgârcenie. ✦ Fig. Măsură, reținere; pondere (în manifestări).

PARCIMONIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre oameni) Excesiv de econom; zgârcit. ✦ Fig. Moderat, reținut, ponderat (în manifestări).

PARCÚRGE (< *curge,* după fr. *parcourir)* vb. III tranz. 1. A străbate un drum sau o distanță; a se deplasa. ✦ A trăi, a petrece un interval de timp într-un anumit loc sau într-un anumit fel. **2.** A trece cu privirea peste ceva; a examina repede cu privirea; *spec.* a citi (în grabă) o carte, un ziar etc.

PARCÚRS (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a parcurge **(1)**; drum (de) străbătut, traiect. ✦ (TRANSP.) Drum efectuat de un vehicul într-un timp anumit; lungimea drumului efectuat de un vehicul. ✦ (SPORT) Traseu (itinerar) al unei curse, stabilit prin regulament, care trebuie efectuat obligatoriu de către toți concurenții. **2.** Lungimea unui drum sau a unei traiectorii între două puncte anumite ale sale.

PARDESÍU (< fr.) s.n. Haină lungă, din stofă sau din alte țesături, mai subțire decât paltonul, purtată primăvara şi toamna.

PARDINA, com. în jud. Tulcea, în NV Deltei Dunării, pe brațul Chilia; 616 loc. (2008). Cherhana. Rezervație zoologică (loc de cuibărit pentru pelicani, călifari ş.a.). Între 13 oct. 1983 şi 20 mai 1996, com. **P.** s-a numit 1 Mai.

PARDO BAZÁN, Emilia, contesă de ~ (1852–1921), scriitoare spaniolă. Promotoare a curentului naturalist. Romane de moravuri („Moşiile din Ulloa", „O călătorie de nuntă"), investigând psihologia personajelor („Himera"). Studii literare („Literatura franceză modernă", „Revoluția şi romanul în Rusia").

PARDÓN (< fr., germ.) interj. Iertați-mă!; scuzați! ✦ (Indică un protest) Ba nu; să avem iertare! ✦ (Substantivat, n.) Iertare, scuză.

PARDOSEÁLĂ (< *pardosi)* s.f. Îmbrăcăminte dintr-unul sau mai multe straturi de material durabil (lemn, cărămidă, marmură etc.), aşezată pe planşeul unei încăperi sau pe suprafața unei curți. V. *duşumea, podea, pavaj.*

PARDOŞI, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpați, pe râul Câlnău; 507 loc. (2008).

PARDUBICE, oraş în partea central-nordică a Cehiei, pe fl. Labe (Elba); 90,1 mii loc. (2002). Nod de comunicații. Constr. de aparataj electrotehnic, de maşini; ind. chimică, de prelucr. a petrolului, alim. şi textilă. Monumente: catedrala Sf. Bartolomeu (1226). Cunoscut pentru Marele premiu hipic cu obstacole şi cursele de motociclete.

Ambroise Paré

Vilfredo Pareto

PARÉ, Ambroise (c. 1509–1590), chirurg francez. A introdus tehnici operatorii noi (hemostaza prin ligatura arterelor; a pus bazele marii chirurgii (amputații, dezarticulări).

PAREJA DÍEZ-CANSECO, Alfredo (1908–1993), scriitor ecuadorian. Reprezentant al „Grupului de la Guayaquil". Romane de observație socială şi de analiză psihologică inspirate din viața cultivatorilor de cacao, a marinarilor şi a deținuților politici („Cei trei şoareci", „Oameni fără timp").

PAREMÍE s.f. v. **parimie.**

PAREMIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *paroimia* „proverb" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină care se ocupă cu studierea şi culegerea proverbelor. ✦ Totalitatea proverbelor dintr-o limbă.

PARENCHÍM (< fr., gr.) s.n. **1.** (ANAT.) Țesut spongios bogat în vase sangvine, specific organelor glandulare. **2.** (BOT.) Țesut vegetal fundamental, format din celule izodiametrice, cu pereți subțiri şi cu spații intercelulare.

PARENTÁL, -Ă (< *părinte*) adj. Părintesc. ✧ *Organism p.* = organism care prin reproducere sexuată sau asexuată dă naştere la noi organisme.

PARENTALÍSM (< *părinte*) s.n. Manifestare patologică constând în spirit dominator al mamei sau al tatălui față de copil.

PARENT, Claude (n. 1923), arhitect francez. Lucrări de orientare funcționalistă (Pavilionul persan din Cetatea universitară, Paris; centrul parohial Sainte-Bernadette din Nevers, Pavilionul Franței la a 35-a Bienală de la Veneția). Lucrări teoretice („Arhitectul, bufonul social").

PARENTERÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + gr. *enteron* „intestin") adj. (Despre modul de administrare a medicamentelor) Care se efectuează pe altă cale decât cea digestivă.

PARESTEZÍE (< fr. {i}; {s} *para-* **(1)** + gr. *aisthesis* „senzație") s.f. Senzație falsă de furnicătură, amorțeală, înțepătură etc., resimțită în cursul unor afecțiuni ale sistemului nervos.

PARETO, Vilfredo (1848–1923), sociolog şi economist italian. A susținut că istoria este făcută de elitele care aspiră la putere pentru a-şi satisface propriile pasiuni şi interese, iar echilibrul este menținut doar datorită circulației elitelor între diferite straturi sociale („Tratat de sociologie generală"). Studii privind problemele optimizării economice; a dezvoltat teoria marginalistă a predecesorului său, L. Walras, şi a formulat o lege care cuantifică distribuția inegală a veniturilor în societate.

PARÉZĂ (< germ.) s.f. Deficit de motilitate de grad mai redus decât *paralizia,* constând în reducerea amplitudinii şi forței mişcării.

PARFÚM (< fr.) s.n. **1.** Miros plăcut; mireasmă (de flori). ✦ Miros îmbietor, apetisant răspândit de unele alimente; aromă. **2.** Produs, de obicei lichid, cu miros plăcut, preparat dintr-un amestec de substanțe odorante naturale sau sintetice; *p. ext.* produsul împreună cu ambalajul său. ✦ (În simbolistică) Unul dintre elementele jertfei, contribuind la primirea ei de către divinitate. Are şi rol de purificare (ex. **p.** al răşinei sau tămâiei). **3.** Fig. Notă specifică, atmosferă caracteristică.

PARGHEL, Anca (n. 1957, Câmpulung Moldovenesc), cântăreață română de jazz. Se impune şi ca pianistă, şefă de formație, compozitoare, textieră, aranjoare şi profesoară. Artă vocală personală şi creativitate improvizatorică debordantă. Notorietate europeană. Discografie selectivă: „Midnight Prayer", „Magic Bird").

PARHELÍE (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *helios* „soare") s.f. Fenomen optic constând în apariția unor pete strălucitoare, rotunde, adeseori colorate, în jurul Soarelui. V. şi *halou* **(1)**.

PARHON, Constantin I. (1874–1969, n. Câmpulung), endocrinolog şi om politic român. Acad. (1939). Preşedinte de onoare al Acad. (1948–1969). Preşedintele Parlamentului României (1946). Primul preşedinte (1947–1952) al Prezidiului Marii Adunări Naționale (şeful statului). Director (1930–1940) al Institutului pentru Bolile Nervoase, Mintale şi Endocrinologice, al Institutului de Endocrinologie (1947–1957) şi al Institutului de Geriatrie (1952–1957). Creatorul şcolii româneşti de endocrinologie. Autorul primei cărți de endocrinologie din lume („Secrețiile interne", în colab. cu M. Goldstein, 1909). A descris sindromul hiperhidropexic (*sindromul lui P.*), nanismul hiperhipofizar. Contribuții în biochimia sindroamelor endocrine, studiul epifizei şi timusului, în biologia vârstelor, în rolul glandelor paratiroide în metabolismul calciului („Biologia vârstelor").

PARI- (< lat. *par* „egal") Element de compunere cu sensul „egal", „la fel" cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

PÁRIA^1 (< fr.) s.m. **1.** (În India, în organizarea socială tradițională) Persoană care se află în afara castelor (fie prin origine, fie prin excluderea sa dintr-o castă), lipsită de orice drepturi sociale sau religioase. **2.** P. ext. Persoană disprețuită, repudiată, căreia nu i se recunoaşte nici un drept.

PARIÁ^2 (< fr.) vb. I intranz. **1.** A face prinsoare, a pune rămăşag. **2.** A miza la anumite jocuri şi întreceri sportive (ex. la curse de cai). 3. A fi sigur de ceva.

PARIA, golf al M. Caraibilor (Oc. Atlantic), pe coastele de NE ale Venezuelei, închis la E de ins. Trinidad şi mărginit la N de pen. P. Lungime (E–V): c. 160 km. Lățime max. (N–S): 65 km. În el se varsă râul San Juan şi unele brațe ale deltei fl. Orinoco. Principalele porturi: Port of Spain şi San Fernando (Trinidad şi Tobago) şi Cuira, Izápa, Pedernales (Venezuela). C. Columb l-a vizitat în a treia sa călătorie (1498).

PARIBENI, Roberto (1876–1956), arheolog şi istoric italian. Director general (1928–1933) al Antichităților şi Artelor Frumoase; director (din 1934) al Institutului de Arheologie şi Istoria Artelor. Cercetări arheologice în Muntenegru, Eritreea, Egipt, Asia Mică ş.a. Lucrări: „Arhitectura Orientului antic", „Italia imperială de la Octavian la Teodosiu". M. de onoare al Acad. Române (1926).

PARICÍD (< fr) s.m. şi f. **1.** Persoană care şi-a ucis tatăl sau mama. **2.** S.n. Crimă care constă în uciderea părinților.

PARICOPITÁT, -Ă (< *pari-* + *copită)* adj., s.n. (ZOOL.) Artiodactil **(1, 2)**.

PARÍCUTIN, vulcan activ în Mexic. Alt.: 2 775 m.

PARIETÁL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *paries, parietis* „perete") adj., s.f. pl. Adj. Care ține de peretele unei cavități a organismului. ✧ *Os p.* (şi subst., n.) = os pereche, simetric, care formează, de fiecare parte, porțiunea laterală a bolții craniene.

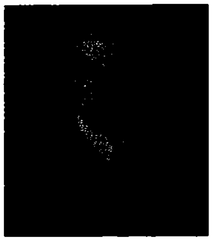

Constantin I. Parhon

PARIMA, Sierra (Serra) ~, lanț muntos în partea de NNV a Americii de Sud, pe terit. SE al Venezuelei şi pe cel NV al Braziliei. Alt. max.: 1 525 m. De aici izv. fl. Orinoco cu afl. de dreapta, precum şi o serie de afl. ai lui Rio Negro.

PARIMÍE (PAREMÍE) (< ngr., lat.) s.f. (Înv.) Proverb, maximă, pildă. ✦ Text din cartea „Proverbele lui Solomon" sau din alte cărți ale „Vechiului Testament", care se citeşte la slujba vecerniei sau la alte slujbe religioase.

PARIN, Vasili Vasilievici (1903–1971), medic rus. Studii asupra reglării reflexe a circulației sangvine, a fiziologiei miocardului. M. de onoare al Acad. Române (1945).

PARINCEA, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei, pe râurile Răcătău şi Năneşti; 3 888 loc. (2008). În satul **P.** se află mănăstirea **P.** (de maici).

PARINI, Giuseppe (1729–1799), scriitor italian. A susținut de pe poziții iluministe funcția morală a artei („Principiile literaturii"). Versuri arcadiene („Ode"), poeme neoclasice cu caracter satiric („Ziua" – capodopera sa).

PARIPENÁT, -Ă (< fr.; {s} *pari-* + lat. *pennatus* „cu pene") adj. (Despre frunzele compuse) Cu un număr pereche de foliole, dispuse în formă de pană.

PARIS (în mitologia greacă), fiul cel mic al regelui troian Priam şi al Hecubei. A oferit Afroditei mărul de aur (al discordiei), hărăzit de zeița Eris „celei mai frumoase" („Judecata lui **P.**"). Răsplătit cu frumoasa Elena, soția regelui Menelau şi nevoit să o răpească, a provocat izbucnirea Războiului troian.

PARIS 1. Bazinul Parisului, reg. în N Franței, extinsă în jurul Parisului, drenată de fl. Sena şi afl. săi. Este o zonă joasă, acoperită cu depozite sedimentare, limitată de masive hercinice. **2.** Cap. Franței, a reg. şi a prov. istorice Île-de-France, situată în zona de confl. a râurilor Marna şi Oise cu fl. Sena; 2,1 mil. loc. (2001). Marele **P.**, împreună cu suburbiile şi oraşele-satelit formează o conurbație de 11,2 mil. loc. (1999). Oraşul propriu-zis, încorsetat de meandrele Senei şi Marnei şi dominat de mai multe coline, ocupă o supr. de 105 km^2, având ca nucleu *Île de la Cité.* Locul de desfăşurarea Jocurilor Olimpice (1900, 1924). **P.** este cel mai puternic centru ind. al Franței, care produce automobile, avioane, tractoare, produse electronice şi electrotehnice, articole de lux etc. Studiouri cinematografice. Centru financiar internațional. Academia Franceză (fondată de Richelieu

Paris. Vedere generală

în 1634), Institutul Franței (1795), Institutul Pasteur (1888), Centrul Pompidou (1971–1974) etc. Numeroase teatre: Comedia franceză (1680), Opera (1789), Teatrul Étoile ş.a.; universități: Sorbona (1257), Collège de France (1530), l'École Normale Supérieure (1794), Conservatorul (1795), l'École Nationale des Beaux Arts ş.a. Muzee: muzeul *Luvru*, inaugurat în 1793, Muzeul Național de Artă Modernă, Muzeul Cluny, Musée de l'Homme, Muzeul de Artă Decorativă. Parcuri şi grădini: Bois de Boulogne, Bois de Vincennes, Tuileries, Luxembourg, Jardin des Plantes ş.a. Poduri peste Sena: Pont-Neuf (1578–1606), Alexandre III, Pont de la Concorde. Bulevarde şi străzi renumite: Champs Élysées, Saint Germain ş.a. Cartiere faimoase: Mont Parnasse, Montmartre ş.a. Piețe: Place de la Concorde cu obeliscul din Luxor, Place Charles de Gaulle (fostă l'Étoile) cu Arcul de Triumf (1806–1836), Place Champs de Mars cu Turnul Eiffel (1889, înalt de 320 m). Cabarete: Moulin Rouge, Folies-Bergères, Olympia. Monumente: biserica Saint-Germain-des-Prés (sec. 6, reconstruită în sec. 10–11), catedrala Notre-Dame (1177–1250), bazilica Sacré-Coeur (1876–1914), l'Hôtel de Ville (1533–1551, reconstruit în 1606–1628), l'Hôtel des Invalides (1670–1720), Palatul Bourbon (1722), Pantheonul (1764–1812), Piramida de sticlă „Grande Louvre" (1989) ş.a. – *Istoric*. Pe locul oraşului de azi a existat, în sec. 1 î.Hr., o aşezare a tribului galic al parisilor, numită Lutetia. Creştinat (sec. 3) de episcopul Denis, care a fost martirizat. Distrus de populațiile barbare (280), a fost reconstruit. În 360, prefectul Galiei, Iulian Apostatul a fost proclamat aici împărat de soldații săi, iar oraşul a luat definitiv numele de P. Cucerit de romani (52 î.Hr.), a devenit un puternic centru comercial *(Lutetia Parisiorum* apoi *Parisia*, de unde numele actual). De la începutul sec. 6, **P.** a fost reşedința regilor franci, constituind, împreună cu împrejurimile sale, nucleul domeniului regal al Capetingilor, fiind şi cel mai important centru economic, politic şi cultural-artistic al Franței. În sec. 10 a devenit capitala țării, iar în sec. 11–15 a jucat rolul de centru unificator în procesul de centralizare a statului francez. **P.** este strâns legat de istoria Franței, aici desfăşurându-se un şir de evenimente importante: răscoala condusă de Étienne Marcel (1356–1358), răscoala ciocănaşilor (1382) şi caboşienilor (1413), Noaptea Sf. Bartolomeu (1572), Fronda (1648–1653) etc. La sfârşitul sec. 18 şi în sec. 19, parizienii au avut un rol important în cele mai de seamă evenimente din istoria Franței: Revoluția din 1789–1794, Revoluția din iul. 1830, Revoluția din 1848, care a culminat cu insurecția proletariatului din iun. 1848. **P.** a fost unul dintre cele mai importante centre ale emigrației revoluționare române de după 1848. În Războiul Franco-Prusian (1870–1871), locuitorii **P.** au luptat eroic împotriva trupelor prusace care asediau oraşul. Aici a izbucnit, în 1871, o insurecție care a instaurat *Comuna din Paris*. În sec. 19, a devenit centrul cultural-artistic al lumii („Oraşul-lumină"). Ocupat, la 14 iun. 1940, de trupele hitleriste, oraşul a fost eliberat în urma insurecției populare din 19–25 aug. 1944. În mai 1968, a fost teatrul tulburărilor studențeşti care au dus la retragerea de la putere a lui Ch. de Gaulle. La **P.** au avut loc numeroase întâlniri diplomatice, consfătuiri şi conferințe internaționale. Aici s-a semnat, în 10 febr. 1763, Tratatul de pace care punea capăt Războiului de 7 Ani (1756–1763); – **Tratatul de pace din 18/30 mart. 1856,** încheiat în urma *Războiului Crimeii* (1853–1856) care prevedea, printre altele, înlăturarea protectoratului țarist asupra Principatelor, rămânând sub suzeranitatea Porții, dar cu garanția colectivă a marilor puteri europene (Franța, Anglia, Austria, Rusia, Turcia, Prusia şi Regatul Sardiniei) şi crearea Comisiei Europene a Dunării; – **Conferința din 10/22 mai–7/19 aug. 1858** (au participat semnatarii Tratatului de Pace din 1856), încheiată cu o convenție, care stabilea viitorul statut politic, social şi administrativ al Principatelor Române; – **Conferința de Pace din 18 ian. 1919–10 aug. 1920,** convocată de puterile victorioase în Primul Război Mondial (27 state, printre care şi România) pentru semnarea tratatelor de pace cu țările învinse, Germania, Austria, Ungaria, Turcia şi Bulgaria. Ea s-a încheiat cu semnarea unei serii de tratate la *Versailles* (1919), *Saint-Germain* (1919), *Neuilly* (1919), *Sèvres* (1920), *Trianon* (1920); – **Conferința de pace din 29 iul.–15 oct. 1946,** convocată de puterile învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial pentru încheierea tratatelor de pace cu Bulgaria, Finlanda, Italia, România şi Ungaria, state foste aliate ale Germaniei hitleriste. Tratatele au fost semnate la 10 febr. 1947. – **Şcoala din ~**, denumire (1925) prin care sunt desemnate în istoria artei grupările şi creațiile pictorilor şi sculptorilor străini stabiliți la **P.** în diferite epoci (sec. 14, 18 şi 20). Cea mai importantă este cea din sec. 20, care a grupat artişti de prestigiu (M. Chagall, W. Kandinsky, A. Modigliani, P. Picasso, C. Brâncuşi ş.a.), fără să genereze însă un stil sau un curent anume. Sunt numiți „a doua şcoală din **P.**" pictorii abstracți de după al Doilea Război Mondial (N. Staël, J.M. Atlan, M. Estève, Maria Vieira da Silva).

PÂRIS, Alain (n. 1947), dirijor şi muzicolog francez. Dirijează principalele orchestre franceze şi europene. Înființează Ansamblul de suflători de la Paris (1980). Produce emisiuni muzicale de radio şi televiziune. Lucrări muzicologice: „Dicționar de interpreți".

PARIS, Gaston (1839–1903), filolog şi lingvist francez. Întemeietor al studiilor de filologie romanică în Franța. Specialist în literatura franceză medievală („Literatura franceză în Evul Mediu"). Studii de lingvistică. A format mulți romanişti, printre care şi lingvişti români. Împreună cu P. Meyer a întemeiat revista „Romania" (1872).

PARISILÁBIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *pari* + lat. *syllabicus* „silabic") adj. (Despre substantive sau adjective) A cărui temă păstrează acelaşi număr de silabe, în cursul declinării, la formele cauzale considerate fundamentale.

PARISTRION (PARADUNAVON), themă bizantină, cu un accentuat caracter militar, înființată la sfârşitul sec. 10 şi începutul sec. 11, după recucerirea de către bizantini a terit. de la Dunărea de Jos. Cuprindea Dobrogea şi NE Bulgariei, cu centrul la *Durostorum*.

PARITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Egalitate numerică, număr egal. ✦ (FIZ.) Însuşire a funcției de undă care descrie un sistem cuantic de a fi pară. **2.** (EC.) Egalitate valorică, echivalență în valoare. *Paritatea puterii de cumpărare* = numărul de unități de valută necesare pentru cumpărarea, într-o țară, a aceluiaşi volum de bunuri şi servicii care se poate cumpăra cu o unitate monetară a țării respective. ✧ (FIN.) *P. monetară* = raportul în greutate dintre cantitățile de metal pur de acelaşi fel (aur sau argint) conținut intrinsec în unitățile monetare a două țări în condițiile în care în ambele țări sistemul monetar este monometalist şi când monedele din metal monetar se află efectiv în circulație. *P. valutară* = **a)** conținutul de metal prețios al unității băneşti a unei țări stabilit (definit) prin lege; **b)** raportul dintre diferite valute pe baza conținutului lor în aur, stabilit prin lege. *V. curs.* **3.** (În dreptul ecleziastic) *P. confesională* = egalitate în rang şi în tratamentul diferitelor confesiuni religioase şi biserici într-un stat neutru ca orientare religioasă.

PARÍU (< fr.) s.n. Convenție prin care fiecare dintre persoanele care susțin păreri diferite se obligă să plătească o sumă de bani (sau alte compensații) celui care va avea dreptate; rămăşag, prinsoare. ✦ Joc de noroc (la cursele de cai) constând dintr-o miză care, în caz de câştig, dă participantului dreptul la o cotă proporțională din totalul sumelor mizate.

PARK, Mungo (1771–1806), medic şi explorator britanic. A explorat fl. Gambia, Sénégal şi Niger, reuşind să ajungă la Bamako şi Tombouctou, unde a murit în luptele cu populația băştinaşă.

PARK, Robert E[zra] (1864–1944), sociolog şi ziarist american. Unul dintre conducătorii Şcolii sociologice de la Chicago. A considerat opinia publică un fenomen ce poate fi măsurat, estimat („Introducere în ştiința sociologică", în colab.).

PARKER, Alan (n. 1944), regizor britanic de film. Pelicule de genuri diferite, în care frumusețea plastică a imaginii şi inventivitatea vizuală au un rol important („Evadarea", „Timpul ucide dragostea", „Zidul", „Colivia", „Evita").

Mungo Park

Charles Christopher Parker

PARKER, Charles Christopher (zis şi Charlie; supranumit Bird şi Yardbird) (1920–1955), saxofonist alto şi compozitor de jazz american. Unul dintre cei mai importanți jazzmeni americani de culoare. Pionier al stilului „be-bop". Manieră nouă de improvizație la saxofon, contrastantă, imprevizibilă, inspirată. Înregistrări („Groovin' High", „Bird of Paradise", „Night in Tunisia", „Loverman", „Koko", „Ornithology").

PÁRKINSON (< fr.; de la n. pr. *James Parkinson*, medic britanic, 1755–1824) s.n. (Şi *boala* ~) Boală degenerativă a sistemului nervos central caracterizată prin tremurături lente, pronunțate mai ales la mâini şi la cap, prin tulburări de tonus, facies împietrit, mers lent, corp înclinat în față etc. Sin. *paralizie agitantă*.

PARLAMÉNT (< fr.) s.n. (DR.) Instituție reprezentativă a statului alcătuită din una sau două camere, învestită cu puterea legislativă şi având obligația controlului puterii executive. Membrii lui sunt reprezentanți ai partidelor politice, aleşi, total sau parțial, prin votul cetățenilor. În România p. este alcătuit din Camera Deputaților şi Senat. ✦ Clădire în care funcționează acest organ. – **P. european,** organ legislativ al Uniunii Europene, ales (o dată la cinci ani) prin vot universal direct al cetățenilor din statele membre, în conformitate cu procedeele electorale proprii fiecăruia. Are 626 membri aleşi proporțional în funcție de populația statului şi organizat pe grupuri politice. Se reuneşte în şedințe plenare la Strasbourg, în comisii la Bruxelles iar secretariatul este la Luxembourg. Controlează activitatea Comisiilor şi votează bugetul comunitar.

PARLAMENTÁ (< fr.) vb. I intranz. A duce tratative pentru a ajunge la o înțelegere; a negocia.

PARLAMENTÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care ține de parlament, privitor la parlament. ✧ *Stat cu regim p.* = stat în care guvernul răspunde pentru faptele sale în fața parlamentului. ✦ Conform uzanțelor admise în parlament. **2.** S.m. Membru al parlamentului. **3.** S.m. (Înv.) Persoană trimisă spre a duce tratative de pace sau de armistițiu cu comandanții armatei inamice şi care se bucura de inviolabilitate.

PARLAMENTARÍSM (< fr.) s.n. (DR.) Sistem de guvernare în statele cu regim parlamentar. ✦ Tactică bazată pe folosirea formelor parlamentare în lupta politică.

PARLANDO (cuv. it. „vorbind"). Manieră de cânt vocal apropiată de vorbire. *P. rubato*, sistem ritmic descoperit de C. Brăiloiu, specific folclorului românesc (doină).

PARLER, familie de arhitecți şi sculptori de origine germană, activi în sec. 14 în statele germane, Italia, Franța, Ungaria şi mai ales în Cehia. Mai important: **Peter P.** (1330–1399). A condus lucrările de arhitectură la catedrala Sf. Vit şi Podului Karol din Praga, realizând şi unele dintre portretele sculptate. Creația sa reprezintă momentul de maximă înflorire a goticului în Cehia. Fiii săi, *Wenzel* şi *Johann*, precum şi fratele său, *Johann*, şi fiul acestuia, *Michael*, au răspândit „stilul **P.**" (sec. 14–15) în Praga, Viena, Freiburg, Basel, Strasbourg ş.a.

PARLOÁR (< fr.) s.n. Sală de primire a vizitatorilor (în cămin, internat, cazarmă etc.); vorbitor.

PARMA, oraş în N Italiei, în C. Padului; 163,4 mii loc. (2001). Ind. alim., uşoară; mecanică de precizie; prelucr. petrolului; parfumerie şi cosmetică. Universitate (1064).

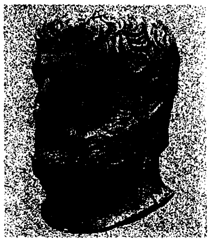

Parmenide din Eleea

Muzeu Național de Antichități (1760). Teatrul Farnese (1618-1619); Teatrul Reggio (1821-1829). Monumente: catedrala romanică/Domul (1046), picturi de Caravaggio; Baptisteriul (1196-1260); bisericile Santa Croce (1211), San Giovanni Evangelista (1498-1510), cu fresce de Correggio, Madonna della Steccata (1521-1539) ş.a.; Palazzo Ducale (1561-1564); Palazzo della Pilotta (1583), azi Galeria Națională. Veche aşezare etruscă, şi apoi colonie romană (din 183 î.Hr.), **P.** a fost stăpânită succesiv de ostrogoți, bizantini, longobarzi (570) şi franci (774). Filoimperială în timpul luptei pentru învestitură (sec. 11), a devenit comună liberă (1149), fiind înglobată în senioriile Gioberto da Gente, Correggio şi Rossi (sec. 12-14). A intrat sub suzeranitatea familiei Visconti (1346) şi scurt timp a Papalității (1521). Unită cu Piacenza, **P.** a fost transformată (1545) în ducat şi condusă (până în 1731) de ducii din familia *Farnese*, iar apoi de Bourbonii spanioli. În 1860 a intrat în componența Regatului Sardiniei şi ulterior a Italiei.

PARMÁC (< tc.) s.m. Stâlp gros de lemn, uneori decorat, folosit la construcții deschise (prispă, pridvor, gard etc.).

PARMACLÁC (PARMALÁC) (< tc.) s.n. Împrejmuire joasă de lemn la un pridvor, la o prispă, la un balcon etc.; pălimar. ✦ P. ext. Gard, balustradă; grilaj.

PÁRMEN (< germ.) s.m. ~ *auriu* = soi de măr originar din Anglia, cu fruct sfero-conic, neted, galben-auriu, cu dungi carmin.

PARMENIDE din Eleea (c. 515-c. 445 î.Hr.), filozof grec. Discipol al lui Xenofan şi dascăl al lui Zenon din Eleea. A adus argumente *a priori* privind natura ființei (omogenă, neschimbătoare) şi a negat realitatea timpului, pluralitatea şi mişcarea.

PARMEZÁN (< germ., fr.) s.n. Varietate de caşcaval uscat, specific reg. Parma din Italia; *p. ext.* caşcaval ras.

PARMIGIANINO (Francesco Mazzola, zis il ~) (1503-1540), pictor italian. Principal reprezentant al manierismului, a introdus un canon nou, trupurile, gâturile, membrele căpătând o alungire plină de grație („Autoportret într-o oglindă convexă", „Fecioara cu gâtul lung", „Madona cu trandafirul").

PARNAÍBA, fl. în NE Braziliei; 1 700 km; se varsă în Oc. Atlantic. În cursul mijlociu a fost construit lacul de acumulare Boa Esperança şi o hidrocentrală.

PARNAS (PARNASSÓS), masiv muntos în S Greciei, la N de G. Corint. Alt. max.: 2 457 m. Considerat de vechii greci reşedință a lui Apolo şi a muzelor. Într-una dintre depr. din **P.** se află oraşul sacru *Delfi*.

PARNAS, Iakov Oskarovici (1884-1949), biochimist rus. Cercetări privind energetica muşchilor netezi, metabolismul bazal, metabolismul purinelor, corelația dintre glandele endocrine.

PARNASIÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparține parnasianismului, care manifestă caracteristicile acestui curent. **2.** S.m. şi f. Reprezentant al parnasianismului.

PARNASIANÍSM (< fr.; {s} gr. *Parnassós*) s.n. Curent literar apărut în Franța la mijlocul sec. 19, numit astfel după titlul publicației antologice „Parnasul contemporan". Având ca promotori pe Th. Gautier, Leconte de Lisle, Th. de Banville, J.M. de Heredia, **p.** a reprezentat o reacție față de excesele lirismului romantic, situând creația poetică sub semnul „impasibilității lucide" şi acordând o mare atenție formei. În literatura română **p.** a coexistat cu simbolismul (Al. Macedonski, I.C.Săvescu, N. Davidescu ş.a.).

PARNELL, Charles Stewart (1846-1891), om politic irlandez. Conducătorul mişcării liberale moderate irlandeze pentru obținerea autonomiei Irlandei pe cale paşnică (Home-Rule). Reprezentant al intereselor irlandeze în Camera Comunelor; celebru prin organizarea „obstrucției parlamentare", ca mijloc de protest față de măsurile guvernului britanic.

PĂRNU, oraş în SV Estoniei, port la G. Riga; 45,1 mii loc. (2002). Stațiune balneoclimaterică. Menționat documentar în 1251 ca membru al Ligii Hanseatice. Până în 1917 s-a numit *Pernov*.

PARODIÁ (< fr.) vb. I tranz. A imita o operă literară sau maniera unui scriitor cu intenții satirice sau pentru a obține efecte comice. ✦ A imita (într-o manieră grotescă) vorbirea, gesturile, acțiunile cuiva.

PARODÍE (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *ode* „cântec") s.f. **1.** Scriere cu caracter umoristic sau satiric, constând într-o imitație caricaturală a unei opere literare. **2.** Imitație persiflantă, caricaturală; *p. ext.* imitație nereuşită.

PARODÓNT (PARODÓNȚIU) (< engl.) s.n. Țesut de susținere a dintelui alcătuit din ciment desnodont, os alveolar şi gingie.

PARODONTÍTĂ s.f. Inflamație a parodontului la nivelul gingiei, care, treptat, devine dureroasă.

PARODONTÓZĂ (< fr., germ.) s.f. Paradontoză.

PARÓH (< lat. *parochus*) s.m. Preot care conduce o parohie.

PAROHÍE (< lat., germ.) s.f. **1.** Cea mai mică unitate administrativă bisericească; comunitate creştină condusă de un paroh; enorie; biserica dintr-o astfel de unitate administrativă. **2.** Clădire în care se află locuința şi cancelaria parohului.

PARÓLĂ (< lat., fr., it., germ.) s.f. **1.** (MILIT.) Cuvânt secret, convențional, care serveşte ca mijloc de recunoaştere în serviciul de gardă, de cercetare etc. ✦ Cuvânt de recunoaştere între membrii unei organizații conspirative. ✦ (INFORM.) Cuvânt-cheie ce per
accesul la informația dintr-un fişier sau o bază de
2. (Înv.) Cuvânt; vorbă; cuvânt de onoare.

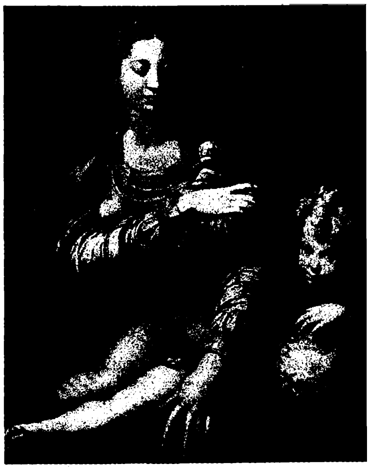

Parmigianino: „Madona cu trandafirul"

PARONÍM (< fr.; {s} *para*^{1}- + gr. *onoma* „nume") s.n.
vânt asemănător ca formă cu altul, dar deosebit de a
ca sens şi etimologie (ex. preceptor şi perceptor).

PARONIMÍE (< fr., gr.) s.f. Însuşire a două sau mai
tor cuvinte de a fi paronime.

PARONOMASÍE (< ngr.) s.f. (Înv.) Paronomază.

PARONOMÁZĂ (< fr.) s.f. Construcție stilistică
stând în asocierea a două cuvinte cu sensuri dif
dar cu structură fonetică asemănătoare, în scopul fi
prin sonoritate a unei zicale sau expresii (ex. ci
scuză se acuză); (înv.) paronomasie.

PÁROS, ins. grecească în M. Egee, în arh. Cicl
194 km^2. Celebră prin expl. de marmură albă, stră
toare, folosită din Antic.

PAROSMÍE (< fr. {i}; {s} *para*^{1}- + gr. *osme* „miros") s.f.
burare olfactivă care constă în percepția falsă a unui m

PAROTÍDĂ (< fr. {s} *para*^{1}- + gr. *ous, otos* „ureche"
(ANAT.) Glandă salivară, pereche, situată dedesu
şi înaintea urechii. **P.** este cea mai mare glandă sali

PAROTIDÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a glandei paro
✧ P. *epidemică* = oreion.

PAROXÍSM (< fr.; {s} gr. *paroxysmos* „excitație")
1. Intensitate maximă a unei senzații, a unei boli, a
proces etc. ✦ Surescitare, tulburare extremă. **2.** (GE
Momentul de intensitate maximă a unui proces geol

PAROXÍSTIC, -Ă (< fr.) adj. Ajuns la parox
✦ (MED.; despre un simptom, o boală) Care a
brusc sau care atinge un maximum de intensitate

PAROXITÓN (< fr.; cf. gr. *paroxytonos*) adj., s.n. (Cu
care are accentul pe penultima silabă.

PARRA, Nicanor (n. 1914), poet chilian. Lirică iro
acuzând opresiunea omului în societatea conte
rană. Limbaj colocvial „antipoetic" („Poeme şi an
eme", „Versuri de salon").

PARRA, Violeta (1917-1967), compozitoare şi inter
chiliană. Repertoriu din folclorul rural autentic; a
zat o colecție de melodii de origine sud-american
care le-a transpus într-o nouă interpretare.

PARRHASIOS (sec. 5 î.Hr.), pictor grec originar din
Şi-a desfăşurat activitatea la Atena. Creația sa (ca
s-a păstrat), având ca temă predilectă lumea mitolo
s-a caracterizat printr-un deosebit simț al propor

PARRY 1. Sir William Edward P. (1790-1855),
gator şi explorator polar britanic. A condus mai
expediții, căutând Pasajul de Nord-Vest şi a înc
să atingă Polul Nord (1827). A descoperit arh. **P. 2.**
canadian în Arctica, între M. Beaufort şi M. Baff
100 mii km^2. Ins. pr.: Melville, Prince Patrick, Bath

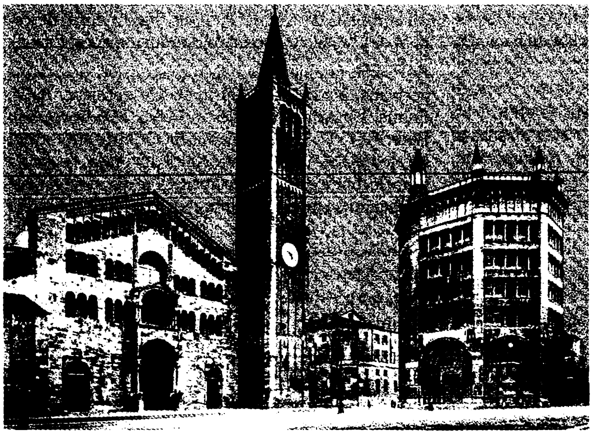

Parma
Domul şi Baptisteriul

PARSÉC (< fr. {i}; {s} fr. *par[allase]* „paralaxă" + *sec[onde]* „secundă") s.m. Unitate de lungime (simbol: pc) folosită în astronomie, egală cu distanţa parcursă de lumină în 3,26 ani-lumină.

PARSIFAL (PARCEVAL) (în mitologia celtică), unul dintre cavalerii legendari ai Mesei Rotunde, apropiat al regelui Arthur; fiul lui Gamuret şi tatăl lui *Lohengrin*. Faptele sale de vitejie sunt legate de găsirea Sf. Graal. Simbolizează drama omului silit să aleagă între realitate şi ideal. Figura sa i-a inspirat pe Chrétien de Troyes şi R. Wagner.

PARSÍSM (< fr. {i}) s.n. Veche religie a perşilor, întemeiată de Zoroastru. V. *mazdeism, zoroastrism*.

PARSONS, Talcott (1902–1979), sociolog american. Reprezentant al şcolii „structural-funcţionaliste". A tratat „comportamentul social" în cadrul unei teorii a „acţiunii sociale", în care relaţia mijloace–scopuri deţine un loc central („Structura acţiunii sociale").

PARSONS 1. William P., conte de Rosse (1800–1867), astronom britanic. A perfecţionat tehnica confecţionării şi şlefuirii oglinzilor în bronz; în 1845 a finisat cel mai mare telescop din epocă (cu o oglindă de 1,83 m diametru) care a pus în mod cert în evidenţă structura spiralată a nebuloaselor. **2. Sir Charles Algernon P.** (1854–1931), inginer britanic. Fiul lui **P. (1)**. Inventatorul (1884) turbinei cu abur care-i poartă numele. Sub conducerea lui s-a construit primul vapor propulsat cu turbine (1897).

PARŞI (< fr.; cuv. persan) s.m. pl. Adepţi ai zoroastrismului, care, după cucerirea Persiei de către arabi (sec. 7), au refuzat să treacă la islam şi s-au refugiat în India. V. *ghebri*.

PARŞÍV, -Ă (< ucr.) adj. Cu caracter josnic; ordinar, ticălos.

PÄRT, Arvo (n. 1935), compozitor estonian. Din 1980, stabilit la Viena, apoi la Berlin. Lucrează ca inginer de sunet. Perioadă matematică şi serială („Perpetuum Mobile"). Integrează tradiţia, prin tehnici de colaj („Collage teemal Bach", „Credo") şi evoluează spre un stil sincretic („Simfonia a III-a"), într-un profund caracter religios.

PARTÁJ (< fr.) s.n. (DR.) Împărţire a unei averi între persoanele care au dreptul să o stăpânească ✦ Concr. Actul oficial în care este consemnat modul în care a fost repartizată o avere sau o moştenire. V. şi *împărţeală*.

PÁRTE (lat. *pars, -tis*) s.f. **I. 1.** Fragment, porţiune, fracţiune dintr-un tot; bucată. **2.** Fiecare dintre elementele, precis delimitabile, din alcătuirea unui organism, a unui mecanism etc.; element constitutiv, bine delimitat, din structura unui tot. ✧ *P. de vorbire* (sau *de cuvânt*) = fiecare dintre categoriile de cuvinte grupate după sensul lor lexical fundamental şi după caracteristicile morfologice şi sintactice (ex. substantiv, pronume, verb etc.). *P. de propoziţie* = cuvânt sau grup de cuvinte din structura unei propoziţii care pot fi identificate ca unitate sintactică aparte, după funcţia specifică pe care o îndeplineşte în propoziţie (ex. subiectul, predicatul). ✦ Diviziune a unei opere literare, muzicale etc. **3.** (MAT.) *P. a unei mulţimi* = clasă sau colecţie de elemente ale mulţimii respective. *P. reală a unui număr complex* = componenta reală a unui număr complex. *P. imaginară a unui număr complex* = număr real care înmulţeşte rădăcina pătrată a lui –1 (notată cu „i") din componenta imaginară a unui număr complex. **4.** Ceea ce revine fiecăruia ca urmare a unei împărţiri. ✦ (La origine cu caracter mistic) Ceea ce îi este hărăzit cuiva (de la Dumnezeu); soartă, destin, (pop.) dat. **5.** Contribuţie în bani sau în muncă la o activitate comună şi care atrage dreptul de participare la beneficii; cota care revine fiecărui participant; participaţie. **II. 1.** Regiune, zonă, ţinut; loc. **2.** Margine, latură. ✦ Fig. Aspect, latură, unghi. **3.** Fiecare din cele două laturi (dreapta şi stânga) ale corpului omenesc sau, *p. ext.*, ale unui obiect. **4.** Direcţie, sens. *Într-o parte şi într-alta* = în direcţii opuse. **III. 1.** Categorie socială sau profesională; tagmă, grup. ✧ (Pop.) *P. bărbătească* = fiinţă de sex masculin; totalitatea bărbaţilor. *P. femeiască* = fiinţă de sex feminin; totalitatea femeilor. **2.** Fiecare dintre persoanele sau grupele de persoane interesate într-o afacere, într-un proces; fiecare dintre statele angajate în tratative, aflate în conflict etc. ✧ (DR.) *P. civilă* v. *civil*. *P. contractantă* = una dintre persoanele între care se încheie un contract. *P. litigantă* = una dintre persoanele între care există un litigiu. *P. vătămată* = partea din procesul penal căreia i s-a adus o vătămare prin infracţiune.

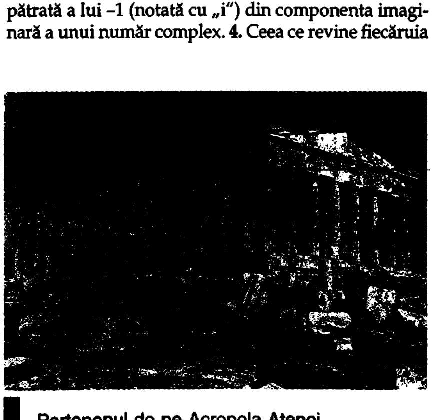

Partenonul de pe Acropola Atenei

PARTENÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Fiecare dintre participanţii la o activitate comună, considerat în raport cu ceilalţi. ✦ Fiecare dintre cele două persoane care formează un cuplu. ✦ Fiecare dintre persoanele care interpretează împreună o scenă, un film, un număr de circ etc.

PARTENERÍAT (< fr.) s.n. Sistem care asociază parteneri din punct de vedere politic, economic şi social.

PARTENI, Cezar Antoni (1900–1956, n. Iaşi), inginer român. Specialist în electrotehnică. Contribuţii la studiul maşinilor electrice de curent continuu, la teoria comutaţiei.

PARTENOCARPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *parthenos* „fecioară" + *karpos* „fruct") s.f. (BOT.) Fenomen de dezvoltare a ovarului fără fecundaţie şi de transformare a lui în fruct lipsit de seminţe. Provocată de factori genetici sau de mediu, poate fi întâmplătoare sau permanentă. Se întâlneşte în mod natural la smochin, portocal, lămâi, grepfruit, măr, păr, unele soiuri de struguri (din care se fac stafide).

PARTENOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *parthenos* „fecioară" + *genesis* „naştere") s.f. (BIOL.) Dezvoltare a unui organism dintr-un ovul sau dintr-o oosferă nefecundată (ex. la albine, purici de plante, mătasea-broaştei etc.). Poate fi provocată artificial şi la mamifere. V. *apomixie*.

PARTENON, templu închinat zeiţei Atena Parthénos, situat pe latura nordică a Acropolei Atenei. Capodoperă a arhitecturii greceşti din sec. 5 î.Hr., construit pe ruinele unui templu din sec. 6 î.Hr. (distrus de perşi în 479 î.Hr.). Monument doric peripter, decorat cu sculpturi (friza Panateneelor). În interior, adăpostea statuia criselefantină a Atenei, operă a lui Fidias, azi dispărută. Ridicat (447–432 î.Hr.), din iniţiativa lui Pericle, de arhitecţii Ictinos şi Callicratès sub conducerea lui Fidias. În 1801–1803, lordul Elgin a transportat la Londra cea mai mare parte a sculpturilor, care au fost expuse la British Museum.

PARTÉR (fr., 1 germ.) s.n. **1.** Parte a unei clădiri situată la nivelul solului; totalitatea încăperilor din această parte a clădirii. **2.** (La o sală de spectacol) Partea cuprinsă între fundul sălii şi fosa orchestrei. ✦ Totalitatea spectatorilor care ocupă locurile de la **p. (2)**. **3.** Parte dintr-o grădină sau dintr-un parc rezervată cultivării florilor sau gazonului.

PARTICIPÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A lua parte la o activitate, la o acţiune, la o discuţie etc. ✦ A aduce o contribuţie (bănească, materială etc.) la o activitate economică (cu scopul de a obţine un câştig). ✦ A împărtăşi starea de spirit sau sentimentele cuiva.

PARTICIPÁNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care ia parte la o activitate, care contribuie la realizarea unei acţiuni comune.

PARTICIPÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a participa la o activitate economică (ex. la o întreprindere), contribuind cu bani sau cu alte bunuri (cu scopul de a obţine câştiguri); *concr.* parte, cotă cu care cineva contribuie la o asemenea activitate.

PARTICIPIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la participiu; care provine dintr-un participiu. ✧ *Construcţie p.* = unitate sintactică care cuprinde un participiu şi care are valoare de propoziţie secundară, atributivă sau circumstanţială.

PARTICÍPIU (< lat., it., fr.) s.n. Mod verbal impersonal şi nepredicativ, care, mai ales sub formă de adjectiv, denumeşte acţiunea suferită de un obiect. ✧ (În vechea terminologie gramaticală a lb. române) *P. prezent* = gerunziu cu forme deosebite după gen şi număr.

PARTICULÁR, -Ă (lat., germ., fr.) adj., s.m. **I.** Adj. **1.** Care este propriu unei singure persoane, unui singur lucru sau unei singure categorii; caracteristic, specific; *p. ext.* special, deosebit, aparte. **2.** Care se referă la indivizi izolaţi, care priveşte fiecare caz în parte; izolat, individual. ✦ (FILOZ.; substantivat, n.) Categorie mijlocitoare între *singular* şi *general*, desemnând ceea ce este propriu unei părţi dintre indivizii unei clase. **3.** Care are caracter (strict) personal, neoficial, care nu este destinat publicului sau publicităţii, privat; intim; confidenţial. ✦ Care aparţine unei persoane, care este proprietatea individuală a cuiva. **4.** (Despre şcoli) Care nu aparţine statului. **II.** S.m. (În opoziţie cu *autoritatea de stat*) Persoană care nu deţine o funcţie oficială; *p. ext.* persoană care nu face parte dintr-un grup social constituit, considerată în raport cu acesta.

PARTICULARÍSM (< fr.) s.n. Concepţie ideologică şi politică conform căreia se pretinde autonomia unei provincii, a unei părţi dintr-un stat. În cazuri extreme, din p. iau naştere tendinţe de ieşire totală din comunitatea existentă (separatism).

PARTICULARITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este particular; notă distinctă a unei persoane, a unui lucru etc.

PARTICULARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni particular **(I, 2)**; a (se) individualiza.

PARTÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Porţiune foarte mică de substanţă; corpuscul. ✧ (FIZ.) *P. elementară* = particulă constitutivă a materiei, care prezintă atât caracteristici corpusculare, cât şi ondulatorii, şi care se comportă ca o entitate cu însuşiri specifice, fără a putea fi redusă la ceva mai simplu (ex. electronul, protonul, neutronul, fotonul etc.). *P.e.*, localizabile în reg. foarte mici ale spaţiului şi cu mase foarte mici, posedă energie şi impuls şi sunt purtătorii elementari ai electricităţii şi ai magnetismului. Au capacitatea de a interacţiona şi de a se transforma unele în altele. În stare liberă, unele *p.e.* sunt stabile (ex. electronul, fotonul etc.), dar majoritatea sunt instabile, durata lor de viaţă fiind foarte diferită (de la 10^{-22} până la 10^{-6} s). Atomii, moleculele, substanţa, lumina şi, în general, toată lumea fizică este alcătuită din *p.e.* Caracterul lor de a fi „elementare" este relativ, întrucât în prezent se admite că au o anumită structură şi deci nu sunt ultimele particule elementare ale materiei. *P. alfa* v. *alfa*. *P. beta* v. *beta*. **2.** (LINGV.) Termen generic pentru diverse cuvinte cu corp fonetic redus, mai ales pentru părţile de vorbire neflexibile (prepoziţii, conjuncţii etc.); *spec.* afix sau element invariabil ataşat la un cuvânt. **3.** Cuvânt folosit înaintea unui nume propriu de familie sau a unui titlu de nobleţe, de demnitate, care indică gradul, rangul etc.

PARTÍD (< ngr., it., fr.) s.n. Grup de indivizi asociaţi în vederea apărării unor opinii sau interese comune. ✦ *P. politic* = organizaţie al cărei scop este câştigarea controlului asupra aparatului de conducere, de obicei prin alegerea membrilor săi în poziţii de autoritate în cadrul instituţiilor politice. *P.p.* sunt tot atât de vechi ca sistemele politice, ele fiind consemnate, de exemplu, şi în Grecia antică. *P.p.* moderne s-au constituit o dată cu cristalizarea ideologiei democratice, a votului universal, a naţionalismului şi a mijloacelor de comunicare; ele sunt organizate în diferite moduri: în unele controlul este exercitat de o elită centrală aleasă sau perpetuată; în altele, puterea este descentralizată. Un *p.p.* poartă amprenta tipului de sistem politic în care operează; într-un sistem politic necompetitiv sau de partid unic este folosit ca parte a aparatului de conducere şi are ca funcţie principală asigurarea sprijinului politic al regimului; în sistemele competitive de două partide este încurajată strategia de partid caracterizată prin moderație și compromis, în scopul obținerii unui vot majoritar; în sistemele competitive multipartide există mai puțin compromis, și fiecare **p.** caută să păstreze sprijinul nucleului de votanți.

PARTÍDĂ (< ngr.) s.f. **1.** Desfășurare completă a unui joc sportiv sau distractiv în toate fazele lui succesive. ✦ Întrecere sportivă directă între doi concurenți sau între două echipe (șah, box, tenis, fotbal etc.). **2.** Grup de persoane care susțin și apără aceleași idei, care au aceleași scopuri; grupare politică; tabără. **3.** Căsătorie sau proiect de căsătorie; *p. ext.* persoană vizată pentru un asemenea proiect, de obicei avantajos. **4.** (FIN.) Sistem de contabilitate; registru, grup de registre pe categorii de operații economice. **5.** (COMERȚ) Cantitate mare de mărfuri cumpărată sau vândută o dată. **6.** (MUZ.) Într-o compoziție destinată unei formații, acea secțiune destinată a fi cântată de același instrument sau grup de instrumente, voce sau grup de voci. Grup de voci sau instrumente din aceeași familie (ex. **p.** de bas; **p.** de vioară etc.).

PARTÍNIC, -Ă (< rus.) adj. Care reprezintă și apără interesele unui partid, care corespunde spiritului, ideologiei, programului acestui partid.

PARTINITÁTE (< *partinic,* după rus.) s.f. Faptul de a aparține unui partid, unui curent, unei ideologii; trăsătură caracteristică oricărei ideologii exprimând apartenența ei de clasă, de partid.

PARTÍTĂ (< it.) s.f. (MUZ.) Veche denumire a suitei.

PARTITÍV, -Ă (< fr., it, germ.; {s} lat. *partitus* „împărțit, partajat") adj. (LINGV.; despre forme flexionare, părți de propoziție, construcții) Care exprimă ideea de parte luată dintr-un întreg sau întregul din care s-a luat o parte (ex. genitiv p.).

PARTITÚRĂ (< it., germ.) s.f. Text muzical în care sunt cuprinse toate părțile vocilor sau instrumentelor care îl execută, astfel încât să poată fi urmărite concomitent; *p. ext.* compoziție muzicală.

PARTÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MAT.) Clasă de submulțimi rezultată din descompunerea unei mulțimi, în așa fel încât oricare două submulțimi ale clasei să nu se intersecteze, iar reuniunea submulțimilor clasei să fie mulțimea respectivă. **2.** (În lingvistica matematică) Clasificare a cuvintelor după flexiune.

PARTIZÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care adoptă și apără o idee, o teorie etc.; persoană care este de partea cuiva (luptând alături de el pentru o cauză comună). **2.** Membru al unui detașament organizat de luptă care acționează împotriva inamicului în spatele frontului (v. *război de partizani).*

PARTON, Dolly (n. 1946), cântăreață americană de country. Voce pură, de mare vibrație. Succese solo („Mule Skinner Blues", „Jolene"). Orientare spre pop-rock și muzică de varietăți. A realizat peste 50 de albume. Roluri în filme („De la 9 la 5" etc.).

PARTURÍȚIE (< fr.; lat. *parturitio,* de la *partuire* „a naște") s.f. (MED.) Naștere **(1)**.

PARȚI (< fr., lat.) s.m. pl. Popor nomad, de origine iraniană, care a întemeiat în sec. 3 î.Hr., între Eufrat și Ind, statul part, încorporat în sec. 3 d.Hr. Imp. Sasanid.

PARȚIA, stat creat în Orientul Mijlociu, la mijlocul sec. 3 î.Hr., de triburile parților conduse de Arsakes I. A cunoscut o mare înflorire în sec. 2-1 î.Hr., când și-a întins stăpânirea de la Eufrat la Ind și de la Golful Persic până la Amu-Daria. A purtat îndelungate războaie cu romanii, fiind, timp de două secole, principalul adversar al acestora în Orient. În 227/228 d.Hr., **P.** a căzut sub loviturile noului stat persan al Sasanizilor.

PARȚIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care reprezintă numai o parte dintr-un tot; care se efectuează numai în parte, care nu cuprinde întregul.

PARȚIALITÁTE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a fi parțial; atitudine părtinitoare (față de cineva sau de ceva); părtinire.

PARÚRĂ (< fr.) **1.** Podoabă pe care o poartă miresele pe cap lucrată din flori albe naturale sau artificiale. **2.** Garnitură de bijuterii formată din colier, broșă, cercei, brățară, inel etc. executate din același material și cu aceleași pietre prețioase sau semiprețioase și aceleași motive ornamentale.

PARUSÍE (< fr.; {s} gr. *parousia* „prezență") subst. (În vechime) Manifestarea vizibilă a divinității ascunse. ✦ (În creștinism) A doua venire a lui Iisus Hristos la Judecata de Apoi propovăduită în „Noul Testament".

PARVA, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe râul Rebra; 2 750 loc. (2008). Expl. de caolin și argile caolinoase. Izv. minerale. Mofete.

PĀRVATĪ (în sanscrită „fiica muntelui") (în mitologia vedică), zeiță principală, fiica zeului muntelui Himalaya, Himavat, și al zeiței Mena. Ca soție a zeului Șiva este purtătoarea energiei cosmice feminine. Simboliza fertilitatea maternă a Pământului, dar avea și o ipostază demonică, personificând violența și războaiele.

PARVENÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. **1.** A ajunge fără merite deosebite, prin mijloace neoneste sau printr-un concurs favorabil de împrejurări, la o situație materială, socială sau politică foarte bună; a pătrunde într-o clasă socială înaltă. **2.** A reuși, a izbuti. **3.** (Despre știri, scrisori etc.) A ajunge la destinație, a sosi. ✦ (Despre lumină, zgomote etc.) A se propaga în spațiu până la un anumit punct.

PARVENITÍSM *(< parvenit)* s.n. Tendință, dorință arzătoare de a parveni **(1)** cu orice preț; situație de parvenit; mod de comportare a unui parvenit.

PAS^1 (lat. *passus*) s.m., s.n. **I. 1.** Fiecare dintre mișcările pe care le face un om sau un animal punând un picior înaintea celuilalt pentru a se deplasa; distanța parcursă printr-o asemenea mișcare. ✦ Zgomotul produs de fiecare mișcare a picioarelor în mers. ✦ Fig. Înaintare, evoluție; progres. ✦ Fig. Acțiune, act, întreprindere. **2.** Mod, fel de a merge; mers, umblat. ✧ *P. alergător* = mers în fugă. *P. de marș* (sau *de voie*) = mers ostășesc obișnuit. *P. de front* (sau de *defilare*) = mers ostășesc de paradă, cu cadență bine marcată. ✦ Mișcare ritmică a picioarelor, caracteristică pentru fiecare dans. **3.** Măsură de lungime egală cu distanța efectuată dintr-o singură mișcare în mers normal (20 pași = 100 m). **4.** Urmă făcută de talpa piciorului sau a încălțămintei în timpul mersului. **II.** S.n. **1.** (MAT.) *Pasul unei elice* = distanța dintre un punct al elicei circulare și cel mai apropiat punct al ei, situat pe o paralelă la axa elicei care trece prin primul punct. **2.** (TEHN.) Distanță sau unghi, cu valori constante, între două elemente consecutive identice ale unui sistem tehnic. ✧ *Pasul unei rețele* = distanța dintre două noduri (care nu sunt alăturate) ale unei rețele.

PAS^2 (< germ., fr.) s.n. **1.** (GEOGR.) Loc mai coborât, care permite trecerea peste o culme muntoasă sau deluroasă. **2.** (NAV.) Șenal navigabil.

PAS^3 (< fr. P.A.S., abreviere de la [*acide*] Para-Amino-Salicylique) subst. Acid *paraaminosalicilic.*

PAS^4 (< fr.) interj. Cuvânt folosit de un jucător de cărți pentru a arăta că nu vrea sau nu poate să deschidă jocul ori nu participă la joc în turul respectiv.

PASĂ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A da sau a ceda cuiva un lucru (pe durată limitată); a face să ajungă în mâna altuia, a transmite. **2.** (SPORT) A trimite, prin diferite procedee tehnice, obiectul de joc (mingea, pucul) partenerului de echipă. **3.** A trece prin sită fructe sau legume; a zdrobi, a mărunți.

PASÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Fam.) Care este destul de bun, de frumos etc. pentru a fi acceptat; care corespunde într-o oarecare măsură scopului; de o calitate mediocră.

PASADENA, oraș în S.U.A. (California), suburbie rezidențială în NE orașului Los Angeles; 133,9 mii loc. (2000). Ind. electronică și aeronautică. Institutul Tehnologic al Californiei (1891). Centru de cercetări al NASA.

PASAGÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care călătorește folosind un mijloc de transport în comun; persoană care este în trecere printr-o localit.; călător. **2.** Adj. Trecător, vremelnic.

PASÁJ (< fr., it., germ.) s.n. **I. 1.** Spațiu special amenajat acoperit sau descoperit, destinat circulației pietonilor sau a vehiculelor pentru a trece dintr-o stradă într-alta, de la o clădire la alta. ✦ Încrucișare la același nivel sau la nivele diferite între un drum și o cale ferată; încrucișare la nivele diferite între două sau mai multe căi rutiere. **2.** (TEHN.) Trecere **(4)**. **3.** Migrație periodică a unora dintre viețuitoare de la locul de iernat la cel de reproducere și înapoi. ✧ *Specii de p.* = specii care se întâlnesc într-un anumit terit. numai în perioada de migrație, pe când reproducerea și iernarea au loc în alte terit. **4.** (ASTR.) *Instrument de p.* = lunetă meridiană. V. *meridian.* **II. 1.** Fragment dintr-un text scris, dintr-o operă literară sau muzicală citat sau reprodus. **2.** (MUZ.) Fragment muzical (de obicei orientat într-o singură direcție - ascendent sau descendent), cu caracter de virtuozitate.

PASAJUL DE NORD-EST v. **Marele Drum Maritim de Nord.**

PASAJUL DE NORD-VEST, ansamblu de strâmtori și canale în Arh. Arctic Canadian, care permite legătura între Oc. Atlantic și Oc. Pacific, prin intermediul Oc. Arctic. A fost descoperit de R.J. McClure (1850-1854), conducând o expediție de căutare a lui J. Franklin. Primul care a navigat prin **P. de N-V** a fost Roald *Amundsen* (1903-1906).

PASAMÉTRU (< fr.) s.n. Micrometru de exterior la care rezultatele măsurării se citesc pe un cadran.

PASARÉLĂ (< fr.) s.f. **1.** Pod îngust pentru pietoni, construit peste o cale de comunicație. ✦ Punte îngustă sau galerie acoperită care face posibilă circulația la înălțime, între două construcții sau între două părți ale aceleiași construcții. ✧ *P. de semnale* = **p.** construită peste mai multe linii de cale ferată, pe care se montează semnalele. **2.** (NAV.) Podeț îngust și mobil care face legătura între chei și puntea unui vapor ancorat. ✦ Platformă înălțată pe puntea unui vas, unde se află camera hărților și a instrumentelor de navigație și unde stă, de obicei, timonierul sau ofițerul de cart. **3.** Platformă îngustă amenajată la unele construcții pentru manevrarea unor dispozitive sau pentru executarea lucrărilor de verificare și întreținere.

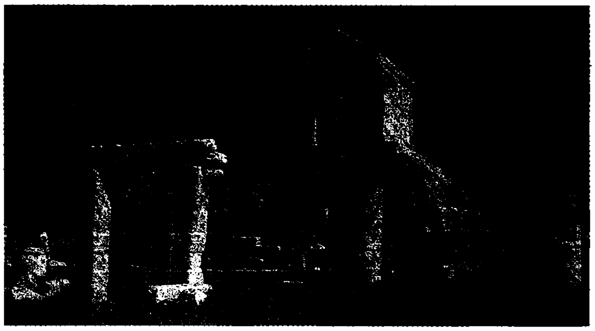

Pasargadae
Ruinele mausoleului lui Cirus II cel Mare

Blaise Pascal

Mihail Pascaly

PASARGADAE, sit istoric în Iran, la 48 km de vechiul Persepolis. Aici a fost amplasată vechea cap. a Imp. Persan în timpul lui Cirus II cel Mare (559–529 î.Hr.). Vestigii atestând originalitatea construcției palatelor ahemenide. Mausoleul lui Cirus II cel Mare.

PASAY, oraș în Filipine (Luzon) situat pe țărmul G. Manila; 354,9 mii loc. (2000). Universitate (1946).

PÁSĂ (< fr., engl.) s.f. **1.** (SPORT) Transmitere a mingii către un coechipier. **2.** Tur la un joc de cărți. ✧ Expr. *A avea* (sau *a fi în*) *pasă (bună* sau *rea)* = a trece printr-o perioadă bună (sau rea); a avea noroc (sau ghinion). ✦ Miză pe care trebuie să o depună jucătorii la fiecare nou tur.

PÁSĂRE (lat. *passer, -is* „vrabie") s.f. (La pl.) Clasă de vertebrate homeoterme, adaptate la zbor, cu corpul acoperit cu pene, cu membrele anterioare transformate în aripi și cu fălcile acoperite de formații cornoase *(Aves)*. Se înmulțesc prin ouă, pe care, cu puține excepții, le depun în cuiburi și le clocesc. ✧ *P. domestică* = pasăre crescută în scop economic pentru producția de carne, ouă, puf, fulgi etc. sau în scop ornamental. *Pasărea-liră* = specie australiană la care masculul este viu colorat și are coada în formă de liră *(Menura superba)*. *Pasărea-muscă* = colibri. *Pasărea-ogorului* = pasăre de mărimea unei găini, cu spatele brun, pântecele alburiu și cu picioarele lungi *(Burhinus oedicnemus)*. *Pasărea-paradisului* = denumire generică a unor păsări din ordinul paseriformelor, viu colorate, care trăiesc în Australia și Noua Guinee *(Paradisea)*, având pene ornamentale cu forme variate. *Pasărea furtunii* = furtunar.

PASĂREA COLIBRI, grup pop-folk românesc. Constituit în 1992 în formula Mircea Baniciu, Mircea Vintilă, Florian Pittiș (înlocuit cu Marius Bațu în 2001) și Vladi Cnejevici. Grup de vedete, abordează repertoriul consacrat pop-folk, dar și piese originale. Discografie selectivă: „În căutarea cuibului pierdut", „Ciripituri".

PASĂREA MĂIASTRĂ (în mitologia românească), pasăre simbolică sau alegorică. Reprezentată ca o pasăre strălucitoare, multicoloră, cu forțe magice nelimitate. Simbolizează adesea inaccesibilul aerian, imposibilul și himericul. Tema **p. m.** a constituit o sursă de inspirație pentru C. Brâncuși.

PASCÁL¹ (< fr. {i}; {s} n. pr. *B. Pascal*) s.m. Unitate de măsură a presiunii (simbol: Pa), egală cu presiunea exercitată de forța de 1 newton, uniform repartizată pe o suprafață de 1 m^2.

PASCÁL² (< fr. {i}) s.n. Limbaj de programare pentru calculatoarele electronice proiectat, în 1969, de N. Wirth la Institutul Politehnic din Zürich.

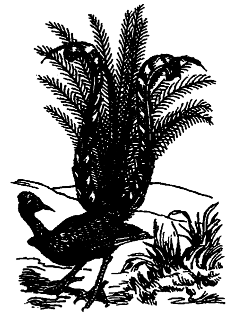
Pasărea-liră

PASCÁL³, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la sărbătoarea Paștilor, de (la) Paști. ✧ *Ciclu p.* = perioada de 532 de ani, după care sărbătoarea Paștilor revine exact în aceeași zi a anului. *Miel p.* = miel pe care evreii îl sacrifică la Paști, cu prilejul sărbătorii eliberării lor din robia egipteană.

PASCAL, numele a doi papi: **P. I** (817–824), a obținut din partea lui Ludovic cel Pios un act (817) prin care se garanta Papalității posesiunea perpetuă asupra teritoriilor stăpânite. A construit numeroase biserici. **P. II** (pe numele laic *Raineri de Pieda*) (1099–1118), a continuat lupta papei Grigore VII pentru învestitură cu împărații *Henric IV* și *Henric V*. Sub presiunea Curiei a revocat privilegiile clerului (1112). A oferit azil călugărilor greci persecutați de iconoclaști. Canonizat.

PASCAL, Blaise (1623–1662), matematician, fizician, scriitor și filozof francez. Contribuții în hidrostatică (a descoperit, în 1653, legea fundamentală a hidrostaticii – legea lui P.), geometrie (teorema lui **P.** – una din teoremele de bază ale geometriei proiective), algebră, analiza matematică, teoria probabilităților; a inventat o mașină de calcul (1642). În ultima parte a vieții, atras de problemele moralei și filozofiei, s-a retras (1654) la mănăstirea jansenistă Port-Royal, unde a conceput „Scrisorile provinciale" îndreptate cu precădere împotriva iezuiților. „Cugetările" (publicate postum), care dezvoltă tema „mizeriei" dar și a „grandorii" omului ca privilegiu al gândirii și conștiinței.

PASCAL-COJOCĂRIȚA, Matilda (n. 1958, Negrești, jud. Vaslui), interpretă română de muzică populară. Stil concertant, valorificând intens registrul grav de contralto al vocii sale.

PASCAL, Ernesto (1865–1940), matematician italian. A studiat teoria ecuațiilor algebrice. Autor al unei teorii a identității simbolurilor, care-i poartă numele. Contribuții privind teoria formelor diferențiale.

PASCALÍE (PĂSCĂLÍE) (< ngr., lat.) s.f. **1.** Calendar creștin după care se stabilește pe o perioadă mai lungă de ani data Paștilor și a altor sărbători religioase care nu au loc la date fixe și depind de Paști. **2.** Carte populară astrologică pentru ghicirea viitorului.

PASCALY, Mihail (1830–1882, n. București), actor, conducător de trupă și director de scenă român. Animator al mișcării teatrale din România; în trupa lui a fost angajat și adolescentul M. Eminescu. Interpret de factură romantică al marilor roluri din dramaturgia universală (Hamlet, Don Carlos, Ruy Blas) și națională (Răzvan).

PASCARELLA, Cesare (1858–1940), poet italian. Exponent al poeziei în dialect roman („Villa Gloria", „Descoperirea Americii"), în care îmbină umorul de sursă populară cu reminiscențe pedante.

PÁSCĂ (lat. *pascha*) s.f. **1.** Cozonac tradițional preparat din aluat dospit și acoperit cu brânză de vacă sau cu smântână, amestecată cu zahăr și stafide, care se mănâncă la Paști de către creștinii ortodocși și catolici. ✦ Anafură sau cuminecătură pe care o împarte preotul credincioșilor în ziua de Paști. **2.** Azimă coaptă în foi subțiri pe care o mănâncă evreii în timpul Paștilor în loc de pâine.

PASCH, Moritz (1843–1930), matematician german. A introdus (1882) un sistem de axiome pentru geometria descriptivă, care-i poartă numele. Contribuții în studiul analizei matematice și a funcțiilor variabile.

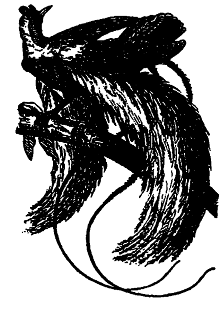
Pasărea-paradisului

Ștefan Pascu

PASCHEN, Friedrich (1865–1947), fizician german. Studii privind razele infraroșii și măsura lungimilor de undă liniare ale hidrogenului și heliului. A verificat experimental (1916) teoria atomică relativistă a lui A. Sommerfeld.

PASCHIA, Gheorghe (1905–1990), teolog român. Preot militar în al Doilea Război Mondial. Autor al unor lucrări teologice și culegeri de folclor („Învățături din Sf. Scriptură și viață pentru tineret", „Buna-cuviință oglindită în proverbe și maxime din toată lumea"). Deținut politic.

PASCIN, Julius Pinkas, zis Jules (pe numele adevărat *Julius Pincas*) (1885–1930), pictor și desenator de origine bulgară. Din 1920 se stabilește la Paris. Picturi cu subiecte biblice, într-o prezentare sarcastică; figuri feminine de un erotism subtil („Frumoasele nopții", „Micuțe balerine"). Ilustrație de carte (Heine). S-a sinucis.

PASCOLI, Giovanni (1855–1912), poet italian. Reprezentant al decadentismului. Novator al formelor metrice și stilistice în poezia italiană modernă. Lirică de introspecție, meditativă („Mici poeme", „Cântece din Castelvecchio"). Poeme de interpretare a miturilor antice („Poeme de banchet") sau de inspirație civică („Ode și imnuri", „Poeme italice"). Exegeze dantești.

PASCU, George (1912–1996), muzicolog, dirijor și compozitor român. Studii de istorie a muzicii („Muzicienii Iașului"). Creație simfonică și camerală.

PASCU, Giorge (1882–1951, n. Bacău), lingvist și filolog român. Specialist în istoria limbii („Dicționar etimologic macedo-român") și a literaturii române vechi („Istoria literaturii române din sec. al XVIII-lea", „Viața și operele lui D. Cantemir").

PASCU, Ioan Gyuri (n. 1961, Agnita), muzician și actor român. Membru al grupului satiric „Divertis" din 1987. Muzică pop, cu o îmbinare de stiluri (pop, rock, blues, reggae etc.), pe texte proprii. Cântă cu grupurile „The Blue Workers" și „Pacific". Muzică de film. Discografie selectivă: „Mașina cu jazzolină", „Stângul de a visa".

PASCU, Ștefan (1914–1998, n. Apahida, jud. Cluj), istoric român. Acad. (1974). Contribuții în domeniul istoriei medii și moderne a României („Meșteșugurile din Transilvania până în sec. XVI", „Marea Adunare Națională de la Alba Iulia", „Voievodatul Transilvaniei", „Făurirea statului național unitar român. 1918").

PAS-DE-CALAIS, str. între Franța și Marea Britanie, care unește M. Mânecii cu M. Nordului. Lățimea min.: 32 km; ad. max.: 64 m. Sin. str. *Dover*. Pr. porturi: Dover, Folkestone, Hastings, Calais, Boulogne-sur-Mer, Dunkerque.

PAS DE DEUX (loc. fr.) subst. Dans clasic executat de o balerină și de un balerin, alcătuit de obicei dintr-un *adagio* (parte lirică dansată împreună), un *allegro* (care cuprinde una sau mai multe variațiuni solistice) și *o coda* (dansată împreună).

PAS DE QUATRE (loc. fr.) subst. **1.** Dans de bal, de origine engleză, datând din 1845. **2.** (În balet) Dans clasic executat de patru balerini.

PAS DE TROIS (loc. fr.) subst. Dans clasic executat de un balerin și de două balerine, asemănător ca structură cu *pas de deux*.

PASEÍSM (< fr.) s.n. Cult exagerat al trecutului (propriu romantismului) manifestat, mai ales, prin idealizarea acestuia.

PASERIFÓRME (< fr.; {s} lat. *passer* „vrabie" + *forma* „formă") s.n. pl. Ordin de păsări insectivore sau granivore, de talie mică (vrăbii, rândunici), mijlocie (ciori, sturzi) sau mare (pasărea-liră, corbul), unele bune cântătoare (privighetoarea) *(Passeriformes)*; au picioarele adaptate pentru a sta pe ramuri, cu trei degete îndreptate înainte şi unul posterior. Cuprinde mai mult de jumătate din speciile de pe Glob.

PASÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi supus la..., care merită să sufere ceva, susceptibil de...

PAŠIĆ, Nikola (1845–1926), om politic sârb. Fondatorul (1881) şi conducătorul Partidului Radical. Prim-min. al Serbiei (1891–1892, 1904–1905, 1906–1908, 1909–1911, 1912–1918) şi al Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (nov.–dec. 1918, 1921–1924, 1924–1926). Partizan al creării Serbiei Mari, unind pe toţi slavii din sud. Între 1921 şi 1926 a promovat o politică autoritară.

PASIÉNŢĂ (< ngr.) s.f. Potrivire întâmplătoare a cărţilor de joc, într-o anumită combinaţie, de realizarea căreia o persoană îşi leagă îndeplinirea unei dorinţe.

PASIFAE 1. (În mitologia greacă) Soţia regelui Minos al Cretei. Mama lui Androgeu, a Ariadnei şi a Fedrei, precum şi a Minotaurului; avea darul profeţiei şi se pricepea la vrăjitorie. **2.** Satelit al planetei Jupiter. Al 15-lea în ordinea distanţei (23 300 000 km). Diametrul: 40 km; perioada orbitală: 737 zile. Descoperit de Melotte (1908).

PASIFLÓRA (< fr., lat.) s.f. Gen de plantă din fam. pasifloraceelor, cu flori mari, strălucitoare *(Passiflora)*. Există c. 300 specii de **p.**, răspândite în America de Sud, Asia, Africa Orientală şi Oceania. Folosite în ind. farmaceutică la producerea pasifloralului. În România se cultivă ca plantă decorativă *Passiflora cerulea* numită şi *ceasornic* sau *floarea pasiunii*, cu petale albe-verzui, dublate de o coroniţă de radii filiforme, la bază purpurii şi la vârf albastre.

PASIFLORACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante tropicale agăţătoare, cu tulpină lemnoasă, frunze palmate, flori mari cu petale separate, al cărei gen reprezentativ este pasiflora.

PASIFLORÁL s.n. Medicament calmant preparat din extractul de pasifloră, cu adaos de substanţe sedative şi sirop.

PASIG, oraş în Filipine (Luzon); 505,1 mii loc. (2000).

PASIMÉTRU (< fr. {i}) S.n. Instrument de măsurat de tipul *pasametrului,* folosit pentru măsurarea dimensiunilor cavităţilor dintr-o piesă.

PASIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A trezi un interes deosebit, a stârni o pasiune. ✦ Refl. A se preocupa cu pasiune, a fi captivat de ceva, a depune interes deosebit pentru ceva.

PASIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de pasiune; care este produs sau determinat de o pasiune; pasionat **(2)**.

PASIONÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care pasionează, care trezeşte un interes viu, puternic; captivant. ✦ Care se manifestă cu pasiune; *p. ext.* aprig, violent.

PASIONARIA, La ~ v. Ibarruri Gómez, Dolores.

PASIONÁT, -Ă adj. **1.** (Despre oameni) Care acţionează cu pasiune; care pune pasiune în ceea ce face; înflăcărat. ✦ Stăpânit de pasiune; pătimaş. **2.** (Despre sentimente, însuşiri, manifestări etc.) Determinat de pasiune, plin de pasiune; pasional.

PASITELES (sec. 1 î.Hr.), sculptor şi teoretician de artă grec. Originar din S Italiei. Fondatorul unei şcoli de sculptură la Roma. Autor al unor statui („Zeus" la Roma) care nu s-au păstrat şi a unei lucrări („Quinque volumnia nobilium operum in toto orbe"), menţionată de Pliniu, dispărută. Inventator al oglinzii de argint.

PASIÚNE (< fr., it., germ.; lat. *passio, -onis* „suferinţă") s.f. **1.** Stare afectivă deosebit de intensă şi durabilă pentru cineva sau pentru ceva; dragoste foarte puternică; manifestare, exteriorizare a unui astfel de sentiment. ✦ Ceea ce constituie obiectul, cauza unui astfel de sentiment. **2.** Înclinaţie deosebită, însoţită de ataşament şi plăcere, pentru profesiunea exercitată, pentru un obiect studiat etc. ✦ Dorinţă, aspiraţie, năzuinţă. **3.** Viciu; patimă distrugătoare. **4.** (MUZ.) Compoziţie muzicală bazată pe textul Evangheliilor şi în special pe povestea Patimilor lui Iisus Hristos. Apărută în sec. 8 ca piesă monodică, evoluează către oratoriul polifonic (Bach).

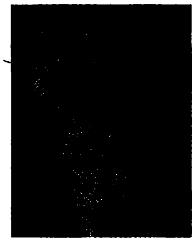
Nicola Pašić

Pier Paolo Pasolini

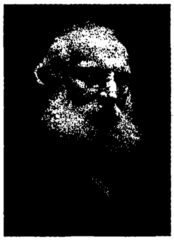
Frédéric Passy

Louis Pasteur

PASÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care nu reacţionează la un stimulent, la o acţiune din afară. ✦ Care este lipsit de iniţiativă şi de interes pentru ceea ce face; inactiv. **2.** (LINGV.; despre o formă verbală, despre conjugare, diateză) Care arată că subiectul suferă acţiunea (săvârşită de altcineva). ✧ *Vocabular p.* = parte a vocabularului unei limbi care nu este folosită frecvent în vorbire. **3.** (CONT.) Care ţine de pasiv **(II. 1)**, privitor la pasiv. **4.** (Despre metale) Care prezintă fenomenul de pasivitate **(2)**. **II.** S.n. **1.** Totalitatea mijloacelor economice ale unei întreprinderi, instituţii, privite sub aspectul sursei de constituire şi al destinaţiilor. **2.** Parte distinctă a bilanţului contabil, care cuprinde, în expresie valorică, sursele de constituire a mijloacelor economice ale unei întreprinderi, privite sub aspectul sursei de constituire.

PASIVÍSM (< germ.) s.n. **1.** Pasivitate **(1)**. **2.** Tactică politică adoptată, în 1869, de membrii Partidului Naţional Român din Transilvania, la conferinţa de constituire de la Miercurea, prin care, nerecunoscând alipirea Transilvaniei la Ungaria, au hotărât boicotarea alegerilor din Ungaria.

PASIVITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Starea celui pasiv **(I. 1)**; lipsă de activitate şi de interes, renunţare la acţiune; pasivism. ✦ (MED.) Diminuare sau absenţă a rezistenţei unui membru (mână, picior) asupra căruia se exercită o mişcare pasivă. **2.** Proprietate a unor metale (crom, fier, aluminiu etc.) de a rezista la acţiunea unor acizi concentraţi şi de a putea fi atacate de aceiaşi acizi diluaţi.

PASKALJEVIĆ, Goran (n. 1947), regizor sârb de film. Pelicule de un profund umanism („Îngerul păzitor", „Tango argentino", „America altora", „Butoiul cu pulbere").

PASKEVICI, Ivan Fiodorovici, conte (1782–1856), feldmareşal rus. Comandant al armatelor ruse din Caucaz în războaiele ruso-persan (1826–1828) şi ruso-turc (1828–1829). A reprimat răscoala poloneză din 1830–1831, devenind guvernator al Poloniei ocupate (1832–1856). Comandant al armatei ruse care a intervenit în 1849 în Ungaria, înăbuşind Revoluţia de la 1848–1849.

PASMANTERÍE (< fr.) s.f. Ramură a ind. textile care produce panglici brodate, fireturi, şireturi etc. pentru garnisirea lenjeriei şi a îmbrăcămintii. ✦ Nume generic pentru produsele acestei ramuri.

PASO-DOBLE (cuv. sp. „pas dublu") s.m. invar. Dans în ritm vioi (apărut la începutul sec. 20), în măsură de 2/4, de origine spaniolă, simbolizând dansul toreadorului.

PASOLINI, Pier Paolo (1922–1975), regizor, scenarist, scriitor, ziarist, teoretician şi critic de film italian. Poezie angajată politic („Cenuşa lui Gramsci"), romane („O viaţă violentă") într-un limbaj dialectal-argotic. Unul dintre cei mai controversaţi cineaşti ai anilor '60–'70, eroii peliculelor sale fiind rebelii unei societăţi care i-a marginalizat („Evanghelia după Matei", „Oedip rege", „Decameronul", „Salo sau Cele 120 de zile ale Sodomei", „Floarea celor o mie şi una de nopţi"). Eseuri.

PASPARTÚ (< fr.) s.n. **1.** Cheie cu care se poate deschide orice broască obişnuită; şperaclu. ✦ Fig. Modalitate de a pătrunde în orice cerc sau mediu social etc. **2.** Cadru ştanţat de hârtie sau de carton, aşezat între ramă şi desenul sau fotografia înrămate.

PASPOÁL (< fr.) s.n. Şiret lat sau panglică din fibre textile, utilizate pentru acoperirea marginilor la diverse obiecte de îmbrăcăminte. ✦ Bandă de piele sau de înlocuitori ai acesteia, folosită pentru întărirea sau împodobirea marginilor la piesele de încălţăminte sau la diverse obiecte de marochinărie.

PASSACAGLIA (cuv. it.) s.f. Veche melodie de dans italiană şi spaniolă, din sec. 17, cu ritm ternar şi mişcare lentă, constând din variaţiuni pe o anumită temă. ✦ (În muzica instrumentală) Formă de variaţiuni polifonice în ritm ternar şi mişcare moderată sau lentă, pe o temă care se menţine continuu, de obicei în vocea gravă.

PASSAROWITZ, denumirea germană a localit. *Požarevac* din Serbia. Aici s-au încheiat, în iul. 1718, în urma războiului din 1714–1718 dus de Veneţia, aliată cu Austria (din 1716), împotriva Imp. Otoman, tratatele de pace în baza cărora Austria primea Oltenia, Banatul, o parte din Serbia cu Belgradul şi Bosnia de Nord, iar Veneţia, o serie de facilităţi comerciale.

PASSAU, oraş în SE Germaniei, pe Dunăre, la graniţa cu Austria; 50,6 mii loc. (2002). Port fluvial. Universitate (1978). Monumente: fortăreaţa Oberhaus (1219, restaurată în sec. 16); Domul (1668–1678), în stil baroc; Primăria (1298–1389), în stil gotic; castel (sec. 18); Palat episcopal (1712–1730). Aici s-a încheiat, la 2 aug. 1552, un tratat între Carol V şi Mauriciu de Saxa împreună cu principii protestanţi, prin care li se recunoştea libertatea cultului şi li se acorda o largă amnistie.

PÁSSIM (cuv. lat.) adv. (Folosit pentru trimiteri la diverse lucrări) În diferite locuri, ici şi colo.

PASSING-SHOT (cuv. engl. „lovitură trecătoare") s.n. (La tenis) Minge rapidă, trimisă în diagonală sau în lungul liniei, care trece pe lângă adversarul venit la fileu.

PASSY, Frédéric (1822–1912), economist şi om politic francez. Unul dintre fondatorii Ligii Internaţionale pentru Pace (1867), al Societăţii pentru Arbitrajul între Naţiuni (1870), şi al Uniunii Interparlamentare (1889). Primul Premiu Nobel pentru pace (1901), împreună cu H. Dunant.

PASTA, Giuditta (pe numele adevărat *Giuditta NEGRI*, zisă) (1798–1865), soprană italiană. Figură legendară a operei romantice italiene. Semnează premiera absolută a rolului Norma. Talent actoricesc şi intensitate a interpretărilor, voce amplă şi intens timbrată. A cântat pe marile scene europene roluri din opere italiene (Donizetti, Bellini, Rossini).

PÁSTĂ (< ngr., germ., it.) s.f. **1.** Material omogen sau format dintr-o suspensie concentrată, având o vâscozitate mare în raport cu lichidele. Cele mai răspândite **p.** sunt: de lianţi (**p.** de var, de ciment etc.), ceramice (**p.** de argilă, de caolin), cosmetice (**p.** de ras, **p.** de dinţi), alimentare (**p.** de fructe), de hârtie şi fibroase. ✧ *Paste făinoase* v. *făinos* **(2)**. **2.** Amestec de pulbere colorată şi ulei în proporţii diferite, folosit în pictură. **3.** Lac de unghii cu aspect omogen.

PASTÉL (< fr., it.) s.n., adj. invar. **1.** S.n. Creion colorat, moale, făcut din pigmenţi pulverizaţi, amestecaţi cu talc şi cu gumă arabică. ✦ Desen, lucrare executată cu astfel de creioane; pictură reprezentând un peisaj după natură, executată în **p.** **(1)** sau în tonuri deschise de acuarelă ori ulei. **2.** S.n. Specie a poeziei lirice care cultivă descrierile de natură. Termenul, folosit doar în literatura română, este introdus de V. Alecsandri („Pasteluri").

PASTELÁT, -Ă adj. (Despre colorit sau obiecte colorate) Cu tonuri pale, delicat.

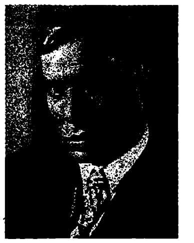

Boris L. Pasternak

Ştefan Paşca

PASTELÍST (< fr.) s.m. **1.** Pictor de pasteluri. **2.** Poet, autor de pasteluri.

PASTERNAK, Boris Leonidovici (1890–1960), scriitor rus. A debutat cu versuri de formulă futuristă, evoluând spre o lirică metaforică şi parabolică („A doua naştere"). Poeme cu tematică socială sau de război („În trenurile de dimineaţă"); proză lirică cu implicaţii autobiografice („Permis de liberă trecere", „Sora mea viaţa"). Declarat „apolitic" şi ostracizat pentru că se declarase deschis pentru libertatea individului, s-a retras într-o discretă activitate de traducător din poezia universală (Verlaine, Goethe, Shelley, Shakespeare). Publicarea, în Italia (1957), a romanului său „Doctor Jivago" (frescă de analiză psihologică, rafinată şi subtilă, a potenţialului emoţional al societăţii ruse din anii '30) şi atribuirea Premiului Nobel pentru literatură (1958) va atrage împotriva sa o campanie de presă dură şi excluderea din Uniunea Scriitorilor. Reabilitat în 1987.

PASTEUR, Louis (1822–1895), chimist şi microbiolog francez. Director al Institutului Pasteur din Paris (din 1888). Fondatorul microbiologiei moderne. Demonstrând că fermentaţiile sunt determinate de microorganisme specifice, a elaborat metoda de cultivare a germenilor şi de sterilizare. A pus în evidenţă natura infecţioasă a unor boli (pesta aviară, antraxul, febra puerperală) şi a stabilit metoda conservării berii prin pasteurizare. A descoperit şi aplicat pentru prima oară vaccinarea antirabică (1885) şi vaccinul împotriva holerei găinilor (1881). A elaborat principiile asepsiei şi a pus bazele imunologiei.

PASTEURELÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Holeră **(2).**

PASTEURIZÁRE *(< pasteuriza)* s.f. Procedeu termic de conservare temporară prin tratare în pasteurizatoare a unor produse alimentare.

PASTEURIZATÓR (< fr.) s.n. Aparat folosit pentru conservarea unor produse alimentare. Prin încălzire la 75–85° şi răcire bruscă, microorganismele sunt distruse, iar calităţile fizice, chimice şi gustative ale alimentelor rămân nealterate.

PASTÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** (FARM.) Tabletă; (impr.) comprimat. ✦ Produs alimentar prezentat în formă de pastilă **(1).** **2.** Disc cu suprafeţele frontale convexe, folosit în construcţia de maşini. **3.** *P. de acumulator electric* = porţiunea de substanţă activă aflată într-o alveolă de grătar a acumulatorului electric. **4.** Loc amenajat în mijlocul unei intersecţii largi pentru dirijarea circulaţiei, refugiul pietonilor etc.

PASTIOR, Oskar (1927–2006), scriitor german originar din România. Autor de piese de teatru, proză; lirică experimentală („Cuvinte deschise", „Lecturi cu Timinus. Poezii").

Paşcani
Casa „Constantin Cantacuzino-Paşcanu"

PASTÍŞĂ (< fr.) s.f. Lucrare literară sau artistică, de obicei fără valoare, care copiază (uneori cu intenţii parodice) motivele, temele, stilul, maniera unui scriitor sau artist consacrat; imitaţie; *p. ext.* parodie.

PASTO (SAN JUAN DE PASTO), oraş în SV Columbiei, la 2 595 m alt.; 332,3 mii loc. (1999). Expl. de aur. Universitate (1904).

PÁSTOR (< lat., germ.) s.m. Slujitor al unui cult protestant.

PASTOR, Ludwig van (1854–1928), istoric german. Autor al lucrării „Istoria papilor de la sfârşitul Evului Mediu".

PASTORÁL, -Ă (< fr., lat., it.) adj., s.f. **1.** Adj. Câmpenesc, rustic, păstoresc; bucolic **(1).** ✧ *Gen p.* = gen literar sau muzical de inspiraţie campestră, celebrând, într-o manieră idilică, inocenţa şi simplitatea vieţii păstoreşti. **2.** S.f. Piesă muzical-dramatică care are drept personaje păstori şi păstoriţe („Jocul lui Robin şi Marion", „Il pastor fido") sau piesă de mici dimensiuni, cu caracter galant, având subiecte legate de natură. **3.** S.f. Parte a teologiei care iniţiază preoţii în problemele conducerii bisericeşti şi religioase. **4.** Adj. Care aparţine pastorilor sau, *p. gener.*, preoţilor. **5.** S.f. Scrisoare publică cuprinzând sfaturi şi urări, adresată de arhiereu credincioşilor cu ocazia marilor sărbători religioase.

PASTRÁMĂ (< ngr., tc.) s.f. Preparat din carne (de oaie, de porc etc.) conservată prin sărare, afumare, uscare şi condimentare.

PASVANGÍI (< n. pr. *Pasvan*-[Oglu]) s.m. pl. Denumire dată ostaşilor de sub comanda lui *Pasvan-Oglu,* care făceau incursiuni de pradă în Ţara Românească la sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19.

PAŞALÁC (< tc.) s.n. Prov. sau reg. din Imp. Otoman condusă de un paşă (de ex. p. de la Buda). ✦ Fig. (Deprec.) Ţară în care domneşte despotismul.

PAŞAPÓRT (< it., ngr., rus., fr.) s.n. Document oficial care dă cetăţenilor dreptul de a se deplasa în altă ţară, servindu-le acolo ca act de identitate.

PĂŞĂ (**PAŞÁ** s.f. invar.) (< tc.) s.m. **1.** (În Imp. Otoman) Guvernator al unei prov. (paşalâc); persoană care purta un astfel de titlu. **2.** (În unele ţări musulmane) Titlu onorific conferit unor demnitari (până în 1953, în Egipt); persoană având acest titlu.

PAŞCA, Ştefan (1901–1957, n. Crişcior, jud. Hunedoara), lingvist şi filolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Redactor responsabil al revistei „Cercetări de lingvistică" (1957). Studii de onomastică („Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului") şi de literatură română veche („O tipăritură munteană necunoscută din sec. al XVII-lea: cel mai vechi ceaslov românesc"). Colab. sau coordonator al unor lucrări de sinteză ale Acad. („Dicţionarul limbii române", „Atlasul lingvistic român").

PAŞCANI, municipiu în jud. Iaşi, situat pe dr. văii Siretului; 42 989 loc. (2008). Ateliere pentru reparat material rulant feroviar. Constr. de utilaje pentru ind. textilă şi de utilaje agricole. Utilaje ind., ind. textilă şi alim. Biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1664), casa Cantacuzino-Paşcanu (1640–1650), cu un bogat decor sculptat. Atestat documentar la 8 apr. 1419. Recunoscut ca târg în 1842, devine oraş în 1923 şi municipiu la 18 ian. 1995.

PAŞCANU, Alexandru (1920–1989), compozitor român. Autentic dar pedagogic. Atracţie pentru muzica descriptivă, programatică, pentru melosul folcloric românesc („Bocete străbune", „Chindia", „Festum hibernum"). Lucrări didactice („Tratat de armonie").

PAŞCU-RĂDULESCU, Dorel (n. 1947, Sebiş, jud. Bistriţa-Năsăud), violonist şi dirijor român. Solist, concert-maestru, dirijor (orchestre de studenţi – Concerto).

PAŞI s.m. pl. (ZOOL.) Cotari.

PÁŞNIC, -Ă (< *pace)* adj. **1.** (Despre oameni) Care nu tulbură pe nimeni, care evită orice conflict; liniştit; iubitor de pace. **2.** (Despre acţiuni, atitudini) Care sprijină pacea; lipsit de agresivitate. **3.** (Despre locuri, peisaje etc.) Liniştit, calm, tihnit.

PAŞOPTÍSM (< *paşopt* „patruzeci şi opt") s.n. Ideologia Revoluţiei de la 1848 din Ţările Române, caracterizată printr-un accentuat caracter militant pus în slujba libertăţii naţionale şi sociale, a luptei pentru unirea ţărilor române şi crearea statului naţional român modern. În plan cultural, se dorea elaborarea unei literaturi originale, pentru crearea presei româneşti şi educarea poporului. Platforma ideologică a p. a fost expusă în programul „Daciei literare" (1840).

PAŞOPTÍST, -Ă (< *paşopt* „patruzeci şi opt") adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care ţine de generaţia participanţilor la Revoluţia de la 1848 din Ţările Române. **2.** S.m. şi f. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţările Române. ✦ P. ext. Purtător al ideologiei revoluţionarilor de la 1848.

PĂŞTE (lat. *pascere*) vb. III **1.** Tranz. şi intranz. (Despre erbivore) A se hrăni rupând cu gura iarbă sau alte plante. **2.** Tranz. A duce şi a păzi animalele la păscut. **3.** Tranz. A urmări pe cineva cu perseverenţă şi cu intenţii rele; a pândi pe cineva (ameninţându-l). ✦ (Despre noroc, şansă) A favoriza.

PAŞTELUI, Insula ~ (ISLA DE PASCUA sau RAPA NUI), ins. chiliană (din 1888) în E Oc. Pacific, la c. 3 500 km V de ţărmul Americii de Sud; 119 km². Descoperită de navigatorul olandez Iakob Roggeveen la 6 apr. 1722 (zi de Paşti) În **I.P.** se păstrează un mare număr de statui gigantice monolite. Ipoteza apartenenţei lor la civilizaţia precolumbiană a format mobilul unei celebre expediţii, condusă de etnograful norvegian Thor Heyerdahl.

PAŞTI (PÁŞTE) (lat. *Pascha*) s.f. pl. (Cu valoare de nume propriu) **1.** (La iudei) *P. iudaic* v. **Pesach. 2.** Cea mai mare sărbătoare creştină, începând din sec. 2, celebrând învierea lui Iisus Hristos a treia zi după răstignirea pe cruce, semnificând biruinţa asupra morţii şi izbăvirea de păcatul originar. Iniţial, data P. creştin era fixată în raport cu **P.** iudaic, apoi a fost calculată şi comunicată de la Alexandria, după Conciliul de la Niceea (325), fiind stabilită în prima duminică cu lună plină care urmează după echinocţiul de primăvară (21 mart.). La ortodocşi dacă această dată coincide cu **P.** iudaic, **P.** este amânat până în duminica de după următoarea lună plină; aceasta este explicaţia faptului că de multe ori P. ortodox nu coincide cu cel catolic. **3.** Pâine sfinţită care se împarte la biserică în ziua de Paşti **(2).**

PĂŞTU (PÚŞTU) (< fr. {i}) subst. Limbă indo-europeană din grupul iranian oriental vorbită, în Afghanistan (una dintre limbile oficiale după 1936), Iran şi NV Pakistanului. Alfabet arab.

PAŞTUNI (PAKHTUNI, PASHTUNI) s.m. pl. **1.** Denumire dată locuitorilor din Afghanistan şi din NV Pakistanului care vorbesc limba paştu. De religie islamică. Persoană care aparţine acestei populaţii. **2.** Adj. Care aparţine paştunilor **(1)**, privitor la paştuni.

PAT¹ (< ngr.) s.n. **1.** Piesă de mobilier prevăzută cu somieră/saltea, servind pentru odihnă sau dormit; *p. ext.* mobila împreună cu lenjeria, cu aşternutul respectiv ✦ Culcuş. **2.** Targă, năsălie. **3.** Răsadniţă. **4.** Parte a unei maşini sau a unui sistem tehnic, cu faţa superioară plană şi orizontală, pe care se sprijină sau alunecă materiale ori anumite părţi ale sistemului tehnic respectiv. ✦ Partea de lemn a puştii, pe care sunt fixate

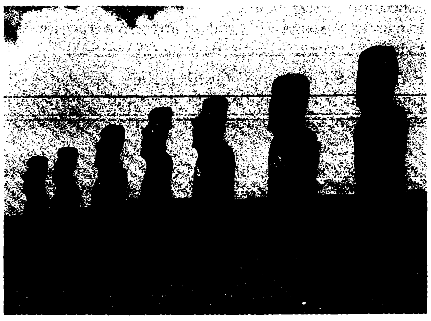

Statui monolite din Insula Paştelui

țeava și mecanismele. ✦ (SPORT) Planșetă de pe care se execută trageri la tir. **5.** Parte a războiului de țesut alcătuită din mai multe lemne groase, care susține celelalte piese ale acestuia. **6.** Strat de material așezat orizontal sau înclinat, cu fața superioară aproximativ plană, pe care se reazemă, de obicei, alte materiale. ✧ *P. de cale ferată* = strat de balast pe care se așază traversele de cale ferată. **7.** (GEOL.) Strat care se află sub un alt strat sau sub o anumită falie. **8.** Strat de frunze, crengi etc. **9.** Albie, matcă a râului.

PAT² (< fr.) s.n. Situație la jocul de șah în care un jucător, fără a fi în poziție de șah, nu mai poate face decât o mutare repetabilă, fiind obligat să înceteze partida. **P.** are valoare de remiză.

PAT și PATACHON (pe numele adevărat *Carl Schenström*, 1881–1942 și *Harald Madsen*, 1890–1949), cuplu danez de actori de cinema din perioada filmului mut. Fizic contrastant. Numeroase gaguri și efecte comice insolite („Contrabandiștii de alcool", „Atenție la fete", „Călători clandestini").

PATAGONÉZI (< n. pr. *Patagonia*) s.m. pl. Nume dat de spanioli triburilor amerindiene (puelce, tehuelce și araucane) din Patagonia.

PATAGONIA, reg. naturală în extremitatea sudică a Americii de Sud, extinsă pe c. 1 600 km lungime, între Rio Negro (la N) și str. Magellan (la S), cuprinzând S Argentinei și o parte a statului Chile; 805,5 mii km². Climă temperată aridă. Creșterea ovinelor.

PATALAMÁ (< tc.) s.f. (Azi fam. și adesea depr.) Certificat de studii, diplomă.

PATALIPUTRA, oraș antic în NE Indiei, pe fl. Gange. Capitala statului Magadha (sec. 6-2 î.Hr.) și a statului Gupta (sec. 4-6). Monumente: ruinele fortificațiilor și ale palatului lui Așoka (sec. 3 î.Hr.). V. și *Patna.*

PATAN v. **Lalitpur.**

PATAÑJALI (GONARDĪYA, GONIKAPUTRA) (sec. 2), filozof și umanist indian. A scris *Mahābhāsya*, un comentariu al gramaticii lui Panini. Identificat de hinduși ca fondator al sistemului yoga.

PATAPIEVICI, Horia-Roman (n. 1957, București), fizician și scriitor român. Eseuri, poeme, proze și comentarii politice, în care îmbină vehemența atitudinii („Politice") cu erudiția enciclopedică („Cerul văzut prin lentilă", „Omul recent"). Scrieri despre propria formare („Zbor în bătaia săgeții").

PÁTĂ s.f. **1.** Urmă lăsată de un corp gras, de o materie colorată, de impurități etc. ✦ Porțiune diferit colorată pe un fond omogen. ✧ *P. galbenă* = *macula lutea.* **2.** (ELT.) *P. catodică* = porțiunea incandescentă de pe suprafața catodului produsă prin bombardarea acestuia cu ioni pozitivi, în timpul funcționării arcului electric. *P. ionică* = p. întunecată care apare în centrul imaginii de televiziune, în mod progresiv, o dată cu creșterea duratei de utilizare a tuburilor catodice. **3.** (ASTR.) *Pete solare* = regiuni mai întunecate și mai reci de pe discul solar, având diametre de la câteva mii până la 200 000 km. Numărul lor crește și descrește pe o perioadă de 11 ani. **5.** Fig. Faptă reprobabilă care dezonorează pe cineva.

PATCH, Alexander Mc Carrell (1889-1945), general american. A condus operațiunile de apărare din Noua Caledonie (1942). În aug. 1944 a debarcat în Provence, în fruntea Armatei VII, luptând împotriva trupelor germane în Lorena, Alsacia, Bavaria (1944–1945).

PATCHTEST (cuv. engl. < *patch* „petic" + *test*) s.n. Aplicare pe piele a unei substanțe, în scopul determinării sensibilității la un anumit agent (ex. p. la tuberculină).

PATCHWORK (cuv. engl. „cârpeală") s.n. Îmbinare de fragmente (petice) textile de diverse mărimi, culori și modele. Făcute inițial de femeile coloniștilor din resturi uzate pentru confecționarea hainelor sau pentru folosință în casă (pături, covorașe etc.), au devenit cu timpul obiecte de artă; tehnică artistică care folosește aceste îmbinări de materiale.

PATEFÓN (< fr.; {s} n. pr. *Pathé* + *[gramo]fon*) s.n. Aparat de redare a înregistrărilor de pe disc, inventat în 1908 de frații Pathé.

PATÉNT¹, -Ă (< germ.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre sisteme și obiecte tehnice, în special lacăte, încuietori etc.) Care prezintă garanții de soliditate, de siguranță; care funcționează perfect. ✧ *Clește p.* (și subst., n.) = clește special, cu care se pot face diferite operații de apucare, de tăiere etc. ✦ (Substantivat, f.) Capsă, buton. **2.** S.n. Brevet de invenție; patentă² **(1).**

PATÉNT², -Ă (< fr.; {s} lat. *patens*, de la *patere* „a fi evident") adj. (Despre acțiuni sau manifestări ale oamenilor) De netăgăduit, evident; autentic.

PATENTÁ (< fr.) vb. I tranz. A acorda (cuiva) o patentă **(1)**; a breveta o invenție.

PATENTÁRE s.f. Tratament termic aplicat sârmelor și benzilor de oțel cu conținut mediu și mare de carbon, pentru a ușura prelucrarea lor prin deformare la rece.

PATÉNTĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Dreptul exclusiv pe care îl are un inventator de a pune în fabricație și în vânzare produsul invenției sale; act prin care se acordă acest drept; brevet de invenție; patent¹ **(2).** ✦ Fig. Sistem, procedeu (propriu cuiva). ✦ Certificat, dovadă (ex. p. de sănătate). ✦ Licență. **2.** Impozit pe exercitarea profesiunilor libere introdus în Țara Românească și în Moldova prin Regulamentul Organic și care a fost perceput, până în 1921.

PATER, Walter Horatio (1839-1894), eseist, critic literar și scriitor englez. Susținător al teoriei „artă pentru artă". Studii consacrate Renașterii italiene și romantismului englez („Studii de istorie a Renașterii"). Romane istorice („Marius epicureanul").

PATÉRĂ (< fr.; lat. *patera* „cupă") s.f. Vas de forma unei farfurii puțin adâncite, întrebuințat în Antic. pentru libații.

PATERÍC (< sl.) s.n. Colecție de texte care cuprinde povestiri referitoare la viața vechilor călugări creștini care au trăit în Orient (sec. 4–5), trecuți de Biserică în rândurile sfinților.

PATERÍȚĂ (< ngr.) s.f. Cârjă, toiag arhieresc, împodobit în partea de sus cu două capete în formă de șerpi între care se află o cruce pe un glob.

PATÉRN, -Ă (< fr.; lat. *paternus* „[cu sentimente] de tată") adj. Privitor la tată, de tată; după tată, din partea tatălui (ex. bunic p.). ✦ (Adverbial) Ca un tată, cu sentimente de tată.

PATERNALÍSM (< fr.) s.n. (EC. POL.) Concepție care desemnează interesul pe care îl manifestă patronii pentru bunăstarea muncitorilor sau pentru atmosfera familială din întreprindere, raporturile dintre patroni și muncitori caracterizate prin afecțiune reciprocă, autoritate și respect. A fost teoretizat de Frédéric Le Play.

PATERNITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Starea, calitatea de tată. ✦ (DR.) Filiație după tată. **2.** Fig. Calitatea de autor al unei lucrări, al unei metode, al unei idei etc.

PATERNO di Sessa, Emmanuelle (1847-1935), chimist italian. Studii și cercetări de chimie organică și anorganică, chimie fizică și crioscopie; precursor al teoriei asupra atomului de carbon asimetric. M. de onoare al Acad. Române (1925).

PATERSON, William (1658–1719), finanțist și economist scoțian. Creatorul Băncii Angliei (1694).

PATÉSI (< fr.) s.m. Titlu purtat de suveranii unor orașe-state din Mesopotamia antică.

PATÉTIC, -Ă (< fr., germ.; {s} gr. *pathetikos* „relativ la pasiune") adj. Plin de patos; care impresionează, emoționează, înduioșează.

PATETÍSM (< fr.) s.n. Însușirea de a impresiona puternic, de a emoționa; caracterul patetic, emoționant al unei opere literare, al unui lucru etc. ✦ Atitudine patetică.

PATÉU (< fr.) s.n. **1.** Preparat culinar din aluat cu grăsime, având diferite umpluturi (brânză, carne, ciuperci), copt și servit de obicei cald, ca aperitiv. **2.** Pastă de ficat, de carne sau de pește amestecată cu condimente.

PATHÉ, frații Emilé P. (1860–1937) și **Charles** (1863–1957), industriași francezi. Creatori ai ind. fonografice franceze (au înlocuit cilindrul cu discul). Înființează la Vinncenes (1905) prima lor uzină de peliculă pentru film. Firma **P.** este unul din marii producători de filme din anii 1896-1920; studiourile la Joinville. Filialele **P.** din toată lumea constituie în anii '10-'20, imperiul **P.** În 1909 realizează primul jurnal de actualități cinematografice.

PATHELIN, „Farsa Meșterului Pierre ~", farsă anonimă franceză, scrisă, probabil, în 1464. Prin construcția sa dramatică, anunță comedia modernă.

PATHET LAO („Țara laoțienilor"), numele statului independent Laos (1945–1946), preluat de o mișcare națională fondată în 1949 de prințul Souphanouvong, sprijinită de Vietnam, pentru lupta împotriva Franței. În 1957 se transformă în Frontul Patriotic Laoțian, comunist, care preia conducerea statului, abolește monarhia și proclamă Republica Democratică și Populară Laos (1975). În 1979 devine Frontul Lao pentru Reconstrucția Națională.

PÁTIMĂ (< ngr.) s.f. **1.** Sentiment copleșitor, care întunecă rațiunea; pornire nestăpânită; viciu. ✦ Pasiune; iubire excesivă. ✦ Dușmănie, ură. **2.** (Înv.) Suferință fizică, cazna, chin la care este supus cineva; tortură, supliciu; *p. ext.* suferință; chin moral. ✧ (În credința creștină) *Patimile Mântuitorului* = suferințele îndurate de Iisus Hristos în Săptămâna mare; chinurile răstignirii sale. *Săptămâna patimilor* = săptămâna dinainte de Paști, numită și *Săptămâna mare.*

PATINÁ¹ (< fr.) vb. I intranz. **1.** A se da pe gheață cu patinele; a practica patinajul. **2.** (Despre vehicule) A suferi o patinare¹ **(3).** ✦ A se deplasa prin alunecare.

PATINÁ² vb. I refl. A prinde patină². ✦ A se învechi.

PATINÁJ (< fr.) s.n. Ramură sportivă care cuprinde probele practicate cu patinele pe gheață. ✧ *P. viteză* = ramură sportivă care constă în parcurgerea unor distanțe scurte de 500, 1 000, 1 500 m și lungi de 3 000, 5 000, 10 000 m. Primul campionat mondial s-a desfășurat la Amsterdam (1893). La Olimpiadă este introdus în 1924 (Chamonix). *P. artistic* = ramură sportivă care constă în executarea pe gheață a unor mișcări impuse și a unor mișcări ritmice, liber alese. Primul campionat mondial are loc la Sankt-Peterburg (1896). La Olimpiadă este introdus în 1908 (Londra). Concursurile cuprindeau probe de simplu (masculin și feminin) și perechi; din 1976 (la Innsbruck) este introdusă și proba de dans. *P. pe role* = p. care se practică cu patine pe role; probele, elementele (mișcările) sunt identice cu cele din *p. viteză* și *p. artistic.*

PATINÁRE¹ s.f. **1.** Acțiunea de a patina¹ și rezultatul ei. **2.** Alunecare a unei piese ghidate (patină) pe o piesă de ghidare (culisă). **3.** Alunecarea unei roți de vehicul (p. de alunecare) sau învârtirea pe loc a roților motoare (p. de rostogolire), când calea de rulare prezintă condiții nefavorabile de aderență (noroi, gheață etc.).

PATINÁRE² s.f. Acțiunea de a se patina² și rezultatul ei. ✦ Operație prin care se dă unui obiect patină².

PATINATÓR, -OÁRE s.m. și f. Persoană care practică patinajul.

PATÍNĂ¹ (după fr. *patin*) s.f. **1.** (SPORT) Dispozitiv metalic, prevăzut cu un sistem de fixare pe talpa ghetelor, iar în partea inferioară cu o lamă verticală care permite alunecarea pe gheață. **P.** sunt de mai multe feluri: pentru patinaj artistic, viteză sau fond, hochei și agrement. *P. cu role* (sau *cu rotile*) = dispozitiv asemănător cu patina **(1)**, care are în locul lamei un sistem cu patru rotițe. ✦ Fiecare dintre cele două tălpi ale saniei **2.** (TEHN.) Piesă prin intermediul căreia un mecanism poate aluneca pe un element de ghidare (ex. **p.** de ascensor). ✦ Piesă folosită la unele mașini agricole de recoltat, care sprijină aparatul de tăiere pe sol, asigurând o distanță constantă între sol și cuțit.

PATÍNĂ² (< fr.) s.f. **1.** Oxidare a bronzului, prin care acesta se acoperă cu o pojghiță de carbonat de cupru de culoare verde; strat de cocleală. **2.** P. analog. Aspect caracteristic pe care îl capătă obiectele, clădirile care au suferit timp îndelungat acțiunea agenților atmosferici; în scopuri decorative, **p.** se poate obține în mod artificial.

PATINIR (PATENIER, PATINIER), Joachim de ~ (1475–1524), pictor flamand. Creații în care subiectul biblic devine pretext pentru ample peisaje tratate ca gen autonom („Repaus în timpul Fugii din Egipt", „Botezul lui Iisus", „Ispitirea Sf. Anton").

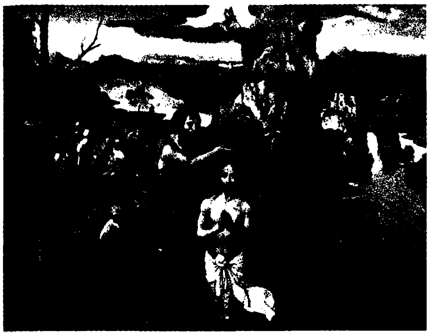

Joachim de Patinir: „Botezul lui Iisus"

PATINOÁR (< fr.) s.n. Teren acoperit de gheață, cu suprafața netedă și uniformă, pe care se poate patina. Poate fi natural sau artificial, în aer liber sau într-o sală acoperită.

PATINSONÁRE (< germ.) s.f. Procedeu de extragere a argintului din plumbul argentifer, prin topire. Constă în înlăturarea cristalelor de plumb pe măsură ce acesta se solidifică.

PÁTIO (cuv. sp.) s.n. Curte interioară, pavată, înconjurată cu arcade, specifică locuințelor spaniole.

PATISERÍE (< fr.) s.f. 1. Termen generic pentru produsele obținute din aluat (prăjituri, pateuri, plăcinte). 2. Local în care se vând și se consumă astfel de produse.

PATKANIAN, Rafael (1830-1892), scriitor armean. Lirică patriotică de rezonanță folclorică (poemul „Moartea lui Vartan Mamiconian"); nuvele inspirate din mediul provincial.

PATMORE, Coventry Kersey Dighton (1823-1896), poet englez. Poeme celebrând dragostea conjugală și bucuriile domestice („Un înger în casă", „Victoriile dragostei"). Odele cu subiecte religioase („Erosul necunoscut", „Nuia, rădăcină și floare").

PÁTMOS, mică ins. grecească (34 km²) în M. Egee (arh. Sporadele de Sud). Se consideră că aici apostolul Ioan a avut viziunea care i-a inspirat scrierea „Apocalipsului". Mănăstirea Apocalipsei (sec. 11-12), cu adăugiri în sec. 17, Peștera Sf. Ioan și centrul istoric Chorá au fost declarate (1999) ca aparținând patrimoniului cultural universal.

PATNA, oraș în NNE Indiei, centrul ad-tiv al statului Bihar, port pe fl. Gange; 1,3 mil. loc. (2001). Universitate (1917). Moscheea Shir Shah (sec. 17). Artizanat. S-a mai numit *Pātaliputra.*

PATO- (< fr., it.; {s} gr. *pathos* „boală") Element de compunere cu sensul de „boală", „suferință", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

PATOČKA, Jan (1907-1977), filozof și eseist ceh. Studii de filozofie a istoriei pe linia tradiției filozofice a lui Husserl („Încercări eretice asupra filozofiei istoriei"). Semnatar al *Cartei '77* și unul dintre liderii ei ideologici, a fost arestat și a murit în urma anchetelor. Publicistică (vol. postum „Libertate și sacrificiu, scrieri politice").

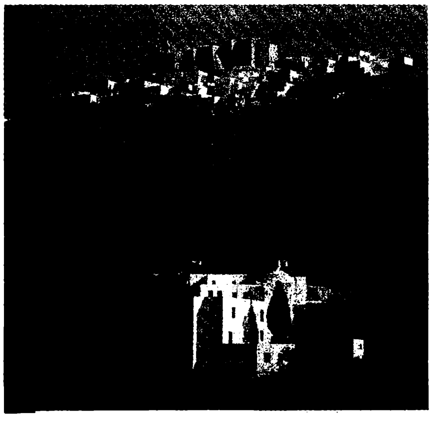

Patmos. Biserica și mănăstirea (în plan îndepărtat)

PATOFIZIOLOGÍE s.f. Studiul efectelor provocate de un proces patologic asupra activităților fiziologice normale.

PATOGÉN, -Ă (< fr. {i}; {s} *pato-* + gr. *gennaein* „a crea, a naște") adj. Care se referă la boală, care provoacă boli, purtător de boli. ✧ *Germen p.* = microorganism care produce infecție.

PATOGENÍE (< fr.) s.f. Parte a medicinei care se ocupă cu studiul mecanismelor de producere și de dezvoltare a bolilor.

PATOGNOMÓNIC, -Ă (< fr.; {s} *pato-* + gr. *gnomonikos* „care arată") adj. (Despre simptomele caracteristice fiecărei boli) Pe baza căruia se poate pune diagnosticul; specific, caracteristic unei boli.

PATOLÓGIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la patologie, care aparține patologiei. ✧ *Anatomie p.* = parte a anatomiei care studiază modificările anatomice intervenite în structura țesuturilor și a organelor sub influența unei boli. ✦ Bolnăvicios, morbid.

PATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pathos* „boală" + *logos* „studiu") s.f. Parte a medicinii care se ocupă cu studiul simptomelor și al cauzelor bolilor.

PATON, Alan Stewart (1903-1988), scriitor sud-african de expresie engleză. Romane care evocă problemele sociale ale țării („Dragul tărâm al lacrimilor"); povestiri pe tema discriminării rasiale („Povestiri dintr-un ținut frământat"). Studii („Țara și poporul Africii de Sud").

PATON, Evgheni Oskarovici (1870-1953), inginer ucrainean. Lucrări și procedee de sudură automată; a condus construcția podului sudat peste Nipru (1953), care-i poartă numele.

PÁTOS (< ngr., fr.; {s} gr. *pathos* „suferință, pasiune") s.n. Însuflețire pasionată; avânt, entuziasm. ✦ Afectare, emfază (în vorbire și în scris); falsă însuflețire.

PATRAFÍR (< ngr., sl.) s.n. Fâșie lungă din stofă, mătase etc. brodată, care se poartă peste stihar, de către preoții ortodocși, în timpul oficierii slujbei religioase; epitrahil.

PATRAS (PÁTRAI) 1. Golf al M. Ionice, în NV pen. Pelopones; se leagă cu G. Corint prin str. Návpaktos. 2. Oraș în SV Greciei, port la golful P.; 163,4 mii loc. (2001). Universitate (1966). Fortăreață bizantină. O federație legendară a trei localități: Aroë, Antheia și Mesatis (Pátrai) a luat numele unui conducător aheu Patreus și a devenit unul din cele 12 orașe aheene (280 î.Hr.). După bătălia de la Actium (31 î.Hr.), împăratul roman Augustus a înființat o colonie (14 î.Hr.). În sec. 3, primul discipol al lui Iisus Hristos, Andrei, a fost crucificat aici devenind patronul orașului. Din sec. 13 au urmat un șir de confruntări sângeroase venețiano-otomane pentru stăpânirea P. Aici a început (1821) războiul de eliberare a Greciei. Din 1899 sediul unui episcopat al Bisericii ortodoxe.

PATRAULEA, Nicolae (1916-2007, n. Târgu Jiu), inginer român. Acad. (1990). Pilot de vânătoare în al Doilea Război Mondial. Cercetări și studii fundamentale privind mecanica fluidelor, aerodinamica mișcărilor conice în regim supersonic, aerodinamica suprafețelor permeabile; a stabilit teoria aerodinamică a parașutei, a studiat problema vehiculelor cu pernă de aer etc. („Teoria mișcărilor subsonice cu dâre aproape rectilinii", „Zborul cu decolare și aterizare scurtă sau la verticală").

PATRIA, organ al Partidului Național Român și, din 1926, al Partidului Național Țărănesc, apărut zilnic la Sibiu (febr.-sept. 1919), apoi la Cluj (1919-1938). Directori: I. Agârbiceanu (1919-1925), I. Clopoțel (1926-1930). Ziarul își propunea să contribuie la „așezarea noului stat român pe temeliile adânci ale dreptății pentru întreg poporul nostru și pentru toate popoarele între granițele României Mari".

PATRIÁRH (< ngr., sl.; {s} gr. *patriarkhes* „șef de familie") s.m. 1. Șef de familie în faza superioară a comunității gentilice (patriarhatul). ✦ Fig. Bătrân venerabil. ✦ Fig. Persoană în vârstă, cu multă experiență într-un domeniu spiritual. ✧ *Patriarhii biblici* = (în „Vechiul Testament") șefi ai unor mari familii gentilice și conducători ereditari ai poporului evreu înainte de Moise (Avraam, Isac și Iacov, precum și cei 12 fii ai lui Iacov). 2. Cel mai înalt rang în ierarhia unora dintre Bisericile ortodoxe autocefale. ✧ *P. ecumenic* = titlul patriarhului de la Constantinopol. ✦ *Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române* = întâiul stătător între ierarhii Bisericii Ortodoxe Române. ✦ Titlu onorific al unor episcopi catolici (ex. din Lisabona, Veneția, Ierusalim) și al conducătorilor bisericilor coptă, ethiopiană, armeană etc.

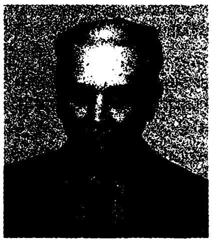

Nicolae Patraulea

Gina Patrichi

PATRIARHÁL, -Ă adj. 1. Al patriarhului sau al patriarhiei, privitor la patriarh sau la patriarhie. 2. Care este din vremurile de demult; care amintește simplitatea și austeritatea obiceiurilor și a traiului din vechime; simplu; tihnit, liniștit.

PATRIARHÁT s.n. 1. (IST.) Formă de organizare socială specifică Epocii Bronzului, caracterizată printr-un rol important al bărbatului în viața economică și socială și în care apartenența la gintă se stabilea pe linia descendenței paterne. 2. (BIS.) Demnitatea de patriarh (2); perioada de păstorire a unui patriarh.

PATRIARHÍE (< ngr.) s.f. 1. Organizație bisericească ortodoxă autocefală, având în frunte un patriarh (2). În sec. 5 au fost recunoscute scaunele patriarhale din Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim. Actualmente Biserica ortodoxă are nouă patriarhii: Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Moscova, Serbia, Georgia, Bulgaria și România. P. română a fost legiferată la 23 febr. 1925 și recunoscută prin tomosul patriarhului ecumenic Vasile II de la 30 iul. 1925. Sub raport canonic și administrativ cuprinde mitropolii (Olteniei, Banatului, Munteniei și Dobrogei, Moldovei și Bucovinei, Ardealului, Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului; în afara țării: mitropolia Germaniei și Europei Centrale și de Nord; a Europei Occidentale și Meridionale, a Basarabiei), arhiepiscopii și episcopii, ca eparhii în țară. 2. Reședința patriarhului.

PATRICHI, Cornel (n. 1944, București), balerin, coregraf și actor român. Activează la teatrele de revistă din București și Constanța, unde semnează mai multe coregrafii. Roluri în filme („Pădurea pierdută", „Gloria nu cântă").

PATRICHI, Gina (1936-1994, n. București), actriță română. Joc nuanțat și inteligent în teatru („D-ale

Biserica Patriarhiei din București cu hramul Sfinții Împărați Constantin și Elena carnavalului", „Elisabeta I") și în film („Procesul alb", „Trecătoarele iubiri", „Probă de microfon").

PATRICIÁN, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. (În Roma antică) Nume dat reprezentanților aristocrației, descendenți ai unor vechi familii, care se bucurau de toate drepturile și privilegiile.

PATRICIÁT (< fr., lat.) s.n. 1. (În Roma antică) Nume dat aristocrației gentilice. 2. (În Ev. Med.) Nume dat păturii înalte, bogate și privilegiate, a populației din orașele din V Europei.

PATRICÍD, -Ă (< lat.) subst. 1. S.m. și f. Persoană care și-a ucis tatăl. 2. S.n. Paricid.

PATRICK (PATRICIU), Sfântul ~ *(Patricius Magonus Sucatus)* (c. 385–461), călugăr din Galia, originar din Britannia. Ca episcop (din 432), pleacă misionar în Irlanda, reușind în următoarele trei decenii să impună aici creștinismul. Sanctificat.

PATRICK CAMPBELL, Beatrice Stella (1865–1940), actriță engleză. Repertoriu amplu și variat, de la piesele shakespeariene până la „neclodo anee". Obține un răsunător succes cu „Pigmalion" de G.B. Shaw. „Viața mea și unele scrisori" include și scrisorile lui G.B. Shaw, de care a fost legată sentimental o lungă perioadă.

PÁTRIE (< fr., lat.) s.f. 1. Țară în care s-a născut cineva, considerată în raport cu acesta. 2. Mediul politic, social și cultural în care s-a născut, își desfășoară viața și activitatea fiecare popor; cuprinde teritoriul, locul, cadrul geografic și modul de viață al poporului, limba, cultura, tradițiile. ✧ *Patrie-mamă* (sau *-mumă*) = țară din care s-a desprins o altă țară, o provincie etc., care sunt legate de prima prin unitate națională, de limbă, de cultură etc. ✦ Țară în care locuiește, în care se stabilește cineva (fără a-i aparține ca origine). 3. P. restr. Locul de origine al cuiva sau a ceva; pământ natal, loc de baștină. 4. Loc, climat, mediu propice dezvoltării cuiva sau a ceva.

PATRIMONIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care face parte dintr-un patrimoniu, privitor la un patrimoniu. ✧ *Bunuri patrimoniale* = bunuri care pot fi evaluate în bani.

PATRIMÓNIU (< it., lat.) s.n. 1. Bunuri pe care le moștenesc descendenții unei familii. 2. (DR.) Totalitatea drepturilor și a obligațiilor unei persoane fizice sau juridice, evaluabile în bani și a bunurilor la care se referă acestea. 3. Totalitatea bunurilor materiale care aparțin unui popor, unei colectivități; bun public. ✦ Bunuri spirituale care aparțin unui popor; moștenire culturală. ✦ Bunuri spirituale, culturale etc. care aparțin întregii omeniri. 4. (ECOL.) *P. natural* = ansamblul elementelor fizico-geografice, floristice, faunistice și biocenologice naturale cu rol semnificativ sub aspectul conservării diversității peisagistice și biologice. Elementele care necesită un regim special de ocrotire pot fi desemnate prin lege ca bun al *P.n.*

PATRIÓT, -Ă (< ngr., fr., germ.) s.m. și f. Persoană care își iubește patria, care manifestă atașament față de ea, respect față de tradiții, limbă și cultură, mergând uneori până la sacrificiu în apărarea libertății și independenței acesteia.

PATRIOTÁRD, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care face paradă de patriotism, care arborează un fals patriotism.

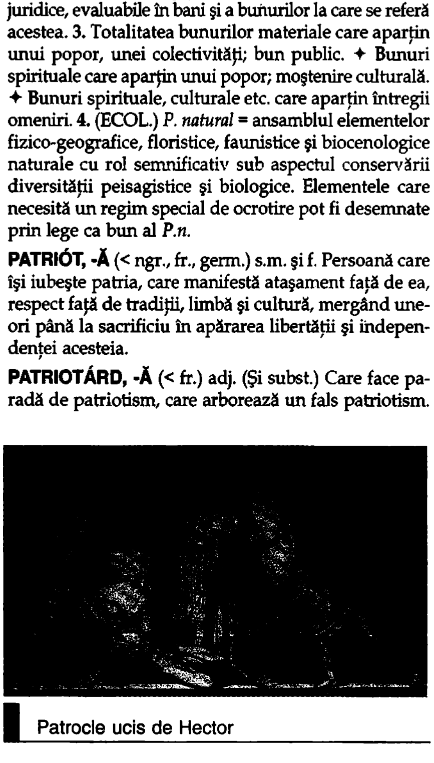

Patrocle ucis de Hector

PATRIÓTIC, -Ă (< fr.) adj. Plin de dragoste și de devotament față de patrie și de popor; făcut din patriotism; care exprimă patriotism.

PATRIOTÍSM (< fr.) s.n. Atașament față de patrie și de propriul popor. **P.** apare o dată cu formarea popoarelor, dar capătă o mare însemnătate în perioada constituirii statelor naționale.

PATRÍSTICĂ (< fr., germ.; {s} gr. *pater, patros* „părinte") s.f. Doctrină teologică-filozofică elaborată de *Părinții Bisericii* (sec. 2–8), prin care s-au pus bazele dogmaticii și cultului creștin.

PATRÍȚĂ (< germ.) s.f. Piesă componentă, de obicei mobilă, a matriței, cu suprafața activă convexă sau profilată, care presează materialul în cavitatea matriței.

PATRIX, Georges (n. 1920), designer francez. Fondator (Paris, 1950) al unui birou de studii estetice și de arhitectură industrială. Interesat de îmbinarea culorilor în spațiile industriale („Frumusețe sau urâțenie. Spre o estetică industrială").

PATROCLE (în „Iliada"), unul dintre conducătorii aheilor. Celebrul prieten al lui Ahile, pe care l-a însoțit la asediul Troiei. Cu armele lui Ahile, retras din luptă după insulta pe care i-a adus-o Agamemnon, **P.** a pornit la luptă împotriva troienilor. Ucis de Hector, a fost răzbunat de Ahile, care, întors pe câmpul de bătaie, l-a răpus pe eroul troian.

PATROCLÍN, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) (Despre organisme) Care a moștenit și manifestă în special caractere paterne.

PATROLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pater, patros* „părinte" + *logos* „studiu") s.f. Știință care studiază scrierile și doctrinele *Părinților Bisericii*. Termenul a fost folosit prima dată de Johannes Gerhard (1653). Primele elemente de p. apar la *Eusebiu* din Cezareea. Cea mai de seamă colecție de texte patristice a fost realizată de J.P. Migne

PATRÓN[1] (< germ.) s.n. 1. Bucată cilindrică de exploziv, învelită în hârtie parafinată, folosită la încărcarea găurilor de mină. 2. Schiță-program pentru indicarea modului de legătură a firelor și a ordinii operațiilor în ind. textilă. 3. Bușon fuzibil. 4. Cartuș.

PATRÓN[2], **-OÁNĂ** (< fr., lat., germ.) s.m. și f. I. S.m. (În Roma antică) Patrician roman, considerat în raport cu liberții și cu clienții lui. ✦ Cetățean roman, apărător al administrației locale într-un litigiu cu administrația centrală. II. S.m. și f. Sfânt socotit protector al unei persoane sau al unei comunități care îi poartă numele; zi calendaristică în care se prăznuiește un sfânt și pe care o serbează cei care îi poartă numele. III. S.m. și f. Persoană care deține dreptul de proprietate asupra unei întreprinderi, a unei firme etc. în raport cu angajații sau clienții săi.

PATRONÁ (< *patron*[2]) vb. I tranz. A ocroti, a sprijini, a susține; *p. ext.* a dirija, a conduce.

PATRONÁJ (< fr.) s.n. Ocrotire, sprijinire, protecție. ✦ Asociație, societate de binefacere; (acțiuni de) ocrotire a săracilor și a celor incapabili de muncă.

PATRONÁT (< fr.) s.n. 1. Drept al unui prelat (sau senior laic) de a numi pe cineva într-o funcție ecleziastică. 2. Ansamblul patronilor[2] dintr-o întreprindere etc.; conducere a unei întreprinderi etc. de către un grup de patroni. 3. Calitatea de patron[2].

PATRONÍM (< fr.) s.n. Nume de familie.

PATRONÍMIC (< fr., lat.) adj. m. *Nume* ~ = a) (și subst., n.) nume de familie; b) (în Antic.) nume care desemna descendenții unei persoane sau chiar ai unei familii, ai unei dinastii.

PATRONIMÍE s.f. Ramură a genealogiei care studiază evoluția numelor după tată într-o familie.

PÁTRU (lat. *quattuor*) num. card. Număr natural mai mare decât trei cu o unitate, indicat prin cifra 4. Semnificațiile cifrei patru sunt legate de cele ale pătratului și ale crucii, p. fiind simbol al plenitudinii și universalității. Este considerată o cifră sacră.

PATRULÁ vb. I intranz. (MILIT.) A parcurge, după un anumit program, un traseu terestru, aerian sau pe apă, în scop de cercetare, de pază, de control etc.

Ivan Patzaichin

PATRULATÉR (< lat., fr., după *patru*) s.n. Poligon cu patru laturi.

PATRÚLĂ (< germ.) s.f. (MILIT.) Subunitate militară care execută misiunea de a patrula. ✧ *P. de aviație* = subunitate formată din 3–4 avioane militare, aflate în misiune.

PATRUPÉD (< *patru*, după fr. *quadrupède;* {s} lat. *quadrupes, -edis* „care are patru picioare") s.n. Animal cu patru picioare.

PATRUZÉCI num. card. Număr natural, mai mare de patru ori decât zece. ✧ (Cu valoare de num. ord.) Locul *patruzeci.*

PÄTS, Konstantin (1874–1954), om politic estonian. Unul dintre conducătorii luptei de independență a țării sale, a devenit primul șef al guvernului (febr.–nov. 1918) după proclamarea ei. Președinte și prim-min. (1921–1922, 1923, 1932–1933). Și-a asumat puteri dictatoriale (1934–1938) în urma unui referendum; ales președinte (1938–1940). Deportat de autoritățile sovietice în Siberia unde a și murit.

PATTI, Adelina (pe numele adevărat *Adela Juana Maria P.*) (1843–1919), soprană italiană. Carieră îndelungată (1859–1910). Voce cu o extindere extrem de amplă, agilitate a vocalizelor. Abordează roluri de coloratură (Lucia di Lamermoor) și dramatice (Aida). A cântat și la București (1885).

PATTON, George Smith (1885–1945), general american. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a comandat corpuri de armată în Africa de Nord și Sicilia (1942–1943), iar după debarcarea din Normandia (6 iun. 1944), Armata a 3-a aliată, care a acționat în Franța și în S Germaniei. Maestru al folosirii blindatelor în operațiuni militare.

PATZAICHIN, Ivan (n. 1949, sat Mila 23, jud. Tulcea), canoist român. De patru ori campion olimpic la canoe-dublu (Ciudad de Mexico, 1968, München, 1972, Moscova, 1980, Los Angeles, 1984), la canoe-simplu (München, 1972) și de șapte ori campion mondial (1970, 1973, 1977, 1978, 1979, 1982, 1983).

PAU, oraș în SV Franței, la poalele m-ților Pirinei; 181,4 mii loc. (1999). Universitate (1969). Muzee. Circuit automobilistic. Stațiune climaterică și centru al sporturilor de iarnă. Castel (sec. 13–16). Menționat documentar în 1154. Din sec. 15 capitala Béarn-ului.

PAUKER, Ana (n. Rabinsohn) (1893–1960, n. Codăiești, jud. Vaslui), om politic român. Membră a P.C.R. din 1921. Arestată (1924–1925). Refugiată în străinătate (Berlin, Paris, Praga și Moscova, unde a activat în organismele Kominternului, 1926–1929).

Adelina Patti

Papa Paul III

Papa Paul VI

Reîntoarsă în țară, a fost din nou arestată și condamnată (1936-1942); eliberată în urma unui schimb de prizonieri politici cu sovieticii. Instructor politic al diviziei „Tudor Vladimirescu" formată din prizonieri români în U.R.S.S. După 1944, personalitate marcantă a P.C.R. cu rol decisiv în sovietizarea României. Ministru de Externe (1947-1952). În lupta pentru putere cu Gh. Gheorghiu-Dej, a fost acuzată de deviaționism și exclusă din viața politică (1952).

PAUL, numele a șase papi. Mai importanți: 1. **P. III** *(Alessandro Farnese)* (1534-1549), inițiatorul *Contrareformei.* A aprobat în 1540 întemeierea, de către Ignațiu de Loyola, a Ordinului Iezuiților; a reorganizat *Inchiziția* (1542). L-a excomunicat pe regele Angliei *Henric VIII.* A convocat Conciliul de la Trento (1545-1563). Protector al artelor. A ridicat la Roma o serie de construcții (Palatul Farnèse). L-a angajat pe Michelangelo să construiască bazilica Sfântul Petru și să decoreze Capela Sixtină. **2. P. V** *(Camillo Borghese)* (1605-1621). Apărător al autorității papale, a condamnat ca eretică opera lui N. Copernic și a trimis în fața tribunalului inchizitorial pe Galilelo Galilei. **3. P. VI** *(Giovanni Battista Montini)* (1963-1978). A continuat lucrările Conciliului II Vatican (11 oct. 1962-8 dec. 1965), inițiate de papa Ioan XXIII. Susținător al dialogului cu necatolicii și necreștinii și al ecumenismului. Enciclica sa, *Populorum progressio* (1967), este inspirată de problemele economice, sociale și religioase (celibatul clerului, întreruperea sarcinii ș.a.), propunând o implicare mai mare a bisericii în rezolvarea acestora.

PAUL I, rege al Greciei (1947-1964). Fiu al regelui Constantin I, i-a succedat la tron fratelui său George II. Pe plan intern, s-a confruntat cu o pronunțată instabilitate internă și cu războiul civil declanșat de comuniști, iar pe plan extern cu criza cipriotă.

PAUL din Egina (Paulus Aeginata) (625-690), chirurg grec. Lucrarea sa *Epitomae medical libri septem* reunește cunoștințele medicale de până la el, fiind o sursă de inspirație pentru doctorii arabi.

PAUL, Hermann (1846-1921), lingvist german. Teoretician al curentului neogramatic („Fundamentele limbii germane"). Lucrări de istoria limbii („Gramatica germană") și de lexicografie („Dicționar german").

PAUL, Wolfgang (1913-1993), fizician german. Director (din 1952) al Institutului de Fizică din Bonn. A imaginat un sistem fizic care i-a permis să izoleze și să imobilizeze atomii ionizați *(scara lui P.),* utilizați în spectroscopia modernă. Premiul Nobel pentru fizică (1989), împreună H.G. Dehmelt și N.F. Ramsey.

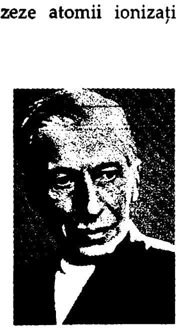

Nicolae Paulescu

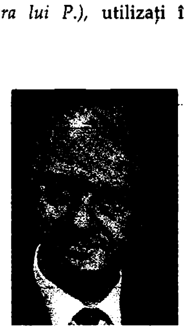

Linus Carl Pauling

PAULAT, Ion (1873-1954, n. sat Cioara-Doicești, azi Bărăganul, jud. Brăila), inventator român. Pionier al aviației, constructorul primului hidroavion în România (1911) și al unui avion monoplan (1912).

PAUL-BONCOUR, Joseph (1873-1972), avocat și om politic francez. Fondatorul Uniunii Socialiste Republicane (1931). De mai multe ori ministru de Externe (1932-1934, 1936, 1938). Prim-min. (1932-1933). A desfășurat o activitate intensă în cadrul Societății Națiunilor; delegat (1946) la Conferința de la San Francisco pentru semnarea Cartei O.N.U.

PAUL DE ALEP (pe numele său arab *Bulos ibn az-Za'im*) (1627-1669), cleric ortodox melchit, originar din Siria. În calitate de arhidiacon și secretar particular al patriarhului Macarie de Antiohia, tatăl său, l-a însoțit pe acesta într-o lungă călătorie (1652-1659). Vizitând cu acest prilej Moldova și Țara Românească a lăsat informații geografice, politice, sociale și culturale privind Țările Române în sec. 17.

PAUL DIACONUL (pe numele adevărat *Paolo Vornefrido*) (c. 720-c. 799), istoric longobard. Călugăr benedictin la abația din Monte Cassino. Autorul unei istorii a longobarzilor între 568 și 744 și al unei „Istorii a Romei" (continuare a lucrării lui Eutropiu), cuprinzând perioada 364-553.

PAULESCU, Nicolae (1869-1931, n. București), fiziolog român. Cercetări asupra fiziologiei splinei, pancreasului endocrin. A descoperit insulina, publicând (aug. 1921) rezultatele cercetărilor sale. A elaborat o metodă originală de extirpare a hipofizei. M. post-mortem al Acad. (1990).

PAULHAN, Jean (1884-1968), eseist și scriitor francez. A condus „Noua Revistă Franceză" (din 1925). Studii privitoare la limbaj și la condiția literaturii („Florile din Tarbes", „Cheia poeziei"). Proză scurtă („Cauze celebre").

PAULI, Wolfgang (1900-1958), fizician elvețian de origine austriacă. S-a stabilit în S.U.A. (1946). Contribuții în mecanica cuantică și fizica particulelor elementare. A explicat (1924) structura superfină a liniilor spectrale, introducând noțiunea de *spin* nuclear și paramagnetismul electronilor în metale (1927); a enunțat (1925) ideea că într-un singur atom nu pot exista doi electroni cu aceleași numere cuantice *(principiul de excluziune al lui P.)* și a emis (1931) ipoteza existenței neutrinului, formulând (1933) proprietățile sale de bază. Premiul Nobel pentru fizică (1945).

PAULIÁNĂ (< fr.) adj. fem. *Acțiune* ~ = acțiune judiciară prin care un creditor poate cere debitorului său rezilierea unui contract, anularea unui act etc., dacă acestea sunt posterioare creanțelor.

PAULING, Linus Carl (1901-1994), chimist american. Lucrări asupra naturii legăturilor chimice și a structurii moleculelor, în special a macromoleculelor organice și a cristalelor. Autorul concepției rezonației structurilor de valență. Intensă activitate de mobilizare a opiniei publice împotriva experiențelor nucleare. Premiul Nobel pentru chimie (1954), Premiul Nobel pentru pace (1962). M. de onoare al Acad. Române (1965).

PAULOVNIA subst. Arbore din fam. scrofulariaceelor, de c. 15 m înălțime, cu frunze mari, cordat-ovate, flori mov mari, grupate în panicule terminale erecte (*Paulownia tomentosa*). Înflorește primăvara, înainte de înfrunzire. Originar din Extremul Orient (China, Japonia); în România introdus ca arbore ornamental în parcuri și pe alei.

PAULUS, Friedrich von (1890-1957), feldmareșal german. Comandant al Armatei a 6-a germane care a capitulat la Stalingrad (ian. 1943). Internat în lagăr în U.R.S.S. (până în 1953). Martor al acuzării în Procesul de la Nürnberg.

PAUMGARTNER, Bernhard (1887-1971), dirijor, compozitor și muzicolog austriac. Studii fundamentale despre Mozart, biografii ale lui Schubert și Bach. A scris muzică de scenă și opere. Activitate pedagogică. Unul dintre cofondatorii festivalului de la Salzburg, unde dirijează din 1960.

PAUPÉR, -Ă (< lat. *pauper* „sărac") adj., s.m. și f. (Persoană) în stare de sărăcie și dependentă ca sprijin de altă persoană; (foarte) sărac.

PAUPERIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A aduce pe cineva la stare de sărăcie ; a sărăci.

PAUPERIZÁRE s.f. Proces de înrăutățire a situației economice a unei persoane, a unui grup, a unei zone etc.

PAUPERTÁTE (< lat.) Stare de sărăcie extremă a cuiva. ✧ *Act* (sau *certificat*) *de p.* = act (sau certificat) prin care se atestă că o persoană nu posedă bunuri impozabile.

PAUSANIAS, rege al Spartei (408-395 î.Hr.). L-a îndepărtat pe generalul Lisandru de la putere (403 î.Hr.), înlăturând dictatura „celor 30 de tirani" și restabilind regimul democratic. Înfrânt în războiul corintic (395 î.Hr.), este condamnat la moarte și pleacă în exil la Tegea, unde moare (390 î.Hr.).

PAUSANIAS (?-467 î.Hr.), general spartan. Comandant suprem al forțelor grecești după moartea, la Termopile, a unchiului său Leonidas I (480 î.Hr.). Învingător asupra forțelor persane la Plateea (479 î.Hr.). Încercând să instaureze o guvernare despotică, a fost ucis de spartani care l-au zidit de viu în templul Atenei Chalkioikos.

PAUSANIAS (c. 115-c. 180), scriitor și călător grec. Autorul lucrării „Călătorie în Grecia", elaborată în urma călătoriilor prin Attica, Argolida, Laconia, Beoția, Focida ș.a.

PAUSTOVSKI, Konstantin Gheorghievici (1892-1968), scriitor rus. Narațiuni străbătute de lirism, de meditație personală, evocând nostalgia depărtărilor exotice („Kolhida", „Kara-Bugaz"). Romane autobiografice în care prezintă perioada revoluției și a războiului civil („Povestea unei vieți"); comedii.

PAUSUS (în mitologia romană), zeu simbolic al repausului, ocrotitorul odihnei (de la lat. *pausare* „a opri, a înceta").

PAUȘÁL, -Ă (< germ.), s.n., adj. **1.** S.n. Sistem de plată pentru o prestație de serviciu, pentru un consum de energie, de apă etc. prin stabilirea, cu aproximație, a unei sume globale. **2.** Adj. Global, forfetar. ✧ *Tarif* sau *(preț) p.* = tarif care se plătește uniform, stabilit pe baza experiențelor sau a unor evaluări.

PÁUZĂ (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Suspendare, oprire cu durată variabilă a unei acțiuni, a unei mișcări etc.; interval de timp cât durează această întrerupere, repaus. ✦ (La școală) Recreație. ✦ (La spectacole) Antract. **2.** (Concr.) Semn muzical, corespunzător valorilor de note, care indică întreruperea cântării pe o durată determinată. ✦ Semn de punctuație reprezentat printr-o linioară orizontală mai lungă decât cratima și folosit pentru a indica cititorului o oprire în lectură mai îndelungată decât la virgulă sau pentru a separa două părți deosebite ale unui text. **3.** (În versificație) Timpul de oprire impus de respirație în recitarea versurilor sau de necesitatea marcării picioarelor ritmice.

PAVÁ (< fr.) vb. I tranz. A executa un pavaj; a acoperi o stradă, o curte etc. cu pavaj.

PAVÁJ (< fr.) s.n. Acțiunea de a pava; *concr.* îmbrăcăminte rutieră de piatră, din cărămizi, din dale etc., așezate pe un pat de nisip sau de mortar așternut pe fundația unui drum, a unei curți etc.

PAVÁNĂ s.f. (it. *paduana* sau *padovana*). Vechi dans italian și spaniol în metru binar și mișcare lentă. Stă la baza primei versiuni a suitei, alături de gagliardă; melodia corespunzătoare acestui dans.

PAVAROTTI, Luciano (1935-2007), tenor italian. Voce de tenor liric de o mare bogăție, cu o tehnică perfectă. Mari roluri de operă (Donizetti, Verdi, Puccini etc.). Echilibru între calitățile vocale superlative și o muzicalitate deosebită. Una dintre vedetele cele mai căutate din lume. În 1981 organizează la Philadelphia un concurs pentru tineri cântăreți. Specialist al concertelor în spații ample (singur sau împreună cu Domingo și Carreras).

PÁVĂZĂ (< pol.) s.f. **1.** Scut. **2.** Fig. Ocrotire, sprijin, apărare, protecție.

PAVEÁ (< fr.) s.f. Bloc, bucată de piatră, de cărămidă sau de lemn, de formă aproximativ cubică, folosită la executarea pavajelor.

PAVECÉRNIȚĂ (PAVECÉRNIC) (< sl.) s.f. **1.** Slujbă scurtă care urmează după vecernie. **2.** Carte bisericească cuprinzând rugăciunile și rânduiala acestei slujbe (ex. „Pavecernicul" de la Iași din 1754).

PAVEL (PAUL, inițial SAUL) (c. 10–63/67) **Sf. ~,** apostol creștin. Contemporan cu Iisus Hristos, nu l-a cunoscut. Inițial aprig prigonitor al creștinismului, s-a convertit la noua religie, botezându-se și schimbându-și numele din Saul în **P.** (c. 32). Lungi călătorii ca misionar în Orientul roman și Pen. Balcanică, fondând mai multe comunități creștine. Revenit la Ierusalim este arestat (c. 56) și transferat la Roma, unde va fi martirizat în timpul lui Nero. O parte din scrierile sale adresate comunităților creștine s-au păstrat, fiind preluate în Noul Testament (14 epistole). Sanctificat, este sărbătorit (29 iun.) împreună cu Petru.

PAVEL 1. Amelia P. (1915–2003, n. București), istoric de artă și scriitoare română. Monografii și dicționare enciclopedice („Expresionismul și premisele sale", „Desenul românesc în prima jumătate a secolului XX", „Pictura românească interbelică", „Dicționar de termeni de artă", în colab.). **2. Toma P.** (n. 1941, București), lingvist, teoretician literar și prozator român; fiul lui P. **(1).** Stabilit în străinătate (1969). Lucrări de pledoarie antistructuralistă și de naratologie („Fictional Worlds", „Le Mirage linguistique"). Proză scurtă („Povestiri filozofice").

PAVEL, Constantin (1907–2000, n. Bucești, jud. Galați), teolog român. Lucrări de teologie și filozofie morală („Problema răului la Sf. Augustin. Studiu de filosofie morală").

PAVEL, Dorin (1900–1979, n. Sebeș), inginer român. Studii și cercetări de mecanica fluidelor, hidraulică aplicată și mașini hidraulice. Proiecte de baraje și alimentări cu apă. Contribuții la elaborarea primului plan de electrificare a țării.

PAVEL, Ionel S. (1897–1991, n. București), medic român. Acad. (1990). Fondator și director (1948–1967) al Centrului de Asistență a Diabeticilor din București. Unul dintre inițiatorii studiilor sistematice de hepatologie și diabetologie clinică în România. Cercetări asupra pancreasului, a tulburărilor funcționale ale colecistului, diabetului zaharat etc. Membru al mai multor academii și societăți științifice străine.

PAVEL CEL MARE din Voivodeni (sec. 15), unul dintre conducătorii răscoalei de la Bobâlna (1437–1438).

PAVEL CHINEZU (?–1494), comandant de oști român. Comite al Timișoarei (1478–1494). A învins pe turci la Câmpul Pâinii (1479), Becicherec (1482) și Belgrad (1494).

PAVELCU, Vasile (1900–1991, n. Costuleni, jud. Lăpușna, Basarabia), psiholog român. Acad. (1974). Contribuții importante la studiul personalității și afectivității, la statutul științific al psihologiei, al problemelor de docimologie („Psihologia personalității", „Principii de docimologie", „Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității").

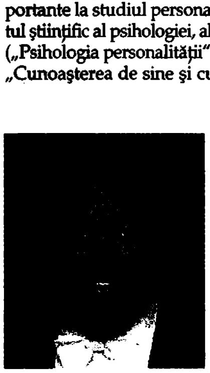

Luciano Pavarotti

Cincinat Pavelescu

Cesare Pavese

PAVELESCU, Cincinat (1872–1934, n. Milcovul, jud. Vrancea), poet român. Și-a câștigat o mare reputație de epigramist. Madrigaluri și romanțe („Poezii").

PAVELIĆ, Ante (1889–1959), om politic croat. Fondatorul și conducătorul organizației teroriste și separatiste a ustașilor (1929). Organizatorul atentatului terorist împotriva regelui Aleksandru I și a lui L. Barthou de la Marsilia (1934). Prim-min. (1941–1945) al statului independent Croația, sub control german și italian. Politică naționalistă extremistă. Condamnat la moarte în contumacie. În 1945 s-a refugiat în Argentina și Spania.

PAVENTIA (în mitologia romană), zeiță personificând spaima. Atributul ei principal era acela de a speria copiii.

PAVESE, Cesare (1908–1950), scriitor și eseist italian. Participant la mișcarea antifascistă. Poeme cu implicații sociale („Munca istovitoare"); meditații asupra existenței și a morții („Moartea va veni și va avea ochii tăi"); romane de un realism sobru, pe tema singurătății, adolescenței, opoziției sat-oraș („Satele tale", „Înainte de a cânta cocoșul", „Vara cea frumoasă", „Luna și focurile"). Dialoguri filozofice în manieră clasică („Dialoguri cu Leucó"); eseuri („Literatura americană și alte studii"); memorialistică („Meseria de a trăi"). Traduceri din literatura nord-americană. S-a sinucis.

PAVIA, oraș în Italia (Lombardia); 71,2 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de mașini, textilă. Universitate (1361). Pinacotecă. Monumente: bazilica San Michele (1117–1155), bisericile San Pietro in Ciel d'Oro (1132), San Francesco (1227–1298), Santa Maria del Carmine (1373–1461), Domul (1488), castelul Visconti (1360–1365); în apropiere se află complexul arhitectonic Certosa di Pavia (1396). Fundat de liguri, colonie romană (89 î.Hr.), apoi municipiu (49 î.Hr.) sub numele de *Ticinum Papiae*. Cap. primului regat longobard (568) și al regilor franci în Italia (774). Comună liberă (sec. 11–12), inclusă în stăpânirile ducilor Visconti (1359). Cucerită de spanioli (1540), habsburgi (1714) și francezi (1796). Aparține regatului italian (din 1860). În apropiere de **P.** a avut loc, la 25 febr. 1525, o bătălie între armata franceză și cea a Habsburgilor, terminată cu înfrângerea francezilor și cu luarea ca prizonier a regelui Francisc I.

PAVIÁN (< germ.) s.m. Gen de maimuță africană, având corpul acoperit cu păr rar și lung, capul mare cu botul ascuțit ca al unui câine și caninii foarte dezvoltați *(Pavio)*.

PAVILIÓN (< fr.) s.n. **1.** Clădire mică, situată într-un parc, într-o grădină sau în apropierea clădirii principale și care este folosită ca adăpost sau umbrar. ✧ *P. de vânătoare* = construcție cu decorație specifică, situată în vecinătatea terenurilor de vânătoare, folosită numai ca locuință temporară. ✦ Fiecare dintre clădirile unui ansamblu alcătuind o unitate administrativă sau destinate unui singur scop (ex. p. de spital). **2.** Cort mare, cu vârful ascuțit, destinat căpeteniilor armatei în timpul campaniilor militare. **3.** Drapel sau stegulet de forme și de culori diferite, arborat pe o navă pentru a-i atesta naționalitatea sau folosit pentru anumite semnalizări pe mare; *p. ext.* naționalitatea pe care o indică un asemenea steag. ✦ Stindard al unor organizații, asociații etc., care se înalță la anumite festivități. **4.** (ANAT.) Segment cartilaginos, acoperit de piele, care face parte din urechea externă și în care se deschide canalul auditiv. ✦ P. ext. Porțiune dilatată de la extremitatea unui conduct (ex. p. trompei uterine). **5.** Cornet acustic. **6.** Partea largă, ca o pâlnie, a instrumentelor muzicale de suflat.

Anna Pavlova

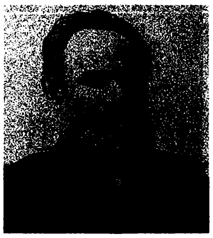

Ivan Petrovici Pavlov

PAVIMÉNT (< lat.) s.n. Pardoseală a unei încăperi sau pavaj al unei curți interioare, realizat din piatră, marmură, mozaic etc., având o funcție decorativă.

PAVLICIÉNI (PAVLICÉNI, PAULICIENI), (< n. pr. *Pavel*) s.m. pl. Membri ai unei secte care îmbina creștinismul primar al apostolului Pavel cu gnosticismul, maniheismul și mazdakismul; preconizau suprimarea ierarhiei bisericești, abolirea cultului icoanelor etc. Au apărut prin anul 660 în Armenia, răspândindu-se în întreg Imp. Bizantin și au dăinuit până în sec. 12. Au influențat *bogomilismul.*

PAVLODAR, oraș în NE Kazahstanului, port pe Irtîș; 300,5 mii loc. (1999). Metalurgia aluminiului; rafinărie de petrol.

PAVLOV, Ivan Petrovici (1849–1936), fiziolog rus. Prof. și director (1895–1925) al Institutului Experimental de Medicină din Moscova. Unul dintre fondatorii psihofiziologiei experimentale. A descoperit *reflexul condiționat* („Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale"). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1904).

PAVLOV, Todor Dimitrov (1890–1977), om politic bulgar. Activitate diplomatică (1947–1958). M. coresp. al Acad. Române (1965).

PAVLOVA, Anna Pavlovna (1882–1931), balerină rusă. Primă-balerină (din 1906) la teatrul Marinski din Sankt-Peterburg, în compania Baletelor ruse, a lui Diaghilev (din 1909); fiind una dintre primele partenere ale lui V. Nijinski. Roluri de intensitate lirică; tehnică desăvârșită („Silfidele", „Frumoasa din pădurea adormită", „Giselle"). Stabilită la Londra, a creat (1913) propria sa companie. Celebră pentru interpretarea din „Moartea lebedei".

PAVLOVIĆ, Miodrag (n. 1928), scriitor sârb. Operă lirică („Laptele originilor", „Mama Sciție") și romanescă („Podul fără râu") vizând sensuri istorice și mitologice. Eseuri și antologii literare („Termenii poeziei", „Antologia poeziei sârbe").

PAVLOVICI, Dumitru (1912–1993, n. Timișoara), fotbalist român. Portar; selecționat de 16 ori în echipa națională a României. Participant la Campionatul Mondial din 1938.

PAVOÁZ (după fr. *pavois*) s.n. Ansamblu de drapele sau de lumini arborate pe o navă la solemnități.

PAVOAZÁ (< fr.) vb. I tranz. A împodobi o clădire cu steaguri, cu tablouri, cu flori etc. în semn de sărbătoare; *p. gener.* a decora, a ornamenta.

PAX (în mitologia romană), zeiță adorată pentru prima dată ca personificare a păcii de împăratul Augustus.

PAX AUGUSTA v. **Badajoz.**

Pavia. Castelul Visconti

Julius R. von Payer

Octavio Paz

PAX ROMANA, denumire dată stării de relativă linişte a întregii lumi mediteraneene (inclusiv a părţii de N a Africii şi a Persiei) începând cu domnia lui *Augustus* până la *Marcus Aurelius.* Expresia îi este atribuită lui Plinius cel Tânăr.

PAXTON, Sir Joseph (1801–1865), arhitect britanic. A conceput un nou tip de edificiu, folosind structura de fier prefabricată şi sticla (capodopera sa, Crystal Palace, din Londra, care se întinde pe 98 mii m^2; grădinile Palatului din Chatsworth din Liverpool).

PAYEN, Anselme (1795–1871), chimist şi industriaş francez. A descoperit celuloza (1838), pectina şi dextrina, precum şi procedee de producţie a borului din acid boric şi de filtrare a zahărului de impurităţi printr-un filtru de cărbune.

PAYER, Julius Ritter von ~ (1842–1915), explorator polar austriac. Împreună cu K. Weyprecht, a condus o expediţie arctică (1872–1874), descoperind arh. Franz Josef şi ins. din zona arh. Novaia Zemlia.

PAYOT, editură elveţiană fondată (1886) de Fritz **P.**, la Lausanne. În 1912, Georges **P.** înfiinţează, la Paris, editura/Librăria P.

PAYRÓ, Roberto Jorge (1867–1928), scriitor argentinian. Romane de inspiraţie istorică („Falsul inca"), picarescă („Aventurile hazlii ale nepotului lui Juan Moreira") şi nuvele naturaliste („Povestiri noi din Pago Chico"). Piese de teatru („Cântec tragic"). A întemeiat mai multe publicaţii literare.

PAZ, La ~ v. **La Paz.**

PAZ, Juan Carlos (1901–1972), compozitor argentinian. Fondatorul (1937) „Concertelor de Muzică Nouă", unul dintre principalii animatori ai vieţii muzicale argentiniene.

PAZ, Octavio (1914–1998), poet şi eseist mexican. Fondator a numeroase publicaţii literare şi politice; participant la Războiul Civil din Spania. După un debut suprarealist („Rădăcina omului"), se orientează către o lirică pe temele iubirii, singurătăţii şi morţii („Salamandra", „Anotimpul violent", „Libertate pe cuvânt"); a experimentat şi poezie spaţială („Versantul estic"). Eseuri ancorate în realităţile mexicane („Labirintul singurătăţii", „Canibalul umanist"). Premiul Nobel pentru literatură (1990).

PAZARDJIK, oraş în S Bulgariei, pe stg. fl. Mariţa; 79,4 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini. Până în 1934 s-a numit *Tatar Pazardjik.*

PÁZĂ s.f. Acţiunea de a păzi, supraveghere; mijloc prin care se asigură şi se realizează păzirea; *concr.* persoană sau grup de persoane însărcinate să păzească; gardă, paznic.

PAZ ESTENSSORO, Víctor (1907–2001), om politic bolivian. Preşedinte (1952–1956, 1960–1964, 1985–1989); a naţionalizat minele de cositor şi a realizat o reformă agrară.

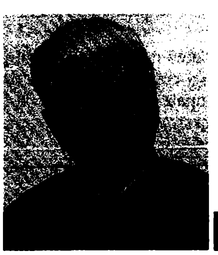

Mircea Păcurariu

PÁZMÁNY, Petér (1570–1637), prelat ungur. Episcop de Esztergom şi primat al Ungariei (1616), cardinal (1629). Principalul artizan al reformei catolice în Ungaria şi creatorul limbajului filozofic şi teologic ungar.

PÁZNIC s.m. Persoană care are sarcina de a păzi pe cineva sau ceva; păzitor, strajă, gardian.

PAZZI, familie guelfă din Florenţa, în rivalitate cu familia Medici. Mai important **Francesco P.** (1444–1478), a uneltit (1478) o conspiraţie împotriva familiei Medici, care s-a soldat cu asasinarea lui Iuliu de Medici, familia P. fiind alungată din oraş.

PĂCÁLĂ, personaj al anecdotelor şi povestirilor populare româneşti. Înzestrat cu inteligenţă, ingeniozitate şi umor, reuşeşte să-i păcălească pe cei săraci cu duhul sau pe cei bogaţi şi înfumuraţi. Este opusul lui *Tândală.* Similar unor personaje din literatura europeană şi orientală, ca Bertoldo, Til Buhoglindă, Nastratin Hogea.

PĂCÁLĂ (< *păcăli* sau de la n. pr. *Păcală*) s.m. Om glumeţ, poznaş, care se ţine de farse.

PĂCĂT(< lat. *peccatum*) s.n. **1.** Încălcare cu bună ştiinţă a unei legi, abatere de la o normă; *p. gener.* faptă vinovată, greşeală, vină. ✧ *Păcatul originar* (sau *strămoşesc*) = mit biblic potrivit căruia încălcarea de către Adam şi Eva a interdicţiei divine de a gusta din „pomul cunoaşterii binelui şi răului" a atras alungarea lor din Rai şi decăderea neamului omenesc din starea paradiziacă. *P. capital* = păcat considerat de biserică fundamental (trufia, pizma, zgârcenia, desfrânarea, lăcomia, mânia şi lenevia). ✦ Defect, cusur, scădere; slăbiciune, patimă. 2. Nenorocire, năpastă; pacoste, necaz. ✦ Loc. *Din păcate* = spre regretul cuiva; din nenorocire. 3. (Eufemistic; de obicei art.) Dracul, naiba.

PĂCĂLEÁLĂ s.f. Faptul de a păcăli; glumă, farsă, şotie.

PĂCĂLÍ vb. IV tranz. A induce pe cineva în eroare, printr-o viclenie sau printr-o minciună, pentru a trage un folos sau pentru a se amuza; a înşela, a amăgi, a trage pe sfoară. ✦ Refl. A-şi greşi socotelile, a aprecia greşit, a se înşela.

PĂCĂTÓS, -OĂSĂ adj. (Şi subst.) **1.** Care se face vinovat de călcarea unor norme religioase sau morale; care are multe păcate; *p. ext.* ticălos, rău; afurisit. ✦ Care este de proastă calitate; plin de cusururi. 2. Vrednic de milă; nenorocit; nevoiaş.

PĂCĂŢIAN, Teodor V. (1852–1941, n. sat Ususău, jud. Arad), ziarist şi istoric român. Redactor la „Tribuna", „Familia", „Telegraful Român" ş.a. A adunat şi publicat un mare număr de documente privitoare la istoria politică a românilor din Transilvania („Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale Românilor de sub coroana ungară").

PĂCUÍUL LUI SOARE, sit arheologic unde a fost descoperită o cetate bizantină situată pe o ins. dunăreană, la 9 km în aval de com. Ostrov, jud. Constanţa. Construită în sec. 10–11 şi locuită până în sec. 13–15.

PĂCURĂR (lat. *pecorarius*) s.m. (Înv. şi pop.) Păstor, cioban.

PĂCURARIU, Mircea (n. 1932, sat Ruşi, jud. Hunedoara), teolog şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1997). Lucrări privind istoria bisericii din Transilvania şi a Bisericii Ortodoxe Române („Începuturile Mitropoliei Transilvaniei", „Istoria Bisericii Ortodoxe Române", „Dicţionarul teologilor români"); monografii („Gh. Şincai şi Petru Maior"). A publicat numeroase documente istorice.

PĂCURĂ (lat. *picula*) s.f. Fracţiune reziduală rămasă de la distilarea ţiţeiului, cu aspect de lichid vâscos, negru sau brun-închis. Se întrebuinţează drept combustibil şi ca materie primă din care se obţine motorină, uleiuri şi alte produse; (rar) mazut. ✧ *P. parafinoasă* v. *parafinos.*

PĂCUREŢI com. în jud. Prahova, situată în Subcarpaţii Prahovei; 2 337 loc. (2008). Expl. de petrol.

PĂDINA, com. în jud. Mehedinţi, pe râul Drincea; 1 593 loc. (2008). Pe terit. satului Iablaniţa au fost descoperite urmele unei aşezări din sec. 8–9, în care s-au găsit vase ceramice decorate cu striuri şi linii ondulate.

PĂDUCÉL (lat. **peducellus*) s.m. **1.** Arbust din fam. rozaceelor, înalt de c. 8 m, cu flori albe (*Crataegus monogyna*). Se cultivă în scopuri ornamentale sau în perdele de protecţie. Frunzele, florile şi fructele au utilizări în medicină ca hipotensive, vasodilatatoare şi sedative. 2. (Pop.) Boală de piele la tălpile picioarelor şi între degetele de la picioare; se manifestă prin mâncărimi.

PĂDÚCHE (lat. *peduculus*) s.m. Denumire dată mai multor specii de insecte parazite care trăiesc pe om, animale sau plante. ✧ *P. de corp* = insectă de c. 3 mm, alb-cenuşie, parazită pe corpul omului; transmite tifosul exantematic şi febra recurentă. *P. de cap* = insectă de c. 2 mm, cenuşie, parazită mai ales pe cap. Transmite aceleaşi boli ca **p.** de corp. *P. lat* = insectă de c. 1,5 mm, de culoare galbenă sau albicioasă, parazită în reg. pubiană, uneori şi în reg. axilară. *P. de pene şi de păr* = malofag. *P. de lemn* = ploşniţă **(1).** *Păduchi ţestoşi* = subordin de insecte homoptere (ex. **p.** de San José, **p.** ţestos al prunului), parazite sedentare pe plante, dăunătoare, caracterizate prin dezvoltarea unui înveliş protector constituit din producţii tegumentare (ceară şi lac) sau din chitină; coccide.

PĂDURÁR s.m. Persoană însărcinată cu paza unei păduri.

PĂDÚRE (lat. *padulem*) s.f. Ecosistem în care predomină una sau mai multe specii de arbori, pe lângă care se mai află arbuşti, plante erbacee, muşchi etc. şi în care trăiesc diferite specii de animale. Resturile organice (crengi, frunze etc.) constituie pătura moartă a **p.** sau litiera. Caracteristicile **p.** diferă în funcţie de condiţiile climatice (ex. **p.** tropicale, **p.** de foioase şi **p.** de conifere din zonele temperate). ✧ *P. tropicală umedă (ecuatorială)* = bion terestru major alcătuit din arbori sempervirescenţi, cu frunze late, cu numeroase specii de liane şi epifite. Exploatarea lor neraţională şi defrişarea constituie o ameninţare majoră la adresa conservării biodiversităţii şi a echilibrului planetar. *P.-galerie* = **p.** care mărgineşte malurile râurilor din reg. tropicale, prelungindu-se în zona de savană.

PĂDUREA BOEMIEI (ČESKÝ LES sau **BÖHMERWALD),** masiv muntos situat la graniţa Cehiei cu Germania. Alt. max.: 1 457 m.

PĂDUREA CRAIULUI, Munţii ~, culme muntoasă în NV m-ţilor Apuseni, orientată NV–SE, mărginită de depr. Vadului (în N) şi depr. Beiuş (în S). Alt. max.: 1 004 m. Relief carstic (peşterile Vadu Crişului, Meziad, Vântului). Expl. de bauxită (Zece Hotare, Roşia).

PĂDUREA DE PIATRĂ (SHI LIN), formaţiuni stâncoase izolate sau grupate, sub forma unor piloni înalţi de c. 30 m, situate într-o reg. carstică din S Chinei (prov. Yunnan).

PĂDUREÁN, -(C)Ă (< *pădure*) adj., s.m. şi f. (Persoană) care s-a născut sau trăieşte într-o reg. păduroasă sau muntoasă. Sub acest nume sunt cunoscuţi îndeosebi locuitorii din m-ţii Poiana Ruscă (numiţi şi „Ţinutul Pădurenilor").

PĂDUREA NEAGRĂ (SCHWARZWALD), m-ţi în SV Germaniei. Alt. max.: 1 493 m. De aici izv. Dunărea, prin pâraiele Brigach şi Breg.

PĂDUREA PIETRIFICATĂ (PETRIFIED FOREST), pădure fosilizată în timpurile geologice, cu arbori pietrificaţi, situată în SV S.U.A. (Arizona), în partea de SE a Deşertului Pictat (Painted Desert), la c. 230 km NE de oraşul Phoenix; 381 km^2 (cea mai mare pădure pietrificată, declarată monument naţional în 1906 şi Parc Naţional în 1962).

PĂDURENI, com. în jud. Vaslui, pe cursul superior al râului Sărata; 4 266 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul şi com. **P.** s-au numit *Cârligaţi.*

PĂDURÉŢ, -EÁŢĂ (< *pădure*) adj. **1.** (Despre pomi fructiferi; şi subst.) Crescut spontan; de soi inferior, nealtoit. ✦ Fig. (Despre persoane) Sălbatic, ursuz. 2. (Despre fructe) Produs de un arbore **p.** **(1)**; *p. ext.* care are un gust acru, astringent.

PĂGÁN, -Ă (lat. *paganus*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care se închină zeilor sau idolilor; *p. ext.* nume dat de creştini celor care sunt de altă religie; *p. restr.* turc, mahomedan. 2. Nume dat de creştini persoanelor care nu au nici o religie, care nu cred în Dumnezeu sau care nu au primit botezul; ateu. 3. Adj. Care aparţine cultului idolilor sau zeilor; *p. ext.* care aparţine altei religii decât cea creştină; *p. restr.* turcesc. 4. S.m. şi f. Persoană care se abate de la dogmele religiei (creştine); eretic. ✦ *P. ext.* om rău, nemilos. **5.** Adj. Sălbatic, crâncen, violent.

PĂGÂNÍSM (< *păgân*) s.n. Denumirea reprezentărilor religioase politeiste din vechile culte. ✧ (Pentru iudei, creştini şi musulmani) Orice religie nemonoteistă. ✧ (Pentru creştini) Orice altă religie.

PĂGUBÁŞ, -Ă s.m. şi f. Persoană care a suferit o pagubă. ✧ Expr. *A se lăsa păgubaş (de ceva)* = a renunţa (la ceva).

PĂGUBÍ vb. IV intranz. A suferi o pagubă, a fi lipsit de ceva, a rămâne păgubaş. ✦ Tranz. A pricinui cuiva o pagubă; a lipsi pe cineva de un câştig sau de un bun al său.

PĂHĂRNICÍE s.f. Slujba, demnitatea de paharnic.

PĂIÁNJEN (< bg.) s.m. **1.** (ZOOL.) Ordin de artropode terestre din clasa arahnidelor, uneori veninoase (ex. tarantula, p. cu cruce), cu patru perechi de picioare locomotoare cefalotoracice şi abdomen voluminos, care îşi ţes pânze şi se hrănesc cu insecte. **2.** (TEHN.) Unealtă pentru prinderea şi extragerea unor piese mici căzute sau rămase accidental în sondă. 3. (SPORT) Fiecare dintre colţurile de sus ale porţii la fotbal, handbal, polo, hochei.

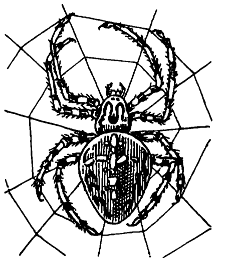

Păianjen cu cruce (1)

PĂIENJENÍŞ s.n. Pânză ţesută de păianjen. ✦ Fig. Desiş; reţea, împletitură.

PĂIÓS, -OÁSĂ adj. (Despre plante) A cărui tulpină este un pai. ✦ (Substantivat, f. pl.) Cereale cu tulpina pai (ex. grâul, orzul).

PĂIÚŞ s.n. Numele dat mai multor specii de poacee care se găsesc în pajişti naturale (*Agrostis capillaris, Deschampsia flexuosa, Festuca ovina* etc.). *P. roşu* = specie de **p.**, larg răspândită în pajiştile din etajul montan al Carpaţilor (*Festuca rubra*).

PĂLATCA, com. în jud. Cluj, situată în C. Fizeşului; 1 261 loc. (2008). În satul **P.**, menţionat documentar (1296), se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată), iar în satele Băgaciu şi Sava, bisericile de lemn cu hramurile Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1700) şi Sf. Petru (1774).

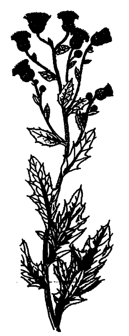

Pălămidă^1

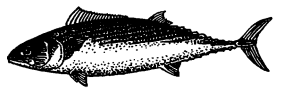

Pălămidă^2

PĂLĂLÁIE *(< pală + vâlvătaie)* s.f. Flacără mare; vâlvătaie.

PĂLĂMÁR s.n. v. **pălimar^2**.

PĂLĂMÍDĂ^1 (< bg., scr.) s.f. **1.** Nume dat unor specii de plante erbacee perene din genul *Cirsium,* fam. Asteracee, cu frunze spinos-dinţate, cu flori violete şi fructul prevăzut cu papus; cresc ca buruieni prin semănături (C. *arvense* şi C. *canum)* sau pe terenuri virane. **2.** Plantă erbacee bienală din fam. Asteracee, cu frunze spinoase, păroase şi flori roşii *(Carduus crispus).*

PĂLĂMÍDĂ^2 (< ngr., tc.) s.f. Peşte teleostean marin răpitor, lung de 50–60 cm, fusiform, cu spatele albastru, cu mulţi dinţi pe fălci şi solzi ascuţiţi *(Sarda sarda).* Trăieşte în M. Mediterană şi în M. Neagră.

PĂLĂRÍE s.f. 1. Obiect folosit pentru acoperirea capului, format dintr-o calotă de fetru, pai etc. (cu boruri sau nu). **2.** (BOT.) Partea superioară, în formă de p. **(1)** a corpului de fructificaţie la unele ciuperci basidiomicete. ✧ *Pălăria-şarpelui* = ciupercă foarte otrăvitoare, cu pălăria de un roşu intens, cu pete albe *(Amanita muscaria);* muscariţă. **3.** (GEOL.) *P. de fier* = partea superficială din zona de oxidaţie a zăcămintelor metalifere, bogată în limonit, adesea şi cu minerale silicioase, diverşi oxizi şi hidroxizi, săruri greu solubile ale unor metale etc.

PĂLĂRIÉR s.m. Persoană care confecţionează, care repară sau care vinde pălării.

PĂLÍ^1 (< sl.) vb. IV (Pop.) **1.** Tranz. şi refl. A (se) izbi, a (se) lovi, a (se) ciocni. ✦ Intranz. (Înv.) A ataca (cu armele). 2. Tranz. Fig. A cuprinde pe neaşteptate; a copleşi. **3.** Tranz. şi intranz. (Despre Soare, surse de căldură) A arde, a dogori. **4.** Intranz. şi refl. (Despre plante) A se ofili, a se îngălbeni (de frig, de arşiţă etc.). ✦ (Despre ţesături) A se decolora.

PĂLÍ^2 (după fr. *pâlir),* vb. IV intranz. **1.** A deveni palid, a se albi la faţă. **2.** (Despre surse luminoase) A-şi pierde strălucirea, a se stinge.

PĂLIMÁR^1 s.n. Împrejmuire din scânduri şi din bârne lungi, la prispa unei case ţărăneşti sau a unui foişor; parmaclâc, balustradă (la un balcon). **2.** Stâlp de pridvor sau de prispă care susţine streaşina. **3.** (Înv.) Întăritură, parapet.

PĂLIMÁR^2 (PĂLĂMÁR) (< tc.) s.n. Funie groasă, odgon, parâmă.

PĂLÍNCĂ s.f. v. **palincă.**

PĂLITÚRĂ s.f. Lovitură, izbitură.

PĂLIÚR (< lat.) s.m. Arbust spinos de origine mediteraneană *(Paliurus spina christi).* În România creşte spontan în Dobrogea.

PĂLMÁŞ s.m. Ţăran sărac, de cele mai multe ori fără pământ, care-şi câştigă existenţa muncind cu braţele la alţii.

PĂLMUÍ vb. IV tranz. A lovi pe cineva cu palma peste obraz, a da cuiva palme.

PĂLTINIŞ 1. Pas între m-ţii Bistriţei şi m-ţii Căliman, la izvoarele Negrişoarei. Alt.: 1 327 m. Străbătut de şoseaua Suceava–Gheorgheni. **2.** Com. în jud. Botoşani, situată pe dr. văii Prutului, la graniţa cu Ucraina; 3 247 loc. (2008). În satul Horodiştea, aflat la 48°15′06″ lat. N, considerat punctul nordic extrem al României, au fost descoperite vestigiile unei aşezări din perioada de trecere de la Neolitic la Epoca Bronzului (ceramică, figurine feminine din teracotă, unelte din piatră şi os, fusaiole ş.a.) şi urmele unor bordeie din sec. 8–10. **3.** Com. în jud. Caraş-Severin, situată la poalele m-ţilor Semenic; 2 578 loc. (2008). Expl. de mangan (Delineşti) şi de bentonit (Rugi). Rezervaţie paleontologică, în satul Delineşti. Până la 1 ian. 1965, satul şi com. **P.** s-au numit *Valea Boului.* **4.** Localit. componentă a municip.Sibiu, staţiune climaterică, pe flancul NE al m-ţilor Cindrel, la 1 450 m alt. Pârtii de schi. Telescaun şi teleschi. Schit. Aici este înmormântat filozoful Constantin Noica.

PĂLTINOASA, com. în jud. Suceava, pe stg. râului Moldova; 5 798 loc. (2008).

PĂMĂTÚF (< sl.) s.n. Mănunchi făcut din fire de păr, din pene etc. prinse de un mâner şi având diferite forme şi întrebuinţări.

PĂMÂNTEÁN, -Ă adj. (Şi subst.) **1.** Care trăieşte pe pământ; specific pământului; de pe pământ. 2. Născut în ţara în care locuieşte; băştinaş, autohton. 3. Muritor.

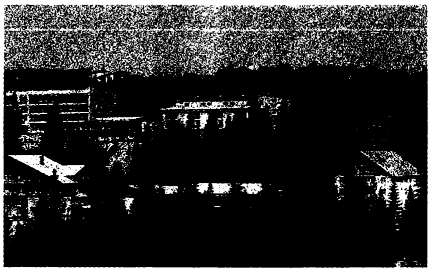

Păltiniş (4). Vedere din staţiune

PĂMÂNTÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care ţine de pământ, de pe pământ; terestru; *p. ext.* omenesc. **2.** Pământean **(2).**

PĂMÂNTÍU, -ÍE adj. De culoarea pământului, cadaveric, palid; întunecat.

PĂMÂNTUL I. *(Terra)* Planetă a sistemului solar (a treia în raport cu distanţa faţă de Soare), cu o mare rezervă de apă în stare lichidă, cu o atmosferă, dominată de azot (78%) şi oxigen (21%), cu câmp magnetic propriu, un relief foarte variat, climă cu diferenţieri zonale (caldă, temperată, rece), înveliş de soluri divers, caracteristici unice, care îi asigură un echilibru stabil, singurul loc din univers (cunoscut până în prezent) pe care există condiţii propice de dezvoltare a vieţii. P. se roteşte pe o orbită eliptică în jurul Soarelui. Distanţa până la Soare este de 147 mil. km la periheliu şi de 152 mil. km la afeliu. Perioada de revoluţie este de un an, iar perioada de rotaţie este de o zi. **P.** are o formă de geoid (diametrul la Ecuator: 12 756 km), fiind puţin turtit la poli. **P.** are un singur satelit natural: *Luna.* P. este alcătuit din învelişuri concentrice: atmosfera, hidrosfera, litosfera sau scoarţa terestră, mantaua (mezosfera) şi nucleul. **II.** În forma **pământ** (lat. *pavimentum*) s.n. **1.** Totalitatea *uscatului* planetei; întindere mare de uscat; continent. **2.** Sol^2. **3.** *P. stabilizat* = pământ argilos cu adaosuri de var, de ciment sau de reziduuri bituminoase, rezistent la pătrunderea apei, folosit la fundaţii de drumuri, la ziduri etc. *Pământuri rare* = denumire dată oxizilor de scandiu, ytriu, lantan şi lantanide. *P. activ* = produs obţinut prin tratarea la cald a argilelor cu un acid, folosit la rafinarea benzinelor, a uleiurilor minerale etc. ✦ Lut. **4.** Teritoriu, regiune, ţinut; *p. ext.* ţară, patrie. ✧ *Pământul făgăduinţei* = numele biblic al Palestinei; *p. ext.* ţinut bogat, mănos; *fig.* situaţie, loc, eveniment de care cineva îşi leagă speranţele. *Obiceiul pământului* v. *obicei.* 5. Suprafaţă de teren (cultivabil).

PĂMÂNŢÉL (< *pământ*) s.n. Kieselgur; diatomit; pământ de diatomee.

PĂNĂTĂU, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpaţi, pe stg. râului Buzău; 2 744 loc. (2008). Satul **P.** menţionat documentar (1415). În satul Tega se află mănăstirea Cârnu (de călugări), ctitorie din 1415 a domnului Mircea Ciobanu şi a Doamnei Chiajna.

PĂNET, com. în jud. Mureş, pe dr. văii Mureşului; 6 131 loc. (2008). În satul **P.**, menţionat documentar (1332), se află biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1740).

PĂNÚRĂ (lat. *paenula*) s.f. (Pop.) Postav ţărănesc alb sau colorat, ţesut în patru iţe din fire de lână, din care se confecţionează diverse obiecte de îmbrăcăminte (cioareci, laibăre, mantale); dimie albă.

PĂNÚŞĂ (< *pană^1*) s.f. Fiecare dintre foile care înfăşoară ştiuletele de porumb.

PĂPĂDÍE (< ngr., bg.) s.f. Plantă erbacee perenă, din fam. Asteracee, cu frunze lungi, crestate, dispuse în rozetă bazală şi flori galbene grupate în capitule şi fructul o achenă cu papus *(Taraxacum officinale).* Primăvara frunzele se consumă proaspete sub formă de salate. Rădăcina şi părţile aeriene au utilizări în medicina umană şi veterinară.

PĂPĂLĂU s.m. Plantă erbacee din fam. solanaceelor, cu flori albe-gălbui şi fructul bacă roşie, închis în caliciul veziculos umflat *(Physalis alkekengi)*. Cu excepția fructelor (folosite ca diuretic), întreaga plantă este otrăvitoare.

PĂPUȘA **1.** Culme muntoasă în NE m-ților Iezer, cuprinsă între Dâmbovița și Râu Târgului. Alt. max.: 2 391 m (vf. Păpușa). **2.** Vârf în masivul Retezat, la E de Peleaga. Alt.: 2 500 m. **3.** Vârf în masivul Parâng. Alt.: 2 136 m.

PĂPUȘÁR s.m. **1.** Persoană care face păpuși. **2.** Persoană care manevrează păpușile într-un spectacol. 3. Tipar pentru caș, lucrat din lemn de paltin, întâlnit în zone pastorale (Bran, Valea Bistriței, Țara Vrancei, Covasna ș.a.).

PĂPUȘÁRE s.f. (IND. EXTR.) *Păpușarea coloanei* = accident tehnic în gura de sondă, caracterizat prin deformarea coloanei de burlane în sens transversal.

PĂPÚȘĂ (cf. lat. *pupa*) s.f. **I. 1.** Jucărie care reprezintă ființe umane sau animale, făcută din diverse materiale. ✦ Personaj de teatru de păpuși, confecționat din pânză, lemn etc., care se îmbracă pe mână de cel care o mânuiește; marionetă. ✧ *Teatru de păpuși* = teatru în care rolurile sunt jucate de păpuși. ✦ Fig. Termen de alintare pentru o fetiță sau femeie (frumoasă). **2.** Fig. Persoană lipsită de demnitate, de personalitate. **II. 1.** Mănunchi de fire din anumite materiale, din frunze etc. **2.** Caș așezat în anumite forme. 3. (TEHN.) Parte a unor mașini-unelte care servește la prinderea sau la susținerea pieselor de prelucrat sau a sculei cu care se prelucrează. 5. Nimfă a insectelor.

PĂPUȘÓI s.m. (Reg.) **1.** Porumb. **2.** Loc plantat cu porumb; porumbiște.

PĂR^1 (lat. *pilus*) s.m. **1.** Totalitatea firelor subțiri, cornoase, de natură epidermică, care cresc pe pielea omului și a anumitor animale. Fiecare dintre firele de pe pielea capului și a anumitor regiuni ale corpului la oameni și la animale. ✦ Fire chitinoase pe suprafața corpului la unele artropode. 2. Fibră naturală de origine animală; țesătură din aceste fibre. ✦ (La pl.) Fire scurte care acoperă suprafața unei țesături de lână. **3.** (BOT., la pl.) Fire de origine epidermică aflate pe organele unor plante, cu rol de protecție, de secreție (**p.** glandulară) sau de absorbție a apei cu săruri minerale (**p.** absorbanți ai rădăcinilor). **4.** Arc în formă de spirală la ceas.

PĂR^2 (lat. *pirus*) s.m. Pom fructifer din fam. rozaceelor, cultivat în zonele temperate, cu flori albe sau roz și fructe mari, cu pulpa fină, zemoasă *(Pirus sativa)*. Scoarța, frunzele, florile și fructele sunt folosite în medicina umană tradițională. V. *pară*^{2}.

PĂRĂGINÍ vb. IV refl. **1.** (Despre terenuri) A rămâne necultivat, a ajunge în paragină. **2.** (Despre clădiri, construcții) A se ruina, a se dărăpăna.

PĂRĂLÚȚĂ (< *para*) s.f. 1. Diminutiv al lui para^2. **2.** (BOT.) Bănuț **(3)**.

PĂRĂSÍ (< scr.) vb. IV tranz. **1.** A lăsa pe cineva singur, a-l abandona; a se despărți de cineva. ✦ A pleca de undeva, a se depărta de ceva. **2.** A înceta, a întrerupe o acțiune, o îndeletnicire etc.; a renunța la... ✦ A lăsa la o parte; a neglija. 3. A se dezbăra de un obicei, de o deprindere etc.

PĂRĂSÍRE s.f. Acțiunea de a părăsi; abandonare, abandon.

PĂRĂU, com. în jud. Brașov, în E depr. Făgăraș; 2 096 loc. (2008). Satul **P.** atestat documentar (1527). În satul Veneția de Jos, menționat documentar (1235), se află ruinele Cetății lui Negru Vodă sau Cetatea Breaza (sec. 14).

PĂREÁ (lat. *parere)* vb. II **1.** Intranz. și refl. A da impresia, a avea aerul, aparența de... ✧ Expr. *A-i părea* (cuiva) *bine* = a se bucura. *A-i părea* (cuiva) *rău* = a regreta, a fi nemulțumit. **2.** Tranz. (Cu pronumele personal în dativ) A-și închipui, a avea impresia. ✦ A i se năzări. **3.** Refl. A-și forma o părere, a socoti, a aprecia. ✧ Expr. *Pe cât se pare* = pe cât se vede, pe cât se crede.

PĂRÉLNIC, -Ă adj. Aparent, imaginar, iluzoriu; nesigur, ipotetic.

PĂRÉRE s.f. 1. Opinie, punct de vedere; concepție, idee. **2.** Convingere, credință neîntemeiată; iluzie, închipuire. ✦ (Înv.) Arătare, nălucire, apariție, vedenie.

PĂRÉSIMI (lat. *quadragesima*) s.f. pl. (În biserica creștină) Postul de șase săptămâni ținut de creștini înaintea Paștilor; Postul Mare.

PĂRETÁR (< *părete,* reg. „perete") s.n. Mic covor țesut din lână și decorat cu dungi, carouri ori alesături, sau bucată de pânză brodată care se pune pe perete, în dreptul patului sau al lavițelor, în scop decorativ.

PĂRÍNTE (lat. *parens, -ntis)* s.m. **1.** Bărbat considerat în raport cu copiii săi; tată; (la pl.) tata și mama în raport cu copiii. ✦ Strămoși, străbuni. **2.** Întemeietor al unui neam; inițiator, fondator al unei științe, al unei mișcări culturale etc. ✦ *Părinții Bisericii* = învățătorii și scriitorii vechii Biserici creștine, ca martori și reprezentanți cu autoritate ai tradiției doctrinare a Bisericii, care pe baza scripturilor și a tradiției au elaborat ansamblul doctrinelor creștinismului. Ei nu sunt doar episcopi și scriitori, ci se disting prin valoarea doctrinei lor, prin sfințenia vieții lor și aprobarea Bisericii. Epoca *P. B.* începe în sec. 2 cu părinții apostolici și se încheie în sec. 7 și 8 cu Grigorie cel Mare, în Occident, și Ioan Damaschin, în Răsărit. *Părinții Apostolici* = grup de scriitori creștini care au fost ucenici direcți ai sfinților apostoli ori ai ucenicilor acestora sau au înregistrat ultimele ecouri ale generației apostolice și ale căror scrieri au fost considerate multă vreme egale în rang cu cele canonice din „Noul Testament", unele fiind chiar introduse temporar în canon (Clement Romanul, Ignatie Teoforul, Policarp, Barnaba ș.a.). Noțiunea și titlul de *P. A.* au apărut în sec. 17, la savantul francez Jean B. Cotelier, care a editat pentru prima oară împreună acele scrieri. *Părinții Capadocieni* (sau *Neonicenieni*) = părinți ai Bisericii care și-au desfășurat activitatea literară și pastorală în Capadocia (Vasile de Cezarea, Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nyssa) și au explicat „dogma de la Niceea", raportul dintre substanța divină unică și cele trei persoane ale Treimii. Cu ei sunt stabilite definitiv doctrinele de bază ale creștinismului și terminologia trinitariană. V. și *patristică.* **3.** Preot, călugăr.

PĂRINTÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparține părinților, privitor la părinți; de părinte; plin de dragoste, patern. **2.** Care aparține strămoșilor, privitor la strămoși, strămoșesc.

PĂRÓS, -OÁSĂ *(< pilosus)* adj. **1.** (Despre ființe) Care este acoperit cu mult păr, care are mult păr. **2.** (Despre țesături) Acoperit cu un strat pufos, format din capetele firelor care ies în afară; lățos, flocos.

PĂRTÁȘ, -Ă s.m. și f. Persoană care ia parte împreună cu alții la o activitate, la o acțiune etc. ✦ Partizan, adept. ✦ Complice.

PĂRTINÍ vb. IV tranz. A avantaja pe cineva în dauna altcuiva; a favoriza.

PĂRUÍ^1 vb. IV **1.** Tranz. și refl. (Fam.) A (se) bate trăgându(-se) de păr, a se încăiera. **2.** (IND. PIEL.) Tranz. A depila **(2)**.

PĂRUÍ^2 vb. IV tranz. A bate pari, a împrejmui (un teren) cu pari.

PĂRUL BERENICEI *(Coma Berenices),* constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Leul și Boarul.

PĂS (lat. *pensum)* s.n. Supărare, necaz; suferință, durere. ✧ Loc. *Fără păs* = indiferent, nepăsător.

PĂSÁ^1 (lat. *pensare)* vb. I intranz. unipers. (Construit cu dativul) A simți neliniște, a se îngrijora; a se sinchisi.

PĂSÁ^2 (lat. **passare)* vb. I intranz. **1.** (Folosit numai la imperativ) Du-te, duceți-vă. **2.** (În forma *pas',* urmat de *de)* Caută de...; încearcă de...

PĂSÁT (lat. *pinsatum*) s.n. **1.** Boabe de porumb sau de mei pisate ori măcinate mare. **2.** Un fel de mămăligă preparată din păsat **(1)** fiert.

PĂSĂRENI, com. în jud. Mureș, situată în pod. Târnavelor; 1 760 loc. (2008). Satul **P.** menționat documentar (1392).

PĂSĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparține păsărilor, privitor la păsări. **2.** (Despre un limbaj, un jargon etc.) Greu de înțeles, argotic; artificial, convențional.

PĂSĂRÉȘTE adv. Ca păsările. ✧ Expr. *A vorbi păsărește* = a vorbi (intenționat) într-un mod greu de priceput; a spune ceva fără înțeles.

PĂSĂRI-LĂȚI-LUNGÍLĂ, personaj din basmele populare românești, de o înălțime uriașă, înzestrat cu o deosebită agilitate, care prinde păsările din zbor. Îl ajută pe Făt-Frumos în acțiunile sale. V. și *Însoțitori năzdrăvani.*

PĂSCĂLÍE s.f. v. pascalie.

PĂSCÚT s.n. Acțiunea de a paște; pășunat.

PĂSTÁIE (cuv. autohton) s.f. Fruct uscat, format din două valve și cu semințele (una sau mai multe) prinse de-a lungul liniei de sutură a carpelei. ✧ *P. dehiescentă* = **p.** care se deschide atât pe linia de sutură a marginilor carpelei, cât și de-a lungul nervurii mediane (ex. la mazăre, fasole). *P. indehiscentă* = **p.** care rămâne închisă la maturitate (ex. la roșcov).

PĂSTÂRNÁC (< scr., magh., germ.) s.m. Plantă legumicolă bienală din fam. apiacee, cu rădăcini pivotante fusiforme, cărnoase, albe sau gălbui, bogate în substanțe nutritive *(Pastinaca sativa); p. restr.* rădăcina acestei plante.

PĂSTÓR (lat. *pastor, -oris*) s.m. **1.** Cioban. ✦ Fig. Preot, părinte; conducător spiritual. **2.** *P. electric* = instalație special amenajată pentru supravegherea animalelor la păscut; gărduleț de sârmă prin care trece un curent electric slab (la a cărui atingere animalele se îndepărtează).

PĂSTORÉSC, -EÁSCĂ adj. **1.** Care aparține păstorilor, privitor la păstori sau la viața de păstor; ciobănesc, pastoral **(1)**. **2.** Preoțesc.

PĂSTORÍ vb. IV **1.** Tranz. A duce și a supraveghea oile, vitele la pășune; a paște. ✦ Intranz. A se ocupa cu păstoritul. **2.** Tranz. Fig. A conduce, a îndruma conform preceptelor, normelor Bisericii.

PĂSTÓS, -OÁSĂ adj. Care are aspectul și consistența unei paste, ca pasta; moale.

PĂSTRÁ (< bg.) vb. I tranz. **1.** A ține în stare bună; a îngriji, a feri de stricăciune. ✦ Refl. A se menține; a se cruța. ✦ A respecta, a nu viola (obiceiuri, tradiții etc.). **2.** A nu lăsa să dispară, a menține. **3.** A pune ceva deoparte, a nu cheltui, a nu risipi. **4.** A ține ascuns, a nu divulga, a nu destăinui.

PĂSTRÁRE s.f. Acțiunea de a păstra. ✧ Loc. *La* (sau *în bună)* păstrare = la loc sigur; la adăpost, în pază.

PĂSTRĂTÓR, -OÁRE adj. (Și subst.) Care păstrează (bine) ceva; econom.

PĂSTRĂV (< bg., scr.) s.m. **1.** Pește salmonid dulcicol, de 20–40 cm lungime, cu spatele verde-măsliniu presărat cu pete negre și roșii și cu burta gălbuie *(Salmo trutta fario)*. Are carnea gustoasă. Trăiește în ape limpezi și reci de munte. Sin. *păstrăv de munte, păstrăv indigen.* ✧ *P.-curcubeu* sau *p. american* = pește salmonid de 25-30 cm, cu spatele albăstrui-violet și cu o dungă lată, roz-sidefie în lungul corpului *(Salmo gardneri irideus);* introdus și în România. *P. de lac* = pește salmonid de c. 60 cm lungime, cu pete circulare portocalii sau ruginii pe corp *(Salmo trutta lacustris)*. Trăiește în lacuri de munte. *P. de mare* = pește teleostean salmonid marin, de c. 20–30 cm lungime, cu numeroase puncte și pete portocalii pe spate și în lungul corpului *(Salmo trutta labrax)*. Rar în Marea Neagră; intră și în Dunăre. *P.-fântânel* v. *fântânel.* **2.** Ciupercă comestibilă în formă de scoică, cu sau fără picior, de culoare cenușie-negricioasă *(Pleurotus ostreatus)*. Trăiește pe trunchiurile arborilor. Cultivată în ciupercării sub numele de *Pleurotus*. În cultură se mai află și alte specii înrudite cu *Pleurotus,* ca și diferiți hibrizi, culoarea variind de la vânăt la roșiatic și crem deschis; ca substrat se folosesc diferite materiale bogate în celuloză și hemiceluloză (rumeguș, lemn, paie și alte resturi vegetale).

PĂSTRĂVĂRÍE s.f. Crescătorie de păstrăvi.

PĂSTRĂVENI, com. în jud. Neamț, situată pe dr. văii Moldova; 3 981 loc. (2008).

PĂSTRUGÁRNIȚĂ s.f. Plasă de pescuit formată din două rețele, dintre care una mai deasă, folosită pentru pescuitul cegii și al păstrugii pe Dunăre.

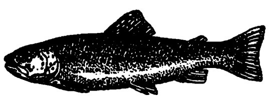

Păstrăv (1)

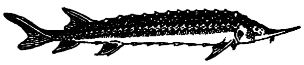

Păstrugă

PĂSTRÚGĂ (< scr.) s.f. Peşte din familia acipenseridelor, având o greutate de 7–30 kg, cu corpul alungit şi subţire, cu bot lung şi turtit ca ciocul de raţă *(Acipenser stellatus)*. Trăieşte în M. Neagră, M. Azov şi M. Caspică, de unde primăvara migrează în fluvii pentru reproducere. Are carnea gustoasă şi icrele negre şi mici.

PĂSTÚRĂ (lat. *pastura*) s.f. Polen prelucrat şi depozitat de albine în celulele fagurilor. Serveşte (alături de miere) ca hrană pentru albine şi puietul din stup.

PĂSUÍ^1 *(< păs)* vb. IV tranz. A da cuiva răgazul necesar pentru a face ceva; a amâna, a îngădui.

PĂSUÍ^2 (< germ.) vb. IV tranz. A ajusta o piesă în aşa fel încât să se poată îmbina cu o altă piesă.

PĂŞÍ vb. IV 1. Intranz. A face unul sau mai mulţi paşi; a se deplasa pe jos; a se duce, a călca, a merge. ✦ Fig. A înainta, a progresa. **2.** Tranz. şi intranz. A intra undeva, a pătrunde. **3.** Tranz. şi intranz. A trece (cu un singur pas) peste un obstacol; a depăşi. ✦ Fig. A se apropia de (sau a atinge) o anumită vârstă.

PĂŞTÍŢĂ (< *Paşti*) s.f. Mică plantă erbacee, perenă (8–25 cm), din fam. ranunculaceelor, cu 1–2 flori galbene-aurii *(Anemone ranunculoides)*. Creşte prin păduri şi tufişuri umbroase. Sin. *floarea-Paştilor*.

PĂŞUNÁ vb. I **1.** Intranz. (Despre animale) A paşte. **2.** Tranz. (Despre oameni) A duce şi a supraveghea vitele la păscut.

PĂŞÚNE (lat. *pastio, -onis*) s.f. Teren cu vegetaţie erbacee perenă sau anuală, folosită pentru hrănirea animalelor prin păşunat; imaş, izlaz, suhat.

PĂTÁ vb. I **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) face o pată, a (se) umple de pete, a (se) murdări. **2.** Tranz. Fig. a pângări, a profana; a dezonora.

PĂTÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) păta. **2.** (FITOPAT.) Boală a plantelor provocată de bacterii, ciuperci şi virusuri, manifestată prin apariţia pe organele atacate a unor pete (ex. *p. cafenie* a mărului).

PĂTĂT, -Ă adj. **1.** Cu pete, mânjit, murdărit. ✦ (Despre oameni) Cu pielea pigmentată. ✦ (Despre animale şi plante) Bălţat, pestriţ. **2.** Fig. Pângărit, profanat, dezonorat, compromis.

PĂTÂRLAGELE, oraş în jud. Buzău, pe râul Buzău; 8 029 loc. (2008). Expl. de diatomit (Sibiciu de Sus). Satul P. menţionat documentar în 1573. Rezervaţie forestieră (Pădurea Crivineni) cu stejar pufos (*Quercus pubescens*).

PĂTIMÁŞ, -Ă adj. (Despre oameni; şi subst., adv.) Stăpânit de o patimă, rob al unei pasiuni; *p. ext.* părtinitor. ✦ Care trădează pasiune, plin de patimă; pasionat.

PĂTIMÍ vb. IV **1.** Tranz. şi intranz. A suferi, a îndura, a păţi. **2.** Intranz. (Înv. şi pop.) A fi bolnav de...

PĂTLÁGINĂ (lat. *plantago, -ginis)* s.f. Denumire dată plantelor erbacee din genul *Plantago,* fam. plantaginaceelor, cu frunze dispuse numai în rozetă bazală şi cu inflorescenţe în formă de spic. Unele specii (ex. *Plantago media*) au calităţi expectorante, emoliente, cicatrizante, antibronşitice etc.

PĂTLĂGEÁ (PĂTLĂGÍCĂ) (< tc.) s.f. ~ *roşie* = plantă legumicolă anuală din fam. solanaceelor, originară din America de Sud, cu flori galbene şi fructe mari, sferice, bogate în vitamine *(Lycopersicum esculentum)*; tomată, roşie. Folosită în alimentaţie. *P. vânătă* = plantă legumicolă anuală din fam. solanaceelor, originară din India, cu flori violacee şi fruct cilindric lung de 30–35 cm sau oval, de culoare violetă sau neagră *(Solanum melongena)*; vânătă **(3)**. Fructele au o valoare nutritivă ridicată.

PĂTRÁR s.n. **1.** Fiecare dintre cele două faze ale Lunii, când partea sa luminată de către Soare este vizibilă sub forma unui semicerc; la *primul p.* diametrul se află spre stânga şi suprafaţa luminoasă este în creştere, iar la *ultimul p.* diametrul se află spre dreapta şi suprafaţa luminoasă este în descreştere. **2.** (Pop.) Pătrime, sfert.

PĂTRAŞ, Stan Ion (1908–1977, n. Săpânţa, jud. Maramureş), meşter român. Cunoscut pentru celebrul „Cimitir vesel" de la Săpânţa, unde a executat peste 180 de monumente funerare cioplite şi pictate cu scene vesele şi versuri pline de umor. A mai creat piese de mobilier pictate în stil naiv şi o galerie de portrete istorice.

PĂTRAŞCU CEL BUN, domn al Ţării Româneşti (1554–1557). Acordul său cu marea boierime a permis acesteia să-şi întărească poziţiile. A susţinut, în 1556, readucerea în Transilvania a lui Ion Sigismund Zápolya. Sprijinitor al lui Coresi. A murit otrăvit.

PĂTRĂT, -Ă *(< patru,* după lat. *quadratus)* s.n., adj. **I. 1.** S.n. Paralelogram cu toate unghiurile drepte şi cu toate laturile egale. Este unul dintre cele patru simboluri fundamentale, alături de centru, cerc şi cruce. În tradiţia creştină, p. simbolizează cosmosul. *P. logic* = schemă mnemotehnică alcătuită de Boethius cu scopul de a reprezenta raporturile dintre judecăţile de predilecţie. A (ex. „Toţi arborii sunt înalţi"), E (ex. „Nici un arbore nu este înalt"), I (ex. „Unii arbori sunt înalţi") şi O (ex. „Unii arbori nu sunt înalţi"). *P. magic* v. *magic.* **2.** Adj. Care are forma unui pătrat **(1)**. ✧ *Metru* (sau *centimetru, kilometru etc.) p.* = unitate de măsură a ariei suprafeţelor, egală cu aria unui pătrat având latura cât dimensiunea liniară respectivă; simbol: m^2 (sau cm^2, km^2 etc.). **3.** S.n. Ansamblu de obiecte, de fiinţe etc. aşezate în formă de **p. (1)**; careu. **II.** (MAT.) **1.** S.n. Produs obţinut prin înmulţirea unui număr cu el însuşi; operaţia de ridicare la puterea a doua; număr ridicat la puterea a doua. ✧ *P. perfect* = număr natural pentru care există un altul astfel încât înmulţit cu el însuşi să dea chiar numărul dat. *Număr liber de pătrate* = număr întreg, diferit de 0 şi 1, care nu se divide prin pătratul nici unui număr. **2.** Adj. *Rădăcină pătrată a unui număr* = număr real sau complex având proprietatea că, înmulţit cu el însuşi, dă numărul respectiv.

PĂTRĂTIC, -Ă adj. **1.** Care are formă de pătrat, care se referă la pătrat; tetragonal. **2.** *Ecuaţie p.* = ecuaţie algebrică de gradul doi.

PĂTRĂŞCANU 1. Dimitrie D. P. (1872–1937, n. Tomeşti, jud. Iaşi), scriitor român. Proză scurtă umoristică inspirată din cotidianul anodin „Un prânz de gală". **2. Lucreţiu P.** (1900–1954, n. Bacău), avocat, om politic şi teoretician social-politic român. Fiul lui **P. (1)**. Membru al P.C.R. (din 1921). Ministru secretar de stat (aug.–nov. 1944), *ad-interim* (aug.–sept. 1944) şi ministru al Justiţiei (nov. 1944–febr. 1948). Participă, alături de E. Bodnăraş, la consfătuirea conspirativă (13/14 iun. 1944) a reprezentanţilor Palatului Regal şi armatei privind desprinderea României de Reich şi răsturnarea regimului Antonescu. Şeful delegaţiei române, care a mers la Moscova (29 aug. 1944) pentru încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite şi unul dintre semnatarii Convenţiei de armistiţiu (12 sept. 1944). Membru al delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris (29 iul.–15 oct. 1946) şi unul dintre semnatarii Tratatului de Pace cu Puterile Aliate şi Asociate (Paris, 10 febr. 1947). Destituit din funcţia de ministru al Justiţiei (24 febr. 1948), arestat (28 apr. 1948), împreună cu soţia, din dispoziţia lui Gheorghiu-Dej, anchetat, judecat (6–13 apr. 1954), condamnat la moarte şi executat (16/17 apr. 1954). Reabilitat în 1968. Scrierile sale conţin reflecţii marxiste asupra problemelor politice, economice şi sociale româneşti („Un veac de frământări sociale, 1821–1907", „Sub trei dictaturi"). **3. Elena P.-Veakis** (1914–1985, n. Cernăuţi), arhitectă şi decoratoare română. Soţia lui **P. (2)**. Lucrări de orientare funcţionalistă (Parcul Herăstrău, Teatrul Ţăndărică din Bucureşti - în colab., Casa Pleşoianu din Câmpina); interioare de case în Bucureşti; decoraţii de teatru.

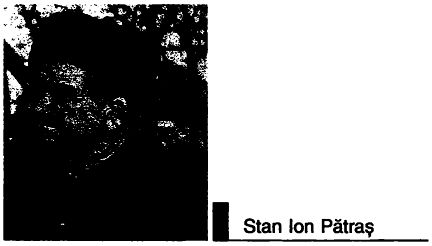

Stan Ion Pătraş

Lucreţiu Pătrăşcanu

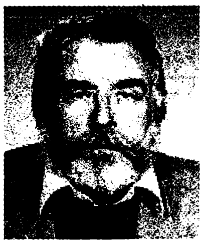

Adrian Păunescu

PĂTRĂUŢI, com. în jud. Suceava, în pod. Dragomirnei; 4 824 loc. (2008). Biserica Înălţarea Sfintei Cruci, ctitorie din 1487 a lui Ştefan cel Mare, cu picturi murale interioare originare.

PĂTRÍME s.f. Parte dintr-un întreg obţinută prin împărţirea lui în patru părţi egale. ✦ Notă muzicală egală cu a patra parte dintr-o notă întreagă.

PĂTRÚNDE (lat. *pertundere*) vb. III **1.** Intranz. A intra (cu greu) undeva, a străbate, a răzbate. ✦ Tranz. A străpunge, a perfora. **2.** Tranz. A pune stăpânire pe cineva sau pe ceva, a cuprinde, a umple. ✦ Fig. A mişca adânc; a emoţiona, a impresiona, a zgudui. ✦ Refl. Fig. A se lăsa convins, stăpânit, copleşit, dominat de ceva. **3.** Intranz. (Despre idei, concepţii etc.) A se răspândi, a se propaga. **4.** Tranz. A cunoaşte, a pricepe, a înţelege.

PĂTRÚNDERE s.f. **1.** Acţiunea de a pătrunde; străbatere, răzbatere, penetraţie. ✦ Capacitatea de a pricepe ceva cu uşurinţă; perspicacitate. **2.** (FIZ.) Penetranţă **(1)**.

PĂTRUNJÉL (lat. *petroselinum*) s.m. Plantă bienală din fam. apiacee, cu rădăcina pivotantă, îngroşată, lungă de 12–30 cm şi frunze penat-sectate *(Petroselinum hortense)*. Rădăcina conţine ulei volatil, calciu, fier, vitaminele A, B_2 etc., iar frunzele, ulei volatil, vitaminele A, B_1, C, acid folic, săruri minerale etc. Cultivat încă din Antic. de greci şi romani, atât rădăcina cât şi frunzele se folosesc în alimentaţie. Are întrebuinţări în medicina umană şi veterinară.

PĂTRUNZĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Care pătrunde, care răzbate; penetrant. ✦ (Despre ochi sau privire) Scrutător, cercetător; iscoditor. **2.** (Despre sunete, zgomote etc.) Puternic, intens. **3.** Fig. Mişcător, emoţionant, impresionant. **4.** Fig. Ager la minte, perspicace.

PĂTRUŢ, Ioan (1914–1992, n. satul Ohaba-Forgaci, jud. Timiş), lingvist român. Lucrări privind istoria şi structura limbii române („Studii de limba română şi slavistică"), onomastica („Onomastică românească"), dialectologia (redactor pr. la „Atlasul lingvistic român" II, serie nouă).

PĂTÚL^1 (lat. *patibulum*) s.n. **1.** Construcţie de lemn sau din nuiele, ridicată la oarecare înălţime deasupra solului, în care se usucă sau se păstrează ştiuleţi de porumb, fân, legume; coşar. **2.** Pătuiac. **3.** Platformă pentru pescari, construită pe pari înfipţi în albia unei ape. **4.** Coteţ. **5.** Răsadniţă. **6.** Un fel de platformă construită pe stâlpi pentru observarea vânatului şi pentru pază.

PĂTÚL^2 (< germ.) adj. *Măr* ~ (şi subst. m.) = soi de măr românesc, răspândit mai ales în Transilvania, cu fruct sferic turtit, mijlociu ca mărime, având coaja subţire, galbenă-limonie, cu o roşeaţă aprinsă pe partea expusă la soare şi cu miezul zemos, dulce-acrişor.

PĂTULELE, com. în jud. Mehedinţi, pe râul Blahniţa; 4 178 (2008).

PĂTURĂ (lat. **pittula*) s.f. **1.** Învelitoare confecţionată dintr-o ţesătură sau din fire groase de lână, din fibre sintetice sau de bumbac. ✦ Semifabricat în filatura

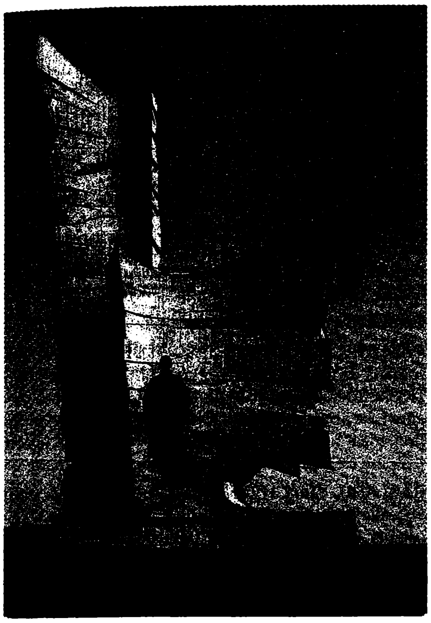

Păuliş. Monumentul închinat ostaşilor români căzuţi în luptele cu trupele ungare

bumbacului, debitat de maşinile bătătoare sub formă de strat din material fibros, continuu, care se înfăşoară în jurul unui ax rotitor. **2.** Strat (uniform) dintr-o substanţă care acoperă ceva. ✧ *P. vie* = totalitatea plantelor mici (licheni, muşchi, ierburi) care cresc într-o pădure. Sin. *p. erbacee. P. moartă* = strat alcătuit din resturi vegetale descompuse care acoperă suprafaţa solului unei păduri; litieră. ✦ (GEOL.) Strat. **3.** Fig. (Şi în forma *p. socială*) = grup social care se deosebeşte prin structura profesională variată, prin activitatea pe care o desfăşoară şi prin mediul de provenienţă divers.

PĂŢÁNIE s.f. Întâmplare (neplăcută) neobişnuită, pe care o trăieşte cineva; *p. ext.* (la pl.) peripeţii, aventuri.

PĂŢÍ (lat. *patire*) vb. IV tranz. şi intranz. **1.** A i se întâmpla cuiva ceva rău; a da peste o belea, peste ceva neaşteptat (şi neplăcut). 2. A suferi, a îndura, a pătimi (un necaz, o boală etc.).

PĂŢÍT, -Ă *(< păţi)* adj., s.n. **1.** Adj. Care a trecut prin multe încercări, care a suferit multe; cu experienţă, încercat, priceput. **2.** S.n. Faptul de a păţi ceva.

PĂUCA, com. în jud. Sibiu, situată în pod. Secaşelor; 2 020 loc. (2008). În satul **P.**, menţionat documentar (1309), au fost descoperite vestigiile unei aşezări neolitice (milen. 3 î.Hr.) în care s-au găsit vase ceramice pictate, figurine antropomorfe ş.a.

PĂULENI-CIUC, com. în jud. Harghita, în depr. Ciuc; 1 770 loc. (2008). Expl. de dolomit (în satul Delniţa). Până la 17 febr. 1968, satul şi com. **P.-C.** s-au numit *Păuleni*. În satul **P.-C.**, menţionat documentar (1567), se află o biserică romano-catolică (sec. 15), în stil gotic, cu tavan casetat şi pictat în 1613.

PĂULEŞTI 1. Com. în jud. Prahova, situată în C. Ploieştiului; 5 260 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Satu Mare, pe râul Someş; 4 975 loc. (2008). 3. Com. în jud. Vrancea; 2 208 loc. (2008).

PĂULIŞ, com. în jud. Arad, pe Mureş; 4 308 loc. (2008). Satul **P.** este menţionat documentar în 1333. Parc dendrologic. Monument închinat ostaşilor români căzuţi în luptă. Trupele române au desfăşurat aici, în 14–20 sept. 1944, lupte grele de apărare a intrării în defileul Mureşului. Detaşamentul Păuliş a respins încercările trupelor horthyste de a pătrunde în Pod. Transilvaniei.

PĂÚN (lat. *pavo, -onis*) s.m. Pasăre din ordinul galiformelor, mai mare decât o găină *(Pavo cristatus)*. Masculul are un penaj strălucitor viu colorat, cu reflexe metalice şi o coadă lungă cu pene ornamentale, pe care o poate roti. Originar din India, unde trăieşte în stare sălbatică. O specie înrudită (*p. de Congo)* trăieşte în V Africii.

PĂUN, Gheorghe (n. 1950, Cicăneşti, jud. Argeş), matematician român. M. coresp. al Acad. (1997). Cercetări privind teoria limbajelor formale, semiotică, lingvistică computaţională, inteligenţa artificială etc. („Gramatici matriciale", „Probleme actuale în teoria limbajelor formale"). Romane („Oglinzi mişcătoare").

PĂUNESCU, Adrian (n. 1943, Copăceni, jud. Bălţi), poet, ziarist, publicist şi om politic român. Redactor-şef la revista „Flacăra" (1973–1985). Iniţiator şi conducător al Cenaclului „Flacăra" (1973–1985) şi al Cenaclului „Totuşi iubirea" (din 1990). Lirică de mare inventivitate verbală şi de un retorism abundent, ce exprimă vitalismul frenetic şi patosul civic („Mieii primi", „Repetabila povară", „Manifest pentru sănătatea pământului"). Publicistică („Sub semnul întrebării").

PĂUNEŞTI, com. în jud. Vrancea, în C. Siretului Inferior; 6 799 loc. (2008).

PĂUNÍŢĂ s.f. **1.** (ORNIT.) Femela păunului. **2.** (ENTOM.) Insectă înrudită cu libelula, cu corpul subţire şi aripile strălucitoare, albastre la mascul şi verzi la femelă *(Callopteryx splendens)*.

PĂUN-PINCIO, Ion (1868–1894, n. Mihăileni, jud. Botoşani), scriitor român. Lirică sensibilă şi reflexivă, de influenţă eminesciană; instantanee în proză, portretistice sau evocatoare („Versuri şi proză"). M. post-mortem al Acad. (1948).

PĂUŞEŞTI, com. în jud. Vâlcea, situată în Subcarpaţii Olteniei; 2 891 loc. (2008).

PĂUŞEŞTI-MĂGLAŞI, com. în jud. Vâlcea, pe râul Olăneşti; 4 001 loc. (2008). În satul Valea Cheii se află mănăstirea Sărăcineşti (de maici), întemeiată în 1687–1688.

PĂUTZA, Sabin (n. 1943, Câlnic, Caraş-Severin), compozitor şi dirijor român. Stabilit în S.U.A. (1984). Activitate interpretativă, pedagogică. Inventivitate, imaginaţie coloristică, inspiraţie folclorică. Teatru muzical („Albă ca zăpada"), creaţie vocal-simfonică, simfonică, de cameră, corală, melodii.

PĂZÍ (< sl.) vb. IV 1. Tranz. A fi atent, a supraveghea ca ceva sau cineva să fie în siguranţă sau să nu fugă; a veghea. 2. Refl. şi tranz. A (se) feri de o primejdie, a (se) da la o parte. ✦ Refl. A evita (să facă un lucru). **3.** Tranz. A avea grijă, a se ocupa de cineva sau de ceva. **4.** Tranz. (Înv. şi pop.) A respecta, a îndeplini o poruncă, un angajament etc.

PÂCLĂ (< sl.) s.f. Suspensie în atmosferă a unor particule solide, fine, invizibile cu ochiul liber, care dau aerului un aspect tulbure, opalescent.

PÂCLELE, masiv deluros în Subcarpaţii Buzăului. Alt. max.: 509 m (vf. Pâclele Mari). În arealul platourilor de la Pâclele Mari şi Pâclele Mici de pe terit. com. Berca şi Beceni se află câte o zonă ocupată cu vulcani noroioşi, extinsă pe 19,7 ha şi, respectiv, 9,4 ha, rezervaţii ştiinţifice complexe (1924).

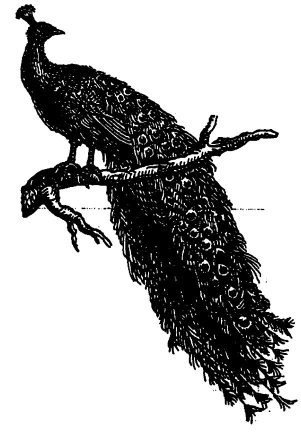

Păun

PÂCLIŞANU, Zenovie (1886–1958, n. satul Straja, jud. Alba), teolog şi istoric român. M. coresp. al Acad. (1919). Director al Arhivelor Statului din Cluj (1920–1922); membru al Comisiei politico-juridice (1946–1947) la Conferinţa de Pace de la Paris. Lucrări privitoare la istoria bisericii din Transilvania („Biserica şi românismul. Studiu istoric", „Vechile mănăstiri româneşti din Ardeal").

PÂINE (lat. *panem*) s.f. **1.** Produs alimentar obţinut prin coacerea unui aluat din făină de grâu sau de secară şi ingrediente, afânat prin fermentaţia drojdiei sau prin alte procedee; (reg.) pită. ✦ Aluat de făină frământat în vederea facerii pâinii **(1)**. **2.** Ceea ce este necesar pentru a trăi; hrană; existenţă. ✦ Fig. Agoniseală. **3.** (Fig.) Slujbă, funcţie, post.

PÂLC (POLC) (< sl.) s.n. **1.** Grup neorganizat de oameni, de animale, de păsări, de vegetaţie; ceată; stol. ✦ Grămadă mică, adunătură de lucruri. **2.** (IST.; la sfârşitul Ev. Med. în Ţara Românească şi Moldova) Unitate militară, corespunzătoare regimentului de mai târziu.

PÂLNIE s.f. **1.** Obiect de metal, de sticlă etc., de forma unui con gol în interior, prelungit printr-un tub îngustat, servind la turnarea lichidelor. ✦ P. analog. Nume dat unor obiecte sau unor părţi ale lor, care amplifică sau captează sunete (ex. p. gramofonului, **p.** telefonului). **2.** Plan înclinat care leagă galeria superioară cu cea inferioară a unui tunel în curs de excavare. 3. Groapă făcută de un proiectil de artilerie sau de o bombă.

PÂLPÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre flăcări) A tremura, a creşte şi descreşte în intensitate producând un zgomot surd; (despre foc) a arde cu flăcări tremurătoare. ✦ (Despre lumină) A creşte şi a descreşte în intensitate în mod intermitent. **2.** (Despre păsări sau insecte) A fâlfâi.

PÂNCEŞTI 1. Com. în jud. Bacău, pe stg. văii Siretului; 4 373 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Neamţ; 1 493 loc. (2008).

PÂNCOTA, oraş în jud. Arad, în C. Aradului; 7 616 loc. (2008). Centru viticol şi de vinificaţie. Menţionat documentar (1177). Localit. s-a aflat sub stăpânire turcească (1556–1595), habsburgică (1687–1867) şi sub autoritatea Imp. Austro-Ungar (1867–1918). Ridicată la rang de târg în sec. 18 şi declarată oraş la 17 febr. 1968.

PÂNDĂ s.f. Faptul de a pândi; loc ascuns de unde se poate pândi.

PÂNDÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. şi intranz. A observa cu atenţie (dintr-un loc ascuns); a spiona, a urmări. ✦ A aştepta un moment favorabil, un prilej. **2.** Tranz. A dori, a râvni să obţină, să pună mâna pe ceva.

PÂNGĂRAŢI 1. Lac de acumulare, realizat cu scop hidroenergetic, pe cursul mijlociu al râului Bistriţa; supr.: 153 ha. 2. Com. în jud. Neamţ, pe râul Bistriţa; 5 413 loc. (2008). Hidrocentrală. Mănăstirea **P.** (de călugări), întemeiată în 1461, reconstruită în 1560 prin osârdia lui Alexandru Lăpuşneanu. Rezervaţie forestieră (pădure cu tisă în amestec cu pin, brad, molid, fag).

PÂNGĂRÍ *(< păgân)* vb. IV tranz. **1.** A necinsti, a dezonora; a profana. ✦ A viola. **2.** A murdări, a mânji.

PÂNTECE (lat. *panticem*) s.n. **I. 1.** Abdomen; burtă. **2.** Stomac. **3.** P. ext. Uter. **II.** P. analog. **1.** Partea interioară a unui lucru, a unei încăperi; adâncime. **2.** Partea proeminentă, bombată a unor obiecte.

PÂNZĂ (probabil cuv. autohton) s.f. **1.** Ţesătură de bumbac, de in, de cânepă, cu legătura dintre firele de urzeală şi cele din bătătură de obicei simplă. ✧ *P. de casă* = p. ţesută la războiul de ţesut manual. ✦ Plasă deasă de pescuit. ✦ Fig. Şir, rând (de oameni). ✦ Fig. Şuviţă, fascicul. 2. Bucată de **p. (1)** cu diferite întrebuinţări. ✧ *P. de cort* = foaie de cort. ✦ P. ext. Pictură (pe pânză). **3.** Ţesătură specială din fire textile sau metalice folosită în laboratoare, în industrie etc. **4.** Lama unor instrumente. ✧ *P. de ferăstrău* = tăişul de metal al unei unelte-ferăstrău. 5. (GEOL.) *P. de şariaj* = unitate tectonică constituită din formaţii geologice mai vechi, deplasate şi împinse prin mişcările tectonice (în procesul de şariaj) peste altele mai noi. *P. eruptivă* = formă de zăcământ al rocilor vulcanice formată prin consolidarea curgerilor de lave. *P. de apă subterană* = strat *acvifer.* 6. (MAT.) Suprafață.

PÂNZÉTURI s.n. pl. 1. Diferite sortimente de pânză (1). 2. Obiecte confecționate din pânză (1); albituri, rufărie.

PÂRĂ s.f. 1. (Pop.) Acuzare, denunț. ✦ (Înv. și pop.) Judecată, proces. 2. Calomnie, defăimare.

PÂRÂITÚRĂ s.f. Zgomot caracteristic produs de o rupere, de o sfâșiere, de arderea unui material tare etc. ✦ Succesiune de zgomote scurte și dese; răpăit.

PÂRÂT, -Ă adj., s.m. și f. (Parte dintr-un proces civil) împotriva căreia este introdusă o acțiune.

PÂRÂU (cuv. autohton) s.n. Apă curgătoare, permanentă sau temporară, de mică dimensiune; râu mic.

PÂRÂUL RECE, localit. componentă a orașului Predeal, jud. Brașov, stațiune climaterică și de odihnă, situată în Clăbucetele Predealului, la 960 m alt.

PÂRCĂLÁB (< magh.) s.m. 1. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dregător însărcinat cu conducerea unei cetăți și a reg. din jur; avea atribuții militare, administrative și judecătorești, reprezentând pe domn în teritoriul supus autorității lui. 2. Denumire dată în Țara Românească administratorilor satelor boierești și mănăstirești. 3. Perceptor rural.

PÂRG (PÂRGĂ s.f.**)** (< sl.) s.n. Timpul de la începutul coacerii fructelor, legumelor, cerealelor; starea acestora în această fază de început a coacerii până la maturizare.

PÂRGÁR (< magh., germ.) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Nume dat celor 12 membri care alcătuiau sfatul ce conducea un oraș sau un târg.

PÂRGĂREȘTI, com. în jud. Bacău, pe râul Oituz; 4 894 loc. (2008).

PÂRGHIE (cf. lat. *pergula*) s.f. 1. (TEHN.) Bară rigidă care se sprijină pe un punct de articulație fix și asupra căreia se pot exercita două forțe, una motoare, iar cealaltă rezistentă, aceasta din urmă având punctul de aplicație, direcția, sensul și mărimea diferite de ale forței motoare. 2. Fig. Forță care dă impuls unei activități.

PÂRÍ (< sl.) vb. IV tranz. A spune, a da pe față acuzând faptele unei persoane, uneori cu intenția de a-i face rău. ✦ (Înv.) A da în judecată.

PÂRJOÁLĂ (< tc., bg.) s.f. 1. (Pop.) Bucată de carne friptă pe grătar. 2. Chiftea (mare), dată prin pesmet, foarte pufoasă, prăjită în grăsime.

PÂRJÓL s.n. Foc mare, puternic; incendiu violent. ✦ Fig. Prăpăd, dezastru.

PÂRJOL, com. în jud. Bacău, pe râul Tazlău; 6 782 loc. (2008). Expl. de petrol.

PÂRJOLÍ (< magh.) vb. IV tranz. 1. A da foc, a incendia, a nimici (prin foc). ✦ Tranz. A arde un aliment ținându-l a un foc puternic. 2. Intranz. (Despre Soare) A arde foarte tare. ✦ Tranz. (Despre Soare) A veșteji, a usca vegetația din cauza razelor puternice. ✦ Fig. A înșela pe cineva, provocându-i o pagubă mare.

PÂRLEÁLĂ s.f. 1. Acțiunea de a (se) pârli; arsură ușoară; pârlitură. 2. Fig. (Fam.) Păcăleală, înșelătorie; pagubă, pierdere.

PÂRLEÁZ (< bg., scr.) s.n. Trecătoare peste un gard țărănesc, formată dintr-una sau din mai multe scânduri sau bârne așezate orizontal și sprijinite pe țăruși, care ușurează escaladarea.

PÂRLÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. și refl. 1. A (se) arde ușor la suprafață. 2. A (se) înnegri, a (se) bronza. 3. A (se) ofili, a (se) veșteji. 4. Fig. A (se) păcăli, a (se) înșela.

PÂRLÍRE s.f. Acțiunea de a (se) pârli. ✦ (IND. TEXT.) Operație de finisare textilă care constă în arderea capetelor de fibre proeminente, aplicată țesăturilor ce urmează a fi mercerizate, imprimate sau firelor destinate fabricării ației.

PÂRLÍT, -Ă adj. 1. Ars ușor, superficial. 2. (Despre oameni) Ars de soare; bronzat. 3. (Despre vegetație) Ofilit, veștejit, uscat. 4. Fig. (Fam.; despre oameni; și subst.) Sărman, amărât, prăpădit.

PÂRLOÁGĂ (< bg., scr.) s.f. Teren agricol necultivat, invadat de buruieni; ogor (2).

PÂRNĂIE s.f. 1. (Reg.) Vas de lut, lărgit la partea de sus, cu capacitatea de 4-5 l, folosit în gospodăria țărănească pentru gătit sau pentru păstrarea alimentelor; conținutul unei asemenea oale. 2. (Pop.) Închisoare, temniță.

PÂRSCOV, com. în jud. Buzău, pe râul Buzău; 6 120 loc. (2008). Satul **P.** este menționat documentar (1515). În satul Bădila se află rezervația geologică „Sarea lui Buzău" (1 ha).

PÂRȘ (< sl.) s.m. Nume dat mai multor specii de mamifere rozătoare, frugivore, cu corpul lung de c. 20-25 cm, cu blană sură-argintie, coadă lungă și stufoasă și ochi mari. Duc o viață nocturnă prin păduri, se adăpostesc în scorburi de copaci și hibernează. În România trăiesc *p. comun, p. de alun, p. de stejar* și *p. cu coadă stufoasă.*

PÂRȘCOVENI, com. în jud. Olt, situată în C. Romanați; 3 122 loc. (2008).

PÂRTEȘTII DE JOS, com. în jud. Suceava, situată în pod. Sucevei; 2 959 loc. (2008).

PÂRTIE (< scr.) s.f. 1. Cărare sau drum făcute prin zăpadă. 2. Culoar amenajat (și marcat) prin zăpadă, pe care trebuie să-l parcurgă fiecare concurent la unele probe sportive (bob, schi etc.). 3. (Pop.) Drum deschis prin semănături, printr-un desiș de pădure etc.

PÂRVAN, Vasile (1882-1927, n. sat Huruiești, jud. Bacău), istoric și arheolog român. Acad. (1913). Specialist în preistorie și istoria civilizației greco-romane („Getica", „Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene", „Începuturile vieții romane la gurile Dunării"). A organizat Școala română din Roma, inițiind și conducând anuarele acesteia: „Ephemeris Dacoromana", „Diplomatarium Italicum" și prima serie a revistei „Dacia". Rol deosebit în crearea noii școli românești de arheologie. A organizat numeroase șantiere arheologice, dintre care cel mai important este cel de la Histria și a făcut săpături sistematice în stațiunile arheologice din a doua Epocă a Fierului (Piscul Crăsanilor, Tinosu, Mănăstirea, Poiana ș.a.). În „Memoriale" și „Idei și forme istorice", **P.** și-a expus concepția despre lume, inspirată de stoicism, platonism și bergsonism. Membru al mai multor academii și societăți științifice străine.

PÂRVU, Ilie (n. 1941, Strejești, jud. Olt), filozof român. M. coresp. al Acad. (1992). Contribuții în filozofia științei și metafizică („Introducere în epistemologie", „Infinitul și infinitatea lumii", „Arhitectura existenței").

PÂRVULESCU, Constantin (1890-1945, n. Ploiești), astronom român. Comunist. Cercetări de astronomie stelară și mecanică cerească („O nouă metodă pentru determinarea orbitelor stelelor duble", „Elemente de mecanică cerească"). A emis (1943) ideea pulsației galaxiilor; o mică planetă poartă numele său. M. post-mortem al Acad. (1991).

PÂRVULESCU, Constantin (1895-1992, n. Băile Olănești), om politic român. Comunist. Unul dintre membrii fondatori ai P.C.R. (1921). Face parte (apr.-sept. 1944) alături de E. Bodnăraș și I. Rangheț din conducerea operativă a partidului. La Congresul al XII-lea (nov. 1979), a criticat vehement cultul personalității creat în jurul lui N. Ceaușescu și al soției acestuia.

Vasile Pârvan

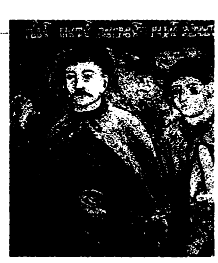

Pârvu Mutu

PÂRVULESCU, Dumitru (n. 1933, București), luptător român de greco-romane (categoria 52 kg). Campion olimpic (Roma, 1960) și medaliat cu bronz (Tōkyō, 1964); medaliat cu argint la campionatele mondiale (1961).

PÂRVU MUTU (1657-1735, n. Câmpulung), zugrav și iconar român. Zugrav de curte al Cantacuzinilor. Lucrările sale, cu un puternic caracter laic, reprezintă un moment important în evoluția picturii vechi din Muntenia (portretele votive din biserica de la Filipeștii de Pădure - capodopera sa, bisericile de la Cotroceni, Colțea, Sinaia, Râmnicu Sărat).

PÂSLÁRI s.m. pl. Cizme sau papuci din pâslă.

PÂSLARU, Margareta (n. 1943, București), cântăreață română de muzică ușoară. Stabilită în S.U.A. Debut în 1958. Carieră în anii '60-'70. Lansează numeroase șlagăre („Pe aripa vântului", „Chemarea mării", „Mandolina mea"). Actriță de film („Veronica") și teatru („Opera de trei parale"). Textieră și compozitoare.

PÂSLARU, Mina (1952-1995, n. Leșu, Sadova, jud. Suceava), interpretă română de muzică populară. Excelentă interpretă a doinei din zona Bucovinei și a Moldovei centrale.

PÂSLĂ (< sl.) s.f. Produs presat, din fibre de lână sau din păr de animale, strâns legate între ele prin încâlcire (împâslire); se folosește pentru izolări termice și acustice, pentru amortizări, pentru confecționarea pălăriilor, a pâslarilor etc.

Pb, simbol chimic pentru *plumb.*

PC (abreviere de la engl. Personal Computer) subst. Calculator personal.

Pd, simbol chimic pentru *paladiu.*

PEABODY, George (1785-1869), bancher și filantrop american. Întemeietor al unor fundații de sprijin pentru mari universități americane (Johns Hopkins, Yale, Harvard ș.a.).

PEACE RIVER, râu în V Canadei, afl. stg. al râului Sclavilor; 1 923 km. Izv. din m-ții Stâncoși. Pe cursul superior a fost construit lacul de acumulare Williston.

PEACOCK, Thomas Love (1785-1866), scriitor englez. Romane în care apar portrete caricaturale ale reprezentanților Școlii lakiste - al cărei adversar declarat este („Melincourt", „Castelul fanteziei") sau romantice („Fecioara Marian").

PEÁJ (< pr.) s.n. Drept de folosință a unei căi ferate străine pentru transportul de mărfuri cu vehicule proprii.

PEAK DISTRICT NATIONAL PARK, parc național (1 400 km^2) din partea central-nordică a Angliei. Alt. max.: 636 m. Terenuri mlăștinoase, cu vegetație și faună bogate.

PEÁN (< fr., gr. *paian*), s.n. Imn pentru zei, îndeosebi pentru Apolo.

PÉAN, Jules-Émile (1830-1898), chirurg francez. A introdus procedee și noi instrumente (pensă hemostatică cu cremalieră) revoluționând tehnica chirurgicală a hemostazelor. A efectuat prima splinoectomie. Întemeietorul chirurgiei ginecologice.

PEANO, Giuseppe (1858-1932), matematician și logician italian. Fondatorul „Revistei de matematică" (1891). A realizat axiomatizarea numerelor naturale („Principiile aritmeticii"). Cercetări de logică matematică, teoria ecuațiilor diferențiale. Unul dintre creatorii limbajului simbolic al logicii („Formular matematic"). A descoperit (1890) o curbă continuă care umple un pătrat (*curba lui P.*).

PEARL HARBOR, golf pe coasta de S a ins. Oahu (arh. Hawaii). Bază navală și aviatică (din 1906) a S.U.A. Atacul prin surprindere de către japonezi (7 dec. 1941) a provocat grele pierderi flotei americane, marcând începutul conflictului nipono-american și intrarea S.U.A. în cel de-al Doilea Război Mondial.

PEARSON, Karl (1857-1937), matematician și statistician britanic. Discipol al lui F. Galton, împreună cu care

Giuseppe Peano

Robert Edwin Peary

a realizat revista „Biometrika" (1901). Unul dintre fondatorii statisticii, ale cărei metode le-a aplicat la probleme de biologie şi genetică, în special la evoluţie şi ereditate („Etica gândirii libere", „Posibilităţile morţii şi alte studii despre evoluţie").

PEARSON, Lester Bowles (1897-1972), om politic canadian. Lider al Partidului Liberal. Ministru de Externe (1948-1957). Ca prim-min. al Canadei (1963-1968) a stăvilit revendicările de independenţă ale Québec-ului francofon. Premiul Nobel pentru pace (1957).

PEARY 1. Robert Edwin P. (1856-1920), explorator polar american. A întreprins explorări în reg. arctice. Primul explorator care a atins Polul Nord (6 apr. 1909). **2. Ţara ~,** porţiune a ţărmului nordic al ins. Groenlanda. Aici se găseşte capul Morris Jesup, cel mai nordic punct al Groenlandei.

PEBRÍNĂ (< fr.) s.f. Boală a viermilor de mătase provocată de parazitul monocelular *Nosema bombycis.*

PEĆ, oraş în Serbia (Kosovo şi Metohia); 78,2 mii loc. (2002). Centru religios ortodox (1219-1766) şi sediul Patriarhiei ortodoxe sârbe (1253-1768, cu întreruperi). Bisericile Sfinţii Apostoli (sec. 13-14) şi Sf. Dimitrie (1316-1324). La 19 km SV de oraş se află mănăstirea Dečani (1327-1335).

PECÁRI, specie de mamifer, înrudit cu porcul sălbatic *(Dicotiles tajacu)* care trăieşte în America. Are o lungime de c. 1 m şi o înălţime de 50 cm. Se hrăneşte cu fructe, rădăcini, mici vertebrate, insecte.

PECENEAGA, com. în jud. Tulcea, pe Dunărea Veche; 1 929 loc. (2008). Între **P.** şi satul Camena există o linie de falie care separă Pod. Dobrogei de Nord de Pod. Dobrogei Centrale.

PECENÉGI (< germ., fr., rus) s.m. pl. Populaţie migratoare de neam turcic, originară din Asia Centrală, care s-a aşezat la sfârşitul sec. 9 în Moldova, apoi în Ţara Românească, Dobrogea şi Transilvania în calitate de aliaţi ai ţarului bulgar Simion. În sec. 11 au fost înfrânţi de uzi, fiind, treptat, asimilaţi de populaţia autohtonă.

PECÉTE (< sl.) s.f. **1.** (În Ev. Med. şi Epoca Modernă) Placă de metal (cu mâner sau montată pe un inel) care avea gravată o monogramă sau un semn heraldic; aplicată pe un act (fie direct, fie pe o bucată de ceară prinsă de document), îi atesta acestuia autenticitatea şi integritatea. ✦ Ştampilă, sigiliu. **2.** Semn imprimat pe ceva cu o pecete **(1).** ✦ Fig. Semn caracteristic, trăsătură specifică; urmă, amprentă; *spec.* stigmat. **3.** (BOT.) *Pecetea lui Solomon* = plantă erbacee, perenă, cu flori mici, tubuloase, albe *(Polygonatum multiflorum).* Rizomii şi rădăcinile au utilizări în medicina tradiţională, în cosmetică şi vopsitorie.

Pecete (1)

PECETLUÍ (< sl., magh.) vb. IV **1.** Tranz. A pune, a aplica o pecete **(1);** a sigila, a ştampila. ✦ A întări, a confirma un act prin aplicarea unei peceţi; *fig.* a consfinţi un legământ. ✦ Fig. A stigmatiza, a dezonora. **2.** Refl. Fig. A se întipări, a se imprima în minte, în memorie etc. **3.** Tranz. (În practica religiei creştine) A însemna cu hârleţul cele patru colţuri ale mormântului înainte de a pune sicriul în groapă.

PEČEVI, Ibrahim (1574-c. 1650), cronicar turc. „Cronica" sa tratează evenimente din istoria turcilor otomani, între 1520 şi 1639 şi cuprinde informaţii valoroase pentru istoria Ţărilor Române din sec. 16-17.

PECHEA, com. în jud. Galaţi, situată în C. Covurlui; 11 472 loc. (2008).

PECHINÉZ (n. pr. *Pekin*) s.m. Rasă de câini de apartament, de talie mică, cu ochi exoftalmici, botul scurt şi turtit, urechile lăsate în jos, picioarele scurte, părul lung şi mătăsos. Originar din China, unde erau crescuţi în Palatul Imperial.

PECH-MERLE, peşteră în Franţa central-sudică, în apropierea localit. Cabrerets, cu c. 2 km de galerii, pe pereţii cărora se află picturi preistorice atribuite perioadei Magdaleniene.

PECHSTEIN, Hermann Mex (1881-1955), pictor german. Exponent al curentului Die Brücke (din 1906), opera sa se înscrie în expresionismul german postbelic („Fată tânără în tricou galben şi negru").

PECICA, oraş în jud. Arad, pe dr. râului Mureş, la graniţa cu Ungaria; 13 595 loc. (2008). Punct de vamă (în satul Turnu). Expl. de petrol şi gaze naturale. Poiană cu narcise („la Rovine"). Pe terit. satului **P.,** menţionat documentar (1335), au fost descoperite vestigiile unei aşezări fortificate din Epoca Bronzului mijlociu, cu 16 nivele de locuire, în care s-au găsit vase ceramice cu decor bogat. Tot aici au fost scoase la iveală un tezaur de aur (o faleră şi un colier cu 48 de mărgele), datând din Hallstatt, şi urmele unei aşezări fortificate dacice (o *dava*), presupusă a fi fost antica *Ziridava,* menţionată în scrierile lui Ptolemeu.

PECINEAGA, com. în jud. Constanţa, situată în pod. Cobadin; 3 225 loc. (2008).

PECINEAGU, lac antropic pe cursul superior al Dâmboviţei, la c. 25 km amonte de Podu Dâmboviţei, între m-ţii Făgăraşului la N, Iezerului la S şi Piatra Craiului la E, dat în folosinţă în 1984; supr.: 182 ha; vol. total: 69 mil. m³. Baraj de 105 m înălţime, 300 m lungime la coronament. Face parte din sistemul energetic şi de alimentare cu apă a municipiului Bucureşti.

PECÍNGINE (lat. *petigo, -ginis*) s.f. **1.** Numele popular al mai multor boli de piele contagioase, manifestate prin erupţii de vezicule; formează cruste şi provoacă mâncărime; *p. ext.* eczemă. **2.** P. analog. Porţiune dintr-o semănătură în care vegetaţia a fost distrusă de plante parazite. ✦ Fig. Pată de igrasie, de mucegai pe un zid, pe o clădire etc.

PECIORA 1. Fl. în NE părţii europene a Federaţiei Ruse; 1 809 km. Izv. din N m-ţilor Ural şi se varsă printr-o deltă în G. **P.** La c. 130 km amonte de vărsare, **P.** se desparte în două braţe. **2.** Golf al M. Barents. **3. Marea ~,** denumire a părţii SE a M. Barents.

PECIU NOU, com. în jud. Timiş, pe dr. văii Timiş şi pe râul Bega Mică; 4 883 loc. (2008). Rezervaţie forestieră (în satul Diniaş).

PECK, Gregory [Eldred] (1916-2003), actor american de film. Preşedinte al Academiei de Arte şi Ştiinţe Cinematografice din Los Angeles (1967-1970), preşedinte al Institutului american de film (1967-1969). A abordat aproape toate genurile de film. Personaje remarcabile prin forţă şi eleganţă morală, inteligenţă („Pe cuvânt de onoare", „Moby Dick", „Vacanţă la Roma", „Tunurile din Navarone", „Promontoriul groazei", „Forţa tăcerii"). Premiul Oscar: 1962 („Să nu ucizi o pasăre cântătoare").

Pechinez

PECKHAM, John (c. 1220-1292), prelat englez. Devenit arhiepiscop de Canterbury (1279) a militat pentru disciplină şi întărirea puterii ecleziastice. Lucrări cu subiecte din scriptură sau morale; imnuri şi poeme lirice.

PECKINPAH, David Samuel (zis **Sam)** (1925-1984), cineast american. Creator al unui nou tip de western, dur şi violent, în care sunt pedepsite corupţia, compromisul şi trădarea („Escorta morţii", „Balada lui Cable Hogue", „Pat Garrett şi Billy the Kid", „Operaţiunea «Osterman»").

PÉCS, oraş în S Ungariei; 162,4 mii loc. (2001). Ind. chimică, uşoară şi alim. Universitate (1367, reînfiinţată în 1922). Sediul unei episcopii, întemeiată de Ştefan I în 1009. Catedrală (sec. 11); Moschee (sec. 16), transformată în biserică catolică; Palat episcopal (1838-1852), în stil baroc. Ocupat de turci în perioada 1543-1686.

PECTÍNE (< fr.; {s} *gr. pektos* „întărit, coagulat") s.f. pl. Polizaharide care se găsesc în ţesuturile vegetale. Prin încălzire cu o soluţie de zaharoză slab acidulată formează geluri. Se întrebuinţează la fabricarea gemurilor, marmeladei etc., în ind. farmaceutică şi cosmetică.

PECTORÁL, -Ă (< fr.; lat. *pectoralis,* din *pectus* „piept") adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care se referă la torace, la piept. ✧ *Muşchi p.* = muşchi lat pereche, care se inseră pe primele şase cartilaje costale, claviculă şi humerus. Sunt doi muşchi pectorali: *micul* şi *marele p.* **2.** (Despre medicamente, tratamente) Folosit ca remediu în bolile de piept. **II.** S.n. Placă ornamentală din metal, de forma unui pieptar, care constituia una din piesele armurii. ✦ Piesă ornamentală din stofă sau metal decorată cu pietre preţioase, purtată pe piept de faraoni şi mari preoţi iudei.

PECULEA, Marius (Stan) Sabin (n. 1926, Cluj), inginer român. Acad. (1993). Director (din 1970) al Uzinei „G" din Râmnicu Vâlcea, prima unitate nucleară din România, unde a proiectat şi realizat prin soluţii originale sistemul de obţinere a apei grele („Apa grea. Procese industriale de separare"). A realizat prima instalaţie de separare a azotului 15 din România etc. Expert al Agenţiei Internaţionale de Energie Atomică din Viena.

PECÚLIU (< lat. *peculium* „gratificaţie, mic cadou") s.n. **1.** Sumă de bani pe care un condamnat o primeşte după ispăşirea pedepsei pentru munca prestată în timpul detenţiei; *p. ext.* mic câştig pus deoparte. **2.** (IST.) Sumă de bani câştigată de un sclav sau de un soldat roman pe care acesta o primea la eliberare.

PECUNIA (în mitologia romană), zeiţă care personifică banii.

Gregory Peck

Marius Peculea

PECUNIÁR, -Ă (< fr.; lat. *pecuniarius,* din *pecunia* „bani") adj. Care constă în bani, care se referă la bani; bănesc. ✦ P. ext. Material.

PEDAGÓG, -Ă (< fr., lat., ngr. germ.; {s} gr. *paidagogos* din *pais, paidos* „copil" + *agogos* „care conduce") subst. **1.** S.m. (În Antic.) Sclav instruit care însoţea copiii stăpânului la şcoală şi îi ajuta la pregătirea lecţiilor. **2.** S.m. şi f. Specialist în pedagogie; persoană care se ocupă cu activitatea didactică şi educativă; *p. ext.* profesor. **3.** S.m. şi f. Persoană însărcinată cu îndrumarea şi cu supravegherea elevilor în şcoală sau în internat, în afara orelor de clasă.

PEDAGOGÍE (< fr.; {s} gr. *pais, paidos* „copil" + *agoge* „conducere") s.f. Ştiinţa şi arta *educaţiei.* ✧ *P. cibernetică* = disciplină pedagogică modernă care studiază principiile şi legile modelului educativ cu metode cibernetice. *P. socială* = orientare în pedagogia contemporană (P. Natorp, P. Barth ş.a.) care consideră educaţia ca un proces de formare conştientă a omului în, prin şi pentru societate; sin. *sociologia educaţiei. P. comparată* = disciplină care se ocupă de studiul comparativ al sistemelor naţionale de educaţie şi învăţământ. *P. specială* = ramură a pedagogiei care se ocupă cu studiul psihopedagogic şi cu instruirea deficienţilor senzoriali, intelectuali etc. Principalele ei subdiviziuni sunt: *tiflopedagogia, surdopedagogia, oligofrenopedagogia* şi *logopedia.*

PEDALÁ (< fr.) vb. I intranz. A acţiona pedalele bicicletei sau ale unui mecanism prevăzut cu pedale (ex. barcă) pentru a le pune în mişcare. ✦ P. ext. A merge cu bicicleta.

PEDÁLĂ (< fr.) s.f. 1. Pârghie de comandă sau de antrenare a unui mecanism, acţionată cu piciorul. ✦ Dispozitiv pentru tiparul înalt, a cărui acţionare se efectuează cu o pedală (1). 2. (MUZ.) Dispozitiv la anumite instrumente (pian, orgă etc.), menit să aducă modificări timbrului, duratei şi înălţimii sunetelor. ✦ Sunet prelung şi grav, aparţinând sau nu sunetelor care se succede în timpul duratei sale.

PEDALIÉR (< fr.) s.n. (La orgă) Ansamblu de pedale care corespund sunetelor grave; bas.

PEDALÍST adj. (MUZ) *Bas p.* Cea mai gravă categorie a vocilor bărbăteşti (bas profund).

PEDANTERÍE (< fr.) s.f. **1.** Paradă de erudiţie; meticulozitate, minuţiozitate excesivă (şi formală); preocupare excesivă pentru lucruri neînsemnate; manie a ordinii; pedantism.

PEDEÁPSĂ (< ngr.) s.f. **1.** Măsură cu caracter disciplinar luată împotriva celui care a săvârşit o greşeală. V. *sancţiune.* ✦ (DR.) Măsură de constrângere (ex. închisoare, plata unor sume de bani, decăderea din anumite drepturi) luată faţă de o persoană care a comis o infracţiune; sancţiune penală. **2.** Fig. Suferinţă (fizică sau morală), chin, supliciu; necaz, pacoste; nenorocire.

PEDEPSÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A aplica, a da o pedeapsă **(1)**; *p. ext.* a condamna pentru o infracţiune. ✦ Refl. (Înv.) A se chinui; a suferi, a îndura, a pătimi.

PEDERÁST (< fr., gr.) s.m. Cel care practică pederastia.

PEDERASTÍE (< fr.; {s} gr. *paiderastia,* din *pais, paidos* „băiat" + *erastes* „îndrăgostit") s.f. Atracţie sexuală a unui bărbat adult pentru un adolescent; *p. ext.* orice practică homosexuală masculină.

PEDERSEN, Charles (1904–1989), chimist american de origine norvegiană. Studii de chimie supermoleculară şi coordinativă. A identificat şi selectat substanţe organice pentru mecanisme de recunoaştere a altor specii chimice. Premiul Nobel pentru chimie (1987), împreună cu D.J. Cram şi J.-M. Lehn.

PEDERSEN, Christiern (c. 1480–1554), umanist şi teolog danez. Canonic. Credincios regelui Christian II, l-a însoţit pe acesta în exil. Admirator al Reformei, a trecut la luteranism şi a tradus în daneză „Biblia" lui Luther (1550).

PEDERSEN, Holger (1867–1953), lingvist danez. Studii comparative privind limbile indo-europene („Gramatica comparată a limbilor celtice").

PEDERSEN, Knut v. **Hamsun, Knut.**

PEDESTRÁŞ s.n. (Înv.) Infanterist.

PEDESTRÍME s.f. (Înv.) Infanterie.

PEDÉSTRU, -Ă (lat. *pedester, pedestris*) adj., s.m. **1.** Adj. Care merge, care călătoreşte pe jos. ✦ (Substantivat, m.) Pieton. **2.** Adj. (Despre trupe, militari etc.) Care se deplasează pe jos; care luptă mergând pe jos. **3.** S.m. (Înv.) Infanterist.

PEDIATRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pais, paidos* „copil" + *iatreia* „tratament") s.f. Ramură a medicinii care se ocupă cu studiul fiziologiei şi al patologiei copilului.

PEDIÁTRU, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Medic specialist în pediatrie; medic de copii.

PEDICÉL (< fr., lat.) s.n. Codiţa unor flori, fructe sau muguri, prin care acestea se leagă de axul inflorescenţei. Florile care au **p.** se numesc flori pedicelate (ex. zambila, lăcrimioara), iar cele lipsite de p. sunt numite sesile.

PEDICHIÚRĂ (< fr., germ.; {s} lat. *pes, pedis* „picior" + *cura* „grijă") s.f. Operaţie de îngrijire a pic\ioarelor, care constă în tăierea şi curăţirea unghiilor şi a bătăturilor.

PEDÍCUL (< fr.; {s} lat. *pediculus* „piciorus") s.n. Formaţie anatomică alungită şi strâmtă, care leagă un organ de restul organismului ori două părţi ale aceluiaşi organ; conţine vase sangvine şi limfatice, nervi (ex. **p.** renal, **p.** hepatic).

PEDICULÓZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *pediculus* „păduche") s.f. Totalitatea leziunilor provocate de infestarea corpului şi a părului cu păduchi.

PEDICÚŢĂ s.f. (BOT.) Brădişor **(2).**

PEDIGRÍU (PEDIGRÍ) (< engl., fr.) s.n. (ZOOT.) Genealogia unui animal de rasă pură; document care atestă această genealogie. **P.** dă posibilitatea cunoaşterii gradului de înrudire a indivizilor şi a valorii genetice a reproducătorilor.

PEDIMÉNT (< fr., engl.) s.n. **1.** (GEOMORF.) Suprafaţă de eroziune întinsă, uşor înclinată (1–7%), modelată în roci, situată la poalele munţilor din pustiuri, intersectată de albiile *uedurilor.* Unirea mai multor **p.** formează o *pediplenă.* **2.** (ARHIT.) Fronton triunghiular care încadrează în partea superioară portalul, uzitat la construirea templelor din Grecia antică (Partenonul). Preluat şi în timpul Renaşterii italiene (Palatul Farnese).

PEDIPLÉNĂ (< fr.; {s} lat. *pes, pedis* „picior" + engl. *plain* „câmpie") s.f. (GEOMORF.) Suprafaţă de netezire (câmpie de denudare) formată prin extinderea şi îngemănarea pedimentelor.

PEDO^1- (PEDI-) (< fr.; {s} gr. *pais, paidos* „copil") Element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) copil, educaţie", cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

PEDO^2- (< fr.; {s} gr. *pedon* „sol, teren") Element de compunere cu sensul de „sol, teren", cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

PEDOCLIMÁTIC, -Ă (< *pedo^2-* + *climatic*) adj. Care se referă la condiţiile de sol şi de climă.

PEDOFÍL (< fr.; {s} *pedo^1-* + gr. *philos* „iubitor") s.m. Adult cu atracţie sexuală pentru copii (indiferent de sexul lor).

PEDOFILÍE (< fr.; {s} *pedo^1-* + *philein* „a iubi") s.f. Atracţie sexuală faţă de copii (indiferent de sexul lor).

PEDOGENEZĂ (< *pedo^1-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. **1.** (BIOL.) Fenomen prin care un animal în stadiul de larvă sau de preadult ajunge să se reproducă. **2.** Proces de formare şi evoluţie a solului.

PEDOGEOGRAFIE (< *pedo^2-* + geografie) s.f. Disciplină ştiinţifică care studiază distribuţia geografică a solului în corelaţie cu factorii pedogenetici (clima, vegetaţia, fauna din sol, microorganismele, roca de bază, apa freatică, timpul).

PEDOLOGÍE^1 (< fr. {i}; {s} *pedo^2-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul solurilor, al legilor de formare, de evoluţie şi de distribuire geografică a acestora, al clasificării şi al principiilor generale de folosire, ameliorare şi dirijare a fertilităţii lor.

PEDOLOGÍE^2 (< fr. {i}; {s} *pedo^1-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină care studiază psihologic copilul ca fiinţă al cărei univers diferă calitativ de lumea adultului şi care parcurge un proces de socializare. Întemeiată în sec. 19 de W. Th. Preyer, a fost dezvoltată în sec. 20 de J. Paget, *E. Claparède,* H. Walton, A.L. Gesell.

PEDRELL, Felipe (1841–1922), compozitor, folclorist şi muzicolog spaniol. Muncă de erudit şi de reconstituire a muzicii vechi. Operă de folclorist („Cancionero popular español"). A scris opere, poeme, trilogia „Pirineii". Promotor şi şef al şcolii moderne spaniole.

PEDRO, numele a doi împăraţi ai Braziliei: **P. I** (numele complet *Antonio Pedro de Alcántara Bourbon*) (1822–1831). În timpul său, Brazilia şi-a proclamat independenţa (1822). Autor al unei constituţii liberale (1824) a instituit un regim despotic. S-a proclamat rege al Portugaliei ca Pedro IV (mart.–apr. 1826), abdicând în favoarea fiicei sale Maria a II-a Glória. **P. II** (numele complet *Dan Pedro de Alcantàra*) (1831–1889, până în 1840 sub regenţă). Autor a numeroase reforme democratice, printre care abolirea sclaviei (1888). Silit să abdice. L-a încurajat pe A.G. Bell şi a fost printre primii care a folosit telefonul. Domnia sa a marcat progresul ţării sub toate aspectele. Mecenat cultural.

PEDRO, numele a patru regi ai Aragónului: **P. I,** rege al Aragónului şi Navarrei (1094–1104). Între 1085 şi 1094 a fost asociat la domnie al tatălui său, Sancho Ramirez. În cadrul Reconquistei, alături de El Cid Campeador, a obţinut victorii asupra maurilor (Huesca, 1096 şi Barbastro, 1100). **P. II,** rege al Aragónului (1196–1213); încoronat de papa Innocenţiu III. A luptat împotriva maurilor la Las Navas de Tolose (1212) şi Muret, unde a căzut în luptă. **P. III cel Mare,** rege (1276–1285). A cucerit Sicilia de la Angevini, încoronându-se rege al ei (1282); a respins o invazie a francezilor (1285) lui Filip III. **P. IV Ceremoniosul,** rege (1336-1387). A reîncorporat regatului Insulele Baleare şi Rousillon (1343–1344), folosind o rebeliune a nobilimii aragoneze (1348), grupaţi în Uniunea Aragoneză de la Epila.

PEDRO, numele a cinci regi ai Portugaliei. Mai importanţi: **1. P. I,** rege (1357–1367). A promovat reforma în justiţie şi biserică. **2. P. II,** rege (1683–1706) şi regent (1667–1683). Domnie marcată de consolidarea absolutismului regal. A încheiat cu Anglia la Methnen (1703) un tratat prin care a obţinut avantaje comerciale în schimbul sprijinului acordat englezilor în războiul de succesiune la tronul Spaniei.

PEDRO DE ALCÁNTARA (pe numele adev. *Pedro Garavito*) (1499–1562), cleric spaniol. Franciscan. Reformator al ordinului franciscan, a creat ramura alcantarinilor (1542). A promovat ideile unei vieţi austere de penitenţă. Autor al unui Tratat de rugăciune şi meditaţie. Canonizat de papa Clement IX (1699). Sărbătorit la 19 oct.

PEDÚNCUL (< fr.; {s} lat. *pedunculus* „piciorus") s.m. **1.** (BOT.) Codiţă a unui fruct, a unei flori solitare, a unei inflorescenţe. ✦ Piciorul sporogonului la muşchi. **2.** (ANAT.) ✧ *P. cerebral* = fiecare dintre cele două cordoane, constituite din substanţă nervoasă albă, care ocupă faţa anterioară a mezencefalului; îndeplineşte funcţia de centru reflex şi de conducere a influxului nervos. *P. cerebelos* = fiecare dintre cele trei perechi de cordoane constituite din substanţă albă care leagă creierul mic de trunchiul cerebral.

PEEL, Sir Robert (1788–1850), om politic britanic. Lider al tory-lor moderaţi. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1834–1835; 1841–1846). A susţinut politica liberului schimb şi a înfăptuit numeroase reforme cu caracter liberal (diminuarea datoriilor publice şi a taxelor, abolirea progresivă a protecţionismului, întărirea rolului Băncii Angliei). Guvernarea sa a grăbit intrarea Marii Britanii în „era industrială".

PEELE, George (1556–1596), scriitor englez. Precursor al lui Shakespeare. Autor de pastorale mitologice („Judecata lui Paris") şi drame („Bătălia Alcazarului", „Dragostea regelui David şi a frumoasei Bethsabe").

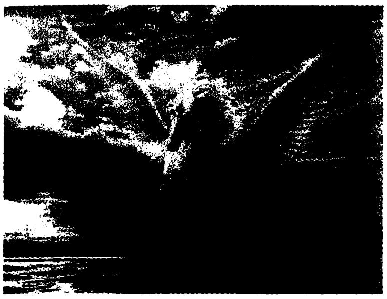

Pegas (1)

PEENEMÜNDE, mică localit. în NV Germaniei, în ins. Usedom din M. Baltică. Între 1935 şi 1945, nemţii au construit aici o bază militară, unde, sub conducerea lui W. van Brown, au construit rachetele V_1 şi V_2. Puternic bombardată de aviaţia engleză (18 aug. 1943), a fost ocupată de trupele sovietice (apr. 1945).

PEERAGE (în Marea Britanie), deţinător ai titlurilor nobiliare ce puteau fi moştenite.

PEGAMOÍD (PERGAMOÍD) (< fr. {i}) s.n. (POLIGR.) Ţesătură de bumbac sau de in, pe suprafaţa căreia se aplică un strat lăcuit, colorat, pe bază de nitroceluloză, şi care imită pielea.

PEGAS 1. (În mitologia greacă) Cal miraculos, înaripat, născut din sângele Meduzei ucise de Perseu. Dăruit de zeiţa Atena lui Belerofon, care, călare pe P. a ucis Himera; mai târziu a slujit, în Olimp, zeilor şi muzelor. Simbol al inspiraţiei poetice. **2.** *(Pegasus)* Constelaţie din emisfera boreală, situată la N de constelaţia Vărsătorul. Se caracterizează prin patru stele strălucitoare dispuse în formă de pătrat.

PEGMATÍT (**PEGMATÍTĂ** s.f.) (< fr. {i}; {s} gr. *pegma-* „materie întărită, conglomerat") s.n. Rocă endogenă, bine cristalizată, alcătuită de obicei din cuarţ, feldspaţi şi mice concrescute, cărora li se asociază adesea diverse minerale preţioase.

PÉGOUD, Adolphe (1889–1915), aviator francez. A efectuat la 19 aug. 1913 primul salt cu paraşuta din avion, iar la 1 sept. 1913 a executat primul luping. Mort într-o luptă aeriană în Primul Război Mondial.

PEGU, oraş în S Uniunii Myanmar; 150,5 mii loc. (1983). Numeroase pagode; statuia lui Buddha (55 m). Fundat în 573. Cap. a Regatului Mon (din 825), condus de dinastia „Constructorilor de temple" (1044–1287). Cucerit în 1757 de regele *Alaungpaya (Alompra).*

PÉGUY, Charles (1873–1914), scriitor şi publicist francez. A fondat (1900) „Cahiers de la Quinzaive". Iniţial adept al socialismului („Despre cetatea socialistă"). Ulterior, profund marcat de catolicism, a evoluat spre teatrul poetic (trilogia „Ioana d'Arc"), creând numeroase poeme epice şi dramatice de inspiraţie mistică („Misterul dăruirii de sine a Ioanei d'Arc", „Eva") în care a utilizat tiparele versetului şi ale litaniei. Eseuri polemice. Mort pe front.

PEHBLÉNDĂ (< fr.; germ. *Pech* „smoală" + *blenden* „a lua vederea") s.f. Oxid natural de uraniu, cristalizat în sistemul cubic; este negru ca smoala şi are luciu gras; sursă principală pentru obţinerea uraniului.

PEHLIVÁN (< tc.) s.m. **1.** (Înv.) Acrobat, jongler; saltimbanc, scamator. **2.** Om glumeţ, care se ţine de farse; mucalit, ghiduş. **3.** Şarlatan, escroc, pişicher.

PEI sau **PEI IEOH MING** (n. 1917), arhitect şi urbanist american de origine chineză. Şi-a fondat o agenţie proprie (1935). Lucrări de orientare funcţionalistă, în forme geometrizante (zgârie-nori în New York şi Boston; planuri de remodelare a oraşelor Denver, Dallas, Los Angeles; „piramida" de sticlă din curtea palatului Luvru, Paris).

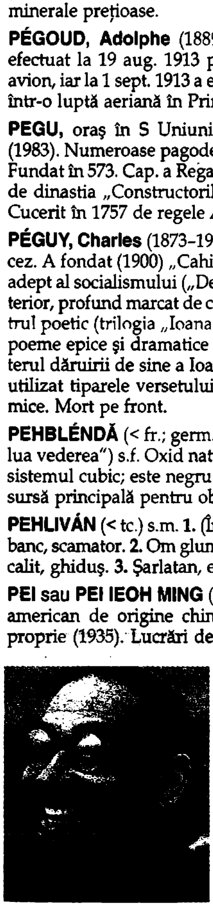

Pei Ieoh Ming

PEICHL, Gustav (n. 1928), arhitect austriac. Construcţii la staţiile de emisii radiofonice din Salzburg, Innsbruck, Graz şi la EFA Radio satelit din Aflenz; lucrări de extindere a centrului Berlinului şi a Muzeului Städel din Frankfurt am Main; a realizat Centrul ÖMV din Viena.

PEI ENZHONG (1904–1982), paleo-antropolog şi arheolog chinez. Fondator al paleo-antropologiei chineze. Studii asupra paleoliticului şi omului de Zhoukoudian (Chou-kou-tien).

PEIERLS, Sir Rudolf Ernst (1907–1995), fizician britanic de origine germană. A dezvoltat teoria conducţiei termice a cristalelor nemetalice, a dimagnetismului metalelor, a structurii nucleare şi a separării izotopilor („Teorie cuantică a solidelor").

PEIORATÍV, -Ă (după fr. *péjoratif*) adj. Care are sens defavorabil; depreciativ, dispreţuitor.

PEIPER, Tadeusz (1891–1969), scriitor polonez. Poezie avangardistă, pe teme ale civilizaţiei urbane şi tehnice a sec. 20 („Poeme"). Piese de teatru experimentale.

PEIPUS (în estoniană: *Peipsi Järv;* în rusă: *Ciudskoe Ozero*) v. **Ciud.**

PEIRCE, 1. Benjamin (1809–1880), astronom şi matematician american. A studiat protuberanţele planetelor Uranus şi Neptun şi Inelele lui Saturn. Contribuţii în mecanică („Sistem de mecanică analitică"). **2. Charles Sanders** (1839–1914), filozof, logician şi matematician american. Fiul lui **P. 1.** Întemeietorul *pragmatismului.* Contribuţii la teoria probabilităţii şi logica simbolică („Logica regenerată"). Unul dintre fondatorii *semioticii* („Semnificaţie şi acţiune").

PEISAGÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** (Pictor sau desenator) care creează cu predilecţie peisaje. 2. (Scriitor sau muzician) care descrie natura, peisajele.

PEISAGÍSTIC, -Ă (< *peisagiu*) adj., s.f. **1.** Adj. De peisaj, privitor la peisaj; care descrie sau evocă un peisaj, inspirat de un peisaj. **2.** S.f. Ramură a picturii cuprinzând genul *peisajului.*

PEISÁJ (PEISÁGIU) (< fr., it.) s.n. **1.** Colţ din natură care formează un ansamblu cu valoare estetică; privelişte. ✧ *P. protejat* = arie în care acţiunile de protecţie au ca scop principal conservarea aspectului actual, cu o deosebită valoare estetică, ecologică sau culturală, adesea cu biodiversitate ridicată. Termenul se referă îndeosebi la arii în care interacţiunea omului cu natura a produs în timp un **p.** cu caracter original. **2.** Gen al *picturii* şi graficii având ca obiect reprezentarea, în special, a priveliştilor din natură. În funcţie de obiectul şi cadrul reprezentării, **p.** poate fi: rustic, citadin, industrial, marin etc.; din punctul de vedere al viziunii şi organizării, poate fi: de detaliu, panoramic, compus, în zbor de pasăre etc.; din punct de vedere al sentimentului este: idilic, dramatic, epic, monumental etc.; mai poate fi imaginar sau real. Ca gen de sine stătător, **p.** a apărut în pictura daneză a sec. 16. O înflorire deosebită a genului are loc în sec. 17 în Ţările de Jos (J. van Ruisdael), Flandra (D. Teniers), Franţa (Cl. Lorrain, N. Poussi). Mari creatori de peisaje au fost: J. Constable, W. Turner, E. Delacroix ş.a. De referinţă, în pictura română sunt peisagiştii: I. Andreescu, N. Grigorescu, Şt. Luchian, N. Tonitza, D. Ghiaţă, Al. Ciucurencu, C. Baba ş.a. **3.** Desen, pictură, fotografie care reprezintă un peisaj **(1)**. **4.** Descriere a naturii într-o operă literară. 5. Titlu dat unor compoziţii muzicale descriptive, imaginând prin onomatopee, tablouri din natură.

PEKALONGAN, oraş în Indonezia (Java), port la M. Java; 262,2 mii loc. (2000). Fort (1753).

PEKANBARU, oraş în Indonezia (Sumatera); 585,4 mii loc. (2000). Port fluvial. Expl. de petrol.

PEKING v. **Beijing.**

PÉKING (PÉKIN) (< fr.; de la n. pr. *Peking*) subst. 1. Ţesătură din mătase naturală în dungi, lucrată cu efecte de culori sau cu materiale de contrast (ex. lână şi mătase). ✦ Ţesătură din mătase naturală, pictată. **2.** Rasă de raţe de culoare albă, crescută pentru producţia de carne (la vârsta de 2–2,5 luni atinge greutatea de 2–2,5 kg).

PEKKANEN, Toivo Rikhard (1902–1957), scriitor finlandez. Romane sociale („Omul uzinei") şi autobiografice („Copilăria mea").

PEL s.n. Fir de mătase obţinut prin depănare de pe gogoşi de calitate inferioară şi folosit în pasmanterie, ca fir de bază în jurul căruia se răsucesc fire de metal.

PÉLADAN, Joseph (zis Joséphin) (1859–1918), scriitor francez. Personalitate excentrică a simbolismului francez. Combătând naturalismul, a publicat o operă vastă, numită „etopee" (ciclul de romane „Decadenţa latină").

PELÁDĂ (< fr., engl.) s.f. Afecţiune cutanată, caracterizată prin căderea părului capului în arii circumscrise, rotunjite; apare şi la sprâncene, gene, barbă. V. şi *alopecie.*

PELAGHIE (PELAGIUS) (c. 384–c. 422), călugăr şi scriitor ecleziastic originar din Britannia. A trăit la Roma, în Africa şi apoi în Palestina. Iniţiator al *pelagianismului* („Despre Trinitate", „Comentariu la Epistolele Sf. Paul"). Acuzat de erezie (415), a fost condamnat de mai multe sinoade. Excomunicat de Innocenţiu I (417).

PELAGIANÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină eretică creştină fondată de *Pelaghie.* Nega urmările *păcatului originar,* susţinând posibilitatea mântuirii prin merite proprii, harul divin doar înlesnind-o. Adepţii săi au fost condamnaţi de sinodul din Efes (431).

PELÁGIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *pelagos* „mare") adj. (Livr.) De mare, marin. ✧ *Zonă p.* = totalitatea apelor din largul mărilor situate deasupra zonei de fund. *Organism p.* = organism care trăieşte liber (nefiind dependent nici de resursele de pe fundul mării, nici de ţărm) în apa din zona **p.**; include planctonul şi nectonul. *Depozit p.* = acumulare de material sedimentar pe fundul mărilor adânci.

PELAGIUS, numele a 2 papi. **1. P. I** (556-561) Sprijinit prin *Pragmatica sancţiune* a împăratului Iustinian, a întărit puterea politică a papalităţii. 2. **P. II** (579-590) s-a confruntat cu schisma unor episcopi din N Italiei; implicat în controverse de titulatură cu patriarhul Constantinopolului Ioan IV.

PELAGONIUS (sec. 4 d.Hr.), medic veterinar roman. Tratat de medicină veterinară („Ars veterinarea"), care cuprinde sfaturi şi reţete privind în special îngrijirea calului (s-au păstrat 31 de capitole).

PELÁGRĂ (< fr. {i}; {s} lat. *pellis* „piele" + gr. *agra* „luare") s.f. Boală cauzată de policarenţe nutritive, în special de lipsa vitaminei PP. Se manifestă printr-un eritem cutanat urmat de descuamare şi prin inflamaţia mucoaselor bucale şi a limbii, tulburări gastrointestinale şi neuropsihice. Se mai numeşte *avitaminoza PP.*

PELAGROZÍNĂ s.f. Substanţă toxică produsă în bobul de porumb alterat.

PELARGÓNIE (< germ.) s.f. Nume dat unor specii de muşcată.

PELÁSGI (< fr.) s.m. pl. Denumire a triburilor preindoeuropene care au populat reg. M. Egee până la migraţiunea triburilor greceşti (milen. 2 î.Hr.), de care au fost cucerite. Menţionaţi de Homer în „Iliada", ca aliaţi ai troienilor.

PELASGOS, strămoşul mitic al *pelasgilor,* care, după mitologia greacă, s-a născut fie din cuplul Zeus-Niobe, fie direct din pământul negru, într-un pisc de munte, după care a dat naştere neamului omenesc.

PELAYO (?-737), nobil vizigot. Primul rege al Asturiilor (718–737) care i-a înfrânt pe arabi în lupta de la Covadonga (718), marcând începutul Reconquistei.

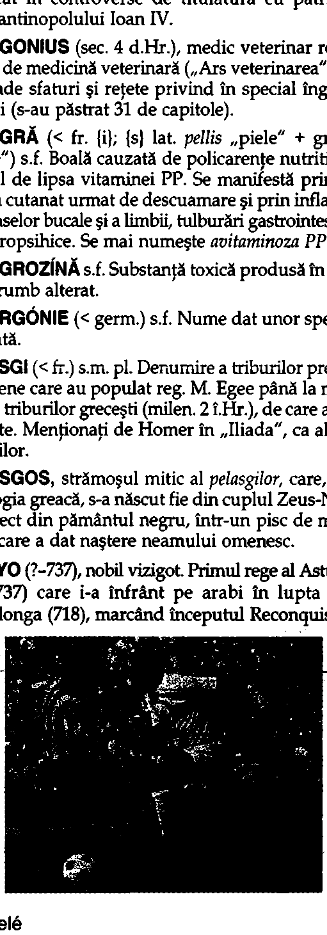

Pelé

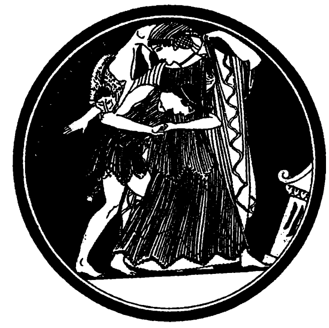

Peleu

PELÉ (pe numele adevărat *Edson Arantes do Nascimento*) (n. 1940), fotbalist brazilian. De trei ori campion mondial cu echipa Braziliei (1958, 1962, 1970). A marcat 1 282 de goluri. Desemnat cel mai valoros fotbalist al sec. 20, împreună cu Maradona.

PELEAGA 1. Cel mai înalt vârf din m-ții Retezat (2 509 m). 2. Lac glaciar în m-ții Retezat, la poalele de E ale vârfului P., la 2 122 m alt. Supr.: 1,72 ha.

PELECUDI, Christian S. (1922-1991, n. București), inginer român. Contribuții la teoria mecanismelor și a mașinilor și la realizarea de algoritmi și programe pentru analiza și sinteza mecanismelor. Întemeietorul școlii de roboți din România („Teoria mecanismelor spațiale", „Algoritmi și programe pentru analiza mecanismelor").

PELÉE v. Montagne Pelée.

PELEGRÍN (< it.) s.m. Pelerin.

PELENDAVA, denumirea antică a municipiului *Craiova*.

PELERÍN (< fr.; lat. *pelegrinus* „străin, călător") s.m. Persoană care face un pelerinaj; pelegrin, peregrin.

PELERINÁJ (< fr.) s.n. 1. Călătorie rituală făcută de credincioși, individual sau în grup, într-un loc considerat sfânt (Ierusalim, Lourdes, Mecca); cuprinde rugăciuni, asceză, ritualuri (băutul apei sfințite, atingerea unor relicve etc.); în România, printre cele mai importante p. sunt la Iași (de Sf. Parascheva), București (de Sf. Dimitrie Basarabov), în jud. Constanța, la grota Sf. Andrei; *p. ext.* vizitare a unui loc renumit din punct de vedere istoric, cultural etc. ✦ P. gener. Călătorie în locuri îndepărtate. 2. Trecere continuă, perindare.

PELERÍNĂ (< fr.) s.f. 1. Haină lungă fără mâneci, care se poartă peste altă îmbrăcăminte. 2. Guler mare, care acoperă umerii, și se poartă peste palton sau peste rochie.

PELEȘ, Castelul ~, castel în stil renascentist din orașul *Sinaia* (jud. Prahova), fostă reședință de vară a familiei regale române. Construit de către regele Carol I, între 1873 și 1914; proiectul a fost întocmit de către arhitecții W. Doderer, J. Schultz și K. Liman. Azi muzeu.

PELÉTĂ (< fr.) s.f. Granulă obținută prin *peletizare*.

PELETÍC s.n. Pensulă specială folosită în olărie.

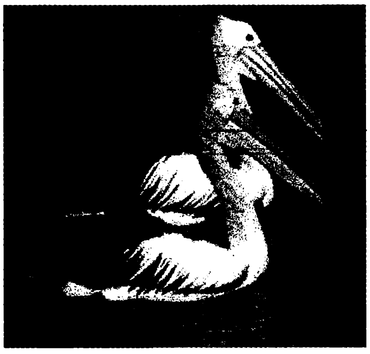

Pelicani comuni

PELETIZÁRE (după fr. *pelletisation*; {s} fr. *pellet* „pilulă") s.f. Procedeu de aglomerare mecanică a minereurilor fin măcinate, prin introducerea acestora în tambure rotative, unde particulele se lipesc între ele, constituind granule sferice de dimensiuni diferite (1-40 mm).

PELEU (în mitologia greacă), rege legendar al Thessaliei, tatăl lui Ahile și soțul zeiței Thetis.

PELICÁN (< ngr., fr., lat.) s.m. Gen de păsări migratoare ihtiofage, din ordinul palmipedelor, răspândite în ținuturi tropicale și temperate din Asia, Africa, S Europei și America. În România se întâlnesc: *p. comun*, cu penaj alb și marginea aripilor neagră, cu cioc lung și puternic, sub care se află o pungă de piele galbenă și elastică în care adună peștii ce-i servesc drept hrană *(Pelecanus onocrotalus)*; trăiește în stoluri și clocește în colonii în Delta Dunării; e ocrotit prin lege; babiță și *p. creț*, cu pene crețe pe ceafă și marginea aripilor cenușiu-albicioasă, *(Pelecanus crispus)*; este ocrotit prin lege babiță creață.

PELICULÁR, -Ă (< fr.) adj. În formă de peliculă; referitor la peliculă. ✧ *Efect p.* = abaterea repartiției densității de curent electric pe secțiunea parcursă de curenți variabili, față de repartiția corespunzătoare curentului continuu.

PELÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Strat foarte subțire dintr-un material sau dintr-o substanță depus pe suprafața unui corp. 2. (CINEMAT.) Film (3). 3. Scuamă a pielii capului.

PELIMON, Alexandru (1822-1881, n. București), poet, prozator și dramaturg român. Autorul romanului de moravuri („Hoții și hagiul").

PELÍN (< bg., scr.) s.n. 1. Plantă erbacee perenă din fam. asteracee, cu frunze păroase, cenușii și cu flori aromate grupate în capitule mici *(Artemisia absinthium)*; utilizată în farmacie și ind. băuturilor alcoolice, vopsitorie etc. 2. Vin cu gust amărui obținut prin tratare cu p. (1). 3. Băutură foarte amară, preparată din p. (1), folosită în scopuri curative.

PELION sau **PÍLION ÓROS**, masiv muntos în E Greciei, lângă orașul Volos. Alt. max.: 1 651 m. Presupus lăcaș al centaurului Chiron, înțelept și medic legendar.

PELÍT (< fr. {i}; {s} gr. *pelos* „argilă") s.n. 1. Material detritic constituit din particule fine (sub 0,02 mm), care intră în alcătuirea unor sedimente, roci sedimentare și soluri. 2. Denumire generală pentru rocile sedimentare alcătuite din particule cu dimensiuni foarte mici (ex. argile).

PELIVAN, Ioan (1876-1954, n. Rezeni, Basarabia), om politic și publicist. Militant al luptei de eliberare națională a Basarabiei. Membru al Partidului Național Moldovenesc și după 1926 al Partidului Național Țărănesc. Publicistică în presa pariziană, lucrări privind istoria Basarabiei („L'union de la Bessarabie à la mère-patrie-la Roumanie"). Închis de autoritățile comuniste (1950) la Sighet, unde și moare.

PELLA, vechi oraș grecesc în Macedonia. Regele Archelaos (413-399 î.Hr.) a mutat capitala țării de la Aigai la P. (405 î.Hr.). Reședință a lui Filip II și Alexandru cel Mare. Cucerit de romani (168 î.Hr.) care mută capitala provinciei la Tesalonic, orașul cunoscând un declin pronunțat.

PELLA, Vespasian V. (1897-1960, n. București), jurist și diplomat român. M. coresp. al Acad. (1941). Raportor (1925) la Conferința interparlamentară de la Washington; președintele grupului român la Conferințele balcanice; delegat al României la Conferința dezarmării. Contribuții la crearea instituțiilor de drept internațional. Lucrări de drept penal și procedură penală („La criminalité collective des Etats et le droit pénal de l'avenir").

PELLEA 1. **Amza P.** (1931-1983, n. Băilești, jud. Dolj), actor român. Creator al unor roluri de mare dramatism sau de un comic savuros în film: „Dacii", „Mihai Viteazul", „Puterea și Adevărul", „Nea Mărin miliardar", „Capcana mercenarilor" sau în teatru „Platonov", „A treia țeapă". 2. **Oana P.** (n. 1962, București), actriță română. Fiica lui P. (1). De vocație tragică, creatoare a unor roluri de mare sensibilitate (în teatru: în piese de Caragiale, Shakespeare, Cehov; în film: „Faleze de nisip", „Vulpe vânător", „Stare de fapt").

PELLEGRINI, Giovanni Antonio (1675-1741), pictor italian. Reprezentant al stilului rococo. Fresce alegorice și mitologice (castelele Kimbolton și Howard). Pictură de altar (Martiriul Sf. Andrea, la Veneția).

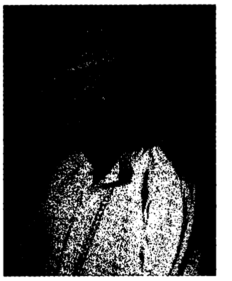

Amza Pellea în filmul „Nea Mărin miliardar"

PELLETIER, Pierre Joseph (1788-1842), chimist francez. A descoperit stricnina (1818), brucina (1819) și chinina (1820). Împreună cu J.-B. Coventon, a făcut cercetări privind colesterolul și a izolat clorofila (1818). Efectuând cercetări privitoare la chimia alcaloizilor a izolat narceina și tebaina din opium (1832).

PELLETIER-DOISY (1892-1953), general și aviator francez. Luptător în Primul Război Mondial. Realizator al unor importante legături aeriene: Paris-Istanbul (1919), Paris-Tunis (1922), Paris-Tōkyō (1924), Paris-Pékin (1926).

PELLICER, Carlos (1899-1977), poet mexican. Lirică suprarealistă, de inspirație peisagistică și religioasă („Culori în mare", „Cu cuvinte și foc"). Eseuri.

PELLICO, Silvio (1789-1854), scriitor italian. Participant la mișcarea carbonarilor. Condamnat la moarte, pedeapsă comutată la 20 de ani de închisoare. Memorii („Închisorile mele"). Drame romantice („Francesca da Rimini", „Corradino"). Scrierea de morală religioasă „Despre îndatoririle bărbaților".

PELLIOT, Paul (1878-1945), orientalist francez. A descoperit importante manuscrise chineze și tibetane (sec. 6-11) în grotele de la Tuanhuang. Autor al unor lucrări privind istoria și cultura Chinei și Mongoliei.

PELLONIA (în mitologia romană), zeiță din categoria divinităților militare, al cărei atribut era alungarea dușmanilor și determinarea retragerii lor de pe câmpul de luptă.

PELOPIDA (PELOPIDAS) (c. 410-364 î.Hr.), general și om politic teban. Împreună cu *Epaminonda* a restabilit democrația sclavagistă la Teba și a înfrânt armata spartană în bătăliile de la Tegyra (375 î.Hr.), de la Leuctra (371 î.Hr.). Mort în timpul ultimei sale bătălii de la Kynoskephalai împotriva lui Alexandru din Ferai.

PELOPONES, pen. în S Greciei, între M. Egee și M. Ionică, reprezentând terminația sudică a Pen. Balcanice, de care se leagă prin istmul Corint; 22,2 mii km^2. Terit. locuit inițial de pelasgi, eolieni, ionieni și aheeni, iar din sec. 11 î.Hr. de dorieni. Aflat sub hegemonia Spartei (sec. 6-4 î.Hr.), a Tebei (sec. 4 î.Hr.), a Ligii aheene și apoi sub cea a Macedoniei elenistice, P. a fost cucerit de romani și înglobat în prov. romană Ahaia (146 î.Hr.). A făcut parte din Imp. Bizantin, numindu-se din sec. 13 *Morea*.

PELOPS (în mitologia greacă), fiul lui Tantal, regele Frigiei. Oferit zeilor la un ospăț, ca test de perspicacitate divină și reconstituit de Zeus. S-a căsătorit cu Hipodame și a avut mai mulți copii. Numele său a fost dat Peloponesului. Unele tradiții grecești îl considerau și întemeietor al Jocurilor Olimpice.

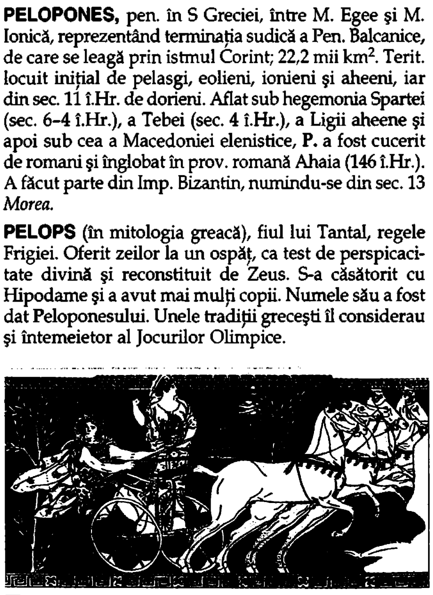

Pelops

PELOTAS, oraş în S Braziliei; 327,9 mii loc. (2002). Port fluvial. Ind. farmaceutică, uşoară şi alim. Două universităţi (1883, 1960).

PELÓTĂ (< fr.; {s} lat. *pila* „minge") s.f. **1.** Joc cu mingea care este lovită de un zid. ✧ *P. bască* = joc cu mingea originar din aria Ţării Bascilor, foarte dinamic şi spectaculos, cu figuri acrobatice pe cei trei pereţi ai terenului; mingea este jucată cu *chistera* (un fel de mănuşi de format mărit). **2.** Pernuţă pentru ace.

PELOUZE, Théophile-Jules (1807-1867), chimist francez. A studiat împreună cu A. Cehours constituirea petrolurilor. A descoperit nitroceluloza (1838), sinteza butirinului (1843), acidul glicerofosforic (1845).

PELTEÁ (< tc.) s.f. Jeleu fabricat din suc de fructe. ✦ Fig. Vorbire sau scriere lungă şi prolixă, lipsită de miez; polilogie, vorbărie goală.

PELTÍC, -Ă (< tc.) adj. (Despre oameni) Care rosteşte defectuos anumite sunete, care vorbeşte în vârful limbii.

PELTIER, Jean Charles Athanase (1785–1845), fizician francez. A descoperit (1834) efectul termoelectric **P.** (v. *termoelectric)* şi a construit o turbină hidraulică care-i poartă numele. A determinat experimental temperatura apei în *calefacţie* (1841).

PELTIGÉRA (cuv. lat.) s.f. lichen din fam. peltigeraceelor, comun în reg. montană a Carpaţilor (*Peltigera canina*). Talul are numeroşi lobi mari care conţin metionină. Folosit în tratarea bolilor de ficat.

PELTON, Lester Allen (1829–1908), inginer american. Inventatorul turbinei hidraulice cu jet tangenţial *(turbina P.),* folosită pentru căderi mari de apă.

PELTZ, I. (1899–1983, n. Bucureşti), scriitor român. Romane frescă ale mahalalelor evreieşti bucureştene („Calea Văcăreşti", „Foc în Hanul cu tei").

PELUSIUM, oraş antic în N Egiptului, în E Deltei Nilului, la SE de actualul Port Said. Fortăreaţă de frontieră şi, totodată, punct vamal la frontiera de E a Egiptului. La **P.**, faraonul Psammetic III a fost înfrânt de către perşi, conduşi de Cambise II (525 î.Hr.), iar Egiptul a fost transformat în prov. a Imperiului Persan. Cucerit de Alexandru cel Mare (332 î.Hr.), **P.** a devenit o citadelă a epocii lagide (305–30 î.Hr.).

PELÚZĂ (< fr.) s.f. **1.** Suprafaţă de teren într-un scuar, într-un parc etc. plantată cu iarbă deasă, tunsă scurt; gazon. **2.** Fiecare dintre cele două părţi ale tribunei unui stadion situate în spatele porţilor de pe terenul de joc.

PELVIÁN, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Care se referă la reg. bazinului; care ţine de această reg. ✧ *Centură p.* v. *centură. Oase pelviene* = oase care alcătuiesc bazinul la vertebratele superioare. *Prezentare p.* = prezentare anormală a fătului, cu bazinul înainte, în timpul naşterii.

PELVIPERITONÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie de origine microbiană a peritoneului, mai ales în urma unei infecţii a organelor genitale interne ale femeii.

PELVÍS (< fr.; {s} lat. *pelvis* „bazin, căldare") s.n. (ANAT.) Bazin **(5).** ✧ *P. renal.* = bazinet.

PELVOUX, masiv muntos cristalin în SE Franţei, în Alpii Francezi. Alt. max.: 4 102 m.

PEMBA, ins. în Oc. Indian, la N de ins. Zanzibar; 984 km^2. Protectorat britanic (1890–1963), a intrat în componenţa Tanzaniei (1964).

PÉMFIGUS (< fr. {i}; {s} gr. *pemphis, -igos* „pustulă") s.n. Denumire improprie pentru *Pemfigus vulgaris,* dermatoză caracterizată prin apariţia pe piele şi pe mucoase a unor bule purulente; după spargerea bulelor, pe locul lor rămân eroziuni întinse şi cruste.

PENÁJ (< fr.) s.n. **1.** Totalitatea penelor unei păsări. **2.** Smoc de pene (colorate) folosite ca podoabă la chipiu, la coif etc.

PENÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Relativ la infracţiuni şi la urmărirea şi pedepsirea infractorilor (ex. lege **p.**). ✧ *Cod p.* = ansamblul principalelor norme juridice care definesc infracţiunile şi stabilesc sancţiunile lor. *Drept p.* = ramură a ştiinţei dreptului care studiază normele juridice cu caracter represiv. *Proces p.* (sau *acţiune p.*) = acţiune în justiţie împotriva unui infractor în vederea obţinerii pedepsirii lui. *Sancţiuni p.* = pedeapsă prevăzută de Codul **p.** *Clauză p.* v. *clauză.* Cod^1 **(2).**

PENALBA, Alicia (1913-1982), sculptoriţă argentiniană. Din 1948 a lucrat în Franţa. Lucrări prezentând forme biomorfice şi structuri arhitecturale („Marele dublu") sau creând impresia de ritm şi dinamism („Către infinit").

PENALÍST, -Ă *(< penal)* s.m. şi f. Jurist specializat în probleme de drept penal.

PENALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (DR.) Sumă de bani, prestabilită forfetar, în cuantum sau în procente, prin lege sau prin contract, pe care o parte contractantă o plăteşte cu titlul de sancţiune pentru neîndeplinirea unei obligaţii contractuale. **2.** (SPORT) Sancţiune dată de arbitru unui sportiv pentru abateri în timpul unei competiţii.

PENALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A aplica o penalitate; *p. ext.* a da o pedeapsă, a sancţiona.

PENÁLTI (< engl.) s.n. (SPORT) Lovitură liberă directă, dictată de arbitru împotriva unei echipe care s-a făcut vinovată de o greşeală gravă în spaţiul de penalizare (zona de apărare): la fotbal 11 m, la polo 4 m, la handbal 7 m etc.

PENANG v. **Pinang.**

PENÁR (< germ.) Cutie de formă paralelipipedică în care elevii îşi ţin rechizitele pentru scris.

PENÁT, -Ă (< lat., fr.) adj. (Despre frunzele compuse) Care are foliolele înşirate în perechi de o parte şi de alta a unui ax comun. Se deosebesc frunze *paripenat-compuse* şi *imparipenat-compuse.* ✦ (Despre frunze) Cu o nervură principală şi mai multe nervuri secundare, paralele, de-o parte şi de alta a nervurii principale.

PENÁŢI (< lat. *penates)* s.m. pl. (La etrusci şi la romani) Zei ai căminului, ai casei; statuile acestor zei. ✦ Fig. Cămin, casă părintească.

PENCIU, Alexandru (n. 1933, Bucureşti), rugbist român. Fundaş de talie europeană. Component de bază al echipei naţionale, campioană europeană în anii '60.

PENCIULESCU, Radu (n. 1930, Bucureşti), regizor român de teatru. Conduce Teatrul Mic (1964–1969). Într-un stil rafinat, realizează spectacole din repertoriul clasic şi contemporan („Baltagul", „Richard al II-lea", „Tango", „Woyzeck", „Regele Lear", „Doi pe un balansoar"). În 1970 emigrează.

PENCK 1. Albrecht P. (1858–1945), geograf german. Contribuţii în geomorfologie şi glaciologie. **2. Walther P.** (1888–1923), geolog şi geomorfolog german. Fiul lui P. **(1).** Contribuţii la studiul geologiei şi geomorfologiei Anzilor, Apeninilor, Siciliei, Europei Centrale. A stabilit metode noi de studiu asupra reliefului („Analiza morfologică").

PEN-CLUB (abreviere de la engl. *Poets, Playwrights, Editors, Essaysts and Novelists*), asociaţie internaţională a scriitorilor (pentru promovarea schimburilor culturale), fondată la Londra, în 1921, de J. Galsworthy şi C.A. Dawson Scott, şi care se reuneşte anual la un congres. România este membru din 1924. În 2003, 87 de ţări erau membre ale **P.**

PENDE, Nicola (1880–1970), medic italian. A pus bazele Institutului de Biotipologie Ortogenetică din Genova. Lucrări de endocrinologie. M. de onoare al Acad. Române (1935).

PENDELIKÓN v. **Pentelic.**

PENDERECKI, Krzysztof (n. 1933), compozitor şi dirijor polonez. Interes faţă de timbrul instrumental şi vocal. Scriitură schematică, care va deveni pur grafică. Explorarea sistematică a tuturor resurselor instrumentale („Fluorescenţe"). Sinteză între serialism şi tehnica cântului gregorian („Stabat Mater"), apoi evoluţie spre neoromantism („Utrenia", „Kosmogonia").

PENDÍNTE (< lat., fr.) adj. invar. **1.** (Livr.) Care este subordonat cuiva, care depinde de... **2.** Care urmează să fie rezolvat, care nu a fost încă soluţionat. **3.** (DR.) (Despre litigii) Care se află în curs de soluţionare în faţa unui organ de jurisdicţie.

PENDÚL (< fr.; lat. *pendulus* „care este suspendat") s.n. Corp ce poate oscila în jurul unui punct fix sau al unei axe fixe sub acţiunea unor forţe elastice sau cvasielastice (ex. **p.** elastic, **p.** de torsiune etc.). Perioada mişcării oscilatorii a **p.** depinde de valoarea forţei care îl acţionează şi de amplitudinea oscilaţiilor. În cazul oscilaţiilor de mică amplitudine, perioada rămâne constantă pentru acelaşi **p.**; aceasta este legea izocronismului descoperită de Galilei care permite utilizarea **p.** la măsurarea timpului. ✧ *P. fizic* (sau *compus)* = corp capabil să oscileze sub acţiunea propriei greutăţi, în jurul unei axe fixe ce nu trece prin centrul său de greutate. *P. matematic* (sau *simplu*) = **p.** teoretic constituit dintr-un punct material care poate oscila sub acţiunea greutăţii proprii, fără frecare, pe un cerc situat în plan vertical. *P. sincron* = **p.** matematic ce are aceeaşi perioadă cu un **p.** fizic dat. *P. de torsiune* = corp susţinut de un fir elastic, capabil să oscileze în jurul unei poziţii de echilibru prin torsionarea firului.

PENDULÁ *(< pendul)* vb. I intranz. **1.** (Despre pendule) A oscila de o parte şi de alta a poziţiei de echilibru. ✦ (Despre organe de maşini) A avea o mişcare asemănătoare celei a pendulului. ✦ (Despre mărimi fizice) A oscila, relativ lent, în jurul unei valori de referinţă. **2.** P. ext. A face mişcări alternative, a se clătina într-o parte şi în alta; a se balansa; a oscila. ✦ Fig. (Despre oameni) A trece uşor de la o stare sufletească la alta; a fi nehotărât.

PENDÚLĂ (< fr., germ.) s.f. Ceasornic mare al cărui mers este reglat de un pendul a cărui forţă de mişcare este dată fie de un resort, fie de o greutate în cădere şi care marchează timpul prin sunete; orologiu. Confecţionată din materiale diverse (lemn, metal etc.), aşezată uneori într-o cutie (din lemn, sticlă etc.) a fost foarte răspândită în Europa, în sec. 18–19, ornamentaţia sa variind în funcţie de stilul mobilierului.

PENDZÍKIS, Nikos Ghavril (1908–1993), scriitor grec. Membru marcant al şcolii de la Thessalonic. Romane în care foloseşte monologul interior şi descrieri pline de savoare („Romanul doamnei Ersi").

PENÉL (< it.) s.n. Pensulă mică, cu păr fin şi suplu, cu coadă lungă şi subţire, folosită pentru pictură. ✦ Fig. Manieră, mod, stil de a picta; măiestrie artistică specifică unui pictor.

PENELEA FILITTI, Georgeta (n. 1938, Bucureşti), istoric român. Cercetări privind istoria economică modernă românească („Les foires de la Valachie pendant la période 1774–1848"). Ediţii critice din M. Kogălniceanu, N. Iorga, I.C. Filitti.

PENELOPA (în „Odiseea"), fiica lui Icar, soţia lui *Ulise,* mama lui Telemah. Simbol al castităţii şi fidelităţii conjugale, a aşteptat credincioasă 20 de ani întoarcerea soţului ei. Pentru a scăpa de insistenţele peţitorilor, le-a promis că se va mărita cu unul dintre ei de îndată ce va isprăvi de ţesut o pânză pe care ziua o ţesea, iar noaptea o destrăma. Pânza Penelopei simbolizează o lucrare mereu reîncepută, care nu se va sfârşi niciodată.

PENESCU, Corneliu I. (n. 1919, Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Coordonator al proiectului de construcţie a Aeroportului Otopeni. Unul

Penelopa (statuie, Vatican)

dintre colaboratorii la planul de electrificare a României. Contribuții în automatică și cibernetică. („Automatica și telemecanica sistemelor energetice", „Programarea matematică cu aplicații în energetică").

PENEȘ-LIPETZ, Mihaela (n. 1947, București), atletă română. Campioană olimpică la aruncarea suliței (60,56 m, Tōkyō, 1964); medaliată cu argint (Ciudad de Mexico, 1968).

PENETRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A pătrunde.

PENETRÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre materiale, corpuri etc.) Care poate fi pătruns (ușor), care lasă să treacă ceva prin sine; care poate fi străbătut dintr-o parte într-alta.

PENETRÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri, radiații etc.) Care poate pătrunde (adânc) într-un material; care este capabil să străbată straturi groase de material; pătrunzător, dur. ✦ (Despre mirosuri) Puternic, intens. ✦ (Despre ochi, privire) Ager, pătrunzător.

PENETRÁNȚĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Efectul pătrunderii liniilor de câmp electric printr-un electrod (ex. grila) la tuburile electronice cu trei sau mai mulți electrozi; pătrundere **(2)**. **2.** (GENET.) Frecvență cu care o genă își manifestă orice efect într-o populație; se exprimă procentual.

PENFIELD, Wilder Graves (1891-1976), neurofiziolog canadian. Fondator și director (1934–1960) al Institutului de Neurologie din Montréal. A descoperit o serie de noi centri corticali *(lobul central superior al lui P.)*, a inițiat tratamentul epilepsiei prin anestezie locală a cortexului cerebral.

PENGHU LIEDAO, arh. chinez în str. Taiwan, alcătuit din 64 de ins.; 127 km². Vechea denumire (portugheză): *Pescadores*.

PENÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care provoacă o impresie neplăcută, supărătoare; greu de suportat, apăsător, jenant.

PENICÍLIC (< *penicilină*) adj. *Acid* ~ = substanță toxică, prezentă în culturile ciupercii *Penicilium puberulum*, cu proprietăți bacteriostatice față de unii microbi.

PENICILINÁZĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă care împiedică acțiunea antibiotică a penicilinei.

PENICILÍNĂ (< fr., engl. {i}) s.f. Antibiotic extras din culturile de *Penicillium*, cu puternică acțiune bacteriostatică și bactericidă asupra unor germeni ca stafilococul, streptococul, gonococul. În prezent, **p.** se obține și pe cale sintetică.

PENICÍLIUM (< lat., fr.) s.m. Specie de ciupercă saprofită din clasa ascomicetelor, cu nuclei și sporangi în formă de ciucuri, cultivată pentru extragerea penicilinei și pentru prepararea unor specialități de brânzeturi (gorgonzola).

PENINSULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care se află pe o peninsulă; de peninsulă, caracteristic unei peninsule. ✦ (Substantivat) Locuitor al unei peninsule. ✦ Spec. Caracteristic Pen. Italice sau Pen. Iberice, italienilor și spaniolilor.

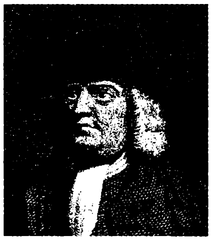
William Penn

PENÍNSULĂ (< fr., it.; {s} lat. *paene* „aproape" + *insula* „insulă") s.f. Porțiune de uscat, de dimensiuni și contururi diferite, care pătrunde adânc în apele oceanului, mării sau a unui lac; uneori este legată de masa uscatului printr-un istm; este înconjurată din trei părți de apă.

PÉNIS (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Organul masculin de copulație și micțiune.

PENITENCIÁR (< fr.) s.n. Închisoare.

PENITÉNT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care face penitență; pocăit.

PENITÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (În practicile creștine) Pedeapsă pe care și-o impune cineva sau pe care preotul o dă cuiva la spovedanie pentru ispășirea păcatelor și care constă mai ales în post și rugăciuni. ✦ Pocăință. ✦ P. ext. Viață aspră pe care și-o impune cineva. **2.** Canon **(3)**.

PENÍȚĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui pană^1 **(1)**. **2.** Placă mică și concavă de metal, cu vârf ascuțit și despicat, care se montează la un toc (stilou) și folosește pentru a scrie cu cerneală. **P.** modernă este inventată de germanul A. Senefelder, la sfârșitul sec. 18, care a folosit oțelul elastic. Începe să fie produsă industrial în 1830 în Anglia. Se fabrică în special din oțel inoxidabil, iar vârful din metal dur (de obicei iridiu). ✦ Tehnică a desenului în cerneală sau tuș, folosită în special pentru schița rapidă, pentru desenul de expresivitate și de viziune picturală.

PENKOVSKI, Oleg Vladimirovici (1919-1963), colonel sovietic. Contactat de serviciile secrete britanice a oferit acestora numeroase secrete militare și economice sovietice. Arestat (1962), a fost judecat și condamnat la moarte. Memorii.

PENN, Alexander (1906-1978), poet israelian originar din Rusia. Stabilit în Palestina (1927). Poeme ebraice într-un stil colorat, evoluând către o poezie angajată („Deasupra drumului").

PENN, Arthur (n. 1922), regizor american. Creator al unui nou tip de cinema, în care demitizarea devine un program estetic, iar șabloanele sunt desființate („Bonnie și Clyde", „Micul om mare", „Rece ca moartea", „Pe dinăuntru").

PENN, William (1644-1718), om politic englez, teoretician al quaquerismului („Nici cruce, nici Coroană"). A obținut (1681) concesionarea unui întins terit. în N Americii, fondând colonia Pensylvania, numită după numele tatălui său, amiralul Sir William Penn (1621-1670), iar în 1682 a întemeiat Philadelphia.

PENNINI, munți în N Angliei. Alt. max.: 893 m (vf. Cross Fell). Din **P.** izvorăsc Tyne, Tees, Mersey.

PENNINI, Alpii ~, culme muntoasă în Alpii Occidentali (Italia și Elveția), între pasurile Marele Saint Bernard și Simplon. Alt. max.: 4 634 m (vf. Dufourspitze din masivul Monte Rosa). Ghețari. Turism.

PENNSYLVANIA, stat în NE S.U.A., în N m-ților Apalași, cu ieșire la Oc. Atlantic; 117,3 mii km²; 12,3 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Harrisburg*. Expl. de cărbuni, min. de fier și de petrol. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, electronică, energetică, textilă.

PENOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură a criminologiei care se ocupă cu managementul închisorilor și cu tratamentul aplicat deținuților

PEÑÓN DE VÉLEZ DE LA GOMERA, mică ins. spaniolă în M. Mediterană, în apropiere de coasta nordică a Marocului. Aparține Spaniei din 1508.

PENROSE, Sir Roger (n. 1931), matematician și fizician britanic. A studiat împreună cu St. W. Hawking proprietățile găurilor negre și a introdus o reprezentare a noțiunii de spațiu-timp din acestea, *diagrama* **P.**

PENSÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A apuca și a strânge cu pensa. **2.** A smulge fire de păr, de obicei din sprâncene, cu penseta. **3.** A face pense **(2)** la îmbrăcăminte.

PÉNSĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument utilizat în chirurgie și în anatomie pentru apucare sau fixare, format din două brațe metalice care se articulează între ele și care pot fi drepte sau curbe, cu sau fără dinți etc. (ex. **p.** anatomică, **p.** hemostatică). **2.** Cută scurtă interioară la obiectele de îmbrăcăminte pentru a le da formă și a le face să se muleze pe corp.

PENSÉTĂ (< fr.) s.f. Pensă **(1)** mică. ✦ (TEHN.) Unealtă de forma unei pense mici, cu ajutorul căreia se manipulează obiecte mici sau substanțe ce nu pot fi atinse cu mâna (ex. fosfor, sodiu metalic etc.). ✧ *P. cu vid* = unealtă cu o ventuză la capăt, care prinde piese mici prin aspirație.

PÉNSIE (< rus.) s.f. Sumă de bani plătită periodic pe baza unor norme legale (în cadrul asigurărilor sociale) foștilor angajați după depășirea unei anumite limite de vârstă ori în caz de boală sau invaliditate, precum și urmașilor angajaților sau pensionarilor decedați. ✧ *P. alimentară* = sprijin material acordat periodic de către o persoană alteia în temeiul unei obligații stabilite prin lege sau printr-o hotărâre judecătorească; pensie de întreținere.

PENSIÓN (< fr.) s.n. Instituție școlară particulară de grad elementar sau mediu, în care elevii sunt găzduiți în perioada școlarizării.

PENSIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A acorda cuiva dreptul de a primi pensie în condițiile prevăzute de lege. ✦ Refl. A deveni pensionar.

PENSIONÁR, -Ă (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care primește pensie. **2.** Persoană întreținută, îngrijită într-un azil sau într-un ospiciu.

PENSIÚNE (< fr.) s.f. Întreținere, constând din locuință și masă, pe care o primește cineva (într-o casă particulară) în schimbul unei sume de bani; casă în care se oferă o asemenea întreținere. ✧ *P. turistică* = unitate de cazare a turiștilor, în general de dimensiuni mici, care asigură și servirea mesei (de obicei pentru turismul de weekend sau de sejur), amplasată în locuințe particulare sau clădiri special amenajate.

PENSULÁȚIE s.f. Badijonare cu un dezinfectant. ✦ Întindere cu pensula a unui strat de vopsea, de lac pe o anumită suprafață. ✦ Termen specific picturii, care denumește urmele lăsate de pensulă pe tablou. Poate fi evidentă, nervoasă sau aproape invizibilă, depinzând

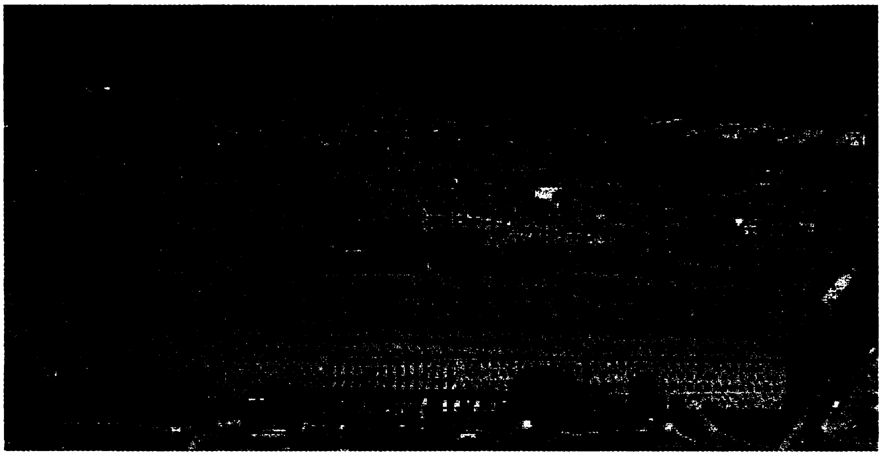
Pentagon

de materialul din care e făcută pensula, dar, în special, de temperamentul artistic şi stilul creatorului.

PÉNSULĂ (< germ.) s.f. Obiect alcătuit dintr-un mănunchi de fire de păr de animale sau de fibre sintetice prinse într-un mâner, folosit pentru întinderea vopselelor, a lacurilor etc. sau pentru îndepărtarea firelor de praf. Pentru pictură se folosesc uneori şi p. din mătase.

PENT(A)- (< fr.; {s} gr. *pente* „cinci") Element de compunere cu sensul „cinci", cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

PENTÁCLU (< fr.) s.n. Pecete magică imprimată pe pergament virgin făcut din piele de ţap sau gravată pe un metal preţios, despre care se crede că poate mobiliza puterile oculte. Alcătuită din figuri geometrice (triunghiuri, pătrate, stele cu cinci sau şase colţuri înscrise în cercuri), pe care sunt desenate litere ebraice, caractere cabalistice, cuvinte latineşti.

PENTACÓRD (< fr.; lat. *pentachordus,* din *penta-* + gr. *khorde* „coardă") s.n. (MUZ.) **1.** Liră cu cinci coarde folosită în Antic. **2.** Succesiune de cinci sunete în cadrul unei cvinte (ex. treptele de la tonică la dominantă).

PENTADACTÍL, -Ă (< fr.; {s} *penta-* + gr. *daktylos* „deget") adj. (Despre membrele anterioare/superioare sau posterioare/inferioare) (Şi subst.) Care are cinci degete.

PENTAÉDRU (< fr. {i}; {s} *penta-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Poliedru cu cinci feţe.

PENTAGÓN (< fr., lat.; {s} *penta* + gr. *gonia* „unghi") s.n. Poligon cu cinci laturi şi cinci unghiuri.

PENTAGON, numele dat clădirii construite (1941-1943) lângă Washington D.C., în formă de pentagon şi destinată Ministerului Apărării; denumire dată secretariatului Apărării şi Statului Major General al forţelor armate ale S.U.A. La data dării în folosinţă reprezenta cea mai mare suprafaţă construită din lume. În urma atacului terorist din 11 sept. 2001, o aripă a clădirii a suferit grave distrugeri, înregistrându-se şi 189 de pierderi de vieţi omeneşti.

PENTAGONÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are formă de pentagon.

PENTAGRÁMĂ (gr. *penta* „cinci" şi *grama* „rând") s.f. **1.** Denumire pentru notaţia muzicală care are cinci rânduri orizontale, paralele, pe care se scriu notele şi pauzele muzicale; utilizată din sec. 16. **2.** Stea în cinci colţuri, semn mistic în Vechiul Orient, exprimând împreunarea lucrurilor inegale; emblema pitagoreicilor; în superstiţiile medievale i se atribuiau funcţii apotropaice.

PENTAMÉTRU (< fr., lat.) s.m. Vers alcătuit din cinci picioare.

PENTÁN (< fr. {i}; {s} gr. *pente* „cinci") s.m. Hidrocarbură saturată aciclică (lichid incolor, insolubil în apă, inflamabil), care se obţine din gazele de sondă, folosită ca solvent şi în sinteza organică.

PENTANÓL (< *pentan)* s.n. (CHIM.) Alcool *amilic.*

PENTAPOLIS (gr. *penta* „cinci" şi *polis* „oraş"), prov. bizantină creată în sec. 6, ce cuprindea cinci oraşe: Ancona, Senigallia, Fano, Pesaro şi Rimini. Ocupată (751) de regele longobard Aistulf, recucerită (755) de *Pepin cel Scurt,* care a cedat-o papei Ştefan II. Împreună cu exarhatul de Ravenna şi ducatul Romagna (prin Donaţia pepiniană, 756), au constituit nucleul statului papal.

PENTARHÍE (gr. *penta* „cinci" şi *arhi* „căpetenie") s.f. Sistemul celor cinci patriarhate locale din Biserica veche: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, ordine fixată la sinodul ecumenic de la Constantinopol (680) şi potrivit căreia episcopul Romei se află în această poziţie ca „primus inter pares" (primul între egali).

PENTATEÚH (gr. *penta* „cinci" şi *teuchos* „carte"), parte a Bibliei cuprinzând primele cinci cărţi ale Vechiului Testament: Facerea, Ieşirea, Leviticul, Numerii şi Deuteronomul; întocmite prin sec. 6 şi unificate în sec. 5 î.Hr. Atribuite, de tradiţie, lui Moise. Denumirea ebraică: *Torah.*

PENTATLÓN (< fr.; {s} *pent-* + gr. *athlon* „luptă") s.n. **1.** Probă sportivă combinată, alcătuită din cinci subprobe (selecţionate din alergări, aruncări şi sărituri), desfăşurate într-o zi la bărbaţi şi două zile la femei. **2.** *P. modern* = probă sportivă, complexă, compusă din cinci subprobe, organizate la început în cinci, iar în prezent în patru zile. A fost introdus la Jocurile Olimpice în 1912 (iniţial numai pentru bărbaţi). Primul Campionat mondial masculin s-a desfăşurat la Stockholm (1949), iar cel feminin la Londra (1981). În România a fost introdus în 1953, primul campionat naţional având loc la Sibiu (1955).

PENTATÓNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *penta-* + gr. *tonos* „ton") adj. *Gamă* ~ = gamă alcătuită din cinci sunete, de obicei tonuri întregi şi terţe mici în cadrul unei octave, caracteristică folclorului chinez, tătar, scoţian etc. *Sistem* ~ = sistem muzical care se bazează pe game **p.**

PENTAVALÉNT, -Ă (< fr.; {s} *penta-* + fr. *valent)* adj. (Despre elemente) Care are valenţa cinci.

PENTELEU, masiv muntos în Carpaţii de Curbură, situat între Bâsca Mare şi Bâsca Mică. Alt. max.: 1 772 m.

PENTELIC (PENDELIKÓN), munte în Grecia, în Atica. Alt.: 1 109 m. Celebru prin exploatările de marmură albă, uniform colorată, fără nervuri, folosită de sculptorii Greciei antice.

PENTICOSTÁLI (< engl.) s.m. pl. Adepţii unei secte creştine protestante, a căror doctrină s-a constituit în jurul tradiţiei sărbătorii numite „Cincizecime"; apărută la începutul sec. 20, în S.U.A. şi răspândită ulterior în Europa şi în restul lumii (are c. 60 000 000 de adepţi).

PENTICOSTÁR (< ngr.) s.n. Carte bisericească care cuprinde rânduiala slujbelor pe cele 50 de zile dintre Paşti şi Rusalii. Cea mai veche tipăritură românească de acest tip datează din 1649, fiind scoasă la Mănăstirea Dealu, sub patronajul doamnei Elina, soţia lui Matei Basarab.

PÉNTIUM (< engl.) subst. Familie de microprocesoare dezvoltată de societatea Intel. Introdus în 1993 ca succesor al microprocesorului Intel 80 486.

PENTÓDĂ (< fr. {i}; {s} *pent-* + gr. *hodos* „drum") s.f. Tub electronic cu cinci electrozi: catodul, anodul, grila de comandă, grila ecran şi grila supresoare.

PENTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *pente* „cinci") s.f. Compus organic din clasa monozaharidelor, cu cinci atomi de carbon în moleculă (ex. xiloza, arabinoza etc.).

PENU, Cornel (n. 1946, Galaţi), handbalist român. Component (portar) al echipei României dublă campioană mondială (1970 şi 1974) şi medaliată cu bronz (1967); medaliată cu argint (Montréal, 1976) şi cu bronz (München, 1972) la Jocurile Olimpice.

PENÚLTIM, -Ă (< lat. *penultimus* din *paene* „aproape" + *ultimus* „ultim") adj. Care este înaintea celui din urmă, care precedă pe cel din urmă.

PENÚMBRĂ (după fr. *pénombre;* lat. *paene* „aproape" + *umbra* „umbră") s.f. **1.** Zonă incomplet luminată, cuprinsă între zona umbrită şi cea luminoasă din spatele unui corp opac. **2.** (În pictură) Suprafaţă slab luminată aflată la confluenţa luminii cu umbra.

PENURÍE (< fr.; lat. *penuria* „sărăcie, lipsă") s.f. Lipsă a mijloacelor necesare traiului; lipsa unor materii prime, a unor mijloace energetice etc.; lipsă mare, sărăcie.

PENZA, oraş în Federaţia Rusă, în bazinul Volgăi; 518,2 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. chimică, textilă.

PENZIAS, Arno (Arnold) Allan (n. 1933), astrofizician american de origine germană. A realizat, împreună cu R.W. Wilson, antene de mare sensibilitate, cu care a reuşit să detecteze (1965) radiaţia termică de fond cu temperatura de 3,3 K, remanentă, din spaţiul cosmic, prezisă teoretic de modele de univers bazate pe o mare explozie iniţială (Big Bang). Cercetări de radioastronomie milimetrică şi studii asupra moleculelor interstelare. Premiul Nobel pentru fizică (1978), împreună cu R.W. Wilson şi P.L. Rapiţa.

PENZOLDT, Ernst (1892-1955), scriitor german. Romane folosind un stil ironic („Banda Powenzilor", „Sărmanul Chalterton"), povestiri („Caporalul Mombour"), nuvele („Bătălia portugheză").

PEÓN¹ (< sp., fr.) s.m. (În America Latină) Ţăran, muncitor agricol cu ziua.

PEÓN² (< lat., fr.) s.m. (În prozodia antică) Metru compus dintr-o silabă lungă (accentuată) şi trei scurte (neaccentuate).

PEPELEA, personaj al snoavelor şi povestirilor populare româneşti, întruchipând isteţimea, umorul, perspicacitatea, ascunse sub o falsă naivitate. Se înrudeşte tipologic cu *Păcală.*

PÉPENE (lat. *pepo, pepinis)* s.m. *P. galben* = plantă anuală, din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare şi cu fruct comestibil, mare, sferic sau oval, suculent şi aromat, cu coaja galbenă sau galben-verzuie *(Cucumis melo). P. verde* = plantă anuală din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare, frunze crestate adânc şi cu fruct comestibil, mare, sferic sau alungit, cu coaja verde (uniform sau cu dungi) şi miezul zemos, dulce, în general roşu *(Citrullus vulgaris);* lubeniţă, harbuz.

PEPIN, numele mai multor demnitari şi regi ai francilor. Mai importanţi: **1. Pepin de Héristal,** majordom al Austrasiei (c. 676-714). După victoria de la Tertry (687), a devenit conducătorul efectiv al Regatului francilor. **2. Pepin cel Scurt,** rege al francilor (751-768). Fiul lui Carol Martel şi tatăl lui Carol cel Mare. Majordom al Neustriei (din 741) şi al întregului regat (747), a depus pe Childerich III, ultimul rege din dinastia Merovingienilor, încoronându-se rege al francilor. Întemeietorul dinastiei Carolingilor. A alungat pe arabi din Galia şi a întreprins, la cererea Papalităţii, două campanii în Italia împotriva longobarzilor (754-756), cucerind terit. din jurul Romei şi Exarhatul de Ravenna, pe care le-a donat papei (756), punându-se astfel bazele statului papal şi puterii laice a Papalităţii.

PEPINIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Teren cultivat cu material săditor viticol, pomicol, forestier şi unde se execută lucrări de înmulţire, altoire etc. până la plantarea definitivă. **2.** *P. piscicolă* = amenajare piscicolă destinată producerii puietului de peşte în vederea populării bazinelor piscicole naturale. **3.** Fig. Instituţie, organizaţie etc. care pregăteşte persoane în vederea unei profesiuni, activităţi etc.

PEPINO, Cristian (n. 1950, Bucureşti), regizor român. Figură importantă a teatrului de păpuşi şi marionete. Spectacole reprezentative: „Sânziana şi Pepelea", „Visul unei nopţi de vară". A elaborat „Dicţionarul Teatrului de Păpuşi, Marionete şi Animaţie din România".

PEPÍT (< germ.) adj. invar., s.n. **1.** Adj. invar. Cu pătrăţele sau cu romburi mărunte de două culori, alternând între ele. **2.** S.n. Ţesătură cu desen pepit **(1).**

PEPÍTĂ (< fr.; sp. *pepita* „sâmbure") s.f. Bucată de metal (mai ales de aur) în stare nativă.

PÉPLU (< lat.) s.n. (În Antic. greco-romană) Mantie scurtă fără mâneci, confecţionată dintr-o ţesătură uşoară, prinsă pe umăr cu o agrafă şi purtată de femei peste tunică.

PEPONÍDĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Melonidă.

PEPSI-COLA, societate americană constituită în 1898. Produce şi vinde, în toată lumea, băuturi nealcoolice gazoase (mărcile **P.-C.,** Seven Up şi Mirinda). Controlează şi trei reţele de restaurante: Pizza Hut, Kentucky-Fried-Chicken şi Taco Bell.

PEPSÍNĂ (< fr., germ. {i}; {s} gr. *pepsis* „digestie") s.f. Enzimă proteolitică existentă în mucoasa stomacală, care acţionează în prezenţa acidului clorhidric asupra substanţelor proteice din alimentele ingerate, scindându-le în albumoze şi peptone; principalul constituent al sucului gastric.

PEPTÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. Compuşi chimici, alcătuiţi din doi sau mai mulţi aminoacizi, constituind trepte intermediare în sinteza lanţurilor proteice complexe.

PEPTIZÁRE (după fr. {i}) s.f. (CHIM.) Defloculare.

PEPTÓNĂ (< fr. {i}) s.f. Amestec de polipeptide, rezultat din digestia parţială a proteinelor.

PEPUSCH, John Christopher (1667–1752), compozitor englez de origine germană. S-a stabilit în Anglia (1700). Director (din 1713) al Lincoln's Inn Theatre. A compus măşti („Venus şi Adonis"), opere-baladă („Opera cerşetorilor"), sonate, muzică religioasă şi cantate profane. Lucrări teoretice („Tratat de armonie").

PEPYS, Samuel (1633–1703), scriitor englez. „Jurnal" evocând, într-un amestec de ingenuitate şi cinism viaţa Londrei între 1660 şi 1669 (scris cu caractere secrete, descifrate de J. Smith, a fost publicat în 1825).

PER[1] (< it., germ.) prep. (În legătură cu preţul unei mărfi raportat la o unitate de măsură) Pentru, pe; de fiecare.

PER[2]**-** (< fr.; {s} lat. *per,* prefix de superlativ) Prefix folosit în chimie pentru a indica prezenţa unui element într-un compus, într-o cantitate mai mare decât cea obişnuită (ex. peroxid).

PERA, cartier în Istanbul. Din 1261, colonie genoveză autonomă, iar de la sfârşitul sec. 16, cartier al ambasadelor Veneţiei şi Franţei. Azi se numeşte *Beyoglu.*

PERACÍD (< fr., engl.) s.m. Acid care conţine mai mult oxigen decât acidul obişnuit (ex. acid peracetic).

PERAHIA, Murray (n. 1947), pianist american. Muzică de cameră (cu cvartetele Guarneri, Budapest şi Galimir) sau avându-i ca parteneri pe A. Schneider, P. Zuckerman, P. Tortelier. Carieră solistică. Deseori dirijează orchestra de la pian, mai ales în concertele de Mozart (integrală discografică).

PERAHIM, Jules (1914–2008, n. Bucureşti), grafician şi pictor român. Autodidact. Stabilit în Franţa. Grafică expresionistă (mapa de gravuri „Proverbe"); ilustraţie de carte („Zece zile care au zguduit lumea" de J. Reed; „Evgheni Oneghin" de Puşkin; versurile lui Eminescu, Arghezi ş.a.). Decoraţii în mozaic (Hotelul „Ambasador" din Bucureşti, Casa de cultură din Mangalia).

PERAK, stat în Malaysia, în NV pen. Malacca; 21 mii km^2; 2,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Ipoh.* Expl. de cositor, minereu de fier, wolfram, ilmenit, columbit şi expl. forestiere.

PERCAÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă albă, cristalizată, solubilă în apă, utilizată în anesteziile locale şi în cele intrarahidiene.

PERCÁL (< germ., fr. {i}) s.n. Ţesătură uşoară din bumbac de tipul pânzei, uneori imprimată.

PERCEC, Virgil (n. 1946), chimist român. Stabilit în S.U.A. (1982). M. de onoare al Acad. (1993). Director (1976–1982) al Institutului de Chimie Macromoleculară „P. Poni" din Iaşi. Contribuţii fundamentale în domeniul cristalelor lichide; a realizat (1992) sinteza primului dendrimer cu structura ordonată în faza lichidă.

PERCÉPE (< lat.) vb. III tranz. **1.** A sesiza cu ajutorul simţurilor sau al gândirii; a avea o percepţie; *spec.* a simţi. **2.** A strânge, a aduna, a încasa un impozit, o taxă etc.

PERCEPTIBÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi perceput (cu simţurile); vizibil.

PERCEPTÓR (< fr.; lat. *perceptus* din *percepere* „a strânge") s.m. Persoană însărcinată cu strângerea impozitelor şi taxelor oficiale.

PERCÉPŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (PSIH.) Proces psihic de cunoaştere senzorială, prin care obiectele şi fenomenele sunt reflectate ca întregi; capacitate de a putea percepe obiectele şi fenomenele lumii exterioare. ✧ *P. extrasenzorială* = telepatie. **2.** (În trecut) Oficiu al fiscului care încasa impozitele şi unele taxe; *p. ext.* clădirea, biroul în care funcţiona acest oficiu. ✦ Încasare a unui impozit, a unei taxe oficiale etc.; percepere.

PERCEVAL v. **Parsifal.**

PERCHEZÍŢIE (după fr. *perquisition;* lat. *perquisitio* „cercetare") s.f. (DR.) Cercetare făcută de organele de urmărire penală sau de procuror asupra unei persoane (*p. corporală*) sau la domiciliul unei persoane (*p. domiciliară*), pentru strângerea probelor privitoare la o infracţiune sau la descoperirea infractorului. ✦ Scotocire.

PERCIAC, Vladimir (n. 1917, Vîborg, Federaţia Rusă), arhitect român. Lucrări de orientare funcţionalistă, într-un stil modern (cartiere de vile şi blocuri în Piatra-Neamţ, Piteşti, centralele telefonice din Sibiu şi Roman, Centrul sportiv Floreasca din Bucureşti).

PERCÍDE (< fr. {i}) s.n. pl. Familie de peşti teleosteeni răpitori *(Percidae),* cu aripioare ţepoase (ex. bibanul, şalăul).

PERCIÚNE (< tc.) s.m. Fiecare dintre cele două şuviţe de păr care se prelungesc pe obraz de la tâmple în jos, pe lângă urechi.

PERCLORÁŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului percloric care se folosesc în pirotehnie şi în ind. de explozivi.

PERCLÓRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = cel mai stabil acid oxigenat al clorului; se prezintă în formă de lichid incolor, foarte caustic; este un oxidant puternic, fumegă în aer şi explodează la încălzire.

PERCOLÁRE (după fr. {i}; {s} lat. *percolo* „a filtra") s.f. **1.** Operaţie metalurgică de extragere a unor metale sau a unor compuşi ai acestora prin dizolvarea lor în lichidul care străbate masa de minereu. **2.** Operaţie de rafinare a produselor petroliere fluide care constă în trecerea lor prin turnuri încărcate cu adsorbanţi. **3.** Trecerea unui lichid printr-un corp poros, de obicei în direcţie descendentă.

PERCUTÁ (< fr.; lat. *percutere* „a lovi violent") vb. I tranz. **1.** A lovi capsa unui cartuş, a unui focos etc. cu percutorul pentru a provoca aprinderea ei. **2.** (MED.) A examina un bolnav cu ajutorul percuţiei **(2).**

PERCUTÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre proiectile) Care explodează în momentul atingerii unui obstacol.

PERCUTÓR (< fr.) s.n. Piesa (în formă de cui) a mecanismului de aprindere, care percutează capsa cartuşului sau a focosului.

PERCÚŢIE (după fr. *percussion*) s.f. **1.** (FIZ.) Variaţie bruscă a impulsului, deci şi a vitezei unui corp în timpul unei ciocniri a acestuia, datorită acţiunii de scurtă durată a unei forţe exterioare. 2. (MED.) Metodă de examen clinic constând în lovire uşoară şi repetată, care permite, prin modificarea sonorităţii zonelor examinate, diagnosticarea prezenţei unei matităţi anormale, mărirea unui organ etc. **3.** Lovire cu percutorul a capsei unui cartuş sau a unui focos. **4.** (MUZ.) *Instrument de p.* = instrument muzical care produce sunete prin lovirea unei membrane, lame, plăci, coarde etc. (ex. trianglul, gongul, castanietele). ✦ Grupa orchestrei alcătuită din astfel de instrumente.

PERCY, familie nobiliară engleză, originară din William de **P.** (c. 1030–1096), baron **P.** care l-a însoţit pe William Cuceritorul în Anglia. Au stăpânit comitatul şi apoi ducatul (1766) Northumberland. Mai important **Sir Henry P.** (supranumit *Hotspur*) (1364–1403), general. A sprijinit urcarea pe tron a regelui *Henric IV* (1399), devenind ulterior unul dintre contestatarii săi. I-a înfrânt pe scoţieni în lupta de la Homildon Hill (1402). Sprijinitor al lui Sir Edmund de Mortimer, revoltat împotriva regelui.

PERDÁF (< tc.) s.n. **1.** Radere de jos în sus, în contra direcţiei în care creşte barba. **2.** (De obicei în construcţie cu verbul „a da") Stropire sau presărare cu o pulbere fină sau cu un lichid.

PERDÉA (< tc.) s.f. **I, 1.** Obiect confecţionat din diferite ţesături, suspendat în faţa unei ferestre, a unei uşi etc. în scopuri decorative sau pentru a împiedica pătrunderea luminii, a opri vederea din exterior etc. **2.** Strat (de protecţie). ✧ *P. de aer* = strat încălzit de aer care separă o încăpere caldă de exterior. **3.** (Înv.) Cortină la teatru. **4.** Fig. Ceea ce împiedică perceperea, înţelegerea unui fapt, fenomen etc. **II.** P. *forestieră* v. **forestier.** ✦ Adăpost de trestie construit în jurul răsadniţelor pentru a le proteja împotriva vântului. **III.** (Pop.) Cataractă (la ochi).

PERDICAS (PERDIKKAS) (c. 365–321 î.Hr.), general macedonean. Comandant al gărzii personale a lui Alexandru cel Mare (330 î.Hr.), ajunge cel mai mare general al său. Numit, la moartea lui Alexandru Macedon, regent al Imp. (323 î.Hr.), a devenit, *de facto,* regent al Imp. Ucis de unul dintre ofiţerii săi în timpul luptelor împotriva diadohilor Antipater şi Ptolemeu I.

PERDICCAS (PERDIKKAS), numele a trei suverani ai Macedoniei din dinastia Argeazilor: **P. I** (prima jumătate a sec. 7 î.Hr.), fondatorul dinastiei. Fondatorul cap. Digai (Edessa). **P. II,** rege (454–414 î.Hr.). În timpul Războiului Peloponesiac, a intervenit succesiv în favoarea Spartei şi a Atenei, urmărind cu abilitate întărirea uneia dintre aceste puteri în spaţiul traco-macedonean. La Curtea sa a trăit o vreme Hipocrate. **P. III,** rege (365–359 î.Hr.). Printr-o reformă a vămilor a consolidat finanţele. A încercat să reducă influenţa ateniană, cucerind (364) oraşul Amfipolis. A murit în luptă cu triburile ilire.

PEREC, Georges (1936–1982), scriitor francez. Adept al „noului roman", scrierile sale reprezintă societatea contemporană dominată de „subiecte la modă" („Lucrurile", „Dispariţia").

PERÉCHE (lat. *paric(u)la*) s.f. **1.** Grup de două obiecte de acelaşi fel, care formează o unitate, folosindu-se împreună. ✦ (Adjectival) Cu soţ. ✦ Două părţi, două organe identice şi simetrice ale corpului omenesc. ✦ Grup format din două exemplare din acelaşi fel de lucruri. ✦ *P. întoarsă* = două mărci poştale nedetaşate, care au imaginile rotite cu 180° una faţă de cealaltă. 2. Obiect alcătuit din două părţi identice, dispuse simetric. ✦ Set, pachet de cărţi de joc. **3.** Grup format din doi indivizi de sex opus; cuplu. ✦ Grup format din două animale de aceeaşi specie. **4.** Fiecare dintre cele două persoane, animale sau obiecte care formează o pereche **(1, 3),** considerată în raport cu cealaltă.

PEREDVÍJNICI (< rus.) s.m. pl. Denumire dată artiştilor plastici ruşi, membri ai *Asociaţiei expoziţiilor artistice itinerante* (1879–1923). Au promovat arta inspirată din viaţa cotidiană şi ieşirea din normele severe, rigide ale artei academice. Ideologul şi iniţiatorul **p.** a fost pictorul I.N. Kramskoi. Reprezentanţi: I.I. Levitan, I.E. Repin, V.A. Sero ş.a.

PEREGRÍN (< lat., it., fr.) s.m. Pelerin. ✦ Călător.

PEREGRINÁ (< lat., fr.) vb. I intranz. A merge în pelerinaj. ✦ P. ext. A cutreiera locuri îndepărtate; a colinda, a călători; a hoinări.

PEREGU MARE, com. în jud. Arad, situată în C. Aradului, la graniţa cu Ungaria; 1 782 loc. (2008). Satul P.M. menţionat documentar (1241).

PEREIRA, oraş în V Columbiei, la poalele Cordillerei Central; 381,7 mii loc. (1999). Ind. uşoară, de prelucr. a lemnului, alim. Universitate tehnică (1958).

PEREIRA, Aristides Maria (n. 1923), om politic din ins. Capului Verde. Secretar general al Partidului African al Independenţei din Capul Verde (din 1980; între 1973 şi 1980, al Partidului African al Independenţei din Guineea-Bissau şi Capul Verde). Preşedinte al Republicii Capului Verde (1975–1991).

PEREIRA DOS SANTOS, Nelson (n. 1928), cineast brazilian. Influenţat de neorealismul italian şi de avangarda americană, a iniţiat „noul cinema", principalele teme fiind istoria şi cultura braziliană („Vieţi uscate", „Pe autostrada vieţii", „Al treilea mal al râului").

PEREKOP, istm care uneşte pen. Crimeea, cu continentul, despărţind M. Azov de M. Neagră; lungime: 30 km; lăţime: 8–23 km.

PEREMPTÓRIU, -IE (< lat.) adj. (Livr.) Care nu poate fi tăgăduit; evident, neîndoielnic, vădit.

PERÉN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre plante) Care trăieşte mai mulţi ani, având rădăcină sau tulpină persistentă; vivace. ✦ P. ext. Cu caracter stabil, de lungă durată sau permanent.

PERENITÁTE (< lat., fr.) s.f. Însuşirea de a fi peren; durabilitate, persistenţă.

PERES, Shimon (n. 1923), om politic israelian. Lider al Partidului Muncii. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1984–1986, 1995–1996). Unul dintre principalii artizani ai acordului de pace israeliano-palestinian (1993). Ministru de Externe (din 2001). Preşedinte al Israelului (din 2006). Premiul Nobel pentru pace (1984), împreună cu Y. Arafat şi Y. Rabin.

PERESTROIKA (cuv. rus „reconstrucţie") s.f. (În U.R.S.S.) Reconstrucţie a vieţii economice şi politice (1985–1991) preconizată prin lucrările şi activitatea lui *Mihail Gorbaciov,* şi bazată pe dezvoltarea comunicării şi a transparenţei (glasnost).

PERESVETOV, Ivan Semionovici (sec. 16), militar şi scriitor rus. S-a aflat, pentru o vreme (1537-1538), la curtea din Suceava a lui Petru Rareş. Adept şi teoretician al statului feudal centralizat. A scris pentru ţarul Ivan IV (cel Groaznic) „Jalba cea mică şi cea mare către ţarul Ivan".

PERET, Benjamin (1899-1959), poet francez. Poezie suprarealistă exploatând în mod subtil posibilităţile limbajului („Marele joc"). Eseuri, pamflete („Dezonoarea poeţilor").

PERÉTE (lat. *paries, -etis*) s.m. **1.** Element de construcţie aşezat vertical, cu rolul de a limita, a separa sau a izola de exterior sau între ele încăperile unei clădiri. Se deosebesc **p.** masivi (din piatră, beton, cărămizi), **p.** uşori (din cărămizi cu goluri, betoane uşoare, lemn, materiale plastice), **p.** de rezistenţă şi **p.** de umplutură. **2.** Element de grosime relativ mică prin care se separă sau se izolează cavităţile unei piese sau spaţiile unui sistem. **3.** Versant pietros, fără vegetaţie, care se înalţă (aproape) vertical. **4.** (ANAT.) Structură anatomică care delimitează o cavitate a corpului (ex. cavitatea toracică) ori o regiune anatomică sau histologică. **5.** (BOT.) *P. celular* = înveliş rigid care acoperă membrana celulelor vegetale, alcătuit din celuloză, hemiceluloză şi substanţe pectice.

PERETU, com. în jud. Teleorman, pe râurile Vedea şi Burdea; 7 702 loc. (2008).

PERÉU (< fr.) s.n. (CONSTR.) Îmbrăcăminte de piatră cu ajutorul căreia se căptuşesc taluzurile şi şanţurile, pentru a le proteja împotriva eroziunilor şi a surpărilor de pământ.

PEREY, Marguerite (1909-1975), fiziciană franceză. Cercetări asupra proprietăţilor radioactive naturale şi artificiale. A descoperit (1939) franciul.

PÉREZ, José Joaquín (1800-1889), om politic chilian. Ca preşedinte al ţării (1861-1871), a promovat o politică de relaxare internă, dând o lege de amnistie politică şi una a libertăţii cultului (1865).

PÉREZ DE AYALA, Ramón (1880-1962), scriitor spaniol. Lirică modernistă cu motive bucolice („Pacea cărării"). Autor de romane şi nuvele realist-satirice, cu elemente picareşti şi naturaliste („Laba vulpoaicei"), poematice („Lumina de duminică"), psihologice şi eseistice („Lună de miere, lună de fiere").

PÉREZ DE CUÉLLAR, Javier (n. 1920), diplomat şi om politic peruan. Secretar general adjunct (1979-1981) şi secretar general (1982-1991) al Organizaţiei Naţiunilor Unite.

PÉREZ DE GUZMÁN, Fernán (c. 1378-c. 1460), cronicar castilian. Proză istorică, remarcabilă prin analiza naturii umane şi arta portretizării („Mulţime de istorii", „Generaţii şi însemnări"). Lirică pe teme erotice, morale şi istorice.

PÉREZ DE MONTALBÁN, Juan (1602-1638), scriitor spaniol. Autor de *autos sacramentales* şi de drame istorice („Amanţii din Teruel", „Maica Alférez") în maniera lui Lope de Vega.

PÉREZ DE OLIVA, Fernán (c. 1494-1533), umanist spaniol. Dialogul său „Demnitatea umană" este un prim model de proză castiliană.

PÉREZ ESQUIVEL, Adolfo (n. 1931), arhitect şi sculptor argentinian. Luptător pentru drepturile omului în ţara sa. Secretar general al organizaţiei „Pace şi justiţie în America Latină" (1974-1986). Premiul Nobel pentru pace (1980).

PÉREZ GALDÓS, Benito (1843-1920), scriitor spaniol. A realizat ciclul narativ „Episoade naţionale" (46 vol.), un amplu tablou al Spaniei sec. 19. Romane realiste, satirizând moravurile contemporane („Doña Perfecta"), drame („Realitatea").

PÉREZ JIMÉNEZ, Marcos (1914-2001), militar şi om politic venezuelan. În urma loviturii de stat din nov. 1952 a condus junta militară din fruntea ţării (între dec. 1952 şi apr. 1953 a fost preşedinte provizoriu). Înlăturat de la putere în ian. 1958, în urma unei lovituri de stat şi silit să plece în exil (până în 1963). Revenit în ţară, a fost judecat în 1963 şi închis până în 1968; reîncarcerat în mai 1994.

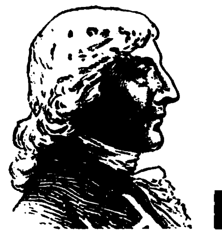

Giovanni Battista Pergolesi

PÉREZ RODRÍGUEZ, Carlos Andrés (n. 1922), om politic venezuelan. Preşedintele ţării (1974-1979 şi 1989-1993). Suspendat din funcţie, judecat şi condamnat la închisoare, pentru corupţie.

PERFÉCT, -Ă (< germ., lat. *perfectus* „împlinit, complet, terminat") adj., adv., s.n. **I.** Adj. **1.** Care întruneşte toate calităţile cerute; desăvârşit, ireproşabil, impecabil. **2.** Deplin, complet; absolut. **3.** (FIZ.) *Gaz perfect* v. *gaz*. (MAT.) *Număr p.* = număr natural egal cu suma divizorilor săi. **II.** Adv. Cu desăvârşire, complet, absolut. ✦ (Adesea eliptic, cu nuanţă afirmativă) Foarte bine, bravo; de acord. **III.** S.n. (GRAM.) Timp al verbului care exprimă o acţiune petrecută şi încheiată în trecut. ✧ *Perfectul compus* = timp trecut care exprimă acţiunea fără a o raporta la momentul vorbirii sau raportând-o la acest moment ca un trecut mai îndepărtat; (în stilul oral) timp trecut care exprimă o acţiune mai îndepărtată de momentul vorbirii decât acţiunea exprimată prin **p.** simplu. *Perfectul simplu* = timp trecut care exprimă acţiunea fără a o raporta la momentul vorbirii sau raportând-o la un trecut mai apropiat (specific graiului oltean). *Mai mult ca perfectul* = timp trecut folosit pentru a exprima o acţiune încheiată înaintea alteia, petrecută tot în trecut.

PERFECTÁ vb. I tranz. A definitiva, a încheia (un acord, o tranzacţie, o lucrare etc.).

PERFECTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi desăvârşit, perfecţionat.

PERFECTIBILITÁTE s.f. Credinţă apărută în epoca iluminismului potrivit căreia folosirea adecvată a raţiunii ar avea ca rezultat realizarea deplină a posibilităţilor umane (Condorcet, Rousseau, Kant, Hegel, Marx).

PERFECTÍV (< fr., germ.) adj. (Despre aspectul, sensul verbelor) Care exprimă acţiunea verbului, eliminând noţiunea de durată şi de desfăşurare, insistând asupra începutului şi sfârşitului acţiunii; (despre verbe) care are acest aspect.

PERFECŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) îmbunătăţi calitativ; a (se) desăvârşi; a (se) specializa.

PERFECŢIONÍSM (< fr.) s.n. 1. Punct de vedere după care scopul vieţii este atingerea unui ideal perfect (stoicii, scriitorii creştini). 2. Tendinţă maladivă, până la a atinge imposibilul care poate ajunge la obsesie.

PERFECŢIÚNE (PERFÉCŢIE) (< lat., fr.) s.f. Însuşirea de a fi perfect; desăvârşire. ✧ Loc. *La perfecţie* = în mod desăvârşit, perfect. **2.** (În teologia şi filozofia tradiţională) Caracterul a ceea ce este neschimbător şi autonom, care nu posedă nimic potenţial (Parmenide, Platon, Aristotel, Augustin, Anselm ş.a.).

PERFÍD, -Ă (< lat., fr.) adj. **1.** Care ascunde răutate, viclenie, necinste, sub o înfăţişare binevoitoare sau indiferentă; viclean, făţarnic, prefăcut, ipocrit. **2.** (Despre acţiuni, fenomene, lucruri) Care, în ciuda aparenţelor, este periculos, vătămător; care ascunde un pericol nebănuit.

PERFIDÍE (< fr.) s.f. Caracter perfid, faptă, manifestare perfidă.

PERFORÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A efectua o gaură care străpunge un material. ✦ A străpunge (pentru a marca) cu o maşină specială bilete, tichete, foi dintr-un registru etc. **2.** A efectua o gaură de mină.

PERFORÁT, -Ă (< *perfora*) adj. **1.** Găurit, străpuns (prin lovire sau sfredelire). **2.** (MED.) (Despre organe sau ţesuturi) Care prezintă un orificiu în urma unui proces patologic, a unui traumatism (ex. ulcer **p.**).

PERFORATÓR (< fr., lat.) s.n. **1.** Unealtă sau sculă care serveşte la perforat. **2.** Maşină-unealtă folosită la forarea găurilor de mină prin fărâmarea şi mărunţirea rocii. **3.** Aparat pentru perforarea burlanelor care căptuşesc găurile de sondă în dreptul stratului petrolifer sau gazifer şi a canalelor de drenare către sondă a fluidelor din acest strat. **4.** (TELEC.) Dispozitiv pentru perforarea unui suport (bandă) după un anumit cod, care respectă corespondenţa dintre perforaţiile realizate şi un sistem de simboluri, folosit în calculatoare, comunicaţii telegrafice etc. **5.** (INFORM.) Periferic care permite operaţii de ieşire pe cartele perforate sau bandă de hârtie perforată.

PERFORMANCE (cuv. engl. „spectacol") subst. Gen de artă derivat din *happening* care constă în transpunerea în spaţiu şi mişcare a unei imagini vizuale create de un artist plastic.

PERFORMÁNŢĂ (< fr.) s.f. Rezultat prestigios obţinut de un sportiv sau de o echipă; *p. ext.* realizare deosebită într-un domeniu de activitate practică. ✦ Rezultatul cel mai bun dat de un sistem tehnic, de o maşină, de un aparat etc.

PERFORMÉR, -Ă (< engl.) s.m. şi f. Sportiv care realizează o performanţă într-o întrecere.

PERFÚZIE (< fr.) s.f. Procedeu terapeutic constând în introducerea lentă şi continuă, picătură cu picătură, a unor lichide (sânge, plasmă, soluţii medicamentoase etc.) în sistemul vascular sau în ţesutul subcutanat.

PERGAM, oraş antic în NV Asiei Mici, menţionat documentar în 400/399 î.Hr., centru al regatului elenistic cu acelaşi nume. Generalul macedonean Philetoiros din Tios, însărcinat de Lysimachos, regele Traciei elenistice cu paza oraşului **P.** recunoaşte (283 î.Hr.) suzeranitatea regelui seleucid Seleucos I, fiind confirmat dinast al oraşului. A cunoscut o perioadă de maximă înflorire sub Attalos I (241-197 î.Hr.) şi Eumenes II (197-159 î.Hr.). Transformat în prov. romană (129 î.Hr.). Renumit centru al culturii elenistice. Vestită bibliotecă (ateliere specializate în pergamente). Palate, temple (Templul Atenei, Templul lui Dionysos). Altarul lui Zeus cu frize sculptate (astăzi se află la muzeul „Pergamon" din Berlin).

PERGAMÉNT (< germ.) s.n. **1.** Material din piele netăbăcită (de viţel, oaie, capră), preparată special, folosită, mai ales, în Ev. Med. şi Renaştere pentru manuscrise, iar în prezent în legătorie. A apărut la Pergam în timpul regelui Eumenes II (197-159 î.Hr.), de unde şi denumirea. ✦ Document, text etc. scris pe o astfel de piele. **2.** Hârtie de tip special, rezistentă şi impermeabilă la aer, la grăsimi şi la apă, cu aspect asemănător **p. (1)**, folosită mai ales la ambalarea alimentelor.

PERGAMENTÓS, -OÁSĂ (< *pergament*) adj. Care are aspectul, consistenţa sau tuşeul pergamentului; ca pergamentul.

PERGAMOÍD s.n. v. pegamoid.

PERGAMÓTĂ s.f. v. **bergamotă.**

PERGELISOL v. **permafrost.**

PERGÓLĂ (< it., lat.) s.f. Construcţie într-un parc sau într-o grădină, formată dintr-unul sau din mai multe şiruri de stâlpi care susţin o reţea de grinzi de lemn, pe care se ridică plante agăţătoare decorative.

PERGOLESI, Giovanni Battista (Giambattista) (1710-1736), compozitor italian. Reprezentant al şcolii napolitane. Primul mare maestru al operei bufe. Opera sa „Slujnica stăpână" a dezlănţuit la Paris (1752) disputa dintre susţinătorii operei franceze şi ai celei italiene („disputa bufoniştilor"); cantate şi oratorii („Stabat mater"), muzică de cameră, mise, motete, psalmi, simfonii şi sonate.

PERHIDRÓL (< fr. {i}) s.f. Soluţie de apă oxigenată 30%, folosită ca dezinfectant, ca decolorant şi în cosmetică.

PERI- (< fr.; ({s} gr. *peri* „în jurul") Element de compunere cu sensul „în jurul, împrejurul", servind la formarea unor adjective şi substantive.

PERI, mănăstire în Maramureşul istoric (azi Ucraina), fundată de voievozii Balc şi Drag. În 1391 a primit din partea patriarhului de Constantinopol dreptul de stavropighie, având sub autoritatea sa bisericile româneşti din Maramureş şi N Transilvaniei. Important rol religios şi cultural în Ev. Med.

PERI, Gabriel (1902-1941), om politic francez. Deputat comunist (din 1932), intrat în clandestinitate (1939). Unul dintre conducătorii Rezistenţei franceze, a fost arestat şi predat naziştilor care l-au executat.

PERI, Jacopo (1561-1633), compozitor italian. Activitate muzicală în slujba familiei Medici, la Florenţa. Autor (împreună cu Ottavio Rinuccini) al primei opere complete din istoria muzicii („Euridice"). Specialist al stilului recitativ. Reformă totală a dramei muzicale. Culegere de cântece şi madrigale („Le Varie Musiche").

PERIAM, com. în jud. Timiş, situată în C. Mureşului; 4 337 loc. (2008). Aici au fost descoperite vestigiile unei aşezări fortificate cu val şi şanţ din Epoca Bronzului. Biserică romano-catolică, în stil baroc (1750-1772).

PERIAM-PECICA, cultură din Epoca timpurie şi mijlocie a Bronzului (prima jumătate a milen. 2 î.Hr.), răspândită în Banat.

PERIANDRU (PERIANDROS) (?-c. 587 î.Hr.), tiran al Corintului (c. 627-c. 587). Guvernare autoritară. A încurajat munca liberă, a sprijinit ţăranii şi meşteşugarii, a luat măsuri împotriva luxului excesiv, a susţinut cultura. Inclus de tradiţie între cei şapte înţelepţi ai Antic.

PERIÁNT (< fr. {i}; {s} *peri-* + gr. *anthos* „floare") s.n. (BOT.) Înveliş floral format din frunzişoare modificate, care înconjoară staminele şi carpelele. Poate fi dublu (*caliciu* şi *corolă* diferenţiate) sau simplu *(perigon)*.

PERIARTERÍTĂ (< fr.; {s} *peri-* + gr. *arteria* „arteră") s.f. Inflamaţie care cuprinde succesiv toate straturile peretelui arterial, producând obstruări arteriale şi noduli de-a lungul unor artere, în special la cele ale membrelor. Se mai numeşte şi *periarterită nodoasă.*

PERIARTRÍTĂ ({s} *peri-* + gr. *arthrum* „încheietură") s.f. Inflamare a ţesuturilor din jurul articulaţiilor în unele procese degenerative reumatoide.

PERICÁRD (< fr.; {s} gr. *perikardion* „în jurul inimii") s.n. (ANAT.) Înveliş extern al inimii; este format dintr-un strat fibros extern şi un strat intern seros, care are două foiţe, una parietală (care aderă la stratul fibros extern) şi alta viscerală (care aderă la miocard) formând *epicardul;* între cele două foiţe se află un spaţiu virtual, *cavitatea pericardică;* aceasta conţine lichid pericardic.

PERICARDÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a pericardului.

PERICÁRP (< fr.; {s} *peri-* + gr. *karpos* „fruct") s.n. (BOT.) Ansamblul straturilor de ţesuturi care alcătuiesc pereţii fructului; provine din transformarea ovarului.

PERICEI, com. în jud. Sălaj, situată în dcpr. Şimleu; 4 058 loc. (2008). Satul **P.** menţionat documentar în 1259. În satul Bădăcin, atestat documentar (1213), se află biserica Schimbarea la Faţă (1705) şi casa memorială „Iuliu Maniu".

PERICÉNTRU (< fr., engl.) s.n. (ASTR.) Punct de pe orbita unui corp ceresc situat la cea mai mică depărtare de corpul ceresc central în raport cu care se face mişcarea.

PERICLÁZ (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de magneziu (MgO), cristalizat în sistemul cubic, incolor sau cenuşiu, brun până la negru.

PERICLE (c. 490-429 î.Hr.), om politic atenian. Lider al partidei democratice după asasinarea lui Efialte (461). Se afirmă în viaţa politică a cetăţii ca acuzator în procesul intentat lui Cimon, liderul partidei aristocratice. Sub conducerea lui, ca strateg (445-429 î.Hr.), democraţia sclavagistă cunoaşte apogeul dezvoltării, Atena devenind centrul economic, politic şi cultural al lumii greceşti. Protector al artelor (printre altele, reconstruirea Acropolei) şi ştiinţelor. În timpul său a început Războiul Peloponesiac (431-404 î.Hr.). Mort de ciumă. Pentru strălucirea intelectuală pe care a dat-o Atenei, secolul în care a trăit (sec. 5 î.Hr.) a fost supranumit „secolul lui **P.**".

PERICLITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A pune în pericol; a primejdui.

Pericle

PERÍCOL (< lat., it.) s.n. Situaţie, stare, întâmplare etc., ce poate pune în primejdie pe cineva sau ceva. ✧ *P. social* = caracterul unei acţiuni sau inacţiuni prin care se aduce atingerea suveranităţii, independenţei sau unităţii statului, persoanei şi drepturilor acesteia şi în general ordinii de drept.

PERICÓNDRU (< fr.) s.n. Membrană conjunctivă care constituie învelişul unor cartilaje (ex. al coastelor).

PERICÓPĂ (< germ.) s.f. Pasaj din Biblie, cu caracter moralizator, citit în cadrul unei slujbe religioase.

PERIDÓT (< fr. {i}) s.n. (MINER.) (Înv.) Olivină.

PERIDOTÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă intrusivă ultrabazică, alcătuită în special din olivină, mai puţin din piroxeni, uneori din amfiboli, cromit, platină etc.

PERIDRÓM (< fr.) s.n. **1.** (În Grecia antică) Spaţiu exterior cuprins între peretele naosului şi colonada unui templu. **2.** P. ext. Galerie acoperită, situată la nivelul pământului, care înconjură un edificiu, servind ca loc de plimbare.

PÉRIE (< sl.) s.f. **1.** Obiect format dintr-un suport în care se fixează mănunchiuri scurte din păr de animale sau fire de sârmă, fire sintetice etc. şi care serveşte la frecat, la curăţat, la netezit etc. **2.** Piesă componentă a maşinilor electrice, care realizează un contact electric alunecător cu colectorul sau cu inelele de contact.

PERIÉCI (< fr.; {s} *peri-* + gr. *oikos* „casă") s.m. pl. (În Sparta antică) Categorie socială de oameni liberi (agricultori, meşteşugari, negustori) lipsită de drepturi politice.

PERIENI, com. în jud. Vaslui, situată în SE colinelor Tutovei; 3 727 loc. (2008). Staţiune de cercetări pentru combaterea eroziunii solului. Aici au fost descoperite vestigiile unei aşezări neolitice.

PERIEŢI 1. Lac pe stg. văii Ialomiţei, în perimetrul satului Fundata din com. **P.**; 1,06 km². **2.** Com. în jud. Ialomiţa, în C. Bărăganului; 3 605 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Olt, în NV C. Boian; 2 019 loc. (2008).

PERIFÉRIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. De periferie, privitor la periferie; situat la periferie. ✦ Fig. Neînsemnat, fără importanţă; secundar, **2.** S.n. (INFORM.) Subsistem al calculatorului electronic care permite operaţii de transfer de date; terminal.

PERIFERÍE (< fr., lat., germ.; {s} gr. *peripheria* „circumferinţă") s.f. Cartier situat la marginea oraşului (în raport cu centrul); mahala.

PERIFÍTON (< fr.; {s} *peri-* + gr. *phyton* „plantă") s.n. (BIOL.) Biodermă.

PERIFRÁSTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Exprimat prin perifrază. ✧ *Formă (verbală) p.* = formă (verbală) compusă cu un verb auxiliar (ex. construcţia regională *m-am fost dus).*

PERIFRÁZĂ (< ngr., fr., germ.; lat. *periphrasis* de la gr. *periphrazein* „a vorbi indirect") s.f. Procedeu gramatical şi stilistic de redare prin mai multe cuvinte a ceea ce poate fi exprimat printr-un singur cuvânt sau printr-o sintagmă.

PERIGÉU (< fr. {i}; {s} gr. *perigeios* „care înconjură Pământul") s.n. Punctul în care Soarele, Luna, sateliţii artificiali etc., în mişcarea lor orbitală, se află cel mai aproape de Pământ. Este în opoziţie cu *apogeu.*

PERIGLACIĂR, -Ă (< fr.; {s} *peri-* + fr. *glaciaire* „glaciar") adj. (GEOGR.) *Zonă* ~ = reg. de la periferia gheţarilor pleistoceni şi actuali, cu climă, procese şi forme de relief caracteristice (grohotişuri, râuri de pietre, morene nivale, nişe nivale).

PÉRIGNON, Pierre, donn ~ (1639-1715), călugăr benedictin francez. Cunoscut prin procedeul de obţinere a unei şampanii din vinul de Champagne care-i poartă numele.

PERIGÓN (< fr., lat. {i}; {s} *peri-* + gr. *gonos* „sământă, organ de reproducere") s.n. (BOT.) Înveliş floral format din elemente de aceeaşi culoare numite tepale. **P.** poate fi sepaloid (tepale verzi: ex. urzica, sfecla, măcrişul) sau petaloid (tepale colorate: ex. ghiocelul, crinul, laleaua). V. *periant.*

PÉRIGORD, veche reg. istorică în SV Franţei (Aquitania, azi în departamentul Dordogne). Oraş pr.: Périgueux. Zonă de veche populare celtică (siturile preistorice Les Eyzies-de-Tayac şi peştera *Lascaux*); a format sub Merovingi un comitat. A avut de suferit în timpul Războiului de 100 de Ani. Reunită domeniului regal sub Henric IV (1607).

PERIHÉLIU (< fr. {i}; {s} *peri-* + gr. *helios* „Soare") s.n. Punctul în care o planetă, o cometă etc., în mişcarea lor în jurul Soarelui, se află cel mai aproape de acesta. Este în opoziţie cu *afeliu.* Pământul este la **p.** la începutul lunii ianuarie.

PERIJÁ, Serranía de ~ sau **Sierra de** ~, lanţ muntos în extremitatea de NV a Americii de Sud, la graniţa dintre Columbia şi Venezuela. Alt. max.: 3 750 m.

PERILÍMFĂ (< fr. {i}; {s} *peri-* + fr. *lymphe* „limfă") s.f. Lichid incolor, cu o compoziţie identică cu a lichidului cefalorahidian, prezent între labirintul osos şi cel membranos al urechii interne.

PERIMÁ (< fr., lat.) vb. I refl. **1.** (Despre idei, concepţii etc.) A se învechi, a se demoda, a ieşi din uz. **2.** (DR.; despre acţiuni, căi de atac sau alte acte de procedură) A se stinge prin neefectuarea într-un anumit termen a unor alte acte procedurale.

PERIMETRÍTĂ (< fr.; {s} *peri-* + gr. *metros* „uter") s.f. Inflamaţie infecţioasă a ţesutului conjunctiv din jurul uterului.

PERIMÉTRU (< ngr., fr., germ.; {s} *peri-* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Suma tuturor lungimilor laturilor unui poligon sau ale unei figuri geometrice plane închise. **2.** Linie închisă care mărgineşte o suprafaţă; *p. ext.* porţiune, suprafaţă bine delimitată.

PERINDÁ *(< pe + rând)* vb. I refl. A trece unul după altul, a se succeda (în timp şi spaţiu).

PERINEFRÍTĂ (< fr. {i}; {s} *peri-* + fr. *néphrite* „nefrită") s.f. Inflamaţie acută, de obicei de natură infecţioasă, a ţesutului din loja renală; flegmon perinefritic.

PERINÉU (< fr., lat.) s.n. Partea inferioară a micului bazin traversată la bărbat de uretră şi rect, iar la femeie de uretră, vagin şi rect.

PERINEVRÍTĂ (<fr.) s.f. Inflamaţie a ţesutului conjunctiv de susţinere, care înconjură fibrele unui nerv.

PERINÍŢA (< *perină* „pernă") s.f. Joc popular românesc în metru binar cu mişcare vioaie. Dans de nuntă şi de petrecere.

PERINÓC (< rus.) s.n. Bucată de lemn aşezată deasupra osiei, pe care se sprijină dricul carului; scaun.

PERINTH, colonie grecească întemeiată de locuitori din Samos (600 î.Hr.), pe coasta tracică a Propontidei la V de Byzantion (azi Ereğli, Turcia). Ocupată de *Darius* (513 î.Hr.) este eliberată în 476/475 când intră în sfera de influenţă a Atenei (sec. 5-4 î.Hr.), făcând parte ulterior din cea de-a doua ligă delio-atică. Asediată fără succes (341/340 î.Hr.), de regele Filip II al Macedoniei intră, sub stăpânirea acestuia. Dependentă de Regatul Pergam (189 î.Hr.) şi din 129 î.Hr. de Roma antică. Decade la mijlocul sec. 3 d.Hr., renaşte sub Diocleţian, când îşi schimbă numele în Heracleea. Îşi pierde importanţa după proclamarea Constantinopolului (330) drept cap. a Imp. Roman.

PERIOÁDĂ (< fr., gr. *periodos* „circuit" din *peri-* + *hodos* „drum") s.f. **1.** Interval de timp în cursul căruia se desfăşoară anumite fenomene sau evenimente; fază, epocă, răstimp. **2.** (FIZ.) Intervalul de timp după care se repetă un fenomen variabil; durata fiecăreia dintre succesiunile de stări identice care alcătuiesc un fenomen periodic. 3. (FIZ.) *P. de înjumătăţire* v. *înjumătăţire.* 4. (MAT.) Cel mai mic număr adăugat argumentului unei funcţii numerice care nu schimbă valoarea funcţiei (ex. 2π este perioada funcției $\sin x$). **5.** (GEOL.) Subdiviziune a timpului geologic mai mică decât era, căreia îi corespunde în spațiu un sistem de strate. **6.** (BOT.) *P. de vegetație* = interval de timp în care plantele își desăvârșesc întregul ciclu biologic. **7.** (CHIM.) Șir orizontal în care sunt aranjate elementele în sistemul periodic al elementelor, după care proprietățile lor se repetă. Numărul perioadei este caracterizat de numărul cuantic principal. Se cunosc șapte perioade. ✧ *P. de inducție* = durată de timp după care o reacție în lanț începe să se desfășoare cu viteza corespunzătoare condițiilor respective. **8.** (LINGV.) Frază, de obicei amplă, cu caracter unitar, armonios, datorat în special simetriei structurale. Pentru părțile unei p. condiționale se folosesc termenii *protază* și *apodoză*. **9.** (MUZ.) Idee muzicală formată de obicei din două sau din mai multe fraze.

PERIÓDIC, -Ă (< ngr., fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se repetă în mod identic după intervale de timp (aproximativ) egale; care survine la intervale regulate; care constă din parcurgerea repetată a aceleiași succesiuni de stări în intervale de timp egale. **2.** S.n., adj. (Revistă, buletin etc.) care apare la intervale regulate (săptămânal, lunar etc.). **3.** Adj. (MAT.) *Funcție p.* = funcție care admite o perioadă. *Fracție p.* = fracție zecimală în care, după virgulă, se repetă la infinit o anumită cifră sau un grup de cifre. **4.** Adj. (CHIM.) *Sistemul p. al elementelor* = mod de clasificare a elementelor chimice după proprietățile lor (masă atomică, număr atomic). D.I. Mendeleev (în 1869) a descoperit legea periodicității și a aranjat elementele în ordinea crescândă a masei lor atomice într-un tabel (sistemul periodic al elementelor, pe care-l revizuiește în 1871). Completat cu elementele descoperite ulterior (gazele rare), tabloul constă din șapte șiruri orizontale, numite perioade și nouă coloane verticale, numite grupe. Dezvoltarea ulterioară a teoriei structurii atomului a condus la concluzia că numărul de protoni (numărul atomic) este identic cu numărul de ordine al elementului în sistemul **p.** al lui Mendeleev, acesta devenind criteriul de clasificare a elementelor (A. van den Broeck, 1911; H.G. Moseley, 1913) și că aranjarea elementelor în sistemul **p.** este determinată de structura straturilor de electroni ale atomilor (N. Bohr, 1922).

PERIODICITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însușire a unui fenomen sau a unei acțiuni de a fi periodică **(1)**. **2.** (MAT.) Proprietate a unei funcții sau a unei fracții de a fi periodică. **3.** (CHIM.) *Legea periodicității* = lege conform căreia proprietățile fizice și chimice ale elementelor chimice variază periodic în funcție de numărul lor atomic, adică de poziția pe care o ocupă elementele în sistemul periodic.

PERIODIZÁ vb. I tranz. A stabili perioade în cadrul unei discipline cu caracter istoric.

PERIÓST (< fr.; {s} *peri-* + gr. *osteon* „os") s.n. (ANAT.) Membrană conjunctiv-fibroasă alburie care învelește osul, cu excepția părților acoperite de cartilaj. La nivelul **p.** se realizează creșterea în grosime a osului și formarea calusului după fractură. ✦ *P. alveolar* = periost care fixează rădăcina dintelui în alveolă.

PERIOSTÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație a periostului cauzată de un traumatism, de propagarea unei infecții sau de o inflamație.

PERIPATÉTIC, -Ă (< fr., lat.; {s} gr. *peripatètikos* din *peripatein* „a se plimba") adj. Care se referă la doctrina lui Aristotel și a școlii lui. ✧ *Școala p.* = școala filozofică din Grecia antică (sec. 4 î.Hr.–sec. 3 d.Hr.), întemeiată de Aristotel și denumită astfel pentru că acesta purta convorbiri cu discipolii plimbându-se. Printre reprezentanți: Theofrast, Eudem din Rodos, Straton din Lampsakos, Alexandru din Aphrodisias ș.a. V. *Lyceum*.

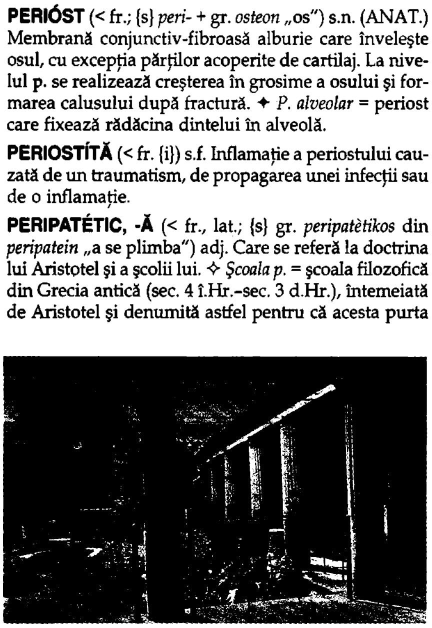

Peristil

PERIPATETÍSM (< fr.) s.n. Doctrina lui Aristotel și a continuatorilor lui.

PERIPEȚÍE (< fr.; {s} gr. *peripeteia* „eveniment neprevăzut") s.f. Întâmplare sau serie de întâmplări neprevăzute, impresionante, care intervin în viața cuiva; episod cuprinzând întâmplări de acest fel într-o operă literară.

PERÍPLU (< fr.; {s} *peri-* + gr. *plein* „a naviga") s.n. Călătorie lungă (adesea anevoioasă) pe mări și pe oceane; *p. ext.* orice fel de călătorie îndelungată și grea.

PERIPTÉR (< ngr., fr., lat.; {s} *peri-* + gr. *pteron* „aripă") s.n., adj. (Edificiu) înconjurat cu un șir de coloane.

PERISÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care este supus alterării, degradării, care nu poate fi păstrat mult timp.

PERISABILITÁTE s.f. Însușirea a ceea ce este perisabil. ✦ Scădere cantitativă care se produce la unele mărfuri, din cauza evaporării, uscării sau din cauza eliminării din circuit a unei părți din marfă ca urmare a distrugerii sau degradării prin manipulare ori ca urmare a unor procese naturale de alterare.

PERISCÓP (< fr. {i} {s} *peri-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument optic în care razele de lumină sunt deviate cu ajutorul oglinzilor sau al prismelor cu reflexie totală și care permite observatorilor aflați în tranșee, submarine etc. să urmărească ceea ce se întâmplă la suprafața pământului sau a apei. Primul p. instalat pe un submarin francez datează din 1893, iar **p.** de tranșee au fost folosite în Primul Război Mondial.

PERISFÉRĂ (< fr.; {s} *peri-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. (Înv.) Înveliș intern al Pământului, care se întinde de la suprafață și până la adâncimea de 1 200 km.

PERISÍP s.n. (GEOGR.) *Cordon litoral;* săgeată litorală; lido, tombolo.

PERISODACTÍL (< fr.; {s} gr. *perissos* „în plus, impar" + *daktylos* „deget") s.n. (ZOOL.) Imparicopitat.

PERISTALTÍSM (< fr.) s.n. Mișcare a musculaturii unui organ intern cavitar (stomac, intestin, ureter etc.) prin unde succesive de contracții, care are ca efect propulsia și evacuarea conținutului acestuia.

PERISTÍL (< fr.; {s} *peri-* + gr. *stylos* „coloană") s.n. Galerie formată dintr-un șir de coloane, care mărginește un edificiu (pe toate laturile). ✦ Galerie interioară în clădirile Greciei antice. În arhitectura romană, **p.** reprezenta curtea interioară principală, înconjurată de coloane.

PERISTÓM (< fr.; {s} *peri-* + gr. *stoma* „gură") s.n. **1.** Inel alcătuit din elemente denticulare, dispus în jurul deschiderii capsulei la mușchi. **2.** Regiune din jurul gurii la multe nevertebrate, care ajută uneori la colectarea hranei.

PERIȘ, com. în jud. Ilfov, situată în C. Vlăsiei; 6 915 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale. Biserica Sf. Nicolae (sf. sec. 16).

PERIȘANI, com. în jud. Vâlcea, situată în depr. Loviștea; 2 435 loc. (2008). În arealul satului Titești au fost descoperite vestigiile unui castru roman (54,6 × 32,3 m) construit în sec. 2 d.Hr., din piatră de râu, pe linia de fortificații *Limes alutanus*.

PERIȘOÁRĂ (< *pară*^{2}) s.f. (Mai ales la pl.) Cocoloș de carne tocată, amestecată cu orez, ou, verdețuri etc. care se folosește la prepararea unor mâncăruri.

PERIȘOR, com. în jud. Dolj, situată în C. Desnățui; 1 870 loc. (2008).

PERIȘORU, com. în jud. Călărași, situată în C. Bărăganului; 5 315loc. (2008). Între 17 febr. 1968 și 23 ian. 1981 a făcut parte din jud. Ialomița.

PERITÉCIU (< fr., lat.) s.n. Organ de fructificație la ciupercile ascomicete și la licheni, în care se formează ascele și ascosporii.

PERITERÉSTRU (< *peri-* + *terestru*) adj. Care se află în jurul Pământului; circumterestru.

PERITONÉU (< lat.; {s} *peri-* + gr. *teinein* „a întinde") s.n. Membrană seroasă subțire care căptușește pereții cavității abdominale *(p. parietal)* și acoperă organele abdominale *(p. visceral)*, delimitând un spațiu închis, numit cavitatea peritoneală; (pop.) prapur **(3)**.

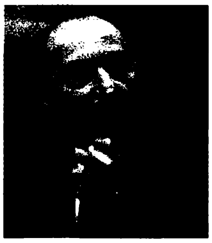

Ionel Perlea

PERITONÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație acută sau cronică a peritoneului, generalizată sau localizată, de natură infecțioasă.

PERIURBÁN (< *peri-* + *urban*) adj. Situat la periferia unui oraș, în aria de influență imediată a orașului respectiv. Sin. *preorășenesc*. ✧ *Arie (zonă) p.* = areal care înconjură un oraș, cuprinzând localit., terenuri agricole, obiective industriale, comerciale, recreative etc.; beneficiază, de obicei, de o rețea amplă de căi de comunicație, care asigură o legătură rapidă cu orașul. Extinderea sa variază foarte mult, în funcție de importanța orașului respectiv și de infrastructura activităților de transport.

PÉRJĂ s.f. Specie de prună a cărei pulpă se desprinde ușor de pe sâmbure.

PERKIN, Sir William Henry (1838–1907), chimist britanic. Cercetări în domeniul coloranților. A descoperit (1856) primul colorant sintetic de anilină (moveina) și a fondat (1857) la Harrow o fabrică pentru coloranți din anilină.

PERKINS, Anthony (1932–1992), actor american de film. Temperament sensibil, joc interiorizat. Creator al unor personaje timide, neliniștite, anxioase („Frica iese din ascunziș", „Psihoză", „Vă place Brahms?", „Demonul de alături").

PERL (< germ.) s.n. (POLIGR.) Denumire tradițională pentru corpul de literă de cinci puncte tipografice.

PERL, Martin Lewis (n. 1927), fizician american. Cercetări asupra particulelor elementare. Împreună cu F. Reines, a descoperit particula elementară ușoară numită „tau". A construit camera cu bule. Premiul Nobel pentru fizică (1995), împreună cu Fr. Reines.

PERLA, numele popular al stelei *Gemma* din constelația Coroana Boreală.

PERLÁRE s.f. Strângere a cernelii prea fluide sub formă de perle pe suprafața tipăriturii.

PERLAS, Archipielago de las ~, arh. în statul Panamá, G. Panamá al Oc. Pacific; 1 166 km^2. Renumit pentru pescuitorii de perle.

PÉRLĂ (< fr., it., germ.) s.f. **1.** (MINER.) Piatră semiprețioasă, cenușie-argintie cu luciu sidefiu, de formă sferică, alcătuită din aragonit depus prin secreție în jurul corpurilor străine din interiorul unor scoici; mărgăritar **(1)**. ✦ Imitație a acestei pietre folosită pentru podoabe. ✦ Fig. Persoană sau lucru de mare valoare. ✦ Fig. (Ir.) Eroare grosolană, ridicolă; gafă verbală. **2.** Element ornamental de formă sferică, folosit la decorarea unor muluri arhitecturale. **3.** (VITICULT.) *P. de Csaba* = soi timpuriu de viță de vie, originar din Ungaria, cu boabe îndesate albe-verzui, cu pielița subțire și aromă tămâioasă.

PERLEA, Ionel (1900–1970, n. Ograda, jud. Ialomița), dirijor și compozitor român. Stabilit în S.U.A (1949). Dirijor de operă la Cluj și București. Concerte simfonice cu orchestrele Filarmonicii și Radio (1936–1944). Promovează creațiile compozitorilor români. Director al Operei Române. Efort de ridicare a școlii muzicale românești în perioada interbelică. Carieră internațională după 1946 (dirijor permanent la Scala din Milano, New York, Cleveland, Baltimore, Bamberg etc.). Creație simfonică şi camerală („Variaţiunile simfonice pe o temă proprie").

PERLINGUÁL, -Ă (germ.; {s} lat. *per* „prin" + *lingua* „limbă") adj. (Despre medicamente) Care se administrează sub formă de comprimate plasate sub limbă (ex. nitroglicerina, unii hormoni), fiind resorbite imediat de mucoasa linguală.

PERLIS, stat în Malaysia, în NV pen. Malacca, la granița cu Thailanda; 795 km^2; 204,4 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kangar*. Expl. forestiere şi de cositor.

PERLÍT (< fr., germ., rus. {i}) s.n. Rocă vulcanică sticloasă, caracterizată prin existenţa unui sistem de crăpături sferoidale produse prin răcirea bruscă a lavei.

PERLÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Constituent structural al aliajelor fier-carbon, reprezentând un amestec de ferită şi cementită, având un conţinut de 0,8% carbon.

PERLMAN, Itzak (n. 1945), violonist israelian şi american. Bolnav de poliomielită de la 4 ani, imobilizat în scaun cu rotile. Spectaculoasă carieră internaţională, cu orchestra sau în muzica de cameră. Activitate pedagogică nonconformistă, cursuri de vară. Atracţie pentru piesele de virtuozitate, pentru concertele romantice, dar şi pentru repertoriul violonistic rar abordat.

PERLÓN (< germ.) s.n. Fibră textilă sintetică de tipul relonului.

PERM, oraş în V Federaţiei Ruse, port pe Kama; 1,01 mil. loc. (2002). Metalurgie. Constr. de maşini. Ind. chimică. Universitate (1916); institute de învăţământ superior. Biserica mănăstirii Petropavlovsk (1757–1764). Fundat în 1723. Între 1940 şi 1957 s-a numit *Molotov*.

PERMAFRÓST (PERGELISÓL) (< fr.) s.n. Strat de sol sau rocă afectat de *îngheț peren;* poate atinge grosimi de la câţiva metri la 150 m, excepţional până la 400 m; în timpul verii se dezgheaţă doar la suprafaţă. Caracteristic climatului polar şi subpolar. Sin. *merzlotă*.

PERMALLOY (cuv. engl. {i}; {s} *per[meable]* „permeabil" + *alloy* „aliaj") s.n. Tip de aliaje fier-nichel, cu permeabilitate magnetică, mult mai mare decât cea a fierului pur, folosit la confecţionarea miezurilor magnetice pentru transformatoare electrice, relee etc.

PERMANÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care există, durează, se petrece fără întrerupere; necontenit; care funcţionează neîntrerupt o perioadă de timp determinată. ✧ *Ondulație p.* (şi substantivat, n.) = ondulaţie a părului realizată cu soluţii speciale, care se menţine câteva luni. ✦ (Despre salariaţi) Angajat definitiv în schema unei instituţii, firme etc. ✧ *Armată p.* = armată menţinută neîntrerupt de un stat prin recrutări periodice. **2.** (CHIM.) *Gaze permanente* = gaze care îşi conservă starea la toate temperaturile şi sub toate presiunile.

PERMANGANÁŢI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului permanganic. ✧ *P. de potasiu* = substanţă cristalină, violetă, cu reflexe metalice, solubilă în apă, în soluţii având culoarea roşie-violetă, cu proprietăţi oxidante. Se foloseşte ca decolorant în ind. textilă, ca oxidant în chimia analitică, ca dezinfectant etc.

PERMANGÁNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid care conţine mangan, stabil numai în soluţie apoasă, cu proprietăţi oxidante.

PERMEÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre membrane sau materiale poroase) Care permite trecerea prin el a unui lichid sau a unui gaz.

PERMEABILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşire a unui material de a fi permeabil. **2.** (FIZ.) *P. magnetică* = mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu raportul dintre inducţia magnetică şi intensitatea câmpului magnetic.

PERMEAMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *perméa[bilité]* „permeabilitate" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea permeabilităţii (magnetice) a materialelor.

PERMÉANŢĂ (< fr., engl.) s.f. (FIZ.) Mărime egală cu raportul dintre fluxul magnetic care străbate un circuit magnetic şi tensiunea magnetică din lungul circuitului.

PERMEKE, Constant (1886–1952), pictor şi sculptor belgian. Reprezentant al expresionismului flamand, influenţat de cubism şi de arta neagră. Figuri de ţărani şi pescari stilizate, exprimând forţă fizică („Secerătorul", „Logodnicii").

PERMENDÚR ({s} lat. *permeare* „a trece" şi engl. *durable* „durabil") s.n. Aliaj magnetic moale de fier şi cobalt, cu adaos de vanadiu; folosit la fabricarea membranelor de telefon, a pieselor polare pentru electromagneţi etc.

PERMIÁN (de la n. pr. *Perm,* oraş în Rusia), ultima perioadă (sistem) a Paleozoicului, care a durat c. 25 de milioane de ani, caracterizată prin dezvoltarea gimnospermelor şi declinul criptogamelor vasculare.

PERMÍS (< fr.) s.n. Autorizaţie dată de un organ competent pentru exercitarea anumitor activităţi de către persoana căreia i se eliberează (ex. p. de vânătoare).

PERMISIÚNE (PERMÍSIE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Învoire dată cuiva de a face ceva; îngăduinţă, încuviinţare, aprobare. **2.** (În forma *permisie)* Învoire dată unui militar de a părăsi serviciul pentru o perioadă scurtă de timp.

PERMISÍV, -Ă (< fr.) adj. Care este admis uşor; care permite sau tolerează comportamente, practici pe care alţii le-ar dezaproba sau sunt vizate a fi reprimate.

PERMÍTE (< lat., fr.) vb. III **1.** Tranz. A da voie, a încuviinţa, a îngădui. **2.** Refl. (Cu pron. pers. la dativ) A-şi lua libertatea de a face ceva, a îndrăzni.

PERMITIVITÁTE (< fr., engl.) s.f. (FIZ.) Mărime caracteristică dielectricilor, egală cu raportul dintre inducţia electrică şi intensitatea câmpului electric; constantă dielectrică.

PERMOSER, Balthasar (1651–1732), sculptor german. Reprezentant al barocului. Ca pictor al Curţii din Dresda (1689) a colaborat la decorarea palatului Zwinger. Scene mitologice redând corpul omenesc în mişcare („Hercule strangulând şarpele"); portrete („Ecce homo").

PERMUTÁRE s.f. (MAT.) Transformare biunivocă a unei mulţimi (de obicei finită) pe ea însăşi.

PERMUTÍT (< fr. {i}; {s} lat. *permuto* „a schimba") s.n. Schimbător de ioni sintetic, întrebuinţat în special la dedurizarea apei.

PERNAMBUCO, stat în NE Braziliei, cu ieşire la Oc. Atlantic; 98,9 mii km^2; 8,08 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Recife*.

PÉRNĂ (PÉRINĂ) (< scr., ucr.) s.f. **1.** Obiect din pânză umplut cu fulgi (lână, câlţi etc.), pe care îşi pune cineva capul când se culcă; burete. ✧ *P. electrică* = obiect asemănător cu o **p. (1),** în care sunt introduse rezistenţe electrice izolate şi relee de protecţie, folosit ca termofor. ✦ Obiect de tapiţerie care se fixează pe băncile unui automobil, pe anumite mobile etc. **2.** Bucată de lemn care se pune între tavan şi capătul superior al unui stâlp. **3.** *P. de aer* = stratul de aer, cu rol de lubrifiant, care se află între două suprafeţe în mişcare relativă.

PERNICIÓS, -OÁSĂ (< fr.; {s} lat. *pernicies* „ruină") adj. (Livr.) Care produce un rău, care are o evoluţie gravă; dăunător, vătămător. ✧ *Anemie p.* = formă gravă de anemie, de tip macrocitar-megaloblastic, provocată de absorbţia deficitară a vitaminei B_{12}. Se manifestă prin scăderea drastică a globulelor roşii, tulburări digestive (atrofia mucoasei) şi nervoase. *Febră p.* = formă gravă a malariei.

PERNIK, oraş în V Bulgariei, situat pe cursul superior al fl. Struma; 86,1 mii loc. (2001). Centru carbonifer (lignit). Siderurgie; constr. de utilaj minier. Fortăreaţă bizantină. Între 1949 şi 1962 s-a numit *Dimitrovo*.

PERNOV v. **Pärnu.**

PERÓN (< fr.) s.n. **1.** Platformă amenajată în gări, de-a lungul liniilor de cale ferată, pentru a uşura urcarea şi coborârea călătorilor din vagoanele trenurilor. **2.** Platformă, de obicei acoperită, înălţată cu câteva trepte în faţa intrării principale a unei clădiri.

PERÓN 1. Juan Domingo P. (1895–1974), ofiţer şi om politic argentinian. Lider al Partidului Justiţialist. Preşedinte al Argentinei (1946–1955, 1973–1974). Adept al unei a treia căi între socialism şi capitalism, a fost promotorul unor reforme politice (votul pentru femei) şi economice (naţionalizarea căilor ferate şi a unora dintre marile industrii). Opoziţia faţă de biserică şi divergenţele cu armata au dus la lovitura de stat militară (1955), care l-a înlăturat de la putere; s-a exilat în Spania (1955–1973). **2. Eva Duarte P.** (1919–1952), actriţă, a doua soţie a lui P. **(1).** Colaboratoare a soţului ei în problemele sociale. Foarte populară, s-a consacrat apărării şi ocrotirii oamenilor săraci. A refuzat postul de vicepreşedinte al republicii. **3. Maria Estela Martinez de P.** v. **Martinez de Peron.**

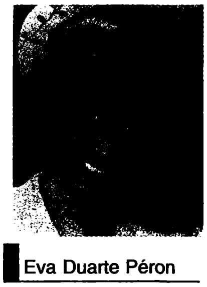

Eva Duarte Péron

Juan Domingo Péron

PERONÉU v. **fibula.**

PERONÍNĂ (< fr.) s.f. Narcotic cu acţiune mai puternică decât morfina.

PERONOSPÓRĂ (< lat.) Nume dat mai multor ciuperci inferioare, parazite pe plante fanerogame.

PERORÁ (< fr.; {s} lat. *perorare* „a pleda, a expune până la capăt") vb. I intranz. A vorbi mult şi cu emfază.

PERORÁL (< *per* + oral) adv. Administrat pe cale bucală. Sin. *per os*.

PERORÁŢIE (< lat. *peroratia*) s.f. Partea finală a unui discurs, caracterizată printr-un stil retoric menit să capteze interesul şi adeziunea publicului; *p. ext.* vorbire însufleţită.

PER OS (loc. lat.) loc. adv. Peroral.

PÉROT, Alfred (1863–1925), fizician francez. Astronom-fizician la Observatorul din Meudon. A construit (1899), împreună cu Ch. Fabri, *interferometrul,* care le poartă numele.

PEROT, Henry Ross (n. 1930), industriaş şi om politic american. Întemeietorul firmei de calculatoare Electronic Data Systems (1962) şi a altor mari companii texane. Candidat independent la preşedinţia S.U.A. (1992).

PÉROTIN (Perotinus Magnus, zis şi *magister Perotinus***)** (c. 1160–c. 1238), compozitor francez. Ultimul şi cel mai cunoscut dintre cei trei principali discantişti (şcoala zisă de la Notre-Dame de Paris), primii doi fiind Albert şi Leonin. Din lucrările sale, *organa* şi *conduit,* s-au păstrat două impozante „cvadruple" („Viderunt omnes" şi „Sederunt principes").

PEROV, Vasili Grigorievici (1833–1882), pictor rus. Membru fondator al grupării peredvijnicilor. Picturi inspirate din viaţa iobagilor („Înmormântarea ţăranului"), compoziţii istorice („Răscoala lui Pugaciov"), scene de gen („Vânători la popas"), portrete.

PEROXIDÁZE (< fr. {i}) s.f. pl. Enzime care catalizează desfacerea peroxizilor în prezenţa unui substrat oxidabil corespunzător.

PEROXÍZI (< fr. {i}) s.m. pl. Derivaţi ai apei oxigenate, rezultaţi prin înlocuirea hidrogenului acesteia cu metale sau cu radicali organici; conţin în moleculă gruparea caracteristică peroxi- (-O-O-).

PEROXIZÓM (< fr.) s.m. Component al celulei vegetale şi animale în care se află enzime implicate în oxidare (uratroxidaza şi catalaza). Rol activ în procesul de detoxificare.

PERPELÍ (< bg.) vb. IV **1.** Tranz. A frige puţin (la frigare, pe jeratic) o bucată de carne, slănină etc. ✦ A încălzi ceva la repezeală. **2.** Tranz. Fig. a supune pe cineva la chinuri morale; a tortura. **3.** Refl. Fig. (Despre oameni) A se zbate, a se zvârcoli; a se frământa. ✦ A se răsuci (în aşternut), a se întoarce pe o parte şi pe alta.

PERPENDICULÁR, -Ă (< lat., germ., fr.) adj. (Despre drepte, planuri sau *p. ext.* despre obiecte, părţi ale lor etc.; şi subst.) Care formează între ele unghiuri adiacente

Perpessicius

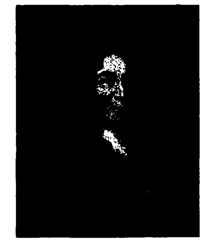

Charles Perrault

Jean-Baptiste Perrin

egale sau unghiuri diedre adiacente egale. ✧ *Dreaptă p. pe un plan* = dreaptă care intersectează planul și este perpendiculară pe oricare din dreptele conținute în plan. *Vectori perpendiculari* = vectori al căror produs scalar este nul.

PÉRPER (< ngr.) s.m. Monedă de aur bizantină bătută cu stemă proprie, care a circulat și în Țările Române în sec. 14–15.

PERPERÍT (< *perper*) s.n. (În sec. 15–17, în Țara Românească) Dare indirectă pe produsele comercializate (în special pe vii și pe vin), plătită domniei.

PERPESSICIUS (pseud. lui *Dumitru S. Panaitescu*) (1891–1971, n. Brăila), poet, critic și istoric literar român. Acad. (1955). Director general al Bibliotecii Acad. (din 1957), director al Muzeului Literaturii Române (din 1957) și director-fondator (1970) al revistei „Manuscriptum". Lirică evocând experiența războiului („Scut și targă"), cu implicații fanteziste și livrești („Itinerar sentimental"). Comentarii critice remarcabile prin erudiția și finețea analizei („Mențiuni critice", „Mențiuni de istoriografie literară și folclor"). Autorul unei ediții monumentale a poeziei eminesciene.

PERPETUÁ (< lat., fr.) vb. I refl. și tranz. A dura sau a face să dureze veșnic sau un timp îndelungat; a (se) transmite (din generație în generație); a (se) continua.

PERPETUÁRE s.f. Faptul de a (se) perpetua; dăinuire de-a lungul vremii. ✧ *Perpetuarea speciei* = continuarea existenței unei specii prin reproducere.

PERPÉTUU, -Ă (< lat.) adj. Care nu se sfârșește niciodată; necontenit; etern, veșnic.

PERPÉTUUM (cuv. lat.) s.n. I. Realizare a unei entități perpetue. ✧ (FIZ.) *P. mobile* = dispozitiv mecanic, termic, electric etc. care ar fi capabil să funcționeze ciclic și să producă energie sau să efectueze lucru mecanic fără a primi energie din exterior *(p.m. de prima speță)* sau consumând numai din energia termică a unui singur corp, fără a se afla în contact și cu un alt corp mai rece decât primul *(p.m. de a doua speță)*. În contradicție cu legile fizicii, realizarea acestui dispozitiv a fost imposibilă. II. (MUZ.) Compoziție muzicală cu ritm rapid, alcătuită din sunete de valoare mică și egală, a căror succesiune lasă impresia unei mișcări continue.

PERPIGNAN, oraș în S Franței, în NE m-ților Pirinei; 105,1 mii loc. (2001). Universitate (1349). Castel în stil gotic (sec. 13–15), catedrala Saint-Jean (sec. 14–15), Primăria (sec. 13), Castillet (1367–1369, restaurat în sec. 15). Fundat în sec. 10) pe ruinele anticului *Ruscino* a intrat în stăpânirea Aragonului (1172–1276), devenind ulterior capitala Regatului Majorca (1276–1344). În componența Franței (1642). Are statut de oraș din 1197.

PERPLÉX, -Ă (< fr., germ.; lat. *perplexus* „încurcat") adj. Surprins, uluit, stupefiat; încremenit, încurcat, dezorientat.

PERPLEXITÁTE (< fr.; lat. *perplexitos* „ambiguitate") s.f. Surprindere amestecată cu nedumerire; uluire, stupefacție; dezorientare în fața unei situații neașteptate.

PERRAULT 1. Claude P. (1613–1688), arhitect, medic și fizician francez. I se atribuie realizarea în stil clasic, în colab. cu arhitectul d'Orbay, a Colonadei Luvrului. A construit Observatorul din Paris (1667–1672). Tratat de arhitectură; traduceri din opera lui Vitruviu. Studii de fiziologie animală („Mecanica animalelor"). **2. Charles P.** (1628–1703), scriitor francez. Frate cu **P. (1)**. Adversar al lui Boileau, s-a angajat în disputa dintre antici și moderni, devenind unul dintre teoreticienii clasicismului („Secolul lui Ludovic cel Mare"). Celebru pentru poveștile sale pentru copii, preluate din folclor („Scufița roșie", „Motanul încălțat", „Cenușăreasa", „Frumoasa din pădurea adormită" etc.) cuprinse în volumul „Istorisiri sau povești din trecut". Biografii („Oameni iluștri").

PERRAULT, Dominique (n. 1953), arhitect francez. Orientare modernă (Școala Superioară de ingineri în electrotehnică și electronică din Marne-la-Vallée, Biblioteca Națională a Franței din Paris).

PERRET, Auguste (1874–1954), arhitect francez. Împreună cu frații săi, **Gustave** (1876–1952) și **Claude** (1880–1960), a fost unul dintre pionierii arhitecturii în beton armat (cu schelet vizibil) (Teatrul de pe Champs-Elysées, Școala Normală de Muzică; reconstrucția orașului Le Havre, în colab. cu A. Persitz).

PERRIN 1. Jean-Baptiste (1870–1942), fizician francez. Studii privind sedimentarea unor particule aflate în mișcare browniană, care au condus la determinarea (1908) numărului lui Avogadro, fundamentând astfel concepția atomică asupra structurii materiei. Cercetări asupra razelor catodice, a fluorescenței, emisiei și recepției sunetelor. Lucrări: „Tratat de chimie fizică. Principiile termodinamicii", „Mișcarea browniană și realitatea moleculară". Premiul Nobel pentru fizică (1926). M. de onoare al Acad. Române (1930). **2. Francis P.** (1901–1992), fizician francez. Fiul lui **P. (1)**. Cercetări de fizică nucleară; a stabilit teoretic (1939) posibilitatea reacțiilor în lanț. Înalt comisar pentru energia atomică (1951–1970).

PERRIN, René (1893–1966), industriaș și savant francez. Inventatorul unui procedeu de elaborare rapidă a oțelurilor și oțelurilor speciale (1930). A explicat metamorfismul prin difuzia de ioni în solide.

PERROCINTO, Eduardo (Aldo) (1852–1929), medic italian. Studii asupra proprietăților biologice ale sângelui, a proprietăților cancerigene ale celulelor, asupra malariei și pelagrei. M. de onoare al Acad. Române (1922).

PERROT, Jules Joseph (1810–1892), dansator și coregraf francez. A prezentat (1845) la Londra celebrul său *pas de quatre.*

PERROUX, François (1903–1987), economist francez. Fondatorul Institutului de Științe Economice Aplicate (1944). Lucrări în domeniul teoriei economice, al economiei aplicate și al planificării; a abordat problema raporturilor dintre sistemul economic capitalist și cel socialist („Tehnicile cantitative ale planificării", „Coexistența pașnică").

PERRY, Fred (1909–1995), tenisman britanic. Câștigător al marilor concursuri de la Wimbledon (1934, 1935, 1936), Forest Hills (1933, 1934) și Melbourne (1939); component al echipei Marii Britanii câștigătoare a Cupei Davis (1933, 1934, 1935, 1936). Campion mondial la tenis de masă (1929).

PERRY 1. Oliver Hazard (1785–1819), comandant de navă american. A luptat în Indiile de Vest și în Mediterana (1799–1807), în războaie împotriva flotei britanice (1812–1813), obținând victoriile de la L. Erie și Niagara (1813). **2. Matthew Calbraith** (1794–1858), comandant de navă american. Frate cu **P. (1)**. A luptat în războiul împotriva Mexicului capturând Frontera, Tabasco, Laguna, Túxpan și Veracruz. În fruntea unei escadre a pătruns în zona portului Edo (1853) impunând renunțarea măsurilor protecționiste japoneze și încheierea tratatelor (1854, 1855) prin care porturile japoneze au fost deschise comerțului cu străinătatea.

PERSAN, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Persia*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La pl.) Populație de origine indo-europeană, stabilită la sfârșitul milen. 2 și la începutul milen. 1 î.Hr. în pod. Iran, unde în sec. 6–4 î.Hr. a pus bazele statului independent Persia (începând din 1935, Iran); de religie musulmană șiită. ✦ Persoană care aparține acestui popor. **2.** Care aparține Persiei sau persanilor, referitor la Persia sau la persani. ✧ *Artă p.* = artă dezvoltată pe teritoriul Persiei (Iran), ale cărei origini se situează în milen. 5 î.Hr. O mare înflorire cunoaște *a. p.* în perioada Ahemenizilor (sec. 6–4 î.Hr.), caracterizată printr-un caracter eclectic. Construcțiile principale sunt palatele monumentale (Persepolis, Susa), cu porți triumfale și săli cu coloane, caracteristică fiind apadana (sala de audiențe); coloanele au capiteluri reprezentând capete de tauri, iar pereții sunt decorați cu basoreliefuri în marmură (Persepolis) sau cu panouri de cărămizi smălțuite și policrome („Friza arcașilor" de la Susa). S-au construit morminte rupestre (mormintele lui Darius I și Artaxerxe II de la Naksh-i-Rustam). O nouă etapă de înflorire are loc în perioada Sasanizilor (sec. 3–6), când se construiesc palate colosale, la Bishâpur, Ctesiphon, decorate cu stucaturi și mozaicuri. Caracteristice sunt altoreliefurile și basoreliefurile rupestre cu subiecte narative de vânătoare sau de bătălie (Naqsh-i-Rustam, Taq-i Bostan). Artele decorative (ceramica, textilele, artele metalului) au influențat arta bizantină și apoi arta europeană medievală. *Pisică p.* = rasă de pisică cu părul lung și mătăsos. *Covor p.* (și substantivat, n.) = covor de calitate superioară (la origine lucrat în Persia), cu bătătura alcătuită din fire înnodate și tăiate la o anumită lungime pe toată suprafața covorului. ✦ (Substantivat, f.) Limba vorbită de persani, scrisă cu alfabet arab, care este limba oficială în Iran și una dintre limbile oficiale în Afghanistan. V. limbi *iraniene.*

PERSECUTÁ (< fr.) vb. I tranz. A urmări pe cineva pentru a-i face rău; a nedreptăți pe cineva; a prigoni. ✦ A obseda, a urmări cu perseverență.

PERSECÚȚIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a persecuta pe cineva; prigoană, nedreptate repetată cu insistență. ✧ *Mania persecuției* = idee fixă a unei persoane care se consideră nedreptățită de toată lumea; poate ajunge până la interpretarea delirantă a acțiunilor persoanelor cu care vine în contact.

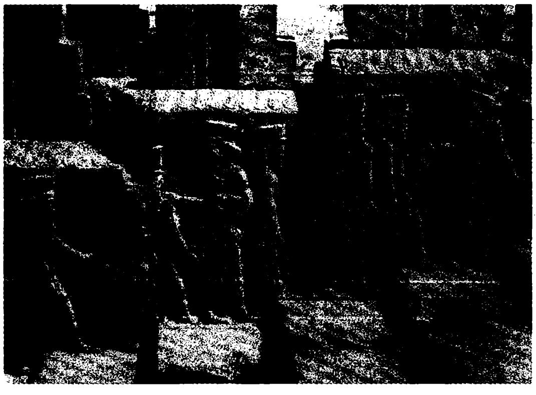

1

2

Artă persană
1. Basorelief de la palatul din Persepolis (sec. 5 î.Hr.)
2. Capitel cu capete de taur din palatul de la Persepolis

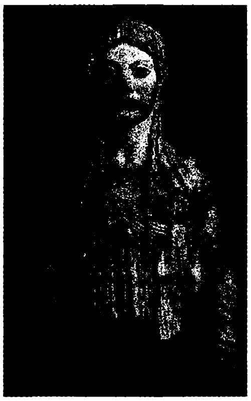

Persefona

PERSEFONA (în mitologia greacă), fiica lui Zeus și a Demetrei. Răpită de *Hades* în lumea subpământeană, a devenit soția acestuia, dar îi era îngăduit să se întoarcă pe pământ, la mama sa, timp de două treimi din an. Mitul P. simbolizează ciclurile vegetației. Se mai numea și *Kore*. La romani, îi corespunde *Proserpina*.

PERSEÍDE (< fr.; {s} n. pr. *Perseu* + gr. *eidos* „aspect") s.f. pl. Ploaie de stele periodică din direcția constelației Perseu, care se produce în a doua decadă a lunii august (10–14 aug.).

PERSEPOLIS, oraș în Persia antică, cap. statului persan (518–330 î.Hr.) construită din inițiativa regilor Darius I, Xerxes I și Artaxerxes I. Distrus de Alexandru Macedon. Monumente: ruinele palatului lui Darius și ale palatului lui Xerxes. Azi Takht-i-Dshemshid, Iran.

PERSEU 1. (În mitologia greacă) Fiul lui Zeus și al muritoarei Danae. I se atribuie săvârșirea mai multor fapte vitejești; considerat întemeietorul legendar al Micenei. 2. *(Perseus)* Constelație din emisfera boreală, care conține steaua variabilă Algol.

PERSEU (PERSEUS), ultimul rege al Macedoniei elenistice (179–168 î.Hr.). Înfrânt de romani în cel de-al treilea Război macedonean (171–168 î.Hr.), la Pydna (168 î.Hr.), a murit în captivitate (165 î.Hr.), iar regatul său a fost împărțit în patru prov. tributare Romei.

PERSEVERÁ (< lat., fr.) vb. I intranz. A stărui într-o acțiune, într-o convingere; a urmări constant și cu stăruință realizarea unui scop; a rămâne ferm și constant la o idee, la un sentiment.

PERSEVERÉNȚĂ (< lat., fr.) s.f. Stăruință, statornicie într-o acțiune, în convingeri, în atitudini etc.; tenacitate, dârzenie.

PERSHING, John Joseph (1860–1948), general american. A servit în războaiele cu Cuba (1898), Filipine (1899–1903) și Mexic împotriva lui Pancho Villa (1916). Comandant-șef al forțelor americane de pe frontul francez (1917–1919). Șef al Marelui Stat-Major al S.U.A. (1921–1924). Memorii.

PERSIA, denumirea oficială, până în 1935, a *Iranului*.

PERSIÁNĂ (< fr.; de la n. pr. *Persia*) s.f. (Mai ales la pl.) Oblon la ferestre, alcătuit din scândurele înguste, așezate orizontal pe un cadru, care se pot depărta sau apropia unele de altele.

PERSIC, golf în NV Oc. Indian, care desparte pen. Arabia de terit. continental al Asiei; 230 mii km². Salinitate ridicată (40‰). Legat de G. Oman prin str. Ormuz. Țări riverane: Arabia Saudită, Kuwait, Iraq, Iran, Oman, Emiratele Arabe Unite, Qatar, Bahrain.

PERSIFLÁ (< fr.) vb. I tranz. A lua în bătaie de joc pe cineva, a lua în râs; a zeflemisi.

PERSISTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A rămâne ferm, neschimbat într-o hotărâre, într-o părere, într-o atitudine etc.; a stărui. ✦ A se menține în aceeași stare, a dăinui.

PERSISTÉNT, -Ă (după fr. *persistant*) adj. Durabil, trainic; stăruitor. ✧ *Frunze persistente* = frunze care nu cad la sfârșitul perioadei de vegetație, rămânând vii mai mulți ani (ex. la conifere).

PERSISTÉNȚĂ (după fr. *persistance*) s.f. Faptul de a persista; stăruință, insistență. ✧ *Persistența imaginilor* = menținerea senzației vizuale pe retină un anumit timp după dispariția obiectului din câmpul vizual.

PERSIUS (Aulus Persius Flaccus) (34–62), poet latin. „Satirele" sale, vizând moravuri ale vieții literare a vremii, excelează prin viziunea stoică asupra vieții și limbaj de mare expresivitate.

PERSOÁNĂ (< lat., it., germ.) s.f. 1. (REL.; în limbajul trinitar și hristologic) Subiectul care posedă și își asumă în mod individual substanța comună a lui Dumnezeu: Dumnezeu este unu în trei persoane; Hristos este unu ca persoană. 2. Ființă omenească; om, individ, ins. ✧ *În persoană* = a) însuși, personal; b) în carne și oase. ✦ (DR.) *P. fizică* = om considerat ca subiect cu drepturi și obligații, care participă, în această calitate, la raporturile juridice civile. *P. juridică* = organizație, instituție etc., care, având o alcătuire stabilă și un patrimoniu propriu pentru a îndeplini un anumit scop admis de lege, este subiect cu drepturi și obligații, deosebit de persoanele fizice care intră în componența acestora. 3. Categorie gramaticală specifică verbelor și unor pronume (personal, reflexiv, posesiv, de întărire), prin care se desemnează vorbitorul, interlocutorul sau cel despre care se vorbește ori obiectul deosebit de interlocutor și vorbitor; fiecare dintre formele flexionare prin care este exprimată această categorie.

PERSONA (cuv. lat. „mască", ulterior „rol") subst. La origine, denumea o mască sau un chip fals, făcut din piele sau din argilă și purtat de actori (de aici, termenul „dramatis personnae" folosit pentru „personaje" într-o piesă de teatru). În critica literară este uneori întrebuințat cu sensul de persoană care narează într-un text epic sau care vorbește într-un poem.

PERSONÁJ (< fr.) s.n. Persoană care îndeplinește o acțiune într-o operă literară; eroul unei opere literare. ✦ Persoană înfățișată într-o compoziție de artă plastică. ✧ *P. alegoric* = personificare, în literatură sau în artele plastice, a unei noțiuni abstracte, a unei idei, a unor sentimente etc. (ex. Victoria, Justiția, Pacea etc.). ✦ Personalitate, figură (marcantă) în viața socială, politică, culturală etc.

PERSONÁL, -Ă (< fr., lat., it., germ.) s.n., adj. I. S.n. Totalitatea angajaților dintr-o instituție sau întreprindere. ✦ Categorie de angajați stabilită după anumite criterii: pregătire, specializare, sector de activitate (ex. p. administrativ etc.). Serviciu într-o întreprindere, instituție etc. care se ocupă cu angajarea salariaților, cu evidența lui etc. II. Adj. 1. Care aparține cuiva (fiind proprietatea lui), specific pentru o persoană; individual, propriu. ✦ (Adverbial) Direct, nemijlocit. ✦ Original, propriu. 2. (GRAM.) *Pronume p.* = pronume care arată persoana și care își schimbă forma după persoană, număr și caz. *Mod p.* = mod verbal ale cărui forme se schimbă după cele trei persoane. *Gen p.* = categorie gramaticală existentă în unele limbi (ex. poloneza), care diferențiază persoanele de animale și de lucruri. 3. (Și subst.) *Tren p.* = tren de persoane, care oprește în toate stațiile și care circulă cu o viteză mai mică decât acceleratul sau rapidul.

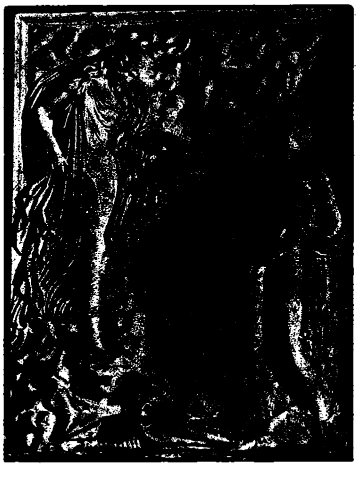

Perseu și Andromeda

PERSONAL COMPUTER (P.C.) (cuv. engl.), computer digital bazat pe un microprocesor și destinat a fi folosit independent de o persoană.

PERSONALÍSM (< fr.) s.n. 1. (FILOZ.) Concepție potrivit căreia Dumnezeu este persoană, în opoziție cu modul în care este conceput în panteism și idealismul absolut. ✧ *P. creștin* (J. Maritain, E. Mounier, N.A. Budeaev) este îndreptat împotriva filozofiilor naturaliste; B.P. Bowne și G.H. Howison au făcut din p. o filozofie de școală la Univ. din Boston. ✧ *P. energetic* = variantă a p., creată de C. Rădulescu-Motru. 2. Atitudinea aceluia care ia în considerație în primul rând interesele și punctele de vedere personale; subiectivism.

PERSONALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține personalismului, care se referă la personalism. 2. S.m. și f. Adept al personalismului.

PERSONALITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Ansamblu de însușiri stabile ce caracterizează mental și comportamental un individ; felul propriu, original de a fi al cuiva. 2. (DR.) Calitatea de subiect de drepturi și de obligații. ✦ *P. juridică* = calitatea de subiect de drepturi și obligații a unei organizații. 3. Persoană cu aptitudini și însușiri deosebite, cu autoritate și prestigiu, care aduce o contribuție valoroasă (excepțională) în domeniul social-politic, cultural, științific, artistic ș.a. ✧ *P. istorică* = conducător al unui stat, al unui popor sau al unei clase sociale etc., care prin activitatea sa exercită o influență apreciabilă asupra destinelor acestora, asupra desfășurării evenimentelor. *Cultul personalității* = divinizarea reprezentanților puterii bisericești și laice; sacralizarea acestei puteri.

PERSONALIZÁT, -Ă (< fr.) adj. Individualizat.

PERSONA NON GRATA (loc. lat. „persoană indezirabilă") subst. (DR.) Denumire folosită pentru a desemna un reprezentant diplomatic despre care statul în care a fost acreditat declară că trebuie să-și înceteze activitatea pe teritoriul respectiv.

PERSONIFICÁ (după fr. *personnifier*) vb. I tranz. 1. A atribui lucrurilor, animalelor sau fenomenelor naturale însușiri omenești și a le reprezenta ca atare. 2. A întrupa, a întruchipa, a încarna.

PERSONIFICÁRE (< *personifica*) s.f. 1. Faptul de a personifica. 2. Figură de stil înrudită cu metafora prin care se atribuie obiectelor inanimate sau abstracțiunilor însușiri omenești. ✦ Întruchipare, întrupare, încarnare.

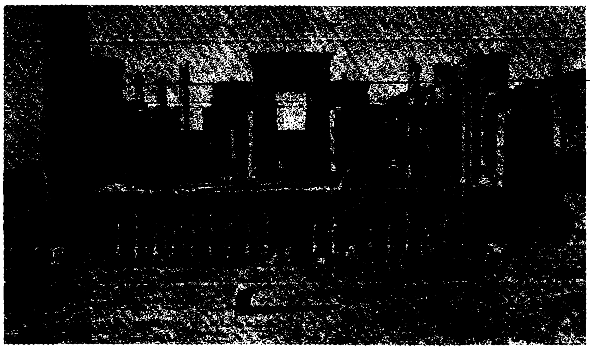

Persepolis. Ruine

PERSÓRBȚIE (< fr.; {s} lat. *persorbere* „a absorbi") s.f. Absorbție pe un material foarte poros.

PERSPECTÍVĂ (< fr. {i}) s.f. 1. Reprezentare prin desen, pe o suprafață plană, a imaginilor tridimensionale, în funcție de distanță și de poziție. Dezvoltată metodic, începând din Renaștere, p. a căpătat un caracter de știință, cu legi proprii. ✧ Loc. adv. *În perspectivă* = respectând regulile de reprezentare a obiectelor în spațiu, ținând seama de depărtarea relativă a obiectelor. ✧ *P. verticală* (sau *etajată*) = reprezentarea planurilor din adâncime în registre etajate. *P. inversată* = relevarea planurilor din adâncime. *P. liniară* (sau *conică*) = redarea adâncimii și a formelor în funcție de percepția optică. *P. în zbor de pasăre* = redarea unui peisaj văzut de la înălțime. *P. aeriană* = redarea distanței relative a obiectelor prin degradeuri de culori. *P. cavalieră* = p. în care se presupune că obiectele sunt văzute dintr-un punct situat la infinit. *P. practică* = p. în care redarea obiectelor e făcută în formele sesizate de ochi, fără prelucrarea teoretică a reprezentării lor; frecventă în pictura modernă. 2. (MAT.) Reprezentare a unui corp din spațiu pe o suprafață, prin proiecție conică sau prin proiecție paralelă (cilindrică). 3. Aspect pe care îl are un peisaj, o scenă, un obiect privit din depărtare; *p. ext.* priveliște. 4. Posibilitatea realizării sau a desfășurării în viitor a unui plan, a unei activități etc. ✧ Loc. adj. *În perspectivă* = cu șanse sau pe cale de a se înfăptui în viitor. 5. Ceea ce poate ajunge cineva în viitor; posibilitate de dezvoltare a cuiva.

PERSPECTIVÍSM (< *perspectivă*) s.n. Concepție potrivit căreia lumea este interpretată prin sisteme alternative de concepte, credințe, cultură, limbă, istorie etc., rezultând mai multe perspective dintre care, însă, nu poate fi aleasă cea mai valabilă din cauză că nu există un criteriu independent și cu autoritate. P. este asociat cu Nietzsche, Ortega y Gasset, W. van Orman, Quine.

PERSPECTOGRÁF (< germ., fr.) s.n. 1. Aparat care transformă în reprezentare concretă o reprezentare descriptivă a unui obiect. 2. Aparat care redresează fotogramele aeriene care au fost înregistrate pe clișee înclinate față de planul orizontal.

PERSPICÁCE (< fr., lat.) adj. Ager la minte, pătrunzător, subtil.

PERSPICACITÁTE (< fr., lat.) s.f. Capacitatea de a fi perspicace; agerime, ascuțime de minte, istețime; subtilitate, finețe spirituală.

PERSSON, Göran (n. 1949), om politic suedez. Social-democrat. Prim-min. (din 1996).

PERSUASIÚNE (< fr., lat.) s.f. Darul sau puterea de a convinge pe cineva să creadă sau să facă un anumit lucru; (forță de) convingere.

PERSULFÁȚI (< fr. {i}) s.m. Săruri ale acizilor persulfurici folosite ca agenți oxidanți în ind. vopselelor și a medicamentelor, în panificație etc.

PERȘANI 1. Munții ~, unitate muntoasă, în SV Carpaților Orientali, care limitează depr. Brașov spre V. Alt. max.: 1 292 m (vf. Măgura Codlei). În N este tăiată de Olt, prin defileul de la Racoș. 2. Pas în partea central-sudică a m-ților Perșani, care asigură legăturile rutieră și feroviară între depr. Brașov și depr. Făgăraș. 3. Stațiune balneoclimaterică de interes local, situată în raza com. Șinca, la poalele m-ților Perșani, cu izvoare minerale.

PERȘI (< fr., lat.) s.m. pl. v. **persan**.

PERȘINARI, com. în jud. Dâmbovița; 2 893 loc. (2008).

PERȘU, Aurel (1890-1977, n. București), inginer și inventator român. Printre primii în lume care a studiat aplicarea formei aerodinamice la automobile. Numeroase brevete în țară și străinătate.

PERTH, oraș în SV Australiei, în estuarul fl. Swan, la 19 km de vărsarea acestuia în Oc. Indian, centrul ad-tiv al statului Australia de Vest; 1,3 mil. loc. (2001). Port fluvio-maritim. Centru industrial și minier (aur, nichel, cărbune). Universități (1911, 1975). Grădină botanică. Grădină zoologică.

PERTHES, Johann Georg Justus (1749-1816), editor german. A fondat (1785) o casă editorială la Gotha care a publicat „Almanahul de la Gotha" precum și importante lucrări de geografie și istorie.

PERTILE, Aureliano (1885-1952), tenor italian. Remarcabil control al emisiei, suplețe a nuanțării, timbru incisiv, forță expresivă, rigoare muzicală. Repertoriu de tenor lirico-dramatic. Carieră în America de Sud și Europa. Numeroase înregistrări (1923-1943; integrale cu „Aida", „Trubadurul", „Carmen").

PERTINÁX (< fr., germ.; {s} lat. *pertinax* „solid, durabil") s.n. Material electroizolant cu o largă utilizare în ind. electrotehnică, obținut din straturi suprapuse de hârtie impregnată cu rășini sintetice de tipul bachelitei.

PERTINAX (Publius Helvius) (126-193), împărat roman. Guvernator al Moesiilor (176-178), al Daciei (178-179), Siriei (179-182), Britanniei (185-187), Africii (188-189). Prefect al Romei la sfârșitul domniei lui Commodus. După asasinarea acestuia este proclamat împărat (1 ian. 193). Ucis după 87 de zile de garda pretoriană nemulțumită de măsurile luate în vederea însănătoșirii economiei.

PERTINÉNT, -Ă (< fr.; lat. *pertinens* „care se raportează la") adj. 1. Care se potrivește cu obiectul în discuție; adecvat, convenabil; care denotă profunzime, competență. ✦ (DR.) Care se raportează exact la fondul cauzei. 2. (Despre elemente lingvistice) Care este dotat cu o anumită funcție într-un sistem. ✦ (Despre elemente fonice) Care servește într-o anumită limbă la diferențierea semnificaților. 3. (INFORM.; despre sisteme informaționale, stocuri de informație) Care are calitatea de a satisface cerințele obiective de informare ale unui beneficiar.

PERTINI, Alessandro (1896-1990), om politic italian. Socialist. Președinte al Camerei Deputaților. Președinte al Italiei (1978-1985).

PERTRACTÁ (< lat.) vb. I tranz. (Livr.) A dezbate o problemă în litigiu, a duce tratative, a discuta.

PERTURBÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A tulbura, a provoca dezordine, neorânduială. ✦ A împiedica funcționarea normală a unui sistem tehnic, a unui organism etc.

PERTURBÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a perturba. 2. Factor fizic de mică intensitate care modifică foarte puțin starea sau evoluția normală a unui sistem mecanic, electric etc.; valoarea mărimii fizice care caracterizează această modificare. ✧ *Perturbații electromagnetice* = (în telecomunicații) componente ale semnalului recepționat, care provin din alte surse decât emițătorul sau din interacțiunea semnalului emis de emițător cu semnalele provenite din alte surse; paraziți (3). *Perturbații atmosferice* = perturbații produse de fenomenele electromagnetice din atmosferă.

PERÚ 1. Republica ~, stat în America de Sud, cu ieșire la Oc. Pacific; 1,285 mil. km²; 28,4 mil. loc. (2003). Limbi oficiale: spaniola, quechua. Religia: catolici (90%), protestanți, culte indigene. Cap.: *Lima*. Orașe pr.: Trujillo, Arequipa, Callao. 65% din terit. țării este ocupat de m-ții Anzi - 6 768 m în Huascarán, alt. max. din țară - care închid între culmile lor pod. înalte. În NE se întinde C. Amazonului. Expl. forestiere de petrol, gaze naturale, cărbune, min. de fier, cupru, plumb, argint, wolfram, molibden, zinc, cadmiu, bismut, aur etc. Se cultivă trestie de zahăr, grâu, porumb, batate, orz, orez, manioc, cartofi, fasole, bumbac, arbori de cafea și cacao, tutun, ananas, citrice și viță de vie. Se cresc ovine, bovine, caprine, porcine, cabaline și lama. Pescuit. Ind. metalurgică (feroasă și neferoasă), constr.

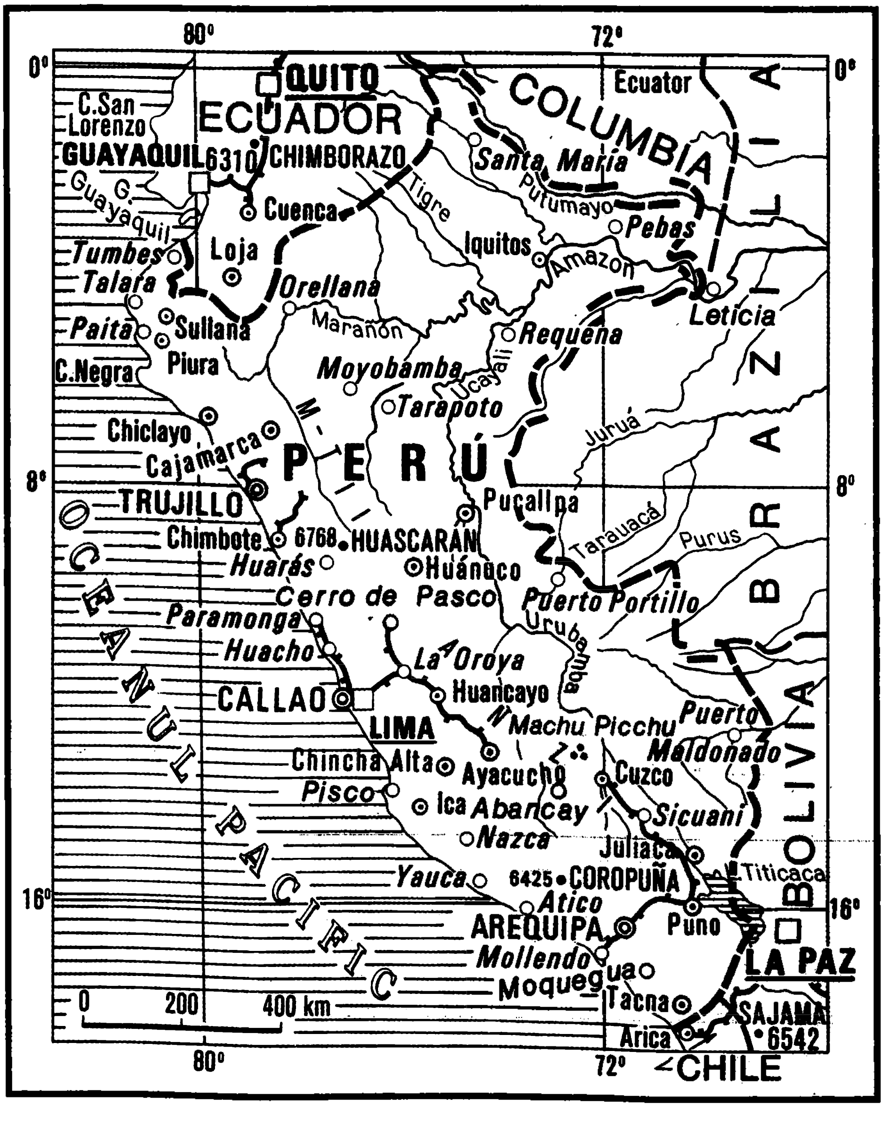

de maşini, prel. petrolului, chimică, a cimentului, textilă, alim. (prod. lactate, zahăr, făină şi conserve de peşte etc.). Moneda: 1 sol = 100 centavos. – *Istoric.* În milen. 1 î.Hr.–1 d.Hr., pe terit. **P.** iau naştere civilizaţiile amerindiene Nazca, Tiahuanaco, apoi, în sec. 11–12, formaţiunile statale Chimu, Cuismancu, Chinca. În sec. 15, **P.** devine centrul Imp. Inca, leagăn, alături de cel aztec, al celei mai strălucite civilizaţii precolumbiene. Conduşi de Francisco Pizarro, spaniolii cuceresc, în 1532–1533, Imp. Inca, care se întindea din Columbia de azi, până în Chile. Ei întemeiază, în 1535, oraşul Lima, iar în 1543, viceregatul **P.**, care devine centrul puterii coloniale din America de Sud. Rezistenţa antispaniolă a indienilor culminează cu răscoala lui Túpac Amaru (1780–1781), cea mai amplă mişcare anticolonială a indienilor din istoria Americii Latine. În timpul Războiului de Eliberare a Coloniilor Spaniole din America de Sud, **P.** rămâne un bastion al forţelor regaliste, care reuşesc temporar să recucerească Ecuadorul (1810) şi Chile (1814). În urma victoriilor lui José de San Martin, **P.** îşi proclamă, la 28 iul. 1821, independenţa, ultimele rezistenţe ale autorităţii coloniale fiind înfrânte abia în 1824, în bătălia de la *Ayacucho*. În 1865–1866, aliat cu Chile şi Bolivia, **P.** poartă un război victorios împotriva armatelor spaniole. Între 1879 şi 1883 participă, alături de Bolivia, la „Războiul Pacificului" („Războiul salpetrului") împotriva statului Chile şi pierde provinciile Tarapaca, Arica şi Tacna. Îndelungatul conflict teritorial cu Chile (1883–1929) pentru provinciile de pe litoral, Tacna şi Arica, s-a încheiat în 1929 (Tacna este retrocedată statului **P.**, iar Arica a rămas în componenţa statului Chile). Problema trasării frontierei cu Ecuadorul duce, în repetate rânduri, la conflicte armate (1941–1942, 1981, 1995). Membru fondator al O.N.U. (1945). După al Doilea Război Mondial, **P.** cunoaşte, până în 1968, o perioadă de instabilitate politică (4 lovituri de stat) şi o puternică influenţă a militarilor (din cei 8 preşedinţi, 6 au fost generali). La 3 oct. 1968, puterea este preluată de un guvern revoluţionar al forţelor armate, condus de Juan Velasco Alvarado, care inaugurează un regim militar timp de 12 ani. Nici un alt stat latino-american nu a cunoscut, într-un răstimp atât de scurt, succesiunea unor politici economice şi sociale atât de radicale şi de variate precum **P.** în perioada anilor '60–'70. De la regimul liberal de centru stânga al lui Fernando Belaúnde Terry (1963–1968) la guvernarea militară a generalului naţionalist reformator Juan Velasco Alvarado (1968–1975), puternic marcat de ideologia etatistă de stânga, la tranziţia spre liberalism, orchestrată de un alt general, Francisco Morales Bermúdez Cerruti (1975–1980); îi succede o politică de dreapta a preşedintelui Fernando Belaúnde Terry, revenit la putere (1980–1985), apoi guvernarea populistă, antiamericană, a preşedintelui Alan García Pérez (1985–1990) şi, în sfârşit, politica neoliberală a autoritarului Alberto Keinyo Fujimori, victorios în alegerile prezidenţiale din 1990 (şi realcs în 1995) contra scriitorului Mario Vargas Llosa. Grava criză economică şi socială este accentuată (din 1980) de lupta armată a mişcării de gherilă de sorginte maiostă „Sendrero Luminosa", iar din 1985 şi a mişcării de gherilă „Tupac Amaru" împotriva autorităţilor centrale de la Lima. Şefii de stat ai **P.** şi Ecuadorului semnează, la Brasília (26 oct. 1998), un tratat de pace, care pune capăt unei vechi dispute de frontieră dintre cele două state. În nov. 1999, **P.** şi Chile încheie un tratat prin care **P.** recunoaşte suveranitatea chileană asupra prov. Arica, pe care o pierduse în urma Războiului Pacificului (1879– 1883), dar obţine facilităţi în portul Arica şi pe calea ferată care leagă acest port de oraşul peruvian Tacna. După ce modifică în Parlament Constituţia (1993), care permitea exercitarea de către o persoană a numai două mandate, A. Fujimori, care conduce în mod autoritar ţara de la preluarea puterii în 1990, îşi prezintă candidatura în alegerile prezidenţiale din apr. 2000 pentru un al treilea mandat. Deşi câştigă cel de-al doilea tur de scrutin, în absenţa contracandidatului Aléjandro Tóledo, acesta, sprijinit şi de observatorii Organizaţiei Statelor Americane, reclamă săvârşirea unor ilegalităţi în desfăşurarea alegerilor şi declanşează ample mişcări de protest în ţară. În faţa valului crescând al manifestaţiilor, la 20 nov. 2000, A. Fujimori, aflat în vizită în Japonia, transmite de aici, prin e-mail, Congresului, demisia sa oficială. Alegerile prezidenţiale sunt câştigate (3 iun. 2001) de liderul centrist Aléjandro Tóledo, principalul artizan al înlăturării regimului autoritar al preşedintelui Fujimori. La 25 aug. 2004, **P.** aderă, după Chile şi Bolivia, la organismul economic Mercosur. Scandalurile de corupţie şi instabilitatea politică internă erodează credibilitatea autorităţilor. În 4 iun. 2006, Alan García Perez devine noul şef al statului. Republică prezidenţială. **2. Curentul Perú-ului,** curent oceanic rece, care se deplasează de la S spre N în Oc. Pacific, paralel cu coasta occidentală a Americii de Sud. Se formează în zona Antarctică. Temperatura apei: 8–23° C (în funcţie de anotimp). Pescuit. Cunoscut şi sub numele de *curentul Humboldt.* Dereglarea circulaţiei oceanice în care este implicat curentul **P.** determină fenomenul El Niño. **3. Fosa Perú-Chile,** denumire sub care mai este cunoscută fosa *Atacama.*

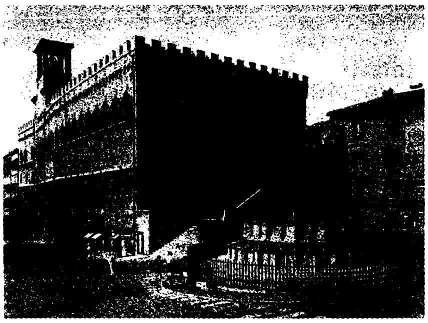

Perugia. Palazzo dei Priori

PERUÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Peruvian **(1). 2.** Adj. Peruvian **(2).**

PERÚCĂ (< fr., it.) s.f. Obiect confecţionat din păr natural sau sintetic, imitând o coafură, care se poartă pe cap peste păr sau în locul părului. În Egiptul antic **p.** aveau formă piramidală, erau colorate (verde, negru, albastru) şi marcau funcţia sau rangul social. Femeile din Roma imperială purtau **p.** complicate, confecţionate din părul blond al sclavelor nordice. În Europa medievală, până în epoca modernă, regii şi aristocraţii purtau **p.** formate din bucle, lungi sau scurte, uneori împodobite cu flori, păsărele etc.

PERUCHIÉR (< fr.) s.m. Persoană care confecţionează peruci.

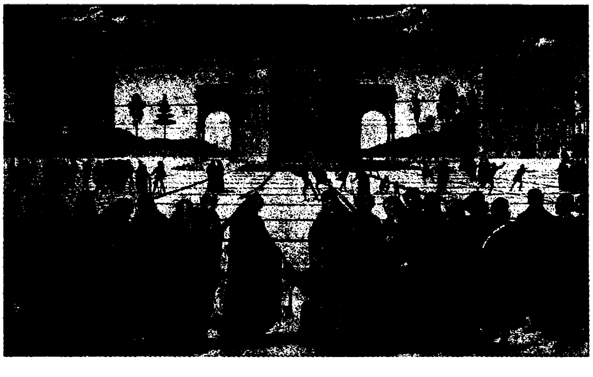

Perugino: „Predarea cheilor către Sf. Petru"

PERUGIA, oraş în centrul Italiei, centrul ad-tiv al reg. Umbria; 149,1 mii loc. (2001). Ind. alim., ceramică, textilă. Universitate (1200). Galeria naţională a Umbriei. Monumente: ruinele unor ziduri etrusce (sec. 4 î.Hr.), Arcul lui Augusto (sec. 1 î.Hr.), porţile Marzia, San Pietro, bisericile San Angelo (sec. 5–6), de plan circular, San Prospero (sec. 8–9), San Pietro (sec. 9), San Domenico (1305, reconstruită în 1632) în care se află mormântul papei Benedict II, San Severo (1505, renovată în sec. 18, cu fresce de Rafael), catedrala San Lorenzo (1345–1490), oratoriul San Bernardino (1451–1461), Palatul vechii Universităţi (1453–1483), construit după planurile arhitectului Gasparino di Antonia, Palazzo dei Priori (sec. 13–14), Collegio del Cambio (1453–1457), Palatul Gallenga (1748–1758), Primăria/Palazzo Comunale (1293–1297, reconstruit în 1333–1335), Fontana Maggiore (1257–1278), Fontana di Piazza (c. 1278). Centru etrusc (sec. 4 î.Hr.), cucerit de romani (295 î.Hr.). În componenţa ducatului Lombardiei (din 592 d.Hr.), al statului papal (din 1540) şi al Italiei unificate (1860).

PERUGINO (Pietro Vannucci, zis **Il –)** (c. 1452–1523), pictor italian din şcoala umbriană. A lucrat la Roma, Florenţa şi Perugia. Desen pur, colorit cald, compoziţie clară, simetrică; simţ al monumentalului (frescele „Crucificarea", „Predarea cheilor către Sf. Petru" în Capela Sixtină şi o serie de tripticuri şi fresce la palatul Pitti din Florenţa şi la Colegiul Cambio din Perugia).

PERUN (în mitologia slavă), zeul panslav al fulgerelor şi tunetului sau adorat de mai multe ramuri slave; mai târziu, protectorul cnejilor; din sec. 6 a devenit zeu principal şi divinitatea protectoare a războiului, ocrotitorul semănătorilor şi unicul stăpân al lumii. I se construiau temple în pădurile de stejar, copacul consacrat.

PERÚŞ (< fr.) s.m. Papagal de talie mică, originar din Australia, foarte răspândit ca pasăre de colivie (*Melopsittacus undulatus*). În general, spatele şi aripile sunt albastre sau verzi, pieptul galben.

PERUTZ, Max Ferdinand (1914–2002), biochimist britanic de origine austriacă. A determinat structura tridimensională a hemoglobinei şi, împreună cu J.C. Kendrew, a mioglobinei (1960), prin analiză cristalografică cu radiaţii X. Premiul Nobel pentru chimie (1962), împreună cu J.C. Kendrew.

PERUVIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a format în Perú; (la sg.) persoană care face parte din populaţia de bază a statului Perú sau este originară de acolo; peruan. **2.** Care aparţine statului Perú sau peruvienilor, privitor la Perú sau la peruvieni; peruan.

PERUZEÁ (tc.) s.f. Piatră semipreţioasă opacă (varietate de fosfat de aluminiu) cu nuanţe mergând de la albastru-deschis până la albastru-verzui; turcoază.

PERUZZI, veche familie florentină guelfă, care a dat 10 gonfalonieri, 54 priori, precum şi numeroşi bancheri, activă, mai ales în sec. 12–14.

PERUZZI, Baldassare (1481–1536), arhitect, pictor şi decorator italian. Lucrări de un manierism sobru. Fresce la bisericile Sant' Onofrio şi Santa Maria della Pace din Roma. Ca arhitect, a construit Vila Farnesina şi Palatul Ossoli din Roma şi fortificaţii la Siena.

PERVAIN, Iosif (1915–1982, n. Cugir), istoric literar. Cercetări în domeniul literaturii române premoderne şi moderne („Studii de literatură modernă"), lucrări bibliografice („Românii în periodicele germane din Transilvania, 1778–1860").

PERVÁZ (< tc.) s.n. **1.** Cadru realizat din material lemnos profilat, care acoperă rostul dintre perete şi tocul unei uşi sau ferestre; *p. ext.* partea de jos a tocului unei ferestre. **2.** Şipcă îngustă de-a lungul pardoselii de lemn de pe lângă perete.

PERVÉRS, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni) Înclinat spre fapte reprobabile, imorale, spre corupţie; care prezintă o deviere de la normal a instinctelor, a judecăţii etc. ✦ Care prezintă perversitate sexuală. ✦ (Despre manifestări, instincte) Care trădează perversitate. **2.** Care nu este sincer; perfid, făţarnic.

PERVERSITÁTE (< fr., lat.) s.f. Deviere de la normal a unei funcţiuni senzoriale (miros, gust etc.), instinctuale (alimentară, sexuală etc.) sau intelectuale. ✦ Corupţie, depravare, imoralitate; perversiune. ✦ Pornire spre rău, spre fapte reprobabile; răutate.

PERVERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Perversitate. ✦ *P. sexuală* = act nefiresc legat de viaţa sexuală.

PERVERTÍ (< fr.; lat. *pervertere*, „a schimba, a abate") vb. IV tranz. şi refl. A (se) denatura funcţiunea normală a unui organ. ✦ A (se) corupe, a (se) deprava.

PESAC, com. în jud. Timiş; 2 102 loc. (2008).

PESACH (PAŞTELE IUDAIC) (cuv. ebr. „trecere"), mare sărbătoare iudaică instituită în amintirea ieşirii poporului lui Israel din robia egipteană, sub conducerea lui Moise, şi a minunilor făcute de Iehova pentru poporul său. Se sărbătoreşte la începutul primăverii prin jertfirea unui miel şi consumarea de azimă timp de şapte zile.

PESANTE (cuv. it. „cu greutate") adv. (MUZ.; ca indicaţie de expresie) Solicitând a cânta „apăsat".

PESARO, oraş în E Italiei, port la M. Adriatică; 91,1 mii loc. (2001). Staţiune balneară şi turistică. Monumente: Domul (sec. 13–14), bisericile San Francesco (1356–1373), San Agostino (1398–1413), San Domenico (1395), San Giovanni Battista (1543), Santa Maddalena (1771); Palatul Ducal (1450–1510); Villa Imperiale (1469–1472); Fortăreaţa Rocca Constanza (1474–1505). Vestigii romane. Din 1860 s-a unit cu Italia. Din sec. 16, renumit centru de faianţă. De origine etruscă a devenit colonie romană (184 î.Hr.) sub numele de *Pisaurum*, cucerit de bizantini (544 d.Hr.), longobarzi (752), franci (774). Sub stăpânirea familiei Malatesta (1285–1445), Sforza (1445–1500, 1503–1512) şi Rovere (1512–1631) când a intrat sub influenţa statului papal.

PESCADÓR (cuv. sp.) s.n. Navă folosită pentru pescuitul marin de larg.

PESCADORES v. Penghu Liedao.

PESCÁJ (< it.) s.n. Adâcimea de cufundare în apă a unei nave (măsurată până la linia de plutire) care variază în funcţie de încărcătură.

PESCÁR (lat. *piscarius*) s.m. **1.** Persoană care se ocupă cu pescuitul sau cu vânzarea peştelui. **2.** (ZOOL.) Pescăruş.

PESCARA, oraş în ESE Italiei, port la M. Adriatică; 116,2 mii loc. (2001). Şantiere navale. Siderurgie. Staţiune balneară. Muzeul Gabriele D'Annunzio. Cunoscut din vremea romanilor *(Aternum)*, a luat numele de *Piscaria* sub longobarzi.

PEŠČARA, rezervaţie naturală din Serbia, în SV Voivodinei, cuprinzând cea mai întinsă suprafaţă acoperită de nisipuri din C. Dunării de Mijloc (c. 300 km^2), cu relief specific de dune, cu floră diversă (numeroase rarităţi) şi faună caracteristică. Sin. *Nisipurile bănăţene, Nisipurile de la Deliblat.*

PESCĂRÉL s.m. Pasăre din ordinul paseriformelor, de mărimea unui sturz, brună-negricioasă pe spate; mierlă de pârâu *(Cinclus cinclus)*. Trăieşte pe lângă râurile de munte. ✧ *P. albastru* = pasăre ihtiofagă de mărimea unei vrăbii, cu penaj strălucitor, albastru-verzui şi cioc lung, conic; pescăruş verde *(Alcedo atthis ispida)*.

PESCĂRÍE s.f. **1.** (Înv. şi reg.) Pescuit. **2.** Loc, piaţă, magazin, unde se vinde peşte. **3.** Feluri de mâncare preparate din peşte.

PESCĂRÚŞ (< *pescar*) s.m. Familie de păsări din ordinul caradriformelor, care trăiesc pe lângă bazinele de apă şi sunt bune înotătoare *(Laridae)*; au picioarele palmate şi ciocul puţin încovoiat la vârf. Se hrănesc în principal cu peşte. În România specii frecvente sunt *p. argintiu (Larus argentatus), p. râzător (L. ridibundus)* şi *p. sur (L. canus).*

PESCE, Gaetano (n. 1939), arhitect şi designer italian. Sugestiile arhitecturale cu un caracter vizionar şi expresionist accentuat. Mobilier funcţional (masa şi scaunul „Golgotha"); a fabricat „hazarduri" pentru a sparge uniformitatea de serie.

PESCEANA, com. în jud. Vâlcea, în E piemontului Olteţului; 1 949 loc. (2008).

PESCENIUS NIGER (Caius Iustus), împărat roman (193–194). A luptat (183) în N Daciei împotriva dacilor liberi şi a sarmaţilor. Guvernator al Siriei (191–193). Proclamat împărat de legiunile din Orient, participă la un război civil împotriva lui Septimius Severus; înfrânt decisiv la Issos (194); capturat şi decapitat.

Fernando Pessõa

Johann H. Pestalozzi

PESCUÍ (< *peşte*) vb. IV intranz. şi tranz. A prinde peşte sau alte animale acvatice; a se îndeletnici cu prinderea peştelui sau a altor animale acvatice. ✦ Tranz. A scoate din apă pe cineva sau ceva.

PESCUÍT s.n. Acţiunea de a pescui, meseria pescarului. ✧ *P. sportiv* = ramură sportivă competiţională sau recreativă, constând în prinderea peştilor cu undiţa. *P. industrial* = **p.** cu nave de mare capacitate, cu dispozitive ce permit capturarea simultană a unui mare număr de peşti, în scop comercial şi de aprovizionare a ind. alim. (conserve).

PESCUITÓR s.m. Persoană care pescuieşte altceva decât peşte (ex. **p.** de perle, **p.** de bureţi).

PESÉTA (cuv. sp.) s.f. Unitate bănească în Spania, înainte de intrarea în vigoare a monedei euro.

PESHĀWAR, oraş în N Pakistanului; 982,8 mii loc. (1998). Metalurgia cuprului. Ind. textilă şi alim. Universitate (1950). Moscheile Mahabat Khan (1630) şi Gor Khatri. Fortul Bala Hissar, cap. Regatului Gandhara (sec. 1), anexat de Ranjit Singh (1823) a intrat sub stăpânire britanică (1849); bază militară în războaiele anglo-afghane. În 1949 a revenit Pakistanului.

PESIMÍSM (< fr., germ. {i}; {s} lat. *pessimus* „cel mai rău") s.n. **1.** Tendinţă de a vedea mai ales latura nefavorabilă a lucrurilor; neîncredere în viitor. ✦ Stare de deprimare, de tristeţe şi amărăciune. **2.** (FILOZ.) Atitudine opusă *optimismului* şi care consideră că nu există nici un temei pentru speranţă, iar fericirea se află dincolo de sfera experienţei (tradiţia orfico-pitagoreică, religii orientale, Schopenhauer, Nietzsche, Heidegger, Sartre).

PESIMÍST, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care este format în spiritul pesimismului (filozofic); privitor la pesimism; (despre oameni) predispus la pesimism. **2.** S.m. şi f. Persoană predispusă la pesimism.

PESMÉT (cf. tc. *peksimet*) s.m. **1.** Felie de pâine sau de cozonac uscată sau prăjită. ✦ Produs alimentar obţinut prin uscarea bucăţilor de pâine şi măcinarea lor. **2.** Produs alimentar făcut din aluat fermentat, eventual îndulcit, tăiat în diferite forme şi copt la cuptor.

PÉSÓ (cuv. sp.) s.m. Denumire a unităţii băneşti principale în Argentina, Chile, Columbia, Cuba, R. Dominicană, Filipine, Mexic, Uruguay.

PESSANHA, Camilo (1867–1926), poet portughez. Poezie simbolistă al cărui iniţiator şi reprezentant important a fost în ţara sa („Clepsidra").

PESSÕA, Fernando António Nogueira de Seabra (1888–1935), poet portughez. Promotor al liricii moderniste naţionale. Operă de mare disponibilitate lirică şi estetică, încorporând elemente simboliste şi tendinţe futuriste („Mesaj"). Versuri în engleză („Sonete"). Scrieri de teorie literară („Pagini de doctrină estetică"). Şi-a inventat încă trei eteronomi *(Ricardo Reis, Alberto Caeiro* şi *Alvaro de Campos)*, poeţi cu o biografie, o individualitate şi o operă total diferite.

PESSÕA CÂMARA, Hélder (1909–1999), prelat brazilian. Arhiepiscop de Olanda şi Recife (1964–1985). Fondator (1968) şi animator al mişcării Acţiune, Pace, Justiţie. Rol important în apărarea oamenilor defavorizaţi din America Latină.

PESTA (PEST), parte a oraşului *Budapesta*, situată pe malul stg. al Dunării. Declarată cap. a Ungariei (1867, în vremea monarhiei dualiste austro-ungare); se uneşte în 1872 cu Buda şi Obuda formând actualul oraş.

PESTALOZZI, Johann Heinrich (1746–1827), pedagog elveţian. Sub influenţa lui J.-J. Rousseau, a îmbogăţit şi reînnoit conţinutul şi metodele învăţământului primar. În aşezământul „Neuhof" (1774), pentru copii săraci, în orfelinatul de la Stans şi institutele din Burgdorf (1800) şi Yverdon (1805–1825), pe care le-a condus, a îmbinat instrucţia cu activitatea practică. Experimentele sale popularizate în Transilvania, prin elevul său Ştefan L. Roth, au influenţat organizarea învăţământului în Ţările Române.

PÉSTĂ (< fr.; lat. *pestis* „epidemie, flagel") s.f. **1.** Boală infecţioasă acută, gravă, epidemică, transmisă la om prin bacilul *Yersinia pestis*, de la rozătoare (în special de la şobolani) prin intermediul puricilor; ciumă. Se manifestă prin febră, hemoragii, tumefacţii ganglionare dureroase, supurative şi infecţie aproape generalizată (**p.** bubonică); uneori atinge plămânii (**p.** pulmonară), iar alteori duce la apariţia de pete hemoragice cutanate *(peteşii)*, cu sfârşit letal (ciuma neagră sau septicemică). 2. Denumire generică pentru un grup de boli produse de virusuri la taurine, porcine, cabaline şi păsări; evoluţie acută şi răspândire foarte rapidă.

PESTEL, Pavel Ivanovici (1793–1826), ofiţer rus. Unul dintre conducătorii radicali ai decembriştilor, fondatorul „Societăţii din Sud" (1821). Autor al proiectului de constituţie „Ruskaia pravda" (Dreptatea rusă). Condamnat la moarte şi spânzurat.

PESTÉLCĂ (< bg.) s.f. (În costumul popular femeiesc din Moldova) Un fel de şorţ ţesut în patru iţe, care se poartă peste fustă, confecţionat mai ales din lână, în culori vii (roşu, verde, portocaliu, galben); pe margini are o bentiţă neagră şi dantelă.

PESTICÍD (< fr.) s.n. Substanţă chimică, toxică, folosită pentru distrugerea animalelor şi plantelor dăunătoare. Principalele categorii de p. sunt ierbicidele, acaricidele, insecticidele, fungicidele, antinematodele şi rodenticidele. Unele p. au fost interzise (de ex. DDT-ul) din cauza efectelor negative asupra mediului.

PESTILENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care emană un miros infect, dezgustător, scârbos.

PESTIŞU MIC, com. în jud. Hunedoara, pe râul Pestiş; 1 220 loc. (2008). În satul Mănerău au fost descoperite vestigiile unei aşezări romane din sec. 2–3.

PESTRÍŢ, -Ă (< sl.) adj. **1.** Cu pete mici de diferite culori; porumbac. **2.** De tot felul, amestecat, variat, diferit.

PEŞCHÉŞ (< tc.) s.n. (În sec. 16–18, în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire a darului, în bani şi în obiecte, pe care domnii îl trimiteau sultanilor şi altor demnitari ai Porţii Otomane. ✦ (Pop. şi fam.) Cadou.

PEŞÍN (< tc.) adv. (Înv. şi pop.) În numerar, cu bani gheaţă. ✧ (Adjectival) *Bani peşin* = bani plătiţi pe loc.

PÉŞTE (lat. *piscis*) s.m. (La pl.) Supraclasă de vertebrate acvatice, cu corpul de obicei fusiform, acoperit cu solzi şi prevăzut cu înotătoare *(Pisces)*; sunt poichiloterme, şi au respiraţie branhială (la dipnoi şi pulmonară) şi fecundaţie externă. Scheletul este cartilaginos (ex. la rechin) sau osos (ex. la crap, ştiucă etc.). Se înmulţesc prin icre. ✧ *Peşte-ciocan* = rechin din mările calde, având două proeminenţe laterale ale capului, pe care sunt situaţi ochii *(Zygaena malleus)*. *Peşte-ferăstrău* = **p.** cartilaginos din mările calde, cu corpul de c. 9 m lungime, terminat cu un rostru lamelar dinţat (*Pristis pristis*). *Peşti zburători* = familie de peşti cu înotătoare pectorale ca nişte aripi; sar din apă şi plonjează la o înălţime de 2–3 m, parcurgând în aer c. 50–100 m *(Exocoetidae)*.

PEŞTELE AUSTRAL *(Piscis Austrinus)*, constelaţie din emisfera australă; cea mai strălucitoare stea: *Fomalhaut.*

PEŞTERA, com. în jud. Constanţa, situată în NE pod. Oltinei; 3 437 loc. (2008).

PEŞTERA LUI EPURAN, peşteră în pod. Mehedinţi, în raza com. Cireşu. Lungimea galeriilor: 3 604 m. Conţine bogate şi variate concreţiuni. Monument al naturii.

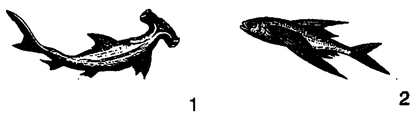

Peşti
1. Peşte ciocan 2. Peşte zburător

Peştera Vântului. Galeria meandrată

PEŞTERA MAMUT v. Mamut.

PEŞTERA MUIERII, peşteră în cheile pârâului Galbenu de pe rama de SE a masivului Parâng. Resturi de urs de peşteră. Monument al naturii. Electrificată. Obiectiv turistic.

PEŞTERA URŞILOR, peşteră în V m-ţilor Bihor, în arealul satului Chişcău, com. Pietroasa. Aici au fost găsite resturi de urs de cavernă. Electrificată.

PEŞTERA VÂNTULUI, cea mai lungă peşteră din România (34 km, totalitatea galeriilor), pe versantul de N al masivului Pădurea Craiului, pe stg. Crişului Repede. Monument al naturii.

PÉŞTERĂ (< sl.) s.f. Cavitate subterană de dimensiuni mari, formată ca urmare a procesului de dizolvare a rocilor solubile (în special calcare). Prezintă sisteme complexe de galerii şi de săli largi şi înalte, dezvoltate pe acelaşi nivel sau pe mai multe etaje, care comunică prin puţuri; poate fi uscată sau străbătută de un curs de apă. Cuprind numeroase formaţiuni calcaroase (stalactite, stalagmite, coloane, cruste, draperii etc.). Fauna din p. (faună cavernicolă) este săracă, dar foarte interesantă din punct de vedere ştiinţific. Unele p. păstrează urme de vieţuire ale omului preistoric. Sin. *cavernă, grotă.*

PEŞTII *(Pisces),* constelaţie din emisfera boreală. Nume popular: *Crapii.*

PEŞTIŞANI, com. în jud. Gorj, situată în depr. Subcarpatică Olteană; 3 858 loc. (2008). Expl. de calcar (în satul Gureni). Muzeu memorial „Constantin Brâncuşi" (în satul Hobiţa). În satul Brădiceni a fost descoperit (1886) un tezaur monetar alcătuit din 815 denari şi antonieni (sec. 3 d.Hr.).

PÉTAIN, Henri Philippe (1856–1951), mareşal şi om politic francez. A oprit ofensiva germană la Verdun (1916); şef al Marelui Cartier General şi comandant al armatei franceze (1917–1918). Comandant al trupelor franceze în Maroc (1925–1926). Ministru de Război (1934). Vicepreşedinte (18 mai–16 iun. 1940) şi preşedinte (16 iun.–10 iul. 1940) al Consiliului de Miniştri şi şef al statului (iul. 1940–aug. 1944) şi prim-min. al Regimului de la Vichy (1940–1942) în condiţiile generate de înfrângerea ţării în faţa trupelor germane. A încheiat cu Germania armistiţiul de la Compiègne (1940), în condiţii de subordonare politică pentru Franţa. Condamnat la moarte de un tribunal francez (apr. 1945), pedeapsă comutată în închisoare pe viaţă, din iniţiativa generalului de Gaulle.

PETÁLĂ (< fr.; {s} gr. *petalon* „frunză") s.f. Element component al corolei unei flori, provenind dintr-o frunză modificată, divers colorată; pot fi libere sau unite (concrescute).

PETÁRDĂ (< fr.) s.f. Încărcătură mică de exploziv introdusă într-o cutie sau într-un tub de carton, care provoacă zgomot şi fum prin explozie. Folosită de obicei pentru semnalizare, pentru marcarea focului de artilerie, la focuri de artificii etc.

PETELEA, com. în jud. Mureş, pe stg. văii Mureşului; 2 972 loc. (2008). În satul P., menţionat documentar (1332), se află biserica de lemn Sf. Ioan (1761).

PETÉN ITZÁ (LAGO DE FLORES), lac în America Centrală istmică (N Guatemalei) situat în pod. Petén la 110 m alt.; 99 km². Pe o ins. se află oraşul Flores, centrul ad-tiv departamental.

PETÉNT (< germ.) s.m. Petiţionar.

PETER, Maria (n. 1925, Salva, jud. Bistriţa-Năsăud), cântăreaţă de muzică populară. A valorificat un repertoriu muzical tradiţional românesc din diferite zone ale Transilvaniei.

PETERBOROUGH 1. Oraş în SE Canadei (Ontario), pe râul Otonabee şi canalul Trent, la 110 km NE de Toronto; 73,3 mii loc. (2001). Ind. electrotehnică (aparataj electric), a maselor plastice, echipament nautic, produse alim., ceasuri, cherestea. Legat de L. Ontario şi G. Georgian prin cea mai mare ecluză-lift din lume (20 m înălţime) construită în 1904. Centru turistic în reg. L. Kawartha. Univ. Trent şi colegiu pedagogic. Fundat în 1825, sub numele de Peter Robinson, şi populat de emigranţi irlandezi, devine oraş în 1905. **2.** Oraş în Marea Britanie pe râul Nene, la c. 121 km N de Londra; 137,6 mii loc. (2001). Centru ind. (motoare Diesel, turbine, pompe, zahăr, conserve de fructe, cărămizi). Catedrală (începută în sec. 12–14) cu mormântul Catherinei de Aragón, prima soţie a lui Henric VIII.

PETERBURG, denumirea între 1703 şi 1914 a oraşului Sankt-Peterburg.

PÉTERFI Ştefan (1906–1978, n. Deva), botanist român de naţionalitate maghiară. Acad. (1963). Preşedinte al Consiliului oamenilor muncii de naţionalitate maghiară din România. Cercetări asupra algelor şi în domeniul stimulatorilor şi inhibitorilor de creştere a plantelor.

PETERHOF v. **Petrodvoreţ.**

PETERMANN, August (1822–1878), geograf şi cartograf german. A iniţiat expediţii de cercetare în Africa şi reg. polare. Fondator (1855), la Gotha, al publicaţiei *Petermanns Geographische Mitteilungen.*

PETER, PAUL AND MARY, grup folk american. Constituit în 1961 de Peter Yarrow, Noel Paul Stookey şi Mary Allin Travers. Reflectă aspectul respectabil, serios şi comercial al mişcării folk. Valorifică repertoriul lui Bob Dylan („Blowin In The Wind") şi propriu („Leaving On a Jet Plane" etc.). Se autodesfiinţează în 1970.

PETER-PREDESCU, Valeria (n. 1947, Telciu, jud. Bistriţa-Năsăud), interpretă română de muzică populară. Culegătoare de folclor. Contribuţii în valorificarea colindului laic şi religios şi a cântecului patriotic vechi românesc.

PETERS, editură muzicală germană fondată în 1814 la Leipzig de către Carl Friedrich P. (mutată la Frankfurt, din 1950). În 1867 lansează celebra colecţie de muzică clasică Edition Peters, la care au contribuit Liszt, Wagner şi Brahms.

PETERS, Carl (1856–1918), explorator şi colonizator german. Primul Reichskommisar (1885–1889) al Africii Germane de Est. A contribuit la instituirea protectoratului german în Tanganyika şi a format colonia Africa de Est Germană (1890). A explorat fl. Zambezi (1899–1901), descoperind vestigii ale unor vechi oraşe şi mine de aur.

PETERS, Sir Rudolf Albert (1889–1982), biochimist britanic. Contribuţii la elucidarea mecanismului cancerului tisular. M. coresp. al Acad. Române (1965).

PETERSEN, Nis Johan (1897–1943), scriitor danez. Poezii şi proză de tendinţă antinaturalistă. Romanul istoric „Strada săndălarilor" este o reflectare a epocii sale şi un reflex artistic la dezbaterea concepţiei despre o lume marcată de război şi criză.

PETERSON, Oscar (1925–2007), pianist şi compozitor de jazz canadian. Muzician profesionist de la 15 ani. Stil interpretativ variat, imaginaţie bogată, virtuozitate. Apariţii solo, în duo sau trio. Carieră de înregistrări extrem de prolifică: „The Jazz Soul Of Oscar Peterson", „Exclusively for My Friends", „If You Could See Me Now".

August Petermann

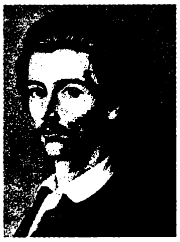

Sándor Petöfi

PETEŞÍE (< fr., it.) s.f. Hemoragie punctiformă subcutanată, provocată de rupturi capilare. Se observă în unele boli infecţioase (ex. tifos exantematic), în purpură etc.

PÉTIC (cf. lat. *pittacium*) s.n. **1.** Fâşie tăiată sau ruptă dintr-o ţesătură, dintr-o piele, dintr-o hârtie etc. **2.** Bucată cu care se repară obiecte de stofă, de piele etc. rupte sau găurite. **3.** Bucată mică de teren cultivabil; fâşie, parcelă.

PETICĂ, Ştefan (1877–1904, n. sat Buceşti, jud. Galaţi), poet român. Primul nostru simbolist autentic („Fecioara în alb", „Când vioarele tăcură"); poeme în proză, teatru liric, eseuri („Poezia nouă").

PETICÍ vb. IV tranz. A pune petice **(2),** a cârpi. ✦ Fig A repara, a îndrepta, a îmbunătăţi cu ceva un lucru făcut iniţial rău.

PÉTION, Anne Alexandre Sabes, zis ~ (1770–1818), om politic haitian. A participat la răscoala antifranceză condusă de *Toussaint L'Ouverture* (1791). Preşedinte al Republicii Haiti (1807–1818) din S ins. Hispaniole, s-a aflat în conflict militar cu Henri Christophe, şeful statului Haiti din N ins.

PETIPA, Marius Ivanovici (1822–1910), balerin şi coregraf francez. Stabilit în Rusia (1847). Maestru de balet la Teatrul Imperial (1859) şi prof. la Şcoala Imperială de dans (1858); unul dintre creatorii şcolii ruse de coregrafie. Spectacole devenite modele clasice de interpretare („Lacul lebedelor", „Spărgătorul de nuci", „Frumoasa din pădurea adormită"). Memorii.

PETÍT (< germ.) s.n. Corp de literă cu mărimea de opt puncte tipografice.

PETIT, Roland (n. 1924), dansator şi coregraf francez. După război, animator al Baletelor de la Champs-Élysées. Marcat de stilul neoclasic. Atras de music-hall. Împreună cu soţia sa, Zizi Jeanmaire, a condus Cazinoul din Paris (1969–1975), creând spectacole emoţionante sau pline de duritate („Carmen", „Simfonia fantastică", „Fantoma de la Operă", „Îngerul albastru"). După 1970, a condus Baletul Naţional Marsilia – R. Petit.

PETITÓRIU, -IE (< fr.; lat. *petitorius,* de la *petere* „a cere") adj. (DR.) Caracterul unei acţiuni prin care se urmăreşte recunoaşterea sau apărarea unui drept real (ex. dreptul de proprietate, dreptul de uzufruct).

PETÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Cerere scrisă adresată de către un cetăţean sau un grup de persoane unei autorităţi, privind drepturi, interese personale sau publice.

PETIŢIONÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care face o petiţie; petent.

PETLÍŢĂ (< rus.) s.f. Fâşie de stofă colorată aplicată pe partea din faţă a unui guler de uniformă. ✦ Bentiţă de stofă cu care se încheie nasturii unei haine; (pop.) cheotoare.

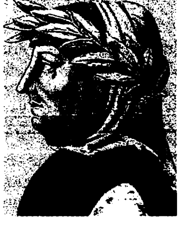

Francesco Petrarca

PETLIURA, Simon Vasilievici (1879-1926), om politic ucrainean. Unul dintre organizatorii Radei centrale (1917), preşedinte (febr. 1919) al Directoratului ucrainean şi comandant şef al întregii armate (1919). A condus luptele împotriva bolşevicilor şi a forţelor armate ale lui Denikin. În febr. 1920 a emigrat. Asaşinat la Paris drept răzbunare pentru pogromurile din Ucraina.

PETÖFI Sándor (pe numele adev. *Alexander Petrovics*) (1823–1849), poet ungur. Şi-a închinat viaţa şi opera idealurilor revoluţionare. Aghiotant al generalului Bem în timpul Revoluţiei de la 1848–1849; a murit în lupta de la Albeşti. Poezii romantice remarcabile prin simplitate şi spontaneitate („Versuri"); poeme epice („Ianoş Viteazul"), satire („Barosul satului"); lirică erotică şi elegiacă („Mărgăritarele iubirii"); poezii revoluţionare de factură vizionară („Cântec naţional", „Apostolul"); drame („Tigrul şi hiena"), nuvele, note de călătorie, publicistică.

PETRA (BATRĀ), sit arheologic în SV Iordaniei, pe terasele văii Mūsā, la c. 90 km S de M. Moartă. Oraşul antic este identificat cu biblicul Şela - cap. regatului Edom şi apoi a regatului Nabateîlor (sec. 2 î.Hr.). Anexat Imp. Roman în timpul împăratului Traian (106 î.Hr.). Vestigiile unor temple rupestre datând din sec. 3–1 î.Hr. (templul rupestru Khaznah).

PETRA-BASACOPOL, Carmen (n. 1926, Sibiu), compozitoare română. Creaţie simfonică („Ţara de piatră") şi vocal-simfonică, concertantă, camerală, muzică vocală. Activitate muzicologică.

PETRARCA, Francesco (1304–1374), poet şi umanist italian. Admirator şi cercetător al culturii antice, şi-a scris majoritatea operelor în latineşte. Situat în plină efervescenţă renascentistă, transferă aria de investigaţie din domeniul scolasticii în cel al vieţii concrete. Poeme de inspiraţie istorică („Africa"); egloge satirice („Poezie pastorală"), pagini autobiografice („Epistole latine"), texte paremiologice („Lucruri de memorat"), lucrări cu implicaţii filozofice („Despre viaţă şi singurătate"). Opera de maturitate este reprezentată prin sonete („Canţonier", „Rime") şi poemul alegoric „Triumfurile", scrise în italiană şi închinate Laurei de Noves, dragostea sa „în viaţă şi în moarte". Ele inaugurează un curent liric cunoscut sub numele de *petrarchism.*

PETRARCHÍSM (< fr.; de la n. pr. *F. Petrarca*) s.n. Manieră literară apărută în Italia către sfârşitul sec. 15 (L. de Medici, M. Boiardo) şi răspândită la începutul sec. 16 şi în alte literaturi europene, îndeosebi în cea franceză (P. Ronsard, Du Bellay). Având ca model tematic şi stilistic „Canţonierul" lui Petrarca, **p.** stilizează sentimentul erotic abordând o poetică rafinată, utilizând metafora, antiteza savantă, hiperbola, jocul subtil de cuvinte.

PETRASSI, Goffredo (1904–2003), compozitor italian. A pus bazele grupului Musica Viva, consacrat propagării repertoriului contemporan. Creaţie multiformă, de orientare predominant neoclasică, reunind spiritul trecutului cu tehnicile prezentului. A scris muzică de cameră şi corală, orchestrală, balete, operă („Il Cordovano"). Alături de Dallapiccola, este compozitorul italian cel mai important al generaţiei sale.

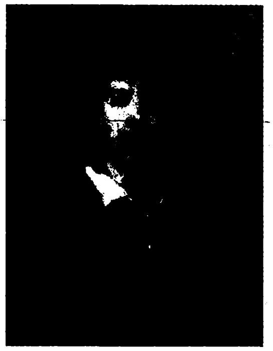

Gheorghe Petraşcu: „Autoportret"

Camil Petrescu

PETRAŞCU 1. Gheorghe P. (1872–1949, n. Tecuci), pictor român. Acad. (1936). Unul dintre întemeietorii „Tinerimii artistice" (1900) la Paris. Influenţat iniţial de N. Grigorescu, se afirmă ulterior ca una dintre cele mai originale personalităţi ale artei româneşti. Pornind de la câteva motive (peisaje, case, interioare, naturi moarte, câteodată figuri umane), realizează capodopere de o adâncă poezie, de o energie calmă şi nobilă a expresiei, într-o pastă consistentă de o somptuoasă strălucire („Interior cu fotoliu roşu", „Natură moartă cu tingire", „Floarea-soarelui", „Femei la scăldat", peisaje veneţiene). Gravuri. 2. **Mariana P.** (1915–1995, n. Bucureşti), graficiană şi pictoriţă română. Fiica lui **P. (1).** Compoziţii în acuarelă, tuş colorat, gravuri în toate tehnicile, evocând aspecte din viaţa industrială („Constructorii") sau diferite obiceiuri populare (ciclul „Sărbători folclorice de primăvară").

PETRAŞCU, Miliţa (1892–1976, n. Chişinău), sculptoriţă română. Portrete caracterizate prin exactitatea observaţiei, intuiţia individualităţii modelului, precizia modelajului („Brâncuşi", „G. Enescu", „Mihail Jora"). A participat la expoziţiile mişcării româneşti de avangardă din perioada interbelică, dar fără a fi influenţată decisiv de modernism.

PETRAŞEVSKI (BUTAŞEVICI-PETRAŞEVSKI), Mihail Vasilievici (1821–1866), revoluţionar rus. Socialist utopist. Conducătorul cercului „petraşevţilor", partizani ai lichidării autocraţiei şi a regimului iobăgist; surghiunit în Siberia (1849).

PETRAŞINCU, Dan (pseud. lui *Angelo Morretta*) (1910–1997, n. Odessa), prozator şi eseist român. Stabilit la Roma (1950). Romane cu implicaţii psihanalitice („Sângele") şi autobiografice („Timpuri împlinite"). Eseuri despre limbaj şi de orientalistică.

PETRĂCHIOAIA, com. în jud. Ilfov, pe Mostiştea; 2 594 loc. (2008). Între 23 ian. 1981 şi 3 sept. 1981, **P.** a făcut parte din jud. Ialomiţa, iar între 3 sept. 1981 şi 12 apr. 1996 din Sectorul Agricol Ilfov.

PETRECÁNIE s.f. **1.** (Fam.) Petrecere. **2.** (Înv. şi reg.) Prohod de înmormântare; *p. ext.* moarte. ✧ Expr. *A-i face (cuiva) de petrecanie* = a omorî, a ucide.

PETRÉCE (lat. **pertraicere)* vb. III **I. 1.** Tranz. şi intranz. A-şi duce viaţa sau a trăi un anumit timp undeva ori într-un anumit fel. **2.** Intranz. A se distra. **3.** Refl. A avea loc, a se întâmpla, a se desfăşura. **4.** Refl. şi tranz. (Rar) A (se) sfârşi, a (se) irosi. **II.** Tranz. **1.** A conduce pe cineva o bucată de drum. ✦ A conduce la groapă un mort. **2.** Refl. A se perinda. **3.** A muta; a strămuta. **4.** A trece sau a face să treacă prin..., printre..., pe după...

PETRÉCERE s.f. Faptul de a petrece. ✦ Trai, şedere. ✦ Reuniune (cu muzică) organizată cu ocazia unei sărbători sau a unei sărbătoriri. ✦ Distracţie.

PETRÉL (< fr.; cuv. engl.) s.m. Pasăre marină înrudită cu albatrosul, de culoare albă, cu spatele şi aripile cenuşii *(Bulweria bulwerii).* Trăieşte în colonii în ins. din Oc. Pacific.

PETRESCU, Camil (1894–1957, n. Bucureşti), scriitor şi filozof român. Acad. (1948). A editat revistele „Săptămâna muncii intelectuale şi artistice" (1924–1925) şi „Cetatea literară" (1925–1926), teoretizând în paginile lor *noocraţia.* Redactor-şef al Revistei Fundaţiilor Regale (1940–1941, 1944–1947). Autor al unei „doctrine a substanţei", în care, asimilând critic bergsonismul şi fenomenologia, schiţează o concepţie orientată spre concret („Husserl, o introducere în filosofia fenomenologică", „Doctrina substanţei"). Lirică de război („Ciclul morţii") sau de scrutare a esenţelor („Transcendentalia"). Promotor al romanului modern, ilustrat prin romane citadine şi de analiză psihologică („Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război", „Patul lui Procust"). Romanul-frescă „Un om între oameni", tributar „realismului socialist". Drame de idei („Jocul ielelor", „Danton"), comedii („Mitică Popescu"), poemul eroicomic „Papuciada", nuvele („Cei ce plătesc cu viaţa", „Turnul de fildeş"). Eseuri. („Teze şi antiteze", „Modalitatea estetică a teatrului", „Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici"). Memorialistică („Note zilnice: 1927-1940").

PETRESCU, Cezar (1892–1961, n. sat. Hodora, jud. Iaşi), prozator român. Acad. (1955). Intensă activitate publicistică. Romane şi povestiri, menite să configureze, în formulă balzaciană, cronica socială a vieţii interbelice. Ele evocă acţiunea devastatoare a capitalului în lumea patriarhală („Comoara regelui Dromichet", „Aurul negru"), atmosfera dezolantă a capitalei („Calea Victoriei"), criza morală a combatanţilor din Primul Război Mondial („Întunecare"), dramele universului rural („Scrisorile unui răzeş") şi ale existenţei provinciale („Drumul cu plopi"). Literatură pentru copii („Fram, ursul polar"). Nuvele de coloratură exotică şi fantastică („Aranca, ştima lacurilor").

PETRESCU, Constantin-Titel (1888–1957, n. Craiova), avocat şi om politic român. Secretar (1927–1938) şi preşedinte (1943–1946) al Partidului Social-Democrat din România (P.S.D.R.) Ministru secretar de stat fără portofoliu (aug.–nov. 1944) în primul guvern Sănătescu. Exclus din partid (16 mart. 1946), deoarece la Congresul extraordinar al P.S.D. (10 mart. 1946) a votat împotriva participării la alegerile parlamentare pe liste comune cu comuniştii. P., împreună cu sprijinitorii săi, a pus bazele (9 mai 1946) Partidului Social-Democrat Independent (P.S.D.I.). Ales preşedinte (1946–1948) al P.S.D.I., a încheiat (21 oct. 1946) un „pact de neagresiune" cu liderii principalelor partide de opoziţie: Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu. Arestat (mai 1948), împreună cu liderii social-democraţi independenţi. Eliberat în 1956.

PETRESCU, Costin (1871–1954, n. Piteşti), pictor român. Portrete (Regele Carol I, Regele Ferdinand I), compoziţii cu subiecte istorice, picturi murale în frescă (fresca din sala de concerte a Ateneului Român). A pictat în interior bisericile Sf. Silvestru din Bucureşti, Catedrala Încoronării din Alba Iulia ş.a.

PETRESCU, Emilia (n. 1925, Bucureşti), soprană română. Repertoriu vocal-simfonic („Simfonia a IX-a" de Beethoven, oratorii, cantate, lieduri); activitate concertistică internaţională.

PETRESCU, Ghenadie (numele de botez **Gheorghe**) (1836–1918, n. Bucureşti), mitropolit român. Călugăr la mănăstirea Căldăruşani, unde va deveni stareţ pe viaţă (1905). Devenit (1876) episcop al Episcopiei Argeşului şi apoi mitropolit primat al Ungrovlahiei (1893) este înlăturat abuziv din scaun la 20 mai 1896 (provocând un scandal internaţional soldat cu demisia guvernului D.A. Sturdza), şi reabilitat după câteva luni (4 dec. 1896), fără însă să i se mai redea scaunul. Ca episcop, a sprijinit refacerea bisericilor, o serie de societăţi culturale, a întreţinut studenţi la studii, a sprijinit editarea de documente privind istoria modernă a României.

PETRESCU, Gică (1915–2006, n. Bucureşti), cântăreţ român de muzică uşoară. Activitate prolifică, în majoritatea genurilor muzicii de divertisment (uşoară şi populară). Discografie selectivă: „Cu păhărelul după mine", „Eternul Gică".

Gică Petrescu

PETRESCU, Ioan C. (1892–1967, n. sat Rădeşti, jud. Argeş), pedagog român. Teoretician şi promotor al învăţământului activ („Şcoala activă").

PETRESCU, Ioan D. (1884–1970, n. sat Podu Bărbierului, jud. Dâmboviţa), muzicolog român. Preot. Director (1939–1941) la Acad. de Muzică Religioasă. Studii fundamentale de paleografie muzicală bizantină („Principiile cântului în Biserica bizantină"). Transcrieri muzicale şi aranjamente corale.

PETRESCU, Ioana Em[anuela] (1941–1990, n. Sibiu), critic, teoretician şi istoric literar român. Fiica lui *D. Popovici*. Studii consacrate îndeosebi marilor poeţi români: „Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică", „Eminescu şi mutaţiile poeziei româneşti", „Ion Barbu şi poetica postmodernismului".

PETRESCU, Ion (Iancu) (1851–1932), actor român. Primul creator al rolurilor Jupân Dumitrache şi Zaharia Trahanache din comediile lui I.L. Caragiale. Succese deosebite în teatrul lui Ibsen („Un duşman al poporului", „Stâlpii societăţii").

PETRESCU, Irina (n. 1941, Bucureşti), actriţă română. Joc modern, de mare acurateţe şi subtilă forţă emoţională. Roluri pe scenă în piese de W. Gibson, G. Büchner, P. Foster, J.P. Sartre. Filme: „Valurile Dunării", „Duminică la ora 6", „Facerea lumii", „Răutăciosul adolescent", „Hotel de lux", „Domnişoara Cristina" – film TV.

PETRESCU, Nicolae (1886–1954, n. Bucureşti), filozof şi sociolog român. M. coresp. al Acad. (1945). Influenţat de idealismul hegelian şi de şcoala antropologică americană. Lucrări de teoria sociologiei comparate, antropologie, istoria civilizaţiilor („Principiile sociologiei comparate", „Psihologia popoarelor primitive").

PETRESCU, Paul (n. 1921, Cetatea Albă), etnolog român. Stabilit în S.U.A. (1990). M. de onoare al Acad. (1993). Studii şi cercetări în domeniile arhitecturii, ceramicii, artelor decorative („Ceramica românească", „Imaginea omului în arta populară românească", „Dicţionar de artă populară românească", în colab.).

PETRESCU, Paul C. (1915–1977, n. Bucureşti), fizician român. Acad. (1974). Specialist în fizica cristalelor; a stabilit o nouă metodă de investigare în fizica solidului cu ajutorul căreia a descoperit noi benzi şi structuri fine în spectrul cristalelor ionice; a descoperit anizotropia fotoemisiei unor cristale şi emisia electronică a cristalelor electroluminiscente. Contribuţii în spectroscopia de emisie electronică, metalografie şi defectoscopie. A introdus, în metalurgie, metode moderne spectroscopice, metalografice şi defectoscopice cu radiaţii X.

PETRESCU, Radu (1927–1982, n. Bucureşti), scriitor român. Protagonist al „Şcolii de la Târgovişte". Proză artistică şi intelectualistă. Romane („Ce se vede", „Matei Iliescu"); memorialistică („Ocheanul întors", „Părul Berenicei"). Eseuri („Meteorologia lecturii").

PETRESCU, Ştefan (1931–1993), sportiv român. Campion olimpic de tir (pistol viteză – 587 puncte, nou record mondial şi olimpic) la Melbourne (1956); multiplu campion naţional; antrenor.

PETRESCU, Zaharia (1841–1901, n. Alexandria, azi Kalipetrova, Bulgaria), medic român. M. coresp. al Acad. (1885). Elev şi colaborator al lui Carol Davila. Medic-şef al Corpului 1 Armată (1877–1878). Cercetări de farmacologie şi de terapeutică generală („Elemente de terapeutică şi materie medicală" – primul tratat de acest fel din România). Precursor al chimioterapiei.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Mircea (n. 1915, Galaţi), istoric şi arheolog român. Acad. (1996). Director al Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi (1967–1981) şi al Muzeului de Istorie a Moldovei (1954–1967). Contribuţii privind perioada Comunei primitive („Cetăţuia de la Stoicani", „Aşezări din Moldova din paleolitic până în sec. al XVIII-lea", în colab.). Săpături arheologice în Moldova şi Muntenia.

PETREŞTI 1. Localit. componentă a municipiului Sebeş. Hidrocentrală. Fabrică de hârtie şi de materiale de papetărie. Aici a fost descoperită o aşezare din Neoliticul târziu (sfârşitul milen. 3 î.Hr.), caracterizată printr-o bogată ceramică pictată, care a dat numele culturii **P.**, răspândită în Transilvania centrală. **2.** Com. în jud. Dâmboviţa, în C. Titu; 5 973 loc. (2008). Aici au fost descoperite vestigiile unei aşezări aparţinând Culturii Gumelniţa (milen. 4 î.Hr.), în care s-au găsit vase ceramice, pictate, şi figurine feminine. **3.** Com. în jud. Satu Mare, în C. Ierului; 1 597 loc. (2008). În satul **P.**, atestat documentar (1316), au fost colonizaţi şvabi (1782–1810).

Dimitrie Petrino

Zaharia Petrescu

PETREŞTII DE JOS, com. în jud. Cluj, la poalele m-ţilor Trascău; 1 740 loc. (2008). În arealul com. se află rezervaţia complexă *Cheile Turzii.*

PETREUŞ, familie de muzicieni populari români, originară din Glod, jud. Maramureş. Mai importanţi: **Ion** (1945–2000), voce, ghitară, mai rar şi vioară şi fratele său **Ştefan** (n. 1952) vioară, voce. Au conturat un repertoriu şi un stil concertant ale cântecului de petrecere şi de joc maramureşan.

PETRE, Zoe (n. 1940, Bucureşti), istoric român. Studii privind istoria şi cultura Greciei antice („Civilizaţia greacă şi originile democraţiei").

PETRI, Elio (1929–1982), regizor italian de film. Creaţii în care demască corupţia şi imoralitatea puterii, construite după tehnica filmului poliţist sau de suspans („Zile numărate", „Înaltă infidelitate", „Clasa muncitoare merge în paradis"). Premiul Oscar: 1970 („Anchetă asupra unui cetăţean mai presus de orice bănuială").

PETRICANI, com. în jud. Neamţ, pe râul Neamţ; 5 915 loc. (2008). Muzeu etnografic.

PETRIE, Sir William Matthew Flinders (1853–1942), arheolog şi egiptolog britanic. Săpături arheologice la Stonehenge, în Egipt şi în Palestina. Fondator al Şcolii britanice de arheologie în Egipt (1894). Tratate („Istoria Egiptului", „Anticul Gaza").

PETRIFICÁ (după fr. *pétrifier*) vb. I **1.** Refl. (Despre resturi de organisme vegetale sau animale) A căpăta aspect de piatră **(1)**; a se fosiliza. ✦ Fig. A rămâne mereu neschimbat; a încremeni într-o anumită stare. 2. Tranz. şi refl. Fig. A (se) împietri, a (se) preface în stană de piatră.

PETRILA, oraş în jud. Hunedoara, în NE depr. Petroşani; 25 229 loc. (2008). Expl. huilei.

PETRINO, Dimitrie (1838–1878, n. Rujniţa-Soroca), poet român. M. coresp. al Acad. (1877). Colaborator al „Convorbirilor literare". A susţinut caracterul naţional al limbii literare („Puţine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina"). Poezie elegiacă şi patriotică („Flori de mormânt", „Răsunete").

PETRIŞ, com. în jud. Arad, la poalele m-ţilor Zarand; 1 593 loc. (2008). Expl. de pirită (Roşia Nouă). Sanatoriu T.B.C.

PETRO- (< fr.; {s} gr. *petros* „piatră") Element de compunere cu sensul de „piatră", „rocă", referitor la piatră, cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

PETROCHÍMIC, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de petrochimie, privitor la petrochimie; care se fabrică din ţiţei sau din derivate ale acestuia.

PETROCHIMÍE s.f. Ramură a ind. chimice care prelucrează ţiţeiul şi diferitele sale fracţiuni, gazele de sondă, gazele de rafinărie şi gazul metan.

PETRODAVA, localit. în Dacia, în N Moldovei, identificată ipotetic cu grupul de aşezări dacice din zona municipiului Piatra Neamţ.

PETRODOLLÁR (< fr.) s.m. Dollar american obţinut din vânzarea petrolului de către ţările exportatoare de petrol.

PETRODUROSCÓP (< germ., rus; {s} *petro-* + lat. *durus* „dur" + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument de măsurare a durităţii rocilor, constituit dintr-un ciocan-pendul şi un dispozitiv care înregistrează înălţimea până la care ricoşează pendulul după ce loveşte roca cu o anumită energie cinetică.

Irina Petrescu

Tigran V. Petrosian

PETRODVOREŢ, oraş în Federaţia Rusă, pe ţărmul G. Finic, la 29 km V de Sankt-Peterburg: 64,7 mii loc. (2002). Până în 1944 s-a numit *Peterhof.* Ansamblu de palate şi parcuri început în 1714 din iniţiativa lui Petru I, ca reşedinţă imperială. Parcul este decorat cu numeroase fântâni, cascade şi statui. Astăzi muzeu.

PETROFIL, -Ă adj. Saxicol.

PETROGENÉZĂ (< fr.; {s} *petro-* + gr. *genesis* „naştere") s.f. Ramură a geologiei care studiază provenienţa rocilor.

PETROGLÍFĂ (fr. {i}; {s} *petro-* + gr. *glyphein* „a sculpta") s.f. **1.** Desen incizat pe o rocă. **2.** Rocă şlefuită grosolan pe cale naturală sau sculptată rudimentar pe cale manuală.

PETROGRAD, denumirea între 1914 şi 1924 a oraşului *Sankt-Peterburg.*

PETROGRÁFIE (< fr. {i}; {s} *petro-* + gr. *graphe* „descriere") s.f. **1.** Disciplină a geologiei care se ocupă cu studiul complex al rocilor. Principalele părţi ale **p.** sunt: *descriptivă, structurală, regională, experimentală* şi *petrogeneza.* Sin. petrologie. **2.** P. restr. Disciplină care se ocupă cu descrierea şi compoziţia rocilor.

PETRÓL (< fr.; {s} lat. *petroleum* din *petra* „piatră" + *oleum* „ulei") s.n. Rocă sedimentară caustobiolitică lichidă, uleioasă, brună-negricioasă, gălbuie sau cu reflexe albăstrui-verzui, uneori incoloră, cu miros specific, înţepător ori aromatic-eteric. Este un amestec complex de hidrocarburi solide şi gazoase, dizolvate în hidrocarburi lichide, alături de care se găsesc, în cantităţi reduse, compuşi cu sulf, azot, oxigen. Se găseşte în zăcăminte, adesea împreună cu gaze naturale. Sin. ţiţei. *P. lampant* v. *lampant.*

PETROLIÉR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care ţine de petrol, privitor la extragerea şi prelucrarea petrolului. **2.** S.n. Navă pentru transportul produselor petroliere; tanc petrolier.

PETROLIFÉR, -Ă (< fr. {s}; fr. *pétrole* „petrol" + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre terenuri, zăcăminte etc.) Care conţine petrol; bogat în petrol.

PETROLÍST, -Ă (< *petrol)* subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care lucrează în ind. petrolieră. **2.** S.m. Proprietar de terenuri petrolifere; om de afaceri din ind. petrolieră.

PETROLOGÍE (< fr. {i}; {s} *petro-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Petrografie **(1).**

PETROMÁX (denumire comercială) s.n. Lampă de iluminat cu sită incandescentă, care funcţionează cu petrol lampant.

PETRONIUS (Titus Petronius Niger, supranumit **Arbiter)** (c. 20–66 d.Hr.), scriitor latin. Consul (62),

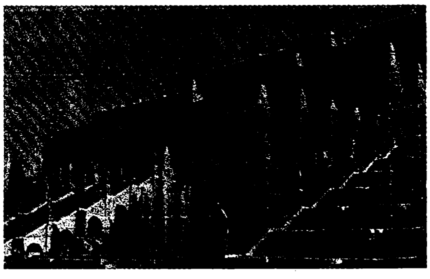

Petrodvoreţ
Marele Palat cu o parte a fântânilor arteziene

Emil Petrovici

Ion Petrovici

guvernator al Bitiniei și apropiat al împăratului Nero; căzut în dizgrație, a fost constrâns să se sinucidă. Spirit epicurean, rafinat, supranumit „arbitru al eleganței". Romanul de moravuri „Satiricon", care i se atribuie, este una dintre cele mai originale și valoroase creații literare ale antichității clasice.

PETROPAVLOVSK 1. Oraș în N Kazahstanului, pe râul Ișim; 203,5 mii loc. (1999). Centru ind. **2. Fortăreața de la ~,** fortăreață construită de Petru I în 1703, pe malul drept al râului Neva, în orașul Sankt-Petersburg. În sec. 18 a fost transformată în închisoare politică. Azi muzeu.

PETROPAVLOVSK-KAMCEATSKI, oraș în Federația Rusă, în pen. Kamceatka, port la Oc. Pacific; 198,2 mii loc. (2002). Constr. navale. Bază de pescuit.

PETROPOLIS, oraș în SE Braziliei (Rio de Janeiro), la poalele masivului Serra da Estrêla; 276,8 mii loc. (2002). Universitate (1961). Palat imperial (sec. 19), azi muzeu; catedrală în stil gotic (sfârșitul sec. 19). Cap. statului Janeiro (1894-1903).

PETROSIAN, Tigran Vartanovici (1929-1984), șahist armean. Multiplu campion al U.R.S.S. Campion mondial (1963-1969).

PETROȘANI 1. Depresiunea ~, depr. intramontană, de origine tectonică, între m-ții Retezat, Șureanu, Parâng și Vâlcan, la 550-650 m alt. Axată pe cursul superior al Jiului. Supr.: c. 160 km^2. Comunică cu depr. Hațeg-Pui prin pasul Merișor și cu depr. Subcarpatică Olteană prin pasul Lainici. Bazin carbonifer, cunoscut și sub numele de *Valea Jiului*. **2.** Municipiu în jud. Hunedoara, în depr. **P.**; 43 783 loc. (2008). Exploatarea și prelucr. huilei. Constr. de utilaj minier. Universitate tehnică. Menționat documentar în 1850; declarat oraș în 1930 și municipiu în 1968.

PETROV (pseud. lui *Evgheni Petrovici Kataev)* (1903-1942), prozator rus. Împreună cu *Ilf,* a scris romane satirice. V. *Ilf.*

PETROVA, com. în jud. Maramureș, pe râul Vișeu; 2 537 loc. (2008).

PETROVARADIN, cetate, datând din sec. 14, pe malul Dunării, pe terit. de azi al Serbiei. Prințul Eugeniu de Savoia a obținut aici o strălucită victorie asupra turcilor (1716). Astăzi cetatea se găsește într-o suburbie a orașului Novi Sad.

PETROVIĆ, Aleksandar (1929-1994), cineast sârb. Inițial filme documentare și de ficțiune. Reprezentant al „valului negru" iugoslav din anii '60, a înfățișat mizeria umană, dramele marginalizaților („Am întâlnit și țigani fericiți", „Portret de grup cu doamnă", „Migrație").

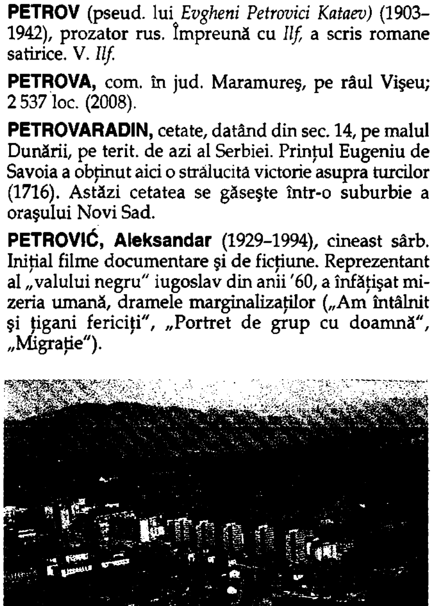

Petroșani. Vedere generală

PETROVIĆ, Michael (1868-1943), matematician sârb. Creator al metodei spectrale în algebră, aritmetică, calculul integral și teoria funcțiilor; a introdus în analiza matematică studiul transcendentelor noi; a stabilit metodele de studiu direct în ecuațiile diferențiale cu ajutorul figurilor geometrice. M. de onoare al Acad. Române (1938).

PETROVICI, Emil (1899-1968, n. Tovacul Mic, Serbia), lingvist român. Acad. (1948). A fondat revistele „Cercetări de lingvistică" (1956) și „Romano-slavica" (1963). Cercetări în domeniul foneticii românești (aplicând, printre primii în România, metoda foneticii experimentale), al fonologiei, dialectologiei române și slave și al relațiilor istorice și lingvistice româno-slave și al geografiei lingvistice („Studiul fonematic al limbii române", „Graiul carașovenilor", „Atlasul lingvistic român", partea a II-a în colab. cu S. Pușcariu și serie nouă, vol. I-VI, în colab. cu I. Pătruț). Membru al unor academii și societăți științifice străine.

PETROVICI, Ion (1882-1972, n. Tecuci), filozof, scriitor și om politic român. Acad. (1934). De mai multe ori ministru. Preocupările sale filozofice sunt legate de nevoile pedagogice ale comunității românești. Lucrări de metafizică („Introducere în metafizică"); logică („Probleme de logică"); teoria culturii („Deasupra sbuciumului"); istoria filozofiei („Viața și opera lui Kant"). Poezii („Un colț de viață"), piese de teatru („O sărutare"); memorialistică („De-a lungul unei vieți. Amintiri"); note de călătorie.

PETROVSKI, Ivan Gheorghievici (1901-1973), matematician rus. Contribuții în domeniul analizei matematice și al teoriei ecuațiilor diferențiale și integrale și al teoriei probabilităților. M. coresp. al Acad. Române (1965).

PETROVSK-PORT v. **Mahacikala.**

PETROZAVODSK, oraș în Federația Rusă, cap. Kareliei, port la L. Onega; 266,2 mii loc. (2002). Constr. de mașini. S-a mai numit *Kalininsk.*

PETRU, Sfântul ~ (inițial Simon) (în Noul Testament) (c. 10-67), unul dintre cei 12 apostoli ai lui Iisus Hristos. Conform tradiției, s-a născut în Betsaida Galileii, fiind fiul lui Ioan și fratele lui Andrei. Pescar de meserie. Și-a schimbat numele de Simon în Petru. Când Iisus a fost prins, s-a lepădat de El, dar, căindu-se amarnic, a fost iertat după Înviere și a primit din partea Apostolilor recunoașterea întâietății de vârstă. A propovăduit învățătura lui Hristos la Ierusalim, Iudeea, Samaria, Asia Mică până în Babilon, iar în ultima parte a vieții la Roma; aici a fost martirizat împreună cu Pavel (29 iun. 67), fiind răstignit pe cruce cu capul în jos. Pe lângă cele opt cuvântări din „Faptele Apostolilor", a mai scris două epistole („Întâia" și „A doua epistolă sobornicească a Sf. Apostol Petru"). Tradiția catolică îl consideră ca primul papă la Roma, întemeietorul Papalității.

PETRU, numele mai multor împărați ai Rusiei, dintre care cel mai important a fost **Petru I (Petru cel Mare) Alekseevici,** țar (1682-1721) și împărat al Rusiei (1721-1725). Remarcabil militar și om politic. Pe plan extern, a organizat campanii împotriva Imp. Otoman (1695-1696), în urma cărora a cucerit cetatea Azov. A încheiat o alianță cu Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei. În alianță cu Danemarca și Polonia, din 1700, **P.** I a luptat împotriva Suediei („Războiul nordului", 1700-1721), obținând, prin Tratatul de la Nystad (1721), ieșire la M. Baltică. În cursul acestui război, a repurtat strălucita victorie de la Poltava (1709) asupra armatei suedeze, condusă de Carol XII. În 1703 a întemeiat orașul Peterburg, devenit, din 1712, cap. Rusiei. Pe plan intern, a ridicat puterea economică și militară a Rusiei, care devine un stat de prim rang în Europa. Reformele, realizate cu autoritate despotică, în domeniul administrației, economiei (a susținut dezvoltarea comerțului și industriei), armatei (a creat o flotă puternică) etc. au pregătit terenul pentru o Rusie modernă. A acordat o mare atenție culturii și învățământului (înființarea Academiei de Științe, 1724).

PETRU, numele a doi regi din dinastia Karagheorghević: **P. I,** rege al Serbiei (1903-1918), apoi al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (1918-1921). A promovat politica de alianță cu Antanta finalizată prin crearea noului stat. Politică liberală de sprijin al unei monarhii constituționale. **P. II,** rege al Iugoslaviei (1934-1945). În urma invadării țării de către germani (1941), s-a refugiat la Londra. Îndepărtat în 1945, în urma proclamării republicii, s-a stabilit în străinătate. A murit în 1970.

Statuia Sfântului Petru. Catedrala din Reims

PETRU, țar al Bulgariei (927-970). Al doilea fiu al țarului *Simeon,* de la care a moștenit tronul. Îndelungata sa domnie a fost marcată de lupte interne și de pagubele provocate de numeroasele invazii ale maghiarilor, bizantinilor ș.a. A fost constrâns să facă numeroase concesiuni împăratului bizantin *Roman I Lecapenos* cu a cărui nepoată era căsătorit.

PETRU (?-1197), boier vlah din Târnovo. Conducător, împreună cu fratele său Asan, al răscoalei vlahilor și bulgarilor împotriva stăpânirii bizantine (1185-1187), în urma căreia s-a creat Imp. Vlaho-Bulgar (al doilea țarat bulgar), condus de dinastia *Asăneștilor.* A domnit ca țar (1187-1197).

PETRU v. **Pedro.**

PETRU I (PETRU MUȘAT), domn al Moldovei (c. 1375-c. 1391). S-a preocupat de dezvoltarea economică a Moldovei, a bătut prima monedă din istoria țării și a ridicat cetățile Șcheia, Neamț și Suceava. A stabilit capitala țării la Suceava. După un conflict cu feudalii poloni, pe care i-a înfrânt în Țara Șepenițului, a acceptat suzeranitatea regelui Vladislav Iagello, pentru a preîntâmpina un eventual atac al ungurilor. Relații de prietenie cu Mircea cel Bătrân.

PETRU ARON, domn al Moldovei (1451-1452, 1454-1455, 1455-1457). A acceptat să plătească (din 1456) haraci Imp. Otoman. Înfrânt și alungat din Moldova (1457) de Ștefan cel Mare.

PETRUCCI, Ottaviano (1466-1539), editor la Veneția. A tipărit (1501) prima carte de muzică („Harmonicae Musicae Odhecaton").

PETRU CEL TÂNĂR, domn al Țării Românești (1559-1568). Fiul lui Mircea Ciobanul. A domnit sub tutela mamei sale *Chiajna.* În timpul domniei lui, pătrund în sfatul domnesc elemente din noua boierime, precum și elemente levantine. Mazilit de turci.

PETRU CERCEL, domn al Țării Românești (1583-1585). Fiul lui Pătrașcu cel Bun. Susținut în obținerea domniei de regele Franței Henric III, pe care l-a vizitat

Petru cel Mare

Petru Cercel

în 1579. A înăsprit fiscalitatea, a înzestrat armata (înființarea unei turnătorii de tunuri) și a refăcut palatul domnesc din Târgoviște. Mazilit de turci, a fugit în Transilvania. Versuri în limba italiană.

PETRU DELIAN, fiul țarului Gavril Radomir. A condus răscoala bulgarilor (1040) împotriva Imp. Bizantin. Proclamându-se țar, după câteva victorii a fost înfrânt de bizantini și a murit în captivitate.

PETRU EREMITUL (PETRU DIN AMIENS) (c. 1050–1115), cleric francez. Unul dintre organizatorii primei cruciade (1095) a participat la cucerirea Constantinopolului (1096) al cărui vicar general a devenit. După 1100 prior al mănăstirii Neufmontier din Belgia.

PETRULIAN, Niculale S. (1902–1983, n. Balș), geolog român. Acad. (1963). Contribuții la studiul mineralogic și geochimic al unor zăcăminte de minereuri complexe din România.

PETRU RAREȘ, domn al Moldovei (1527–1538; 1541–1546). Fiu neligitim al lui Ștefan cel Mare. Autoritar față de marea boierime, a încurajat comerțul, a dezvoltat aparatul de stat și a mărit puterea militară a țării. Susținând pe Ioan Zápolya la tronul Ungariei, a înfrânt la Feldioara (1529) partida lui Ferdinand I de Habsburg. Ajuns arbitrul situației din Transilvania și înrudit cu Vlad Înecatul, domnul Țării Românești, a realizat temporar unitatea frontului politic românesc. A încercat, după 1530, să soluționeze în favoarea Moldovei problema Pocuției, atrăgându-și dușmănia Poloniei. S-a opus amestecului turcilor în Transilvania, contribuind la eșecul misiunii lui Aloisio Gritti (1534) și a încheiat cu Ferdinand un tratat de alianță (1535). Atacat, în 1538, din trei părți, pregătește apărarea țării, reușind să se înțeleagă cu polonii și să-i înfrângă pe tătari; în fața înaintării turcilor, conduși de Soliman Magnificul este însă trădat de boieri și se refugiază la Ciceu. Moldova este aservită Porții. În a doua domnie a dus în secret o politică antiotomană, dar împrejurările i-au fost defavorabile. A exercitat un patronaj cultural de proporții, din vremea lui datând frescele exterioare ale bisericilor de la Humor, Moldovița, Voroneț ș.a., precum și cronica episcopului Macarie.

PETRU RAREȘ, com. în jud. Bistrița-Năsăud, la poalele dealurilor Ciceului; 3 688 loc. (2008). În satul Reteag, menționat documentar (1283), se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată), casa memorială a folcloristului Ioan Pop-Reteganul.

PETRUS HISPANUS (Petrus Juliani) (începutul sec. 13–1277), medic, logician și cleric portughez. Papă cu numele de Ioan XXI (1276–1277). Autor al manualului de logică „Summulae logicales" (1603), de largă circulație în sec. 13–16, expunând bazele logicii aristotelice.

PETRUS LOMBARDUS (c. 1095–1160), teolog francez de origine lombardă. Episcop de Paris (1159). Operă de exegeză („Libri quatuor Sententiarum") care a stat la baza învățământului teologic în Ev. Med.

PETRU ȘCHIOPUL, domn al Moldovei (1574–1577, 1578–1579, 1582–1591, din 1589 asociat cu fiul său Ștefan). Supus marii boierimi. Politica sa a nemulțumit masele populare care au susținut pe diverși competitori la domnie, pretinși urmași ai lui Ioan-Vodă cel Viteaz.

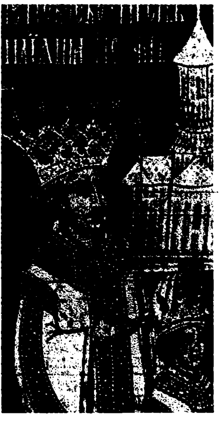

Petru Rareș

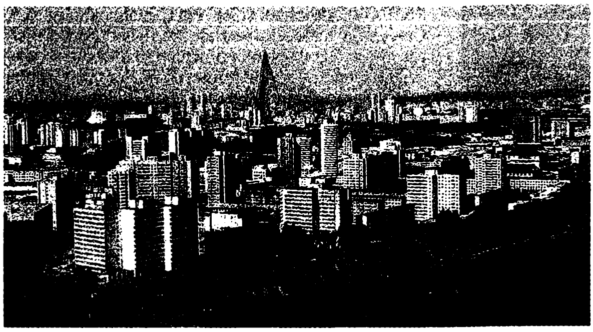

Phenian. Vedere generală

PETRU VENERABILUL (PETRU DE MONTBOISSIER) (1092–1156), călugăr francez. Abate al mănăstirii Cluny (din 1122) pe care a reformat-o. Om de vastă cultură, profund cunoscător al islamului și ebraismului („Adversus indaerum inveteratam buritiem", „Liber contra sectam saracenorum").

PETRUȚ, Emanoil (1932–1983, n. Mărășești), actor român de teatru și de film. Joc interiorizat, de vibrație dramatică. În teatru: „Din jale se-ntrupează Electra", „Răzvan și Vidra", „Un fluture pe lampă". Filme: „Secretul cifrului", „Tudor", „Frații", „Întoarcerea Vlașinilor".

PETSCHOVSCHI, Iosif (1921–1968, n. Timișoara), fotbalist român. De trei ori campion (1947, 1948, 1950) cu echipa I.T.A. și de două ori (1952, 1953) cu C.C.A. Selecționat în naționala țării (pentru care a marcat 11 goluri) de 32 de ori.

PETTAZZONI, Raffaele (1883–1959), istoric italian al religiilor. A tratat probleme legate de originea ideii de Dumnezeu, structura gândirii mitologice („Omnisciența lui Dumnezeu").

PETTY, Sir William (1623-1687), medic, economist și statistician englez. Medic șef al trupelor engleze în Irlanda (1652). Unul dintre întemeietorii statisticii ca știință. Aparținând curentului mercantilist, este precursorul fiziocraților în analiza circuitului economic, al curentului liberal clasic pentru teoria sa asupra valorii și pentru rolul atribuit interesului personal („Tratat asupra impozitelor și contribuțiilor", „Anatomia politică a Irlandei").

PETÚNIE (< fr.; cuv. guarani) s.f. Plantă decorativă din fam. solanaceelor, cu flori mari, plăcut mirositoare, de diverse culori, care au corola în formă de pâlnie *(Petunia hybrida)*.

PEȚEA, lac cu apă termală (26–30° C) situat în stațiunea balneoclimaterică „1 Mai", lângă Oradea; 0,4 ha. Ad. max.: 4,5 m. Forme relicte terțiare de faună (melcul *Melanopsis parreyssi*) și floră (nufărul *Nymphaea lotus* var. *thermalis*). Rezervație naturală.

PEȚIÓL (< fr.; lat. *petiolus* „piciorуș, peduncul") s.n. Parte a frunzei care susține limbul și care se prinde de tulpină sau de ramură; codița frunzei.

PEȚIOLÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre frunze) Cu pețiol.

PEȚITÓR, -OÁRE (< *peți)* s.m. și f. **1.** S.m. și f. Persoană care cere o fată în căsătorie (ca intermediar). **2.** S.f. Femeie (în vârstă) care înlesnește cunoștința a două persoane de sex opus în vederea căsătoriei.

PEUGEOT, societate franceză creată în 1810 de frații Jean-Pierre (1768–1852) și Jean-Frédéric **P.** (1770–1822) ca o topitorie în moara familială de la Sous-Cratet. Începând din 1888, nepoții lor, Eugène (1844–1907) și Armand (1849–1915), au început să producă velocipede, iar din 1892 automobile. În 1897 Armand s-a separat de Eugène și a fondat „Societatea de automobile **P.**" În 1976, a achiziționat acțiunile firmei Citröen, iar în 1978 a răscumpărat acțiunile filialelor europene de la Chrysler Corporation. În prezent, **P.** și-a extins activitatea în ind. bicicletelor, a utilajelor, a materialelor militare etc., devenind una dintre marile societăți europene contemporane.

PEULI v. **fulani (fulbe).**

PEUTINGER, Konrad (1465–1547), umanist german. Sindic al orașului Augsburg (1493). A descoperit și publicat o hartă antică, înfățișând principalele localit. și drumuri din Imp. Roman în sec. 3–4 („Tabula Peutingeriana").

PEVSNER, Antoine (1886–1962), sculptor și pictor francez de origine rusă. Stabilit în Franța în 1923. Fratele lui *Naum Gabo,* împreună cu care publică „Manifest realist" (1920), în care pun bazele constructivismului. Sculpturi monumentale, de oțel sau bronz, asamblări de fire, alcătuind structuri spațiale insolite, ritmate dinamic („Coloana păcii", „Tors").

PEVSNER, Sir Nikolaus (1902-1983), istoric de arhitectură britanic, de origine germană. Stabilit în Marea Britanie (1934). Lucrări privind arhitectura modernă și designul („Pionierii designului modern", „Istoria arhitecturii europene").

PEYFFUS, Max Demeter (n. 1944), istoric austriac de origine aromână. Specializat în istoria aromânilor („Chestiunea aromânească"); traduceri din literatura modernă și contemporană românească.

PEYRE, Joseph (1892–1968), scriitor francez. Romane de aventuri („Escadronul alb", „Meterezele de la Cadix").

PEYRE 1. Marie-Joseph P. (1730–1785), arhitect francez. Arhitect al regelui (1762). Principala sa lucrare în stilul Ludovic XVI este Teatrul francez din Paris (azi Odeon). **2. Antoine François P.** (1739–1823), arhitect francez. Frate cu **P. (1).** În Germania a realizat Palatul din Koblenz, al prințului elector Clemens Wenzeslaus. La Paris, a restaurat Palatul și Biblioteca regală de la Versailles și a reamenajat grădinile Palatului Fontainebleau. **3. Antoine Marie P.** (1770–1843), arhitect francez. Fiul lui **P. (1).** Lucrări în stil neoclasic (Hotelul Béthune, reconstrucția Palatului de Justiție – ambele la Paris, teatrele din Lille și Soissons).

PEYREFITTE, Roger (1907–1999), scriitor francez. Carieră diplomatică. Opera sa vizează tarele unor medii sociale sau prezintă neîmplinirea în iubire („Prietenii particulare", „Fiii luminii"). Biografia romanțată „Viața lui Alexandru cel Mare".

PFALZ v. **Palatinat.**

PFAFF, Johann Friedrich (1765–1825), matematician german. A elaborat „teoria formelor lui **P.**" care permite generalizarea problemei integrării unei ecuații diferențiale cu *n* variabile („Lucrări analitice").

PFEIFFER, Heinrich (n. 1927), filozof, istoric și pedagog german. Director executiv al Fundației „Humboldt" (din 1964), contribuind la impulsionarea acestei instituții unice în lume. Cercetări de analiză comparativă a instrucției și a carierei științifice. M. de onoare al Acad. Române (1991).

PFEIFFER, Michelle (n. 1957), actriță americană de film. Temperament agresiv sau temător, feroce sau tandru, dezlănțuit sau voluptuos („Dulce libertate", „Câmpul dragostei", „Vârsta inocenței", „Personal și confidențial").

PFEIFFER, Richard (1858–1945), medic german. A descoperit bacilul **P.** (1892), considerat multă vreme a fi bacilul gripei.

pH, (< fr.; p. „potențial + H „hidrogen") Simbol pentru logaritmul zecimal cu semn schimbat al concentrației ionilor de hidrogen dintr-o soluție, măsurat cu numărul de ioni-gram de hidrogen existenți într-un litru de soluție; exponent de hidrogen. Caracterizează starea acidă (pH < 7) sau bazică (pH > 7) a unei soluții.

PHAETHON v. **Faeton.**

PHAEOPHYTA v. **Ecoficee.**

Emanoil Petruț

Gérard Philipe

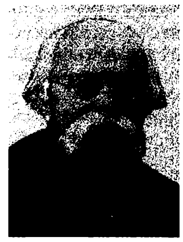

Alexandru Philippide

Alexandru A. Philippide

PHAISTOS, localit. antică în S Cretei. Întemeiată, potrivit legendei, de regele Minos. Centru strălucit al civilizației minoice, renumit prin palatul descoperit aici (c. 2000-1400 î.Hr.).

PHALLOS (în mitologia greacă), zeul fecundității masculine; adesea era personificarea organului viril. Cultele falice erau legate de ceremonii orgiastice.

PHAM VAN DONG (1906-2000), om politic vietnamez. Colaborator al lui *Ho și Min*, unul dintre fondatorii Ligii pentru Independența Vietnamului - Viet-Minh (1941). Reprezentant al țării sale la conferințele internaționale de la Fontainebleau (1946) și Geneva (1954). Prim-min. (1955-1956) al Republicii Democrate Vietnam și (1976-1987) al statului reunificat.

PHAON (FAON) (în mitologia greacă), luntraș bătrân din Lesbos, prefăcut în bărbat tânăr, cu ajutorul unei licori, de către Afrodita, drept răsplată pentru că a trecut-o peste mare, fără să-i ceară plată și fără s-o întrebe cine este.

PHARSALOS, localit. în Grecia antică, în SE Thesaliei. Aici a obținut Cezar victoria în războiul împotriva lui Pompei (9 aug. 48 î.Hr.).

PHELPS, Edmund S. (n. 1933), economist american. Studii în domeniul macroeconomiei. Premiul Nobel pentru economie (2006).

PHELPS, Michael (n. 1985), înotător american. Performer al Jocurilor Olimpice de la Atena, 2004 (6 medalii de aur) și de la Beijing (8 medalii de aur).

PHENIAN (P'YŎNGYANG), cap.a R.P.D. Coreene, situată în partea central-vestică a țării; 2,7 mil. loc. (1993). Siderurgie. Uzine constr. de mașini; ind. chimică, textilă, mat. de constr. Universitate (1946). Academie de Științe. Vechi oraș coreean, a fost (427-668) cap. statului Koguryŏ, iar apoi, sub numele de Sodo, cap. apuseană a statului Koryŏ (918-1392). Important punct de apărare în fața numeroaselor invazii străine. După 1900, unul dintre centrele luptei de eliberare națională împotriva ocupației japoneze (mișcările din mart. 1919 și iun. 1926). Eliberat în aug. 1945 de armatele sovietice. Din 1948, cap. R.P.D. Coreene.

PHEREKIDE, Mihail (1842-1928 n. București), avocat și om politic român. Unul dintre conducătorii Partidului Național Liberal, reprezentând interesele cercurilor financiare. Între 1876 și 1919 a fost min. în mai multe cabinete liberale.

PHIBUNSONGKHRAM, Luang (pe numele adevărat *Plaek Khittasangka*) (1897-1964), feldmareșal și om politic thailandez. Prim-min. (1938-1944, 1948-1957). A instaurat un regim totalitar, projaponez, cucerind terit. din V Cambodgei și S Laosului (1941-1942). Răsturnat de la putere.

Philadelphia. Institutul „Franklin"

PHILADELPHIA, oraș în NE S.U.A., port fluvio-maritim pe Delaware situat la 150 km de Oc. Atlantic; 1,5 mil. loc. (2000). Centru industrial, comercial și financiar. Ind. siderurgică, constr. de mașini; prelucrarea petrolului. Universitatea „Pensylvania" (1740), Universitatea „Thomas Jefferson" (1824), Academia de muzică (1857), Academia de Științe (1875). Orchestră simfonică (1900). Muzeu de Artă (1875). Edificii istorice în stil colonial. Întemeiat în 1682 de W. Penn. Unul dintre centrele Războiului de Eliberare a Coloniilor Engleze din America de Nord (1775-1783). Aici s-a semnat la 4 iul. 1776 „Declarația de independență". Cap. a S.U.A. între 1790 și 1800).

PHILAE (PILAK), ins. în albia Nilului, în Egiptul de Sus, acoperită de apele lacului format de barajul de la Assuan. Templele și monumentele antice de aici au fost mutate în ins. vecină, Agilkia.

PHILBY, Kim (pe numele adevărat *Harold Adrian Russel Philby*) (1912-1988), agent dublu britanic. A ocupat funcții importante în serviciile secrete britanice (1944-1963), dar a fost recrutat de serviciile secrete sovietice (1933). În preajma demascării a trecut în U.R.S.S., unde a cerut azil politic și cetățenie.

PHILIDOR (François André Danican, zis) (1726-1795), compozitor francez. Membru al unei celebre dinastii de muzicieni. Jucător și teoretician celebru al jocului de șah. Originalitate componistică, stil cosmopolit, ilustrat în opera comică („Vrăjitorul", „Tom Jones") și în domeniul oratoriului („Carmen seculare").

PHILIP, duce de Edinburgh (cunoscut ca *Prințul Philip*) (n. 1921), soțul (din 1947) al reginei Elisabeta II a Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord.

PHILIPE, Gérard (1922-1959), actor francez de teatru și de film. Roluri de june-prim. Figură carismatică a cinematografului francez, întruchipare a tinereții, exuberanței, bucuriei de a trăi clipa, umbrită de momente melancolice („Diavolul în corp", „Frumoasele nopții", „Marile manevre", „Fanfan la Tulipe", „Roșu și Negru", „Legături periculoase", „Frumusețea diavolului").

PHILIP MORRIS, societate americană, producătoare de țigări, fondată în 1919. Produce mărcile Marlboro, Muratti, precum și produse alimentare (Kraft, General Food).

PHILIPPE, Charles-Louis (1874-1909), prozator francez. Inițiator al literaturii populiste. Romane cu implicații autobiografice, evocând tragismul vieții oamenilor simpli („Bubu de Montparnasse", „Moș Perdrix").

PHILIPPE de Vitry (Philippus de Vitriaco) (1291-1361), compozitor, teoretician și poet francez. Episcop de Meaux (1351-1361). Alături de G. de Machault, reprezentant al curentului „Ars nova" (a cărui denumire i se datorează). Reformator al notației muzicale. Motete. Poeme care au constituit un model pentru Fr. Villon.

PHILIPPEVILLE v. **Skikda.**

PHILIPPI, oraș în N părții centrale a Macedoniei (Grecia), azi în ruine. Fortificat în c. 357 î.Hr. de Filip II pentru a controla minele de aur din apropiere. În 42 î.Hr. aici s-a desfășurat lupta decisivă în care Marc Antoniu și Octavian (devenit Augustus) i-au învins pe Brutus și Cassius, asasinii lui Iulius Cezar. Vestigii creștine din sec. 5-6.

PHILIPPI, Paul (n. 1923, Brașov), teolog și istoric sas din România. Președinte al Forumului Democratic al Germanilor din România (1992-1998 și din 1998 președinte de onoare). Contribuții privind istoria comunității sașilor protestanți din Transilvania („Abendmahlsfeier und Wirklichkeit der Gemeinde", „Christozentische Diakonie", „Die Vorstufen des modernen Diakonissenamtes 1789-1848").

PHILIPPIDE 1. Daniil (Dimitrie) P. (c. 1770-1820), istoric grec. Stabilit în Țara Românească. A scris în grecește „Istoria României" și „Geografia României", apărute la Leipzig. **2. Alexandru P.** (1859-1933, n. Bârlad), lingvist și filolog român. Nepotul lui **P. (1).** Acad. (1900). Întemeietor al Școlii lingvistice de la Iași. Specialist în istoria limbii române și al teoriei limbii („Principii de istoria limbii", „Gramatică elementară a limbii române"). Autor al unei teorii originale despre formarea poporului și a limbii române („Originea românilor"). A condus lucrările de elaborare a „Dicționarului limbii române", din care a redactat, într-o primă formă, literele A-D. Activitate publicistică (la „Arhiva", „Convorbiri literare", „Viața românească"). **3. Alexandru A.P.** (1900-1979, n. Iași), poet român. Fiul lui **P. (2).** Acad. (1963). Lirică neoromantică, meditativă, cu accente faustice și prometeice, valorificând visul, imaginația și amintirea ca modalități de cunoaștere („Aur sterp", „Visuri în vuietul vremii"); poeme clasicizante („Monolog în Babilon"). Proză fantastică („Floarea din prăpastie"); eseuri („Studii și portrete literare", „Scriitorul și arta lui", „Considerații confortabile"). Traduceri.

PHILIPS, societate olandeză fondată în 1891, la Eindhoven, de inginerul Gerard P. (1858-1942) și de tatăl său, bancherul Frederik P. După Primul Război Mondial a devenit cea mai mare exportatoare din lume de lămpi cu incandescență. După 1927, s-a lansat în fabricarea tuburilor electronice și a aparatelor de radio, creându-și numeroase filiale. Astăzi cuprinde sectoare pentru iluminare, sunet și imagine, de informatică, de aparate electromenajere, de materiale profesionale etc.

PHILLIPS, William D. (n. 1947), fizician american. Cercetător la Institutul de Standarde și Tehnologie din Maryland. Împreună cu S. Chu și C. Cohen-Tannoudji, a pus la punct (1985) o metodă de răcire și captură a atomilor prin radiație laser. Premiul Nobel pentru fizică (1997), împreună cu S. Chu și C. Cohen-Tannoudji.

PHILON v. **Filon din Alexandria.**

pH-METRU (< fr.) s.n. Aparat pentru măsurarea electrometrică a pH-ului unei soluții; ionometru.

PHNOM-PENH (PNOM-PENH), cap. Cambodgei, port pe fl. Mekong; 570,1 mii loc. (1998). Ind. constr. de mașini. Universitate (1956). Palatul regal (1919). Muzee. Fundat în 1434. Pe locul actualului oraș a existat în sec. 15-16 cap. statului Angkor. După o întrerupere de aproape două secole a devenit cap. statului cambodgian, până în 1863 când a fost cucerit de francezi, devenind cap. protectoratului Cambodgia. Din 1953, cap. statului independent Cambodgia.

PHOBOS, satelit al planetei Marte; 20 km diametru. Descoperit în 1877 de astronomul american A. Hall.

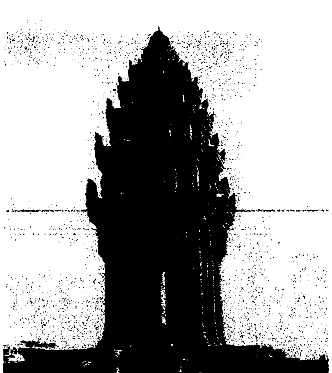

Phnom-Penh. Monumentul independenței din Piața Khmeră

Pasărea Phoenix

PHOEBUS, Alexandru (1899-1954, n. Bucureşti), pictor şi grafician român. Peisaje, mai ales bucureştene şi transilvănene, portrete şi compoziţii de mare intensitate emoţională („Portretul tatii", „Ţărani din Făgăraş", „Vedere din Bucureşti).

PHOCIDA, ţinut muntos în Grecia, la N de G. Corint, între Tesalia şi Beoţia. **P.**, unde se aflau Parnasul şi sanctuarul din Delphi, era un terit. sacru. Formează azi departamentul **P.** din reg. Atica; 2 121 km^2; 43,8 mii loc.; cap.: *Amphissa.*

PHOENIX (în mitologia greacă), pasăre alegorică având însuşirea de a se autoincendia periodic şi de a se regenera din propria cenuşă. Era considerată şi pasăre oraculară. În descrierea lui Herodot, **P.** are pene roşii şi aurii şi apare o dată la 500 de ani în Egipt, atunci când îi moare tatăl (pe care îl înmormântează în Templul Soarelui).

PHOENIX 1. Mic arh. coraligen în Polinezia, parte componentă a Republicii Kiribati, format din opt ins.; 29 km^2. **2.** Oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Arizona; 1,3 mil. loc. (2000). Constr. de maşini. Centru financiar. Universitate (1976).

PHOENIX, grup rock românesc. Constituit în 1961 la Timişoara, în componenţa iniţială Nicolae Covaci, Florin „Moni" Bordeianu, Bela Kamocsa, Claudiu Rotaru, Ioan „Pillu" Ştefanovici. Stil propriu, original, profund naţional, construit pe datele folclorului arhaic, integrând în rock instrumente populare tradiţionale. Succes de public fără precedent, turnee în Europa de Est. Multiple modificări de componenţă până în 1977, când toţi membrii grupului din acel moment (cu excepţia lui Mircea Baniciu) emigrează. Discografie selectivă: „Cei ce ne-au dat nume", „Mugur de fluier", „Cantafabule".

PHRIXOS (FRIXOS) v. **Lâna de aur.**

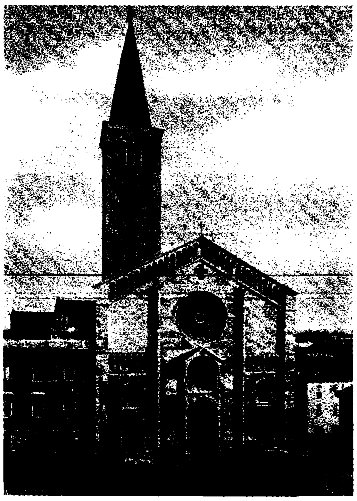

Piacenza. Domul

Pi (< ngr., fr. {i}) s.m. invar. **1.** Numele celei de-a şaisprezecea litere din alfabetul grecesc (π), corespunzătoare literei româneşti *p;* sunet notat cu această literă. **2.** Număr real, egal cu raportul dintre lungimea circumferinţei unui cerc şi diametrul cercului respectiv, egal aproximativ cu 3,14 şi notat simbolic cu π.

PIACENZA, oraş în N Italiei, situat pe Pad; 95,5 mii loc. (2001). Expl. de gaz metan, marmură şi piatră de constr. Monumente: Domul (1122–1233), bisericile San Antonio (sec. 4–9), San Francesco (1278), San Sisto (1499–1511), Santa Maria di Campagna (1522–1528), Primăria (1281), Palatul Farnese (1558–1593). Veche colonie romană (218 î.Hr.) sub numele de Placentia, cucerită de bizantini (sec. 6), longobarzi (568), franci (774). Comună liberă (1126), aderă la Liga lombardă (1167) şi trece sub influenţa familiilor Scotti (1290–1313), Visconti (1336) şi Sforza (1448). Ocupată de francezi (1499–1512) apoi de statul papal (1521). Între 1545 şi 1860 (cu întreruperi) a constituit, împreună cu Parma, ducatul Parma-Piacenza.

PIAF, Edith (pe numele adevărat *Giovanna Edith Gassion*) (1915-1963), cântăreaţă franceză. Copil al străzii, a început să cânte pe trotuarele Parisului, a fost descoperită (1935) de L. Leplée, un director de cabaret, care i-a dat numele de „la Môme Piaf". Voce misterioasă, penetrantă, provocatoare. Şansonetele sale (unele compoziţii proprii) au cântat dragostea, speranţa, durerea, fatalitatea („La vie en rose", „Milord", „Mon légionnaire", „l'Accordéoniste", „Non, je ne regrette rien", „l'Hymne à l'amour").

PIAGET, Alexis Marie (1802-1870), om politic elveţian. Şef al guvernului provizoriu (febr. 1848), a redactat Constituţia. A obţinut recunoaşterea independenţei de la Neuchâtel (1857).

PIAGET, Jean (1896-1980), biolog, psiholog şi filozof elveţian. Creator al *psihologiei* şi *epistemologiei genetice* („Naşterea inteligenţei", „Introducere în epistemologia genetică", „Biologie şi cunoaştere").

PIALAT, Maurice (1925-2003), cineast francez. Filme caracterizate prin violenţa limbajului şi a comportamentului („Copilărie chinuită", „Sub soarele Satanei", „Van Gogh").

PIAMÁTER (loc. lat. „mamă pioasă") subst. (ANAT.) Membrană fină, transparentă, bogat vascularizată, aderentă la suprafaţa creierului şi a măduvei spinării, care acoperă toată suprafaţa externă a nevraxului; cea mai profundă dintre cele trei foiţe care alcătuiesc meningele.

PIÁN (< germ., it., fr.) s.n. Instrument muzical format dintr-o cutie mare de rezonanţă, cu claviatură şi coarde metalice puse în vibraţie prin lovirea cu nişte ciocănele acţionate de taste. Cuprinde şapte octave. **P.** în accepţiunea modernă s-a impus prin instrumentul inventat de Bartolomeo Cristofori (1648–1711) şi îmbunătăţit de fraţii Gottfried şi Andreas Silbermann (1750). În sec. 19 o succesiune de faimoşi constructori – John Broadwood (1732–1814), Sébastien Erard (1752–1831), Karl Bechstein (1826–1900), Julius Ferdinand Blüthner (1824–1910) şi Heinrich Engelhard Steinway (1797–1871) – au contribuit la dezvoltarea calităţilor tehnice ale instrumentului. ✧ *P. automat* (sau cu *manivelă*) = pian care execută automat anumite melodii cu ajutorul unui mecanism acţionat electric sau prin învârtirea unei manivele.

PIANA CALANCHES, câmpie litorală în V ins. Corsica (Franţa). Vegetaţie de tufărişuri şi faună bogată în păsări (vultur pescar, cormoran, pescăruş etc.). Împreună cu rezervaţia naturală Scandola (parte a Parcului Natural Regional Corsica) şi cu capurile Girolata şi Porto este inclusă (din 1983) în patrimoniul natural universal.

PIANÍNĂ (< germ., it.) s.f. Pian mai mic, având cutia de rezonanţă în formă de paralelipiped şi coardele dispuse vertical.

PIANÍSSIMO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) Foarte încet.

PIANÍST, -Ă (< fr. sau din *pian*) s.m. şi f. Persoană care cântă la pian; persoană care are drept profesiune cântatul la pian.

Édith Piaf

Jean Piaget

PIÁNO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) Cu intensitate scăzută, încet. ✧ *P. pianissimo* = extrem de încet.

PIANO, Renzo (n. 1937), arhitect italian. Lucrări în care a folosit o tehnologie economică (Pavilionul industriei italiene şi aeroportul Kansai la Ōsaka, Centrul Naţional de artă şi cultură G. Pompidou din Paris, sala Auditorium din Roma).

PIANU, com. în jud. Alba, la poalele m-ţilor Şureanu; 3 528 loc. (2008). În arealul satului Pianu de Jos, atestat documentar în 1309, au fost descoperite vestigiile unor aşezări suprapuse aparţinând culturilor Turdaş (milen. 4 î.Hr.), Petreşti (sfârşitul milen. 3 î.Hr.) şi Coţofeni (2500–1800 î.Hr.). În satul Pianu de Jos, o biserică din sec. 15 (azi biserică evanghelică).

PIARÍŞTI (< germ., it.) s.m. pl. Membri ai unei congregaţii catolice fondate în 1597 de Iosif Calasantiu în Italia, care se ocupa cu educaţia şi învăţământul gratuit pentru copiii din şcolile primare. Ordinul a pătruns şi în alte ţări din Europa; în Transilvania, la Cluj şi Timişoara avea câte un claustru.

PIASECKI, Sergjusz (1899–1964), scriitor polonez. Proză reflectând experienţa vieţii sale aventuroase („Amantul Ursei Mari").

PIÁSTRU (< germ., fr., it.) s.m. **1.** Monedă de argint care a circulat în mai multe ţări (şi în Ţările Române, în sec. 17–18 şi prima jumătate a sec. 19, p. turcesc), având valori variate în decursul timpului. **2.** Monedă divizionară în Siria şi Sudan.

PIASTY, prima dinastie de cneji şi regi ai Poloniei (1025–1079, cu întreruperi şi 1295–1370), întemeiată în sec. 9. Primul cneaz atestat este Mieszko I (c. 960–992). În timpul lui, Polonia adoptă creştinismul latin (966). Ultimul rege din dinastia **P.** a fost Cazimir III cel Mare (1333–1370). Cu domnia lui se încheie procesul de reunificare a statului polonez.

PIATIGORSKY, Gregor (1903–1976), violoncelist rus naturalizat american. Stabilit în S.U.A. (1929). Copil minune. Carieră internaţională. Partener preferat de muzică de cameră pentru Rahmaninov, Horowitz, Milstein, Rubinstein, Heifetz. Calităţi de pedagog şi organizator. Numeroase aranjamente pentru violoncel.

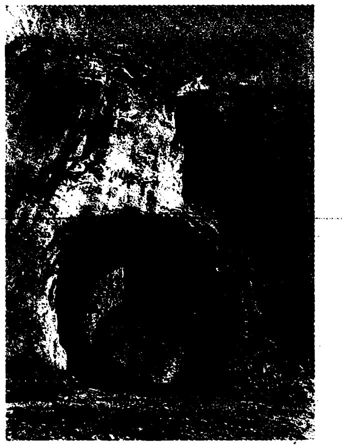

Piatra Craiului. Cerdacul Stanciului

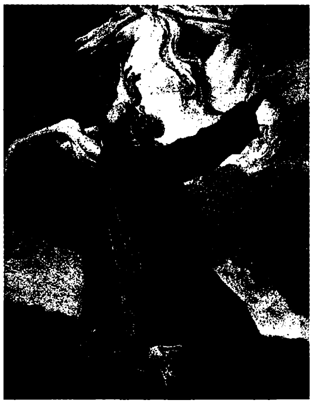

Giovanni Battista Piazzetta
„Ilie ridicându-se la Cer"

Prime audiții de Weber, Prokofiev, Milhaud, Hindemith, Bloch.

PIATRA, com. în jud. Teleorman, pe stg. văii Călmățui; 3 644 loc. (2008).

PIATRA ALTARULUI, stâncă singuratică, care domină valea Bicazului în chei. Alt.: 1 200 m. Alpinism.

PIATRA ARSĂ, vârf în E masivului Bucegi. Alt.: 2 071 m. Cabană turistică, la 1 950 m alt.

PIATRA CLOȘANILOR, vârf în m-ții Mehedinți, la V de Motru, alcătuit din calcare. Inclus în Parcul Național Domogled–Valea Cernei. Alt.: 1 421 m. Forme carstice.

PIATRA CRAIULUI, masiv muntos în E Carpaților Meridionali, între culoarul Bran–Rucăr la E și valea Dâmboviței; alcătuit din calcare jurasice și conglomerate. Alt. max.: 2 238 m (vf. La Om sau Piscul Baciului). Fenomene carstice și o mare suprafață de grohotiș pe latura de E. Inclusă în Parcul Național **P.C.**, care mai cuprinde și un complex de chei din culoarul Rucăr-Bran (Cheile Brusturetului, Dâmboviței, Dâmbovicioarei ș.a.). Adăpostește o serie de rarități floristice, printre care garofița Pietrii Craiului *(Dianthus callizonus)* endemit strict local. Fauna este reprezentată prin cocoș de munte, râs, urs, capră neagră, acvilă de stâncă, lup ș.a. Alpinism.

PIATRA CRAIVII, înălțime (1 083 m) situată în hotarul satului Craiva (com. Cricău, jud. Alba), pe vârful căreia au fost descoperite urmele unei cetăți și o așezare dacică (sec. 2 î.Hr.–1 d.Hr.).

PIATRA MARE, masiv muntos cu marginile abrupte, alcătuit din conglomerate și calcare, situat în grupa m-ților Bârsei, separat de Postăvarul prin Valea Timișului. Alt. max.: 1 843 m (vf. Piatra Mare). Obiective turistice (piste de schi, cascada Tamina, cheile „Șapte scări").

PIATRA NEAMȚ 1. Lac de acumulare construit pe cursul inferior al Bistriței, în amonte de municipiul Piatra-Neamț; 240 ha. **2.** Municipiu, reșed. jud. Neamț, pe valea Bistriței, la poalele culmilor Cozla, Pietricica și Cernegura; 108 229 loc. (2008). Constr. de mașini, prel. lemnului, tricotaje, conf. Complexul muzeal județean Neamț (f. 1934). Muzeu memorial „Calistrat Hogaș" (f. 1969). Festival internațional, anual, de teatru (din 1985). Concurs internațional anual, de bridge (din 1984). Rezervații paleontologice (pești fosili oligoceni) și geologice. Monumente: ruinele cetății geto-dacice de la *Bâtca Doamnei;* Curtea Domnească a lui Ștefan cel Mare (1491); biserica Sf. Ioan Botezătorul, ctitorie a domnului Ștefan cel Mare, construită între 15 iul. 1497 și 11 nov. 1498, cu fațada bogat decorată cu cărămizi aparente, smălțuite, în diferite tonalități de galben și verde, în alternanță cu discuri de ceramică smălțuită; Turnul-clopotniță sau Turnul lui Ștefan (1499), cu un ceas, cu patru cadrane, montat în 1920; bisericile Sf. Parascheva (ante 1618), Buna-Vestire (1740, renovată în 1828, cu pridvor adăugat în 1915), Sf. Gheorghe (1832), Trei Ierarhi (1837–1847), Sf. Parascheva (1995–1996); Casa Paharnicului (1835), casa lui Calistrat Hogaș (1880). Prima mențiune documentară apare în perioada 1387–1392, cu numele Kamena (Piatra), pe lista orașelor valahe de la Dunăre (în lb. rusă). Acest document este controversat, dar un document din 30 ian. 1395 face referire la localit. Piatra. În 1446, așezarea este consemnată ca având o Curte Domnească și o biserică, iar în 1453 capătă statut de târg domnesc. La sf. sec. 17, localit. Piatra figura ca oraș. În 1859, la toponimul Piatra s-a adăugat cel de Neamț (devenind *Piatra-Neamț*) pentru a-l deosebi de alte localit. din țară care purtau numele de Piatra. Declarat municipiu la 17 febr. 1968. Important centru turistic al Moldovei centrale.

Piatra Neamț. Turnul-clopotniță și Biserica Sf. Ioan Botezătorul

PIATRA-OLT, oraș în jud. Olt, în N C. Romanați; 6 149 loc. (2008). Ateliere de reparat vagoane. În arealul satului Enoșești au fost descoperite vestigiile unui castru roman (sec. 2–3) situat în cadrul sistemului roman de fortificații numit *Limes Alutanus,* în perimetrul căruia s-au găsit 152 de denari emiși în perioada de la Domițian (81–96) până la Caracalla (198–217). Declarat oraș la 18 apr. 1989.

PIATRA ROȘIE, cetate dacică de piatră din m-ții Orăștiei, în apropiere de Sarmizegetusa, datând din sec. 1 î.Hr. Își încetează existența o dată cu cucerirea romană (106 d.Hr.).

PIATRA ȘOIMULUI, com. în jud. Neamț, situată în depr. Cracău-Bistrița; 8 397 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul și com. **P.Ș.** s-au numit *Calu.* Biserica de lemn Sf. Ioan Teologul (1791–1792), în satul **P.Ș.**

PIÁTRĂ (lat. *petra)* s.f. **I. 1.** Nume generic dat mineralelor și rocilor dure. ✦ Bucată de **p. (1)** folosită în diverse împrejurări. ✧ *P. de încercare* = rocă dură folosită în trecut la verificarea purității metalelor prețioase; *fig.* mijloc, împrejurare care verifică trăinicia sentimentelor, capacitatea etc. cuiva. *P. unghiulară* = p. care se pune la colțul fundației unei clădiri; *fig.* ceea ce este esențial într-o problemă. *P. de temelie* (sau *fundamentală*) = **p.** care intră în construcția fundației unei clădiri; *fig.* element sau principiu de bază. **2.** *Epoca pietrei* v. *epocă.* **3.** Grindină. **4.** Tartru. **5.** Tartru dentar; detritus **(5)**. **6.** (MED.) Calcul. **II. 1.** Bucată de piatră **(I. 1)** prelucrată; obiect făcut dintr-o astfel de bucată; *p. ext.* material pietros fabricat pe cale artificială. ✧ *P. de moară* = fiecare dintre cele două discuri de piatră **(I. 1)** între care se macină semințele într-o moară cu pietre. *P. prețioasă* (sau *scumpă, nestemată, rară*) = mineral cu duritate mare, utilizat pentru confecționarea bijuteriilor și a podoabelor (ex. diamantul, unele safire, rubinele, smaraldele ș.a.) *P. semiprețioasă* = mineral cu duritatea mai mică decât a pietrelor prețioase, utilizat la confecționarea unor obiecte de podoabă și de ornament (ex. opal, granați, turmalină; în categoria *p. s.* intră și perlele, coralii, chihlimbarul etc.). *Piatra lunii* = varietate de feldspat plagioclaz acid, uneori de feldspat potasic cu reflexe albăstrui utilizată adeseori ca piatră semiprețioasă. (PETROGR.) *P. ponce* = rocă vulcanică foarte poroasă, care plutește pe apă; se utilizează ca material de construcții, ca izolație termică, ca abraziv etc. Sin. *spumă de mare.* (CONSTR.) *P. de construcție* = material obținut prin prelucrarea blocurilor de roci comune sau fabricat pe cale artificială. *P. de construcție artificială* = **p.** de construcție obținută din materiale minerale sau organice, prin aglomerare (și ardere) sub formă de blocuri sau plăci. (TEHN.) *P. abrazivă* = produs fasonat cu forme variate, confecționat din granule fine din materiale dure (diamant, cuarț, sticlă), amestecate cu un liant. (POLIGR.) *P. litografică* = placă de calcar, cu structură granulară, folosită pentru confecționarea formelor de tipar litografice. *P. funerară* v. *funerar.* **2.** Piesă folosită la unele jocuri de societate, confecționată din piatră **(I, 1)** sau din os, din lemn etc. **III. 1.** (CHIM.) *P. acră* = sulfat dublu de aluminiu și potasiu; alaun **(2)**. *P. de var* = varietate naturală de carbonat de calciu. *P. vânătă* = sulfat de cupru hidratat. *Piatra iadului* = denumire populară pentru azotatul de argint. **2.** *Piatră filozofală* v. *filozofală.*

PIAȚA COMUNĂ v. **Uniunea Europeană.**

PIÁȚĂ (< it.) s.f. **I. 1.** Spațiu (în aer liber) special amenajat pentru comerț de mărfuri cu amănuntul (de obicei produse alimentare și zarzavaturi). **2.** (URB.) Spațiu de mari dimensiuni, amenajat în punctele de convergență a mai multor străzi, delimitat de clădiri sau de plantații și uneori decorat cu fântâni, statui etc. **II.** (EC.) Totalitatea relațiilor generate de actele de vânzare-cumpărare. Formele concrete ale **p.** sunt: **p.** bunurilor materiale și serviciilor, **p.** capitalurilor, **p.** muncii, **p.** financiară (a hârtiilor de valoare), **p.** monetară, **p.** valutară; fiecare dintre aceste forme se referă atât la piața internă cât și la cea externă. **II.** (EC.) Categorie economică a producției de mărfuri în care își găsește expresia ansamblul actelor de vânzare-cumpărare privite în unitate organică cu relațiile pe care le generează și în conexiune cu spațiul în care se desfășoară. ✧ *P. internă* = totalitatea relațiilor de vânzare-cumpărare care au loc în interiorul unei țări. *P. mondială* = ansamblul relațiilor care se stabilesc între țările participante la *circuitul economic mondial. Economie de p.* = formă modernă de organizare și funcționare a economiei în care prețul și volumul producției depind, în principiu, de confruntarea dintre cerere și ofertă.

PIAȚÉTĂ (< it.) s.f. Piață **(I. 2)** mică.

PIAUI, stat în NE Braziliei, cu ieșire la Oc. Atlantic; 252,4 mii km^2; 2,8 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Teresina.* Bumbac, manioc, porumb, trestie de zahăr, tutun, arahide. Creșterea animalelor.

PIAVE, fl. în NE Italiei; 220 km. Se varsă în M. Adriatică (G. Veneției). Între 1915 și 1918 a fost teatrul mai multor bătălii italo-austriece. La 24–26 oct. 1918, aici s-a declanșat ofensiva italiană soldată cu victoria de la *Vittorio Veneto.*

PIĂZĂ (în mitologia românească), dualitate fastă și nefastă. *Piaza rea* este duhul rău al nenorocului întrupat într-o ființă sau într-un obiect (om, animal, pasăre, piatră etc.); ea poate distruge într-o clipă tot ce a adus norocul timp îndelungat. *P. r.* universală este cucuveaua. Antidotul împotriva ei este purtarea neîncetată a unei bucăți dintr-o frânghie de spânzurat. *Piaza bună* este un geniu bun al omului. Apare încorporată în șarpele casei, în câinele pripășit, în pasărea de pripas, sau chiar în omul străin pripășit pe lângă casa cuiva.

PIAZZETTA, Giovanni Battista (1682–1754), pictor și desenator italian. Pictură în clarobscur, cu contraste de lumină, de mare plasticitate („Extazul Sf. Francisc", „Rebecca la fântână"). Ilustrator („Ierusalimul eliberat").

PIAZZI, Giuseppe (1746–1826), astronom italian. Fondatorul Observatorului de la Palermo (1791) și a celui de la Capodimonte (1812). A descoperit primul asteroid (Ceres, 1801). Autor al unui catalog cu 6 748 stele („Praecipuarum stellarum inerrantium positiones mediae ineunte saeculo XIX").

PIAZZOLLA, Astor (1921–1992), compozitor argentinian. Creație amplă (simfonii, concerte, muzică de cameră, de film, opere), caracterizată de o pulsație ritmică proprie lui. Revoluționează tangoul, influențându-i stilul („Balada por mi muerte", „Balada por un loco"), compunând pe texte de o valoare poetică incontestabilă (Borges).

PIC (onomat.) interj., s.n. **I.** Interj. Cuvânt care imită sunetul produs de căderea picăturilor de apă sau a altor lichide (pe un obiect tare). **II.** S.n. **1.** Picătură **(1)**, strop (dintr-un lichid). **2.** Cantitate mică dintr-un lichid sau dintr-o substanță oarecare; fir, fărâmă.

PICÁ (< *pic*) vb. I intranz. 1. (Înv. și pop.) A cădea (de la înălțime), a se prăbuși. ✦ (Despre brumă) A se lăsa, a se așterne, a cădea. ✦ (Despre ploaie sau despre alte lichide) A cădea în picături. ✦ Tranz. A face să cadă pe ceva sau pe cineva picături dintr-un lichid sau dintr-o materie topită; a picura. 2. (Înv. și pop.) A se desprinde din locul său, căzând (și pierzându-se). ✦ (Fam.; despre îmbrăcăminte) A nu se mai ține (pe corp). 3. (Înv. și pop.) A-și pierde poziția verticală; a se răsturna, a se prăvăli. ✦ Fig. A cădea în luptă, a muri. ✦ Fig. A cădea, a nu reuși la un examen, la un concurs etc. **4.** (Fam.) A sosi (pe neașteptate) undeva; a se ivi, a apărea. 5. (Fam.) A dobândi ceva întâmplător, a câștiga ceva ocazional (și în mod ilicit).

PICABIA, Francis (pe numele adevărat *Francisco Martinez de P. de la Torre*) (1879–1953), pictor francez. Promotor al dadaismului și al artei abstracte („Copilul carburator"). Picturi cu motive suprapuse, pe care le-a numit „Transparențe". Ilustrație de carte. În colab. cu René Clair a realizat filmul „Entr'acte". Decoruri și costume pentru „Baletele suedeze".

PICADÓR (cuv. sp.) s.m. Luptător călare într-o coridă, care aduce, cu ajutorul unei lănci, taurul în fața toreadorului sau a matadorului.

PICÁJ (< fr.) s.n. Coborâre, aproape rectilinie, a unui avion, pe o traiectorie care formează un unghi de 45–90° cu orizontala.

PICAMĂR (PICKAMMER) (< germ.) s.n. Ciocan pneumatic sau hidraulic, cu un vârf percutor, utilizat în exploatări miniere, demolări, lucrări edilitare etc.

PICÁNT, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre mâncăruri și băuturi sau despre gustul lor) Pișcător, înțepător, iute, condimentat. ✦ Fig. (Despre glume, vorbe) Cu aluzii (ușor) indecente. 2. Fig. (Despre persoane sau înfățișarea lor) Nostim, atrăgător, seducător.

PICANTERÍE (< germ.) s.f. **1.** (La pl.) Mâncăruri picante **(1). 2.** Vorbă, faptă picantă.

PICARD, Charles (1883–1965), arheolog francez. Director al Școlii franceze de la Atena (1919–1925). Lucrări de istorie a arheologiei clasice („Manual de arheologie greacă").

PICARD, Charles Émile (1856–1941), matematician francez. Contribuții în domeniul teoriei funcțiilor analitice („Tratat de analiză") și al teoriei ecuațiilor diferențiale. A realizat aplicații ale analizei matematice la teoria elasticității, a căldurii și a electricității. M. de onoare al Acad. Române (1911).

PICARDIE (PICARDIA), prov. istorică în N Franței. Oraș pr.: *Amiens*.

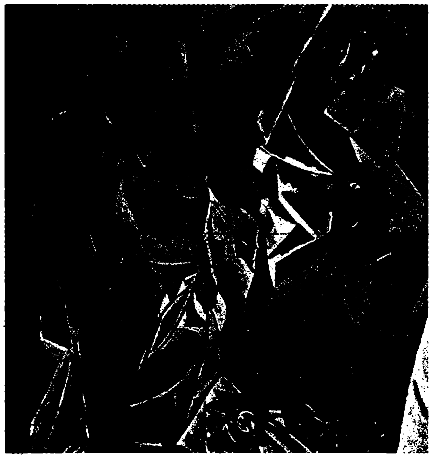

Pablo Picasso: „Domnișoarele din Avignon"

PICARÉSC, -Ă (< fr.; din sp. *picaresco* < *picaro* „aventurier") adj. *Literatură p.* = gen de literatură în proză, cultivat inițial în Spania (sec. 16–17), care, prin intermediul personajului-tip „picaro" (aventurieri, vagabonzi etc.), investighează, cu accente satirice, cele mai diverse medii sociale, moravuri ș.a., reliefând amănuntul pitoresc, într-un limbaj cu elemente argotice, familiare etc.

PICÁRO (cuv. sp.) s.m. invar. Tip de personaj aventurier, intrigant, care apare în literatura picarescă a sec. 16–17.

PICASSO, Pablo (pe numele adevărat *Pablo Ruiz y P.*) (1881–1973), pictor, grafician, sculptor și ceramist spaniol. Stabilit în Franța (1904). Personalitate proteică, a influențat puternic arta modernă. În „perioada albastră" (1901–1904), tradiționalistă, pictează imagini tragice din viața dezmoșteniților societății. În „perioada roz" (1904–1906), predominant diafană, personajele sale aparțin lumii circului și actorilor ambulanți. Descoperirea sculpturii negre îl îndrumă către o nouă înțelegere a formei. Cu „Domnișoarele din Avignon" (1907) se situează în fruntea mișcării cubiste. Decoruri pentru Baletele ruse într-o viziune mai calmă și mai decorativă. După 1920 experimentează clasicismul artei greco-romane („Trei femei la fântână"), suprarealismul („Dansul", „Lupta cu taurii"). Sinteză a artei sale, marea compoziție „Guernica" este un patetic protest împotriva nedreptății și violenței.

PÍCĂ^1 (< fr.) s.f. Ciudă, necaz, dușmănie; ură ascunsă; ranchiună.

PÍCĂ^2 (< fr.) s.f. Una dintre cele patru culori la jocul de cărți, reprezentată printr-o frunză cu vârful în sus, de culoare neagră.

PICĂTÓR (< *pica*) s.n. Pipetă.

PICĂTÚRĂ s.f. **1.** Mică sferă de lichid, menținută în această formă de către tensiunea superficială; strop; *p. ext.* cantitate mică dintr-un lichid. ✧ Loc. *Printre picături* = din când în când, câteodată; *p. ext.* pe apucate, în timpul liber. ✦ Fig. Cantitate mică, neînsemnată din ceva. **2.** (La pl.) Medicament lichid administrat sub formă de **p. (1).**

PICCARD, Auguste (1884–1962), fizician elvețian. A proiectat și construit un aerostat cu care s-a înălțat în stratosferă până la 16 940 m (1932) și un batiscaf („Trieste") cu care a explorat oceanul, până la 3 150 m adâncime (1953, G. Napoli). Fiul său, **Jacques** (n. 1922), a ajuns (1960), împreună cu americanul D. Walsh, la adâncimea cea mai mare din ocean, estimată de ei la 10 916 m (măsurători de mare precizie realizate în 1995 au adus o mică corecție, stabilindu-se valoarea de 10 911 m), în fosa Marianelor, iar fratele său, **Juan Félix** (1884–1963), a ajuns, în stratosferă la 17 500 m (1934).

PICCOLI, Michel (Jacques Daniel) (n. 1925), actor francez. Roluri, atât în registrul dramatic, cât și în cel comic („Jurnalul unei cameriste", „Marea crăpelniță", „Salt în gol", „Arhipelag"). Remarcabile apariții teatrale în piese de Shakespeare și Ibsen.

PICCOLO (cuv. it. „mic") *Flaut p.* Piculină. Instrument muzical din familia flautului, al cărui registru este situat cu o octavă mai sus decât al flautului.

PICCOLOMINI, Enea Silvio v. **Pius II.**

PICCOLOMINI, familie din Siena (atestată în sec. 11 cu Marteno di P.) de negustori, bancheri, militari. Mai importanți: **Silvio P.** condotier. Conducător al călăreților și artileriștilor toscani aflați în armata lui Mihai Viteazul. S-a remarcat în campania antiotomană din oct. 1595. **Ottavio P.** (1600–1656), condotier. A luptat în Germania, Țările de Jos și Italia. În Războiul de 30 Ani, general în slujba imperialilor, a luptat în serviciul suveranilor spanioli (din 1643). Din nou în serviciul imperialilor (1648), a devenit principe al Sfântului Imp. (1649) și duce de Amelfi (1653).

PICHEGRU, Charles (1761–1804), general francez. Participant la războaiele Franței revoluționare. A comandat armata de la Rin, care a cucerit Țările de Jos (1794–1795); ulterior, a trecut de partea emigranților lui Condé. A participat la complotul lui Cadoudal (1804) împotriva lui Napoleon I. Arestat, a fost găsit sugrumat în celulă.

PICHÉR (< fr.) s.m. Tehnician care răspunde de întreținerea unei porțiuni de drum și de lucrările de construcții care au loc pe această porțiune.

PICHÉT^1 (< fr.) s.n. Denumire a unui joc de cărți, care se joacă de către două persoane, cu 32 de cărți.

PICHÉT^2 (< fr.) s.n. Țesătură deasă de bumbac sau de mătase făcută din două urzeli, cea de la suprafață formând un desen în relief.

PICHÉT^3 (< fr.) s.n. **I. 1.** Subunitate însărcinată cu asigurarea securității trupelor în marș sau în staționare. **2.** (În trecut) Subunitate de grăniceri care făcea paza unei porțiuni de frontieră; clădirea în care era adăpostită această subunitate. **3.** *P. de grevă* = grup de greviști care stau la poarta întreprinderii etc., având sarcina de a aduce la cunoștință știrea despre declanșarea grevei și de a împiedica pătrunderea spărgătorilor de grevă. **4.** *P. de incendiu* = subunitate de pompieri organizată în cadrul unei instituții sau întreprinderi. **II.** Țăruș de lemn sau de metal care se înfige în pământ pentru a marca axa unui traseu, locul de plantare a unui arbore etc.

PICHETÁ (< fr.) vb. I tranz. **I.** A forma un pichet de grevă la poarta unei întreprinderi etc. **II.** A marca cu picheți^3 **(II)** punctele unui plan de amplasare a pomilor fructiferi, a viței de vie etc. înainte de plantare; a delimita punctele și laturile unui lot experimental de câmp.

PÍCI (< tc.) s.m. (Fam.) Copil de sex masculin; puști.

PICIÓR (lat. *petiolus*) s.n. **1.** Partea de la extremitatea gambei până la vârful degetelor, care servește omului și animalelor la susținere și mers; *p. ext.* fiecare dintre membrele inferioare ale omului sau fiecare dintre membrele locomotoare ale animalelor; *p. restr.* organ musculos al melcilor și al lamelibranhiatelor, care servește la deplasare. ✧ *P. plat* = anomalie congenitală sau dobândită, caracterizată prin turtirea bolții tălpii piciorului **(1)** la om. Sin. *platfus.* ✧ *Pe picior* = dans popular românesc răspândit pe valea Crișurilor și în Banat; melodia corespunzătoare acestui dans. **2.** Parte a unor obiecte care seamănă cu piciorul **(1)**, servind ca suport. 3. Partea inferioară a unei ciuperci, care susține pălăria. **4.** Element al unei construcții care servește la susținerea și la fixarea ei pe teren. ✧ *P. de pod* = element de rezistență al unui pod. **5.** Partea de jos a unui munte, a unui deal, a unui zid etc. și terenul din jurul acestora. **6.** (BOT.) *Piciorul-cocoșului* = nume dat unor plante erbacee din genul *Ranunculus,* mai mult sau mai puțin toxice (mai ales în stare verde), cu frunze de obicei lobate și flori galbene. **7.** Unitate de măsură engleză pentru lungime (simbol: ft), egală cu 0,3048 m. **8.** Unitate metrică a unui vers, compusă dintr-un număr fix de silabe lungi și scurte (în versificație antică) sau accentuate și neaccentuate (în versificație modernă).

PICIORÓNG s.n. **1.** Pasăre din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui sitar, cu picioare foarte lungi, roșii și ciocul lung, ascuțit *(Himantopus himantopus)*; cataligă **(2). 2.** (La pl.; deprec. și fam.) Picioare lungi. ✦ Catalige **(1).**

PICIORÚȘ s.n. **1.** Diminutiv al lui picior. **2.** Punct de lucrătură cu croșeta. **3.** Organ al mașinii de cusut care presează straturile de material de placa transportoare.

PICK, Lupu (1885–1931, n. Iași), actor și regizor de film german de origine română. Este autorul unor opere ale Kammerspiel-ului, realizate în anii '20 pe scenarii

Mary Pickford

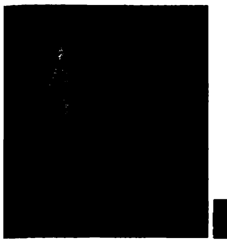

Giovanni Pico Della Mirandola

de Carl Mayer: „Cioburi", „Cazemata blindată", „Sylvester", „Napoleon la Sfânta Elena".

PICKERING 1. Edward Charles P. (1846–1919), astronom şi fizician american. Director al Observatorului Universităţii Harvard (din 1877). Unul dintre pionierii astrofizicii. Cercetări fotometrice şi spectroscopice asupra stelelor. A construit aparate şi instrumente de măsură (fotometrul meridian). În 1889, a descoperit prima stea dublă spectroscopică Mizar. **2. William Henry P.** (1858–1938), astronom american. Frate cu **P. (1)** Cercetări şi observaţii asupra eclipselor solare, planetelor (Marte, Saturn etc.) şi craterelor lunare; a prevăzut (1919) existenţa planetei Pluto. Primul care a obţinut fotografii ale planetei Marte (1888).

PICKFORD, Mary (pe numele adevărat *Gladys Mary Smith*) (1893–1979), actriţă americană de film. A fondat (1919), împreună cu Chaplin, D.W. Griffith şi Douglas Fairbanks, soţul său, „Societatea artiştilor", iar în 1945 propria companie, purtând numele său. Roluri în care şi-a valorificat gingăşia şi vivacitatea („Tess din ţinutul furtunilor", „Tăticu' picioare lungi", „Micul lord"). Premiul Oscar: 1929 („Cocheta"), 1975 (pentru întreaga activitate). Memorii.

PICK-UP s.n. v. picup.

PICLÁRE (< engl.) s.f. Operaţie de tratare a pielii-gelatină înainte de tăbăcire cu o soluţie conţinând acizi şi săruri neutre.

PÍCNIC (< fr.; din *piquer* „a ciuguli" + *nique* „lucru fără valoare") s.n. (Livr.) Masă comună (în aer liber) cu contribuţia fiecărui participant.

PICNOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *piknos* „dens" + *metron* „măsură") s.n. Mică butelie de sticlă cu volum cunoscut, utilizată pentru determinarea densităţii lichidelor sau solidelor prin cântărire.

PICO- (< fr., germ.; {s} it. *piccolo* „mic") Element de compunere cu sensul „o milionime de milionime de..." (10^{-12}), folosit pentru alcătuirea denumirii submultiplilor unităţilor de măsură; are simbolul p, care se scrie înaintea simbolului unităţii de măsură (ex. picofarad: pF).

PICO DAS AGULHAS NEGRAS, vf. în SE Braziliei, în culmea muntoasă Serra da Mantiqueira, la NV de Rio de Janeiro. Alt. max.: 2 787 m (cea mai mare din ţară). Inclus în Parcul Naţional Itatiaia.

PICO DE ANETO, vârf în masivul Maladeta (Pirineii Centrali, Spania), constituind alt. max. a m-ţilor Pirinei (3 404 m).

PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni (1463–1494), filozof şi savant italian de expresie latină. Membru al Academiei platoniciene florentine. Protejat al lui Lorenzo de Medici. Figură reprezentativă a Renaşterii prin năzuinţa de îmbrăţişare universală a „tuturor lucrurilor ce pot fi cunoscute" şi elogiul adus omului („De hominis dignitate oratio"). Primul cercetător creştin al „Cabbalei".

PICOFARÁD (< germ. {i}; {s} *pico-* + *farad*) s.m. Unitate de măsură pentru capacitatea electrică, egală cu o milionime de milionime (10^{-12}) de farad (simbol: pF).

PÍCOLO (PÍCOL) (< it.) s.m. Ajutor de ospătar.

PICÓN (< it.) s.n. Sculă de oţel în formă de tijă cilindrică ascuţită la vârf, acţionată de pistonul ciocanului de abataj, care serveşte la despicarea, dislocarea sau fărâmarea rocilor.

PICON, Gaëtan (1915–1976), critic literar şi eseist francez. Sinteze („Panorama noii literaturi franceze"), monografii („Lectura lui Proust", „André Malraux"). Eseuri („Scriitorul şi umbra sa").

PICON SALAS, Mariano (1901–1965), prozator şi eseist venezuelan. Diplomat. Critică literară („Studii de literatură venezuelană"). Povestiri autobiografice („Călătorie în zori"); eseuri („La răscrucea a trei lumi").

PICOT, Auguste Emile (1844–1918), filolog francez. Secretar al lui Carol I (1866–1869). Contribuţii la studiul literaturii române vechi şi al folclorului românesc („Cântecele populare ale românilor din Serbia"). M. de onoare al Acad. Române (1879).

PICOTEÁLĂ (< *picoti*) s.f. Faptul de a picoti; starea celui care picoteşte.

PICOTÍ (PICOTÁ) (< *pica*) vb. IV intranz. A dormita, a moţăi, a aţipi cu intermitenţe.

PICRÁT (< fr. {i}; {s} gr. *pikros* „amar") s.m. (CHIM.) **1.** Compus obţinut prin înlocuirea cu metal a hidrogenului din gruparea hidroxil a acidului picric (trinitrofenol). **2.** Combinaţie moleculară, cristalizată, între acidul picric şi hidrocarburi aromatice, fenoli, amine etc.

PÍCRIC (gr. *pikros* „amar") adj. *Acid* ~ = compus organic cristalizat, galben, cu gust amar, toxic şi exploziv; trinitrofenol. Folosit în ind. farmaceutică; colorant, explozibil.

PICROMIGDÁLĂ (PRICOMIGDÁLĂ) (< ngr.) s.f. **1.** Migdală amară. **2.** Prăjitură preparată din albuş de ou, zahăr şi migdale sau nuci, alune.

PICTÁ (< *pictor, pictură*) vb. I tranz. **1.** A reprezenta pe pânză, pe hârtie, pe sticlă etc., cu ajutorul pensulei şi al culorilor imagini, modele etc. ✦ A împodobi cu picturi. ✦ Refl. (Fam.; despre femei) A se farda (exagerat). **2.** Fig. A caracteriza sugestiv, cu ajutorul cuvintelor, fiinţe, situaţii, întâmplări etc. într-o operă literară. ✦ (Rar) A prezenta pe cineva într-o lumină nefavorabilă.

PICTET, Amé (1857–1937), medic şi chimist elveţian. Contribuţii la studiul alcaloizilor. M. de onoare al Acad. Române (1933).

PICTET, Raoul Pierre (1846–1929), fizician elveţian. A lichefiat (1877) oxigenul şi azotul. În 1875 a realizat prima maşină frigorifică pe bază de gaz carbonic.

PICTOGRAFÍE (< fr.; {s} lat. *pictus* „pictat" + gr. *graphein* „a scrie") s.f. Sistem primitiv de scriere care constă în exprimarea ideilor prin desene figurative *(pictograme)* cu valoare reală sau simbolică. Cea mai cunoscută formă de scriere pictografică este întâlnită în Egiptul antic.

PICTOGRÁMĂ (< fr.) s.f. (INFORM.) Reprezentare grafică asociată unui element al sistemului Windows, ce permite accesul rapid printr-un clic cu mouse-ul (ex. p. My Computer); icoană, iconiţă.

PÍCTOR (< lat. *pictor, -oris*; cf. şi it. *pittore*) s.m. Artist plastic specializat în pictură. ✧ *Pictori naivi* v. *naiv.* ✦ P. analog. Scriitor care redă sugestiv fizicul şi caracterul personajelor, scene, întâmplări etc.

PÍCTORIŢĂ s.f. Artistă care se ocupă de pictură.

PICTURÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la pictură; care are caracter sau aspect de pictură; cu plasticitatea caracteristică picturii.

PICTÚRĂ (< lat.) s.f. **1.** Ramură a artelor plastice care constă în interpretarea artistică a realităţii în imagini vizuale, prin forme colorate, bidimensionale, desfăşurate pe o suprafaţă plană. Aceste imagini pot fi executate pe pânză, lemn, piatră etc. cu ajutorul guaşelor, acuarelelor, uleiurilor etc. Prin tematică, **p.** cunoaşte mai multe genuri: peisajul, natura moartă (statică), portretul, compoziţia de gen (cu subiecte din viaţa obişnuită), compoziţia cu teme istorice sau alegorice, **p.** animalieră etc. Există o **p.** populară, care s-a dezvoltat pe baza tradiţiei şi o **p.** cultă, care este opera unor personalităţi distincte. V. *acuarela encaustic, frescă, peisaj, portret.* ✧ *P. murală* v. *mural. P. metafizică* = orientare în arta italiană (perioada 1910–1925) reprezentată, în principal, de Giorgio de Chirico, care a şi creat acest termen, inspirată din tradiţia Renaşterii italiene. S-a caracterizat prin folosirea clarobscurului, cu distribuiri alegorice disproporţionate ale umbrelor care a generat, voit, o atmosferă de anxietate şi înstrăinare. Din 1913, a folosit motivul „manechinului" fără fizionomie, simbol al goliciunii spirituale. Continuatori ai *p. m.*: G. Morandi, F. Casorati ş.a. **2.** Lucrare executată de un pictor; tablou. **3.** Totalitatea operelor unui pictor sau a pictorilor dintr-o ţară ori dintr-o epocă.

PICŢI s.m. Denumire dată de romani populaţiilor care locuiau în sec. 3, în Marea Britanie, pe terit. situat la N de valul antonin. Principali adversari ai romanilor în N Angliei, p. şi-au păstrat independenţa, fiind supuşi de scoţi în sec. 9, populaţie cu care s-au amestecat. Materialul arheologic sărac, constă mai ales din fragmente de scriere organică ce pledează pentru folosirea de către **p.** a unor limbi preindo-europene.

PICULÍNĂ (< it. *piccolino*) s.f. Mic flaut cu registru foarte înalt.

PÍCUP (PICK-UP) (< engl., fr.) s.n. Aparat pentru redarea prin mijloace electroacustice a sunetelor înregistrate pe disc^1 **(4).**

PÍCUR (< *pic*) s.m. **1.** Picătură, strop. **2.** (La sg.) Picurare.

PICURÁ (< *picur*) vb. I **1.** Intranz. şi tranz. A cădea sau a lăsa să cadă, să curgă picătură cu picătură. **2.** Intranz. impers. A ploua uşor, cu stropi rari. **3.** A lăsa să se prelingă în picături. **4.** Intranz. Fig. A vibra, a răsuna (cu ton scăzut).

PICURÁR s.n. (CONSTR.) Lacrimar.

PICURĂRE s.f. Acţiunea de a picura **(1)**; operaţie prin care se lasă un lichid să cadă picătură cu picătură. ✧ *Punct de p.* = temperatură la care răşinile, unsorile etc. au o vâscozitate suficient de mică pentru a curge printr-un orificiu calibrat.

PIDGIN ENGLISH (cuv. engl. „engleză stricată") expr. engl. Nume dat unor limbi născute din contactul englezei cu limbi regionale din E Asiei, Melanezia şi V Africii.

PIDÓSNIC, -Ă (< *pe dos*), adj. (Pop.; despre oameni) Care face totul pe dos; ciudat, sucit.

PIECK, Wilhelm (1876–1960), om politic german. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Germania; deputat în Reichstag (1928). Emigrant în Franţa (1933), apoi în U.R.S.S. (1939), unde, împreună cu W. Ulbricht a înfiinţat Comitetul Naţional al Germaniei libere (1943). Membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (1928–1943). Preşedinte al Republicii Democrate Germane şi al Partidului Comunist German (1949–1960).

PIEDESTÁL (< fr., it.) s.n. Suport pentru o statuie, o vază, o coloană etc.

PIÉDICĂ (lat. *pedica*) s.f. **1.** Ceea ce stă în calea unei acţiuni; ceea ce împiedică realizarea unui ţel; obstacol **(1)**, stavilă; dificultate, greutate. ✦ Mijloc de a face pe cineva să cadă. **2.** Dispozitiv care serveşte la blocarea permanentă sau temporară a mişcării unui organ mobil, a unui mecanism (ex. un zăvor, un limitor de cursă etc.). ✦ Frânghie sau lanţ cu care se leagă picioarele de dinainte ale cailor când sunt lăsaţi să pască, pentru a nu se îndepărta.

PIEÍRE s.f. **1.** Moarte; ucidere, omor. **2.** (În limbajul bisericesc, în opoziţie cu *mântuire*) Pierdere a vieţii veşnice drept urmare a căderii în păcat. **3.** Fig. Dispariţie; distrugere, nimicire.

PIELÁR s.m. **1.** Meseriaş care prelucrează piei; tăbăcar. **2.** Negustor de piei.

PIELĂRÍE^1 s.f. Mulţime de piei; *p. ext.* obiecte confecţionate din piele.

PIELĂRÍE^2 s.f. **1.** Atelier unde se prelucrează pieile. V. *tăbăcărie.* ✦ Magazin în care se vând articole din piele. V. *marochinărie.* **2.** Meseria pielarului.

PIELCÍCĂ (PIELCEÁ) (< *piele*) s.f. Blăniţă de miel în special cea provenită de la mieii de rasă caracul. În comerţ se numeşte şi *(p. de) astrahan.*

PIÉLE (lat. *pellis*) s.f. **1.** Înveliş conjunctiv-epitelial care acoperă corpul omului şi animalelor. Este alcătuit din trei straturi: epiderma, derma şi hipoderma. **P.** cuprinde papilele dermice, în care se găsesc anse capilare, arteriole, venule şi terminaţii nervoase, şi o serie de anexe: unghiile, perii, glandele sebacee şi sudoripare. Are funcţiuni multiple: de protecţie, de reglare a temperaturii corpului, de excreţie, de percepţie tactilă, termică şi dureroasă etc. **2.** *Pieile roşii* = amerindeni. **3.** Pielea **(1)** jupuită de pe un animal (şi prelucrată). ✧ *P. brută* = **p.**

de bovine, ovine, cămilă, crocodil etc. folosită ca materie primă în ind. pielăriei. *P.-gelatină* = p. brută curățată de păr și de epidermă. *P. finită* = p. obținută prin prelucr. pieii brute și folosită la confecționarea încălț., produselor de marochinărie etc. Sin. *piele tăbăcită*. ✦ Blană. 4. *P. de drac* = țesătură deasă de bumbac, cu o parte pufoasă, care imită antilopa.

PIELEȘTI, com. în jud. Dolj, pe râul Teslui; 3 563 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale. Ind. textilă.

PIELÍTĂ (< fr. {i}; {s} *pyelos* „cavitate") s.f. Inflamație infecțioasă a bazinetului renal, cauzată, în general, de colibacili.

PIÉLIȚĂ s.f. 1. Piele (1) (subțire, fină, de obicei a obrazului). ✦ (Mai ales la pl.) Strat subțire și cornos care mărginește unghia. ✦ Membrană care unește degetele palmipedelor. 2. Mucoasă. 3. (BOT.) Epicarp.

PIELOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pyelos* „cavitate" + *graphe* „scriere") s.f. Radiografie a rinichilor, a bazinetului și a ureterelor, efectuată cu ajutorul unei substanțe radioopace.

PIELONEFRÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *pyelos* „cavitate" + *nephros* „rinichi") s.f. Boală inflamatorie a bazinetului și a rinichilor, de natură infecțioasă.

PIELOPLASTÍE (< *piele* + *plastic* sau din fr.) s.f. Procedeu de decorare a legăturilor din piele, prin desenarea în relief a unor figuri, flori etc.

PIEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pyon* „puroi" + *haima* „sânge") s.f. Septicemie.

PIEMÓNT (< fr.; n. pr. *Piemonte*, reg. în NV Italiei) s.n. Formă complexă de relief, aflată la contactul unei reg. montane cu o depr. sau cu o câmpie, formată prin juxtapunerea unor mari conuri de dejecție. Prin evoluție, poate fi fragmentat de văi luând aspect de podiș sau de dealuri.

PIEMONTE, reg. în NV Italiei, pe cursul superior al Padului; 25,4 mii km^2; 4,3 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Torino*. Puternic industrializată.

PIEMONTUL GETIC, mare unitate geografică, cu aspect deluros și de podiș, între Subcarpații Getici, râul Dâmbovița și C. Română, formată dintr-o cuvertură groasă de depozite fluviolacustre, care stau transgresiv peste fundamentul scufundat al cristalinului carpatic. Se deosebesc două sectoare principale: sectorul piemontan deluros (în N), cu alt. între 500 și 650 m și sectorul câmpiei colinare (în S), cu alt. de 200-300 m. Are mai multe subdiviziuni: la V de Olt piemontul Motrului, al Bălăciței, gruiurile Jiului, piemontul Oltețului, iar la E de Olt, piemontul Cotmenei, gruiurile Argeșului și piemontul Cândești. Expl. de petrol (Țicleni, Băbeni, Iancu Jianu, Bogați etc.) și cărbune (Bazinul Rovinari-Motru). Cunoscut și sub denumirea de *Podișul Getic* sau *Platforma Getică*.

PIEMONTURILE VESTICE v. Dealurile Vestice.

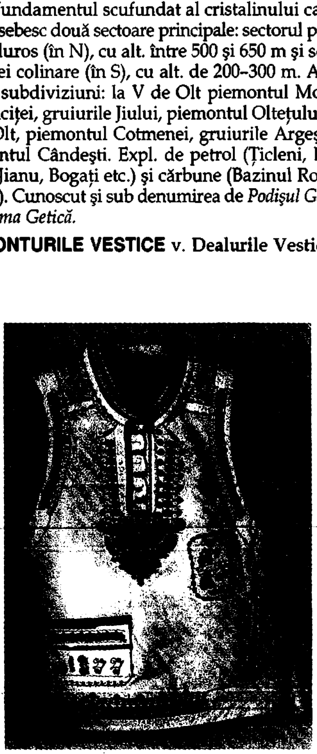

Pieptar

John Robinson Pierce

PIEPT (lat. *pectus*) subst. 1. S.n. Torace. ✧ *Boală de piept* = tuberculoză pulmonară. 2. S.n. și m. Carne de pe pieptul (1) unor animale și păsări, folosită ca aliment. 3. S.n. (La sg.) Sân, mamelă. 4. S.m. Partea din față a unui obiect de îmbrăcăminte, care acoperă pieptul (1). 5. S.n. Coastă de munte sau de deal; povârniș, pantă.

PIEPTÁR s.n. 1. (În costumul popular din Transilvania și Moldova) Cojocel scurt din blană de miel, ornamentat, fără mâneci; bundiță. ✦ Obiect de îmbrăcăminte fără mâneci, care acoperă partea superioară a corpului; un fel de vestă (de postav, de lână etc.). 2. Obiect de protecție confecționat din metal, zale sau piele groasă, care acoperea spatele și pieptul luptătorilor din vechime. V. *platoșă*. ✦ Echipament de protecție a pieptului pentru lucrătorii care folosesc ciocane pneumatice etc. 3. Curea lată la hamuri, care trece pe sub pieptul calului.

PIEPTĂNÁ (lat. *pectinare*) vb. I 1. Tranz. și refl. A(-și) descâlci, a(-și) netezi, a(-și) curăța părul sau barba cu pieptenele; a(-și) aranja părul, a (se) coafa. 2. Tranz. (IND. TEXT.) A efectua operația de pieptănare (2). ✦ Fig. (Fam.) A bate zdravăn pe cineva. V. *scărmăna*. 3. Tranz. Fig. (Fam.) A-și cizela stilul, vorbirea.

PIEPTĂNÁRE s.f. 1. Acțiunea de a (se) pieptăna. 2. (IND. TEXT.) Operație prin care se elimină fibrele mai scurte și impuritățile aderente la fibrele textile.

PIEPTĂNĂTOÁRE s.f. Mașină sau unealtă specială pentru pieptănatul fibrelor textile.

PIEPTĂNĂTÚRĂ s.f. 1. Mod de aranjare a părului; coafură, frizură. 2. Totalitatea deșeurilor extrase prin pieptănare (2).

PIÉPTENE (lat. *pecten*) s.m. 1. Obiect de toaletă cu dinți mărunți pe una sau pe ambele părți, confecționat din os, material plastic etc., care servește la pieptănat sau pe care îl poartă femeile în păr ca podoabă. 2. Unealtă cu dinți metalici folosită la pieptănarea fibrelor textile. 3. *P. de filetat* = cuțit profilat, cu mai mulți dinți, pentru filetarea exterioară sau interioară cu precizie redusă a pieselor metalice.

PIEPTÍȘ, -Ă adj., adv. I. Adj. 1. (Despre munți, dealuri, drumuri etc.) Care are pantă greu de suit; abrupt. 2. (Despre o luptă) Care se dă corp la corp, piept la piept. II. Adv. 1. De-a dreptul (în sus); în pantă repede. 2. Piept la piept; față în față. 3. Fig. Cu îndrăzneală; în mod fățiș, deschis.

PIERCE, Franklin (1804-1869), om politic american. Membru al Partidului Democrat. Președinte al S.U.A. (1852-1856). Administrație favorabilă tendințelor expansioniste americane în America Latină.

PIERCE, John Robinson (1910-2002), inginer american. Contribuții în domeniul tuburilor electronice de frecvențe foarte înalte, care au dus la proiectarea sateliților pentru telecomunicații. A publicat cu pseud. *J.J. Coupling* literatură științifico-fantastică.

PIERCE, George Washington (1872-1956), fizician american. Prof. și director al Laboratoarelor Universității Harvard (1901-1940). Preocupări privind comunicațiile electrice („Principiile telegrafiei fără fir", „Unde electrice", „Oscilatoare electrice").

PIÉRDE (lat. *perdere*) vb. III I. 1. Tranz. A nu mai ști unde se află, unde a fost pus (un obiect); a rătăci. 2. Tranz. A rămâne fără o parte a corpului, fără o facultate fizică sau intelectuală. ✧ *A-și pierde șirul* (sau *firul*) = a nu mai avea continuitate în vorbire, în scris, în gândire. ✦ Refl. A nu mai fi stăpân pe sine, pe un sentiment etc. ✧ Expr. *A-și pierde cunoștința* = a leșina. *A-și pierde cumpătul* = a nu se putea stăpâni; a se enerva. ✦ A renunța la un obicei, la o deprindere. ✦ (Pop.) A avorta. 3. Tranz. A nu se mai bucura de iubirea cuiva; a fi lipsit (prin moarte) de o rudă, de un prieten. 4. Tranz. A suferi o nereușită etc.; a fi învins într-o întrecere sportivă. 5. A scăpa un vehicul, o ocazie, sosind prea târziu. 6. Tranz. A risipi, a irosi timpul, a-l lăsa să treacă fără folos. ✧ *Pierde-vară* = om fără căpătâi, vagabond; leneș. 7. Refl. A se lăsa absorbit de o activitate, de o problemă etc. ✦ A fi cuprins de emoții; a se fâstâci, a se zăpăci. II. 1. Tranz. A provoca moartea cuiva; a omorî. 2. Tranz. A face să dispară, să nu mai existe. 3. Refl. A ieși din câmpul vizual al cuiva; a se face nevăzut, a dispărea. ✦ Tranz. A nu mai vedea pe cineva sau ceva. 4. Refl. (Despre sunete) A-și diminua intensitatea; a se stinge.

PIÉRDERE s.f. Faptul de a (se) pierde. ✦ (EC.) (În opoziție cu câștig) Pagubă (materială) cu care se soldează o activitate economică; diferența cu care cheltuielile depășesc venitul. ✦ (La pl.) Pagubă de vieți omenești. ✦ Înfrângere (într-o luptă, într-o competiție sportivă etc.). ✦ (TEHN.) Diferența dintre valoarea unei mărimi fizice (presiune, energie etc.) la intrarea într-un sistem fizico-chimic sau tehnic și valoarea restituită de acesta sub formă utilă la ieșirea din sistem.

PIERDÚT, -Ă adj. I. 1. (Despre bunuri materiale) Care nu se mai află în posesia cuiva, care nu mai aparține posesorului. 2. (Despre acțiuni) Ratat, neizbutit. 3. (Despre timp) Risipit, irosit. II. 1. (Despre lucruri) Care nu se mai găsește, despre care nu se mai știe unde se află. 2. (Despre oameni) Căruia nu i se mai știe de urmă. 3. Cufundat în gânduri; copleșit de un sentiment puternic (emoție, spaimă etc.). ✦ (Despre ochi, privire) Care exprimă îngândurare; ațintit în gol, rătăcit. III. 1. Mort; plecat. ✦ Care se află în primejdie de moarte, sortit pieirii, distrugerii. 2. Care a trecut, a dispărut; apus, stins. ✦ (Despre culori) Pal, șters, decolorat. 3. Care abia se vede, care se zărește neclar.

PIERÍ (lat. *perire*) vb. IV intranz. 1. A înceta să mai trăiască; a muri (de o moarte năprasnică). ✦ (Despre vegetație) A se ofili, a se usca. 2. A se ruina, a se prăpădi; a fi distrus, nimicit. 3. (Despre senzații, stări fizice etc.) A se micșora, a slăbi; a înceta, a se stinge. 4. A dispărea (pe neașteptate) din fața cuiva, a se face nevăzut.

PIERÍT, -Ă adj. 1. Lipsit de vigoare, slab, palid; *p. ext.* descurajat, deznădăjduit. 2. Care a dispărut, care nu mai există. 3. Mort.

PIERITÓR, -OÁRE adj. 1. Supus morții, pieirii; muritor. ✦ Supus stricăciunii, distrugerii; perisabil. 2. Efemer, trecător.

PIERLOT, Hubert, conte (1883-1963), om politic belgian. Președinte al Consiliului de Miniștri (din 1939), a condus guvernul în exil la Londra (1940-1944). Reîntors la Bruxelles, a format un cabinet de uniune națională (1944-1945), care a luat măsuri pentru eliminarea urmărilor războiului.

PIERMARINI, Giuseppe (1734-1808), arhitect italian. Arhitect și inspector general al Lombardiei (1770-1794). Reprezentant al stilului neoclasic milanez (Teatrul Scala și Palatul Greppi, la Milano, Vila regală și Teatrul din Monza).

PIERNE, Gabriel (1863-1937), dirijor și compozitor francez. Muzician caracterizat prin nenumărate descoperiri melodice, orchestrator rafinat. Muzică de scenă („Samariteanca"), lucrări lirice sau dramatice, oratorii („Cruciada copiilor") și balete („Cydalise"). Dirijor al

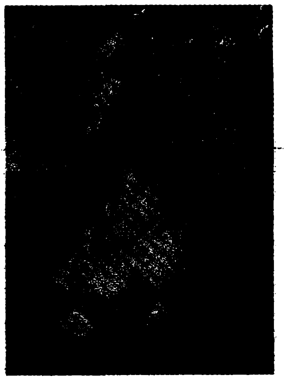

Piero di Cosimo: „Simonetta Vespucci"

1

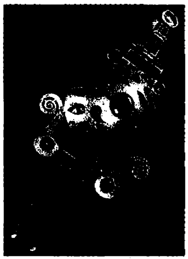
2

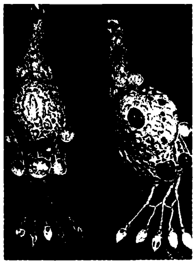
3

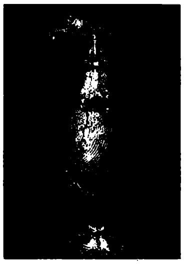
4

5

Tezaurul de la Pietroasa
1. Fibula mare
2. Fibula mică
3. Fibulele mijlocii
4. Cană de vin
5. Patera

concertelor Colonne (1910–1934), a semnat numeroase prime audiții. Contribuții la evoluția învățământului muzical francez.

PIERO DELLA FRANCESCA (PIERO DEI FRANCESCHI) (c. 1416–1492), pictor şi teoretician de artă italian. Prin puritate, echilibru şi monumentalitate, arta sa constituie o sinteză a Quattrocento-ului (frescele „Legenda Crucii" din biserica San Francesco din Arezzo, tablourile „Naşterea lui Iisus", „Botezul lui Iisus", „Biciuirea lui Hristos" ş.a.). Autor al unui tratat de perspectivă.

PIERO DI COSIMO (pe numele adevărat *Piero di Lorenzo*) (1462–1521), pictor italian. Reprezentant al şcolii florentine. Scene mitologice într-un cadru paradiziac folosind culori vii şi o tehnică deosebită („Marte, Venus şi Amor", „Perseu eliberând-o pe Andromeda"), tablouri cu teme religioase, portrete („Simonetta Vespucci").

PIEROLA, Nicolás de ~ (1839–1913), om politic peruan. Dictator al țării în timpul războiului contra statului Chile (1879–1881); răsturnat de la putere cu ajutorul armatei chiliene după lupta de la Miraflores (17 ian. 1883). Lider al opoziției liberale antimilitariste, a cucerit din nou puterea cu ajutorul forțelor civile, devenind preşedintele Republicii (1895–1899); a instaurat în țară un regim civil care a durat 20 de ani.

PIÉRON, Henri (1881–1964), psiholog francez. Cercetări experimentale privind psihologia senzațiilor, somnului; inițiator al docimologiei.

PIERRE v. **Petru.**

PIERRE, oraş în N S.U.A., pe Missouri, centrul ad-tiv al statului Dakota de Sud; 13,8 mii loc. (2000). Fundat în 1880 ca punct terminus al căii ferate ce venea de la Chicago. Baraj pe fl. Missouri, în urma căruia s-a format lacul de acumulare Oahe (320 km).

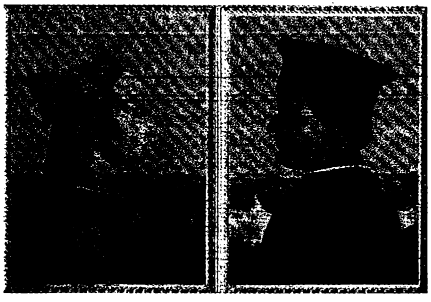
Piero Della Francesca
„Federico da Montefeltro cu soția"

PIERRE de Montreuil (c. 1200–1267), arhitect francez. Reprezentant al goticului flamboaiant. A lucrat la abația Saint Denis (1231), refectoriul şi capela abației Saint-Germain-des-Prés (1245), fațada de S a catedralei Notre-Dame din Paris (1246–1248).

PIERROT (< fr. după it.) (dimin. lui *Pierre*), s.m. (TEATRU) Personaj buf din vechea comedie italiană (commedia dell'arte) preluat de teatrul francez şi apoi de pantomimă. Îmbrăcat în alb cu nasturi mari negri şi fața înălbită. Perechea Arlechinului.

PIÉRSIC (lat. *persicus*) s.m. Pom fructifer din fam. rozaceelor *(Prunus persica)*, înalt de 4–6 m, cu flori roşii-carmin până la albe şi fructe comestibile, bogate în vitamine, zaharuri, săruri minerale; cărnoase, gălbui sau roşiatice, cu pielița catifelată, pulpa suculentă, parfumată şi sâmburele dur, brăzdat cu şanțuri. Pretențios față de climă şi sol; în România este răspândit mai ales în Dobrogea, Crişana şi Banat.

PIERSIC, Florin (n. 1936, Cluj), actor român. Dezinvolt, exuberant, dar şi cu disponibilități pentru jocul interiorizat (în teatru: „Peer Gynt", „Orfeu în infern", „Oameni şi şoareci", „Zbor deasupra unui cuib de cuci"; în film: „Haiducii lui Şaptecai", „De-aş fi... Harap Alb", „Drumul oaselor", „Trandafirul galben").

PIERZÁNIE (< *pierde*) s.f. **1.** Moarte; dezastru, prăpăd. ✦ Suferință mare, nenorocire. **2.** Degradare morală; desfrâu, perdiție.

PIÉSĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** Organ de maşină monobloc sau element component al unui organ, mecanism etc. ✧ *P. de schimb* = **p.** fabricată în serie mare şi livrată separat de sistemele tehnice în componența cărora intră, urmând a fi montată în locul unei piese similare uzate. **2.** (ELT.) *P. de contact* = **p.** de alamă prevăzută cu un inel ceramic şi care se interpune în scopuri de protecție între buşonul siguranței fuzibile şi contactul soclului. **II. 1.** Fiecare dintre unitățile unui ansamblu. V. *bucată.* **2.** *P. de teatru* = operă literară scrisă sub formă de dialog şi destinată reprezentării pe scena unui teatru; operă dramatică. 3. Compoziție muzicală. **4.** Fiecare dintre documentele cuprinse într-un dosar, într-o colecție etc. **5.** Obiect de valoare sau operă de artă expuse într-un muzeu sau făcând parte dintr-o colecție. **6.** Fiecare dintre figurile cu forme caracteristice la jocul de şah, domino etc. **7.** Fiecare dintre obiectele de îmbrăcăminte ale unui ansamblu vestimentar. **8.** Monedă.

PIESÉTĂ s.f. Mică piesă de teatru; scenetă.

PIETÀ (cuv. it.) s.f. Temă iconografică din repertoriul catolic, inspirată de patimile lui Iisus Hristos, ilustrând tema plângerii lui. Scenele reprezintă pe Maica Domnului ținându-l în brațe pe Iisus mort coborât de pe cruce. Celebră este creația lui Michelangelo de la Catedrala Sf. Petru din Roma.

PIETAS (în mitologia romană), zeiță care personifica respectul evlavios față de zei; ea garanta exercitarea corectă a obligațiilor rituale religioase ale fiecărui credincios. Era şi simbolul virtuții morale a împăraților romani.

PIETÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Comportament religios plin de venerație şi recunoştință. **2.** Evlavie, cucernicie, smerenie, pioşenie. **3.** Sentiment de respect profund şi duioşie față de cineva sau de ceva.

PIETERMARITZBURG, oraş în Republica Africa de Sud, centrul ad-tiv al prov. KwaZulu-Natal; 156,5 mii loc. (1991). Universitatea Natal (1909).

PIETÍN (< fr.; de la *pied* „picior") s.n. Boală a cerealelor caracterizată prin înnegrirea părții bazale a tulpinilor, care provoacă pălirea, căderea sau îndoirea plantelor; este provocată de ciuperci criptogamice.

PIETÍSM (< fr., germ.; {s} lat. *pietas* „pietate") s.n. Mişcare reformatoare în cadrul luteranismului german, fondată în 1671 de pastorul alsacian Philipp Jakob Spener (1635–1705); se caracterizează prin reîntoarcerea la sentimentul pietății, rigorism în practicile religioase şi ascetism. Principali reprezentanți: G. Arnold, A.H. Francke, N.L. Zinzendorf.

PIETÓN (< fr., de la *pied* „picior") s.m. Persoană care circulă pe jos pe o arteră (cu trotuare), străbătută de vehicule; trecător.

PIETRAIN (cuv. fr.) subst. Rasă de porci de culoare albă cu pete negre, crescută pentru producția de carne (în special pentru şuncă).

PIETRÁR s.m. **1.** Lucrător care prelucrează blocuri de piatră brută pentru construcții, dându-le forme regulate. ✦ Lucrător care pietruieşte drumul. **2.** Peşte teleostean răpitor, cu corpul fusiform de 30–40 cm lungime *(Aspro zingel).* Trăieşte în locurile pietroase din râuri. Sin. *fusar mare.* **3.** Pasăre din fam. turdide, înrudită cu sturzul, cu penaj cenuşiu pe partea dorsală, alb pe burtă, galben-crem pe piept, coada negru cu alb (*Oenanthe oenanthe*).

PIETRARI 1. Com. în jud. Dâmbovița; 2 755 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vâlcea, în Subcarpații Olteniei; 3 209 loc. (2008). Expl. de tufuri vulcanice.

PIETRELE DOAMNEI, stâncă în masivul Rarău, alcătuită din calcare, care apare în relief sub forma unei prisme triunghiulare. Monument al naturii.

PIETRICICA, culme deluroasă în Subcarpații Moldovei, între Bistrița şi Trotuş, alcătuită din gresii, marne şi argile oligocene şi miocene, care mărgineşte spre E depr. Tazlău-Caşin. Alt. max.: 746 m.

PIETRÍŞ s.n. **1.** (GEOL.) Rocă sedimentară mobilă, alcătuită din fragmente rotunjite de minerale şi roci cu dimensiunile cuprinse între 2 mm şi 70 mm; poate fi de natură marină sau fluviatilă. Se exploatează îndeosebi din albiile majore ale râurilor, fiind utilizat ca balast (**1, 2**).

PIETROASA 1. Com. în jud. Bihor, pe Crişul Pietros; 3 287 loc. (2008). Expl. de marmură (Chişcău), de calcar

Pietrele Doamnei

şi de granit. Inclusă în Parcul Natural al m-ţilor Apuseni. Pe terit. său se află rezervaţiile naturale Cetăţile Ponorului, Gheţarul de la Barsa, peştera Focul Viu, Peştera Urşilor ş.a. Satul **P.** menţionat documentar în 1587. **2.** Com. în jud. Timiş, la poalele m-ţilor Poiana Ruscă; 1 103 loc. (2008). Expl. de min. de fier (**P.**) şi de calcar.

PIETROASELE, com. în jud. Buzău, la poalele dealului Istriţa; 3 479 loc. (2008). Staţiune experimentală viticolă (din 1892). Pe terit. satului **P.** au fost descoperite urmele unui castru roman (sec. 2 d.Hr.) şi celebrul tezaur, datând din epoca migraţiilor populaţiilor, cunoscut sub numele „Tezaurul de la **P.**" sau „Cloşca cu puii de aur", atribuit regelui vizigot Atanaric, care ar fi îngropat acest tezaur în timpul pătrunderii hunilor în spaţiul carpato-danubian (375 d.Hr.). Alcătuit iniţial din 22 de piese din aur, se mai păstrează astăzi doar 12 piese, cu o greutate totală de 18,79 kg, fiind format dintr-un taler, o oenochoe fusiformă, o pateră (vas ritual de forma unei farfurii), două cupe (una octogonală şi alta dodecagonală), o fibulă mare, având forma unei păsări de pradă, decorată cu pietre preţioase, o pereche de fibule identice, reunite printr-un lanţ, decorate cu pietre preţioase, o fibulă mică ş.a. Tezaurul se află la Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti.

PIETRO DA CORTONA (pe numele adevărat *Pietro Berettini*) (1596–1669), pictor şi arhitect italian. De formaţie clasică. Maestru al barocului roman. În pictură s-a distins prin spectaculos şi fantezie („Triumful Divinei Providenţe", „Povestea lui Enea" – fresce în palatele Barberini, Pamphili. Ca arhitect a realizat mai multe biserici (Santo Luca şi Martin, Santa Maria della Pace ş.a.).

PIETRÓS, -OÁSĂ adj. (Despre locuri, drumuri etc.) Plin de pietre **(1)**, cu pietre; (despre pământ) care conţine piatră. ✦ Fig. Tare, dur. ✦ (Despre fructe) Cu miezul tare, cărnos. ✦ (Despre oameni) Robust, voinic.

PIETROSU, numele mai multor vârfuri din Carpaţii Româneşti; cele mai cunoscute sunt: **P.** din m-ţii Căliman (2 100 m), **P.** din m-ţii Rodnei (2 303 m), cel mai înalt din Carpaţii Orientali cu staţie meteorologică de altitudine şi o rezervaţie complexă, inclusă în Parcul Naţional al m-ţilor Rodnei, **P.** din m-ţii Bistriţei (1 791 m) şi **P.** din m-ţii Maramureşului (1 854 m).

PIETROŞANI 1. Com. în jud. Argeş, pe Râu Doamnei; 5 937 loc. (2008). Cula „Drugănescu" (1822), în satul Retevoieşti. **2.** Com. în jud. Teleorman, în zona de confl. a râului Vedea cu Dunărea; 3 023 loc. (2008).

PIETROŞÉL s.m. (IHT.) Porcuşor.

PIETROŞIŢA, com. în jud. Dâmboviţa, pe cursul superior al Ialomiţei; 3 277 loc. (2008). Muzeu de etnografie.

PIETRUÍ vb. IV tranz. A pava un drum, o şosea etc. cu piatră.

PIEYRE DE MANDIARGUES, André (1909–1991), scriitor francez. Exponent al suprarealismului oniric. Romane într-un stil baroc rafinat („Motocicleta", „Doliul trandafirilor"), piese de teatru („Isabella Morra"), versuri („Sub tăişul lamei"); eseuri de artă (seria „Belvedere").

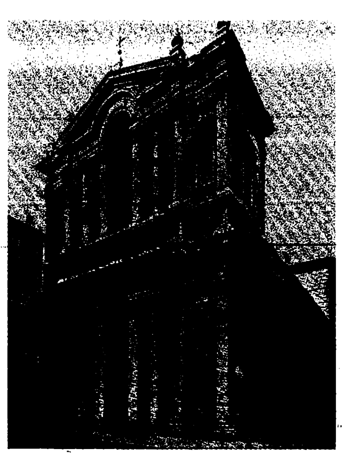
Pietro da Cortona
Biserica Santa Maria

PIEZ (< fr. {i}; {s} gr. *piezein* „a apăsa") s.m. Unitate de măsură a presiunii (simbol: pz), egală cu presiunea exercitată de o forţă de un sten uniform repartizată pe o arie de 1 m^2.

PIEZÍŞ, -Ă (< [în] *piez,* reg. „piezış") adj., adv. **1.** În diagonală, înclinat, oblic; strâmb. **2.** În pantă repede. **3.** Pe ocolite, indirect; *p. ext.* pe ascuns, tainic. **4.** (Despre privire) Lăturalnic, cu coada ochiului; *p. ext.* bănuitor, iscoditor, duşmănos.

PIEZO- (< fr.; {s} *piezein* „a apăsa") Element de compunere cu semnificaţia „presiune", „comprimare", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

PIEZOELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la piezoelectricitate, care prezintă piezoelectricitate. ✧ *Efect p. direct* (sau *invers*) = polarizare electrică (respectiv deformare mecanică) a unor corpuri cristaline sub acţiunea unor solicitări mecanice exterioare (respectiv a unui câmp electric exterior). Descoperit de Pierre şi Jacques Curie (1880).

PIEZOELECTRICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Proprietate a anumitor cristale (cuarţ, turmalină etc.) de a prezenta efect piezoelectric.

PIEZOGRAFÍE (< fr.; {s} *piezo* + gr. *graphe* „descriere") s.f. Tehnică de explorare a sistemului cardiovascular bazată pe studiul variaţiilor presiunii intraarteriale în cursul evoluţiei cardiace, înregistrate electronic (cu piezograful). Permite diagnosticul precoce al alteraţiilor vasculare.

PIEZOMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. *Nivel p.* (sau *suprafaţă p.*) = nivel până la care se pot ridica apele subterane captive, aflate sub acţiunea unei presiuni hidrostatice ridicate, atunci când are loc egalizarea acesteia cu presiunea atmosferică (de ex. cu prilejul unor foraje); dacă *n.p.* este ridicat, apele ţâşnesc deasupra nivelului solului (ape arteziene).

PIEZOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *piezo-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea compresibilităţii fluidelor.

PIFTÍE (< ngr., bg.) s.f. Mâncare preparată din carne, oase şi cartilaje de porc, pasăre etc., cu adaos de ingrediente care se fierbe mult; după răcire are aspect de masă gelatinoasă.

PIGAFETTA, Antonio (c. 1480/1491–c. 1534), călător italian. L-a însoţit pe F. Magellan în prima călătorie în jurul lumii (1519–1522), realizând o descriere a călătoriei.

PIGALLE, Jean-Baptiste (1714–1785), sculptor francez. A marcat perioada de trecere de la rococo la clasicism (Mausoleul mareşalului Mauriciu de Saxa – capodoperă a sculpturii funerare franceze şi biserica Saint-Thomas din Strasbourg); scene mitologice („Mercur legându-şi sandaua"); portrete („Diderot").

PIGMALION (PYGMALION), sculptor legendar grec din ins. Cipru. Îndrăgostit de statuia din fildeş care o reprezenta pe Afrodita, al cărui autor probabil era. La rugămintea lui, zeiţa a însufleţit statuia, care a primit numele de Galatea. Din căsătoria lor s-a născut o fiică, Paphos.

PIGMÉNT (< fr.; lat. *pigmentum* „culoare pentru pictură") s.m. **1.** Substanţă organică colorată prezentă în organism, sintetizată în unele celule şi ţesuturi (ex. **p.** melanic). ✧ *Pigmenţi biliari* = substanţe colorate prezente în bilă^1, rezultate din degradarea hemoglobinei (bilirubină, biliverdină ş.a.). Se evacuează odată cu bila, astfel că în mod normal sunt prezenţi în plasmă, urină şi materii fecale. **2.** *Pigmenţi asimilatori* = ansamblu de **p.** prezenţi în celulele plantelor şi care intervin în procesul de fotosinteză. Pot fi: carotenoizi, clorofilieni (la toate plantele verzi) şi ficobilinici. **3.** Substanţă colorată, solidă, pulverizată, insolubilă în mediul în care este suspendată, folosită pentru colorare în ind. lacurilor şi a vopselelor etc.

PIGMENTÁŢIE (< fr.) s.f. Prezenţa pigmenţilor **(1)** în anumite ţesuturi (ex. **p.** pielii); coloraţie cauzată de aceşti pigmenţi.

PIGMÉU (< fr., lat.; {s} n. pr. gr. *Pygmaios,* numele unui popor legendar de pitici) s.m. **1.** (În mitologia greacă) Fiecare dintre reprezentanţii unor populaţii legendare de pitici despre care se credea că au trăit fie în Ethiopia, fie în India, fie în nordul legendar. **2.** (La pl.) Populaţii africane, puţin numeroase, care trăiesc în pădurile tropicale din bazinul fl. Congo; au statură joasă (în medie 141–142 cm). ✦ (Şi la sg.) Persoană care aparţine unuia dintre aceste grupuri de populaţie. **3.** Fig. Om fără valoare, fără putere, fără merite.

Vârful Pietrosu Rodnei

PIGNON, Édouard (1905–1993), pictor francez. Litograf şi tehnoredactor. Lucrări de o structură solidă, foarte dinamice („Colinele din Bandol", „Lupte de cocoşi"), dar şi lirice („Scafandri").

PIGOU, Arthur Cecil (1877–1959), economist britanic. A introdus în economie noţiunea de „prosperitate" şi a subliniat necesitatea unei intervenţii sigure a statului la nivelul repartiţiei veniturilor.

PIGULÍ vb. IV tranz. **1.** (Despre păsări) A ciuguli. **2.** A lua câte puţin din ceva. ✦ Fig. A jefui pe cineva cu încetul, pe nesimţite. **3.** A lucra cu migală la ceva; a migăli.

PIJAMÁ (< fr., engl.; cuv. originar din limba hindi) s.f. Îmbrăcăminte de casă formată din pantaloni şi bluză, folosită mai ales pentru dormit.

PIJPER, Willem (1894–1947), compozitor olandez. Excelent pedagog, critic avizat, armonist rafinat. Tehnică creatoare foarte personală, sinteză a stilurilor lui Mahler şi Debussy. Creaţie simfonică, concertantă, camerală, muzică de scenă, opere („Halewijn" şi „Merlijn").

PIKE, Kenneth Lee (1912–2000), lingvist american. Creator al unei teorii lingvistice originale („tagmemica"), inspirată de behaviorism, expusă în lucrarea „Limbajul în relaţie cu teoria unificată a structurii comportamentului uman". Studii de fonetică şi fonologie.

PILADE (în mitologia greacă), văr şi tovarăş nedespărţit al lui Oreste. Prietenia lor a rămas proverbială.

PILÁF (< tc., ngr.) s.n. Mâncare preparată din orez, de obicei cu carne sau cu legume, ciuperci etc.

PILÁSTRU (< fr.) s.m. Stâlp paralelipipedic, prevăzut de obicei cu bază şi capitel; element decorativ sau de consolidare.

PILAT DIN PONT (PONTIUS PILATUS) (? -39), procurator roman al Iudeii (26–36). Potrivit Evangheliilor, în timpul administraţiei sale în Palestina a avut loc procesul şi condamnarea lui Hristos (33), după care, pentru a-şi arăta nevinovăţia s-a spălat pe mâini în faţa mulţimii. Înlăturat din funcţie după masacrul samaritenilor.

PILÁTRE DE ROZIER, Jean François (1754–1785), chimist şi aeronaut francez. În 1781 a creat, la Paris, Muzeul Ştiinţelor, primul de acest gen. Împreună cu marchizul François d'Arlandes, a realizat (21 nov. 1783) primul zbor în atmosferă cu un aerostat (c. 12 km în 25 min.). Încercând să traverseze M. Mânecii (Pas de Calais), a murit în flăcări.

PÍLĂ^1 (< bg., scr.) s.f. Sculă aşchietoare prevăzută pe suprafeţele exterioare cu un număr mare de dinţi mărunţi, folosită la prelucrări de ajustare. ✦ Mic obiect asemănător cu cel de mai sus, folosit pentru netezirea şi rotunjirea unghiilor.

PÍLĂ^2 (< fr.) s.f. **1.** Generator de curent electric continuu, fără piese în mişcare, capabil să transforme direct în energie electrică fie energia chimică *(p. electrochimică* sau *galvanică),* fie energia termică *(p. termoelectrică),* fie energia luminoasă *(p. fotovoltaică).* ✧ *P. de concentraţie* = generator în care energia electrică se dezvoltă datorită schimbului de substanţă între două soluţii cu

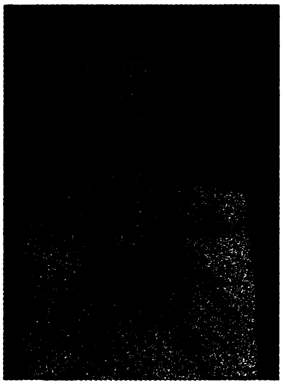

Constantin Piliuță: „Autoportret"

concentrații diferite. *P. de combustie* = generator în care energia electrică se dezvoltă datorită oxidării lente a unui combustibil. 2. (FIZ.) *P. atomică* = reactor nuclear. 3. Picior de pod, destinat să preia sarcinile şi să le transmită la fundație. ✧ Expr. *A avea pile* = a se bucura de protecția (nemeritată) a cuiva.

PILCOMAYO, râu în America de Sud, afl. dr. al râului Paraguay; 1 610 km. Izv. din Anzii Centrali, străbate Cordillera Real, printr-o vale puternic adâncită şi apoi întinsa câmpie Gran Chaco, formând granița dintre Argentina şi Paraguay.

PÍLDĂ (< magh.) s.f. **1.** Model considerat ca demn de urmat; exemplu; care poate servi drept învățătură. ✧ Loc. *De pildă* = de exemplu, bunăoară. ✦ Pedeapsă sau măsură drastică aplicată cuiva cu scopul de a servi drept avertisment celorlalți. **2.** Învățătură în formă alegorică, povestire cu tâlc; parabolă. ✦ Tâlc, semnificație. ✦ (Înv.) Proverb, maximă.

PILEÁȚI (< lat. *pilleati,* de la *pileus* „un fel de căciulă frigiană") s.m. pl. Nume dat în unele izvoare nobililor geto-daci; tarabostes.

PILÍ[1] vb. IV tranz. A efectua operația de pilire.

PILÍ[2] (cf. țig. *pilo*) vb. IV (Fam.) **1.** Refl. A se ameți cu băutură, a se chercheli. **2.** Tranz. A bea băuturi alcoolice.

PILIÉR (< fr.) s.n. **1.** Porțiune dintr-un zăcământ delimitată prin lucrări miniere (ex. galerii) sau cuprinsă între zone de exploatare. 2. (La rugbi) Fiecare dintre cei doi înaintaşi din prima linie.

PILIFÓRM, -Ă (< fr.) adj. Care are forma unui fir de păr.

PILÍRE s.f. Procedeu de prelucrare a suprafețelor prin aşchiere cu ajutorul pilei[1]. Este, în special, un procedeu de finisare.

PILITÚRĂ s.f. Totalitatea aşchiilor metalice rezultate după pilire.

PILIUȚĂ, Constantin (1929–2003, n. Botoşani), pictor român. Compoziții cu tematică socială şi istorică („Bobâlna"), portrete („Autoportret", „Şt. Luchian", „T. Vianu") şi naturi statice figurative („Flori") cu accente expresioniste, în tonuri palide. Artă monumentală, scenografie şi grafică.

PILLAT 1. Ion P. (1891–1945, n. Bucureşti), poet român. M. coresp. al Acad. (1936). A făcut parte din cercul „Gândirea". Împreună cu T. Arghezi a scos revista „Cugetul românesc" (1922). Inițial, versuri de formulă parnasiano-simbolistă („Visări păgâne", „Eternități de o clipă"), apoi pe teme tradiționale, dominate de sentimentul elegiac al trecerii („Pe Argeş în sus" – capodopera sa); ulterior, poezie de viziune neoclasică („Scutul Minervei"). Un ciclu de „Poeme într-un vers". Eseuri („Tradiție şi literatură", „Portrete lirice"); în colab. cu Perpessicius, a întocmit „Antologia poeților de azi"; valoroase traduceri din poezia europeană modernă. **2. Dinu P.** (1921–1975, n. Bucureşti), scriitor român. Fiul lui **P. (1).** Romane („Moartea cotidiană"). Monografii („Ion Barbu"), studii de literatură română şi universală. Deținut politic (1959–1964).

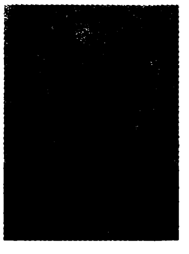

Ion Pillat

PILLNITZ, localit. în Saxonia (azi parte a oraşului *Dresda*). Aici a avut loc, la 27 aug. 1791, o întrevedere secretă între împăratul Leopold II al Austriei şi regele Frederic Wilhelm II al Prusiei, care au semnat o declarație, amenințând Franța revoluționară cu intervenția, dacă nu se restabilesc „drepturile" regelui Ludovic XVI („Declarația de la **P.**"). Monumente: Weinbergkirche (1723–1728). În Noul Palat (1818–1826) se află, din 1945, Galeria de pictură din Dresda.

PILNIAC, Boris Andreevici (pseud. lui *B.A. Vogau*) (1894–1937), scriitor rus. Romane de evocare a revoluției şi a războiului civil („Povestea lunii nestinse"), descriind reconstrucția țării („Volga se varsă în Marea Caspică"), sau prezentând cruzimea noii societăți („Acaju"). Însemnări de călătorie („Rădăcinile soarelui nipon"). Arestat (1937), deportat în Siberia.

PILOCARPÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (FARM.) Alcaloid extras din diferite specii ale plantei *Pilocarpus,* utilizat ca sudorific şi antidot al atropinei, fiind un parasimpaticomimetic.

PILÓN (< fr.) s.m. **1.** (ARHIT.) Construcție monumentală la intrarea templelor antice egiptene, element caracteristic al fațadei. Pereții erau decorați cu reliefuri şi inscripții. **2.** Element decorativ în formă de stâlp prismatic, aşezat la intrarea într-un parc, într-o expoziție etc. 3. (CONSTR.) Fiecare dintre stâlpii de rezistență care susțin o cupolă, un arc de pod etc. 4. Suport de metal, de beton armat sau de lemn, pentru susținerea conductelor şi izolatorilor la liniile de transport al energiei electrice.

PILON, Germain (c. 1535–1590), sculptor francez. Sculptură funerară (mausoleul familiei de Valois la Saint-Denis), portrete, scene mitologice („Cele trei Grații"), vădind orientarea spre realismul Renaşterii. A executat monede şi medalii.

PILONÁRE s.f. 1. (CONSTR.) Operație de îndesare a pământului sau a unui material granular prin batere cu maiul sau cu ajutorul unor plăci grele.

PILÓR (< fr.) s.m. Orificiu prin care stomacul comunică cu duodenul.

PILORÍZĂ (< fr.; {s} gr. *pilos* „pălărie" + *rhiza* „rădăcină") s.f. (BOT.) Caliptră **(1).**

PILÓS, -OÁSĂ (< fr.; de la lat. *pilus* „păr") adj. Care aparține părului, privitor la păr; care prezintă păr.

PILOS v. Navarino.

PILÓT[1] (< fr., it.) s.m. **1.** Persoană calificată care conduce o aeronavă. ✧ *P. de încercare* = p. specializat în testarea aeronavelor înainte de a fi fabricate în serie sau înainte de introducerea lor în trafic. *P. automat* = instalație automată de comandă a unei aeronave care serveşte la menținerea unui regim de zbor sau la executarea unor manevre. *Instalație* (sau *stație*) *p.* v. *instalație.* **2.** Persoană specializată care dirijează un convoi de vehicule sau o navă în condiții speciale (restricții de viteză, particularități ale traseului etc.).

PILÓT[2] (< fr.) s.m. (CONSTR.) Stâlp de oțel, de beton armat etc. (diametrul 13–18 cm; lungimea: 80–150 cm) fixat în pământ, vertical sau înclinat, pentru a transmite terenului încărcările reazemelor construcțiilor sau pentru a consolida terenul.

PILOTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A conduce, a manevra în calitate de pilot[1] **(1)** o navă, o aeronavă etc. ✦ Fig. A conduce, a îndruma, a călăuzi. **2.** A conduce un vehicul sau o navă în condiții speciale (restricții de viteză, porțiuni periculoase ale traseului, la intrări în porturi etc.).

PILOTÁJ (< fr.) s.n. Acțiunea de a pilota; tehnica manevrării unei aeronave în zbor, folosind repere terestre vizibile (**p.** vizual) sau numai aparatele de bord (**p.** instrumental).

PILÓTĂ s.f. Plapumă umplută cu fulgi sau cu puf.

PILOTÍNĂ (< fr.) s.f. Ambarcație care conduce navele ce intră şi ies din port şi transportă pilotul pe bordul navei.

PILOZITÁTE (< fr.; {s} lat. *pilosus* „păros") s.f. (La om) Prezența părului pe suprafața tegumentelor.

PIŁSUDSKI, Józef (1867–1935), mareşal şi om politic polonez. Şef al statului (1918–1922). Comandant suprem al armatei, a condus operațiunile din timpul Războiului Polono-Sovietic. După retragerea din viața publică (1923), a preluat din nou puterea în 1926 printr-o lovitură de stat. Prim-min. (1926–1928, aug.–dec. 1930) şi ministru de Război (1926–1935), a instaurat o dictatură militară, cunoscută sub numele de „Sanacja".

PILU, com. în jud. Arad, pe Crişu Alb, la granița cu Ungaria; 2 146 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. Punct de vamă (Vărşand).

PILÚLĂ (< fr., lat.) s.f. Preparat farmaceutic sub formă, în general, sferică, compus dintr-o substanță activă înglobată într-o pulbere inertă; se administrează pe cale bucală.

PIMÉTRU s.n. Instrument pentru măsurarea directă a presiunii medii din cilindrul unui motor termic.

PIN[1] (lat. *pinus*) s.m. Arbore din fam. pinaceelor (genul *Pinus*), cu numeroase specii răspândite în Europa, Asia, N Africii şi America. ✧ *P. silvestru,* arbore înalt până la 40 m, cu scoarța roşcată şi frunze aciculare lungi de 4–6 cm, grupate câte două, cu proprietăți antibronşitice, antiseptice, diuretice etc. *(Pinus sylvestris).* Lemnul său, foarte rezistent este folosit în construcții. Din muguri şi frunze se fac infuzii şi siropuri. *P. negru de Banat,* subspecie de pin endemică în SV României (*Pinus nigra ssp. banatica*). Arbore ocrotit.

PIN[2] (în engl. *P*ersonal *I*ndentification *N*umber). Semnătură electronică necesară pentru efectuarea operațiilor în rețeaua de bancomate, cum şi în POS-terminale înzestrate cu echipament special (PIN-pad) pentru introducerea PIN-codului care, la efectuarea operațiunilor, se deduce în baza unui algoritm special.

PIN[3] s.n. (La pl.) Picioruşe conductoare prin care se montează pe placa unui calculator microprocesorul (cipul); părțile conectorului tată ce intră în conectorul mamă.

PINACÉE (< fr.; {s} lat. *pinus* „pin") s.f. pl. Fam. de arbori răşinoşi, monoici, din filumul Pinofite, cu frunze aciculare, persistente la majoritatea speciilor, cu flori unisexuate, grupate în conuri (ex. bradul, molidul, pinul etc.). Folosiți în ind. lemnului. Sin. *abietacee.*

PINÁCLU (< fr. {i}; {s} lat. *pinna* „crenel") s.n. (ARHIT.) Element de forma unei piramide sau a unei clopotnițe mici, aşezat în partea superioară a unui contrafort pentru a-i spori stabilitatea; folosit cu precădere în arhitectura gotică (ex. altarul bisericii Sankt Wolfgang, Austria). În arhitectura medievală românească, p. apare la monumentele gotice din Transilvania.

PINACOTÉCĂ (< fr.; {s} gr. *pinakotheke* „depozit de tablouri sau cărți") s.f. (În Antic. greco-romană) Galerie publică de artă. ✦ Colecție de tablouri; muzeu în care se expune şi se păstrează această colecție.

PINANG (PENANG) 1. Oraş în Malaysia, în NE ins. **P.** (282 km²), port la str. Malacca, centrul ad-tiv al statului **P.**; 180,5 mii loc. (2000). Se mai numeşte şi *George Town.* **2. (Pulau Pinang),** stat în Malaysia ocupând V pen. Malacca şi ins. **P.**; 1,03 mii km²; 1,3 mil. loc. (2000). Cumpărat de compania britanică a Indiilor Orientale (1785) şi cedat statului britanic (1786), a intrat în componența Federației Malaya (1957).

PINATUBO, vulcan activ în Filipine, situat în ins. Luzon. Altitudine 1 780 m. Ultima erupție importantă în 1991.

PINCIO, denumire a uneia din cele şapte coline ale Romei situată în N oraşului. Celebră pentru parcul proiectat (1810) de arhitectul italian *G. Valadier.*

PINCÓPS (< engl., germ.) s.n. (IND. TEXT.) (La războaiele de țesut) Țeavă mică cu firul de bătătură înfăşurat pe ea, care poate fi introdusă direct în suveică.

PINCUS, Gregory Goodwin (1903–1967), medic american. Endocrinolog. Contribuții în domeniul fecundării in vitro. În 1956 a pus la punct producerea pilulelor contraceptive orale.

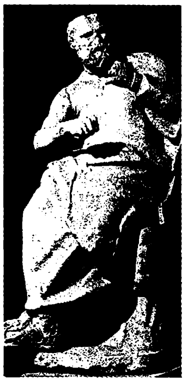

Pindar

PIND (PÍNDHOS), Munții Pindului, munți în V Greciei, între granița cu Albania și istmul Corint. Alt. max.: 2 637 m. Constituie o prelungire a Alpilor Dinarici. Formează cumpăna de ape dintre M. Egee și M. Ionică.

PINDAR (c. 522/518–c. 442 î.Hr.) poet grec. Poezii ilustrând aproape toate speciile genului liric coral, în dialectul literar doric. S-au păstrat doar „Odele triumfale" (epinikia) (în patru cărți), compuse în cinstea învingătorilor de la Jocurile panelenice.

PINDLING, Lynden Oscar (1930-2000), om politic bahamez. Lider al Partidului Liberal Progresist. Prim-min. al Uniunii Bahamas (1967-1992). A promovat o politică de încurajare a turismului și atragere a unor investiții importante externe.

PINEÁLĂ (< fr. {s} lat. *pinea* „con de pin") adj. *Glandă* ~ = epifiză.

PINEL, Philippe (1745-1826), medic francez. Considerat întemeietorul psihiatriei moderne. Director al azilului Salpêtrière (1795-1826).

PINÉN (< fr. {i}) s.m. Hidrocarbură din clasa terpenelor, care se găsește în terebentină. Se întrebuințează ca dizolvant pentru lacuri și vopsele și ca materie primă la fabricarea camforului sintetic.

PIÑERA, Virgilio (1912-1979), scriitor cubanez. Unul dintre inițiatorii teatrului absurd în America Latină. Poezie ermetică, nuvele și romane caracterizate prin umor negru („Cel ce vine să mă salveze").

PINERO, Sir Arthur Wing (1855-1934), dramaturg englez de origine portugheză. Comedii sentimentale („Dulcele Lavender") și drame în maniera lui Ibsen („A doua soție", „Casa în ordine").

PINGEÁ (< tc.) s.f. Bucată de talpă folosită pentru a înlocui sau a dubla partea din față a tălpii la încălțămintea uzată; *p. ext.* partea din față a tălpii încălțămintei.

PÍNGO (< fr.) s.n. (GEOGR.) Hidrolacolit.

PING-PÓNG (< fr., engl.) s.n. Tenis de masă.

PINGUÍN (< fr.) s.m. Gen de păsări marine palmipede, ihtiofage, bune înotătoare, albe pe piept și pe burtă și negre pe spate, care trăiesc în colonii în emisfera sudică, îndeosebi pe țărmurile Antarctidei și în ins. sudice. Unele specii trăiesc și în extremitatea de S a Australiei, Noii Zeelande și Africii, pe coasta de V a Americii de Sud, o specie existând în arh. Galapagos. Printre cele mai cunoscute specii se numără *p. imperial, p. regal* și *p. Adélie.* Între 40 și 90 cm înălțime, au picioarele scurte, situate la extremitatea posterioară a trunchiului, iar aripile scurte, improprii pentru zbor, au rolul de înotătoare. Pe uscat stau în poziție verticală.

Pinguini imperiali

PINIÓN (< fr.) s.n. **1.** Roată dințată cu număr mic de dinți, care intră în componența angrenajelor, fiind deseori roata conducătoare. **2.** Partea superioară a unui perete exterior, de obicei de formă triunghiulară, între planșeul podului și cele două versante ale acoperișului. Frecvent utilizat în arhitectura romanică și gotică.

PINIPÉDE (< fr. {i}; {s} lat. *pinna* „pană" + *pedis* „picior") s.n. pl. Ordin de mamifere placentare, carnivore acvatice, cu corpul fusiform și membrele transformate în înotătoare; vin pe uscat pentru odihnă, reproducere și alăptarea puilor (ex. foca, morsa).

PINK FLOYD, grup rock britanic. Constituit în 1966 de Roger „Syd" Barrett (chitară, voce), Roger Waters (chitară bas), Rick Wright (claviaturi) și Nick Mason (baterie). În perioada 1968-1983, condus de David Gilmour. Turnee uriașe, cu efecte speciale și de lumini, peste 150 de milioane de albume vândute. Muzică de atmosferă reprezentativă pentru rockul psihedelic, tulburătoare, halucinantă: „Time", „Breathe", „The Great Gig In The Sky", „Money".

PINOCCHIO, celebru personaj al romanului pentru copii cu același nume scris de *C. Collodi,* care prezintă aventurile unei marionete, devenită un mic băiețel.

PINOCHET UGARTE, Augusto (1915-2006), general și om politic chilian. Comandant șef al armatei, autor al loviturii militare prin care a fost înlăturat președintele S. Allende. Șef al Juntei Militare de Guvernământ (din 1973) și președinte al Republicii Chile (1974-1990). A instaurat în țară un regim dictatorial. Constrâns să cedeze puterea în fața opoziției crescânde.

PINÓFITE (< lat. *pinus* „pin", *phyton* „plantă") s.f. pl. Categorie sistematică din grupul *spermatofitelor,* care cuprinde plantele ale căror semințe se dezvoltă pe o carpelă deschisă (ex. bradul, molidul). Sin. *Gymnospermae.*

PINÓLĂ (< germ.) s.f. (TEHN.) Axul păpușii mobile (de ex. la strung) în care se fixează sau un vârf de susținere a piesei de prelucrat sau o sculă de găurire sau de filetare.

PINOS, Isla de ~ v. **Juventud, Isla de la** ~.

PINOT (cuv. fr.) s.n. *P. gris* = soi de viță de vie originar din Alsacia (Franța), cu ciorchini mici, cilindrici; produce vinuri albe superioare, demiseci sau dulci. *P. noir* = soi de viță de vie originar din Burgundia (Franța), cu ciorchini cilindrici, mici, bătuți și boabe negre, mărunte; produce vinuri negre superioare.

PINSCHER (cuv. germ. „grifon") s.m. *P. pitic,* rasă de câini de origine germană; asemănător cu dobermanul, dar de dimensiuni mult mai mici (25-30 cm înălțime, 2-3 kg).

PÍNTĂ (cuv. engl. *pint*), unitate de măsură a capacității sau volumului folosită în sistemul anglo-saxon. Echivalent a 0,568 l.

PINTEA, Adrian (1954-2007, n. Beiuș), actor român de teatru și film. Regizor și scriitor. Repertoriu în care împletește forța cu fragilitatea, senzualitatea cu spiritualitatea: teatru (în piese de Shakespeare, J. Giraudoux, L. Pirandello); în film („Iancu Jianu", „Cei care plătesc cu viața"); pe micul ecran: „D-ra Cristina" după Mircea Eliade. Spectacole regizate („Orfeu în infern", „Nebun din dragoste" de T. Williams). Nuvele („Pământul americanului"), versuri („Umbrit").

PINTEA, Gligor (PINTEA VITEAZUL) (?-1703, n. satul Măgoaja, jud. Cluj), haiduc român din Maramureș. Luptând cu ceata sa alături de curuți, a căzut în lupta pentru cucerirea orașului Baia Mare. Erou al baladelor populare românești.

PÍNTEN (< sl.) s.m. **1.** Obiect de metal în formă de potcoavă, prevăzut cu o rotiță sau cu un vârf pe care călăreții îl prind la călcâiul cizmelor pentru a îmboldi calul la mers. ✦ Lovitură dată cu **p. (1). 2.** (ZOOL.) Formație cornoasă situată în partea dinapoi a piciorului, deasupra labei, la cocoș și la masculii altor specii de păsări, sau deasupra gleznei la cal și la bou. ✦ (BOT.) Petală transformată, asemănătoare cu un pinten (2) (ex. la speciile de *Viola).* **3.** (TEHN.) Proeminență pe o piesă, servind ca limitor de cursă sau ca locaș de articulație. **4.** (CONSTR.) *P. de baraj* = element de construcție executat din beton și încastrat în terenul de fundație, asigurând legătura acestuia cu barajul; mărește rezistența și siguranța barajului. **5.** (GEOGR.) Culme alcătuită din roci dure, mărginită de dealuri mai scunde. În Subcarpații de Curbură se individualizează doi **p.** de fliș (**p.** de Văleni și **p.** Homorâciu), intercalați între depozitele miocene mai puțin dure. **6.** *Pintenul secarei* = cornul-secarei.

Harold Pinter

Lucian Pintilie

PINTER, Harold (n. 1930), scriitor, dramaturg, actor și regizor englez. Considerat autorul dramatic cel mai fecund și cel mai novator al generației sale. Opera sa dramatică, influențată inițial de teatrul absurd, abordează ulterior teme politice și reprezintă adesea alegorii ale opresiunii. Într-un stil unic, în care visul depășește angoasa, iar tragicul înfrânge burlescul, personajele sale se află într-o continuă stare de ambiguitate, fiind purtătoarele unei singurătăți ce nu poate fi depășită și victime ale violenței lumii exterioare („Gardianul", „Întoarcerea acasă", „Îngrijitorul casei", „Camera", „Era ieri"). Proză („Negru și alb", „Lola", Tess", „Piticii"). Scenarii după „Procesul" de Kafka, „Prietenul regăsit", „Iubita locotenentului francez". Premiul Nobel pentru literatură (2005).

PINTILIE, Ilie (1903-1940, n. Iași), om politic român. Comunist. Secretar al Uniunii Sindicatelor C.F.R. Deținut politic, a murit sub zidurile prăbușite ale Doftanei, în urma cutremurului din 10 nov. 1940.

PINTILIE, Lucian (n. 1933, Tarutino), regizor român de teatru și de film; scenarist și producător. Activitate artistică de notorietate în țară și străinătate. Spectacole teatrale percutante („D'ale carnavalului", „Livada cu vișini", „Revizorul"). Filme într-un limbaj cinematografic modern în care poezia și grotescul se împletesc („Duminică la ora 6", „Reconstituirea", „De ce trag clopotele, Mitică?", „Balanța", „O vară de neuitat", „Terminus Paradis"). Memorii.

PINTO DA COSTA, Manuel (n. 1938), om politic din São Tomé și Príncipe. Primul președinte al țării după declararea independenței (1975-1991).

PINTURICCHIO (Bernardino di Betto, zis il ~) (c. 1454-1513), pictor italian. Ample decorații murale și tablouri de șevalet („Încoronarea Fecioarei", „Buna Vestire", fresce în Capela Sixtină și în catedrala din Siena). Interesat de peisaj; colorit aprins.

PIN-UP GIRL (expr. engl. de la *to pin up* „a prinde cu ace de gămălie") subst. invar. **1.** Femeie tânără cu un fizic agreabil și sexy. **2.** Imagine (fotografie sau desen) a unei femei drăguțe, sumar îmbrăcată sau goală, servind ca decor într-un local sau ca ilustrație într-o revistă.

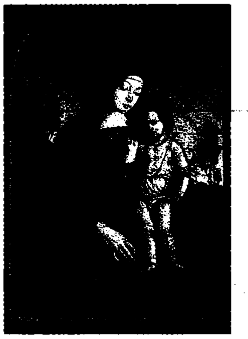

Pinturicchio: „Fecioara cu pruncul"

PÍNXIT (cuv. lat. „a pictat") subst. **1.** Formulă anterioară sec. 19, săpată pe placa de gravură alături de numele pictorului după opera căruia gravorul şi-a executat lucrarea. **2.** (În pictură) Inscripţie care însoţea numele artistului, pe unele tablouri, pentru a atesta originalitatea operei.

PINYIN (cuv. chinez), sistem oficial de transliterare a caracterelor chinezeşti în alfabetul latin adoptat de R.P. Chineză (1958) în urma recomandărilor Conferinţei Internaţionale de la Geneva. Se bazează pe pronunţia din N Chinei (reg. Beijing) şi este preluat pe întreg terit. chinez. Folosit pe plan mondial, s-a substituit în Europa sistemelor de transliterare existente (Wade-Giles, Lessing ş.a.).

PINZA, Ezio (1892–1957), bas italian. Stabilit în S.U.A. din 1926, apare frecvent la Metropolitan, dar şi la toate marile teatre europene. Predominant roluri de Verdi şi Mozart. Voce de bas cantabil de mare calitate. Excelează în stiluri din cele mai diverse, are reale daruri actoriceşti.

PÍNZGAU (cuv. germ.) subst. **1.** Rasă de taurine pentru producţia mixtă de lapte şi de carne, originară din Austria. Are culoarea roşie-castanie cu o dungă albă de-a lungul spinării. 2. Rasă de cai grei (750–850 kg) de tracţiune.

PINZÓN 1. Martin Alonso Yáñez P. (c. 1440–1493), navigator spaniol. A comandat vasul „Pinta" în timpul primei călătorii a lui Columb spre America. **2. Vicente Yáñez P.** (c. 1460–1519), navigator spaniol. Frate cu **P. (1)**. Comandant al vasului „Nino" în timpul călătoriei lui Columb. A descoperit coasta Braziliei, gurile Amazonului şi a participat la expediţia lui Diaz de Solis (1508–1509), de-a lungul coastelor atlantice ale Americii de Sud.

PIOCIÁNIC (< fr.) adj. *Bacil* ~ = bacil gram-negativ, prezent în stare naturală în apă şi uneori în organism *(Pseudomonas aeruginosa)*. Poate produce infecţii grave la persoanele cu imunitate scăzută; adesea contaminarea se produce în spitale.

PIODERMÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *pyon* „puroi" + *derma* „piele") s.f. Termen general pentru diverse afecţiuni supurative ale pielii (foliculitele, furunculozele, impetigo etc.).

PIOLÉT (< fr.) s.m. Instrument asemănător cu un târnăcop mic, folosit de alpinişti la escaladări.

PIÓN¹ (< fr.) s.m. Piesă de şah, de cea mai mică valoare, aşezată în faţa celorlalte figuri, înainte de a începe partida. Fiecare jucător posedă câte opt pioni.

PIÓN² ({s} *pi*) s.m. (FIZ.) Nume dat mezonului π.

PIONEER, nume dat unei serii de sonde spaţiale americane care au permis studii asupra Lunii (patru sonde, 1958–1960), a spaţiului interplanetar (cinci sonde, 1960–1968), a planetelor Jupiter, Venus şi Saturn (cinci sonde, 1972–1979).

PIONÉZĂ s.f. v. **piuneză.**

PIONIÉR, -Ă (< fr., 1. rus.) subst. **1.** S.m. şi f. (În România) Membru al unei organizaţii de masă a elevilor între 7 şi 14 ani. A existat între 1949 şi 1989. 2. Persoană care face parte dintr-un grup (de colonişti sau de emigranţi) care pătrunde pentru prima oară într-un ţinut nelocuit, punând bazele unei vieţi civilizate. ✦ Fig. Deschizător de drumuri noi în ştiinţă, în tehnică etc. **3.** S.m. *Trupe de pionieri* = trupe de geniu specializate în construcţii de drumuri, fortificaţii etc. ✦ Militar care face parte din aceste trupe.

PIORÉE (< fr. {i}; {s} gr. *pyon* „puroi" + *rhein* „a curge") s.f. Eliminare de puroi dintr-un focar infecţios, frecventă mai ales la nivelul dinţilor.

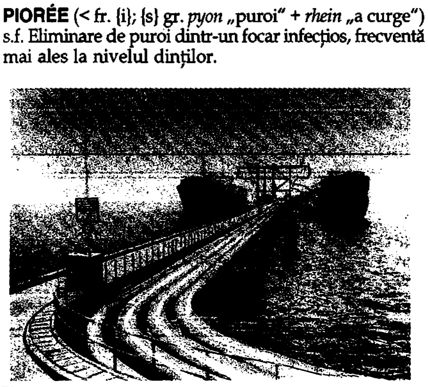

Pipe-line

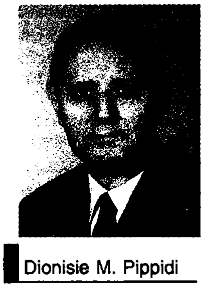

Dionisie M. Pippidi

Andrei Pippidi

PIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat. *pius*) adj. Evlavios, cuvios; *p. ext.* însufleţit de dragoste şi de respect.

PIOŞÉNIE (< *pios*) s.f. Pietate.

PIOTÓRAX (< fr. {i}; {s} gr. *pyon* „puroi" + *thorax* „piept") s.n. Colecţie de puroi în cavitatea toracică, în spaţiul pleural, complicaţie a unui proces infecţios.

PIOVENE, Guido (1907–1974), scriitor italian. Romane de observaţie psihologică şi morală („Scrisorile unei novice", „Stelele reci") sau de denunţare a războiului („Milă contra milei"). Eseuri („Scriitori în oglindă"). Reportaje („America, această necunoscută").

PÍPĂ (< magh.) s.f. **1.** Ustensilă pentru fumat, formată dintr-un tub curbat (prin care se trage fumul), cu o parte îngroşată la capăt, în care se pune şi se aprinde tutunul. **2.** (ELT.) Piesă de porţelan curbată, care serveşte la protecţia conductoarelor electrice împotriva pătrunderii apei de ploaie la intrarea acestora în clădiri. **3.** Piesă rotitoare la capul de distribuţie al unui motor cu electroaprindere, pentru închiderea succesivă a circuitelor de înaltă tensiune ale bujiilor motorului.

PIPĂÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A atinge (uşor) cu degetele sau cu mâna un lucru. ✦ (Despre animale) A atinge cu laba, cu botul mirosind. **2.** (MED.) A palpa. 3. (Despre oameni) A se deplasa, a se orienta cu nesiguranţă sau fără să vadă bine, ajutându-se de mâini, de baston etc. ✦ A căuta ceva dibuind (prin întuneric). **4.** Fig. A încerca să afle ceva; a tatona, a sonda.

PIPĂÍT s.n. Faptul de a pipăi. ✦ Unul dintre simţuri, cu ajutorul căruia, atingând corpurile cu suprafaţa sensibilă a pielii, luăm cunoştinţă de existenţa, de forma sau de alte însuşiri ale lor. V. *tactil.*

PIPE-LINE (cuv. engl.) s.n. Conductă pentru transportul la distanţă al fluidelor. Sin. *oleoduct.*

PIPÉR (< ngr.) s.m. Plantă tropicală din fam. piperaceelor, originară din India, cu tulpina lungă şi subţire, târâtoare sau agăţătoare şi fructe mici, negre la maturitate, care se folosesc drept condiment *(Piper nigrum)*. În funcţie de modul de prelucrare al fructelor, se obţine **p.** negru (cel mai răspândit), alb sau verde (utilizat în special în bucătăria asiatică.

PIPERACÉE (< fr.; {s} lat. *piper* „piper") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, apetale, erbacee sau lemnoase, uneori liane, cu flori bisexuate grupate în inflorescenţe şi fruct bacă sau drupă, seminţe cu albumen dezvoltat (ex. piperul).

PIPERÁT, -Ă (< *pipera*) adj. **1.** (Despre mâncăruri şi băuturi) În care s-a pus mult piper; picant. ✦ (Despre miresme, mirosuri) Înţepător, pătrunzător. **2.** Fig. (Despre preţuri, dobânzi etc.) Foarte ridicat. **3.** Fig. (Despre glume, anecdote etc.) Picant, (uşor) indecent.

PIPERAZÍNĂ (< fr.) s.f. Dietilenamină secundară ciclică; substanţă sub formă de cristale incolore, solubile în apă utilizată în tratamentul gutei şi ca dizolvant al nisipului din urină.

PIPERMÉNT (< engl., fr.) s.n. Lichior de mentă.

PIPERNICÍ vb. IV refl. A nu mai creşte, a nu se mai dezvolta normal; a se închirci, a se sfriji.

PIPERONÁL (< fr.) s.m. (FARM.) Heliotropină.

PIPÉTĂ (< fr.) s.f. Tub de sticlă (gradat) subţiat la un capăt, prevăzut uneori cu o pompă de cauciuc la celălalt capăt, folosit pentru a lua, a picura sau a măsura o cantitate (mică) de lichid; picător.

PIPIRÍG s.m. Denumire dată unor plante erbacee perene, din fam. ciperaceelor sau a ecvisetaceelor, care cresc prin locuri umede sau apătoase; în general au tulpină subţire, verde şi frunze reduse.

PIPIRIG, com. în jud. Neamţ, pe râul Neamţ; 8 889 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

PIPOŞ, Petru (1859–1913, n. Alba Iulia), pedagog român de orientare herbartiană. Prof. la Preparandia din Arad. Manuale de specialitate („Metodica şcoalei poporale").

PÍPOTĂ s.f. Stomacul musculos al unor păsări (ex. la găină) cu rol în triturarea grăunţelor (cu ajutorul pietricelelor pe care pasărea le înghite în acest scop).

PIPPIDI 1. Dionisie M.P. (1905–1993, n. Craiova), istoric, arheolog şi epigrafist român. Acad. (1990). Specialist în istoria antică şi în epigrafie greco-romană („Recherches sur le culte impérial", „Contribuţii la istoria veche a României", „Studii de istorie şi arheologie", „Studii de istorie a religiilor antice. Texte şi interpretări"). **2. Andrei P.** (n. 1948, Bucureşti), istoric român. Fiul lui **P. (1)**. Preocupări de istorie medievală occidentală („Contribuţii la studiul legilor războiului în Evul Mediu"), medievală şi modernă sud-europeană („Hommes et idees du Sud-Est europeen"). Studii de istorie a culturii („Mihai Viteazul în arta vremii sale"). Eseuri polemice pe teme istorice şi civice („România regilor", „Rezerva de speranţă"). Editor şi comentator al unor texte de N. Iorga. **3. Alina Mungiu-P.** (n. 1964). Soţia lui **P. (2)**. Specialist în domeniul politicilor publice şi al metodei econometrice („Românii după '89, „Politica după comunism").

PIPPO SPANO (pe numele adevărat *Filippo de Scolari)* (1369–1426), condotier florentin, în slujba regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg. I s-a încredinţat (1419) conducerea Severinului, Mehadiei şi Orşovei, pentru a apăra linia Dunării de atacurile turceşti. L-a ajutat pe domnul Ţării Româneşti Dan II să-i respingă pe turci în 1423 şi l-a însoţit în campania din S Dunării (1425).

PIQUÉ (cuv. fr. „pichet") subst. (În giuvaiergerie). Motiv obţinut prin încrustarea în bagă a unor fâşii sau mici puncte din aur ori argint. Folosit în sec. 17 în Olanda, Anglia, Franţa, Italia. În sec. 18–19 era aplicat în special pe capacele ceasurilor, pe cutiuţele de farduri, pe tabachere etc.

PIQUET, Nelson (pseud. lui *Nelson Souto Majer*) (n. 1952), automobilist brazilian. Campion mondial al piloţilor de Formula 1 (1981, 1983, 1987).

PIR- v. **pir[o]-.**

PIR (< bg.) s.m. Plantă erbacee perenă din fam. poacee, cu rizom târâtor şi frunze liniare, florile grupate în spic, răspândită ca buruiană în culturi *(Agropyron repens)*. Rizomul are proprietăţi diuretice, antimicrobiene, tonice, depurative şi febrifuge. ✧ *P. gros* = plantă perenă, scundă, din familia poacee, cu stoloni, cu spiculeţe sesile dispuse în două şiruri longtudinale; spicele (4–5) sunt aşezate digital în vârful tulpinii (*Cynodon dactylon*). Comun în locuri bătătorite, pârloage, locuri nisipoase, culturi.

PIR, com. în jud. Satu Mare, pe râul Ier; 1 588 loc. (2008). Viticultură. În satul **P.**, menţionat documentar (1474), se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată).

PIRACICABA, oraş în ESE Braziliei (São Paulo); 339,7 mii loc. (2002). Constr. de maşini.

PIRÁIA (PIRANHA) (< fr.) s.f. Peşte foarte vorace care trăieşte în bancuri mari în fl. din America de Sud, lung până la 30 cm, având gura cu dinţi ascuţiţi.

PIRAM (în mitologia romană), tânăr babilonean îndrăgostit de Tisbe. Găsind vălul fetei, a crezut-o moartă şi şi-a pus capăt zilelor. Ieşind din ascunzătoare, Tisbe s-a străpuns şi ea cu sabia găsită lângă trupul neînsufleţit al iubitului. Mitul apare în „Metamorfozele" lui Ovidiu.

PIRAMIDÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are forma unei piramide. ✧ (BIOL.) *Celulă p.* = tip de celulă nervoasă din scoarţa cerebrală. *Fascicul p.* = fascicul nervos, format din axonii celulelor **p.** ✦ Fig. De proporţii foarte mari, enorm; foarte important, extraordinar.

PIRAMÍDĂ (< fr., lat., ngr.) s.f. **1.** Poliedru cu baza poligonală şi feţele triunghiulare, care se unesc într-un vârf comun. **2.** Monument funerar gigantic, din piatră, de forma unei piramide **(1)** regulate. Au fost înălţate în Mesopotamia (ziguratele), de către babilonieni şi asirieni, în Persia, în India şi în Siam, cele mai importante fiind ridicate în Egipt şi Mexic. Cea mai veche **p.** din Egipt este „**p.** în trepte" de la Saqqara, ridicată la c. 2700 î.Hr. pentru faraonul Zoser; printre cele mai celebre **p.** se numără cele de la Giseh, construite pentru faraonii Kheops (considerată una dintre cele şapte minuni ale

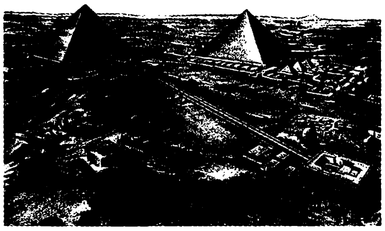

Piramide (2)

lumii antice), Khefren şi Mykerinos. În Mexic, grupul cel mai important de **p.** se află la Teotihuacan; ele au fost construite de triburile maya, în trepte, şi serveau ca lăcaşuri de cult. ✦ P. ext. Edificiu arhitectonic de forma unei piramide **(2)**. **3.** Îngrămădire de materiale, de lucruri etc. în formă de piramidă **(1)**. ✦ Formă de aşezare a armelor, în care tălpile paturilor sunt dispuse circular pe sol, iar vârfurile ţevilor se sprijină unele de celelalte. **4.** Exerciţiu de gimnastică, executat de mai multe persoane, care se aşază în rânduri suprapuse, tot mai înguste spre vârf, în formă de **p. (1)**. **5.** (ANAT.) *P. bulbară* = fiecare dintre proeminenţele cordoanelor anterioare ale măduvei spinării, la nivelul bulbului rahidian. *Piramidele lui Malpighi* v. *Malpighi*. **6.** (ECOL.) *P. trofică* = diagramă care prezintă schematic raporturile cantitative între organismele dintr-un ecosistem, la fiecare nivel al lanţului trofic. **7.** *Piramida vârstelor* = diagramă prin care se reprezintă simetric, pentru cele două sexe, numărul de locuitori, pe grupe de vârste, dintr-o anumită unitate administrativă.

PIRAMIDÓN (< fr. {i}) s.n. (FARM.) Amidopirină.

PIRANDELLO, Luigi (1867-1936), scriitor italian. Fondator (1925) al „Teatrului de Artă" din Roma. Nuvele („Nuvele pentru un an") şi romane („Exclusa", „Răposatul Mattia Pascal"), evocând satiric universul micii burghezii meridionale. Teatru de esenţă intelectualistă în care, recurgând la formula „teatrului în teatru" şi a teatrului cu măşti, relevă aspecte paradoxale şi absurde ale existenţei moderne („Henric al IV-lea", „Şase personaje în căutarea unui autor", „Să-i îmbrăcăm pe cei goi"). Versuri („Elegii renane"). Eseuri („Umorul"). Premiul Nobel pentru literatură (1934).

PIRANESI, Giovanni Battista (1720-1778), gravor şi arhitect italian. Acvaforte, în perspectrive colosale, într-o viziune fantastică („Vederi din Roma", „Antichităţi romane"); seriile „Carcerele" - capodopera sa.

PIRANHA v. piraia.

PIRANOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *pir-* + gr. *ano* „sus" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea radiaţiei solare difuze.

PIRARGIRÍT (< fr. {i}; {s} *pir-* + gr. *argyros* „argint") s.n. Sulfostibiură naturală de argint cristalizată în sistemul romboedric, colorată în roşu-închis până la negru şi cu luciu adamantin. Este un minereu de argint.

PIRÁT (< fr., lat., gr.) s.m. Persoană care săvârşeşte acte de piraterie; corsar. ✦ *P. al aerului* = persoană care comite o piraterie aeriană.

PIRATERÍE (< fr.) s.f. Jaf, tâlhărie. ✦ (DR.) Infracţiune care constă în jefuirea, prin acte de violenţă, săvârşite de către echipajul unei nave, împotriva persoanelor sau bunurilor care se găsesc pe acea navă ori împotriva altei nave. Întâlnită în Antic. în bazinul mediteranean. Măsuri drastice împotriva **p.** au fost luate după Congresul de la Utrecht (1713-1715). ✦ *P. aeriană* = infracţiune care constă în acte de violenţă şi de ameninţare asupra echipajului unui avion (şi a pasagerilor) săvârşite de o persoană sau un grup de persoane înarmate, în scopul schimbării rutei avionului.

Pireu. Vedere generală

PIRE, Dominique (Georges) (1910-1969), cleric şi educator belgian. Dominican. Fondator al unei organizaţii (1949) pentru sprijinirea persoanelor strămutate abuziv şi al Institutului Internaţional „Mahatma Gandhi" (1960) care îndemna tineretul către pace şi prietenie. Premiul Nobel pentru pace (1958).

PIRELLI, societate italiană fondată în 1872 de Giovanni Battista **P.** (1848-1932) pentru producţie de cabluri electrice, pneuri pentru vehicule şi articole din cauciuc pentru industrie, agricultură şi consum. Între 1970 şi 1981 a colaborat cu firma *Dunlop*. Din 1988 şi-a concentrat activitatea pentru producţia de pneuri într-o nouă societate, **P.** Tyre Holding.

PIRENNE 1. Henri (1862-1935), istoric belgian. Specialist în istoria Ev. Med. Lucrări de istorie economică şi socială („Oraşele în Evul Mediu", „Istoria Europei de la migraţii la sec. 16"). M. de onoare al Acad. Române (1924). **2. Jacques** (1891-1972), istoric belgian. Fiul lui **P. (1)**. Specialist în istoria Orientului Antic („Civilizaţia sumeriană"). Lucrări de sinteză: „Marile curente în istoria universală", „Istoria Europei de la 1500 la 1955".

PIRETRUM s.m. Plantă din fam. asteraccelor (*Chrysanthemum cinerariifolium*), din ale cărei flori se extrage un insecticid puternic, *piretrina*, lipsit de toxicitate pentru alte animale şi om şi uşor biodegradabil. Este cultivată în special în Africa de Est.

PIREU (PIRAIEUS, PIRAIEVS, PEIRAIEUS, PIREEFS), oraş în SE Greciei peninsulare, port la G. Saronikós, situat la 8 km SV de Atena; 175,6 mii loc. (2001). Şantiere navale. Ind. constr. de maşini. Prelucr. petrolului şi a gazelor naturale. În Antic. a fost principalul port militar şi comercial al Atenei, cu o dezvoltare deosebită în sec. 5 î.Hr., în timpul lui Pericle.

PIREXÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pyrek[tikos]* „febril") s.f. Stare febrilă cauzată de o infecţie.

PIRHELIOGRÁF (< fr. {i}) s.n. Pirheliometru înregistrator.

PIRHELIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *pir-* + gr. *helios* „Soare" + *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea prin absorbţie a radiaţiei solare directe.

PIRIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă organică heterociclică, cu caracter bazic, izolată din gudroanele de cărbuni. Lichid toxic incolor (p. f. 116° C), cu miros caracteristic, miscibil cu apa, cu alcoolul, cu eterul, cu anumite uleiuri. Folosită la fabricarea de medicamente, coloranţi etc.

PIRIDOXÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Vitamina B_6.

PIRIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *pirum* „pară" + *forma*) adj. În formă de pară.

PIRIMIDÍNĂ (< fr.) s.f. Bază azotată ai cărei derivaţi (bazele pirimidinice) sunt constituenţi importanţi ai acizilor nucleici şi ai vitaminelor B_1 şi B_2. V. şi *purină*.

PIRIN, masiv muntos în SV Bulgariei, între văile Mesta şi Struma. Alt. max.: 2 914 m (vf. Vihren). Parc Naţional.

PIRINEI, sistem muntos, la graniţa dintre Franţa şi Spania, între G. Biscaya şi M. Mediterană. Alt. max.: 3 404 m (vf. Pico de Aneto, în masivul Maladeta). După caracterele morfologice se împart în: *P. vestici* cu altitudini mijlocii, *P. centrali*, cei mai înalţi, cu gheţari actuali şi *P. estici* cu culmi alungite, despărţite de depr. intramontane. Pe versantul de SE se află principatul *Andorra*. Expl. de min. de fier, mangan, cobalt, nichel, bismut, bauxită, marmură. Izvoare minerale în N.

PIRINEICĂ, Peninsula ~ v. Iberică.

PIRI REIS (pe numele adevărat *Piri Ibn Hadji Mehmet*) (c. 1465-c. 1550), navigator şi cartograf turc. Comandant al flotei otomane în Egipt; i se atribuie un manual de navigaţie în M. Mediterană („Bahriye").

PIRÍTĂ (< fr., gr.) s.f. Bisulfură naturală de fier, cristalizată în sistemul cubic; se utilizează la fabricarea acidului sulfuric; uneori conţine şi aur, argint, cupru etc., care se extrag prin prelucrare complexă.

PIRNA, oraş în E Germaniei, pe stg. fl. Elba (Saxonia); 41,4 mii loc. (2002). Staţiune balneară. Monumente: Biserica Sankt Marien (1502-1546), Biserica Dominicană (sec. 14), Primărie (sec. 16), castelul Sonnenstein (sec. 16), cu elemente gotice, baroce şi renascentiste.

Luigi Pirandello

Nicolai I. Pirogov

PIR[O]- (< fr.; {s} gr. *pyr, pyros* „foc") Element de compunere care înseamnă „de foc" (referitor la) „foc" sau (referitor la) „temperaturi înalte".

PIROBORIDAVA, davă geto-dacică, situată, potrivit izvoarelor istorice, pe Siret. Identificată cu aşezarea de la *Poiana* (com. Nicoreşti, jud. Galaţi).

PIROCATECHÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă organică din clasa fenolilor polihidroxilici (ortodihidroxibenzen), solidă, solubilă în apă, cu caracter reducător; folosită ca revelator fotografic, la fabricarea unor coloranţi.

PIROCLÁSTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre formaţii geologice, roci şi despre părţile lor componente etc.) Care compun sau sunt alcătuite din piroclastite, care se referă la piroclastite. ✧ *Materiale p.*, fragmente solide expulzate în cursul unor erupţii vulcanice, rezultate fie din ruperea coşului vulcanic sau a umpluturii acestuia, fie din solidificarea lavei aruncate în aer. În unele tipuri de erupţii vulcanice sunt expulzate cantităţi imense de *m.p.* care se deplasează cu viteze foarte mari, cu efecte catastrofale.

PIROCLASTÍT (< fr.; {s} *piro-* + gr. *klastos* „sfărâmat") s.n. Rocă mixtă vulcanogenă, sedimentară, formată prin acumularea materialului expulzat prin exploziile vulcanice.

PIROELECTRICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Modificare a stării de polarizare electrică a feţelor anumitor cristale sub acţiunea unei variaţii de temperatură.

PIROFÍL, -Ă (< it.; {s} *piro-* + gr. *philos* „iubitor") adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care are atracţie pentru foc. **2.** Adj. Care nu se alterează în contact cu focul.

PIROFILÍT (< fr. {s}; *piro-* + gr. *phyllon* „foaie") s.n. Silicat hidratat de aluminiu din grupa talcului; utilizat în ind. hârtiei, ceramicii, cauciucului etc.

PIROFOBÍE (< fr.; {s} *piro-* + gr. *phobos* „frică") s.f. Stare patologică manifestată printr-o teamă exagerată faţă de foc.

PIROFÓR (< fr. {s}; *piro-* + *phoros* „care poartă") s.m. **1.** Substanţă care se aprinde în contact cu oxigenul sau cu aerul. **2.** (La pl.) Gen de insecte coleoptere care emit lumină fosforescentă (ex. licuriciul).

PIROGÁLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = pirogalol.

PIROGALÓL (< fr. {i}) s.n. Compus organic cristalin, din clasa fenolilor, alb, solubil în apă, alcool şi eter, inodor, cu gust amar, obţinut din acid galic; folosit ca revelator în fotografie, la determinarea oxigenului în analiza gazelor, ca antiseptic. Sin. *acid pirogalic*.

PIRÓGĂ (< fr., sp.) s.f. Ambarcaţie lungă şi îngustă, făcută dintr-un singur trunchi de copac scobit, din scoarţă de copac etc., folosită de amerindieni şi de locuitorii ins. din Oc. Pacific.

PIROGENÁRE (după fr. *pyrogénation* {i}; {s} *piro-* + gr. *gennaein* „a produce") s.f. Procedeu pentru realizarea unor reacţii chimice accelerate prin temperaturi relativ înalte (peste 500° C); piroliză.

PIROGNOSTÍE (< fr.; {s} *piro-* + gr. *gnostike* „cunoaştere") s.f. Ansamblu de metode de analiză calitativă, folosite mai ales pentru determinarea metalelor dintr-un mineral.

PIROGOV, Nikolai Ivanovici (1810-1881), chirurg rus. A introdus în anatomia topografică metoda secţiunilor pe cadavre congelate, iar în practica chirurgicală o serie de procedee operatorii originale. Autor al unui atlas anatomic.

Alexandru Piru

PIROGRAFÍT (< *piro-* + *grafit*) s. n. Grafit obținut prin sedimentarea produselor gazoase ale pirolizei hidrocarburilor (750– 2 400°C), cu termorezistență înaltă, folosit pentru protecția ajutajelor la motoarele rachetă.

PIROGRAVÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Tehnică de ornamentare a suprafeței obiectelor de lemn, os, piele etc., prin incizarea unui desen cu un instrument metalic ascuțit la vârf și înroșit în foc sau cu un termocauter. 2. Obiect gravat prin pirogravură **(1).**

PIRÓL (< fr.) s.n. Compus heterociclic nesaturat care se prezintă ca un lichid incolor, cu miros de cloroform, puțin solubil în apă, foarte solubil în alcool, eter, benzen; izolat din gudroanele de cărbune; constituent important al unor compuși naturali (clorofilă, indigou, proteine etc.).

PIROLIGNÓS (< fr.; {s} *piro-* + lat. *lignosus* „lemnos") adj. *Acid* ~ = fracțiune obținută prin distilarea uscată a lemnului, de culoare brună sau neagră, cu miros specific, din care se separă acid acetic, acetonă etc.

PIROLÍZĂ (< fr.; {s} *piro-* + gr. *lysis* „dizolvare") s.f. Pirogenare.

PIROLUZÍT (< fr. {i}) s.n. Bioxid natural de mangan. Utilizat la extragerea manganului, în ind. sticlei, a vopselelor de ulei etc.

PIROMANÍE (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *mania* „nebunie") s.f. Formă de tulburare psihică în care bolnavul simte impulsul de a distruge prin foc.

PIROMANȚÍE (< fr.; {s} *piro-* + gr. *manteia* „ghicit") s.f. Practică de a ghici prin observarea focului, a flăcărilor, folosită în Grecia Antică.

PIROMETAMORFÍSM (< fr.) s.n. Metamorfismul rocilor datorat temperaturii corpurilor eruptive, fierbinți, din vecinătatea lor; în general, ca urmare a procesului de p., iau naștere corneene și marmure cu conținut de minerale caracteristice.

PIROMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține pirometrului; referitor la pirometrie. ✧ *Con p.* = pirometru ceramic.

PIROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ansamblul procedeelor utilizate pentru măsurarea temperaturilor înalte.

PIROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea temperaturilor înalte, bazat pe măsurarea tensiunii electrice a unui termocuplu *(p. termoelectric)*, a rezistenței electrice a unui conductor *(p. cu rezistență)* sau pe evaluarea energiei luminoase emise de corpul respectiv *(p. optic)*. ✧ *P. ceramic* = corp de formă piramidală, compus din amestecuri minerale, care se înmoaie la o temperatură fixă, caracteristică; con pirometric, con Seger.

Turnul/Campanila din Pisa

PIRÓN (< sl.) s.n. Cui din oțel, de dimensiuni mai mari.

PIRONÍ vb. IV tranz. **1.** A prinde, a fixa cu (sau în) piroane. **2.** Fig. A împiedica pe cineva să se miște; a imobiliza, a înțepeni. **3.** Fig. A-și concentra privirea, gândul etc. asupra cuiva sau a ceva.

PIRONÍT, -Ă adj. 1. Fixat în piroane, țintuit; *fig.* (despre oameni) nemișcat, imobilizat, înțepenit. **2.** Fig. Încremenit de emoție, de durere etc. ✦ Fig. (Despre atenție, gânduri etc.) Concentrat, îndreptat spre... 3. Fig. (Despre ochi sau privire) Fixat, ațintit asupra cuiva sau a ceva.

PIROPLASMÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Denumire generică dată unui grup de boli provocate de paraziți monocelulari care atacă globulele roșii din sânge; produc febră mare. Se transmite prin căpușe și este frecventă la taurine, cabaline și ovine.

PIROSCÁF (< it., fr.; {s} *piro-* + gr. *skaphos* „corabie") s.n. (Înv.) Navă acționată de un motor cu aburi.

PIROSCÓP (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Dispozitiv pentru determinarea aproximativă a temperaturilor înalte.

PIROSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Termen prin care se înțelegea interiorul globului terestru, unde materia există în stare topită și care reprezintă sursa proceselor magmatice.

PIROSTÁT (< fr.; {s} *piro-* + gr. *statos* „care stă") s.n. Aparat de supraveghere și de menținere constantă a temperaturii într-o cameră de ardere sau într-un cuptor industrial.

PIROSTRÍE (< ngr.) s.f. (Mai ales la pl.) **1.** Unealtă de gospodărie făcută dintr-un cerc sau un triunghi de fier sprijinit pe trei picioare, folosită ca suport pentru ceaunul sau oala pusă la foc. **2.** Cunună care se pune pe capul mirilor în timpul oficierii slujbei pentru căsătoria religioasă.

PIRÓȘCĂ (< rus.) s.f. Preparat culinar, asemănător colțunașului, făcut din cocă umplută cu carne, cartofi, brânză, varză etc.

PIROTEÁLĂ (< *piroti*) s.f. Somnolență, toropeală, picoteală, moțăială.

PIROTEHNÍE (< fr.; {s} *piro-* + gr. *tekhne* „meșteșug") s.f. Tehnica fabricării materialelor și a dispozitivelor de inițiere a exploziilor la proiectile, la mine etc.; pirotehnică. ✦ Tehnica folosirii și a producerii focului de artificii.

PIROTÉRMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *thermos* „cald") adj. (Despre procese, instalații etc.) Care dezvoltă căldură prin ardere.

PIROTÍ vb. IV intranz. **1.** A dormita, a moțăi, a picoti. **2.** A boli; a lâncezi; a tânji.

PIROTÍNĂ (< fr.) s.f. Sulfură naturală de fier, cristalizată în sistemul hexagonal, slab magnetică; utilizată la prepararea acidului sulfuric.

PIROUÉ, Georges (1920–2005), scriitor elvețian de limbă franceză. Eseuri despre Proust, Pirandello și C. Pavese. Romane („Focuri și locuri", „Gloria sa solitară").

PIROXÉNI (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *xenos* „străin") s.m. pl. Silicați naturali de fier, magneziu, calciu etc., cristalizați în sistemul monoclinic sau rombic; constituenți importanți ai rocilor magmatice bazice și ultrabazice. Există **p.** alcalini și alcalino-pământoși.

PIROXILÍNĂ (< fr. {i}; {s} *piro-* + gr. *xylon* „lemn") s.f. Amestec de esteri nitrici ai celulozei; folosit la fabricarea explozivilor, colodiului, celuloidului etc.

PIRPIRÍU, -ÍE (< tc.) adj. (Și subst.) Nedezvoltat, pipernicit, jigărit, sfrijit.

PIRQUET, Clemens von (1874–1929), medic austriac. A pus la punct tehnica studiului reacțiilor cutanate la tuberculină și a introdus conceptul de alergie (1906).

PIRU, Alexandru (1917–1993, n. Mărgineni, jud. Bacău), istoric și critic literar român. A abordat toate perioadele literaturii române. Monografii („G. Ibrăileanu", „C. Negruzzi"), sinteze („Literatura română veche", „Literatura română premodernă", „Panorama deceniului literar românesc 1940–1950", „Istoria literaturii române"). Romanul „Cearta". M. post-mortem al Acad. (2006).

PIRUÉTĂ (< fr.) s.f. Rotire a corpului în jurul axei sale pe un singur picior, pe vârf sau călcâi, pe loc sau în deplasare (în baletul clasic, patinaj și gimnastică, aruncarea discului, ciocanului etc.); figură de dans care constă în această rotire.

PIRUM, cetate geto-dacică situată, potrivit izvoarelor antice, în zona centrală a terit. României. Neidentificată.

PIRÚVIC adj. *Acid* ~ = acid organic, compus intermediar în metabolismul glucidelor și în fermentația alcoolică, provenit din degradarea glucozei.

PISÁ (lat. *pinsare*) vb. I tranz. **1.** A zdrobi cu ciocanul, cu pisălogul, a transforma în praf sau a mărunți o substanță. **2.** Fig. A plictisi, a sâcâi pe cineva, insistând exagerat asupra unui lucru. **3.** Fig. A bate tare pe cineva.

PISA, oraș în VNV Italiei (Toscana), pe Arno; 89,6 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Universitate (1343). Muzeul Național San Matteo (f. 1949). Monumente: Domul (1063–1118, cu refaceri din sec. 14), Baptisteriul (1152, cu completări din sec. 14), Turnul/ Campanila de formă circulară (1173, completat în 1372), faimos prin înclinarea lui față de axa verticală, Turnul/ Campanila Vasari (1570–1572), bisericile San Michele (990), Santa Cecilia (1103), Santa Catarina (1251–1300), Santa Maria della Spina (1323–1333), San Stefano (1565–1569), Palazzo dei Medici (sec. 13–14), Palazzo Reale (1559), Palazzo dei Cavalieri (1562), Casa lui Galilei ș.a. Muzee. Fundată, probabil de liguri, centru etrusc (sec. 4 î.Hr.), a fost ocupată de romani care au instituit aici o colonie (179 î.Hr.) și apoi un municipiu (89 î.Hr.). Oraș liber (1081), intră sub stăpânirea familiei Visconti (1399–1402) și apoi a Florenței (1406). Important centru comercial (din sec. 9) a avut conflicte cu Genova și Veneția pentru supremație în comerțul maritim. Aici a avut loc în 1409, în timpul Marii Schisme, conciliul ecumenic care l-a ales ca papă pe Alexandru V. A intrat în componența Italiei în 1860, împreună cu Toscana, de care fusese cucerită (1815).

PISANELLO (Antonio Pisano, zis il ~) (c. 1390–c. 1455), pictor și medalist italian. Fresce („Sf. Gheorghe eliberând prințesa", în Palatul dogilor din Veneția), portrete („Lionello d'Este", „Ginevra d'Este") și compoziții de șevalet („Vânătoarea Sf. Hubert"), cu un desen grațios și detalii realiste. Medalii remarcabile prin puritatea desenului („Împăratul Ioan VIII Paleolog").

PISANI, familie nobiliară venețiană amintită din sec. 10. Mai importanți: **Niccolo** (sec. 14), amiral. A învins o flotă genoveză la Alghero (1353); **Vettore** (1324–1380), amiral, cunoscut ca unul dintre cei mai mari conducători ai Veneției. A luptat în al patrulea război împotriva Genovei (1350–1355), obținând victorii la Cattaro și Sebenico (1378) și capturând portul Chioggia.

PISANI, Vittore (1899–1991), lingvist italian. Specialist în limbile indo-europene („Lingvistica indo-europeană", „Geolingvistica și limbile indo-europene").

PISÁNIE (< sl.) s.f. Inscripție săpată în piatră, în lemn sau pictată deasupra ușii principale la intrarea într-o

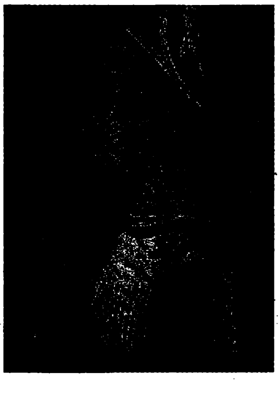

Pisanello: „Portretul Ginevrei d'Este"

biserică, în care sunt consemnate datele privind hramul, ctitorul, donatorul, meşterul, data ridicării etc. Prezentă la orice biserică ortodoxă din România; în cele vechi, în slavonă sau cu caractere chirilice.

PISANO, sculptori italieni care au întemeiat la Pisa prima mare şcoală de sculptură italiană: **1. Nicola P.** (c. 1220–c. 1283). Basoreliefuri şi sculpturi, sinteză originală a statuarei antice, a sculpturii bizantine şi a goticului francez (reliefurile amvonului Baptisteriului din Pisa, 1260). Autor al celebrei „Fontana Maggiore" din Perugia. **2. Giovanni P.** (c. 1245–c. 1314), arhitect şi sculptor. Fiul lui **P. (1)**. Seria de statui, de factură gotică, pentru faţada Catedralei din Siena, amvonul Domului din Pisa, monumentul funerar al Margheritei de Brabant din Genova etc. **3. Andrea P.** (pe numele adevărat *Andrea da Pontedera*) (c. 1290–c. 1349), sculptor şi arhitect. A construit Catedrala din Orvieto. În sculptura sa, de factură gotică, se resimte echilibrul clasic. Basoreliefuri pe prima poartă a Baptisteriului şi pe campanila Domului din Florenţa. **4. Nino P.** (c. 1315–c. 1368), sculptor. Fiul lui **P. (3)**. „Madone" în maniera statuarei gotice franceze („Madona cu pruncul", la Florenţa).

PISÁR (< sl., pol.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Secretar (domnesc); grămătic, diac.

PISAREV, Dmitri Ivanovici (1840–1868), critic literar şi publicist rus. Reprezentant al nihilismului rus. Pamfletul său „Guvernul rus sub protecţia lui Schedo-Ferroti" în care lua apărarea lui *Herzen,* i-a atras arestarea şi închisoarea (1862–1867). Promotor al realismului critic în estetică („Distrugerea esteticii").

PISĂLÓG, -OÁGĂ (< *pisa*) subst., adj. **1.** S.n. Unealtă casnică rotunjită ca o măciucă la capăt, folosită pentru pisat în piuă **(1). 2.** Adj., s.m. şi f. (Fam.) (Persoană) care plictiseşte pe cineva, insistând exagerat asupra unor lucruri, a unor probleme etc.

PISĂLOGÍ vb. IV tranz. (Fam.) A pisa **(2)**; a sâcâi; a plictisi.

PISC s.n. **1.** Punct dominant, de formă ascuţită, pe o culme muntoasă; *p. ext.* vârf. **2.** (Pop.) Interfluviu îngust, terminat în unghi ascuţit, la confluenţa a două pâraie. **3.** Capătul de dinainte, ascuţit şi încovoiat în sus, al unei luntre. Se mai numeşte *bot(niţă)* sau *bour.*

PISCATOR, Erwin (1893–1966), regizor şi teatrolog german. În 1934 a emigrat în U.R.S.S., apoi în Franţa şi S.U.A. Reîntors în ţară după război, a condus teatrul „Am Kurfürstendamm" (1962–1966). Iniţiator al teatrului politic. Împreună cu B. Brecht, a fundamentat teatrul epic, folosind o serie de inovaţii tehnice (scena turnantă, decorul etajat, proiecţia cinematografică).

PISCÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *piscis* „peşte" + *colere* „a cultiva") adj. Care ţine de piscicultură sau de pescuit, privitor la peşti, la piscicultură sau la pescuit.

PISCICULTÚRĂ (< fr.) s.f. Ramură a zootehniei, care se ocupă cu creşterea (reproducerea, dezvoltarea etc.) peştelui în apele naturale, heleşteie şi iazuri etc. şi cu ansamblul măsurilor pentru sporirea producţiei piscicole.

PISCÍNĂ (< fr.) s.f. **1.** Bazin cu peşti, amenajat în scop decorativ sau în scop productiv. **2.** Bazin artificial de înot, acoperit sau în aer liber. În Antic., în locuinţele romane foarte luxoase, existau, la începutul erei creştine, bazine rituale în care se făcea botezul prin imersiune (ex. **p.** din Baptisteriul din Poitiers, sec. 5).

PISCU, com. în jud. Galaţi, în C. Siretului inferior; 4 983 loc. (2008).

PISCU VECHI, com. în jud. Dolj, pe stg. Dunării; 2 802 loc. (2008).

PISCUL BACIULUI v. **La Om.**

PISCUL CRĂSANILOR, înălţime care domină valea Ialomiţei în apropierea satului Crăsani, com. Balaciu, jud. Ialomiţa. Aici s-au descoperit urmele unei aşezări geto-dace de la sfârşitul celei de-a doua perioade a Epocii Fierului (sec. 3 î.Hr.).

PISEMSKI, Aleksei Feofilaktovici (1821–1881), scriitor rus. Reprezentant al poporanismului. Creaţie prezentând ironic sau acuzator idealismul intelectualităţii („Păcatul bătrâneţii" – capodopera sa, „Oamenii anului patruzeci"), problema ţărănească („O mie de suflete", drama „O soartă amară") sau emanciparea femeii („Boieroaica").

PISÉTĂ (< fr.) s.f. Recipient de laborator alcătuit dintr-un balon (de sticlă) şi dintr-un tub prin care trece un jet subţire de lichid cu care se spală vasele de laborator şi filtrele.

PISÍCĂ (< *pis*) s.f. **I. 1.** Mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul suplu, cu blană de diverse culori, cu cap rotund, bot scurt, maxilare puternice şi gheare retractile (*Felis catus*); (pop.) mâţă. Domesticită, prezintă un mare număr de rase şi de varietăţi (comună, numită şi europeană, cu păr scurt, persană, norvegiană de pădure, angora, siameză, birmaneză etc.). ✧ *P. sălbatică* = mamifer de pradă, cu blană tărcată şi vârful cozii negru *(Felis silvestris)*. Trăieşte în pădurile din Europa şi Asia. În lume mai există numeroase alte specii de **p.** (în general un număr mic de exemplare), printre care în Africa *p. libiană, p. cu picioare negre, p. de deşert;* în Asia *p.-leopard, p.-pescar, p. de barcană, p. marmorată;* în America de Sud *p. de pampas, p. chiliană, p. andină.* Cele mai multe sunt specii periclitate, ocrotite. *P.-tigru* = serval. **2.** *Pisică-de-mare* = peşte selacian marin, cu corpul turtit dorsoventral, lipsit de solzi, de c. 60–100 cm lungime, cu un spin veninos în coadă *(Trygon pastinaca)*. **II.** (TEHN.) **1.** Dispozitiv pentru agăţarea şi declanşarea berbecului de sonetă cu cădere liberă. **2.** Căruciorul unei maşini de ridicat. **3.** Mănunchi de sârme din oţel folosit la curăţarea utilajelor de foraj.

PISIDES, Georgios (prima jumătate a sec. 7), poet bizantin. Continuator al poeziei profane bizantine, a iniţiat o nouă şcoală poetică, ce renunţă la hexametru în favoarea epigramei. Poeme epice cu conţinut istoric sau filozofic („Hexaemeron", „Cosmogonia"). Epigrame.

PISIDIA, reg. istorică în S. Asiei Mici pe terit. actual al Turciei, învecinată cu Licia (SV), Caria (V), Frigia (N), Licaoma (E) şi Pamfilia (S). Inclusă în Imp. Persan (sec. 6–4 î.Hr.), cucerită de Alexandru cel Mare (333 î.Hr.). În epoca elenistică aparţine Regatului Seleucid (din 301 î.Hr.), Pergamului (188–133 î.Hr.). Anexată de prov. romană Cilicia (101 î.Hr.) şi ulterior de Galatia (25 î.Hr.). Împăratul Diocleţian a constituit prov. **P.** (297), mai târziu centrul themei bizantine Anatolia.

PISISTRATE (PEISISTRATOS) (c. 600–527 î.Hr.), tiran al Atenei (560–527 î.Hr.). Reforme încurajând comerţul, agricultura, artele, punând bazele hegemoniei ateniene din sec. 5 î.Hr. A construit temple, a instaurat cultul lui Dionysos şi a favorizat Jocurile panateene.

PISO, familie plebeiană din Roma antică. Mai importanţi: **1. Caius Calpurnius** (?–65), orator şi om politic. Condamnat la exil de *Caligula* (40), consul sub Claudius (41), prieten al lui Seneca, iniţiatorul unei coaliţii împotriva lui Nero. Descoperit, s-a sinucis. **2. Cnaeus Calpurnius** (?–20), om politic roman. Consul (7 î.Hr.), guvernator al Africii şi Hispaniei Tarraconeuns. Guvernator al Siriei (17–19); în conflict cu *Germanicus*. S-a sinucis.

PISO, Ioan (n. 1944, Petroşani), istoric şi arheolog român. Contribuţii importante privind istoria romană („Fasti provinciae Daciae I Die senatorischen Amtströger", „Inscriptions d'Apulum (Inscriptions de la Dacie Romaine III–V).

PISO, Ion (n. 1926, Bucureşti), tenor român. Prim-tenor la Cluj şi Bucureşti. Carieră internaţională în opere de Donizetti, Verdi („Rigoletto", „Trubadurul"), Puccini („Tosca") sau din sec. 20 (Britten). Activitate de muzică de cameră. Înregistrări discografice pentru Philips, Ariola, Electrecord.

PISOĂR (< fr.) s.n. Vas montat pe un perete, folosit de bărbaţi pentru urinat; *p. ext.* parte a closetului public în care sunt instalate astfel de vase.

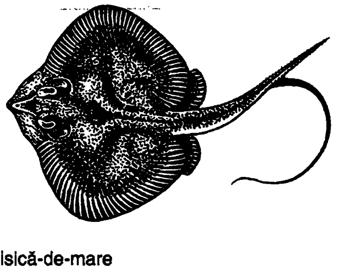

Pisică-de-mare

PISOLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *pisos* „mazăre" + *lithos* „piatră") s.n. Agregat de minerale alcătuit din formaţii sferoidale, care se formează în apele termale cu un conţinut mare de bicarbonat de calciu.

PISSARRO, Camille (pe numele adevărat *Jacob Abraham*) (1830–1903), pictor francez. Reprezentant al impresionismului. Peisaje rustice („Primăvara") sau evocând animaţia marilor artere ale Parisului („Efect de noapte, Bulevardul Montmartre"). Atras de neoimpresionism („Piaţa Teatrului Naţional").

PISTARINO, Geo (n. 1917), istoric italian. Fondator şi director (până în 1989) al Institutului de Medievistică, formând o importantă şcoală de specialişti în paleografia latină. Iniţiator al unor ediţii de documente medievale, multe privind istoria M. Negre şi a Mediteranei Orientale („Chilia genovezilor la gurile Dunării"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

PÍSTĂ (< fr.) s.f. **1.** Fâşie de teren amenajată în mod corespunzător pentru o circulaţie cu caracter special (ex. **p.** de decolare-aterizare). ✦ Suprafaţă în linie dreaptă sau circulară, amenajată pentru competiţii de atletism, alergări etc. **2.** Fig. Direcţie, curs (care conduce spre un anumit scop). **3.** *P. sonoră* = fâşie îngustă de-a lungul unei pelicule cinematografice, pe care sunt înregistrate dialogul şi muzica filmului. ✦ (La magnetofon) Fiecare dintre traseele înguste şi paralele ale unei benzi magnetice pe care se poate face o înregistrare.

PISTÍL (< fr. {i}; {s} lat. *pistillus* „pilon") s.n. **1.** Organul femel reproducător al florii, aşezat în partea centrală, format din ovar, stil şi stigmat. Sin. *gineceu* **(3). 2.** Obiect din sticlă, din porţelan etc., folosit pentru pulverizarea şi omogenizarea diferitelor substanţe chimice sau farmaceutice în mojar.

PISTOIA, oraş în N Italiei (Toscana); 84,2 mii loc. (2001). Monumente: catedrala romanică (sec. 12–13), Baptisteriul (1338–1359), construit după planurile lui Andrea Pisano, Primăria (1294–1385), bisericile San Andrea (sec. 12), San Francesco al Prato (1294–1394), Santa Maria delle Grazie (1452–1469), Madonna dell'Umilità (1494–1519), Palazzo Pretorio (1367). Turism. În Antic. s-a numit *Pistoria.* Aici a fost înfrânt Catilina (62 î.Hr.) de forţele senatoriale. Ocupat de ostrogoţi (sec. 5), longobarzi (sec. 6), a devenit comitat carolingian (sec. 9). Oraş liber (1107), a intrat în stăpânirea Lucca-ei (1322) şi a Florenţei (1329). În 1786 aici a avut loc un sinod jansenist împotriva activităţii papale.

PISTÓIA, Cino da (1270–1337), poet italian. Versuri („Canzoniere"), în maniera „dulcelui stil nou". Susţinător al guelfilor albi.

PISTÓL^{1} (< ngr., germ.) s.n. **1.** Armă de foc de dimensiuni mici, mânuită cu o singură mână. Inventat în sec. 16, a suportat îmbunătăţiri în sec. 19 (1835, de S. Colt şi 1851 de R. Adams). ✧ *P.-mitralieră* = armă automată uşoară cu ţeavă scurtă şi cu bătaie mai mică decât a puştii-mitraliere. Inventat de H. Borchardt (1893) şi perfecţionat de C. Luger (1900). Sin. *automat. P. de rachete* (sau *de semnalizare*) = **p.** cu care se trag rachetele de semnalizare. *P. portbandulă* = p. cu ţeavă lungă care aruncă o bandulă purtătoare a unei parâme. **2.** (TEHN.) Aparat portativ având forma de **p. (1)**, folosit pentru diferite operaţii tehnologice. ✧ *P. de metalizat* = aparat portativ pentru metalizarea suprafeţei diferitelor obiecte. *P. de vopsit* = aparat pulverizator pentru vopsirea prin stropire a suprafeţelor.

PISTÓL^{2} (< fr.) s.m. Veche monedă de aur din sec. 16 (franceză, italiană etc.), a cărei valoare a variat în funcţie de epocă.

PISTOLÁR (< *pistol*^{1}) s.m. **1.** Specialist în tragerile cu pistolul (în special în *western*-uri). ✦ Sportiv specializat în probele de tir cu pistolul. **2.** (peior.) Persoană care foloseşte (în mod ilegal) pistolul.

PISTOLÉT (< fr.) s.n. Armă de foc semiautomată, de dimensiuni mici, mânuită cu o singură mână. Spre deosebire de revolver, are magazia de cartuşe cu încărcătorul montat în pat.

PISTÓN (< fr., it.) s.n. **1.** Organ de maşină, în general de formă cilindrică, care contribuie la transformarea energiei fluidului din cilindrul motorului termic în energie mecanică sau a energiei mecanice în energia fluidului, la pompe compresoare etc. **2.** Instrument muzical de suflat, confecţionat din alamă, asemănător cu trompeta. ✦ Clapă mobilă care deschide sau închide un orificiu la unele instrumente de suflat.

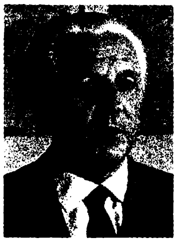

Erwin Piscator

Pitagora

PISTON, Walter (1894–1976) compozitor american. Considerat un „Brahms american" al generației sale. Tehnici moderne îmbinate cu tentative de asimilare a jazzului, apoi poziție neoclasică și conservatoare. Opt simfonii, concerte, muzică de cameră. Tratate de contrapunct, de armonie și de analiză.

PISTONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A extrage țițeiul dintr-o gaură de sondă, cu ajutorul unui piston special. **2.** (Fam.) A insista, a stărui pe lângă o persoană, pentru a afla sau a obține ceva.

PISTONFÓN (< fr.; {s} fr. *piston* + gr. *phone* „sunet") s.n. Dispozitiv de etalonare a microfoanelor în domeniul frecvențelor joase.

PISTRÚI (< sl.) s.m. Mică pată brună sau gălbuie pe piele (mai ales la oamenii blonzi sau roșcați).

PIȘCÁ vb. I **1.** Tranz. A ciupi pielea cuiva cu vârful degetelor sau cu unghiile. ✦ A ridica cu vârful degetelor coardele unor instrumente muzicale și a le da drumul pentru a le face să vibreze. **2.** Tranz. (Despre insecte) A înțepa, a mușca. (Despre plante urticante) A urzica. ✦ Fig. A înțepa cu vorba, a tachina, a șfichiui. **3.** Tranz. A rupe puțin câte puțin din ceva. ✦ (Fam.) A sustrage; a șterpeli, a ciupi. 4. Tranz. și intranz. (Despre vânt, frig etc.) A provoca o senzație dureroasă, ca de înțepătură, de ardere. ✦ Tranz. (Despre brumă, ger etc.) A vătăma parțial frunzele sau fructele plantelor. **5.** Tranz. și intranz. (Despre băuturi alcoolice, mâncăruri condimentate etc.) A produce o senzație de usturime, de înțepătură (pe limbă, în nări).

PIȘCHIA, com. în jud. Timiș, situată în C. Vingăi; 2 802 loc. (2008).

PIȘCOLT, com. în jud. Satu Mare, la granița cu Ungaria; 3 191 loc. (2008). În satul P., menționat documentar în 1329, se află o biserică din sec. 15 (azi biserică reformată).

PIȘCÓT (< magh.) s.n. Biscuit cu porozitate mare, din aluat moale, preparat din făină, ouă și zahăr, având, de obicei, o formă alungită.

PITÁC^{1} (< rus., scr.) s.m. 1. Monedă rusească de argint sau de aramă. 2. Monedă austriacă de argint, care a circulat și în Țările Române în sec. 18. 3. (Pop. și fam.) Ban, monedă de mică valoare.

PITÁC^{2} (< sl.) s.n. (Înv.) **1.** Diplomă de boierie, decret de ridicare în rangul boieresc. **2.** Ordin, decret, poruncă scrisă. **3.** Scrisoare.

PITAGORA (PYTHAGORAS) (c. 570– c. 500 î.Hr.), matematician, filozof și doctrinar religios grec. Stabilit în S Italiei, la Crotona, este posibil să fi întemeiat aici o societate religioasă, unde a propovăduit doctrina transmigrării sufletelor și a inițiat cercetări științifice, descoperind teorema ce-i poartă numele și formulând doctrina potrivit căreia principiul tuturor lucrurilor se află în numere. V. *pitagoreism*. – **Teorema lui P.** = teoremă conform căreia într-un triunghi ABC dreptunghic în A, pătratul ipotenuzei este egal cu suma pătratelor catetelor ($BC^2 = AB^2 + AC^2$).

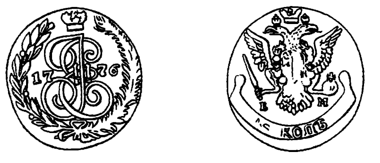

avers revers

Pitac^{1} (1)

PITAGORÉIC, -Ă (< germ.) adj., s.m. pl. **1.** Adj. Care ține de școala lui Pitagora; pitagoric. ✧ *Numere pitagoreice* (sau *pitagorice*) = trei numere naturale pentru care suma pătratelor a două numere este pătratul celui de-al treilea număr (ex. 3, 4 și 5). **2.** S.m. pl. Adepții lui Pitagora.

PITAGOREÍSM (PITAGORÍSM) (< germ., după fr.) s.n. Mișcare religioasă și filozofică în Grecia antică (sec. 6 î.Hr.), atingând un larg evantai de probleme: nemurirea și transmigrarea sufletelor, ascetism, reguli dietetice, conduita morală, comuniunea cu cosmosul divin, concepția despre lucruri ca numere.

PITÁGORIC, -Ă (< fr., it.) adj., s.m. Pitagoreic.

PITAGORÍSM (< fr.) s.n. Pitagoreism.

PITÁR (< *pită*) s.m. (În Ev. Med.) Dregător însărcinat cu pregătirea și distribuirea pâinii la curtea domnească în Moldova, iar în Țara Românească și cu îngrijirea caretelor curții domnești. ✧ *Mare* (sau *vel*) *p.* = boier de divan care supraveghea brutăria domnească și care avea în subordine mai mulți pitari.

PÍTĂ (< bg.) s.f. (Reg.) Pâine **(1)**. ✦ Fig. Hrană; *p. ext.* slujbă, funcție.

PIT BULL TERRIER (< engl.) subst. Rasă de câini creată prin încrucișări succesive ale buldogului cu diverși terrieri și, prin selecție, orientată spre obținerea de câini de luptă. Înrudit cu bull-terrierul, cu staffordshire terrierul englez și cu cel american (amstaff). Scund și îndesat, are musculatura dezvoltată; foarte rezistent, cu maxilare puternice, ochi rotunzi, depărtați unul de celălalt; înalt de 43–48 cm, cu greutate de 14–27 kg. Blana este scurtă, aspră, lucioasă, de culori diferite. Fiind considerată o rasă agresivă (deși acest comportament nu este înnăscut, ci se datorează unei educații necorespunzătoare), rasa nu a fost omologată în Europa.

PITCAIRN, mic arh. vulcanic în SE Polineziei. Ins. **P.** este locuită de descendenții marinarilor englezi, răzvrătiți, de pe vasul „Bounty" și ai femeilor tahitiene, care i-au însoțit. Posesiune britanică (din 1839). Centrul ad-tiv Adamstown.

PITCH LAKE, lac asfaltic în SV ins. Trinidad (M. Caraibilor), singurul depozit de asfalt natural exploatat din lume; 46 ha.

PITECANTRÓP (< fr. {i}; {s} gr. *pithekos* „maimuță" + *anthropos* „om") s.m. Reprezentant al lui *Homo erectus,* descoperit în ins. Java, care a trăit în urmă cu c. 700 000 ani și care prezenta caractere intermediare între *Homo habilis* și *Homo sapiens (Homo erectus Javanensis)*. Era adaptat atât la viața terestră, cât și la cea arboricolă; avea calota craniană turtită, osul frontal cu proeminență continuă, dar capacitatea craniană era mai mare decât a maimuțelor; dantura era de tip simian, dar femurul avea o formă asemănătoare cu cea omenească.

PITEOS (PYTHEOS) (sec. 4 î.Hr.), arhitect și sculptor grec. A participat la realizarea Mausoleului din Halicarnas (370–350 î.Hr.) și a templului zeiței Atena Polias din Priene (350–330 î.Hr.). Autor al unui tratat de arhitectură folosit de *Vitruviu.*

PITEȘTI 1. Câmpia Piteștiului, câmpie înaltă, în partea central-nordică a C. Române, având formă de evantai, alcătuită din poduri de terase ale căror alt. descresc de la 278 m în N, la 180 m în S. Fragmentată de râurile Cotmeana, Teleorman, Dâmbovnic, Mozacu, Neajlov ș.a. **2.** Lac de acumulare creat pe râul Argeș (în arealul municipiului **P.**) cu scop hidroenergetic și de alimentare cu apă. Volum: 4,5 mil. m^3. Cunoscut și sub numele *Pitești-Prundu.* 3. Municipiu, reșed. jud. Argeș, situat pe terasele de pe dr. râului Argeș, în zona de confl. cu Râul Doamnei; 173 927 loc. (2008). Ind. energetică, constr. de mașini, de prelucr. a lemnului, petrochimică. Rafinărie de țiței. Universitate (f. 1962). Teatrul „Alexandru Davila" (f. 1948). Muzeu județean. Parcul Natural Trivale (27 ha). Expoziție anuală florală „Simfonia lalelelor". Menționat documentar la 20 mai 1388, iar ca oraș la 16 aug. 1481. Declarat municipiu la 17 febr. 1968. Monumente: bisericile Sf. Dumitru (1409), Buna-Vestire-Greci (1564, cu modificări din sec. 18) și Sf. Gheorghe (ctitorie din 1656 a domnului Constantin Șerban Basarab, restaurată în 1875 și 1966–1968). În incinta Bisericii Domnești (Sf. Gheorghe) a funcționat (1700–sec. 19) o școală. Schitul Trivale, Primăria veche (1886), în stil neoclasic, azi Muzeu de Artă ș.a.

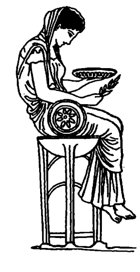

Pitia

PITÍ (cf. *pitic*) vb. IV refl. și tranz. A (se) ascunde, a (se) pitula; *fig.* a (se) adăposti.

PITIA (PYTHIA) (în mitologia greacă), preoteasa oracolului din Delfi. Prezicerile sale, considerate răspunsuri ale zeului Apolo, erau exprimate în formulări enigmatice (sibilinice).

PITÍC, -Ă adj., s.m. și f. **I.** Adj. **1.** (Despre oameni și animale) Care este foarte mic de statură; (despre plante) nedezvoltat, chircit; (despre obiecte) de dimensiuni (foarte) mici. **2.** (Despre unele animale și plante) Care face parte din specii mici ca dimensiune, care nu cresc înalte (ex. hipopotamul p.). **II.** S.m. și f. **1.** Individ a cărui înălțime este mult inferioară celei mijlocii. V. și *nanism*. ✦ Fig. Persoană neînsemnată. **2.** Pigmeu **(2)**. **3.** (În basme) Personaj de statură mică, isteț și vioi. **4.** Bufon.

PÍTICE (< fr.; {s} lat. *pythia* < gr. *puthia* < *Puthô,* nume antic al orașului Delfi) adj. *Jocuri* ~ = concursuri organizate la Delfi, în Grecia antică din patru în patru ani, în amintirea luptei legendare a zeului Apolo cu balaurul Piton.

PITIGRILLI (pseud. lui *Dino Segre*) (1893–1975), scriitor italian. A ilustrat în romane erotico-mondene și spiritual-cinice morala timpului său („Mamifere de lux", „Centura de castitate").

PITIRIÁZIS (< fr.; {s} gr. *pityriasis* < *pityrion* „pleavă [de grâu"]) s.n. Nume generic dat unor afecțiuni cutanate de origine micotică, care sunt însoțite de descuamare pe un fond sebaceu; mătreață.

PITIȘ, Marcela (n. 1916, Ploiești), medic endocrinolog român. Cercetări în domeniul terapeuticii bătrâneții, a hormonilor, obezității.

PITMAN 1. Sir Isaac (1813–1897), fonetician britanic. Inventator al primului sistem de stenografiere, aplicat cu succes. Autor al unor manuale de stenografie. **2. Benjamin (Benn)** (1822–1910), fonetician britanic. Frate cu **P. (1)**. A introdus stenografia în S.U.A. A fondat (1853) la Cincinnati (Ohio) un Institut de fonografie. Pasionat de gravura în lemn, a inventat un procedeu electrochimic de gravură în relief.

PITOËFF, Georges (1884–1939), actor și regizor de teatru francez, de origine georgiană. Stabilit la Paris (1905). A montat și interpretat, împreună cu soția sa, **Ludmilla P.** (1895–1951), numeroase piese contemporane (A. Strindberg, P. Claudel). A impus pe scenele pariziene piesele lui Cehov, Ibsen, Gorki, O'Neill și Pirandello.

PITÓN^{1} (< fr.) s.m. Șarpe neveninos, constrictor, din fam. pitonide (înrudite cu boidele), de 4–10 m lungime *(Python);* prezintă rudimente de membre posterioare. Se cunosc 8 genuri, cu 26 specii, răspândite în Africa, în S Asiei și Australia. ✧ *P. reticulat* = **p.** răspândit în

Pitonul reticulat

Brad Pitt

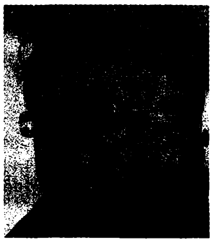

Dan Pița

SE Asiei şi crescut în ferme speciale pentru pielea sa frumos colorată, folosită în marochinărie.

PITÓN^{2} (< fr.) s.n. Instrument metalic de diferite dimensiuni şi forme, prevăzut cu orificiu şi inel, care serveşte la asigurarea alpinistului în traseul escaladat; se foloseşte împreună cu coarda şi cu carabiniera.

PITON (în mitologia greacă), balaur uriaş, ucis de Apolo la Delfi.

PITORÉSC, -EÁSCĂ (< it.) adj. Care impresionează prin ineditul elementelor componente, aspect, colorit etc. ✦ (Despre limbă, stil) Care evocă anumite imagini; expresiv, colorat, variat. ✦ Care reprezintă specificul unei reg.; care place prin caracterul original.

PITOT, Henri (1695–1771), fizician şi hidrotehnician francez. Realizatorul unui aparat *(tubul P.)* pentru măsurarea presiunii şi a vitezei de curgere a fluidelor.

PITPALÁC (onomat.) interj., s.m. **1.** Interj. Cuvânt care imită strigătul prepeliței. **2.** S.m. (ORNIT.) Prepeliță.

PITT, familie de oameni politici britanici: **1. William P. Senior, conte de Chatham** (1708–1778), lider al Partidului Whig (liberal); de mai multe ori ministru şi prim-min. (1766–1768). Artizanul victoriei Marii Britanii în Războiul de 7 Ani şi al lărgirii imperiului colonial în Canada şi India. **2. William P. Junior** (1759–1806), lider al „noilor tory". Fiul lui **P. (1).** Prim-min. (1783–1801; 1804–1806). Unul dintre principalii organizatori ai coalițiilor statelor europene împotriva Franței. A reprimat răscoala din Irlanda, încorporând terit. acesteia la Marea Britanie (1801).

PITT, Brad (n. 1965), actor american de film. Sex-simbol al anilor '90. Roluri de nonconformist sau de neadaptat („Cândva pe aici trecea un râu", „Seven", „Armata celor 12 maimuțe", „Prieten şi duşman").

PITTARD, Eugène (1867–1962), antropolog elvețian. Lucrări de paleoantropologie privind populațiile de pe terit. României şi din Pen. Balcanică („Popoarele din peninsula Balcanilor"). Cercetări asupra Culturii Cucuteni. M. coresp. al Acad. Române (1919).

PITTI, familie de negustori florentini. Alături de familia *Medici* a exercitat o puternică influență în Florența (sec. 14–15). Din ordinul lui **Luca P.** (1394–1472), a început, sub conducerea lui Brunelleschi, construcția celebrului Palat Pitti (1440) din Florența, azi muzeu.

PITTSBURGH, oraş în NE S.U.A. (Pennsylvania), port pe canalul Ohio; 334,5 mii. loc. (2000). Expl. de cărbuni. Centrală atomoelectrică. Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică. Trei universități şi numeroase muzee. Fondat de francezi (1754), cu numele de Fort-Duquesne, ocupat de britanici (1759) care i-au dat actualul nume în onoarea lui W. Pitt **(1).**

PITTIŞ, Florian (1943–2007, n. Bucureşti), actor şi animator muzical român. Montează şi joacă în spectacole de succes („Cum se numeau cei patru Beatles", „Câinele grădinarului", „Black and White" etc.). Animator muzical. Eseuri, cronică muzicală; seriale de istorie a rockului şi folkului la televiziune şi radio. Component al trupei „Pasărea colibri" (1992–2001).

PITUITARĂ, Glandă ~ v. **hipofiză.**

PITUITRÍNĂ (< fr.) s.f. Extract total de hipofiză posterioară, cu acțiune vasopresoare, antidiuretică şi ocitocică.

PITULÍCE (< *pitula*) s.f. Specie de pasăre călătoare insectivoră, mai mică decât vrabia, brună-verzuie pe spate şi cenuşie pe pântece *(Phylloscopus collybita).* Îşi face cuibul pe pământ sau foarte aproape de el.

PITÚRĂ s.f. Vopsea pentru nave, care conține substanțe anticorosive sau antivegetative (pe bază de ulei de in sau de răşini).

PITUȚ, Gheorghe (1940–1991, n. Silişte de Beiuş), poet român. Lirică vizionară, pe teme cosmice şi rurale tratate în spirit expresionist („Poarta cetății", „Sunetul originar", „Cine mă apără").

PIȚA, Dan (n. 1938, Dorohoi, jud. Botoşani), regizor român de film. Abordează genuri variate, de la filmul de actualitate, uneori cu substrat politic („Faleze de nisip", „Concurs", „Pas în doi", „Hotel de lux"), la ecranizări („Tănase Scatiu", „Bietul Ioanide") şi de la western („Profetul, aurul şi ardelenii"), la filmul istoric („Dreptate în lanțuri").

PIȚIGÓI s.m. Nume dat mai multor specii de păsări insectivore, din câteva fam. înrudite, de dimensiuni mici, printre care *p. mare,* din fam. paride, cu pieptul şi capul negru, spatele albastru-verzui şi cenuşiu, iar pântecele galben *(Parus major).* ✧ *P. codat,* din fam. aegithalide, cu penajul alb pe cap şi roşcat pe corp *(Aegithalos caudatus caudatus). P. bărbos* (**p.** de stuf) = pasăre din fam. timalide cu ciocul galben, picioarele negre, bărbia, gâtul şi pieptul albe, spatele brun-deschis şi cu laturile corpului roz-palid *(Panurus biarmicus rusticus).*

PIȚÚLĂ (< magh.) s.f. Monedă austro-ungară în valoare de zece creițari, care a circulat şi în Transilvania şi Bucovina. ✦ (Fam.) Monedă de valoare redusă; para, gologan.

PIUARIU-MOLNAR, Ioan (1749–1815, n. Sadu, jud. Sibiu), medic şi filolog român. Primul medic titrat român. Prof. de oftalmologie la Şcoala Medico-Chirurgicală din Cluj (1791), medic oculist al Transilvaniei (1777) cu sediul la Sibiu. Autorul celei dintâi gramatici româno-germane, al unei istorii universale şi al unui dicționar român-german. A inițiat prima publicație ştiințifică medicală românească, „Sfătuire către studenții în chirurgie" (1793). Adept al iluminismului; a colaborat la redactarea memoriului *Supplex Libellus Valachorum.*

PÍUĂ (PÍVĂ) (lat. **pilla*) s.f. **1.** Vas de lemn sau de metal cu fundul şi pereții groşi, în care se pisează diverse substanțe solide (sare, grâu etc.). ✦ Parte a şteampului în care se mărunțeşte un minereu. **2.** Maşină sau instalație pentru împâslirea în mediu umed a țesăturilor de lână. **3.** (În Ev. Med., în Țara Românească şi în Moldova) Denumire dată mortierelor.

PIUÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre puii păsărilor) A scoate piuituri, a face piu. **2.** A scoate un sunet ascuțit, strident; a şuiera, a țiui.

PIULÍȚĂ s.f. **1.** Piuă **(1)** mică. **2.** Piesă metalică sau nemetalică prevăzută axial cu o gaură filetată şi care serveşte fie la asamblări prin filet demontabile *(p. de fixare),* fie la transmiterea unei forțe sau a unei mişcări *(p. de mişcare).*

PIUNÉZĂ (PIONÉZĂ) (< fr.) s.f. Cuişor scurt, cu floare foarte mare, folosit pentru fixat (pe perete sau pe lemn), hârtii, materiale textile etc.

PIURÉ (< fr.) s.n. Preparat culinar cu aspect de pastă, obținut din legume sau din fructe zdrobite (fierte), folosit, mai ales, ca garnitură.

PIURÍE (< fr.) s.f. Prezența puroiului în urină cauzată de o infecție a căilor urinare sau genitourinare.

PIUS, numele a 12 papi, dintre care cei mai importanți au fost: **1. P. II** *(Enea Silvio Piccolomini)* (1458–1464), umanist şi mecena. Scrieri cu caracter istoric şi umanist. În lucrarea „Cosmographia", precum şi în alte scrieri („Epistole"), prezintă ştiri referitoare la români, afirmând originea lor romană. A urmărit restabilirea autorității papale şi realizarea unei ligi antiotomane. **2. P. V** *(Antonio Michele Ghislieri)* (1566–1572). S-a implicat în reforma internă a Bisericii catolice, mărind rolul *Inchiziției.* A eliminat protestantismul din Pen. Italică. Împreună cu Veneția şi Spania, a creat Liga Sfântă care a înfrânt Imp. Otoman la *Lepanto.* 3. **P. IX** *(Giovanni Maria Mastai-Ferretti)* (1846–1878). A condamnat ideile liberale paşoptiste, mai ales pe cele socialiste, în enciclica „Sylabus" (1864); în timpul pontificatului său, Conciliul I Vatican a definit dogma despre infailibilitatea Papii (1869). **4. P. X** *(Giuseppe Melchiore Sarto)* (1903–1914). A manifestat interes pentru problemele sociale, mai ales pentru îmbunătățirea condiției celor săraci; a condamnat modernismul (enciclica „Pascendi", 1907). Canonizat în 1954. 5. **P. XI** *(Ambrogio Damiano Achille Ratti)* (1922–1939). S-a dedicat unor studii istorice şi de vulcanologie. A semnat cu statul italian „Acordul de la Lateran" (1929) prin care se statua independența Vaticanului şi se stabilea statutul special al Bisericii catolice în Italia; a încheiat concordate cu diferite state, printre care şi cu România (1929). 6. **P. XII** *(Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli)* (1939–1958). A proclamat dogma Ridicării cu trupul şi cu sufletul la cer a Fecioarei Maria (1950). Dorind să păstreze neutralitatea Vaticanului, hotărâtă de predecesorul său, a creat o comisie pontificală, cu ajutorul căreia a oferit azil evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În anul 1949, a semnat decretul privind excomunicarea comuniştilor şi a tuturor acelora care sprijină partidele comuniste.

PIVNICÉR s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească şi în Moldova) Dregător care avea în grijă pivnițele domneşti. ✦ Persoană care supraveghează o pivniță cu vinuri.

PÍVNIȚĂ (< sl.) s.f. Încăpere sau grup de încăperi subterane destinate depozitării materialelor, alimentelor, băuturilor etc.; beci **(1).**

PIVÓT (< fr.) s.n., s.m. **1.** (TEHN.) S.n. Fus de formă cilindrică, tronconică sau conică, montat într-un lagăr de alunecare sau de rostogolire, la care sarcina acționează pe direcția axului. ✦ Fig. Centru, punct de sprijin esențial. **2.** S.n. Rădăcină principală, verticală, a unor plante (ex. morcovul, sfecla). **3.** S.n. Suport al unui dinte artificial, fixat în rădăcina dintelui natural. **4.** S.m. (În unele sporturi) Jucător atacant care se infiltrează în dispozitivul de apărare al adversarului.

PIVOTĂ (< fr.) vb. I intranz. A se roti, a se întoarce (ca) pe un pivot. ✦ Fig. (Despre acțiuni, fenomene) A se axa pe ceva; a se desfăşura în jurul a ceva.

PIVOTÁNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care poate pivota. **2.** (Despre rădăcinile unor plante) Rădăcina principală care se dezvoltă mult, pătrunzând adânc, vertical, în sol (ex. la morcov).

PIX (< engl.) Creion cu mină sau cu pastă acționat de un dispozitiv mecanic.

PIXÉL (< engl.; derivat din prescurtarea expresiei *picture element* „element al imaginii") s.m. Cel mai mic element (punctual) în care se poate descompune o imagine obținută prin fotografiere (inclusiv prin teledetecție), tipărire sau creată pe un ecran (televizor, monitor al unui calculator). În ansamblu, **p.** alcătuiesc o rețea rectangulară; calitatea (rezoluția) imaginii este determinată de numărul de **p.** pe unitatea de suprafață.

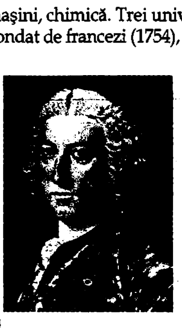

William P. Pitt Senior

Papa Pius IX

Papa Pius X

Papa Pius XI

Francisco Pizarro

PIXÍDĂ (< fr.; {s} gr. *pixis* „cutie") s.f. **1.** Casetă sau cupă acoperită, realizată din ceramică, metal sau os, bogat decorate, care servea în trecut la păstrarea bijuteriilor sau a împărtășaniei la biserică. **2.** Fruct-capsulă care se deschide printr-un căpăcel sau prin ruperea în două.

PIZARRO, familie de conchistadori spanioli. Mai importanți: **1. Francisco** (1471 sau 1475–1541). Participant la expediția din Columbia. Împreună cu V. Nuñez de Balboa, a descoperit Oc. Pacific (1513). I-a înfrânt pe incași (1532–1533) și l-a suprimat pe împăratul Atahualpa, instituind dominația spaniolă în Perú și într-o parte a Boliviei (Perú de Sus). A întemeiat orașul Lima (1535). Ucis de partizanii rivalului său, *Diego de Almagro.* **2. Hernando** (c. 1475–1578), frate cu **P. (1).** Participant alături de Francisco la expediția din Perú. Guvernator în Cuzco. A înfrânt la Las Salinas (1538) armata lui Diego de Almagro, care a pierit în luptă.

PÍZMĂ (< sl.) s.f. Ciudă, invidie; ranchiună, dușmănie, ură.

PIZMUÍ vb. IV tranz. A invidia pe cineva, a-i purta pizmă.

PIZZA (cuv. it.) s.f. Specialitate italiană, care se face dintr-un blat de aluat cu drojdie și la care se adaugă roșii, ciuperci, cașcaval, șuncă etc., sosuri și alte ingrediente.

PIZZERIE (< it.) s.f. Local în care se vinde și consumă pizza.

PIZZETTI, Ildebrando (1880–1968), compozitor italian. Alături de Malipiero și Casella, constituie „triada anilor 1880" care a militat pentru renașterea unei muzici naționale italiene. Orientat către teatrul muzical („Fedra", „Crimă în catedrală") și muzica de scenă. Creație de un lirism sincer, îmbinat cu o orchestrație de derivație veristă. Activitate pedagogică, de critic, dirijor și muzicolog.

PIZZICATO (cuv. it.) s.n. Mod de producere a sunetului prin ciupirea coardelor la instrumentele cu arcuș; fragment, compoziție muzicală (compusă pentru a fi) executată în acest fel.

PLA, Joseph (1897–1981), scriitor și publicist spaniol de expresie catalană. Eseuri politice („Francesco Cambó"), povestiri de călătorii („Voiaj în Catalunia"), romane („Note pentru Silvia"), și autobiografia („Caietul cenușiu").

PLAC s.n. Plăcere, gust, voie. ✧ Expr. *A fi la bunul plac al cuiva* = a fi la discreția cuiva, la cheremul cuiva.

PLACÁJ (< fr.) s.n. **1.** Semifabricat din lemn format prin încleierea sub presiune a unui număr de foi de furnir; folosit în ind. mobilei, a ambalajelor etc. **2.** (CONSTR.) Căptușeală din plăci de piatră, cărămidă, faianță etc., executată în scop decorativ sau pentru protecția unui zid contra agenților exteriori. **3.** (SPORT) Procedeu tehnic utilizat în rugbi, prin care un jucător poate opri drumul adversarului purtător al balonului, imobilizându-l cu mâinile.

PLACÁRE (< *placa*) s.f. **1.** Acțiunea de a placa. **2.** Acoperire a unei piese sau a unui obiect cu un strat de material diferit, în scop decorativ, al măririi rezistenței la uzură etc. Se poate executa prin stropire, depunere electrolitică, presare etc. V. *furniruire.*

PLÁCĂ (< fr.) s.f. **1.** Corp solid a cărui grosime este mică în comparație cu celelalte două dimensiuni. ✧ *P. aglomerată* = **p.** obținută din așchii de lemn de calitate inferioară, prin presare, cu diferiți lianți. *P. fibro-lemnoasă* = **p.** realizată din materiale ligno-celulozice mărunțite, încleiate cu colofoniu, rășini etc. și apoi presate la cald. Se folosește în ind. mobilei, în construcții etc. **2.** (CONSTR.) *P.-ceramică* = **p.** fabricată prin coacerea masei ceramice. Se folosește la placarea unor pereți speciali și mai ales la confecționarea pardoselilor. *P. de ipsos* = **p.** folosită la executarea unor pereți despărțitori. *P. de sticlă* = **p.** folosită la realizarea unor pereți translucizi sau a luminatoarelor. **3.** *P. magnetică* = platou magnetic. **4.** *P. învârtitoare* (sau *turnantă*) = disc de oțel sau de fontă, prevăzut cu segment de șine, care, rotindu-se în jurul unui pivot central, servește la întoarcerea vehiculelor ușoare de cale ferată, la trecerea de pe o linie pe alta etc. **5.** *P. fotografică* = **p.** de sticlă cu una dintre fețe acoperită cu o emulsie fotosensibilă, utilizată în tehnica fotografică la obținerea imaginilor pozitive sau negative. **6.** Disc muzical. **7.** Tăbliță de ardezie pe care învățau altădată să scrie școlarii începători. **8.** Proteză dentară. **9.** (TELEC.) (Înv.) Anod. **10.** *P. funerară* = **p.** fixată pe o piatră de mormânt, pe care este scris numele persoanei defuncte. **11.** (GEOL.) *Placă tectonică (litosferică),* bloc rigid, parte a scoarței terestre. Structura în plăci, care se deplasează unele în raport cu altele, explică deriva continentelor, seismicitatea și vulcanismul terestru. **12.** *P. bacteriană (dentară)* = strat subțire de substanță organică care acoperă suprafața dinților, alcătuit preponderent din glucide și din bacterii. Bacteriile transformă glucidele, eliberând acizi care atacă smalțul dentar.

PLACE, Victor (1822–1875), diplomat francez. Consul al Franței la Iași (1856–1863). A susținut unirea Principatelor. Studii despre civilizația sumeriană

PLACÉBO (< fr., lat.) adj. (MED.) *Efect* sau *metodă p.* = procedeu prin care o substanță neutră (inactivă), asemănătoare ca formă, culoare și gust cu un anumit medicament, este folosită pentru testarea, prin comparație, a eficienței medicamentului respectiv sau pentru inducerea unor efecte pe cale psihică similare acestui medicament.

PLACENTÁR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aparține placentei, privitor la placentă. **2.** S.n. (La pl.) Subclasă de mamifere care cuprinde animale cu placentă (toate mamiferele, în afară de monotreme și marsupiale).

PLACÉNTĂ (< fr. {s} lat. *placenta* „plăcintă") s.f. **1.** (ANAT.) Organ de structură vascularo-conjunctivă, prezent la mamifere, care face legătura între mamă și embrion, servind la nutriția și la respirația acestuia și care se elimină la naștere. ✧ *Placenta praevia* = p. **(1)** anormală, dezvoltată în segmentul inferior al uterului, care poate cauza complicații la naștere. **2.** (BOT.) Porțiune din pereții ovarului, rezultată din unirea marginilor carpelelor, de care se fixează ovulele.

PLACHÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Volum mic, cu puține pagini, cuprinzând în special versuri. **2.** Mică placă de metal, de diferite forme, bătută cu ocazia unor mari evenimente, în onoarea unei personalități sau care se oferă ca premiu în competițiile sportive; are una dintre fețe modelată cu basoreliefuri sau inscripții. **3.** (HIST.) *Plachete sangvine* = trombocite.

PLACHÉU s.n. v. **blacheu.**

PLACHÍE (< ngr.) s.f. Mâncare de pește preparată la cuptor cu multă ceapă, roșii, untdelemn și foarte condimentată.

PLACÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Apatic, indiferent, indolent. ✦ Calm. ✦ (Livr.) Impasibil.

PLÁCIDO (pseud. lui *Gabriel de la Conceptión Valdés*) (1809–1844), poet cubanez. Versuri romantice pe motive erotice sau inspirate de frumusețea naturii („Floarea de trestie", „Adio lirei mele").

PLACIDO, Michele (n. 1947), actor și regizor italian de film și televiziune. Cunoscut mai ales prin rolul comisarului Catani din serialul TV „Caracatița". Alte filme: „Tată și fiu", „Un erou burghez" (pe care l-a și regizat).

PLACODÉRMI (< fr.; {s} gr. *plax* „ceea ce este neted și larg" + *derma* „piele") s.m. pl. Subclasă de pești fosili, cu scheletul cartilaginos, care aveau capul și partea anterioară a corpului acoperite cu plăci osoase, reprezentând primele vertebrate cu maxilar inferior; au trăit în Devonian.

PLAFÓN (< fr.) s.n. **1.** Tavan. **2.** (METEOR.) Înălțimea la care se găsește partea inferioară a stratului de nori în raport cu suprafața Pământului. **3.** Nivel maxim al unei mărimi (viteză, turație etc.) pe care îl poate atinge un sistem tehnic. **4.** Altitudinea maximă la care poate zbura o aeronavă. **5.** Maximul unei sume de bani care nu poate fi depășit în cadrul unor operațiuni financiare.

PLAFONÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A fixa limita maximă a unor sume în cadrul unei operațiuni financiare. **2.** Refl. Fig. A se limita la un anumit nivel sau stadiu.

PLAFONIÉRĂ (< fr.) s.f. Corp de iluminat care se fixează direct pe plafonul unei încăperi.

PLÁGĂ (< lat., germ.) s.f. **1.** Leziune a țesuturilor provocată accidental (lovire, arsură) sau chirurgical (**p.** operatorie); rană. **2.** Fig. Calamitate, nenorocire, dezastru, prăpăd.

PLAGIÁT s.n. Însușirea, fără drept a calității de autor, a oricărei opere de creație intelectuală. Noțiunea de **p.** include nu numai însușirea textului, dar și a ideilor altui autor, fără a-l cita, și prezentarea lor drept creații personale. Reprezintă o infracțiune.

PLAGIOCLÁZ (< fr.; {s} gr. *plagios* „oblic" + *klasis* „spărtură") s.m. (Mai ales la pl.) Alumosilicat natural de sodiu (albit) și calciu (anortit) din grupa feldspaților; constituent important al multor roci; utilizat în ind. ceramicii, iar unele varietăți limpezi (piatra-lunii, aventurinul, labradorul) ca piatră semiprețioasă.

PLAI s.n. **1.** Partea mijlocie sau superioară a unui munte sau deal, slab înclinată, acoperită cu pajiști. **2.** Drum care urmează o culme secundară prelungă sau care face legătura între poala și creasta unui munte. **3.** Regiune, ținut; meleag. **4.** (În sec. 15–18 în Țara Românească) Denumire a subîmpărțirii administrative a județelor și a ținuturilor (de la munte); reședință a acestor subîmpărțiri.

PLÁJĂ (< fr.) s.f. **1.** Porțiune de teren acoperită de nisip, înclinată spre mare sau ocean,; *p. ext.* loc de pe malul unei ape unde se fac băi de soare. **2.** (FIZ.) Fiecare dintre cele două regiuni luminoase ale fotometrelor de comparație, ale căror luminozități trebuie aduse la egalitate. **3.** (MAT.) *P. numerică* = domeniu de valori pe care poate să-l ia o variabilă numerică. ✦ P. ext. (Fig.) Multitudine de posibilități, soluții etc.

PLAN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Neted, fără ridicături; plat. **2.** (MAT.) *Curbă p.* = curbă conținută într-un plan **(II, 1).** *Figură p.* = figură care poate fi așezată cu toate punctele pe același plan **(II, 1).** *Unghi p.* = porțiune a unui plan **(II, 1)** cuprinsă între două semidrepte (cu aceeași origine) ale planului. *Geometrie p.* = ramură a matematicii care studiază proprietățile figurilor geometrice cu două dimensiuni. **II.** S.n. **1.** (MAT.) Suprafață care conține, o dată cu două puncte oarecare ale sale, dreapta ce trece prin aceste puncte. **2.** (FIZ.) *P. înclinat* = **a)** dispozitiv de forma unei rampe înclinate, cu ajutorul căruia pot fi ridicate corpuri prin împingere sau prin rostogolire, folosindu-se forțe mai mici decât greutatea corpurilor respective; **b)** instalație de transport, în pantă, pe care circulă vagonete antrenate de cabluri trăgătoare. **3.** Suprafață plană, netedă, fără asperități, a unui corp. ✦ (AV.) Ansamblu format din două aripi ale unui avion, considerate în prelungire și care constituie principala lui suprafață portantă. Se deosebesc avioane monoplane și biplane. ✧ (NAV.) *P. de plutire* = suprafața apei liniștite în exteriorul carenei unei nave. **4.** Desen tehnic care reprezintă grafic, la o anumită scară, un teren, o construcție, o mașină etc. ✧ *P. topografic* = reprezentare grafică, generalizată și micșorată proporțional, a unei porțiuni din suprafața Pământului, la o scară foarte mare (ex.: 1: 10 000; 1: 5 000). **5.** (ARTE PL.) Noțiune care desemnează situarea diferitelor elemente la distanțe diferite de ochiul privitorului în cadrul desenelor sau picturilor care folosesc sisteme de perspectivă. ✦ Fig. Loc. *Pe plan...* = în domeniul... în ce privește... **6.** (CINEM.) Porțiunea de peliculă imprimată în timpul unei singure funcționări a aparatului de filmat (între o pornire și o oprire). ✦ Delimitare a dimensiunilor încadraturii în raport cu obiectul de filmat. ✧ *Prim-p.* = reprezentarea pe peliculă a capului și a bustului unui personaj. *Gros p.* = reprezentarea pe peliculă numai a capului unui personaj. **7.** (ARHIT.) Reprezentarea grafică a unei secțiuni orizontale a unei clădiri. **8.** (EC.) *P. economic* = instrument de conducere a producției sociale constând dintr-un sistem complex și coerent de indicatori, prin care se fixează prioritățile și direcțiile principale ale activității unor structuri economice într-o perioadă dată, repartiția resurselor și corelațiilor necesare între sectoarele și ramurile interdependente, în vederea atingerii unor obiective determinate. **9.** Distribuție, organizare metodică a diferitelor părți componente ale unei lucrări, ale unei expuneri etc. (făcută înainte de elaborare); *p. ext.* proiectul, conceptul unei acțiuni viitoare. ✦ Program de lucru.

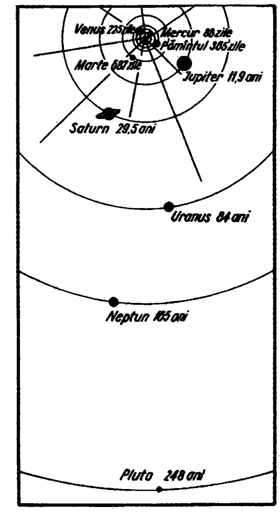

Sistemul planetar
Perioadele de revoluție ale planetelor

PLANÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre păsări) A pluti în văzduh cu aripile deschise; *p. analog.* (despre un avion) a zbura (a coborî) cu motorul oprit sau redus. **2.** A întrece prin înălțime lucrurile și ființele înconjurătoare; a domina. ✦ Fig. A întrece, a domina prin importanță. 3. Fig. A fi gata să se întâmple; a fi iminent.

PLANÁT, -Ă adj. *Zbor* ~ v. *zbor.*

PLANATÓR s.n. Parte componentă a unei matrițe pentru tablă, care apasă marginea piesei de prelucrat pentru a evita formarea cutelor. Are formă de inel sau de placă rigidă sau elastică. ✦ Ciocan folosit pentru a face plan un obiect.

PLANCHON, Roger (n. 1931), regizor și dramaturg francez. Director (din 1972) al Teatrului Național Popular. A pus în scenă piese de Molière, Shakespeare, Brecht ș.a., urmărind, îndeosebi, conduita personajelor. Piese satirice („Porcul negru") sau combătând violența („Gilles de Rais").

PLANCK, Max Karl Ernst Ludwig (1858–1947), fizician german. Președinte (1930–1937 și din 1945) al Institutului de cercetări „Kaiser Wilhelm". Cercetări și studii asupra radiației termice (a stabilit legea de distribuție spectrală a energiei), de termodinamică și fizică statistică. A formulat (1900) ipoteza conform căreia emisia și absorbția de energie în sisteme radiante este discontinuă și are loc în cuante egale cu $h\nu$ (unde h este *constanta lui Planck*, iar ν frecvența radiației), punând bazele mecanicii cuantice („Cu privire la teoria legii de distribuție a energiei în spectrul normal"). A dedus legea corectă a distribuției de energie în spectrul corpului absolut negru *(legea lui P.).* Premiul Nobel pentru fizică (1918).

PLANCTÓN (< fr. {i}; {s} gr. *planktos* „rătăcitor") s.n. Biocenoză alcătuită din organismele mărunte care plutesc în masa apei. V. *fitoplancton, zooplancton.*

PLANETÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care aparține planetelor, referitor la planete. ✧ *Sistemul (nostru) p.* sau *sistemul solar* = ansamblu format din Soare, planetele cu sateliții lor, asteroizii, cometele, meteoriții, precum și praful și gazele interplanetare. Astrul central al *s. p.* este Soarele. Toate planetele se rotesc în jurul Soarelui în același sens, pe orbite eliptice. **2.** (TEHN.) *Mecanism p.* = mecanism format dintr-o roată dințată centrală și una satelit, care este antrenată într-o mișcare de rotație prin intermediul unui braț port-satelit.

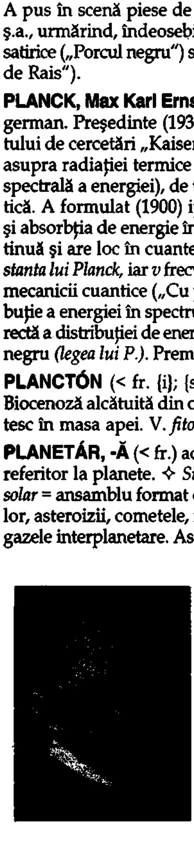

Max Planck

PLANETÁRIU (< fr. {i}) s.n. (ASTR.) Construcție în formă de cupolă, în interiorul căreia se înfățișează, cu ajutorul unui aparat de proiecție special, stelele și constelațiile, precum și deplasarea aparentă a acestora, a planetelor, a Soarelui și a Lunii.

PLANÉTĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Corp ceresc fără lumină proprie, satelit al Soarelui sau al altei stele, vizibil pe cer sub forma unui punct luminos datorită reflectării luminii solare. Cele nouă **p.** mari ale sistemului nostru planetar sunt: Mercur, Venus, Pământ, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun, Pluton. În prezent unii autori consideră însă că Pluton se deosebește atât prin dimensiuni, cât și prin unele caracteristici fizice de celelalte 8 planete, așa că îl încadrează în categoria planetelor pitice, alături de Eris, Ceres și Makemake, recent descoperite. Din cauza mișcării de revoluție, planetele nu au poziții fixe pe bolta cerească, deplasându-se aparent printre stele. Multe planete au, la rândul lor, sateliți. **2.** Prezicere naivă, scrisă pe un bilețel, vândută de flașnetari, care o extrag cu ajutorul unui papagal sau al unui șoarece dresat.

PLANETOÍD (< fr. {i}; {s} lat. *planeta* + gr. *eidos* „aspect") s.m. Asteroid.

PLANIFICÁ (după fr. *planifier)* vb. I tranz. A întocmi un plan **(II, 8, 9)**; a înfăptui o planificare. ✦ A prevedea, a include într-un plan.

PLANIFICÁRE s.f. Acțiunea de a planifica; programare, organizare, coordonare a unei activități pe bază de plan. ✧ *P. familială* = **a)** (în sens larg) utilizare a diverselor metode de reglare a fecundității, destinate a evita nașteri nedorite și a determina voluntar numărul nașterilor. **b)** (în sens restrâns) utilizarea metodelor care permit evitarea nașterilor nedorite (contraceptivele, avortul intenționat, sterilizarea etc.). Sin. *controlul nașterilor.* ✧ *P. teritorială* v. organizarea teritoriului.

PLANIGLÓB (< germ.) s.n. Reprezentare în plan a suprafeței întregului Pământ; mapamond, planisferă.

PLANIMETRÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Parte a geometriei care se ocupă cu studiul suprafețelor plane. **2.** Parte a topografiei care studiază metodele reprezentării pe o hartă sau pe un plan a elementelor de pe suprafața Pământului.

PLANIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *planus* „neted" + gr. *metron* „măsură") s.n. (TOPOGR.) Instrument utilizat pentru măsurarea suprafețelor plane (ex. hărți și planuri topografice) prin parcurgerea conturului acestora.

PLANÓR (< fr.) s.n. Aeronavă fără grup motopropulsor, a cărei deplasare este determinată de factori meteorologici (curenți de aer) sau de relief (zbor de pantă).

PLANÓRBIS (< fr. {i}; {s} lat. *planus* „neted" + *orbis* „glob") s.m. Melc de apă dulce, cu cochilia răsucită într-un singur plan și cu respirație pulmonară *(Planorbis).*

PLANORÍSM (< rus.) s.n. Ramură sportivă practicată cu planorul.

PLANOSÓL (< fr.) s.n. Tip de sol argiloiluvial cu fertilitate moderată, cu profil net diferențiat, cu orizont eluvial, format în general pe depozite argiloase.

PLÁNȘĂ (< fr.) s.f. **1.** Foaie de hârtie cu reproduceri de desene, picturi, fotografii, folosită ca ilustrație într-o carte; carton cu desene sau cu fotografii care se folosește ca material didactic. ✦ Coală pe care s-a executat un desen tehnic; desen tehnic executat pe o astfel de coală. **2.** Placă de lemn sau de metal folosită în gravură. **3.** Porțiune de îmbrăcăminte rutieră de beton, limitată de rosturile de dilatație.

PLANȘÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Placă de obicei din lemn, folosită ca suport pentru desen sau pentru diverse lucrări tehnice. **2.** *P. de vânt* = instrument folosit pe bordul unei nave pentru a determina direcția și viteza vântului. 3. Scândură lată pe care se întind foile de aluat.

PLANȘÉU (< fr.) s.n. Element de construcție (de lemn, beton armat sau metalic) care separă două caturi succesive ale unei clădiri, preluând încărcările utile din încăperi și transmițându-le zidurilor sau scheletului de rezistență.

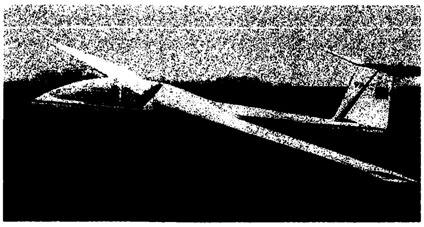

Planor

PLANTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. **I.** Tranz. **1.** A fixa cu rădăcinile în pământ, răsaduri și material săditor; a sădi. **2.** A fixa în pământ un stâlp, un par etc. **3.** (MILIT.) A pune mine în pământ sau în apă la locurile stabilite; a mina. **II.** Refl. **1.** Fig. (Despre oameni) A se opri ostentativ sau în mod inoportun (în fața cuiva). **2.** A rămâne mult timp într-un loc (așteptând).

PLANTAGENET, dinastie de regi ai Angliei (1154–1399), întemeiată de feudalul francez Henric, conte de Anjou, Maine și Touraine ajuns rege al Angliei sub numele de Henric II (1154–1189). Din dinastia P. au făcut parte: Richard I Inimă de Leu (1189–1216), Ioan fără de Țară (1199–1216), Henric III (1216–1272), Eduard I (1272–1307), Eduard II (1307–1327), Eduard III (1327–1377), Richard II (1377–1399). În sec. 15 s-a scindat în două case domnitoare rivale *Lancaster* și *York,* care au purtat Războiul celor Două Roze.

PLANTAGINACÉE (< fr.; {s} lat. *plantagin-* „pătlagină") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, cu frunze dispuse de obicei în rozetă bazală, cu flori hermafrodite, rar unisexuate, în spice sferice sau cilindrice (ex. pătlagina).

PLANTATÓR, -OÁRE (< *planta*) subst. **1.** S.m. și f. Persoană care se ocupă cu plantarea răsadurilor, a viței de vie etc. **2.** S.m. Proprietar al unei plantații. **3.** S.f. Mașină care servește la plantarea diverselor plante. **4.** S.n. Unealtă agricolă de forma unui baston scurt, ascuțit la un capăt, folosită la plantarea răsadurilor de legume, flori etc.

PLANTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Teren pe care au fost plantați pomi fructiferi (**p.** pomicolă), arbori (**p.** forestieră), arbuști etc. 2. Mare gospodărie caracterizată prin monocultura unor plante tehnice și alimentare în condiții speciale de climă (tropicală și subtropicală).

PLÁNTĂ (< lat., fr.) s.f. **I. 1.** Organism vegetal cu corpul format dintr-un *tal* uni- sau pluricelular, lipsit de țesuturi (plante inferioare, *talofite*) sau dintr-un *corm,* alcătuit din rădăcină, tulpină, frunze cu structură tisulară (majoritatea plantelor superioare, *cormofite*). Trăiesc, de obicei, fixate în sol, de unde își extrag apa și sărurile minerale necesare pregătirii hranei prin fotosinteză, dar există și *p. acvatice, p. epifite, p. saprofite* și *p. parazite.* Celulele **p.** au membrană solidă, de obicei celulozică. În clasificarea tradițională alcătuiesc unul dintre cele două regnuri ale lumii vii (*Plantae* sau *Vegetalia*); în unele clasificări moderne ciupercile și algele sunt incluse în alte regnuri. ✧ *P. tehnice* = plante cultivate pentru a fi folosite ca materie primă în diferite ramuri industriale (**p.** textile, oleaginoase, **p.** folosite pentru producerea zahărului ș.a.). **II.** (ANAT.) Talpă **(I. 1).**

PLANTÉ, Gaston (1834–1889), fizician francez. Inventatorul acumulatorului electric (1859).

PLANTIGRÁD, -Ă (< fr.; {s} lat. *planta* „talpa piciorului" + *gradior* „a păși") adj. (Despre animale vertebrate) Care calcă pe toată planta (talpa) piciorului (ex. ursul).

PLANTIN, Christophe (c. 1520–1589), tipograf și editor belgian de origine franceză. Stabilit la Anvers (1549), a publicat c. 1 600 cărți științifice, de embleme, de ritual și hărți, contribuind la dezvoltarea artei tipografice. Imprimeria sa (1555–1875) a fost cedată orașului Anvers, devenind unul dintre cele mai cunoscute muzee de acest fel din lume (Muzeul P.-Moretus de arte tipografice). Din însărcinarea lui Filip II, a editat „Biblia poliglotă", în 4 limbi.

PLANTÓN (< fr.) s.n. (MILIT.) Serviciu de pază în interiorul cazărmilor sau al clădirilor militare, executat de ostași neînarmați; ostaș care execută un schimb într-un astfel de serviciu de pază. ✦ P. gener. Persoană care face de pază undeva.

PLANTÚLĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă abia ieşită din sământă alcătuită din rădăcinuţă, o tulpină scurtă şi frunzuliţele primordiale.

PLANTURÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Cu forme pline, masiv, gras; voinic.

PLANUDES, Maximos (Manuel) (1260-c. 1310), erudit bizantin. Trimis ca ambasador (1296) la Veneţia de către Andronic III. A redactat „Fabulele" lui Esop, care au fost cunoscute astfel în Occident. A revizuit o „Antologie greacă" (7 vol.), cuprinzând proză şi poezie greacă (din c. 700 î.Hr. până în c. 1000 d.Hr.).

PLANUL COLOMBO (în engl.: *Colombo Plan*), organizaţie internaţională creată în 1950, cu sediul la Colombo (Sri Lanka), în scopul încurajării dezvoltării economice şi sociale în Asia şi zona Pacific. Are 22 de state membre.

PLÁPUMĂ (< ngr.) s.f. Învelitoare groasă formată din două foi de ţesătură, între care se fixează, prin matlasare, un strat de lână, de puf sau de vată.

PLASÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A investi valori într-o marfă, într-o afacere etc. pentru un câştig. ✦ A vinde o marfă, un lucru etc. ✦ A distribui, a repartiza ceva în schimbul unei sume de bani. **2.** Tranz. şi refl. A (se) situa, a (se) stabili într-un anumit loc, într-o anumită poziţie, într-un anumit post etc. ✦ Tranz. A instala pe cineva într-un post. ✦ Tranz. A introduce pe cineva într-un grup, într-o categorie superioară. ✦ Refl. A se situa pe o anumită poziţie; a avea, a lua o anumită atitudine. **3.** Tranz. A spune ceva la timpul sau locul potrivit, într-o discuţie, într-o relatare. **4.** Tranz. (SPORT) A trimite, a îndrepta mingea (*p. ext.* proiectile etc.) către un anumit loc. ✦ Refl. A se aşeza într-un anumit loc pe terenul de joc.

PLASAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Investire a unei sume de bani într-o afacere cu scopul de a obţine un câştig. **2.** Locul, slujba, postul, serviciul în care cineva este plasat. **3.** Capacitate a unui sportiv de a se situa pe teren în aşa fel încât să facă faţă acţiunilor adversarului.

PLASATÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care plasează sau vinde mărfuri, bunuri etc. ✦ Persoană care plasează spectatorii la locurile lor în sălile de spectacole.

PLÁSĂ (< sl.) s.f. **I. 1.** Împletitură cu ochiuri mari din fire textile, metalice sau din material plastic. ✦ Obiect confecţionat dintr-o astfel de împletitură; sacoşă. ✧ *P. pescărească* = unealtă de pescuit a cărei parte principală este o **p.** din fibre textile sau din material plastic şi în care se adună peştele. **2.** Împletitură cu ochiuri care se aşază în spatele porţilor de joc (la fotbal, handbal, polo etc.) pentru a opri obiectul de joc şi a evidenţia marcarea punctului. ✦ Reţea din frânghie groasă, prinsă la partea inferioară a coşului de baschet, prin care cade mingea. ✦ Împletitură din sfoară sau alte materiale, de formă dreptunghiulară, bine întinsă şi fixată între doi stâlpi care desparte în două părţi egale terenul de joc la volei, la tenis etc. **3.** Împletitură din nuiele, metal etc. din care se fac garduri. **4.** Pânză (de păianjen). **II. 1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească) Parte dintr-o moşie care se cuvenea unui proprietar (ex. **p.** mănăstirii). **2.** Subdiviziune a judeţului în vechea împărţire administrativă a României; ocol **(5)**.

PLASKETT, John Stanley (1865-1941), astronom canadian. Director al Observatorului Astrofizic Victoria (1917-1935). A studiat stelele binare dintre care una îi poartă numele.

PLASMAGÉL (< fr.) s.n. Stare a citoplasmei, de consistenţă gelatinoasă, caracteristică celulelor în stare de repaus.

PLASMAGÉNĂ (< fr.; {s} *plasma* „plasmă" + gr. *gennao* „a naşte") s.f. (GENET.) Fiecare dintre moleculele (sau unităţile) proteice din citoplasmă. Se mai numeşte factor citoplasmatic, determinant citoplasmatic.

PLASMALÉMĂ (< fr.; {s} gr. *plasma* „obiect modelat" + *lemma* „pieliţă") s.f. (BOT.) Peliculă fină, semipermeabilă, a protoplasmei, care se află sub membrana celulozică şi reglează schimburile dintre celulă şi mediu. V. şi *membrană* plasmatică.

PLASMASÓL (< fr.) s.n. Stare a citoplasmei, de consistenţă fluidă, caracteristică celulelor în stare activă. **P.** şi plasmagelul sunt stări reversibile.

PLASMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine plasmei, privitor la plasmă; format din plasmă.

PLASMATRÓN (< fr. {i}) s.n. (FIZ.) Dispozitiv cu jet de plasmă, care se utilizează pentru tăierea, prin topire şi volatilizare, a materialelor foarte dure sau greu fuzibile.

PLÁSMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *plasma* „obiect modelat") s.f. **1.** Parte lichidă a sângelui *(p. sangvină)* sau a limfei *(p. limfatică)*. La om, **p.** constituie 55% din volumul sangvin. **2.** (FIZ.) Substanţă aflată într-o stare de agregare asemănătoare celei gazoase, puternic (sau complet) ionizată, alcătuită în majoritate (sau în totalitate) din purtători de sarcină practic liberi (electron, ioni negativi şi ioni pozitivi). Posedă o bună conductibilitate electrică, are o temperatură ridicată şi emite radiaţii electromagnetice, îndeosebi lumină (ex. flacăra, substanţa Soarelui şi a celorlalte stele etc.). **P.** este considerată cea de-a patra stare de agregare; ea poate fi utilizată pentru tăierea materialelor greu fuzibile, pentru realizarea reacţiei termonucleare de fuziune etc. Termenul de **p.** a fost introdus în 1930 de I. Langmuir şi L. Tonks. ✧ *Fizica plasmei* v. *fizică*. **3.** Ansamblul electronilor de conducţie, mobili într-un metal, împreună cu atomii şi ionii din nodurile reţelei sale care execută numai vibraţii locale.

PLASMÍDĂ s.f. (GENET.) Component al cromozomului bacterian care se poate replica autonom şi poate fi transferat dintr-o celulă în alta, în tehnicile de inginerie genetică.

PLASMÍNĂ (< fr.) s.f. Enzimă din plasma sangvină care descompune cheagurile de sânge. Provine dintr-un precursor inactiv numit *plasminogen*.

PLASMOCHÍNĂ s.f. Substanţă medicamentoasă de sinteză, utilizată în tratamentul curativ şi profilactic al malariei.

PLASMOCÍT (< fr.) s.n. Celulă asemănătoare limfocitului, prezentă în citoplasma celulelor, având un rol important în mecanismul de apărare a organismului faţă de agenţi infecţioşi sau nocivi.

PLASMOCITÓM (< fr.) s.n. Tumoră benignă sau malignă formată prin proliferarea plasmocitelor. Tumorile maligne sunt, de obicei, multiple şi afectează cel mai adesea oasele. **P.** benign unic se localizează în general la nări, faringe sau trahee.

PLASMOCITÓZĂ (< fr.) s.f. Prezenţa plasmocitelor în ţesuturi sau în sânge; *p. ext.* creşterea numărului de plasmocite într-un ţesut.

PLASMODÉSME (< fr.; {s} gr. *plasma* „formaţie" + *desmos* „legătură") s.f. pl. (BOT.) Prelungiri plasmatice microscopice care străbat prin porii membranelor de la o celulă la alta, asigurând conductibilitatea şi, într-o oarecare măsură, circulaţia materiilor nutritive.

PLASMÓDIU (PLASMODÍE, s.f.) (< fr., lat.) s.n. **1.** Gen de sporozoare parazite ale globulelor roşii şi ale ţesuturilor care provoacă paludismul. **2.** Masă plasmatică cu mai multe nuclee, care are învelişul format dintr-o singură membrană albuminoidă.

PLASMOÍD ({s} fr. *plasma* „plasmă" + gr. *eidos* „aspect") s.m. Formaţie luminoasă de plasmă **(2)** de formă convexă şi de dimensiuni variabile, cu densitate apropiată de cea a aerului, care este stabilă pentru scurt timp şi numai în anumite condiţii.

PLASMOLÍZĂ (< fr. {i}; {s} fr. *plasma* „plasmă" + gr. *lysis* „desfacere") s.f. (BOT.) Fenomen de contracţie şi de desfacere a citoplasmei de pe membrana celulară, cauzat de pierderea apei din ţesutul vegetal viu; provoacă veştejirea ţesuturilor plantei.

PLASMÓN (< germ., fr. {i}) s.m. (FIZ.) Particulă fictivă cu ajutorul căreia se face descrierea mişcării de ansamblu a purtătorilor de sarcină dintr-o plasmă.

PLASMOTRÓN (< fr.) s.n. Generator de plasmă **(2)**, realizat dintr-un arc electric într-o atmosferă de gaz, la o temperatură foarte ridicată.

PLASSON, Michel (n. 1933), dirijor francez. Dirijor permanent şi director al orchestrei Capitole de Tolouse din 1968. Invitat de mari orchestre şi teatre de operă din lume. Discografie consacrată lucrărilor franceze puţin cunoscute (integrala simfoniilor de Honneger).

PLÁSTIC, -Ă (< fr., engl.) adj., subst. **I.** Adj. **1.** (Despre materiale) Care poate fi (uşor) deformat, păstrându-şi deformaţia şi după încetarea acţiunii forţelor exterioare; căruia i se poate da, prin modelare, forma dorită. ✧ *Material p.* v. *material*. *Deformaţie p.* = deformaţie a unui material sub acţiunea unei solicitări peste limita lui de elasticitate. **2.** *Chirurgie p.* = ramură a chirurgiei care se ocupă cu corectarea defectelor anatomice congenitale sau dobândite accidental. **3.** (Despre obiecte) Care reproduce forme prin modelarea unor materiale, prin culori sau prin alte mijloace. ✧ *Arte plastice* = denumire dată unor genuri de artă cărora le este specifică exprimarea prin imagini vizuale (pictură, sculptură, grafică ec.). *Artist p.* = creator din domeniul artelor plastice. **4.** (Despre idei, imagini etc.) Expresiv, evocator, sugestiv. **II.** S.f. **1.** Tehnica executării unor obiecte de artă prin modelarea unor substanţe maleabile. ✦ Arta de a sculpta sau a picta. **2.** Parte din studiul unei opere de artă care se ocupă de raportul armonios al volumelor şi al reliefului. **3.** Totalitatea calităţilor de aspect exterior ale unei lucrări de arhitectură, de artă decorativă etc. **III.** S.n. Masă de exploziv fabricat dintr-un amestec de cauciuc sintetic şi un plastifiant.

PLASTICITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însuşire a unui material de a fi plastic. ✧ (TEHN.) *Teoria plasticităţii* = disciplină care studiază repartiţia tensiunilor şi a deformaţiilor într-un corp supus modificărilor plastice. ✦ (ANAT.) Proprietate a ţesuturilor de a se forma sau reforma după distrugere. **2.** Însuşire a unei opere literare sau artistice de a exprima ceva în mod expresiv, sugestiv. **3.** (PSIH.) Capacitate de adaptare a comportamentului uman.

PLASTÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. (BOT.) Corpusculi de natură lipoproteică din citoplasma celulei plantelor clorofiliene. **P.** pot fi albe (leucoplaste) sau colorate (cloroplaste, cromoplaste).

PLASTIDÓM (< fr. {i}) s.n. (BOT.) Totalitatea plastidelor incluse în citoplasma celulei.

PLASTÍE (< fr.; {s} gr. *plastos* „modelat") s.f. Înlocuirea unui ţesut cu un altul, în scopul corectării unui defect anatomic.

PLASTIFIÁNT (< fr.) s.m. Substanţă adăugată unor produşi macromoleculari solizi pentru a le mări plasticitatea; se foloseşte mai ales la fabricarea materialelor plastice şi a betoanelor.

PLASTIFIÉRE s.f. (CHIM.) **1.** Modificare a proprietăţilor produşilor macromoleculari prin adăugare de plastifianţi sau prin copolimerizare. **2.** *Plastifierea cărbunilor* = trecerea huilei, în cursul cocsificării, printr-o stare de fuziune păstoasă. **3.** Operaţie de îmbrăcare a unui document cu o peliculă de plastic.

PLASTILÍNĂ (< germ.) s.f. Material plastic constituit dintr-un amestec de caolin, substanţe grase, ceară etc., colorat cu diferiţi pigmenţi, folosit la mici lucrări de modelare.

PLASTÍRAS, Nikolaos (1883-1953), general şi om politic grec. Participant (1920-1922) la campania militară din Asia Mică; a obţinut abdicarea lui Constantin I (sept. 1922). După restauraţie (1935), s-a exilat în Franţa. Revenit în 1944, a devenit prim-min. (ian.-aug. 1945, apr.-aug. 1950 şi 1951-1952).

PLASTOGRAFÍE (< ngr.) s.f. Falsificare a unui document sau a semnăturii unui document; fals în acte publice. ✦ Document falsificat.

PLASTOMÉR (< fr.; {s} gr. *plastos* „modelat" + *meros* „parte") s.m. Produs macromolecular care, în anumite intervale de temperatură, poate suferi deformaţii permanente.

PLASTRÓN (< fr.; cf. şi it. *piastrone* „cămaşă de zale lungă") s.n. **1.** Partea din faţă (apretată) a unei cămăşi bărbăteşti. ✦ Partea din faţă (detaşabilă) a unei bluze, rochii etc., care constituie o garnitură. **2.** Piesă de piele groasă căptuşită, care protejează pieptul la scrimă. **3.** Partea ventrală, formată din plăci osoase, care, împreună cu carapacea, alcătuieşte ţestul broaştelor ţestoase.

PLÁSTURE (< ngr.) s.m. (FARM.) Emplastru. ✦ (Pop.) Cataplasmă.

PLAT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre obiecte) Lat, turtit; plan. ✧ *Picior p.* v. *picior* ✦ (Despre terenuri) Neted, şes. **2.** Fig. (Despre stil) Lipsit de expresie sau de culoare; searbăd, fad; banal, şters. ✦ (Despre oameni) Lipsit de personalitate; fără valoare; fără imaginaţie. ✦ (Despre modul de viaţă, despre mediu etc.) Lipsit de varietate;

monoton. 3. (SPORT; despre alergări atletice) Care se desfăşoară pe teren neted, amenajat special.

PLATA, LA ~ v. Río de la Plata.

PLATA v. La Plata (3).

PLATÁN^1 (< fr., lat.) s.n. Nume dat speciilor de arbori exotici din genul *Platanus,* cu scoarţă exfoliată, frunze palmat-lobate, lung peţiolate, şi fructe sferice. *P. oriental* este originar din Pen. Balcanică, iar *p. occidental,* din America de Nord. În România se întâlneşte mai frecvent un hibrid între cele două specii, *Platanus acerifolia,* cultivat ca arbore ornamental.

PLATÁN^2 (după fr. *plateau*) s.n. **1.** Fiecare dintre cele două farfurioare ale unei balanţe, pe care se aşază corpurile de cântărit şi greutăţile; taler. **2.** Piesă componentă a unui pick-up pe care se pun discurile **(4).**

PLÁTĂ (< sl.) s.f. **1.** Faptul de a plăti; ceea ce se plăteşte cuiva pentru munca depusă, pentru un serviciu etc.; stingerea unei obligaţii prin achitarea unei sume de bani, prin acordarea unei anumite cantităţi de produse sau prin prestarea unor servicii (plată în natură). Ceea ce se achită pentru un bun cumpărat, o consumaţie etc. **3.** Răsplată, recompensă (morală) dată cuiva pentru faptele sale bune; pedeapsă pentru fapte rele.

PLATBÁNDĂ (< fr.) s.f. **1.** Traversă (grindă) orizontală, formată dintr-o bucată de piatră sau din mai multe bucăţi acoperite cu un parament. **2.** (TEHN.) Semifabricat de oţel sub formă de fâşie. ✦ Piesă de tablă de oţel laminat, utilizată pentru întărirea tălpilor unor grinzi.

PLÁTCĂ (< ucr., rus.) s.f. Partea de sus, care acoperă umerii, a unei piese de îmbrăcăminte, croită separat de rest (şi de care se prinde gulerul).

PLATEAU, Joseph (1801–1883), fizician belgian. Inventator al fenakitiscopului (1832), bazat pe persistenţa impresiilor retiniene. A studiat (1861) fenomenele capilare prezentate de lamele subţiri lichide.

PLATEEA, localit. în Grecia antică, în Beoţia, la 13 km S de Teba. Menţionată în poemele homerice. Pe câmpia de lângă P., grecii, conduşi de regele spartan Pausanias, au obţinut, în 479 î.Hr., o victorie decisivă asupra armatei persane comandate de Mardonios. Distrusă în 373 î.Hr. a fost reconstruită de Alexandru cel Mare.

PLATELÁJ (< fr.) s.n. Element de susţinere a căii unui pod, destinat transmiterii solicitărilor la ansamblul de grinzi principale ale podului.

PLATELMÍNŢI (< fr. {i}; {s} gr. *platys* „lat" + *helminth* „vierme") s.n. pl. Filum de viermi (ex. gălbeaza, teniile) cu corpul lăţit, nesegmentat, lipsiţi de aparat respirator şi circulator, cu un singur orificiu buco-anal, în general hermafrodiţi şi paraziţi *(Plathelminthes).*

PLATEN-HALLERMÜNDE, August von, conte (1796–1835), poet german. Lirică clasicizantă, de mare virtuozitate formală („Gazeluri", „Sonete veneţiene"); balade istorice („Pelerinul la porţile mănăstirii St. Just"). Comedii satirice, antiromantice („Furculiţa fatală").

PLATFORMA SOMEŞANĂ v. Podişul Someşan.

PLATFÓRMĂ (< fr.) s.f. I. 1. Suprafaţă orizontală plană a unui vehicul, a unui aparat de ridicat (ex. **p.** unui ascensor de materiale, a unui autocamion etc.); *p. ext.* vagon sau camion deschis, utilizat pentru transporturi. ✧ *P. de lansare* = loc amenajat pentru pregătirea şi lansarea rachetelor mari, prevăzut cu dispozitive pentru atenuarea şocului. *P. spaţială* = satelit artificial de mari dimensiuni, constând din asamblarea pe orbită a mai multor sateliţi lansaţi separat, constituind o bază permanentă pentru cercetarea spaţiului cosmic şi lansarea navelor interplanetare. *P. industrială* = zonă în care sunt concentrate mai multe unităţi industriale. **2.** Parte a unui tramvai, a unui autobuz etc. pe unde urcă sau coboară călătorii. **3.** Element plan al unei construcţii. ✧ *P. de încercare* = spaţiu amenajat cu instalaţiile necesare, pentru încercările unor maşini şi aparate în scopul verificării caracteristicilor tehnice şi calitative ale maşinilor; stand de probă. **4.** (SPORT) Instalaţie orizontală, rigidă, de 2–6 m lungime (acoperită cu un strat antiderapant), fixată la 5, 6,50, 7,50 sau la 10 m, de pe care se execută sărituri în apă. **5.** (GEOL.) Teritoriu întins şi rigid al scoarţei terestre, afectat numai de mişcări epirogenetice. Sin. *cratogen* **(2).** ✧ *P. de abraziune* = suprafaţă plană, care se formează în lungul ţărmurilor marine sau lacustre ca rezultat al acţiunii distrugătoare a valurilor. *P. continentală* = şelf. **II.** *P. politică* = document programatic al unui partid, al unui om politic sau al unei grupări politice conţinând obiective imediate sau de perspectivă. *P. electorală* = program de transformări pe care un partid, un om politic sau o coaliţie politică îl propune alegătorilor în domeniile politic, economic şi social.

PLÁTFUS (< germ.) s.n. V. *picior plat.*

PLATH, Sylvia (1932–1963), poetă americană. Operă marcată de obsesia morţii, de pierderea identităţii feminine în lumea modernă („Colosul", „Copacii iernii"). S-a sinucis.

PLATINÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A acoperi un obiect de metal cu un strat subţire de platină. **2.** A decolora părul, dându-i o nuanţă de blond-argintiu.

PLÁTINĂ (< fr.) s.f. **1.** Element chimic (Pt; nr. at. 78, m. at. 195,09, m. sp. 21,45, p.t. 1 774° C, p.f. c. 3 800° C); metal preţios, alb-cenuşiu, lucios, dur, foarte maleabil şi ductil. Inoxidabil şi rezistent la acţiunea acizilor, se întrebuinţează la fabricarea unor aparate de laborator, instrumente de precizie, a bijuteriilor etc. ✧ *Negru de p.* = pulbere de **p.** folosită în industrie. **2.** (La pl.) Dispozitiv prevăzut cu contacte electrice care comandă aprinderea la motoarele cu explozie. **II.** (FIZ.) Piesă de formă plană, fabricată din (sau cu) **p.**, care intră în construcţia unor aparate (ex. microscopul) şi pe care se aşază obiectele studiate.

PLATINI, Michel (n. 1955), fotbalist francez. Component al naţionalei Franţei care a câştigat campionatul european în 1984. Selecţioner al echipei Franţei (1988–1992).

PLATINÍT (< fr. {i}) s.n. Oţel cu conţinut mare de nichel, având coeficientul de dilataţie termică egal cu cel al platinei, din care se fac legăturile la electrozii becurilor electrice.

PLATINOÍD (< fr. {s}) s.n. Grup de aliaje de cupru, zinc şi nichel cu adaos de wolfram sau mangan şi fier, întrebuinţat în electrotehnică sau pentru ornamentaţii.

PLATISPONDILÍE (< fr.) s.f. (MED.) Aplatizare a unor vertebre din regiunea dorso-lombară, care poate duce la cifoză; apare în afecţiuni osoase congenitale.

PLATITÚDINE (< fr.) s.f. Faptul de a fi plat **(2)**; banalitate, mediocritate; (la pl.) vorbă, idee etc. comună, banală.

PLÁTNIC, -Ă (< *plată*) adj., s.m. şi f. (Persoană) care face o plată; plătitor. ✧ *Bun* (sau *rău*) *platnic* = persoană care îşi îndeplineşte bine (sau rău) obligaţiile băneşti.

PLATON (427–347 î.Hr.), filozof grec. Aristocrat atenian. Apropiat al lui Socrate. A vizitat de mai multe ori Sicilia şi pe tiranul Dionysos II. A înfiinţat, împreună cu matematicianul Theaitetos, o şcoală de filozofie cunoscută sub numele de Academia. Îi sunt atribuite peste douăzeci de dialoguri, repartizate, de regulă, în trei grupuri: timpurii, de mijloc şi târzii, reprezentând cele trei etape ale existenţei sale. În primele dialoguri este transmis spiritul învăţământului socratic, fiecare dialog fiind consacrat investigării unui singur subiect: curajul („Loches"), înţelepciunea („Charmidis"), pietatea („Euthypheron") etc., prin procedeul *eristicii.* În dialogurile de mijloc, dezvoltă şi apără propriile doctrine epistemologice, metafizice şi etice: doctrina reamintirii („Menon), cea despre forme şi nemurirea sufletului („Phaidon"), problema iubirii („Phaidros"), viziunea unei societăţi ideale („Republica"), cercetarea având loc prin metoda ipotezei. În dialogurile târzii, în prim-plan trece interesul pentru probleme de ordin formal-logice, iar ca metodă foloseşte diviziunea („Parmenide", „Sofistul", „Timaios", „Legile").

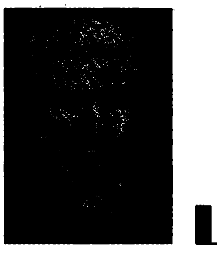

Platon

PLATON, Gheorghe (1926–2006, n. Buhuşi), istoric român. Acad. (1993). Cercetări privind istoria modernă a României („Unirea Principatelor Române", „Geneza Revoluţiei române de la 1848") şi în domeniul demografiei istorice („Populaţia oraşului moldovenesc la mijlocul sec. XIX").

PLATONEŞTI, com. în jud. Ialomiţa; 2 121 loc. (2008).

PLATÓNIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care aparţine platonismului, privitor la platonism. ✦ P. ext. Pur, ideal; spiritualizat. **2.** Care nu se realizează, care nu poate fi pus în practică; abstract.

PLATONICIÁN, -Ă (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. Adept al platonismului. **2.** Adj. Privitor la doctrina lui *Platon;* platonic **(1).**

PLATONÍSM (< fr.) s.n. Filozofia lui Platon şi a discipolilor săi.

PLATONOV, Andrei Platonovici Klimentov, zis ~ (1889–1951), scriitor rus. Lucrări filozofice („Ecluzele epifaniei"), satirice („Înainte") sau de analiză a sensului vieţii de la marginea societăţii socialiste („Djann"). Arestat şi interzis în timpul stalinismului.

PLÁTOŞĂ s.f. Armură de zale, de fier, de piele etc. în formă de pieptar, purtată de oşteni în Antic. şi Ev. Med.

PLATÓU (< fr.) s.n. **1.** (GEOGR.) Formă de relief plană sau uşor vălurită, mărginită de versanţi puternic înclinaţi. **2.** (MILIT.) Câmp amenajat pentru exerciţii militare. **3.** *P. de filmare* = ansamblul instalaţiilor şi personalul necesar pentru o filmare, într-un studio cinematografic. **4.** (TEHN.) Dispozitiv de prindere mecanică, magnetică sau electromagnetică a unor piese în vederea prelucrării lor pe maşini-unelte, pentru verificare sau trasare etc., caracterizat printr-o suprafaţă plană de reazem; placă magnetică. **5.** Tavă mare pe care se servesc mâncăruri şi prăjituri.

PLATT, Orville Hitchcock (1827–1905), om politic american. Senator. A prezentat în Senat *Amendamentul P.* (1901) care interzicea Cubei încheierea de înţelegeri cu alte ţări care ar prejudicia interesele americane şi garanta dreptul S.U.A. de a interveni de câte ori considerau necesar pentru a-şi apăra interesele.

PLATTE, râu în S.U.A., afl. dr. al lui Missouri; 500 km. Se formează prin unirea râului *North Platte* cu *South Platte* şi străbate pod. Preriilor.

PLATTERS (THE), grup american de soul. Constituit în 1953 la Los Angeles de Tony Williams, David Lynch, Alex Hodge şi Herb Reed. Grup reprezentativ pentru curentul grupurilor vocale derivate din gospel impuse în anii '50. Aranjamente vocale complexe: „Only You", „The Great Pretender", „Twilight Time".

PLAUEN, oraş în E Germaniei (Saxonia); 71,1 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, constr. de maşini, chimică, textilă. Monumente: Johanneskirche (sec. 12–16), Lutherkirche (1693–1708), vechea Primărie (sec. 15), castelul Vögte (1250). Vechea denumire: *Plauen im Vogtland.*

PLÁUR (< *plavuri,* pl. lui *plav,* reg., *plaur*) s.m. Formaţie vegetală acvatică, în care predomină stuful ai cărui rizomi alcătuiesc împletituri (ins.) ce plutesc la suprafaţa apei. Sin. *plavie, cocioc.*

PLAUT (Titus Maccius Plautus) (c. 254–c. 184 î.Hr.), comediograf latin. Din cele 130 de lucrări s-au păstrat doar 21. Piese de moravuri („Soldatul fanfaron", „Cartaginezul", „Ulcica"), inspirate din comedia nouă grecească („Menandru", „Filemon"); tratare originală a temelor şi dialoguri pline de vervă. A influenţat comedia şi drama romantică din Renaştere până în prezent.

PLAUZÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi admis, crezut, care pare adevărat; admisibil, verosimil.

PLÁVIE v. plaur.

PLAVIŞEVIŢA, denumirea, până la 29 oct. 1977, a com. Dubova.

PLAY-BACK (cuv. engl.) s.n. Redare, reproducere a unei înregistrări anterioare. ✦ Interpretare mimată, în

Michel Platini

timpul unui spectacol, a unei înregistrări făcute anterior, simulând execuția în direct (live).

PLAY-BOY (cuv. engl.) s.m. Tânăr elegant, cu fizic plăcut, care duce o viață ușoară; se bucură de succes în cercurile feminine.

PLAY-GIRL (cuv. engl.) s.f. Tânără elegantă, cu fizic plăcut; se bucură de succes în cercurile masculine.

PLAY-LIST (cuv. engl.) s.n. Succesiunea melodiilor alese pentru a fi difuzate într-un program sau emisiune muzicale de radio sau televiziune.

PLAZ (< bg., scr.) s.n. Piesă de oțel fixată în partea inferioară a trupiței, care asigură stabilitatea plugului în timpul aratului.

PLAZAS DE SOBERANÍA EN EL NORTE DE AFRICA, denumire a șase posesiuni spaniole situate atât pe țărmul mediteranean al Marocului, cât și în largul M. Mediterane: Ceuta, Melilla, arh. Chafarinas și Peñón de Alhucemas, ins. Peñón de Vélez de la Gomera și Villa Sanjurjo; 33 km^2.

PLĂCEÁ (lat. *placere*) vb. II intranz. și tranz. **1.** A nutri un sentiment de iubire sau simpatie pentru cineva sau a fi simpatizat de cineva; a îndrăgi (agrea) pe cineva sau a fi îndrăgit (agreat) de cineva. **2.** A avea un sentiment de satisfacție, de mulțumire, de delectare față de cineva sau ceva. ✦ A-i conveni. ✦ Intranz. A fi în asentimentul, a fi pe voia cuiva.

PLĂCÉRE (< *plăcea*) s.f. **1.** Senzație corporală de tip pozitiv, în opoziție cu *durerea,* care este de tip negativ; starea de satisfacție a pornirilor senzuale (sin. *voluptate*). **2.** Sentiment de satisfacție, în planul conștiinței, strâns legat de *mulțumire* sau *fericire,* obținut într-o activitate. În acest sens, **p.** a fost propusă drept scop al tuturor acțiunilor *(hedonism)*. **3.** (Mai ales la pl.) Distracție, petrecere, desfătare. **4.** Voie, dorință, plac, poftă.

PLĂCÍNTĂ (lat. *placenta*) s.f. Preparat culinar făcut din foi de aluat între care se pune o umplutură de brânză, carne, mere, nuci etc.

PLĂCINTĂRÍE s.f. Local în care se prepară, se vând și se consumă plăcinte și alte produse de patiserie.

PLĂCINȚEANU, Ioan (1893–1960, n. Dorohoi), fizician român. Director al Observatorului Astronomic și al Institutului de Matematici Aplicate (1939). În 1933 a emis, înaintea lui G. Gamow, ipoteza, argumentată teoretic, a existenței protonilor negativi. Lucrări de mecanică cuantică și ondulatorie („Elemente de calcul vectorial și tensorial", „Electromagnetismul, teoria lui Maxwell").

PLĂIÉȘ (< *plai*) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească) Locuitor de la marginile țării, însărcinat cu paza frontierelor în reg. de munte; *p. ext.* grănicer, străjer. **2.** Locuitor de la munte; muntean.

PLĂIEȘII DE JOS, com. în jud. Harghita, pe râul Cașin; 2 968 loc. (2008). Muzeu etnografic. Rezervație botanică. În satul **P. de J.**, se află o biserică romano-catolică (sec. 14).

PLĂMÁDĂ s.f. **1.** Plămădeală. ✦ Substanță care fermentează. **2.** Fig. Sământă, germen. ✦ Odraslă, vlăstar.

PLĂMĂDEÁLĂ s.f. Compoziție din făină, apă și drojdie folosită la fermentarea aluatului; cantitate mică de aluat dospit, folosit în loc de drojdie la prepararea pâinii.

PLĂMĂDEALĂ, Alexandru (1888–1940, n. Chișinău), sculptor și pictor român. Prof. la Școala de Arte Plastice din Chișinău (care azi îi poartă numele). Fondator (1939) al Pinacotecii municipale din Chișinău. Sculpturi figurative, de tradiție realistă („Bustul poetului Alexie Mateevici", „Monumentul lui Ștefan cel Mare").

PLĂMĂDEALĂ, Antonie v. **Antonie Plămădeală.**

PLĂMĂDÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A pregăti o plămădeală; *p. ext.* a frământa aluatul. **2.** Tranz. A frământa, a amesteca ceva (pentru omogenizare). **3.** Fig. A crea, a făuri, a zămisli.

PLĂMÂN (< ngr., lat.) s.m. Principalul organ al respirației la vertebratele superioare și la om. Plămânii omului sunt pereche și se află în cavitatea toracică, fiind înconjurați de pleură. **P.** sunt formați din bronhii, bronhiole și alveole, din fibre elastice și din țesut conjunctiv. În p. se fac schimburile gazoase între oxigenul din aerul inspirat și dioxidul de carbon din sânge. Sin. *pulmon.* V. *respirație, respirator.* ✧ *P. de oțel* = aparat mecanic, etanș, care funcționează electric și în care este plasat corpul bolnavului pentru respirația artificială.

PLĂNUÍ vb. IV tranz. A face planuri **(II 9)**, a proiecta acțiuni viitoare; a pune ceva la cale.

PLĂPÂND, -Ă (lat. **palpabundus*) adj. (Despre ființe) Lipsit de vitalitate, de rezistență; slăbuț, firav; *p. ext.* delicat, gingaș. ✦ (Despre voce) Suavă.

PLĂSEÁ (PRĂSEÁ) (< *plasă,* rar „limbă de cuțit, tăiș") s.f. Fiecare dintre cele două părți (de metal, de os, de lemn etc.) care acoperă mânerul unui cuțit, briceag, al unei săbii etc.; *p. ext.* mâner.

PLĂSMUÍ (< ngr. sau < *plasmă,* înv., „creare") vb. IV tranz. **1.** A crea, a produce, a înfăptui. **2.** A inventa, a născoci, a scorni. **3.** A falsifica.

PLĂTĂREȘTI, com. în jud. Călărași, pe râul Dâmbovița; 3 622 loc. (2008). În satul **P.** se află biserica Sf. Mercurie a fostei mănăstiri, ctitorie a lui Matei Basarab și a soției sale Elina (1646).

PLĂTÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A efectua o plată. ✦ A stinge o obligație prin cedarea unei sume de bani. ✦ A achita contravaloarea pentru o muncă efectuată; a remunera. **2.** Refl. A lichida o datorie (morală), o obligație, a se achita.

PLĂTÍCĂ^1 (< bg.) s.f. Pește teleostean ciprinid, dulcicol, cu corpul turtit lateral, lung de c. 25–40 cm și acoperit cu solzi mari și moi *(Abramis brama)*.

PLĂTÍCĂ^2 s.f. (SILV.) Glădiță.

PLĂVÁI, -ÁIE (< *plăv[an]*) adj., s.f. **1.** Adj. (Pop.; mai ales despre oi) Cu lâna sau părul alb-gălbui sau alb-cenușiu. **2.** S.f. Soi românesc de viță de vie nearomat, cu ciorchini cilindrici, cu boabe albe-verzui, sferice, cultivat pentru vinuri albe de larg consum.

PLĂVĂN, -Ă (< sl.) adj. (Pop.; mai ales despre boi și vaci) Cu părul alb-cenușiu sau alb-gălbui. ✦ (Substantivat) Bou.

PLĂVÍȚ, -Ă (< *plăv[an]*) adj. (Pop.) **1.** (Despre părul sau lâna animalelor; *p. ext.* despre animale) Alb-gălbui. **2.** (Despre oameni) Cu pielea albă și cu părul blond, bălai, de culoarea paiului.

PLÂNGE (lat. *plangere*) vb. III **1.** Intranz. A vărsa lacrimi (de durere, de emoție etc.); a lăcrima. **2.** Tranz. A jeli o persoană moartă, un lucru piedut etc. **3.** Tranz. A avea milă de cineva, a compătimi, a deplânge pe cineva. **4.** Refl. A-și arăta nemulțumirea, a se văita, a se tângui. ✦ A face o plângere; a reclama.

PLÂNGERE s.f. **1.** Faptul de a (se) plânge. **2.** Plâns, tânguire. **3.** (DR.) Sesizare a unui organ de jurisdicție în vederea exercitării controlului asupra unui act al administrației de stat ori a refuzului unui organ de a-și îndeplini atribuțiile legale. ✦ Încunoștiințare, de către o persoană fizică, a unui organ al administrației de stat cu privire la un fapt care îi aduce prejudicii; act prin care se face această încunoștiințare; reclamație; (pop.) cerere, jalbă. **4.** Sesizare adresată de către o persoană unui organ de urmărire penală ori procurorului cu privire la săvârșirea unei acțiuni care îi aduce prejudicii.

PLÂNGERILE LUI IEREMIA, carte a Vechiului Testament, scrisă probabil în Palestina după căderea Ierusalimului în 587 î.Hr.

PLÂNS s.n. Faptul de a (se) plânge; tânguire, plânset; *concr.* lacrimi.

PLEÁN (< sl.) s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Pradă luată în timp de război.

PLEÁSNĂ (< *plesni*) s.f. **1.** Șfichi **(2)**; *p. ext.* bici. ✦ Plesnitură de bici. **2.** Fir de care se prinde cârligul undiței.

PLEÁȘCĂ (< scr.) s.f. Câștig neașteptat (de obicei nemeritat, obținut fără muncă); chilipir.

PLEÁTĂ (< sl.) s.f. **1.** (Mai ales la pl.) Părul capului crescut lung, purtat liber sau împletit în cozi. **2.** (Pop.) Mănunchi de fuior.

PLEÁVĂ (< sl.) s.f. **1.** Resturi de spice sau de păstăi rezultate după treieratul cerealelor sau al leguminoaselor. **2.** Fig. Ceea ce este lipsit de valoare. ✦ Om de nimic; lepădătură, drojdia societății.

PLEBÉI (< lat.) s.m. pl. (În Roma antică). Categorie socială din care făceau parte oamenii liberi, lipsiți însă de drepturi civile și politice. În 494 î.Hr., **p.** s-au retras pe Muntele Sacru, adoptând o organizare proprie. După 450 î.Hr. au obținut o legislație recunoscută în stat (*lex Cambia,* 445 î.Hr.) în urma căreia încep să acceadă la demnități de stat, deplina egalitate cu patricienii fiind obținută în 393 î.Hr.

PLEBISCÍT (< fr., lat.) s.n. **1.** (DR.) Consultare populară prin da sau nu asupra unui proiect de lege sau a unui act de mare importanță. **2.** (În dreptul internațional) Consultare a cetățenilor dintr-un anumit teritoriu care urmează să se pronunțe prin „da" sau „nu" asupra hotărârii luate în privința apartenenței la un anumit stat sau recunoașterea autorității altui stat asupra acelui teritoriu. **3.** (În Roma antică) Decizie politică votată de plebei și care nu avea valoare decât pentru ei.

PLECÁ (lat. *plicare*) vb. I **1.** Intranz. A părăsi locul unde se află, a se deplasa dintr-un loc în altul; a se îndrepta spre... **2.** A muri. **3.** A lua ca punct inițial; a lua ca ipoteză. **4.** Refl. și tranz. A (se) înclina (în jos, într-o parte), a (se) lăsa în jos, a (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) apleca. ✦ Refl. A se înclina în semn de respect, pentru a saluta. **5.** Refl. A ceda în fața unei forțe, a se lăsa subjugat, a se supune. ✦ Tranz. A aduce la supunere, a subjuga.

PLECÁRE s.f. Acțiunea de a pleca. ✦ (SPORT) Moment în care se dă pornirea într-o cursă; start.

PLECĂCIÚNE s.f. **1.** Înclinare a corpului în fața cuiva (în semn de repect sau de salut); închinăciune, reverență. **2.** (Înv.) Supunere, respect, ascultare.

PLEČNIK, Jožef (1872–1957), arhitect și urbanist sloven, de orientare expresionistă. A lucrat la Viena și Praga. A proiectat Biserica Sfintei Inimi din Praga, Biblioteca Naturală din Ljubljana ș.a.

PLÉCTRU (< fr., lat.) s.n. Mică piesă de material plastic, lemn, metal, fildeș folosită pentru producerea sunetului la instrumentele cu coarde ciupite (chitară, mandolină, banjo). Parte din mecanismul clavecinului, spinetei sau virginalului.

PLED (< fr.) s.n. Pătură ușoară (și mai mică).

PLEDÁ (< fr.) vb. I intranz și tranz. A apăra o cauză în fața instanței judecătorești; *p. ext.* a susține, a apăra o idee; a milita pentru ceva.

PLEDOARÍE (< fr.) s.f. Expunere orală făcută de un avocat în fața unei instanțe judecătorești pentru apărarea cauzei uneia dintre părți; *p. ext.* vorbire sau scriere care urmărește susținerea, apărarea unei idei, a unei cauze etc.

PLEHANOV, Gheorghi Valentinovici (1856–1918), revoluționar și gânditor politic rus. „Părintele marxismului rus". La început narodnic. Între 1880 și 1917 a emigrat în Elveția, unde a înființat „Emanciparea muncii", nucleul Partidului Muncitoresc Social Democrat din Rusia. A susținut că socialismul este posibil în Rusia atunci când capitalismul și industrializarea vor fi progresat suficient; s-a opus revoluției bolșevice; după victoria acesteia s-a exilat („Socialismul și lupta de clasă", „Rolul personalității în istorie").

PLEIADA, denumire dată în istoria literară unor grupări de șapte poeți. Prima p. era formată din șapte poeți tragici greci, care au contribuit la înflorirea poeziei în perioada elenistică sub Ptolemeu II Philadelphos:

Lycophron din Caleis, Alexandru Etolianul, Philiscos din Corcyra, Homer din Bizanț, Sosithenes din Alexandria, Sosiphanes din Syracusa și Æantides sau Dionysiades din Tars. Școală literară franceză reține **p.** întemeiată la mijlocul sec. 16 și condusă de poetul P. de Ronsard. Manifestul ei, semnat de J. Du Bellay („Apărare și valorificare a limbii franceze", 1549), preconiza o literatură nouă, umanistă. Ceilalți membri au fost: J.A. de Baïf, R. Belleau, E. Jodelle, P. de Tyard, J. de Peletier du Mans.

PLEIÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Grup de persoane (ilustre) cu aceleași preocupări, idei etc. V. *Pleiada*. **2.** (Rar) Ansamblul izotopilor aceluiași element chimic.

PLEIADE 1. (În mitologia greacă) Cele șapte fiice ale lui Atlas și ale oceanidei Pleiona: Asteropa, Maia, Electra, Taigeta, Alcione, Celena și Meropa. Îndurerate de suferințele tatălui lor, au fost metamorfozate de Zeus în stele, alcătuind constelația cu același nume. **2.** Roi de stele din constelația Taurul, situat la c. 350 ani-lumină de Soare. Este alcătuit din c. 120 de stele, dintre care, cu ochiul liber, se văd aproximativ șapte, cea mai strălucitoare fiind Alciona. Numele popular: *Cloșca cu pui*.

PLEIN-AIR (loc. fr.) subst. Expresie care desemnează pictura practicată în aer liber, urmărind sugerarea atmosferei, a luminii și a efectelor cromatice specifice peisajului natural. A apărut din sec. 17 în pictura olandeză și franceză, dar a fost cultivat cu precădere din sec. 19 (pictorii englezi J. Turner, J. Constable, pictorii Școlii de la Barbizon, între care și românii N. Grigorescu, I. Andreescu ș.a.).

PLEISTOCEN, prima epocă (serie) a Cuaternarului, desfășurată aproximativ între 2 (1,8) mil. și 10 000 ani în urmă, în care s-a produs o răcire accentuată a climei, însoțită de modificări importante ale florei și faunei. În P. s-au extins hominizii (omul de Neanderthal și omul modern) și au avut loc glaciațiile. În reg. neacoperite de ghețari din continentele nordice cu vegetație de tundră și de stepă rece trăiau mamutul, rinocerul lânos, ursul de peșteră ș.a. Sin. *Glaciar*.

PLEN (< lat.) s.n. Totalitatea membrilor unei organizații sau ai unei adunări constituite; *p. ext.* adunare la care participă toți membrii.

PLENÁR, -Ă (< lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Complet, total, întreg. **2.** Ședință, adunare la care participă toți membrii unei organizații etc. ✧ *P. lărgită* = ședință la care participă și persoane care nu fac parte din organizația respectivă.

PLENIPOTÉNȚĂ (< it.) s.f. Putere deplină dată cuiva pentru a acționa într-o anumită problemă de stat, de obicei în probleme care interesează două țări.

PLENIPOTENȚIÁR (< fr. {s}; lat. *plenipotens* „cu putere deplină") adj. (DR.) *Ministru* ~ v. *ministru; p. ext.* persoană învestită cu puteri depline în a purta tratative și a încheia acorduri internaționale.

PLENISÓN, -Ă ({s} lat. *plenus* „plin" + *sonus* „sunet") adj. (Despre vocale) Care are caracter silabic.

PLENITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Calitate a ceea ce este deplin; deplinătate, desăvârșire; totalitate.

PLENIȚA, com. în jud. Dolj, în zona C. Desnățuiului; 5 164 loc. (2008). Rezervație forestieră. În satul **P.** au fost descoperite un tumul din perioada de trecere de la Neolitic la Epoca Bronzului, mai multe tipare pentru turnat obiecte din bronz, datând din Hallstattul timpuriu, precum și o fibulă din sec. 7. În arealul satului Castrele Traiane au fost identificate vestigiile unei așezări fortificate (cu șanț și val) aparținând Culturii Coțofeni.

PLEOÁPĂ (cf. bg. *pohlupka*) s.f. Fiecare dintre cele două cute mobile ale pielii, mărginite de gene, care acoperă și protejează globul ocular.

PLEOCROÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *pleon* „plin" + *khroma* „culoare") s.n. Fenomen de modificare a culorii anumitor cristale birefringente (rubinul, turmalina etc.) când sunt privite prin transparență din diferite direcții, datorită absorbției inegale a celor două raze difractate; policroism.

PLEONÁSM (< fr., lat.; {s} gr. *pleonasmos* „supraabundență") s.n. (LINGV.) Greșeală de exprimare care constă în folosirea alăturată a unor cuvinte, expresii, propoziții etc. care repetă în mod inutil aceeași idee.

PLEOȘTÍ (< scr.) vb. IV **1.** Tranz. și refl. A (se) deforma (sub o greutate); a (se) turti. **2.** Tranz. A apleca, a lăsa în jos capul sau urechea. **3.** Refl. Fig. (Despre oameni) A-și pierde elanul; a deveni abătut, deprimat.

PLERÓMĂ (< fr.) s.f. (La gnostici) Plenitudinea debordantă a divinității din care provin toate ființele prin emanație; (în creștinism) plenitudinea harului de care beneficiază Hristos, a puterilor și perfecțiunii sale; în măsura în care Biserica se identifică cu Hristos, al cărui corp mistic este, **p.** este, de asemenea, totalitatea credincioșilor.

PLESCĂÍ (formație onomatopeică) vb. IV intranz. **1.** A scoate un sunet caracteristic desprinzând brusc limba de cerul gurii sau buzele una de alta; *p. ext.* a mânca cu zgomot. **2.** A lovi într-un corp lichid sau moale producând sunete caracteristice; (despre lichide) a se lovi de un corp, producând un zgomot caracteristic.

PLESIOZÁUR (< fr., lat. {i}; {s} gr. *plesios* „apropiat" + *saura* „șopârlă") s.m. Gen de reptilă acvatică din Jurasic, care avea lungimea de 3–5 m, membrele transformate în palete înotătoare și gâtul serpentiform.

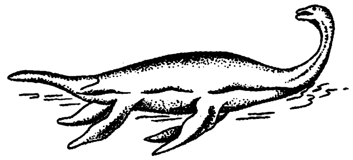

Plesiozaur

PLESKOV v. **Pskov.**

PLÉSNET s.n. **1.** Sunet scurt, brusc și puternic, produs de anumite obiecte când izbesc violent aerul sau alte corpuri. **2.** Zgomot produs de un obiect care se sparge sau crapă.

PLESNÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A crăpa, a se sparge, a se despica brusc și cu zgomot în urma unei presiuni interioare, a unei lovituri etc.; a se rupe brusc ca urmare a unei întinderi, a unei îndoiri etc. ✦ (Despre muguri, boboci) A începe să se desfacă. ✦ (Despre îmbrăcăminte) A fi foarte strâns pe corp și a începe să se desfacă la cusături. **2.** Intranz. A izbi un obiect (sau aerul) cu un corp elastic, producând un zgomot caracteristic; a lovi, a pocni cu zgomot două obiecte unul de altul. 3. Tranz. A izbi, a lovi, a bate. ✦ Refl. A se izbi cu zgomot de un obiect.

PLESNÍRE s.f. **1.** Faptul de a plesni. **2.** (TEHN.) Rupere locală bruscă produsă în pereții unui vas, ai unui tub sau ai unei piese ca efect al presiunii interioare, al unei variații de temperatură etc.

PLESSIS, Izak David du ~ (1900–1981), poet sud-african de limbă afrikaans. Versuri de inspirație populară și socială („Pământul strămoșilor noștri"), orientală („Fesul strălucitor"), gnomică („Catrene") și morală („Iubire ciudată"), cu accent pentru cultul formei. Povestiri fantastice („Din altă lume"); eseuri.

PLEȘCUȚA, com. în jud. Arad, în depr. Gurahonț; 1 307 loc. (2008). Expl. de andezit. În satul Aciuța se află un castel în stil neoclasic (sec. 18), iar în satul Budești, biserica de lemn Înălțarea Domnului (1722).

PLEȘOI, com. în jud. Dolj; 1 390 loc. (2008).

PLEȘOIU, com. în jud. Olt, pe terasele de pe dr. văii Oltului; 3 401 loc. (2008). Lac de acumulare și hidrocentrală. Bisericile Sfinții Voievozi (1734), Buna-Vestire (1780).

PLEȘU, Andrei (n. 1948, București), filozof, eseist și critic de artă român. Ministru al Culturii (1989–1991) și al Afacerilor Externe (1997–1999). Întemeietor (1993) și director al revistei „Dilema" (din ian. 2004 – „Dilema Veche"). Lucrări despre etica „intervalului" („Minima moralia"), sentimentul naturii în cultura europeană („Pitoresc și melancolie") sau filozofia religiei („Despre îngeri"). Eseuri și cronici plastice („Ochiul și lucrurile"), portrete și eseuri despre M. Eliade, E. Cioran, E. Ionescu, C. Noica („Limba păsărilor").

PLEȘÚV, -Ă (< bg.) adj. Chel.

PLÉTER (< scr.) s.n. Gard pescăresc instalat de-a lungul malurilor cu luncă inundabilă pentru a opri trecerea peștelui din baltă în râu.

PLETHON, Gemisto Giorgio v. **Gemisto Plethon, Giorgio.**

PLETÓRĂ (< fr.; {s} gr. *plethore* < *plethein* „a fi plin") s.f. **1.** (MED.) Stare anormală caracterizată prin creșterea cantității de sânge, care duce la supraîncărcarea inimii și la distensiunea anormală a vaselor sangvine, dând bolnavului o culoare roșie-aprinsă. ✦ Creșterea excesivă a oricărui lichid al corpului. **2.** Număr mare de oameni sau de obiecte (fără valoare). ✧ *P. semantică* = aglomerare (excesivă) de sensuri la unele cuvinte.

PLETÓRIC, -Ă (< fr.) adj. Supraabundent. ✦ (Despre oameni) Care are prea mult sânge.

PLETÓS, -OÁSĂ (< *plete*) adj. Cu păr lung și bogat.

PLÉURĂ (< lat., fr., it.; {s} gr. *pleura* „coastă") s.f. (ANAT.) Membrană seroasă alcătuită din două foițe: **p.** viscerală, care învelește plămânii și **p.** parietală, care căptușește cavitatea toracică. Spațiul virtual dintre acestea formează cavitatea pleurală.

PLEUREZÍE (< fr., lat.) s.f. Inflamație a foițelor pleurale, însoțită de apariția unui lichid limpede (**p.** serofibrinoasă) sau purulent (**p.** purulentă) în cavitatea pleurală.

PLEURÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație a foițelor pleurale fără apariția de lichid în cavitatea pleurală.

PLEUROPNEUMONÍE (< fr.) s.f. Pneumonie care afectează și pleura adiacentă zonei pulmonare bolnave.

PLEUROSCÓP (< fr.; {s} gr. *pleura* „coastă" + *skopein* „a examina") s.n. Instrument cu ajutorul căruia se examinează vizual cavitatea pleurală.

PLEUROSCOPÍE (< fr.) s.f. Metodă de explorare a cavității pleurale cu ajutorul pleuroscopului.

PLEULOTUS (< lat.) subst. v. **păstrăv (2).**

PLEVNA (PLEVEN), oraș în N Bulgariei; 122,1 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Ind. petrochimică. Ceramică. Orașul s-a dezvoltat pe locul anticei așezări tracice *Storgosia;* distrus de huni, a fost refăcut în sec. 6; numit de slavi *Kajluka;* denumirea actuală din 1270. În timpul Războiului Ruso-Româno-Turc din 1877–1878 a fost teatrul unor operațiuni militare de anvergură; apărat de un puternic nucleu de armate turcești conduse de Osman Pașa, orașul, bine întărit, a rezistat asediului trupelor ruso-române din 10/22 aug. până în 28 nov./10 dec. 1877. Mausoleu în amintirea soldaților români căzuți în luptă.

PLEVÚȘCĂ (< *pleavă*) s.f. **1.** Pește teleostean ciprinid dulcicol, lung de c. 6–9 cm, cu o dungă albastră pe laturile corpului *(Leucaspius delineatus)*. Sin. *fufă*. **(1)** ✦ P. gener. Nume dat peștilor mărunți de orice specie. **2.** Fig. Grup de oameni fără importanță.

PLEX (< fr. {i}; {s} lat. *plexus* „împletire") s.n. Țesut format din fibre nervoase sau din vase sangvine împletite nesistematizat între ele (ex. **p.** cardiac). ✧ *P. solar* = **p.** care se găsește în cavitatea abdominală, lângă stomac, foarte important pentru sistemul neurovegetativ.

Andrei Pleșu

PLEXIGLÁS (< fr., germ.) s.n. (CHIM.) Polimetacrilat.

PLEYEL, Ignaz-Joseph (1757–1831), compozitor, editor şi fabricant de piane francez de origine austriacă. Fondează o casă editorială la Paris (prima ediție completă a cvartetelor de Haydn, primele partituri de buzunar), înființează o fabrică de piane (1807).

PLEZANTERÍE (< fr.) s.f. (Livr.) Lucru amuzant; vorbă, discuție uşoară, amuzantă.

PLIÁ (< fr.) vb. I tranz. A îndoi o hârtie, o țesătură etc., suprapunând părțile îndoite (pliurile) într-o anumită ordine.

PLIÁJ (< fr.) s.n. Pliere **(2)**.

PLIÁNT (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre obiecte) Care poate fi îndoit, împăturit (micşorându-şi astfel suprafața). **2.** S.n. Tipăritură imprimată pe o singură coală (catalog, reclamă, material informativ etc.) îndoită de mai multe ori pentru comoditatea utilizării.

PLIC (< ngr., it.) s.n. Obiect confecționat din hârtie împăturită şi lipită pe trei părți, în care se introduc scrisori, acte etc. (în vederea expedierii lor); obiectul împreună cu ceea ce conține.

PLICTISEÁLĂ s.f. Stare sufletească apăsătoare, provocată de lipsa de ocupație, de o activitate lipsită de interes, de monotonie etc.; gol sufletesc, urât; plictis.

PLICTISÍ (< ngr.) vb. IV **1.** Refl. A fi cuprins de plictiseală. ✦ A se sătura (de ceva). **2.** Tranz. A supăra, a enerva, a irita, a agasa.

PLIÉRE (< *plia*) s.f. **1.** Acțiunea de a plia. **2.** Operație manuală sau mecanizată de îndoire şi de aşezare în pliuri a hârtiei sau a materialelor textile; pliaj. **3.** Îndoire cu 180° C a unei table de-a lungul unei linii drepte sau curbe.

PLIEVIER, Theodor (1892–1955), scriitor german. Autor al unei trilogii în care prezintă deruta trupelor germane în al Doilea Război Mondial („Stalingrad", „Moscova", „Berlin").

PLIMBÁ (lat. *perambulare*) vb. I **1.** Refl. A umbla fără grabă dintr-un loc într-altul pentru a se recrea, a face mişcare etc. ✦ Tranz. A scoate sau a însoți pe cineva dintr-o parte în alta; a muta.

PLIMBÁRE s.f. Acțiunea de a (se) plimba; mers în voie pentru a se recrea.

PLIN, -Ă (lat. *plenus*) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Despre vase, încăperi, recipiente etc.) Care conține întreaga cantitate pe care o poate cuprinde, care este umplut cu ceva până la limită. **2.** Care conține ceva în cantitate sau în număr mare. ✦ Fără goluri, întreg, compact, masiv. **3.** Care este acoperit, umplut, încărcat cu ceva. ✦ Acoperit sau îmbibat cu ceva; mânjit, murdar. **4.** (Despre ființe, corpul lor sau părți ale corpului lor) Cu forme rotunde, împlinit, durduliu, grăsuț. **5.** Care are amploare, intensitate; întreg, neştirbit. ✧ *Voce p.* = voce sonoră, cu volum. **II.** S.n. Ceea ce umple un vas, un spațiu etc.; conținut. ✧ (TRANSP.) *Plinul conductei* = cantitate de fluid care rămâne în permanență într-o conductă de transport.

PLINIU CEL BĂTRÂN (Caius Plinius Secundus) (23–79), istoric, filolog şi literat roman. A scris un tratat despre oratorie („Cei ce învață") şi o lucrare în opt cărți „Despre incertitudinile limbajului". Cea mai importantă operă a sa, „Istoria naturală", este o sinteză a cunoştințelor epocii (geografie, zoologie, botanică, mineralogie, farmacologie). A murit în timpul unei erupții a Vezuviului.

PLINIU CEL TÂNĂR (Caius Plinius Caecilius Secundus) (62–113), om politic şi scriitor roman. Nepotul lui Pliniu cel Bătrân. Demnitar în timpul împăraților Domițian şi Traian. Cunoscut printr-un „Panegiric al împăratului Traian" şi prin bogata sa corespondență („Epistole"), sursă de informare istorică.

PLÍNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Piesă de lemn, de piatră sau de material plastic care se aplică în partea de jos a pereților unei încăperi pentru a-i apăra împotriva loviturilor şi a umezelii sau pentru a acoperi rostul dintre pardoseală şi perete. ✦ Partea de jos a unui zid etc., aflată imediat deasupra nivelului de călcare. **2.** Soclu de piatră plat şi pătrat în secțiune, plasat sub baza unei coloane.

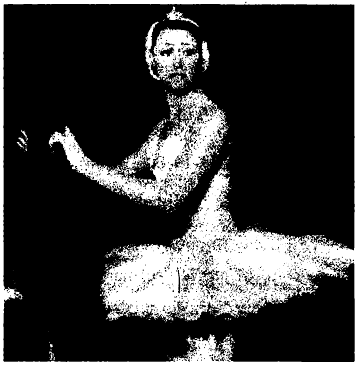

Maia Plisețkaia

PLIOCEN, etajul superior al Neogenului (ultima parte a Terțiarului), reprezentat în partea vestică a Europei prin depozite marine, iar în cea estică prin depozite lacustre; uneori conține zăcăminte de cărbuni şi petrol.

PLISÁ (< fr.) vb. I tranz. A îndoi în cute regulate şi dese o țesătură.

PLISC s.n. **1.** (ORNIT.) Cioc **(1).** ✦ Peior. Gură. **2.** Capăt ascuțit sau lunguieț, în formă de cioc, al unui obiect; vârf.

PLISEȚKAIA, Maia Mihailovna (n. 1925), balerină rusă. Prim-balerină la Bolşoi Teatr din Moscova, s-a remarcat prin tehnica şi expresivitatea gestului („Lacul lebedelor", „Fântâna din Baccisarai", „Spartacus", „Moartea lebedei"). Alăturându-se trupei lui M. Béjart a dat strălucire unor creații moderne („Boléro"). Creații coregrafice („Anna Karenina", „Pescăruşul"). Director artistic al Teatrului Național de Balet din Spania (din 1987).

PLISEȚKI, Azari Mihailovici (n. 1935), dansator rus. Frate cu *Maia Plisețkaia*. Component al trupei de balet de la Bolşoi Teatr din Moscova; prim-balerin al Baletului Național din Cuba (din 1963), s-a impus printr-o tehnică de mare calitate împreună cu partenera sa Alicia Alonso.

PLISÉU (< fr.) s.n. Cută sau grup de cute regulate şi dese obținute prin plisare.

PLISKA, sit arheologic în N Bulgariei, lângă localit. Aboba (districtul Novi Pazar). Aici a existat prima cap. a hanilor bulgari (681–893); se păstrează ruinele unui mare palat (816–831). Muzeu arheologic.

PLÍTĂ (< rus., ucr.) s.f. Placă de fontă, având ochiuri acoperite cu rotițe, care constituie partea de deasupra a maşinii de gătit. ✦ Încălzitor electric de laborator.

PLITVICE (PLITVIČKA JEZERA), Parc Național în NV Croației, în culmea montană calcaroasă Pljševica la 417–1 280 m alt.; c. 200 km^2. Cuprinde o suită de 16 lacuri dispuse în trepte (Kozjak – 80 ha, Proščansko – 68 ha, Milanovać, Gradinsko, Veliko etc.), numeroase peşteri (Šupljara, Gombrjaca etc.), cascade (Plivička – 76 m înălțime, Sastavici), formațiuni de travertin şi o bogată faună.

PLÍU (< fr.) s.n. Cută adâncă la un obiect de îmbrăcăminte.

PLIVÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. **1.** A smulge buruienile de pe un teren cultivat. 2. A tăia sau a rupe lăstarii, frunzele, cârceii, crengile de prisos de la vița de vie sau de la pomi.

PLOÁIE (lat. *pluvia*) s.f. Precipitație atmosferică sub formă de picături, provenite din condensarea vaporilor de apă din atmosferă. ✧ *P. artificială* = **p.** rezultată în urma bombardării norilor cu substanțe chimice (anhidridă carbonică solidă sau iodură de argint), care acționează ca nuclei de condensare. *P. acidă* = **p.** cu picături acide formate prin amestecul în atmosferă a vaporilor de apă cu substanțe poluante provenite din activități industriale sau de transport; provoacă mari daune mediului. ✦ Fig. Ceea ce cade în mare cantitate, ceea ce se revarsă, ceea ce este abundent. ✦ (ASTR.) *P. de stele* = abundență de meteoriți, venind din aceeaşi parte a cerului; este provocată de trecerea Pământului printr-un curent meteoritic, legat, adesea, de o cometă.

PŁOCK, oraş în centrul Poloniei, pe Vistula; 130,8 mii loc. (2000). Port fluvial. Rafinărie de petrol şi combinat petrochimic. Ind. constr. de maşini. Catedrală în stil romanic (sec. 12, refăcută ulterior). Sediul Episcopiei Mazoviei (1075). Aflat în posesia Prusiei (1793–1806) şi a Rusiei (1815–1918).

PLOCÓN (< sl.) s.n. **1.** Dar, cadou (oferit pentru a obține o favoare). **2.** (În timpul dominației otomane în Țara Românească şi în Moldova) Dar făcut în semn de recunoaştere a suzeranității otomane (ex. *ploconul sultanului, ploconul steagului*). ✧ *P. de nume* = sumă de bani plătită de birnici încasatorilor de dări. ✦ Dar care se dă naşilor la nuntă sau la botez sau tinerilor căsătoriți la nuntă.

PLOCONÍ (< sl.) vb. IV refl. **1.** A se înclina, a se pleca cu umilință, cu supunere înaintea cuiva; a saluta cu politețe exagerată. 2. Fig. A linguşi, a se umili, a se căciuli.

PLOD (< sl.) s.m. (Pop.) 1. Copil (mic). 2. Germen, embrion.

PLOIÉR (< *ploaie*) s.m. Pasăre călătoare de mărimea unei turturele, din genul *Pluvialis*, limicolă, cu picioare lungi, lipsite de degetul posterior.

PLOIEŞTI 1. Câmpia Ploieştiului, câmpie înaltă piemontană, parte componentă a C. Române, între râurile Cricov, Ialomița, Cricovu Sărat şi dealurile subcarpatice, constituind un mare con de dejecție al râului Prahova. Alt. max.: 280 m. **2.** Municipiu, reşed. jud. Prahova, pe interfluviul dintre Prahova şi Teleajen; 230 640 loc. (2008). Important centru industrial; nod de comunicație (şapte linii de c.f. şi şase şosele converg către **P.**). Ind. de expl. şi de prelucr. a petrolului; constr. de utilaj petrolier, de utilaj greu, de maşini; petrochimie. Universitate. Teatrul „Toma Caragiu". Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie şi de Ştiințele Naturii; Muzeul Republican al Petrolului; Muzeul de Artă Populară; Muzeul Ceasului „Nicolae Simache"; Muzeul de Artă; Muzeele memoriale „Ion Luca Caragiale" (1962) şi „Nichita Stănescu". Hipodrom. Monumente: bisericile Sfinții Voievozi (1628–1648, restaurată în 1712), Sf. Nicolae-Vechi (ctitorie de la sf. sec. 16 a lui Mihai Viteazul), Sfinții Apostoli Petru şi Pavel sau Biserica Domnească (ctitorie din 1639 a lui Matei Basarab); Halele Centrale ş.a. Localit. apare menționată documentar, prima oară, în 1503 pe nişte liste de cărăuşie, iar apoi în 1545, 1580 etc. În 1599, Mihai Viteazul a ridicat

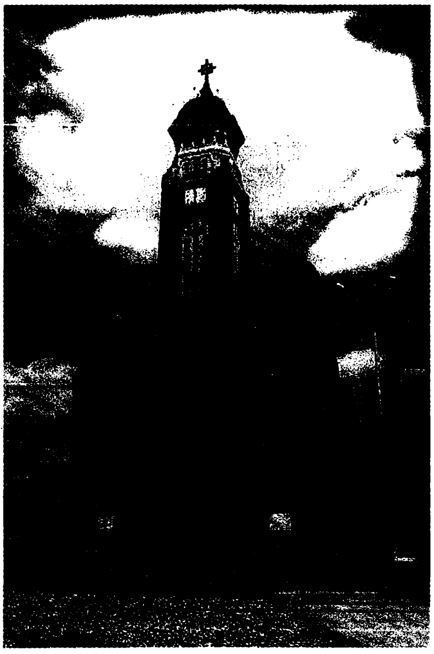

Ploieşti. Catedrala Sf. Ioan Botezătorul așezarea la rangul de târg domnesc, în sec. 17 s-a dezvoltat ca centru urban, iar din sec. 18 ca puternic centru meșteșugăresc și comercial. În 1854, **P.** a fost legat de București prin linie de telegraf, în 1858 a fost introdus iluminatul public cu petrol lampant, iar în 1900 iluminatul electric. În primele decenii ale sec. 19 tinde să ia locul Craiovei ca al doilea oraș ca importanță din Țara Românească. La 8–9/20–21 aug. 1870, la P. s-a desfășurat, sub conducerea lui Al. Candiano-Popescu, o mișcare antidinastică. De la sfârșitul sec. 19, cunoaște o mare dezvoltare, determinată de ind. petrolieră. Orașul a avut de suferit în urma bombardamentelor aliate și apoi germane în al Doilea Război Mondial. Declarat municipiu la 17 febr. 1968.

PLÓMBĂ (< germ.) s.f. **1.** Lucrare de stomatologie prin care se închide o carie dentară; material folosit pentru această lucrare. **2.** Imobil construit în spațiul rămas liber dintre două clădiri.

PLONJÁ (< fr.) vb. I intranz. (SPORT) A executa un plonjon. ✦ A sări în apă (de la trambulină).

PLONJÉU (< fr.) s.n. (CINEMAT.) Secvență realizată prin înclinarea axei pe care este fixat aparatul de filmat.

PLONJÓN (< fr.) s.n. Faptul de a se arunca sau de a cădea în apă. ✦ Formă specială de salt, în unele ramuri sportive (fotbal, handbal, volei etc.).

PLONJÓR (< fr.) s.n. **1.** Scafandru. **2.** (ELT.) Aparat din metal inoxidabil, în formă de spirală, care servește la încălzirea rapidă, datorită efectului electrocaloric, a unei mici cantități de lichid prin imersiune în acel lichid; fierbător.

PLOP s.m. Arbore din genul *Populus*, fam. salicaceelor, cu flori crescute în amenți care apar înaintea frunzelor, cu fructul o capsulă, având semințe, prevăzute cu un smoc de perișori albi, mătăsoși. În România cresc spontan: *p. alb (P. alba),* răspândit în lunci din reg. de câmpie și de deal; *p. tremurător (P. tremula),* frecvent în zona dealurilor și în etajul montan și *p. negru (P. nigra),* răspândit în lunci și depresiuni. Speciile cele mai frecvent cultivate sunt *p. piramidal* și *p. negru hibrid*. Lemnul se folosește în ind. chibriturilor, a furnirelor, a celulozei.

PLOPANA, com. în jud. Bacău, pe râul Tutova; 3 434 loc. (2008).

PLOPENI, oraș în jud. Prahova, pe Teleajen; 9 623 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze naturale. Așezarea a luat naștere după anul 1940 în jurul Uzinei Mecanice. Până în 1965 s-a numit *Colonia Ilie Pintilie,* iar între 1 ian. 1965 și 17 febr. 1968 a purtat numele *Stejarul,* dată la care a fost declarat oraș, cu numele actual.

PLOPII-SLĂVITEȘTI, com. în jud. Teleorman, situată în V C. Boian; 2 669 loc. (2008). În satul Dudu se află mănăstirea Plăviceni-Aluniș, ctitorie (1646–1649) a marelui vornic Dragomir, sfetnic al lui Matei Basarab.

PLOPIȘ 1. Munții Plopișului, culme muntoasă în NV m-ților Apuseni, între Barcău și Crișu Repede. Alt. max.: 918 m (vf. Măgura Mare). Expl. de lignit. Sin. *Muntele Șes*. **2. Dealurile Plopișului,** unitate deluroasă în dealurile Crișanei, situată între C. Barcăului și m-ții **P. (1)**. **3.** Com. în jud. Sălaj, situată la poalele m-ților **P. (1)**; 2 580 loc. (2008).

PLOPȘORU, com. în jud. Gorj, pe valea Jiului; 6 988 loc. (2008). În satul Broșteni se află cula „Cuțui" (1815).

PLOPU, com. în jud. Prahova, situată în Subcarpații Prahovei; 2 392 loc. (2008).

PLOPU, Georgiu (1857–1940, n. Arad), jurist român. M. de onoare al Acad. (1934). Specialist în dreptul urbarial și composesoral („Părți alese din dreptul privat ungar", „Patronat și inspecțiune", „Chestiunea composesoratului din com. Brețcu").

PLOSCA, com. în jud. Teleorman, pe râul Vedea; 6 538 loc. (2008).

PLÓSCĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Vas de lemn, mai rar de lut ars sau de metal, rotund (turtit), cu gâtul scurt și strâmt, în care se ține băutură și care se poartă atârnat de o curea. **2.** Vas în care vânătorul poartă praful de pușcă. **3.** Vas din tablă smălțuită, sticlă, cu o deschidere largă în partea de sus, folosit de bolnavii imobilizați la pat pentru nevoile fiziologice.

PLOSCOȘ, com. în jud. Cluj, situată în SV C. Sărmașului; 684 loc. (2008).

PLOSCUȚENI, com. în jud. Vrancea, în lunca și pe terasele de pe stg. Siretului, în zona de contact cu colinele Tutovei; 3 406 loc. (2008). În satul **P.** se află mănăstirea Sihastru (de maici), întemeiată (1474) de hatmanul Șendrea, cu colecție muzeală (icoane, obiecte de cult, cărți vechi etc.).

PLÓȘNIȚĂ (< rus.) s.f. **1.** Insectă din ordinul heteropterelor, cu corpul turtit, hematofagă, urât mirositoare, care trăiește în crăpăturile pereților sau ale mobilelor; păduche de lemn *(Cimex lectularius)*. **2.** *Ploșnița-cerealelor* = insectă brună, care atacă boabele de grâu în spic *(Eurygaster maurus). Ploșnița-verzei* = insectă roșie cu pete negre, care atacă varza și conopida *(Euryderma ornata).*

PLOT (< fr.) s.n. **1.** (MIN.) Placă turnantă la încrucișarea unei căi ferate de mină. 2. (ELT.) Piesă de contact electric, constituită dintr-un mic cilindru sau dintr-o prismă metalică fixată pe o placă izolantă și legată la un circuit electric.

PLOTIN (204–270), filozof grec. Întemeietorul neoplatonismului. Scrierile sale s-au păstrat în forma în care au fost editate de Porphyrios, sub titlul „Enneade". În filozofia sa, fundamentală este metafizica despre cauze, cauza ultimă, absolut simplă, fiind Unul, care are ca act exterior Intelectul, iar acesta, la rândul său, Sufletul; ființa umană se află între inteligibil și sensibil, filozofia reprezentând mijlocul prin care sufletul se poate întoarce la domeniul inteligibilului.

PLOTTER (cuv. engl.) subst. Periferic de minicalculator care permite efectuarea unor desene și grafice.

PLOUÁ (lat. **plovere*) vb. I **1.** Intranz. impers. A cădea, a curge ploaie. ✦ Tranz. impers. A cădea (ploaia) asupra cuiva sau a ceva; a uda. **2.** Intranz. unipers. și tranz. Fig. A cădea sau a lăsa să cadă sau să curgă (ceva) în cantitate mare.

PLOVDIV, oraș în S Bulgariei, la poalele m-ților Rodopi, pe Marița; 340,6 mii loc. (2001). Metalurgia neferoaselor. Constr. de mașini; ind. chimică, ușoară, vinurilor. Târg internațional de mostre. Universitate. Vestigii romane (templul lui Esculap, amfiteatru, teatru), ruinele unei fortărețe din sec. 13, moscheea Imaret (sec. 15), biserica Sf. Marina (sec. 19). Muzeu etnografic și arheologic. Case din sec. 18–19. Turism. Cunoscut ca *Pulpudeva,* sub traci a fost numit *Filipopolis* (341 î.Hr.), după cucerirea lui Filip II al Macedoniei. Din 46, sub numele de *Trimoretium* a devenit cap. provinciei romane Tracia. Cucerit de turci (1364). După Războiul Ruso-Româno-Turc (1877–1878) a devenit cap. Rumeliei Orientale, sub suzeranitate otomană până în 1885 când s-a unit cu Bulgaria. După Primul Război Mondial a primit actualul nume.

PLÜCKER, Julius (1801–1868), matematician și fizician german. Contribuții („Teoria curbelor algebrice") în domeniul geometriei analitice și proiective (a introdus noțiunea de coordonate „plückeriene"); a construit (1855) tuburile cu descărcări în gaze și a observat (1859) că spectrul descărcării electrice caracterizează natura gazului.

PLUG (< sl.) s.n. **1.** Unealtă agricolă folosită pentru arat. După felul elementelor de tăiere se deosebesc: **p.** cu cormană și **p.** cu discuri, iar după sistemul de tracțiune mecanică, semipurtate și purtate. Adâncimile de lucru obișnuite variază între 12 și 40 cm. **2.** *P. de zăpadă* = vehicul echipat cu un dispozitiv pentru curățirea zăpezii de pe o cale de circulație. **3.** *Plug de cărbune* = mașină folosită la executarea mecanizată a operațiilor de abataj și de încărcare a cărbunilor. Este prevăzută cu lame sau cuțite pentru dislocarea materialului. **4.** (SPORT) Procedeu de frânare a schiurilor sau de reducere a vitezei în coborâre, constând în apropierea vârfurilor acestora și depărtarea cozilor, cu presare în canturile interioare.

PLUGARI, com. în jud. Iași, în C. Jijiei; 3 569 loc. (2008).

PLUGUȘÓR s.n. **1.** Diminutiv al lui plug. **2.** Plug (împodobit cu flori, hârtie colorată) cu care umblă flăcăii în ajunul Anului Nou, recitând colinde, pocnind din bici, sunând din clopoței. ✦ P. ext. (În folclorul românesc) Datina uratului de Anul Nou, precum și versurile rostite cu acest prilej. La origine, un străvechi obicei agrar, **p.** este un amplu poem care poate ajunge până la 500 de versuri; descrie succesiunea muncilor agrare și urează recolte bogate în noul an.

PLUMB (lat. *plumbum*) s.n., s.m. **1.** S.n. Element chimic (Pb; nr. at. 82, m. at. 207,2, m. sp. 11,3 p. t. 327,4° C, p. f. 1 750° C). Metal moale cenușiu-albăstrui, lucios în tăietură proaspătă; în aer luciul dispare repede. Se găsește în natură, în special sub formă de sulfură (galenă). **P.** și compușii săi sunt toxici și pot provoca intoxicații profesionale. Utilizarea benzinei aditivate cu **p.** a contribuit masiv la poluarea mediului. Este cunoscut și folosit din Antic. ✧ *Apă de p.* v. *apă.* **2.** S.m. Glonț. **3.** S.n. Disc mic de plumb **(1)**, rotund, cu care se sigilează colete, vagoane etc.; pecete de plumb. **4.** S.n. Greutate de diferite forme folosită pentru lestarea firului de pescuit, în scopul imersiunii rapide a cârligului și menținerii lui la un anumit nivel.

PLUMBĂȚI (< germ.) s.m. pl. Săruri ale plumbului tetravalent, obținute prin topirea în curent de aer a unui carbonat alcalin sau alcalino-pământos cu litargă.

PLUMBUÍ vb. IV tranz. **1.** A sigila cu plumb. **2.** A acoperi o piesă metalică cu un strat subțire de plumb sau de aliaj de plumb pentru a proteja împotriva coroziunii sau agenților exteriori.

PLUMBUITA 1. Lac de acumulare amenajat pe valea Colentinei, în partea de NNE a municipiului București; 55 ha. **2. Mănăstirea ~,** mănăstire de călugări situată în municipiul București, în cartierul Colentina, pe malul lacului omonim. Biserica Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul construită într-o primă formă de către domnul Petru cel Tânăr (1559–1568), a suferit multe modificări ulterioare. În 1647, Matei Basarab a reconstruit biserica din temelie și a construit casa domnească în care este amenajat astăzi un muzeu cu obiecte religioase. Biserica mănăstirii (acoperită cu tablă de plumb, de unde numele **P.**) păstrează picturi murale interioare originare. În 1573, la această mănăstire a fost instalată prima tipografie din București de sub teascurile căreia a ieșit (în 1582) un „Tetraevangheliar". Biserica este înconjurată de ziduri de incintă, străjuite de turnul porții datând din 1802–1806. Aici există o turnătorie de clopote, precum și atelierele Patriarhiei, unde se produc lumânări, se prelucrează lemnul și metalul, se execută sculpturi etc. Ansamblul monahal a fost restaurat în anii 1933–1940 și 1958.

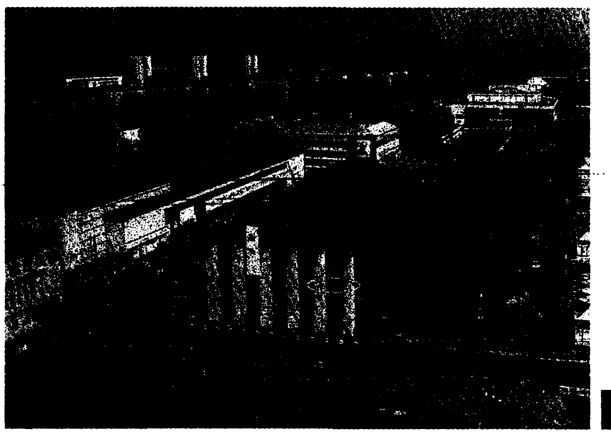

Plovdiv. Vedere generală

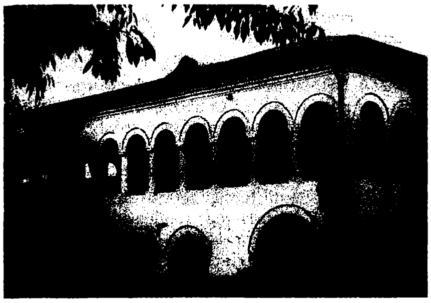

Plumbuita. Mănăstirea

PLUMBURÍU, -ÍE adj. De culoarea plumbului; cenuşiu, sur; *p. ext.* (despre cer, văzduh) înceţoşat, întunecos, mohorât.

PLUMMER, Christopher (pe numele adevărat *Arthur Christopher Orme*) (n. 1927), actor american de origine canadiană. Creatorul unor personaje distinse, elegante, dar adesea lipsite de scrupule („Sunetul muzicii", „Eddie Chapman, agent secret", „Waterloo", „Iisus din Nazareth", „Un străin în oglindă").

PLUM-POX (loc. engl.) s.n. (FITOPAT.) Boală a prunilor şi a altor sâmburoase, provocată de un virus, manifestată prin apariţia pe frunze a unor pete galbene, iar pe fructe a unor gropiţe ruginii (vărsatul prunelor).

PLÚMULĂ (< fr.) s.f. Componentă a embrionului din care se dezvoltă partea supraterană a plantei. Este alcătuită dintr-o axă acoperită de frunzuliţe modificate.

PLURÁL (< lat., germ., it., fr.) adj. (Şi subst.; GRAM.) (Categorie gramaticală) care arată că este vorba de mai multe fiinţe sau lucruri de acelaşi fel. În unele cazuri, p. se foloseşte în locul singularului: *p. autorităţii* (sau al *maiestăţii*), în vechile acte oficiale; *p. autorului*, în lucrări ştiinţifice, publicistice; *p. modestiei*, într-o discuţie cu cineva considerat superior; *p. politeţii* (sau al *reverenţei*), într-o adresare respectuoasă. ✦ Fig. Multilateral.

PLURALIA TANTUM (loc. lat.) loc. adj. (Despre nume) Care are numai formă de plural (ex. Carpaţi).

PLURALÍSM (< fr.; {s} lat. *pluralis* „făcut din mai multe") s.n. **1.** (FILOZ.) Orice doctrină care admite că realitatea include mai multe genuri de existenţe (principii, esenţe) sau că există descrieri diferite ale realităţii la fel de corecte (Pitagora, Democrit, Leibnitz, B. Russel, Wittgenstein). **2.** (SOCIOL.) Orice doctrină care consideră că pentru felul în care societatea şi fenomenele sociale se prezintă la un moment dat, există nu o singură cauză (monism), nici două (dualism), ci o mulţime de cauze. **3.** (POLITOL.) Principiu al democraţiei care preconizează menţinerea mai multor forţe social-politice (partide, sindicate ş.a., considerate drept centre de iniţiativă, grupuri de presiune) interpuse între indivizi şi stat, ca o condiţie şi garanţie a limitării puterii acestuia, a funcţionării democraţiei. ✦ Stare de lucruri caracterizată prin existenţa unei multiplicităţi.

PLURALITÁTE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a fi în număr mare; mulţime, multiplicitate, diversitate.

PLURI- (< it., fr.; {s} lat. *plures* „mai mulţi") Element de compunere care înseamnă „mai mulţi", „mai multe" şi care serveşte la formarea unor adjective.

PLURICELULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre organisme) Care este constituit din mai multe celule.

PLURIDISCIPLINÁR, -Ă adj. (Despre domenii ştiinţifice) Relativ la mai multe discipline; care este fundamentat pe transfer de concepţie şi metodologie din mai multe discipline; multidisciplinar, interdisciplinar.

Christopher Plummer

PLURIVALÉNT, -Ă adj. (Despre substanţe) Care are mai multe valenţe; polivalent. ✦ Fig. Multilateral.

PLURIVÓC, -Ă (< lat.) adj. (Despre cuvinte, fraze, propoziţii) Care are mai multe înţelesuri.

PLUS[1] (< lat., germ., fr.) s.n., adv. **I.** S.n. **1.** Ceea ce depăşeşte o cantitate dată; prisos. ✧ Loc. *În plus* = peste ceea ce este obişnuit, pe lângă aceasta, pe deasupra. **2.** (MAT.) Semn grafic, notat cu „+", care exprimă faptul că două numere se adună sau două elemente ale unui grup se compun. **3.** (FIZ., ELT.) Numele semnului „+", cu care se notează mărimile pozitive ca temperatura (ex. + 20° C), sarcina electrică, potenţialul, precum şi electrozii pozitivi etc. **II.** Adv. Mai mult, pe deasupra.

PLUS-[2] (< *plus*[1]) Element de compunere care înseamnă „mai mult" şi care serveşte la formarea unor substantive (ex. plusvaloare).

PLUSĂ vb. I intranz. A mări miza (la un joc de cărţi). ✦ A da mai mult decât este nevoie.

PLUŞ (< germ.) s.n. Ţesătură din lână, mătase, bumbac etc. asemănătoare catifelei, dar mai groasă şi cu fir mai lung decât al acesteia, întrebuinţată mai ales în tapiţerie şi pentru realizarea unor animale de jucărie.

PLUŞÁT, -Ă adj. **1.** Tapiţat cu pluş. **2.** (Despre ţesături) Care are un strat de fire, pe o faţă sau pe ambele feţe.

PLUTARH din Cheroneea (c. 46–c. 127), scriitor, istoric şi filozof grec. Reprezentant al *Academiei platonice*, precursor al neoplatonismului („Dialoguri"). Autor al unei culegeri care cuprinde 50 de biografii ale unor oameni de stat greci şi romani („Vieţi paralele") şi a numeroase opuscule de filozofie, morală („Despre educarea copiilor"), politică („Sfaturi despre conducerea de stat"), teoria literaturii etc., grupate sub titlul de „Scrieri morale".

PLUTÁŞ s.m. Lucrător care face sau conduce plute[2].

PLÚTĂ[1] (< scr.) s.f. (BOT.) Ţesut secundar de protecţie format din celule moarte, cu membrane impermeabile şi cu lumenul gol (ex. la stejarul de plută) sau plin cu substanţe tanante ori cu răşini (ex. la mesteacăn). Este întrebuinţată ca material izolant, în construcţia avioanelor, la confecţionarea colacilor de salvare etc. Sin. *suber*. ✦ (Reg.) Plop. ✧ *P. expandată* = material obţinut din plută[1] prin sfărâmare şi presare în forme. ✦ Dop confecţionat din plută[1]. ✦ Bucăţică de plută[1] sau de lemn uşor în care se înfige fitilul candelei. ✦ Dispozitiv confecţionat dintr-un material uşor (pană, lemn, plută etc.), menit să susţină cârligul undiţei în apă la nivelul dorit.

PLÚTĂ[2] (< bg.) s.f. Ansamblu format din trunchiuri de copac prinse împreună şi servind la transportarea acestora pe ape curgătoare. ✧ Expr. *A face pluta* = a înota plutind orizontal (pe spate) ✦ *Plută-far* = plută mare, cu o baliză din panouri şi o instalaţie de semnale de ceaţă, servind pentru orientare.

PLUTĂRÍT s.n. **1.** Transportul pe apă al buştenilor legaţi în plute[2]. **2.** Îndeletnicirea plutaşului.

PLUTÍ (< *plută*[2]) vb. IV intranz. **1.** (Despre corpuri) A se menţine la suprafaţa unui lichid (fiind cufundat parţial în acesta); a aluneca, a se mişca pe suprafaţa unui lichid. **2.** (Despre păsări, insecte) A se menţine la un anumit nivel în aer sau în alt fluid, fără intervenţia unei acţiuni din exterior. ✦ (Despre corpuri cereşti; adesea fig.) A se mişca lin pe bolta cerească **3.** Fig. A se menţine sau a se mişca într-un spaţiu sau într-un mediu. ✧ Expr. *Pluteşte (ceva) în aer*, se spune despre un fenomen sau un eveniment care e gata să se dezlănţuie, a cărui ivire este iminentă. **4.** (Despre sunete şi mirosuri) A străbate prin aer, a se împrăştia, a se răspândi.

PLUTITÓR, -OÁRE adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care poate pluti la suprafaţa unui lichid. ✧ *Pod p.* = bac (1). **2.** Care se menţine la suprafaţa unui lichid. **II.** S.n. **1.** Corp care pluteşte la suprafaţa unui lichid. ✦ Obiect legat de un sistem de pârghii, care pluteşte la suprafaţa lichidului şi indică nivelul lichidului dintr-un recipient. ✦ Corp cu o densitate mai mică decât a apei, care serveşte la măsurarea curentului unei ape. **2.** Construcţie care pluteşte, prevăzută cu echipament de semnalizare sau transport, folosită în navigaţie.

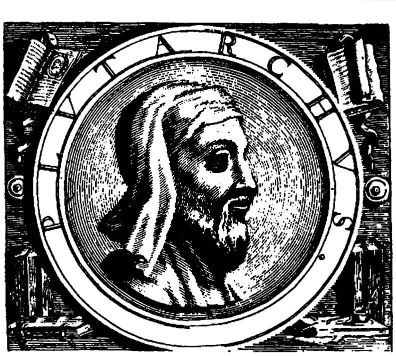

Plutarh

PLUTO v. **Pluton (2).**

PLUTOCRÁT (< fr.; {s} gr. *ploutos* „avere" + *kratos* „putere") s.m. Persoană care, datorită averii sale, participa la conducerea statului.

PLUTOCRAŢÍE (< fr.) s.f. Formă de guvernare în care puterea în stat era concentrată în mâinile celor care aveau averi mari (ex., în trecut, Cartagina, Republica Veneţiană).

PLUTÓN (după fr. *peloton*) s.n. **1.** Subunitate militară compusă dintr-un număr variabil de grupe de infanterie sau de alte arme. ✧ *P. de execuţie* = unitate militară care execută, prin împuşcare, pe cei condamnaţi la moarte. **2.** Grup compact de sportivi care se află într-o anumită poziţie pe parcursul unei curse.

PLUTON (PLUTO) **1.** (În mitologia greacă şi romană) Prin identificare cu *Hades*, zeu domnind peste Infern şi peste bogăţiile subpământene. Este fiul cuplului Cronos–Rhea, deci frate cu Zeus. **2.** Cea mai depărtată dintre planetele sistemului nostru solar, văzută numai cu instrumente foarte puternice (mărimea stelară: 14,5). Descrie o orbită pronunţat eliptică, având la periheliu depărtarea de 5 900 mil. km de Soare, iar la afeliu 7 400 mil. km, aşa încât pentru scurte perioade ajunge mai aproape de Soare decât Neptun. Revoluţie: c. 248 de ani. În accepţiunea modernă, cu un diametru de 2 390 km (mai mic decât planeta pitică Eris şi decât 7 dintre sateliţii planetelor mari), **P.** nu mai este considerat planetă propriu-zisă, ci face parte dintre planetele „pitice". Are trei sateliţi: Charon, Nix şi Hydra.

PLUTÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre roci eruptive) Care s-au format în adâncul scoarţei terestre.

PLUTONIÉR s.m. Al doilea grad de subofiţer superior gradului de sergent-major; persoană care poartă acest grad. ✧ *P.-major* = al treilea grad de subofiţer, imediat superior gradului de plutonier. *P. adjutant* = cel mai mare grad de subofiţer, imediat superior gradului de plutonier-major.

PLUTONÍSM (< fr. {i}) s.n. Totalitatea proceselor de mişcare a magmei la mari adâncimi în scoarţa terestră.

PLUTÓNIU (< fr., germ. {i}; {s} *Pluton*, zeul grec al Infernului) s.n. Element chimic transuranic, radioactiv (Pu; nr. at. 94, m. at. 242), obţinut din uraniu în pila atomică. Izotopul p. de masa atomică 239 este folosit la obţinerea energiei nucleare prin bombardare cu neutroni.

PLUTOS (în mitologia greacă), zeul bogăţiei şi al belşugului, fiul cuplului Demeter–Iasion. Orbit de Zeus pentru că-şi distribuise darurile la întâmplare, deopotrivă şi celor buni şi celor răi. Reprezentat ca un orb cu o pungă de bani în mână.

PLUTUÍRE s.f. Operaţie de finisare a pieilor tăbăcite, prin tratare cu săruri de crom, pentru a le face moi; constă în rularea pielii pe o scândură rotunjită, acoperită cu plută[1].

PLUVIÁL, -Ă (< fr., lat., it.) adj., s.n. **1.** Adj. De ploaie. **2.** S.n. Interval de timp din Pleistocen, cu precipitaţii abundente în zona tropicală. **3.** S.n. Mantie largă cu glugă pentru ploaie, folosită de preoţii catolici ca veşmânt ecleziastic în timpul procesiunilor; din sec. 13 a fost transformată într-un veşmânt liturgic cu marginile brodate cu fire de aur.

PLUVIODENUDÁȚIE (< fr.) s.f. Acțiunea de eroziune provocată de impactul direct al picăturilor de ploaie (izbire, splash) şi de scurgerea în pânză, pe suprafața terenului a apelor provenite din precipitații.

PLUVIOGRÁF (< fr. {i}; {s} lat. *pluvia* „ploaie" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. (METEOR.) Pluviometru care înregistrează automat cantitatea şi intensitatea precipitațiilor atmosferice.

PLUVIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *pluvia* „ploaie" + gr. *metron* „măsură") s.n. (METEOR.) Aparat utilizat pentru determinarea cantității de precipitații atmosferice căzute într-un anumit interval de timp, pe o anumită suprafață.

PLUVIONIVAL, -Ă (< lat. *pluvia* „ploaie" + *nivalis* „zăpadă") adj. (Regim hidrologic) Alimentat preponderent din ploi, dar şi din topirea zăpezilor.

PLYMOUTH 1. Oraş în SV Marii Britanii (Anglia), situat în estuarul fl. Plym; 242,6 mii loc. (2001). Port la M. Mânecii. Şantiere navale. Constr. de maşini. Ind. chimică. Menționat documentar (1086) sub numele *Sutton Harbour.* A suferit mari pagube în urma atacurilor aeriene germane din al Doilea Război Mondial. **2.** Oraş situat pe țărmul ins. Montserrat, centrul ad-tiv al posesiunii britanice Montserrat; 3,5 mii loc. (1980). **3.** Oraş în NE S.U.A. (Massachusetts), port la Oc. Atlantic; 51,7 mii loc. (2000). Locul primei aşezări europene permanente din Noua Anglie, fondată de colonişti veniți pe vasul *„Mayflower"* în 1620. Din 1691 face parte din Colonia Golfului Massachusetts. Muzeul Pilgrim Hall, muzeu al figurilor de ceară.

PLYMOUTH (cuv. engl.) subst. Rasă englezească de găini cu producție mixtă (carne şi ouă).

PLZEŃ, oraş în V Cehiei; 164,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. siderurgică, a sticlăriei. Fabrici celebre de bere atestate din Ev. Med. Universitate. Monumente: Fortificație (1295); catedrala Sf. Bartolomeu (sec. 15-16); Biserica Sf. Ana (sec. 18), în stil baroc. Primărie în stil renascentist (1556).

Pm, simbol chimic pentru *prometiu.*

PNÉU (< fr.) s.n. Ansamblu format din anvelopa şi din camera de aer ale unei roți de (auto)vehicul.

PNEUMÁTIC, -Ă (< fr., lat., it.) adj. (Despre maşini, aparate, utilaje etc.) 1. Care funcționează cu ajutorul aerului la o presiune diferită de cea atmosferică. **2.** Care este folosit la comprimarea sau la deplasarea aerului.

PNEUMATÓFOR (< fr.; {s} gr. *pneumatos* „suflu" + *phoros* „purtător") s.m. Rădăcină care se ridică deasupra solului, realizând schimbul de gaze cu atmosfera; se întâlneşte la unele plante care trăiesc pe soluri îmbibate cu apă, lipsite de oxigen (ex. chiparosul de baltă, unele specii din asociațiile de mangrove).

PNEUMATOLÍTIC, -Ă (< fr.) adj. Unul dintre procesele de formare a mineralelor şi a rocilor bogate în componenți volatili, ca urmare a procesului de diferențiere magmatică. Prin procesul **p.** iau naştere adesea concentrații importante de staniu, wolfram, molibden etc.

PNEUMOCÓC (< fr. {i}; {s} gr. *pneumon* „plămân" + *kokkos* „grăunte") s.m. *Diplococ* gram-pozitiv care provoacă pneumonia şi alte infecții (sinuzite, otite) care se pot complica cu meningite.

PNEUMOCONIÓZĂ (< fr.; {i} gr. *pneumon* „plămân" + *konis* „praf") s.f. Boală pulmonară cronică, de obicei profesională, caracterizată printr-o fibrozare a plămânilor, consecutivă iritației produse de inhalarea masivă a diverselor pulberi, cum sunt dioxidul de siliciu *(silicoză),* cărbune *(antracoză),* fier *(sideroză),* azbest *(azbestoză)* etc.

PNEUMOGÁSTRIC (< fr.) adj. Care este comun plămânilor şi stomacului. ✧ (ANAT.) *Nerv p.* = a zecea pereche de nervi cranieni care inervează faringele, vălul palatin, laringele, traheea, bronhiile, inima, vasele mari, plămânii, esofagul, stomacul; nerv vag.

PNEUMOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *pneuma* „respirație" + *graphein* „a scrie") s.n. Aparat care înregistrează mişcările respiratorii ale toracelui.

PNEUMONÍE (< fr.) s.f. Inflamație a unui lob sau a unui segment pulmonar. ✧ *P. tipică, pneumococică* se manifestă prin frison, febră, junghi toracic, tuse şi expectorație mucopurulentă sau ruginie. ✧ *P. interstițială* = formă de **p.** care afectează îndeosebi interstițiile dintre alveolele pulmonare. *P. cazeoasă* = formă rară de tuberculoză pulmonară, caracterizată prin *cazeificarea* unui întreg lob pulmonar.

PNEUMOPERITONÉU (< fr.) s.n. Pătrundere a aerului în cavitatea peritoneală; poate fi accidentală sau terapeutică.

PNEUMOTORÁX (< fr.; {s} gr. *pneuma* „suflu" + *thorax* „piept") s.n. Pătrundere a aerului în cavitatea pleurală cauzată de perforarea plămânului sau a peretelui toracic (**p.** spontan, **p.** accidental) sau provocată de medic în scopul tratării tuberculozei pulmonare (**p.** artificial sau terapeutic).

PNEUMOTRÓP (< fr. {i}; {s} gr. *pneumon* „plămân" + *tropos* „direcție") (Despre microorganisme) Care manifestă o afinitate specială pentru țesutul pulmonar (ex. pneumococul).

Po, simbol chimic pentru *poloniu.*

PO v. **Pad.**

POACEE (< fr. {i}; {s} lat. *poa* „ființă") s.f. pl. Fam. de plante monocotiledonate, erbacee, rareori lemnoase (bambusul), cu rădăcina fasciculată, cu tulpina formată din noduri şi internoduri, de obicei lipsită de măduvă, cu frunze înguste, liniare, sesile, cu o teacă bine dezvoltată, cu flori de obicei hermafrodite, mici, aşezate câte una sau mai multe în spiculețe, acestea fiind grupate în spice, raceme, panicule etc., şi cu fructe cariopse, bogate în albumen făinos. Cuprinde plante cultivate, de mare importanță economică (grâul, porumbul, secara, ovăzul, orzul, trestia de zahăr ş.a.) şi plante spontane, care intră în compoziția pajiştilor şi în pătura ierbacee a unor tipuri de pădure, dar şi buruieni. Sin. *graminee.*

POÁLĂ (< sl.) s.f. **I.** Partea de la talie în jos (mai largă) a unor obiecte de îmbrăcăminte; tivitura unui obiect de îmbrăcăminte. ✧ *Plăcintă poale-n brâu* = plăcintă (cu brânză) făcută din bucăți (pătrate) de aluat, ale căror colțuri se întorc peste umplutură. ✦ (Pop.; la pl.) Fustă. **II.** P. analog. Partea de jos a unei ridicături de pământ; locul unde începe un deal, un munte; *p. ext.* margine a unei păduri. ✦ Partea din lungul marginii interioare a versanților unui acoperiş. **III.** (MED.; pop.) *Poală-albă* = leucoree.

POÁMĂ (lat. *poma*) s.f. **1.** Fructul, rodul pomilor fructiferi. ✦ (BOT.) Fruct fals, cu endocarpul membranos şi mezocarpul cărnos, provenit din dezvoltarea şi din modificarea receptaculului florii (ex. merele, perele, gutuile). **2.** (La pl.) Felii de fructe uscate la soare sau în cuptoare. **3.** Fig. Om de nimic, derbedeu; persoană uşuratică, imorală.

POANSÓN (< fr.; {s} lat. *punctum* < *pungere* „a înțepa") s.n. **1.** Instrument ascuțit, din oțel, folosit în tehnica gravurii. **2.** Unealtă construită dintr-o tijă cu un vârf gravat în relief şi care serveşte la marcarea unor obiecte sau la baterea medaliilor. **3.** *Patriță* care, de obicei, efectuează şi o tăiere. **4.** Unealtă cilindrică de os, ascuțită la vârf, cu care se dă forma rotundă unor puncte de broderie cu găuri.

POÁNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Momentul culminant al unei glume, al unei anecdote etc. **2.** (COREGR.) Una dintre cele mai importante poziții din baletul clasic, executată numai de femei, care constă în ridicarea şi deplasarea pe vârful picioarelor, cu ajutorul unor pantofi speciali. **3.** (La pl.) Papuci speciali, cu vârful ascuțit şi întărit, legați de glezne, pe care îi poartă balerinele.

POANTILÍSM (POINTILÍSM) (< fr. *pointillisme*) s.n. Tehnică picturală folosită de neoimpresionişti, constând în descompunerea petei colorate în mici puncte sau liniuțe de culori pure, din al căror amestec optic se recompune tonul dorit. **P.** a fost folosit de neoimpresionişti (G. Seurat, C. Pissarro ş.a.) pentru obținerea unei luminozități maxime. Termenul a fost introdus în 1885; se mai numeşte *divizionism.* ✦ (Impr.) Neoimpresionism.

POANTÓU (< fr.) s.n. Arc de reglare a accesului de combustibil în carburator; ac obturator.

POARTA ALBĂ, com. în jud. Constanța, pe Canalul Dunărea-Marea Neagră; 4 822 loc. (2008). Punct de ramificație a Canalului Dunărea-Marea Neagră (derivația Poarta Albă-Năvodari-Midia). Expl. de calcar. În satul Nazarcea a fost descoperit (1951) un tezaur alcătuit din două diademe din aur datând din Hallstatt.

POARTA BRANDENBURG (Brandenburger Tor), monument de arhitectură în Berlin, realizat între 1788 şi 1791 de arhitectul C.G. Langhans în stilul clasicismului târziu.

POARTA DE FIER A TRANSILVANIEI, pas între m-ții Poiana Ruscăi şi m-ții Țarcu, la 700 m alt., care asigură legăturile între depr. Hațeg şi culoarul depresionar Bistra, respectiv între Transilvania centrală şi Banat. În izvoarele istorice apare cu denumirea *Poarta de Fier* şi s-a presupus că aici ar fi locul unde Iancu de Hunedoara a obținut, în mart. 1442, o victorie asupra armatelor otomane conduse de Mezid-beg. Se pare însă că lupta a avut loc între Alba Iulia şi Sibiu.

POARTA ORIENTALĂ, pas de joasă altitudine (540 m), pe cumpăna de ape dintre Timiş şi Cerna, în culoarul Timiş-Cerna. Străbătut de o şosea şi de o cale ferată, care fac legătura între Orşova şi Caransebeş. Sin. pasul *Domaşnea.*

POARTA OTOMANĂ, denumire dată Curții sultanului şi, prin extensiune, Imp. Otoman. Provine de la titulatura de Sublima Poartă, cum îşi spunea cancelaria sultanului în relațiile diplomatice şi în tratatele oficiale.

POĂRTĂ (lat. *porta*) s.f. **1.** Deschidere amenajată într-o împrejmuire (pentru a permite accesul din interior în exterior şi invers), împreună cu panourile mobile care o închid; *p. restr.* panourile care închid deschizătura. **P.** simbolizează locul de trecere dintre două lumi, dintre cunoscut şi necunoscut, dintre lumină şi întuneric. ✦ Loc de acces, intrare într-o cetate, într-un oraş. **2.** Uşă la intrarea principală a unui imobil; *p. ext.* casă, gospodărie. ✧ *Porțile împărăteşti* = cele două canaturi bogat împodobite, care închid la partea inferioară golul central al unui iconostas (prin care nu circulă decât preoții). **3.** Arc pe care îl formează o conductă de aer comprimat când traversează galeria unei mine. **4.** Cadru, de formă dreptunghiulară, format din două bare verticale unite la capetele superioare printr-o bară orizontală şi instalat pe un teren de sport (fotbal, handbal etc.), în care se urmăreşte introducerea mingii; but **(2).** **5.** *Circuit-poartă* = circuit electric care conține un tub electronic (sau un tranzistor) şi care, în funcție de polarizarea electrodului de comandă, lasă să treacă sau opreşte semnalul; este folosit pentru comanda automată a funcționării altor circuite. 6. (INFORM.) Circuit cu un număr dat de intrări şi ieşiri care funcționează conform unei funcții booleene. **7.** Vale îngustă prin care o apă îşi taie drum printre două şiruri de munți. ✦ Loc îngust între pereții de stâncă ai vârfurilor de munte prin care se trece pe alt versant.

POBEDONOSȚEV, Konstantin Petrovici (1827-1907), jurist şi om politic rus. În fruntea Sfântului Sinod (1880-1905), a promovat o politică conservatoare, autocratică şi antiliberală care a creat numeroase nemulțumiri în mediile liberale ale societății ruse.

POBORU, com. în jud. Olt, situată în SV piemontului Cotmeana; 2 384 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale. În satul Seaca se află mănăstirea Seaca-Muşeteşti, cu biserica Adormirea Maicii Domnului, ctitorie din anii 1515-1518 a marelui clucer Manea Perişanu. Rezervația forestieră Seaca-Optăşani alcătuită predominant din gârniță (*Quercus frainetto*).

POCÁL (< germ.) s.n. Vas metalic de forme variate, cu picior, folosit mai ales în Ev. Med. pentru băut la ospețe. ✦ Conținutul unui astfel de vas.

POCĂÍ (< sl.) vb. IV refl. **1.** (În practicile creştine) A-şi recunoaşte păcatele (duhovnicului) şi a se strădui să obțină iertarea prin post şi rugăciuni. **2.** A-i părea rău, a se căi pentru o greşeală, o faptă rea etc. **3.** A deveni adept al unor secte creştine.

POCĂÍNȚĂ s.f. **1.** (În credințele religioase) Căință pentru păcatele săvârşite. Una dintre cele şapte taine ale Bisericii alături de cununie, maslu, hirotonie, euharistie, mirungere şi botez, care constă în mărturisirea păcatelor, preotului duhovnic. **2.** Regret pentru o faptă rea, pentru o greşeală etc.

POCĂÍT, -Ă (< pocăi) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se căieşte, care regretă că a păcătuit. **2.** S.m. şi f. (REL.) Adept al sectei creştine, apărute în Ungaria (1825), care consideră pocăința drept virtute supremă; nazareeni **(2)**; *p. ext.* adept al unor secte religioase creştine; sectant.

PÓCHER (< ngr.) s.n. Joc de cărți, de origine americană, în care fiecare jucător are cinci cărți; câştigă cel care are combinația cea mai bună sau cel care reuşeşte să-i convingă pe adversari de acest lucru (cacealma). De obicei, combinațiile sunt: o pereche, perechi, brelan, chintă, ful, culoare, caré, chintă regală.

POCHIDIA, com. în jud. Vaslui; 1 855 loc. (2008).

POCHÍVNIC (cf. pol. *kopytnic*) s.m. Plantă erbacee perenă, toxică, cu frunze reniforme *(Asarum europaeum)*. Rizomii şi rădăcinile au utilizări în medicina umană şi veterinară.

POCÍ (< *potcă,* înv., „persoană urâtă") vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) strica înfățişarea sau forma; a (se) schimonosi, a (se) urâți. **2.** Tranz. (În superstiții) A schimba în rău chipul cuiva; a desfigura; a sluți; *spec.* a deochea.

POCITÂNIE s.f. Ființă diformă, hidoasă; *p. ext.* monstru.

POCLÁDĂ (< sl.) s.f. Țesătură de casă din lână, folosită ca pătură sub şaua calului, ca învelitoare etc.

PÓCNET s.n. Zgomot surd (şi puternic) produs de o lovitură, de un corp care se izbeşte, se sparge sau plesneşte, de o explozie etc.; pocnitură, plesnitură.

POCNÍ (< *poc,* formațiune onomatopeică) vb. IV **1.** Intranz. A produce un pocnet, a se auzi un zgomot scurt şi sec; a trosni. **2.** Tranz. A lovi pe cineva sau ceva scurt şi cu putere. **3.** Intranz. A se sparge, a se crăpa, a plesni. ✦ A se rupe (din cauza unei întinderi puternice).

POCOLA, com. în jud. Bihor, situată în depr. Beiuş; 1 569 loc. (2008)

POCUȚIA, reg. istorică între Prut şi Nistru, azi în Ucraina. A generat numeroase conflicte între Polonia şi Moldova medievală, în urma oferirii ei de către Vladislav al Poloniei domnului Moldovei, Petru Muşat. Restituită Poloniei în 1436.

POD (< sl.) s.n. **I. 1.** (CONSTR.) Construcție din lemn, din metal etc. care susține o cale de comunicație terestră, asigurându-i continuitatea peste un obstacol natural sau artificial. Este alcătuit din suprastructură (pe care se face circulația vehiculelor) şi infrastructură (pilonii). ✧ (Pop.) *P. umblător* (sau *plutitor*) = bac^{1} **(1). 2.** (TEHN.) Platformă asemănătoare unui pod **(1)**, care serveşte ca loc de lucru, pentru protecție etc. ✦ *P. rulant* = macara mobilă care se deplasează pe o cale de rulare. *P. basculant* = **p.** metalic mobil, destinat circulației vagoanelor între rampele puțurilor de mină şi colivia de extracție. *P. de vase* (sau de *pontoane*) = **p.** improvizat, a cărui platformă este montată pe ambarcațiuni ancorate. **3.** (GEOGR.) Interfluviu dintr-o reg. de podiş; *p. de terasă* = suprafața plană a terasei, mărginită de fruntea terasei. **4.** *P. de gheață* = strat continuu de gheață, care acoperă în întregime suprafața unui lac sau a unui râu. *P. carstic* = porțiune a tavanului unei peşteri care a rămas suspendată în urma prăbuşirii acestuia. **5.** (În Ev. Med., în Țara Românească şi în Moldova) Denumire dată pavajului de lemn de pe străzile oraşelor; *p. ext.* stradă, uliță (ex. *Podul Mogoşoaiei* din Bucureşti, astăzi Calea Victoriei). **II.** Spațiul dintre acoperiş şi planşeul superior al unei clădiri. ✦ Tavan. **III. 1.** *Podul palmei* = partea interioară a mâinii, de la încheietura cu antebrațul până la degete. **2.** Lucrare protetică dentară, folosită ca metodă terapeutică.

PODÁGRĂ (< ngr.) s.f. (MED.) Gută^{1}.

PODÁR s.m. **1.** Persoană care manevrează un pod mobil. **2.** Lucrător dintr-o echipă de foraj sau de reparații la sonde, care lucrează la *podul sondei.*

PODÁRĂ (< fr.; {s} gr. *pous, podos* „picior") s.f. Locul geometric al picioarelor perpendicularelor coborâte dintr-un punct dat pe tangentele la o curbă sau pe planele tangente la o suprafață.

PODARI, com. în jud. Dolj, pe dr. văii Jiului; 6 643 loc. (2008). Termocentrală. Fabrici de zahăr şi de ulei. În satul Branişte se află mănăstirea Jitianu (de călugări). Colecție de icoane vechi, pe lemn şi pe sticlă.

PODBÁL (< bg.) s.m. Mică plantă medicinală erbacee din fam. Asteracee, cu rizom cărnos şi flori galbene *(Tussilago farfara)*. Din frunzele tinere se prepară ciorbe şi supe.

PODÉA s.f. Pardoseală (de scânduri); duşumea; *p. ext.* fiecare dintre scândurile unei duşumele.

PODEANU, Mimi (1927–1975, n. Pogoanele), pictoriță decoratoare română. Tapiserie cu însuşiri picturale în tonuri armonioase; tendință spre monocromie. Ample compoziții figurative („Vis împlinit").

PODĚBRAD, Jiří z (1420–1471), nobil ceh, devenit în 1458 rege al Cehiei. Unul dintre conducătorii (din 1444) aripii de dreapta a husiților (calixtinii), în lupta împotriva coaliției catolice a marii nobilimi şi a patriciatului orăşenesc. Regent (1451). Excomunicat de papa Paul II (1466). A rezistat cu sprijin polonez în fața invaziei armatelor lui Matia Corvin (1468–1469). A urmărit întărirea statului centralizat.

PODENI, com. în jud. Mehedinți, în pod. Mehedinți; 1 004 loc. (2008).

PODENII NOI, com. în jud. Prahova, în SV Subcarpaților Buzăului; 4 731 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

PODESTA (< lat., *potestas* „putere"), denumire dată în Italia (sec. 12–13) conducătorului unui oraş ales pentru o magistratură de şase luni pe an şi înzestrat cu puteri depline. În timpul regimului fascist, funcționar numit de guvern în fruntea unei comunități şi înzestrat cu puteri depline.

PODÉȚ s.n. Pod mic peste o apă sau peste şanțul de la marginea drumului (pentru a permite accesul în curte); podişcă.

PODGOREÁN, -Ă adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Din podgorie, din reg. viilor. **2.** S.m. şi f. Persoană care se ocupă cu cultivarea viței de vie; viticultor.

PODGORIA, com. în jud. Buzău, pe râul Râmnic; 3 284 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965 satul şi com. P. s-au numit *Jideni.* În satul Cotatcu se află mănăstirea Podul Bulgarului (de maici).

PODGORICA, cap. Republicii Muntenegru, situată în C. Moravei; 130,8 mii loc. (2000). Universitate. În anul 600, aici s-au stabilit triburi slave denumind aşezarea *Ribnica.* Actualul nume datează din 1326. Stăpânită de otomani în perioada 1474– 1800. Între 1946 şi 1992 s-a numit *Titograd.* Distrusă în mare parte de cutremurul din 1979.

PODGÓRIE (< sl.) s.f. Zonă, de obicei deluroasă, cu plantații de viță de vie.

PODÍ vb. IV tranz. A pune podele; a pardosi (cu scânduri). ✦ A acoperi (provizoriu) cu scânduri un şanț sau o săpătură (pentru a înlesni trecerea oamenilor şi a vehiculelor).

PODIDÍ vb. IV tranz. (Mai ales despre plâns) A cuprinde pe cineva în chip năvalnic, nestăpânit. ✦ (Despre sânge) A porni să curgă brusc şi cu putere (pe nas sau pe gură); a năpădi, a țâşni. ✦ (Despre griji, necazuri) A copleşi, a birui, a răzbi.

PÓDINĂ (< scr.) s.f. **1.** Podea. **2.** (Înv.) Îmbrăcăminte din lemn de esență tare cu care se pardoseau străzile. **3.** (Pop.) Suport (din scânduri, crengi etc.) pe care se clădeşte claia sau stogul; partea de la bază a stogului. **4.** (Înv. şi pop.) Estradă. **5.** Fig. (Pop.) Podiş.

PÓDINI s.f. pl. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească) Obligație a negustorilor de a întreține podinile **(2)** care pavau ulițele Bucureştilor. **2.** (În Moldova) Taxă percepută în Iaşi pe carele cu produse care intrau în oraş, în scopul întreținerii străzilor.

PODÍŞ (< *pod*) s.n. Formă complexă de relief, de mare întindere, cu altitudine relativ ridicată, despărțită în interfluvii prelungi, în general plane.

PODÍŞCĂ s.f. (Pop.) **1.** Podeț. ✦ Pod umblător. **2.** Platformă de scânduri.

PODIŞUL BÂRLADULUI v. **Bârlad.**

PODIŞUL CASIMCEI v. **Dobrogea 1 (II).**

PODIŞUL CENTRAL MOLDOVENESC, unitate de relief, în E României, reprezentând partea de N a pod. Bârladului, cuprinsă între C. Jijiei la N, aliniamentul văilor Racova-Lohan la S, Prut la E şi Siret la V. Alcătuită predominant din formațiuni sarmațiene (marne, argile, gresii, calcare oolitice). Trecerea spre C. Jijiei se face printr-un abrupt (Coasta Iaşilor). Alt. max.: Tansa 466 m. Procese de eroziune torențială şi alunecări de teren.

PODIŞUL CENTRAL RUSESC, reg. colinară în cadrul C. Ruse, între Don şi C. Niprului. Alt.: 230–250 m. Axată pe o zonă mai ridicată a fundamentului Platformei Ruse.

PODIŞUL DE LOESS v. **Ordos.**

PODIŞUL DOBROGEI v. **Dobrogea (1).**

PODIŞUL ETHIOPIEI v. **Abisinia (2).**

PODIŞUL GETIC v. **Piemontul Getic.**

PODIŞUL MOLDOVEI v. **Moldova (4).**

PODIŞUL PRERIILOR (GREAT PLAINS), podiş în America de Nord, situat la E de m-ții Stâncoşi, cu altitudini cuprinse între 500 şi 600 m; se extinde în N până la marginea Scutului Canadian, iar în S până în Texas. Alcătuit din gresii, calcare, roci eruptive.

PODIŞUL SOMEŞAN, unitate geografică în NV României, între Carpații Orientali, C. Transilvaniei, m-ții Apuseni şi aliniamentul culmilor muntoase Meseş, Prisnel şi Preluca. Include mai multe subunități cu caracter deluros, depresionar sau de podiş, printre care dealurile Feleacului, Clujului, Dejului, Chioarului, culmea Breaza, depr. Almaş-Agrij. În arealul **P.S.** se găsesc zăcăminte de cărbune brun, sare gemă, precum şi ape minerale ş.a. În unele lucrări de specialitate, **P.S.** apare şi cu denumirea de *Platforma Someşană.* În altele se consideră că Platforma Someşană este formată dintr-o latură internă, reprezentată prin **P.S.** propriu-zis, şi o latură externă, situată la V de aliniamentul culmilor muntoase Meseş, Prisnel şi Preluca, inclusă în categoria Dealurilor de Vest.

PODIŞUL SUCEVEI v. **Suceava (1).**

PODIŞUL TÂRNAVELOR v. **Târnava (1).**

PODIŞUL TRANSILVANIEI v. **Transilvania (1).**

PÓDIUM (< lat. *podium*) s.n. Estradă demontabilă amenajată în vederea unui spectacol, a unei conferințe etc. ✦ Mică instalație mobilă pe care stau sportivii în momentul înmânării premiilor.

PODMÓL (< bg.) s.n. (Pop.) **1.** Aluviune, nămol. **2.** Mal înalt şi abrupt, ros de ape. **3.** Prispă (de pământ). ✦ Ridicătură de zid pe care este aşezat cuptorul şi care serveşte ca loc de stat sau de dormit în unele case țărăneşti.

PODOÁBĂ (< sl.) s.f. **1.** Ceea ce înfrumusețează; ornament, găteală. **2.** Lucru de preț, obiect de valoare, odor; bijuterie, giuvaier. **3.** Fig. Ceea ce constituie o calitate (deosebită) pentru cineva.

PODOLENI, com. în jud. Neamț, situată în depr. Cracău-Bistrița; 5 708 loc. (2008). Conac (1783).

PODOLIA, reg. istorică în V Ucrainei, mărginită la S de Nistru. A fost stăpânită pe rând de poloni (sec. 14), turci (sec. 17); partea de V a trecut la Prusia (1772), iar cea de E a aparținut Ucrainei (din 1793). În 1919, partea vestică a revenit Poloniei, pentru ca, în 1945, să fie anexată de U.R.S.S.

PODOLSK, oraş în Federația Rusă, la 40 km S de Moscova; 181,5 mii loc. (2002). Rafinărie de petrol. Ind. grea.

PODOMÉTRU (< fr.; {s} gr. *pous, podos* „picior" + *metron* „măsură") s.n. Instrument de măsură a vitezei de mişcare sau a distanței (aproximative) parcurse de un pieton, prin înregistrarea numărului de paşi făcuți de acesta; pedometru.

PODRAGU sau **PODRAGU MARE,** lac glaciar în m-ții Făgăraş, pe versantul nordic, la 2 171 m alt.; 2,85 ha. Ad. max.: 15,5 m.

PODRĂGEL, lac glaciar în m-ții Făgăraş, la 1 993 m alt.; 0,71 ha. Ad. max.: 3,90 m.

PODU CALULUI, masiv muntos în m-ții Buzăului, între Buzău şi Bâsca Mare. Alt. max.: 1 439 m.

PODU DÂMBOVIȚEI, depr. intramontană, în culoarul Rucăr–Bran, pe valea superioară a Dâmboviței. Prezintă numeroase forme carstice.

PODU GIURGIULUI, lac glaciar în m-ții Făgăraş, la 2 264 m alt.; 0,22 ha. Ad. max.: 3 m.

PODU ILOAIEI 1. Lac de acumulare pe cursul inf. al râului Bahlueț. Supr.: 150 ha. **2.** Com. în jud. Iaşi, situată în C. Jijiei; 9 831 loc. (2008). Pe terit. satului **P.I.,**

menționat documentar în 1646, au fost descoperite fragmente ceramice din Neolitic, de la sfârșitul Epocii Bronzului și din feudalismul timpuriu.

PODUL ÎNALT, Lupta de la ~, nume sub care mai este cunoscută bătălia de la *Vaslui* (1475).

PODURI, com. în jud. Bacău, situată în depr. Tazlău; 8 139 loc. (2008). În satul Cernu se află mănăstirea Savu (de călugări); biserica Sfinții Voievozi (1640).

PODU TURCULUI, com. în jud. Bacău, în SSV colinelor Tutovei; 5 098 loc. (2008). Pe terit. satului Căbești, menționat documentar în 1505, au fost descoperite vestigiile unei așezări carpice din sec. 2–3, deasupra cărora au fost identificate urmele uneia de tip Sântana de Mureș (sec. 4 d.Hr.) din care s-au recuperat vase ceramice, obiecte de uz casnic, fibule ș.a.

PODVOÁDE (PODVÉZI) (< sl.) s.f. pl. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Obligații de muncă în folosul domniei (transporturi, cărăușie), la care erau supuși țăranii.

PODZÓL (< fr.) s.n. Grup de soluri din clasa spodosolurilor, formate sub vegetația pădurilor de rășinoase, într-un climat umed și rece, caracterizate prin conținut redus în humus, prezența unui orizont eluvial bine dezvoltat, reacție acidă, fertilitate naturală slabă etc.

PODZOLÍRE s.f. Procese de migrare a complexului argilo-humic (coloidal) și a compușilor de fier și aluminiu, ducând la formarea unui orizont eluvial urmat de un orizont spodic, în funcție de intensificarea acțiunii factorilor favorizanți. ✧ *P. secundară* = proces de formare a podzolurilor prin spălarea totală a sărurilor solubile și a carbonaților și prin debazificarea înaintată a complexului coloidal.

POE, Edgar Allan (1809–1849), scriitor și critic literar american. Unul dintre cei mai importanți promotori ai literaturii fantastice. Lirică străbătută de accente romantice și viziuni halucinante („Tamerlan", „Corbul", „Clopotele"); proză fantastică („Aventurile lui Arthur Gordon Pym") și de factură enigmistică, fiind printre primii reprezentanți ai literaturii polițiste („Cărăbușul de aur", „Crimele din Rue Morgue"); studii de teorie literară („Filozofia compoziției", „Principiul poeziei"). Eseuri („Eureka").

POELAERT, Joseph (1817–1879), arhitect belgian. Arhitect al orașului Bruxelles; construcții de orientare eclectică (bisericile Notre Dame și Sainte Catherine, Palatul de Justiție – una dintre cele mai ample din Europa sec. 19, având 26 000 m^2).

POELZIG, Hans (1869–1936), arhitect și decorator german. Reprezentant al avangardei de la începutul sec. 20. Lucrări de orientare expresionistă (Marele Teatru din Berlin) și funcționalistă (locuințe în cadrul Expoziției de habitat „Deutscher Werkbund", la Stuttgart, construcțiile administrative pentru „I.G. Farben Industrie", la Frankfurt am Main).

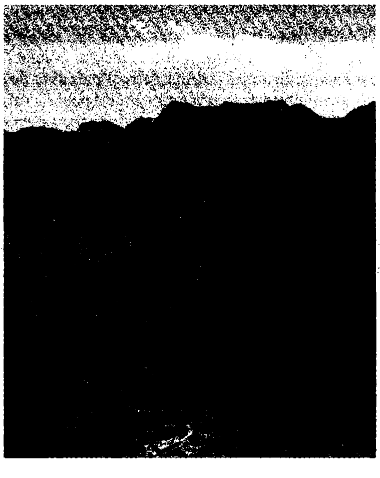

Lacul Podragu

Edgar Allan Poe

Petrache Poenaru

POÉM (< fr., gr.) s.n. **1.** Specie a poeziei epice, de dimensiuni ample, cu caracter eroic, eroi-comic, filozofic etc. Apărut încă din Antic., **p.** are, în literaturile moderne, o evoluție complexă, adoptând o structură lirică sau dramatică (**p.** liric, **p.** dramatic). ✧ *P. în proză* = specie a prozei literare, aparținând genului liric, cultivată din a doua jumătate a sec. 19. **2.** Compoziție muzicală instrumentală, vocală sau vocal-simfonică, de construcție liberă, cu caracter liric sau liric-narativ. ✧ *P. simfonic* = lucrare amplă, pentru orchestră, de formă liberă, având de obicei un conținut programatic.

POENARU, Constantin (1842–1912, n. București), general român. S-a remarcat la asaltul asupra redutei Grivița 2 și în asediul Vidinului. Ministru de Război (1894–1895) și șef al Marelui Stat-Major General (1899–1901).

POENARU, Petrache (1799–1875, n. sat Benești, jud. Vâlcea), iluminist român. Acad. (1870). Ca profesor la Sf. Sava și director al Eforiei Școlilor Naționale (1832–1848), a avut merite deosebite în organizarea învățământului național; a redactat un nou regulament al școlilor, bazat pe metoda lancasteriană. A publicat mai multe manuale de geometrie și algebră, contribuind la formarea terminologiei matematice în limba română. Unul dintre întemeietorii Societății Filarmonice, al Muzeului Național de Antichități, al Grădinii Botanice din București. A strâns date despre Tezaurul de la Pietroasa. În 1827, a brevetat, la Paris, invenția tocului rezervor (cu piston), care a precedat stiloul.

POENI, com. în jud. Teleorman, situată în C. Găvanu-Burdea; 3 061 loc. (2008). Expl. de petrol și gaze.

POÉT, -Ă (< ngr., fr., lat.) s.m. și f. **1.** Persoană care creează poezie, autor de poezii. **2.** Persoană cu fire, cu imaginație și sensibilitate de poet (**1**).

POETÉSĂ (< fr.) s.f. (Rar) Poetă.

POÉTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Care aparține poeziei, privitor la poezie, specific poeziei sau poetului. **2.** Adj. Fig. Care îi poate inspira pe poeți, demn de a fi cântat de poeți; expresiv, emoționant. **3.** *Artă p.* (și substantivat, f.) = lucrare cuprinzând un ansambu de reguli menite să normeze actul creației poetice (ex. *Arta poetică* a lui Horațiu, Boileau); *p. ext.* manifest poetic al unei școli, al unui grup literar etc. **4.** S.f. Sistem de forme și de principii poetice specifice unei epoci, unui curent etc. ✦ Ansamblul trăsăturilor definitorii pentru creația unui poet, a unei epoci, a unei țări etc.

POETIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A atribui unui lucru sau unei ființe însușiri deosebite, a înfrumuseța; a idealiza.

POEȚII BLESTEMAȚI (< fr.) Sintagmă lansată de Paul Verlaine în cartea „Les poètes maudits" (1884, 1888), referitoare la șase poeți, între care St. Mallarmé, A. Rimbaud și Verlaine însuși, al cărui nume apărea în anagramă („Pauvre Lélian").

POEZÍE (< fr., lat., it.; {s} gr. *poiesis* „creație") s.f. **1.** Modalitate artistică, exprimând prin limbaj concentrat, metaforic, o cunoaștere specifică, afectivă, a esențelor lumii reale; arta de a scrie versuri; creație literară în versuri. **P.** a cunoscut de-a lungul epocilor o evoluție complexă, dar și-a păstrat esența lirică, dezvoltând numeroase specii sub raportul formal (glosă, sonet, rondel ș.a.) sau tematic (**p.** didactică, filozofică, socială ș.a.) și folosind diferențiat mijloacele prozodice și stilistice (vers clasic, vers alb). ✦ Operă în versuri, în general de mică întindere. **2.** Ansamblul operei poetice aparținând unui poet, unei epoci, unui popor. **3.** Caracter, aspect poetic (al unui peisaj, al unei situații, al unui colț de natură etc.); farmec, frumusețe încântătoare.

POFÍDĂ (cf. pol. *pochyba*) s.f. Ciudă, necaz; dispreț. ✧ Loc. *În pofida cuiva* (sau *a ceva*) = în ciuda, în necazul cuiva sau a ceva.

PÓFTĂ s.f. **1.** Dorință de a face sau de a obține ceva; năzuință; plăcere, chef. ✧ Loc. adv. *Cu poftă* = dând dovadă de multă plăcere. ✧ Expr. *Pe* (sau *după*) *pofta inimii* = pe gustul sau spre mulțumirea cuiva. **2.** Senzație de foame sau de sete, însoțită de dorința de a mânca sau de a bea ceva. ✦ Dorință exagerată, impuls.

POFTÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A dori ceva, a râvni. ✧ Expr. *Cât poftești* = oricât de mult. ✦ (Pop.) A face cuiva o urare, a-i dori ceva. **2.** Tranz. A invita, a chema (pe cineva să participe la ceva). **3.** Tranz. A ruga pe cineva, a-i cere ceva. **4.** Refl. A se îmbia, a se îndemna; a se invita (unul pe altul). **5.** Intranz. A veni, a îndrăzni să vină undeva.

POFTÍM interj. Formulă de politețe folosită în diferite împrejurări: **a)** pentru a întreba ce s-a spus: ce? cum? **b)** pentru a oferi ceva: na! ține! ia! **c)** pentru a invita o persoană să vină, să intre, să se așeze etc. **d)** (precedat de exclamația „ei") pentru a exprima indignare, ciudă, reproș, nemulțumire.

POGÁCE (< scr., magh.) s.f. (Pop.) Turtă de mălai coaptă în cuptor. ✦ Turtă din aluat de făină de grâu preparată de obicei cu jumări de porc.

POGANA, com. în jud. Vaslui, pe râul Tutova; 3 291 loc. (2008).

POGĂCEAUA, com. în jud. Mureș, situată în N colinelor Comlodului; 2 028 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

POGĂNIȘ 1. Dealurile Pogănișului, unitate deluroasă în S dealurilor Banatului, între m-ții Dognecei și m-ții Semenic și C. Bârzavei. Culmile au înălțimi de c. 300 m, dar apar și câteva dealuri mai înalte. Alt. max.: 448 m (Măgura Poienii). **2.** Râu, afl. stg. al Timișului; 97 km. Izv. din N m-ților Semenic și drenează dealurile Pogănișului și C. Bârzavei. În lunca **P.**, pe o supr. de 70 ha, au fost puse sub ocrotire, pâlcurile de lalele pestrițe (*Fritillaria meleagris*). Local, râul **P.**, este numit *Pogănici*.

POGGENDORFF, Johann Christian (1796–1877), fizician german. Lucrări în domeniul electricității și al istoriei științei. A imaginat (1827), o metodă de măsurare (cu o oglindă) a deviațiilor mici *(metoda P.)*; a inventat (1842) o pilă cu bicromat pentru măsurarea forțelor electronice.

POGGIO BRACCIOLINI v. **Bracciolini, Poggio.**

POGHIRC, Cicerone (n. 1928, Măscurei, jud. Vaslui), lingvist și filolog român. Studii de lingvistică comparată a limbilor română și albaneză, evidențiind elementul autohton al limbii române. Contribuții la „Dicționarul limbii române". Studii asupra istoriei lingvisticii românești („B.P. Hasdeu, lingvist și filolog").

POGOANELE, oraș în jud. Buzău, situat în V C. Bărăganului; 7 696 loc. (2008). Întreprindere metalurgică. Ind. textilă și alim. Localit. a luat naștere la mijlocul sec. 19 cu numele *Țuguiatu-Pământeni,* iar ulterior s-a numit *Țuguiatu-Pogoanele*. Rezervație forestieră (pădurea Văleanca, 1,4 ha).

POGÓN (< bg.) s.n. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren agricol, folosită în trecut mai ales în Țara Românească și egală cu c. 0,5 ha; (concr.) bucată de pământ cu suprafața de un **p.**

POGONĂRÍT s.n. (În sec. 17–18, în Țara Românească și în Moldova) Dare percepută în favoarea domniei pe fiecare pogon de pământ cultivat cu vie, cu tutun sau cu porumb.

POGONEÁSCĂ adj. *Prăjină p.* v. *prăjină.*

POGONEȘTI, com. în jud. Vaslui; 1 814 loc. (2008).

POGONOFÓRI (< fr.; {s} gr. *pogonophoros* „cu barbă") s.m. pl. Grup de nevertebrate marine vermiforme, tubicole, cu corpul lung și subțire, cu tentacule situate în partea anterioară *(Pogonophora)*.

POGOR, Vasile (1833–1906, n. Iași), scriitor și om politic român. Junimist. Unul dintre fondatorii „Junimii", ale cărei ședințe le găzduia în casa sa (azi Muzeul Literaturii Române). Versuri cu accente livrești; traduceri. Primar al Iașiului (febr.–apr. 1881, 1888–1891, 1892–1894); în timpul mandatului său s-au înălțat clădirea Teatrului

Poiana Braşov. Vedere generală

Naţional şi cea a Universităţii. Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice (apr.-mai 1870).

POGORÁRE (< sl.) s.f. (Înv.) Coborâre. ✦ Fig. Înjosire, degradare. ✧ (Rel.) *Pogorârea Sf. Duh* = Rusalii.

POGRÓM (< rus.) s.n. Masacrare a unui grup minoritar, naţional sau rasial, organizată de elemente ultranaţionaliste, şovine. Termenul este folosit pentru desemnarea acţiunilor antievreieşti. Primele **p.** au fost în Imp. Rus şi au urmat asasinării ţarului Aleksandru II (1881). La sfârşitul sec. 19 şi în sec. 20 s-au înregistrat numeroase **p.** care au sporit ca număr şi violenţă.

P'OHANG, oraş în ESE Republicii Coreea, situat pe ţărmul M. Japoniei; 508,8 mii loc. (1995). Oţelărie.

POHER, Alain (1909–1996), om politic francez. De orientare democrat-creştină, apoi centristă. Preşedintele Senatului (1968–1992). Preşedinte ad-interim al Franţei după demisia lui de Gaulle (apr.–mai 1969) şi după moartea lui G. Pompidou (apr.–mai 1974).

POHNPEI, ins. în V Oc. Pacific, aparţinând Statelor Federative ale Microneziei; 334 km^2. Înconjurată de bariere de recifi. Vechea denumire *Ponape.*

POIAN, com. în jud. Covasna, situată în N depr. Târgu Secuiesc; 1 849 loc. (2008). Pe terit. satului **P.**, au fost descoperite (1964–1969) vestigiile a două aşezări de bordeie (sec. 7–9) în care s-au găsit vase ceramice cu decor rudimentar. În satul Estelnic se află o cetate ţărănească (sec. 14) cu biserică romano-catolică de incintă (sec. 15). Rezervaţie botanică (tinovul Fagul Rotund), în satul Estelnic.

POIANA 1. Com. în jud. Dâmboviţa, situată în C. Titu; 3 755 loc. (2008). Expl. de petrol. **2.** Com. în jud. Galaţi; 1 894 loc. (2008). 3. V. **Nicoreşti.**

POIANA BLENCHII, com. în jud. Sălaj, situată în zona dealurilor Ciceului; 1 228 loc. (2008).

POIANA BRAŞOV, staţiune climaterică şi de odihnă în jud. Braşov, la poalele muntelui Postăvaru, la 1 030 m alt., la 12 km S de municipiul Braşov. Sporturi de iarnă.

POIANA CÂMPINA, com. în jud. Prahova, pe dr. râului Prahova; 5 320 loc. (2008).

POIANA CRISTEI, com. în jud. Vrancea, pe cursul superior al râului Râmna; 2 726 loc. (2008). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 17), în satul Odobasca.

POIANA ILVEI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată în depr. Măgura Ilvei, la poalele vestice ale m-ţilor Bârgău, pe râul Ilva; 1 608 loc. (2008).

POIANA LACULUI, com. în jud. Argeş, în SE piemontului Cotmeana; 6 858 loc. (2008). Expl. de petrol (în satul Sămara).

POIANA MARE, com. în jud. Dolj, în C. Desnăţuiului; 11 785 loc. (2008). Rezervaţie forestieră (pădurea Ciurumela).

POIANA MĂRULUI 1. Com. în jud. Braşov, la poalele SV ale Măgurii Codlei; 3 275 loc. (2008). 2. V. **Zăvoi.** 3. **Mănăstirea ~** v. **Jitia.**

POIANA NEGRII, sat în com. Dorna Candrenilor, jud. Suceava. Staţiune cu ape minerale. Staţie de îmbuteliere a apelor minerale.

POIANA RUSCĂ, masiv muntos în Carpaţii Occidentali, între depr. Haţeg (la E), valea Bistrei (la S), culoarul Mureşului (la N) şi valea Timişului (la V). Alt. max.: 1 374 m (vf. Padeş). Expl. de min. de fier (Ghelari,

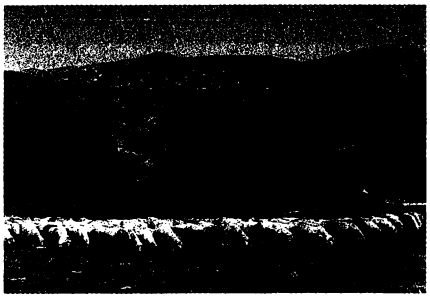

Poiana Sibiului. Vedere generală

Teliucu Inferior), de minereuri complexe şi de marmură. Partea de E este cunoscută cu numele de „Ţinutul Pădurenilor".

POIANA SIBIULUI, com. în jud. Sibiu, situată la poalele m-ţilor Cindrel, în zona etnografică a Mărginimii Sibiului; 2 668 loc. (2008). Muzeu etnografic (1958) cu exponate referitoare la păstorit. Centru de piel. şi de cojocărit. Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1730).

POIANA STAMPEI, com. în jud. Suceava, în V depr. Dornelor; 2 262 loc. (2008). Expl. de turbă, de andezit şi dacit. Izvoare minerale. Rezervaţia naturală de floră Tinovul Mare (677 ha).

POIANA TEIULUI, com. în jud. Neamţ, la poalele V ale m-ţilor Stânişoarei, la coada L. Izvoru Muntelui; 4 947 loc. (2008). În apa L. Izvoru Muntelui există o stâncă singuratică (Piatra Teiului), rezervaţie geologică. În satul Petru Vodă, mănăstire de călugări (1990).

POIANA ŢAPULUI, localit. componentă a oraşului Buşteni (jud. Prahova), la 800–880 m alt. Staţiune climaterică şi de odihnă.

POIANA VADULUI, com. în jud. Alba, pe partea de E a m-ţilor Bihor; 1 227 loc. (2008). Punct de plecare spre Muntele Găina. Până la 17 febr. 1968, satul şi com. **P.V.** s-au numit *Neagra.*

POÍANĂ (< sl.) s.f. Suprafaţă de teren fără arbori, situată în interiorul unei păduri, de obicei acoperită cu vegetaţie de pajişte.

POIÁTĂ (< bg., scr.) s.f. (Pop. şi reg.) **1.** Coteţ pentru păsări, porci. **2.** Grajd pentru vite; şopron. 3. Adăpost rudimentar pentru oameni la câmp sau la stână.

POICHILOTÉRM, -Ă (< fr., {i}; {s} gr. *poikilos* „variat" + *thermos* „cald") adj., s.m. (Animal) care are temperatura corpului variabilă, condiţionată de temperatura mediului înconjurător (nevertebratele, peştii, batracienii şi reptilele).

POIENARI 1. **Cetatea ~** v. **Arefu. 2.** Com. în jud. Neamţ, situată în V Pod. Central Moldovenesc; 1 664 loc. (2008).

POIENARII BURCHII, com. în jud. Prahova, situată în C. Gherghiţei; 5 386 loc. (2008).

POIENARII DE ARGEŞ, com. în jud. Argeş, pe râul Topolog; 1 148 loc. (2008).

POIENARII DE MUSCEL, com. în jud. Argeş, pe Râu Târgului; 3 565 loc. (2008). Expl. de lignit (în satul Jugur). Pomicultură.

POIENEŞTI, com. în jud. Vaslui, în zona colinelor Tutovei, pe dr. văii Racova; 3 201 loc. (2008). Pe terit. satului **P.** au fost descoperite urmele unei aşezări neolitice şi ale uneia geto-dacice, în cadrul căreia s-au găsit şi două morminte dacice de incineraţie (sec. 3 î.Hr.). Tot aici au fost identificate o aşezare carpică cu necropolă (sec. 3) şi o aşezare a populaţiei daco-romane (sec. 4). Mănăstirea Floreşti.

POIENI, com. în jud. Cluj, pe Crişu Repede; 5 486 loc. (2008). Pe terit. satului Bologa, au fost descoperite vestigiile unui castru roman (203 × 121 m), construit iniţial din pământ, refăcut din zid (se pare în perioada Severilor) şi întărit cu două şanţuri de apărare. În apropierea castrului au fost identificate urmele unei aşezări civile romane (probabil *Resculum*) din sec. 2–3, din care s-au recuperat fibule, unelte şi arme din bronz, *terra sigillata* provenite din Gallia, vase de sticlă din import, opaiţe, monede ş.a. În satul Bologa se află ruinele unei cetăţi feudale, din piatră (menţionată documentar în 1322), şi ale unui masiv turn circular, înalt de 25 m.

POIENILE DE SUB MUNTE, com. în jud. Maramureş, situată într-o depr. din m-ţii Maramureşului; 10 230 loc. (2008). Expl. de minereuri complexe. Izvoare minerale. În satul **P. de sub M.**, se află biserica ucraineană Schimbarea la Faţă (1788).

POIENILE GLODULUI v. **Poienile Izei.**

POIENILE IZEI, com. în jud. Maramureş, în S depr. Maramureş; 991 loc. (2008). Până la 17 febr. 1968, satul **P.I.** s-a numit *Poienile Glodului,* iar până la 10 apr. 1995 a fost sat component al com. Botiza, Biserica de lemn Sf. Parascheva (1604) păstrează picturi interioare executate (în 1794) pe lemn, în stil popular. Colecţie de icoane pe lemn.

POIENI-SOLCA, com. în jud. Suceava; 2 048 loc. (2008).

PÓIMÂINÉ (lat. *post* + *mane*) adv. Ziua care va urma după mâine.

POINCARÉ 1. Jules Henri P. (1854–1912), matematician francez. Contribuţii la teoria funcţiilor („Asupra teoriei funcţiilor fuchsiene"), ecuaţiile diferenţiale, topologie (unde a deschis un nou capitol, cel al topologiei algebrice), precum şi la domeniul algebrei şi al fundamentelor geometriei. Lucrări de fizică matematică şi mecanică cerească („Metode noi în mecanica cerească"). Studii de epistemologie de tendinţă pozitivistă. M. de onoare al Acad. Române (1909). **2. Raymond P.** (1860–1934), avocat şi om politic republican-moderat francez. Văr cu **P. (1).** De mai multe ori min. şi prim-min. (1912–1913, 1922–1924 şi 1926–1929); preşedinte al Franţei (1913–1920). Adept al întăririi alianţei franco-ruse împotriva Germaniei şi de asanare a economiei prin stabilirea francului. Memorialistică („Originile războiului", „În serviciul Franţei"). Susţinător al unirii terit. româneşti cu România în 1918 („Problemele româneşti ale prezentului"). M. de onoare al Acad. Române (1932). 3. **Lucien Antoine P.** (1862–1920), fizician francez. Frate cu **P. (2).** Cercetări în domeniul electricităţii („Fizica modernă. Evoluţia sa"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

POINSOT, Louis (1777–1859), matematician francez. Studii privind poligoanele şi poliedrele stelate regulate; în mecanică a introdus conceptul de cuplu precum şi o importantă teorie privind rotaţia unui corp în care a stabilit existenţa axelor de rotaţie permanentă în jurul centrului de gravitaţie.

POINTE-À-PITRE, oraş în Guadelupa, în SV ins. Grande-Terre; 20,9 mii loc. (1999). Port maritim. Ind. alim.

POINTE-NOIRE, oraş în SV Republicii Congo, port la Oc. Atlantic; 500 mii loc. (1997). Rafinărie de petrol. Prelucr. lemnului; produse textile şi alim. Între 1950 şi 1958 a fost cap. reg. Congo Mijlociu din cadrul Africii Ecuatoriale Franceze.

POINTER (< fr., engl.) s.m. Rasă de câini de vânătoare, de talie înaltă, cu picioare lungi, urechile lăsate în jos şi părul scurt şi neted.

POIRET, Paul (1879–1944), creator de modă francez. În 1906 şi-a deschis propria casă de modă; a revoluţionat moda feminină prin eliberarea siluetei de corset şi impunerea unor culori strălucitoare. Multe din creaţiile sale au fost prezentate de *Isadora Duncan*. În domeniul artelor decorative, a înfiinţat (1911) „Casa Martine", în care artişti ca M. de Vlaminck, R. Dufy ş.a. au realizat mobilier decorat cu ţesături şi hârtie pictate.

Jules Henri Poincaré

Pointer

POIROT-DELPECH, Bertrand (1929-2006), scriitor francez. Romane moraliste şi satirice („Marele nătăfleţ", „Mai marii acestei lumi"). Critic literar la revista „Le Monde". Eseuri („Sfârşitul comediei").

POISE (cuv. fr.; {s} n. pr. *Poise*[*uille*] s.m. (METR.) Unitate de măsură a viscozităţii dinamice (simbol: *P*). 1 P = 0,1 Pa.s.

POISEUILLE, Jean-Louis Marie (1799-1869), fiziolog şi fizician francez. A stabilit legea de curgere a lichidelor vâscoase în tuburi capilare (1844), lege care-i poartă numele şi a inventat vâscozimetrul. Primul care a folosit (1828) manometrul pentru măsurarea presiunii sângelui.

POISSON, Denis Siméon (1781-1840), matematician francez. Contribuţii în domeniul teoriei potenţiale *(ecuaţia lui P.),* precum şi în acela al teoriei probabilităţilor, al mecanicii generale *(parantezele lui P.)* şi al teoriei elasticităţii.

PITEVIN, Alphonse (1819-1883), inginer şi chimist francez. Inventatorul fotocolografiei. A folosit primul proprietăţile gelatinar bi-cromatate pentru scoaterea clişeelor inalterabile.

POITIER, Sidney (n. 1924), actor şi regizor american de film. Repertoriu complex („În arşiţa nopţii", „Ghici cine vine la cină", „Diferiţi dar egali"). Ca regizor (după 1972) a realizat: „Cutia neagră", „Nebuni de legat" ş.a. Premiul Oscar: 1963 („Crinii câmpului"); Premiul Oscar pentru întreaga activitate (2001).

POITIERS, oraş în V Franţei (Poitou); 83,4 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, constr. de maşini, uşoară şi alim. Universitate (1431). Monumente (Baptisteriul Saint-Jean, sec. 4–7, probabil cel mai vechi edificiu creştin al Franţei), bisericile Notre-Dame-la-Grande, sec. 11-12 şi Saint-Hilaire-le-Grand, sec. 11, Sainte Radegonde, sec. 11-12, catedrala Saint-Pierre, sec. 12-16. Palatul ducal din sec. 12, azi Muzeul de Arte Frumoase şi Primăria veche (sec. 19). Cap. a pictonilor, a devenit un important centru religios. Aici au avut loc, în Ev. Med., două bătăli celebre: în 732, când francii, conduşi de majordomul Carol Martel, i-au înfrânt pe arabi şi în 1356 (în timpul Războiului de 100 de Ani), când armata franceză condusă de Ioan II cel Bun şi fiul său Filip cel Îndrăzneţ a fost înfrântă de cea engleză comandată de Eduard „prinţul negru".

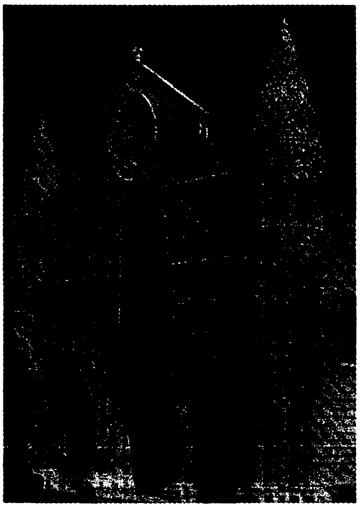

Poitiers. Biserica Notre-Dame-la-Grande

POITOU, prov. istorică în partea central-vestică a Franţei. Oraş pr.: *Poitiers.* Locuită în Antic. de tribul galic al pictonilor, a fost cucerită de romani (56 î.Hr.). Ocupată de franci în urma bătăliei de la Vouillé (507). Sub Carolingieni **P.** a devenit comitat şi ulterior ducat (sec. 9) cârmuit de o dinastie fondată de Rainulf I (839–866). Urmaşul său Rainul II s-a proclamat rege al Aquitaniei (887). În urma căsătoriei ducesei Aliénor cu Henric II, **P.**, împreună cu Aquitania, a intrat în posesia Angliei (1152). În 1372 a reintrat în posesia Franţei. Provincia a avut de suferit în urma *Războaielor religioase* şi apoi a *Revoluţiei din 1789–1794.*

POJÁR (< sl.) s.n. **1.** (Înv. şi pop.) Incendiu. ✦ Fig. Lumină purpurie a zorilor sau a amurgului. **2.** Căldură mare, arşiţă. ✦ Fig. Ardoare, înflăcărare. 3. (MED.) Rujeolă.

POJÁRNIŢĂ (< *pojar*) s.f. Sunătoare.

POJARUL POLIŢEI, peşteră în m-ţii Bihor, în arealul com. Gârda de Sus, cu formaţii concreţionare de o mare varietate. Monument al naturii (1952).

POJEJENA, com. în jud. Caraş-Severin, pe Dunăre; 3 150 loc. (2008). Pe terit. satului **P.** au fost identificate urmele unui castru roman din piatră (sec. 2–3) şi ale unei aşezări civile în cadrul căreia s-au găsit monumente funerare, statuile lui Herakles, Dionysos ş.a., o tabletă a Cavalerilor Danubieni ş.a.

POJGHÍŢĂ s.f. **1.** Strat subţire care se formează pe suprafaţa unor lichide sau care se depune pe suprafaţa unui obiect; pieliţă, coajă. ✦ Crustă care se formează pe suprafaţa unei răni. **2.** Coajă, membrană care înveleşte unele legume sau fructe.

POJORÂTA, com. în jud. Suceava, pe cursurile superioare ale râurilor Moldova şi Putna; 3 103 loc. (2008). Expl. de calcar şi gresie. Păstrăvărie (în satul Valea Putnei). Schitul Corlăţeni (de călugări). Rezervaţia de molid secular Giumalău (290 ha) şi rezervaţie paleontologică.

POKORNÝ, Julius (1887-1970), lingvist ceh. Preocupări privind limba şi civilizaţia celtică („Contribuţii la preistoria celţilor şi ilirilor", „Poeme ale vechilor celţi", „Dicţionar etimologic indo-european").

POKORNÝ, Karel (1891-1962), sculptor ceh. Continuator al tradiţiilor realiste ale artei cehe din sec. 19 (monumentele din Laze şi din Oseka în memoria victimelor catastrofelor miniere).

POKROVSKI, Mihail Nikolaevici (1868-1932), istoric rus. Membru al Partidului bolşevicilor din 1905. Persecutat de Stalin, a fost reabilitat (1961). Lucrări de istorie naţională („Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri").

POL^{1} (< fr., lat.) s.m. **1.** (GEOGR.) Fiecare dintre cele două puncte (Polul Nord şi Polul Sud) situate la capetele axei de rotaţie a Pământului, unde se reunesc toate meridianele geografice; *p. ext.* reg. din jurul acestor puncte. ✧ *Polul nord magnetic* = locul în care câmpul magnetic terestru este perpendicular pe suprafaţa Globului (înclinaţia magnetică este de 90°). Nu are o poziţie fixă, ci se deplasează în mod neregulat (din cauza fluctuaţiilor câmpului magnetic terestru). În prezent, se află în largul arh. arctic canadian, deplasându-se, din 1931, când s-a realizat prima determinare, cu peste 1 300 km spre NV. *Polul sud magnetic,* se deplasează şi el lent; este situat în Antarctida. Şi aici câmpul magnetic este vertical, dar orientat în sus. **2.** (ASTR.) *P. ceresc* = fiecare dintre cele două puncte de intersecţie ale axei Pământului cu sfera cerească (**p.** nord ceresc şi **p.** sud ceresc), în jurul cărora se efectuează mişcarea diurnă, aparentă, a stelelor. 3. (MAT.) Fiecare dintre cele două puncte în care un diametru al sferei intersectează sfera. ✦ Originea unui sistem de coordonate polare. **4.** (FIZ.) Fiecare dintre cele două puncte sau reg. ale unui corp, opuse una celeilalte, din punctul de vedere al unei anumite proprietăţi fizice. ✧ *P. electric* = reg. a unui corp electrizat în care există un surplus (**p.** *negativ*) sau o lipsă (**p.** *pozitiv*) de electroni. *P. magnetic* (**p.** *nord* sau **p.** *sud*) = reg. a unui magnet în care forţa de atracţie este mai puternică; **p.** nord este acela care se îndreaptă spre **p.** magnetic al Pământului din emisfera N., indicând cu aproximaţie nordul geografic, atunci când magnetul este suspendat şi se poate orienta liber. **5.** Parte componentă a unei maşini electrice purtătoare a unei înfăşurări electrice care contribuie la magnetizarea circuitului magnetic al maşinii. **6.** Fig. Fiecare dintre punctele, situaţiile etc. aflate la două extremităţi opuse; ceea ce este diametral opus altuia.

Roman Polanski

POL^{2} (< rus.) s.m. **1.** Denumire a unor monede străine care au circulat şi pe terit. României în sec. 19 (ex. **p.** rusesc, **p.** franţuzesc). **2.** Monedă sau bancnotă de 20 de lei care a circulat în România.

POLA v. **Pula.**

POLANSKI, Roman (n. 1933), regizor polonez de film. Naturalizat francez. Creaţie anticonformistă, în care uneori este şi interpret („Cuţitul în apă", „Balul vampirilor", „Chinatown", „Luna amară"). Scurt-metraje („Doi oameni şi un dulap"). Scrieri autobiografice.

POLANYI, John Charles (n. 1929), chimist canadian de origine maghiară. Cercetări asupra dinamicii reacţiilor moleculare. Premiul Nobel pentru chimie (1986), împreună cu D.R. Herschbach şi Y.T. Lee.

POLANYI, Karl (1886-1964), economist şi antropolog american de origine maghiară. Stabilit în S.U.A. (1940), a devenit unul dintre fondatorii antropologiei economice („Marea transformare", „Preţul şi negoţurile în imperiile antice").

POLÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Privitor la cei doi poli ai Pământului, caracteristic polilor; din reg. sau din zona polilor. **2.** (MAT.) *Coordonate polare* = numere reale (primul fiind denumit modul, iar al doilea argument) care determină poziţia unui punct în plan. **3.** (FIZ.) Care constituie un pol magnetic (ex. piesă **p.**); care se află în raport cu un anumit punct (ex. moment de inerţie **p.**) **4.** (FILOZ.; în dialectică) Care se află într-un raport de polaritate **(3),** care prezintă o polaritate (ex. categorii **p.**, opoziţie **p.**). **II.** S.f. (MAT.) Locul geometric al punctelor conjugate armonic cu un punct dat în raport cu cele două puncte în care o dreaptă variabilă ce trece prin punctul dat intersectează o conică dată. Polara este o dreaptă.

POLARIMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *polariser* „a polariza" + gr. *metron* „măsură") s.n. (FIZ.) Instrument pentru măsurarea unghiului cu care substanţele optic active rotesc planul de polarizare a luminii.

POLARISCÓP (< fr. {i}; {s} fr. *polariser* „a polariza" + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument optic pentru studiul calitativ al luminii.

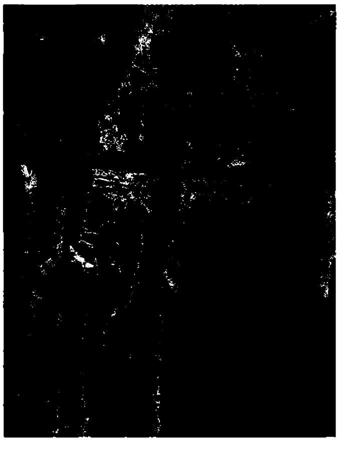

Formaţiuni concreţionare din peştera Pojarul Poliţei

POLARITÁTE (< fr. {i}) s.f. **1.** (FIZ.) Proprietate a unui corp de a avea poli **(4)** (de ex. plantele au un pol bazal şi unul apical); însuşirea a ceea ce este sau constituie un pol (ex. **p.** negativă sau p. pozitivă). **2.** (FILOZ.; în dialectică) Specie a contradicţiei exprimând relaţia de maximă opoziţie, dar şi de complementaritate dintre contrarii, care se exclud şi, totodată, se presupun reciproc (negativ şi pozitiv în electricitate, anabolism şi catabolism în metabolism, capital şi muncă salariată în societate). **P.** îşi găseşte expresia şi în perechile de categorii polare, ca: esenţă-fenomen, cauză-efect, realitate-posibilitate ş.a.

POLARIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. (FIZ.) A face ca un corp să dobândescă poli **(4)**; a aduce un mediu în stare de polarizaţie. ✦ A transforma lumina naturală în lumină polarizată. **2.** Tranz. Fig. A aduna, a concentra în jurul său. **3.** Refl. (FILOZ.) A da naştere unei polarităţi **(3)**, a forma extreme opuse care se condiţionează reciproc.

POLARIZÁNT, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.) Care poate produce o polarizare **(1)**; polarizor **(1)**. ✧ *Microscop p.* = microscop care lucrează cu lumină polarizată şi care se utilizează la studiul mineralelor.

POLARIZÁRE s.f. 1. (FIZ.) Acţiunea de a polariza **(1)**; polarizaţie. ✦ *Polarizarea dielectricilor* = crearea de dipoli electrici elementari în masa unui dielectric sub influenţa unui câmp electric. *P. magnetică* = magnetizare. *P. electrolitică* = acumulare la electrozi a atomilor care, sub formă de ioni, au realizat conducţia prin soluţia de electrolit a unei pile chimice sau a unei băi de electroliză. **2.** (LINGV.) Dezvoltare în direcţii opuse a sensurilor unui cuvânt, nediferenţiate la origine. **3.** (FILOZ.) Faptul de a se polariza **(3)**; formare a unor termeni opuşi, polari.

POLARIZÁT, -Ă adj. (FIZ.) Care a fost supus acţiunii de polarizare **(1)** (ex. dielectric **p.**, pilă chimică **p.**, lumină **p.**). ✧ *Lumină plan* (sau *liniar*) *p.* = fascicul de lumină în care vectorul electric (sau magnetic) posedă un plan unic (sau o direcţie unică) de oscilaţie.

POLARIZÁŢIE (< fr. {i}) s.f. Stare a unui corp care prezintă polaritate ✦ Stare a unui mediu ale cărui proprietăţi sunt descrise local de mărimi vectoriale; *p. ext.* mărimea vectorială care descrie o astfel de stare (ex. **p.** electrică, **p.** magnetică). ✧ *Polarizaţia luminii* = totalitatea fenomenelor legate de producerea şi de efectele luminii polarizate. *P. cromatică* = ansamblul figurilor de interferenţă, viu colorate, obţinute prin cercetarea cristalelor birefringente în lumină polarizată.

POLARIZÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care poate produce polarizarea luminii; polarizant. **2.** S.n. Dispozitiv folosit pentru polarizarea luminii (ex. nicol, polaroid etc.).

POLAROGRÁF (< fr. {i}) s.n. Aparat pentru înregistrarea grafică sau fotografică a curbei curent-tensiune (polarogramă) obţinută de la o celulă de electroliză polarografică; utilizat în analiza electrochimică.

POLAROGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de analiză electrochimică a unei substanţe în soluţie, realizată cu ajutorul polarografului.

POLAROÍD (< fr. {i}; {s} fr. *polariseur* „polarizor") s.m. 1. Placă polarizoare, confecţionată dintr-un material care prezintă dicroism; poate fi utilizat pentru construcţia farurilor şi a parbrizelor de automobile. **2.** Aparat de fotografiat care permite obţinerea automată a fotografiei, imediat după expunere, cu materiale fotosensibile speciale.

POLARÓN (cf. *polarizare*) s.n. (FIZ.) Particulă fictivă, compusă dintr-un electron şi un fonon, cu ajutorul căreia se face descrierea mişcării unui electron printr-un dielectric cristalin ionic, în care electronul creează o polarizare locală.

POLATSK, oraş în N Republicii Belarus; 87,9 mii loc. (1999). Menţionat documentar în 862; a devenit oraş liber în 1498; aflat sub stăpânirea Rusiei în perioada 1563–1579 şi sub cea a Germaniei în anii 1941–1943. Vechea denumire *Polotsk.*

POLC s.n. v. **pâlc.**

PÓLCĂ (< fr.) s.f. Dans popular originar din Boemia, în ritm binar, sprinten, devenit unul dintre cele mai răspândite dansuri de bal din a doua jumătate a sec. 19; melodia corespunzătoare acestui dans.

POLCÓVNIC (< ucr., rus.) s.n. (Înv.) Comandant al unui polc (pâlc); colonel.

POLCOVNICUL, Nicolae (sfârşitul sec. 18–începutul sec. 19), pictor român. Eliberat de rigiditatea picturii religioase, stilul său marchează un progres în dezvoltarea picturii româneşti („Autoportret").

PÓLDER (< germ. {i}) s.m. Porţiune de uscat, smulsă mării sau unui lac maritim prin îndiguire şi drenare.

POLE, Reginald (1500–1558), prelat englez. Cardinal. După ce a prezidat Conciliul de la Trent (1545), a fost numit (1556) arhiepiscop de Canterbury. Sfetnic al reginei Maria Tudor, a avut un rol important în reformarea catolicismului în Anglia.

POLÉI (< *polei*^{2}) s.n. Strat subţire de gheaţă, continuu şi neted, care acoperă uneori porţiuni din suprafaţa solului, arborii sau obiectele care se află în aer liber. ✦ Fig. Luciu, strălucire.

POLEÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A acoperi un obiect cu o foiţă subţire, de obicei de aur sau de argint. **2.** Tranz. A aplica pe cotorul şi pe suprafaţa copertei unei tipărituri titlul, numele autorului, unele ornamente din folio argintiu sau auriu. **3.** Tranz. şi refl. Fig. A străluci sau a face să strălucească; a (se) învălui într-o lumină aurie sau argintie. ✦ Tranz. A înfrumuseţa, a prezenta într-o lumină strălucitoare o situaţie, o împrejurare etc.

POLEIÁLĂ (< *polei*^{2}) s.f. Faptul de a polei; strat subţire de metal (preţios) cu care se poleieşte un obiect. ✦ (Pop.) Foaie subţire de staniol (cu care se învelesc unele articole alimentare). ✦ Fig. Strălucire aparentă; spoială, lustru. **2.** Lustruire, şlefuire, cizelare a unui obiect.

POLEMÁRH (< fr.) s.m. (În Grecia antică) Conducător de oşti; unul dintre cei nouă arhonţi însărcinat cu treburi administrative în timp de război.

POLÉMIC, -Ă (< ngr., fr., it. {s} gr. *polemikos* < *polemos* „război") s.f., adj. **1.** S.f. Discuţie în contradictoriu, controversă, luptă de idei. **2.** Adj. Care aparţine polemicii **(1)**, privitor la polemică; combativ, critic.

POLEMIZÁ (< fr.) vb. I intranz. A face polemică; a discuta în contradictoriu.

POLEMOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *polemos* „război" + *logos* „ştiinţă") Ramură a ştiinţei politice având ca obiect studiul ştiinţific al războaielor, stabilirea tipologiei războaielor ca fenomen sociologic, a cauzelor, efectelor, obiectivelor şi funcţiilor lor cu scopul înlăturării acestora din viaţa societăţii. Conceptul a fost stabilit de sociologul francez Gaston Bouthoul (1945), fondatorul unui institut francez de specialitate.

POLÉN (< germ., fr.; {s} lat. *pollen* „făină, pulbere fină") s.n. Pulbere, în general gălbuie, formată din grăuncioare microscopice (15–200 µ) care conţin gameţii masculini; este produs de antenele staminelor. **P.** căzut pe stigmatul florii germinează, formând tubul polinic care transportă gameţii până la ovul.

POLENIZÁRE s.f. Transferul polenului de pe anterele staminelor pe stigmatul plantelor. **P.** poate fi: *directă (autogamă, homogamă, autopolenizare),* în care polenul de pe antere trece pe stigmatul aceleiaşi flori sau pe stigmatul altei flori de pe acelaşi individ; *indirectă (alogamă, heterogamă, încrucişată),* în care polenul de pe anterele unei flori trece pe stigmatul altei flori de pe alt individ. Transferul de polen este efectuat de vânt, de apă, de insecte sau alte animale.

POLE POSITION (loc. engl.), în cursele de automobilism, poziţie de plecare a pilotului, din prima linie, în partea interioară a pistei, avantajoasă în debutul cursei. Se realizează prin obţinerea celui mai bun timp, pe o tură a circuitului.

POLET, Sybren (n. 1924), poet, romancier şi dramaturg olandez. Poezie modernă, raţională, folosind un limbaj nonpoetic („Oraşul natal", „Poezia concretă"). Romane nonconformiste („Digul", „Timp interzis"). Teatru de avangardă („Trece regele", „Adanix").

POLEVOI, Boris Nikolaevici (pe numele adevărat *Kampov*) (1908–1981), prozator rus. Romane realiste, de investigare psihologică a eroismului ostaşului sovietic în timpul războiului („Povestea unui om adevărat").

POLI- (< fr.; {s} gr. *polys* „mult") Element de compunere care înseamnă „mai mulţi", „multiplu" şi care serveşte la formarea unor substantive şi adjective.

POLIACETÁT s.m. ~ *de vinil* = produs macromolecular obţinut prin polimerizarea acetatului de vinil, întrebuinţat la fabricarea lacurilor şi a vopselelor, a adezivilor, a alcoolului polivinilic etc.; acetat de polivinil.

POLIACRILONITRÍL (< engl., germ.) s.m. Nitril poliacrilic.

POLIADENÍTĂ (< fr.) Inflamaţie simultană a mai multor ganglioni limfatici.

POLIAKOFF, Serge (1906–1969), pictor francez de origine rusă. Stabilit la Paris (1923). După o carieră muzicală, s-a consacrat picturii. Unul dintre cei mai importanţi colorişti abstracţi („Compoziţii în albastru, verde, gri, roşu", „Simfonie în roşu").

POLIAKOV, Aleksandr Markovici (n. 1945), fizician rus. A introdus (1971) ideea simetriei conforme; a descoperit (1974), independent de G. t'Hooft, monopolul magnetic în teoriile de etalonare; a pus bazele (1981) teoriei stringurilor cuantice.

POLIALCOÓL (< fr.) s.m. (CHIM.) Substanţă organică ce conţine în moleculă mai multe grupări hidroxil, legate de radicali alifatici (ex. glicol, glicerină etc.). ✧ *P. vinilic* = alcool *polivinilic.*

POLIALÉLE (< *poli-* + *alelă*) s. f. pl. Trei sau mai multe forme alternative ale unei gene care ocupă acelaşi locus şi din care numai două pot fi prezente în acelaşi organism; alele multiple.

POLIAMÍDĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Produs macromolecular obţinut prin policondensarea acizilor dicarboxilici cu diamine, a aminoacizilor între ei şi prin polimerizarea lactamelor. Se întrebuinţează, în special, la fabricarea fibrelor sintetice.

POLIANDRÍE (< fr.; {s} *poli-* + gr. *aner* „bărbat") s.f. Formă de organizare a familiei în care o femeie are în acelaşi timp mai mulţi soţi. Întâlnită astăzi foarte rar. V. şi *poligamie.*

POLIARTRÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie cronică sau acută care apare concomitent la mai multe articulaţii. ✧ *P. reumatoidă* = formă de reumatism cronic deformant, cu evoluţie progresivă, deformantă şi anchilozantă şi care afectează întâi articulaţiile extremităţilor.

POLIATÓMIC, -Ă (< fr., engl.) adj. (Despre radicali sau despre molecule) Care conţin doi sau mai mulţi atomi, identici sau diferiţi.

POLIBIU (POLYBIOS) (c. 200–120 î.Hr.), istoric grec. L-a însoţit pe Scipio Africanul în expediţia din Africa şi a fost martorul distrugerii Cartaginei (146 î.Hr.) A scris o istorie universală în 40 de cărţi, principalul izvor antic pentru a explica ascensiunea Romei, începând cu al doilea război punic şi terminând cu transformarea Greciei în prov. romană (220–146 î.Hr.).

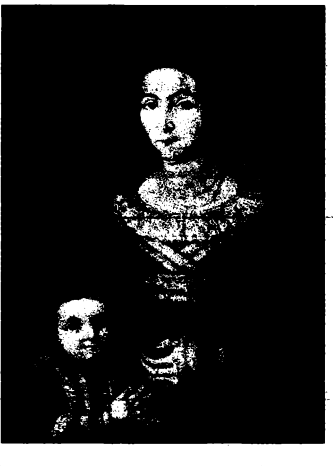

Nicolae Polcovnicul: „Portretul soţiei cu copilul"

POLICÁNDRU (< ngr.) s.n. Candelabru cu mai multe brațe. C. din biserici au câte 12, 24 sau chiar mai multe brațe, luminile aprinse simbolizând stelele de pe bolta cerească, precum și virtuțile creștine.

POLICAPROLACTÁMĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Produs macromolecular poliamidic, obținut prin polimerizarea caprolactamei, folosit ca materie primă pentru fabricarea fibrelor sintetice.

POLICÁR (< lat. *pollicaris*) s.m. Degetul gros de la mână.

POLICARP (sec. 2 d.Hr.) episcop al Smirnei, martir. Epistolele sale fac parte din primele scrieri creștine după Noul Testament. Martirizat în timpul lui Marc Aureliu. Canonizat.

POLICÁRPIC, -Ă (< fr.; {s} *poli-* + gr. *karpos* „fruct") adj. **1.** (Despre fructe) Care este compus din mai multe fructe mici. **2.** (Despre plante) Care înflorește și dă rod de mai multe ori în cursul ciclului de dezvoltare.

POLICE (THE), grup rock britanic. Constituit (1976) de Gordon Sumner, alias Sting, Henri Padovani, apoi Andy Summers și Stewart Copeland. Stil de fuziune, aflat la încrucișarea genurilor rock, punk și reggae: „Roxanne", „Don't Stand So Close To Me". Autodesființat în 1985.

POLICÉR (< *poliță*^{1}) s.n. Poliță^1 **(1).**

POLICHINELLE, unul dintre cele mai populare personaje comice ale teatrului de marionete, isteț dar certăreț. ✧ Expr. *Secretul lui P.*, lucru știut de toată lumea dar pe care toți se prefac a nu-l ști.

POLICÍCLIC, -Ă (< fr.; {s} *poli-* + gr. *cyclique* „ciclic") adj. (Despre subsanțe) Care conțin în moleculă mai multe cicluri formate din lanțuri închise de atomi.

POLICITEMÍE (< fr.; {s} *poli-* + *cito-* + gr. *haima* „sânge") s.f. Poliglobulie.

POLICLET (POLYKLEITOS) (a doua jumătate a sec. 5 î.Hr.), sculptor și teoretician al artei grec. A activat la Argos (450–410 î.Hr.). Creator al unui canon al proporțiilor ideale ale corpului omenesc, pe care l-a aplicat în lucrările sale („Diadoumenos", „Amazoană rănită"). Lucrarea sa „Canon" (pierdută) este una dintre primele scrieri de teorie a artei din Antic.

POLICLET CEL TÂNĂR (< prima jumătate a sec. 4 î.Hr.), arhitect și sculptor grec. A construit teatrul din Epidaur; numeroase statui, cunoscute datorită descrierilor lui Pausanias.

POLICLÍNICĂ (< fr., engl.; {s} gr. *polis* „oraș" + *clinein* „a îngriji") s.f. Instituție medicală pentru consultații și tratament ambulatoriu, cuprinzând principalele specialități medicale; clădirea acestei instituții.

POLICLORÚRĂ (< fr.) s.f. ~ *de vinil* = clorură de polivinil. ~ *de viniliden* = clorură de poliviniliden.

POLICONDENSÁRE (după fr. *polycondensation*) s.f. Reacție chimică în care are loc unirea alternantă a mai multor molecule de reactanți într-o macromoleculă, cu eliminarea concomitentă a unor produși secundari (apă, amoniac, acid clorhidric etc.).

POLICRATE (POLYKRATES) din SANOS (?–c. 522 î.Hr.), tiran grec. Împreună cu frații săi Pantagnostos și Sylasontes și cu sprijinul partidei democratice din Samos a înlăturat regimul oligarhic al geomorilor din Samos, proclamând propria-i tiranie (c. 538–522 î.Hr.). Creează o flotă puternică și o armată de mercenari; se impune în bazinul M. Egee, Samosul devenind un focar de răspândire a civilizației grecești. Activitate de mecena pentru numeroși artiști ai epocii. Atras într-o conspirație împotriva lui Darius I, este capturat și executat prin crucificare.

Policlet

POLICRÓM, -Ă (< fr.; {s} *poli-* + gr. *chroma* „culoare") adj. Executat în mai multe culori. ✦ Tipăritură executată în mai mult de patru culori (ex. ilustrațiile de cărți sau reproducerile lucrărilor de artă). Uzual se numesc **p.** și lucrările executate doar în trei sau patru culori.

POLICROÍSM (< fr.; {s} *poli-* + gr. *khroma* „culoare") s.n. (FIZ.) Pleocroism.

POLICULTÚRĂ s.f. Sistem în care, într-o gospodărie, fermă etc., se practică concomitent mai multe tipuri de culturi agricole.

POLIDACTILÍE (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *daktylos* „deget") s.f. Malformație congenitală caracterizată prin prezența de degete supranumerare.

POLIDEMONISM, credința (anterioară politeismului, alături de care a supraviețuit), într-o multitudine de spirite care nu purtau nume individuale.

POLIDIPSÍE (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *dipsa* „sete") s.f. Sete excesivă, patologică (care determină o ingerare exagerată de apă); survine în diabet și în unele boli psihice.

PÓLIE (POLYE) (< sârbă) s.f. Depr. carstică închisă, cu fundul plat, mărginită de versanți abrupți.

POLIÉDRU (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Corp geometric mărginit de mai multe fețe plane poligonale ale căror intersecții se numesc muchii, iar intersecțiile muchiilor se numesc vârfuri. ✧ *R. regulat* = **p.** cu toate fețele poligonale regulate și toate unghiurile diedre congruente.

POLIÉLEU (POLILÉU) (< ngr.) s.n. Cântare bisericească ortodoxă intercalată în slujba utreniei la anumite sărbători; carte liturgică conținând imnuri destinate sărbătoririi Maicii Domnului.

POLIESTÉR (< fr. {i}) s.m. Produs macromolecular obținut prin policondensarea unui acid dicarboxilic cu un alcool care conține două sau mai multe grupări hidroxil în moleculă (ex. politereftalat de etenă).

POLIETILÉNĂ (< fr., germ.; {i}) s.f. (CHIM.) Produs macromolecular obținut prin polimerizarea etilenei; este un material solid, de culoare albă, cu densitate mică, cu punct de înmuiere 120–145° C și cu bună rezistență mecanică și chimică și electroizolant. Se mai numește *polietenă*.

POLIETILENTEREFTALÁT s.m. Politereftalat de etenă.

POLIFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *phagein* „a mânca") adj. (Despre animale; și subst.) Care utilizează hrană variată.

POLIFAGÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** (BIOL.) Modul de nutriție al organismelor polifage. **2.** (MED.) Foame excesivă, patologică (determinând o ingerare exagerată de alimente), simptom caracteristic diabetului zaharat.

POLIFAZÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre sisteme de tensiuni sau de curenți electrici alternativi) Care are fazele inițiale diferite.

POLIFEM (POLYPHEMOS) (în mitologia greacă), unul dintre ciclopi, fiul al zeului Poseidon și al nimfei Thoosa. În „Odiseea" apare ca un uriaș antropofag. Ulise l-a îmbătat și i-a scos singurul ochi pentru a scăpa, împreună cu tovarășii săi, din peștera în care erau ținuți prizonieri. Potrivit unei legende din epoca elenistică, **P.** o iubea pe nereida Galateea și l-a ucis pe iubitul acesteia, Akis.

POLIFENÓL (< fr.) s.m. Compus organic din clasa fenolilor, care conține două sau mai multe grupări hidroxil legate de un radical aromatic (ex. pirocatechina, hidrochinona etc.).

POLIFILETIC, -Ă (< *poli-* + gr. *phylon* „rasă") adj. (Despre grupuri de organisme) Care descind din mai mulți strămoși diferiți (ex. mamiferele insectivore). Studiile genetice recente au stabilit că unele grupuri considerate în trecut omogene sunt de fapt **p.**

POLIFONÍE (< fr.; {s} *poli-* + gr. *phone* „sunet") s.f. (MUZ.) Arta și tehnica suprapunerii a două ori a mai multor părți vocale sau instrumentale, a căror dezvoltare este în același timp orizontală (contrapunct) și verticală (armonia).

POLIGAMÍE (< fr., lat.) s.f. Formă de căsătorie în care un bărbat (o femeie) are, în același timp, mai multe soții (soți). În majoritatea statelor, p. constituie o infracțiune. V. *poliandrie, poliginie*.

POLIGENÍE (< fr.) s.f. (GENET.) Determinare a unui anumit caracter (de exemplu înălțimea, culoarea pielii) prin acțiunea combinată a mai multor gene; acest tip de caractere prezintă o variație continuă.

POLIGINÍE (< fr.; {s} *poli-* + gr. *gyne* „femeie") s.f. Situație în care un bărbat are concomitent mai multe soții. O formă aparte o constituie *p. sororală*, practicată de unele triburi, prin care bărbatul ia în căsătorie, și deci în grija sa, și pe surorile primei soții.

POLIGLOBULÍE (< fr.; {s}; {s} *poli-* + lat. *globulus* „globul") s.f. Creșterea anormală a numărului de globule roșii din sânge (peste 5,5 mil./mm^3); policitemie, eritremie.

POLIGLÓT, -Ă (< fr.; {s} *poli-* + gr. *glotta* „limbă") adj. (Și subst.) Care vorbește mai multe limbi. ✦ Care este scris în mai multe limbi; care se referă la mai multe limbi.

POLIGNAC, familie princiară franceză. Mai important **Jules Auguste Armand Marie, prinț de ~** (1780–1847), om politic francez. Lider al ultraregaliștilor. Prim-min. și ministru de Externe (1829–1830). A promulgat „cele patru ordonanțe" care au provocat revoluția din iul. 1830. Arestat și condamnat. Amnistiat (1836), a plecat în exil (până în 1845).

POLIGNOT (POLYGNOTOS) din THASOS (prima jumătate a sec. 5 î.Hr.), pictor grec. Activ la Atena (470–440 î.Hr.). Ample compoziții murale inspirate din literatura homerică, cunoscute astăzi doar din descrierile lui Pausanias și Pliniu. A influențat pictura pe vase.

POLIGÓN (< fr.; {s} *poli-* + gr. *gonia* „unghi") s.n. **1.** (MAT.) Suprafață plană mărginită de mai multe segmente de linii drepte, numite laturi, intersecțiile laturilor numindu-se vârfurile poligonului. ✧ *P. convex* = poligon pentru care orice punct al segmentului de dreaptă care unește două puncte din interiorul lui se găsește în interiorul lui. *P. concav* = poligon care nu este convex. **2.** (FIZ.) *Regula poligonului* = regulă conform căreia suma mai multor vectori este vectorul care închide conturul poligonal format prin așezarea cap la cap a acestora. **3.** (SPORT) *P. de tir* = teren amenajat și dotat cu instalațiile necesare pentru a face antrenament și a executa probele de tir. **4.** (MILIT.) *P. de tragere* = porțiune de teren, special amenajată, pentru executarea tragerilor de instrucție și de luptă. **5.** Teren amenajat pentru învățarea conducerii autovehiculelor.

POLIGONACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, cele mai multe erbacee, cu frunze alterne, întregi, simple, cu stipele concrescute, cu flori mici, cu perigon sepaloid sau petaloid, larg răspândite pe glob (*Polygonaceae*). Cuprinde unele plante de cultură (hrișca, reventul), dar și plante spontane (troscotul, ștevia, broscarița).

POLIGONÁL, -Ă (< *poligon*) adj. Care are formă de poligon **(1).** ✧ *Linie p.* = linie care mărginește interiorul unui poligon.

POLIGRAFÍE (< germ., fr., rus.) s.f. Ramură industrială care se ocupă cu tipărirea cărților, revistelor, ziarelor etc., precum și cu fabricarea diverselor materiale specifice ind. grafice. ✦ Tehnica tipografică.

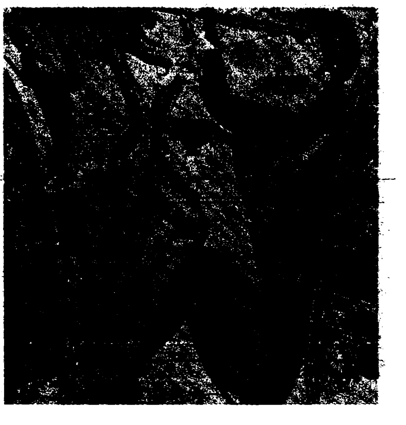

Ulise scoțându-i ochiul lui Polifem

POLIHIBRIDÁRE s.f. (GENET.) Hibridare între doi genitori care diferă între ei prin două (dihibridare), trei (trihibridare) sau mai multe perechi de caractere.

POLIHRONIADE, Elisabeta (n. 1935, București), șahistă română. Mare maestră internațională. Campioană națională de șapte ori și campioană a Europei (1971). Participantă la zece ediții ale Olimpiadei de șah, câștigă 9 medali. Lucrări teoretice despre șah.

POLIIZOBUTILÉNĂ (< fr. {i}) s.f. Produs macromolecular obținut prin polimerizarea izobutilenei la temperatură joasă, întrebuințat ca izolant electric, modificator al cauciucului, aditiv etc.

POLIIZOPRÉN (< fr. {i}) s.m. Produs macromolecular sintetic (cauciuc sintetic) obținut prin polimerizarea izoprenului și ale cărui proprietăți sunt asemănătoare cu acelea ale cauciucului natural.

POLILÉU s.n. v. **polieleu**.

POLILOGHÍE (< ngr.; {s} *poli-* + gr. *logos* „cuvânt") s.f. Expunere, relatare excesiv de amplă și de prolixă; vorbărie, pălăvrăgeală.

POLIMÉR (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *meros* „parte") s.m. Substanță macromoleculară obținută prin polimerizare, a cărei moleculă este alcătuită prin unirea în lanț a unui număr oarecare de molecule de monomer.

POLIMERIZÁRE s.f. Reacție chimică în urma căreia substanțe cu masă moleculară mică, având caracter nesaturat (monomeri), se transformă în substanțe cu masă moleculară mai mare (polimeri), păstrând aceeași compoziție procentuală și aceeași aranjare a atomilor în moleculă.

POLIMETACRILÁT (< fr., engl.) s.m. Polimer al esterilor acidului metacrilic; plexiglas, stiplex. ✧ *P. de metil* = produs macromolecular obținut prin polimerizarea metacrilatului de metil. Este o masă sticloasă, transparentă, termoplastică, cu caracteristici optice remarcabile, rezistentă din punct de vedere mecanic și chimic. Se întrebuințează la fabricarea sticlei organice, în chirurgia ortopedică pentru înlocuirea diferitelor oase, la confecționarea protezelor dentare etc.

POLIMETÁLIC, -Ă (< *poli-* + *metalic*) adj. (Despre minerale, minereuri și zăcăminte ale acestora) Care conține mai multe metale, din care se pot extrage mai multe metale.

POLIMETRÍE (< it.; {s} gr. *polymetros* „compus din mai mulți metri") s.f. (MUZ.) Suprapunere simultană a două sau mai multor măsuri în care timpii tari inițiali nu coincid întotdeauna.

POLIMIXÍNE (< fr.) s.f. pl. Antibiotice obținute din diferite varietăți de *Bacillus polymyxa*.

POLIMNIA (POLYHYMNIA) (în mitologia greacă), muza imnurilor sacre și în genere a poeziei religioase, iar mai târziu a retoricii. Este reprezentată cu fața într-un văl, într-o atitudine de meditație cu un sul în mână. I se atribuie inventarea lirei.

POLIMORFÍSM (< fr. {s}) s.n. **1.** Proprietate a unor substanțe de a se putea prezenta în două sau mai multe forme cristaline distincte. 2. (BIOL.) Variabilitate pronunțată în cadrul unei specii care cuprinde numeroase rase. ✧ *P. genetic* = alcătuire a unei populații în același habitat din mai multe tulpini de indivizi, deosebite între ele morfologic și prin zestrea lor ereditară. *P. sezonier* = schimbare a înfățișării unui individ în cursul anului, în funcție de anotimp.

POLINEVRÍTĂ (< fr.; {s} *poli-* + gr. *neuron* „nerv") s.f. Boală a nervilor periferici, de natură infecțioasă, toxică, alergică sau carențială, manifestată prin tulburări de sensibilitate, paralizii și atrofii musculare bilaterale, mai accentuate la extremitățile membrelor (ex. p. alcoolică).

POLINEZIA (< gr. *poli* „multe" + *nesos* „insule"), grup de arh. și ins. în partea centrală a Oc. Pacific, reprezentând partea de E a Oceaniei; se extinde pe c. 7 600 km de la N la S și pe c. 9 200 km de la E la V, pe c. 45 mii km^2 (teritoriul emers). Cuprinde arh. Hawaii, Tuvalu, Phoenix, Tonga, Tokelau, Samoa, Cook, Line, Ins. Societății, Tubuai, Marchize, Tuamotu, Ins. Paștelui etc., cu ins. vulcanice sau coraligene. Reg. etnografică originală și interesantă.

POLINEZIA FRANCEZĂ, posesiune franceză în Oc. Pacific, formată din patru grupuri principale de insule: Ins. Societății, Marchize, Tubuai și Tuamotu; 4,2 mii km^2; 245 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Papéete* (în ins. Tahiti). Din 1946, a primit statut de „teritoriu de peste mări" al Franței.

Elisabeta Polihroniade

POLINEZIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. și f. (La m. pl.) Populație din ins. părților de E și de S ale Oceaniei, din familia de limbi malaiezo-polineziană.

POLÍNIC, -Ă adj. Care se referă la polen.

POLINICE (în mitologia greacă), fiul lui Edip și al Iocastei. S-a înțeles cu fratele său Eteocle să împartă tronul Tebei, domnind fiecare câte un an. Deoarece Eteocle nu a respectat convenția, **P.** a pornit o expediție contra Tebei („Cei șapte împotriva Tebei"). Cei doi frați s-au ucis unul pe altul pe câmpul de luptă.

POLINÓM (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *nomos* „parte") s.n. Sumă algebrică a mai multor monoame.

POLINUCLEAR, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre celule) Care au mai mulți nuclei. **2.** S.n. Granulocit.

POLINUCLEOTIDÁZE s.f. pl. (BIOCHIM.) Nucleofosfataze.

POLINUCLEÓZĂ (< fr.) s.f. Creștere peste valorile normale a polinuclearelor din sânge, apărută în diferite boli (ex. infecții, intoxicații).

POLIÓDĂ (< fr.; {s} *poli-* + gr. *hodos* „drum") s.f. Element neliniar multipolar de circuit electric (ex. tub electronic, tranzistor). ✦ Tub electronic cu numărul de electrozi mai mare decât doi.

POLIOMIELÍTĂ (< fr.; {s} gr. *polios* „cenușiu" + *myelos* „măduvă") s.f. Inflamație a substanței cenușii a măduvei spinării. ✧ *P. anterioară acută* = boală infectocontagioasă, virotică, caracterizată prin lezarea aproape exclusivă a neuronilor motori din măduva spinării și urmată de paralizii. În prezent, incidența ei s-a redus mult ca urmare a vaccinării antipolio obligatorii. Sin. *paralizie infantilă*. ✧ *P. anterioară cronică* = boală degenerativă a neuronilor motori din măduva spinării.

POLIOXIMETILÉNĂ (< fr.) s.f. Polimer al formaldehidei.

PÓLIP (< fr., lat., germ.; {s} gr. *polipous* < *polys* „mai mulți" + *pous* „picior") s.m. **1.** (ZOOL.) Denumire dată cnidariilor fixate, cu un orificiu buco-anal înconjurat de tentacule la polul superior (ex. hidra, coralii); se înmulțesc prin înmugurire sau diviziune și trăiesc solitar sau în colonii. **2.** Tumoră benignă, pedunculată, care se dezvoltă pe o mucoasă (ex. **p.** nazal, **p.** al colului uterin, **p.** rectali, **p.** ai colonului). În unele cazuri, pot evolua spre tumori maligne (în special **p.** aparatului digestiv).

POLIPEPTÍDE (< fr.) s.n. pl. Polimeri alcătuiți din aminoacizi legați între ei prin legături peptidice.

POLIPLOIDÍE (< fr. {i}) s.f. (GENET.) Fenomen frecvent, mai ales la plante și la animalele inferioare, prin care are loc o multiplicare a numărului de seturi de cromozomi (spre deosebire de numărul obișnuit, de două seturi, al organismelor diploide).

POLIPNÉE (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *pnein* „a respira") s.f. Creștere a frecvenței respirației peste limitele normale.

POLIPODIACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de ferigi erbacee perene (*Polypodiaceae*), cu frunze întregi sau penat-sectate, cu sori circulari sau alungiți, lipsiți de induzie. Printre cele mai răspândite în România se numără feriga de câmp (*Pteridium aquilinum*), fereguța dulce (*Polypodium vulgare*). În zona tropicală există numeroase **p.** epifite.

POLIPORACÉE (< *poli-* + *por*) s.f. pl. Fam. de ciuperci basidiomicete, cu fructificații în general mari, în formă de cruste, de console, de copită sau de pălărie cu picior; pe partea inferioară au numeroși pori. Unele sunt comestibile, altele trăiesc pe trunchiurile arborilor și provoacă putrezirea lemnului (ex. iasca).

POLIPÓZĂ (< fr.) s.f. Boală caracterizată prin dezvoltarea mai multor polipi pe aceeași mucoasă (ex. **p.** gastrică, **p.** nazală).

POLIPROPÉNĂ (< fr.) s.f. Polipropilenă.

POLIPROPILÉNĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Produs macromolecular obținut prin polimerizarea catalitică a propilenei; ușor, rezistent la temperaturi ridicate și la coroziune; folosit la fabricarea conductelor, a recipientelor pentru ind. chimică etc. Sin. *polipropenă*.

POLÍPTIC (< fr.; {s} *poli-* + *ptyks* „cută") s.n. **1.** Pictură executată pe mai multe panouri (articulate) fiecare cuprinzând câte o scenă dintr-o suită compozițională. **2.** Tip de altar alcătuit din mai multe perechi de aripi mobile și din una fixă, decorate cu picturi sau reliefuri constituite în cicluri iconografice, închizând în centru un scrin.

POLIRITMÍE (< fr.; {s} *poli-* + gr. *rhythmos* „ritm") s.f. (MUZ.) Suprapunerea a două sau mai multe partide cu ritmuri diferite și ale căror accente principale nu coincid. Termen utilizat în etnomuzicologie.

PÓLIS (cuv. gr. „cetate") s.n. (În Grecia antică) Formă de organizare statală autonomă, de oameni liberi, care își stabilesc propria formă de organizare instituțională. Conceptul de **p.** a fost conștientizat de greci o dată cu războaiele persane. ✦ Oraș-stat care avea independență economică și politică.

POLISARIO, Frontul ~, front de Eliberare Națională a Saharei Occidentale, constituit în 1973, când Spania a abandonat acest protectorat. În 1976 a proclamat Republica arabă sahariană democratică. A dus un îndelungat război de gherilă (1976–1988) împotriva Marocului, care a anexat Sahara Occidentală; în prezent nu mai desfășoară o activitate notabilă.

POLISEMÁNTIC, -Ă (Despre cuvinte) Care are mai multe sensuri.

POLISEMÍE (< fr.; {s} *poli-* + gr. *sem*[*aino*] „a însemna") s.f. Calitate a unui cuvânt sau a unei unități frazeologice de a avea mai multe sensuri.

POLISILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre cuvinte) Care are două sau mai multe silabe.

POLISILOGÍSM (< fr. {i}) s.n. Raționament deductiv alcătuit dintr-o înlănțuire de silogisme, în care concluzia silogismului anterior (prosilogismul) devine una dintre premisele silogismului următor (episilogismul).

POLISINDETÓN (< fr.) s.n. Figură de stil care constă în repetarea unei conjuncții la începutul fiecăreia dintre propozițiile unei fraze sau înaintea fiecărui termen al unei enumerări pentru a accentua o anumită idee.

POLISPORTÍV, -Ă adj. (Și subst.) Care practică mai multe sporturi.

POLISTIRÉN (< fr., engl.) s.m. (CHIM.) Produs macromolecular obținut prin polimerizarea stirenului; solid, incolor, transparent, termoplastic, bun izolant electric; se întrebuințează în electrotehnică și la fabricarea unor obiecte de larg consum.

POLISULFÚRĂ (< fr.) s.f. Compus obținut prin topirea sulfurilor cu sulf sau prin dizolvarea sulfului în soluție de sulfuri (**p.** ale metalelor alcaline și alcalino-pământoase).

POLITÉHNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care cuprinde sau se referă la mai multe științe, la mai multe specialități tehnice.

POLITEÍSM (< fr.{i}; {s} gr. *polytheos* „care crede în mai mulți zei") s.n. Formă de religie constituită pe credința în mai mulți zei, între care existau relații de rudenie și de subordonare. **P.** este caracteristic religiilor antice și unor religii tribale.

POLITEREFTALÁT (< fr. {i}) s.m. (CHIM.) ~ *de etenă* = produs macromolecular obținut prin policondensarea acidului tereftalic (sau a tereftalatului de metil) cu etilenglicol; se folosește la fabricarea fibrelor sintetice; polietilentereftalat.

POLITETRAFLUORETILÉNĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Produs macromolecular obținut prin polimerizarea tetrafluoretilenei, foarte rezistent din punct de vedere chimic, stabil la temperaturi cuprinse între 70 și 300° C; întrebuințat la fabricarea garniturilor și țesăturilor rezistente la coroziune și la foc, a izolatorilor electrici etc. Sin. *teflon*.

POLITÉȚE (după fr. *politesse*) s.f. Mod de comportare caracterizat prin bună-cuviință, respect și amabilitate în relațiile cu ceilalți oameni. ✧ *Pronume de p.* = pronume personal la persoana a doua și a treia, întrebuințat în semn de respect față de persoana căreia ne adresăm sau despre care se vorbește.

POLÍTIC, -Ă (< lat., ngr., fr.; {s} gr. *polis* „oraș") adj., s.f. **1.** Adj. Care aparține politicii, referitor la politică. ✧ *Drepturi p.* = drepturi de participare directă sau indirectă a cetățenilor la activitatea de conducere a statului. *Om (clasă) p.* = persoană (totalitatea persoanelor) care își desfășoară activitatea principală în sfera politicii. **2.** S.f. Știința și arta de a guverna un stat; formă de organizare și conducere a comunităților umane, prin care se instituie și menține ordinea internă și se garantează securitatea externă a comunităților respective. Expresie concentrată a economicului. ✦ Suprastructură a sistemului social, incluzând conștiința politică, relațiile politice, instituțiile și organizațiile politice. **3.** Tactica, strategia, metodele și mijloacele folosite de organele puterii în vederea realizării obiectivelor fixate; ideologia care reflectă această activitate. ✧ *P. externă* = totalitatea metodelor și mijloacelor pe care le folosește un stat în vederea atingerii anumitor obiective pe plan internațional. ✧ *P. economică* = ansamblul măsurilor economice adoptate de guvern pentru a determina mersul economiei țării potrivit direcției și obiectivelor stabilite; se articulează cu p. financiară, p. fiscală, p. monetară. **4.** Cunoaștere politică cristalizată în doctrine, teorii etc., conștiință politică, inclusiv ideologia politică și știința politică. **5.** Fig. Dibăcie, abilitate în atingerea unor scopuri.

POLITICIÁN (< fr.) s.m. **1.** Om politic; persoană care face politică (în interes personal, de grup etc.); persoană care deține un rol important în politică. **2.** (Peior.) Persoană care face din politică un mijloc pentru realizarea intereselor personale.

POLITICIANÍSM s.n. Comportament politic bazat pe interesele personale, de grup sau de partid.

POLITICÓS, -OÁSĂ (< ngr.) adj. Cuviincios, respectuos; amabil, curtenitor.

POLITIS, Nikolaos Sokrates (1872–1942), jurist și diplomat grec. De mai multe ori ministru de Externe (1916–1920, 1922, 1936), delegat la Conferința de Pace de la Paris (1919). Președinte al Societății Națiunilor (1932) și al Institutului de Drept Internațional (1937–1942). A publicat lucrări de jurisprudcnță („Justiția internațională", „Noi tendințe în dreptul internațional").

POLITIZÁ (< germ.) vb. I tranz. A da caracter politic, a orienta ceva în sens politic; a prezenta ceva sub raport politic; a interpreta politic.

POLITOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a științelor sociale care studiază activitățile, relațiile, instituțiile sistemelor politice. Termen propus, în 1954, de E. Fischer Baling și A. Thérive ca denumire pentru *știința politică*.

POLITONALITÁTE (< fr., germ. {i}; {s} *poli-* + gr. *trope* „schimbare") s.f. (MUZ.) Procedeu constând în suprapunerea a două sau mai multor fragmente muzicale aparținând fiecare unei tonalități diferite.

POLITRÓP, -Ă (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *trope* „schimbare") adj. (Despre transformări ale sistemelor fizico-chimice fluide) În care variază toți (sau unii dintre) parametrii fluidului, iar căldura specifică rămâne constantă și independentă de presiune și de volumul specific (ex. transformările izobare, izoterme etc.).

POLITZER, David H. (1949), fizician american. Contribuții la descoperirea libertății asimptotice în teoria interacțiunii tari. Premiul Nobel pentru fizică (2004), împreună cu D.J. Gross și F. Wilczek.

POLITZER, Georges (1903–1944, n. Oradea), psiholog francez. Propune o analiză concretă a vieții psihice a omului în relație cu mediul social, criticând iraționalismul și freudismul („Criza psihologiei contemporane", „Critica fundamentelor psihologiei").

PÓLIȚĂ¹ (< sl.) s.f. Suport de scândură, fixat orizontal pe un perete și pe care se țin diferite obiecte; policer.

PÓLIȚĂ² (< it.) s.f. **1.** (FIN.) Trată. ✧ Expr. *Poliță în alb* = poliță pe care nu figurează numele beneficiarului. **2.** *P. de asigurare* = document emis de către un asigurător prin care se certifică încheierea unui contract de asigurare.

POLÍȚIE (< rus., germ., fr.) s.f. **1.** Organ de stat însărcinat cu menținerea ordinii și cu reprimarea infracțiunilor. ✧ *P. judiciară* = secție a poliției care se ocupă cu urmărirea infractorilor de drept penal pentru a fi deferiți justiției. ✦ Clădirea în care își are sediul acest organ. **2.** Atribuția de control și de supraveghere a ordinii publice.

POLIȚIENÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține poliției, privitor la poliție, de poliție; polițist².

POLIȚÍST¹ (< germ.) s.m. Agent, funcționar de poliție (**1**).

POLIȚÍST², -Ă adj. **1.** Polițienesc. ✦ (Despre romane, filme etc.) A cărui intrigă, desfășurată în ritm alert, e construită de obicei în jurul unei anchete criminalistice sau judiciare. **2.** (Despre state, regimuri politice etc.) Care se sprijină pe poliție și pe jandarmerie și își exercită, de obicei, puterea prin metode coercitive, violente și abuzive.

POLIURETÁN (< fr., engl., germ.) s.m. (CHIM.) Produs macromolecular obținut prin polimerizarea di- sau poliizocianaților cu glicoli sau prin policondensarea esterilor diclorcarbonici ai glicolilor cu diamine; se întrebuințează la fabricarea lacurilor, a adezivilor, ca materiale plastice etc.

POLIURÍE (< fr. {i}; {s} *poli-* + gr. *uron* „urină") s.f. Eliminare crescută de urină; poate fi fiziologică sau patologică (ex. în diabet, în nefropatii etc.).

POLIVALÉNT, -Ă (< fr.; {s} *poli-* + lat. *valent-* „care poate") adj. **1.** (CHIM.) Care poate funcționa în mai multe stări de valență. **2.** Care îndeplinește mai multe funcții; care are diferite capacități, posibilități de funcționare. ✧ *Vaccin p.* = vaccin cu eficiență pentru mai multe boli. ✦ Fig. (Despre oameni) Care are calități, posibilități multiple.

POLIVANOV, Evgheni Dmitrievici (1891–1938), lingvist rus. A propus adoptarea alfabetului latin pentru transcrierea limbilor turcice din U.R.S.S. Lucrări asupra limbilor și literaturilor japoneză, chineză, uzbecă. În 1929 a luat poziție împotriva lucrării lui N.I. Marr „Noua doctrină asupra limbajului"; demis din toate funcțiile, a fost exilat în Asia Centrală, arestat (1937) și executat.

POLIVINÍL (< fr.) subst. *Acetat de ~* = compus macromolecular obținut industrial prin saponificarea poliacetatului de vinil; folosit în ind. materialelor plastice, la fabricarea fibrelor sintetice etc.

POLIVITAMÍNE (< *poli-* + vitamină) s.f. pl. Preparate medicamentoase care conțin un complex de vitamine, adesea cu diverse adaosuri.

POLIZAHARÍDE (< fr. {i}) s.f. pl. Produși macromoleculari naturali din clasa hidraților de carbon $(C_6H_{10}O_5)_n$, rezultați prin policondensarea unui număr variabil de monozaharide, în special glucoză. Cele mai cunoscute p. sunt *celuloza, chitina, amidonul*.

POLIZÁRE s.f. **1.** (TEHN.) Procedeu de prelucrare prin așchiere a suprafețelor pieselor cu ajutorul polizorului. 2. (METAL.) Operație de laminare la rece a foilor din tablă subțire, recoaptă și decapată, pentru a fi ulterior cositorite.

POLIZIANO (Angelo Ambrogini, zis il ~) (1454–1494), scriitor și savant renascentist italian. Lirică rafinată („Stanțele pentru turnir", „Rime"), drame pastorale („Povestea lui Orfeu"). Analiză critică de texte („Miscellanea"). A tradus „Iliada" în latină.

POLIZÓR (< fr.) s.n. Mașină-unealtă pentru prelucrarea suprafețelor cu ajutorul unei pietre abrazive în formă de corp de revoluție (disc, trunchi de con etc.), acționată electric sau pneumatic.

POLIZU, Gheorghe (1819–1886, n. București), anatomist român. M. de onoare al Acad. (1871), primul prof. de anatomie la Facultatea de Medicină din București. A fondat „Gazeta medicală" (1865) și „România medicală" (1875).

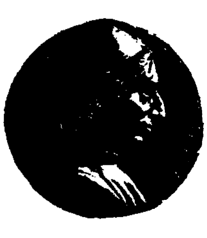
Angelo Poliziano

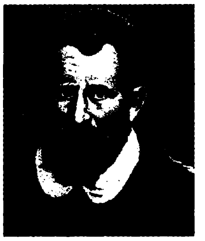
Marco Polo

PÓLJE s.f. v. **polie.**

POLK, James Knox (1795–1849), om politic american. Unul dintre liderii democrați în Congres (1825–1839). Președinte al S.U.A. (1845–1849). A realizat anexarea statului Texas la federație, ceea ce a dus la ruperea relațiilor diplomatice cu Mexicul și la războiul (1846–1848) în urma căruia au fost anexate California, New Mexico și Arizona. Memorii.

POLLACK, Mihály János (Michael Johann) (1773–1855), arhitect ungur de origine austriacă. Șeful școlii de arhitectură neoclasică ungară (palatele Horváth, Almasy, Wurm, Academia Ludovica, Muzeul Național - capodopera sa - toate la Budapesta).

POLLACK, Sydney (1934–2008), cineast american. Filme având ca teme principale discriminarea rasială, corupția puterii, manipularea prin mass-media a cetățenilor, războiul și urmările sale catastrofale, intoleranța („Și caii se împușcă, nu-i așa?", „Călărețul electric", „Tootsie"). Premiul Oscar pentru film și regie: 1985 („Dincolo de Africa").

POLLAIUOLO (Antonio Benci, zis del ~) (c. 1432–1498), sculptor, pictor, gravor și orfevru italian. Compoziții în care corpul uman inspiră vitalitate și intensitate dramatică. Monumentele funerare ale papilor Sixtus IV și Inocențiu VIII, picturi cu teme mitologice și religioase („Muncile lui Hercule", „Martiriul Sf. Sebastian"), gravuri („Bătălia oamenilor goi"). A lucrat uneori cu fratele său **Piero** (c. 1443–1496).

POLLINI, Maurizio (n. 1942), pianist italian. Stil interpretativ, îmbinând strălucirea tehnică cu lirismul intens. Redefinire a repertoriului romantic (discuri Beethoven, Chopin, Schubert, Brahms). Muzică contemporană (Boulez, Stockhausen). Integrală „Clavecinul bine temperat" de Bach.

POLLOCK, Jackson (1912–1956), pictor american. Lucrări abstracte, animate de un expresionism violent. Creații influențate de arta amerindiană și suprarealiști („Numărul 20", „Lupoaica"). Reprezentant al școlii americane după 1945.

POLLUX v. **Castor și Pollux** și **Dioscuri.**

POLLUX, cea mai strălucitoare stea din constelația Gemenii, de mărimea 12, situată la c. 35 ani-lumină de Soare. Numele popular: *Comoara*.

PÓLO (< engl., fr.) s.n. **1.** Joc sportiv de echipă practicat călare, în care mingea este lovită cu bastoane lungi. **2.** Joc sportiv care se practică pe apă, între două echipe

Gheorghe Polizu

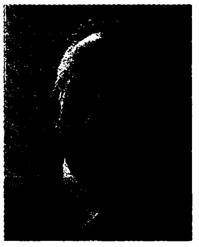
Sydney Pollack

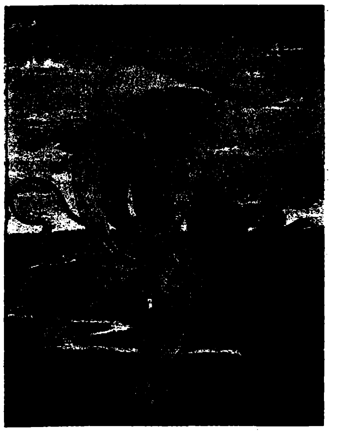

Pollaiuolo: „Muncile lui Hercule"

formate din câte şapte jucători, timp de patru reprize a câte 10 minute de joc efectiv, scopul fiecărei echipe fiind să arunce mingea în poarta adversarului.

POLO, Marco (1254–1324), negustor şi călător venețian. A călătorit (1271–1295) din Veneția, străbătând Asia, până în China (1275), întorcându-se pe mare. Relatările sale („Cartea lui Marco Polo, cetățean venețian, zis Milion, în care sunt vestite minunile lumii") au constituit cea mai importantă sursă documentară medievală referitoare la Asia.

POLOBÓC (< rus.) s.n. **1.** Butoi. **2.** (Pop.) Nivelă cu bulă de aer.

POLÓG¹ (< bg., scr.) s.m. **1.** Brazdă **(3)**. **2.** Iarbă bună de cosit.

POLÓG² (< rus.) s.n. **1.** Pânză groasă cu care se acoperă sau pe care se răstoarnă cerealele; prelată. **2.** Țesătură fină folosită ca perdea, draperie etc.; *p. ext.* baldachin. **3.** Apărătoare specială din pânză rară sau din sită de sârmă, folosită împotriva țânțarilor.

POLÓN, -Ă (< n. pr. *Polonia*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Polonez **(2)**. **2.** S.m. şi f. (Rar) Polonez **(1)**.

POLONÉZ, -Ă (< ngr., fr.) s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Poloniei. De religie creştină (catolică). ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, din familia slavă, grupul occidental, vorbită de polonezi. Singura limbă slavă care a păstrat bine vocalele nazale din slava comună. Primele documente scrise sunt din sec. 14. La baza limbii literare, care a început să se formeze în sec. 15, a stat dialectul din Cracovia (care era centrul regatului). În sec. 17 începe să fie folosită în actele oficiale (în locul latinei şi bielorusei). Alfabet latin, cu multe semne diacritice.

POLONÉZĂ (< fr.) s.f. Dans de origine poloneză, cu caracter maiestuos, solemn, în ritm ternar şi mişcare moderată; melodia corespunzătoare acestui dans.

POLONIA (Republica Polonă), stat în NE Europei Centrale, cu largă ieşire la M. Baltică; 312,7 mii km^2; 38,6 mil. loc. (2003). Limba oficială: poloneza. Religia: catolică (90,7%), ortodoxă (1,4%), atei (7,9%). Cap.: *Varşovia*. Oraşe pr.: Łodż, Cracovia/Kraków, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Katowice, Bydgoszcz. *Relief* variat, dispus în trepte de la N la S: C. Poloneză cu morene şi lacuri (Mazuria), pod. Lublin şi Lysa Góra, m-ții Sudeți şi Carpați (2 499 m în vf. Rysy, alt. max. din țară). *Climă* temperat-continentală cu nuanțe maritime baltice. Principalele ape: Vistula şi Odra (Oder). Expl. de cărbuni superiori şi lignit, de petrol, gaze naturale, min. de fier şi cupru, zinc, plumb, sulf, sare gemă, săruri de potasiu. Ind. țării produce: energie electrică, oțel, fontă, cupru electrolitic, aluminiu, nave maritime, automobile, maşini agricole, material feroviar, utilaje industriale, produse chimice, ciment, sticlă, celuloză şi hârtie, mobilă, produse textile, alim. (zahăr, alcool, bere, conserve, produse lactate). Se cultivă secară, ovăz, grâu, orz, cartofi, in, cânepă, tutun. Pomicultură. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline. Pescuit. Moneda: 1 zlot (zloty) = 100 groszy. – *Istoric*. Triburi ale slavilor de răsărit populează, din sec. 6–7 d.Hr., terit. **P.** Prin unificarea micilor principate feudale ia ființă, în a doua jumătate a sec. 10, statul polon în frunte cu Mieszko I (c. 960–992) din dinastia Piastilor, care adoptă, în 966, creştinismul în haină latină. Fiul său, Boleslaw I cel Viteaz (992–1025), îşi extinde autoritatea în S (anexând Silezia, Cracovia, Sandomir) şi în E (terit. de pe Bugul Superior), iar în 1025 ia titlul de rege. În sec. următor puterea centrală decade, fărâmițarea feudală se accentuează, permițând, în sec. 13, pătrunderea Ordinului cavalerilor teutoni în țară. Procesul de reunificare a statului se încheie în sec. 14, sub regii Vladislav (Władisław) I cel Scurt (1306–1333) şi Cazimir III cel Mare (1333–1370). În 1364 este fondată Universitatea din Cracovia. Înțelegerea de la Krewo (1385) pune bazele uniunii polono-lituaniene sub acelaşi sceptru care va dura până în 1795. Jadwiga, moştenitoarea tronului **P.**, se căsătoreşte cu Jogaila, marele duce al Lituaniei, care, sub numele de Vladislav II, devine în 1386 rege al **P.** şi întemeiază dinastia Jagiełło. Unirea **P.** şi Lituaniei sub acelaşi sceptru permite, în bătălia de la Grünwald (1410), îngenuncherea Ordinului teutonic, care recunoaşte, prin Tratatul de la Toruń (1466), suzeranitatea Regatului polon. Legăturile personale dintre **P.** şi Marele Ducat al Lituaniei sunt transformate, prin Uniunea de la Lublin (1569), într-o uniune reală, care facilitează o politică expansionistă în Răsărit. Marii magnați ai regatului, reuniți într-un Seim, deposedează, în 1505, autoritatea regală de atribuțiile legislative şi impun, după stingerea dinastiei Jagiełło (1572), dreptul de a alege suveranul, ceea ce transformă statul polonez într-o republică nobiliară („Rzeczpospolita Polska"), deschizând larg porțile anarhiei. Frecventele războaie din sec. 17–18, purtate împotriva Rusiei, Suediei, Imp. Otoman, slăbirea autorității centrale prin *Liberum veto* al nobililor adâncesc criza economică, socială şi politică a statului, accelerată de imixtiunea puterilor străine în viața politică internă. Nici curentele reformiste de la jumătatea sec. 18 nu mai pot opri acest proces. În 1772, are loc prima împărțire a **P.**, care pierde 1/4 din terit. Încercările de adoptare a unei Constituții progresiste (3 mai 1791) duc, prin conflictul intern pe care-l declanşează, la a doua împărțire (1793), iar în 1795, după înfrângerea răscoalei naționale conduse de Tadeusz Kościuszko, izbucnită în 1794, are loc cea de-a treia împărțire, prin care **P.** dispare ca stat de pe harta Europei, pentru mai bine de un sec., fiind divizată între Prusia, Austria şi Rusia (care ocupă peste 1/2 din fostul regat). Napoleon creează în 1807 Marele Ducat al Varşoviei, iar prin Congresul de la Viena (1814–1815) se constituie Regatul **P.**, inclus în Rusia, Galiția este atribuită Austriei, iar Marele Ducat al Poznańiei revine Prusiei. Răscoale înăbuşite în sânge jalonează epoca dominației străine (1830–1831, 1846 – la Cracovia, 1863–1864). În cursul Primului Război Mondial, Puterile Centrale proclamă, la 5 nov. 1916, un regat polonez sub protecția lor. **P.** îşi proclamă, la 11 nov. 1918, la Lublin, independența de stat, Józef Piłsudski fiind desemnat conducător al țării. Un conflict militar opune, în anii 1919–1921, **P.** Rusiei Sovietice, încheiat prin Tratatul de Pace de la Riga, în baza căruia părțile apusene ale Belarusului şi Ucrainei treceau la **P.** Instabilitatea internă îl determină pe J. Piłsudski, care abandonase puterea în 1922, să revină la conducerea țării în 1926, instaurând un regim autoritar, intrat în istorie sub numele de „Sanacja", pe care-l patronează până la moartea sa (1935). Situată între Germania lui Hitler şi Rusia lui Stalin, **P.** este împărțită, prin protocolul adițional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop (23 aug. 1939), între aceste două țări, situație aplicată în plan practic în cursul lunii sept. 1939, după atacul declanşat de Germania la 1 sept. 1939. Guvernul polonez din exil (Londra) regrupează, în 1942, rezistența armată antiger-

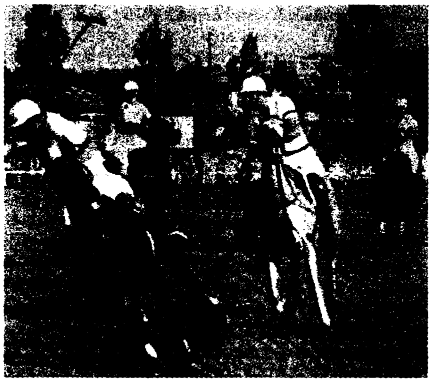

Polo (1)

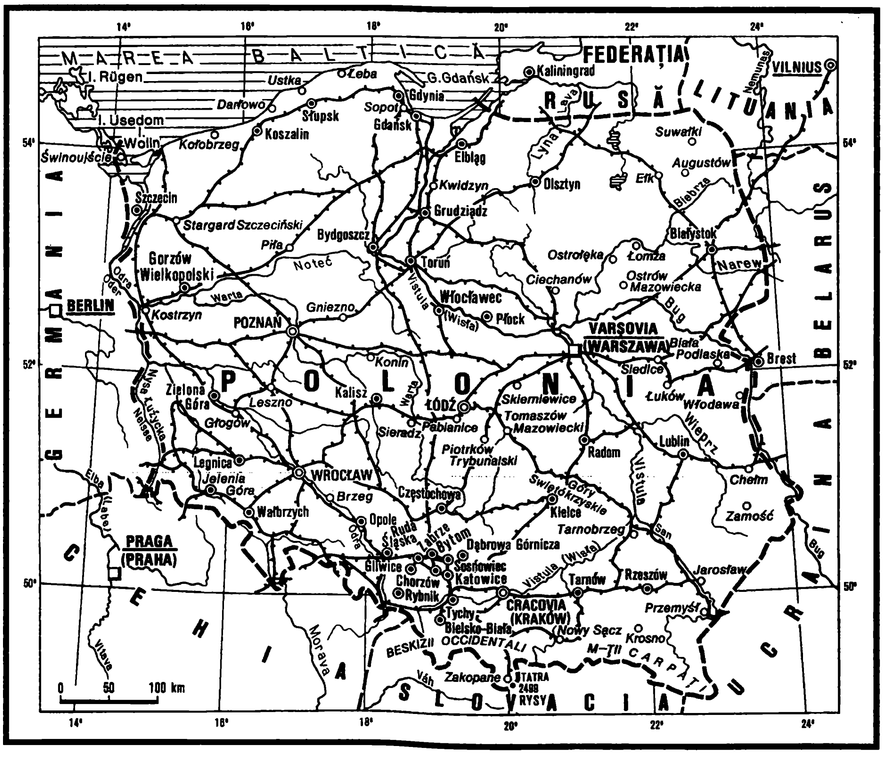
M A R E A B A L T I C Ă
FEDERAȚIA RUSĂ
LITUANIA
VILNIUS
BELARUS
UCRAINA
SLOVACIA
CEHIA
GERMANIA
POLONIA
BERLIN
PRAGA (PRAHA)
VARŞOVIA (WARSZAWA)
CRACOVIA (KRAKÓW)
I. Rügen
I. Usedom
I. Wolin
Świnoujście
Ustka
Łeba
G.Gdańsk
Gdynia
Sopot
Gdańsk
Darłowo
Słupsk
Koszalin
Kołobrzeg
Kaliningrad
Elbląg
Kwidzyn
Olsztyn
Ełk
Suwałki
Augustów
Szczecin
Stargard Szczeciński
Piła
Bydgoszcz
Grudziądz
Toruń
Gorzów Wielkopolski
Noteć
Warta
Kostrzyn
POZNAŃ
Gnieżno
Włocławek
Płock
Ostrołęka
Łomża
Białystok
Narew
Ciechanów
Ostrów Mazowiecka
Bug
Biała Podlaska
Siedlce
Brest
Konin
Kalisz
ŁÓDŹ
Pabianice
Sieradz
Skierniewice
Tomaszów Mazowiecki
Piotrków Trybunalski
Radom
Łuków
Włodawa
Wieprz
Lublin
Chełm
Zamość
Zielona Góra
Leszno
Głogów
Legnica
Jelenia Góra
WROCŁAW
Brzeg
Wałbrzych
Opole
Częstochowa
Kielce
Góry Świętokrzyskie
Tarnobrzeg
San
Ruda Śląska
Zabrze
Bytom
Dąbrowa Górnicza
Gliwice
Sosnowiec
Chorzów
Katowice
Rybnik
Tychy
Bielsko-Biała
Tarnów
Rzeszów
Jarosław
Przemyśl
Nowy Sącz
Krosno
BESKIZII OCCIDENTALI
M-ȚII CARPAȚI
Zakopane
TATRA
2499
RYSY
Odra
Oder
Nysa Łużycka
Neisse
Elba (Labe)
Vltava
Morava
Váh
Vistula
(Wisła)
Lyna
Lava
Biebrza
Nemunas
14°
16°
18°
20°
22°
24°
54°
52°
50°
0
50
100 km

mană în Armia Krajowa (Armata Țării), iar comuniștii organizează, în același an, Gwardia Ludowa (Garda Populară). Eroica insurecție a Varșoviei este reprimată cu cruzime (1 aug.–2 oct. 1944), fără ca armatele sovietice ajunse în vecinătate să intervină. **P.** pierde, în anii 1939–1945, peste 5 mil. loc. (aproape 20% din populație) în lagărele de exterminare naziste și sovietice. În teritoriile ocupate de trupele sovietice, comuniștii organizează, la 31 dec. 1944, „primul guvern democrat-popular". Din guvernul de uniune națională constituit la 28 iun. 1945, dominat de comuniști, elementele „burgheze" sunt eliminate rapid și **P.** cunoaște, asemenea celorlalte state est-europene intrate în sfera de influență a Uniunii Sovietice, toate etapele construcției societății socialiste. Conferința de la Potsdam (iul.–aug. 1945) stabilește noile granițe ale **P.**, atât cele răsăritene, cât și cele apusene, existente la 1 sept. 1939, fiind deplasate spre apus cu 100 km. **P.** Orientală, ocupată la 17 sept. 1939, rămâne în stăpânirea U.R.S.S., iar frontiera apuseană este stabilită pe linia Oder-Neisse, Prusia Orientală și Silezia revenind **P.** Membru fondator al O.N.U. (1945). Tratatul germano-polon din 7 dec. 1970 recunoaște noua realitate și normalizează relațiile **P.** cu R.F. Germania. Revolte populare împotriva regimului comunist au loc în 1956, 1970 și 1980. Acțiunile greviste din vara anului 1980, de la șantierele navale din Gdańsk, duc la crearea sindicatului independent Solidaritatea (Solidarnošć), sub conducerea lui Lech Wałesa, recunoscut, la 30 aug. 1980, și de către autorități. În fața amplorii mișcărilor populare și sub presiunea U.R.S.S., conducerea poloneză instituie, la 13 dec. 1981, starea de asediu (până în iul. 1983), interzice mișcarea sindicală (1981–1989) și grupările de opoziție, internând pe principalii lideri ai acesteia. Eșecul măsurilor din anii '80, vizând redresarea economică și politică, adâncește criza în care se zbate societatea poloneză. Îndelungatele „convorbiri de la masa rotundă", dintre guvern și reprezentanții opoziției, se încheie la 5 apr. 1989 cu un compromis, care prevede crearea unei a doua camere a Parlamentului (Senatul), instituirea postului de președinte al republicii și organizarea de alegeri libere. În alegerile din iun. 1989 pentru Dietă, primele alegeri libere ținute după 1947 într-un stat comunist, sindicatul Solidaritatea câștigă cvasitotalitatea locurilor disponibile, iar Wojciech Jaruzelski (fost prim-min., 1981–1985 și prim-secretar al Partidului Muncitoresc Unit Polonez, 1981–1989), este ales președinte al statului; la 19 aug. 1989, Tadeusz Mazowiecki, membru al conducerii Solidarității, devine prim-min. al **P.**, inițiind un amplu program de reforme radicale. Este pentru prima dată după 1948 când, într-un stat est-european, un necomunist devine șef al guvernului. La 29 dec. 1989, Parlamentul votează o serie de amendamente la Constituție, abolind prevederile privind rolul conducător al partidului comunist (care se destramă în anul următor) și restabilind numele oficial al țării – Republica Polonia. Agenția T.A.S.S. recunoaște, într-un comunicat din 13 apr. 1990, responsabilitatea U.R.S.S. în masacrarea ofițerilor polonezi din pădurea de la Katyn. **P.** postcomunistă cunoaște o relativă instabilitate politică și o radicală reformă economică, care a introdus ferm mecanismul economiei de piață. Personalitatea politică de prim-plan rămâne președintele Lech Wałesa (1990–1995), fostul lider sindical, laureat al Premiului Nobel pentru pace (1993), primul șef de stat polonez care vizitează Germania (mart. 1992). Tratatul germano-polonez din 14 nov. 1990 confirmă frontiera apuseană a **P.**, iar cele încheiate cu Ucraina și Belarus (1992), pe cea răsăriteană. În 1993 sunt retrase toate trupele ruse staționate încă pe terit. polonez. Alegerile parlamentare din 1991 permit reprezentarea unui număr de 29 de partide politice în Parlament, iar cele din 1993 formarea unor guverne de stânga, dominate de foștii comuniști, care „coabitează" cu un președinte de dreapta. În cel de-al doilea tur al alegerilor prezidențiale, din 19 nov. 1995, L. Wałesa, sprijinit de Biserica catolică, este învins de Aleksandr Kwaśniewski, liderul Alianței Stângii Democrate. Alegerile parlamentare din 21 sept. 1997, pierdute de stânga, duc la „coabitarea" unui președinte de stânga cu un guvern de coaliție de centru-dreapta, constituit la 31 oct. 1997 de către Jerzy Buzek. La 25 mai 1997, este adoptată, în urma unui referendum, o nouă Constituție a **P.** La 1 ian. 1999 intră în vigoare o nouă reformă administrativă, prin care cele 49 de voievodate (înființate în 1975) sunt înlocuite cu 16 mari voievodate, după modelul landurilor germane. La 12 mart. 1999 **P.** devine, alături de Cehia și Ungaria, stat membru N.A.T.O., iar la 1 mai 2004, **P.** este primită în Uniunea Europeană. Aleksandr Kwaśniewski este reales, la 8 oct. 2000, din primul tur de scrutin, pentru un nou mandat prezidențial de 5 ani. Alegerile legislative din 23 sept. 2001 sunt câștigate de Alianța Stângii Democrate, de opoziție, condusă de Leszek Miller, care obține 216 din cele 460 de mandate ale noului Seim. Partidul Lege și Justiție, de orientare naționalistă, condus de frații gemeni Lech și Jaroslaw Kaczynsky obține victoria în alegerile din 2005. Lech depune jurământul ca președinte al țării, iar fratele său obține conducerea guvernului din 2006. Republică parlamentară.

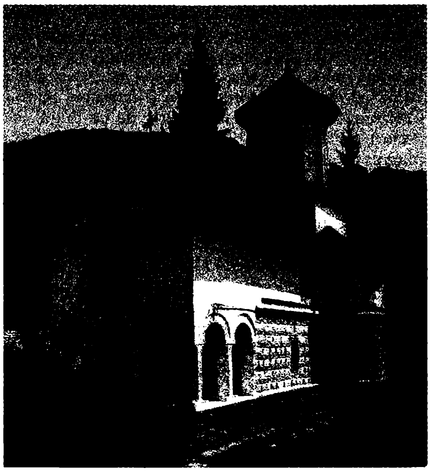
Polovragi
Biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului

POLONÍC (< ucr.) Lingură mare, adâncă, cu care se servește supa sau ciorba. ✦ Lingură mare, găurită, cu care se separă, la stână, urda de zer.

POLÓNIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Polonia*) s.n. Element chimic radioactiv (Po; nr. at. 84, m. at. 210) obținut în procesul de dezintegrare radioactivă a uraniului. Descoperit de Pierre și Marie Curie în 1898.

POLOTSK v. **Polatsk.**

POLOVRAGI **1.** Peșteră în Carpații Meridionali, la ieșirea Oltețului din chei, în amonte de com. **P.** Lungimea galeriilor: 9 100 m. **2.** Com. în jud. Gorj, situată în depr. **P.**, la poalele SV ale m-ților Căpățânii; 2 958 loc. (2008). Zăcăminte de grafit. Arborete de castan comestibil. În perimetrul satului **P.** au fost descoperite vestigiile unei cetăți dacice de tip *dava* (sec. 2–1 î.Hr.) cu două nivele de locuire, cuprinzând un turn de pază și resturi de tambururi din piatră provenite de la un sanctuar. De aici au fost recuperate unelte și arme din fier, ceramică dacică cenușie, monede, o placă din bronz cu imaginea Cavalerilor danubieni. În satul **P.** se află o mănăstire de maici, ctitorie din anii 1504–1505 a fraților Radul (comis) și Pătru (spătar). Biserica mănăstirii, cu hramul Adormirea Maicii Domnului (atestată documentar la 6 iul. 1648, într-un hrisov emis de Matei Basarab), a fost rezidită în anii 1643–1647 (pe locul bisericii de lemn) prin strădania boierului Danciul Barbu Pârâianu (ambasador al lui Matei Basarab la Istanbul) și restaurată în anii 1690–1693 prin grija lui Constantin Brâncoveanu. Biserica păstrează picturi murale interioare executate în stil brâncovenesc (1702–1703, sfințite la 11 sept. 1703) de zugravii Constantinos, Andrei, Gheorghe, Istrate și Hranite. Biserica bolniței, cu hramul Sf. Nicolae, zidită în stil bizantin (1731–1732), păstrează picturi murale interioare din 1738. Bibliotecă cu peste 3 000 de volume, între care unele cărți rare („Întreptarea legii", 1652, „Evanghelia de la București", 1682, „Apostolul", 1683 ș.a.) și unele manuscrise de muzică psaltică („Evloghionul" de Anton Pann, 1846, „Anastasimatarul" lui Gherontie, 1863 ș.a.). Colecție pe icoane de sticlă și pe lemn din sec. 18–19.

POL POT (pe numele adevărat *Saloth Sar*) (1928–1998), om politic cambodgian. Secretar general al Partidului Comunist Khmer (din 1962), lider al mișcării khmerilor roșii. Prim-min. al Kampuchiei Democrate (1976–1979); a instaurat un regim autoritar și a condus operațiunile militare în timpul războiului (1970–1975), fiind principalul responsabil pentru atrocitățile comise (peste 2 mil. de victime). După invadarea țării de către vietnamezi (ian. 1979), a continuat să dirijeze forțele armate ale khmerilor roșii (până în 1985).

POLTAVA, oraș în partea central-estică a Ucrainei; 318 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, ușoară și alim. Vestigii arheologice din sec. 8–9; menționat documentar în 1174; distrus de tătari în sec. 13 și preluat de la aceștia de lituanieni în sec. 14; a fost centrul regimentului Cossack în sec. 17. Aici a avut loc, în 27 iun./8 iul. 1709 o bătălie hotărâtoare în timpul Războiului Nordului (1700–1721), încheiată cu victoria Rusiei.

POLTÍNIC (< rus.) s.m. Monedă rusească de argint care a circulat și pe terit. României în sec. 18–19.

POLTORAȚK v. **Așhabad.**

POLTRÓN, -Ă (< fr.) adj. (Livr.; și subst.) (Om) fricos; laș; lipsit de simțul onoarei.

POLTURÁC (< *pol.*) s.m. Denumire generică dată unor monede străine (ex. **p.** austrieci, **p.** polonezi), care au circulat și pe terit. României în sec. 17–18.

POLUÁNT (< fr.) s.m. Substanță produsă și eliberată în mediu ca rezultat al activității antropice sau radiație (electromagnetică, ionizantă, termică, fonică), care modifică echilibrul natural și are efecte dăunătoare asupra organismelor vii. **P.** pot fi artificiali (ex. pesticide) sau naturali (ex. dejecții animale).

POLUÁRE (< *polua*) s.f. Complex de fenomene care au schimbat sau tind să schimbe mediul ambiant în detrimentul echilibrului ecologic natural; afectează atmosfera (particule, gaze etc.), apele (ape uzate menajere, industriale etc.), mediul înconjurător (imensele gropi de gunoi neecologice etc.). Se disting următoarele categorii: *p. fizică* (termică, fonică, radioactivă ș.a.); *p. chimică* (substanțe eliberate în mediu sub formă gazoasă, lichidă sau solidă), *p. biologică* (cu germeni patogeni, substanțe putrescibile ș.a.). ✧ *P. termică* = creștere peste normal a temperaturii apelor, datorată îndeosebi evacuării în rețeaua hidrografică a apelor de răcire de la centralele termoelectrice și atomoelectrice sau a apelor folosite în procesul tehnologic. Poate declanșa diverse dezechilibre în biocenozele acvatice (ex. moartea peștilor). *P. fonică (sonoră)* = creștere a intensității și cantității de vibrații sonore din mediul ambiant; creează disconfort și poate avea chiar efecte negative asupra sănătății oamenilor.

POLÚȘCĂ (< rus.) s.f. Monedă rusească de aramă care a circulat și pe terit. României în sec. 19.

POLÚȚIE (< fr.; {s} lat. *poluttio* „pată") s.f. Scurgere spontană a lichidului seminal la bărbați în timpul nopții.

PÓLYA Jenö (1876–1945), chirurg ungur. Cercetări originare asupra chirurgiei stomacului. A inițiat operația cunoscută sub numele Reichel-Pólya.

POLYPÓL (< germ., engl., fr.) s.n. (EC.) Formă de piață cu concurență imperfectă în care vânzătorii și cumpărătorii sunt mulți și de putere mică. Se întâlnește în sfera serviciilor și în unele ramuri industriale (ex. alimentară, încălțăminte, îmbrăcăminte etc.).

POLZUNOV, Ivan Ivanovici (1728 sau 1729–1766), inginer rus. A proiectat un model original de mașină cu abur înzestrată cu un regulator automat al apei din cazan (1763), experimentat în 1766.

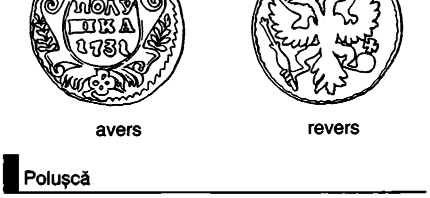
avers revers

Polușcă

POM (lat. *pomus*) s.m. Nume generic folosit de obicei pentru arborii care produc fructe comestibile. ✧ (În concepţia religiei creştine) *Pomul vieţii* (sau al *raiului, cunoştinţei binelui şi răului*) = măr din mijlocul Raiului, ale cărui fructe simbolizează izvorul cunoaşterii; au fost interzise lui Adam şi Evei, iar încălcarea interdicţiei a dus la izgonirea lor din Rai. *P. de Crăciun* v. *Crăciun*.

POMACÉE (< fr.; {s} lat. *pomum* „fruct") s.f. pl. Denumire dată subfam. *Pomoideae* din fam. rozaceelor, care cuprinde arbori şi arbuşti la care carpelele sunt concrescute cu receptaculul florii, la maturitate formând un fruct fals, poama (ex. măr, păr, gutui, păducel).

POMÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Preparat cosmetic parfumat, obţinut din substanţe grase, folosit pentru îngrijirea părului şi a pielii. **2.** Preparat farmaceutic de consistenţă onctuoasă, compus dintr-un corp gras (vaselină, lanolină etc.) în care sunt încorporate principii medicamentoase uniform dispersate, pentru tratarea diferitelor afecţiuni ale pielii.

POMÁNĂ (< sl.) s.f. **1.** Masă care se dă după înmormântare sau după parastas şi la care se dăruiesc diverse obiecte care au aparţinut decedatului; praznic; *concr.* ceea ce se dăruieşte în amintirea morţilor. **2.** (La creştini) Dar făcut pentru iertarea păcatelor şi pentru mântuirea sufletului; milostenie, binefacere. ✧ Loc. *De pomană* = **a)** dăruit pentru mântuirea sufletului sau în amintirea morţilor; **b)** gratis, fără plată, în dar; *p. ext.* foarte ieftin; **c)** fără temei, fără rost; zadarnic. 3. Ocazie rară, neaşteptată, chilipir.

POMÂRLA, com. în jud. Botoşani, la graniţa cu Ucraina; 2 789 loc. (2008). Parc dendrologic.

POMBAL, Sebastião José de Carvalho e Mello, marchiz de ~ (1699-1782), om politic portughez. Ministru al regelui José I, a fost conducătorul de fapt al Portugaliei între 1756 şi 1777. A guvernat în spiritul absolutismului luminat: a limitat activitatea Inchiziţiei, a desfiinţat unele privilegii ale marii nobilimi, a abolit sclavia (1773), a încurajat dezvoltarea comerţului şi industriei, a modernizat învăţământul şi a reconstruit Lisabona după cutremurul din 1755.

POMBO, Rafael (1833–1912), poet columbian. Poezie romantică, filozofică („Ora tenebrelor") şi satirică („Poveşti morale").

POMÉLNIC (< sl.) s.n. **1.** Listă cu numele persoanelor, în viaţă sau decedate, pe care le pomeneşte preotul la slujbe şi în rugăciuni. Cel mai important **p.** cunoscut în România este cel al Mănăstirii Bistriţa din Moldova, scris în timpul lui Ştefan cel Mare pe pergament, care cuprinde o prezentare a domnilor, de la Bogdan până la Petru Voievod, sub forma unei genealogii. **2.** (Ir.) Înşiruire lungă şi plictisitoare de vorbe, de nume etc.

POMENÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. şi tranz. A aminti în treacăt despre ceva sau cineva, a aduce în discuţie. ✦ Refl. impers. A se menţiona fapte a căror amintire se transmite (oral sau în scris) din generaţie în generaţie. **2.** Tranz. şi intranz. A ţine minte, a-şi aminti. **3.** Tranz. (Mai ales la perfectul compus) A vedea ceva deosebit, a trăi în timpul unui eveniment. ✦ Tranz. A auzi; a întâlni. **4.** Refl. A se vedea pe neaşteptate în faţa cuiva sau a ceva care provoacă uimire, surpriză. **5.** Tranz. A rosti numele cuiva în cadrul ritualului creştin, considerând că astfel se atrage harul divinităţii asupra lui.

POMENÍRE (< *pomeni*) s.f. **1.** Acţiunea de a (se) pomeni; amintire. **2.** Ceremonie în cadrul căreia se comemorează amintirea unei persoane sau a unui eveniment; slujbă religioasă sau rugăciune făcută pentru morţi. ✧ *Veşnica p.* = cântare bisericească care încheie slujba de înmormântare sau parastasul.

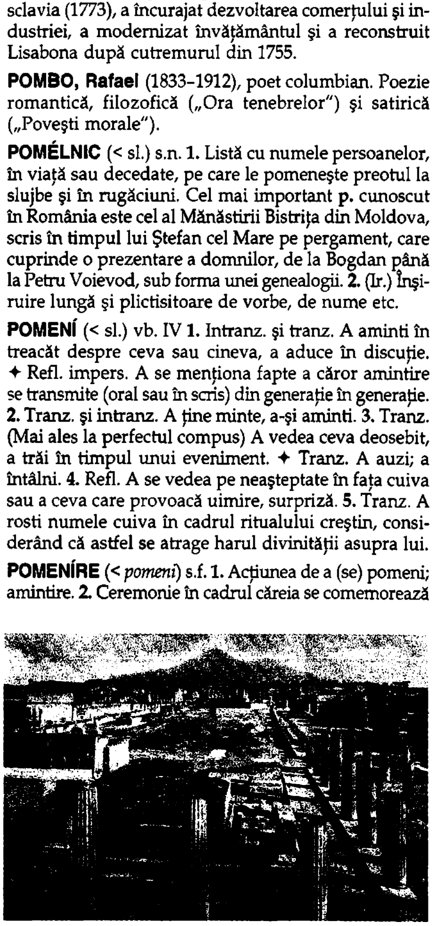

Pompeii. Forumul

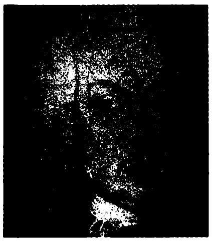

Sebastião Pombal

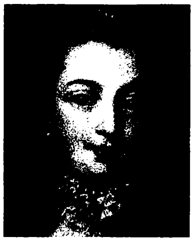

Marchiza de Pompadour

POMERANIA, reg. istorică pe Oder, între Vistula şi M. Baltică. Disputată de germani şi poloni. Împărţită în sec. 12, a fost anexată pe rând de Prusia, Suedia, Polonia. După al Doilea Război Mondial, partea de V a fost inclusă la R.D.G., iar după unificarea din 1990 a rămas la Germania. Cealaltă parte a revenit Poloniei.

POMÉŢI (< fr.) s.m. pl. Partea proeminentă, osoasă a obrajilor; umerii obrajilor.

POMEZEU, com. în jud. Bihor, în depr. Beiuş; 3 143 loc. (2008). Bisericile de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 17) şi Sf. Nicolae (1730), în satele Câmpani şi Vălani.

POMI, com. în jud. Satu Mare, pe stg. Someşului; 1 991 loc. (2008).

POMÍCOL, -Ă adj. Care aparţine pomiculturii, referitor la pomicultură, de pomicultură.

POMICULTÚRĂ s.f. **1.** Ramură a ştiinţelor agricole care studiază biologia şi agrotehnica pomilor şi arbuştilor fructiferi. **2.** Sector al producţiei agricole care cuprinde cultura pomilor şi a arbuştilor fructiferi.

PÓMINĂ s.f. Amintire; *p. ext.* veste, faimă, renume.

POMODORO 1. **Arnaldo P.** (n. 1926), sculptor italian. Lucrări în bronz, având volume simple sau monumentale, cu danteluri şi tăieturi („Marele omagiu civilizaţiei tehnologice"). **2. Gio P.** (1930–2002), sculptor italian. Frate cu **P. (1).** Lucrări în marmură, bronz sau materiale plastice în care tradiţia este profund asimilată („Loc de măsurat").

POMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} lat. *pomum* „fruct" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină din cadrul pomiculturii care se ocupă cu studiul speciilor şi al soiurilor de pomi fructiferi, cu însuşirile şi cu comportarea lor faţă de climă şi de sol.

POMONA (în mitologia romană), zeiţa fructelor şi a livezilor. Era onorată în cadrul sărbătorii coacerii fructelor, Pomonalia.

POMONA sau **MAINLAND,** ins. britanică în M. Nordului, în arh. Orkney; 492 km^2.

POMPÁ (< fr.) vb. I tranz. A deplasa un fluid cu ajutorul unei pompe.

POMPADOUR, Jeanne Antoinette POISSON, marchiză de ~ (1721–1764), favorita regelui Franţei Ludovic XV (1745–1759). A avut o mare influenţă la Curte, sprijinind dezvoltarea artelor şi personalităţile culturale ale epocii (printre care Diderot). – **Stil ~**, stil în artele decorative (mai ales în mobilier şi în decoraţii interioare) care face trecerea de la stilul Ludovic XV, cu linii curbe, la stilul Ludovic XVI, cu linii drepte.

POMPÁJ (< fr.) s.n. Acţiunea de a pompa. ✧ *P. de adâncime* = metodă de extracţie a ţiţeiului din sonde cu ajutorul unor pompe speciale, introduse în partea de jos a găurii de sondă, sub nivelul lichidului. (FIZ.) *P. optic* = excitare a atomilor sau a ionilor activi ai unui laser, care are drept rezultat ridicarea acestora pe un anumit nivel energetic metastabil, superior; se realizează prin iluminarea intensă din exterior cu radiaţii de o anumită lungime de undă sau prin producerea unei descărcări electrice în chiar mediul activ.

PÓMPĂ¹ (< fr.; cuv. olandez) s.f. Maşină de forţă sau aparat care serveşte la comprimarea sau la deplasarea unui fluid. După natura fluidului deplasat, se deosebesc *p. hidraulice* (deplasarea lichidelor) şi *p. pneumatice* (deplasarea şi comprimarea gazelor). ✧ *P. cu piston* = **p.** în care fluidul este deplasat cu ajutorul unui piston, care se mişcă în interiorul unui cilindru. *P. cu rotor* = **p.** în care fludiul este deplasat din spaţiul de admisie în spaţiul de refulare de către un rotor aflat în interiorul unei carcase. *P. de injecţie* = **p.** care înlocuieşte carburatorul unui motor cu ardere internă, introducând direct combustibilul, sub presiune, în cilindri. *P. de vid* = dispozitiv utilizat pentru scoaterea aerului sau a altor gaze dintr-un spaţiu închis în scopul de a produce o presiune inferioară presiunii atmosferice (ex. **p.** cu palete, **p.** cu difuzie, **p.** cu getter).

PÓMPĂ² (< fr., lat.; {s} gr. *pompe* „cortegiu, alai") s.f. Suită sărbătorească, cortegiu, alai; *p. ext.* lux, fast, strălucire. ✧ *Pompe funebre* = serviciu, întreprindere care se ocupă cu pregătirea şi ceremonialul înmormântărilor; în prezent servicii funerare.

POMPEI (Cnaeus Pompeius Magnus) (106–48 î.Hr.), om politic şi general roman. Partizan al lui Sylla, a luptat împotriva lui Sertorius în Spania. În 66 î.Hr. numit comandant al armatei romane din Orient în războiul împotriva lui Mitridate VI, regele Pontului, pe care îl învinge, apoi şi pe Tigran II cel Mare al Armeniei. A încheiat, împreună cu Cezar şi Crassus, primul triumvirat (60 î.Hr.). Lupta pentru putere dintre el şi Cezar a dezlănţuit războiul civil, **P.** fiind înfrânt la Pharsalos (48 î.Hr.). A avut legături diplomatice cu Burebista, care i-a promis ajutor militar. Ucis din ordinul lui Ptolemeu XIII, în Egipt, unde se refugiase.

POMPEII, oraş în Italia, la poalele vulcanului Vezuviu, în conurbaţia Napoli; 25,7 mii loc. (2001). Turism. A fost acoperit de lavă şi cenuşă vulcanică în timpul erupţiei Vezuviului la 24 aug. 79 d.Hr. După săpăturile arheologice iniţiate în 1749, **P.** este cel mai bine cunoscut oraş al Antic. Monumente: templele din forum, bazilica, piaţa acoperită, amfiteatrul, termele. Multe dintre edificii erau decorate cu picturi (Casa vieţii, Casa poetului tragic, Vila misterelor) sau cu mozaicuri (Casa faunului).

POMPEIU, Dimitrie (1873–1954, n. Broscăuţi, jud. Botoşani), matematician român. Acad. (1934). Director al Institutului de Matematică al Acad. (1949–1954). Contribuţii la teoria funcţiilor şi a calculului funcţional („Asupra continuităţii funcţiilor de o variabilă complexă"). A definit funcţii care îi poartă numele, precum şi noţiunile de „derivată areolară" şi „distanţă între două mulţimi închise". Autor al unei teoreme din geometria elementară.

POMPIDOU, Georges (1911–1974), om politic francez. Prim-min. (1962–1968) şi preşedinte (1969–1974) al Franţei. A iniţiat un centru de artă şi cultură care îi poartă numele. Antologie de poezie franceză.

POMPIÉR (< fr.) s.m. (La pl.) Trupe militare sau formaţii civile, instruite şi dotate cu utilaje speciale pentru stingerea incendiilor; (la sg.) persoană care face parte din trupele sau formaţiile de mai sus.

POMPÓN (< fr.) **1.** Ciucure sau moţ de panglici, de pene etc. folosite ca ornament. ✦ Mic obiect din lână ornamentat, de formă sferică, sau mănunchi de pene purtat la chipiul uniformelor de paradă.

POMPONAZZI, Pietro (1462–1525), filozof italian. Reprezentant al aristotelismului renascentist. Cunoscut mai cu seamă pentru ideile sale asupra nemuririi sufletului („Despre nemurirea sufletului").

Pompei

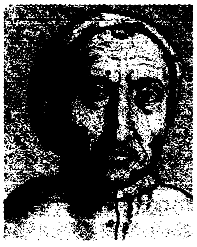

Pietro Pomponazzi

POMPONIU, Constantin (1887–1945, n. satul Galiciuica, jud. Dolj), arhitect român. Construcții în stil neoromânesc (Catedrala Unirii din Cluj, Mausoleul de la Mărășești, locuințe din str. Dorobanți, București).

POMPONIUS, Sextus (sec. 2), jurisconsult roman. Sinteză a dreptului civil („Edictum perpetuum") și o istorie a dreptului roman până în timpul său; fragmente din lucrările sale au fost cuprinse în „Digeste".

POMPÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Cu pompă^2; fastuos, luxos, măreț. ✦ (Despre stil, expresii etc.) Încărcat; pretențios, căutat, afectat.

POMUȚ, Gheorghe (1818–1882, n. sat Giula, jud. Cluj), general român. Participant activ la Revoluția din 1848–1849 din Transilvania. Stabilit în S.U.A. (1849), în statul Iowa. Angajat ca voluntar în armata statelor aboliționiste din Nord, cu gradul de căpitan, a participat la Războiul de Secesiune, remarcându-se în luptele de la Shiloh, Corinth, Atlanta, Vicksbourg și Savannah. Consul general al S.U.A. la Sankt-Peterburg.

PONAPE v. **Pohnpei.**

PÓNCE (< fr.) adj. invar. *Piatră ~* v. *piatră.*

PONCE, oraș în partea de S a ins. Puerto Rico; 186,4 mii loc. (2000). Port. Universitate. Fundat de spanioli cu numele *Nuestra Señora de Guadalupe de Ponce.*

PONCE DE LEÓN, Juan (c. 1460–1521), explorator spaniol. L-a însoțit (1493) pe Cristofor Columb în a doua călătorie în America. A explorat (1508–1509) ins. Puerto Rico, pe care a colonizat-o, fiind ulterior guvernatorul acesteia. A descoperit pen. Florida (1513) pe care a străbătut-o parțial.

PONCELET, Jean Victor (1788–1867), matematician și inginer francez. Contribuții în domeniul geometriei proiective și sintetice și în mecanica aplicată („Tratat despre proprietățile proiective ale figurilor").

PONCHIELLI, Amilcare (1834–1886), compozitor și organist italian. Opere în care se dovedește un precursor al verismului („Gioconda", „Marion Delorme"); balete, cantate, muzică corală.

PÓNCHO (< sp.) Piesă de îmbrăcăminte tradițională, asemănătoare unei pelerine scurte, de formă dreptunghiulară sau circulară, cu o deschizătură pentru cap, purtată de indigenii din America Centrală și de Sud. Este țesută din lână, în dungi de culori vii.

PONCÍF (< fr.) s.n. Idee, judecată banală lipsită de originalitate. ✦ (Livr.) Producție artistică sau literară banală.

PONDERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A modera, a potoli; a echilibra.

PONDERABILITÁTE s.f. Stare a corpurilor la care se manifestă forța de gravitație; însușire a corpurilor de a fi ponderabile.

PONDERÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la greutate; din punctul de vedere al greutății.

PONDERÁRE (< fr.) s.f. (STATIST.) Operație de înmulțire a ponderii cu valoarea variantei.

PONDERÁT, -Ă adj. (Despre oameni) Care manifestă cumpătare, măsură, sobrietate; care este echilibrat în acțiuni, în vorbă, în comportare. ✦ (Despre manifestări, acțiuni ale oamenilor) Cumpătat, echilibrat, măsurat.

PÓNDERE (< lat.) s.f. **1.** (Livr.) Greutate. ✦ Greutate specifică. ✦ Fig. Importanță deosebită, valoare. **2.** (FIZ.) Coeficient care afectează fiecare dintre valorile unei mărimi determinate experimental și care indică probabilitatea de obținere a valorii respective. **3.** (STATIST.) Numărul unităților existente într-o grupă a unei colectivități, căruia îi corespunde o valoare a variabilei. ✧ *P. procentuală* = indice care exprimă în procente raportul dintre o componentă și întregul din care face parte (de ex. **p.** populației active din populația totală a unei localități).

PONDICHERRY **1.** Oraș în SE Indiei, centrul ad-tiv al terit. federal **P.**, port pe coasta Coromandel; 220,7 mii loc. (2001). Fundat de francezi în 1674, a fost stăpânit de olandezi în anii 1693–1697 și de englezi în 1761, 1778, 1793, 1803. Posesiune franceză din 1816 până în 1954. **2.** Teritoriu în SE Indiei; 492 km^2; 973,8 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Pondicherry.*

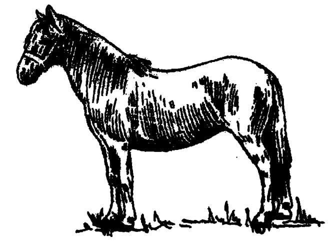

Ponei

PONEGRÍ (< *negru,* după sl.) vb. IV tranz. A vorbi pe cineva de rău; a calomnia, a bârfi, a defăima.

PÓNEI (< fr.) s.m. Cal, cu greutate corporală mică și talie redusă (în general sub 1,30 m), cu picioare scurte și abdomen relativ voluminos. Există numeroase rase de **p.**, cele mai cunoscute fiind **p.** de Shetland și **p.** islandez. Este folosit pentru munci ușoare și pentru agrement.

PONGÍDE (< fr.) s.f. pl. Familie de maimuțe de mari dimensiuni, cu caracteristici evoluate (lipsa cozii, membre anterioare asemănătoare cu mâinile omului), fiind numite și *maimuțe antropoide.* Cuprinde gorilele și cimpanzeii (inclusiv o varietate de curând descoperită: cimpanzeul bonobo) din Africa, iar în arh. indonezian urangutanul. Unii includ în această familie și gibonii, dar în majoritatea clasificărilor moderne aceștia formează o familie distinctă, hylobatide.

PONI, Ioan (1819–1853, n. Iași), actor și poet român. Roluri din dramaturgia românească (V. Alecsandri) și universală (Shakespeare, Alfieri, Hugo). Versuri de factură meditativă („O vizită la munte"); monologul dramatic „Vechiul ostaș moldovan în războaiele lui Ștefan cel Mare".

PONI 1. Petru P. (1841–1925, n. satul Săcărești, jud. Iași), chimist și mineralog român. Acad. (1879). Președinte al Acad. Române (1898–1901 și 1916–1920). Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1891, 1895–1896, 1918). Unul dintre fondatorii școlii românești de chimie. Cercetări asupra compoziției chimice a mineralelor, asupra compoziției chimice a petrolurilor românești și a apelor minerale; observații meteorologice în Moldova. **2. Margareta P.** (1889–1973), chimistă română. Fiica lui **P. (1).** Membră fondatoare a Institutului de Chimie Macromoleculară „Petru Poni" din Iași. Lucrări științifice.

PONIATOWSKI, familie de principi polonezi. Mai importanți: **1. Stanisław P.,** rege al Poloniei (1764–1795) sub numele de Stanisław II August, cu sprijinul Rusiei și Prusiei. A dus o politică corespunzătoare intereselor acestora și a abdicat în urma celei de-a treia împărțiri a Poloniei. **2. Józef P.** (1763–1813), general și diplomat. Participant la răscoala polonezilor sub conducerea lui Kościuszko (1794). Comandant suprem al armatei Marelui Ducat al Varșoviei, constituit în 1807 de francezi. A participat la războaiele napoleoniene, remarcându-se la Borodino (1812) și Leipzig (1813). Numit de Napoleon I mareșal al Franței.

PONÍT (< {s} n. pr. *Poni*) s.n. (MINER.) Carbonat natural de mangan cu un conținut redus de fier, intermediar între rodocrozit și siderit, cristalizat în sistemul romboedric; descopeit de V. Buțureanu în zăcămintele de mangan din N Moldovei, a fost denumit în cinstea savantului român P. Poni, după numele acestuia.

PONOARELE, com. în jud. Mehedinți, în NNE pod. Mehedinți; 2 870 loc. (2008). Rezervație botanică (20 ha) „pădurea cu liliac" (*Syringa vulgaris*). „Podul lui Dumnezeu" sau „Podul natural de la **P.**" este o boltă naturală cu o deschidere de 25 m, peste care trece o șosea; reprezintă resturile tavanului unei peșteri prăbușite; monument al naturii.

PONÓR (< bg., scr.) s.n. (GEOMORF.) Formă negativă de relief (din reg. carstice) prin care apele de suprafață se scurg în subteran.

PONOR, com. în jud. Alba, la poalele m-ților Trascău; 557 loc. (2008). Rezervația naturală „Vânătările Ponorului".

PONOSÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. (Înv. și reg.) A defăima, a calomnia; a ponegri. **2.** Refl. și tranz. (Despre obiecte de îmbrăcăminte) A-și pierde sau a face să-și piardă culoarea; a (se) murdări, a (se) degrada; a (se) uza.

PONS, Alice Joséphine, zisă Lily (1898–1976), soprană franceză de coloratură. Naturalizată americană (1931). Carieră excepțională (1931–1940) pe scena Metropolitan Opera din New York. Roluri în opere transpuse pe ecran („Lucia di Lammermoor").

PONSON DU TERRAIL, Pierre Alexis, viconte (1829–1871), scriitor francez. Romane-foileton de mare popularitate („Isprăvile lui Rocambole", „Dramele Parisului").

PONT (< magh.) s.n. **1.** (Pop.) Informație oportună, prilej favorabil. **2.** Cartea care, în cursul unui joc, e considerată ca având cea mai mare valoare; *p. ext.* prilej favorabil la joc.

PONT, stat antic în N Asiei Mici. Satrapie persană, cucerită de Alexandru Macedon, a devenit regat independent sub Mitridate II (280–260 î.Hr.). Cunoaște apogeul dezvoltării sale în vremea lui Mitridate VI Eupator (111–63 î.Hr.). Cucerit de romani în 47 î.Hr.

PONTÁ^1 (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A marca, a înregistra prezența la locul de muncă cu ajutorul fișei de pontaj. **2.** Intranz. și repl. (Despre muncitori). A-și înregistra prezența la locul de muncă.

PONTÁ^2 (< fr.) vb. I intranz. și tranz. A miza o anumită sumă de bani (la un joc de noroc).

PONTA GROSSA, oraș în S Braziliei (Paraná); 275,4 mii loc. (2002). Universitate.

PONTÁJ s.n. **1.** Faptul de a ponta^1. **2.** *Fișă de p.* = document în care s-a înregistrat prezența la lucru.

PONTANO, Giovanni zis și **Gioviano (**latinizat **PONTANUS)** (1426–1503), diplomat, gânditor și scriitor renascentist italian. Versuri în limba latină, celebrând familia, natura și iubirea; dialoguri satirice („Charon", „Măgarul"); poeme didactice („Urania"). A întemeiat (1471), la Napoli, o academie pentru studii umaniste, similară celor din Roma și Florența.

PÓNTĂ (< fr.) s.f. (ZOOL.) Proces de eliminare și de depunere a ouălor de către insecte, reptile, păsări sau a icrelor de către pești.

PONTCHARTRAIN, lac în SE statului Louisiana (S.U.A.), în apropiere de New Orleans; 1 618 km^2; lungimea: 64 km. Face parte dintr-o importantă cale de navigație, fiind legat printr-un canal cu Mississippi, iar prin intermediul L. lagunar Borgne și canalului Rigolets cu G. Mexic. Este străbătut de cel mai lung pod din lume (Lake Pontchartrain Causeway II, – 38 422 m) și inclus în autostrada națională 190.

PONTE, Maurice (1902–1983), savant francez. Realizator al primului detector de obstacole (1935), folosit de pachebotul *Normandia;* a construit (1940) un radar pentru reglarea tirului pe mare. Organizatorul și primul director (1963) al Agenției Naționale de Valorificare a Cercetării din Franța.

PONTECORVO, Bruno Maximovici (1913–1993), fizician italian. Stabilit în Rusia (1950). Contribuții în fizica nucleară (fosforescență nucleară) și fizica

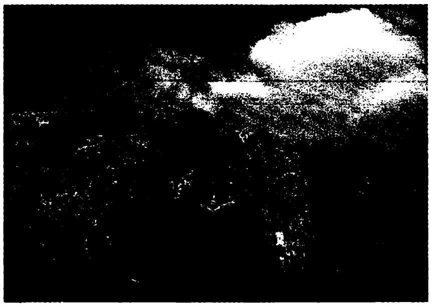

Ponoare. „Podul Uriașilor"

Petru Poni

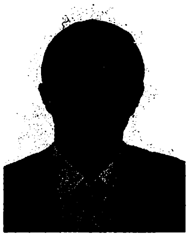

Ioan Aurel Pop

particulelor elementare; studii asupra neutrinului în procesul evoluției solare, care au dus la crearea unui nou domeniu, astrofizica neutronilor.

PONTI, Carlo (1913-2007), producător italian de film. Filme de mare succes („Ciociara", „Doctor Jivago", „Blow-up").

PONTI, Giovanni zis și Giò (1891-1979), arhitect italian. Reprezentant al mișcării moderniste, a aderat la principiile funcționalismului (Birourile Societății Montecatini, Turnul Pirelli, la Milano; Institutul italian la Stockholm). Preocupat de estetica decorului interior. A fondat (1928) revista „Domus". Lucrări teoretice („Casa în modalitate italiană").

PONTIAC (c. 1720-1769), conducător amerindian din reg. Marilor Lacuri. Aliat cu trupele franceze, a luptat împotriva britanicilor (1763), asediind Detroit-ul. A încheiat pace (1766). Asasinat.

PONTIANAK, oraș în Indonezia, pe țărmul de V al ins. Borneo; 464,5 mii loc. (2000). Port. Șantier naval.

PÓNTIC, -Ă (< lat.) adj. (Livr.) Referitor la Pontul Euxin (denumire a M. Negre în Antic.); din această regiune.

PONTICI (KUZĆY ANADOLU), Munții ~, lanț muntos în Turcia asiatică, extins în lungul coastei Mării Negre, limitând la N pod. Anatoliei. Alt. max.: 3 937 m (vf. Kaçkar). Expl. de cărbune și polimetale.

PONTÍF (< fr., lat.) s.m. 1. (În Roma antică) Membru al colegiului sacerdotal suprem, care supraveghea cultul religios, întocmea calendarul, listele consulare etc. ✦ *Marele p. (Pontifex maximus)* = conducătorul colegiului pontifical. **2.** (Azi) Prelat, episcop. ✧ *Suveranul pontif* (sau *pontiful roman*) = șeful Bisericii catolice; papa.

PONTIFICÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care ține de un pontif sau de autoritatea acestuia; papal. **2.** S.n. Cronică papală. **3.** S.n. Carte liturgică catolică ce cuprinde slujbele săvârșite de un episcop.

PONTIFICÁT (< fr., lat.) s.n. Papalitate **(3).**

PONTÍL s.n. Piesă de rezistență în construcțiile navale, amplasată între punte și structurile inferioare ale navei până la suprafața apei.

PONTÓN (< fr.) s.n. Corp plutitor (în general staționar) realizat dintr-un ansamblu de plutitoare și utilizat pentru susținerea unor instalații (macarale), pentru acostarea navelor etc. ✧ *Pod de pontoane* = pod plutitor a cărui platformă este montată pe ambarcații ancorate și legate între ele.

PONTONIÉR (< fr.) s.m. **1.** *Trupe de pontonieri* = trupe de geniu, specializate în construcția podurilor; militar care face parte din aceste trupe. **2.** Persoană care lucrează pe un ponton.

PONTOPPIDAN, Henrik (1857-1943), prozator danez. Cel mai de seamă reprezentant al naturalismului danez. Cicluri romanești („Pământul făgăduinței", „Per cel norocos") de inspirație socială, cu implicații autobiografice, în care surprinde aspecte sumbre ale vieții poporului său. Memorialistică. Premiul Nobel pentru literatură (1917), împreună cu K.A. Gjellerup.

PONTORMO (Jacopo Carrucci, zis il ~) (1494-1556/1557), pictor florentin. Portrete („Ugolino Martelli", „Bătrân"); compoziții religioase („Legenda Sf. Iosif") într-o atmosferă calmă și într-un cadru peisagistic luminos.

PONTOS (în mitologia greacă), zeu primordial simbolizând marea. Fiu al Gaiei, devine apoi soțul ei și tatăl unor divinități marine (Keto, Nereu ș.a.).

PONTREAGHIN, Lev Semionovici (1908-1988), matematician rus. Contribuții în topologie, în teoria ecuațiilor diferențiale ordinare, elaborând în algebra topologică teoria caracteristicilor grupurilor comutative.

PONTUS EUXINUS, numele antic al *M. Negre*, însemnând, în limba greacă, „marea ospitalieră". Această denumire a fost atribuită, în Antic. de greci, care au dorit să schimbe vechiul nume persan *axaena* (= negru), înțeles de aceștia ca *axeinos* (= neospitalier).

PONTY, Jean-Luc (n. 1942), violonist și compozitor francez de jazz. Inventivitate muzicală, influențat de John Coltrane. Discipoli în muzica rock. Inventează violectra. Discografie selectivă: „Cantaloupe Island", „Summit".

PONȚIAN, al doilea etaj (vârstă) al Pliocenului din bazinul dacic.

POOL (cuv. engl.) subst. Combinare de resurse într-un scop sau beneficiu comun; grup de investitori reuniți pentru a influența prin lobby nivelul costurilor acțiunilor sau prețurilor mărfurilor sau pentru a obține controlul asupra unei companii.

POONA v. **Pune.**

POOPÓ, lac sărat în Anzii Centrali (Bolivia), la 3 686 m alt.; 2 530 km². Unit cu L. Titicaca prin râul Desaguadero. Se mai numește *Aullagas*.

POP¹ (< bg.) s.m. **1.** Stâlp vertical la o construcție din lemn sau din metal, care preia și transmite terenului sau fundației forțele care solicită construcția. **2.** Stâlp mare de lemn la o construcție țărănească, având rolul de a susține coama acoperișului. **3.** Mănunchi de plante așezate vertical pentru uscare. **4.** Bețișor de lemn așezat în cutia de rezonanță a instrumentelor de coarde cu arcuș, între față și spate, cu rolul de a transmite vibrațiile.

POP² (cuv. engl.) adj. invar. *Muzică pop.* Termen provenind din abrevierea englezului „popular music". Gen de muzică de divertisment, cristalizată în anii '60-'70 în Europa și S.U.A., provenind din rock and roll-ul anilor '50, blues, rhythm and blues și folksong. Fenomen mondial având ca exemplu formațiile britanice (Beatles) și americane, dezvoltat în numeroase subcurente. Muzică de mare popularitate.

POP, Augustin Z.N. (pe numele adevărat *Augustin Z.N. Popescu*) (1910-1988, n. București), istoric literar român. A publicat documente inedite privind biografia lui M. Eminescu („Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu", „Mărturii. Eminescu-Veronica Micle").

POP, familie de muzicieni români. **1. Dariu P.** (1887-1965, n. Măgura Ilvei, Năsăud), compozitor, dirijor de cor și folclorist român. Muzică vocal-simfonică („Tablouri din Munții Rodnei"), simfonică, corală. **2. Adrian P.** (n. 1951, Cluj), compozitor român. Fiul lui **P. (1)**. Creație marcată de principiile culturii corale, de un tip de vocalitate extrasă din folclor. Lieduri și coruri, muzică de cameră, simfonică.

POP, Emil (1897-1974, n. sat Bucerdca Vinoasă, jud. Alba), botanist român. Acad. (1955). Fondator și director (1958-1970) al Centrului de Cercetări Biologice din Cluj. Contribuții în domeniul citofiziologiei vegetale, al cunoașterii florei terțiare, florei și vegetației mlaștinilor de turbă. Întemeietorul școlii românești de palinologie.

POP, Gavriil (1818-1883, n. sat Sălicea, jud. Cluj), preot și istoric român. M. coresp. al Acad. (1871). Canonic la Episcopia Lugojului (1862-1883). Lucrări de istorie antică sau privind Transilvania și Banatul („Istoria Transilvaniei din cele mai îndepărtate timpuri până la 1751", „Istoria Ardealului în anul 1848-49 și drepturile istorice ale românilor", „Geografia Banatului și cunoștințe istorice și etnografice despre locuitorii Banatului").

POP, Grigore (n. 1946, Palatca, Cluj), percuționist român. Înființează cu studenții săi Ansamblul de percuție, cu activitate interpretativă națională și internațională, specializat în muzica nouă.

POP, Ioan-Aurel (n. 1955, Sântioana, jud. Cluj), istoric român. M. coresp. al Acad. (2001). Lucrări privind istoria instituțiilor medievale, a Transilvaniei și a istoriei istoriografiei („Națiunea română medievală", „Românii și maghiarii în sec. IX-XIV", „Istoria, adevărul și miturile").

POP, Mihai (1907-2000, n. sat Glod, jud. Maramureș), folclorist român. M. de onoare al Acad. (2000). Studii teoretice și cercetări de folclor românesc („Tradiție și înnoire în folclorul românesc contemporan", „Metode noi în cercetarea structurii basmelor").

POP, Sever (1901-1961, n. Poiana Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud), lingvist român. Stabilit în Belgia. Specialist în dialectologie generală și românească („Atlasul lingvistic român", partea I, în colab. cu S. Pușcariu, „Dialectologia, privire istorică și metode de anchete lingvistice"). Fondator al centrului internațional de dialectologie generală de la Louvain. Membru al mai multor academii străine.

POP, Sigismund Victor (1817-1889, n. Beiuș), om politic și ziarist român. Preot. Participant la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, a militat pentru înțelegerea dintre forțele revoluționare române și cele maghiare. Editor și director al ziarului politic românesc „Concordia", apărut (1861-1870) la Budapesta.

POP, Traian (1885-1960, n. Șinca Veche, jud. Brașov), jurist român. M. de onoare al Acad. (1948). Deputat și senator al Partidului Național Țărănesc. Lucrări de legislație civilă și penală („Dreptul penal", „Curs de criminologie"). A făcut parte din comisia care a redactat Codul penal (1933).

POP, Valer[iu] (1892-1957, n. sat Buduș, jud. Bistrița-Năsăud), om politic român. Membru al Comitetului de acțiune creat (iun. 1918) în Italia, pentru propaganda în vederea realizării unității naționale. Ministru în mai multe rânduri în cabinete liberale. A reprezentat România la negocierile româno-ungare de la Turnu Severin și la Arbitrajul de la Viena (aug. 1940). Memorii. Deținut politic (1944-1945, 1950-1955).

POP, Vasile Ladislau (1819-1875, n. sat Berindu, jud. Cluj), jurist și om politic român. Militant pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania; președinte al ASTRA (1867-1874).

POPA, Aurelian Octav (n. 1937, Amara, azi în Ucraina), clarinetist român. Repertoriu amplu, clasic și contemporan. I-au fost dedicate numeroase compoziții românești și străine.

POPA, Constantin (n. 1938, Stroești, jud. Vâlcea), medic român. Acad. (2003). A înființat primul laborator de hemodinamică și metabolism cerebral (1974) și primul institut de boli cardiovasculare, fiind ales director din 1995. Lucrări teoretice aplicative („Medicina nucleară și diagnosticul clinic", „Metode de neurofiziologie clinică", „Tomografia computerizată de monoemisie și de transmisie").

POPA, Eugen (1919-1997, n. sat Julița, jud. Arad), pictor și grafician român. Peisaje („Toamna pe Valea Mureșului"), compoziții istorice („13 Decembrie 1918") și nonfigurative („Insula verde"), într-o transfigurare dinamică. Ca grafician, a realizat modalități originale de figurare a spațiului.

POPA, Grigore T. (1892-1948, n. sat Surănești, azi Emil Racoviță, jud. Vaslui), medic anatomist român. M. coresp. al Acad. (1936). A descris, împreună cu Una Fielding, sistemul port hipofizar, evidențiind raporturile dintre aparatul endocrin și diencefal.

POPA, Magdalena (n. 1941, București), balerină română. Stabilită în Canada (1982). Remarcabilă tehnicitate. Roluri variate („Primăvara", „Romeo și Julieta", „Carmen", „Lacul lebedelor").

POPA, Radu (1933-1993, n. Cluj), istoric și arheolog român. Contribuții privind epoca de formare a statelor medievale românești, pe baza cercetărilor pluridisciplinare („Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea", „La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului").

POPA, Temistocle (n. 1921, Galați), compozitor român de muzică ușoară. Melodist remarcabil, autor de șlagăre. Muzică pentru spectacole de music-hall, teatru, film, coruri, melodii („Măicuța mea", „Lalele", „În rândul patru", „Trecea fanfara militară").

POPA, Vasko (1922-1991), poet sârb. Lirică metaforică, exploatând filoane folclorice și utilizând mijloacele expresive ale ironiei și parodiei („Scoarța", „Câmpia neodihnei", „Poezii"). Antologii de poezie populară („Mărul de aur").

POPA 1. Victor Ion P. (1895–1946, n. Bârlad), scriitor, regizor, pictor scenograf român. Animator al teatrului popular. Piese vizând diverse prejudecăţi şi convenţii („Ciuta", „Take, Ianke şi Cadâr"), satirice („Acord familial"). Romane cu implicaţii psihologice („Velerim şi Veler Doamne"). **2. Nicolae I.P.** (1897–1982, n. Bârlad), critic şi istoric literar român. Frate cu **P. (1)**. Studii de literatură română şi universală. Colaborator la revistele „Viaţa românească" şi „Însemnări ieşene". Animator al Centrului Cultural Francez din Iaşi.

POPA-LISSEANU, Gheorghe (1866–1945, n. Lisa, jud. Braşov), istoriograf român. M. coresp. al Acad. (1919). A publicat izvoare literare antice şi medievale privind istoria României („Izvoarele istoriei românilor. Fontes historiae Daco-Romanorum", „Români în izvoarele istoriei medievale", „Dacia în autorii clasici"). Studii privind continuitatea populaţiei autohtone la N Dunării („Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă"); monografii („Insula şerpilor", „Basarabia").

POP-ART (loc. engl.) subst. Curent afirmat în artă în al şaptelea deceniu al sec. 20, mai ales în Marea Britanie şi S.U.A., ca reacţie faţă de arta abstractă şi alte forme artistice de avangardă. Promovează teme cotidiene din ambianţa urbană a societăţii de consum şi din imagistica mass-media, incluzând în compoziţii colaje (cu inscripţii, fotografii etc.), obiecte de uz cotidian, de tehnică modernă, obiecte găsite în natură ş.a. Printre reprezentanţi: Robert Rauschenberg, Jasper Johns, Claes Oldenburg ş.a.

POPÁS (< sl.) s.n. Întrerupere (scurtă) a unei călătorii lungi sau obositoare, a unei excursii, pentru odihnă şi refacere; locul unde se opreşte cineva pentru a se odihni. ✦ (Pop.) Pauză în timpul unei activităţi.

POPAYÁN, oraş în SV Columbiei, la 1 737 m alt.; 200,7 mii loc. (2000). Universitate (1827).

PÓPĂ (< sl.) s.m. **1.** Preot. **2.** Numele cărţii de joc care are imprimată pe ea o figură de rege; rigă, crai. ✧ *P. prostul* = numele unui joc de cărţi în care pierde cel care rămâne cu **p. (2)**. **3.** Numele uneia dintre piesele de la jocul de popice mai mare decât celelalte. **4.** Snopul care se pune la vârful clăii, cu cotorul paielor în sus şi cu spicele în jos.

POPÂNDĂU s.m. Mamifer rozător de stepă de c. 20–25 cm, cu blană galbenă-cenuşie şi coadă scurtă *(Citellus citellus)*. Sapă galerii lungi în pământ; dăunător agriculturii. Sin. *ţiştar*. ✦ Momâie, sperietoare pentru păsări.

POP-CORN (cuv. engl.) s.n. Floricele de porumb (făcute dintr-un soi special).

POP DE BĂSEŞTi, Gheorghe (1835–1919, n. Băseşti, jud. Maramureş), om politic român. Preşedinte (1902–1918) al Partidului Naţional Român. Unul dintre iniţiatorii şi conducătorii mişcării memorandiste din 1892–1894. Preşedinte al Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia (18 nov./1 dec. 1918), care a proclamat unirea Transilvaniei cu România.

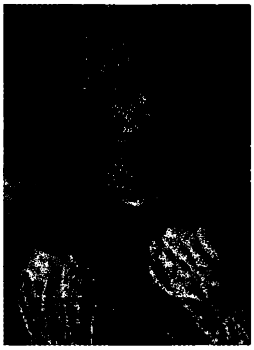

Eufrosina Popescu

Victor Ion Popa

Nicolae Popea

POPE, Alexander (1688–1744), poet şi gânditor englez („Eseu despre critică"). Cel mai de seamă reprezentant şi teoretician al clasicismului englez. Lirică pastorală („Pădurea Windsor"), poeme eroi-comice („Răpirea buclei"), satirice („Dunciada"), didactico-filozofice („Eseu despre om"). Preocupat de forma şi expresia poetică. Traduceri ale „Iliadei" şi „Odiseii". Influenţă considerabilă asupra poeziei din sec. 18.

POPE, Sir William Jackson (1870–1939), chimist britanic. Studii asupra sulfurilor, azotului şi seleniului. M. de onoare al Acad. Române (1925).

POPEA, Elena (1879–1941, n. Braşov), pictoriţă română. A valorificat pictura tradiţională transilvăneană. Scene de gen („Grup de ţărani"), naturi moarte („Sufragerie"), peisaje („Peisaj din Bran") într-o viziune originală, accent pe efectele coloristice.

POPEA, Nicolae (numele de botez Neagoe) (1826–1908, n. Satulung, azi înglobat în municipiul Săcele, jud. Braşov), episcop, istoric şi om politic român. Acad. (1899). Participant la Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania. Deputat în Dieta Transilvaniei (1863–1865), membru al Senatului imperial din Viena, preşedinte al Comitetului Naţional Român din Transilvania (1878–1881). Episcop (din 1889) al Caransebeşului. Lucrări de istorie bisericească („Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei, suprimarea şi restaurarea ei", „Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei baron de Şaguna sau luptele naţionale politice ale românilor").

POPESCU, Alexe (1927–1974, n. Bucureşti), chimist român. M. coresp. al Acad. (1974). Cercetări în domeniul catalizei heterogene. Aplicaţii industriale privind reformarea catalitică a benzinelor şi oxidarea alcoolului metilic.

POPESCU, Dorin Gheorghe (1904–1987, n. Făget, jud. Caraş-Severin), istoric şi arheolog român. Specialist în istoria veche şi în arheologia epocii metalelor („Cercetări arheologice în Transilvania", „Epoca timpurie şi mijlocie a bronzului în Transilvania").

POPESCU, Dumitru Radu (n. 1935, sat Păuşa, jud. Bihor), scriitor român. Acad. (2006). Operă cu o intrigă spectaculoasă, de factură simbolic-realistă, cu elemente fantastico-poetice, expresioniste şi de absurd, configurând psihologii proprii literaturii moderne. Înnoitor al structurii prozei româneşti. Nuvele şi povestiri („Dor", „Duios Anastasia trecea", „Căruţa cu mere"). Romane („Vara oltenilor", două cicluri romaneşti „F" şi „Viaţa şi opera lui Tiron B."), piese de teatru („Aceşti îngeri trişti", „Piticul din grădina de vară", „Rezervaţia de pelicani"), scenarii de film.

POPESCU, Elvira (1896–1993, n. Bucureşti), actriţă franceză de origine română. Stabilită la Paris (1923). Conduce Théâtre de Paris şi Théâtre Marigny. Actriţă de spontaneitate şi vervă comică în piese de Verneuil, Bernstein, Roussin, Cocteau, precum şi în filme („Ţigăncuşa de la iatac", „Noapte la Veneţia", „Austerlitz"). M. de onoare a Acad. Române (1993).

POPESCU, Eufrosina (1821–1900, n. Craiova), actriţă şi cântăreaţă română. Repertoriu universal (Molière, Beaumarchais, Schiller); roluri în vodeviluri. A cântat, sub pseud. *Marcolini* pe scenele unor teatre muzicale din Veneţia, Florenţa, Milano, Nisa, Paris.

POPESCU, Gabriel (n. 1932, Bucureşti), balerin şi coregraf român. Emigrează în 1965. Prim solist al Operei Naţionale din Bucureşti (din 1948). Cuplu celebru cu *Irinel Liciu* („Lacul lebedelor", „Spărgătorul de nuci", „Coppelia"). Carieră internaţională (Berlin, Roma, Milano, Marsilia). Deţinut politic.

Gh. Pop de Băseşti

POPESCU, Gabriel (1866–1937, n. sat Vulcana-Pandele, jud. Dâmboviţa), grafician român. Întemeietor al şcolii româneşti de gravură. Lucrări în acvaforte şi cu acul („Autoportret", „Portret de fată"); desene în diferite tehnici, caracterizate prin precizia şi fineţea meşteşugului.

POPESCU, Horea (n. 1926, Zlatna, jud. Alba), regizor român de teatru. Activitate de valorificare scenică a unor piese din dramaturgia românească („Domnişoara Nastasia", „Moartea unui artist", „Coana Chiriţa", „Danton") şi universală („Patima de sub ulmi", „Richard al III-lea", „Caligula").

POPESCU, Ioan (1832–1892, n. Caţa, jud. Braşov), pedagog şi teolog român. M. coresp. al Acad. (1877). Ca membru al Partidului Naţional Român a militat pentru afirmarea drepturilor românilor din Transilvania. Lucrări de pedagogie şi manuale („Pedagogia lucrată pe bazele psihologice şi etice ale realismului herbartian").

POPESCU, Ioan-Iovitz (n. 1932, Burila Mare, jud. Mehedinţi), fizician român. Acad. (1990). Director (1977–1981) al Institutului de Fizică şi Tehnologia Aparatelor cu Radiaţii. Specialist în fizica plasmei. Studii asupra gazelor ionizate, descărcărilor electrice de gaze, interacţiei radiaţiei electromagnetice cu sistemele atomice şi moleculare („Gaze ionizate", „Décharges électriques dans les gaz", „Fizica plasmei", „Optica", toate în colab.). Împreună cu dr. Denisa Popescu şi prof. Carl B. Collins a fost propus la Premiul Nobel pentru cercetările de pionierat în domeniul spectroscopiei laser multifonice.

POPESCU, Irinel (n. 1953, Filiaşi), medic român. Specialist în chirurgie hepatică şi transplant. A realizat în premieră naţională transplantul hepatic cu ficat întreg şi cu ficat împărţit. Lucrări: „Tumorile intestinului subţire", „Supuraţiile pancreatice şi peripancreatice", „Peritonitele acute" – în colab.

POPESCU, Laurenţiu Mircea (n. 1944, Câmpulung), medic român. Acad. (2001). Director al Institutului de Patologie „V. Babeş" (din 1993). Studii cu privire la leziunile miocardice produse de ischemia cardiacă, ca şi asupra contracţiei musculare netede şi a mecanismelor de apărare imună. Autorul unui atlas de histologie. Membru al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate.

POPESCU, Lucian (1912–1982, n. Bucureşti), boxer român. Triplu campion european (1930 la categoria muscă, 1931 la categoria cocoş, 1939 la categoria pană). Multiplu campion naţional. Ca antrenor, a creat o adevărată şcoală de box.

POPESCU, Mihai (1912–1953, n. Craiova), actor român de teatru şi film. Roluri în repertoriul clasic (Oreste, Iago, Franz Moor) şi modern (rolul titular în „Bălcescu" de Camil Petrescu).

POPESCU, Nicolae (1835–1877, n. Zorlenţu Mare, jud. Caraş-Severin), pictor român. Compoziţii pe teme istorice şi religioase. Portrete în spiritul tradiţiei academice italiene („Bărbat în roşu", „Călugăr capucin").

D.R. Popescu

Elvira Popescu

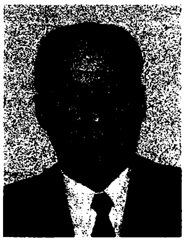

Ioan-Iovitz Popescu

Mihai Popescu

Stela Popescu

Ion Popescu-Gopo

POPESCU, Nicolae (n. 1937, Comanda, localit. componentă a oraşului Strehaia, jud. Mehedinţi), matematician român. M. coresp. al Acad. (1997). Contribuţii în domeniul algebrei, al topologiei algebrice şi al teoriei categoriilor; studii de teoria inelelor, de logică algebrică a numerelor şi de teoria modulelor („Teoria generală a descompunerii", „Elemente de teoria algebrică a numerelor", „Categorii abeliene").

POPESCU, Niculae M. (1881–1963, n. Dâmbovicioara, jud. Dâmboviţa), teolog şi istoric român. Acad. (1923). Preot. Contribuţii la istoria bisericii şi culturii medievale româneşti („Viaţa şi faptele domnului Ţării Româneşti Constantin Vodă Brâncoveanu", „Exerciţii de paleografie românească").

POPESCU, Octavian (n. 1951, Pietrişu-Curtişoara, jud. Olt), biolog român. M. coresp. al Acad. (2000). Studii asupra interacţiunilor proteine-lipide în biomembrane cu ajutorul markerilor de spin. A definit şi caracterizat o nouă clasă de molecule de adeziune celulară. Lucrări: „Electroforeza", „Electroforeza proteinelor în geluri de poliacrilamidă".

POPESCU, Paul (n. 1929, Râşnov), dirijor român. Dirijor al Orchestrei simfonice a cinematografiei, al Operei Române şi al Orchestrei Naţionale Radio din Bucureşti. Repertoriu variat; numeroase lucrări simfonice româneşti contemporane în primă audiţie.

POPESCU, Petru (n. 1944, Bucureşti), scriitor român. Stabilit în S.U.A. (1975). Contribuţii la înnoirea romanului românesc prin realismul îndrăzneţ şi accesibil al naraţiunii („Prins", „Dulce ca mierea e glonţul patriei"). Scrieri în limba engleză („Înainte şi după Edith"). Scenarii şi regie de film.

POPESCU, Radu (c. 1656–1728), mare vornic din Ţara Românească şi cronicar oficial la Curtea lui Nicolae Mavrocordat. I se atribuie cronica „Istoriile domnilor Ţării Româneşti (1290–1728)", favorabilă Bălenilor şi potrivnică Cantacuzinilor.

POPESCU, Stela (n. 1935, Slobozia, jud. Cetatea Albă, Basarabia), actriţă română. Har comic şi temperament dramatic. Spectacole de revistă şi televiziune. Roluri in piese de Cehov, M. Sebastian, I. Băieşu, T. Mazilu şi în film („Alo? ... Aţi greşit numărul!", „Astă seară dansăm în familie", „Tufă de Veneţia", „Nea Mărin miliardar", „A doua cădere a Constantinopolului").

POPESCU, Ştefan (1872–1948, n. sat Finţeşti, jud. Buzău), pictor şi desenator român. M. de onoare al Acad. (1936). Unul dintre întemeietorii grupării „Tinerimea artistică". Compoziţii de factură realistă („Prânzul secerătorilor", „Moara la Davideşti"), peisaje („Bărci la Bosfor"). Desene sensibile.

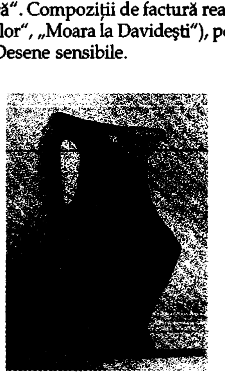

Popeşti. Cană dacică

POPESCU, Teodor M. (1893–1973, n. sat Boteni, jud. Dâmboviţa), teolog român. Lucrări privind istoria creştinismului, sinoadele ecumenice, metodologia studiilor istorice („Istoria creştinismului ca istorie a culturii", „Teologia ca ştiinţă"). A tradus „Noul Testament" din greacă. Închis de autorităţile comuniste (1959–1964).

POPESCU, Tudor (1913–2004, n. Brăila), jurist român. M. de onoare al Acad. (1993). Lucrări de drept civil, dreptul familiei şi drept internaţional privat („Tratat de dreptul familiei", „Dreptul internaţional privat", „Dreptul comerţului internaţional"). Preşedinte al Societăţii Române de Drept Comparat (1957–1988).

POPESCU, Valerian C. (n. 1912, sat Negreşti, jud. Argeş), medic stomatolog român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în domeniul chirurgiei maxilo-faciale, în chirurgia plastică. Preocupări în depistarea şi diagnosticarea cancerului bucal.

POPESCU, Vasile (1894–1944, n. Bucureşti), pictor român. Preocupat de armonia cromatică, cu predilecţie pentru gamele reci. Peisaje („Casă la Balcic", „Stăvilar în parcul Herăstrău), naturi moarte („Natură moartă cu oglindă"), interioare, figuri (odalisce, bufoni).

POPESCU-GOPO, Ion (1923–1989, n. Bucureşti), regizor român de film. Figură marcantă a animaţiei mondiale în perioada 1956-1963. Predilecţie pentru comicul burlesc, parabolă şi alegorie. Filme de animaţie („Şapte arte", „Homo sapiens", „Eu + eu = eu", „Tu") şi de lungmetraj cu actori („De-aş fi... Harap Alb", „Comedia fantastică", „Maria Mirabela").

POPESCU-PASĂREA, Ion (1871–1943), compozitor român. Muzică psaltică (imnuri şi cântări). Lucrări didactice, studii de muzicologie („Catavasier", „Cântările Triodului"). Culegător de folclor.

POPESCU-SPINENI, Marin (1900–1997, n. Spineni, jud. Olt), geograf român. Contribuţii în domeniul istoriei geografiei şi toponimiei.

POPESCU-TĂRICEANU, Călin (n. 1952, Bucureşti), inginer şi om politic român. Liberal. Ministru şi prim-min. din 29 dec. 2004. În timpul mandatului său, România a aderat la U.E. şi s-a produs o relaxare fiscală şi scăderea inflaţiei.

POPESCU-TEIUŞAN, Ilie (1895–1980, n. sat Teiuş, jud. Olt), pedagog român. Lucrări de pedagogie socială şi istoria pedagogiei româneşti („Pedagogia comunităţilor de muncă").

POPESCU-VÂLCEA, Gheorghe (n. 1912, Copăceni, jud. Vâlcea), teolog şi istoric de artă român. Lucrări privind arta şi pictura creştină („Simbolul crucii în gândirea şi arta creştină", „Consideraţii asupra artei bizantine", „Miniatura românească"). Versuri („Cuvinte din temniţă"). Închis de autorităţile comuniste (1948–1964), pentru iniţierea mişcării de rezistenţă „Vlad Ţepeş".

POPESCU-VOITEŞTI, Ion (1876–1944, n. sat Voiteştii din Deal, jud. Gorj), geolog român. Lucrări privind evoluţia paleogeografică a terit. României, tectonica munţilor Carpaţi şi geneza zăcămintelor de petrol şi gaze.

POPESCU-ZELETIN, Ion Gh. (1907–1974, n. Răchitoasa, jud. Bacău), silvicultor român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuţii în biometria forestieră şi în amenajarea pădurilor.

POPESCU-ZELETIN, Radu (n. 1947, Bucureşti), inginer român. Stabilit în Germania (1974). M. de onoare al Acad. (1997). Director (1987) al Programului Naţional de cercetare şi dezvoltare pentru reţele de bandă largă şi sisteme multimediale BERCOM. A participat la realizarea reţelei germane naţionale de calculatoare (DFN) şi la elaborarea modelului ISO-OSI.

POPEŞTI 1. Com. în jud. Argeş, pe râul Teleorman; 2 290 loc. (2008). Expl. de petrol. **2.** Com. în jud. Bihor, pe râul Bistra; 8 163 loc. (2008). Expl. de lignit. **3.** Com. în jud. Iaşi, situată în C. Jijiei; 4 266 loc. (2008). În satul P., menţionat documentar în 1476, se află biserica de zid Sfinţii Voievozi (1776), una de lemn Sfânta Treime (1700) şi conacul „Cantacuzino-Paşcanu". **4.** Com. în jud. Vâlcea, pe râul Luncavăţ; 3 160 (2008). **5.** Com. în jud. Vrancea; 3 300 loc. (2008). **6.** Sat care aparţine oraşului Mihăileşti, jud. Giurgiu, pe terit. căruia au fost descoperite urmele unei aşezări fortificate geto-dacice (sec. 2–1 î.Hr.), identificată ipotetic cu *Argedava* – important centru politic şi reşed. unei căpetenii geto-dacice (probabil a lui Burebista).

POPEŞTI-LEORDENI, oraş în jud. Ilfov, pe dr. văii Dâmboviţa; 15 149 loc. (2008). Uzină de anvelope şi de articole tehnice din cauciuc; fabrică de fire şi fibre artificiale. Termocentrala Bucureşti-Sud. Biserica Sf. Alexandru (1672–1676). Curte boierească, fortificată, aparţinând marelui vornic Mihail Manu (sec. 18).

POPEYE, personaj de desen animat, un marinar scandalagiu, mare mâncător de spanac, creat (1929) de E.C. Segar.

POP-FLORENTIN (FLORANTIN), Ioan (1843–1936, n. sat Popteleac, jud. Sălaj), scriitor şi estetician român. Membru al „Junimii". Nuvele cu personaje istorice sau legendare („Decebal", „Juanita"). Autorul primelor tratate de estetică tipărite în România („Fundament de filozofie", „Estetica generală"). Manuale de psihologie şi logică. A popularizat metodele pedagogice ale lui *Fr. Fröbel*.

POPÍ (< *popă*) vb. IV tranz. A hirotonisi.

POPÍC (< *pop*^{2}) s.n. **1.** Fiecare dintre piesele de lemn (9 la număr), de formă cilindrică, folosită la jocul de popice **(2)**, fasonată în partea inferioară şi superioară; la bază are o armătură metalică, compusă dintr-un arc, o bilă şi o placă. **2.** (La pl.) Joc sportiv care constă în doborârea cu ajutorul unei bile a unui număr cât mai mare de popice (9 la număr).

POPICĂRÍE s.f. Bază sportivă în care se practică jocul de popice; pista cu popicele, bilele şi jgheaburile de întoarcere, precum şi anexele specifice.

POPINA, ins. în N L. Razim. Supr. 98 ha. Loc de cuibărit sau de pasaj pentru numeroase păsări de apă, inclusă în Rezervaţia Biosferei Delta Dunării.

POPÍNĂ s.f. (GEOGR.) Grădişte.

POPIŞTEANU, Cristian (1932–1999, n. Bucureşti), publicist şi istoric român. Unul dintre creatorii săptămânalului „Lumea" (1963). Redactor-şef al revistei „Magazin istoric" (1969–1999). Contribuţii la istoria diplomaţiei şi a relaţiilor internaţionale („Istoria clipei").

POP IVAN, masiv muntos în NV m-ţilor Maramureş, la graniţa cu Ucraina. Alt. max.: 1 937 m.

POPLACA, com. în jud. Sibiu, la poalele NE ale m-ţilor Cindrel; 1 741 loc. (2008). Expl. de calcar. Satul P., atestat documentar în 1488.

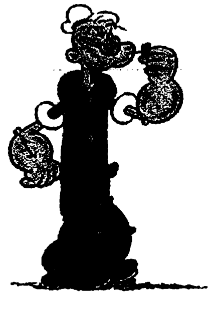

Popeye

POPLE, John Anthony (n. 1925), matematician și chimist britanic. Studii privind rezonanța magnetică nucleară și metodologia evaluării în chimia cuantică. Premiul Nobel pentru chimie (1998), împreună cu Walter Kohn.

POPLÍN (< fr.) s.n. Țesătură subțire de bumbac mercerizat cu legătură de pânză, folosită la confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte, în special a bluzelor și cămășilor.

POPOARELE MĂRII, denumire generică dată unor populații indo-europene, cu care Egiptul a intrat în conflict (sec. 14-13 î.Hr.). Înfrânte decisiv de Ramses III (1198-1166 î.Hr.).

POPOCATÉPETL (în aztecă: muntele care „fumegă"), vulcan activ în Mexic, în S Pod. Mexican. Alt.: 5 452 m.

POPOL VUH, poem epic anonim în lb. quiche (1554-1558), care narează despre tradițiile religioase, istoria și genealogia poporului maya-quiche. Tradusă în spaniolă în sec. 18.

POPÓR (< lat., it.) s.n. **1.** Număr mare de persoane, mulțime; public. **2.** (IST.) Formă istorică de comunitate umană, superioară tribului și anterioară națiunii, ai cărei membri locuiesc pe același terit., vorbesc aceeași limbă și au aceeași tradiție culturală. **3.** (REL.) *Poporul lui Dumnezeu* = (în Vechiul Testament) poporul lui Israel; comunitate etnică și teritorială, cu care Dumnezeu a încheiat un legământ; (în Noul Testament) Biserica, omenirea întreagă, „noul popor" de ordin spiritual, nelimitat etnic și teritorial.

POPORÁN, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj. (Rar) Popular. **2.** S.m. și f. (Înv.) Sătean, țăran.

POPORANÍSM s.n. Curent social-politic de orientare democratică, cu implicații literare, apărut în România la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20. Întemeindu-și doctrina pe ideile despre specificul economiei rurale țărănești, p. considera că în România se poate dezvolta numai industria bazată pe prelucrarea produselor agricole, țărănimea fiind elementul de bază al dezvoltării sociale și factorul hotărâtor în crearea culturii naționale. Pe plan cultural, p., teoretizat de G. Ibrăileanu și C. Stere, a promovat, în descendența ideologiei pașoptiste, afirmarea specificității naționale, cerând „originalitate în artă și realism în zugrăvirea vieții țărănești". Manifestând toleranță față de orice modalitate estetică, p. a respins atât idilismul și pitorescul fals al sămănătorismului, cât și „literatura decadentă". Fără să creeze efectiv un curent literar, p. a determinat abordarea, în operele unor scriitori grupați în jurul revistei „Viața românească", a o serie de motive literare: apologia vieții naturale, datoria intelectualului și responsabilitatea și simpatia scriitorului față de țărănime etc.

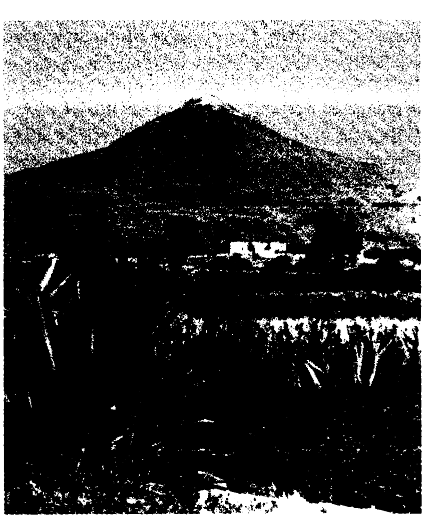

Popocatépetl

Aleksandr Stepanovici Popov

Aurel C. Popovici

POPORUL SUVERAN, ziar editat la București, în timpul Revoluției din 1848 (19 iun./1 iul.-11/23 sept.) de către D. Bolintineanu, N. Bălcescu, C. Bolliac, Al. Zane și Gr. Alexandrescu. Tribună a grupării revoluționar-democratice.

POPOSÍ vb. IV intranz. A întrerupe o călătorie, o plimbare, o excursie pentru a se odihni; a face un popas. ✦ A ședea undeva peste noapte (în afara casei proprii).

POPÓTĂ (< fr.) s.f. Cantină pentru ofițeri și subofițeri.

POPOV, Aleksandr Stepanovici (1859-1906), electrotehnician rus. A inventat antena de radiorecepție (1895) și a realizat primul aparat de recepție radiotelegrafică (1896).

POPOV, Aleksandr Vladimirovici (n. 1971), înotător rus. Campion olimpic la probele de 50 și 100 m liber (Barcelona, 1992; Atlanta, 1996), campion mondial și european în aceleași probe (1994-2000).

POPOV, Lucia-Doina (n. 1943, București), biolog român. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuții în enzimologie, biosinteza betaglucoronidazei lisozomale în medii acelulare și biologia celulară a vaselor sangvine.

POPOV, Sașa (1899-1976), dirijor și violonist bulgar. A organizat în cadrul Academiei de Muzică din Sofia orchestra simfonică devenită Filarmonica de Stat al cărei prim-dirijor a fost (din 1945). Numeroase turnee.

POPOV, Vasile-Mihai (n. 1928, Galați), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul stabilității sistemelor automate neliniare; contribuții la proiectarea și execuția calculatoarelor analitice Mecan I și II în cadrul Institutului de Energetică („Calculul hidraulic al conductelor forțate ale centralelor hidroelectrice").

POPOVIĆ, Jovan Sterija (1806-1856), autor dramatic sârb. Fondator al Teatrului Național din Belgrad; creator al teatrului modern sârb. Autor de comedii satirice („Belgradul altădată și astăzi") și drame istorice („Bătălia de la Kosovo", „Moartea lui Stefan Dečanskog").

POPOVICI, Andrei (1914-1963, n. Cernăuți), fizician român. Lucrări de fizică teoretică în domeniile teoriei relativității, mecanicii cuantice, fizicii statistice.

POPOVICI, Aurel C. (1863-1917, n. Lugoj), publicist și om politic român. Unul dintre conducătorii Partidului Național Român și ai mișcării memorandiste (1892-1894). Inițial, adept al tezei federaliste, pe care, ulterior, o abandonează, pronunțându-se pentru unirea Transilvaniei cu România („Statele unite ale Austriei Mari").

POPOVICI, Călin (1910-1977, n. Galați), astronom român. Cercetări de fizică solară, de fotometrie și astronomie stelară; a stabilit o nouă metodă pentru determinarea coordonatelor geocentrice ale unui satelit și ale stațiilor de observare (metoda cercului de simultaneitate). M. post-mortem al Acad. (1990).

POPOVICI, Constantin C. (1876-1940, n. Mălini, jud. Suceava), om politic român. Conducător al disidenței desprinsă, în 1935, din Partidul Social-Democrat și cunoscută sub numele de Partidul Socialist (Popovici).

POPOVICI, Constantin (1878-1956, n. Iași), matematician și astronom român. M. de onoare al Acad. (1946). Organizatorul (1913) Observatorului astronomic de la Copou, în Iași. Contribuții în domeniul analizei matematice, elaborând o teorie generală a ecuațiilor integrale. A studiat presiunea luminii asupra mișcării planetelor, distribuția pulberii cosmice în jurul stelelor, formarea cozilor cometelor („L'origine des comètes", „Importanța presiunii luminii în mecanica cerească").

POPOVICI, Constantin (1899-1965, n. Costache Negri, jud. Galați), inginer român. Specialist în metalurgie și construcția de mașini, a contribuit la dezvoltarea industriei constructoare de mașini (1930-1960). A pus bazele tehnologiei construcțiilor de mașini în învățământul superior românesc; autor al primului manual de „Tehnologia construcțiilor de mașini".

POPOVICI, Constantin (1938-1996, n. Iași), sculptor român. Monumente, busturi și compoziții decorative remarcabile prin folosirea adecvată a materialelor și forța de expresie („Electrificarea", la Barajul Vidraru pe Argeș, „G. Bacovia" la Bacău).

POPOVICI, Doru (n. 1932, Reșița), compozitor și muzicolog român. Autor prolific, abordând majoritatea genurilor muzicale. Inițial influențat de impresionismul francez, valorifică ulterior muzica bizantină și psaltică. Opere („Prometeu"), cantate, poeme, schițe simfonice, concerte și simfonii („Codex Caioni"), muzică de cameră, vocală, instrumentală și corală.

POPOVICI, Dumitru (1902-1952, n. Däneasa, jud. Olt), istoric literar român. Cercetări comparatiste consacrate unor epoci literare („La littérature roumaine à l'époque des lumières", „Romantismul românesc") sau unor scriitori reprezentativi („Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu", „Poezia lui Mihai Eminescu"). Ediții critice.

POPOVICI, Eugenia (1914-1986, n. București), actriță română de teatru și de film. Roluri de ingenuă, precum și de compoziție (în piese de B. Șt. Delavrancea, C. Goldoni, H. Lovinescu, Shakespeare). Filme („Răsună valea", „De-aș fi Harap Alb", „Steaua fără nume").

POPOVICI, Eusebiu (1838-1922, n. Cernăuți), teolog român; preot. M. de onoare al Acad. (1908). Lucrări de istorie bisericească („Istoria bisericească universală și statistica bisericească"). Preocupări lingvistice („Gramatică românească"). Traduceri.

POPOVICI, Fred (n. 1948), compozitor român. Creație preocupată de transgresiunea spectrală a sunetului, de organizarea matematică a discursului și de tratarea structuralistă a fenomenului eterofonic („Introducere în anatomia sunetului", „Melos", „Heterosynthesis"). Activitate muzicologică.

POPOVICI, Gheorghe (1862-1927, n. sat Cliciova, jud. Timiș), teolog și istoric român. M. coresp. al Acad. (1909). Protopop la Lugoj (din 1887). Membru al Partidului Național Român; militant pentru unirea Transilvaniei cu România; deputat și senator. Lucrări: „Uniunea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I", „Istoria românilor bănățeni".

POPOVICI, Gheorghe (1863-1905, n. Cernăuți), istoric român. M. coresp. al Acad. (1905). Lucrări privind vechile așezăminte românești și organizarea lor judiciară („Starostia Sepinicensă - Notiță privitoare la istoria vechii organizațiuni a Moldovei de Sus", „Ordinea de succesiune în moșiile donative moldovene în sec. XV").

POPOVICI, Ilie T. (1902-1982, n. Budăi, Orhei), medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1955). Întemeietor și director (1949-1962) al Institutului de Patologie și Igienă Animală din București.

POPOVICI, Iosif (1876-1928, n. sat Cliciova, jud. Timiș), lingvist român. Specialist în slavistică, în fonetică și dialectologie („Dialectele românești. I. Dialectele muntenilor și pădurenilor", „Dialectele române din Istria").

POPOVICI, Silvia (1933-1993, n. Fundata, jud. Brașov), actriță română de teatru și de film. Joc interiorizat, de o intensă vibrație dramatică. Roluri pe scenă în piese de T. Williams, B. Brecht, H. Lovinescu, A. Camus și în film: „Darclée", „Gioconda fără surâs", „Trecătoarele iubiri".

POPOVICI, Timotei (1870-1950, n. sat Tincova, jud. Caraș-Severin), compozitor și dirijor de cor român. Preot. Piese corale („Cucule, peană galbină", „La oglindă", „Florile dalbe"); lucrări didactice și un dicționar de muzică (primul în România).

Titus Popovici

Tiberiu Popoviciu

POPOVICI, Titus (1930-1994, n. Oradea), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1974). Proză de observaţie realistă, urmărind dramatice procese de conştiinţă din anii ultimului război („Străinul", „Moartea lui Ipu") şi implicaţiile psihologice şi sociale ale reformei agrare din 1945 („Setea"). Teatru („Passacaglia"), note de drum, scenarii de film („Valurile Dunării", „Pădurea spânzuraţilor", „Mihai Viteazul").

POPOVICI-BAYREUTH, Dimitrie (1860-1927, n. Iaşi), bariton român. Remarcabil interpret al operelor lui Wagner (a cântat la Bayreuth). Turnee în Europa şi America.

POPOVICI-BÂZNOŞANU, Andrei (1876-1969, n. Bâznoasa, azi Lunca, jud. Botoşani), zoolog român. Contribuţii în cunoaşterea insectelor din România.

POPOVICI-HAŢEG, Valeriu (1866-1929, n. Haţeg), geolog român. Cercetări asupra formaţiunilor jurasice, cretacice şi paleogene din România. A întocmit prima hartă geologică de detaliu a României (1:300 000).

POPOVICIU, Nicolae (1903-1960, n. Biertan, jud. Sibiu), preot român. Episcop al Oradiei (1936-1950). Lucrări de dogmatică şi apologetică („Începuturile nestorianismului", „Epicleza euharistică"). Domiciliu forţat la mănăstirea Cheia (din 1950).

POPOVICIU, Tiberiu (1906-1975, n. Arad), matematician român. Acad. (1963). Fondatorul şcolii române de analiză numerică. A înfiinţat (1946), la Univ. din Cluj, Seminarul de Teoria Aproximării şi Analizei Numerice. A scris (1938) prima monografie în lb. română despre teoria aproximării funcţiilor continue prin polinoame. Contribuţii în domeniul teoriei funcţiilor de variabile reale, al analizei numerice, al algebrei şi al teoriei numerelor („Analiza matematică", „Analiza numerică"). A introdus noţiunea de „funcţie convexă de ordin superior".

POPP, Aurel (1879-1960, n. Căuaş, jud. Satu Mare), pictor, grafician şi sculptor român. Compoziţii istorice („După bătălie", „Horea, Cloşca şi Crişan") şi peisaje („Malul Săsarului la Baia Sprie") de tendinţă expresionistă. Lucrări de sculptură şi artă decorativă.

POPP, Marius (n. 1935, Sibiu), pianist şi compozitor român de jazz. Studii de arhitectură. Muzician autodidact. Înregistrări radio, concerte, participări la festivaluri internaţionale. Activitate ca interpret, compozitor, aranjor, pedagog. Discografie selectivă: „Panoramic Jazz Rock", „Acordul fin", „Flaşnetarium". Culegere de teme: „15 imagini ritmice", tratat „Armonia aplicativă în improvizaţia de jazz, pop, rock".

POPP, Mişu (1827-1892, n. Braşov), pictor român. Participant la Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania. Compoziţii şi mai ales portrete (Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, Gh. Lazăr, A. Mureşanu), de factură academistă.

Silvia Popovici

Florian Porcius

POPP, Sabin (1895-1928, n. Bucureşti), pictor şi grafician român. Portrete în spiritul picturii votive din sec. 17-18, care se disting prin monumentalitatea şi decorativismul viziunii („Cele trei surori").

POPP, Vasile (1789-1842, n. sat Chintelnic, jud. Bistriţa-Năsăud), medic şi literat român. Autor al primei lucrări medicale în limba română („Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc şi Covasna", 1821). Preocupări etnografice şi culturale.

PÖPPELMANN, Mathäus Daniel (1662-1736), arhitect german. Reprezentant al stilului rococo (palatul Zwinger - capodopera sa, castelul Pillnitz, biserica Dreikönings, toate din Dresda).

POPPER, Iuliu (1857-1893, n. Bucureşti), inginer şi explorator român. A explorat Patagonia şi Ţara de Foc (1886-1893), dând nume româneşti unor râuri, munţi şi capuri.

POPPER, Sir Karl Raimund (1902-1994), filozof şi gânditor politic britanic de origine austriacă. A propus o epistemologie în jurul ideii de confirmare indirectă a teoriilor ştiinţifice prin falsificarea sistematică a alternativelor lor de către experienţă („Postscriptum la logica descoperirii ştiinţifice"). Aplicând aceleaşi metode în ştiinţele sociale, a arătat că dezvoltarea societăţii este determinată de deciziile oamenilor, neexistând legi ale dezvoltării istorice (Platon, Hegel, Marx), şi pledează pentru libertatea criticii şi necesitatea schimbării neviolente a conducătorilor („Societatea deschisă şi duşmanii săi".

POP-POPOVICI, Lya (1889-1970, n. Beiuş), mezzo-soprană română. Roluri în opere franceze („Samson şi Dalila", „Carmen"), româneşti („Trandafirii roşii" de C. Bobescu), italiene („Trubadurul"). Membră fondatoare a Operei Române din Cluj.

POP-RETEGANUL, Ioan (1853-1905, n. satul Reteag, jud. Bistriţa-Năsăud), folclorist român. Culegeri de poezii, poveşti şi bocete ardeleneşti.

POPRÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A opri, a împiedica, a reţine, a interzice. **2.** (DR.) A face o poprire. **3.** (Pop.) A reţine, a aresta.

POPRICANI, com. în jud. Iaşi, pe dr. văii Jijia; 7 677 loc. (2008). V. şi **Cornul lui Sas.**

POPRÍRE s.f. Acţiunea de a popri şi rezultatul ei. ✦ (DR.) Măsură dispusă de o instanţă judecătorească de indisponibilizare a unor sume de bani, ori a unor produse datorate debitorului de către o persoană, urmând ca ele să servească plăţii creditorului după validarea popririi.

POPRÍT, -Ă adj. **1.** Interzis, oprit. **2.** (DR.) *Terţ p.* = persoană în mâinile căreia are loc indisponibilizarea sumelor de bani sau a produselor în temeiul popririi. *Debitor p.* = persoană pentru a cărei datorie se cere poprirea. **3.** (Înv.) Reţinut, arestat.

PÓPUL (< lat.) s.m. (Înv.) Popor.

POPULÁ (< it., lat., după fr. *peupler*) vb. I tranz. A aduce, a aşeza locuitori pe un teritoriu.

POPULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine poporului, privitor la popor, făcut sau creat de popor; specific unui popor sau culturii sale. (Despre lucrări, prelegeri etc.) Care poate fi înţeles cu uşurinţă de oricine. **2.** Care se bucură de simpatia, respectul, consideraţia opiniei publice, iubit de popor; cunoscut de toţi.

POPULARITÁTE (< fr., lat.) s.f. Calitatea de a fi popular; renume, faimă.

POPULARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face ca, într-o formă accesibilă, o ştiinţă, o idee, o metodă, un eveniment etc. să devină cunoscute, populare şi să se răspândească pe o scară cât mai largă.

POPULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Totalitatea oamenilor care locuiesc pe un anumit teritoriu, într-o ţară sau pe Glob. **P.** actuală a Terrei este de peste 6,7 miliarde locuitori (2008). ✧ *P. activă* = totalitatea persoanelor care exercită diverse activităţi profesionale; sunt asimilate persoanele care satisfac serviciul militar, elevii, studenţii etc. **2.** (BIOL.) Grup de indivizi aparţinând unei specii, care trăiesc într-un anumit habitat din arealul speciei respective. **3.** (ASTR.) *P. de stele* = mulţime de stele grupate după compoziţia chimică, poziţia şi mişcarea în galaxie, precum şi după vârsta lor.

POPULÍSM (< fr.; {s} lat. *populus* „popor") s.n. Atitudine social-politică, adesea conjuncturală sau demagogică, urmărind câştigarea simpatiei populare.

POR (< fr., lat.) s.m. **1.** Mic orificiu pe suprafaţa pielii, reprezentând canalul excretor al glandelor sudoripare şi sebacee. **2.** (BOT.) Orificiu în membrana celulelor vegetale prin care se asigură schimbul de apă, de gaze şi de substanţe nutritive. ✦ Deschidere a tuburilor ciupercilor din fam. poliporaceelor. ✦ Deschidere care se formează în vârful ascelor la ascomicete şi prin care sunt puşi în libertate sporii. **3.** Gol de mici dimensiuni în interiorul unui corp solid.

PORA, Eugen A. (1909-1981, n. Rupea), fiziolog român. Acad. (1963). Cercetări de fiziologie animală. Participant (1962) la o expediţie în Oc. Indian.

PORADIM, sat în Bulgaria, în apropierea Plevnei. Sediul Comandamentului armatei române în timpul asediului Plevnei (aug.-nov. 1877), condus de domnitorul Carol I.

PORC (lat. *porcus*) s.m. **1.** Specie de mamifer domestic din familia suide, crescut pentru producţia de carne şi de grăsime. Are capul de formă conică, maxilarul superior alungit, pielea groasă, albă sau pigmentată, cu păr aspru şi relativ rar *(Sus scrofa domestica).* ✦ (În sens restrâns) Mascul castrat al acestei specii. Rasele actuale de p. provin din două specii sălbatice: *Sus scrofa ferus* (mistreţul european) şi *Sus vittatus* (mistreţul asiatic). Prezintă o mare varietate de rase, pentru carne, pentru grăsime şi mixte. Masculul necastrat este numit vier. Sin. (pop.) *râmător*. **2.** Epitet depreciativ dat unei persoane obraznice, grosolane, neruşinate, josnice, ticăloase. **3.** *Porc sălbatic* = mistreţ. **4.** *Porc-de-mare* = scorpie de mare. **5.** (ZOOL.) *Porc-spinos* = denumire a mai multor specii de rozătoare acoperite pe spate şi pe laturi cu spini lungi; unele specii răspândite în Africa, Asia şi S Europei altele în America.

Porc Bazna

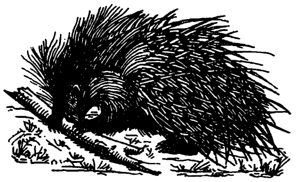

Porc-spinos

PORCESCU, Scarlat (1911-1991, n. Moldoveni, jud. Neamţ), preot şi istoric bisericesc român. Lucrări privind istoria bisericească a Moldovei („Biserica episcopală din Roman", „Episcopia Huşilor. Pagini de istorie").

PORCEŞTI v. **Turnu Roşu (2).**

PORCÍN, -Ă (< lat.) adj., s.n. (ZOOL.) **1.** Adj. De porc, privitor la porc, provenind de la această specie. **2.** S.n. (La pl.) Denumire de ansamblu pentru efectivele de porci (masculi, femele, tineret). Sin. *suine*.

PORCIUS, Florian (1816-1906, n. Rodna, jud. Bistriţa-Năsăud), botanist român. Acad. (1882). Cercetări asupra florei m-ţilor Rodnei.

PORCUŞÓR s.m. **1.** Diminutiv al lui porc. **2.** Peşte ciprinid dulcicol de c. 10-15 cm lungime, cu un şir de pete întunecate în lungul corpului *(Gobio gobio)*; pietroşel. **3.** *P. de Guineea* = cobai.

Portavion. Entreprise

PORÉCLĂ (< sl.) s.f. Supranume dat unei persoane în legătură cu o trăsătură caracteristică a fizicului său, a psihicului sau a activității sale. ✦ (Înv.) Nume de familie.

PORFÍR (< ngr., fr. {i}; {s} gr. *porphyra* „purpură") s.n. Rocă vulcanică alcătuită din cristale de feldspați, cuarț, uneori biotit și amfiboli, prinse într-o masă feldspatică măruntă sau sticloasă. ✦ P. ext. Rocă cu structură porfirică (ex. granit-porfirul).

PORFIRÍE (< fr.) s.f. Nume generic pentru unele boli ereditare, caracterizate prin producerea excesivă de porfirine, prin prezența acestora în sânge și prin eliminarea lor în urină. Se manifestă prin leziuni cutanate (eriteme, bule), sensibilitate deosebită la razele soarelui.

PORFIRÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță organică cu nucleu tetrapirolic, care constituie structura de bază a hemoglobinei, clorofilei și a citocromilor.

PORFIRÍU, -ÍE (< *porfir*) adj. De culoarea purpurii; purpuriu, roșu-aprins, vișiniu.

PORFIROBLÁSTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre structura rocilor metamorfice) Care este caracterizat prin prezența unor cristale mari, prinse într-o masă de minerale granulare mai mărunte.

PORFIROGENÉT (< ngr., fr.; {s} gr. *porphyrogenetos* „născut în purpură") s.m. Titlu atribuit principilor bizantini născuți în timpul domniei tatălui lor.

PORI (în suedeză **BJÖRNEBORG**), oraș în SV Finlandei, port la G. Botnic; 75,8 mii loc. (2002). Metalurgie, constr. navale. Întemeiat în sec. 12, apare menționat documentar în 1365 cu numele *Ulvila*, iar cu denumirea actuală, în 1558.

PORIFÉR (< fr.; {s} lat. *porus* „por" + *fero* „a purta") adj. Porigen.

PORIFERE (< fr.) s.n. pl. Spongieri.

PORIGÉN (< *por*) adj. (Despre materiale) Care, amestecat cu un material vâscos, duce la formarea porilor (ex. bicarbonatul de amoniu); porifer.

PORNÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. și intranz. (Despre mijloace de locomoție) A (se) pune în mișcare, a pleca sau a face să plece. ✦ Tranz. A provoca o acțiune, a face să înceapă. **2.** Intranz. și refl. (Despre ființe) A pleca din locul în care se află, a o lua din loc, a merge. **3.** Intranz. (Despre mașini, motoare) A începe să funcționeze. ✦ (Despre acțiuni și manifestări ale oamenilor) A începe, a izbucni. ✦ Intranz. și refl. (Despre fenomene ale naturii) A (se) declanșa, a (se) dezlănțui. **4.** Intranz. și refl. A se apuca de ceva, a începe o acțiune de o durată oarecare. ✦ A avea tendința să..., a fi înclinat spre. **5.** Tranz. A îndemna, a stimula, a îmboldi. ✦ A ațâța, a instiga.

PORNÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) porni. ✦ Demarare. **2.** Impuls, imbold, îndemn; *p. ext.* elan, avânt. **3.** Predispoziție, înclinare; tendință. **4.** Patimă, înverșunare.

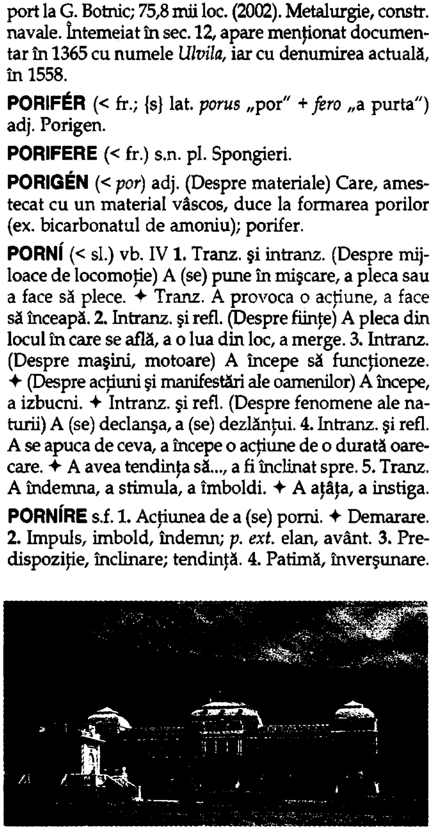

Port-au-Prince. Palatul Național

PÓRNO (< engl., fr.) adj. invar. Cu caracter pornografic.

PORNOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *porne* „prostituată" + *graphe* „descriere") s.f. Reprezentare obscenă a sexualității umane (scriere, desen, fotografie, cuvânt etc. obscene, indecente) cu tendința de a corupe indivizii și având efecte dăunătoare asupra moralității în societate. ✦ Atitudine, faptă, vorbă obscenă. ✦ Ceea ce depășește în mod flagrant limitele bunei-cuviințe, ale moralei.

POROINA MARE, com. în jud. Mehedinți, pe cursul superior al râului Drincea; 1 284 loc. (2008). Pe terit. satului **P.** a fost descoperit (la sfârșitul sec. 19) un *rhyton* din argint aurit datând din sec. 3 î.Hr.

POROLISSUM v. Mirșid.

POROPLÁSTE (< *por* + *plastic*) s.n. pl. Materiale plastice poroase folosite pentru confecționarea bureților de toaletă, a saltelelor etc. și în tehnică ca izolanți.

PORÓS (< fr.) adj. Care are pori; cu pori; care are numeroase mici orificii. ✦ (Despre pământ) Afânat, rar.

POROS (sec. 4 î.Hr.), rege indian în N Punjabului. Înfrânt în 326 î.Hr. de Alexandru Macedon la Hydaspes, s-a recunoscut vasal al acestuia.

POROSCHIA, com. în jud. Teleorman, pe cursul superior al râului Vedea; 4 615 loc. (2008).

POROZITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Proprietate a unui corp de a avea pori în masa sa. ✦ Defect al pieselor turnate, care constă în prezența golurilor în corpul pieselor. **2.** Mărime caracteristică a materialelor poroase utilizate în acustică, definită de raportul dintre volumul de aer din pori și volumul total al materialului. **3.** Caracteristică a hârtiei, dată de volumul de aer care trece printr-o arie determinată, într-un anumit interval de timp, la o presiune și temperatură dată.

PORPHYRIOS (c. 232–305), filozof și erudit grec (originar din Tyr). Discipol și editor al scrierilor lui Plotin; comentator al operelor lui Platon, Aristotel și Teofrast; „Isagoga" sa („Introducere în *Categoriile* lui Aristotel") a fost foarte influentă în Ev. Med. Cărțile sale împotriva creștinismului au fost arse în 448.

PORPORA, Nicola Antonio (1686- 1768), compozitor italian. Pentru scurt timp maestru al lui Haydn. Exponent al idealului melodramatic al lui Metastasio; autor a peste 60 de opere; muzică sacră și instrumentală.

PORRIDGE (cuv. engl.) s.n. Mâncare preparată din fulgi de ovăz sau de porumb; este una dintre mâncărurile naționale engleze.

PORSCHE, firmă germană de construcții de automobile, înființată (1931), la Stuttgart, de inginerul Ferdinand **P.** (1875–1951). A lansat (1934) mașina „Volkswagen". Specializată în vehicule pentru competiții sportive.

PORSENNA (sec. 6 î.Hr.), rege etrusc din Clusium. A organizat, potrivit tradiției, câteva expediții împotriva Romei (507 î.Hr.), încercând să restabilească dominația etruscă asupra acesteia.

PORT-^{1} (< fr.) Element de compunere care înseamnă „purtător de...", „susținător de...", „purtare de..." și care servește la formarea unor substantive.

PORT^2 s.n. 1. Îmbrăcăminte caracteristică unui popor, unei regiuni, unei epoci etc. ✦ Îmbrăcăminte folosită la anumite ocazii; costum. **2.** Fig. Atitudine, ținută, conduită; fel de a se purta.

PORT^3 (< fr., it.) s.n. **1.** Complex tehnic amenajat pe malul unei ape navigabile, înzestrat cu instalațiile necesare acostării și adăpostirii navelor, transporturilor de mărfuri și de călători etc. **2.** Oraș cu port^3 **(1).**

PORTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care este ușor de transportat; portativ **(1).**

PORTÁL (< germ., it.) s.n. **1.** Intrare principală monumentală într-un edificiu, cu decorație specifică diferitelor stiluri. ✦ Deschidere din piatră sau metal la intrarea unor mari poduri de cale ferată. ✦ Construcție de zidărie sau de beton, care consolidează pământul din jurul gurii unui tunel și taluzul de deasupra. **2.** (GEOGR.) Arcadă naturală formată prin abraziune marină sau ca urmare a prăbușirii tavanului unei peșteri. **3.** (INFORM.) Sumă de site-uri grupate sub un singur acoperiș, adesea web. Printre cele mai cunoscute sunt: yahoo.com, altavista.com, msn.com.

PORTALES, Diego José Victor (1793–1837), om politic chilian. Conservator. Ministru (1830–1837); dictatorul țării. A promulgat (1833) o Constituție prin care a restabilit ordinea și finanțele. Simbolul unității chiliene.

PORTALTÓI s.n. Plantă pe care se face altoirea, care dă plantei crescute din altoi o mai mare rezistență la boli sau la ger.

PORTÁNT, -Ă (fr.) adj. Care susține ceva, care poartă ceva; susținător. ✧ *Forță p.* = portanță.

PORTÁNȚĂ (< fr.) s.f. Forță care asigură sustentația unui corp cufundat într-un fluid și aflat în mișcare față de acesta; forță portantă. La avion, p. este perpendiculară pe direcția de deplasare și este situată în planul de simetrie al acestuia.

PORTÁR (< *poartă*) s.m. **1.** Persoană care are sarcina de a păzi intrarea unui edificiu public sau particular. **2.** (SPORT) Jucător care apără spațiul porții unei echipe (în fotbal, handbal, hochei, polo etc.). **3.** (În Ev. Med., în Moldova și Țara Românească) Dregător însărcinat cu paza Curții domnești; începând de la sfârșitul sec. 15, în Moldova se numea *ușar*. În Țara Românească, în sec. 16, **p.** s-a ocupat și cu hotărniciile și cu primirea solilor străini. ✧ *P. de Suceava* (sau *al Sucevei*) = mare dregător însărcinat cu apărarea capitalei și a Curții domnești moldovene, iar începând de la jumătatea sec. 16 și cu comanda întregii oștiri, ca *hatman*.

PORTÁRMĂ s.f. Purtare, deținere a unei arme de foc.

PORT ARTHUR 1. V. **Lüshun.** 2. **Bătălia de la ~,** una dintre bătăliile Războiului Ruso-Japonez (1904–1905). A început prin torpilarea a trei vase rusești de către japonezi în rada portului **P.A.** (febr. 1904) și s-a sfârșit cu căderea orașului, după un lung asediu.

PORTATÍV, -Ă adj., s.n. **1.** Adj. Care se poartă, se transportă ușor; portabil. ✧ *Dicționar p.* = dicționar de format mic, care poate fi consultat și mânuit cu ușurință. *(Aparat de) radio p.* = aparat de radio cu tranzistori, de dimensiuni reduse, care poate fi purtat și ascultat peste tot. **2.** S.n. (MUZ.) Sistem de cinci linii orizontale, paralele și egal distanțate, pe care și între care se scriu notele muzicale.

PORT-AU-PRINCE, cap. statului Haiti, situată în SV ins. Hispaniola; 990,5 mii loc. (1999). Port. Ind. metalurgică, chimico-farmaceutică, ușoară, alim. Două universități. Institut tehnic. Muzeu național. Orașul a fost întemeiat în 1749 de francezi, sub numele de *L'Hôpital;* a devenit (1770) centrul ad-tiv al coloniei Saint-Domingue, iar în 1804 cap. statului independent Haiti.

PORTAVIÓN (< fr.) s.n. Navă de luptă cu tonaj mare (între 25 000 și 90 000 t), înzestrată cu o punte de decolare și de apuntare a avioanelor de luptă și cu cale speciale pentru transportul lor.

PORTAVÓCE (< it.) s.f. Megafon **(2).**

PÓRTĂ (< fr.) adj. *Venă p.* v. *venă.*

PORTĂRÉL s.m. Funcționar însărcinat cu executarea sentințelor judecătorești.

PORTBAGĂJ (< fr.) s.n. Loc rezervat depozitării unor colete sau a unor valize, dispus în anumite părți ale caroseriei unui vehicul.

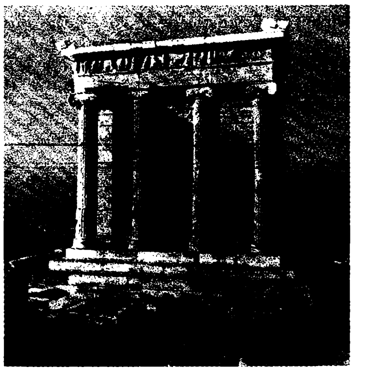

Portic

Port Louis. Stradă din oraş

PORTBAIONÉTĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv din piele, ataşat la centură, în care se fixează şi se poartă baioneta.

PORTBELO (PORTO BELLO, PUERTO BELLO), localit. în N statului Panamá, port la M. Caraibilor, la 32 km NE de Colón. Aşezarea a fost vizitată şi denumită de către C. Columb (1502). Oraşul, fundat în 1597, a devenit al treilea port al comerţului colonial spaniol şi punctul terminus nordic al drumului spaniol peste istmul Panamá. Atacat de Fr. Drake (1596). Aşezarea veche spaniolă şi fortificaţiile militare de la San Lorenzo, exemplu de arhitectură militară (sec. 17–18), au fost incluse (din 1980) în patrimoniul cultural universal.

PORT BLAIR, oraş în India, centrul ad-tiv al teritoriul unional autohton Andaman şi Nicobar, situat pe ţărmul SE al ins. Andaman de Sud; 100,1 mii loc. (2001).

PORTCHÉI s.n. Inel de metal pe care se ţin cheile; *p. ext.* toc de piele cu un inel în care se prind cheile.

PORTCUŢÍT s.n. Dispozitiv al unei maşini-unelte de aşchiere, care serveşte la fixarea în poziţie adecvată a cuţitelor, pentru prelucrarea pieselor.

PORT-DE-FRANCE v. **Nouméa.**

PORTDRAPÉL s.n., s.m. **1.** S.n. Toc din piele prins de o curea, care se poartă în bandulieră şi în care se fixează coada drapelului pentru a putea fi purtat mai uşor. **2.** S.m. Persoană care poartă drapelul. **3.** Fig. Persoană care este în fruntea unui curent, a unei mişcări; idee călăuzitoare.

PORTE-BÉBÉ (cuv. fr.) subst. Coşuleţ sau mic scăunel folosit pentru transportul bebeluşilor.

PORTE-BONHEUR (cuv. fr.) Obiect considerat ca aducător de noroc celui care îl poartă; talisman.

PORT ELIZABETH, oraş în Republica Africa de Sud, port la Oc. Indian; 303,4 mii loc. (1991). Constr. de maşini; ind. chimică, uşoară şi alim. Universitate. În 1799, englezii au construit aici fortul Frederick în jurul căruia s-a dezvoltat oraşul actual.

PORTER, Cole (1892–1964), compozitor american. Comedii muzicale („Sărută-mă, Kate") şi muzică de film („Născut pentru dans", „Înalta societate"). Compoziţii muzicale destinate spectacolelor de pe Broadway („Night and Day", „Begin to Begin").

PORTER, Edwin S. (1869–1941), regizor american de cinema. Pionier al filmului mut, a contribuit la definirea genului şi a primelor elemente de limbaj cinematografic („Fata bătrână", „Atentatul din tren", „Tess din ţinutul furtunilor").

PORTER, Sir George (1920–2002), chimist britanic. Contribuţii la studiul mecanismului reacţiilor fotochimice foarte rapide în fază gazoasă. Împreună cu R. Norrish, a elaborat (1950) metoda fotolizei prin impulsuri. Premiul Nobel pentru chimie (1967), împreună cu R. Norrish şi M. Eigen.

PORTER, Katherine Anne (1894–1980), prozatoare americană. Povestiri şi romane cu implicaţii psihologice, de mare intensitate dramatică („Calule alb! Călăreţule palid!", „Corabia nebunilor"). Eseuri („Zilele trecutului").

PORTER, Rodney Robert (1917–1985), biochimist britanic. Cercetări privind structura chimică a anticorpilor; a stabilit structura primară a gamaglobulinelor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1972), împreună cu G. Edelman.

Port Moresby. Vedere generală

PORTER, William Sidney v. **O. Henry.**

PORT-ÉTIENNE v. **Nouadhibou.**

PORT FLORENCE v. **Kisumu.**

PORT-GENTIL, oraş în partea de V a statului Gabon, la gura de vărsare a fl. Ogooué în Oc. Atlantic; 80,8 mii loc. (1993). Port petrolier.

PORTHAN, Henrik Gabriel (1739–1804), istoric şi etnograf finlandez. Studii istorice şi lingvistice fundamentale pentru mişcarea naţionalistă finlandeză. A deschis drumul cunoaşterii „Kalevalei" („Despre poezia finlandeză").

PORT HARCOURT, oraş în S Nigeriei, port în delta Nigerului, centrul ad-tiv al statului Rivers; 410 mii loc. (1996). Rafinărie de petrol. Ind. aluminiului, constr. de maşini. Două universităţi.

PORTHÁRT s.f. Geantă de piele, de postav etc. care se poartă atârnată de umăr cu o curea, fiind folosită pentru păstrarea hărţilor.

PORTÍC (< lat., fr.) s.n. **1.** Galerie exterioară, mărginită de o colonadă, formând intrarea monumentală a unui edificiu, sau plasată în jurul unor pieţe, grădini etc., servind ca loc de plimbare sau de adăpost. **2.** Instalaţie specială de gimnastică, alcătuită dintr-un cadru şi o serie de aparate agăţate de el, printre care: prăjina mobilă, prăjina fixă, inelele, frânghia, trapezul, scara de frânghie, iar pe stâlpii laterali scara oblică şi bara fixă.

PORTIÉRĂ (< fr.) s.f. Uşă cu geam la un automobil, la o trăsură închisă, la un vagon de tren.

PORTINARI, Beatrice (1266–1290), nobilă florentină. Soţia lui Simone de Bardi. L-a inspirat pe Dante în opera sa („Divina Comedie"), conducându-l în „Paradis".

PORTINARI, Candido (1903–1962), pictor brazilian. Picturi de şevalet în tonuri delicate („Purtătorii de cafea") şi vaste decoraţii murale de tendinţă expresionistă („Munca pământului", „Jocurile copiilor", „Cele patru elemente", toate la Ministerul Educaţiei din Rio de Janeiro; panourile „Războiul şi Pacea" oferite pentru O.N.U. de Brazilia).

PORTIŢA, canal în SE complexului Razim, între grindurile Coşna (NE) şi Chituc (SV), prin care se făcea schimbul de ape între L. Razim şi M. Neagră; închis în 1970. Cherhana. Complex turistic. Cunoscută şi sub numele *Gura Portiţei.*

PORTJARTIÉR s.n. Obiect de lenjerie feminină, confecţionat dintr-un material textil (elastic) de care sunt prinse jartierele.

PÓRTLAND (< fr.) s.n. *Ciment P.* v. *ciment.*

PORTLAND, oraş în NV S.U.A. (Oregon); 529,1 mii loc. (2000). Port fluvio-maritim. Metalurgia aluminiului. Şantier naval. Universităţi. Washington Park (41 ha). Grădină Zoologică. Podul de oţel Fremont (366 m).

PORTLANDIAN, ultimul etaj (vârstă) al Jurasicului, caracterizat prin faună de amoniţi, brahiopode, lamelibranhiate, gasteropode, corali, echinide. Sin. *Tithonic.*

PORT LOUIS, cap. statului Mauritius; 144,3 mii loc. (2000). Port la Oc. Indian (punct de escală între Europa şi Asia până la deschiderea Canalului Suez). Universitate. Citadelă (1838); catedrala romano-catolică Saint Louis (sec. 19) şi catedrala anglicană Saint James (sec. 19). Fundat în 1736 de guvernatorul francez Mahé de la Bourdonnais, care i-a atribuit numele lui Ludovic al XV-lea (Louis), a devenit (1810) centrul ad-tiv al coloniei britanice Mauritius, iar din 1968 cap. statului independent Mauritius.

PORT LYAUTEY v. **Kenitra.**

PORTMANTÓU (< fr.) s.n. Umeraş.

PORTMONÉU (< fr.) s.n. Portofel în care se ţin, de obicei, banii mărunţi; *p. ext.* portofel.

PORT MORESBY, cap. statului Papua-Noua Guinee, port la G. Papua al M. Coralilor; 254,1 mii loc. (2000). Universitate. Întemeiat după anul 1873 când zona a fost explorată de căpitanul englez John Moresby; cap. statului independent Papua-Noua Guinee din 1975.

PORT NATAL v. **Durban.**

PORTO^{1} (< fr.) s.n. Vin roşu, tare şi foarte dulce, produs în Portugalia.

PORTO^{2} (< it.) s.n. Taxă care se plăteşte pentru expedierea prin poştă a unei scrisori, a unui colet sau a unei sume de bani.

PORTO (OPORTO), oraş în NV Portugaliei pe fl. Douro, la 3,2 km de vărsarea sa în Oc. Atlantic; 263,1 mii loc. (2001). Unul dintre cele mai importante porturi ale ţării (din sec. 12). Constr. de automobile. Ind. cauciucului, electrotehnică, textilă, alim. (vinuri). Universitate. Monumente: catedrală (sec. 12–13), palatul episcopal (baroc), Turnu Clérigos (1735–1748) de 75 m înălţime, bazilica São Francisco (1410), în stil gotic. Stăpânit succesiv de romani (când se numea Portus Calle), suevi (sec. 5), vizigoţi (540–716) şi arabi (716–997), a fost eliberat în timpul Reconquistei. Din 1095 centrul comitatului Portugalia.

PÔRTO ALEGRE, oraş în SE Braziliei, centrul ad-tiv al statului Rio Grande do Sul, port la Oc. Atlantic; 1,3 mil. loc. (2002). Constr. navale. Ind. alim., textilă, de prelucr. a lemnului, petrolului şi cauciucului. Două universităţi. Fundat (1740) de emigranţi din Azore; la începutul sec. 19 aici s-au stabilit numeroşi emigranţi germani şi italieni.

PORTOCÁL s.m. Pom fructifer din fam. rutaceelor, originar din Asia, înalt de 2–4 m, cu frunze persistente, cu flori albe parfumate şi cu fructe sferice galben-roşietice, comestibile, bogate în vitamine şi săruri minerale *(Citrus aurantium).*

PORTOCALÍU, -IE s.n., adj. S.n., adj. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între roşu şi galben; este culoarea portocalei coapte; oranj.

PORTOFÉL (< fr.) s.n. Obiect din piele, din material plastic etc., în forma unor coperte cu mai multe despărţituri interioare, în care se păstrează bani, acte etc.

PORTOFINO, localit. în NV Italiei (Liguria), port la M. Ligurică, pe Riviera di Levante; 529 loc. (2001). Staţiune turistică balneară şi port de iahturi. Sporturi nautice. În apropiere, mănăstirea La Cervara (sec. 14) şi biserica San Giorgio cu relicvele Sf. Gheorghe aduse de cruciaţi din Orientul Apropiat.

PORTOFÓLIU (< it., ngr.) s.n. **1.** Funcţie, demnitate de ministru; departament ministerial. ✧ *Ministru fără p.* v. *ministru.* **2.** Ansamblul titlurilor financiare de tipuri

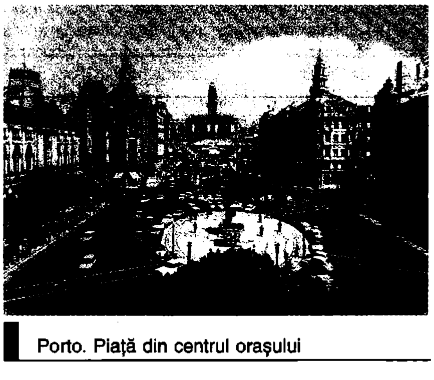

Porto. Piaţă din centrul oraşului

Port of Spain. Parlamentul

diferite (acţiuni, obligaţiuni etc.) achiziţionate de un investitor. 3. Totalitatea titlurilor contractate de o editură în vederea producţiei sale curente şi de perspectivă.

PORTO-FRÁNCO (PORTO-FRÁNC) (< it. {i}) s.n. Port, parte dintr-un port sau dintr-o reg. situată pe litoral, în care mărfurile nu sunt supuse taxelor vamale şi nici altor formalităţi fiscale.

PORT OF SPAIN, cap. statului Trinidad-Tobago, situată în NV ins. Trinidad; 49,1 mii loc. (2000). Port maritim. Rafinării de petrol; reparaţii navale. Ind. petrochimică, alim. Universitatea St. Augustine. Forturile San Andreas (1785–1787) şi George (1904); catedralele anglicană (1816) şi catolică (Sf. Treime, 1832, în stil gotic); clădirea Parlamentului (sec. 19). Întemeiat de coloniştii spanioli în 1560 pe vatra vechiului sat indian numit *Conquerabia*. Centrul ad-tiv al coloniei Trinidad (din 1797); reşed. ad-tivă a Federaţiei Indiilor de Vest (1958– 1962), a devenit cap. statului Trinidad-Tobago (1962).

PORTO-NOVO, cap. legislativă (sediul Parlamentului) a Republicii Benin, în extremitatea SE a ţării, într-o lagună; 218,2 mii loc. (1998). Port la Oc. Atlantic. Pr. centru cultural şi comercial al ţării. Muzeu Naţional. Catedrală catolică şi construcţii în stil portughez. Aşezare întemeiată, probabil, în anul 1600 de tribul ewe, devine mai târziu bază maritimă portugheză, în 1863 este inclusă în protectoratul francez Dahomey, iar în 1893 este declarată centrul ad-tiv al coloniei Dahomey; cap. Republicii Dahomey (1960) şi apoi (1975) a Republicii Benin.

PORTORICÁN, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a format şi care locuieşte în Puerto Rico; (la sg.) persoană care face parte din populaţia de bază a ins. Puerto Rico sau este originară de acolo (majoritatea descendenţi ai coloniştilor spanioli sau ai sclavilor negri). 2. Adj. Care aparţine ins. Puerto Rico sau portoricanilor, referitor la Puerto Rico sau la portoricani.

PORTO RICO v. **Puerto Rico.**

PÔRTO VELHO, oraş în partea central-vestică a Braziliei, centrul ad-tiv al statului Rondônia, port pe Rio Madeira; 347,8 mii loc. (2002).

PORTOVIEJO, oraş în V Ecuadorului Central, pe râul omonim, în apropierea coastei Oc. Pacific; 170,3 mii loc. (2001). Centru comercial agricol (cafea, cacao, bumbac, trestie de zahăr, lemn de balsa). Meşteşuguri (tăbăcărie, pălării de Panamá, coşuri). Univ. tehnică (1952). Episcopie (1871). Fundat (1535) de coloniştii spanioli, s-a mutat pe actualul amplasament (1628) din cauza atacurilor indienilor.

PORTRÉT (< fr.) s.n. **1.** Reprezetarea unei figuri umane în desen, pictură etc. ca subiect în sine. Un **p.** poate înfăţişa numai capul, bustul sau figura întreagă. ✧ *P. compoziţional* = **p.** prezentat într-un cadru oarecare (peisaj, interior etc.). **2.** (LIT.) Prezentare fizică şi/sau morală a unui personaj, întâlnită de obicei în speciile genului epic, cultivată însă şi ca specie literară (ex. „Caracterele" lui la Bruyère). **3.** *P.-robot* = desen al figurii unei persoane, de obicei un infractor, realizat pe baza relatărilor victimelor sau ale martorilor, în scopul identificării acesteia.

PORTRETÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** Pictor sau sculptor specializat în portrete **(1)**. **2.** Autor de portrete **(2)**; scriitor specializat în portrete.

PORTRETÍSTICĂ s.f. Gen al picturii şi al sculpturii, având ca obiect portretul **(1)**.

PORTRETIZÁ vb. I tranz. A realiza un portret **(2)**.

PORT-ROYAL, mănăstire de călugăriţe bernardine, la SV de Paris, întemeiată în 1204 de Matilde de Garlanda. Centrul *jansenismului* (1636–1705). Aici au lucrat savanţi ca B. Pascal, C. Lancelot ş.a., iar A. Arnauld şi P. Nicole au elaborat celebra „Logică de la Port-Royal" (1664).

PORT SAID (BŪR SA'ĪD), oraş în NE Egiptului, pe ţărmul M. Mediterane, la intrarea în Canalul Suez; 472,3 mii loc. (2000). Porto franco. Ind. chimică, uşoară şi alim. Rafinărie de petrol. Şantiere navale. Fundat (1859) de Compania Canalului Suez.

PORTSMOUTH 1. Oraş în S Marii Britanii, port la M. Mânecii; 186,4 mii loc. (2001). Bază navală militară. Constr. navale şi aeronautice. Staţiune balneară. Turism. Muzeul Marinei; Muzeul Ch. Dickens. Castelul Southsea (sec. 12); catedrală gotică (1100). Aici s-a încheiat, la 5 sept. 1905, în urma *Războiului Ruso-Japonez*, un tratat de pace prin care Rusia recunoştea Coreea ca sferă de influenţă a Japoniei şi îi ceda drepturile de arendă asupra pen. Liaodong cu Port Arthur, asupra căii ferate din Manciuria de S şi a Sahalinului de S. A suferit mari distrugeri în timpul bombardamentelor germane din al Doilea Război Mondial. **2.** Oraş în S.U.A. (Virginia), port la G. Chesapeake, unit prin două poduri cu oraşul Norfolk; 100,5 mii loc. (2000). Şantiere navale. Ind. chimică, electronică, textilă şi alim. Muzeu naval. Fortul Nelson (sec. 18). Biserica episcopală (1762); Monumental United Church (1772).

PORT STANLEY v. Stanley.

PORT SUDAN (BUR SUDAN), oraş în NE Sudanului, port la M. Roşie; 308,2 mii loc. (1993). Ind. de prelucr. a petrolului, textilă şi alim. Legat prin pipe-line de Khartoum.

PORT TALBOT, oraş în Marea Britanie (Ţara Galilor), port mineralier la G. Bristol; 37,6 mii loc. (1991). Centru siderurgic.

Porto-Novo. Sediul Ministerului Finanţelor

PORTŢIGARÉT (după fr. *porte-cigarettes*) s.n. **1.** Tabacheră. **2.** Tub mic de metal, de lemn, de celuloid etc. în care se fixează ţigara pentru a fi fumată.

PORTUÁR, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de port^3, care se referă la port, de port.

PORTUGALIA (Republica Portugheză), stat în Europa Occidentală, în V Pen. Iberice, cu largă ieşire la Oc. Atlantic; 92,3 mii km^2 (inclusiv Ins. *Azore* şi *Madeira*); 10,1 mil. loc. (2003). Limba oficială: portugheza. Religia: catolici (94%), protestanţi. Cap.: *Lisabona*. Oraşe pr.: Porto, Coímbra, Barreiro, Setúbal. În N *relief* deluros şi muntos (1991 m în Pico de Serra); în V câmpie litorală, iar în rest câmpiile fluviale Tejo, Minho şi Douro. Ins. sunt muntoase. *Climă* temperată atlantică. Expl. forestiere (în special stejar de plută). Resurse min.: wolfram, cărbune, cupru, uraniu, plumb, staniu, zinc, argint, pirite, sulf. Se cultivă grâu, porumb, secară, orz, ovăz şi cartofi; întinse culturi de viţă de vie (cu vinuri renumite de Porto şi Madeira), măslini, citrice, migdali; în ins. se mai cultivă bananieri, ananas, batate, ceai, trestie de zahăr. Se cresc ovine, porcine, caprine şi asini. Pescuit. Principalele ramuri ind. sunt: textilă, alim. (uleiuri comestibile, zahăr, conserve de peşte) şi de prelucr. a lemnului (în special plută). Mai există întreprinderi siderurgice, constr. de autoturisme (montaj) şi tractoare, de celuloză şi hârtie, de ciment, produse chimice, încălţ., confecţii, ceramică etc. Turism, staţiuni balneoclimaterice. Moneda: euro. – *Istoric.* Triburile iberice ale lusitanilor care populează terit. **P.** în Antic. sunt supuse de romani în sec. 2–1 î.Hr. Lusitania, prov. a Imp.

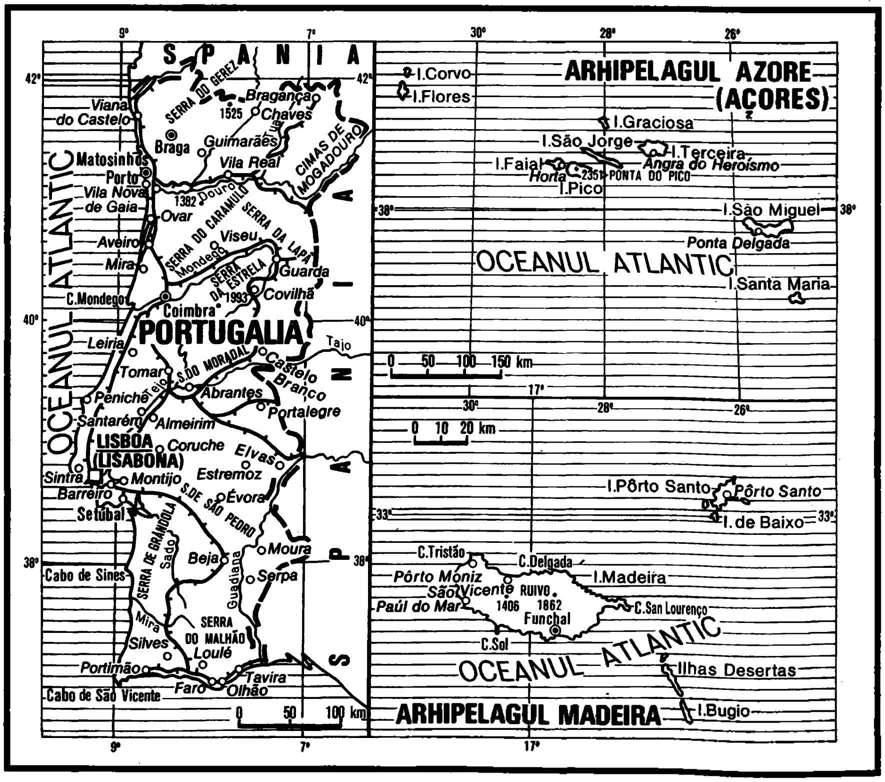

SPANIA
OCEANUL ATLANTIC
PORTUGALIA
LISBOA (LISABONA)
Viana do Castelo
Braga
Bragança
Chaves
Guimarães
Vila Real
Matosinhos
Porto
Vila Nova de Gaia
Ovar
Aveiro
Mira
Viseu
Guarda
Covilhã
C.Mondego
Coimbra
Leiria
Tomar
Abrantes
Castelo Branco
Portalegre
Peniche
Santarém
Almeirim
Coruche
Elvas
Estremoz
Sintra
Montijo
Barreiro
Setúbal
Évora
Moura
Beja
Serpa
Cabo de Sines
Silves
Loulé
Portimão
Faro
Olhão
Tavira
Cabo de São Vicente
SERRA DO GEREZ
CIMAS DE MOGADOURO
SERRA DO CARAMULO
SERRA DA LAPA
SERRA DA ESTRELA
S. DO MORADAL
S. DE SÃO PEDRO
SERRA DE GRANDOLA
SERRA DO MALHÃO
Douro
Tua
Mondego
Tejo
Tajo
Sado
Guadiana
Mira
1525
1382
1993
0 50 100 km
ARHIPELAGUL AZORE (AÇORES)
I.Corvo
I.Flores
I.Graciosa
I.São Jorge
I.Terceira
Angra do Heroísmo
I.Faial
Horta
2351 PONTA DO PICO
I.Pico
I.São Miguel
Ponta Delgada
OCEANUL ATLANTIC
I.Santa Maria
0 50 100 150 km
ARHIPELAGUL MADEIRA
0 10 20 km
I.Pôrto Santo
Pôrto Santo
I.de Baixo
C.Tristão
C.Delgada
I.Madeira
Pôrto Moniz
São Vicente
RUIVO
1406
1862
Paúl do Mar
Funchal
C.San Lourenço
C.Sol
OCEANUL ATLANTIC
Ilhas Desertas
I.Bugio
9°
7°
30°
28°
26°
17°
42°
40°
38°
33°

Port Said. Vedere generală

Roman, este cucerită în sec. 5 d.Hr. de triburile germanice ale suevilor, în sec. 6 de către vizigoți, intrând apoi, în anii 711–718, în stăpânirea arabilor. Din sec. 10 ținuturile cuprinse între râurile Minho și Douro sunt desemnate cu numele de *Terra Portucallis,* de la numele roman *Portus Calle* al orașului Porto. În timpul Reconquistei (sec. 9–13), pe terit. eliberat de sub dominația arabă ia ființă, în 1095, comitatul **P.**, vasal Regatului León, iar în 1139, Regatul independent portughez (oficial în 1143). În 1147 este recucerită Lisabona (care va înlocui Coímbra ca reședință regală), iar în 1249 prov. sudică Algarve, ultima aflată în stăpânire arabă. La încheierea Reconquistei sunt trasate hotarele cu Spania vecină (1267), **P.** fiind primul stat european care-și fixează definitiv frontierele, rămase neschimbate până astăzi. Dintre statele Europei, **P.** are una dintre cele mai omogene populații, o singură limbă și o unică religie, fiind lipsită de minorități etnice. În 1415 începe cucerirea primelor așezări de pe coasta nord-africană (Ceuta), apoi expansiunea pe litoralul Africii Occidentale (călătoriile organizate de Henric Navigatorul); Bartolomeo Díaz atinge Capul Bunei Speranțe, Vasco da Gama descoperă drumul maritim spre India, iar Pedro Alvarez Cabral debarcă în 1500 pe litoralul Braziliei. În sec. 15 și la începutul sec. 16, **P.** devine o mare putere maritimă, punând bazele unui vast imperiu colonial (ins. Capului Verde, Angola, Mozambic, Arabia de Sud, coasta occidentală a Indiei, pen. Malacca, Ceylon, Brazilia), apogeul expansiunii teritoriale și al înfloririi economice și culturale fiind atins în timpul domniei regelui Manuel I (1495–1521). La jumătatea sec. 16, **P.** pierde statutul de mare putere maritimă, cea mai mare parte a imperiului său colonial fiind cucerită, în sec. 17–18, de Olanda și Anglia. Între 1580 și 1640, **P.** este anexată de către Spania. Lentul și inexorabilul declin nu poate fi oprit nici de reformele în sprijinul absolutismului luminat din timpul regelui José I de Bragança (1750–1777), nici de introducerea monarhiei constituționale (1822). În 1822, Brazilia, cea mai importantă colonie a **P.**, își proclamă independența. Sec. 19 este marcat de antagonismul dintre liberali (republicani) și conservatori (regaliști), care răbufnește în frecvente războaie civile. La 5 oct. 1910, monarhia este abolită, iar **P.** se proclamă republică. Lovitura de stat militară din 28 mai 1926, inițiată de generalul António Óscar de Fragoso Carmona (președinte, 1926–1951), deschide calea dictaturii lui *António de Oliveira Salazar,* care impune, în 1933, o Constituție de tip fascisto-corporatist. Membru fondator al O.N.U. (1945) și al N.AT.O. (1949). La 25 apr. 1974, insurecția militară („revoluția garoafelor roșii") îi înlătură pe succesorii lui Salazar (președintele Américo Tomás și prim-min. Marcelo Caetano) și deschide calea reinstaurării democrației. Se prăbușește, astfel, fără vărsare de sânge, ultimul și cel mai vechi regim dictatorial al Europei Occidentale. Dreptul coloniilor portugheze la autodeterminare și suveranitate este recunoscut oficial la 19 iul. 1974, în anul următor dobândindu-și independența Guineea-Bissau, ins. Capului Verde, São Tomé și Príncipe, Mozambic și Angola. O relativă instabilitate politică, tensiuni și tentative de puciuri militare de stânga și dreapta, frecvente restructurări în lumea partidelor politice jalonează drumul **P.** spre o democrație pluralistă echilibrată, cale soldată cu admiterea țării, în 1986, în U.E. Reflex al progresului economic îl constituie organizarea, la Lisabona, în 1998, a Expoziției Universale, cu ocazia împlinirii a 500 de ani de la descoperirea de către Vasco da Gama a drumului spre India și inaugurarea, în NE cap., a Podului Vasco da Gama peste fl. Tago, cel mai lung din Europa (17 km, costuri 1 md. $). Alegerile parlamentare (17 oct. 1999) sunt câștigate de Partidul Socialist, care obține 113 din cele 230 de mandate ale Adunării Republicii și rămâne în continuare principalul partid al țării. Beneficiind de o fastă perioadă de creștere economică, António Guterres, care conduce guvernul din 1995, formează un nou cabinet. Retrocedând R.P. Chineze terit. Macao, la 20 dec. 2000, **P.** renunță la ultima posesiune a vastului său imperiu colonial de odinioară. Jorge Sampaio, candidatul socialist în alegerile prezidențiale, este reales la 14 ian. 2001 din primul tur de scrutin. Scrutinul parlamentar (17 mart. 2002) este câștigat de Partidul Social Democrat de opoziție, care formează la 6 apr. 2002 cu Partidul Popular un guvern de coaliție condus de liderul P.S.D. José Manuel Durão Barroso. Alegerile din 2006 sunt câștigate de reprezentantul P.S.D. Anibal Cavaco Silva. Republică parlamentară.

PORTUGHÉZ, -Ă (< it., fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Portugaliei. De religie creștină (catolici). **2.** (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, din familia romanică, grupul ibero-romanic. Cunoaște două etape de dezvoltare: arhaică (sec. 12–16) și nouă (după sec. 16). Cele mai vechi texte sunt un testament din 1193 și o scrisoare regală din 1211. Limba literară are la bază dialectul din centrul și sudul țării. Vocalele nazale sunt notate cu tildă; ç și j au valoarea din franceză. Alfabet latin. Este limbă de stat în Portugalia, Brazilia, Angola, Mozambic, Capul Verde, Guineea-Bissau.

PORTULACA (< lat.) s.f. Plantă decorativă, erbacee, anuală, de 10–15 cm înălțime, cu frunze înguste, cărnoase, cu flori mari, viu colorate, simple sau bătute; floare de piatră.

PORTULÁN (< fr.) s.n. **1.** Hartă folosită în navigație, în sec. 13–16, pe care se reprezentau amănunțit țărmurile mărilor. **2.** Publicație-ghid destinată navigatorilor, care cuprinde date despre istoria, geografia, situația politică și economică ale unei reg. sau ale unui port, cât și indicații privind zone periculoase, faruri, semnalizări, geamanduri etc.

PORTUMNUS (în mitologia romană), zeul ocrotitor al porturilor maritime și fluviale. I se consacrau serbări anuale (Portumnalia), oficiate de un colegiu de preoți.

PORT-VILA (VILA), cap. statului Vanuatu, port la Oc. Pacific; 33,7 mii loc. (1999). Ind. mat. de constr. și alim. Universitate.

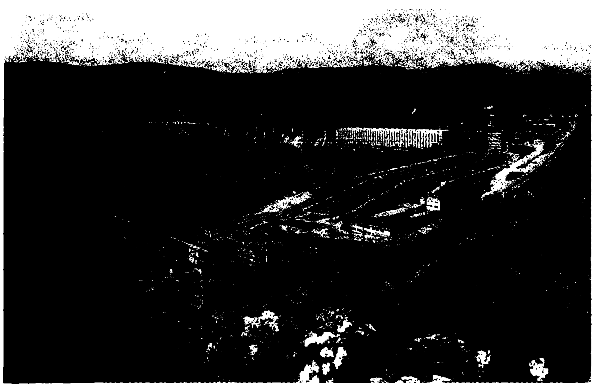

Porțile de Fier I
Nodul hidroenergetic
și de navigație

PORTVIZÍT (< fr.) s.n. Portofel în care se păstrează cărți de vizită, bani, acte etc.

PORȚELÁN (< germ.) s.n. Material ceramic vitrifiat, translucid, alb, glazurat, obținut prin arderea la temperaturi de 1 250–1 450°C a unui amestec de caolin, feldspat și cuarț, la care se adaugă steatit, corindon etc. pentru a-i conferi proprietăți speciale; este folosit la confecționarea izolatoarelor electrice, a vaselor de laborator, de uz casnic etc. Din **p.** se execută variate obiecte de artă, putând fi modelat și colorat prin smălțuire, pictare etc. Obținut pentru prima oară în sec. 8 în China, iar în Europa în 1709 de J.F. Böttger și E.W. von Tschirnhaus.

PÓRȚIE (PORȚIÚNE) (< lat., fr., germ.) s.f. **1.** Cantitate determinată dintr-un material, destinată a fi utilizată într-un interval de timp determinat; *spec.* cantitate de mâncare servită cuiva. **2.** (În forma *porțiune*) Parte dintr-un tot (divizat); bucată, fragment, fracțiune.

PORȚILE DE FIER, denumirea (în sens restrâns) sub care este cunoscut sectorul inferior al defileului Dunării, cuprins între localit. Vârciorova și Gura Văii, lung de 9 km. Înainte de construirea barajului și crearea lacului de acumulare **P. de F.**, în acest sector, navigația se efectua în condiții dificile. În perioada sept. 1964–sept. 1971, România, în colaborare cu Iugoslavia, a construit în această zonă nodul hidroenergetic și de navigație **P. de F. I.** Barajul, cu o lungime de 868 m și o înălțime de 60,40 m, a permis ridicarea nivelului apelor Dunării cu c. 33 m și crearea în spatele acestui baraj a unui lac de 130 km lungime; navigația s-a îmbunătățit și datorită celor două ecluze (fiecare din ele având 310 m lungime. Cele două hidrocentrale (din România și Serbia), au intrat în funcțiune în 1971. În timpul săpăturilor efectuate pentru construirea complexului hidroenergetic au fost scoase la iveală vestigiile unor așezări și culturi din Paleolitic (săpăligi din corn de cerb), din Epoca mijlocie a Bronzului (vase ceramice aparținând Culturii Vatina), din perioadele dacică și romană târzii ș.a. Într-o accepțiune mai largă, denumirea *Defileul Dunării de la Porțile de Fier,* este utilizată pentru întregul sector de vale care străbate Carpații, despărțind m-ții Banatului de capătul sud-vestic al Carpaților, aflat pe terit. Serbiei. Acest sector, cunoscut și sub numele de clisură, este alcătuit dintr-o succesiune de mici defilee, separate de bazinete depresionare. Flora este bogată și variată, cu numeroase elemente sudice, unele foarte rare în România, câteva endemite proprii acestui defileu (*Prangos carinata, Tulipa hungarica* spp. *undulatifolia, Stipa danubialis* ș.a.). Parcul natural **P. de F.** cuprinde defileul Dunării de la confluența acesteia cu Nera, partea sudică a m-ților Banatului și Mehedinți și un sector din pod. Mehedinți.

PORȚILE DE FIER II v. **Gogoșu (2).**

PORÚMB (lat. *palumbus*) s.m., adj. **1.** S.m. Plantă anuală din fam. poacee, originară din America Centrală, unde era cultivată cu 2 000 de ani î.Hr. În România a fost adus în sec. 17. Are tulpini înalte până la 3 m, frunze mari, liniare, inflorescența masculă un panicul terminal, iar inflorescența femelă un spic cu axul îngroșat, la subțioara unei frunze *(Zea mays)*; (reg.) păpușoi, cucuruz, mălai. Multiple utilizări în alimentația omului, ca furaj pentru animale și ca materie primă în ind. alcoolului, a uleiurilor etc. Boabele de **p.** conțin substanțe proteice, vitamine, amidon, grăsimi etc.; frunzele și tulpinile în stare verde au o valoare nutritivă ridicată, fiind folosite ca nutreț. Mătasea de **p.** (stilurile și stigmatele gineceelor) are utilizare în medicina umană și veterinară. Făina de **p.** (mălaiul) acționează ca antiinflamator, calmant, energizant etc. ✦ Știuletele împreună cu boabele de pe el; boabele desprinse de pe știulete. **2.** Adj. De culoare cenușie-sură.

PORUMB, Marius (n. 1943, Grozești-Lăpușna), istoric de artă român. M. coresp. al Acad. (1993). Director (din 1992) al Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj; a coordonat și organizat Muzeul de Artă Veche Românească al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Cluj („Icoane din Maramureș", „Studii de istoria artei", „Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII–XVIII").

Porumbel

PORUMBÁC, -Ă adj. (Despre păsări, în special despre găini) Cu penele cu dungi transversale de culoare închisă, alternând cu dungi de culoare cenuşie sau albă; pestriţ **(1)**.

PORUMBACU DE JOS, com. în jud. Sibiu, situată în V depr. Făgăraş; 3 121 loc. (2008). Expl. de calcar.

PORUMBÁR¹ s.n. **1.** Coteţ de porumbei; hulubărie. **2.** Construcţie simplă, din nuiele sau din şipci, în care se depozitează, pentru uscare şi păstrare, ştiuleţi de porumb.

PORUMBÁR² s.m. Arbust din fam. rozaceelor, cu ramuri spinoase, cu flori albe şi cu fructe negre-vinete, astringente *(Prunus spinosa)*. Florile au proprietăţi diuretice.

PORUMBÉL (< *porumb*) s.m. Pasăre din familia columbidelor, cu cioc scurt, de talie mijlocie şi cu penajul diferit colorat. Trăiesc în perechi; puii sunt hrăniţi cu un lichid lăptos, secretat de guşa părinţilor. Cele mai cunoscute specii sunt: *p. de stâncă (Columba livia)*, strămoşul p. de casă; *p. de scorbură (Columba oenas)*, *p. mare* sau *gulerat (Columba palumbus)*. ✧ *P. de casă* = specie domestică de porumbel *(Columba livia domestica)*; hulub. Există un număr foarte variat de rase: de carne, de zbor, de ornament.

PORUMBENI, com. în jud. Harghita; 1 794 loc. (2008).

PORUMBENII MARI, sat în com. Mugeni, jud. Harghita, în apropierea căruia au fost descoperite vestigiile unei aşezări hallstattiene şi ale unei cetăţi dacice (sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.).

PORUMBESCU, Ciprian (1853–1883, n. Şipotele Sucevei, azi Ciprian Porumbescu, jud. Suceava). Creaţie inspirată de folclorul românesc, romanţă şi opereta austriacă, integrate într-o gândire unitară. Popularitate adusă de melodicitate, accesibilitate şi de caracterul popular. Opereta „Crai Nou", muzică simfonică, de cameră („Balada pentru vioară şi pian"), lucrări corale, muzică religioasă, cântece patriotice („Colecţiune de cântece sociale pentru studenţii români"), printre care „Imnul Unirii - Pe-al nostru steag", „Cântecul tricolorului". Dirijor a numeroase coruri.

PORUMBESCU, Nicolae (n. 1919, Bucureşti), arhitect român. Reprezentant al funcţionalismului şi urbanismului contemporan. Căutări personale în plastica arhitecturală (locuinţe în complexul Titan-Bucureşti, la Suceava şi Botoşani, Circul de Stat – Bucureşti, Hotelul Sportului – Poiana Braşov, Casele de cultură şi sediile politico-administrative din Suceava şi Botoşani, în colab.).

PORUMBEŞTI, com. în jud. Satu Mare; 2 578 loc. (2008).

Ciprian Porumbescu

PORUMBÍŢĂ s.f. Femela porumbelului **(1)**; hulubiţă.

PORÚNCĂ (< *porunci*) s.f. Dispoziţie dată cu autoritate; ordin, comandă. ✧ *Cele zece porunci* v. *decalogul*. ✦ (Pop., cu valoare de imperativ) Porunceşte! porunciţi! la ordin!

PORUNCÍ (< sl.) vb. IV tranz. A dispune cu autoritate să se facă un anumit lucru; a da poruncă, a ordona. ✦ Intranz. A fi stăpân, a avea putere de stăpân, a domni, a conduce.

POSÁC, -Ă adj. Prost dispus, fără chef, ursuz, morocănos; necomunicativ, nesociabil.

POSADA 1. Loc neidentificat, probabil în Ţara Loviştei, pe valea Oltului, unde, între 9 şi 12 nov. 1330, oastea Ţării Româneşti, comandată de Basarab I, a înfrânt pe cea a regelui ungur Carol I Robert de Anjou, consolidând independenţa Ţării Româneşti. **2.** Localit. în jud. Prahova, subordonată ad-tiv oraşului Comarnic, pe râul Prahova. Muzeu cinegetic (înfiinţat în 1996).

POSADAS, oraş în NE Argentinei, la graniţa cu Uruguay, port pe fl. Paraná; 210,7 mii loc. (1991). Piaţă agricolă (cereale, bumbac, tutun ş.a.). Fundat în 1865.

POSÁDĂ (< scr.) s.f. (Înv. şi pop.) **1.** Trecătoare în munţi. ✦ Loc întărit în mod natural. ✦ Loc (în pădure) curăţat de arbori şi pregătit pentru a fi cultivat. ✦ Loc de popas pentru călători. **2.** (În Ev. Med., la români) Obligaţie a ţăranilor dependenţi de a face de strajă în preajma trecătorilor din munţi.

POSEA, Grigore (n. 1928, Nehoiu), geograf român. Contribuţii la geomorfologia aplicată şi la studiul complex al câmpiilor („Geomorfologia României", „Ţara Lăpuşului", „Enciclopedia geografică a României", în colab.).

POSEDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A avea ceva în posesiune, în stăpânire; a deţine, a dispune de ceva. **2.** (La pasiv) A fi dominat de...; a fi stăpânit, subjugat de... **3.** A avea anumite însuşiri. **4.** A cunoaşte, a şti bine o limbă străină, o disciplină ştiinţifică etc.

POSEDÁT, -Ă (< *poseda*) adj., s.m. şi f. (Persoană) care este dominată, subjugată, stăpânită de obsesii, de cineva sau de ceva; *p. ext.* nebun. ✦ (În credinţele populare) (Persoană) dominată de diavol, care şi-a pierdut integritatea facultăţilor mintale din cauza unor forţe supranaturale.

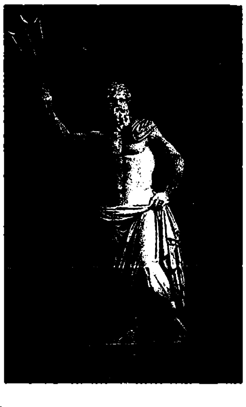

Poseidon

POSEIDON (în mitoligia greacă), zeul mării, fiul titanului Cronos şi al Rheei. Fratele lui Zeus şi soţul Amfitritei. Patronul nimfelor. Semnul său simbolic este tridentul; reprezentat uneori ca un taur, alegorie a mării furioase. La romani îi corespunde *Neptun*.

POSEIDONIOS din Apamea (c. 135–51 î.Hr.), filozof şi erudit grec. Discipol al lui Panaitios; din scrierile sale s-au păstrat fragmente. Filozofia sa, de un stoicism platonizant, explică pasiunile prin adaptarea psihologiei tripartite a lui Platon, ca mişcări naturale având originea în facultăţile neraţionale ale sufletului.

POSEN v. **Poznań.**

POSESCU, Alexandru (1903–1990, n. Botoşani), filozof român. Contribuţii la problema fundamentelor ştiinţifice („Încercare asupra datelor ultime ale materiei", „Logica ştiinţei: I. Epistemologie").

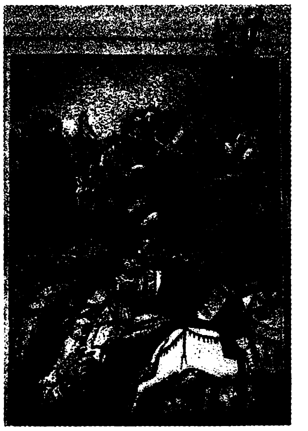

Scenă din bătălia de la Posada
(miniatură din „Cronica pictată de la Viena")

POSESIÚNE (POSÉSIE) (< lat., fr.) s.f. **1.** (DR.) Stăpânire de fapt a unui lucru. **2.** Colonie² **(2)**.

POSESÍV, -Ă (< lat., fr.) adj. **1.** (GRAM.; despre pronume, adjective, articole) Care exprimă sau cu ajutorul căruia se exprimă un raport de posesiune, de dependenţă, de apartenenţă. **2.** Autoritar.

POSESÓR, -OÁRE (< lat., fr.) s.m. şi f. **1.** Persoană care are în posesiune un lucru. **2.** Persoană care are o însuşire, o caracteristică.

POSEŞTI, com. în jud. Prahova, situată în Subcarpaţii Buzăului; 4 096 loc. (2008).

POSEUR (cuv. fr.) s.m. Persoană înfumurată, afectată, care îşi compune o atitudine studiată pentru a epata.

POSÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi subst.) Care se poate întâmpla sau realiza, care este cu putinţă; care este permis să se facă.

POSIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi posibil; ceea ce este cu putinţă şi poate deveni realitate. **2.** (FILOZ.) *P. metafizică* (sau *absolută*) = capacitate a unei fiinţe, a unei esenţe, a unui lucru etc. de a fi întrucât nu sunt contradictorii. *P. fizică* (sau *de fapt*) = p. bazată pe existenţa condiţiilor, susceptibilă să producă lucrul considerat, dar nu şi pe existenţa mijloacelor necesare pentru producerea acelui lucru. **3.** Putinţă, modalitate, putere. ✦ (La pl.) Calităţi, însuşiri şi stare potenţială.

POSLÚŞNIC (< sl.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire dată slujitorilor boiereşti şi mănăstireşti scutiţi de dări.

POSOLOGÍE (POZOLOGÍE) (< fr.; {s} gr. *posoni* „cât?" + *logos* „studiu") s.f. Parte a terapeuticii care se ocupă cu indicaţiile referitoare la dozele şi la modul în care trebuie administrate medicamentele. ✦ Cantitatea totală a unui medicament în funcţie de greutate, vârstă, starea bolii şi a bolnavului, reacţii adverse etc.

POSOMORÁT, -Ă (< *posomorî*) adj. **1.** Prost dispus, trist; mohorât, încruntat, posac. **2.** Lipsit de lumină, întunecat; *p. ext.* sumbru, dezolant.

POSOMORÎ vb. IV **1.** Refl. A i se întuneca cuiva faţa, a se întrista. ✦ A se încrunta. **2.** Refl. Fig. (Despre cer) A se înnora; *p. ext.* (despre vreme) a deveni închisă, a se mohorî. **3.** Tranz. Fig. A înnegura, a întuneca, a întrista.

POSPÁI (< ngr., bg., scr.) s.n. Pulbere fină de făină, care acoperă de obicei obiectele şi pereţii morilor cu un strat subţire; *p. ext.* pulbere fină care se depune pe ceva. ✦ Fig. Spoială, aparenţă, superficialitate (în ceea ce face cineva).

POST¹- (< fr.; {s} lat. *post* „după") Element de compunere cu sensul „după", „ulterior", care serveşte la formarea unor substantive, a unor adjective şi a unor verbe.

POST² (< fr.) s.n. **1.** Funcţie, slujbă. ✧ *Post-cheie* = funcţie foarte importantă. ✧ Loc. *La post* (sau *la postul meu, tău* etc.) = la locul de muncă pentru îndeplinirea obligaţiilor. **2.** Loc în care stă de pază un planton, o santinelă sau o subunitate militară; *p. ext.* formaţia militară respectivă. ✦ Loc amenajat în scopul executării unei misiuni (*p. de observare, p. de comandă* etc.). ✦ Unitate de poliție sau de jandarmi care menține ordinea într-o comună rurală; localul în care funcționează o astfel de unitate. ✦ Loc în care stă un agent de circulație. **3.** (TEHN.) Instalație fixă sau mobilă dotată cu utilajele sau aparatele necesare efectuării unei anumite operații tehnice. ✧ *P. de transformare* = instalație electrică care efectuează coborârea tensiunii electrice alternative până la valoarea necesară alimentării rețelei electrice de distribuție a energiei la consumatori. *P. telefonic* = instalație care cuprinde un microfon, un receptor telefonic și organe de apel. *P. hidrometric* = punct în care se efectuează observații și măsurări hidrologice (variația nivelului, debitul etc.) pe un râu, lac sau pe mare. *P.* (sau *punct*) *sanitar* v. *sanitar*.

POST^3 (< sl.) s.n. (REL.) Formă de manifestare a cultului în plan fiziologic, mai ales alimentar, ca abținere, având drept scop principal intrarea credinciosului în comuniune cu divinitatea. În zilele de **p.** le sunt interzise credincioșilor petrecerile, nunțile etc. **P.** este practicat în multe religii, ca ritual de purificare în vederea inițierii (*p. inițiatic*) sau a întâmpinării unor mari sărbători, ca interdicție specială, în anumite zile sau perioade ale anului, a unor alimente sau băuturi ori ca asceză, de către anumiți călugări și sihaștri. Abținerea totală de la mâncare și băutură (*p. negru*) presupune condiții speciale și are caracter expiator. *Postul mare* = păresimi. ✧ Loc. *De post* = **a)** pregătit numai din alimente îngăduite de biserică pentru perioadele de post; **b)** (despre perioade de timp) în care se postește. ✦ Fig. Perioadă de timp în care se rabdă de foame.

POSTÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) așeza, a (se) instala, a (se) plasa într-un anumit loc pentru a supraveghea sau a pândi ceva.

POSTAMÉNT (< germ.) s.n. Placă sau suport așezat pe sol sau pe o fundație de beton, folosită ca bază de susținere și de fixare. ✦ Soclu.

POSTAPRÍNDERE s.f. Aprindere întârziată a combustibilului în cilindrii unui motor cu ardere internă, provocată de apariția incidentală a unor puncte subîncălzite din interiorul cilindrului.

POSTÁTĂ (< sl.) s.f. Porțiune de pământ cultivată pe care lucrează unul sau mai mulți muncitori într-un anumit timp. ✦ Porțiune dintr-o pădure de unde se taie copacii. ✦ Strat de legume sau de flori. ✦ Bucată de drum, distanță.

POSTÁV (< sl.) s.n. **1.** Țesătură compactă de lână, întrebuințată pentru uniforme militare, pături etc. **2.** (La pl.) Diferite feluri de postav **(1)** sau confecții de postav.

POSTÁVARU, masiv muntos în SV Carpaților Orientali, între văile Ghimbășel și Timiș. Încadrează spre S depr. Bârsei. Alt. max.: 1 802 m (vf. Postăvaru). Bază turistică și a sporturilor de iarnă. Releu de televiziune. Cunoscut și sub denumirea de *Cristianu Mare*.

POSTĂVĂRÍE s.f. Fabrică, atelier sau prăvălie de postavuri.

POSTBÉLIC, -Ă (< *post*^{1}- + *belic* „de război") adj. De după război, care aparține sau care se referă la această perioadă (îndeosebi după al Doilea Război Mondial).

POSTCÁLCUL s.n. 1. (CONT.) Postcalculație. **2.** Denumire a secției, a serviciului sau a biroului din cadrul contabilității unei întreprinderi sau instituții, care se ocupă cu înregistrarea cheltuielilor efectuate și cu calcularea prețului de cost efectiv.

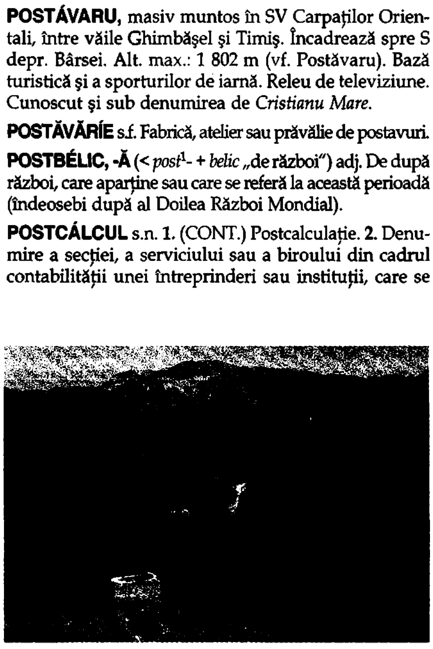

Postăvaru

POSTCALCULÁȚIE (< fr.) s.f. (CONT.) Calculare a prețului de cost efectiv pe baza datelor concrete privind cheltuielile făcute; postcalcul.

POSTDATÁ (< fr.) vb. I tranz. A data un act, o scrisoare etc. cu o dată posterioară celei când au fost întocmite.

POSTDILUVIÁN, -Ă (< fr.; {s} *post*^{1}- + lat. *diluvium* „potop") adj. De după potop, care s-a petrecut după presupusul potop biblic.

POSTÉLNIC (< sl.) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dregător de curte, membru al sfatului domnesc, care avea în grijă odaia de culcare a domnului și care, mai târziu, pregătea audiențele la domn. În Țara Românească i se mai spunea și *stratornic*.

PÓSTER (< engl.) s.n. Afiș (de cele mai multe ori conținând tabele, grafice, reproduceri de imagini, fotografii), folosit fie la susținerea unor comunicări științifice ori ca material didactic, fie la susținerea unor comunicări științifice ori pentru prezentarea unor produse sau decorarea unor spații interioare.

POSTERIÓR, -OÁRĂ (< lat., fr.) adj. **1.** Care urmează, care se petrece după cineva sau ceva; ulterior. ✦ (Adverbial) Mai târziu. **2.** Care este plasat înapoi; de dindărăt. ✦ (LINGV.; despre sunete) Al cărui punct de articulație este situat în partea dinapoi a cavității bucale.

POSTERITÁTE (< fr., lat.) Generațiile viitoare, urmași.

POST-FACTUM (loc. lat.) După săvârșirea unui fapt; după ce a avut loc acesta.

POSTFÁȚĂ s.f. Text cu caracter explicativ adresat cititorilor, plasat la sfârșitul unei cărți.

POSTGLACIÁR, -Ă (< fr.) adj. Care a urmat epocii glaciare cuaternare; sin. *Holocen*.

POSTÍ (< sl.) vb. IV intranz. **1.** A respecta posturile religioase; a ține post^3. **2.** A răbda de foame. ✦ Fig. A se abține, a se opri de la ceva.

POSTICUM v. **Opistodom.**

POSTINDUSTRIÁL, -Ă (< fr.) adj. *Societate* ~ = societatea prezentă, caracterizată prin predominarea sectoarelor terțiare. Termen popularizat de D. Bell în lucrarea „Spre societatea postindustrială".

POSTLICEÁL, -Ă adj. Care urmează după absolvirea liceului; pe care îl urmează cei care au absolvit liceul.

POSTLÚDIU (< germ.; {s} *post*^{1}- + lat. *ludus* „joc") s.n. Episod final al unei compoziții muzicale, care evocă teme din cuprinsul ei.

POSTMARXÍSM, gândirea marxistă reformulată în lumina dezvoltărilor teoretice și sociale recente; pe de o parte, se afirmă noi mișcări de protest social (feministe, ecologice, etnice, naționale, ale minorităților sexuale), pe de altă parte, sunt abandonate tezele marxismului clasic.

POSTMERIDIÁN, -Ă (< fr.) adj. De după-amiază.

POSTMODERNÍSM (< fr.) s.n. Termen folosit într-un sens foarte larg (și adesea confuz) pentru a desemna o categorie amplă de fenomene culturale și a indica o îndepărtare, inițiată în jurul lui 1960, de cultura elitistă a modernismului, în direcția unei abordări eclectice și populiste. Termenul a fost folosit prima oară de spaniolul Federico de Onis în 1934, apoi de A. Toynbee, în 1938. În uzul comun, termenul a intrat abia în anii '70, devenind un termen-cheie în controversele provocate de evoluția artei contemporane: el poate defini atât un stil (ex. roman, film sau pictură postmoderne), cât și o perioadă (epoca postmodernă). Arta pop, minimalismul, conceptualismul, feminismul au fost incluse de unii critici în **p.**, la fel ca și noul roman, teatrul absurdului, teatrul total, happening-ul etc. În literatura română este ilustrat în mod concludent de generația '80. V. și *poststructuralism*.

POST-MÓRTEM (loc. lat.) adv. (Și adjectival; în legătură cu o distincție sau promovare acordată cuiva) După moarte.

POSTNATÁL adj. Care are loc în perioada imediat următoare nașterii (ex. mortalitate **p.**, concediu **p.**).

POSTNIKOVA, Viktoria Valentinovna (n. 1944), pianistă rusă. Soția dirijorului Ghenadi Nikolaevici Rojdestvenski. Repertoriu clasic (Bach, Scarlatti, Liszt, Mendelssohn, Brahms, Rahmaninov) și din sec. 20 (Busoni, Ives, Britten, Șostakovici, Schnittke). Înregistrări pentru Decca (concerte de Ceaikovski, Busoni etc.) și Melodia. Activitate camerală.

POSTNOMINÁL, -Ă s.n., adj. (LINGV.) (Cuvânt) derivat dintr-o formă nominală.

POSTOJNA, peșteră în V Sloveniei; 21 km lungime. Cea mai mare sală are 3 000 m^2 și poate adăposti 10 mii de persoane. Iluminată electric.

POSTOLACHE, Tudorel T. (n. 1932, Focșani), economist român. Acad. (1990). Lucrări de epistemologie economică, de analiză comparativă a economiilor naționale contemporane („Ciclurile lungi și perspectivele economiei mondiale în viitorul sfert de secol", „Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România").

POSTOPERATÓRIU, -IE (< fr.) adj. Care apare în urma unei intervenții chirurgicale.

POSTPALATÁL, -Ă (< fr.) adj. (LINGV., despre sunete) Articulat în partea posterioară a vălului palatului.

POST-PÁRTUM (loc. lat. „după naștere") subst., adj. **1.** Subst. Perioadă care urmează imediat după naștere; lăuzie **2.** Adj. (Despre o boală) Care apare după naștere (ex. infecție **p.-p.**).

POSTPAȘOPTÍST, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Persoană) din generația de după Revoluția de la 1848 din Țările Române. **2.** Adj. Care aparține perioadei de după Revoluția de la 1848 din Țările Române, distingându-se prin unele trăsături specifice de perioada pașoptistă (ex. literatura *p.*); privitor la această perioadă.

POSTPÚNERE s.f. (LINGV.) Encliză.

POSTPÚS, -Ă adj. (LINGV.); (despre anumite părți de vorbire) Plasat după cuvântul pe care îl determină (ex. *articol p.*); enclitic.

POST-RESTÁNT (< fr. *poste* „poștă" + *restante* „care rămâne") s.n. Serviciu special care păstrează corespondența la poștă pentru a fi ridicată de către destinatar; *p. ext.* indicație menționată pe plic pentru acest fel de corespondență.

POSTREVOLUȚIONÁR, -Ă adj. Care urmează după o revoluție.

POST-SCRÍPTUM (loc. lat. „după scris") s.m. Completare adăugată la sfârșitul unei scrisori, după semnătură (abreviat *P.S.*).

POSTSINCRONIZÁRE (< fr.) s.f. (CINEMAT.) Înregistrare în studio a dialogurilor, muzicii și zgomotelor unui film, în funcție de ritmul imaginilor.

POSTSTRUCTURALÍSM (< fr.) s.n. Mișcare în teoria literară, filozofie și științele sociale, apărută la sfârșitul anilor '70, cuprinzând o varietate de reacții la *structuralism* și având drept exponenți de marcă pe J.-Fr. Lyotard, R. Barthes, J. Derrida, Julia Kristeva, J. Lacan, M. Foucault. Există și o versiune americană dezvoltată de R. Rorty. Socotit adesea specie a *postmodernismului*, **p.** are și caracteristicile acestuia: antitradițional, antimetafizic, antiideologic.

POSTTÓNIC, -Ă adj. (LINGV.; despre silabe sau despre sunete) Care urmează silabei tonice sau unui sunet accentuat.

POSTTRAUMÁTIC, -Ă adj. Care survine ca o consecință a unui traumatism.

POSTULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A da unei afirmații caracter de postulat. **2.** A solicita, a cere cu stăruință.

POSTULÁT (< lat., fr.) s.n. (LOG.) Enunț considerat ca prim în cadrul unui sistem deductiv. Spre deosebire de axiome, **p.** este doar presupus indemonstrabil, fiind luat ca o cerință în vederea întemeierii altor enunțuri. ✦ (În limbajul curent) Axiomă, premisă. ✦ (MAT.)

Principiu recunoscut ca adevărat, de la care se pleacă într-o demonstrație (ex. **p.** lui Euclid).

POSTÚM, -Ă (< lat., fr.) adj. **1.** Care se întâmplă după moartea cuiva. ✦ (Și subst.) (Lucrare, manuscris) dat publicității după moartea autorului. **2.** (DR.; despre copii) Născut după moartea tatălui.

POSTUNIVERSITÁR, -Ă (< *post*¹- + *universitar*) adj. Care are loc după absolvirea studiilor superioare (ex. curs **p.**, studii **p.**).

POSTÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Situație în care se află cineva la un moment dat. **2.** Ținută, poziție în care se află un corp la un moment dat.

POSTVERBÁL (< fr.) s.n. Substantiv format de la un verb prin derivare regresivă.

POȘ s.n. Poștă².

POȘAGA, com. în jud. Alba, pe râul Arieș; 1 272 loc. (2008). Atestată documentar în 1365. Expl. de calcare. Muzeu etnografic. Schitul Izvorul **P.** În arealul com. **P.** există rezervația Șesul Craiului-Scărița-Belioara și rezervația Cheile Poșegii.

POȘÉTĂ (< fr.) s.f. Geantă mică în care femeile țin bani, acte, diferite accesorii de toaletă.

POȘOÁR (< fr.) s.n. Foaie de carton, placă de metal, de lemn etc., în care a fost decupat un ornament, o literă sau o cifră și se folosește ca șablon.

POȘOVÁICA s.f. art. **1.** Dans popular românesc, asemănător *brâului*, răspândit în reg. Caransebeșului, cu ritm binar și mișcare vioaie; melodia după care se execută acest dans. **2.** Dans popular românesc, asemănător cu *hațegana*, răspândit în zona Făgărașului; melodia după care se execută acest dans.

POȘTA CÂLNĂU, com. în jud. Buzău, pe râul Câlnău; 5 933 loc. (2008). Până la 17 febr. 1968, satul și com. **P.C.** s-au numit *Poșta*.

POȘTÁL, -Ă adj. De poștă¹, privitor la poștă. ✧ *Factor p.* = funcționar al poștei¹, care duce corespondența la destinație; poștar, poștaș **(1)**. *Carte p.* = bucată de carton dreptunghiulară, cu indicații de adresă și de francare imprimate pe ea, folosită pentru o scurtă corespondență prin poștă. *Cod p.* = combinație de cifre servind la identificarea localităților, străzilor etc.

POȘTALIÓN (< rus.) s.n. (Înv.) **1.** Trăsură de poștă¹, diligență; *p. ext.* trăsură trasă de mai mulți cai. **2.** Cal folosit la poștalion **(1)**. 3. Surugiu.

POȘTÁȘ s.m. 1. Factor poștal. **2.** (Înv.) Surugiu (la o trăsătură de poștă¹).

PÓȘTĂ¹ (< *rus.*) s.f. **I. 1.** Instituție publică care se ocupă cu transportarea și distribuirea corespondenței, a coletelor etc.; (în trecut) serviciu de transport pentru călători și corespondență; clădire pentru astfel de servicii; vehicul pentru călători și corespondență folosit înaintea introducerii căilor ferate; diligență, poștalion. ✦ Loc special amenajat pe parcursul unui drum, unde se găseau în trecut vehicule de transport în comun și cai de schimb. ✧ *Poșta redacției* = rubrică specială, rezervată în paginile unui periodic pentru răspunsuri la întrebările cititorilor. **2.** Unitate de măsură pentru distanțe, folosită în trecut, egală cu c. 19,7 km în Țara Românească și cu 22,3 km în Moldova; (azi) distanță nedeterminată. **II.** Nume dat echipelor de muncitori (zilieri) folosite la încărcarea vapoarelor acostate la chei.

PÓȘTĂ² (< magh.) s.f. Alică cu diametrul de 9 mm, folosită la vânătoare de animale mari; poș.

POT (< fr.) s.n. Sumă rezultată din mizele strânse într-un tur al unui joc de cărți.

POTÁBIL, -Ă (fr., lat.) adj. Care se poate bea; bun de băut (ex. apă **p.**).

POTAISSA, oraș în Dacia Romană. A cunoscut o importantă dezvoltare după stabilirea aici a Legiunii a V-a Macedonica (167–168) ajungând în timpul domniei împăratului Septimiu Sever (193–211) la rang de colonie. Azi *Turda*.

POTALA, palat situat lângă Lhasa (Tibet), fondat în sec. 7, reșed. lui Dalai Lama (din sec. 9 până în 1959), amintind de locul divin al lui Avalokitešvara, protectorul Tibetului. Actualul palat (13 etaje, 178 m înălțime) este construit în 1645, în stil specific transhimalaian, cu ferestre rectangulare, acoperișuri plate, placate cu aur. Clădirea este o adevărată cetate, cu sanctuare, pagode funerare, biblioteci, apartamente; azi muzeu.

POTAMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *potamos* „râu" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a hidrologiei care se ocupă cu studiul apelor curgătoare.

POTÁSĂ (< fr., lat., germ.) s.f. Carbonat de potasiu. ✧ *P. caustică* = hidroxid de potasiu.

POTÁSIU (< fr. {i}; {s} engl. *potass* „potasă") s.n. Element chimic (K; nr. at. 19, m. at. 39,102, gr. sp. 0,86, p.t. 63,5° C, p.f. 760° C) din grupa metalelor alcaline. Bun conducător de căldură și de electricitate, moale, foarte activ chimic, se întrebuințează la obținerea unor aliaje, fabricarea celulelor fotoelectrice și, sub formă de săruri, ca îngrășământ agricol. Împreună cu sodiul are un rol esențial în organismul uman; exercită o acțiune depresivă asupra sistemului nervos central, a inimii și musculaturii și favorizează diureza; necesitatea de potasiu zilnic pentru om este de 3 g.

POTÂRNÍCHE (lat. **coturnicula*) s.f. Pasăre de câmpie, din ordinul galiformelor, de mărimea unui porumbel, de culoare brună pe spate, cenușie pe piept și albă pe pântece *(Perdix perdix)*. Trăiește în stoluri mici prin holde și tufișuri. ✧ *P. albă* = ieruncă de tundră.

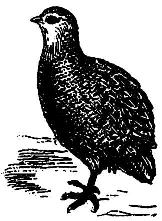

Potârniche

POTCÁP (< sl.) s.n. Acoperământ al capului, înalt, de formă cilindrică, fără boruri, purtat de preoții și de călugării ortodocși.

POTCOAVA, oraș în jud. Olt, pe râul Plapcea; 5 946 loc. (2008). Expl. de petrol. Ape minerale (de sondă) clorurate, sodice, iodurate, bromurate.

POTCOÁVĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Piesă de oțel de diferite dimensiuni, care se fixează cu caiele de copitele unor animale de tracțiune (în special ale cailor) pentru a le proteja la mers. ✦ Piesă de oțel, în formă de semicerc, care se fixează în cuie pe tocurile bocancilor și ale cizmelor pentru a le proteja. ✧ Loc. adv. *În potcoavă* = în semicerc. **2.** (NAV.) Piesă metalică în formă de **p. (1)**, de care se poate agăța, cu ajutorul unui cârlig, o macara pentru trecerea scotei velei mari la anumite iahturi.

POTCOVÍ (< *potcoavă*) vb. IV tranz. **1.** A pune potcoave unui animal de tracțiune. 2. Fig. (Fam.) A încărca pe cineva cu un lucru de care nu are nevoie; a înșela, a trage pe sfoară. ✦ A învăța minte pe cineva.

POTEBNEA, Aleksandr Afanasievici (1835–1891), filolog și lingvist ucrainean. Specialist în lingvistica generală („Gândire și limbă") și în sintaxa istorică a limbii ruse. A editat texte vechi („Cântec despre oastea lui Igor").

POTECA, Eufrosin (1786–1859, n. satul Nucșoara, jud. Prahova), iluminist român. Egumen al Mănăstirii Gura Motrului (1832–1858), unde a fost surghiunit. A tradus (1829) opera filozofului german J.G. Heineccius „Filozofia cuvântului și a năravurilor", contribuind astfel la fixarea terminologiei filozofice românești. Lucrări și manuale de catehism.

POTÉCĂ (< bg.) s.f. Drum foarte îngust la țară, la munte, în pădure etc., folosit numai pentru mersul pe jos; cărare; *p. ext.* cale, drum.

POTELU, lac de luncă (72 km²), pe stg. văii Dunării, în perimetrul satului **P.**, com. Ianca; desecat.

Eufrosin Poteca

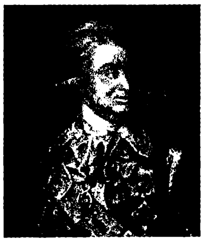

Grigori Al. Potemkin

POTEMKIN, Grigori Aleksandrovici (1739-1791), cneaz, om de stat, diplomat și militar rus. Favorit și consilier al împărătesei Ecaterina a II-a. Numit guvernator general al Noii Rusii (1776), a realizat (1783) unirea Crimeii cu Rusia. Feldmareșal (după 1784), a devenit comandant suprem al armatei ruse în războiul împotriva Imp. Otoman (1787–1791).

POTEMKIN („Prințul ~ de Taurida), cuirasat din flota rusă a M. Negre, pe care a avut loc, între 14 și 24 iun. 1905, o revoltă a marinarilor. Lipsit de rezerve de cărbune, alimente și apă, **P.** s-a predat autorităților române în portul Constanța, marinarii intrând în România ca emigranți politici, iar vasul fiind restituit autorităților rusești. Răscoala de pe **P.** a fost prima manifestare revoluționară de masă din armata rusă.

POTÉNT, -Ă (< lat., it.) adj. (Livr.) Puternic; în putere, capabil să acționeze.

POTENTÁT (< fr., lat., germ.) s.m. Suveran absolut, autocrat, despot; *p. ext.* om puternic și influent (prin poziția sa socială și politică).

POTENȚÁ vb. I tranz. și refl. A (se) intensifica, a (se) întări; a (se) accentua.

POTÉNȚĂ (< lat., it.) s.f. Forță, tărie, putere. ✦ P. ext. Posibilitate (de dezvoltare). ✦ Virilitate.

POTENȚIÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** (Și adv.) Care există ca posibilitate, care reprezintă sau exprimă o posibilitate de manifestare; virtual. ✧ *Energie p.* = energia pe care un corp o poate dezvolta prin mișcarea sa liberă din poziția în care se află până la nivelul de referință. **2.** (Gram.; despre moduri, propoziții) Care prezintă o acțiune ca posibilă, fără a preciza dacă se realizează; care exprimă o posibilitate. **II.** S.n. **1.** Funcție asociată unui câmp fizic, dependentă de coordonatele de poziție, care poate avea caracter scalar *(p. scalar)* sau vectorial *(p. vector)* și care servește la obținerea, prin derivare, a intensității câmpului respectiv. ✦ Mărime fizică reprezentată de un p. scalar sau de un p. vectorial (ex. **p.** electric); *p. ext.* diferența dintre valorile acestei mărimi în două puncte ale câmpului. ✧ *P. termodinamic* = funcție caracteristică unui sistem fizic, dependentă de mărimile de stare ale acestuia (temperatură, presiune etc.), care ia valori minime în stările de echilibru ale sistemului (ex. energia liberă, entalpia liberă etc.). **2.** Capacitate de muncă, de producție, de acțiune etc. ✧ *P. economic* = totalitatea resurselor materiale și umane ale unei țări. ✧ *P. turistic* = totalitatea elementelor naturale, istorice, culturale, etnografice etc. care prezintă interes din punct de vedere turistic.

POTENȚIOMETRÍE (< fr.) s.f. Electrometrie.

POTENȚIOMÉTRU (< fr.) s.n. **1.** Montaj utilizat pentru divizarea tensiunii electrice. ✦ Rezistor variabil, înzestrat cu un cursor și montat ca **p. (1)**. **2.** Aparat pentru măsurarea tensiunii electromotoare a pilelor galvanice prin metoda compensației.

POTENZA, oraș în S Italiei, centrul ad-tiv al reg. Basilicata; 69,6 mii loc. (2001). Muzeu arheologic. Dom (sec. 12–18), bisericile San Francesco (sec. 13) și San Michele (sec. 11–12). Așezare întemeiată de romani în sec. 2 î.Hr.; ocupată de goți în 402, apoi feudă a diferite familii militare până la sfârșitul sec. 18.

PÓTERĂ (< bg., scr.) s.f. (La sfârșitul Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Denumire dată unui detașament de oameni înarmați (în special *arnăuți*), însărcinat de domnie cu urmărirea și cu prinderea răufăcătorilor.

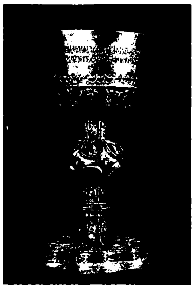

Potir (1) brâncovenesc

POTEZ, Henry (1891–1981), inginer şi constructor de avioane francez. Asociat al lui *M. Dassault* (1916), a creat o societate proprie (1919) de aeroplane (de vânătoare şi civile).

POTGIETER, Everhardus Johannes (1808–1875), scriitor olandez. Unul dintre fondatorii (1837) revistei „Ghid”. Proză în care a încercat să redea strălucirea pierdută a sec. 17 din ţara sa („Florence”). Versuri („Poezii”).

POTI, oraş în NV georgiei, port la Marea Neagră, la gura de vărsare a fl. Rioni; 47,1 mii loc. (2002). Terminal de pescuit şi gaze naturale. Constr. de nave de dragare. Ridicat pe locul vechii colonii greceşti *Phasis*. S-a dezvoltat după 1880, când s-a construit un port artificial şi o c.f. transcaucaziană.

POTICA (în mitologia romană), zeiţă a băuturii. Patrona orice fel de băutură alcoolică, întăritoare, vindecătoare sau magică.

POTICNÍ (< sl.) vb. IV refl. **1.** A se izbi cu piciorul de ceva, pierzându-şi echilibrul; a se împiedica. ✦ A cădea. **2.** Fig. A ezita, a şovăi în faţa unei situaţii; a da greş. ✦ A pronunţa cu greutate cuvintele, a vorbi cu întreruperi, cu greutate.

POTÍR (< sl.) s.n. **1.** Cupă de metal (preţios) cu gura largă (şi marginile răsfrânte). **2.** Vas liturgic din metal de forma unui pahar sau a unei cupe cu picior; caliciu **(3).** În el preotul sfinţeşte vinul amestecat cu apă în timpul liturghiei şi îl păstrează pentru împărtăşanie; simbolizează atât paharul de la Cina cea de Taină, cât şi pe cel în care Sf. Ioan Evanghelistul a strâns sângele curs din rănile lui Iisus răstignit. **3.** Floare cu petalele unite, în formă de **p. (1).**

POTLOGI, com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Potopu; 8 333 loc. (2008). Expl. de petrol. În satul **P.** se află un palat construit de C. Brâncoveanu (1698–1699). În cadrul incintei fortificate se află biserica Sf. Dumitru (1683) şi o cuhnie. În satul Pitaru, casa natală a pictorului Nicolae Grigorescu.

POTOCKI, familie de magnaţi polonezi. Mai importanţi: **1. Ştefan P.,** ginerele lui Ieremia Movilă. A ajutat pe fiul acestuia, Constantin, să reia domnia, dar a fost înfrânt de domnul Moldovei, Ştefan Tomşa, la Cornul lui Sas (1612). **2. Ignacy P.** (1750–1809), mareşal de Lituania, autor al Constituţiei din 3 mai 1791, membru al guvernului constituit de Tadeusz Kościuszko (1794). **3. Stanisław Kostka P.** (1752–1821), frate cu **P. (2).** Fondator al Univ. din Varşovia (1816) şi organizator al învăţământului primar şi secundar. **4. Jan. P.** (1761–1815), istoric şi arheolog. Studii asupra originii civilizaţiilor slave. Autor al romanului fantastic „Manuscrisul de la Saragosa”.

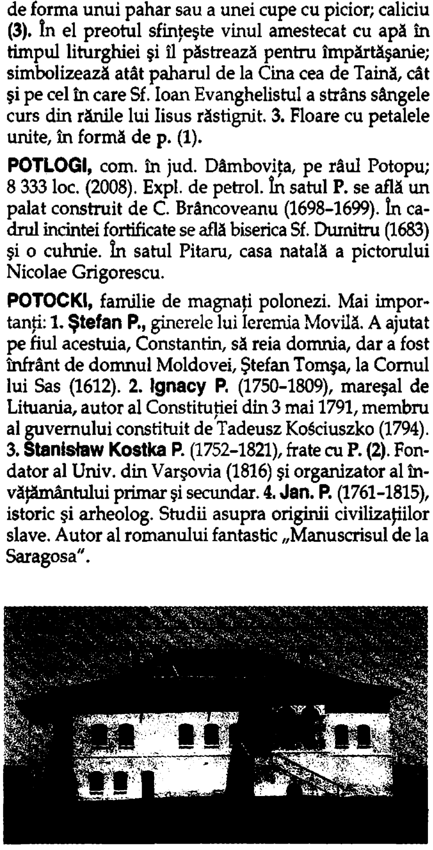

Potlogi. Palatul

POTOLÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. şi refl. A (se) linişti, a (se) calma, a (se) domoli, a (se) tempera. ✦ Tranz. A face să înceteze, a pune capăt, a înăbuşi.

POTOLÍT, -Ă adj. **1.** (Despre oameni) Liniştit, calmat, lipsit de agitaţie. ✦ (Despre elemente ale naturii) Care şi-a pierdut din intensitate, din tărie, din forţă. ✦ (Despre sunete, zgomote) Cu intensitate scăzută; molcom, stins. ✦ (Despre mers) Domol, încet. **2.** (Despre foc) Mocnit, pe punctul de a se stinge. ✧ (Despre lumină) lipsit de strălucire; palid, difuz.

POTOMAC, fl. în E S.U.A.; 462 km. Izv. din m-ţii Alegani, străbate câmpia litorală atlantică şi se varsă în G. Chesapeake al Oc. Atlantic, printr-un lung estuar. Trece prin Washington.

POTOMANÍE (< engl.) s.f. Obişnuinţa de a bea cantităţi excesive de lichid.

POTÓP (< sl.) s.n. **1.** (În Biblie) Revărsare uriaşă de ape care a devastat Pământul timp de 150 de zile, în care au pierit toate vieţuitoarele, în afară de cele aflate în arca lui Noe; diluviu. Menţiuni despre un **p.** catastrofal există şi în scrierile altor popoare antice (ex. „Epopeea lui Ghilgameş”), sau în unele legende greceşti ori chiar în unele amerindiene. **2.** Ploaie torenţială; revărsare de ape. **3.** Fig. Cantitate mare; mulţime imensă. ✦ Prăpăd, urgie, nenorocire.

POTOPÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A îneca, a inunda. ✦ Fig. A cuprinde, a copleşi. **2.** A prăpădi, a nimici, a distruge.

POTOSÍ, oraş în S Boliviei, situat la 4 176 m alt.; 133,2 mii loc. (2001). Expl. de plumb, zinc, cupru şi argint. Metalurgia neferoaselor, electrotehnică. Universitate (1892). Biserici şi edificii în stil baroc.

POTÓU (< fr.) s.n. Linia de plecare şi de sosire la alergările de cai.

POTPURÍU (< fr.) s.n. (MUZ.) Suită de fragmente din opere, operete etc., sau de melodii ori cântece. ✦ Fig. Amestecătură, învălmăşeală.

POTRA, Dan (n. 1970, Bucureşti), gimnast român. Campion european la proba de individual-compus (Patras, 2002).

POTRA, Florian (1925–1997, n. Timişoara), critic, istoric şi teoretician român de film. Studii („O voce din off”, „Voci şi vocaţii cinematografice”); traduceri.

POTRA, George (1907–1990, n. Săcuieu, jud. Cluj), istoric român. Studii privind istoria oraşelor (în special, Bucureşti), târgurilor şi hanurilor, percepţiile călătorilor străini despre Ţările Române, precum şi viaţa şi activitatea unor personalităţi politice şi culturale: „Hanurile bucureştene”, „Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti”, „Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI–XIX)”. Alte opere: „Contribuţii la istoricul ţiganilor din România”.

POTRICÁLĂ (< rus.) s.f. Unealtă de oţel cu vârf ascuţit, cu care se fac găuri la curele, la opinci sau în urechile oilor (pentru a putea fi recunoscute); preducea. ✦ Gaură mică sau crestătură efectuată cu această unealtă.

POTRIVEÁLĂ (< *potrivi*) s.f. **1.** Potrivire; asemănare; acord, concordanţă. ✦ Coincidenţă; nimereală. **2.** Ajustare, organizare, punere la punct. ✦ (POLIGR.) Operaţie premergătoare prin care forma de tipar este reglată şi rectificată astfel încât să asigure un tipar uniform pe întreaga suprafaţă.

POTRIVÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A avea sau a face să aibă însuşiri comune; a fi sau a pune pe acelaşi plan; a (se) asemui; a (se) compara. **2.** Tranz. A aşeza la locul potrivit; a aranja într-un anumit fel considerat potrivit. **3.** Tranz. A adapta, a da după... ✦ A doza după gust. **4.** Tranz. A aranja întocmai, a ticlui. **5.** Refl. şi tranz. A fi sau a face pe măsură, a veni sau a face să vină bine. ✦ Refl. A fi în concordanţă, a se armoniza. **6.** Intranz. A chibzui, a socoti. **7.** Refl. A se pune la mintea cuiva, a-i da ascultare.

POTRIVÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) potrivi. **2.** (TEHN.) Fixarea unei scule sau a unui dispozitiv de lucru, cu respectarea reglării impuse de prelucrarea urmărită.

POTRIVÍT, -Ă adj. **1.** Care se aseamănă, are însuşiri comune cu altul. **2.** Corespunzător, indicat, adecvat. ✦ Bine ales, nimerit. **3.** Aşezat, aranjat, întocmit. **4.** De mijloc, mijlociu; moderat, temperat.

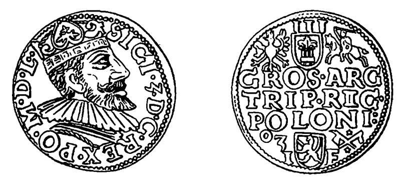

avers revers

Potronic

POTRÍVNIC, -Ă (< sl.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană, colectivitate etc. care manifestă împotrivire, ură, duşmănie, adversitate faţă de cineva sau ceva; persoană, colectivitate, stat etc. care se află în stare de război cu cineva. **2.** Adj. Duşmănos, ostil; nefavorabil. ✦ (Despre vreme) Neprielnică, nefavorabilă. ✦ **3.** Adj. Opus, contrar.

POTRÓC (POTROÁCĂ s.f.) (< ucr.) s.n. (La pl.) măruntaie de pasăre domestică. ✧ *Ciorbă de p.* preparată din aceste măruntaie, acrită cu borş sau zeamă de varză. ✦ (Adjectival) Foarte acru sau foarte sărat.

POTRONÍC (< pol.) s.m. Monedă poloneză de argint, care a circulat şi în Ţările Române în sec. 17–18, mai ales în Moldova.

POTSDAM, oraş în NE Germaniei, centrul ad-tiv al landului Brandenburg; 129,3 mii loc. (2002). Port fluvial. Ind. constr. de maşini, electrotehnică, chimică, textilă şi alim. Vechea reşed. a regilor Prusiei. Castel (sec. 17); castelul Sans-Souci (1745–1748), reşed. favorită a lui Frederic II; Neue Kammern (1747); Bildergalerie (Galeria de Artă, 1755–1763); Neues Palast (1763–1769); Poarta Brandenburg (1770); Nikolaikirche (1830–1837); Primăria (sec. 18). Menţionat documentar în 993 ca două mici aşezări pescăreşti de slavi, numite *Pots* şi *Dubis*, iar apoi într-un hrisov din 1317 ca o singură localit. cu numele *Potzdamp*. Distrus aproape în întregime în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. – **Conferinţa de la** ~ s-a desfăşurat în palatul Cecilienhof între 17 iul. şi 2 aug. 1945, cu participarea şefilor de stat şi de guvern şi a miniştrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii, care au luat hotărâri cu privire la reglementarea situaţiei postbelice în Europa (în special statutul şi frontierele Germaniei).

POTT, Percivall (1714–1788), chirurg englez. A descoperit şi a descris tuberculoza vertebrală, boală care-i poartă numele *(morbul lui P.)*.

POTTER, Beatrix (Helen) (1866–1943), scriitoare engleză şi ilustratoare de cărţi pentru copii. Povestiri alcătuind un univers miniatural („Povestea lui Peter Rabbit”, „Benjamin Bunny”).

POTTER, Paulus (1625–1654), pictor şi gravor olandez. Excelent pictor animalier („Taurul”, „Curtea animalelor pronunţând sentinţa împotriva vânătorului”).

POTTER, Van Rensselaer (1911–2001), biochimist şi oncolog american. Cercetări asupra naturii cancerului.

POTTIER, Edmond (1855–1934), arheolog francez. Conservator al Muzeului Luvru (1880–1925). Cercetări arheologice în necropola Myrina din Asia Mică (1877–1880). Iniţiatorul lucrării „Corpus vasorum antiquorum”, publicată sub auspiciile Uniunii Academice Internaţionale. M. de onoare al Acad. Române (1926).

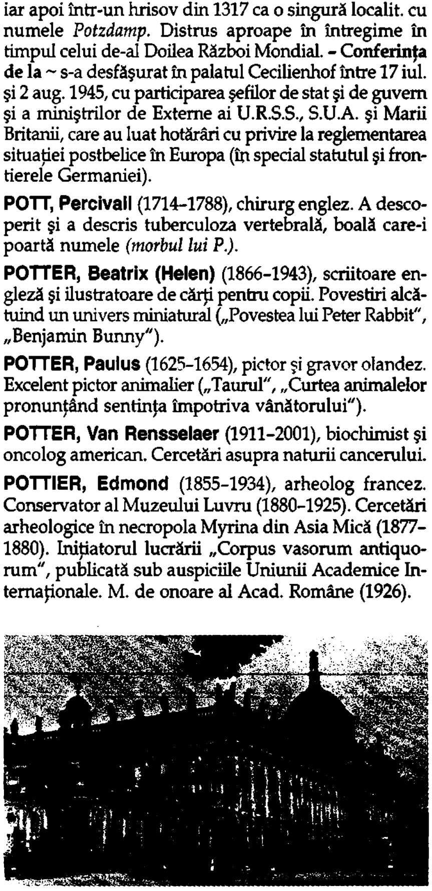

Potsdam. Noul Palat

POTTIER, Eugène (1816-1887), poet francez. Participant la Comuna din Paris. Autorul textului „Internaționalei" (1871). Versuri mobilizatoare („Cântece revoluționare", „Teroarea albă").

POTÚRI (< tc.) s.n. Pantaloni largi în partea de sus şi strânşi pe picior, ornamentați cu găitane, purtați de arnăuți şi haiduci, iar astăzi de țărani în unele reg. din S României. ✦ Pantaloni țărăneşti confecționați din piele tăbăcită de oaie sau de miel.

POUILLET, Claude Servais Mathias (1790-1868), fizician francez. A inventat busola tangentelor, primul tip de galvanometru absolut şi un pirometru magnetic pentru bazele temperaturilor.

POULENC, Francis (1899-1963), compozitor francez. Membru al *Grupului celor şase*. Claritate, simț al măsurii, senzualitate, umor, simț al melodiei. Carieră structurată în jurul muzicii vocale şi dramatice. Lucrări simfonice şi lirice („Dialogurile carmelitelor", „Vocea umană"), balete, concerte, muzică pentru pian, melodii etc.

POULET, Georges (1902-1991), critic literar belgian de expresie franceză. Reprezentant al „noii critici"; partizanul unei critici de identificare, axată pe reconstituirea timpului şi spațiului („Metamorfozele cercului", „Spațiul proustian").

POULSEN, Valdemar (1869-1942), inginer danez. A contribuit la apariția şi dezvoltarea cinematografului vorbit, fiind primul care a înregistrat cuvântul pe fir magnetic (1898).

POUND (cuv. engl.) subst. Unitate de măsură pentru greutăți de 0,4536 kg, folosită, în special în țările anglosaxone. În România a fost folosită în trecut denumirea de *pfund* sau *funt*.

POUND, Ezra Weston Loomis (1885-1972), poet şi eseist american. Activitate profascistă în Italia. Lirică imagistică şi avangardistă, de o surprinzătoare inventivitate poetică. Operă epică urmărind istoria conştiinței omului modern, lumea prin reconstituirea universului dantesc („Cantos"). Eseuri („Spiritul romanței", „Ghidul culturii").

POUND, Robert Vivian (n. 1919), fizician american de origine canadiană. Contribuții la inventarea rezonanței magnetice nucleare (R.M.N., 1946); a realizat (1960), împreună cu G. Rebka, prima experiență terestră de verificare a relativității generale.

POURBUS (PORBUS), familie de pictori flamanzi din sec. 16 şi 17: **1. Pieter P.** (c. 1510-1585). Influențat de manierismul italian. Portrete şi ample compoziții („Portretul unei femei tinere", „Judecata din urmă"). **2. Frans P.**, zis *P. cel Bătrân* (1545-1581). Fiul lui **P. (1)**. A îmbinat realismul flamand cu eleganța şcolii italiene („Botezul lui Hristos"). **3. Frans P.**, zis *P. cel Tânăr* (1569-1622). Fiul lui P. **(2)**. Portretist (portretul lui Henric IV, al Caterinei de Medici).

POUSSEUR, Henri (n. 1929) compozitor belgian. Activitate pedagogică şi la diverse studiouri de muzică electronică. Interesat de materialul extramuzical, de aleatorism şi de multimedia („Trois Visages de Liège", „Votre Faust"). Lucrări: „Stravinski după Webern după Stravinski", „Muzică, semantică, societate".

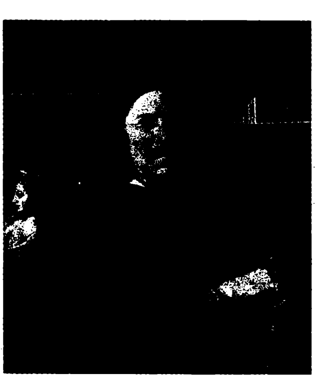

Nicolas Poussin

Francis Poulenc

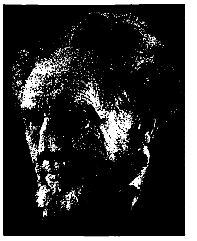

Ezra Pound

POUSSIN, Nicolas (1594-1665), pictor clasicist francez. Compoziții şi peisaje inspirate din „Biblie" sau din mitologie, construite solid, expresie a echilibrului şi a seninătății meditative („Orfeu şi Euridice", „Eco şi Narcis", „Anotimpurile", seria „Sacramente").

POVÁRĂ (cf. sl. *poduvora* „targă") s.f. **1.** Sarcină, încărcătură; greutate mare pe care trebuie să o transporte cineva. **2.** Suferință, chin. **3.** Îndatorire. ✦ Suferință morală, apăsare sufletească. **4.** Veche unitate de măsură pentru greutăți, valorând c. 100-125 de ocale.

POVÁȚĂ (cf. pol. *powodca* „conducător") s.f. Sfat, îndrumare. ✦ Exemplu, model. ✦ Călăuză, ghid.

POVĂȚUÍ (< *povață*) vb. IV tranz. A îndruma, a sfătui, a da povețe. ✦ A conduce, a călăuzi.

POVÂRNÍ (< bg., scr.) vb. IV refl. A se înclina, a se apleca într-o parte. ✦ (Despre terenuri, drumuri) A coborî în pantă. ✦ (Despre oameni) A se gârbovi.

POVÂRNÍŞ s.n. Versant al unui deal, al unui munte.

POVÉSTE (< sl.) s.f. **1.** Basm **(1)**. ✦ Născocire. ✦ Himeră, iluzie. **2.** Relatarea faptelor, a întâmplărilor, a peripețiilor din viața cuiva; şir de întâmplări din viața cuiva. **3.** Fapt, eveniment.

POVESTÍ vb. IV **1.** Tranz. şi intranz. A expune cu de-amănuntul întâmplări, poveşti etc.; a istorisi, a nara. **2.** Intranz. (Pop.) A sta de vorbă, a conversa. **3.** Tranz. (Înv. şi reg.) A ponegri, a defăima, a bârfi.

POVESTÍRE s.f. **1.** Faptul de a povesti; istorisire; expunere, relatare a unui fapt, a unui eveniment. **2.** (LIT.) Specie epică de dimensiuni relativ reduse, în care, spre deosebire de nuvelă, narațiunea se centrează pe întâmplări (nu pe psihologia eroilor), relatate din perspectiva unui participant, martor sau mesager, într-o pronunțată notă de oralitate.

POVESTITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care povesteşte sau care ştie să povestească frumos, să spună poveşti; narator.

POWELL, Anthony (1905-2000), scriitor englez. Corespondent de război. Proză cu trăsături comice şi moralizatoare oferind o incisivă imagine a societății contemporane, în continuă transformare („Oamenii după-amiezei", ciclul „Muzica timpului").

POWELL, Cecil Frank (1903-1969), fizician britanic. Împreună cu C. Lattese şi J. Occhialini, a descoperit (1947) pionii încărcați electric. A utilizat emulsiile fotografice în cercetări de fizică nucleară, la studiul radiației cosmice şi a particulelor elementare (mezonii π); a demonstrat (1949) existența sigură a kaonilor. Premiul Nobel pentru fizică (1950).

POWELL, Dick (1904-1963), actor, cântăreț şi dansator american. Vedetă a marilor musical-uri create în anii '30 la studiourile Warner („Parada aurului", „American Melody"). Alte filme: „Visul unei nopți de vară", „Scandal în lumea bună", „S-a întâmplat mâine".

POWELL, Earl (zis Bud) (1924-1966), pianist de jazz american. A revoluționat *bop*-ul. Creativitate, limbaj original, implicat în muzica experimentală. Discografie selectivă: „Echoes Of Harlem", „Our Man In Paris", „The Invisible Cage".

POWELL, John Wesley (1834-1902), geolog, etnolog şi lingvist american. A explorat cursul fl. Colorado. A organizat şi condus (1881-1894) Serviciul geologic american. Autor (1891) al primei clasificări a limbilor indiene din America de Nord.

POWELL, Michael Latham (1905-1990), regizor britanic de film. Filme în care fantezia şi antirealul joacă un rol important („Drumul spre stele", „Povestirile lui Hoffman", „Vârsta înțelegerii").

POWELL, Robert (n. 1944), actor britanic de film. Creator al unor roluri de excepție („Iisus din Nazareth", „Sub semnul poruncii").

POWELL, William (1892- 1984), actor american. Debut (1922) în filmul mut; s-a remarcat în filmul sonor („Crepusculul gloriei", „Cum să te măriți cu un milionar"). Protagonist al seriei „Omul invizibil", în care îşi afirmă posibilitățile dramatice.

POWYS, John Cowper (1872-1963), scriitor englez. Romane frescă, de inspirație mistică, în care reinterpretează teme ale mitologiei celtice („O romanță a lui Glastonbury", „Extaz"). O „Autobiografie".

POYANG HU, lac în SE Chinei; 2 779 km^2. Navigație şi pescuit.

POYNTING, John Henry (1852-1914), fizician britanic. Contribuții în electromagnetism; a definit un vector care-i poartă numele şi a exprimat (1884) fluxul de energie într-un punct în funcție de intensitățile câmpului electric şi magnetic *(teorema lui P.)*. Cu ajutorul balanței de torsiune a determinat (1894) accelerația gravitațională.

POXVÍRUSURI s.n. pl. Grup de virusuri care conțin ADN, producând leziuni ale pielii, tumori, variola ş.a.

POZÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. A lua o anumită atitudine pentru a fi fotografiat, pictat etc. **2.** Intranz. (Peior.) A avea o atitudine prea studiată, afectată. **3.** Tranz. şi refl. (Fam.) A (se) fotografia. **4.** Tranz. (TELEC.) A pune, a instala.

POŽAREVAC, oraş în Serbia, port pe Morava; 41,8 mii loc. (2002). V. şi *Passarowitz*.

PÓZĂ (< fr.) s.f. **1.** Atitudine, poziție, ținută pe care şi-o impune cineva (pentru a produce impresie). **2.** (Fam.) Fotografie. ✦ Ilustrație. **3.** Poziție specifică, favorabilă, expresivă, pe care o are modelul când pozează. **4.** (C.F.) *Poza căii* = caracteristică de construcție a suprastructurii unei linii de cale ferată.

POZITÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. (FILOZ.; în sens ontologic) Care subliniază aspectul real, dinamic sau determinant al existenței. ✧ (În opoziție cu *speculativ, himeric, imaginar, problematic, ideal, metafizic*) Care este real, obiect al experienței, care nu priveşte cauzele prime sau natura ultimă a lucrurilor. ✦ *Filozofie p.* = cercetare având ca obiect sinteza datelor oferite de ştiințele experimentale. **2.** Adj. (LOG. şi MAT.) Care afirmă sau acordă în loc să nege ori să refuze. **3.** Adj. (DR.) *Drept p.* = drept scris, totalitatea normelor juridice emanate de la organele statului. **4.** Adj. (Despre oameni) Precis, realist, cu spirit practic. **5.** Adj. (Despre numere sau despre mărimi scalare) Mai mare decât zero. ✦ (Despre sarcina electrică) De acelaşi fel cu sarcina nucleelor atomice sau cu sarcina dobândită de un baston de ebonită prin frecare cu postav. ✦ (Despre unul dintre polii unei surse electrice) Prin care iese curentul electric. ✦ (Despre electrozii sau despre bornele receptoarelor electrice) Care se leagă la polul pozitiv al sursei. **6.** Adj., s.n. (Imagine fotografică) La care distribuția luminii şi a umbrei este identică cu cea reală; poate fi alb-negru sau color. **7.** Adj. (LINGV.) *Grad p.* (şi subst., n.) = formă a adjectivului sau a adverbului, cu ajutorul căreia se exprimă o însuşire fără să intervină vreun raport de comparație. **8.** (GEOGR.) (Despre forme de relief) Care se ridică deasupra nivelului general al suprafeței topografice (munți, dealuri, movile etc.).

POZITIVÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** (În general) Orice concepție care recunoaşte ştiinței monopolul cunoaşterii despre Univers. **P.** este antimetafizic şi antireligios. ✧ (În sens strict) Filozofia lui A. Comte, care susține că cea mai înaltă formă de cunoaştere este descrierea fenomenelor senzoriale (studiul „pozitiv", precedat, în istoria științelor, de cele „teologic" și „metafizic"). ✧ *P. logic (empirism logic)* = mișcare modernă în filozofie care a încercat să introducă metodologia matematicii și a științelor naturii în domeniul filozofiei, marcând începutul orientării analitice în cercetarea filozofică. A reprezentat inițial poziția *Cercului de la Viena*, urmărind clarificarea limbajului științei în sensul reducerii conținutului teoriilor științifice la adevăruri ale logicii și matematicii, coroborate cu enunțuri care se referă la experiența sensibilă, și eliminarea propozițiilor metafizicii și teologiei, ca lipsite de sens. **2.** *P. juridic* = curent în știința dreptului burghez care combătea orice tendință metafizică în drept, admițând numai existența dreptului pozitiv. **3.** *P. sociologic* = orientare din sociologia sec. 19-20, care preconiza elaborarea unei științe sociale „pozitive", după modelul științelor naturii și recurgea, în acest scop, la extrapolarea noțiunilor mecanicii, biologiei, psihologiei asupra societății, încerca să reducă legile sociale la corelații formale, să înlocuiască explicațiile cauzale prin explicații funcționale, să identifice metodologia sociologică cu o tehnologie; a subliniat necesitatea observației controlate, a standardizării și codificării informației, a utilizării unor procedee riguroase de analiză. **4.** Interes exagerat pentru problemele practice, materiale; tendință de a lua în considerare numai avantajele imediate.

POZITRÓN (< fr., germ. {i}; {s} lat. *positivus* „pozitiv" + fr. *[élec]tron*) s.n. (FIZ.) Particulă elementară cu sarcină pozitivă, antiparticula electronului; antielectron. A fost descoperit de C.D. Anderson (1932).

POZITRÓNIU (< fr., engl. {i}) s.n. (FIZ.) Formație instabilă, alcătuită dintr-un electron și un pozitron, care gravitează împreună în jurul centrului de masă comun; a fost descoperit în 1951.

POZÍȚIE (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Mod în care este așezat ceva sau cineva (în raport cu altceva sau altcineva); așezare; *p. ext.* loc, punct, regiune unde se găsește ceva. ✦ (MUZ.) Loc al unei note pe portativ. ✦ (LINGV.) Locul pe care îl ocupă un sunet într-un cuvânt. ✦ (EC.) Fiecare dintre operațiile înscrise într-un cont contabil; loc pe care acestea îl ocupă în cont. **2.** (MILIT.) Porțiune de teren ocupată de subunități pentru ducerea luptei de apărare sau pentru plecare la atac. ✦ *P. de tragere* = a) loc de unde se execută tragerile; b) felul cum este așezat trăgătorul în timpul tragerii *(p. culcat; p. în genunchi; p. în picioare)*. **3.** Atitudine. ✦ Atitudine a corpului; ținută. **4.** Condiție în care se află cineva. **5.** Condiție, situație socială, stare, rang. **6.** Fig. Mod în care cineva reacționează, se comportă etc. într-o anumită împrejurare.

POZIȚIONÁRE (< *poziție*) s.f. Așezare a unui obiect sau a unei scule într-o anumită poziție (ex. prinderea cuțitului de strung în portcuțit și așezarea lui în poziția potrivită pentru așchiere).

POZNAŃ, oraș în partea de V a Poloniei; 574,8 mii loc. (2001). Port fluvial. Ind. metalurgică, constr. de mașini, chimică. Târg internațional de mostre. Universitate. Academie de Literatură (f. 1518). Institut Politehnic. Monumente: Domul Sfinții Petru și Pavel (sec. 13-14); Biserica Sf. Stanislaw; Primărie (sec. 16). Fundat în 800 d.Hr. Denumirea germană: *Posen.*

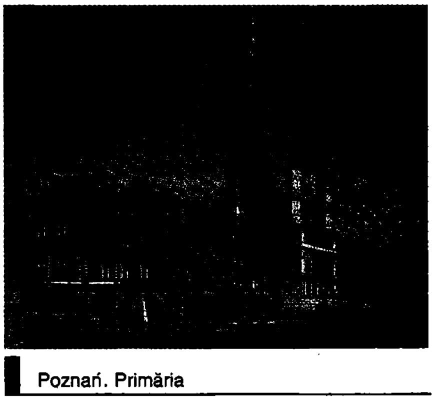

Poznań. Primăria

POZNÁȘ, -Ă (< *pozná*) adj. **1.** (Despre oameni; și subst.) Care face pozne, mucalit, glumeț, păcălici. ✦ Care provoacă hazul, hazos, nostim. **2.** (Rar) Buclucaș.

PÓZNĂ s.f. **1.** Faptă sau vorbă care provoacă hazul; ghidușie; năzdrăvănie. ✦ Întâmplare interesantă; curiozitate, ciudățenie. **2.** Faptă, întâmplare regretabilă; neplăcere, necaz; bucluc, belea.

POZZO, Andrea (1642-1709), pictor și arhitect italian. Decoruri în trompe-l'œil („Gloria Sf. Ignațiu" la Biserica iezuită din Dubrovnik, Domul din Ljubljana). Un tratat de perspectivă care a influențat barocul german.

POZZO DI BORGO, Carlo Andrea, conte (1768-1842), diplomat corsican. Secretar de stat în Corsica ocupată de englezi (1794-1796). Refugiat în Rusia, a devenit consilier al împăratului Aleksandru I și dușman al lui Napoleon Bonaparte. Ambasador al Rusiei la Paris (1815-1834) și la Londra (1834-1839). A participat la Congresul de la Viena (1814-1815) și la toate congresele Sfintei Alianțe.

Pr., simbol chimic pentru *praseodim.*

PRÁCTIC, -Ă (< lat., ngr., germ., fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care se poate executa în mod concret, care se poate aplica. ✦ Necesar, util. ✦ Ușor de mânuit; comod; economicos. ✦ Ingenios, eficace. **2.** Adj. (Despre oameni) Care știe să se orienteze, să aplice cunoștințele la viața de toate zilele; *p. ext.* destoinic, îndemânatic. **3.** S.f. Acțiunea de a practica; *p. ext.* deprindere, obicei; verificare experimentală a unei teorii. **4.** S.f. Activitate a oamenilor de transformare nemijlocită, potrivit nevoilor lor, a unor lucruri în mod concret. ✧ Loc. adv. *În practică* = în mod efectiv, concret. **5.** S.f. Procedeu aplicat și verificat efectiv; experiență. **6.** S.f. Exercitare a unei profesiuni. **7.** S.f. *P. judiciară* = ansamblul soluțiilor date de instanțele judecătorești în rezolvarea unor litigii concrete. **8.** S.f. Aplicare și verificare a cunoștințelor teoretice. ✦ Stagiu pe care îl face un student sau un elev într-o întreprindere, instituție etc. sau pe teren. **9.** S.f. (mai ales la pl.) Ceremonie specifică unui cult, unei credințe sau uzanțe.

PRACTICÁ (< *practică*, după fr. *pratiquer*) vb. I tranz. **1.** A executa o profesiune, o meserie, o artă etc.; a se ocupa cu... ✦ A pune în practică, a aplica. **2.** A respecta cu strictețe ceremoniile, cerințele unui cult.

PRACTICÁBIL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care se poate pune în practică; realizabil; de care te poți folosi în mod practic. **2.** Pe unde se poate trece sau umbla fără dificultăți; accesibil. **3.** (Substantivat, n.) Podium mobil folosit pentru a realiza pe scenă o diferență de nivel (ex. un balcon). ✦ (CINEMAT., substantivat, n.) Platformă mobilă pe care sunt instalate camera de luat vederi și proiectoarele.

PRACTICÁNT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană care învață o meserie, care îndeplinește un stagiu de practică pentru a se pregăti într-un domeniu oarecare.

PRACTICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care cunoaște mai ales partea practică a meseriei sau a specialității sale; profesionist cu practică și experiență îndelungată.

PRACTICÍSM (< rus., germ.) s.n. Simț, spirit practic. ✦ Preocupare exclusivă pentru problemele nemijlocit practice; desconsiderare a teoriei.

PRÁDĂ (lat. *praeda*) s.f. **1.** Acțiunea de a prăda; prădare, jefuire. **2.** Lucrurile însușite de cel care pradă. **3.** Persoană prinsă, răpită, ajunsă în puterea cuiva. **4.** Vietate care servește ca hrană animalelor sălbatice carnivore. ✧ *Pasăre de p.* = pasăre răpitoare.

PRADIER, Jean-Jacques (1792-1852), sculptor francez. Stil neoclasic dublat de eleganță („Psiche", „Sapho"). Autorul celor „12 Victorii" ce înconjură sarcofagul lui Napoleon. Portrete în stil academic („Ludovic XVIII", „Carol X").

PRADO, celebru muzeu național de pictură și sculptură din Madrid, adăpostit într-o clădire construită (1785-1819) în stil neoclasic, inaugurată la 19 nov. 1819. Cuprinde peste 2 500 de tablouri: colecții ale Școlii spaniole - Velásquez, Goya, El Greco ș.a., ale școlilor italiene și flamande - Rubens, Van Dyck, Rafael, Veronese, Tiziano, Tintoretto ș.a. Una din anexele muzeului adăpostește „Guernica" lui Picasso.

PRADO, Pedro (1886-1952), scriitor chilian. Fondator al grupului „Los Diez". Contribuție la dezvoltarea mișcării literare naționale. Versuri intelectualiste de inspirație filozofico-religioasă („Drumul orelor"). Romane alegorico-fantastice („Alsino" - capodopera sa) impregnate de lirism.

PRADO, Perez (1916-1989), interpret și compozitor cubanez de mambo. Stabilit în Mexic, apoi în S.U.A. Din colaborarea cu Beny More ia naștere un nou gen, mambo, combinație a ritmurilor cubaneze sincopate cu swing-ul jazzistic („Qued rico el mambo", „Mambo nr. 5", „Mambo nr. 8").

PRADOS, Emilio (1899-1962), poet spaniol. Lirică cu adânci rezonanțe andaluze („Timp") descriind peisaje mediteraneene („Cântecele paznicului de far") ori evocând nostalgia patriei („Memoria uitării") sau agonia spirituală („Grădina zăvorâtă" - capodopera sa).

PRAESEPE, roi de stele din constelația Cancerul, care se vede cu ochiul liber sub forma unor mici nebulozități.

PRAETORIUS, Michael (c. 1571-1621), compozitor, organist și teoretician german. Spirit enciclopedic. Realizează trecerea de la polifonia corală la muzica barocă. Tratatul „Syntagma musicum".

PRAF (< sl.) s.n. **1.** Material constituit din particule cu dimensiuni foarte mici (sub 20 µ), provenite din corpuri solide. Sin. *pulbere, colb.* **2.** Particule mici, solide, sub formă de pulbere, utilizate în diferite scopuri. ✧ *Lapte p.* v. *lapte. P. de pușcă* = pulbere neagră; *p. ext.* pulbere (3). *P. de copt* = pulbere care în contact cu umezeala sau căldura degajă dioxid de carbon. Este folosită în patiserie pentru a face să crească aluatul. *P. de lipit* = material pulverulent folosit la lipituri și la sudură pentru a împiedica formarea oxizilor. *P. hidrofob* = material pulverulent, neinflamabil și imputrescibil, obținut din cenușa de la termocentrale cu mici adaosuri de păcură, folosit pentru hidroizolări. **3.** (Pop.) Medicament sub formă de pulbere.

PRÁFTURĂ s.f. Unealtă făcută dintr-un mănunchi de fire de păr, de fâșii sau paie fixate pe un mâner, folosită pentru a scoate spuza din cuptorul de pâine, sau, în fierărie, pentru a stropi fierul prea încins.

PRAG (< sl.) s.n. **1.** Partea de jos, orizontală, a unui toc de ușă sau piesă de lemn, de piatră etc., așezată la ușă, de obicei mai ridicată decât suprafața de la intrare. ✦ Partea de sus a tocului ușii. **2.** Ușă, poartă; *p. ext.* casă, cămin. ✦ Locul din fața ușii. **3.** Bucată din lemn de abanos sau de os de elefant pe care se sprijină coardele la unele instrumente muzicale. Se mai numește *prăguș.* **4.** Fig. Începutul unei situații noi etc. ✦ Limită, hotar care desparte ceva de altceva în spațiu sau în timp. **5.** (GEOGR.) *P. glaciar* = proeminență în profilul longitudinal al unei văi glaciare, care separă o treaptă superioară de o alta inferioară. *P. oceanic (sau suboceanic)* = porțiune mai înaltă a fundului unui bazin oceanic, care separă două depr. oceanice (ex. p. Thomas, care desparte bazinul Mării Nordului de Oc. Atlantic).

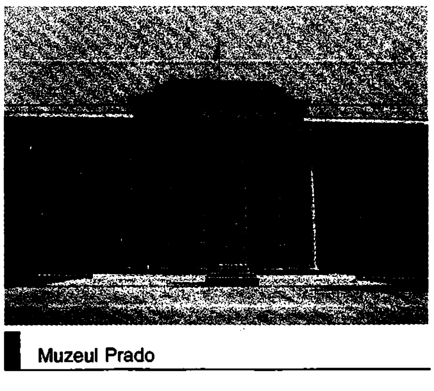

Muzeul Prado

P. fluvial = treaptă în albia unui râu, datorată durității diferite a rocilor sau mişcărilor tectonice (ex. p. Niprului. 6. (FIZ.) Valoarea limită, minimă sau maximă a unei mărimi. ✧ *P. fotoelectric* (al unei substanțe) = frecvența minimă a radiației electromagnetice care poate provoca efectul fotoelectric. 7. (FIZIOL.) Valoarea minimă a unui factor, necesară pentru a determina apariția şi desfăşurarea unui fenomen fiziologic (ex. p. de excitație). ✧ (PSIHOL.) *P. senzorial absolut* sau *p. absolut al senzației* = minimul de intensitate al unui stimul (de ex. al unui stimul luminos) la care este posibilă perceperea sa. *P. senzorial diferențial* sau *p. diferențial al senzației* = minimul diferenței perceptibile dintre două valori ale unui anumit fel de stimuli (ex. stimuli luminoşi, auditivi etc.). **8.** *P. economic* = cantitate minimă de mijloace sau de condiții care permit începerea unei activități sau a unui proces economic.

PRAGA (PRAHA), cap. Cehiei, în pod. Boemiei, pe râul Vltava; 1,16 mil. loc. (2003). Ind. constr. de maşini, siderurgică, chimică, electrotehnică, electronică, optică, piel. şi încălț., mat. de constr., textilă, farmaceutică, alim. ş.a. Universitatea Karlova (1348, cea mai veche din Europa Centrală), Universitatea Tehnică (1707), Universitatea de Economie (1953). Festivalul muzical „Primăvara la Praga". Monumente: c. 1 700 vestigii istorice şi monumente, arhitectonice, grupate cu precădere în oraşul vechi, între care se remarcă complexul arhitectonic Hradcany (sec. 9–19), care cuprinde palatele Municipal (1338), Belvedere (1536–1552), Wallenstein (1623–1630), Ludovik (1702–1707) şi Thun (1716–1727), catedrala Sf. Vit (1344), Biserica Sf. Jiři (sec. 10–17); Primăria veche (sec. 13–14), celebră prin turnul cu orologiu (sec. 15); colegiul Klementinum, al Iezuiților (1665–1699); Turnul Pulberăriei (sec. 15); Turnul Petrin (1891); podul Carol, construit peste Vltava între 1357 şi 1380, decorat cu 26 de statui. Centrul istoric al **P.** a fost inclus (în 1992) pe lista monumentelor U.N.E.S.C.O. Locuită din timpuri străvechi şi menționată documentar în sec. 9, **P.** a devenit în sec. 10 cap. statului ceh. A cunoscut o mare dezvoltare, în sec. 13–15, ajungând unul dintre cele mai puternice centre economice, politice şi culturale din Europa Centrală. Reşedință imperială în timpul lui Rudolf II. Rol important în războaiele husite (sec. 15), şi în răscoala antihabsburgică (1618–1620), care a marcat începutul Războiului de 30 de Ani. De la sfârşitul sec. 18, **P.** a fost centrul mişcării naționale cehe, care a culminat cu Revoluția din 1848–1849. După proclamarea Republicii Cehoslovace (1918), cap. acesteia. Ocupat de trupele hitleriste (mart. 1939), oraşul a fost eliberat la 9 mai 1945 de Insurecția națională izbucnită la 5 mai 1945, combinată cu acțiunile armatei sovietice. Din 1992 capitala Cehiei. – *Primăvara de la* ~ = denumire dată încercării din ian.–aug. 1968 de liberalizare a regimului, sub egida partidului comunist, după înlocuirca lui A. Novotný cu Al. Dubček, orientată către un socialism cu față umană. Intervenția trupelor țărilor Pactului de la Varşovia, cu excepția României, a pus capăt acestei mişcări.

PRAGER, Emil (1888–1985, n. Bucureşti), inginer constructor român. Realizări importante, concretizate în numeroase şi variate tipuri de construcții civile şi industriale (Palatul Muzeului de Artă din Bucureşti, Biblioteca Universitară din Iaşi, Spitalul Elias din Bucureşti, termocentrale electrice, silozuri de cereale, căi ferate ş.a.). Inițiator al mecanizării şantierelor de construcții în România (1929) şi al metodelor industriale în execuția betonului armat (1938). Lucrări: „Betonul armat în România".

PRAGMÁTIC, -Ă (< ngr., germ., fr.) adj. **1.** Care priveşte succesul practic, utilitatea. ✦ Peior. Care judecă în funcție de considerente, de conjunctură, de utilitate nemijlocită în dauna obiectivității. **2.** Care aparține pragmatismului, privitor la pragmatism.

PRAGMATICA SANCȚIUNE 1. P.S. din 554, promulgată de împăratul bizantin Iustinian I, după cucerirea Regatului ostrogot din Pen. Italică. Stabilea organizarea ad-tivă a Italiei sub stăpânirea bizantină. **2. P.S. din 1438,** emisă de regele Franței Carol VII la Bourges. Stabilea raporturile bisericii din Franța cu regalitatea. A fost înlocuită, în 1516, prin Concordatul de la Viena. **3. P.S. din 19 apr. 1713,** emisă de Carol VI de Habsburg. Stabilea că succesiunea se poate efectua şi pe linie feminină, precum şi indivizibilitatea terit. monarhiei. Impusă din 1720, după naşterea Mariei Tereza, în 1717. Contestată în 1740, a rămas totuşi în vigoare până în 1919.

PRAGMÁTICĂ (< fr.) s.f. Parte a *semioticii* care studiază scopurile, efectele şi implicațiile utilizării construcțiilor lingvistice de către vorbitori.

PRAGMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *pragma* „acțiune") s.n. **1.** Tradiție filozofică centrată pe problema semnificației adevărului şi asociată îndeosebi cu C.S. Peirce, W. James şi J. Dewey. Apariția **p.** a fost influențată de teoria darwinistă a evoluției şi de preocupările privind posibilitatea unei filozofii ştiințifice. Peirce a conceput **p.** ca o metodă de clarificare a ideilor de semnificație, adevăr şi realitate; W. James l-a modificat, introducând elemente subiective (credința) în criteriul semnificației; J. Dewey a dezvoltat implicațiile p. în etică şi filozofia socială. Alți reprezentanți: G.H. Mead, F.C.S. Schiller, dar şi W. van O. Quine, N. Putnam, R. Rosty, D. Davidson. **2.** Spirit practic; prioritate acordată aspectelor practice, utile, concrete ale unor acțiuni, gândiri etc.

PRAHA v. **Praga.**

PRAHOVA 1. Râu, afl. stg. al Ialomiței; 193 km. Izv. de sub pasul Predeal, de la 1 020 m alt., desparte m-ții Bucegi de m-ții Baiului, colectează apele de pe versanții lor (Azuga, Valea Cerbului, Doftana, Teleajen, Cricovu Sărat) şi trece prin Azuga, Buşteni, Sinaia, Câmpina. De-a lungul cursului său superior există una dintre cele mai renumite zone turistice. **2. Subcarpații Prahovei,** parte componentă a Subcarpaților de la Curbură, situată între râurile Teleajen (la E) şi Dâmbovița (la V). Alt. max. în Dealul Sultana (849 m). Zăcăminte de sare, gips, lignit. **S.P.** se subdivid în *Subcarpații Ialomiței* şi *Subcarpații Teleajenului*. **3.** Județ în zona central-nordică a Munteniei; 4 716 km²; 819 600 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Ploieşti*. Oraşe: Azuga, Băicoi, Boldeşti-Scăeni, Breaza, Buşteni, Câmpina (municipiu), Comarnic, Mizil, Plopeni, Sinaia, Slănic, Urlați, Vălenii de Munte. Comune: *90*. *Relief*: în S câmpii (C. Ploieştiului şi porțiuni din câmpiile Gherghiței, Vlăsiei şi Săratei), în partea centrală Subcarpații Prahovei, iar în partea de N şi NV câteva masive montane care aparțin Carpaților Orientali (m-ții Ciucaş, m-ții Tătaru, m-ții Grohotiş, m-ții Baiului), precum şi versantul E al m-ților Bucegi. *Rețeaua hidrografică*, aparține în cea mai mare parte bazinului Prahovei. Extremitatea de SV a jud. **P.** este traversată de râul Ialomița, care pe c. 30 km formează limita cu jud. Ilfov, iar cea de SE este drenată de râul Ghighiu. *Resurse naturale*: zăcăminte de petrol, gaze naturale, gips, sare, lignit şi roci de construcție. *Industria* prahoveană produce combustibili, energie electrică şi termică, utilaje grele, motoare etc., anvelope, materiale de construcție, mobilă, cherestea, stofe, tricotaje, produse alim. etc. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreț, floarea-soarelui, legume, orz şi orzoaică, leguminoase pentru boabe, sfeclă de zahăr ş.a. Renumitele podgorii Dealul Mare, Valea Călugărească şi Urlați. Pomicultura, în cadrul căreia predomină mărul, prunul şi părul, formează areale compacte în perimetrele unor localit. din Subcarpați. Sectorul zootehnic cuprinde bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline. *Turism*. Ind. **P.** dispune de un însemnat potențial turistic: Valea superioară a Prahovei, dominată de abruptul versanților de E ai m-ților Bucegi (inclus în Parcul Natural Bucegi), în lungul căreia s-au dezvoltat stațiunile climaterice Breaza, Sinaia, Poiana Țapului, Buşteni, Azuga ş.a. Priveliști remarcabile oferă şi văile superioare ale Teleajenului (străjuită de m-ții Ciucaş şi Tătaru) şi Doftanei, încadrată de m-ții Grohotiş şi Baiu. Obiective istorice, arhitectonice, culturale şi spirituale (mănăstirile Cheia, Suzana, Zamfira, Ghighiu, Sinaia, Brebu ş.a., castelul Peleş din Sinaia, palatul „Micul Trianon" din Floreşti, castelul Cantacuzino din Buşteni, muzeele memoriale „Nicolae Grigorescu" şi „Hasdeu" din Câmpina, „Nichita Stănescu" din Ploieşti, Casa Domnească a lui Matei Basarab din Brebu, 1641, conacul Cantacuzino din Filipeştii de Pădure, 1680–1690, crucea de oțel de pe vf. Caraiman ş.a.).

Praga
Poduri peste râul Vltava

David Praporgescu

PRAIA (CIDADE DE PRAIA), cap. Republicii Capului Verde, situată în SE ins. São Tiago; 94,5 mii loc. (2000). Port. Reşed. a administrației coloniale portugheze (1770); cap. statului Capul Verde din 1975.

PRAID 1. Depr. submontană, aparținând ariei marginale a depr. Transilvaniei, situată la contactul cu prelungirile m-ților Gurghiu, drenată de râul Corund şi parțial de Târnava Mică. **2.** Com. în jud. Harghita situată în depr. **P.**; 6 805 loc. (2008). Expl. de andezit şi sare. Muzeu etnografic. Stațiune balneoclimaterică sezonieră, de interes local, cu ape minerale clorurate, sodice, mezo- şi hipertermale indicate pentru tratarea afecțiunilor reumatismale, a celor posttraumatice, ginecologice ş.a. Sanatoriu subteran, amenajat în salină, destinat tratamentelor de astm şi bronşită.

PRAJĀPATI („stăpânul făpturilor"), zeu indian din perioada „Rigvedei", adorat ca fiind creatorul divin al lumii.

PRAJNA (în sanscr. „înțelepciune") subst. Noțiune centrală din budismul mahayane, care desemnează înțelegerea intuitivă a adevăratei esențe a lumii.

PRALE, Ioan (1769–1847, n. Vulcinetu-Răzeşi, jud. Soroca, Basarabia), scriitor român. Texte religioase în versuri („Psaltirea prorocului şi împărat David"). Versuri cu îmbinări ciudate de cuvinte şi expresii bizare. Numit de Eminescu „firea cea întoarsă", din cauza comportamentului său ciudat.

PRALÍNĂ (< fr.) s.f. Bomboană umplută cu cremă de nuci şi cu înveliş de zahăr sau de ciocolată.

PRAMÁTIE (< ngr.) s.f. Persoană fără caracter; canalie, lichea; derbedeu.

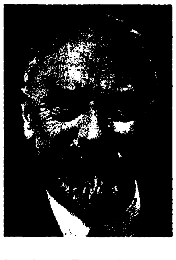

Ludwig Prandtl

Rajendra Prasad

PRANDTL, Ludwig (1875-1953), mecanician german. A elaborat teoria aripii portante de anvergură finită punând baza aerodinamicii tridimensionale pentru viteze mici. Rezultate în teoria jeturilor supersonice. A creat teoria stratului limită (1904) şi a dat elemente de bază în teoria mişcărilor turbulente.

PRÁO (< fr.) s.n. Ambarcaţie mare cu vele, folosită în Indonezia şi în Malaysia.

PRAPORGESCU, David (1865-1916, n. Turnu Măgurele), general român. În Primul Război Mondial a comandat o divizie, apoi un corp de armată. A căzut în luptele de apărare de pe Valea Oltului (30 sept./13 oct. 1916), în timpul contraofensivei armatei germane.

PRÁPUR (PRÁPOR) (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Steagul oştirii, flamură. **2.** Steag bisericesc purtat la procesiuni sau la alte solemnităţi religioase. **3.** (Pop.) Peritoneu.

PRASAD, Rajendra (1884-1963), om politic indian. Lider al partidului Congresul Naţional Indian. Primul preşedinte al Republicii India (1950-1962).

PRASEODÍM (< fr. {i}; {s} gr. *prasinos* „verde" + *didymos* „geamăn") s.n. Element chimic (Pr.; nr. at. 59, m. at. 140,91) din grupa lantanoidelor. În combinaţii funcţionează în stările de valenţă 3 şi 4.

PRÁŞTIE (< sl.) s.f. **1.** Armă de luptă folosită în vechime pentru aruncarea pietrelor la mare distanţă, alcătuită dintr-o bucată de piele legată de două sfori; (astăzi) jucărie pentru copii. **2.** Aruncătură de praştie **(1)**; distanţa pe care o poate străbate o piatră azvârlită cu praştia **(1)**. **3.** Bucată de funie sau curmei care se leagă de leucă ori de capătul osiei şi de care se prinde un cal lăturaş. ✧ *Cal de p.* = cal lăturaş. ✦ Frânghie sau căpăstru de care se ţine un cal pentru a-l dresa.

PRATER, cartier în E Vienei, între canalul Dunării şi Dunăre, unde se află o zonă amenajată pentru sport şi recreere, cu un parc de distracţii. Iniţial parc zoologic şi teren de vânătoare al Curţii imperiale.

PRATO, oraş în partea central-nordică a Italiei (Toscana); 172,4 mii loc. (2001). Monumente: Domul (catedrala) San Stefano (sec. 12-14); bisericile San Domenico (sec. 13-14), San Francesco (sec. 13), Santa Maria delle Carceri (1485-1491); Palatul Pretorio (sec. 13-14); Palatul Datini (sec. 15); castelul lui Frederic al II-lea de Hohenstaufen (sec. 13).

PRATOLINI, Vasco (1913-1991), scriitor italian. Romane neorealiste evocând lumea meseriaşilor florentini („Cronica unor bieţi îndrăgostiţi"), evenimente din anii fascizării („Risipă", „Veselie şi deriziune"), aspecte din viaţa tineretului contemporan („Un erou al timpului nostru").

PRATOLOGÍE ({s} lat. *pratum* „pajişte" + gr. *logos* „ştiinţă") s. f. Disciplină ştiinţifică care se ocupă cu studiul pajiştilor: compoziţia floristică şi structura vegetaţiei, productivitatea, utilizarea raţională şi ameliorarea.

PRATT 1. Sir Charles, conte de Camden (1714-1794), jurist şi om politic britanic. Lord-cancelar (1766-1770) s-a opus politicii taxelor din coloniile americane. Preşedinte al Consiliului (1782; 1784-1794). **2. Sir John Jeffreys conte şi marchiz de Camden** (1759-1840), om politic britanic. Lord-locotenent al Irlandei (din 1795), a reprimat rebeliunea din 1798. Preşedinte al Consiliului (1804-1805; 1807-1812).

PRAVDA, cotidian. Primul număr al ziarului a apărut la 22 apr./5 mai 1912, la Peterburg. Din 1917 organ oficial al P.C.U.S. până în 1991 când a devenit vocea opoziţiei comuniste din Federaţia Rusă. Din mart. 1918 redacţia ziarului este la Moscova.

PRAVILA DE LA GOVORA, cea mai veche culegere de legi tipărită în Ţara Românească. Apărută la mănăstirea Govora (com. Mihăeşti, jud. Vâlcea), în 1640, are la origine o culegere de norme juridice bizantine cu caracter preponderent bisericesc. Tradusă după un intermediar slav de către Mihail Moxa.

PRAVILA LUI MATEI BASARAB, culegere de legi, cunoscută şi sub numele de „Îndreptarea legii", tipărită în 1652 la Târgovişte. Reprezintă traducerea unor legiuiri bizantine; conţine numeroase pasaje luate din „Pravila lui Vasile Lupu".

PRAVILA LUI VASILE LUPU, culegere de norme de drept civil, vamal, fiscal şi canonic, cunoscută şi sub numele de „Cartea românească de învăţătură", primul cod de legi tipărit în limba română; apare la Iaşi (1646). Are ca principal izvor o serie de norme ale legislaţiei bizantine din sec. 7-8.

PRÁVILĂ (< sl.) s.f. (Înv.) **1.** Lege, regulament, hotărâre. ✦ Lege naturală, lege a firii. **2.** Cod de legi (civile sau bisericeşti); carte care cuprinde astfel de legi (ex. Pravila lui Matei Basarab). Cele mai vechi texte juridice româneşti provin din dreptul bizantin prin filiera unor traduceri şi preluări slavone.

PRAVILNICEASCA CONDICĂ, culegere de legi întocmită în Ţara Românească, în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti şi intrată în vigoare în 1780. Are ca izvoare principale „Bazilicalele" şi obiceiul pământului.

PRAVOSLÁVNIC, -Ă (< sl.) adj. (Înv.) Ortodox. ✦ Fig. (Şi subst.) Credincios, smerit, bigot.

PRAXIOLOGÍE (PRAXEOLOGÍE) (< fr. {s} gr. *praxis* „practică" + *logos* „studiu") s.f. Disciplină ştiinţifică care studiază structura generală a acţiunilor umane şi a condiţiilor eficacităţii lor. Forma ei contemporană, independentă, este legată de activitatea lui T. Kotarbiński (în plan gnoseologic) şi a lui T. Parsons (în plan sociologic).

PRÁXIS (< ngr.) s.n. **1.** Pricepere dobândită prin practică; experienţă, rutină. **2.** Act. **3.** Obicei, datină. **4.** (FILOZ.) Practică.

PRAXITELE (PRAXITELES) (c. 390-c. 330 î.Hr.), sculptor grec. Reprezentant al clasicismului Greciei antice. Artă statuară, având ca material preferat marmura, care, prin graţie şi subtilitate, a influenţat întreaga epocă elenistică („Afrodita din Cnidos", „Apolo Sauroctonul", „Satir în repaus").

PRÁXIU (< ngr.) s.n. (Înv.) Carte bisericească care cuprinde „Faptele apostolilor"; apostol **(3)**.

PRAZ (< bg.) s.m. Plantă legumicolă bienală din fam. liliaceelor, cu tulpina cilindrică, cu frunze lungi-lanceolate şi bulb cărnos *(Allium porrum)*. Bogat în proteine, săruri minerale, vitamine, grăsimi; recomandat ca tonic al sistemului nervos, laxativ etc.

PRAZ, Mario (1896-1982), critic literar şi scriitor italian. Lucrări privind istoria literaturii engleze („Poeţi englezi din sec. XVII", „Criza eroului în romanul victorian"); studii de istorie literară comparată.

PRÁZNIC (< sl.) s.n. **1.** Masă mare sau ospăţ în amintirea unui mort sau la hramul unei biserici. ✦ Petrecere mare, chef, zaiafet. **2.** Sărbătoare bisericească. ✧ *Praznice împărăteşti* = denumire, generică pentru cele 12 mari sărbători din anul bisericesc (care începe la 1 sept.) al Bisericii răsăritene: Naşterea Maicii Domnului (8 sept.), Intrarea Maicii Domnului în Biserică (21 nov.), Naşterea Domnului (25 dec.), Botezul Domnului (6 ian.), Întâmpinarea Domnului (2 febr.), Buna-Vestire (25 mart.), Duminica Floriilor, Învierea Domnului, Înălţarea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh, Schimbarea la Faţă (6 aug.), Adormirea Maicii Domnului (15 aug.).

PRĂBUŞÍ (< scr.) vb. IV refl. şi tranz. A cădea sau a face să cadă la pământ brusc şi cu zgomot; a (se) nărui, a (se) surpa, a (se) dărâma; a (se) prăvăli. ✦ Refl. Fig. A avea o cădere psihică sau socială; a decădea.

PRĂBUŞÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) prăbuşi; năruire, surpare, dărâmare. ✦ (GEOL.) Desprindere a unor mase de roci de pe o pantă abruptă şi deplasarea bruscă sub acţiunea gravitaţiei. ✦ Fig. Deznădejde; *p. ext.* decădere. **2.** (ASTR.) *P. gravitaţională* = comprimarea bruscă a unei stele datorită forţei de atracţie gravitaţională, însoţită de eliberarea unei mari cantităţi de energie; colaps gravitaţional.

PRĂDÁ (lat. *praedare*) vb. I tranz. **1.** A jefui, a-şi însuşi cu forţa bunuri materiale. **2.** (Pop.) A cheltui fără rost, a risipi.

PRĂDÁLICĂ s.f. (În sec. 15-16, în Ţara Românească) Dreptul domniei de a lua pe seama sa averea celor morţi fără urmaşi de sex bărbătesc.

PRĂDĂLNIC, -Ă (< *prăda*) adj. Care pradă, care jefuieşte; care are caracter de jaf.

PRĂDĂTÓR, -OÁRE (< *prăda*) adj., s.n. (Animal carnivor) care îşi urmăreşte şi capturează activ prada (vie); (animal) de pradă.

PRĂFUÍ vb. IV tranz. şi refl. A (se) acoperi cu un strat de praf. ✦ Tranz. A transforma un material în praf; a pulveriza.

PRĂJENI, com. în jud. Botoşani, pe cursul superior al râului Miletin; 3 380 loc. (2008).

PRĂJEŞTI, com. în jud. Bacău; 2 639 loc. (2008).

PRĂJÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A prepara un aliment, expunându-l la căldura focului (în grăsime încinsă). ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) chinui, a (se) frământa; a provoca sau a suferi o pierdere; a (se) păcăli. **2.** Refl. (Fam.) (Despre oameni) A se expune la căldura focului sau a soarelui (pentru a se încălzi sau pentru a se bronza). **3.** Tranz. (TEHN.) A încălzi minereuri sau produse metalurgice la o temperatură inferioară temperaturii lor de topire, pentru uscare, purificare etc.

PRĂJÍNĂ s.f. **1.** Bucată de lemn lungă şi subţire, folosită pentru a fixa sau pentru a sprijini ceva. ✦ (Depr.) Persoană foarte înaltă şi slabă. **2.** (TEHN.) Tijă metalică sau de lemn, lungă, plină sau tubulară, având diferite întrebuinţări. *P. de foraj* = tub de oţel filetat la capete care ajută la forarea găurii de sondă. **3.** (SPORT) Bară de lemn, de metal etc., cu lungimea şi diametrul variabile, cu ajutorul căreia sportivii execută sărituri în înălţime. **4.** Unitate de măsură pentru lungime folosită în trecut, egală cu 5,8996 m în Ţara Românească şi cu 6,6900 m în Moldova. ✦ Unitate de măsură pentru suprafeţe de teren, folosită în trecut: *prăjină pogonească* în Ţara Românească (208,82 m^2) şi *prăjină fălcească* în Moldova (179,03 m^2). ✦ Instrument cu care se făcea în trecut măsurătoarea suprafeţelor de teren.

PRĂJITÓR s.n. Aparat electric casnic utilizat la prăjirea fără grăsime a unor alimente (pâine, cafea etc.)

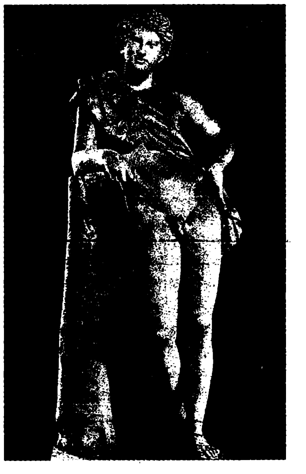

Praxitele: „Apolo Sauroctonul"

PRĂJITÚRĂ s.f. Produs dulce de patiserie, cu adaos de cremă, gem, nuci, fructe zaharate etc. consumat (de obicei) ca desert.

PRĂPÁSTIE (< sl.) s.f. Povârniş, abrupt şi înalt, care domină o vale.

PRĂPÁD s.n. Dezlănţuire de forţe naturale care pricinuieşte distrugeri mari; dezastru, ruină, urgie. ✦ Cantitate, număr mare; mulţime, puhoi.

PRĂPĂDÍ (< bg.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) distruge, a (se) pierde, a (se) nimici. **2.** Tranz. (Reg.) A risipi, a irosi. **3.** Tranz. A ucide, a omorî. ✦ Refl. A-şi pierde viaţa; a muri.

PRĂPĂSTIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Plin de prăpăstii, abrupt, râpos. ✦ Fig. De netrecut, de neînvins; foarte mare. **2.** (Şi adv.) Fig. Năprasnic, înspăimântător. **3.** De necrezut, de neînchipuit, fantastic. **4.** Care vede lucrurile numai în rău, care exagerează în rău; pesimist.

PRĂSEÁ s.f. v. **plăsea.**

PRĂSÍ (< bg., scr.) vb. IV (ZOOT.) **1.** Refl. (Despre animale) A face pui, a se reproduce, a se înmulţi. **2.** Tranz. A creşte animale, a le înmulţi. **3.** Tranz. A semăna, a planta, a îngriji o cultură. ✦ Refl. (Despre plante) A se extinde, a se înmulţi pe un teren.

PRĂSÍLĂ s.f. (ZOOT.) **1.** Reproducţie la animale (din rase perfecţionate). **2.** Grup de animale destinate reproducţiei. **3.** Descendenţii (produşii) unui animal de rasă; *p. ext.* animal din rasă ameliorată.

PRĂŞÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. A lucra cu sapa sau cu mijloace mecanice spaţiul dintre rândurile distanţate ale unor plante agricole pentru a distruge buruienile, a afâna solul etc.

PRĂŞITÓR, -OÁRE adj., subst. **I.** Adj. **1.** (Despre unelte agricole) Cu care se prăşeşte. **2.** *Plante prăşitoare* = grup de plante agricole care se cultivă în rânduri distanţate (40–100 cm), spaţiul dintre rânduri fiind prăşit mecanic sau manual (porumbul, floarea-soarelui ş.a.). **II.** Subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care prăşeşte. **2.** S.f. Unealtă agricolă compusă dintr-un cadru pe care sunt fixate cuţite, organe de reglare a adâncimii de lucru, organe de dirijare şi de transport, cu care se efectuează mecanizat operaţia de prăşire.

PRĂVĂLÍ (< bg., scr.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) prăbuşi la pământ de la înălţime. ✦ Tranz. A urni din loc un obiect greu, răsturnându-l. ✦ Refl. (Despre un zid, o construcţie, un mal) A se nărui, a se surpa, a se prăbuşi. ✦ Refl. (Despre ape) A cădea de la înălţime; a se revărsa. ✦ Refl. A se repezi cu iuţeală spre ceva, a da buzna, a se năpusti la vale. **2.** Refl. (Despre vânt, ploaie) A se dezlănţui cu putere, a se porni cu violenţă.

PRĂVĂLÍE s.f. Local în care se vând diverse mărfuri; magazin.

PRĂZNICÁR s.n. **1.** Icoană reprezentând praznicele împărăteşti care face parte din iconostas. **2.** Icoană de mici dimensiuni, cu două feţe mobile, care se pune pe analoghion, schimbându-se în funcţie de praznicele împărăteşti.

PRĂZNUÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A celebra o sărbătoare religioasă; *p. ext.* a serba, a sărbători. **2.** Intranz. A petrece, a benchetui.

PRÂNZ (lat. *prandium*) s.n. **1.** Masa de la amiază; *concr.* mâncarea care se mănâncă la această masă; dejun. ✧ (Pop.) *Prânzul (cel) mic* = prima masă pe care o iau ţăranii în cursul dimineţii, vara, când muncesc la câmp; timpul zilei când se ia această masă; prânzişor. *Prânzul (cel) mare* = masa de la amiază; timpul zilei când se ia această masă. **2.** Mijlocul zilei, corespunzător aproximativ orei 12 (când se ia prânzul); *p. ext.* interval de timp care variază după regiuni şi anotimpuri, cuprins între răsăritul Soarelui şi amiază. ✧ Loc. *Înainte de prânz* = în prima jumătate a zilei, înainte de amiază. *După prânz* = în a doua jumătate a zilei, între amiază şi seară.

PRÂNZÍ vb. IV intranz. A lua masa de prânz; a dejuna.

PRÁSLEA (cf. bg. *prăst*) s.m. Mezin; *p. ext.* apelativ sau epitet pentru un copil mic sau pentru cel mai mic dintre copii.

PRÂSNÉL (< sl.) s.n. **1.** (La fusul de tors) Prisnar. **2.** Partea inferioară a fusului morii, fixată într-una din pietrele acesteia. **3.** Sfârlează, titirez. **4.** Fig. Epitet pentru un copil sau, *p. ext.*, pentru un om mic de statură şi vioi.

PRE- (< fr. {s} lat. *prae* „înaintea") Element de compunere cu sensul „înainte", „anterior", care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

PREABÁTAJ s.n. Lucrare pregătitoare executată într-un zăcământ de substanţă minerală utilă, în vederea începerii abatajului.

PREABÚN, -Ă adj. Foarte bun, neobişnuit de bun. ✦ (Înv.) (Substantivat, m. art., cu valoare de n. pr.) Dumnezeu.

PREACINSTÍT, -Ă adj. Foarte cinstit; vrednic de cinste, de respect; respectabil, onorabil. ✦ (Substantivat, f. art.; cu valoare de n. pr.) Maica Domnului, Fecioara Maria.

PREACUCERNÍC adj. (Ca termen de reverenţă pentru clerici) Foarte cucernic, extrem de evlavios.

PREACURÁT, -Ă adj. Curat, neprihănit. ✦ (Substantivat, f., art., cu valoare de n. pr.) Maica Domnului, Fecioara Maria.

PREACUVIÓS adj., s.m. **1.** Adj. (Şi subst., m.) Sfânt (cu valoare de calificativ dat sfinţilor). **2.** S.m. art. Călugăr, cleric.

PREADOLESCÉNŢĂ s.f. Etapă a vieţii premergătoare adolescenţei; pubertate.

PREAFERICÍT, -Ă adj. (Mai ales în titulatura patriarhilor sau a întâistătătorilor bisericilor autocefale) Preamărit; foarte slăvit; *p. ext.* sfânt.

PREÁJMĂ (cf. sl. *prăjdi*) s.f. (Mai ales în locuţiuni) Spaţiul dimprejurul unui obiect sau al unei persoane, locul sau regiunea din vecinătatea sau din apropierea cuiva; împrejmuire, jur.

PREALABÍL, -Ă (< fr.) adj. Care trebuie să aibă loc înainte de începerea unei acţiuni, care precedă. ✧ Loc. *În prealabil* = mai înainte, mai întâi.

PREALPI, denumire a zonei externe a m-ţilor Alpi, cu înălţimi mijlocii, cuprinsă între ţărmul Mediteranei şi valea Rinului. Relief carstic bine reprezentat.

PREALUMINÁT, -Ă adj. (Înv.) Care degajă, care răspândeşte lumină; foarte luminos. ✦ Fig. (În formule de adresare sau în titulatura dată divinităţii, clericilor sau suveranilor) Preamărit, slăvit. ✦ Fig. Plin de înţelepciune.

PREAMĂRÍ vb. IV tranz. A ridica în slavă, a preaslăvi, a glorifica, a elogia.

PREAMĂRÍT, -Ă adj. (Înv.; în formule de adresare sau în titulatura dată divinităţii, clericilor sau suveranilor) Lăudat, slăvit, înălţat, preaînălţat, prealuminat.

PREAMBALÁT, -Ă (Despre unele mărfuri) Care este ambalat înainte de a fi pus în vânzare.

PREAMBÚL (< fr., lat.) s.n. **1.** Parte introductivă a unei scrisori, a unei convorbiri sau a unui discurs, în care sunt expuse rezumativ problemele ce vor fi dezvoltate ulterior. ✦ P. ext. Ceea ce constituie partea premergătoare a unei acţiuni, a unei manifestări etc. **2.** (DR.) Parte introductivă a unei legi sau a unui tratat internaţional care lămureşte utilitatea lui sau care prezintă sumar dispoziţiile lui generale; expunere de motive. **3.** (MUZ.) Preludiu.

PREANEVINOVÁTĂ adj. (REL.; despre Fecioara Maria) Neprihănită, castă. ✦ (Substantivat, f. art.; cu valoare de n. pr.) Fecioara Maria.

PREAPLÍN s.n. **1.** Ceea ce depăşeşte un anumit nivel, ceea ce este prea mult, prea abundent. **2.** (HIDROTEHN.) Dispozitiv de protecţie a unei instalaţii hidrotehnice, prin care este asigurată evacuarea unor lichide când au depăşit un anumit nivel.

PREAPUTÉRNIC, -Ă adj. (Înv.; în formule de adresare) Atotputernic, stăpânitor. ✦ (Substantivat, m., art.; cu valoare de n. pr.) Dumnezeu.

PREASFÁNT, -Ă adj. (În titulatura dată clericilor, călugărilor, sfinţilor) Care a primit harul divin, care este vrednic de a fi sfânt. ✦ (Substantivat, f. art.) Maica Domnului.

PREASFINŢÍA s.f. art. (Urmat de un adj. pos.) Titlu de respect dat arhiereilor; preasfinţit, preasfânt.

PREASFINŢÍT adj. Titlu de respect dat arhiereilor; preasfânt.

PREASLĂVÍ vb. IV tranz. A preamări.

PRÉAULT, Antoine (1809–1879), sculptor francez. Reprezentant al romantismului. Basoreliefuri şi compoziţii statuare („Mizeria", „Moartea culegând o floare", „Tăcerea") într-o viziune sobră, dramatică şi monumentală.

PREAVÍZ (< fr.) s.n. (DR.) Încunoştiinţare prealabilă făcută unui angajat de către angajator cu privire la intenţia de a fi concediat. ✦ Interval de timp cât un angajat mai lucrează după primirea acestei înştiinţări; retribuţie care se cuvine angajatului de la primirea înştiinţării până la concediere.

PREBALCANIC, Podişul ~, unitate de relief în N Bulgariei, cuprinsă între Stara Planina şi Dunăre. Alt.: 200 m–800 m.

PRECALCULÁT, -Ă adj. Care a fost calculat în prealabil.

PRECAMBRIAN, eră geologică din istoria Pământului; este divizat în prezent în trei eoni: *Hadeanul, Arhaicul* şi *Proterozoicul.* Din **P.** datează cele mai vechi roci cunoscute; în cursul lui a început îmbogăţirea atmosferei în oxigen şi au apărut primele forme de viaţă.

PRECAPITALÍST, -Ă adj. Care se referă la epocile anterioare capitalismului.

PRECÁR, -Ă (< fr., it., lat.) adj. **1.** Care depinde de voinţa cuiva sau de împrejurări neprevăzute; nesigur. ✦ Lipsit de rezistenţă; şubred, fragil. **2.** Fig. Lipsit de profunzime, de valoare.

PRECÁRIA (< cuv. lat.) s.f. (În Antic. şi în Ev. Med. timpuriu, în apusul Europei) Drept de posesiune asupra unui lot de pământ, primit în schimbul prestării unor obligaţii faţă de proprietarul funciar. ✧ *P. data* = formă de aservire prin care ţăranii lipsiţi de pământ obţineau de la feudal un lot de pământ în folosinţă, pentru care plăteau rentă. *P. oblata* = formă de aservire prin care ţăranul ceda feudalului lotul său, pentru a-şi asigura protecţia, primind de la acesta un lot în folosinţă pe viaţă.

PRECÁUT, -Ă (< lat.) adj. Care acţionează cu deosebită atenţie şi ia toate măsurile de prevedere, care prevede şi preîntâmpină un pericol posibil; prudent, prevăzător, circumspect.

PRECAÚŢIE (< fr., lat.) s.f. Atitudinea celui precaut; măsură de prevedere; grijă, băgare de seamă, prudenţă, circumspecţie.

PRECĂDÉRE s.f. Prioritate, întâietate; preferinţă.

PRECEDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A avea loc, a exista înaintea unui eveniment, a unei acţiuni etc.; a premerge. ✦ A aşeza înainte, a face să premeargă. **2.** A anticipa.

PRECEDÉNT, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** Care precedă în timp sau în spaţiu, anterior, premergător. **2.** S.n. Fapt, situaţie, soluţie anterioară, care serveşte ca exemplu sau ca justificare pentru faptele sau situaţiile următoare; precedenţă. ✧ Loc. *Fără precedent* = aşa cum n-a mai fost, cum nu s-a mai întâmplat până acum; nemaiîntâlnit, excepţional.

PRECEDÉNŢĂ (< lat.) s.f. **1.** Adj. Faptul de a preceda (pe cineva sau ceva). **2.** Fapt, situaţie etc. care precedă alt fapt, altă situaţie etc. de aceeaşi natură; precedent.

PRECÉPT (< lat., fr.) s.n. Prescripţie, normă, regulă, îndeosebi morală. ✦ Recomandare, povaţă, sfat.

PRECÉPTOR (< lat., fr.) s.m. Persoană însărcinată cu educarea şi cu instruirea în familie a unui copil sau a unui tânăr (într-o familie bogată).

PRECÉSIE (PRECESIÚNE) (< lat., fr.) s.f. **1.** (FIZ.) Deplasare relativ lentă a axei proprii de rotaţie a unui corp care se roteşte rapid şi care are doar un punct fix. **2.** (ASTR.) *Precesia echinocţiilor* = deplasarea lentă, în sens retrograd, a punctelor echinocțiale pe ecliptică, datorită atracției exercitate de Lună și de Soare asupra Pământului; perioada **p.** este de c. 26 000 de ani.

PRECIPITÁ (< lat., fr.) vb. IV **1.** Tranz. A face ca o activitate, o acțiune să se desfășoare într-un ritm mai rapid decât cel obișnuit sau cel așteptat; a grăbi, a zori. ✦ Refl. (Despre oameni) A acționa în (mare) grabă; *p. ext.* a se agita. ✦ A provoca depunerea sub formă de precipitat a unei substanțe dizolvate într-un lichid sau formată în urma adăugării unui reactiv în acel lichid. ✦ Refl. (Despre o substanță solidă dizolvată într-un lichid) A se separa, a se depune sub formă de precipitat.

PRECIPITÁNT (< fr.) s.m. (CHIM.) Substanță care, adăugată unei soluții, provoacă o precipitare.

PRECIPITÁT¹ (< fr., lat., germ.) s.n. (CHIM.) Substanță solidă, greu solubilă, care se separă dintr-o soluție și cade la fundul recipientului în urma tratării soluției respective cu un reactiv, prin evaporarea sau prin răcirea soluției etc.

PRECIPITÁT², -Ă adj. **1.** (Și adv.) Care se petrece sau acționează în grabă, cu repeziciune; grăbit, zorit. **2.** Depus la fund, separat în masa soluției (prin precipitare).

PRECIPITÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Precipitare. **2.** *Precipitații atmosferice* = condensarea vaporilor de apă din atmosferă, care apoi cad pe suprafața Pământului sub formă de ploaie, zăpadă, lapoviță, grindină etc.

PRECIPITÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOL.) Tip de anticorp care provoacă precipitarea antigenilor dintr-o soluție.

PRECIPITRÓN (< fr.) s.n. Dispozitiv electrostatic pentru purificarea aerului dintr-o încăpere prin dirijarea prafului spre unul dintre electrozi.

PRECÍS, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Clar, lămurit, desluşit, limpede; categoric, sigur. **2.** (Despre mărimi, unități de măsură etc.) Fix, exact. ✦ (Depre ceasornice, balanțe, instrumente fizice) Care funcționează cu precizie.

PRÉCISTĂ (< sl.) adj. f. (Mai ales articulat, cu valoare de epitet dat Fecioarei Maria) Care este fără nici o vină, lipsită de păcate; de o curățenie morală desăvârșită. ✦ (Substantivat, cu valoare de n. pr.) Fecioara Maria.

PRECIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A stabili, a determina (ceva) în mod precis. ✦ A da formă precisă, a face (ceva) să se vadă, să se distingă clar, desluşit; a contura; a delimita.

PRECIZÁRE s.f. Acțiunea de a preciza; lămurire, informație, indicație precisă; *concr.* ceea ce este precizat.

PRECÍZIE (PRECIZIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a fi precis; exactitate. ✧ Loc. *De precizie* = (despre aparate și instrumente) de mare exactitate. **2.** (FIZ.) Eroare maximă, în plus sau în minus, admisibilă la efectuarea unei măsurări. ✧ *Clasă de p.* = fiecare dintre clasele în care se împart sistemele de *toleranțe* standardizate. **3.** (FIZ.) Proprietate a unui produs de a avea valorile mărimilor sale caracteristice cuprinse într-un interval cât mai mic în jurul valorii dorite.

PRECLÁSIC, -Ă (< fr.) adj. (Mai ales despre opere artistice) Anterior clasicismului. ✦ (Substantivat) Scriitor sau creator de artă din perioada anterioară clasicismului.

PRECLASICÍSM s.n. Perioadă din istoria muzicii în care și-au desfășurat activitatea maeștrii muzicii din sec. 17–18 (Monteverdi, Palestrina, Händel, J.S. Bach, Vivaldi, Rameau, compozitorii școlii de la Mannheim ș.a.) și care precedă apariția *clasicismului vienez.*

PRECÓCE (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre copii) Care se dezvoltă fizic sau psihic înainte de vârsta normală, care este mai matur decât alții de aceeași vârstă. ✦ (Despre facultăți psihice sau biologice, despre însușiri, calități etc. ale oamenilor) Care apare sau se manifestă mai devreme. **2.** (Despre organisme sau fructe) Care se maturizează foarte devreme, care se coace repede. Sin. *timpuriu.*

PRECOGNÍȚIE (< fr.) s.f. (În parapsihologie) Capacitate paranormală prin care evenimentele sunt prevăzute, prin vise, presimțiri etc., înainte de a exista vreo dovadă că acestea se vor petrece, numită și percepție extrasenzorială cognitivă.

PRECOLUMBIÁN, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Columb*) adj. *Artă* ~ = arta dezvoltată pe terit. Americii înaintea descoperirii ei de către Cristofor Columb (1492). Manifestări artistice reprezentative s-au produs în cadrul civilizațiilor maya, olmecă, toltecă, aztecă și inca. Arta **p.** din reg. Americii Centrale (maya) și a pod. Mexican (aztecă) se caracterizează prin temple piramidale în trepte („Templul Soarelui" de la Teotihuacán etc.), decorația în basorelief și în frescă (Bonampak). În civilizația toltecă și aztecă, un loc important îl ocupă sculptura (stele, zeități, cariatide). Arta inca se caracterizează prin palate și temple grandioase, cu o decorație sobră (ruinele de la Cuzco, Machu-Picchu, Quito etc.), dezvoltarea ceramicii, a textilelor și orfevrăriei.

PRECOMÁNDĂ s.f. Comandă făcută pentru un produs, o marfă înainte de fabricare sau de punerea în vânzare.

PRECOMPRIMÁRE s.f. (CONSTR.) Operație prin care elementele de beton armat sunt supuse unor eforturi de compresiune înainte de aplicarea sarcinilor reale din construcție.

PRECONCENTRÁRE s.f. Operație mecanică prin care substanțele minerale sărace sunt îmbogățite prin izolarea unei mari părți de steril.

PRECONCEPÚT, -Ă adj. (Despre idei sau păreri) Admis, format, adoptat dinainte, fără o cercetare sau o experiență prealabilă.

PRECONIZÁ (< fr., germ.) vb. I tranz. **1.** A prevedea, a emite o idee, o ipoteză; *p. ext.* a propune, a indica, a recomanda, a iniția ceva. **2.** (În religia catolică) A confirma în cadrul consistoriului un episcop numit de șeful statului.

PRECREȘTÍN, -Ă adj. Anterior apariției creștinismului.

PRECUCUTENI, cultură neolitică (prima jumătate a milen. 4 î.Hr.), răspândită pe o arie largă, cuprinsă între cursul superior al Oltului și Niprul mijlociu.

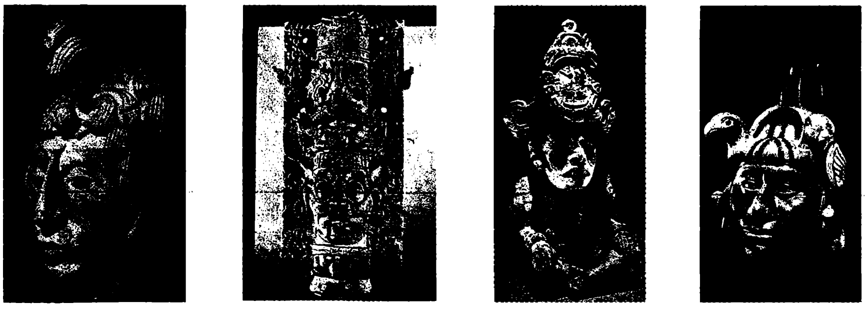
1 2 3 4

Artă precolumbiană
1. Cap de luptător, stuc (artă maya) 2. Zeul Soarelui, ceramică din Palenque (artă maya) 3. Urnă (artă zapotecă) 4. Vas (artă mochica)

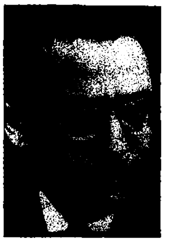
Marin Preda

PRECUMPĂNÍ vb. IV **1.** Tranz. A cumpăni, a echilibra; a compensa. **2.** Intranz. A depăși în cantitate, în greutate, în influență pe cineva sau ceva, a fi superior ca valoare, ca importanță; a constitui elementul hotărâtor; a predomina, a fi preponderent; *p. ext.* a birui, a triumfa.

PRECUP, Maria (1901–1984, n. Bistrița), cântăreață română de muzică populară. Supranumită „privighetoarea Năsăudului" pentru stilul ornamentat al doinelor sale. Descoperită în anul 1935 de către Constantin Brăiloiu. Înregistrări antologice în arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu".

PRECUPÉȚ, -EÁȚĂ (< bg.) s.m. și f. Persoană care cumpără de la producători diferite produse, în special legume, fructe, păsări, ouă etc. pe care le revinde apoi cu preț mai ridicat.

PRECUPEȚÍ vb. IV **1.** Intranz. A practica meseria de precupeț; (tranz.) a cumpăra și a revinde (în calitate de precupeț). **2.** Tranz. Fig. (Numai în propoziții negative) A nu cruța nimic, a face totul pentru ceva sau cineva.

PRECURSÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care prin activitatea sa creatoare, complet nouă, într-un anumit domeniu pregătește terenul pentru o activitate ulterioară mai largă; înaintaș, premergător; deschizător de drumuri.

PRECUVÂNTÁRE s.f. Cuvânt introductiv, prefață.

PREDÁ (< sl.) vb. I **1.** A înmâna cuiva un obiect; a remite, a transmite; a da în primire. **2.** Refl. A se da învins în mâna dușmanului, a capitula. ✦ Tranz. A da pe cineva în mâna cuiva spre a dispune de el. **3.** (PEDAG.) Tranz. A transmite, a comunica în mod sistematic și organizat cunoștințele unei discipline; a expune, a ține o lecție.

PREDA (sec. 17–18), zugrav. Exponent al Școlii de pictură de la Hurez. Împreună cu zugravul Marin a pictat paraclisul de la Hurez, biserica Sf. Dumitru din Craiova ș.a.

PREDA, Constantin (1925–2008, n. Morunești, jud. Olt), arheolog, numismat și istoric al Antic. Președinte al Societății Numismatice Române (din 1983). Contribuții în domeniul istoriei și civilizației geto-dacice, greco-romane și în cel al numismaticii antice („Istoria monedei în Dacia preromană"; coautor și coordonator al „Enciclopediei arheologiei și istoriei vechi a României").

PREDA, Marin (1922–1980, n. Siliștea-Gumești, azi Siliștea Nouă, jud. Teleorman), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1974). Director al Editurii Cartea Românească (1970–1980). Nuvele prezentând scene din viața țăranilor, în spiritul notației impersonale a unui realism dur, sau de analiză a psihologiei țărănești („Întâlnirea din pământuri"). Romanul „Moromeții", amplă frescă a realităților rurale din Câmpia Dunării în preajma celui de-al Doilea Război Mondial și în primii ani postbelici, impune o viziune originală asupra lumii țărănești. Romane citadine, dezbătând polemic relația dintre individ și regimul totalitar („Cel mai iubit dintre pământeni"). Teatru („Martin Bormann"), scenarii de film. Proză eseistică și de confesiune („Imposibila întoarcere", „Viața ca o pradă").

PREDA, Vasile (n. 1948, Bradu de Jos, jud. Argeș), matematician român. Lucrări în domeniul teoriei deciziilor, statisticii matematice, optimizărilor și teoriei informației („Inferența statistică pentru medii condiționate", „Optimality conditions and duality in multiple objective programming involving semilocally convex and related functions").

PREDA, Victor (1912–1982, n. Bucureşti), biolog român. Acad. (1974). Lucrări în domeniul biologiei teoretice, antropobiologiei, anatomiei comparate.

PREDATORÍSM (< fr.) s.n. Relaţie între două organisme animale, dintre care unul este *prădător*, iar celălalt constituie *prada* sa. Implică o selecţie naturală intensă, marcată de adaptări specifice şi mecanisme de reglare a numărului de indivizi din cele două categorii.

PREDEAL 1. Pas în Carpaţi, la 1 040 m alt., pe cumpăna de ape dintre Prahova şi Timiş. Asigură legăturile rutieră şi feroviară între Transilvania şi Muntenia. **2.** Oraş în jud. Braşov, într-o zonă de munţi scunzi (Clăbucetele Predealului), la 1 020–1 160 m alt., la obârşia râului Prahova; 5 152 loc. (2008). Sanatorii de boli nervoase (pe valea Râşnoavei şi Timişu de Sus). Turism, sporturi de iarnă. Aşezarea a luat naştere după anul 1700, când au fost construite câteva hanuri, un schit de lemn (1744) şi un local al serviciului de poştă (1790).

PREDEAL-SĂRARI, com. în jud. Prahova, în zona de contact a Subcarpaţilor Buzăului cu cei ai Prahovei; 2 579 loc. (2008).

PREDECESÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care a precedat pe cineva într-un post, într-o funcţie etc., considerată în raport cu acesta; antecesor. ✦ S.m. (Mai ales la pl.) Strămoş, înaintaş.

PREDÉLĂ (< it., fr.) s.f. Parte inferioară a unui tablou, reprezentând scene legate de subiectul principal al acestuia.

PREDELUŞ, pas în Carpaţii de Curbură, la 1 200 m alt., pe cumpăna de ape dintre râul Doftana, afl. al Prahovei, şi Doftana din Transilvania, afl. al Târlungului.

PREDESCU, familie de lăutari români cu tradiţie pe mai multe generaţii. Mai importanţi: **1. Victor P.** (1912–1984, n. Ploieşti), violonist şi dirijor. Întemeietor (1948) şi prim-dirijor al orchestrei de muzică populară „Barbu Lăutaru", apoi concertmaistru la ansamblul Ciocârlia (1950), şi dirijor la orchestra populară a Radiodifuziunii Române. **2. Nicuşor P.** (1919–1986, n. Turnu Severin), violonist, dirijor şi şef de orchestră. Frate cu **P. (1).** Concertmaestru al orchestrei de Studio a Radiodifuziunii (1952–1969).

PREDESCU, Ileana (1927–1996, n. Bucureşti), actriţă română. Roluri reprezentative în teatru („Cum vă place", „Menajeria de sticlă", „Cezar şi Cleopatra") şi în film („Cei care plătesc cu viaţa", „Cel mai iubit dintre pământeni").

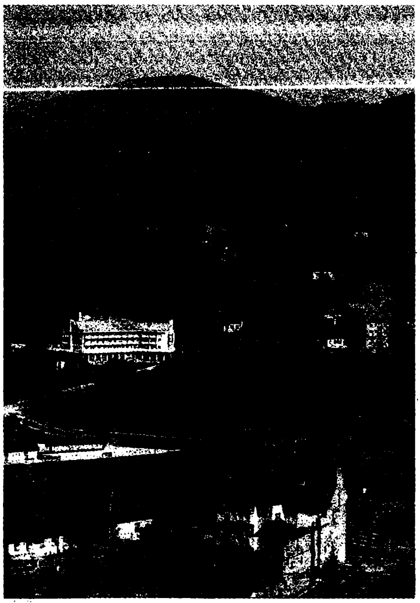

Predeal. Cartierul Cioplea

PREDESCU, Lucian (1907–1983, n. Iaşi), istoric literar român. A publicat utile monografii documentare („Ion Creangă", „Barbu Delavrancea. Viaţa şi opera sa"). Lucrări enciclopedice („Enciclopedia «Cugetarea»").

PREDESTINÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. A hotărî dinainte soarta cuiva; a ursi, a sorti, a meni; a decide dinainte o acţiune.

PREDESTINÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a predestina. **2.** Existenţa unui destin al omenirii stabilit de voinţa divină.

PREDEŞTI, com. în jud. Dolj, în piemontul Bălăciţei, 2 076 loc. (2008).

PREDETERMINÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A hotărî dinainte, a predestina.

PREDETERMINÁRE (< *predetermina*) s.f. Idee potrivit căreia un eveniment este determinat şi fixat dinainte în cauzele şi condiţiile sale. ✦ *P. divină* = act prin care Dumnezeu a determinat de la început destinul omului.

PREDICÁ (< lat., it.) vb. I intranz. (Despre clerici) A rosti o predică. ✦ Tranz. Fig. A recomanda cu insistenţă, a propovădui.

PREDICÁBIL, -Ă (< *predica*), adj., s. f. pl. **1.** Adj. Ceea ce poate fi spus despre ceva. **2.** S. f. pl. (LOG.) Doctrină tradiţională datorată lui Porphyrios, dar de origine aristotelică. Aristotel distingea patru **p.**: definiţia, genul, propriul şi accidentul, iar Porphyrios enumera cinci: genul, specia, definiţia, propriul şi accidentul.

PREDICÁT (< fr., lat., germ.) s.n. **1.** Parte principală a propoziţiei care arată acţiunea, starea sau însuşirea subiectului. ✧ *P. verbal* = predicat exprimat prin verb predicativ la un mod personal, adverb predicativ, locuţiune verbală sau printr-o interjecţie predictivă. *P. nominal* = predicat exprimat printr-un verb copulativ la un mod personal şi un nume predicativ. **2.** (LOG.) **a)** Termen al unei judecăţi de predicaţie, reprezentând nota care se afirmă sau se neagă despre subiectul judecăţii; **b)** (În logica simbolică) Element constitutiv al funcţiilor specifice calculului cu predicate, desemnând o extensiune.

PREDICATÍV, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care poate forma predicatul **(1)**; referitor la predicat; care conţine un predicat. ✧ *Verb p.* = verb care poate constitui singur predicatul unei propoziţi. *Nume p.* = nume care, împreună cu un verb copulativ la un mod personal, formează predicatul. *Propoziţie p.* = propoziţie care îndeplineşte rolul de nume predicativ într-o propoziţie regentă. **2.** (LOG.) Care se referă la predicat **(2)**, relativ la acesta.

PREDICATÓR (< lat., fr.) s.m. **1.** Persoană care predică, propovăduitor. **2.** Conducător al unei comunităţi baptiste.

PREDICÁŢIE (< lat., fr., rus.) s.f. Faptul de a enunţa ceva despre un anumit lucru. ✦ *Judecată de p.* = judecată care reflectă raportul dintre un obiect şi o însuşire a sa.

PRÉDICĂ (< *predica*) s.f. Cuvântare rostită de preot în biserică axată pe un text biblic şi cuprinzând îndemnuri morale; *p. ext.* orice expunere scrisă sau orală cu un conţinut moralizator. ✦ (Fam.) Dojană, mustrare.

PREDÍCŢIE (PREDICŢIÚNE) (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Anticiparea producerii unui eveniment pe baza informaţiilor dintr-un anumit moment, dar fără a admite că este garantat de divinitate (predeterminare divină) sau că este inevitabil. ✦ Prevedere a conduitei ulterioare sau a dezvoltării unei persoane.

PREDILÉCT, -Ă (< it.) adj. Care constituie o predilecţie pentru cineva; preferat, favorit.

PREDILÉCŢIE (< fr.) s.f. Preferinţă pentru cineva sau ceva atunci când există posibilitatea de a alege; înclinaţie, atracţie deosebită pentru cineva sau ceva; ✧ Loc. adj. *De predilecţie* = preferat, favorit; obişnuit, frecvent. Loc. adv. *Cu* (sau *de*) *predilecţie* = de preferinţă, mai ales, îndeosebi.

PREDISPOZÍŢIE (< fr.) s.f. **1.** (PSIH.) Înzestrare naturală care constituie o premisă favorabilă dezvoltării unei aptitudini sau unui talent. **2.** (MED.) Sensibilitate deosebită, ereditară sau dobândită, a organismului faţă de anumite boli (ex. **p.** la diabet, **p.** la hipertensiune).

PREDISPÚNE (< *pre-* + *dispune,* după fr. *prédisposer*) vb. III intranz. şi tranz. **1.** A determina, a produce o anumită dispoziţie, o stare sufletească, a dispune la... **2.** (MED.) A face să aibă o deosebită sensibilitate sau receptivitate la unele boli.

PREDISPÚS, -Ă (< *predispune*) adj. **1.** Care are înclinări (înnăscute) spre ceva. **2.** (MED.) Care este receptiv, sensibil la unele boli.

PREDOMINÁ (< fr.) vb. I intranz. A întrece în număr, forţă, valoare sau autoritate; a precumpăni; a fi superior, a stăpâni, a domina.

PREDOMINÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care predomină; dominant.

PREDOSLOVÍE (< sl.) s.f. (Înv.) Cuvânt înainte, prefaţă în cărţile vechi (bisericeşti).

PREDUCEÁ (< bg.) s.f. Potricală (unealtă).

PREELECTORÁL, -Ă adj. Care se întâmplă, care are loc înainte de alegeri.

PREEMINÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Demnitate, privilegiu al unui rang. **2.** Superioritate absolută a ceea ce este de prim rang. V. *primordialitate, supremaţie.*

PREEMŢIÚNE (< fr.; {s} *pre-* + lat. *emptia* „cumpărare") s.f. (DR.) *Drept de* ~ = dreptul unei persoane de a fi preferată la cumpărarea unui lucru.

PREEXISTÁ (< fr.) vb. I intranz. A exista de mai înainte, a exista înainte de...

PREEXISTÉNŢĂ (< *preexista*) s.f. Credinţa într-o existenţă anterioară sau într-o existenţă care precede sufletul nemuritor, existând, la Platon, în lumea ideilor, înainte de a se întrupa. Caracterizează concepţiile dualiste (lume şi supralume, timp şi eternitate). În islam, Coranul a existat înaintea lumii; la fel, pentru indieni, Vedele.

PREFABRICÁT, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se află într-o fază intermediară de prelucrare şi serveşte ca material pentru executarea unui produs industrial finit; semifabricat. **2.** S.n. Element de construcţie confecţionat în fabrică sau în atelier, de obicei în serie.

PREFÁCE (< *pre-* + *face,* după sl. *prătvoriti*) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A lua sau a face să ia o formă sau un conţinut nou; a (se) transforma, a (se) modifica, a (se) schimba. **2.** Tranz. A repara un obiect schimbându-i aspectul, înfăţişarea; a reface, a modifica. **3.** Refl. A da o impresie falsă, a simula ceva cu intenţia de a induce în eroare.

PREFÁCERE (< *preface*) s.f. Acţiunea de a (se) preface. ✧ *P. euharistică* = schimbarea elementelor euharistice (pâinea şi vinul) în trupul şi sângele lui Iisus prin invocarea Duhului Sfânt; este punctul central al liturghiei euharistice.

PREFAŢÁ (după fr. *prefacer*) vb. I tranz. A scrie prefaţa unei cărţi.

PREFAŢATÓR, -OÁRE (< *prefaţă*) s.m. şi f. Persoană care scrie prefaţa unei cărţi.

PREFÁŢĂ (< lat., fr., it.) s.f. Scriere cu caracter explicativ, precedând o operă literară sau ştiinţifică, în care autorul sau un comentator al său expune planul lucrării, scopurile ei, cu referiri bibliografice şi critice.

PREFĂCĂTORÍE (< *prefăcător,* rar, „care schimbă") s.f. Mod de comportare lipsit de sinceritate, cu scopul de a induce în eroare; simulare, ipocrizie, făţărnicie.

PREFĂCÚT, -Ă adj. **1.** Transformat, modificat, schimbat. **2.** (Despre oameni) Care se preface; ipocrit, făţarnic. ✦ (Despre atitudini, sentimente, acţiuni) Simulat, fals, mincinos. ✦ (Despre obiecte, băuturi, cărţi de joc etc.) Contrafăcut, falsificat.

PREFÉCT (< lat., germ.) s.m. **1.** (În Roma antică) Titlu dat unor funcţionari din administraţia civilă şi militară; persoană având acest titlu. ✧ *Prefectul pretoriului* v. *pretoriu.* **2.** (DR.; în organizarea administrativ-teritorială a României) Reprezentant al conducerii centrale într-un judeţ, cu atribuţii administrative.

PREFECTÚRĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** (La romani) Funcţia de prefect **(1)**. **2.** Funcţia de prefect **(2)**; instituţia şi unitatea administrativă condusă de prefect.

PREFERÁ (< fr.) vb. I tranz. A da întâietate unui lucru, unei situaţii sau unei persoane, a aprecia mai mult ceva sau pe cineva, a avea preferinţă, predilecţie pentru ceva sau cineva.

PREFERÁBIL, -Ă (< fr., it.) adj. Care merită să fie preferat, de preferat.

PREFERENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se acordă cu preferinţă, în avantajul cuiva; în favoarea cuiva, de favoare. ✧ *Acţiuni preferenţiale* = tip de acţiuni care conferă titularului dreptul la un dividend prioritar prelevat asupra profitului distribuibil, înaintea oricărei alte prelevări, ca şi drepturile recunoscute acţionarilor cu acţiuni ordinare, cu excepţia dreptului de a participa şi de a vota, în temeiul acestor acţiuni, în adunările generale ale acţionarilor.

PREFERÍNŢĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Faptul de a prefera ceva sau pe cineva; predilecţie. **2.** (DR.) *Drept de p.* = drept recunoscut creditorilor titulari ai unor garanţii sau ai unor privilegii de a fi plătiţi din preţul obţinut prin vânzarea silită a unor lucruri ale debitorilor lor mai înaintea altor creditori; prioritate.

PREFIGURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A prezenta, a schiţa în linii mari înainte de executare, a înfăţişa cu anticipaţie.

PREFÍLTRU (< fr.) s.n. (TEHN.) Filtru cu strat de nisip cu granule mai mari aşezat înaintea filtrului principal al instalaţiei de tratare a apei, pentru a reduce încărcarea acestuia.

PREFIRÁ (< *pre* + *fir*) vb. I **1.** Tranz. A lăsa să treacă printre degete; *p. ext.* a lua în mână unul câte unul cercetându-l. ✦ Refl. A se perinda prin faţa ochilor, prin minte etc. **2.** Refl. şi tranz. A (se) răsfira, a (se) răspândi, a (se) împrăştia. **3.** Refl. (Despre apă, lumină etc.) A-şi face loc, a se infiltra încetul cu încetul.

PREFÍX (< fr. {i}; {s} lat. *praefixus* „fixat înainte") s.n. **1.** (LINGV.) Afix care se ataşează înaintea rădăcinii sau a temei unui cuvânt pentru a forma un cuvânt nou. **2.** Număr care identifică, în telefonia interurbană automată, o anumită localitate sau o ţară şi se formează înaintea numărului de telefon al abonatului.

PREFIXÁ (< fr.) vb. I tranz. A adăuga unui cuvânt un prefix.

PREFORMÍSM (< germ., rus., fr., engl. {i}) s.n. (BIOL.) Teorie speculativă potrivit căreia organele organismului adult se găsesc miniaturizate („preformate") în gamet, dezvoltarea ontogenetică constând în creşteri de volum. Primele idei de **p.** au fost formulate de Anaxagora (500-428 î.Hr.). A predominat în biologie până în sec. 18.

PREGĂTÍ (< *pre-* + *găti*, după lat. *praeparare*) vb. IV tranz. **1.** A face preparative în vederea unei acţiuni; a prepara. ✦ Refl. A fi pe punctul de a..., a fi gata să... **2.** A instrui, a forma în vederea unei activităţi. ✦ A da lecţii, a medita. ✦ Tranz. şi refl. A studia temeinic, a-şi însuşi anumite cunoştinţe. **3.** A anunţa cuiva un lucru treptat şi pe ocolite, a-l preveni. **4.** A găti, a prepara mâncare.

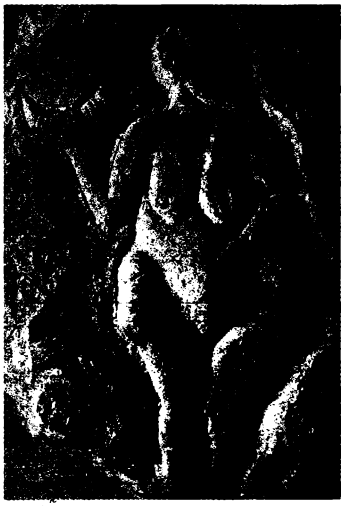

Artă preistorică. „Venus" din Willendorf (din Paleoliticul superior)

Fritz Pregl

PREGĂTÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a pregăti şi rezultatul ei. **2.** (MILIT.) *P. de foc* = acţiune masată şi unitară de foc (realizată de trupe de rachete, artilerie şi aviaţie), executată înainte de începerea ofensivei, în scopul neutralizării, nimicirii şi distrugerii inamicului.

PREGĂTÍT, -Ă adj. (Despre oameni) Învăţat, cult, instruit, format.

PREGĂTITÓR, -OÁRE adj. **1.** Care pregăteşte ceva. **2.** Care serveşte pentru pregătire.

PRÉGET s.n. Încetare, întrerupere a unei activităţi, răgaz; ezitare, şovăire. ✧ Loc. *Fără (de) preget* = **a)** fără încetare, fără răgaz, fără întrerupere. **b)** fără şovăială, numaidecât.

PREGETÁ (lat. **prigitare*) vb. I intranz. (Mai ales în propoziţii negative) A sta pe gânduri înainte de a face ceva; a şovăi, a ezita, a se codi; *p. ext.* a întârzia, a zăbovi; a sta inactiv.

PREGL, Fritz (1869-1930), chimist austriac. Unul dintre fondatorii microanalizei. Studii în domeniul fiziologiei şi histochimiei. Premiul Nobel pentru chimie (1923).

PREGNÁNT, -Ă (< fr., it., germ.) adj. Care iese în relief; evident, vizibil, clar, expresiv.

PREHENSÍL, -Ă (< fr.) adj. (Despre organe animale) Care are facultatea de a apuca (ex. unele maimuţe au coadă p.).

PREINFÁRCT (< germ.) s.n. (MED.) Insuficienţă coronariană care se manifestă prin aspecte intermediare între angina pectorală şi infarctul miocardic propriu-zis.

PREISTÓRIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine preistoriei, care se referă la preistorie. ✧ *Artă p.* = artă dezvoltată în epocile încadrate în preistorie. Apărută în Paleoliticul superior, plastica **p.** s-a dezvoltat în jurul a două teme fundamentale – figura umană şi reprezentările animaliere. Cele mai de seamă manifestări de *a.p.* sunt picturile şi desenele rupestre gravate din grote (Lascaux, Altamira, Tassili, Catal Hüyük ş.a.), statuetele („Venus" din Willendorf, „Venus" din Lespugue, idoli, statuete animaliere), gravurile pe piatră, os şi corn, ceramica cu o remarcabilă înflorire în Neolitic (Cucuteni) şi, spre sfârşitul Neoliticului, monumentele megalitice (Stonehenge, Karnak). ✦ Fig. Foarte vechi; perimat, învechit.

PREISTÓRIE (< *pre-* + *istorie*, după fr. *préhistoire*) s.f. Parte a istoriei care studiază condiţiile de viaţă şi civilizaţia omului de la originea sa până la apariţia primelor documente scrise; denumire dată acestei epoci, care corespunde în cea mai mare parte Paleoliticului, Mezoliticului, Neoliticului, Eneoliticului şi Epocii metalelor, durata lor variind de la o zonă geografică la alta. Pe teritoriul României, **p.** este cuprinsă între anii 1 000 000 şi 600 î.Hr.

PREÎNTÂMPINÁ vb. I tranz. A lua din timp măsuri de precauţie pentru a evita ceva; a preveni.

PREJMER, com. în jud. Braşov, în depr. Braşov; 8 975 loc. (2008). Produse textile şi alim. În satul **P.**, atestat documentar (1240), se află o cetate ţărănească construită între 1427 şi sec. 16, cu ziduri înalte de 14 m şi groase de 6 m, turnuri de apărare, protejate de un şanţ cu apă de 4 m adâncime şi 18 m lăţime. În incinta cetăţii există o biserică evanghelică în stil gotic timpuriu, de inspiraţie cisterciană (1241-1250), cu unele transformări (1512-1515). Are un altar poliptic (pictat în sec. 15) şi o orgă din 1803. În satul **P.** se află şi biserica ortodoxă Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel (1769). În arealul com. **P.** se află o pădure (30 ha), declarată rezervaţie forestieră şi floristică.

PREJÓS adv. *Mai* ~ = în inferioritate faţă de cineva sau de ceva; mai prost, mai slab, mai puţin decât...

PREJUDECÁTĂ s.f. Părere, idee pe care cineva şi-o face dinainte asupra unui lucru; părere preconcepută (adesea eronată). ✦ Opinie adoptată automat, adesea impusă prin educaţie, societate.

PREJUDÍCIU (< fr., lat.) s.n. Pagubă, daună **(1)**. ✦ (DR.) Atingere adusă intereselor matrimoniale ale unei persoane *(p. material)* ori reputaţiei sau onoarei sale *(p. moral)*.

PRELÁT (< lat., germ., fr.) s.m. Înalt demnitar bisericesc, aparţinând treptei episcopale sau având jurisdicţie cvasi-episcopală.

PRELÁTĂ (< fr. *prélart*, după *lat.*) s.f. Foaie de pânză deasă şi impermeabilizată, cu care se acoperă platforma unui camion, diverse materiale şi obiecte etc.

PRELÉGERE (cf. lat. *praelegere*) s.f. Curs, lecţie în învăţământul universitar; conferinţă publică.

PRELEVÁ (< fr.) vb. I tranz. A prelua, a ridica o parte (relativ mică) dintr-un tot.

PRELIMINÁR, -Ă (PRELIMINÁRIU, -IE) (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. (La pl.; mai ales în forma *preliminarii*) Acţiune premergătoare; introducere la ceva; preparative. **2.** Adj. Care precedă ceva, care serveşte ca introducere la ceva; *p. ext.* prealabil. ✧ *Date preliminare* v. *dată*.

PRELIMINÁRE s.f. (CONT.) Includerea în mod treptat în cheltuielile curente a unor sume care reprezintă cheltuieli viitoare, spre a evita creşterea excesivă a cheltuielilor din perioadele următoare.

PRELÍNGE vb. III refl. **1.** (Despre lichide) A se scurge încet (de-a lungul, pe marginea unui vas); a curge domol; *p. ext.* (despre lumină, ceaţă, mirosuri etc.) a pătrunde încet. **2.** Fig. (Despre fiinţe) A se strecura, a se furişa; a aluneca.

PRELOG, Vladimir (1906-1998), chimist elveţian de origine sârbă. Cercetările sale în domeniul asimetriei moleculare şi, în general, a stereoizometriei l-au condus la elaborarea unei topologii chimice mai cuprinzătoare în locul stereochimiei clasice, cu consecinţe practice importante în sinteza unor hormoni, antibiotice etc. Premiul Nobel pentru chimie (1975), împreună cu J.W. Cornforth.

PRELUÁ vb. I tranz. A lua în primire; a lua asupra sa.

PRELUCA, parte componentă a şirului de munţi scufundaţi care fac legătura între Carpaţii Orientali şi cei Occidentali. Extinsă pe direcţie E-V, între râul Lăpuş şi aliniamentul văilor Cavnic şi Bloaja, are aspectul unui deal înalt. Alt. max.: 810 m.

PRELUCRÁ (< *pre-* + *lucra*, după germ. *verarbeiten*) vb. I tranz. **1.** A modifica forma, dimensiunile, constituţia sau aspectul unui material, prin diferite operaţii tehnologice. ✦ A reface, a transforma, a modifica opere ştiinţifice, artistice etc.; *spec.* a adapta unor scopuri determinate. **2.** A explica conţinutul unor documente etc. în faţa unei adunări. ✦ A căuta să convingă, să lămurească pe cineva să facă ceva, să recunoască ceva etc.; a arăta greşelile pentru a le îndrepta.

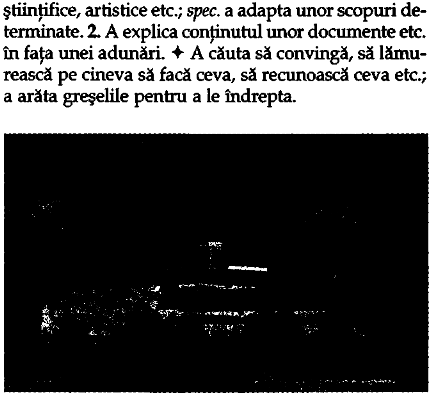

Prejmer. Cetatea

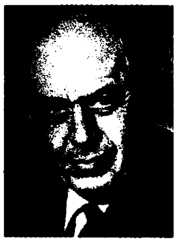

Otto Preminger

PRELÚDIU (< germ., it.) s.n. **1.** Partea introductivă a unei compoziții muzicale. ✦ Piesă care precedă o fugă, o tocată, un coral sau chiar o suită. **2.** Compoziție muzicală instrumentală independentă, cu formă liberă. Cei mai cunoscuți autori de **p.** sunt Chopin și Debussy. **3.** Fig. Ceea ce anunță, precedă sau pregătește o acțiune sau un eveniment.

PRELÚNG, -Ă (lat. *perlongus*) adj. **1.** Lung, alungit, lunguieț. 2. Care durează mult; prelungit.

PRELUNGÍ vb. IV refl. și tranz. A (se) face mai lung, a (se) lungi, a (se) întinde în spațiu sau în timp. ✦ A dura sau a face să dureze mai mult; a se lungi. ✦ A amâna un termen sau o scadență.

PREMATÚR (< lat.) adj., s.m. **1.** Adj. (Despre un proces) Care se desfășoară înaintea termenului normal; pretimpuriu. **2.** S.m. Copil născut înainte de 37 săptămâni sau a cărui greutate la naștere este sub 2 500 g.

PREM CHAND, Dhanpat Raj, zis **Naw{i}b R{i}j** (1880–1936), scriitor indian de limbă urdu, hindi și engleză. Creator al nuvelei în urdu, prezentând mai ales tragedia Indiei rurale („God{i}n").

PREMEDITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A pune la cale, a plănui.

PREMEDITÁRE s.f. Faptul de a premedita. ✦ (DR.) Circumstanță agravantă constând în săvârșirea în mod deliberat, pe baza unor pregătiri minuțioase, a unei infracțiuni.

PREMERGĂTÓR, -OÁRE adj. Care premerge, care precedă pe cineva sau ceva. ✦ (Substantivat) Precursor, predecesor, înaintaș.

PREMÉRGE vb. III intranz. A fi, a exista, a se întâmpla înaintea unui eveniment, a unei acțiuni etc.; a preceda.

PREMIÁ vb. I tranz. A da, a acorda (cuiva) un premiu.

PREMIÁL, -Ă (< lat.) adj. Privitor la premii, de premii, pentru premii. ✧ *Sistem p.* = instrument economic cu ajutorul căruia se asigură sporirea cointeresării materiale a personalului; parte a sistemului de retribuire care se referă la felul și mărimea primelor (premiilor), precum și la sursele și criteriile de acordare.

PREMIÁNT, -Ă s.m. și f. **1.** Elev care a primit un premiu la sfârșitul anului școlar. **2.** Persoană care a obținut un premiu la un concurs, o întrecere etc.

PREMIÉR (< fr.) s.m. Denumire dată primului-ministru.

PREMIÉRĂ (< fr.) s.f. Prima reprezentare a unei piese de teatru, a unui film, a unei opere.

PREMINGER, Otto (1906–1986), actor, regizor și producător american de origine austriacă. Stabilit în S.U.A. (1935); a lucrat întâi pe Broadway, apoi la Hollywood pentru 20th Century Fox; din anii '50 independent. Creații pe teme controversate, ca homosexualitatea, violul, rasismul („Bonjour Tristesse", „Factorul uman", „Anatomia unei crime", „Cardinalul").

PREMÍSĂ (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** (LOG.) Fiecare dintre propozițiile inițiale din care este dedusă concluzia unui raționament. Într-un silogism sunt două **p.**: *p. majoră* și *p. minoră*. **2.** Idee de bază, punct de plecare. ✦ Condiție de bază. **3.** (La pl.) Produse (și servicii), remarcabile prin calitatea lor superioară, destinate în special acelor consumatori care vor să-și demonstreze astfel nivelul înalt de trai și să-și consolideze o anumită poziție în societate.

PRÉMIU (< lat., it., germ.) s.n. Distincție și recompensă acordate pentru merite și succese deosebite elevilor la școală sau persoanelor care s-au distins într-un anumit domeniu de activitate; primă.

PREMOLÁR (< fr.) s.m. Fiecare dintre dinții situați între canini și molari. La om sunt opt **p.**

PREMONÍȚIE (< fr.) s.f. Presimțire, fără un motiv rațional, a unui fapt viitor; uneori se realizează prin intermediul viselor (vise premonitive).

PREM TINSULANONDA (n. 1920), general și om politic thailandez. Prim-min. (1980–1988).

PŘEMYSL, dinastie de cneji și regi cehi (sec. 9–1306). Mai importanți: **Vratislav II P.** (1085–1092); **Ottokar I P.** (1197–1230); **Ottokar II P. cel Mare** (1253–1278).

PRENANT, Marcel Eugène (1893–1983), biolog francez. Cercetări în domeniul anatomiei și al histologiei comparate. M. coresp. al Academiei Române (1957).

PRENATÁL, -Ă (< fr.) Care are loc înainte de naștere (ex. concediu **p.**); care precedă nașterea.

PRENSA LATINA, agenție de presă a Republicii Cuba înființată în 1959, cu sediul principal la Havana.

PRENÚME (< *nume*, după fr. *prénom*, lat. *praenomen*) s.n. Numele care se dă unui om la naștere (spre deosebire de numele de familie care e moștenit); nume de botez.

PRENUPȚIÁL, -Ă (< fr.) adj. Prealabil căsătoriei. ✧ *Certificat p.* = certificat medical care atestă starea bună de sănătate a viitorilor soți, aceștia fiind apți pentru căsătorie. ✧ *Contract p.* = contract între viitorii soți, acceptat de legislația din unele țări, prin care se stabilește de comun acord modul de delimitare a bunurilor proprii fiecăruia dintre ei.

PREOBRAJENSKAIA, Olga Iosifovna (1871–1962), balerină rusă. Între 1889 și 1921 s-a distins în repertoriu clasic și modern la Teatrul Imperial din Sankt-Peterburg. Stabilită la Paris (1921), a deschis o școală proprie de balet. Maestră de balet la Scala din Milano, Londra, Buenos Aires.

PREOCUPÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A fi absorbit de ceva; (despre idei, probleme, gânduri) a stărui în minte; (refl.) a se ocupa în mod deosebit, a se interesa îndeaproape; *p. ext.* a (se) îngrijora, a (se) neliniști, a (se) frământa. ✦ Spec. A deștepta interesul, curiozitatea.

PREOCUPĂRI LITERARE, revistă a societății „Prietenii istoriei literare", apărută lunar, la București (1936–1943; din apr.–mai 1943 sub titlul „Kalende"), sub conducerea lui Petre V. Haneș, apoi a lui Vl. Streinu.

PREOPERATÓRIU, -IE (< fr.) adj. Care precedă o operație chirugicală.

PREOPINÉNT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care emite o idee, afirmă ceva înaintea altora; antevorbitor; *p. ext.* adversar în privința anumitor opinii.

PREORĂȘENÉSC adj. v. **periurban.**

PRÉOT (lat. *presbiter*) s.m. (În majoritatea religiilor, primitive sau superioare) Persoană care oficiază cultul religios, fiind, în această postură, mijlocitor între om și divinitate și reprezentând pe semenii săi în sfera sacrului, fără a o perturba; la popoarele antice se considera că **p.** deține o forță neobișnuită, de unde și rolul de tămăduitor, vrăjitor și chiar de căpetenie politică, forță moștenită prin naștere sau transferată prin diverse ritualuri. ✧ *Mare p.* = conducătorul suprem al cultului (la vechii evrei, egipteni etc.).

PREOTEÁSĂ s.f. **1.** Soție de preot. **2.** Femeie care îndeplinea în Antic. funcții sacerdotale.

PREPALATÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre consoane) Care are punctul de articulație în partea anterioară a palatului. ✦ (Substantivat, f.) Sunet articulat în acest fel.

PREPARÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A pregăti din timp ceva. ✦ A găti, a face mâncare. **2.** Tranz. și refl. A (se) pregăti în vederea unui examen.

PREPARÁNDIE (< germ.) s.f. Vechi tip de școală pentru pregătirea învățătorilor. În România, după legea instrucțiunii publice din 1864, **p.** s-au numit școli normale.

PREPARÁT s.n. 1. Faptul de a (se) prepara. **2.** Produs rezultat dintr-o operație de preparare. ✦ Produs alimentar fabricat industrial.

PREPARATÍVE (< fr.) s.f. pl. Pregătiri speciale făcute în vederea unei acțiuni; acțiune premergătoare; preliminarii.

PREPARATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care efectuează operații de preparare a unor produse. **2.** S.m. și f. Persoană care dă lecții particulare unui elev; meditator. **3.** S.m. și f. Component al corpului didactic universitar, inferior în grad asistentului. **4.** Adj. Care pregătește, instruiește (pentru a forma cadre calificate). ✧ *An p.* = a) primul an de studii la unele institute de învățământ superior între cele două războaie mondiale (când liceul avea șapte clase); **b)** primul an de studii pentru studenții străini, în care aceștia învață limba țării în care studiază.

PREPELEÁC s.m. **1.** Par cu crăcane scurte înfipt în pământ, pe care se pun oale sau diverse obiecte la uscat. 2. Prăjini cu crăcane pe care se clădesc căpițele de fân. 3. Scară rudimentară formată dintr-un stâlp prin care sunt trecute cuie lungi de lemn, care servesc drept trepte.

PREPELICÁR s.m. Grupă de rase de câini de vânătoare de talie mare, cu urechile aplecate, care indică vânatul mic (prepelițe, potârnichi etc.), oprindu-se în fața lui într-o poziție caracteristică. Principalele rase: brac de Weimar, brac german cu păr scurt, brac german cu păr lung.

PRÉPELIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Pasăre migratoare de câmpie din ordinul galiformelor, de c. 18 cm lungime, de culoare brună, cu dungi pe spate *(Coturnix coturnix)*. Vânat apreciat pentru carnea gustoasă. O varietate domestică (**p.** japoneză) este crescută pentru carne și îndeosebi pentru ouă, recomandate în alimentația dietetică. Sin. *pitpalac* **(2).**

PREPONDERÉNT, -Ă (fr., lat.) adj. Care are mai multă greutate, care întrece ca importanță, ca valoare, ca autoritate; predominant, precumpănitor.

PREPÓZIT (< lat., it., germ.) s.m. **1.** (În ierarhia Bisericii catolice) Cleric de rang înalt, cu funcție administrativă importantă în organizarea bisericească. **2.** (În Imp. Roman) Reprezentant al puterii, numit temporar în fruntea unei colectivități sau a unui oficiu special. ✦ (În Imp. Bizantin) Mare maestru al palatului imperial.

PREPOZÍȚIE (< fr., lat.) s.f. (GRAM.) Parte de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi sintetice de dependență între părțile unei prepoziții.

PREPOZIȚIONÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre construcții gramaticale) Construit cu ajutorul unei prepoziții.

PREPÚS s.m. (DR.) Persoană care săvârșește acte juridice sau îndeplinește o funcție sub îndrumarea și sub controlul alteia (comitentul), în intersul acesteia.

PREPÚȚ (< lat., fr.) s.n. Pliu de piele format din tegument care acoperă glandul penisului ca un manșon mobil; se excizează la operația de circumcizie.

PRERAFAELITÍSM (PRERAFAELÍSM) (< engl., fr.) s.n. **1.** Curent artistic apărut în Anglia (c. 1849), sub influența teoriilor estetice ale lui J. Ruskin și D.G. Rossetti. Considerând că apogeul picturii l-a constituit perioada înaintașilor lui Rafael, **p.** milita pentru o întoarcere la puritatea artei acestora. **2.** Curent estetizant în literatura sec. 19, care condamna poezia decadentă și admitea literatura înaintașilor.

PRERÍE (< engl., fr.) s.f. Vegetație ierboasă, caracteristică părții centrale a S.U.A. și central-sudice a Canadei; zonă biogeografică caracterizată prin acest tip de vegetație, cu relief de câmpie ușor vălurit și podișuri netede, cu climă temperat-continentală; în prezent ocupată în mare parte cu culturi agricole. Faună caracteristică (coiot, vulpe de **p.**, iepuri de **p.**). Bizonii, în trecut foarte numeroși (de ordinul milioanelor) mai trăiesc azi doar în rezervații.

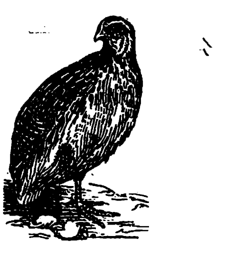

Prepeliță

PREROGATÍVĂ (< fr., lat.) s.f. Privilegiu, avantaj acordat în exclusivitate unei anumite persoane, având-se în vedere calitatea sa (de şef de stat sau de demnitar).

PREROMÁNTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la preromantism, care aparţine preromantismului.

PREROMANTÍSM (< fr.) s.n. Curent artistic apărut în a doua jumătate a sec. 18, care prefigurând romantismul, marchează principalele direcţii ale evoluţiei acestuia. Se caracterizează prin adoptarea cultului sensibilităţii şi al naturii, prin gustul pentru pitoresc şi exotic etc. Unele dintre trăsăturile p., ca: motivul ruinelor şi al mormintelor, peisajele nocturne misterioase, singurătatea, deznădejdea cauzată de trecerea timpului etc. au pătruns şi în literatura română de la începutul sec. 19. Reprezentanţi: poeţii lakişti, Walter Scott, Ed. Young, Th. Gray, Ossian, Chateaubriand, J.J. Rousseau, Volney, mişcarea „Sturm und Drang", Ugo Foscolo, Herder, Schiller ş.a. V. *romantism*.

PRESÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A exercita o presiune, o apăsare asupra unui material, a-l comprima pentru a-i imprima o anumită formă, a-i reduce volumul sau pentru a extrage lichidul din el; a îndesa. ✦ A apăsa. **2.** Fig. A constrânge, a sili pe cineva să acţioneze într-un anumit fel, împotriva voinţei, a convingerilor sale.

PRESAN, Constantin (1861–1943, n. Butimanu, jud. Dâmboviţa), mareşal român. M. de onoare al Acad. (1923). A comandat Armata 4 de Nord (aug.-oct. 1916), apoi Grupul de armate din Sud (în bătălia de la Neajlov-Argeş, 16/29 nov.–20 nov./3 dec. 1916). Şef al Marelui Cartier General (1916–1918) şi al Marelui Stat-Major (1918–1920).

PRESA NOASTRĂ, revistă a Uniunii Ziariştilor din România, apărută lunar, la Bucureşti, între 1956 şi 1989.

PRESÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care exercită o presiune, o constrângere; *p. ext.* care necesită o rezolvare imediată; urgent, grabnic.

PRESÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a presa. **2.** Operaţie de prelucrare prin deformare plastică cu ajutorul presei **(1). 3.** Operaţie de obţinere a uleiurilor vegetale, a mustului etc. prin strivirea materiilor prime respective.

PRÉSĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** Dispozitiv sau maşină de lucru pentru prelucrarea prin presare. După sistemul de acţionare, se disting: **p.** manuale şi **p.** mecanizate. ✦ *P. hidraulică* = **p.** la care mişcarea de lucru este efectuată datorită acţiunii apei sub presiune asupra unui piston. *P. de ulei* = **p.** mecanică sau hidraulică pentru presarea seminţelor oleaginoase. *P. de brichetare* = **p.** cu ajutorul căreia materialele pulverulente (cărbuni, minereuri) sunt aglomerate în brichete. **2.** Maşină simplă de tipărit prin presarea hârtiei de zaţ acoperit de cerneală tipografică sau de imprimat în gravură **(2). II.** Totalitatea ziarelor, revistelor etc. prin care se realizează informarea publică. ✦ Gazetărie; ziaristică; *concr.* gazetari, ziarişti. ✧ *Conferinţă de p.* v. *conferinţă*.

PRESĂRÁ vb. I tranz. A arunca ici şi colo câte puţin; a împrăştia, a risipi; a acoperi cu un strat subţire dintr-un material pulverulent

PRESCHIMBÁ vb. I **1.** Tranz. A ceda un obiect în locul altuia; a schimba. **2.** Tranz. şi refl. A (se) transforma.

PRESCOTT, Edward C. (n. 1940), economist american. Studii privind consistenţa temporală a politicii economice şi puterea impulsionantă a ciclurilor conjuncturale. Premiul Nobel pentru economie (2004), împreună cu F.E. Kydland.

PRESCOTT, William Hickling (1796–1859), istoric american. Sinteze („Istoria cuceririi Mexicului", „Istoria cuceririi Perúlui").

PRESCRÍE (< *scrie*, după fr. *prescrire*) vb. III **1.** Tranz. A stabili cu precizie ceea ce se cere sau trebuie să se facă. **2.** Tranz. A indica medicamentele sau tratamentul necesar pentru un bolnav. **3.** Refl. A suferi efectele prescripţiei **(3).**

PRESCRIPTÍBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un drept la acţiune sau la executarea unei hotărâri ori despre un drept de proprietate) Supus prescripţiei.

PRESCRIPTIVÍSM (< fr.) s.n. Teorie despre judecăţile morale potrivit căreia funcţia primordială a judecăţii morale constă în a prescrie linii de acţiune. Termenul a fost introdus de R.M. Hare, dar istoria **p.** include pe Socrate, Aristotel, Hume, Kant, Mill.

Elvis Presley

PRESCRÍPŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Prevedere, hotărâre, indicaţie. **2.** Recomandaţie, indicaţie de tratament; reţetă, aviz medical. **3.** (DR.) Stingere a unui drept la acţiune sau la executarea unei hotărâri prin neexercitarea lui în termenul prevăzut de lege *(p. extinctivă)* sau dobândirea dreptului de proprietate asupra unui lucru prin posesiunea lui cu bună-credinţă un anumit timp *(p. achizitivă, uzucapiune)*. **4.** *P. tehnică* = normă scrisă privind condiţiile tehnice care trebuie îndeplinite la proiectarea, executarea, montarea, recepţionarea şi întreţinerea unei maşini, instalaţii etc.

PRESCRÍS, -Ă adj. (Despre pedepse penale, despre drepturi de proprietate etc.) Care şi-a pierdut valabilitatea prin prescripţie.

PRESCÚRĂ (< sl.) s.f. Pâinişoară din aluat dospit, folosită în ritualul creştin ortodox pentru pregătirea împărtăşaniei şi a anafurei.

PRESCURTÁ vb. I tranz. A reduce dimensiunile unui text, a rezuma; a scurta un cuvânt; a abrevia.

PRESCURTÁRE s.f. Acţiunea de a prescurta şi rezultatul ei; rezumare, abreviere. ✧ (Concr.) Cuvânt, titlu etc. abreviat.

PRESELECTÓR (< fr.) s.n. **1.** Mecanism, în comutaţie, din ansamblul unui schimbător telefonic automat, care serveşte la alegerea *selectorului telefonic liber*. **2.** Circuit oscilant montat la intrarea unui radioreceptor pentru mărirea selectivităţii acestuia.

PRÉSEN (< scr.) s.n. Cureaua hamului care trece pe sub pieptul calului.

PRESENTIMÉNT (< fr.) s.n. Presimţire.

PREŠEREN, Francé (1800–1849), poet sloven. Lirică romantică novatoare, de inspiraţie socială şi erotică („Cunună de sonete", „Botezul de la Savica"), având o contribuţie majoră la fixarea limbii literare slovene.

PRESETÚPĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) Presgarnitură.

PRESGARNITÚRĂ (< fr.) s.f. Garnitură de etanşare a unui organ mobil al unei maşini; presetupă.

PRESIMŢÍ vb. IV tranz. A simţi dinainte (vag, instinctiv) un lucru care urmează să se întâmple.

PRESIMŢÍRE s.f. Faptul de a presimţi; sentiment vag şi confuz pe care îl are cineva faţă de cele ce se vor întâmpla; presentiment.

PRÉSING (< engl.) s.n. Sistem tactic practicat în unele jocuri sportive de către echipa care se află în apărare, constând în ţinerea adversarilor „om la om" pe tot terenul pentru a le anihila acţiunile ofensive.

PRESINTERIZÁRE s.f. (TEHN.) Sinterizare anterioară celei finale, făcută la o temperatură mai mică şi efectuată pentru a conferi obiectului calitatea de a putea fi prelucrat mecanic.

PRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Forţă care apasă pe suprafaţa unui corp; apăsare. ✦ (FIZ.) Raportul dintre forţa normală de apăsare pe o suprafaţă a unui mediu material şi aria acestei suprafeţe. ✧ *P. atmosferică* = **p.** exercitată de atmosferă pe suprafaţa corpurilor, indiferent de orientarea suprafeţei. Se măsoară în mm coloană de mercur (mmHg), în milibari, torri sau, în sistemul internaţional de unităţi, în pascali. *P.a.* scade odată cu creşterea alt.; valoarea medie la nivelul mării la 45° lat. şi la temperatura de 0° C este de 760 mmHg; valorile mai mari indică stabilitatea vremii, iar valorile mai mici posibilitatea schimbării timpului. *P. de vapori* = *tensiune* de vapori. **2.** (FIZIOL.) *P. arterială* = *tensiune* arterială. **3.** (BOT.) *P. radiculară* = **p.** care ia naştere în celulele vii ale rădăcinii şi care determină împingerea apei în rădăcini şi în sus prin lemnul tulpinii. **4.** Fig. Constrângere (morală). ✧ *Grup de p.* = grup de interese al cărui scop este influenţarea factorilor decizionali politici.

PRESLE, Micheline (n. 1922), actriţă franceză de cinema. Roluri diverse, de la comedia bulevardieră la melodramă („Diavolul în corp", „Diavolul şi cele 10 porunci", „Călugăriţa", „Mizerabilii sec. XX").

PRESLEY, Elvis (1935-1977), cântăreţ american. Cel mai strălucit reprezentant al muzicii rock, celebritatea sa fiind încă neegalată. Interpret în numeroase filme create special pentru el („Veselie la Acapulco", „O fată fericită", „Dragoste la Las Vegas"). Piese dansante de rock'n'roll („Jailhouse Rock", „Hound Dog") şi balade („Are You Lonesome Tonight", „Love Me Tender").

PRESOCRÁTICI (< fr.) s.m. pl. Gânditorii greci dinaintea lui Socrate (sec. 6–5 î.Hr.), preocupaţi îndeosebi de natura realităţii fizice, incluzând pe milesieni, eleaţi, pitagoreici, atomişti, pe Heraclit, Empedocle şi Anaxagora, dar excluzând pe *sofişti*.

PRESOPUNCTÚRĂ (< *pres*[iune] + [acu]*punctură*) s.f. Ansamblu de tehnici medicale alternative, de origine extrem asiatică; constă în masarea şi presarea unor puncte ale tegumentelor considerate ca având o legătură energetică cu diverse organe ale corpului.

PRESORECEPTÓR (< *presiune* + *receptor*) s.n. (FIZIOL.) Terminaţie nervoasă senzitivă, situată în peretele unui vas sangvin, care recepţionează variaţiile de presiune din interiorul acestuia.

PRESOSTÁT (< fr.; {s} lat. *pressio* „presiune" + gr. *statos* „care stă") s.n. Aparat pentru controlul şi reglarea presiunii unui fluid într-o incintă.

PRESPA (PRESPANSKO JEZERO, PRESPËS), lac tectonic la graniţa dintre Macedonia, Albania şi Grecia, la 853 m alt.; 283 km^2. Ad. max.: 54 m.

PRESPAPIÉR (< fr.) s.n. Obiect greu de birou care se pune peste hârtii pentru a le împiedica să se împrăştie.

PRESS, Frank (n. 1924), geofizician şi seismolog american. Cercetări privind propagarea undelor elastice în medii stratificate; studii de geofizică marină. M. de onoare al Acad. Române (1991).

PRESSBURG, denumirea germană a oraşului slovac *Bratislava*. Aici s-a încheiat, la 26 dec. 1805, pacea între Franţa şi Austria, după bătălia de la Austerlitz, prin care Austria ceda Franţei Veneţia, iar Bavariei (aliata Franţei) Tirol şi Trentio. S-au creat regatele Bavaria şi Würtemberg. Pacea de la **P.** consfinţea destrămarea Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană.

PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE (P.U.F.), instituţie editorială şi de librării, fondată în 1921; printre publicaţiile ei se numără cunoscuta serie „Que sais-je?"

PRESTÁ (< lat., it.) vb. I tranz. A desfăşura o activitate, a depune, a efectua o muncă; a face, a executa, a

Constantin Presan

furniza un serviciu. ✧ Expr. *A presta (un) jurământ* = a depune un jurământ în condițiile prevăzute de lege sau de uz. *A presta omagiu* (sau *jurământ de credință*) = (despre vasali) a depune jurământul de credință şi supunere față de suzeran.

PRESTABILÍ vb. IV tranz. A fixa, a stabili dinainte.

PRESTÁNȚĂ (< fr., it.) s.f. Ținută, atitudine, înfățişare impunătoare, demnă, plină de gravitate.

PRESTÁRE s.f. Acțiunea de a presta. ✧ *Prestări de serviciu* = activitate constând în operațiuni de confecționare, reparare, întreținere a unor bunuri materiale, precum şi efectuarea unor servicii în scopul satisfacerii unor nevoi de consum.

PRESTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Desfăşurare a unei activități; prestare. **2.** (DR.) Obiectul unei obligații **(3)**, constând într-o acțiune sau inacțiune (predarea unui lucru, prestarea unui serviciu). **3.** Formă de impozit constând în efectuarea unor munci sau în predarea unor produse ori a unor sume de bani, pentru realizarea unor lucrări de interes public etc.; muncă, produse, bani care constituie această formă de impozit.

PRESTIDIGITATÓR (< fr.; {s} fr. *preste* „agil" + lat. *digitus* „deget") s.m. Specialist în prestidigitație; scamator. ✦ Fig. Persoană care are o mare agilitate a mâinilor.

PRESTIDIGITÁȚIE (< fr.) s.f. Tehnica şi arta de a face scamatorii prin mişcări îndemânatice şi rapide ale mâinilor (provocând totodată iluzii optice).

PRESTIGIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care se impune prin mărime, valoare, importanță; care are prestigiu.

PRESTÍGIU (< fr.) s.n. **1.** Autoritate morală; apreciere de care se bucură cineva sau ceva datorită calităților, cunoştințelor, talentului etc. ✧ Loc. *De prestigiu* = care onorează, care aduce glorie, considerație; important, valoros. **2.** Strălucire, farmec, atracție.

PRESTÍSSIMO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Termen care indică o mişcare extrem de rapidă. ✦ (Substantivat, n.) (Parte dintr-o) compoziție muzicală concepută în această mişcare.

PRÉSTO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Termen care indică o mişcare rapidă ✦ (Substantivat, n.) (Parte dintr-o) compoziție muzicală concepută în această mişcare.

PRESTON, oraş în partea central-vestică a Marii Britanii; 129,6 mii loc. (2001). Constr. de maşini; ind. textilă, produse chimico-farmaceutice.

PRESUPOZÍȚIE s.f. Ceea ce este implicat ca premisă sau cadru fundamental al gândirii pentru a construi un argument valid ori un punct de vedere ce urmează a fi susținut. Formal, **p.** este o propoziție al cărei adevăr este necesar fie pentru adevărul, fie pentru falsitatea altei propoziții.

PRESUPÚNE vb. III tranz. A admite în mod provizoriu că ceva este posibil, real sau adevărat; a crede, a socoti; a-şi închipui.

PRESUPÚNERE (< *presupune*) s.f. Faptul de a presupune, supoziție, ipoteză. ✦ Lucru admis în prealabil ca adevărat, ca posibil.

PRÉSURĂ s.f. Pasăre cântătoare, de mărimea vrăbiilor, bună zburătoare, din ordinul paseriformelor, genul *Emberiza*, având coada lungă, ciocul conic, scurt şi ascuțit.

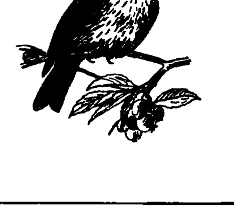

Presură

PRESURIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A menține o presiune normală într-o incintă etanşă (ex. în cabina unui avion ce zboară la mari înălțimi). ✦ A menține o anumită presiune în elementele ermetizate ale unei structuri cu scopul de a-i mări rezistența mecanică.

PRESURIZÁRE (< *presuriza*) s.f. Operație prin care se obține o presiune constantă convenabilă, în general superioară celei din mediul ambiant, într-o incintă ermetică (containere, costume spațiale, cabine spațiale).

PREŞ s.n. Covor lung şi îngust, care se aşterne într-o încăpere sau pe treptele unei scări.

PREŞCOLÁR, -Ă (< *pre-* + *şcolar*, după fr. *prescolaire*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj., s.m. şi f. (Copil) care nu a atins vârsta şcolară. **2.** Adj. Care se referă la instituțiile pentru educarea şi instruirea copiilor de vârstă **p. (1)**.

PREŞEDÍNTE, -Ă (< *şedea*, după fr. *président*, lat. *praesidens, -ntis*) s.m. şi f. **1.** (DR.) Persoană cu funcție de conducere a unor organe, organizații de stat sau publice (ex. **p.** tribunalului suprem, **p.** unui sindicat). **2.** Persoană care conduce anumite dezbateri sau lucrări (ex. **p.** unui complet de judecată, **p.** unei comisii de examinare). **3.** Denumire dată şefilor de stat în unele republici.

PREŞEDINȚÍE s.f. Funcția şi activitatea de conducere a unui preşedinte; perioadă de activitate a unui preşedinte; *p. ext.* localul în care îşi exercită funcția preşedintele şi serviciile în subordine; prezidenție.

PREŞPÁN (< germ.) s.n. Carton dur, din mai multe straturi de celuloză sulfit, neînălbită, satinat şi lustruit, folosit în electrotehnică, în poligrafie etc.

PREŞTIÍNȚĂ (< *pre-* + *ştiință*, după fr. *prescience*) s.f. Cunoaştere proprie lui Dumnezeu, în virtutea omniscienței sale, a actelor viitoare. ✧ P. ext. Cunoaşterea evenimentelor viitoare prin mijloace misterioase, diferite de cele ale gândirii normale, care permit previziunea.

PRETÁ (< fr.) vb. I refl. A consimți să facă ceva nelegal, incorect sau sub demnitatea sa. ✦ A se potrivi la..., a fi bun la...

PRÊT-À-PORTER (cuv. fr.) s.n. Îmbrăcăminte (confecții) de serie, concepută de un stilist la modă şi purtată sezonier; fabricarea acestui gen de îmbrăcăminte.

PRÉTCĂ s.f. v. **preatcă.**

PRETENDÉNT, -Ă (< fr., it., germ.) s.m. şi f. Persoană care aspiră, care pretinde ceva; *spec.* persoană (dintr-o familie domnitoare) care pretinde tronul unei țări. ✦ Bărbat care cere sau care are intenția să ceară în căsătorie o femeie.

PRETENDERS (THE ~), grup rock britanic. Constituit în 1978 de Chrissie Hynde, James Honeyman-Scott, Pete Farndon şi Martin Chambers. Condus de una dintre puținele femei chitariste de rock. Discografie selectivă: „Pretenders", „Learning To Crawl", „The Singles".

PRETENSIONÁRE (< engl.) s.f. Operație prin care se realizează într-o piesă sau într-un element de construcție o stare inițială de tensiune înainte de aplicarea sarcinilor reale funcționale. Se aplică în special la elementele din beton armat precomprimate, la care se efectuează **p.** armăturii.

PRETÉNȚIE (< lat., germ., fr.) s.f. **1.** Drept (real sau închipuit) pe care îl revendică cineva. ✦ (DR.) Cerere formulată înaintea unui organ de jurisdicție. **2.** Părere bună (exagerată) pe care o are cineva despre sine; (la pl.) aere de superioritate, fumuri, ifose. **3.** Exigență. ✧ Loc. *Cu* (sau *fără*) *pretenții* = cu (sau fără) exigențe.

PRETENȚIÓS, -OÁSĂ (< it., fr.) adj. **1.** Care are multe pretenții, care aşteaptă sau pretinde mult; exigent; *p. ext.* mofturos, capricios. **2.** (Despre un lucru, o operație) Care necesită o atenție, o grijă deosebită. **3.** Făcut cu scopul de a da impresia (nejustificată) de ceva deosebit. ✦ Care vrea să pară sau are despre sine o impresie prea bună; plin de sine, încrezut, înfumurat; care vrea să impresioneze cu orice preț. **4.** Care denotă exigență, rafinament, care este de valoare, prețios, de bun-gust. **5.** Greu de înțeles, de pătruns; a cărui înțelegere necesită un efort deosebit.

Pretoria. Centrul oraşului

PRETERÍT (< fr., germ.) s.n. (În unele limbi) Timp al verbului, care exprimă o acțiune trecută; *spec.* perfectul simplu sau imperfect.

PRETERIȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. Procedeu retoric prin care autorul declară că va trece sub tăcere un lucru, despre care totuşi vorbeşte; pretermisie.

PRETERMÍSIE (< lat., fr.) s.f. Preterițiune.

PRETÉXT (< fr., lat.) s.n. Motiv (neîntemeiat) invocat ca justificare a unei acțiuni, pentru a ascunde motivul adevărat sau a justifica o anumită atitudine, comportare. ✧ Loc. *Sub pretext că...* = pretinzând că... **2.** Impuls, stimulent.

PRETEXTÁ (< fr.) vb. I tranz. A invoca un motiv (neadevărat) pentru a justifica o acțiune, o atitudine; a se folosi de un pretext.

PRETI, Mattia (numit *Il Cavaliere Calabrese*) (1613-1699), pictor italian. Compoziții mitologice, biblice şi istorice sugerând dramatismul („Familia lui Darius oferind lui Alexandru cel Mare coroana regilor perşi").

PRETIMPURÍU, -IE (< *pre-* + *timpuriu*) adj. Care apare sau se întâmplă înainte de vreme; prematur.

PRETÍNDE (< lat., fr.) vb. III **1.** Tranz. A ridica pretenții; a revendica. ✦ A cere insistent, în mod autoritar, înfăptuirea unui lucru. **2.** Tranz. şi intranz. A susține, a afirma cu tărie. ✦ Refl. A-şi atribui o calitate, a-şi da aere de...

PRETÍNS, -Ă (< *pretinde*) adj. Care trece sau vrea să treacă drept altceva decât este în realitate; fals, aparent.

PRÉTOR (< lat.) s.m. **1.** (În Roma antică) Magistrat cu rang imediat inferior consulului, având atribuții judecătoreşti. **2.** (În vechea organizare administrativ-teritorială a României) Reprezentant al conducerii centrale într-o plasă, având atribuții administrative şi de poliție.

PRETORIA, cap. ad-tivă (sediul Guvernului) a Republicii Africa de Sud, situată pe un platou, la 1 400 m alt.; 692,3 mii loc. (1996). Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică. Două universități; Muzeul Transvaal; Catedralele romano-catolică şi anglicană. Grădină zoologică. Întemeiat în 1855 de Marthinus W. Pretorius (primul preşedinte al Republicii Sud-Africane - Transvaal) şi denumit în onoarea tatălui său, liderul bur, Andries W.J. Pretorius, a devenit, în 1860, cap. Republicii Sud-Africane - Transvaal; din 1910, cap. Uniunii Sud-Africane, iar din 1961 a Republicii Africa de Sud.

PRETORIÁN, -Ă (< lat.) adj. Care ține de pretor **(1)**, al pretorului **(1)**. ✧ *Gardă p.* = unitate militară pentru paza personală a împăratului (înființată de împăratul August, 27 î.Hr.-14 d.Hr.).

PRETÓRIU (< lat.) s.f. **1.** (La romani) Reşedința pretorului **(1)**; sala în care judeca acesta. ✦ (În Roma imperială) *Prefectul pretoriului* = comandantul gărzii pretoriene. **2.** Loc într-o tabără romană unde era aşezat cortul comandantului.

PRETORIUS, Marthinus Wessel (1819-1901), om politic bur. Preşedinte (1857-1860, 1864-1871) al Republicii Sud-Africane - Transvaal. Unul dintre conducătorii rezistenței antiengleze a burilor. Fondatorul oraşului Pretoria (1855).

PRETRE, Georges (n. 1924), dirijor francez. Carieră în Franța şi internațională, simfonică şi de operă. Prime audiții („Vocea umană" de Poulenc). Partener preferat de Maria Callas.

PRETÚRĂ (< lat.) s.f. (În vechea organizare administrativ-teritorială a României) Funcția pretorului (2); localul unde funcționa acest serviciu.

PREȚ (lat. *pretium*) s.n. Categorie economică reprezentând expresia bănească a valorii unei mărfi; sumă care se cere, se plătește sau se cheltuiește pentru o marfă, o lucrare sau un serviciu etc. ✦ Tarif. ✦ Suma încasată dintr-o vânzare. ✧ *P. de cost* (sau *de producție*) = categorie a economiei de mărfuri care reflectă totalitatea cheltuielilor, în expresie bănească, făcute de întreprinderi pentru procesul producției și pentru desfacerea produselor. *P. cu ridicata* = preț la care unitățile producătoare vând mărfurile lor. *P. cu amănuntul* = preț la care organizațiile comerciale desfac cu amănuntul produsele; în mărimea lui intră prețul cu ridicata și adaosul ori rabatul comercial. *P. de piață* = suma care ar fi plătită de un client independent unui furnizor independent, în același moment și în același loc, pentru același bun sau servicii, ori pentru unul similar, în condiții de concurență loială.

PREȚIÓS, -OÁSĂ (< lat., fr., it.) adj. 1. Care reprezintă o mare valoare, de mare preț; scump. ✦ Care are valoare prin calități, vechime sau raritate, prin folosul pe care îl aduce (ex. metal **p.**, piatră **p.**). **2.** Fig. (Despre oameni și manifestările lor) Lipsit de naturalețe; de un rafinament exagerat, căutat; afectat.

PREȚIOZITÁTE (< fr.) s.f. Faptul de a fi prețios (**2**); afectare.

PREȚUÍ vb. IV **1.** Tranz. A stabili prețul (de vânzare) al unui bun, a determina valoarea unui lucru; a evalua. ✦ A atribui o valoare, o importanță; a estima. **2.** Tranz. A recunoaște meritul sau valoarea cuiva sau ceva; a stima, a cinsti; a aprecia. **3.** Intranz. A avea preț, a valora.

PREUTEȘTI, com. în jud. Suceava, în pod. Fălticeni; 6 715 loc. (2008).

PREVALÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. A predomina, a avea preponderență, superioritate. **2.** Refl. A se folosi de ceva în vederea realizării unui scop.

PREVALÉNT, -Ă (< lat., engl.) adj. De importanță majoră. ✦ Predominant.

PREVĂZĂTÓR, -OÁRE adj. Care ia măsurile necesare pentru a preîntâmpina ceea ce prevede că s-ar putea întâmpla; prudent, precaut.

PREVEDEÁ vb. II tranz. **1.** A deduce mersul evenimentelor viitoare, a intui, a anticipa ce s-ar putea întâmpla. ✦ A întrezări, a bănui, a presimți. **2.** A organiza dinainte, a decide pentru viitor. **3.** (Despre legi, regulamente etc.) A prescrie, a menționa, a indica.

PREVEDÉRE (< *prevedea*) s.f. **1.** Faptul de a prevedea. 2. (DR.) Dispoziție dintr-un act normativ sau tratat. 3. *Prevederi sociale* v. **protecție socială**. **3.** Prudență, precauție.

PREVENÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. **1.** A avertiza pe cineva de ceea ce s-ar putea întâmpla în viitor; a face atent, a atrage atenția, a înștiința. **2.** A înlătura, a preîntâmpina. ✦ A împlini cu solicitudine dorințele cuiva.

PREVENÍT, -Ă adj., s.m. și f. 1. Adj. Care a fost avertizat, încunoștințat. 1. S.m. și f. (DR.) Persoană considerată culpabilă și împotriva căreia s-a luat măsura *prevenției*.

PREVENITÓR, -OÁRE adj., s.n. 1. Adj. Plin de solicitudine; îndatoritor, amabil, politicos. 2. S.n. (TEHN.) *P. de erupție* = dispozitiv instalat la gura unei sonde pentru a putea închide etanș și rapid spațiul dintre coloanele de tubaj și garnitura de prăjini de foraj sau de țevi de extracție în cazul în care s-ar produce o erupție liberă, necontrolată a sondei.

Jacques Prévert

PREVENTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care are drept scop preîntâmpinarea unui rău, împiedicarea apariției sau răspândirii unei boli, a săvârșirii unei infracțiuni etc. ✧ (DR.) *Detențiune p.* = măsură privativă de libertate, luată în cursul soluționării unui proces penal, în scopul de a preveni fie dispariția infractorului, fie influențarea martorilor, de către acesta.

PREVENTÓRIU (< fr., engl.; {s} lat. *praeventus* „prevenit" + fr. [*sana*]*torium* „sanatoriu") s.n. Instituție medicală în care sunt internate preventiv persoanele (în special copiii) cu o stare de debilitate fizică și care sunt predispuse la anumite boli grave (ex. tuberculoza).

PREVÉNȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Deținere preventivă.

PRÉVERT, Jacques (1900–1977), poet francez. Versuri în tradiția șansonetei, îmbinând virtuozitatea imaginii, fantezia verbală cu tandrețea și cu ironia populară („Cuvinte", „Ploaia și seninul"), multe puse pe muzică de J. Kosma; scenarii pentru filmele lui M. Carné („Suflete în ceață", „Copiii paradisului").

PREVESTÍ vb. IV tranz. A anunța întâmplări sau evenimente viitoare fie după anumite legități (ex. o eclipsă), fie prin divinație (ex. viitorul cuiva), fie prin conjecturare (ex. un eveniment); a prezice, a profetiza.

PREVIN, André (pe numele adevărat *Andreas Ludwig Priwin*) (n. 1929), dirijor, compozitor și pianist american de origine germană. Inițial pianist de jazz și orchestrator pentru cinema. Dirijor la Houston, Londra, Pittsburgh, Los Angeles. Rol important în promovarea muzicii engleze (V. Williams). Activitate componistică (simfonii, concerte) și muzicologică („Andre Previn's Guide To Music").

PREVIZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi prevăzut, anticipat.

PREVIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. Anticipare, fie a unui fenomen existent, dar neconstatat încă experimental (ex. **p.** a unui nou element chimic, *p. astronomică*), fie a unui fenomen sau eveniment care urmează să se producă în viitor, fie a evoluției probabile a unui proces sau sistem natural social. ✦ (EC.) Precizare anticipată asupra evoluției fenomenelor și proceselor economice, ținând seama de legile obiective ale dezvoltării economice și sociale, de rezultatele estimate ale măsurilor preconizate prin politica economică.

PRÉVOST D'EXILES, Antoine François, abatele (1697–1763), scriitor francez. Precursor al prozei franceze moderne. Romanul său, „Manon Lescaut" (din ciclul „Memoriile și aventurile unui om de calitate") se remarcă prin precizia analizei psihologice. Lucrări de erudiție, traduceri (Cicero), publicistică.

PRÉVOST, Jean (1901- 1944), scriitor francez. Studii de morală („Încercare de singurătate") și de critică literară („Epicurienii francezi"). Romane populiste de mare succes („Frații Bouquinquant") sau de critică socială („Vânătoarea din zori").

PREY, Claude (n. 1925), compozitor francez. Novator al teatrului liric contemporan. Opere constituind o sinteză a tuturor mijloacelor moderne; inventivitate melodică, forță expresivă, dinamism al acțiunii („Legături primejdioase", „Paulina").

PREY, Hermann (1929–1998), bariton german. Voce timbrată. Consacrat interpret wagnerian, excelează în muzica lui Mozart (Papageno, Figaro), dar și în Rossini („Bărbierul din Sevilla"). Carieră internațională ca interpret de lied (numeroase discuri).

PREZAN, Constantin v. **Presan, Constantin.**

PREZBÍT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de prezbitism.

PREZBITERIANÍSM (< fr., engl.) s.n. Doctrină ecleziastică proprie Bisericii reformate derivată din calvinism, care consideră că prezența lui Iisus în euharistie este doar spirituală, producându-se prin intermediul Duhului Sfânt, iar nu prin transformarea elementelor pâine și vin. Principiile **p.** sunt formulate în 1555 de reformatorul scoțian John *Knox*, care a înlăturat ierarhia episcopală; din 1688 devine religie de stat în Scoția; extins în întreaga lume, în special în S.U.A. Se estimează că în prezent are peste 50 mil. de credincioși.

PREZBITERIÉNI (< fr.) s.m. pl. Adepți ai prezbiterianismului. Sunt organizați într-o ierarhie de instanțe colective care asociază laici și pastori și sunt pluraliști, ei împărtășind diferite tendințe (evanghelice, liberale etc.).

PREZBITÉRIU (< lat., fr.) s.n. **1.** Casă parohială (catolică). **2.** Parte a unei biserici creștine, între naos și altar, unde stau clericii în timpul oficierii slujbei religioase. **3.** Sfatul preoților unei comunități creștine; (la protestanți) corporație aflată în fruntea unei comunități bisericești.

PREZBITÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Tulburare de vedere care apare în special la vârsta medie, caracterizată prin scăderea puterii de acomodare a cristalinului, astfel încât obiectele îndepărtate apar mai clare decât cele apropiate.

PREZÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se află în același loc cu vorbitorul sau la care se referă acesta de față. ✦ (Cu valoare de interj.) Formulă de răspuns la un apel nominal. ✦ Care există în zilele noastre; contemporan, actual. **2.** S.n. Epoca sau timpul actual, contemporaneitate; *p. ext.* situație actuală. ✦ Timp al verbului care prezintă o acțiune în curs de executare, simultană cu momentul vorbirii sau de durată. ✧ *P. istoric* = prezent cu valoare de perfect, folosit în special în narațiuni, pentru a da operei o forță de evocare mai pregnantă.

PREZENTÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) spune numele, ocupația etc.; a (se) recomanda. **2.** Tranz. și refl. A (se) înfățișa cuiva. ✦ Tranz. A înmâna, a înainta o cerere, o petiție etc. **3.** Tranz. A înfățișa publicului un spectacol. ✦ A face cunoscute aspectele unei activități, rezultatele unei cercetări etc. **4.** Tranz. (Despre obiecte supuse unei examinări) A avea, a oferi anumite însușiri sau calități. ✦ Refl. A avea aparența de..., a se înfățișa ca...; *spec.* a participa la un concurs, la un examen. **5.** Tranz. *A prezenta arma* = a mânui arma după anumite reguli pentru a da onorul unui superior.

PREZENTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Mai ales despre oameni) Care are o înfățișare plăcută, agreabilă și îngrijită.

PREZENTÁRE s.f. Acțiunea de a (se) prezenta; înfățișare în fața cuiva sau undeva. ✦ Scurtă expunere a unei activități, a rezultatelor unei cercetări etc. ✦ Recomandare.

PREZENTATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Cel care prezintă (publicului) programul unui spectacol, al unei emisiuni radiofonice, de televiziune etc.

PREZÉNȚĂ (< fr., it., lat.) s.f. Faptul de a fi prezent undeva, într-un loc și într-un timp anumit. ✧ Expr. *Prezență de spirit* = însușirea de a acționa oportun și la timp în împrejurări dificile și neprevăzute; promptitudine, perspicacitate, sânge rece. ✧ Loc. *În prezența (cuiva)* = fiind de față (cineva). ✦ Persoană cu prestigiu; personalitate.

PREZERVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. (Livr.) A (se) feri, a (se) păzi, de un rău (fizic sau moral).

PREZERVATÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj., s.n. **1.** Adj., s.n. (Remediu, soluție) care servește la preîntâmpinarea unui inconvenient (mai ales a unei boli). **2.** S.n. Mic tub elastic, închis la un capăt, folosit de bărbați în timpul contactului sexual, ca mijloc de protecție împotriva unor îmbolnăviri, ca anticoncepțional etc.

PREZÍCE (< *pre-* + *zice*, după fr. *prédire*) vb. III tranz. A spune dinainte ce se va întâmpla; a prevesti, a proroci. ✦ A ghici cuiva viitorul în cărți, în palmă, în cafea etc.

PREZIDÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. A conduce, ca președinte, lucrările unei ședințe, ale unei dezbateri etc.; *fam.* a ocupa locul de frunte la o masă, la un dineu.

PREZIDÉNT (< fr., lat. germ.) s.m. Președinte.

PREZIDENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine sau care emană de la un preşedinte; propriu unui peşedinte.

PREZIDENŢÍE s.f. Preşedinţie.

PREZÍDIU (< lat., germ., rus.) s.n. 1. Organ colegial exercitând funcţia de şef al statului în unele ţări. 2. Totalitatea persoanelor alese pentru prezidarea unor adunări, şedinţe solemne etc.

PREZIOSI, Domenico (?–1882), grafician italian. A lucrat în România (1868–1869), realizând desene, acuarele şi litografii, care reprezentau vederi din Bucureşti („Podul Dâmboviţei", „Bărăţia") şi din alte regiuni ale ţării, executate adeseori în colab. cu C. Popp de Szathmáry.

PREZÍUĂ s.f. *În preziua* = în ajunul, cu o zi înainte de... *Din preziua* = din ajun, din ziua precedentă.

PREZUMTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Considerat ca probabil, ipotetic. ✧ (LINGV.) *Modul p.* (şi s.n.) = mod al verbului care prezintă o acţiune ipotetică.

PREZÚMŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Părere întemeiată pe aparenţe, pe ipoteze; presupunere, supoziţie. 2. (DR.) Concluzie trasă de lege (*p. legală*) sau de organul de jurisdicţie (*p. simplă*) asupra existenţei unui fapt necunoscut şi care nu poate fi dovedit direct, din confirmarea unui fapt cunoscut, vecin şi conex. ✧ *P. de nevinovăţie* = considerare a unei persoane acuzate şi implicate într-un proces penal ca nevinovată şi tratată ca atare până la pronunţarea sentinţei judecătoreşti. 3. Încredere lipsită de temei în propriile forţe sau merite; supraestimare, înfumurare, aroganţă.

PREZUMŢIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care are o părere foarte bună despre sine; încrezut, înfumurat, arogant.

PREZZOLINI, Giuseppe (1882–1982), prozator italian. Eseist literar şi politic („Cultura italiană", „Paradoxuri educative", „America în papuci") în care dezvăluie principiile unei gândiri moderne conservatoare.

PRIADCENCU, Alexandru I. (1902–1981, n. Chişinău), agronom român. M. coresp. al Acad. (1952). Lucrări de ameliorare şi genetică („Transformarea dirijată a eredităţii la plante"). Creator de soiuri de ovăz şi grâu.

PRIAM (în „Iliada"), ultimul rege al Troiei. Căsătorit cu Hecuba, a avut mai mulţi copii, printre care Hector, Paris, Casandra. La căderea Troiei, refugiat împreună cu Hecuba pe treptele unui altar, a pierit sugrumat de fiul lui Ahile, Neoptolem.

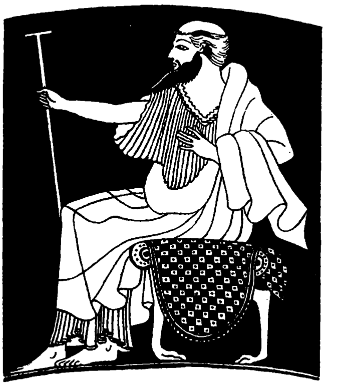

Priam

PRIAP (în mitologia greacă), zeu al fecundităţii şi rodniciei grădinilor, livezilor şi viilor, protector al recoltelor. Fiul lui Dionysos şi al Afroditei. Personificare a virilităţii şi fertilităţii.

PRIAPÍSM (< fr.) s.n. (MED.) Stare de erecţie a penisului, prelungită în mod anormal, adesea dureroasă, fără a fi urmată de ejaculare. Apare în uretrite, cistite acute sau leziuni ale măduvei spinării.

PRIBEÁG, -Ă (< sl.) adj. 1. (Şi subst.) Care umblă rătăcind din loc în loc; hoinar, rătăcitor. ✦ Care şi-a părăsit ţara; refugiat, emigrant. 2. Singur, izolat, răzleţ.

PRIBEGÍ (< *pribeag*) vb. IV intranz. A rătăci din loc în loc; a vagabonda, a hoinări. ✦ A-şi părăsi locul natal, ţara şi a se stabili într-o ţară străină; a emigra.

PRIBEGÍE s.f. Rătăcire din loc în loc, vagabondare. ✦ Plecare departe de ţară, de locul natal; emigrare, exil.

PRIBILOF, arh. vulcanic în SE M. Bering, format din patru ins. aparţinând S.U.A.; c. 200 km^2. Colonii de foci şi de vulpi albe şi albastre. Concesionat de diferite companii comerciale (1870–1910). Preluat de S.U.A. (1910).

PRIBÓI^1 (< scr.) s.n., s.m. 1. S.n. Unealtă de oţel în formă de bară, cu unul dintre capete conic, care serveşte la perforarea sau la lărgirea găurilor în table sau în plăci metalice; dorn **(2)**. 2. S.n. (PESC.) Unealtă cu care se bat icrele pentru a le curăţa de pieliţe. 3. S.m. (BOT.) Plantă erbacee, perenă, din fam. geraniaceelor, cu frunze plăcut mirositoare (*Geranium macrorrhizum*). Creşte în locuri pietroase; cultivată şi ca plantă decorativă. Folosită pentru extragerea unui ulei eteric utilizat în parfumerie.

PRIBOÍ^2 vb. IV tranz. A perfora sau a lărgi o gaură cu ajutorul priboiului^1 **(1)**.

PRIBOIENI, com. în jud. Argeş, situată în SV piemontului Cândeşti; 3 519 loc. (2008).

PRICĂJÍ (< sl.) vb. IV refl. (Pop.) A se sfriji, a se pipernici, a slăbi.

PRICE, Leontyne (n. 1927), soprană americană. Timbrul ei cu o culoare particulară este dublat de o muzicalitate şi un stil interpretativ personal. Repertoriu amplu, roluri de Verdi (*Aida*), Mozart, Puccini, prime audiţii (*Poulenc*).

PRICE, Richard (1723–1791), pastor disident galez. Doctrina sa despre libertate ca autodeterminare a avut mare influenţă în epocă („Observaţii asupra naturii libertăţii civile").

PRICE, Vincent (1911–1994), actor american de film. Interpret în filmele de groază din anii '50–'70 („Castelul dragonului", „Masca morţii").

PRICEÁSNĂ (< sl.) s.f. Cântare executată în bisercile ortodoxe la slujba liturghiei în timp ce se împărtăşeşte preotul.

PRICÉPE (lat. *percipere*) vb. III 1. Tranz. A pătrunde cu mintea, a percepe, a înţelege. ✦ Refl. (Reg.) A se dumiri, a se lămuri. 2. Refl. A avea cunoştinţe temeinice într-un domeniu, a dovedi iscusinţă, îndemânare, experienţă.

PRICÉPERE s.f. 1. Faptul de a (se) pricepe; facultatea de a izbuti să înţeleagă. 2. Pregătire într-un domeniu oarecare; îndemânare, iscusinţă, dibăcie.

PRICHARD, Katherine Susannah (1883–1969), scriitoare australiană. Romane de analiză cu implicaţii sociale („Opalul negru", „Ţara aurului", „Seminţe înaripate").

PRICHÍCI (< ucr.) s.n. Margine îngustă şi ieşită în afară a hornului, cuptorului sau vetrei ţărăneşti. ✦ Marginea de jos a ferestrei, ieşită în afară.

PRICHINDÉL s.m. Om mic de statură (isteţ şi poznaş), pitic. ✦ Apelativ pentru un copil zglobiu şi sprinten.

PRÍCINĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Cauză care determină o acţiune, o situaţie; mobil, motiv. ✧ Loc. *Din pricină că...* = din cauză că..., deoarece. *Fără (nici o) pricină* = fără motiv, nemotivat. ✦ Prilej, ocazie, pretext. 2. Neînţelegere, controversă, ceartă; *spec.* proces, litigiu. ✧ Expr. *A căuta* (cuiva) *pricină* = a căuta (cuiva) motiv de ceartă, a căuta nod în papură. 3. Întâmplare (neplăcută), afacere, chestiune.

PRICINUÍ vb. IV tranz. A cauza, a da naştere, a produce, a provoca; a prilejui.

PRICOLÍCI s.m. 1. (În credinţele populare) Duh rău în care se crede că se transformă unii oameni (mai ales după moarte) şi care ia înfăţişarea unor animale; strigoi. 2. (Pop.) Copil neastâmpărat, zglobiu, vioi.

PRICOMIGDÁLĂ s.f. v. **picromigdală**.

Biserică cu pridvor

PRICOPAN, culme muntoasă în N Dobrogei, alcătuită din granite, granodiorite, bazalte şi calcare. Alt. max.: 370 m (vf. Pricopan). Expl. de granit. Inclus în Parcul Naţional al m-ţilor Măcin.

PRICOPE, Eugen (1927–1992), muzicolog şi dirijor român. Animator al vieţii muzicale. Carieră dirijorală. Lucrări de muzicologie: „Beethoven", „Dirijori şi orchestre", „Silvestri").

PRICOPSEÁLĂ (PROCOPSEÁLĂ) s.f. 1. Câştig, profit, folos; chilipir; bogăţie, bunăstare. ✦ (Ir.) Ispravă. 2. (Pop.) Ştiinţă de carte, învăţătură.

PRICOPSÍ (PROCOPSÍ) (< ngr.) vb. IV refl. A ajunge la o situaţie materială bună; a se îmbogăţi; a se înstări. ✦ Tranz. A-i face cuiva o situaţie bună.

PRIDIDÍ (< sl.) vb. IV 1. Tranz. şi intranz. (Mai ales în construcţii negative) A reuşi să ducă ceva la îndeplinire, la bun sfârşit; a dovedi, a răzbi, a birui. *Nu prideşte cu lucrul.* 2. Tranz. A năpădi, a copleşi pe cineva cu ceva. 3. Tranz. (Pop.) A învinge într-o luptă. ✦ Fig. A stăpâni, a opri.

PRIDVÓR (< sl.) s.n. Galerie exterioară cu acoperişul sprijinit pe stâlpi, aşezată în partea dinainte sau de jur împrejurul unei clădiri. ✦ Încăpere care precedă pronaosul unei biserici, cu arcade pe stâlpi.

PRIÉLNIC, -Ă adj. Favorabil, avantajos, propice; potrivit, nimerit.

PRIÉR (lat. *Aprilis*) s.m. Numele popular al lunii aprilie.

PRIESTLEY, John Boynton (1894–1984), scriitor englez. Romane de factură clasică prezentând viaţa cenuşie a omului mărunt („Fundătura îngerilor"), piese de teatru („Cuşca de sticlă", „Inspectorul de poliţie", „Scandaloasa legătură dintre domnul Kettle şi doamna Moon"), şi criticând aspecte ale societăţii sec. 20. Eseuri („Personaje comice engleze", „Romanul englez").

PRIESTLEY, Joseph (1733–1804), chimist, fizician şi filozof englez. A descoperit oxigenul (1774), fenomenul de respiraţie la vegetale, hidrogenul sulfurat, etilena; studii în domeniul opticii şi electricităţii. Liber cugetător, deist, partizan al Revoluţiei Franceze, a emigrat (1794) în S.U.A.

John B. Priestley

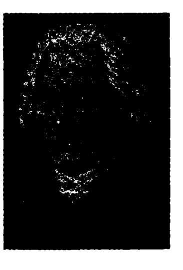

Joseph Priestley

PRIÉTEN, -Ă (< sl.) s.m. şi f. Persoană de care cineva este legat prin afecţiune, stimă, încredere, fidelitate, devotament; amic. ✦ Amant, iubit.

PRIETENÍE s.f. Legătură de afecţiune, stimă, devotament şi încredere reciprocă; atitudine binevoitoare, prietenoasă, amiciţie.

PRIETO, Joaquín (1786-1854), general şi om politic chilian. Preşedinte al Republicii (1831-1841); a promovat o politică de reforme, promulgând şi Constituţia din 1833.

PRIGOÁNĂ s.f. Împilare, oprimare, asuprire, persecuţie.

PRIGOGINE, Ilya (1917-2003), chimist şi fizician belgian de origine rusă. Lucrări privind teoria sistemelor disipative şi termodinamica proceselor de neechilibru (teorema **P.**, 1947). Lucrări: „Introducere în termodinamica proceselor de neechilibru", „Termodinamică chimică", „Structură, stabilitate şi fluctuaţii". Premiul Nobel pentru chimie (1977). M de onoare al Acad. Române (1992).

PRIGONÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A persecuta, a oprima, a asupri, a împila. **2.** A fugări pe cineva. ✦ Fig. (Despre abstracte) A urmări, a obseda; a chinui.

PRIGOR, com. în jud. Caraş-Severin, în NV depr. Almăj, la confl. râului Prigor cu Nera; 2 725 loc. (2008). Expl. de azbest (în satul Puma). Pomicultură. Satul **P.** menţionat documentar în 1550. Rezervaţia naturală Izvoarele Nerei (5 028 ha) cuprinde păduri de fag cu paltin, ulm şi frasin, cu arbori seculari şi este inclusă în Parcul Naţional Semenic-Cheile Caraşului.

PRIGORIA, com. în jud. Gorj, pe râul Câlnic; 3 407 loc. (2008). În satul Călugăreasa se află biserica de lemn cu dublu hram – Sf. Gheorghe şi Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (începutul sec. 18), biserica Naşterea Maicii Domnului (1774-1775).

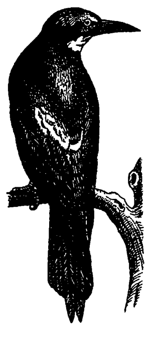

Prigorie

PRIGÓRIE (< *prigori*, înv., „a se încălzi prea tare") s.f. Pasăre migratoare, viu colorată pe corp cu roşu, galben, negru şi albastru-verzui, care îşi face cuibul în malurile lutoase ale apelor şi se hrăneşte mai ales cu viespi şi cu albine *(Merops apiaster)*; albinărel.

PRIHÁNĂ (< ucr., pol.) s.f. Vină morală, necinste, păcat. ✧ Loc. *Fără (de) prihană* = curat, pur, nevinovat; cast.

PRIÍ (< sl.) vb. intranz. A-i fi cuiva prielnic, favorabil, folositor; a-i cădea bine, a-i conveni, a-i tihni.

PRILÉJ (< bg.) s.n. **1.** Ocazie, împrejurare; moment favorabil. **2.** Pretext, pricină.

PRILEJUÍ vb. IV tranz. **1.** A permite, a determina, a constitui o ocazie (favorabilă, nimerită) pentru ceva. **2.** A provoca, a pricinui, a cauza.

PRILEP, oraş în S Macedoniei; 68,1 mii loc. (1994). Mănăstire (sec. 14).

PRIM, -Ă (< lat. *primus*) num. ord., adj. **1.** Num. ord. (cu valoare adjectivală) Care se află la început, cel dintâi (în spaţiu sau în timp); întâi, dintâi. ✧ (MAT.) *Număr p.* = număr natural care nu admite alţi divizori decât pe 1 şi pe el însuşi. ✧ Loc. *În primul rând* = înainte de toate. ✧ Expr. *Prima tinereţe* = perioada din viaţa unui om ce urmează imediat după copilărie; adolescenţă. *Primă audiţie* = executare a unei piese muzicale pentru prima dată în faţa publicului. *Prim-ajutor* = ajutor imediat acordat unui bolnav (accidentat, rănit etc.) înainte de a-l trimite la o instituţie specializată. ✦ Care este înaintea tuturor în ceea ce priveşte rangul, calităţile, însemnătatea etc. ✧ Loc. *De prim(ul) rang* = de cea mai bună calitate, excelent. ✦ (Ca element de compunere, precedând un termen care indică un grad sau o funcţie ierarhică, administrativă sau politică) Întâiul în categoria respectivă, pe treapta cea mai înaltă (ex. prim-solist, prim-ministru). **2.** Adj. Originar, iniţial. **3.** Adj. (MAT.; despre simboluri) Care este marcat printr-un semn în formă de accent, ce deosebeşte două cantităţi corelative notate prin acelaşi simbol. ✦ (Substantivat) Semn în formă de accent care deosebeşte două cantităţi corelative notate prin acelaşi simbol.

PRIMĂ (< fr.) vb. I intranz. A avea întâietate, a fi pe primul plan.

PRIMA, Louis (1910-1978), cântăreţ, trompetist şi dirijor american de varietăţi. Voce aspră, insinuantă, vedetă a muzicii populare americane: „Just A Gigolo/I Ain't Got Nobody", „Sing, Sing, Sing".

PRIMADÓNĂ (< it.) s.f. Prim-solista unui teatru de operă sau operetă.

PRIMÁR (< lat., fr.) s.m. Şeful unei administraţii municipale, orăşeneşti, comunale, cu atribuţii administrative şi de poliţie.

PRIMÁR, -Ă (lat. *primarius*) adj. **1.** Iniţial, originar, de la început; *p. ext.* de bază, primordial, fundamental. ✧ (PEDAG.) *Învăţământ p.* = primele patru clase ale şcolii generale. *Medic* (sau *doctor*) *p.* = cea mai înaltă treaptă în ierarhia medicală; medic care a obţinut această treaptă. **2.** *Văr primar* (sau *vară primară*) = grad de rudenie între copiii fraţilor şi surorilor. ✦ (STRAT.) *Eră p.* = denumirea veche a Paleozoicului. **3.** Simplist, rudimentar.

PRIMÁT^{1} (< lat., fr., germ.) s.n. Întâietate, superioritate, primordialitate.

PRIMÁT^{2} (< lat., fr.) adj. m. (Despre prelaţi) Care este primul în rang. ✧ *Mitropolit p.* = (în trecut în România), primul mitropolit al ţării, cu reşedinţa în Bucureşti, preşedintele sinodului şi conducătorul Bisericii din întreaga ţară.

PRIMÁTE (< fr. {i}; {s} lat. *primat-* „de prim rang") s.n. pl. Ordin de mamifere superioare, cu mamelele pectorale, plantigrade, cu degetul mare opozabil, arboricole şi omnivore *(Primates)*. Creierul, foarte dezvoltat, are scoarţa diferenţiată. Cuprinde lemurienii, tarsioideele, simienii V. şi *hominide*.

PRIMATICCIO, Francesco (1505-1570), pictor, sculptor şi arhitect italian. Reprezentant al manierismului. Stabilit în Franţa, a executat pentru reşedinţele regale (Fontainebleau şi Chambord) pictură monumental-decorativă cu subiecte mitologice („Galeria lui Ulise", stucaturi la Fontainebleau). Desene („Dansul orelor"). Pictură de şevalet („Abstinenţa lui Scipio").

PRÍMĂ^{1} (< fr.) s.f. **1.** Premiu în sistemul premial. **2.** Recompensă bănească în asigurări, acordată de către asigurat asigurătorului pentru riscul asumat de acesta de a plăti despăgubiri *(p. de asigurare)*. **3.** Recompensă acordată de stat pentru încurajarea unei activităţi (comerciale sau industriale). ✧ *P. de export* = primă, în bani sau sub forma unor scutiri de taxe şi impozite, care se acordă unor întreprinzători şi exportatori, pentru a le spori interesul şi capacitatea de concurenţă.

PRÍMĂ^{2} s.f. (MUZ.). Cel mai mic interval, format din două sunete având aceeaşi denumire. Unison.

PRIMĂRÍE s.f. Organ local al puterii administrative în municipii, oraşe şi comune. ✦ Clădire în care primarul îşi exercită funcţia.

PRIMĂVÁRĂ (lat. *primavera*) s.f. **1.** (ASTR.) Perioadă de timp cuprinsă între echinocţiul de primăvară şi solstiţiul de vară, în emisfera nordică şi între echinocţiul de toamnă şi solstiţiul de iarnă în emisfera sudică a Pământului. **2.** (METEOR.) Anotimp de trecere de la iarnă la vară, care în emisfera boreală coincide cu **p.** astronomică. Calendaristic **p.** durează de la 1 martie la 31 mai. ✧ Loc. *De primăvară* = (despre plante) care creşte, care se dezvoltă în timpul primăverii; (despre sământă) care se seamănă în timpul primăverii ✧ Expr. *Primăvara vieţii* = tinereţea, adolescenţa. ✦ (Adverbial; în forma *primăvara*) În cursul primăverii; în fiecare primăvară.

PRIMĂVĂRÁTIC, -Ă adj. De primăvară, caracteristic primăverii. ✦ Fig. Gingaş, tineresc, zglobiu.

PRIMÉJDIE (< bg.) s.f. Situaţie, împrejurare care ameninţă siguranţa sau existenţa cuiva, care constituie o ameninţare pentru cineva sau ceva; pericol.

PRIMEJDUÍ vb. IV tranz. A pune în primejdie, a periclita, a ameninţa. ✦ Refl. A se expune, a-şi risca viaţa.

PRIMENÍ (< sl.) vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A înlocui sau a fi înlocuit (parţial sau total) cu altceva (nou); a face să ia sau a lua o formă, un aspect, un conţinut nou. ✦ Fig. A înviora, a împrospăta. **2.** Tranz. şi refl. A (-şi) schimba lenjeria purtată cu alta curată; a (-şi) schimba hainele. ✦ Tranz. A înlocui îmbrăcămintea, rufăria de pat etc. cu alta (curată).

PRIMÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A lua în posesiune, a accepta ceea ce ţi se dă, ţi se oferă; a căpăta; *spec.* a încasa. ✦ A recepta sau a suferi efectul unei acţiuni îndreptate asupra ta. **2.** A intra în posesiunea unui lucru care ţi se datorează, a unei sume de bani etc. **3.** A accepta vizita unei persoane; a întâmpina un oaspete; a găzdui. **4.** A admite pe cineva într-o organizaţie, într-o instituţie etc.; a angaja într-un serviciu. **5.** A consimţi la..., a fi de acord cu..., a admite.

PRIMIGÉSTĂ (< fr.; {s} lat. *primus* „primul" + *gestare* „a purta") adj. f., s.f. (Femeie) gravidă pentru prima oară.

PRIMIPÁRĂ (< fr.; {s} lat. *primus* „primul" + *parere* „a naşte") adj. f., s.f. (Femeie) la prima naştere.

PRIMITÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj., subst. **1.** Adj. Străvechi, de la începutul omenirii. ✦ Care se află pe treapta cea mai de jos a dezvoltării (sociale). **2.** Adj. Rudimentar, necultivat, sălbatic; (despre oameni) necivilizat, barbar. ✦ Stângaci, neîndemânatic. **3.** Adj., s.m. pl. (ARTE PL.) (Pictori) care precedă perioada Renaşterii. Printre cei mai cunoscuţi **p.** sunt fraţii Limbourg, Cimabué, Giotto ş.a. **4.** Adj. Originar, primar; de bază. ✧ *Cuvânt p.* = cuvânt-bază de la care cu ajutorul sufixelor sau a prefixelor s-au format derivate. **5.** S.f. (MAT.) *Primitivă (a unei funcţii)* = funcţia a cărei derivată este egală cu funcţia iniţială.

PRIMITIVÍSM (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a fi primitiv, primitivitate. **2.** Fenomen manifestat la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20 constând în interesul pentru arta africană, a insulelor oceanice şi, în general, pentru diverse forme ale culturii folclorice. Cubismul, expresionismul, parţial simbolismul prin Gauguin şi E. Bernard, dar şi personalităţi ca Brâncuşi, neintegrate unui curent, şi-au îmbogăţit repertoriul de forme prin inspiraţia din arta primitivă.

PRIMITÓR, -OÁRE adj. Atent, amabil cu oaspeţii; ospitalier.

PRIM-MINÍSTRU s.m. Şeful executivului, al guvernului; premier.

PRÍMO (cuv. lat.) adv. În primul rând, (mai) întâi.

PRIMO DE RIVERA Y ORBANEJA, Miguel (1870-1930), general şi om politic spaniol. La putere în urma unei lovituri de stat (1923), a instaurat, cu sprijinul regelui şi al armatei, un regim de dictatură militară (1923-1930). Politică de redresare economică şi financiară a ţării.

PRIMOGENITÚRĂ (< fr.; {s} lat. *primogenitus* „primul născut") s.f. (Mai ales în familiile domnitoare, princiare, nobiliare) Dreptul primului născut la dobândirea unor drepturi, la anumite avantaje (ex. titluri nobiliare, domenii).

PRIMORDIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Cel mai vechi, cel dintâi, primar^{2} **(1)**, iniţial. ✦ Care este de primă importanţă, de prim ordin; principal, esenţial, fundamental.

PRIMORSKI KRAI sau **PRIMORIE,** terit. în extremitatea de SE a Federaţiei Ruse, cu ieşire la M. Japoniei; 165,9 mii km^{2}. Oraşe pr.: Vladivostok, Ussuriisk. Zăcăminte de cărbune, min. de plumb, zinc ş.a.

PRIM-PLÁN s.n. Cadru cinematografic în care interpreții sunt filmați de aproape.

PRIMULACÉE (< fr.; {s} lat. *primulus* „cel dintâi") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, perene sau anuale, cu flori gamopetale, solitare sau în inflorescențe (ex. ciubotica-cucului).

PRÍMULĂ (< lat., fr.) s.f. Plantă erbacee ornamentală, din fam. primulaceelor, cu florile purpurii sau liliachii *(Primula obconica)*.

PRÍMUS (< germ.) s.n. Aparat casnic pentru gătit care folosește drept combustibil benzină sau petrol lampant.

PRINCE (pe numele adevărat *Prince Rogers Nelson*) (n. 1958), cântăreț de funk american. A evoluat sub mai multe pseud. (Joey Coco, Jamie Starr, Christopher, Love Symbol, Prince). Geniu muzical prolix, talent înnăscut de provocator, interpret virtuoz, om de scenă spectacular. Muzică îmbinând într-un stil de fuziune orientările techno, soul, funk, rock, new jack swing etc. Discografie selectivă: „Purple Rain", „Sign O'The Times", „Diamonds and Pearls".

PRINCE CHARLES, ins. canadiană nelocuită în Arh. Arctic, la V de ins. Baffin; 9,5 mii km^2.

PRINCE EDWARD 1. V. **Marion. 2.** Ins. canadiană situată în S G. St. Lawrence al Oc. Atlantic, formând provincia P.E.; 5,7 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Charlottetown*. Expl. de cărbune, gaze naturale, uraniu, vanadiu. Descoperită (1534) de exploratorul francez Jacques Cartier și colonizată de Franța. Legată de continent printr-un pod lung de 13 km.

PRINCE OF WALES 1. Cap în extremitatea de NV a Americii de Nord, în str. Bering (Alaska), cel mai vestic punct al continentului nord-american (65°40' lat. N și 168°05' long. V). **2.** Ins. canadiană, nelocuită, situată în Arh. Arctic. Supr.: 33,3 mii km^2.

PRÍNCEPS (cuv. lat. „primul") adj. *Ediție* ~ = prima ediție a operei unui autor (clasic).

PRINCETON, oraș în NE S.U.A. (New Jersey), pe râul Millstone, în apropiere de Trenton; 14,2 mii loc. (2000). Centru rezidențial. Important centru de învățământ (celebră universitate, fondată în 1746). Ind. poligrafică. Fundat în 1696.

PRINCIÁR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține unui prinț, de prinț. ✦ Fig. Somptuos, măreț, bogat, îmbelșugat.

PRINCIP, Gavrilo (1884–1918), student sârb. Autorul atentatului de la Sarajevo, în care a fost asasinat arhiducele Franz-Ferdinand (14 iun. 1914), fapt ce a declanșat Primul Război Mondial.

PRINCIPÁL, -Ă (< fr., lat., it., germ.) adj. Foarte însemant, de o importanță deosebită, primordial. ✧ (LINGV.) *Propoziție p.* (și subst. f.) = propoziție independentă de care depind în frază propozițiile subordonate. ✧ Loc. adv. *În principal* = în primul rând, cu precădere, mai ales; în linii mari. ✦ (Substantivat, n. art.) Ceea ce constituie un lucru (foarte) important, fundamental.

PRINCIPÁT (< lat.) s.n. 1. (În Roma antică) Sistem de guvernare instaurat de August la sfârșitul războaielor civile. Denumit și *imperiu* sau *imperiul timpuriu*, a durat între anii 27 î.Hr.–285 d.Hr., fiind înlocuit de *dominat*, instaurat de Dioclețian. Epoca **p.** se caracterizează prin participarea senatului la conducerea statului, caracterul electiv și limitat în timp al magistraturii supreme și netransmiterea ereditară a demnității imperiale. **2.** Terit. condus de un suveran care poartă titlu de principe. ✦ (La pl., de obicei determinat prin „române" sau „dunărene") Țara Românească și Moldova, împreună, înainte de Unirea din 1859. **3.** Demnitatea de principe.

PRINCIPATELE UNITE, denumirea oficială a statului format prin unirea Moldovei cu Țara Românească între 1859 și 1862 (când s-a adoptat numele de România).

PRÍNCIPE (< lat., it.) s.m. Titlu purtat de conducătorul unui principat și de membrii unor familii imperiale sau regale; persoană având acest titlu; prinț.

PRÍNCIPE, ins. în Oc. Atlantic (G. Guineii), aparținând statului São Tomé și Príncipe; 128 km^2. Oraș pr.: *São Antonio*.

PRINCIPÉSĂ (< it.) s.f. Soție a unui principe sau descendentă a unei familii imperiale sau regale; prințesă.

PRINCIPIÁL, -Ă adj. Care este conform cu anumite principii; care decurge dintr-un principiu, potrivit unui principiu. ✦ (Despre oameni) Care are principii, care se conduce după anumite principii. ✦ (Adverbial) În principiu; în linii generale.

PRINCÍPIU (< lat. *principium*) s.n. **1.** (În sens temporal) Început, origine; la început. **2.** (În sens cauzal) Ceea ce constituie rațiunea de a fi, cauza suficientă a unui lucru. **3.** Element primordial considerat în Antic. și în Ev. Med. ca origine a lumii fizice. ✧ (CHIM.) *P. activ* = substanță care imprimă caracterul specific unui produs de origine vegetală sau animală (ex. alcaloizii din opiu reprezintă *p. a.* al acestuia). *P. lui Le Chatelier* = principiu conform căruia, atunci când se modifică una dintre condițiile unui sistem fizico-chimic în echilibru, echilibrul se deplasează în așa fel încât tinde să diminueze modificarea intervenită. **4.** (FIZ.) Lege cu caracter foarte general, care nu poate fi demonstrată direct, ci doar verificată prin oricare dintre consecințele sale (ex. **p.** inerției etc.). ✧ *Principiul corespondenței* v. *corespondență*. **5.** Convingere intimă, punct (propriu) de vedere. ✧ *Om cu* (sau *fără*) *principii* = om cu (sau fără) păreri ori convingeri ferme, cu (sau fără) norme de conduită precise. ✧ Loc. *În principiu* = din punct de vedere teoretic, în teorie, in general. *Din principiu* = conform unui punct de vedere hotărât.

PRÍNDE (lat. *pre(h)endere*) vb. III **I. 1.** Tranz. A apuca, a lua ceva cu mâna sau cu un instrument. *Parcă (l-)a prins pe Dumnezeu de (un) picior* = se spune când cineva are o bucurie mare, neașteptată. ✦ (Mai ales despre animale) A apuca cu gura, cu dinții etc. **2.** Tranz. Fig. A percepe, a lua cunoștință de ceva, cu ajutorul simțurilor. **3.** Refl. A-și încleșta mâinile pe ceva pentru a se sprijini sau pentru a se agăța. ✦ A se lua de mână cu cineva pentru a dansa etc. **4.** Tranz. A cuprinde pe cineva cu brațele. **5.** A aresta. **6.** Intranz. A ajunge din urmă pe cineva care aleargă, a pune mâna; a înșfăca. **7.** Tranz. A surprinde asupra faptului pe cineva, a descoperi că cineva a săvârșit o faptă nepermisă; a afla, a da de gol. **8.** Tranz. A ajunge la timp pentru a mai găsi vehiculul care urmează să plece. ✦ (Despre evenimente, fenomene etc.) A surprinde. **9.** Tranz. (Despre stări sufletești sau fizice) A pune stăpânire, a cuprinde, a copleși. **II. 1.** Tranz. și refl. A (se) fixa prin legare sau prin agățare. ✦ Tranz. A coase la un loc părțile unui obiect de îmbrăcăminte. **2.** Tranz. A înhăma, a înjuga. **3.** Refl. (Pop.) A se uni, a se asocia cu cineva. **4.** Refl. A se angaja pentru a face un serviciu; a promite. **5.** Refl. A se învoi la ceva, a primi, a accepta. ✦ A face prinsoare cu cineva. ✦ A se lua la întrecere, a se măsura cu cineva. **6.** Refl. A se lipi de ceva. ✦ Fig. (Despre ochi, priviri) A se opri, a se fixa asupra cuiva sau a ceva. ✦ A se împreuna, a se suda. **7.** Tranz. A-i ședea cuiva ceva bine, a i se potrivi. **III.** Tranz. A începe să... **IV. 1.** Tranz. A obține, a dobândi. ✦ (Fig.) A-și însuși o deprindere, o cunoștință etc., a învăța ceva. **2.** Refl. și intranz. (Despre plante) A dezvolta rădăcini după transplantare. **V.** Refl. (Despre lapte) A se închega, a se coagula; (despre mâncăruri) a se lipi de fundul vasului în care este pregătită și a căpăta gust de afumat.

PRÌNDERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) prinde. **2.** Legare; fixare; atașare. ✦ (ELT.) Intrare în regim de funcționare stabil a unei mașini sincrone la conectarea ei în paralel cu o altă mașină sau cu rețeaua de curent electric alternativ; acroșare. ✧ *Prinderea garniturii* = accident de foraj care constă în înțepenirea în gaura de sondă a unei părți din garnitura de foraj. **3.** Luare în captivitate.

PRINGLE, Sir John (1707–1782), medic britanic. Medic personal al regelui George III. Medic general al forțelor armate britanice (1740–1748); a inițiat o serie de reforme în medicina militară și salubritate. A scris „Observații asupra bolilor infecțioase în armată".

PRINÓS (< sl.) s.n. **1.** Dar oferit divinității, ofrandă, jertfă; *p. ext.* plocon dat unui stăpânitor. ✦ Fig. Contribuție în slujba unei cauze, a unei idei. **2.** Omagiu adus cuiva în semn de devotament, admirație sau recunoștință.

PRINS, -Ă adj. **1.** (Și subst.) Care a căzut în mâinile cuiva și căruia i s-a luat libertatea; captiv, prizonier. **2.** Ocupat cu multe treburi. **3.** (Despre lapte) Închegat, coagulat.

PRINTZ-PÅHLSON, Göran (1931–2006), scriitor suedez. Versuri intelectualiste bazate pe simboluri, folosind un stil ironic („Călătorie între poezie și poezie"). Critică literară („Lumi închise, spațiu deschis").

PRINȚ (< germ., rus., fr.) s.m. Principe.

PRINȚÉSĂ s.f. Principesă.

PRIÓN (< fr., engl.) s.m. Cea mai mică particulă infectantă cunoscută, constituită din proteine hidrofobe și care nu conține acid nucleic. Provoacă encefalopatii cu evoluție lentă. Spre deosebire de microorganisme, nu este distrus prin fierbere.

PRÍOR (< lat. *prior* „superior") s.m. Conducător al unei mănăstiri catolice sau al unei congregații de călugări.

PRIOR, Arthur Norman (1914–1969), filozof și logician neozeelandez. Creatorul logicii temporale, care studiază modurile valide ale argumentelor pe care le implică enunțurile temporale („Timp și modalitate", „Trecut, prezent și viitor").

PRIORITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care are prioritate, căruia trebuie să i se acorde prioritate.

PRIORITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Posibilitate de a ocupa întâiul loc ca importanță, ca valoare, ca demnitate; întâietate, primordialitate. ✧ *P. de trecere* = întâietatea în

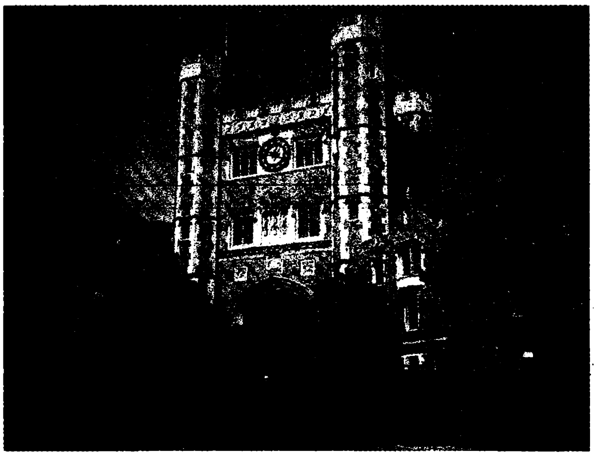

Princeton. Universitatea

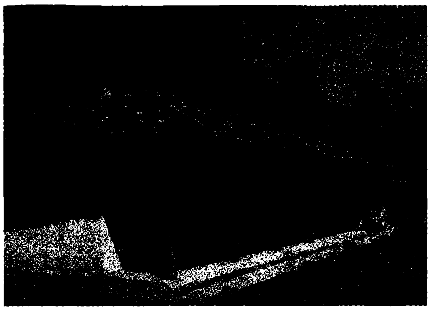

Casă cu prispă

ordinea trecerii unui vehicul printr-o intersecție nedirijată, în raport cu celelalte vehicule care sosesc în același timp din direcții diferite. **2.** (DR.) Preferință **(2).** **3.** Posibilitate pe care o are inventatorul sau autorul unei mărci de fabrică de a-și valorifica drepturile de creație intelectuală, fără ca o altă înregistrare, a unei aceleiași invenții sau mărci, făcută în altă țară, în același termen, să-i fie opozabilă.

PRIPÁS (< sl.) s.n. (În loc.) *De pripas* = **a)** (despre animale domestice) fără stăpân, aciuat undeva; **b)** (despre copii) părăsit, abandonat; *p. ext.* nelegitim; bastard; **c)** (despre oameni) străin, venetic.

PRÍPĂ s.f. (În loc. adv.) *În pripă* = în mare grabă, repede. *Fără pripă* = pe îndelete, fără grabă.

PRIPĂȘÍ vb. IV **1.** Refl. A se stabili undeva sau pe lângă cineva; a se adăposti, a se aciua, a se oploși. **2.** Tranz. A lua pe lângă sine, a oferi cuiva adăpost.

PRIPEAT (PRIPET), râu în NV Ucrainei și S Republicii Belarus, afl. dr. al Niprului; 775 km. Izvorăște din pod. Volîno-Podolic și traversează o câmpie joasă, în trecut cu întinse mlaștini, acum în mare parte desecată. Legat prin canale cu Vistula, Bugul de Vest și Neman. Trece prin Minsk.

PRIPÍ (< sl.) vb. IV refl. **1.** A face un lucru în grabă, fără chibzuință. **2.** A se încălzi la foc; (despre alimente) a se coace (la suprafață) la un foc prea repede.

PRIPÍT, -Ă adj. **1.** (Despre oameni) Care acționează prea repede, în grabă (și adesea fără chibzuială). **2.** Făcut în pripă, în grabă. **3.** (Despre alimente) Fiert sau copt în grabă, la un foc iute. ✧ *Mămăligă p.* = mămăligă mestecată pe măsură ce se toarnă mălaiul (în ploaie).

PRIPÓN (< scr.) s.n. **1.** Țăruș de care se leagă o vită când paște. **2.** Țăruș de care se leagă o ambarcație la țărm sau o foaie de cort. **3.** Fiecare dintre șirurile de cârlige cu momeală folosite pentru prinderea peștelui.

PRIPONEȘTI, com. în jud. Galați, situată pe dr. văii Bârladului; 2 410 loc. (2008).

PRIPONÍ vb. IV tranz. **1.** A lega un animal de un pripon **(1).** ✦ A lega o ambarcație de un pripon **(2).** **2.** A imobiliza un obiect legându-l de ceva.

PRIPÓR (< bg.) s.n. Porțiune abruptă, adesea cu râpe, pe o coastă de deal sau de munte.

PRISACA, Măgura ~, masiv deluros în V dealurilor Chioarului. Alt. max: 660 m.

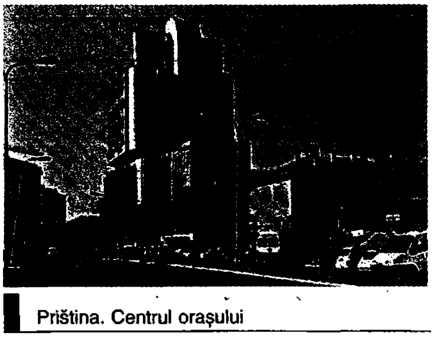

Priština. Centrul orașului

PRISÁCĂ (< sl.) s.f. (APIC.) Loc unde se cresc albine, unde sunt așezați stupii; stupină, stupărie. ✦ Totalitatea albinelor dintr-o stupărie.

PRISĂCANI, com. în jud. Iași, pe Prut, la granița cu Republica Moldova; 3 498 loc. (2008).

PRISĂCĂRÍT s.n. (Între 1715 și 1726, în Moldova) Dare pentru stupi.

PRISCIANUS (sfârșitul sec. 5–sec. 6), gramatic latin. Prof. de limba latină la Constantinopol. Lucrări de metrică și retorică. Autor al celei mai complete gramatici a limbii latine din Antic. („Institutio de arte grammatica").

PRISCILLIANUS (c. 340–385), teolog latin originar din Spania. Doctrina sa, priscilianismul, amestec de panteism și păgânism, a fost combătută de Sinodul de la Saragosa (380), iar autorul condamnat ca eretic de Sinodul de la Bordeaux (384). Executat de uzurpatorul Maximus Magnus.

PRISCUS (410–473), retor și cronicar bizantin. Trimis de împăratul Theodosiu II într-o solie la Curtea lui Attila (449). Lucrarea sa „Istoria Bizanțului" cuprinde importante știri referitoare la organizarea politică și etnografia hunilor și unele informații asupra populației autohtone de pe terit. actual al României.

PRISEACA, com. în jud. Olt, pe Dârjov; 1 866 loc. (2008).

PRISLOP 1. Pas de înălțime în Carpații Orientali, între m-ții Maramureș și Rodna, la 1 416 m alt., pe cumpăna de ape dintre Bistrița Aurie și Vișeu, care asigură legăturile rutiere între depr. Maramureș și depr. Dornelor. **2. Mănăstirea ~** v. Hațeg **(2).**

PRISMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. În formă de prismă.

PRÍSMĂ (< fr., lat., germ., ngr.) s.f. Poliedru cu două fețe paralele și egale (baze) și cu celelalte fețe (laterale) paralelograme. ✦ (FIZ.) Piesă din sticlă, cuarț etc., având o formă poliedrică, cel mai adesea prismatică, cu bazele triunghiuri; poate fi utilizată pentru reflexia razelor luminoase, pentru dispersia sau polarizarea luminii etc. ✧ Expr. *A vedea* (sau *a privi ceva*) *printr-o (anumită) prismă* (sau *prin prisma...*) = a judeca ceva dintr-un anumit punct de vedere, în lumina...

PRISNÉL s.n. Partea conică de la capătul fusului de tors pentru ca acesta să se rotească mai ușor; prisnar.

PRISNEL, culme muntoasă în N pod. Someșan, parte componentă a șirului de munți scufundați („jugul intracarpatic") care fac legătura între Carpații Orientali și cei Occidentali. Extinsă în prelungirea m-ților Meseș, are aspectul unui deal înalt, cu povârnișuri abrupte și cu o culme largă, teșită ca o platformă. Alt. max.: 651 (vf. Prisnel).

PRISÓS (< ngr.) s.n. Ceea ce depășește necesarul; surplus, excedent; abundență, belșug; prisosință. ✧ Loc. *De prisos* = în plus; *p. ext.* inutil, fără rost.

PRISOSÍNȚĂ s.f. Prisos. ✧ Loc. *Cu prisosință* = din plin, cu prisos, din belșug.

PRÍSPĂ (< ucr.) s.f. Terasă îngustă, acoperită, puțin înălțată, de-a lungul peretelui din față și uneori de jur împrejurul casei țărănești; mărginită adesea de un pălimar sau de un zid scund.

PRISTÁV (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Crainic care anunța știrile oficiale, dispozițiile, ordonanțele. **2.** (În epoca modernă) Denumire a vătafului de pe o moșie boierească.

PRIŠTINA, oraș în SE Serbiei, cap. autoproclamatei republici Kosovo; 186,6 mii loc. (2000). Universitate. Muzeu. În apropiere se află Mănăstirea Gračanica, ctitorie din anii 1313–1321 a regelui Milutin. Moschee (sec. 15).

PRISTÓL (< sl.) s.n. (În bisericile creștine) Masa din mijlocul altarului, pe care se țin obiectele necesare oficierii liturghiei; *p. gener.* altar.

PRISTOL, com. în jud. Mehedinți, situată pe stg. Dunării, la granița cu Bulgaria și Serbia; 1 590 loc. (2008).

PRISTOLEÁNCA s.f. art. Numele unui dans popular; melodia după care se execută.

PRISTÓLNIC (PRISTÓRNIC) (< *pristol*) s.n. Cruce din lemn sau din piatră care servește la imprimarea prescurilor cu inițialele chirilice ale lui Iisus Hristos. Legate de cultul morților, cele mai multe **p.** au forma de troiță cu patru brațe, ornamentate prin crestare și traforare.

Pristolnic

PRÍȘNIȚ (PRÍȘNIȚĂ s.f.) (< germ.) s.n. (MED.) Compresă.

PRÍTAN (< fr.) s.m. (În Grecia antică) Magistrat principal; fiecare dintre cei cincizeci de delegați ai fiecărui trib, care formau, la Atena, Sfatul celor cinci sute.

PRITANÉU (< fr.) s.n. (în Antic., la Atena) Edificiu în care avea loc Consiliul pritanilor.

PRITOCÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. A separa vinul de depozitul de drojdie așezat pe fundul vasului după fermentație, turnându-l dintr-un butoi într-altul; *p. ext.* a turna un lichid dintr-un vas într-altul. ✦ A scoate și a turna la loc, de mai multe ori, zeama de murături sau varză acră pentru a amesteca sarea depusă pe fundul vasului și a ventila lichidul. ✦ Fig. A muta dintr-un loc într-altul.

PRITZKER, numele celui mai prestigios premiu în arhitectură. Instituit (1979) de o proeminentă familie omonimă de oameni de afaceri din Chicago. În valoare de 100 000 $, este acordat anual, în urma evaluării unui juriu internațional.

PRIVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) lipsi de ceva necesar, de un avantaj sau de un drept; a renunța la ceva sau a împiedica pe cineva să se bucure, să se folosească de ceva.

PRIVÁL (< bg.) s.n. Gârlă din zona inundabilă a Dunării, care face legătura între brațele acesteia sau între acestea și lacuri.

PRIVÁT, -Ă (< fr., lat., germ.) Cu caracter particular, individual.

PRIVÁTĂ s.f. (Pop.) Closet.

PRIVATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care lipsește pe cineva de ceva, care exclude ceva. **2.** (LINGV.; despre afixe) Care exprimă lipsa, excluderea, dând cuvântului derivat un sens opus celui de bază.

PRIVATIZÁ vb. I **1.** Tranz. A trece întreprinderi sau instituții din proprietatea statului în proprietatea particulară. **2.** Refl. A (-și) înființa o întreprindere, o firmă particulară; a iniția o afacere.

PRIVATIZÁT, -Ă adj. **1.** Care a trecut din proprietatea statului în proprietate particulară. **2.** (Substantivat; fam.) Persoană care are o întreprindere proprie.

PRIVEGHEÁ (lat. *pervigilare*) vb. I **1.** Intranz. A sta, a face de pază, de strajă. ✦ Tranz. A păzi ceva, a fi cu băgare de seamă, a avea grijă să... **2.** Tranz. A supraveghea, a îngriji (pe cineva sau ceva). **3.** Intranz. A sta treaz, a nu dormi. ✦ Tranz. și intranz. A sta de priveghi.

PRIVEGHÉRE s.f. Acțiunea de a priveghea. ✦ Slujbă de noapte care se oficiază în ajun de sărbătoare într-o mănăstire sau biserică ortodoxă.

PRIVÉGHI s.n. **1.** Vegherea unui mort, noaptea, înainte de înmormântare. **2.** Fig. Veghe, strajă.

PRIVÉLIȘTE (< *priveală*, pop. „faptul de a privi") s.f. 1. Peisaj din natură. 2. Întâmplare, fapt care se înfățișează vederii, situație la care asistă cineva.

PRIVÍ (< sl.) vb. IV 1. Tranz. și intranz. A-și îndrepta ochii spre cineva sau ceva spre a vedea; a se uita. ✦ Tranz. și refl. A (se) considera, a (se) socoti, a (se) crede (drept...) 2. Tranz. (La pers. 3) A prezenta interes pentru cineva; a intra în atribuțiile cuiva; a se raporta la ceva. ✧ Loc. *În (ceea) ce privește* = în privința...; cu privire la..., referitor la...

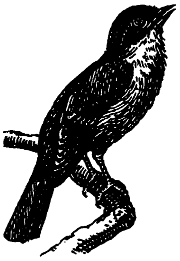

Privighetoare

PRIVIGHETOÁRE s.f. Pasăre călătoare, insectivoră, din ordinul paseriformelor, genul *Luscinia*, de culoare brună roșcată, renumită prin cântecul ei. ✧ *P. de stuf* = lăcar.

PRIVILEGIÁ (< fr., it.) vb. I tranz. 1. A acorda cuiva un privilegiu; a favoriza. 2. (DR.) A supune unui privilegiu sau unei preferințe de altă natură.

PRIVILÉGIU (< fr., lat.) s.n. 1. (În Ev. Med.) Document care conține avantaje, scutiri de obligații, drepturi cu caracter perpetuu acordate de suveran unei persoane, unui grup de persoane sau unei clase sociale etc. ✦ P. gener. Avantaj, favoare de care se bucură cineva. 2. (DR.) Drept conferit de lege unui creditor de a fi preferat altor creditori ai aceleiași persoane în satisfacerea creanței sale.

PRIVÍNȚĂ s.f. *În privința...* = în ceea ce privește..., cât despre..., cu privire la..., sub aspectul... *Într-o privință* = dintr-un anumit punct de vedere.

PRIVÍRE s.f. 1. Faptul de a (se) privi; funcția organică a ochilor, văz; fel de a privi, căutătură, uitătură. ✦ Concr. Ochii (ca organ al vederii). 2. Examinare, cercetare (de ansamblu, fugară). 3. *Cu privire la...* = referitor la..., în privința...

PRIVITÓR, -OÁRE adj. (Și subst.) Care se uită la cineva sau la ceva, care asistă la ceva. ✧ Loc. *Privitor la...* = referitor la..., despre.

PRIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A trage, a aspira pe nas tutun sau alte substanțe în stare pulverulentă (droguri).

PRÍZĂ (< fr.) s.f. 1. (ELT.) a) Dispozitiv care permite conectarea la rețeaua electrică a unui aparat, instrument etc. prin intermediul unei fișe de curent. b) Derivație într-o înfășurare electrică prin care se poate realiza o legătură suplimentară. ✦ *P. de pământ* = ansamblu de conductoare metalice prin care se face înpământarea unei rețele electrice, a utilajelor acționate electric. 2. (CONSTR.) Transformare a amestecurilor de lianți și apă din stare plastică în stare rigidă (*p. cimentului*). După timpul în care se efectuează, se deosebesc cimenturi cu p. lentă, normală sau rapidă. 3. *P. de aer* = deschizătură în peretele exterior al unei construcții prin care se face aerisirea. 4. *P. de abur* = piesă montată pe cazan cu ajutorul căreia se alimentează cu abur o mașină termică. 5. Fig. (Fam.) Trecere, influență, simpatie de care se bucură cineva. 6. Cantitate (doză) mică de tutun pe care cineva o prizează. 7. (SPORT) Tehnică de prindere a mingii la handbal, baschet, rugbi sau de ținere a prăjinii, a suliței sau a rachetei de tenis etc. 8. (CINEMA) *P. directă* = tehnică de înregistrare a dialogului sincron cu filmarea.

PRIZONIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană căzută în mâinile inamicului și reținută de acesta. 2. S.m. și f. Persoană lipsită de libertate, ținută închisă; captiv. ✦ Cineva obsedat de un gând, o idee, o persoană etc. 3. (TEHN.) *Șurub prizonier* = prizon.

PRIZONIERÁT s.n. Starea, situația prizonierului; timp în care cineva este prizonier; captivitate.

PRIZREN, oraș în S Serbiei, pe râul Drin; 115,7 mii loc. (2000). Biserica Sf. Maria (sec. 14); moschee (sec. 17). În Ev. Med. a fost cap. regatului Sârb.

PRJEVALSKI, Nikolai Mihailovici (1838–1888), explorator rus. Călătorii în Asia Centrală și partea central-estică a Chinei; a cercetat L. Lop Nur, a explorat Tibetul și izv. fl. Huang He, apoi deșertul Gobi. A semnalat existența calului sălbatic mongol (calul lui **P.**).

PRO^1 (< lat.) prep. Pentru, în favoarea unei idei, unei teorii etc.

PRO^2 (< fr., it.; {s} lat. *pro* „care stă înainte"; gr. *pro* „înainte", „în favoarea") Element de compunere cu sensul „pentru" sau „în loc de", care servește la formarea unor adjective și a unor substantive.

PROÁSPĂT, -Ă (< ngr.) adj. 1. (Despre alimente sau produse alimentare) Preparat sau recoltat de curând; care nu este conservat. ✦ (Despre oameni) Care se află într-o anumită situație, sau are o anumită calitate de puțină vreme. ✦ (Despre apă) Rece, luată de curând de la sursă. ✦ (Despre aer) Curat, neviciat. 2. Fig. Fraged; care are strălucirea tinereții; pur, neîntinat. ✦ De dată recentă; nou. ✦ De actualitate, viu (în memorie). ✦ Care își păstrează noutatea. 3. Cu forțe noi; odihnit.

PROB, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Cinstit, integru, onest.

PROBĂ (< lat.) vb. I tranz. 1. A supune ceva sau pe cineva la o încercare, spre a vedea dacă este corespunzător scopului, cerințelor etc.; *p. restr.* a încerca o haină, o pereche de încălțăminte etc. 2. A dovedi, a demonstra ceva cu probe; a pune în evidență.

PROBÁBIL, -Ă (< lat., fr., it.) adj. Care se poate întâmpla, produce, care are șanse de realizare; care poate fi adevărat. ✧ *Timpul p.* = condițiile meteorologice care se prevăd pentru un interval de câteva zile. ✦ (Adverbial) După cât se pare, poate; după toate posibilitățile.

PROBABILÍSM (< fr; {s} lat. *probabilis* „probabil") s.n. Doctrină, asociată scepticilor din Academia platonică mijlocie și târzie (Arkesilaos, Carneade), potrivit căreia nu putem avea nici un fel de cunoștințe sigure, dar putem ajunge la opinii probabile. ✦ Atitudine moral-teologică, împărtășită mai cu seamă de iezuiți, potrivit căreia, într-o problemă aproape de nerezolvat, dacă este vorba doar de legalitatea unei acțiuni care este urgentă, agentul moral poate adopta, având libertate de voință, soluția cea mai comodă, ca „probabilă" în sensul de acceptabilă. ✦ (În cazuistica romano-catolică) Practica de a urma sfatul unei autorități respectate, atunci când nu există o linie de acțiune evident corectă și nici un acord între autorități.

PROBABILITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Însușirea de a fi probabil; faptul de a fi probabil, de a avea unele șanse de realizare. ✧ Expr. *După toate probabilitățile* = după cât se pare. 2. (MAT.) Măsura definită pe un *trib* (câmp) de evenimente, având valori numerice cuprinse între zero și unu (unu fiind egal cu probabilitatea evenimentului imposibil). ✧ *Calculul probabilităților* = capitol al matematicii care studiază proprietățile triburilor de evenimente înzestrate cu o probabilitate și proprietățile variabilelor aleatoare; studiul matematic al șanselor de realizare a unui eveniment.

PROBÁR s.n. ~ *de litere* = album cu modele de litere, de cifre și alte semne, inclusiv ornamente, pe care o tipografie le poate folosi la culegerea diferitelor lucrări.

PROBATÓRIU, -IE (< lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care probează. 2. S.n. Totalitatea dovezilor adunate și prezentate într-un litigiu.

PRÓBĂ (< lat., germ., it., fr.) s.f. 1. Acțiune, complex de măsuri etc. întreprinse pentru a constata dacă ceva sau cineva are însușirile dorite, dacă îndeplinește condițiile cerute. ✦ Calculul matematic prin care se constată dacă soluția unei probleme verifică ipotezele acesteia. ✦ Încercare referitoare la comportarea unui sistem tehnic, a unei mașini etc. (ex. p. de zbor, p. de presiune etc.); eșantion, mostră. ✦ Fiecare dintre întrecerile sportive organizate în cadrul unei competiții (ex. la scrimă). 2. (DR.) Dovadă. *Mijloc de p.* v. *mijloc*. 3. Porțiune dintr-un material sau dintr-o substanță prelevată pentru a determina anumite proprietăți ale întregului material (ex. p. de sol, p. biologică).

Nikolai Mihailovici Prjevalski

PROBITÁTE (< fr., lat.) s.f. Cinste, integritate, onestitate.

PROBLEMÁTIC, -Ă (< fr., germ.) adj., s.f. 1. Adj. Despre care nu poți spune ceva sigur (din lipsă de dovezi suficiente); îndoielnic, ipotetic; echivoc; *p. ext.* suspect. 2. S.f. Ansamblu de probleme privitoare la un anumit domeniu, disciplină, subiect etc.

PROBLÉMĂ (< fr., germ., lat.) s.f. Chestiune (teoretică sau practică) de rezolvat. ✦ (MAT.) Situație în care, fiind date anumite ipoteze, se cere să se determine alte date cu ajutorul metodelor specific matematice. ✦ Lucru dificil, greu de înțeles, de explicat sau de rezolvat.

PROBOSCIDIÉNI (< fr.; {s} gr. *proboskis* „trompă") s.m. pl. Ordin de mamifere cu trompă lungă, mobilă, servind ca organ tactil, olfactiv și de apucare, și cu caninii transformați în defense (elefanții actuali și diverse specii fosile ca mamutul, mastodontul și dinoteriul).

PROBOTA 1. Com. în jud. Iași, pe dr. Prutului, la granița cu Republica Moldova; 3 683 loc. (2008). Pe terit. satului **P.**, atestat documentar în 1448, au fost descoperite vestigii materiale de la sfârșitul Paleoliticului superior și o necropolă sarmatică, de înhumație, de la sfârșitul sec. 2 și începutul sec. 3, cu inventar alcătuit din ceramică, pumnale, cuțite, săbii de fier, podoabe (cercei, catarame, mărgele de opal, chihlimbar și fildeș etc.). 2. **Mănăstirea ~,** mănăstire de maici, situată în

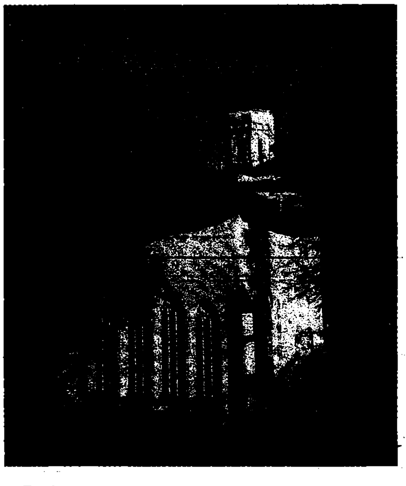

Probota
Biserica Sf. Nicolae a mănăstirii Probota

satul P. din com. Dolhasca, jud. Suceava, ctitorie din 1530 a lui Petru Rareş. Ansamblul arhitectonic este alcătuit din biserica Sf. Nicolae (cu picturi murale interioare şi exterioare din 1532), casele egumenilor, casele domneşti şi clopotniţa (1550), toate cuprinse într-o incintă patrulateră întărită cu ziduri înalte, străjuite de turnuri de apărare la colţuri şi un turn de poartă (1550). În biserică se află mormintele lui Petru Rareş, al soţiei sale, Doamna Elena, şi al fiului său, Ştefăniţă.

PROBUS (Marcus Aurelius), împărat roman (276–282). Continuator al politicii de pacificare a lui Aurelian (lupte cu goţii, alamanii, vandalii, sarmaţii ş.a.). Politica sa intransigentă a provocat revolte, precum şi asasinarea sa de către soldaţi nemulţumiţi.

PROBUS, Valerius Marcus (sec. 1–2 d.Hr.), gramatic latin. Operă de adnotare şi comentare filologică a mai multor autori latini (Horaţiu, Vergiliu, Lucreţiu, Terenţiu ş.a.). Lucrarea „Ars minor" s-a transmis printr-un manuscris din sec. 7–9, care cuprinde şi renumitul „Appendix Probi".

PROCA, Alexandru (1897–1955, n. Bucureşti), fizician român. Stabilit la Paris (1926). Invitat de Marie Curie să lucreze la Institutul de Radium din Paris (1926–1930), apoi la Institutul „H. Poincaré" (1930), al cărui director a fost (din 1932). Lucrări de mecanică cuantică, radioactivitate, fizică relativistă. Contribuţii în fizica particulelor elementare; în 1935, independent de H. Yukawa, a prevăzut existenţa mezonilor („Integrale prime în mişcarea mezonului"), confirmată de C.D. Anderson (1937). În 1936, a formulat ecuaţia pentru particulele masive de spin I, care îi poartă numele. M. post-mortem al Acad. (1990).

PROCA, Eugeniu (1927–2004, n. Godeni, jud. Argeş), medic şi chirurg urolog român. M. de onoare al Acad. (1992). Ministru al Sănătăţii (1978–1985). A organizat primul centru de hemodializă din România. A realizat primele transplanturi de rinichi în România, începând din 1980.

PROCA, Gheorghe (1867–1943, n. Iaşi), medic şi chirurg român. Contribuţii în domeniul tuberculozei. Alături de V. Babeş s-a ocupat de optimizarea vaccinării prin introducerea seroterapiei antirabice.

PROCAÍNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Novocaină.

PROCARIÓTE (< engl., fr.) s.f. pl. **1.** Celule fără nucleu organizat. **2.** Organisme simple monocelulare (arheobacterii, bacterii propriu-zise şi cianobacterii) care nu au propriu-zis niciun nucleoid de formă neregulată.

PROCEDÁ (< lat., it., fr.) vb. I intranz. A acţiona într-un anumit fel, prin anumite mijloace; a lucra după o anumită metodă. ✦ A începe să..., a trece la...

PROCEDÉU (< fr.) s.n. Cale de a acţiona pentru realizarea unui scop. ✦ Mod sistematic de executare a unei operaţii sau a unui proces prin folosirea unei anumite metode.

PROCEDÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Totalitatea formelor şi actelor îndeplinite în exercitarea funcţiei sale de un organ de jurisdicţie sau de un alt organ de stat. **2.** (Mai ales la pl.) Tratament special efectuat în unităţi sanitare. **3.** Procedeu.

PROCEDURÍST s.m. Specialist în drept *procesual.*

PROCÉNT (< germ.) s.n. A suta parte dintr-o cantitate; procentaj, sutime. Se notează cu simbolul % (ex. 5%). ✧ *P. de armare* = raportul exprimat în procente, dintre aria secţiunii transversale a armăturii şi aria totală a secţiunii transversale a piesei de beton armat; de obicei este cuprins între 0,8 şi 1,2%.

PROCENTÁJ s.n. Pondere procentuală.

PROCENTUÁL, -Ă (< germ., fr.) adj. A cărui valoare este un procent dintr-o anumită cantitate; calculat, exprimat în procente.

PROCÉS (< fr., lat., germ.) s.n. **1.** Succesiune de stări, etape, stadii prin care trec, în desfăşurarea lor temporală, în schimbarea lor, diverse obiecte, fenomene etc.; evoluţie a unui fenomen, a unui eveniment, a unui sistem natural sau social. ✧ *P. chimic* = **p.** de transformare a unor substanţe, datorită reacţiilor chimice care au loc. ✦ Şir de operaţii sau de fenomene prin intermediul cărora se efectuează o transformare. ✧ *P. tehnologic* = totalitatea operaţiilor care comportă prelucrări mecanice şi chimice, tratamente termice, impregnări, montaje etc. şi prin care materiile prime, semifabricatele etc. sunt transformate în produse finite. *P. termic* = totalitatea fenomenelor ce intervin într-o instalaţie termică, în care are loc o transformare de stare a unui material (ex. arderea combustibilului). (INFORM.) *Calculator de p.* = calculator cuplat direct la un proces industrial. **2.** (DR.) Neînţelegere între persoane fizice sau juridice ori între persoane fizice şi juridice, adusă spre rezolvare în faţa unui organ de jurisdicţie. ✧ Expr. *A face* (sau *a intenta*) *cuiva proces* = a chema pe cineva în faţa instanţelor de judecată, a da pe cineva în judecată. *A-şi face proces de conştiinţă* = a regreta ceva, a se căi (de ceva). *A-i face (cuiva) proces de intenţii* = a învinui (pe cineva) pe baza presupunerii (neîntemeiate) că a intenţionat să facă un anumit lucru. ✦ *Proces-verbal* = înscris prin care se consemnează anumite fapte sau acte juridice (ex. *p.-v.* de contravenţie, *p.-v.* de recepţie) ori anumite discuţii purtate într-o şedinţă.

Alexandru Proca

Eugeniu Proca

PROCESÁ (< engl.) vb. I tranz. A prelucra semnale prin intermediul unui procesor.

PROCESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Ceremonie religioasă cu ocazia căreia credincioşii merg în convoi, precedaţi de slujitorii bisericii, cântând imnuri şi rostind rugăciuni. ✦ P. ext. Cortegiu, convoi, alai.

PROCESÓR (< engl., fr.) s.n. (INFORM.) Echipament sau dispozitiv capabil să execute un set de instrucţiuni, să formeze adresele acestora şi să le citească dintr-o memorie care păstrează programul pe durata executării acestuia (şi care nu este o componentă a **p.**).

PROCESUÁL (< it., lat.) adj. **1.** *Drept* ~ = a) ansamblul normelor juridice care reglementează procedura de rezolvare a litigiilor civile sau penale *(d. p. civil* şi *d. p. penal),* precum şi de executare a hotărârilor pronunţate; b) disciplină care se ocupă cu studiul acestei proceduri. 2. Care se desfăşoară în etape specifice dezvoltării fenomenului.

PROCHÍMEN (< ngr.) s.n. (REL.) Nume dat versetelor din psalmi care se cântă înainte de a se citi un pasaj din Biblie.

PROCION (PROCYON), una dintre cele mai strălucitoare stele din emisfera boreală. De mărimea stelară 0,4. Situată în constelaţia Câinele Mic, la 11 ani-lumină de planeta noastră.

PROCLAMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face o proclamaţie. 2. A învesti cu o calitate oficială, a socoti drept... 3. A susţine ceva cu convingere şi în mod deschis.

PROCLAMAŢIA DE LA ISLAZ, denumirea sub care este cunoscut programul Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, elaborat de I. Heliade-Rădulescu. Aprobarea ei de către Adunarea populară de la Islaz (9/21 iun. 1848) marchează începutul revoluţiei.

PROCLAMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Act scris, solemn, prin care se aduc la cunoştinţă cetăţenilor anumite evenimente de interes general ori un anumit program de activitate politică.

PROCLÍTIC, -Ă (< fr.{i}; {s} *pro*^{1}- + fr. [*en*]*clitique* „enclitic") adj. (Despre cuvinte) Aşezat înaintea altui cuvânt (cu care poate face corp fonetic comun), neavând accent propriu (ex. articol **p.**).

PROCLUS (PROKLOS) (412–485), filozof şi matematician grec. Ultimul neoplatonician necreştin important. Şeful Academiei din Atena. A sistematuzat gândirea neoplatoniciană („Elementele" lui Euclid).

PROCÓNSUL (< lat., fr.) s.m. (În Roma antică) Magistrat roman care, după terminarea consulatului, era însărcinat cu guvernarea unei provincii.

PROCONSULÁT (< lat., fr.) s.n. (În Roma antică) Funcţia unui proconsul; durata acestei funcţii.

PROCOPIANU-PROCOPOVICI, Aurel (1862–1919, n. Vatra Dornei), botanist român. Contribuţii la cunoaşterea florei criptogamice, şi a plantelor superioare. A alcătuit prima hartă de vegetaţie a provinciilor româneşti.

PROCOPIU din Cezareea (sec. 6), istoric bizantin. Ca secretar al generalului Belizarie, a participat la campania de cucerire a Italiei. A criticat regimul autoritar al lui Iustinian („Istoria secretă"). În lucrarea „Războiul" prezintă războaiele imperiului cu perşii, vandalii şi ostrogoţii, iar în „Despre edificii" dă informaţii privitoare la spaţiul dunăreano-pontic.

PROCOPIU, Ştefan (1890–1972, n. Bârlad), fizician român. Acad. (1955). Contribuţii în domeniile electromagnetismului şi termodinamicii. A calculat (1912) pe baza teoriei cuantelor momentul magnetic al electronului *(magnetonul Bohr-P.),* a descoperit (1921) depolarizarea longitudinală a soluţiilor coloidale şi a suspensiilor cristaline *(fenomenul P.),* precum şi (1929) discontinuitatea magnetizării unui fir feromagnetic străbătut de un curent electric alternativ *(efectul P.).* Lucrări: „Electricitate-magnetism", „Termodinamica", „Perpetuum mobile şi principiile energiei".

PROCOPOVICI, Alexe (1884–1946, n. Cernăuţi), lingvist şi filolog român. M. coresp. al Acad. (1919). Lucrări despre începuturile scrisului în limba română; autor al unei „Introduceri în studiul literaturii vechi" şi al unui „Mic tratat de lingvistică generală". Editor de texte vechi.

PROCOPSEÁLĂ s.f. v. **pricopseală.**

PROCOPSÍ vb. IV v. **pricopsi.**

PROCREÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. Faptul de a concepe **(II)**.

PROCREÁŢIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Concepţie **(2)**.

PROCTER & GAMBLE, societate americană, producătoare de săpunuri şi detergenţi. Fondată în 1837, este în prezent cel mai mare producător din S.U.A. în domeniul detergenţilor.

PROCULUS (sec. 1 d.Hr.), jurisconsult roman. Întemeietorul şcolii proculiene, favorabilă înnoirii dreptului. Fragmente din scrierile sale au fost cuprinse în „Digeste".

PROCURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A obţine, a achiziţiona.

PROCURATÓR (< fr., lat.) s.m. **1.** (În Roma imperială) Magistrat roman care administra o provincie. **2.** (În Ev. Med.) Magistrat în rep. Genova şi Veneţia. **3.** Nume dat unor înalţi funcţionari împuterniciţi cu atribuţii administrative, politice şi mai ales juridice; persoană care acţionează în numele cuiva pe bază de procură; mandatar.

PROCURATÚRĂ (< rus.) s.f. Organ de stat care asigură trimiterea infractorilor în faţa justiţiei, susţine acuzarea înaintea instanţelor judiciare, reprezintă interesele statului în aceste instituţii etc.; clădire în care îşi are sediul acest organ.

Ştefan Procopiu

Alexe Procopovici

PROCÚRĂ (< germ., rus.) s.f. Împuternicire legalizată, oficială prin care cineva poate reprezenta o persoană fizică sau juridică și poate acționa în numele acesteia, în anumite limite specificate expres; *p. ext.* contract de mandat.

PROCURÍST (< germ.) s.m. Persoană care acționează în numele cuiva pe bază de procură, în special în domeniul economic-comercial; *p. gener.* mandatar de orice fel; *p. ext.* avocat (al unei întreprinderi economice).

PROCURÓR (< fr.) s.m. **1.** Magistrat membru al parchetului **(II, 1)**, care are rolul de a exercita acțiunea penală și de a susține acuzarea; membru al procuraturii, care decide trimiterea infractorilor în fața justiției, susține acuzarea în procesele judiciare, reprezintă interesele statului în procese etc.

PROCUST (în mitologia greacă), tâlhar din Atica. Înzestrat cu o forță fizică supraomenească. După ce-i jefuia pe călători, îi culca pe cei înalți într-un pat mic, retezându-le din picioare, ca să încapă în el, iar pe cei scunzi într-un pat mare, zdrobindu-le mădularele, ca să-i întindă în toată lungimea lui. A fost supus supliciului născocit de el însuși de către Teseu. Numit și *Damastes* sau *Polypemon*.

PRODAN, David (1902–1992, n. Cioara, azi com. Săliște, jud. Alba), istoric român. Acad. (1955). Specialist în istoria medie a Transilvaniei și în geneza națiunii române: „Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea", „Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române", „Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea", „Urbariile Țării Făgărașului", I, 1601–1650 și II, 1651–1680, „Răscoala lui Horea".

PRODAN, Ionela (n. 1947, Dăbuleni, jud. Dolj), interpretă română de muzică populară, romanțe, cântece de petrecere și folclor orășenesc. S-a distins prin stilul vechi de cântare vocală din câmpia olteană a Dunării, cu aparenta „rupere" a discursului vocal și trecerea vocii în falset.

PRODAN, Iuliu (1875–1959, n. Chiochiș, jud. Bistrița-Năsăud), botanist român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții la cunoașterea florei Dobrogei, Transilvaniei, Ungariei, Bosniei și Herțegovinei („Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în România").

PRODECÁN (< germ., it.) s.m. **1.** Locțiitor al decanului în învățământul universitar; persoană care are această funcție. **2.** Avocat care are funcția de locțiitor al decanului baroului.

PRODI, Romano (n. 1939), economist și om politic italian. Director al Institutului de Cercetări Economice și președinte al concernului de stat IRI (1982–1989; 1993–1994). Prim-min. (1996–1998), președinte al Comisiei Europene (1999-2004).

PRODICUS (PRODIKOS) din Cheos (c. 470–c. 390 î.Hr.), sofist grec. Ambasador la Atena. Preocupări semantice privind distincțiile sinonimice. A interpretat naturalist divinitatea, de unde reputația de ateu.

PRODÍG (< fr., lat.) adj. Risipitor, cheltuitor; (excesiv de) generos, (de) darnic.

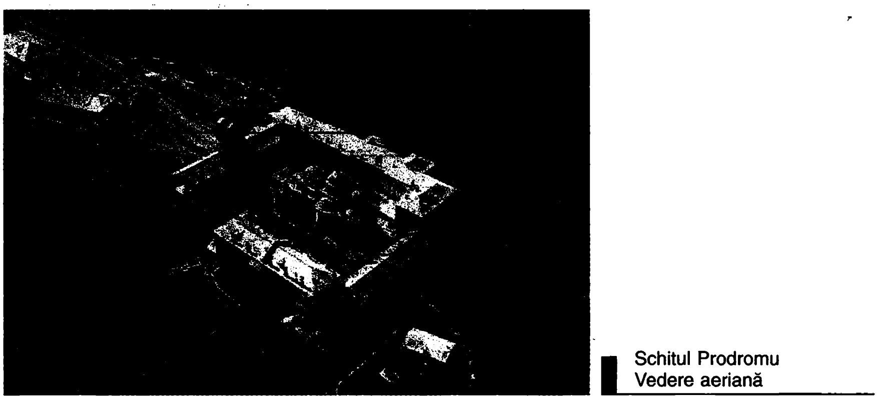

Schitul Prodromu
Vedere aeriană

David Prodan

Iuliu Prodan

PRODIGIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Ieșit din comun (prin bogăție, calitate, varietate etc.).

PRODRÓM (< ngr., fr. {s}; gr. *prodromos* „premergător") s.n. **1.** Introducere în studiul unei științe. **2.** Simptom precoce care precedă faza manifestă a unei boli.

PRODROMU, Schitul ~, schit românesc de la Muntele Athos (Pen. Calcidică, Grecia). Înzestrat cu moaște, icoane și o valoroasă bibliotecă. Aflat sub patronajul Sf. Ioan Botezătorul, de unde și-a luat numele de **P.** (în gr. „Înainte Mergător"). Întemeiat înainte de 1754, și-a stabilit condițiile de funcționare în 1820, în dependență de mănăstirea grecească „Marea Lavră" din vecinătate.

PRODUCĂTÓR, -OARE adj., s.m. și f. **1.** (Persoană, unitate economică etc.) care produce anumite bunuri materiale. **2.** (Persoană sau societate) care asigură finanțarea unui film cinematografic. **3.** (BIOL.) Organism care creează substanță organică pornind de la substanțe anorganice (plantele verzi prin fotosinteză, o serie de microorganisme prin chemosinteză).

PRODÚCE (< lat.) vb. III tranz. **1.** A crea prin muncă bunuri materiale, valori științifice sau artistice; a da o producție. ✦ A rodi. ✦ A aduce venituri. **2.** A pricinui, a provoca, a cauza, a da naștere. ✦ A determina. ✦ Refl. A se realiza, a se înfăptui.

PRODUCTÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care produce; care are însușirea (potențială) de a produce. ✦ Fertil. ✦ Rentabil. **2.** (Despre afixe) Care formează prin derivare mai multe cuvinte.

PRODUCTIVITÁTE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi productiv, de a produce; rodnicie. ✧ (EC. POL.) *Productivitatea muncii* = eficiența muncii sociale exprimată prin raportarea rezultatului muncii la consumul de muncă. Factorii de creștere a *p. m.* sunt: progresul tehnic, nivelul tehnic și cultural al lucrătorilor, organizarea științifică a producției și a muncii, cointeresarea materială și morală în muncă. ✦ Randament. *P. biologică* = producția de masă organică în unitatea de timp în cadrul unui ecosistem.

PRODÚCȚIE (< fr.) s.f. **1.** Procesul creării bunurilor materiale; activitate socială în care oamenii, cu ajutorul mijloacelor de producție, în cadrul unei forme social determinate, exploatează și modifică elemente din natură în vederea satisfacerii necesităților de consum. ✧ (În întreprinderi) *P. de bază* = producție care se desfășoară în secțiile principale de producție și care are drept scop obținerea produselor care constituie însuși obiectul activității acelei întreprinderi. *P. auxiliară* = producție care se desfășoară în secțiile auxiliare și care are ca obiect obținerea unor produse secundare (matrițe, piese de schimb, ambalaje etc.), producerea de energie electrică, abur etc., efectuarea de lucrări și de servicii (reparații, transporturi etc.) destinate să ajute desfășurarea producției de bază. **2.** Rezultatul producției **(1)**; *concr.* totalitatea produselor obținute în procesul muncii într-o perioadă de timp determinată și într-un anumit sector al producției. ✧ *P. de mărfuri* = formă de organizare a economiei sociale în care produsele muncii sunt create de producători independenți, autonomi unii față de alții, specializați fiecare în obținerea unui anumit produs. *Mica p. de mărfuri* = formă de **p.** bazată pe proprietatea privată și munca personală a proprietarului mijloacelor de producție, în care se produce pentru vânzare. *P. marfă* = **p.** în expresie bănească realizată de un agent economic, obținută într-o anumită perioadă de timp. *P. netă* = valoarea producției marfă minus cheltuielile de producție. **3.** Operă literară, științifică sau artistică; totalitatea operelor unui scriitor, ale unui om de știință sau ale unui artist.

PRODULEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, situată în C. Titu; 3 401 loc. (2008).

PRODÚS s.n. **1.** Bun material rezultat dintr-un proces de muncă; totalitatea bunurilor materiale obținute în procesul producției. ✧ (EC.) *P. brut* = material înainte de a fi prelucrat sau tratat. *P. finit* = **p.** al cărui proces de fabricație este încheiat și care corespunde standardelor stabilite. *P. global* = totalitatea bunurilor materiale create într-o ramură din *sfera productivă* (ex. în industrie); producție globală (la nivel de ramură a economiei). *P. net* = parte a **p.** global care reprezintă valoarea nou creată; (la nivelul societății) venitul național. *P. social* = totalitatea bunurilor materiale create în decursul unei perioade de timp, într-o anumită țară, de lucrătorii din sfera productivă; suma produsului global din toate ramurile economice dintr-o țară, dintr-o perioadă dată. ✧ *P. intern brut* (PIB) = expresia valorică a tuturor mărfurilor produse în țară și a serviciilor prestate într-o perioadă. *P. național brut* = produsul intern brut plus soldul comerțului exterior. **2.** Corp, substanță etc. obținute pe cale naturală sau în laborator. **3.** Ceea ce rezultă în urma unui proces social, a unui complex de împrejurări etc.; urmare, rezultat, efect. **4.** (MAT.) Rezultatul înmulțirii unui număr cu un alt număr. ✧ *P. scalar* = număr real atașat unei perechi de vectori egal cu produsul dintre modulele lor și cosinusul unghiului cuprins între ei. *P. vectorial* = vector asociat la doi vectori, egal ca modul cu aria paralelogramului format de cei doi vectori, având direcția perpendiculară pe planul format de cei doi vectori și sensul dat de regula burghiului. *P. cartezian a două mulțimi A și B* = mulțimea tuturor perechilor ordonate *(a,b)* unde *a* aparține lui A și *b* aparține lui B. Se notează AxB.

PROEMINÉNT, -Ă (< fr., germ.) adj. Care este mult ieșit în relief. ✦ (Despre oameni) Remarcabil, deosebit, excepțional.

PROEMINÉNȚĂ (< fr.) s.f. Faptul de a fi proeminent; *concr.* ridicătură, ieșitură (în relief); *p. ext.* înălțime.

PROFÁG s.m. Bacteriofag de obicei inactiv, care atunci când pătrunde în celulele bacteriilor se atașează genomului acestora și se transmite descendenților.

PROFÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) **1.** Care este ignorant într-un domeniu oarecare; neștiutor, nepriceput, ageamiu. **2.** Care nu ține de religie; lumesc.

PROFANÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A trata fără respect lucruri considerate ca sfinte; a pângări; *p. ext.* a desconsidera, a batjocori, a necinsti.

PROFANÁRE (< *profana*) s.f. Orice act ori atitudine de lezare, în mod conștient sau inconștient, a caracterului sacru al obiectelor, persoanelor, locurilor.

PROFASCÍST, -Ă (< *pro-*^{2} + *fascist*) adj. Care susține fascismul, care este favorabil fascismului.

PROFÁZĂ (< fr.) s.f. (BIOL.) Primul stadiu al mitozei, când se formează cromozomii.

PROFERÁ (< fr.) vb. I tranz. A pronunța, a rosti (cu voce tare) vorbe amenințătoare, jignitoare.

PROFESÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. A exercita o profesiune, o meserie; *p.ext.* o credință, o religie. ✦ A expune o părere, o convingere.

PROFESIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține unei profesiuni, privitor la o profesiune. ✧ *Învățământ p.* = rețea de școli pentru pregătirea de muncitori calificați dintre absolvenții școlii generale. *Boală p.* v. *boală.* (DR.) *Secret p.* = informație pe care o deține cineva datorită profesiunii sale și pe care nu are dreptul să o divulge.

PROFESIONALÍSM (< fr.) s.n. Practicare a unei îndeletniciri ca profesionist; activitate a unei persoane în meseria pentru care s-a pregătit și pe care o stăpânește foarte bine; însușire, calitate a unui profesionist.

PROFESIONÍST, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. **1.** (Persoană) care lucrează într-un anumit domeniu de activitate, având pregătirea corespunzătoare. **2.** (Sportiv) care practică un sport și este plătit pentru aceasta.

PROFESIÚNE (PROFÉSIE) (< fr.) s.f. **1.** Pregătire teoretică și practică de un anumit gen și de un anumit grad, pentru exercitarea unei anumite ocupații. ✦ Meserie, ocupație, îndeletnicire. **2.** *P. de credință* v. *credință.*

PROFÉSOR, -OÁRĂ (< lat., fr., germ.) s.m. și f. Persoană calificată care predă un obiect de învățământ, o știință sau o artă. ✧ *P. universitar* = funcție didactică în învățământul superior.

PROFESORÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la funcția de profesor, care aparține profesorilor. ✧ *Corp. p.* = totalitatea profesorilor. ✦ (Despre manifestări ale oamenilor) Care exprimă prețiozitate, pedanterie, solemnitate.

PROFÉT (< lat., fr.) s.m. Persoană considerată a fi înzestrată cu însușirea de a prezice, fie prin revelație, fie prin interpretarea vedeniilor și oracolelor. În Biblie, p. (prorocul) este purtătorul de cuvânt al lui Dumnezeu, ales de acesta să perceapă cuvântul divin și să primească viziuni pe care le va interpreta. Biblia distinge patru mari **p.**, Isaia, Ieremia, Ezechiel și Daniel, la care se adaugă 12 **p.** mai mici; fiecare dintre ei a dat numele unei cărți a Bibliei. Moise este considerat cel mai mare dintre **p.**, singurul care a vorbit direct cu Dumnezeu. În islam, este acceptat titlul de **p.** pentru marile figuri biblice, dar ca **p.** absolut nu este recunoscut decât Mahomed, interpretul direct și mijlocitorul între Allah și oameni. ✧ P. ext. Orice vizionar ale cărui presupuneri sunt susceptibile de a se împlini ori s-au împlinit deja.

PROFETA, Laurențiu (n. 1925, București), compozitor român. Balete („Prinț și cerșetor"), simfonii („Zile de vacanță"), muzică vocal-simfonică („Întâmplarea din grădină"), oratorii, coruri, cântece; muzică de film și muzică ușoară.

PROFÉTIC, -Ă (< fr.) adj. Care anunță, care prevestește ceva; de profet.

PROFEȚÍ (< *profet*) vb. IV tranz. (În concepțiile religioase) A prezice viitorul grație unei inspirații divine; a prevesti, a proroci, a profetiza.

PROFEȚÍE (< fr., lat.) s.f. Prezicere; prevestire, prorocire.

PROFÍL (< fr.) s.n. **1.** Contur al feței unei ființe, privită dintr-o parte. ✧ Loc. *Din profil* = dintr-o parte. ✦ Înfățișare, aspect, formă. **2.** Contur al unui obiect, al unei forme de relief etc.; conturul unei secțiuni plane a unui element de construcție; conturul unei secțiuni dintr-o piesă. ✧ *P. aerodinamic* = **p.** de formă alungită, caracteristică, ce permite reducerea la minimum a rezistenței la înaintarea corpurilor prin fluide. (MAT.) *Plan de p.* = plan perpendicular pe două plane de proiecție și pe linia de pământ. (DRUM.) *P. transversal* = desen care reprezintă o secțiune perpendiculară pe axa unui drum, cuprinzând elemente de structură a drumului și dimensiunile lor. (GEOGR.) *P. morfologic* = reprezentare grafică, la o anumită scară, a unei secțiuni verticale a reliefului unei reg. (GEOL.) *P. geologic* = reprezentare grafică în plan vertical a structurii geologice a unei porțiuni de scoarță terestră, indicându-se prin culori sau semne convenționale limitele, vârsta sau compoziția petrografică, poziția în spațiu și raporturile dintre diferitele formațiuni geologice. **3.** (ARHIT.) Conturul elementelor de decor (muluri) văzute în secțiune transversală; *p.ext.* elementele de decor care ies din planul general al fațadei unei construcții. **4.** (EC.) Obiectul stabil (în linii mari) al producției unei întreprinderi sau al activității unei instituții etc., căruia îi corespunde o anumită organizare. **5.** *P. psihologic* = reprezentare grafică a rezultatelor obținute de un subiect la o serie de probe psihometrice. **6.** Loc. adj. *De profil* = care aparține unei anumite specialități; de specialitate.

PROFILÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. A se contura, a se reliefa, a ieși în evidență. **2.** Tranz. A da un profil determinat unui obiect. **3.** Tranz. (EC.; despre o întreprindere, instituție etc.) A încadra într-un profil (**4**); a fixa obiectul producției sau al activității. ✦ Tranz. și refl. A (se) specializa.

PROFILÁCTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la profilaxie, care aparține profilaxiei; preventiv.

PROFILAXÍE (< fr.; *pro-*^{2} + *phylaxis* „protecție") s.f. Totalitatea măsurilor medico-sanitare (vaccinare, dezinfecție etc.) care se iau pentru prevenirea apariției și răspândirii bolilor.

PROFILOGRÁF (< fr. {i}; {s} *profil* + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Aparat folosit pentru măsurarea denivelărilor de suprafață ale unui teren. ✦ Aparat pentru depistarea și înregistrarea grafică a asperităților suprafeței (prelucrate) a unei piese.

PROFILOGRÁMĂ (< fr.; {s} *profil* + gr. *gramma* „desen") s.f. Reprezentare grafică cu ajutorul profilografului a asperităților suprafeței (prelucrate) a unei piese.

PROFILOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *profil* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea gradului de netezime a suprafeței prelucrate a unei piese.

PROFÍR, -Ă (< ngr.) adj. De culoare roșu deschis; trandafiriu; profiriu.

PROFIRI, Nicolae (1886–1967, n. Murgeni, jud. Vaslui), inginer român. Acad. (1948). Ministru al Comunicațiilor (1946–1951). Lucrări în domeniul construcției de drumuri, al calculului sistemelor static nedeterminate, al mecanicii aplicate la rezistența construcțiilor („Norme practice la executarea lucrărilor de drumuri").

PROFÍT (< fr., germ., it.) s.n. Folos, câștig, beneficiu. ✧ Venitul care revine proprietarilor capitalului investit într-o afacere. ✧ (CONT.) Diferența pozitivă dintre veniturile realizate de o societate comercială, într-o anumită perioadă, și cheltuielile aferente veniturilor; pentru o singură tranzacție, **p.** este diferența pozitivă dintre prețul de vânzare al unui activ (corporal, necorporal, financiar) și prețul la care a fost achiziționat. ✦ *P. impozabil* = diferența dintre veniturile realizate din orice sursă și cheltuielile efectuate în scopul realizării de venituri, dintr-un an fiscal, din care se scad veniturile neimpozabile și la care se adaugă cheltuielile nedeductibile. *P. net* = **p.** brut minus impozitul pe **p.** impozabil.

PROFITÁ (< fr.) vb. I intranz. A avea, a obține un profit, a atrage un folos. ✦ A urmări un beneficiu (personal) în orice situație, a folosi orice ocazie pentru a obține un câștig.

PROFITÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care aduce folos, câștig; avantajos.

PROFITERÓL (< fr.) s.n. Prăjitură făcută din mici gogoși umplute cu cremă de vanilie sau pișcoturi la care se adaugă diverse sortimente de înghețată, frișcă, sos de ciocolată etc.

PRO FORMA (loc. lat.) De formă; formal.

PROFÚND, -Ă (< lat., fr.) adj. **1.** (Despre ape, cavități etc.) Adânc. ✦ (Despre voce) Grav, de bas. ✦ Intens. **2.** Fundamental, esențial, radical. **3.** (Despre oameni) Care judecă lucrurile cu seriozitate, cu pătrundere; care dovedește o judecată serioasă, temeinică.

PROFUNDÓR (< fr. *profondeur,* după *profund*) s.n. Plan mobil al ampenajului orizontal al unui avion, cu ajutorul căruia se imprimă avionului mișcări sau se menține echilibrul față de axa lui transversală.

PROFUNZÍME s.f. Însușirea de a fi profund; adâncime. ✧ (FIZ.) *P. de câmp* = intervalul spațial în care se poate afla un obiect, astfel ca imaginea formată de obiectivul unui instrument optic să fie clară.

PROGENITÚRĂ (< fr.; {s} lat. *genitura* „generație, creatură") s.f. Urmaș, odraslă, vlăstar; (la animale) pui.

PROGESTERÓN (< fr.; {s} *pro-*^{2} + lat. *gestare* „a purta") s.n. (BIOCHIM.) Hormon de tip steroidic, produs de corpul galben ovarian, cu rol în prepararea mucoasei uterine pentru fixarea și dezvoltarea oului.

PROGLÓTĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *glottis* „glotă") s.f. Fiecare dintre segmentele corpului *cestodelor*.

PROGNATÍSM (< fr. {i}; {s} *pro-*^{2} + gr. *gnathos* „maxilar") s.n. (MED.) Conformație particulară a feței, caracterizată prin proeminența anterioară, în formă de bot, a maxilarelor sau numai a arcadelor dentare ale acestora.

PROGNOSTÍC (< germ., lat.) s.n. **1.** Previziune a evoluției unei boli pe baza analizei simptomelor, agentului patogen etc. **2.** P. ext. Previziune a evoluției unui fapt sau fenomen din domeniul social, economic, politic, tehnologic sau științific, prin analiza tendințelor și conjuncturilor actuale. V. *pronostic.*

PROGNÓZĂ (< fr., germ.; {s} *pro-*^{2} + gr. *gnosis* „cunoaștere") s.f. **1.** Estimare a valorilor probabile pe care le vor lua în viitor anumite mărimi nesigure, inconstante. ✧ *P. hidrologică* = prevedere a unor fenomene hidrologice, bazată pe studiul unor procese meteorologice. De *p.h.* depinde exploatarea rațională a construcțiilor hidrotehnice. *P. meteorologică* = prevedere a timpului, bazată pe date științifice. **2.** Parte a științei conducerii care constă în determinarea tendințelor și perspectivelor dezvoltării diferitelor sfere de activitate socială (știință, economie etc.).

PROGRADÁRE (< engl. {s} *pro-*^{2} + lat. *gradior* „a păși") s.f. Mărire a concentrației de carbonați și de alte săruri în orizonturile superioare ale solului prin mișcarea ascendentă a apei.

PROGRÁM (< fr., germ., it.; {s} *pro-*^{2} + gr. *gramma* „scriere") s.n. **1.** Plan de activitate în care sunt fixate de obicei etapele propuse pentru o anumită perioadă; desfășurarea activității după un asemenea plan. ✧ *P. de producție* = program care cuprinde în mod detaliat volumul, nomenclatura, sortimentul și calitatea produselor, precum și termenul lor de execuție. **2.** *P. politic* = totalitatea principiilor și a scopurilor pe care le adoptă un partid politic, un guvern, o grupare politică, ori un candidat la o funcție politică de conducere. **3.** Ordinea după care se desfășoară o emisiune de radio sau de televiziune, un spectacol de teatru etc. ✦ Publicație tipărită care prezintă o emisiune, un spectacol etc. **4.** Ansamblu de mesaje (știri, informații, piese muzicale etc.) destinat difuzării publice prin radiodifuziune, televiziune. **5.** Succesiune de instrucțiuni codate cu ajutorul căreia un calculator rezolvă o problemă dată.

PROGRAMÁ (< fr.) vb. I tranz. A stabili, a întocmi un program; a stabili termenele și succesiunea lucrărilor, activităților etc. pentru înfăptuirea unui proiect; a întocmi programul operațiilor ce trebuie efectuate la un calculator pentru rezolvarea unei probleme (complexe).

PROGRAMÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a programa și rezultatul ei. **2.** (MAT.) Ansamblul metodelor folosite pentru rezolvarea matematică a problemelor, constând în optimizarea unor funcții de mai multe variabile. ✧ *P. liniară* = domeniu al matematicii care se ocupă cu studiul unor probleme de maxim și minim pentru funcționale liniare. **3.** Alcătuire a unei succesiuni de instrucțiuni care permit unui calculator să rezolve o problemă dată, plecând de la datele inițiale.

PROGRAMÁTIC, -Ă (germ.) adj. Care cuprinde un program sau un cuprins într-un program, referitor la un program, care se desfășoară conform unui program. ✧ *Muzică p.* = categorie a muzicii instrumentale sau simfonice compusă conform unui program literar.

PROGRAMATÓR (< fr.) s.m. Specialist care întocmește programe de calculator.

PROGRÁMĂ (< rus.) s.f. (Cu determinările „școlară" sau „analitică") Document școlar care detaliază volumul cunoștințelor și sistemul de predare pentru o anumită clasă sau an de studiu prin descrierea amănunțită a materiei de predare la diverse obiecte. Se mai numește *curiculă.*

PROGRAMUL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU DEZVOLTARE (P.N.U.D.: în engl. *United Nations Development Programme* U.N.D.P.), organ subsidiar al Adunării Generale al O.N.U. de asistență multilaterală, cu sediul la New York, creat în 1965, având ca scop sprijinirea eforturilor țărilor în curs de dezvoltare pentru folosirea eficientă a resurselor naturale și a potențialului uman.

PROGRÉS (< fr., it., lat.; {s} *pro-*^{2} + lat. *gressus* „pășire") s.n. Orice transformare graduală dinspre mai puțin bine spre mai bine. ✦ Credința potrivit căreia epocile ulterioare prezintă îmbunătățiri în raport cu cele anterioare, iar omenirea cunoaşte o perfecționare graduală. Credința în **p.** este caracteristică sec. 18 iluminist. **P.** a fost teoretizat de Kant, Hegel, Comte, Marx, Spencer. Este important să distingem între *p. științific* şi *tehnologic*, unde îmbunătățirile în domenii ca tratamentul medical, mijloacele de transport, teoriile științifice etc. sunt uşor de stabilit, şi *p. moral* şi *p. spiritual*, unde nu este evident dacă noi suntem mai fericiți, mai morali etc. decât înaintaşii noştri. ✧ *P. economic* = ameliorarea performanțelor globale ale funcționării unei economii naționale, care se concretizează în îmbunătățirea vieții unei populații. ✦ Creştere.

PROGRESÁ (< fr.) vb. I intranz. A face progrese; a înainta, a avansa, a prospera, a propăşi; a se dezvolta. ✦ A căpăta amploare; a se intensifica, a creşte.

PROGRÉSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Şir de numere ai cărui termeni se deduc unul din altul după un anumit procedeu progresiv cu ajutorul unui număr fix, numit *rație.* ✧ *P. aritmetică* = şir de numere în care orice termen se obține din precedentul prin adunarea acestuia cu o anumită *rație. P. geometrică* = şir de numere în care orice element se obține din precedentul prin înmulțirea acestuia cu o anumită *rație*. **2.** (MUZ) Secvență, marş armonic. Tip de scriitură muzicală bazat pe transpunerea strictă sau liberă a unei structuri melodice sau armonice pe alte trepte.

PROGRESÍST, -Ă (< *progres*) adj. (Şi subst.) Care promovează progresul; care este favorabil progresului. ✦ (Persoană) cu concepții înaintate pentru timpul său în plan politic, social, economic, cultural etc.

PROGRESÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care creşte, înaintează, progresează sau se dezvoltă treptat. ✧ *Impozit p.* = impozit care se stabileşte în cote crescânde pe măsura creşterii venitului etc.; poate creşte pe bază de cote majorate aplicate asupra întregului obiect impozabil sau aplicate pe tranşe ale acestuia. **2.** *Rock p.* = curent al muzicii rock descris prin apelul la elemente din muzica clasică şi jazz, prin tratarea complexă a materiei sonore caracteristice rockului. Exponenți principali ai genului: Pink Floyd, Genesis, Emerson, Lake and Palmer, Kraftwerk, Vangelis etc.

PROGRESIV TM, grup rock românesc. Constituit în 1972, la Timişoara, în componența: Harry Coradini, Ladislau Herdina, Zoltán Kovâcs (înlocuit de Ilie Stepan în 1975), Helmuth Moszbrucker. Se destramă în 1976. Discografie selectivă: „Puterea muzicii".

PROHÁB (< bg.) s.n. Şlițul, deschizătura din față a pantalonilor (bărbăteşti); despicătura din dreptul taliei a fustei sau a rochiei.

PROHIBÍ (< fr., germ.) vb. IV tranz. A interzice. ✦ Spec. A opri vânzarea sau producerea, importul sau exportul unor mărfuri.

PROHIBITÍV, -Ă (< fr., germ.) adj. Care opreşte, interzice; de prohibiție; prohibitoriu. ✧ *Tarif p.* = tip de taxe vamale mari, pentru a face imposibilă pătrunderea şi concurența produselor străine pe o piață internă.

PROHIBÍȚIE (< fr.) s.f. Măsură de ordin administrativ şi legislativ privitoare la interzicerea vânzării sau producerii, importului sau exportului anumitor produse (ex. **p.** din S.U.A. din anii '30 împotriva alcoolului).

PROHIBIȚIONÍSM (< fr.) s.n. Curent social, favorabil prohibiției (alcoolului).

PROHÓD (< sl.) s.n. Slujba religioasă şi cântările oficiale din vinerea Paştilor în amintirea morții lui Iisus; carte care conține această slujbă. ✦ Slujba înmormântării la creştini; *p. ext.* înmormântare.

PROHOROV, Aleksandr Mihailovici (1916-2002), fizician rus. Împreună cu N.G. Basov a realizat (1954) maserul cu amoniac şi a imaginat o metodă de amplificare a radiației electromagnetice emisă de atomi sau de molecule, fundamentând teoretic construirea laserului. Premiul Nobel pentru fizică (1964), împreună cu N.G. Basov şi Ch. Townes. M. de onoare al Acad. Române (1991).

PROIÉCT (< lat., germ.) s.n. **1.** Program, plan etc. de acțiuni viitoare; intenție. **2.** Prima formă a unui plan, a unei legi etc. ✧ *P. de lege* = text provizoriu al unei legi, însoțit de expunere de motive, care este supus organului legiuitor pentru a deveni efectiv lege. **3.** Lucrare tehnică care cuprinde calculul tehnic, desenele, justificarea utilității obiectivului proiectat, amplasarea lui etc.

Aleksandr M. Prohorov

Serghei S. Prokofiev

PROIECTÁ vb. I tranz. **1.** A avea intenția să facă ceva; a plănui. **2.** A elabora un proiect. **3.** (MAT.) A efectua o proiecție **(2)**. **4.** (FIZ.) A trimite un fascicul de radiații sau de particule pe suprafața unui obiect (ecran). ✦ (CINEMAT.) A trimite pe ecran succesiunea de cadre ale unui film concomitent cu reproducerea înregistrării de pe pista sonoră. ✦ Refl. A se reflecta, a se profila; a se contura. **5.** A arunca un corp solid într-o anumită direcție; a împrăştia sub presiune un material în stare lichidă, pulverulentă etc.

PROIECTÁNT, -Ă (< germ.) adj., subst. **1.** Adj., s.m. şi f. (Persoană) care întocmeşte proiecte **(3)**. **2.** Adj. Care serveşte la proiecție, de proiecție. **3.** S.f. Dreaptă cu ajutorul căreia se efectuează proiecția **(1).**

PROIECTÍL (după fr. *projectil*) s.n. (MILIT.) Corp metalic de formă cilindro-ogivală, lansat dintr-o armă de foc cu scopul de a distruge ținta. ✧ *P.-rachetă* = rachetă compusă dintr-un proiectil obişnuit prevăzut în partea dinapoi cu un motor-rachetă pentru a-i asigura propulsia.

PROIECTIVÍSM (< fr.) s.n. Concepție potrivit căreia ceea ce este în fapt un aspect al propriei noastre organizări mentale este tratat ca o proprietate reală a lucrurilor. Este o constantă în argumentele scepticilor greci şi a devenit tradițională în epoca modernă. În sec. 20, cea mai des întâlnită aplicare a acestei idei se găseşte în etică şi estetică.

PROIECTÓR, -OÁRE (< germ., fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care proiectează, care serveşte pentru proiecție. **2.** S.n. Dispozitiv alcătuit dintr-o sursă de lumină şi un sistem de oglinzi, lentile sau prisme, care serveşte la concentrarea luminii şi obținerea unui flux luminos intens; are aplicații la autovehicule, pe aeroporturi, în cinematografe etc.

PROÍECȚIE (< lat., fr.) s.f. **1.** (MAT.) Operație de reprezentare a unui corp geometric pe un plan sau a unei figuri plane pe o dreptă; *concr.* corp, figură astfel reprezentate. ✧ *P. ortogonală* = **p.** în care unghiul format de dreapta care coboară dintr-un punct arbitrar al corpului de proiectat cu dreapta de **p.** este un unghi drept. ✧ *P. stereografică* = operație prin care punctele unei sfere se proiectează pe un plan tangent la sferă, proiectanta pornind din punctul diametral opus punctului de tangență şi trecând prin punctul arbitrar al sferei. **2.** (TOPOGR.) *P. cartografică* = procedeu matematic de reprezentare în plan a suprafeței Pământului, în care fiecărui punct de pe Glob îi corespunde un punct de pe planul de **p.** Ca urmare a formei elipsoidale a Pământului, suprafața sa nu poate fi redată în plan decât cu anumite deformații. După caracterul deformațiilor survenite, se deosebesc: *p.c. conforme,* care păstrează nedeformate unghiurile, *p.c. echivalente,* care păstrează nedeformate suprafețele, şi *p.c. arbitrare,* care deformează şi unghiurile şi suprafețele. Harta de bază a României a fost realizată în **p.** cilindrică transversală Gauss, care este conformă; în prezent se foloseşte pe scară largă sistemul UTM (Universal Transverse Mercater), bazat pe proiecția cilindrică transversală Mercator, sistem preluat recent şi de România. **3.** Acțiunea de a proiecta **(4)**; *concr.* imagine obținută pe ecran prin această operație. ✧ *Aparat de p.* v. *aparat.*

PROKOFIEV, Serghei Sergheevici (1891–1953), compozitor, pianist şi dirijor rus. Creație de tendință neoclasică. Exceptând muzica religioasă, a abordat toate genurile. Realist, voluntar, îndreptat către concret şi către viitor, caustic şi dur, spiritual şi provocator. Opere („Dragostea celor trei portocale", „Război şi pace"), balete („Romeo şi Julieta", „Cenuşăreasa"), simfonii, suite, cantate, concerte instrumentale, muzică de cameră, muzică de film. Carieră de pianist.

PROKOP CEL MARE (c. 1380–1434), conducător husit. I-a succedat lui Jan Žižka la conducerea taboriților (1426). Învins şi ucis la Lipany (1434).

PROKOPIEVSK, oraş în Federația Rusă, în V Siberiei, în bazinul carbonifer Kuznețk; 224,5 mii loc. (2002). Ind. siderurgică şi constr. de maşini.

PROKOSCH, Frederic (1908–1989), scriitor american. Romane marcate de cosmopolitism şi preocuparea pentru formă („America mea imensă", „Furtuna şi Echo").

PROLACTÍNĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + lat. *lact-* „lapte") s.f. (BIOCHIM.). Hormon produs de lobul hipofizar anterior, cu rol în stimularea funcțiunii glandei mamare şi în menținerea corpului galben ovarian.

PROLÁN (< fr.; {s} lat. *proles* „copil") s.m. (BIOCHIM.) Principiu gonadotropic produs de țesutul placentar, pe a cărui prezență în urina femeilor gravide se bazează unele reacții pentru stabilirea diagnosticului sarcinii.

PRÓLAPS (< fr. {i}; {s} *pro-*^{2} + lat. *lapsus* „căzut") s.n. (MED.) Deplasare sau ieşire a unui organ în afara corpului sau a cavității în care se află, din cauza slăbirii mijloacelor de fixare. (ex. **p.** uterin).

PROLEGOMÉNE (< fr., ngr. {i} *pro-*^{2} + gr. *legomenos* „spus") s.f. pl. (Livr.) Parte introductivă care precedă expunerea propriu-zisă într-o lucrare ştiințifică. ✦ Ansamblu de noțiuni preliminare aparținând unui domeniu ştiințific.

PROLÉPSĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *lepsis* „luare") s.f. Procedeu stilistic constând în enunțarea unei obiecții pe care un adversar ar putea s-o ridice şi în combaterea ei anticipată.

PROLETÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. Care ține de proletariat, privitor la proletariat, al proletariatului. **II.** S.m. şi f. Persoană care face parte din proletariat.

PROLETARIÁT (< fr.) s.n. Totalitatea proletarilor; clasă salariată a cărei singură posesiune, cu valoare materială semnificativă, este forța sa de muncă.

PROLETCULTÍSM (< rus.) s.n. Curent cultural (apărut în U.R.S.S. după Revoluția din Octombrie) ale cărui principii estetice constau în respingerea întregii moşteniri culturale a trecutului şi crearea unei culturi „pur proletare". În România, a acționat în primii ani după impunerea regimului comunist.

PROLIFERÁ (< fr.; {s} lat. *proles* „copil" + *ferre* „a purta") vb. I intranz. **1.** (Despre celule) A se înmulți prin diviziune (în mod anormal, de ex. în inflamații sau tumori). **2.** (Despre ființe, organisme) A se perpetua prin înmulțire; a se reproduce. **3.** Fig. A se dezvolta (în mod nefiresc, inutil, nociv).

PROLÍFIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *proles* „copil, descendență" + *ficus* (de la *facere*) „care face") adj. (BIOL.) Care se poate înmulți; *p. ext.* care se înmulțeşte uşor şi repede.

PROLIFICITÁTE (< fr.) s.f. (ZOOT.) Indice care reprezintă numărul total de produşi (pui) născuți la o fătare de femelele mamiferelor multipare; *p. ext.* capacitatea (unor animale) de a se înmulți uşor şi repede.

Prometeu înlănțuit

PROLÍX, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre stil, vorbire, scrieri) Lipsit de concizie, încărcat cu detalii inutile şi neclar; (despre oameni) care se exprimă confuz, complicat.

PROLÓG (< ngr., lat., fr., it.; {s} *pro-*^{2} + gr. *logos* „vorbire") s.n. **1.** Parte introductivă a unei opere literare, muzicale sau dramatice care prezintă evenimentele premergătoare acţiunii sau elementele care-i înlesnesc înţelegerea; *p. ext.* introducere, prefaţă. **2.** Parte a unei piese de teatru antice (înainte de intrarea corului) în care se expunea subiectul şi se făcea apel la bunăvoinţa spectatorilor.

PROLUVIU (< lat.) s.n. Depozit sedimentar constituit din fragmente de rocă, format sub acţiunea apelor de şiroire şi acumulat la baza versanţilor.

PROMENÁDĂ (< fr., germ.) s.f. Plimbare. ✦ Loc (special) pentru plimbare.

PROMETAZÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă medicamentoasă de sinteză, utilizată în tratamentul afecţiunilor alergice (ex. astm, eczeme). Denumiri comerciale: *fenergan, romergan* etc.

PROMETÉIC, -Ă (< n. pr. *Prometeu*) adj. Care aparţine lui Prometeu, privitor la Prometeu. ✦ Fig. care se caracterizează prin credinţă în condiţia umană.

PROMETEU (în mitologia greacă), fiu al titanului Iapet şi al nimfei Climene. Proteguitor şi binefăcător al oamenilor (după unele versiuni, chiar creatorul lor). El a furat focul din Olimp şi l-a adus pe Pământ, făcând astfel posibilă dezvoltarea meşteşugurilor. Drept pedeapsă, Zeus l-a condamnat unui chin veşnic. A fost eliberat de Herakles. Mitul lui **P.** l-a inspirat pe Goethe, Byron, Shelley, Beethoven ş.a.

PROMÉTIU (< germ.; {s} n. pr. *Prometeu*) s.n. Element chimic (Pm; nr. at. 61, m. at. 147) din familia lantanoidelor; obţinut pe cale artificială.

PROMÍLĂ (< germ.) s.n. Parte raportată la o mie de părţi dintr-un întreg; miime **(1)**.

PROMISCUITÁTE (< fr.; {s} lat. *promiscuus* „amestecat") s.f. Convieţuire a unor persoane de sex diferit (în condiţii necivilizate, de mizerie).

PROMISIÚNE (< lat., fr.) s.f. Obligaţie pe care cineva şi-o ia faţă de altcineva că va face un lucru; făgăduială.

PROMÍTE (< lat., fr.) vb. III tranz. A-şi lua faţă de cineva obligaţia de a face un lucru; a făgădui. ✦ Fig. A îndreptăţi o speranţă, a prezenta perspective favorabile.

PROMONTÓRIU (< lat., it., fr.) s.n. Proeminenţă spre mare sau ocean a unui ţărm înalt.

PROMOROÁCĂ (< ucr., rus.) s.f. (METEOR.) Chiciură.

PROMOTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) subst. **1.** S.m. şi f. Iniţiator şi animator al unei acţiuni, al unui curent etc. **2.** S.m. (CHIM.) Substanţă care pune în libertate radicali liberi, capabilă să iniţieze o reacţie în lanţ; iniţiator (2). ✦ Substanţă folosită pentru a mări eficacitatea unui catalizator.

PROMÓŢIE^1 (< fr., lat.) s.f. Grup de persoane care urmează şi absolvă în acelaşi timp o formă de studiu.

PROMÓŢIE^2 (< engl.) s.f. Promovare a unui produs (prin expunere mai vizibilă, preţ mai accesibil pe o perioadă determinată, de obicei în prima perioadă de la lansare etc.) în vederea intrării pe piaţă sau a creşterii vânzărilor, pentru a face cunoscută o marcă sau un nou tip de produs etc.

PROMOŢIONÁL, -Á (< fr.) adj. Care are rolul de a stimula creşterea vânzărilor unui produs (ex. preţ p.).

PROMOVÁ (< lat.) vb. I tranz. **1.** A termina cu succes un an de învăţământ. ✦ A declara pe cineva absolvent al unei clase sau al unui an de învăţământ. **2.** A numi pe cineva într-o funcţie mai înaltă; a avansa. **3.** A lansa şi a susţine o idee, un curent, un produs etc.

PROMPT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se produce fără întârziere, la timp. ✦ Care acţionează repede şi la timp; expeditiv.

PROMULGÁRE s.f. (DR.) Act prin care şeful unui stat dispune publicarea şi intrarea în vigoare a unui proiect de lege votat de organul legislativ.

PRO MUSICA, grup folk-rock românesc. Constituit la Timişoara, în 1973, de Ilie Stepan, Doru Piloş, Doru Apreotesei, Dorin Doroftei şi Liviu Butoi. Repertoriul de debut preponderent pe versuri eminesciene. Multiple modificări de componenţă până la încetarea activităţii, în 1992. Discografie selectivă: „Rockul baroc", „Despre iubire".

PRONÁOS (< ngr.) s.n. **1.** Încăpere a unui templu grec, situată în faţa sanctuarului şi servind drept vestibul. **2.** Încăpere într-o biserică creştină, care precedă naosul; tindă **(2)**. Adăposteşte ritualuri precise, legate de slujbele pentru cei morţi şi de oficierea botezului; în trecut era şi încăperea rezervată femeilor.

PRONÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Mişcare de rotaţie internă a antebraţului în jurul axei sale longitudinale.

PRÓNIE (< ngr.) s.f. Providenţă; dumnezeire.

PRONOMINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de pronume, referitor la pronume, cu valoare de pronume.

PRONOSTÍC (< fr.) s.n. Ipoteză privitoare la desfăşurarea şi la sfârşitul unor evenimente, al unor acţiuni, competiţii viitoare etc.

PRONÚME (< lat. *pronomen*, fr. *pronom*, după *nume*) s.n. Parte de vorbire flexibilă care ţine locul unui substantiv. V. *personal, demonstrativ, interogativ, negativ, nehotărât, de politeţe, posesiv, reflexiv, relativ, interogativ.*

PRONUNCIAMÉNT (< sp., fr.) s.n. Acţiune ilegală (lovitură de stat) prin care o grupare politică, o armată (în special în ţările hispanice) ajunge la putere; puci.

PRONUNCIAMENTUL DE LA BLAJ, denumire sub care este cunoscut actul de protest public împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria, semnat la 3/15 mai 1868 de către un grup de intelectuali români transilvăneni.

PRONUNŢÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. **1.** A articula, a rosti sunete, silabe, cuvinte, propoziţii sau fraze; *p. restr.* a rosti un discurs. ✦ Refl. A-şi spune părerea; a opina. **2.** A decide în urma unor dezbateri şi a comunica hotărâri, sentinţe etc.

PRONUNŢÁT, -Ă adj. Scos în evidenţă, reliefat, evidenţiat; evident.

PRONÚNŢIE (< it., lat.) s.f. Mod (specific) de a pronunţa sunetele, cuvintele.

PROORÓC s.m. v. **proroc.**

PROPAGÁ (< fr., lat.) vb. I refl. şi tranz. A (se) răspândi, a (se) transmite; a (se) populariza. ✦ Refl. (Despre unde electromagnetice, căldură etc.) A se transmite din aproape în aproape, în spaţiu şi în timp, cu viteză finită.

PROPAGANDA FIDE, Congregaţia sacră ~, organ central al Curiei romane instituit (1599) de papa Clement VIII şi reconfirmat în 1622 de Grigore XV cu scopul centralizării organizării activităţii misionare.

PROPAGÁNDĂ (< fr.) s.f. Activitate desfăşurată sistematic în vederea răspândirii unor doctrine politice, religioase etc., a unor teorii, opinii, pentru a le face cunoscute şi acceptate, pentru a câştiga adepţi.

PROPÁN (< fr. {i}) s.n. Hidrocarbură aciclică saturată cu trei atomi de carbon în moleculă; este un gaz incolor, inflamabil, obţinut din gazele de sondă şi de rafinărie. Se întrebuinţează ca materie primă în ind. chimică, drept combustibil menajer şi la rafinarea uleiurilor minerale.

PROPANÓL (< fr. {s}) s.m. (CHIM.) Alcool *propilic.*

PROPAROXITÓN (< fr. {i}) s.n. Cuvânt accentuat pe silaba antepenultimă.

PROPĂŞÍ (< *pro-*^{2} + *păşi*) vb. IV intranz. A prospera, a se dezvolta.

PROPĂŞIREA, foaie ştiinţifică şi literară apărută săptămânal la Iaşi în 1844 (42 de numere) sub redacţia lui M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica şi P. Balş. Este prima revistă literară cu caracter enciclopedic din Moldova, reprezentând un moment în dezvoltarea conştiinţei naţionale.

PROPEDEÚTICĂ (< fr., germ.; {s} gr. *propaideuo* „a învăţa înainte") s.f. **1.** Disciplină care constituie o introducere necesară în studiul unei alte discipline. **2.** Ramură a medicinii care are ca obiect învăţământul pregătitor clinic.

PROPENÁL (< germ.) s.n. Acroleină.

PROPÉNĂ (< germ. {i}) s.f. Hidrocarbură aciclică nesaturată, cu trei atomi de carbon şi o dublă legătură în moleculă. Se găseşte în gazul de cracare. Se întrebuinţează ca materie primă la fabricarea glicerinei, acetonei, alcoolului izopropilic etc. Sin. *propilenă.*

Propilee de pe Acropola Atenei

PROPENSIÚNE (< fr.) s.f. (Livr.) Înclinaţie firească, tendinţă, dispoziţie naturală către ceva.

PROPERTIU (Sextus Aurelius Propertius Carus) (c. 49–15 î.Hr.), poet latin. Supranumit „Calimah al Romei". Poezii erotice, închinate Cynthiei, surprinzătoare prin expresia originală a sentimentului iubirii, şi patriotice inspirate din istoria şi legendele Romei („Elegii").

PROPÍCE (< fr.) adj. invar. Prielnic, favorabil; potrivit, indicat.

PROPILÉE (< fr.; {s} *pro-*^{3} + gr. *pyle*, „poartă") s.f. pl. (În Antic.) Intrare monumentală, formată dintr-un ansamblu de vestibuluri şi de porţi legate între ele prin porticuri şi scări, la unele edificii importante sau ansambluri arhitecturale (ex. p. de pe Acropola Atenei).

PROPILÉNĂ (< fr., {i}) s.f. (CHIM.) Propenă.

PROPÍLIC, -Ă (< fr.) adj. *Alcool* ~ = alcool aciclic saturat, primar, obţinut ca produs secundar la fabricarea alcoolului etilic prin fermentaţie sau din etilenă prin oxosinteză. Se foloseşte ca dizolvant. Sin. *propanol.*

PROPIÓNIC (< fr.; {s} gr. *pro*[*tos*] „primul" + *pion* „gras") adj. *Acid* ~ = acid monocarboxilic saturat, derivat din propan. Se întrebuinţează în unele sinteze organice.

PROPÓLIS (< lat., fr.) s.n. **1.** (APIC.) Substanţă răşinoasă aromată din mugurii şi axilele frunzelor anumitor copaci, colectată de albine pentru acoperirea pereţilor interiori din stup, astuparea găurilor şi a crăpăturilor, lipitul ramelor şi acoperirea dăunătorilor intraţi şi omorâţi în stup. **2.** Preparat farmaceutic pe bază de **p.**, cu acţiune bactericidă **(1)**, antiinflamatorie, regeneratoare.

PROPONTIDA, denumirea antică a *M. Marmara.*

PROPÓRŢIE (< fr., lat., it., germ.) s.f. **1.** (MAT.) Egalitate între două rapoarte, având patru elemente constitutive, cele din mijloc numindu-se mezi, iar cele extreme extremi (ex. în **p.** 3/6 = 12/24, 3 şi 24 sunt extremi, iar 6 şi 12 sunt mezi). **2.** Raport între dimensiunile părţilor unui întreg sau între părţi şi întreg. **3.** Potrivire, raport între lucruri, părţi (care se completează reciproc). ✧ *Proporţii economice* = raporturile necesare dintre sectoare, ramuri, subramuri, activităţi economice determinate de nevoia socială, pentru a căror realizare se impune alocarea unei părţi corespunzătoare din munca socială totală. ✧ Loc. *În proporţie cu...* = proporţional cu..., potrivit cu... **4.** Dimensiune (mare); extindere (mare).

PROPORŢIONÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A stabili un raport just între două lucruri, a face să fie proporţional; a potrivi.

PROPORŢIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Corespunzător unor anumite proporţii. ✧ *Impozit p.* = impozit stabilit în raport cu venitul cuiva.

PROPORŢIONALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proprietatea unor mărimi de a fi proporţionale. **2.** (EC.) Stare în care se înfăptuiesc (toate) proporţiile economice necesare asigurării *echilibrului economic* şi dezvoltării social-economice.

PROPORȚIONÁT, -Ă adj. Care are proporții juste; armonios.

PROPOVĂDUÍ (< sl.) vb. IV tranz. A propaga, a răspândi idei, concepții, principii (religioase); a predica.

PROPOZÍȚIE (< fr., lat., it.) s.f. **1.** (LINGV.) Cea mai mică unitate sintactică (redusă uneori la un singur cuvânt) care comunică o judecată sau o idee. ✧ *P. principală* v. *principal*. *P. secundară* v. *secundar*. **2.** (LOG.) Îmbinare de cuvinte care exprimă o idee completă. **3.** (MAT.) Teoremă ajutătoare demonstrației unei teoreme mai importante.

PROPP, Vladimir I. (1895-1970), folclorist rus. A identificat structura basmului fantastic („Morfologia basmului", „Rădăcinile istorice ale basmului fantastic").

PROPRIETÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. **1.** (DR.) Titular al unui drept de proprietate. **2.** P. restr. Cel care are drept de proprietate asupra unui imobil (considerat în raport cu chiriașii lui).

PROPRIETÁTE (< fr., lat.) s. f. **1.** (DR.) Stăpânirea deplină a unui bun în baza unui drept recunoscut de lege. ✧ *P. publică* = proprietate care aparține statului sau unităților administrativ-teritoriale, fiind formată din bunuri care, potrivit legii, sunt de domeniul public ori care, prin natura lor, sunt de uz sau de interes public. Bunurile care fac obiectul exclusiv al proprietății publice sunt bogățiile de orice natură ale subsolului, căile de comunicație, spațiul aerian, apele cu potențial energetic valorificabil și acelea ce pot fi folosite în interes public, plajele, marea teritorială, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, precum și alte bunuri stabilite de lege. Bunurile proprietate publică sunt inalienabile și pot fi date în administrare regiilor autonome ori instituțiilor publice sau pot fi concesionate ori închiriate. *P. privată* = proprietate care aparține persoanelor fizice, persoanelor juridice, statului sau unităților administrativ-teritoriale, fiind formată din orice bunuri, cu excepția celor aflate exclusiv în proprietate publică, și asupra cărora titularul sau proprietarul exercită posesia, folosința și dispoziția în interes propriu, însă în limitele determinate de lege. *P. privată* este conform Constituției garantată, iar în condițiile legii, inviolabilă; bunurile *p. private* se află în circuitul civil. (EC.) *P. imobiliară* = terenul și resursele sale naturale ca și amenajările și construcțiile atașate terenului prin activitatea umană. *P. intelectuală* = drepturile referitoare la: opere literare, artistice și științifice; interpretări ale artiștilor interpreți și execuții ale artiștilor executanți, fonograme și emisiuni ale radiodifuziunii; invenții în toate domeniile activității umane, descoperiri științifice; desene și modele industriale; mărci de fabrică, de comerț și de serviciu, precum și nume comerciale și denumiri comerciale; protecția împotriva concurenței neloiale și orice alte drepturi aferente activității intelectuale în domeniile: industrial, științific, literar și artistic. **2.** Obiect, bun aflat in proprietatea **(1)** cuiva. 3. Caracteristică, însușire, trăsătură predominantă a cuiva sau a ceva. **4.** Calitatea unui cuvânt, a stilului etc. de a fi propriu **(4)**.

PROPRIOCEPTOR (< fr.) s.m. Receptor (celulă sau grup de celule) sensibil la mișcare, presiune sau întindere, care sesizează modificările din interiorul corpului, contribuind la coordonarea activității musculare și la menținerea echilibrului și a poziției corpului.

PRÓPRIU, -IE (< lat., fr., it.) adj. **1.** Care aparține în mod exclusiv cuiva; personal. ✧ *Nume* (sau *substantiv*) *propriu* = nume dat unui lucru sau unei ființe spre a le deosebi de alte lucruri sau ființe din aceeași categorie și care se scrie cu litera inițială mare. **2.** Caracteristic, specific. **3.** Bun pentru..., indicat. **4.** (Despre cuvinte, stil etc.) Care redă exact ideea ce trebuie exprimată. ✧ *Propriu-zis* = de fapt, la drept vorbind. ✧ Loc. adv. *La propriu* = (adesea în corelație cu *la figurat*) în mod real, concret. ✦ (Despre sensuri) Prim, de bază.

PROPTEÁ (PROPTEÁLĂ) (< *propti*) s.f. **1.** Par, stâlp, bază cu care se sprijină un gard, o poartă etc. ✦ Bară de lemn rotundă, așezată oblic față de orizontală, pentru susținerea unei armături miniere. **2.** Fig. Sprijin, protecție (nemeritată).

PROPTÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A sprijini cu o proptea. ✦ Tranz. și refl. A (se) rezema de ceva. **2.** Refl. A se sprijini de un punct de reazem în vederea unui efort.

PROPULSÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A exercita o forță de împingere, imprimând o mișcare de înaintare. ✦ P. ext. A împinge, a arunca, a proiecta **(5)**.

PROPULSÁRE s.f. Propulsie.

PROPÚLSIE (< fr.; {s} lat. *propulsos* „împins înainte") s.f. Exercitare a unei forțe asupra unui vehicul pentru a provoca înaintarea lui. Vehiculele pot avea echipament propriu de **p.** sau pot fi tractate (ex. remorcile, căruțele etc.); propulsare. ✧ *Grup de p.* = ansamblul instalațiilor, mașinilor etc. unei nave, care asigură propulsia acesteia.

PROPULSÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care servește la propulsie, care efectuează o propulsie. **2.** S.n. Organ de mașină sau aparat (reactor) care, montate pe un vehicul, realizează propulsia acestuia.

PROPÚNE (< lat.) vb. III **1.** Tranz. A supune o părere, o soluție etc. discuției și aprobării cuiva. ✦ A da o sugestie, o soluție; a îndemna la o acțiune. ✦ A indica pe cineva ca apt să îndeplinească ceva; a recomanda. **2.** Refl. (Cu pronumele în dativ) A-și pune în gând, a intenționa.

PRÓRĂ (PRÓVĂ) (< it.) s.f. Partea dinainte a unei nave.

PRORÉCTOR s.m. Locțiitor al rectorului în învățământul universitar.

PRORÓC (PROORÓC) (< sl.) s.m. Profet, prevestitor.

PROROCÍ (PROOROCÍ) vb. IV tranz. A profetiza, a prevesti, a prezice.

PROROGÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. A amâna (din oficiu) pentru o dată ulterioară activitatea unui corp constituit, a unei adunări legislative, un termen scadent etc.

PROSCÉNIU (< lat., fr., germ.) s.n. Parte a teatrului antic care cuprindea părțile denumite astăzi *scenă* și *avanscenă*.

PROSCOMÍDIE (< sl.) s.f. **1.** Parte distinctă a liturghiei în care preotul pregătește, în vederea sfințirii, pâinea și vinul pentru împărtășanie; carte care cuprinde slujba și rânduiala sfințirii vinului și pâinii. **2.** Firidă în peretele dinspre nord al altarului unei biserici ortodoxe, în care stau pregătite pâinea și vinul pentru împărtășanie; jertfelnic.

PROSCRÍE (< fr. *proscrire,* după *scrie*) vb. III tranz. A face o proscripție.

PROSCRÍPȚIE (< lat., fr.) s.f. **1.** (Înv.) Pedeapsă la care era supusă o persoană de către autoritatea publică (pentru o vină politică); izgonire, exil, surghiun. **2.** (În Roma antică) Punerea în afară de lege, osândire la moarte fără forme de judecată pentru infracțiuni politice. ✧ *Listă de p.* = listă care cuprindea numele persoanelor puse în afara legii.

PROSCRÍS, -Ă adj., s.m. și f. **1.** Adj., s.m. și f. (Înv.) (Persoană) scoasă de sub apărarea legilor, exilată, expulzată, surghiunită. **2.** Adj. (Despre idei, atitudini, acțiuni) Interzis, oprit, neîngăduit.

PROSECTÓR (< lat., fr., germ.) s.m. Persoană specializată în efectuarea autopsiilor și prepararea pieselor anatomice în scopuri didactice sau ca document medico-legal.

PROSECTÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** Efectuarea autopsiilor și a examenelor histopatologice. **2.** Morgă^{2} **(2)**.

PROSERPINA v. **Persefona.**

PROSILOGÍSM (< fr.) s.n. Silogism dintr-un șir de silogisme (polisilogism), a cărui concluzie servește ca premisă unui alt silogism (episilogism).

PROSIMIÉNI (< fr.) s.m. pl. (ZOOL.) Lemurieni.

PROSKUROV v. **Hmelnițki.**

PROSLĂVÍ (< sl.) vb. IV tranz. A preamări; a slăvi, a glorifica, a diviniza.

PROSÓP (< ngr.) s.n. Bucată de țesătură folosită pentru șters mâinile, fața, corpul, după spălat.

PROSPÉCT (< lat., fr., germ.) s.n. **1.** Tipăritură (pliant, broșură), uneori ilustrată, care prezintă date informative despre diferite produse, servicii etc. **2.** Distanța în plan orizontal dintre fronturile a două construcții situate față în față. **3.** (FIN.) *P. de emisiune* = document oficial care stabilește termenii și condițiile de emisiune ale acțiunilor și obligațiunilor companiilor, precum și ale titlurilor de stat (certificate de trezorerie).

PROSPECTÁ (< fr., engl.) vb. I tranz. **1.** (GEOL.) A cerceta un teren în vederea descoperirii zăcămintelor de substanțe minerale utile. **2.** (EC.) A cerceta cererea și oferta de mărfuri de pe o piață.

PROSPECTÍVĂ (< fr.) s.f. Cercetare sistematică a viitorului, care urmărește crearea unei viziuni globale, de largă aproximație, asupra evoluției accelerate a lumii moderne. Inițiatorul acestei metode este filozoful francez Gaston Berger. Sin. *viitorologie, știința viitorului.*

PROSPECȚIÚNE (< fr., engl.) s.f. Acțiunea de a prospecta. ✦ Cercetare geologică având ca scop descoperirea unor zăcăminte de substanțe minerale utile. În funcție de metodele de cercetare utilizate, se deosebesc: *p. geologică* (ex. gravimetria, seismometria, magnetometria, radiometria, electrometria, geotermometria), *p. geochimică* (ex. **p.** pedogeochimice, litogeochimice, hidrogeochimice, biogeochimice).

PROSPERÁ (< fr.) vb. I intranz. A se dezvolta în condiții prielnice, favorabile; a progresa.

PROSPERITÁTE (< fr., lat.) s.f. Stare prosperă, înfloritoare; belșug, bunăstare; *spec.* progres, avânt economic.

PROSPEȚÍME s.f. Calitatea de a fi proaspăt, gingaș, tânăr, fraged.

PROST, Alain (n. 1955), automobilist francez. Campion mondial de Formula 1 (1985, 1986, 1989 și 1993). A obținut 51 de victorii de Grand Prix.

PRÓST, PROÁSTĂ (< sl.) adj. **1.** (Și subst.) Lipsit de inteligență; nerod; imbecil. ✦ Credul, naiv. **2.** (Înv. și subst.) Lipsit de învățătură, ignorant. ✦ Lipsit de rafinament, simplu. **3.** De calitate inferioară, ordinar. **4.** (Și adv.) Care nu este cum trebuie; necorespunzător, nefavorabil; dăunător, rău. ✦ (Adv.; în legătură cu „a vorbi") Incorect. ✦ (Despre vești sau întâmplări) Care produce mâhnire, durere. ✦ (Despre vreme) Rău, urât, nefavorabil. ✦ Nepriceput, neîndemânatic într-o profesiune.

PROSTAGLANDÍNE (< fr.) s.f. pl. Grup de substanțe derivate din acizi grași esențiali, prezente în majoritatea țesuturilor din organism; se obțin și pe cale sintetică. Rol important în diverse procese fiziologice și patologice.

PROSTÁTĂ (< fr., lat. {i}; {s} gr. *prostates* „așezat înainte") s.f. Organ musculo-glandular, de forma unei castane, care înconjură porțiunea inițială a uretrei la bărbat. **P.** este formată din doi lobi laterali și un lob median și secretă sperma care se varsă în porțiunea prostatică a uretrei, de obicei în timpul actului sexual.

PROSTATÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a prostatei, manifestată prin durere locală și micțiuni dificile. Cauza cea mai frecventă a **p.** este blenoragia.

PROSTERNÁ (< fr., lat.) vb. I refl. A se înclina în fața cuiva în semn de venerație, de supunere.

PROSTÍ vb. IV **1.** Refl. A-și pierde puterea de a raționa, a deveni prost; *p. ext.* a-și pierde cumpătul, a se zăpăci. ✦ (Despre lucruri) A-și pierde din calități, din valoare; a se degrada. **2.** Tranz. A face pe cineva să-și piardă judecata. **3.** Tranz. (Fam.) A amăgi, a înșela.

PROSTÍE s.f. Starea celui prost; faptă, vorbă de om prost; inepție. ✦ Faptă, vorbă lipsită de seriozitate sau de importanță; moft, fleac.

PROSTIGMÍNĂ (< fr.) s.f. Substanță medicamentoasă de sinteză, cu acțiune parasimpaticomimetică, utilizată în tratamentul atoniei intestinale și vezicale.

PROSTÍL (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *stylos* „coloană") s.n., adj. (Edificiu antic) prevăzut cu coloane numai la fațada principală.

PROSTÍT, -Ă (< *prosti*) adj. Ajuns într-o stare de dezorientare, de zăpăceală; buimac, dezorientat, uluit; îndobitocit. ✦ Indus în eroare, înșelat, amăgit.

PROSTITUÁ (< fr.) vb. I refl. A practica prostituția. ✦ Tranz. Fig. A necinsti, a pângări, a degrada ceva printr-o întrebuințare nedemnă.

PROSTITUÁTĂ (< fr.) s.f. Femeie care practică prostituția.

PROSTITÚȚIE (< fr.) s.f. Act prin care o persoană consimte să întrețină, în mod obișnuit, raporturi sexuale cu un număr nedeterminat de parteneri, în scopul procurării mijloacelor de existență; fapta comisă de persoana care procedează în acest mod; ocupația persoanei care se prostituează. În unele țări este legalizată și ținută sub control. ✦ Fig. Faptul de a-și vinde cinstea, de a face concesii de orice fel pentru bani sau alte interese.

PROSTOVÓL s.n. Unealtă de pescuit, alcătuită dintr-o plasă rotundă, dintr-un inel metalic central şi o frânghie circulară la periferie, de care sunt atârnate greutăţi de plumb. Când e scoasă afară, plasa se strânge ca un sac.

PROSTRÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Stare patologică de cădere fizică şi psihică, caracterizată prin lipsa de reacţii la solicitările exterioare, cauzată de slăbirea extremă a forţelor fizice şi psihice.

PROTACTÍNIU (< fr., germ. {i}; {s} *proto-* + *actiniu*) s.n. Element radioactiv (Pa; nr. at. 91, m. at. 231,04) din grupa actinoidelor, alb-cenuşiu, strălucitor, produs de dezintegrare a uraniului.

PROTAGONÍST, -Ă (< fr.; {s} *proto-* + gr. *agonistes* „concurent") s.m. şi f. **1.** Interpretul rolului principal într-o piesă de teatru, într-un film etc. **2.** Reprezentant de frunte al unei mişcări, al unei teorii etc.; promotor; fruntaş.

PROTAGORAS (c. 485–c. 415 î.Hr.), filozof grec, originar din Abdera (Tracia). Reprezentant al sofiştilor. Prieten al lui Pericle, a fost angajat să elaboreze codul de legi pentru colonia ateniană Thyrioi. Socotit părintele relativismului şi chiar al subiectivismului, datorită afirmaţiei: „omul este măsura tuturor lucrurilor", şi primul agnostic religios, pentru că a negat posibilitatea cunoaşterii divinităţii.

PROTÁL (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *thallos* „ramură") s.m. Corp vegetal în formă de lamă, rezultat din germinarea sporilor criptogamelor vasculare. Pe faţa inferioară a **p.** se formează organele de înmulţire sexuată (anteridiile şi arhegoanele).

PROTAMÍNE (< fr.; {s} *prot*[*eine*] + *amine*) s.f. pl. (BIOCHIM.) Proteine bazice de compoziţie relativ simplă, alcătuite din diaminoacizi, prezente în cantităţi mari în celulele seminale ale peştilor.

PROTANDRÍE (< *proto-* + gr. *andro-* „bărbat") s.f. **1.** Situaţie în care staminele unei flori ajung la maturitate înaintea gineceului, împiedicând autopolenizarea. **2.** Situaţie întâlnită la unele nevertebrate coloniale când indivizii masculi ajung la maturitate sexuală înaintea celor femeli.

PROTANOPÍE (< fr., engl.) Incapacitate a ochiului de vedea culoarea roşie.

PROTARGÓL (< germ., fr.) s.n. Preparat medicamentos cu acţiune slab antiseptică, utilizat mai ales în oftalmologie.

PROTASE, Dumitru (n. 1926, n. sat Mocod, jud. Bistriţa-Năsăud), istoric şi arheolog român. M. de onoare al Acad. (2003). Contribuţii privind istoria Daciei romane şi postromane („Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii", „Dacia postromană până la slavi", „Un tezaur de monede imperiale romane descoperit la Cristeşti pe Mureş").

PROTÁZĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *tasis* „tensiune") s.f. **1.** (GRAM.) Partea de început a unei perioade condiţionale, care cuprinde propoziţia secundară. **2.** Partea de început a unei drame antice, care cuprinde expunerea subiectului.

PROTEÁZĂ (< fr.) s.f. Enzimă care intervine în hidroliza proteinelor *(proteoliză).* Din această categorie fac parte pepsina şi tripsina.

PROTECTÓR, -OÁRE (< lat., fr.) adj., subst. **1.** Care apără, care protejează. ✦ (Despre atitudini sau comportări) Binevoitor. **2.** S.m. şi f. Persoană care protejează pe cineva. **3.** S.n. Dispozitiv de protecţie a instalaţiilor de telecomunicaţii contra supratensiunilor şi supracurenţilor. ✧ *P. de filet* = mufă scurtă, filetată sau cep filetat, care se înşurubează pe piese filetate pentru a proteja fileturile.

PROTECTORÁT (< fr.) s.n. (DR.) Formă de dependenţă a unui stat faţă de un altul pe bază de tratat, în temeiul căreia statul protector conduce politica externă a statului protejat, lăsându-i acestuia o anumită autonomie internă proprie. ✦ Stat, teritoriu care au o astfel de formă de dependenţă.

PROTÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a proteja; sprijin, ajutor dat cuiva de o persoană influentă pentru obţinerea unui avantaj. ✧ *Protecţia muncii* = ansamblu de măsuri tehnice, sanitare, organizatorice şi juridice având drept scop ocrotirea vieţii şi a sănătăţii celor ce muncesc în timpul procesului de producţie şi asigurarea unor condiţii de muncă optime. *P. socială* = complex de măsuri pentru sprijinirea grupelor de populaţie aflate în dificultate (de ex. ajutoare sociale, alocaţii pentru copii, ajutoare de şomaj, locuinţe sociale etc.). *Protecţia mediului înconjurător* v. *mediu*. *P. naturii* v. *ocrotirea naturii.* **2.** (TEHN.) Totalitatea dispozitivelor şi a mijloacelor prin care se suprimă, se limitează sau se semnalizează efecte dăunătoare pentru persoane, materiale, instalaţii etc. **3.** (INFORM.) Protejare a unui program în curs de execuţie faţă de orice factor perturbator. **4.** *P. civilă,* parte componentă a sistemului naţional de apărare, care are ca obiectiv prevenirea şi atenuarea efectelor dezastrelor naturale (inundaţii, cutremure etc.) sau provocate de om şi desfăşoară activităţi de asistenţă şi protejare a populaţiei, bunurilor materiale, valorilor culturale şi factorilor de mediu în situaţii de criză. Sin. *apărare civilă.*

PROTECŢIONÍSM (< fr.) s.f. Sistem şi politică economică de protejare şi de promovare a unor activităţi economice indigene, prin măsuri de îngrădire a puterii concurenţilor externi pe piaţa internă; se înfăptuieşte cu ajutorul statului prin sistemul taxelor vamale, primelor de export, licenţelor contingentare etc.

PROTÉIC^1, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la proteine, care conţine proteine.

PROTÉIC^2, -Ă (< fr.; {s} n. pr. *Proteu*) adj. Care-şi schimbă mereu forma; nestatornic; insesizabil.

PROTEÍDĂ (< fr.) s.f. Proteină conjugată cu un grup de natură neproteică a cărui constituţie chimică dă numele compusului respectiv (ex. nucleoproteidă, fosfoproteidă).

PROTEÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *protos* „primul") s.f. Substanţă organică azotată complexă, cu masă moleculară mare, prezentă în celulele animale şi vegetale. Constituie factorul chimic fundamental al proceselor vii pe baza plasticităţii structurale a lanţurilor extrem de lungi de aminoacizi din care sunt formate, fiecărei structuri corespunzându-i o proprietate biologică anumită.

PROTEINOGRÁMĂ (< fr.) s.f. Examen de laborator care determină prezenţa şi cantitatea proteinelor în sânge.

PROTEINOTERAPÍE (< fr.) s.f. Metodă de tratament constând din injectarea în organism a unor proteine străine (lapte, proteine microbiene etc.), în scopul stimulării proceselor biologice de apărare contra infecţiilor.

PROTEJÁ (< fr., it., lat. *protegere* „a acoperi") vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) apăra de un pericol, a (se) feri. ✦ Tranz. Spec. A apăra personalul, materialele şi instalaţiile tehnice de acţiuni externe dăunătoare. **2.** Tranz. A sprijini pe cineva, a susţine. ✦ A părtini, a favoriza.

PROTEJÁT, -Ă adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care este apărat, ferit (de ceva). ✧ *Arie p.* = porţiune de teren cu destinaţia specială de a ocroti şi menţine diversitatea biologică, resursele naturale şi cele culturale asociate cu acestea, având un statut oficial sau fiind protejată prin alte mijloace. Legislaţia actuală din România prevede următoarele categorii de *a.p.*: rezervaţii ştiinţifice (strict ocrotite), parcuri naţionale, rezervaţii naturale, parcuri naturale, rezervaţii ale biosferei, zone umede de importanţă internaţională, situri ale patrimoniului natural universal, arii speciale de conservare şi arii de protecţie specială avifaunistică. **2.** S.m. şi f. Persoană care se bucură (şi profită) de protecţia cuiva; favorit.

PROTEOLÍZĂ (< fr.) s.f. Descompunerea proteinelor, sub acţiunea enzimelor, în fracţiuni (peptide şi aminoacizi). Are loc, de obicei, în cadrul procesului de digestie.

PROTEROZOIC v. **Algonkian.**

PROTÉST s.n. **1.** Faptul de a protesta; opoziţie. **2.** Act al unui guvern prin care acesta îşi manifestă dezacordul privind anumite măsuri luate de guvernul altui stat. **3.** (În trecut şi astăzi în unele state) Actul constatării neplăţii la termen a unei poliţe.

PROTESTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A manifesta împotrivire faţă de ceva, a-şi exprima dezaprobarea.

PROTESTÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care ţine de protestantism, privitor la protestantism. **2.** S.m. şi f. Adept al protestantismului.

PROTESTANTÍSM (< fr.) s.n. Confesiune creştină separată de catolicism în prima jumătate a sec. 16, prin mişcarea *Reformei*. **P.** înglobează bisericile luterană (evanghelică), reformată (calviniştii şi zwinglienii), anglicană, unitariană şi numeroase secte neoprotestante. Protestanţii au simplificat ritualul, înlăturând fastul catolic, au suprimat cultul Fecioarei Maria şi al sfinţilor, au limitat tradiţia sacră la Biblie şi au proclamat că mântuirea indivizilor depinde în primul rând de puterea credinţei şi nu de îndeplinirea formală a obligaţiilor rituale. Spiritul ecumenic al **p.** îşi are rădăcinile în Sfânta Scriptură. Termenul **p.** provine de la protestul formulat la Speyer, în 1529, de către cinci principi luterani şi reprezentanţii câtorva oraşe imperiale împotriva Edictului de la Worms, care împiedica răspândirea luteranismului în Germania. În ţările scandinave şi în Prusia s-au impus luteranismul, în Scoţia calvinismul. În Anglia, **p.** a avut o evoluţie independentă – anglicanismul. În America de Nord s-a impus **p.**, cunoscând o diversitate de forme: adventismul de ziua a şaptea, armata salvării, baptismul, menonismul, metodismul, penticostalii, quakerii.

PROTESTATÁR, -Ă (< fr.) adj. Care conţine un protest; de protest. ✦ (Şi subst.) Care protestează, care prezintă un protest.

PROTEST-SONG (cuv. engl.) Gen muzical, cu o istorie identificată aproape total cu aceea a mişcării folk din lumea anglo-saxonă. Reprezentanţi: Woody Guthrie, Pete Seeger, Bob Dylan, Joan Baez ş.a.

PROTÉTIC, -Ă (< fr.) (LINGV.; despre sunete) Apărut prin proteză **(2)**.

PROTEU (în mitologia greacă), divinitate marină de origine egipteană. Înzestrat de Poseidon cu capacitatea de a lua mereu alte înfăţişări; a devenit simbol al prefacerii neîncetate a materiei. Locuia în ins. Pharos.

PROTÉU (< n. pr. *Proteu*) s.m. (Livr.) Persoană cu un caracter nestatornic, care îşi schimbă mereu ideile, părerile.

PROTÉUS (< fr.; {s} n. pr. *Proteu*) s.m. (MICROBIOL.) **1.** Gen de bacili gram-negativi, prevăzuţi cu cili vibratili, care le conferă o mare mobilitate, larg răspândiţi în natură, agenţi cauzali ai unor infecţii urinare rebele la tratament. **2.** Gen de amfibian, de 20–30 cm lungime, cu corp cilindric, întâlnit în apele unor peşteri din Alpi şi V Pen. Balcanice. Are tegumentul complet depigmentat şi ochii atrofiaţi, ca urmare a vieţii în întuneric total.

PROTÉZĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *thesis* „punere") s.f. **1.** Aparat medical care înlocuieşte morfologic sau funcţional un membru al corpului ori un segment de membru, un organ etc., sau pe care se fixează dantura falsă. **2.** (LINGV.) Fenomen fonetic constând în apariţia unei vocale la începutul unui cuvânt fără ca sensul cuvântului să se schimbe.

PROTICI, Andrei Dimitrov (1875–1959), istoric de artă bulgar. Lucrări privind arta bulgară, influenţa ei în spaţiul sud-balcanic şi supravieţuirea ei sub dominaţia otomană („Caracterul şi evoluţia arhitecturii bisericeşti bulgare", „Denaţionalizarea şi renaşterea artei bulgare în epoca jugului turc de la 1393 la 1879"). M. coresp. al Acad. Române (1930).

PROTÍDĂ (< fr.) s.f. Denumire generală pentru toate substanţele organice azotate (ex. proteine, proteide, aminoacizi, polipeptide).

PROTIPENDÁDĂ (< ngr.) s.f. Marea aristocraţie care se bucura de privilegii speciale; vârfurile clasei privilegiate în epoca modernă; *p. ext.* elită socială.

PROTO- (< fr., it.; {s} gr. *protos* „primul") Element de compunere cu sensul „primul", „întâiul", care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

PROTOBITÚMEN (< germ.) s.n. Substanţă bituminoasă presupusă ca intermediară între materia organică şi bitumenele petrolifere.

PROTOBLÁST (< fr.; {s} *proto-* + gr. *blastos* „germene") s.n. (BIOL.) Celulă lipsită de membrană.

PROTOCARIÓN (< fr.; {s} *proto-* + gr. *karyon* „nucleu") s.m. Nucleu simplu, primitiv, reprezentat de o masă de cromatină suspendată în sucul nuclear.

PROTOCÓL (< germ., lat., fr.) s.n. **1.** Totalitatea formelor şi practicilor folosite în relaţiile dintre state, la încheierea tratatelor şi a altor acte diplomatice. **2.** Document în care sunt consemnate discuţiile purtate la o conferinţă internaţională ori la o convorbire diplomatică. **3.** Denumire dată unor acorduri internaţionale. **4.** Totalitatea regulilor ceremonialului de stat. ✦ Reguli care trebuie respectate în societate în anumite situaţii.

PROTOCOLÁR, -Ă (< fr., germ.) adj. Care ţine de regulile protocolului, potrivit protocolului. ✦ (Despre oameni) Ceremonios.

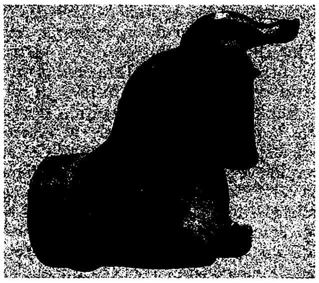

Protomă

PROTOCRONÍSM (< *proto-* + *[sin]cronism*) s.n. Curent de idei iniţiat de Edgar Papu („Din clasicii noştri", 1977), opus *sincronismului* şi afirmând, adesea în chip nefondat şi patetic, anticiparea românească a unor creaţii artistice şi ştiinţifice universale.

PROTOCTÍSTE (< fr.) s.n. pl. (În unele clasificări moderne) Regn care cuprinde organisme unicelulare sau pluricelulare simple, cu nucleu în celulă (protozoare, alge, dinoflagelate, oomicote şi mucegaiuri mucilaginoase); *Protoctista*.

PROTODIÁCON (< sl.) s.m. Arhidiacon.

PROTODÓRIC (< fr.; {s} *proto-* + gr. *dorikos* „doric") s.n. Denumire dată fazei de elaborare a ordinului doric grec (sec. 6-7 î.Hr.).

PROTOGÉNĂ s.f. Gena sau alela dominantă.

PROTOIERÉU (< ngr.) Preot care conduce o protoierie (2); protopop.

PROTOIERÍE s.f. 1. Rangul sau funcţia de protoiereu. 2. Unitate administrativă sau bisericească ortodoxă formată din mai multe parohii şi condusă de un protoiereu; protopopiat.

PROTOISTÓRIE s.f. Denumire dată de unii istorici epocii cuprinse între apariţia primelor documente scrise şi Antic. În spaţiul carpato-dunărean, p. a durat din sec. 5 î.Hr. până în sec. 1 d.Hr., corespunzând epocii dezvoltării culturii şi societăţii daco-getice.

PROTÓMĂ (< fr.) s.f. Bust al unui om sau al unui animal care împodobea, în Antic., un obiect de metal sau de ceramică.

PROTÓN (< fr.) s.m. Particulă elementară cu sarcina electrică egală cu a electronului, dar pozitivă şi masa de 1 836 de ori mai mare; constituie nucleul atomului de hidrogen şi, alături de neutron, intră în alcătuirea nucleelor atomice ale celorlalte elemente.

PROTONÉMĂ (< fr. {i}; {s} *proto-* + gr. *nema* „fir") s.f. (BOT.) Formaţie vegetală care reprezintă stadiul iniţial de dezvoltare a gametofitului la muşchi şi la ferigi.

PROTÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre sunete şi silabe) Care se găseşte înaintea silabei accentuate.

PROTOPLÁSMĂ (< fr.) s.f. (BIOL.) Substanţă albuminoidă complexă cu aspect de masă vâscoasă, incoloră, semifluidă, care constituie materia din care sunt formate organismele vii şi reprezintă substratul material caracteristic vieţii. Este delimitată de membrana celulară şi are în interior nucleul, nucleolul şi organitele protoplasmatice.

PROTOPLÁST (< germ.) s.n. 1. Energidă. 2. Protoplasma vie a celulei fără plasmalemă (în cultura de celule şi ţesuturi).

PROTOPÓP (< sl.) s.m. Protoiereu.

PROTOPOPESCU, Dragoş (1892-1948, n. Călăraşi), scriitor şi eseist român. Proză exploatând comicul absurd („Iarmarocul metehnelor"); studii („Pagini engleze", „Fenomenul englez").

PROTOPOPIÁT s.n. Protoierie (2).

PROTOPOPÍE s.f. Demnitatea sau funcţia de protopop; terit. pus sub jurisdicţia unui protopop.

PROTOPREZBÍTER (< ngr.) s.m. Protoiereu, protopop.

PROTOPSÁLT (ngr.) s.m. Prim cântăreţ la o biserică.

PROTORÁCE (după fr. *prothorax*) s.n. (ENTOM.) Segment anterior al toracelui la insecte; poartă prima pereche de picioare.

PROTOSÍNGHÉL (< ngr.) s.m. Grad ecleziastic superior celui de singhel şi inferior celui de arhimandrit; monah care poartă acest grad.

PROTOSÓL (< *proto-* + *sol*) s.n. Sol aflat într-un stadiu incipient de dezvoltare.

PROTOSTEÁ s.f. Stea aflată în faza de formare.

PROTOTÍP (< fr., germ.) s.n. 1. Model reprezentând tipul original după care se efectuează sau se realizează ceva. ✦ (TEHN.) Primul exemplar dintr-un lot de produse ce urmează a fi fabricate în serie, executat pentru a se stabili, pe baza încercărilor la care este supus, performanţele şi comportarea produsului. 2. Exemplu, model desăvârşit.

PROTOXÍD (< fr., engl.) s.m. Oxidul cel mai puţin oxigenat al unui element. ✧ *P. de azot* = gaz incolor, cu gust dulceag, care inspirat o dată cu aerul, produce o stare de euforie; este un anestezic local şi general; gaz ilariant.

PROTOZOÁRE (< fr.; {s} *proto-* + gr. *zoon* „animal") s.n. pl. Grup de organisme inferioare unicelulare, microscopice (2-3 până la 100-200 µ lungime), cele mai multe ducând viaţă independentă, iar unele fiind parazite (ex. tripanozoma, amiba, hematozoarul, parameciul) *Protozoa*. În unele clasificări formează un singur filum, în altele sunt incluse în mai multe filumuri ale regnului *Protoctista*. Adesea prezintă flageli şi cili sau pseudopode.

PROTROMBÍNĂ (< fr., engl.; {s} *pro-*^{2} + gr. *thrombos* „cheag") s.f. Proteină sangvină inactivă în stare normală, care, în hemoragii, în contact cu tromboplastina, se transformă în trombină, cu rol esenţial în coagularea sângelui; trombinogen.

PROTUBERÁNŢĂ (< fr.; {s} *pro-*^{2} + lat. *tuber* „tumoare") s.f. 1. Formaţie anatomică constând dintr-o ridicătură pe suprafaţa unui organ (ex. p. occipitală); *p. ext.* umflătură, ridicătură. 2. (ASTR.) Nor de gaze incandescente care se formează din materia cromosferică şi care se observă la marginea discului solar.

PROŢÁP (< sl.) s.n. 1. Oişte (1). 2. Prăjină despicată la capăt, cu diferite utilizări (la culesul fructelor, prinsul racilor etc.). ✦ Prăjină cu vârful despicat în care se înfigea în trecut o reclamaţie, prezentată domnitorului pe deasupra capetelor mulţimii. ✦ Fiecare dintre cele două beţe, în formă de furcă, înfipte în pământ, lângă jar, între care se fixează peştele întreg sau bucăţi de carne pentru a le frige.

PROŢĂPÍ vb. IV tranz. şi refl. 1. (Tranz. şi refl.) (Pop.) A (se) înţepeni, a (se) fixa. 2. Refl. A se aşeza provocator în faţa cuiva; *fig.* a se îngâmfa.

PROUDHON, Pierre Joseph (1809-1865), gânditor social, activist politic şi jurnalist francez. A imaginat o societate cooperatistă funcţionând pe bază de contracte libere şi fără autoritate politică („anarhie pozitivă"). Socialismul libertarian al lui P., care susţinea mica proprietate, reprezenta o contrapondere la versiunea marxistă („Ce este proprietatea?"). Antifeminist („Pornocraţia").

PROUST, Joseph-Louis (1754-1826), chimist francez. A descoperit (1808) legea proporţiilor definite, care-i poartă numele. Unul dintre fondatorii analizei chimice. A izolat glucoza.

PROUST, Marcel (1871-1922), scriitor şi estetician francez. Domină romanul francez al sec. 20 prin vastul ciclu „În căutarea timpului pierdut", operă de analiză psihologică şi de observaţie socială, puternic influenţată de bergsonism, reconstituind trecutul pe baza fluxului viu al memoriei afective. Tehnica monologului interior, asociaţiile subconştiente, digresiunile eseistice, fraza amplă şi muzicală, înlănţuirile subtile de imagini fac din această operă unul din reperele istoriei literaturii universale. Nuvele („Plăcerile şi zilele"), eseuri („Pastişe şi amestecuri"), texte critice („Contra lui Sainte-Beuve"), corespondenţă.

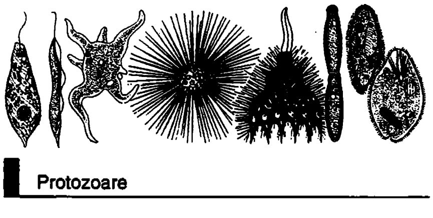

Protozoare

PROUT, William (1785-1850), medic şi chimist britanic. A demonstrat (1813) prezenţa acidului clorhidric în sucul gastric; a emis (1815) ipoteza că toate elementele sunt constituite în asociaţie cu atomi de hidrogen.

PRÓVĂ s.f. v. proră.

PROVENCE, prov. istorică în SE Franţei, cu ieşire la M. Mediterană. Oraşe pr.: *Aix-en-Provence, Marsilia, Toulon, Nisa.*

PROVENÍ (< fr.) vb. IV intranz. A-şi avea originea, a se trage, a-şi avea obârşia, a rezulta (din...).

PROVENIÉNŢĂ (< it.) s.f. Faptul de a proveni de undeva; origine, apartenenţă.

PROVENSÁL, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia de bază a prov. Provence sau este originară de acolo. 2. Adj. Care aparţine reg. Provence, privitor la Provence sau la populaţia ei. ✦ (Substantivat, f.) Limbă romanică vorbită de provensali; *p. ext.* limba romanică vorbită în mai multe prov. din S Franţei. Este numită şi *francoprovensală* şi considerată ca fiind un grup de dialecte galo-romanice. Bogată literatură medievală.

PROVÉRB (< fr.) s.n. Formă populară de exprimare metaforică, lapidară şi memorabilă, uneori ritmată şi rimată, a unei experienţe de viaţă sau învăţături; vorbă bătrânească. ✧ *Cartea proverbelor* = carte din „Vechiul Testament" cuprinzând o culegere de proverbe atribuite, în parte, regelui Solomon.

PROVERBIÁL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care are caracter de proverb, care ţine de proverb. 2. Despre care s-a dus vestea; de pomină.

PROVIDENCE, oraş în NE SUA, centrul ad-tiv al statului Rhode Island, port la Oc. Atlantic; 173,6 mii loc. (2000). Şantiere navale. Rafinării de petrol. Ind. constr. de maşini. Universităţi.

PROVIDÉNŢĂ (< lat., fr.) s.f. 1. Planul divin prin care este prevăzut şi orientat cursul evenimentelor astfel încât Universul, ca întreg, şi creaturile individuale să realizeze scopurile stabilite de Dumnezeu; pronie cerească. 2. Divinitatea însăşi. ✦ P. ext. Grijă, îndurare, milă ca atribute ale divinităţii. ✦ Fig. Persoană care contribuie la salvarea sau la fericirea cuiva.

PROVIDENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. Socotit ca dăruit, trimis de providenţă (1); *fig.* care apare la momentul potrivit, binevenit, salutar; excepţional.

PROVIDENŢIALÍSM (< fr.) s.n. Concepţie religioasă bazată pe credinţa în providenţă, care ar determina mersul evenimentelor istorice.

PROVINCIÁL, -Ă (< lat., fr.) s.m. şi f., adj. 1. Adj. care aparţine prov., din prov. 2. S.m. şi f. Persoană care locuieşte în prov. ✦ (Ir.) Persoană care nu are maniere rafinate, cu deprinderi stângace, naive.

PROVINCIALÍSM (< fr.) 1. Cuvânt sau expresie caracteristică unei anumite prov.; regionalism. 2. Atitudine, comportare specifică unui provincial.

PROVÍNCIE (< lat., fr.) s.f. 1. (În Roma antică) Terit. din afara Italiei, organizat de romani după cucerire şi administrat de un magistrat (proconsul, procuror, legat). 2. Terit. unei ţări în afară de capitală. 3. (În unele ţări) Unitate administrativ-teritorială (ex. în Canada, Indonezia ş.a.). 4. Subunitate în cadrul unor regionări geologice (ex. *p. metalogenetică*) sau geografice (ex. *p. biogeografică*) etc.

PROVITAMÍNĂ s.f. Substanţă inactivă din alimente, precursoare a vitaminelor, din care organismul îşi sintetizează vitaminele (ex. carotenul este provitamină A).

PROVIŢA DE JOS, com. în jud. Prahova, pe cursul superior al râului Proviţa; 2 426 loc. (2008).

PROVIŢA DE SUS, com. în jud. Prahova, pe cursul superior al râului Proviţa; 2 166 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1620-1629).

PROVÍZIE (< fr., lat.) s.f. Rezervă de produse necesare întreţinerii, alimentării unei case, unui oraş, unei armate etc. pentru o anumită perioadă de timp.

Pierre J. Proudhon

Marcel Proust

PROVIZORÁT s.n. Starea şi durata a ceea ce este provizoriu, nedefinitivat.

PROVIZÓRIU, -IE (< lat., fr.) adj. Care durează numai un anumit timp; temporar, vremelnic, nedefinitiv. ✦ (Adverbial) Deocamdată, pentru moment.

PROVOCÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A aţâţa, a întărâta, a incita. ✦ A instiga. **2.** A cauza, a prilejui, a pricinui, a declanşa, a da naştere la... **3.** A chema la o întrecere, la o discuţie.

PROVOCÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a provoca. **2.** (DR.) Aducerea unei persoane, prin acte de violenţă, prin atingeri grave ale demnităţii ei sau prin alte acţiuni ilicite grave, într-o stare de tulburare sau emoţie puternică, favorabilă săvârşirii unei infracţiuni. **P.** constituie o circumstanţă atenuantă. **3.** (MED.) Producere artificială a unei boli.

PROWAZEK, Stanislas (1875–1915), biolog austriac. A descoperit agentul patogen al tifosului exantematic.

PROXENÉT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. (DR.) Persoană care săvârşeşte infracţiunea de proxenetism.

PROXENETÍSM (< fr.) s.n. (DR.) Infracţiune care constă în îndemnul sau în constrângerea la prostituţie ori înlesnirea practicării ei sau tragerea de foloase de pe urma practicării prostituţiei de către o persoană, precum şi recrutarea unei persoane pentru prostituţie sau pentru traficul de persoane în acest scop.

PRÓXIM, -Ă (< lat.) adj. Cel mai apropiat (în timp sau în spaţiu). ✦ *Gen proxim* v. *gen.*

PROXIMA CENTAURI, stea de mărimea 11,3 din constelaţia Centaurul. Se află la 4,3 ani lumină de planeta noastră, fiind cea mai apropiată dintre toate stelele.

PROXIMÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la capătul unui os, al unui organ etc. aflat în contact cu punctul de ataşare de corp.

PROXIMITÁTE (< lat., fr.) s.f. (Livr.) Apropiere imediată în spaţiu sau în timp; vecinătate.

PROZÁIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre opere literare, stil) Lipsit de inspiraţie, de calităţi artistice; *p. ext.* comun, plat, banal.

PROZAPODÓZĂ (< fr.) s.f. Figură retorică ce constă în adăugarea la argumentaţie a unei probe scurte care să o întărească.

PROZATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. Autor de opere literare în proză.

PROZAURIÉNI (PROSAURIENI) (< fr.; {s} *pro-*^{2} + gr. *saura* „şopârlă") s.m. pl. Ordin de reptile primitive, permiene, de talie mică, reprezentând un important nod filogenetic, datorită înrudirilor sale cu dinozaurii, cu sauropterigienii şi cu ihtiozaurienii; au fost tereştri şi acvatici.

PRÓZĂ (< fr. lat.) s.f. **1.** Modalitate de exprimare scrisă sau orală, care nu este supusă normelor de versificaţie. ✧ *P. literară* = categorie a creaţiei literare capabilă să exprime nu numai succesiunea logică a unui raţionament, ci întreaga complexitate a vieţii sociale şi individuale, fluxul trăirilor interioare ale unui personaj, să evoce simbolic sau documentar structuri ale lumii reale sau să imagineze structuri ale unei lumi posibile. Modalitate predilectă a genului epic (schiţă, nuvelă, roman, reportaj etc.) şi în mare măsură a celui dramatic, *p.l.* se apropie însă, uneori, prin inflexiunile lirice caracteristice mai ales speciilor hibride (proză poetică, portret liric etc.), de poezie. ✦ Totalitatea operelor în **p.** aparţinând unui scriitor, unui curent, unei epoci, unei ţări sau întregii literaturi universale. **2.** Fig. Fapt banal, nesemnificativ, lipsit de poezie.

PROZELÍT, -Ă (< fr.; lat. *proselytus,* gr. *proselutos* „nou venit într-o ţară") s.m. şi f. Păgân convertit la iudaism; *p. ext.* persoană convertită de curând la o credinţă; adept, partizan recent şi entuziast al unei doctrine, idei etc.

PROZELITÍSM (< fr.) s.n. Zel, râvnă, strădanie de a face prozeliţi. ✦ Devotament fanatic pentru o credinţă, doctrină de curând adoptată.

PROZODÍE (< ngr., fr.; {s} gr. *prosodia* „accent, cantitate în pronunţare") s.f. Parte a poeticii care studiază versificaţia şi normele ei sub raportul structurii versurilor, al numărului accentelor sau al lungimii silabelor unui vers.

PROZOPOPÉE (< fr.; lat. *prosopopeia,* din gr. *prosopon* „persoană") s.f. Figură retorică prin care autorul pune să vorbească o persoană absentă, defunctă sau un personaj alegoric.

PRUDÉNŢĂ (< fr., it., lat.) s.f. Însuşirea de a fi prudent; băgare de seamă, prevedere, precauţie, circumspecţie.

PRUDENŢIU (Aurelius Prudentius Clemens) (348–c. 415), poet latin. Lirică apologetică („Peristephanon") şi poezie didactică („Apotheosis"), de orientare creştină. Creatorul poemului alegoric („Psychomachia").

PRUD'HON, Pierre Paul (1758–1823), pictor francez. De formaţie neoclasică, se situează, prin lirismul său melancolic, printre preromantici. Tablouri cu teme istorice sau mitologice („Justiţia şi răzbunarea divină urmărind crima") şi portrete („Josefina în grădina de la Malmaison"). Desene („Capul fecioarei").

PRUÍNĂ (< fr.) s.f. Strat fin de materie ceroasă, incoloră sau violacee, care acoperă pieliţa unor fructe ca o brumă.

PRUN (lat. *prunus*) s.m. Pom fructifer din fam. rozaceelor, înalt de 6–10 m, cu flori albe-verzui *(Prunus domestica).* Fructele (drupe) sferice alungite, cu un conţinut de 14–15% zahăr şi cantităţi apreciabile de vitamină C sunt folosite mult în alimentaţie în stare proaspătă sau uscate, la prepararea marmeladei, gemului, magiunului, a compoturilor şi a ţuicii.

PRUNARIU, Dumitru Dorin (n. 1952, Braşov), cosmonaut-cercetător român. A fost ales, în 1978, pentru programul „Intercosmos" de pregătire pentru zboruri spaţiale. Primul cetăţean român care, împreună cu pilotul-cosmonaut sovietic Leonid Ivanovici Popov, a efectuat un zbor orbital la bordul navei „Soiuz-40" pentru cercetări şi experimente ştiinţifice (14–22 mai 1981).

PRUNC (probabil cuv. autohton; cf. şi lat **pueruncus*) s.m. Copil în primele luni de viaţă; (reg.) copil.

PRUNCÍE s.f. Copilărie **(1).**

PRUNCUCÍDERE s.f. (DR.) Infracţiune care constă în uciderea de către mamă a copilului imediat după naştere; infanticid.

PRUNCUL ROMÂN, gazetă apărută la Bucureşti în timpul Revoluţiei de la 1848 (12/24 iun.–11/23 sept.) sub redacţia lui C.A. Rosetti şi E. Winterhalder. Tribună a grupării liberal-radicale.

PRUND (< sl.) s.n. Denumire populară a pietrişului şi a terenurilor constituite din pietrişuri; *p. ext.* malul unei ape pe care se găseşte astfel de pietriş; prundiş; ✦ Teren constituit din pietriş şi nisip aluvionar.

PRUNDĂRÁŞ s.m. Pasăre călătoare, limicolă, din ordinul caradriiformelor, brună pe spate şi albă pe pântece, cu două dungi albicioase, pe cap şi pe piept *(Charadrius).*

PRUNDENI, com. în jud. Vâlcea, pe dr. văii Oltului; 4 536 loc. (2008). Hidrocentrală, în satul Zăvideni. Pe terit. satului Călina au fost descoperite vestigii din Epoca Bronzului, din Hallstattul târziu şi din sec. 2–3.

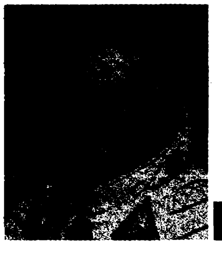

Dumitru Prunariu

PRUNDU, com. în jud. Giurgiu, situată în C. Burnas; 4 490 loc. (2008). În satul Puieni au fost identificate urmele unei aşezări neolitice de tip *tell,* cu mai multe niveluri de locuire, aparţinând culturii Gumelniţa (milen. 4–3 î.Hr.). Biserica Sf. Dumitru (1859), în satul Puieni.

PRUNDU BÂRGĂULUI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, în zona de confl. a râului Bârgău cu Bistriţa ardeleană; 6 591 loc. (2008). Termocentrală. Expl. şi prelucr. lemnului.

PRUNIŞOR, com. în jud. Mehedinţi, pe cursul superior al râului Huşniţa; 2 240 loc. (2008).

PRUNNER, familie de muzicieni români. **1. Joseph Johann** (1886–1969), contrabasist român. **2. Iosif P.** (1912–1970), pianist şi profesor român. Fiul lui **P. (1). 3. Iosif Ion P.** (n. 1956), dirijor şi pianist român. Fiul lui **P. (2).** Înfiinţează Fundaţia „Silvestri", animator al concursurilor „C. Silvestri" şi „Joseph Prunner".

PRURÍGO (< fr.) s.n. Boală cronică a pielii, caracterizată printr-o erupţie de băşicuţe persistente însoţită de mâncărime intensă.

PRURÍT (< lat., fr.) s.n. Mâncărime intensă a pielii, care apare în diferite boli de piele şi în cursul unor afecţiuni generale.

PRUS, Bolesław (pseud. lui *Aleksandr Głowacki*) (1847–1912), scriitor polonez. Romane de observaţie socială a lumii moderne („Păpuşa") sau de evocare a Egiptului antic („Faraonul"). Povestiri şi nuvele („Valul care se întoarce", „Schiţe şi imagini").

PRUSÁC, -Ă (< rus.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine Prusiei sau populaţiei ei, privitor la Prusia sau la populaţia ei. **2.** S.m. şi f. Persoană care face parte din populaţia de bază a Prusiei sau este originară de acolo.

PRUSIA, stat constituit în 1618, prin unirea mărcii de Brandenburg cu ducatul Prusiei, desprins în 1525 din componenţa fostelor posesiuni ale Ordinului Teutonic. În 1701 a devenit regat, fiind condus de dinastia de Hohenzollern. În urma Războiului de Succesiune la Tronul Austriei (1740–1748), **P.** a ocupat Silezia, iar în urma participării la cele trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795) şi-a mărit terit. prin alipirea unor reg. din NV Poloniei. A participat la coaliţia statelor europene împotriva Revoluţiei din Franţa (sfârşitul sec. 18) şi împotriva lui Napoleon I. Învinsă la Jena (1806), pierde o serie de terit. pe care le recuperează în urma Congresului de la Viena (1814–1815). În 1815, alături de Rusia şi Austria, întemeiază Sfânta Alianţă. Intrând în Confederaţia germană (1815), capătă o influenţă tot mai mare printre statele germanice, în detrimentul Austriei. În 1834 intră în vigoare Uniunea vamală germană, în frunte cu **P.** Victorioasă în războaiele austro-prusian (1866) şi franco-prusian (1870–1871), a realizat unificarea Germaniei; regele **P.**, Wilhelm I, s-a proclamat împărat al Germaniei (1871). După abolirea dinastiei de Hohenzollern (1918), a devenit stat membru al republicii germane. În urma înfrângerii Germaniei naziste în al Doilea Război Mondial, N Prusiei Orientale cu oraşul Königsberg a revenit U.R.S.S., iar vechile terit. poloneze, răpite de-a lungul istoriei, au fost retrocedate Poloniei. În 1947, Comisia aliată de control din Germania a hotărât desfiinţarea statului **P.**

PRÚSIC (< fr.; {s} n. pr. *Prusia*) adj. *Acid ~ = acid cianhidric.*

PRUSINER, Stanley (Ben) (n. 1942), biochimist şi neurolog american. A izolat (1982) agenţii patogeni (prioni) responsabili de maladia degenerativă a sistemului nervos. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1997).

PRUŞI s.m. pl. Triburi ale slavilor care populau în Antic. şi în Ev. Med. ţărmul de S al M. Baltice dintre cursul inferior al râurilor Vistula şi Niemen. Terit. **p.** a fost cotropit în sec. 13 de Ordinul Teutonilor. **P.** au fost asimilaţi treptat de către germani.

PRUT, râu, afl. stg. al Dunării, la 15 km E de Galaţi; 989 km (dintre care 742 pe terit. României). Izv. din Carpaţii Păduroşi (Ucraina), intră în România, în amonte de satul Oroftiana (com. Suharău), formând culoarul „Poarta Ţuţorei" şi după ce drenează Pintenul Darabanilor formează mai întâi graniţa dintre România şi Ucraina, iar apoi cu Republica Moldova. Pe **P.** s-a construit barajul şi lacul de acumulare de la Stânca-Costeşti. Afl. pr.: Ceremuş (pe terit. Ucrainei), Başeu, Jijia, Elan. În lungul său, s-au constituit mai multe rezervații naturale şi Parcul natural *Lunca joasă a Prutului Inferior* (inclusiv zonele de conservare specială L. Brateş, ostrovul Prut şi alte lacuri, bălți, stufărişuri şi zăvoaie). În Antic., grecii îl numeau *Pyretus*, iar romanii *Hierasus* sau *Gerasus*.

PRUTEANU, Aglae (1866-1941, n. Iaşi), actriță română. Interpretă de mare sensibilitate în roluri ale teatrului universal (Ofelia, Julieta, Desdemona, Nora, Andromaca) şi ale dramaturgiei originale (Oana, Getta). Memorialistică („Amintiri din teatru").

PRZEMYŚL, oraş în SE Poloniei; 68,1 mii loc. (2000). Fortăreață stăpânită de austrieci (1722-1919), aprig disputată în timpul Primului Război Mondial. Ocupat de trupele germane (iun. 1941-iul. 1944). Castel renascentist; catedrală barocă.

PRZYBYSZEWSKI, Stanysław (1868-1927), scriitor şi critic literar polonez. A condus revista „Viața" a grupării neoromantice „Tânăra Polonie". Poeme în proză („Liturghia morților"), romane psihologice de expresie decadentă („Fiii Satanei", „Homo sapiens"), drame în manieră ibseniană („Vâltoarea"). Eseuri („Despre dramă şi scenă"), memorialistică („Contemporanii mei").

PSALM (< sl.) s.m. **1.** Imn biblic, cântat, la vechii evrei, cu acompaniament de harfă şi rostit, la creştini, de psalți; (la pl.) cele 151 de cântări sacre care alcătuiesc „Psaltirea". **2.** Cântec (de factură religioasă); poezie lirică.

PSALMÍST (< fr., lat.) s.m. Autor sau cântăreț de psalmi. ✦ (De obicei art., cu valoare de n. pr.) Nume dat regelui evreu David, considerat autorul psalmilor biblici.

PSALMODIÁ (< fr.) vb. I tranz. A cânta sau a recita în biserică psalmi, rugăciuni sau alte cântări religioase; *fig.* a cânta, a citi sau a recita ceva fără nuanțe expresive, monoton, uniform.

PSALMODÍE (< ngr., fr.; {s} gr. *psalmos* „psalm" + *ode* „cântare") s.f. Melodie bisericească tărăgănată, pe care se cântă după un anumit tipic, psalmii şi alte cântări religioase. ✦ Fig. Recitare, declamare monotonă, inexpresivă.

PSALT (< ngr.) s.m. Cântăreț de strană în biserică; dascăl **(3)**, cantor, diac **(3)**.

PSALTERIÓN (< fr., gr.) s.n. (În Ev. Med.) Vechi instrument muzical cu coarde, de formă triunghiulară.

PSÁLTIC, -Ă adj. Care ține de psalmi, specific psalmilor. ✧ (Şi subst.) *Muzică* ~ = muzică bizantină bisericească care foloseşte sistemul de notație introdus prin reforma lui Hryzant de Madit (începutul sec. 19).

PSALTICHÍE (< ngr.) s.f. **1.** Metodă de învățare a muzicii psaltice. **2.** Manual de muzică psaltică.

PSALTÍRE (< sl.) s.f. Carte din Vechiul Testament, care cuprinde o culegere de 151 de psalmi, atribuiți regelui David, şi care a servit multă vreme în Țările Române drept manual şcolar pentru catiheți sau în seminariile teologice.

PSALTIREA SCHEIANĂ, una dintre primele traduceri în româneşte ale psalmilor biblici, alături de Psaltirea Voronețeană şi Psaltirea Hurmuzaki, copiată, ca şi acestea, în prima jumătate a sec. 16, în N Transilvaniei.

PSAMÍT (< fr. {i}; {s} gr. *psammos* „nisip") s.n. **1.** Material detritic alcătuit din fragmente de minerale, roci sau organisme, cu dimensiuni de 0,01-2 mm care alcătuiesc unele roci sedimentare. **2.** Denumire generală dată nisipurilor şi gresiilor.

PSAMMETIC, numele a trei faraoni din dinastia 26. Mai cunoscuți: **P. I** (644-610 î.Hr.) întemeietorul dinastiei. A izgonit garnizoanele asiriene şi a restaurat independența Egiptului; **P. III** (526-525 î.Hr.), ultimul faraon. Înfrânt şi ucis de regele persan Cambise II; Egiptul a devenit o satrapie a Imp. Persan (525 î.Hr.).

PSAMOFÍL, -Ă (< fr.; {s} gr. *psammos* „nisip" + *philos* „iubitor") adj. (Despre plante, organisme) Care se poate dezvolta pe terenuri nisipoase, având adaptări speciale pentru a suporta mobilitatea substratului şi deficitul de umiditate datorat permeabilității substratului.

PSEFÍT (< fr. {i}; {s} gr. *psephos* „pietricică") s.n. **1.** Material detritic alcătuit din fragmente de minereu, roci sau organisme cu dimensiuni mai mari de 2 mm. **2.** Denumire generală dată rocilor sedimentare detritice grosiere (pietrişuri, bolovănişuri, conglomerate, brecii etc.).

PSELLOS, Mihail (c. 1018-1078 sau 1096), om politic, filozof, teolog şi istoric bizantin. Demnitar al Imp., apoi „consul al filozofilor" în Academia din Constantinopol; căzând în dizgrație, s-a călugărit cu numele de Mihail Neoplatonic. A scris trei comentarii la „Oracolele caldeene". „Cronografia" sa, relatând istoria Imp. Bizantin (976-1077), este un însemnat izvor pentru cunoaşterea crizei imperiului în a doua jumătate a sec. 11.

PSEUDARTRÓZĂ (< fr.) s.f. Lipsă de consolidare a capetelor osoase într-o fractură care are drept consecință crearea unei articulații false.

PSEUDO- (< fr.; {s} gr. *pseudos* „minciună", „fals") Element de compunere, cu sensul de „neadevărat, pretins, fals", folosit la formarea unor substantive şi a unor adjective.

PSEUDOALÉLĂ (< engl.) (BIOL.) s.f. Genă care se comportă asemenea alelelor, dar se manifestă ca o singură unitate funcțională.

PSEUDOCÍLINDRU s.m. Formație cu aspect de cilindru, alcătuită din aglomerări de celule, din conglomerate de cristale sau de săruri amorfe etc. prezente în urină.

PSEUDOCOCAÍNĂ s.f. Ester obținut alături de cocaină, din frunzele de coca, întrebuințat ca anestezic local.

PSEUDOCOLOÍD s.m. (CHIM.) Sistem dispers eterogen, format din particule mai mari vizibile şi din particule coloide.

PSEUDOCREÁȚIE s.f. Creație fără valoare.

PSEUDOCULTÚRĂ s.f. Cultură aparentă, falsă.

PSEUDODIPTÉR (< lat.) s.n. (În Antic. greco-romană) Templu în care distanța dintre colonadă şi pereții cellei este egală cu distanța a două intercolonamente plus o grosime de coloană.

PSEUDOGLEIZÁRE s.f. Proces pedogenetic în urma acumulării şi stagnării temporare a apei din precipitații, deasupra unui orizont impermeabil sau greu permeabil.

PSEUDOHERMAFRODITÍSM (< fr. s.n. (MED.) Androginie.

PSEUDOMEMBRÁNĂ (< fr.) s.f. Membrană formată pe amigdale, pe cerul gurii şi în nas, în unele boli ca aghina difterică, laringita.

PSEUDOMÓNAS (< fr.) subst. Gen de bacili gram negativi cu largă răspândire în natură. Unele specii pot provoca infecții (de ex. bacilul pioceanic).

PSEUDOMORFÓZĂ (< fr.) s.f. Proces de transformare fizică sau chimică a unui mineral, cu păstrarea formei cristalografice inițiale.

PSEUDONÍM (< fr.; {s} *pseudo-* + gr. *onoma* „nume") s.n. Nume pe care îl adoptă mai ales scriitorii, artiştii etc. pentru a-şi ascunde identitatea.

PSEUDOPARALIZÍE s.f. Limitare a mişcărilor la unul sau la mai multe membre, fără ca aceasta să aibă legătură cu o leziune a centrilor nervoşi sau a căilor motoare.

PSEUDOPERIPTÉR (< fr.; {s} *pseudo-* + *peripter*) s.n. (În Antic. romană) Templu cu portic numai la fațada principală, restul fațadelor având coloane angajate.

PSEUDOPÓD (< fr.; {s} *pseudo-* + gr. *pous, podos,* „picior") s.n. (ZOOL.) Prelungire protoplasmatică temporară şi mobilă a corpului unor protozoare, servind la locomoție şi la prinderea prăzii.

PSEUDOPREFÍX s.n. Element de compunere sau cuvânt cu ajutorul căruia se formează (în compunerea savantă) termeni ştiințifici şi tehnici; prefixoid (ex. *micro-, neuro-, medico-, tele-* etc. sunt **p.**).

PSEUDORENDZÍNĂ s.f. Tip de sol din grupa molisolurilor, cu orizont C specific, format pe roci bogate în baze (în general pe marne).

PSEUDOSTEREOFONÍE s.f. Procedeu de reproducere a sunetelor, care imită efectul stereofonic şi care constă în trimiterea sunetelor din toate părțile, nefiind posibilă localizarea sursei sonore.

PSEUDOŞTÍINȚĂ s.f. Falsă ştiință, pretinsă cunoaştere a realității.

PSICHARI, Jean (1854-1929), filolog şi scriitor francez de origine greacă. Inițiator al folosirii dialectului popular elen (dèmotiké) în literatură prin lucrarea „Călătoria mea". Întemeietor al romanului grec modern („Visul lui Yanniri", „Cei doi frați"). Autor al lucrării „Studii de filologie neogreacă".

PSIHAGOGÍE (< fr.; {s} *psih-* + gr. *agoge* „conducere") s.f. Ansamblu de metode educative, având scopul de a favoriza evoluția personalității în situații de readaptare (ex.: copii cu tulburări caracteriale) (C. Baudoin).

PSIHANALÍZĂ (< fr.; {s} *psih-* + gr. *analysis* „analiză") s.f. Orice tehnică de cercetare psihologică şi de psihoterapie prin explorarea inconştientului; (în sens restrâns) doctrina psihologică şi metoda terapeutică a lui S. Freud, având ca nucleu relațiile dinamice dintre conştient şi inconştient, individ (cu impulsurile sale sexuale) şi societate (cu cenzura morală). Continuatori, creatori de noi perspective: A. Adler, C.-G. Jung, E. Fromm, E.H. Erikson, J.M. Lacan etc.. Sin. *freudism.* V. psihologie *abisală.*

PSIHASTENÍE (< fr.; {s} *psih-* + gr. *asthenia* „slăbiciune") s.f. Nevroză caracterizată prin obsesii, indecizie, lipsă de încredere în sine, ipohondrie, perfecționism.

PSIHEDELÍC, -Ă (< engl.) adj. **1.** Care se referă la psihedelism. **2.** Caracterizat prin efecte de lumină, culoare, atmosferă sonoră etc., ce evocă viziuni, halucinații, vise datorate drogurilor.

PSIHEDELÍSM (< fr.; {s} *psih-* + gr. *deloun* „manifestare") s.n. Stare de visare trează, dată de unele halucinogene, constând într-o debordare delirantă de idei şi o distorsiune a faptelor şi imaginilor reale care pot merge până la halucinații.

PSIHIÁTRIC, -Ă (< fr.; {s}) adj. Care se referă la psihiatrie, care aparține psihiatriei.

PSIHIATRÍE (< fr. {i}; {s} *psih-* + gr. *iatreia* „vindecare") s.f. Disciplină medicală care se ocupă cu studiul bolilor psihice (psihoze, demențe, psihopatii şi nevroze) şi tratamentul lor.

PSIHIÁTRU (< fr. {i}; {s} *psih-* + gr. *iatros* „medic") s.m. Medic specialist în psihiatrie.

PSÍHIC, -Ă (< fr., germ.) s.n., adj. **1.** S.n. Structură sufletească proprie unui individ. **2.** Adj. Referitor la psihic **(1)**, care aparține psihicului; sufletesc, psihologic.

PSIHÍSM (< fr.) s.n. Totalitatea fenomenelor psihice proprii unui individ sau unei colectivități; viață psihică, psihic **(1)**.

PSIH(O)- (< fr.; {s} gr. *psykhe* „suflet", „spirit") Element de compunere, care are înțelesul „referitor la psihic", şi care formează substantive şi adjective.

PSIHOANALÉPTIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (FARM.) (Substanță psihotropă) cu acțiune euforizantă.

PSIHODIAGNÓZĂ (< fr.) s.f. (MED., PSIH.) Punere în evidență a trăsăturilor sau a tulburărilor de personalitate prin mijloace psihologice (teste, observație etc.).

PSIHODRÁMĂ (< fr., engl.) s.f. Terapie de grup prin care un protagonist îşi pune in scenă o situație de viață, căutând noi soluții adaptative. A fost creată de J.L. Moreno.

PSIHOFARMACOLOGÍE (< fr.) s.f. Ramură modernă a farmacologiei, care se ocupă cu studiul substanțelor care au acțiune asupra psihicului (ex. tranchilizantele, halucinogenele).

PSIHOFÍZIC, -Ă (< fr., germ. {i}) s.f., adj. **1.** S.f. Domeniu de cercetare în psihologie, constituit în sec. 19 de G. Th. Fechner. Studiază raporturile dintre stimulii fizici şi senzații, stabilind legi privitoare la pragul absolut şi diferențial al senzațiilor **2.** Adj. Privitor la psihofizică **(1)**, care aparține psihofizicii.

PSIHOFIZIOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a psihologiei care studiază mecanismele neurofiziologice ale fenomenelor psihice; psihologie fiziologică.

PSIHOGÉN, -Ă (< fr.; {s} *psiho-* + gr. *gennaein* „a produce") adj. (Mai ales despre o boală) Care apare datorită unor cauze psihice.

PSIHOKINEZÍE (< fr.) s.f. (În parapsihologie) v. **telekinezie.**

PSIHOLINGVÍSTICĂ (< fr., engl.) s.f. Disciplină de graniță, apărută în anii 1950, care studiază limbajul ca formă de manifestare a psihicului uman, legitățile producerii şi recepționării enunțurilor.

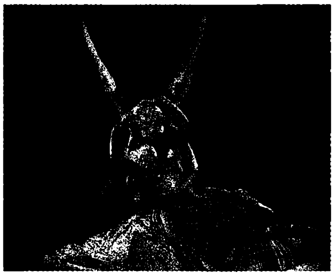

„Eros și Psyche" de Antonio Canova

PSIHOLÓG, -OÁGĂ (< fr. {i}) s.m. și f. 1. Persoană specializată în studierea psihologiei. 2. Observator fin, bun cunoscător de oameni.

PSIHOLÓGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la psihologie sau la fenomenele cercetate de aceasta; psihic **(2)**. ✧ *Moment p.* = moment propice pentru a influența pe cineva sau pentru a determina producerea unui anumit fapt. *Război p.* = stare de tensiune, de hărțuială nervoasă, psihică, inițiată și întreținută cu scopul de a zdruncina moralul (forțelor adverse) și de a demoraliza populația.

PSIHOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *psiho-* + gr. *logos* „studiu") s.f. **1.** Știință care studiază psihicul **(1)**, legitatea proceselor psihice (cognitive, afective, voliționale) și însușirilor psihice ale persoanei (caracter, temperament etc.). Principalele ramuri ale **p.** sunt: *p. generală, p. copilului, p. pedagogică, p. muncii, p. inginerească* etc. **2.** Totalitatea fenomenelor psihice care caracterizează un individ sau o colectivitate; mentalitate. ✧ *P. socială* = totalitatea fenomenelor psihologice colective, de grup, care se manifestă într-o comunitate socială dată. *P. maselor* = studiul comportamentului oamenilor în grupuri mari (mulțimi și societăți), legând acest comportament de baza sa biologică și de cadrul cultural. **3.** Totalitatea proceselor psihice care condiționează o activitate. **4.** *P. fiziologică* = psihofiziologie. **5.** *P. abisală* v. *abisal*. **6.** *P. animală* = zoopsihologie.

PSIHOLOGÍSM (< fr. {i}) s.n. Concepție care extinde cauzalitatea psihologică la interpretarea unor fenomene din alte domenii ale realității (ex. din domeniul studiat de logică, sociologie etc.).

PSIHOMANȚÍE (< fr. {i}; {s} *psiho-* + gr. *manteia* „ghicit") s.f. Ghicirea viitorului prin invocarea spiritelor celor morți. V. *spiritism*.

PSIHOMETRÍE (< fr.) s.f. Măsurarea fenomenelor psihologice prin teste („baterii de teste").

PSIHOMOTÓR, -OÁRE (< fr.) adj. (FIZIOL.) Care se referă la mișcări a căror realizare implică activitate nervoasă superioară (ex. act. **p.**, centru **p.**, înapoiere **p.**).

PSIHOPATÍE (< fr. {i}; {s} *psiho-* + gr. *pathos* „boală") s.f. Boală psihică; *spec.* stare morbidă.

PSIHOPATOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a psihologiei care studiază aspectele patologice ale activității psihice; patologia psihicului.

PSIHOSOCIOLOGÍE (< fr.) s.f. Studiul psihologic al fenomenelor sociale.

PSIHOSOMÁTICĂ (< fr. {i}) s.f. Orientare în medicină care studiază originea psihică a unor maladii din domeniul patologiei generale și posibilitatea folosirii mijloacelor psihologice în terapie.

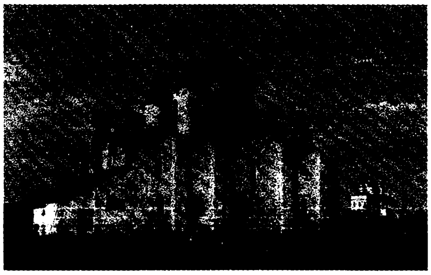

Pskov. Catedrala Sfânta Treime

PSIHOSTAZÍE (< fr.) s.f. (În teologia și arta egipteană) Cântărirea sufletelor celor morți, simbolizând judecata divină după moarte. În fața marilor zei, sufletul este pus pe un talger al balanței, pe celălalt aflându-se pana de struț a zeiței Maat, simbol al justiției. Era salvat numai cel al cărui suflet cântărea mai ușor decât pana.

PSIHOTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Psihologie aplicată în industrie, comerț, armată, transporturi etc. V. *psihologia muncii, psihologia inginerească*.

PSIHOTERAPÍE (< fr.{i}; {s} *psiho-* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Tratare a tulburărilor psihice sau organice prin metode psihologice.

PSIHOTÓNIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care are acțiune stimulentă asupra psihicului (ex. cafeina).

PSIHOTRÓP, -Ă (< fr.; {s} *psiho-* + gr. *trope* „înclinare") adj. (Despre medicamente) Care are acțiune asupra psihicului (ex. mescalina).

PSIHÓZĂ (< fr. {i}; {s} *psiho-*) s.f. **1.** Boală psihică manifestată prin grave tulburări ale afectivității, gândirii sau comportamentului, de care bolnavul nu este conștient și care necesită izolarea acestuia. ✦ Stare de spirit, adesea cu caracter colectiv, caracterizată printr-o surescitare obsedantă și contagioasă, creată de cauze (șocante) exterioare. **2.** Obsesie, idee fixă.

PSIHROFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *psychros* „rece" + *philos* „iubitor") adj., s.m. și f. (Animal sau plantă) care trăiește în medii reci și umede.

PSIHROMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *psykhros* „rece" + *metron* „măsură") s.n. Higrometru alcătuit dintr-o pereche de termometre, unul având rezervorul de mercur uscat, iar celălalt umezit; din compararea celor două valori, cu ajutorul unor diagrame se poate determina umiditatea atmosferei.

PSILOMELÁN (< fr. {i}; {s} gr. *psilos* „fără păr" + *melan* „negru") s.n. Oxid natural hidratat de mangan; apare în mase cristaline, sub formă de stalactite, eflorescențe etc. de culoare neagră și cu luciu semimetalic sau mat; este un minereu de mangan.

PSILORÍTIS v. **Ida (1).**

PSITACÍSM (< fr.; {s} gr. *psittakos* „papagal") s.n. (MED.) Reproducere mecanică a celor auzite sau citite fără a le înțelege. ✦ Imitație, maimuțăreală.

PSITACÓZĂ (< fr.) s.f. Boală infecțioasă provocată de un microorganism transmis de papagali și manifestată prin febră și infiltrate pulmonare; boala papagalilor.

PSKOV, oraș în NV Federației Ruse, situat pe țărmul L. P.; 202,7 mii loc. (2002). Constr. de mașini; ind. textilă. Muzeu (f. 1876) cu colecții de icoane, cărți vechi ș.a. Monumente: Kremlin (sec. 12–17), mănăstirea Mirojski (sec. 12), catedralele Schimbarea la Față (1156) și Sf. Treime (sec. 14), bisericile Sf. Arhanghel Mihail (1339), lângă oraș, Sfinții Apostoli Petru și Pavel (1373), Sf. Gheorghe (1494), Adormirea Maicii Domnului (1521), palat (1693–1695) ș.a. Fundat în sec. 9 și menționat documentar în 903 cu numele *Pleskov*. A fost sub protecția Novgorodului în sec. 11–12; ocupat de Cavalerii teutoni în 1240–1242. Între 1348 și 1510 a fost cap. republicii feudale P., iar în 1510 a fost alipit la statul centralizat rus. Rol important în lupta de apărare împotriva atacurilor feudalilor livonieni, polono-lituanieni și suedezi.

PSÓAS (< fr.) s.m. (ANAT.) Fiecare dintre cei doi mușchi, aflați la capătul femurului, care ajută la flexiunea coapsei față de trunchi.

PSOFOMÉTRU (< fr.; {s} gr. *psophos* „zgomot" + *metron* „măsură") s.n. Aparat folosit pentru măsurarea perturbațiilor introduse într-un circuit telefonic de circuitele învecinate.

PSORIÁZIS (< fr.; {s} gr. *psoriazis* „mâncărime") s.n. (MED.) Dermatoză cronică, foarte rezistentă la tratament; se caracterizează printr-o abundentă descuamare în diverse regiuni ale corpului.

PSYCHE (în mitologia greacă), personificare a sufletului omenesc. Apare sub chipul unei fete gingașe, de o neasemuită frumusețe, de care s-a îndrăgostit zeul Eros și care obține de la Zeus nemurirea ei.

PTAH (în mitologia egipteană), personificare a forței creatoare a Universului, sursă a tot ce este viu. Adorat mai cu seamă la Memfis. Identificat de greci cu *Hefaistos*.

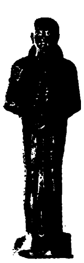

Ptah

PTERIDOFÍTE (< fr. {i}; {s} gr. *pterid-* „ferigă" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Filum care cuprinde cele mai vechi plante superioare, cu corpul diferențiat în rădăcină, tulpină și frunze și care se înmulțesc prin spori (ex. brădișorul, coada-calului, ferigile). Se mai numesc *criptogame vasculare*.

PTERIDOSPÉRME (< fr.) s.f. pl. Grup de plante primitive, fosile, asemănătoare ferigilor, dar care se înmulțeau prin semințe; au existat de la sfârșitul *Devonianului* până în *Triasic*. Au contribuit la formarea depozitelor carbonifere (huilă).

PTERIGÓTE (< fr. {i}; {s} gr. *pterygotos* „cu aripi") s.f. pl. Subclasă de insecte superioare, ce cuprinde majoritatea insectelor, caracterizate în general prin prezența aripilor și care se dezvoltă prin metamorfoză *(Pterygota)*.

PTERO- (< fr., it.; {s} gr. *pteron* „aripă") Element de compunere cu semnificația „(referitor la) aripă, (cu, de) aripi", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

PTERODACTÍL (< fr. {i}; {s} *ptero-* + gr. *daktylos* „deget") s.m. Gen de reptile fosile evoluate, adaptate la zbor, care au trăit în Jurasicul superior și în Cretacic.

PTEROILGLUTÁMIC adj. *Acid ~ = acid folic.*

PTEROPÓD, -Ă (< fr.; {s} *ptero-* + gr. *pous, podos,* „picior") adj., s.n. **1.** Adj. Care are picioare proprii pentru înotat. **2.** S.n. Ordin de moluște gasteropode fosile, cu piciorul transformat în doi lobi simetrici, cu cochilie subțire, tubulară, în formă de corn, care trăiau în planctonul marin.

PTEROZAURIÉNI (< fr.; {s} *ptero-* + gr. *sauros* „șopârlă") s.m. pl. Ordin de reptile fosile, adaptate pentru zbor prin răsfrângerea tegumentului sub formă de membrană prinsă de degetul al cincilea, alungit; au trăit din Triasic și până la sfârșitul Cretacicului.

PTIALÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ptyalon* „salivă") s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în salivă, care începe procesul de digestie al alimentelor, acționând asupra amidonului din acestea și divizându-l în maltoză și glucoză; amilază salivară.

PTIALÍSM (< fr. {i}) s.n. Secreție abundentă de salivă, care poate apărea în unele afecțiuni neurologice, nevrotice sau în intoxicații și leziuni ale mucoasei bucale.

PTIALOGÓG, -Ă (< fr.; {s} gr. *ptyalon* „salivă" + *agogos* „care provoacă") adj. (Despre substanțe, alimente etc.) Care activează salivația, care provoacă o salivație abundentă.

PTOLEMEU, numele a 14 suverani ai Egiptului elenistic. Mai importanți: **1. P. I Soter** (Ptolemeu I Lagos), unul dintre cei mai străluciți generali ai lui Alexandru Macedon, diadoh și apoi rege al Egiptului (305–283 î.Hr.). A întemeiat dinastia Ptolemeilor (Lagizilor) (306–30 î.Hr.).

Claudiu Ptolemeu

2. P. III Evergetul (246–221 î.Hr.). În timpul său, Egiptul elenistic a atins apogeul înfloririi economice, politice şi culturale.

PTOLEMEU, Claudiu (Claudios Ptolemaios) (c. 90–c. 168), astronom, matematician şi geograf grec. A trăit în Alexandria. Principala sa lucrare „Megale Syntaxis" (denumită după arabi „Almageste") conţine o sinteză a cunoştinţelor astronomice din vremea sa; aici este expus sistemul lumii bazat pe doctrina geocentrică. Contribuţii în trigonometrie şi în construcţia instrumentelor astronomice.

PTOMAÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ptoma* „cadavru") s.f. (BIOCHIM.) Bază organică azotată, rezultată din decarboxilarea acizilor aminaţi sub influenţa enzimelor bacteriilor de putrefacţie.

PTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ptosis* „cădere") s.f. Deplasare în jos a unui organ datorită slăbirii ligamentelor de susţinere sau modificării unor factori ai organului respectiv (ex. p. gastrică, p. renală).

Pu, simbol chimic pentru *plutoniu.*

PUBÉLĂ (< fr.) s.f. Recipient pentru gunoiul menajer.

PÚBER, -Ă (< lat., fr.) adj. (Şi subst.) Care a ajuns la vârsta pubertăţii.

PUBERTÁTE (< lat., fr.) s.f. Perioadă a dezvoltării organismului uman, la începutul adolescenţei, când se maturizează glandele sexuale şi apar caracterele sexuale secundare. Se manifestă în general la băieţi între 13–16 ani, iar la fete între 12–14 ani, dar există şi cazuri de p. precoce (începând de la 8–10 ani la fete şi 9–11 ani la băieţi) sau de întârziere a p.

PUBESCÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre un adolescent) A cărui pilozitate începe să semene cu cea a adultului. 2. (Despre organele unor plante) Care este acoperit cu peri scurţi şi moi.

PUBIÁN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la osul pubis sau la regiunea corpului din faţa acestui os.

PÚBIS (cuv. lat.) s.n. (ANAT.) Os pereche care formează partea anterioară a centurii pelviene.

PÚBLIC, -Ă (< lat., fr.) adj., s.n. I. Adj. 1. Care aparţine unei colectivităţi sau provine de la o colectivitate; care priveşte pe toţi, la care participă întreaga colectivitate. ✧ *Opinie p.* v. *opinie.* ✦ Care are loc în prezenţa unei adunări, a unei colectivităţi. ✦ Pus la dispoziţia tuturor. 2. Al statului, care ţine de stat; care priveşte tot poporul. ✧ *Viaţă p.* = viaţa politică-administrativă a unui stat; activitatea unei persoane legată de funcţiile de stat pe care le ocupă. *Datorie p.* = datorie a statului realizată din împrumuturi interne şi externe. *Învăţământ* (sau *instrucţie şcolară*) *p.* = învăţământ organizat şi controlat de stat. II. S.n. Colectivitate mare de oameni, mulţime, lume; *p. restr.* totalitatea persoanelor care asistă la un spectacol, la o conferinţă etc. *Grădină p.* = parc. ✧ *Marele p.* = masele largi ale populaţiei. ✧ Loc. *În public* = în faţa unor persoane, în văzul lumii.

PUBLICÁ (< lat.) vb. I tranz. A tipări, a face să apară (o carte, un articol, o informaţie etc.). ✦ A edita.

PUBLICÁŢIE (< fr., germ.) s.f. 1. Ceea ce se publică; tipăritură; lucrare tipărită. 2. Anunţ sau afiş care are drept scop aducerea anumitor fapte la cunoştinţa cetăţenilor.

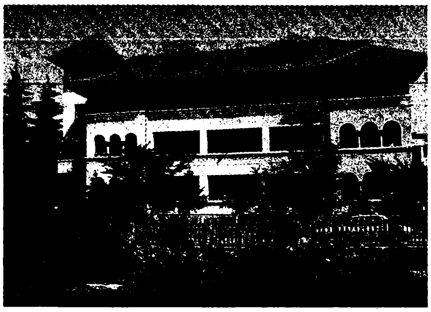

Pucioasa. Pavilionul balnear

Giacomo Puccini

Vsevolod I. Pudovkin

PUBLICÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care publică (în calitate de profesionist) articole (cu caracter politic, social etc.) într-un ziar sau într-o revistă.

PUBLICÍSTIC, -Ă adj., s.f. 1. Adj. Privitor la publicist sau la publicistică; *p. ext.* gazetăresc. 2. S.f. Totalitatea publicaţiilor (periodice) aparţinând unei epoci, unui popor; gen al scrisului care aparţine acestor publicaţii. ✦ Activitatea de publicist.

PUBLICITÁR, -Ă (< fr.) adj. Referitor la publicitate, care serveşte publicităţii.

PUBLICITÁTE (< fr.) s.f. 1. Faptul de a face ceva cunoscut publicului; răspândire a unei informaţii în public. ✦ Mijloc de a face cunoscut un produs, prin informarea cumpărătorului asupra calităţii, preţului şi utilităţii produsului oferit. *Mica p.* = rubrică într-un ziar în care se publică, contra plată, cereri şi oferte de serviciu, anunţuri de vânzări şi cumpărări, înştiinţări cu caracter personal etc.; totalitatea anunţurilor pe care le publică această rubrică sau pagină. *Agenţie* (sau *birou*) *de p.* = loc în care se pot da pentru a fi publicate sau difuzate prin radio, televiziune etc. anunţuri cu caracter publicitar. *Agent de p.* = persoană angajată de o firmă oarecare pentru a prezenta mărfurile firmei respective şi a le face reclamă. ✧ Expr. *A da publicităţii* = a anunţa în mod public, a publica. 2. (DR.) *Principiul publicităţii* = principiu al dreptului procesual, în temeiul căruia soluţionarea litigiilor se face, cu unele excepţii, în şedinţă publică. 3. (DR.) *P. imobiliară* = sistem de aducere la cunoştinţa celor interesaţi a actelor de dobândire, modificare sau stingere a drepturilor reale imobiliare prin transcrierea actelor sau, în cazul cărţilor funciare, prin înscrierea drepturilor în anumite registre.

PUC (< engl.) s.n. (SPORT) Obiect din cauciuc, de mici dimensiuni, având forma unui disc, folosit în hocheiul pe gheaţă pentru a marca goluri.

PUCCINI, Giacomo (1858–1924), compozitor italian. Originalitate şi modernism al scriiturii. Inovaţii teatrale şi ale limbajului orchestral şi armonic. Contemporan curentului verist, de care s-a demarcat, totuşi, destul de clar. Celebritate datorată dramatismului, expresivităţii scriiturii, spontaneităţii limbajului. Opere „Manon Lescaut", „Boema", „Tosca", „Madama Butterfly", „Turandot".

PUCEANU, Romica (?–1996), cântăreaţă română de folclor orăşenesc, cântece de mahala şi romanţe. Creatoare de stil, s-a remarcat prin perpetuarea repertoriului „clasic" al cântecului lăutăresc de lume, de dragoste şi social. A contribuit la sinteza muzicii lăutăreşti româneşti cu elemente din muzicile de sorginte orientală.

PUCHENI, com. în jud. Dâmboviţa, situată la poalele m-ţilor Leaota; 2 141 loc. (2008). Punct muzeal.

PUCHENII MARI, com. în jud. Prahova, pe râul Prahova; 8 809 loc. (2008). În satul P.M. se află o biserică din 1742 şi alta din anii 1855–1861 (pictată de Nicolae Grigorescu).

PUCHNER, Anton, baron de ~ (1779–1852), general austriac. Comandant al armatelor austriece din Transilvania în timpul Revoluţiei de la 1848–1849.

PUCI (< germ.) s.n. Acţiune armată a unui grup politic militar care are drept scop răsturnarea puterii de stat printr-un atac neaşteptat.

PUCIOASA 1. Lac de acumulare construit pe Ialomiţa. 2. Oraş în jud. Dâmboviţa, situat în Subcarpaţii Ialomiţei; 15 395 loc. (2008). Hidrocentrală. Întreprinderi textile, de prelucr. a lemnului şi alim. Muzeu etnografic. Staţiune balneoclimaterică, cu izvoare minerale sulfuroase. Localit. a luat naştere în jurul anului 1760 prin contopirea, mai întâi a aşezării Şerbăneşti (atestată documentar la 26 sept. 1538) cu satele Podurile de Jos şi Podurile de Sus (menţionate documentar în 1641), iar apoi cu satul Zărăfoaia.

PUCIOSU, masiv vulcanic de mici dimensiuni, situat în SE m-ţilor Harghita, în zona defileului Oltului de la Tuşnad. Alt. max.: 1 301 m. Aici se află L. *Sf. Ana,* iar la 1 km NE de acesta se extinde tinovul Mohoş sau Lacul cu muşchi (40 ha). Cunoscut şi sub numele *Ciomatu Mare* sau *Ciumatu Mare.* Rezervaţie naturală complexă.

PUD (< rus.) s.n. Unitate de măsură rusească pentru masă, egală cu 16,38 kg.

PÚDEL (< germ.) s.m. 1. Caniche. 2. *P. pointer,* rasă de câini de mărime mijlocie, cu părul foarte lung şi lăţos, creţ; folosiţi în special la vânatul păsărilor acvatice.

PUDIBÓND, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care afectează o pudoare exagerată; foarte ruşinos.

PÚDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Plin de pudoare; candid, ruşinos.

PUDICITIA (în mitologia romană), zeiţa modestiei, sfielii, castităţii şi cinstei feminine. La Roma, avea două sanctuare în care nu puteau intra decât femeile căsătorite o singură dată.

PÚDING (< engl.) s.n. Budincă englezească, preparată din făină (griş sau amidon), ouă, zahăr, prune, rom etc.

PUDLÁJ (< fr.) Procedeu de afinare a fontei, în cuptorul de pudlare, prin care se obţine un oţel ce se sudează şi se forjează uşor şi este rezistent la coroziune; azi folosit rar.

PUDOÁRE (< lat., fr.) s.f. Atitudine decentă, sentiment de sfială, de jenă, de decenţă; *p. ext.* castitate, puritate morală.

PUDOVKIN, Vsevolod Illarionovici (1893–1953), regizor, actor şi teoretician rus de film. Maestru al montajului („Mama", „Urmaşul lui Ginghis Han"). Lucrări teoretice („Regizorul de film şi materialul cinematografic", „Actorul de film").

PÚDRĂ (< fr., germ.) s.f. 1. Material solid sub formă de pulbere (ex. zahăr pudră). 2. Pulbere fină, uşor colorată şi parfumată, obţinută din talc cu adaos de alte substanţe şi folosită în cosmetică ca fard. 3. Substanţă medicamentoasă sub formă de pulbere fină.

PUDRIÉRĂ (< fr.) s.f. Cutioară în care se ţine pudra de fardat.

PUEBLA (numele complet Puebla de Zaragoza), oraş în SSE Mexicului, centrul ad-tiv al statului Puebla, situat la poalele vulcanului Popocatépetl, la 2 162 m alt.; 1,3 mil. loc. (2000). Ind. siderurgică, a constr. de maşini, uşoară. Două universităţi. Catedrală (1550); Biserica Santo Domingo (1596–1659); Casa de Alfeñique (sec. 17), azi muzeu. Fundat de conchistadorii spanioli în 1531 cu numele *La Puebla de los Angeles.*

PUEBLO (cuv. sp.) s.m. Denumire dată unui grup de triburi de amerindieni din familia de limbi utah-aztecă, aşezaţi în sud-vestul S.U.A. şi în nordul Mexicului.

PUEBLO BONITO, sit arheologic din S.U.A. (New Mexico) cuprinzând un vast complex de construcţii din sec. 10–12 ale populaţiei pueblo.

Pudel (1)

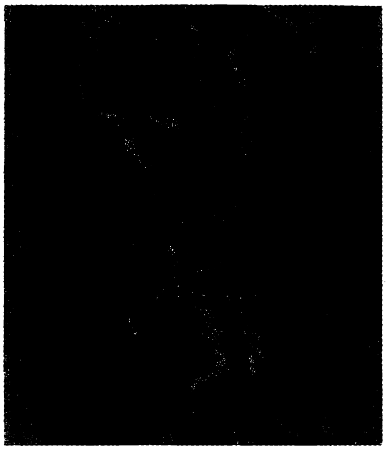

Pierre Puget: „Martiriul Sf. Sebastian"

PUENTE, Tito (1923–2000), cântăreț și instrumentist de salsa american. Legendă a muzicii latine, principal artizan al exploziei mambo din anii '50 („Mambo La Roca", „Cuban Mambo"). Cântecele lui devin standarde („Oye como va"). Carieră complexă, 400 de cântece compuse, premii (4 Grammy).

PUERICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *puer* „copil" + *cultura* „creștere") s.f. Parte a medicinei care studiază metodele cele mai adecvate pentru creșterea și dezvoltarea copilului în primii ani de viață (până la 4–5 ani).

PUERÍL, -Ă (< fr.) adj. De copil, copilăresc, copilăros; *p. ext.* lipsit de maturitate, de seriozitate, naiv.

PUERILÍSM (< fr.) s.n. Stare patologică în care bolnavul se află la nivelul psihicului unui copil.

PUERPERÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *puerpera* „lăuză") adj. *Febră p.* = boală gravă a lăuzelor, cauzată de pătrunderea în uter a unui agent infecțios.

PUERTO LA CRUZ, oraș în N Venezuelei, port la M. Caraibilor; 205,6 mii loc. (2000). Rafinării de petrol.

PUERTO MÉXICO v. Cotzacoalcos.

PUERTO RICO (până în 1932 s-a numit PORTO RICO), stat insular în M. Caraibilor (arh. Antilele Mari); 8,9 mii km²; 9,1 mii km² împreună cu ins. adiacente; 3,8 mil. loc. (2000). Limba oficială: engleza; limba uzuală: spaniola. Centrul ad-tiv: *San Juan*. *Relief* muntos (1 838 m în vf. Cerro Punts), cu înguste câmpii litorale la țărmuri. Expl. de min. de mangan, fier și aur. Se cultivă trestie de zahăr, tutun, arbori de cafea, citrice, ananas. Uzine siderurgice, șantiere navale, rafinării de petrol și o centrală atomoelectrică. Turism dezvoltat. Moneda: 1 dollar S.U.A. = 100 cents. – *Istoric.* Explorată în 1508 de Juan Ponce de Léon, a fost cucerită în sec. 16 de spanioli, iar în timpul Războiului Hispano-American (1898), de trupele nord-americane; în 1917 P.R. a devenit „stat liber asociat" cu S.U.A., statut juridic ratificat în 1967 prin referendum (locuitorii P.R. sunt cetățeni ai S.U.A.). În anii din urmă se dezvoltă o mișcare pentru independență. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (Senat și Camera Reprezentanților), iar cea executivă de guvernator și de un cabinet numit și condus de guvernator.

PUF (< bg.) s.n. 1. Pene mici și moi lipsite de rahis, cu axa moale, care acoperă inițial tot corpul puilor, rămânând la păsările adulte printre penele de contur. ✦ Perișori foarte fini și moi care cresc pe obrazul puberilor; început de barbă și mustață. 2. (BOT.) Perii scurți și moi cu care sunt acoperite unele organe ale plantelor (fructe, semințe etc.). 3. Mic obiect de toaletă confecționat din puf (1), catifea, vată sau material plastic, care servește la pudrat. 4. *Bumbac-puf* = bumbac brut după cules.

PUFENDORF, Samuel (1632–1694), jurist și filozof german. Reprezentant al școlii dreptului natural („Despre dreptul naturii și al ginților").

PUFEȘTI, com. în jud. Vrancea, situată în lunca și pe terasele Siretului; 4 334 loc. (2008).

PUFNÍ (< *puf*; onomat.) vb. IV intranz. 1. (Despre mașini) A scoate cu zgomot înfundat aburi, fum; (despre aburi, fum) a izbucni, a țâșni. 2. *A pufni în* (sau *de*) *râs* sau (tranz.) *a-l pufni pe cineva râsul* = a izbucni într-un râs brusc și zgomotos.

PUFOÁICĂ (< rus.) s.f. Haină scurtă, vătuită și matlasată.

PUFÓS, -OÁSĂ adj. (Acoperit) cu puf (1). ✦ Ca puful; moale, ușor, afânat.

PUGACIOV, Emelian Ivanovici (1740 sau 1742–1775), cazac de pe Don. Conducătorul războiului țărănesc din reg. Volgăi (1773–1775). Executat la Moscova.

PUGET, Pierre (1620–1694), sculptor, pictor și arhitect francez. Operă de factură barocă și realistă în același timp, pe teme religioase și mitologice („Martiriul Sf. Sebastian", „Atlanții" de la palatul Primăriei din Toulon). Ca arhitect a realizat schițele capelei ospiciului Charité din Marsilia.

PUGILÁT (< fr., lat.) s.n. Formă de luptă în doi la Jocurile olimpice antice (688 î.Hr.) în care adversarii se luptau cu pumnii goi; premergătorul boxului. ✦ P. ext. Box.

PUGILÍSM (< engl.) s.n. Box¹ (1), pugilistică, pugilat.

PUGILÍST (< fr.) s.m. Boxer.

PUGIN, Augustus Welby Northmore (1812–1852), arhitect, decorator, grafician și teoretician de artă britanic. Reprezentant al stilului „Gothic revival" (decorația interioară și mobilierul Parlamentului, Catedrala gotică din Nottingham, Catedrala Saint George din Londra). Lucrări teoretice („Apologia restaurației arhitecturii creștine").

PUGWASH, *Conferințele* ~, întâlniri periodice internaționale ale oamenilor de știință, care se pronunță în favoarea creării unei atmosfere de înțelegere și colaborare între popoare. Organizate din inițiativa unor renumiți savanți ca: A. Einstein, F. Joliot-Curie, B. Russell și a industriașului american C. Eaton. Prima conferință a avut loc, în 1957, la P. (Canada). Sediul Comitetului internațional permanent P. este la Londra.

PÚHAV, -Ă adj. 1. (Despre oameni) Cu carnea moale (și umflată); buhăit. 2. (Despre alimente) Cu consistență redusă; afânat. ✦ (Despre roci) Spongios.

PUHÓI (< sl.) s.n. Cantitate mare de apă care curge cu repeziciune; apă curgătoare care, umflată de ploi, iese din matcă și se revarsă năvalnic; șuvoi, torent. ✦ Fig. Număr mare, val de oameni care se scurge în aceeași direcție.

PUI (lat. *pullus*) s.m., interj. S.m. 1. Animal nou născut sau ieșit din ou. ✦ Carne de pui, de găină. ✧ Expr. 2. Copil, prunc. ✦ Iubit, drag.

PUI, com. în jud. Hunedoara, situată în E depr. Hațeg; 4 463 loc. (2008). Zăcăminte de bauxită, în arealul satelor Ohaba-Ponor și P. Expl. de calcar (Ohaba-Ponor). Pe terit. satului Hobița au fost descoperite vestigiile unei *villa rustica* (turn, hală, edificiu, înconjurate de un zid de incintă) și un cuptor de ars ceramică. În arealul com. P. se află peștera *Ohaba-Ponor,* declarată rezervație geologică și speologică.

PUICĂ, Maricica (n. 1950, Iași), atletă română. Campioană olimpică (3 000 m) și medaliată cu bronz (1 500 m) la Los Angeles (1984). Campioană mondială la cros (Glasgow – 1978, Roma – 1982, New York – 1984). Multiplă recordmană mondială, europeană și națională și în alte probe (2 000 m, 1 milă).

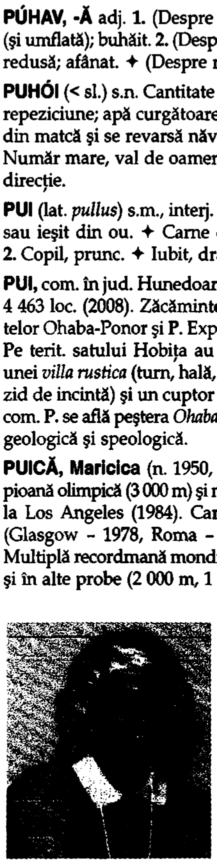

Maricica Puică

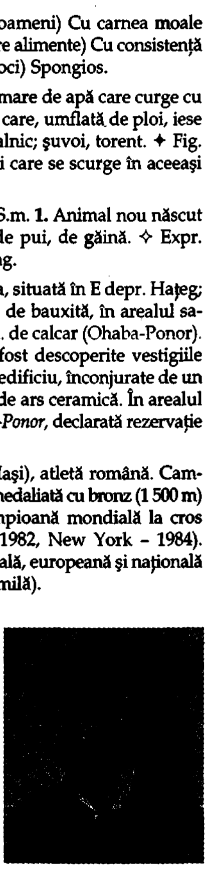

Joseph Pulitzer

PUIÉRNIȚĂ s.f. 1. Construcție sau instalație special amenajate, destinate creșterii puilor unor păsări de curte de la ecloziune până la vârsta de 1-2 luni. 2. (PESC.) Instalație din lemn, de forma unei troace, prevăzută cu un dispozitiv pentru alimentarea cu apă, folosită în crescătoriile de păstrăvi pentru dezvoltarea puietului.

PUIEȘTI 1. Com. în jud. Buzău, situată în C. Râmnicului; 4 374 loc. (2008). 2. Com. în jud. Vaslui, pe râul Tutova; 4 907 loc. (2008).

PUIÉT s.n., s.m. 1. S.n. Mulțime de pui (I, 1). ✦ Pești mici, folosiți la repopularea apelor. 2. S.n. Larvele de albine și de viermi de mătase. 3. S.m. Nume generic dat plantelor lemnoase tinere din momentul în care formează primele frunze până când ating înălțimea de 1–2 m; *p. gener.* plantă tânără.

PUIG, Manuel (1932–1990), scriitor argentinian. Creator al unui univers romanesc ironic, analizând viața micii burghezii latino-americane, într-un stil amintind de romanul polițist („Trădarea Ritei Hayworth", „Sărutul femeii păianjen").

PUITÓR s.n. ~ *de mine* = navă militară echipată cu instalațiile necesare plantării minelor fluviale și maritime.

PUIU, lac în SE Deltei Dunării, între brațele Sulina și Sf. Gheorghe; 8,8 km². Legat prin canale cu lacurile Puiuleț, Roșu și Lumina.

PUIU, Cristi (n. 1967), scenarist și regizor român de film. Exponent de frunte al tinerei generații de regizori afirmați în România și pe plan internațional după 1990. Filme: „Marfa și banii", „Un cartuș de Kent și un pachet de cafea", „Moartea domnului Lăzărescu".

PUIULEȚ, lac în SE Deltei Dunării, între brațele Sulina și Sfântu Gheorghe, la E de grindul Caraorman; 290 ha. Legat prin canale cu lacurile Lumina și Puiu.

PUJMANOVÁ, Marie (1893–1958), scriitoare cehă. Proză de observație socială și psihologică de modalitate naturalistă și realistă („Oameni la răscruce", „Triumful vieții"); versuri exaltând lupta pentru pace („Milioane de porumbei").

PUL (< tc. *pul* „monedă de aramă") s.n. Piesă rotundă din lemn care se folosește în jocul de table (15 albe și 15 negre).

PULA sau PULJ (în italiană Pola), oraș în V Croației, situat în extremitatea de S a Pen. Istria, pe țărmul M. Adriatice; 58,5 mii loc. 2001). Port comercial și de pescuit. Bază navală. Șantier naval. Muzeu de Arheologie. Stațiune balneoclimaterică. Vestigii romane din sec. 1-2 (Templul lui Augustus, Amfiteatru cu 23 mii locuri, Arc de Triumf, Poarta Gemina, mozaicuri); Bazilică în stil bizantin (sec. 6); Castel Venețian (sec. 13-17); Catedrală (sec. 15). Cucerit de romani în sec. 2 î.Hr. și denumit *Pietas Julia,* apoi de venețieni (sec. 12), genovezi (1380) și Austria (1797). După Primul Război Mondial (în 1920) a aparținut Italiei, iar în 1947 a revenit părții croate a Iugoslaviei.

PÚLBERE (lat. *pulverem*) s.f. 1. Material solid sub formă de particule foarte fine; praf; pudră. 2. Praf industrial obținut prin operații mecanice fizico-chimice sau chimice. ✧ *P. abrazivă* = abraziv, în granule mici, folosit în așchierea fină. ✦ Exploziv granular cu viteza de ardere relativ mică, utilizat la armele de foc, în tehnica rachetelor, tehnica minieră etc. ✧ *P. neagră* = exploziv compus din azotat de potasiu, mangal și sulf, folosit în fabricarea explozivilor minieri, a pulberii de vânătoare etc.; praf de pușcă. *P. fără fum* = exploziv pe bază de nitroceluloză care conține un absorbant de vapori. ✦ Fig. Mulțime, puzderie. 3. (Înv.) Praf de pușcă.

PULCHERIA DELIA AUGUSTA (399–453), împărăteasă romană a Orientului. Sora lui Teodosiu II (408– 450), care i-a încredințat administrația Imp. După moartea fratelui ei, s-a măritat cu Marcian, pe care l-a impus împărat, devenind coregentă.

PULCI, Luigi (1432–1484), poet renascentist italian. Diplomat în serviciul lui Lorenzo de Medici. Sonete,

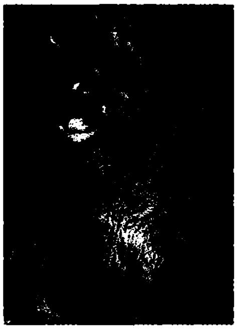

Puma

scrisori, fabule, poeme rustice („Beca din Dicomano"), evocări burleşti ale lumii feudale (epopeea eroi-comică „Morgante cel Mare").

PULCINELLA, una dintre cele mai cunoscute măşti ale teatrului comic italian.

PULITZER, Joseph (1847–1911), editor american de origine ungur. În 1883 a cumpărat „The World", care a devenit unul dintre cele mai importante ziare din New York. Fondatorul premiului omonim, atribuit anual, din 1917, de Columbia University pentru opt jurnalişti şi cinci scriitori.

PULJ v. **Pula.**

PULKOVO, localit. în NV Federaţiei Ruse, la 17 km S de Sankt-Peterburg; c. 2 000 loc. Important observator astronomic (f. 1839) .

PULLMAN, George Mortimer (1831–1897), industriaş american. A construit în 1858 primul vagon de dormit, iar în 1865 primul vagon direct (de trecere), dotat foarte elegant. În 1880 a fondat la Chicago cartierul care îi poartă numele.

PULÓVER (PULÓVĂR) (< engl.) s.n. Obiect de îmbrăcăminte tricotat, fără nasturi, care acoperă partea superioară a corpului.

PULPÁNĂ s.f. Fiecare dintre părţile de jos ale unei haine (lungi).

PÚLPĂ (lat. *pulpa*) s.f. **1.** Denumire pentru muşchii posteriori ai gambei; parte a piciorului situată în dreptul acestor muşchi. **2.** Ţesut conjunctiv bogat în vase şi nervi, care se găseşte în unele organe (ex. **p.** splenică) sau umple unele cavităţi osoase (ex. **p.** dentară). 3. Partea moale şi cărnoasă a unor fructe. ✧ *P. de fructe* = semiconservă fabricată din fructe, închise în butoaie parafinate, în soluţie conservantă.

PULPÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie a pulpei dentare, caracterizată prin dureri violente.

PÚLPITUM (cuv. lat.) s.n. (în Roma antică) Parte a scenei în care actorii îşi desfăşurau jocul.

PULS (< fr., lat., germ., it.) s.n. Dilataţie ritmică fiziologică a arterelor produsă de creşterea volumului de sânge o dată cu fiecare sistolă ventriculară. La adultul normal, **p.** este de 60–80 pe minut. Sin. *pulsaţie* **(1).** ✧ *P. capilar* = apariţia anormală a unei unde pulsatile la nivelul capilarelor; se observă în insuficienţa aortică.

PULSÁ (< lat.) vb. I intranz. (Despre sânge) A circula prin vasele sangvine; a zvâcni. ✦ (Despre lucruri sau despre procese) A decurge într-un ritm viu; a palpita, a fremăta.

PULSÁR (< engl.) s.n. Radiosursă galactică care prezintă o emisie radio alcătuită din impulsuri cu frecvenţe de ordinul megaherzilor şi cu perioade de la sutimi de secundă până la o secundă.

PULSATÍL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la puls, care aparţine pulsului (ex. anevrism **p.**), care pulsează.

PULSATÓR, -OÁRE (< *pulsa*) adj. (Despre fenomene) Alcătuit dintr-o succesiune de impulsuri identice. ✦ (Despre curentul electric) Format numai din alternanţe de un singur sens (pozitive sau negative).

PULSĂŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZIOL.) Puls. ✦ Fig. Desfăşurare a fenomenelor sau a proceselor în ritm regulat, viu, intens, trepidant. **2.** (FIZ.) Mărime caracteristică proceselor periodice, egală cu frecvenţa acestora înmulţită cu 2π.

PULSOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *pulsus* „împins" + gr. *metron* „măsură") s.n. Pompă pentru deplasarea apei prin presiunea exercitată de abur asupra acesteia.

PULSOREACTÓR (< fr.; {s} lat. *pulsus* „împins" + fr. *réacteur* „reactor") s.n. Reactor pentru avioane supersonice, la care propulsia se realizează datorită presiunii gazelor de ardere asupra grătarului cu clapete cu care este echipat difuzorul; când această presiune scade, clapetele se deschid pentru admisia aerului care întreţine un nou ciclu de ardere.

PULTACÉU, -EE (< fr.) adj. (MED.) Păstos. ✧ *Anghină p.* = anghină cu amigdalele acoperite de un exudat alb.

PULVERIZÁRE s.f. Operaţie manuală sau mecanică de transformare în pulbere a unui material solid; pulverizaţie. ✦ Transformare a unui lichid în picături foarte fine prin proiectarea lui, sub presiune, în amestec cu un gaz. ✧ (FIZ.) *P. catodică* = distrugere superficială a suprafeţei solide din care este confecţionat catodul unui tub electronic, în urma bombardării sale cu ioni pozitivi rapizi.

PULVERULÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri) Care se prezintă în formă de pulbere, de praf fin.

PÚMA (< fr. {i}) s.f. Mamifer carnivor felin, cu corpul suplu, blană galben roşcată, care trăieşte în America *(Felis concolor)*; cuguar, (impr.) leu de munte.

PUMN (lat. *pugnus*) s.m. **1.** Palma închisă, cu degetele strânse şi îndoite. ✧ Expr. *Un pumn de...* = o cantitate mică, o mână de...; ceva mic, firav. **2.** Lovitură dată cu pumnul **(1).** **3.** Palma sau palmele strânse şi adâncite în formă de cupă (pentru a putea reţine un lichid); conţinutul palmei sau al palmelor în această poziţie. **4.** Manşetă împodobită cu cusături la mânecile cămăşilor ţărăneşti.

PUMNÁL (< *pumn,* după it. *pugnale*) s.n. Armă albă cu lamă scurtă cu două tăişuri şi vârf ascuţit; jungher, stilet.

PUMNUL, Aron (1818–1866, n. sat Cuciulata, jud. Braşov), lingvist şi filolog român. Participant la Revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania. Primul prof. de limba şi literatura română la liceul german din Cernăuţi (1849). Adept al etimologismului. Unul dintre întemeietorii istoriei literaturii româneşti; antologia („Lepturariul rumânesc").

PÚNA (< sp.) s.f. Denumire locală a platourilor înalte (3 600–4 500 m) din Anzi, cu vegetaţie ierboasă scundă, adaptată la frig şi uscăciune, locuite numai de amerindienii crescători de lame.

PUNAKHA, fosta cap. de iarnă a Bhutanului, situată pe versantul S al m-ţilor Himalaya, la 1 500 m alt.; c. 24 mii loc. (1995). Centru religios. Fortăreaţă.

PUNCAK JAYA v. **Jaya.**

PÚNCI (< engl.) s.n. Băutură preparată dintr-un amestec de portocale, suc de lămâie, zahăr, la care se adaugă lichior sau rom.

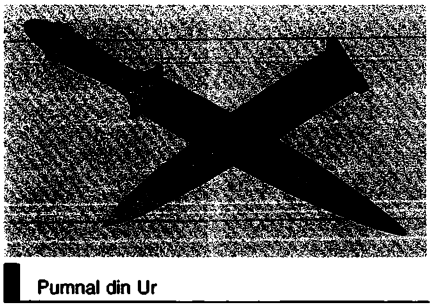

Pumnal din Ur

PUNCT (< lat., it.) s.n. **1.** Semn de punctuaţie de formă mică şi rotundă, folosit la sfârşitul unui enunţ de sine stătător, al unei propoziţii sau fraze, ori ca semn grafic după un cuvânt prescurtat, precum şi deasupra literelor „i" şi „j". ✦ *Două puncte* = semn de punctuaţie format din două puncte dispuse unul deasupra celuilalt, folosit înaintea redării vorbirii cuiva, a unei enumerări, explicaţii concluzive etc. *Punct şi virgulă* = semn de punctuaţie format dintr-un punct aşezat deasupra unei virgule, folosit de obicei spre a despărţi elementele unei perioade. *Puncte de suspensie* sau *puncte-puncte* = semn de punctuaţie format din trei sau din mai multe puncte dispuse orizontal unul după celălalt, care indică de obicei o întrerupere a şirului gândirii sau a acţiunii, ori care marchează o porţiune omisă dintr-un text. **2.** Fiecare dintre semnele convenţionale în formă de **p. (1)** desenate pe zaruri, pe piesele de domino, pe o hârtie etc. 3. (LIT.) *P. culminant* = moment în care acţiunea atinge maximum de intensitate. *P. de vedere* = în proză, perspectiva din care se face relatarea faptelor. **4.** (MUZ.) Semn în formă de p. **(1)** pus la dreapta unei note muzicale pentru a-i prelungi durata cu încă jumătate din valoarea ei. **5.** Tehnică de realizare a unei broderii, ţesături, dantele etc. **6.** Unitate de măsură care indică punctajul obţinut de un sportiv sau de o echipă într-o competiţie, golurile marcate. ✦ Unitate de măsură care indică situaţia participanţilor la unele jocuri de societate. 7. *P. tipografic* = unitate de măsură a lungimii, folosită în poligrafie pentru litere, spaţii, linii etc.; un *p.t.* este egal cu 0,376 mm. 8. (FIZ.) Valoare a unei mărimi, de obicei temperatura, la care se produce un anumit fenomen (ex. **p.** de topire, **p.** de fierbere, **p.** critic) ✦ Sistemul de valori al mărimilor care descriu o anumită stare a unui sistem (fizic); parametru caracteristic. ✧ *P. de funcţionare* = punct de pe diagrama sau de pe caracteristica unei maşini, a unui tub electronic etc., reprezentând valorile parametrilor la care acestea funcţionează. *P. triplu* = valorile presiunii şi temperaturii la care pot coexista în echilibru stările solidă, lichidă şi gazoasă ale unei substanţe (ex. 613,2 Pa şi +0,01° C pentru apă). **9.** Noţiune elementară din geometrie. ✧ *P. de acumulare a unei mulţimi* = **p.** al unui spaţiu topologic pentru care în orice vecinătate a sa există cel puţin un **p.** din mulţime diferit de el. *P. de extrem* = p. din domeniul de definiţie al unei funcţii în care funcţia atinge o valoare minimă sau maximă a sa. *P. de inflexiune a unei curbe* = **p.** în care curba îşi schimbă concavitatea. *P. de intersecţie* = **p.** comun pe care îl au două figuri plane. ✦ *P. material* = abstractizare folosită în mecanică, conform căreia corpurile reale îşi păstrează masa, dar îşi reduc dimensiunile la zero. **10.** Loc determinat pe o lungime sau pe o suprafaţă. ✧ *P. cardinale* v. *cardinal*^{2}. *P. neutru* = nod format prin conectarea în stea a fazelor unui circuit electric polifazat, care are tensiunea zero faţă de pământ. *P. mort* = cele două poziţii ale unui mecanism bielă-manivelă în care axele bielei şi ale manivelei se suprapun sau vin în prelungire. *P. de trecere* = loc situat pe un traseu prin care unităţile militare încolonate trebuie să treacă la o oră stabilită prin programul de marş. *P. de ochire* = punct asupra căruia se face ochirea pentru ca glonţul sau proiectilul să fie zvârlit la ţintă. Nu este întotdeauna identic cu ţinta. ✦ *P. medical* = serviciu medical organizat aproape de locul de muncă pentru îngrijirea sănătăţii salariaţilor unităţii respective. ✦ Ceea ce abia se vede (din cauza depărtării, a micimii). **11.** Parte determinantă a unei acţiuni, probleme, discuţii etc. ✧ *P. culminant* v. *culminant.* ✦ Moment, stadiu, etapă de dezvoltare. ✧ *Punct mort* = situaţie fără ieşire.

PUNCTĂ vb. I tranz. **1.** A executa pe o suprafaţă o serie de semne de forma unor puncte **(1).** ✦ Fig. A scoate în evidenţă; a sublinia. **2.** (SPORT) A obţine puncte **(5)** într-o competiţie sportivă; a ţine evidenţa punctelor acumulate de un sportiv, de o echipă etc.

PUNCTÁJ s.n. Totalul punctelor acumulate într-o competiţie de un sportiv sau de o echipă. ✧ *Tabele de p.* = transformare a rezultatelor înregistrate în centimetri, grame sau secunde în echivalente de puncte **(5).** *Panou de p.* = tablou pe care se notează evoluţia rezultatelor într-o competiţie (sportivă).

Aron Pumnul

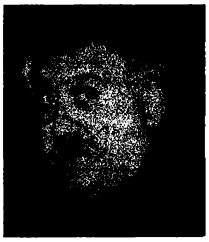

Silviu Purcărete

PUNCTATÓR s.n. Unealtă din oțel de scule, cu vârf ascuțit, cu care se trasează reperele unei perforații prin lovire cu ciocanul.

PUNCTAVERÁJ (< *punct* + [*gol*]*averaj*) s.n. Raportul dintre punctele înscrise și cele primite, care trebuie să decidă o poziție într-un clasament general între sportivi sau echipe aflate la egalitate. V. *golaveraj, setaveraj*.

PUNCTIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *punctum* „punct" + *forma* „formă") adj. **1.** În formă de punct **(1)**, cât un punct. ✦ De dimensiuni neglijabile. **2.** Care acționează intermitent.

PUNCTUÁL, -Ă adj. (Și adv.) **1.** Care respectă întocmai termenul fixat; făcut la timp, la momentul hotărât. **2.** Care abordează doar o anumită problemă strict precizată.

PUNCTUÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Sistem de semne grafice convenționale (punct, semnul întrebării, semnul mirării, virgulă, punct și virgulă, două puncte, ghilimele, linie de dialog și de pauză, paranteze, puncte de suspensie) care au rolul de a marca pauzele și intonația în vorbire; parte a gramaticii care cuprinde regulile de folosire a acestor semne; fel de a folosi aceste semne. **2.** (BOT.) Porțiune din membrana unei celule rămasă neîngroșată.

PÚNCȚIE (< *punct,* după fr. *ponction*) s.f. Procedeu chirurgical care constă în introducerea unui ac, trocar sau vârful unui bisturiu într-un vas de sânge, într-un țesut etc., în scopul extragerii unui lichid normal (sânge, lichid cefalorahidian) sau patologic (exudat, puroi), a unui fragment de țesut sau pentru introducerea unor medicamente. ✧ *P. lombară* = introducerea unui ac printre două vertebre lombare, în spațiul subdural (sub duramater), în scopul extragerii de lichid cefalorahidian sau al introducerii de medicamente ori de aer.

PÚNE (lat. *ponere*) vb. III **1.** Tranz. A așeza într-un anumit loc, a plasa undeva pe cineva sau ceva. ✦ Refl. A se depune, a se așterne, a se așeza. **2.** Tranz. A aduce (pe cineva) într-o situație nouă, deosebită, neașteptată. **3.** Tranz. și refl. A (se) așeza într-un anumit fel, într-o anumită poziție. ✦ Tranz. A atârna, a agăța. **4.** Tranz. A rândui, a aranja în ordine; a monta. ✧ *A pune în scenă* = a monta, a regiza o piesă de teatru. ✦ A planta. **5.** Tranz. A depune bani; a investi. **6.** Tranz. A hotărî, a stabili, a fixa. **7.** Tranz. A face (pe cineva) să execute un lucru; a îndemna, a sili, a obliga. ✦ A îmboldi, a asmuți, a incita. **8.** Refl. A se împotrivi, a sta împotrivă. **9.** Refl. A se lua la întrecere, a se compara cu ceva; a se măsura.

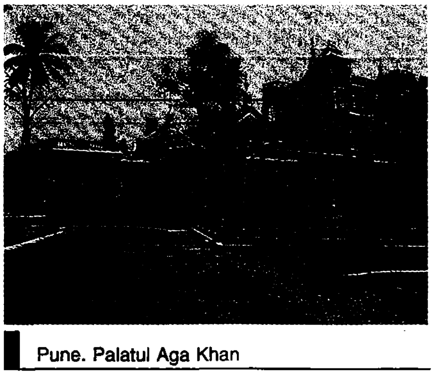

Pune. Palatul Aga Khan

PUNE, oraș în V Indiei, situat în SV pod. Decan, la poalele m-ților Gații de Vest, la 129 km SE de Bombay; 2,5 mil. loc. (2001). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, textilă, chimico-farmaceutică, de prelucr. a cauciucului, a hîrtiei și alim. Important centru militar. Universitate (1948). Temple hinduse. Vechea denumire: *Poona*. Supranumit „Regina Decanului", este cap. culturală a maraților, apoi cap. regelui autoproclamat Sivājī Bhonsle (1674–1680). Cucerit de britanici (1827).

PÚNERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) pune. ✧ (ELT.) *P. la pământ* = defect în instalațiile electrice, constând în punerea accidentală a unui conductor, aflat sub tensiune, în legătură conductoare cu pământul. **2.** (REL.) *Punerea în mormânt* = scenă finală a ciclului Patimilor, în care trupul lui Hristos mort, înfășurat în giulgiu este purtat pe brațe spre mormântul pregătit de Iosif din Arimatea și Nicodim, fiind urmat de Maica Domnului și femeile pioase.

PUNGÁȘ (< *pungă*) s.m. Hoț (de buzunare), borfaș, escroc. ✦ (Fam.) Om șmecher.

PÚNGĂ (< lat., sl., ngr.) s.f. **1.** Obiect de piele, de pânză etc. în formă de săculeț, cu una sau cu mai multe despărțituri, în care se țin banii (și alte obiecte mărunte). ✦ Conținutul unui astfel de obiect; *p. ext.* bani. ✦ (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Unitate de măsură monetară, egală cu 500 de lei (taleri leonini). **2.** Ambalaj din hârtie sau din alt material în care se pun diferite lucruri (mai ales alimente). ✦ Conținutul unui astfel de obiect. **3.** Umflătură a pielii în formă de săculeț. **4.** *P. de rod* = ramură roditoare la măr, păr și gutui, formată pe locul unde a fost prins fructul.

PUNGEȘTI, com. în jud. Vaslui, situată în colinele Tutovei; 3 450 loc. (2008). Izv. minerale folosite pe plan local.

PUNGHINA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Drincea; 3 288 loc. (2008). Rezervație forestieră (189 ha).

PÚNI (< lat.) s.m. pl. Nume dat de romani *cartaginezilor*.

PÚNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține Cartaginei sau locuitorilor ei, care se referă la Cartagina sau la locuitorii ei.

PUNITÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *punere* „a pedepsi") adj. Destinat să pedepsească; care pedepsește.

PUNJAB, reg. naturală în N C. Indo-Gangetice (India și Bangladesh), străbătută de cinci râuri care, unindu-se, formează râul Panjnad, afl. al Indusului; 256,6 mii km^2.

PUNK (< cuv. engl.) subst. Mișcare muzicală și culturală cristalizată în anii 1976-1977 în Anglia (Sex Pistols, Clash, Jam, Damned), marginală, dar rezistând mai mult timp în S.U.A, având în centru spiritul iconoclast și rebel. Reconstruire a unei versiuni moderne a rockului, bazată pe acorduri simple și ritm ambalat.

PUNT, Țara ~, nume sub care era cunoscută în Egiptul antic reg. din Africa răsăriteană cuprinsă între M. Roșie și G. Aden.

PUNTA ARENAS, oraș în extremitatea de S a statului Chile, situat la 53°10′ lat. S (cel mai sudic oraș din lume), port la str. Magellan; 116,1 mii loc. (2002). Între 1927 și 1937 s-a numit *Magallanes.*

PÚNTE (lat. *pontem*) s.f. **1.** Pod îngust pentru pietoni. ✦ Scândură groasă așezată pe o schelă, pe care circulă muncitorii. **2.** Planșeu de lemn, sau de metal care închide corpul unei nave la partea superioară sau o compartimentează pe nivele. ✧ *P. de comandă* = **p.** dispusă transversal de la un bord la altul, rezervată comandantului (pilotului) și ofițerului cu navigația, pe care sunt instalate și aparatele de comandă. ✧ *Puntea din spate* = partea motoare a unui autovehicul, care servește la susținerea, la propulsia și la înscrierea în curbe a acestuia și al cărei element principal este *diferențialul.* **3.** Circuit electric de măsură a unor mărimi electrice sau neelectrice, având patru elemente de circuit așezate după laturile unui patrulater, pe diagonalele căruia se dispun o sursă de energie electromagnetică și, respectiv, un instrument de măsurat (ex. **p.** Wheatstone, **p.** Maxwell). ✦ Piesă de legătură a plăcilor de aceeași polaritate ale unui acumulator. ✦ Aparat electric de măsurat format, în principiu, dintr-o punte **(3)**. **4.** Cvadripol electric având elemente de circuit dispuse după un patrulater în care la două borne în diagonală se aplică semnalul de intrare, iar la celelalte două borne se obține semnalul de ieșire. **5.** (CHIM.) *P. de hidrogen* = legătură de hidrogen. **6.** (MED.) Aparat de proteză, fixă sau amovibilă, care înlocuiește unul sau mai mulți dinți, cu punct de sprijin pe dinții vecini.

PÚPĂ^1 (fr.) s.f. Partea terminală, de dinapoi, a corpului unei nave.

PÚPĂ^2 (< lat. *pupa* „fetiță") s.f. (ENTOM.) Nimfă **(2)**.

PÚPĂZĂ (cuv. autohton) s.f. Pasăre călătoare, insectivoră, cu penaj pestriț, de c. 20 cm, cu cioc lung, subțire și curbat în jos și cu un moț de pene portocalii pe cap, așezate ca o creastă *(Upupa epops).*

PUPÍL, -Ă (< lat., fr.) s.m. și f. Minor aflat sub tutela unei persoane.

PUPÍLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (ANAT.) Orificiul central, rotund, al irisului, prin care razele luminoase sunt dirijate spre retină. 2. (FIZ.) *P. de intrare* = deschidere reală sau o imagine a sa care limitează cantitatea de lumină ce pătrunde într-un instrument optic. *P. de ieșire* = deschidere reală sau o imagine a sa care limitează conul de raze de lumină emergente dintr-un sistem optic.

PUPIN, Michael Idvorsky (1858–1935), fizician și inventator american de origine sârbă. Autorul procedeului de *pupinizare,* în care a folosit bobinele pentru a îmbunătăți transmisiile telefonice.

PUPINIZĂRE (după fr; {s} n. pr. *Pupin*) s.f. Operație de mărire a inductivității unui circuit de telecomunicații pentru a reduce atenuarea și distorsiunile de transmisiune, prin legarea în serie a unor bobine speciale.

PUPÍTRU (< fr.) s.n. Obiect în formă de masă sau de suport cu suprafața superioară dispusă în plan înclinat, pe care se pun cărțile și caietele (la școală), partiturile muzicale (în fața orchestranților) etc. ✧ Loc. adv. *La pupitru* = la conducerea unei orchestre, ca dirijor. ✦ *P. de comandă* = instalație în formă de masă, pe care se montează panoul de comandă.

PUR, -Ă (< lat., fr.) adj. Care nu conține elemente străine, curat; nealterat, nestricat, neamestecat. ✦ Fără pată, imaculat; clar, limpede. ✦ Fig. Neprihănit, curat, cast, nevinovat.

PURĀNA (sanscr. „antichități"), colecție de texte sacre brahmane, cu caracter enciclopedic, ulterioare „Vedelor", întocmită cu începere din sec. 6 î.Hr. Glorifică în special pe Vișnu și încarnările sale. Se disting 18 **p.** majore (celebre sunt „Bhāgavatapurāna" și „Vișnupurāna") și 18 minore („Upapurāna").

PURANI, com. în jud. Teleorman; 1 718 loc. (2008).

PURCARIU, Matei (zis Țimforea) (1836–1906, n. Cârțișoara, jud. Sibiu), pictor de icoane pe sticlă. Lucrări cu un caracter narativ, cu personaje din lumea satelor și elemente de peisaj. Cromatică în tonuri de roșu, albastru, ocru, galben, verde, negru, auriu, alb, roz.

PURCĂRETE, Silviu (n. 1950, București), regizor român de teatru. Creator de reputație internațională. Este invitat să monteze la cele mai importante festivaluri: Edinburgh, Viena, Londra, Paris, Amsterdam, Tōkyō, Melbourne, Montréal. Capodopere scenice („Richard al III-lea", „Diavolul și Bunul Dumnezeu", „Titus Andronicus", „Trei surori", „Furtuna"); regie de operă („Boema", „Parsifal"). Memorialistică.

PURCÉDE (lat. *procedere*) vb. III intranz. (Pop.) **1.** A porni la drum; a pleca. **2.** A începe o acțiune, a întreprinde ceva. ✦ A acționa într-un anumit sens; a proceda. 3. (Despre acțiuni, stări) A se naște, a proveni, a se trage din...

PURCELL, Edward Mills (1912–1997), fizician american. Independent de Bloch, a descoperit (1946) efectul rezonanței magnetice nucleare. Împreună cu R. Pound, a realizat (1950) inversia populațiilor spinilor nucleari prin inversia rapidă a sensului câmpului magnetic; împreună cu H. Erwin, a descoperit (1951) emisia hidrogenului neutru interstelar cu lungimea de undă de 21 cm. Premiul Nobel pentru fizică (1952), împreună cu F. Bloch.

PURCELL, Henry (1659–1695), compozitor și organist englez. Autorul primei opere naționale engleze („Didona și Enea"). Muzică de scenă pentru piesele lui Shakespeare („Furtuna"), lucrări pentru orgă și instrumente vechi.

PURDY, James (n. 1923), scriitor american. Romane realist-crude a societății americane contemporane în care dezumanizarea capătă accente disperate („Un individ josnic", „Cei ce plâng de departe"). Piese de teatru („Cum am devenit o umbră"); poeme („Ești un copac al iernii").

PURGATÍV (< fr., lat.) s.n. Substanță medicamentoasă de origine vegetală sau chimică; favorizează evacuarea intestinului gros.

PURGATÓRIU (< lat., it., fr.) s.n. (În învățătura romano-catolică) Stare sau stadiu de purificare, după moartea fizică, dar înaintea trecerii definitive la viața de apoi, unde sufletele celor care au murit în Harul Domnului ispășesc păcatele ușoare neiertate încă sau îndură pedeapsa temporară pentru păcatele iertate deja. Dogma **p.**, formulată de Biserica catolică la conciliile din Florența (1439) și Trident (1562), este respinsă de ortodocși și de protestanți. ✦ Fig. Loc, timp etc. de suferință.

PURGÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (MED.) Eliminare a fecalelor.

PURIC, Dan (n. 1959, Buzău), actor și regizor român de teatru și film. Roluri din repertoriul dramatic („Revizorul", „Slugă la doi stăpâni") și în recitaluri de pantomimă („Toujours l'amour", „Visul", „Urmuz"). Spectacole ce îmbină arta mimului cu stepul și dansul („Made in România", „Hic sunt Leones"). Roluri în film („Tinerețe frântă", „Vacanța cea mare").

PÚRICE (lat. *pulicem*) s.m. **1.** Denumire dată unor insecte mici din ordinul siphonaptere, ectoparazite la om, mamifere sau păsări, hematofage, lipsite de aripi, de culoare neagră-cafenie, cu picioarele posterioare adaptate pentru sărit. ✧ *P. de apă* = dafnie. **2.** Numele unor insecte mici care trăiesc pe plante.

PURICE, Aprodul ~, boier în slujba lui Ștefan cel Mare. În timpul bătăliei de la Șcheia (1486), împotriva turcilor, el a salvat viața domnului căzut de pe cal, dându-i calul său. Potrivit cronicii lui Neculce, pentru gestul său a fost boierit și a primit numele de Movilă, întemeind astfel neamul Movileștilor.

PURIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A îndepărta impuritățile (dintr-o substanță). ✦ Refl. A deveni pur din punct de vedere moral; (în ritualurile religioase) a se disculpa, a se justifica după regulile prescrise de canoane.

PÚRIM (cuv. ebraic) subst. Sărbătoare mozaică, celebrată la începutul primăverii, în amintirea salvării evreilor din masacrul plănuit de Aman, ministrul regelui persan Ahașver (Xerxe).

PURÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Compus organic heterociclic, unitate de bază a acidului uric care formează adenina și guanina din structura acizilor nucleici.

PURÍSM (< fr.) s.n. **1.** Tendință de a elimina dintr-o limbă (toate) elementele socotite străine de originea și spiritul ei. ✦ Preocupare excesivă pentru a fi în conformitate totală cu un tip (tipar) ideal. **2.** Teorie postcubistă reprezentată de A. Ozefant și Ed. Jeanneret (Le Corbusier), care în manifestul „După cubism" (1918) susțineau simplitatea și puritatea formelor în pictură și eliminarea ornamentului și geometrismului absolut în arhitectură.

PURITÁN, -Ă (< fr., engl.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care aparține puritanismului, privitor la puritanism. ✦ P. ext. Care profesează sau afișează o morală rigidă. **2.** S.m. și f. Adept al puritanismului.

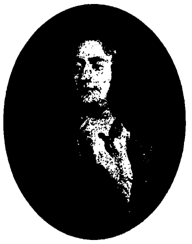

Henry Purcell

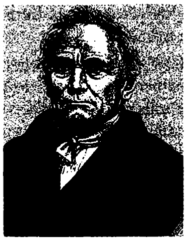

Jan E. Purkinje

PURITANÍSM (< fr.) s.n. Doctrină calvină desprinsă (1562–1580) de anglicanism sub influența ideilor lui Calvin, Zwingli și Bullinger, caracterizată prin epurarea cultului de orice rămășițe ale catolicismului, printr-o morală rigidă și printr-o organizare prezbiteriană. ✦ P. ext. Rigorism extrem privind respectarea preceptelor religioase și morale. Puritaniștii au emigrat în număr mare în S.U.A.

PURITÁTE (< it., lat.) s.f. **1.** Calitatea a ceea ce este pur; curățenie; claritate, limpezime. ✦ Fig. Nevinovăție, castitate; candoare. **2.** (BIOL.) *Puritatea gameților* = caracteristică a celulelor sexuale mascule și femele de a fi haploide (n), aici găsindu-se totdeauna o singură genă din perechea de alele.

PURJÁRE (< *purja*) s.f. Evacuare, în timpul funcționării, a unei cantități de apă cu un conținut mare de săruri dintr-un cazan sau dintr-un recipient, efectuată în vederea curățirii acestuia sau pentru a împiedica formarea pietrei de cazan.

PURKINJE (PURKYNE), Jan Evanghelista (1787–1869), medic și histolog ceh. A descris celulele **P.** din miocard, neuronii piriformi **P.** din cerebel, mișcarea vibratorie ciliară a epiteliilor, cilindraxul nervos. Unul dintre creatorii teoriei celulare. Folosește pentru prima dată termenul de *protoplasmă*.

PURÓI (lat. **puronium*) s.n. Exudat patologic, format în cursul unei inflamații, alcătuit dintr-un lichid sau serum, leucocite degenerate sau distruse și diverși microbi piogeni; (pop.) coptură **(2)**.

PÚRPURĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Materie colorantă roșie-închisă, extrasă în vechime din sucul unor moluște *(Murex brandaris)*, obținută în prezent pe cale sintetică. Descoperită de fenicieni în jurul anului 1500 î.Hr. ✦ Culoare roșie-închisă. **2.** Stofă vopsită cu **p. (1)**, purtată odinioară de suverani sau de înalți demnitari ai statului. **3.** Afecțiune caracterizată prin apariția pe piele și pe mucoase a unor pete roșii, hemoragice, cauzată de ruperea capilarelor sangvine în tulburările de hemostază, leziuni vasculare sau deficiențe de trombocite.

PURPURÍNĂ (< fr.) s.f. Materie colorantă roșie-cafenie, extrasă din rădăcina unor plante din fam. rubiaceelor; se obține și sintetic.

PURPURÍU, -ÍE adj. De culoarea purpurei **(1)**; roșu-închis.

PURSÁNGE (< *pur* + *sânge*, după fr. *pur-sang*) adj. invar. (Despre animale, mai ales despre cai; și subst.) Neamestecat cu altă rasă, de rasă pură.

PURTÁ (lat. *portare*) vb. I **1.** Tranz. A lua, a ridica, a susține o greutate (pentru a o transporta). ✦ A duce, a căra, a transporta (cu un vehicul). ✦ A face pe cineva să meargă cu sine, a duce cu sine dintr-un loc în altul. ✦ A mânui (unelte). **2.** Tranz. A-și duce sarcina, a fi în stare de gestație. ✦ Fig. A suporta. **3.** Tranz. A mișca (într-o parte și în alta) corpul sau o parte a corpului. **4.** Tranz. A avea asupra sa, a deține. **5.** Tranz. A se îmbrăca sau a folosi anumite obiecte de îmbrăcăminte, de încălțăminte sau de podoabă. **6.** Tranz. (Pop.) A induce în eroare, a păcăli, a amăgi. **7.** A avea anumite sentimente, atitudini; a nutri. **8.** Tranz. A suporta cheltuielile, grija cuiva; a întreține. **9.** Tranz. A deține o funcție, un post. **10.** Tranz. A întreține, a duce, a susține. **11.** Refl. A fi în conformitate cu o anumită modă. ✧ Expr. *Se poartă* = este la modă, se obișnuiește, e modern. **12.** Tranz. (Despre obiecte) A avea imprimat, gravat etc., un semn distinctiv. **13.** Refl. A se comporta, a avea o anumită conduită.

PURTÁBIL, -Ă adj. (Fam.; despre obiecte de îmbrăcăminte) Comod la purtare, care nu se murdărește și nu se uzează repede.

PURTÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) purta. ✧ Loc. *De purtare* = (despre îmbrăcăminte sau încălțăminte) care se poartă în toate zilele; de lucru. **2.** Comportare, conduită.

PURTÁT^{1} s.n. Faptul de a (se) purta; dus, cărat. ✦ Fel, mod de a se îmbrăca. ✦ Comportare.

PURTÁT^{2}, -Ă adj., s.f. art. **1.** Adj. (Despre îmbrăcăminte) Folosit, uzat, vechi. **2.** Adj. (Despre oameni) Umblat, cu experiență. **3.** S.f. art. Dans popular românesc de perechi, cu caracter solemn, în ritm binar și mișcare moderată, având multiple variante *(de-a lungul, de-a mâna* etc.); este răspândit în C. Transilvaniei; melodia corespunzătoare acestui dans. ✧ *Purtata de fete* = dans popular românesc răspândit pe valea Târnavelor, cu acompaniament vocal, în ritm binar asimetric și mișcare moderată; melodia corespunzătoare acestui dans.

PURTĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care poartă, care duce, transportă. ✧ *Undă p.* = undă electromagnetică de frecvență înaltă care, fiind modulată de un semnal de mesaj, servește la transmiterea acestuia. **2.** S.m. și f. Persoană care poartă, care duce sau aduce ceva cu sine; persoană care reprezintă o idee, un mesaj etc. **3.** *P. de germeni* = organism uman sau animal care adăpostește microbi patogeni, fără să prezinte simptome de boală, dar constituind o permanentă sursă de infecție.

PURTĂTORI de SABIE, Cavaleri ~, ordin religios creat în 1197, la Bremen, de Albert de Buxhövden, episcop de Riga, pentru creștinarea, prin forță, a Țărilor Baltice. S-a unit (1237), cu cel al Cavalerilor Teutoni.

PURULÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre răni) Care are puroi, care elimină puroi, care puroiază.

PÚRUREA (PÚRURI) (probabil cuv. autohton) adv. Totdeauna, veșnic; neîncetat, permanent.

PURÚS, râu navigabil în America de Sud (Perú și Brazilia), afl. dr. al Amazonului; 3 211 km. Izv. din E Anzilor Peruvieni.

PURUȘA (în mitologia vedică și postvedică), zeu născut de Brahma, personificând bărbatul primordial, arhetipul uman, principiul masculin al lumii. Era reprezentat ca un gigant cosmic, din trupul căruia s-au desprins elementele constitutive ale Universului.

PUSAN (BUSAN), oraș în SE Coreii de Sud, port la str. Coreei; 3,6 mil. loc. (2000). Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimico-farmaceutică. Rafinărie de petrol. Două universități. Templele budiste Pumu (Pomo-Sa) și Tongdo-Sa.

PUSÉU (< fr.) s.n. **1.** Acces al unei boli. **2.** Fig. Izbucnire, elan, avânt spontan.

PUSKÁS Ferenc (1927–2006), fotbalist spaniol de origine ungară. Conducătorul de joc al naționalei ungare în finala Campionatului Mondial din 1954 în Elveția. A evoluat și pentru naționala Spaniei la Campionatul Mondial din Chile (1962). Component al echipei Real Madrid (timp de 11 ani).

PUSLOJIĆ, Adam (n. 1943), poet sârb. Lirică („Pământul celălalt", „Poeme din umbră", „Plâng, nu plâng"). Traduceri din M. Sorescu, T. Arghezi, G. Bacovia, L. Blaga, N. Stănescu ș.a. M. de onoare al Acad. Române (1995).

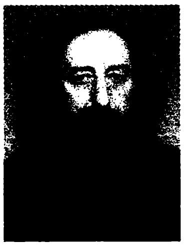

Adam Puslojić

Ilarion Pușcariu

Ioan Pușcariu

Sextil Pușcariu

Aleksandr S. Pușkin

PÚSTĂ (< magh.) s.f. Denumirea stepei din C. Panonică.

PUSTIETÁTE s.f. **1.** Deșert. ✦ Loc izolat, puțin frecventat sau populat. **2.** Singurătate, izolare.

PUSTIÍ vb. IV **1.** Tranz. A preface în pustiu; a nimici, a distruge, a devasta. ✦ A lăsa în părăsire; a abandona, a părăsi. **2.** Refl. A rămâne pustiu, a se goli. ✦ A pribegi.

PUSTÍU, -ÍE (< *pustie*, înv. „deșert") s.n., adj. **I.** S.n. **1.** (GEOGR.) Deșert. ✦ Loc izolat, puțin frecventat sau populat. **2.** Fig. Stare sufletească apăsătoare, gol sufletesc. **II.** Adj. **1.** (Despre terenuri, ținuturi etc.) În stare sălbatică; necultivat; nepopulat. ✦ Părăginit, ruinat. **2.** Lipsit de viață; abandonat, părăsit. ✦ Fig. Deșert, gol.; *p. ext.* fără sens. **3.** Fig. Apăsat de tristețe, de singurătate.

PÚSTNIC, -Ă (< sl.) s.m. și f. Călugăr care se consacră lui Dumnezeu și duce o viață de ascet, în post și rugăciune, retras departe de lume într-un loc pustiu; sihastru, anahoret, ermit. ✦ P. anal. Persoană care duce o viață retrasă, izolată de societate.

PUSTÚLĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (MED.) Colecție purulentă bine delimitată la nivelul tegumentelor, cauzată de infectarea cu germeni patogeni. ✧ *P. malignă* = formă de localizare pe piele a antraxului, manifestată prin apariția unei pete minuscule ce se transformă într-o veziculă plină cu puroi care ulcerează. **2.** (BOT.) Îngrămădire de spori sau de conidii, provocată de ciupercile parazite, sub cuticula sau epiderma plantei-gazdă.

PUȘCARIU, familie de cărturari români: **1. Ioan P.** (1824–1911, n. sat Sohodol, jud. Brașov), jurist, scriitor, istoric și om politic român. Acad. (1900). Animator al vieții culturale din Transilvania. Documente de arhivă („Date istorice privitoare la familiile nobile române", „Fragmente istorice despre «boierii din Țara Făgărașului» dimpreună cu documente istorice"). Memorii. **2. Ilarion P.** (1842–1922, n. sat Sohodol, jud. Brașov), cărturar român. Frate cu **P. (1).** Prelat. M. de onoare al Acad. (1916). Președinte al filialei Sibiu a ASTRA (1889–1901). Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Lucrări de teologie, pedagogie și istorie („Documente pentru limbă și istorie", „Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania"). **3. Emil P.** (1859–1928), histolog și bacteriolog român. Fiul lui **P. (1).** A colaborat cu V. Babeș la metoda românească de vaccinare antirabică. **4. Sextil P.** (1877–1948, n. Brașov), lingvist și filolog român. Nepotul lui **P. (1).** Acad. (1914). Primul rector (din 1919) al Universității din Cluj. A întemeiat (1919) Muzeul Limbii Române, primul institut de lingvistică din România care a editat (1920–1940; 1941–1948) revista „Dacoromania". A condus (1906–1940) lucrările de elaborare a Dicționarului Academiei Române și a „Atlasului lingvistic român" (3 vol. – conceput în 10 vol.). Specialist în istoria limbii („Limba română") și literaturii române („Istoria literaturii române. Epoca veche"). Lucrări de lingvistică generală și romanistică („Studii de lingvistică românească"), de lexicografie („Dicționar etimologic al limbii române. I: Elementul latin"), de dialectologie („Studii istro-române", în colab.). Proză scurtă și memorialistică („Călare pe două veacuri").

PUȘCÁȘ s.m. Ostaș al cărui armament principal îl constituie pușca. ✧ *P.-mitralior* = ostaș înarmat și instruit să tragă cu pușca-mitralieră. ✦ Vânător cu pușca.

PUȘCAȘI, lac de origine antropică în jud. Vaslui, pe cursul inferior al râului Racova, în arealul com. Laza; 269 ha.

PÚȘCĂ (< pol., ucr., magh.) s.f. **1.** Armă de foc portativă, individuală, cu țeava lungă, care trage lovitură cu lovitură, mecanismele de încărcare și descărcare fiind manevrate manual. ✧ *P. antitanc* = pușcă de dimensiuni mari, construită pentru trageri împotriva tancurilor. *P.-mitralieră* = armă de foc asemănătoare cu pușca, care poate executa trageri lovitură cu lovitură sau în serie, încărcarea și descărcarea făcându-se automat. **2.** (În Ev. Med., la români) Denumire generală pentru tunuri, între care se deosebeau *pivele* (mortierele), *balimezurile* (tunurile de cetate), *hușnițele* (obuzierele), *săcălușele* (tunuri mici cu tragere directă).

PUȘCĂRÍE (< *pușcă*) s.f. Închisoare.

PUȘCÓCI s.n. **1.** Jucărie care imită pușca. **2.** (Ir.) Pușcă veche, de calitate proastă.

PUȘCULÍȚĂ (< *pușcă*) s.f. Cutie sau vas mic de diferite forme, prevăzut cu o deschizătură îngustă, în care se introduc, pentru păstrare, banii economisiți.

PUȘKIN, Aleksandr Sergheevici (1799–1837), poet rus. Romantic. Întemeietorul literaturii ruse moderne, unul dintre marii lirici ai literaturii universale. Fondator al revistei „Sovremennik" (1836). Elegii, ode, epistole, romanțe de factură romantică, poeme epice în care elementele fantastice se întrepătrund cu cele realiste („Ruslan și Ludmila", „Fântâna din Baccisarai", „Rusalka", „Țiganii"); poeme istorico-eroice („Poltava", „Călărețul de aramă"). Creator al romanului în versuri („Evgheni Oneghin" – capodopera sa). Nuvele („Dama de pică"); romane („Fata căpitanului"), drame („Boris Godunov").

PUȘLAMÁ (cf. tc. *pușt* „desfrânat") s.f. (Fam.) Om de nimic; netrebnic, secătură, lichea; om fără ocupație, care trăiește din expediente.

PÚȘTI (< tc.) s.m. (Fam.) Băiat tânăr; băiețaș, puștan.

PÚȘTU subst. v. **paștu.**

PUTEÁ (lat. **potere*) vb. II tranz. **1.** A fi în stare, a se simți capabil, a avea condițiile sau posibilitatea de a realiza ceva. **2.** A fi posibil să se întâmple ceva. ✦ (La prez. ind. pers. 3 sg., cu valoare adverbială) E posibil, e cu putință. **3.** A avea permisiunea, dreptul de a face ceva. ✦ Refl. impers. A fi permis, îngăduit. **4.** A avea motive să facă, să spună, să creadă ceva. **5.** A fi convenabil, a fi potrivit, a se cădea.

PUTÉRE s.f. **1.** Însușirea de a putea face ceva, capacitatea de a acționa; forța, tăria (fizică sau morală) dovedite de cineva. ✧ Loc. *În putere* = puternic, robust, sănătos. **2.** (FIZ., TEHN.) Mărime egală cu energia transferată în unitatea de timp între un sistem fizic și sisteme fizice învecinate sau cu energia transferată în unitatea de timp dintr-o formă în alta. ✧ *P. electromagnetică* = putere transmisă electromagnetic. *P. activă* = (la curentul electric alternativ) energia dezvoltată de un generator sau absorbită de un receptor, în timp de o secundă, care poate fi transformată integral în căldură sau în lucru mecanic. *P. reactivă* = (la curentul electric alternativ) energia care circulă între generator și receptor în timp de o secundă fără a se transforma în căldură sau în lucru mecanic. *P. aparentă* = mărime egală cu radical din suma pătratelor puterii active și ale puterii reactive. *P. disponibilă* = puterea maximă care se poate obține de la un generator, de la un grup sau de la un sistem electric în regim de funcționare de durată și în condiții normale. *P. indicată* = putere a unei mașini de forță, dedusă în timpul funcționării mașinii în plină sarcină. *P. nominală* = putere pentru care a fost conceput un sistem tehnic, indicată în fișa sistemului. *P. instalată* = suma puterilor nominale ale mașinilor de forță instalate într-o întreprindere. *P. utilă* = putere cedată de o mașină de forță. *P. hidraulică* = putere teoretică pe care o poate dezvolta un curs de apă de un anumit debit căzând de la o anumită înălțime. *P. litrică* = raportul dintre puterea la arborele unui motor cu ardere internă și cilindreea acestuia. **3.** (FIZ.) Raportul dintre o energie și o mărime caracteristică unui material (ex. **p.** calorifică). **4.** Raportul dintre valoarea efectivă a unei anumite mărimi și valoarea sa maximă (ex. **p.** reflectătoare). **5.** Capacitatea de a produce un anumit efect (ex. **p.** de rezoluție). **6.** (MAT.) *Puterea unui punct față de un cerc* = valoarea absolută a diferenței dintre pătratul razei cercului și pătratul distanței între punct și centrul cercului. *Puterea unui număr* (sau *a unui element al unui grup multiplicativ*) = număr (sau element) egal cu rezultatul obținut prin înmulțirea unui anumit număr (sau element) cu el însuși de un anumit număr de ori. *Ridicare la p.* = operație prin care se obține *puterea unui număr*. **7.** Eficacitate, tărie. **8.** Valoare, valabilitate. ✧ *P. de cumpărare* v. *cumpărare*. *P. de circulație a banilor* = valoare pe care o au banii sau o reprezintă (efectiv) semnele bănești în circulația lor. **9.** Autoritate, stăpânire, dominație; *p. ext.* influență. ✧ Loc. *În puterea...* = pe baza..., în virtutea... ✧ Expr. *A fi în puterea cuiva* = **a)** a se afla în stăpânirea sau sub influența cuiva; **b)** a depinde de bunul plac al cuiva. **10.** *P. de stat* = funcție socială fundamentală care constă în adoptarea deciziilor privind ansamblul societății și în aducerea la îndeplinire a acestora cu ajutorul autorității statului; conducere a unei țări, a unui terit. etc. prin organele reprezentative. 11. Drept, împuternicire (deținute de cineva). **12.** Capacitate, posibilitate. **13.** Punct culminant; toi. ✧ Expr. *În (toată) puterea cuvântului* = în înțelesul adevărat, pe deplin al cuvântului; autentic, veritabil.

PUTÉRNIC, -Ă adj. **1.** Înzestrat cu putere fizică, cu vigoare; tare, voinic. **2.** Care posedă o forță mecanică sau motrice însemnată; care acționează cu putere și cu efect; care dezvoltă energie mare. ✦ (Despre substanțe chimice) Cu efect imediat și vizibil. **3.** (Despre sunete sau glas) Cu intensitate mare; tare, răsunător. ✦ (Despre lumină sau surse de lumină) Viu, intens. ✦ (Despre senzații, sentimente) Adânc pătrunzător. **4.** Fig. Important prin rolul sau conținutul său; *p. ext.* temeinic. **5.** Fig. Care se bucură de autoritate, de influență.

PUTIN, Vladimir Vladimirovici (n. 1952), om politic rus. Președinte al Federației Ruse (2000–2008). Prim-min. (1999–2000 și din 2008).

PÚTINĂ (lat. **putina*) s.f. Vas din doage de lemn legate cu cercuri, servind de obicei la păstrarea unor alimente (brânzeturi, murături etc.).

PUTINÉI Putină înaltă și strâmtă în care se bate smântâna pentru a extrage untul.

PUTINEIU 1. Com. în jud. Giurgiu, situată în C. Burnas; 2 728 loc. (2008). Satele Vieru și Hodivoaia au fost importante centre ale Răscoalei din 1907. **2.** Com. în jud. Teleorman, pe râul Călmățui; 2 519 loc. (2008). Pe terit. com. **P.** au fost descoperite urmele unui castru roman de piatră (sec. 2–3), situat pe linia romană de fortificații numită *Valul lui Traian*.

PUTÍNȚĂ s.f. Posibilitate, capacitate de a face ceva.

Vladimir V. Putin

PUTNA 1. Râu, afl. dr. al Siretului; 144 km. Izv. de sub vf. Lăcăuţ (m-ţii Vrancei), străbate zona montană, iar în aval de confl. cu Tişiţa formează cascada **P.**, obiectiv turistic, drenează depr. Vrancei şi Subcarpaţii Vrancei. În cursul inferior, în timpul verilor secetoase seacă pe unele porţiuni. Afl. pr.: Lepşa, Tişiţa, Coza, Zăbala, Milcov, Râmna. **2. P.-Vrancea**, parc natural care cuprinde o parte importantă a m-ţilor Vrancei, îndeosebi bazinul superior al râului Putna. Include o serie de zone speciale de conservare (Lepşa-Zboina, Tişiţa, Cascada Putnei, m-tele Goru ş.a.). **3.** Com. în jud. Suceava, pe râul Putna, afl. al râului Suceava; 3 753 loc. (2008). Aici se află mănăstirea Putna (de călugări), prima ctitorie a lui Ştefan cel Mare, cu biserica Adormirea Maicii Domnului (1466–1469). Zidurile de incintă, fortificate, turnul de poartă ş.a. au fost ridicate în 1481. Distrusă de un incendiu (1484), mănăstirea a fost reconstruită de Ştefan cel Mare în 1498. Devastată de către oştile lui Timuş Hmelniţki (1653), lucrările de restaurare au început în 1654 prin grija domnului Gheorghe Ştefan şi terminate în 1662 sub domnia lui Eustratie Dabija. Catapeteasmă din 1778. Mănăstirea **P.**, monument reprezentativ al arhitecturii medievale româneşti, a fost şi un însemnat centru de cultură unde a funcţionat un atelier de caligrafi şi miniaturişti, precum şi unul de broderie. Pe lângă lucrările scrise şi desenate artistic („Letopiseţul de la Putna"), destinate nevoilor altor biserici, aici era organizată o adevărată şcoală pentru pregătirea pictorilor-zugravi de biserici. Vartolomei Măzăreanu, egumen de Putna (1757–1768), a întemeiat (1757) aici o Academie teologică cu şapte ani de studiu în care se predau şi învăţau gramatica, retorica, geografia ş.a., care a funcţionat până în 1779. În pronaosul bisericii se află mormântul lui Ştefan cel Mare (cu un valoros sarcofag de marmură), precum şi mormintele celor două soţii ale acestuia (Maria Voichiţa şi Maria de Mangop) şi cele ale urmaşilor săi până la Petru Rareş. La mănăstirea Putna, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române l-a canonizat, în iun. 1992, pe Ştefan cel Mare, înscriindu-l în calendar şi sinaxar pentru data de 2 iul. Turn-clopotniţă (1481, refăcut în 1760). Muzeu cu o bogată colecţie de broderii religioase din epoca lui Ştefan cel Mare (învelitoarea de mormânt a Mariei de Mangop, 1477; marea dveră, 1500 ş.a.), precum şi manuscrise-pergament, împodobite cu miniaturi, obiecte de cult etc. În apropiere de mănăstirea **P.** se află chilia lui Daniil Sihastru (săpată în stâncă), cel care conform relatării lui Ioan Neculce, l-a îmbărbătat pe Ştefan cel Mare după înfrângerea de la Valea Albă (1476). În com. **P.** se mai află o biserică de lemn, ridicată în 1468 pe locul uneia din 1353 (atribuită lui Dragoş Vodă), o casă domnească (1473).

PUTNAM, Hilary (n. 1926), filozof american. Iniţial, preocupări de filozofie matematică şi aplicaţiile logicii la teoria cuantelor („Filozofia logicii", „Minte, limbaj şi realitate"); ulterior, interes mai pregnant pentru ştiinţele umane („Raţiune, adevăr şi istorie").

PUTNIK, Radomir (1847–1917), general sârb. Şef al Marelui Stat-Major al armatei (1903–1916). A organizat şi comandat armata sârbă în timpul Războaielor balcanice (1912–1913) înfrângând forţele bulgare la Bregalnica (1913) şi, ulterior, în Primul Război Mondial (1914–1915) împotriva forţelor Puterilor Centrale.

PUTORANA, Munţii ~, culme muntoasă vulcanică în N pod. Siberiei Centrale, la E de Enisei. Alt. max.: 1 701 m.

PUTRAMENT, Jerzy (1910–1986), scriitor polonez. Versuri („Război şi primăvară"), romane („Acropola"), nuvele şi povestiri („Permisie de Paşti"), evocând Polonia interbelică, anii războiului şi ai ocupaţiei fasciste; eseuri („O jumătate de secol").

PÚTRED, -Ă (lat. *putridus*) adj. **1.** Care a intrat în putrefacţie, care a putrezit; descompus, stricat, alterat. ✧ Loc. *Putred de bogat* = foarte bogat. ✦ Fig. (Despre bălţi, mlaştini) Cu miros urât, stătut, clocit. ✧ Expr. *E ceva putred la mijloc* (sau *în Danemarca*) se spune când există ceva suspect. ✦ (Despre răni) Gangrenat, purulent. **2.** Fig. Dăunător societăţii, decăzut, imoral; nesănătos, corupt.

Mănăstirea Putna
Vedere generală

PUTREFÁCŢIE (< fr., lat.) s.f. Descompunere enzimatică a substanţelor organice de natură proteică, provocată prin fermentaţie microbiană aerobă sau anaerobă; etapă importantă a circuitului azotului în natură. ✦ Fig. Decădere morală.

PUTREGÁI (< *putred*) s.n. **1.** Lemn putred; masă vegetală aflată în descompunere. **2.** Boală a plantelor provocată de unele specii de ciuperci.

PUTREZÍ vb. IV intranz. şi refl. A intra în descompunere sub influenţa bacteriilor. ✦ Fig. (Despre oameni) A sta multă vreme în acelaşi loc ducând o viaţă fără perspectivă, lipsită de activitate.

PUTREZICIÚNE s.f. Materie organică intrată în putrefacţie. ✦ Fig. Descompunere morală, decădere.

PÚTTO (cuv. it.) subst. (ARTE PL.) Amoraş.

PUTUMAYO, râu în America de Sud , afl. stg. al Amazonului; 1 609 km. Izv. din E Anzilor Columbieni şi formează în cursul superior graniţa între Columbia şi Ecuador şi între Columbia şi Perú, străbătând apoi terit. Braziliei.

PUTURÓS, -OÁSĂ adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care degajează un miros greu, neplăcut. **2.** S.m. şi f. Leneş, trândav.

PUŢ (lat. *puteus*) s.n. Fântână. ✧ *P. de captare* = **p.** cu secţiune de obicei circulară, coborât până la un strat de apă, în vederea extragerii apei potabile sau industriale. *P. colector* = **p.** în care se adună apele captate prin mai multe **p.** sau drenuri. *P. de mină* = lucrare minieră, executată pe direcţie verticală sau înclinată, cu care se deschide o mină sau un orizont **(5)** şi care apoi serveşte drept cale de transport minerilor şi materialelor, ca mijloc de introducere a aerului proaspăt etc.

PUŢÍN, -Ă (lat. *putinus = pitinus) adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care este în cantitate mică; care nu ajunge, insuficient. ✦ (Substantivat, n., sg.) Cantitate mică, număr mic. ✦ (Cu valoare de num. nehot.; mai ales la pl.) În număr sau în cantitate mică. **2.** Redus ca proporţii, dimensiuni sau volum; mic; *fig.* neînsemnat. ✦ De intensitate redusă; slab. 3. (Despre noţiuni de timp) Care nu are durată lungă; scurt. **II.** Adv. **1.** În măsură sau în cantitate mică. **2.** În oarecare măsură, cât de cât. ✦ Oarecum, cam. **3.** Pentru câteva clipe, pe timp scurt, câtva timp. ✧ Loc. *Peste puţin* = în curând, în scurt timp.

PUVIS DE CHAVANNES, Pierre (1824–1898), pictor francez. Pictură monumental-decorativă; echilibru compoziţional, cromatică discretă („Pădurea sacră", pentru Sorbona; „Sf. Genoveva", pentru Panteon). Compoziţii de şevalet („Sărmanul pescar"), portrete (portretul Mariei Cantacuzino, soţia sa).

PUY DE DOME, vârf în Masivul Central, în pod. Auvergne, la V de Clermont-Ferrand. Reprezintă un vulcan stins cu alt. de 1 465 m.

PUYI XUANTONG (cunoscut şi ca *Henry P.*) (1906-1967), ultimul împărat al Chinei (1909–1911, sub regenţa principelui Chun). Formal, a renunţat la tron la 12 febr. 1912. Instalat de japonezi ca preşedinte (1932–1934) şi împărat al statului Manchu-ko. Luat prizonier de sovietici, care l-au încredinţat autorităţilor chineze (1950). Amnistiat (1959). Memorii („De la împărat la cetăţean").

PUZDÉRIE (< sl.) s.f. **1.** Resturi din tulpinile de cânepă sau in care cad în timpul meliţatului. **2.** Număr, cantitate mare; mulţime de oameni, de animale, de lucruri.

PUZO, Mario (1920–1999), scriitor american. Autor al unor lucrări (bestselleruri) în care prezintă lumea mafioţilor („Naşul", „Sicilianul").

PUZZLE (cuv. engl.) s.n. Joc de perspicacitate constând în îmbinarea unor piese decupate pentru a reconstitui un întreg.

PYDNA, oraş antic în Macedonia, în apropierea G. Salonic. Aici a avut loc, în 168 î.Hr., bătălia decisivă din timpul celui de-al treilea război macedonean (171–168 î.Hr.), în timpul căruia armata romană a înfrânt-o pe cea macedoneană, transformând Macedonia în prov. a Romei.

PYM, Barbara (pe numele adevărat *Mary Crampton*) (1913–1980), scriitoare engleză. Proză în care prezintă frustrările dragostei din păturile sociale de mijloc („Moartea blândei porumbiţe", „O dragoste puţin schimbată").

PYM, John (1584–1643), om politic englez. Unul dintre autorii „Petiţiei drepturilor" (1628) şi şef al opoziţiei în Parlamentul cel Lung (din 1640) în timpul Revoluţiei din Anglia.

PYNCHON, Thomas (n. 1937), scriitor american. Autor de romane poliţiste („Curcubeul gravitaţiei", „Omul care învaţă încetişor").

P'YÖNGYANG v. **Phenian.**

PYRETUS, denumirea antică a *Prutului*, atribuită de greci.

PYRRHON (c. 365–c. 275 î.Hr.), filozof grec, originar din Elis. Fondatorul vechiului scepticism grec, numit şi pyrrhonism. A susţinut că nimic nu este determinat şi judecata despre realitatea lucrurilor trebuie suspendată.

PYRRHOS, rege al Epirului (295–272 î.Hr.). Chemat de oraşele din „Grecia Mare", a organizat în 280–275 î.Hr. o mare campanie militară în Italia şi Sicilia împotriva romanilor şi cartaginezilor. I-a înfrânt pe romani la Heracleea (280 î.Hr.) şi la Ausculum (179 î.Hr.) cu preţul unor pierderi grele, de unde expresia „victorie à la Pyrrhos".

PYTHAGORAS v. **Pitagora.**

PYTHEAS (PITEAS) (sec. 4 î.Hr.), navigator, astronom şi geograf grec. A explorat (325 î.Hr.) coastele occidentale ale Spaniei şi Arh. Britanic până în M. Nordului; primul care a formulat exact teoria mareelor.

Qq

Q s.m. invar. 1. A douăzecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (oclusivă palatală surdă sau oclusivă velară surdă); se folosește în cuvinte străine, în neologisme cu caracter internațional și în nume proprii. 2. (MAT.) Simbol pentru mulțimea numerelor raționale. 3. (ELT.) Simbol pentru puterea reactivă.

QĀBIS v. **Gabés.**

QABUS bin SAID (n. 1940), sultan al Omanului (șef al statului și al guvernului, din 1970). După preluarea puterii, în urma unei lovituri de palat, a inițiat un șir de măsuri vizând ruperea izolării și modernizarea statului în spirit occidental.

QACENTINA v. **Constantine.**

QADDAFI, Muammar Muhammad al- ~ v. **Gaddafi, Mu'ammar al.**

QĀDJĀRA (KAJARA), dinastie de origine turkmenă care a domnit în Iran (Persia) între 1779 și 1925. Creată de Āghā Mohammad șah, șef al tribului turkmen Q.

QAFSAH v. **Gafsa.**

QĀHIRAH, Al ~ v. **Cairo.**

QAMARĀN v. **Kamarān.**

QANAT (< arabă) s.n., galerie subterană prin care sunt transportate la distanțe mari, prin cădere liberă, ape din pânza freatică acumulate în depozitele de grohotiș de la poalele munților; asigură aprovizionarea cu apă a localit. și irigarea oazelor. Acest sistem, utilizat în Iran încă din Antic., a fost preluat ulterior de arabi; în Sahara, unde a atins o dezvoltare considerabilă, galeriile sunt cunoscute sub numele de *foggara.*

QANDAHĀR v. **Kandahar.**

QATAR sau **KATAR 1.** Pen. în SV G. Persic, în E Pen. Arabia. Lungime: 225 km; lățime max.: 85 km. **2. Statul ~**, stat în Asia de Sud-Vest, în peninsula Q., cu largă ieșire la G. Persic; 11 437 km²; 817 mii loc. (2003). Limba oficială: araba. Religia: islamică sunnită 95%, creștină, hinduism. Cap: *Doha (Ad-Dowhah). Relief* monoton dat de o câmpie deșertică ușor vălurită (alt. max. 103 m). *Climă* caldă și secetoasă care nu permite culturile agricole, cu excepția micilor oaze, de-a lungul coastelor, în care apare apa subterană. Singura vegetație arborescentă o reprezintă curmalii din oaze. Stat cu o economie bazată aproape exclusiv pe petrol și gaze naturale, care contribuie cu peste 80% la exportul țării. Prin rezervele de gaze naturale atât terestre cât și submarine (câmpul North Field, unul dintre cele mai mari din lume) ocupă locul 3 pe glob. Ind. prelucrătoare: energie electrică, benzină, uleiuri ușoare și grele, gaze lichefiate (uzina Ras Laffan, una dintre cele mai mari din lume), îngrășăminte azotoase, laminate, ciment, ceramică fină, carne, lapte. Activitățile tradiționale: pescuitul de pește și creveți și agricultura practicată în oaze (curmali, legume, citrice, orz) joacă în prezent un rol secundar. Se cresc ovine, caprine și cămile, dar și bovine și cabaline. Turism în dezvoltare: stațiuni balneoclimaterice moderne. Moneda: qatari rial. – *Istoric.* Menționat pentru prima oară de Pliniu cel Bătrân (sec. 1 d.Hr.), terit. Q., slab populat, este înglobat în sec. 7 în Califatul Arab, în sec. 13–14 în Emiratul Bahrain, fiind ocupat apoi, la începutul sec. 16, de portughezi. Șeicatul de sine stătător (cu cap. la Subara) întemeiat în 1766, de către beduinii originari din interiorul Pen. Arabia, conduși de familia al-Thani, este ocupat de statul Wahhabiților (1803), apoi de Sultanatul Oman (1810–1811). Emirul Muhammad ibn Thani reconstituie în 1868, cu sprijin britanic, statul Q. Aflat, din 1871, sub suzeranitate otomană, la începutul Primului Război Mondial, Q. este ocupat de trupe britanice și devine, la 3 nov. 1916, *de jure,* protectorat britanic. Între 1968 și 1971, Q. face parte din Federația Emiratelor de la Golful Persic, iar la 3 sept. 1971, șeicul Ahmad II ibn Ali al-Thani proclamă independența de stat a Q. Membru al O.N.U. (21 sept. 1971) și al Ligii Arabe (1971). La 22 febr. 1972, prim-min. Khalifa ibn Hamad al-Thani îl detronează pe vărul său, șeicul Ahmad II al-Thani și se proclamă emir. La 22 dec. 1974, guvernul Q. își anunță hotărârea de a prelua controlul asupra societăților petroliere care operează pe terit. său (măsură intrată în vigoare în 1977). Paralel cu creșterea prod. de petrol, Q. inițiază o serie de proiecte de diversificare a economiei, de modernizare a infrastructurii și de dezvoltare a serviciilor sociale. La 27 iun. 1995, emirul Khalifa al-Thani este înlăturat de la putere de către fiul său, Hamad ibn Khalifa al-Thani, care preia și funcția de prim-min. și de ministrul al Apărării (11 iul. 1995). Delimitarea în 2001 a frontierei terestre comune cu Arabia Saudită, dar îndeosebi a platoului maritim cu Bahrain și Emiratele Arabe Unite, zonă în care se află majoritatea exploatărilor de gaze naturale și țiței, pune capăt astfel vechilor dispute teritoriale. În timpul războiului din Iraq, comandamentul central al forțelor armate americane a fost instalat în Q., la 20 km de cap. Doha. Prima Constituție a țării este validată în 2003 și intră în vigoare în 2005. Monarhie absolută.

QATTARA (MUNHAFAD AL-QATTĀRAH), bazin depresionar în NV Egiptului, situat în NE deșertului Libiei, la 134 m sub nivelul mării; 18,1 mii km². Numeroase lacuri cu apă sărată și mlaștini. Zăcăminte de gaz metan. În această zonă a avut loc bătălia de la El-Alamein (1942).

QAYRAWĀN, al ~ v. **Kairouan.**

QAZVĪN (KAZVIN), oraș în NV Iranului, la poalele m-ților Elburz, la 145 km NV de Teheran; 291,1 mii loc. (2002). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, textilă, a cauciucului, sticlăriei și alim. Centru comercial. Piață agricolă (cereale, fructe). Articole de artizanat. Fundat în sec. 3 de regele Șapur I din dinastia Sasanizilor. Fortificat în sec. 8 de califul Hārūn ar-Rashīd. Orașul a avut de suferit din cauza invaziei mongole a lui Genghis-han. Refăcut ulterior. În sec. 18, datorită situării sale deosebite, a intermediat comerțul dintre M. Caspică, G. Persic și Asia Mică. Cap. Persiei (1548–1598). Afectat de numeroase cutremure.

QENA (QĪNĀ, KENA), oraș în ESE Egiptului, situat pe dr. Nilului, la 451 km SSE de Cairo și 40 km N de Luxor; 155,4 mii loc. (1996). Nod de comunicații. Expl. de fosforite. Ind. alim. Centru comercial. Turism. În Antic. s-a numit *Caene* sau *Caenopolis.*

QI, stat chinez, constituit în sec. 11 î.Hr., în reg. locuită de triburile Yi din pen. Shandong, la începutul dinastiei Zhou, care va atinge apogeul în timpul principelui Huan (685–643 î.Hr.). Cucerit în 223 î.Hr. de suveranul Qin Wang și inclus în Imp. Chinez.

QI, termen chinez întâlnit în medicina tradițională chineză, arte marțiale etc. Are sensul concret de gaz, aer, miros, stare de spirit etc., dar și sensul de „energie primară", „suflu", nepalpabil prin mijloace științifice, care menține în viață organismul.

QIANGTANG, reg. de platou deșertic în V Chinei, în Tibet, cu alt. max. de 5 182 m. Numeroase lacuri.

QIANLONG (GAOZONG, HONGLI), împărat chinez (1736–1795), din dinastia Qing. Unul dintre cei mai mari împărați chinezi. Nepotul lui Kangxi. A continuat opera

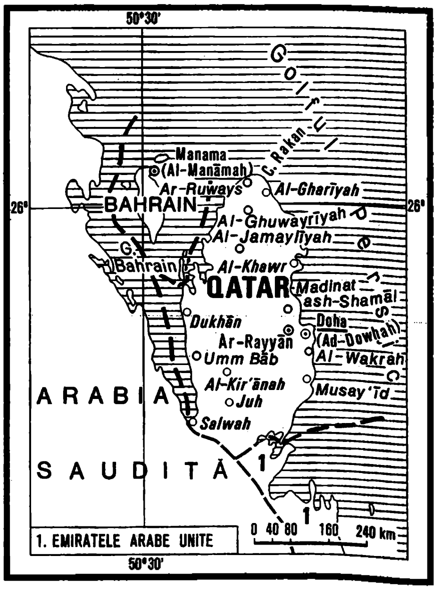

sa de expansiune teritorială prin campanii în Mongolia, Tibet, Nepal, Taiwan şi în Asia Centrală. Activitate de mecenat: a încurajat artele şi a sporit colecţiile prin achiziţii de marcă. A sprijinit relaţiile cu misionarii iezuiţi din Beijing.

QI BAISHI sau **TS'I Pai-che** (1863-1957), pictor chinez. Autodidact, de origine ţărănească; a cunoscut o reputaţie naţională şi mondială. A înnoit pictura tradiţională prin spontaneitate caligrafică şi colorit.

QILIAN SHAN, denumirea sub care mai este cunoscut sistemul muntos *Nanshan*.

QIGONG, ansamblu de tehnici de sănătate chinezeşti, clasificat în două tipuri: 1) tehnici respiratorii şi mentale, statice, pentru a îmbunătăţi funcţionarea sistemelor circulator, respirator etc.; 2) tehnici dinamice: gimnastică, masaj etc., pentru fortificarea trupului. În religiile din China (budism, daoism), tehnicile de **Q.** sunt practicate pentru dobândirea unor stări de conştiinţă superioare.

QIN, stat chinez constituit în sec. 8 î.Hr., în V Chinei. În timpul domniei principelui Mugong (659-621 î.Hr.) devine principala putere în zonă.

QĪNĀ v. **Qena.**

QING, dinastie chineză de origine manciuriană (1644-1911), succesoare a dinastiei Ming. În timpul ei ţara a cunoscut o expansiune teritorială importantă şi un reviriment intelectual deosebit. Cele mai importante domnii au fost ale împăraţilor Kangxi (Shengzu) (1662-1722) şi Qianlong (Gaozong) (1736-1795). Înlăturată de revoluţia din 1911.

QINGDAO, oraş în ENE Chinei (Shandong), port la M. Galbenă; 1,4 mil. loc. (1990). Nod de comunicaţii. Expl. de sare, de marmură şi granit. Şantier naval. Ind. siderurgică, constr. de maşini (utilaje textile, material rulant feroviar), petrochimică (rafinarea petrolului), cauciucului (anvelope), textilă (bumbac) şi alim. Piaţa agricolă (orez, cereale, tutun). Pescuit. Universitate (1926). Institut oceanografic. Staţiune balneară. Oraşul modern a fost construit pe vatra fostului sat de pescari din sec. 19 în perioada ocupaţiei germane (1898- 1914). Sub stăpânire japoneză (1914-1922 şi 1938-1945). S-a dezvoltat industrial după 1949.

QINGHAI 1. Prov. în V Chinei Centrale; 721,5 mii km^2; 5,1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Xining*. Zăcăminte de petrol, cărbune, sare, min. de fier şi neferoase. Expl. forestiere. Grâu, orz, ovăz, porumb, sorg; leguminoase. Creşterea animalelor (ovine, iaci). **2.** Lac cu apă sărată, situat în NV Chinei, în SE m-ţilor Nanshan, la 3 205 m alt. Supr. variază în funcţie de anotimp, între 4 200 şi 6 000 km^2; lungimea: 109 km; ad. max.: 38 m. Important bazin piscicol şi loc de cuibărit pentru numeroase păsări (pe insule). Cunoscut şi sub numele de *Kukunor*.

QINHUANGDAO, oraş în NE Chinei (Hebei), port la M. Galbenă (G. Bohai); 521,1 mii loc. (2000). Ind. siderurgică şi de prelucr. a metalelor, a sticlăriei şi alim. Export de cărbuni şi produse agricole. Pescuit. Staţiune balneară.

QIN WANG sau **Qinshi Huangdi,** „Întâiul Împărat" (259-210 î.Hr.). Rege al statului Qin, ulterior împărat al Imperiului Qin (Chinez). A anexat statele Han (230 î.Hr.), Zhao (228 î.Hr.), Wei (225 î.Hr.), Chu (223 î.Hr.), Qi (223 î.Hr.) şi Yan (222 î.Hr.), după care a devenit cel dintâi împărat al Chinei. A stabilit standardele unice pe tot cuprinsul Imp. (scrierea, osia carului etc.). Sub domnia sa a început construcţia Marelui Zid.

QIQIHAR, oraş în NE Chinei (Heilongjiang), port pe râul Nen Jiang, la 274 km NV de Harbin; 1,1 mil. loc. (1990). Nod de comunicaţii. Ind. metalurgică, chimică, a constr. de maşini (maşini agricole, locomotive, vagoane de c.f.), textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Prod. de aparatură medicală. Vechea denumire: *Lungkiang*.

Q-MÉTRU (< fr.) s.n. (TELEC.) Instrument pentru măsurarea factorului de calitate (egal cu raportul dintre impedanţă şi rezistenţă) al bobinelor sau al circuitelor de înaltă frecvenţă.

QOGIR FENG v. **K2.**

QOM (QUM sau **KUM),** oraş în partea central-nord-vestică a Iranului, pe râul omonim, la marginea de V a deşertului Dasht-e-Kavir, la 147 km SSV de Teheran; 777,7 mii loc. (2002). Nod rutier şi feroviar. Expl. de petrol şi gaze naturale. Rafinărie de ţiţei. Ind. ceramicii, a sticlăriei, textilă şi alim. Centru comercial şi piaţă agricolă pentru cereale, bumbac, fructe. Universitatea islamică Howzeh. Moschee. Mausoleul Fatimei. Centrul spiritual al liderilor şiiţi (din sec. 8). Loc de pelerinaj. Fundat în sec. 3.

QUADRIVIUM (cuv. lat.) subst. Grup de obiecte cuprinzând artele matematice (aritmetica, muzica, geometria şi astronomia), care, împreună cu *trivium*, formau cele şapte arte liberale, materia de învăţământ a şcolilor latine medievale; treapta imediat următoare a învăţământului elementar în care se predau aceste discipline.

QUAKER (cuv. engl.) s.m. Adept al sectei protestante *Societatea prietenilor*, fundată la c. 1652 în Anglia de puritanul G. Fox; fiind persecutaţi, deoarece refuzau prestarea jurământului şi a serviciului militar, mulţi dintre ei au emigrat în America (Rhode Island şi Pennsylvania). Propovăduiau întoarcerea la formele creştinismului primitiv, recunoscând numai Biblia şi refuzând orice alte scrieri şi ritualuri religioase. Pe plan moral-social, predicau egalitatea socială, pacifismul, viaţa simplă şi confesiunea publică.

QUARENGHI, Giacomo Antonio Domenico (1744-1817), arhitect neoclasicist italian. Stablit în Rusia, la chemarea Ekaterinei a II-a; devine arhitect şef al Curţii imperiale. A construit Palatul englez de la Peterhof (azi Petrodvoreţ), Palatul Aleksandrovski de la Ţarskoie-Selo, Teatrul şi Muzeul Ermitaj, Banca Imperială, Academia de Ştiinţe, precum şi poduri peste Neva toate la Sankt-Peterburg.

QUARK (< engl.) s.n. (FIZ.) Particulă elementară ipotetică, încă neidentificată, cu sarcina fracţionară (1/3 sau 2/3 din cea a electronului), considerată dintre „cărămizile ultime" ale materiei; existenţa sa a fost postulată de fizicienii americani M. Gell-Mann şi George Zweig în 1964.

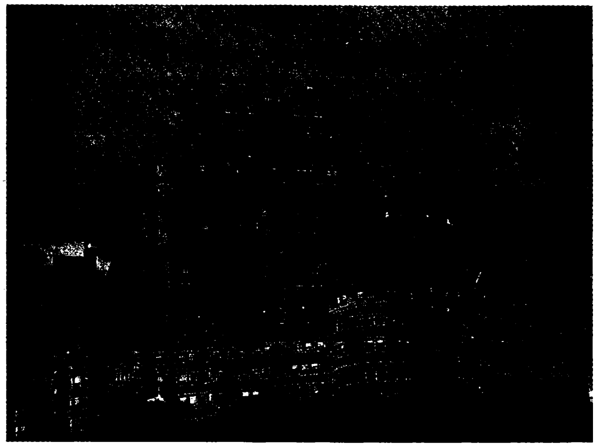

Québec
Castelul Frontenac

Salvatore Quasimodo

QUASÁG (< engl. *qua*[*si*] *s*[*stellar*] *a*[stronomical] *g*[*alaxy*] „galaxie aproape stelară") s.n. Obiect ceresc extragalactic, care posedă o strălucire intensă, fără a avea însă o radioemisie apreciabilă; se mai numeşte *galaxie cvasistelară* sau *galaxie albastră*.

QUASÁR (< engl. *qua*[*si*] *s*[*telar*] *a*[stronomical] *r*[*adio source*] „radio-sursă aproape stelară") s.m. (ASTR.) Radiosursă cosmică intensă cu dimensiuni unghiulare reduse, care poate fi recunoscută pe fotografiile porţiunii respective a cerului. **Q.** au fost descoperiţi în 1960, ca surse cu dimensiuni unghiulare extrem de mici.

QUASIMODO, Salvatore (1901-1968), poet şi critic italian. Principal reprezentant al şcolii ermetice italiene. Lirică densă, esenţializată, în tonalităţi elegiace, marcată de panteism („Oboiul uitat", „Şi brusc se lasă seara"), de inspiraţie clasică („Erato şi Apollo") sau de rezonanţă socială şi umanistă („Zi după zi", „Viaţa nu e vis"). Eseuri („Poetul şi omul politic"). Traduceri din Tudor Arghezi. Premiul Nobel pentru literatură (1959).

QUATTROCENTO (cuv. it.) subst. Denumire atribuită culturii italiene din sec. 15, cunoscută şi sub numele de *Renaştere timpurie*.

QUAZI (< fr., lat.) s.m. pl. Triburi germanice aşezate la începutul erei creştine în Moravia. Aliaţi cu marcomanii, au purtat în sec. 1-2 numeroase războaie împotriva Imp. Roman.

QUDS, Al ~ v. **Ierusalim.**

QUÉBEC 1. Oraş în SE Canadei, centrul ad-tiv al prov. cu acelaşi nume, situat în S estuarului fl. Sf. Laurenţiu, în zona de confluenţă cu râul Saint-Charles, la 483 km SSV de G. Sf. Laurenţiu; 635,1 mii loc. (2001; 96% din populaţia oraşului este francofonă). Port comercial fluvio-maritim. Nod de comunicaţii. Şantier naval. Ind. metalurgiei neferoase, constr. de automobile, chimică, a celulozei şi hârtiei, de prelucr. a lemnului, a piel. şi încălţ., textilă şi alim. Universitatea catolică Laval (1852); Universitatea **Q.** (1969); Teatru (1971); orchestră simfonică; Muzeul **Q.** (1934), cu colecţii de pictură şi sculptură; Muzeul Civilizaţiei (1988), cu exponate referitoare la cultura şi civilizaţia umană. Citadelă (1820-1831); mănăstirea Ursulinelor (1639); bazilica romano-catolică Notre-Dame-des-Victoires (1647); catedrala anglicană Sf. Treime, în stil clasic englezesc (1804); arhiepiscopia catolică (1844); clădirea Parlamentului provincial (1877); castelul Frontenac, în stil renascentist (1892-1893), construit pe locul fortului Saint-Louis (care data din 1620), în care au locuit guvernatorii provinciei **Q.**; Poarta Saint-Louis (sec. 18). Grădină zoologică; 45 de parcuri (142 ha); cascada Montmorency (84 m înălţime) situată la 10,5 km de **Q.**, în ins. d'Orléans de pe fl. Sf. Laurenţiu. Turism. Zona actuală a **Q.** a fost vizitată de exploratorul francez Jacques Cartier în cea de-a doua călătorie a sa în Canada (1535-1536), ocupând aşezarea indienilor irochezi numită *Stadacona*. Exploratorul francez Samuel de Champlain a fundat oraşul **Q.** la 3 iul. 1608. Stăpânit de britanici în anii 1629-1632 şi 1763-1775. Cap. prov. Canada Inferioară (1791-1841), apoi a Canadei de Est (1841-1867) şi a prov. **Q.** (din 1867). La 20 mai 1980, la **Q.** a avut loc un referendum provincial (organizat de Partidul Québécului/Parti Québécois) în care s-a solicitat populaţiei dacă este de acord sau nu cu schimbarea statutului provinciei **Q.**, respectiv de desprindere de restul Canadei. Conceptul suveranităţii prov. **Q.** a fost respins cu 60% din voturi. Un nou referendum având aceleaşi solicitări a fost respins în 1995. **2.** Prov. în E şi SE Canadei, cu ieşire largă la G. Hudson şi la estuarul fl. Sf. Laurenţiu; 1,54 mil. km^2; 7,2 mil. loc. (2001).

Centrul ad-tiv: *Québec*. Expl. de min. de fier, cupru, azbest, titan, zinc, aur şi argint. Hidrocentrale. Metalurgia neferoaselor; ind. chimică, a celulozei şi hârtiei. Expl. şi prelucr. lemnului. Culturi de tutun, grâu, ovăz şi sfeclă de zahăr. Creşterea animalelor. Pescuit. – **Québec Act**, statut al prov., stabilit de britanici (1774), ce prevedea guvernarea Q. de către un guvernator care îşi numea un consiliu, libertatea religioasă pentru romano-catolici şi folosirea în justiţie a Codului Civil francez.

QUEBRACHO (cuv. sp.) s.m. Arbore tropical răspândit în America de Sud, cu lemnul foarte dur şi bogat în tananţi (17–25%), asigurând o treime din producţia de tanin a lumii. Se mai foloseşte în construcţie şi pentru traverse de cale ferată *(Schinopsis lorentzii* sau *Quebracho colorado*).

QUECHUA (cuv. indigen) s.f. 1. invar. Populaţie amerindiană din America Latină, răspândită îndeosebi în Perú şi Bolivia. În prezent indienii q. sunt în mare parte metisaţi cu populaţia de origine europeană din ţările respective, numărul lor real fiind greu de estimat. 2. Familie de limbi vorbite de amerindienii din Anzi (din Perú, Bolivia şi în mai mică măsură Ecuador, Columbia şi NV Argentinei), fiind în prezent cea mai răspândită limbă amerindiană din America Latină (c. 12 mil. vorbitori). Include numeroase dialecte locale, frecvent utilizate în bilingvism cu spaniola. A fost limba de comunicare interetnică în Imp. Inca, ulterior folosită şi de spanioli ca limbă de evanghelizare.

QUEEN, grup rock britanic, constituit în 1971 de Freddie Mercury, Brian May, John Deacon şi Roger Taylor. Popularitate imensă datorată punerilor în scenă elaborate, originalităţii şi calităţilor vocale unice ale solistului Freddie Mercury. Muzică eclectică, evoluând de la rock-ul cel mai dur la balade de mare sensibilitate. Albume care au marcat istoria rockului: „A Night At the Opera", „The Game", „Innuendo".

QUEEN ALEXANDRA RANGE, lanţ muntos în Antarctica, extins la S de Victoria Land; alt. max.: 4 528 m (Mount Kirkpatrick). Descoperit (1908) de exploratorul britanic E.H. Shackleton. Aici au fost descoperite (1969) urmele fosile ale unor vertebrate, fapt care susţine teoria derivei continentelor.

QUEEN CHARLOTTE ISLANDS (INSULELE REGINA CHARLOTTE), arh. canadian în N Oc. Pacific, alcătuit din 150 de ins., extins de-a lungul coastelor vestice canadiene (British Columbia) de care este separat prin str. Hecate (160 km lăţime); 9,6 mii km². Ins. pr.: Graham (6,5 mii km²), Moresby (2,6 mii km²), Louise, Lyell, Kunghit. Oraşe pr.: Masset, Skidegate, Rose Harbour, Sandspit. Relief muntos, alctăuit din roci cristaline şi vulcanice, cu alt. max. de 1 202 m, acoperit cu păduri. Expl. forestiere şi carbonifere. Pescuit. Creşterea animalelor. Arh. a fost vizitat de spaniolul Juan Pérez (1774) şi de căpitanul englez James Cook (1778) şi explorat în 1787 de navigatorul britanic George Dixon. Aici trăiesc mulţi indieni haida.

QUEEN ELIZABETH ISLANDS (INSULELE REGINA ELIZABETH), grup de ins. în N arh. Arctic Canadian, extins între str. McClure şi canalul Lancaster Sound, incluzând ins. Ellesmere, Sverdrup, Parry şi Devon; 414,4 mii km². Probabil că au fost vizitate de vikingi în jurul anului 1000. Descoperite şi parţial explorate (1615–1616) de navigatorii englezi William Baffin şi Robert Bylot şi redescoperite de John Ross (1818). Numite astfel în 1953, în onoarea reginei Elisabeta a II-a a Marii Britanii.

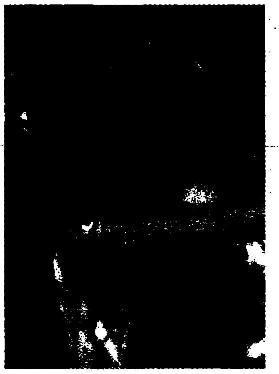

Quetzal

QUEEN ELIZABETH NATIONAL PARK v. Ruwenzori.

QUEEN MARY COAST (ŢĂRMUL REGINEI MARY), porţiune a coastei antarctice, aparţinând Australiei, între capul Filchner (91°53′ long. E) şi c. 102° long. E, cu alt. de c. 1 300 m. Explorată de britanicul D. Mawson (1911–1914). Staţiunile ruse de cercetări Mirnîi şi Pionerskaia.

QUEEN MAUD LAND (ŢARA REGINEI MAUD), porţiune interioară a continentului antarctic, situată între 20° long. V şi 45° long. E, respectiv între Enderby Land (la E) şi Coats Land (la V), descoperită (1930) de o expediţie norvegiană în frunte cu Hjalmar Riiser-Larsen. Revendicată de Norvegia (1939) şi declarată dependenţă a acesteia (1949). Relief muntos, acoperit cu gheaţă.

QUEEN MAUD MOUNTAINS (MUNŢII REGINEI MAUD), sistem muntos în Antarctica, aparţinând catenei transantarctice, extins pe 805 km lungime, între 175° long. E şi 145° long. V, la NE de gheţarul de şelf Ross. Alt. max.: 4 068 m (vf. Nansen). Descoperit (1911) de Roald Amundsen. Zăcăminte de cărbuni.

QUEENS, unul dintre cele cinci mari cartiere ale oraşului New York, situat în V ins. Long Island, limitat de cartierele Brooklin (V), Manhattan (NV) şi The Bronx (N), Nassau County (E) şi G. Jamaica (S); 281,4 km²; 2,23 mil. loc. (2002). În **Q.** se află aeroporturile John F. Kennedy şi La Guardia, St. John's University (1870), Parcul Flushing Meadow, Centrul Naţional de tenis Forest Hills ş.a. Aici au avut loc târgurile mondiale din 1939 şi 1964. Multe parcuri (2 600 ha). Locuit iniţial de indieni, ulterior s-au instalat olandezi (1635), care au întemeiat aşezările Maspeth, Flushing, Newtown, iar în 1683, britanicii au organizat în această zonă o prov. pe care au numit-o *Catherine of Braganza.* Din 1898 a devenit cartier al oraşului New York, fiind unit cu celelalte cartiere prin poduri şi tunele, între care Queens-Midtown Tunnel (1930).

QUEENSBERRY, John Sholto Douglas, marchiz de ~ (1844–1900), nobil britanic sprijinitor al sportului. A sponsorizat elaborarea unui cod (*regulile lui* **Q.**) care specifică explicit modul de desfăşurare al unui meci de box. Normele au fost elaborate, în 1867, de John Graham Chambers (1843–1883).

QUEENSLAND, stat în NE Australiei; 1,73 mil. km²; 3,7 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Brisbane*. Zăcăminte de cositor, cupru, argint, bauxită, plumb, zinc, uraniu, petrol. Trestie de zahăr, grâu, porumb, fructe, banane, tutun. Creşterea animalelor. Conservarea cărnii. Descoperit de J. Cook (1770), a adăpostit în sec. 19 mai multe colonii de foşti deţinuţi din Marea Britanie. Face parte din statul federal australian (1901).

QUEIRÓS, José Maria de EÇA de ~ (1845–1900), romancier portughez. Novator al romanului portughez prin viziunea realistă, măiestria stilistică şi crearea unui limbaj metaforic. Romane alcătuind o frescă a societăţii portugheze. Evocări ale ambianţei ecleziastice provinciale („Crima părintelui Amaro", „Familia Maya" – capodopera sa) sau ale obiceiurilor patriarhale („Ilustra casă Ramires").

QUEIRÓS, FERNANDES Pedro de ~ (c. 1565–1614), navigator portughez în serviciul Spaniei. A succedat lui Mendaña de Neira la conducerea expediţiei de cercetare a zonei dintre Filipine şi Mexic (1595–1596; 1605–1606), descoperind ins. Tahiti şi arh. Noile Hebride (actuala denumire: Vanuatu).

QUELIMANE (KILIMANE), oraş în E Mozambicului, situat la 23 km de gura de vărsare a râului Bons Sinais în Oc. Indian; 153,1 mii loc. (2000). Port pentru exportul de ceai, bumbac, sisal, tutun, copra, nuci de cocos. În jurul oraşului se află unele dintre cele mai mari plantaţii de cocotieri (20,2 mii ha). Descoperit de Vasco da Gama (1498), a devenit în sec. 18–19 una dintre cele mai mari pieţe de sclavi.

QUENEAU, Raymond (1903–1976), poet şi prozator francez. Poezie suprarealistă, cu accente parodice („Mică cosmogonie portativă", „Morală elementară"); proză antiretorică („O iarnă aspră", „Câinele cu mandolină", „Zazie în metrou").

QUENTAL, Anthero Tarquinio de ~ (1842–1891), poet şi filozof portughez. Versuri de inspiraţie romantică şi revoluţionară („Ode moderne", „Primăveri romantice"). Eseuri pe teme filozofice. S-a sinucis.

QUERCIA IACOPO DELLA v. Iacopo.

QUERÉTARO 1. Oraş în partea centrală a Mexicului, situat în Pod. Mexican, la 1 865 m alt., pe Rio Querétaro, la 261 km NV de Ciudad de Mexico, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 641,3 mii loc. (2000). Expl. de opal. Centru comercial (bumbac, trestie de zahăr, tutun, bovine). Ind. metalurgică, chimică, textilă, a ceramicii, de prelucr. a lemnului şi tutunului şi alim. Muzeu. Universitate (1951). Catedrală în stil baroc (sec. 18–19); bisericile Santa Rosa, Santa Clara (cu interior baroc) şi San Augustin; palat; apeduct (8 km lungime) construit în anii 1726–1738. Fundat de indienii otomi, a fost încorporat în Imp. Aztec (1446), ocupat şi controlat de spanioli (din 1531). Aici a fost executat împăratul Maximilian (9 iun. 1867). 2. Stat în Mexicul central; 11,4 mii km²; 1,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Querétaro*. Expl. de min. auroargentifere şi de opal. Cereale, trestie de zahăr. Creşterea animalelor.

QUESNAY, François (1694–1774), economist şi medic francez. Fondator al doctrinei fiziocraţilor. Adept al liberalismului. Lucrările sale („Tabloul economic" şi „Analiza tabloului economic") conţin prima încercare de analiză şi de modelare economică a procesului reproducţiei. Medic al regelui Ludovic XV.

QUÉTELET, Adolphe (1796–1874), statistician, sociolog şi astronom belgian. Fondator (1828) şi director al Observatorului Astronomic Regal din Bruxelles. Organizator (1853) al primului Congres Internaţional de Statistică (1853). A emis ideea aplicării teoriei probabilităţilor şi a metodelor statistice la ştiinţele morale şi politice şi în antropometrie („Fizica socială"). Unul dintre fondatorii criminologiei („Antropometrie").

QUETTA, oraş în VSV Pakistanului, situat pe râul Shal, la 1 675 m alt., la 80 km E de graniţa cu Afghanistanul; 565,1 mii loc. (1998). Nod de comunicaţii. Piaţă agricolă. Ind. chimică, textilă, de brichetare a cărbunelui şi alim. Universitate (1970). Distrus în mare parte de cutremurele din mai 1935 şi 1955.

QUETZAL (cuv. amerindian) s.m. **1.** Pasăre din familia *Trogonide,* de mărime mijlocie, cu penaj verde pe spate şi galben pe piept, aripi rotunjite şi coada lungă (*Pharomacrus mocinno*). Specifică pentru fauna Americii Centrale. I se atribuie numeroase virtuţi, simbolizând maiestatea regală şi dorinţa de libertate. Reprezentată pe stema Guatemalei. **2.** Unitate monetară în Guatemala.

QUETZALCÓATL (în mitologia toltecă şi aztecă), divinitate principală, zeu al vânturilor, aerului şi luminii. Imaginat ca fiind în acelaşi timp om, pasăre şi şarpe.

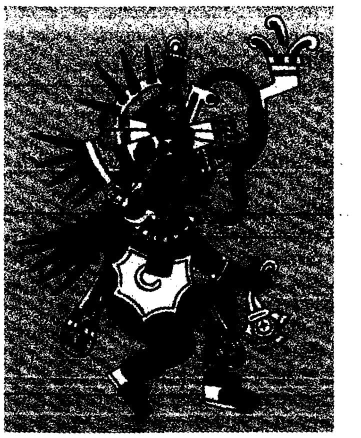

Quetzalcóatl

I se atribuie inventarea tuturor meşteşugurilor şi întemeierea civilizaţiei.

QUETZALTENANGO, oraş în SV Guatemalei, situat la poalele vulcanului Santa Maria, la 2 377 m alt.; 148,1 mii loc. (2002). Centru comercial. Ind. textilă, a încălţ. şi alim. Distrus în mare parte de erupţia vulcanului din 1902.

QUEVEDO Y VILLEGAS, Francisco Gómez de ~ (1580-1645), scriitor spaniol. Reprezentant al *conceptismului*. Romane picareşti de un realism crud („Istoria lui don Pablos de Segovia"); fantezii satirice („Viziunile", „Orele tuturor"); tratate didactice („Politica lui Dumnezeu"); versuri de contemplaţie filozofică asupra vieţii („Muza Erato").

QUEZON CITY, oraş în Filipine, situat în SV ins. Luzon, la 8 km NE de Manila; 2,1 mil. loc. (2000). Ind. chimică, textilă, alim. Zonă ad-tivă şi rezidenţială. Cap. Republicii Filipine (1948-1976). Universitate (1908).

QUEZON Y MOLINA, Manuel Luis (1878-1944), om politic filipinez. După acordarea autonomiei interne (1934) de către S.U.A., devine primul preşedinte al ţării (1935-1944). A reorganizat forţele militare şi a promovat măsuri împotriva corupţiei. În timpul ocupaţiei japoneze a condus un guvern în exil.

QUIBDÓ, oraş în V Columbiei, la poalele Cordillerei Occidental, pe cursul superior al lui Río Atrato, la 129 km VNV de Manizales; 73,6 mii loc. (1999). Aeroport. Prelucr. lemnului.

QUICHÉ (cuv. indigen) subst. Populaţie amerindiană din Guatemala (c. 800 000), din ţinuturile muntoase cu climă temperată. Se ocupă îndeosebi cu agricultura; consideraţi urmaşi ai populaţiei maya. Numeroase dialecte **q.** sunt înrudite cu limba vorbită de populaţia maya din Yukatán (Mexic). Organizaţi într-un regat puternic (sec. 11), ajuns la apogeu în sec. 15, **q.** au fost cuceriţi de spanioli după lupte înverşunate (1523-1524). Istoria lor tradiţională este cuprinsă într-o amplă lucrare, *Popol Vuh,* scrisă în limba **q.** în sec. 16. Au suferit o puternică represiune, îndeosebi în anii 1970-1990; în urma acordurilor de pace din 1996, identitatea şi drepturile lor au fost recunoscute oficial. Militanta **q.** pentru drepturile omului, Rigoberta Menchú, a primit, în 1992, premiul Nobel pentru pace.

QUICK, Armand James (1894-1978), hematolog american. A descoperit (1932) un test, care-i poartă numele, utilizat pentru controlul tratamentelor anticoagulante.

QUIJOTE DE LA MANCHA, don ~, eroul romanului omonim al lui Cervantes. Simbolul literar al visătorului care opune prozaismului cotidian idealul său de dragoste, onoare şi justiţie.

QUILLEN, Daniel (n. 1939), matematician american. Lucrări de topologie algebrică. Medalia Fields (1978).

QUILMES, oraş în E Argentinei, situat în conurbaţia Buenos Aires, la 15 km SV de acesta; 519 mii loc. (2001). Centru industrial. Staţiune balneară. Fundat în 1666.

QUIMPER, oraş în NV Franţei (Bretagne), în G. Biscaya; 63,2 mii loc. (1999). Nod de comunicaţii. Centru comercial. Ind. textilă, alim.; ceramică. Pescuit. Turism. Catedrală (sec. 13-16).

QUIMSACRUZ, vârf în V Boliviei, în Cordillera Oriental, la SE de L. Titicaca; 5 900 m.

QUINCKE 1. Heinrich (1842-1922), medic german. A descris (1883) edemul cervico-facial (maladia lui **Q.**); autorul primei puncţii lombare (1891). **2. Georg Hermann** (1834-1924), fizician german. Frate cu **H (1.)**. Studii privind fenomenul capilarităţii şi al reflexiei luminii; cercetări în domeniul acusticii, inventând tubul care îi poartă numele.

QUINE, Willard Van Orman (1908-2000), logician şi filozof american. Promotor al behaviorismului în filozofia limbajului. Studii şi cercetări de filozofie analitică şi semantică logică („Relativitate ontologică", „Cuvânt şi obiect", „Filozofia logicii").

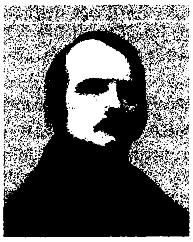

Edgar Quinet

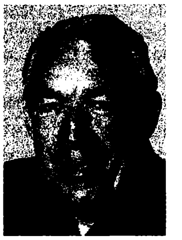

Anthony Quinn

QUINET, Edgar (1803-1875), istoric, scriitor şi filozof francez. Concepţii social-politice liberale republicane („Revoluţia"), care i-au adus un lung exil (1851-1870). A pledat în presă şi în lucrarea „Românii" pentru drepturile şi libertăţile naţionale ale românilor şi unirea Ţărilor Române. Poeme simbolice („Prometeu"). Căsătorit cu fiica lui Gh. Asachi, Hermiona, i s-a acordat cetăţenia română. M. de onoare al Acad. Române (1869).

QUINN, Anthony (1915-2001), actor american de film. Interpret al unor personaje de o forţă vitală inepuizabilă, cu o etică frustă, aparţinând unei umanităţi aspre, senzuale („Orhideea neagră", „Van Gogh", „Ultimul tren din Gun Hill", „Zorba grecul", „Salamandra", „Cel mai bogat om din lume", „Atât de aproape de cer"). Premiul Oscar, 1952 („Viva Zapata"), 1954 („La Strada").

QUINTANA, Manuel José (1772-1857), scriitor şi critic literar spaniol. A participat la războiul împotriva ocupaţiei franceze (1808-1814). Format sub influenţa spiritului umanist al sec. 18, a fost încununat în 1855 ca poet al naţiunii. Ode dedicate patriei şi libertăţii („Bătălia de la Trafalgar") în versuri neoclasice, de cadenţă oratorică. Tragedii („Ducele de Viseo"), proză („Vieţi de spanioli iluştri"). Autor al unei arte poetice în versuri („Regulile dramei"). Studii literare („Despre poezia castiliană în sec. al XVIII-lea").

QUINTANA ROO, stat în SE Mexicului (pen. Yucatán), cu ieşire la G. Mexic şi M. Caraibilor; 50,2 mil. km^2; 1,4 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Chetumal*. Expl. forestiere. Trestie de zahăr, cafea, banane.

QUINTESCU, Nicolae (1841-1913, n. Craiova), lingvist şi filolog român. Acad. (1877). Membru al societăţii „Junimea"; colaborator al „Convorbirilor literare". Specialist în limba şi literatura latină („De diminutivis linguae romanicae vulgowalachicae nominatae"); a combătut latinismul („Propuneri pentru revizuirea ortografiei"). Memorialistică.

QUINTILIAN (Marcus Fabius Quintilianus) (c. 35-96 d.Hr.), retor şi pedagog roman. Întemeietor al unei şcoli de retorică, unde a fost profesor. Autor al celui mai complet tratat despre arta retorică din Antic. („Arta oratorică", 12 cărţi).

QUÍPU (< sp.) s.n. Sistem de calcul şi de scriere incas, bazat pe folosirea unor sfori de diverse culori şi noduri; instrumentul, alcătuit din sfori şi noduri, folosit de incaşi pentru acest sistem de scriere.

QUIRINALE, una dintre cele şapte coline ale Romei, situată în NE oraşului, la 61 m alt. Aici se află Palatul **Q.**, construit la sfârşitul sec. 16, fostă reşedinţă de vară a papilor, apoi (1870-1946) a regilor Italiei. Astăzi este domiciliul oficial al preşedintelui Republicii Italiene.

QUIRINO, Elpidio (1890-1956), om politic din Filipine. Preşedinte al statului (1948-1953). În timpul mandatului a promovat măsuri împotriva corupţiei din economie şi a adoptat un program pentru rezolvarea problemelor sociale.

QUIRINUS (în mitologia romană), zeu războinic identificat cu Marte sau cu Ianus; considerat uneori de acelaşi rang cu Jupiter.

QUIROGA, Elena (pe numele adevărat *Elena Q. de Abarca*) (1921-1995), scriitoare spaniolă. Opera sa abordează tema războiului civil şi prezintă incisiv societatea contemporană („Scriu numele tău", „Totul s-a sfârşit, tristă fată").

QUIROGA, Horacio (1878-1937), scriitor uruguayan. Versuri moderniste („Recife de corali"). Proză influenţată de Poe, prezentând natura subtropicală a ţării, lupta dramatică a oamenilor cu forţele naturii şi dragostea („Povestiri de iubire, de nebunie şi de moarte"); relatări de călătorie amintind de Kipling („Povestirile pădurii", „Anaconda"). Studii de literatură („Decalogul povestitorului perfect").

QUISLING, Vidkun (1887-1945), om politic norvegian. Organizator al partidului fascist din Norvegia (1933). Ca prim-min. (apr. 1940 şi 1942-1945) a colaborat cu ocupanţii nazişti la reprimarea patrioţilor norvegieni. După război, judecat, condamnat la moarte şi executat.

QUITO, cap. statului Ecuador, situată în m-ţii Anzi, la poalele vulcanului Pichincha, la 2 800-2 850 m alt., la S de Ecuatorul Pământului, pe şoseaua panamericană; 1,4 mil. loc. (2001). Nod de comunicaţii. Pr. centru politic, economic, comercial, cultural-ştiinţific şi turistic. Ind. de prelucr. a metalelor, cimentului, cauciucului, de prelucr. a lemnului, chimico-farmaceutică, a piel. şi încălţ., hârtiei, textilă şi alim. Producţie de aur şi argint. Produse de artizanat. Două universităţi (1586 şi 1946); Institutul Politehnic (1869); Academia Naţională (1875). Observator astronomic (1864). Muzee de Antropologie (1925), de Artă şi Istorie colonială (1930), de Arheologie şi Etnologie (1950). Mănăstirea San Francisco (1534); biserica iezuiţilor (sec. 17), cu faţadă barocă; Palatul Guvernului; Monumentul Ecuatorului Pământului. Oraş precolumbian (aşezarea indienilor quitu), înglobat în Imp. Incaş (1470), apoi cucerit de spanioli (1533). La 6 dec. 1534, Sebastián de Belalcázar, locotenentul conchistadorului Francisco Pizarro, i-a atribuit numele *San Francisco del Quito,* declarându-l *cabildo* (municipiu guvernamental). Scenă a revoltei pentru independenţă (1809) şi a bătăliei victorioase din 24 mai 1822 (sub comanda generalului Antonio José de Sucré), când a obţinut independenţa. Cap. Republicii Ecuador din mai 1830. A suferit de pe urma mai multor cutremure. În 1990, centrul istoric al oraşului **Q.** a fost inclus pe lista monumentelor U.N.E.S.C.O. şi declarat patrimoniu al umanităţii.

QUM v. **Qom.**

QUMRAN (WADI-QUMRAN), ţinut deşertic situat în vechea Palestină, pe malul vestic al Iordanului. Aici au fost descoperite (1947) „Manuscrisele de la Marea Moartă".

QUSUR, Al- v. **Luxor.**

QU YUAN (c. 340-278 î.Hr.), primul poet al Antic. chineze, dregător. Din patriotism, se sinucide atunci când regatul său, Chu, este cotropit de regatul Qin. Stil inspirat din lirica orală; introduce noi tehnici prozodice („Nouă elegii", „Întristare", „Întrebări către Cer").

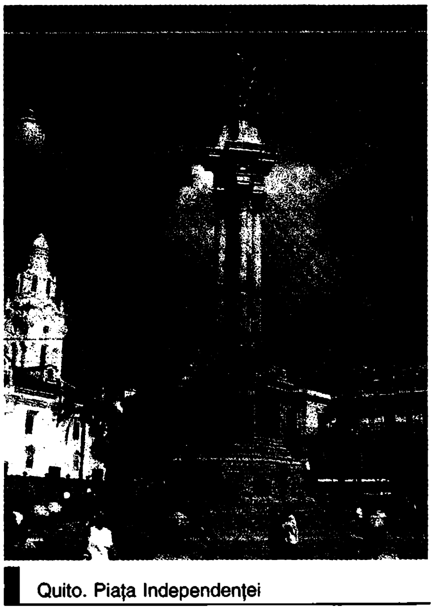

Quito. Piaţa Independenţei

Rr

R s.m. invar. 1. A douăzeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană sonantă lichidă vibrantă dentală). 2. (METR.) Simbol pentru *roentgen.* 3. (MAT.) Simbol pentru mulţimea numerelor reale.

°R (METR.) simbol pentru grad *Réaumur.*

Ra, simbol chimic pentru *radiu.*

RA, divinitate egipteană, zeu al Soarelui ca izvor de forţă vitală, dar şi ca astru. Adorat ca divinitate supremă, era considerat ca ziditor al lumii şi creator al oamenilor. Reprezentat ca un om cu cap de şoim şi cu un disc solar pe cap. Odată cu ascensiunea Tebei (milen. 2 î.Hr.), s-a contopit cu zeul acestui oraş, Amon, luând numele de *Amon-Ra.*

RAAB v. Rába.

RAAB, Julius (1891-1964), om politic austriac. Lider al Partidului Populist (1951-1960). Cancelar al Austriei (1953-1961).

RAABE, Wilhelm (1831-1910), scriitor german. Romane inspirate din mediul burghez şi al păturilor umile („Cronica uliţei vrăbiilor"; trilogia „Pastorul foamei", „Cotiuga ciumaţilor"). Nuvele satirice („Gâştele din Bützow"). Proză autobiografică („Actele suburbiei Vogelsang").

RÁBA (în germ. RAAB), râu în Europa Centrală (SE Austriei şi V Ungariei), afl. dr. al Dunării în aval de Györ; 398 km.

RABAB s.n. v. **rebab.**

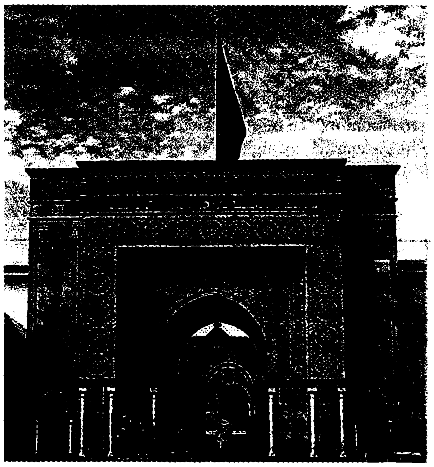

Rabat. Poarta Palatului Regal

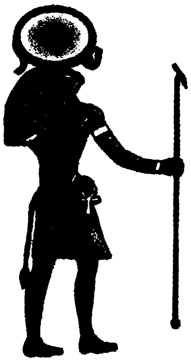

Ra

RABAL, Francisco (1925-2001), actor spaniol de film. Roluri de june-prim sau de bătrâni originali, nebuni etc. („Nazarin", „Deşertul tătarilor", „Sfinţii inocenţi").

RABÁNĂ (< fr.) s.f. Ţesătură dungată, impermeabilă, obţinută din rafie, care se foloseşte la confecţionarea îmbrăcăminţii (în Africa) sau (prin adăugarea în ţesătură a fibrelor de bumbac ori de mătase) ca material pentru perdele, ca pânză de cort etc.

RABANNE, Francisco da Cuervo (zis Paco), (n. 1934), creator de modă spaniol. Fondatorul Casei de modă omonime (1967).

RABANUS (HRABANUS), Maurus (c. 780-856), teolog german. Călugăr benedictin. Abate (822). A organizat centrul de învăţământ de la mănăstirea Fulda. Arhiepiscop de Mainz (847). Tratate de pedagogie („De universo", „De rerum naturis").

RABÁT (< fr.) s.n. Reducere, scăzământ. ✧ *R. comercial* = reducere de preţ acordată de vânzător la cumpărarea unor mărfuri în situaţii ca plata în numerar, cumpărarea unei cantităţi mari, cumpărarea în extrasezon, fidelitatea clientului. O formă de r. este reducerea preţurilor pentru soldările de la sfârşit de sezon.

RABAT (în arabă ER-RIBĀT), cap. Marocului, pe ţărmul Oc. Atlantic; 623,5 mii loc. (1994). Port. Ind. metalurgiei neferoase, uşoară şi alim. Universitate musulmană (sec. 12-17). Moscheea Hassan (1190-1195), fortăreaţa Kasbah Oudaïa (sec. 12) ş.a., mausoleul lui Muhammad V. Muzeu arheologic. Universitate. Fundat de fenicieni, apoi colonie romană cu numele *Sala,* iar în sec. 8-10 a fost sediul unei mănăstiri musulmane fortificată. În 1150, sultanul almoravid Abd al-Mūmin a întemeiat o bază militară cu numele *Ribāt* (= tabără). În perioada 1627-1666 a fost centrul unui stat independent; între 1912 şi 1956, centrul ad-tiv al protectoratului francez Maroc, iar din 1956 cap. Marocului independent.

RABAT, oraş în Malta, ins. Gozo; 11,7 mii loc. (2002). Vestigii din perioada romană. Biserici şi mănăstiri medievale. Ziduri de fortificaţie ale oraşului datând din sec. 18. Cunoscut şi sub numele *Victoria.*

RABÁTE (RABATÁ) (< fr.) vb. III tranz. 1. (MAT.) A roti o figură plană în jurul unei drepte situate în planul figurii. 2. A lăsa în jos; a plia, a îndoi.

RABAUL, oraş în Papua-Noua Guinee, în ins. New Britain (Noua Britanie); 3,8 mii loc. (2000). Port. Fundat de germani în 1910, a devenit cap. terit. Noua Guinee în 1921. Ocupat de japonezi (1942-1945), **R.** a devenit bază aeronavală japoneză, distrusă de aviaţia americană.

RABDOMANŢÍE (< fr.; {s} gr. *rhabdos* „baghetă" + *manteia* „divinaţie") s.f. Căutarea unor obiecte ascunse sau a apei subterane cu ajutorul unei baghete care se crede că începe să vibreze în locul respectiv.

RABEARIVELO, Jean-Joseph (1901-1937), poet malgaş de expresie franceză. Virtuoz al speciei autohtone de inspiraţie predilect erotică „hainteny" („Cupa cu cenuşă", „Aproape vise"). A elogiat valorile spirituale naţionale („Vechi cântece din ţinuturile Imerina").

RABELAIS, François (1494-1553), scriitor şi umanist francez. Călugăr şi medic. Cel mai de seamă reprezentant al Renaşterii franceze. Opera sa capitală, romanele fantastice şi burleşti „Gargantua" şi „Pantagruel", reprezintă o satiră îndrăzneaţă la adresa scolasticii, a bigotismului şi ignoranţei monahale, a absurdităţii războaielor, a abuzurilor feudale. Spirit erudit, excelent povestitor şi cunoscător al limbii, **R.** se distinge prin bogăţia expresiei, prin gustul pentru concret şi pitoresc, prin umorul suculent, de sursă populară, prin fantezia debordantă şi capacitatea de a cultiva toate formele comicului, de la ironie la grotesc.

RABI, Isidor Isaac (1898-1988), fizician american originar din Polonia. A studiat fenomenele magnetice

François Rabelais

moleculare și a găsit o metodă de investigare prin fenomene de rezonanță a structurii hiperfine a nivelurilor energetice ale atomului. Premiul Nobel pentru fizică (1944).

RÁBIE (< lat., it.) s.f. (MED., MED. VET.) Turbare.

RABIER, Benjamin (1869-1939), desenator francez. Precursor al benzilor desenate („Tintin ștrengarul").

RÁBIN (< pol., germ.; de la cuv. ebraic *rabbi*) s.m. Conducător religios al unei comunități mozaice, care interpretează dogmele religioase și conduce serviciile rituale.

RABIN, Yitzak (1922-1995), general și om politic israelian. Laburist. Comandant al armatei israeliene în Războiul de 6 zile (1967). Prim-min. (1974-1977; 1992-1995); ministru al Apărării (1984-1990). Rol important în procesul de pace din Orientul Apropiat și în detensionarea relațiilor cu Organizația pentru Eliberarea Palestinei (acordurile din 1993-1994). Asasinat de un fanatic israelian. Premiul Nobel pentru pace (1994), împreună cu S. Peres și Y. Arafat.

RÁBIȚ (< germ.) s.n. Plasă de sârmă galvanizată care servește ca suport pentru executarea unor tencuieli pe elemente de construcție din materiale la care tencuiala aderă mai greu (lemn, metal etc.).

RÁBLĂ (< bg.) s.f. (Fam. și deprec.) Obiect uzat, deteriorat sau de proastă calitate; vechitură.

RABOTÁ (< fr.) vb. I tranz. A prelucra o piesă metalică prin rabotare.

RABOTÁJ (< fr.) s.n. Rabotare.

RABOTÁRE s.f. Operație de prelucrare prin așchiere a suprafețelor plane ale pieselor metalice de dimensiuni mari, în care unealta așchietoare se mișcă rectiliniu alternativ pe o direcție perpendiculară pe axa ei.

RABOTÁT s.n. Rabotare. ✧ *Mașină de r.* = mașină-unealtă cu ajutorul căreia se efectuează operația de rabotare; raboteză.

RABOTÉZĂ (< fr.) s.f. Mașină de rabotat.

RAC (< sl.) s.m. **1.** Crustaceu decapod, comestibil, cu carapacea brună-verzuie (roșie după fierbere), prima pereche de picioare cu clești puternici și abdomenul inelat *(Astacus)*. **2.** Dispozitiv cu care se execută operații de prindere și apoi de extragere din gaura de sondă a unor piese scăpate sau rămase în sondă în urma unui accident. ✦ Dispozitiv folosit pentru fixarea coloanei de țevi de pompare în coloana de exploatare a unei sonde. **3.** (MED.; pop.) Cancer. **4.** (Art.) Una dintre cele 12 zodii ale anului cuprinsă între 22 iun. și 22 iul. ✦ Unul dintre cele 12 semne ale zodiacului reprezentând un r. (1).

RACÉM (< fr.; {s} lat. *racemus* „ciorchine") s.n. (BOT.) Inflorescență formată din axe primare lungi și axe secundare florifere (ex. la zambilă); ciorchine. ✧ *R. compus* = inflorescență alcătuită din mai multe r. simple așezate în lungul unui ax principal (ex. la castan).

RACEMÁZE s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează reacțiile de racemizare.

RACÉMIC (< fr.; {s} lat. *racemus* „ciorchine") s.n. Substanță chimică organică, optic inactivă, formată dintr-un amestec echimolecular de antipozi optici (dextrogir și levogir).

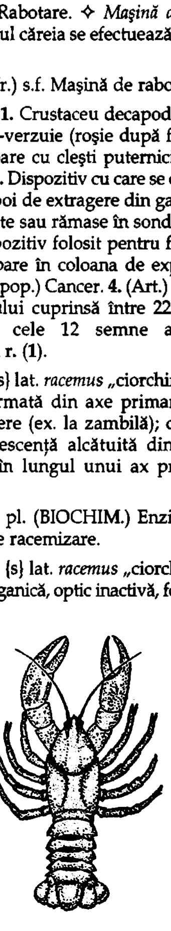

Rac (1)

Yitzak Rabin

Jean Racine

RACEMIZÁRE (după fr. *racémisation*) s.f. Transformarea parțială a unei substanțe optic active în antipodul său până la obținerea unui racemic.

RACHEL, Élisabeth FÉLIX, numită **Mlle** ~ (1821-1858), actriță franceză. Strălucită interpretă a marilor roluri din tragediile clasice franceze (Corneille, Racine).

RACHELA, personaj biblic, soția preferată a patriarhului Iacov. Mama lui Iosif și a lui Benjamin.

RACHÉTĂ¹ (< germ., it., rus.) s.f. **1.** (AV.) Vehicul zburător propulsat prin reacție directă, echipat cu un motor-rachetă. Principalele lui elemente constitutive sunt: corpul, motorul și compartimentul cu încărcătura utilă (aparate științifice de măsurat și eventual o cabină). R. pot fi dirijate (prin radio, radiolocație, pe bază de program) sau nedirijate; pot avea o singură treaptă sau mai multe trepte (ultima purtând încărcătura utilă). **2.** *R. cosmică* = r. de mari dimensiuni, utilizată pentru plasarea sateliților artificiali pe orbite sau a navelor cosmice pe traiectoriile stabilite. **3.** (TEHN.) *Motor-r.* = motor la care propulsia se realizează prin evacuarea cu mare viteză a unui jet gazos, funcționând independent de condițiile mediului exterior. Se deosebesc *m.-r. chimice, m.-r. cu plasmă, m.-r. ionice, m.-r. nucleare, m.-r. termosolare, m.-r. fotonice.* **4.** (MILIT.) *R. luminoasă* (sau *de semnalizare*) = cartuș special, lansat cu un pistol, care, la o anumită înălțime, se aprinde, luminând pe o rază mare, sau care eliberează alte cartușe a căror încărcătură arde explodând în formă de stea de o anumită culoare.

RACHÉTĂ² (< fr.) s.f. Obiect de joc folosit în tenisul de câmp sau în badminton, având un mâner prelungit cu o ramă din lemn (sau din metal) în care este fixată o rețea de coarde, cu ajutorul căreia se lovește mingea.

RACHETODRÓM s.n. Teren și instalații amenajate pentru decolarea și aterizarea rachetelor, precum și pentru urmărirea și dirijarea zborului acestora.

RACHÍU (< tc.) s.n. Băutură alcoolică, cu tăria de 25-70° alcoolice, obținută prin distilarea fructelor sau a sucurilor fermentate (r. natural) ori prin diluarea cu apă a alcoolului etilic rafinat, cu sau fără adaos de sirop de zahăr și de ingrediente.

RACHMUTH, Ion (1911-1990, n. Bosanci, jud. Suceava), economist român. M. coresp. al Acad. (1955). Lucrări în domeniul teoriei economice și al mecanismului formării prețurilor („Teorie și practică în domeniul prețurilor", „Teoria valorii").

RACILA v. **Gârleni.**

RÁCILĂ s.f. **1.** Boală cronică; *fig.* defect, meteahnă, cusur. **2.** Fig. Ură, dușmănie veche.

RACINE, Jean (1639-1699), dramaturg francez. Reprezentant al clasicismului. Tragedii de inspirație mitologică („Andromaca", „Britannicus", „Ifigenia", „Fedra") sau biblică („Estera"), configurând eroi dominați de pasiuni puternice care le covârșesc rațiunea în momente de criză interioară. Interpret subtil și realist al dialecticii sentimentelor, a conferit personajelor, mai ales celor feminine, dimensiuni umane, firești, autentice. Comedia „Împricinații", satiră a mediului avocățesc; poezii.

RÁCKET (< engl., fr.) s.n., s.m. **1.** S.n. Estorcare de bani prin intimidare și violență. **2.** S.m. Hoț, bandit, tâlhar.

RACKHAM, Arthur (1867-1939), acuarelist britanic. Influențat de simbolism. Ilustrații în manieră fantastică și grotescă pentru „Peter Pan", „Alice în țara minunilor", povestiri de Andersen, frații Grimm, Poe ș.a.

RACLÁ (< fr.) vb. I tranz. A răzui; (MED.) A face un raclaj.

RACLÁJ (< fr.) s.n. (MED.) Chiuretaj.

RĂCLĂ (LÁCRĂ) (< bg.) s.f. (Pop.) **1.** Coșciug, sicriu. **2.** Ladă de lemn (de dimensiuni mari și ornamentată). ✦ Cutie de lemn cu capac care servește la păstrarea anumitor alimente. **3.** Despărțitură într-un hambar.

RACLÉTĂ (< după fr. *racloir*) s.f. (TEHN.) Lamă flexibilă de oțel care servește la curățirea sau la răzuirea unor suprafețe.

RACLÓR (< fr.) s.n. **1.** Dispozitiv mobil folosit pentru curățirea nămolului depus pe fundul decantoarelor, fără scoaterea din funcție a instalației. **2.** Răzuitor **(1).**

RACOLÁ (< fr.) vb. I tranz. A recruta pe cineva pentru o anumită activitate, în special reprobabilă, atrăgându-l prin promisiuni, presiuni etc.

RACÓRD (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Element de legătură între două țevi, recipiente etc., flexibil sau fix, echipat de obicei cu un închizător și prin care poate circula un fluid sau un material pulverulent ori granular. ✧ *R. olandez* = element de legătură între două conducte, alcătuit dintr-o piesă tubulară și una sau două piulițe. **2.** (ELT.) Parte dintr-o instalație care face legătura între o conductă principală și o conductă secundară de distribuție a energiei electrice. **3.** (HIDROTEHN.) Parte dintr-un canal sau piesă a unei conducte care face legătura între două porțiuni cu secțiuni diferite ale acestora. **4.** (CINEMAT.) Legătură între două secvențe de film care asigură continuitatea ideii cinematografice. ✦ Îmbinare a două benzi de sunet fără a întrerupe unitatea coloanei sonore.

RACORDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (TEHN.) A realiza legătura dintre două elemente ale unui sistem tehnic sau dintre două sisteme tehnice asociate în serviciu. **2.** (DRUM., TRANSP.) A efectua operația de racordare **(4). 3.** (MAT.) A uni printr-un arc de curbă (porțiune de suprafață) două arce (porțiuni de suprafață) date.

RACORDÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a racorda. **2.** (TEHN.) Porțiune din suprafața unei țevi, a unui tub etc. prin care se face trecerea dintre două zone cu secțiuni diferite. **3.** Locul de legătură a două elemente ale unui sistem tehnic. **4.** (DRUM., TRANSP.) Realizarea unei legături între două porțiuni ale unui drum sau ale unei căi ferate prin introducerea între ele a unui tronson de traseu cu axa curbă.

RACOȘ, com. în jud. Brașov, în N m-ților Perșani; 3 398 loc. (2008). Expl. de bazalt și de calcar. Punct muzeal, inaugurat în 1969 (în satul Mateiaș), cu colecții de arheologie și istorie locală și de etnografie. În satul **R.,** menționat documentar (1421), se află castelul Bethlen (1664). Rezervație geologică („Bazaltele de la Racoș"); punctul fosilifer Carhaga, cu bogată faună din Cretacicul inferior.

RACOVA 1. Râu, afl. dr. al Bârladului în aval de municipiul Vaslui; 53 km. Izv. din V Pod. Central Moldovenesc. Pe cursul inferior se află lacul antropic *Pușcași.* **2.** Com. în jud. Bacău, pe cursul inferior al Bistriței; 3 479 loc. (2008). În arealul com. **R.** s-a construit lacul de acumulare omonim (8,66 mil. m³), ale cărui ape alimentează o hidrocentrală. Vestigii neolitice. În perimetrul com. **R.** a fost descoperit scheletul unui elefant uriaș (*Elephas meridionalis*). Rezervație forestieră (pădurea Rumc). **3. Lupta de la ~** v. **Vaslui (2).**

RACOVEANU, Virgil (1898-1967, n. sat Crăguești, jud. Mehedinți), medic otorinolaringolog român. Contribuții în chirurgia otomastoidiană, chirurgia sinusurilor feței și a craniului, chirurgia plastică.

RACOVIȚA 1. Com. în jud. Brăila, pe râul Buzău; 1 263 loc. (2008). Pe terit. satului **R.** a fost descoperită o necropolă de tip Sântana de Mureș (sec. 3-4). **2.** Com. în jud. Sibiu, în V depr. Făgăraș; 2 963 loc. (2008). În satul Sebeșu de Sus se află biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel (c. 1760). **3.** Com. în jud. Timiș, în C. Lugojului; 2 999 loc. (2008). Satul **R.** menționat documentar în 1447. În satul Căpăt, atestat documentar (1447), se află biserica Adormirea Maicii Domnului (1736). **4.** Com. în jud. Vâlcea, în depr. Loviştea; 1 884 loc. (2008). Pe terit. satului Copăceni au fost descoperite urmele unui castru roman construit în timpul împăratului Publius Aelius Hadrianus.

RACOVIȚĂ, Emil (1868-1947, n. Iaşi), biolog român. Acad. (1920). Preşedinte al Acad. Române (1926-1929). Fondator al Institutului de Speologie (Cluj, 1920). A participat la expediția antarctică a navei „Belgica" (1897-1899). Fondatorul *biospeologiei* (1907). Explorator a numeroase peşteri din Franța, Spania, Algeria, Italia şi Slovenia. Contribuții în zoologie şi în biologia teoretică. Membru al mai multor academii şi societăți ştiințifice străine.

RACOVIȚĂ, Mihail (1889-1954, n. Bucureşti), general român. Comandant al Corpului de cavalerie (1941-1942), remarcându-se în campania pentru eliberarea Basarabiei şi în timpul ofensivei spre Caucaz. Ministru de Război (23 aug.-4 nov. 1944). Arestat (1950), a fost închis la Sighet, unde a şi murit.

RACOVIȚĂ-CEHAN, familie de boieri din Moldova, ai cărei membri au deținut importante dregătorii şi au fost domni în Moldova şi Țara Românească. Mai importanți: **1. Mihai R.**, domn al Moldovei (1703-1705, 1707-1709, 1715-1726) şi al Țării Româneşti (1730-1731, 1741-1744). A practicat o fiscalitate excesivă. **2. Constantin R.**, domn al Moldovei (1749-1753, 1756-1757) şi al Țării Româneşti (1753-1756, 1763-1764). Fiul lui **R. (1).** A favorizat pe boierii greci, ceea ce a provocat ostilitatea boierilor pământeni. 3. **Ştefan R.**, domn al Țării Româneşti (1764-1765). În timpul lui continuă să se manifeste opoziția boierilor pământeni față de boierii greci. Asuprirea fiscală provoacă, în mai 1765, răscoala *rufeturilor* din Bucureşti. **4. Alecu R.** (1773-1853), magistrat, preşedinte al Comisiei proprietății în vremea Revoluției de la 1848 din Țara Românească.

RACOVIȚENI, com. în jud. Buzău, situată în Subcarpații Buzăului, pe râul Câlnău; 1 436 loc. (2008).

RACU, com. în jud. Harghita; 1 546 loc. (2008).

RACUL v. Cancerul.

RACURSÍ (< fr.) adj. invar., s.n. **1.** Adj. invar. Scurtat, prescurtat. **2.** S.n. (ARTE PL., CINEMAT.) Procedeu de reducere a dimensiunilor unei figuri în vederea obținerii anumitor efecte de perspectivă.

RAD^1 ({s} engl. *r[adiation] a[bsorbation] d[osage]* „dozarea radiației absorbite") s.m. (METR.) Unitate de măsură egală cu doza radiației care cedează o energie de 100 de ergi unui gram din substanța în care este absorbită.

RAD^2 s.m. (MAT.) Simbol pentru *radian.*

RADAMANT (în mitologia greacă), unul dintre cei trei judecători care împart dreptatea în Hades (Infern), considerat fiul lui Zeus şi al Europei. Judecă umbrele morților alături de Minos, fratele său, şi Eac.

RADÁR (< fr., germ.; engl. *ra[dio] d[etecting] a[nd] r[anging]* „detectare şi localizare prin radio") s.n. Sistem de radiolocație în care, cu ajutorul unui tub catodic şi al unei aparaturi anexe, se determină direcția şi distanța la care se află diverse obiecte îndepărtate (avioane, obstacole etc.); se bazează pe emiterea unor unde radio şi recepționarea acestora după reflectarea lor de către obiectul urmărit. Sin. *radiolocator.*

RADASBONA v. Regensburg.

RÁDĂ^1 (< fr.) s.f. Porțiune dintr-un bazin acvatic (mare, golf, estuar etc.) cu un sistem de apărare naturală sau artificială contra vânturilor, valurilor şi curenților, situată în vecinătatea unui port şi servind la adăpostirea navelor.

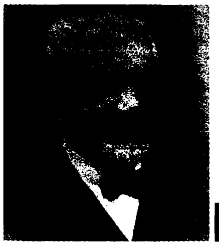

Emil Racoviță

Alfred Radcliffe-Brown

Sarvepalli Radhakrishnan

RÁDĂ^2 (< pol., rus.) s.f. (La unele popoare slave) Denumire dată unui consiliu, unei adunări, unui organ colegial al puterii. Uneori, prin termenul de **r.** se înțelegeau adunările populare, adunările politice şi alte organizații.

RADCLIFFE, Anne (1764-1823), romancieră engleză. Principală exponentă a romanului gotic („Misterele castelului Udolpho" - capodoperă a genului, „Italianul", „Sicilienele").

RADCLIFFE-BROWN, Alfred Reginald (1881-1955), antropolog britanic. Unul dintre creatorii Şcolii funcționaliste („Structură şi funcție în societățile primitive"). A studiat populațiile din arh. Andaman.

RÁDE (lat. *radere*) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) tăia de la rădăcină părul, barba sau mustățile cu un aparat de ras; a (se) bărbieri. ✦ Tranz. A curăța părul de pe pielea unui animal sau solzii de pe un peşte. **2.** Tranz. A înlătura, a răzui un strat (subțire) de la suprafața unui lucru. ✦ A şterge cu lama ceva scris. ✦ A da pe răzătoare. 3. Tranz. Fig. A distruge, a nimici. ✦ A învinge, a bate pe adversar. **4.** Tranz. A atinge uşor (în zbor) suprafața apei sau a pământului.

RADEK, Karl (pe numele adevărat *Karl Sobelsohn*) (1885-1939), om politic rus, de origine poloneză. Comunist. Conducător al Cominternului (1920-1924). Inițial adept al lui Troțki, se aliază ulterior cu Stalin (1929), deținând funcții importante în partidul comunist. Victimă a epurărilor staliniste.

RADETZKY VON RADETZ, Joseph conte (1766-1858), feldmareşal austriac. A înfrânt armata piemonteză la Custoza (1848) şi Novara (1849). Ca guvernator general al Regatului Lombardo-venețian (1849-1857), a reprimat mişcarea revoluționară în N Italiei.

RADHAKRISHNAN, Sir Sarvepalli (1888-1975), om politic şi filozof indian. Preşedinte al Republicii (1962-1967). Studii de istorie a filozofiei indiene, de religie şi etică („Filozofia indiană", „Religie şi societate"). M. de onoare al Acad. Române (1956).

RADIÁ^1 (< fr., lat.) vb. I intranz. şi tranz. A răspândi radial, în toate direcțiile, lumină, căldură, unde sonore sau fascicule de particule. ✦ Intranz. Fig. A reflecta bucurie, fericire; a fi vesel, surâzător.

RADIÁ^2 (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A face operația de radiere.

RADIÁL, -Ă (< fr., germ.; {s} lat. *radius* „rază") adj. Care pleacă dintr-un punct central ca razele unui cerc; aşezat, dispus în formă de raze; radiar.

RADIÁN (< fr. {i}; {s} lat. *radius* „rază") s.m. Unitate de măsură a unghiurilor plane (simbol: rad.), egală cu unghiul care, având vârful în centrul unui cerc, subîntinde un arc a cărui lungime este egală cu raza cercului; 1 rad = 57°17'45".

RADIÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri) Care radiază; care emite lumină, radiații infraroşii etc. ✦ (Despre energie) Care se răspândeşte prin radiații.

RADIÁNȚĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Mărime fotometrică egală cu raportul dintre fluxul luminos total emis de suprafața unui corp şi aria acestei suprafețe; emitanță.

RADIÁR, -Ă (< fr.) adj. Radial.

RADIÁT, -Ă adj. **1.** Radial. **2.** (BOT.; despre organele unei plante) Care sunt dispuse în formă de raze în jurul unui centru comun.

RADIATÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de radiație, care se referă la radiație. **2.** (FIZ.; despre tranziții) Însoțit de emisia unei radiații. **3.** (METEOR.) *Bilanț r.* = raportul dintre cantitatea de căldură primită şi cea cedată de Pământ într-un timp dat.

RADIATÓR (< fr., germ.) s.n. **1.** Aparat, corp sau dispozitiv care emite radiații. **2.** Parte componentă a instalației de răcire a motoarelor, formată dintr-o rețea de tuburi sau dintr-un rezervor cu o rețea de celule (r. celular), în care se răceşte apa sau uleiul care circulă prin instalație. **3.** Aparat sau element de instalație folosit la încălzirea încăperilor prin radiație. **4.** Antenă de emisie reprezentând elementul activ al unui sistem de antene.

RADIÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Emisie de unde (**r.** ondulatorie) sau de particule (**r.** alfa, r. beta etc.). Oricare **r.** realizează un transport de masă şi de energie, exercită o apăsare asupra corpurilor pe care cade şi poate produce numeroase efecte de natură fizică, chimică sau biologică. ✦ *R. electromagnetică* = câmp electromagnetic variabil în timp şi în spațiu, care se propagă sub formă de unde transversale, cu viteza de c. 300 000 km/s în vid; cele două componente, electrică şi magnetică, oscilează în plane perpendiculare, linia de intersecție a acestora fiind însăşi direcția de propagare. V. *foton. R. solară* v. *solar. R. cosmică* v. *cosmic. R.* (sau *raze*) *X* v. *X.*

RADICÁL, -Ă (< fr., germ.) adj., s.m. **I.** Adj. **1.** Fundamental, esențial, de bază; (adverbial) din temelie, complet. **2.** Care preconizează reforme mari, complete, schimbări fundamentale. **3.** (MAT.) *Axă r.* = locul geometric al punctelor din plan care au aceeaşi putere față de două cercuri date, fiind o dreaptă perpendiculară pe linia care uneşte centrele cercurilor. *Plan r.* = plan care este locul geometric al punctelor din spațiu, având aceeaşi putere față de două sfere date. **II.** S.m. **1.** (MAT.) *R. al unui număr* = număr care ridicat la o anumită putere (numită ordinul radicalului) dă numărul dat; rădăcină **(5). 2.** (CHIM.) Grupare de atomi care se comportă în reacțiile chimice ca un element unic. **3.** (LINGV.) Rădăcină **(6).**

RADICALÍSM (< fr.) s.n. **1.** Doctrină filozofică, politică şi economică, constituită în sec. 18-19, în Anglia (J. Bentham, J. Mill, J. S. Mill ş. a.), care a militat pentru afirmarea în toate sferele relațiilor şi activității sociale a ideilor *liberalismului* şi *individualismului*; a promovat *utilitarismul* în etică. **2.** Concepție şi atitudine politică ce preconizează şi urmăreşte folosirea de metode radicale, totale, pentru soluționarea unor probleme ale vieții sociale; practicarea acestor metode. **R.** se manifestă foarte diversificat, în cadrul lui distingându-se orientări net opuse (**r.** de stânga, **r.** de dreapta), dintre care unele ajung până la *extremism.*

RADICÉLĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Fiecare dintre rădăcinile secundare ale rădăcinii principale.

RADIČEVIĆ, Branco (1824-1853), poet sârb. Lirică romantică, în maniera lui Byron, concisă, alegorică, paradoxală, cu accente pe tema naturii, a dragostei de viață şi a iubirii („Poezii", „Răzbunarea", „Drumve").

RADIČKOV, Iordan (n. 1929), scriitor bulgar. Proză („Cerul revoltat", „Umor furibund"). Teatru („Balamucul", „Chipul şi asemănarea").

RADÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. Rădăcină a pantulei din sământă, care, după încolțirea seminței, se transformă în rădăcină principală.

RADIÉR (< fr.) s.n. **1.** Element de construcție în formă de placă de beton armat, servind ca fundație pentru o construcție hidrotehnică sau pentru unele construcții grele (silozuri, castele de apă etc.) fondate pe terenuri slabe, ca fund de canal sau ca element de apărare a fundului albiei. **2.** Căptuşeală de beton, de bolovani sau de pavele, executată pe fundul albiei între culeele unui podeț sau între picioarele unui pod pentru a evita eroziunea şi adâncirea albiei.

RADIÉRĂ (< germ.) s.f. Gumă **(2).**

RADIÉRE s.f. (DR.) Ştergerea dintr-un registru a inscripţiei privitoare la anumite acte sau drepturi (ex. ştergerea unei inscripţii ipotecare).

RADIGUET, Raymond (1903-1923), scriitor francez. A împrospătat tradiţia clasică a analizei psihologice romaneşti. Versuri avangardiste („Cu obrajii în flăcări"). Romane de factură clasică psihologice („Neastâmpăr", „Balul contelui d'Orgel").

RÁDIO^1- (< fr.; {s} lat. *radius* „rază") Element de compunere care indică referirea unei mărimi, a unui aparat etc. la radiaţia electromagnetică cu frecvenţe plasate între anumite limite sau la radioactivitate; serveşte la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

RÁDIO^2 (< fr.) s.n. Prescurtare folosită pentru o serie de cuvinte în a căror componenţă intră elementul *radio*^{1} (ex. radioemiţător, radiodifuziune). ✧ (Adjectival) *Piese r.* = elemente componente ale sistemelor care lucrează cu undele radio (condensatoare electrice, rezistenţe electrice etc.). ✦ Spec. Aparat de recepţie radiofonică; radioreceptor.

RADIOACTÍV, -Ă (< fr., germ.) adj. Care prezintă radioactivitate; referitor la acest fenomen. ✧ *Constantă r.* = caracteristică a unui izotop r., egală cu inversul timpului după care un anumit număr de nuclee ale acestuia se reduce de „e" ori (e = 2,71...) în urma transformărilor **r.**

RADIOACTIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. Emisie continuă de radiaţii alfa, beta sau gamma caracteristică substanţelor care au în componenţa lor şi unul sau mai mulţi izotopi radioactivi. Nucleele atomilor acestor izotopi sunt instabile şi suferă în mod spontan anumite transformări însoţite de emisia unei particule (alfa sau beta) sau a unei cuante gamma; în urma emisiei de cuante se modifică numai starea energetică a nucleului, în timp ce în urma emisiei de particule se modifică însăşi compoziţia nucleului, care astfel se transformă în nucleul unui izotop al altui element chimic. Deoarece **r.** este de natură nucleară, ea nu este influenţată de factorii externi, ca temperatura, presiunea, starea de agregare, legăturile chimice etc. **R.** are aplicaţii în construcţia reactorilor nucleari, în defectoscopia nedestructivă, în tehnica reglajului automat, în carotajul radioactiv, în analiza radiochimică etc. A fost descoperită de H. Becquerel (1896) la minereurile de uraniu. ✧ *R. artificială* = (impr.) r. a izotopilor radioactivi care nu se găsesc în natură ci sunt obţinuţi pe cale artificială în laborator; a fost descoperită de soţii Joliot-Curie (1934) la bombardarea aluminiului cu particule α.

RADIOALTIMÉTRU (< fr.) s.n. Aparat de radiolocaţie instalat la bordul unei aeronave, cu ajutorul căruia se determină altitudinea acesteia faţă de sol.

RADIOAMATORÍSM s.n. Practicarea radiocomunicaţiilor prin posturi de emisie-recepţie proprii, fără a se urmări interese economice sau transmiterea altor informaţii tehnice în afară de cele referitoare la calitatea emisiunilor stabilite. Este reglementat de convenţii internaţionale.

RADIOAMPLIFICÁRE (< radio^1- + *amplificare*, după fr. *radioamplification*) s.f. Recepţia, amplificarea şi distribuirea prin reţea a programelor de radiodifuziune sonoră cu ajutorul unei instalaţii de amplificare.

RADIOASTRONOMÍE (< fr.) s.f. Ramură a astronomiei care studiază corpurile şi fenomenele cereşti prin recepţionarea şi interpretarea undelor venite de la acestea.

RADIOATERIZÁRE s.f. Aterizare fără vizibilitate, în cursul căreia avionul este dirijat cu ajutorul unor emiţătoare situate la sol.

RADIOBALÍZĂ (< fr.) s.f. Aparat de radionavigaţie, terestru, care indică trecerea aeronavelor deasupra unui anumit punct geografic prin emiterea sau prin reflectarea unor unde radio; radiofar.

RADIOBIOLOGÍE s.f. Ramură a biologiei care studiază acţiunea radiaţiilor ionizante asupra organismelor vii.

RADIOCARBÓN (< fr.) s.n. Izotopul radioactiv, C_{14} al carbonului, utilizat în cercetările biologice şi arheologice pentru datarea fosilelor.

RADIOCASETOFÓN s.n. Aparat compact care încorporează un radioreceptor şi un casetofon.

RADIOCHIMÍE s.f. Ramură a chimiei care studiază probleme legate de elementele radioactive, cum sunt schimbul de izotopi, chimia produselor nucleare, metodele de obţinere a izotopilor etc.

RADIOCINEMATOGRAFÍE (< fr.) s.f. Metodă modernă de investigaţie radiologică, constând în înregistrarea pe un film cinematografic a imaginilor unui organ (stomac, intestin, plămân etc.) în activitate, redate seriat.

RADIOCOMÁNDĂ s.f. Telecomandă efectuată prin intermediul undelor radio.

RADIOCOMPÁS (< fr., germ.) s.n. Aparat de radionavigaţie instalat la bordul avioanelor, care serveşte la determinarea direcţiei axei longitudinale a avionului în raport cu un post terestru de radioemisiune.

RADIOCOMUNICÁŢIE (< fr.) s.f. Telecomunicaţie care, pentru transmiterea informaţiei, foloseşte undele radio.

RADIOCONDUCTÓR (< fr.) s.n. Corp care devine conductor de electricitate sub influenţa undelor electromagnetice.

RADIODERMÍTĂ (< engl.) s.f. Ansamblul leziunilor cutanate provocate de o expunere excesivă la razele X sau orice alt agent radioactiv.

RADIODIFUZÁ (< fr.) vb. I tranz. A transmite, a emite prin radio.

RADIODIFUZIÚNE (< fr.) s.f. Radiocomunicaţie unilaterală care constă în transmiterea sistematică prin unde radio neghidate a unui program de sunet (**r.** sonoră) sau de imagini şi sunet (**r.** vizuală sau televiziune radiodifuzată), destinată recepţiei publice. ✦ Instituţia care se ocupă cu întocmirea şi cu difuzarea acestor programe.

RADIODISTRIBÚŢIE s.f. Distribuţia publică a programelor de radiodifuziune prin linii de telecomunicaţii speciale de la o staţie centrală.

RADIOELECTRICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Capitol al electromagnetismului care studiază oscilaţiile de înaltă frecvenţă şi undele electromagnetice, precum şi aplicaţiile acestora în radiocomunicaţii, în radiolocaţie etc.

RADIOELEMÉNT (fr.) s.n. Element chimic radioactiv.

RADIOEMÍSIE (< fr.) s.f. Emisie **(1)** de radiaţii electromagnetice de radiofrecvenţă; emisie radio.

RADIOEMIŢĂTÓR s.n. Emiţător radio.

RADIO EUROPA LIBERĂ v. **Europa Liberă.**

RADIOFÁR (< fr.) s.n. Radiobaliză.

RADIOFICÁRE (< rus.) s.f. Generalizare a transmisiunii programelor de radiodifuziune sonoră prin radiodistribuţie.

RADIOFÍZICĂ s.f. Disciplină care studiază producerea şi propagarea undelor radio, influenţa stării atmosferei asupra acestora etc.

RADIOFONÍE (< fr.; {s} *radio-*^{1} + gr. *phone* „sunet") s.f. Transmisie şi recepţionare a mesajelor sonore prin unde radio fără a folosi fire conducătoare între postul de emisiune şi cel de recepţie.

RADIOFRECVÉNŢĂ s.f. Frecvenţa undelor electromagnetice limitată superior de frecvenţa undelor infraroşii, iar inferior de frecvenţa undelor sonore; corespunde aproximativ domeniului cuprins între 10^4 şi 10^{12} Hz.

RADIOGALAXÍE (< fr.) s.f. Galaxie caracterizată printr-o emisie intensă de radiounde.

RADIOGENÉTICĂ (< fr., engl.) s.f. Ramură a geneticii care studiază influenţa radiaţiilor ionizante şi neionizante asupra eredităţii organismelor.

RADIOGHIDÁJ (< fr.) s.n. Procedeu de teleghidare a vehiculelor, care foloseşte unde radio.

RADIOGONIOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de determinare a direcţiei din care se emit unde radio, bazată pe utilizarea proprietăţilor de directivitate ale antenelor receptorului.

RADIOGONIOMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instalaţie de radiorecepţie folosită în radiogoniometrie, în navigaţia fără vizibilitate şi în radiolocaţie pentru determinarea direcţiei din care sunt emise semnale radio.

RADIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Înregistrare pe film fotografic special a imaginii structurale a unui obiect obţinută cu ajutorul radiaţiilor γ sau X (roentgen). În medicină, **r.** se utilizează pentru examinarea organelor profunde (plămâni, oase, inimă, tub digestiv, rinichi etc.); radiogramă **(2).** ✦ (Concr.) Fotografie obţinută cu ajutorul acestor radiaţii.

RADIOGRÁMĂ (< fr., germ. {i}) s.f. **1.** Radiotelegramă. **2.** Radiografie.

RADIOIMUNOTERAPÍE (< engl.) s.f. Folosire a anticorpilor legaţi de un element radioactiv, în tratamentul pe cale intravenoasă a unor forme de cancer, în special al limfoamelor.

RADIOINTERFEROMÉTRU (< fr.) s.n. (ASTRON.) Radiotelescop a cărui funcţionare se bazează pe interferenţa radioundelor ce ajung la un sistem de două sau mai multe antene cu care este echipat radiotelescopul.

RADIOIZOTÓP (< fr.) s.f. Izotop radioactiv.

RADIOJURNÁL (< fr.) s.n. Emisiune radiofonică cuprinzând ştiri şi comentarii de actualitate internă şi externă, transmisă la anumite ore.

RADIOLÁRI (< fr. {i}; {s} lat. *radiolus* „rază mică") s.m. pl. Ordin de protozoare marine cu endoplasma şi nucleul înconjurate de o membrană, cu pori prin care ies radial pseudopodele; majoritatea **r.** au schelet silicios *(Radiolaria)*. Prin acumularea scheletelor de **r.** s-au format roci silicioase; prin fosilizare, scheletul **r.** cristalizează, trecând în calcedonie sau cuarţ.

RADIOLOCATÓR (< rus.) s.n. Radar.

RADIOLOCÁŢIE (< fr., engl., rus.) s.f. Detectarea şi determinarea poziţiei unui obiect faţă de un reper prin emiterea unor fascicule de unde electromagnetice şi transformarea acestora în semne vizibile, după reflectarea lor de către obiectul detectat.

RADIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *radio*^{1}- + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care foloseşte radiaţiile X şi γ în precizarea diagnosticului şi în terapeutica unor boli.

RADIOMANOMETRÍE (< fr.) s.f. ~ *biliară* = metodă de examinare intra- sau postoperatorie a căilor biliare extrahepatice, prin studiul morfologiei şi presiunilor manometrice ale acestora.

RADIOMETALOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a *metalografiei* care se ocupă cu cercetarea nedistructivă a metalelor şi a pieselor metalice, folosind radiaţiile X şi γ.

RADIOMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care aparţine radiometrului, privitor la radiometru. **2.** *Efect r.* = creştere a presiunii aerului exercitată pe suprafaţa unui corp iluminat datorită încălzirii locale a corpului şi a aerului, produsă de energia luminii absorbite de corp.

RADIOMETRÍE (< fr.) s.f. Metodă geofizică de prospecţiune bazată pe determinarea şi măsurarea radioactivităţii rocilor, precum şi a apei şi a aerului conţinute în acestea.

RADIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *radio*^{1}- + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instrument pentru măsurarea presiunii exercitate de radiaţia sonoră. **2.** Aparat demonstrativ pentru punerea în evidenţă a efectului radiometric.

RADIOMICROFÓN s.n. Mic radioemiţător portabil prevăzut cu un microfon, folosit pentru interviuri sau pe scenă; semnalele, preluate de un radioreceptor, sunt amplificate şi transmise la centrul de radiodifuziune.

RADIOMICROMÉTRU (< fr.) s.n. Instrument folosit pentru măsurarea intensităţilor de radiaţie foarte mici.

RADIOMIMÉTIC, -Ă (< fr., engl.) adj. (FIZ.; despre substanţe) Cu acţiune asemănătoare radiaţiilor ionizate.

RADIONAVIGÁŢIE (< fr.) s.f. Conducere a navelor (în special a aeronavelor) cu mijloace radiotehnice.

RADIONUCLÉU s.n. (FIZ.) Nucleu (instabil) radioactiv.

RADIOOPÁC, -Ă (< fr.) adj. (FIZ.; despre unele substanţe) Care împiedică trecerea radiaţiilor printr-un organ, determinând obţinerea unei imagini radiologice sau radiografice clare.

RADIOPIRÁT (< fr.) s.n. Post de radio^2 clandestin.

RADIOPROIECTÓR s.n. Instalaţie (înglobând un radiolocator şi un proiector) destinată să descopere şi să lumineze ţintele aeriene în timpul nopţii.

RADIOPROTECTÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care protejează de acţiunea nocivă a unor radiaţii. **2.** S.f. (În sintagma) Radioprotectoare chimică = substanţă chimică neutralizantă, în anumite limite, a efectului energiei radiante asupra organismului.

RADIOPROTÉCŢIE (< fr.) s.f. (MED.) Protecţie împotriva radiaţiilor în radiologie.

RADIORECEPTÓR (< fr.) s.n. Aparat sau instalaţie de telecomunicaţie, folosite pentru recepţionarea undelor radio, prin intermediul unei antene, şi transformarea lor în semnale utile, similare semnalelor care compun mesajul transmis.

RADIORECÉPŢIE (< fr.) s.f. Recepţia undelor radio folosite în telecomunicaţie, însoţită de transformarea semnalelor electrice transmise în semnale acustice sau vizuale corespunzătoare.

RADIORELÉU s.n. Instalaţie care permite realizarea unei telecomunicaţii uni- sau bilaterale fără fir între două staţii terminale, prin mai multe staţii de recepţie-emisie intermediare.

RADIOREPERÁJ s.n. Procedeu de obţinere a informaţiilor privitoare la prezenţa, poziţia, natura etc. diverselor obiecte cu ajutorul undelor radio; include *radiogoniometria, radiolocaţia, radiotelemetria* etc.

RADIOREZISTÉNŢĂ (< fr.) s.f. (MED.) Rezistenţă faţă de radiaţiile nocive.

RADIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat., it.) adj. **1.** Strălucitor, luminos. 2. Fig. (Despre figura omenească; *p. ext.* despre oameni) Care exprimă fericire, încântare.

RADIOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} *radio*^{1}- + gr. *skopein* „a examina") s.f. Examinare vizuală a structurii interne a unui corp prin proiectarea pe un ecran fluorescent a unui fascicul de radiaţii X care a străbătut corpul respectiv.

RADIOSENSIBILITÁTE (< fr.) s.f. Sensibilitate faţă de radiaţiile ionizante.

RADIOSEXTÁNT s.n. Aparat cu care se stabileşte pe hartă poziţia unei nave, folosind emisiile radio^2 ale aştrilor.

RADIOSÓNDĂ (< fr. {i}) s.f. Aparat pentru efectuarea observaţiilor meteorologice pe verticală, în atmosferă (până la 30–35 km alt.), care comunică automat, prin semnale radio, transmiţând date asupra presiunii, temperaturii şi umidităţii aerului.

RADIOSTÁŢIE (< germ., rus.) s.f. Ansamblu format din radioemiţător, antenă de emisie, instalaţii şi clădiri anexe, destinat efectuării radioemisiilor.

RADIOSTEÁ s.f. Radiosursă de dimensiuni foarte mici.

RADIOSTEREOGRAFÍE (< fr.) s.f. Radiografie în care imaginea apare în relief.

RADIOSTIMULÁRE (după fr.) s.f. (BIOL.) Metodă de stimulare a creşterii plantelor (prin tratarea seminţelor cu radiaţii).

RADIOSÚRSĂ (< fr.) s.f. (ASTR.) Sursă de unde radio din spaţiul cosmic.

RADIOTÉHNICĂ (< fr. {i}) s.f. Ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicaţiile oscilaţiilor şi ale undelor electromagnetice de radiofrecvenţă folosite pentru transmiterea şi recepţionarea informaţiilor. ✦ Tehnica fabricării aparatajului pentru radiocomunicaţii.

RADIOTELEFÓN (< fr. {i}) s.n. Aparat portabil de emisie-recepţie, folosit pentru radiocomunicaţii bilaterale pe distanţe relativ scurte.

RADIOTELEFONÍE (< fr. {i}) s.f. Comunicaţie radiofonică în ambele sensuri între două posturi înzestrate cu radiotelefoane.

RADIOTELEGHIDÁT, -Ă adj. Care este teleghidat prin unde radio^2.

RADIOTELEGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Comunicaţie telegrafică prin unde electromagnetice; telegrafie fără fir.

RADIOTELEGRÁMĂ (< fr. {i}) s.f. Telegramă transmisă prin radio; radiogramă **(1).**

RADIOTELEMECÁNICĂ (< fr.) s.f. Ramură a telemecanicii care foloseşte undele radio pentru emiterea şi recepţionarea comenzilor.

RADIOTELEMETRÍE (< fr.) s.f. Determinarea distanţei dintre un obiect şi un reper dat, folosind undele radio.

RADIOTELESCÓP (< fr.) s.n. Instalaţie alcătuită dintr-o antenă paraboloidală sau dintr-un grup de antene dirijate, precum şi din receptoarele radioelectronice aferente, care serveşte la recepţia şi la studierea radioundelor emise de corpurile cereşti.

Piatra funerară de pe mormântul lui Radu de la Afumaţi

RADIOTELEVIZÁT, -Ă adj. Care este transmis simultan la radio şi televiziune.

RADIOTEODOLÍT (< germ.) s.n. Radiogoniometru folosit la reperarea în înălţime.

RADIOTERAPÍE (< fr. {i}) s.f. Utilizarea razelor X în tratamentul unor boli (ex. tumori, dermatoze).

RADIOTRANSMÍSIE (RADIOTRANSMISIÚNE) (< fr.) s.f. **1.** Transmiterea la distanţă a semnalelor prin intermediul undelor radio. **2.** (Impr.) Transmisie radio sonoră; programul transmis printr-un sistem de radiodifuziune.

RADIOÚNDĂ s.f. Undă electromagnetică cu lungimea cuprinsă între 10 km şi 1 mm.

RADIŞCEV, Aleksandr Nikolaevici (1749–1802), scriitor rus. Sub influenţa scriitorilor iluminişti francezi, a iniţiat romantismul politic. „Călătorie de la Peterburg la Moscova", sub forma unui şir de tablouri ale vieţii din Rusia feudală, conţine un protest la adresa autocraţiei ţariste pentru care a fost condamnat la moarte; ulterior, graţiat de Ecaterina a II-a şi deportat în Siberia. Poeme.

RÁDIU (< fr., germ. {i}; {s} fr. *radio*[*actif*] „radioactiv") s.n. Element radioactiv (Ra; nr. at. 88, m. at. 226,03) din grupa metalelor alcalino-pământoase. Se găseşte în minereurile de uraniu.

RADIUMTERAPÍE (< fr. {i}) s.f. Utilizare a radiului în tratamentul unor forme de cancer; curieterapie.

RÁDIUS (cuv. lat.) s.n. (ANAT.) Os lung care, împreună cu ulna, formează scheletul antebraţului.

RADNA v. **Lipova (2).**

RADNÓTI Miklós (1909–1944), poet ungur. Deportat în Germania şi ucis. Versuri expresioniste („Salut păgân"); poeme cu caracter politic („Mergi, condamnatule", „Cer învolburat" - postum). Traduceri din lirica franceză.

RADÓM (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru protejarea antenelor de unde scurte contra agenţilor atmosferici.

RADÓM, oraş în ESE Poloniei; 231,4 mii loc. (2000). Ind. metalurgică, constr. de maşini. Cetate (sec. 12); biserică gotică. Ocupat de austrieci (1795), a devenit cap. Marelui Ducat al Varşoviei (1807–1815). A revenit Poloniei în 1918.

RADOMIREŞTI, com. în jud. Olt, pe Călmăţui; 3 636 loc. (2008).

RADÓN (< fr. {i}) Element chimic radioactiv (Rn; nr. at. 86, m. at. 222); gaz monoatomic din grupa gazelor nobile, care ia naştere prin dezintegrarea radiului. V. *emanaţie* (2).

RADONIĆ, Jovan (1873–1956), istoric sârb. Lucrări de istorie a sârbilor şi a popoarelor balcanice („Europa apuseană şi popoarele balcanice", „Contribuţii la istoria sârbilor din Ungaria în sec. XVI, XVII, XVIII"). M. coresp. al Acad. Române (1914).

RADOR *(Agenţia Orient-Radio),* agenţie de presă din România, înfiinţată în iun. 1921. În 1926 a devenit agenţia oficială a guvernului. În 1949 şi-a încetat activitatea, reluând-o după 1990.

RADOVAN, com. în jud. Dolj, pe Desnăţui; 1 390 loc. (2008). Satul **R.** menţionat documentar în 1558; în satul Întorsura există biserica Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (1783), iar în satul Târnava, schitul Târnăviţa, cu biserica Sf. Gheorghe (1672), cu picturi murale din 1694, executate de un grup de meşteri condus de Andrei Zugravul, proveniţi din Hurez.

RADOVANU, com. în jud. Călăraşi, pe dr. văii Argeşului; 4 693 loc. (2008). Pe terit. satului **R.** au fost descoperite (1960–1974) vestigiile unei aşezări neolitice, aparţinând Culturii Boian (milen. 4 î.Hr.). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1754) şi ruinele palatului Ghica (sec. 18), în satul **R.**

RADU, Elie (1853–1931, n. Botoşani), inginer român. M. de onoare al Acad. (1926). Colaborator apropiat al lui A. Saligny. A proiectat şi construit linii de cale ferată, poduri metalice şi de beton armat cu deschideri mari, sisteme de alimentare cu apă. A introdus folosirea planşeelor de beton armat în construcţia clădirilor.

RADU, Ioana (1917–1990, n. Bucureşti) (pseudonimul Ioanei Braia), cântăreaţă de muzică populară şi de romanţe. Creatoare de stil în muzica de concert; s-a distins prin timbrul particular, grav al vocii.

RADU, Vasile Gh. (1903–1982, n. Pârgăreşti, jud. Bacău), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1948). S-a ocupat de sistematica izopodelor, descriind câteva genuri şi mai multe specii noi.

RADU I, domn al Ţării Româneşti (c. 1377–c. 1383). În conflict cu regele ungur Ludovic I de Anjou, l-a înfrânt, recucerind cetatea Severinului. Ctitor al mănăstirii Cotmeana. Cronicarii l-au confundat cu legendarul *Negru-Vodă.*

RADU CEL FRUMOS, domn al Ţării Româneşti (1462–1473, 1473–1474, 1474, 1474–1475). A obţinut domnia cu ajutorul turcilor, înlăturându-l pe Vlad Ţepeş, fratele său. Înfrânt de Ştefan cel Mare la Soci (1471) şi, mai târziu, la pârâul Vodna (1473). Fiica sa, Maria Voichiţa, a fost una dintre soţiile lui Ştefan cel Mare.

RADU CEL MARE, domn al Ţării Româneşti (1495–1508). Sprijinindu-se pe concursul familiei boierilor Craioveşti, pentru care a creat instituţia marii bănii, a luat unele măsuri privind centralizarea statului. A acordat o mare atenţie vieţii culturale (a înfiinţat o tipografie şi l-a adus în ţară pe ieromonahul Macarie, care a tipărit trei cărţi de cult - „Liturghierul", 1508, „Octoihul", 1510 şi „Evangheliarul", 1512, primele tipărituri apărute pe terit. românesc). Prin grija sa a fost construită în mare parte biserica Sf. Nicolae a Mănăstirii Dealu (1499–1501), terminată de fratele său, Vlad cel Tânăr (1510–1512).

RADU DE LA AFUMAŢI, domn al Ţării Româneşti (1522–1523, 1524, 1524–1525, 1525–1529). A dus o politică antiotomană şi a luptat împotriva lui Mehmed beg, Vladislav III şi Radu Bădica, pretendenţi la scaunul domnesc, care i-au întrerupt domnia. La îndemnul boierilor Craioveşti, s-a supus Porţii. Încercând să reia politica antiotomană, a fost ucis de boieri la Râmnicu Vâlcea.

RADÚLĂ (< fr. {i}; {s} lat. *radula* „răzuitoare") s.f. (ZOOL.) Placă chitinoasă cu numeroşi dinţişori, asemănătoare unei pile, situată la baza limbii unor moluşte.

RADU MIHNEA, domn al Ţării Româneşti (1601–1602, 1611, 1611–1616, 1620–1623) şi al Moldovei (1616–1619, 1623–1626). Supus turcilor. În politica internă s-a sprijinit mai ales pe boierii greci, ceea ce a provocat ostilitatea boierimii pământene. A favorizat eliberarea *rumânilor.*

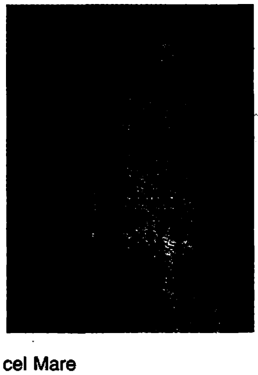

Radu cel Mare

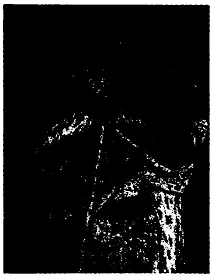

Radu Şerban

RADU NEGRU (NEGRU-VODĂ), potrivit legendei „descălecatului", primul domn al Ţării Româneşti. Sub acest nume este cunoscut în popor *Radu I.*

RADU PAISIE (Petru de la Argeş), domn al Ţării Româneşti (1535–1545) ales de boieri. Supus Porţii. În timpul domniei lui se accentuează luptele dintre grupările boiereşti, iar turcii fac dese incursiuni în ţară, cucerind Brăila şi terit. înconjurător, pe care le transformă în raia.

RADU PRAZNAGLAVA, domn al Ţării Româneşti (1421, 1423, 1424–1426, 1427). Susţinut de turci, a luptat împotriva lui Dan II, reuşind să întrerupă, în mai multe rânduri, domnia acestuia.

RADU ŞERBAN, domn al Ţării Româneşti (1601, 1602–1610, 1611), din neamul Craioveştilor. Politică de echilibru şi de refacere a ţării după războiul antiotoman (1593–1606). Victorii asupra tătarilor (Ogretin, 1602), turcilor (Belgrad, 1602, Silistra, Hârşova, Brăila, 1603) şi principilor ardeleni filoturci: Moise Székely (Braşov, 1603) şi Gabriel Báthory (Braşov, 1611). Menţine independenţa Ţării Româneşti; relaţii strânse cu Transilvania şi Moldova. Înlăturat de turci, moare, după un exil activ (1611–1620) la Viena.

RADU ZUGRAVUL (1740–1802), zugrav de biserici, iconar şi copist de manuscrise. Reprezintă ultima etapă a picturii medievale din Muntenia (frescele bisericilor din Gura Văii, Brădet şi Cornetu). Autorul unui „Caiet de modele" pentru zugravii de biserici.

RADZIWILL, familie de nobili lituanieni. Mai importanţi: **1. Micolaj R.** (1512–1584), hatman şi cancelar al Lituaniei. A întreţinut relaţii de prietenie cu Despot-Vodă, domnul Moldovei. **2. Janusz R.** (1612–1655), hatman al Lituaniei. Căsătorit cu o fiică a lui Vasile Lupu, domnul Moldovei. A încercat atragerea celor trei ţări române în Liga antiotomană iniţiată de Vladislav IV, regele Poloniei.

RAEBURN, Sir Henry (1756–1823), pictor scoţian. Portretele sale proiectate pe fundalul unui peisaj se disting prin coloritul sobru, vigoarea desenului şi a contrastului dintre umbră şi lumină („W. Scott", „Sir John Sinclair").

RAEDER, Erich (1876–1960), amiral german. Comandant şef al flotei (1935–1943). A promovat construcţia de submarine. A demisionat în urma divergenţelor cu Hitler. Judecat şi condamnat pe viaţă la Nürnberg. Eliberat în 1955.

RAETIA, prov. romană, organizată de împăratul August (27 î.Hr.–14 d.Hr.) pe terit. Tirolului şi Bavariei superioare de azi.

RAF v. **Royal Air Force.**

RAFAEL (Raffaello Sanzio) (1483–1520), pictor şi arhitect italian. Strălucit reprezentant al Renaşterii. Preocupat de compoziţie, de perspectivă şi de efectele de lumină, în căutarea perfecţiunii estetice absolute, a asimilat elemente din arta înaintaşilor şi din cea a contemporanilor (Leonardo, Michelangelo), realizând decoraţii murale în celebrele „stanţe" de la Vatican („Şcoala din Atena", „Izgonirea lui Heliodor din templu", scene din „Vechiul Testament", compoziţii alegorice) şi la Villa Farnesina („Triumful Galateii", „Psyché"). Echilibrul şi calmul clasic, strălucirea şi transparenţa culorilor apar în cunoscutele sale „madone" („Sfânta Cecilia", „Madona cu sticletele", „Madona Sixtină"), iar intuiţia psihologică şi rafinamentul cromatic în portrete („Baldassare Castiglione", „Papa Leon X cu cardinalii"). După moartea lui Bramante, a condus lucrările de reconstrucţie a bazilicii San Pietro din Roma.

RAFAIL (în ebr. „Dumnezeu vindecă"), unul dintre cei şapte îngeri importanţi ai religiei iudaice, devenit arhanghel în creştinism, înzestrat cu puteri de vindecare a bolilor şi rănilor şi de mijlocitor al rugăciunii evlavioşilor faţă de Dumnezeu. Personaj biblic.

RAFAILA, com în jud. Vaslui; 1 966 loc. (2008). Mănăstire de călugări.

RAFÁLĂ (< fr.) s.f. **1.** Dezlănţuire de vânt sau de ploaie. **2.** (MILIT.) Serie neîntreruptă de lovituri ale unei arme de foc automate.

RAFELSON, Bob (n. 1935), scenarist, regizor şi producător american de film. Exponent al noului Hollywood. Filme incisive, demontând mitul reuşitei americane („Poştaşul sună întotdeauna de două ori", „Văduva neagră").

RAFFET, Denis Auguste Marie (1804–1860), pictor şi grafician francez. Prodigios ilustrator. Călătorind prin Ţările Române (1837), a realizat un mare număr de litografii (tipuri, costume, peisaje, monumente).

RÁFIE (< fr.) s.f. Denumire dată palmierilor din genul *Raphia* cu tulpina scurtă şi groasă, terminată cu o coroană de frunze mari. Din nervurile şi teaca frunzelor unor specii se obţin fibre textile elastice şi rezistente. Din fructul de *R. vinifera* se obţine vinul de palmier.

RAFINAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Subtilitate, fineţe. **2.** Peior. Perfidie, şiretenie.

RAFINÁRE s.f. **1.** Proces tehnologic prin care se îndepărtează impurităţile din unele substanţe (alcool, uleiuri, zahăr etc.), în scopul îmbunătăţirii calităţii lor, folosind diferite metode (distilare fracţionată, tratare cu agenţi chimici, cu absorbanţi, cu solvenţi selectivi etc.). **2.** (IND. HÂRTIEI) Tratament mecanic al pastei de hârtie, al semicelulozei etc., executat de obicei cu ajutorul rafinoarelor cu piatră după procesul de fierbere.

RAFINÁT, -Ă adj. **1.** (Despre produse; şi subst.) Care a fost supus rafinării. **2.** Fig. Subtil, fin. **3.** Peior. Perfid, şiret.

RAFINĂRÍE (fr.) s.f. Instalaţie sau fabrică în care se face rafinarea unor produse. ✧ *R. de petrol* = unitate industrială în care se prelucrează ţiţeiul. Denumire improprie, deoarece procesul de rafinare reprezintă numai unul dintre procesele tehnologice efectuate într-o *r. de p.*

RAFINÓR (fr.) s.m., s.n. **1.** S.m. Muncitor calificat pentru operaţiile de rafinare; rafinator **(1). 2.** S.n. Maşină de mărunţire folosită la măcinarea sau la rafinarea semifabricatelor fibroase (pastă mecanică sau semiceluloză) ori a pastei de hârtie. **3.** S.n. (CHIM.) Utilaj în care se execută un proces de rafinare **(1)**; rafinator **(2).**

RAFINÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Trizaharidă nereducătoare, formată din galactoză, glucoză şi fructoză. Se obţine din seminţele de bumbac şi din sfecla de zahăr (melasă). Folosită în medicină şi bacteriologie.

RAFISTOLÁ (franţuzism) vb. I tranz. A repara sau a îndrepta ceva (sumar şi nesistematic).

RAFLÉSIA (< n.pr. ***Raffles***) s.f. Gen de plantă exotică, parazită din Indonezia, cu cea mai mare floare din lume (cântărind c. 5 kg), ale cărei petale sunt lungi de aproape un metru, cu pete roşii şi albe şi miros cadaveric. Tulpinile se dezvoltă în interiorul plantelor parazitate.

RAFSANDJANI, 'Ali Akbar Hachemi (n. 1936), om politic iranian. Preşedinte al Parlamentului (din 1980). După moartea lui Khomeini, a devenit şef al Republicii Islamice Iran (1989–1997).

RAFT (< tc.) s.n. Poliţă fixată pe un perete, într-un dulap etc.

RAFT, George (1903–1980), actor american de film. Roluri de gangsteri şi criminali („Scarface", „Tu şi eu", „Văduva neagră").

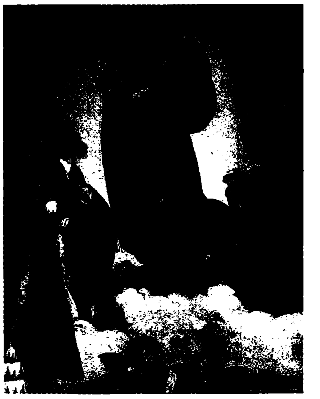

Rafael: Madona Sixtină

RAGÁCI (< fr.) s.n. Unealtă în formă de cleşte cu coadă lungă, folosită la pescuit.

RAGÁDĂ (< fr.) s.f. (MED.) Eroziune superficială a pielii, apărută la colţul buzei; (pop.) zăbăluţă **(3).**

RAGGHIANTI, Carlo Ludovico (1910–1987), critic şi istoric de artă italian. Unul dintre fondatorii revistei „Critica de artă". Influenţat de Croce, susţine rolul intuiţiei în creaţie („Caracteristicile şi critica de artă în epoca barocă", „Mondrian şi arta secolului XX").

RAGLÁN (< fr., n. pr. *Raglan*) s.n. Croială a mânecii, care începe de la răscroiala gulerului. ✦ Palton sau pardesiu cu croiala descrisă mai sus.

RAGLAN, Fitzroy James Henry Somerset (1788–1855), ofiţer englez. S-a distins în Războiul Crimeii. Numele este asociat unei anumite croieli a mânecii pe care a imaginat-o pentru a-şi masca amputarea braţului.

RÁGTIME (cuv. engl.) s.n. Stil pianistic la modă în perioada 1896–1917, care a luat naştere în Missouri şi a reprezentat, împreună cu bluesul, unul dintre elementele constitutive ale jazzului. Muzică veselă şi optimistă, în tempo moderat, cu formă simetrică.

RAGUSA 1. Oraş în S Italiei (Sicilia); 68,9 mii loc. (2001). Expl. de petrol, de şisturi bituminoase şi de asfalt. Rafinărie de petrol. Muzeu de Arheologie; Catedrală (1706–1760), bazilica San Giorgio (1738–1775). R. s-a dezvoltat pe locul anticei aşezări *Hybla Heraea,* devenind, în perioada 1091–1296, cap. unui district independent. Ocupat de arabi (sec. 9) şi apoi de normanzi (sec. 11). **2.** Denumirea (italienească) purtată în Ev. Med. de oraşul croat *Dubrovnik.*

RAHÁT (< tc.) s.n. Produs gelatinos de cofetărie, fabricat din sirop de zahăr cu amidon şi substanţe aromatizante. Fig. (Fam.) Lucru fără importanţă; fleac.

RAHI- (< fr., it.; gr. *rhakhis* „coloană vertebrală") Element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) coloana vertebrală", „măduva spinării", cu ajutorul căruia se formează adjective şi substantive.

RAHIALGÍE (< fr.; {s} *rahi-* + gr. *algos* „durere") s.f. Durere resimţită în reg. coloanei vertebrale.

RAHIANESTEZÍE (< fr.; {s} *rahi-* + fr. *anestésie* „anestezie") s.f. Metodă de anestezie care constă în injectarea unei substanţe anestezice (ex. novocaina, percaina, stovaina) în canalul rahidian.

RAHICENTÉZĂ (< fr.; {s} *rahi-* + gr. *kentesis* „înţepare") s.f. Puncţie transcutanată a spaţiului subrahidian între două vertebre, în scop explorator, terapeutic sau anestezic.

RAHIDIÁN, -Ă (< fr.; {s} gr. *rhakhis* „şira spinării") adj. Care aparţine coloanei vertebrale sau măduvei spinării. ✧ *Canal r.* = canal format prin suprapunerea cavităţilor centrale ale vertebrelor, în care se află măduva spinării, de la care pornesc rădăcinile nervilor.

RAHIROA v. **Rangiroa.**

RÁHIS (< ngr., fr.) s.n. **1.** (ANAT.) Măduva spinării. **2.** (BOT.) Ax central în lungul căruia se înşiră o serie de organe asemenea (ex. pedunculul comun al spicelor

Serghei Rahmaninov

Francisc Iosif Rainer

gramineelor, pețiolul comun al frunzelor compuse etc.). 3. (ZOOL.) Axul central al penelor la păsări.

RAHITÍSM (< fr., it.) s.n. Boală cauzată de lipsa calciului sau a vitaminei D, care provoacă tulburări în metabolismul fosforului și al calciului. Se manifestă prin deformări osoase, întârziere în apariția dinților etc.

RAHMAN, Mujibur (1920–1975), om politic din Bangladesh. Militant pentru autonomia Pakistanului occidental; a creat (1949) Liga Awami. Artizanul secesiunii față de Pakistanul de Est, a proclamat (1971) independența noului stat Bangladesh. Închis în perioada 1971–1972, a condus statul până în 1975; asasinat în urma unei lovituri de stat.

RAHMAN, Ziaur- (1935–1981), ofițer și om politic din Bangladesh. A preluat puterea prin înlăturarea lui Mujibur Rahman, devenind președinte al țării (1975–1981). Asasinat.

RAHMANINOV, Serghei Vasilievici (1873–1943), compozitor, pianist și dirijor rus. Emigrat în Franța (1917), apoi stabilit în S.U.A. (1936). Legat de sistemul tonal, este considerat ultimul compozitor romantic. Inventivitate melodică și stil pianistic personal. Muzică de un lirism tumultuos. A scris în toate genurile (lieduri, muzică de cameră, simfonică, operă), dar a excelat în creația pianistică (patru concerte, piese pentru pian). Pianist virtuoz, și-a înregistrat propriile creații.

RAHOVA, localit. în Bulgaria. Cetate turcă, asediată și cucerită de armata română la 9/21 nov. 1877, în timpul Războiului ruso-româno-turc (1877–1878). Azi *Oreahovo*.

RAI¹ (< sl.) s.n. **1.** Paradis, eden. **2.** Fig. Loc frumos, încântător din natură. ✦ Loc în care cineva se simte foarte fericit.

RAI² (< sl.) s.n. (NAV). Roată de lemn sau de metal canelată la periferie, prin care poate fi rulată o parâmă de cânepă sau de oțel.

RAI (presc. de la *Radiotelevisione Italiana*), societate italiană pe acțiuni de interes național care gestionează serviciile de radiodifuziune (radiofonia, TV și rețeaua de difuzare). Înființată în 1924, sub denumirea de URI, și-a schimbat de mai multe ori denumirea. Din 1995 are și o participare privată.

RAIÁ (< tc.) s.f. (În Ev. Med.) **1.** Terit. supus de turci, care forma hinterlandul unei cetăți (ex. r. cetății Brăila). **2.** Denumire dată supușilor creștini din Imp. Otoman.

RAIAČIĆ, Iosif (1785–1861), cleric croat. Mitropolit (1842), apoi patriarh (din 1848) al Bisericii ortodoxe sârbe. În timpul Revoluției din 1848–1849 a avut o atitudine filohabsburgică.

RAÏATÉA, ins. vulcanică, în Polinezia franceză, în Insulele Societății; 192 km². Înconjurată de recifi coraligeni. Alt. max. în Mont Toomaru (1 033 m).

RÁIBĂ (< germ.) s.f. Mașină de mărunțit cartofi, folosită în fabricile de amidon.

RAICEVICH, Ignaz Stephan (sec. 18), medic și om de cultură ragusan. Preceptor al fiilor domnului Ipsilanti. Primul consul al Austriei în Țara Românească (1782). Informații prețioase privitoare la români în sec. 18 („Observații istorice, naturale și politice asupra Valahiei și Moldovei").

RAICU, Lucian (1934–2006, n. Iași), critic literar român. Stabilit în Franța. Studii monografice („Liviu Rebreanu") și eseuri („Critica – formă de viață") caracterizate printr-un deosebit spirit empatic și eleganță stilistică.

RÁID (< fr.) s.n. **1.** Incursiune rapidă de nave sau de avioane făcută (individual sau în grup) în spațiul unei țări străine, în scopuri militare. **2.** Deplasare de nave sau de avioane pe un itinerar prestabilit în scopul unor recunoașteri, al unor cercetări științifice etc. **3.** *R.-anchetă* = anchetă cu aceeași temă efectuată în diferite întreprinderi, localități etc.

RAIFORME (< n. pr. *Raja*) s.f. pl. Ordin de pești selacieni înrudiți cu rechinii (*Rajiformes*), cu corpul puternic turtit dorsoventral și coadă subțire (vulpea de mare, pisica de mare).

RÁIGRAS (< germ., engl., fr.) s.n. (BOT.) Plantă erbacee perenă din fam. poacee *(Lolium perenne)*. În amestec cu alte ierburi este folosit pentru pășuni, peluze etc. Sin. *zâzanie, iarbă de gazon*.

RAIMBAUT d'Orange (c. 1115–c. 1210), trubadur provensal. Unul dintre primii poeți ermetici.

RAIMOND v. Raymond.

RAIMONDI, Ezio (n. 1924), critic literar italian. Studii de filologie și critică literară („Literatura barocă"). Interesat de noi metode pentru interpretarea textului literar („Tehnici ale criticii literare").

RAIMONDI, Giuseppe (1898–1985), scriitor italian. Proză autobiografică și moralizatoare („Anotimpuri"), eseuri („Viermi de mătase"), romanul („Cheia regină"). Monografii.

RAIMONDI, Marcantonio (c. 1480–c. 1534), gravor italian. Contribuții la popularizarea compozițiilor lui Rafael, pe care le-a transpus în gravură („Judecata lui Paris").

RAIMONDI, Ruggero (n. 1941), bas-bariton italian. Voce somptuoasă, plină de vitalitate, de un colorit variat. Carieră internațională după 1970. Mari succese în „Boris Godunov" de Musorgski, „Falstaff" de Verdi etc.

RAIMU (pseud. lui *Jules Muraire*) (1883–1946), actor francez de teatru și cinema. Remarcabil prin umorul său bonom în filme ca: „Fany", „Nevasta brutarului", „Tartarin din Tarascon" și în piese ca „Burghezul gentilom", „Bolnavul închipuit" de Molière.

RAIMUND, Ferdinand Jakob (1790–1836), actor și dramaturg austriac. Director și actor de teatru la Viena. Feerii baroce cu elemente romantice și sens alegoric-educativ, în tradiția teatrului popular vienez („Regele Alpilor și mizantropul", „Fata din Țara zânelor sau Țăranul milionar", „Risipitorul").

RAINALDI, Carlo (1611–1691), arhitect italian. A elaborat un stil personal – sinteză între manierism și barocul roman (fațada bisericii Andrea della Valle și bisericile Santa Maria di Monte Santo și Santa Maria dei Miracoli – din Piazza del Popolo, Roma).

RAINER, Francisc Iosif (1874–1944), medic român. M. de onoare al Acad. (1943). Creatorul școlii antropologice românești. Studii fundamentale asupra sistemului limfatic, asupra structurii funcționale a organelor.

RAINIER, Mount ~, cel mai înalt vârf al m-ților Cascadelor, situat în NV S.U.A.; 4 392 m. Parc Național, cu o supr. de 95,4 mii ha. Cunoscut și sub numele de *Mount Tacoma*.

RAINIER III, Louis Henri Maxence Bertrand, prinț de Monaco (1923–2005), șef de stat al Principatului Monaco (1949–2005).

RAINIS, Jānis (pseud. lui *Jānis Pliekšāns*) (1865–1929), scriitor leton. Novator al limbajului poetic. Lirică romantică („Sfârșit și început", „Fiica lunii"), drame de inspirație mitologică și națională („Văpaia și noaptea", „Iosif și frații săi").

RAINWATER, Leo James (1917–1986), fizician american. Contribuții în spectroscopia nucleară și la teoria nucleului atomic. A propus modelul nuclear sferic (1950), calculându-i raza, și a investigat împrăștierea pionilor pe nuclee. Premiul Nobel pentru fizică (1975), împreună cu A. Bohr și A. Mottelson.

RAIÓN (< rus., fr.) s.n. **1.** (În unele țări) Unitate administrativ-teritorială din cadrul unei reg. sau al unui oraș mare. **2.** Secție specializată într-un magazin în care se găsesc articole dintr-o anumită grupă sau subgrupă de mărfuri (ex. r. de încălțăminte).

RAIPUR, oraș în partea central-estică a Indiei, în NE pod. Deccan; 605,1 mii loc. (2001). Universitate (1963).

RÁITĂ (< *raita*, interj., vechi cuvânt de recunoaștere, rostit între paznicii de noapte) s.f. (De obicei în legătură cu verbul „a da") Trecere în grabă pe undeva; ocol.

RAJÁH (< fr.) s.m. **1.** Titlu purtat de șeful unui stat în India antică și feudală; ulterior titlu princiar. **2.** Persoană care poartă acest titlu.

RĀJASTHĀN, stat în NV Indiei; 342,2 mii km²; 56,5 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Jaipur*. Creșterea oilor, ind. textilă.

RAJK László (1909–1949), om politic ungur. Comunist. Ministru de Interne (1946–1948) și de Externe (1948–1949). Acuzat de crimă și duplicitate, a fost condamnat la moarte și executat. Reabilitat în 1955.

RĀJKOT, oraș în V Indiei, situat în pen. Kāthiāwār; 966,6 mii loc. (2001). Ind. chimică. Piață agrară.

RĀJPUTANA, reg. în NV Indiei. Locuită din sec. 7 de rajpuți (azi c. 12 mil.), a fost invadată de musulmani (sec. 11), de Imp. Marilor Moguli (sec. 16) și de marați (sec. 18). Din 1818 a intrat sub protectorat britanic. Celebră școală de pictură (sec. 18).

RAKEŚ, Mohan (1925–1972), scriitor indian de limbă hindi. Povestiri („Nori noi") și romane („Dimineața care nu mai vrea să vină") de analiză psihologică, inspirate din lumea intelectualilor.

RÁKÓCZI, familie de nobili din Transilvania. Mai importanți: **1. Gheorghe R. I,** principe al Transilvaniei (1630–1648). A urmărit întărirea autorității centrale și a sprijinit calvinismul. Aliat al Suediei și Franței, a luptat împotriva Habsburgilor în timpul Războiului de 30 de Ani, obținând, prin Pacea de la Linz (1645), libertatea religioasă, iar prin cea din Westfalia (1648), recunoașterea Transilvaniei ca stat suveran. A dus o politică antiotomană, înfrângând pe turci la Salonta (1636) și a aderat la Liga inițiată de Polonia. În bune relații cu Matei Basarab și Vasile Lupu. **2. Gheorghe R. II,** principe al Transilvaniei (1648–1660). A continuat politica predecesorului său privind întărirea autorității centrale. L-a sprijinit în obținerea tronului Moldovei pe Gheorghe Ștefan (1653), iar pe Constantin Șerban, domnul Țării Românești, să înăbușe răscoala populară din 1655. A eșuat în încercarea de a ocupa tronul Poloniei. Mazilit de turci, a început lupta deschisă împotriva acestora, avându-l alături pe Constantin Șerban, iar apoi l-a susținut, în lupta antiotomană, pe Mihnea III; învins și rănit mortal în lupta de la Florești (mai 1660). **3. Francisc R. II,** principe al Transilvaniei (1704–1711). Conducătorul răscoalei (1703–1711) antihabsburgice din Ungaria și Transilvania. După mai multe lupte, părăsit de țărani, cărora nu le satisfăcuse promisiunile făcute, și de nobilime, care s-a împăcat cu Habsburgii prin Pacea de la Satu Mare (1711), a pribegit prin Rusia, Franța și Imp. Otoman, unde a și murit (1735). A întreținut relații cu Țara Românească și Moldova. Autor al unor „Confesiuni" și „Memorii".

RÁKOSI Mátyás (1892–1971), om politic ungur. Comunist. Prim-secretar al Partidului Comunist (1945–1948), apoi al Partidului Muncitorilor (1948–1956). Prim-min. (1952–1953). Adversar al orientării liberale a lui Imre

Gheorghe Rákóczi II

Nagy, de după 1953. După insurecția din 1956, s-a refugiat în U.R.S.S.

RAKOVSKI, Gheorghi (1821-1867), ziarist şi om politic bulgar. Democrat-revoluționar, conducător al mişcării de eliberare antiotomane. În emigrație, a organizat detaşamente armate de voluntari bulgari (la Belgrad), a pus bazele Comitetului secret revoluționar bulgar (la Bucureşti) şi a fondat ziarele „Dunavski lebed" (la Belgrad) şi „Băduştnost" (la Bucureşti). Poezii („Călători în pădure").

RAL (< fr.) s.n. (MED.) Zgomot anormal care se aude la auscultația plămânilor în cazul unor afecțiuni ale bronhiilor sau ale alveolelor pulmonare.

RALANTÍ (cuv. fr.) s.n. **1.** Regim de mers încet al motoarelor cu ardere internă. **2.** (CINEMA) Trucaj prin care, în timpul proiecției, mişcările se efectuează cu o viteză mai redusă decât cea normală.

RALEA, Mihai (1896-1964, n. Huşi), sociolog, psiholog, eseist şi om politic român. Acad. (1948). Director al revistei „Viața românească" (1933-1940). Ministru al Muncii (1938-1940) şi al Artelor (1945-1946). Ambasador al României în S.U.A. (1946-1948). Influențat de Durkheim şi de marxism, R. a formulat idealul unei democrații „sociale", care să îmbine libertățile individuale cu solidarismul social („Introducere în sociologie", „Contribuții la istoria societății"). A definit psihicul uman prin fenomenul „amânării". Studii de antropologie filozofică („Explicarea omului"), despre personalitate şi inconştient („Formarea ideii de personalitate", „Problema inconştientului"). Critică literară, convocând o pluralitate de metode, înglobate conceptului de critică creatoare („Valori"), lucrări de estetică.

RALEIGH, oraş în S.U.A., centrul ad-tiv al statului Carolina de Nord; 276,1 mii loc. (2000). Ind. siderurgică, a constr. de maşini. Shaw University (1865) şi North Carolina State University (1887). Centru de cercetări nucleare. Fondat (1793).

RALEIGH, Sir Walter (1554-1618), navigator şi om politic englez. Favorit al reginei Elisabeta I. A descoperit Virginia (1584), pe care a încercat, fără succes, să o colonizeze (1585). În căutarea legendarului El Dorado, a condus mai multe expediții de jaf împotriva coloniilor spaniole şi a explorat pod. Guyanei (1595) şi cursul inf. al fl. Orinoco (1616). Condamnat la închisoare (ținut în Turnul Londrei, 1603-1616, fiind eliberat pentru o expediție pe fl. Orinoco) şi apoi la moarte (1618) de Iacob I, regele Angliei, sub acuzația de a fi participat la un complot împotriva sa.

RALIÁ (< fr.) vb. I refl. A se strânge, a se grupa, a se aduna (în jurul cuiva sau a ceva) pentru a realiza o acțiune comună. ✦ A adera la o propunere, la o părere etc.; a se alătura (unei persoane).

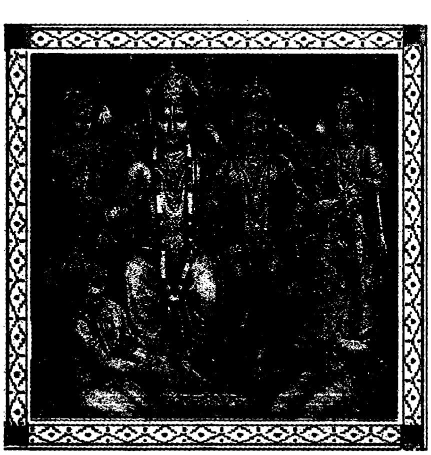

Rāmāyana. Rāma şi Sītā

Alfred Rambaud

RALÍDE (< fr.) s.f. pl. Fam. de păsări terestre sau semiacvatice, de talie mică sau mijlocie, cu cioc scurt *(Rallidae)* (ex. cârsteiul de baltă, lişița).

RALÍU (< engl., fr.) s.n. ~ *automobilistic* = cursă de regularitate, desfăşurată pe distanțe mari, constând uneori şi din probe speciale (de coastă, de viteză etc.). Ex.: r. Monte-Carlo.

RALLY, Dionisie (Paleologul) (sec. 16-17), mitropolit de Tărnovo. Legături cu Mihai Viteazul, sub oblăduirea căruia pregătea o răscoală antiotomană în Bulgaria. Venit în Țara Românească, a fost sfetnic al domnului, care l-a numit mitropolit al Moldovei (1600).

RALU, Domnița ~ (sec. 19), fiica domnului muntean Ioan Gheorghe Caragea. A inițiat prima formă organizată de teatru cult din România (Teatrul de la Cişmeaua Roşie, Bucureşti, 1817).

RAM (lat. *ramus*) s.n. Ramură.

RAM (abreviere de la Random *Access Memory*) s.n. invar. Dispozitiv de memorie pentru semiconductoarele rapide accesibile pentru lecturare şi scriere la microprocesoare.

RĀMA (în mitologia hindusă), erou al poemului epic „Rāmāyana". Considerat prototipul bărbatului ideal, model de eroism, cinste şi virtute.

RAMA IX v. **Bhumibol, Adulyadej.**

RAMADÁN (în Islam), a noua lună a anului musulman, considerată sfântă, în care lui Mahomed i s-a revelat „Coranul". În această perioadă, de la răsăritul Soarelui până la apus se practică o abstinență totală. Unul dintre cei cinci stâlpi ai islamului.

RĀMAKRISHNA (1834-1886) (pe numele adevărat *Gadādhara Chattopādhyāya*), mistic hindus. A avut revelația unității esențiale a tuturor religiilor prin viziunea lui Mahomed şi a lui Iisus Hristos. Doctrina sa, reformatoare a hinduismului vedantist, a contribuit la promovarea ideii de solidaritate umană şi la trezirea conştiinței naționale.

RĀM ALLĀH, oraş în Cisiordania, la NV de Ierusalim; 23,6 mii loc. (2003). Moschee. Biserică cruciată. Turnul Alb (1318). Fondat de califul omeiad Sulaiman în anii 716-717. Ocupat de Israel (1967-1995).

RAMAN, Sir Chandrasekhara Venkata (1888-1970), fizician indian. Lucrări de optică, spectroscopie, acustică şi fizică moleculară. A descoperit (1928) fenomenul de difuzie combinată a luminii în lichide *(efectul R.).* Premiul Nobel pentru fizică (1930). M. de onoare al Acad. Române (1965).

RAMANUJAN, Srinivasa (1887-1920), matematician indian. Stabilit în Marea Britanie (1914). Contribuții privind teoria analitică a numerelor.

RAMAT GAN, oraş în Israel, la 3 km E de Tel-Aviv; 126,6 mii loc. (2002). Centru industrial. Prelucr. diamantelor. Universitatea Bar-Ilan (1953). Parc Național. Fondat (1921).

RĀMĀYANA, epopee sanscrită, creată probabil în sec. 4 î.Hr. şi atribuită poetului Vālmiki. Compusă din c. 24 000 de distihuri, cuprinde povestirea peripețiilor prințului Rāma, a şaptea reîncarnare a lui *Vişnu* şi a soției sale Sītā, fiica regelui Janaka; ei sunt reprezentați ca imaginea perfectă a omului-rege şi a soției sale. Tradusă în numeroase dialecte locale, **R.** a fost extrem de populară în India şi Asia de Sud-Est şi a inspirat numeroase opere literare şi artistice.

RÁMĂ[1] (< germ.) s.f. **1.** Cadru de lemn, de metal, de ceramică, simplu sau ornamentat, cu contur diferit (poligonal sau curb), care protejează, susține o placă, un geam, marginile unui obiect (ex. ale unei oglinzi), care menține o pânză întinsă. **2.** Fâşie de piele flexibilă, cusută pe marginea încălțămintei, care fixează talpa.

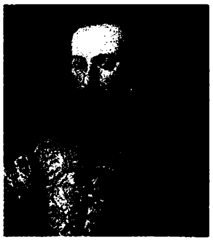

Sir Walter Raleigh

Jean Philippe Rameau

RÁMĂ[2] (< fr.) s.f. Vâslă manevrată pe un singur bord.

RAMBAUD, Alfred (1842-1905), istoric francez. Împreună cu E. Lavisse, a condus elaborarea şi editarea lucrării „Istoria generală din sec. IV până în zilele noastre", la care a colaborat şi A.D. Xenopol. M. de onoare al Acad. Române (1895).

RAMBERT, Marie (pe numele adevărat *Ramberg Miriam*) (1888-1982), balerină şi coregrafă britanică de origine poloneză. După ce a colaborat cu Deaghilev, a fondat la Londra (1920) o şcoală de dans (din 1930 Rambert Club; din 1935, Ballet Rambert).

RAMBLEIÁJ (< fr.) s.n. Rambleiere **(1)**.

RAMBLEIÉRE s.f. **1.** Ansamblul operațiilor de umplere a golurilor rămase în urma unor excavări subterane, cu steril şi deşeuri rezultate de la prepararea substanței minerale utile, cu nisip, prundiş, şisturi etc.; rambleiaj. **2.** Ansamblul operațiilor de executare a unei umpluturi de pământ sau a unui *rambleu* de drum sau de cale ferată.

RAMBLÉU (< fr.) s.n. Lucrare de terasament destinată să susțină suprastructura unei şosele sau a unei căi ferate deasupra nivelului terenului, constituită din material granular (piatră, pământ etc.) şi având o secțiune transversală trapezoidală.

RAMBOUILLET, castel în Franța (departamentul Yvelines), construit în 1375 de conții de Toulouse. Reşedință prezidențială după 1870.

RAMBOUILLET, Catherine de Vivonne, marchiză de (1588-1665), animatoare a vieții literare franceze. Inteligentă şi cultivată, supranumită „Arthénice", a reuşit să adune în salonul său pe cei mai apreciați scriitori ai vremii.

RAMBÚRS s.n. Sistem de expediere a mărfurilor conform căruia destinatarul este obligat, la primire, să achite expeditorului contravaloarea mărfii sau a taxei de transport. ✦ Contravaloarea mărfii sau a taxei de transport plătită expeditorului de către destinatar.

RAMBURSÁ (< fr.) vb. I tranz. A restitui un împrumut, un credit. ✦ A trimite, a da înapoi (prin ramburs).

RAMEAU, Jean Philippe (1683-1764), compozitor, teoretician şi organist francez. Tragedii lirice („Hippolyte şi Aricia", „Pygmalion"), opera-balet („Indiile galante"), balete, piese pentru clavecin. Teoretician al armoniei clasice („Tratat de armonie").

RAMEY, Samuel (n. 1942), bas american. Voce gravă, dar luminoasă. Roluri italiene şi mozartiene, în principal la New York City Opera, apoi în întreaga lume.

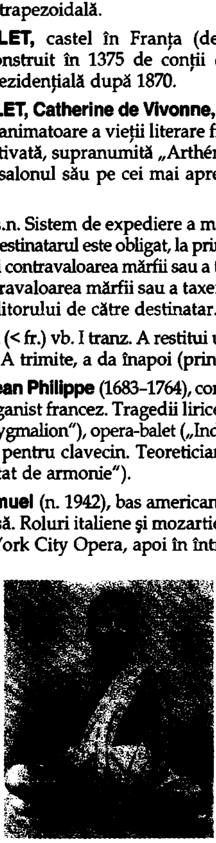

Rāmakrishna

Mihai Ralea

Sir Bertram H. Ramsay

RAMÉZĂ (< fr.) s.f. Maşină pentru întinderea în lățime şi uscarea țesăturilor, prin prinderea lor pe o ramă mobilă trecută printr-un spațiu de uscare în care circulă un curent de aer cald.

RAMGOOLAM, Sir Seewoosagur (1900-1985), om politic din Mauritius. Prim-min. (1968-1982). Preşedinte al Organizației Unității Africane (1976-1977).

RÁMIA (< fr.) s.f. Plantă textilă din fam. urticaceelor, înaltă de c. 2 m (*Boehmeria nivea*). Din fibrele sale lungi, elastice şi rezistente se fac țesături fine, dantele, mătase artificială etc.

RAMIDAVA, aşezare civilă dacică, apoi romană, dezvoltată în apropierea unui castru roman (101-117), cu vestigii descoperite în arealul satului Drajna de Sus (com. Drajna, jud. Prahova). Aici au fost găsite arme de fier, monede, vase ceramice, fibule, garnituri vestimentare din bronz, fragmente de *terra sigilata*, o cățuie dacică ş.a.

RAMIFICÁȚIE (< fr.) s.f. **1.** Parte desfăcută dintr-un întreg; braț. **2.** Formare a ramurilor laterale la tulpinile şi rădăcinile plantelor. **3.** Locul de separare a unei căi de circulație, a unei conducte etc. în două sau mai multe ramuri; ramurile, despărțiturile (secundare) formate prin această separare.

RĀM MOHAN ROY (1772-1833), reformator religios indian. Adversar al hinduismului, a elaborat un sistem religios-filozofic în care respinge castele, idolatria, autojertfirea văduvelor etc. S-a străduit să introducă în India cultura occidentală.

RAMNA, com. în jud. Caraş-Severin, în C. Bârzavei; 1 619 loc. (2008). Muzeu etnografic (în satul R.).

RAMOLÍ (< fr.) vb. IV refl. A-şi pierde, în urma procesului de îmbătrânire, acuitatea, integritatea facultăților intelectuale şi fizice.

RAMOLISMÉNT (< fr.) s.n. Starea celui care s-a ramolit. ✧ (MED.) *R. cerebral* = necroză a unei porțiuni de țesut cerebral, cauzată de întreruperea locală a circulației sangvine în urma unei tromboze sau a unei embolii.

RAMON, Gaston (1886-1963), biolog şi medic veterinar francez. A descoperit anatoxina difterică.

RAMÓN Y CAJAL, Santiago (1852-1934), medic şi histolog spaniol. Cercetări şi descoperiri în histologia sistemului nervos, în anatomia microscopică a simpaticului, a măduvei spinării, a retinei. Noi metode de impregnare a țesutului nervos (*impregnarea R.*). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1906), împreună cu C. Golgi. M. de onoare al Acad. Române (1923).

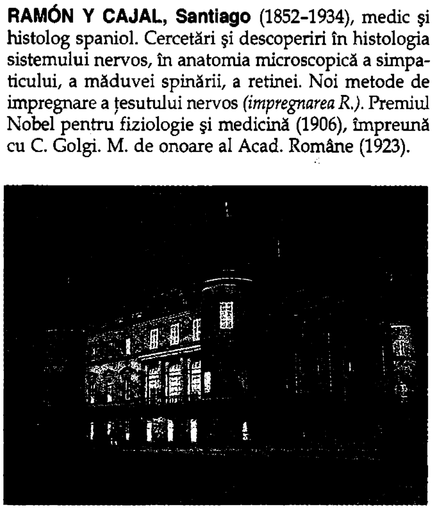

Castelul Rambouillet

RAMOS, Fidel (n. 1928), om politic filipinez. Preşedinte al Republicii (1992-1998).

RAMOS, Graciliano (1892-1953), prozator brazilian. Romane sociale şi de fină analiză psihologică („Nelinişte", „Vieți uscate"). Memorialistică („Memorii din închisoare").

RAMPA, cotidian cultural-artistic apărut la Bucureşti (1911-1913, 1915-1938, 1946-1948). Director: N.D. Cocea.

RAMPAL, Jean-Pierre (1922-2000), flautist francez. Entuziasm, strălucire a sunetului. Repertoriu amplu, de la muzica barocă la cea contemporană. Discografie imensă, cuprinzând piese clasice, multe lucrări redescoperite de el şi prime audiții absolute.

RÁMPĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Porțiune din traseul unei căi ferate sau al unui drum pe care vehiculele o parcurg urcând. Pentru sensul contrar de parcurgere, porțiunea respectivă se numeşte *pantă*. 2. (TEHN.) Platformă pentru instalarea unui utilaj sau pentru depozitarea, încărcarea şi descărcarea mărfurilor. **3.** Lucrare minieră care face legătura între un puț de mină şi galeria de transport a unui orizont **(5)** şi care serveşte la gararea vagonetelor, la manevrarea lor pentru a fi remorcate de locomotive etc. **4.** *R. de lansare* = platformă prevăzută cu dispozitive de orientare şi de ghidare, folosită pentru lansarea avioanelor catapultate sau a rachetelor. **5.** Balustradă care mărgineşte de-a lungul ei o scară, un pod. ✦ Barieră. **6.** (TEATRU) Şirul de lumini situate la marginea dinspre sală a avanscenei.

RAMPLING, Charlotte (n. 1945), actriță britanică. Roluri în filme de dragoste, thrilere, de aventuri („Portar de noapte", „Verdictul", „Asfalt Tango").

RAMSAY, Allan (1713-1784), pictor britanic. Creatorul „portretului de salon" („Margaret Ramsay"). Pictor la Curtea regelui George III; portrete ale regelui, reginei, ale unor lorzi, caracterizate prin grație şi colorit discret.

RAMSAY, Sir Bertram Home (1883-1945), amiral britanic. Organizatorul „evacuării" de la Dunkerque (iun. 1940) şi comandantul flotei Aliaților care a efectuat debarcarea din Normandia (1944).

RAMSAY, Sir William (1852-1916), chimist britanic. Cercetări în chimia fizică. A descoperit gazele nobile. Premiul Nobel pentru chimie (1904). M. de onoare al Acad. Române (1913).

RAMSAY, Sir William Mitchel (1851-1939), arheolog şi istoric britanic. Lucrări de istorie geografică a Asiei Mici şi istoria creştinismului timpuriu („Oraşele şi episcopiile din Frigia", „Biserica în Imperiul Roman Timpuriu"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

RAMSDEN, Jesse (1735-1800), fizician britanic. Constructor de instrumente optice, astronomice, de navigație şi geodezie precise; a inventat teodolitul şi o maşină electrostatică (1768).

RAMSES, numele a 12 faraoni ai Egiptului antic din dinastiile 19 şi 20. Mai importanți: **1. R. II** (1304-1237 î.Hr.), cel mai însemnat faraon al dinastiei 19. În urma luptelor cu statul hitit a încheiat cu Hattusilis III primul tratat de pace păstrat în istorie (1283 î.Hr.). A construit Ramaseumul de la Tanis şi templele de la Abu-Simbel. **2. R. III** (1198-1166 î.Hr.), faraon din dinastia 20. A respins atacurile „popoarelor mării" (pelasgii) şi ale triburilor libiene. În timpul domniei lui a fost construit templul de la Medinet-Habu.

RAMSEY, Arthur Michael (1904-1988), prelat anglican. Episcop de Durham (1952-1956), arhiepiscop de York (1956-1961) şi de Canterbury (1961-1974); a militat pentru reconcilierea bisericilor creştine.

RAMSEY, Frank Plumpton (1903-1930), matematician şi filozof englez. Contribuții în logică, matematică şi teoria probabilităților („Fundamentele matematicii şi alte eseuri logice").

RAMSEY, Norman Foster (n. 1915), fizician american. Cercetări în domeniul fizicii nucleare; contribuții la perfecționarea maserului prin metoda câmpurilor oscilatorii, utilizată şi la instrumentele de măsură a timpului bazate pe tranziția atomică a cesiului. A descoperit momentul de cvadripol electric al deuteriului. Premiul Nobel pentru fizică (1989), împreună cu H.G. Dehmelt şi W. Paul.

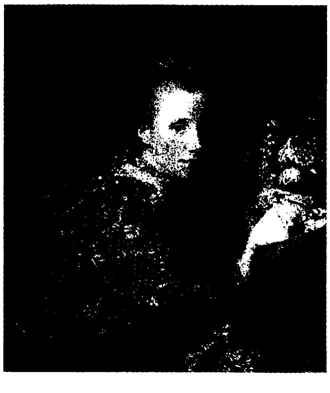

Allan Ramsay: „Margaret Ramsay"

RÁMURĂ (< *ram*, rar, „creangă") s.f. **1.** Fiecare dintre ramificațiile unei tulpini de plantă. ✦ Fiecare dintre ramificațiile coarnelor cerbului sau ale căpriorului. **2.** Diviziune (secundară), subîmpărțire. ✦ Spec. Ramificație a unei familii, a unui popor. **3.** Diviziune, sector al unei ştiințe sau al unui domeniu de activitate. ✧ *R. a economiei naționale* = grupare a unităților cu producție asemănătoare, în ceea ce priveşte factorii de producție consumați, natura şi destinația bunurilor sau serviciilor rezultate. **4.** (MAT.) *R. a unei curbe* = mulțimea punctelor unei curbe pentru care una dintre coordonatele carteziene ale fiecărui punct este funcție uniformă de cealaltă coordonată.

RAMURI, revistă literară, inițial de orientare sămănătoristă, apoi eclectică, apărută între 1905 şi 1947, la Craiova, Iaşi şi apoi la Bucureşti. Între 1915 şi 1917 a apărut cu titlul „Drum drept", sub direcția lui N. Iorga. Din conducere au făcut parte C. Făgețel-Şaban şi D. Tomescu. Între 1964 şi 1989 apare la Craiova o nouă serie. Printre redactorii-şefi: Al. Piru (1969-1974), M. Sorescu (1974-1989). Din 1990, o serie nouă; redactor-şef Marin Sorescu (1990-1996).

RAMUS, Petrus (pseud. lui *Pierre de La Ramée*) (1515-1572), filozof şi matematician francez. Reformator al universalismului. Primul profesor de matematică la Collège de France. Contribuții în analiza textelor clasice („Dialectica"). Convertit la protestantism, a fost ucis în „Noaptea Sf. Bartolomeu".

RAMUZ, Charles-Ferdinand (1878-1947), scriitor elvețian de limbă franceză. Romane lirice şi alegorice, evocând ținutul natal într-o viziune mitică printr-o tehnică expresionistă, bazată pe contrastul dintre cadrul liniştitor şi evenimentele dramatice, uneori supranaturale („Spaima în munți", „Frumusețea pe pământ", „Dacă soarele nu se reîntoarce"); eseuri („Starea umană"), memorialistică, librete („Povestea unui soldat").

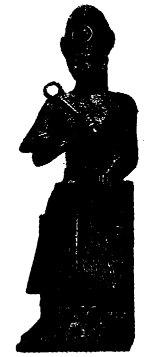

Ramses II

RANAVALONA, numele a trei regine ale Madagascarului. Mai importantă **R. III,** regină (1883–1897). A semnat Tratatul franco-malgaș (1885) prin care Franța n-a instituit protectoratul în Madagascar; înlăturată printr-o lovitură de stat.

RÁNĂ (< sl.) s.f. 1. (MED.) Plagă, leziune.

RANCAGUA, oraș în Chile, la poalele m-ților Anzi; 206,9 mii loc. (2002). Stațiune climaterică. Fondat în 1743, cu numele *Villa Santa Cruz de Triana.*

RANCE (La ~), fl. în NV Franței (Bretagne); 100 km. Se varsă în G. Saint-Malo. În estuarul lui s-a construit, în premieră mondială, o hidrocentrală acționată de maree (240 MW).

RANCH (cuv. engl.) s.n. Fermă mare pentru creșterea vitelor, specifică vestului S.U.A. și Mexicului.

RĀNCHĪ, oraș în E Indiei, centrul ad-tiv al statului Jharkhand, situat pe platoul Chotā Nāgpur; 846,4 mii loc. (2001). Universitate.

RANCHIÚNĂ (< fr.) s.f. Sentiment de dușmănie, asociat cu dorință de răzbunare; pizmă, pică.

RAND (< fr.) s.m. Unitate bănească din Republica Africa de Sud.

RADALÍNĂ (< germ.) s.f. (TEHN.) Moletă.

RANDAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Efectul util al unui factor al procesului de producție într-o unitate de timp. ✦ Eficiență, folos. **2.** Raportul dintre valoarea unei mărimi scalare care satisface o lege de conservare (energie, putere etc.), cedată de un sistem tehnic sub formă utilă, și valoarea aceleiași mărimi absorbită de acest sistem. Datorită pierderilor din sistemele tehnice, r. este întotdeauna subunitar. ✧ *R. global* = r. care se referă la ansamblul transformărilor produse de totalitatea sistemelor tehnice (aparate, mașini etc.) care concurează la efectuarea unui anumit produs. *R. indicat* = raportul dintre puterea indicată a unei mașini de forță și puterea teoretică a mașinii respective. *R. termic* = raportul dintre echivalentul în căldură al lucrului mecanic, efectuat într-o mașină termică ideală (fără pierderi) și căldura totală obținută prin arderea combustibilului. 3. (EC.) Formă a eficienței economice care reflectă raportul dintre volumul producției obținute, exprimate în unități naturale sau valorice, și un factor de producție care a contribuit la obținerea producției (munca, capitalul, pământul). ✧ *Randamentul obligațiunii* = raportul dintre dobânda adusă de o obligațiune și prețul de cumpărare al acesteia. *R. o.* poate fi: **r.** nominal, calculat ca raport procentual între dobânda anuală și valoarea nominală a obligațiunii; **r.** curent, calculat ca raport procentual între dobânda anuală și prețul (cursul) de cumpărare a obligațiunii; **r.** până la scadență, calculat ca raport procentual între dobânda anuală plus discontul mediu anual (la numărător) și media aritmetică simplă dintre valoarea nominală și prețul de cumpărare (la numitor).

RANFLUÁRE (după fr. *renflouage*) s.f. Operație de readucere la suprafață și de punere în stare de plutire a unei nave scufundate.

RANFORSÁRE (după fr. *renforçage*) s.f. Faptul de a deveni mai puternic, mai rezistent, mai ferm; consolidare. ✦ (TEHN.) Întărire a unei piese sau a unei construcții metalice cu ajutorul unor nervuri, grinzi etc. pentru mărirea rigidității lor.

RANFÓRT (< fr.) s.n. **1.** Element de construcție alcătuit dintr-una sau din mai multe bare de oțel profilat, destinat să asigure rigiditatea transversală a unui pod metalic. **2.** Fiecare dintre nervurile unei pile înalte de beton armat, care asigură rigiditatea acesteia.

RANG (< fr.) s.n. **1.** Treaptă într-o ierarhie administrativă, bisericească, militară sau diplomatică. **2.** (DR.) Calitate a unei ipoteci sau a unui privilegiu în funcție de care se stabilește ordinea de plată a creditorilor din prețul de vânzare a unui lucru al debitorului lor. 3. (MAT.) Număr natural care indică locul pe care un termen îl ocupă în cadrul unui șir. ✧ *R. (al unei matrice)* = cel mai mic număr natural *r* pentru care toți minorii matricei de ordin mai mare ca *r* sunt nuli.

Singh Ranjit

William John Rankine

RANG, Henri (1902–1946, n. Iași), călăreț român. Medalie olimpică de argint (Berlin, 1936). A făcut parte din „echipa de aur" a României (1935–1940).

RANGAVIS sau **RANGABÊ, Alexandros Rizos** (1809–1892), scriitor grec. Lirică („Poezii diferite") și proză („Prințul Mareei"), teatru („Nunțile lui Cutrulis"), romantică. A contribuit la formarea limbii literare grecești moderne.

RÁNGĂ s.f. Bară de oțel folosită ca pârghie la desfacerea unor pavaje ori pentru ridicarea sau deplasarea corpurilor grele.

RANGIROA (sau RAHIROA), ins. coraligenă în arh. Tuamotu (Polinezia franceză); 75 km^2 (cea mai mare din acest arhipelag).

RANGOON, vechea denumire (până în 1989) a orașului *Yangon.*

RANITE, Grigore (sec. 18), zugrav român. A activat în Oltenia, Banat și S Transilvaniei. Promotor al stilului postbrâncovenesc (naosul Mănăstirii Tismana, paraclisul de nord al Bisericii din Șcheii Brașovului, biserica din Blaj).

RÁNIȚĂ (< rus.) s.f. Rucsac.

RANJIT, Singh (1780–1839), maharadjah indian. Fondatorul regatului Sikh din Punjab (1801–1839). A dus o politică de forță, consolidând statul nou creat, care s-a destrămat după moartea sa.

RANK, Otto (1884–1939), psiholog și psihoterapeut austriac. Stabilit în S.U.A. Discipol al lui Freud, a explicat influența traumei produse de naștere asupra psihicului uman.

RANKE, Leopold von (1795–1886), istoric german. Lucrări consacrate istoriei politice a țărilor din Europa apuseană în sec. 16–17 („Istoria Germaniei în timpul Reformei", „Istoria Franței în sec. 16–17").

RANKINE, William John Macquorn (1820–1872), inginer britanic. Unul dintre fondatorii termotehnicii; a elaborat teoria generală a ciclurilor de funcționare a motoarelor termice. În termodinamică a propus termenul de „energie" și a efectuat distincție între energiile mecanică, potențială și cinetică.

RANSOM, John Crowe (1888–1974), poet și critic literar american. Fondator (1941) al curentului „noul criticism" („Noua critică"). Lirică într-un stil ironic și metaforic pe teme ale Sudului patriarhal („Fiori și febră", „Poeme despre Dumnezeu").

RÁNTIE s.f. Haină lungă și largă, purtată peste îmbrăcăminte de către preoți și călugări.

RANUNCULACÉE s.f. pl. Fam. de plante erbacee, dicotiledonate, cu frunze alterne de obicei divizate, flori bisexuate, dialipetale, și fructe folicule, nucule sau bace (ex. piciorul-cocoșului, bujorul etc.).

RANVERSÁRE (după fr. *renversage*) s.f. Evoluție acrobatică a unui avion, constând din urcarea pe verticală și întoarcerea lui, în vederea schimbării rapide a direcției de zbor cu 180°.

RANVIER, Louis (1835–1922), histolog francez. A descoperit numeroase elemente și formațiuni celulare care îi poartă numele (ex. nodurile lui **R.**, care întrerup din loc în loc teaca de mielină a axonilor neuronilor).

John Crowe Ransom

François Marie Raoult

RAOULT, François Marie (1830–1901), chimist și fizician francez. Creatorul crioscopiei, ebuliometriei și al tonometriei. A formulat legea (care îi poartă numele) conform căreia scăderea presiunii de vapori a unei soluții, față de presiunea de vapori a dizolvantului, este direct proporțională cu fracția molară a dizolvantului.

RAP (cuv. engl. „bătaie ușoară") s.n. Gen muzical de origine afro-americană, caracterizat prin rostirea sacadată a textului. Este diferențiat ca mesaj pe Coasta de Est și pe Coasta de Vest a S.U.A. Acreditat în rândul publicului alb de trioul Run-D.M.C. De multe ori, mesaj violent și rebel.

RAPÁCE (< fr., it., lat.) adj. (Livr.) Lacom, hrăpăreț, hapsân.

RAPACITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi rapace; lăcomie.

RAPAKÍVI (cuv. finlandez) subst. Varietate roșie de granit, cu structura porfirică și larg cristalizat, utilizat ca material de construcție și ca ornament.

RAPALLO, oraș în NV Italiei (Liguria), în G. Tigullio al M. Ligurice; 29,1 mii loc. (2001). Stațiune balneoclimaterică. Port turistic. Biserici din sec. 12–15. Castel (sec. 15). Sanctuarul Montallegro (1557). Aici a fost semnat la 16 apr. 1922 tratatul dintre Germania și Rusia Sovietică, prin care cele două state stabileau relații diplomatice. Tratatul a constituit prima recunoaștere *de iure* a statului sovietic.

RAPA NUI v. **Paștelui, Insula ~.**

RAPĂN s.n. **1.** Râie a cailor, porcilor și câinilor. ✦ P. ext. Jeg. **2.** (FITOPAT.) Boală a merilor și perilor, provocată de ciuperca *Endostigme inaequalis* și manifestată prin apariția unor formații crustoase pe frunze, pe fructe și pe ramurile tinere.

RAPÉL (< fr.) s.n. **1.** Readucere în poziție inițială a unui sistem tehnic sau a unei piese sub acțiunea greutății proprii ori a unor forțe elastice. **2.** (MED.) Doză nouă de vaccin care se inoculează unei persoane vaccinate pentru a-i întări și a-i prelungi imunitatea creată inițial.

RAPÍD, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. (Și adv.) Care se desfășoară, se efectuează cu viteză mare. 2. Adj. Care acționează cu promptitudine. **3.** S.n. Tren care merge cu viteză mare și nu face opriri decât în stațiile importante.

RAPISARDI, Mario (1844–1912), poet italian. Exponent al romantismului umanitar. Poeme filozofice („Paligeneza", „Lucifer") și poemul alegoric „Atlantida", pamflet inspirat de viața socială și politică a Italiei.

RÁPIȚĂ (< bg.) s.f. Plantă anuală din fam. brasicacee, cu rădăcina îngroșată, flori galbene-aurii și semințe mici, bogate în ulei (45–48%), folosită în ind. alimentară, ind. lacurilor și a vopselelor *(Brassica napus* var. *oleifera*). Cultivată și ca plantă furajeră și pentru producerea de biocombustibil. Rădăcina și frunzele au proprietăți depurative, emoliente, dezinfectante, expectorante.

RAPOLTU MARE, com. în jud. Hunedoara, situată în culoarul Orăștiei; 1 938 loc. (2008). Expl. de calcar și de andezit. În satul **R.M.**, menționat documentar (1346), se află o biserică din sec. 14 (azi biserică reformată); satul Bobâlna, atestat documentar în 1362.

RAPÓRT (< fr.) s.n. **I. 1.** (FILOZ.) Relație: proporție, măsură comună. *R. de forțe* = stadiul atins de confruntarea unor forțe social-politice, militare, opuse, ponderea fiecăreia dintre aceste forțe în determinarea unui deznodământ, tendința evoluției acestei confruntări. Analiza *r. de f.* pe plan mondial are un rol deosebit în stabilirea liniei politice a unui stat. **2.** (DR.) *R. juridic* = relație socială reglementată de o normă juridică și care, în consecință, produce efecte juridice (ex. **r.** juridic de muncă, **r.** de vânzare-cumpărare). ✧ *R. succesoral* = întoarcerea în patrimoniul succesoral al bunurilor dobândite pe cale de donație, de la cel care lasă moștenirea, de către descendenți și soțul supraviețuitor, care vin împreună la moștenire. **3.** (MAT.) Simbol care indică operația de împărțire a două numere, polinoame etc. ✦ Număr care pune în evidență rezultatul comparării a două mărimi sau care indică de câte ori a doua mărime se cuprinde în prima. **4.** (EC.) *R. de schimb* = (în comerțul exterior) relația dintre prețurile de export și cele din import; respectiv puterea de cumpărare în comerțul exterior al unei țări. Se calculează ca indice prin împărțirea indicelui de export la indicele prețurilor de import. **II. 1.** Informare scrisă sau verbală făcută de către o persoană sau de către un colectiv în fața unei adunări sau a unei autorități asupra unei activități, a unor fapte etc. **2.** (DR.) Înscris care cuprinde punctul de vedere al unei comisii a parlamentului asupra unui proiect de lege sau a unei probleme care i-a fost trimisă spre studiere. **3.** (MILIT.) Scurtă prezentare a situației unei subunități sau a unei unități făcută de un subaltern către comandant. **III.** Câștig.

RAPORTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A stabili o relație între două sau mai multe noțiuni, fapte, lucruri, a le pune în legătură unele cu altele; a considera ceva în raport cu... ✦ Refl. A se referi, a face aluzie la ceva. **2.** A prezenta un raport; a aduce un fapt la cunoștința cuiva. ✦ A relata, a povesti ceva (în mod indiscret și cu răutate); *p. ext.* a pârî.

RAPORTÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f., s.n. **1.** S.m. și f. Persoană care prezintă un raport (**II**). **2.** S.n. Instrument pentru măsurarea unghiurilor (în grade sau în radiani).

RAPPENEAU, Jean-Paul (n. 1932), regizor francez și scenarist. Comedii de situații de mare succes („Viața la castel", „Sălbaticul", „Cyrano de Bergerac").

RAPPER (cuv. engl.) Persoană care cântă sau apreciază muzica rap.

RAPSÓD (< fr., gr.) s.m. **1.** (În Grecia antică) Cântăreț și recitator pribeag al cărui repertoriu era format îndeosebi din fragmente ale poemelor homerice. V. *aed.* **2.** Autor de ample poeme epice, care evocă evenimentele de seamă din viața unui popor.

RAPSODÍE (< fr., it.) s.f. **1.** (În Grecia antică) Cântec având ca temă un episod din poemele homerice. **2.** Compoziție muzicală instrumentală de formă liberă, uneori de inspirație folclorică. **R.** celebre au fost compuse de F. Liszt, M. Ravel, G. Gershwin, G. Enescu.

RAPT (< fr., lat.) s.n. (Livr.) **1.** Furt săvârșit prin violență; jaf, hoție. **2.** Răpire (a unei persoane).

RÁPTUS (< fr., lat.) s.n. Acces brutal și irezistibil de furie, care apare în unele boli mentale (epilepsie, schizofrenie, psihoză maniaco-depresivă) și poate avea ca urmare sinuciderea sau crima.

Rarău. Pietrele Doamnei

RAR, -Ă (lat. *rarus*) adj. **1.** Care se află așezat unul față de altul la o distanță mai mare decât cea obișnuită; (despre un întreg) ale cărui elemente componente sunt mai depărtate unele de altele decât de obicei; cu densitate mică. **2.** (Și adv.) Care nu se întâlnește des, puțin frecvent; *p. ext.* neobișnuit, excepțional. **3.** (Și adv.) Care apare, se petrece, se efectuează, se succedă la intervale mari, într-un ritm lent. **4.** Distins, ales, scump; superior, excepțional (ca merit, ca valoare).

RARĂU 1. Masiv muntos în Carpații Orientali, între văile Moldovei și Bistriței. Eroziunea diferențială a scos în evidență calcarele (ex. Pietrele Doamnei, monument al naturii). Alt. max.: 1 651 m (vf. Rarău). Rezervațiile naturale codrul secular Slătioara și „plaiul Todirescu". Stație meteorologică. Pârtie de schi. **2.** Mănăstire (de călugări) situată pe masivul **R.**, având biserica cu hramul Sf. Ioan Boguslavul, construită de Petru Rareș în timpul celei de-a doua domnii (1541-1546) pe locul unei biserici, care data de la sf. sec. 15. Jefuită și devastată de mai multe ori, mănăstirea a fost desființată de austrieci în 1786, fiind reînființată în 1918.

RAREFÁCȚIE (< fr.) s.f. Scăderea densității sau a cantității locale a unei substanțe (ex. **r.** osoasă, caracteristică osteoporozei).

RAREFIÁ (< fr.) vb. I tranz. A micșora densitatea unui gaz. ✦ Refl. (Despre gaze) A-și micșora densitatea, a deveni mai rar.

RARITÁTE (< lat., fr., it.) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este rar. **2.** Lucru rar întâlnit, puțin frecvent sau, *p. ext.*, considerat ca o curiozitate, care atrage atenția, excepțional.

RÁRIȚĂ (< bg.) s.f. Unealtă agricolă asemănătoare plugului, cu două cormane care răstoarnă brazda în ambele părți; se folosește la semănăturile de cartofi și la alte culturi.

RAROTONGA, ins. vulcanică în SV arh. Cook (Pacificul de Sud); 67,1 km^2 (cea mai mare din arh. Cook). Sub protectorat britanic (1888-1901), iar din 1901 aparține Noii Zeelande.

RAS, -Ă adj. **1.** (Despre păr, barbă, mustăți) Tăiat de la rădăcină. ✦ (Despre persoane) Care are părul (de pe obraz) tăiat până la piele; fără barbă și mustăți; bărbierit. **2.** (Despre lucruri) De pe care s-a înlăturat prin răzuire stratul exterior. ✦ Tăiat în bucăți subțiri, mărunte, prin frecare pe răzătoare. **3.** (Despre suprafețe, terenuri) Neted, drept. ✦ (Adverbial) Aproape atingând o suprafață (pământul, apa); razant. **4.** (Despre recipiente) Plin până la refuz, foarte plin.

RĀS AL-KHAIMAH, emirat în SE G. Persic, în Emiratele Arabe Unite; 1,7 mii km^2; 171 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Rās al-Khaimah*. Expl. de gaze naturale. Creșterea ovinelor și caprinelor. Pescuit de perle. Din 1972 face parte din Emiratele Arabe Unite.

RAS ASIR v. **Guardafui.**

RASÁT, -Ă (< fr.) adj. De rasă; *p. ext.* select, distins, stilat.

RAS AT-TĪB v. **Bon.**

RÁSĂ^1 (< fr., germ.) s.f. **1.** (BIOL.) Grup de indivizi în cadrul unei specii, cu caractere comune, constante, conservate ereditar. **2.** *Rase omenești* = grupări mari, naturale, de oameni, unitare prin origine și printr-un ansamblu de caractere somatico-ereditare, dar având o mare variabilitate individuală. Antropologia modernă consideră că populațiile umane sunt foarte înrudite genetic, fapt ce nu justifică separarea unor **r.** distincte. Antropologia clasică susține că ar exista trei **r.** principale, împărțite la rândul lor în **r.** secundare: **a)** *r. europidă* sau *caucaziană;* **b)** *r. mongolidă;* **c)** *r. negridă* sau *negrid-australidă.* **3.** (ZOOT.) Grup individualizat de animale domestice din aceeași specie, cu proprietăți biologice și productive asemănătoare. ✧ *R. amelioratoare* = **r.** specializată, consolidată și cu calități productive ridicate, e folosită la îmbunătățirea calitativă a **r.** locale. ✧ Loc. *De rasă* = de soi bun; select.

RÁSĂ^2 (< sl.) s.f. Veșmânt din postav, larg și lung până la călcâie, purtat de călugări și de călugărițe.

Knud Rasmussen

Grigori E. Rasputin

RASCÓLNIC, -Ă (< rus.) s.m. și f. Adept al unei secte care s-a despărțit de Biserica ortodoxă rusă la mijlocul sec. 17, rămânând fidelă așa-numitului „rit vechi".

RAS EL-ABIAD v. **Blanc.**

RAS HAFUN v. **Hafun, Ras ~.**

RASHNU (în mitologia persană), zeul ordaliei și păzitorul podului Cinvat, care duce în lumea de dincolo; personificare a dreptății. Cântărește cu o balanță de aur, la Judecata de Apoi, faptele bune și rele.

RASHT (RESHT), oraș în NV Iranului, reședința prov. Gilān; 417,8 mii loc. (2002). Baraj și lac de acumulare.

RASIĂL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține rasismului, privitor la rasism; rasist (**2**). ✧ *Discriminare r.* v. *discriminare.*

RASÍSM (< fr.) s.n. Orice teorie care atribuie inegalitatea în ce privește dezvoltarea diferitelor reg. geografice moștenirii biologice diferite subevaluând importanța procesului de instrucție. A fost fundamentat de J.A. de Gobineau.

RASÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Adept al rasismului. **2.** Adj. Rasial.

RASK, Rasmus Kristian (1787-1832), lingvist danez. Întemeietor, alături de *Fr. Bopp* și *J. Grimm*, al lingvisticii comparate indo-europene. Primul lingvist care a analizat fenomenul mutației consonantice în limbile germanice. Poliglot. Lucrări: „Cercetări asupra limbii vechi nordice, sau originea limbii islandeze".

RASMUSSEN, Anders Fogh (n. 1953), economist și om politic danez. Liberal. De mai multe ori ministru. Prim.-min. (din 2001) al unui guvern minoritar.

RASMUSSEN, Knud Johan Victor (1879-1933), explorator polar și etnolog danez. A participat la expedițiile din Groenlanda, precum și la câteva expediții polare, traversând pentru prima oară (1921-1924) America de Nord, de la E la V, în zona de dincolo de Cercul Polar. A pus bazele stațiunii Thule (Groenlanda) și a studiat viața eschimoșilor.

RASMUSSEN, Poul Nyrup (n. 1943), om politic danez. Social-democrat. Prim-min. (1993-2001).

RASÓL (< bg., scr., rus.) s.n. Fel de mâncare preparat din carne fiartă (cu diferite ingrediente). ✦ Sortiment de carne de bovine sau de porcine, din care se prepară această mâncare.

RASOVA, com. în jud. Constanța, situată în NV pod. Oltinei; 3 900 loc. (2008). Expl. de calcar și de cretă.

RASPUTIN (NOVÎH), Grigori Efimovici (1864 sau 1865-1916), călugăr și aventurier rus. Mistic. Favorit al familiei imperiale, mai ales al țarinei Aleksandra Fiodorovna, deoarece îi crease iluzia că este singurul care îi poate salva fiul bolnav de hemofilie. A avut o influență ocultă asupra deciziilor politice. A scandalizat opinia publică prin orgiile sale. Asasinat de prințul Feliks Iusupov.

RÁSSEL s.n. Fundație rutieră executată din unul sau mai multe straturi, cilindrate, de piatră spartă cu granule de dimensiuni mari, folosită la macadamuri în locul fundației executate din blocaj.

RĀS TANŪRA (RĀ'S AT TANNŪRAH), oraș în ESE Arabiei Saudite, port petrolier la G. Persic; 6,3 mii loc.

(1992). Mare centru de exploatare şi prelucr. a petrolului (rafinării).

RAST, com. în jud. Dolj, pe stg. Dunării; 3 570 loc. (2008). Vestigii neolitice (milen. 4 î.Hr.) reprezentate prin statuete antropomorfe din lut ars, cu braţele în cruce, decorate cu motive geometrice.

RASTATT (RASTADT), oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg); 46,2 mii loc. (2002). Monumente (castel baroc din sec. 17–18). Aici s-a încheiat, la 7 mart. 1714, un Tratat de Pace care, împreună cu cel de la Utrecht (1713), punea capăt Războiului pentru Succesiunea la Tronul Spaniei (1701–1714); prin acestea împăratul german a recunoscut dinastia Bourbonilor în Spania, iar Habsburgii au primit actualul terit. al Belgiei şi posesiunile franceze şi spaniole din Italia.

RASTÉL (< it., germ.) s.n. **1.** Suport compartimentat pentru păstrarea, prin aşezare rezemată, a mai multor obiecte de acelaşi fel (arme, schiuri, biciclete etc.) **2.** Subansamblu al unor maşini de filat şi al maşinilor de răsucit firele textile, având rolul de a susţine materialul cu care se alimentează aceste maşini.

RÁSTER (< germ.) s.n. Dispozitiv optic compus dintr-o placă de sticlă pe care sunt trasate combinaţii de linii foarte subţiri sau de puncte şi care se aşază, la fotoreproducere, în faţa plăcii fotografice, pentru descompunerea imaginii în puncte de aceeaşi densitate; sită fotografică. Conform normei de televiziune din România, r. este format din 625 de linii.

RASTRELLI 1. Bartolomeo Carlo R. (c. 1675–1744), sculptor şi arhitect italian. Stabilit în 1716 în Rusia, la Sankt-Peterburg; autorul statuii ecvestre a lui Petru cel Mare din oraş. 2. **Bartolomeo Francesco R.** (c. 1700–1771), arhitect rus de origine italiană. Fiul lui **R. (1).** Cel mai de seamă reprezentant al barocului rus. A construit Palatul de iarnă şi catedrala Smolnîi la Sankt-Peterburg, biserica Sviatîi Andrei din Kiev, Palatul de vară de la Ţarskoe Selo.

RÁŞCĂ s.f. **1.** Unealtă pescărească în formă de prăjină, cu care pescarii împing frânghiile năvodului pe sub gheaţă de la o copcă la alta. **2.** Unealtă cu mâner de lemn având la capăt un ac metalic gros, folosită la operaţia de cătrănire a plutelor.

RAŞCHETÁ vb. I tranz. 1. A curăţa de vopsea sau de rugină o piesă cu ajutorul raşchetei **(1).** ✦ A rade parchetul cu o raşchetă **(1)** pentru a-l curăţa. **2.** A prelucra o tencuială cu raşcheta (3).

RAŞCHÉTĂ (< it.) s.f. **1.** (TEHN.) Unealtă de forma unei bare plate din oţel, cu unul sau cu ambele capete ascuţite şi îndoite la 90°, folosită la răzuit. **2.** (NAV.) Unealtă în formă de perie de bordaj, la care perii sunt înlocuiţi cu o bucată prismatică de cauciuc, folosită la curăţirea punţii. **3.** (CONSTR.) Unealtă în formă de perie la care perii sunt înlocuiţi cu cuie, folosită pentru a fasona, pe tencuieli proaspete, şanţuri mici, dese, dispuse regulat.

RAŞID AD-DIN, Fadl Allah (1247–1318), istoric persan. Vizir şi medic aflat în slujba hanilor mongoli din Iran. Autor al unei istorii universale, intitulată „Suma istoriilor", care îi menţionează pe români în luptele cu tătarii din 1241–1242.

RÁŞPEL (< germ.) s.n. Pilă de oţel cu una sau cu mai multe feţe prevăzute cu dantură discontinuă, de obicei grosolană, pentru prelucrarea manuală sau mecanizată (netezire, darea formei) a pieselor metalice de duritate mică sau a pieselor nemetalice.

RATÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A da greş, a nu reuşi; a scăpa, a pierde o ocazie. **2.** Intranz. (Despre explozibile, arme de foc) A nu lua foc la declanşare. **3.** Refl. A nu reuşi să se afirme, să se realizeze.

RATATINÁRE (după fr. *ratatiner*) s.f. (ANAT.) Tulburare profundă de nutriţie caracterizată prin reducerea dimensiunilor şi zbârcirea celulelor ca urmare a pierderii apei intracelulare.

RÁTĂ (germ.) s.f. **1.** Cotă, parte eşalonată dintr-o datorie sau dintr-o obligaţie, care urmează să fie plătită la un termen dinainte fixat. **2.** (FIN.) Raport (procentual) între doi indicatori economici. ✧ *Rate financiare* = raportul dintre două elemente ale situaţiei financiare ale unei întreprinderi, care se condiţionează din punct de vedere economic. *R. f.* exprimă diferitele forme ale eficienţei economice. ✧ *Rata dobânzii* = raportul procentual dintre dobânda încasată sau de plătit şi suma împrumutată. ✧ *Rata anuală a inflaţiei* = creşterea medie a preţurilor de consum într-un an faţă de anul precedent. Se calculează ca un raport, exprimat procentual, între indicele mediu al preţurilor dintr-un an şi cel precedent, din care se scade 100. ✦ *Rata profitului* v. *rentabilitate.* ✦ Curs (ex. r. schimbului).

RATÉU (< fr.) s.n. **1.** Defecţiune în funcţionarea motorului cu electroaprindere, care constă în arderea unei părţi a amestecului combustibil fără dezvoltare de lucru mecanic util. Se manifestă prin producerea flăcării în colectorul de admisie, însoţită de efectul sonor numit „tuşire". **2.** Cartuş a cărui încărcătură de azvârlire nu a luat foc în urma percuţiei capsei. **3.** Proiectil care nu a explodat la ţintă.

RATHENAU, Walther (1867–1922), om politic şi industriaş german. Ca ministru de Externe (1922), a participat la conferinţele de la Genova şi a semnat Tratatul de la Rapallo dintre Germania şi Rusia Sovietică. Asasinat de terorişti naţionalişti.

RATIFICÁRE s.f. (DR.) Act al organului suprem al puterii de stat, prin care statul îşi manifestă voinţa de a deveni parte la un tratat. ✧ *Instrument de r.* = act prin care un stat face cunoscută îndeplinirea formalităţilor cerute de legea internă pentru exprimarea consimţământului său de a fi legat printr-un tratat.

RATINÁRE (după fr. *ratiner*) s.f. Operaţie de finisare a ţesăturilor de lână scămoşate, prin care fibrele de pe suprafaţa ţesăturii se strâng şi se răsucesc în fascicule.

RÁTING (cuv. engl. „evaluare") s.n. **1.** Estimare a numărului de telespectatori care urmăresc programele TV. **2.** (FIN.) *R. de credit* = evaluare formală a creditului acordat unei persoane fizice sau întreprinderi, în ce priveşte îndeplinirea obligaţiilor de plată a serviciului datoriei şi a capacităţii viitoare de rambursare a creditului. *R. de c.* este evaluat de bănci şi de agenţii de **r.** specializate.

RATISBONA v. **Regensburg.**

RATITE (< fr.) s.f. pl. Acarenate.

RATKE (RATICHIUS), Wolfgang (1571–1635), pedagog german. Unul dintre întemeietorii didacticii. A subliniat importanţa principiului intuiţiei în procesul şcolar şi învăţământului laic în limba maternă.

RATÓN (< fr.) s.m. Specie de mamifer omnivor din fam. Procyonide, din America, cu corpul lung de c. 75 cm, cu coadă de 25–26 cm şi cu blana preţioasă; îşi spală hrana înainte de a o consuma *(Procyon lotor).* Sin. *ursuleţ spălător.*

RATSIRAKA, Didier (n. 1936), amiral şi om politic malgaş. Preşedinte al Consiliului Suprem al Revoluţiei (din 1975; în 1975–1976, şef al statului şi prim-min.). Preşedinte al Republicii Democrate Madagascar (1976–1993 şi 1997–2002).

RATTIGAN, Sir Terence Mervyn (1911–1977), dramaturg englez. Comedii („Principele şi balerina", „Cine este Sylvia?") şi drame („Cadetul Winslow", „Elogiul dragostei"), prezentând cu ironie viciile şi virtuţile lumii burgheze.

RATTLE, Simon Sir (n. 1955), dirijor englez. Repertoriu larg: lucrări clasice (Brahms, Beethoven), muzică contemporană (Boulez, Bernstein), concert simfonic, operă. Dirijor şi director muzical la celebre orchestre europene (Filarmonica din Berlin).

RATZEL, Friedrich (1844–1904), etnograf şi geograf german. A elaborat teoria determinismului geografic; a fundat antropogeografia şi a pus bazele geopoliticii.

RAŢ, Giurgiu (Gheorghe) (?–1611), căpitan de origine sârbă în serviciul domnilor Mihai Viteazul şi Radu Şerban. S-a remarcat în campaniile din Transilvania.

RÁŢĂ (cuv. autohton) s.f. Pasăre înotătoare din ordinul anseriformelor (cuprinzând mai multe specii), cu cioc lăţit, cu trunchi scurt şi îndesat şi picioare deplasate spre partea posterioară a trunchiului. Masculul are de obicei penajul mai viu colorat. ✧ *R. sălbatică mare* = strămoşul celor mai multe rase de **r.** domestice *(Anas platyrhynchos). R.-lingurar* = **r.** cu ciocul lung, lăţit la capăt ca o lingură *(Anas clypeata).* R. *mandarin* = **r.** originară din China; masculul prezintă un colorit foarte original (*Aix galericulata).*

RÁŢCĂ (< scr.) s.f. (ZOOT.) **1.** Varietate de oi ţurcane cu lână groasă şi coarnele răsucite; se cresc în Banat. **2.** Lână neomogenă, de calitate inferioară, produsă de oile din rasa **r. (1).**

RÁŢIE (< lat., fr., it.) s.f. **1.** Porţie (mai ales de hrană) socotită necesară pentru un timp determinat şi fixată după o anumită normă. **2.** (MAT.) Număr constant egal cu diferenţa a doi termeni consecutivi ai unei progresii aritmetice sau egal cu câtul a doi termeni consecutivi ai unei progresii geometrice ✧ *Medie şi extremă r.* = divizarea unui segment dat printr-un punct în două segmente, în aşa fel încât pătratul distanţei de la o extremitate a segmentului la punct să fie egal cu produsul dintre lungimea segmentului şi distanţa de la punct la cealaltă extremitate.

RAŢIONÁ (< *raţiune*) vb. I intranz. A judeca, a gândi în mod raţional, logic.

RAŢIONÁL, -Ă (< fr., lat., it.) adj. **1.** (Şi adv.) Conform cu raţiunea, logic; care aparţine raţiunii; (despre oameni) înzestrat cu raţiune. **2.** (Şi adv.) Care se face cu judecată, cu măsură; care este conform unor principii sistematice, metodice; socotit, măsurat, cumpătat. 3. (MAT.) *Număr r.* v. *număr. Funcţie r.* v. *funcţie.*

RAŢIONALÍSM (< fr.) s.n. (FILOZ.) Doctrinele filozofilor din sec. 17–18 (Descartes, Spinoza, Leibniz) care au susţinut posibilitatea dobândirii şi justificării cunoaşterii exclusiv prin raţiune; opus *empirismului.* ✧ P. ext. Orice doctrină în care este preferată raţiunea în detrimentul simţurilor (Parmenide, Platon, Kant ş.a.) sau raţiunea ca opusă credinţei (incluzând empiriştii).

RAŢIONALITÁTE (< fr.) s.f. Ceea ce poate fi descris ca fiind raţional în comportamentul, gândirea, decizia şi alte activităţi ale fiinţei umane.

RAŢIONALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face o raţionalizare **(2). 2.** A reglementa, a limita prin anumite restricţii consumul unor produse deficitare. 3. (MAT.) A transforma o fracţie al cărei numitor este iraţional într-o fracţie cu numitor raţional. 4. (FIZ.) A supune operaţiei de raţionalizare **(4)** formule, sisteme de unităţi de măsură etc.

RAŢIONALIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a raţionaliza. 2. Îmbunătăţire, perfecţionare adusă organizării producţiei şi a muncii, proceselor tehnologice în scopul: creşterii producţiei, economisirii de materii prime, combustibil, sporirii productivităţii muncii etc. **3.** (MAT.) Operaţia prin care se raţionalizează o fracţie. **4.** (FIZ.) Alegere convenabilă a anumitor unităţi de măsură cu scopul de a le elimina factorul 4π, care apare în numeroase formule din electromagnetism şi a uşura astfel calculele (4π reprezintă unghiul solid total exprimat în steradiani).

RAŢIONAMÉNT (după fr. *raisonnement*) s.n. Formă logică fundamentală care constă dintr-o înlănţuire de propoziţii şi prin care se obţin cunoştinţe noi (sub formă de concluzii) din cunoştinţe anterioare (asumate ca premise), în două feluri: *inductiv* (când premisele sunt, de regulă, propoziţii de observaţie, iar concluzia este o propoziţie teoretică mai generală) sau *deductiv* (când cel puţin una din premise este o propoziţie teoretică sau o propoziţie redând o exemplificare). V. *inferenţă.* ✦ P. ext. Şir de argumente folosite de cineva în judecarea unei chestiuni sau pentru a-şi susţine punctul de vedere.

RAȚIU, Adrian (1928-2005, n. București), compozitor român. Poziție deschisă înnoirilor de limbaj, dar netributară modelor. Predilecție pentru tehnica modurilor complementare. Creație predominant instrumentală, muzică de cameră (ciclul „Convergențe") și simfonică.

RAȚIU 1. Ioan R. (1828-1902, n. Turda), om politic român. Unul dintre întemeietorii Partidului Național Român din Transilvania; președinte al acestuia (1892-1902). A inițiat elaborarea *Memorandului* din 1892, fiind conducătorul delegației care a plecat la Viena să-l prezinte împăratului. Întemnițat, în urma procesului intentat „memorandiștilor", de autoritățile maghiare. **2. Ion R.** (1917-2000, n. Turda), om politic și de afaceri român. Național-Țărănist. După sept. 1940, a cerut azil politic în Marea Britanie. Colaborează la emisiunile BBC. În exil, s-a implicat activ în organizarea diasporei. Membru în Comitetul Executiv al Mișcării Românilor Liberi și al Uniunii Mondiale a Românilor Liberi. După repatrierea sa (ian. 1990) în țară, a devenit unul dintre conducătorii P.N.Ț.C.D. Autor al mai multor lucrări: „România de astăzi: comunism sau independență", „În așteptarea redeșteptării".

RAȚIÚNE (lat.) s.f. 1. Facultate, proprie omului, de a cunoaște prin noțiuni, judecăți, raționamente; gândire (logică), judecată **(1)**, minte. 2. Temei; motiv, justificare. ✧ *R. de stat* = motiv de ordin superior politic, în funcție de care o autoritate de stat poate lua unele măsuri în problemele majore ale politicii interne și externe. ✧ Expr. *Rațiunea de a fi a unui lucru* = sensul, finalitatea (existenței) unui lucru; ceea ce justifică existența lui. 3. (LOG.) *R. suficientă* = lege, principiu fundamental al gândirii formulat de G.W. Leibniz, în virtutea căruia orice enunț trebuie să aibă un temei.

RAU, Johannes (1931-2006), om politic german. Social-democrat. Președinte al Republicii (1999-2004).

RAUCH, Christian Daniel (1777-1857), sculptor german. Reprezentant al neoclasicismului. Portrete („Goethe"), statuară („Frederic cel Mare") și monumente funerare.

RAUSCHENBERG, Robert (n. 1925), pictor american. Pionier al pop art-ului („Octava", seria „Revolvere"). Decoruri și costume pentru spectacole de dans.

RAVÁC (< tc.) s.n. Must care se scurge de la sine, fără presare, din boabele de struguri și din care se obțin vinuri de calitate superioară.

RAVÁGIU (< fr.) s.n. (Mai ales la pl.) Pagubă foarte mare, distrugere, stricăciune cauzată de fenomene ale naturii, de boli, de războaie etc.

RĀVANA (în mitologia hindusă), principe cu zece capete și 20 de brațe din grupul de demoni Rāhsa-saj, născut ca fiu al regelui Rāma, învins de zeul Vișnu.

RAVEL, Maurice (1875-1937), compozitor francez. Scriitură excelând prin perfecțiunea orchestrației, lirismul profund și inventivitate. A bulversat limbajul armonic al epocii, fără a se rupe de sistemul tonal. Muzică de un mare rafinament, plină de poezie, dar de o mare claritate formală. A compus în toate genurile, de la lucrări camerale (vocale sau instrumentale, în mod deosebit pentru pian), până la piese simfonice („Bolero", „Valsul", „Rapsodia spaniolă"), balet („Daphnis și Chloé") și operă („Ora spaniolă").

RAVÉNĂ (< fr.) s.f. (GEOMORF.) Formă negativă de relief, rezultată ca urmare a eroziunii în adâncime efectuată de către șuvoaiele de apă.

RAVENNA, oraș în NNE Italiei, la 8 km V de M. Adriatică, de care este legat prin canalul Marina di Ravenna; 134,6 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Muzeu Național de Antichități; Biblioteca Classense cu c. 1 800 de manuscrise și incunabule. Vestigii romane și monumente de arhitectură bizantină: Amfiteatru; Poarta Aurea; bazilicile San Vitale (525-547), de plan octogonal, mozaicuri (reprezentând pe împăratul Iustinian și pe soția sa, Teodora, cu suitele lor) și decorații în marmură, San Apollinare Nuovo (535-549), cu mozaicuri și cu o campanilă (870-878) și San Apollinare in Classe (sec. 6), cu mozaicuri; catedrală (370-390), distrusă în 1733 și reconstruită imediat, cu o campanilă cilindrică din sec. 10; mausoleele principesei Galla Placidia (440 d.Hr.), cu mozaic în interior și al regelui ostrogot Teodoric (520), de plan circular; Baptisteriu (sec. 5); biserica Santa Maria in Porto Fuori (1069); biserica San Francesco (sec. 12); palatul fortificat Rocca Brancaleona (sec. 15-16); Loggia del Giardinio (1508) ș.a. Primii locuitori au venit aici din *Aquileia*. Ocupat de etrusci și apoi de gali, intră sub autoritatea romană (în 191 î.Hr.) ca municipiu. Important port militar în epoca imperială romană, devine cap. Imp. Roman de Apus (402-476) și apoi cap. Regatului ostrogot (493-540), după care evoluează ca centru înfloritor în cadrul Imp. Bizantin (540-700). Centrul Exarhatului cu același nume, menționat documentar în 584. Ocupat de longobarzi (751) și apoi de franci (754), care l-au donat papei (756), devenind domeniu pontifical până în 1860 (cu excepția perioadelor de ocupație venețiană, 1441-1509, și franceză, 1796-1815). În 1860 a intrat în componența Regatului Sardiniei.

Maurice Ravel

Ioan Rațiu

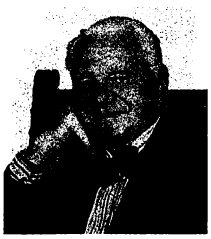
Ion Rațiu

RAVENSBRÜCK, localit. în NE Germaniei, în apropierea orașului Fürstenberg. Aici a funcționat (1939-1941) un lagăr de concentrare pentru femei, iar din 1941 și pentru bărbați; până în 1945 au fost încarcerați c. 135 000 de femei și copii de diferite naționalități.

RAVIÓLI (< it., fr.) s.n. invar. Preparat culinar în formă de colțunași umpluți cu carne și serviți cu sos.

RĀWALPINDI, oraș în NE Pakistanului, la poalele m-ților Himalaya; 1,4 mil. loc. (1998). Rafinărie de petrol. Ind. metalurgică, a constr. de mașini, chimică. Universitate. Așezare antică a triburilor rāwāl (de la care derivă numele actual = „satul rawalilor"), a fost ocupat de arabi (sec. 8-11) și de britanici (1849-1947). Cap. interimară a Pakistanului (1959-1970), perioadă în care s-a construit actuala cap., Islāmābād. Vestigii budiste (sec. 3 î.Hr.).

RAWLINGS, Jerry John (n. 1947), ofițer și om politic ghanez. Președinte al Consiliului Revoluționar al Forțelor Armate (șef al statului) și șef al guvernului Republicii Ghana (1979). Președinte al Consiliului Provizoriu al Apărării Naționale (șef al statului) și șef al guvernului (1981-2001).

RAWLINSON, Sir Henry Creswicke (1810-1895), orientalist englez. A stabilit principiile de bază ale descifrării textelor cuneiforme babiloneene și asiriene („Inscripțiile cuneiforme din Asia de Vest").

RAWLS, John (1921-2002), filozof american. Prin lucrarea sa „Teoria dreptății" a revigorat studiul despre instituțiile fundamentale ale societății.

RAY, John (1627-1705), preot și naturalist englez. A stabilit distincția dintre mono- și dicotiledonate („Methodus plantarum"). Lucrări de zoologie și geografie.

RAY, Man (pseud. lui *Emmanuel Rudnitsky*) (1890-1976), pictor și grafician american. Aderă la dadaism, suprarealism, apoi la pictura abstractă. Folosește tehnici noi. Serii de „raiografe", de *ready-made* („Cadou - fier de călcat", „Enigma Isadorei Ducasse - cusătoreasa încuiată"). Grafică publicitară. Fotograf.

RAY, Nicholas (pseud. lui *Raymond Nicholas Kienzle*) (1911-1979), regizor american de film. Producții de mare diversitate, axate pe analiza psihologică a personajului („Amanții nopții", „Rebel fără cauză", „Johny Guitar").

RAY, Satyajit (1922-1992), regizor de film, scenarist și compozitor indian. Reprezentant al neorealismului indian. Comedii dramatice, având ca teme predilecte statutul femeii, relațiile de familie, superstițiile („Lumea lui Apu", „Lașul", „Tunet îndepărtat", „Jucătorii de șah", „Casa și lumea"). Memorii. Premiul Oscar: 1991, pentru măiestria artei cinematografice și omenescul profund al viziunii.

RAYLEIGH, John William STRUTT, baron (1842-1919), fizician englez. Contribuții la teoria sunetelor (rezonanță) și a luminii (împrăștiere, polarizare). A studiat propagarea undelor *(legea lui R.)* și a explicat culoarea albastră a cerului; împreună cu W. Ramsay a descoperit (1894) elementul chimic argon; a dat o valoare numărului lui Avogadro. În electricitate a definit unitatea de măsură a rezistenței electrice „ohmul". Premiul Nobel pentru fizică (1904). M. de onoare al Acad. Române (1914).

RAYMOND, numele a șapte conți de Toulouse. Mai importanți: **1. R. IV, de Saint Gilles** (1088/1093-1105), conducătorul cavalerilor provensali în prima Cruciadă (1096). **2. R. VI** (1194-1215; 1218-1222), protector al *albigensilor* și adversar al lui Simon de Montfort.

RAYMOND, Marcel (1897-1981), eseist elvețian de limbă franceză. Comentarii asupra poeziei franceze („De la Baudelaire la suprarealism", „Paul Valéry și tentația spiritului", „Barocul și renașterea poetică"). Versuri, o antologie a nuvelei franceze.

RAYNOUARD, François (1761-1836), lingvist și dramaturg francez. Tragedii istorice („Cato din Utica"). Inițiator al gramaticii comparate a limbilor romanice.

RAYONÍSM (< fr.) s.n. Mișcare în pictura abstracționistă rusă din primele două decenii ale sec. 20, dezvoltată de M. Larionov și Natalia Goncearova; și-a expus programul într-un manifest din 1912, publicat, la Moscova, în 1913. Își propunea să sugereze a patra dimensiune în pictură, să dea impresia că opera este atemporală și aspațială, printr-o spiritualizare a imaginii vizuale realizată prin tehnica razelor colorate paralele și contrastante.

RAYONNAT (cuv. fr.) adj. (ARHIT.) A doua perioadă a dezvoltării stilului gotic (între goticul lanceolat și cel flamboyant), caracterizată prin folosirea *rozetelor* de proporții impresionante.

RAZ (< scr.) s.n. 1. Unealtă formată dintr-o bară rotundă de oțel cu un capăt lățit și ascuțit, utilizată la săparea gropilor pentru așezarea stâlpilor etc. 2. Răzuitor **(2)**.

RAZACHÍE (< tc., ngr.) s.f. Soi românesc de viță de vie, cu ciorchini cilindro-conici având boabele uniforme, albe (r. albă) sau roșii (r. roșie). Se cultivă pentru struguri de masă.

Ravenna. Bazilica San Vitale

RAZÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Şi adv.) Care trece cu viteză, foarte aproape de suprafaţa pământului, a apei etc., aproape atingându-le.

RAZÁNŢĂ (< fr., germ.) s.f. (BALISTICĂ) **1.** Proprietate a unei traiectorii de a avea o curbură mică. **2.** Distanţa până la care o traiectorie se păstrează paralel şi la mică înălţime faţă de pământ.

RÁZĂ (lat. *radia*) s.f. **1.** Fascicul dintr-o radiaţie ondulatorie sau corpusculară, cu secţiunea neglijabilă în raport cu dimensiunile corpurilor prin care sau pe lângă care se propagă (ex. **r.** de lumină, **r.** electronică). ✦ Lumină; strălucire. **2.** Fig. Pâlpâire, licărire. ✦ Semn, indiciu vag de... **3.** (FIZ.; la pl.) Radiaţie. ✧ *Raze* (sau *radiaţie*) *X* v. *X* (**3**). *Raze canal* = radiaţie corpusculară constituită din ioni pozitivi, care se propagă, în spatele catodului perforat, într-o descărcare electrică în gaze. **4.** (MAT.) Distanţă constantă de la un punct aflat pe circumferinţa unui cerc sau al unei sfere la centru. ✧ *R. vectoare a unui punct* = segmentul orientat din plan sau din spaţiu, care uneşte originea sistemului de coordonate cu punctul, al cărui sens pozitiv este îndreptat de la origine la punct. *R. de curbură* = **r.** arcului de cerc care aproximează o curbă în vecinătatea unui punct. **5.** Distanţă până la care se poate exercita influenţa, puterea, acţiunea cuiva sau ceva. ✧ *R. de acţiune* = distanţa maximă până la care este eficientă o anumită acţiune, măsurată de la sursă sau de la un punct de referinţă.

RAZELM v. **Razim.**

RAZGRAD, oraş în NE Bulgariei; 39,1 mii loc. (2001). Moscheea Ibrahim Paşa (1614). Vestigii ale oraşului roman *Abrittus*. Ocupat de turci (sec. 15–19).

RĀZĪ, Abū Bakr Muhammad ibn Zakarīyā'ar (c. 865–c. 935), medic şi filozof persan. Cel mai mare medic al lumii islamice. Adept al teoriei atomiste. Tratate de medicină şi alchimie.

RÁZIE (< fr.) s.f. Control inopinat al populaţiei dintr-o anumită zonă teritorială, dintr-un oraş etc., în scopul descoperirii unor infractori sau contravenienţi, făcut de organele care asigură ordinea publică.

RAZIM, complex lagunar în NE Dobrogei, pe ţărmul Mării Negre, alcătuit din lacurile **R.** propriu-zis, Goloviţa, Zmeica, Sinoie ş.a., a cărui supr. totală este de 868 km^2; ad. max.: 3,5 m. S-a format prin bararea de către cordoanele litorale a vechiului golf *Halmyris*. În interiorul complexului lagunar se găsesc câteva ins. (Popina, Bisericuţa, Istria). Loc de popas al multor păsări (călifarul alb, călifarul roşu, egreta mare, egreta mică, piciorongul etc.). Cherhana. Pe ţărmul SV se află ruinele cetăţii antice Histria. Cunoscut şi sub numele de *Razelm*. Inclus în Rezervaţia biosferei Delta Dunării.

RAZIN, Stepan Timofeevici (zis Stenka) (c. 1630–1671), cazac de pe Don. Conducătorul războiului ţărănesc antifeudal din Rusia (1670–1671). Învins de armatele ţariste şi trădat de căzăcimea bogată, a fost prins şi executat.

RAZMÓT (< fr.) s.n. Zbor orizontal al unei aeronave la înălţime foarte mică (1–2 m deasupra solului).

RÁZNA (< sl.) adj. Fără ţintă precisă; la întâmplare.

RAZNOCÍNŢI (< rus.) s.m. pl. (În Rusia) Denumire a intelectualităţii formate, începând din sec. 18, din rândurile funcţionărimii, micii burghezii, negustorimii şi ţărănimii; rol însemnat în mişcările revoluţionare, în dezvoltarea ştiinţei şi culturii.

RĂBĂGANI, com. în jud. Bihor, în NV depr. Beiuş; 2 098 loc. (2008). Rezervaţie naturală (Izvoarele de la **R.**).

RĂBDÁ (probabil cuv. autohton) vb. I **1.** Tranz. şi intranz. A îndura (fără împotrivire) greutăţi, neplăceri morale sau fizice; a suporta. ✦ Intranz. (Despre lucruri) A fi durabil, rezistent, a nu se strica uşor. **2.** Tranz. şi intranz. A tolera, a permite, a îngădui. **3.** Intranz. şi refl. A-şi stăpâni enervarea, neliniştea; a avea răbdare, a-şi păstra calmul.

Irina Răchiţeanu-Şirianu

RĂBDÁRE s.f. **1.** Faptul de a răbda; însuşirea de a îndura fără împotrivire neplăceri, dureri; puterea de a aştepta cu calm desfăşurarea anumitor evenimente. ✧ (Cu valoare de imperativ) Aşteaptă! **2.** Stăruinţă, perseverenţă, tenacitate.

RĂBDĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Care suportă cu tărie (şi fără împotrivire) neplăceri, suferinţe. **2.** Stăruitor, tenace, perseverent.

RĂBÓJ (< bg., scr.) s.n. **1.** Bucată de lemn de formă cilindrică sau prismatică, pe care se însemnau în trecut, prin crestături, diferite cantităţi (mărfuri, sume de bani, vite etc.) în tranzacţii comerciale, înregistrări fiscale (dări), zile de muncă etc. **2.** Crestătură făcută ca semn distinctiv în urechea oilor sau vitelor.

RĂBUFNÍ (< *răzbufni*, înv., „a răbufni") vb. IV **1.** Intranz. şi tranz. A produce (prin izbire, cădere) un zgomot înfundat şi puternic; a (se) trânti, a (se) izbi cu zgomot. ✦ Intranz. (Despre zgomote) A răsuna cu putere. **2.** Intranz. A ţâşni, a izbucni. **3.** Intranz. A(-şi) exprima pe neaşteptate şi în mod violent nemulţumirea, după ce a tăcut mai mult timp.

RĂCARI, com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Ilfov; 6 607 loc. (2008). Lacuri piscicole, în satul Colacu.

RĂCARII DE JOS, sat în com. Brădeşti, jud. Dolj, în apropierea căruia au fost descoperite vestigiile unui castru roman construit în primul sfert al sec. 2 d.Hr. şi refăcut în prima jumătate a sec. 3.

RĂCĂCIUNI, com. în jud. Bacău, pe dr. Siretului; 8 303 loc. (2008). Hidrocentrală (45 MW). Muzeu etnografic.

RĂCĂNÉL s.m. (ZOOL.) Brotăcel.

RĂCĂŞDIA, com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Ciclova; 2 058 loc. (2008).

RĂCEÁLĂ s.f. **1.** Temperatură scăzută; frig. ✦ Senzaţie de frig. **2.** Fig. Indiferenţă, lipsă de afecţiune; nepăsare. **3.** Factor climatologic favorizant ori agravant al contaminării sau al transmiterii unor boli ca: virozele căilor respiratorii, reumatism etc. ✦ Îmbolnăvire uşoară (în special a căilor respiratorii) provocată de frig.

RĂCHITAŞU MARE, masiv deluros în NV Subcarpaţilor Vrancei, între văile Şuşiţei (la N) şi Putnei (la S). Alt. max.: 927 m.

RĂCHÍTĂ (< bg., scr.) s.f. Denumire dată mai multor specii de salcie *(Salix)*, cu ramuri subţiri, elastice, folosite ca material de împletit.

RĂCHITENI, com în jud. Iaşi; 3 446 loc. (2008).

RĂCHITOASA, com. în jud. Bacău, în colinele Tutovei; 4 984 loc. (2008). În satul **R.**, menţionat documentar (1452), se află biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1650) şi biserica de zid Adormirea Maicii Domnului a fostei mănăstiri, construită între anii 1697–1704. Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1640), în satul Oprişeşti.

RĂCHITOVA, com. în jud. Hunedoara, în V depr. Haţeg; 1 350 loc. (2008). Expl. de min. de fier (în satul **R.**) şi de pirite cuprifere (în satul Boiţa). În satul **R.**, atestat documentar (1360), se află o cetate ţărănească (sec. 14).

RĂCHIŢEANU-ŞIRIANU, Irina (n. 1920, Brăila), actriţă română de teatru. Tragediană, abordând un repertoriu variat, de la Cehov la Tennessee Williams şi de la Caragiale la Horia Lovinescu.

RĂCHIŢI, com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 4 752 loc. (2008). Iaz pentru piscicultură, în satul Costeşti.

RĂCÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină (mai) rece; (tranz.) a scădea, a micşora temperatura unui corp sau a unui sistem fizico-chimic prin transfer de căldură către alte corpuri sau sisteme mai reci. ✦ A pierde sau a face să-şi piardă căldura vitală obişnuită (de spaimă, de emoţie etc.); a îngheţa, a încremeni. **2.** Tranz. A menţine constantă temperatura unui sistem tehnic în funcţiune, prin transferarea căldurii dezvoltate către mediul ambiant sau către un curent de fluid dirijat. **3.** Intranz. A contracta o răceală (**3**). **4.** Refl. Fig. A-şi pierde entuziasmul, interesul pentru cineva sau pentru ceva; a se îndepărta, a se înstrăina.

RĂCITÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Adj. Care ajută la menţinerea unei temperaturi scăzute, care răceşte (**1**). **2.** S.n. Instalaţie sau aparat în care se menţine o temperatură scăzută, cu ajutorul unui agent refrigerent (gheaţă, lichid volatil, aer sau apă rece).

RĂCNÍ (< sl.) vb. IV intranz. **1.** (Despre animale) A scoate strigăte puternice şi prelungi; a zbiera. **2.** (Despre oameni) A striga, a ţipa; *p. ext.* a vorbi tare şi răstit.

RĂCOÁRE (< *rece*) s.f. **1.** Temperatură a aerului uşor scăzută; *p. ext.* loc umbrit, răcoros. **2.** Senzaţie de răceală pe care o produc unele obiecte la atingere. ✦ (De obicei la pl.) Senzaţie de frig provocată de o stare de emoţie puternică, de un fior.

RĂCOASA, com. în jud. Vrancea, pe Şuşiţa; 3 585 loc. (2008). Mausoleu construit în 1928 în memoria eroilor Primului Război Mondial (în satul Mărăşti). V. şi *Mărăşti*.

RĂCORÍ vb. IV **1.** Refl. A pierde din căldura iniţială, a deveni mai rece; (despre vreme) a se face mai răcoroasă. **2.** Tranz. şi refl. (Despre fiinţe) A(-şi) potoli, a(-şi) calma fierbinţeala sau setea. ✦ Fig. A (se) calma, a (se) linişti, a (se) potoli.

RĂCORITÓR, -OÁRE adj. Care răcoreşte; răcoros. ✦ (Substantivat, f.) Băutură (sirop, limonadă, suc etc.) care potoleşte setea, care răcoreşte.

RĂCORÓS, -OÁSĂ adj. Care are o temperatură uşor scăzută. ✦ Fig. Înviorător, proaspăt, fraged.

RĂDÁŞCĂ (< bg.) s.f. Insectă coleopteră mare, neagră-castanie, care prezintă dimorfism sexual accentuat, masculul recunoscându-se după mandibulele lungi, asemănătoare coarnelor de cerb *(Lucanus cervus)*; răgace.

RĂDĂCEANU, Lothar (1899–1955, n. Rădăuţi), om politic român. Social-democrat. Acad. (1955). După unificarea P.C.R. cu P.S.D., membru al Biroului Politic şi secretar al C.C. al P.C.R. (1948–1952). Ministru al Muncii (1944–1952).

RĂDĂCÍNĂ (lat. *radicina*) s.f. **1.** (BOT.) Organ al plantelor superioare cu rolul de a fixa planta în sol şi de a absorbi apa cu substanţele minerale dizolvate în ea. Mai poate servi şi ca organ de depozitare, de regenerare a plantei etc. Se cunosc r.: pivotante, rămuroase, fasciculate, adventive, aeriene etc. ✦ Fig. Origine, izvor, cauză. 2. (ANAT.) Parte a unui organ prin care acesta este implantat într-un ţesut (ex. r. dentară, r. părului). **3.** Partea profundă a unei tumori. **4.** P. analog. Partea de jos a unui zid, a unui munte etc.; bază; temelie. **5.** (MAT.) Radical (**II, 1**). ✧ *Rădăcina unei ecuaţii* = număr care verifică o ecuaţie numerică. **6.** (LINGV.) Element ireductibil al unui cuvânt, obţinut prin eliminarea tuturor elementelor de formaţie (desinenţe, sufixe, prefixe) şi care este comun tuturor cuvintelor din aceeaşi fam.; radical (**II. 3**).

RĂDĂCINÓS, -OÁSĂ s.f. pl. Grup de plante cultivate pentru rădăcinile lor, utilizate în alimentaţie, în ind. sau în furajare (ex. sfecla de zahăr, sfecla furajeră, napii etc.).

RĂDĂŞENI, com. în jud. Suceava, în pod. Fălticeni; 4 429 loc. (2008). În satul **R.**, atestat documentar (1434), se află biserica de lemn cu dublu hram – Sf. Mercurie şi Sf. Ecaterina, ctitorie (1623) a domnului Ştefan Tomşa, iar în satul Lămăşeni, biserica de lemn Sf. Nicolae (ante 1703).

RĂDĂUŢANU, Sergiu Ion (1926–1998, n. Chişinău), fizician român. M. de onoare al Acad. (1991). Studii

Rădăuți. Biserica Sf. Nicolae

privind chimia semiconductorilor și electronica corpului solid. Brevete de invenții.

RĂDĂUȚI 1. Depr. în NNV pod. Sucevei, la 360-380 m alt., străbătută de râurile Suceava și Sucevița. Supr.: peste 600 km^2. **2.** Municipiu în jud. Suceava, situat în depr. omonimă; 29 343 loc. (2008). Centru de creștere și ameliorare a rasei de cai „ghidran". Ceramică populară smălțuită. Târg anual de vase ceramice. Centrul de studii „Bucovina" (înființat de Acad. Română în 1992). Muzeu etnografic (1934). Cunoscută ca așezare rurală din sec. 14, localit. apare menționată documentar la 18 nov. 1393 într-un hrisov al domnului Roman I. Din a doua jumătate a sec. 14 și până în 1789, la **R.** a funcționat o Episcopie, pe lângă care a existat (din 1747) o școală cu predare în limbile română și slavonă. Oraș în 1819 și municipiu la 24 nov. 1994. Monumente: biserica Sf. Nicolae (numită și Bogdana), ctitorie din 1359 a domnului Bogdan I, cea mai veche clădire bisericească din zid din Moldova. Picturile murale interioare, executate în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), au fost refăcute în întregime în timpul lui Ștefan cel Mare; catedrala Pogorârea Duhului Sfânt; biserica romano-catolică cu un turn-clopotniță de 35 m înălțime.

RĂDĂUȚI-PRUT, com. în jud. Botoșani, pe dr. Prutului, la granița cu Republica Moldova; 3 777 loc. (2008).

RĂDESCU, Nicolae (1874-1953 n. Călimănești, jud. Vâlcea), general și om politic român. A fost arestat și internat în lagărul de la Târgu Jiu (oct. 1941-sept. 1942) deoarece s-a împotrivit participării trupelor române la operațiunile militare dincolo de Nistru. Șef al Marelui Stat-Major (oct.-dec. 1944) și apoi președinte al Consiliului de Miniștri (6 dec. 1944-28 febr. 1945). S-a opus ingerințelor sovieticilor în viața politică și militară a țării. A părăsit țara, stabilindu-se, în final, la New York (1947). În exil, generalul R. a fost desemnat președinte al Comitetului Național Român (1949-1950), apoi liderul Ligii Românilor Liberi.

RĂDEȘTI, com. în jud. Alba, pe stg. văii Mureșului; 1 315 loc. (2008).

RĂDEȘTI, com. în jud. Galați, în pod. Covurlui; 1 624 loc. (2008).

RĂDOIEȘTI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 331 loc. (2008).

RĂDUCAN, Andreea (n. 1983, Bârlad), gimnastă română. Campioană mondială la bârnă și cu echipa (Tianjin, 1999), la bârnă, sol și cu echipa (2001), campioană olimpică cu echipa (Sydney, 2000), multiplă campioană europeană.

RĂDUCANU, Ion (1884-1964, n. București), economist și om politic român. M. coresp. al Acad. (1936). Național-țărănist, de mai multe ori ministru. A susținut elaborarea unor legi privind reglementarea conflictelor de muncă, organizarea sindicatelor profesionale, stabilirea repausului duminical, protecția muncii femeilor și a minorilor, organizarea cooperației, a recensământului etc.

RĂDUCANU, Ion (zis Johnny) (n. 1931, Brăila), interpret și compozitor român de jazz. Remarcabil improvizator; interpretări de excepție la contrabas și pian. Compoziții de inspirație folclorică („Pe Olt", „Jocul țambalelor, „Blues minor").

RĂDUCĂNENI, com. în jud. Iași, pe dr. văii Jijia; 8 092 loc. (2008). Expl. de gresii. Centru viticol (podgoria Bohotin) și de vinificație. Ape minerale folosite pe plan local.

RĂDULESCU, Alexandru D. (1886-1979, n. Focșani), chirurg român. Acad. (1955). A întemeiat, la Cluj, Spitalul de Chirurgie Infantilă și Spitalul de Ortopedie (1921). Fondator al Societății Române de Ortopedie (1931). Cercetări în domeniul transplantelor osoase la om, al chirurgiei morbului lui Pott (procedeu personal), al fiziopatologiei fracturilor deschise.

RĂDULESCU, Andrei (1880-1959, n. Chiojdeanca, jud. Prahova), jurist român. Acad. (1920). Președinte al Acad. (1946-1948). Întemeietor al școlii de cercetare în dreptul românesc. Lucrări de istoria dreptului românesc („Izvoarele Codului Calimachi", „Romanitatea dreptului nostru", „Originalitatea dreptului român"). Monografii.

RĂDULESCU, Constantin (Costin) (1932-2002, n. București), speolog și paleontolog român. Director (din 1990) la Institutul de Speologie din București. M. coresp. al Acad. (1993). Cercetări asupra micromamiferelor fosile.

RĂDULESCU, Dan (1884-1969, n. București), chimist român. Lucrări în domeniul chimiei organice (contribuții la chimia spiranilor), al structurii atomului și al chimiei aplicate.

RĂDULESCU, Dan P. (n. 1928, București), geolog român. Acad. (1993). Ambasador în Republica Elenă (din 1997). Cercetări asupra mineralelor din rocile vulcanice; a identificat neotokitul, o formă mineralogică nouă.

RĂDULESCU, Dem (pe numele adevărat *Dumitru Rădulescu*) (1931-2000, n. Râmnicu Vâlcea), actor român de teatru și film. Joc expresiv, dublat de umor și mult haz. Roluri memorabile din dramaturgia românească (I.L. Caragiale, Mușatescu); în film (seria „BD", „Veronica").

RĂDULESCU, Eugen (1904-1993, n. Bordușani, jud. Ialomița), fitopatolog român. Acad. (1963). Cercetări privind mălura, tăciunele zburător și rugina cerealelor, rezistența plantelor la boli criptogamice și biologia agenților fitopatogeni.

RĂDULESCU, Gheorghe Aurelian (1907-2002, n. Călărași), inginer chimist român. M. de onoare al Acad. (1992). Lucrări privind fabricarea uleiurilor, procedeele de rafinare, desalinizarea țițeiului, fabricarea carburanților cu cifră octanică mare etc. („Tehnologia uleiurilor minerale", „Fabricarea uleiurilor lubrifiante").

RĂDULESCU, Horațiu (n. 1942, București), compozitor român. Stabilit în Franța (1969). Repune radical problema materialului sonor și a formei. Consideră că muzica trebuie să creeze o stare. Lucrări orchestrale („Taaroa"), vocale („Doruind"), camerale („Incandescent Serene").

RĂDULESCU, Magdalena (1902-1983, n. Râmnicu Vâlcea), pictoriță română. Stabilită în Franța. Peisaje, portrete, compoziții, în care îmbină elemente din arta populară românească cu influența picturii frescelor pompeiene („Țărancă", „Scenă de balet").

RĂDULESCU, Nicolae Al. (1905-1989, n. sat Budești, jud. Vrancea), geograf român. M. coresp. al Acad. (1948). Contribuții în domeniul geografiei populației și a așezărilor, geografiei utilizării terenurilor, geografiei turismului („Poziția geopolitică a României", „Geografia agricolă a României").

RĂDULESCU, Savel (1895-1970, n. Râmnicu Sărat), diplomat român. Național-Țărănist. Colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu. Președinte al Comitetului tehnic pentru apărare națională (1934) și subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine (1932-1936). După al Doilea Război Mondial, consilier al regelui Mihai I.

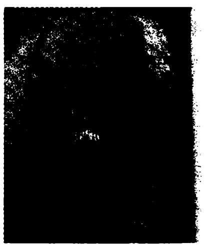

C. Rădulescu-Motru

Dem Rădulescu în piesa „O scrisoare pierdută"

RĂDULESCU-CODIN, Constantin (1865-1926, n. sat Zgripcești, jud. Argeș), folclorist român. Culegeri de poezii („Din Muscel"), povești și legende.

RĂDULESCU-MOTRU, Constantin (1868-1957, n. Butoiești, jud. Mehedinți), filozof și psiholog român. Acad. (1923). Președinte al Acad. (1938-1941). A înființat (1910) și condus „Societatea română de filozofie" și diverse periodice („Noua revistă română", „Revista de filozofie", „Analele de psihologie"). Concepția sa, un determinism tehnologic, energetic și personalist care include intervenția umană în mersul societății, este susținută cu idei din „criticile" lui Kant („Personalismul energetic", „Elemente de metafizică pe baza filozofiei kantiene"). **R.-M.** a realizat o critică a fondului tradițional românesc („Românismul"), a politicianismului primitiv românesc („Cultura română și politicianismul"). Promotor al psihologiei experimentale în România („Problemele psihologiei").

RĂDULESCU-POGONEANU, Ion A. (1870-1945, n. Pogoanele, jud. Buzău), pedagog român. M. coresp. al Acad. (1919). Contribuții la răspândirea cunoștințelor pedagogice în România („Fenomenul educației"). Discipol al lui T. Maiorescu, a editat jurnalul acestuia („Însemnări zilnice").

RĂDULEȚ, Remus (1904-1984, n. Hendorf, azi Brădeni, jud. Sibiu), inginer român. Acad. (1963). Contribuții în electrotehnică și electroenergetică, în domeniul teoriei generale a câmpului electromagnetic, al electrotermiei, al parametrilor regimului tranzitoriu în circuite electrice („Electricitatea și magnetismul", „Metode de prognoză aplicate în energetică"). Coordonator și principal autor al „Lexiconului tehnic român" (18 vol.).

RĂDUȚIU, Aurel (n. 1936, Deva), istoric român. Cercetări și studii privind, în special, istoria Transilvaniei („Incursiuni în istoriografia vieții sociale", „Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1690-1847", în colab., „Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847").

RĂDVÁN (< rus., pol.) s.n. (Înv.) Trăsură de lux, trasă de mai mulți cai.

RĂFUÍ vb. IV refl. recipr. A cere socoteală (cuiva), a limpezi, a lămuri (cu cineva) o neînțelegere, un diferend, o situație; *p. ext.* a se certa, a se bate cu cineva.

RĂGÁCE (< bg., scr.) s.f. (ENTOM.) Rădașcă.

RĂGÁZ s.n. **1.** Timp liber, disponibil pentru a face ceva. ✦ Amânare, păsuială. **2.** Interval de timp în care se întrerupe o activitate; repaus, odihnă.

RĂGĂLÍE s.f. (Pop.) Îngrămădire de rădăcini sau de copaci la malul apelor curgătoare.

RĂGET s.n. Zbieret, urlet puternic scos de unele animale; *p. ext.* țipăt, răcnet de om.

RĂGUŞEÁLĂ s.f. (MED.) Îngroşare şi slăbire a vocii provocată de inflamarea laringelui, a coardelor vocale; disfonie.

RĂILEANU, Grigore (1913–1966, n. Cordeni, azi sat Vineţeşti, jud. Vaslui), geolog român. Studii privind zăcămintele de substanţe minerale utile, în special de cărbuni, din diferite reg. ale ţării.

RĂMĂŞÁG (< *rămas*) s.n. Pariu, prinsoare.

RĂMĂŞÍŢĂ (< *rămas*) s.n. **1.** Ceea ce a rămas dintr-un întreg, consumat sau utilizat în cea mai mare parte; rest. ✧ *Rămăşiţe pământeşti* (sau *trupeşti*) = corpul neînsufleţit al unui om; cadavru. **2.** Ceea ce a mai rămas de îndeplinit, de executat dintr-o datorie, dintr-o obligaţie. **3.** Ceea ce mai trebuie până la limita sau cantitatea prevăzută. **4.** (LOG.) *Metoda rămăşiţelor (reziduurilor)* = metodă inductivă formulată de Fr. Bacon şi J. St. Mill, conform căreia, înlăturându-se dintr-un fenomen complex acea parte a sa care este efectul anumitor împrejurări, se stabileşte că restul fenomenului trebuie să fie consecinţa împrejurărilor rămase.

RĂMÂNE (lat. *remanere*) vb. III intranz. **1.** (Despre fiinţe) A sta pe loc, a nu pleca de unde se află; (despre lucruri) a nu fi mutat, a fi lăsat pe loc. ✦ A fi lăsat în urmă, a fi depăşit. **2.** A se afla, a fi sau a ajunge într-o anumită situaţie; a se opri, a se menţine într-o anumită atitudine sau stare. **3.** A nu se schimba, a păstra aceeaşi stare. ✦ A dura, a persista. ✦ A fi lăsat (de cineva), a continua să existe, a dăinui după dispariţia sau plecarea cuiva. ✦ A trece, a ajunge în posesia cuiva. **4.** A mai avea o parte, un rest dintr-un tot; a fi în plus, a prisosi.

RĂNÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. A(-şi) produce, a(-şi) pricinui o rană. ✦ Tranz. Fig. A întrista, a îndurera, a amărî; a jigni, a ofensa.

RĂPĂÍ (onomat.) vb. IV intranz. (Despre ploaie, grindină etc.) A lovi, a izbi cu zgomot cadenţat şi scurt. ✦ A lovi ritmic într-un obiect, producând zgomote dese, scurte.

RĂPĂÍT s.n. Faptul de a răpăi; zgomot produs de ploaie, de grindină etc.; răpăială. ✦ Succesiune de lovituri dese, scurte şi ritmice; zgomotul produs de aceste lovituri.

RĂPEDEA v. Repedea (1).

RĂPCIÚGĂ s.f. (MED. VET.) Boală contagioasă (la cai). Morvă.

RĂPCIÚNE (lat. *raptio, -onis*) s.m. Numele popular al lunii septembrie.

RĂPÍ (lat. *rapire*) vb. IV tranz. **1.** A duce cu sine, forţat, pe cineva; a fura. ✦ (De obicei cu subiectul „moartea") A curma firul vieţii cuiva. **2.** Fig. A lua abuziv ceva de care dispune o persoană, a-i smulge ceea ce îi aparţine; ✦ Fig. A vrăji, a încânta, a fermeca, a captiva.

RĂPIDEA v. Repedea (1).

RĂPITÓR, -OÁRE adj. **1.** (Adesea substantivat) Care răpeşte. **2.** (Despre animale) Care consumă hrană animală, urmărindu-şi activ prada. ✦ (Substantivat, f. pl.) Numele a două ordine de păsări de pradă, bune zburătoare, cu cioc gros, arcuit şi încovoiat şi picioare terminate cu gheare ascuţite şi încovoiate. Unele vânează ziua (**r.** de zi, *falconiforme*); altele noaptea (**r.** de noapte, *strigiforme*). Unele specii de **r.** sunt într-un regres pronunţat, făcând obiectul unor măsuri speciale de ocrotire. **3.** Fig. Care farmecă, încântă.

RĂPOSÁ (lat. *repausare*) vb. I intranz. (Pop.) A muri, a deceda.

RĂPOSÁT, -Ă adj. (Şi subst.) Mort, decedat, defunct.

RĂPÚNE (lat. *reponere*) vb. III tranz. (Pop.) A omorî, a lua viaţa cuiva. ✦ A învinge, a doborî un adversar. ✦ Fig. A învinge pe cineva într-o luptă de opinii.

RĂRÍ vb. IV **1.** Refl. A fi, a deveni, a se găsi (mai) rar unul faţă de celălalt (în timp sau în spaţiu). ✦ A deveni mai puţini la număr. **2.** Tranz. şi refl. A face să devină sau a deveni mai puţin des sau mai puţin compact. ✦ Refl. (Despre ţesături) A se subţia prin uzare îndelungată. **3.** Tranz. A încetini ritmul unei acţiuni.

RĂRITÚRĂ s.f. Spaţiu rămas liber între obiecte aşezate rar. ✦ Loc (în pădure, în câmp) cu vegetaţie rară. ✦ Porţiune, loc dintr-o ţesătură unde urzeala sau bătătura sunt mai rare decât în rest.

RĂRÚNCHI (lat. *renunculus*) s.m. (Pop.) Rinichi. ✦ Fig. Miezul, mijlocul unui lucru.

RĂS- (RĂZ-) (< sl.) Element de compunere cu ajutorul căruia se formează derivate de la verbe (mai rar de la adjective sau substantive), exprimând o acţiune prelungită, repetată sau o intensificare a acţiunii exprimate de verbul simplu (ex. răscoace, răsciti) ori modificând ideea (în sens negativ).

RĂSÁD (< bg., scr.) s.n. Plantă tânără, legumicolă sau floricolă, crescută din sământă, în seră sau în răsadniţă, cu scopul de a fi plantată în aer liber.

RĂSĂDNIŢĂ (< bg., scr.) s.f. Construcţie simplă din scânduri sau din prefabricate, folosită în legumicultură şi floricultură pentru obţinerea răsadurilor; este acoperită de obicei cu geamuri şi aşezată pe un pat de gunoi de grajd în fermentare pentru producerea căldurii; pătul **(5).**

RĂSALÁLTĂIERI adv. Ziua care precedă pe cea de alaltăieri.

RĂSĂDÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. A transplanta un răsad din seră sau din răsadniţă la locul de cultură.

RĂSĂRÍ (lat. * *resalire*) vb. IV intranz. **1.** (Despre aştri) A se arăta la orizont, a apărea pe cer. **2.** (Despre plante) A încolţi, a ieşi deasupra pământului. **3.** A se ivi, a apărea pe neaşteptate. **4.** A ieşi în evidenţă, a apărea mai ridicat, mai vizibil decât cele din jur. **5.** (Pop.) A sări brusc (în picioare); a tresări, a sări în sus speriat.

RĂSĂRÍT, -Ă adj., s.n. **1.** (Despre plante) Încolţit. ✦ (Despre copii) Care s-a dezvoltat, care a crescut (mai) mare (decât alţi copii). **2.** Care depăşeşte măsura obişnuită; *fig.* (mai) de seamă, (mai) valoros. **3.** Faptul de a răsări. ✦ Trecere a unui astru deasupra orizontului; momentul din zi când răsare Soarele, Luna. ✦ Fig. Începutul unei ere sau al unei vieţi noi. **4.** Parte a cerului unde răsare Soarele, Luna; orient; est.

RĂSĂRITEÁN, -Ă adj. Care se află la răsărit, de la răsărit; estic. ✧ *Biserica r.* = Biserica ortodoxă. ✦ (Substantivat) Locuitor din răsărit; oriental.

RĂSĂTÚRĂ s.f. **1.** Urmă rămasă pe un obiect de pe care s-a ras ceva; ştersătură făcută (cu guma, cu lama) pe o hârtie. **2.** Resturi rezultate de la raderea unui obiect; răzătură.

RĂSCOÁCE vb. III tranz. şi refl. A (se) coace mai mult decât trebuie. ✦ A se încinge, înfiebânta la soare.

RĂSCOALA DIN 1907, cea mai puternică răscoală ţărănească din istoria modernă a României, izbucnită la capătul unui lanţ de mişcări ţărăneşti (după 1888). Principala cauză a răscoalei: repartiţia inechitabilă a proprietăţii funciare. Declanşată în N Moldovei, 8/21 febr. 1907, s-a întins cu rapiditate, cuprinzând întreaga ţară. Numeroase victime. A avut un larg ecou în ţară şi peste hotare.

RĂSCOÁLĂ (< *răscula*) s.f. **1.** Acţiune spontană şi neorganizată de răzvrătire a maselor (ţărăneşti) ca urmare a nemulţumirilor provocate de abuzuri, nedreptăţi, oprimare, sărăcie etc.; revoltă. ✦ Fig. Protest, împotrivire. **2.** P. ext. Gălăgie, agitaţie, zarvă.

RĂSCÓL (< sl.) s.m. **I.** Bară de lemn prevăzută la capete cu câte o gaură în care intră carâmbii de sus ai loitrelor carului. **II. 1.** Desfacerea stânii toamna, după ce s-a preparat brânza şi după ce fiecare proprietar şi-a ridicat partea cuvenită; separarea oilor la fiecare proprietar. **2.** Dispozitiv de scânduri folosit pentru separarea oilor.

RĂSCOLÍ (< sl.) vb. IV **I. 1.** Tranz. şi intranz. A face dezordine, a scotoci pentru a căuta ceva sau pe cineva, a răvăşi. **2.** Tranz. A agita. ✦ Fig. A trezi amintiri, emoţii, sentimente; a tulbura. **II.** Tranz. (Pop.) A desface stâna toamna şi a împărţi oile proprietarilor lor.

RĂSCOLITÓR, -OÁRE adj. Care trezeşte amintiri, care emoţionează; tulburător.

RĂSCROÍ vb. IV tranz. A tăia o ţesătură urmând linia prinderii mânecilor sau linia gâtului.

RĂSCRÚCE s.f. **1.** Loc de intersecţie a două sau a mai multor drumuri; răspântie; ✧ *Răscrucile cerului* = zenit. **2.** Fig. Moment crucial, hotărâtor în viaţa unui individ sau a unei colectivităţi. **3.** Parte a carului de care se prind şleaurile. **4.** Cruce de lemn care împarte o fereastră în mai multe despărţituri. **5.** Parte a vârtelniţei formată din două stinghii încrucişate de care sunt prinse fofezele.

RĂSCULÁ (< *răs-* + *scula*) vb. I tranz. şi refl. A se împotrivi sau a face să se împotrivească unei asupriri, unei nedreptăţi; a (se) ridica împotriva asupritorilor; a (se) răzvrăti.

RĂSCUMPĂRÁ vb. I tranz. **1.** A plăti preţul unui lucru vândut sau amanetat pentru a reintra în proprietatea (posesiunea) lui. ✦ (Pop.) A cumpăra un lucru de la cineva care îl cumpărase la rândul lui. **2.** A elibera pe cineva din captivitate în schimbul unei sume de bani. **3.** A compensa printr-o realizare ulterioară o acţiune (dăunătoare) săvârşită. ✦ Fig. A ispăşi o greşeală făcută.

RĂSFĂŢ s.n. **1.** Faptul de a (se) răsfăţa; dezmierdare, alintare; (deprec.) răzgâiere. **2.** Delectare, desfătare. **3.** Huzur, belşug.

RĂSFĂŢÁ (< *răs-* + *faţă*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) alinta; (deprec.) a (se) răzgâia. **2.** Tranz. şi refl. A (se) delecta, a (se) desfăta. **3.** Refl. A trăi în belşug; a huzuri. ✦ Refl. A se întinde în voie, a se lăfăi.

RĂSFIRÁ (< *răs-* + *fir*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) rări, a (se) desface, a (se) separa, între ele (firele de păr, de lână etc.). **2.** Tranz. şi refl. A (se) întinde, a (se) împrăştia în diferite direcţii; a (se) răzleţi. **3.** Tranz. A presăra, a împrăştia, a răspândi.

RĂSFOÍ (< *răs-* + *foaie*) vb. IV tranz. A întoarce foile unei cărţi, ale unui ziar etc., citind în fugă, pe sărite; a frunzări.

RĂSFRÁNGE vb. III **I. 1.** Tranz. şi refl. (FIZ.) A (se) reflecta; a (se) refracta. ✦ Refl. A se întoarce sub formă de ecou. **2.** Refl. Fig. A-şi exercita influenţa. **3.** Refl. şi tranz. A (se) oglindi, a (se) reflecta. **II.** Tranz. şi refl. (Despre ţesături, părţi de îmbrăcăminte) A (se) întoarce în afară.

RĂSFRÁNT, -Ă adj. Întors, îndoit în afară.

RĂSFÚG s.n. (MED. VET.) *R. alb* = *agalactie* contagioasă.

RĂSMIREŞTI, com. în jud. Teleorman, în NV C. Burnas; 909 loc. (2008).

RĂSPĂR (< *răs-* + *păr*) s.n. (În expr.) *În răspăr* = **a)** împotriva direcţiei naturale în care creşte părul; *p. ext.* împotriva direcţiei unui agent fizic în mişcare; b) *fig.* ostil, potrivnic.

RĂSPÂNDÍ (< sl.) vb. IV **1.** Refl. (Despre lumină, căldură, mirosuri etc.) A se împrăştia, a se propaga (sub formă de unde, emanaţii, vapori etc.); a se degaja. **2.** Refl. (Despre veşti, ştiri, publicaţii) A se difuza. ✦ (Despre lichide) A se extinde pe o suprafaţă largă. **3.** Refl. şi tranz. (Despre fiinţe) A porni în direcţii diferite, a (se) răzleţi, a (se) împrăştia.

RĂSPÂNTIE (< sl.) s.f. **1.** Loc unde se încrucişează sau de unde se separă două sau mai multe drumuri; răscruce. **2.** Fig. Moment crucial, hotărâtor în viaţa cuiva, în istoria unui popor etc.

RĂSPICÁT, -Ă adj. (Şi adv.; despre vorbe, *p. ext.* despre glas, voce) Desluşit, limpede, clar; ferm.

RĂSPLĂTÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. A da cuiva o recompensă, o plată (morală sau materială) pentru o faptă, o acţiune săvârşită; a recompensa.

RÁSPOIMÂINE adv. În ziua imediat următoare celei de poimâine; a treia zi începând din ziua prezentă.

RĂSPOPÍ vb. IV tranz. A retrage cuiva calitatea de preot; a caterisi.

RĂSPÚNDE (lat. *respondere*) vb. III **1.** Tranz. şi intranz. A da răspuns la o întrebare. **2.** Intranz. A reacţiona la diferite solicitări, acţiuni. ✦ A face dovada cunoştinţelor sale în faţa unui examinator. ✦ A replica, a obiecta, a riposta. ✦ A scrie unei persoane de la care s-a primit o scrisoare. **3.** Intranz. A da ascultare unei chemări, unei solicitări. ✦ A lămuri o problemă la cererea sau sesizarea cuiva. **4.** Intranz. Fig. A satisface; a corespunde. **5.** Intranz. A străbate până la..., a avea legătură, comunicaţie cu... ✦ (Despre senzaţii fizice sau psihice) A se transmite; a răzbate până... **6.** Intranz. A garanta pentru cineva sau ceva. ✦ A da seamă, a fi răspunzător.

RĂSPÚNDERE s.f. 1. Obligaţia de a da seamă, de a răspunde (moral, material etc.) de îndeplinirea ori de neîndeplinirea unor acţiuni, sarcini etc.; responsabilitate. ✧ (DR.) *R. colectivă* = **r.** a unui organ colegial, în întregul său, pentru executarea obligaţiilor ce intră în atribuţiile sale potrivit legii. **2.** (DR.) Consecinţă a neîndeplinirii din culpă a unei obligaţii. ✧ *R. civilă* = obligaţia debitorului care nu a executat contractul sau a săvârşit, în afară de contract, o faptă păgubitoare, de a repara prejudiciul cauzat astfel *(r. contractuală* şi *r. delictuală). R. penală* = suportarea unor pedepse de către cel care săvârşeşte o infracţiune. *R. internaţională* = suportarea, de către statul care a încălcat anumite norme de drept internaţional ori de către persoana fizică vinovată, a unor sancţiuni de ordin moral, politic, penal, precum şi obligaţia de reparare a pagubelor astfel cauzate.

RĂSPÚNS (lat. *responsum*) s.n. **1.** Ceea ce se spune, se scrie, se comunică celui care întreabă ceva. ✦ Expunere, dovedire a cunoştinţelor într-un anumit domeniu în faţa unui examinator. ✦ Replică, ripostă. **2.** (În legătură cu verbele „a duce", „a aduce") Ştire, informaţie. ✦ Soluţie, dezlegare. **3.** (TELEC.) Funcţia de timp reprezentând mărimea de ieşire a unui sistem de transmisiune când la intrarea lui se aplică un anumit semnal în regim tranzitoriu sau în regim sinusoidal.

RĂSPUNZĂTÓR, -OÁRE adj. Care poartă răspunderea faptelor sau a vorbelor sale; care trebuie tras la răspundere; responsabil.

RĂSPUTÉRE s.f. *Din răsputeri* = cu toate forţele, din toate puterile.

RĂSTĂLMĂCÍ vb. IV tranz. A interpreta sau a explica în mod eronat o idee, un cuvânt, un text; a denatura (în mod voit) înţelesul.

RĂSTÍ vb. IV refl. A se adresa cuiva pe un ton aspru, ameninţător; a ridica glasul.

RĂSTIGNÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A provoca cuiva moartea, pironindu-l pe o cruce; a crucifica; *p. ext.* a chinui, a tortura. **2.** A întinde cuiva braţele în lături. ✦ Refl. A sta, a se aşeza cu braţele întinse în lături.

RĂSTÍMP (< sl. *rastonpŭ* „după timp") s.n. Durată între două momente sau două perioade diferite de timp; interval.

RĂSTOACA v. **Sabar.**

RĂSTOACA, com. în jud. Vrancea, în C. Siretului Inferior; 2 152 loc. (2008).

RĂSTOÁCĂ (< rus.) s.f. Loc (cu vârtej) unde o apă este puţin adâncă; braţ de râu puţin adânc, format prin abaterea apei.

RĂSTOLIŢA, com. în jud. Mureş, în zona defileului Mureşului; 2 152 loc. (2008). Hidrocentrală (50 MW) alimentată de apele lacului de acumulare R. (3,8 km lungime). Expl. şi prelucr. lemnului (cherestea).

RĂSTURNÁ vb. I **1.** Tranz. A deplasa, a mişca un corp din poziţia lui normală, înclinându-l într-o parte sau întorcându-l cu partea de sus în jos. ✦ A întoarce un recipient cu gura în jos pentru a face să cadă sau să curgă conţinutul; a vărsa. **2.** Refl. A se aşeza, a sta într-o poziţie comodă, sprijinindu-se cu spatele de ceva. **3.** Tranz. A culca la pământ, a doborî. ✦ Fig. A înlătura de la putere, dintr-un post de conducere. ✦ A înlătura, a distruge o situaţie, o poziţie, un plan.

RĂSTURNĂTÓR s.n. **1.** (METAL.) Dispozitiv folosit la laminoare pentru a răsturna pe o faţă sau pe alta blocurile, lingourile, tablele etc. între două faze succesive de laminare. **2.** (IND. EXTR.) Dispozitiv care serveşte la răsturnarea vagonetelor de mină în scopul golirii acestora.

RĂSUCENI, com. în jud. Giurgiu, pe dr. văii Câlniştea; 2 460 loc. (2008).

RĂSUCÍ vb. IV **1.** Tranz. A deforma un corp alungit, un fir etc., făcând ca extremităţile sale să se rotească în sensuri opuse sau menţinând fixă una dintre extremităţi şi rotind-o pe cealaltă. ✦ A reuni două sau mai multe fire înfăşurându-le pe unele în jurul altora. **2.** Tranz. şi refl. A(-şi) imprima o mişcare de rotaţie; a (se) roti. ✦ Refl. A se întoarce pe loc, brusc, în altă direcţie decât cea în care se află. ✦ Refl. A se rostogoli. **3.** Tranz. şi refl. A-şi întoarce o parte a corpului, a-i schimba poziţia. **4.** Tranz. A învârti cu un gest mecanic un obiect ţinut în mână. **5.** Tranz. A da unui obiect formă de sul. ✦ A face o ţigară din foiţă şi tutun. **6.** A înfăşura un fir în jurul unui suport.

RĂSUCÍRE s.f. 1. Acţiunea de a (se) răsuci. ✦ (FIZ.) Solicitare simplă a unei bare supuse acţiunii a două cupluri de forţe acţionând în plane paralele; torsiune **(1).** 2. Defect al pieselor de cherestea produs la uscare, care face ca suprafaţa lor să devină elicoidală. 3. (FITOPAT.) *Răsucirea frunzelor* = boală virotică a cartofului, tutunului şi pătlăgelelor roşii, manifestată prin îngălbenirea şi încovoierea frunzelor şi nanismul plantelor.

RĂSUFLÁ vb. I **1.** Intranz. A respira. **2.** Intranz. A simţi o uşurare după o încordare, o emoţie, o grijă etc. ✦ A se opri ca să se odihnească. ✦ A se simţi la adăpost, a nu mai fi în primejdie. 3. Intranz. (Despre vase, recipiente etc.) A avea un orificiu prin care comunică cu exteriorul; a lăsa să se scurgă încet fluidul printr-o mică deschizătură. ✦ (Despre unele alimente sau băuturi) A-şi pierde concentraţia, gustul pentru că vasul în care s-au păstrat n-a fost bine închis. **4.** Tranz., intranz. şi refl. A (se) destăinui. **5.** Intranz. A se afla, a se auzi (o ştire, o taină etc.); a ajunge la urechile celor care nu ar trebui să ştie.

RĂSUFLÁRE s.f. Acţiunea de a (se) răsufla; respiraţie, răsuflu. ✦ Concr. Aerul expirat din plămâni; suflu. ✦ Fig. Adiere uşoară.

RĂSUFLÁT, -Ă adj. (Despre lichide acidulate şi băuturi alcoolice) Care şi-a pierdut tăria, gustul, aciditatea. ✦ Fig. (Fam.) Învechit, depăşit, banal, arhicunoscut.

RĂSUFLĂTÓR, -OÁRE s.f., s.n. **1.** S.f. Canal de evacuare a aerului şi a gazelor la turnarea metalului lichid în forme; serveşte şi la verificarea umplerii formei. **2.** S.f. Canal de ventilaţie în pivniţe. **3.** S.n. Tub de evacuare a gazelor de ardere din carterul unui motor cu ardere internă.

RĂSUNÁ (lat. *resonare*) vb. I intranz. **1.** A suna puternic, prelung, cu rezonanţă. ✦ A produce sunete puternice; a vui. **2.** Fig. A avea răsunet, ecou în sufletul cuiva; a vibra.

RĂSÚNET s.n. Sunet prelung şi puternic; *p. gener.* sunet. ✦ Ecou. ✦ Rezonanţă. ✦ Fig. Interes puternic, impresie profundă produsă de un lucru, de un eveniment etc.

RĂSÚRĂ¹ s.f. Măceş.

RĂSÚRĂ² (cf. *rade*) s.f. (În Ţările Române, în sec. 18–19) Cotă adiţională la dări din care se făcea plata dregătorilor.

RĂŞCANU, Vasile (1885–1980, n. Orgoieşti, jud. Vaslui), fiziolog român. Acad. (1955). Cercetări asupra electrofiziologiei musculare şi cardiace, reflexelor medulare. Activitate de organizare sanitară.

RĂŞCHIÁ (lat. **rasclare*) vb. I tranz. A depăna firele toarse de pe fus sau de pe ghem de răşchitor.

RĂŞCHIRÁ (cf. *răsfira*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) răsfira. ✦ A (se) împrăştia. **2.** Tranz. şi refl. A (se) întinde în lături, a (se) desface. **3.** Tranz. (Reg.) A **răşchia.**

RĂŞCHITÓR s.n. Unealtă făcută din lemn pe care se deapănă firele toarse pentru a le face sculuri sau jurubiţe.

RĂŞINARI, com. în jud. Sibiu, la poalele m-ţilor Cindrel; 5 656 loc. (2008). Expl. de serpentin. Centru de creştere a animalelor (în special ovine). În satul **R.**, atestat documentar (1488), se află un muzeu etnografic şi de ştiinţele naturii, casa memorială „Octavian Goga", ruinele unei cetăţi din sec. 12–13.

RĂŞÍNĂ (lat. *resina*) s.f. Amestec complex de compuşi organici, amorf, solid sau semilichid, fără punct de topire definit (ex. copalul, şelacul) secretat de unele plante şi mai rar de unele insecte exotice. ✧ *R. sintetică* = substanţă macromoleculară obţinută pe cale artificială prin policondensarea unor substanţe organice şi ale cărei proprietăţi fizice se aseamănă cu proprietăţile **r.** naturale (ex. **r.** fenolice, **r.** epoxidice etc.). *Răşini alchidice* = alchidali. *Răşini epoxidice* = produşi macromoleculari obţinuţi în reacţia de policondensare dintre un epoxid şi un difenol. Se întrebuinţează în special ca adezivi între materiale diferite (metale, ceramică, sticlă, materiale plastice). *Răşini fenolice* = fenoplaste. *Răşini de melamină* = produşi de condensare a melaminei cu formaldehida, din clasa aminoplastelor; sunt substanţe solide, rezistente la apă, cu bună stabilitate termică, utilizate ca adezivi, la fabricarea unor obiecte de uz casnic etc. *Răşini schimbătoare de ioni* = produşi macromoleculari cu grupări polare care au proprietatea de a schimba ionii lor cu o cantitate echivalentă din ionii existenţi în soluţia cu care vin în contact.

RĂŞINÓS, -OÁSĂ adj., s.f. pl. **1.** Adj. Care conţine sau care produce răşină. **2.** S.f. pl. Denumire generică dată unor arbori sau arbuşti ale căror organe conţin răşină (ex. bradul, pinul, zada etc.). Lemnul de **r.** este folosit în construcţii, în ind. hârtiei şi celulozei; răşina are numeroase utilizări ind.

RĂŞPĂLUÍ vb. IV tranz. A prelucra suprafeţele corpurilor metalice sau nemetalice cu ajutorul raşpelului.

RĂTĂCÍ (lat. **erraticire*) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A greşi drumul, a nu mai şti unde se află. ✦ Refl. A se răzleţi, a se pierde de cineva. ✦ Intranz. A căuta drumul pierdut, a încerca să se orienteze. **2.** Intranz. A hoinări, a colinda; a pribegi. ✦ Refl. A se pripăşi, a se aciua undeva. **3.** Tranz. A pierde ceva, a nu mai şti unde se găseşte. **4.** Refl. A se găsi, a ajunge într-un loc unde nu se aştepta nimeni să se afle.

RĂTĂCÍRE s.f. **1.** Faptul de a (se) rătăci. ✦ Fig. Pierdere a facultăţilor mintale; nebunie. **2.** Fig. Eroare, greşeală.

RĂTEI, peşteră în S m-ţilor Leaota, săpată în calcarele masivului Lespezi, pe stg. râului **R.** (afl. al Ialomiţei), la 1 080 m alt. Rezervaţie speologică.

RĂTEŞTI, com. în jud. Argeş, pe dr. văii Argeşului şi pe cursul superior al râului Neajlov; 3 332 loc. (2008). Fermă de creştere a bovinelor (rasa Holstein), în satul **R.** În satul Tigveni se află un conac fortificat (sec. 18), conacul lui Gheorghe Brătianu, iar în satul Ciupa-Mănciulescu există casa lui Armand Călinescu. Rezervaţie naturală (pădurea **R.**).

RĂU, REA (lat. *reus,* „acuzat, vinovat") adj., adv., s.n. I. Adj. **1.** (Şi subst.) Care are însuşiri negative, care face, în mod obişnuit, neajunsuri, neplăceri altora. ✦ Care denotă, exprimă răutate. **2.** Care nu convine într-o anumită circumstanţă, care nu e potrivit unei anumite situaţii, unui anumit lucru; necorespunzător, nepotrivit. ✦ (Substantivat, la f. pl.) Pozne, nebunii. **3.** Care este contrar legilor morale. **4.** (Despre vorbe) Supărător, jignitor; urât. **5.** (Despre viaţă, trai) Greu, chinuit. **6.** (Despre veşti) Care anunţă un lucru neplăcut, o nenorocire. II. Adj. **1.** Care prezintă defecte, imperfecţiuni esenţiale; de proastă calitate. **2.** (Despre obiecte de îmbrăcăminte)

Uzat, stricat. ✦ De calitate inferioară. ✦ Care produce o senzație dezagreabilă, care displace. ✦ Spec. (Despre mâncăruri, băuturi) Cu gust neplăcut, prost pregătit. **3.** Incapabil, nepriceput. **4.** Nesatisfăcător, dăunător. **5.** (Despre starea vremii) Nefavorabil, urât. **6.** (În superstiții) Care aduce nenorocire, nefast. **III.** S.n. **1.** Ceea ce este împotriva tendințelor noastre în plan sensibil (suferințe fizice sau morale) ori rațional (greșeli sau păcate, imperfecțiuni). *Problema răului* = dificultatea reconcilierii imperfecțiunii lumii cu bunătatea lui Dumnezeu. ✦ Ceea ce provoacă necazuri, nefericire; neajuns. **2.** Boală, suferință, chin. ✧ *R. de altitudine* = tulburare trecătoare care apare în cursul ascensiunilor peste o anumită altitudine (în general peste 4 000 m) și se manifestă prin dureri de cap, astenie, somnolență, amețeli etc. *R. de transport* = ansamblu de senzații neplăcute (amețeală, dureri de cap, greață, vărsături, paloare etc.) care apare la unele persoane în timpul călătoriilor cu diverse mijloace de transport (r. de mașină, r. de mare, r. de avion). **IV.** Adv. **1.** Așa cum nu trebuie, cum nu se cade; nepotrivit, greșit. ✦ Neconform cu realitatea; inexact, incorect. **2.** Contrar dorinței cuiva; neplăcut, supărător. ✦ Incomod, neconfortabil. **3.** Foarte, tare.

RĂU, Alexandru (1900-1993, n. București), inginer român. M. de onoare al Acad. (1993). Specialist în metalurgia oțelului și a fero-aliajelor. A inventat noi procedee de producere a oțelurilor de calitate și de îmbunătățire a proceselor tehnologice siderurgice.

RĂU, Aurel (n. 1930, Josenii Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud), poet român. Lirică meditativă și peisagistică, cu reflexe livrești („Turn cu ceas", „Septentrion"); eseuri, antologii, traduceri.

RĂUCEȘTI, com. în jud. Neamț, situată în Subcarpații Neamțului; 8 645 loc. (2008). Izvoare cu ape minerale sărate (în satul Oglinzi).

RĂUFĂCĂTÓR, -OÁRE s.m. și f. (Și adj.) Persoană care face sau aduce mult rău altora, care încalcă legile morale și sociale; infractor, făcător de rele.

RĂUSENI, com. în jud. Botoșani, situată în C. Jijiei; 3 102 loc. (2008).

RĂUT, râu în Republica Moldova, afl. pe dr. al Nistrului; 286 km.

RĂUTÁTE s.f. **1.** Caracteristică a omului rău; înclinare, tendință de a face rău. **2.** (Mai ales la pl.) Defect, cusur, slăbiciune. ✦ (Concr.) Faptă, intenție rea. ✦ Om rău.

RĂUTĂCIÓS, -OÁSĂ adj. (Și subst.) Care e înclinat să supere, să necăjească, să facă mici răutăți; malițios. ✦ (Despre atitudini, gesturi, cuvinte) Care supără; jignitor. ✦ Care exprimă răutate.

RĂUTU, Colea (1912-2008, n. Bălți), actor român de teatru și de film. Roluri dramatice („Desfășurarea", „Soldați fără uniformă", „Facerea lumii") sau pitorești („Neamul Șoimăreștilor", „Mihai Viteazul").

RĂUTU, Leonte (pe numele adevărat *Lev Olgenstein*) (1910-1993, n. Bălți, Basarabia), om politic român. Comunist. Unul din colaboratorii apropiați ai lui Gheorghiu-Dej. A emigrat în U.R.S.S. (1940). Redactor-responsabil (1942-1945) al secției române a postului de Radio Moscova. Revenit în România (1945), a ocupat importante funcții de partid și de stat. Rector (1974-1981) al Academiei „Ștefan Gheorghiu". A exercitat o influență nefastă asupra vieții intelectuale și culturii românești.

RĂUVOITÓR, -OÁRE adj. (Și subst.) Care manifestă rea-voință, care dorește cuiva răul.

RĂVÁR s.n. **1.** Băț folosit la stână pentru frământarea urdei și a cașului. **2.** Strecurătoare de lut.

RĂVÁȘ (< magh.) s.n. (Pop.) Scrisoare, bilet.

RĂVĂȘÍ (< scr.) vb. IV tranz. A produce dezordine, neorânduială, a împrăștia, a răscoli. ✦ Fig. A tulbura, a dezorienta.

RĂZ- v. **răs-**.

RĂZ v. **Plopiș (1).**

RĂZĂTOÁRE s.f. **1.** Obiect casnic folosit pentru rasul legumelor, fructelor, brânzeturilor etc. **2.** Obiect de lemn, de metal etc. format din mai multe lame paralele, așezat la intrarea locuințelor, pe care se șterge noroiul de pe talpa încălțămintei.

RĂZBÁTE vb. III **1.** Intranz. A înainta, a-și croi drum prin...; a răzbi cu greu, înlăturând obstacole. ✦ (Despre zgomote, glas; *p. ext.* despre știri, idei etc.) A străbate, a pătrunde. ✦ Fig. A reuși, a izbuti. **2.** Intranz. A umbla peste tot; a cutreiera, a colinda.

RĂZBÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A pătrunde, a străbate (anevoie), a trece peste piedici. ✦ Fig. A izbuti, a reuși. ✦ (Despre sunete) A ajunge până la..., a se face auzit. ✦ (Despre mirosuri) A trece prin..., a se răspândi. **2.** Tranz. A înfrânge, a învinge. ✦ (Despre senzații, sentimente) A cuprinde, a copleși. **3.** Tranz. și intranz. A termina, a prididi, a isprăvi.

RĂZBOAIE DE SUCCESIUNE, războaiele purtate între diferitele case domnitoare pentru succesiunea la tronurile rămase vacante ca urmare a lipsei urmașilor direcți. Cele mai cunoscute sunt: **Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei (1711–1714),** provocat, în urma morții regelui Spaniei, Carol al II-lea, de pretențiile lui Ludovic XIV, regele Franței, la moștenirea spaniolă. Purtat între Franța și Spania, pe de o parte, și Habsburgi, Anglia, Olanda, Portugalia, Danemarca, Savoia și Prusia, pe de altă parte. Încheiat prin tratatele de pace de la *Utrecht* și *Rastatt*. **Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei (1740–1748),** între Prusia, Franța, Spania, Bavaria, Saxonia (din 1742, alături de Austria) și Sardinia, pe de o parte, și Austria, sprijinită de Anglia, Olanda și Rusia, pe de altă parte. Încheiat prin tratatele de pace de la *Aachen* (1748).

RĂZBOAIELE BALCANICE, denumire a două războaie purtate în Pen. Balcanică. **Primul R.B.** (oct. 1912–mai 1913), război de eliberare națională, purtat de Alianța balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru) împotriva Turciei; s-a încheiat cu victoria Alianței. Prin Pacea de la Londra (mai 1913), Turcia restituia toate posesiunile din Europa, cu excepția orașului Istanbul și a unui mic terit. din jurul orașului, iar Albaniei i se recunoștea independența. **Al doilea R.B.** (iun.–aug. 1913), război care a avut loc între Bulgaria, pe de o parte, și Grecia, Serbia, Muntenegru, România și Turcia, pe de altă parte, încheiat cu înfrângerea Bulgariei. Potrivit Tratatului de Pace de la București (28 iul./10 aug. 1913), Bulgaria ceda S Macedoniei și V Traciei Greciei, N Macedoniei Serbiei, reg. din S Dobrogei (Cadrilaterul) intra în componența României, iar o parte a Traciei răsăritene, cu Adrianopolul, revenea Turciei potrivit unui tratat turco-bulgar (29 sept. 1913) încheiat la Istanbul. R.B. au provocat ascuțirea contradicțiilor internaționale, contribuind la izbucnirea Primului Război Mondial.

RĂZBOAIELE DACO-ROMANE, cele două războaie, purtate de statul dac condus de Decebal, împotriva Imp. Roman. **Primul război daco-roman (101–102).** Decebal a continuat politica de întărire a statului dac, nerespectând obligațiile impuse de situația de rege clientelar al Romei, în urma păcii încheiate cu statul roman în 89 d.Hr., amenințând stăpânirea romană la Dunăre. În fața acestui pericol, Traian, în fruntea a c. 13–14 legiuni, a trecut Dunărea, și, prin Banat, s-a îndreptat spre centrul statului dac. Profitând de răgazul prilejuit de încetarea temporară a ofensivei romane, în iarna anului 101/102, dacii, aliați cu roxolanii și unele populații germanice, au atacat garnizoanele romane din Dobrogea. Sunt însă înfrânți în bătălia de la Adamclisi. În primăvara anului 102, Traian l-a înfrânt pe Decebal, la Tapae; nevoit să încheie pacea, acesta s-a obligat să cedeze unele teritorii, să renunțe la o politică externă proprie etc. **Al doilea război daco-roman (105–106).** Condițiile păcii din 102 fiind încălcate de către daci, romanii au organizat o nouă campanie, atacând din mai multe direcții zona cetăților fortificate din m-ții Orăștiei. După căderea Sarmizegetusei, Decebal s-a sinucis. Dacia a fost transformată în prov. romană (106).

RĂZBOAIELE ITALIENE (1494–1559), războaiele purtate între Franța, pe de o parte, și Spania și Imp. German, pe de altă parte, pentru supremație în Pen. Italică, iar apoi în V Europei. Terminate prin Pacea de la Cateau-Cambrésis (1559), care a marcat instaurarea hegemoniei spaniole în V Europei.

RĂZBOAIELE MEDICE, conflictele armate desfășurate (500–449 î.Hr.) pentru hegemonie în bazinul oriental al M. Mediterane, între statele grecești, pe de o parte, și Imp. Persan, pe de altă parte. Terminate cu victoria grecilor. V. *Grecia antică.*

RĂZBOAIELE MONDIALE, cele două mari conflagrații din sec. 20. **Primul Război Mondial (1914–1918),** conflict armat izbucnit ca urmare a contradicțiilor dintre Marile Puteri, în lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență și acapararea de colonii și terit. străine. A început prin ofensiva Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria) împotriva Antantei (Marea Britanie, Franța și Rusia), antrenând 33 țări cu o populație de peste un miliard locuitori. A izbucnit prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria (28 iul. 1914), pretextul fiind asasinarea prințului moștenitor al Austriei, Franz Ferdinand, la Sarajevo. Principalele operațiuni militare s-au desfășurat în Europa, acțiuni secundare având loc în Africa, Asia și Oc. Pacific. În 1914 armatele germane au ocupat în V Belgia (aug.) și o parte a Franței, fiind oprite de armatele franco-engleze pe *Marna*, iar în E, de ofensiva rusă la Lacurile Mazuriene (sept.). Armatele austro-ungare sunt înfrânte în Galiția de armata rusă și sârbă (aug.–sept.) La sfârșitul lui 1914, fronturile stabilizându-se, războiul a devenit un război de poziții. În 1915 frontul răsăritean a fost mai activ; ofensiva Puterilor Centrale s-a soldat cu ocuparea Poloniei și cu reocuparea Prusiei Orientale și a Galiției. Ofensiva armatei italiene, intrată în război alături de Antantă (mai), este oprită în Alpi. După intrarea în război a Bulgariei (oct.), alături de Puterile Centrale, Serbia este înfrântă și ocupată, iar Antanta debarcă trupe în Grecia (oct.), formând frontul de la Salonic. În 1916, pe frontul de V au avut loc marile bătălii de la *Verdun* și de pe *Somme*, iar în E, armata rusă, în urma ofensivei din iun.–sept., a silit armata austro-ungară să se retragă din Galiția răsăriteană și din Bucovina. La 14/27 aug. 1916, după doi ani de neutralitate, România s-a alăturat Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului desăvârșirii unității statului național. După câteva succese militare în Transilvania, armata română, suferind mari pierderi, s-a retras. În dec. 1916, trupele inamice au ocupat Capitala și, odată cu ea, aproximativ 2/3 din terit. României, frontul stabilindu-se, la începutul anului 1917, pe linia Siretului, de-a lungul Dunării și a brațului Sf. Gheorghe. În 1917, prin intrarea în război a S.U.A., Chinei și a altor state, alături de Antantă, șansele acesteia de a obține victoria s-au mărit. Pe frontul românesc, armata română reorganizată a desfășurat ofensiva de la *Mărăști* și a zdrobit ofensiva armatei germane de la *Mărășești*. În febr. 1917, în urma revoluției bolșevice, țarismul a fost răsturnat, instaurându-se Rusia sovietică. În condițiile refuzului Germaniei de a încheia o pace fără anexiuni, Rusia Sovietică a semnat, în interesul salvării revoluției, Tratatul de Pace de la *Brest-Litovsk*. În vara anului 1918, forțele contrarevoluționare, sprijinite de Puterile Aliate, încep intervenția fățișă împotriva Rusiei Sovietice. În 1918 armatele Antantei trec la ofensivă pe toate fronturile. În Balcani ele înaintează rapid spre Dunăre; Bulgaria, unde izbucnise o răscoală republicană, capitulează (sept.). În Austro-Ungaria au loc mișcări revoluționare de eliberare națională ale cehilor, slovacilor, sârbilor, croaților, românilor. Revoluția burghezo-democratică din Ungaria, izbucnită în oct., a proclamat abolirea dualismului austro-ungar, independența

Ungariei, republica democratică; Croația, Slovenia, Muntenegru, Bosnia s-au unit cu Serbia, formând Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor, iar Cehia şi Slovacia au format Cehoslovacia. În nov. a fost restabilit statul polon independent. Austro-Ungaria, înfrântă şi pe frontul italian, a semnat armistițiul la 3 nov., iar Germania la 11 nov. România, care încheiase Pacea de la *Buftea-Bucureşti*, o denunță printr-un ultimatum la 27 oct./9 nov., reintrând în război. În împrejurările prăbuşirii Imp. Habsburgic şi a țarismului în Rusia, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului român, pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român. Basarabia, Bucovina şi Transilvania se unesc cu România, ca urmare a hotărârilor adoptate în 1918 la Chişinău (27 mart./9 apr.), Cernăuți (15/28 nov.) şi Alba Iulia (18 nov./1 dec.). Primul Război Mondial a luat sfârşit cu victoria Antantei, concretizată prin sistemul de tratate de pace de la Versailles. În acest război s-au folosit pentru prima dată submarinele, gazele toxice (Ypres, 1915), tancurile (Somme, 1916) şi avioanele. Au avut loc uriaşe pierderi umane (c. 9 700 000 morți şi c. 20 000 000 răniți) şi materiale (evaluate la peste 278 miliarde dollari). **Al Doilea Război Mondial (1939–1945),** cel mai mare conflict militar, politic, economic şi diplomatic din istoria omenirii, care a cuprins 72 state cu o populație de c. 1 700 000 000 oameni (80% din populația lumii). Dezlănțuit de Germania aliată cu Italia şi Japonia cu scopul instaurării dominației lor asupra lumii. La 1 sept. 1939 Germania a atacat Polonia, dezlănțuind războiul. Marea Britanie şi Franța, deşi au declarat război Germaniei (3 sept.) n-au întreprins acțiuni militare de anvergură („Războiul ciudat"), Polonia fiind înfrântă în 26 zile. După ce au ocupat Danemarca şi Norvegia, armatele germane au invadat Olanda, Belgia, Luxemburg şi Franța care, atacată şi de Italia (intrată în război la 10 iun. 1940), a capitulat la 22 iun. 1940. Prin intrarea Italiei în război, au început operațiunile militare şi în Africa. În împrejurările complexe ale izbucnirii celui de-al **Doilea Război Mondial**, România s-a găsit izolată pe plan extern, lipsită de orice sprijin din afară; în acest context i-au fost impuse importante cesiuni teritoriale. În iun. 1940, Basarabia şi partea de N a Bucovinei au intrat în componența U.R.S.S. În aug. 1940, prin Dictatul de la Viena, partea de N a Transilvaniei a fost smulsă din trupul țării şi predată Ungariei. În primăvara lui 1941, Germania, împreună cu aliații ei, ocupă Iugoslavia şi Grecia (atacată anterior de Italia), instaurându-şi controlul în Pen. Balcanică. La 22 iun. 1941, trupele germane, încălcând tratatul de neagresiune încheiat între cele două țări în 1939, au atacat prin surprindere Uniunea Sovietică, sperând ca prin înfăptuirea „războiului fulger" să o învingă până la sfârşitul anului. Împreună cu Germania, au început operațiuni militare împotriva Uniunii Sovietice, Italia, România, Finlanda, Slovacia şi Ungaria. Prin concentrarea de forțe şi amploarea bătăliilor, frontul sovieto-german a devenit principalul front al războiului. În primele luni, nemții au ocupat o mare parte a terit. U.R.S.S., dar în dec. au suferit, în fața Moscovei, prima înfrângere militară. În Extremul Orient, Japonia, care continua războiul împotriva Chinei, a atacat baza maritimă a S.U.A. de la Pearl Harbor (7 dec. 1941), provocând intrarea S.U.A. în război. S-a constituit astfel coaliția antihitleristă. În 1942, pe frontul de E, începe la 19 nov. contraofensiva de la *Stalingrad,* terminată printr-un mare dezastru pentru trupele germane. Pe frontul din Extremul Orient, unde Japonia câştigase până atunci o serie de victorii, începe contraofensiva anglo-americană. În Africa de N Aliații trec la ofensivă, provocând grele pierderi trupelor italo-germane (El Alamein). Anul 1943 a marcat trecerea definitivă a inițiativei strategice în mâinile coaliției antifasciste. Pe frontul răsăritean, după bătăliile de la Kursk şi Orel, ofensiva armatei sovietice sileşte armatele germane şi române la o retragere precipitată din cotul Donului şi din Caucazul de N. În iul. 1943, armatele anglo-americane debarcă în Italia. În sept. Italia iese din război şi declară război Germaniei, ceea ce provoacă ocuparea Italiei de N şi centrale de către germani (Republica de la Salò). În unele țări – U.R.S.S., Iugoslavia, Italia, China – mişcarea de rezistență ia o amploare deosebită, provocând grele pierderi agresorilor. În 1944 pe frontul de E armatele sovietice au zdrobit mari grupuri de armate germane şi, după eliberarea terit. U.R.S.S., au depăşit granițele de stat ale acesteia, intrând pe terit. Poloniei, României, Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei, Danemarcii, Norvegiei. În sept., Finlanda cere armistițiu. În V puternice forțe anglo-americane au debarcat în Normandia (6 iun.) şi, împreună cu Forțele Franceze din Interior, au început operațiunile de eliberare a Franței. Anul 1944 a fost anul unor victorii hotărâtoare ale coaliției antifasciste, al insurecțiilor naționale din Paris (aug.), România (aug.), Slovacia (aug.), Bulgaria (sept.) şi al ofensivei generale a armatelor de eliberare din Iugoslavia, Grecia, Albania. În oct. 1944, trupele engleze au debarcat în Grecia. În România, în urma loviturii de stat de la 23 aug. 1944, s-au întors armele împotriva Germaniei, alăturându-se cu întregul ei potențial militar şi economic, coaliției antifasciste. Angajarea României, alături de forțele Națiunilor Unite, în războiul antifascist, într-un moment când soarta acestuia nu era încă decisă, când Germania era departe de a fi învinsă, a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale lui Hitler, a dus la prăbuşirea întregului front din Balcani, deschizând larg calea înaintării rapide a armatelor sovietice şi zdrobirii dispozitivului militar german în această parte a Europei. Aceasta a scurtat cu cel puțin 6 luni durata războiului, a grăbit în mod hotărâtor victoria armatelor aliate împotriva Germaniei. Eliberând – prin lupte îndârjite – Capitala şi cea mai mare parte a terit. țării, armata română a trecut să lupte în continuare, alături de trupele sovietice, pentru eliberarea părții de NV a României, contropită de Ungaria horthystă în urma Dictatului de la Viena. După alungarea, la 25 oct. 1944, a tuturor trupelor invadatoare de pe întreg terit. României, ostaşii români au participat la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei şi a unei părți din terit. Austriei, până la încheierea victorioasă a războiului în Europa. În 1945, armatele sovietice încercuiesc Berlinul şi-l ocupă (2 mai), după lupte îndârjite. La 5 mai izbucneşte insurecția la Praga, oraşul fiind eliberat la 9 mai de armatele sovietice. Înfrântă, Germania capitulează fără condiții (9 mai 1945). Prin efectivele militare pe care le-au avut pe front şi prin forțele materiale şi umane, mobilizate pentru susținerea războiului, România a ocupat locul al patrulea în rândul țărilor care au contribuit la înfrângerea Germaniei, după Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii şi Anglia. În Extremul Orient, Japonia suferea înfrângeri importante. În iun. 1945, americanii debarcă pe terit. Japoniei, în arh. Ryūkyū. În aug. 1945, U.R.S.S. începe operațiunile militare împotriva Japoniei, în Manciuria, iar la 6 aug. S.U.A. supune bombardamentelor atomice Hiroshima şi Nagasaki. Zdrobită, Japonia capitulează fără condiții la 2 sept. 1945. În cel de-al **Doilea Război Mondial** au pierit peste 30 000 000 oameni. Pierderile materiale se cifrează la c. 1 384 miliarde dollari. Încălcând convențiile internaționale, fasciştii au folosit metode barbare de ducere a războiului, purtând şi un război de exterminare a populației civile. Numai în lagărele de concentrare au pierit peste 12 000 000 oameni. Crimele de război săvârşite au fost condamnate la procesele de la Nürnberg şi Tōkyō. După terminarea războiului s-au încheiat la Paris (febr. 1947) tratatele de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda. În sept. 1951, S.U.A. şi Marea Britanie au încheiat un tratat de pace separat cu Japonia; în 1956, încetează starea de război dintre U.R.S.S. şi Japonia. În mai 1955 a fost semnat Tratatul de Pace cu Austria.

RĂZBOAIELE NAPOLEONIENE, războaiele purtate de Franța între 1799 şi 1815, prin care urmărea să-şi asigure hegemonia comercialo-industrială şi militaro-politică în Europa. Deşi războaie de cuceriri, ele au zdruncinat definitiv orânduirea feudală dominantă în statele europene şi au contribuit la răspândirea ideilor Revoluției franceze din 1789–1794. **R. N.** sunt: **1.** Războiul împotriva Coaliției II formată din Anglia, Rusia, Turcia, Napoli, Suedia (1789–1801), terminat prin Pacea de la *Lunéville* (1801), cu Austria, şi de la *Amiens* (1802), cu Anglia. În acest război armata franceză a obținut victoria de la *Marengo* (1800). **2.** Războiul împotriva Coaliției III, formată din Anglia, Austria, Rusia, Suedia, Napoli (1805). Franța obține, pe uscat, victoriile de la *Ulm* (1805) şi *Austerlitz* (1805), dar este înfrântă, pe mare, la *Trafalgar* (1805), de flota engleză, condusă de amiralul Nelson. Austria, înfrântă, încheie Pacea de la *Pressburg* (1805). **3.** Războiul împotriva Coaliției IV, formată din Prusia, Anglia, Rusia (1806–1807). Înfrântă în bătăliile de la *Jena* (1806) şi *Auerstadt* (1806), Prusia este scoasă din luptă, iar în urma bătăliilor de la *Eylau* (1807) şi *Friedland* (1807), Franța încheie tratatul de pace cu Rusia şi Prusia la *Tilsit* (1807). **4.** Războiul cu Spania (1808–1814), declarat în urma instituirii *Blocadei Continentale,* a măcinat forțele franceze, contribuind la înfrângerea Franței. **5.** Războiul împotriva Coaliției V, formată din Austria, Anglia, guvernul insurecțional al Spaniei (1809). Înfrântă decisiv la *Wagram* (1809), Austria încheie Pacea de la Schönbrunn (1809). **6.** Campania împotriva Rusiei (1812), în care, după bătălia de la *Borodino* (1812) şi ocuparea Moscovei, armata franceză este nevoită să se retragă, suferind înfrângerea zdrobitoare de la *Berezina* (1812). **7.** Războiul împotriva Coaliției VI, formată din Anglia, Rusia, Prusia, Suedia, Spania, Portugalia, Austria (1813). După ce a câştigat bătăliile de la *Lutzen* (1813) şi *Bautzen* (1813), armata franceză a fost înfrântă la *Leipzig* („Bătălia națiunilor") (1813). **8.** Războiul împotriva Coaliției VII, formată din Prusia, Austria, Rusia, Anglia (1815). Bătălia decisivă s-a dat la *Waterloo,* armata franceză fiind înfrântă de armata anglo-prusiană.

RĂZBOAIELE PUNICE, cele trei războaie purtate de Roma antică împotriva Cartaginei (264–241, 218–201 şi 149–146 î.Hr.) pentru hegemonia în bazinul occidental al M. Mediterane. **R.P.** s-au terminat cu înfrângerea Cartaginei şi distrugerea totală a acesteia de către romani. V. *Roma antică.*

RĂZBOAIELE RUSO-TURCE, conflictele armate din sec. 18–19 între Rusia țaristă şi Imp. Otoman, prin care Rusia urmărea să obțină supremația în bazinul Mării Negre şi să-şi deschidă drum spre Constantinopol. În cursul istoriei au avut loc următoarele războaie ruso-turce: **1. R. r.-t. din 1711,** la care a participat şi Moldova. Încheiat prin Pacea de la Prut (iul. 1711). **2. R. r.-t. din 1735–1739,** la care a participat de partea Rusiei şi Austria, încheiat cu Pacea de la Belgrad (sept. 1739), prin care Imp. Otoman înapoia Rusiei fortăreața Azov, demilitarizată. Oltenia a reintrat în hotarele Țării Româneşti. 3. **R. r.-t. din 1769–1774,** încheiat prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi, prin care Rusia a primit terit. în N şi NE Mării Negre şi unele cetăți, precum şi libertatea comerțului în Marea Neagră şi Mediterană. În timpul ostilităților, Țările Române au fost sub administrație militară rusă. 4. **R. r.-t. din 1787–1791,** la care Austria a participat din nou de partea Rusiei. Prin Pacea de la Iaşi, Rusia a primit terit. dintre Bugul de Sud şi Nistru şi i se recunoştea stăpânirea asupra Crimeii. În timpul ostilităților, Moldova a fost ocupată de trupele ruse, iar Țara Românească de cele austriece. **5. R. r.-t. din 1806–1812,** încheiat prin Pacea de la Bucureşti, prin care, între alte prevederi, Rusia țaristă a anexat partea de E a Moldovei situată între Prut şi Nistru (Basarabia). În timpul acestui război, Moldova şi Țara Românească au fost sub administrație provizorie militară rusă. 6. **R. r.-t. din 1828–1829,** încheiat prin Pacea de la Adrianopol, prin care Rusia obținea recunoaşterea stăpânirii asupra țărmului caucazian al Mării Negre, asupra unor terit. din Transcaucazia şi asupra gurilor Dunării; Turcia recunoştea independența Greciei şi garanta o largă autonomie a comerțului Țărilor Române. În privința Moldovei şi Țării Româneşti, Tratatul de la Adrianopol prevedea: restituirea către Țara Românească a cetăților de pe malul stâng al Dunării, autonomia administrativă pentru ambele țări române, alegerea pe viață a domnilor, care vor administra liber țara împreună cu Divanul, libertatea comerțului pentru toate produsele (abolirea monopolului turcesc asupra comerțului Principatelor Române), îngrădirea dreptului de intervenție a Turciei în Principate, menținerea ocupației rusești până la plata despăgubirilor de război de către Poartă ş.a. **7. R. r.-t. din 1877–1878** v. *Războiul pentru independență.*

RĂZBÓI¹ (< sl.) s.n. 1. Conflict armat (de durată) între două sau mai multe grupuri, clase sociale sau state, pentru realizarea unor interese economice şi politice. ✧ *R. drept* = luptă armată de apărare împotriva unei agresiuni externe, pentru eliberarea dintr-o asuprire socială sau națională. *R. nedrept* = luptă armată de cotropire a unor terit. aparținând altor țări, de subjugare a altor popoare, de înăbuşire a mişcării de eliberare națională şi socială. *R. civil* = luptă armată în interiorul unui stat între diverse grupări (politice, militare), categorii sociale etc., în vederea schimbării ordinii politice şi de stat sau pentru menținerea celei existente. *R. de eliberare națională* = luptă armată dusă de forțele naționale pentru eliberarea țării de sub dominația străină. *R. de partizani* = luptă dusă de detaşamente armate în spatele frontului armatei duşmane; formă a războiului popular, împotriva unui regim politic şi a armatelor sale oficiale. V. *guerilă. R. mondial* = luptă armată la care participă, direct sau indirect, numeroase state ale lumii. *R. rece* = stare de încordare, de tensiune în relațiile internaționale, creată după cel de-al Doilea Război Mondial ca urmare a conflictului dintre cele două sisteme, capitalist şi comunist, care nu a luat forma unui conflict armat. *R. psihologic* v. *psihologic. R. total* = luptă armată în care statul agresor foloseşte toate mijloacele de distrugere, nu numai împotriva forțelor armate, ci şi împotriva întregii populații. *Stare de război* = beligeranță. **2.** Fig. Neînțelegere, ceartă, gâlceavă.

RĂZBÓI² (< bg., scr.) s.n. Maşină de lucru folosită pentru confecționarea țesăturilor din fire textile. Este alcătuită din două suluri (pentru înfăşurarea urzelii şi a pânzei țesute), ițe (care separă firele urzelii în sens vertical într-o parte superioară şi una inferioară, formând rostul), suveică (prin care se introduce firul de bătătură între firele de urzeală) şi vatală pentru îndesarea bătăturii.

RĂZBOÍ vb. IV refl. A purta război; a se lupta, a se bate.

RĂZBOIENI, com. în jud. Neamț, pe râul Valea Albă şi pe dr. râului Moldova; 2 270 loc. (2004). Aici a avut loc (26 iul. 1476) bătălia de la Valea Albă în care, după o apărare eroică, oastea moldoveană, comandată de Ştefan cel Mare şi fiul său Alexandru, a fost înfrântă de armata otomană condusă de Mehmet II, superioară din punct de vedere numeric. În amintirea şi în cinstea eroilor căzuți în luptă, Ştefan cel Mare a construit (1495–1496) biserica Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil (sfințită la 8 nov. 1496). În 1991, aici s-a redeschis o mănăstire de maici. În satul Valea Mare (fost Tâmpeşti) există biserica Sf. Gheorghe (1740).

RĂZBÓINIC, -Ă (< sl.) adj., s.m. 1. Adj. Căruia îi place lupta, bătăios. 2. S.m. Ostaş, luptător.

RĂZBOIUL CELOR DOUĂ ROZE, războiul civil din Anglia (1455–1485), dintre familiile nobiliare Lancaster şi York. Se numea aşa deoarece familia Lancaster avea ca blazon trandafirul roşu, iar familia York, trandafirul alb. În lupta de la Bosworth Field (aug. 1485), Henric Tudor, ultimul descendent al dinastiei Lancaster, unit cu o parte a partidului york, pune capăt domniei lui Richard III şi întemeiază dinastia Tudor.

RĂZBOIUL CIVIL DIN SPANIA (1936–1939), război izbucnit în urma rebeliunii naționaliştilor spanioli, conduşi de Franco, la 18 iul. 1936. După trei ani de lupte eroice, republicanii au fost înfrânți. Prima mare ciocnire între fascism şi comunism.

RĂZBOIUL CRIMEII (1853–1856), război purtat între Rusia, pe de o parte, şi Turcia, Marea Britanie, Franța şi Regatul Sardiniei, pe de alta. Izbucnit ca urmare a ascuțirii contradicțiilor anglo-franceze în problema împărțirii posesiunilor Imp. Otoman aflat în declin. Operațiunile militare s-au desfăşurat pe Dunăre, în Transcaucazia, în Crimeea, pe M. Baltică şi în Kamceatka. Teatrul principal al războiului a fost Crimeea, unde Aliații au provocat înfrângeri grele armatei ruse, cucerind, după un îndelungat asediu, oraşul Sevastopol. Războiul s-a încheiat prin Tratatul de Pace de la Paris (1856).

RĂZBOIUL DE SECESIUNE (1861–1865), războiul civil din S.U.A. purtat între coaliția statelor din nord (aboliționiste) şi a celor din sud (susținătoare ale sclavagismului), care s-au desprins din „Uniune" şi au format o confederație. Motivul l-a constituit alegerea ca preşedinte a lui *A. Lincoln,* cunoscut pentru convingerile sale aboliționiste. După victoriile de la *Gettysburg* şi *Vicksburg,* nordiştii i-au silit pe rebeli să capituleze la *Appomattox*. În urma războiului, sclavajul (abolit încă de la 1 ian. 1863) a fost desființat pe întreg terit. S.U.A.

RĂZBOIUL DE 7 ANI (1756–1763), război purtat între Anglia, Prusia şi Portugalia, pe de o parte, şi Franța, Austria, Rusia, Suedia, Saxonia şi Spania, pe de altă parte. A izbucnit ca urmare a ascuțirii luptei dintre Anglia şi Franța pentru colonii şi a înăspririi contradicțiilor dintre Prusia, pe de o parte, şi Franța, Austria şi Rusia, pe de altă parte. Războiul s-a purtat pe mare şi în coloniile din America de Nord, între Franța şi Anglia, iar în centrul Europei între armatele coalizate ale Franței, Austriei şi Rusiei împotriva Prusiei. Războiul s-a încheiat în 1763 prin păcile de la Paris (între Franța şi Anglia) şi de la Hubertusburg (între Prusia, Austria şi Rusia). În urma acestui război a slăbit considerabil puterea colonială a Franței, a început supremația maritimă a Angliei, iar Prusia şi-a consolidat preponderența în Germania.

RĂZBOIUL DE 30 DE ANI (1618–1648), război între principii protestanți din Imp. Romano-German, pe de o parte, şi principii catolici şi împărat, pe de altă parte, transformat apoi într-un război european general. A început cu răscoala Cehiei împotriva dominației habsburgice. În cursul războiului s-au constituit două tabere: blocul Habsburgilor (Habsburgii spanioli şi austrieci, principii catolici germani, sprijiniți de Papalitate şi Polonia) şi coaliția antihabsburgică (principii protestanți germani, Franța, Suedia, Danemarca, sprijinite de Olanda, Anglia şi Rusia). În funcție de intervenția diferitelor state, războiul s-a împărțit în patru perioade: cehă (1618–1624), daneză (1625–1629), suedeză (1630–1634) şi franco-suedeză (1635–1648). La acest război a participat şi Transilvania, sub conducerea principilor Gabriel Bethlem şi Gh. Rákóczi I. Războiul s-a încheiat prin păcile de la Osnabrück şi Münster *(Pacea din Westfalia).*

RĂZBOIUL DE 100 DE ANI (1337–1453), conflict armat între Anglia şi Franța pentru terit. franceze stăpânite de dinastia engleză şi pentru Flandra. În prima parte, Anglia a obținut victorii importante în bătăliile de la Crécy (1346) şi Poitiers (1356), ocupând o mare parte a terit. Franței. În deceniul 8 al sec. 14, francezii au reuşit să recucerească aproape toate terit., dar, după bătălia de la Azincourt (1415), au pierdut N Franței şi Parisul. Spre sfârşit, războiul a căpătat un caracter popular, prin intrarea în acțiune a maselor sub conducerea Ioanei d'Arc şi, ca urmare, Anglia a pierdut toate posesiunile de pe terit. Franței, cu excepția portului Calais, pe care l-a mai stăpânit până în 1558.

RĂZBOIUL DIN GOLF, denumire a conflictului militar declanşat prin invazia (1 aug. 1990) şi anexarea de către Iraq a Kuwaitului. Acestui act de forță i s-a opus o coaliție condusă de S.U.A., sub egida O.N.U. O forță militară multinațională a intervenit în G. Persic (17 ian.–28 febr. 1991), provocând înfrângerea Iraqului şi restabilirea suveranității statale a Kuwaitului.

RĂZBOIUL FRANCO-PRUSIAN (1870–1871), război purtat de Prusia împotriva Franței, având ca pretext candidatura unui membru al familiei Hohenzollern la tronul Spaniei. Înfrântă la *Sedan* şi *Metz,* Franța a fost nevoită să încheie Pacea de la *Frankfurt am Main.* Războiul a avut consecințe importante pentru istoria celor două țări şi a Europei; în Franța căderea celui de-al doilea Imp. şi izbucnirea primei revoluții proletare *(Comuna din Paris),* iar în Germania realizarea unificării acesteia în jurul Prusiei.

RĂZBOIUL HISPANO-AMERICAN, război purtat (1898) între S.U.A. şi Spania. Dezlănțuit de S.U.A., s-a încheiat prin Pacea de la Paris (dec. 1898). S.U.A. au obținut Filipinele, Puerto Rico, ins. Guam etc. şi controlul asupra Cubei, devenită, formal, independentă, şi, prin aceasta, importante poziții strategice în Atlantic şi Pacific.

RĂZBOIUL NORDULUI (1700–1721), războiul purtat de Rusia, aliată cu Danemarca, Saxonia şi Polonia, împotriva Suediei, încheiat cu Pacea de la *Nystad*. Înfrântă la începutul războiului la *Narva,* armata rusă, comandată de Petru I, a învins decisiv armata suedeză condusă de Carol XII, la *Poltava,* cucerind apoi cetățile Revel, Riga, Viborg şi obținând astfel ieşirea la M. Baltică.

RĂZBOIUL PELOPONESIAC, denumirea conflictului dintre Atena şi Sparta pentru supremație în lumea greacă (431–404 î.Hr.), terminat cu victoria Spartei şi instaurarea regimului oligarhic la Atena. V. *Grecia antică.*

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚA COLONIILOR ENGLEZE DIN AMERICA DE NORD (1775–1783), război de eliberare purtat de cele 13 colonii engleze din America de Nord împotriva metropolei, care stingherea dezvoltarea lor economică şi politică. La 4 iul. 1776, reprezentanții coloniilor au adoptat „Declarația de independență", care a proclamat crearea Republicii Statelor Unite ale Americii, primul stat independent de pe continentul american. Armata S.U.A. şi detaşamentele de voluntari au repurtat, sub conducerea lui George Washington, o serie de victorii asupra armatelor engleze, dintre care cele mai însemnate au fost la Saratoga (1777) şi Yorktown (1781). Înfrântă, Anglia a fost nevoită să recunoască în 1783 independența S.U.A.

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚA COLONIILOR SPANIOLE DIN AMERICA (1810–1826), război de eliberare purtat de coloniile spaniole din America împotriva metropolei. În cursul războiului întreg terit. Americii Latine (cu excepția Cubei şi a Puerto Rico-ului) a fost eliberat, constituindu-se actualele state latino-americane. Brazilia, care era colonie portugheză, n-a participat la acest război; ea şi-a proclamat independența în 1822.

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ (1877–1878), război împotriva turcilor, care a avut drept consecință recunoaşterea pe plan internațional a independenței României. Ca urmare a necesității istorice şi în

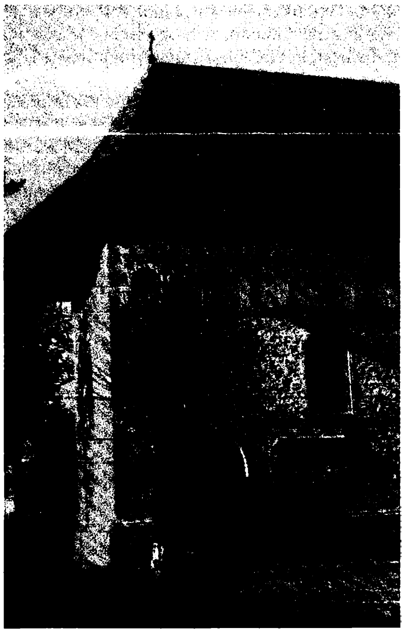

Războieni
Biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil

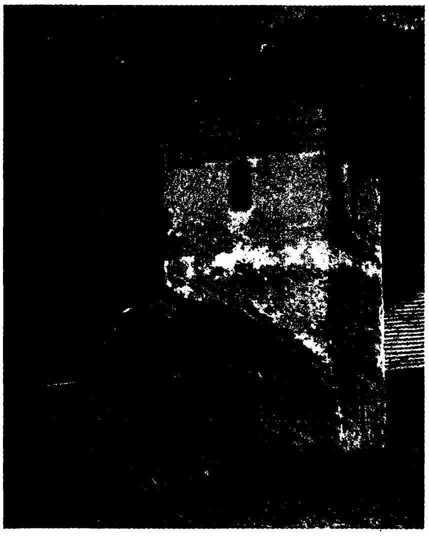

Clopotnița bisericii Izvorul Tămăduirii a mănăstirii Râmeț

împrejurările favorabile create de răscoalele din Bosnia și Herțegovina (1875), Bulgaria (1876) și declanșarea unui război ruso-turc (1877), România și-a proclamat independența de stat (9/21 mai 1877). Conform Convenției româno-ruse din 4/16 apr. 1877, armata rusă a trecut prin România și a ocupat linia Dunării până la Olt, iar armata română a fost concentrată în Oltenia de S. În iun. trupele rusești au trecut Dunărea, începând operațiunile militare pe terit. Imp. Otoman. Rezistența lui Osman Pașa la Plevna a oprit ofensiva rusă, determinând, la cererea Rusiei, participarea armatei române la război cu Diviziile III și IV și o divizie de rezervă, având un efectiv total de c. 38 000 oameni și 108 tunuri. După lupte grele în care armata română, cu prețul unor mari sacrificii, a cucerit reduta Grivița I (30 aug./11 sept. 1877), cetatea Rahova (9/21 nov. 1877), Plevna a fost silită să se predea prin eforturile unite ale trupelor ruso-române la 28 nov./10 dec. 1877. Căderea Plevnei a dus la precipitarea evenimentelor militare. Trupele române asediază Vidinul, iar cele ruse se îndreaptă spre Constantinopol, în apropierea căruia ajung în ian. 1878. După cucerirea orașelor *Filipopol* și *Adrianopol,* Turcia cere armistițiu (23 ian./4 febr.). Participarea armatei române în Războiul din 1877–1878, rolul și contribuția sa militară la victoria finală s-au bucurat de aprecierea elogioasă a multor istorici, comandanți militari, oameni politici, ca și a majorității publiciștilor contemporani. Independența de stat a României a fost recunoscută pe plan internațional prin Pacea de la *San Stefano* și Congresul de la *Berlin*. În același timp, prin Tratatul de pace de la Berlin, s-a restabilit autoritatea statului român asupra Dobrogei – străvechi terit. românesc ce fusese cotropit de turci în 1417. Concomitent, cele trei județe din S Basarabiei (Cahul, Ismail și Bolgrad) care fuseseră restituite Moldovei în 1856 sunt anexate din nou Rusiei.

RĂZBUNÁ (< *răz-* + *bun*) vb. I **1.** Refl. A-și face singur dreptate, pedepsind pe cel de la care a suferit un rău. ✦ Tranz. *Și-a răzbunat forțele.* ✦ A-și vărsa mânia, a se descărca pe cineva. **2.** Refl. (Pop.) A se face vreme bună; a se însenina. ✦ (Despre nori) A se împrăștia, a se risipi.

RĂZBUNĂTÓR, -OÁRE adj. (Și subst.) Care nu iartă răul, nedreptatea ce i s-a făcut, care se răzbună.

RĂZÉȘ (< magh.) s.m. (În Ev. Med., în Moldova) Țăran liber, stăpân în devălmășie al pământului moștenit de la un străbun comun. ✦ Copărtaș de moșie.

RĂZGÂIÁ (< bg.) vb. I tranz. A alinta, a răsfăța peste măsură.

RĂZGÂNDÍ vb. IV refl. **1.** A-și schimba gândul, a reveni asupra unei hotărâri luate. **2.** A reflecta îndelung, a se gândi bine, a chibzui.

RĂZLÉȚ, -EÁȚĂ adj. **1.** (Despre ființe) Care s-a depărtat, s-a rătăcit de un grup, care a rămas singur. ✦ (Și adv.) Aflat la distanță (unul de altul), izolat. **2.** Care rătăcește din loc în loc; hoinar, pribeag. **3.** (Despre privire, ochi) Rătăcit, pierdut.

RĂZLEȚÍ (< *răz-* + *lăți*) vb. IV refl. **1.** A se îndepărta de o colectivitate, a se rătăci de un grup, a pleca de lângă... **2.** A se împrăștia, a se risipi.

RĂZMERIȚĂ (< bg., scr.) s.f. (Pop.) Răscoală, răzvrătire.

RĂZOÁRE, pădure în apropiere de orașul Mărășești, unde la 6/19 aug. 1917 armata română a zdrobit ultimul efort al armatei germane de a străpunge frontul armatei române („Bătălia de la Mărășești").

RĂZÓR (< bg., scr.) s.n. **1.** Fâșie îngustă de pământ nearat care separă două loturi agricole. **2.** Strat de flori sau de legume.

RĂZUÍRE s.f. Operație de desprindere a unor bucăți mici de la suprafața unui corp sau a unui material pentru a o curăța sau netezi; este efectuată manual, cu răzuitoarea sau cu rașcheta și, mecanizat, cu răzuitoarea mecanică; r. roților dințate se numește *șeveruire.*

RĂZUITÓR, -OÁRE s.n., s.f. **1.** S.n. Unealtă constituită dintr-o lamă subțire de oțel, rigidă sau flexibilă, cu o muchie ascuțită, folosită pentru desprinderea așchiilor sau a talașului de la suprafața pieselor de lemn, de tablă etc.; raclor **(2). 2.** S.n. Unealtă confecționată din oțel-carbon sau oțel-crom pentru desprinderea prin răzuire a unor așchii mici din suprafața pieselor metalice sau nemetalice, cu scopul netezirii acestora; raz **(2). 3.** S.n. Unealtă sau organ de mașină constituit dintr-o placă de metal sau de lemn, utilizată la curățirea prin răzuire a materialului aderent de pe organul de lucru al unei mașini, al unui agregat sau aparat. **4.** S.f. Unealtă de oțel alcătuită dintr-o lamă de metal cu coadă de lemn folosită la curățirea noroiului sau a gheții acumulate între șinele de cale ferată. ✦ Răzătoare **(1. 2)**.

RĂZÚȘ (< *răzui*) s.n. **1.** Daltă pentru prelucrarea lemnului. **2.** Unealtă de plivit, formată dintr-un băț cu vârf de oțel, lățit și ascuțit.

RĂZVAD, com. în jud. Dâmbovița, pe stg. văii Ialomiței; 8 777 loc. (2008). Expl. de petrol. Punct muzeal cu colecții de istorie și etnografie (în satul **R.**). În satul Gorgota se află biserica Schimbarea la Față, ctitorie din anii 1554–1557 a domnului Pătrașcu cel Bun.

RĂZVRĂTÍ (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A (se) răscula, a (se) revolta.

RÂBNICUL DE VÂLCEA v. **Râmnicu Vâlcea (2).**

RÂCA, com. în jud. Argeș, în C. Găvanu-Burdea; 1 449 loc. (2008).

RÁCĂ (< *râcâi*) s.f. (Fam.) Ceartă, sfadă, gâlceavă.

RÂCÂÍ (onomat.) vb. IV tranz. (Despre păsări și animale) A scurma pământul cu ghearele sau cu labele; *p. ext.* (despre oameni) a zgâria ceva cu unghiile sau cu ajutorul unui instrument. ✧ Expr. *A-l râcâi (pe cineva) la inimă* = a-l chinui (pe cineva) un gând, o dorință neîmplinită; a neliniști. ✦ (Pop.) A îndepărta, zgâriind, un înveliș, un strat; a răzui.

RÂCIU, com. în jud. Mureș, pe Lechința; 3 365 loc. (2008). Expl. de gaze naturale (în satele **R.** și Valea Ulieșului). Satul **R.** este menționat documentar în 1305. În satul Sânmărtinu de Câmpie, atestat documentar în 1329, se află mănăstirea Sânmărtin (de călugări) înființată în sec. 13 sau începutul sec. 14. Desființată în 1782, a fost reînființată în 1990.

RÂDE (lat. *ridere*) vb. III intranz. **1.** A-și manifesta bucuria, satisfacția printr-o mișcare caracteristică a feței și a gurii, scoțând în același timp sunete nearticulate specifice. ✧ Expr. *A râde* (sau *a-și râde*) *în barbă* = a râde reținut, pe ascuns. **2.** A fi mulțumit, satisfăcut, vesel; a se bucura. ✦ A se înveseli, a se distra, a petrece; a se amuza. 3. A lua în râs pe cineva, a-și bate joc; a face haz, a se amuza pe socoteala cuiva. ✦ A nu ține seama de...

RÂFOV, com. în jud. Prahova, în C. Ploieștiului, pe dr. văii Teleajenului; 5 522 loc. (2008). În martie 1857, la **R.** a fost pusă în funcțiune o rafinărie de petrol (printre primele din lume). În satul **R.** se află Curtea Domnească a lui Ștefan Cantacuzino (1714–1715), conacul lui Costache Cantacuzino (prima jumătate a sec. 18) și biserica Sf. Nicolae (1742, cu picturi din 1748).

RÂGÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. A elimina gazele din stomac printr-un zgomot caracteristic; a eructa.

RÂGÂIÁLĂ s.f. Eructație.

RÂIE (lat. *aranea* „păianjen") s.f. (Pop.) **1.** Boală provocată la om și la animale de diverși acarieni paraziți; se manifestă prin mâncărimi, leziuni ale pielii; la mamifere și prin căderea părului. Principalele forme: *r. sarcoptică (scabie),* provocată de sarcoptul **r.**; prezentă la om (în special interdigital, dar și pe abdomen), mamifere și păsări, *r. psoroptică* (la cai, bovine, ovine), *r. notoedrică* (la pisici, câini, iepuri) și *r. auriculară,* localizată la urechi (la câini și pisici). 2. Fig. Termen depreciativ pentru cineva sau pentru ceva de care nu poți scăpa; năpastă, pacoste. 3. (FITOPAT.) *Râia neagră a cartofului* = boală a cartofului provocată de ciuperca *Synchytrium endobioticum,* manifestată prin apariția unor excrescențe moi, brune-negricioase pe părțile subterane ale plantei. *Râia comună a cartofului* = actinomicoza cartofului.

RÂIOASA, pădure situată la NV de București, la 6 km S de Mogoșoaia. Declarată rezervație forestieră și floristică, în interiorul ei dezvoltându-se mai multe varietăți și forme de brândușe de primăvară *(Crocus flavus).*

RÂMÁ (lat. *rimare*) vb. I intranz. (Despre porci) A scormoni pământul cu râtul.

RÂMĂ (< *râma*) s.f. Vierme anelid, oligochet, lung până la 30 cm, de culoare roșcată, cu corpul aproape cilindric, constituit din numeroase inele *(Lumbricus terrestris).* Trăiește în pământ, pe care-l afânează contribuind la formarea humusului.

RÂMĂTÓR s.m. (Pop.) Porc.

RÂMETEA, com. în jud. Alba, în depr. Trascău; 1 106 loc. (2008). Muzeu etnografic. Pe terit. satului **R.**, atestat documentar în 1257, au fost identificate urmele unei fortificații din Epoca Fierului (sec. 5 î.Hr.–1 d.Hr.), iar în arealul satului Colțești au fost descoperite vestigiile unui castru roman (sec. 2–3) și două colane dacice din argint. În satul Colțești, menționat documentar în 1332, se află ruinele unei cetăți din sec. 13–15 și biserica Sf. Gheorghe (1727).

RÂMEȚ, com. în jud. Alba, situată în NE m-ților Trascău; 621 loc. (2008). Rezervații naturale: Cheile Râmețului (3 km lungime) și Cheile Mănăstirii. Satul **R.** menționat documentar în 1441. În satul Valea Mănăstirii, se află mănăstirea **R.** (de maici), cu biserica Izvorul Tămăduirii (1214, una dintre cele mai vechi din Transilvania). Distrusă la 20 aug. 1762 din ordinul generalului austriac Adolf Buccow și din nou de armata habsburgică la 23 dec. 1785. În 1826, așezământul a rămas doar ca biserică de mir, redevenind mănăstire în 1932. Desființată în 1960, a fost reînființată în 1982, când a început și construirea unei noi biserici cu dublu hram – Adormirea Maicii Domnului și Sf. Apostoli Petru și Pavel, sfințită la 30 iun. 1992. Muzeu cu colecții de icoane pe lemn și pe sticlă, obiecte de cult, cărți vechi, numismatică, piese de etnografie etc.

RÂMLEÁN (< sl.) s.m. (Înv.) Din Roma sau din Imp. Roman; roman.

RÂMNA, râu, afl. dr. al Putnei; 56 km. Izv. din Subcarpații Vrancei, iar la contactul cu câmpia, formează un larg con de dejecție.

RÂMNIC 1. V. **Râmnicu Sărat (1).** 2. V. **Râmnicu Vâlcea (2).**

RÂMNICEANU, Grigore v. **Romniceanu.**

RÂMNICEANU, Mihail v. **Romniceanu.**

RÂMNICEANU, Naum (1764–c. 1838, n. Corbi, jud. Argeș), cleric și cărturar român. A scris „Cronica Țării Românești", de la Întemeiere până la 1834 (în română) şi de la 1768 la 1810 (în greacă). A afirmat ideea latinităţii şi continuităţii poporului român. Poezii religioase.

RÂMNICELU **1.** Com. în jud. Brăila, pe cursul inf. al râului Buzău; 2 214 loc. (2008). Vestigii neolitice (fragmente ceramice de tip Cucuteni), în satul **R.** **2.** Com. în jud. Buzău, pe râul Râmnicu Sărat; 4 408 loc. (2008). În satul **R.**, atestat documentar (1599), se află biserica Sfinţii Voievozi (1857). Până la 1 ian. 1965, satul şi com. **R.** s-au numit *Obidiţi*.

RÂMNICU DE SUS v. **Râmnicu Vâlcea (2).**

RÂMNICU PE OLT v. **Râmnicu Vâlcea (2).**

RÂMNICU SĂRAT **1.** Râu în E României, afl. dr. al Siretului; 123 km. Izv. din m-ţii Vrancei, de sub vf. Furu Mare, având o direcţie generală de curgere NV–SE. Pătrunde în depr. Neculele şi apoi în depr. Dumitreşti unde primeşte numeroase izvoare cloruro-sodice datorită cărora apele râului devin sărate. Are un debit inconstant. Irigaţii în cursul inf. În unele lucrări de specialitate râul **R.S.** apare cu numele prescurtat, *Râmnic.* **2.** Municipiu în jud. Buzău, situat în C. Râmnicului, pe râul **R.S.**; 39 771 loc. (2008). Muzeu cu secţii de etnografie, arte plastice, ştiinţele naturii. Menţionat documentar ca aşezare rurală la 8 sept. 1439 într-un privilegiu comercial emis de domnul Vlad Dracul, iar ca oraş în 1574. Documente din sec. 15 atestă că **R.S.** era reşedinţă de judeţ – statut menţinut până în 1950. În 1474, domnul Ştefan cel Mare a pus piatra de temelie a bisericii Cuvioasa Parascheva, iar în a doua jumătate a sec. 16 s-a construit o puternică fortificaţie, refăcută la sfârşitul sec. 17 de C. Brâncoveanu. Municipiu din 1994. *Monumente:* biserica Adormirea Maicii Domnului, ctitorie din anii 1690–1696 a lui C. Brâncoveanu, cu o bogată decoraţie sculptată la portal; păstrează picturi murale executate de Pârvu Mutu. În apropierea bisericii se află Casa Domnească; bisericile Sf. Dumitru (1708) şi Sf. Spiridon (1784).

RÂMNICU VÂLCEA **1.** Lac de acumulare realizat pe cursul inf. al râului Olt, la N de municipiul omonim. Supr.: 319 ha. **2.** Municipiu în partea central-sudică a României, reşed. jud. Vâlcea, situat pe dr. râului Olt, în partea de E a Subcarpaţilor Vâlcii; 111 242 loc. (2008). Hidrocentrală (46 MW). Ind. constr. de maşini, chimică, industrializare a lemnului, uşoară şi alim. Muzeu judeţean de istorie; muzee de etnografie, de arhitectură populară şi de artă medievală şi modernă. Filarmonica de stat „Ion Dumitrescu" (1995), Teatrul de stat „Anton Pann" (1990), Universitatea „Constantin Brâncoveanu", parcul Zăvoi (13 ha) amenajat în timpul domniei lui Barbu Ştirbei. În arealul localit. componente Stolniceni au fost descoperite (1962-1967) vestigiile unui castru roman de zid (60 × 50 m) şi ale unei aşezări civile cu nume dacic (Buridava) datând din sec. 2–3, care a durat până în sec. 6. Menţionat documentar (1370) ca reşed. domnească a lui Vladislav I (Vlaicu Vodă), fiul lui Nicolae Alexandru, an în care el a înfiinţat aici a doua mitropolie, numită Noul Severin şi transformată în 1497 în Episcopia Râmnicului şi a Noului Severin de către domnul Radu cel Mare. La 4 sept. 1389, este declarat oraş de către Mircea cel Bătrân. La jumătatea sec. 16, în oraş a fost construită o Curte Domnească, întărită cu turnuri de apărare, unde şi-a avut reşedinţa domnul Pătraşcu cel Bun. În 1705, C. Brâncoveanu a instalat la **R.V.**, pe lângă Episcopie, o tiparniţă. În timpul războaielor turco-austriece din 1738 şi 1788, oraşul a fost distrus aproape în întregime de incendii, fiind refăcut de fiecare dată. Municipiu din 1968, când devine şi reşed. jud. Vâlcea. *Monumente:* biserica Episcopiei Râmnicului cu hramul Sf. Nicolae, ctitorie din 1504 a domnului Radu cel Mare; bisericile Buna-Vestire (construită în timpul domniei lui Mircea Ciobanul, 1545–1552, refăcută în 1747 de logofătul Radu Râmniceanu), Cuvioasa Parascheva (ctitorie din 1557 a domnului Pătraşcu cel Bun, terminată în 1587 de fiul său, Mihai Viteazul, Sf. Gheorghe (ante 1636), Sfinţii Voievozi (1677–1680), Adormirea Maicii Domnului (Biserica bolniţei, 1746), Sf. Anton (1723), Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1725), Duminica Tuturor Sfinţilor (1762–1765, cu picturi murale interioare din 1778 şi pridvor sculptat în stil brâncovenesc) ş.a.

Râmnicu Sărat. Primăria

RÂNĂ (lat. **rena*) s.f. (Pop.) Fiecare dintre cele două laturi ale corpului omenesc. ✧ Loc. *Într-o* (sau *pe o*) *rână* = (culcat sau aplecat) pe o parte a trupului; (despre obiecte) înclinat într-o parte, strâmb.

RÂNCA, staţiune climaterică şi de odihnă, situată în m-ţii Parâng (jud. Gorj), la 1 600 m. alt. Pârtie de schi.

RÂNCEZÍ (< lat.) vb. IV intranz. şi refl. (Despre grăsimi) A se altera datorită unor procese fizico-chimice (oxidare, hidroliză etc.).

RÂND (< sl.) s.n. **1.** Şir de fiinţe sau de lucruri, aşezate într-o ordine anumită. ✦ Fiecare dintre şirurile orizontale de cuvinte care formează o linie dreaptă într-un text. **2.** Loc cuvenit sau ocupat de cineva într-un şir sau într-o activitate; moment stabilit pentru o activitate. **3.** Grup de obiecte care formează un tot, o serie şi care folosesc deodată. ✦ Dată, oară. **4.** Categorie socială, tagmă. ✧ Loc. *De rând* = a) din popor, fără rang; b) obişnuit, comun, vulgar.

RÂNDÁŞ (< *rândui*) s.m. (Înv.) Om angajat pentru muncile obişnuite dintr-o gospodărie; servitor, slugă.

RÂNDUÍ vb. IV tranz. **1.** A aşeza la rând, în şir, într-o succesiune regulată; *p. ext.* a face ordine, a aranja. ✦ Refl. A trece unul după altul, a se succede. **2.** A organiza un anumit domeniu de activitate, a pune ordine. 3. A da cuiva o însărcinare, un ordin, o dispoziţie; a hotărî. ✦ A stabili, a dispune, a fixa; a destina. **4.** (Înv.) A pune pe cineva într-o slujbă, a numi într-o funcţie.

RÂNDUIÂLĂ s.f. **1.** Faptul de a (se) rândui; mod de organizare, de aranjare; *p. ext.* ordine. **2.** Mod de desfăşurare a unor acţiuni impuse sau statornicite; datină, obicei **(2)**, regulă, uzanţă. ✦ (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire generică a unor dări în bani către domnie.

RÂNDUNÍCĂ (lat. *hirundinella)* s.f. **1.** Pasăre călătoare, insectivoră, din ordinul paseriformelor, cu ciocul scurt şi lat, cu coada adânc bifurcată, cu spatele negru, pântecele alb-gălbui, fruntea şi bărbia roşie *(Hirundo rustica)*; rândunea. **2** *Rândunică-de-mare* = peşte teleostean marin, lung de c. 60 cm *(Trigla lucerna)*. **3.** Ultima dintre cele cinci pânze ale unui catarg, aşezată în vârf.

RÂNÍ (< bg.) vb. IV tranz. A curăţa un loc de stratul de murdărie depus.

RÂNJÍ (< bg.) vb. IV intranz. şi refl. **1.** (Despre oameni) A-şi arăta dinţii într-o grimasă de răutate, de batjocură, de prostie. ✦ A râde forţat, în silă. **2.** (Despre animale) A mârâi, arătându-şi ameninţător colţii.

Râmnicu Vâlcea. Statuia Independenţei

RÂNTÁŞ (< magh.) s.n. Sos făcut din făină şi ceapă, prăjite în grăsime, stins cu suc de roşii, bulion etc.

RÂNZESCU, Jean (1909–1996, n. Bârlad), regizor de operă român. A montat, la Opera Română din Bucureşti, numeroase lucrări româneşti („Oedip", „Decebal") şi din repertoriul universal („Lohengrin", „Aida").

RÂPĂ (lat. *ripa*) s.f. Coastă abruptă a unui deal, surpătură de pământ făcută de torente sau şuvoaie. ✧ *R. de desprindere* = abrupt format pe versant în locul de unde a pornit o alunecare de teren.

RÂPILE v. **Gura Văii.**

RÂS¹ (lat. *risus*) s.n. Acţiunea de a râde; mişcare caracteristică a gurii şi sunetele care o însoţesc, specifice unei stări de veselie.

RÂS² (< sl.) s.m. Mamifer carnivor din fam. felidelor, lung de c. 1 m, cu blană galben-roşcată cu pete cafenii şi având câte un smoc de păr în vârful urechilor *(Lynx lynx)*. În România este ocrotit prin lege. Sin. *linx*. Specii înrudite sunt **r.** canadian (*Lynx canadensis*), **r.** roşu (*L. rufus*) din America de Nord şi **r.** de deşert (*R. caracal*) din Africa şi Asia.

RÂŞCA, com. în jud. Suceava, pe cursul superior al râului **R.**; 5 214 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului. În satul **R.** se află mănăstirea cu acelaşi nume (de călugări), cu biserica Sf. Nicolae, ctitorie din 1540–1542 a domnului Petru Rareş.

RÂŞCOV (cf. ucr. *ryžok, ryžka*) s.m. Ciupercă comestibilă din fam. agaricaceelor, cu pălăria portocalie-cărămizie şi cu picior galben-portocaliu *(Lactarius deliciosus)*. Secretă latex; creşte în pădurile de brad şi de fag. .

RÂŞNIŢĂ (< bg.) s.f. Maşină rudimentară de măcinat sare, porumb etc., formată din două pietre suprapuse, cea de deasupra fiind mânuită cu ajutorul unui mâner. ✦ Ustensilă casnică (în trecut manuală, iar în prezent electrică) folosită pentru măcinarea boabelor de cafea, de piper etc.

RÂŞNOV, oraş în jud. Braşov, în SV depr. Braşov; 16 155 loc. (2008). Expl. de argilă. Constr. de maşini, prelucr. lemnului. Muzeu de istorie. Vestigii ale unei aşezări daco-romane *(Cumidava)* şi ale unui castru roman (114 x 110 m) construit în sec. 2 d.Hr. şi refăcut în sec. 3. Menţionat documentar în 1331. Cetate ţărănească, situată pe un deal care domină oraşul de la

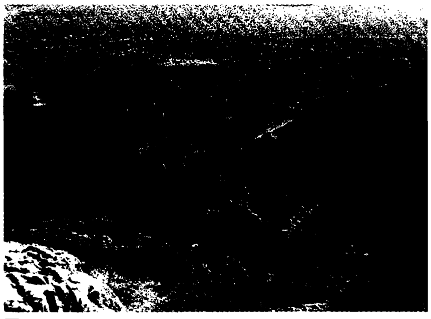

Râşnov. Ruinele Cetăţii

150 m alt., construită din piatră, în mai multe etape, respectiv din sec. 14 (atestată documentar în 1335) până în sec. 17. Capela din interiorul cetăţii, azi în ruină, datează din 1650. În oraş se află o biserică din sec. 13–15 (azi biserică evanghelică), în stil gotic, fortificată, o biserică ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae, ctitorie din 1384 a domnului Dan I, restaurată de Mihai Viteazul în 1600 şi amplificată în anul 1700.

RÂT (< sl.) s.n. Botul porcului.

RÂU (lat. *rivus*) s.n. **1.** Curs de apă cu debit permanent sau aproape permanent, cu o vale şi un bazin hidrografic, bine dezvoltate. La un **r.** se deosebesc: *izvorul, cursul* propriu-zis (format din trei sectoare: superior, mijlociu şi inferior), în lungul căruia primeşte afluenţii, şi *vărsarea* (confluenţă, deltă, liman, lac etc.). **2.** Şuvoi dintr-un lichid. **3.** (În costumul popular; la pl.) Element decorativ cusut în rânduri verticale sau oblice, care împodobesc mânecile, de la altiţă la manşetă, şi piepţii cămăşilor.

RÂU DE MORI, com. în jud. Hunedoara, în S depr. Haţeg; 3 258 loc. (2008). Expl. de granit. Hidrocentrale în satele Ostrovu Mic, Clopotiva şi Ostrov. În satul **R. de M.**, atestat documentar (1359), se află ruinele Curţii cnejilor Cânde (sec. 15), iar în satul Suseni, menţionat documentar (1439), ruinele cetăţii Colţ, construită de cnejii Cânde, una dintre cele mai puternice cetăţi cneziale din Transilvania. Biserica Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 14), în satul Ostrov. Acces spre Parcul Naţional Retezat.

RÂU DOAMNEI, râu, afl. stg. al Argeşului la Piteşti; 98 km. Se formează prin unirea a două pâraie (*Valea Rea* şi *Zârna*) care au obârşia în două lacuri glaciare (Viştea şi, respectiv, Zârna) aflate aproximativ la aceeaşi alt. (2 190 m), pe versantul de S al m-ţilor Făgăraş. Străbate muscelele şi dealurile Argeşului. Apele cursului său superior sunt parţial captate şi conduse printr-un tunel de aducţiune în lacul de acumulare Vidraru. Afl. pr.: Râu Târgului.

RÂU MARE, râu, afl. stg. al Streiului în depr. Haţeg; 62 km. Se formează prin unirea râului Râu Şes (care izv. din masivul Godeanu) cu Lăpuşnicu Mare (izv. din m-ţii Retezat, de sub vf. Peleaga). Pe cursul superior s-a construit cel mai mare baraj de pe râurile interioare ale ţării (barajul „Gura Apelor"), cu o înălţime de 174 m. Lacul de acumulare are o capacitate de 225 mil. m^3 de apă. În aval, pe **R.M.** au mai fost construite şi date în exploatare încă zece hidrocentrale.

RÂU NEGRU, râu, afl. stg. al Oltului; 97 km. Izv. de pe versantul de S al m-ţilor Nemira, pătrunde în depr. Târgu Secuiesc, în cadrul căreia meandrează puternic. În cursul inf. străbate o zonă mlăştinoasă şi arealul cu dune de nisip de la Reci. Afl. pr.: Estelnic, Caşin, Zăbala, Covasna, Tărlung.

RÂURÁ vb. I (Pop.) **1.** Intranz. A curge asemenea unui râu. ✦ (Despre păr) A cădea în ondulaţii. **2.** Tranz. A coase cu râuri o ie, o cămaşă etc.

RÂURENI 1. Lac de acumulare realizat pe cursul inf. al Oltului, în aval de Râmnicu Vâlcea. Supr.: 174 ha. **2.** Localit. componentă a municipiului Râmnicu Vâlcea. În 1848, generalul Gh. Magheru a organizat aici o tabără militară pentru pregătirea oastei de voluntari menită să apere Revoluţia din Ţara Românească.

RÂU SADULUI, com. în jud. Sibiu, situată la poalele de N ale m-ţilor Lotrului şi cele de E ale m-ţilor Cindrel; 616 loc. (2008). Hidrocentrala Sadu V (27,4 MW).

RÂU TÂRGULUI, râu, afl. stg. al Râului Doamnei; 67 km. Izv. din m-ţii Iezer, de sub vf. Păpuşa, de la 2 050 m alt., la Câmpulung pătrunde în zona Muscelelor Argeşului, iar în aval de Mihăeşti drenează partea de V a piemontului Cândeşti. În cursul superior, în satele Lereşti şi Voineşti, au fost construite câte o hidrocentrală cu puteri instalate de 19 MW şi, respectiv, 5,2 MW.

RÂVNĂ s.f. Elan, imbold, stăruinţă pentru muncă; zel, sârguinţă, silinţă. ✦ Dorinţă vie pentru ceva, poftă.

RÂVNÍ (< sl.) vb. IV intranz. şi tranz. A dori cu ardoare ceva, a simţi un imbold puternic să ajungă la ceva sau să realizeze un anumit lucru; a năzui. ✦ A jindui la un lucru străin; a invidia.

Rb, simbol chimic pentru *rubidiu*.

R&B (rhythm and blues), muzică de dans specifică populaţiei afro-americane, provenind din blues şi gospel, lansată la începutul anilor '40. Contribuie la apariţia rock and roll-ului ca muzică a albilor americani. Din R&B s-au desprins noile genuri: soul, funk, disco.

RE^1- (< fr., lat.) Element de compunere cu sens iterativ, care serveşte la formarea unor verbe, substantive şi adjective.

RE^2 (cuv. it.) s.m. invar. (MUZ.) Una dintre cele şapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale, corespunzătoare notaţiei literare D.

Re, simbol chimic pentru *reniu*.

REABILITÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A face să-şi recapete sau a recăpăta buna reputaţie, a(-şi) restabili prestigiul ştirbit, a dezminţi învinuirile aduse cuiva. **2.** Tranz. (DR.) A face o reabilitare (**2**).

REABILITÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) reabilita. **2.** (DR.) Încetare, în temeiul unei hotărâri judecătoreşti, a decăderilor, interdicţiilor şi incapacităţilor care rezultau pentru o persoană dintr-o condamnare penală.

REA-CREDÍNŢĂ s.f. Atitudine necorectă, necinstită; perfidie.

REACTÁNT (< engl.) s.m. Substanţă care ia parte la o reacţie chimică.

REACTÁNŢĂ (< engl.) s.f. Mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ care conţin bobine (*r. inductivă*) sau condensatoare (*r. capacitivă*). **R.** reprezintă opoziţia acestor elemente de circuit faţă de trecerea curentului şi este dependentă de frecvenţa acestuia.

REACTÍV, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. (FIZ.) Referitor la reactanţă (ex. curent r.); (despre elemente de circuit, ca bobine, condensatoare etc.) care realizează un transfer periodic de energie în circuit, introducând un defazaj între intensitatea curentului şi tensiunea electrică (v. *putere r.*). **2.** S.m. (CHIM.) Substanţă care dă o reacţie specifică cu un anumit ion sau cu o grupă de ioni.

REACTIVÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (Rar) A repune în activitate. ✦ Refl. A se încadra din nou în armată. ✦ Intranz. (Despre boli) A se declanşa din nou, după o vindecare aparentă. **2.** (CHIM., FIZ.) A face ca o substanţă, un fenomen să devină din nou active.

REACTIVÁRE s.f. Acţiunea de a (se) reactiva. ✧ (MED.) *Reactivarea serului* = reapariţia proprietăţilor active ale unui ser, devenit inactiv, prin adăugarea de ser proaspăt.

REACTIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. **1.** (FIZ.) Mărime ce caracterizează funcţionarea unui reactor nuclear; are valoare nulă pentru regimul critic de funcţionare, este pozitivă pentru regimul de intensificare a reacţiei de fisiune şi negativă pentru regimul de încetinire a reacţiei. **2.** (CHIM.) Capacitate a unui atom, a unei molecule sau a unui radical de a participa la o reacţie chimică. **3.** (MED.) Proprietate a unui organism de a răspunde într-un mod determinat la excitanţii mediului. **R.** patologică se caracterizează prin răspunsuri inadecvate, diferite cantitativ sau calitativ de cele normale (ex. hipersensibilitate, alergie, anafilaxie).

REACTÓR (< fr.) s.n. **1.** Aparat în care se execută o reacţie chimică. După modul de funcţionare se deosebesc **r.** discontinue şi **r.** continue. Din punct de vedere constructiv, **r.** pot fi: cuptoare, autoclave, coloane etc. **2.** (FIZ.) *R. nuclear* = instalaţie complexă în care se realizează o reacţie în lanţ, controlată, de fisiune a nucleelor atomice ale elementelor grele radioactive, cu scopul de a permite utilizarea energiei degajate. Partea principală a *r.n.* este zona activă în care se desfăşoară reacţia amintită şi care conţine combustibilul nuclear (uraniu, plutoniu etc.), moderatorul (apă, grafit etc.) şi barele pentru controlul reacţiei (ex. cadmiu); un agent termic (ex. apa) preia căldura, transferând-o în exterior. Zona activă este înconjurată de un reflector (ex. grafit), care menţine neutronii în interiorul ei. Există *r.n.* de cercetare, *r.n.* energetice (pentru producerea de energie) şi *r.n.* reproducătoare (pentru producerea de combustibili nucleari). Primul *r.n.* a fost construit de E. Fermi (1942). Sin. (impr.) *pilă atomică*. **3.** (AV.) Motor termic în care se foloseşte transformarea energiei chimice a combustibilului în energia cinetică a jetului de fluid evacuat sub presiune în mediul ambiant, pentru a se obţine propulsia unui vehicul în sens opus ejecţiei fluidului.

REACTUALIZÁ vb. I tranz. A face să fie din nou actual, a readuce în actualitate.

REÁCŢIE (< fr. {i}) s.f. **I. 1.** Faptul de a reacţiona. ✦ Manifestare, atitudine ca răspuns la ceva. ✦ (PSIH.) Orice răspuns integral sau parţial al unui sistem psihic la o stimulare exterioară lui. **2.** (CHIM.) Transformare a substanţelor chimice sub acţiunea unor agenţi fizici sau a altor substanţe chimice în urma căreia se formează substanţe noi, cu proprietăţi diferite de ale celor iniţiale. ✧ *R. în lanţ* = **r.** care constă dintr-o succesiune de **r.** elementare, astfel încât substanţele produse într-una din **r.** iau parte la **r.** următoare şi care, după ce a început, continuă de la sine până la dispariţia reactanţilor sau până la apariţia unei **r.** secundare de întrerupere a lanţului. *R. specifică* = **r.** care, în condiţii bine determinate, este dată numai de un anumit ion. *R. exotermă* = **r.** care are loc cu degajare de căldură. *R. endotermă* = r. care are loc cu absorbţie de căldură. *R. ireversibilă* = **r.** care are loc într-un singur sens până la epuizarea reactanţilor. *R. reversibilă* = **r.** care are loc simultan în ambele sensuri până la stabilirea unei stări de echilibru. **3.** (BIOCHIM.) *R. antigen-anticorp* = **r.** imună, specifică între anticorpii şi antigenii prezenţi în serul sangvin; are aplicaţii în medicină pentru depistarea anumitor boli, în special contagioase. **4.** (FIZ.; şi în forma *reacţiune*) Forţă (sau cuplu de forţe) care se opune unei acţiuni, fiind egală şi de sens contrar cu aceasta. ✧ *R. nucleară* = interacţie produsă la ciocnirea a două sau a mai multor nuclee atomice sau constituenţi ai acestora, în urma căreia se modifică energia şi impulsul, precum şi natura, eventual şi numărul particulelor care au interacţionat. Printre cele mai importante *r.n.* sunt fisiunea şi fuziunea. *R. termonucleară* v. *termonuclear*. **5.** (CIB.; şi în forma *reacţiune*) Stabilire, în sistemele de transmisie, în sistemele tehnice automate, în organisme vii şi în societate, a unor semnale prin care faza iniţială a unui proces este influenţată de informaţia referitoare la starea organelor de execuţie sau la rezultatul procesului; **r.** se realizează în tehnică printr-o legătură specială (legătură inversă), care asigură întoarcerea, la intrare, a unei părţi din energia semnalului de ieşire. **II.** (În forma *reacţiune*) Împotrivire politică şi economică faţă de orice manifestare a progresului social; totalitatea acţiunilor care au ca scop restaurarea unui regim politic autoritar; *p. ext.* totalitatea forţelor reacţionare.

REACŢIONÁ vb. I intranz. A răspunde la o acţiune sau la o excitare exterioară într-un anumit fel. ✦ A lua atitudine; a riposta, a replica faţă de o situaţie sau împrejurare.

REACŢIONÁR, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la reacţiune sau este specific reacţiunii; ostil progresului; retrograd. ✦ (Substantivat) Adept al reacţiunii politice, persoană care are o atitudine ostilă faţă de ceea ce este înaintat, progresist şi care luptă pentru menţinerea sau reinstaurarea rânduielilor vechi, perimate.

REACŢIÚNE v. reacţie.

READ, Sir Herbert Edward (1893–1968), scriitor, eseist, critic literar şi de artă englez. Promotor al curentelor artistice moderne („Forma în poezia modernă", „Semnificaţia artei"). Sinteze critice („Eseuri de critică literară"). Lirică imagistă cu implicaţii metafizice („Metamorfozele lui Phoenix"). Memorialistică.

READE, Charles (1814–1884), scriitor englez. Romane realiste în care denunţă abuzurile din închisori („Tentaţie teribilă"). Romanul istoric „Mănăstirea şi căminul", capodopera sa.

READING, oraş în S Marii Britanii (Anglia), la 63 km V de Londra, legat prin canalul Avon cu oraşul Bristol; 297 mii loc. (2001). Expl. de cărbune. Constr. navale. Ind. metalurgică, a constr. de maşini. Ruinele unei mănăstiri benedictine, fondată de Henri I în 1121 şi distrusă în timpul războiului civil. A primit statut de oraş (1253).

READUCĂTÓR s.n. (TEHN.) Dispozitiv de restabilire totală sau parţială a condiţiilor iniţiale de funcţionare a unui sistem tehnic sau de readucere a unei mărimi la o valoare cuprinsă în intervalul de reglare pentru a se obține funcționarea stabilă a sistemului.

READY-MADE (cuv. engl. „de gata") subst. Termen introdus în arta modernă de M. Duchamp (1913), pentru a desemna obiecte obișnuite, „gata făcute", pe care le prezintă, scoase din contextul cotidian, drept opere de artă. A influențat, în sec. 20, arta dadaistă și pop-art.

REAGAN, Ronald Wilson (1911-2004), om politic american. Republican. Actor de cinema (1937-1964). Guvernator al Californiei (1967-1974). Președinte al S.U.A. (1981-1989). A propus (1983) un program de apărare strategică, însoțit de o politică tenace față de țările Tratatului de la Varșovia, determinând, în final, prăbușirea comunismului în Europa de Est și destrămarea U.R.S.S..

REÁL¹ (cuv. sp.) s.m. Veche monedă spaniolă de argint, valorând 25 de centime.

REÁL², -Ă (< lat., it., fr.) adj. **1.** Care există în realitate; obiectiv, adevărat. ✦ (Substantivat, n.) Ceea ce există, ceea ce este real **(1)**; realitate. **2.** Indiscutabil, efectiv, veritabil. **3.** *Drept r.* = drept pe care o persoană îl exercită asupra unui lucru în mod direct și imediat (ex. dreptul de proprietate, dreptul de uzufruct, dreptul de servitute). **4.** (FIZ.) *Imagine r.* = imagine a unui obiect dată de un instrument optic (aparat de proiecție, aparat fotografic etc.) care poate fi prinsă pe un ecran, pe o peliculă etc. **5.** (MAT.) *Număr r.* = număr care poate fi exprimat ca limită a unui șir convergent de numere raționale. ✧ *Funcție r.* = funcție al cărei domeniu de valori este o mulțime de numere **r.**, iar domeniul ei de definiție este o mulțime de aceeași natură.

REALGÁR (< fr. {i}) s.n. Sulfură naturală de arsen, care cristalizează în sistemul monoclinic; de culoare portocalie, luciu adamantin, se utilizează pentru extragerea arseniului, în vopselărie, pirotehnie, ind. sticlei etc.

REALIGNEMÉNT (< fr.) s.n. O nouă stabilire a cursurilor de schimb între diferitele valute într-un sistem de cursuri de schimb fine (ex. în sistemul valutar european).

REALINIÉRE s.f. Ajustarea frecvenței de rezonanță, a filtrelor de medie frecvență din radioreceptoare la valoarea prevăzută în proiect, prin modificarea parametrilor (capacități sau inductivități).

REALÍSM (< fr.) s.n. **1.** (FILOZ.) (În Ev. Med.) Concepție, opusă *nominalismului*, potrivit căreia *universaliile* au o existență substanțială reală independent de gândirea noastră (Duns Scotus). **2.** (În epoca modernă) Concepție, opusă *idealismului*, potrivit căreia lucrurile există independent de faptul că sunt percepute sau nu. ✦ *R. critic* = doctrină care admite realitatea lumii înconjurătoare, dar susține că experiența senzorială depinde de mental (R.W. Sellars, G. Santayana, A.O. Lovejoi). *R. naiv* = doctrina după care experiența senzorială reprezintă calea de acces directă a subiectului la lucrurile lumii exterioare. *R. politic* = atitudine întemeiată pe analiza și aprecierea atentă, multilaterală, a fenomenelor și evenimentelor social-politice interne și internaționale, de luare în considerare a tendințelor de dezvoltare a realității. **3.** Atitudine în creația artistică și literară care vizează reprezentarea obiectivă a realului sau a posibilului în datele sale esențiale, caracteristice. Trăsăturile specifice **r.** se regăsesc în operele literare și artistice din toate epocile, aparținând celor mai diferite curente sau școli. **4.** Denumire dată mișcării artistice și literare apărute în sec. 19, care, de pe pozițiile **r. (2)**, se opunea romantismului și academismului neoclasicist. **R.**, a cărui expresie filozofică este *pozitivismul*, aduce refuzul imaginației și descrierea realității imediate, cultul observației sociale și psihologice, obiectivitatea și stilul impersonal al autorului, tinzând să facă din opera literară un tablou al societății contemporane. Teoretizat de Champfleury, a fost ilustrat de operele lui Mérimée, Stendhal și mai ales Balzac și Flaubert în Franța, Dickens și Thackeray în Anglia, Gogol în Rusia, ș.a. În România a coexistat, în perioada pașoptistă, cu romantismul și clasicismul (C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, N. Filimon), impunându-se definitiv în perioada marilor clasici prin I. Slavici și I.L. Caragiale, apoi prin L. Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, G. Călinescu, M. Preda ș.a. În *artele plastice*, manifestul **r.** îl constituie lucrarea „Înmormântarea din Ornans" (1850) a lui Courbet, care, alături de Daumier și de pictorii de la Barbizon (Millet, Th. Rousseau), a fost principalul exponent al **r.** Alți reprezentanți: A. von Menzel, F. Leibl, M. Munkácsy, I. Repin și, în general, peredvijnicii. O serie de curente și experimente artistice ale sec. 20 se leagă de unele aspecte ale **r.** (**r.** fantastic, **r.** magic, **r.** poetic, noul **r.**, hiperrealismul ș.a.). În România, **r.** s-a manifestat, cu nuanțe diferite, în operele lui N. Grigorescu, I. Andreescu, Șt. Luchian, O. Băncilă, C. Ressu ș.a. ✧ *Realismul socialist* = doctrină estetică adoptată în U.R.S.S. (1934) sub influența lui A. Jdanov. Glorifică „omul nou" constructor al socialismului.

Ronald Reagan

René Réaumur

REALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Bazat pe realism, specific realismului. ✦ (Despre oameni; și subst.) Care manifestă spirit practic, simț al realității. **2.** Adj., s.m. (Artist, scriitor) care reprezintă realismul în artă, în literatură; adept al realismului.

REALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ.) Existență, tot ce există; (în opoziție cu *posibilitate*) existență efectivă. **2.** Fapt, lucru real, care există efectiv, stare de fapt; *p. ext.* adevăr. ✦ (DR.) *Realitatea legii penale* = principiu potrivit căruia legea penală se aplică și infracțiunilor săvârșite în afara terit. țării contra securității statului român sau contra vieții unui cetățean român ori prin care s-a adus o vătămare gravă integrității corporale sau sănătății unui cetățean român, de către un cetățean străin sau de către o persoană fără cetățenie, care nu domiciliază pe terit. țării.

REALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face să devină real, a îndeplini, a înfăptui; a atinge (un scop). **2.** A crea, a plăsmui o operă de artă. ✦ Refl. A se dezvolta deplin, a se desăvârși, a-și pune în valoare capacitatea creatoare. **3.** A obține, a dobândi, a câștiga ceva (ca rezultat al unui schimb sau al unei vânzări). **4.** A-și face o idee precisă despre..., a reuși să înțeleagă, să pătrundă sensul unui lucru.

REALIZÁNT (< fr.) s.m. (MAT.) Discriminant.

REALIZÁT, -Ă adj. Împlinit, înfăptuit. ✦ Reușit, valoros din punct de vedere artistic.

REAMINTÍ vb. IV tranz. și refl. A(-și) aminti din nou, a rechema în memorie, în minte.

REANCLANȘÁRE s.f. ~ *automată rapidă* = restabilire automată a alimentării unui circuit întrerupt automat în urma unui scurtcircuit.

REANIMÁRE s.f. Ansamblul măsurilor de urgență folosite în vederea restabilirii funcțiunilor vitale ale organismului compromise pe moment (circulația, respirația etc.), cum ar fi: masajul cardiac, șocul electric, intubarea, respirația gură la gură etc.

REARBITRÁ vb. I tranz. (DR.) A soluționa din nou un litigiu arbitral după desființarea de către organul de control competent, ca netemeinică sau nelegală, a primei hotărâri pronunțate în cauză.

REASIGURÁRE s.f. Asigurarea ulterioară, făcută de un asigurător, integral sau parțial, a unui risc pe care l-a preluat deja dintr-o poliță de asigurare, printr-un contract cu un alt asigurător, denumit reasigurător. În acest fel, în schimbul unei prime plătite reasigurătorului, acesta preia riscul ca o eventuală daună pe care ar trebui să o plătească asigurătorul să-i cauzeze falimentul sau dificultăți financiare.

REA SILVIA (RHEA SILVIA) (în mitologia romană), fiica lui Numtor, regele cetății Alba Longa, descendent din Enea. Din legătura ei cu zeul Marte, s-au născut Romulus și Remus.

RÉAUMUR, René Antoine FERCHAULT de (1683-1757), fizician și naturalist francez. A inventat (1730) un termometru cu alcool și scara termometrică ce-i poartă numele. Fondator (1722) al metalografiei. Studii asupra insectelor, moluștelor, crustaceelor și păsărilor.

REÁVĂN, -Ă (< sl.) adj. (Despre soluri) Care oferă, prin gradul de umiditate, condiții favorabile pentru lucrările de cultură; *p. ext.* umed, jilav. ✦ Răcoros, proaspăt.

REA-VOÍNȚĂ s.f. Purtare sau atitudine ostilă, lipsită de bunăvoință.

REÁZEM (< *rezema*) s.n. **1.** Dispozitiv care asigură sprijinirea unui corp de un alt corp; obiect de care te poți sprijini. ✦ Fig. Sprijin, ajutor; ocrotire. **2.** (REZ. MAT.) Legătură care restrânge posibilitățile de mișcare (translație sau rotație) a unui corp, anulând unul sau mai multe grade de libertate ale acestuia. Se deosebesc: *r. simplu mobil* (rotirea și deplasarea e posibilă într-o singură direcție); *r. articulat fix* (rotirea e posibilă, nu însă și deplasarea); *r. mobil de translație* (cu libertate de deplasare, dar nu de rotire); *r. încastrat* (care nu permite nici deplasări, nici rotații). Sin. *sprijin* **(2)**.

REBÁB (sau RABÁB) (< fr.; {s} cuv. arab) s.n. Instrument muzical cu două corzi, asemănător viorii, utilizat în țările Maghreb-ului și în Asia.

REBARBATÍV, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Respingător, aspru, urât (la înfățișare). ✧ *Cuvânt r.* = cuvânt neintegrabil într-o limbă.

REBÉC (< fr.; cuv. arab) s.n. Instrument muzical în formă de lăută, cu trei corzi și arcuș, introdus în Europa de arabi; folosit de menestreli.

REBECA, personaj biblic, una dintre cele două soții ale lui Isaac, mama gemenilor Esau și Iacov.

REBEGÍ (< magh.) vb. IV intranz. A amorți, a înțepeni de frig; a se zgribuli. ✦ Refl. A slăbi, a arăta rău.

REBÉL, -Ă (< lat., fr., germ.) adj. (Și subst.) Care participă la o rebeliune. ✦ Care nu recunoaște autoritatea cuiva, care se revoltă împotriva acestei autorități; *p. ext.* refractar la..., nesupus. ✦ Fig. (Despre păr) Care nu stă pieptănat. ✦ Fig. (Despre boli) Care se vindecă greu, care cedează anevoie la un tratament medical.

REBELIÚNE (< fr., lat.) s.f. Răzvrătire, revoltă care constă în acte de violență sau de amenințare cu forța îndreptate împotriva organelor puterii de stat ale administrației de stat ori ale reprezentanților acestora cu scopul de a împiedica în orice mod exercițiul liber al mandatului sau funcției lor.

REBENGIUC, Victor (n. 1933, București), actor român de teatru și film. Intuiție, sobrietate, autoritate dramatică (în teatru: „Un tramvai numit dorință", „Doi pe un balansoar", „O scrisoare pierdută"; în filme: „Pădurea spânzuraților", „Tănase Scatiu", „De ce trag clopotele, Mitică?", „Moromeții", „Niki Ardelean, colonel în rezervă").

REBÓ (< fr.) s.n. Gen de rebus având soluția, ca și monoverbul, într-un singur cuvânt, care rezultă din citirea legată a unor imagini, formând un tablou unitar. ✧ *R. anagramat* = **r.** a cărui soluție se obține prin anagramarea literelor ce formează cuvintele ilustrate.

REBOBINÁ vb. I tranz. **1.** A bobina din nou (o mașină electrică). **2.** (CINEMAT.) A întoarce filmul, pentru a fi adus din nou la început, după rulare.

REBRA, com. în jud. Bistrița-Năsăud, în zona dealurilor Năsăudului; 3 050 loc. (2008). Expl. de gresii. Satul **R.** atestat documentar în 1440.

Liviu Rebreanu

REBREANU, Liviu (1885–1944, n. Târlişua, jud. Bistriţa-Năsăud), scriitor român. Acad. (1939). Preşedinte al Societăţii scriitorilor români (din 1925); director (1928–1930, 1940–1944) al Teatrului Naţional din Bucureşti. A înfiinţat şi condus revistele „Mişcarea literară" (1924–1925) şi „România literară" (1932–1934). Nuvele realiste din viaţa satului şi a periferiei bucureştene („Frământări", „Golanii") sau prezentând tragice situaţii dilematice („Catastrofa", „Iţic Ştrul dezertor"). Cu „Ion" (1920), capodoperă a prozei româneşti, prin capacitatea de obiectivare artistică şi ştiinţă a construcţiei epice, realizează un moment de răscruce în evoluţia romanului românesc; în „Răscoala" surprinde magistral psihologia masei; cu „Pădurea spânzuraţilor", creează romanul crizei morale şi al salvării spirituale. Experimentează romanul metafizic („Adam şi Eva") şi al obsesiei patologice („Ciuleandra"), istoric („Crăişorul") şi politic („Gorila"), poliţist („Amândoi"). Comedii de moravuri („Cadrilul", „Plicul", „Apostolii"); eseuri („Amalgam"); memorialistică („Jurnal").

REBRICEA, com. în jud. Vaslui, în Pod. Central Moldovenesc; 3 811 loc. (2008).

REBRIŞOARA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe Someşu Mare; 4 895 loc. (2008). Rezervaţie naturală.

REBRUSMÉNT (< fr.) s.n. Schimbare a direcţiei şi a sensului de mişcare a unui tren prin întoarcerea locomotivei şi legarea ei la capătul opus al şirului de vagoane.

RÉBUS (< fr., germ.) s.n. Joc în care un cuvânt sau o frază sunt reprezentate printr-o combinaţie de figuri, litere sau semne, pe baza cărora urmează să se reconstituie cuvântul sau fraza dată. ✦ Fig. Enigmă, şaradă.

REBÚT (< fr.) s.n. Produs care nu corespunde condiţiilor de calitate stabilite prin standarde, norme interne, caiete de sarcini, contracte etc. şi care nu poate fi folosit conform destinaţiei sale; reprezintă o pierdere economică. ✧ *R. recuperabil* = rebut care, printr-o remaniere, poate fi readus la condiţiile calităţii stabilite.

REC (< germ.) s.n. Bară fixă (pe care se fac exerciţii de gimnastică).

RECALCITRÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care este refractar, care se opune; încăpăţânat, îndărătnic, nesupus.

RECALCULÁ (< *re*^{1}- + *calcula*) vb. I tranz. A calcula din nou, a stabili ceva pe baza unor noi calcule (pornind de la date noi).

RECALESCÉNŢĂ (< fr., {i}; {s} *re*^{1}- + lat. *calesco* „a se încălzi") s.f. (METAL.) Creşterea bruscă a temperaturii, concomitent cu începerea solidificării unui metal topit subrăcit, care se manifestă printr-o licărire la suprafaţa metalului.

RECALIBRÁRE (după fr.) s.f. Realizare a unor piese identice şi interschimbabile, dar cu dimensiuni diferite de cele obţinute la calibrarea iniţială; se aplică pieselor degradate prin uzură sau deteriorare.

RECALIFICÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) pregăti, a (se) instrui pentru o nouă calificare profesională; a da sau a obţine o nouă calificare.

RÉCAMIER, Jeanne-Françoise-Julie, Mme (1777–1849), femeie de litere franceză. Antibonapartistă. Salonul ei de la Paris este frecventat de primii exponenţi ai opoziţiei liberale (L. David, J.B. Bernadotte, J.V. Moreau ş.a.). Exilată de Napoleon (1811). După căderea acestuia şi-a reconstituit salonul (1819) la Abbaye-aux-Bois, având acum un specific literar. Corespondenţă; poezii („Suvenire").

RECAPITULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A reveni asupra punctelor esenţiale ale unei lucrări, ale unei chestiuni, probleme etc.; *p. ext.* a sintetiza, a rezuma. ✦ A revedea, a trece în revistă; a rememora, a repeta (o lecţie, o materie de învăţat).

RECAPITULATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care recapitulează; *p. ext.* rezumativ.

RECARBURÁRE s.f. (METAL.) Îmbogăţire în carbon a oţelului în stare lichidă, care a fost decarburat sub limita prescrisă în timpul elaborării.

RECAŞ, oraş în jud. Timiş, în E C. Timişului, pe canalul Bega; 8 340 loc. (2008). Creşterea cailor de rasă Nonius (în satul Izvin). În satul Bazoş se află un parc dendrologic (59 ha). Satul **R.** menţionat documentar în 1359.

RÉCE (lat. *recens*) **1.** Care are o temperatură mai scăzută decât o limită dată, care este lipsit de căldură, care dă senzaţie de frig, care aduce frig. ✧ *Climă r.* = climă polară. *Abces r.* = abces fără caracter inflamator. ✦ (Substantivat, n. sg.) Temperatură scăzută; răceală, frig. ✦ P. ext. (Despre oameni sau despre părţi ale corpului omenesc) Înţepenit, inert. **2.** Fig. (Despre oameni sau despre manifestările lor) Lipsit de afectivitate, care dovedeşte indiferenţă, neprietenos; nepăsător, flegmatic, imperturbabil. ✦ (Despre o încăpere) Neprimitor, neprietenos, străin.

RECEA 1. Com. în jud. Argeş, pe râul Teleorman; 3 081 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Braşov, în depr. Făgăraş; 3 199 loc. (2008). Satul **R.** atestat documentar în 1520. **3.** Com. în jud. Maramureş, în depr. Baia Mare; 5 586 loc. (2008). Expl. de aur şi argint (în satul Săsar). **4. Mănăstirea** ~ v. **Ungheni (3).**

RECEA-CRISTUR, com. în jud. Cluj, situată în zona dealurilor Gârboului; 1 591 loc. (2008). Satul **R.-C.** atestat documentar în 1320, iar satul Osoi în 1314.

RECENSĂMÁNT (după fr.) s.n. Formă specială de înregistrare statistică de mare amploare, de obicei periodică şi exhaustivă, în care culegerea datelor se face direct de către observatorii speciali trimişi la faţa locului. ✧ *Recensământul populaţiei* = **r.** al cărui scop îl constituie stabilirea pe întreg terit. unei ţări, la un moment dat, după un program unitar, a numărului şi a structurii populaţiei după principalele sale caracteristici demografice, economice, religioase şi social-culturale: sex, vârstă, stare civilă, naţionalitate, nivel de instruire, ocupaţie, ramură de activitate etc.

RECÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Petrecut, întâmplat, apărut de curând; care datează de puţin timp; nou, proaspăt.

RECENZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face un recensământ.

RECENZÉNT, -Ă (< germ.) s.m. şi f. Persoană care face o recenzie.

RECÉNZIE (< fr., lat.) s.f. Prezentare succintă, cu aprecieri critice, a unei opere literare sau ştiinţifice, de obicei la apariţia acesteia.

RECENZÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. şi f. Persoană care participă la lucrările unui recensământ.

RECEPÁRE (după fr. *recépage*) s.f. (SILV.) Tăiere de jos a puieţilor de arbori pentru a provoca formarea unor noi tulpini prin lăstărire.

RECEPTÁ (cf. *receptiv, recepţie*) vb. I tranz. A capta, a înregistra, a recepţiona (unde sonore sau luminoase).

RECEPTÁCUL (< fr., lat.) s.n. (BOT.) Porţiune dilatată a pedunculului, pe care se inserează florile; poate avea formă de disc, pahar sau con.

RECEPTÍV, -Ă (< fr.) adj. Capabil de a recepţiona, de a primi impresii din afară. ✦ Care învaţă, care asimilează uşor. ✦ Care contractează uşor o boală infecţioasă.

RECEPTIVITÁTE (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi receptiv. ✦ Capacitatea unui substrat biologic de a suferi influenţa unui agent exterior. ✦ Predispoziţie a unui organism de a dobândi cu uşurinţă o boală infecţioasă, ca urmare a scăderii mijloacelor sale de apărare.

RECEPTÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.n., s.m., adj. **I. 1.** S.n. Sistem tehnic destinat primirii şi, eventual, dirijării energiei de o anumită formă. **2.** S.n. (ELT.) Element de circuit electric, aparat, maşină etc. care absoarbe energia în scop util. ✧ *R. radio* = radioreceptor. *R. telefonic* = aparat care transformă oscilaţiile curentului electric, produse de un microfon telefonic, în vibraţii sonore similare mesajului transmis. **3.** S.n. (TELEC.) Dispozitiv (electromagnetic) destinat captării şi selectării anumitor semnale în funcţie de o serie de parametri (frecvenţă, durată etc.), în vederea unor semnalizări, comenzi etc. **4.** S.n. (FIZIOL., PSIH.) Organ constituit din una sau din mai multe celule ori prelungiri celulare specializate, sensibile la o categorie de stimuli (optici, acustici etc.), care transformă energia acestor stimuli în excitaţie nervoasă. **R.** este o parte a organului de simţ respectiv (ex. retina este **r.** vizual). Uneori este denumit **r.** întregul organ de simţ (segmentul periferic al analizatorului, ex. ochiul). ✦ Parte a celulei care funcţionează ca anticorp în combinare cu moleculele din afară. **II.** Adj. Care receptează, care primeşte (o acţiune mecanică, un curent etc.).

RECÉPŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Luarea în primire a unor mărfuri sau lucrări (la cumpărător sau la furnizor) pe baza verificării cantitative şi calitative a acestora. **2.** Serviciu de evidenţă şi de primire a persoanelor într-un hotel. **3.** (TELEC.) Primire a unei anumite forme de energie. **4.** Primire, reuniune cu caracter festiv, care se desfăşoară după un anumit ceremonial. ✧ *R. diplomatică* = reuniune organizată, în ţara de reşedinţă, de o misiune diplomatică, cu ocazia sărbătoririi zilei naţionale, precum şi în alte împrejurări (sosirea unor personalităţi importante sau a unor delegaţii din ţara căreia îi aparţine misiunea diplomatică). **5.** Faptul de a primi (de a fi primit) ca membru într-o societate, într-un for ştiinţific (academic). ✧ *Discurs de r.* = discurs ţinut cu această ocazie de noul ales.

RECEPŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A face, a efectua o recepţie **(1, 3).**

RECEPŢIONÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană însărcinată cu recepţionarea unei lucrări, a unui material etc. ✦ Persoană care se ocupă cu primirea obiectelor expediate (prin poştă). ✦ Persoană care întâmpină şi repartizează în camere persoanele care solicită cazarea într-un hotel.

RECESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Retragere. ✦ (EC.) *R. economică* = stadiu al ciclului de afaceri în care activitatea economică se află în declin. Se caracterizează prin diminuarea producţiei şi investiţiilor, a produsului intern brut, creşterea şomajului. Mulţi economişti consideră că economia se află în r. atunci când s-a realizat diminuarea produsului intern brut pe parcursul a cel puţin două trimestre consecutiv; stagnare temporară a afacerilor.

RECESÍV, -Ă (< fr.) adj. (GENET.) (Despre o însuşire a unuia dintre părinţi) Care este mascată la urmaşi sau la hibrizi de însuşirea dominantă sau alternativă corespondentă de la celălalt părinte, deci nu se manifestă la heterozigoţi în prima generaţie de urmaşi, dar poate să apară în generaţiile următoare dacă ambii părinţi sunt purtători ai genei respective (de ex. la om gena care determină culoarea albastră a ochilor este recesivă). **2.** Care dă înapoi, care este pe cale de a dispărea; care există în stare latentă.

RECHEMÁ (< *re*^{1}- + *chema*) vb. I tranz. A chema înapoi, a chema din nou. ✦ Fig. A evoca (o întâmplare, o imagine din trecut). ✦ A revoca din funcţie un ambasador, un ministru plenipotenţiar etc., chemându-l înapoi în ţară.

RECHÍN (< fr.) s.m. **1.** Nume dat unor peşti răpitori, selacieni, cu solzi mărunţi, aspri, cu coada formată din lobi inegali, cu cinci fante branhiale pe laturile capului şi cu schelet cartilaginos. Există peste 300 de specii, cele mai multe marine, excepţional de apă dulce. **R.**-balenă poate atinge 16 m lungime, dar există şi specii de dimensiuni mai mici. Unele specii atacă omul. **2.** Fig. Om lacom, hrăpăreţ, lipsit de scrupule.

RECHIZÍTE (< germ.) s.f. pl. Totalitatea materialelor necesare pentru scris (hârtie, cerneală, creioane etc.) într-un birou, unui şcolar etc.

RECHIZITÓRIU (< fr.) s.n. 1. (DR.) Denumire dată actului prin care procurorul pune în mişcare acţiunea penală împotriva unui infractor şi dispune trimiterea lui în judecată. ✦ Cuvântare a procurorului în care acesta expune motivele pe care se sprijină acuzarea. 2. Fig. Acuzare gravă şi violentă.

RECHIZÍŢIE (< fr., germ.) s.f. (DR.) Act prin care un organ al administraţiei de stat ia de la populaţie, în împrejurări excepţionale (ex. în timp de război), anumite lucruri neconsumptibile (ex. mijloace de transport, construcţii, animale etc.) cu obligaţia de restituire sau anumite lucruri consumptibile (alimente, furaje etc.) contra plată.

RECHIZIŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o rechiziţie, a lua prin rechiziţie, a supune rechiziţiei.

RECI, com. în jud. Covasna, în E depr. Sfântu Gheorghe; 2 226 loc. (2008). Pe terit. satului **R.** au fost descoperite vestigiile unor aşezări suprapuse datând din Neolitic, din prima Epocă a Fierului (Hallstatt), din sec. 3–4, precum şi un cimitir de înhumaţie din sec. 10–11. În satul R., menţionat documentar în 1334, se află o biserică în stil romanic (sec. 13), azi biserică reformată, reconstruită în 1515. În arealul com. **R.** există numeroase dune de nisip între care sunt cantonate mai multe mlaştini şi lacuri. În NE acestei zone se află un aniniş întins, declarat rezervaţie, loc de popas pentru păsările de apă.

RECICLÁRE (< fr.) s.f. 1. Formă de perfecţionare profesională în vederea actualizării cunoştinţelor dobândite anterior în specialitatea respectivă. 2. Introducerea unor reziduuri, deşeuri etc. într-un proces tehnologic pentru a obţine reutilizarea şi valorificarea lor sau în scopuri ecologice.

RECIDÍVĂ (< fr., lat. m.) s.f. 1. (DR.) Săvârşire din nou de către o persoană, în anumite condiţii, a unei infracţiuni pentru care legea penală prevede pedepse privative de libertate. 2. (MED.) Revenire a unei boli după vindecarea clinică.

RECIDÍVIST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care se află în stare de recidivă; care recidivează, *p. ext.* (persoană) care repetă aceeaşi greşeală.

RECÍF (< fr.) s.n. ~ *coralier* (sau *de corali*) = acumulare calcaroasă biogenă formată în mările calde şi puţin adânci, alcătuită în cea mai mare parte din schelete de corali. După forma şi dispoziţia lor, se deosebesc: *r. marginali (litorali), r. de barieră* şi *r. inelari (atoli).*

RECIFE, oraş în NE Braziliei, centrul ad-tiv al statului Pernambuco, pe litoralul Oc. Atlantic, extins şi pe ins. Santo Antônio; 1,4 mil. loc. (2002). Port şi bază navală. Universităţi. Biserica Sf. Duh (1688). Supranumit „Veneţia Braziliei" datorită numeroaselor canale şi poduri. Fondat în 1526 de navigatorul portughez D. Pereira Coelho, ocupat de olandezi (1630–1654, când s-a numit *Mauritzsad*), capătă statut independent în 1709 şi de oraş în 1823. Vechea denumire: *Pernambuco.*

RECIPIÉNT (< fr., lat.) s.n. Vas folosit pentru păstrarea sau transportul fluidelor sau solidelor (pulverulente sau granulare).

RECIPÍSĂ (după fr. *récépisse*, germ. *Rezepisse*) s.f. Dovadă sau adeverinţă (detaşată dintr-un carnet special) prin care se confirmă oficial primirea pentru expediere a unui act, a unei sume de bani, a unui colet etc.

RECIPRÓC, -Ă (< fr., lat., germ.) adj. 1. (Despre acţiuni, fenomene) Care acţionează unul asupra celuilalt, care se influenţează unul pe altul. ✦ (Despre convenţii sau obligaţii) Care angajează în egală măsură (părţile contractante). ✧ *Reflexiv r.* = formă a verbului care arată că acţiunea este săvârşită concomitent de două sau de mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acţiunii făcute de celelalte. 2. (MAT.) *Ecuaţie r.* = ecuaţie care, pe lângă orice soluţie dată, admite ca soluţie şi valoarea inversă a acesteia. ✦ (Substantivat, f.) *R. a unei teoreme* = teoremă care are ca ipoteză concluziile teoremei respective, iar drept concluzie ipoteza teoremei respective.

RECIPROCITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Însuşirea de a fi reciproc. 2. (DR.) Aplicarea de către un stat altui stat, cu care întreţine relaţii diplomatice, culturale, comerciale, a unui tratament egal sau echivalent cu tratamentul pe care acel stat i-l aplică la rândul lui. 3. (FIZ.) Proprietatea razelor luminoase de a nu-şi schimba forma şi poziţia când se inversează sensul de propagare a luminii; se manifestă în fenomenele de reflexie şi de refracţie.

RECIRCULÁŢIE (< fr.) s.f. Reintroducere, de obicei parţială, a unui material sau a unei substanţe în ciclul de fabricaţie, în scopul îmbunătăţirii unor parametri ai producţiei (ex. retopirea deşeurilor metalice, reintroducerea apei care a servit la răcirea unei instalaţii după ce a fost trecută prin turnul de răcire etc.).

RECITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A spune cu voce tare, din memorie, un text (de obicei în versuri); a declama.

RECITÁL (< fr.) s.n. (MUZ.) Concert al cărui program este susţinut de un singur interpret sau formaţie camerală. ✦ P. ext. Manifestare artistică susţinută de un singur interpret sau în cursul căreia se prezintă acelaşi gen de spectacol.

RECITÁRE s.f. Acţiunea de a recita; declamare. ✦ Poezie recitată.

RECITATÍV (< fr.) s.n. Gen al muzicii vocale (cu sau fără acompaniament instrumental) care, prin intonaţia şi ritmica asemănătoare vorbirii, se apropie de declamaţie şi care, în operă, comentează acţiunea şi face legătura între arii. Apărut în Italia, în sec. 16, a fost utilizat de Monteverdi, care l-a perfecţionat. După o perioadă de decădere, a recâştigat în dramatism şi expresivitate prin creaţiile lui Bellini şi Verdi.

RECLAMĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A cere, a pretinde ceva (pe baza unui drept); a revendica. ✦ A necesita, a impune. 2. A face o reclamaţie contra cuiva, a se plânge împotriva cuiva. 3. A formula pretenţii în faţa unui organ de jurisdicţie.

RECLAMÁNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care introduce o acţiune în faţa unui organ de jurisdicţie.

RECLAMÁT, -Ă adj. 1. Care este pretins, cerut, revendicat. 2. (Şi subst.) Pârât; denunţat, inculpat.

RECLAMÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Petiţie, plângere în care se cere ceva sau se aduc învinuiri cuiva. ✦ (DR.) Sesizare adresată unui organ al administraţiei de stat în legătură cu încălcarea unui drept al petiţionarului, sau unui organ de urmărire penală în legătură cu săvârşirea unei infracţiuni.

RECLÁMĂ (< fr.) s.f. 1. Activitate (comercială) prin care se urmăreşte, pe calea publicităţii (prin tipărituri, radio, televiziune, cinematograf etc.), câştigarea interesului publicului pentru cumpărarea anumitor mărfuri, pentru un spectacol, folosirea unor servicii etc. ✦ Răspândire de informaţii elogioase despre cineva sau ceva pentru a-i crea popularitate, faimă. 2. Articol (dintr-o publicaţie), afiş, prospect etc. prin care se înfăptuieşte **r.** (1).

RECLUS, Jean Jacques Elisée (1830–1905), geograf şi om politic francez. Revoluţionar anarhist („Evoluţia, revoluţia şi idealul anarhismului"). Participant la Comuna din Paris (1871). Autor al unei „Geografii universale".

RECLUZIÚNE (< fr., lat.) 1. Pedeapsă privativă de libertate. 2. Starea cuiva care trăieşte izolat; faptul de a fi închis.

RECOÁCERE s.f. (METAL.) Tratament termic aplicat în scopul îmbunătăţirii calităţilor structurale şi fizicochimice ale unor piese sau materiale metalice; constă în încălzirea şi menţinerea la o anumită temperatură, urmată de răcirea de obicei lentă a pieselor sau materialelor.

RECOGNOSCÍBIL, -Ă adj. (LIVR.) Care poate fi recunoscut.

RECOLTĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A strânge, a culege roadele plantelor cultivate. 2. (MED.) A lua de la un bolnav sânge, urină, diferite secreţii normale (suc gastric, bilă) sau patologice (lichid pleural, peritoneal) pentru analiza de laborator.

RECOLTÁT s.n. Faptul de a recolta. ✧ *Maşină de r.* = maşină pentru recoltarea produselor agricole cultivate; poate fi *simplă* (cositoarea, maşina de smuls etc.) sau *combinată* (combina cerealieră, combina de recoltat sfeclă etc.).

RECÓLTĂ (< fr.) s.f. 1. Operaţia de strângere a roadelor produse de plantele agricole; cules. 2. Roadele adunate într-o anumită perioadă.

RECOMANDĂ (< fr.) vb. I 1. Tranz. A sfătui (pe cineva) să facă ceva; a prescrie, a indica, a propune. 2. Tranz. A semnala în mod special (pe cineva sau ceva) atenţiei cuiva. ✦ A propune, a indica pe cineva pentru o sarcină sau pentru un post. 3. Refl. A face cunoştinţă (cu cineva), a se prezenta, spunându-şi numele. ✦ A se da drept... ✦ Tranz. A face prezentările.

RECOMANDÁT, -Á adj. 1. Indicat ca potrivit; prescris. 2. (Despre scrisori, colete etc.; şi subst., f.) Pentru care poşta, contra unei taxe speciale, garantează remiterea, sub semnătură, destinatarului.

RECOMANDÁŢIE (< fr.) s.f. Faptul de a (se) recomanda; sfat, povaţă. ✦ Prescripţie medicală. ✦ Scrisoare, bilet, adresă etc. prin care se recomandă o persoană în vederea unei acţiuni, a unei bune primiri etc.

RECOMBINÁRE s.f. 1. (FIZ.) Neutralizare reciprocă a purtătorilor de sarcină electrică de semn contrar, produsă fie direct la întâlnirea acestora, fie indirect, prin mijlocirea unei particule neutre, cu refacerea moleculelor substanţei respective. 2. (GENET.) Rearanjare a materialului genetic în momentul formării celulelor reproducătoare, datorită căreia gameţii produşi de un individ sunt extrem de variaţi din punct de vedere genetic.

RECOMPÉNSĂ (< fr.) s.f. 1. Răsplată; gratificaţie. 2. (DR.) Sumă de bani ce se cuvine inventatorului sau inovatorului care cedează statului invenţia sau inovaţia sa.

RECOMPRIMÁRE s.f. (TEHN.) Introducere a unor staţiuni intermediare de comprimare pe traseul unei conducte de gaz pentru a compensa pierderile de energie şi a asigura curgerea acestuia până la locul de folosire.

RECOMPÚNE vb. III tranz. A reconstitui, a reface, a compune din nou un lucru din elementele în care a fost descompus.

RECONCILIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) împăca din nou, a ajunge sau a face să ajungă din nou la o înţelegere.

RECONCILIÉRE s.f. Punere de acord; împăcare.

RECONDIŢIONÁRE s.f. Restabilire a caracteristicilor constructive sau funcţionale ale unui sistem tehnic (ex. utilaj, vehicul, unealtă) sau ale unui obiect de uz curent uzat sau deteriorat, pentru ca acesta să poată fi din nou utilizat în condiţiile de funcţionare iniţiale sau apropiate de acestea.

RECONDÚCŢIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Reînnoire a unui contract (de închiriere).

RECONFORTĂ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) reface din punct de vedere fizic; a (se) fortifica, a (se) întrema. ✦ Tranz. Fig. A reda cuiva încrederea, curajul.

RECONQUISTA, denumire a perioadei, din istoria Pen. Iberice (sec. 8–15), dominată de lupta pentru eliberarea terit. ocupate de arabi şi de berberi. În timpul **R.**, terminată prin cucerirea Granadei (1492), s-au format regatele León, Aragón, Navarra, Castilia şi Portugalia. Rol important în dezvoltarea economică şi politică a statelor iberice, accelerând formarea statelor unitare Spania şi Portugalia; a contribuit la creşterea devotamentului faţă de Regalitate şi Biserică; spre sfârşitul ei, se instituie *Inchiziţia*.

RECONSIDERÁ (< fr.) vb. I tranz. A interpreta dintr-un punct de vedere nou o operă, un eveniment, un autor etc.

RECONSTITUÍ (< fr.) vb. IV tranz. **1.** A constitui din nou, a recompune, a reface; *fig.* a reface din memorie. **2.** (DR.) A face o reconstituire **(2)**. **3.** A reface (întocmai) un edificiu, o operă de artă etc. pe baza unor fragmente rămase sau a unor documente.

RECONSTITUÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a reconstitui; reconstrucţie, refacere. **2.** Refacere a unor acte de stare civilă (ex. act de naştere, căsătorie, deces) pierdute, distruse etc. **3.** Restabilirea împrejurărilor în care s-a comis o infracţiune. **4.** (LINGV.) Reconstrucţie. **5.** (BIOL.) Reasamblarea celulelor diferenţiate şi izolate pentru a forma un nou individ (de ex. la spongieri în culturile de ţesuturi).

RECONSTRÚCŢIE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a reconstrui; reconstituire, refacere. **2.** (LINGV.) Refacere, cu ajutorul comparaţiei dintre formele existente în limbile înrudite, a unor forme ale limbii de bază neatestate în texte; reconstituire. **3.** *R. ecologică* = realizarea unor habitate complexe, care să favorizeze o mare diversitate floristică şi faunistică, pe terenuri care au fost anterior puternic degradate sau care au fost implicate în activităţi economice la care s-a renunţat.

RECONVENŢIONÁLĂ (< fr.) adj. *Cerere* (sau *acţiune*) ~ = cerere prin care, într-un litigiu, pârâtul formulează pretenţii împotriva reclamantului în legătură cu acţiunea.

RECONVERSIÚNE (RECONVÉRSIE) (< fr.) s.f. Modificare, adaptare a obiectului activităţii unor întreprinderi sau a unor ramuri industriale, a forţei de muncă etc. la noi necesităţi.

RECÓRD (< fr.) s.n. Rezultat realizat într-o competiţie sportivă oficială, a cărui valoare reprezintă cea mai bună performanţă, omologată de către o persoană juridică (ex. r. naţional, mondial, olimpic etc.); *p. ext.* realizare, performanţă maximă obţinută într-un domeniu de activitate, într-o acţiune etc.

RECÓRDMAN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Sportiv care a stabilit un record.

RECREÁ¹ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A (se) odihni, a (se) reface (după un efort susţinut); a (se) destinde, a (se) înviora; a se distra.

RECREÁ² (< fr.) vb. I tranz. A crea din nou.

RECREÁNŢĂ (< fr.) s.f. Uzufruct al unui bun aflat în litigiu.

RECREATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care destinde, recreează, relaxează.

RECREÁŢIE (< lat., fr.) s.f. **1.** Faptul de a (se) recrea¹; odihnă după un efort susţinut; destindere. **2.** Scurtă pauză între orele de clasă, destinată odihnei şi jocului elevilor; pauză.

RECRISTALIZÁRE s.f. **1.** Operaţie de purificare a unei substanţe chimice impure, constând în dizolvarea la cald a acesteia, urmată de cristalizarea prin răcire a substanţei pure. **2.** Refacerea grăunţilor cristalini ai unui metal sau ai unui aliaj care a suferit anterior un *ecruisaj*.

RECROMÁRE s.f. Tăbăcire cu crom a pieilor, ulterioară unei alte tăbăciri, destinată îmbunătăţirii unor caracteristici a pieilor finite.

RECRUDESCÉNŢĂ (< fr.) s.f. Agravarea simptomelor unei boli după scăderea intensităţii acestora. ✧ *Recrudescenţa unei epidemii* = reapariţia cazurilor de boală după trecerea aparentă a epidemiei. ✦ Fig. Reluare mai intensă, mai accentuată, a unei activităţi, a unei stări etc.

RECRÚT (< germ., rus.) s.m. Tânăr încorporat de scurt timp în armată.

RECRUTÁ (< fr., germ.) vb. I tranz. **1.** (MILIT.) A lua, a înscrie un tânăr în evidenţa autorităţilor militare în vederea încorporării. ✦ Intranz. A se prezenta pentru înscrierea în evidenţa armatei. **2.** Fig. A angaja, a primi, a atrage pe cineva pentru o activitate.

RECT (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Porţiune terminală a tubului digestiv, care se întinde de la colonul sigmoid până la orificiul anal.

RECTÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparţine rectului, privitor la rect.

RECTANGULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care formează un unghi drept.

RÉCTE (cuv. lat.) adv. (Livr.) Cu adevărat; anume.

RECTIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îndrepta, a corecta. **2.** (MAT.) A determina lungimea unui arc de curbă.

RECTIFICÁBIL, -Ă adj. Care poate fi rectificat. ✦ (MAT.) *Curbă r.* = curbă din plan sau din spaţiu pentru care orice arc mărginit al ei are o lungime.

RECTIFICÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a rectifica şi rezultatul ei; îndreptare, corectare. **2.** (CHIM.) Separare a componenţilor volatili cu puncte de fierbere diferite dintr-un amestec lichid, printr-o succesiune de evaporări şi de condensări, în care o parte din lichidul rezultat prin condensarea vaporilor este recirculat în coloană sub formă de reflux. **3.** (TEHN.) Supernetezire prin aşchiere, executată la maşinile de rectificat, pentru obţinerea unor suprafeţe foarte netede, unor dimensiuni precise etc. ✦ Readucere a unui corp (ex. unealtă), a unui sistem tehnic (ex. cale ferată), a unei construcţii sau a unui sistem natural (ex. un curs de apă) la forma sau la starea iniţială, anterioară unei deformări, sau la o formă şi stare nouă, stabilită printr-un proiect. **4.** (DR.) Înlăturare, printr-o încheiere **(2)**, de către un organ de jurisdicţie, a erorilor materiale strecurate în dispozitivul hotărârii asupra numelui, calităţii sau susţinerilor părţilor ori asupra unui calcul.

RECTIFICATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., subst. **1.** Adj. Care rectifică. **2.** S.m. Lucrător specializat care lucrează la maşina de rectificat. **3.** S.n. Dispozitiv care separă vaporii de apă antrenaţi de vaporii de amoniac, folosit în instalaţiile frigorigene cu absorbţie.

RECTILÍNIU, -IE (< fr., lat.) adj. (MAT.) **1.** Care este în linie dreaptă. **2.** (Despre figuri geometrice) Care este mărginit de linii drepte.

RÉCTO (cuv. lat.) s.n. (În opoziţie cu verso) Prima pagină a unei foi scrise sau tipărite; faţă.

RÉCTOR (< lat., fr., germ.) s.m., adj. **1.** S.m. Conducător, sub raport ştiinţific şi administrativ, al facultăţilor dintr-o instituţie de învăţământ superior (ex. universitate). **2.** Adj. Conducător. ✧ *Spirit r.* = conducător spiritual.

RECTORAGÍE (< fr.) s.f. Evacuarea prin anus de sânge roşu, provenit din rect. Se deosebeşte de melenă, în care se evacuează sânge negru.

RECTORÁT (< fr., germ.) s.n. Funcţia de rector; serviciile administrative care ţin de rector.

RECTRÍCE (< fr.) s.f. (ORNIT.) Fiecare dintre penele mari şi puternice ale cozii unei păsări, care dirijează zborul acesteia.

RECŢIÚNE (< germ., fr.; {s} lat. *rectio, -onis* „conducere") s.f. (GRAM.) Proprietate a unui cuvânt de a primi un determinant care trebuie să aibă o anumită formă flexionară sau o anumită construcţie prepoziţională; regim **(4)**.

RECÚL (< fr.) s.n. Impuls pe care îl capătă o armă de foc (puşcă, tun etc.) în clipa când se efectuează tragerea; are sens contrar sensului de deplasare a proiectilului şi poate produce mişcarea întregii arme sau numai a unei părţi a acesteia, special destinată preluării r. ✦ P. ext. Mişcare îndărăt, retragere.

RECULÉGE vb. III refl. A-şi recăpăta calmul, liniştea; a-şi veni în fire; a se regăsi. ✦ A medita profund, a se concentra, a se cufunda în meditaţie.

RECULÉGERE s.f. Acţiunea de a se reculege. ✧ *Moment* (sau *minut*) *de r.* = moment de tăcere şi de meditaţie în semn de omagiu pentru un dispărut.

RECUNOÁŞTE vb. III tranz. **1.** A identifica un lucru, o persoană etc. cunoscute mai înainte. ✦ Refl. A-şi descoperi în altul trăsăturile caracteristice, a se regăsi în altcineva. **2.** A admite ca bun, ca valabil, ca adevărat. ✦ A mărturisi. ✦ A considera pe cineva sau ceva meritos, valoros. **3.** (DR.) A face un act de recunoaştere **(3, 4)**. **4.** A se arăta recunoscător faţă de cineva sau de ceva.

RECUNOÁŞTERE s.f. **1.** Acţiunea de a recunoaşte şi rezultatul ei. **2.** (PSIH.) Proces al memoriei prin care ne dăm seama, în prezenţa unui obiect perceput anterior, că el a mai fost cunoscut de noi în trecut; identificare, după anumite trăsături caracteristice, a unui lucru, a unei persoane etc. care nu au fost cunoscute dinainte. ✧ *Semn de r.* = trăsătură distinctivă după care se recunoaşte, se identifică o fiinţă sau un lucru. **3.** (DR.) Acceptarea, expresă sau tacită, de către un stat, a unei situaţii juridice nou create pe plan internaţional (ex. apariţia unui stat nou, situaţie de independenţă dobândită de o naţiune etc.). **4.** (DR.) Act prin care un copil născut în afara căsătoriei dobândeşte, pe temeiul manifestării de voinţă a părintelui (*r. voluntară*) sau al unei hotărâri judecătoreşti *(r. forţată)*, o condiţie juridică asemănătoare celei a copilului născut din căsătorie. **5.** (MILIT.) Activitate desfăşurată în teren în scopul precizării hotărârii de luptă *(r. comandantului)* sau în scopul aflării posibilităţilor de deplasare *(r. itinerarului)*. **6.** (CONT.) Procesul de încorporare în bilanţ sau în contul de profit şi pierdere a unui element care îndeplineşte următoarele criterii: a) este probabil ca orice beneficiu economic viitor asociat să intre sau să iasă în sau din întreprindere; şi b) elementul are o valoare sau un cost, care pot fi evaluate în mod credibil.

RECUNOSCĂTÓR, -OÁRE adj. Care poartă (cuiva) recunoştinţă, care recunoaşte un bine, un serviciu etc. ce i s-a făcut.

RECUNOSCÚT, -Ă adj. Cunoscut; identificat; admis, acceptat (ca adevărat, valabil, bun). ✦ Considerat, consacrat ca autoritate într-un anumit domeniu; notoriu. ✦ Declarat, mărturisit.

RECUNOŞTÍNŢĂ s.f. Datorie, obligaţie morală faţă de un binefăcător; gratitudine.

RECUPERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A redobândi, a recâştiga. ✦ A capta şi a folosi o energie, substanţe, materiale etc. care altfel s-ar pierde.

RECUPERÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a recupera. ✧ *R. a cheltuielilor* = acoperirea cheltuielilor de producţie şi de desfacere ale unei unităţi economice prin încasarea preţului mărfurilor sau a tarifelor serviciilor prestate. ✦ (TEHN.) Folosirea parţială sau totală a deşeurilor rezultate din prelucrări sau a energiei disipate într-o instalaţie de producere sau de transformare a acesteia (ex. r. căldurii din gazele de ardere). ✦ (IND. EXTR.) Extragere din gaura de sondă a unei cantităţi de ţiţei care a fost introdusă pentru „pornirea" unei sonde (prin metoda circulaţiei de fluide). **2.** (PSIH.) Sistem de măsuri luate de societate pentru a normaliza personalitatea şi a obţine o contribuţie firească de la un subiect deficient senzorial, intelectual sau moral.

RECUPERATÓR (< fr.) s.n. (TEHN.) **1.** Parte dintr-o instalaţie în care se efectuează recuperarea totală sau parţială a energiei disipate în cursul ciclului de transformare a energiei sau a unor materiale auxiliare, a unor deşeuri. **2.** Preîncălzitor de aer pentru cuptoare industriale (ex. r. de aer tip Cowper pentru furnal). **3.** Persoană sau grupe de persoane plătite pentru a recupera (uneori violent) datoriile unui terţ.

RECURÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. (Despre boli) Care revine, recidivează. ✧ *Febră r.* v. *febră*. **2.** S.m. şi f. (DR.) Persoană care face un recurs.

RECURÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Revenire, întoarcere. **2.** (MAT.) *Raţionament prin r.* = formulă care exprimă un termen dintr-un şir în funcţie de termenii anteriori.

RECÚRGE (< *re*^{1}- + *curge*, după fr. *recourir*) vb. III intranz. A apela la cineva sau la ceva, a se adresa cuiva pentru un sprijin, un ajutor, a se servi, a face uz de...

RECÚRS (< lat., germ., fr.) s.n. (DR.) Cale de atac prin care se cere unei instanțe superioare să verifice legalitatea și temeinicia unei hotărâri judecătorești nedefinitive, în vederea anulării sau modificării ei. ✧ *R. extraordinar* = cale de atac în contra hotărârilor judecătorești împotriva cărora nu mai există nici o altă cale de atac, introdusă la Curtea Supremă de Justiție.

RECURSÍE (< lat. *recursio, -onis*) s.f. Moment în care organele articulatorii părăsesc poziția de articulare, revenind la normal; destindere.

RECURSÍV, -Ă (< fr.) adj. f. (MAT.) Care poate fi repetat în mod nelimitat. ✧ *Funcție r.* = funcție de mai multe variabile cu domeniul de definiție cuprins în mulțimea numerelor naturale, ale cărei valori, care sunt tot numere naturale, se calculează după anumite reguli de calcul din aproape în aproape.

RECUZÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A face o recuzare; *p. ext.* a respinge, a nu recunoaște ceva.

RECUZÁRE s.f. (DR.) Cerere formulată de părți pentru retragerea din completul de judecată a unui judecător în cazurile în care ar exista motive să se pună la îndoială obiectivitatea sa datorită unor împrejurări speciale.

RECUZÍTĂ (< germ.) s.f. Ansamblu de obiecte auxiliare decorului și costumației, necesare montării unei piese de teatru sau unui film.

RECUZITÓR, -OÁRE (< germ.) s.m. și f. Persoană care procură și păstrează recuzita unui teatru sau a unui studio cinematografic.

RECVIÉM (< lat. *requiem* „odihnă") s.n. (În cultul romano-catolic) Slujbă religioasă pentru pomenirea morților; muzică corală compusă pentru această slujbă. ✦ Compoziție muzicală pentru soliști, cor și orchestră scrisă pe textul liturgic al misei funebre (**r.** celebre au scris Mozart, Verdi, Berlioz).

REDÁ vb. I tranz. **1.** A da din nou, a face să recapete ceea ce a avut; a restitui. **2.** Fig. A reprezenta, a descrie, a exprima ceva (prin scris, viu grai sau alte mijloace); a reproduce.

REDACTĂ (< *redactor*, după fr. *rédiger*) vb. I tranz. **1.** A formula în scris, a compune, a întocmi o lucrare, un act etc. **2.** A îngriji, a pregăti (la un ziar, la o editură etc.) manuscrisele primite de la autori în vederea publicării lor.

REDÁCTOR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. **1.** Persoană care scrie, care întocmește, care compune un articol, un act etc. **2.** Persoană care redactează **(2)** (ex. **r.** de carte, de rubrică la o revistă, la un ziar).

REDÁCȚIE (< fr.) s.f. **1.** Colectiv de redactori în cadrul unei publicații periodice, al unei edituri etc.; local în care se află birourile redactorilor. **2.** (LINGV.) Denumire dată diferitelor redactări locale târzii ale vechii slave (ex. **r.** sârbă, **r.** bulgară).

REDACȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la redacție sau la activitatea unui redactor.

REDÁN (< fr.) s.n. **1.** Lucrare simplă de fortificație, alcătuită dintr-un zid în formă de unghi ieșit în afară, folosită în trecut pentru apărarea unei treceri. **2.** Motiv decorativ sculptat în formă de dinți alăturați, folosit în arhitectura Ev. Med. **3.** Fiecare dintre treptele amenajate în partea superioară a unui zid construit pe un teren înclinat. **4.** Aliniere oblică a clădirilor față de axa căii de-a lungul căreia sunt construite. **5.** Element de construcție din beton armat, în formă de prismă, piramidă sau con, așezat pe radierul unui disipator de energie a apei pentru a mări efectul de disipare. **6.** Suprafață proeminentă pe fundul cocei^2 unei ambarcații (șalupă rapidă, hidroglisor) sau a unui hidroavion, având rolul de a reduce rezistența la înaintare a acestora.

REDDING, Otis (1941-1967), cântăreț de soul american. Figură reprezentativă a muzicii soul. Voce puternică, dar lirică. Discografie selectivă: „Live At The Whiskey A Go Go"; „The Dock Of The Bay".

REDEA, com. în jud. Olt, în C. Romanați; 2 961 loc. (2008).

REDEMPȚIÚNE (< lat.) s.f. (Livr.) Mântuire, izbăvire.

REDEȘTEPTÁ (< *re*^{1}- + *deștepta*) vb. I tranz. și refl. A (se) deștepta, a (se) trezi din nou, a face să-și revină sau a-și reveni în fire. ✦ Fig. A reizbucni sau a face să reizbucnească, a (se) stârni din nou. ✦ Tranz. A aduce aminte, a evoca.

REDEVÉNȚĂ (< fr.) s.f. (EC.) Orice sumă ce trebuie plătită în bani sau în natură pentru folosirea sau dreptul de folosință a unor active corporale sau necorporale. **R.** se plătește pentru folosirea sau dreptul de folosință a oricăreia din următoarele: dreptul de autor, orice brevet de invenție, marcă de comerț sau de fabrică, franciza, proiect, desen, plan, formulă secretă, procedeu de fabricație, software, know-how, numele sau imaginea oricărei persoane fizice, orice transmisiuni directe sau indirecte prin cablu, satelit, fibre optice, orice drept de a înregistra sau transmite spectacole, emisiuni, evenimente sportive, ca și orice echipament industrial, comercial sau științific și mijloc de transport. **R.** se plătește și pentru cedarea dreptului de folosință, printr-un contract de concesiune, a bunurilor din proprietatea publică sau privată a statului, județului, orașului sau comunei, ca și a activităților și serviciilor publice de interes național sau local.

REDFORD, Robert (n. 1937), actor și regizor american de film. Prezență plină de farmec. Personaje puternice, nonconformiste, uneori solitare („Desculț în parc", „Butch Cassidy și Sundance Kid", „Marele Gatsby"). Premiul Oscar: 1980 („Oameni obișnuiți"); 1993 („Propunere indecentă").

REDGRAVE 1. Sir Michael R. (1908-1985), actor britanic. Reprezentant al școlii interpretative engleze de teatru; maestru al frazării. Prezență distinsă în repertoriul shakespearean (Hamlet, Richard II, Antoniu, Lear). În filme, roluri de compoziție („Păpușa ventrilocului", „Suflete împietrite", „Singurătatea alergătorului de cursă lungă", „Mesagerul"). **2. Vanessa R.** (n. 1937), actriță britanică. Fiica lui **R. (1)**. Carieră teatrală excepțională. Interpretă a unor personaje energice. Filme: „Un om pentru eternitate", „Isadora", „Diavolii". Premiul Oscar: 1977 („Julia").

REDHIBIȚIÚNE (< lat.) s.f. (DR.) Anulare a unei vânzări când actul vânzării are un viciu.

REDI, Francesco (1626-1698), om de știință și literat italian. A combătut teoria *generației spontanee*. Precursor al studiilor de filologie romanică și de dialectologie. Lirică („Bachus din Toscana").

RÉDIE s.f. Larvă (stadiu larvar în dezvoltarea gălbezei) cu corpul alungit, plin cu celule germinative care dau naștere *cercarului*; trăiește ca parazită în melcul *Limnea*.

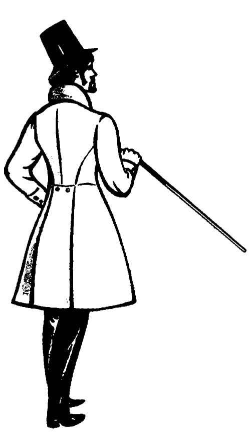

Redingotă

REDINGÓTĂ (< fr.) s.f. Haină bărbătească de ceremonie (de culoare neagră), cu două rânduri de nasturi, lungă până la genunchi.

REDISTRIBUÍRE s.f. Acțiunea de a redistribui și rezultatul ei. ✧ *R. a veniturilor* = proces de preluare cu titlu gratuit și nerambursabil a unei părți din veniturile primare ale agenților economici și de cheltuire a acestora pentru asigurarea funcționării altor agenți economici, ale căror activități sunt absolut necesare. Principalul instrument de **r.** a veniturilor este bugetul de stat consolidat.

REDIU (< sl.) (Reg.) Pădure de mici dimensiuni.

REDIU 1. Com. în jud. Galați, în C. Covurlui; 3 787 loc. (2008). Până la 1 ian. 1965, satul și com. **R.** s-au numit *Oasele*. **2.** Com. în jud. Iași, în SE C. Jijiei; 3 955 loc. (2008). Pe terit. satului **R.**, menționat documentar în 1472, au fost descoperite fragmente de vase ceramice de la sfârșitul celei de-a doua Epoci a Fierului (La Tène), precum și vestigiile unor așezări din sec. 4. Până la 17 febr. 1968, satul și com. **R.** s-au numit *Rediu-Tătar*. **3.** Com. în jud. Neamț, pe dr. văii Bistriței; 5 266 loc. (2008).

REDIU TĂTAR v. **Rediu (2).**

REDOÁRE (< fr.) s.f. (MED.) Limitare a mișcărilor unei articulații.

REDON, Odilon (1840-1916), pictor și gravor francez. Reprezentant al simbolismului. A transpus în imagini fantastice sugestiile inconștientului („Ciclopul", „Păianjenul surâzător"). Litografii („Florile răului").

REDOUTÉ, Pierre (1759-1840), pictor și litograf francez. Pictor al florilor (ciclul „Trandafirii"); portretist („Marie Antoinette", „Josephiné").

REDRESÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A readuce sau a reveni la poziția normală după o perturbație accidentală; a (se) îndrepta. ✦ Fig. A (se) reface, a (se) înviora. **2.** Tranz. (ELT.) A efectua o redresare.

REDRESÁRE s.f. Acțiunea de a (se) redresa și rezultatul ei. ✦ Revenire a unui avion dintr-o evoluție de zbor oarecare în poziția de zbor orizontal. ✦ (ELT.) Transformare a energiei electromagnetice de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu.

REDRESÓR (< fr.) s.n. **1.** Mutator mecanic sau electronic (cu tuburi sau cu semiconductoare) care transformă energia electromagnetică de curent alternativ în energie electromagnetică de curent continuu, folosind efectul de redresare. Sin. *supapă electrică*. **2.** Sistem de lentile sau de prisme dispuse într-un instrument optic, cu scopul de a îndrepta imaginea răsturnată dată de obiectivul instrumentului.

RED RIVER 1. Râu în S S.U.A., afl. dr. al fl. Mississippi; 2 080 km. Pe cursul mijlociu a fost construit (1944) barajul Denison, în urma căruia s-a format L. Texoma (585 km^2). **2.** Râu în America de Nord (S.U.A. și Canada); 877 km. Se varsă în L. Winnipeg. Cunoscut și sub numele de *Red River of the North*.

REDUCĂTÓR s.m. Substanță chimică care în reacția de oxidoreducere cedează electroni, oxidându-se; reductor **(3)**.

REDÚCE (< lat., fr.) vb. III tranz. **1.** A micșora, a scădea, a diminua. ✦ A reda la dimensiuni mai mici. **2.** (MAT.) A efectua o reducere. **3.** A restrânge, a limita.

REDÚCERE s.f. **1.** Acțiunea de a reduce. ✦ (MAT.) Transformare pe baza regulilor de calcul a unei egalități sau inegalități pentru obținerea celei mai simple forme a egalității sau a inegalității respective. ✦ Micșorare a prețului unei mărfi. ✦ Reacție chimică în care un atom sau un ion câștigă electroni; în general însoțește o reacție de oxidare, în cadrul procesului de oxidoreducere. **2.** (LOG.) Procedeu de probare a corectitudinii modurilor silogistice ale figurilor II, III și IV prin transformarea lor în moduri ale figurii I. ✧ *R. la absurd* = demonstrarea adevărului unei teze prin arătarea faptului că teza contradictorie este falsă.

REDUCTÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n., s.m. **1.** Adj. Care reduce, care micșorează ceva. **2.** S.n. Mecanism sau aparat care servește la micșorarea unei mărimi (presiune, turație etc.) proprii unui sistem tehnic. ✧ *R. de tensiune* = divizor de tensiune. **3.** S.m. (CHIM.) Reducător.

REDÚCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a reduce ceva. **2.** Piesă cu ajutorul căreia se pot racorda țevi de diametre diferite. ✦ Piesă cu ajutorul căreia se asamblează o piesă cu filet interior cu alta cu filet exterior mai mic decât primul.

REDUCȚIONÍSM (< fr.) s.n. Tendința de a explica fenomene, structuri sau valori complexe prin reducerea lor la ceva mai simplu. ✦ Simplificare excesivă.

REDUCȚIÚNE (< fr.) s.f. (DR.) Restrângere, prin hotărâre judecătorească, după moartea unei persoane, a liberalităților (donații, legate) făcute de ea cu încălcarea drepturilor moștenitorilor.

REDUNDÁNȚĂ (< engl., fr.) s.f. **1.** (TELEC.) Surplus de informație transmis față de strictul necesar; este utilă când este introdus un exces de semnale pentru a asigura transmisiunea fără erori (în prezența perturbațiilor). **2.** Abundență (inutilă) de cuvinte, de figuri retorice, de imagini pentru exprimarea unei idei.

REDUPLICÁ (< lat.) vb. I tranz. A dubla. ✦ (LINGV.) A repeta unul sau mai multe foneme din rădăcina unui cuvânt pentru a da cuvântului o nouă valoare morfologică sau stilistică ori pentru a crea un cuvânt nou.

REDÚS, -Ă adj. **1.** Micșorat, scăzut, diminuat. **2.** (MAT.; despre egalități sau inegalități) Asupra căreia s-a efectuat operația de reducere. **3.** Lipsit de inteligență, de cultură; mărginit. **4.** (CHIM.; despre substanțe) Care a suferit o reducere **(1)**. **5.** (FIZ.) *Masă r.* = masă pe care ar trebui să o posede un corp punctiform, ales convențional, la o anumită distanță față de axa de rotație a unui sistem mobil, astfel ca momentul său de inerție să fie egal cu cel al întregului sistem.

REDUTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Puternic, de temut; valoros.

REDÚTĂ (< fr.) s.f. (MILIT.) Lucrare de campanie, de formă poligonală, construită pentru apărarea circulară. Constituia în sec. 16–19 ultimul punct de sprijin al unei fortificații.

REED 1. Sir Carol R. (1906–1976), regizor britanic de film. Producții de atmosferă, influențate de expresionism, cu personaje aflate în situații dificile („Omul nostru din Havana", „Agonie și extaz"). Premiul Oscar: 1968 („Oliver"). **2. Oliver R.** (1938–1999), actor britanic de film. Nepotul lui **R. (1)**. A interpretat personaje cu temperamente imprevizibile și neliniștite („Femei pătimașe", „Diavolii", „Somnul de veci").

REED, John (1887–1920), ziarist și om politic american. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist din S.U.A. (1919). Reportaje („Zece zile care au zguduit lumea", evocare a Revoluției din Octombrie; „Mexicul răsculat").

REEDITÁ (< fr.) vb. I tranz. A publica o lucrare, o operă etc. într-o nouă ediție; a scoate o nouă ediție a operelor unui scriitor. ✦ Fig. A readuce, a repune în discuție, în circulație o concepție, o idee, o teorie etc.; a repeta, a retrăi un anumit moment.

REEDUCÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A îndrepta o educație greșită; a da o nouă educație. **2.** A face ca un convalescent să-și recapete deprinderile fizice și psihice. ✦ A deprinde pe un infirm cu o meserie nouă (pe care o poate exercita, adecvată stării sale).

REEDUCÁRE s.f. Proces menit să compenseze pierderea unor deprinderi în urma unor traume, infirmități sau să înlocuiască efectele unei educații și adaptări defectuoase.

REELIGIBÍL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi ales din nou în aceeași funcție.

REESCÓNT (< fr., engl.) s.n. Scontarea unor instrumente negociabile de debit pe termen scurt (cambii, bilete la ordin), care au fost scontate de o bancă și care sunt transferate contra unei sume de bani, ajustată cu rata curentă a dobânzii.

REEVALUÁ (< fr.) vb. I tranz. A evalua din nou pe baze noi.

REEVALUÁRE s.f. Acțiunea de a reevalua și rezultatul ei. *Reevaluarea imobilizărilor corporale* = determinare a valorii juste a acestora, ținându-se seama de inflație, utilitatea bunului, starea acestuia și prețul pieței, atunci când valoarea contabilă diferă semnificativ de valoarea justă.

Robert Redford

REEVE, Christopher (1952–2004), actor american de film. Celebru datorită rolului din seria „Superman". Deși imobilizat, din cauza unui accident la filmări, își reia activitatea („Undeva, cândva", „Capcana morții").

REEVES, Keanu (n. 1964), actor american de film. Vedetă a anilor '90 în filme de suspans („Frumoșii damnați", „Micul Buddha", „Pact cu diavolul").

REEXAMINÁ vb. I tranz. A supune încă o dată la examen (un student) sau la control (un bolnav). ✦ P. ext. A restudia, a cerceta din nou.

REEXAMINÁRE s.f. Faptul de a reexamina. ✦ (DR.) O nouă examinare a litigiului arbitral de către organul care a pronunțat hotărârea, după desființarea ei de către același organ, dacă părțile, deși legal citate, nu s-au prezentat la arbitrare ori ele prezintă acte noi de natură să ducă la schimbarea soluției.

REEXPÓRT s.n. Exportare a unor mărfuri importate (fără a le supune vreunei prelucrări). Caracteristic țărilor care sunt favorizate de o localizare geografică avantajoasă pentru redistribuirea în alte țări a unor bunuri importate și unei infrastructuri de transport de mărfuri dezvoltată.

REFÁCE vb. I tranz. **1.** A face din nou; a repara; *p. ext.* a transforma, a modifica, a schimba. ✦ Refl. (Despre țesuturi) A se regenera. ✦ Tranz. și refl. Fig. (Despre ființe) A (se) întrema, a (se) restabili (după o boală), a (se) însănătoși. **2.** A reconstrui.

REFÁCERE s.f. Acțiunea de a (se) reface. ✦ Operație prin care o unitate militară este retrasă din luptă pentru odihnă și reaprovizionare cu efective și armament.

REFĂCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Reducere a taxelor vamale pentru mărfurile care au suferit de pe urma transportului pe mare, micșorându-și astfel valoarea. **2.** *Refacția căii* = înlocuirea elementelor componente ale unei căi ferate ca urmare a uzurii sau scăderii siguranței în funcționare.

REFÉC (< lat.) s.n. Cusătură manuală dublă, cu îndoirea rezervei lăsate, folosită la asamblarea detaliilor de lenjerie.

REFECÁ vb. I tranz. **1.** A coase un refec. **2.** A detașa cu ferăstrăul marginile teșite ale scândurilor brute.

REFECTÓRIU (< lat., fr.) s.n. Sală de mâncare într-o mănăstire, într-un internat etc.

REFERÁT (< germ.) s.n. Dare de seamă, scrisă sau orală, asupra unei activități. ✦ Apreciere critică asupra unei lucrări științifice, a unei cărți, a unui studiu etc. ✦ Scurt raport făcut pe marginea unui act, a unei cereri etc. (în care se propune o rezoluție).

REFERENDÁR (< lat. *referendarius*) s.m. Demnitar la Curtea franceză însărcinat cu prezentarea și urmărirea cererilor referitoare la titlurile de noblețe, la dispensele de vârstă etc.

REFERÉNDUM (< fr.; {s} lat. *[ad] referendum* „spre a fi supus [adunării]") s.n. (DR.) Consultare a cetățenilor, care trebuie să răspundă prin „da" sau „nu", asupra unui proiect de lege de o deosebită importanță sau asupra altor probleme de stat.

REFERÉNT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Specialist al unei instituții care dă îndrumări și informații într-un anumit domeniu. ✦ Persoană care face un referat.

REFERENȚIÁL (< fr.) s.n. Sistem de referință.

REFERÍ (< germ., fr.) vb. IV. **1.** Intranz. A face un referat; a relata, a raporta. **2.** Refl. A se raporta (la cineva sau la ceva); a viza (ceva sau pe cineva).

REFERÍNȚĂ (< germ., fr.) s.f. **1.** Informație pe care o dă cineva despre o persoană. ✦ Informație, explicație, lămurire. **2.** (MAT., FIZ.) *Sistem de r.* = ansamblu de elemente geometrice (puncte, linii, suprafețe) sau de corpuri imobile unul față de celelalte, la care se raportează poziția punctelor unei figuri sau ale unui corp; referențial. V. *inerțial, neinerțial.*

REFERITÓR, -OĂRE adj. Care se raportează la..., care este în legătură cu...; privitor la...

REFLECTÁ (< fr., lat., germ.) vb. I **1.** (FIZ.) Tranz. (Despre medii) A produce reflexia luminii incidente, a sunetelor, a fasciculelor corpusculare etc. ✦ Refl. (Despre unde, radiații luminoase, particule etc.) A suferi fenomenul de reflexie. **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) oglindi. **3.** Intranz. A gândi profund; a medita, a cugeta.

REFLECTÁNT, -Ă adj. (Despre corpuri) A cărui suprafață reflectă lumina, sunetele etc.; reflectorizant.

REFLECTĂTÓR, -OĂRE adj. Care se referă la reflexie (ex. putere reflectătoare); reflectant, reflectorizant.

REFLECTOMÉTRU (< fr., germ.; {s} lat. *reflectere* „a întoarce" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea puterii reflectătoare a suprafeței corpurilor, utilizat mai ales în ind. hârtiei.

REFLECTÓR (< fr. {i}; {s} lat. *reflectere* „a întoarce") s.n. **1.** Dispozitiv al unui corp radiant sau al unui proiector care, folosind fenomenul reflexiei regulate sau difuze, dirijează fluxul de radiații al unei surse pe o anumită direcție sau într-o anumită zonă mai întinsă. **2.** Strat de material (ex. grafit) care înconjură zona activă a unui reactor nuclear, reflectând neutronii incidenți și nelăsându-i astfel să părăsească această zonă.

REFLECTORIZÁNT, -Ă adj. Care reflectă, reflectant. ✧ *Placă r.* = strat alcătuit din numeroase bile mici de sticlă înglobate într-un material plastic transparent și colorat; reflectă bine lumina incidentă, îndeosebi pe cea care vine normal; se utilizează în semnalizarea rutieră.

REFLÉCȚIE (< lat., fr., germ.) s.f. Meditare, cugetare, gândire.

REFLÉX, -Ă (< lat., fr., germ.) adj., s.n. **I. 1.** Adj. Produs în mod spontan, independent de voință. **2.** S.n. (PSIH.) Reacție (motorie, secretorie etc.) involuntară, adecvată și constantă a organismului animal sau uman la o modificare a mediului extern sau intern (ex. **r.** pupilar, **r.** salivar). ✧ *R. condiționat* = **r.** dobândit în cursul vieții, în urma asocierii repetate a unui excitant oarecare cu un excitant care provoacă un r. înnăscut. A fost descoperit în 1904 și studiat sistematic de I. P. Pavlov. *R. necondiționat* = **r.** înnăscut. **3.** Adj. (Despre un fenomen fiziologic) care are natura unui **r. (I. 2)**, care se bazează pe **r. II.** S.n. Lucire, strălucire. ✦ Oglindire, reflectare.

REFLÉXIE (< lat., fr., germ.) s.f. (FIZ.) Fenomen de reîntoarcere a undelor electromagnetice (inclusiv a luminii, a sunetului etc.) în mediul din care au venit atunci când cad pe suprafața altui mediu. ✧ *R. totală* = **r.** pe care o suferă radiațiile electromagnetice (inclusiv luminoase) care vin dintr-un mediu mai dens pe suprafața unui mediu mai puțin dens, sub un unghi de incidență superior unei anumite limite (caracteristică fiecărei perechi de medii); în cel de-al doilea mediu, deși este și el transparent, nu pătrunde nici o fracțiune a energiei radiațiilor electromagnetice (inclusiv luminoase).

REFLEXÍV, -Ă (< fr., lat., germ.) adj. **1.** Propriu reflecției, gândirii introspective; meditativ. **2.** *Pronume r.* = pronume care ține locul numelui unui obiect asupra căruia se exercită direct sau indirect acțiunea verbului și care e identic cu subiectul verbului. *Verb r.* = verb însoțit de pronume r. *Diateză r.* = diateză în care subiectul e în acelaşi timp autorul şi obiectul acţiunii. 3. (MAT.) *Relaţie r.* = relaţie care are proprietatea de reflexivitate.

REFLEXIVITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (Rar) Înclinare spre meditaţie. **2.** (MAT.) Proprietate a unei relaţii de a avea loc întotdeauna între un element şi el însuşi.

REFLEXOTERAPÍE (< fr.) s.f. Metodă terapeutică prin care se urmăreşte vindecarea unor boli prin folosirea anumitor reflexe.

REFLÚX (< fr.) s.n. **1.** Fază de coborâre a nivelului apelor mărilor şi oceanelor în cadrul fenomenului de *maree*. V. *flux*. ✦ Fig. Mişcare de retragere, descreştere. **2.** (CHIM.) Lichid rezultat prin condensarea vaporilor obţinuţi la rectificare şi care este reintrodus în aparatul din care provine. **3.** (MED.) *R. gastroesofagian* = regurgitare a conţinutului acid al stomacului în esofag; provoacă o senzaţie de arsură în capul pieptului.

REFORMÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A scoate din folosinţă unele bunuri uzate (socotite a fi inutilizabile). **2.** A declara o persoană inaptă pentru serviciul militar şi a o scoate din evidenţele armatei. **3.** A schimba (în bine); a îndrepta, a îmbunătăţi (o situaţie, o concepţie etc.).

REFÓRMA, mişcare religioasă de la începutul sec. 16 în Germania, răspândită în cea mai mare parte a Europei. Afirmând principiul mântuirii prin credinţă, ideologii **R.** au respins rolul decisiv atribuit Bisericii prin administrarea „tainelor", au declarat Biblia singurul izvor al adevărurilor credinţei, au cerut secularizarea averilor clerului, au militat pentru introducerea limbilor naţionale în serviciile de cult, traducând Biblia. Iniţiată de *M. Luther*. Precursori: J. Wycliffe în Anglia (în sec. 14) şi J. Hus în Cehia la începutul sec. 15. În urma **R.**, puterea şi autoritatea Bisericii Catolice au fost zdruncinate şi au apărut bisericile protestante. V. *protestantism*.

REFORMÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a reforma. **2.** (CHIM.) Proces de transformare a benzinelor medii şi grele în benzine cu cifre octanice mari sau în concentrate de hidrocarburi aromatice.

REFORMÁT, -Ă adj. **1.** (Despre bunuri) Scos din uz ca inutilizabil. **2.** (Despre militari) Scos din serviciul sau din evidenţa armatei (ca necorespunzător din punct de vedere fizic sau al sănătăţii). **3.** Care ţine de cultul religios protestant. ✦ (Substantivat) Persoană de confesiune creştină protestantă; protestant, calvin.

REFORMATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care aduce reforme, care reînnoieşte; propagator de reforme.

REFÓRMĂ (< fr.) s.f. **1.** Transformare politică, economică, socială cu caracter limitat sau de structură, făcută cu scopul de a se realiza un progres. ✧ *R. agrară* v. *agrar*. *R. bănească* (sau *monetară*) = reorganizare a sistemului monetar al unei ţări determinată, de obicei, de deprecierea puternică a monedei naţionale, ca urmare a perturbărilor din sistemul economic naţional. *R. religioasă* = orice încercare de a readuce comunitatea religioasă la ceea ce este considerat a fi esenţa ei, deformată în timp. **2.** Totalitatea obiectelor reformate **(1).**

REFORMÍSM (< fr.) s.n. Atitudine politică bazată pe propagarea reformelor.

REFORMÍST, -Á (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care preconizează, care susţine reformismul, care se face în spiritul reformismului. **2.** S.m. şi f. Adept al reformismului.

REFRACTÁ (< fr.; {s} lat. *refractum* „frânt") vb. I **1.** Intranz. şi refl. (Despre unde, raze de lumină, particule etc.) A suferi fenomenul refracţiei. **2.** Tranz. (Despre medii) A produce fenomenul refracţiei.

REFRACTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre minerale, roci, materiale de construcţie, diverse produse etc.) Care rezistă la temperaturi înalte fără să-şi schimbe structura, compoziţia şi caracteristicile. **2.** Fig. (Despre oameni, despre firea acestora etc.) Care refuză să se supună la ceva, care se împotriveşte.

REFRACTOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ansamblul procedeelor utilizate pentru determinarea indicilor de refracţie ai substanţelor şi pentru studierea altor proprietăţi legate de valorile acestor indici.

REFRACTOMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *réfraction* „refracţie" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument optic pentru determinarea indicilor de refracţie ai substanţelor.

REFRACTÓR (< fr., germ.) s.n. **1.** (FIZ.) Dispozitiv optic care schimbă direcţia unui fascicul de lumină prin fenomenul de refracţie. **2.** (ASTR.; rar) Denumire dată uneori lunetei astronomice.

REFRÁCŢIE (< fr., lat.) s.f. Fenomen de modificare a direcţiei de propagare a unei unde (ex. undă mecanică, electromagnetică etc.) sau a direcţiei de mişcare a unui corpuscul rapid (ex. foton, electron etc.) atunci când traversează suprafaţa de separare a două medii. ✧ *Indice de r.* v. *indice*. *Dublă r.* = dedublare, prin **r.**, a radiaţiilor luminoase care pătrund într-un mediu anizotrop din punct de vedere optic. V. *birefringenţă*. *R. astronomică* = curbarea treptată a radiaţiilor luminoase care vin de la aştri, prin r. lor în straturile atmosferice a căror densitate creşte pe măsura apropierii de sol; are drept rezultat înălţarea poziţiei aparente a aştrilor faţă de orizont.

REFRÉN (< fr.) s.n. **1.** Cuvânt, vers sau grup de versuri care se repetă după una sau mai multe strofe, cu scopul de a sublinia prin repetiţie o idee poetică. **2.** Frază muzicală care se repetă după fiecare cuplet al unui cântec. ✦ Temă principală a rondoului, care se repetă după fiecare cuplet (episod). **3.** Cuvânt, frază, expresie care se repetă stereotip.

REFRIGERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz., intranz şi refl. A (se) răci un produs până la o temperatură apropiată de punctul de îngheţare, în scopul conservării lui.

REFRIGERATÓR (< fr.) s.n. Aparat sau instalaţie folosită pentru obţinerea temperaturilor scăzute, în general cu ajutorul energiei electrice.

REFRIGERÁŢIE (< fr.) s.f. Metodă chirurgicală care constă în răcirea, în scop anestezic sau terapeutic, a unui membru, a unui segment de membru sau a unei porţiuni limitate de tegument.

REFRIGERÉNT, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. *Agent r.* = agent termic care contribuie la răcirea unui mediu până la o anumită temperatură, eventual egală sau mai joasă decât cea ambiantă. **2.** S.n. Schimbător de căldură, confecţionat din sticlă sau din metal, folosit în lucrările de laborator pentru condensarea vaporilor rezultaţi la distilare.

REFRINGÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre medii transparente) Care refractă lumina.

REFRINGÉNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Proprietate a mediilor transparente de a fi refringente. **2.** Mărime caracteristică mediilor transparente, egală cu diferenţa dintre indicele de refracţie a mediului şi unitate.

REFUGIÁ (< fr.) vb. I refl. A se retrage dintr-un terit. ocupat, a se pune la adăpost de un pericol, a fugi de o urmărire. ✦ Fig. A se retrage într-un loc liniştit, ferit de zgomot.

REFUGIÁT, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) care a fugit, care s-a pus la adăpost de o urmărire, de un pericol etc. ✧ *R. politic* = persoană care cere azil politic într-o ţară străină.

REFÚGIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Perioadă petrecută într-un loc ca refugiat. **2.** Loc de adăpostire în caz de pericol; adăpost, azil. ✦ Fig. Consolare, mângâiere. ✦ Platformă având înălţimea unui trotuar, amenajată în partea carosabilă a căilor de circulaţie cu trafic intens sau în mijlocul unor pieţe, pentru a uşura traversările de către pietoni, urcarea sau coborârea din vehiculele de transport în comun etc.

REFULÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** (În psihanaliză) A respinge din câmpul conştiinţei anumite impulsuri, emoţii, idei, sentimente, amintiri în dezacord cu conştiinţa morală. **2.** (TEHN.) A deplasa un fluid într-o conductă prin împingere cu ajutorul unei pompe. **3.** A prelucra la cald sau la rece piesele de metal prin batere cu ciocanul sau prin presare, în scopul măririi unor dimensiuni transversale ale acestora (ex. fasonarea şi prelucrarea capetelor de bielă).

REFULÁRE s.f. Acţiunea de a refula. ✦ (În psihanaliză, la S. Freud) Mecanism psihologic de apărare.

REFUTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care poate fi combătut cu argumente puternice.

REFÚZ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a refuza; respingere, neacceptare. **2.** (TEHN.) Produsul rămas pe site sau pe ciururi în cursul unei operaţii de cernere, de sortare sau de clasare. **3.** Deficienţă în funcţionarea unui sistem tehnic. **4.** (METAL.) Defect de turnare care constă în producerea unor goluri rezultate din umplerea incompletă a formei cu metal topit.

REFUZÁ (< fr.) vb. I tranz. A nu accepta, a nu primi, a respinge (ceva sau pe cineva). ✦ A nu acorda, a nu da ceva ce ţi se cere; a nu consimţi la ceva. ✦ (Construit cu dativul; de obicei în forma negativă) A renunţa la ceva, a se priva de ceva.

REG (cuv. arab, *ruqq*) s.n. Teren în cuprinsul deşerturilor, care ocupă în general porţiunile mai coborâte ale reliefului, acoperit cu pietrişuri şi nisipuri grosiere.

REGÁL, -Ă (< fr., it., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care aparţine unui rege, privitor la un rege, regesc; *p. ext.* maiestuos; luxos. **2.** Banchet, ospăţ bogat. ✦ Plăcere deosebită; eveniment care încântă, desfată. **3.** Adj. *Apă r.* v. *apă*.

REGÁLĂ (< fr., it.) s.f. Vechi instrument muzical de suflat, asemănător cu orga, dar mai mic decât aceasta. ✦ Unul dintre registrele orgii.

REGALÍSM s.n. Concepţie politică ce susţine monarhia ca formă de guvernământ; ataşament faţă de monarhie sau faţă de rege; atitudine de susţinere a regalităţii.

REGALÍST, -Ă s.m. şi f. Partizan, adept al regelui, al regalităţii; monarhist.

REGALITÁTE (< lat.) s.f. Formă de guvernământ în care statul este condus de un rege; monarhie.

REGÁT (< *rege*) s.n. Stat al cărui şef este regele; monarhie. ✧ *Vechiul Regat* = nume dat, după Primul Război Mondial, terit. României de dinaintea acestui război, cuprinzând Ţara Românească şi Moldova.

REGATUL UNIT AL MARII BRITANII ŞI IRLANDEI DE NORD v. **Marea Britanie.**

REGÁTĂ (< fr.) s.f. Denumire dată unei competiţii sportive nautice (caiac, canoe, canotaj, iahting). ✦ Probă în competiţiile de iahting, care are mai multe etape în cadrul aceluiaşi program.

REGĂSÍ vb. IV **1.** Tranz. A găsi din nou pe cineva sau ceva. ✦ Refl. A se afla din nou în aceeaşi situaţie, în acelaşi loc. **2.** Refl. Fig. A se reculege, a-şi recăpăta liniştea, echilibrul sufletesc.

REGĂŢEÁN, -Ă (< *regat*) s.m. şi f. (La pl.) Nume dat, în România, după Primul Război Mondial, locuitorilor Vechiului Regat; (la sg.) locuitor al Vechiului Regat.

RÉGE (< lat.) s.m. **1.** Suveranul unui regat. **2.** Fig. Cel care are, prin importanţă, competenţă etc., poziţia cea mai însemnată într-un domeniu, într-o colectivitate. ✧ Piesă de şah care se poate muta în toate direcţiile pe tabla de şah, într-un câmp vecin, neatacat de o piesă adversă. ✦ Numele unei cărţi de joc; popă, rigă.

RÉGENCE 1. Perioadă din istoria Franţei din timpul minoratului lui Ludovic XV (1715–1723), în care guvernarea a fost exercitată de Philippe d'Orléans. **2.** Stil în artele decorative, apărut ca o reacţie la stilul Ludovic XIV, marcând tranziţia de la formele masive la formele rococo.

REGÉNCY (< cuv. engl.), subst. Stil în artele decorative şi arhitectura britanică, în timpul domniei lui George IV (1811–1830), combinând elemente neoclasice cu influenţe orientale.

REGENERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Refl. (Despre un organism, un organ, un ţesut) A se reface, a-şi recăpăta integritatea anatomică. **2.** Tranz. Fig. A înnoi, a înviora, a da o viaţă nouă. **3.** Tranz. A readuce în condiţii de folosire unele produse uzate, prin anumite procedee care le refac parţial sau integral proprietăţile iniţiale (ex. r. uleiurilor, a cauciucului, r. catalizatorilor etc.).

REGENERÁRE s.f. Acțiunea de a (se) regenera; refacere, reînnoire. ✦ (BIOL.) Capacitate a organismelor vii de a-și reface organe, structuri etc. lezate. Sin. *restituție* (**4**).

REGENERATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care regenerează. **2.** S.n. Sistem tehnic care servește la regenerarea unui material uzat (de exemplu prin purificare).

REGENSBURG, oraș în SE Germaniei (Bavaria), pe dr. Dunării, la confl. cu râul Regen; 125,7 mii loc. (2001). Port fluvial. Universitate (1962). Monumente: catedrala Sankt Peter (1275–1524), biserica Minoriților (1250–1350), mănăstirea benedictină Sankt Emmeram (sec. 7), Schottenkirche (sec. 12), Ulrichkirche (sec. 13), Primăria (sec. 14–15), castelul Thurn und Taxis (sec. 17), podul de piatră peste Dunăre (1135–1146). Așezare celtică *(Radasbona),* apoi fortăreață romană *(Castra Regina,* fondată în anul 179 d.Hr.), devine cap. ducatului Bavaria (530–739), apoi sediul unei episcopii (din 739). Oraș liber imperial (din 1245), iar din 1663 sediul permanent al Dietei imperiale. În 1810 a intrat în Regatul Bavariei. În Ev. Med. s-a numit *Ratisbona.* Turism.

REGÉNT, -Ă (< fr., lat., germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care guvernează o monarhie în timpul minoratului, al bolii sau al absenței suveranului. **2.** Adj. (LINGV.; despre propoziții sau părți de vorbire; și subst.) Căreia îi este subordonată una sau mai multe propoziții sau o parte de propoziție.

REGÉNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** (În statele monarhice) *Consiliu de r.* = organ colegial care exercită prerogativele monarhului lipsit de capacitate de exercițiu ori cu capacitatea de exercițiu restrânsă sau în absența acestuia; perioada cât durează această guvernare. **2.** (În arhitectura și artele decorative franceze) Stil care face tranziția între stilul Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea, dezvoltat în perioada regenței ducelui Filip d'Orléans; se caracterizează prin supletea și delicatețea elementelor decorative. Constituie o primă fază a *rococoului.*

REGER, Max (1873–1916), compozitor, organist, pianist și dirijor german. Creație amplă, inegală ca valoare. Sinteză între rigoare neoclasică și expresivitate romantică. A abordat toate genurile, mai puțin teatrul muzical („Variațiuni și fugă pe o temă de Telemann", „Variațiuni pe o temă de Mozart").

REGÉSTE (< fr.; {s} lat. *regesta* „registru") s.f. pl. Nume dat în Ev. Med. registrelor în care erau trecute în ordine cronologică, actele, documentele etc. emanate de la aceeași cancelarie și de la aceeași persoană și care intercalau indicații, note explicative și chiar extrase din cronici.

REGGAE (REGGE) (cuv. engl.) subst. Muzică populară jamaicană de la sfârșitul anilor '60, care combină ritmurile Caraibelor și *ska* cu blues-ul și rock-ul american, caracterizată printr-un ritm binar sincopat cu ruperi puternice de ritm. Popularitate mondială datorată lui Bob Marley, Jimmy Cliff și Peter Tosh.

REGGE, Tullio Eugenio (n. 1931), fizician italian. Lucrări de fizica particulelor elementare și teoria câmpului. A asociat particulelor elementare conceptul de momente cinetice complexe.

REGGIANI, Serge (1922–2004), actor și cântăreț francez de origine italiană. Interpret excelent al unor personaje negative sau dezechilibrate („Casca de aur", „Cel bun și cei răi").

REGGIO DI CALABRIA, oraș în S Italiei (Calabria), port la str. Messina; 180,3 mii loc. (2001). Stațiune balneară. Universitate. Muzeu național de arheologie, cu colecții de sculpturi și ceramică grecești și romane. Pinacotecă. Catedrală; castel aragonez (sec. 15). Fondat de coloniștii greci în anul 723 î.Hr. cu numele *Rhégion,* apoi capturat și stăpânit de Dionysius I cel Tânăr, tiranul Syracusei (387–351 î.Hr.) și de romani în 270 î.Hr. *(civitas foederata).* Municipiu roman în 89 î.Hr. *(Regium Iulium).* Ocupat succesiv de goți și bizantini (când a devenit un înfloritor centru), preluat de arabi (sec. 10), de normanzi (c. 1060) și de aragonezi. Anexat (1443) Regatului de Napoli până în 1860, când a fost cucerit de Garibaldi.

Regensburg. Catedrala Sankt Peter

REGGIO NELL'EMILIA, oraș în N Italiei, în C. Padului; 141,8 mii loc. (2001). Galerie de artă. Catedrală (sec. 9); ruinele castelului Canossa (sec. 10); bisericile Madonna della Ghiara (1597–1619), San Prospero (1517) și San Girolamo (sec. 16); Primărie (sec. 15); palat episcopal (sec. 15–16); palat ducal (sec. 18–19). Fondat de pretorul roman Marcus Aemilius Lepidus în anul 187 î.Hr. cu numele *Regium Lepidi.* Stăpânit succesiv de bizantini, longobarzi și apoi de franci (până în 773); domeniu seniorial al familiei Canossa (962), a aderat la Liga lombardă în 1168; condus de familiile Este, Gonzaga, Visconti și din nou Este (1290–1859); anexat de Piemont (1859), intră în componența Regatului Italiei în 1860.

REGHIN, municipiu în jud. Mureș, pe râul Mureș, la confl. cu râul Gurghiu; 36 750 loc. (2008). Constr. de mașini, prelucr. lemnului, instrumente muzicale, ambarcațiuni nautice, articole sportive. Ind. ușoară și alim. Muzeu. Bibliotecă municipală. Vestigii din Neolitic, Epoca Bronzului și din perioada geto-dacă. S-a mai descoperit și un tezaur monetar roman (peste 600 de piese). În sec. 12, în **R.** și zonele înconjurătoare au fost colonizați sași. Prima mențiune documentară datează din 1228, cu numele *Regun*. Prădat și incendiat de invaziile tătare (1241, 1285, 1393). Amintit documentar ca târg *(oppidum)* în 1427. În 1863, **R.** a fost ridicat la rangul de oraș liber. În 1874 a luat ființă o secție a ASTRA. Municipiu din 1994. Monumente: biserica evanghelică, începută înainte de anul 1300 ca bazilică romanică și terminată în 1330; biserica de lemn Sf. Nicolae (1725 sau 1744–1748); biserica romano-catolică (1781).

REGHIU 1. Masiv deluros în Subcarpații Vrancei, între văile râurilor Milcov și Zăbala. Alt. max.: 867 m (vf. Răchitașu). **2.** Com. în jud. Vrancea, pe cursul superior al râului Milcov; 2 486 loc. (2008). Rezervația complexă Scruntaru (125 ha).

REGI, două cărți canonice din Vechiul Testament, care prezintă istoria regilor de la sfârșitul domniei lui David și urcarea pe tron a lui Solomon (c. 970) până la decăderea statului iudeu (586).

REGICÍD (< fr.; {s} lat. *regis* „rege" + *-cida* „care ucide") s.n., s.m. (DR.; în statele monarhice) **1.** S.n. Faptul de a asasina un rege. **2.** S.m. Persoană care săvârșește această crimă.

REGÍE (< fr.) s.f. **1.** Concepție privind interpretarea unui text dramatic, scenariu de film sau libret, destinat să devină spectacol; îndrumarea jocului actorilor și a montării unui spectacol de teatru, de cinema, de operă etc. Începuturile **r.** moderne în teatru au apărut, după 1870, la Curtea ducelui George de Meiningen, iar pentru spectacolul de operă la festivalurile muzicale inițiate de R. Wagner la Bayreuth. ✧ *R. tehnică* = încăpere tehnică atașată unui studio de înregistrări de radiodifuziune sau de televiziune pentru efectuarea reglajului și controlului programelor înregistrate, radiodifuzate sau televizate. **2.** (EC.) Formă de organizare a unei întreprinderi având ca obiect exploatarea de bunuri ale statului sau valorificarea unor drepturi ale acestuia (ex. perceperea unor impozite directe), caracterizată prin personalitate juridică proprie și gestiune separată de a statului, dar legată într-o măsură mai mare sau mai mică de bugetul statului, prin rezultatele financiare; *p. ext.* administrația, personalul, sediul unei asemenea întreprinderi. **3.** Sistem de executare a unei lucrări sau de exploatare a unui bun public sau particular de către un administrator care urmează să justifice conturile față de organele superioare sau față de proprietar. ✧ *R. autonomă* = formă de organizare și funcționare a unor agenți economici, cu personalitate juridică, având ca obiect de activitate utilizarea profitabilă a unor bunuri din proprietatea statului, la nivel central și local. **4.** *R. fixă de producție* = costuri indirecte de producție care rămân relativ constante, indiferent de volumul producției, cum sunt amortizarea, întreținerea secțiilor și utilajelor, costurile cu conducerea și administrarea secțiilor. *R. variabilă de producție* = costuri indirecte de producție care variază direct proporțional sau aproape direct proporțional cu volumul producției, cum sunt costurile indirecte cu materiile prime și cu forța de muncă.

REGIFUGIÚ (< lat. *regifugium*) s.n. Sărbătoare romană care se celebra în amintirea alungării regilor din vechea Romă.

REGÍM (< fr.) s.n. **1.** Mod, sistem de reglementare, de folosire, de funcționare etc. ✧ *R. politic* = sistem de organizare și de conducere a vieții economice, politice și sociale a unui stat; formă de guvernământ (ex. *r. p.* constituțional, *r. p.* militar, *r. p.* parlamentar, *r. p.* prezidențial etc.). R. *democratic* = **r.** în care conducerea de stat se realizează fie nemijlocit de popor (democrație directă), fie mijlocit, prin organe alese (democrație reprezentativă). **2.** (DR.) *R. preferențial* = acordare de avantaje în relațiile de comerț exterior (ex. reducerea taxelor vamale) de către un stat altui stat (pe bază de reciprocitate). **3.** Ansamblu de condiții externe (turație, viteză, iluminare, stare de ungere), care determină pentru un interval de timp, de obicei limitat, funcționarea sau modul de utilizare a unor sisteme tehnice (mașini, aparate, instalații etc.). **4.** Succesiune de stări, de evoluții, ale unui sistem fizic sau tehnic, determinate de un anumit **r.** (**2**). **5.** (LINGV.) Recțiune. ✦ Termen dependent de altul, corespunzând recțiunii acestuia. ✧ *R. direct* = alăturare a unui determinant fără intermediul unui cuvânt auxiliar. **6.** Totalitatea regulilor impuse modului de viață și de alimentare al unei persoane (de obicei al unui bolnav). **7.** (EC.) *R. de amortizare* = modalitate oficială de recuperare a valorii amortizabile a mijloacelor fixe și unor active necorporale, prevăzută în reglementările contabile și fiscale. Există trei *r. de a.* (care diferă între ele prin modalitatea de calculare a cotei anuale de amortizare): amortizarea liniară (determinată prin includerea uniformă, în cheltuielile de exploatare, a unor sume fixe, stabilite proporțional cu numărul de ani și cu duratele normale de utilizare a activelor amortizabile); amortizarea degresivă (care constă în multiplicarea cotei de amortizare liniară cu anumiți coeficienți, a căror mărime este în funcție de durata normală de utilizare a activelor); amortizarea accelerată (care constă în includerea, în cheltuielile de exploatare, a unei amortizări de până la 50% din valoarea amortizabilă, iar valoarea neamortizabilă după primul an se recuperează prin includerea în cheltuielile de exploatare în r. liniar, în funcție de durata de utilizare rămasă).

REGIMÉNT (< fr., germ.) s.n. Unitate tactică (de instrucție și administrativă) de bază a forțelor armate. Este compus din mai multe batalioane (sau divizioane, escadrile etc.). ✦ Militarii care fac parte dintr-o astfel de unitate.

REGINA, oraș în S Canadei, centrul ad-tiv al prov. Saskatchewan; 178,2 mii loc. (2001). Zăcăminte de petrol și gaze naturale. Ind. siderurgică, a constr. de mașini, chimică. Universitate (1974). Lacul de acumulare Wascana (930 ha).

REGINA CHARLOTTE, Insulele ~ v. **Queen Charlotte Islands.**

REGINA MARY, Țărmul ~ v. **Queen Mary Coast.**

REGINA MAUD, Țara ~ v. **Queen Maud Land.**

REGINA STELELOR, nume popular al stelei *Vega* din constelația Lira.

REGÍNĂ (< lat.) s.f. **1.** Suverana unui regat. **2.** Soție de rege. **3.** (La șah) Piesa cea mai importantă la jocul de șah, după rege, care poate fi mutată în orice direcție. Damă (**II. 2**). **4.** (APIC.) Matcă. **5.** *Regina-nopții* = nume dat unor plante de grădină, din fam. solanacee, cu florile albe, violete sau roșietice, care se deschid la căderea nopții, răspândind un miros plăcut (*Nicotiana alata*).

REGIOMONTANUS (pe numele adevărat *Johannes Müller*) (1436–1476), astronom și matematician german. Autorul unor efemeride (1474–1506). Contribuții în trigonometrie.

REGIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la o reg., caracteristic unei reg., care aparține unei reg. Termenul se referă fie la subdiviziuni ale unui terit. național, fie la reg. mai întinse (ex. Europa Centrală, Asia de Sud-Est). ✦ (Substantivat, f.) Unitate organizatorică a unei organizații politice, economice sau de masă, corespunzătoare unei reg. administrative (ex. r. C.F.R.).

REGIONALÍSM (< fr.) s.n. 1. Atitudine care creează în diferite prov. ale unei țări o activitate descentralizatoare, independentă de cap.; supraapreciere a unei prov. 2. (LINGV.) Cuvânt folosit numai în anumite reg. sau prov. ale unei țări; provincialism.

REGIONÁRE s.f. (GEOGR.) Împărțire a unui terit. în reg. cu condiții relativ omogene. În funcție de elementul analizat, se disting: *r. climatică, r. fizico-geografică, r. hidrologică, r. biogeografică* etc.

REGISTRATÚRĂ (< germ., lat.) s.f. Serviciu, birou unde se înregistrează, în cadrul unei instituții, întreprinderi etc., corespondența, actele intrate și ieșite.

REGÍSTRU (< lat., fr., it., germ.) s.n. 1. Caiet, condică sau sistem de fișe (numerotate, vizate și certificate) în care se înscriu operații sau acte oficiale privind activitatea unei persoane juridice sau fizice. ✧ *R. de stare civilă* = r. în care sunt transcrise unele acte de stare civilă (ex. actul de naștere, de căsătorie, de deces) ori sunt înscrise alte acte privind recunoașterea, înfierea, schimbarea numelui. 2. *Registrul navelor* = instituție de stat care stabilește normele de construcție a navelor, cu luarea în considerație a prevederilor cuprinse în „Convenția internațională pentru siguranța navelor de comerț și a vieții umane pe mare". 3. (ARHIT.) Suprafață cuprinsă între două profile orizontale de-a lungul unei fațade. ✦ Zonă orizontală în care este împărțită o suprafață decorativă (perete pictat, vase etc.). 4. (MUZ.) Porțiune din *ambitusul* unei voci sau al unui instrument (r. grav, mediu, acut). ✦ Grupul tuburilor (ex. la orgă) sau butoanelor (ex. la acordeon) de același timbru. 5. (TEHN.) Placă culisantă sau rotativă cu ajutorul căreia se reglează deschiderea unei conducte. 6. Dispozitiv utilizat în centralele telefonice automate la înregistrarea numărului telefonic chemat și selectarea legăturilor pentru găsirea acestuia. 7. (POLIGR.) Ansamblul semnelor de reper care indică suprapunerea exactă a tiparului pe ambele fețe ale hârtiei. 8. (INFORM.) Dispozitiv al calculatoarelor electronice destinat păstrării temporare a informației.

REGIUM IULIUM v. Reggio di Calabria.

REGIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Unitate teritorială întinsă, cu caracteristici relativ omogene. ✧ *R. geografică* = porțiune relativ omogenă din cuprinsul învelișului geosferic, căreia îi sunt specifice anumite caractere (de relief, climă, ape, resurse, economie etc.) din care rezultă un peisaj geografic propriu, deosebit de cel din r. învecinate. *R. floristică* = terit. caracterizat printr-o floră relativ omogenă, care posedă unele fam., genuri și specii absente în celelalte r. *R. zoogeografică* = terit. întins care are o compoziție specifică a faunei, ca rezultat al evoluției geografice comune în condiții de relativă izolare. 2. (Între 1950 și 1968 în organizarea administrativ-teritorială a României) Una dintre cele 16 unități administrativ-teritoriale care cuprindea mai multe raioane, comune și sate. 3. Porțiune a unui organism (ex. r. abdominală), a unui tot.

REGIZÁ (< *regizor*) vb. I tranz. A îndruma jocul actorilor și montarea unui spectacol (de teatru, de operă, de film etc.), conform unei concepții și viziuni artistice; a pune în scenă. ✦ Fig. A pregăti, a organiza, a conduce (din umbră) o activitate, o operație etc.

REGIZÓR, -OÁRE (< fr., germ.) s.m. și f. Specialist care regizează o piesă de teatru, un film etc.

REGLÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. (TEHN.) A efectua ansamblul de operații de reglare. 2. (MILIT.) A determina elementele tragerii (bătaia și direcția) necesare pentru atingerea unui obiectiv. 3. A aranja, a orândui, a potrivi.

REGLÁJ (< fr.) s.n. Mod de realizare a reglării; *p. ext.* reglare.

REGLÁRE s.f. Acțiunea de a regla. ✦ Ansamblu de operații executate cu ajutorul unor dispozitive și legături prin care o mărime fizică a unui proces tehnic sau a unei instalații este adusă și menținută într-o dependență prestabilită față de o altă mărime. Poate fi *automată* sau *manuală*. ✦ Ansamblu de operații efectuate asupra unui sistem tehnic înainte de punerea lui în funcțiune, cu scopul stabilirii unor valori prescrise sau optime ale tuturor parametrilor caracteristici elementelor sau funcționării sistemului respectiv.

REGLEMENTÁ (< fr., germ.) vb. I tranz. (DR.) A stabili o reglementare. ✦ A pune în ordine, a aranja.

REGLEMENTÁR, -Ă (< fr., germ.) adj. Conform cu un regulament, cu o normă; regulamentar.

REGLEMENTÁRE s.f. 1. Acțiunea de a reglementa. 2. (DR.) Ansamblu de norme juridice aplicabile într-un anumit domeniu (ex. în materie de transport, de construcții); operația de stabilire a acestor reguli. 3. *Reglementarea pașnică a problemelor internaționale* = principiu fundamental al dreptului internațional, înscris în Carta O.N.U., potrivit căruia statele sunt obligate să rezolve problemele litigioase dintre ele pe cale politică, prin negocieri și nu prin forță.

REGLÉTĂ (< fr.) s.f. Piesă din material izolant pe care se fixează contacte electrice și care servește pentru legarea între ele a diverselor secțiuni ale unei instalații sau ca suport pentru fixarea unor piese mici.

REGLÓR (< fr.) s.m. 1. Tehnician care reglează mașinile-unelte sau dispozitivele într-o secție de producție. 2. Lucrător cu calificare superioară care reglează un aparat în curs de fabricație, astfel încât scările indicatoare și indicațiile acestuia să corespundă mărimilor reale.

REGMAN, Cornel (1919–1999, n. Daneș, jud. Mureș), critic literar român. A făcut parte din Cercul literar de la Sibiu. Cronici literare („Cărți, autori, tendințe"), monografii despre Agârbiceanu și Creangă.

REGN (< lat., fr. it.) s.n. (BIOL.) Cea mai mare categorie sistematică. Clasificările clasice împart lumea vie în: r. *vegetal* și r. *animal*; cele moderne individualizează 5 r.: procariote (bacterii), protoctiste (protozoare, alge), fungi, plante și animale.

REGNAULT, Elias (1801–1868), publicist și istoric francez. Legături cu revoluționarii români pașoptiști. Lucrări în care a apărat cauza românilor („Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene").

REGNAULT, Henri Victor (1810–1878), fizician și chimist francez. Lucrări în domeniile căldurii, acusticii și chimiei organice; a studiat căldurile specifice ale gazelor (*legea lui R.*), propagarea sunetelor. A descoperit (1835) clorura de vinil.

RÉGNIER, Henri de (1864–1936), scriitor francez. Versuri de factură simbolistă, apoi neoclasică și parnasiană, îmbinând grația cu senzualismul elenic („Precum în vis", „Medaliile de lut"). Romane („Vacanța unui tânăr cuminte", „Vâlvătaia").

RÉGNIER, Mathurin (1573–1613), poet francez. Adversar al lui Malherbe; apărător al inspirației libere și al fanteziei. Elegii, epistole și satire, în care a configurat, înainte de Molière, tipuri și moravuri sociale.

REGOSÓL (< fr.) s.n. Tip de sol, neevoluat, format pe depozite afânate sau slab consolidate (nisipuri, loess, argile, marne etc.).

REGRÉS (< lat., it., germ.) s.n. Întoarcere de la o stare sau o formă superioară de dezvoltare la una inferioară; decădere, declin. ✦ (DR.) *Acțiune de r.* = acțiune prin care o persoană care a plătit o sumă de bani din culpa alteia se întoarce împotriva acesteia din urmă pentru recuperarea sumei plătite.

REGRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. (GEOL.) Proces de retragere a mării de pe întinse porțiuni ale scoarței terestre. 2. (LINGV.) Micșorarea extensiunii geografice a unui fenomen fonetic, morfologic etc.

REGRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care este în regres; care dă înapoi. ✧ *Mișcare r.* = mișcare care se face în direcția inversă celei normale. (LINGV.) *Derivare r.* = procedeu de formare a unui cuvânt nou de la un cuvânt existent în limbă prin suprimarea unui afix. *Formație r.* = cuvânt format prin derivare r. *Asimilare r.* = asimilare în care sunetul modificat se află înaintea sunetului care exercită influența modificatoare.

REGRÉT (< fr.) s.n. Părere de rău; remușcare, căință.

REGRETÁT, -Ă adj. (Despre o persoană dispărută, decedată; și substantivat art.) Pe care îl regreți; de a cărui dispariție îți pare rău. ✦ (Despre întâmplări, situații) De care îți pare rău că s-a întâmplat.

REGULAMÉNT (< it., lat.) s.n. Act administrativ cu caracter normativ emis de puterea executivă în aplicarea unei legi. ✦ Totalitatea instrucțiunilor, normelor și regulilor care stabilesc și asigură ordinea și bunul mers al unei instituții, întreprinderi etc. ✦ Totalitatea normelor după care se joacă un sport, un joc etc.

REGULAMENTÁR, -Ă adj. Care este prevăzut într-un regulament, care se face conform unui regulament; reglementar. ✦ Care se referă la Regulamentul Organic, privitor la Regulamentul Organic. ✧ *Domn r.* = domn al Principatelor Române care a domnit în perioada Regulamentelor Organice (1831, 1832–1857).

REGULAMENTE ORGANICE, regulamente (legiuiri) privitoare la organizarea și conducerea Țării Românești și a Moldovei sub ocupația rusească (1828–1834), prevăzute prin Convenția de la Adrianopol (1829). Întocmite de două comisii formate din câte patru boieri moldoveni și patru munteni, sub președinția consulului general rus M.L. Minciaki. Au fost puse în aplicare în iul. 1831 în Țara Românească și în ian. 1832 în Moldova, sub îndrumarea și supravegherea generalului Pavel Kiseleff. Menținând în esență vechile privilegii boierești și obligațiile clăcașilor și constituind o aspră legislație agrară, R. O. au favorizat îmbunătățirea organizării administrative, dezvoltarea capitalismului și, prin dispozițiile aproape identice, au pregătit unirea celor două țări române. Abrogate în 1857, în urma Convenției de la Paris.

REGULARITÁTE (< fr.) s.f. Însușirea a ceea ce este regulat, a ceea ce se face întotdeauna în același fel și în același timp. ✦ Simetrie; proporție. ✦ Uniformitate.

REGULARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A supune unor norme, unor reguli. ✦ A pune în ordine, în concordanță (evidențe, balanțe etc.). ✦ A pune de acord datele evidenței contabile cu realitatea constatată pe teren prin inventariere. ✦ A corecta erori de înregistrare prin stornări, virări etc. ✦ A stabili și a achita suma în contul căreia s-au făcut plăți provizorii. 2. A da o formă regulată unui obiect (corectându-i conturul). 3. A amenaja cursul unei ape.

REGULARIZÁRE s.f. 1. Acțiunea de a regulariza și rezultatul ei. ✧ *Regularizarea conturilor* = operațiune de modificare a unor conturi, ca urmare fie a înregistrării unor cheltuieli ce trebuie repartizate între două sau mai multe exerciții contabile, fie a constatării unui venit care a fost obținut sau a unei cheltuieli care a fost efectuată, dar care nu au fost înregistrate. 2. (TEHN.) Operație prin care un obiect sau o instalație sunt aduse în starea care prezintă regularitate (uniformitate) dintr-unul sau din mai multe puncte de vedere tehnice. 3. (HIDROTEHN.) Ansamblu de lucrări efectuate în scopul folosirii în condiții optime a debitelor unui curs de apă și al reducerii acțiunilor lui distructive.

REGULÁT, -Ă adj. 1. (Și adv.) Care urmează anumite reguli prestabilite, care se repetă neabătut, într-o anumită ordine și după anumite reguli. ✦ Care se desfășoară fără abatere; obișnuit, firesc, normal. ✧ *Verb r.* = verb care respectă fără excepții regulile generale ale conjugării. ✦ Ordonat, uniform. 2. Organizat după anumite legi; organizat pe baze permanente. ✦ Orânduit, sistematizat. **3.** *Poligon r.* = poligon care are toate laturile și toate unghiurile egale. *Poliedru r.* = poliedru cu toate fețele poligoane **r.** și toate unghiurile diedre egale. ✦ (Despre forme, trăsături) Ale cărui elemente sunt simetrice; armonios, frumos.

REGULATÓR, -OÁRE (< fr., germ.) adj., s.n. **1.** Adj. Care sistematizează, care stabilește regularitatea unei funcții, a unei mișcări etc. **2.** S.n. Aparat sau dispozitiv care efectuează un proces de reglare. După natura mărimii reglate pot fi: **r.** de viteză, **r.** de nivel etc. **3.** S.n. (DR.) *R. de competență* = act prin care organul de jurisdicție superior celor între care s-a ivit un conflict de competență stabilește care dintre ele este competent să judece procesul.

RÉGULĂ (< lat.) s.f. **1.** Normă, lege după care se desfășoară ceva; precept. ✧ *Regula celor trei unități* = principiu fundamental al teatrului în clasicism, potrivit căruia acțiunea piesei trebuie concentrată într-un subiect principal unic (unitatea de acțiune), evenimentele desfășurându-se într-un răstimp de 24 de ore (unitatea de timp) și în același loc (unitatea de loc). S-a impus îndeosebi în teatrul francez al sec. 17–18, după ce Boileau a canonizat-o în „Arta poetică", fiind apoi abandonată odată cu apariția romantismului. *Regula de aur* = maximă întâlnită în aproape toate sistemele religioase și etice: „Poartă-te cu ceilalți așa cum ai vrea ca ei să se poarte cu tine". **2.** Mod de a rezolva o serie de probleme care au anumite caracteristici comune. ✧ 3. (CHIM.) *Regula lui Hund* = **r.** conform căreia completarea cu electroni a orbitalilor cu energie egală dintr-un substrat se realizează prin ocuparea fiecărui orbital mai întâi de către un singur electron și numai după aceea are loc ocuparea fiecărui orbital cu câte doi electroni. 4. Rânduială, ordine; regularitate.

REGULUS, cea mai strălucitoare stea din constelația Leul, de mărime 1,3. Situată la 85 ani-lumină de Soare.

REGULUS, Marcus Attilius (sec. 3 î.Hr.), general și om politic roman. Comandant al corpului expediționar roman care a debarcat în timpul Primului Război Punic în N Africii (256 î.Hr.). Înfrânt de cartaginezi și luat prizonier (255 î.Hr.), a fost trimis la Roma pentru a media pacea (c. 250 î.Hr.), dar cunoscând forțele slăbite ale cartaginezilor, a pledat pentru continuarea războiului. Reîntorcându-se în captivitate, a fost ucis de cartaginezi.

REGUN v. **Reghin.**

REGURGITÁȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Revenire în cavitatea bucală a conținutului gastric sau esofagian, fără spasmul de vomă și însoțită, de obicei, de eructație.

REIÁT, -Ă (< fr.) adj. Cu dungi în relief formate din țesătură; dungat.

REICH (cuv. germ. „imperiu") subst. Denumire a trei perioade din istoria Germaniei: **1.** Sfântul Imp. Roman (de la sfârșitul sec. 15, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană) (962–1806) **(R. I). 2.** Imp. German (1871–1918) **(R. II). 3.** Regimul instituit de A. Hitler (1933–1945) **(R. III).**

REICH, Steve (n. 1936), compozitor american. Reprezentant marcant al generației repetitive (împreună cu Phil Glass). Muzică bazată pe tratarea prin repetiție, îmbinare, suprapunere, decalaj a unor motive („It's Gonna Rain, Drumming").

REICH, Wilhelm (1897–1957), medic și psihanalist austriac. A cercetat aspectele somatice ale refulării. A inventat o tehnică terapeutică bazată pe oxigenare și eliberare a tensiunilor musculare.

Thomas Reid

REICHENBACH, Hans (1891–1953), filozof și teoretician al probabilității german. Adept al empirismului logic dezvoltat la Berlin; contribuții în teoria inducției și probabilității și în filozofia spațiului și timpului („Teoria probabilității", „Filozofia spațiului și timpului").

REICHERSDORFFER, Georg von (c. 1495–1554, n. Sibiu), notar al orașului Sibiu, secretar regal și consilier (din 1526) al lui Ferdinand I de Habsburg și emisar al acestuia în Moldova (în 1527 și în 1535), la curtea lui Petru Rareș. Scrierile sale („Chorographia Moldovei" și „Chorographia Transilvaniei") cuprind informații privind Țările Române în sec. 16.

REICHSRAT, denumire a Consiliului Imp. Austro-Ungar (1848–1861), a Parlamentului austriac (1861–1918); în Germania denumire a uneia dintre Camerele Parlamentului (1919–1934).

REICHSTAG, denumire a Camerei legislative a Confederației Germaniei de Nord (1867–1871), a statului german (1871–1945). Incendierea sediului său (1933) a reprezentat pretextul procesului intentat unor militanți comuniști.

REICHSTEIN, Tadeus (1897–1996), biochimist elvețian, originar din Polonia. Cercetări în domeniul hormonilor corticosuprarenali. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1950) împreună cu E.C. Kendall și Ph. S. Hench.

REID, Thomas (1710–1796), filozof britanic. Pastor presbiterian. Fondatorul școlii scoțiene. Adversar al lui Berkeley și Hume. Inițiator al școlii scoțiene de filozofie a „bunului simț" („Cercetare asupra înțelegerii umane conform principiilor bunului simț").

REID, Thomas Mayne (cunoscut și sub numele de *căpitanul Mayne Reid*) (1818–1883), scriitor și ziarist irlandez. Viața sa aventuroasă i-a inspirat numeroase scrieri cu acțiune palpitantă, localizată în Vestul Sălbatic sau în Sud („Călărețul fără cap", „Vânătorii de scalpuri").

REIDY, Alfonso Eduardo (1909–1964), arhitect și urbanist brazilian. S-a impus cu complexul de locuințe și servicii Pedregulho de la periferia orașului Rio. Alte opere: Teatrul popular din cartierul Marechal Hermes, Cartierul Gavea – toate la Rio de Janeiro; muzeele de artă modernă din Rio de Janeiro și São Paulo.

REIEȘÍ (< *re*^{1}- + *ieși,* după fr. *ressortir*) vb. IV intranz. A apărea ca o consecință logică; a rezulta.

REIFICÁRE (după fr. *réification;* de la lat. *res* „lucru") s.f. (FILOZ.) Proces în cursul căruia relațiile sociale îmbracă forma unor relații obiectuale, iar omul însuși devine din subiect (agent conștient) al proceselor sociale obiectul acestora, asemenea unui lucru.

REIMS, oraș în NE Franței; 187,2 mii loc. (1999). Port fluvial. Ind. metalurgică, a constr. de mașini, chimică, textilă. Vechi centru universitar (1548). Muzeu de istorie și arheologie; Muzeul de Artă „Saint-Denis". Monumente: Amfiteatru, Poarta lui Marte și Arcul de Triumf (din perioada romană); catedrala Notre-Dame, una dintre capodoperele artei gotice, construită începând din 1211, a fost inclusă pe lista U.N.E.S.C.O. a monumentelor patrimoniului universal. Biserica Saint-Rémi (sec. 11–12); biserica Saint-Jacques (sec. 13, reconstruită în sec. 15–16); bazilica Sainte-Clotilde (1898); Palatul regal (sec. 18); primărie în stil Ludovic al XIII-lea (sec. 17). Locuită de triburile galice remi și cunoscută în Antic. preromană cu numele *Durocortorum,* așezarea a fost ocupată de romani și transformată în cap. prov. Gallia Belgica și reșed. guvernatorilor romani. După botezul lui Clovis (25 dec. 496), **R.** a devenit locul tradițional de încoronare a regilor Franței (25 de încoronări), respectiv de la Ludovic VIII (1223) până la Carol X (1825). În Ev. Med. a fost un important centru religios, cultural și politic. La 7 mai 1945, la **R.**, generalul german Alfred Jodl a semnat actul preliminar de capitulare totală și necondiționată a Germaniei pe Frontul de Vest.

REINDEER LAKE v. **Lacul Renului.**

REINES, Frederick (1918–1998), fizician american. Împreună cu K. Cohen, a descoperit (1956) antineutrinul în dezintegrarea beta inversă. Studii care au confirmat existența neutrinului. Împreună cu colaboratorii săi a arătat experimental (1957) conservarea sarcinii barionice și faptul că protonul are timpul de viață de peste $3 \cdot 10^{24}$ ani. Premiul Nobel pentru fizică (1995), împreună cu M.L. Perl.

REINHARDT, Django (1910–1953), chitarist francez de jazz. Manieră interpretativă extrem de creativă, imprevizibilă. Colaborează cu Stephane Grappelli (Hot Club Quintet). Impact imens asupra evoluției instrumentului.

REINHARDT, Max Goldmann (1873–1943), regizor și actor german. Stabilit în S.U.A. (1933), s-a consacrat filmului. Animator și conducător al mai multor teatre din Berlin și Viena. Inițiator al festivalurilor de la Salzburg. Unul dintre inovatorii tehnicilor de montare. Repertoriu foarte variat. La **R.**, spectaculosul, dinamicul potențează textul dramatic.

REINTEGRÁ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. A repune o persoană în drepturile sale sau într-o funcție pe care a mai avut-o. ✦ Refl. A face corp comun cu ceva; a se îngloba, a se contopi.

REISZ, Karel (1926–2002), regizor britanic de film, de origine cehă. Unul dintre fondatorii „free cinema-ului" englez. Filme pe tema pasiunii și a revoltei („Sâmbătă seara, duminică dimineața", „Logodnica locotenentului francez").

RÉITCORD (denumire comercială) s.n. Nume dat unei țesături de bumbac vopsite în bucată și mercerizată, utilizată la confecționarea balonzaidelor, raglanelor și canadienelor.

REITERÁȚIE (< fr.) s.f. 1. Repetare. 2. Metodă topografică constând în măsurarea repetată a unghiurilor pentru reducerea erorilor.

REÎNCARNÁ (REINCARNÁ) (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) încarna (naște) din nou.

REÎNCARNÁRE (REINCARNÁRE) s.f. Faptul de a (se) reîncarna. V. *metempsihoză.*

REÎNNOÍ vb. IV tranz. 1. Tranz. A schimba din nou, a înnoi încă o dată. 2. Tranz. A preschimba sau a prelungi valabilitatea unui document. 3. Refl. (Despre acțiuni) A se produce din nou, a se repeta. 4. Tranz. A reactualiza. 5. Tranz. și refl. Fig. A (se) împrospăta; a (se) regenera.

REÎNTINERÍ vb. IV intranz. și tranz. A se simți sau a face să se simtă din nou tânăr; a căpăta sau a face să capete o înfățișare tinerească. ✦ Intranz. Fig. A primi noi forțe.

REÎNTINERÍRE s.f. (CITOL.) Reînnoirea proceselor vitale și a vigorii ca urmare a conjugării, interschimbului și fuziunii materialului nuclear și protoplasmatic.

REÎNVIÁ vb. I **1.** Intranz. A reveni la viață; a se reînsufleți. ✦ Fig. A căpăta din nou viață, putere; a renaște. ✦ Fig. A reveni în amintirea cuiva. ✦ Tranz. Fig. A face să fie din nou folosit, să devină actual. 2. Tranz. (MED.) A resuscita.

REJ, Mikołaj (1505–1569), scriitor polonez. Considerat creatorul literaturii naționale polone, fiind primul care a scris exclusiv în limba națională. Satire și epigrame cu caracter moralizator, prezentând idealul umanist al

Reformei („Scurtă dispută între un senior, un primar şi un preot", „Oglinda").

RÉJANE (pseud. lui *Gabrielle Charlotte Réju*) (1856-1920), actriţă franceză. Interpretă a unui bogat repertoriu de dramă şi comedie. A condus (1916-1918) teatrul care-i purta numele. Roluri în filme.

REJÁNSĂ (< fr.) s.f. Panglică neextensibilă de bumbac, cu legătura de rips, utilizată ca furnitură în confecţii.

REJÉCŢIE (< engl.) s.f. **1.** (TELEC.) Eliminare prin filtrare a unor componente ale semnalului care perturbă transmisiunea componentelor utile. **2.** (MED.) Fenomen de respingere a unui transplant.

REJÉT (< fr.) s.n. Procedeu poetic asemănător ingambamentului, constând în trecerea unui cuvânt, care aparţine sintactic unui emistih, în emistihul următor. V. *ingambament*.

RELANSÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A acorda o mai mare atenţie unui anumit domeniu; a relua o activitate, a se reangaja într-o acţiune cu intensitate sporită. **2.** (La jocul de tenis) A retrimite mingea.

RELASCÓP s.n. Aparat utilizat pentru determinarea suprafeţei totale ocupate de trunchiurile arborilor dintr-un arboret.

RELÁŞ (< fr.) s.n. Suspendare temporară a reprezentaţiilor unui teatru sau ale unei opere; zi sau interval de timp în care nu se dau reprezentaţii. ✦ (Fam.) Zi sau interval de repaus.

RELATÁ (< fr.) vb. I tranz. A povesti ceva amănunţit, detaliat; a expune, a istorisi.

RELATÍV, -Ă (< lat., fr., it., germ.) adj. **1.** Care există în cadrul unor relaţii determinate; condiţionat. ✦ (Adverbial) Aproximativ, aproape. **2.** (DR.) *Drept r.* = drept care produce efecte numai faţă de părţile raportului juridic. 3. Care e în raport, care are legătură cu cineva sau cu ceva. ✧ *Pronume* (sau *adverb*) *r.* = pronume (sau adverb) care face legătura între o propoziţie subordonată şi cuvântul determinat din propoziţia regentă. *Propoziţie r.* (şi subst. f.) = a) propoziţie subordonată introdusă prin pronume sau adverbe relative; **b)** propoziţie atributivă. **4.** (Despre mărimi fizice) Care are valoarea dependentă de un anumit sistem de referinţă; care se defineşte sau se calculează prin raportarea la o altă mărime sau la anumite condiţii concrete. ✧ *Mişcare r.* = deplasare a unui corp faţă de un sistem de referinţă mobil. *Eroare r.* v. *eroare* **(3)**.

RELATIVÍSM (< fr. {i}) s.n. (FILOZ.) Doctrină potrivit căreia nu există standarde universale în chestiunea valorilor, adevărul însuşi fiind relativ la punctul de vedere al subiectului. Protagoras a oferit prima formă de **r.** („omul este măsura tuturor lucrurilor"). W. James a descris pragmatismul său ca r.; gândirea postmodernă pledează, în multe cazuri, pentru r. ✦ Relativitate.

RELATIVÍST, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care ţine de relativism, privitor la relativism. **2.** S.m. şi f. Adept al relativismului. 3. (FIZ.) Adj. Referitor la teoria relativităţii, la efectele prevăzute de această teorie. ✦ *Electron r.* = electron care se mişcă atât de rapid, încât se poate observa creşterea masei sale conform teoriei relativităţii.

RELATIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. **1.** Faptul de a fi relativ. **2.** Proprietate a mărimilor fizice de a depinde de condiţiile concrete în care se efectuează măsurarea lor sau de sistemul de referinţă la care sunt raportate. ✧ *Teoria relativităţii* = teorie fizică a interdependenţei dintre spaţiu, timp şi materia în mişcare; cuprinde legi care sunt valabile atât pentru viteze relative mici de deplasare a corpurilor, cât şi pentru viteze relative foarte mari, comparabile cu viteza luminii. *Teoria relativităţii restrânse* cuprinde fenomenele mecanice şi electromagnetice, rezumându-se numai la sistemele de referinţă inerţiale, iar *teoria relativităţii generalizate* include şi fenomenele gravitaţionale, neimpunând nici o restricţie sistemelor de referinţă. A stabilit relaţia dintre masa unui corp *(m)* şi energia sa totală *(E)*: $E = mc^2$, unde c este viteza luminii, relaţie care a dezvăluit enormele rezerve de energie ale materiei. Autorul acestei teorii, elaborată între 1905 şi 1916, este A. Einstein. **3.** (DR.) *Principiul relativităţii contractelor* = principiu în temeiul căruia contractele produc efecte numai între părţile contractante.

RELÁŢIE (< lat., fr., it., germ.) s.f. **1.** (FILOZ.) Caracteristică a obiectelor gândirii care pot fi sesizate într-un acelaşi act intelectual, ca urmare a legăturilor care există între ele (cauzalitate, asemănare, opoziţie etc.). În mediul uman, legătura sau comunicarea cu alte persoane: **r.** de prietenie, **r.** de afaceri, **r.** politice; *p. ext.*, chiar acele persoane. ✧ (LINGV.) *Complement circumstanţial de r.* = complement circumstanţial care arată obiectul la care se referă o acţiune sau o calitate. **2.** (LOG.) Conexiune între doi, trei sau mai mulţi termeni (r. diadice, triadice, poliadice). Structura şi proprietăţile acestor r., operaţiile lor, precum şi operaţiile efectuate cu ele formează obiectul aşa-numitei logici a relaţiilor. **3.** (MAT.) Familie de perechi în mulţimea perechilor ordonate de elemente ale unei mulţimi date (considerată în vederea remarcării anumitor legături între elementele mulţimii). ✧ *R. de congruenţă* v. *congruenţă*. *R. de ordine* v. *ordine*. **4.** (FIZ.) *Relaţii de imprecizie* v. *imprecizie*. **5.** (La pl.) Legătură între persoane, popoare, state. ✧ *Relaţii diplomatice* = raporturi politice cu caracter de continuitate între state, stabilite prin misiuni diplomatice, permanente ale acestora. *Relaţii externe* = **r.** pe care un stat le întreţine cu alte state, cu organisme şi cu organizaţii internaţionale, în funcţie de interesele lor naţionale şi internaţionale, ca state suverane şi independente. *Relaţii internaţionale* = totalitatea **r.** politice, economice, culturale, diplomatice etc. dintre state, reglementate prin acte juridice, principii şi norme de drept internaţional. *Relaţii juridice* = **r.** sociale statornicite între membrii societăţii, având caracter normativ prin reglementarea lor de către lege. *Relaţii publice* = activitatea unei întreprinderi, organizaţii sau altei entităţi în direcţia creării unei imagini publice favorabile în rândul potenţialilor clienţi, angajaţilor, acţionarilor, creditorilor, furnizorilor, autorităţilor publice locale. Măsurile adoptate în acest sens sunt informarea asupra obiectului de activitate, organizarea de vizite, editarea de reviste, pliante şi alte materiale de prezentare, conferinţe de presă etc. **6.** Expunere, informaţie, relatare.

RELAXÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. **1.** Tranz. A pune în stare de relaxare **(2)**. **2.** Refl. Fig. A se linişti, a se destinde (după un efort susţinut).

RELAXÁRE s.f. **1.** Faptul de a se relaxa. **2.** (FIZ.) Proces ireversibil prin care un sistem fizic scos dintr-o stare de echilibru termodinamic, electric etc. revine liber şi relativ lent la vechea stare sau la o nouă stare de echilibru; relaxaţie. ✦ Scăderea în timp a tensiunilor interne într-un material, deformaţia rămânând neschimbată.

RELÉU (< fr.) s.n. **1.** Dispozitiv sau aparat care realizează anumite comenzi (ex. comutarea unui anumit circuit) atunci când variază o mărime caracteristică a sistemului tehnic la care este conectat. **2.** Instalaţie intermediară a unui lanţ de transmisiune prin care parametrii mesajului, atenuaţi sau deformaţi pe parcursul lanţului, se readuc la valoarea iniţială. **3.** Mod de înlocuire a cailor (în cursul drumului), a câinilor (în timpul vânătorii) sau a ştafetelor (în timpul unei curse); locul în care se face schimbul; animalul sau ştafeta de schimb.

RELEVÁ (< fr.) vb. I tranz. A pune în lumină, a scoate în relief; a evidenţia, a remarca, a sublinia.

RELEVÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care relevă; care iese în evidenţă.

RELEVÁNŢĂ (< fr.) s.f. Semnificaţie, însemnătate.

RELEVÉU (< fr.) s.n. (ARHIT.) Operaţie de măsurare a elementelor ce alcătuiesc o construcţie sau un ansamblu de construcţii şi de reprezentare la scară a acestora în desen.

RELEVMÉNT (< fr.) s.n. (NAV.) Unghi în planul orizontal format de o direcţie de referinţă şi direcţia unui punct oarecare, reprezentat printr-un astru ori printr-un obiect terestru sau de pe mare. ✦ (TELEC.) Unghi format de o direcţie de referinţă cu direcţia aparentă a unui emiţător de unde electromagnetice.

RELÍCT, -Ă (< germ.; {s} lat. *relictum* „rămas") adj. (BIOL.) *Specie r.* = specie de plantă sau de animal care se mai păstrează izolat în anumite locuri, pe când în cea mai mare parte a vechiului său areal a dispărut, ca urmare a modificării condiţiilor de mediu sau a concurenţei cu alte specii.

RELICVÁRIU (< it.) s.n. Cutie în care se păstrează rămăşiţe din trupul sau din obiectele unui sfânt. Cele mai preţioase sunt realizate din argint, aurite şi decorate cu reliefuri, pietre preţioase, email etc.

RELÍCVĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Obiect sau rămăşiţă dintr-un lucru vechi, păstrat pentru a aminti ceva din trecut; vestigiu. **2.** (La pl.) Moaşte.

RELIÉF (< fr., germ.) s.n. **1.** (GEOGR.) Configuraţie a suprafeţei terestre, constituind un ansamblu de forme pozitive sau negative faţă de un plan de referinţă general sau local, rezultată din acţiunea simultană şi conjugată a *agenţilor geografici* interni şi externi. După dimensiuni se deosebesc: *megarelieful* (continente şi bazine oceanice), *macrorelieful* (munţi, podişuri, câmpii, depresiuni etc.), *mezorelieful* (interfluvii, văi etc.) şi *microrelieful* (crovuri, movile, lapiezuri etc.). ✧ *R. baric* = complex de arii de înaltă şi joasă presiune atmosferică, care apare pe hărţile climatologice. **2.** (ARTE PL.) Sculptură al cărei volum aderă mai mult sau mai puţin la un plan-suport. În funcţie de evidenţierea volumelor faţă de fond, se disting mai multe tipuri de **r.** (meplat, basorelief, altorelief); *p. ext.* modelajul volumelor obţinut prin valoraţie în pictură şi grafică. **3.** Ridicătură, proeminenţă pe o suprafaţă. ✧ Expr. *A scoate în relief* = a scoate în evidenţă, a sublinia, a accentua; a reliefa.

RELIEFÁ vb. I tranz. A scoate în relief, a pune în lumină; a sublinia, a evidenţia, a accentua.

RELIEFÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a reliefa. **2.** (TEHN.) Operaţie manuală de deformare plastică la rece a pieselor de tablă subţire, pentru a obţine ornamente în relief.

RELÍGIE (< lat., fr., germ.) s.f. Ansamblu de idei, sentimente şi acţiuni împărtăşite de un grup şi care oferă membrilor săi un obiect de venerare, un cod de comportament, un cadru de referinţă pentru a intra în relaţia cu grupul şi universul. De obicei, **r.** distinge între real şi supranatural, vizează ceva ce transcende cunoscutul sau naturalul, este o recunoaştere a misteriosului şi a supranaturalului; **r.** include un concept sau o divinitate care implică omul într-o experienţă dincolo de nevoile lui personale sau sociale imediate, recunoscută ca „sacră" sau „sfântă". *R. revelată* = **r.** al cărei corp de cunoştinţe este de natură revelată: iudaism (Dumnezeu a revelat poruncile lui Moise); creştinism (Hristos, Fiul lui Dumnezeu, a revelat Cuvântul Tatălui); islam (arhanghelul Gabriel a revelat voinţa lui Dumnezeu lui Mahomed). *R. culturală* = stadiu superior al religiozităţii corespunzând unei culturi şi organizări social-politice avansate. *R. universală* = **r.** care depăşeşte graniţele unui popor, cu mesaj universal (budismul, creştinismul, islamul). ✦ Fig. Crez, cult.

RELIGIÓS, -OÁSĂ (< lat.) adj. Care se referă la religie; bisericesc. ✦ Evlavios, cuvios, pios.

RELIGIÓSO (cuv. it.) adv. (MUZ.; ca indicaţie de execuţie) Cu evlavie, în mod pios.

RELIGIOZITÁTE (< fr.) s.f. Evlavie, pietate. ✦ Stricteţe, rigurozitate.

RELUÁ vb. I tranz. **1.** A lua din nou; a lua înapoi. **2.** A reîncepe; a continua, a urma (după o întrerupere).

RELUCTÁNŢĂ (< fr., engl. {i}; {s} lat. *reluctare* „a rezista") s.f. (ELT.) Mărime egală cu raportul dintre tensiunea magnetică de-a lungul unui circuit şi fluxul magnetic care îl străbate.

RELUCTIVITÁTE (< fr., engl.) s.f. Mărime caracteristică materialelor magnetice, egală cu reluctanţa unui cub confecţionat din materialul respectiv şi având muchia egală cu unitatea.

REM (< engl.; {s} *r*[öntgen] *e*[quivalent] *m*[an] „röntgen echivalent uman") s.m. Unitate de măsură a dozelor de radiaţie raportate la efectul lor biologic, egală cu doza unei radiaţii care produce într-un ţesut acelaşi efect ca un rad al unei radiaţii X de referinţă.

R.E.M., grup rock alternativ american, constituit în 1980, compus din Mike Millis, Michael Stipe, Peter Buck, Bill Berry. Discografie selectivă: „Automatic for the People", „Monster".

REMAGEN, oraş în V Germaniei, pe malul Rinului (Renania Palatinat); 16,1 mii loc. (2002). Celebru pentru operaţiunea militară desfăşurată de Aliaţi (1945), prin care aceştia au pătruns prin surprindere pe terit. Reich-ului.

REMAIÁ (< fr.) vb. I tranz. A reface ochiurile rupte sau firele deşirate (mai ales la ciorapi) cu ajutorul unui instrument special.

REMÁKE (cuv. engl.) subst. Variantă a unui film a cărui primă versiune a obţinut un mare succes sau a cărui temă îşi recapătă actualitatea (ex. „Cei şapte magnifici", variantă americană a filmului japonez „Cei şapte samurai").

REMANÉNŢĂ (< fr. {i}) s.f. Stare de polarizare electrică *(r. electrică)* sau de magnetizare *(r. magnetică)* păstrată de un corp după anularea câmpului exterior care a creat această stare.

REMANIÉRE s.f. 1. Ansamblu de operaţii de corectare a defectelor unor materiale sau produse care nu corespund condiţiilor calitative impuse, dar care nu sunt rebut total. **2.** (DR.) *R. ministerială* (sau *guvernamentală*) = schimbare în componenţa unui guvern, intervenită în urma demisiei a cel puţin unui membru al guvernului, a trecerii lui la conducerea unui alt minister, a modificărilor produse în conducerea unor ministere etc.

REMARCÁ (< fr.) vb. I tranz. A observa, a scoate în evidenţă, a releva. ✦ Refl. A se distinge, a se evidenţia.

REMÁRCĂ (< fr.) s.f. Observaţie; notă, însemnare.

REMARQUE, Erich Maria (1898-1970), scriitor german. Persecutat de nazişti, s-a refugiat în Elveţia, apoi în S.U.A. (1933). Romane cu caracter pacifist, evocând dramele şi consecinţele morale ale războiului („Pe Frontul de Vest nimic nou", „Iubeşte pe aproapele tău", „Soroc de viaţă, soroc de moarte", „Trei camarazi"), bazate pe o tehnică documentară, fotografică.

REMAXOS, conducător al unor triburi geto-dace, din stânga Dunării, menţionat într-o inscripţie din Histria de la începutul sec. 2 î.Hr. Protector al oraşelor greceşti din Dobrogea.

REMBRANDT, Harmenszoon van Rijn (1606-1669), pictor şi gravor olandez. În cursul evoluţiei sale, **R.** parcurge o fază bazată pe efecte de clarobscur, apoi una optimistă şi dinamică influenţată de baroc, când limbajul pictural se diversifică şi se îmbogăţeşte, compoziţia devine echilibrată, foloseşte o gamă de culori calde, variaţiile de consistenţă ale pastei, care sugerează materialul obiectelor sau clarobscurul învăluitor, iar accentul este pus pe reliefarea spirituală a personajelor şi pe meditaţia asupra destinului omenesc. Portrete de grup („Rondul de noapte", „Lecţia de anatomie a doctorului Tulp") şi individuale („Evreu bătrân"), c. 60 de autoportrete (alcătuind o zguduitoare autobiografie spirituală), compoziţii inspirate din Biblie („Întoarcerea fiului risipitor", „Binecuvântarea lui Iacob"), peisaje („Furtuna"), nuduri („Bethsabé"). Gravuri în acvaforte, finisate cu acul, de o excepţională perfecţiune tehnică („Dr. Faust", „Piesa de 100 de guldeni").

Erich Maria Remarque

REMEDIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A îndrepta, a îmbunătăţi o situaţie, o stare etc.

REMÉDIU (< lat., fr.) s.n. Modalitate sau mijloc de îndreptare sau de îmbunătăţire a unei situaţii; soluţie. ✦ Leac, medicament, doctorie; *p. ext.* orice metodă care poate preveni sau combate o boală sau să amelioreze starea de sănătate.

REMEMORÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A-şi aduce din nou în memorie; a-şi reaminti.

REMETEA 1. Com. în jud. Bihor, în N depr. Beiuş; 3 012 loc. (2008). Punct de plecare spre peştera Meziad. În satul **R.**, menţionat documentar în 1422, se află o biserică (c. 1400) cu picturi murale de influenţă tiroleză, datând din 1420, acoperite de zugrăveli în sec. 16; biserica Sf. Nicolae (1743), în satul Şoimuş. **2.** Com. în jud. Harghita, în depr. Giurgeu; 6 237 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică de interes local. Rezervaţie naturală („Mlaştina de la **R.**").

REMETEA CHIOARULUI, com. în jud. Maramureş, situată în SE depr. Baia Mare; 2 856 loc. (2008). În satul Berchezoaia se află ruinele Cetăţii Chioarului, construită în sec. 13 ca cetate de pază şi amintită prima oară în 1319. În 1367, cetatea a intrat în posesia lui Drag (voievod din Maramureş), iar în 1378 apare cu numele *castrum Kewar,* aflată în proprietatea voievozilor maramureşeni Drag şi Balc. În perioada medievală, Cetatea Chioarului a funcţionat ca district de sine stătător, fiind cunoscută sub numele *Cetatea de Piatră.*

REMETEA MARE, com. în jud. Timiş, situată pe canalul Bega; 3 239 loc. (2008). Vestigii din prima Epocă a Fierului (Hallstatt). În satul Bazosul Nou se află un parc dendrologic (59 ha). Satul R.M. menţionat documentar în 1333.

Rembrandt: „Rondul de noapte"

REMEŢI, com. în jud. Maramureş, pe stg. râului Tisa, la graniţa cu Ucraina; 3 110 loc. (2008). În satul **R.**, atestat documentar în 1363, se află biserica fostei mănăstiri a Paulinelor (sec. 15).

REMF (< săs. *rämp, remp*) s.m. v. **mărul lupului.**

RÉMI s.m. v. **rummy.**

REMÍGE (< fr.; {s} lat. *remiex, -igis* „vâslaş") s.f. (ORNIT.) Fiecare dintre penele mari ale aripilor unei păsări.

REMINGTON, familie de industriaşi americani: **Eliphalet** (1793-1861) şi fiul său, **Philo** (1816-1889). Inovaţii în domeniul armamentului; au fabricat în serie prima maşină de scris (1873).

REMINISCÉNŢĂ (< fr., it., lat.) s.f. (PSIH.) Evocare a unor lucruri memorate anterior, care nu sunt recunoscute ca amintiri. ✦ Argument al lui Platon potrivit căruia dobândirea anumitor cunoştinţe în această viaţă presupune reamintirea unei contemplări anterioare a Formelor. ✦ Rest, rămăşiţă, urmă.

REMISIÚNE (< lat., fr.) s.f. **1.** (La catolici) Iertare a păcatelor. **2.** Ameliorare temporară (r. parţială) sau dispariţie a manifestărilor unei boli (r. stabilă).

REMÍTE (< lat., fr.) vb. III tranz. **1.** A înmâna, a preda, a da. **2.** A amâna.

REMITÉNT (< germ.) s.m. Posesorul unei trate. ✦ Girant.

REMÍTERE (< *remite*) s.f. **1.** Înmânare. **2.** (DR.) *R. de datorie* = renunţare, totală sau parţială, a unui creditor la dreptul său împotriva debitorului; iertare de datorie.

REMÍX, (cuv. engl.) s.n. Versiune ulterioară a unei piese muzicale pop-rock, cu modificări (de obicei în orchestraţie şi ritmică), interpretată de acelaşi muzician care a lansat-o sau de alt artist/grup.

REMÍZĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** Situaţie în care doi şahişti angajaţi într-o partidă consimt reciproc asupra unui rezultat de egalitate. **2.** Plată făcută (unui lucrător comercial) sub forma unei cote procentuale din vânzări; *concr.* sumă astfel acordată ca plată. ✦ Comision. **3.** Reducere a preţurilor unor produse pentru clienţii stabili. **II. 1.** Clădire destinată adăpostirii vehiculelor rutiere, maşinilor agricole etc. prevăzută cu instalaţii de spălare şi de ventilare, precum şi cu un mic atelier de reparaţii. **2.** Porţiune dintr-o pădure care serveşte ca loc de adăpost pentru vânat.

REMIZOV, Aleksei Mihailovici (1877-1957), scriitor rus. Stabilit în Franţa (1921). Romane sociale impregnate de suferinţă şi compasiune, sau îmbinând umorul cu fantasticul („Iazul", „A cincea suferinţă", „Olea"). Povestiri istorice şi legende valorificând vechi teme folclorice („Vise"). Evocarea autobiografică „Diavol dansând".

REMÓNTĂ (< fr.) s.f. Cal tânăr (de tracţiune) folosit în armată. ✦ Serviciu militar însărcinat cu procurarea cailor necesari armatei sau a armăsarilor pentru crescătoriile de cai. ✦ Crescătorie de cai.

REMONTOÁR (< fr.) s.n. Mecanism cu ajutorul căruia se întoarce un ceasornic, fără a se folosi o cheie sau fără a-l deschide.

REMÓRA (< fr., lat., it.) s.f. Numele unor specii de peşti din genul *Echeneis,* caracterizate prin prezenţa unui disc adeziv la partea superioară a capului, cu care se fixează pe corăbii şi pe corpul rechinilor sau altor animale marine.

REMORCÁ (< fr.) vb. I tranz. A face operaţia de remorcare. ✦ Fig. A trage, a târî cu sila; a ataşa pe cineva unui grup.

REMORCÁRE s.f. Tragere a unui vehicul de către un alt vehicul autopropulsat, aşa încât vehiculul tractat să se deplaseze fără consum propriu de energie.

REMÓRCĂ (< fr.) s.f. 1. Vehicul fără autopropulsie, tractat de un vehicul motor şi destinat transportului de persoane sau de mărfuri. 2. Cablu folosit pentru remorcarea unei nave, a unui şlep etc.

REMORCHÉR (< fr.) s.n. Navă echipată cu un grup propulsor de putere mare, folosită pentru remorcarea ambarcaţiilor fără propulsie proprie.

REMULÁDĂ (< fr.) s.f. Sos rece, picant, preparat din gălbenuş de ou, untdelemn, zeamă de lămâie, muştar şi verdeţuri.

REMUNERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A retribui, a plăti.

REMUNERÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Salariu, plată.

REMUS (în mitologia romană), fiul Reei Silvia şi al zeului Marte şi fratele geamăn al lui Romulus. Ucis de acesta în timpul pregătirilor pentru întemeierea cetăţii Roma.

REMUŞCÁRE (< *re*^{1}- + *muşcare*, după fr. *remords*) s.f. Părere de rău, căinţă, regret; mustrare de cuget. Reprezintă o reacţie a eului faţă de propriul sentiment de vinovăţie, având semnificaţia unei autoagresiuni psihice.

REMÚU (REMÚ) (< fr.) s.n. 1. Contracurent în lungul malurilor unui curs de apă. 2. (METEOR.) *R. de aer* = zonă instabilă a sistemului baric, unde apar curenţi de aer ascendenţi şi descendenţi.

RÉMY, Gilbert Renault (zis **colonelul R.**) (1904–1984), scriitor francez. Lucrări cu elemente autobiografice legate de activitatea sa în cadrul Rezistenţei („Memoriile unui agent secret al Franţei Libere", „Linia de demarcaţie").

RÉMY, Jean Pierre (ANGREMY, zis **Pierre-Jean)** (n. 1937), diplomat şi romancier francez. Operă cu caracter baroc, violentă, erotică, prezentând personaje complexe, în contact cu diferite culturi foarte diferite („Un oraş nemuritor", „O moarte murdară", „Călătorie de iarnă", „Ultima vară").

REN (< fr.) s.m. Mamifer rumegător din tundră, asemănător cu cerbul, cu coarnele în formă de arc, ramificate atât la mascul, cât şi la femelă *(Rangifer tarandus)*. Domesticit, este folosit ca animal de tracţiune.

RENÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la rinichi, care se referă la rinichi.

RENÁN (< fr.) adj. Care ţine de fl. Rin sau de reg. străbătută de acest fluviu.

RENAN, Joseph-Ernest (1823–1892), scriitor, filozof, filolog şi istoric al religiilor francez. Studii privind începuturile creştinismului („Istoria originilor creştinismului"), încercând o fuziune a gândirii filozofice cu cea religioasă. Proză memorialistică („Amintiri din copilărie şi tinereţe").

RENANIA DE NORD-WESTFALIA (NORDRHEIN WESTFALEN), land în V Germaniei, în bazinul Ruhr; 34,1 mii km^2; 18,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Düsseldorf.* Mari expl. de cărbuni, de min. de fier, plumb, zinc. Cea mai importantă zonă ind. a ţării (siderurgie, constr. de maşini, produse chimice şi textile, prelucr. petrolului).

RENANIA PALATINAT (RHEINLAND-PFALZ), land în SV Germaniei; 19,8 mii km^2; 4,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Mainz.* Prelucr. metalelor; ind. chimică, a încălţ., hârtiei.

RENARD, Jules (1864–1910), scriitor francez. De inspiraţie naturalistă. Cofondator al revistei „Mercure de France". Proză de observaţie minuţioasă a universului rustic („Podgoreanul în via sa"), a lumii animale („Istorii naturale") sau de rememorare realist-naturalistă a universului copilăriei („Morcoveaţă"). Comedii („Pâinea de casă"). Memorialistică („Jurnal").

RENASCENTÍST, -Ă (RINASCENTÍST, -Ă) (< *Renaşterea*) adj. Care aparţine Renaşterii. ✦ Care este în spiritul Renaşterii.

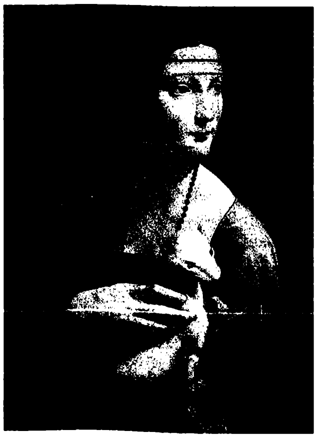

1

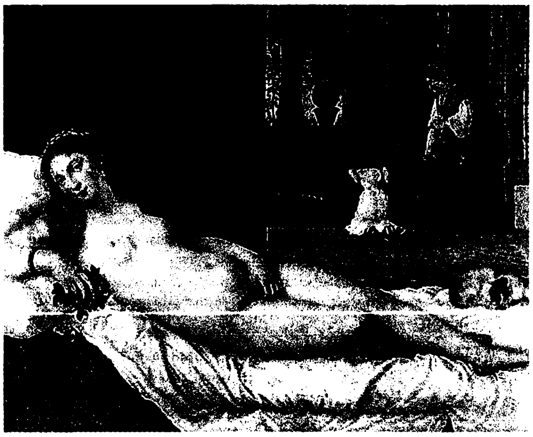

2

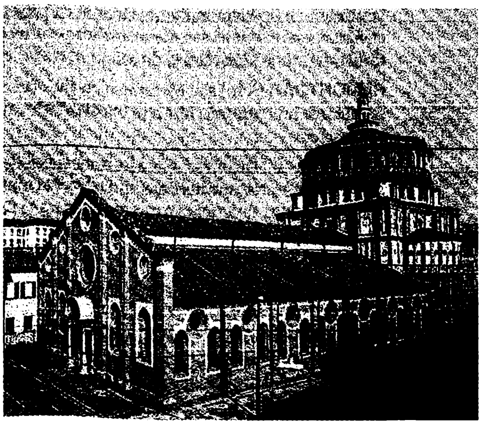

3

Renaşterea
1. Leonardo da Vinci: „Doamna cu hermina"
2. Tiziano: „Venus din Urbino"
3. Donato Bramante: „Santa Maria delle Grazie"

Reni

RENÁŞTE vb. III intranz. A se naşte din nou, a lua fiinţă. ✦ A se arăta, a se ivi din nou, a reapărea. ✦ A se trezi la viaţă; *fig.* a se înviora, a înflori.

RENÁŞTERE s.f. Faptul de a renaşte; trezire la o nouă viaţă; refacere; *fig.* reînflorire, reviriment.

RENAŞTEREA, epocă din istoria Europei care cuprinde, în linii mari, sec. 14–16, **R.** a început în Italia, dar a fost un fenomen general, care s-a dezvoltat în cadrul Ev. Med., cunoscând unele deosebiri de la o ţară la alta, în funcţie de dezvoltarea istorică respectivă. În această epocă au avut loc marile descoperiri geografice, care au depăşit graniţele vechii lumi cunoscute, punând bazele comerţului mondial. Ca urmare a acestor schimbări din economie şi din structura socială, s-au format statele naţionale moderne. Acestor transformări profunde le-a corespuns o uriaşă ascensiune în domeniul culturii, o perioadă de înflorire a artei, literaturii, ştiinţei, gândirii social-politice şi filozofice. În filozofie, **R.** s-a caracterizat prin laicizarea concepţiei despre lume, prin interesul pentru om şi natură, prin reînvierea tradiţiilor filozofiei clasice a Antic., prin combaterea scolasticii (Pomponazzi, Montaigne). **R.** a promovat o concepţie nouă, optimistă despre demnitatea şi măreţia omului (M. Ficino, Pico della Mirandola), o morală profană, individualistă, care proclama legitimitatea năzuinţei spre plăcere şi fericire terestră (L. Valla, Rabelais), puterea individului de a-şi făuri destinul (L.B. Alberti, Machiavelli). În filozofia naturii, **R.** a răspândit concepţii panteiste, pătrunse de entuziasmul pentru armonia şi frumuseţea naturii (G. Bruno) şi a pus bazele ştiinţelor moderne, experimentale, ale naturii (Galilei). În filozofia socială, s-a săvârşit separarea teoriei politice de morală şi de religie (Machiavelli), au apărut primele doctrine utopice (Th. Morus, Campanella). **R.** a iniţiat istoriografia modernă, întemeiată pe o concepţie laică şi pe studiul critic al izvoarelor şi a asigurat triumful limbilor „vulgare" în literatură. În arhitectură şi în artele plastice viziunea artistică medievală este înlocuită cu o viziune întemeiată pe cunoaşterea concretă, sistematică a realităţii (perspectiva, optica, anatomia artistică, tehnologia culorii), arta tinzând să devină un mijloc de supunere a naturii la legile gândirii. În căutarea idealului de echilibru, claritate şi logică, artiştii se reîntorc la sursele moştenirii clasice. Arhitectura împrumută elemente ale „vocabularului" clasic (arcade semicirculare, coloane etc.) într-un spirit constructiv nou (ritm spaţial şi proporţii obţinute prin calcul geometric) în care primează monumentalitatea, dominanta orizontală cu ziduri pline şi se dezvoltă tema planului central cu elevaţia piramidală (construcţiile religioase). Artele plastice evidenţiază umanismul şi realismul **R.** prin tratarea predilectă a chipului uman. Sculptura, desprinsă de arhitectură, fresca şi pictura de şevalet, desenul ca operă autonomă, gravura, cunosc o deosebită înflorire. Ele nu mai au o unică funcţie religioasă, subiectele biblice fiind transpuse în contemporaneitate. Se dezvoltă portretul laic, nudul şi apar tratate temele umanismului. Artistul, adesea anonim în Ev. Med., se afirmă ca personalitate creatoare originală, multilaterală, completă, angajată în epocă. Personalităţi puternice ale R. au fost Brunelleschi, Alberti, Bramante, Lescot, Floris (în arhitectură), Jacopo della Quercia, Donatello, Verrocchio, Michelangelo, Goujon (în sculptură), Masaccio, Uccello, Piero della

Jules Renard

Jean Renoir

Francesca, Botticelli, Mantegna, Leonardo da Vinci, Rafael, Giovanni Bellini, Giorgione, Tiziano, Veronese, Tintoretto, Van Eyck, Dürer, Holbein, I. și F. Clouet (în pictură).

RENAUDOT, Théophraste (1586-1653), medic și publicist francez. A fondat (1631) „La Gazette", primul hebdomadar francez. Premiul literar **R.**, înființat în 1925, este acordat anual.

RENAULT, grup automobilistic francez fondat (1898) la Boulogne-Billancourt de Louis **R.** (1877-1944), împreună cu Marcel (1872-1903) și Fernand (1865-1909) sub numele de „Frații **R.**". În timpul Primului Război Mondial a realizat producție de război. Naționalizată (1945), sub numele de „Regia națională a uzinelor **R.**", a început să producă și vehicule industriale, ustensile, materiale feroviare și automobilistice, echipamente agricole. Din 1996 a devenit majoritar privată (56%).

RENĂSCĂTÓR, -OÁRE (< *renaște*) adj. (Livr.) Care renaște, care face să renască.

RENDEZ-VOUS (cuv. fr.) s.n. Întâlnire programată într-un timp și într-un loc dinainte stabilite.

RENDZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Grupă de soluri intrazonale formate pe substrat calcaros, într-un climat umed sau semiuscat, cu o fertilitate naturală mijlocie sau bună.

RENÉ, (France) Albert (n. 1935), om politic din Seychelles. Prim-min. (1976-1977) și președinte (1977-2004) al Republicii Seychelles.

RENEGÁ (< lat.) vb. I tranz. A se lepăda de cineva sau de ceva, a nu recunoaște că-i aparține; a contesta ceva, a dezminți, a tăgădui, a nega.

RENEGÁT, -Ă, s.m. și f. Persoană care s-a înstrăinat, care s-a lepădat de patria sa sau de credința sa. ✦ Persoană care a renunțat la convingerile sau la părerile anterioare, care a trădat grupul, partidul căruia i-a aparținut.

RENÉT (< fr.) s.n. *R. ananas* = soi de măr de origine olandeză, cu coroană sferică, deasă, fruct de mărime mijlocie, conic, galben-limoniu, portocaliu pe partea expusă la soare.

RENGLÓT (< germ., fr., n. pr. *Reine Claude*) s.m. Soi de prun cu fructe mari, galbene-verzui sau roșcate; *p. restr.* fructul (renglotă) acestui soi de prun.

RENI, oraș în SV Ucrainei, port pe Dunăre; 20,4 mii loc. (2001). Ind. ușoară și alim. Menționat documentar din 1548. Ocupat de turci, apoi de ruși; cedat Moldovei prin Tratatul de la Paris (1856). Reluat de ruși în 1878. Din 1991 aparține Ucrainei.

RENI, Guido (1575-1642), pictor italian. Reprezentant al barocului. Operă cu accente de tendință eclectică, sentimentalism și teatralism („Ecce Homo", „Crucificarea Sf. Petru"). Fresce (plafonul „Aurora" în palatul Pallavicini-Rospigliosi din Roma).

RÉNIE (< ucr.) s.f. Porțiune joasă și convexă din *meandrul* unui râu, acoperită de nisipuri și de prundișuri.

RENIFÓRM (< fr.) adj. În formă de rinichi.

RENÍNĂ ({s} lat. *ren, renis* „rinichi") s.f. (BIOCHIM.) Enzimă eliberată de celulele renale în condiții de circulație vasculară insuficientă. Acționează asupra globulinei, determinând formarea de *angiotensină*.

RÉNIU (< fr., germ. {i}; {s} lat. *Rhenus* „Rin") s.n. Element chimic (Re; nr. at. 75, m. at. 186,2), metal rar, asemănător cu platina, care se găsește în natură în cantități foarte mici.

RENN, Ludwig (pseud. lui *Arnold Friedrich Vieth von Golssenau*) (1889-1979), scriitor german. Participant la Războiul Civil din Spania. A trăit în exil (1939-1947). Romane antimilitariste („După război"). Literatură pentru copii („Trini", „Negrul Nobi"). Reportaje („Războiul spaniol").

RENNER, Karl (1870-1950), om politic austriac. Social-democrat. Unul dintre autorii teoriei autonomiei național-culturale a Austriei față de Germania. Cancelar (1918-1920; apr.-dec. 1945) și președinte al Austriei (1945-1950).

RENNES, oraș în NV Franței (Bretagne); 206,2 mii loc. (1999). Port fluvial. Ind. constr. de mașini, chimică, ușoară și alim. Universitate (1735). Muzeu cu colecții de pictură din sec. 16-20. Grădină botanică. Catedrala Saint-Pierre (sec. 14); biserica Notre-Dame sau Saint Mélanie (sec. 14); biserica Saint-Germain (sec. 15-16); bazilica Saint-Sauveur (sec. 18); Clădirea Primăriei (1720). Veche așezare celtică (*Condate*), a devenit centrul ad-tiv al prov. romane Armorica. Cap. ducatului Bretania (din sec. 10).

RENNIE, John (1761-1821), inginer britanic. A construit cunoscutele poduri (Waterloo, Southwark, Londra) și docurile Companiei Indiilor Orientale din Londra.

RENO, oraș în VSV S.U.A. (Nevada), la poalele m-ților Sierra Nevada; 180,4 mii loc. (2000). Producție de componente electronice. Universitate (1864). Centru turistic (cazinouri). Legislația sa permite încheierea rapidă a căsătoriilor sau a divorțurilor.

RENO, Jean (n. 1948), actor și regizor francez de film. Roluri de aventurier temerar („Vizitatorii", „Leon", „Misiune imposibilă").

RENOIR 1. Auguste R. (1841-1919), pictor francez. Reprezentant de seamă al impresionismului, dar este interesat și de compozițiile cu personaje și de portrete („Loja", Balansoarul", „D-na Charpentier și fiicele sale"), pictate, ca și numeroasele sale tablouri cu nuduri feminine, într-o gamă caldă, luminoasă, cu o notă de senzualitate senină („Judecata lui Paris", „Femei la scăldat", „Dejunul vâslașilor"). **2. Jean R.** (1894-1979), regizor francez de film. Fiul lui **R. (1)**. Reprezentant al realismului cinematografic poetic dintre cele două războaie („Azilul de noapte", „Iluzia cea mare", „Regula jocului"). Filme îmbinând perfecțiunea tehnică cu intuiția psihologică, sentimentul predilect fiind iubirea, marcată însă de melancolie și dezamăgire („Jurnalul unei cameriste", „French Cancan", „Elena și bărbații"). Premiul Oscar onorific: 1974.

RENOUVIER, Charles (1815-1903), filozof francez. Șeful școlii „neocriticiste", variantă franceză a neokantianismului („Eseuri de critică generală"). A evoluat ulterior spre personalism („Știința moralei", „Personalism"). În 1848 a scris „Manualul republican al omului și cetățeanului", prelucrat de N. Bălcescu în „Manualul bunului român".

RENOUVIN, Pierre (1893-1974), istoric francez. Studii asupra Primului Război Mondial și al relațiilor internaționale („Criza europeană, 1904-1918 și Marele Război", „Istoria relațiilor internaționale").

RENOVÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A efectua operația de renovare; a înnoi.

RENOVÁRE s.f. Ansamblul lucrărilor tehnice, parțiale sau generale, executate la un sistem tehnic existent (mașină, clădire, instalație etc.) fără a-i schimba în esență destinația, pentru a-l aduce la o stare ameliorată din punctul de vedere al destinației, al confortului, al igienei sau al esteticii. ✦ Fig. Înnoire, schimbare.

RENTÁ (< germ.) vb. I intranz. A se solda cu câștig, cu profit, cu beneficiu, cu venit net. ✦ (Fam.) A merita osteneală; a fi util.

RENTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se soldează cu câștig, cu profit, cu beneficiu, cu venit net.

RENTABILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (FIN.) Capacitatea unei întreprinderi sau investiții de a genera profit. Se poate exprima în termeni monetari, prin mărimea profitului și în termeni de rate, prin rata **r.** sau rata profitului, respectiv prin raportul procentual dintre o formă de profit (brut sau net) și o formă a capitalului sau cifra de afaceri. La nivel de întreprindere se calculează rata **r.** economice (profit brut raportat la capitalul investit), rata **r.** financiare (profit net raportat la capitalul propriu), rata **r.** activelor (profit net raportat la valoarea activelor totale), rata **r.** comerciale sau a vânzărilor (profit net raportat la cifra de afaceri).

RENTABILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face să devină rentabil.

RÉNTĂ (< fr.) s.f. Venit regulat pe care îl poate obține un proprietar în virtutea dreptului său de proprietate asupra unui teren, capital etc. (prin cedarea contra plată a dreptului de folosință a acestora). ✧ *R. viageră* v. *viager. R. economică* = surplusul de venit pe care îl primește un factor de producție (pământul, capitalul, munca) față de venitul necesar pentru a-l menține în ocuparea prezentă. *R. funciară* = venitul periodic, sub formă bănească sau în natură, primit de proprietarul terenului în schimbul cedării dreptului de ocupare și de utilizare a acestuia, conform cu termenii unui contract de arendare a terenului.

RENTIÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care trăiește dintr-o rentă fără să desfășoare vreo activitate productivă.

RENÚME (< *nume*, după fr. *renom*) s.n. Faimă, reputație; celebritate; notorietate.

RENUMÍT, -Ă adj. Cu renume; vestit, celebru, ilustru.

RENUNȚÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A părăsi de bunăvoie (ceva sau pe cineva), a se lăsa de ceva, a înceta, a întrerupe o acțiune.

RENÚRĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) Canelură **(1)**.

REO- (< fr., it.; {s} gr. *rheo* „a curge") Element de compunere cu sensul „curgător", „scurgere", „curent de apă" cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

REOBÁZĂ (< fr.; {s} *reo-* + gr. *basis* „sprijin, susținere") s.f. (FIZIOL.) Măsură a excitabilității unui substrat viu (nerv, mușchi etc.), reprezentată de valoarea minimă a intensității stimulului natural sau artificial (electric) necesară pentru a produce excitația.

REOFÍL, -Ă (< germ., engl., fr.; {s} *reo-* + gr. *philos* „iubitor") adj. (Despre viețuitoare) Care trăiește în apele curgătoare.

REOFÓR (< fr.) s.m. Fir al unei pile electrice.

REOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *reo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie curgerea lentă și deformarea în timp a corpurilor solide sub acțiunea forțelor exercitate asupra lor.

REOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *reo-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru studierea și măsurarea caracteristicilor reologice ale materialelor.

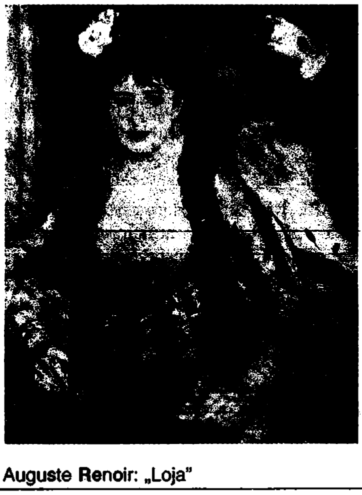
Auguste Renoir: „Loja"

REONÓM, -Ă ({s} *reo-* + gr. *nomos* „lege") adj. (FIZ.; despre legăturile sistemelor de puncte materiale) Care variază în timp, însă după o lege independentă de forțele care acționează în cadrul sistemelor de puncte.

REOSPĂLĂTÓR (< *reo-* + *spălător*) s.n. Jgheab înclinat, confecționat din tablă și căptușit cu faianță (pentru micșorarea frecării și a uzurii), utilizat la spălarea, respectiv la concentrarea cărbunilor.

REOSTÁT (< fr. {i}; {s} *reo-* + gr. *statos* „staționar") s.n. Aparat alcătuit dintr-un rezistor a cărui rezistență electrică este reglabilă fără demontarea conexiunilor. Este utilizat la reglarea intensității curentului electric din circuite.

REOSTRICȚIÚNE (< fr.) s.f. (FIZ.) Contracție transversală a unui fascicul de purtători de sarcină electrică (ex. o coloană de plasmă), provocată de forțele exercitate de câmpul magnetic propriu.

REPAN, Alexandru (n. 1940, București), actor român de teatru și film. Roluri din dramaturgia națională și în film („Cantemir", „Rochia albă de dantelă").

REPÁOS s.n. v. **repaus.**

REPARÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A readuce un obiect în stare de funcționare, de folosire; a reface, a drege. ✦ A cârpi. **2.** Fig. A îndrepta, a corecta. ✦ (Rar) A înlocui, a compensa. ✦ (DR.) A acoperi o pagubă.

REPARATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj. Care repară; *p. ext.* care întremează. ✦ (DR.) Care acoperă o pagubă.

REPÁRAȚIE (< fr., lat., germ.) s.f. **1.** Complex de lucrări efectuate asupra unui lucru uzat sau defectat pentru a-l readuce în stare normală de funcționare. ✧ *Reparații capitale* = înlocuirea sau refacerea completă a unor elemente principale ale utilajelor, clădirilor etc., în scopul menținerii caracteristicilor tehnice și economice de exploatare ale acestora până în momentul uzurii totale. *Reparații curente* = înlocuirea (cu piese de schimb) sau refacerea (în mod curent) a unui număr restrâns de piese sau de părți mai mici (și mai expuse uzurii) ale mașinilor, utilajelor, construcțiilor etc., în scopul asigurării funcționării normale a acestora. **2.** (DR.) Despăgubire. ✧ *Reparații de război* = compensarea pagubelor pricinuite unui stat de către alt stat în caz de război, stabilită prin tratate de pace sau alte acte internaționale. ✦ Fig. Satisfacție dată cuiva pentru o ofensă.

REPARTITÓR (< fr.) s.n. (TELEC.) Ansamblu de rame și de reglete folosit pentru distribuirea conductoarelor liniilor aeriene sau în cablu de la centrale telefonice sau telegrafice la părțile componente ale echipamentelor de telecomunicații.

REPARTÍȚIE (< fr.) s.f. **1.** Repartizare, distribuire, împărțire. ✦ Concr. Înscris prin care se atestă repartizarea a ceva. **2.** (EC. POL.) *R. veniturilor* = defalcarea venitului național, produsului intern brut sau altor indicatori de venituri pe grupe de destinatari sau pe factori de producție. În cazul **r.** P.I.B. se formează din venitul brut din munca angajată (veniturile salariale brute și contribuțiile sociale) și venitul brut din activitatea de întreprinzător și din proprietate (chirii, dobânzi, dividende).

REPASÁRE (< fr.) s.f. Revizuire și retușare a țesăturilor sau a tricoturilor, efectuată cu ajutorul unui ac, al unei pensete sau al unei mașini speciale, la o masă translucidă luminată de dedesubt.

REPATRIÉRE s.f. (DR.) Aducere sau întoarcere în patrie a unei persoane sau valori care părăsiseră țara.

REPÁUS (REPÁOS) (lat. *repausum*) s.n. **1.** (FIZ.) Stare a unui corp ale cărui puncte nu-și modifică poziția în raport cu un sistem de referință. **2.** (FIZIOL.) Suspendare temporară a unei activități, care are rolul de a reface capacitatea de muncă a organismului (ex. **r.** fizic, **r.** intelectual); odihnă. 3. (ZOOT.) *R. mamar* = perioada dintre încheierea unei lactații și următoarea fătare a vacilor și a oilor.

REPAUZÁ (< lat. *repausare*) vb. I **1.** Refl. A se odihni. **2.** Intranz. (Livr.) A muri.

REPCIUC, Emil (1911–1981, n. Cernăuți), anatomist român. Contribuții în diferite domenii ale anatomiei și anatomiei patologice, în special în sistemul vascular.

RÉPEDE (lat. *rapidus*) adv., adj. I. Adv. **1.** În grabă, cu zor, iute. ✦ Îndată, imediat; deodată, brusc. **2.** Devreme, de timpuriu; prea curând. II. Adj. **1.** (Despre mișcări) Care se produce fără întârziere, iute, rapid; (despre lucruri în mișcare) care se deplasează, se mișcă cu repeziciune, cu iuțeală. ✦ (Despre timp) Care trece (pentru cineva) cu repeziciune. **2.** (Despre oameni și manifestările lor) Iute în mișcări, ager, sprinten, vioi; repezit, grăbit, pripit. **3.** (Despre ploaie, vânt etc.) Intens, puternic (și de scurtă durată). **4.** (Despre pante etc.) Abrupt, foarte înclinat.

REPEDEA 1. Deal la marginea NE a Pod. Central Moldovenesc, la SE de Iași, delimitat de cueste puternice, afectate de alunecări. Alt. max.: 416 m. Studiat de Grigore Cobălcescu (1862), care a elaborat prima lucrare geologică din România („Calcarul de la Răpidea"). Declarat monument al naturii. **2.** Com. în jud. Maramureș, la poalele m-ților Maramureș; 4 871 loc. (2008). Rezervații naturale.

REPÉNT, -Ă (< lat. *repent, -ntis* „târâtor") Adj. (Despre tulpinile plantelor) Care, în poziție normală, stă culcat la pământ.

REPÉR (< fr.) s.n. **1.** Semn sau obiect care ușurează orientarea (**r.** aeronautic, de navigație, de radiolocație) sau care permite recunoașterea unui sistem tehnic (**r.** fix, **r.** de semnal, **r.** de talonare). ✦ (MILIT.) Detaliu de teren distinct, care ajută la orientare, la indicarea obiectivelor, la executarea tragerii etc. ✧ *Punct de r.* = semn, indicație care ajută la recunoașterea unui lucru, a unui loc etc. **2.** (TEHN.) Fiecare dintre semnele (linie, punct, perforație etc.) trasate pe obiectele care trebuie asamblate pentru a se identifica poziția lor corectă în ansamblu. **3.** (TOPOGR.) *R. fotogrammetric* = detaliu topografic punctiform, natural sau artificial, identificat pe fotogramă și pe teren și utilizat în legarea hărților de rețeaua geodezică și de nivelment a unei țări. **4.** (MAT.) Sistem de referință pentru dreaptă (plan sau spațiu) în raport cu care, cu ajutorul unui sistem de numere numite coordonate, poate fi determinat orice punct al dreptei (planului sau spațiului).

REPERÁ (< fr.) vb. I tranz. A marca prin repere **(2)**; a determina cu ajutorul unui reper poziția exactă a unui loc.

REPERCUSIÚNE (< fr., lat.) s.f. Urmare, consecință.

REPERCUTĂ (< fr., lat.) vb. I refl. **1.** A se răsfrânge, a se întoarce, a reveni. **2.** Fig. A avea urmări, consecințe; a-și manifesta indirect efectele.

REPERTÓRIU (REPERTOÁR) (< lat., fr.) s.n. **1.** Caiet, registru în care datele (nume, titluri etc.) se înscriu în ordine alfabetică (în foile compartimentate pe litere). **2.** Totalitatea pieselor teatrale sau muzicale care se joacă în cadrul unui teatru în timpul unei stagiuni. ✦ Totalitatea pieselor interpretate de un actor, de un muzician. **3.** Culegere de texte, de cântece etc.

REPETÁ (< fr., germ.) vb. I **1.** Tranz. A face, a spune, a produce încă o dată ceva care a mai fost făcut, spus sau produs. ✦ A citi un text de două sau de mai multe ori pentru a reține sau pentru a înțelege bine; *spec.* a face repetiția unui rol, a unei piese de teatru etc. ✦ (Despre elevi sau studenți) A urma din nou cursurile anului de studii (în care a rămas repetent). **2.** Refl. A se întâmpla, a se produce, a avea loc din nou.

REPETÉNT, -Ă (< germ.) adj., s.m. și f. (Elev, student) care repetă clasa sau anul de studii din cauza neîndeplinirii condițiilor de promovare.

REPETENȚÍE s.f. Faptul de a rămâne repetent; situația de repetent.

REPETITÍVĂ (MUZ.) *Muzică r.* = Mișcare muzicală americană lansată la sfârșitul anilor '50, având la bază ideea de repetiție și pulsație ritmică constantă (La Monte Young, Phil Glass, Terry Riley, Steve Reich). Se mai numește și *muzică minimalistă.*

REPETITÓR, -OÁRE (< fr., germ.) subst. **1.** S.m. și f. (Ieșit din uz) Pedagog, meditator. **2.** S.n. (Ieșit din uz) Sală de meditație în internate.

REPETÍȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Repetare, reluare a acelorași acțiuni, idei, vorbe etc. ✦ Reluare de către elevi la școală, în cadrul unor lecții speciale sau acasă, a materiei de învățământ deja parcurse. ✦ Activitatea de pregătire a interpreților pentru un spectacol sau concert. ✧ *R. generală* = ultima **r.** făcută înainte de premiera unui spectacol. **2.** Procedeu stilistic care constă în folosirea repetată a aceluiași cuvânt sau a unui grup de cuvinte cu scopul de a înviora expunerea, de a întări ideea etc. **3.** *Armă cu r.* = armă cu care se pot trage mai multe focuri dintr-o singură apăsare pe trăgaci, reîncărcarea făcându-se automat.

REPETÓR (< fr.) s.n. (TELEC.) Aparat pentru amplificarea bilaterală a semnalelor într-o cale de telecomunicații pe fire, având rolul de a compensa atenuarea semnalului pe o secțiune a liniei.

REPEZÍ vb. IV **1.** Refl. A porni în grabă, a se duce repede spre..., a da fuga. ✦ A trece pe undeva în grabă (și pentru scurt timp); a da o fugă. **2.** Refl. A se năpusti, a se arunca, a năvăli. **3.** Tranz. A da cu violență o lovitură cu pumnul, cu palma etc. **4.** Tranz. Fig. A se răsti la cineva, a-i vorbi aspru; a brusca.

REPEZICIÚNE s.f. Grabă mare, iuțeală, rapiditate, repezeală.

REPEZÍȘ s.n. **1.** Pantă abruptă; povârniș foarte înclinat. **2.** Porțiune din cursul unui râu unde apa curge foarte repede.

REPEZÍT, -Ă adj. **1.** Făcut în grabă, la repezeală. **2.** Care acționează pripit; *p. ext.* mânios, nervos, nestăpânit, răstit.

REPICÁRE (după fr. *repiquer*) s.f. Răsădire la distanțe mai mari a plantelor tinere crescute în răsadnițe sau sere. Uneori r. se repetă de mai multe ori până la plantarea definitivă.

REPIN, Ilia Efimovici (1844–1930), pictor rus. Unul dintre ctitorii picturii ruse moderne. Reprezentant de seamă al peredvijnicilor. Opera sa se caracterizează printr-o viziune monumentală, dinamism, cromatică caldă și strălucitoare, pensulație largă. A înfățișat aspecte dramatice din viața poporului rus, din istoria patriei („Edecarii de pe Volga", „Ivan cel Groaznic și fiul său Ivan", „Procesiune religioasă în gubernia Kursk"). Portrete („Tretiakov", „Lev Tolstoi"). Lucrări teoretice („Apropiere depărtată").

REPLICÁRE s.f. 1. (GENET.) Duplicare a unei molecule sau a unui agregat de molecule prin copierea structurii unei molecule preexistente de același fel. **R.** moleculei de ADN se realizează prin desfacerea celor două catene, care formează dubla spirală, fiecare catenă

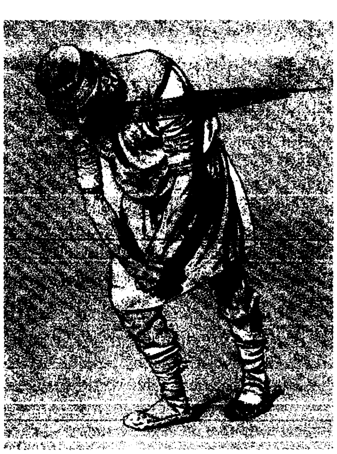

Ilia Repin: studiu pentru „Edecarii de pe Volga" servind drept matriță pentru sinteza unei catene noi. **2.** Duplicare a organitelor celulare. Sin. *replicație*.

RÉPLICĂ (< fr.) s.f. **1.** Răspuns (prompt şi energic) la afirmațiile cuiva; ripostă. **2.** (DR.) *A vorbi în r.* = a răspunde în cursul unei dezbateri, combătând afirmațiile şi atacurile părții adverse. **3.** Element al dialogului menit să anime o acțiune dramatică; parte din rolul unui actor, constituind răspunsul la cele spuse de partener. **4.** (ARTE PL.) Copie a unei opere de artă executată de autorul originalului sau sub supravegherea lui. Primele **r.** apar în Antic., cele mai frecvente fiind semnalate între sec. 16 şi 18. **5.** (FIZ.) Mulaj al suprafeței unui corp, realizat sub forma unei pelicule care pe o parte este plană, iar pe cealaltă reproduce structura superficială a corpului; se utilizează în microscopia electronică pentru studiul corpurilor groase, netransparente pentru electroni. **6.** (GEOL.) Mişcare tectonică ulterioară unui seism de mare adâncime (şi foarte puternic) care apare la scurt timp, având o mai mică intensitate.

REPLIÉRE s.f. (MILIT.) Mutare a apărării de pe un aliniament pe altul, situat mai în spate.

REPÓRT (< fr.) s.n. **1.** Trecere a unei sume (a unui total) din josul unei coloane în fruntea coloanei următoare, pentru a fi adunată în continuare; *p. ext.* suma, totalul reportat. (CONT.) Trecerea unui rezultat (profit sau pierdere) dintr-un exercițiu financiar încheiat în contul altor exerciții financiare viitoare. **2.** Faptul de a amâna ceva pentru mai târziu, pentru o altă dată decât cea inițial stabilită.

REPORTÁJ (< fr.) s.n. Specie publicistică, uneori şi cu valoare literară, informând operativ asupra unor realități, situații, evenimente. ✦ *Car de r.* = autovehicul special dotat cu echipamentul necesar realizării unei înregistrări sau a unei transmisiuni de radiodifuziune ori de televiziune în afara studiourilor.

REPÓRTER (< fr., engl., germ.) s.m. **1.** Ziarist trimis să culeagă şi să transmită de pe teren diferite informații. ✧ *R. cinematografic* = operator care filmează în vederea realizării unor jurnale de actualități, a unor filme documentare. **2.** Autor de reportaje.

REPORTOFÓN (< *report[er]* + *[magnet]ofon*) s.n. Magnetofon special pentru reportaje şi interviuri.

REPREHENSÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care merită să fie condamnat, care atrage reproşuri; blamabil.

REPREHENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Mustrare, reproş; blam.

REPRESÁLII (< fr.) s.f. pl. (DR.) **1.** Măsuri de reprimare luate de anumite organe de stat împotriva unor persoane sau grupuri sociale ca urmare a săvârşirii unor acțiuni cu caracter politic, a unor acte de nesupunere sau răzvrătire. **2.** Măsuri de constrângere luate de un stat, împotriva organelor sau cetățenilor altui stat ca urmare a săvârşirii, de către acel stat, a unor acte ilicite față de el sau față de cetățenii lui şi spre a-l determina să revină asupra lor.

REPRESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** (DR.) Măsură de constrângere împotriva infractorilor, constând în arestarea, trimiterea în judecată şi condamnarea lor la pedepsele stabilite de legea penală. **2.** Reprimare, înăbuşire a unei acțiuni de revoltă, de opoziție colectivă.

REPRESÍV, -Ă (< fr.) adj. Care reprimă, care serveşte la represiune.

REPRESÓR s.m. (GENET.) Moleculă proteică, specificată printr-o genă de reglare care, atunci când prezintă o anumită conformație, este capabilă să se fixeze la nivelul operatorului unui operon şi să blocheze transcripția.

REPREZENTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A înfățişa, a reda. ✦ A simboliza. **2.** A interpreta pe scenă o lucrare dramatică. **3.** (DR.) A face acte juridice în numele şi pe seama altei persoane, în temeiul împuternicirii primite de la aceasta sau de la lege. **4.** A fi exponentul unui curent, al unei teorii, şcoli etc. **5.** A constitui, a fi, a însemna. **6.** A-şi readuce în conştiință imagini ale unor obiecte sau fenomene percepute anterior; *p. ext.* a-şi imagina. **7.** (MAT.) A efectua o reprezentare **(5)**.

REPREZENTÁNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care reprezintă pe cineva sau ceva. ✧ *R. personal* = personalitate politică însărcinată să reprezinte pe şeful unui stat pe lângă şeful altui stat pentru înmânarea unui mesaj, asistarea la o ceremonie etc.

REPREZENTÁNȚĂ (< germ.) s.f. **1.** Organ care reprezintă o colectivitate. **2.** *R. comercială* = organ al unui stat, care îl reprezintă în relațiile comerciale cu alte state. *R. diplomatică* v. *misiune diplomatică*.

REPREZENTÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a reprezenta. **2.** Înfățişare, redare, reproducere, **3.** Interpretare pe scenă a unei lucrări dramatice; reprezentație. **4.** (PSIH.) Imagine mintală. Cunoştință subiectivă (în psihologia cognitivă). **R.** intervine în procesul memoriei, când se reproduce imaginea unor obiecte percepute anterior, sau în procesul imaginației, când se creează, pe baza experienței anterioare, imaginea unor obiecte inexistente. **5.** (MAT.) Transcriere simbolică a unei proprietăți matematice, figurare geometrică a unei funcții etc. ✧ *R. parametrică* = exprimarea coordonatelor carteziene ale unui punct curent al unei curbe (suprafețe) ca funcție de un parametru (doi parametri independenți).

REPREZENTATÍV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are menirea, proprietatea, misiunea de a reprezenta. ✦ (Despre o adunare) Ai cărei membri aleşi reprezintă o colectivitate şi acționează în numele ei. **2.** Ilustrativ, tipic.

REPREZENTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Înfățişare pe scenă a unei piese de teatru, a unei opere etc.; spectacol.

REPREZENTAȚIÓNALISM (< fr.) s.n. Orice teorie despre percepție potrivit căreia mintea noastră nu are contact direct cu lucrurile, ci prin intermediul unor idei prin care sunt „reprezentate" acele lucruri (Malebranche, Locke ş.a.).

REPRIMÁ (< fr., it.) vb. I tranz. **1.** (DR.) A face acte de represiune. **2.** A curma, a înăbuşi desfăşurarea unei acțiuni de revoltă, de opoziție.

REPRÍNT (cuv. engl.) s.n. Retipărire.

REPRÍZĂ (< fr.) s.f. **1.** Fiecare dintre intervalele sau etapele succesive ale unei activități (în special ale unui meci de fotbal, handbal, hochei etc.). **2.** Durată a unei faze într-o operație tehnică; etapă de lucru. **3.** Secțiune a unei lucrări muzicale (ex. sonata) dispusă simetric față de expoziție, în care sunt reluate temele principale. **4.** (TEHN.) Creştere a turației unui motor prin îmbogățirea amestecului aer-combustibil, în scopul învingerii unei rezistențe exterioare momentane. **5.** (METAL.) Defect de suprafață a pieselor turnate cauzat de umplerea incompletă a formelor de turnare, care se prezintă sub forma unor şanțuri cu adâncime variabilă, cu margini rotunjite şi oxidate etc.

REPROBÁBIL, -Ă (< lat.) adj. Care merită să fie dezaprobat; condamnabil.

REPRODUCĂTÓR, adj., s.m. (ZOOT.) **I.** Adj. *Sistem r.* = ansamblu de organe implicate în procesul reproducerii sexuale a organismelor. **II.** S.m. Animal selecționat după criterii biologice şi productive pentru reproducere.

REPRODÚCE (< *re*^{1}- + *produce*, după fr. *reproduire*) vb. III. **1.** Tranz. A reda cu exactitate ceea ce este scris, ceea ce a spus sau a făcut cineva etc. **2.** Tranz. A executa sau a multiplica exemplare identice după un original. **3.** A se repeta, a se produce din nou. **4.** Refl. A se perpetua prin reproducere **(5)**.

REPRODÚCERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) reproduce şi rezultatul ei. **2.** (Concr.) Copie după originalul unei lucrări de artă (desen, sculptură etc.). **3.** *Drept de r.* = drept exclusiv legal de realizare a uneia sau a mai multor cópii ale unei opere originale de creație intelectuală, în orice formă materială, inclusiv realizarea oricărei înregistrări sonore sau vizuale a unei opere, precum şi stocarea permanentă a acesteia cu mijloace electronice. V. *copyright*. **4.** (PSIH.) Proces al memoriei prin care se reactualizează mintal imagini, idei, cunoştințe însuşite în cursul experienței anterioare, în lipsa obiectelor, textelor etc. respective. **5.** (BIOL.) Fenomen biologic fundamental al cărui rezultat este naşterea dintr-un organ specializat al părintelui (părinților) a unui urmaş asemănător cu acesta. *R. asexuată*, caracteristică microorganismelor şi unor plante şi animale inferioare, are loc fără fecundație (prin diviziune directă, înmugurire, formare de spori sau înmulțire vegetativă). *R. sexuată* este întotdeauna rezultatul fecundării. La plante, în funcție de fecundație şi polenizare, **r.** se realizează prin *autogamie şi alogamie;* reproducție **(2)**.

REPRODÚCȚIE (< fr.) s.f. **1.** *Cost de r.* = costul curent de construcție a unei replici exacte a unei construcții, utilaj, echipament, utilizând acelaşi proiect şi materiale de construcții similare cu cele din perioada în care au fost puse în funcțiune, în stare nouă. **2.** (BIOL.) Reproducere **(5)**.

REPROFILÁ vb. I tranz. şi refl. A schimba profilul unei instituții, al unei întreprinderi etc.; a reorganiza. ✦ Refl. (Despre oameni) A-şi schimba ocupația, meseria.

REPRÓŞ (< fr.) s.n. Învinuire; mustrare, imputare.

REPTA, Vladimir (nume de botez Vasile), cavaler de (1841-1926, n. Ceremuş, Bucovina), mitropolit român. M. de onoare al Acad. (1919). Episcop de Rădăuți (1899), arhiepiscop al Cernăuților şi mitropolit al Bucovinei (1902-1924). Militant pentru unirea Bucovinei cu România. Autor al lucrării „Psihologia şi însemnătatea ei pentru deşteptarea, cultivarea şi înaintarea vieții religioase".

REPTÍLĂ (< fr., germ.) s.f. (La pl.) Clasă de vertebrate (şerpi, şopârle, broaşte țestoase, crocodili) amniote, ovipare, majoritatea terestre, carnivore, cu temperatura variabilă, pielea acoperită de solzi cornoşi şi inima formată din două auricule şi un ventricul *(Reptilia)*. Au membre scurte, uneori rudimentare, sau sunt lipsite complet de membre (de ex. şerpii). Sunt primele vertebrate în întregime terestre; au apărut la sfârşitul Carboniferului şi au fost animalele dominante în Mezozoic, când unele specii de dinozauri, ihtiozauri şi pterodactili au atins dimensiuni impresionante.

REPUBBLICA, La ~, cotidian italian fondat (1976) la Roma de E. Scalfari, care a fost şi director până în 1996. S-a afirmat în scurt timp, devenind cel mai citit cotidian italian.

REPUBLICÁ vb. I tranz. A publica din nou; a reedita, a retipări.

REPUBLICA ARABĂ UNITĂ (R.A.U.), stat fondat în 1958 prin unirea Egiptului cu Siria. În 1961 Siria s-a retras din uniune, Egiptul păstrând denumirea până în 1971. Între 1958 şi 1961, la **R.A.U.** a aderat şi Yemen.

REPUBLICÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparține republicii, privitor la republică. **2.** S.m. şi f. Adept al republicii ca formă de guvernământ.

REPUBLICA ROMÂNĂ, revistă politică şi literară a emigranților români, apărută la Paris (1851) şi Bruxelles (1853), sub redacția lui C.A. Rosetti şi cu concursul fraților I. şi D. Brătianu şi al lui C. Bolliac.

REPUBLICĂ (< fr., it., germ.; lat. *respublica* „treburi publice") s.f. Formă de guvernământ în care conducerea este exercitată de un organ suprem al puterii de stat sau de un preşedinte ales ori numit. Formele istorice ale **r.** sunt: **r.** democratică şi aristocratică (Grecia şi Roma antică; iar în Ev. Med. Republica Veneția, Republica Florența); în epoca modernă, **r.** burgheze (**r.** parlamentare, **r.** prezidențiale etc.).

REPUDIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (În Roma antică) A se despărți de soție, a divorța. **2.** A refuza, a respinge, a desconsidera (ceva sau pe cineva); a renega. ✦ A renunța la ceva (moştenire, opinie etc.).

REPUDIÉRE s.f. Acțiunea de a repudia. ✧ (DR.) *Repudierea unei moşteniri sau a unui legat* = renunțarea unei persoane la drepturile sale de moştenitor legal sau la un legat.

REPUGNÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A-i produce cuiva silă sau oroare; a-i displăcea profund.

REPÚLSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Aversiune instinctivă; oroare, dezgust. **2.** (FIZ.) Respingere **(2)**.

REPURTÁ (< it., lat.) vb. I tranz. A obține, a câștiga o victorie, un succes.

REPUTÁT, -Ă (< fr.) adj. Care se bucură de o reputație bună; renumit, prețuit; cunoscut.

REPUTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Părere publică, favorabilă sau defavorabilă, despre cineva sau ceva; felul în care cineva este cunoscut sau apreciat. ✦ Renume, faimă.

RESÁC (< fr.) s.n. Val marin sau oceanic de interferență, care, izbindu-se de un obstacol, se combină continuu cu valul direct, prezentând aspectul unei explozii.

RESCIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Anulare a unui act din cauza unui viciu radical.

RESCULUM v. Pomi.

RESEMNÁ (după fr. *résigne;* lat. *resignare* „anulare") vb. I refl. A se împăca cu o situație grea, defavorabilă; a accepta ceva fără împotrivire.

RESENTIMÉNT (< fr.) s.n. Sentiment ostil față de cineva, izvorât dintr-o nemulțumire mai veche; ură, dușmănie, pică, antipatie.

RESIMȚÍ (< *re*^{1}- + *simți,* după fr. *ressentir*) vb. IV **1.** Tranz. A simți. **2.** Refl. A simți consecințele unei împrejurări anterioare. ✦ A avea urmări, repercusiuni.

RESNAIS, Alain (n. 1922), regizor francez de film. Creatorul unui univers unitar, guvernat de jocurile subtile ale memoriei și uitării, de alternanța trecutului cu prezentul („Hiroshima, dragostea mea", „Anul trecut la Marienbad", „Războiul s-a sfârșit", „Providența"). Filme documentare („Van Gogh", „Gauguin").

RESOCIALIZÁRE s.f. Ansamblu de măsuri pentru reintegrarea socială a grupurilor sociale marginale, a delincvenților, a persoanelor handicapate etc.

RESÓRBȚIE (după fr. *résorption*) s.f. **1.** (MED.) Proces prin care un lichid sau un gaz trece dintr-o cavitate, dintr-un conduct sau din țesutul interstițial în circulație. **2.** (MED.) Dispariție lentă a unui țesut, de obicei străin organismului (ex. r. a unei grefe). **3.** (FIZ.) Absorbție sau adsorbție a gazelor ori a vaporilor proveniți din corpul absorbantului sau adsorbantului.

RESÓRT^1 (< fr., germ.; cf. fr. *sortir* „a ieși") s.n. Organ de mașină caracterizat prin deformații elastice mari sub acțiunea sarcinilor exterioare, folosit pentru realizarea de legături elastice între elementele unui sistem tehnic, pentru amortizarea șocurilor, pentru compensarea unor eforturi etc. ✦ Fig. Suport moral; izvor, sursă de energie fizică sau morală.

RESÓRT^2 (< fr.; cf. fr. *ressortir* „a fi de competența cuiva") Sector, domeniu de activitate. ✧ Expr. *A fi de resortul cuiva* = a ține de competența, de specialitatea cuiva; a intra în atribuțiile cuiva.

RESORTISÁNT (< fr.) s.m. (DR.) Persoană fizică sau juridică aparținând unui stat, aflată sub protecția altui stat (ex. cetățenii unui stat dintr-un terit. aflat sub administrarea altui stat) și care sunt protejați de diplomații țării de care aparțin.

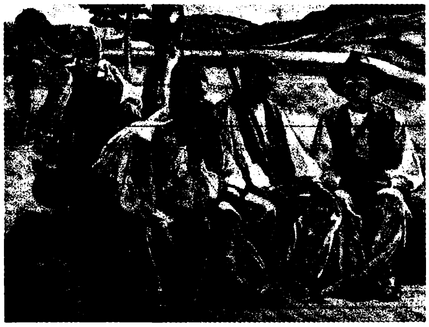

Camil Ressu: „Cosași odihnindu-se"

RESPECTÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A simți și a manifesta respect față de cineva sau ceva; a cinsti, a stima. ✦ A nu neglija, a ține seama de... ✦ Refl. A-și păstra demnitatea. ✦ A nu tulbura, a nu deranja. **2.** A nu se abate de la un contract, de la o lege etc.

RESPECTÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Demn de respect; care impune respect. **2.** (Fam.) Impresionant, impozant; considerabil, mare.

RESPECTÍV, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care privește persoana, obiectul, împrejurarea despre care este vorba; care se raportează la fiecare în particular, care privește fiecare dintre părțile interesate.

RESPIGHI, Ottorino (1879-1936), compozitor italian. Reprezentativ pentru curentul neoclasic, excelând prin măiestria orchestrațiilor. Muzică de cameră, simfonică („Fântânile Romei", „Serbările romane"), balete.

RESPÍNGE (< it.) vb. III tranz. **1.** A nu accepta, a refuza. ✦ A declara pe cineva căzut la examen. **2.** A îndepărta, a da la o parte; a împinge, a arunca înapoi. **3.** (MILIT.) A ține piept atacurilor dușmanului, obligându-l să se retragă pe pozițiile de plecare. **4.** A combate cu energie.

RESPÍNGERE s.f. **1.** Faptul de a respinge. **2.** (FIZ.) Exercitare de către un corp asupra altui corp a unei forțe; poate fi de natură electrică, magnetică etc.; repulsie **(2)**.

RESPIRATÓR(IU), -IE (< fr.) adj. Privitor la respirație; care folosește la respirație. ✧ *Aparat r.* = sistem de organe care asigură respirația. La animalele cu *respirație acvatică* (crustacee, pești etc.), *a. r.* este reprezentat prin branhii; la animalele cu *respirație aeriană, a. r.* este alcătuit dintr-un sistem de trahee ramificate și anastomozate (la insecte) sau dintr-o pereche de plămâni și din căile respiratorii (la vertebrate). La mamifere și la om, căile respiratorii (nas, laringe, trahee și bronhii) au rolul de a conduce aerul la și de la plămâni și de a curăța, a încălzi și a umezi aerul inspirat. *Plămânii* au rolul cel mai important în respirație, schimbul gazos între organism și mediu realizându-se, de fapt, la nivelul alveolelor pulmonare.

RESPIRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Totalitatea proceselor prin care se realizează schimbul de gaze (absorbirea oxigenului și eliminarea dioxidului de carbon) între organismele vii și mediu. La vertebratele superioare și la om are loc în prima etapă *(r. pulmonară),* trecerea oxigenului din alveole în sânge, unde este fixat de pigmentul respirator (hemoglobina) și a dioxidului de carbon din sânge în alveole, fiind apoi eliminat. În a doua etapă *(r. tisulară),* sângele bogat în oxigen, cedează oxigenul necesar oxidărilor celulare și se încarcă cu dioxid de carbon pe care îl cedează plămânilor. ✧ *R. artificială* = mijloc de reanimare care constă în introducerea și scoaterea alternativă și ritmică a aerului din plămâni. ✦ Aerul respirat; suflare.

RESPÍRO (< it.) s.n. Moment de relaxare între două perioade tensionate, agitate.

RESPONSÁBIL, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Care poartă răspunderea unui fapt, a unui lucru; răspunzător. **2.** S.m. și f. Persoană însărcinată cu o funcție de răspundere; șef.

RESPONSABILITÁTE (< fr.) s.f. Obligația de a efectua ceva, de a răspunde, a da socoteală de ceva, suportând consecințele. ✧ Sarcină, funcție de răspundere.

RESSU, Camil (1880-1962, n. Galați), pictor român. Acad. (1955). Desene satirice în publicațiile vremii, mai ales în „Adevărul". Compoziții („Terasa Oteteleșanu", „Înmormântare la țară", „Cosași odihnindu-se"), portrete („Luchian", „T. Arghezi", „Autoportret"), peisaje („Drum spre Dârste", „Peisaj cu biserică") și nuduri, solid construite, care se disting prin cromatica sobră și o notă de profundă gravitate. Desenator de factură clasică.

REST (< ngr., it., germ.) s.n. **1.** Ceea ce rămâne din ceva; rămășiță. **2.** Sumă de bani care se înapoiază celui care face o plată cu bani mai mulți decât suma cuvenită. **3.** (MAT.) *Restul împărțirii a două numere întregi (polinoame)* = număr (polinom) mai mic (de grad mai mic) ca împărțitorul, rezultat al scăderii din deîmpărțit a produsului dintre împărțitor și cât. **4.** Restanță.

RESTABILÍ vb. IV **1.** Tranz. A aduce în starea în care a fost mai înainte. **2.** Tranz. A reconstitui cuvinte, texte etc. în forma (presupusă) originală. **3.** Refl. A se întrema, a se însănătoși, a se reface.

RESTÁNT, -Ă (< fr., germ.) adj. Neachitat în termen. ✦ Rămas în urmă; întârziat.

RESTÁNȚĂ (< lat., it.) s.f. **1.** Lucrare neefectuată la timp, rămasă în întârziere. ✦ Examen care nu a fost trecut la termen. **2.** Datorie, obligație (sau o parte a ei) neonorată, neplătită la termen.

RESTANȚIÉR, -Ă adj. (Și subst.) Care a rămas în urmă, în restanță cu o lucrare, cu o plată, cu un examen etc.

RESTAURÁ (< fr., it., lat.) vb. I tranz. **1.** A repara, a reface, a reconstitui o lucrare de artă, un monument de arhitectură, respectând forma inițială, stilul originar. ✦ Refl. A-și reface, a-și consolida forțele (după o boală). **2.** A instaura din nou un suveran, o dinastie sau o formă de guvernământ abolită.

RESTAURÁNT (< fr.) s.n. Unitate de alimentație, care prepară în bucătărie proprie mâncăruri și le desface (contra plată directă), împreună cu băuturi, în săli proprii de consumație; local în care se află o asemenea unitate.

RESTAURÁRE s.f. Ansamblu de proceduri științifice, bazate pe documentare și cercetare prealabilă, prin care se urmărește restituirea unui aspect, cât mai apropiat de original, al unei construcții, opere de artă etc., cât și stoparea proceselor distructive și a degradărilor suferite, prin folosirea unei metodologii adecvate.

RESTAURATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană specializată în restaurarea unei lucrări de artă sau de arhitectură.

RESTAURÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Perioadă din istoria unor state, caracterizată prin readucerea pe tron a dinastiilor înlăturate în urma unor revoluții, lovituri de stat etc. (ex. restaurarea Bourbonilor în Franța, 1814-1830). **2.** Stil în arta franceză din epoca **R. (1)**; face trecerea între stilurile Empire și Ludovic-Filip, menținând inspirația din arta Antic. S-a caracterizat prin linii ușor curbate, forme rotunjite, ornamente grațioase.

RESTÉU s.n. Fiecare dintre cele două bețe făcute din metal sau din lemn, în formă de cui, care se introduc vertical în partea exterioară a jugului pentru a reține gâtul animalului.

RESTIF (RÉTIF) DE LA BRETONNE, Nicolas (1734-1806), scriitor francez. Proză („Țăranul pervertit", „Viața tatălui meu") de observație a moravurilor societății din preajma revoluției franceze.

RESTITÚȚIE (< lat., fr.) s.f. **1.** Acțiunea, faptul de a restitui. ✦ (DR.) Restituire de către un stat beligerant către alt stat beligerant a unor lucruri aparținând acestuia din urmă, pe care acela și le-a însușit și le-a transportat fără drept pe terit. său. **2.** (BIOL.) Formare a unui singur sistem (sau organism) din piese separate de țesut. **3.** Unire a celulelor separate sau a fragmentelor de cromozomi. **4.** Regenerare.

RESTRÁNGE (< *re*^{1}- + *strânge,* după fr. *restreindre*) vb. III tranz. A micșora, a reduce; a limita, a mărgini. ✦ Refl. (Fam.) A-și limita, a-și reduce cheltuielile pentru trai, a trăi mai modest.

RESTRICTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care creează restricții, care îngrădește, care limitează.

RESTRÍCȚIE (RESTRICȚIÚNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Măsură de restrângere, de limitare a unui drept, a unei libertăți etc. **2.** (TEHN.) Limitare a valorilor mărimilor variabile și a condițiilor de serviciu ale unui sistem tehnic (ex. limitarea vitezei unui tren pe o porțiune de cale ferată). **3.** R. de import. Limitare cantitativă sau

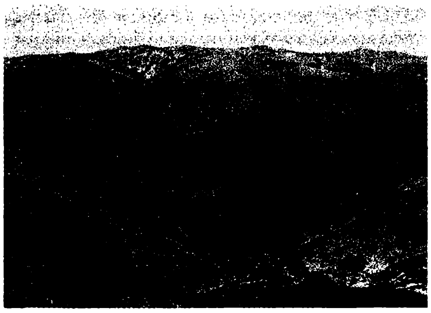

Munții Retezat. Vedere panoramică

valorică a importului pentru anumite mărfuri şi/sau din anumite țări.

RESTRÍŞTE (< *răs-* + *trişte,* înv., „soartă") s.f. Situație grea, primejdie, nenorocire care se abate asupra cuiva; cumpănă **(6)**.

RESTRUCTURÁ vb. I tranz. A da o nouă structură, a organiza pe baze noi. (EC.) Restructurare (la nivel de întreprindere) = program planificat şi controlat de către managementul întreprinderii şi care modifică fie scopul activității întreprinderii, fie modalitatea în care este realizată activitatea.

RESURÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Reînviere; trezire; deşteptare. ✦ Revenire, reapariție a unui fenomen social, artistic, cultural etc.

RESÚRSĂ (< fr.) s.f. **1.** Rezervă sau sursă de mijloace susceptibile de a fi valorificate la un moment dat (ex. bogății ale naturii, forță de muncă, fonduri de producție etc.). ✧ *Resurse naturale (ale țării)* = totalitatea zăcămintelor de minerale şi de minereuri, a terenurilor cultivate şi folosibile, a pădurilor şi apelor (de care dispune o anumită țară). *Resurse de muncă* = totalitatea persoanelor cuprinse în limitele vârstei de muncă şi capabile de muncă, precum şi a persoanelor în afara limitelor vârstei de muncă, care lucrează. ✦ Fig. Mijloc, posibilitate de a ieşi dintr-o anumită situație. ✦ (La pl.) Mijloace băneşti, bani. **2.** (AV.) Durată de timp, în ore de zbor, admisă pentru utilizarea normală a unui avion între două reparații generale sau între două revizii preventive succesive.

RESUSCITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (MED.) A reda organismului funcțiunile vitale; a realiza repunerea în funcțiune a inimii sau a respirației oprite. ✦ Fig. A face să renască, a da viață.

REŞAPÁRE (< fr.) s.f. Refacere a benzii de rulare a unei anvelope uzate prin adăugarea unui nou strat de cauciuc.

RÉŞCĂ s.f. Unealtă de pescuit în formă de sac, confecționată din plasă şi purtată de pescarii din două bărci, folosită toamna şi primăvara, pentru pescuitul la adâncime pe Dunăre.

REŞEDÍNȚĂ (< *şedință,* după fr. *résidence*) s.f. Sediu, loc unde se află instalată o autoritate sau o persoană oficială; localit., clădire unde se află acest sediu.

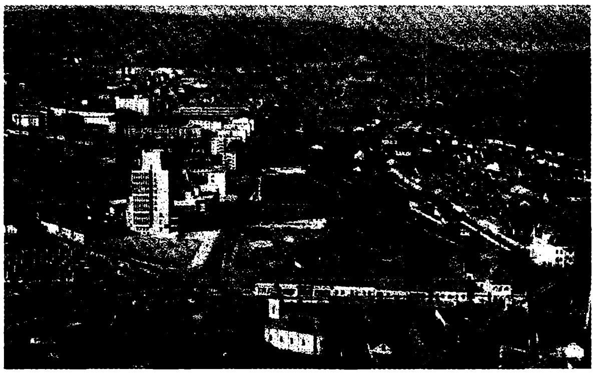

Reşița. Vedere generală

REŞID PAŞA, Mustafa (1800–1858), om politic turc. Mare-vizir al Imp. Otoman (1846–1858, cu unele întreruperi). Favorabil unirii Moldovei şi Țării Româneşti.

REŞIȚA, municipiu, reşed. jud. Caraş-Severin, situat pe Bârzava; 84 107 loc. (2008). Expl. de huilă (Doman şi Secu). Termocentrală. Vechi centru siderurgic (din 1769–1771). Constr. de maşini. Muzeu județean. Universitatea „Eftimie Murgu". Localit. s-a dezvoltat pe vatra unei vechi aşezări, datând din epoca romană. În cartierul Surduc au fost descoperite vestigiile unui castru roman (sec. 2–3). Menționat documentar din sec. 15. S-a dezvoltat drept centru industrial după 1769. Municipiu din 1968.

REŞÓU (< fr.) s.n. Aparat electric de menaj, servind pentru a încălzi sau a fierbe alimente.

REŞÚTĂ (< fr.) s.f. Revenire a simptomelor unei boli în curs de vindecare; nu este acelaşi lucru cu recidiva.

RETABLU (< fr.) s.n. Partea din spate a unui altar, făcută din lemn, decorată (pictată sau sculptată); cunoaşte o mare dezvoltare în Renaştere.

RETÁRD, -Ă (< fr.) adj. (Despre medicamente) A cărui acțiune este prelungită prin adăugarea unor substanțe care îl fac să se resoarbă lent în organism (ex. insulină **r.**).

RETARDÁT, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Înapoiat mintal.

RETASÚRĂ (< fr.) s.f. Defect al pieselor turnate, care apare sub formă de gol la partea lor superioară şi se datorează unei solidificări neuniforme a piesei de la interior la periferie.

RETÉNȚIE (RETENȚIÚNE) (< fr.; lat. *retentio* „oprire, reținere") s.f. **1.** Oprire, reținere. **2.** (DR.) *Drept de r.* = drept acordat unei persoane, care deține un lucru, de a refuza restituirea lui până la plata de către persoana căreia urmează a-i face restituirea, a unor sume de bani pe care aceasta din urmă le datorează în legătură cu lucrul (ex. *dreptul depozitarului* pentru cheltuielile de depozitare). **3.** (MED.) Reținere în cavitățile organismului sau în țesutul interstițial a lichidelor sau gazelor care în mod obişnuit sunt eliminate (ex. **r.** urinară, **r.** apoasă). **4.** (HIDROTEHN.) Creare a unor bazine de acumulare pe cursul unei ape, cu ajutorul unor construcții speciale (baraje de **r.**); reținere **(3)**.

RETEVÉI s.n. (Pop.) Bucată scurtă de lemn; scurtătură **(1)**.

RETEZĂ vb. I tranz. A tăia complet, dintr-o singură tăietură, un obiect, o parte a unui obiect sau o parte a corpului unei ființe. ✦ Fig. A curma, a întrerupe.

RETEZAT, Munții ~, masiv muntos în V Carpaților Meridionali, între depr. Hațeg-Pui, Petroşani, valea Râului Mare şi m-ții Godeanu. **R.** are peste 20 de vârfuri care depăşesc 2 000 m alt., printre care: Peleaga (2 483 m), Custura (2 457 m), Bucura (2 433 m) ş.a. În m-ții **R.** se găsesc cele mai multe urme ale glaciației cuaternare din Carpații româneşti, peste 80 de lacuri glaciare (Bucura, Zănoaga, Galeşu, Tău Negru) ş.a. Partea sudică, calcaroasă, cuprinde masivele Piule-Piatra Iorgovanului. Important nod orohidrografic din care porneşte o densă rețea de râuri (Râu Mare, Lăpuşnicu Mare, Pietrele, Valea Rea, Râu Bărbat ş.a.). Versanți împăduriți. La peste 1 800 m alt., peisajul este dominat de întinse jnepenişuri, exemplare de zâmbru şi tufişuri de smârdar. Inclus în mare parte în Parcul Național **R.** (înființat în 1935, ulterior mult extins). În interiorul său (în zona lacul Gemenele–Tău Negru-Valea Dobrun), o supr. de 1 629 ha este declarată rezervație ştiințifică. O caracteristică a florei Parcului Național o constituie marea variabilitate a genului *Hieracium* (vulturica). Fauna Parcului Național este reprezentată prin aproape toate speciile caracteristice Carpaților: urs, mistreț, jder de copac, râs, pisică sălbatică, capră neagră, cocoş de munte, ieruncă ş.a.

RETHONDES, localit. în departamentul Oise. Aici s-au semnat armistițiile dintre Franța şi Germania din 1918 şi 1940.

RÉTI István (1872–1945), pictor şi istoric de artă ungur. Unul dintre întemeietorii coloniei de pictură de la Baia Mare. Preocupat de crearea atmosferei şi redarea luminii. Peisaje şi portrete („Mama artistului"). Scrieri teoretice („Arta picturii", „Colonia de pictură de la Baia Mare").

RETICÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Omisiune voită, trecere sub tăcere a unui lucru care trebuie spus; reținere, rezervă într-o anumită chestiune. ✦ Figură retorică prin care vorbitorul, întrerupându-şi exprimarea, lasă totuşi să se înțeleagă lucrurile trecute sub tăcere.

RETICI, Alpii ~, grup de munți în Alpii Centrali, format din masivele Bernina, Ötztal, Silvretta. Alt. max.: 4 049 m (vf. Bernina).

RETÍCUL (< fr.; lat. *reticulum* „plasă") s.n. **1.** (FIZ.) Ansamblu de linii încrucişate, de scări gradate sau de alte semne, realizate din fire subțiri sau prin trasare pe lame transparente; intră în construcția unor instrumente optice (microscoape, lunete etc.) şi serveşte la vizarea direcțiilor, la efectuarea de măsuri etc. **2.** *R. endoplasmic* = (HIST.) sistem de canalicule din interiorul citoplasmei celulelor, cu rol în sinteza şi transportul proteinelor şi lipidelor.

RETICULÁR, -Ă (< fr.) adj. Care este alcătuit în forma unei rețele de puncte sau linii (ex. structura corpurilor cristaline, cupolele anumitor construcții etc.). ✦ Care aparține unui reticul (ex. fir **r.**).

RETICULÁT, -Ă (< fr.) adj. *Formațiune* ~ = structură anatomică aparținând trunchiului cerebral, reprezentată de o grupare difuză de celule şi de fibre nervoase care formează o coloană neîntreruptă, de la marginea inferioară a bulbului rahidian până la reg. subtalamică. Are un rol important în reglarea tonusului muscular, a ritmului somn-veghe şi în determinarea reactivității scoarței cerebrale şi a formațiilor subcorticale.

RETICULÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Substanță stimulantă, de natură proteică, prezentă în componența țesutului reticulo-endotelial şi care poate fi extrasă din organele bogate în acest țesut (măduvă osoasă, ganglioni limfatici, splină).

RETICULO-ENDOTELIÁL (< fr.) adj. (HIST.) *Sistem* ~ = sistem de celule reticulare şi endoteliale care căptuşesc vasele sangvine, sinusurile măduvei osoase, splina, ganglionii limfatici, ficatul etc. şi care are rolul de a forma celulele sangvine şi anticorpii, de a apăra organismul prin fagocitoză etc. Sin. *sistem reticulo-histoicitar.*

RETICULÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Termen care înglobează o serie de afecțiuni caracterizate prin proliferarea celulelor sistemului reticulo-endotelial. Dintre **r.** maligne fac parte: limfosarcomul, reticulosarcomul etc.

RETÍNĂ (< fr.; lat. *retina* < *rete* „rețea") s.f. (ANAT.) Membrană internă, nervoasă, a globului ocular, alcătuită din mai multe straturi de celule. Cuprinde cele două tipuri de receptori vizuali, celulele senzoriale în formă de conuri şi de bastonaşe. Porțiunea cea mai sensibilă a **r.**, pata galbenă *(macula lutea),* prezintă în mijlocul ei o gropiță *(fovea centralis).* Aici densitatea celulelor cu conuri, importante pentru percepția vizuală din timpul zilei şi a culorilor, este maximă. Nervul optic îşi are originea în celulele multipolare ale **r.** V. *ochi.*

RETINÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie a retinei, care determină scăderea progresivă a vederii, mergând până la pierderea ei.

RÉTOR (< fr., it., ngr., lat.; {s} gr. *rhetor* „orator") s.m. (În Antic.) Maestru, profesor de retorică; *p. ext.* orator.

RETÓRIC, -Ă (< fr., ngr.) s.f., adj. **1.** S.f. Ansamblu de procedee ale expunerii orale (constituită ca artă în Antic. greco-latină), urmărind convingerea auditoriului prin măiestria argumentaţiei, frumuseţea stilului şi a limbii etc. Sin. *oratorie.* **2.** S.f. (LIT.) Poetică. **3.** Adj. Care aparţine r. **(1)**, privitor la r. ✧ *Figură r.* = mijloc de expresie destinat să producă un efect în discurs (text) şi care constă într-o abatere de la uzul comun. ✦ (Despre stil; de obicei peior.) Afectat, emfatic.

RETORÍSM (< *retoric*) s.n. Abuz de figuri şi de elemente retorice; elocvenţă afectată, preţioasă.

RETOROMÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Populaţie care trăieşte în SE Elveţiei şi în NE Italiei, în unele reg. ale Alpilor Dolomitici. **2.** ✧ *Limba r.* (şi subst. f.) = limbă romanică vorbită de **r.**; prezintă mari deosebiri dialectale. Varietatea cea mai bine reprezentată este *friulana,* apoi urmează *romanşa* (varietatea vestică), pe baza căreia s-a dezvoltat **r.** literară, devenită una dintre cele patru limbi de stat ale Elveţiei. Cele mai vechi texte datează din sec. 11–12.

RETORSIÚNE (< fr.; lat. *retorsio* < *retorquere* „a răsuci") s.f. Luarea de către un stat faţă de altul a unor măsuri coercitive, asemănătoare celor pe care cel din urmă le-a luat împotriva celui dintâi (ex. sporirea excesivă a taxelor vamale; expulzarea în masă a unor cetăţeni străini).

RETÓRTĂ (< fr., germ.) s.f. Vas de sticlă, de pământ sau de platină de forma unui balon cu gâtul lung şi curbat, folosit în trecut în laborator pentru distilare. ✦ Recipient cu forme diferite, construit din metal sau din materiale refractare, care este folosit pentru distilări industriale.

RETRACTÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A retrage o afirmaţie, un cuvânt etc., a reveni asupra celor spuse; a se dezice, a se lepăda de o faptă, de o atitudine etc. **2.** Refl. (Despre unele organe, ţesuturi etc.) A se strânge, a se contracta.

RETRACTÍL, -Ă (< fr.; {s} lat. *retractus* „tras înapoi") adj. (Despre unele organe sau părţi ale corpului) Care are însuşirea de a se strânge, de a se trage înapoi sau în interior (ex. ghearele felinelor, acul himenopterelor).

RETRÁCŢIE (< fr., lat.) s.f. Însuşire a unui ţesut sau a unui organ de a se contracta din cauza unei excitaţii, a unei boli etc.

RETRÁGE (< *re*¹- + *trage,* după fr. *retirer*) vb. III **1.** Tranz. A trage înapoi. ✦ A scoate, a lua înapoi ceva. ✦ Refl. A se lăsa de o meserie, de o ocupaţie etc.; a renunţa la... **2.** Refl. A merge (înapoi), a pleca; a se îndepărta. ✦ (MILIT.) A efectua operaţia de retragere. ✦ A părăsi un loc, o încăpere; a pleca. ✦ A părăsi viaţa socială, a se izola. ✦ (Despre ape curgătoare) A reintra în albie (după o revărsare). **3.** Tranz. Fig. A retracta.

RETRÁGERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) retrage. ✦ (MILIT.) Formă de acţiune de luptă constând în cedarea unei fâşii de teren pentru a scoate trupele proprii dintr-o situaţie nefavorabilă şi în plasarea lor mai înapoi, pe o poziţie mai avantajoasă. **2.** (TEHN.) Scădere a volumului unui material ca urmare fie a modificării umidităţii acestuia, fie a arderii, a calcinării sau a întăririi lui. **3.** (ARHIT.) Denumire dată planurilor intrânde faţă de planul principal al unei faţade.

RETRANSMÍSIE (RETRANSMISIÚNE) (< *re*¹- + *transmisie*) s.f. Recepţie şi reemisiune concomitentă a unui program de radiodifuziune sau de televiziune.

RETRÁS, -Ă adj. (Despre oameni) Izolat, singur. ✦ (Despre clădiri, locuri) Lăturalnic, dosnic; singuratic, solitar; liniştit.

RETRĂÍ vb. IV tranz. A simţi intens ceea ce ai mai simţit odată; a avea impresia că treci prin aceleaşi întâmplări prin care ai mai trecut odată (sau prin care a trecut altcineva).

RETRIBUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. A plăti o muncă prestată; a remunera.

RETRIBÚŢIE (< fr., lat.) s.f. Plată a muncii, remuneraţie; leafă, salariu.

RÉTRO¹ (fr.; {s} lat. *retro* „înapoi") Element de compunere cu sensul „înapoi, în sens contrar", care serveşte la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

RÉTRO² (< fr.) adj. invar. Care indică o preferinţă pentru fenomene din trecut; care marchează o întoarcere, reluând sau imitând un stil mai vechi (ex. muzică **r.**).

RETROACTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care se aplică unor fapte din trecut.

RETROACTIVITÁTE (< fr.) s.f. (DR.) Dispoziţie în temeiul căreia o lege nouă se aplică şi faptelor săvârşite şi actelor juridice încheiate şi executate sub imperiul legii vechi. Constituie o excepţie de la principiul neretroactivităţii legilor.

RETROCEDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A face o retrocesiune (o retrocedare).

RETROCESIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Acţiune a unui stat de a retroceda, de a restitui altui stat, un terit. sau o porţiune dintr-un terit. pe care acesta le cedase anterior. **2.** Act prin care se restituie cuiva un bun sau un drept; retrocedare.

RETROGRÁD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se opune progresului; contrar progresului, învechit. **2.** (Despre mişcarea aparentă a aştrilor în jurul axei lumii) Care are loc în sens invers mişcării directe (invers faţă de direcţia mişcării majorităţii corpurilor cereşti).

RETROGRADÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A trece pe cineva într-o funcţie sau într-un grad inferior celui avut înainte. ✦ Intranz. (Despre echipe sportive) A trece într-o categorie (serie) inferioară.

RETROMORFÍSM (< fr.) s.n. (PETROGR.) Diaftoreză.

RETROPROIECTÓR (< fr.) s.n. Aparat care permite proiecţia documentelor opace sau transparente pe un ecran.

RETRORACHÉTĂ (< fr.) Motorachetă a cărei forţă de propulsie este dirijată în sens invers faţă de direcţia de deplasare, pentru obţinerea unui efect de frânare.

RETROSPECTÍV, -Ă (< fr.; {s} *retro-* + lat. *specto* „a privi") adj. Care priveşte în urmă; care se referă la trecut. ✧ *Expoziţie r.* = expoziţie de artă plastică care cuprinde ansamblul operei create de un artist de-a lungul carierei sale sau aparţinând unui curent, şcoli artistice etc.

RETROSPÉCŢIE (RETROSPECŢIÚNE) (< fr.) s.f. Faptul de a privi în trecut; rememorare (şi analiză) a trecutului. ✦ Metodă psihologică, formă a introspecţiei, constând în descrierea propriilor manifestări psihice, după ce, într-un mediu firesc sau experimental, ele au avut loc.

RETROVERSIÚNE (< germ.) s.f. Retraducere a unui text în limba din care a fost tradus. ✦ Traducere a unui text din limba natală într-o altă limbă.

RETROVIRUS (GENET.) < fr.) s.n. Virus cu material genetic ARN, care se poate integra în ADN-ul celulei gazdă (ex. virusul HIV, oncovirusurile).

RETROVIZÓR (< fr.; {s} *retro-* + lat. *viso* „a privi") s.n. Oglindă fixată la autovehicule care permite conducătorului să vadă ce se petrece în spatele vehiculului.

RETÚR (< fr.) s.n. **1.** Întoarcere, revenire (în punctul de plecare). **2.** (SPORT) A doua parte a unei competiţii în care echipele, după ce s-au întrecut fiecare cu fiecare (tur), se întâlnesc încă o dată pentru revanşă (retur). ✦ Întâlnire sportivă revanşă între două echipe, cu caracter eliminatoriu sau punctaj adiţional. ✦ (La tenis) Remitere a unei mingi servite de adversar în terenul acestuia. **3.** (TEHN.) Conductă de întoarcere a agentului calorifer sau frigorifer dintr-o instalaţie de încălzire, respectiv de răcire, după ce acesta a trecut prin instalaţie şi a cedat sau a preluat căldura.

RETÚRNA (< fr.) vb. I tranz. A trimite înapoi; a înapoia.

RETÚŞ (< fr.) s.n. Corectare, îndreptare (executată de obicei manual) a unei picturi, a unui desen, a unei fotografii, a unei piese tehnice etc.; retuşare.

RETUŞÁ (< fr.) vb. I tranz. A face un retuş; a îndrepta, a corecta.

RETZ, Jean François, Paul de GONDI, cardinal de (1613–1679), om politic şi scriitor francez. Duşman al lui Mazarin. Autorul unor valoroase „Memorii" (scrise în exil), prezentând portrete ale unor personalităţi contemporane lui.

REŢEÁ (lat. **retella*) s.f. **1.** Împletitură din fire de aţă, de sfoară, de sârmă etc., lucrată cu ochiuri mari; plasă, fileu; *p. ext.* ţesătură rară care imită acest fel de împletitură. **2.** Obiect făcut din **r.** **(1)**. ✦ Obstacol, întăritură în faţa tranşeelor sau gard făcut din sârmă ghimpată, întinsă (în rânduri dese) între stâlpi susţinători. **3.** (MAT.) *R. de drepte în plan* = sistem format din două fam. (fiecare depinzând de un parametru) de drepte. **4.** (EC.) *R. tarifară* = element component al sistemului de retribuire, prin care se stabileşte categoria de încadrare a muncitorilor în mod diferenţiat pe ramuri, în funcţie de complexitatea procesului tehnologic. **5.** (FIZ.) Ansamblu plan sau spaţial format din două sau din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele; ansamblu de obiecte aflate în punctele de întretăiere ale acestor linii. ✧ *R. de difracţie* v. *difracţie.* **6.** (TEHN.) Ansamblu de conducte (de apă, de canalizare etc.) sau de conductoare electrice legate la noduri între ele. ✧ *R. de telecomunicaţii* = ansamblul liniilor centralelor etc. care realizează comunicaţiile pe un anumit terit. **7.** (TOPOGR.) *R. geodezică* = ansamblu de puncte geodezice marcate pe teren prin borne de beton a căror poziţie în cadrul planului de proiecţii este precis determinată şi care, unite între ele, formează o r. de triunghiuri echilaterale. **8.** (HIDROL.) *R. hidrografică* = totalitatea albiilor prin care se scurg apele de suprafaţă, care cuprinde: *r. h. temporară, r. h. semipermanentă, r. h. permanentă.* **9.** *R. meteorologică* = totalitatea staţiilor meteorologice care efectuează observaţii asupra elementelor meteorologice de pe un anumit terit. **10.** Ansamblu de instituţii, de şcoli etc. răspândite într-o localit., într-o reg. etc. **11.** Ansamblu de relaţii şi de membri ai unei organizaţii (ex. **r.** de spionaj). **12.** (ZOOL.) Unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor, asemănător unui fagure, cu rol de triturare a furajelor; ciur **(3)**, *reticulum.*

REŢETÁR s.n. **1.** Set de formulare pe care se scriu reţetele medicale. **2.** Listă cu componentele prevăzute pentru prepararea unei mâncări sau băuturi. **3.** Normativ conţinând alimentele şi raţiile alocate echipajului unei nave comerciale.

REŢÉTĂ (< ngr.) s.f. **1.** Prescripţie a medicamentelor necesare unui bolnav. **2.** Indicaţie pentru prepararea unei mâncări sau a unei băuturi. **3.** Fig. Soluţie practică pentru rezolvarea unui lucru, a unei situaţii dificile etc. **4.** Sumă de bani realizată din vânzarea biletelor la un spectacol.

REŢINĂTÓR s.n. Ansamblu de conducte şi de organe de reţinere care permite circulaţia fluidului dintr-o instalaţie într-un singur sens. ✦ Casetă cu organe de reţinere care comandă aspiraţia şi refularea fluidului la o pompă cu piston sau la un compresor cu piston.

REŢÍNE (< *re*¹- + *ţine,* după fr. *retenir*) vb. III tranz. **1.** A ţine în loc, a opri; a împiedica de la ceva. ✦ A închide pe cineva temporar, a-l priva de libertate. ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) stăpâni, a (se) înfrâna. **2.** A opri la plată o parte din drepturile materiale (băneşti ori de altă natură) cuvenite cuiva; a popri. **3.** A rezerva (un bilet,

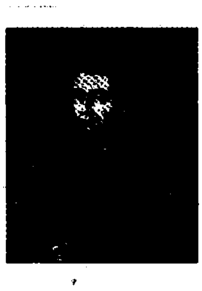

Johannes Reuchlin

un loc la teatru, într-un vehicul etc.). **4.** A ține asupra sa, a păstra și a nu restitui. **5.** A ține minte, a nu uita.

REȚÍNERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) reține; oprire, rezervare. ✦ Reticență; rezervă; moderație, cumpătare, sobrietate. **2.** (DR.) Măsură luată de organele de cercetare penală, în condițiile prevăzute de lege, de a lipsi de libertate o persoană pentru cel mult 24 de ore înainte de punerea sa sub urmărire. **3.** (HIDROTEHN.) Retenție (3). **4.** Acumulare.

REUCHLIN, Johannes (numit și *Capnio, Kapnion*) (1455–1522), teolog și umanist german. Alături de Erasmus, unul dintre promotorii studiului filologiei clasice și al pronunției limbii grecești clasice (sistemul reuchlinian) apropiat de cel din greaca modernă. Traducător al Bibliei și inițiator al studiului iudaisticii („Arta cabalistică", „De rudimentis hebraicis").

REULEAUX, Franz (1829–1905), inginer german. Unul dintre întemeietorii teoriei mecanismelor, a elaborat metode de transformare a mecanismelor și de calcul al cuplelor cinematice.

REUMATÍSM (lat., it., germ.; {s} gr. *rheuma* „scurgere a umorilor") s.n. **1.** Denumire generică pentru o serie de afecțiuni ale aparatului locomotor (în special ale articulațiilor și ale țesuturilor înconjurătoare), având drept cauze: o infecție, o reacție inflamatorie articulară și periarticulară sau o patogenie inflamatorie alergică. Principalele boli reumatismale sunt: r. poliarticular acut, artrita reumatoidă, spondilita etc. ✧ *R. poliarticular acut* = boală acută, de natură infecțioasă, frecventă la copii și la tineri, consecutivă amigdalitei și caracterizată prin transpirații și tumefacții dureroase ale articulațiilor. Se complică frecvent cu îmbolnăvirea inimii (endocardită, pericardită). **2.** Durere reumatică.

REUMATOLOGÍE (după fr. *rhumatologie*) s.f. Ramură a medicinii interne care se ocupă cu studiul bolilor reumatismale.

REUNÍ (< fr.) vb. IV tranz. și refl. A (se) aduna, a (se) întruni, a (se) împreuna.

RÉUNION, ins. în arh. Mascarene (Oc. Indian); 2 510 km^2; 745 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Saint-Denis.* Vulcani activi, cu alt. max. de 3 069 m. Trestie de zahăr (2/3 din supr. cultivată), ceai, tutun. Moneda: 1 c.f.a. franc = 100 centimes. Descoperită în 1513 de navigatorul portughez Pedro de Mascarenhas, revendicată de Franța (1638), a devenit posesiune a acesteia (1642) sub denumirea *Île de Bourbon.* Numele actual datează din 1793. Stăpânită de englezi (1810–1814). De la 1 ian. 1947, are statut de „departament de peste mări" al Franței; din 1983 cu parlament propriu.

REUNIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Adunare, întrunire. ✦ Competiție sportivă amicală sau oficială. **2.** (MAT.) *R. a două mulțimi* = mulțime ale cărei elemente aparțin cel puțin uneia dintre cele două mulțimi date. Se notează grafic „U".

REUSENI v. **Udești.**

REUȘÍ (< it., fr.) vb. IV intranz. și tranz. **1.** A ajunge la rezultatul dorit; a izbuti, a izbândi. **2.** A ieși bine, a avea succes. ✦ A face ceva cu pricepere și îndemânare.

REUTERS, agenție de presă din Marea Britanie, cu sediul la Londra. Înființată în 1851, de P.J. Reuter (1816–1899), aparține azi unui consorțiu din care fac parte proprietarii principalelor ziare engleze.

REVACCINÁ (< fr.) vb. I tranz. A vaccina din nou, pentru a întări sau prelungi efectul primei vaccinări.

REVALORIFICÁ vb. I tranz. A valorifica din nou, a repune în valoare. ✦ A readuce în stare de folosire resturi de materiale, deșeuri, rebuturi, piese și organe de mașini uzate (prin fabricarea din ele a unor produse).

REVALORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A aduce la valoarea inițială. **2.** (FIN.) Modificarea ratei de schimb valutar a unei monede, bazată mai degrabă pe decizia autorității în domeniu decât pe fluctuațiile pieței; creșterea valorii unei monede în raportul de schimb cu o altă monedă.

REVANȘÁRD, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care dorește să-și ia revanșa, să se răzbune; răzbunător; care duce sau sprijină o politică de revanșă pentru o pierdere suferită.

REVÁNȘĂ (< fr.) s.f. Acțiunea prin care cineva se răzbună pentru un rău suferit sau răsplătește un serviciu ce i s-a făcut. ✧ *Spirit de r.* = dorință de răzbunare; revanșism. ✦ Reîntâlnire a unui sportiv sau a unei echipe sportive învinse cu același adversar pentru a-și disputa întâietatea.

REVANȘÍSM s.n. Spirit de revanșă, dorință de răzbunare. ✦ Politică expansionistă ce urmărește recucerirea unor terit. străine, pierdute anterior.

REVĂRSÁ (< lat.) vb. I **1.** Refl. (Despre ape curgătoare) A ieși din albie. ✦ A curge din belșug. **2.** Refl. Fig. (Despre oameni) A se împrăștia în număr mare; a împânzi. ✦ Refl. și tranz. (Despre lumină, căldură, sunete, mirosuri etc.) A (se) răspândi, a (se) împrăștia în toate părțile. **3.** Tranz. A împrăștia, a presăra în cantitate mare peste ceva.

REVĂRSÁT s.n. *Revărsatul zorilor* (sau *zilei*) sau *revărsat de zori* (sau *de ziuă*) = timpul când se luminează de ziuă; zori de zi.

REVCOLEVSCHI, Alexandre (n. 1940, București), chimist francez de origine română. Stabilit în Franța. A elaborat noi metode de tratament termic al corpurilor solide la temperaturi foarte mari. M. de onoare al Acad. Române (1993).

REVEDEÁ (< *re*^{1}- + *vedea,* după fr. *revoir*) vb. II **1.** Tranz. și refl. A (se) vedea din nou; a (se) întâlni după mai multă vreme. ✦ Fig. A (se) vedea în amintire în starea în care a fost altădată, a(-și) evoca trecutul. **2.** Tranz. A examina, a citi din nou un text scris; a revizui.

REVELÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A dezvălui, a destăinui, a descoperi. 2. Refl. A se face cunoscut, a se ivi, a ieși la lumină. 3. Tranz. A face vizibilă imaginea latentă (în arta fotografică), prin developare.

REVELATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care revelează. ✦ Caracteristic. **2.** S.n. Soluție utilizată în tehnica fotografiei pentru developare; cuprinde un developator, un conservant, un accelerator, un atenuator etc.

REVELÁȚIE 1. (REL.) Actul prin care se descoperă sau se face cunoscută divinitatea. În teologie, actul prin care Dumnezeu face să fie cunoscute în mod supranatural de către om adevăruri care în cea mai mare parte depășesc posibilitățile inteligenței sale; *p. ext.* orice fel de cunoaștere a lucrurilor divine pe calea inspirației sau sugestiei. **2.** (În general) Actul descoperirii a ceva necunoscut sau chiar ceea ce este descoperit.

REVELIÓN (< fr.) s.n. Noaptea dintre 31 dec. și 1 ian. în care se sărbătorește Anul Nou; petrecerea care are loc în această noapte.

REVENDICÁ (< fr.; lat. *vindicare* „a chema în judecată") vb. I tranz. A cere, a pretinde un lucru care i se cuvine. ✦ (DR.) A prezenta o revendicare.

REVENDICÁRE s.f. Acțiunea de a revendica. ✦ (DR.) *Acțiune în r.* = acțiune prin care se urmărește recunoașterea de către un organ de jurisdicție a dreptului de proprietate asupra unui lucru aflat fără drept în posesia altei persoane.

REVENDICATÍV, -Ă (< fr.) adj. Care face o revendicare, care cuprinde o revendicare.

REVENÍ (< *re*^{1}- + *veni,* după fr. *revenir*) vb. IV intranz. **1.** A se întoarce. ✦ A se ivi din nou; a apărea, a se face văzut, simțit etc. din nou. **2.** A se întoarce la starea normală, obișnuită; a-și recăpăta echilibrul sufletesc, a se regăsi. ✧ Expr. *A-și reveni în fire* = a-și recăpăta cunoștința; a se trezi. **3.** (Cu determinări introduse prin prep. „la", „asupra") A relua un subiect, o idee etc., a se ocupa din nou de... **4.** A i se atribui, a i se repartiza; a fi de resortul, de datoria cuiva. ✦ A i se cădea, a i se cuveni. **5.** A renunța la cele spuse; a revoca. **6.** A costa.

REVENÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a reveni; întoarcere. **2.** Tratament termic care se aplică unei piese metalice călite, constând în obținerea unei întoarceri parțiale la starea de echilibru fizico-chimic corespunzătoare temperaturii ambiante, pentru mărirea ductibilității și tenacității și pentru reducerea tensiunilor interne; se realizează prin încălzirea materialului la o temperatură inferioară aceleia de transformare, urmată de o răcire dirijată (în general înceată). **3.** Variația în timp a deformației unui corp după suprimarea sarcinilor aplicate inițial.

REVÉNT (< tc.) s.n. Plantă cu frunze mari de 50–70 cm, al căror pețiol este folosit în alimentație; rubarbă *(Rheum rhabarbarum).* Rădăcina și rizomul unei specii înrudite, *R. officinale,* cu un gust foarte amar, conțin principii active cu acțiune purgativă.

REVÉR (< fr.) s.n. **1.** Partea răsfrântă a unei haine în prelungirea gulerului, de o parte și de alta a pieptului. **2.** (SPORT) Lovitură executată cu partea exterioară a rachetei sau a paletei, la jocurile de tenis sau tenis de masă.

REVERBERÁȚIE (< fr.) s.f. (FIZ.) Persistență a unui sunet într-o încăpere după ce sursa sonoră și-a încetat emisia, datorată reflecțiilor multiple ale sunetului, înainte ca intensitatea lui să se anuleze în urma absorbției. O durată scurtă de r. face ca sunetele să pară seci și fără sonoritate, iar o durată prea lungă de r. face ca vorbele și melodiile să fie neinteligibile ✧ *R. artificială* = prelucrare electroacustică a semnalelor sonore în scopul obținerii unor condiții optime de audiție în sălile de spectacole, în studiourile de televiziune, de radiodifuziune etc.

REVERDY, Pierre (1889–1960), poet francez. Precursor al suprarealismului. A fondat revista „Nord-Sud". Poeme într-un limbaj sobru, aspirând spre absolut ca unică realitate de mare puritate („Poeme în proză", „Epavele cerului"). Eseuri autobiografice („Mănușa din păr de cal").

REVERÉND (< lat., fr.) s.m. Titlu dat pastorilor anglicani.

REVERÉNDĂ (< lat.) s.f. Haină preoțească lungă (de culoare neagră).

REVERENȚIA (în mitologia romană), zeiță care patrona respectul oamenilor față de semenii lor. Amintită de Ovidiu.

REVERÉNȚĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Plecăciune în semn de respect, de venerație; temenea. **2.** Respect, venerație, stimă.

REVERENȚIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Respectuos; ceremonios.

REVERÍE (< fr.) s.f. Stare a spiritului care dă curs liber imaginației; visare.

REVÉRS (< lat., fr., germ.) s.n. **1.** Cealaltă față a *aversului.* ✧ Expr. *Reversul medaliei* = partea neplăcută a unei situații. **2.** Fig. Aspect, față ascunsă a unui lucru, a unei situații etc.

REVERSÍBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care poate reveni, care poate fi adus sau întors înapoi. **2.** (DR.; despre un drept) Care se întoarce în patrimoniul persoanei care l-a înstrăinat. **3.** (FIZ.; despre transformări) Care se poate produce în mod natural atât într-un sens, cât și în sens invers, trecând prin aceleași stări intermediare.

REVERSIBILITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a unei transformări de a fi reversibile; faptul de a fi reversibil.

REVERSIÚNE (< fr.) s.f. (FIZ.) Schimbarea ordinii de parcurgere a succesiunii de stări intermediare prin care trece un sistem în cursul unei transformări.

REVERSÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre mecanisme, procese etc.) Care revin spontan la poziția (sau la starea) inițială după încetarea fenomenului modificator.

REVIGORÁ (< fr.) vb. I tranz. A înviora.

REVIGA, com. în jud. Ialomița, în C. Bărăganului; 3 319 loc. (2004).

REVIRIMÉNT (< fr.) s.n. Schimbare bruscă în bine; înviorare.

REVISTA CONTIMPORANĂ, publicație literar-științifică lunară, apărută la București (1873–1876). A polemizat cu revista „Convorbiri literare".

REVISTA DE FILOZOFIE, revistă trimestrială apărută la Bucureşti, între 1923 şi 1943, sub direcţia lui C. Rădulescu-Motru, ca serie nouă a publicaţiei „Studii filozofice" (1907–1919). În perioada 1954–1963 a apărut revista „Cercetări filozofice", care din 1963 şi-a schimbat titlul în „Revista de filozofie". Editată de Acad. Română după 1990.

REVISTA DE ISTORIE, publicaţie a secţiei de istorie şi arheologie a Acad. Române. Apare lunar la Bucureşti (din 1974). În perioada 1948–1972 a apărut sub titlul de „Studii". Din 1900, „Revista Istorică".

REVISTA DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ, periodic al Institutului de Istorie şi Teorie literară „G. Călinescu" al Acad. Române. Apare la Bucureşti din 1952, mai întâi anual, din 1953 bianual, iar din 1957 trimestrial. Până în 1963 s-a numit „Studii de istorie literară şi folclor". La conducerea ei s-au aflat, succesiv, G. Călinescu , Al. Dima, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, N. Florescu ş.a.

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE, publicaţie lunară cu caracter cultural, literar şi artistic, apărută la Bucureşti de la 1 ian. 1934 până la 31 dec. 1947, având la conducere, succesiv, ca directori sau redactori-şefi, pe Paul Zarifopol, Camil Petrescu, D. Caracostea şi Al. Rosetti. Au colaborat majoritatea scriitorilor români importanţi, indiferent de orientarea lor literară.

REVISTA GENERALĂ A ÎNVĂŢĂMÂNTULUI, publicaţie pedagogică fondată de Spiru Haret. A apărut la Bucureşti (1905–1917 şi 1923–1944) de 10 ori pe an.

REVISTA ISTORICĂ, publicaţie lunară apărută la Bucureşti (1915–1946). Înfiinţată de N. Iorga, care a condus-o până în 1940.

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ, publicaţie trimestrială apărută la Bucureşti (1931–1947), sub egida Institutului de Istorie Naţională de pe lângă Universitatea din Bucureşti.

REVISTA NOUĂ, publicaţie literară lunară fondată şi condusă de B.P. Hasdeu, apărută la Bucureşti între 1887–1895.

REVISTA PENTRU ISTORIE, ARHEOLOGIE ŞI FILOLOGIE, publicaţie trimestrială apărută la Bucureşti (1882–1922, cu mari intermitenţe). Întemeiată de Grigore Tocilescu.

REVISTA ROMÂNĂ DE DREPT, publicaţie lunară a Asociaţiei Juriştilor din România înfiinţată în dec. 1946. Până în 1966 a apărut sub denumirea de „Justiţia Nouă". Este continuatoarea revistei „Dreptul", al cărei prin număr a apărut la 16 dec. 1871.

REVISTA ROMÂNĂ PENTRU ŞTIINŢE, LITERE ŞI ARTE, publicaţie lunară, apărută la Bucureşti (apr. 1861–nov. 1863), sub conducerea lui Al. Odobescu.

REVISTA SCRIITORILOR ROMÂNI, revistă apărută anual la München, între 1962 şi 1988 (în total 9 vol.) şi reunind colaborări ale scriitorilor din exil.

REVISTA SOCIALĂ, prima publicaţie teoretică socialistă din România. A apărut, lunar, la Iaşi (1884–1887). Contribuţii importante la răspândirea ideilor socialiste.

REVÍSTĂ (< it.) s.f. **1.** Publicaţie periodică cuprinzând articole, studii, dări de seamă, recenzii etc. din domenii variate sau de strictă specialitate. 2. *Trecere în r.* = **a)** solemnitate constând în trecerea unui comandant sau a unei persoane oficiale de-a lungul frontului unei subunităţi sau unităţi militare, care dă onorul stând pe loc; **b)** examinare, cercetare pe rând a anumitor fapte. **3.** Spectacol alcătuit dintr-o succesiune de dansuri, cântece, cuplete, scenete vesele cu subiecte din actualitate; spectacol de varietăţi.

REVÍZIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Cercetare, control, verificare. **2.** (CONT.) Formă de control (întreprinsă de obicei de organe speciale) care constă în reverificarea documentelor de evidenţă privitoare la operaţii contabile. **3.** (TEHN.) Ansamblul operaţiilor efectuate asupra unei instalaţii şi a unei maşini etc., care constă în reglarea pieselor şi aparatajelor, înlăturarea jocurilor survenite prin uzură etc. **4.** Inspecţie.

REVIZIONÍSM (< fr., rus.) s.n. Acţiune sau atitudine care urmăreşte revizuirea şi modificarea unui tratat, a unei legi, a unei concepţii.

REVIZIONÍST, -Ă (< rus.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la revizionism, care ţine de revizionism. **2.** S.m. şi f. Adept al revizionismului.

REVIZÓR, -OÁRE (< fr., germ.) s.m. şi f. Persoană care revizuieşte, care controlează, verifică ceva. ✧ (În trecut) *R. şcolar* = inspector al şcolilor primare dintr-un judeţ.

REVIZUÍ (după fr. *réviser*) vb. IV tranz. A revedea o lucrare pentru a corecta eventualele lipsuri; a cerceta, a examina din nou; a controla.

REVIZUÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a revizui; revizie. **2.** (DR.) Cale de atac pentru desfiinţarea unei hotărâri judecătoreşti definitive pe baza unor probe şi date descoperite ulterior judecării pricinii.

REVOCÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a anula, a contramanda. **2.** (DR.) Desfacere a unui act de voinţă unilaterală de către persoana care l-a făcut (ex. r. unui legat). ✦ Desfacere a unui act juridic în cazurile prevăzute de lege. **3.** Act prin care organul de stat competent hotărăşte încetarea calităţii de membru într-un organ ales (ex. dreptul parlamentului de a revoca Tribunalul Suprem şi pe procurorul general al republicii etc.). ✦ Retragere de către alegători a mandatului dat unei persoane de a-i reprezenta în organele reprezentative ale statului.

REVÓLTĂ (< fr.) s.f. **1.** Sentiment de mânie provocat de o nedreptate sau de o acţiune nedemnă; indignare. 2. Răscoală spontană; răzvrătire, rebeliune.

REVOLTĂTÓR, -OÁRE (< *revolta*) adj. Care provoacă indignare; nedrept, scandalos.

REVOLÚT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care şi-a încheiat cursul; terminat, împlinit, îndeplinit. **2.** (BOT.; despre unele părţi ale plantelor) Răsfrânt, întors.

REVOLUŢIA DE LA 1848, revoluţie de inspiraţie liberală şi democratică, desfăşurată în aproape întreaga Europă în anii 1848–1849. Îndreptată împotriva regimurilor absolutiste reacţionare întărite după Congresul de la Viena (1814–1815), revoluţia a avut caracteristici proprii fiecărei ţări, dar a fost pretutindeni în coeziune cu mişcarea revoluţionară generală. Revoluţia a început mai întâi în Italia (la Palermo, 12 ian.), frământată de o mare diversitate de probleme, de la abolirea iobăgiei (în Sud şi în Regatul Neapolelui) până la consolidarea poziţiilor burgheziei (Regatul Sardiniei) şi realizarea unităţii naţionale. Ea a culminat cu proclamarea Republicii la Roma (febr. 1849). La 22 febr. 1848 revoluţia a izbucnit şi în Franţa, soldându-se cu răsturnarea regelui Ludovic Filip şi a oligarhiei financiare şi cu proclamarea Republicii (25 febr.). Evenimentele din Franţa au exercitat o puternică influenţă asupra desfăşurării ulterioare a revoluţiei în numeroase ţări din Europa. La 13 mart. 1848 a izbucnit revoluţia în Austria, devenită după 1815 bastionul politic al reacţiunii în Europa Centrală, soldată cu răsturnarea regimului lui Metternich. În cadrul evenimentelor revoluţionare din Imp. Habsburgic o mare importanţă a avut-o revoluţia ungară izbucnită la 15 mart. la Pesta. Conducătorii ei au făcut însă şi unele greşeli, printre care atitudinea negativă faţă de revendicările sociale şi naţionale ale românilor şi slavilor, ceea ce a dus la dezbinarea forţelor revoluţionare şi la conflicte armate între acestea. La 12 iun. 1848 a izbucnit revoluţia la Praga, iar în Croaţia şi Slovenia au avut loc mişcări revoluţionare. În Germania, revoluţia a început cu insurecţia din Baden (27–28 febr.), Hessa (11 mart.), cuprinzând apoi toate statele germane. Speriată de amploarea mişcării revoluţionare, burghezia germană a pactizat cu iuncherimea, trădând programul burghezo-democratic al revoluţiei. În a doua jumătate a anului 1848, după insurecţia proletariatului parizian din 23–26 iun., burghezia a trădat revoluţia, iar contrarevoluţia europeană, sub steagurile monarhiilor coalizate, a început contraofensiva împotriva mişcărilor revoluţionare. O nouă insurecţie declanşată la Viena (6 oct. 1848) a fost reprimată cu forţa. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu insurecţiile din Baden (sept. 1848), Dresda (mai 1849), cu revoluţiile din Ungaria (aug. 1849) şi cu revoluţiile din Ţara Românească (sept. 1848) şi din Transilvania (aug. 1849), înăbuşite de armatele Prusiei, Rusiei, Austriei, Turciei şi de cele ale Republicii franceze. Dacă revoluţia n-a putut rezolva radical problemele ridicate de necesitatea istorică, lupta maselor populare din anii 1848–1849 a avut, în schimb, consecinţe pozitive. Insurecţia pariziană a contribuit substanţial la ridicarea conştiinţei clasei muncitoare, iar puternica ridicare a ţărănimii, la desfiinţarea iobăgiei în ţările din centrul Europei şi la abolirea unor privilegii nobiliare. În urma revoluţiei, burghezia şi-a consolidat poziţiile în ţările din apusul Europei, iar în celelalte ţări a pătruns în administraţia de stat. În *Ţările Române,* Revoluţia de la 1848 a izbucnit sub impulsul aceloraşi cauze generale. Ea a fost pregătită de dezvoltarea forţelor de producţie şi de lărgirea pieţei interne; apariţia şi dezvoltarea burgheziei, pe de o parte, menţinerea relaţiilor feudale şi a privilegiilor boiereşti, existenţa suzeranităţii turceşti (în Ţara Românească şi Moldova) şi a stăpânirii habsburgice (în Transilvania), pe de altă parte, au fost factorii determinanţi ai intensificării luptei de eliberare socială şi naţională. Începutul desfăşurării evenimentelor revoluţionare în Ţările Române l-a făcut mişcarea revoluţionară din *Moldova* (mart.), repede înăbuşită. Nevoiţi să se exileze, fruntaşii revoluţiei au formulat în emigraţie programul revoluţiei („Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei" şi „Dorinţele partidei naţionale din Moldova"), în care pe lângă problema împroprietăririi ţăranilor se punea şi problema creării statului naţional român. În *Ţara Românească* a avut loc o revoluţie la care au participat: ţărănimea, meşteşugarii şi lucrătorii de la oraşe, burghezia şi boierimea liberală. Principalii conducători ai revoluţiei au fost: N. Bălcescu, Gh. Magheru, Al. G. Golescu, I. Heliade-Rădulescu, C.A. Rosetti, Chr. Tell. Programul revoluţiei, izbucnită la 9/21 iun. 1848, sintetizat în *Proclamaţia de la Islaz,* prevedea independenţa administrativă şi legislativă a ţării, egalitatea în faţa legii, eliberarea şi împroprietărirea ţăranilor (art. 13) etc. La 13/25 iun. domnul ţării, Gh. Bibescu, a abdicat, conducerea revenind unui guvern provizoriu, iar apoi, ca urmare a preponderenţei elementelor moderate, unei locotenenţe formată din I. Heliade-Rădulescu, N. Golescu şi Chr. Tell. Îngrijorat de evenimentele revoluţionare din Principate, guvernul ţarist a exercitat presiuni asupra Turciei ca să intervină cu forţa armată (sept.). Au fost restaurate prevederile Regulamentului Organic, abolite în timpul revoluţiei. În *Transilvania* problemele eliberării sociale s-au împletit strâns cu cele ale eliberării naţionale. Principalii conducători ai revoluţiei din Transilvania au fost: Avram Iancu, S. Bărnuţiu, G. Bariţiu, E. Murgu, A. Şaguna. Unirea forţată a Transilvaniei cu Ungaria, refuzul conducătorilor revoluţiei maghiare de a recunoaşte drepturile naţionale ale românilor i-au silit pe aceştia să meargă pe o cale revoluţionară proprie. La *Adunarea de la Blaj* de pe Câmpia Libertăţii (3–5/15–17 mai 1848), care a constituit punctul culminant al revoluţiei în Transilvania, cei peste 40 000 participanţi au adoptat programul revoluţiei, care prevedea desfiinţarea iobăgiei, egalitate naţională şi reprezentare proporţională în Dietă, administraţie, justiţie, Gardă naţională, înfiinţarea de şcoli în limba română etc. Neţinând seama de voinţa clar exprimată la Blaj, Dieta nemeşească din Cluj a confirmat, la 17/29 mai 1848, încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce a provocat dezbinarea forţelor revoluţionare române şi maghiare, fapt de care a profitat Curtea de la Viena. Avram Iancu a organizat cetele moţilor, transformându-le într-o oaste ţărănească, revoluţionară, cu care a apărat reg. m-ţilor Apuseni împotriva oştilor nemeşimii maghiare. Abia la 2/14 iul. 1849, în urma stăruinţelor lui N. Bălcescu, a fost încheiat proiectul de pacificare prin care se punea capăt ostilităţilor între cele două tabere. Era însă prea târziu, deoarece, în aug. 1849, revoluţia maghiară a fost înfrântă de trupele austriece şi ţariste. Deşi înfrântă, **Revoluţia de la 1848** din Ţările Române a avut totuşi urmări însemnate; a zdruncinat puternic orânduirea feudală, impulsionând dezvoltarea capitalismului, a contribuit în mod esenţial la dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului român.

REVOLUŢIA DIN ANGLIA de la 1642–1649, revoluţie de însemnătate europeană în urma căreia în Anglia a fost instaurat un nou regim politic, cel al prosperităţii generale (Commonwealth). A fost îndreptată împotriva regimului absolutist care, în timpul regilor Iacob I şi Carol I din dinastia Stuart, trecea printr-o adâncă criză socială. Lupta opoziţiei (reprezentată de burghezie, noua nobilime şi o parte a ţărănimii) a îmbrăcat un veşmânt religios (puritanismul), parlamentul fiind principalul ei centru organizatoric şi politic. Revoluţia a început în condiţiile agravării conflictului dintre rege şi parlament, ca urmare a persecuţiei puritanilor şi a războiului împotriva Scoţiei protestante, răsculată în 1637–1638. Carol I a convocat, după o întrerupere de 11 ani, parlamentul (între 13 apr. şi 5 mai 1640, Parlamentul scurt şi între 3 nov. 1640 şi 20 apr. 1653, Parlamentul lung), cerându-i să aprobe alocarea unor sume de bani pentru continuarea războiului împotriva Scoţiei. Parlamentul lung a condiţionat acordarea sumelor, cerând unele măsuri îndreptate împotriva absolutismului (desfiinţarea impozitelor create de rege între 1629 şi 1640, lichidarea tribunalelor extraordinare şi bisericeşti, responsabilitatea puterii executive în faţa parlamentului), care l-au determinat pe regele Carol I să înceapă războiul împotriva parlamentului. În timpul primului război civil (1642–1646) dintre parlament (sprijinit de masele populare) şi monarhie (susţinută de marea nobilime şi Biserica anglicană) s-a adâncit revoluţia. În prima etapă a războiului armata parlamentului a suferit înfrângeri; reorganizată de O. Cromwell, armata parlamentară obţine victorii decisive asupra armatei regelui la Marston Moor (1644) şi Naseby (1645). În cursul revoluţiei s-au cristalizat în tabăra revoluţionară unele grupări şi curente politice radicale (în special în rândul armatei), care doreau să dezvolte revoluţia până la egalitatea socială *(levellerii)*. După tratative infructuoase cu parlamentul, regele dezlănţuie, în 1648, al doilea război civil, cu ajutorul marii nobilimi şi al scoţienilor. Este înfrânt la Preston (1648) de armata revoluţionară condusă de Cromwell. Sub presiunea maselor populare, revoluţia a căpătat în 1649 un caracter burghezo-democratic. Regele Carol I a fost judecat, condamnat şi executat, iar monarhia şi Camera Lorzilor, lichidate. La 19 mai 1649 a fost proclamată Republica.

REVOLUŢIA DIN ŢĂRILE DE JOS, prima revoluţie burgheză din Europa, desfăşurată între 1566 şi 1609, în Ţările de Jos aflate în stăpânirea Spaniei. Cu un caracter antifeudal şi de eliberare naţională de sub dominaţia absolutismului spaniol, revoluţia a îmbrăcat forma luptei împotriva Bisericii catolice, sprijinul principal al Spaniei în Ţările de Jos, şi s-a desfăşurat sub steagul calvinismului. A început cu răscoala populară din 1566, cunoscută sub numele de răscoala iconoclastă, reprimată sângeros de armata spaniolă condusă de ducele de Alba. Nobilimea, orăşenimea şi clerul catolic din provinciile din S, temându-se de revoluţie, au constituit „Uniunea de la Arras" (1579) şi au căzut la înţelegere cu Spania, rămânând sub stăpânirea ei. În acelaşi an, provinciile din N (Holland, Zeeland, Frisia şi Utrecht), în care burghezia era mai dezvoltată, iar lupta revoluţionară se desfăşura mai intens, au încheiat „Uniunea de la Utrecht", la care au aderat şi oraşele din Flandra şi Brabant, în frunte cu Gand; pe baza acestei uniuni s-a constituit în 1581 „Republica Provinciilor Unite", numită în mod curent, după 1609, Olanda. Independenţa primului stat burghez din lume a fost recunoscută în mod formal de Spania în 1609, iar pe plan european, prin Pacea din Westfalia (1648).

REVOLUŢIA FRANCEZĂ, revoluţie desfăşurată între 1789 şi 1794, care a avut ca scop abolirea structurilor vechiului regim. A izbucnit în condiţiile agravării situaţiei economice a populaţiei, ale progresului ideii de naţiune, ale necesităţii acute de creare a unei pieţe naţionale. Forţa conducătoare în revoluţie, la care a participat întreaga stare a treia (burghezia, masele populare orăşeneşti şi ţărănimea), a fost burghezia, iar forţa socială principală a constituit-o larga mişcare populară. Preludiul revoluţiei l-a constituit convocarea Statelor Generale (5 mai 1789). Deputaţii Stării a treia din Adunarea Statelor Generale s-au declarat constituiţi în Adunarea Naţională, apoi, în vederea elaborării unei constituţii, în Adunarea Naţională Constituantă (9 iul. 1789–30 sept. 1791). În faţa măsurilor represive pe care le pregăteau nobilimea şi regele, masele populare din Paris au luat cu asalt Bastilia, simbolul absolutismului regal (14 iul. 1789, dată devenită sărbătoare naţională a poporului francez). Adunarea Constituantă a votat desfiinţarea privilegiilor feudale (4 aug. 1789), a adoptat *Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului* (26 aug. 1789) şi o nouă Constituţie (3 sept. 1791). Aceste realizări, împreună cu reformele administrative, judecătoreşti, fiscale şi bisericeşti, au favorizat dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste. Sub presiunea insurecţiei naţionale din 10 aug. 1792, Adunarea Legislativă (1 oct. 1791–20 sept. 1792) a suspendat monarhia şi a aprobat instituirea Comunei insurecţionale (Comuna din Paris), o adevărată putere de stat populară. În perioada aug.-sept. 1792, masele, sub conducerea Comunei insurecţionale, au impus instaurarea democraţiei politice. În faţa primejdiei provocate de invadarea Franţei de către armatele austro-prusiene, precum şi de trădarea generalilor monarhişti, Comuna insurecţională a declarat „patria în primejdie". Armatele franceze au înfrânt la Valmy (20 sept. 1792) armatele invadatoare. La 21 sept. 1792 Convenţia Naţională (20 sept. 1792–26 oct. 1795), care luase locul Adunării Legislative, a proclamat Republica. În cadrul Convenţiei s-au reliefat două tendinţe principale: partidul moderat al *girondinilor* şi cel radical al *montagnarzilor,* conduşi de iacobini; între ele se afla masa deputaţilor independenţi, porecliţi „câmpia" sau „mlaştina". Lupta dintre cele două tendinţe a atins apogeul în timpul procesului regelui Ludovic XVI, care, cu toată opoziţia girondinilor, a fost condamnat la moarte şi executat (21 ian. 1793). Înfrângerile de pe front, trădarea generalului Dumouriez, scumpirea vieţii şi izbucnirea răscoalei contrarevoluţionare din Vandeea au provocat sfârşitul guvernării girondine. În urma insurecţiei din 31 mai–2 iun. 1793, a fost instaurată dictatura iacobinilor, girondinii fiind excluşi din Convenţie, iar unii dintre ei executaţi. Perioada dictaturii iacobine (2 iun. 1793–27 iul. 1794), cunoscută sub numele de „teroarea iacobină", a constituit punctul culminant al revoluţiei. În timpul acestei dictaturi au fost desfiinţate, fără răscumpărare, servituţile feudale, au fost introduse preţuri maximale, a fost instituit învăţământul elementar gratuit. Iacobinii au înfrânt răscoala din Vandeea şi au creat şi o armată naţională de peste 600 000 de oameni, care a alungat din ţară armatele intervenţioniste. Comitetul Salvării Publice, creat la 5 apr. 1793, a concentrat în mâinile sale întreaga putere executivă. Teroarea a impus, pentru o vreme, economia dirijată în direcţia sprijinirii efortului de război şi salvării republicii. Înlăturarea moderaţilor, conduşi de Danton, cât şi a extremiştilor de stânga, în frunte cu J. Roux şi Hébert, au slăbit considerabil baza socială a dictaturii iacobine, uşurând sarcina marii burghezii, care a organizat lovitura de stat din 9 thermidor (27 iul. 1794). Robespierre, Saint-Just şi partizanii lor au fost ghilotinaţi (28 iul. 1794). Prin venirea la putere a marii burghezii, revoluţia era terminată. Desfiinţând relaţiile feudale, ea a accelerat dezvoltarea istorică a Franţei, având, prin amploare şi prin semnificaţii, şi o mare însemnătate internaţională.

REVOLUŢIA RUSĂ DIN FEBRUARIE 1917, a doua revoluţie burgheză democratică din Rusia. Izbucnită pe fondul contradicţiilor regimului ţarist, agravate de înfrângerile din război, a răsturnat ţarismul, marcând începutul transformării războiului imperialist în război civil. În fruntea mişcării maselor largi de muncitori, ţărani şi soldaţi s-a aflat partidul bolşevic. Începutul revoluţiei l-a constituit greva muncitorilor de la uzina Putilov din Petrograd sub lozincile „Pâine", „Jos războiul", „Jos absolutismul" (18 febr./3 mart. 1917). La 24 febr./9 mart. a avut loc o mare demonstraţie care s-a transformat, la 25 febr./10 mart., în grevă politică generală, iar la 26 febr./11 mart., în insurecţie. La semnalul insurecţiei din Petrograd întreaga ţară a fost cuprinsă de acţiuni revoluţionare. Un rol important în aceste acţiuni l-au avut Sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor, organe ale dictaturii proletariatului şi ţărănimii. Comitetul Executiv al Sovietelor din Petrograd, în conducerea căruia precumpăneau menşevicii şi socialiştii revoluţionari, a acceptat ca guvernul să fie format de Comitetul provizoriu al Dumei de Stat (constituit în 27 febr./12 mart.). La 2/15 mart. a fost format Guvernul provizoriu, iar ţarul Nicolae II a abdicat şi a fost arestat. În ţară s-a creat o situaţie politică instabilă, caracterizată prin dualismul puterii: dictatura burgheziei exercitată prin Guvernul provizoriu şi dictatura proletariatului şi ţărănimii, exercitată prin Sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. Întors din emigraţie, Lenin a elaborat „Tezele din aprilie", în care a formulat planul transformării revoluţiei burghezo-democratice în revoluţie socialistă. În perioada dualităţii puterii, bolşevicii au desfăşurat o activă luptă politică în vederea cuceririi maselor, organizând marile demonstraţii de la 18 iun./1 iul. şi 4/17 iul. 1917, sub lozinca „Toată puterea în mâinile sovietelor". După reprimarea în sânge a demonstraţiilor din iul., dualitatea puterii a luat sfârşit, întreaga putere fiind preluată de guvernul provizoriu condus de Kerenski, care a fost răsturnat de *Revoluţia din Octombrie.*

REVOLUŢIA DIN 1905–1907 DIN RUSIA, ansamblu de acţiuni revoluţionare care au zguduit ţara. Au izbucnit ca urmare a crizei economice din 1900–1903, agravată şi de pierderile suferite în Războiul Ruso-Japonez (1904–1905). A început prin manifestaţia paşnică din 9/22 ian. 1905, de la Sankt-Peterburg, reprimată violent (Duminica sângeroasă), căreia i-au urmat mari greve politice, în principalele centre industriale şi puternice răscoale ţărăneşti în reg. Volgăi. Au avut loc şi frământări în rândurile armatei, culminând cu răscoala din iun. 1905 a marinarilor de pe cuirasatul Potemkin. Sarcina imediată a revoluţiei era răsturnarea ţarismului, confiscarea pământurilor moşiereşti, cucerirea zilei de muncă de opt ore. În toamna lui 1905 mişcarea revoluţionară s-a extins în toată ţara, creându-se detaşamente de muncitori înarmaţi. În oct., în urma unei puternice greve generale, ţarul Nicolae II a dat la 17/30 oct. un manifest în care făgăduia satisfacerea unor revendicări general-democratice şi convocarea Dumei de Stat. Muncitorii şi ţărănimea au continuat revoluţia, care a culminat cu insurecţia armată din dec. 1905. După înfrângerea insurecţiei la Moscova, revoluţia a intrat în declin, fiind, până în 1907, înăbuşită. Deşi înfrântă, ea a avut o mare importanţă, zdruncinând regimul absolutist ţarist. În timpul acestei revoluţii au apărut Sovietele de deputaţi ai muncitorilor, organe ale dictaturii populare.

REVOLUŢIA VERDE, ansamblu de acţiuni promovate de FAO şi de Banca Mondială, începând din anii '60, în scopul sporirii producţiei agricole în ţări cu o creştere demografică importantă şi deficit cronic de alimente. Deşi a obţinut succese spectaculoase îndeosebi în S şi SE Asiei, acest program suscită şi unele critici, deoarece a dus la creşterea poluării mediului şi la un consum ridicat de apă.

REVOLÚŢIE (< lat., fr.) s.f. **I. 1.** (POL.) Orice schimbare fundamentală a valorilor, instituţiilor politice, a structurii sociale, a conducătorilor şi ideologiilor unei societăţi. Gândirea contemporană despre **r.** este dominată de ideile marxiste: **r.** este mijlocul de înlocuire a claselor reacţionare şi de transferare a puterii unor clase progresiste. **2.** *R. industrială* = proces de înlocuire radicală a producţiei manuale manufacturiere cu producţia *(de fabrică)* bazată pe maşini. A avut loc pentru prima dată în Anglia, în ultimele decenii ale sec. 18 şi începutul sec. 19, ulterior în Franţa, S.U.A., Germania, Japonia etc. În România s-a desfăşurat mai târziu, încheindu-se în linii generale până la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. **3.** Fig. Schimbare, transformare radicală într-un anumit domeniu. **4.** (Pop.) Răscoală, revoltă. **II.** (ASTR.) Mişcare a unui corp ceresc în jurul altui corp ceresc (ex. **r.** Pământului în jurul Soarelui). ✧ *Perioadă de r.* = timpul în care un corp ceresc execută o **r.** completă.

REVOLUŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A transforma radical, a schimba, a preface.

REVOLUŢIONÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care ţine de revoluţie **(I, 1)**, care este în legătură cu revoluţia. ✦ Fig. Înnoitor, transformator. **2.** S.m. şi f. Adept al revoluţiei **(I 1)**, participant la o revoluţie.

REVOLVÉR (< fr., germ.) s.m. Armă de foc cu repetiţie, de dimensiuni mici, care se mânuieşte cu o singură mână.

REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES, revistă editată de Institutul de Studii Sud-Est Europene al Acad. Române. Apare la Bucureşti, de patru ori pe an, începând din 1963. Este succesoarea publicaţiei „Revue Historique du Sud-Est Européen".

REVUE HISTORIQUE DU SUD-EST EUROPÉEN, revistă apărută la Bucureşti, între 1914 şi 1946. Întemeiată şi condusă până în 1940 de Nicolae Iorga.

REVUE ROUMAINE DES SCIENCES SOCIALES, revistă română de ştiinţe sociale. Înfiinţată în 1954. Apare la Bucureşti, în cinci serii: filozofie şi logică, psihologie, ştiinţe juridice, ştiinţe economice, sociologie.

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE, revistă de istorie, publicată de secţia de istorie şi arheologie a Acad. Române. Apare din 1962, de şase ori pe an, iar din 1975, trimestrial.

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART, revistă de istorie şi teorie a artei, editată de Acad. Română. Apare la Bucureşti din 1964.

REVUÍSTIC, -Ă (< *revuist*, rar, „autor dramatic de reviste") adj. Care se referă la un spectacol de revistă.

REVÚLSIE (< fr.) s.f. Provocarea unui aflux de sânge într-un organ sau într-o reg. inflamată a corpului, prin aplicarea pe piele a unor substanţe revulsive.

REVULSÍV, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Medicament) care provoacă revulsie (ex. făina de muştar).

REY, Fernando (pe numele adevărat *F. Casado Arambillet*) (1917–1994), actor spaniol. Interpret preferat al regizorilor L. Buñuel şi C. Saura. Roluri de compoziţie („Viridiana", „Falstaff", „Elisa, viaţa mea", „Don Quijote" - serial TV).

REY, Violette (n. 1943), geograf francez. Studii privind România („Braşov - une vocation urbaine"). M. de onoare al Acad. Române (1993).

REYES, Alfonso (1889–1959), scriitor mexican. Eseuri critice exaltând valorile autohtone („Experienţa literară"); proză („Viaţă şi ficţiune"), lirică parnasiană („Urme"); poemul dramatic „Cruda Ifigenia".

REYKJAVIK, cap. Islandei, situată la 64°10′ lat. N (cap. aflată la cea mai nordică lat.); 112,2 mii loc. (2001). Punct de tranzit maritim şi aerian între Europa şi America de Nord. Constr. navale. Universitate (1911). Aşezare întemeiată de vikingul Ingólfur Arnarson (874 d.Hr.). Statut de oraş din 1786. Stăpânit de danezi din 1786 până la sfârşitul sec. 19. Cap. Islandei din 1918 şi a Republicii Islanda din 1944.

REYLES, Carlos (1868–1938), prozator uruguaian. Romane naturaliste evocând locurile natale, într-un stil elaborat („Vrăjirea Seviliei" - capodopera sa, „Gaucho Florido").

REYMONT, Władysław Stanysław (1867–1925), scriitor polonez. Romane de factură socială repudiind civilizaţia industrială („Pământul făgăduinţei", „Ţăranii" - capodopera sa, reprezintă o vastă epopee a satului). Naraţiuni autobiografice („Comedianta"), evocări istorice (trilogia „Anul 1794", „Ultima dietă a republicii", „Insurecţia"). Premiul Nobel pentru literatură (1924).

REYNAUD, Émile (1844–1918), inventator şi pionier al desenului animat mondial. Preocupări în domeniul precinematografului (inventează praxinoscopul, zootropul), finalizate în „teatrul optic", cu care prezintă în anii 1892–1900 spectacole publice, proiecţii cu benzi desenate de el însuşi („Clovnul şi câinii săi", „Sărmanul Pierrot", „În jurul unei cabine", „Wilhelm Tell").

REYNAUD, Paul (1878–1966), om politic francez. De mai multe ori ministru şi prim-min. (mart.–iun. 1940). Arestat (1940) şi deportat în Germania (1942–1945). Memorii.

Władysław Stanysław Reymont

REYNOLDS, Burt (n. 1936), actor american. Personaje dure, afişând o nonşalanţă ironică („Eliberarea", „Smokey şi banditul", „Lovitura").

REYNOLDS, Sir Joshua (1723–1792), pictor englez. Fondator (1768) al Academiei Regale de Artă. Portrete din lumea aristocratică („Lord Heathfield", „Nelly O'Brien"). Compoziţie severă, colorit cald, folosind tehnica clarobscurului. Lucrări teoretice („Observaţii despre artă").

REYNOLDS, Osborne (1842–1912), fizician britanic. Contribuţii la dinamica fluidelor; a stabilit (1883) o mărime adimensională *(numărul lui R.)*, folosită drept criteriu de similitudine a fenomenelor hidraulice, şi a inventat (1887) o pompă centrifugă.

REYNOSA, oraş în NE Mexicului; 420,4 mii loc. (2000). Punct de vamă la graniţa cu S.U.A. Ind. petrochimică.

REZACHEVICI, Constantin (n. 1943, Iaşi), istoric român. Cercetări şi studii consacrate Ev. Med. românesc, precum şi relaţiilor româno-polone („Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova, secolele XIV-XVI", „Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în Evul Mediu", „Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană").

REZALÍT (< germ.) s.n. (ARHIT.) Porţiune de zid ieşită din linia faţadei, folosită pentru a prezenta o anumită structură a planului clădirii, o anumită compoziţie; poate găzdui un portal.

REZÉCŢIE (< fr., lat.) s.f. Îndepărtare pe cale chirurgicală a unui ţesut sau organ, parţial sau în totalitate (ex. **r.** gastrică).

REZÉDĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă decorativă erbacee, cu flori mici galbene-aurii, în racem, cu miros plăcut *(Reseda odorata)*. Utilizată pentru vopsirea fibrelor naturale în galben.

REZEMÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) aşeza astfel încât să fie susţinut de ceva; a (se) sprijini, a (se) propti. ✦ Refl. Fig. A se sprijini, a se baza pe ceva.

REZERPÍNĂ (< fr.) s.f. Alcaloid extras din planta *Rauwolfia serpentina*, cu acţiune sedativă şi hipotensivă; serpasil.

REZERVÁ (< fr.) vb. I tranz. A păstra, a reţine ceva pentru cineva sau pentru ceva; a pune la o parte, a opri ceva dintr-un tot. ✦ (Fig.) A hărăzi, a meni, a destina.

REZERVÁT, -Ă adj. **1.** Pus la o parte, oprit, reţinut. **2.** (Despre oameni; *p. ext.* despre sentimente, atitudini) Stăpânit, cumpătat, sobru; reţinut, discret.

Reykjavik. Vedere generală

REZERVATÁR, -Ă (fr.; {s} lat. *reservatus* „rezervat") s.m. şi f. (DR.) **1.** Moştenitor care se bucură de rezervă succesorală (părinţii, descendenţii şi soţul celui care lasă moştenirea). **2.** Stat care formulează o rezervă la încheierea unui tratat.

REZERVÁŢIE (< fr., engl.) s.f. **1.** Întindere redusă din terit. unui stat, înlăuntrul căreia au posibilitatea să trăiască anumite grupuri de băştinaşi, păstrându-şi stilul specific de viaţă. **2.** Arie protejată prin lege pentru conservarea unor ecosisteme, specii de plante sau animale, elemente geografice, speologice etc., importante sub aspect ştiinţific sau peisagistic. Se disting: *r. ştiinţifice* care includ elemente de interes ştiinţific deosebit, cu regim strict de conservare, *r. ale biosferei*, care cuprind complexe vaste de ecosisteme şi peisaje naturale sau rezultate din interacţiunea armonioasă a omului cu natura şi *r. naturale* în care, în anumite ocazii, sunt admise unele intervenţii antropice care nu dăunează obiectivelor respective.

REZÉRVĂ (< fr.) s.f. **1.** Cantitate de alimente, de obiecte, de bani, de materiale etc. reţinută pentru a fi folosită mai târziu, la nevoie; depozit **(2)**. ✧ *Rezerve de stat* = cantităţi de bunuri materiale (dintre cele mai importante) acumulate şi păstrate de stat pentru a fi folosite în cazul ivirii unor situaţii neprevăzute (calamităţi naturale etc.). *Rezerve interne* = resurse de mărire şi îmbunătăţire a producţiei existente într-o unitate economică. *R. bugetară* = parte din veniturile unui buget, constituită în vederea acoperirii cheltuielilor în cazul sporirii lor neprevăzute sau a nerealizării integrale a veniturilor. *Rezervele minime obligatorii* = disponibilităţile băneşti ale băncilor, în lei şi în valută, păstrate în conturi deschise la Banca Naţională. Se constituie ca o rată (cotă procentuală) din obligaţiile băncilor, în monedă naţională şi în valută, rezultate din acceptarea depozitelor şi a altor fonduri. Rata **r.** minime obligatorii se stabileşte de Banca Naţională şi se modifică în funcţie de obiectivele politicii monetare. **2.** Cantitatea de substanţă minerală utilă dintr-un zăcământ pusă în evidenţă prin lucrări geologice, lucrări miniere sau foraje. **3.** (MILIT.) Parte a forţelor sau a mijloacelor păstrată la dispoziţia comandantului pentru a fi folosită după nevoi în perioada luptei. ✦ Parte a armatei care nu se află sub arme şi este formată din persoane care au satisfăcut serviciul militar (ex. ofiţer în **r.**). ✦ (SPORT) Jucător care înlocuieşte pe titular într-un meci, într-o competiţie etc. **4.** Cameră de spital în care se internează un singur bolnav sau cel mult doi. **5.** (DR.) Manifestare de voinţă a unui stat care consimte să devină parte la un tratat cu privire la neaplicarea ori aplicarea specifică în privinţa sa a uneia dintre clauzele tratatului. ✦ *R. succesorală* = parte din succesiunea unei persoane de la care moştenitorii rezervatari nu pot fi înlăturaţi de către cel ce lasă moştenirea. **6.** *R. alcalină* v. alcalin. **7.** Obiecţie, îndoială, motiv de îndoială. ✧ Loc. *Fără rezervă* = fără reticenţe; în întregime. ✦ Fig. Prudenţă, circumspecţie; *p. ext.* răceală, indiferenţă.

REZERVÍST (< fr.) s.m. Persoană care, după ce a efectuat serviciul militar, a trecut în rândul cadrelor de rezervă ale armatei.

REZERVÓR (după fr. *réservoire*) s.n. Recipient pentru depozitarea fluidelor sau a materialelor pulverulente ori granulare. ✧ *R.-tampon* = **r.** de aer montat între staţia de compresoare şi conducta principală a unei instalaţii de aer comprimat, servind atât ca regulator de debit şi de presiune a aerului din reţea, cât şi ca acumulator de energie. *Toc-r.* = stilou. *Efect r.* = efect care se menţine şi după ce cauza care l-a produs a fost înlăturată (ex. poluare **r.**).

REZIDÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A exista, a consta în...

REZIDÉNT (< lat., fr., germ.) s.m. **1.** Reprezentant diplomatic, inferior ca rang ministrului plenipotenţiar sau ambasadorului. **2.** Cetăţean stabilit în altă ţară decât cea de origine.

REZIDÉNŢĂ (< it., fr., germ.) s.f. **1.** Reşedinţă, domiciliu. **2.** Dreptul şi starea persoanei care se stabileşte într-o ţară străină ca rezident **(2)**.

REZIDUÁL, -Ă (< fr.) adj. Care rămâne (ca reziduu).

REZÍDUU (< lat., fr.) s.n. Restul rămas de la o operație de prelucrare fizică sau chimică a unui material brut (ex., păcura, cenușa). ✦ Fig. Ceea ce este lipsit de valoare; inutil, inutilizabil.

REZILIÉNȚĂ (< fr., engl.; lat. *resilio* „a se sfărâma") s.f. (REZ. MAT.) Mărime caracteristică pentru comportarea materialelor la solicitările prin șoc, egală cu raportul dintre lucrul mecanic efectuat pentru ruperea la încovoiere (prin șoc) a unei epruvete și valoarea inițială a ariei secțiunii transversale în care s-a produs ruperea.

REZILIÉRE s.f. (DR.) Desființare a unui contract în caz de neexecutare a uneia dintre obligațiile reciproce ale părților, efectele produse până în momentul desființării rămânând neatinse; desfacere, anulare (ex. a unui contract).

REZINÁRE (după fr. *résiner*) s.f. Recoltare a rășinii prin scurgerile naturale sau prin tăieturile făcute în trunchiul arborilor rășinoși.

REZINĂȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acizilor rezinici; se întrebuințează în ind. de peliculogene.

REZINIFICÁRE s.f. Transformare, prin încălzire sau pe cale chimică, a unei substanțe chimice organice într-un produs asemănător rășinilor.

REZISTÉNT, -Ă (< it., lat.) adj. Care nu cedează la acțiunea unor forțe din afară, care rezistă; durabil, trainic. ✦ Care nu se lasă doborât, biruit (de supărare, de boală, de oboseală etc.); dârz, neclintit; puternic, tare.

REZISTENȚA, denumire a mișcării populare antifasciste de eliberare, desfășurată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1939–1945) în țările ocupate de trupele germane, italiene și japoneze, precum și în state cu regim fascist. S-a manifestat, în funcție de condițiile concrete din fiecare țară, prin greve și sabotaje, neîndeplinirea ordinelor ocupanților, difuzarea presei ilegale și propaganda antifascistă, ajungând până la lupta de partizani, la constituirea în armate populare și la insurecția armată. După război, participanții la **R.** s-au unit în Federația Internațională a Luptătorilor din Rezistență, a victimelor și a deținuților fascismului (FIR).

REZISTÉNȚĂ (< fr.) s.f. **I.** Faptul de a rezista; împotrivire, opoziție. ✦ (MILIT.) Respingere a atacurilor repetate ale inamicului și menținerea pozițiilor proprii. **II. 1.** Calitatea unui agent patogen de a nu fi afectat de medicamente. **2.** (MED.) Calitate a unui organism de a nu contracta o boală contagioasă. V. *imunitate.* **3.** (TEHN.) Proprietate a corpurilor de a se opune forțelor care tind să le deformeze sau să le rupă (ex. **r.** la întindere, **r.** la torsiune etc.). ✧ *R. admisibilă* = mărime admisă în calcul ca limită a *efortului unitar* și care reprezintă o fracțiune convenită a rezistenței de rupere. *R. de rupere* = valoare maximă pe care o poate atinge efortul unitar care acționează asupra unui corp solid sub o formă oarecare (solicitare de tracțiune, de compresiune etc.) înainte de deteriorarea corpului; se stabilește în mod convențional pe baza încercărilor. **4.** (FIZ.) *R. la înaintare* = componentă a forței aplicate unui corp care se mișcă în raport sau în contact cu un mediu, având orientarea opusă vitezei relative a corpului față de mediu. În cazul unui vehicul, suma rezistențelor la înaintare se numește *r. la mers.* ✦ Împotrivire pe care o întâmpină un fluid la curgerea printr-o conductă. **5.** *R. electrică* = mărime caracteristică unui circuit electric, egală cu raportul dintre tensiunea aplicată la capetele lui și intensitatea curentului care îl străbate; (impr.) rezistor. **6.** (TEHN.) Proprietate a materialelor de a se opune acțiunii distructive a agenților fizici sau chimici externi (ex. **r.** la uzură, **r.** la coroziune etc.). **7.** *Rezistența materialelor* = ramură a mecanicii corpului solid deformabil, care studiază stările de solicitare (starea de tensiune și starea de deformație) sub acțiunea sarcinilor exterioare.

REZISTIVITÁTE (< fr., engl.) s.f. (FIZ.) Mărime caracteristică materialelor, egală cu rezistența electrică a unui cub cu latura egală cu unitatea.

REZISTÓR (< engl.) s.n. Element de circuit electric care prezintă o anumită rezistență electrică, dar inductivități și capacități neglijabile, fiind folosit datorită acestei proprietăți în construcția reostatelor, a aparatelor de încălzire electrică etc.; (impr.) rezistență **(II. 5)**.

REZÍTĂ (< fr., germ. {i}) s.f. Rășină sintetică obținută ca produs final în reacția de policondensare a fenolului cu formaldehida, în prezența unui catalizator bazic. Se formează prin încălzirea rezolului la 150°C. Este solidă, insolubilă și infuzibilă. Se mai numește *bachelită* C. V. *fenoplaste.*

REZÓL (< fr., germ., rus. {i}) s.n. Rășină sintetică obținută ca prim stadiu în reacția de policondensare a fenolului cu formaldehida, în prezența unui catalizator bazic. Este solubil în acetonă și se topește la 70–100°C. Se mai numește *bachelită A.*

REZOLÚT, -Ă (< lat., germ.) adj. Hotărât, ferm, decis.

REZOLUTÓRIU, -IE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care desființează. ✧ *Condiție r.* = condiție a cărei împlinire determină stingerea cu efect retroactiv a efectelor unui act juridic.

REZOLÚȚIE (< lat., fr.) s.f. **1.** Hotărâre luată în urma unor dezbateri colective. ✦ Document adoptat prin vot de un congres, o conferință, o plenară etc. al unui partid, al unei organizații care stabilește principalele orientări și direcții de acțiune, având caracter de directivă sau de recomandare. **2.** Desființare retroactivă a unui contract sinalagmatic cu executare imediată (ex. contractul de vânzare) pentru neexecutarea uneia dintre obligațiile reciproce ale părților. **3.** Rezolvare a unei cereri; decizie, hotărâre. **4.** (FIZ.) *Putere de r.* = capacitate a ochiului, a instrumentelor optice etc. de a distinge amănunte ale obiectelor studiate; se exprimă prin distanța liniară sau unghiulară minimă dintre două puncte care apar separate; putere de separare.

REZOLVÁ (< lat., germ.) vb. I tranz. **1.** A găsi răspunsul unei probleme, a soluționa un litigiu, un conflict, o contradicție etc. **2.** (Despre instrumente optice) A separa, a distinge amănunte cât mai fine ale obiectelor studiate.

REZOLVÁNTĂ (< fr.) adj. f. *Ecuație* ~ = ecuație formată cu coeficienții altei ecuații, care ajută la găsirea rădăcinilor acesteia (ex. **r.** unei ecuații de gradul patru este o ecuație de gradul trei).

REZONÁBIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care are o judecată sau o comportare rațională; cu judecată, cumpănit. **2.** Care se menține în limitele normale, obișnuite; fără exagerări, cumpătat. ✦ (Despre prețuri) Potrivit, accesibil.

REZONÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri sau sisteme fizice) Capabil să intre în rezonanță.

REZONÁNȚĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Oscilație a unui sistem fizic datorită energiei primite din exterior, de la un alt sistem cu care se află în legătură directă sau mijlocită prin intermediul undelor. Are o frecvență egală sau apropiată de una dintre frecvențele cu care este capabil să oscileze primul sistem; cu cât frecvența celui de-al doilea sistem este mai apropiată de frecvența primului sistem, cu atât amplitudinea oscilațiilor acestui sistem este mai mare. **R.** este folosită la instrumentele muzicale (pentru amplificarea și timbrarea sunetelor), în radiofonie (pentru acordarea radioreceptoarelor pe frecvența postului emițător), în cercetările privind fizica corpului solid (ex. **r.** ciclotronică, **r.** paramagnetică) etc.; ea apare și în împrejurări nedorite (ex. trepidațiile). ✧ *Cutie de r.* = cavitate al cărei volum de aer este capabil să oscileze și să amplifice sunetele. ✦ Creștere puternică, în anumite condiții, a secțiunii eficace a unor reacții nucleare. **2.** (CHIM.) Teorie conform căreia starea electronică reală a moleculei rezultă prin suprapunerea diferitelor stări electronice probabile ale moleculei respective (structuri limită). ✧ *R. magnetică nucleară (RMN)* = metodă prin care, sub acțiunea unui câmp magnetic cu o anumită frecvență, nucleii de hidrogen (protonii) din țesuturile biologice se pun în rezonanță; utilizată în medicină pentru localizarea tumorilor și a modificărilor din țesuturi.

REZONATÓR (< fr.) s.n. Corp, sistem fizic etc. capabil să amplifice oscilații mecanice, sonore, electromagnetice etc. prin rezonanță.

REZORCÍNĂ (< fr., engl.) s.f. Substanță organică (difenol) solidă, cristalizată, cu punct de topire 114°C, solubilă în apă și alcool, cu acțiune slab reducătoare; întrebuințată ca materie primă în ind. coloranților, a medicamentelor etc.

REZULTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. A apărea ca o consecință logică; a urma, a reieși. ✦ A se obține, a decurge din... ✦ (Despre calcule, socoteli) A da, a ieși.

REZULTÁNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Efectul combinat al mai multor cauze. **2.** *Rezultanta unui sistem de vectori* = suma vectorială (obținută după regula poligonului) a tuturor vectorilor unui sistem de vectori (ex. forțe, viteze).

REZULTÁT (< fr., germ.) s.n. Efectul unei acțiuni sau al unei cauze; urmare, consecință. ✦ Ceea ce se obține printr-un șir de operații matematice.

REZUMÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A reda, a prezenta pe scurt esențialul unei lucrări, al unei expuneri etc. ✦ Refl. A se limita, a se mărgini la..., a se mulțumi cu... **2.** A cuprinde în sine, a însuma.

REZUMÁT (< fr.) s.n. Prezentare pe scurt, în scris sau oral, a unei lucrări, a unei expuneri etc.; recapitulare succintă.

REZUMATÍV, -Ă adj. (Și adv.) În formă de rezumat, pe scurt, succint, concis.

REZZORI, Gregor von (1914–1998, n. Cernăuți), scriitor austriac de origine română. Proză prezentând, pe un ton lirico-ironic, descompunerea societății habsburgice în lumea balcanică („O hermină la Cernopol", „Moartea fratelui meu Abel").

Rh (FIZIOL.) Antigen din sângele uman și cel al maimuței *Macaccus rhesus;* la indivizii care nu îl au (cu Rh negativ) se produc anticorpi care pot determina accidente grave în cazul transfuziilor repetate sau în cursul unei sarcini asupra fătului cu Rh pozitiv).

RHEA (în mitologia greacă), titanidă, fiică a lui Uranus și a Geei, soția lui Cronos, mama lui Zeus. Deoarece Cronos îi înghițea pe copii când se năşteau, **R.** l-a salvat pe Zeus, dându-i soțului său să înghită un bolovan înfășurat în scutece. Asimilată mai târziu cu *Cibele.*

RHEA SILVIA v. **Rea Silvia.**

RHEE, Syngman v. **Li Sîn Man.**

RHÉGION v. **Reggio di Calabria.**

RHEIN (RHIN) v. Rin.

RHEINLAND-PFALZ v. **Renania Palatinat.**

RHIN v. Rin.

RHINE, Joseph Banks (1895–1980), psiholog american. Considerat întemeietorul parapsihologiei moderne. A încercat să demonstreze științific existența unei facultăți de percepție extrasenzorială.

RHODANUS v. Ron.

RHODE ISLAND, stat în NE S.U.A.; 3,14 mii km^2; 1,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Providence.*

RHODE ISLAND (cuv. engl.) subst. Rasă de găini creată în S.U.A. pentru producția de carne și ouă, cu penajul de culoare roșie.

RHODES, Alexandre de (1591–1660), misionar francez. Primul francez care a vizitat Vietnamul, fondând o misiune iezuită (1619). A întocmit un „Dicționar vietnamezo-latino-portughez", cu caractere latine.

RHODES, Cecil John (1853–1902), financiar și om politic englez. Prim-min. al Coloniei Capului (1890–1896). Urmărind crearea unui imp. colonial britanic în Africa, a organizat cucerirea unui vast terit. în S Africii. Unul dintre inițiatorii războiului anglo-bur din 1899–1902.

RHODESIA, fostă reg. în S părții centrale a Africii unde se află astăzi statele Zimbabwe și Zambia.

RHÓDOS v. Rodos.

RHÔNE v. Ron.

RHYTON (cuv. gr.) s.n. (În Antic.) Vas de băut având forma unui corn, a unui cap de animal sau de om.

RIABUȘINSKI, Dmitri Pavlovici (1882–1962), fizician și inginer rus. A fondat la Kucino (1904) primul institut de aerodinamică din Europa.

RIAD v. Riyadh.

RIĂL (< fr.; cuv. persan) s.m. Unitate bănească în Iran, Oman și Qatar.

RIAZAN, oraș în Federația Rusă, pe dr. râului Oka; 521,7 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, a constr. de mașini, chimică. Monumente: Kremlin (1095); catedrala Uspenski (1693–1699); bisericile Nașterea Domnului (sec. 15), Sfinții Arhangheli (sec. 16), Sf. Duh (1642), Adormirea Maicii Domnului a mănăstirii Spasski (1647) ș.a. Palat arhiepiscopal (1653–1692). Centru al cnezatului omonim, a avut de suferit de pe urma invaziilor mongolo-tătare (1237, 1372 și 1378). În sec. 16 a intrat în componența statului rus centralizat.

RIAZANOV, Eldar Aleksandrovici (n. 1927), regizor rus de film. Comedii satirice, vizând în special tipurile feminine, privite cu tandrețe și înțelegere („Dragoste și statistică", „Gară pentru doi", „Fata fără zestre").

RIBBENTROP, Joachim von (1893–1946), diplomat și om politic german. Național-Socialist. Ambasador la Londra (1936- 1938). Ministru de Externe (1938–1945), calitate în care a negociat alianța cu Italia (mai 1939) și pactul din 1939 cu U.R.S.S. (R.–Molotov) pentru împărțirea zonelor de influență, având un protocol adițional secret care cuprindea consimțământul Germaniei la anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către U.R.S.S. Judecat de Tribunalul internațional de la Nürnberg a fost condamnat la moarte și executat.

RIBEIRÃO PRÊTO, oraș în SE Braziliei (São Paulo); 520,5 mii loc. (2002). Ind. chimică, ușoară și alim. Muzeul cafelei. Fondat în 1856.

RIBEIRO, Aquilino (1885–1963), scriitor portughez. Adversar al regimului lui Salazar. Proză inspirată din viața țăranilor și pescarilor („Grădina chinurilor", „Pământurile demonului") sau evocând orașul modern („Omul care a ucis diavolul"). Capodopera sa „Romanul vulpii" - o critică mușcătoare a ipocriziei societății prin intermediul lumii animale.

RIBEIRO, Bernardim (1482–1552), scriitor portughez. Creator al poeziei bucolice în genul eglogei, cu o folosire personală a formei populare. Romanul neterminat „Cartea dorului".

RIBERA, Jusepe (José) de (zis și *Lo Spagnoletto,* 1591–1652), pictor și gravor spaniol. Stabilit la Napoli. Maestru al contrastelor de lumină și întuneric. Compoziții dramatice („Martiriul Sf. Bartolomeu") de un realism crud („Băiețașul șchiop") sau exaltat („Sf. Francisc și îngerul").

RIBIȚA, com. în jud. Hunedoara, în depr. Brad; 1 503 loc. (2008). În satul Crișan (fost Vaca), menționat documentar în 1439, se află casa natală a lui Marcu Giurgiu Crișan, unul dintre conducătorii Răscoalei țărănești din 1784–1785 din Transilvania. În satul R., atestat documentar în 1417, se află biserica Sf. Nicolae (1417), iar în satul Ribicioara biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1763).

RIBOFLAVÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Vitamina B_2.

RIBONUCLEÁZĂ (< fr.) s.f. Enzimă prezentă în sucurile digestive intestinale.

RIBONUCLÉIC (< fr., engl.) adj. *Acizi ribonucleici* = acizi nucleici care conțin riboză și sunt prezenți în citoplasma tuturor celulelor și în ribozomi, având un rol esențial în transmiterea informației genetice necesare sintezei proteinelor specifice. La retrovirusuri formează materialul ereditar. Denumirea prescurtată *ARN.*

RIBOT, Théodule Armand (1839–1916), psiholog francez. Promotor al psihologiei experimentale în Franța („Logica sentimentelor").

RIBÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Pentoză caracteristică acizilor ribonucleici, componentă esențială a tuturor celulelor vii.

RIBOZÓMI (< germ.; fr.) s.m. pl. (GENET.) Organite intracelulare sferoidale, formate din ARN ribozomal și proteine; sunt centri celulari ai sintezei proteinelor și se află liberi în citoplasmă sau atașați pe suprafața reticulului endoplasmic și pe membrana nucleară; descoperiți de G.E. Palade (1953). Totalitatea r. constituie microzomul.

RICARDO, David (1772–1823), economist și om politic englez. Promotor al sistemului de piață liberă; a dezvoltat teoria valorii și a prețurilor; a analizat repartiția venitului național și principalele categorii economice legate de aceasta. Justificând liber-schimbismul și diviziunea muncii între țări, a elaborat teoria costurilor comparative de producție. Op. pr.: „Despre principiile economiei politice și ale impunerii".

RICCATI, Jacopo Francesco (1676–1754), matematician italian. Contribuții în domeniul teoriei ecuațiilor diferențiale *(ecuații de tip R.).*

RICCI, Matteo (1552–1610), călător italian. Călugăr iezuit, misionar în India (1578), stabilit apoi în China (1593), unde a întemeiat Biserica creștină. Unul dintre primii sinologi. Traduceri din literatura europeană în chineză. Lucrări despre geografia și istoria Chinei („Mappamondo cinese").

RICCI-CURBASTRO, Gregorio (1853–1925), matematician italian. Lucrări fundamentale în geometria diferențială, sistematizarea calculului sensorial și aplicații în mecanică și fizica teoretică.

RICERCÁR (< it.) s.n. Compoziție muzicală polifonică anterioară fugii, cu mai multe secțiuni (cu teme proprii).

RICHARD, numele a trei regi ai Angliei: **R. Inimă de Leu** (1189–1199). A participat la Cruciada a III-a (1189–1192), a cucerit Ciprul de la bizantini, ceea ce a permis instaurarea unui regat latin în insulă și a purtat un război împotriva regelui francez Filip August pentru apărarea domeniului său angevin, murind în luptă. **R. II** (1377–1399). La început sub regența ducilor de Lancaster și de Gloucester. În vremea sa s-a accentuat lupta dintre parlament și regalitate și a avut loc răscoala condusă de Wat Tyler, pricinuită de înăsprirea exploatării și a regimului fiscal. **R. III** (1483–1485), ultimul din Casa de York. A ucis pe toți fiii fratelui său Eduard al IV-lea, urmași legitimi la tronul Angliei. Detronat și ucis de gruparea condusă de Henric VII Tudor.

RICHARD din Saint-Victor (c. 1123–1173), călugăr scoțian sau irlandez la mănăstirea din Saint-Victor. Lucrări de exegeză asupra Scripturii, în care a accentuat semnificația „tropologică" („Cei doisprezece patriarhi", „Arca mistică").

RICHARD, Pierre (n. 1934), actor și regizor francez de film. Interpretează un personaj comic, distrat, naiv, rupt de realitate („Lunganul blond cu un pantof negru", „Îmi sare țandăra", „Capra").

RICHARDS, Dickinson Woodruff (1895–1973), medic și fiziolog american. A descoperit tehnica cateterismului cardiac. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1956), împreună cu A. Cournand și W. Forssmann.

RICHARDS, Ivor Armstrong (1893–1979), critic literar englez. Fondatorul „noii critici" americane („Principiile criticii literare").

RICHARDS, Theodore William (1868–1928), chimist american. Lucrări în domeniul metodelor de determinare precisă a greutății atomice a elementelor chimice; a creat (1905) un calorimetru adiabatic pentru măsurarea precisă a cantității de căldură. Premiul Nobel pentru chimie (1914).

RICHARDSON, Cecil Antonio (zis **Tony)** (1928–1991), cineast britanic. Promotor al „free-cinema-ului" englez („Privește înapoi cu mânie", „Singurătatea alergătorului de cursă lungă"). Filme TV: „Umbre în soare", „Fantoma de la operă"). Premiul Oscar: 1963 („Tom Jones").

RICHARDSON, Henry Hobson (1838–1886), arhitect american. Promotor al construcțiilor de zgârie-nori cu schelet de oțel („Marshall Field" din Chicago). Construcții religioase în stil romanic (Trinity Church din Boston).

RICHARDSON, Sir Owen Willams (1879–1959), fizician britanic. Studii de fotoelectricitate, magnetism, spectroscopie; a descoperit (1901) legile fenomenului de emisie termoelectronică. Premiul Nobel pentru fizică (1928).

RICHARDSON, Robert (n. 1937), fizician american. A descoperit suprafluiditatea în heliu–3. Premiul Nobel pentru fizică (1996), împreună cu D. Osheroff și D. Lee.

RICHARDSON, Samuel (1689–1761), scriitor englez. Reprezentant al luminismului moderat. Unul dintre creatorii romanului sentimental cu caracter moralizator („Pamela sau virtutea răsplătită", „Istoria lui Sir Charles Grandison", „Clarisse Harlowe").

RICHELIEU, Armand Jean DU PLESSIS de (1585–1642), om de stat și cardinal francez (din 1622). Reprezentant al absolutismului în Franța. Ca prim-min. (1624–1642), în timplul domniei lui Ludovic XIII, a fost conducătorul de fapt al Franței. Prin înfrângerea hughenoților (cucerirea cetății La Rochelle), înlăturarea tendințelor autonomiste ale marilor feudali și o serie de reforme (finanțe, armată și legislație), a consolidat monarhia absolută. Pe plan extern, a luptat împotriva hegemoniei Habsburgilor în Europa, Franța participând (din 1635), alături de principii protestanți germani și de Suedia, împotriva Imp. German și a Spaniei, la Războiul de 30 de Ani (1618–1648). Interesat de literatură și arte. A contribuit la întemeierea (1635) Acad. Franceze.

RICHET, Charles Robert (1850–1935), fiziolog francez. Cercetări în domeniul fiziologiei nervoase, al serologiei. A descris pentru prima oară anafilaxia. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1913). M. de onoare al Acad. Române (1926).

RICHMOND, oraș în E S.U.A., centrul ad-tiv al statului Virginia, port pe James River; 197,7 mii loc. (2000). Centru financiar-bancar și comercial. Ind. metalurgică, chimico-farmaceutică. Trei Universități (1830, 1838, 1865). Muzeul Valentine (1812), cu exponate referitoare la istoria orașului; Muzeul de Artă (1934); Muzeul „Edgar Allan Poe", într-o casă din 1737; Muzeul Confederației; Muzeul Științelor. Fortul Charles (1645); biserica St. John (1741, cea mai veche construcție din lemn din statul Virginia) și biserica episcopală St. Paul (1818); Capitoliu (1785–1792). În 1607 căpitanul englez Christopher Newport și John Smith s-au stabilit aici, întemeind așezarea *Jamestown.* În 1609, căpitanul Francis West a construit un fort care, după luptele cu indienii, a fost abandonat. În 1637, Thomas Stegg a stabilit aici un punct comercial pentru tutun, iar după masacrarea indienilor (în 1644) a construit fortul Charles (1645). Numele actual datează din 1733. Declarat oraș în 1737, R. a fost, în timpul Războiului de Secesiune, capitala Confederației Statelor Americane din Sud.

RICHTER, Adrian Ludwig (1803–1884), pictor și ilustrator german. Peisaje rurale în tradiție romantică. Gravuri inspirate din legendele populare.

RICHTER, Burton (n. 1931), fizician american. Lucrări privind fizica particulelor elementare. A contribuit la descoperirea unei noi particule elementare grele (particula *psi,* similară cu particula Y/*J* descoperită de S.C. Ting). Premiul Nobel pentru fizică (1976), împreună cu S.C. Ting.

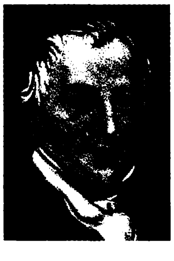
David Ricardo

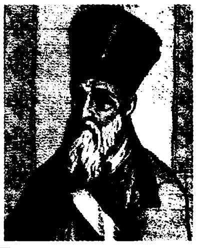
Matteo Ricci

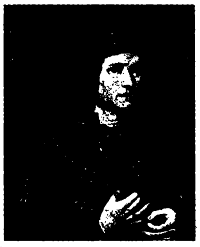
Richard III

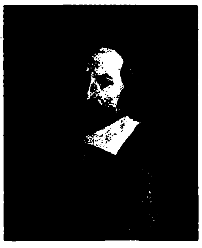
Richelieu

RICHTER, Frantisek (Franz) Xaver (1709-1789), compozitor şi dirijor ceh. Unul dintre reprezentanţii Şcolii de la Mannheim. Simfonii, concerte, mise, recviemuri, motete, muzică de cameră.

RICHTER, Hans (1843-1916), dirijor german de origine austro-ungară. Dirijor specializat în muzica lui Wagner (prima audiţie a „Inelului nibelungilor"), promovează muzica lui Brahms, Beethoven, Dvořák şi Elgar.

RICHTER, Hans Werner (1908-1993), scriitor german. Iniţiatorul şi organizatorul „Grupului 47". Romane antirăzboinice şi de critică a societăţii postbelice într-un stil de reportaj sau de cinema („Urme în nisip", „Să nu ucizi").

RICHTER, Johann Paul Friedrich v. Jean Paul.

RICHTER, Karl (Charles) Francis (1900-1985), geofizician american. A propus (1935, împreună cu Beno Gutenberg) o scară seismologică a magnitudinii, care cuprinde nouă grade, în funcţie de energia eliberată de cutremur.

RICHTER, Sviatoslav (1915-1997), pianist rus. Carieră internaţională. Largă paletă a nuanţelor. A excelat în repertoriul clasic şi romantic. Înregistrări, integrale discografice. Trio celebru cu David Oistrah şi Mstislav Rostropovici.

RICHTHOFEN, Ferdinand Paul Wilhelm, baron von ~ (1833-1905), geograf, geolog şi explorator german. Călătorii în Persia, E Asiei (1860-1863) şi în California; a traversat China (1868-1872). A enunţat teoria originii eoliene a loessului.

RICHTOFEN, Manfred von, conte (1892-1918), pilot german. A doborât peste 80 de avioane inamice. A murit în luptă.

RICIMER, general roman de origine suevă. Conducător de fapt al Imp. Roman de Apus (457-472 d.Hr.).

RICÍN (< fr., lat.) s.n. Plantă din fam. euforbiaceelor, cu frunze mari palmat-lobate *(Ricinus communis)*. Fructul este o capsulă cu trei compartimente, cu seminţele mari, care conţin 47-53% ulei nesicativ, neinflamabil, utilizat la angrenaje de mare viteză, în ind. farmaceutică etc. Sin. *căpuşă* **(2)**. ✧ *Ulei* sau *unt de r.* = ulei extras din seminţele de ricin cu acţiune laxativă.

RICÍNĂ (*ricin* + suf. *-ă*) s.f. Toxină vegetală care se găseşte în seminţele de ricin.

RICKERT, Heinrich (1863-1936), filozof german. Reprezentant al „Şcolii de la Baden". Promotor al filozofiei valorilor („Obiectul cunoaşterii"). A postulat opoziţia dintre conceptele ştiinţelor istorice şi ale ştiinţelor naturii („Limitele conceptualizării în ştiinţele naturii").

RICKÉTSII (< engl., fr. {i}; {s} n. pr. *H.T. Ricketts*, savant american) s.f. pl. Microorganisme care fac trecerea de la bacterii la virusuri, având caractere comune ambelor grupe; provoacă la om şi la animale boli grave. V. *ricketsioză*.

RICKETSIÓZĂ (< fr.) s.f. Infecţie epidemică, transmisă prin intermediul artropodelor hematofage (tifosul exantematic şi alte forme de tifos).

RICOEUR, Paul (1913-2005), filozof francez. Exponent al hermeneuticii filozofice. Contribuţii privind natura şi rolul interpretării („Conflictul interpretărilor", „Metafora vie").

RICOŞÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre un proiectil; *p. ext.* despre orice lucru aruncat sau izbit cu putere) A-şi schimba direcţia traiectoriei în urma ciocnirii de un obstacol.

RICOŞÉU (RICOŞÉT) (< fr.) s.n. Faptul de a ricoşa. ✦ (MILIT.) Înscriere a proiectilului pe o nouă traiectorie când loveşte un obstacol sub un unghi până la 20°; proiectil care a suferit o astfel de schimbare. ✦ Fig. Efect invers, indirect.

RÍCŞĂ (< engl.) s.f. Trăsurică cu două roţi trasă de un om, folosită în unele ţări din Orient.

RÍCTUS (< fr.; {s} lat. *rictus* „gură căscată") s.m. Contracţie spasmodică a muşchilor feţei, care dă figurii expresia de râs crispat. Survine ca simptom în unele boli (ex. în tetanos).

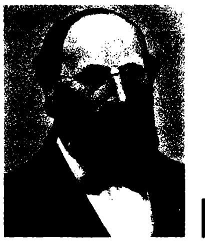
Bernhard Riemann

RID (< fr.) s.n. Încreţitură a pielii obrazului determinată de ruperea fibrelor elastice ale dermului; zbârcitură, cută, creţ.

RIDEAU, canal în SE Canadei (Ontario), care leagă oraşul Ottawa cu L. Ontario; 203 km. Are 47 de ecluze.

RÍDGER (cuv. engl.) s.n. Utilaj folosit pentru executarea digurilor mici, în lucrări de teren pentru irigaţii sau pentru reţinerea zăpezilor pe terenuri agricole.

RIDICÁ (lat. *eradicare* „a dezrădăcina") vb. I **I.** Tranz. **1.** A lua de jos şi a înălţa; a sălta. **2.** A lua de pe ceva; a îndepărta, a înlătura. ✦ A sufleca mânecile, poalele hainei etc. **3.** Fig. A suspenda, a face să înceteze; a anula, a îndepărta. **4.** A lua, a muta din loc; a strânge de pe jos, a aduna. ✦ A încasa o sumă de bani. ✦ A lua cu forţa pe cineva, a aresta. **5.** A pune, a aşeza drept (un obiect); a îndrepta. **6.** *A ridica un plan* = a determina prin măsurători poziţia punctelor dintr-o reg. şi a le reprezenta pe o hartă. **II. 1.** Refl. A se scula de jos; *fig.* a se pune pe picioare, a se întrema, a se însănătoşi. ✦ Tranz. A susţine, a ajuta să se scoale. **2.** Tranz. A duce, a îndrepta în sus o parte a corpului. **3.** Refl. (Despre construcţiile înalte, copaci etc.) A se arăta în toată înălţimea, a se înălţa. ✦ Tranz. şi refl. A (se) sui. **4.** Refl. (Despre păsări) A-şi lua zborul. ✦ (Despre nori, fum, praf etc.) A se îndrepta în sus. ✦ (Despre aştri) A răsări, a se ivi. ✦ (Despre ceaţă, negură etc.) A se împrăştia, a se risipi. ✦ (Despre obiecte cufundate într-un lichid) A ieşi la suprafaţă. **5.** Tranz. (Despre sunete) A se auzi cu putere, a răsuna. ✦ Tranz. A face să se audă, să răsune cu putere. **6.** Refl. (Despre oameni, *p. ext.* despre popoare, clase sociale etc.) A se opune; a se răzvrăti, a se răscula. ✦ Tranz. A pune în mişcare un număr mare de oameni; a mobiliza, a strânge, a aduna. **7.** Refl. A se isca, a se stârni. ✦ A apărea, a se ivi. **III. 1.** Tranz. şi refl. (Despre copii sau despre puii de animale) A (se) face mare, a creşte. ✦ Fig. A (se) dezvolta, a (se) forma. **2.** Refl. (Mai ales despre nivelul apelor) A (se) înălţa. **3.** Tranz. Fig. A promova; a înălţa în rang, în grad. ✦ Refl. (Despre oameni) A-şi face o situaţie mai bună, a progresa. **4.** Tranz. A mări, a spori, a face să crească. ✧ (MAT.) *A ridica un număr la o putere* = a înmulţi un număr cu el însuşi de câte ori arată exponentul. *A ridica la pătrat* = a înmulţi un număr cu el însuşi. *A ridica la cub* = a înmulţi pătratul unui număr cu numărul simplu. ✦ Refl. A ajunge la o anumită valoare, cantitate, sumă etc.; a se cifra la..., a însuma. **5.** Tranz. A construi, a clădi. ✦ A făuri, a crea, a întemeia. **6.** Tranz. A da naştere, a produce, a provoca.

RIDICÁRE s.f. Acţiunea de a (se) ridica. ✧ *R. planimetrică* = ansamblul operaţiilor necesare pentru reprezentarea pe hartă a detaliilor de planimetrie. *R. topografică* = ansamblul operaţiilor necesare întocmirii unei hărţi.

RIDICÁTĂ s.f. art. (În loc.) *Cu ridicata* = în cantităţi mari, angro; *fig.* cu grămada, în bloc. *Comerţ cu r.* v. *comerţ*. *Preţ cu r.* v. *preţ*. *Comerciant cu r.* = angrosist.

RIDICĂTÚRĂ s.f. Loc ridicat; dâmb, colină.

RIDÍCHE (lat. *radicula*) s.f. Plantă legumicolă anuală (varietatea ridichi de lună) sau bienală (ridichi negre) din fam. brasicacee, cu rădăcina sferică sau conică alungită, cărnoasă, comestibilă, cu coaja albă, roşie, violacee sau neagră şi cu frunze mari, adânc crestate *(Raphanus sativus)*. *R. neagră* are însuşiri antiscorbutice, antitusive, sedative şi diuretice.

RIDÍCOL, -Ă (< fr., it., lat.) adj. **1.** (Şi subst.) Care stârneşte ilaritate sau batjocură; caraghios. **2.** (Despre cifre, sume etc.) Foarte mic, neînsemnat, derizoriu.

RIDICULIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face pe cineva ridicol, a scoate în evidenţă ridicolul; a-şi bate joc de cineva sau de ceva.

RIEFENSTAHL, Leni (1902-2003), actriţă, regizoare şi producătoare germană de film. Creaţii cu valoare de document psihologic privind fenomenul nazist („Lumină albastră", documentarele „Triumful voinţei", „Olympia").

RIEGL, Alois (1858-1905), istoric de artă austriac. Studii privind evoluţia estetică a motivelor ornamentale („Probleme de stil") şi unor capitole independente din istoria artelor („Arta romană târzie", „Originile artei baroce la Roma").

RIEGLER, Emanoil (1854-1929, n. Grozeşti, azi Oituz, jud. Bacău), medic şi farmacolog român. M. coresp. al Acad. (1904). A lăsat (1929) Acad. Române suma de 200 000 lei pentru un premiu care să fie acordat celor mai valoroase lucrări de terapeutică. A studiat acţiunea chimică a antisepticelor, biochimia acidului uric.

RIEGLER, Paul (1867-1937, n. Roman), medic veterinar român. Întemeietor (1909) al Institutului de Seruri şi Vaccinuri „Pasteur". A pus bazele şcolii româneşti de anatomie patologică, microbiologie şi patologie veterinară.

RIEGO Y NÚÑEZ, Rafael del (1785-1823), general şi om politic spaniol. Unul dintre conducătorii revoluţiei din Spania (1820-1823); după înfrângerea acesteia de către trupele franceze trimise în numele Sf. Alianţe, a fost prins şi executat.

RIEHL, Alois (1844-1924), filozof austriac. Reprezentant al realismului critic neokantian („Criticismul filozofic şi însemnătatea sa pentru ştiinţa pozitivă"). Studii de istorie a filozofiei („Introducere în filozofia contemporană").

RIÉL (< fr.) s.m. Unitate bănească în Cambodgia.

RIEMANN, Georg Friedrich Bernhard (1826-1866), matematician german. A creat geometria riemanniană (fundamentală pentru teoria relativităţii), a definit (1854) noţiunea de integrală (în sensul lui R.), iar în teoria analitică a numerelor a introdus funcţia „zeta". Unul dintre fondatorii teoriei funcţiilor de variabilă complexă, în care a introdus (1851) noţiunea de *suprafaţă riemanniană*. Contribuţii în teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale şi în topologie.

RIEMANN, Hugo (1849-1919), muzicolog german. Impune un sistem de analiză muzicală adoptat de întreaga lume germanică. Autorul unui „Lexicon muzical". A oferit noi perspective muzicologiei, printr-o abordare sistematică şi metodică a fenomenului muzical, privit sub aspectul său global şi universal.

RIEMENSCHNEIDER, Tilman (c. 1460-1531), sculptor german. Maestru al goticului târziu. Lucrări în lemn sau piatră, caracterizate prin naturaleţe şi echilibru („Adam şi Eva"). Altare cuprinzând grupuri statuare şi reliefuri (la Würzburg, Rothenburg).

RIENI, com. în jud. Bihor, pe Crişul Negru; 3 096 loc. (2008). Fabrică de sucuri naturale din fructe şi de băuturi alcoolice. În satul R., atestat documentar (1588), se află biserica de lemn Sf. Mucenic Teodor Tiron (1752-1754), iar în satul Valea de Jos, biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1738).

RIESENER 1. Jean Henri R. (1734-1806), ebenist francez de origine germană. Lucrări care se disting prin eleganţa decoraţiei şi perfecţiunea execuţiei („Biroul lui Ludovic al XV-lea"). **2. Henri François R.** (1767-1828), pictor francez. Fiul lui **R. (1)**. Portrete („Portretul lui Talma").

RIESMAN, David (1909-2002), sociolog american. Studii de analiză asupra evoluţiei omului în relaţia cu caracterul social al timpului; a stabilit etapele structurilor culturale specifice („Mulţimea solitară", „Chipuri în mulţime").

RIESZ Frigyes (1880-1956), matematician ungur. Unul dintre fondatorii analizei funcţionale. Contribuţii în teoria operatorilor liniari şi în cea a măsurii şi a ecuaţiilor integrale Fredholm. A introdus noțiunea de „funcție subarmonică". Tratate („Lecții de analiză funcțională").

RIETVELD, Gerrit Thomas (1888–1964), arhitect și decorator olandez. Exponent al grupului „De Stijl". A creat un nou limbaj al decorațiilor interioare (fotoliu «roșu și bleu»). Ca arhitect, a realizat: Muzeul Van Gogh din Amsterdam, pavilionul olandez la Bienala Veneția din 1954.

RIF (ER RIF), lanț muntos în N Africii, de-a lungul țărmului mediteranean al Marocului. Alt. max.: 2 465 m. În perioada 1921–1926, aici s-au desfășurat lupte sângeroase între trupele franco-spaniole și băștinașii conduși de Abd el-Krim.

RIFBJERG, Klaus (n. 1931), scriitor danez. Poeme pe tema crizei umane sau a esteticii contemporane („Confruntare"). Romane și nuvele de observație psihologică, socială, istorică („Amatorul de operă", „Tango"); comedii muzicale, piese de teatru („Ăsta marș").

RÍFLU (< germ.) s.n. Crestătură tăiată pe suprafața cilindrilor valțurilor de moară, în lungul acestora, cu scopul de a le mări eficacitatea.

RIFT (< engl.) s.n. Fractură foarte adâncă a scoarței terestre, ca urmare a acțiunii curenților de convecție din atmosferă.

RIFT VALLEY v. Marele Graben Est-African.

RIGA 1. Golf al M. Baltice; 19 mii km^2. Comunică cu M. Baltică prin str. Irbeni. În el se varsă Dvina de Vest. **2.** Cap. Letoniei, situată pe Daugava (Dvina de Vest), la 15 km de vărsarea în G. Riga; 764,3 mii loc. (2000). Port fluvio-maritim. Șantier naval. Ind. constr. de mașini, chimică. Acad. de Științe (1919); Universitate (1919). Monumente: catedrală (c. 1215, restaurată în sec. 16 și 19); Fortăreață (1201); Castel (sec. 14–16); biserica Petri (1211); Turnul Pulberăriei (sec. 16, azi muzeu). Așezare anterioară sec. 13, a devenit în 1201 domeniul lui Albert I de Buxhoevden, episcopul Livoniei, iar în 1255, centru episcopal și apoi arhiepiscopal. În 1282 a aderat la Liga hanseatică, afirmându-se ca important centru comercial. În perioada 1237–1561 a fost dominat de Cavalerii Teutoni, fiind declarat oraș liber în 1561. Stăpânit de poloni (din 1581), apoi de sudezei (din 1621), care i-au garantat autoguvernarea și ocupat de Rusia în 1710, în timpul Războiului Nordului. Populația orașului a fost convertită la luteranism în sec. 16. Cap. Letoniei independente (1918–1940), apoi a R.S.S. Letone (1940–1990) și a Republicii Letone (din 1991).

RIGAS VELESTINLIS, Konstantinos (c. 1757–1798), poet grec. Participant la lupta antiotomană de eliberare a Greciei, unul dintre fondatorii „Eteriei". A trăit în Țara Românească și apoi la Viena. Predat de austrieci turcilor, aceștia l-au spânzurat într-o închisoare din Belgrad. Autor al unor hărți ale Moldovei și Țării Românești. Versuri mobilizatoare și patriotice („Cântecul de război"), traduceri.

RIGAUD, Hyacinthe (pe numele adevărat *Hyacinthe Rigau y Ros*) (1659–1743), pictor francez. Portrete de gală de mare expresivitate și forță de caracterizare („Ludovic al XIV-lea").

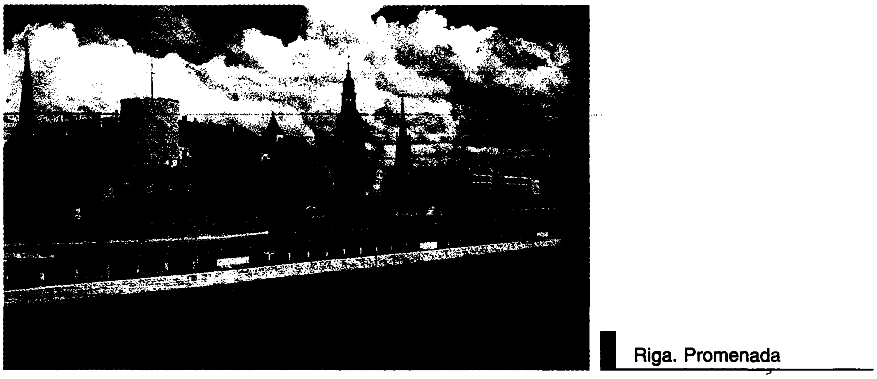

Riga. Promenada

RIGAUDÓN (RIGODÓN) (cuv. fr.) s.n. Dans francez de origine provensală, cu ritm binar și mișcare vioaie, devenit, în sec. 17, dans de bal asemănător contradansului și introdus, ulterior, în balete și în suite instrumentale; melodia după care se execută acest dans.

RÍGĂ (< ngr.) s.m. **1.** (Înv.) Rege. **2.** Rege la cărțile de joc; popă.

RIGEL, stea dublă, una dintre cele mai strălucitoare, din emisfera australă, de mărimea stelară 0,1, situată în constelația Orion, la c. 600 ani-lumină de Soare. Cunoscută și sub numele de *Beta Orionis.*

RIGÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre corpuri) Care nu se deformează sub acțiunea forțelor exterioare, care rezistă; neflexibil, țeapăn. **2.** Fig. (Despre oameni) Care nu admite compromisuri, concesii; inflexibil, intransigent; (despre expresie, trăsăturile feței) care exprimă asprime, severitate.

RIGIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Proprietate a corpurilor de a nu putea fi deformate sub acțiunea forțelor care se exercită asupra lor. ✧ *R. dielectrică* = proprietate a dielectricilor de a nu fi străpunși sub acțiunea unei tensiuni electrice; se exprimă prin valoarea maximă a intensității câmpului electric pe care o poate suporta local dielectricul fără să fie străpuns. **2.** Lipsă de flexibilitate; înțepenire. ✧ *R. cadaverică* = înțepenire musculară apărută după moarte, ca urmare a coagulării proteinelor musculare. *R. musculară* = contracție musculară susținută, apărută în unele boli nervoase (ex. meningită, tetanos). **3.** Fig. Duritate, asprime, intransigență, severitate.

RIGIDIZÁRE s.f. Întărire a unei piese sau a unui element de construcție (grindă sau placă) cu ajutorul unor nervuri, traverse sau platbande nituite ori sudate, pentru a se evita astfel flambajul.

RIGLÁT, -Ă adj. *Suprafață* ~ = suprafață generată de mișcarea unei drepte după o anumită lege (de ex. planul, cilindrul, conul).

RÍGLĂ (< ngr.) s.f. **1.** Instrument simplu de măsură a lungimilor, confecționat din lemn, metal, celuloid etc., de obicei gradat, având formă de prismă dreaptă cu lungime mare în raport cu dimensiunile secțiunii. Este folosit pentru desen la verificarea rectilinității și planeității suprafețelor etc. Sin. *linie.* ✧ *R. de calcul* = instrument cu care se fac anumite calcule aritmetice, algebrice și trigonometrice, alcătuit dintr-o riglă fixă, o riglă mobilă și un cursor cu unul până la trei fire recticulare. **2.** (METAL.) Unealtă metalică sau de lemn în formă de r. **(1)**, folosită pentru netezirea și îndepărtarea surplusului de amestec de formare. **3.** Semifabricat de lemn, având forma de bară subțire de secțiune dreptunghiulară.

RIGLÉTĂ (< *riglă,* după fr. *réglete*) s.f. Riglă de lemn, cu lungimea de 2–5 m și grosimea de 2–4 cm, având la capete armături metalice, folosită în măsurări topografice. ✦ Rigla mobilă a unei rigle de calcul.

RIGOÁRE (< fr., it., lat.) s.f. Asprime, severitate, strictețe; intransigență, rigiditate. ✧ Loc. *De rigoare* = cerut de o împrejurare, potrivit unei împrejurări. *La rigoare* = la mare nevoie, în caz de extremă necesitate. ✦ (La pl.) Principii severe, strictețe, rigurozitate, precizie.

RIGÓLĂ (< fr.) s.f. **1.** Canal deschis sau șanț mic situat la marginea unei străzi, având rolul de a colecta apele și de a le dirija la un punct de descărcare. **2.** Canal mic sau brazdă prin care apa de irigație este condusă la plante. ✦ Formă de eroziune în adâncime a solului, de obicei până la 20–50 cm.

Rainer Maria Rilke

RIGORÍSM (< fr., germ.; {s} lat. *rigor* „rigiditate") s.n. **1.** Severitate extremă în stabilirea, interpretarea sau aplicarea normelor morale (ex. jansenismul); austeritate. **2.** Concepție etică promovată în special de I. Kant, care nu admite acțiuni indiferente în domeniul moralei și susține că numai acțiunile ce se întemeiază pe respectul legii morale au valoare morală.

RIGURÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Făcut cu scrupulozitate; sever, exigent, strict. ✦ Care dovedește rigurozitate. **2.** Care nu permite abateri; inflexibil, necruțător, neînduplecat. **3.** (Despre demonstrații) În care fiecare afirmație este consecința necesară a afirmațiilor demonstrate anterior.

RIGUROZITÁTE s.f. Strictețe, severitate; rigiditate, asprime.

RIG-VEDA v. Vede.

RIHM, Wolfgang (n. 1952), compozitor german. Reprezentant al curentului „noua simplitate". Tehnică de compoziție neoromantică. A compus în toate genurile, de la muzica de cameră, la operă („Jakob Lenz").

RIHTUÍ (< germ.) s.f. A ajusta fețele unor produse de încălțăminte pentru a putea fi asamblate cu tălpile.

RIJEKA, oraș în V Croației, pe țărmul G. Kvarner al M. Adriatice; 143,8 mii loc. (2001). Port. Șantier naval. Rafinărie de petrol. Universitate (1973). Stațiune balneară. Arc de triumf din perioada romană (sec. 1 d.Hr.); castel (sec. 13); biserică (sec. 14); primărie (sec. 16). Așezare romană cu numele *Tarsatica* (sec. 3 d.Hr.), apoi bizantină, aici s-au stabilit avari și slavi în sec. 6–7. În sec. 13 a intrat în concurență comercială cu Veneția. În 1466 a fost încorporat în Imp. Habsburgic, cu o oarecare autonomie; s-a unit cu Croația în 1776; oraș autonom din 1779. Ocupat de Franța (1809–1814). Până la Primul Război Mondial a fost, alternativ, sub ocupație austriacă, ungară și croată. În perioada 1919–1945 a aparținut Italiei sub numele *Fiume.* În unele documente din Ev. Med. apare cu denumirea *Flumen.*

RIJKMUSEUM, muzeul național olandez, înființat (1808) la Amsterdam, din inițiativa lui Ludovic Bonaparte, regele Olandei. Unul dintre cele mai mari muzee din lume, cuprinde colecții de pictură (sec. 15–19) din toată lumea, colecții de artă indiană, sculptură olandeză și europeană (sec. 15–17), pictură și grafică olandeză (cu c. 1 000 de lucrări ale lui Rembrandt), tapiserii, mobilier sculptat etc.

RIJN v. Rin.

RIKER, That Weed (1880–1952), istoric american. Autor al unei monografii despre Unirea Principatelor și despre domnia lui Al. I Cuza („Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale 1856-1866"). M. coresp. al Academiei Române (1933).

RIKSDÁG (< fr.; cuv. suedez) s.n. Denumirea parlamentului suedez.

RIKSMÅL (cuv. norvegian „limba statului") subst. Una dintre cele două limbi literare norvegiene moderne, alături de *landsmål,* creată în sec. 19 pe baza limbii daneze.

RIL (< germ.) s.n. Șanț executat cu o mașină specială pe linia de îndoire a unui carton, încât straturile exterioare din spatele îndoirii să nu se rupă. ✦ Șanț pe un disc.

RILA (RILA PLANINA), Munții ~, lanț muntos în SV Bulgariei. Alt. max.: 2 925 m (vf. Musala), cel mai înalt

Jean Rimbaud

din Pen. Balcanică. De aici izvorăsc Marița, Mesta și Iskăr. La poale se află mănăstirea R. datând din sec. 13, refăcută după incendiile din sec. 14 și 19.

RILEY, Bridget (n. 1931), pictoriță britanică. Exponentă a „op art"; compoziții prin excelență tehnice, dar nu lipsite de lirism („Fall", „Cataract III").

RILEY, Terry (n. 1935), compozitor și improvizator american. Primul reprezentant al curentului repetitiv sau minimalist american, scrie o muzică mai apropiată de pop („Poppy No Good și orchestra fantomă"). Dezvoltă tehnicile improvizatorice.

RILKE, Rainer Maria (1875–1926) poet austriac. Unul dintre exponenții de seamă ai poeziei moderne, novator al mijloacelor de expresie. Lirică de transfigurare, în tonalități folclorice, a sentimentului de solitudine („Viață și cântece"); poeme de inspirație religioasă („Cartea orelor"); meditații pe tema candorii, a dragostei, a morții („Elegii din Duino", „Sonete către Orfeu"); evocări neoromantice („Cântecul despre iubirea și moartea stegarului Christoph Rilke"); proză autobiografică („Însemnările lui Malte Laurids Brigge"); eseuri („Auguste Rodin"); mărturisiri estetice („Scrisori către un tânăr poet"). Corespondență. Traduceri.

RIMÁ (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (Despre două sau mai multe cuvinte, *p. ext.* despre versuri). A avea aceleași sunete în silabele finale. **2.** (Fam.) A face versuri.

RÍMĂ (< fr.) Repetare a sunetelor finale în două sau mai multe versuri (începând cu ultima silabă accentuată). După poziția în strofă, ea poate fi: *împerecheată* (aa, bb) *încrucișată* (ab, ab) sau *îmbrățișată* (ab, ba); după numărul silabelor din care este formată poate fi: *masculină* (o singură silabă accentuată), *feminină* (două silabe, prima accentuată, a doua neaccentuată), *dactilică* (trei silabe: prima accentuată, celelalte două neaccentuate). ✦ Fig. Vers.

RIMBAUD, Jean Nicolas Arthur (1854–1891), poet francez. Reprezentant al simbolismului. Într-o continuă confruntare cu sine și cu realitățile exterioare, înzestrat cu o fantezie delirantă, se impune prin arta rafinată a transfigurării realului în sinteze de senzații, gânduri și afecte, de o originalitate expresivă unică („Iluminări"). Poeme în proză („Un anotimp în infern"). Creator al versului liber cu un remarcabil ritm interior și al sinesteziei, procedeu mult folosit de simboliști.

RIMÉL (< fr.) s.n. Produs cosmetic, cu aspect de pastă colorată, folosit pentru machierea genelor.

RIMINI, oraș în ENE Italiei (Emilia-Romagna), port la M. Adriatică; 128,6 mii loc. (2001). Izv. minerale. Stațiune balneoclimaterică. Pinacotecă. Monumente: Arcul de Triumf al lui Augustus (27 î.Hr., completat în 22 î.Hr.); podul lui Tiberiu (14–21, d.Hr.); ruinele amfiteatrului roman; bisericile San Agostino (1247), San Francesco (sec. 13–15), în stil gotic (numită și Templul Malatesta), San Giulio (sec. 16); palatul Arengo (1204); ruinele castelului Malatesta (1446). Primărie (sec. 17). Așezare etruscă, devine colonie romană în 268 î.Hr. (cu numele *Ariminium*) și municipiu în 89 î.Hr. Controlat de goți, bizantini și longobarzi, a fost donat Papei în 754. În sec. 12 a primit statut de oraș liber, în perioada 1295–1500 a fost în posesia familiei Malatesta, iar în 1529 a trecut la Statul papal până în 1860 când se încadrează în Regatul Italiei.

RIMSKI-KORSAKOV, Nikolai Andreevici (1844–1908), compozitor, dirijor și pedagog rus. Membru al Grupului celor cinci. Știință a orchestrației, cu o atracție deosebită pentru combinațiile sonore noi. Limbaj armonic inspirat din folclor, dar și de orientarea impresionistă. Muzică plină de poezie și de luminozitate. Opere („Sadko", „Cocoșul de aur"), muzică simfonică („Șeherezada", „Capriciu spaniol"), muzică de cameră etc. Tratat de orchestrație.

RIN (fr. RHIN, germ. RHEIN, ol. RIJN), fl. în V Europei; străbate Elveția, V Lichtensteinului, Austria, Germania și Olanda; 1 326 km. Izvorăște din Alpii Lepontini, traversează L. Constanța și se varsă în M. Nordului printr-o deltă extinsă pe 220 mii km^2. Trece prin Basel, Strasbourg, Mannheim, Mainz, Koblenz, Bonn, Köln, Düsseldorf, Duisburg, Rotterdam. Afl. pr.: Moselle, Meuse, Neckar, Main, Ruhr. Este legat prin canale cu Dunărea, Ronul, Marna, Elba și constituie una dintre cele mai importante căi de navigație europene. Pe valea sa există numeroase castele. În Antic., **R.** a constituit (c. 400 de ani) granița între triburile germanice și Imp. Roman, pe malurile sale dezvoltându-se orașele romane *Colonia Agrippinensium* (azi Köln), *Confluentes* (Koblenz), *Mogontiacum* (Mainz), *Argentoratum* (Strasbourg) ș.a.

RINASCENTÍST, -Ă adj. v. **renascentist, -ă.**

RÍNĂ (< germ.) s.f. Jgheab prin care metalele și aliajele topite se scurg din cuptoare în oalele de turnare.

RINCOCEFÁLI (< fr.; {s} gr. *rygkhos* „bot" + *kephale* „cap") s.m. pl. Ordin primitiv de reptile; au apărut din Triasic, astăzi fiind reprezentați numai de genul *Hatteria (Sphenodon),* fosilă vie care trăiește în Noua Zeelandă.

RINDEÁ (< tc.) s.f. Unealtă compusă din unul sau mai multe cuțite, fixate cu ajutorul unor pene într-un corp de lemn; servește la prelucrarea manuală, netezirea, fasonarea pieselor de lemn prin detașarea de așchii subțiri și lungi (talaș).

RINDELUÍT s.n. Prelucrare a lemnului prin așchiere. ✧ *Mașină de r.* = mașină care efectuează în mod mecanic operații cu rindeaua și la care cuțitele au o mișcare de rotație, prelucrarea asemănându-se cu frezarea.

RING^{1} (< engl., fr.) s.n. Estradă construită la o înălțime regulamentară, de formă pătrată, pe suprafața căreia se delimitează un cadru marcat de trei rânduri de corzi, sprijinite pe patru stâlpi, unde se dispută gale de box. ✦ Platformă, estradă într-un local, pe care se dansează.

RING^{2} (referitor la bursa de valori) Spațiul circular din incinta burselor tradiționale, înconjurat de o balustradă în care operau numai agenții de schimb tradiționali.

RINÍCHI (lat. *reniculus*) s.m. Organ principal de excreție la majoritatea animalelor. Mamiferele și omul au câte doi **r.**, așezați în cavitatea abdominală, de o parte și de alta a coloanei vertebrale, în reg. lombară. **R.** are forma unui bob de fasole, pe secțiunea longitudinală prezentând două zone: o zonă externă sau corticală și una internă sau medulară. Zona corticală este formată în special din glomeruli, iar zona medulară din canale urinifere. Unitatea morfofuncțională a r. este *nefronul.* **R.** îndeplinesc în organism numeroase funcțiuni, dintre care cea mai importantă este aceea de îndepărtare a deșeurilor și a substanțelor nocive prin urină. ✧ *R. artificial* = aparat care servește la înlocuirea temporară a funcțiilor r., realizând eliminarea produșilor toxici (ex. uree) din sânge fără să modifice compoziția acestuia. Funcționarea *r.a.* se bazează pe principiul hemodializei.

RINÍTĂ (< fr.; {s} gr. *rhin-* „nas") s.f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei nazale de origine infecțioasă sau alergică. V. *guturai.*

RÍNO- (fr.; {s} gr. *rhis, rhinos* „nas") Element de compunere cu semnificația „nazal", „(referitor la) nas", cu ajutorul căruia se formează substantive și adjective.

RINOCÉR (< fr.; {s} *rino-* + gr. *keras* „corn") s.m. Mamifer imparicopitat, cu corpul masiv, lung de 2–5 m, cu pielea groasă și cu un corn pe frunte (r. indian, *Rhinoceros unicornis* și r. javanez în S Asiei) sau cu două coarne (mai multe specii de r. african și asiatic).

RINOPLASTÍE (< fr.; {s} *rino-* + gr. *plastos* „modelat") s.f. Intervenție chirurgicală plastică și reparatoare, efectuată cu scopul de a reface un nas diform, distrus sau mutilat.

RINOSCOPÍE (< fr.; {s} *rino-* + gr. *skopein* „a examina") s.f. Examinare a foselor nazale.

RIOBAMBA, oraș în Ecuador situat în m-ții Anzi, la 2·782 m alt., la SE de vulcanul Chimborazo; 124,4 mii loc. (2001). Institut Politehnic. Veche așezare incașă, lângă care (c. 19 km S de R.) s-au stabilit (1534) spanioli întemeind localit. *Cajabamba.* În 1797, după ce au omorât mulți localnici, spaniolii s-au mutat în zona actuală a orașului, fondând **R.**

Rimini. Arcul de Triumf al lui Augustus

RIO BRANCO 1. Oraș în V Braziliei, pe râul Acre, centrul ad-tiv al statului Acre; 267,7 mii loc. (2002). Prelucr. petrolului și a lemnului; cauciuc. Universitate (1971). **2.** V. **Bravo, Rio ~.**

RÍO BRAVO DEL NORTE v. **Rio Grande.**

RIO DE JANEIRO 1. Oraș în SE Braziliei, centrul ad-tiv al statului cu același nume, port pe țărmul G. Guanabara al Oc. Atlantic, străjuit de masivul granitic Pão de Açúcar/Căpățâna de zahăr; 5,9 mil. loc. (2002). Legat printr-un pod peste G. Guanabara (14 km lungime) cu orașul Niterói. Important centru comercial, financiar-bancar, cultural-științific, turistic și balnear (celebra plajă Copacabana). Șantier naval. Ind. electrotehnică, chimică, a cauciucului. Cinci universități. Muzeu Național de Artă; Muzeu de Artă populară. 44 școli de samba, care pregătesc pe cei amatori să participe la celebrul carnaval de la Rio. Grădină botanică (1808). Parc zoologic. Monumente: mănăstirile Candelária (1775) și São Bento (sec. 17), Catedrala metropolitană (1590), bisericile Carmo (1752), Nossa Senhora da Glória do Outeiro (1714), São Antônio, franciscană (1773), São Francisco da Pentência (1773), Palatul Quinta da Boa Vista, în stil Empire, în care se află Muzeul Național de Științele naturii, Palatul Tiradentes (1926) - fosta Cameră a Deputaților, Palatul Ministerului Educației (1939), clădirea Facultății de Arhitectură, construită după planurile arhitectului Oscar Niemeyer, statuia gigantică a lui Iisus (38 m înălțime), iluminată noaptea, situată pe vf. Corcovado. Stadionul Maracana (200 000 locuri). G. Guanabara, în care se află orașul **R. de J.**, a fost descoperit la 1 ian. 1502 de portughezul A. Gonçalves, unul dintre membrii expediției lui Amerigo Vespucci. În 1555, expediția francezului N. Villegagnon amplasa în această zonă primele locuințe, dar în 1565, portughezii fundează orașul propriu-zis. În perioada 1763–1960, **R. de J.** a fost cap. Braziliei. În 1992 la **R.**, sub auspiciile O.N.U., s-a încheiat un tratat privind apărarea mediului înconjurător (168 state semnatare).

Rio de Janeiro. Vârful Corcovado cu monumentala statuie a lui Iisus

2. Stat în SE Braziliei, cu ieşire la Oc. Atlantic, creat în 1975 prin fuziunea Districtului Federal Rio de Janeiro cu statul Guanabara; 43,9 mii km^2; 13,4 mil. loc. (1996). Centrul ad-tiv: *Rio de Janeiro.*

RÍO DE LA PLATA, estuar situat la granița dintre Argentina şi Uruguay, format de fl. Panamá şi Uruguay. Lungime: 320 km; lățime max.: 220 km. Descoperit în 1516 de J.D. de *Solís.*

RÍO DE ORO v. **Sahara Occidentală.**

RIO GRANDE 1. Râu în SE Braziliei, c. 1 100 km. Izv. din Serra da Mantiqueira şi se uneşte cu râul Paranaíba formând fl. Paraná. **2.** Oraş în SE Braziliei (Rio Grande do Sul), port la Oc. Atlantic; 183,4 mii loc. (2002). Ind. de prelucr. a petrolului, a constr. de maşini. Stațiune balneară. Fundat de portughezi în 1737 (fortul *Estreito*). În 1751 a fost numit *São Pedro do Rio Grande do Sul.* Oraş din 1835.

RIO GRANDE (în spaniolă **RÍO BRAVO DEL NORTE),** fl. în America de Nord, în SV S.U.A. şi NE Mexicului; 3 034 km. Izv. din M-ții Stâncoşi, de la 3 700 m alt., traversează zona montană din statul New Mexico unde a sculptat mai multe canioane şi chei apoi îşi schimbă direcția de curgere spre SE, vărsându-se în G. Mexic. Pe c. 2 100 km, formează granița între S.U.A. şi Mexic. Mari lacuri de acumulare şi hidrocentrale.

RÍO GRANDE DE SANTIAGO, fl. în partea central-vestică a Mexicului; 965 km. Izv. din Sierra Madre Occidental, traversează L. Chapala şi se varsă în Oc. Pacific. În apropiere de oraşul Guadalajara, formează cascada Juancatlán, cu o cădere de 22 m.

RIO GRANDE DO NORTE, stat în NE Braziliei; 53,3 mii km^2; 2,8 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Natal.*

RIO GRANDE DO SUL, stat în S Braziliei; 282,1 mii km^2; 10,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Pôrto Alegre.*

RIOJA v. **La Rioja.**

RIOLÍT (< fr., germ. {i}; {s} gr. *rhein* „a curge" + *lithos* „piatră") s.n. Rocă vulcanică acidă recentă, de compoziția granitului, alcătuită din cristale de feldspați şi cuarț prinse într-o masă măruntă sau sticloasă; liparit.

RÍO MUNI v. **Guineea Ecuatorială.**

RIO NEGRO 1. Râu în America de Sud (E Columbiei şi NV Braziliei), afl. stg. al Amazonului în aval de Manaus; 2 253 km. Izv. din E Columbiei (pe terit. căreia poartă numele *Guainía*). În cursul superior este unit cu fl. Orinoco prin canalul *Casiquiare.* **2.** Râu în SE Americii de Sud (S Braziliei şi Uruguay), afl. stg. al fl. Uruguay; 800 km. Pe cursul mijlociu, pe terit. statului Uruguay, a fost construit barajul de la Paso de los Toros, în urma căruia s-a format lacul de acumulare *Rincôn del Bonete* sau *Gabriel Terra* (10,4 mii km^2). **3.** Fl. în N Patagoniei (Argentina); 640 km. Izv. din Anzi şi se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar.

RIONI, fl. în Georgia; 327 km. Izv. din m-ții Caucaz, trece prin Kutaisi şi se varsă în Marea Neagră. Hidrocentrala Kutaisi. Denumirea antică: *Phasis.* În zona de vărsare este plasată legendara *Colhida.*

RION-IONESCU, Raicu v. **Ionescu-Rion, Raicu.**

RIOPELLE, Jean Paul (1923-2002), pictor şi sculptor canadian. Pionier al abstracționismului liric. Compoziții folosind modalitățile de expresie ale artei gestuale (tripticul „Pavane").

RIPAN, Raluca (1894-1975, n. Iaşi), chimistă română. Acad. (1948). Lucrări în domeniul chimiei anorganice şi analitice, utilizarea izotopilor radioactivi. („Studiul structurii combinațiilor anorganice cu ajutorul izotopilor radioactivi").

RIPÁRE (după fr. *riper*) s.f. *Riparea căii* = deplasare în plan orizontal a unei linii de cale ferată (deformată sub efectul circulației) pentru readucerea ei în poziție corectă. *Riparea podului* = deplasare transversală a tablierului unui pod metalic pe o schelă provizorie, atunci când fundațiile şi suprastructura podului se execută concomitent sau atunci când se înlocuiesc tablierele vechi, fără a se întrerupe circulația etc.

RIPARIA GLOIRE (loc. fr.) Soi de portaltoi pentru vița de vie, utilizat pe solurile afânate, fertile, cu umiditate bogată şi cu conținut redus de calciu.

RIPERT, Georges (1880-1958), jurist francez. Lucrări de drept civil, de drept comercial şi maritim („Regimul democratic şi dreptul civil modern", „Tratat de drept maritim"). M. de onoare al Acad. Române (1939).

RIPICENI, com. în jud. Botoşani, pe dr. râului Prut şi a lacului de acumulare Stânca-Costeşti, la granița cu Republica Moldova; 2 287 loc. (2008). Expl. de calcar. În arealul satului **R.** au fost descoperite schelete de mamut, rinocer şi bizon, precum şi vestigiile unei aşezări din Paleoliticul inferior, peste care există, suprapus, urme de locuire din Epoca Fierului, din perioada statului dac, din timpul migrațiilor şi din sec. 6-10.

RIPÍDĂ (< sl.) s.f. Obiect din recuzita mesei altarului dintr-o biserică ortodoxă, de metal sau de lemn, de forma unei palete, decorat cu reliefuri pe ambele părți (scene biblice, donatori etc.), folosit în cursul unor ceremonii religioase.

RIPOSTÁ (< fr.) vb. I intranz. A răspunde (în contradictoriu), prompt şi cu energie; a replica. ✦ (SPORT) A ataca (la scrimă) imediat după ce a parat o lovitură.

RIPÓSTĂ (< fr.) s.f. Răspuns prompt şi energic, replică. ✦ Acțiune hotărâtă prin care se respinge un atac.

RIPPL-RÓNAI József (1861-1927), pictor, grafician şi decorator ungur. Influențat de nabişti, a dezvoltat stilul „boabelor de porumb", o variantă a pointilismului. Tablouri în ulei, pasteluri, tapiserii, gravuri.

RIPS (< germ.) s.n. Țesătură din bumbac sau mătase care prezintă dungi paralele înguste, în relief, folosită pentru pasmanterie, căptuşeli, stofe de mobilă etc.

RIPSÁT, -Ă adj. (Despre țesături) Care imită ripsul, ca ripsul.

RIPSTEIN, Arturo (n. 1943), regizor mexican de film. Continuator al tradiției melodramei mexicane, pe tema intoleranței şi a vieții de familie („Castelul purității", „Un loc nemărginit").

RISBÉRMĂ (< fr.) s.f. Element de construcție al unor baraje, care împiedică eroziunea albiei; realizat din plăci şi blocuri de beton armat, piatră etc.

RISC (< fr.) s.n. **1.** Pericol posibil. **2.** (DR.) *R. contractual* = suportare de către debitor a consecințelor păgubitoare ale eliberării creditorului de obligația pe care o avea față de el, ca urmare a neexecutării de către debitor a obligației sale din cauze ce nu-i sunt imputabile (caz de forță majoră sau fortuit). *R. asigurat* = fenomen sau eveniment la producerea căruia asiguratorul este obligat (prin contractul de asigurare) să achite asiguratului sau beneficiarului asigurării despăgubirea de asigurare sau suma asigurată. *Riscul lucrului* = suportarea de către proprietar sau titularul unui drept de administrare operativă şi directă a pagubelor rezultate din pierderea sau din distrugerea lucrului prin forță majoră sau caz fortuit. 3. (EC.) Gamă largă de incertitudini privind activitatea economico-financiară viitoare a unui agent economic (**r.** al întreprinderii) sau a unei țări (**r.** de țară). La nivel de întreprindere există **r.** de lichiditate (cauzat de incapacitatea de a vinde rapid produsele şi de a încasa contravaloarea lor), **r.** de preț (cauzat de fluctuația prețurilor), **r.** valutar (cauzat de fluctuația posibilă a cursului de schimb valutar), **r.** fluxului de numerar (generat de fluctuația nivelului fluxurilor de numerar viitoare), **r.** ratei dobânzii (probabilitatea modificării valorii unui instrument financiar din cauza modificării nivelului ratei dobânzii de piață). La nivel de țară există **r.** de țară care reflectă probabilitatea apariției unor evenimente macroeconomice şi/sau politice care pot genera pierderi financiare în afacerile internaționale prin neonorarea sau încetarea plăților/transferurilor de capitaluri şi profituri către creditorii/finanțatorii externi. Evaluarea r. de țară aferent titlurilor financiare, tranzacționate pe piața internațională, se face de câteva agenții specializate de evaluare a r. de țară, care acordă calificative de r. în funcție de trei grupe de indicatori: economici, politici şi sociali.

RISCÁ (< fr.) vb. I tranz. şi intranz. **1.** Tranz. A-şi pune în primejdie viața sau onoarea; a se expune unui pericol posibil. **2.** Intranz. A intra într-o acțiune nesigură, a acționa la noroc.

RISI, Dino (n. 1916), regizor de film italian. Realizator al unor comedii - frescă a societății italiene postbelice („Depăşirea", „Monştrii", „Parfum de femeie", „Tineri şi frumoşi"). Film TV („Tată şi copii").

RISÍPĂ s.f. **1.** Folosire nechibzuită a bunurilor materiale sau băneşti; irosire. ✦ Fig. Abundență, belşug, prisos. **2.** (Înv.) Sfărâmare, surpare, distrugere, prăbuşire. ✦ Împrăştiere, răspândire, risipire.

RISIPÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A împrăştia avere, bunuri materiale, a cheltui bani fără socoteală; a irosi. **2.** Tranz. A arunca în toate părțile în dezordine; a împrăştia. ✦ Refl. şi tranz. A (se) răspândi, a (se) propaga. ✦ A (se) irosi. 3. Refl. (Despre oameni) A se răspândi în toate părțile, a se împrăştia, a se răzleți. ✦ Tranz. A pune pe fugă, a respinge o armată, o ceată vrăjmaşă etc. 4. Refl. A se dărâma, a se surpa, a se prăbuşi; a se distruge, a se nimici. ✦ (Despre nori, ceață, aburi etc.) A dispărea, a se destrăma, a pieri. 5. Tranz. A înlătura, a îndepărta un gând, o grijă, o durere.

RISIPITÓR, -OÁRE adj. Care îşi risipeşte averea, care cheltuieşte mult şi fără rost; cheltuitor.

RÍSLING (RIESLING) (< germ.) s.n. *R. de Rin* = soi de viță de vie originar din Germania, cu ciorchini cilindrici cu boabe rotunde, verzi-gălbui şi cu pielița groasă; produce vinuri superioare, fine. *R. italian* = soi de viță de vie originar din Italia, cu ciorchini cilindrici cu boabe mici, verzi; produce vinuri de calitate, seci. *R. de Banat* = creață (v. *creț* **4.**). ✦ Vin obținut din astfel de struguri.

RISOLUTO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) Decis, hotărât.

RISORGIMENTO, IL ~, perioadă din istoria Italiei, cuprinsă între c. 1820 (începuturile organizării carbonarilor) şi 1870 (încheierea procesului de unificare a Italiei), caracterizată prin lupta pentru cucerirea independenței şi pentru crearea statului italian unitar. Denumirea este extinsă şi asupra mişcării literare şi ideologice a epocii.

RISS (< germ.) A treia glaciație cuaternară alpină.

RIST, Charles (1874-1955), economist francez. Guvernator al Băncii Franței (1926-1929). Consilier tehnic al Băncii Naționale a României. Partizan al economiei liberale („Istoria doctrinelor economice de la fiziocrați până în zilele noastre", „Raport asupra finanțelor publice ale României"). M. de onoare al Acad. Române (1931).

RISTÍC (< tc.) (În sintagma) *Gogoaşă de r.* = gogoaşă bogată în tanin, care se formează pe frunzele şi pe ramurile tinere ale unor stejari, în urma înțepăturii făcute de o specie de viespe; întrebuințată în medicină, în ind. chimică etc.

RISTIĆ, Jovan (1831-1899), om politic şi istoric sârb. Liberal-radical. Prim-min. al Serbiei (apr.-nov. 1873, 1878-1880, iun.-dec. 1887), a promovat o politică expansionistă. Şef al Consiliului de Regență (1889-1893). Lucrări privind istoria Serbiei.

RÍŞCA, com. în jud. Cluj, situată la poalele m-ților Gilău; 1 646 loc. (2008).

RIŞCĂ (< rus.) s.f. Numele unui joc de noroc în care trebuie să se ghicească pe ce parte va cădea moneda aruncată în sus.

RIT (< ngr., lat.) s.n. **1.** Ritual. ✦ P. gener. Rânduială, tipic. **2.** Expresia concretă a unei atitudini religioase. ✧ În limbajul uzual, confesiune, ramură autonomă în cadrul aceleiaşi religii; creştinismul se împarte în: **r.** romano-catolic, **r.** ortodox (oriental), **r.** greco-catolic, **r.** reformat. ✦ *R. vechi* = vechea rânduială bisericească, păstrată de secta rascolnicilor.

RITIDOM (< fr.; {s} gr. *rhytidoma* „încrețitură, rid") s.n. Strat extern al scoarței arborilor bătrâni, alcătuit din țesuturi moarte care se exfoliază.

RITM (< ngr., lat., fr., it.) s.n. **1.** Periodicitate a unei mişcări, activități sau a unor procese, repetare regulată la intervale determinate ale aceloraşi momente (ex. **r.** cardiac, **r.** al respirației etc.). **2.** (LIT.) Efect obținut prin succesiunea ritmică şi periodică a silabelor accentuate şi neaccentuate într-un vers sau într-o frază. **3.** (MUZ.) Sistem de organizare a duratelor sunetelor şi pauzelor în cadrul unei lucrări muzicale. Element fundamental

Carl Ritter

al muzicii, alături de melodie şi armonie. 4. (EC.) Indicator exprimat în mărime relativă, folosit pentru caracterizarea dinamicii unor indicatori economici. ✧ *R. mediu anual* = creştere procentuală a unui indicator, pe parcursul unei perioade de mai mulți ani, calculată ca medie a creşterilor sau descreşterilor anuale. La nivel macroeconomic, cel mai sintetic este r. mediu anual de creştere a produsului intern brut (P.I.B.).

RITMÁ (< fr.) vb. I tranz. A da ritm unei fraze.

RITMÁT, -Ă adj. Ritmic.

RITMÍC, -Ă (< fr., gr.) adj. 1. Care se referă la ritm, care are ritm. 2. Capitol al teoriei muzicale care se ocupă cu studiul ritmului. 3. *Secțiune r.* = parte a orchestrei (formației de jazz) a cărei funcție principală este aceea de a marca pulsația (compusă din claviaturi, chitară bas, baterie).

RITMICITÁTE s.f. Desfăşurare uniformă, fără întreruperi, a unei activități (de producție, de aprovizionare, de desfacere etc.).

RITORNÉLĂ (< it.) s.f. 1. (În muzica vocală din sec. 12–15) Refren. ✦ (În sec. 17) Introducere instrumentală a unei melodii sau a unei arii. 2. Improvizație poetică formată din trei versuri, în care cel de-al treilea rimează cu primul. În literatura română a scris r. G. Coşbuc („Frasco-ritornele").

RITÓS (< ngr.) adj. Ferm, hotărât, categoric; deschis.

RITSOS, Iannis (1909–1990), poet grec. Lirică modernistă, interiorizată, despre problemele umanității şi experiențele naționale („Cântecul surorii mele", „Sonata clarului de lună", „Oreste"). Multe din versurile sale au fost puse pe muzică de Mikis Theodorakis.

RITT, Martin (1920–1990), regizor american. Filme cu tematică politico-socială („Lunga vară fierbinte", „Sunetul şi furia", „Hud, texanul").

RITTER, Carl (1779–1859), geograf german. Unul dintre fondatorii geografiei moderne. A susținut influența factorilor geografici în decursul istoriei, subliniind relațiile acesteia cu factorul uman şi natura.

RITUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care ține de rituri, privitor la rituri; care se face după anumite rituri. 2. S.n. Orânduiala unei ceremonii religioase. ✦ Ceremonial religios cu implicații folclorice desfăşurat, după anumite reguli, în momentele importante din viața comunității: naşterea, căsătoria, moartea, semănatul, culesul recoltei etc.

RITZ, César (1850–1918), om de afaceri elvețian. A înființat (1898) compania hotelieră R., cu numeroase hoteluri în marile oraşe ale lumii (Paris, Londra, New York ş.a.).

RIVA, Emmanuelle (n. 1927), actriță franceză de teatru şi film. Interpretă a unor personaje sensibile, distinse în filmele: „Hiroshima, dragostea mea", „Riscurile meseriei", „Thérèse Desqueyroux".

RIVADAVIA, Bernardino (1780–1845), om politic argentinian. Primul preşedinte al Provinciilor Unite (Confederația argentiniană) (1826–1827). Fondatorul Universității din Buenos Aires (1821).

RIVÁL, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care aspiră, în concurență cu alta, la aceeaşi situație, la aceleaşi succese; concurent, adversar. ✦ Persoană care aspiră, deodată cu alta, la dragostea aceleiaşi persoane. ✦ Persoană care are merite şi calități egale cu ale alteia; egal.

RIVALITÁTE (< fr., lat.) s.f. Concurență între două sau mai multe persoane care aspiră la aceeaşi situație, care îşi dispută acelaşi lucru; competiție.

RIVÁLTĂ (< it.) s.f. Şirul de lumini fixate în dosul cortinei, în partea superioară a scenei.

RIVAROL Antoine, zis contele de (1753–1801), eseist, pamfletar şi moralist francez. Satire; reflecții şi maxime. Autor al unui „Discurs asupra universalității limbii franceze", lucrare de bază pentru studiul limbii franceze. Scrieri polemice („Mic dicționar al marilor oameni ai revoluției").

RIVERA, Diego (1886–1957), pictor muralist mexican. Compoziții în care se îmbină tradițiile artei vechi mexicane cu cele ale artei plastice moderne (ciclul „Balada revoluției mondiale"). Decorații în Palatul Național, Palatul lui Cortès ş.a.

RIVERA, José Eustasio (1888–1928), scriitor columbian. Sonete parnasiene evocând peisajul luxuriant tropical („Țara făgăduinței"). Renumit pentru romanul „Vâltoarea", închinat junglei amazoniene.

RIVERÁN, -Ă (< fr.) adj. (Despre țări, reg. etc.) Situat pe malul unei anumite ape (râu, lac) sau străbătut de o apă curgătoare; *p.ext.* domiciliat în raza unei artere de circulație.

RIVET, Paul (1876–1958), antropolog francez. Fondator (1937) al Muzeului Omului. Contribuții privind vechile populații americane („Metalurgia precolumbiană").

RIVETTE, Jacques (n. 1928), regizor francez. Creații cvasiexperimentale în privința structurii, temei, duratei, accesibilității („Călugărița", „Céline şi Julie pleacă cu barca", „Frumoasa scandalagioaică").

RIVIERA, denumire a litoralului M. Mediterane în porțiunea dintre Cannes (Franța) şi La Spezia (Italia), limitată de Alpii Maritimi, Alpii Ligurici şi Apeninii Ligurici. Sectorul francez este cunoscut sub numele de *Coasta de Azur*, cel italian ca *R. di Ponante* şi *R. di Levante.* Climă mediteraneană. Numeroase stațiuni: Portofino, San Remo, Rapallo, Imperia, Cannes, Nisa, Monte Carlo, Monaco, Saint-Tropez.

RIVIÉRĂ (< it., fr.) s.f. Obstacol format dintr-un şanț sau dintr-o groapă cu apă, pe care trebuie să-l sară un sportiv (într-o probă de alergări) sau un cal de curse.

RIVNE, oraş în Ucraina; 249 mii loc. (2001). Ind. constr. de maşini. Universitate (1960). Veche aşezare poloneză, menționată documentar în 1282, a trecut la Rusia în 1795 şi a devenit oraş în 1797. A revenit Poloniei între anii 1920–1939. Vechea denumire: *Rovno (Rōwne).*

RIYĀDH (AR RIAD sau RIAD), cap. Arabiei Saudite (din 1932), situată într-o oază din pod. Nejd; 4,7 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Rafinărie de petrol. Ind. chimică. Muzeu de Arheologie şi Etnologie (1978); Universitatea Riyādh (1957); Biblioteca Universității (1957), cu 1,1 mil. vol. Universitatea islamică Muhammad ibn Saud (1974). Moscheea Jami'da. Palat regal.

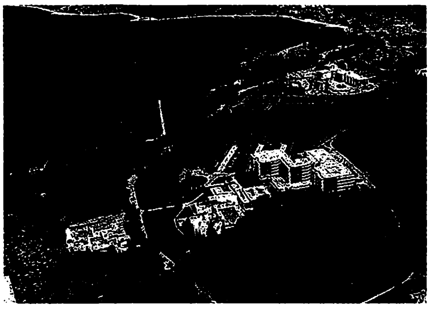

Riviera

Riyādh. Vedere generală

RIYÁL (< fr.) s.m. Unitate bănească în Arabia Saudită şi Yemen.

RIZ (< germ.) s.n. (TEHN.) Fisură foarte fină care apare la suprafața unui metal din cauza tensiunilor interne.

RIZAL Y ALONSO, José (1861–1896), scriitor şi om politic filipinez. Unul dintre conducătorii răscoalei populare (1896) din Filipine împotriva dominației spaniole. Arestat şi executat de autoritățile spaniole. Erou național. Lirică („Cel din urmă rămas bun"). Romane cu caracter politic („Noli me tangere", „Pirateria").

RIZÁRE (< *riz.*) s.f. Defect de funcționare a unei maşini, ca urmare a apariției rizurilor pe suprafețele a două piese aflate în contact.

RIZEÁFCĂ (RIZÁFCĂ) s.f. Peşte teleostean, lung de 14–20 cm *(Alosa caspia normanni).* Trăieşte în V Mării Negre, de unde pătrunde în fluvii pentru reproducere.

RIZÍBIL, -Ă (< fr.) adj. De râs, de batjocură; ridicol, caraghios.

RIZICULTÚRĂ (< fr.; {s} fr. *riz* „orez" + lat. *cultura* „creştere") s.f. Cultură a orezului; orezărie.

RÍZO- (< fr.; {s} gr. *rhiza* „rădăcină") Element de compunere cu semnificația „rădăcină", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

RIZO, Anastasia (1801–1891, n. Răciula, Basarabia), pedagog român. Prima directoare a Şcolii Eparhiale de Fete din Chişinău.

RIZODÉRMĂ (< fr. {i}; {s} *rizo-* + gr. *derma* „piele") s.f. Epidermă a rădăcinii, din care iau naştere perii absorbanți.

RIZÓM (< fr.) s.m. Tulpină subterană, lipsită de clorofilă, uneori cu frunze rudimentare; serveşte la înmagazinarea substanțelor de rezervă şi ca organ de înmulțire vegetativă.

RIZOPÓDE (< fr. {i}; {s} *rizo-* + gr. *pous, podos* „picior") s.n. pl. Clasă de protozoare libere şi parazite, cu pseudopode, din mări şi ape dulci *(Rhisopoda).* Unele au corpul nud *(amibele),* altele au un schelet silicios *(radiolarii)* sau o căsuță calcaroasă *(foraminiferele).*

RIZOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} *rizo-* + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Strat de pământ din jurul rădăcinilor plantelor în care numărul de microorganisme care au legături funcționale cu planta este foarte ridicat.

RIZÓTO (< it.) s.n. Preparat culinar din orez, unt, sos de roşii şi parmezan.

RÎBAKOV, Anatoli Naumovici (1911–1998), scriitor rus. Romane abordând probleme sociale şi morale ale societății contemporane („Nisip greu", „Copiii Arbatului"). Proză pentru adolescenți („Pasărea de bronz").

RÎBAKOV, Boris Aleksandrovici (1908–2001), istoric şi arheolog rus. Specialist în domeniul arheologiei slavo-ruse („Meşteşugurile în vechea Rusie").

RÎBINSK 1. Oraş în Federația Rusă, pe Volga; 222,8 mii loc. (2002). Port fluvial. Ind. constr. de maşini, de prelucr. a lemnului. Catedrala Schimbarea la Față (1838–1851), biserica Kazanskaia (1697, cu fresce din 1767–1768), Biserica Frumoasă (1724) ş.a. Menționat documentar în 1071 cu numele *Ust-Şeksna,* iar în 1137 cu denumirea actuală. Între 1946 şi 1957 s-a numit *Şcerbakov*, iar între 1984 şi 1989, *Andropov*. **2.** Lac de acumulare construit pe fl. Volga (1941–1947), care alimentează hidrocentrala cu acelaşi nume; 4,55 mii km^2.

RÎLEEV, Kondrati Fiodorovici (1795–1826), poet rus. Participant la mişcarea decembriştilor. Lirică romantico-patriotică („Favoritul zilei", „Cetăţeanul"). Poeme istorice de rezonanţă byroniană („Voinarovski"). Condamnat la moarte şi spânzurat.

RÎLSKI, Maksim Fadeevici (1895–1964), poet ucrainean. Lirică contemplativă şi militantă („Sub stelele toamnei", „Orizonturi îndepărtate"). Lucrări de teorie literară şi folclor; traduceri.

RMN v. **Rezonanţă magnetică nucleară.**

ROÁBĂ s.f. **1.** Un fel de cărucior pentru transportul materialelor pe distanţe mici, alcătuit dintr-o platformă cu două mânere pentru susţinere şi împingere, care se reazemă pe o roată şi pe două picioare (de sprijin în repaus). **2.** Cantitate de material care se poate transporta odată cu roaba **(1).**

ROÁDE (lat. *rodere*) vb. III. **1.** Tranz. şi intranz. A tăia cu dinţii, puţin câte puţin din ceva tare (pentru a mânca). 2. Tranz. şi refl. A (se) uza lent; a (se) distruge printr-o acţiune îndelungată. ✦ Tranz. (Despre încălţăminte) A freca pielea de pe picior, de pe deget (provocând răni). **3.** Tranz. Fig. (Despre gânduri, stări sufleteşti) A consuma, a tortura, a chinui.

ROATA DE JOS, com. în jud. Giurgiu, pe râul Dâmbovnic; 8 226 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze naturale.

ROÁTĂ^1 (lat. *rota*) s.f. **1.** Organ de maşină care se poate roti în jurul axei proprii şi care serveşte la transmiterea unei mişcări de rotaţie, la rularea pe o cale a unui vehicul (**r.** de rulare) etc. ✧ *R. de transmisie* = **r.** folosită la transmiterea unei mişcări de rotaţie direct, prin **r.** dinţate, ori indirect, prin intermediul curelelor, cablurilor etc. *R. dinţată* = r. în general circulară, având o dantură exterioară sau interioară şi servind la transmiterea prin angrenare directă a unei mişcări de rotaţie. *Roata morii* = **r.** cu cupe sau cu palete, acţionată de o apă curgătoare, care pune moara de apă în mişcare. *Roata olarului* = mecanism rudimentar constituit dintr-un disc orizontal fixat pe un arbore rotitor, pe care olarul rotunjeşte lutul, dând diferite forme oalelor. *Roata norocului* = disc mare, numerotat, care este învârtit cu mâna de către jucător, fiind apoi lăsat să se mişte din inerţie până la încetarea mişcării, pentru a afla numărul (câştigător) la care s-a oprit. **2.** Nume dat unor instrumente asemănătoare cu **r. (1)**, folosite la torsul lânii, cânepii sau inului. **3.** Disc, cerc; *p. ext.* obiect de forma aceasta. ✦ Fiinţe sau obiecte aşezate în formă de cerc. **4.** Mişcare circulară; învârtitură, rotocol. **5.** Instrument de tortură şi execuţie folosit în Ev. Med.

ROÁTĂ^2 (< pol., ucr., germ.) s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Unitate militară cu un efectiv aproximativ egal cu cel al unei companii din armata modernă.

ROATĂ, Ion (zis şi *Moş Ioan Roată*) (1806–1882, n. Rotileşti, azi satul Rotileştii Mari, jud. Vrancea), deputat pontaş (clăcaş), în Adunarea ad-hoc a Moldovei (1857). Exponent al ţărănimii în lupta pentru Unirea Principatelor.

ROB, ROÁBĂ (< sl.) s.m. şi f. **1.** Sclav **2.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Om aflat în dependenţă totală faţă de stăpânul feudal, care nu avea însă şi dreptul de a-l omorî. ✦ Captiv. ✦ (Pop.) Deţinut. ✦ Fig. Persoană foarte supusă, foarte devotată cuiva. ✦ Fig. (Urmat de determinări în genitiv sau dativ) Persoană stăpânită de o pasiune, de o preocupare copleşitoare. **3.** (În iudaism şi creştinism) Calificativ atribuit omului care se ridică la slava divină prin suferinţă.

RÓBĂ (< fr.) s.f. **1.** Haină de ceremonie purtată de magistraţi şi de avocaţi în şedinţe, precum şi de profesorii universitari (la anumite solemnităţi). **2.** Ansamblul culorii şi particularităţilor părului la cai, la vaci etc. (ex. r. albă, r. roib înspicat).

ROBĂNEŞTI, com. în jud. Dolj, pe Teslui; 2 477 loc. (2008).

ROBBE-GRILLET, Alain (1922–2008), scriitor francez. Teoretician şi principal reprezentant al „noului roman" („Pentru un nou roman"). Proză antitradiţională, în care accentul este pus pe lumea obiectelor şi pe percepţiile declanşate prin tehnica „redublării" („Gumele", „Gelozia", „În labirint"). Scenarii de film („Anul trecut la Marienbad", „Frumoasa captivă"). Eseuri. Memorii.

ROBBIA DELLA, Luca şi Andrea v. **Della Robbia.**

ROBBINS, Frederick Chapman (1916–2008), microbiolog american. A descoperit, împreună cu J.F. Enders şi Th. H. Weller, posibilitatea de cultivare a virusului poliomielitei pe culturi de ţesuturi umane. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1954), împreună cu J.F. Enders şi Th. H. Weller.

ROBBINS, Jerome (1918–1998), dansator şi coregraf american. Creator al unui nou stil de dans modern prin integrarea temelor clasice pe muzică de jazz („După-amiaza unui faun"). Realizator al coregrafiei unor comedii muzicale („Regele şi eu"). Fondator (1966) al Teatrului liric american „Atelier". Lucrări („Dansuri la adunare", „Fantezie liberă"). Premiul Oscar pentru coregrafie: 1962 („Poveste din Cartierul de Vest").

ROBEASCA, com. în jud. Buzău, situată în C. Râmnicului, pe stg. văii Buzăului; 1 196 loc. (2008). Satul **R.** apare menţionat documentar în 1687.

ROBERT, numele a trei regi ai Scoţiei. Mai importanţi: **1. R. I Bruce** (1306–1329). A învins la Bannockburn (1314) armata engleză, condusă de Eduard II. Prin tratatul de la Northampton (1328) i-a silit pe englezi să renunţe la stăpânirile din Scoţia şi să-l recunoască ca rege. **2. R. II Stuart** (1371–1390), primul rege din dinastia Stuart (Stewart). În timpul domniei sale, scoţienii au invadat în mai multe rânduri Anglia.

ROBERT I GUISCARD (1015–1085), duce normand. A condus campania de cucerire a Siciliei şi a S Italiei de la arabi şi bizantini, întemeind aici un stat normand. A recunoscut suzeranitatea papei Grigore VII, pe care s-a obligat să-l sprijine împotriva împăratului german Henric IV. În 1083 a întreprins o expediţie împotriva Imp. Bizantin.

ROBERT, Hubert (1733–1808), pictor, grafician şi decorator francez. Precursor al romantismului. Supranumit „Pictorul ruinelor", peisajele sale („Pont du Gord") înfăţişează lumea antichităţilor din Italia şi Franţa. Preocupări de amenajare a parcurilor (Versailles, Compiègne, Rambouillet).

ROBERT, Paul (1910–1980), lexicograf şi editor francez. A condus lucrările „Dicţionarului alfabetic şi analogic al limbii franceze", ale „Micului Robert" (lb. franceză) şi ale „Micului Robert de nume proprii". A fondat Editura Robert (1951); ulterior a publicat în coeditare cu Editura britanică Harper Collins.

ROBERT, Yves (n. 1920), regizor şi actor de film francez. Comedii savuroase, în care este uneori şi actor („Războiul nasturilor", „Lunganul blond cu un pantof negru", „Întoarcerea marelui blond", „Balul aiuriţilor").

ROBERT-JONES, Philippe (n. 1924), istoric şi critic de artă belgian. Conservator-şef al Muzeelor Regale de Arte Frumoase din Bruxelles (1961–1985). Lucrări: „Caricatura franceză între 1860 şi 1890", „Presa satirică ilustrată între 1860 şi 1890". Poeme. M. de onoare al Acad. Române (1997).

ROBERTS, Julia (n. 1967), actriţă americană de film. Ingenuitate şi fragilitate mascate sub o aparenţă provocatoare („Magnolii de oţel", „În pat cu duşmanul", „Dosarul Pelican", „Frumuşica", „Teoria conspiraţiei"). Premiul Oscar: 2001 („Erin Brockovich").

ROBERTS, Richard John (n. 1943), biochimist britanic. A descoperit că genele sunt formate din două tipuri de segmente (exonii şi intronii). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1993), împreună cu P.D. Sharp.

ROBERVAL, Gilles (1602–1675), matematician şi fizician francez. Unul dintre fondatorii geometriei infinitezimale. A formulat legea compunerii forţelor *(balanţa lui R.).*

ROBESCU, Constantin (1839–1920, n. Râmnicu Sărat), inginer agronom român. M. coresp. al Acad. (1871). Unul dintre fondatorii Şcolii Speciale de Silvicultură din Bucureşti (1883). Primar al Bucureştiului (1895–1899).

Alain Robbe-Grillet

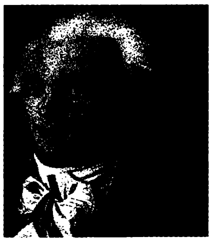

Robespierre

ROBESON, Paul (1898–1976), cântăreţ american de culoare. Actor de teatru (mai ales în piesele lui O'Neill) şi de film. Repertoriul său cuprinde cântece populare ale negrilor („spirituals") şi operă („Othello"). Militant pentru drepturile omului.

ROBESPIERRE, Maximilien de (1758–1794), om politic francez. Figură centrală a Revoluţiei Franceze, supranumit „Incoruptibilul" (credea în virtutea morală absolută). Şef al guvernului revoluţionar (1793–1794); a instituit dictatura iacobină, prin care urmărea să instaureze o republică democratică şi egalitară. În timpul guvernării sale, revoluţia a atins apogeul. Răsturnat în urma loviturii de stat de la 9 thermidor (27 iul.) 1794 şi ghilotinat.

ROBÍ vb. IV **1.** Tranz. A priva pe cineva de libertate, a aduce în stare de rob. **2.** Tranz. A aservi o ţară, un popor etc.; a exploata. 3. Intranz. A trăi în robie, a fi rob. **4.** Tranz. Fig. A subjuga pe cineva (printr-un farmec deosebit).

ROBÍE s.f. **1.** (În Ev. Med., în Ţara Românească şi Moldova) Instituţie caracterizată prin dependenţa totală a unui om faţă de stăpânul său. ✦ Captivitate, prizonierat. ✦ Dominaţie, subjugare. 2 Aservire politică, socială, economică a unui popor, a unei clase sociale, a unui individ. 3. Întemniţare; *p. ext.* închisoare.

ROBINÉT (< fr.) s.n. Dispozitiv montat la capătul unei conducte, între două conducte sau la capătul conductei de scurgere a unui recipient, care serveşte la oprirea, restabilirea ori reglarea circulaţiei sau scurgerii unui fluid.

ROBINET, Jean-Baptiste René (1735–1820), filozof francez. Concepţii materialiste influenţate de deism şi hilozoism. Considera că elementele constitutive ale materiei ar fi *animaliculele,* fiinţe vii elementare („Despre natură").

ROBIN HOOD, erou legendar din baladele populare engleze (sec. 12–15), evocat în literatura cultă de W. Scott, L.T. Peacock ş.a.

ROBINSON, Abraham (1918–1974), matematician şi logician american de origine germană. Fondator al teoriei modelelor. Cercetări de analiză infinitezimală, în domeniul naturii logicii.

ROBINSON, Edward G. (pe numele adevărat *Emmanuel Goldenberg*) (1893–1973, n. Bucureşti), actor american. Roluri de gangsteri, cărora le conferă complexitate psihologică („Micul Cesar", „Dubla existenţă a doctorului Clitterhouse", „Dublă recompensă"). Premiul Oscar onorific: 1973.

ROBINSON, Edwin Arlington (1869–1935), poet american. Poeme narative de factură alegorică pe teme cavalereşti sau legendare, cu accente filozofice şi moralizatoare („Omul împotriva cerului", „Îndoiala lui Dionysos", „Copilul nopţii"). Lirică meditativă („Sonete").

ROBINSON, Joan Violet (1903–1983), economistă britanică. A introdus, independent de E.H. Chamberlin, conceptul de concurenţă imperfectă. Studii asupra creşterii economice şi privind fundamentele ştiinţei economice („Ideologie şi ştiinţă economică", „Libertate şi necesitate").

ROBINSON, Mary (n. 1944), femeie de stat irlandeză. Militantă pentru drepturile femeilor şi ale grupurilor defavorizate. Senatoare (1969–1989). Prima femeie preşedintă a Republicii Irlanda (din 1990).

ROBINSON, Ray Sugar (pe numele adevărat *Walker Smith*) (1920–1989), boxer american. Campion mondial la categoria semimijlocie (până în 1950), apoi la mijlocie (1951–1957 şi 1958–1960).

ROBINSON, Sir Robert (1886-1975), chimist britanic. Cercetări în domeniul compuşilor organici naturali. A detectat structura chimică a morfinei (1925) şi a stricninei (1946). Premiul Nobel pentru chimie (1947). M. de onoare al Acad. Române (1965).

ROBÍT, -Ă adj. **1.** (Şi subst.) Aservit cuiva; rob. **2.** Fig. Subjugat, fermecat, captivat.

ROBLÈS, Emmanuel (1914-1995), scriitor francez. În romanele („Acţiunea", „Vânătoarea licornului", „Croaziera") şi piesele sale de teatru („Montserrat", „Un castel în noiembrie") dezvoltă tema dramatică a necesităţii unei alegeri impuse de împrejurări critice şi sub semnul morţii. Eseuri. Traduceri.

ROBOAM, suveran al statului iudeo-israelian (931-913 î.Hr.). Fiul şi urmaşul lui Solomon. În timpul său, regatul s-a scindat (926 î.Hr.) în Iudeea şi Israel, el rămânând rege al Iudeii.

ROBÓT (< fr.; {s} ceh *robota* „muncă") s.m. Aparat automat al cărui program conţine un sistem complex cu legături inverse (cu reacţie) stabilite la anumite excitaţii exterioare şi care, ca urmare, este capabil de o serie de acţiuni dirijate.

ROBÓTĂ (< sl.) s.f. **1.** (În Ev. Med., în Transilvania) Denumire a obligaţiei în muncă a iobagilor şi a jelerilor către stăpânul feudal. **2.** Muncă, trudă.

ROBOTÉHNICĂ s.f. Domeniu al tehnicii care se ocupă de construirea modelelor mecanice, informatice sau mixte şi a roboţilor.

ROBOTÍ (< *robotă*) vb. IV intranz. **1.** A trudi. **2.** A face treburi mărunte pe lângă casă; a trebălui.

ROBÓTICĂ (< engl., fr.) s.f. Domeniu pluridisciplinar al ştiinţei şi tehnicii care studiază proiectarea şi tehnica construirii sistemelor mecanice, informatice sau mixte şi a roboţilor, în scopul înlocuirii totale sau parţiale a omului în procesele tehnologice, în acţiunea asupra mediului înconjurător etc.

ROBOTIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A dota cu sisteme mecanice, informatice sau mixte, cu roboţi, procesul de producţie, în scopul de a înlocui omul în operaţii repetabile sau vătămătoare.

ROB ROY (1671-1734), brigand scoţian. Arestat în 1722; graţiat în 1727. Eroul celebrului roman al lui W. Scott.

ROBU, Ioan (n. 1944, Târgu Secuiesc), arhiepiscop al Bisericii romano-catolice din România. M. de onoare al Acad. (2001). Carieră didactică teologică. Lucrări: „Curs de teologie morală generală", „Sfinţii ne învaţă".

ROBURÍT (< fr. {i}; {s} lat. *robur* „forţă") s.n. Exploziv format dintr-un amestec de 86% azotat de amoniu şi 14% clordinitrobenzen, folosit în lucrări miniere.

ROBÚST, -Ă (< fr.) adj. Rezistent la muncă, la oboseală; înzestrat cu o constituţie fizică puternică; voinic, viguros.

ROCA, Cabo da ~, cap pe coasta atlantică a Portugaliei, cel mai vestic punct al Europei continentale, la 38°47' lat. N şi 9°30' long. V.

ROCÁDĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** (La jocul de şah) Mutare combinată a regelui şi a turnului, care constă în aducerea unuia dintre turnuri lângă rege şi trecerea regelui peste turn. **2.** (MILIT.) Cale de comunicaţie cu un traseu în general paralel cu linia frontului; folosită pentru regruparea şi manevrarea trupelor şi asigurarea materială a acestora.

ROCAILLE (cuv. fr.) adj. *Stil* ~ = stil în arhitectura de interior şi în artele decorative franceze, reprezentând faza de înflorire a stilului rococo, caracterizat prin importanţa deosebită a ornamentului, eleganţă, rafinament şi fantezia contururilor răsucite, imitarea unor elemente naturale (grote, stânci, scoici).

ROCAMBOLE, personaj al lui Ponson du Terrail în „Misterele Parisului"; simbol al aventurierului extravagant.

ROCAMBOLÉSC (< fr.; n. pr. *Rocambole*) adj. (Livr.) Fantastic, extravagant.

ROCARD, Michel (n. 1930), om politic francez. Socialist. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1988-1991).

ROCÁRNIŢĂ (< germ.) s.f. Cerc de oţel sau de parâmă care serveşte la ridicarea pânzelor unei nave de-a lungul catargului.

RÓCĂ (< fr.) s.f. Agregat mineral constituent al scoarţei terestre. În funcţie de geneza lor se deosebesc: *r. eruptive* (sau *magmatice*), *r. sedimentare* şi *r. metamorfice.* ✧ *R. utilă* = **r.** folosită în ind. ca material de construcţie abraziv, absorbant, material refractar, piatră de ornament etc. *R.-mamă de petrol* = **r.** rezultată prin consolidarea unor sedimente bogate în materii organice pe fundul unui bazin marin neaerisit şi din transformarea cărora au luat naştere bitumine, gaze, petrol, asfalt etc. *R. colectoare* (sau *magazin*) = **r.** poroasă aflată în apropierea bituminelor, în care acestea din urmă migrează, îmbibându-le.

ROCH, Sfântul ~ (1300-1350), personaj semilegendar, cunoscut ca patron al câinilor.

ROCHA, Glauber (1938-1981), regizor brazilian. Unul dintre fondatorii mişcării „Cinema Novo". Filme social-politice de un profund dramatism („Dumnezeu şi Diavolul pe pământul soarelui", „Pământ în transă").

ROCHE, Jean (1901-1992), medic şi biochimist francez. Cercetări originale în domeniul hormonilor tiroidieni, în biochimia proteinelor. A descoperit noi enzime şi a sintetizat trei noi hormoni tiroidieni. M. de onoare al Acad. Române (1965).

ROCHEFORT, Henri, marchiz de (1830-1913), publicist şi om politic francez. Fondator (1868) al săptămânalului „Lanterna" şi „Cuvântul de ordine", în care a denunţat abuzurile celui de-al II-lea Imperiu (1852-1870).

ROCHEFORT, Jean (n. 1930), actor francez de cinema. Roluri de mare diversitate („Să înceapă petrecerea", „Fustangiul", „Bărbatul coafezei").

ROCHELLE, La ~, oraş în V Franţei, port la Oc. Atlantic, legat de ins. Ré printr-un pod; 76,5 mii loc. (2001). Şantier naval. Muzeu de Artă (opere aparţinând pictorilor flamanzi şi francezi); Muzeu de istorie locală şi de ceramică. Monumente: ruinele unei fortificaţii din sec. 12; numeroase turnuri de apărare, între care Tour Saint-Nicolas (1317-1345), de formă pentagonală, Tour de la Lanterne (1445-1476), Tour de la Grosse-Horologe (sec. 13, refăcut în sec. 18), Tour de la Chaîne (sec. 14); catedrala Saint-Louis (1774-1784); Palatul episcopal (1773-1777, azi muzeu); clădirea Primăriei (sec. 16); clădirea Bursei (sec. 18). Menţionat documentar în 1023, a fost disputat în Ev. Med. între Franţa şi Anglia. În sec. 16-17 a fost una dintre principalele fortăreţe ale hughenoţilor şi totodată, unul dintre centrele protestantismului, fiind asediat în 1573 şi 1627-1628. În Antic. s-a numit *Rupella.*

ROCHES MOUTONNÉES (loc. fr.) Stânci rotunjite şi striate de eroziunea glaciară, care apar în văile unde au existat gheţari; spinări de berbec.

ROCHESTER 1. Oraş în Marea Britanie (Anglia), port în estuarul râului Medway; 56 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Ind. aluminiului, a constr. de maşini. Catedrala romanică Saint Andrew (605-604), distrusă parţial de danezi, reconstruită în 1082 de episcopul Gundulf şi amplificată în sec. 14-15; ruinele unui castel fortificat, construit în 1088 de William II; donjon (sec. 12). Vechi oraş roman (*Durobrivae*), a fost un activ centru episcopal (604). Menţionat documentar în 1189. **2.** Oraş în NE S.U.A. (New York), port pe canalul Erie, pe ţărmul de S al L. Ontario; 219,7 mii loc. (2000). Construcţii de aparate optice şi fotografice, de instrumente de precizie şi control. Centru de cercetări nucleare. Universitate (1850), Institut Tehnologic (1829). În 1789, Allen Ebenzer a construit pe râul Genesee o moară de cereale pentru indienii seneca din această zonă. În 1811, omul de afaceri, colonelul Nathaniel Rochester a cumpărat moara şi a ridicat apoi mai multe construcţii, devenind (în 1812) aşezare permanentă cu numele **R.**, care s-a dezvoltat rapid după construirea canalului Erie (1817-1825) şi a hidrocentralei de pe râul Genesee.

RÓCHIE (< bg., scr.) s.f. Îmbrăcăminte femeiască la care bluza şi fusta formează o singură piesă.

ROCHÍŢĂ s.f. Diminutiv al lui rochie. ✧ (BOT.) *Rochiţa-rândunelei* = volbură (**II**).

ROCIU, com. în jud. Argeş, în C. Piteştiului; 2 699 loc. (2008). Pe terit. satului Gliganu de Jos a fost descoperit un tezaur dacic din argint (sec. 1 î.Hr.).

ROCK AND ROLL; ROCK'N'ROLL; ROCK (cuv. engl.) s.n. Muzică de dans cu caracter dinamic provenită din blues, R&B, country & western, apărută în anii '50 în S.U.A. Popularitate internaţională datorată cântăreţilor albi (Elvis Presley, Cliff Richard), dar şi afro-americani (Chuck Berry, Little Richard, Fats Domino). Stă la baza curentului rock dezvoltat din anii '60 de grupurile The Beatles, The Rolling Stones, The Who etc.

ROCKEFELLER 1. John Davison (1839-1937), industriaş şi filantrop american. A fondat (1862) prima antrepriză petrolieră, apoi (1870) imperiul industrial Standard Oil Company, cu peste 30 de corporaţii. A creat Fundaţia **R.** (1913), Universitatea **R.** din Chicago (1901), Institutul **R.** pentru cercetări medicale din New York şi a donat fonduri pentru refacerea (după Primul Război Mondial) catedralei Notre-Dame din *Reims.* **2. John D. Jr. R.** (1874-1960), filantrop american. Fiul lui **R. (1)**. Continuator al donaţiilor tatălui său (locul pe care s-a construit sediul Naţiunilor Unite). A construit Centrul **R. 3. Nelson A.R.** (1908-1979), om politic american. Nepotul lui **R. (1)** şi fiul lui **R. (2)**. Vicepreşedinte al S.U.A. (1974-1977), în timpul lui G. Ford.

ROCKEFELLER CENTER, complex de 14 clădiri, construit (1929-1940) în Manhattan, pe o întindere de 5 ha; adăposteşte mai multe muzee.

ROCKFORD, oraş în NNE S.U.A. (Illinois); 150,1 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini. Fundat de englezi în 1834. În anii 1850-1852, aici s-au stabilit numeroşi emigranţi italieni şi suedezi.

ROCOCÓ (< fr.) adj. *Stil* ~ = (şi subst.) stil în arta europeană a sec. 18, urmând barocului şi precedând stilul neoclasic. Arhitectura rupe cu tradiţia, formele diferă de funcţie, iar relaţia dintre interior şi exterior nu este obligatorie. Decoraţia arhitecturală de interior şi mobilier adoptă o ornamentaţie excesivă, cu un repertoriu nou de motive (embleme, atribute de zeităţi mitologice, imitarea unor elemente naturale ca grotele, stâncile, scoicile). În pictură şi sculptură domină subiectele galante, frivole, idila bucolică. Arta **r.** manifestă o preferinţă pentru culorile deschise şi strălucitoare, pentru liniile uşoare şi răsucite, compoziţia asimetrică, pitoresc şi rafinament. A predominat în Franţa în prima jumătate a sec. 18, cunoscând câteva faze de dezvoltare (stilurile *regenţă, rocaille, Pompadour*) şi s-a răspândit şi în restul Europei. ✦ P. ext. Demodat şi puţin ridicol.

ROCROI, localit. în masivul Ardeni (Franţa). În timpul Războiului de 30 de Ani, la 19 mai 1643, francezii, conduşi de ducele d'Enghien (viitorul mareşal de Condé), au obţinut aici o remarcabilă victorie asupra spaniolilor.

ROD (în mitologia slavă), zeu al fecundităţii. Considerat protector al neamului şi al descendenţilor din acelaşi strămoş. Era însoţit, de obicei, de mai multe zeiţe ale naşterii.

ROD (< sl.) s.n. **1.** Denumire a produselor vegetale obţinute de la plantele cultivate, în special de la pomii fructiferi; fruct. ✧ *Rodul-pământului* = plantă erbacee toxică, cu frunze lung-peţiolate şi cu inflorescenţa spadice (*Arum maculatum*). **2.** Rezultat (favorabil), efect; folos. **3.** Copil.

ROD, Edouard (1857-1910), romancier elveţian de limbă franceză. A evoluat de la romanul naturalist („Nevasta lui Henri Vanneau"), la romanul psihologic („Sensul vieţii") şi, ulterior, la romanul social („Viaţa privată a lui Michel Teissier"). Eseuri („G. Leopardi", „Dante"). Teatru („Reformatorul").

RODÁJ (< fr.) s.n. Rezultatul operaţiei de rodare **(2)**; perioadă de rodare **(2)**.

RODANHÍDRIC (< fr.) Adj. *Acid* ~ = acid tiocianic.

RODÁNŢĂ (< it.) s.f. Inel metalic cu un jgheab pe suprafaţa laterală, care apără ochiurile parâmelor la ambarcaţii.

RODANÚRĂ (< fr.) s.f. Sare a acidului tiocianic; tiocianat, sulfocianură.

RODÁRE s.f. **1.** Netezire efectuată, manual sau mecanizat, cu ajutorul unui material abraziv (pulverulent sau păstos) suprafeţelor de contact a două piese ce urmează a fi asociate în funcţionare. **2.** Supunere a maşinilor, mecanismelor sau instalaţiilor noi la diferite regimuri de funcţionare, în scopul obţinerii jocurilor necesare între suprafeţele de contact ale pieselor asociate în serviciu; rodaj.

RODBAV, staţiune balneoclimaterică, cu funcţionare permanentă, în com. Şoarş, jud. Braşov, în SE pod. Hârtibaciu. Biserică de lemn (sec. 18); ruinele unei cetăţi ţărăneşti din sec. 14.

RODCENKO, Aleksandr Mihailovici (1891-1956), designer, grafician şi scenograf rus. Influenţat de constructivism, este creatorul artei nonobiectuale („Negru pe negru"). A realizat primele fotomontaje.

RODENBACH, Georges (1855-1898), poet belgian de limbă franceză. Versuri simboliste, evocând atmosfera apăsătoare, peisajele învăluite în ceaţă şi cenuşiul oraşelor Flandrei („Domnia liniştii", „Vieţile închise"); romane („Bruges, oraşul mort").

RODENTICÍD (< germ.; {s} lat. *rodent-* „care roade" + *-cida* „care ucide") s.n. Substanţă toxică folosită pentru distrugerea rozătoarelor.

RODÉO (< sp.) s.n. **1.** Serbare organizată cu ocazia marcării animalelor în unele reg. din America. **2.** Întrecere sportivă organizată în unele reg. din S.U.A. şi Mexic, care constă în încălecarea de către un sportiv a unui cal sau bou nedomesticit şi menţinerea lui cât mai mult călare.

RODGERS, Richard (1902-1979), compozitor american de muzică uşoară. Muzicaluri de succes („Oklahoma", „Caruselul"). Muzică de film („Sunetul muzicii"); cântece („Blue Moon").

RÓDHOS v. **Rodos.**

RODIN, Auguste (1840-1917), sculptor francez. Figură remarcabilă a sculpturii europene din sec. 19. Modelaj vibrat (înrudit cu viziunea impresionistă), în care efectele luminii au un rol esenţial. Vasta sa operă (busturi, monumente, grupuri compoziţionale), exprimând vigoarea fizică şi concentrarea spirituală, se afirmă prin forţă şi expresivitate. Teme predilecte dragostea („Sărutul", „Primăvara"), interogarea filozofică în faţa destinului („Poarta infernului", „Gânditorul"), evocarea geniului („Balzac", „Hugo"). Puternică influenţă asupra sculpturii universale.

RODITÓR, OÁRE adj. (Despre terenuri agricole) Care dă roade; mănos; (despre pomi) care rodeşte; fructifer.

RÓDIU^1 (< fr. {i}; {s} gr. *rhodon* „trandafir") s.n. Element chimic (Rh; nr. at. 45, m. at. 102,905) din fam. metalelor platinice. De culoare alb-argintiu, asemănător cu platina; se foloseşte, împreună cu aceasta, la confecţionarea instrumentelor de laborator.

RÓDIU^2 (< *rodie*) s.m. Arbust ornamental, cu frunze invers alungit-lanceolate, cu flori roşii şi cu fructe mari, comestibile, cu multe seminţe acoperite de un înveliş cărnos, suculent şi roşiatic (*Punica granatum*). Răspândit în zona mediteraneană.

Auguste Rodin: „Danaida"

RODNA 1. Munţii Rodnei, masiv muntos în N Carpaţilor Orientali, între văile râurilor Vişeu, Bistriţa Aurie, Someşu Mare şi Sălăuţa, cu mai multe vf. de peste 2 000 m alt.: Pietrosu (2 303 m, cel mai înalt din Carpaţii Orientali), Ineu (2 279 m), Rebra (2 221 m), Puzdrele (2 189 m) ş.a. Relief puternic fragmentat, cu forme semeţe, fenomene carstice (peşterile Izvorul Tăuşoarelor, Zânelor, izbucul Izvorul Albastru al Izei) ş.a. Urme ale glaciaţiei cuaternare (lacurile glaciare Buhăescu, Lala Mare, Lala Mică, Iezerul Pietrosului ş.a., circuri şi căldări glaciare etc.). Important nod hidrografic din care izvorăsc râurile Someşu Mare, Vişeu, Iza, Bistriţa Aurie, Arieş, Cormaia, Rebra ş.a. Staţie meteorologică de altitudine. În cadrul florei se remarcă o specie înrudită cu guşa porumbelului (*Silene nivalis*), endemism al **R.** Faună bogată (urşi, mistreţi, cerbi, râşi, jderi, cocoşi de munte şi de mesteacăn, acvile de munte, capra neagră - reintrodusă de curând în rezervaţia Pietrosu Rodnei ş.a.). Parc Naţional. **2.** Pas în N Carpaţilor Orientali, între culmile de E ale m-ţilor **R.** şi cele de NV ale m-ţilor Suhard, în zona de izvor a Someşului Mare, la 1 271 m alt., prin care se fac legăturile rutiere între Moldova şi Transilvania. Cunoscut şi sub numele de *Rotunda.* **3.** Com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată la poalele m-ţilor **R.**, pe cursul superior al Someşului Mare; 6 369 loc. (2008). Expl. de min. cuprifere şi min. complexe. În satul Valea Vinului ape minerale. Ruinele unei mănăstiri dominicane din sec. 13-14.

RODNINA, Irina (n. 1949), patinatoare artistică rusă. Triplă campioană olimpică în proba de perechi (Sapporo, 1972, cu Aleksei Ulanov, Innsbruck, 1976 şi Lake Placid, 1980, cu Aleksandr Zaiţev), de 10 ori campioană mondială şi de 11 ori europeană.

RODO, José Enrique (1871-1917), eseist şi critic literar uruguaian. Unul dintre promotorii modernismului hispano-american. A susţinut valorile umaniste ale lumii romanice şi hispanice în opoziţie cu materialismul anglo-saxon („Motivele lui Proteu", „Oglinda lui Prospero").

RODOCROZÍT (< fr. {i}; {s} gr. *rhodon* „trandafir" + *khros* „culoare") s.n. Carbonat natural de mangan cristalizat în sistemul romboedric, de culoare roz; sursă importantă pentru extragerea manganului.

RODODÉNDRON (< fr.; {s} gr. *rhodon* „trandafir" + *dendron* „copac") s.m. (BOT.) Smirdar sau bujor de munte (*Rhododendron myrthifolium*).

RODOFITE (< lat.) s.f. pl. Filum care cuprinde alge uni- sau pluricelulare, colorate în roşu, roz sau violaceu (*Rhodophyta*). Sin. *alge roşii.*

RODONÍT (< fr. {i}; {s} gr. *rhodon* „trandafir") s.n. Silicat natural de mangan, uneori şi cu calciu, cristalizat în sistemul triclinic, de culoare roz-cenuşie, luciu sticlos, duritate medie; se utilizează ca piatră ornamentală, la confecţionarea unor obiecte decorative.

RODOPI, Munţii ~, lanţ muntos în Pen. Balcanică, în SSV Bulgariei şi NE Greciei, delimitat la N de valea fl. Mariţa şi la V de cea a fl. Mesta. Alt. max.: 2 191 m (vf. Goliam Perelik). Zăcăminte de min. de plumb, zinc, cupru şi crom.

RODOS, RÓDHOS sau **RHODOS 1.** Ins. grecească în M. Egee, cea mai mare din arh. Sporadelor de Sud (grupul Dodecanez); 1,4 mii km^2. Relief deluros, cu alt. max. de 1 215 m (vf. Atáviros). Staţiuni balneoclimaterice. Pescuit. **2.** Oraş în Grecia, în ins. R., port la M. Egee; 53,7 mii loc. (2001). Centru turistic şi staţiune balneară. Putere maritimă de prim rang în cadrul lumii greceşti în sec. 5-2 î.Hr. În epoca elenistică a cunoscut o deosebită înflorire culturală; faimoasa şcoală de retorică din **R.** a fost frecventată şi de mulţi romani (Cicero, Cezar). În sec. 1 î.Hr. a fost ocupat de romani. În Ev. Med. a aparţinut bizantinilor, Cavalerilor Ioaniţi (din 1309), apoi (din 1522) turcilor. În stăpânirea Italiei (1912-1947). Biserica Panaghia (sec. 13), moschei. **3.** V. *Colosul din Rodos.*

RODRIGO, Joaquin (1902-1999), compozitor spaniol. Orb din copilărie. Muzică de claritate folclorizantă. Lucrări diverse, camerale şi orchestrale („Concerto de Aranjuez" pentru chitară şi orchestră).

Amalia Rodrigues

Ginger Rogers

RODRIGUES, Amalia (1920-1999), cântăreaţă portugheză. Cea mai mare interpretă de fado (gen tradiţional portughez). Voce charismatică, cu o forţă expresivă unică. Roluri în filme. A concertat în întreaga lume (şi în România). Discografie selectivă: „Fado portugues", „Lisboa antiga".

RODRIGUES, Nélson (1912-1980), scriitor brazilian. A reînnoit dramaturgia braziliană prin tehnicile narative şi compartimentarea scenelor („Sărut pe asfalt", „Nopţi de foc", „Îngerul negru").

RODRIGUES sau **RODRIGUEZ,** ins. vulcanică în V Oc. Indian, în arh. Mascarene, dependentă de statul Mauritius; 104 km^2. Oraş pr.: *Port Maturin.* Descoperită de portughezi în 1645, colonizată de francezi în sec. 18 şi preluată de englezi în 1810, care au stăpânit-o până în 1968.

ROENTGEN (RÖNTGEN) (< fr. {i}; {s} n. pr. *Röntgen*) s.m. Unitate de măsură a dozei radiaţiilor X sau Y (simbol: R), egală cu cantitatea de radiaţii care produce, prin ionizarea unui centimetru cub de aer, în condiţii fizice normale, o sarcină electrică de un franklin. ✧ *Raze sau radiaţie r.* v. **X(3).**

ROENTGEN, familie de ebenişti germani: **Abraham R.** (1711-1793) şi fiul său **David R.** (1743-1807). Au lucrat la Curtea lui Ludovic XVI piese de mobilier în stil rococo.

ROENTGENTERAPÍE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Röntgen* + gr. *therapeia* „tratament") s.f. (MED.) Radioterapie.

ROESLER, Robert (1840-1881), istoric german. În lucrarea „Studii româneşti. Cercetări asupra istoriei vechi a românilor" a susţinut teza neştiinţifică potrivit căreia poporul român s-a format exclusiv în S Dunării, de unde ar fi imigrat, în sec. 9, la N de fluviu. Combătut de B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, D. Onciul ş.a.

ROEŞTI, com. în jud. Vâlcea, situată în piemontul Olteţului; 2 299 loc. (2008). În satul **R.** se află biserica Sfinţii Voievozi (1799).

ROGALSKI, Theodor (1901-1954, n. Bucureşti), compozitor şi dirijor român. Scriitură modernă, discurs muzical de mare claritate, talent de orchestrator. A excelat în muzica simfonică („Două schiţe simfonice - Înmormântare la Pătrunjel şi Paparudele", „Trei dansuri româneşti - Joc din Ardeal"); a scris şi muzică de cameră, vocal-simfonică şi de film.

ROGATÓRIE (< fr.) adj. f. (DR.) *Comisie* ~ = mandat acordat de un organ de jurisdicţie, cu sediul într-o anumită localit. sau ţară, unui organ de jurisdicţie, cu sediul în altă localit. sau ţară, pentru a strânge anumite dovezi necesare soluţionării litigiului cu care a fost sesizat primul organ.

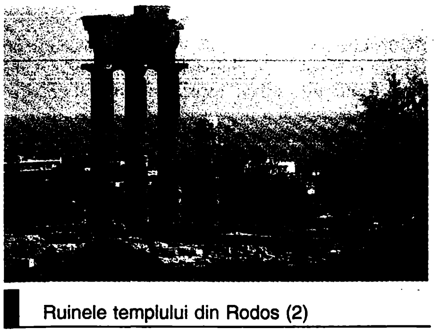

Ruinele templului din Rodos (2)

Theodor Rogalski

Romain Rolland

ROGER, numele mai multor conți și regi ai Siciliei. Mai importanți: 1. **R. I Guiscard** (c. 1031-1101), conte de Sicilia. A participat, alături de fratele său *Robert I Guiscard,* la campaniile pentru cucerirea S Italiei și Siciliei (din c. 1061). 2. **R. II,** conte (1101-1127), duce al Apuliei și Calabriei (1127-1130) și apoi primul rege al Siciliei (1130-1154). A învins coaliția organizată împotriva sa de papa Inocențiu II și, cucerind Neapole și Capua, a pus bazele Regatului Siciliei. A construit o flotă puternică, cu ajutorul căreia a făcut cuceriri pe coasta Africii (între Tunis și Tripoli) și a atacat stăpânirile bizantine.

ROGERIUS, canonic de Oradea, luat în captivitate de tătari, în timpul invaziei acestora în Transilvania (1241). Scrierea sa „Cântec de jale" („Carmen miserabile"), prezentând ororile săvârșite de tătari în Transilvania și Ungaria, este un important izvor documentar.

ROGERS, Ginger (pe numele adevărat *Virginia Katherine McMath*) (1911-1995), actriță, cântăreață și dansatoare americană. Vedetă a musicalurilor din anii '30-'40, partenera ideală a lui F. Astaire („Roberta", „Invitație la dans", „Farandola"). Premiul Oscar: 1940 („Kitty Foyle").

ROGERS, John (1500-1555), prelat englez. Editor (1537) al primei Biblii complete în limba engleză, folosind traducerile lui W. Tyndale și M. Coverdale, pe care a publicat-o sub pseud. Thomas Matthew. Martirizat de Maria I.

ROGERS, Richard (n. 1933), arhitect britanic. De orientare funcționalistă. A construit Centrul Pompidou la Paris (în colab. cu Renzo Piano) și clădirile Lloyds la Londra.

ROGIER, Charles (1800-1885), om politic belgian. Prim-min. (1847-1852 și 1857-1868). Contribuții la laicizarea învățământului și dezvoltarea economică a țării.

ROGOJÍNĂ (< bg., scr.) s.f. Împletitură de tulpini sau de frunze de plante, care se folosește pentru protecția unor elemente de construcție, se așterne pe jos în casele țărănești, sau ca decorațiuni interioare etc.

ROGOVA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Blahnița; 1 479 loc. (2004).

ROGÓZ (< sl.) s.m. Plantă erbacee din genul *Carex,* fam. ciperaceelor, cu tulpina în trei muchii, frunze liniare, flori unisexuate sau hermafrodite, fără înveliș floral, grupate în spice. Crește de obicei în locuri umede.

ROHAN, familie nobiliară franceză. Mai important: **Henric II, duce de R., prinț de Léon** (1579-1638), militar, șef al partidului hughenot (din 1611). Silit de Richelieu să semneze Pacea de la Alais (1629), se retrage la Veneția, dar este rechemat și îi învinge pe spanioli la Valtellina (1635).

ROHIA, Mănăstirea ~ v. **Târgu Lăpuș.**

ROHLFS, Gerhard (1892-1986), lingvist și filolog german. Specialist în romanistică („Gramatica istorică a limbii italiene și a dialectelor sale"). Preocupări de dialectologie și de lexicologie.

RÖHM, Ernst (1887-1934), om politic german. Național-socialist. A condus organizarea trupelor SA. Participant la puciul de la München (1923). Numit șef de stat-major al trupelor SA și ministru fără portofoliu. Dorind să integreze trupele SA în cadrul forțelor armate, **R.** și-a atras ostilitatea lui Hitler. Asasinat (30 iun., în „noaptea cuțitelor lungi").

ROHMER, Jean Maurice SCHERER, zis Eric (n. 1920), regizor francez. Redactor-șef al „Gazetei de cinema" și „Caiete de cinema". Precursor al „Noului val". Comedii dramatice (grupate pe cicluri) și axate pe analiza psihologică a francezului contemporan („Noaptea mea la Maud", „Pauline la plajă", „Poveste de primăvară").

ROHRER, Heinrich (n. 1933), fizician elvețian. A pus la punct primul microscop cu baleiaj, utilizând efectul tunel. Premiul Nobel pentru fizică (1986), împreună cu G. Binnig și E. Ruska.

ROI (< sl.) s.n. 1. Grup compact de albine ieșite din stup, împreună cu matca, în căutarea unui adăpost nou. ✦ Mulțime de insecte sau de păsări mici care zboară în grupuri. 2. Grup de oameni care se mișcă grăbiți și zgomotos. 3. (ASTR.) Grup de corpuri cerești, relativ concentrate în spațiu, având caracteristici care sugerează o proveniență comună (ex. **r.** meteoritic, **r.** de stele, **r.** de galaxii).

ROIB, ROÁIBĂ (lat. *robeus*) adj. (Despre cai) Cu părul roșcat (inclusiv coada, coama și picioarele). ✦ (Substantivat) Cal cu părul roșcat.

RÓIBĂ (lat. *robia*) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. rubiaceelor, cu flori gălbui în cime *(Rubia tinctorum);* cultivată în trecut pentru substanțele colorante din rădăcină, folosite la vopsirea fibrelor textile.

RÓINIȚĂ^1 (< scr.) s.f. Stup mic portabil, folosit la capturarea roiurilor de albine.

RÓINIȚĂ^2 (< *roi*^{2}) s.f. Plantă erbacee perenă, meliferă, din fam. lamiacee, cu frunze ovale și flori albe sau liliachii, plăcut mirositoare în verticile axilare *(Melissa officinalis).* Din frunze se extrage un ulei volatil, folosit în ind. farmaceutică.

ROJA, Gheorghe Constantin (1786-1847, n. Bitolia, Macedonia), medic și filolog aromân. Cercetări privind viața românilor de la S de Dunăre. Influențat de Școala Ardeleană, a încercat să demonstreze latinitatea aromânilor și necesitatea introducerii alfabetului latin.

ROJAS, Fernando de (c. 1465-c. 1541), scriitor spaniol. I se atribuie „Comedia lui Calixto și Melibea", cunoscută și sub titlul „La Celestina", una dintre capodoperele dramaturgiei spaniole.

ROJAS-ZORILLA, Francisco de (1607-1648), dramaturg spaniol. Comedii („În afară de rege, nimeni") și drame (Șerpii Cleopatrei"), relevând un puternic simț al tragicului și al grotescului.

ROJDÁNIC (< sl.) s.n. Carte de prevestire, aparținând literaturii populare, care prezice viitorul oamenilor potrivit zodiei în care s-au născut. De origine asiriană sau caldeeană, preluat apoi de bizantini, **r.** a circulat pe terit. României prin intermediul unor traduceri sârbești. Cel mai vechi **r.** în limba română este cel copiat în „Codex Neagoeanus" (1620); zodiac **(2).**

ROJDESTVENSKI, Ghenadi Nicolaevici (n. 1931), dirijor rus. Unul dintre cei mai mari interpreți ai muzicii ruse (a înregistrat integrala simfoniilor de Prokofiev, muzică rusă contemporană). Carieră europeană (Stockholm, B.B.C. Londra, Viena). Profesor de dirijat („Tehnica dirijatului de orchestră").

ROJIȘTE, com. în jud. Dolj; 2 559 loc. (2008).

ROKITANSKY, Carl von (1804-1878), medic austriac. Pionier al anatomiei patologice. A descris maladia *R.-Frerichs* a ficatului.

ROKOSSOVSKI, Konstantin Konstantinovici (1896-1968), mareșal sovietic. A condus în al Doilea Război Mondial Armata a 16-a în bătălia pentru Moscova, apoi, succesiv, armatele de pe frontul Briansk, al Donului, ale Frontului central și ale Frontului I și II bielorus.

ROL (< fr.) s.n. I. 1. Partitură scenică ce revine unui interpret într-un spectacol. ✦ Personaj interpretat de un actor într-un spectacol scenic. 2. Atribuție, sarcină care-i revine cuiva într-o acțiune; menire. **II. 1.** (DR.) Totalitatea litigiilor care urmează a fi rezolvate într-o anumită zi de către un organ de jurisdicție. **2.** *R. fiscal* = registru în care se află înscris fiecare contribuabil în parte, cu impozitul la care este supus.

ROLAND (?-778), conte franc al mărcii Bretagne, în timpul domniei lui Carol cel Mare. Comandantul ariergărzii france atacată și distrusă de basci în 778 la Roncevaux, episod cunoscut din poemul epic *Chanson de Roland.* Model al cavalerului medieval.

ROLAND, Borșa, voievod al Transilvaniei (1282, 1284-1285, 1288-1293). A manifestat tendințe de largă autonomie față de regatul ungar (a convocat și prezidat „adunarea generală" a nobililor, menționată prima oară în 1288, a numit vicevoievozi și a confirmat privilegii).

ROLAND GARROS, arenă de tenis din Paris, înființată în 1928.

ROLÁRE (< *rolă*) s.f. 1. (TEHN.) Netezire a unei suprafețe metalice prin presare cu ajutorul unei role **(2).** 2. (CONSTR.) Operație de finisare a suprafeței unei tencuieli sau a unei pardoseli, constând în imprimarea unor adâncituri cu ajutorul unei role (2) de oțel.

RÓLĂ (< germ.) s.f. 1. Organ de mașină având forma unei roți mici, care în timpul funcționării se rotește în jurul axei sale; poate servi la rularea unui vehicul pe o cale, la transmiterea unei mișcări, la stabilirea unui contact electric. 2. Unealtă formată dintr-un cilindru cu axul solidar cu un mâner, folosită într-o serie de lucrări de finisare în construcții (**r.** de tencuit, **r.** de zugrav).

ROLES (sec. 1 î.Hr.), conducător geto-dac de pe terit. Dobrogei. Pentru ajutorul dat lui Crassus în luptele cu bastarnii (29-28 î.Hr.), August i-a acordat titlul de „prieten și aliat al poporului roman".

RÓLFILM (< germ.) s.n. Peliculă fotografică de forma unei benzi înfășurate pe un mosor ambalat în hârtie opacă sau introdus într-o casetă specială; are lățimea între 8 și 35 mm și se folosește la aparatele fotografice de format mic.

RÓLGANG (< germ.) s.n. (TEHN.) Transportor al cărui organ portant îl constituie un teren de role având axele de rotație perpendiculare pe direcția de transport.

ROLL, Ștefan (pseud. lui *Gheorghe Dinu*) (1903-1974, n. Florina, Macedonia), ziarist și scriitor român. Reprezentant al avangardei („Ospățul de aur").

ROLLAND, Romain (1866-1944), scriitor francez. Militant antifascist. A reînnoit tradiția realistă romanescă prin romanul-fluviu („Jean Christophe", „Inimă vrăjită"); evocă omul simplu și bonomia galică („Colas Breugnon"); piese despre Revoluția Franceză („Teatrul revoluției", „Lupii"). Scrieri despre muzică („Muzicieni de altădată"); biografii (Michelangelo, Mahatma Gandhi). Articole pacifiste („Deasupra învălmășelii"). Memorialistică. Premiul Nobel pentru literatură (1915).

ROLLE, Michel (1652-1719), matematician francez. Contribuții privind rezolvarea ecuațiilor algebrice de grad superior lui doi *(teorema lui R.).*

ROLLER, Mihail (1908-1958, n. București), istoric român. Colaborator apropiat al lui Iosif Chișinevschi. Acad. (1948). Primul redactor-responsabil (1948-1952) al revistei „Studii". Scrierile sale („Anul revoluționar 1848", „Studii și note științifice privind istoria poporului român", „Istoria R.P.R.", sub redacție) reprezintă o grosolană falsificare a trecutului țării și a istoriei românilor.

ROLLING STONES, grup britanic de muzică rock format la Londra în 1962. Înființat de Brian Jones împreună cu Mick Jagger, Keith Richards, cărora li s-au

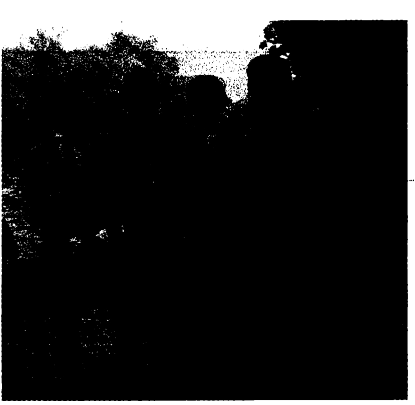
Rolling Stones

alăturat Dick Taylor (înlocuit de Bill Wyman), Ian Stewart şi Mick Avory (înlocuit de Charlie Watts). Considerat cel mai mare grup de rock'n'roll din lume, a şocat prin atitudinea revoltată, provocatoare şi prin stilul de viaţă neconvenţional. Discografie selectivă: „The Rolling Stones", „Out Of Our Heads", „Let It Bleed".

ROLLINS, Sonny (n. 1930), saxofonist tenor american. Libertate ritmică, emancipare, continuator al lui Charlie Parker. Discografie selectivă: „The Bridge", „Dancing In The Dark".

ROLLON (HROLF) (c. 860–c. 932), conducător normand. La începutul sec. 10 a cucerit terit. de la gurile Senei, care i-a fost recunoscut ca ducat (ducatul Normandiei) în 911, în schimbul acceptării suzeranităţii regelui franc Carol III cel Simplu.

ROLLS-ROYCE, societate britanică fondată (1906), la Manchester, de C.S. Rolls (1877–1910) şi F.H. Royce (1863–1933), specializată în producţia de maşini de lux, în care a deţinut supremaţia mondială absolută. În timpul Primului Război Mondial a fabricat motoare de aviaţie; după al Doilea Război Mondial, prima care a fabricat în serie motoare cu reacţie. Divizia aeronautică a fost naţionalizată în 1971, apoi, succesiv, privatizată după 1987 şi cumpărată de Volkswagen (1998).

ROM^1 (< fr., germ.) s.n. Băutură alcoolică tare, obţinută prin fermentarea şi distilarea sucului de trestie de zahăr şi colorată prin învechire în vase de lemn. Se mai obţine din alcool rafinat cu adaos de esenţă preparată pe cale chimică şi colorat cu caramel.

ROM^2 (< ţig. *rom* „om") s.m. Ţigan.

ROMA 1. Cap. Italiei şi centrul ad-tiv al reg. Lazio, pe fl. Tibru, la 28 km de gura de vărsare a acestuia în M. Tireniană, extinsă pe colinele Campidoglio (Capitolină), Palatino, Aventino, Quirinale, Viminale, Esquilino şi Celio. Include în arealul său statul independent Vatican (0,44 km^2) şi ins. Tiberina (pe Tibru); 2,6 mil. loc. (2001). Ind. metalurgică, a constr. de maşini, chimico-farmaceutică. Producţie cinematografică (studiourile „Cinecitta"). Universitate (fondată în 1303 de papa Bonifaciu VIII), Academia naţională de Ştiinţe; Biblioteci. Librăria Universităţii (1661). Muzee naţionale şi Galerii de Artă: Capitolino (1471), cu colecţii de sculpturi clasice, Pio Clementino (sculptură greacă şi romană), Barracco (sculpturi antice), Muzeul Naţional Villa Giulia (artă etruscă şi italică), Muzeul Naţional al Termelor lui Diocleţian, Muzeul Naţional de Artă şi tradiţii populare, Muzeul de Preistorie şi Etnografie, Muzeul Palazzo Venezia (artă aplicată), Galeria Naţională de Artă Modernă (lucrări ale artiştilor din perioada 1800–1900), Villa Borghese (deschisă publicului din 1902, cu colecţii de artă renascentistă), Cabinetul Naţional de Stampe ş.a. Operă. Orchestră simfonică. Teatre. La R. s-au desfăşurat Jocurile Olimpice de vară în 1960. Sediul F.A.O. Numeroase monumente şi vestigii romane, paleocreştine, renascentiste, moderne ş.a., astfel încât **R.** poate fi socotită ca un „muzeu în aer liber". Zidul de fortificaţie, construit, în anul 272 d.Hr. (în timpul împăratului Aurelian) în jurul oraşului vechi pentru apărarea împotriva invaziei popoarelor migratoare, care se întinde sub forma unui semicerc pe malul dr. al Tibrului, fiind străpuns de numeroase porţi, între care Pinciana, Pia, San Lorenzo, Porta Maggiore, San Giovanni, San Sebastiano (din care porneşte Via Appia Antica), San Paolo, Porta del Popolo (reconstruită în 1561); Pieţe notabile: di Venezia (dominată de un monument gigantic din marmură albă, închinat regelui Victor Emmanuel II, primul rege al Italiei unite), Campidoglio (construită după planurile lui Michelangelo), Colonna (în mijlocul căreia se află columna lui Marc Aureliu, închinată victoriilor armatelor romane), di Spagna (realizată în 1723–1726, cu cele 137 de trepte care duc la biserica Trinità dei Monti, 1495), Navona (1651), del Popolo (1816–1820), Barberini ş.a.; Apeductele: dell'Aqua Marcia (144 î.Hr.), dell'Aqua Iulia (sec. 1 î.Hr.), dell'Aqua Virgo (sec. 1 d.Hr.); Podurile: Milvio (109 î.Hr.), Fabricio (62 î.Hr.) ş.a.; Arcurile de Triumf ale lui Septimiu Sever (203), Constantin (312), Titus ş.a.; Pantheonul, construit în anul 27 î.Hr. şi refăcut între anii 118–125; Mausoleul împăratului August (28 î.Hr.); Termele lui Caracalla (212, cu mozaicuri), ale lui Diocleţian (306) ş.a.; Forumurile imperiale ale lui Cezar (54 î.Hr.), August (7 î.Hr.) şi Traian (111–114, construit după planurile lui Apolodor din Damasc); Palatele imperiale Domus Aurea (64 d.Hr.), al lui Nero (care conservă picturi murale de la începuturile artei paleocreştine) şi Domus Augustana, al lui Domiţian; Amfiteatrul lui Titus Flavius Vespasianus sau Colosseum, la poalele colinelor Palatino şi Esquilino (construit între anii 70–80 şi destinat luptelor de gladiatori); Columna lui Traian (monument de 29,78 m înălţime, ridicat în anul 113 d.Hr. de Apolodor din Damasc din ordinul împăratului Traian în amintirea victoriilor armatelor romane asupra dacilor, acoperit de jur împrejur cu un basorelief în spirală cu scene din timpul războaielor daco-romane); bazilicile: Masenzio (308–312), San Marco (336 d.Hr.), Santa Maria Maggiore (sec. 5 d.Hr.), decorată cu mozaicuri, cu o campanilă înaltă, San Giovanni în Laterano (311–314, restaurată în 1646–1649 de Borromini şi în 1735 de A. Galilei) ş.a.; bisericile San Callisto (sec. 2), Santa Costanza (sec. 4), Santa Sabina (sec. 5), San Stefano-Rotondo (sec. 5), Santa Maria Antiqua (sec. 6–8, cu fresce originare), Santa Maria in Cosmedin (sec. 6–12), Santa Maria în Trastevere (sec. 12), San Clemente (1108), San Saba (1205), Santa Maria sopra Minerva (1280), Santa Maria del Popolo (1472–1477), cu faţadele neoclasice, pictată la interior de marii artişti ai Renaşterii, San Augustino (1479–1483), San Pietro în Monitorio (1503), San Luiggi dei Francesi (1518), Santa Maria degli Angeli (1566), Il Gessú (1568) ş.a.; palatele Venezia (1455), Cancelleria (1511), Farnese (1534–1549), Massimo (1532–1536), Borghese (1560–1614), Chigi (1562), reşed. oficială a prim.-min., Quirinale (sec. 17) – veche reşed. de vară a papilor, apoi reşed. regală, iar astăzi reşed. preşedintelui Republicii, Barberini (1625–1633); castelul San Angelo (1492–1503); Villa Madama (1517), cu picturi de Raffaello, Villa Medici (1544), Villa Giulia III (1551–1553); Catacombele Romei, datând din timpul creştinismului timpuriu (100–400), decorate cu picturi murale reprezentând simboluri creştine, renumite fiind cele ale lui Domitilla (sec. 1), San Callisto (sec. 2), San Sebastiano (sec. 2), Sant' Agnese (sec. 2) ş.a.; Statuia din bronz Lupa Capitolina, sculptată în 1509, simbolul **R.**; Fontana di Trevi (1763), cu statuia lui Neptun, situată în Piazza Navona; Palatul Sporturilor (1960). Întemeiată, potrivit legendei, în 753 î.Hr. de Romulus şi Remus. La sfârşitul sec. 6 î.Hr. a devenit centrul republicii sclavagiste romane, iar în sec. 1 î.Hr. capitala Imp. Roman. Împărţirea Imp. Roman (395 d.Hr.), căderea Imp. Roman de Apus (476) şi migraţiunea popoarelor au dus la decăderea oraşului. Din sec. 4 a fost reşedinţă papală, iar din sec. 8 capitală a statului papal (până în 1870, cu excepţia anilor 1309–1377, când acesta se mută la Avignon). În 1084 a fost pustiită de normanzi. În timpul răscoalelor populare, conduse de Arnaldo da Brescia şi Cola di Rienzo, **R.** a fost declarată republică (1143–1155 şi 1347–1354). **R.** a cunoscut o perioadă de mare înflorire în timpul Renaşterii. După cucerirea statului papal de către francezi, **R.** s-a proclamat republică (1798–1799), iar între 1809 şi 1814 a fost inclusă în Imp. napoleonian. Centru al Republicii Romane (febr.–iul. 1849), instaurată în timpul Revoluţiei de la 1848–1849. Ocupată de armatele Regatului Italiei (1870), **R.** a devenit cap. Italiei (de la 26 ian. 1871). În oct. 1922, fasciştii italieni au provocat aşa-numitul „marş asupra Romei", instaurând în Italia dictatura fascistă. Unul dintre principalele centre ale Rezistenţei antifasciste italiene. Eliberată de trupele anglo-americane la 4 iun. 1944. – **Tratatul de** la ~, semnat la 25 mart. 1957, de Belgia, Franţa, Republica Federală Germania, Italia, Luxemburg şi Olanda, prin care se înfiinţa Comunitatea Economică Europeană (Piaţa Comună) şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom). **2. ~ (Imp. Roman),** stat antic, unul dintre cele mai mari şi mai puternice state ale lumii antice. Evoluţia sa istorică a cunoscut mai multe perioade. În „perioada regalităţii" (753–509 î.Hr.), organizarea socială a **I.R.** era democraţia militară. Principalele instituţii politice ale statului roman incipient erau adunarea bătrânilor (*senatus*), adunarea poporului pe curii (*comitia curiata*), care alegea toţi magistraţii, şi regele (*rex*), ales de adunarea poporului. Are loc procesul de stratificare a populaţiei în patricieni (aristocraţie gentilică) şi plebei (membrii triburilor aservite), sclavia având încă un caracter patriarhal. În perioada „republicii romane" (509 î.Hr.–27 d.Hr.), autoritatea regală a fost înlocuită la început prin doi magistraţi, consuli, egali în drepturi, aleşi pe timp de un an de comiţiile centuriate şi investiţi cu putere absolută. Senatul devine instituţie supremă a statului. Istoria internă a statului roman în perioada timpurie se caracterizează prin lupta dintre plebei şi patricieni pentru pământ şi pentru egalitate în drepturi politice, încheiată în 287 î.Hr. prin Lex Hortensia. Pe plan extern, **I.R.** a iniţiat o politică de expansiune, cucerind, în urma unor îndelungate războaie, întreaga Pen. Italică. Lupta pentru supremaţie în bazinul M. Mediterane a dezlănţuit conflictul cu Cartagina, provocând cele trei războaie denumite *punice*. Obţinând hegemonia în bazinul apusean al M. Mediterane, prin desăvârşirea cuceririi Pen. Iberice (sec. 2 î.Hr.) şi N Africii, **I.R.** şi-a îndreptat atenţia în răsărit asupra Macedoniei pe care, în urma a trei războaie (215–205, 200–197, 171–168 î.Hr.), a înfrânt-o şi transformat-o în prov. romană (148 î.Hr.). În scurt timp, după răscoala Corintului (146 î.Hr.), este supusă şi Grecia. În cadrul ofensivei pentru terit. asiatice, în 129 î.Hr., regatul Pergam este cucerit şi transformat în prov., iar în 75 î.Hr., Bitinia. În 64–63 î.Hr. Pontul, Siria şi Cilicia devin şi ele prov. romane, iar Armenia, Capadocia, Iudeea devin regate clientelare. Între 58–52 î.Hr., Cezar cucereşte Galia. Hegemonia romană în bazinul răsăritean al M. Mediterane s-a desăvârşit în anul 30 î.Hr., prin cucerirea Egiptului. Spre sfârşitul sec. 1 î.Hr., **I.R.** a devenit unul dintre cele mai mari şi mai puternice state ale lumii antice. Generalizarea modului de producţie sclavagist la **I.R.**, eliminarea treptată a producătorilor liberi, concentrarea proprietăţii funciare şi formarea latifundiilor, precum şi ascuţirea contradicţiilor sociale au provocat o largă mişcare socială pentru înfăptuirea unei reforme agrare, condusă de fraţii Caius şi Tiberius Gracchus. Mişcarea socială a Gracchilor, răscoalele sclavilor, războiul aliaţilor (90–88 î.Hr.), complotul lui Catilina au fost semnele crizei pontice şi sociale a republicii romane. Încercând să rezolve criza, sprijiniţi de armată, cavaleri şi plebe, Pompei, Crassus şi Cezar încheie înţelegeri private (*triumvirate*), în scopul sprijinirii reciproce în lupta împotriva aristocraţiei senatoriale. Moartea lui Crassus şi ascuţirea

Roma. Piaţa San Pietro

Roman. Biserica episcopală

conflictului dintre Cezar şi Pompei au dezlănţuit războiul civil (49–48 î.Hr.), în urma căruia, învingător, Cezar devine conducătorul unic al statului roman. Senatul l-a numit dictator pe 10 ani şi tribun pe viaţă. Reformele înfăptuite de Cezar au creat condiţii pentru instaurarea Imp. Asasinarea sa în 44 î.Hr. a redeschis cu şi mai mare violenţă un nou război civil care ia sfârşit odată cu instaurarea principatului de către Octavian August (27 î.Hr.). În sec. 1–2, puterea personală a împăratului a crescut în dauna autorităţii tradiţionale a senatului, această perioadă caracterizându-se prin cea mai mare dezvoltare a societăţii sclavagiste romane, prin întărirea Imp. şi prin maxima sa extindere teritorială. Instaurarea dominaţiei **I.R.** a fost însoţită de răspândirea relaţiilor sclavagiste şi de întărirea procesului de romanizare a provinciilor. Traian (98–117 d.Hr.), devenit împărat, i-a înfrânt pe daci, în cursul a două războaie grele (101–102 şi 105–106), transformând cea mai mare parte a *Daciei* în prov. romană. În sec. 3, **I.R.** a intrat în criză, manifestată prin desele schimbări de împăraţi, creşterea rolului politic al armatei şi prin frecvente răscoale ale populaţiilor supuse. Ca urmare a acestui proces, la care se adaugă începutul atacurilor popoarelor „barbare", în **I.R.**, sub Diocleţian (284–305), s-a instaurat *dominatul.* În cursul sec. 3 şi 4, ca urmare a intensificării atacurilor triburilor „barbare" la graniţele **I.R.**, a anarhiei interne crescânde şi a accentuării tendinţelor centrifuge ale prov., centrele vieţii economice decad, legăturile comerciale dintre prov. se destramă. La sfârşitul sec. 4, Theodosiu (379–395) a realizat ultima reunire a Imp. sub o singură autoritate. După moartea sa, **I.R.** s-a împărţit definitiv în formaţiunile politice cunoscute sub numele de *Imp. Roman de Apus* şi *Imp. Roman de Răsărit.* În apus, terit. statului s-a redus mereu, fiind supus, în 410, atacurilor vizigoţilor, conduşi de Alaric, şi în 455 ale vandalilor, conduşi de Genseric. În 476, ultimul împărat roman, Romulus Augustulus, a fost detronat de Odoacru, conducătorul mercenarilor germani, instaurându-se dominaţia germană în Italia. Imp. Roman de Răsărit, transformat în stat feudal şi cunoscut sub numele de *Imp. Bizantin,* a continuat să existe până în sec. 15.

ROMA, com. în jud. Botoşani, în C. Jijiei; 3 170 loc. (2008).

ROMA, revistă de cultură apărută la Bucureşti (1921-1928 şi 1929-1931), sub conducerea lui Ramiro *Ortiz.*

ROMÁICĂ (< fr., gr.) adj. *Limba* ~ (şi substantivat) = limba neogreacă.

ROMAINS, Jules (pseud. lui *Louis Farigoule*) (1885–1972), scriitor francez. Promotor al *unanimismului.* Poeme („Viaţa unanimă"), romane (ciclul „Oameni de bună-voinţă"), piese satirice („Dr. Knock sau Triumful medicinii"). Eseuri.

ROMÁN^{1} (< fr.) s.n. **1.** Specie a genului epic, care cuprinde o acţiune complexă şi amplă, angajând de obicei mai multe personaje şi presupunând un anumit grad de adâncime a observaţiei sociale şi a analizei psihologice. Formă literară proteică, **r.** înregistrează o largă diversitate de modalităţi, potrivit tematicii, viziunii estetice, curentelor artistice în care se încadrează (**r.** romantic, realist, naturalist, suprarealist, filozofic, psihologic, istoric, de aventuri, picaresc, foileton etc.). 2. Fig. Împletire de întâmplări cu multe episoade care par neverosimile.

ROMÁN^{2}, -Ă (< lat. *romanus*) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Propriu Romei antice, care se referă la Roma, care aparţine Romei. V. *latin.* ✧ *Cifre romane* = semne speciale (litere sau combinaţii de litere), care reprezintă numerele. V. şi *cifră. Biserica r.* = Biserica catolică; catolicism. 2. *Arta r.* = denumire dată artei dezvoltate în Roma antică şi apoi în Imp. Roman, a cărei evoluţie se situează între sec. 4 î.Hr. şi sec. 4 d.Hr. Formată sub influenţa artei etrusce şi apoi a celei elenistice, *a.r.* se constituie ca o artă originală, preocupată de realizarea unor edificii grandioase, incluse într-un sistem urbanistic precis. S-au dezvoltat construcţiile de utilitate publică (terme, forumuri etc.), religioase (bazilici, temple), comemorative (arcuri de triumf, mausolee), ca şi construcţia de palate şi vile. În construcţii s-au folosit arcul şi cupola, ca şi placarea cu marmură a zidurilor. Sculptura r. a cultivat cu precădere portretul puternic individualizat, relieful istoric („Columna lui Traian") şi alegoric („Ara Pacis Augustae"), ca şi statuara de for (monumentul ecvestru al lui Marc Aureliu). Pictura (ansambluri de frescă şi mozaic) are o tematică bogată: scene istorice, ritualuri, peisaje etc. (frescele din Casa poetului din Pompei, mozaicurile din Termele lui Neptun din Ostia). Un loc important în *a.r.* l-au ocupat orfevrăria, numismatica şi gliptica. Monumente de *a.r.* pe terit. României: monumentul triumfal de la Adamclisi, termele de la Histria, ruinele podului de la Drobeta-Turnu Severin ş.a. **3.** S.m. (În Imp. Roman) Nume dat celor care se bucurau de drepturi depline de cetăţenie. ✦ Locuitor al Romei.

ROMAN, municipiu în jud. Neamţ, în culoarul Siretului, pe stg. râului Moldova; 68 920 loc. (2008). Ind. siderurgică, constr. de maşini, mobilei, uşoară şi alim. Monumente: ruinele cetăţii (sec. 14–17); catedrala episcopală cu hramul Cuvioasa Parascheva (sau Sfânta Vineri), ctitorie din 1542 a lui Petru Rareş, terminată în 1550 de fiul său, Iliaş, biserica păstrând picturi murale interioare din sec. 16, biserica Precista Mare sau Adormirea Maicii Domnului construită (1568–1569) prin grija Doamnei Ruxandra, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, refăcută în 1753–1754 de episcopul Ioanichie pe cheltuiala domnului Constantin (Cehan) Racoviţă; biserica Sfinţii Voievozi sau biserica Albă-Domnească, ctitorie din 1611–1615 a domnului Ştefan Tomşa II, a căzut în ruină la mijlocul sec. 17, pe locul ei zidindu-se (1695) o nouă biserică; biserica Precista Mică sau Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1791–1826); biserica armenească (1709); hanul Episcopiei (ante 1752); casa vornicului Grigore Done (1828). Muzee de istorie, de artă şi de ştiinţele naturii. Institutul Teologic Franciscan. Parc zoologic. Liceu de Artă cu sediul în casa natală a lui Sergiu Celibidache. Vestigii din Paleolitic, Neolitic şi din Epoca bronzului. Unii istorici români consideră R. anterior întemeierii statului feudal Moldova, iar alţii afirmă că a fost fundat de domnul Roman I, al cărui nume îl poartă. Acesta a construit la sfârşitul sec. 14 o cetate de pământ şi lemn; consemnat documentar cu numele **R.** în uricul din 30 mart. 1392, semnat de domnul Roman I. În 1410, la **R.** a fost stabilit sediul unei Episcopii care există şi în prezent. În perioada 1466–1483, domnul Ştefan cel Mare a construit (la **R.**) o puternică cetate din piatră, pe care a numit-o *Cetatea nouă a Romanului* sau Smederovo (azi cartierul *Smirodava*), cu rol de avanpost al Sucevei. În sec. 16–18, activitatea meşteşugărească a fost amplificată de dezvoltarea comerţului, impulsionat şi de stabilirea la **R.** a unui număr însemnat de armeni şi saşi. În sec. 17, **R.** este menţionat ca reşed. domnească a lui Gheorghe Ştefan. În 1675, cetatea construită de Ştefan cel Mare a fost distrusă de Dumitraşcu Cantacuzino din ordinul Porţii Otomane. În prima jumătate a sec. 20, **R.** a fost reşed. jud. omonim (până în 1950). Declarat municipiu la 17 febr. 1968.

ROMAN (ROMANOS), numele a patru împăraţi bizantini. Mai importanţi: **1. R. I Lekapenos** (920–944). Comandant al flotei bizantine şi regent (919–920) al ginerelui său Constantin VII Porfirogenetul, căruia i s-a substituit la conducerea Imp. În timpul domniei sale Bizanţul a purtat războaie victorioase cu bulgarii, ruşii şi arabii. Detronat de fiii săi Ştefan şi Constantin, care erau coîmpăraţi. **2. R. IV Diogenes** (1068–1071). A purtat războaie victorioase împotriva turcilor selgiucizi (1067 şi 1071), fiind învins în cele din urmă la Manzikert (1071) de Alp Arslan şi luat prizonier. Eliberat, a fost apoi detronat de Mihail VII.

ROMAN, numele a doi domni ai Moldovei. Mai important **R. I** (c. 1392–c. 1394). S-a intitulat „mare domn, singur stăpânitor al ţării Moldovei de la munte până la mare". Vasal al regelui Poloniei, apropiat de Mircea cel Bătrân şi în conflict cu Patriarhia din Constantinopol, pentru numirea lui *Iosif* ca mitropolit.

ROMAN, Alexandru (1826–1897, n. Auşeu, jud. Bihor), ziarist şi om politic român. Acad. (1866). Unul dintre conducătorii luptei politice a românilor transilvăneni. Deputat în parlamentul maghiar. A editat la Budapesta ziarele româneşti, „Concordia" (1861–1866) şi „Federaţiunea" (1868–1876), unde a publicat „Pronunciamentul de la Blaj".

ROMAN, Elly (1905–1996, n. Bucureşti), compozitor român. Operete, muzică corală şi numeroase şlagăre de muzică uşoară („De ţi-ar spune poarta ta").

ROMAN, Petre (n. 1946, Bucureşti), inginer şi om politic român. Preşedinte al Partidului Democrat (1993-2001). Prim-min. al guvernului provizoriu (1989–1990) şi al primului guvern postdecembrist (1990–1991).

ROMAN, Visarion (1833–1885, n. Sibiu), publicist şi om politic român. M. coresp. al Acad. (1877). A editat pentru sate „Amicul poporului", cel dintâi calendar scris cu alfabet latin în Transilvania; împreună cu I. Al.Lapedatu a scos (1877) „Albina Carpaţilor". Organizator al celei dintâi instituţii de credit din Transilvania, Banca Albina, pe care a condus-o (1871–1884). A tradus şi întocmit manuale şcolare.

ROMANAŢI, subunitate a C. Române, situată între piemontul Olteţului, Olt, Dunăre şi Jiu, extinsă pe terit.

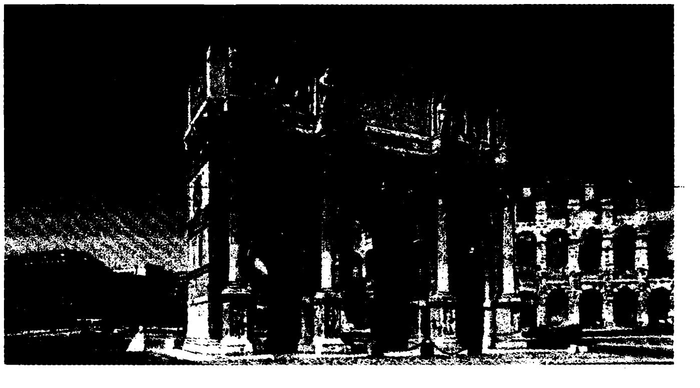

Artă romană
Arcul lui Constantin şi zidurile celebrului Colosseum (Roma)

jud. Dolj şi Olt. Formată din mai multe câmpuri, cu înălţimi ce scad treptat de la N la S (de la 140-150 m la 40-60 m), precum şi din terasele şi luncile Jiului, Oltului şi Dunării. În partea de S, dune de nisip, mai ales în zona Dăbuleni-Ostroveni. În perimetrul celei mai mari părţi a C. **R.** a existat, până în 1950, jud. **R.** (3 560 km^2; 296 536 loc.). Una dintre cele mai originale zone etnografice, în cadrul căreia se remarcă scoarţele bogat decorate cu modele policrome, ţesăturile, lăzile de zestre, vasele ceramice (în special cele de Oboga), obiectele de port popular femeiesc.

ROMANCÉRO (cuv. sp.) s.f. Culegere de poeme spaniole epico-lirice *(romances)* anonime, tipărite din sec. 16. Aveau un conţinut variat, de obicei eroic, cavaleresc, cu subiecte împrumutate uneori din ciclul epic breton şi carolingian.

ROMANCIÉR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Autor de romane^1 **(1)**.

ROMAN DE LA ROSE („Romanul trandafirului"), poem medieval francez. Alcătuit din două părţi. Prima parte (peste 4 000 de versuri), scrisă de Guilaume de Lorris (c. 1235), este o povestire alegorică de dragoste, în spiritul curtenesc medieval; a doua parte (c. 18 000 de versuri), având ca autor pe Jean de Meung (c. 1280), are un pronunţat caracter satiric şi erudit.

ROMANÉSC, -Ă (< fr., it.) adj. (Livr.) Care aparţine sau care este caracteristic romanului^1 **(1)**. ✦ Fantezist, imaginar.

ROMANESCU, Aristizza (1854-1918, n. Craiova), actriţă română. Joc de mare sensibilitate pe scenele din Craiova, Iaşi şi Bucureşti, în piese de Alecsandri, Caragiale, Molière, Shakespeare. Împreună cu Grigore Manolescu, **R.** a făcut în 1891 un turneu de succes la Viena. A jucat în primul film românesc: „Războiul independenţei". Memorialistică („30 de ani - Amintiri").

Aristizza Romanescu

ROMANIA **1.** Denumire convenţională dată de geografi, istorici şi lingvişti ansamblului de ţări de limbă latină şi de cultură romană, rezultat în urma dezmembrării Imp. Roman, în opoziţie cu Barbaria, denumire a terit. ocupate de populaţii nelatine în urma marilor migraţii. **2.** Denumire a Imp. Roman, Imp. Bizantin şi apoi a Imp. Latin de Constantinopol (1204-1261).

ROMÁNIC, -Ă (< germ., it.; {s} lat. *romanice* „a vorbi într-o limbă neolatină") adj. **1.** De la romani^2 **(3)**, privitor la romani. ✧ *Limbi romanice* = grup de limbi care au la bază limba latină continuată prin latina populară şi diversificată mai accentuat în sec. 7-9. *L.r.* sunt în număr de zece: catalana, dalmata (dispărută la sfârşitul sec. 19), franceza, italiana, portugheza, provensala, româna, retoromana, sarda, spaniola. Se mai numesc şi *limbi neolatine*. ✦ Care aparţine limbilor r., care le este caracteristic. Care studiază, care se ocupă de limbile ce au la bază limba latină. **2.** *Artă r.* = denumire dată artei apărute şi dezvoltate în ţările Europei apusene în sec. 10-13. S-a dezvoltat pornind de la unele trăsături ale artei carolingiene, ale artei antice romane şi de la unele influenţe orientale. Principalele realizări ale *a.r.* se situează în domeniul arhitecturii (mănăstiri, biserici, catedrale, fortificaţii). Masive şi severe, edificiile *a.r.* sunt construite mai ales din piatră. Definitorie pentru ele este predominarea plinurilor asupra golurilor. Monumente reprezentative: biserica abaţială de la Cluny, catedralele din Poitiers, Arles, Périgueux (Franţa), Speyer, Worms (Germania), Siena, Pavia (Italia). În *a.r.* reapare sculptura monumentală, subordonată arhitecturii, concentrată la portaluri, timpane şi capiteluri. Tematica sculpturii r., de inspiraţie biblică şi cu numeroase influenţe orientale (animale fantastice), se caracterizează prin inventivitatea fabuloasă, prin caracterul narativ, prin tratarea schematică a figurilor. În pictura r. de frescă, alături de influenţa bizantină se afirmă fantezia şi verva populară. În cadrul *a.r.* s-au dezvoltat arta ţesăturilor, emailurile în champlevé, manuscrisele caligrafiate şi ornamentate cu miniaturi, argintăria. În România, monumentele *a.r.* reprezentative sunt biserica din Cisnădioara şi catedrala romano-catolică de la Alba Iulia.

ROMÄNISCHE REVUE, publicaţie periodică, apărută între 1855 şi 1904 la Budapesta, Viena şi Sibiu sub conducerea lui C. Diaconovici (din 1894 „Romänische Jahrbücher").

ROMANÍST, -Ă (< germ., fr.) s.m. şi f. **1.** Specialist în studiul limbilor romanice. **2.** Specialist în dreptul roman^2 **(1)**. **3.** Denumire dată pictorilor flamanzi din sec. 16 care au lucrat la Roma imitând pictura maeştrilor Renaşterii italiene.

ROMANÍSTICĂ (< germ.) s.f. Disciplină lingvistică şi filologică care studiază limbile romanice.

ROMANITÁTE (< it., lat.) s.f. **1.** Totalitatea popoarelor romanice. **2.** Ansamblul trăsăturilor caracteristice culturii şi civilizaţiei romane; latinitate. ✦ Origine, descendenţă romană (a unui popor, a unei limbi etc.).

ROMANÍŢĂ (< pol., ucr.) s.f. (BOT.) Muşeţel.

ROMANIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A imprima sau a impune unei ţări ori unei reg. obiceiurile, cultura, modul de organizare, instituţiile şi civilizaţia romană **(1)**, a face să devină roman **(1)**.

ROMANO, Dionisie (Dimitrie) v. **Dionisie.**

ROMANO-CATOLIC v. **Catolic.**

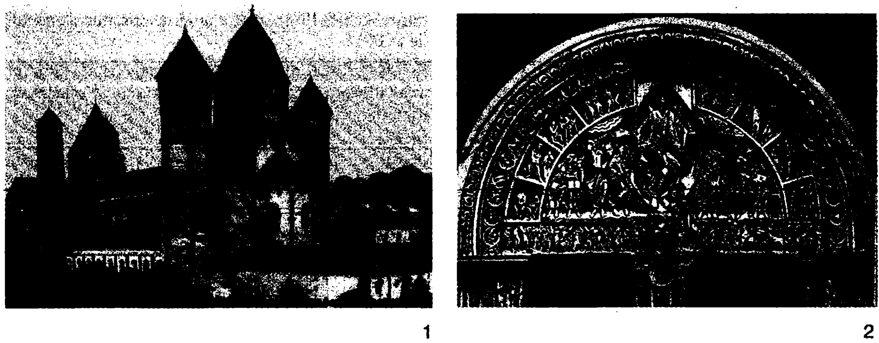

1 2

Artă romanică

1. Biserica mănăstirii benedictine Maria Laach (din Andernach – sec. 13) 2. Portalul de vest (detaliu), Biserica La Madeleine

ROMANOSLAVICA, publicaţie anuală a Asociaţiei slaviştilor din România; apare la Bucureşti din 1958.

ROMANOV, dinastie de ţari şi împăraţi ai Rusiei, întemeiată de Mihail Fiodorovici **R.** (1613-1645). A domnit până la Revoluţia din februarie 1917, când ultimul ţar, *Nicolae II* (1894-1917), a fost detronat şi executat împreună cu familia. Mai importanţi: *Petru cel Mare*, ţar (1682-1721) şi împărat (1721-1725); *Aleksandru I* (1801-1825); *Nicolae I* (1825-1855); *Aleksandru II* (1855-1881).

ROMANOVSKI, Anton (1882-1972, n. Varşovia), dansator şi coregraf român. A dansat în diverse ţări europene (partener al Annei Pavlova la Londra). Montări de balete, cu predilecţie pentru lucrările clasice. Activitate pedagogică.

ROMÁNŞĂ (< fr.) s.f. Ramură vestică a limbii retoromane.

ROMÁNTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine romantismului, privitor la romantism. **2.** S.m. şi f. Creator a cărui operă se încadrează în romantism. ✦ Visător, melancolic; romanţios.

ROMANTÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Atitudine estetică fundamentală, caracterizată prin tendinţa de observare a lumii în aspectele ei particulare, opunând faptul individual, istoric tipurilor eterne şi abstracte ale clasicismului, prin afirmarea primatului factorului emoţional asupra celui raţional, al imaginaţiei asupra analizei critice, prin exacerbarea sensibilităţii (religiozitate, melancolie, sentimentul naturii), a subiectivităţii şi a spontaneităţii, prin tendinţa evaziunii în vis, în exotic, în trecut. **2.** Mişcare artistică şi literară constituită la sfârşitul sec. 18 în Anglia (Byron, Shelley) şi Germania (fraţii Schlegel, Novalis, Hoffmann, Hölderlin), apoi în sec. 19 în Franţa (Lamartine, Hugo, Vigny, Nerval) şi, ulterior, în aproape toate ţările lumii. **R.** a apărut ca o formă a reacţiei anticlasiciste (Franţa), în strânsă legătură cu afirmarea geniului naţional (Anglia, Germania, Italia). R. introduce noi categorii (urâtul, grotescul, macabrul, fantasticul ş.a.), favorizează fuzionarea sau transformarea genurilor şi speciilor, introduce noi specii în cadrul genurilor tradiţionale (ex. drama romantică), se arată deschis inovaţiilor prozodice ş.a. În literatura română **r.** este dominant în epoca paşoptistă, coexistând cu elemente clasice şi realiste, devenind ulterior, prin Eminescu (ultimul mare romantic european), vizionar, metafizic şi oniric. **3.** În artele plastice, **r.** se caracterizează prin exprimarea sentimentelor dramatice prin intermediul subiectelor eroice şi patetice, a temelor istorice şi legendare, prin cultivarea meditaţiei grave şi solitare, a reveriei, visului fantastic şi a melancoliei,prin intermediul peisajului agitat, exotic, feeric, misterios şi primatul acordat culorii şi contrastelor dintre umbră şi lumină. Reprezentanţii de seamă: Delacroix, Constable, Turner ş.a.; în plastica românească: C.D. Rosenthal, Th. Aman, N. Grigorescu (operele de tinereţe). **4.** (MUZ.) Perioadă din istoria muzicii (sec. 19) ilustrată de Schubert, Schumann, Brahms, Chopin, Ceaikovski, Verdi, Wagner, Berlioz, Paganini, Liszt, Weber. C. Saint-Saëns, A. Bruckner, G. Mahler şi R. Strauss au reprezentat **r.** târziu (postromantismul). Se caracterizează prin ruperea echilibrului formelor clasice în favoarea libertăţii şi fanteziei, prin legătura strânsă cu literatura ca punct de plecare al unor compoziţii simfonice.

ROMANŢÁ (< it., fr.) vb. I tranz. A expune într-o formă literară un fapt istoric, o biografie etc. colorată cu detalii imaginate de autor.

ROMÁNŢĂ (< fr., it., germ.) s.f. **1.** Specie a poeziei lirice, de obicei cu un conţinut sentimental, erotic. **2.** Compoziţie muzicală vocală de formă strofică, cu acompaniament instrumental şi cu conţinut liric, sentimental; *p. ext.* piesă instrumentală cu un caracter asemănător.

ROMANŢIÓS, -OÁSĂ (< *romanţ*, înv., „roman") adj. (Şi subst.) Predispus la visare, la melancolie; romantic.

ROMANU, com. în jud. Brăila, în C. Brăilei; 1 947 loc. (2004). Satul **R.** a fost înfiinţat în 1879, prin împroprietărirea însurăţeilor, cu numele *Plătica*.

ROMÂN, -Ă (lat. *romanus*) s.m. şi f., adj. **I.** S.m. şi f. **1.** (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. României. De religie creştină (majoritatea ortodocşi). Mai trăiesc în Republica Moldova, S.U.A., Canada, Serbia, Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Grecia ş.a. Urmaş direct al populației daco-romane din spațiul cuprins între m-ții Carpați, Dunăre și Balcani, străvechea vatră a geto-daco-moesilor și carpilor, poporul r. s-a format de-a lungul unui proces îndelungat și complex (sec. 1–9). Cercetările arheologice și numismatice, dovezile de ordin lingvistic și istorico-literare demonstrează că în procesul formării poporului român se disting două perioade: prima, *a romanizării* (sec. 1–7), pe parcursul căreia a luat naștere un popor romanic *(protoromânii)* și a doua (sec. 7–9), aceea a *păstrării active* a acestei romanizări. În decursul acestei perioade s-a produs asimilarea populațiilor migratoare (huni, avari, gepizi, slavi) de către populația romanică autohtonă creștină, formată din agricultori și crescători de vite. Romanizarea la N Dunării a cunoscut o primă etapă, de pătrundere economică și culturală, pașnică. După cucerirea Daciei de către romani (106 d.Hr.), autohtonii au continuat să trăiască pe vechile lor terit. atât în Dacia, cât și în Moesia, în condițiile unei colonizări masive cu elemente latinofone, adoptând treptat, sub imperiul necesităților economico-sociale, limba latină ca limbă uzuală și elemente de civilizație romană. Cea de-a doua etapă a romanizării directe corespunde în limitele sale cronologice cu stăpânirea romană în Dacia (106–271/275), iar la S Dunării cu perioada cuprinsă între sec. 2 î.Hr. până la începutul sec. 7 d.Hr. La romanizarea intensă a noii prov. Dacia și-au adus contribuția mai mulți factori: urbanizarea (ridicarea și înflorirea a 12 orașe), așezările rurale romane (pe pământul cărora lucrau și autohtonii), armata (prin numeroase unități și tabere cu așezări civile, răspândite pe întreg terit. prov. sau prin veterani colonizați), căsătoriile mixte și adoptarea limbii latine. Daco-romanii au suferit pierderi demografice ca urmare a retragerii (271/275) administrației romane la S de Dunăre și a mutării centrului de greutate a romanității carpato-danubiene la S de Dunăre, prin crearea aici a două noi prov., *Dacia Ripensis* și *Dacia Mediteranea*. Grupurile rămase la N de fluviu au fost însă alimentate continuu de prov. romane existente încă în posesiunea Imp. *(Panonia, Moesia Secunda* și *Scythia Minor)*, contribuind la menținerea romanității lor. Sec. 4 a însemnat nu numai restaurarea autorității romane asupra Olteniei și Munteniei sub Constantin cel Mare și consolidarea romanității la Dunărea de Jos, ci și recunoașterea de către romani a religiei creștine, ca religie de stat. Continuitatea daco-romană în sec. 4–6 (perioada hunică și până la venirea slavilor) este documentată arheologic prin cultura *Bratei*, ale cărei urme au fost identificate atât în fosta prov. Dacia, cât și în terit. din afara ei. Este o cultură românească, de caracter rural, cu forme de viață sedentară. În perioada care acoperă sec. 6–7 pe terit. țării noastre ia naștere și se dezvoltă cultura materială *Ipotești-Ciurel-Cândești*, dezvoltarea acesteia coincizând cu momentul pătrunderii și așezării *slavilor* în cuprinsul fostei Dacii. A doua perioadă a procesului de formare a poporului r. (sec. 7–9) este și etapa desăvârșirii constituirii sale. Ea este marcată de prăbușirea sistemului de apărare bizantin la Dunărea de Jos (602) și trecerea în masă a triburilor de slavi la S de Dunăre. Așezarea slavilor în Pen. Balcanică a făcut ca Dacia nord-dunăreană să devină centrul de greutate al romanității orientale. La S de Dunăre slavii i-au copleșit numericește pe autohtoni. Elementele mobile, păstorii, s-au retras în reg. muntoase, greu accesibile, unde s-au putut păstra câteva grupuri cunoscute mai târziu sub denumirea de *aromâni (macedoromâni), meglenoromâni, istroromâni*, iar în izvoarele bizantine sub aceea de vlahi. Pe terit. vechii Dacii, populația autohtonă a reușit, în conviețuirea sa cu slavii, să-i asimileze. Prezența populației românești, bine constituită din punct de vedere etnic, lingvistic și social-politic, va fi menționată în izvoarele bizantine (sec. 9, 10–11), slave și maghiare sub numele de *vlahi* sau *valahi*. Tot începând cu sec. 9 se fac și primele mențiuni despre constituirea celor dintâi formațiuni politice românești, voievodate, conduse de voievozi. Astfel, în Crișana exista voievodatul lui *Menumorut*, pe Mureșul inferior cel al lui *Glad*, iar în pod. Transilvaniei, între porțile Meseșului și izvoarele Someșului cel condus de *Gelu*. Pe plan arheologic, acestei perioade îi corespunde cultura *Dridu*, dezvoltată pe toată aria romanității răsăritene din componența daco-romană a culturii *Ipotești-Ciurel-Cândești*. Dezvoltarea sa maximă s-a petrecut în condițiile nou create la Dunărea de Jos, ca urmare a renașterii autorității Imp. Bizantin (sec. 10–14). **2.** (Pop.) Om, bărbat. **II.** Adj. care aparține României sau **r.** **(I, 1)**, referitor la România sau la r.; românesc. ✦ (Substantivat, f.) Limbă romanică vorbită de **r.**. Formată odată cu poporul r., limba r. este continuatoarea directă a latinei vorbite în această parte a Imp. Roman. Din substratul daco-trac s-au conservat c. 80 de cuvinte comune (terminologie păstorească, nume de plante etc.) și numeroase nume de persoană, hidronime, toponime etc. Diferitele influențe (mai ales în sfera vocabularului) suferite de limba r. de-a lungul timpului i-au imprimat trăsături specifice, proprii, fără să-i altereze originea și caracterul profund romanic, reîntărit, începând din sec. 18, prin împrumuturile culte din latină și din limbile romanice (în special franceză și italiană).

ROMÂNAȘI, com. în jud. Sălaj, pe râul Agrij; 2 976 loc. (2008). În satul Romita, atestat documentar în 1408, au fost descoperite urmele unui castru roman (130 × 158,5 m) datând de la începutul sec. 3 d.Hr., cunoscut sub numele de *Largiana*. Satul **R.** menționat documentar în 1310. În satul Păușa se află biserica de lemn cu dublu hram – Sf. Nicolae și Nașterea Domnului (1730). Bisericile cu același hram – Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, în satele Chichișa (sfârșitul sec. 17), Poarta Sălajului (1670) și Ciumărna (1771). În arealul satului Poarta Sălajului se află o poiană cu lalele pestrițe.

ROMÂNÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparține României sau populației ei, privitor la România sau la populația ei. ✦ (Substantivat, f.) Limba română.

ROMÂNÉȘTE adv. Ca românii, în felul românilor; în limba română. ✦ (Substantivat, f.) Limba română.

ROMÂNEȘTI **1.** Com. în jud. Botoșani, pe dr. râului Prut, la granița cu Republica Moldova; 2 140 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Iași, în C. Jijiei; 1 837 loc. (2008).

ROMÂNI, com. în jud. Neamț, situată în depr. Cracău-Bistrița; 4 476 loc. (2008).

ROMÂNIA, stat situat în partea de SE a Europei Centrale, la N de Pen. Balcanică, în bazinul inferior al Dunării, cu ieșire la Marea Neagră, având drept „coloană vertebrală" catena Carpaților Sud-Estici. **R.** este cuprinsă între 43°37′07″ și 48°15′06″ lat. N și între 20°15′44″ și 29°41′24″ long. E, aflându-se la mijlocul distanței dintre Ecuator și Polul Nord (paralela de 45° lat. N); 238 391 km^2; 21 673 328 loc. (1 iul. 2004); populația urbană: 11 895 598 loc. (54,9%); rurală: 9 777 730 loc. (45,1%). Structura populației pe naționalități (la recensământul din 2002): români (89,5%), maghiari (6,6%), țigani (2,5%), germani (0,3%), ucraineni (0,3%), ruși, turci, tătari, sârbi, slovaci, bulgari, evrei, cehi, greci, armeni ș.a. Limba oficială: româna. Religia (înregistrată la recensământul din 2002): ortodocși (86,7% din populația țării), romano-catolici (4,7%), reformați (3,2%), greco-catolici (0,9%), baptiști (0,6%), musulmani (0,3%) ș.a. Cap.: București. Orașe pr.: Arad, Bacău, Baia Mare, Botoșani, Brașov, Brăila, Buzău, Cluj-Napoca, Constanța, Craiova, Drobeta-Turnu Severin, Galați, Iași, Oradea, Piatra-Neamț, Pitești, Ploiești, Râmnicu Vâlcea, Satu Mare, Sibiu, Suceava, Târgu Mureș, Timișoara. Porturi maritime: Constanța, Mangalia, Sulina, Midia-Năvodari. Din punct de vedere fizico-geografic, **R.** aparține domeniului *carpato-danubiano-pontic*, respectiv unor coordonate geografice majore europene: Lanțul *m-ților Carpați* (care formează osatura spațiului românesc), fluviul *Dunărea* (importantă cale navigabilă și de legătură între țările din vestul, centrul și sud-estul Europei) și *Marea Neagră* (amplă „poartă" deschisă larg către toate țările lumii). Marile unități de *relief* sumt dispuse sub forma a trei trepte principale, relativ concentrice (munții ocupă 31% din supr. țării, dealurile și podișurile 36%, iar câmpiile 33%). În partea centrală a țării se află marea depr. a Transilvaniei, înconjurată de arcul *Carpaților* românești (cu alt. max. 2 544 m, în vf. Moldoveanu din m-ții Făgăraș), cu numeroase depr. intramontane mari (Maramureș, Giurgeu, Brașov, Hațeg, Petroșani, Beiuș, depr. Dornelor ș.a.). Carpații sunt străpunși de multe văi, unele însoțite de defilee spectaculoase (defileele Mureșului, Bistriței, Oltului, Jiului, Crișului Repede ș.a.) și prezintă o serie de trecători care înlesnesc legăturile rutiere și feroviare între diferitele zone ale țării. În exteriorul Carpaților se desfășoară celelalte mari trepte de relief – *Subcarpații* care îi mărginesc pe latura E și S, urmați de *Pod. Moldovei* la E, *Pod. Getic* la S. Pe latura de V, m-ții sumt mărginiți de *Dealurile banato-crișene* urmate de *C. de Vest*. În partea de S se întinde *C. Română*. În partea de SE a **R.**, la E de Dunăre, se află *m-ții Măcin, Pod. Dobrogei* și *Delta Dunării*. *Resursele subsolului: Petrolul* este localizat îndeosebi în zona flișului din Carpații Orientali, în Subcarpați, în C. Română și platforma litorală a Mării Negre. Se exploatează în jud. Argeș, Bacău, Brăila, Bihor, Buzău, Dâmbovița, Giurgiu, Gorj, Prahova, Teleorman, Constanța (platforme de foraj marin). *Gazele naturale* sunt reprezentate prin metan și gaze de sondă. Zăcăminte de metan se găsesc în Pod. Transilvaniei, fiind exploatate, îndeosebi, în jud. Mureș și Sibiu; gazele de sondă sunt exploatate în jud. Gorj și Prahova. *Cărbunii* sunt localizați în unele depr. intramontane, îndeosebi huilele și cărbunii bruni, precum și în Subcarpați și în piemontul Getic. Huila se exploatează, în cea mai mare parte, din bazinul Petroșani și în jud. Caraș-Severin, cărbunele brun se extrage în jud. Bacău, Brașov, Caraș-Severin, Cluj, Hunedoara și Sălaj, iar lignitul este exploatat în jud. Argeș, Bihor, Caraș-Severin, Covasna, Dâmbovița, Gorj, Mehedinți și Sălaj. *Minereurile de fier* se exploatează în SV țării, în m-ții Banatului, în m-ții Poiana Ruscăi și la Căpeni (jud. Cluj). **R.** dispune de zăcăminte de minereuri complexe în grupa vulcanică de N a Carpaților Orientali și în m-ții Apuseni, de pirite cuprifere în cristalinul din N Carpaților Orientali, în m-ții Apuseni și în m-ții Poiana Ruscăi, de min. auroargentifere în partea centrală și de S a m-ților Apuseni, de bauxită în m-ții Pădurea Craiului. *Sarea* se găsește la marginea internă și externă a Carpaților, în subcarpați și unele depr. submontane; roci de construcție în Carpați și Dobrogea. *Clima* este de tip temperat-continental de tranziție, cu numeroase variante locale determinate de alt., expunerea față de mișcarea generală a maselor atmosferice și alți factori; suferă ușoare influențe oceanice în V, submediteraneene în SV și continentale în E. Diferența de lat. marchează o scădere doar de 2–3°C între S și N țării. Mult mai însemnate sunt diferențele climatice determinate de alt., atât ca temp., cât și ca precipitații. Temp. medie anuală este de 11°C în S, de 8°C în N țării și de –2,5°C în m-ții înalți (vf. Omu din Bucegi). Diferența dintre temp. medie a lunii celei mai reci (–3,1°C în ian.) și a lunii celei mai calde (+23°C în iul.) este relativ accentuată. Precipitațiile atmosferice cresc de la 400 mm în Dobrogea, până la 1 200–1 400 mm în zona montană înaltă. În cursul anului, cele mai multe precipitații se înregistrează în lunile mai și iun., iar cele mai reduse în febr. *Apele curgătoare* izvorăsc, în cea mai mare parte, din coroana centrală a Carpaților și sunt colectate, aproape în totalitate, de Dunăre. Râurile din V țării sunt adunate de *Tisa*, care face hotarul de N al țării pe o mică distanță, dar primește cei mai importanți afl. pe terit. Ungariei (*Someșul, Crișul* și *Mureșul*). În Banat, principalul râu este *Timișul*. Râurile mai mari din S țării sunt: *Jiul, Oltul, Argeșul* cu afl. său, Dâmbovița, *Ialomița*. În E țării, *Siretul* adună mari afl. din Carpați (între care Moldova, Bistrița, Buzăul) și din Pod. Moldovei (Bârladul), înregistrând, aproape de vărsarea în Dunăre, cel mai mare debit al râurilor interioare; *Prutul*, deși mai lung, are afl. mici și un debit mai redus. Regimul râurilor din **R.** este supus unor variații de nivel relativ mari, datorită continentalismului climatic. *Lacurile* se întâlnesc pe toate treptele de relief și au forme, mărimi și origini foarte variate. Deși în număr mare (3 500) sunt, în general, reduse ca supr. Cele mai mari sunt cele din sistemul lagunar *Razim*, sau unele limane maritime *(Tașaul, Siutghiol, Techirghiol)*, ori fluviale *(Oltina* în Dobrogea de S, *Snagov* la N de București etc.). Mult mai mici sunt lacurile de munte, majoritatea de origine glaciară. Tot mai numeroase și de mari dimensiuni sunt lacurile de acumulare de interes hidroenergetic (lacul de la *Porțile de Fier* pe Dunăre, *Izvoru Muntelui* pe Bistrița, *Vidraru* pe Argeș, *Vidra* pe Lotru, cele 17 lacuri de pe Olt ș.a.) sau pentru alimentări cu apă – pe văile Uzului, Doftanei, Dâmboviței, Firizei ș.a. *Solurile*. Varietatea reliefului şi climei explică diversitatea *solurilor*. În Dobrogea şi în câmpii, şi îndeosebi în C. Română, predomină solurile de stepă şi silvostepă (cernoziom de diferite tipuri), de o mare fertilitate. Ele apar insular şi în C. Transilvaniei. În ţinuturile de deal, podiş şi munte, cu precipitaţii mai bogate şi mari întinderi împădurite, sunt caracteristice solurile de pădure. În munţi sunt mai răspândite solurile brun-montane de pădure cu aciditate mai pronunţată. La alt. de peste 1 700–1 800 m, cu climă rece şi umedă, se individualizează soluri puternic acide. Solurile azonale, de mlaştină (lăcovişti) din C. de Vest şi Lunca Dunării, sau cele nisipoase din S Olteniei, C. Careilor etc., completează aspectul general al solurilor ţării. Principalele *zone de vegetaţie* sunt: stepa (în Dobrogea centrală şi de S şi SE C. Române), silvostepa (S C. Române, E şi NE Pod. Moldovei, C. de Vest), zona cereto-gârniţetelor (porţiuni din C. Română, piemontul Getic, Dealurile Vestice). Relieful accidentat determină o largă extensiune a *etajelor de vegetaţie:* etajul gorunului (aprox. între 500 şi 7–800 m), etajul fagului şi pădurilor de amestec de fag, brad şi molid (până la circa 1 400–1 600 m alt., cu mari variaţii locale), etajul molidului (până la circa 1 800 m. alt.), etajul subalpin (până la circa 2 200 m) şi etajul alpin (insular în masivele muntoase cele mai înalte). *Fauna.* Elementul faunistic caracteristic munţilor înalţi este capra neagră. Fauna pădurilor este formată din: cerbi, căpriori, urşi, râşi, jderi, pisici sălbatice, mistreţi, local cocoşi de munte, cocoşi de mesteacăn ş.a. În zonele de stepă şi silvostepă sunt răspândite, cu precădere, rozătoarele (popândăi, hârciogi, şoareci de câmp ş.a.). Un domeniu faunistic cu valoare de patrimoniu îl constituie Delta Dunării şi ţărmul Mării Negre aferent acestui areal, unde trăiesc numeroase specii de păsări (pelicani, egrete, raţe şi gâşte sălbatice, lebede, cormorani). Din fauna acvatică o mare însemnătate economică au peştii. În apele limpezi şi reci de munte trăieşte păstrăvul indigen. Mai jos, frecventă este mreana de munte şi lipanul, iar în apele de dealuri, scobarul şi cleanul. În râurile mari de câmpie şi dealuri trăiesc crapul, babuşca, plătica, ştiuca etc. Cel mai important domeniu de pescuit îl constituie Dunărea şi ansamblul lagunar Razim, unde trăiesc somnul, crapul, plătica, şalăul etc., precum şi peşti migratori care vin din Marea Neagră pentru reproducere, între care: sturionii (nisetrul, păstruga, morunul), scrumbia de Dunăre etc. Acest domeniu de pescuit se întregeşte cu cel de pe platforma litorală: stavrizi, hamsii, calcanul, chefalul şi scrumbia albastră. *Ariile protejate.* În prezent, în R. există 12 parcuri naţionale, 14 parcuri naturale şi Rezervaţia Biosferei Delta Dunării. *Organizarea administrativ-teritorială.* Terit. **R.** este organizat, din punct de vedere administrativ, în 41 de judeţe şi, separat, municipiul Bucureşti cu rang de judeţ, 2 856 comune şi 320 oraşe (din care 103 sunt municipii). Judeţele **R.**: Alba; Arad; Argeş; Bacău; Bihor; Bistriţa-Năsăud; Botoşani; Braşov; Brăila; Buzău; Caraş-Severin; Călăraşi; Cluj; Constanţa; Covasna; Dâmboviţa; Dolj; Galaţi; Giurgiu; Gorj; Harghita; Hunedoara; Ialomiţa; Iaşi; Ilfov; Maramureş; Mehedinţi; Mureş; Neamţ; Olt; Prahova; Satu Mare; Sălaj; Sibiu; Suceava; Teleorman; Timiş; Tulcea; Vaslui; Vâlcea; Vrancea. *Industria,* bazată pe o veche tradiţie meşteşugărească (mai ales în Transilvania) şi pe resurse de sol şi subsol, se dezvoltă începând cu sec. 19 şi se amplifică în ritmuri rapide în sec. 20. Procesul de restructurare demarat în 1990, în contextul lipsei de competitivitate a întreprinderilor de stat a dus la o scădere a prod. ind. Începând cu 1994, are loc o relansare a prod. ind. în paralel cu privatizarea masivă şi investiţiile străine de capital. Principalele ramuri ind.: ind. energetică - termoenergie, hidroenergie şi energie nucleară (centrala atomo-electrică de la Cernavodă) –, siderurgie, ind. aluminiului, rafinarea petrolului, ciment, ind. chim. (prod. clorosodice, îngrăşăminte chimice, cauciuc sintetic), constr. de maşini (autoturisme, frigidere), constr. navale, diverse utilaje, cherestea, celuloză şi hârtie, mobilă, încălţăminte, ind. textilă şi de conf., ind. alim. (preparate din carne, brânzeturi, ulei comestibil, zahăr şi prod. zaharoase, spirt ş.a.). Se cultivă cereale (grâu, orz, porumb), floarea-soarelui, soia, rapiţă, sfeclă de zahăr, cartofi, legume, plante furajere. Viticultură, pomicultură (în special pruni şi meri). Se cresc bovine, porcine, ovine, cai. Avicultură. Reţeaua feroviară însumează 11 376 km, cea rutieră c. 73 000 km drumuri publice (mai puţin de 18 000 km fiind modernizaţi, dintre care c. 120 km de autostrăzi);

ROMÂNIA

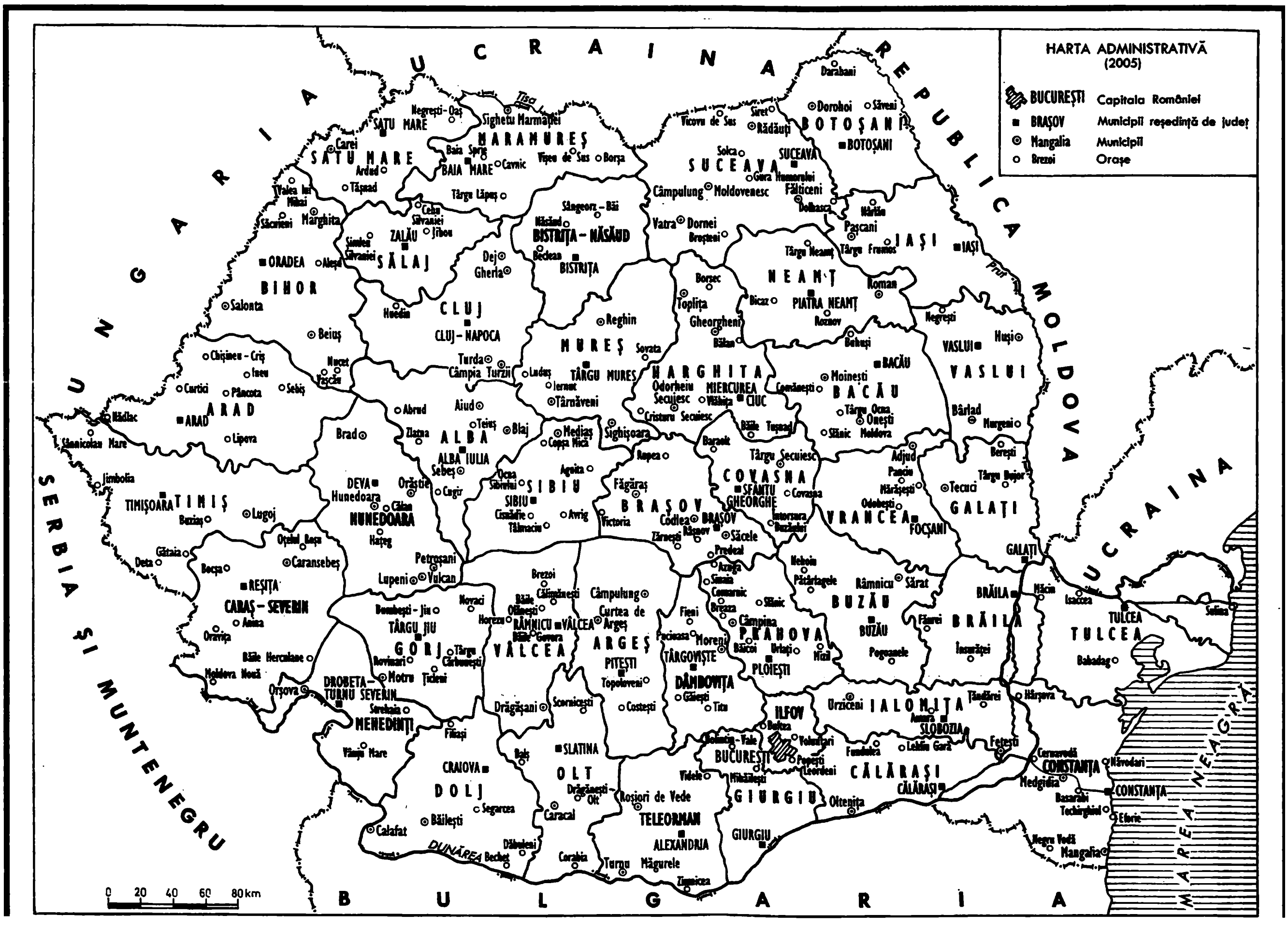
HARTA ADMINISTRATIVĂ
(2005)
BUCUREŞTI Capitala României
■ BRAŞOV Municipii reşedinţă de judeţ
◎ Mangalia Municipii
○ Brezoi Oraşe
UCRAINA
REPUBLICA MOLDOVA
UNGARIA
SERBIA ŞI MUNTENEGRU
BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Prut
DUNĂREA
SATU MARE
MARAMUREŞ
BAIA MARE
BOTOŞANI
SUCEAVA
SĂLAJ
ZALĂU
BISTRIŢA-NĂSĂUD
BISTRIŢA
NEAMŢ
PIATRA NEAMŢ
IAŞI
BIHOR
ORADEA
CLUJ
CLUJ-NAPOCA
MUREŞ
TÂRGU MUREŞ
HARGHITA
MIERCUREA CIUC
BACĂU
VASLUI
ARAD
ALBA
ALBA IULIA
SIBIU
COVASNA
SFÂNTU GHEORGHE
BRAŞOV
VRANCEA
FOCŞANI
GALAŢI
TIMIŞ
TIMIŞOARA
HUNEDOARA
DEVA
CARAŞ-SEVERIN
REŞIŢA
GORJ
TÂRGU JIU
VÂLCEA
RÂMNICU VÂLCEA
ARGEŞ
PITEŞTI
DÂMBOVIŢA
TÂRGOVIŞTE
PRAHOVA
PLOIEŞTI
BUZĂU
BRĂILA
TULCEA
MEHEDINŢI
DROBETA-TURNU SEVERIN
DOLJ
CRAIOVA
OLT
SLATINA
TELEORMAN
ALEXANDRIA
GIURGIU
ILFOV
BUCUREŞTI
IALOMIŢA
SLOBOZIA
CĂLĂRAŞI
CONSTANŢA
0 20 40 60 80km

în schimb, calea navigabilă a Dunării şi canalul Dunăre-Marea Neagră înscriu **R.** pe una dintre magistralele ce leagă Europa Occidentală de E continentului şi Asia, portul Constanţa fiind şi cel mai mare din bazinul Mării Negre. Principalul aeroport internaţional al ţării: Henri Coandă. *Turismul.* Principalele arii sau obiective: litoralul Mării Negre, cu staţiuni de cură heliomarină, cu vestigii ale oraşelor antice Tomis, Callatis, Histria; zona Bucegi–Braşov (principala zonă a turismului montan şi hivernal din R., cu oraşul Braşov şi staţiunile Poiana Braşov, Sinaia, Braşov, Predeal ş.a.); valea Oltului, cu staţiuni balneare în jud. Harghita (Băile Tuşnad) şi Vâlcea (Călimăneşti–Căciulata, Băile Olăneşti, Băile Govora); NV Moldovei (Bucovina), cu monumente de artă feudală incluse în Patrimoniul mondial U.N.E.S.C.O. (bisericile cu fresce interioare şi exterioare de la Voroneţ, Moldoviţa, Suceviţa, Humor, Arbore – sec. 15–16, mănăstirile Putna şi Dragomirna şi vechea cap. a Moldovei, Suceava); M-ţii Apuseni, cu spectaculoase fenomene carstice; Maramureşul, cu valori folclorice şi etnografice (o adevărată civilizaţie a lemnului: porţi sculptate, case, biserici cu turle înalte – Ieud, Bogdan Vodă, Rozavlea ş.a., Cimitirul Vesel de la Săpânţa ş.a., port popular viu colorat), cu staţiuni balneare (Ocna Şugatag) şi de sporturi de iarnă (Borşa, Mogoşa); Delta Dunării (rezervaţie a biosferei, inclusă în Patrimoniul mondial U.N.E.S.C.O.); defileul Dunării de la Porţile de Fier, fenomene carstice în munţii şi pod. Mehedinţi; m-ţii Făgăraş (supranumiţi „Alpii Transilvaniei"). Moneda: leu. *Istoric:* Firul etnogenezei românilor poate fi urmărit înapoi în timp până în milen. 2 î.Hr., când spaţiul carpato-balcanic era locuit de neamul indo-european al tracilor. Izvoarele greceşti menţionează, începând din sec. 6 î.Hr., în reg. Dunării de Jos, triburile geţilor, textele latine, de mai târziu, pe cele ale dacilor, în ţinuturile Banatului şi Transilvaniei. Din şirul regilor geto-daci se impune personalitatea lui Burebista (c. 70–c. 44 î.Hr.), contemporanul lui Caius Iulius Caesar, care reuneşte sub autoritatea lui toate ţinuturile dintre Carpaţii Păduroşi, Nistru şi m-ţii Balcani. Legiunile împăratului Traian (98–117) îl înfrâng, la capătul a două războaie sângeroase (101–102 şi 105–106), pe regele Decebal (87–106), iar Dacia este inclusă, pentru aproape două secole, între hotarele Imp. Roman. Elementul etnic daco-roman ce se constituie acum are ca limbă latina, pe care, spre deosebire de loc. prov. romane vecine, Tracia, Dalmaţia sau Panonia, nu o va mai abandona. Astfel, poporul român este astăzi cea mai răsăriteană seminţie neolatină a Europei, singurul al cărui nume perpetuează amintirea Romei străbune, constatare valabilă şi pentru numele ţării adoptat mai târziu. În drumurile lor spre Apus, popoarele migratoare – goţi, huni, gepizi, avari, slavi, pecenegi, cumani, tătari – străbat, între sec. 4 şi 13, terit. românesc, controlându-l temporar din punct de vedere politic şi întârziind închegarea unor formaţiuni statale de anvergură ale autohtonilor romanici. Din sec. 14 până în sec. 19, românii (creştini de rit ortodox) au vieţuit în trei mari principate – Ţara Românească, Moldova şi Transilvania. Statele medievale independente Ţara Românească şi Moldova, constituite în prima jumătate a sec. 14, resping încercările de cucerire ale puternicilor vecini catolici – regatele Poloniei şi Ungariei. Formaţiunile statale româneşti din Transilvania, menţionate în izvoare din sec. 10, sunt treptat cucerite de către Regatul Ungar, constituit în C. Panoniei; Transilvania îşi va păstra, ca voievodat, de-a lungul istoriei sale, o relativ largă autonomie. Stabilirea hotarelor Imp. Otoman pe Dunăre, la sfârşitul sec. 14, inaugurează pentru români lungul şi greul şir al luptelor pentru apărarea fiinţei statale, etnice şi religioase. O seamă de domni români ca *Mircea cel Bătrân* (1386–1418), *Iancu de Hunedoara* (1441–1456), *Vlad Ţepeş* (1448–1456, 1462–1476), *Ştefan cel Mare* (1457–1504), *Radu de la Afumaţi* (1522–1523, 1524, 1524–1525, 1525–1529), *Petru Rareş* (1527–1538, 1541–1546) ş.a. s-au ilustrat ca remarcabili comandanţi militari în lupta împotriva tăvălugului otoman, izbutind, nu de puţine ori, să înfrângă oastea Imp. Otoman. La jumătatea sec. 16, Ţara Românească şi Moldova, ca şi Transilvania de altfel (devenită în 1541, după dispariţia Regatului Ungar, principat de sine stătător), recunosc suzeranitatea Porţii Otomane. Spre deosebire însă de ţările vecine, Principatele Române nu vor fi niciodată desfiinţate ca entitate statală, pentru a fi transformate în posesiuni otomane, ele păstrându-şi neîntrerupt autonomia internă (mai largă sau mai limitată, în funcţie de contextul geopolitic central- şi sud-est european), religia şi cultura. Mihai Viteazul, domnul Ţării Româneşti (1593–1601), recucereşte independenţa principatului, reunind apoi, pentru scurt timp, sub sceptrul său, toate cele trei principate locuite de români; episod efemer, rămas însă cu valoare de simbol în conştiinţa populară. La începutul sec. 18, terit. românesc devine, pentru aproape 150 de ani, câmp de luptă pe care se înfruntă armatele celor trei imp. vecine – Otoman, Rus şi Habsburgic. Aceste războaie generează nu numai distrugeri masive, dar şi grave amputări terit. Austria anexează Oltenia (1718–1739) şi Bucovina (1775–1918), iar Rusia terit. Moldovei dintre Prut şi Nistru, numit apoi Basarabia (1812–1918). Mişcarea din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, are ca urmare imediată înlăturarea regimului fanariot (instaurat în urmă cu un secol), inaugurând epoca racordării societăţii româneşti la structurile economice, sociale şi politice central- şi vest-europene. Revoluţiile de la 1848–1849 sunt înăbuşite de intervenţia armată concertată a celor trei imp. vecine. Statul naţional care se constituie în 1859, prin alegerea aceluiaşi domnitor, Alexandru Ioan Cuza (1859–1866), atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească, adoptă oficial, în 1862, numele de **R.** Devenită monarhie constituţională (1866), condusă de Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1866–1914), **R.** rupe ultimele legături cu Poarta Otomană, proclamându-şi, la 9 mai 1877, neatârnarea şi participă, alături de Rusia, la războiul împotriva Imp. Otoman. Tratatul de pace de la San Stefano şi Congresul de la Berlin (1878) recunosc pe plan internaţional deplina independenţă de stat a ţării şi restabilesc totodată autoritatea ei asupra Dobrogei. Reunirea tuturor terit. locuite de români în cadrul aceluiaşi stat are loc în condiţiile sfârşitului Primului Război Mondial, la care **R.** participase din 1916, alături de Antantă, împotriva Puterilor Centrale. Prin voinţa populară, se unesc cu R. Basarabia (apr. 1918) şi Bucovina (nov. 1918), iar Marea Adunare Naţională, întrunită la Alba Iulia, decide şi ea, la 1 dec. 1918, unirea Transilvaniei (inclusă din 1699 în Imp. Habsburgic) cu statul român. Noile realităţi istorice sunt sancţionate de sistemul tratatelor de la Versailles (1919–1920). În perioada interbelică, **R.** duce o politică de apărare a independenţei şi suveranităţii, mizând pe alianţa cu democraţiile occidentale – Franţa şi Marea Britanie. După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial (1 sept. 1939), **R.**, complet izolată, este constrânsă să cedeze U.R.S.S., potrivit Pactului Molotov-Ribbentrop, Basarabia şi Bucovina de Nord (iun. 1940). Prin Dictatul de la Viena, R. este obligată să cedeze Ungariei partea de NV a Transilvaniei (aug. 1940), iar apoi, Bulgariei, partea de S a Dobrogei – Cadrilaterul (sept. 1940). Regele Carol II (1930–1940) este constrâns să abdice în sept. 1940 în favoarea fiului său Mihai I (1940–1947). Noul conducător al statului, generalul Ion Antonescu, se alătură Germaniei în războiul împotriva U.R.S.S. (iun. 1941), în speranţa redobândirii terit. smulse de Stalin în iun. 1940 şi de Hitler în aug. 1940. La 23 aug. 1944, mareşalul Antonescu este arestat din ordinul regelui Mihai I, **R.**, raliindu-se cu întregul potenţial ec. şi militar Puterilor Aliate până la sfârşitul războiului (9 mai 1945). Membru al O.N.U. (15 dec. 1955). Tratatul de pace de la Paris (1947) recunoaşte anularea Dictatului de la Viena, dar consacră totodată anexarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord la U.R.S.S. În prezenţa trupelor sovietice staţionate pe terit. său, **R.** cunoaşte, în etapa istorică următoare, aceeaşi evoluţie ca şi celelalte state est-europene: proclamarea Republicii Populare (30 dec. 1947), trecerea la dictatura partidului unic comunist (1948), naţionalizarea întreprinderilor (1948), colectivizarea forţată a agr. (1949–1962) şi dezvoltarea centralizat-planificată a întregii societăţi. Nicolae Ceauşescu, care-i succede lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea partidului (1965), devenind, în 1967, şi şef al statului, reuşeşte să-şi subordoneze aparatul partidului comunist şi toate instituţiile statale, **R.** cunoscând, până în 1989, cel mai dur regim dictatorial din întreaga sa istorie, care are ca rezultat, printre altele, subminarea ec., alterarea vieţii politice, sociale şi morale, a învăţământului, ştiinţei şi culturii. Angajarea abuzivă a resurselor ţării în proiecte izvorâte din megalomania dictatorului a contribuit şi ea la reducerea drastică a nivelului de trai al populaţiei. Revolta populară din dec. 1989 a spulberat regimul de dictatură comunistă, deschizând perspectiva reinstaurării democraţiei, a sistemului politic pluralist, a ec. de piaţă şi a reintegrării **R.** în Europa, căreia i-a aparţinut dintotdeauna. Moştenirea celor patru decenii şi jumătate de comunism, rezistenţa vechilor structuri şi mentalităţi, fărâmiţarea forţelor politice într-o multitudine de partide au generat, în anii 1990–1991, tensiuni social-politice cu izbucniri violente, cele mai nocive pentru imaginea ţării în exterior dovedindu-se „mineriadele". Alegerile parlamentare şi prezidenţiale din 1990, 1992, 1996 şi 2000, alegerile locale din febr. 1992 şi adoptarea, la 21 nov. 1991, a noii Constituţii, validată de referendumul din 8 dec. 1991, au reprezentat tot atâţia paşi pe drumul despărţirii de trecutul totalitar, al funcţionalităţii noii democraţii şi al principiului alternării la putere. Alegerile prezidenţiale din 20 mai 1990, ca şi cele din 18 oct. 1992 şi 26 nov. 2000 sunt câştigate de candidatul F.S.N. (din 29 apr. 1992, P.D.S.R.), Ion Iliescu, personalitate proeminentă a vieţii politice româneşti postdecembriste. Guvernul instaurat după alegerile parlamentare din 20 mai 1990 a făcut primii paşi în tranziţia spre o economie de piaţă, în redarea pământului foştilor proprietari sau urmaşilor acestuia (până la 10 ha de familie), în privatizarea comerţului, turismului, liberalizarea preţurilor ş.a. În urma dezmembrării U.R.S.S., Republica Moldova (constituită din cea mai mare parte a Basarabiei) şi-a proclamat, la 27 aug. 1991, independenţa de stat, statut recunoscut în aceeaşi zi de către **R.** Greaua moştenire lăsată de regimul lui Ceauşescu, prăbuşirea prod. ind. (comparativ cu 1989, în anul 1992, 54%), dizolvarea C.A.E.R.-ului, care absorbea, în 1989, c. 80% din exporturile **R.**, criza iugoslavă ş.a. au accentuat regresul economiei româneşti. Ritmul lent al procesului de privatizare şi al reformelor economice, rata înaltă a inflaţiei şi deprecierea monedei naţionale, şomajul au avut ca rezultat sporirea dificultăţilor şi a duratei perioadei de tranziţie. Alegerile parlamentare şi prezidenţiale din 1996 au fost câştigate de forţele aflate în opoziţie; preşedinte: Emil Constantinescu. La 12 dec. 1996 s-a constituit un guvern de coaliţie alcătuit din Convenţia Democrată Română (o alianţă electorală formată din P.N.Ţ.-C.D., P.N.L. şi alte formaţiuni politice şi organizaţii civice), Uniunea Social-Democrată (alianţă formată din Partidul Democrat şi P.S.D.R.) şi U.D.M.R. (formaţiune participantă pentru prima oară la guvernare). Structura doctrinară eterogenă a forţelor coaliţiei, frecventele dispute dintre acestea au generat lipsa de fermitate a acţiunilor de reformă economică şi restructurare socială. Urmarea a constituit-o scăderea P.I.B., menţinerea unei rate ridicate a inflaţiei şi a unui deficit comercial important în anii 1997 şi 1998, **R.** rămânând astfel în ultimul eşalon al statelor în tranziţie din Europa Centrală şi de Est. La alegerile din 26 nov. 2000 numai 5 din cele aproape 50 de partide participante au depăşit pragul electoral de 5% accedând în noul for legislativ. P.D.S.R., care a obţinut aproape 48% din mandatele noului parlament, a format un guvern minoritar. La 28 dec. 2000, prim.-min. al **R.** a prezentat Parlamentului programul de guvernare, care prevede relansarea creşterii economice, combaterea sărăciei şi şomajului, refacerea autorităţii statului şi a instituţiilor sale, reducerea birocraţiei, combaterea corupţiei şi criminalităţii, continuarea şi accelerarea procesului de integrare în Uniunea Europeană şi în N.A.T.O. În iun. 2001 s-a constituit, în urma fuziunii P.D.S.R. cu P.S.D.R., P. S. D. Într-o zonă geografică afectată de crize, **R.** s-a impus după 1989 ca un factor de echilibru şi stabilitate. Membru al Consiliului Europei din 1993, **R.** a devenit la 1 febr. 1995 membru asociat al Uniunii Europene. La 26 ian. 1994, **R.** a fost primul stat european care a semnat Parteneriatul pentru Pace al N.A.T.O. şi a luat parte la exerciţii multinaţionale, unele desfăşurate pe terit. său, şi a trimis trupe de menţinere a păcii în reg. fierbinţi ale lumii (Somalia, Angola, Bosnia şi Herţegovina, Afghanistan şi Iraq), în cadrul unor acţiuni coordonate de O.N.U. sau N.A.T.O. La 15 dec. 2000, **R.** a început, la Bruxelles, tratativele de aderare la Uniunea Europeană, iar la summit-ul celor 19 state membre N.A.T.O. de la Praga (21–22 nov. 2002), **R.**, alături de alte şapte state europene, este invitată pentru negocieri de aderare la această Alianţă. La 1 mai 2004, **R.** este primită în N.A.T.O. Alegerile parlamentare din nov. 2004 au fost câştigate de P.S.D., iar turul 2 al alegerilor prezidenţiale din dec. 2004 a revenit candidatului Alianţei P.N.L.-P.D. - Traian Băsescu. După negocieri guvernul a fost format de o alianţă P.N.L., P.D., U.D.M.R. şi P.U.R. La 25 apr. 2005, **R.** a semnat Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, în care a intrat în ian. 2007. În 2007 Partidul Conservator (P.U.R.) şi P.D. au ieşit de la guvernare. Republică parlamentară.

ROMÂNIA, primul cotidian românesc. A apărut la Bucureşti între 20 dec. 1837 şi 31 dec. 1838. Redactori: F. Aaron şi G. Hill. Primele 150 numere s-au tipărit cu caractere chirilice, următoarele, cu alfabetul de tranziţie.

ROMÂNIA JUNĂ, societate culturală şi literară a studenţilor români din Viena, înfiinţată în 1871, urmărind consolidarea unităţii şi dialogului dintre tinerii studioşi şi promovarea unui program de sprijinire a unităţii naţionale a tuturor românilor. Un rol important în organizare l-au avut Eminescu şi Slavici. Societatea a publicat şi un „Almanah", în care Eminescu publică (1883) poemul „Luceafărul".

ROMÂNIA LIBERĂ 1. Ziar editat la Bucureşti (1877–1889). A militat pentru desăvârşirea unităţii politice a poporului român. **2.** Ziar editat ilegal la Paris (1943–1944) de antifasciştii români participanţi la Rezistenţa franceză; concomitent a apărut şi o ediţie în limba franceză. **3.** Cotidian editat la Bucureşti, începând cu 28 ian. 1943, mai întâi ilegal, apoi legal, de la 24 aug. 1944. Serie nouă din 23 dec. 1989.

ROMÂNIA LITERARĂ 1. Publicaţie ştiinţifică, istorică şi literară, apărută săptămânal la Iaşi (1 ian.–3 dec. 1855), sub conducerea lui V. Alecsandri. **2.** Săptămânal de critică şi informaţie literară, artistică şi culturală, apărut la Bucureşti (20 febr. 1932–6 ian. 1934), sub direcţia lui Liviu Rebreanu. **3.** Săptămânal apărut din 1968, la Bucureşti, editat de Uniunea Scriitorilor din România. Continuă „Gazeta literară" (18 mart. 1954–3 oct. 1968). Redactor-şef: Geo Dumitrescu; director: G. Ivaşcu (din 1971). O serie nouă apare din 4 febr. 1990, avându-l ca director pe N. Manolescu.

ROMÂNIA MARE, denumire folosită pentru statul român între 1918 şi 1940.

ROMÂNIA MUNCITOARE, gazetă socialistă, apărută la Bucureşti în două serii (1 ian.–9 iun. 1902 şi 1905–1914). Rol important în lupta pentru organizarea mişcării sindicale şi în reorganizarea partidului socialist (1910), al cărui organ a devenit.

ROMÂNIA VIITOARE, revistă a revoluţionarilor români paşoptişti aflaţi în exil. A apărut un singur număr, la Paris, în 8/20 sept. 1850.

ROMÂNUL, ziar apărut la Bucureşti (1857–1915), sub conducerea lui C.A. Rosetti. Între 1864 şi 1865, a apărut sub titlurile „Libertatea" şi „Conştiinţa naţională". A avut suplimentele „Românul de duminică" şi „Românul literar".

ROMÂNIZÁ vb. I tranz. A da unui cuvânt sau unei expresii străine intrate în limba română o formă potrivită cu normele, cu structura limbii române.

ROMB (< fr., ngr.) s.n. Paralelogram cu toate laturile egale şi cu unghiurile opuse egale.

RÓMBIC, -Ă (< fr. {i}) adj. În formă de romb. ✧ *Sistem r.* = sistem de cristalizare ale cărui forme cristaline prezintă ca elemente de simetrie două axe şi un plan, trei axe şi un centru de simetrie, trei axe şi trei plane.

ROMBOÉDRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are formă de romboedru. ✧ *Sistem r.* = sistem cristalografic care prezintă un ax de simetrie de gradul trei.

ROMBOÉDRU (< fr.{i}; {s} gr. *rhombos* „romb" + *hedra* „bază") s.n. Poliedru cu toate feţele în formă de romburi.

ROMBOÍD, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. În formă de romb, asemănător cu un romb. **2.** S.n. Patrulater ale cărui diagonale perpendiculare se intersectează în mijlocul uneia dintre ele.

RÖMER, Ole (Olaus) (1644–1710), astronom danez. A efectuat prima determinare a vitezei luminii, pe baza observării eclipselor unuia dintre sateliţii lui Jupiter (1675). A construit numeroase instrumente astrologice.

ROMM, Mihail Ilici (1901–1971), regizor rus de film. Filme politice, istorice, de dezbatere moral-filozofică („Lenin în octombrie", „Nouă zile dintr-un an"). Documentare („Adevărata faţă a fascismului"). Ecranizări („Bulgărele de seu").

ROMMEL, Erwin (1891–1944), feldmareşal german. În anii 1941–1943 a comandat corpul expediţionar german din N Africii („Africa-Korps"). Comandant al unui sector din aşa-numitul „Zid al Atlanticului" (1944). Implicat în conspiraţia generalilor împotriva lui Hitler (iul. 1944), s-a sinucis.

ROMNEY, George (1734–1802), pictor englez. Portrete caracterizate prin claritatea desenului („Lady Hamilton", „Doamna Robinson").

ROMNEY-MARSH (cuv. engl.) subst. (ZOOT.) Rasă de oi din Anglia, cu lână albă, cu greutatea corporală ridicată şi cu carne de bună calitate.

ROMNICEANU (RÂMNICEANU), Grigore (1845–1915, n. Bucureşti), medic român. M. coresp. al Acad. (1890). Contribuţii în domeniul grefelor dermoepidermice, al aparatelor pentru fracturi.

ROMNICEANU (RÂMNICEANU), Mihail (1854–1915, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1904). A proiectat şi realizat numeroase construcţii de căi ferate şi tunele, fiind unul dintre colaboratorii lui A. Saligny.

ROMOS, com. în jud. Hunedoara, la poalele m-ţilor Şureanu; 2 838 loc. (2008). Expl. de gips. În satul **R.**, atestat documentar în 1206, se află un muzeu şi o casă parohială evanghelică din sec. 17.

ROMULA, oraş roman în Dacia, identificat pe terit. satului Reşca (com. Dobrosloveni, jud. Olt). Important centru de producţie agricolă şi meşteşugărească. La început castru, a primit rang de municipiu în vremea lui Adrian (117–138 d.Hr.) şi de colonie sub Septimiu Sever (193–211).

ROMULI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, situată la poalele m-ţilor Rodnei, pe Sălăuţa; 1 713 loc. (2008). Pe valea pârâului Strâmba, izvoare minerale incluse în rezervaţia hidrogeologică *Zăvoaiele Borcutului.*

ROMULUS (în mitologia romană), fondatorul legendar, alături de fratele său geamăn Remus, al Romei. Fiul Rheei Silvia şi al zeului Marte. Abandonaţi, dar cruţaţi de slujitorii unchiului lor Amulius, care primiseră poruncă de la acesta să-i ucidă, Romulus şi Remus au fost crescuţi de o lupoaică, iar apoi de păstorul Faustulus. Ajungând la vârsta bărbăţiei, cei doi fraţi l-au ucis pe Amulius reîntronându-l pe bunicul lor Numitor. Apoi s-au hotărât să întemeieze o nouă cetate. Revenit pe meleagurile natale, după ce a fixat hotarele oraşului şi şi-a ucis fratele rival, R. a pus bazele organizării constituţionale a cetăţii, a organizat cultele unor divinităţi, a fixat sărbătorile, devenind (c. 753 î.Hr.) primul rege al Romei. A pus la cale răpirea Sabinelor. Potrivit legendei, după 30 de ani de domnie, a fost răpit de un nor în timp ce vorbea poporului. Identificat mai târziu cu zeul *Quirinus.*

Lupa capitolina (alăptând pe Romulus şi Remus)

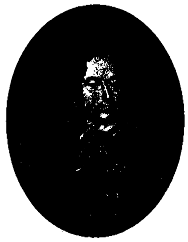

Ole Römer

ROMULUS AUGUSTULUS, ultimul împărat al Imp. Roman de Apus (475–476). Detronarea lui de către *Odoacru,* căpetenia mercenarilor germani, marchează sfârşitul Imp. Roman de Apus şi începutul dominaţiei germanice în Italia.

RON (RHÔNE), fl. în V Europei (Elveţia şi Franţa); 812 km. Izv. din gheţarul **R.**, de la 1 850 m alt. (Alpii Lepontini), traversează L. Geneva şi se varsă printr-o deltă de 1,2 mii km^2 în G. Lion al M. Mediterane. Afl. pr.: Saône, Isère şi Durance. Legat prin canale de Rin, Moselle, Loara. Trece prin Geneva, Lyon şi Avignon. În Antic. s-a numit *Rhodanus.*

RONA DE JOS, com. în jud. Maramureş, situată în N depr. Maramureş; 2 054 loc. (2008).

RONA DE SUS, com. în jud. Maramureş, situată în N depr. Maramureş, la graniţa cu Ucraina; 4 639 loc. (2008). Satul **R. de** S. este menţionat documentar în 1360. În satul Coştiui, atestat documentar în 1474, se află castelul „Apafi" (sec. 15). În apropierea vechilor exploatări de sare se păstrează un arboret de larice, ocrotit de lege. În bazinul pârâului Ronişoara se află rezervaţia „Gorunetul de la Ronişoara".

RONCAGLIA, Aurelio (1917–2001), filolog italian. Studii de sinteză asupra limbilor romanice („Originile", „Antologia literaturii limbilor d'oc şi d'oil", „Curţile medievale"). M. de onoare al Acad. Române (1992).

RONCEVAUX (în sp. **RONCESVALLES),** trecătoare în m-ţii Pirinei, la 1 112 m alt. Aici, în 778, ariergarda armatei lui Carol cel Mare, condusă de Roland, a fost nimicită de basci.

RONCIÈRE, Charles Bourel de la (1870–1941), istoric francez. Studii asupra istoriei marinei („Istoria marinei franceze", „Descoperirea Africii în Evul Mediu. Cartografie şi exploratori"). În timpul Primului Război Mondial a susţinut cauza românească în presa franceză. M. de onoare al Acad. Române (1919).

ROND (< fr., germ.) s.n. **1.** Strat de flori (de obicei circular), ridicat deasupra nivelului din jur. **2.** Piaţetă circulară de unde pornesc mai multe artere de circulaţie, având adesea, la mijloc, o plantaţie de flori sau un monument. **3.** Serviciu de control al santinelelor, organizat pe garnizoană. ✧ *Ofiţer de r.* = ofiţer însărcinat cu controlul santinelelor de garnizoană.

RÓNDĂ (< fr.) adj. **1.** *Scriere* (sau *literă*) *r.* = scriere cu litere rotunde, groase. *Peniţă r.* = peniţă specială cu vârful lat, folosită pentru astfel de scriere.

RONDEÁ s.f. Rondelă.

RONDE-BOSSE (cuv. fr.) s.n. Tip de sculptură ale cărei volume evoluează în spaţiu, neaderând la nici o suprafaţă plană.

RONDÉL (< it., fr.) s.n. Specie a poeziei lirice cu formă fixă, având 13 versuri (14 în literatura franceză), dispuse în trei strofe, în care primul vers este identic cu al şaptelea şi al treisprezecelea, iar al doilea cu al patrulea şi cu ultimul. În literatura română maestrul genului este Al. Macedonski.

RONDÉLĂ (< fr.) s.f. Mic disc de metal, de lemn etc. folosit ca semifabricat (pentru monede, medalii) sau,

Wilhelm C. Röntgen

Pierre de Ronsard

Theodore Roosevelt

Franklin D. Roosevelt

în tehnică, ca element auxiliar de transmitere, de separare sau de siguranță; rondea. ✦ Căpăcel de carton în formă de disc, care acoperă alicele dintr-un cartuș de vânătoare.

RONDÓ (< it., fr.) s.n. Formă muzicală instrumentală, bazată pe revenirea periodică a unui refren, care alternează cu diferite alte teme (cuplete sau episoade), frecventă în sec. 17 și 18 (Mozart, Haydn, Beethoven).

RONDÔNIA, stat în VNV Braziliei, la granița cu Bolivia; 238,5 mii km^2; 1,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Pôrto Velho*. Expl. de diamante, bauxită și gips.

RONDÓU (< fr.) s.n. Operație de schimbare a direcției de înaintare a unei nave cu 180°.

RONET, Maurice (1927–1983), actor francez. Protagonist al filmelor din „Noul val" („Vrăjitoarea", „Ascensor pentru eșafod", „Hora", „Focul fatidic").

RONETTI-ROMAN, M. (1852–1908, n. Roman, pseud. lui *Aron Blumenfeld*), scritor român. Cunoscut prin drama „Manasse", în care se confruntă două generații/mentalități evreiești.

RONGALÍTĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică obținută prin reacția dintre formaldehidă și ditionitul de sodiu (p.t. c. 65°); folosită ca intermediar în ind. de medicamente și ca decolorant. Se mai numește *formaldehidsulfooxilat de sodiu*.

RONIN (cuv. jap.) s.m. Samurai rămas fără stăpân. Termen folosit în perioada Edo (1600–1868).

RONJÁNT (< fr.) s.n. Reactiv folosit la imprimarea țesăturilor prin ronjare.

RONJÁRE (după fr. *rongeage*) s.f. Procedeu de imprimare a țesăturilor în prealabil vopsite, prin corodarea colorantului, pe anumite porțiuni.

RONSARD, Pierre de (1524-1585), poet francez. Conducătorul „Pleiadei". Poet de Curte sub Carol IX, ostil Reformei. Spirit renascentist, îmbinând voluptatea păgână cu meditația gravă, a cântat iubirea, natura și viața în imagini inedite și un limbaj de o deosebită savoare („Ode", „Iubirile", „Imnurile", „Elegii", „Sonete pentru Hélène"); epopeea istorică neterminată „La Franciade". A inovat prozodia.

RÖNTGEN s.m. v. **roentgen.**

RÖNTGEN, Wilhelm Conrad (1845–1923), fizician german. Cercetări de mecanică, electricitate, optică. Studiind descărcările electrice în gaze, a descoperit (1895), radiațiile X (denumite și *radiații R.*). Premiul Nobel pentru fizică (1901).

RONȚĂÍ (onomat.) vb. IV tranz. A mânca sfărâmând între dinți (puțin câte puțin), dintr-un aliment tare, crocant, producând un zgomot caracteristic. ✦ A roade cu dinții dintr-un obiect.

RONȚĂÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a ronțăi. **2.** (TEHN.) Decupare a unei table cu ajutorul unui poanson, cu care se execută găuri alăturate de-a lungul unui contur de decupat; grinotare.

ROODEPOORT, oraș în NE Rep. Africa de Sud; 870,1 mii loc. (1985, cu suburbiile). Expl. aurului. Fondat în 1886,

ROON, Albrecht, conte von (1803–1879), feldmareșal și om politic prusian. Ca min. de Război (1859–1873) a avut un rol important în reorganizarea armatei prusiene, alături de H. Moltke. Prim-min. al Prusiei (1873).

ROONEY, Mickey (n. 1920), actor american de film. Debut precoce. Actor complet, vedetă a anilor '40. Cuplu celebru cu Judy Garland („Visul unei nopți de vară", „Familia judecătorului Hardy", „Copii în luptă cu viața"). Premiul Oscar onorific: 1938; Premiul Oscar: 1982, pentru 50 de ani de carieră. Memorii.

ROOSEVELT 1. Theodore R. (1858–1919), om politic american. Republican. Președinte al S.U.A. (1901–1909). Adept al unei politici externe dure („Marea bâtă") și al expansiunii nord-americane în America Latină; a trimis trupe în Republica Dominicană (1905) și Cuba (1906). Premiul Nobel pentru pace (1906). **2. Franklin Delano R.** (1882–1945), om politic american. Vărul lui **R. (1).** Democrat. Președinte al S.U.A. (1933–1945). A inițiat un plan de reforme („New Deal") pentru redresarea economiei americane, după marea criză economică din 1929- 1933, și întărirea capitalismului de stat. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, **R.** s-a afirmat ca partizan al unei strânse alianțe antifasciste. A hotărât fabricarea bombei atomice și, printr-o diplomație activă, a pregătit sfârșitul războiului. A participat la conferințele de la *Teheran* (1943) și *Ialta* (1945). **3. Anna Eleanor R.** (1884- 1962), ziarist și om politic american. Soția lui **R. (2).** Militantă progresistă pe tărâm social, în organizațiile de femei.

ROOT, Elihu (1845–1937), diplomat și jurist american. Ministru de Război (1899–1903) și de Externe (1905–1909). A promovat o politică de apropiere față de Japonia și de țările din America de Sud. Premiul Nobel pentru pace (1912).

RÓPOT (< sl.) s.n. **1.** Zgomot produs de căderea precipitată a ploii sau a grindinei; ploaie sau grindină abundentă, venită pe neașteptate. ✦ Curgere zgomotoasă a unei ape repezi, a unui torent sau a valurilor în mișcare. **2.** Dezlănțuire de aplauze; zgomotul produs de aceste aplauze. **3.** Mișcare săltăreață și zgomotoasă la unele dansuri populare. **4.** Zgomot produs de copitele unui cal care aleargă; mersul unui cal în trap sau în galop.

ROPOTÍ vb. IV intranz. A produce sunete repezi și cadențate, bătând ritmic în ceva.

ROPS, Félicien (1833–1898), pictor și grafician belgian. Creații simbolist fantastice sau realist impresioniste („Moartea la bal"). Litografii și gravuri cu teme erotice. Ilustrator al operelor lui Baudelaire și Barbey d'Aurevilly.

ROQUEFORT-SUR-SOULZON, localit. în S Franței (departamentul Aveyron), celebră pentru brânza **R.**, din lapte de oaie, după o rețetă originală.

ROQUES, Mario (1875–1961), lingvist și filolog francez. Romanist. Preocupat de limba și literatura română, a editat „Palia de la Orăștie"), a condus revista „România" și a înființat Institutul de Filologie Română din Paris. M. coresp. al Acad. Române (1914).

RORAIMA 1. Cel mai înalt masiv din pod. Guyanei (America de Sud), la granița dintre Brazilia, Venezuela și Guyana; alt. max.: 2 772 m. Numeroase cascade. Zăcăminte de aur. **2.** Stat în NNV Braziliei, la granița cu Venezuela și Guyana; 225,1 mii km^2; 346,8 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Boa Vista*. Zăcăminte de fier și mangan. Până în 1962 s-a numit *Rio Branco*.

RORSCHACH, Hermann (1884–1922), psihiatru elvețian. Creator (1921) al testului petelor de culoare *(testul proiectiv R.)*.

RORTY, Richard McKay (1931–2007), filozof și critic american. A criticat pozițiile tradiționale din filozofia occidentală (esențialism, fundaționalism etc.) propunând o variantă postmodernă de pragmatism („Filozofia și oglinda naturii").

ROS, ROÁSĂ adj. **1.** Distrus, măcinat, prin frecare, prin acțiunea lentă a unui agent exterior; uzat, deteriorat. **2.** Fig. Mâncat, măcinat, consumat de...

ROSA, Salvatore (1615–1673), pictor, gravor, poet și muzician italian. Tablouri de o măreție severă, într-o viziune romantică, pe teme macabre și fantastice („Vrăjitorie și magie"). Satire. Sonate.

ROSARIO, oraș în E Argentinei, situat pe fl. Paraná; 943 mii loc. (2001). Port fluvio-maritim. Rafinărie de petrol. Ind. constr. de mașini, chimică, de prelucr. a lemnului. Universitate (1968). Catedrală în stil renascentist; Palatul Fuentes. Fondat în 1869.

ROSAS, Juan Manuel de (1793–1877), general și om politic argentinian. Lider al Partidului Federalist (conservator). Guvernator al prov. Buenos Aires (1829–1832, 1835–1852), a instaurat în întreaga țară un regim dictatorial. A intervenit în războiul civil din Uruguay, în sprijinul conservatorilor, fiind înfrânt în bătălia de la Monte Caseros (1852), de o coaliție formată din Brazilia și Uruguay. După 1852 s-a exilat.

RÓSBIF (< fr., engl.) s.n. Friptură din mușchi de vită, preparată prin rumenire în grăsime de porc, astfel încât la mijloc să rămână aproape crudă.

RÓSBRAT (< germ.) s.n. Carne de vită friptă înăbușit, cu multă ceapă.

ROSE, Irwin (n. 1926), biolog american. Studii privind degradarea proteinelor. Premiul Nobel pentru chimie (2004) împreună cu A. Ciechanover și A. Hershko.

ROSEAU, cap. Republicii Dominica, pe țărmul de SV al ins. Dominica; 19,7 mii loc. (2002). Port. Aeroport. Ind. alim. Muzeul memorial Victoria. Grădină botanică. Catedrală romano-catolică. Biserica anglicană St. George's. Palatul Guvernului. Cascada Trafalgar (în apropiere de oraș). Izv. cu ape termale. Stațiune balneoclimaterică. Turism. Așezare fondată de francezi (1633), disputată între Franța și Marea Britanie timp de un secol și jumătate, s-a aflat sub stăpânire engleză (1783–1978). Vechea denumire: *Charlotte Town*.

ROSEGGER, Peter (1843–1918), scriitor austriac. Romane și povestiri prezentând idilic viața rurală, în opoziție cu viața tumultuoasă a orașelor („Scrierile învățătorului din pădure", „Lumina veșnică"). Versuri în dialect styrian.

ROSEN, Gustav Fredrik, conte von (1688–1769), general suedez. Guvernator general al Finlandei (1747). Comandant al armatei suedeze în timpul Războiului de 7 Ani.

ROSEN, Mose David (Moses Rosen) (1912–1994, n. Moinești), șef al cultului mozaic din România. Șef rabin al cultului mozaic (din 1948). M. de onoare al Acad. (1992). Fondator (1956) al „Revistei cultului

Roseau. Portul

mozaic din România". Publicistică şi eseistică („În lumina Torei", „Învăţături biblice", „Eseuri iudaice").

ROSENBERG, Afacerea ~, proces intentat în S.U.A. inginerului **Julius R.** (1918-1953) şi soţiei sale **Ethel R.** (1915-1953), acuzaţi de a fi livrat sovieticilor secretul armei atomice. Arestaţi şi condamnaţi la moarte, au fost executaţi în ciuda protestelor opiniei publice de stânga din întreaga lume.

ROSENBERG, Alfred (1893-1946), om politic german. Teoretician al naţional-socialismului („Mitul secolului XX"). Director (din 1921) al „Volkischer Beobachter". Participant (1923) la puciul de la München. Director (1933-1941) al Secţiei Afaceri Externe, responsabil cu germanizarea teritoriilor ocupate în E Europei; a deportat oameni în masă. Arestat (1945); condamnat la moarte în procesul de la Nürnberg şi executat.

ROSENBUSCH, Karl Heinrich Ferdinand (1836-1914), petrograf german. Unul dintre iniţiatorii studiului optic al mineralelor şi rocilor; a pus bazele cercetării moderne şi ale clasificării rocilor eruptive. În 1890 a pus bazele teoriei diferenţierii magmatice.

ROSENTHAL, Constantin Daniel (1820-1851, n. Budapesta), pictor român. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Lucrări de inspiraţie romantică (portretul alegoric „România revoluţionară", compoziţia „România rupându-şi cătuşele pe Câmpia Libertăţii") şi portrete („Elena Negri").

ROSENZWEIG, Franz (1886-1929), filozof evreu din Germania. A promovat un existenţialism ce comportă o filozofie a revelaţiei rezultată din regândirea iudaismului şi a creştinismului („Steaua răscumpărării").

ROSETTI, familie de boieri români, descendenţi din boierii *Ruset*. Rol însemnat în viaţa politică şi culturală a ţării, mai ales în sec. 19. Mai importanţi: **1. Constantin A. R.** (1816-1885, n. Bucureşti), om politic şi publicist român. Acad. (1867). Conducătorul liberalilor radicali. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească şi unul dintre conducătorii emigraţiei române. Fervent luptător pentru unirea Principatelor şi pentru independenţa României. La început susţinător al lui Al. I. Cuza, apoi unul dintre conducătorii acţiunii de detronare a acestuia. Ca lider al grupării liberal-radicale din Partidul Liberal, a promovat idei antimonarhice şi burghezo-democratice, susţinute mai ales prin ziarul „Românul", pe care l-a editat începând din 1857. A sprijinit acţiunile de organizare a muncitorilor tipografi. De mai multe ori ministru. Memorialistică („Scrieri din juneţe şi din esiliu"); versuri. **2. Maria R.** (1819-1893, n. Guernesey, Anglia), publicistă română. Soţia lui **R. (1)**. Considerată prima ziaristă română (a scris aproape în întregime ziarul „Mama şi copilul", 1865-1866). A luat parte la activitatea politică a soţului ei. 3. **Theodor G. R.** (1837-1923, n. Iaşi), jurist şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1891). Unul dintre membrii fondatori ai Societăţii „Junimea". Guvernator al Băncii Naţionale (1890-1895). Ministru în mai multe rânduri şi prim-min. (1888-1889). **4. Vintilă C. A. R.** (1853-1916, n. Donet, Franţa), om politic şi publicist român. Fiul lui **R. (1)**. Redactor şi, din 1885, conducător al ziarului „Românul". Unul dintre fondatorii revistei „Dacia viitoare" şi al „Ligii culturale". Memorialistică („Amintiri istorice"). **5. Radu R.** (1853-1926, n. Iaşi), scriitor şi istoric român. Studii asupra evoluţiei problemei agrare, scrise de pe poziţii liberal-radicale („Despre originea şi transformările clasei stăpânitoare din Moldova", „Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova"). Proză de evocare a trecutului. **6. Radu R. R.** (1877-1949, n. Căiuţi, jud. Bacău), general şi istoric militar. Fiul lui **R. (5)**. Acad. (1934). Lucrări de istorie militară („Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ştefan cel Mare", „Essais sur l'art militaire des Roumains"). **7. Alexandru R.** (1895-1990, n. Bucureşti), lingvist şi filolog român. Acad. (1948). A întemeiat revista „Bulletin linguistique" (1933-1948) şi Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale din Bucureşti (1961). Lucrări de istorie a limbii române, fonetică, dialectologie, ediţii de texte vechi, folcloristică. Memorialul „Cartea albă". Editor. Membru al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice străine.

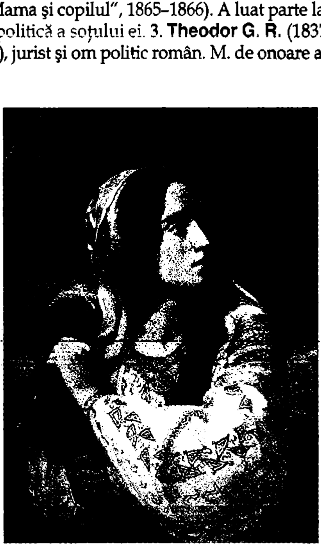

Constantin Daniel Rosenthal: „România revoluţionară"

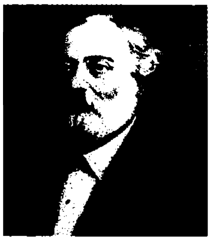

Constantin A. Rosetti

ROSEŢI, com. în jud. Călăraşi, pe braţul Borcea al Dunării; 6 013 loc. (2008). Între 17 febr. 1968 şi 23 ian. 1981 a făcut parte din jud. Ialomiţa.

ROSHÁR (< germ.) s.n. Ţesătură cu legătură simplă, având ca urzeală fire de bumbac, iar ca bătătură păr de cal; este întrebuinţată ca furnitură în croitoria pentru bărbaţi.

ROSI, Francesco (n. 1922), regizor italian de film. Filme neorealiste, viguroase şi polemice, într-o manieră austeră şi o extremă esenţializare a mijloacelor de expresie („Provocarea", „Salvatore Giuliano", „Cu mâinile pe oraş", „Cazul Mattei", „Cronica unei morţi anunţate").

ROSKILDE, oraş în Danemarca, situat în ins. Sjaelland; 53,1 mii loc. (2002). Universitate (1972). Centru de cercetări atomice. Muzeul relicvelor vikingilor. **R.** a fost prima cap. a ţării (950-1443) şi reşed. regilor Danemarcii. Aici s-a semnat (1658) Tratatul de pace între Danemarca şi Suedia prin care Danemarca renunţa la dreptul asupra posesiunilor teritoriale din S Suediei. Catedrală în stil gotic (sec. 12-14), cu două turnuri gemene, unde se află mormintele unor suverani danezi.

ROSNY, León Louis Lucien Prunol de (1837-1916), orientalist şi etnograf francez. Studii asupra limbii, istoriei şi obiceiurilor popoarelor orientale şi din America Latină („Civilizaţia japoneză", „Popoarele din Indochina", „Interpretarea textelor vechi maya"). Autorul unui „Tratat de etnografie". Studii despre România. A donat Acad. Române o colecţie de cărţi şi hărţi japoneze şi chineze. M. coresp. al Acad. Române (1877).

ROSS 1. Sir John R. (1777-1856), ofiţer naval şi explorator polar britanic. A condus două expediţii în Arctica pentru găsirea Pasajului de Nord-Vest (1818; 1829-1833) şi a descoperit G. şi pen. Boothia şi ins. King William. **2. Sir James Clark R.** (1800-1862), ofiţer naval şi explorator polar britanic. A participat la expediţiile unchiului său, Sir John **R.**, în explorarea Arcticii canadiene, localizând Polul Nord-magnetic al Pământului (1 iun. 1831). A condus (1839-1843) expediţia navală cu vasele Erebus şi Terror pentru observaţii magnetice în Antarctica, descoperind (1841) M. Ross, Victoria Land şi vulcanii Erebus şi Terror. **3. Marea ~,** mare în extremitatea de S a Oc. Pacific care pătrunde adânc în interiorul Antarcticii; c. 960 mii km^2. Partea de S este acoperită de gheţarul de şelf Ross, cu o grosime de 300 m, extins pe 800 km lungime în interiorul continentului. Marginea de N, cu înălţimi de 15-60 m, este cunoscută sub denumirea de **Bariera Ross. 4. Insula ~,** ins. vulcanică în M. Ross. Aici se află vulcanul *Erebus* (3 743 m alt.).

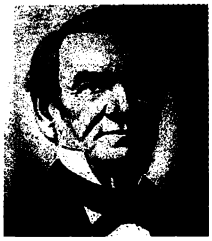

John Ross

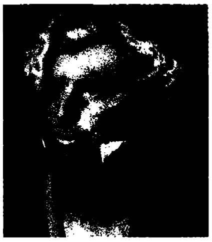

James Clark Ross

ROSS, Herbert (1927-2001), regizor american. Comedii şi musicaluri („Un cântec pe Broadway", „Adio, dar rămân cu tine").

ROSS, Sir Roland (1875-1932), medic britanic. Ca medic militar în India, a făcut cercetări asupra paludismului; a descoperit şi demonstrat că transmiterea malariei se face prin intermediul ţânţarului anofel. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1902).

ROSSBACH, localit. în Germania (Saxonia Superioară). În apropiere de **R.**, la 5 nov. 1757, în timpul Războiului de 7 Ani, Frederic II, regele Prusiei, a obţinut o importantă victorie asupra armatelor aliate ale Franţei şi ale Imp. Habsburgic.

ROSS DEPENDENCY, terit. în Antarctica, între Polul Sud şi c. 60° lat. S, între 160° long. E şi 150° long. V; 744 mii km^2 (din care 414 mii km^2 pe continent). Include ins. Balleny, Ross, Scott, Coulman, ţărmurile M. Ross şi ins. Roosevelt în zona gheţarului Ross. Administrat din 1923 de Noua Zeelandă.

ROSS, Diana (n. 1944), cântăreaţă pop americană. Carieră solo de succes în anii '70-'80 („Upside Down", „Endless Love"), după ce a fost membră a grupului The Supremes. Roluri în filme.

ROSSELLINI 1. Roberto (1906-1977), regizor şi scenarist italian de film. Întemeietor şi promotor al neorealismului italian. Filme realiste, sobre, dramatice, într-o expresie adecvată realităţilor Italiei postbelice („Roma, oraş deschis", „Pais", „Germania, anul 0", „Europa '51", „Generalul della Rovere", „Viva Italia"). Filme TV („Faptele apostolilor", „Messia"). **2. Isabella**

Bernardo Rossellino: „Mormântul lui Leonardo Bruni", biserica Santa Croce, Florenţa

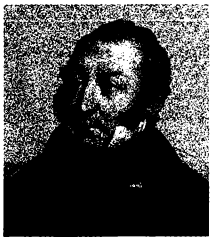

Gioacchino Rossini

Dumitru D. Roșca

R. (n. 1952), actriță italiană. Fiica lui **R. (1)** și a actriței Ingrid Bergman. Interpretă a unor personaje ce-i pun în valoare frumusețea („Catifeaua albastră", „Suflet sălbatic").

ROSSELLINO 1. Bernardo R. (1409–1464), sculptor și arhitect italian. Maestru al Renașterii timpurii. Sculpturi robuste și dinamice („Madonna della Misericordia", „Buna-Vestire"). A construit palatul Piccolomini din Pienza și, împreună cu L.B. Alberti, palatul Rucellai din Florența. **2. Antonio R.** (1427–1479), sculptor italian. Frate cu **R. (1).** Busturi și madone grațioase, monumente funerare (mormântul cardinalului Jacopo di Portogallo), reliefuri („Anunțarea păstorilor").

ROSSETTI, Dante Gabriel (1828–1882), pictor și poet englez. Întemeietor al *prerafaelitismului*. Cultivă o poezie a detaliului precis, evoluând spre sugestia simbolistă („Casa vieții", „Balade și sonete"). Tablouri („Proserpina", „Visul lui Dante").

ROSSI, Aldo (1931–1997), arhitect italian. Postmodernist. Reprezentant al funcționalismului (Teatrul lumii din Veneția, Muzeul din Maastricht). Lucrări de urbanism („Arhitectura orașului").

ROSSI, Constantin, zis **Tino** (1907–1983), cântăreț francez. Voce caldă, învăluitoare. Operete, filme („Marinella", „Friguri") și spectacole de revistă.

ROSSI (Carlo), Karl Ivanovici (1775–1849), arhitect, urbanist și decorator rus de origine italiană. Reprezentant al clasicismului rus. Ansambluri monumentale la Sankt-Peterburg (palatul Mihailov, ansamblul teatrului „Aleksandrinski", piața Palatului, clădirea Senatului și a Sinodului).

ROSSI, Pellegrino, conte (1787–1848), jurist, economist și om politic italian. Stabilit în Franța (1815). Reprezentant al școlii clasice a dreptului penal, considera ideea de justiție și utilitate ca fundament al dreptului („Tratat de drept penal"). Ca ambasador la Roma (1845–1848), a favorizat alegerea papei Pius IX. Asasinat.

ROSSINI, Gioacchino (1792–1868), compozitor italian. Unul dintre cei mai mari compozitori de operă ai epocii sale. Structurează clar formele lirice, se sprijină pe principiile belcanto-ului, umanizând cântul vocal. Preocupat de definirea muzicală a caracterelor și situațiilor dramatice. Numeroase opere seria, semiseria și bufe („Bărbierul din Sevilla", „Cenușăreasa", „Wilhelm Tell"); muzică de cameră și religioasă.

ROSSO, Fiorentino (Giovanni Battista di Jacopo, zis il ~) (1495–1540), pictor și decorator italian. Reprezentant al manierismului. Inițiator al Școlii de la Fontainebleau, unde a condus lucrările de decorare („Pietà", fresce și stucaturi în galeria lui Francisc I de la castelul Fontainebleau).

ROSSO, Medardo (1858–1928), sculptor italian. Reprezentant al impresionismului. Portrete impregnate de o poezie melancolică („Copil bolnav"), compoziții („Conversație în grădină"); reliefuri.

ROST (lat. *rostrum*) s.n. **1.** Înțeles; țel, scop; motivare. ✦ Rol, sarcină. **2.** Fel de a-și rândui modul de viață; stare, situație socială, materială, familială; *p. ext.* gospodărie. ✦ Mod, fel de desfășurare a unei acțiuni. ✦ Plan de executare a ceva. ✦ Rânduială. **3.** (Înv.) Gură. **4.** (IND. TEXT.) Unghiul diedru dintre planele formate de firele de urzeală la războiul de țesut, care permite trecerea suveicii și depunerea firului de bătătură. **5.** (CONSTR.) Spațiu strâmt care separă două construcții, două piese etc. alăturate, pentru a permite deplasarea lor relativă sub acțiunea temperaturii sau a forțelor exterioare. ✦ Jgheab îngust săpat în lemn, pe care alunecă o ferestruică, o ușă, un capac.

ROSTAND, Edmond (1868–1918), dramaturg francez. Neoromantic. Piese istorice sau cu caracter alegoric („Cyrano de Bergerac", „Puiul de vultur", „Chantecler").

ROSTÍ (< *rost*) vb. IV **1.** Tranz. A pronunța, a articula sunete, cuvinte. **2.** Tranz. A spune, a vorbi; a povesti; a expune. ✦ A declara, a spune ceva cu autoritate. **3.** Intranz. A face rostul **(4)** în timpul țesutului.

ROSTOCK, oraș în NE Germaniei, situat în estuarul râului Warnow; 200,5 mii loc. (2001). Port la M. Baltică. Șantier naval. Ind. metalurgică, a constr. de mașini, chimică și alim. Universitate (1419). Monumente: Marienkirche (1230–sec. 15), în stil gotic, Nikolaikirche (sec. 14), Peterkirche (sec. 15), Michaelkirche (sec. 15), clădirea Primăriei (sec. 15). Legat prin feribot cu orașul danez Gedser. Fondat în sec. 12 și menționat documentar (1218). În Ev. Med. a făcut parte din Liga hanseatică. Între 1952 și 1990 a fost centrul ad-tiv al districtului omonim din cadrul Republicii Democrate Germane.

ROSTOGOLÍ vb. IV refl. și tranz. A (se) deplasa (pe o pantă) prin rotire în jurul lui însuși; a (se) duce de-a rostogolul; a (se) prăvăli. ✦ Refl. (Despre ape) A curge repede, tumultuos.

ROSTOPÁSCĂ (< ucr.) s.f. Plantă erbacee medicinală din fam. papaveraceelor, cu flori galbene-aurii, toate părțile plantei conținând un suc galben-portocaliu, acru, otrăvitor *(Chelidonium majus)*; negelariță. Utilizată încă din Antic. ca plantă medicinală, are efect hepatoprotector, analgezic și antispastic.

ROSTOV PE DON, oraș în Federația Rusă, pe fl. Don; 1,1 mil. loc. (2002). Port. Șantier naval. Ind. siderurgică, a constr. de mașini, de prelucr. a petrolului, ușoară și alim. Universitate (1915). Catedrala Aleksandr Nevski (1789). Așezarea s-a dezvoltat în jurul unei fortărețe construită în 1761, cu rol de apărare împotriva invaziilor turcilor.

ROSTOVȚEV, Mihail Ivanovici (1870–1952), istoric rus. Stabilit în S.U.A. (1918). Contribuții însemnate la istoria antică a reg. nord-pontice și a statelor elenistice („Iranieni și greci în sudul Rusiei", „Istoria socială și economică a lumii elenistice").

ROSTOW, Walt Whitman (1916–2003), sociolog, economist și istoric american. Autor al teoriei „stadiilor creșterilor economice" („Țări bogate și țări sărace"). I se datorează conceptul de „take-off".

ROSTRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre obiecte sau elemente de arhitectură) Decorat cu sculpturi reprezentând prore de nave antice. ✧ *Coloană r.* = coloană ornată cu prore sculptate în relief, în amintirea unei victorii navale.

ROSTROPOVICI, Mstislav (1927–2007), violoncelist și dirijor rus. Stabilit în S.U.A. (1974). Carieră pedagogică. Interpretare expresivă, forță în toate registrele, tehnică perfectă. Ample turnee. Promovează muzica rusă. Numeroase lucrări contemporane pentru violoncel i-au fost dedicate (Șostakovici, Britten, Lutoslawski, Dutilleux).

RÓSTRU (< fr.; {s} lat. *rostrum* „cioc") s.n. (ZOOL.) **1.** Prelungire cartilaginoasă a botului rechinilor și acipenseridelor. **2.** Trompă ascuțită la unele insecte (ex. la ploșnițe, la muște).

ROȘCA, Alexandru (1906–1996, n. satul Călata, jud. Cluj), psiholog român. Acad. (1991). Lucrări de psihologie generală, aplicată și pedagogică („Metodologie și tehnici experimentale în psihologie", „Creativitate, modele, programare").

ROȘCA, Dumitru D. (1895–1980, n. Săliște, jud. Sibiu), filozof român. Acad. (1974). Lucrări de istoria filozofiei („Influența lui Hegel asupra lui Taine") și al unei încercări originale de sinteza filozofică („Existența tragică"). Traduceri din Hegel. Eseuri („Studii și eseuri filozofice"), memorialistică.

ROȘCANI, com. în jud. Iași, pe Valea Prutului; 1 656 loc. (2008).

ROȘCANI, localit. în Republica Moldova, lângă Cahul. Aici, în iun. 1574, pe vârful unui deal, Ioan-Vodă cel Viteaz a organizat o tabără întărită pentru a întâmpina atacul turcesc. După o rezistență eroică, pentru a salva viața oștenilor, Ioan-Vodă s-a predat turcilor, care, încălcând condițiile stabilite, l-au ucis.

RÓȘCOV (< bg.) s.m. Arbore din fam. fabacee, răspândit în zona mediteraneană, cu frunze compuse, cu foliole eliptice și cu fructe (păstăi) lungi, de culoare cafenie-închisă, dulci, comestibile *(Ceratonia siliqua)*. Pulberea obținută din păstăi are efect antidiareic.

ROȘÍ vb. IV tranz., intranz. și refl. A căpăta sau a imprima o culoare roșie; a (se) înroși. ✦ Intranz. și refl. A se îmbujora.

ROȘIA 1. Com. în jud. Bihor, în N depr. Beiuș; 2 556 loc. (2008). Expl. de bauxită. Satul **R.** atestat documentar în 1445. În satul Lazuri, menționat documentar în 1552, se află biserica Sf. Nicolae (1779). **2.** Com. în jud. Sibiu, situată în S pod. Hârtibaciu, pe cursul inf. al râului Hârtibaciu; 5 062 loc. (2008). În satul Cașolț, menționat documentar în 1302, au fost descoperite vestigiile unei așezări neolitice (milen. 5–4 î.Hr.), urmele unei așezări rurale romane (sec. 2–3), precum și o necropolă daco-romană (sec. 2–3) cu morminte de incinerație ș.a. Biserici în satele **R.** (sec. 13, fortificată în sec. 15), Daia (sec. 13) și Nou (sec. 13–14, cu transformări din 1525); case țărănești vechi, în satele Daia (1525) și Cașolț (1750).

ROȘIA DE AMARADIA, com. în jud. Gorj, în NE dealurilor Amaradiei; 3 380 loc. (2008).

ROȘIA DE SECAȘ, com. în jud. Alba, în pod. Secașelor; 1 599 loc. (2008). Satul **R. de S.** este menționat documentar în 1306; iar satul Ungurei în 1304.

ROȘIA MONTANĂ, com. în jud. Alba, situată la poalele m-ților Metaliferi; 3 325 loc. (2008). Expl. de min. auroargentifere (amintite de Herodot) și cuprifere. Muzeul mineritului. În arealul com. **R.M.** a existat o importantă așezare romană, cunoscută sub numele de *Alburnus Maior*, considerată cel mai important centru de extracție a aurului din Dacia. Săpăturile arheologice (1855) au scos la iveală multe tăblițe cerate cu inscripții care menționau o mare diversitate de coloniști specializați în exploatări miniere. Tot aici, au mai fost identificate mai multe galerii de mină din epoca dacică și din timpul stăpânirii romane, resturile unei roți hidraulice din lemn și o instalație complexă de drenaj, cu roți suprapuse. În satul Cărpiniș, atestat documentar în 1595, se află casa natală a lui Ion Oargă (cunoscut sub numele de Cloșca), în care a fost amenajat un muzeu memorial. Satul **R.M.**, atestat documentar în 1733. În arealul com. **R.M.** există rezervațiile geologice Piatra Corbului și Piatra Despicată.

ROȘIÁTIC, -Ă adj. Care bate în roșu, în care predomină roșul.

RÓȘIE (< *[pătlăgică] roșie*) s.f. (BOT.) Pătlăgică roșie.

ROȘIEȘTI, com. în jud. Vaslui, pe stg. râului Bârlad; 3 621 loc. (2008).

ROȘIILE, com. în jud. Vâlcea, în piemontul Oltețului; 2 807 loc. (2008). În satul Pleșești există biserica de zid Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1693).

ROȘIOÁRĂ s.f. **1.** Soi autohton de viță de vie cu ciorchini mici, de culoare roșiatică, puțin răspândit în cultură. **2.** Pește teleostean, ciprinid, lung de 20–30 cm, cu corpul turtit lateral și cu înotătoarele (în afară de cea dorsală) de culoare roșie *(Scardinius erythrophthalmus)*.

ROȘIÓR, -OÁRĂ adj., s.m. și f. **I.** Adj. Diminutiv al lui roșu. **II.** S.m. (În trecut; la pl.) Corp de elită al cavaleriei în organizarea armatei române; (la sg.) Cavalerist din acest corp de armată.

ROȘIORI 1. Com. în jud. Bacău, în V Pod. Central Moldovenesc; 2 296 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Brăila, pe țărmul de V al L. Tătaru; 2 909 loc. (2008). Satul **R.** a fost întemeiat în 1880 prin împroprietărirea însurățeilor, iar satul Pribeagu în 1897. **3.** Com. în jud. Ialomița; 2 035 loc. (2008).

ROŞIORI DE VEDE, municipiu în jud. Teleorman, pe dr. râului Vedea; 30 802 loc. (2008). Întreprinderi de piese turnate din fontă şi oțel, de confecții metalice. Țesătorie şi filatură de bumbac. Ind. textilă şi alim. Muzeu de istorie. Vestigii neolitice, din Epoca Bronzului şi din perioada romană (urmele unui castru roman, plasat pe vechiul *limes transalutanus*, numit *Valul lui Traian*). Localit. apare menționată documentar ca târg cu denumirea *Ruşii de Vede*. În sec. 16 a fost sediul unei căpitanii de călăraşi, iar în a doua jumătate a sec. 19, un important centru de instrucție militară. În prima jumătate a sec. 20 s-a remarcat ca pr. centru comercial de cereale, cu vestite târguri săptămânale şi cu două târguri anuale mari (25 mart. şi 8 sept.).

ROŞIU, Pelaghia (1800-1870, n. Mărişel, jud. Cluj), țărancă română. Eroină a Revoluției din 1848-1849 din Transilvania. A luptat în oastea lui Avram Iancu. Rol însemnat în obținerea victoriei de la Mărişel (19 ian./ 1 febr. 1849) asupra unei oşti a nemeşimii maghiare.

RÓŞU, -IE (lat. *roseus*) subst., adj. **I.** Subst. **1.** S.n. Prima dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată în marginea acestuia spre lungimile de undă mari; este culoarea sângelui. ✦ Vopsea roşie. ✧ *R. de Congo* = colorant azoic obținut prin cuplarea benzinei diazotate cu acid naftionic. 2. S.f. (ZOOT.) *R. daneză* = rasă de taurine creată în Danemarca. **3.** S.n. (La cărțile de joc) *De roşu* = de cupă. **II.** Adj. **1.** De culoarea sângelui. **2.** Roşcat, roşcovan, arămiu. **3.** De culoare rumenă; îmbujorat la față. ✦ (Despre ochi) Injectat. **4.** (Despre metale) Înroşit în foc, incandescent. ✦ *Fier r.* = fier înroşit în foc cu care se însemnează animalele; odinioară procedeul era folosit şi pentru sclavi sau ocnaşi. **III.** S.m. **1.** Denumire dată bolşevicilor. **2.** (În Ev. Med., în Țara Românească) Curtean. ✦ Descendent din boieri mici. 3. (În sec. 18, în Moldova) Membru al unui corp de slujitori înființat de domnul Grigore al II-lea Ghica, numit astfel datorită hainelor roşii pe care le purta.

ROŞU, lac în E Deltei Dunării, la N de grindul Sărăturile; 14,5 km². Fundul lacului se află la 2 m sub nivelul Mării Negre. Comunică cu L. Puiu prin canalul Potcoava, cu brațul Sfântu Gheorghe prin canalele Ivancea şi Tătaru, cu brațul Sulina prin canalul Tătaru, iar cu Marea Neagră prin mai multe canale mici.

ROŞU ŞI NEGRU, grup rock românesc, constituit în 1963 la Bucureşti. Componențe multiple. Succes în anii '60-'70, cu piese pe texte de poeți români („Somnoroase păsărele") sau folclor („Miorița"). Discografie selectivă: „Pseudofabulă", „Progresiv TM - Roşu şi negru".

ROTA, Nino (1911-1979), compozitor italian. Creație instrumentală şi de operă, muzică de film, colaborări cu F. Fellini („La strada", „La dolce vita"), L. Visconti („Ghepardul", „Rocco şi frații săi") şi F. Coppola („Naşul" I şi II).

ROTACÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *rho* „r") s.n. Fenomen fonetic de transformare a unei consoane intervocalice în *r* (ex. în limba română, transformarea în *r* a lui *n* intervocalic în cuvintele moştenite din latină, ex. *bire* pentru *bine*).

ROTACIZÁNT, -Ă adj. Care prezintă fenomenul rotacismului. Primele scrieri în limba română („Psaltirea Voronețeană", „Codicele Voronețean", „Psaltirea Scheiană", „Psaltirea Hurmuzaki") sunt rotacizante, conținând fenomenul de rotacism, specific graiurilor nordice.

ROTALÍT (< rus.) s.n. Piesă de sticlă turnată, cavă, colorată în verde-albăstrui sau galben, folosită la executarea luminatoarelor, a pereților care trebuie să permită trecerea luminii etc.

ROTÁR s.m. 1. Meseriaş care lucrează roți de căruță. **2.** Lucrător care manevrează formele pentru presa de imprimare şi care întreține presa.

ROTÁRE s.f. Mişcare circulară de 360°, executată în gimnastică, patinaj artistic, sărituri în apă etc.

ROTARU, Cicerone (n. 1926, Vaslui), inginer forestier român. Stabilit în Franța. Contribuții fundamentale în domeniul exploatării lemnului. A creat un nou concept global în problemele de apărare a mediului. Lucrări: „Tratat de tehnologie aplicată a exploatărilor forestiere", „Interaction entre les méthodes d'exploitasion forestière et la sylviculture", „Tassement de sol forestier". Membru al mai multor academii şi asociații ştiințifice străine.

ROTARU, Doina (n. 1951, Bucureşti), compozitoare română. Atracție pentru varietate timbrală, valorificarea resurselor instrumentale („Joc de oglinzi", „Noaptea sânzienelor"). Estetică a arhetipurilor. Lucrări didactice: „Tratat de contrapunct" (în colab.).

RÓTARY (cuv. engl.) subst. Sistem de foraj mecanic cu circulație continuă de fluid şi cu rotirea garniturii de foraj.

ROTARY CLUB, asociație internațională de oameni de afaceri şi profesionişti, cu peste 18 mii cluburi în 152 de țări şi c. 850 mii membri, fondată în 1905 de avocatul american Paul Percy Harris. Are ca obiectiv respectarea principiilor de ordin moral în comerț, industrie, profesiunile libere şi în promovarea prieteniei între popoare.

ROTÁŞ, -Ă adj. (Şi subst.; despre cai) Înhămat la oiştea carului sau a căruței, în spatele înaintaşilor. ✦ (Substantivat, m.) Vizitiu care conduce caii înhămați în felul descris mai sus.

ROTATÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre mişcări) Circular. **2.** (Despre sisteme tehnice sau despre elemente ale acestora) Care poate executa o mişcare de rotație parțială; care are părți rotitoare. ✦ (Substantivat, f.) Maşină de înaltă productivitate pentru tipărirea publicațiilor de tiraj mare, la care forma de imprimare şi suprafața de presare (printre care trece hârtia) sunt cilindrice; există **r.** pentru hârtie în coli şi **r.** pentru hârtie în bobine.

ROTATÓRIU, -IE (< fr.) adj. Privitor la rotație, care efectuează o rotație.

ROTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Mişcare în jurul unui punct fix sau al unei axe, în cursul căreia fiecare punct al corpului care se mişcă rămâne la distanță constantă de punctul fix sau de axa respectivă. **2.** (MAT.) *R. în jurul unui punct* = transformare biunivocă a planului sau a spațiului în el însuşi, având un punct fix (centru de **r.**), care transformă dreptele în drepte (deci şi planele în plane), păstrând unghiurile şi distanțele. *R. în jurul unei axe* = transformare biunivocă a spațiului care lasă fixe punctele axei, transformă dreptele în drepte, păstrează unghiurile şi distanțele (**r.** este complet determinată de axa de r. şi de un unghi). 3. (ASTR.) Mişcare de rotire a unui corp ceresc în jurul axei sale (ex. **r.** Pământului). ✧ *Perioadă de r.* = interval de timp în care un corp ceresc execută o **r.** completă. **4.** Schimb alternativ de persoane sau de echipe efectuat în cursul unei activități (într-o uzină, fabrică etc.) pentru a asigura continuitatea muncii. **5.** (FIN.) Numărul de **r.** într-o perioadă dată, de obicei un an, sau durata în zile a unei **r.** a activelor totale, activelor curente totale, creanțelor, stocurilor, în raport cu cifra de afaceri (respectiv volumul vânzărilor). **6.** (AGR.) Mod de succesiune a culturilor agricole în timp, pe aceeaşi suprafață de teren.

ROTENONĂ (< fr.) s.f. Produs toxic, insecticid, extras din anumite plante (leguminoase).

ROTH, Daniel (1801-1859, n. Sibiu), medic şi scriitor german din Transilvania. Studiu despre românii din Imp. Habsburgic.

ROTH, Joseph (1892-1939), scriitor austriac. A emigrat în Franța (1933). Romane evocând destrămarea comunităților evreieşti din Europa Centrală, într-un stil ironic şi nostalgic („Marşul lui Radetzky", „Cavoul capucinilor", „Evadare fără sfârşit").

ROTH, Klaus Frederick (n. 1925), matematician britanic de origine germană. Lucrări de teoria numerelor. Medalia Fields (1958).

ROTH, Philip (n. 1933), scriitor american. Romane centrate pe antiteza dintre tradiționalismul evreiesc şi modernitatea societății americane („Lecția de anatomie", „Operațiunea Shylock").

ROTH, Ştefan Ludwig (1796-1849, n. Mediaş), istoric şi gânditor sas din Transilvania. Pastor. Participant la Revoluția de la 1848-1849, a susținut cauza românilor transilvăneni („Bătălia pentru limbă în Transilvania". „Istoria Transilvaniei"). Condamnat la moarte de un tribunal militar maghiar şi executat.

ROTH, Viktor (1874-1936, n. Sebeş), preot şi istoric român de naționalitate germană. M. de onoare al Acad. (1926). Predicator al comunității evanghelice din Sibiu şi Sebeş. Lucrări de istorie a artei plastice din Transilvania.

ROTHARI, rege longobard (636-652). În timpul său s-a redactat şi promulgat, la Pavia (643), codul care-i poartă numele, culegere de legiuiri vechi germanice.

ROTHERHAM, oraş în Marea Britanie (Anglia); 119,5 mii loc. (2001). Expl. de huilă. Metalurgie feroasă, constr. de maş. Biserică în stil gotic (sec. 15). Ruinele unui castru roman.

ROTHKO, Mark (1903-1970), pictor american de origine rusă. Stabilit în S.U.A. (1913). Lucrări abstracte cu numeroase dreptunghiuri, de un cromatism subtil („Numărul 10", „Portocaliu, roşu, galben").

ROTHSCHILD, familie de bancheri evrei, originară din Germania, cu ramuri în Germania, Anglia şi Franța. **Meyer Amschel** (1743-1812), a fondat averea familiei. Cei cinci fii ai săi au continuat afacerile tatălui: **Nathan** (1777-1836) s-a stabilit la Londra (1800) şi a finanțat luptele împotriva lui Napoleon; **James** (1792-1868) s-a stabilit la Paris (1812), a fondat (1817) banca **R.**; **Amschel Meyer,** zis *Anselme* (1773-1855) a continuat afacerile tatălui la Frankfurt am Main; **Salomon** (1774-1855) s-a stabilit la Viena (1821) şi **Carl** (1788-1855) la Napoli (1820). **Colecția ~,** colecție cuprinzând 30 000 de gravuri (sfârşitul sec. 18) şi 3 000 de desene adunate de baronul *Edmond de R.* şi donate, în 1935, de urmaşii acestuia Muzeului Luvru.

ROTÍ vb. I **1.** Refl. A se mişca descriind cercuri. **2.** Tranz. (MAT.) A efectua o rotație (2). **3.** Refl. (Despre ape) A forma ochiuri, vârtejuri. ✦ A se învârti în jurul cuiva sau a ceva. ✦ (Pop.) A dansa în cerc. **4.** Refl. Fig. A sta mereu în preajma unei persoane cu scopul de a-i câştiga simpatia sau bunăvoința. 5. Tranz. A-şi plimba ochii, privirea peste tot, de jur-împrejur.

ROTIFÉRE (< fr.; {s} lat. *rota* „roată" + *ferre* „a purta") s.n. pl. Clasă de nevertebrate inferioare, cu dimensiuni de 0,04-3 mm, acvatice, având, la partea anterioară, două sau o singură coroană de cili puternici, care se învârtesc ca o roată *(Rotatoria)*.

ROTISERÍE (< fr.) s.f. Local de alimentație publică în care se prepară şi se servesc mai ales fripturi la rotisor.

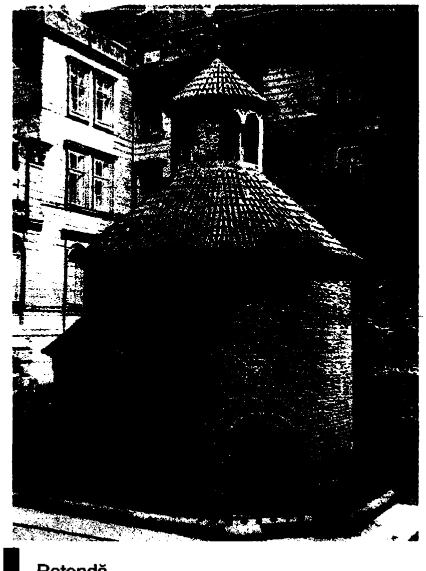

Rotondă

Şt. L. Roth

J.-J. Rousseau

ROTISÓR (< fr.) s.n. Grătar electric sau cu raze infraroşii, având un fel de ţepuşă, pe care se învârteşte carnea pentru fript.

ROTMAN, Leon (n. 1934, Bucureşti), canoist român. Dublu campion olimpic (Melbourne, 1956) şi medaliat olimpic cu bronz (Roma, 1960).

ROTOCÓL (< *roată* + *ocol*) s.n., adj. 1. S.n., adj. (Figură, corp etc.) de formă rotundă. 2. S.n. Mişcare circulară; rotire, învârtire.

ROTOFÉI, -ÉIE adj. Dolofan, durduliu; grăsuţ.

ROTOHELIOGRAFÍE (< fr., rus.) s.f. Tipar adânc în care se folosesc forme de tipar de cupru cilindrice, obţinute pe cale fotochimică; este folosit pentru reproducerea şi multiplicarea originalelor în semitonuri, în special pentru revistele în mai multe culori, timbre, reproduceri pentru albumele de artă etc.

ROTÓNDĂ (< fr., lat.) s.f. Construcţie de zidărie de plan circular, având acoperişul în formă de cupolă: Panteonul din Roma (124), Villa Rotonda din Vicenza (1550), Memorialul Jefferson din Washington (1934-1941). ✦ Sală de plan circular înglobată unei construcţii mai ample.

ROTÓR (< fr., engl. {i}; {s} lat. *rotator* „cel care învârteşte") s.n. Partea unei maşini de forţă (motor sau generator), care se roteşte în jurul axei arborelui şi care este alcătuită din elemente active (palete, cupe, roţi, înfăşurări electrice etc.), din elemente de legătură cu arborele maşinii şi, eventual, din elemente auxiliare.

ROTOTÉCĂ (< fr.) s.f. Catalog mecanic cu fişe puse pe plăci situate într-o tobă rotativă care pot fi consultate fără a fi scoase de la locul lor.

ROTOTRANSLÁŢIE (< fr.) s.f. Mişcare completă a unui corp, obţinută prin suprapunerea unei rotaţii şi a unei translaţii.

ROTTERDAM, oraş în SV Olandei, în delta fl. Rin, la 30 km de M. Nordului, pe canalele Nieuwe Maas şi Nieuwe Waterweg; 595,2 mii loc. (2001). Unul dintre cele mai mari porturi fluvio-maritime ale lumii, împreună cu avanportul Europort. Centru comercial şi financiar-bancar internaţional. Constr. navale, constr. de maşini. Rafinării de petrol. Ind. siderurgică, a metalurgiei neferoaselor, chimică. Centru de şlefuire a diamantelor. Universitatea „Erasmus" (1973). Muzeul „Erasmus"; Muzeul Boymans-Van Beuningen, cu colecţii de pictură olandeză. R. a fost distrus în mare parte în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, oraşul fiind reconstruit după un plan nou, în spirit modern. Biserica gotică Saint Laurens (1412, reconstruită după război). Veche aşezare pescărească (sec. 13), R. apare menţionat documentar în 1283, în 1328 este consemnat ca oraş, iar după 1340 devine un important centru comercial. Ocupat de francezi în perioada 1795-1815.

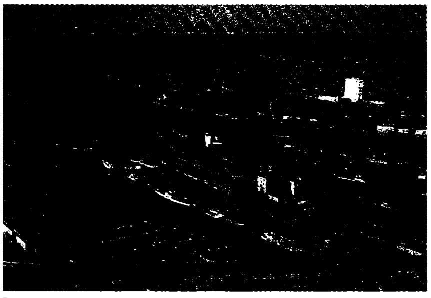

Rotterdam. Vedere aeriană

ROTTWEILER (cuv. german) s.m. Rasă de câini de origine germană, cu corp masiv, cu părul scurt, cu talia de 55-68 cm; folosit ca animal de pază şi de companie.

ROTÚLĂ (< fr.; {s} lat. *rotula* „rotiţă") s.f. (ANAT.) Os rotund, turtit anteroposterior, situat în partea anterioară a genunchiului, care contribuie la formarea articulaţiei acestuia.

ROTÚND, -Ă (lat. *retundus* = *rotundus*) adj. 1. (MAT.) *Corp r.* = corp cu formă sferică, cilindrică sau conică. 2. De forma unui cerc, a unei sfere, a unui disc. ✦ (Despre fiinţe) Grăsuţ, durduliu, rotofei. 3. (Despre cifre, sume, cantităţi) Fără fracţiuni sau subdiviziuni; întreg.

ROTUNDA 1. Com. în jud. Olt, situată în C. Romanaţi; 2 909 loc. (2008). 2. **Rodna (2)**.

ROTUNJÍ vb. IV 1. Tranz. A da formă rotundă. ✦ A prelucra muchiile şi colţurile unui corp pentru a obţine suprafeţe cât mai rotunde, fără muchii ascuţite. ✦ A întregi o reg., un teren etc. în aşa fel, încât linia de hotar să fie cât mai puţin sinuoasă. 2. Refl. A căpăta forme rotunde; a se îngrăşa. 3. Tranz. A completa; a mări. ✦ A întregi, a modifica rezultatul numeric al unui calcul până la cel mai apropiat număr întreg, când este permis calculul aproximativ sau când sunt obligatorii anumite valori ale mărimilor fizice.

ROTUNJÍME s.f. 1. Însuşirea de a fi rotund; *p. ext.* linie, formă rotundă. 2. Formă curbată, plină a corpului.

ROTUNJÍT, -Ă adj. 1. Care are formă rotundă, contur curb. 2. (LINGV.) *Consoană r.* = consoană la rostirea căreia se adaugă o articulaţie suplimentară de rotunjire a buzelor. *Vocală r.* = vocală care se pronunţă cu buzele deschise circular. 3. Mărit; întregit.

ROTUNJITÓR s.n. Unealtă folosită la fasonarea manuală a pieselor cu secţiune circulară.

ROUAULT, Georges (1871-1958), pictor, grafician şi decorator francez. Temperament romantic, a evoluat în sensul unui expresionism vizionar, cultivând o tematică religioasă şi mitologică („Crist", „Exodul"). Acuarele şi guaşe dominate de un albastru întunecat, în care amestecul dintre grotesc şi tragic apare ca simbol al dezumanizării („Cabotinii", „Clovn tragic"). Ca gravor a realizat lucrări monumentale („Miserere", „Ecce Homo"). Ilustraţie de carte, decoruri de teatru, vitralii, tapiserii.

RÓUĂ (lat. *ros, roris*) s.f. 1. Picături de apă care se formează dimineaţa pe plante şi diverse obiecte, în urma condensării vaporilor de apă. 2. (BOT.) *Roua-cerului* = plantă erbacee insectivoră, specifică turbăriilor, cu frunze dispuse în rozetă bazală, acoperite cu peri care secretă o substanţă conţinând fermenţi proteolitici, cu ajutorul cărora sunt „digerate" insectele *(Drosera rotundifolia)*.

ROUBAIX, oraş în N Franţei, în C. Flandrei; 96,9 mii loc. (1999). Ind. siderurgică, a constr. de maşini, textilă. Rafinărie de petrol. Menţionat documentar (1469).

ROUEN, oraş în NV Franţei (Normandia), port fluvio-maritim pe Sena; 106,5 mii loc. (1999). Şantier naval. Ind. constr. de maşini, chimico-farmaceutică, textilă. Renumit centru de faianţă (din sec. 16) şi porţelan (sec. 17). Universitate (1964). Muzee de antichităţi şi artă. Casele memoriale „Pierre Corneille" şi „Gustave Flaubert". Monumente: catedrala Notre-Dame (1202-1500; cu un turn central de 151 m înălţime; cel mai înalt turn bisericã din Franţa); catedrala Saint-Ouen (sec. 14-16), Saint-Maclou (sec. 16-17); Turnul Jeanne-d'Arc - un donjon de castel datând din 1207, în care a fost închisă eroina; Palatele Justiţiei (sec. 15-16), al Curţii de Conturi (sec. 16) şi al Bursei (sec. 18); Marele Ceas (Gros-Horologe, turn din 1300, cu ceas din sec. 15). Veche aşezare celtică, cu numele *Rotomagus*, iar în anul 260 d.Hr. un important centru episcopal. Jefuit şi ocupat de normanzi în 876. În Ev. Med. a fost capitala ducatului Normandia. Stăpânit de englezi (1066-1203 şi 1419-1449).

ROUGET DE L'ISLE, Claude Joseph (1760-1836), ofiţer, compozitor şi scriitor francez. Căpitan de geniu la Strasbourg, a compus (1792) „Cântec de război pentru armata Rinului", devenit, sub numele de „La Marseillaise", imnul naţional al Franţei. Cântece revoluţionare, romanţe. Librete de operă.

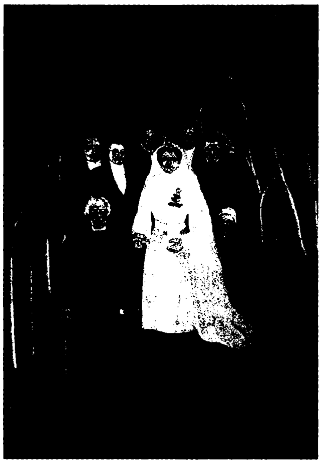

Henri Rousseau: „O nuntă la ţară"

ROULE, Louis (1861-1942), zoolog francez. Cercetări de embriologie, faunistică şi ihtiologie. M. de onoare al Acad. Române (1936).

ROUMANILLE, Joseph (1818-1891), scriitor francez de limbă d'oc. Întemeietor al mişcării felibrilor. Versuri cu caracter didactic („Primule"). A întocmit o antologie a scriitorilor provensali. Nuvele şi povestiri („Povestiri provensale şi flecăreli").

ROURKE, Mickey (n. 1954), actor american. Interpretează personaje violente, cinice, blazate, dezamăgite („Anul dragonului", „Stâlp de cafenea", „Angel Heart").

ROUS, Francis Peyton (1879-1970), biolog american. A elaborat (1909) teoria naturii virale a cancerului şi a izolat *virusul R.* Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1966), împreună cu Ch. B. Huggins.

ROUSSEAU, Henri, zis *Le Douanier* („Vameşul") (1844-1910), pictor francez. Reprezentant al picturii naive. A evocat aspecte din cartierele pariziene, scene exotice, alegorice în compoziţii pline de fantezie, de un colorit viu, cu forme precis decupate („Vrăjitoarea de şerpi", „Muza şi poetul", „Ţigancă adormită", „O nuntă la ţară").

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712-1778), filozof, scriitor şi muzician francez. Reprezentant al romantismului. Colaborator al *Enciclopediei*. Autor al „Contractului social", potrivit căruia, în starea naturală, viaţa este liberă şi independentă, iar neajunsurile condiţiei umane

Rouen. Catedrala Saint-Ouen

au la origine societatea. Salvarea este posibilă printr-o organizare politică centrată pe ideea de libertate și de voință generală („Discurs asupra originii inegalității"). Concepția sa pedagogică preconizează educația conform cu natura proprie a copilului („Emil sau despre educație", roman care îi aduce dizgrația autorităților). Principiul revenirii la natură (denumit ulterior „rousseauism") și ideea primordialității sentimentului în raport cu rațiunea (caracteristică și pentru *deismul* său), care străbat principalele scrieri literare ale lui R. (romanul epistolar „Iulia sau Noua Eloiză", „Confesiunile") au făcut din el un precursor al romantismului francez și european. Ca muzician a compus muzică de operă („Vrăjitorul satului"); autor al unui sistem de notație muzicală.

ROUSSEAU, Théodore (1812-1867), pictor francez. Promotor al grupului de la Barbizon. Peisaje evocând poezia naturii („Margine de pădure", „Coborârea vacilor din m-ții Jura").

ROUSSEL, Albert (1869-1937), compozitor francez. Preocupare pentru limpezimea formală; armonist îndrăzneț; factură impresionistă. Muzică de cameră, simfonică, balet („Ospățul păianjenului", „Bacchus și Ariadna").

ROUSSEL, Raymond (1877-1933), scriitor francez. Precursor al suprarealismului. A modernizat și dezvoltat discursul poetic. Poezii și romane în versuri, de natură fantastică („Impresii din Africa", „Locus Solus"). Piese („Pulberea de sori") anticipând teatrul absurd.

ROUSSELOT, Jean (1913-2004), scriitor francez. Creație influențată de suprarealism, cu un caracter profund umanist („Gustul pâinii", „Fericiții pământului").

ROUSSELOT, Jean-Pierre (1846-1924), lingvist francez. Unul dintre fondatorii (1886) Asociației Internaționale de Fonetică. Întemeietor al foneticii experimentale („Principii de fonetică experimentală"). Studii de dialectologie.

ROUSSILLON, prov. istorică în S Franței. Posesiune a lui Alphonse II de Aragon (1172), unită cu Franța (1659) prin Pacea de la Pirinei. Oraș pr.: *Perpignan.*

ROUSSY, Gustave (1874-1948), medic francez. Cercetări asupra etiologiei, tratamentului și problemelor sociale ale cancerului. M. de onoare al Acad. Române (1934).

ROUX, Jacques (1752-1794), om politic francez. Participant la Revoluția Franceză (1789-1794). Iacobin de stânga, unul dintre conducătorii „turbaților". Arestat din ordinul lui Robespierre, s-a sinucis în închisoare.

ROUX, Pierre Paul Émile (1853-1933), bacteriolog francez. Director al Institutului Pasteur (1904-1933). A descoperit (1890), împreună cu A. Yersin, exotoxina difterică și a aplicat pentru prima dată seroterapia difterică (1894). M. de onoare al Acad. Române (1911).

ROVETTA, Gerolamo (1851-1910), scriitor italian. Romane sentimentale de factură postromantică („Mater dolorosa", „Harababura"). Drame sociale („Trilogia Dorinei", „Necinstiții", „Noua cameristă").

ROVINARI, oraș în jud. Gorj, situat în S depr. Târgu Jiu; 13 289 loc. (2008). Expl. de cărbune. Biserica Sfinții Voievozi (1796).

ROVÍNĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Groapă, adâncitură, surpătură. **2.** Loc mlăștinos; mlaștină.

ROVINE, loc în Țara Românească (neidentificat), unde, la 10 oct. 1394, armata Țării Românești, condusă de Mircea cel Bătrân, a obținut o strălucită biruință asupra turcilor și vasalilor lor, conduși de sultanul Baiazid I Yîldîrîm.

ROVNO v. Rivne.

ROVUMA v. Ruvuma.

ROWLAND, Henry Augustus (1848-1901), fizician american. A pus în evidență efectul magnetic al sarcinilor electrice în mișcare și a construit rețele de difracție pe suprafețe curbe; a studiat spectrul solar, identificând 39 de elemente chimice.

ROWLAND, Sherwood (n. 1927), chimist american. Studii despre efectul gazelor compuse asupra ozonului atmosferic. Premiul Nobel pentru chimie (1995), împreună cu P. Crutzen și E. Molina.

ROWLANDS, Gena (n. 1934), actriță americană de teatru și film. Excelează în roluri dramatice („O femeie dominată", „Gloria", „Nebuni de dragoste").

ROWLANDSON, Thomas (1756-1827), grafician britanic. Caricaturi pe teme sociale și politice, multe îndreptate împotriva lui Napoleon I („Călătoriile doctorului Syntax", „Dansul morții engleze").

ROWLING, Joanne Kathleen (n. 1965), scriitoare engleză. Creatoare a personajului Harry Potter, din seria romanelor omonime, ecranizate, cu mare succes de public.

RÓWNO v. Rivne.

ROWOHLT, Ernst (1887-1960), editor german. Fondator (1908) al Casei de editură **R.** Verlag, la Hamburg, specializată în literatură beletristică. În 1945 a lansat colecția „Rororo", de mare succes.

ROXANA (?-310 î.Hr.), fiica nobilului persan Oxyartes, soția lui Alexandru Macedon. După moartea lui Alexandru (323 î.Hr.) a domnit sub regența lui Perdiccas. Ucisă din ordinul lui Casandru, în timpul războaielor dintre diadohi.

ROXOLÁNI (< lat. {i}) s.m. pl. Triburi de neam sarmatic stabilite la începutul sec. 1 d.Hr. la granițele de răsărit ale Daciei. În sec. 3 au fost supuse de goți.

ROY, Gabrielle (1909-1983), scriitoare canadiană de expresie franceză. Romane evocând viața oamenilor simpli din ținutul natal, torturați de ideea imposibilității de a-și îndeplini „dorințele" din cauza condiției lor modeste („Fericire de ocazie", „O grădină la capătul lumii").

ROY, Jules (1907-2000), scriitor francez. Proză marcată de experiența sa din al Doilea Război Mondial („Reîntoarcere din Infern", „Cavalerii Soarelui"). Eseuri („Pasiunea și moartea lui Saint-Exupéry").

ROY, Ram Mohun (1772-1833), scriitor și jurnalist indian. Reformator religios și social, supranumit „părintele Indiei moderne". Pionier al prozei moderne în India.

ROYAL AIR FORCE (R.A.F.), serviciu militar britanic, creat în 1911, însărcinat cu apărarea spațiului aerian. S-a ilustrat în cele două războaie mondiale.

ROYAL ALBERT HALL, sală de concerte din Londra, inaugurată în 1871, având o capacitate de 10 000 de locuri și o acustică desăvârșită.

ROYAL DUTCH-SHELL, mare corporație multinațională, cu afaceri în petrol și chimie, creată în 1907.

ROZ (< fr.) adj. invar., s.n. (Culoare) între roșu și alb; trandafiriu.

ROZACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, erbacee și lemnoase, cu frunze simple sau compuse, cu stipele și flori hermafrodite, rar unisexuate, actinomorfe, dialipetale. Cuprinde specii cultivate (mărul, părul, trandafirul etc.) și spontane (măceșul, păducelul, fragii etc.).

ROZĂCRUCIANISM, mișcare de reformă politică și spirituală din Germania, la începutul sec. 17, având originea într-un presupus ordin teosofic înființat de un anume Christian Rosenkreutz în 1484. Ideea de r. a influențat francmasoneria și iluminismul din sec. 18.

ROZÁLB, -Ă (< *roz* + *alb*) adj. Roz foarte deschis, aproape alb.

ROZÁLII (< lat.) s.f. pl. Sărbători romane celebrate la sfârșitul primăverii în amintirea celor morți, pe mormintele cărora se presărau flori (trandafiri).

ROZANOV, Vasilii Vasilievici (1856-1916), filozof religios rus. A atacat în scrierile sale ascetica creștină, exaltând valorile vitale ale vieții cotidiene („Apocalipsa timpului nostru", „Metafizica creștină").

ROZÁRIU (< lat., it., fr.) s.n. (La catolici) **1.** Culegere de rugăciuni pentru Fecioara Maria. **2.** Șirag de mărgele din os, sticlă, lemn etc., aranjate într-o anumită ordine și având la capăt o cruciuliță, folosit de credincioși pentru a număra rugăciunile rostite.

ROZÁSĂ (< fr.) s.f. (ARHIT.) Rozetă (2).

ROZAVLEA, com. în jud. Maramureș, pe Iza; 3 491 loc. (2008). În satul **R.**, atestat documentar în 1373, se află biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1716-1720), iar în satul Șieu, menționat documentar în 1373, biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1760).

RÓZĂ (< fr., it., lat., germ.) s.f. **1.** Trandafir. **2.** (METEOR.) *Roza-vânturilor* = diagramă prin care se reprezintă direcția și viteza vântului în m/s în funcție de punctele cardinale și intercardinale, precum și frecvența vânturilor în procente. **3.** (HERALD.) Floare de măceș stilizată, cu cinci petale în jurul unui punct central (stigmatul) și, de obicei, cu cinci sepale ascuțite între petale. **4.** Fereastră circulară mare, cu vitralii, deasupra porții de intrare la catedralele gotice.

ROZĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. pl. Ordin de mamifere cuprinzând peste 1 600 de specii (ex. șoarecele, veverița), cu dentiția adaptată pentru roadere, lipsită de canini și cu incisivii foarte dezvoltați, care cresc în tot cursul vieții *(Rodentia).*

ROZÉ (< fr.) adj. invar. (Despre vinuri, șampanie) Care are culoarea roz.

ROZEÓLĂ (< fr.) s.f. Erupție cutanată fină, prezentă în unele boli infecțioase (rujeolă, tifos exantematic), în intoxicații etc.

ROZÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Motiv decorativ circular de forma unui trandafir. Frecventă în goticul flamboyant. **2.** Fereastră circulară de mari dimensiuni, decorată cu vitralii, practicată deasupra portalurilor bisericilor gotice; rozasă. **3.** Placă rotundă de alamă în formă de nasture, prinsă în partea de sus din față a cizmei, pe care o purtau în trecut ostașii din trupele de cavalerie. **4.** (Tehn.) Armătură a unei tije care servește la protecție sau legătură. **5.** Cusătură în formă de triunghi, executată manual cu fire de mătase, la deschizătura buzunarelor.

ROZIN, Gheorghe (1888-1961, n. Fălticeni), general român. Comandant al Diviziei 13 infanterie (ian.-nov. 1941) care a luptat pe fronturile din Basarabia și Odessa. Contribuie la reorganizarea armei blindatelor, fiind numit comandant al trupelor de tunuri și motomecanizate (ian.-oct. 1944). Arestat (1948), fiind învinuit de „înaltă trădare" și condamnat (1945) la 20 de ani temniță grea. A murit la Văcărești.

ROZMARÍN (< germ.) s.m. Subarbust sempervirescent din fam. lamiacee, cu miros plăcut, cu frunze aciculare, pieloase și cu flori albastre-palide, rar albe *(Rosmarinus officinalis).* Este o plantă ornamentală, medicinală (colagog, antiseptic, diuretic), întrebuințată și în ind. parfumurilor.

ROŽNAVA, localit. în Slovacia, la V de Košice. În urma unor lupte grele (ian.-febr. 1945), Armata 4 română a reușit să elibereze orașul, terminând cu succes traversarea Munților Metalici („Operațiunea R.").

ROZNOV, oraș în jud. Neamț, pe Bistrița; 9 381 loc. (2008). Hidrocentralele **R.** I și **R.** II. Ind. chimică și prelucr. lemnului.

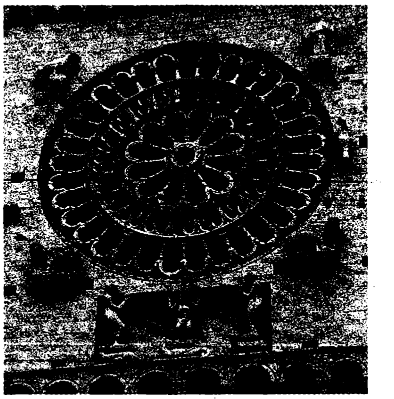

Rozetă (2)

Rub'Al-Khâli

ROZWADOWSKI, Jan (1867-1935), lingvist polonez. Contribuţii în domeniul lingvisticii generale („Formarea cuvintelor şi semnificaţia lor") şi slavisticii („Raportul dintre limba polonă şi celelalte limbi slave").

RUBÁI (La pl. *rubaiate*) (cuv. arab) subst. Catren persan ilustrând o idee mistică sau filozofică, cultivat îndeosebi de Omar Khayyam.

RUB'AL-KHĀLI, reg. deşertică în partea de SE a pen. Arabia, ocupând peste 1/4 din supr. Arabiei Saudite; c. 647,5 mii km^2. Partea de E este cunoscută sub numele de *Ar Rimal.* Acoperită în proporţie de 80% cu nisipuri şi în rest cu câmpuri sărăturate, ueduri şi vegetaţie tipică în pustiu. Aici se află unul dintre cele mai mari zăcăminte de ţiţei din lume.

RUBÁRBĂ (< fr.) s.f. Revent.

RUBÁŞCĂ (< rus.) s.f. Cămaşă bărbătească încheiată pe umăr, care se poartă încinsă peste pantaloni; specifică portului popular rus.

RUBÁTO (cuv. it.) s.n. (MUZ.) Termen care indică o interpretare liberă din punct de vedere ritmic şi agogic, comprimând şi lărgind tempoul după dorinţa interpretului.

RUBBIA, Carlo (n. 1934), fizician italian. Director (1989–1993) al Consiliului European pentru Cercetări Nucleare (CERN). Iniţiatorul realizării marelui inel de coliziune de la Méyrin; conducătorul grupului de la CERN, care a descoperit experimental (1983) existenţa bosonilor intermediari W şi Z, prezişi de teoria electroslabă. Premiul Nobel pentru fizică (1984), împreună cu S. Van der Meer.

RUBEDÉNIE (< cf. *rudenie*) s.f. (Pop.) Rudă **(1).**

RUBEFIÁNT (< fr.) s.n. Substanţă cu acţiune revulsivă (ex. tinctura de iod, terebentina, făina de muştar).

RUBENS, Pieter Paul (1577-1640), pictor flamand. Cel mai de seamă reprezentant al barocului. Călătorii în misiuni diplomatice la Paris, în Spania şi Anglia. A abordat genuri variate: pictură istorică, alegorică, de gen, peisaje, portrete. Compoziţii dinamice, cu efecte teatrale. Paletă aprinsă, dominată de tonuri calde; execuţie viguroasă (seria „Viaţa Mariei de Medici", „Răpirea fiicelor lui Leucip", „Coborârea de pe cruce", „Hélène Fourment şi copiii"). A influenţat pictura europeană.

RUBEÓLĂ (< fr.; {s} lat. *rubeus* „roşu") s.f. Infecţie virotică foarte contagioasă, care apare de obicei la copii, caracterizată printr-o erupţie cutanată moderată, prin mărirea ganglionilor limfatici cervicali, prin febră etc.

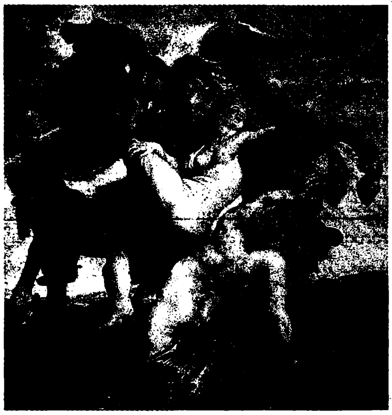

Pieter Paul Rubens:
„Răpirea fiicelor lui Leucip"

RUBEROÍD (< fr., engl. {i}) s.n. Carton asfaltat de calitate superioară, folosit în construcţii şi ca material izolant hidrofug.

RÚBIA (< tc.) s.f. Mică monedă de aur turcească, care a circulat în Ţările Române în prima jumătate a sec. 19.

RUBIACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, lemnoase sau erbacee, cu frunze opuse şi cu flori dispuse în raceme sau cime (ex. arborele de chinină, sânzienele etc.).

RUBICON, râu mic în E Italiei, între Rimini şi Cesena, tributar M. Adriatice, care, în Antic., forma graniţa dintre Italia şi Galia Cisalpina. Trecerea **R.**, în anul 49 î.Hr., de către Cezar, a marcat începutul războiului civil care a pus capăt regimului republican la Roma.

RUBICÓND, -Ă (< fr., lat.) adj. Roşu, rumen, aprins, îmbujorat.

RUBÍDIU (< fr. {i}; {s} lat. *rubidus* „roşu-închis") s.n. Element chimic (Rb; nr. at. 37, m. at. 85,47) din grupa metalelor alcaline. Strălucitor ca argintul, uşor oxidabil, se găseşte în natură în cantităţi mici, însoţind sodiul şi potasiul. Descoperit de R.W. Bunsen şi G.R. Kirchhoff (1861).

RUBÍN (< it., germ.) s.n. Varietate roşie de corindon, foarte dur, de culoare roşie, utilizată ca piatră preţioasă şi în mecanica de precizie. **R.** artificiale sunt utilizate în ceasornicărie.

RUBINSTEIN 1. Anton Grigorievici R. (1829-1894), compozitor, dirijor şi pianist rus. Compoziţii în toate genurile. Fondatorul primului conservator rus la Sankt-Peterburg (1862) şi al Societăţii muzicale ruse (1859). **2. Nikolai Grigorievici R.** (1835-1881), pianist şi dirijor rus. Frate cu **R. (1).** Prof. la Conservatorul din Moscova, al cărui fondator (1866) şi director a fost. Organizator al filialei din Moscova a Societăţii muzicale ruse (1860).

RUBINSTEIN, Arthur (1886-1983), pianist american, de origine poloneză. A evoluat de la un tip de interpretare spontan şi virtuoz, către o concepţie mai meditativă, deschizând calea unei noi lecturi a muzicii lui Chopin (a înregistrat toată creaţia pianistică a acestuia). Promotor al muzicii epocii sale (Szymanovski, Stravinski, Ravel, Debussy).

RUBINSTEIN, Helena (1870–1965), cosmeticiană americană, de origine poloneză. Cunoscută pentru lanţul de saloane de cosmetică, utilizând produse originale, deschise în întreaga lume. În 1953 a creat fundaţia ce-i poartă numele în sprijinul unor instituţii de artă.

RUBINSTEIN, Ida (1885-1960), balerină rusă. Una dintre dansatoarele Baletelor ruse („Cleopatra", „Şeherezada"). Şi-a organizat propria trupă de dans, cu care a montat „Bolero" de M. Ravel, lucrare compusă la comanda ei.

RÚBLĂ (< rus.) s.f. Unitate bănească în Federaţia Rusă şi în Belarus.

RUBLIOV, Andrei (1360/1370–c. 1430), pictor rus. Călugăr. Reprezentant de seamă al picturii medievale ruse. Iconar şi autor de fresce. Stil suplu şi pur, de tradiţie bizantină, dar de o expresie mai graţioasă. A dezvoltat tradiţiile vechilor şcoli de la Rostov şi Suzdal, realizând o sinteză artistică de o remarcabilă puritate şi frumuseţe ideală a tipurilor („Sfânta Treime"). În colaborare cu Teofan Grecul, a pictat (1405) iconostasul Catedralei Buna Vestire din Kremlinul Moscovei şi fresca „Judecata de Apoi" la catedrala din Vladimir. Canonizat (1988).

RUBOBOSTES (sec. 2 î.Hr.), conducător al uniunii de triburi dace din Transilvania. Istoricul Trogus Pompeius îi atribuie calităţi de bun organizator. Succesor probabil al lui Oroles.

RÚBRICĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Despărţitură, spaţiu într-un registru, într-un formular, într-un grafic etc. **2.** Spaţiu rezervat (permanent) într-un ziar, într-o revistă etc. materialelor publicistice dintr-un anumit gen sau domeniu.

RUBRUC (RUBROEK sau **RUBRUQUIS), Guillaume de** (1220–c. 1293), călugăr franciscan flamand. Sol al regelui Ludovic IX al Franţei la Curtea mongolă din Karakorum (1253-1255). Relatarea sa asupra acestei călătorii („Itinerarium ad partes orientales") cuprinde ştiri preţioase şi despre români *(blaci, ulac).*

Arthur Rubinstein

RUCĂR, com. în jud. Argeş, pe Dâmboviţa, în culoarul Rucăr-Bran; 6 103 loc. (2008). Muzeu etnografic. Important punct de vamă în Ev. Med. În apropiere de **R.**, pe Dealul Orăţii, se află ruinele Cetăţii lui Negru Vodă (sec. 14), cunoscută şi sub numele de Cetatea Dâmboviţei sau Cetatea Nemţilor. Agroturism.

RUCĂR-BRAN, culoar depresionar în E Carpaţilor Meridionali, la 1 000–1 200 m alt., între m-ţii Leaota şi Bucegi (la E) şi m-ţii Piatra Craiului şi Iezer (la V), dominat de numeroase „gâlme" calcaroase cu înălţimi de peste 1 300 m. Străbătut de o şosea modernizată, care asigură legăturile rutiere între Muntenia şi Transilvania.

RUCSÁC (< germ.) s.n. Sac din pânză impermeabilă, piele etc., care se poartă în spate, folosit pentru transportare comod; raniţă.

RUDACÉE s.f. pl. Nume generic pentru rocile sedimentare clastice de tipul pietrişurilor.

RŪDAKĪ, Abū Abdulāh Dja'far (c. 858-c. 940), poet de Curte persan. Primul mare liric persan, considerat părintele literaturii persane. Din opera sa s-au păstrat doar fragmente.

RUDÁR (< ţig.) s.m. Denumire a meşteşugarului care lucrează albii, linguri, fuse etc. din lemn.

RUDARI v. **Izvoare.**

RÚDĂ (< bg.) s.f. **1.** Persoană care face parte din aceeaşi familie cu alte persoane, unite prin legături de sânge sau prin alianţă; rudenie; (pop.) rubedenie; neam **(3).** ✦ (Înv. şi pop.) Neam, viţă. **2.** (Pop.) Sămânţă; rasă.

RUDĂRIA v. **Eftimie Murgu.**

RUDBECK, Olof (1630–1703), scriitor suedez. Autor al epopeei „Atland sau Manheim", în care a încercat să dovedească identitatea Suediei cu Atlantida lui Platon.

RUDE, François (1784–1855), sculptor francez. Grupuri statuare, portrete de factură romantică. Autorul reliefului „Plecarea voluntarilor în 1792", denumit şi „La

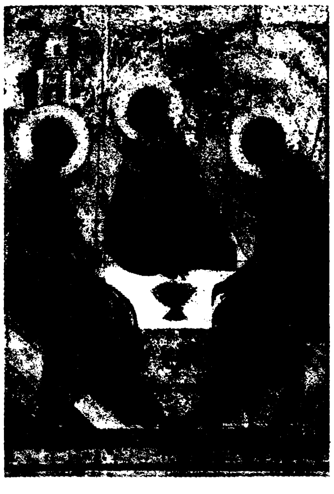

Andrei Rubliov: „Sfânta Treime"

Marseillaise" (executat pentru Arcul de Triumf „de l'Étoile" din Paris), una dintre capodoperele sculpturii sec. 19.

RUDEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Teodosie R.** (?-1621), boier cărturar. Unul dintre cei mai de seamă dregători ai lui Mihai Viteazul. Autor, probabil, al unei cronici oficiale de Curte scrisă în limba română (1597) și folosită ca izvor în scrierea diplomatului silezian Balthazar Walther, prin intermediar polon (Andrei Taranowski), și păstrată în scrierea sa „Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Ioan Mihai, domnul Țării Românești", redactată în latină. A fost continuată (1598) de Petru Grigorovici. **2. Teofil R.**, episcop al Râmnicului (c. 1618–1636) și apoi mitropolit al Ungrovlahiei (1636–1648). Fiul lui **R. (1).** S-a îngrijit de tiparnița de la mănăstirea Govora, de sub teascurile căreia au ieșit mai multe cărți bisericești.

RUDÉNIE (< *rudă*) s.f. Legătură directă sau colaterală între persoane care fac parte din aceeași familie; înrudire. ✦ Rudă **(1).**

RUDESCU (RODEWALD), Ludovic Iosif Urban (1908–1992, n. Cernăuți), biolog român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări asupra microfaunei bentosului și planctonului. Studii asupra Deltei Dunării.

RUDIMÉNT (< fr., lat.) s.n. (La pl.) Elemente prime ale unei arte, noțiuni elementare într-un domeniu oarecare.

RUDIMENTÁR, -Ă (< fr.) adj. Care este slab dezvoltat; *fig.* primitiv, grosolan. ✧ (BIOL.) *Organ r.* = organ prezent la specii actuale în formă atrofiată și fără funcționalitate, deși era pe deplin dezvoltat la speciile de origine (ex. apendicele vermicular și mușchii urechii la om). Rudiment (2).

RUDÍȘTI (< fr.; {s} lat. *rudis* „aspru") s.m. pl. Grup fosil de lamelibranhiate, cu valvele mult modificate; au trăit în Jurasicul superior și în Cretacic.

RUDNICKI, Adolf (1912–1990), scriitor polonez. Romane psihologice („Șobolanii") și de evocare a holocaustului („Marea vie și marea moartă", „Vânzătorul din Łódz").

RUDOLF v. **Turkana.**

RUDOLF, numele a doi împărați germani din dinastia de Habsburg: **R. I de Habsburg,** împărat (neîncoronat) și rege al Germaniei (1273–1291), întemeietorul dinastiei de Habsburg. În 1276–1278, a supus autorității sale Austria, Styria, Carintia și Carniola. **R. II,** împărat (1576–1612), rege al Boemiei (1576–1611) și al Ungariei (1576–1608). Preocupat de artă și de astronomie (la Curtea sa din Praga au lucrat Tycho Brahe și Johannes Kepler) a neglijat conducerea Imp. A purtat războaie cu turcii și a încheiat tratate de alianță cu Sigismund Báthori și cu Mihai Viteazul.

RUDOLF de Habsburg (1858–1889), arhiduce și prinț de Coroană al Austriei. Fiul lui *Franz Joseph.* V. *Mayerling.*

RUDOLF von Ems (c. 1200–c. 1254), poet german. Povestiri în versuri cu caracter moralizator („Bunul Gerhart") și romane cavalerești („Guillaume d'Orléans"). Autor al unei „Cronici universale" neterminate.

RUDOLPH, Paul Marvin (1918–1997), arhitect american. Lucrări de orientare funcționalist-brutalistă, prin care a încercat să adapteze plastica acestora la condițiile fiecărui program (Școala de artă și arhitectură de la Univ. Yale din New Haven; Centrul guvernamental din Boston).

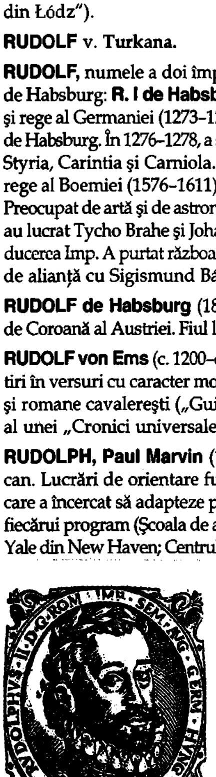
RVDOLPHVS · II · D · G · ROM · IMP · SEM · AVG · GERM · HVNG · BOHEM · REX

Rudolf II de Habsburg

RUDOLPH, Wilma (1940–1994), atletă americană. Supranumită „Gazela neagră". Campioană olimpică (Roma, 1960) în probele de 100 m, 200 m și 4 × 100 m; în cele trei probe a fost și recordmenă mondială.

RUEDA, Lope de (c. 1505–c. 1565), dramaturg și actor spaniol. Întemeietorul teatrului în Spania. Conducător al unei trupe de actori comici ambulanți, după modelul italian. Comedii de moravuri („Eufemia", „Armelina"), drame religioase („Autos"), scenete burlești („Voluptuosul", „Codașul laș"), egloge.

RUEFF, Jacques Léon (1896–1978), economist și finanțist francez. Specialist în probleme monetare, adept al liberalismului, a propus instaurarea unei adevărate ordini monetare internaționale („Ordinea socială", „Teoria fenomenelor monetare").

RUF (< fr.; cf. engl. *roof* „acoperiș") s.n. Parte centrală a suprastructurii unei nave, cuprinzând puțul prin care se pot introduce și scoate mașinile de la bord, locuința comandantului și a ofițerilor, cabinele de comandă și de radiotelegrafie etc.

RÚFĂ (< sl.) s.f. **1.** Obiect de bumbac, de mătase etc., folosit ca lenjerie de corp, de pat; *p. ext.* (la pl.) albituri, schimburi. 2. (Reg.) Zdreanță, cârpă.

RUFFIÉ, Jacques (1921–2004), medic și antropolog francez. Studii de hematologie, imunologie și genetică.

RUFFO, Titta (1877–1953), bariton italian. Voce amplă, penetrantă. A excelat în interpretarea rolurilor din operele lui Verdi.

RUG¹ (lat. *rubus*) s.m. Tulpină târâtoare a unor plante (ex. la mur).

RUG² (lat. *rogus*) s.n. Grămadă de lemne pe care se ardeau în Antic. animalele aduse ca jertfă sau morții și, în Ev. Med. (la catolici), ereticii.

RUGÁ (lat. *rogare*) vb. I 1. Tranz. A cere cuiva în mod insistent un serviciu, o favoare etc. 2. Refl. A cere permisiunea de a face ceva. **3.** Refl. (În practicile religioase) A adresa o rugăciune unei divinități; a invoca divinitatea.

RÚGĂ (< *ruga*) s.f. **1.** Rugăminte, implorare. **2.** Rugăciune.

RUGĂCIÚNE (lat. *rogationem*) s.f. Încercare personală de a intra în contact direct cu Divinitatea. **R.** constă în exprimarea unor cereri concrete sau numai a încrederii și presupune o ambianță specială (loc, oră, orientare, poziția corpului); rugă **(2).** ✦ (Rar) Rugăminte, insistență; rugă **(1).**

RUGĂMÍNTE s.f. Cerere (stăruitoare) făcută unei persoane pentru a obține un anumit lucru.

RÚGBI (RUGBY) (< engl.) s.n. Joc sportiv inventat în orașul *Rugby* din Marea Britanie, care se dispută pe un teren dreptunghiular, între două echipe, alcătuite fiecare din câte 15 jucători, timp de 80 de minute, în două reprize. Jocul are ca obiect de dispută o minge de formă ovală, care poate fi jucată atât cu mâna, cât și cu piciorul și care, pentru obținerea punctelor, trebuie pusă în terenul de țintă (eseu) sau șutată pe deasupra barei transversale dintre cele două buturi.

RUGBÍST s.m. Persoană care practică jocul de rugbi.

RUGBY, oraș în Marea Britanie (Anglia), pe râul Avon; 87,4 mii loc. (2001). Universitate. Celebră școală de **r.**, fondată în 1567 de Laurence Sheriff.

RÜGEN, ins. în S M. Baltice, aparținând Germaniei, separată de continent prin str. Stralsund; 926,4 km². Legată de continent și de Pen. Scandinavă prin feribot.

RUGÉT s.n. v. **rujet.**

RUGÍNĂ (lat. *aerugo*) s.f. **I. 1.** Substanță brun-roșcată, sfărâmicioasă, formată prin oxidarea obiectelor de fier în contact cu aerul în prezența umidității atmosferice. 2. Obiect de fier vechi și prost întreținut; rablă. II. (FITOPAT.) Boală infecțioasă a plantelor, provocată de ciuperci microscopice, care se manifestă, în general, prin apariția unor pete brune-ruginii pe frunze, pe tulpini sau pe inflorescențe.

RUGINĂ, Anghel (n. 1913, Vârvorești, jud. Galați), economist american, de origine română. Specialist în finanțe, monedă și credit („Capitalism, socialism ori liberalism social", „Dezvoltarea sistemului capitalist"). M. de onoare al Acad. Române (1990).

RUGINEȘTI, com. în jud. Vrancea, pe cursul inf. al râului Trotuș; 4 460 loc. (2008).

RUGINOASA 1. Șaua ~, înșeuare largă în Culmea Siretului din pod. Moldovei, pe cumpăna de ape dintre râurile Bahlueț și Barcu, la 290 m alt. **2.** Com. în jud. Iași, în perimetrul înșeuării **R.**; 6 378 loc. (2008). Vestigii neolitice, de tip Cucuteni. În satul **R.**, atestat documentar în 1706, se află un palat în stil neogotic construit în 1811 de Săndulache Sturdza (cumpărat de Alexandru Ioan Cuza, în 1862, și transformat în reședință domnească). Palatul, renovat în mai multe rânduri, adăpostește în prezent Muzeul memorial „Alexandru Ioan Cuza". **3.** Com în jud. Neamț; 2 048 loc. (2004).

RUGOZITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (TEHN.) Calitate a suprafeței unui corp solid de a avea asperități. **2.** Mică ridicătură de formă neregulată, apărută pe suprafața unui obiect.

RUHA, Ștefan (1931–2004, n. Carei), violonist român. Concertist virtuoz și interpret de muzică de cameră.

RÜHMANN, Heinz (1902–1994), actor german. Interpret în anii '30–'50 al unor personaje comice de mare popularitate („Bravul soldat Švejk", „Corabia nebunilor").

RUHMKORFF, Heinrich Daniel (1803–1877), inginer francez de origine germană. Inventator (1851) al bobinei de inducție care-i poartă numele.

RUHR 1. Râu în V Europei (Germania), afl. dr. al Rinului la Duisburg; 235 km. Legat cu canalele Dortmund-Ems și Rhein-Herne. **2.** Bazin carbonifer în Germania (Renania de Nord-Westfalia) cu rezerve de huilă de c. 100 miliarde t; c. 6,2 mii km². Conurbația Ruhrstadt *(Duisburg, Essen, Bochum* și *Dortmund)*, are peste 5,5 mil. loc.; mare reg. ind. (cocs și oțel).

RUINÁ (< lat., fr.) vb. I refl. și tranz. **1.** A (se) transforma în ruină **(1)**, a (se) dărăpăna; a se degrada. **2.** A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă averea, sănătatea; a (se) distruge.

RUÍNĂ (< lat., fr.) s.f. **1.** Ceea ce a rămas dintr-o construcție dărâmată; dărâmătură. ✦ Fig. Vestigiu al trecutului. **2.** Faptul de a (se) ruina. ✦ Persoană distrusă din punct de vedere fizic și moral, ca urmare a bolilor, a necazurilor etc.

RUISDAEL, Jacob van v. **Ruysdael.**

RUÍZ, Juan (c. 1283–c. 1350), poet spaniol. Arhiepiscop de Hita. Cultivă misterul religios. Poemul „Cartea dreptei iubiri", amestec de legende și alegorii, anticipează, prin observația moravurilor, romanul picaresc.

RUIZ, Nevado del ~, vulcan activ în Anzi, în V Columbiei; 5 400 m alt. Erupție catastrofală în 1985 (c. 25 000 victime).

RUÍZ, Raul (n. 1941), regizor chilian de film. Stabilit în Franța (1974). Supranumit „chilianul zburător". Filme în căutarea unor noi mijloace stilistico-expresive („Trei tigri triști", „Dialogurile exilaților", „Cucuveaua oarbă").

RUIZ DE ALARCÓN Y MENDOZA, Juan (1581–1639), dramaturg spaniol. Promovează o artă a sobrietății aplicată asupra caracterelor și realității cotidiene („Adevărul suspect", „Țesătorul din Segovia").

RUJ (< fr.) s.n. **1.** Produs cosmetic cu diferite nuanțe de roșu pentru colorarea buzelor, fabricat dintr-un amestec parfumat de grăsimi și de ceruri colorate; roșu de buze. **2.** Pastă compusă din oxid de fier și oxid de crom încorporate într-un liant, folosită în tehnica dentară.

RUJALÍNĂ (< rujă) s.f. (BOT.) Nalbă.

RUJÁRE (et. nec.) s.f. Operație de nivelare a grânelor încărcate în vrac, astfel încât capacitatea magaziei să fie folosită la maximum, fără deplasarea încărcăturii în timpul navigației.

RUJEÓLĂ (< fr.) s.f. Infecție virotică contagioasă care apare la vârsta copilăriei în epidemii masive, caracterizată printr-o erupție generalizată (pe piele și pe mucoase). În multe țări, inclusiv în România, vaccinarea anirujeolică este obligatorie, existând tendința ca r. să fie eradicată. Sin. (reg.) *cori, pojar* (3).

RUJÉT (RUGÉT) (< fr.) s.n. Boală infecțioasă a porcilor, care se manifestă prin febră, tulburări generale şi prin apariția unor pete roşii pe piele. Sin. *brâncă*^{2} (1).

RULÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A înfăşura ceva în formă de sul. **2.** Intranz. (Despre filme) A se proiecta pe ecran. **3.** Tranz. A pune şi a ține în circuitul economic fonduri, capital etc. cu scopul de a obține câştig. **4.** Intranz. (Despre vehicule, poduri rulante etc.) A se deplasa prin rostogolirea roților sau a rolelor pe o cale de rulare. ✦ Tranz. A deplasa un corp prin rostogolire. **5.** Tranz. (INFORM.) A prelua un program într-un sistem de calcul.

RULÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Prăjitură făcută dintr-o foaie de aluat umplută cu cremă, gem etc. şi rulată în formă de sul. **2.** Fel de mâncare preparat din muşchi de vacă sau de porc, umplut cu tocătură, ouă fierte etc. şi rulat, sau din carne tocată amestecată cu ou, zarzavaturi etc., căreia i se dă forma unui rulou.

RULÁJ (< fr.) s.n. **1.** Timpul dintre două încărcături succesive ale unui vagon de marfă de cale ferată, totalizând timpii necesari aducerii, încărcării, transportului, descărcării şi manevrelor. **2.** Circulație a fondurilor de producție, a capitalului, a valorilor în conturi etc.

RULÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre sisteme tehnice) Care este construit pentru a se deplasa pe o cale cu ajutorul unor organe de rostogolire. ✧ *Material r.* = locomotivele şi vagoanele care circulă pe liniile de cale ferată.

RULÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Instrument pentru măsurarea distanțelor, format dintr-o panglică de oțel sau de material textil întărit, cu gradații în sistemul metric şi care se poate strânge prin rulare în jurul unui ax. **2.** Denumire a unui joc de noroc şi a instalației la care se joacă. **3.** Mic instrument format dintr-o rotiță de metal cu margine dințată, care se foloseşte la desenarea tiparelor de stofă sau la tăierea aluatului.

RULFO, Juan (1918–1986), scriitor mexican. Reprezentant al realismului magic. Proză prezentând mediul rural şi obiceiuri indigene (romanul „Pedro Páramo").

RULÍU (< fr.) s.n. Oscilație de înclinare a unei nave în jurul axei sale longitudinale de inerție (numită axă de r.), provocată de acțiunea valurilor când direcția de înaintare este paralelă cu valurile.

RULMÉNT (< fr.) s.m. **1.** Organ de maşină care serveşte la rezemarea şi la ghidarea fusurilor de arbori sau de osii, compus din două inele concentrice, separate prin corpuri de rostogolire (bile, role etc.) care prezintă rezistență apreciabil mai mică decât lagărele de alunecare. **2.** Faptul de a circula, de a rula (vorbind despre bani). ✧ (CONT.) *Fond de r. net* = diferența dintre activele curente şi datoriile curente ale unei întreprinderi. Se mai poate calcula şi ca diferență dintre capitalul permanent şi activele imobilizate.

RULÓTĂ (< fr.) s.f. Vehicul cu două sau patru roți, remorcat de un autoturism şi dotat cu elemente de confort proprii unei mici camere de locuit.

RULÓU (< fr.) s.n. **1.** Obiect în formă de sul (ex. r. de hârtie). **2.** Piesă cilindrică, de obicei cu înălțimea mai mare decât diametrul, care se roteşte în jurul axei sale de simetrie şi care serveşte la susținerea şi la transportul unor piese pe o direcție perpendiculară pe axa ei, la înfăşurarea unor fire sau benzi (textile ori de tablă) etc. ✦ Sul subțire de lemn pe care se înfăşoară transperantul de la ferestre; *p. ext.* transperant; jaluzea. **3.** Organ activ al compresoarelor rutiere, constituit dintr-un cilindru cu greutate mare; tăvălug de compresor. **4.** Pieptănătură femeiască în care părul este înfăşurat în formă de sul. **5.** Produs de patiserie, în formă de sul, făcut din aluat, umplut cu cremă, frişcă etc.

RULÚRĂ (< fr.) s.f. Defect de creştere al arborilor, care constă în apariția unor crăpături în formă de segment de cerc de-a lungul unui inel anual.

RUMÁN (lat. *romanus*) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească; la pl.) Denumire a țăranilor dependenți de stăpânii feudali; (şi la sg.) țăran care purta această denumire.

RUMÂNÍE (< *rumân*) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească) Denumire a condiției de dependență personală a țăranilor față de stăpânii feudali; a fost desființată în 1746.

RUMB (< fr., engl.) s.n. **1.** (NAV.) Unitate de măsură pentru unghiuri folosită la roza-vânturilor, egală cu a 32-a parte dintr-un cerc. **2.** Gură de aerisire a magaziilor unui şlep.

RÚMBA (cuv. sp.) s.f. Dans de origine cubaneză, devenit în jurul anilor 1930 dans de salon, cu ritm binar, sincopat şi cu mişcare rapidă; melodia corespunzătoare acestui dans.

RUMBATRÓN (< fr.) Aparat utilizat la obținerea curenților de foarte înaltă frecvență, care dau unde electromagnetice şi lungimi de undă de ordinul decimetrului şi centimetrului.

RUMEANȚEV, Piotr Aleksandrovici (1725–1796), mareşal rus. S-a remarcat în timpul Războiului de 7 Ani (1756–1763) şi în timpul războaielor ruso-turce din 1768–1774 şi 1787–1791. În 1794 a fost comandantul suprem al armatelor ruse care au înăbuşit mişcarea de eliberare poloneză de sub conducerea lui T. Kosciuszko.

RUMEGÁ (lat. *rumigare*) vb. I **1.** Intranz. (Despre animale) A remastica hrana regurgitată din rumen. **2.** Tranz. A mesteca ceva în gură; *deprec.* a mânca. **3.** Tranz. Fig. A medita îndelung asupra unui lucru, a-l relua mereu în cercetare.

RUMEGĂTÓR, -OÁRE adj., s.f. (La pl.) Subordin de mamifere erbivore terestre care au stomacul format din rumen^{1}, rețea, foios şi cheag, adaptat la funcțiunea de rumegare; incisivii de pe maxilarul superior sunt reduşi sau lipsesc *(Ruminantia)* (ex. oaia, bovinele etc.).

RUMEGÚŞ s.n. Deşeuri de lemn, asemănătoare cu tărâțele, provenite din tăierea lemnelor cu ferăstrăul.

RUMELIA, denumire turcească dată părții estice din *Pen. Balcanică.*

RUMELI-HISAR (tc. „castelul Rumeliei"), fortăreață construită de sultanul Mahomed II în 1452, pe coasta europeană a Bosforului, în vederea cuceririi Constantinopolului.

RÚMEN^{1} (< fr., lat.) s.n. (ZOOL.) Cel mai mare compartiment al stomacului rumegătoarelor, în care alimentele sunt descompuse sub acțiunea florei simbionte.

RÚMEN^{2}**, -Ă** (< sl.) adj. **1.** (Despre obraji sau buze) Care bate în roşu; (despre oameni) cu obrajii roşii. ✦ De un roşu intens; trandafiriu. **2.** (Despre fructe şi despre unele preparate alimentare) Care a căpătat o culoare roşiatică (sub acțiunea soarelui sau a focului); copt bine.

RUMFORD, Sir Benjamin THOMSON, conte de (1753–1814), fizician american de origine engleză. Contribuții la teoria căldurii şi a luminii. Inventator al calorimetrului cu apă şi al termoscopului.

RÚMMY (RÉMI) (cuv. engl.) s.n. Joc de societate cu 106 cărți sau cu mici piese dreptunghiulare din os, masă plastică, piatră, lemn etc. marcate cu cifre de diferite culori.

RUMOÁRE (< fr., lat.) s.f. Zgomot surd de voci care se aud în acelaşi timp, produs de o masă de oameni; *p. ext.* zgomot confuz.

RUNC (lat. *runcus*) s.n. Loc într-o pădure curățat de arbori pentru a putea fi cultivat; este utilizat mai ales ca păşune sau fâneață.

RUNC, mănăstire de călugări, situată în localit. componentă Runcu a oraşului Buhuşi, jud. Bacău, ctitorită de Ştefan cel Mare în 1457, după bătălia victorioasă împotriva lui Petru Aron de la Orbic (apr. 1457). Biserica veche a mănăstirii a fost demolată, pe locul ei zidindu-se biserica actuală cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil (1760–1787).

RUNCEANU, Mihaela (1955-1989, n. Buzău), cântăreață română de muzică pop. Activitate pedagogică. Şlagăre („De-ar fi să vii", „Speranțe-vis, speranțe-flori").

RUNCU 1. Com. în jud. Dâmbovița, la poalele m-ților Leaota; 4 618 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Gorj, în depr. Subcarpatică, la poalele m-ților Vâlcan; 5 560 loc. (2008). Expl. de calcar (în satul Suseni). Sanatoriu (în satul Dobrița). În satul R. se află o biserică din sec. 17, atribuită Domniței Florica (fiica lui Mihai Viteazul). În arealul com. R. se află rezervația naturală Cheile Runcului (sau Sohodolului). **3.** Com. în jud. Vâlcea, în V Muscelelor Argeşului; 1 089 loc. (2008). Biserica Sfinții Voievozi (1577), în satul R.

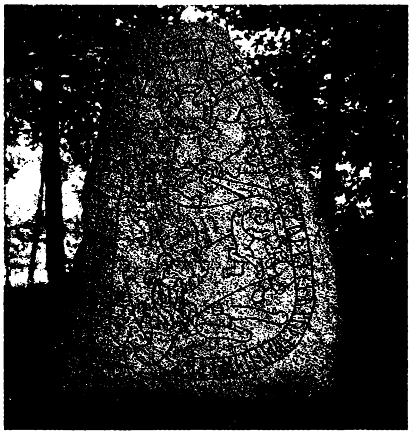

Rune

RÚNDĂ (< germ.) s.f. Fiecare dintre reprizele din cadrul aceleiaşi competiții (box, lupte, şah etc.).

RUNDSTEDT, Gerd von (1875–1953), feldmareşal german. Comandant de grupuri de armate în Polonia (1939), Franța (1940) şi U.R.S.S. (1941) şi comandant şef al Frontului de Vest (1942–iul. 1944 şi sept. 1944–1945). A condus ofensiva din *Ardeni.*

RÚNE (< germ., fr.) s.f. pl. Caractere grafice ale celor mai vechi alfabete germanice şi scandinave.

RUNEBERG, Johan Ludvig (1804–1877), poet finlandez de limbă suedeză. Versuri pe teme folclorice („Poeme") şi patriotice („Regele Fjalar", „Povestirile stegarului Stal"). Poet național al Finlandei şi unul dintre marii romantici suedezi.

RUNGE, Friedlieb Ferdinand (1796–1867), chimist german. Cercetări asupra gudronului de huilă, din care a separat prin distilare anilina, fenolul ş.a.; a descoperit cafeina (1821).

RUNGE, Philipp Otto (1777–1810), pictor şi teoretician de artă german. Membru al grupării nazareenilor. Figuri alegorice şi portrete pline de vigoare („Părinții artistului", „Dimineața"). Desene; ilustrație de carte. Preocupat de problemele culorii („Sfera culorii").

RÚPE (lat. *rumpere*) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A distruge continuitatea unui material solid sub acțiunea unor solicitări mecanice. A (se) sfărâma. ✦ Tranz. A face să înceteze; a curma. **2.** Tranz. A distruge un obiect de îmbrăcăminte prin purtare. **3.** Tranz. A smulge bucăți dintr-un lucru sau dintr-o ființă. **4.** Tranz. A smulge (buruieni, rădăcini etc.). ✦ A culege flori, fructe etc. ✦ A obține (cu greu) o sumă de bani. **5.** Refl. şi tranz. A (se) desprinde, a (se) depărta de cineva sau de ceva; *p. ext.* (despre o mulțime) a (se) împrăştia. **6.** Tranz. A şti puțin o limbă străină, a se exprima cu greutate într-o limbă străină.

RUPEA, oraş în jud. Braşov, în pod. Hârtibaciului; 5 736 loc. (2008). Ape minerale cu efecte curative în afecțiuni reumatismale şi ginecologice. Muzeu cu secții de istorie şi etnografie. Vestigii paleolitice şi neolitice. Pe vatra anticei aşezări dacice s-a dezvoltat localit. medievală, menționată documentar, prima oară, în 1324. În 1433, aşezarea apare consemnată ca târg, cu numele *Köhalm* (în traducere: vârf de stâncă) sau *Cohalm,* denumire care s-a păstrat până în 1929. În perioada interbelică, **R.** a fost un puternic centru cultural săsesc. *Monumente:* Cetatea Cohalmului, construită în etape (sec. 13–17), apare menționată documentar, prima dată, în 1324. În 1688, cetatea a fost ocupată şi refăcută de austrieci, care şi-au instalat aici o garnizoană; a fost restaurată în 1954; biserica evanghelică (sec. 14-16), în stil gotic, cu o colecţie de covoare orientale. Rezervaţia „bazaltele de la **R.**" reprezintă punctul cel mai vestic de apariţie a bazaltelor din aria m-ţilor Perşani.

RÚPEE (RÚPIE) (fr., engl.; cuv. din lb. hindi) (fr.) s.f. Denumirea unităţii băneşti în India, Nepal *(r. nepaleză)*, Seychelles, Pakistan *(r. pakistaneză)* şi Sri Lanka *(r. srilankeză)*.

RUPELLA v. **Rochelle.**

RÚPERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) rupe. ✧ *R. de nori* = ploaie torenţială însoţită de descărcări electrice. ✦ Distrugere a continuităţii unui corp sau a unui material solid sub acţiunea unei solicitări mecanice. **2.** *R. de pantă* = construcţie care serveşte la racordarea a două sectoare vecine, aflate la înălţimi diferite, ale unui canal, pentru a se menţine panta longitudinală între limitele admisibile.

RUPESTRIS DU LOT (loc. fr.) subst. Soi de portaltoi pentru viţa de vie utilizat pe soluri sărace, calcaroase, în zone secetoase.

RUPÉSTRU, -Ă (< fr.; {s} lat. *rupes* „stâncă, peşeră") adj. Localizat/realizat în stâncă sau pe stâncă. ✦ *Artă r.* = desen, pictură, sculptură etc. realizate pe stânci sau pe pereţii peşterilor. Cele mai vechi manifestări de *a.r.* datează din Paleoliticul superior şi constau în picturi şi gravuri executate pe pereţii cavernelor de la *Altamira* (Spania), *Lascaux* (Franţa) şi pe versanţii stâncoşi de la *Tassili* (N Africii) şi din Australia, în care sunt reprezentate animale, scene de vânătoare sau de luptă, şi în sculpturi de idoli feminini, exprimând cultul maternităţii.

RUPIÁH (cuv. indonezian) s.m. Unitate bănească în Indonezia.

RÚPIE v. **rúpee.**

RUPT, -Ă adj., s.n. 1. Adj. Făcut bucăţi, fragmentat. ✦ Fracturat. ✦ (Despre îmbrăcăminte) Ros, găurit, uzat, sfâşiat. ✦ Fig. Zdrobit. **2.** Fig. (Despre relaţii prieteneşti, diplomatice etc.) Întrerupt, curmat; stricat, anulat. **3.** Smuls. **4.** Depărtat de...; izolat, înstrăinat. **5.** S.n. Fapt de a rupe, ruptură.

RUPTĂŞ s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi Moldova) Contribuabil care încheia o *ruptă*.

RÚPTĂ s.f. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Denumire a înţelegerii între o categorie fiscală (comunitate sau contribuabil) şi vistierie, prin care, în locul tuturor dărilor existente, se stabilea o sumă globală fixă, plătibilă anual în una sau mai multe rate.

RUPTÓR (< fr.) s.n. Aparat electric care deschide şi menţine deschis un circuit electric sub acţiunea şi pe durata exercitării unei comenzi din exterior; este folosit la comanda motoarelor electrice, la comutarea circuitelor electrice, în automatizări.

RUPTURA v. **Vârvoru de Jos.**

RUPTÚRĂ s.f. **1.** Faptul de a (se) rupe. **2.** Loc în care un obiect este rupt; gaură, spărtură. ✦ Porţiune de teren rupt de ape. **3.** Porţiune, bucată ruptă din ceva. ✦ Zdreanţă.

RURÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. De (la) sat, sătesc.

RURIK (?-879), conducător normand (al varegilor) care, potrivit tradiţiei, a cucerit puterea în Novgorod în 862, inaugurând o dinastie de cârmuitori în Rusia. Teoria „normandistă", bazată pe această tradiţie, consideră că **R.** a fost întemeietorul statului rus.

RUS, com. în jud. Sălaj, pe stg. Someşului; 1 129 loc. (2008).

RUS, -Ă s.m. şi f., adj. **I.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Federaţiei Ruse. **R.** sunt de religie creştină (ortodoxă). **II. 1.** Adj. Care aparţine Rusiei sau ruşilor **(1)**, privitor la Rusia sau la ruşi; rusesc. **2.** *Artă r.* = primele manifestări apar din sec. 10 în oraşele şi cnezatele Kiev, Novgorod, Vladimir, Suzdal şi Moscova. Tradiţionala arhitectură în lemn a influenţat plastica arhitecturii zidite. Bisericile se caracterizează prin cupole multiple şi o prezentare etajată a volumelor (catedrala Sf. Sofia din Kiev - sec. 12). În sec. 14-15 apar elemente noi: arcul în potcoavă, cupola în formă de bulb, decoraţii cu plăci de faianţă colorată. Pe lângă construcţiile religioase (biserica Adormirea Maicii Domnului, catedrala Sf. Mihail, biserica Vasili Blajennîi din Moscova) se edifică ample construcţii militare (citadela Kremlinului, din Moscova) şi civile (Granovitaia Palata, din Moscova). În pictură se realizează ansambluri de frescă şi mozaic, icoane şi ilustraţii de manuscris (A. Rubliov, Teofan Grecul, Dionisi). În sec. 18 şi 19 pătrund influenţele stilurilor baroc, rococo, neoclasic. Pe primul loc continuă să se situeze arhitectura, reprezentativă fiind construcţia oraşului Sankt-Peterburg. Către sfârşitul sec. 19, în *a.r.* un rol important îl are mişcarea *peredvijnicilor*. Printre artiştii valoroşi ai acestei vremi se numără: M.A. Vrubel, V.A. Serov, S.A. Korovin şi A.E. Arhipov. Din al doilea deceniu al sec. 20 *a. r.* se caracterizează prin interpretarea realităţii în spiritul idealurilor socialismului. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, din grupul limbilor slave de răsărit, vorbită de ruşi. Este cea mai importantă limbă slavă, vorbită de peste 260 milioane de oameni. Rusa veche s-a dezvoltat independent din slavă, începând din sec. 11. Paralel cu ea a existat slavona rusă, care era limba bisericii. Mai exista o formă scrisă numită rusa nonliterară, folosită în cancelarii, documente, corespondenţă. Până în sec. 16 a existat o dublă dualitate: între limba vorbită, bogată în varietate dialectală, şi rusa nonliterară şi, pe de altă parte, între cele două limbi scrise: slavona şi **r.** nonliterară. Din sec. 17 are loc unificarea progresivă a limbii scrise, prin eliminarea slavonei, punându-se bazele limbii **r.** moderne (gramatica lui Lomonosov de la 1755). Este limba oficială a Federaţiei Ruse. Foloseşte alfabetul chirilic.

RUS, Remus (n. 1942, Braşov), teolog român. Specialist în istoria religiilor („Concepţia despre om în marile religii", „Istoria filozofiei islamice").

RUSÁLCĂ (< rus.) s.f. (În mitologia slavă) Duh al râurilor, lacurilor, pădurilor şi câmpiilor, închipuit ca o tânără fată îmbrăcată în alb, care atrage pe tineri în fundul apelor, înecându-i.

RUSÁLIE (< sl.) s.f. (La pl.) **1.** (Cu valoare de nume propriu) Sărbătoarea creştină a pogorârii Sfântului Duh, prăznuită în a 50-a zi după Paşte. **2.** (În mitologia populară românească) Fiinţe fantastice, asemănătoare cu ielele; zâne rele, care dezlănţuie furtuni şi îi schilodesc pe oameni sau le iau minţile. 3. (ENTOM.) Efemeră **(2)**.

RUSAN, Romulus (n. 1935, Alba Iulia), prozator şi publicist. Eseuri şi cronici pe teme cinematografice („Arta fără muză"), interviuri („Convorbiri subiective"), memorialul-eseu „America ogarului cenuşiu", proză („Roua şi bruma").

RUSĂNEŞTI 1. Lac de acumulare pe Olt, în arealul com. **R. 2.** Com. în jud. Olt, pe dr. Oltului; 4 835 loc. (2008). Hidrocentrală. Până la 17 febr. 1968, com. **R.** s-a numit *Rusăneştii de Jos.*

RUSCALLA, Vegezzi (1799-1885), om politic şi publicist italian. A susţinut în scris drepturile poporului român din Transilvania la existenţă naţională. Cetăţean de onoare al României (1866).

Mount Rushmore

RUSCA MONTANĂ, com. în jud. Caraş-Severin; în culoarul Bistra; 2 085 loc. (2008). Expl. de sulfuri polimetalice şi de marmură (în satul Ruschiţa). Instalaţie de flotare a minereurilor.

RUSCHIŢA, pas în m-ţii Poiana Ruscăi, pe cumpăna de ape dintre Bega şi Rusca, la 1 000 m alt., străbătut de un drum nemodernizat.

RUSCIUK v. **Ruse.**

RUSCOVA, com. în jud. Maramureş, pe dr. râului Vişeu; 5 195 loc. (2008). Satul **R.** este atestat documentar în 1373.

RUSCÚŢĂ s.f. Denumire dată speciilor de plante erbacee, din genul *Adonis*, fam. ranunculaceelor. ✧ *R. de primăvară* = plantă perenă, cu flori galbene-aurii, lucioase *(Adonis vernalis)*. *R. tomnatică* = plantă anuală, cu flori purpurii-închise *(Adonis annua)*.

RUSE, oraş în NNE Bulgariei, situat pe dr. Dunării, la graniţa cu România, vizavi de municipiul Giurgiu; 162,1 mii loc. (2001). Port fluvial. Rafinărie de petrol. Ind. constr. de maşini, chimică. Legat de municipiul Giurgiu prin Podul Prieteniei (rutier şi feroviar), construit peste Dunăre (2 200 m lungime). Punct vamal. Fortificaţie romană (sec. 1 î.Hr.) cunoscută sub numele de *Sexantaprista*. **R.** a fost distrus de barbari în sec. 7 d.Hr. Ocupat de turci în sec. 15 şi stăpânit (bază militară) până în 1877. Vechiul nume: *Rusciuk*.

RUSÉSC, -EÁSCĂ (< rus.) adj. Rus **(2)**.

RUSET (ROSETTI), familie de boieri, de origine greacă, stabilită în Moldova în a doua jumătate a sec. 17, unde s-a înrudit cu marile familii locale. Primii veniţi au fost *Iordache*, *Lascarache* şi *Manolache* **R.**, fiii lui Constantin Cuparul capuchehaia (numiţi şi Cupăreşti). Mai importanţi: **1. Antonie R.**, domn al Moldovei (1675-1678). **2. Iordache R.** (c. 1645-c. 1720). Fratele lui **R. (1)**. Mare vistier şi mare vornic, conducătorul partidei Cupăreştilor şi al treburilor Moldovei între 1685 şi 1710 (cu întreruperi). Stăpânul unei mari averi. **3. Manole Giani R.,**

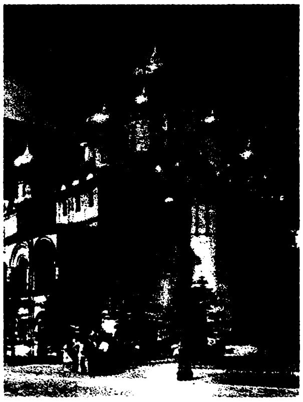

1

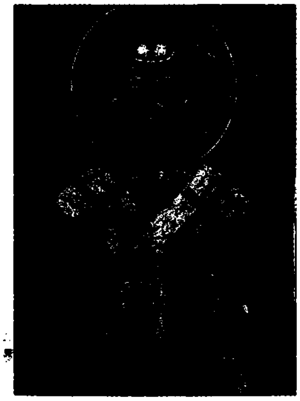

2

Artă rusă
1. Catedrala Sf. Mihail din Moscova 2. Sf. Nicolae, icoană pictată pe lemn (Muzeul Ermitaj)

domn al Țării Românești (1770–1771) și al Moldovei (1788–1789). A fugit în Rusia. V. *Rosetti*.

RUSHDIE, Salman (Ahmed) (n. 1947), scriitor englez de origine indiană. Romane istorico-fantastice ale Indiei moderne („Copiii de la miezul nopții", „Ultimul suspin al maurului"). Condamnat la moarte printr-o hotărâre a ayatolahului Khomeini după apariția (1988) a „Versetelor satanice" ce cuprind unele critici referitoare la islam, este nevoit să trăiască în clandestinitate.

RUSHMORE, Mount ~, masiv muntos în V statului Dakota de Sud (S.U.A.); 1 829 m alt. Aici, într-o stâncă granitică au fost sculptate capetele alăturate ale președinților americani George Washington, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln și Theodore Roosevelt, atingând 18 m înălțime fiecare. Monumentul este cunoscut sub numele *Mount Rushmore National Memorial*.

RUSIA (Federația Rusă), stat în E Europei și N Asiei; 17 075 400 km^2; 143 782 000 loc.(2004). Limba oficială: rusa. Religia: creștină 72,6% (marea majoritate ortodocși) islamică 7,6%, alte credințe și atei. Cap.: *Moscova/Moskva*. Orașe pr.: Sankt-Peterburg, Novosibirsk, Nijni Novgorod, Ekaterinburg, Samara, Omsk, Kazan, Ufa, Celiabinsk, Rostov pe Don, Volgograd, Voronej, Krasnoiarsk. Stat federativ incluzând 21 rep. autonome, 49 reg., o reg. autonomă, șase ținuturi, zece districte autonome și două orașe federale. **R.**, cel mai întins stat de pe Glob, are un *relief* variat, un bogat fond forestier (locul 1 pe Glob). Partea europeană este ocupată de marea C. Est-Europeană, presărată cu coline și pod. vechi (pod. Valdai, alt. max. 343 m, pod. Stavropol). În Karelia și pen. Kola relieful este mai înalt (1 191 m în m-ții Hibini). În S părții europene se desfășoară Caucazul Mare, m-tele Elbrus (5 642 m, alt. max. din **R.**). Limita dintre Europa și Asia este reprezentată de m-ții Ural. Partea asiatică cuprinde diverse unități morfologice: C. Siberiei de Vest este urmată spre E de pod. Siberiei Centrale, continuate spre E de c. ușor vălurită a Iakuției iar în N, în pen. Taimyr, de m-ții Byrranga. În S Siberiei Centrale se dezvoltă m-ții Saian – la poalele cărora se află depr. Tuva – și m-ții Altai. Siberia Orientală și Extremul Orient rus sunt reg. predominant muntoase: m-ții Iablonovîi, Stanovoj, Verhoiansk, m-ții Cerski), M-ții Kolîma. În Extremitatea SE, către M. Japoniei se află m-ții Sihote-Alin. Numeroase ins. în: Oc. Pacific (arh. Kurile), în Oc. Arctic (Novaia Zemlia, Severnaia Zemlia, Franz Josef, Wrangel ș.a.). Dominantă este *clima* temperată, cu nuanțe maritime în V (spre M. Baltică) și E (Oc. Pacific); o mare parte a nordului țării are un climat rece, polar și subpolar, în Siberia Orientală continentalismul devine excesiv cu ierni foarte geroase (-75° C, minima absolută înregistrată la Verhoiansk). În S părții europene, pe țărmul Mării Negre, clima este subtropicală. Marile cursuri de apă ale **R.** sunt în partea europeană – Volga, Don și Peciora, iar în partea asiatică – Obi, Enisei cu afl. său Angara, Lena și fl. Amur. Pe terit. **R.** se află L. Baikal, iar în SE părții europene R. are acces la M. Caspică. În NV țării se află lacurile Onega și Ladoga. Mari hidrocentrale, cu întinse lacuri de acumulare (între ele lacul centralei Bratsk, pe Angara, primul loc în lume, ca volum). În N se desfășoară tundra, iar în S acesteia taigaua. Pădurea de foioase ocupă supr. restrânse în partea europeană, făcând trecerea spre stepă. În SE, în Extremul Orient se dezvoltă o vegetație specifică, musonică. Fauna include specii cu blănuri scumpe (zibeline, vulpi argintii ș.a.), elani, râși, tigri de Ussuri (în Extremul Orient). Numeroase parcuri naționale. *Resurse de subsol*: minereu de fier, cărbune, petrol (locul 2 pe Glob la producție, obținută în proporție de 2/3 în Siberia de Vest), gaze naturale (locul 1 pe Glob; Siberia de Vest fiind și aici principala reg. de extracție), aur, argint, cupru, zinc, nichel, cromite, cobalt, staniu, bauxită, diamante, tungsten, platină, vanadiu, litiu, beriliu, paladiu, stibiu, azbest, magnezit, grafit, sare, fosfați ș.a. Ind. este dominată de subramurile ind. grele – siderurgia, construcțiile de mașini, chimia. Sunt bine dezvoltate și metalurgia neferoasă, ind. electronică, ind. textilă, ind. alim. Termocentrale, centrale nucleare (cele mai multe în partea europeană, una de mare putere ~ 4 000 MW, fiind în zona Sankt-Peterburg) și hidrocentrale (unele dintre ele fiind între cele mai puternice din lume, ca putere instalată; ex. pe fl. Enisei, Amur. Agricultura se practică îndeosebi în jumătatea sudică a părții europene și în S Siberiei: **R.** ocupă locul 1 pe Glob la prod. de orz, secară, ovăz, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cartofi și obține mari cantități de grâu, porumb, soia, cânepă fibre, tutun, ceai, pepeni verzi, legume și fructe. Se cresc efective însemnate de bovine, ovine, caprine și cabaline. Are una din cele mai mari flote de pescuit din lume. *Turism* internațional: Moscova, Sankt-Peterburg, litoralul Mării Negre, m-ții Caucaz, lacul Baikal și arealul cu vulcani activi din pen. Kamceatka. Moneda: 1 rublă = 100 kopeiki. – *Istoric*. Pe terit. **R.**, locuit din timpuri străvechi, în milen. 1 î.Hr. se cristalizează etnic, în reg. dintre Vistula și Nipru, triburile indo-europene ale slavilor, care își încep, în sec. 5–6, expansiunea spre V și SV. În sec. 6–9, slavii de răsărit populează ținuturile dintre Nipru, Dvina, Oka și Volga Superioară, creând, în sec. 9, sub conducerea cneazului *Oleg*, statul vechi rus, cu centrul la Kiev (Rusia kieveană), care atinge apogeul puterii în timpul domniei lui *Vladimir I Sveatoslavici* (980–1015) și a lui *Iaroslav I cel Înțelept* (1016–18, 1019–54); în c. 988, creștinismul în haină liturgică bizantină devine religie de stat. În sec. 12–13, **R.** kieveană se destramă în mai multe cnezate: Halici-Volînia, în SV, Marele Novgorod, în N și Vladimir-Suzdal în NE ș.a., înlesnind cucerirea țării de către mongoli (1237–42), care întemeiază aici Hanatul Hoardei de Aur. Reg. apusene locuite de slavii răsăriteni sunt ocupate, în sec. 13–14, de către Lituania și Polonia. Înfloritorul cnezat septentrional Novgorod, singurul neafectat de invazia mongolă, reușește, sub conducerea lui Aleksandru Nevski, să înfrângă, în bătălia de pe Neva, forțele suedeze (1240), iar pe L. Peipus armatele Cavalerilor Teutoni (1242), oprind astfel expansiunea acestora în ținuturile slave. În sec. 14–16, în jurul Marelui cnezat al Moscovei, condus de Ivan al III-lea (1462–1505), a înlăturat definitiv dominația mongolă, Hoarda de Aur destrămându-se în hanatele Kazan, Astrahan și Crimeea. *Ivan IV cel Groaznic* (1533–84) ia titlul de țar, pune bazele autocrației, include în **R.** hanatele tătare Kazan, Astrahan și inaugurează cucerirea Siberiei (încheiată în sec. 17). Ales țar (în 1613), după o perioadă de anarhie internă, în care intervin atât Polonia cât și Suedia, *Mihail Romanov* întemeiază noua dinastie a Romanovilor (1613–1917)

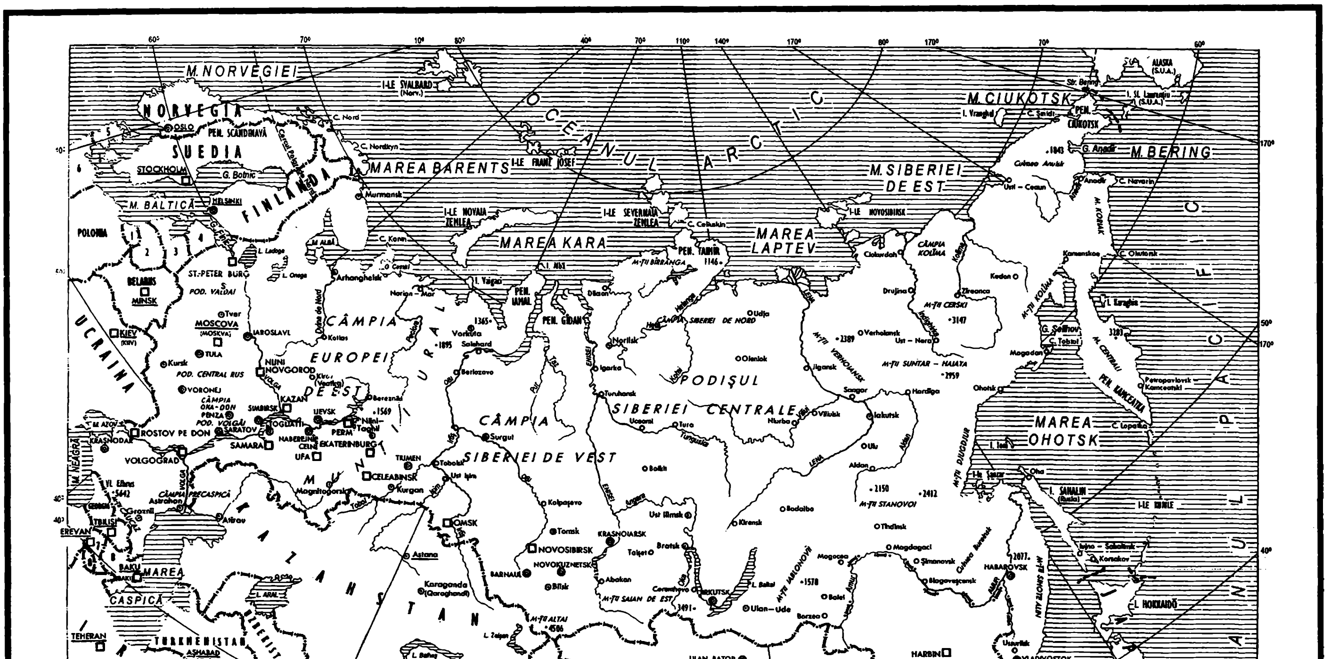
M. NORVEGIEI
I-LE SVALBARD (Norv.)
NORVEGIA
OSLO
PEN. SCANDINAVĂ
SUEDIA
STOCKHOLM
G. Botnic
FINLANDA
HELSINKI
M. BALTICĂ
POLONIA
BELARUS
MINSK
UCRAINA
KIEV (KIIV)
C. Nord
C. Nordkyn
MAREA BARENTS
I-LE FRANZ JOSEF
Murmansk
I-LE NOVAIA ZEMLEA
I-LE SEVERNAIA ZEMLEA
MAREA KARA
C. Celiuskin
PEN. TAIMÎR
M-ȚII BÎRRANGA
ST.-PETER BURG
L. Ladoga
L. Onega
Arhanghelsk
POD. VALDAI
Tver
MOSCOVA (MOSKVA)
IAROSLAVL
TULA
Kursk
POD. CENTRAL RUS
VORONEJ
CÂMPIA OKA-DON
PENZA
POD. VOLGĂI
SARATOV
NIJNI NOVGOROD
KAZAN
CÂMPIA EUROPEI DE EST
ROSTOV PE DON
KRASNODAR
VOLGOGRAD
SAMARA
UFA
PERM
EKATERINBURG
CELEABINSK
M. NEAGRĂ
M. AZOV
VL. Elbrus 5642
CÂMPIA PRECASPICĂ
Astrahan
Groznîi
TBILISI
EREVAN
BAKU
MAREA CASPICĂ
Atîrau
MUNȚII URAL
Vorkuta
Salehard
PEN. IAMAL
PEN. GÎDAN
CÂMPIA SIBERIEI DE VEST
Surgut
Tobolsk
TIUMEN
Kurgan
Magnitogorsk
OMSK
Astana
Karaganda (Qaraghandî)
NOVOSIBIRSK
NOVOKUZNETSK
BARNAUL
Tomsk
KRASNOIARSK
Norilsk
Igarka
PODIȘUL SIBERIEI CENTRALE
CÂMPIA SIBERIEI DE NORD
MAREA LAPTEV
I-LE NOVOSIBIRSK
M. SIBERIEI DE EST
OCEANUL ARCTIC
M. CIUKOTSK
PEN. CIUKOTSK
I. Vranghel
Str. Bering
ALASKA (S.U.A.)
I. St. Lavrențiu (S.U.A.)
M. BERING
G. Anadîr
Anadîr
C. Navarin
CÂMPIA KOLÎMA
M-ȚII CERSKI
M-ȚII VERHOIANSK
Verhoiansk
M-ȚII SUNTAR – HAIATA
Iakutsk
Magadan
PEN. KAMCEATKA
Petropavlovsk – Kamceatski
MAREA OHOTSK
M-ȚII DJUGDJUR
M-ȚII STANOVOI
M-ȚII IABLONOVÎI
IRKUTSK
L. Baikal
Ulan – Ude
M-ȚII SAIAN DE EST
M-ȚII ALTAI 4506
HABAROVSK
I. SAHALIN (Rusia)
I-LE KURILE
I. HOKKAIDŌ
VLADIVOSTOK
HARBIN
I. HONSHŪ
MAREA JAPONIEI
TOKYŌ
OCEANUL PACIFIC
KAZAHSTAN
TURKMENISTAN
AȘHABAD (AȘGABAT)
UZBEKISTAN
TAȘKENT
BIȘKEK
ALMATÎ
KÎRGÎZSTAN
DUȘANBE
TADJIKISTAN
AFGHANISTAN
IRAN
TEHERAN
MONGOLIA
ULAN BATOR
CHINA
ÜRÜMQI
BEIJING
PHENIAN
SEUL
M. GALBENĂ
1 = RUSIA
2 = LITUANIA
3 = LETONIA
4 = ESTONIA
5 = DANEMARCA
6 = GERMANIA
7 = ARMENIA
8 = AZERBAIDJAN
9 = R.P.D. COREEANĂ
10 = REP. COREEA
0 300 600 km

şi pune bazele monarhiei absolutiste, **R.** devenind totodată un imp. multinaţional. Mutarea scaunului metropolitan de la Vladimir la Moscova (1326), apoi ridicarea acestuia la rang patriarhal (1589), transformă, din sec. 16, **R.** în singura mare putere ortodoxă suverană a Europei. **R.** revendică moştenirea Bizanţului, iar Moscova se erijează în cea de-a „treia Romă". În urma răscoalei antipoloneze a cazacilor zaporojeni, condusă de *Bogdan Hmelniţki,* Ucraina din stânga Niprului se uneşte, în 1654, cu **R.** ceea ce a provocat un lung război ruso-polon (1654–1667). Sub *Petru I* (1682–1725), **R.** cunoaşte o remarcabilă înflorire ec. şi se înfăptuiesc ample reforme care urmăresc modernizarea societăţii şi a instituţiilor după model vest-european. Are loc întărirea absolutismului, statul rus afirmându-se acum pe eşichierul politic european. **R.** înfrânge, în Războiul Nordului (1700–1721), armatele regelui Suediei, Carol XII (victoria de la Poltava – 1709), şi obţine, astfel, prin pacea de la Nystad, ieşirea la Marea Baltică. Din acest moment se cristalizează liniile de forţă ale expansionismului rus: în N, în direcţia M. Baltice, în E, în Asia Centrală, dar cu precădere spre Apus, în reg. Mării Negre şi a spaţiului danubiano-balcanic, cu ţinta finală Constantinopolul şi ieşirea la M. Mediterană. Reformele iniţiate de *Ecaterina a II-a* (1762–1796) contribuie la întărirea statului, iar abila ei politică externă transformă **R.** într-o mare putere. În 1783 sunt cucerite Crimeea şi stepele nord-pontice, hotarul apusean fiind stabilit pe Nistru, R. dobândind astfel acces la Marea Neagră. Prin anexările rezultate în urma celor trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), **R.** împinge hotarele sale până în Europa Centrală. În sec. 18–19, **R.** poartă războaie victorioase împotriva Imp. Otoman (1710–1711, 1735–1739, 1768–1774, 1787–1792, 1806–1812, 1828–1829), a Persiei (1722–23, 1803–13, 1826–28), participă la coaliţiile antinapoleoniene (1805–1807, 1812–1815) şi devine, în urma Congresului de la Viena (1814–1815), unul dintre promotorii Sfintei Alianţe. În Balcani, **R.** se confruntă cu Imp. Habsburgic şi cu ostilitatea Marilor Puteri – Marea Britanie şi Franţa – interesate în menţinerea echilibrului european. Războiul Crimeii (1853–1856), în care Turcia este aliată cu Franţa şi Marea Britanie, se încheie cu înfrângerea **R.**, dar victoria repurtată în Războiul Ruso-Turc din 1877–1878 lichidează urmările defavorabile ale Tratatului de pace de la Paris (1856). În 1859–1895 este cucerită întreaga Asie Centrală, iar Tratatul ruso-chinez de la Aihun (1858) stipulează anexarea reg. fl. Amur şi Sahalinul de Nord. În timpul domniei ultimului ţar, *Nicolae II* (1894–1917), **R.**, care se simte ameninţată de ascensiunea Germaniei, se apropie de Franţa şi Marea Britanie, creând Tripla Alianţă, bloc politico-militar opus Puterilor Centrale. Criza societăţii, înfrângerea în Războiul ruso-japonez (1904–1905) duc la izbucnirea revoluţiei burghezo-democrate din 1905–1907, reprimată cu forţa armată. În 1914, **R.** intră în război împotriva Germaniei, Austro-Ungariei şi Turciei. Înrăutăţirea situaţiei interne, înfrângerile suferite pe front au ca rezultat izbucnirea, în febr. 1917, a revoluţiei, soldată cu abolirea ţarismului şi proclamarea Republicii. La 7 nov. (25 oct. stil vechi) 1917, la Petrograd, puterea este preluată, în urma unei insurecţii, de către Partidul Bolşevic, condus de *Vladimir Ilici Lenin.* În Războiul civil care izbucneşte, intervin, în sprijinul generalilor albi *Kornilov, Denikin, Vranghel, Kolceak,* şi puterile europene ostile autorităţii sovietice. Forţele politice nebolşevice sunt treptat eliminate, funcţiile represive ale aparatului de stat sunt întărite; în lupta împotriva „contrarevoluţiei" este creată o poliţie politică secretă, CEKA (ulterior NKVD, GRU, KGB), omniprezentă şi omnipotentă, toţi duşmanii reali, potenţiali sau imaginari ai noului regim fiind eliminaţi brutal. În momentul în care V.I. Lenin moare (1924), totul era pregătit pentru viitorul dictator *Iosif Vissarionovici Stalin.* Pacea de la Brest-Litovsk (3 mart. 1918), denunţată după prăbuşirea Puterilor Centrale, încheie participarea R. la Primul Război Mondial. După victoria puterii sovietice în Războiul civil, începe perioada reconstrucţiei ec. naţionale, pe baza politicii liberale a „NEP"-ului (1921–25). La 30 dec. 1922 se constituie U.R.S.S., recunoscută (1924–1925) pe plan diplomatic de către Marea Britanie, Franţa, Italia, Japonia şi în 1933 de S.U.A.; devine în 1934 membru al Societăţii Naţiunilor, izolarea internaţională fiind astfel depăşită. Secretar general al Partidului Comunist din 1922, I.V. Stalin iese învingător, după moartea lui Lenin, în apriga luptă pentru putere. Devenit stăpân necontestat al destinelor ţării, Stalin trece, în anii 1926–1929, la realizarea industrializării accelerate, pe baza planurilor cincinale şi a colectivizării forţate a agr., transformând, cu preţul unor sacrificii umane imense (execuţii şi deportări în masă, internarea în lagăre de muncă – Gulag), U.R.S.S., în pragul celui de-al Doilea Război Mondial, într-o mare putere industrială a lumii. La 23 aug. 1939, U.R.S.S. încheie cu Germania nazistă un pact de neagresiune (Pactul Molotov-Ribbentrop), prin al cărui protocol secret Europa de Est este împărţită în sferele de influenţă ale celor două puteri, iar Hitler îşi poate permite să atace, la 1 sept. 1939, Polonia. În virtutea acestui pact, U.R.S.S. ocupă, la 17 sept. 1939, partea de E a Poloniei, reg. ale Finlandei (1940), anexează cele trei state baltice (1940) şi forţează România să-i cedeze Basarabia şi Bucovina de Nord, Atacul german din 22 iun. 1941 aduce U.R.S.S. alături de coaliţia statelor antifasciste, Frontul de Est măcinând principalele forţe ale celui de-al Treilea Reich. Plătită cu enorme pierderi umane şi distrugeri materiale, victoria repurtată face din U.R.S.S., după 1945, o putere mondială, care impune în statele est-europene, intrate în sfera sa de influenţă, regimuri de tip comunist. Membru fondator al O.N.U. (1945). Războiul rece, expresie a luptei pentru hegemonie între cele două sisteme sociale opuse, cel capitalist şi cel comunist, dublat de o sufocantă cursă a înarmărilor şi de o serie de conflicte regionale – Blocada Berlinului (1948–1949), războiul din Coreea (1950–1953), războiul din Indochina, apoi din Vietnam (1946–1973), confruntările arabo-israeliene, războiul din Afghanistan (1979–1989) ş.a. – marchează viaţa politică internaţională a întregii epoci postbelice. După moartea lui Stalin (1953), noul deţinător al puterii, *Nikita Sergheevici Hruşciov,* îi înlătură pe apropiaţii vechiului dictator, condamnă, în raportul secret la Congresul XX al P.C.U.S. (1956), crimele şi ororile epocii staliniste şi propagă teza „coexistenţei paşnice" între cele două blocuri adverse. Încercările statelor est-europene de a se elibera de sub controlul sovietic sunt însă reprimate cu duritate (Germania – 1953, Ungaria şi Polonia – 1956, Cehoslovacia – 1968 etc.). Sub *Leonid Ilici Brejnev* (1964–1982), fenomenul „stagnării" afectează practic toate domeniile societăţii sovietice, adâncind criza sistemului. U.R.S.S. obţine rezultate spectaculoase în cursa înarmărilor, în domeniul nuclear sau de cucerire a cosmosului, dar şi în competiţia hegemonică cu S.U.A., prin extinderea propriei sfere de influenţă în Asia, Africa, Cuba. După efemerele administraţii *Iuri Vladimirovici Andropov* (1982–1984) şi *Konstantin Ustinovici Cernenko* (1984–1985), conducător al partidului, ulterior şi al statului (1988), este ales, în 1985, *Mihail Sergheevici Gorbaciov,* care iniţiază o direcţie de radicală reformare a societăţii sovietice („glasnost" şi „perestroika"), iar în plan extern prin atingerea unei reale destinderi, marcată îndeosebi de încheierea „războiului rece". După transformările radicale din Europa de Est, unde regimurile comuniste instalate după al Doilea Război Mondial se prăbuşesc rând pe rând, U.R.S.S. acceptă dizolvarea C.A.E.R. (28 iun. 1991) şi a Tratatului de la Varşovia (1 iul. 1991), semnând, la Paris, „Carta pentru o nouă Europă", care încheie formal războiul rece şi confruntarea Est-Vest. În nov. 1990, **R.** adoptă declaraţia de suveranitate, iar în alegerile generale din 12 iun. 1991, Boris Elţin este ales prin vot universal preşedinte al acestei republici. Un puci organizat de forţele conservatoare din conducerea P.C.U.S. şi a U.R.S.S., în aug. 1991, împotriva lui Gorbaciov eşuează, întărind poziţia forţelor reformatoare grupate în jurul preşedintelui **R.**, B. Elţin. În urma acestor evenimente, P.C.U.S. este interzis, iar republicile unionale îşi proclamă independenţa. La 8 dec. 1991, **R.**, Ucraina şi Belarus decid crearea Comunităţii Statelor Independente (C.S.I.), actul constitutiv fiind semnat la Alma Ata, la 21 dec. 1991, de către 11 foste republici ale U.R.S.S., devenite între timp state independente. Odată cu retragerea lui M.S. Gorbaciov din funcţia de preşedinte, U.R.S.S., ultimul imperiu al sec. 20, îşi încetează oficial existenţa la 25 dec. 1991. Personalitatea care domină viaţa politică este preşedintele *Boris Elţin* (reales în funcţie în 1996), care orientează procesul de reformă în direcţia unei economii de piaţă şi a pluripartidismului. În tot acest răstimp **R.** se află în perioada definirii concepţiei unei noi politici externe, cristalizării de noi relaţii cu marile puteri, dar şi cu statele vecine. Ea aderă la Parteneriatul pentru Pace lansat de N.A.T.O. (22 iun. 1994), dar se opune includerii de noi state est-europene în această alianţă militară. La 25 ian. 1996, **R.** devine membru în Consiliul Europei. Pe fondul deteriorării stării de sănătate a preşedintelui Elţin, are loc o succesiune rapidă a prim. min. numiţi şi revocaţi rând pe rând de şeful statului. **R.** cunoaşte 5 şefi de executiv în numai 18 luni. La 31 dec. 1999, în declaraţia televizată, preşedintele Boris Elţin îşi anunţă, cu 6 luni înainte de expirarea mandatului, demisia din această funcţie, desemnându-l pe premierul *Vladimir Putin* ca preşedinte interimar al **R.** În alegerile prezidenţiale din 26 mart. 2000, Vladimir Putin iese victorios din primul tur de scrutin, devenind al doilea preşedinte ales al Federaţiei Ruse (în mart. 2004, Putin este reales în funcţia de preşedinte al **R.**). Noua administraţie îşi propune întărirea puterii, prestigiului şi a controlului autorităţii centrale asupra terit. Federaţiei (rezolvarea „crizei cecene", soldată până în prezent cu numeroase victime omeneşti), asanarea economiei şi finanţelor statului, precum şi redobândirea rolului de mare putere în viaţa politică internaţională. Luna mai 2002 reprezintă o cotitură radicală în raporturile **R.** cu Occidentul. După ce la Reykjavik membrii N.A.T.O. decid la 17 mai crearea unui consiliu comun N.A.T.O.–Rusia, iar la 18 mai liderii celor 19 state membre N.A.T.O. şi preşedintele **R.** semnează actul de constituire a acestui consiliu, care face din **R.** egalul membrilor Alianţei Nord-Atlantice, în sensul că aceasta nu va putea lua decizii fără a avea acordul Moscovei, în probleme precum lupta împotriva terorismului, gestionarea crizelor internaţionale, neproliferarea armelor de distrugere în masă, controlul asupra armamentului. La 24 mai preşedinţii **R.** şi S.U.A. semnează, la Moscova, un tratat de dezarmare, considerat istoric, care prevede reducerea arsenalelor nucleare ale celor două ţări cu 2/3 până în 2012 şi o declaraţie de parteneriat strategic. Confruntată cu acţiuni teroriste ale fundamentaliştilor islamici (Moscova, 2003, Beslan, 2004 etc.), **R.** s-a alăturat forţelor care luptă împotriva terorismului internaţional. În problema iraqiană, **R.**, în calitate de membru permanent al Consiliului de Securitate al O.N.U., se pronunţă, alături de Franţa şi China, împotriva intervenţiei militare a coaliţiei condusă de S.U.A. împotriva lui Saddam Hussein fără o rezoluţie a O.N.U. În alegerile parlamentare din 2007, partidul Rusia Unită al preşedintelui Putin obţine majoritatea, iar în cele prezidenţiale (din mart. 2008) Dmitri Anatolievici Medvedev devine preşedinte; la 12 mai 2008 Vladimir Putin depune jurământul ca prim-min. Republică prezidenţială.

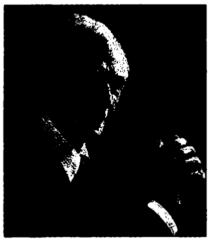

Bertrand Russell

RUSIDAVA, castru şi aşezare romană din sec. 2–3, situat la S de Drăgăşani (jud. Vâlcea). Făcea parte din sistemul de apărare denumit „Limes Alutanus".

RUSISM (< rus.) s.n. Cuvânt sau expresie împrumutată din rusă şi neasimilată.

RUSKA, Ernst (1906–1988), fizician german. Constructor (1931) al primului prototip al microscopului electronic, dar mărirea acestuia era de numai 16 ori. În 1938, sprijinit de firma Siemens, a construit primele două prototipuri comerciale cu mărirea de 30 000 de ori. Premiul Nobel pentru fizică (1986), împreună cu G. Binnig şi H. Rohrer.

Alecu Russo

Ernest Rutherford

RUSKIN, John (1819-1900), critic de artă și sociolog englez. Teoretician al mișcării prerafaelite. Studii estetice asupra artei feudale („Șapte candelabre ale arhitecturii", „Pietrele Veneției") și moderne („Pictori moderni"). Prelegeri și articole celebrând munca meșteșugărească de tip medieval („Cununa de măslini sălbatici").

RUSSELL, Bertrand (1872-1970), filozof, matematician, literat și militant politic englez. A dezvoltat inițial un realism radical, formulând cerința ca toți termenii să aibă ca referință entități reale; expresia acestei strategii este prezentarea matematicii ca derivând din logică („Principiile matematicii"). Ulterior, a tratat obiectele fizice drept mulțimi foarte complexe de date senzoriale - constructivism logic („Cunoașterea noastră asupra lumii externe", „Analiza minții"). Considerațiile asupra limbajului sunt centrate pe ideea unui izomorfism între structura enunțurilor și cea a lumii, existența lui Dumnezeu apărându-i ca simplă posibilitate logică. Liberal radical, a militat pentru dreptul de vot al femeilor, iar după 1950, pentru dezarmarea nucleară. Eseuri („Căsătorie și morală"), romanul „Satan în suburbii". Premiul Nobel pentru literatură (1950).

RUSSELL, Henry Norris (1877-1957), astrofizician american. Lucrări de fizica stelelor, de spectrofotometrie stelară. Împreună cu E. Hertzsprung, a alcătuit (1905) clasificarea stelelor după spectru și luminozitate *(diagrama Hertzsprung-R.).*

RUSSEL, Ken (n. 1927), regizor britanic de film. Filme (pseudo)biografice, în care viața unor oameni celebri devine pretext pentru spectacolul decadenței unor epoci („Amanții muzicii", „Mahler", „Prizonierul onoarei" - film TV).

RUSSEL, Rosalind (1908-1976), actriță americană. Roluri de femeie voluntară, cu multă inițiativă („Se lasă noaptea", „Mâna lui dreaptă", „Picnic").

RUSSO, Alecu (1819-1859, n. Strășeni, Basarabia), scriitor român. Militant pașoptist și unionist. Proză memorialistică („Amintiri") și de observație („Iașii și locuitorii lui la 1840"), poemul în proză de factură mesianică „Cântarea României", articole pledând cauza folclorului și a tradiției („Poezia populară", „Studie moldovană").

RUSSO, Demostene (1869-1938, n. Peristéri, Grecia), istoric român. M. coresp. al Acad. (1919). Specialist în bizantinologie („Studii istorice greco-române") și critica textelor („Critica textelor și tehnica edițiilor").

RUSSU, Ion I. (1911-1984, n. Turda), istoric și filolog român. Preocupări de toponimie și epigrafie daco-romană („Elemente autohtone în limba română", „Inscripțiile Daciei romane", „Etnogeneza românilor").

RUSTAVELI, Șota (1166-c. 1216), poet și umanist georgian. Autor al poemului „Viteazul în piele de tigru", epopee națională, în spiritul eposului cavaleresc.

RUSTEM-Pașa (c. 1500-1561), mare vizir și istoric otoman, de origine bosniac. Cronica sa, „Istoria dinastiei Osmane", înfățișează istoria otomană de la începutul sec. 13 până în 1561. Cuprinde informații referitoare la istoria Țărilor Române.

RUSTÉMUL (cf. n. pr. *Rüstem*) s.n. art. Dans popular românesc răspândit în C. Dunării, cu ritm asimetric (uneori binar) și mișcare vioaie, ușor săltată; melodia corespunzătoare acestui dans.

RÚSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de viața de la țară, privitor la viața de la țară; câmpenesc. ✦ Fig. Grosolan, neșlefuit, necioplit.

RUSU, Adrian (n. 1946, București), inginer român. M. coresp. al Acad. (1994). Lucrări în domeniul microelectronicii, al construcției dispozitivelor electronice cu semiconductori și al circuitelor integrate („Modelarea componentelor microelectronice active").

RUSU, Dragoș (1910-1994, n. Cajvana, jud. Suceava), jurist român. M. de onoare al Acad. (1993). Lucrări de drept internațional și administrativ și privind istoria gândirii juridice românești („La Constitution roumaine du 27 février 1938. Principes et innovations", „Les décrets lois dans le régime constitutionnel de 1875").

RUSU, Liviu (1901-1985, n. Sărmașu, jud. Mureș), estetician, istoric literar și psiholog român. Sinteze („Estetica poeziei lirice", „Essai sur la création artistique"). Membru post-mortem al Acad. (2006).

RUSU, Marcela (1926-2002, n. Galați), actriță română de teatru. Roluri din dramaturgia românească și universală create cu sensibilitate și umor („Citadela sfărâmată", „Mutter Curage", „Cui îi e frică de Virginia Woolf?", „Șeful sectorului suflete").

RUSU-CIOBANU, Valentina (n. 1920, Chișinău), pictoriță română. Tablouri în aproape toate genurile picturii, dar mai ales în portrete („A. Busuioc", „V. Ioviță", „Gr. Vieru").

RUSU-ȘIRIANU, Ioan (1864-1909, n. Șiria, jud. Arad), ziarist și om politic român. Unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania și ai grupului „tribuniștilor", adepți ai activismului politic. A condus gazeta „Tribuna" din Sibiu și „Tribuna poporului" la Orăștie și Arad.

RUSZNYÁK István (1889-1974), medic ungur. Cercetări asupra sistemului limfatic al ficatului, inimii și plămânilor. M. de onoare al Acad. Române (1965).

RUȘÁLĂ (< *roșu*) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească) Denumire a birului pe care-l plăteau curtenii **(III. 2).**

RUȘEȚU, com. în jud. Buzău, pe Călmățui; 4 065 loc. (2008). Herghelie.

RUȘFÉT (< tc.) s.n. Obligație suplimentară în muncă sau în natură, pe care țăranii trebuiau să o presteze în trecut moșierilor.

RUȘII DE VEDE v. **Roșiori de Vede.**

RUȘII-MUNȚI, com. în jud. Mureș, pe cursul mijlociu al râului Mureș; 2 294 loc. (2008). Satul **R.-M.** menționat documentar în 1319.

RUȘINÁ vb. I **1.** Refl. A fi cuprins de rușine **(1),** a se jena. ✦ A fi stingherit. **2.** Tranz. A face o persoană să se simtă rușinat; a batjocori.

RUȘÍNE (< *roșu*, cf. lat. *roseus*) s.f. **1.** Sentiment de jenă provocat de o greșeală, de un insucces etc. ✦ Modestie, rezervă, reținere. ✦ Timiditate, sfiiciune. **2.** Batjocură, ofensă, ocară. **3.** Lucru dezonorant; necinste, dezonoare, umilință.

RUȘINÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care se rușinează cu ușurință; sfios, timid. **2.** Care cauzează rușine **(1)**, dezonoare; reprobabil, blamabil.

RUT (< fr.) s.n. (BIOL.) Stare fiziologică la animale corespunzătoare perioadei de activitate sexuală.

RUT, carte din Vechiul Testament relatând despre strămoașa lui David (Rut), despre credința și virtuțile acesteia.

RÚTĂ (< fr.) s.f. Drum urmat de un vehicul; linie străbătută de o cale de comunicație între două localit.; traseu. ✦ Direcție.

RUTEÁN, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Nume dat ucrainenilor din fosta Austro-Ungarie. **2.** Adj. Care aparține rutenilor, privitor la ruteni.

RUTENIA, reg. istorică în V Ucrainei de azi, stăpânită succesiv de polonezi (sec. 14–18), unguri (sec. 18). Alipită Cehoslovaciei (1919), Ungariei (1938), U.R.S.S.-ului (1945) și Ucrainei (1991).

RUTÉNIU (< fr. {i}; {s} lat. m. *Ruthenia* „Rusia") s.n. Element chimic (Ru; nr. at. 44, m. at. 101,07) din grupa metalelor platinice. Are duritate foarte mare și este folosit la fabricarea filamentelor pentru lămpile cu incandescență.

RUTHERFORD, Ernest, baron R. de Nelson (1871-1937), fizician englez. A studiat natura particulelor alfa și a demonstrat că sunt atomi de heliu dublu ionizați. Cercetând trecerea radiației alfa prin foițe metalice foarte subțiri a dovedit că atomul nu are o structură compactă și că întreaga masă a acestuia este concentrată într-un mic nucleu pozitiv. Pe baza acestor descoperiri, **R.** a elaborat modelul planetar al atomului (1909). A realizat prima reacție nucleară (1919) și a descoperit familiile radioactive. Premiul Nobel pentru chimie (1908).

RUTIÉR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la drumuri și la șosele; care se referă la transportul pe șosele.

RUTÍL (< fr. {i}; {s} lat. *rutilus* „roșu-aprins") s.n. Oxid natural de titan, de culoare galbenă-închisă până la roșie-brună, cu luciu adamantin spre gras. Este folosit pentru extragerea titanului sau în radiotehnică, vopselărie, ind. ceramică etc.

RUTINÁT, -Ă (< *rutină*) adj. Cu experiență; priceput, dibaci, versat.

RUTÍNĂ^1 (< fr.) s.f. Capacitate, abilitate câștigată în urma unei practici îndelungate; *deprec.* deprindere de a face un lucru totdeauna în aceeași manieră.

RUTÍNĂ^2 (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Substanță chimică naturală din grupa flavoanelor, prezentă în florile și în tulpinile unor plante și utilizată în tratamentul hipertensiunii arteriale, ca diuretic, antihemoragic etc.

RUTTKAI Eva (1927-1986), actriță maghiară de teatru și film. Personaje comico-dramatice, interpretate cu umor și ironie („Matias gâscanul", „Când Josef se întoarce").

RUWENZORI, lanț muntos în ESE Africii, între L. Edward și L. Albert, la granița dintre R.D. Congo și Uganda. Este un gigantic horst, mărginit de falii, 5 109 m alt. (după alte surse 5 119 m alt.). Zăcăminte de cobalt și cupru. În cadrul acestui lanț muntos se află Parcul Național R., extins pe 1 979 km^2 în SV Ugandei.

RUYSBROEK, Jan von (1293-1381), mistic olandez.

RUYSDAEL (RUISDAEL), Jacob van (1628/1629-1682), pictor și gravor olandez. Peisaje care impresionează prin dramatismul viziunii și gravitatea acordurilor cromatice („Cimitirul evreiesc", „Moara din Wyk").

RUYTER, Michiel Adriaanszoon de (1607-1676), amiral olandez. Conducătorul flotei olandeze în timpul războaielor împotriva Angliei și Franței pentru stăpânirea căilor maritime în deceniile 6–8 ale sec. 17. Înfrânt și rănit mortal în luptele cu flota franceză în apr. 1676.

RUŽIČKA, Leopold (1887-1976), chimist elvețian de origine croată. Lucrări în domeniul politerpenelor, al steroidelor (hormoni sexuali, vitamina D). Premiul Nobel pentru chimie (1939).

RWANDA, RUANDA (Republica ~), stat în partea centrală a Africii; 26 338 km^2; 7 954 000 loc. (2004). Limbi oficiale: rwandeza, franceza și engleza. Religia: creștină 81,9%, islamică 7,9%, credințe tradiționale 9%, alte credințe 1,2%. Cap.: *Kigali. Relief* de podiș înalt dominat de munți vulcanici (alt. max. Mt. Karisimbi, 4 507 m, în masivul Virunga). În V țării se află depr. lacului Kivu ce se înscrie pe linia Marelui Graben est-african. *Climat* subtropical montan. Vegetația dominantă este savana, pădurile acoperind mai puțin de 10% din supr. țării. Parcuri Naționale. Resurse de subsol: casiterit, wolfram, niobiu, tantalit, aur. Se cultivă manioc, cartofi, batate, taro, sorg, porumb, orez, fasole, trestie de zahăr, ceai,

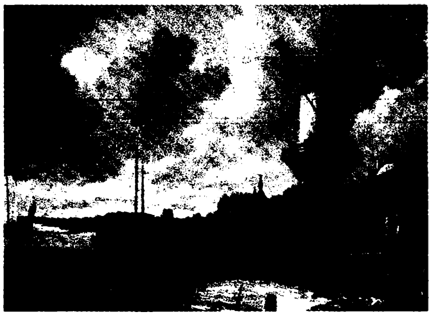

Jacob van Ruysdael: „Moara din Wyk"

cafea, arahide, banane, piretrum. Se cresc bovine, ovine, caprine. Prod. ind.: energie electrică, staniu, prod. chimice, ciment, cherestea, mobilă, încălț., prod. alim. ş.a. Moneda: 1 franc r. = 100 centimes. – *Istoric.* Pe terit. **R.**, populate de triburile autohtone de agricultori sedentari hutu (wahutu, bahutu) de origine bantu, pătrund, în sec. 15–16, triburile de păstori nomazi tutsi (watutsi, batutsi) de neam hamit, care, deşi sunt minoritari (10–15% din totalul populației țării), reuşesc să se impună ca pătură politică hegemonică. Statul creat de ei cunoaşte în vremea regelui Kigeri II Rwaabugiri (c. 1865–1895) o epocă de înflorire, dar în 1899 este ocupat de trupe germane şi inclus în colonia Africa Germană de Est. În 1916, terit. **R.** este ocupat de trupe belgiene şi unit, între 1922 şi 1962, cu Urundi (azi Burundi) în Teritoriul Rwanda-Urundi, sub mandat al Societății Națiunilor (din 1946, sub tutelă a O.N.U.), încredințat spre administrare Belgiei. Atât Germania cât şi Belgia, cele două puteri coloniale, au menținut neschimbate structurile social-politice din epoca precolonială, care au perpetuat rolul hegemon al populației tutsi în societate. Sub presiunea mişcării de eliberare națională, condusă de liderii etniei hutu, Grégoire Kabyibanda şi Joseph Habyarimana, are loc, printr-un referendum (2 oct. 1961), abolirea monarhiei şi proclamarea **R.** rep. autonomă, iar la 1 iul. 1962, rep. independentă; preşedinte fiind ales G. Kabyibanda. Viața politică a țării a fost marcată de confruntări sângeroase (1959, 1963, 1990, 1992, 1994) între etniile hutu (majoritară) şi tutsi (minoritară), în care s-au implicat şi statele vecine: Uganda, Tanzania, Burundi şi R.D. Congo, soldate cu zeci şi sute de victime. În urma unei lovituri de stat militare, puterea este preluată, la 5 iul. 1973, de către generalul Juvénal Habyarimana care încearcă o politică de detensionare a conflictelor interetnice, dar se loveşte de intransigența cercurilor tutsi din exil. Acestea, regrupate în Frontul Patriotic Rwandez (FPR), încearcă, venind din Uganda, să preia, în oct. 1990, puterea în **R.** prin forța armelor, dar sunt înfrânte de unități belgiene, franceze şi congoleze sosite în ajutorul guvernului rwandez hutu. Din 1993, sunt reluate operațiunile militare ale rebelilor tutsi pe terit. rwandez, apropiindu-se treptat de Capitală. Prăbuşirea, la 6 apr. 1994, în momentul aterizării pe aeroportul din Kigali, a avionului care-i transporta pe preşedintele **R.**, J. Habyarimana, şi pe cel al statului vecin Burundi, devine semnalul declanşării unui adevărat genocid împotriva populației minoritare tutsi (în perioada apr.–iul. 1994, c. 1 000 000 de oameni, reprezentând 3/4 din populația tutsi a țării, a fost masacrată de către conaționalii hutu). În urma ofensivei victorioase a rebelilor tutsi din Frontul Patriotic Rwandez, la 19 iul. 1994, este instalată la Kigali o nouă conducere a țării – preşedinte Pasteur Bizimungu (de etnie hutu) şi prim-min. Faustin Twagiramungu. La 6 apr. 1995 se deschide, la Kigali, primul proces în vederea judecării celor 30 000 de persoane aflate în detenție sub acuzația de participare la masacrele din 1994. Pentru a elimina acest pericol, forțele rwandeze sprijină rebeliunea armată izbucnită în R.D. Congo împotriva dictatorului Laurent Désiré Kabila, aliatul milițiilor hutu refugiate pe terit. congolez, iar Tribunalul internațional, constituit de O.N.U. la Arusha (Tanzania), a trecut la judecarea oficialităților hutu acuzate de a fi organizat genocidul din 1994. Soldați hutu din taberele de refugiați din R.D. Congo şi o nouă „Armată Populară de Eliberare a **R.**", a etniei hutu, inițiază noi incursiuni pe terit. **R.**, declanşând alte masacre, în pofida politicii de reconciliere promovată de noile autorități de la Kigali. După demisia lui Pasteur Bizimungu, Paul Kagame (de etnie tutsi), este ales de către Parlament, în mart. 2000, preşedinte al statului. Prin referendumul din mai 2003 se validează cu 93% noua Constituție a țării, care prevede garantarea securității şi democrației, în perspectiva evitării conflictelor sângeroase dintre etniile tutsi şi hutu. Republică prezidențială.

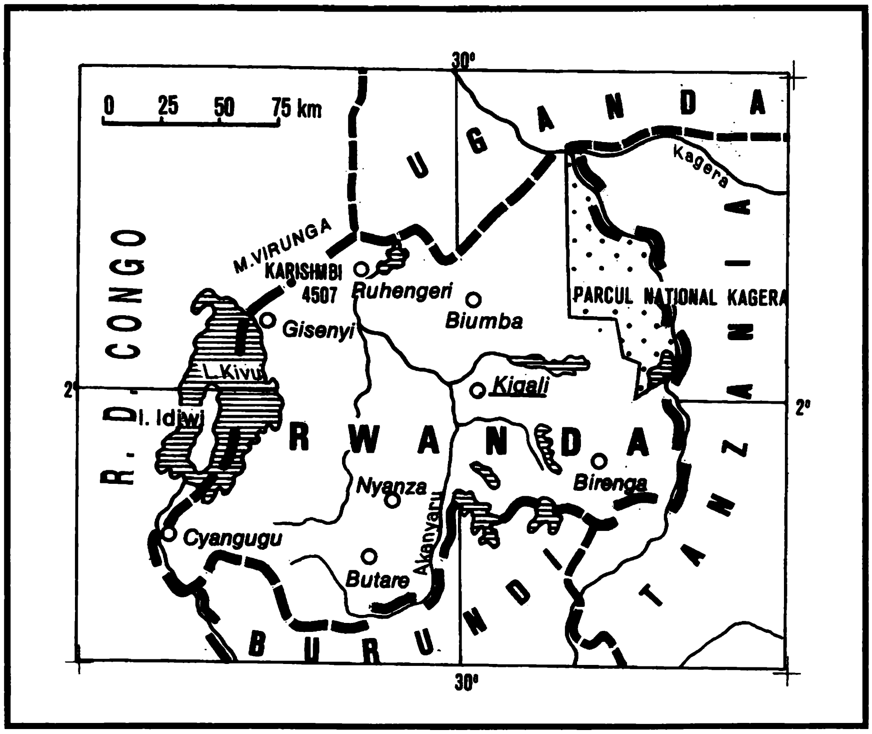

RYAN, Cornelius (1920–1974), ziarist şi istoric american. Corespondent militar pe lângă trupele aliate ce au deschis, în 1944, al doilea front în apusul Europei. Op. pr.: „Ziua cea mai lungă", „Un pod prea îndepărtat".

RYDBERG, Abraham Viktor (1828–1895), scriitor suedez. Supranumit „patriarhul poeziei suedeze". Poeme de orientare romantică sau postromantică („Abandonarea lui Robinson Crusoe") şi romane istorice de aventuri („Singoalla", „Corsarul din Baltica").

RYDBERG, Johannes Robert (1854–1919), fizician suedez. Studii şi cercetări de spectroscopie atomică; a stabilit în mod empiric valoarea constantei din formula lui Balmer, care dă frecvența liniilor unei serii spectrale *(constanta lui R.)*.

RYDER, Winona (n. 1971), actriță americană. Interpretează de obicei rolul unei tinere moderne, independente, ambițioase şi voluntare („Viața pe cont propriu", „Cum să faci o cuvertură americană").

RYLE, Gilbert (1900–1976), filozof şi clasicist englez. Sub influența lui Wittgenstein, a abordat probleme ale limbajului şi a propus o alternativă behavioristă în filozofia minții („Conceptul de minte", „Dileme").

RYLE, Sir Martin (1918–1984), astrofizician britanic. Director (din 1959) al Observatorului Astronomic Mullard de la Cambridge. Contribuții în radioastronomie, la studiul pulsarilor şi quasarilor (prin catalogul astronomic pe care l-a publicat în 1959). A realizat radiointerferometrul, pe baza tehnicii sintezei aperturii, cu ajutorul căruia s-au descoperit pulsarii. Premiul Nobel pentru fizică (1974), împreună cu A. Hewish.

RYTI, Risto Heikki (1889–1956), om politic finlandez. Prim-min. (1939–1940) şi preşedinte (1940–1944) al Finlandei. A încheiat (1944) cu Ribbentrop un tratat de asistență militară.

RYUKYU 1. (NANSEI sau **NANSEI-SHOTO),** lanț insular japonez, extins pe 970 km lungime, pe direcție NE-SV, separând M. Chinei de Est de Oc. Pacific; 2,2 mii km^2. Este format din 55 ins. de natură vulcanică şi coraligenă, grupate în cinci arh. care aparțin din punct de vedere ad-tiv de prefectura Okinawa (din 1972), cu centrul ad-tiv la *Naha* (ins. Okinawa). În Ev. Med. timpuriu, **R.** forma un regat independent. Din sec. 14 şi până în sec. 19, **R.** a fost subiect de dispută între China şi Japonia, în 1879, **R.** revenind integral Japoniei. În 1945 **R.** a trecut sub administrația S.U.A. În 1953, grupul Amami a fost returnat Japoniei, iar la 15 mai 1972, grupul Okinawa. **2.** Fosă în V Oc. Pacific, în apropierea lanțului insular **R.**, extinsă pe 2 250 km lungime. Ad. max.: 7 507 m.

RZESZÓW, oraş în SE Poloniei; 162,5 mii loc. (2000). Rafinărie de petrol. Ind. metalurgică şi de prelucr. a metalelor, chimică, textilă, de prelucr. a lemnului şi alim. Castelul Potocki (sec. 17). În perioada 1772–1918 s-a aflat în cadrul Imp. Habsburgic.

Ss

S s.m. invar. **1.** A douăzeci şi doua literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană fricativă dentală surdă). **2.** (CHIM.) Simbol pentru *sulf.* **3.** Simbol pentru *conductanța* electrică. **4.** Notație pentru punctul cardinal *sud.*

s. (METR.) simbol pentru *secundă.*

SAAC, vechi județ din Țara Românească desființat în 1844. Își trage numele de la coloniştii secui aşezați aici în sec. 13.

SA'ADEDDIN, Mehmed Hodja (1536–1599), cronicar şi demnitar turc. Participant la campania din 1596 în Ungaria. Scrierea sa „Coroana istoriilor", care prezintă istoria otomanilor din sec. 13 până în 1520, cuprinde şi informații referitoare la români.

SAÁDI (pe numele adevărat *Mosleh-od-Dīn*) (c. 1215–1292), poet şi mistic persan. Clasic al literaturii persane şi tadjice. Gazeluri, kaside, rubaiate; poeme didactice: („Grădina fructelor"), parabole şi povestiri: („Grădina florilor").

SAADIAH, al Fayyumi, ben Iosif (882–942), filozof, gramatician, lexicograf şi poet liturgic evreu. Gaon (superior) al Academiei rabinice din Sura în Mesopotamia (din 928). Autor al „Cărții credințelor şi al opiniilor" care a influențat gândirea ebraică medievală.

SAAKADZE, Gheorghi (c. 1580–1629), om politic şi comandant militar georgian. A condus răscoala populară din Khartlia şi Kakhetia (1625) împotriva stăpânirii persane; înfrânt şi executat.

SAAKAŞVILLI, Mihail (n. 1967), om politic georgian. Preşedinte al țării (din 2004).

SAALE, râu în E Germaniei, afl. stg. al Elbei; 426 km. Izv. din Fichtelgebirge şi drenează Turingia de Est. Hidrocentrale. Afl. pr.: Ilm, Unstrut, Weisse.

SAAMI s.n. pl. Laponi (autodenumire).

SAAR (fr. SAARE), râu în V Europei (Franța şi Germania), afl. dr. al Mosellei; 246 km. Străbate reg. ind. Saar. Comunică printr-un canal cu artera Rin-Marna.

SAARBRÜCKEN, oraş în Germania, port pe Saar, centrul ad-tiv al Saarlandului; 183,3 mii loc. (2001). Universitate. Primărie (1780). Castel (sec. 16). Bisericile: Sankt Annual (c. 1270–1330), Ludwigskirche (1762–1775). Menționat documentar (1321).

SAAREMAA, arh. estonian în M. Baltică; 2,7 mii km^2; c. 40 mii loc. Ins. pr.: Saarema, Hiiumaa, Muhu, Vormsi. Cucerit de cruciați din Ordinul livonian (1227), a intrat în componența Danemarcii (1559), Suediei (1645), Rusiei (1721) şi a Estoniei (1918).

SAARIKOSKI, Pentti (1937–1983), scriitor finlandez. Inițial lirică de expresie clasică („Poeme"); a evoluat spre o poezie de explozie verbală, asemănătoare beatnicilor americani („Invitația la dans"). Romane.

SAARINEN 1. Eliel S. (1873–1950), arhitect şi urbanist finlandez. Stabilit în S.U.A. (1923). Exponent al şcolii naționale. A construit gara centrală din Helsinki, turnul „Chicago Tribune" din Chicago. Lucrări teoretice („Oraşul. Dezvoltarea, decăderea şi viitorul lui"). Rol însemnat în promovarea arhitecturii de avangardă în S.U.A. **2. Eero S.** (1910–1961), arhitect şi designer american de origine finlandeză. Fiul lui S. **(1)**. Influențat de Mies van der Rohe. Exponent al „mişcării moderne", a construit centrul tehnic al firmei „General Motors" de la Detroit, clădirea IBM de la Rochester, colegiile de la Yale, New Haven ş.a. A creat mobilier din metal şi fibre de sticlă (scaune cochilii cu picior central).

SAARLAND, land în SV Germaniei; 2,6 mii km^2; 1,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Saarbrücken.* Expl. de cărbuni. Siderurgie. Constr. de maşini.

SAAVEDRA Y RAMIREZ, Ángel, duce de Rivas (1791–1865), poet şi dramaturg spaniol. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai romantismului spaniol. Militant pentru independența Spaniei. Balade istorice influențate de modernism („Farul din Malta", „Romanțe istorice"). Tragedii romantice, împletind elementul eroic cu cel erotic şi religios („Don Alvaro sau forța destinului").

SABA 1. Stat antic, semilegendar, în S pen. Arabia, în milen. 1 î.Hr. Potrivit mitologiei biblice, o regină din S. s-ar fi căsătorit în sec. 10 î.Hr. cu Solomon, regele statului israelito-iudeu. **2.** Ins. olandeză din arh. Antilele Mici (M. Caraibilor) la 257 km E–SE de ins. Puerto Rico; 13 km^2; 971 loc. (1973). Relief vulcanic. Batate, bumbac, trestie de zahăr. Colonizată de olandezi (1632).

SABA, Umberto (pe numele adevărat *Umberto Poli*) (1883–1957), poet italian. Lirică de factură umanistă, expresie a unei experiențe dramatice rasiale, axată pe tema solitudinii şi a dragostei pentru existența simplă cu bucuriile sale obişnuite („Canțonierul"). Proză scurtă. Eseuri.

SABADELL, oraş în NE Spaniei (Catalonia); 183,7 mii loc. (2001). Ind. metalurgică, textilă; produse chimice şi alim. Menționat (sec. 12).

SABAH, stat al Malaysiei, în N ins. Kalimantan; 73,7 mii km^2; 2,6 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kota Kinabalu.* Relief muntos cu alt. max. de 4 101 m (vf. Kinabalu). Cedat (1879) de sultanul din Brunei şi Sulu Companiei Britanice din Borneo de Nord. În 1946, Marea Britanie a constituit, din **S.**, ins. Labuan şi Sarawak, colonia Borneo de Nord. În 1963, sub denumirea de **S.**, a intrat în componența Malaysiei. Împreună cu Sarawak, formează Malaysia de Est.

SABAH As-, familie domnitoare în Kuwait (din 1756). Mai importanți: **1. Jabir al-Ahmed al-Jaber al- ~** (1928–2006), emir al statului Kuwait (1977–2006). Prim-min. (1965–1977). **2. Saad as-Abdullah as-Salem as- ~** (n. 1930), şeic din Kuwait. Prim-min. (din 1978). Din 2006 i-a succedat lui **S.(1)** în funcția de emir al Kuwait-ului.

SABAHATTIN, Ali (1907–1948), scriitor turc. Versuri de inspirație folclorică; romane şi nuvele cu tematică socială, evocând lumea satului sau universul provincial („Moara", „Lumea nouă", „Diavolul din noi").

SABAR, râu, afl. stg. al Argeşului; 144 km. Izv. din piemontul Cândeşti; în cursul mijlociu şi inferior curge paralel cu Argeşul, formând o luncă comună. Cunoscut şi sub numele de *Răstoaca.*

SABÁT (< fr., lat.; {s} ebr. *schabbat* „repaus") s.n. **1.** (La iudei), ziua de odihnă sau ziua a şaptea a săptămânii. În „Vechiul Testament" este menționat ca sărbătorire a scoaterii poporului iudeu din Egipt, ziua când Dumnezeu însuşi, după creație, s-a odihnit, sfințind-o prin acest gest. (La unii creştini), zi de odihnă, sâmbăta (ex. adventişti de ziua a şaptea). 2. Numele primului tratat din „Talmud", referitor la sărbători. **3.** Adunare a vrăjitoarelor, care, potrivit unor legende medievale, avea loc sâmbăta la miezul nopții. ✦ (Fig.) Gălăgie mare, hărmălaie; tapaj.

SABÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la sabat. ✧ *An s.* = an de studiu acordat periodic (de obicei o dată la 7 ani) universitarilor, în care aceştia nu au obligații didactice.

SABATIER, Paul (1854–1941), chimist francez. A descoperit metoda de hidrogenare catalitică cu metale fin divizate (nichel, cobalt ş.a.). M. de onoare al Acad. Române (1925). Premiul Nobel pentru chimie (1912), împreună cu V. Grignard.

SABATIER, Robert (n. 1923), scriitor francez. Lirică de factură simbolistă şi suprarealistă („Icar şi alte poeme"); romane realiste abordând tema copilăriei („Desene pe trotuar"). Autorul unei „Istorii a poeziei franceze".

SABATÍŞTI, secte creştine apărute în sec. 16, care țin cu severitate *sabatul.*

SÁBATO, Ernesto (n. 1911), romancier şi eseist argentinian. Romane psihologice în care experimentează tehnici narative moderne conturând, într-un plan simbolic, destinul poporului argentinian („Îngerul întunericului", „Abaddon Exterminatorul"). Eseistică („Scriitorul şi fantasmele sale").

SABAZIUS, zeu trac sau frigian al vegetației şi al forței fertile. Identificat la greci cu Dionysos, uneori chiar cu Zeus. Adorat în cadrul unor ceremonii orgiastice.

SABBATHAI ZWI (1626–1676), mistic evreu. Inspirat de cabbală, se considera Mesia şi voia să-l înlăture pe sultanul din Istanbul; sub amenințări, a trecut la islam. Adepții săi au format secte iudeo-musulmane.

SABEÍSM (< fr.) s.n. (În vechime) Cult al focului şi al corpurilor cereşti practicat de perşi, caldeeni ş.a.

SABELLIANÍSM, erezie răspândită în sec. 3 d.Hr. de preotul roman Sabellius, care susținea că dumnezeirea nu este treime, ci o monadă ce se manifestă ca Tată în creație, ca Fiu în răscumpărare şi ca Duh Sfânt în sfințire; excomunicat de papa Calixt.

SÁBIE (< bg.) s.f. **1.** Armă albă formată dintr-o lamă lungă de oţel, ascuţită la vârf şi pe una dintre laturi şi fixată într-un mâner. ✦ Fig. Luptă, război; urgie, prăpăd. **2.** Armă sportivă, formată din lamă, gardă, mâner şi piuliţă, folosită în scrimă. ✦ Probă sportivă din cadrul scrimei, care se practică cu sabia **(2)**. V. *scrimă*.

SABIN, Albert Bruce (1906–1993), virusolog american. A descoperit o serie de virusuri. Împreună cu J.E. Salk, a preparat vaccinul antipoliomielitic cu administrare orală şi l-a aplicat în practică.

SABINE, Sir Edward (1788–1883), astronom şi geodez britanic. Participant la expediţiile arctice ale lui *J.C. Ross* (1818) şi W.E. Parry (1819–1820). Studii pentru determinarea magnetismului terestru; a descoperit (1852) relaţia dintre petele solare şi furtunile magnetice terestre.

SABÍNI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie italică stabilită în NE Latiumului; supusă de romani la începutul sec. 3 î.Hr.

SABÍR (< fr.; din sp. *saber* „a şti") s.n. Limbă mixtă care conţine cuvinte din limbile franceză, spaniolă, catalană, greacă, italiană şi arabă, având o structură gramaticală rudimentară; folosită în porturile M. Mediterane.

SÁBIŢĂ (< bg.) s.f. Specie de peşte teleostean din familia ciprinidelor, lung de 25–35 cm, cu corpul turtit lateral *(Pelecus cultratus)*; săbiuţă **(4)**, săbioară **(3)**.

SABLÁ (< fr.) vb. I intranz. A curăţa sau a finisa suprafeţe metalice prin împroşcare cu granule metalice (alice), nemetalice (nisip, zgură) sau cu materiale lichide.

SABLE, Madeleine de Souvré, marchiză de ~ (1599–1678), scriitoare franceză. Membră a cercului oamenilor de spirit de la Hôtel de Rambouillet. A patronat un salon propriu, unde a lansat moda expresiilor preţioase, a maximelor şi a portretelor literare.

SABÓRD (< fr.) s.n. Deschidere practicată în pereţii laterali ai unei nave, servind fie la încărcare şi descărcare, fie la scurgerea rapidă a apei adunate pe puntea superioară.

SABORDÁJ (< fr.) s.n. **1.** Scufundare intenţionată a unei nave de către propriul echipaj pentru a evita capturarea ei de către inamic. 2. Găurire a corpului unei nave scufundate pentru a permite scoaterea încărcăturii, atunci când nu se poate proceda altfel.

SABÓT (< fr.) s.m. **1.** Încălţăminte făcută dintr-o singură bucată de lemn, sculptată, făcând parte din portul naţional al unor popoare (ex. în Olanda). ✦ Încălţăminte de protecţie cu talpa din lemn. **2.** Organ principal al unei frâne cu fricţiune, cu ajutorul căruia se micşorează viteza sau se opreşte mişcarea unei maşini (ex. autovehicul, maşină-unealtă etc.). ✦ Dispozitiv montat pe una dintre cele două şine de cale ferată, în scopul frânării vagoanelor.

SABOTÁ (< fr.) vb. I tranz. A împiedica, a frâna intenţionat desfăşurarea normală a unei acţiuni, a unui proces de producţie etc.

SABRÉR (< fr.) s.m. (SPORT) Scrimer specializat în probele de sabie.

SÁBUR (< tc.) s.n. Substanţă cu gust amar şi miros plăcut, extrasă din frunzele unor specii de aloe, utilizată în farmaceutică.

SAC (lat. *saccus*) s.m. **1.** Obiect confecţionat din pânză, din hârtie rezistentă etc., folosit pentru păstrarea sau transportarea cerealelor ori a altor produse; conţinutul unui astfel de obiect. ✧ (BOT.) *Saci polinici* = camere situate în antera staminei, în care iau naştere grăuncioarele de polen. *S. embrionar* = cavitate situată în interiorul *nucelei* ovulului de angiosperme, în care se află oosfera. *Saci aerieni* = organe în formă de sac **(1)**, caracteristice păsărilor, provenite din dilatarea bronhiilor în afara plămânilor; menţin ritmul respiraţiei în timpul zborului. *S. vitelin* = anexă sferică sau piriformă de pe faţa ventrală a embrionului peştilor selacieni şi teleosteeni, al reptilelor, păsărilor şi mamiferelor, cu peretele format din cele trei *foiţe embrionare* şi în care se află vitelusul nutritiv; vezică ombilicală. ✦ Obiect în formă de sac **(1)**, confecţionat din materiale călduroase, folosit pentru dormit, pentru ţinut copiii mici etc. **2.** Geantă mare în care se pun lucrurile necesare pentru o călătorie. **3.** Unealtă de pescuit făcută dintr-o reţea de sfoară în formă de sac **(1)**, cu gura ţinută deschisă printr-un arc de lemn. **4.** Pânză de fuior, de câlţi etc. din care se fac saci **(1)**.

SACÁ (< tc. „sacagiu") s.f. (Înv.) Butoi aşezat pe un suport cu două sau patru roţi (tras de un cal), cu care odinioară se căra apa.

SACADÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre mişcări, vorbire etc.; şi adv.) Cu întreruperi dese şi scurte; intermitent.

SACALIN, ins. nisipoasă, în Marea Neagră, în faţa gurii de vărsare a braţului Sf. Gheorghe. ✧ *Complexul S.-Zătoare* = arie de protecţie specială în cadrul Rezervaţiei Biosferei Delta Dunării, în special pentru păsările de apă.

SÁ-CARNEIRO, Mario de ~ (1890–1916), scriitor portughez. Alături de prietenul său F. Pessoa, este unul dintre principalii reprezentanţi ai modernismului portughez. Poeme („Risipire") şi povestiri („Confesiune lui Lucio") marcate de muzicalitate şi sensibilitate, de sentimentul irealităţii existenţei. S-a sinucis.

SACÁZ (< tc.) s.n. Colofoniu **(1)**.

SACCHETTI, Franco (1332–1400), scriitor italian. A compus madrigale, balade şi nuvele („Bătălia dintre femeile frumoase şi cele bătrâne"). Culegere de povestiri din tradiţia populară a Florenţei timpului său („Trei sute de nuvele"), model pentru nuveliştii Renaşterii italiene.

SACCO-VANZETTI, procesul ~, proces intentat, pe baza unor presupuse acuzaţii de asasinat, militanţilor sindicali Nicola Sacco (1891–1927) şi Bartolomeo Vanzetti (1888–1927). Condamnaţi la moarte şi executaţi pe scaunul electric (1927), în pofida mişcării mondiale de protest. Reabilitaţi (1977) de autorităţile statului Massachusetts.

SACERDÓT (< it., lat.) s.m. (Livr.) Reprezentant învestit al unei comunităţi religioase în sfera sacrului; preot.

SACERDOTÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) De preot, preoţesc; *p. ext.* sacru.

SACERDOŢEANU, Aurelian (1904–1976, n. Costeşti, jud. Vâlcea), istoric român. Specialist în istoria medievală a românilor, practica şi teoria arhivistică.

SACERDÓŢIU (< it., lat.) s.n. (Livr.) **1.** Rang, demnitate de preot. ✦ Fig. Chemare, misiune. **2.** ✦ Cler, preoţime.

SACHELÁR (< ngr.) s.m. (Înv.) Grad onorific în ierarhia bisericească; preot căruia i s-a acordat acest grad.

SACHELARIE-VLADIMIRESCU, Wanda (1916–2008, n. Constanţa), pictoriţă şi graficiană română. Compoziţii şi portrete de viziune expresionistă, îmbinând intensitatea emoţională şi simţul umorului („Luminile circului", „Primăvara").

SACHER-MASOCH, Leopold, cavaler von (1836–1895), scriitor austriac. Romane în care erotismul este asociat cu suferinţa fizică („Venus în haină de blană", „Messalinele Vienei", „Falsa Hermine") şi romane negre prezentând viaţa secretă a sectelor mistice („Păcătoasa sufletelor"). Numele său a fost atribuit *masochismului*.

SACHS, Hans (1494–1576), scriitor german. Poet gnomic şi dramaturg popular („Privighetoarea din Wittenberg", „Diavolul şi muierea bătrână"), a abordat subiecte reprezentative pentru cultura medievală.

SACHS, Leonie, zisă **Nelly** (1891–1970), poetă germană. A emigrat în Suedia (1940). Opera sa este o mărturie a destinului tragic al poporului evreu. Poeme dramatice („Semne pe nisip"), versuri („În casele morţii", „Călătorie dincolo de ţărână"). Premiul Nobel pentru literatură (1966), împreună cu Samuel J. Agnon.

SACIDAVA, veche aşezare geto-dacă şi castru roman, pe malul drept al Dunării, în apropiere de Capidava (azi com. Topalu, jud. Constanţa).

SACK, Erna (1898–1972), soprană germană de coloratură. Supranumită „privighetoarea germană".

SÁCOS (< ngr.) s.n. Veşmânt arhieresc de mătase, ornamentat cu broderii şi pietre scumpe, cu mâneci, lung până la genunchi, care se poartă peste stihar; simbolizează hlamida batjocoririi lui Iisus. Sunt de remarcat **s.** de la Suceviţa (sec. 16) şi cel al mitropolitului Varlaam (1642).

SACÓŞĂ (< fr.) s.f. Sac mic de mână, din pânză sau material plastic folosit pentru cumpărături; plasă.

SACOŞU TURCESC, com. în jud. Timiş, pe stg. râului Timiş; 2 906 loc. (2008). Satul **S.T.** este menţionat documentar în 1321 cu denumirea *Zekes*. Pe terit. satelor Berini şi Otăveşti, rezervaţie naturală (70 ha).

SACÓU (< germ.) s.n. Haină bărbătească cu o croială mai lejeră; veston, surtuc.

SACRÁL, -Ă (< germ.; {s} lat. [os] *sacrum* „sacru") adj. Care se referă la sacrum (ex. vertebră **s.**, coloana **s.**).

SACRALIZÁRE s.f. Procedeu prin care se atribuie unui lucru profan un caracter sacru.

SACRAMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** (În Antic. romană) Jurământ de fidelitate (al unui militar faţă de împărat). **2.** *Taină bisericească* v. **taină.**

SACRAMENTO **1.** Fl. în V S.U.A.; 615 km. Izv. din m-ţii Cascadelor şi se varsă în G. San Francisco al Oc. Pacific. Barajul hidrotehnic Shasta. **2.** Oraş în V S.U.A., centrul ad-tiv al statului California, port pe fl. **S.**; 407,1 mii. loc. (2000). Construcţii de rachete spaţiale, motoare de avioane, ind. chimică, mobilei şi alim. Galerie de artă (1885), Muzeul indian de Stat. Oraş din 1850.

SACRÉ-COEUR, renumită bazilică din Paris, pe colina Montmartre, construită (1876–1912) în stil romano-bizantin de arhitectul Paul Abadie pentru comemorarea înfrângerii (1870) Franţei în războiul cu Germania şi a Comunei din Paris (1871).

SACRIFICÁ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A (se) jertfi. ✦ A renunţa la cineva sau la ceva în favoarea altcuiva sau în numele unui scop. **2.** Tranz. (În Antic.) A înjunghia, a jertfi, după anumite ritualuri, animale (uneori oameni) ca prinos adus divinităţii. ✦ A ucide un animal în scopuri ştiinţifice sau pentru consumul public.

SACRIFÍCIU (< lat., fr.; cf. lat. *sacrum* „ofrandă adusă divinităţii") s.n. **1.** Renunţare voluntară la ceva pentru binele sau în folosul altcuiva sau a ceva; jertfire de sine (din devotament). **2.** Manifestare religioasă rituală, realizată de către preoţi în numele credincioşilor şi exprimând, prin ofrande (vieţi omeneşti sau de animale şi păsări, dar şi alimente, metale preţioase), speranţa atragerii sau îmblânzirii zeilor nefavorabili.

SACRILÉGIU (< lat. fr.) s.n. Profanare, necinstire a unui lucru considerat sfânt sau care trebuie respectat; pângărire.

SACRISTÁN (< fr.) s.m. (La catolici) Îngrijitorul unei biserici; crâsnic, ţârcovnic.

SACRISTÍE (< fr.,lat.; cf. lat. *sacra* „lucruri sfinte") s.f. Clădire sau încăpere anexă a bisericilor catolice, destinată păstrării obiectelor de cult şi veşmintelor preoţeşti.

SACROSÁNCT, -Ă (< lat.) adj. Preasfânt. ✦ (Emfatic) Sfânt, sacru, divin; intangibil.

SÁCRU, -Ă (< lat., it.) adj. **1.** Ceea ce posedă forţă sau energie supranaturală (Dumnezeu) şi care provoacă deopotrivă în om sentimente de teamă şi fascinaţie, de respingere şi atracţie. Cu caracter religios; sfânt. ✧ *Foc s.* = vocaţie, talent. **2.** Fig. Care inspiră sentimente de veneraţie; divinizat, venerat.

SÁCRUM (< fr.; lat. [os] *sacrum* „os sacru", numit astfel fiindcă era oferit zeilor în sacrificiile animalelor) s.n. (ANAT.) Os rezultat din sudura celor cinci vertebre sacrale, situat în partea inferioară a coloanei vertebrale; împreună cu oasele iliace formează bazinul.

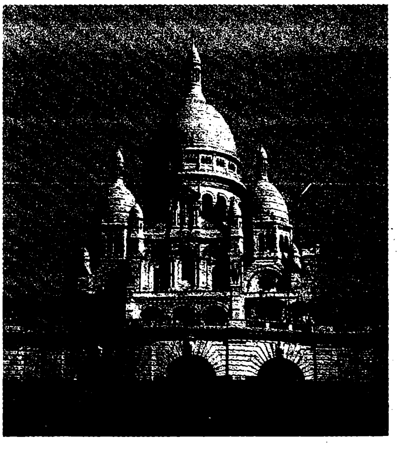

Bazilica Sacré-Coeur

SACU, com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Timiş; 1 619 loc. (2008).

SACULĂ (< fr.) s.f. (ANAT.) Unul dintre compartimentele urechii interne.

SADAT, Muhammad Anwar As ~ (1918–1981), ofiţer şi om politic egiptean. Preşedinte al Republicii Arabe Egipt (1970–1981), prim-min. (1973–1974 şi 1980–1981). Iniţiator al unor reforme democratice şi al liberalizării economiei. În oct. 1973 a declanşat războiul cu Israelul, dar a cooperat pentru Tratatul de Pace din 1979, ceea ce a dus la izolarea Egiptului în raport cu statele arabe. Premiul Nobel pentru pace (1978), împreună cu Menahen Begin. Asasinat.

SADE, grup jazz-soul britanic, constituit în 1982, având-o ca solistă pe Helen Folasade Adu. Repertoriu bazat pe senzualitate, intimism şi sofisticare („The Sweetest Taboo", „No Ordinary Love").

SADE, Donatien Alphonse François, marchiz de ~ (1740–1814), scriitor francez. Romanele sale, considerate imorale de contemporani datorită descrierilor unor scene erotice, au anticipat literatura psihanalitică, fiind interesante sub aspect psihopatologic şi al umorului negru („Justine sau nenorocirile virtuţii", „Filozofia în budoar", „Juliette sau prosperităţile viciului"). Reconsiderat de suprarealişti care au văzut în opera sa dorinţa de emancipare a omului de constrângerile şi prejudecăţile morale. Numele său a fost atribuit *sadismului.*

SÁ DE MIRANDA, Francisco de (1495–1558), scriitor renascentist şi umanist portughez. A introdus în literatura naţională sonetul, egloga, elegia („Cantigas", „Egloge"); texte cu caracter didactic. Creator al dramaturgiei portugheze („Străinii").

SÁDIC, -Ă (< fr.) adj. Care manifestă sadism. ✦ P. ext. (Şi subst.) Persoană care are plăcerea bolnăvicioasă de a chinui pe alţii, de a-i tortura, de a-i face să sufere; crud, rău.

SÁDINĂ (< bg.) s.f. Plantă erbacee din fam. poacee, cu frunze păroase şi cu spiculeţe violete sau gălbui *(Chrysopogon gryllus).*

SADÍSM (< fr.; {s} n. pr. *[de] Sade*) s.n. (MED.) Perversiune sexuală manifestată prin plăcerea de a supune partenerul la suferinţe fizice şi psihice. ✦ P. ext. Plăcere bolnăvicioasă de a chinui pe alţii sau de a-i vedea cum suferă; cruzime exagerată.

SADOMASOCHISM (< fr.; {s} n. pr. *[de] Sade* şi *Sacher-Masoch*) s.n. (MED.) Perversiune sexuală prin care satisfacţia se obţine prin acţiuni agresive îndreptate atât împotriva partenerului, cât şi împotriva propriei persoane.

SADOVA 1. Com. în jud. Dolj; 8 495 loc. (2008). Centru viticol şi de vinificaţie. În satul **S.**, ruinele bisericii Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel, mănăstirea **S.**, ctitorie (c. 1500) a boierilor Craioveşti cu biserica Sf. Nicolae (1633). **2.** Com. în jud. Suceava, la poalele de SV ale Obcinei Feredeu, pe râul Sadova; 2 450 loc. (2008). Expl. şi prelucr. lemnului. Centru meşteşugăresc (cojoace, bundiţe, cusături şi ţesături populare).

SADOVÁ, localit. în Cehia, unde, la 3 iul. 1866, armata prusiană a înfrânt decisiv pe cea austriacă (luptă cunoscută şi sub numele de *Bătălia de la Königgrätz*). Azi înglobat în *Hradec Králové.*

SADOVA, Marietta (1897–1982, n. Sibiu) actriţă şi regizoare română de teatru. Interpretă a rolurilor principale din „Profesiunea doamnei Warren", „Strigoii". A regizat „Pescăruşul", „Răzvan şi Vidra".

SADOVEANU, Ion Marin (pseud. lui *Iancu-Leonte Marinescu*) (1893–1964, n. Bucureşti), scriitor român. Romane de tip balzacian pe tema arivismului („Sfârşit de veac în Bucureşti") sau urmărind etapele formării unei personalităţi („Ion Sântu"). Versuri tradiţionaliste, proză istorică, piese de teatru ibseniene. Teoretician, cronicar dramatic şi istoric al teatrului („Drama şi teatrul religios în Evul Mediu").

Mihail Sadoveanu

SADOVEANU, Mihail (pe numele adevărat *Mihail Ursachi*) (1880–1961, n. Paşcani), scriitor român. Acad. (1921). Director la ziarele „Adevărul" şi „Dimineaţa". Vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (1947–1961). Opera sa, însumând peste 100 de titluri, este o grandioasă monografie epico-lirică a poporului român, înţeles în permanenţele lui spirituale şi în relaţia lui armonioasă, organică cu universul natural. Povestiri şi romane istorice de tip epopeic („Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă", „Fraţii Jderi"), de evocare a existenţei pastorale („Baltagul"); proză scurtă tematizând ceremonialul povestirii („Hanu Ancuţei") sau evocând universul silvestru şi acvatic („Valea Frumoasei", „Ţara de dincolo de negură"); cărţi ale iniţierii şi înţelepciunii („Creanga de aur"), reciclând povestiri din fondul străvechi al umanităţii („Divanul persian"); naraţiuni fantastice („Ochi de urs") sau reconstituind existenţa cotidiană obscură din oraşele de provincie („Locul unde nu s-a întâmplat nimic"), totul într-o limbă naturală şi cărturărească, reală şi inventată, însă autentică în fiecare dintre componente. Versuri („Daim"). Memorialistică formativă („Anii de ucenicie"). Traduceri din „Psalmi".

SADU 1. Râu, afl. dr. al Cibinului; 43 km. Izv. din masivul Cindrel. Lacuri de acumulare şi un sistem de hidrocentrale. Turism. **2.** Com. în jud. Sibiu, pe râul Sadu; 2 434 loc. (2008). Hidrocentrală. Cherestea. În satul **S.**, menţionat documentar (1335), se află biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 18).

SADUCHÉI (< lat.) s.m. Partidă religioasă iudaică (mijlocul sec. 2 î.Hr.–70 d.Hr.) constituită din aristocraţia sacerdotală, infiltrată în politică şi diplomaţie; doctrinar, respingeau credinţa în înviere, îngeri şi spirite; în conflict cu *fariseii.*

SAELELE, com. în jud. Teleorman; 2 872 loc. (2008).

SAFÁRI (< fr.; {s} ar. *safar* „a călători") s.n. **1.** Expediţie de vânătoare în Africa. ✧ *Foto s.* = expediţie în care nu se urmăreşte uciderea animalelor, ci fotografierea lor. Este un substitut ecologic pentru **s.** clasic. 2. Raliu automobilistic fără probe speciale desfăşurat în Africa.

SAFI, oraş în V Marocului, port la Oc. Atlantic; 262,3 mii loc. (1994). Ind. chimică şi alim. Ocupat de cartaginezi (şi denumit *Asfi*). Stăpânit succesiv de portughezi (1508–1541) şi de Maroc (din 1661).

SAFIÁN (SAFTIÁN) (< tc.) s.n. Piele fină obţinută din piei de oaie, de viţel şi de capră, prin tăbăcire cu scumpie; se foloseşte la confecţionarea unor articole de marochinărie şi de galanterie.

SÁFIC, -Ă (< fr., lat.; {s} gr. *sappikos* < de la n. pr. *Sapho*) adj. *Vers s.* = vers endecasilabic alcătuit din cinci picioare (troheu, spondeu, dactil, doi trohei), atribuit poetei Safo, des folosit în vechea lirică greacă şi latină. *Strofă s.* = strofă compusă din patru versuri, dintre care trei sunt versuri safice şi unul adonic.

SAFÍR (< fr., lat.; {s} gr. *sappheiros* < ebr. *sappir* „cel mai frumos lucru") s.n. Varietate albastră, transparentă, de corindon, folosită ca piatră preţioasă.

SAFÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Safo*) s.n. (MED.) Lesbianism, tribadism.

SAFO (SAPPHO) (c. 625–c. 580 î.Hr.), poetă greacă. A trăit în ins. Lesbos, unde a condus o celebră şcoală de poezie. Autoare de epitalamuri, imnuri, elegii, pe teme îndeosebi erotice, în forme prozodice originale (a creat strofa şi versul *safic*).

SAFRÁN (< fr.) s.n. (NAV.) Pană^1 **(II 8).**

SAFTEÁ (< tc.) s.f. Prima vânzare făcută de un negustor dintr-o marfă nouă sau la începutul unei zile, al unei săptămâni etc.; *p. ext.* început norocos al unei afaceri. ✦ Fig. Cea dintâi întrebuinţare a unui lucru.

SÁGA (< germ., fr.; de la cuv. nordic vechi *saga* „povestire, spunere") s.f. **1.** Nume dat povestirilor specifice vechii literaturi scandinave (sec. 10–14), în care sunt relatate evenimente din istoria Islandei, fapte ale regilor norvegieni ş.a., împletite cu elemente din mitologia nordică. **2.** Epopee, lucrare epică de mare întindere (care cuprinde istoria unei familii).

SAGÁCE (< fr., lat.) adj. (Livr.) Pătrunzător, ager la minte, perspicace.

SAGACITÁTE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Capacitate a omului de a pricepe uşor şi repede; agerime a minţii, perspicacitate.

SAGAING 1. Stat în NV Uniunii Myanmar, la graniţa cu India; 94,6 mii km^2; 4,9 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv: Sagaing. 2. Oraş în Uniunea Myanmar, centrul ad-tiv al statului omonim; 59,9 mii loc. (1993). Pod peste fl. Irrawaddy. Fondat în sec. 14. Prima capitală a regatului birman centralizat (1760–1764).

SAGAN, Carl (1934–1996), astrofizician american. Contribuţii decisive la realizarea programelor americane de cercetare cu ajutorul sondelor spaţiale („Viking" şi „Voyager"). Lucrări de popularizare a paleontologiei şi biologiei spaţiale.

SAGAN, Françoise (pe numele adevărat *F. Quoirez*) (1935–2004), scriitoare franceză. Romane în care abordează teme privind societatea dezabuzată („Bună ziua, tristeţe", „Vă place Brahms?" – ecranizată, „Un anume surâs"), piese de teatru („Castel în Suedia"). Memorii.

SAGARMATHA, denumirea nepaleză a muntelui Chomolugma (Everest). Parc naţional nepalez, inclus în Patrimoniul natural universal.

SAGASTA, Práxedes Mateo (1825–1903), om politic spaniol. Liberal. A făcut parte din junta revoluţionară a lui Zamora; fondator (1854) al ziarului „La Iberia". Exilat şi condamnat la moarte în contumacie (1866). După revoluţia din 1868, a fost ministru de Interne, apoi prim.-min. (1871–1872, 1881–1883, 1885–1890, 1892–1895, 1897–1899, 1901–1902). A introdus votul universal şi a contribuit la destrămarea imperiului colonial spaniol.

SAGER, Oscar (1894–1981, n. Focşani), medic român. Acad. (1963). Cercetări asupra relaţiilor somn-veghe, a transmiterii excitaţiilor vizuale la cerebel, originii subcorticale a unor accese de epilepsie, rolului rinencefalului în elaborarea reflexelor condiţionate.

SAGITÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *sagitta* „săgeată") adj. (ANAT.) Plan care urmează axul de simetrie a corpului, fiind orientat antero-posterior. ✧ *Sutură s.* = sutură care uneşte cele două oase parietale.

SAGITÁT, -Ă (< fr.) adj. (Despre frunze) De forma unui vârf de săgeată.

SAGNA, com. în jud. Neamţ, în V Pod. Central Moldovenesc; 5 089 loc. (2008). Ceramică populară neagră în satul Vulpăşeşti. În satul Luţca, biserica din bârne Sfinţii Voievozi (c. 1709).

SAGO s.n. v. **sagu.**

SAGÓ (SAGÚ) (< fr.) s.n. Substanţă făinoasă foarte hrănitoare, de culoare albă sau roşiatică, extrasă din tulpina sagotierilor; se consumă fiert în supe sau în lapte.

SAGOTIÉR (< fr.) s.m. Denumire dată mai multor specii de palmieri (din genul *Metroxylon*) ce cresc în Asia, Africa, America tropicală. Din trunchi se extrage *sagu.*

SAGUENAY, oraş în SE Canadei (Québec); 149,1 mii loc. (2001). Hidrocentrală. Ind. hârtiei şi celulozei. Universitate. Fundat în 1676. Până în 2002 s-a numit Chicoutimi – Jonquiere.

SÁGUM (< lat., fr.) s.n. Manta scurtă, prinsă pe umăr, pe care o purtau romanii şi galii.

SAGUNTUM, oraş antic în Pen. Iberică, întemeiat de coloniştii greci. Cucerirea oraşului, aliat al Romei, de către armata cartagineză în 219 î.Hr. a declanşat al doilea Război Punic (218–201 î.Hr.). Azi *Sagunto* (Spania).

Safo

SAHA, rep. autonomă în ENE Federației Ruse, în partea central NE a Siberiei, pe fl. Lena; 3,1 mil. km²; 948,1 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv. *Iakutsk*. Vegetație de tundră și de taiga. Pescuit. Petrol, gaze naturale, aur, diamante. Creată ca rep. autonomă cu numele *Iakutia* (1922); din 1991 poartă actuala denumire.

SAHA, Megh Nad (1893-1956), fizician indian. Lucrări de termodinamică, asupra teoriei ionizării și de fizică stelară; în teoria spectrelor stelare a analizat ionizarea materiei (1920) în funcție de temperatură și presiune (*formula lui S.).*

SAHALIN, ins. rusească în Oc. Pacific, în apropierea țărmului de E al Asiei, între str. Tătară, La Pérouse și M. Ohotsk; 76,9 mii km². Alt. max.: 1 609 m (vf. Lopatin). Expl. de cărbuni și petrol. Vegetație de taiga. Descoperită de olandezi în sec. 17. Disputată între Rusia și Japonia (în 1875 a intrat în componența Rusiei; ocupată de Japonia în 1905, a revenit Rusiei în 1945).

SAHARA, cel mai mare deșert de pe Pământ, ocupând aproape în întregime N Africii, extins pe 5 630 km de la E la V, de la Oc. Atlantic la Marea Roșie; și pe 1 930 km de la m-ții Atlas și M. Mediterană în N, continuându-se în S cu Sahelul. De fapt, limitele sale sunt difuze și în continuă deplasare, în prezent înregistrându-se o tendință de extindere atât spre N, cât și spre S, în funcție de limitele acceptate de diverși autori, suprafața este apreciată între 10 mil. și c. 9,1 mil. km². Fundamentul cristalin, acoperit de gresii și calcare, apare la suprafață în V și în masivele muntoase centrale (Ahaggar, Tassili, Tibesti). Alt. max.: 3 415 m (vf. Emi Koussi din masivul Tibesti). Climă tropicală deșertică, cu precipitații reduse (20-200 mm/an) și amplitudini termice diurne mari. Este o reg. endoreică, lipsită de cursuri de apă permanente. Slab populată, lipsită de așezări omenești (cu excepția oazelor). Expl. de petrol, gaze naturale, min. de fier etc. Ocupă porțiuni din statele Maroc, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt, Mauritania, Mali, Niger, Ciad, Sudan, Sénégal și Burkina Faso.

SAHARANPUR, oraș în N Indiei (Uttar Pradesh), în bazinul superior al Gangelui; 452,9 mii loc. (2001). Piață agricolă și comercială. Fundat în 1340.

SAHARA OCCIDENTALĂ, terit. în NV Africii la Oc. Atlantic; 252,1 mii km²; 311 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *El-Aiún*. Relief de câmpie joasă în V, mai fragmentată spre E și N. În E, pod. Adrar des Iforas, cu alt. de 300-350 m. Climă tropicală aridă. Expl. de fosfați, sare gemă și min. de fier. Păstorit nomad: cămile, ovine, caprine. Culturi de curmali, orez, mei, grâu, iarba alfa. Pescuit. Nu are c.f. Colonie spaniolă din 1884 (Rio de Oro), a intrat, în 1946, în componența Africii de Vest Spaniole; în 1958, după dezmembrarea acesteia, S.O. a fost declarată „provincie de peste mări" a Spaniei. În epoca postbelică a luat avânt mișcarea de eliberare națională în care Frontul POLISARIO a ocupat un loc de frunte. La 26 febr. 1976 Spania a pus capăt prezenței militare în **S.O.**, transferând competențele administrative Marocului (partea de N a terit.) și Mauritaniei (partea de S a terit.). La 27 febr. 1976 Frontul POLISARIO a proclamat „Republica Arabă Democratică Sahariană", recunoscută de Algeria și de alte 10 state (1985) și a întreprins acțiuni militare împotriva forțelor armate marocane și mauritaniene, instalate în terit. În aug. 1979 este semnat un acord de pace între Mauritania și Frontul POLISARIO în termenii căruia autoritățile mauritaniene declară că nu au nici o pretenție teritorială asupra părții de S a **S.O.**, zonă care a trecut apoi sub administrație marocană.

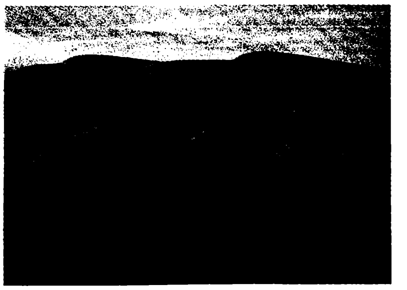

Sahara. Dune de nisip

SAHAROV, Andrei Dmitrievici (1921-1989), fizician rus. Conducător al grupului care a fabricat bomba cu hidrogen sovietică. S-a opus experiențelor nucleare, raliindu-se (1966) disidenței intelectuale; unul dintre fondatorii (1970) Comitetului pentru Apărarea Drepturilor Omului. Exilat la Gorki (1980-1986). Contribuții în domeniul fizicii particulelor elementare și al armelor termonucleare. Premiul Nobel pentru pace (1975).

SAHÉL, zonă semiaridă în partea central-nordică a Africii, între Oc. Atlantic și M. Roșie, reprezentând o reg. de tranziție între Sahara și savanele Africii subecuatoriale, lată de 30-500 km, caracterizată prin precipitații puține (de la 200 mm în N la 700 mm în marginea sudică). Ocupă porțiuni din Sénégal, Mauritania, Mali, Burkina Faso, Niger, Nigeria, Ciad și Sudan.

SAHÍB (< engl.; cuv. hindus) s.m. Denumire cu conotație de respect și politețe dată de către băștinași (hinduși) din coloniile engleze; *p. ext.* omul alb.

SAHINI, Victor Emanuel (n. 1927, Galați), chimist român. Acad. (1990). Cercetări în domeniul chimiei fizice, spectroscopiei moleculare și chimiei cuantice („Introducere în spectroscopia experimentală", „Chimie cuantică în exemple și aplicații").

SAIAN, sistem muntos în Asia (Federația Rusă), cuprins între izv. lui Obi și L. Baikal. Alt. max.: 3 491 m (vf. Munku-Sardîk).

SAIDA, oraș în S Libanului, port la M. Mediterană; 38 mii loc. (1988). Rafinărie de petrol. Punct terminus al conductei de petrol ce vine din Arabia Saudită. Vechi oraș-stat fenician *(Sidon)*, păstrează vestigii antice și din epoca cruciadelor.

SAID-PAȘA, Muhammad (1822-1863), vicerege al Egiptului (1854-1863). A concesionat în 1854 lui Ferdinand de Lesseps construirea Canalului Suez; a promovat o politică proocidentală.

SAIDEL, Theodor (1874-1967, n. Brăila), chimist și pedolog român. A aplicat metoda potențiometrică pentru determinarea reacției solului, a stabilit legături între metodele chimice, fiziologice și agrotehnice de cercetare a fertilității.

SAIGÁ (cuv. rus) s.f. Antilopă cu botul mare, care trăiește în stepele cuprinse între M. Caspică și m-ții Urali, în Altai și Kazahstan (*Saiga tatanica*). A avut o răspândire mult mai mare în trecut, întâlnindu-se, până acum câteva secole și în stepele din România.

SAIGÍU (< tc.) s.m. Slujbaș otoman care strângea darea plătită în oi; *p. ext.* cel care număra oile în acest scop.

SAIGON, denumirea până în 1976 a orașului *Ho Și Min*.

SAIMAA, sistem de lacuri în SE Finlandei; 4,4 mii km². Țărmuri foarte fragmentate și numeroase ins. Prin râul Vuoksi comunică cu L. Ladoga, iar printr-un canal, cu G. Finic.

SAINCIUC, Glebus (n. 1919, Chișinău), pictor român. Portretist („Cântăreața Maria Cebotari", „Maria Bieșu"). Autor de măști ale unor personalități, executate în papier mâché, pe care el însuși le „joacă" pe scenă.

SAINT-BERNARD (< fr.) s.m. (ZOOT.) Rasă de câini masivi, cu maxilare scurte, urechi rotunjite, blană roșcată cu pete albe și cu o linie albă pe frunte (în două varietăți - cu păr lung și cu păr scurt), talia 65-85 cm. Crescut inițial de călugării de la mănăstire din apropierea pasului **S.B.** și folosit la salvarea călătorilor prinși de viscol sau de avalanșe, este acum folosit de salvamontiști și în alte masive muntoase, dar este și un bun animal de companie, liniștit și inteligent.

SAINT BERNARD, numele a două pasuri în Alpi: *Marele S.B.*, în V Alpilor Pennini, la granița Italiei cu Elveția, la 2 469 m alt.; *Micul S.B.*, în Alpii Savoiei, la granița Franței cu Italia, la 2 188 m alt.

SAINT CHRISTOPHER v. **Saint Kitts.**

SAINT DENIS, oraș, port, centrul ad-tiv al ins. Réunion; 131,5 mii loc. (1998). Centru comercial. Ind. alim. (rom, zahăr, conserve); tutun. Export de uleiuri vegetale, melasă, rom, zahăr.

SAINTE-BEUVE, Charles Augustin (1804-1869), critic, poet și romancier francez. Inițial, adept al romantismului. Versuri prevestindu-l pe Baudelaire; romanul „Voluptate". Întemeietor al criticii biografice și psihologice, explică opera prin personalitatea autorului, stabilește familii de spirite înrudite, sesizând cu finețe filiații și afinități („Port-Royal" - operă fundamentală, „Convorbiri de luni", „Noi convorbiri de luni").

Charles Sainte-Beuve

A. de Saint-Exupéry

SAINTE-CLAIRE DEVILLE, Henri Étienne (1818-1881), chimist francez. A studiat disociația gazelor la temperaturi înalte și a inventat procedee de fabricare a aluminiului (1854) și magneziului (1857).

SAINT ELIAS, masiv muntos în N M-ților Stâncoși, la granița Canadei cu Alaska, extins pe 480 km lungime și 140 km lățime max.; alt.: 5 489 m. Ghețari. Parc Național.

SAINT-ÉTIENNE, oraș în SE Franței; 180,2 mii loc. (1999). Ind. chimică, siderurgică, constr. de mașini; ind. textilă. Mănăstire cisterciană (sec. 13). Biserică gotică (sec. 15). Universitate.

SAINT-ÉVREMOND, Charles de MARGUETEL de SAINT-DENIS de ~ (c. 1615-1703), scriitor și moralist francez. Spirit sceptic și ironic, precursor al iluminiștilor. Satire, eseuri, poezii ocazionale.

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de ~ (1900-1944), scriitor francez. Pilot, a îndeplinit mai multe misiuni și a murit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Romane celebrând valorile umanismului, eroismul, voința, cu inflexiuni lirico-filozofice („Zbor de noapte", „Pilot de război"); proză alegorică („Micul prinț"), parabolică („Citadela").

SAINT GEORGE, Canalul ~, strâmtoare între Marea Britanie și Irlanda care unește M. Irlandei cu Oc. Atlantic. Lungime: 161 km.

SAINT GEORGE'S, cap. statului Grenada (din 1974), port la M. Caraibilor, în SV ins. Grenada; 3,9 mii loc. (2001). Universitate. Palatul Guvernului. Stațiune balneo-climaterică. Fundat de francezi (1650), ocupat de englezi (1783).

SAINT-GERMAIN-EN-LAYE, oraș în N Franței, în conurbația pariziană; 39,9 mii loc. (1999). Castel (sec. 16), capelă și donjon (sec. 13-15). **Tratatul de pace de la** ~, unul dintre tratatele de pace ale sistemului Versailles, semnat la 10 sept. 1919, între puterile învingătoare în Primul Război Mondial și Austria. Tratatul consfințea dezmembrarea Imp. Austro-Ungar, crearea statelor naționale Austria, Cehoslovacia și Ungaria și unirea unor părți din terit. fostului imperiu cu România, Iugoslavia, Italia și Polonia.

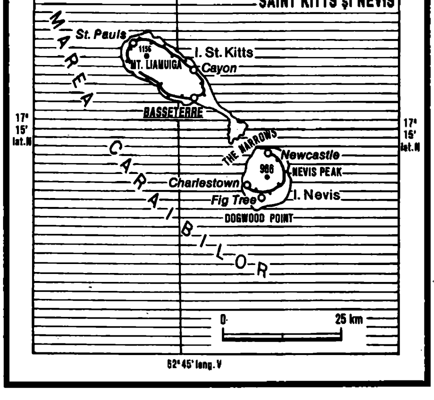

Camille Saint-Saëns

Claude Saint-Simon

SAINT-GOTHARD (SANKT GOTTHARD) 1. Masiv muntos în Alpii Lepontini (Elveția). Alt. max.: 3 192 m (vf. Rotondo). La 1 154 m alt. este străpuns de un tunel de c.f. de 16,3 km. Din acest masiv izv. Ronul şi Rinul. **2.** Trecătoare transalpină, care leagă Italia şi Elveția printr-o autostradă la 2 112 m alt.

SAINT HELENA (SFÂNTA ELENA), ins. vulcanică în Oc. Atlantic, la 1 850 km V de țărmul sudic al Africii; 122 km^2 (384 km^2, cu dependențele Ascension, Tristan da Cunha, Inaccesibile, Nightingale, Gough); 5,2 mii loc. (6,6 mii loc., în 1998, cu dependențele). Centrul ad-tiv: *Jamestown*. Descoperită de portughezi în 1502, intră în sec. 17 în stăpânirea Companiei engleze a. Indiilor Orientale; aici a fost exilat (1815–1821) şi a murit Napoleon I Bonaparte.

SAINT HELENS 1. Vulcan activ în NV SUA, în statul Washington (2 550 m alt.). Erupții frecvente, culminând cu explozia catastrofală a craterului, din 1980. **2.** Oraş în Marea Britanie (Anglia); 104,8 mii loc. (2001). Fondat (1773).

SAINT HELIER, oraş şi centrul ad-tiv. al ins. Jersey (ins. Anglo-Normande); 28,3 mii loc. (2001). Stațiune balneară. Colegiul Victoria (1852). Fondat (sec. 12).

SAINT-JOHN PERSE (pseud. lui *Alexis Saint-Léger*) (1887–1975), poet şi diplomat francez. Activitate diplomatică în Ministerul Afacerilor Externe şi la Beijing. Destituit de guvernul de la Vichy, în 1940 s-a exilat în S.U.A. Lirică îmbinând imaginarul cu realul, de mare expresivitate şi originalitate, alcătuind o epopee a culturii, a măreției omului şi cosmosului („Elogii", poemul „Anabasis", „Exil", „Păsări", „Cronică"). Premiul Nobel pentru literatură (1960).

SAINT JOHN'S, oraş în E Canadei, în SE ins. Newfoundland, port la Oc. Atlantic; centrul ad-tiv al prov. Newfoundland; 122,7 mii loc. (2001). Ind. chim, alim. Universitate (1949). Centru de studii oceanografice. Descoperit de navigatorul englez John Cabot (1497).

SAINT JOHN'S, cap. statului Antigua şi Barbuda, în ins. Antigua, port la M. Caraibilor; 30 mii loc. (1995). Stațiune balneară. Grădină botanică. Catedrala anglicană (sec. 18), palatul Guvernului (sec. 19). Turism. Întemeiat de englezi (1632).

SAINT-JUST, Louis de ~ (1767–1794), om politic francez. Iacobin, apropiat al lui Robespiere. Membru al Comitetului Salvării Publice în timpul Revoluției Franceze (1789–1794). Arestat şi ghilotinat.

SAINT KITTS, ins. în arh. Antilele Mici; 176 km^2. Oraş pr.: *Basseterre*. În 1983, **S. C.** a devenit parte a noului stat independent Saint Kitts (Christopher) şi Nevis.

SAINT KITTS şi **NEVIS, Federația ~,** stat în America Centrală Insulară (Antilele Mici); 269,4 km^2; 38 800 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (anglicani, metodişti, penticostali, romano-catolici ş.a.) 91,3%, hindusă 1,5% etc. Cap.: *Basseterre*. Terit. statului este format din două ins. mai mari (ce au dat şi numele statului) – Saint Kitts (176 km^2), Nevis (93 km^2) - şi mai multe insulițe coraligene. *Relief* muntos (alt.max. Mount Liamuiga 1 156 m). *Climă* tropical–oceanică. Activități industriale orientate către export (zahăr, componente electronice, conf., încălț. ş.a.). Se cultivă: trestie de zahăr, cocotieri, legume, arahide şi bumbac. Se cresc: bovine, porcine, ovine, caprine. Turismul balnear dispune de o infrastructură modernă. Fortificația Brimstone Hill Fortress (sec.18) - inclusă din 1999 în Patrimoniul cultural mondial. Moneda: 1 Eastern Carribean Dollar = 100 Cents. – *Istoric*. Locuite de amerindieni caribi, ins. **S.K.** şi **N.** sunt descoperite de Cristofor Columb în 1493. Pe ins. St. Christopher (St. Kitts), englezii fondează, în 1623, prima aşezare durabilă din Indiile Occidentale; în sec. 17–18, ins. sunt viu disputate între Anglia şi Franța, fiind recunoscute oficial colonie engleză prin Tratatul de la Paris (1783). Urmaşii sclavilor negri din sec. 17–19 formează astăzi pop. majoritară a ins. În perioada 1871– 1956, **S.K.** şi **N.**, împreună cu Anguilla, sunt unite ad-tiv în Ins. Leeward, între 1958 şi 1962 fac parte din Federația Indiilor de Vest, iar după dizolvarea acesteia devin, în 1967, terit. autonom, membru al Asociației Indiilor de Vest şi al Comunității Antilelor; Anguilla rupe, la 19 sept. 1980, legăturile ad-tive cu **S.K.** şi **N.** La 19 sept. 1983, S.K. şi N. îşi proclamă independența în cadrul Commonwealth-ului şi sunt admise, la 23 sept. 1984, ca al 158-lea stat membru al O.N.U. În iun. 1996, Vance Amory, premierul din Nevis, şi-a exprimat opțiunea pentru proclamarea independenței acestei ins., până în prezent parte a statului **S.K.** şi **N.** La 13 oct. 1997, Parlamentul din Nevis decide separarea politică de guvernul central de la Basseterre, hotărâre nevalidată de referendumul organizat la 11 aug. 1998, întrucât nu s-a întrunit majoritatea de 2/3 din sufragii în favoarea secesiunii. În alegerile din 2004 Partidul Laburist obține majoritatea. Din 2006, prim-min. Joseph Parry. Monarhie constituțională.

SAINT LAWRENCE (SFÂNTUL LAURENȚIU) 1. Fl. navigabil în E şi SE Canadei; 1 225 km. Izv. din L. Ontario, formează granița dintre Canada şi S.U.A. pe 195 km lungime, trece prin Montréal şi Québec şi se varsă în G. omonim, printr-un estuar. Numeroase canale şi ecluze. Hidrocentrale şi lacuri de acumulare. Afl. pr. Ottawa, Saint-Maurice, Soguenay ş.a. Descoperit de navigatorul francez J. Cartier (1534). **2.** Golf în NV Oc. Atlantic, între pen. Labrador (N şi NV), ins. Newfoundland (E şi NE), pen. Nova Scotia (S şi SV) şi pen. Gaspé (la V). Supr.: 155 mii km^2. Ad. max.: 530 m. În el se varsă fl. omonim.

SAINT LOUIS, oraş în partea central estică a S.U.A. (Missouri), port pe Mississippi, la confl. cu Missouri; 348,2 mii loc. (2000). Şantier naval. Constr. de maşini şi aeronautice. Prelucr. petrolului. Siderurgie şi metalurgia metalelor neferoase. Cinci universități. Muzeu de artă, Muzeu memorial „Thomas Jefferson". Jocurile Olimpice (1904). Fundat în 1764.

SAINT LUCIA (SFÂNTA LUCIA), stat în America Centrală Insulară (Antilele Mici), 617 km^2; 164 200 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (romano-catolici, protestanți) 87,5%, alte credințe 8%, atei 4,5%. Cap.: *Castries*. **S.L.** este o insulă vulcanică cu un şir de culmi muntoase nu prea înalte (alt.max. Mount Gimie 950 m). *Climă* tropical-oceanică. Se cultivă: bananieri, mango, cocotieri, manioc, taro, legume, citrice, avocado, cacao, piper ş.a. Se cresc: bovine, porcine, ovine şi caprine. Ind. diversificată (conf., textile, componente electronice, prelucr. lemnului şi a hârtiei, băuturi alcoolice, țigarete, ulei de cocos, produse alim. ş.a.). Turismul a devenit în ultimii ani principala sursă de valută. Moneda: 1 Eastern Carribean Dollar = 100 Cents. – *Istoric*. Locuită de triburi de amerindieni, **S.L.** este descoperită în 1502 de Cristofor Columb şi numită astfel după ziua în care a fost zărită. Colonie a Coroanei britanice din 1814, **S.L.** îşi proclamă în 1979 independența de stat în cadrul Commonwealthului. Membru al O.N.U. (18 sept. 1979). Alegerile parlamentare din 2001 sunt câştigate de Partidul Laburist. Din 2006, prim-min. John Compton. Monarhie constituțională.

SAINT MALO 1. Golf al M. Mânecii, pe coasta de NV a Franței, între pen. Bretagne şi pen. Cotentin. Pătrunde în uscat 110 km; lățime: 125 km. **2.** Oraş în NV Franței (Bretagne), port la M. Mânecii; 48,1 mii loc. (1999). Monumente: ziduri de incintă (sec. 12–18), biserica Saint-Vincent (sec. 12), castel (sec. 15), astăzi muzeu de istorie.

SAINT-MORITZ (SANKT MORITZ), oraş în SE Elveției (Graubünden), pe stg. râului Inn, situat între 1 776 şi 1 854 m alt.; 5,1 mii loc. (2002). Stațiune climaterică; sporturi de iarnă. Izv. termale. Jocurile Olimpice de iarnă (1928 şi 1948).

SAINT-NAZAIRE, oraş în NV Franței (Pays de la Loire), avanportul oraşului Nantes în estuarul Loarei; 65,8 mii loc. (1999). Şantier naval. Constr. de avioane. Pod peste estuar (2 626 m).

SAINTONGE, prov. istorică în V Franței, la G. Biscaya. Oraş pr.: *Saintes*.

SAINT PAUL, oraş în S.U.A., port pe Mississippi, centrul ad-tiv al statului Minnesota; 287,2 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de maşini; prelucr. petrolului. Trei universități. Catedrală. Fundat (1838–1840).

SAINT PETER PORT, oraş şi centrul ad-tiv al ins. Guernsey (ins. Anglo-Normande); 16,5 mii loc. (2001). Biserica Sf. Petru (sec. 11), castelul Cornet (sec. 13). Reşedința lui V. Hugo (1855–1870). Menționat documentar în 1048.

SAINT PETERSBURG, oraş în SE S.U.A. (Florida), port în G. Tampa; 248,2 mii loc. (2000). Stațiune balneoclimaterică. Declarat oraş în 1892.

SAINT-PIERRE, oraş în ins. omonimă, centrul ad-tiv al colectivității terit. franceze St. Pierre şi Miquelon; 5,6 mii loc. (1990). Port de pescuit. Fondat (1635).

SAINT-PIERRE şi **MIQUELON,** arh. în Oc. Atlantic, la 25 km S de ins. Newfoundland (Terra Nova); 242 km^2. Centrul ad-tiv: *Saint-Pierre*. Expl. de pirite cuprifere şi min. de fier. Pescuit. Descoperit în 1520 şi anexat Franței (1662); colonie franceză, din 1814, devine „teritoriu de peste mări", din 1976, „departament de peste mări" şi din 1985, „colectivitate teritorială" a Franței.

SAINT-QUENTIN, oraş în N Franței, port pe Somme; 60,6 mii loc. (1999). Ind. metalurgică, chimică şi textilă. Biserica Saint-Quentin (sec. 13–15), primărie (sec. 14–16).

SAINT-SAËNS, Camille (1835–1921), compozitor francez. Organist (remarcabil improvizator), pianist, dirijor şi pedagog. Personalitate eclectică, a compus în toate genurile, de la muzică de cameră, la muzică orchestrală (5 simfonii, concerte, poeme simfonice) şi operă („Samson şi Dalila").

SAINT-SIMON 1. Louis de ROUVROY, duce de ~ (1675– 1755), scriitor francez. Celebru prin „Memoriile" sale, vast tablou al moravurilor societății aristocrate contemporane lui. Remarcabil portretist prin profunzimea observației şi plasticitatea caracterizărilor. **2. Claude Henri de ROUVROY, conte de ~** (1760–1825), teoretician social francez. Nepotul lui S. **(1)**. A preconizat o societate (utopică) bazată pe participarea tuturor la muncă şi cu o economie planificată („Despre reorganizarea societății europene").

SAINT-TROPEZ, oraş în SE Franței (Provence), port în golful S.-T. al M. Mediterane, pe Coasta de Azur; 5,7 mii loc. (1999). Stațiune balneară.

SAINT-VENANT, Adhémar BARRÉ, conte de ~ (1797–1886), inginer francez. Cercetări în domeniul rezistenței materialelor şi al teoriei elasticității; a elaborat legea curgerii fluidelor sub presiune, cunoscută sub denumirea *principiul lui S.-V.*

SAINT-VINCENT (SFÂNTUL VINCENȚIU) 1. Ins. în Antilele Mici: 344 km^2. Oraşe pr.: Kingstown, Layou,

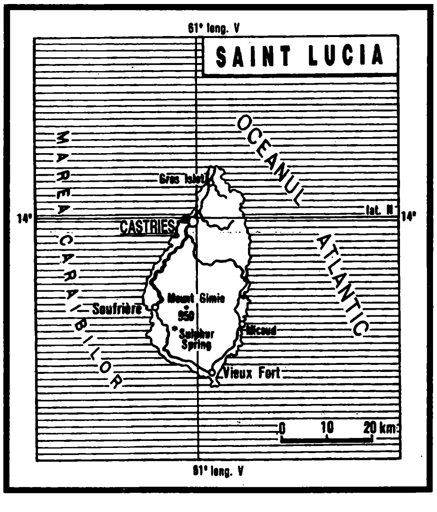

Stubbs, Georgetown. Relief muntos vulcanic. Alt. max.: 1 234 m (vf. La Soufrière). Descoperită de Columb (1498); posesiune britanică (din 1763), ocupată de Franța (1779–1783). În 1979 își proclamă independența în cadrul statului Saint Vincent și Grenadine. **2.** Golf al Oc. Indian, în S Australiei, între pen. Yorke, la V, și continent, la E; 160 km lungime; 73 km lățime max. Port pr.: Port Adelaide.

SAINT VINCENT AND GRENADINES (SFÂNTUL VINCENȚIU-GRENADINELE), stat în America Centrală Insulară (Antilele Mici); 389,3 km^2; 117 100 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: creștină (anglicani, penticostali, romano-catolici, metodiști ș.a.) 68,3%, hindusă 3,3%, islamică 1,5% ș.a. Cap.: *Kingstown*. Este format din 32 de insule și insulițe, mai mare fiind ins. St Vincent (345 km^2); celelalte ins. fac parte din arh. Grenadinelor împărțit cu statul vecin Grenada. Ins. principală este dominată de vulcanul activ La Soufrière (1 234 m) cu erupții dezastruoase în 1821 și 1902. *Climă* tropical-oceanică. Pădurea tropicală ocupă c. 1/3 din teritoriu: rezervații naturale. Se cultivă: bananieri, cocotieri, citrice, cafea, cacao, mango, arahide, trestie de zahăr, batate, manioc, igname, porumb, legume. Se cresc: ovine, porcine, caprine, bovine. Pescuit. Ind. orientată către export (produse alim., textile și conf., mobilă, articole sport ș.a.). Pavilion de complezență pentru numeroase nave străine. Moneda: 1 Eastern Caribbean Dollar = 100 Cents. – *Istoric.* Descoperit de Cristofor Columb în 1498 (în ziua de Sfântu Vincențiu, de unde și numele), S.V.-G. devine colonie engleză în 1783, iar în 1979 își proclamă independența de stat în cadrul Commonwealthului. Membru al O.N.U. (16 sept. 1980). Alegerile legislative din 2001 îl desemnează ca prim-min. pe Ralph Gonsalves. Monarhie constituțională.

SAÏS, oraș în Egiptul antic, în Delta Nilului. Reședință a faraonilor dinastiei 26 „saită" (663–525 î.Hr.).

SAIVÁN (< tc.) s.n. Adăpost de iarnă pentru oi.

SAIZESCU, Geo (n. 1932, Prisăceana, jud. Mehedinți), regizor român de film. Comedii de succes în anii '60–'80. Filme: „Un surâs în plină vară", „Astă seară dansăm în familie", „Secretul lui Bachus", „Păcală".

SAKAI, oraș în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific, în conurbația Ōsaka; 792,1 mii loc. (2000). Metalurgia aluminiului și cuprului; constr. de mașini; ind. chimică. Șantiere navale. Mausoleul împăratului Nintoku.

SAKAKURA Junzo (1904–1969), arhitect japonez. Influențat de Le Corbusier. Lucrările sale marchează renașterea tradiției naționale (Muzeul de artă modernă din Kamakura), dar oferă și exemple de modernism manierist, reprezentativ pentru Japonia (imobile, mari magazine și teatre din Tōkyō).

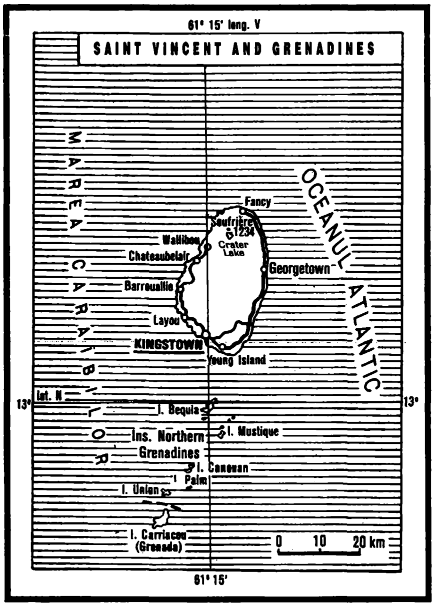

Marius Sala

SAKÉ (cuv. japonez) s.n. Băutură alcoolică specifică Japoniei, obținută din orez fermentat; de obicei, se consumă caldă.

SAKI (pseud. lui *Hector Hugh Munro*) (1870–1916), scriitor și publicist englez. Nuvele umoristice („Cronicile lui Clovis", „Lighioane și supralighioane").

SAKIA (ȘAKIA) MUNI (în sanscrită „înțelept, pustnic din neamul Sakia"), unul dintre numele lui *Buddha*.

SAKMANN, Bert (n. 1942), fiziolog german. Contribuții importante în biologia celulară. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1991), împreună cu E. Neher.

SALA, Marius (n. 1932, Vașcău, jud. Bihor), lingvist român. Acad. (2001). Vicepreședinte al Acad. (din 2006). Studii de lingvistică generală și romanică, hispanistică, istoria limbii române („Contribuții la fonetica istorică a limbii române", „Le judéo-espagnol", „Limbile lumii. Mică enciclopedie", în colab., „Limbi în contact", „Enciclopedia limbilor romanice", în colab., „Enciclopedia limbii române", în colab., „Introducere în etimologia limbii române", „Limba română, limbă romanică").

SALACROU, Armand (1899–1989), dramaturg francez. Reprezentant al teatrului de avangardă. Operă de meditație asupra condiției umane. Comedii grotești, drame istorice și metafizice („Necunoscutul din Arras", „Arhipelagul Lenoir", „Bulevard Durand"). Memorii („În sala pașilor pierduți").

SALADIN (SALĀH AD-DĪN, Yūsuf) (c. 1138–1193), comandant de oști și diplomat arab de origine kurdă. Întemeietorul dinastiei Aiubizilor. Vizir al califului fatimid al-Adid (din 1169). După moartea acestuia (1171), s-a proclamat sultan al Egiptului, supunând autorității sale Siria, Palestina, Arabia apuseană și Nubia. În 1187–1188, a cucerit terit. din posesiunile cruciaților (Accra, Ierusalim, Askalon), ceea ce a constituit una dintre cauzele Cruciadei a III-a (1189–1192).

SALADO, Rio ~, denumirea mai multor cursuri de apă din Argentina. Mai importante: **1.** Râu, afl. dr. al Paranei, la Santa Fe; 1 802 km. **2.** Râu, afl. stg. al fl. Colorado; 1 368 km.

SALAHÓR (< tc.) s.m. Muncitor necalificat, plătit cu ziua, care lucrează de obicei la construcții de case, de drumuri etc. ✦ (În Ev. Med., în Țările Române) Țăran scutit de dări, pus de domnie la dispoziția Porții Otomane pentru a lucra la repararea cetăților turcești, la întreținerea drumurilor și la alte munci grele.

SALÁM (< tc.) s.n. Produs alimentar cu durată mare de conservare, asemănător cârnatului, preparat din carne tocată și condimentată, supus unor tratamente termice și introdus într-un înveliș din membrane naturale sau artificiale.

SALAM, Abdus (1926–1996), fizician britanic de origine pakistaneză. Specialist în fizica particulelor elementare. A emis ipoteza neutrinului bicomponent. Pe baza rezultatelor lui S.L. Glashow și a cercetărilor proprii, a elaborat, independent de S. Weinberg, o teorie necontradictorie care unifică interacțiunile slabe cu cele electromagnetice (modelul Weinberg-Salam). Premiul Nobel pentru fizică (1979), împreună cu G. Glashow și S. Weinberg.

SALAMALÉC (< tc.) s.n. Formulă de salut la popoarele de religie mahomedană; închinăciune, temenea.

SALAMANCA, oraș în partea central-vestică a Spaniei (Castilia-León); 156,3 mii loc. (2001). Universitate (1218). Centru turistic. Monumente: Podul Roman, Catedrala Veche (sec. 11–13), Catedrala Nouă (sec. 16–18), clădirea Universității (sec. 15–16), Mănăstirea Dominicanilor (sec. 16). În Antic. s-a numit *Salmantica*.

SALAMÁNDRĂ (< fr., lat.) s.f. Specie de amfibian din ordinul urodelelor (caudatelor), cu corpul negru cu pete galbene *(Salamandra salamandra)*. Tegumentul lucios al s. secretă o substanță iritantă cu rol protector. Sin. solomâzdră.

SALAMINA (SALAMÍS) 1. Ins. grecească în SE Greciei, în fața portului Pireu; 102 km^2. Localit. pr.: *Salamís*. În dreptul ei, în timpul războaielor medice, flota greacă a obținut o mare victorie navală asupra flotei persane (480 î.Hr.). **2.** Oraș antic în E Ciprului; în fața lui, flota greacă a repurtat (449 î.Hr.) o victorie decisivă în fața celei persane. Ulterior, s-a numit Constantia.

SALANDRA, Antonio (1853–1932), om politic italian. Liberal. De mai multe ori min. și prim-min. al Italiei (1914–1916). A făcut parte din delegația italiană la Conferința de Pace de la Paris (1919).

SALARIÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. Persoana fizică care încheie un contract de muncă individual, cu o persoană fizică sau juridică ce poate, potrivit legii, să angajeze forță de muncă pe bază de contract individual de muncă, și se obligă astfel să presteze munca pentru și sub autoritatea acestuia, în schimbul unei remunerații numite salariu. ✧ *S. temporar* = persoana încadrată la un agent de muncă temporară și pus de acesta la dispoziția unui utilizator, pe durata necesară, în vederea îndeplinirii anumitor sarcini precise și cu caracter temporar.

SALÁRIU (< fr.; lat. *salarium* „soldă dată soldaților pentru sare") s.n. Contraprestația muncii depuse de salariat în baza contractului individual de muncă, care cuprinde s. de bază, indemnizațiile, sporurile precum și alte adaosuri. ✧ *S. de bază minim brut pe economie garantat în plată* = nivelul minim al s. brut, de obicei lunar, stabilit prin hotărâre a Guvernului, sub care angajatorul nu poate negocia și stabili salarii de bază prin contractul individual de muncă. *S. brut* = suma totală a s. cuvenit pentru orele de muncă prestate. Cuprinde atât s. net, cât și impozitul pe s. individual, ca și alte elemente de natura contribuțiilor salariaților conform legii (pentru fondul de șomaj). *S. net* = suma efectivă de bani încasată după scăderea din s. brut a impozitului pe s. individual și a contribuțiilor salariaților conform legii. *S. real* = cantitatea de mărfuri și servicii de consum care poate fi achiziționată, la un moment dat, cu salariul net.

SALÁTĂ (< ngr.) s.f. **1.** Plantă legumicolă anuală din fam. asteracee, cultivată pentru frunzele sale *(Lactuca sativa)*. Există trei varietăți: de căpățână, marula (cu frunze alungite) și de foi. Sin. lăptucă. **2.** Preparat culinar făcut din anumite legume, fierte sau crude, cu adaos de oțet și de untdelemn, care se servește ca garnitură sau ca aperitiv. ✧ *S. de fructe* = desert făcut din fructe crude tăiate bucăți, presărate cu zahăr și stropite cu rom sau cu coniac, vin etc.

SALATIÉRĂ (< ngr.) s.f. Vas, castron în care se prepară și se servește salata.

SALAZAR, Antonio de Oliveira (1889–1970), om politic portughez. Ca ministru de Finanțe (1928–1932) a reușit să stabilizeze moneda și să echilibreze bugetul. Prim-min. (1932–1968). Fondator și președinte al partidului corporatist Uniunea Națională. A instaurat un regim de dictatură; a stimulat economia, a reorganizat armata și marina; politică de menținere a coloniilor. Prin Constituția din 1933 a fondat un „stat nou" (Estado Novo) bazat pe un regim autoritar și corporatist al partidului unic.

SÁLĂ (< fr., germ) s.f. **1.** Încăpere spațioasă amenajată special pentru spectacole, expoziții, întruniri etc. ✦ Încăpere prevăzută cu instalații materiale și aparate destinate procesului de învățare și de perfecționare sportivă sau competițiilor (ex. s. de sport, s. de gimnastică, s. de box etc.). 2. Coridor. 3. Vestibul, antreu, anticameră.

SALBÁNDĂ (< germ.) s.f. Zona de contact dintre un filon și roca înconjurătoare.

SÁLBĂ (lat. *subalba*) s.f. 1. Podoabă care se poartă la gât, alcătuită dintr-unul sau mai multe șiraguri de monede, mărgele etc. S. au cunoscut o largă răspândire în România, încă din sec. 16-17. Cele mai vechi sunt s. făcute din monede de aur sau argint, găurite şi înşirate pe aţă. **2.** (ZOOT.) Fanon **(1). 3.** (BOT.) *Salbă-moale* = arbust înalt până la 6 m, cu frunze opuse, lanceolate sau eliptice, cu fructe capsule roşii cu patru lobi *(Euonymus europaea)*; voniceriu. Din lemn se prepară un cărbune fin, folosit la desen. *Salbă-râioasă* = arbust înalt de 1-3 m, cu frunze ovate sau eliptice, cu fructe capsule cu patru lobi *(Euonymus verrucosa)*; scoarţa rădăcinilor conţine 9-18% gutapercă.

SALCÁM (< tc.) s.m. Arbore din fam. fabacee, înalt până la 30 m, cu frunze imparipenate prezentând câte doi ghimpi la bază, cu flori albe mirositoare, melifere, dispuse în raceme, fructe păstăi *(Robinia pseudacacia)*. Originar din America de Nord, a fost introdus în Europa ca plantă ornamentală şi pentru fixarea terenurilor erodate, nisipoase etc. Lemnul, rezistent, este folosit pentru obiecte de uz gospodăresc şi pentru foc. Din flori se prepară băuturi răcoritoare şi produse de cofetărie. ✧ *S. galben* = arbust din fam. fabacee, înalt de 3-6 m, cu frunze trifoliate şi cu flori galbene în raceme mari *(Laburnum anagyroides)*. Din lemn se fac obiecte de artă şi mobile fine. *S. japonez* = arbore din fam. fabacee înalt de c. 20 m, cu frunze asemănătoare cu ale salcâmului, flori albe-verzui sau gălbui în panicule mari (*Sophora japonica*). Este originară din E Asiei; la noi introdus ca arbore ornamental în parcuri şi grădini. Din flori se obţine *rutină*.

SALCEA, oraş în jud. Suceava, pe stg. râului Suceava; 9 790 loc. (2008). În satul Plopeni, biserica Adormirea Maicii Domnului (1783). Rezervaţie cu nuferi albi şi galbeni.

SALCIA 1. Com. în jud. Mehedinţi, pe stg. Dunării, la graniţa cu Bulgaria; 3 175 loc. (2008). Pescuit. **2.** Com. în jud. Prahova; 1 182 loc. (2008). 3. Com. în jud. Teleorman, pe Călmăţui; 3 061 loc. (2008). Viticultură. Pe terit. satului Băneasa au fost descoperite urmele a două castre romane (sec. 2 î.Hr.), situate pe linia de fortificaţie numită *Valul lui Traian*.

SALCIA TUDOR, com. în jud. Brăila, pe stg. râului Buzău; 2 782 loc. (2008).

SÁLCIE (lat. *salicem*) s.f. Nume dat mai multor specii de arbori şi de arbuşti din genul *Salix*, fam. salicaceelor, cu frunze de obicei lanceolate şi cu flori grupate în amenţi cilindrici. Lemnul uşor şi moale, este utilizat pentru foc şi la fabricarea chibriturilor. Scoarţa conţine *salicilină*. ✧ *S. plângătoare* (sau *pletoasă*) = specie de salcie cu ramuri foarte lungi, flexibile, care stau plecate în jos *(Salix babylonica)*.

SALEM 1. Oraş în NV S.U.A., centrul ad-tiv al statului Oregon, pe râul Willamette; 136,9 mii loc. (2000). Metalurgia aluminiului. Universitate (1842). Fondat (1626). **2.** Oraş în S Indiei (Tamil Nadu); 693,2 mii loc. (2001). Ind. textilă, chimică şi alim.

SALÉP (< tc.) s.n. **1.** Nume dat tuberculilor uscaţi ai unor specii de orhidee; *p. ext.* praf de amidon extras din aceşti tuberculi; se fierbe în apă sau în lapte, fiind foarte hrănitor. **2.** Băutură orientală preparată din s. **(1)**, apă şi miere.

SALERNO, oraş în S Italiei, port la M. Tireniană; 137,7 mii loc. (2003). Siderurgie. Constr. de maşini. Staţiune balneară. Catedrala San Matteo (sec. 11); domul arabo-normand (1076-1085); necropole etrusce. Fundat de etrusci, colonie romană (197 î.Hr) cu numele *Salernum*. Aici în sec. 10-19 a funcţionat o şcoală de studii medicale.

SALÉU (< fr.) s.n. Produs de patiserie în formă de beţişor, crocant, făcut din aluat sărat, cu diverse adaosuri (caşcaval, brânză, chimen etc.).

SALEZIÁN s.m. Membru al „Societăţii Sf. Francisc de Sales", ordin catolic întemeiat în 1859 de Sf. Ioan Bosco la Torino şi dedicat educaţiei creştine a tinerilor, în special a celor defavorizaţi. Ramura feminină a fost fondată în 1872.

SALÍ- (< fr.; {s} lat. *sal, salis* „sare") Element de compunere cu semnificaţia „(referitor la) sare", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

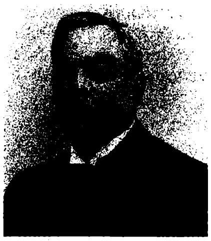

Anghel Saligny

Jerome D. Salinger

SALICACÉE (< fr.; {s} lat. *salix* „salcie") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate *(Salicaceae)* cuprinzând arbori şi arbuşti cu frunze simple, alterne, prevăzute cu stipele, cu flori unisexuate, dispuse de obicei în amenţi, şi cu fructe capsule cu seminţe păroase (ex. plopul şi salcia).

SÁLICĂ (< fr.) adj. (În sintagma) *Legea* ~ = culegere medievală de norme de drept bazate pe obiceiul pământului, aparţinând francilor de pe terit. Galiei. Prin *l.s.* femeile nu aveau dreptul de a moşteni proprietăţi funciare.

SALICILAMÍDĂ s.f. Substanţă medicamentoasă cu acţiune analgezică şi febrifugă.

SALICILÁT (< fr.) s.m. Sare sau ester al acidului salicilic, întrebuinţat în medicină, în ind. alimentară etc. ✧ *S. de sodiu* = substanţă solidă cristalină, de culoare albă, solubilă în apă; se întrebuinţează în tratamentul reumatismului, la conservarea legumelor şi fructelor etc.

SALICÍLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid derivat din fenol. Are acţiune slab antiseptică, antipiretică, keratolitică; se întrebuinţează în medicină şi în ind. alimentară.

SALICILÍNĂ (< germ.) s.f. Glicozid cu însuşiri antifebrile şi antireumatice, extras din scoarţa de salcie.

SALIÉNI (< fr.) s.m. pl. (la romani), preoţii zeului Marte, în număr de 12 (mai târziu 24), grupaţi într-un colegiu pe Palatin (Roma); păstrau scuturile sfinte şi conduceau dansurile războinice la sărbătoarea zeului.

SALIERI, Antonio (1750-1825), compozitor italian. Maestru al Capelei imperiale din Viena; rival al lui Mozart. Profesor al lui Beethoven. Cantate, oratorii, simfonii, piese instrumentale, opere italiene („La Grotta di Trofonio", „Danaidele").

SALIFÉR (< fr.; {s} *sali-* + lat. *ferro* „a purta") adj. Referitor la terenuri purtătoare de sare; care conţine sare; bogat în sare.

SALIFIÉRE (< fr.) s.f. Separare a coloizilor liofili dintr-o soluţie prin adăugare de electroliţi, alcool etc.

SALIGNY 1. Anghel S. (1854-1925, n. satul Şerbăneşti, azi com. Lieşti, jud. Galaţi), inginer şi om de ştiinţă român. Acad. (1897). Preşedinte al Acad. Române (1907-1910). Ministru al Lucrărilor Publice (1918-1919). A folosit pentru prima oară în lume betonul armat în construcţia silozurilor de cereale (1884), a proiectat (1888) şi a condus construcţia podului metalic peste Dunăre de la Cernavodă (1890-1895), pe atunci cel mai lung din Europa. Lucrări de amenajare a porturilor Brăila, Galaţi şi Constanţa. **2. Alfons Oscar S.** (1853-1903, n. Focşani), chimist român. Frate cu **S. (1).** M. coresp. al Acad. (1902). Iniţiator al primului laborator pentru studiul materialelor de construcţii din ţară.

SALIGNY, com. în jud. Constanţa; 2 413 loc. (2008).

SALÍN, -Ă (<fr.; {s} *sali-*) adj. Care conţine sare. ✦ (CHIM.) Care are caracter de sare.

SALINAE, aşezare civilă romană în Dacia (sec. 2-3), identificată pe terit. oraşului Ocna-Mureş (jud. Alba). Cunoscută datorită exploatării ocnelor de sare existente aici încă din Antic.

SALINAS DE GORTARI, Carlos (n. 1948), om politic mexican. Preşedinte al ţării (1988-1994).

SALÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Complex de construcţii, de instalaţii sau de lucrări miniere, destinate exploatării unui zăcământ de sare; se poate extrage fie sare gemă (sub formă de blocuri sau de bulgări), fie o soluţie concentrată de sare, în funcţie de tipul instalaţiilor folosite; mină de sare, ocnă **(1)**.

SALINGER, Jerome David (n. 1919), scriitor american. A abordat în romanele şi nuvelele sale, pline de umor şi ironie, problematica tineretului american după cel de-al Doilea Război Mondial („Franny şi Zooey", „De veghe în lanul de secară", „Ridicaţi bârna acoperişului, dulgheri").

SALINITÁTE (< fr.) s.f. (CHIM.) Conţinutul în săruri al unei ape sau al unui sol.

SALINIZÁRE (< *salin*, rar, „care conţine sare") s.f. Proces de acumulare a sărurilor în stratul arabil al solului, datorită ascensiunii capilare a apei încărcate cu săruri dintr-un strat acvifer situat la mică adâncime; duce la scăderea fertilităţii solului.

SALINOMÉTRU (< fr.; {s} *sali-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Areometru cu gradaţie adecvată, utilizat pentru determinarea concentraţiei soluţiilor de sare.

SALIPIRÍNĂ (< germ.) s.f. Substanţă medicamentoasă sintetică, utilizată ca analgezic şi antireumatic.

SALISBURY, denumirea, până în 1982, a oraşului *Harare*.

SALISBURY, Robert Arthur Talbot GASCOYNE-CECIL, marchiz de ~ (1830-1903), om politic britanic. Conservator. Prim-min. (1885-1886, 1886-1892, 1895-1902). A promovat o politică de echilibru în Europa şi expansionistă în Africa şi Asia. Adversar al naţionalismului irlandez.

SALIVÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la salivă. ✧ *Glande salivare* = glande exocrine a căror secreţie (saliva) se varsă în cavitatea bucală (ex. glandele parotide, sublinguale).

SALIVÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Funcţie a glandelor salivare; secreţie exagerată de salivă.

SALÍVĂ (< fr., lat.) s.f. (FIZIOL.) Produs de secreţie al glandelor salivare eliminat în cavitatea bucală; lichid incolor, care conţine apă, mucină, săruri minerale şi ptialină. Rol în masticaţie, deglutiţie şi digestie.

SALK, Jonas Edward (1914-1995), virusolog american. A preparat (1955) vaccinul antipoliomielitic, împreună cu A.B. Sabin.

SALMĂSTRU, -Ă (< it.) adj. *Apă* ~ = apă puţin sărată, cu o mineralizare între 1 şi 25 g de săruri la un l de apă. *Lac s.* = lac cu apă salmastră.

SALMON, André (1881-1969), scriitor francez. Promotor al avangardismului, opera sa reflectă sensibilitatea artistică a Parisului contemporan lui, aureolând cotidianul cu o tentă de miraculos. Poeme („Vârsta umanităţii"), romane („Tandre canalii", „Negresa de la Sacré-Coeur"). Memorii.

SALMONÉLĂ (< fr.; {s} n. pr. al medicului *Salmon Daniel Elmer*) s.f. Grup de enterobacterii patogene, larg răspândite în natură, care provoacă febra tifoidă, febrele paratifoide şi toxiinfecţiile alimentare. Contaminează produsele alimentare.

SALMONELÓZĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Salmon*) s.f. Nume generic dat unor boli infecţioase ale mamiferelor şi păsărilor, provocate de bacterii din genul *Salmonella*, transmisibile la om prin carnea şi ouăle de la animale infectate. Se caracterizează prin febră, tulburări gastrointestinale şi pneumonii, iar la mamifere prin avorturi. Sin. *paratifoză*.

SALMONÍDE (< fr.; {s} lat. *salmon* „somon" + gr. *eidos* „aspect") s.n. pl. Familie de peşti teleosteeni din ape dulci, mai ales de munte (ex. păstrăvul, lipanul, lostriţa) şi din mări (ex. somonul, keta), caracterizaţi printr-o a doua înotătoare dorsală, adipoasă *(Salmonidae)*.

SALNIKOV, Vladimir (n. 1960), înotător rus. Campion olimpic la 400 m şi 1 500 m (Moscova, 1980) şi la 1 500 m (Seul, 1988). Între 1983 şi 1991 a deţinut recordul mondial la 1 500 m.

SALÓL (< fr.; {s} fr. *sal*[*icylphen*]*ol* s.n. Salicilat de fenil, utilizat ca antiseptic.

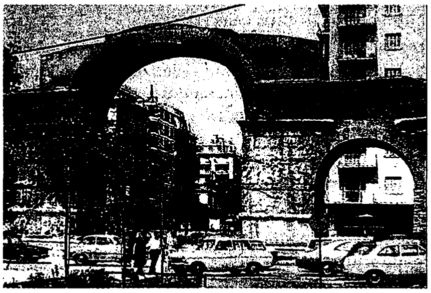

Salonic. Arcul lui Galeriu

SALOMEA (sec. 1 d.Hr.), fiica regelui iudeu Irod Filip și a Irodiadei. Potrivit „Noului Testament", a obținut capul sf. Ioan Botezătorul drept recompensă pentru dansul seducător executat înaintea unchiului său, tetrarhul Irod Antipas.

SALOMON, Erich (1866-1944), fotograf german. Părintele reportajului modern; faimos pentru abilitatea reproducerii notei personale. Utilizând un aparat de format mic, a realizat instantanee de o crudă franchețe. Mort la Auschwitz.

SALÓN (< fr., it.) s.n. **1.** Încăpere a unui apartament rezervată primirii vizitelor. **2.** *S. literar* = denumire dată în sec. 15 în Italia și în sec. 17–19 în Franța reuniunilor ținute în casa unor doamne din înalta societate, la care participau scriitori, pictori, filozofi și personalități politice ale epocii. Dintre cele mai celebre: **s.** Vittoriei Colonna din Italia, **s.** doamnei Récamier, **s.** domnișoarei de Scudéry în Franța etc. **3.** Sală în care se organizează expoziții periodice de pictură, de sculptură, de cărți etc.; *p. ext.* expoziția însăși. 4. Încăpere mare într-un spital, amenajată cu mai multe paturi pentru bolnavi.

SALONIC (THERMAIKÓS), Golful ~, golf al M. Egee, pe coasta de N a Greciei, între continent și pen. Calcidică; lungime: 160 km.

SALONIC (THESSALONÍKI), oraș în NE Greciei, port la G. Salonic; 363,9 mii loc. (2001). Șantiere navale. Ind. chimică, textilă și constr. de mașini. Târg internațional de mostre. Universitate (1925). Monumente: ruinele unor fortificații antice (sec. 4 î.Hr.), arcul lui Galeriu (303), biserici bizantine (Aghios Dimitrios, sec. 5–7), și medievale (Sf. Apostoli, sec. 14), cu mozaicuri și fresce. Anticul *Therme*, reconstruit de macedoneni în sec. 4 î.Hr., a devenit, în 146 î.Hr., cap. prov. romane Macedonia. S-a aflat, cu unele întreruperi, în stăpânirea Imp. Bizantin, iar în sec. 13 a fost capitala Regatului Tessaloniki, înființat de cruciați. Aici a avut loc in 1342 puternica răscoală a *zeloților*. Cucerit de Murad I în 1387, a fost restituit **bizantinilor** (1403), care l-au cedat Veneției (1423). Recucerit de turci (1430), a rămas în stăpânirea acestora până în 1912, când a fost eliberat de greci. În oct. 1915, la **S.** s-a deschis un nou front, prin debarcarea trupelor Antantei.

SALONTA, municipiu în jud. Bihor, în extremitatea de V a României, la 14 km E de granița cu Ungaria, 18 369 loc. (2008). Punct de vamă (din 1996). Expl. de petrol și gaze de sondă. Întreprinderi mecanice. Tricotaje. conf., prelucr. lemnului și a cărnii; țesătorii. Muzeu de istorie. Turnul „Ciunt" (punct de observație din sec. 17), adăpostește muzeul „Arany János". Menționat documentar (1332). Declarat oraș în sec. 19 sub numele de *Salonta Mare* și municipiu din 2001.

SALONUL LITERAR, publicație „modernistă", lunară, apărută la Arad între mart. 1925 și mai 1926. Director: Al. T. Stamatiad.

SALÓON (cuv. american) s.n. Cârciumă, han (în filmele western).

SALOPÉTĂ (< fr.) s.f. Costum de lucru, confecționat din doc sau din țesături impermeabile.

SALPÉTRU (< fr.; {s} lat. *sal* „sare" + *petra* „piatră") s.n. Azotat natural de sodiu (*s. de Chile*) sau potasiu (*s. de India*) incolor sau ușor colorat de impurități, solubil și cu gust sărat. Se utilizează la prepararea acidului azotic, a unor explozivi, în metalurgie, în ind. sticlei, alimentară etc. Important îngrășământ mineral.

SALPINGÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *salpinx* „trompă") s.f. Inflamație acută sau cronică a trompelor uterine.

SÁLPINX (< fr. {i}) s.n. (ANAT.) **1.** Conducta-pereche care face legătura între ovar și uter; trompă uterină. **2.** Conduct care unește urechea medie cu fosele nazale; trompa lui Eustache.

SALSOVIA, fortăreață romano-bizantină (sec. 1–6) și apoi reședință episcopală în Dobrogea. Identificată pe terit. com. Mahmudia (jud. Tulcea).

SALT (< lat., it.) s.n. **1.** Mișcare bruscă prin care cineva se desprinde de la pământ, sărind pe loc sau deplasându-se. ✧ *Triplu s.* = probă atletică de săritură în lungime, constând din trei sărituri consecutive. **2.** Trecere bruscă de la o situație sau stare la alta. ✧ *S. calitativ* = moment, stadiu constând în schimbarea în bine a calității unui obiect sau a unui proces.

SALTA, oraș în NNV Argentinei; centrul ad-tiv. al prov. omonime; 457,2 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol, ind. metalurgică și mat. de constr. Universitate. Catedrală (1592). Fundat în 1582 cu numele *San Felipe de Lerma*.

SALTEÁ (< ngr.) s.f. Obiect de tapițerie făcut din materiale durabile în care se introduce un strat gros de vată, de lână etc., fixat din loc în loc prin cusături, și care se folosește pentru dormit sau în timpul executării unor exerciții (gimnastică, lupte etc.).

SALTEN, Siegmund SALZMAN, zis Felix (1869-1945), scriitor austriac. Povestiri pentru copii („Istoria lui Bambi", „Fiul lui Bambi" - ecranizate în filmele de desene animate ale lui W. Disney).

SALTILLO, oraș în NE Mexicului, la 1 600 m alt., centrul ad-tiv al statului Coahuila; 578 mii loc. (2000). Expl. miniere. Metalurgia zincului. Constr. de mașini. Universitate. Fundat în 1575 de spanioli.

SALTIMBÁNC (< fr., it.) s.m. **1.** Actor cu mimică exagerată, evoluând în trecut în piețe și la bâlciuri, unde efectua exerciții acrobatice ușoare; măscărici, clovn, bufon. 2. Fig. Om lipsit de seriozitate și de caracter.

SALTÎKOV-ȘCEDRIN, Mihail Evgrafovici (pseud. lui *M.E. Nepanov*) (1826-1889), scriitor rus. Proză satirică, pesimistă, prezentând corupția, ignoranța și birocrația administrației țariste („Schițe din gubernie", „Istoria unui oraș", „Cuvântări bine intenționate") sau procesul de destrămare a nobilimii ruse („Domnii Golovliov"); pagini autobiografice („Din trecutul Poșehoniei").

SALT LAKE CITY, oraș în V S.U.A., centrul ad-tiv al statului Utah, lângă Marele Lac Sărat; 181,7 mii loc. (2000). Metalurgie neferoasă; prelucr. petrolului; ind. constr. de mașini. Poligrafie. Universitate (1850). Jocurile Olimpice de iarnă (2002). Fundat în 1847. Centrul politico–economic, comercial, financiar, cultural și religios al mormonilor.

SALUBRITÁTE (< lat., fr., it.) s.f. Stare generală favorabilă sănătății, condițiilor igienice dintr-un loc; curățenie. ✦ Serviciu public care se ocupă de curățenia unei localit.

SALUS (în mitologia romană), zeița sănătății și a prosperității statale. Ceremoniile închinate ei coincideau cu întreruperea oricăror ostilități de război.

SALUSTIU (Caius Sallustius Crispus) (86–35 î.Hr.), om politic și istoric roman. Partizan al lui Cezar. A scris „Despre războiul cu Iugurta", „Despre conjurația lui Catilina" și o istorie a Republici romane, între anii 78 și 67 î.Hr., păstrată fragmentar.

SALÚT (< fr., it.) s.n. Cuvânt, frază sau gest cu care oamenii se salută. ✦ Cuvântare prin care se salută o adunare, se întâmpină un oaspete oficial etc.

SALUTÁ (< lat., it.) vb. I tranz. A face un gest sau a rosti o formulă uzuală de politețe, de respect, de simpatie etc. la întâlnirea cu cineva sau la despărțire; a-și exprima bucuria aclamând pe cineva. ✦ A întâmpina cu entuziasm, cu bucurie (o idee, o acțiune etc.).

SALUTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Folositor (sănătății, vieții etc.); salvator. ✦ Care este potrivit, adecvat într-o împrejurare sau situație.

Salzburg. Vedere generală

SALUTÁRE s.f. Salut; *concr.* formulă de salut; (la pl.) expresie de politețe transmisă prin cineva unei persoane absente.

SALVÁ (< lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) scăpa, a (se) scoate dintr-o primejdie, dintr-o situație grea etc.

SALVA, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 2 894 loc. (2008). Calea ferată S.–Vișeu (61 km) a fost construită (1948) cu ajutorul brigăzilor voluntare de tineret. Menționată documentar (1440), cu numele *Zalva*.

SALVADOR, oraș în E Braziliei, centrul ad-tiv al statului Bahia; 2,5 mil. loc. (2002). Port la Oc. Pacific. Ind. chimică, prelucr. lemnului; pielărie și alim. Două universități. Catedrala (1700). Biserica Nossa Senhora do Bonfim (1745), palatul Saldhana. Fundat în 1549 (din ordinul regelui portughez João III).

SALVAMÁR (< *salva[re]* + *mar[ină]*) s.n. Serviciu maritim specializat în salvarea celor aflați în pericol de a se îneca.

SALVAMÓNT (< *salva[re]* + *mont[ană]*) s.n. Serviciu specializat în salvarea celor rătăciți sau accidentați în munți.

SALVÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) salva; mijloc, modalitate de a (se) salva; *concr.* obiect, ființă, circumstanță care poate salva. **2.** Serviciu medical care dă primul ajutor persoanelor accidentate sau bolnave în stare foarte gravă. ✦ Vehicul special amenajat pentru transportul accidentaților sau bolnavilor la un spital (de urgență).

SALVARSÁN (< germ. {i}) s.n. Derivat organic al arsenului; pulbere galbenă, higroscopică, solubilă în apă. S-a întrebuințat ca medicament în tratamentul sifilisului.

SÁLVĂ (< fr.) s.f. Lovituri de tun sau de pușcă trase simultan din mai multe guri de foc. ✧ *S. de salut* = salvă trasă cu încărcături speciale, fără proiectile, în diferite ocazii festive.

SÁLVE (cuv. lat.) interj. Formulă de salut, folosită mai ales la despărțire sau ca încheiere la o scrisoare; salutare, salut.

SALVGARDÁ (< it., fr.) vb. I tranz. A salva, a apăra, a proteja (un bun social, moral etc.).

SÁLVIE (SÁLBIE) (< lat.) s.f. Plantă anuală ornamentală din fam. lamiacee, cu frunze ovate și flori roșii *(Salvia splendens)*.

SALWEEN (NU JIANG), fl. în Asia de Sud (China și în Uniunea Myanmar): 2 415 km. Izv. din pod. Tibet, de la peste 6 070 m alt., străbate pen. Indochina, formează în cursul inf. granița între Uniunea Myanmar și Thailanda și se varsă prin două brațe în G. Martaban al M. Andaman.

SALZA, Hermann von, mare maestru al Ordinului teutonic (1210–1239). A strămutat Ordinul din Palestina în Europa. Conducător al teutonilor colonizați (1211), de regele Andrei al II-lea în Transilvania. În timpul lui a avut loc unirea Ordinului teutonic cu Ordinul livonian (1237).

SALZBURG, oraș în NV Austriei, centrul ad-tiv al landului S., situat pe râul Salzach; 142,6 mii loc. (2001).

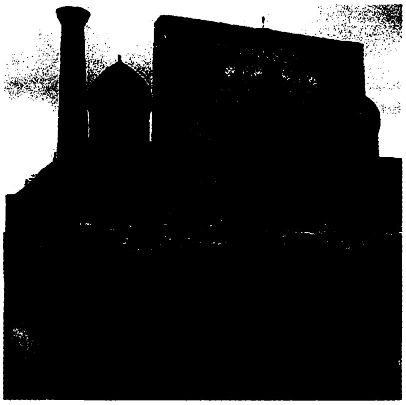

Samarkand. Medresa Șir-Dar

Festivalul internațional Mozart (din 1917). Universitate (1622). Monumente: castelul Hohensalzburg (1077), catedrală (sec. 17), Palatul rezidențial (sec. 16–18), palatele Hellbrunn (1613–1619) și Mirabell (1606), Casa Mozart. Muzee.

SALZGITTER, oraș în Germania (Saxonia Inferioară); 111,6 mii loc. (2002). Siderurgie. Constr. de mașini; ind. chimico-farmaceutică, electronică.

SAMÁ s.f. (IND. PIEL.) Produs cu un bogat conținut de enzime (pancreatină, tripsină etc.) folosit la operația de *sămăluire*.

SAMAIN, Albert-Victor (1858–1900), poet francez. Versuri simboliste de factură elegiacă („În grădina infantei", „Carul de aur").

SAMÁR (< bg., scr.) s.n. 1. Un fel de șa mare pentru poveri, fără scări, care se pune mai ales pe măgari și pe catâri; *p. ext.* încărcătura care se așază pe spatele unui animal de povară. 2. Dispozitiv de lemn prevăzut cu o mică poliță, care era folosit la transportul pe schele al cărămizilor. 3. Laț de sprijinire a căpriorilor de acoperiș.

SAMARA 1. Râu în Federația Rusă, afl. stg. al Volgăi; 580 km. 2. Râu în Ucraina, afl. stg. al Niprului la Dnepropetrovsk; 341 km. 3. Oraș în SV Federației Ruse, la vărsarea râului Samara în Volga; 1,1 mil. loc. (2002). Port. Constr. de mașini și nave. Utilaje petroliere. Universitate. Fundat (1586). Între 1935–1991 s-a numit *Kuibîșev*.

SAMARANCH TORELLO, Juan Antonio (n. 1920), diplomat spaniol. Ambasador al Spaniei în U.R.S.S. și Mongolia (1977–1980). Mare personalitate a sportului internațional, a fost vicepreședinte (1974–1978) și președinte (1980–2000) al Comitetului Internațional Olimpic.

SAMÁRĂ (< fr.; {s} lat. *samara* „fructul ulmului") s.f. Fruct uscat, indehiscent, turtit, cu o singură sămânță și cu pericarpul dur, prelungit sub forma unor aripioare (ex. fructele de ulm, de arțar).

SAMARIA, oraș antic în Palestina, capitala Regatului iudeu, în sec. 9–8 î.Hr. În epoca romană (sec. 1 î.Hr.–2 d.Hr.), sub numele de Neapolis Sebaste, reședință a regelui iudeu Irod cel Mare.

SAMARINEȘTI, com. în jud. Gorj, pe stg. văii Motrului; 1 886 loc. (2008).

SAMARITEÁN (SAMARINEÁN) (< fr.; {s} n. pr. *Samaria*) s.m. Locuitor din prov. palestiniană *Samaria*, aparținând unei comunități etnice-religioase, provenite din amestecul israeliților cu coloniști aduși de cuceritorii asirieni (722 î.Hr.); au constituit nucleul etnic al statului antic Israel.

SAMÁRIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Samarski*) s.n. Element chimic (Sm; nr. at. 62, m. at. 150,4) din grupa lantanidelor. A fost descoperit de L. de Boisbaudran în 1879.

SAMARKAND, oraș în SE Uzbekistanului, la poalele m-ților Tian-Shan; 362,2 mii loc. (1999). Piață alimentară. Constr. de mașini. Ind. chimică. Universitate. Monumente: moscheile: Bībī-Hanōm (1399-1404) și Gūr-e-Amīr (1405), cu mormântul lui Timur, medresele Ulūgbek (sec. 15) și Șir-Dar (1619–1639), mausoleul Ag-Saraj (1480). Unul dintre cele mai vechi orașe din Asia Centrală. Menționat sub numele de *Maracanda* în 329 î.Hr., o dată cu cucerirea lui de către Alexandru cel Mare. Important centru economic, politic și cultural în Ev. Med. Între 1924 și 1934 cap. R.S.S. Uzbekă.

SAMAVÓLNIC, -Ă (< rus.) adj. Care procedează în mod arbitrar, nesocotind voința și drepturile altora; făcut după bunul plac; abuziv.

SAMAVOLNICÍE s.f. Faptul de a acționa în mod samavolnic; act samavolnic.

SÁMĂ (< *seamă*) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) **1.** Recensământ efectuat de domnie în vederea fixării birului. **2.** Dare de bani care îngloba toate obligațiile financiare ale birnicului, percepută inițial de domnie de patru ori pe an.

SÁMBA (cuv. port.) s.f. Dans de origine braziliană, înrudit cu rumba, în măsură binară, cu mișcare exuberantă și senzuală și ritm sincopat; melodia corespunzătoare acestui dans.

SÁMBO (cuv. sp.) s.m. (IST.) Descendent provenit din căsătoriile amerindienilor cu negroizi sau mulatri; cafuzo.

SÁMCĂ (< ucr.) s.f. (În credințele populare) Ființă supranaturală care omoară sau îmbolnăvește oamenii; *p. ext.* boală provocată de această ființă.

SÁMEȘ (< *samă*) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească) Dregător însărcinat cu strângerea samei **(2)**.

SAMKHYA, cel mai vechi sistem filozofico-religios indian; explică structura lumii prin interacțiunea a două realități primordiale: *purusha* (sufletul), care există în număr nelimitat, și *prakrti* (natura), care dezvoltă 24 de principii materiale.

SAMMARTINI, Giovanni Battista (c. 1700–1775), compozitor, dirijor și organist italian. Precursor al simfoniei; opere („Ambiția"), oratorii, sonate.

SAMNÍȚI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație italică din centrul Pen. Italice, supusă de romani la începutul sec. 3 î.Hr.

SAMO (?–658), negustor franc. Conducător al răscoalei antiavare a slavilor de apus, în urma căreia s-a constituit uniunea de triburi cunoscută sub numele de „Statul lui S." (623–658), destrămată după moartea acestuia.

SAMOA 1. Arh. în Oc. Pacific (Polinezia), format din 14 ins. vulcanice; 3 mii km^2. *Relief* muntos, cu alt. max. de 1 858 m. Câmpii litorale înguste. *Climă* subecuatorială și tropicală umedă. Păduri tropicale. În partea de V a arh. se află statul *Samoa*, iar în partea de E, posesiunea *Samoa Americană*. Descoperit de navigatorul olandez Jacob Roggeveen (1722). 2. **Statul Independent ~,** stat insular în SV Oc.Pacific; 2 831 km^2 ; 177 700 loc. (2004). Limbi oficiale: samoana și engleza. Religia: creștină (mormoni 25%, congregaționiști 24%, romano-catolici 21% ș.a.). Cap.: *Apia*. Cele două insule mai mari – Savai'i (1 707 km^2, alt. max. Silisili, 1 858 m) și Upolu (1 119 km^2) prezintă vulcani activi. Recifii coraligeni însoțesc țărmurile joase ale insulelor. *Climă* tropicală cu cicloane ocazionale devastatoare. Pădurile tropicale acoperă aproape 1/2 din terit. țării; mangrove. Agr. de subzistență (culturi de rădăcinoase tropicale, arbori de pâine și creșterea caprelor, porcinelor și păsărilor) și culturi comerciale (banane, ananas, cacao, avocado, mango, papaya). Ind. alim., conf., încălț., articole din metal. Turismul, în special ecoturismul, s-a transformat într-o ramură de bază a economiei țării. În ins. Savai'i se află cea mai mare așezare preistorică a culturii polineziene. Moneda: 1 Tala= 100 Sene. – *Istoric.* Populat de polinezieni din milen. 1 î.Hr., arh. **S.** este descoperit de navigatorul olandez Jacob Roggeveen, în 1722, și descris în 1768 de francezul Antoine Louis de Bougainville. În sec. 19, în arh. sunt întemeiate factorii germane, americane și britanice. Primii misionari englezi debarcă în 1830; un deceniu mai târziu, întreaga populație devenise creștină. Interesele coloniale divergente fac ca, în 1889, independența și neutralitatea ins. **S.** să fie recunoscute oficial de către cele trei mari puteri rivale; zece ani mai târziu însă, arh. este împărțit între Germania și S.U.A. Cea mai mare parte a ins., situate la V de meridianul 171°, devin, la 22 dec. 1899, sub numele de Samoa de Vest, colonie germană, iar cele 7 ins. situate la E de acest meridian devin colonie nord-americană, astăzi terit. cu o largă autonomie internă, sub numele de Territory of American Samoa. La începutul Primului Război Mondial, colonia germană Samoa de Vest este ocupată de trupe neozeelandeze (1914) și declarată terit. sub mandat al Societății Națiunilor (1920–1947), apoi sub tutelă O.N.U. (1947–1962), încredințat spre administrație Noii Zeelande. Măsurile inițiate după 1954 introduc treptat autonomia internă, culminând cu Constituția din oct. 1960, aprobată printr-un plebiscit în mai 1961. La 1 ian. 1962, Samoa de Vest își proclamă independența ca regat, devenind primul stat suveran din Oceania, din 1970 membru al Commonwealth-ului. În aug. 1962, Samoa de Vest și Noua Zeelandă semnează un tratat de prietenie care autorizează guvernul de la Wellington să acționeze, la solicitarea autorităților samoane, ca agent în relațiile cu alte state sau cu organizațiile internaționale. Membru al O.N.U. (15 dec. 1976). Printr-un referendum din 1990 se sancționează dreptul de vot acordat femeilor. La 3 iul. 1997, Adunarea Legislativă votează schimbarea numelui țării din Samoa de Vest în **S.** După retragerea de la putere (23 nov. 1998), din motive de sănătate, a premierului Tofilan Eti Alesana, îi succede în funcție adjunctul său, Tuila'epa Sa'ilele Malielegaoi, reconfirmat (mart. 2001) de Parlament, în urma alegerilor legislative (2 mart. 2001), câștigate de Partidul pentru Apărarea Drepturilor Omului (27 mandate din cele 49). Prim-min. (din 1998) Tuila'epa Sa'ilele Malielegaoi. Monarhie constituțională.

SAMOA AMERICANĂ, terit. în centrul Oc. Pacific, în E arh. Samoa: 199 km^2 (ins. Tutuila, Tau, Ofu, Olosega, Rose); 57,2 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Pago Pago*. Limba oficială: engleza. Relief muntos, vulcanic. Culturi de cocotieri, manioc, bananieri, batate, porumb, trestie

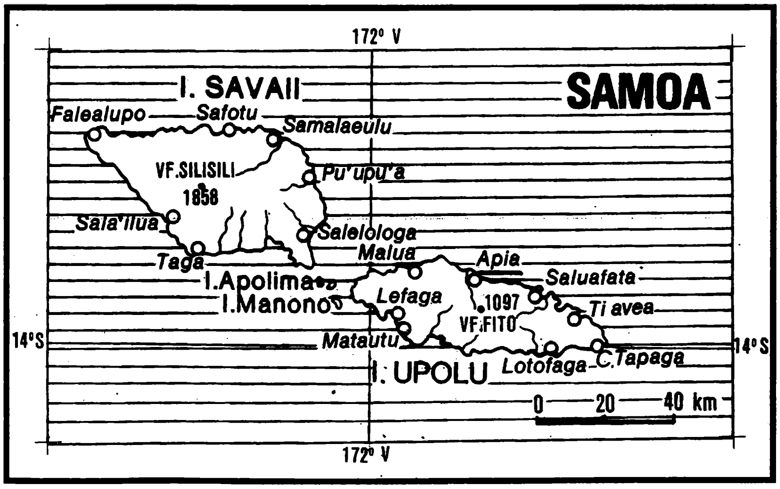

Victoria de la Samothrace

de zahăr, citrice. Ind. zahărului. Pescuit. Moneda: 1 dollar = 100 cents. Descoperită în sec. 18; din 1900 posesiune a S.U.A. Administrată de autoritățile militare americane (până în 1951). S.A. obține, în 1960, o Constituție prin care i se acordă o oarecare autonomie internă; în 1966 s-au organizat primele alegeri pentru organul legislativ bicameral (Eono) al terit. Din 1977, S.A. este terit. administrat de către Departamentul de Interne al S.U.A.

SAMOÉD^1 (< fr.) s.m. şi f., adj. Persoană care face parte dintr-o populație de origine mongolă din Siberia de Nord.

SAMOÉD^2, rasă siberiană de câini de talie mijlocie (50-60 cm înălțime), cu blană lungă, foarte deasă şi compactă, albă sau uşor gălbuie. Utilizat pentru tractarea săniilor, pază şi companie.

SAMOILOVA, Tatiana (n. 1934), actriță rusă. Prezență plină de sensibilitate şi fior dramatic din anii '50-'60, mai ales în filmele lui M. Kalatozov („Zboară cocorii", „Scrisoare neexpediată").

SAMOS, ins. grecească în M. Egee (Sporadele de Sud); 477 km^2. Oraş pr.: *Vahti*. Alt. max.: 1 433 m (vf. Kerketeus). Vestigii din epocile greacă, elenistică şi romană.

SAMOTHRACE (SAMOTHRÁKI), ins. grecească, în M. Egee; 179 km^2. Relief muntos cu alt. max. de 1 600 m. Colonizată de greci în sec. 8 î.Hr., a cunoscut o mare înflorire în epoca elenistică şi romană. Aici a fost găsită (1863) celebra statuie din marmură, Victoria de la S., datând din sec. 2 î.Hr. Ruinele unui vechi sanctuar (sec. 6–4 î.Hr.), vestit pentru cultul Cabiriilor.

SAMOVÁR (< rus.) s.n. Vas de metal prevăzut cu încălzitor (cu cărbuni aprinşi sau electric) în care se fierbe apa pentru ceai.

SAMPRAS, Pete (n. 1971), jucător de tenis american. Învingător la Wimbledon (1993-1995, 1997-2000), la open-ul S.U.A. (1990, 1993, 1995, 1996) şi al Australiei (1994, 1997); câştigător al Masters-ului ATP (1994, 1996, 1997).

SAMSÁR (< tc., bg.) s.m. Persoană care intermediază afaceri de vânzare-cumpărare; misit. ✦ Fig. Persoană care face din orice lucru obiect de negoț.

SAMSĀRÁ (< fr.; {s} sanscr. *sansarana* „peregrinare, rătăcire, naştere şi renaştere") s.f. (În brahmanism, budism, hinduism) Termen care desemnează ciclul naşterii şi al morții în lumea concretă; ciclul reîncarnărilor. Simbolizat printr-o roată, fiecare spiță reprezentând un aspect al vieții sau al legii; osia este centrul în care conştiința trebuie să se întoarcă pentru a-şi găsi liniştea. ✦ Doctrină birmanică propovăduind transmigrația sufletului.

SAMSON (în „Vechiul Testament"), judecător israelian (sfârşitul sec. 12 î.Hr), adversar al filistenilor. La origine, erou solar, aşa cum indică şi legenda potrivit căreia firele de păr, simbol al razelor solare, constituiau sursa puterii sale deosebite.

SAMSONOVICI, Nicolae (1877-1950, n. Ştefăneşti, jud. Botoşani), general român. Național-țărănist. A condus Armata I (1917-1918) în Războiul de Întregire. Şef (1927-1932, 1934-1937) al Marelui Stat-Major General. Ministru al Apărării Naționale (1932-1933). S-a numărat printre susținătorii regimului de autoritate monarhică. Arestat (1950) şi întemnițat la Sighet, unde a şi murit.

SAMSUN, oraş în N Turciei, port la Marea Neagră; 362,7 mii loc. (2000). Ind. constr. de maşini, chimică şi alim. Întemeiat în 562 î.Hr. de coloniştii din Milet, cu numele *Amisus*.

SAMUEL (sec. 11 î.Hr.), profet şi ultimul „judecător" al Israelului. Fiu al lui Elcana şi al Anei, născut la rugăciunea mamei sale. Potrivit „Vechiului Testament", a avut un rol determinant în stabilirea monarhiei în Israel. L-a uns rege întâi pe Saul, apoi pe David. *Cărțile lui S.*: v. **Regi.**

SAMUELSON, Paul Anthony (n. 1915), economist neokeynesist american. Specialist în economie rațională, a aplicat tehnicile matematice moderne la analiza teoriilor economice („oscilatorul S.). Lucrări privind creşterea economică, fluctuațiile economice şi programarea matematică („Bazele analizei economice", „Programarea lineară şi analiza economică"). Premiul Nobel pentru economie (1970).

SAMUELSSON, Bengt Ingemar (n. 1934), biochimist suedez. Studii asupra structurii prostaglandinelor. A pus în evidență etapele sintezei tromboxanului A_2 şi a identificat leucotrinele. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1982), împreună cu S.K. Bergström şi J.R. Vane.

SAMUIL, țar (997-1014) al Țaratului bulgar de Apus, a purtat lupte cu Imp. Bizantin, eliberând o mare parte a Bulgariei şi cucerind Tesalia, Epirul şi o parte a Serbiei. Înfrânt (1014) de împăratul bizantin Vasile II Bulgaroctonul. S-a sunucis.

SAMUM, castru roman de piatră situat la granița de N a Daciei romane. Identificat pe terit. com. Căşeiu (jud. Cluj).

SAMÚR (< tc.) s.m. Mamifer carnivor din familia mustelidelor, cu blană sură, având o pată albă pe piept *(Martes zibellina)*. Sin. zibelină.

SAMURÁI (cuv. japonez) s.m. Membru al castei privilegiate feudal-militare din Japonia. Casta s. a fost desființată după Revoluția din 1867-1868.

SAMURÁSLĂ (< sl.) s.f. Totalitatea plantelor răsărite din semințele culturii premergătoare, scuturate la recoltare, sau din bulbii ori tuberculii rămaşi în pământ.

SAMUS, denumire daco-getică a râului Someş. Preluată şi păstrată de romani care au folosit-o la denumirea aşezării militare şi civile *Samum*.

SAN v. **boşiman.**

SANAA (SAN'A), cap. Republicii Yemen, la 2 400 m alt.; 1,5 mil. loc. (2001). Ind. textilă. Piață alim. Artizanat. Universitate. Fundat în sec. I î.Hr. cu numele Azāl. Marea Moschee al-Jamī al-Kabīr (sec. 8-11). Cap. imamatului independent Yemen (din 1918), S. a devenit în 1962 cap. Republicii Arabe Yemen; din 1990 cap. Yemenului unit.

SAN ANDREAS, una dintre cele mai mari falii active ale scoarței terestre, în SV S.U.A., în apropierea graniței cu Mexic, de 970 km lungime.

SAN ANTONIO, oraş în S S.U.A. (Texas), port pe râul San Antonio; 1,1 mil. loc. (2000). Rafinarea petrolului. Siderurgie, constr. de maşini, ind. chimică. Patru universități. Muzeu de artă. Catedrala romano-catolică (1873), palatul guvernatorilor spanioli (sec. 19). Fundat în 1718.

SANATÓRIU (< fr. {s}; lat. *sanatorius* „care vindecă") s.n. Instituție medicală pentru tratamentul bolilor cronice, afecțiuni ale aparatului respirator, afecțiuni neuropsihice, tuberculoză. Există şi s. pentru repaus şi recuperare a capacității de muncă sub supraveghere medicală. Sin. *casă de sănătate*.

SANBENÍTO (< sp., it., fr.) s.n. invar. Tunică din pânză de sac, de culoare galbenă, purtată de cei condamnați de Inchiziție. ✦ P. ext. Condamnare.

SAN BERNARDINO 1. Culme şi pas de altitudine în Alpii Lepontini la izv. Rinului, la 2 065 m alt., străbătută de un tunel rutier (6,6 km lungime) la 1 400 m; are pe versantul de S stațiuni pentru sporturi de iarnă. **2.** Oraş în V S.U.A. (California), la E de Los Angeles; 185,4 mil. loc. (2000). Constr. de aparataj electronic şi de rachete. Fundat în 1810.

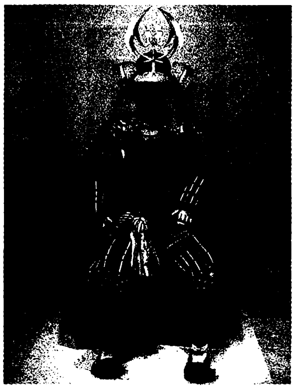

Samurai

SAN CARLOS 1. Oraş în Filipine, situat în V ins. Luzon; 154,3 mii loc. (2000) Culturi de orez. Fundat în 1587. **2.** Oraş în Filipine, situat în NE ins. Negros; 118,3 mii loc. (2000). Piață alim. **3.** Oraş în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Cojedes; 69 mii loc. (2001). Piață agricolă. Fondat în 1678.

SANCHEZ FERLOSIO, Rafael (n. 1927), scriitor spaniol. Romane realiste, evocând anii franchismului („Lacrimile Jarmei") şi fantastice („Martorul din Yarfoz").

SANCHO, numele mai multor regi ai Navarrei, Leónului, Asturiei, Castiliei şi Aragónului. Mai importanți: **1. S. III Garcia cel Mare,** rege al Navarrei (c. 1000-1035). A anexat Castilia (1029) şi o mare parte din León. **2. S. V (Sancho Ramirez),** rege al Navarrei (1076-1094) şi al Aragónului (1063-1094) ca **S. I.** A purtat lupte cu arabii, cucerind Monzón (1089).

SANCHO PANZA, erou al romanului „Don Quijote de la Mancha" de Cervantes. Scutier al cavalerului Don Quijote, el întruchipează, în contrast cu imaginația dezlănțuită a stăpânului său, spiritul practic, simțul realității.

SAN CRISTÓBAL, oraş în NV Venezuelei, centrul ad-tiv al statului Táchira; 234 mii loc. (2001). Ind. cimentului şi de prelucr. a lemnului. Fundat în 1561.

SANCTIFICÁ (< lat., fr.) vb. I tranz. (REL.) A trece pe cineva în rândul sfinților; a canoniza.

SANCTI SPÍRITUS, oraş în centrul Cubei; 102,2 mii loc. (1997). Fondat (1516).

SANCTITÁTE (< lat.) s.f. (Urmat de un pronume posesiv) Titlu dat patriarhilor ortodocşi şi papilor.

SANCTUÁR (< lat.) s.n. Parte a unui locaş de cult unde se îndeplinesc diferite ceremonii religioase, considerat ca loc sfânt („altar" la creştini, „sfânta sfintelor" la iudei); *p. ext.* orice locaş de cult, orice loc consacrat ritualurilor în cinstea unei divinități. ✦ Fig. Loc inviolabil.

SÁNCTUS, cântec din misa romano-catolică provenit din liturghia iudaică şi cântat în continuare la *Praefatio*.

SANCȚIONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A aplica o sancțiune (1). **2.** A aproba, a confirma printr-o semnătură autorizată o lege, o dispoziție etc.; a consfinți.

SANCȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Măsură de constrângere cu rol educativ, aplicată ca o consecință a neexecutării unei obligații (ex. **s.** civilă, **s.** penală etc.); *p. ext.* orice fel de pedeapsă. ✧ *S. patrimonială* = **s.** care constă în plata unei sume de bani. **2.** Confirmare a unui act de către o autoritate superioară celei care l-a emis; *p. ext.* aprobare, confirmare, consfințire.

SANCULÓȚI (< fr.) s.m. pl. Denumire dată revoluționarilor în timpul Revoluției Franceze (1789-1794).

SAND, George (pseud. *Aurorei Dupin, baroană Dudevant*) (1804-1876), scriitoare franceză. Nonconformistă. Romane pasionale de formulă romantică („Indiana", „Lélia"), ulterior cu tematică socială şi viziune utopică („Meşterul Pierre Huguenin", „Consuelo"); proză de inspirație rustică („Balta diavolului", „Micuța Fadette"). Corespondență şi autobiografie de mare interes.

SANDAGE, Allan Rex (n. 1926), astrofizician american. Lucrări asupra Universului extragalactic și de cosmologie. A descoperit (1960) primul quasar.

SANDÁLĂ (SANDÁ) (< fr., lat.) s.f. Încălțăminte ușoară de vară, cu fețele executate din bentițe de piele, de pânză etc.

SANDARÁC (< fr.) s.n. Rășină naturală extrasă dintr-o specie de tuia, folosită la prepararea lacurilor și vopselurilor etc.

SANDBURG, Carl (1878-1967), poet american. Lirică inspirată de civilizația urbană și industrială modernă, celebrând valorile spirituale ale umanității („Bună dimineața, America", „Poeme din Chicago"); biografia lui A. Lincoln („Anii preriei", „Anii războiului").

SANDEL, Cora (1880-1974), scriitoare norvegiană. Romane de analiză psihologică a sufletului feminin (trilogia „Alberte") sau de virulentă satiră a societății din micul oraș burghez („Patiseria lui Krane"). Nuvele („Sofaua albastră").

SANDEMOSE, Aksel (1899-1965), scriitor norvegian de origine daneză. Nuvele („Un marinar debarcat") și romane psihologice, cu tentă polițistă sau satirică („Trecutul este un vis" - capodopera sa).

SANDFELD (JENSEN), Kristoffer (1873-1942), lingvist danez. Specialist în romanistică; s-a ocupat de limba română („Sintaxa română", în colab.) și de elementele comune limbilor balcanice („Dispariția infinitivului în română și în limbile balcanice", „Lingvistica balcanică"). Lucrări lexicografice. M. coresp. al Acad. Române (1911).

SAN DIEGO, oraș în SV S.U.A. (California), la granița cu Mexicul, port la Oc. Pacific; 2,8 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Șantiere navale. Constr. aeronautice de rachete și de aparataj electronic și electrotehic. Patru universități. Fundat în 1602.

SANDINO, Augusto César (1893-1934), general nicaraguan. Erou al luptei de eliberare. A condus răscoala din 1926, iar între 1927 și 1933 războiul de gherilă împotriva reacțiunii interne și a intervenției armate a trupelor S.U.A. în Nicaragua. Asasinat de membrii Gărzii naționale.

SANDOVAL, Arturo (n. 1949), trompetist de jazz cubanez. Membru al grupului Irakere. Stabilit în S.U.A. (1990). Carieră internațională. Virtuoz al trompetei, registru foarte larg. Discografie selectivă: „No Problem", „Danzon" („Dance On").

SÁNDRE (< germ., fr. {i}) s.f. pl. Câmpii fluvio-glaciare, ușor ondulate, formate prin depunerea de nisipuri și pietrișuri de la periferia ghețarilor continentali în fața morenelor frontale.

SANDRELLI, Stefania (n. 1946), actriță italiană. Roluri de mare diversitate, de la ingenua perversă la femeia matură, echilibrată („Divorț italian", „Sedusă și abandonată", „Jurnalul pantofilor roșii", „Frumusețe furată").

SANDU-ALDEA, Constantin (1874-1925, n. Tichilești, jud. Brăila), agronom și scriitor român. M. coresp. al Acad. (1919). Fondatorul științei ameliorării plantelor în România. Nuvele („În urma plugului") și romane („Două neamuri") sămănătoriste.

SANDU-VILLE, Constantin A. (1896-1969, n. Pietroasele, jud. Buzău), agronom român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții importante în protecția plantelor.

SÁNDVIȘ (SÁNDVICI) (< fr., engl.; cf. n.pr. *Sandwich*, lord englez pentru care un bucătar a inventat acest preparat) s.n. Felie subțire de pâine (unsă cu unt) pe care se așază o bucată de brânză, salam, șuncă etc.; deseori, peste ea se mai pune o felie de pâine.

Sanaa. Centrul vechi al orașului

George Sand

SANDWICH DE SUD (SOUTH SANDWICH), arh. britanic de origine vulcanică, nelocuit, în S Oc. Atlantic, dependent ad-tiv de ins. Falkland; 311 km^2. Alt. max.: 1 372 m. Descoperit în 1775.

SANEEV, Viktor Danilovici (n. 1945), atlet georgian. Campion olimpic la triplu-salt (Mexic 1968, München 1972, Montreal 1976); campion al Europei între 1969 și 1974, a deținut mulți ani și recordul mondial.

SAN FRANCISCO 1. Golf al Oc. Pacific, în V S.U.A., legat de apele oceanului prin canalul Golden Gate; lungime: 98 km, 3-20 km lățime; ad. max. 109 m. În el se varsă fl. Sacramento și San Joaquin. Ins. pr.: Angel, Yerba, Alcatraz ș.a. Descoperit în 1542 de exploratorul portughez Juan Rodriguez Cabrillo. **2.** Oraș în V S.U.A. (California), port la G. S.F. Împreună cu *Oakland, San Jose* și *Berkeley*, formează o conurbație de 7,1 mil. loc. (2000). Important centru financiar și comercial. Șantiere navale. Metalurgie. Constr. de rachete și avioane, de mașini. Ind. chimică. Universitățile „Berkeley" și „Stanford", institute de învățământ superior și științifice. Academia de Științe a Californiei. Primăria, Pagoda Păcii, podurile Golden Gate și Bay Bridge. Fundat în 1595. - **Conferința de la ~**, conferință internațională (25 apr.-26 iun. 1945) cu participarea a 51 de țări la care a fost adoptată Carta Organizației Națiunilor Unite.

SANGALLO, familie de arhitecți italieni din Renaștere: **1. Giuliano Giamberti (zis Giuliano da S.)** (c. 1445-1516). Influențat de arhitectura clasică. A construit vila de la Poggio a Caiano pentru Lorenzo de Medici, biserica Santa Maria delle Carceri la Prato și Sacristia Santo Spirito la Florența. **2. Antonio Giamberti (zis Antonio da S.)** (c. 1454-1534), fratele lui S. (1). Influențat de Bramante. A construit palate și biserica San Biagio la Montepulciano. **3. Antonio Cordiani (zis Antonio da S.)** (1483-1546), nepotul lui S. (1) și S. (2). A preluat stilul lui Bramante, popularizându-l (Palatul Farnese, planurile pentru continuarea construcției bazilicii San Pietro din Roma).

SANGEÁC (< tc.) s.n. (În Ev. Med. în Imp. Otoman) **1.** Subdiviziune administrativă a unui pașalâc. **2.** Steag turcesc de culoare verde; (în special) steagul cu semiluna în vârful lancei, trimis de Poarta Otomană cu prilejul alegerii noului domn în Țara Românească și în Moldova.

SANGER, Frederick (n. 1918), biochimist britanic. Lucrări privind structura proteinelor și în special cea a insulinei. Cercetări fundamentale privind determinarea secvențelor de bază în acizii nucleici și metabolismul acestora. Premiul Nobel pentru chimie (1958 și 1980, ultima dată împreună cu W. Gilbert și P. Berg).

SANGIDAVA, localit. în Dacia situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, în N Transilvaniei centrale. Neidentificată.

SANGUINÁR (< fr.) adj. Care are instincte de omucidere; setos de sânge, feroce.

SANGUÍNĂ (< fr.; lat. *sanguis* „sânge") s.f. **1.** Mineral care conține oxid feric natural; hematită; oligist. **2.** Creion cu mină roșie-brună din s. **(1)**. **3.** Desen executat cu s. **(2)**. **4.** Litografie care imită un desen în s. **(1)**.

SANGVINOLÉNT (< fr.) adj. **1.** Amestecat cu sânge, care conține sânge. **2.** De culoarea sângelui.

SANGVÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține sângelui, privitor la sânge; prin care circulă sângele. ✧ *Temperament (tip) s.* = unul dintre cele patru tipuri de temperament din clasificarea lui Hipocrate; caracterizat prin vioiciune; mobilitate. Corespunde în clasificarea lui I.P. Pavlov tipului puternic, echilibrat și mobil, de activitate nervoasă superioară.

SANHEDRÍN (< fr.) s.n. Sinedriu **(2)**.

SANIDÍNĂ (SANIDÍN s.n.) (< fr. {i}; {s} gr. *sanid-* „scândură, tabletă") s.f. Feldspat potasic monoclinic, alb sau cenușiu, cu luciu sticlos, format în condiții de temperatură înaltă.

SÁNIE (< bg.) s.f. **1.** Vehicul cu tracțiune animală (rar autopropulsat), având în loc de roți două tălpi de lemn sau de fier cu ajutorul cărora se deplasează prin alunecare pe zăpadă sau pe gheață. **2.** Organ de mașină care poate aluneca pe ghidaje, asigurând astfel o deplasare a sculei prelucrătoare sau a piesei prelucrate.

SANIELEVICI, Henric (1875-1951, n. Botoșani), critic literar, estetician, sociolog și biolog român. A explicat fenomenele literare cu argumente biologice sau sociologice și a considerat eticul drept generator al valorii („Cercetări critice și filozofice"). Ca sociolog, adversar al tradiționalismului („Poporanismul reacționar"). Studii biologice („La vie des mammifères et des hommes fossiles déchiffrée à l'aide de l'anatomie").

SANIELEVICI 1. Simion S. (1870-1963, n. Botoșani), matematician român. Acad. (1948). Lucrări în domeniul ecuațiilor diferențiale și integrale („Ecuațiile diferențiale ale coardelor și membranelor vibrante") și al mecanicii. Manuale universitare („Curs de mecanică rațională"). **2. Alexandru S.** (1899-1969, n. București), fizician român. Fiul lui S. **(1)**. M. coresp. al Acad. (1955). Lucrări în domeniul radioactivității și al fizicii nucleare („Radioactivitatea. Fenomene și legi generale", „Structura nucleului atomic și tranzițiile radioactive"). A pus la punct măsurarea dozelor de energie înaltă, cu aplicație în tratamentul tumorilor maligne.

SANISLĂU, com. în jud. Satu Mare, în C. Carei, la granița cu Ungaria; 3 611 loc. (2008). Viticultură. Pomicultură. Pe terit. satului Ciumești, menționat documentar în 1306, au fost descoperite vestigii din Paleolitic, Neolitic, Epoca Bronzului. Biserică (sec. 15, azi reformată). Rezervație naturală de câmpie nisipoasă pe terit. satului S. Plantație de platani ocrotită de lege în satul Marna.

SANITÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *sanitas* „sănătate") adj., s.m. **1.** Adj. Care se referă la sănătate, privitor la sănătate. ✧ *Punct* (sau *post*) *s.* = cea mai mică unitate de asistență medicală într-o instituție sau într-o localit. **2.** S.m. Persoană din cadrul serviciului sanitar mediu dintr-un spital sau dintr-un serviciu medical.

SAN JOSE, oraș în SV S.U.A. (California); 894,9 mii loc. (2000). Constr. aeronautice, de automobile, echipament electric și electronic; ind. aluminiului, chimică. Universitate (1857). Fundat în 1777.

SAN JOSÉ, cap. Republicii Costa Rica situată la 1 179 m alt., la poalele Cordillerei Central; 309,6 mii loc. (2000). Ind. chimică, prelucr. cauciucului, ind. alim. Patru universități. Catedrală (sec. 18). Fundat în 1736. Din 1838, cap. țării.

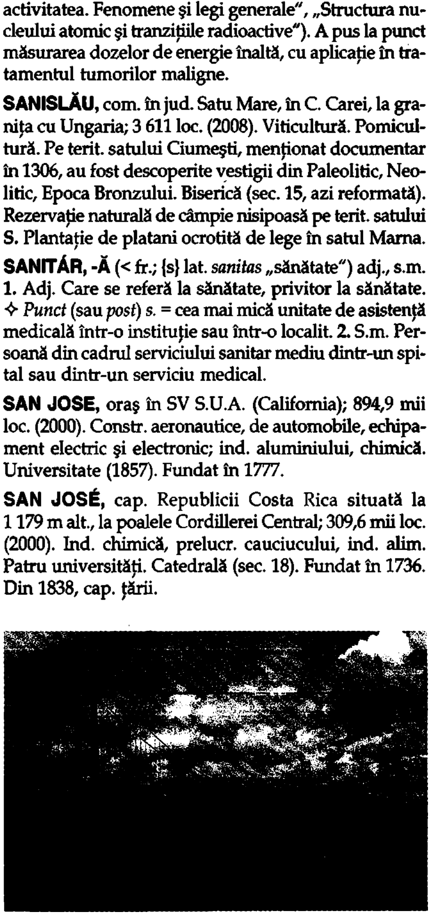
San Francisco. Podul „Golden Gate"

Sankt-Peterburg. Piața Palatului

SAN JUAN, oraş în NE ins. Puerto Rico, centrul ad-tiv al ins. omonime, port la Oc. Atlantic; 433,4 mii loc. (2002). Şantiere navale. Ind. chimică, alim. şi textilă. Două universități. Monumente: fortificații (fortăreața El Morro, sec. 16), biserica dominicană San Jose (1532), catedrală (sec. 16–17). Fundat în 1508. A intrat în posesia S.U.A. în 1898.

SANKT GALLEN, oraş în NE Elveției, centrul ad-tiv al cantonului cu acelaşi nume; 69,9 mii loc. (2002). Ind. chimică, textilă şi alim. Catedrală şi biblioteca „Stifts" din sec. 18. Menționat documentar în 612. Din 1803, cap. cantonului.

SANKT GOTTHARD, v. Saint-Gothard.

SANKT MORITZ v. **Saint–Moritz.**

SANKT-PETERBURG (SANKT–PETERSBURG; între 1914 şi 1924 s-a numit **PETROGRAD,** iar între 1924 şi 1991, **LENINGRAD),** oraş în V părții europene a Federației Ruse, în E G. Finic.; 4,6 mil. loc. (2002). Port fluvio–maritim. Hidrocentrală. Termocentrală nucleară. Rafinărie de petrol, constr. navale, de utilaje grele, ind. chimică, metalurgică şi alim. Universitate (1819); Academie de Arte (1757); Academie militară medicală (1798); Institut de Mine (1773); Institut Politehnic (1899). Teatrul „Mariinski" (fostul Teatru de Operă şi balet „Kirov", 1860), Conservatorul „Rimski-Korsakov" (1862), Teatrul dramatic „Puşkin", Teatrul Mic, Filarmonică; Biblioteca Academiei de Ştiințe; Biblioteca publică „Saltîkov-Şcedrin", fondată ca bibliotecă imperială de țarina Ekaterina a II-a, construită (1791–1795); Observatorul astronomic Pulkovo; Muzeul „Ermitaj"; Muzeul „Puşkin"; Muzeul naval; Muzeu etnografic ş.a. Parcuri: Petrodvoreț (1700) ş.a. Fortăreața lui Petru I cel Mare, ridicată în 1703 pe ins. Vasilievski. În piața Palatului de iarnă se află Columna lui Aleksandru (1830–1834) din granit monolit (50 m înălțime); catedralele: Sf. Isaac (1818–1858), Kazan (1801–1811), Sf. Treime (1778–1790), Sfinții Apostoli Petru şi Pavel (1714–1733); complexul de clădiri Smolnîi; Palatul de vară (1710–1714); Palatul de marmură (1768–1785); clădirea Primăriei (1754); Palatul Iusupov; clădirea manejului (1804– 1807); statuia ecvestră a lui Petru cel Mare. În 1703, Petru I a întemeiat aşezarea Sankt Petersburg, care a devenit în 1712 reşedință imperială şi cap. Imp. Rus până în 1917. În al Doilea Război Mondial, oraşul a fost supus unei blocade îndelungate (v. *Leningrad*).

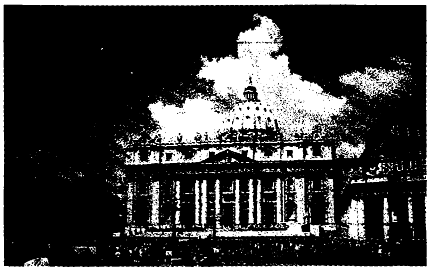

Bazilica San Pietro (Vatican)

SAN LUIS POTOSI, oraş în centrul Mexicului, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 670,5 mii loc. (2000). Metalurgia neferoaselor, ind. chimică, textilă şi alim. Universitate. Catedrală şi biserică din sec. 18. Fundat în 1583. Oraş din 1658.

SAN MARINO 1. Republica ~, stat în S Europei, formând o enclavă în NE Pen. Italice; 61,19 km^2;28 500 loc.(2004). Limba oficială: italiană. Religia: creştină (romano-catolici 88,7%, penticostali 1,8%) alte credințe 9,5%. Cap.: *San Marino*. Unul din ministatele Europei **S.M.** are un relief colinar ataşat sectorului nordic al m-ților Apenini dominat de Monte Titano (738 m alt.). Climă mediteraneană. În economie sectorul serviciilor este dominant (c.2/3 din pop. activă) cu precădere turismul şi sectorul financiar-bancar. Filatelia şi numismatica contribuie şi ele la veniturile statului. Se cultivă grâu, orz, viță de vie şi se cresc mici efective de bovine şi porcine. Ind. uşoară, cauciuc sintetic, instrumente muzicale, aparatură electrică, porțelan. Alcătuieşte, din 1862, o uniune vamală cu Italia. Moneda: 1 euro = 100 Centesimi. – *Istoric*. Întemeiat ca oraş în anul 301 d.Hr. a devenit în 1263 republică independentă. În 1862 s-a instituit de facto protectoratul Italiei asupra rep. **S.M.** În 1971, protectoratul Italiei a încetat, statului **S.M.** recunoscându-i-se şi dreptul de a bate monedă proprie. În 1988, **S.M.** aderă la Consiliul Europei. Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). Organul suprem al puterii este Marele Consiliu General, parlament unicameral ales pe cinci ani; acesta alege, din şase în şase luni, doi căpitani regenți, care sunt şefii statului şi guvernului (Congresul Statului). Din 2002, a introdus euro ca monedă națională. Republică parlamentară. **2.** Cap. Republicii San Marino; 4,6 mii loc. (2000, cu suburbiile). Emisiuni de mărci poştale. Monumente: ruinele a trei rânduri de fortificații (sec. 13–16), dominate de trei turnuri. Muzeu. Turism.

SAN MARTIN, José de ~ (1778–1850), general şi om politic argentinian. Unul dintre conducătorii luptei pentru independența coloniilor spaniole din America (1810–1826). Rol important în eliberarea de sub dominația spaniolă a Argentinei şi a republicilor Chile (1917–1818) şi Perú (1821–1822). În urma unor neînțelegeri cu S. Bolivar, a emigrat în Franța (1822).

SAN MIGUEL DE TUCUMÁN, oraş în NV Argentinei, pe pantele de E ale Anzilor; 519,2 mii loc. (1999). Ind. zahărului, piel., conserve de fructe şi constr. mecanice. Universitate (1914). Catedrală (sec. 18). Fondat (1565). Aici, la 9 iul. 1826, s-a proclamat independența Argentinei.

SANNAZARO, Iacopo (1455 sau 1456–1530), poet şi umanist italian. Cunoscut îndeosebi prin romanul pastoral în versuri şi proză „Arcadia"; elegii, epigrame şi egloge (în limba latină).

SAN PIETRO IN VATICAN, bazilică în Roma lângă Palatul Vaticanului. Cea mai mare bazilică creştină ridicată de Constantin cel Mare şi consacrată în 326. Lucrări de refacere întreprinse de papa *Iuliu II* executate de *Bramante* şi ulterior de *Rafael, Michelangelo* şi *B. Peruzzi*. În 1626 papa Urban VIII a consacrat din nou bazilica. Adăposteşte mormintele mai multor suverani pontifi.

SAN REMO (SANREMO), oraş în Italia (Liguria), la SV de Genova, port la M. Mediterană; 50,6 mii loc. (2001). Renumită stațiune balneară pe Riviera italiană. Festival anual de muzică uşoară (din 1955). Catedrala San Siro (sec. 12–14). Cazinou. Turism. – **Conferința de la ~**, conferință internațională (19–26 apr. 1920). Au participat: Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia; observator: S.U.A.; invitați: Belgia şi Grecia. S-a discutat proiectul tratatului de pace cu Turcia, repartizarea mandatelor Ligii Națiunilor asupra țărilor arabe, îndeplinirea de către Germania a prevederilor militare ale Tratatului de la Versailles, poziția Aliaților față de Rusia Sovietică.

José de San Martin

SAN SALVADOR, cap. Republicii El-Salvador, la poalele vulcanului San Salvador; 485,8 mii loc. (2001). Ind. chimico–farmaceutică, textilă, alim., piel. şi încălț., de prelucr. a lemnului. Două universități. Observator astronomic. Muzeu (1883). Fundat în 1525, **S.S.** a devenit cap. statului independent El Salvador (din 1821), iar apoi cap. Republicii El Salvador (din 1841).

SANSCRÍT, -Ă (< fr. {i}; cf. sanscr. *samskrita* „perfect") adj. **1.** *Limba s.* (şi subst., f.) art. = limbă veche indo-europeană din India; limba sacră a brahmanilor, a încetat să mai fie vorbită prin sec. 3 î.Hr. ✧ (Subst.) *Sanscrita clasică* = limba operelor literare de diferite genuri, scrise începând din sec. 5 î.Hr., rămasă până în perioada modernă limba savantă a întregii Indii. **2.** Care aparține limbii sanscrite, privitor la limba sanscrită; care este scris în această limbă.

SAN SEBASTIÁN (DONOSTIA – SAN SEBASTIAN), oraş în N Spaniei (Țara Bascilor), port la G. Biscaya (Oc. Atlantic); 178,3 mii loc. (2001). Şantiere navale. Constr. de maşini; ind. uşoară, chimică şi alim. Mănăstire (sec. 16), adăpostind un muzeu de artă. Bisericile San Vicente (1507) şi Santa Maria (1743–1764). Festival internațional anual de film şi jazz. Menționat documentar în 1014.

SANSOVINO 1. Andrea Contucci, zis il ~ (c. 1460–1529), sculptor italian. Lucrări în manieră clasică la Florența (altarul bisericii San Spirito), la Roma (monumentul cardinalului Sforza), la Volterra, la Loretto (reliefuri pentru Casa Santa) şi în Portugalia (la Lisabona şi Coimbra). **2. Jacopo Tatti, zis il ~** (1486–1570), sculptor şi arhitect italian. Fiu adoptiv şi elev al lui S. **(1).** A lucrat la Roma şi apoi la Veneția (statuile Marte şi Neptun de la Palatul Dogilor, loggeta campanilei din Piața San Marco). A construit palatele Corner şi Zecca la Veneția. A exercitat o puternică influență asupra arhitecturii venețiene.

SAN STEFANO, localit. în Turcia europeană, pe malul Bosforului. Aici s-a semnat, la 19 febr./3 mart. 1878, Tratatul de Pace care încheia Războiul Ruso-Româno-Turc din 1877–1878. Prevedea, printre altele, recunoaşterea independenței Serbiei, Muntenegrului, României şi autonomia Bulgariei. Tratatul de la **S.S.** a fost revizuit de către Congresul de la Berlin (13 iun.–13 iul. 1878). Azi *Yeşilköy*.

SANTA ANNA, Antonio LÓPEZ de ~ (1794–1876), general şi om politic mexican. Preşedinte al rep. independente Texas (1833–1836), şi apoi al Mexicului

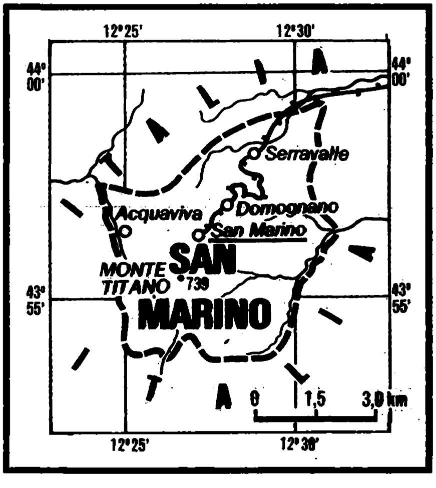

San Salvador. Biserica San Salvador

(1841-1855, cu întreruperi). Politică dictatorială şi conservatoare.

SANTA CRUZ (NENDO sau **NDENI),** arh. vulcanic în Oc. Pacific (Melanezia); face parte din statul Solomon; 938 km². Descoperit în 1595 de exploratorul spaniol Alvaro de Mendañade Neira.

SANTA CRUZ DE TENERIFE, oraş în Spania insulară (Canare), pe ţărmul ins. Tenerife, port la Oc. Atlantic; centrul ad-tiv al Comunităţii autonome Canare; 188,4 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Escală pe rutele marine transatlantice. Staţiune balneoclimaterică. Biserici şi palat din sec. 17-18. Fundat în 1494.

SANTA FE 1. Oraş în SV S.U.A., centrul ad-tiv al statului New Mexico; 62,2 mii loc. (2000). Expl. de min. auroargentifere, cărbuni, zinc. Muzeu de artă indiană. Biserica San Miguel (1620), palatul guvernatorilor. Fundat în 1609-1610. **2.** Oraş în ENE Argentinei, centrul ad-tiv al prov. omonime; port fluvio-maritim pe Río Salado, în apropiere de confl. cu fl. Paraná; 342,7 mii loc. (1991). Ind. metalurgiei neferoase. Constr. de automobile. Bisericile San Francisco (1680), La Merced (1660-1754). Două universităţi. Fundat în 1573, cu numele de *Santa Fe de Vera Cruz.*

SANTÁL (< fr.; cuv. arab) s.m. Arbore exotic tropical din genul *Santalum,* scund, cu frunze mari opuse şi flori dispuse în raceme, cu lemn alb sau brun-roşiatic, dens şi parfumat, folosit pentru executarea mobilelor de lux, extragerea uleiului de s., în parfumerie şi farmacie.

SANTA MARE, com. în jud. Botoşani, în NE C. Jijiei Inferioare, pe Prut, la graniţa cu Republica Moldova; 3 118 loc. (2008).

SANTA MARTA, oraş în N Columbiei, port la M. Caraibilor: 359,1 mii loc. (1999). Rafinărie de petrol. Universitate. Fundat în 1525.

SANTA MONICA, oraş în V S.U.A. (California), port la Oc. Pacific; 84,1 mii loc. (2000). Constr. de avioane (Compania McDonell-Douglas). Fundat în 1827. Oraş din 1886.

SANTANA, grup american de latin-rock, constituit în 1967. Lider şi solist vocal: Carlos Santana, chitarist virtuoz. Muzică de fuziune („Black Magic Woman", „Maria, Maria").

SANTANDER, oraş în N Spaniei, centrul ad-tiv al Comunităţii autonome Cantabria, port la G. Biscaya (Oc. Atlantic); 180,7 mii loc (2001). Constr. navale, aeronautice şi de automobile. Siderurgie; prelucr. petrolului; ind. chimică. Catedrală gotică (sec. 12). Universitate. Staţiune balneară. Colonie romană cu numele *Portus Victoriae.*

SANTAYANA, George (1863-1952), filozof american. Autorul unui sistem filozofic care dezvoltă o combinaţie între platonism şi materialism („Domeniile fiinţei"). Poeme, lucrări în domeniul esteticii şi teoriei culturii („Sensul frumuseţii").

SANTĂU, com. în jud. Satu Mare, în C. Tăşnadului; 2 540 loc. (2008). Satul **S.** menţionat documentar în 1213, iar satele Chereuşa şi Sudurău în 1215.

SANTER, Jacques (n. 1937), om politic luxemburghez. Creştin-democrat. Prim-min. (1984-1995). Preşedinte al Comisiei Europene (1995-1999).

SANTIAGO (SANTIAGO DE CHILE), cap. Republicii Chile, la poalele m-ţilor Anzi; 4,6 mil. loc. (2002). Mare centru comercial şi financiar. Metalurgie. Constr. de mat. feroviar; ind. chimică, uşoară, alim. Şapte universităţi. Muzeu de artă precolumbiană. Catedrală (1558). Palacio de la Moneda (sec. 18). Întemeiat de spaniolii conduşi de Pedro de Valdivia, în 1541, a devenit cap. Republicii Chile (din 1818).

SANTIAGO DE COMPOSTELA, oraş în NV Spaniei, centrul ad-tiv al Comunităţii autonome Galicia; 90,1 mii loc. (2001). Universitate (1501). Monumente: catedrală romanică (sec. 11-13), mănăstire (sec. 16), palat arhiepiscopal (sec. 12), bisericile Santa Maria la Real del Sar (sec. 12-13), San Francisco (1214). Încă din Ev. Med. şi până astăzi, renumit loc de pelerinaj la moaştele Apostolului Iacov. Numeroase monumente incluse (1985-1993) în Patrimoniul cultural universal.

SANTIAGO DE CUBA, oraş în SE Cubei, port la M. Caraibilor; 441,5 mii loc. (1999). Metalurgie. Rafinărie de petrol. Constr. navale. Staţiune balneară. Universitate. Monumente din epoca colonială. Fundat în 1514 de Diego Velázquez. Cap. Cubei până în 1589.

SANTIAGO DEL ESTERO, oraş în N Argentinei; centrul ad-tiv al prov. omonime; 202,8 mii loc. (1999). Ind. textilă şi alim. Centru turistic. Fondat în 1553 (cel mai vechi oraş din Argentina).

SANTIAGO DE LOS CABALLEROS, oraş-port în N Republicii Dominicane; 365,4 mii loc. (1993). Piaţă agricolă. Ind. de prelucr a lemnului şi tutunului. Două universităţi. Fundat de Columb în 1494.

SANTÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Spaţiu la fundul navei în care se colectează apa provenită din infiltraţie, prin condensare din atmosferă sau prin scurgere de pe punţile inferioare.

SANTINÉLĂ (SENTINÉLĂ) (< fr.) s.f. Militar înarmat din serviciul de gardă, care execută paza obiectivului încredinţat; *p. gener.* persoană care stă de pază.

SANTINIER (< *santină*) s.m. Mecanic la santina navei.

SANTO ANDRÉ, oraş în SE Braziliei, în conurbaţia São Paulo; 654,1 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Ind. cimentului, încălţ., textilă, de prelucr. a lemnului, alim. Fundat în 1553. Oraş din 1889.

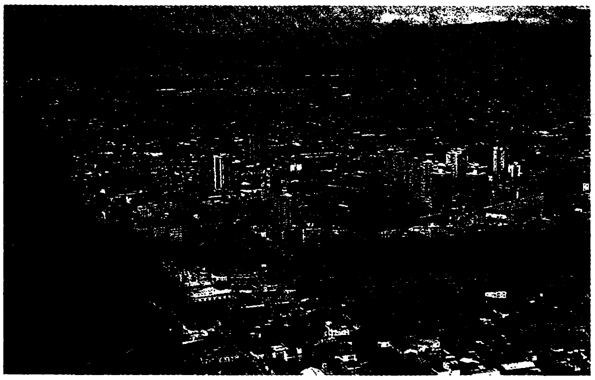

Santiago
Vedere generală

Alberto Santos-Dumont

SANTO DOMINGO, cap. Republicii Dominicane, port la M. Caraibilor; 2,6 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. metalurgică, alim., uşoară. Două universităţi (1538, 1966). Catedrala Santa Maria la Menor (1518-1540) unde se află mormântul lui Cristofor Columb. Întemeiat în 1496 de către Bartolomeo Columb, a avut un important rol în timpul stăpânirii coloniale spaniole. Capitala statului independent Republica Dominicană (din 1844). Între 1936 şi 1961 s-a numit *Ciudad Trujillo.*

Santo Domingo
Catedrala Santa Maria la Menor

SANTONÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă extrasă din mugurii florali nedeschişi ai unor plante *(Artemisia maritima* var. *salina, Artemisia cina),* utilizată în tratamentul ascaridiozei şi teniazei.

SANTORIN (THÍRA), grup de ins. greceşti în M. Egee (în S arh. Cicladelor); 75 km². Reprezintă resturile unui vulcan prăbuşit în mare (1000 î.Hr.). Vestigii ale civilizaţiei minoice.

SANTOS, oraş în SE Braziliei (São Paulo), port la Oc. Atlantic; 418,1 mii loc. (2002). Şantiere navale. Ind. siderurgică, constr. de maşini, chimică, textilă. Biserici din sec. 16-18. Fundat în 1543.

SANTOS-DUMONT, Alberto (1873-1932), inginer şi pilot brazilian. Unul dintre pionierii aviaţiei mondiale. Între 1898 şi 1905, a realizat în Franţa mai multe modele de dirijabile. După 1906 a executat mai multe zboruri cu aerostate şi dirijabile de construcţie proprie. A efectuat primul zbor propulsat, omologat în Europa.

SAN YU, U (1919-1996), general şi om politic birman. Preşedinte al Consiliului de Stat (şef al statului) al Uniunii Myanmar (1981-1988).

SÃO FRANCISCO, Rio ~, fl. în E Braziliei; 3 199 km (de la izv. lui Rio das Velhas). Izv. din masivul Serra da Canastra. Străbate E pod. Brazilian şi se varsă în Oc. Atlantic. Formează numeroase cascade. Importantă arteră de comunicaţie spre ţinuturile interioare ale ţării. Afl. pr.: Rio das Velhas şi Rio Grande.

SÃO LUIS, oraş în NE Braziliei, centrul ad-tiv al statului Maranhão, port la Oc. Atlantic; 906,5 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, chimică, alim., a piel. şi bumbacului. Universitate. Catedrală (sec. 17). Fundat în 1612.

SÃO MIGUEL, cea mai mare ins. din arh. Azore (Portugalia); 746 km². Oraş pr.: *Ponta Delgada.*

SAÔNE, râu în Franța, afl. dr. al Ronului la Lyon; 483 km. Comunică prin canale navigabile cu Rinul, Moselle, Marna, Sena, Loara.

SÃO PAULO, oraş în SE Braziliei, centrul ad-tiv al statului cu acelaşi nume; 10,6 mil. loc. (2002). Pr. centru economic al țării. Ind. metalurgică, chimică, textilă, alim., piel. şi încălț. Uzine de aluminiu. Rafinărie de petrol. Piață mondială a cafelei. Trei universități. Fundat 1554.

SÃO TOMÉ 1. Ins., aparținând statului São Tomé şi Príncipe, pe Ecuator, la c. 200 km de țărmul vestic al Africii; 836 km^2. Oraş pr.: *São Tomé*. 2. Cap. statului São Tomé şi Príncipe, situată în NE ins. São Tomé, port la G. Guineii; 43,4 mii loc. (1991). Fundat c. 1500.

SÃO TOMÉ şi PRÍNCIPE (Republica Democrată ~), stat insular în V Africii, în Golful Guineii; 1 001 km^2; 181 500 loc.(2004). Limba oficială: portugheza. Religia: creştină (romano-catolici 80%, protestanți - adventişti, evanghelici, 10%), credințe tradiționale 10%. Cap.: *São Tomé*. Terit. este dat de două ins. mari (São Tomé şi Príncipe) şi de alte câteva ins. mai mici situate pe Ecuator sau imediat la N de Ecuator, de natură vulcanică cu *relief* accidentat (Pico de São Tomé, 2 024 m). *Climă* ecuatorială. Vegetația luxuriantă tropicală a fost înlocuită cu plante de cultură (inițial trestie de zahăr apoi cafea, cacao ş.a.) şi pajişti secundare. Importante zăcăminte de petrol identificate în platforma continentală adiacentă. Se cultivă: taro, porumb, manioc, cocotieri, bananieri, palmieri de ulei, cacao, scorțişoară şi se cresc mici efective de bovine, caprine, ovine şi porcine. Pescuit. Mici unități ale ind. alim., textile, conf., mobilă, mat. de construcții. Turism având ca obiective: cap. țării (cu mai multe monumente din perioada colonială portugheză), Boca del Inferno, cascada São Nicolau, plaja Lagoa Azul şi fortăreața São Sebastião; ins. Príncipe cu oraşul Santo António; ins. Bom Bom şi Ilheu de Rolas. Moneda: 1 Dobra = 100 Cêntimos. - *Istoric*. Ins. São Tomé este descoperită la 21 dec. 1470, iar ins. Príncipe, câteva zile mai târziu, la 1 ian. 1471, de acelaşi navigator, portughezul Pedro de Escobar. Cele două ins. vulcanice, nelocuite până la venirea europenilor, devin, odată colonizate, domenii ale Coroanei portugheze, São Tomé în 1522, iar Príncipe în 1558. La jumătatea sec. 16 sunt aduşi, ca forță de muncă pe plantațiile de trestie de zahăr, sclavi negri (urmaşii acestora constituie astăzi 90% din populația ins.); după 1800 sunt introduse culturi de arbore de cafea şi cacao (**S.T.** devine, în 1908, primul producător de cacao din lume). În 1951, **S.T. şi P.** sunt proclamate „provincii de peste mări" ale Portugaliei şi obțin autonomia internă în 1973. Lupta pentru independență se intensifică în urma transformării (1972), Comitetului de Eliberare (f. 1960) în Mişcarea de Eliberare din **S.T. şi P.** (MESTP), sub conducerea lui Manuel Pinto da Costa. După adoptarea de către Portugalia a legii privind recunoaşterea dreptului la independență a popoarelor din „provinciile de peste mări" (19 iul. 1974) şi după încheierea acordului de la Alger (26 nov. 1974), la 12 iul. 1975 este proclamată Republica Democrată **S.T. şi P.**, cel mai mic stat independent al Africii. Membru al O.N.U. (16 sept. 1975). Manuel Pinto da Costa, liderul partidului politic unic al țării - MESTP, de orientare marxistă, este ales preşedinte al noului stat (1975- 1991). Bilanțul primului deceniu de gestiune etatistă (naționalizarea marilor plantații şi a băncilor, crearea de cooperative agricole ş.a.) se dovedeşte catastrofal; prod. de cacao (90% din valoarea exporturilor) scade dramatic. Guvernul este constrâns, din 1987, să adopte măsuri de liberalizare a economiei. După referendumul care aprobă o nouă Constituție, în care se prevede introducerea sistemului pluralist (22 aug. 1990), în primele alegeri prezidențiale libere de la proclamarea independenței, candidatul opoziției, Miguel Trovoada, este ales şef al statului (3 apr. 1991). În apr. 1995, ins. Príncipe obține autonomie internă. În turul doi al alegerilor prezidențiale (21 iul. 1996), Miguel Trovoada îl învinge pe fostul preşedinte, M. Pinto da Costa. Alegerile parlamentare din 8 nov. 1998 sunt câştigate de Mişcarea de Eliberare din **S.T. şi P.** (MESTP), de orientare social-democrată (31 din cele 55 de locuri ale Parlamentului), opțiune care atestă dorința electoratului de democratizare în continuare a vieții politice. Ca urmare a dizolvării Parlamentului (dec. 2001) de către Fradique de Menezes (preşedinte al țării din 3 sept. 2001), alegerile legislative din 3 mart. 2002 se desfăşoară într-o atmosferă extrem de tensionată, nici unul dintre partide nereuşind să obțină majoritatea parlamentară. În aceste condiții, țara este guvernată de cabinete de coaliție, conduse mai întâi de Gabriel Corto, apoi, din oct. 2002, de Maria das Neves Sousa, iar din 2006, de Tomé Vera Cruz. Republică prezidențială.

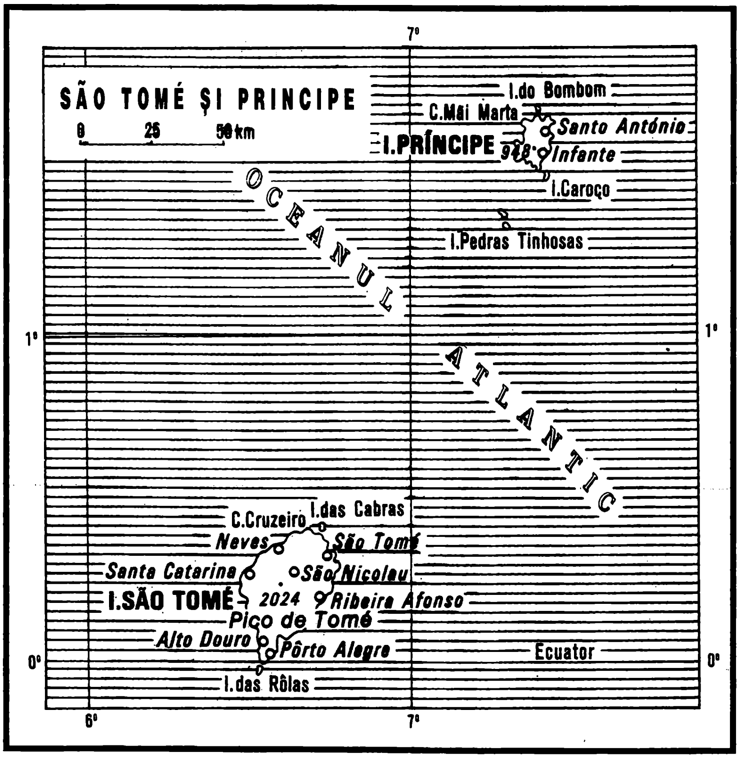

SÁPĂ (lat. *sappa*) s.f. **1.** Unealtă compusă dintr-o lamă lată metalică plană sau puțin concavă, cu coadă de lemn, folosită la efectuarea unor lucrări manuale în agricultură (săpat, prăşit), în minerit etc. ✧ Expl. *A ajunge* (sau *a aduce, a lăsa* etc.) *la* (sau *în*) *sapă de lemn* = a (se) ruina. ✦ Munca depusă pentru săpat, prăşit. **2.** *S. de foraj* = dispozitiv montat la capătul inferior al garniturii de prăjini de foraj, cu care se execută dislocarea rocilor în vederea realizării găurii de sondă.

SAPIÉNȚĂ (< lat.) s.f. Înțelepciune; ştiință, învățătură.

SAPIR, Edward (1884-1939), lingvist american. Specialist în limbile amerindiene şi în lingvistica generală. Întemeietor al curentului numit etnolingvistică („Limbajul, o introducere în studiul vorbirii").

SAPONIFICÁRE (fr., it.) s.f. Reacție de descompunere a grăsimilor sub acțiunea apei, cu formare de glicerină şi săpunuri. ✦ Descompunere prin hidroliză a esterilor cu formare de acizi şi de alcooli.

SAPONÍNĂ (< fr.; {s} lat. *sapon* „săpun") s.f. Compus vegetal de natură glicozidică, prezentând proprietăți tensioactive, cu acțiune distructivă asupra globulelor roşii.

SAPOTIÉR (< fr.; cf. sp. *zabot*, cuv. aztec) s.m. Arbore din America tropicală, având tulpina de 10-25 m înălțime, bogat în latex de culoare albă (chicle), fructul bacă cenuşie, de mărimea unei lămâi *(Achras sapota)*; cultivat în toate țările tropicale.

SAPPORO, oraş în N Japoniei (Hokkaidō); 1,8 mil. loc. (2000). Ind. textilă, alim., de prelucr. a petrolului şi a lemnului. Universitate. În 1972, aici s-au desfăşurat Jocurile Olimpice de iarnă. Fundat în 1871.

SÁPRO- (<fr.; {s} gr. *sapros* „putred") Element de compunere cu semnificația „putred", „putrezire".

SAPROB s.m., adj. **I.** Organism care absoarbe nutrienții organici solubili din materie organică moartă. **II.** Adj. (Despre ape) Poluate cu substanțe organice putrescibile.

SAPROFÍT, -Ă (< fr. {i}; {s} *sapro-* + gr. *phyton* „plantă") adj., s.n. (Organisme vegetale şi microorganisme) care se hrănesc cu resturi de plante şi animale în descompunere (ex. unele ciuperci şi bacterii).

SAPROPÉL (< germ.; {s} *sapro-* + gr. *pelos* „mâl") s.n. Nămol bogat în substanțe în curs de descompunere, aflat pe fundul unor bazine marine neaerisite şi din care iau naştere rocile-mame de petrol, bitumenele etc.; are proprietăți terapeutice.

SAQQARA (SAQQARAH), localit. în NE Egiptului, la 13 km de Giseh, pe malul stg. al Nilului; c. 5 mii loc. Lângă **S.** se află mormintele faraonilor din dinastia 3 egipteană (2778-1723 î.Hr.) din perioada Regatului vechi. Dintre ruinele de la S., remarcabilă este piramida în trepte a faraonului Zoser.

SARABÁNDĂ (< fr., sp.) s.f. Vechi dans spaniol, cu caracter solemn, în ritm ternar şi mişcare lentă, devenit în Franța, în sec. 17, dans de curte. În sec. 18 a fost introdus în balete şi în suitele instrumentale; melodia corespunzătoare acestui dans. ✦ Fig. Agitație, frământare, tumult.

SARAFÁN (< rus.) s.n. Obiect de îmbrăcăminte femeiască, în formă de rochie decoltată, fără mâneci, care se poartă peste bluză.

SARAGAT, Giuseppe (1898-1988), om politic italian. Fondator şi secretar general al Partidului Social-Democrat Italian (1947-1964; din 1975, preşedinte). Preşedinte al Republicii Italiene (1964-1971).

SARAGOSA v. **Zaragoza.**

SARAILÍE (< tc. *sarayli* „ceea ce ține de palatul sultanului") s.f. Prăjitură făcută din foaie de plăcintă rulată, umplută cu nuci sau cu alune şi îmbibată cu sirop de zahăr sau de miere.

SARAIU, com. în jud. Constanța, pe râul Topolog; 1 384 loc. (2008). Pe terit. satului Dulgheru au fost descoperite urmele unei aşezări rurale romane.

SARAJEVO, cap. Bosniei-Herțegovina, situată în SE țării; 360 mii loc. (1997). Metalurgie. Constr. de maşini. Universitate. Muzee. Moschei (sec. 16). Locul de desfăşurare a Jocurilor Olimpice de iarnă din 1984. Menționată documentar în 1415. Aici a fost asasinat, la 28 iunie

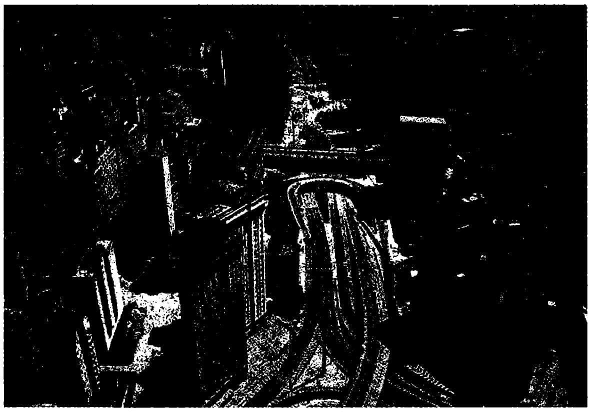

São Paolo
Vedere generală

1914, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, de către Gavrilo Princip, membru al unei organizaţii naţionaliste sârbe. Asasinatul de la S. a servit Austro-Ungariei şi Germaniei ca pretext pentru declanşarea Primului Război Mondial (1914–1918).

SARAMAGO, Jose de Sousa (n. 1922), scriitor portughez. Stabilit (1992) în ins. Canare. Romane parabolice, în tradiţia realismului magic latino-american („Memorialul mănăstirii", „Anul morţii lui Ricardo Reis", „Pluta de piatră"). Versuri („Poezii posibile"), teatru („Ce să fac cu această carte?"). Premiul Nobel pentru literatură (1998).

SARAMANDU, Nicolae (n. 1941, Bucureşti), lingvist român. Specialist în dialectologie, istoria limbii române, balcanistică („Studii aromâne şi meglenoromâne", „Romanitatea orientală").

SARAMÚRĂ (< ngr.) s.f. Soluţie a unei sări în apă. Denumire folosită în special pentru soluţia de clorură de sodiu, care serveşte la conservarea alimentelor, în ind. tăbăcăriei etc. ✦ Un fel de sos preparat dintr-o zeamă sărată cu adaos de oţet, usturoi etc. cu care se servesc unele mâncăruri, în special peştele; mâncare preparată cu acest sos.

SARANDON, Susan (pe numele adevărat *Abigail S. Tomalin*) (n. 1946), actriţă americană. Roluri de femei energice, inteligente („La mortadella", „Calendarul morţii", „Thelma şi Louise"). Premiul Oscar: 1995 („În aşteptarea morţii").

SARANDY, Frosa (1840–1904, n. Bucureşti), actriţă română. Elevă şi parteneră a lui Matei Millo. Interpretă de o mare spontaneitate, a excelat în roluri de comedie (Molière, Labiche, Scribe, Caragiale).

SARANSK, oraş în V Federaţiei Ruse, cap. Republicii Mordovia; 304,9 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Universitate. Fundat în 1641.

SARASATE, Pablo de (1844–1908), violonist şi compozitor spaniol. Tehnică uimitoare, mod de interpretare elegant, sigur. Numeroşi compozitori au scris special pentru el (Lalo, Bruch, Saint-Saens). A compus piese de virtuozitate pentru vioară („Melodii lăutăreşti").

SARASĂU, com. în jud. Maramureş, pe stg. râului Tisa, la graniţa cu Ucraina; 2 507 loc. (2008). Pomicultură. Pe terit. com. a fost descoperit un tezaur de aur de la începutul Epocii Fierului. Biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1600) în satul S., menţionat documentar din 1345.

Saqqara. Piramida faraonului Zoser

SARASVATI (în mitologia vedică), zeiţa râurilor, devenită mai târziu a înţelepciunii, a cunoaşterii, a elocvenţei şi artei, maica divină şi revelatoarea scripturilor sacre vedice, creatoarea scrierii şi a limbii sanscrite sacre, ocrotitoarea ştiinţei.

SARASVATI, Dayananda (1824–1883), naţionalist indian. Brahman din Gujarat, a fondat (1875) mişcarea Ārya Samāj, care milita pentru reformarea hinduismului, pentru dezvoltarea economică şi culturală a Indiei.

SARATOGA SPRINGS, oraş în NE S.U.A. (New York); 26,2 mii loc. (2000). Izv. minerale. Aici, în timpul Războiului pentru Independenţa Coloniilor Engleze din America de Nord (1775–1783), trupele americane, conduse de generalul Gates, au înfrânt trupele engleze, conduse de generalul Burgoyne, silindu-le să se predea (17 oct. 1777).

SARATOV, oraş în V Federaţiei Ruse, port pe Volga; 873,5 mii loc. (2002). Expl. de petrol şi gaze naturale. Şantiere navale. Uzine constr. de maşini. Ind. chimică. Universitate. Monumente: catedrală (sec. 17), catedrala Aleksandr Nevski (sec. 19). Galerie de pictură (în vechea casă Radişcev). Fundat în 1590.

SARAVALE, com. în jud. Timiş; 2 599 loc. (2008). Menţionată documentar din 1333.

SARAWAK, stat al Malaysiei, în V-NV ins. Kalimantan; 124,4 mii km²; 2,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Kuching*. *Relief* muntos, cu alt. max. de 2 438 m (vf. Murud) şi o îngustă câmpie litorală. Expl. de petrol, bauxită, fosfaţi, antimoniu, min. de fier, aur şi forestiere. Rafinarea petrolului. Protectorat britanic din 1888; în timpul celui de-al Doilea Război Mondial S. a fost ocupat de japonezi; în 1946 devine colonie a Marii Britanii. În 1963 intră în componenţa Malaysiei; formează (1966), împreună cu Sabah, Malaysia de Est.

SARAZIN (SARRAZIN), Jacques (1588–1660), sculptor francez. A lucrat la Roma pentru cardinalul Aldobrandini, unde a decorat numeroase fântâni şi vila Frascati. Unul dintre fondatorii (1648) Academiei de Pictură şi Sculptură din Paris. Prin lucrările executate la Luvru şi Chantilly anunţă apariţia clasicismului.

SARAZÍNI (SARACÍNI) (< fr., lat.) s.m. pl. (În Ev. Med.) Denumire dată musulmanilor în V Europei.

SARBACÁNĂ (< fr.) s.f. Tub lung şi drept cu ajutorul căruia se pot arunca, suflând în el, proiectile de mici dimensiuni, adesea mici săgeţi cu vârful otrăvit.

SARCÁSM (< fr., lat.) s.n. Ironie aspră, caustică; batjocură. ✦ Vorbă, expresie caustică, usturătoare.

SÁRCINĂ (lat. *sarcina*) s.f. **1.** Încărcătură, greutate purtată de cineva; povară. **2.** Legătură de fân, de lemne etc. care poate fi dusă în spate sau cu braţele. **3.** Obligaţie, îndatorire (materială sau morală). ✧ Expr. *A da pe cineva în sarcina cuiva* = a încredinţa pe cineva în grija cuiva. *A pune* (ceva) *în sarcina cuiva* = a arunca răspunderea asupra cuiva, a face pe cineva vinovat. **4.** Misiune. ✦ Funcţie, rol; calitate. **5.** Stare a femeii gravide din momentul fixării în uter a ovulului fecundat de către spermatozoid şi până la expulzarea produsului de concepţie. La femeie, durata s. normale variază între 260 şi 290 zile. S. poate fi *simplă* sau *multiplă*. ✧ *S. extrauterină* v. *extrauterin*. **6.** Mărime fizică (forţă, moment etc.) care produce o stare de solicitare mecanică într-un corp solid deformabil sau într-un sistem fizic ori tehnic; după modul în care acţionează, există *s.*: *concentrată, distribuită, statică, dinamică, fixă* sau *mobilă*. **7.** *Sarcină electrică* v. *electric*. **8.** Putere debitată sau consumată de un sistem generator, transmiţător sau transformator de energie.

SÁRCO- (< fr.; {s} gr. *sarx, sarkos* „carne") Element de compunere cu semnificaţia „carne", „muşchi", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

SARCOFÁG (< fr., lat.; {s} *sarco-* + gr. *phag-* „a mânca") s.n. (În Antic.) Sicriu monumental executat din piatră, ceramică sau bronz. Cele egiptene erau de formă antropoidă; cele romane imitau adeseori forma unei case.

SARCÓM (< fr.) s.n. Tumoră malignă formată din proliferarea atipică a celulelor ţesutului conjunctiv (sau a unor ţesuturi derivate din acesta). După ţesutul în care se dezvoltă, s. poate fi fibrosarcom, osteosarcom, miosarcom, reticulosarcom etc.

SARCOMICÍNĂ ({s} gr. *sarkoma* „umflătură, creştătură" + *mykes* „ciupercă") s.f. Antibiotic extras din ciuperca *Streptomyces anterochromogenes*, cu acţiune citostatică.

SARCOPLÁSMĂ (< fr; {s} *sarco-* + gr. *plasma* „formaţie") s.f. (HIST.) Parte a citoplasmei fibrei musculare nediferenţiată în miofibrile.

SARCÓPT (< fr.; {s} *sarco-* + gr. *koptein* „a tăia") s.m. Parazit microscopic din clasa arahnidelor, care trăieşte în mici galerii săpate în pielea oamenilor şi a animalelor şi produce râia *(Sarcoptes scabiei)*.

SARCOSPORIDIÓZĂ (< fr.) s.f. Boală a mamiferelor şi a păsărilor care se manifestă prin slăbire şi este provocată de paraziţi monocelulari care se dezvoltă în ţesutul muscular unde formează chisturi.

SARCOZÍNĂ (< fr. {i}; {s} *sarco-*) s.f. Compus chimic de natură glicocolică prezent în muşchi, produs prin descompunerea creatinei musculare. Poate fi obţinută şi prin sinteză.

SARDANAPAL, rege legendar al Asiriei, ultimul descendent al Semiramidei, identificat prezumtiv cu Assurbanipal. Înfrânt de mezi şi de babiloneeni, asediat la Ninive, s-a sinucis.

SARDANAPÁLIC, -Ă (< n. pr. *Sardanapal*) adj. (Despre ospeţe) Excesiv de îmbelşugat, de luxos. ✦ Decăzut, destrăbălat.

SÁRDĂ (< fr.) adj. *Limba* ~ = limbă romanică, vorbită în Sardinia de c. 1 000 000 de oameni.

SARDEÁ (< ngr., it.) s.f. Denumire dată mai multor specii de peşti marini din familia clupeidelor, dintre care cea mai cunoscută este *Sardina pilchardus*. ✧ Loc. *Ca sardelele* = unul lângă altul; foarte înghesuiţi.

SARDES, oraş în V Asiei Mici. Capitala regatului Lidiei (sec. 8–6 î.Hr.), apoi reşedinţa unei satrapii persane. Azi *Sert* (Turcia).

SARDICA v. **Serdica.**

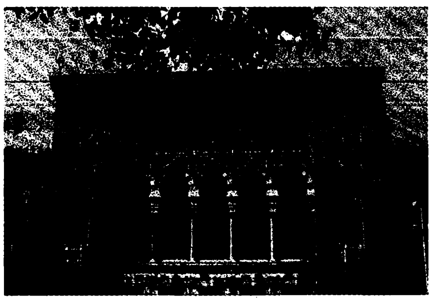

Sarajevo. Biblioteca Naţională

SARDINIA (SARDEGNA), ins. italiană în bazinul vestic al M. Mediterane; 23,8 mii km^2. Alt. max.: 1 834 m (Punta la Marmora). Climă mediteraneană secetoasă. Expl. de cărbune, min. de plumb şi zinc. Oraş pr.: *Cagliari*. Locuită iniţial de liguri şi iberi, stăpânită din sec. 6 de cartaginezi, a fost cucerită de romani în 238 î.Hr. Stăpânită de vandali (din c. 456), a trecut, în 543, în posesia Imp. Bizantin. În sec. 8–11 a avut mult de suferit de pe urma atacurilor arabe. Disputată (sec. 12–13) de Genova şi de Pisa. În sec. 14–17 s-a aflat sub dominaţie spaniolă. În 1720, împreună cu NV Italiei, a intrat în stăpânirea ducelui de Savoia, care a pus bazele Regatului **S.** În sec. 19, Regatul **S.** a constituit nucleul în jurul căruia s-a realizat unificarea Italiei. Din 1948, reg. autonomă cu statut special.

SÁRDIU (< lat.) s.n. Piatră semipreţioasă transparentă, de culoare roşie sau brună.

SARDÓNIC, -Ă (< fr., lat.; cf. lat. *sardonia herba* „iarbă de Sardinia" care provoacă râs) adj. (Despre râs, zâmbet; şi adv.) Care exprimă răutate, satisfacţie diabolică; batjocoritor, maliţios, sarcastic.

SARDÓNIX (< lat.) s.n. Calcedonie cu structura zonară şi cu dungi roşii sau brune; este o piatră semipreţioasă de podoabă şi de ornament.

SARDOU, Victorien (1831–1908), dramaturg francez. Continuator al lui Scribe şi Dumas-fiul, a scris drame burgheze („Patria", „Tosca"); comedii de mare succes („Madame Sans-Gêne").

SARDUY, Severo (1937–1993), scriitor cubanez. Stabilit la Paris (1961). Romane de mare virtuozitate verbală („Gesturi", „Cobra"); eseuri („Dublura").

SÁRE (lat. *sal*) s.f. **1.** Combinaţie chimică care rezultă din reacţia dintre un acid şi o bază. **S.** sunt, în general, substanţe cristaline, solubile în apă. Se mai pot obţine în reacţiile dintre un acid şi o altă sare, dintre metale, oxizii lor şi acizi sau prin combinarea unui metal cu un metaloid. S. pot fi: *neutre, bazice* şi *acide.* **2.** Denumire uzuală a clorurii de sodiu; se mai numeşte **s.** de bucătărie. ✧ *S. gemă* = clorură naturală de sodiu, cristalizată în sistemul cubic. Este incoloră sau divers colorată de incluziuni, are luciu sticlos şi este uşor solubilă. Se utilizează în ind. chimică (pentru extragerea sodiului şi a clorului), a conservelor etc. Rol fiziologic în menţinerea echilibrului osmotic al organismului. Sin. *halit.* ✦ Fig. Spirit; farmec, haz. **3.** *S. de lămâie* = substanţă chimică acră, cristalizată, folosită drept condiment; acid citric, acid tartric. ✧ *S. dublă* = **s.** rezultată prin cristalizarea împreună, în proporţii definite, a două **s.** simple. *Sarea lui Glauber* = sulfat de sodiu; mirabilit. *S. Seignette* = tartrat mixt de sodiu şi potasiu; substanţă cristalină incoloră, cu proprietăţi piezoelectrice, folosită la prepararea soluţiei *Fehling,* ca medicament în tulburările digestiei etc. **4.** (La pl.) Preparat (lichid) din substanţe puternic mirositoare, folosit în trecut pentru trezirea din leşin.

SARGÁSĂ (< fr.; cuv. port.) s.f. Algă brună pluricelulară, flotantă, din genul *Sargassum.*

SARGASELOR, Marea ~, sector al Oc. Atlantic, cu ape liniştite, situat în interiorul circuitului format de curenţii Canarelor şi Golfstream; c. 5,2 mil. km^2. Ad.: 1 500–7 000 m; salinitate scăzută. Aici migrează anghilele pentru reproducere. Denumirea provine de la sargasele care se găsesc aici în cantităţi mari.

SARGENT, John Singer (1856–1925), pictor american. A lucrat la Paris şi Londra, realizând portrete de fină caracterizare („D-na Gautreau") şi compoziţii decorative într-o tehnică coloristică de mare efect. Acuarele peisagistice şi arhitecturale.

SARGENT, Sir Malcolm (1895–1967), dirijor englez. Ambasador al muzicii engleze, numeroase prime audiţii (Vaughan Williams, Holst). Din 1948 până la moarte va fi animatorul celebrei stagiuni Proms. Apreciat dirijor de cor.

SARGETIA, râu în Dacia, în apropierea Sarmizegetusei dacice. Potrivit legendei, în albia **S.** şi-ar fi îngropat Decebal tezaurul în timpul războaielor cu romanii. Traian l-ar fi găsit cu ajutorul trădătorului Bicilis. **S.** a fost identificată, prezumtiv, cu Valea Godeanului sau Valea Albă.

SARGON, numele a doi regi din Orientul antic: **S. I,** rege al Akkadului (c. 2350–2295 î.Hr.). A organizat prima armată permanentă cunoscută în istorie, cu care a instaurat hegemonia akkadienilor semiţi asupra Sumerului, înfrângându-l pe Lugalzaggisi. A cucerit apoi Elamul şi Siria, punând bazele unui imperiu care se întindea de la M. Mediterană la G. Persic; **S. II,** rege al Asiriei (722–705 î.Hr.). A cucerit Siria, Israelul, a reprimat o răscoală a Babilonului şi a purtat campanii în Urartu. A construit o nouă cap.: *Dur-şarrukin* (azi *Khorsabad*).

SARÍ (cuv. indian) subst. Piesă principală din costumul femeiesc indian tradiţional, alcătuită dintr-o fâşie lungă de material, care se poartă înfăşurată în jurul corpului, de la piept până la călcâie, cu un capăt aruncat peste umăr.

SARIAN, Martiros (1880–1972), pictor armean. Portrete, peisaje, flori, caracterizate prin decorativismul viziunii („Autoportret", „Pe muntele Tumanian").

SARÍC (< tc.) s.n. (Înv.) Văl făcut dintr-o ţesătură subţire (împodobit cu pietre preţioase), care se înfăşura în jurul fesului, formând turbanul; *p. ext.* turban.

SARÍCĂ (probabil cuv. autohton sau moştenit din lat. *sarica*) s.f. Manta lungă şi miţoasă dintr-o ţesătură de fire groase, purtată mai ales de ciobani.

SARICHIOI, com. în jud. Tulcea, în ENE pod. Babadag, pe malul NV al L. Razim şi pe cel de E al L. Babadag; 7 144 loc. (2008). Expl. de calcare. Cherhana. Pepinieră piscicolă. Pe terit. satului Enisala au fost descoperite resturile unui mamut, unelte şi fragmente de vase specifice Culturii Babadag, urme de locuire din perioada hallstattiană, mai multe necropole şi urmele unei aşezări romano-bizantine.

SARMÁ (< tc.) s.f. (De obicei la pl.) Mâncare făcută din carne tocată amestectă cu orez, ceapă şi condimente şi înfăşurată sub formă de mici rulouri în foi de varză, de viţă, de ştevie.

SARMÁŢI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie indo-europeană nomadă, împărţită în triburi (iazigi, roxolani, alani) şi stabilită în sec. 3 î.Hr. în N Mării Negre; asimilată în sec. 3–4 d.Hr. de goţi, huni şi slavi.

SARMAŢIAN, ultimul etaj al Miocenului din SE Europei, caracterizat prin existenţa unei faune de lamelibranhiate, gasteropode, foraminifere, briozoare etc. adaptate la un regim de ape salmastre. Depozitele **s.** conţin zăcăminte de petrol, gaze naturale şi cărbuni.

SARMENTÓS (< fr.) adj. (BOT.) Care are tulpina lungă, mlădioasă şi agăţătoare.

SARMIENTO, Domingo Faustino (1811–1888), scriitor şi om politic argentinian. Ca preşedinte al Republicii (1868–1874), a înfăptuit o serie de reforme liberale în scopul modernizării statului şi a pus capăt războiului cu Paraguay (1870). Adept al romantismului a scris romanul „Facundo sau Civilizaţie şi barbarie", frescă a societăţii argentiniene şi a problemelor cu care se confrunta; pamflete.

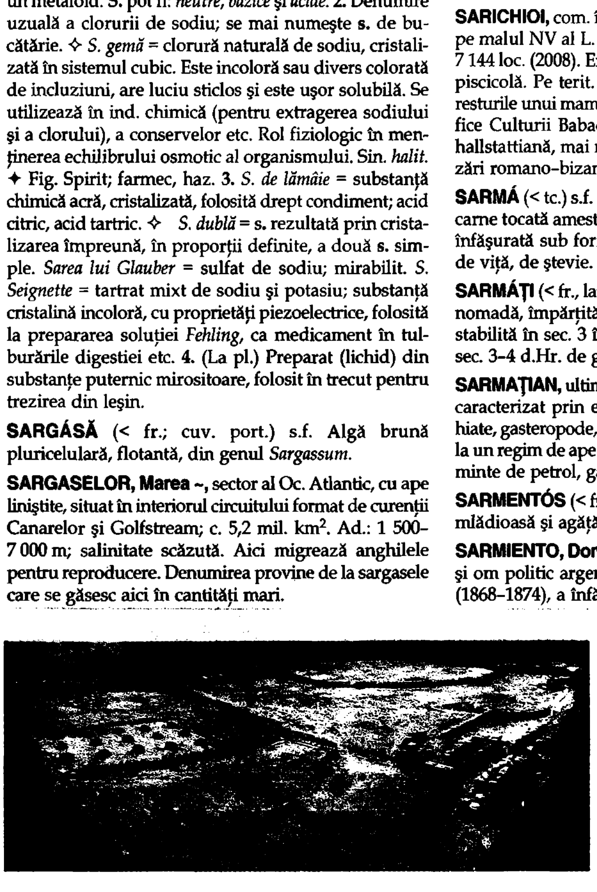

Sarmizegetusa Regia

SARMIZEGETUSA 1. S. Regia, principală aşezare dacică din m-ţii Orăştiei, situată pe Dealul Grădiştii (c. 1 200 m alt.), centrul economic, militar, politic şi religios al statului dac în sec. 1 d.Hr. Distrusă în urma celui de-al doilea război daco-roman (105–106 d.Hr.). Refăcută de romani, a devenit sediul unui detaşament din *Legiunea a IV-a Flavia Felix,* însărcinată cu paza reg. Vestigii arheologice (fortificaţii, complex de sanctuare, locuinţe, ateliere metalurgice, magazii, unelte, arme, ceramică). **2.** Com. în jud. Hunedoara, în depr. Haţeg; 1 312 loc. (2008). Expl. de marmură. Muzeu de arheologie. Aici s-au descoperit ruinele oraşului antic *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa,* ridicat în 108–110 d.Hr. de romani, centrul politic, economic şi religios al Daciei romane, care a continuat să existe şi după retragerea aureliană, până în sec. 4.

SARÓNG (< fr.; cuv. malaiez) s.n. Îmbrăcăminte din portul malaiez, având forma unei fuste lungi şi strâmte, care se poartă atât de femei, cât şi de bărbaţi.

SÁROS (< fr.; {s} gr. *saros,* cuv. asiro-babilonian) s.n. Perioadă de 18 ani, 11 zile şi 8 ore, după care se repetă, la acelaşi interval şi în aceeaşi ordine, eclipsele de Soare şi de Lună.

SAROYAN, William (1908–1981), scriitor american de origine armeană. Nuvele („Îndrăzneţul tânăr de pe trapez", „Mă numesc Aram"), romane („Comedia umană", „Între băieţi şi fete"), drame („Inima mea este în munţi") cu implicaţii autobiografice, inspirate din viaţa oamenilor simpli şi a copiilor.

ŠAR PLANINA, lanţ muntos în NV Macedoniei: 160 km lungime, intens fragmentată de văi adânci. Alt. max.: 2 764 m (vf. Korab).

SARRAUTE, Nathalie (1902–1999), scriitoare şi eseistă franceză de origine rusă. Reprezentantă a „noului roman", a încercat să surprindă, sub aparenţa banalităţii limbajului, a faptelor personajelor, ritmul trepidant al existenţei. Romane („Portretul unui necunoscut", „Planetariu"), teatru („Pentru da sau nu"), scrieri teoretice („Era suspiciunii", „Noul roman: ieri, azi", „Folosirea cuvântului").

SARRUS, Pierre (1798–1861), matematician francez. Autor al unei lucrări în care a rezolvat ecuaţii numerice cu mai multe necunoscute (1832); a găsit o regulă simplă pentru calculul determinanţilor de ordinul 3 şi a demonstrat lema fundamentală a calculului variaţional.

SART (< it.) s.n. Manevră **(4)** fixă care susţine lateral un arbore de navă.

SARTHE, râu în NV Franţei; 285 km. Izv. din colinele Mayenne la Angers, formând râul Maine, afl. dr. al Loirei.

SARTO, Andrea del (1486–1530), pictor italian din şcoala florentină. Desen graţios, echilibru, calm, cromatică caldă şi evitarea contrastelor puternice („Madonna del Sacco", „Portretul Lucreţiei", „Noli me tangere").

SARTRE, Jean Paul (1905–1980), filozof şi scriitor francez. Reprezentant al existenţialismului şi al fenomenologiei franceze. După 1950, a încercat o reconciliere cu marxismul („Critica raţiunii dialectice"). Lucrarea sa „Fiinţa şi neantul" este un studiu asupra relaţiei dintre conştiinţă şi lume. S. identifică natura esenţială a existenţei umane în capacitatea de a alege („Existenţialismul este umanism"), dezvoltându-şi tezele în romane („Greaţa", „Drumurile libertăţii"), nuvele („Zidul"), piese de teatru („Uşi închise", „Diavolul şi bunul Dumnezeu", „Cu mâinile murdare", „Sechestraţii din Altona"), eseuri („Situaţii"), în studiile critice despre Baudelaire şi Flaubert, ca şi în „Cuvintele" – scriere autobiografică. Premiul Nobel pentru literatură (1964), pe care a refuzat să-l ridice.

SARVASTIVADA, una dintre cele 18 şcoli ale budismului Hīnayāna redând o formulare raţionalistă a ideilor credinţei budiste, postulând realitatea tuturor *dharmelor.*

SAS^1 (< fr.) s.n. Încăpere sau compartiment din interiorul unei hale sau al unei instalații, care separă sectoarele cu regim climatic sau tehnologic diferit. ✦ Tubul de oțel al unui cheson pneumatic pentru execuția fundațiilor, care face legătura între celula de aer și camera de lucru.

SAS^2 (< *saxon*, din n. pr. *Saxonia;* cf. magh. *szász*) s.m. Persoană aparținând populației germane originare din Flandra (flandrensi), de pe valea Mosellei și din Luxemburg (teutoni) și colonizată de regii unguri în sec. 12–13, în unele părți ale Transilvaniei (Târnave, Sibiu, Brașov, Bistrița).

SAS, domn al Moldovei (c. 1354–c.1358). Fiul și urmașul lui Dragoș.

SASANÍZI, dinastie de suverani persani (226–651), întemeiată de Ardașir I (226–241 d.Hr.), din familia Sasan.

SASCA MONTANĂ, com. în jud. Caraș-Severin, pe râul Nera; 1 637 loc. (2008). Expl. de sulfuri metalice. Pomicultură.

SASCHIZ, com. în jud. Mureș, în SE pod. Târnavelor; 2 082 loc. (2008). Vechi centru de ceramică populară. În satul **S.**, menționat documentar în 1305 și amintit ca oraș în 1419, se află ruinele unei cetăți țărănești de refugiu (sec. 14) și o biserică fortificată (sec. 15). În satul Cloașterf, atestat documentar în 1267, se află o cetate țărănească (1521–1524), cu biserică de incintă.

SASCUT, com. în jud. Bacău, pe dr. Siretului; 10 228 loc. (2008). În satul Berești. hidrocentrală pe lacul de acumulare omonim. Până în 1968, com. **S.** s-a numit *Sascut–Târg*.

SASEBO, oraș în NV Japoniei (Kyūshū), port la M. Chinei de Est; 240,8 mii loc. (2000). Șantiere navale. Constr. de mașini.

SASKATCHEWAN 1. Râu în S Canadei; 1 939 km. Izv. din M-ții Stâncoși și se varsă în L. Cedar. **2.** Prov. în partea central-sudică a Canadei, pe râul omonim; 652,3 mii km^2; 978,1 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Regina*. Expl. de petrol, gaze naturale, lignit, potasiu, cupru, zinc, uraniu, cadmiu și sare.

SASSARI, oraș în Italia (Sardinia); 120,8 mii loc. (2001). Expl. de argint, plumb, granit și piatră de constr. Universitate (1562). Monumente: biserici din sec. 13, catedrală (sec. 12–18). Palatul Usini (1577). Muzeu. Fondat în sec. 10.

SASSETA, Stefano di Giovanni, zis **il** ~ (c. 1392–1450), pictor italian. Operă caracterizată prin suavitatea figurilor, pitorescul detaliilor și finețea execuției („Polipticul Sf. Francisc", „Madona zăpezilor", „Viziunea Sf. Toma").

SASSOU-NGUESSO, Denis (n. 1943), ofițer și om politic congolez. Președinte al C.C. al Partidului Congolez al Muncii. Președinte al Republicii Populare Congo (1979–1992).

SASTRE, Alonso (n. 1926), dramaturg spaniol. Partizan al teatrului realist, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai renașterii teatrului spaniol („Escadrilă către moarte", „Călătoria infinită a lui Sancho Panza". Eseuri („Revoluția și critica culturii").

SAȘÉU (< fr.) s.n. Pungă mică de pânză în care se păstrează batiste, ciorapi etc. sau în care se pun flori pentru a parfuma rufele.

SAȘÍU, -ÍE (< tc.) (Despre oameni) Care se uită cruciș; (despre ochi, privire) încrucișat, pieziș, cruciș.

SAT (lat. *fossatum*) s.n. Așezare rurală a cărei populație se ocupă îndeosebi cu agricultura; este alcătuit dintr-o aglomerare de case și construcții gospodărești anexe („vatra" satului) și dintr-un terit. de pe care se obține producția agricolă (numit „hotarul", „moșia" sau „mereaua" satului). Unul sau mai multe **s.** formează o comună.

SATAN (ebraică *hașatan* „dușman"), numele spiritului răului în religiile de tradiție iudeo-creștină, căpetenia diavolilor și stăpânul iadului, numit și *Belzebut, Belail, Șeitan*.

SATÁNĂ (< sl.) s.f. Întruchipare sau unealtă a răului.

SATÁNIC, -Ă (< fr.) adj. Drăcesc, diavolesc; *p. ext.* crud, perfid, pervers.

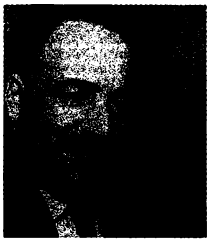

William Saroyan

Jean Paul Sartre

SATANÍSM (< fr.) **1.** Caracter satanic, crud. **2.** Cult consacrat lui Satan și răului.

SATARÂLE (cf. tc. *musadére* „confiscare") s.f. pl. (În Ev. Med. în Țara Românească și Moldova) Denumire generală a dărilor excepționale.

SATÁR (< tc.) s.n. **1.** Cuțit mare de bucătărie cu lamă foarte lată și grea, folosit pentru spart oase, pentru tocat carne etc. 2. Denumire a securii cu care erau înarmați satârgiii.

SATÂRGÍI s.m. pl. (În sec. 16–17 în Țara Românească și în Moldova) Denumire dată oștenilor lefegii înarmați cu satâre **(2)**.

SATCHINEZ, com. în jud. Timiș, în C. Vingăi; 4 741 loc. (2008). Rezervație naturală formată dintr-un complex lacustru adăpostind specii rare de păsări și plante acvatice și palustre.

SATELÍT (< fr., lat., 2 și după rus.) s.m., adj. **1.** S.m. Corp ceresc luminos sau obscur, natural sau artificial, care gravitează pe o orbită circulară sau eliptică în jurul altui corp ceresc (cu masa mai mare decât a primului) sub acțiunea a două forțe egale și de sens contrar: forța de atracție universală și forța centrifugă (ex. Luna este **s.** Pământului, planetele sunt **s.** Soarelui etc.). **2.** S.m. *S. artificial* = obiect construit de oameni, care se lansează în spațiul circumterestru cu ajutorul rachetelor cosmice și care, după plasarea pe orbită, continuă să graviteze în jurul Pământului fără a avea nevoie de propulsie. În general, *s. a.* reprezintă sisteme tehnice complexe, prevăzute cu dispozitive pentru corectarea traiectoriei, pentru orientare și stabilizare, cu surse de energie electrică, cu emițătoare și receptoare radio, precum și cu aparataj destinat efectuării unor anumite activități științifice sau tehnice (există sateliți geofizici, geodezici, meteorologici, de telecomunicații etc.). *S. staționar* (sau *geostaționar, de tip sincron*) = satelit care se mișcă pe o orbită circulară, de la V către E, la o altitudine de c. 36 000 km; perioada sa de revoluție în jurul Pământului este de 24 de ore, astfel încât el rămâne tot timpul deasupra aceluiași punct de pe suprafața terestră. **3.** S.m. (TEHN.) Roată dințată a unui mecanism planetar care se rotește liber pe fusul unui portsatelit, și, eventual, împreună cu acesta, în jurul axului unei roți planetare, și care servește la transformarea unei mișcări de rotație în raporturi de transformare variabile, în funcție de condițiile de lucru ale mecanismului. 4. (GENET.) Segment cromozomial scurt și contractat. ✦ (HIST.) Corpuscul mic, adiacent nucleolului, care conține ADN; frecvent în celula nervoasă. **5.** Adj. Care însoțește; secundar. **6.** S.m. Fig. Persoană care urmează și execută orbește sfaturile cuiva; acolit **(1)**. **7.** S.m. *Oraș-s.*, localit. de importanță secundară din apropierea unui oraș mare, cu care are relații intense de cooperare.

SATELOÍD s.n. Aparat de zbor orbital cu motor-rachetă de mică tracțiune; constituie un intermediar între un avion și un satelit artificial.

SATIE, Erik (1866–1925), compozitor francez. Teoreticianul „Grupului celor șase". Precursor al dadaismului și suprarealismului. Piese pentru pian („Trei piese în formă de pară", „Piese reci", „Gymnopedii"), o operă, balete („Paradă", spectacol cu decoruri și costume de Picasso).

SATÍN (< fr.) s.n. Țesătură cu legătură specifică, executată din fire de mătase, bumbac, fibre sintetice etc., cu aspect lucios pe una dintre fețe; se întrebuințează mai ales la confecționarea căptușelilor de îmbrăcăminte.

SATINÁRE (< *satina*) s.f. **1.** Calandrare specială în urma căreia țesăturile de bumbac capătă un luciu mătăsos. **2.** Operație de netezire a hârtiei și a cartonului pentru obținerea unor suprafețe fără pori, lucioase.

SATÍR (< lat., fr.) s.m. (Și ca n. pr.) Divinitate rustică din mitologia greacă, asociată cultului zeului Dionysos, reprezentată ca o ființă monstruoasă cu corp păros, cu coarne, coadă și picioare de țap sau de cal; personifica instinctele brutale. ✦ Fig. Persoană desfrânată, libidinoasă, cinică.

SÁTIRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Categorie estetică aparținând sferei comicului, care ridiculizează violent obiectivul vizat, subliniindu-i caricatural laturile negative. **2.** Specie a poeziei lirice cultivată încă din Antic., care ridiculizează cu intenții moralizatoare aspecte negative ale vieții individuale sau sociale. Au scris **s.** Horațiu, Boileau, V. Hugo, iar în literatura română Gr. Alexandrescu, M. Eminescu ș.a. ✦ Orice scriere cu caracter de critică batjocoritoare, vehementă.

SATÍRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Specific satirei **(1)**, care ține de satiră; ironic, batjocoritor. ✦ (Substantivat, m.) Autor de satire **(2)**.

SATISFÁCE (< lat.) vb. III tranz. A corespunde unei norme, unei dorințe, unei cereri, unei necesități etc. ✦ A da satisfacție, a mulțumi.

SATISFÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Sentiment de mulțumire, de plăcere; ceea ce provoacă această mulțumire, motiv, prilej de a fi satisfăcut. 2. Act prin care cineva repară o ofensă adusă cuiva; act prin care cineva obține sau dă cuiva ceea ce pretinde sau ceea ce merită.

SATLEJ (SUTLEJ, SATLAJ), râu în S Asiei (China, India, Pakistan); 1 500 km. Izv. din SV pod. Tibet, străbate masivul Himalaya și traversează Punjabul. Confl. cu râul Trimab, formând râul Panjnad, afl. stg. al Indului. Mare complex hidroenergetic și de irigații la Bhakra-Nangal.

SATMARI, Alexandru (1872–1933, n. București), pictor român. Fiul lui *C.P. de Szathmáry*. Peisaje de inspirație grigoresciană („Peisaj de toamnă"), interioare încărcate cu elemente exotice, decorații de teatru și ilustrații de carte.

SATO, Eisaku (1901–1975), om politic japonez. Președinte al Partidului Liberal-Democrat și prim-min. al Japoniei (1964–1972). Premiul Nobel pentru pace (1974), împreună cu S. McBride.

SATRÁP (< fr.; cf. lat., gr. *satrapes*) s.m. Conducător al unei satrapii, având puteri aproape nelimitate. ✦ Fig. Conducător despotic, crud; tiran; *p. ext.* persoană cu apucături dictatoriale, despotice.

SATRAPÍE (< fr., gr.) s.f. (La vechii perși în timpul dinastiei Ahemenizilor, în monarhiile elenistice și în Persia în timpul dinastiei Sasanizilor) Provincie condusă de un satrap. ✦ Fig. Guvernare despotică, tiranică.

SATULUNG, com. în jud. Maramureș, în depr. Baia Mare, pe râul Bârsău; 5 742 loc. (2008). În satul **S.**, menționat documentar în 1566, se află castelul „Teleki" (1740–1780).

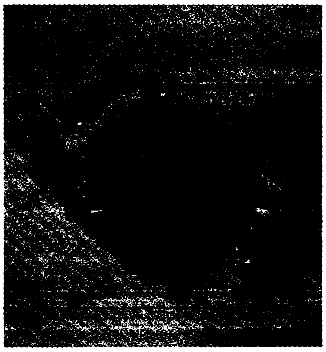

Satelit artificial

SATU MARE 1. Municipiu în NV României. Situat în C. Someşului, pe ambele maluri ale râului omonim, la 12 km E de granița cu Ungaria; 113 415 loc. (2008). Constr. de maşini; conf., tricotaje, lacuri şi vopsele, prelucr. lemnului. Monumente istorice: Biserica „cu lanțuri" (1788–1807); biserică romano-catolică (1786–1789); palat episcopal (1828). Muzeu. Menționat documentar pentru prima oară în 1213. În Ev. Med. puternică cetate („Sătmar"), centru al comitatului cu acelaşi nume. Aici se încheie (mai 1711), în urma răscoalei *curuților* (1703–1711), pacea dintre nobilimea din Transilvania şi imperiali, în urma căreia s-a consolidat dominația habsburgică în Transilvania. **2.** Com. în jud. Harghita; 1 982 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 4 350 loc. (2008). **4.** Jud. în extremitatea NV a României, la granița cu Ungaria (în NV) şi Ucraina (în N); 4 418 km^2; 365 975 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Satu Mare.* Oraşe: Ardud, Carei (municipiu), Livada, Negreşti-Oaş, Tăşnad. Comune: *58*. *Relief:* C. Someşului, cu alt. de 100–200 m, ocupă c. 2/3 din supr. județului (partea central-vestică); pe alocuri dune de nisip (în C. Carei). Marginea de NE a jud. este străjuită de m-ții Oaş şi Gutâi, care închid între ei depr. Oaş, iar în partea de SSE se extinde Culmea Codrului. *Rețeaua hidrografică* este reprezentată de râurile Someş şi Crasna, care străbat jud. în diagonală, şi de râuri care îşi au obârşia în arealul jud. (Tur, Ier şi Homorod). Din cauza slabei înclinări a C. Someşului, pentru evitarea inundațiilor, au fost executate complexe lucrări hidroameliorative (canale de desecare, diguri etc.) şi s-au realizat 16 lacuri antropice, cel mai mare fiind cel de pe râul Tur, în arealul com. Călineşti-Oaş. Ape minerale şi ape termale. *Resurse naturale:* min. complexe (pirită, zinc, plumb, cupru, aur, argint), min. de fier, de lignit şi de cinabru, în zona vulcanică a m-ților Oaş; expl. de andezit, bentonit, nisip cuarțos, balast, luturi caolinoase, pământuri colorate. *Economia*: constr. de maşini, ind. textilă şi a confecțiilor, alim., pielăriei şi încălțămintei, de prelucr. a lemnului. Se cultivă porumb, grâu, plante pentru nutreț, floarea-soarelui, plante uleioase, ovăz, orz, sfeclă de zahăr, cartofi, legume ş.a. Pomicultură (mere, prune), culturi de căpşuni. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline şi caprine; avicultură, apicultură. *Turism.* Printre cele mai cunoscute zone de interes turistic se numără Țara Oaşului şi zona Codru.

SATURÁNT, -Ă (fr.) adj. (Despre factori fizici) Care este capabil să producă o stare de saturație.

SATURÁT, -Ă adj. **1.** (Despre compuşi chimici) Care nu poate forma compuşi de adiție; care se află în stare de saturație. ✧ *Vapori saturați* = vapori a căror densitate este maximă pentru presiunea şi temperatura la care se află, fiind capabili să împiedice continuarea procesului de evaporare a lichidului din care provin. *Soluție s.* = soluție a cărei concentrație este maximă pentru presiunea şi temperatura la care se află, fiind capabilă să împiedice continuarea procesului de dizolvare. *Atmosferă s.* (sau *mediu s.*) = atmosferă sau mediu în care presiunea vaporilor este maximă (vapori saturați). **2.** Fig. Care a atins punctul de intensitate, de valoare maximă.

SATURÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare a unui sistem fizico-chimic pentru care o anumită mărime caracteristică şi-a atins valoarea maximă (ex. starea vaporilor saturați, a soluțiilor saturate etc.); saturare. ✧ *S. magnetică* = stare a unui corp feromagnetic care se află într-un câmp magnetic foarte puternic şi care, prin sporirea în continuare a intensității câmpului, nu mai poate realiza o sporire a inducției magnetice. **2.** Stare de intensitate maximă a unui fenomen, sentiment etc.; *p. ext.* plictiseală, blazare, dezgust cauzate de această stare.

SATURN 1. (În mitologia romană) Vechi zeu al agriculturii şi viticulturii. Identificat cu *Cronos* din mitologia greacă. A guvernat în Latium, în epoca mitică de aur. Celebrat în luna decembrie, la Saturnalii, când sclavii erau serviți de stăpânii lor. **2.** Planetă a sistemului nostru solar, văzută pe cer ca un astru de mărimea întâi. Diametru: 121 000 km (mai turtită la poli). Se află la 1 430 mil. km depărtare de Soare. Revoluție: 29,5 ani. Rotație: 10 h 14 min. Atmosferă de metan şi de hidrogen. Are peste 30 de sateliți, primul dintre ei, Titan, fiind descoperit de Huygens (în 1655). Particularitatea sa o constituie inelul (observat prima dată de Galilei în 1610 şi explicat de Huygens în 1662), concentric, foarte plat (grosimea sub 20 de km), având diametrul interior de c. 150 000 km, cel exterior de c. 278 000 km şi alcătuit din corpuri mici şi din pulberi care gravitează în jurul planetei, rotindu-se rapid pe orbite circulare. Date importante despre S. au fost transmise de sondele Pionier II, Voyager 2 şi Cassini-Huygens. **3.** Stațiune balneoclimaterică în jud. Constanța, în N municipiului Mangalia. Funcționează din 1970.

SATURN (< fr.) s.n. Numele plumbului în alchimie.

SATURNÁLII (SATURNÁLE) (< lat. *Saturnalia;* de la n. pr. *Saturn*) s.f. pl. Sărbători celebrate la Roma între 17 şi 19 decembrie, în cinstea zeului Saturn şi în amintirea „vârstei de aur", instaurată de acesta. În timpul s., orice muncă era întreruptă, nu se declarau războaie şi se suspenda puterea stăpânilor asupra sclavilor.

SATURNÍN (SATURNIÁN) (< fr., lat.) adj. *Vers* ~ = denumire a primului sistem de versificație la romani, având o structură metrică insuficient cunoscută (probabil predominant iambică).

SATURNÍSM (< fr.) s.n. Boală profesională provocată de intoxicația cronică cu plumb. Se manifestă prin cefalee, paralizii ale extremităților, nefrită, anemie, colici abdominale, gingii cenuşii etc.

SATZA (SACEA) (sec. 11), căpetenie feudală din Dobrogea. Menționat de Ana Comnena în „Alexiada".

SAUCIUC-SĂVEANU, Teofil (1884–1971, n. Bosanci, jud. Suceava), istoric român. M. coresp. al Acad. (1945). A descoperit (1925–1940) ruinele oraşului Callatis. Studii de epigrafie sau privind Antic. greco-romană („Istoria antică elină şi studii de istorie elină...").

SAUD I v. **Ibn Saud Abdul Aziz.**

SAUL, rege semilegendar al vechiului Israel (sec. 11 î.Hr.) şi, potrivit tradiției biblice, întemeietorul acestuia. Învins şi rănit într-o luptă cu filistenii, s-a sinucis.

SÁULĂ s.f. Parâmă subțire folosită la bordul navelor pentru legarea suplimentară a unei vele pe timp de furtună, pentru ridicarea unui pavilion etc.

SAULEA, Emilia (1904–1998, n. Bucureşti), geolog român. M. de onoare a Acad. (1993). Studii privind faunele fosile microscopice ale Neogenului din România şi asupra foraminiferelor fosile din Meoțian. A realizat (în colab.) primul atlas litofacial al Neogenului din România.

SÁUNĂ (cuv. finlandez) s.f. Tip de baie practicată (inițial în țările nordice) într-o încăpere cu aer supraîncălzit (70°–80° C) şi cu aburi, urmată de o răcire bruscă (duşuri sau plonjare în apă rece). Stimulează aparatul circulator şi respirator.

SAURA, Carlos (n. 1932), regizor spaniol. Discipol al lui L. Buñuel. Filme de o mare diversitate, privind atât probleme existențiale universale, cât şi investigarea sufletului spaniol („Vânătoarea", „Ana şi lupii", „Femei din Sevilla", „Taxi!").

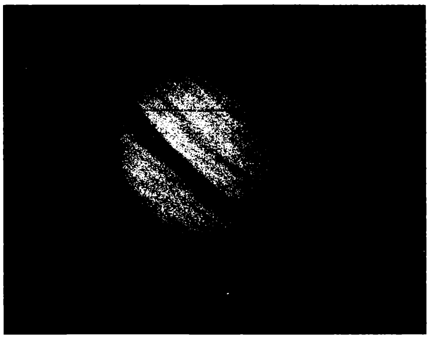

Saturn (2)

SAURIÉNI (< fr.; {s} gr. *saura* „şopârlă") s.m. pl. Ordin, sau în unele clasificări, subordin de reptile (ex. şopârlele) cu pielea acoperită de solzi cornoşi, cu o singură arcadă a craniului şi coada de obicei lungă *(Sauria).*

SAUSSURE, Ferdinand de ~ (1857–1913), lingvist elvețian. Specialist în gramatica comparată indo-europeană („Memoriu asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene"). Creatorul şcolii franceze de indo-europenistică. Ideile despre dicotomia limbă-vorbire, sincronie-diacronie, cercetarea limbii ca sistem (fiind în acest sens „părintele structuralismului"), sau arbitrariul semnului lingvistic ş.a., cuprinse în „Cursul de lingvistică generală", fac din S. creatorul lingvisticii moderne.

SAUVAGE, Frédéric (1786–1857), inginer francez. Constructor (1832) al unui tip de elice de vapor, pe care A. Normand a desăvârşit-o în 1842.

SAUVIGNON (cuv. fr.) subst. Soi de viță de vie originar din centrul şi SV Franței, cu ciorchini mici, cilindrici, îndesați şi cu boabe verzui, uşor transparente, din care se fac vinuri fine, demiseci; vin produs din acest soi de viță.

SAUVY, Alfred (1898–1990), sociolog şi demograf francez. Şef al şcolii demografice franceze, autor al unor lucrări fundamentale („Teoria generală a populației", „Elemente de demografie"). Lucrări de economie şi sociologie („Malthus şi cei doi Marx", „Natura socială").

SAVA, râu în Slovenia, Croația, Bosnia şi Herțegovina şi Serbia, afl. dr. al Dunării la Belgrad; 940 km. Se formează prin confl. a două râuri care izv. din Alpii Iulieni. Denumirea antică *Savus.*

SAVA, Ion (1900–1947, n. Focşani), regizor, dramaturg, pictor şi caricaturist român. Teoretician al artei spectacolului, a promovat concepția „reteatralizării teatrului". Inovator în regie şi în scenografie („Macbeth"). Piese de teatru pirandelliene şi cinematice („Uşile", „Iov"); pantomimă modernă („Vreau să număr stelele").

SAVA, Iosif (1933–1998, n. Iaşi), muzicolog român. Activitate prolifică de critic muzical, realizator de emisiuni de televiziune (Serata muzicală TV) şi radio. Jurnale muzicale, monografii, dicționare.

SAVAGE v. **Niue.**

SAVALAS, Telly (Aristoteles) (1924–1994), actor american de film. Cunoscut datorită personajului interpretat – polițistul Theo Kojak. Alte filme: „Păsărarul din Alcatraz", „Expresul groazei", „Dragii mei palicari".

SAVÁNĂ (< fr.; sp. *sabana*) s.f. Formațiune vegetală caracteristică regiunilor tropicale cu un sezon ploios şi unul foarte uscat, formată din ierburi înalte şi în care apar dispersat arbori rezistenți la secetă (baobab, acacia etc.); faună foarte abundentă.

SAVANG VATTHANA (1907–1978 sau 1984), rege al Laosului (1959–1975). După detronare, a fost internat (1977) într-un centru de „reeducare" al regimului comunist instaurat de Patet Lao, unde a murit.

SAVANNAH 1. Fl. în ESE S.U.A.; 505 km. Izv. din m-ții Apalaşi şi se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic. Hidrocentrale. **2.** Oraş în ESE S.U.A., port pe fl. omonim, la vărsarea lui în Oc. Atlantic; 137,8 mii loc. (2000). Piață pentru bumbac. Prelucr. petrolului. Două universități. Fondat în 1733.

SAVÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care are cunoştințe vaste şi profunde într-una sau mai multe ramuri ale ştiinței; (om) foarte învățat, erudit, creator în domeniul ştiinței. ✦ Adj. Care denotă erudiție.

SAVAOT, în expr. „Domnul Savaot" (ebr. „YHWH Shabaot") = „Domnul oştirilor (cereşti)": atribut al lui Dumnezeu care apare mai ales în „Vechiul Testament" şi în Psalmi.

SAVARINĂ (< fr.; de la n. pr. [Brillat-] *Savarin,* gastronom francez) s.f. Prăjitură din aluat moale, pufos, îmbibat cu sirop (şi rom) şi umplută cu frişcă.

SAVÁRT (< fr; {s} n. pr. F. *Savart,* optician francez) s.m. Unitate de măsură pentru intervalele muzicale, de 301 ori mai mică decât octava.

SAVART, Felix (1791-1841), fizician francez. Studii și cercetări privind lumina polarizată și acustica (corzi vibrante). Creatorul unității de măsură pentru intervalele muzicale, care-i poartă numele.

SAVERY, Roelant (1576-1639), pictor flamand. Pornind de la teme mitologice, a creat peisaje cu animale și păsări exotice („Paradisul terestru", „Orfeu fermecând animalele") și buchete de flori, într-o gamă strălucitoare și luminoasă.

SAVERY, Thomas (1650-1715), inginer englez. Constructor al primei pompe cu abur (1698), utilizată pentru scoaterea apei din minele din Cornwall.

SÁVICĂ adj. (GEOL.) *Faza* ~ = fază de mișcări tectonice de la sfârșitul Oligocenului.

SAVIMBI, Jonas (1934-2002), om politic angolez. Fondator (1965) al Uniunii Naționale pentru Independența Totală a Angolei (UNITA). S-a opus (1975) regimului lui A. Neto și a condus în anii '80 o mișcare de guerilă contra puterii centrale.

SAVIN, Ioan Gh. (1885-1973, n. Jorăști, jud. Galați), teolog român. Contribuții în teologia fundamentală („Creștinism și comunism", „Curs de apologetică"). Deținut politic.

SAVINO, Alberto (pseud. lui *Andrea de Chirico*) (1891-1952), muzician, pictor, scriitor și designer italian. Frate cu *Georgio de Chirico.* A compus opera „Carmela". Picturi suprarealiste, cu personaje având înfățișarea unor manechine fără chip („Apariția"). Romane și piese de teatru („Hermafroditul"); eseuri. Muzică, decoruri și costume de scenă.

SAVOÁRE (< fr.) s.f. Gust deosebit, plăcut, aromă a alimentelor. ✦ Fig. Farmec.

SAVOIA, reg. istorică în SE Franței, în Alpii Savoiei, la granița cu Italia și Elveția. Oraș pr.: *Chambéry.* Stăpânită succesiv de romani, burgunzi, franci, a intrat în componența Imperiului lui Carol cel Mare (800). Ducat (1416-1720), a intrat în componența Regatului Sardiniei (1720-1860). A revenit Franței (1860).

SAVONA, oraș în Italia (Liguria), port la M. Mediterană; 59,9 mii loc. (2001). Șantier naval. Centru turistic. Catedrală (sec. 16), Turnul Brandale (sec. 12), Palatul Sansone (sec. 14). Centru de faianță în sec. 17-18. Menționat documentar (în 205 î.Hr.).

SAVONAROLA, Girolamo (1452-1498), călugăr dominican italian. Predicator apocaliptic, a promovat idei religios-ascetice. Conducător spiritual al partidei populare, a impus, după alungarea lui Pietro de Medici din Florența (1494), un regim de dictatură teocratică, în timpul căruia (1494-1497) au fost distruse numeroase opere de artă și cărți laice. Excomunicat ca eretic (1497), a fost ars pe rug.

SAVONIÉRĂ (< fr.) s.f. Săpunieră.

SAVRASOV, Aleksei Kondratievici (1830-1897), pictor rus. Peisaje cu caracter elegiac, meditativ („Ostrov la Sokoliniki", „Stăncuțele").

SAVUL, Mircea Ion (1895-1964, n. Iași), geolog român. Acad. (1963). Cercetări asupra formațiilor eruptive și metamorfice și asupra zăcămintelor de min.; a inițiat primele cercetări de petrologie structurală și de geotermometrie în România.

SAVURÁ (< fr.) vb. I tranz. A gusta, a mânca sau a bea ceva pe îndelete și cu plăcere. ✦ Fig. A se bucura de ceva, a fi încântat, a se delecta, a se desfăta.

SAVÚRĂ (< ngr.) s.f. **1.** Material granular obținut prin concasarea pietrelor și folosit la construcția îmbrăcăminților rutiere. **2.** (NAV.) Lest de nisip, de pietriș sau de apă încărcat pe navele de transport goale pentru a îmbunătăți stabilitatea navei și randamentul elicei.

SAVURÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre alimente) Plăcut la gust, delicios, plin de savoare. ✦ Fig. Agreabil, încântător.

Ferdinand de Saussure

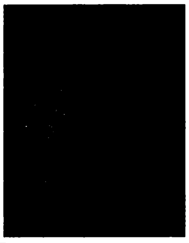

Girolamo Savonarola

SAVVINA, Iia (n. 1936), actriță rusă de film . Interpretă a unor roluri de factură cehoviană și dostoevskiană („Doamna cu cățelul", „Fericirea Asiei", „Garajul", „Rămâi fericire").

SAWALLISCH, Wolfgang (n. 1923), dirijor german. Discografie amplă, dominată de integralele simfoniilor lui Schubert, Mendelssohn și Schumann. Cercetări muzicologice, ediții critice (simfoniile lui Schubert).

SAX, Antoine Joseph (1814-1894), muzician francez de origine belgiană. A inventat saxofonul (1845) și saxhornul (1846).

SAXAÚL (< rus.) s.m. Arbore sau arbust din genul *Haloxylon,* fam. chenopodiaceelor, care crește în reg. aride din Asia Centrală, cu frunze puțin dezvoltate, asimilația făcându-se mai ales în rămurelele verzi.

SAXHORN (< fr.; {s} n. pr. *A. Sax*) s.n. Instrument muzical de suflat din alamă, întâlnit la fanfare și orchestre.

SAXICOL, -Ă (fr.; lat. *saxum* „stâncă") adj. Care crește sau trăiește în locuri pietroase, stâncoase.

SAXOFÓN (< fr.; {s} n. pr. A. *Sax* + gr. *phone* „sunet") s.n. Instrument muzical de suflat, din metal, cu ancie simplă și tub conic. Familia **s.**, compusă din șapte tipuri, acoperă aproape întreaga scară muzicală.

SAXO GRAMMATICUS (c. 1150-c. 1220), cronicar danez. În „Gesta danorum", care prezintă istoria Danemarcii până la 1185, este cuprinsă legenda lui Hamlet.

SAXÓNI (< fr., lat.; n. pr. *Saxonia,* vechi stat german) s.m. pl. Triburi germane care populau în Antic. ținuturile dintre Elba și Rin; în sec. 5-7, o parte din s. au participat, alături de angli și iuți, la cucerirea și colonizarea Britaniei; au fost supuși de Carol cel Mare în urma unor îndelungate lupte (772-804).

SAXONIA (< *Sachsen*), reg. istorică central-estică a Germaniei. Nucleul l-a constituit marca *Meissen* întemeiată (sec. 10) care în 1089 a ajuns în stăpânirea familiei Wetlin prin Henric de Ellenburg devenit markgraf. A intrat în componența Imperiului German (1871).

SAXONIA (SACHSEN), land în E Germaniei, pe Elba; 18,4 mii km^2; 4,3 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Dresda.* Ind. siderurgică, optică, chimică, porțelan, ceramică.

SAXONIA INFERIOARĂ (NIEDERSACHSEN), land în NNV Germaniei, pe Weser; 47,6 mii km^2; 7,9 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Hanovra.* Zăcăminte de petrol, min. de fier și de gaze naturale.

SAXONIA SUPERIOARĂ (SACHSEN-ANHALT), land în partea central estică a Germaniei, pe Elba; 20,4 mii km^2; 2,6 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Magdeburg.* Ind. metalurgică, chimică, alim.

SAXOTROMBĂ (< fr.) s.f. Instrument de suflat, mai mare decât cornul, confecționat din piele.

SAY, Jean-Baptise (1767-1832), economist francez. Potrivit doctrinei sale economice, bazată pe „formula trinitară" a repartiției, care pornește de la teoria celor trei factori ai producției (munca, capitalul și pământul), fiecare este recompensat în funcție de serviciile aduse. Autor al legii debușeelor („legea Say"), potrivit căreia echilibrul economic se realizează automat pe piață („Tratat de economie politică", „Cercetare despre modul cum se produce, se repartizează și se folosește bogăția").

SAZONOV, Serghei Dmitrievici (1860-1927), diplomat și om politic rus. Ministru de Externe (1910-1916). Promotor al consolidării Antantei. În 1918 a emigrat.

SĂBĂOANI, com. în jud. Neamț, între râurile Siret și Moldova; 11 359 loc. (2008). Creșterea bovinelor. Pe terit. satului S. au fost descoperite vestigiile unei așezări din Epoca Bronzului și începutul Epocii Fierului; aici se află și o biserică romano-catolică (sec. 16).

SĂBĂRÉLUL (< n. pr. *Sabar*) s.n. art. Dans popular răspândit în Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

SĂBĂRENI, com. în jud. Giurgiu; 2 572 loc. (2008).

SĂCĂDAT, com. în jud. Bihor, pe stg. Crișului Repede; 1 824 loc. (2008). În satul Borșa, menționat documentar în 1249, se află biserica ortodoxă de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1692).

SĂCĂLÁȘ (SĂCĂLÚȘ) (< magh.) s.n. (În Ev. Med., la români) Tun mic cu tragere directă.

SĂCĂLAZ, com. în jud. Timiș, în C. Timișiului, pe Bega Veche; 6 790 loc. (2008).

SĂCĂLĂȘENI, com. în jud. Maramureș, în E depr. Baia Mare; 2 475 loc. (2008). Pomicultură. Colecție muzeistică „Petőfi Sandor" și castelul „Teleki" (1740-1780), în satul Coltău, menționat documentar în 1405; biserică de lemn Adormirea Maicii Domnului (1442) în satul S., atestat documentar în 1405.

SĂCĂȘENI, com. în jud. Satu Mare; 1 210 loc. (2008).

SĂCEL 1. Com. în jud. Harghita, în E pod. Târnavelor; 1 352 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Biserică reformată (sec. 13) în satul Șoimușu Mic. **2.** Com. în jud. Maramureș, în SE depr. Maramureș, pe Iza; 3 603 loc. (2008). Expl. de gresii și calcar. Centru de ceramică roșie, nesmălțuită. Satul **S.** menționat documentar din 1 453; aici se află Izvorul Albastru al Izei, provenind dintr-o captare carstică subterană.

SĂCELE 1. Municipiu în jud. Brașov, în SE depr. Brașov; 31 998 loc. (2008). Echipament electric, fabrici de mobilă, țesătorie. Muzeu etnografic. Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17). Menționat documentar în 1496. **2.** Com. în jud. Constanța, în SV lacurilor Nuntași și Sinoe; 2 217 loc. (2008). Pescuit.

SĂCELU, com. în jud. Gorj, în Subcarpați; 1 747 loc. (2008). Muzeu etnografic și de istorie. Pomicultură. Punct fosilifer. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale.

SĂCENI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea, la izv. râului Tinoasa; 1 397 loc. (2008).

SĂCUENI, oraș în jud. Bihor, pe râul Ier, la granița cu Ungaria; 11 733 loc. (2008). Expl. de petrol. Muzeu. În satul S., menționat documentar din 1214, a fost descoperit un tezaur de aur din Epoca Bronzului; tot aici se află o biserică (azi reformată) din 1460.

SĂCUIEU, com. în jud. Cluj, la poalele de NE ale m-ților Vlădeasa; 1 526 loc. (2008).

SĂDÍ (< sl.) vb. IV tranz. A planta, a semăna.

SĂGEATA *(Sagitta),* constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Vulpea și Vulturul.

SĂGEATA, com. în jud. Buzău, în C. Buzău-Călmățui, pe râul Buzău; 5 163 loc. (2008).

SĂGEÁTĂ (lat. *sagitta*) s.f. **1.** Vergea de lemn, la un capăt cu un vârf ascuțit (de metal, piatră, os etc.), iar la celălalt cu două aripioare înguste, folosită în trecut ca armă de vânătoare sau de luptă, aruncată dintr-un arc încordat. ✦ Fig. Cuvânt, aluzie cu intenția de a ironiza pe cineva. **2.** Indicator de direcție în formă de s. **(1).** 3. (GEOGR.) *S. litorală* = *cordon* litoral. **4.** (FIZ.) *S. a unei traiectorii* = distanța de la punctul cel mai înalt al traiectoriei la planul orizontal de referință; cota maximă a unui punct de pe traiectorie. **5.** (TEHN.) Deplasare maximă pe verticală a punctelor unei grinzi, ale unei bare sau ale unei plăci subțiri, sub acțiunea unor sarcini **(1).** ✧ *S. admisibilă* = **s.** maximă pe care o poate avea un element de construcţie fără a fi în pericol de deteriorare. 6. (BOT.) *Săgeata-apei* = plantă acvatică, cu frunzele submerse liniare, cele plutitoare cordate, iar cele aeriene, în formă de s. şi cu flori albe, purpurii la centru *(Sagitaria sagittifolia)*.

SĂGETÁ (lat. *sagittare*) vb. I **1.** Tranz. A lovi, a răni, a ucide cu săgeata **(1)**. **2.** Tranz. Fig. A provoca o durere înţepătoare, ascuţită; a împunge, a înţepa. ✦ A produce o emoţie puternică; a tulbura. ✦ A arunca cuiva o privire ascuţită şi pătrunzătoare. ✦ A face aluzii sau observaţii răutăcioase la adresa cuiva; a ironiza, a înţepa. **3.** Intranz. Fig. A trece, a se deplasa repede (ca o săgeată); a ţâşni. **4.** Tranz. Fig. (Despre surse de lumină) A împrăştia raze.

SĂGETĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Care săgetează **(1)**. ✦ (Substantivat, m.) Arcaş. **2.** (Despre ochi, privire etc.) Pătrunzător, scrutător, tăios. ✦ Al nouălea semn zodiacal, între Scorpion şi Capricorn.

SĂGETĂTORUL *(Sagittarius)*, constelaţie zodiacală din emisfera australă. Conţine 146 de stele vizibile, iar în direcţia ei se află situat centrul Galaxiei. Se mai numeşte *Arcaşul*.

SĂGETĂTÚRĂ s.f. **1.** Lovitură de săgeată; rană provocată de lovitura unei săgeţi. **2.** Fig. Durere pătrunzătoare care străbate brusc o parte a corpului; junghi.

SĂHĂIDAC s.n. **1.** (În Ev. Med.) Tolbă de săgeţi. **2.** (Reg.) Leagăn de pânză în care femeile de la ţară îşi duc copiii.

SĂHĂTENI, com. în jud. Buzău, în C. Sărata, pe râul Năianca; 3 468 loc. (2008). Centru viticol.

SĂLACEA, com. în jud. Bihor, pe râul Ser; 3 146 loc. (2008). În satul *Otomani*, atestat documentar în 1263, au fost descoperite vestigiile unor aşezări din Epoca Bronzolui.

SĂLAJ 1. Dealurile Sălajului, zonă deluroasă cuprinsă între văile Someşului şi Almaşului la E şi râul Sălaj la V. Alt. reduse (300–400 m). Frecvente alunecări de teren şi procese de eroziune pe versanţi. Pomicultură. **2.** Jud. în NV României, în zona de contact a Pod. Transilvaniei cu Dealurile de Vest; 3 864 km^2; 242 854 loc. (2008). Reşed.: municipiul *Zalău*. Oraşe: Cehu Silvaniei, Jibou, Şimleu Silvaniei. Comune: *57*. *Relief* suprapus în cea mai mare parte zonei de lăsare şi fragmentare tectonică, situată între m-ţii Apuseni şi grupa nordică a Carpaţilor Orientali. În SV se individualizează două ramificaţii ale m-ţilor Apuseni: m-ţii Meseş, cu alt. max. de 996 m, şi m-ţii Plopiş, partea de E aparţine pod. Someşan, iar în NNE se desfăşoară dealurile Sălajului şi dealurile Gârboului. Zonele depresionare sunt reprezentate prin depr.: Almaş-Agrij, Zalău sau Silvaniei şi Şimleu. Câmpiile aluvionare se întâlnesc de-a lungul râurilor Someş, Crasna şi Barcău. Lacurile naturale sunt puţine (cel mai important, Balta Cehei, 182,1 mii m^2), iar izvoarele minerale, prezente în perimetrul localit. Jibou, Bizuşca, Meseşenii de Sus ş.a., sunt folosite pe plan local. *Resurse naturale:* lignit, cărbune brun, petrol, turbă, calcar, mat. de construcţie, gips. *Economia:* prod. de ţevi, anvelope, prelucr. metalelor, lemnului, ind. mat. de construcţie, textilă şi de conf., alim. Se cultivă porumb, plante de nutreţ, grâu, ovăz, orz, plante uleioase, cartofi, legume, sfeclă de zahăr ş.a. Pomicultură: pruni, dar şi meri, nuci, piersici, cireşi, vişine, caişi. Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline şi caprine; avicultură; apicultură. *Obiective turistice:* rezervaţiile naturale: poiana cu narcise (8 ha) de la Racâş (com. Hida) şi cea cu lalele pestriţe din Valea Sălajului; monumentul comemorativ de la Guruslău, Grădina zmeilor de la Gilău, vestigiile castrelor romane de la Buciumi, Moigrad *(Porolissum)*, Românaşi *(Largiana)*, Sutoru *(Optatiana)*, Tihău, Romita, castelul fam. Báthori (1552) din Şimleu Silvaniei, bisericile de lemn din satele Derşida (1700), Zalnoc (1700), Fildu de Sus (1727) ş.a., biserica ortodoxă din Zalău, castelul „Wesselenyi", din Jibou.

SĂLARD, com. în jud. Bihor, pe râul Barcău; 4 227 loc. (2008). În satul S., menţionat documentar din perioada 1291–1294, se află o biserică (azi reformată) din sec. 15, iar în satul Hodoş, atestat documentar în 1169, o biserică din sec. 13 (azi reformată).

SĂLÁŞ (< magh.) s.n. (Înv. şi pop.) Găzduire temporară acordată cuiva. **2.** Construcţie rudimentară pe câmp, folosită ca adăpost temporar pentru oameni şi animale. ✦ Stână. **3.** Locuinţă, casă, cămin; *p. ext.* culcuş. ✦ Grajd, staul. **4.** Aşezare omenească; cătun, sat; locuitorii acestei aşezări. ✦ Grup de familii de ţigani (nomazi), conduşi de un vătaf.

SĂLAŞU DE SUS, com. în jud. Hunedoara, în depr. Haţeg, pe Râu Alb; 2 497 loc. (2008). În satul **S. de S.**, biserica Sfinţii Atanasie şi Chiril (sec. 15); în satul Paroş, biserica Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 15). Rezervaţii naturale.

SĂLĂGEAN, Traian Lorin (1929–1993, n. Turnu Severin, azi Drobeta-Turnu Severin), inginer român. Acad. (1990). Specialist în teoria şi practica sudurii („Procese fizice şi metalurgice la sudarea oţelurilor cu arcul electric", „Oţeluri pentru structuri sudate").

SĂLĂGEANU, Nicolae (1907–1988, n. sat Idicel, jud. Mureş), botanist român. Acad. (1963). Cercetări în domeniul fotosintezei, nutriţiei şi respiraţiei plantelor („Fotosinteza", „Fiziologia plantelor").

SĂLĂŞLUÍ (< magh.) vb. IV (Înv. şi pop.) **1.** Intranz. A locui; a se adăposti. ✦ Tranz. A adăposti, a găzdui. **2.** Refl. A se instala, a se statornici într-un anumit loc.

SĂLĂTRUCEL, com. în jud. Vâlcea, la poalele de S ale masivului Cozia; 2 124 loc. (2008).

SĂLĂTRUCU, com. în jud. Argeş, la poalele m-ţilor Făgăraş, pe Topolog; 2 238 loc. (2008). În satul Văleni, mănăstire de maici (din sec. 17)). Biserica Sfântul Nicolae (sec. 16) în satul S.

SĂLĂŢIG, com. în jud. Sălaj; pe râul Sălaj; 3 024 loc. (2008). În satul Mineu, atestat documentar din 1335, biserică (azi reformată) din 1514. În satul Bulgari, biserica ortodoxă din lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1547).

SĂLBÁTIC, -Ă (lat. *salvaticus*) adj. **1.** (Despre animale) Care nu este domesticit sau îmblânzit; *p. ext.* care nu poate fi stăpânit, nedomolit, aprig. ✦ (Despre plante) Care creşte de la sine, necultivat. ✦ (Despre pământ, terenuri etc.) Nelucrat, necultivat; pustiu. **2.** (Şi subst.; despre oameni) Care se comportă ca un primitiv, necivilizat. ✦ Izolat, retras, singuratic. **3.** (Şi subst.) Crud, barbar; care arată, manifestă sau exprimă cruzime, barbarie. ✦ Fig. Înfiorător, înfricoşător. **4.** Vijelios, repede, iute.

SĂLBĂTICÍE s.f. **1.** Stare în care se află animalele sălbatice **(1)**; *p. ext.* însuşirea unui astfel de animal; cruzime, ferocitate. ✦ Purtare, faptă de om sălbatic, crud, brutal. **2.** Stare a naturii virgine, neatinse de mâna omului. **3.** Loc pustiu, singuratic, în care nu a pătruns civilizaţia. ✦ Retragere din societate, izolare, singurătate. **4.** Stare de înapoiere; primitivism; lipsă de civilizaţie.

SĂLBĂTICIÚNE s.f. **1.** Animal sălbatic. **2.** Loc sau ţinut pustiu, sălbatic; starea unui astfel de loc.

SĂLCIILE, com. în jud. Prahova, în C. Săratei; 2 060 loc. (2008).

SĂLCIOARA 1. Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Dâmboviţa; 4 039 loc. (2008). Până în 1965 satul şi comuna S. s-au numit *Beşteloaia*. **2.** Com. în jud. Ialomiţa, în C. Bărăganului, pe Ialomiţa; 2 363 loc. (2008).

SĂLCIOÁRĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui salcie. **2.** Arbust înalt până la 7 m, din fam. eleagnaceelor, cu frunze acoperite de mici peri stelaţi care le dau un aspect argintiu *(Elaeagnus angustifolia)*. Cultivat în scopuri decorative sau pentru fixarea terenurilor degradate.

SĂLCÍU, -ÍE (< *salcie*) adj. Cu gust nedefinit; searbăd, puţin dulceag; (despre gust) fad, leşietic.

SĂLCIUA, com. în jud. Alba, pe Arieş; 1 662 loc. (2008). Cojocărit. Muzeu. Peşterile Huda lui Păpară şi Peştera de la Groşi, monumente ale naturii.

SĂLCUDEANU, Petre (1930–2005, n. Gligoreşti, jud. Cluj), scriitor român. Proză de investigaţie socială şi politică, cu valenţe parabolice („Biblioteca din Alexandria",„Cina cea de taină"). Romane cu intrigă poliţistă (seria „Bunicul").

SĂLCUŢA, com. în jud. Dolj, pe Desnăţui; 2 348 loc. (2008). Vestigii din Neoliticul mijlociu (milen. 4–începutul milen. 3 î.Hr.), ce definesc cultura materială omonimă.

SĂLIŞTE, oraş în jud. Sibiu, la poalele m-ţilor Cindrel. în zona Mărginimii Sibiului; 5 856 loc. (2008). Muzeu. Cojocărit. Pictură populară. Atestat documentar (1354). Declarat oraş în 2003. În satul Sibiel, atestat documentar în 1383, se află ruinele cetăţii Galgo (sec. 12–13), biserica Sfânta Treime (1765–1776), cu picturi murale realizate de Stan Zugravul şi un muzeu cu colecţii de icoane pe sticlă.

SĂLIŞTEA, com. în jud. Alba, pe Mureş; 2 313 loc. (2008). Vestigiile unei aşezări neolitice aparţinând Culturii Turdaş (milen. 4 î.Hr.) şi un tezaur dacic (sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.) în satele Tărtăria şi **S.** Aici se află Mănăstirea Afteia (de călugări) din sec. 16. Până în 1965, satul şi com. **S.** s-au numit *Cioara*.

SĂLIŞTEA DE SUS, oraş în jud. Maramureş, pe Iza; 5 101 loc. (2008). Pielărie, cojocărie şi port popular.

SĂLIŞTEANU, Ion (n. 1929, Piteşti), pictor român. Compoziţii cu chipuri din lumea satului, suite de marine, naturi moarte, într-o viziune stilistică meditată, conferind lucrărilor sale o finalitate spirituală ce urmăreşte redarea poetică a realităţii.

SĂLSIG, com. în jud. Maramureş, la confl. Someşului cu Sălaineş; 1 522 loc. (2008). Menţionat documentar în 1387.

SĂLTÁ (lat. *saltare*) vb. I **1.** Intranz. şi refl. A face unul sau mai multe salturi repetate; a sări **(1)**; a merge, a mişca în salturi. ✦ (Despre lucruri) A face mişcări repetate de jos în sus sub acţiunea unei forţe din afară. ✦ A se ivi pe neaşteptate, a ţâşni. **2.** Intranz. şi refl. A se ridica (puţin) de la pământ (înălţându-se în picioare) pentru a se urca undeva; a se scula (în picioare, sprijinit într-un cot etc.). 3. Tranz. A mişca, a deplasa (ceva) din loc ridicând (uşor) în sus. ✦ Tranz., intranz. şi refl. A scoate sau a ieşi din greutăţi, din nevoi; a(-şi) îndrepta, a(-şi) îmbunătăţi situaţia.

SĂLTĂRÉŢ, -EÁŢĂ adj. **1.** Care se mişcă, merge sărind, care sare mereu; care se deplasează cu mişcări repezi şi sprintene; (despre paşi, mers) care saltă, săltat. ✦ (Despre dans, muzică, versuri) Cu ritm vioi.

SĂMĂNĂTORÍSM (SEMĂNĂTORÍSM) (< *„Sămănătorul"*) s.n. Curent social, cultural şi literar apărut în România în primul deceniu al sec. 20, numit astfel după titlul revistei „Sămănătorul", avându-l ca principal ideolog şi promotor pe N. Iorga. Văzând în ţărănime depozitara exclusivă a valorilor naţionale, idealizând satul patriarhal în opoziţie cu oraşul, „viciat" de civilizaţie, şi elogiind boierimea autohtonă, s. consideră posibilă refacerea comunităţii naţionale printr-o cultură *unică* (atât pentru păturile de sus cât şi pentru ţărănime). Un merit al s. este pregătirea culturală şi morală a Marii Uniri din 1918. Pe plan literar, s. a încercat să continue ideile „Daciei literare", promovând o literatură pentru popor şi cultivând inspiraţia din trecutul istoric şi din folclor. Datorită însă confuziei între estetic şi etic, s. nu s-a impus ca un curent literar, literatura strict sămănătoristă fiind lipsită de valoare, cu un pronunţat caracter tezist.

SĂMĂNĂTORUL, săptămânal literar, apărut la Bucureşti (2 dec. 1901–27 iun. 1910). La conducerea revistei s-au aflat succesiv: Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, I. Chendi, Şt. O. Iosif, N. Iorga, M. Sadoveanu, A.C. Popovici ş.a. Revista a promovat o literatură de inspiraţie rurală şi istorică, legată de tradiţie. V. *sămănătorism*.

SĂMÂNŢĂ (lat. *sementia) s.f. **1.** Complex de ţesuturi la plantele superioare gimnosperme şi angiosperme, care conţine embrionul şi rezerve de hrană în endosperm sau cotiledoane şi din care ia naştere noua plantă; provine din ovul în urma fecundaţiei. ✧ Loc. *De sămânţă* = păstrat pentru reproducere; de prăsilă. ✦ Cantitate mică din ceva, fărâmă, strop. **2.** (Pop.) Spermă. **3.** Viţă, neam, seminţie; specie, soi, fel. **4.** Fig. Izvor, sursă. ✦ Pricină, motiv, cauză.

SĂNĂTÁTE (lat. *sanitatem*) s.f. Stare a unui organism neatins de boală și în care toate organele, aparatele și sistemele funcționează normal. ✧ *Casă de s.* = sanatoriu; (înv.) ospiciu.

SĂNĂTESCU, Constantin (1885-1947, n. Craiova), general român. A comandat Corpul 4 armată (1941-1943) care a participat la eliberarea Basarabiei, precum și la operațiunile militare de la Odessa și Cotul Donului. Comandant al Armatei a IV-a (1943-1944). Mareșal al Palatului (apr.-aug. 1944). Președinte al Consiliului de Miniștri (23 aug. - 6 dec. 1944). Șef al Marelui Stat Major (dec. 1944- iun. 1945). Rol important la pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 aug. 1944 și la crearea condițiilor de stabilire a noului statut politic și juridic intern și internațional al țării.

SĂNĂTÓS, -OÁSĂ (lat. *sanitosus) adj. 1. Care reprezintă starea de sănătate deplină. ✦ (Despre plante, fructe etc.) În perfectă stare, nevătămat. 2. Favorabil pentru sănătate; salubru. ✦ (Substantivat, f.) *A o lua* (sau *șterge*) *la sănătoasa* = a pleca în grabă. 3. Bun, înțelept; potrivit, recomandabil. ✦ (Despre acțiuni) Serios, temeinic.

SĂNDULENI, com. în jud. Bacău, în depr. Tazlău; 4 503 loc. (2008).

SĂNDULESCU, Al[exandru] (n. 1929, Pleșești, jud. Buzău), istoric literar. Monografii despre G. Topîrceanu, B. Delavrancea, D. Zamfirescu, preocupări speciale pentru memorialistică și corespondența clasică („Literatura epistolară"), studii despre scriitori clasici și moderni („Constelații literare").

SĂNDULESCU, Aureliu Emil (n. 1932, București), fizician român. Acad. (1992). Cercetări în fizica nucleară teoretică, care au dus la o nouă direcție în fizica nucleară („Teoria microscopică a dezintegrării alfa"). A descoperit experimental dezintegrarea cu emisie de neon în câteva nuclee.

SĂNDULESCU, Mircea Ioan Valentin (n. 1933, Sibiu), geolog român. Acad. (1994). Contribuții în domeniile geotectonicii, geologiei structurale și stratigrafiei („Geotectonica României").

SĂNDULEȘTI, com. în jud. Cluj, în SE dealurilor Feleacului; 1 906 loc. (2008). Pomicultură. În satul S., atestat documentar în 1288, biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 15).

SĂNIÚȘ s.n. 1. Derdeluș. 2. Faptul de a se da cu săniuța.

SĂPÁ (lat. *sappare*) vb. I tranz. 1. A face o adâncitură, o groapă, un șanț în pământ cu ajutorul unei sape (sau al unei mașini de săpat). 2. A fărâmița pământul cu sapa sau cu cazmaua (pentru a însămânța, a prăși etc.) 3. Tranz. și refl. Fig. A (se) forma, a (se) întipări o urmă adâncă. 4. (Despre ape, ploi etc.) A roade, a măcina, a surpa; a distruge.

SĂPÁT s.n. Acțiunea de a săpa; săpătură (1). ✦ Prașilă, prășit.

SĂPATA, com. în jud. Argeș; 1 887 loc. (2008).

SĂPĂLÍGĂ s.f. Unealtă asemănătoare cu sapa, dar cu o lamă mai mică, folosită în lucrări de grădinărie și în legumicultură; are uneori în partea opusă lamei una sau două gheare (colți).

SĂPĂTÚRĂ s.f. 1. Săpat. 2. Cavitate executată în scoarța pământului, cu ajutorul unor procedee manuale sau mecanizate, în vederea executării diferitelor lucrări de ordin tehnic (explorări ale terenului, denivelări etc.).

SĂPÂNȚA, com. în jud. Maramureș, la granița cu Ucraina; 3 329 loc. (2008). Cimitir pe ale cărui cruci de lemn sunt crestate și pictate imagini și epitafe concepute cu umor de meșterul popular *Stan Pătraș*. Ind. casnică (cergi, ștergare). Izv. minerale. Rezervația naturală Poiana Brazilor.

SĂPOCA, com. în jud. Buzău, pe Slănic; 3 260 loc. (2008). În satul Mătești, biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena (1692). Spital de neuropsihiatrie.

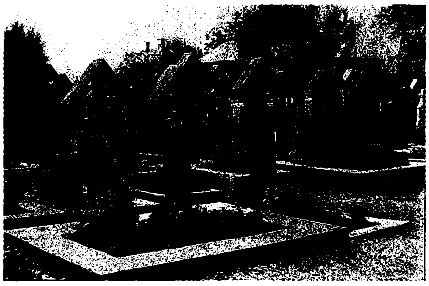

Săpânța. Cimitirul vesel

SĂPTĂMÂNA INTERNAȚIONALĂ A MUZICII NOI. Festival internațional înființat în 1991 la București, care se desfășoară anual între 23 și 30 mai și are ca scop promovarea muzicii contemporane românești și internaționale.

SĂPTĂMÂNÁL, -Ă adj. Referitor la intervalul de timp de o săptămână, care se produce o dată pe săptămână. ✦ (Și substantivat, n.; despre publicații) Care apare o dată pe săptămână, de regulă în aceeași zi; hebdomadar.

SĂPTĂMÂNĂ (lat. *septimana*) s.f. Diviziune calendaristică de șapte zile consecutive, care se socotește de luni dimineața până duminică seara; *p. ext.* orice interval de timp de șapte zile consecutive. ✧ (În creștinism) *Săptămâna Mare* (sau *a patimilor*) = s. dinaintea Paștilor. *Săptămâna Luminată* = s. care începe după duminica Paștilor. *Săptămâna Brânzei* = prima s. din postul Paștilor, în care Biserica Ortodoxă permite consumul produselor lactate. ✦ Interval de șapte zile consacrat în mod oficial unei anumite activități (ex. s. filmului).

SĂPÚN (lat. *sapo, saponis*) s.n. pl. Săruri ale unor acizi grași, rezinici sau naftenici cu metale sau amine, caracterizate prin faptul că soluțiile lor în apă sau în solvenți organici au proprietăți coloidale. S. menajer (de rufe sau de toaletă) solubil în apă, se obține prin tratarea grăsimilor sau a acizilor grași cu hidroxid de sodiu sau de potasiu, la care se adaugă unele ingrediente (coloranți, parfumuri etc.) S. altor metale decât sodiul și potasiul (ex. litiu, calciu, aluminiu, zinc etc.) sunt insolubile în apă și se utilizează la fabricarea unsorilor consistente, ca adaosuri la prelucrarea unor materiale plastice etc. ✧ *S. medicinal* = preparat din uleiuri vegetale și hidroxid de sodiu sau de potasiu, utilizat în prepararea pilulelor laxative, a supozitoarelor, în dermatologie etc.

SĂPUNĂRÍT s.n. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Dare percepută anual de la cei care fabricau săpun.

SĂRÁC, -Ă (< bg., scr.) adj. 1. (Și subst.) Lipsit de bunurile materiale necesare traiului, fără avere; sărman, nevoiaș. 2. Lipsit de..., fără. ✧ *S. cu duhul* = lipsit de inteligență; prost. ✦ Care posedă ceva în cantitate insuficientă. ✦ (Despre pământ) Nefertil, neroditor. ✦ Fig. Lipsit de conținut. 3. Biet, nenorocit, sărman.

SĂRARU, Dinu (n. 1932, Râmnicu Vâlcea), scriitor român. Director al Teatrului Mic (1977-1989) și al Teatrului Național din București (2001-2005). Bogată activitate de cronicar teatral. Romane sociale, de reinterpretare subtextual polemică a unor teme consacrate („Niște țărani", cel mai bun roman al său, „Clipa").

SĂRÁT, -Ă adj. 1. Care conține sare. 2. Fig. (Despre prețuri, dobânzi etc.) Foarte ridicat, mare. 3. (Despre vorbe, glume) Spiritual; caustic, sarcastic.

SĂRATA, com. în jud. Bacău; 2 326 loc. (2008).

SĂRATA-MONTEORU, sat în com. Merei, jud. Buzău. Stațiune balneoclimaterică (din 1895). Complex arheologic și așezări neolitice (Protocucuteni și Cucuteni), așezări și cimitire din Epoca Bronzului, caracteristice culturii Monteoru (milen. 2 î.Hr.), urme de locuire din Hallstattul timpuriu și din La Tène-ul geto-dacic (sec. 3-2 î.Hr.).

SĂRĂCĂCIÓS, -OÁSĂ adj. 1. Care dovedește sărăcie; caracteristic omului sărac, de om sărac. ✦ (Despre hrană) În cantitate mică, modest. ✦ (Despre pământ) Nefertil, neroditor. ✦ Fig. Lipsit de conținut, neexpresiv. 2. (Rar, despre oameni) Sărac; cu înfățișare de om sărac.

SĂRĂCÍE s.f. 1. Lipsa mijloacelor materiale (venituri) necesare pentru existența umană, peste un prag, considerat ca limită minimă; starea celui sărac. ✧ Expr. *Sărăcie lucie* (sau *neagră*) = sărăcie mare, mizerie. ✦ Aspect sărăcăcios. ✦ P. ext. Cantitate insuficientă (de ceva); lipsă. 2. Fig. Epitet depreciativ; lipsit de valoare.

SĂRĂRÍE s.f. Loc adăpostit, amenajat în pădure, unde se depun bulgări de sare pentru vânatul mare rumegător (capre, căprioare etc.).

SĂRĂTÚRĂ s.f. 1. Faptul de a fi sărat; *p. ext.* sarea conținută de ceva. ✦ Aliment (prea) sărat; *spec.* (la pl.) aliment conservat în sare. 2. Denumire generică a solurilor care au un conținut ridicat de săruri solubile și sunt de obicei nefertile sau cu o fertilitate scăzută.

SĂRĂTURILE, grind de origine marină în E deltei Dunării, la N de brațul Sf. Gheorghe, alcătuit din cordoane de nisip alăturate, între care apar fâșii depresionare inundate în timpul revărsărilor. Lungime: 9 km; lățime: 10 km; supr.: 7 500 ha.

SĂRĂȚENI, com. în jud. Ialomița; 1 294 loc. (2008).

SĂRĂȚENI, com. în jud. Mureș; 2 170 loc. (2008).

SĂRBĂTOÁRE s.f. 1. Solemnitate, sărbătorire; ziua consacrată acestei solemnități. ✦ Zi în care nu se lucrează. ✧ *S. legală* = zi în care (în mod oficial) întreprinderile și instituțiile nu lucrează. *S. națională* = sărbătorire (comemorativă) a unui eveniment însemnat din istoria unei țări; ziua în care se aniversează evenimentul respectiv. 2. Zi consacrată serviciului divin pentru comemorarea unui eveniment religios sau pentru sărbătorirea unui sfânt.

SĂRÍ (lat. *salire*) vb. IV intranz. 1. A se desprinde de la pământ ridicându-se brusc în sus și a reveni în același loc; a sălta (1). ✦ A se deplasa prin salturi. ✦ A dansa, a țopăi. A face o săritură, a se arunca de sus în jos. ✦ Fig. A trece brusc de la un lucru la altul, de la o idee la alta. 2. A trece peste un obstacol printr-o săritură; a escalada. ✦ Tranz. Fig. A trece cu vederea, a omite. 3. (Despre lucruri) A se ridica (brusc) în sus sub impulsul unei forțe din afară, al unei lovituri. 4. A se ridica; a se scula brusc; a se grăbi, a se repezi să facă ceva. ✦ A veni degrabă în ajutorul cuiva. ✦ A se năpusti asupra cuiva; a ataca. 5. A apărea, a se ivi pe neașteptate; a țâșni. 6. A se ridica brusc (în picioare); a tresări. 7. A se desprinde brusc din locul în care a fost fixat, a-și schimba brusc poziția. ✦ A se desprinde, a țâșni, a împroșca.

SĂRINDÁR (< ngr.) s.n. Rugăciuni făcute de preoții ortodocși timp de 40 de zile în șir, în timpul liturghiei, pentru diferite dorințe ale credincioșilor, pentru iertarea păcatelor, pentru cei suferinzi sau pentru pomenirea celor morți.

SĂRITÓR, -OÁRE adj. 1. Care sare; (despre apă) care țâșnește. 2. Care e gata să ajute pe cineva, care sare în ajutorul cuiva. 3. (Și subst.; despre un sportiv) Care participă la probele de sărituri.

SĂRITÚRĂ s.f. 1. Rezultatul acțiunii de a sări; salt. ✦ Spațiu cuprins printr-un salt; *p. ext.* distanță mică. ✦ Omisiune (de pagini, de litere etc.), trecere cu vederea. 2. (SPORT) Desprindere temporară a unui

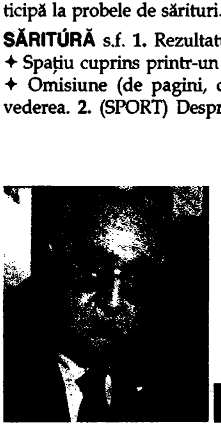

Dinu Săraru

concurent de la sol sau de pe un aparat, făcând un salt în înălţime, în adâncime sau în lungime (care constituie probe în atletism) ca urmare a unei mişcări bruşte de pe loc sau cu elan; (la pl.) subramură (probă) a atletismului, natației, schiului etc.

SĂRMÂN, -Ă (< bg., scr.) adj. **1.** (Şi subst.) Sărac **(1)**. ✦ Biet, nenorocit. **2.** (Reg.) Orfan.

SĂRMAŞ, com. în jud. Harghita, în N depr. Giurgeu; 4 158 loc. (2008). Prelucr. lemnului, cusături populare.

SĂRMAŞU, oraş în jud. Mureş; 7 583 loc. (2008). Expl. de gaze naturale (Sărmăşel). Menţionat documentar în 1329. Oraş din 2003.

SĂRULEŞTI 1. Com. în jud. Buzău, la confl. râurilor Pecineaga cu Slănic; 1 434 loc. (2008). Pomicultură. **2.** Com. în jud. Călăraşi, pe râul Mostiştea; 3 138 loc. (2008). Piscicultură.

SĂRÚT s.n. Faptul de a săruta; sărutare, sărutat.

SĂRUTA (lat. *salutare*) vb. I tranz. şi refl. A atinge cu buzele în semn de afecţiune, de prietenie, de respect, de dragoste; *fam.* a pupa.

SĂSCIORI, com. în jud. Alba, pe Sebeş; 5 927 loc. (2008). Hidrocentrală. Ceramică roşie nesmălţuită în satele S. şi Loman. În satul Laz, centru de icoane pe sticlă din sec. 18–19.

SĂTEÁN, -EÁNCĂ s.m. şi f. Persoană care locuieşte într-un sat, având îndeletniciri rurale; ţăran.

SĂTÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparţine satului, privitor la sat; de sat, de la sat.

SĂTÚL, -Ă (lat. *satullus*) adj. **1.** Care a mâncat sau a băut destul, care s-a săturat. **2.** Fig. Mulţumit, satisfăcut (de sau cu ceva). ✦ Ajuns la saturaţie; dezgustat, plictisit, scârbit.

SĂTURÁ (< lat. *saturare*) vb. I tranz. şi refl. **1.** A(-şi) potoli pe deplin foamea sau setea, a (se) îndestula cu mâncare sau cu băutură. **2.** Fig. A deveni sau a face să devină mulţumit, satisfăcut (de sau cu ceva). ✦ A fi sau a face să fie plictisit, dezgustat, scârbit de ceva.

SĂŢIÓS, -OÁSĂ adj. (Despre alimente) Care satură, care ţine de foame; nutritiv.

SĂUCA, com. în jud. Satu Mare, în C. Tăşnadului; 1 438 loc. (2008). Satul S. menţionat documentar în 1220.

SĂUCEŞTI, com. în jud. Bacău, pe râul Turbata; 4 850 loc. (2008).

SĂULESCU, Gheorghe (1798–1864, n. Roşieşti, jud. Vaslui), filolog, istoric şi poet român. Promotor al învăţământului în limba română în Moldova. Manuale didactice. Autor al unei gramatici a limbii române; versuri.

SĂULESCU, Mihai (1888–1916, n. Bucureşti), scriitor român. Versuri simboliste („Departe..."); piesa de teatru „Săptămâna luminată" anunţă expresionismul românesc. Mort pe front.

SĂULESCU, Nicolae N. (n. 1939, Bucureşti), inginer agronom român. M. coresp. al Acad. (1990). Contribuţii la fundamentarea teoretică şi la crearea experimentală a unor soiuri de grâu (Lovrin 24, Fundulea 29, Flamura 85 etc.).

SĂULEŞTI, com. în jud. Gorj, pe râul Gilort; 2 338 loc. (2008). Gaze naturale.

SĂVĂDISLA, com. în jud. Cluj, pe râul Feneş; 4 422 loc. (2008). Expl. de marmură roşie.

SĂVÂRŞIN, com. în jud. Arad, pe Mureş; 3 188 loc. (2008). Expl. de granite şi marmură. Muzeu. În satul S., un castel din sec. 18, proprietate a regelui Mihai.

SĂVENI 1. Oraş în jud. Botoşani, pe râul Başeu; 8 165 loc. (2008). Muzeu. Oraş (1920–1950 şi din 1968). **2.** Com. în jud. Ialomiţa, în C. Bărăganului; 3 397 loc. (2008).

Traian Săvulescu

SĂVESCU, Iuliu Cezar (1866–1903, n. Brăila), poet român. Versuri elegiace, de factură parnasiană şi presimbolistă („Poezii"). Traduceri.

SĂVINEŞTI, com. în jud. Neamţ, pe râul Bistriţa; 6 644 loc. (2008). Întreprindere de fire şi fibre sintetice.

SĂVULESCU, Alexandru (1847–1902, n. Cerneţi, jud. Dolj), arhitect român. Unul dintre primii reprezentanţi ai şcolii româneşti de arhitectură modernă şi unul dintre fondatorii (1892) Şcolii Superioare de Arhitectură din Bucureşti. A construit Palatul Poştelor din Bucureşti, azi Muzeul Naţional de Istorie a României.

SĂVULESCU 1. Traian S. (1889–1963, n. Râmnicu Sărat), biolog român. Acad. (1936); preşedinte (1948–1959). Ministru al Agriculturii şi Domeniilor (1946–1948). Fondator al şcolii de fitopatologie şi organizator al acţiunilor de combatere a dăunătorilor plantelor de cultură („Mana viţei de vie", „Ustilaginalele din R.P.R."). Iniţiatorul şi conducătorul colectivului care a elaborat monumentala lucrare „Flora R. S. România". **2. Alice S.** (1905–1970, n. Olteniţa), botanist român. Soţia lui S. **(1)**. Acad. (1963). Cercetări asupra ciupercilor şi virusurilor fitopatogene şi asupra bolilor plantelor.

SÂG, com. în jud. Sălaj, la poalele de SE ale m-ţilor Plopiş; 3 447 loc. (2008). Satul S. atestat documentar în 1257.

SÂI, râu, afl. stg. al Dunării; 81 km. Vechi curs al Oltului, cunoscut şi sub denumirea de *Oltul Mic*.

SÂMBĂTA, com. în jud. Bihor, în depr. Holod; 1 509 loc. (2008).

SÂMBĂTA DE SUS, com. în jud. Braşov, la poalele m-ţilor Făgăraş; 1 444 loc. (2008). Mănăstirea S. de S. (1657–1707). Complex turistic.

SÂMBĂTĂ (< sl.) s.f. A şasea zi a săptămânii. ✧ *Sâmbăta Mare* sau *Sâmbăta Paştilor* = s. din ajunul duminicii Paştilor. *Sâmbăta morţilor* (sau *a moşilor*) = nume dat unor zile de s. din timpul anului, în care se fac slujbe de pomenire pentru morţi. ✦ Adverbial) în cursul zilei de s.; (în forma *sâmbăta*) în fiecare s.

SÂMBOVÍNĂ s.f. Arbore din fam. ulmacee, înalt până la 20 m, cu frunze alterne lanceolate, flori verzi-gălbui şi fructe drupe sferice, brune-violete sau purpurii (*Celtis australis*). Sub aceeaşi denumire se mai cunoaşte şi *Celtis occidentalis*, originar din America de Nord, cultivat ca arbore ornamental.

SÂMBRĂ (cf. magh. *cimbora*) s.f. (Înv. şi reg.) Asociaţie, tovărăşie. ✦ Spec. Întovărăşire în vederea aratului sau a alcătuirii unei stâne pentru văratul oilor. ✧ *Sâmbra oilor* = sărbătoare folclorică prilejuită de pregătirea oilor pentru vărat.

SÂMBURE (SÂMBUR) (cuv. autohton) s.m. **1.** Parte din interiorul unor fructe, cu învelişul lemnos, care conţine sămânţa. ✦ Partea moale a seminţei, care conţine substanţa germinativă. ✦ (Impr.) Sămânţă. **2.** Fig. Parte centrală; miez, inimă, nucleu, germen. ✦ Fig. Esenţă, idee esenţială. **3.** Fig. Părticică, fărâmă.

SÂMBUREŞTI, com. în jud. Olt, situată în SV piemontului Cotmeana; 1 294 loc. (2008). Centru viticol. În satul S. se află biserica Adormirea Maicii Domnului (1611).

SÂMBURÓS, -OÁSĂ adj., s.f. pl. **1.** Adj. (Despre fructe) Care are (mulţi) sâmburi. **2.** S.f. pl. Grup de plante pomicole cu fructe (drupe) provenite din dezvoltarea pereţilor ovarului; conţin câte un singur sâmbure (ex. prunul, caisul, piersicul, cireşul etc.); drupacee.

SÂN (lat. *sinus*) s.m., s.n. **1.** S.m. Fiecare dintre cele două mamele ale femeii; piept **(3)**. **2.** S.n. Parte a bluzei sau a cămăşii care acoperă pieptul, formând deasupra brâului creţuri, şi în care se pot ţine lucruri ca într-o pungă. **3.** Partea dinainte a corpului omenesc, care se află între cele două braţe; piept, torace. **4.** Pop. Locul din corpul femeii unde este zămislit şi purtat copilul; pântece. **5.** S.n. sg. Parte interioară; mijloc, miez, centru.

SÂNANDREI, com. în jud. Timiş pe Bega Veche; 5 751 loc. (2008).

SÂNCEL, com. în jud. Alba, pe Târnava Mică; 2 640 loc. (2008). Satul S. menţionat documentar în 1252.

SÂNCRAIU, com. în jud. Cluj, pe râul Călata; 1 706 loc. (2008). În satul S., atestat documentar în 1337, se află o biserică din sec. 13 (azi biserică reformată). Rezervaţii naturale: mlaştina Borsaroş şi tinovul Luci.

SÂNCRAIU DE MUREŞ, com. în jud. Mureş, pe râul Mureş; 6 970 loc. (2008).

SÂNCRĂIENI, com. în jud. Harghita, pe Olt; 2 613 loc. (2008). Ape carbogazoase. Aici au fost descoperite urmele unei aşezări dacice şi un important tezaur de obiecte dacice de argint, mai ales cupe (sec. 1 î.Hr.).

SÂNDOMINIC, com. în jud. Harghita, pe Olt; 6 420 loc. (2008). Expl. de calcare cristaline. În satul S. se află o biserică romano-catolică (sec. 13).

SÂNEÁŢĂ (< sl.) s.f. Puşcă primitivă cu cremene.

SÂNGE (lat. *sanguis*) s.n. **1.** Lichid de importanţă vitală pentru organism, existent la toate animalele vertebrate şi la unele nevertebrate, care circulă într-un sistem de vase, format în general din inimă, artere, capilare şi vene. S. se compune din două părţi distincte: elementele figurate (globulele roşii, denumite eritrocite sau hematii, globulele albe sau leucocite, şi trombocitele) şi plasma. La omul normal, pe 1 mm^3 de sânge sunt 4–5 000 000 de eritrocite, 5–8 000 de leucocite, 1–3 000 000 de trombocite. Plasma conţine, în afară de apă, proteine, lipide, glucoză, substanţe minerale dizolvate, uree, acid uric, hormoni, enzime, anticorpi etc. Scos din vasele sangvine, s. se coagulează repede, separându-se în *cheag* şi *ser sangvin*. S. îndeplineşte în organism funcţiunea respiratorie (transportul oxigenului de la plămâni la ţesuturi şi al dioxidului de carbon de la ţesuturi la plămâni), funcţiunea nutritivă (legată de transportul substanţelor nutritive de la intestin la ţesuturi), funcţiunea excretoare, menţinerea echilibrului hidroelectrolitic al organismului, reglarea temperaturii corpului, apărarea organismului faţă de infecţii cu ajutorul leucocitelor etc. Conţine antigeni şi anticorpi cu rol important în fenomenul de incompatibilitate la transfuzii, în patologie etc.**2.** (BOT.) *Sângele-voinicului* = **a)** denumire a două specii de plante erbacee din genul *Nigritella*, fam. orhidaceelor, cu flori parfumate, mici, roşii-purpurii (*Nigritella rubra*) sau purpurii-închis (*Nigritella nigra*). Ambele specii sunt ocrotite prin lege; **b)** plantă erbacee anuală din fam. fabacee, agăţătoare, înaltă de 1–1,5 m, cu frunze compuse din foliole alungit-ovale şi flori roşii (*Lathyrus odoratus*); indruşaim.

SÂNGEORGIU DE MUREŞ, com. în jud. Mureş, pe râul Mureş; 8 645 loc. (2008). Izvoare sărate iodurate şi sulfuroase. Staţiune balneoclimaterică.

SÂNGEORGIU DE PĂDURE, oraş în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 5 594 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Menţionat documentar în 1333. Declarat oraş în 2003.

SÂNGEORZ-BĂI, oraş în jud. Bistriţa-Năsăud la poalele m-ţilor Rodnei, pe Someşu Mare; 10 795 loc. (2008). Expl. de marmură (Cormaia), îmbuteliere a apelor minerale. Staţiune balneoclimaterică cu ape minerale, indicate în tratarea bolilor de stomac şi de ficat. Complex sanatorial. Atestat documentar în 1245. Biserică Buna Vestire (1550). Declarat oraş în 1960.

SÂNGER (< *sângera*) s.m. Arbust din fam. cornaceelor, înalt până la 4 m, cu frunze opuse, ovate sau eliptice, flori albe în cime umbeliforme şi cu fructe drupe sferice, negricioase (*Cornus sanguinea*).

SÂNGER, com. în jud. Mureş; 2 478 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Menţionat documentar în 1328.

SÂNGERÁ (lat. *sanguinare*) vb. I intranz. şi tranz. A pierde sau a face să piardă sânge; a fi rănit sau a răni. ✦ Intranz. Fig. A suferi, a îndura multe.

SÂNGERÁRE s.f. **1.** Faptul de a sângera; vărsare de sânge. **2.** Proces tehnologic de recoltare a sângelui animalelor sacrificate în abator pentru valorificare.

SÂNGERÓS, -OÁSĂ (lat. *sanguinosus*) adj. (Despre oameni şi manifestările lor; *p. ext.* despre întâmplări, evenimente) Plin de cruzime, fioros, crunt. ✦ (Despre ochi) injectat, congestionat.

SÂNGERU, com. în jud. Prahova, pe Cricovu-Sărat; 5 528 loc. (2008).

SÂN-GIORGIU, Ion (1893–1950, n. Botoşani), scriitor român. Refugiat şi stabilit în Germania (1945). Germanist, teoretician al expresionismului („Cercetări critice"). O monografie „Goethe", studii despre poezia germană şi austriacă a sec. 20. Versuri şi piese de teatru.

SÂNMARTIN 1. Com. în jud. Bihor, pe râul Hidişel; 8 481 loc. (2008). În arealul com. se află staţiunile balneoclimaterice Băile Felix şi Băile 1 Mai. Satul S. menţionat documentar în 1294. Satul Haieu atestat documentar în 1241. Rezervaţie naturală (lacul şi pârâul Peţea, cu nufăr termal). Punct fosilifer. **2.** Com. în jud. Harghita, în depr. Ciuc; 2 366 loc. (2008).

SÂNMĂRTIN, com. în jud. Cluj, pe Fizeş; 1 628 loc. (2008). Satul S. menţionat documentar în 1292.

SÂNMIHAIU ALMAŞULUI, com. în jud. Sălaj, pe Almaş; 1 791 loc. (2008).

SÂNMIHAIU DE CÂMPIE, com. în jud. Bistriţa-Năsăud; 1 560 loc. (2008). În satul Sălcuţa, atestat documentar (1329), biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 17).

SÂNMIHAIU ROMÂN, com. în jud. Timiş, pe canalul Bega; 4 714 loc. (2008). Satul S.R. menţionat documentar în 1327.

SÂNNICOLAU MARE, oraş în jud. Timiş, în C. Mureşului Inferior; 13 242 loc. (2008). Componente auto, mobilă, alim. Muzeu. Vestigii din Neolitic şi Epoca Bronzului. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1723). Menţionat documentar în 1247. Declarat oraş în 1950.

SÂNNICOLAU ROMÂN, com. în jud. Bihor, în C. Crişurilor; 2 097 loc. (2008). Satul S.R. menţionat documentar în 1322.

SÂNPAUL 1. Com. în jud. Cluj, pe Valea Mare; 2 564 loc. (2008). Expl. de nisipuri. În satul S., menţionat documentar în 1295, biserica de lemn Sfânta Treime (1722). **2.** Com. în jud. Mureş, pe Mureş; 4 318 loc. (2008). În satul S., menţionat documentar în 1332, biserică romano-catolică (sec. 14).

SÂNPETRU, com. în jud. Braşov; 3 868 loc. (2008). Satul S. menţionat documentar în 1240. Cetate ţărănească (sec. 14–15) cu biserică (sec. 13, azi evanghelică) cu pictură murală gotică.

SÂNPETRU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureş, pe Şesu; 3 046 loc. (2008). Vestigii romane.

SÂNPETRU MARE, com. în jud. Timiş, pe Mureş; 3 341 loc. (2008).

SÂNSIMION, com. în jud. Harghita, pe Olt; 3 521 loc. (2008). Cherestea şi balast. În satul S., menţionat documentar în 1333, biserică romano-catolică (1564).

SÂNTANA 1. Oraş în jud. Arad; 13 281 loc. (2008). Reparaţii de maşini şi utilaje agricole. Fost aşezământ al piariştilor (1749–1788). Declarat oraş în 2003. **2.** Cultură aparţinând dacilor liberi din V şi NV prov. Dacia (sec. 2–4 d.Hr.), răspândită în Crişana şi Maramureş. Caracterizată printr-o puternică influenţă romană (ceramică, fibule, monede etc.). Prezenţa elementelor caracteristice culturii S. pe terit. fostei Dacii romane atestă pătrunderea grupurilor de daci liberi din V, după retragerea administraţiei romane.

SÂNTANA DE MUREŞ 1. Com. în jud. Mureş, pe râul Iceni; 4 760 loc. (2008). **2.** Cultură (sfârşitul sec. 3 d.Hr.–sfârşitul sec. 4 d.Hr.), cu largă arie de răspândire, ce se întinde de la Nipru până în Transilvania şi de la Dunărea de Jos până în reg. Pripetului şi Bugului. Expresie a mai multor componente etnice, geto-sarmatice, geto-dacice şi taifalice, s-a dezvoltat pe parcursul mai multor faze, având aspecte şi variante regionale.

SÂNTANDREI, com. suburbană în jud. Bihor, pe Crişul Repede; 3 896 loc. (2008).

SÂNTĂMĂRIA-ORLEA, com. în jud. Hunedoara, pe Râu Mare; 3 302 loc. (2008). Hidrocentrală. Biserică (c. 1270) cu turn-clopotniţă şi portal romanic, ridicată de cnejii Cândea. În interior, un ansamblu de pictură murală din sec. 14. În satul Sânpetru au fost descoperite (1889–1929) numeroase resturi de reptile mezozoice (dinozauri, crocodili, chelonieni), iar în iul.–aug. 1994 au fost scoase la iveală mai multe schelete şi ouă de dinozauri, zona respectivă fiind declarată rezervaţie paleontologică, inclusă acum în Geoparcul dinozaurilor Haţeg.

SÂNTIMBREANU, Mircea (1926–1999, n. Băiţa, jud. Hunedoara), scriitor român. Director al Editurii Albatros (1969–1970, 1974–1985). Prozator cu vocaţia literaturii pentru copii şi tineret („Recreaţia mare", „Mama mamuţilor mahmuri").

SÂNTIMBRU 1. Com. în jud. Harghita; 2 056 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Alba, pe Mureş; 2 925 loc. (2008). În satul S., menţionat documentar în 1238, biserică din sec. 13 (azi reformată), reconstruită prin grija lui Iancu de Hunedoara.

SÂNZIÂNĂ s.f. **1.** (La pl.) Numele popular al sărbătorii creştine celebrate la 24 iun. (ziua de naştere a Sfântului Ioan Botezătorul); drăgaică **(1)**. **2.** Plantă erbacee perenă din fam. rubiaceelor, cu tulpina în patru muchii, înaltă de 30–100 cm, cu frunze liniare înguste, dispuse câte 8–12 în verticil, şi flori mici, galben-aurii, cu miros specific *(Galium verum)*.

SÂNZIENI, com. în jud. Covasna, pe râul Caşin; 4 640 loc. (2008). Satul S. menţionat documentar în 1332.

SÂRB, -Ă (< scr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Serbiei. De religie creştină (în majoritate ortodocşi). Mai trăiesc în Croaţia, Slovenia, Bosnia şi Herţegovina, România, S.U.A., Franţa, Canada. Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Serbia. **2.** Adj. Care aparţine Serbiei sau sârbilor **(1)**, privitor la Serbia sau la sârbi; sârbesc. ✦ *Limba s.* = limbă indo-europeană din familia slavă, grupul meridional, vorbită în Serbia. Începând cu sec. 12–14 s-a dezvoltat o literatură originală şi de traduceri din slavonă. Foloseşte alfabetul chirilic, simplificat de Vuk Karadžić în 1868.

SÂRBĂ (< *sârb*) s.f. Dans popular românesc răspândit în toată ţara, cu multiple variante şi numiri (*în trei ciocane, la bătaie* etc.), cu ritm binar şi mişcare rapidă; melodie corespunzătoare acestui dans.

SÂRBENI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 1 598 loc. (2008).

SÂRBI, com. în jud. Bihor, pe Almaş; 2 731 loc. (2008).

SÂRBII-MĂGURA, com. în jud. Olt; 2 213 loc. (2008).

SÂRBU, Ioan (1865–1922, n. Rudăria, azi Eftimie Murgu, jud. Caraş-Severin), istoric român. Specialist în istoria Ev. Med.(„Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Ţării Româneşti. Răzmiriţile şi politica lui din afară – dimpreună cu întâmplările atingătoare din ţările vecine").

SÂRBU, Ion D. (1919–1989, n. Petrila, jud. Hunedoara), scriitor român. Membru al Cercului Literar de la Sibiu. Piese de teatru satirice, cronici teatrale, proză scurtă despre viaţa minerilor („Povestiri petrilene"). Romane antitotalitare („Lupul şi catedrala") apărute după 1989. Deţinut politic.

SÂRBU, Iosif (1925–1964, n. Şibot, jud. Alba), trăgător român la proba de armă liberă. Câştigătorul primei medalii olimpice de aur pentru România (Helsinki, 1952).

SÂRMĂ (< ngr., tc.) s.f. Fir de metal plastic (cupru, aluminiu etc.), subţire (cu dimensiuni transversale maxime sub 16 mm) şi cu secţiune transversală (circulară sau profilată) constantă pe toată lungimea lui.

Sb, simbol chimic pentru *antimoniu (stibiu)*.

SBÂRCEA, George (pseud. lui Claude Romano) (1914–2005, n. Cluj), muzicolog şi compozitor român. Monografii („Sibelius", „Jora", „Traian Grozăvescu"), traduceri. Muzică de teatru, vocală, uşoară („Ionel Ionelule").

SBIERA, Ion G. (1836–1916, n. Horodnicul de Jos, jud. Suceava), filolog şi folclorist român. Acad. (1866). Culegeri de folclor din Bucovina. Ediţii de texte româneşti vechi („Codicele Voroneţean"). Monografii.

SBURĂTORUL, revistă literară, apărută în două serii (19 apr. 1919–22 dec. 1922 şi mart. 1926–mai-iun. 1927), la Bucureşti, sub conducerea lui E. Lovinescu. Continuată (17 sept. 1921 – 22 dec. 1922) de „Sburătorul literar". A promovat literatura modernistă, impunând scriitori şi critici de valoare: Ion Barbu, L. Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, T. Vianu ş.a. În jurul ei s-a constituit cenaclul cu acelaşi nume, a cărui activitate (cu referiri şi la revistă) e consemnată de E. Lovinescu în „Agende literare".

Sc, simbol chimic pentru *scandiu*.

SCÁBIE (< lat. *scabies*) s.f. Boală parazitară a pielii, provocată de *sarcopt*; (pop.) râie **(1)**. Este foarte contagioasă, pruriginoasă şi produce leziuni caracteristice fine, cenuşii, cauzate de canalele săpate în piele de parazitul femelă. Apare şi la animale şi păsări, ducând la căderea părului şi a penelor.

SCABRÓS, -OÁSĂ (< fr.; lat. *scaber* „murdar") adj. Indecent, necuviincios; neruşinat, scârbos.

SCADÉNT, -Ă (< *scadenţă*) adj. (Despre datorii, obligaţii etc.) Ajuns la scadenţă.

SCADÉNŢĂ (< it.) s.f. Termen de plată; expirare a perioadei în care trebuie achitată o datorie sau efectuată o operaţie.

SCAFÁNDRU (< fr.; {s} gr. *skaphe* „barcă" + *andr-* „bărbat") s.n., s.m. **1.** S.m. Persoană specializată în lucrări sub apă cu ajutorul unui aparat special; scafandrier. **2.** S.n. Costum special, impermeabil, închis ermetic, prevăzut cu aparat respirator, cu care se îmbrăcă scafandrii când coboară sub apă, aviatorii care zboară la altitudini înalte şi cosmonauţii. ✧ *S. autonom* = s. prevăzut cu butelii de oxigen purtate pe spate şi cu labe de cauciuc. Primele încercări au fost efectuate de Ronquerol şi Denayrousse (1865).

SCÁFĂ (< ngr.) s.f. **1.** Strachină mare de lemn. ✦ Căuş de lemn sau de metal cu care se ia făina, grăunţe etc. **2.** (ARHIT.) Suprafaţă cilindrică concavă ce racordează faţa unui perete cu aceea a tavanului sau a unui paviment. **3.** Piesă prefabricată, din beton sau din gresie ceramică, din care se execută scafe **(2)**, pardoseli etc.

SCAFOÍD (< fr.) s.n. (ANAT.) Unul dintre oasele carpiene şi, respectiv, tarsiene.

SCÁI¹ (< scr.) s.m. Nume generic dat mai multor plante cu frunze ghimpoase şi fructe cu ghimpi care se agaţă de haine, de lâna oilor etc.; fructul acestor plante. ✧ *S. vânăt* = plantă erbacee perenă din fam. opiacee, cu flori violacee dispuse în capitule ovale *(Eryngium planum)*. *Scaiul dracului* = plantă erbacee perenă, meliferă, din fam. opiacee, înaltă de 30–50 cm, cu frunze spinoase şi flori albe-verzui *(Eryngium campestre)*.

SCÁI² (< engl.) s.n. Imitaţie de piele, făcută din material plastic, maleabilă şi rezistentă la schimbările de temperatură.

SCAIÉTE (< *scai*) s.m. Nume generic dat mai multor plante, mai ales din fam. asteracee, care au frunza sau capitule spinoase (ex. ciulinul, pălămida etc.).

SCALA, La ~ *(Teatro alla Scala)*, cel mai însemnat teatru de operă italian, înfiinţat la Milano în 1776–1778. A găzduit premiere ale operelor marilor maeştri italieni (Rossini, Bellini, Donizetti şi Verdi). Pe scena sa au cântat şi cântăreţii români Hariclea Darclée, Elena Teodorini, G. Gabrielescu, N. Herlea ş.a.

SCALÁR[1] (< fr.) s.m. Peşte teleostean de acvariu din familia percidelor, originar din America de Sud, având corpul discoidal, argintiu, cu reflexe aurii şi brune, brăzdat de dungi transversale negre sau gri al căror desen se aseamănă cu o scară *(Pterophyllum scalare)*.

SCALÁR[2], **-Ă** (< fr. {i}; {s} lat. *scalaris* „de scară") adj., s.m. (Mărime) care are o valoare determinată printr-o unitate de măsură şi printr-un număr real.

SCÁLĂ (< it.) s.f. **1.** Scară gradată. **2.** Placă gradată la aparate radio pe care se poate urmări lungimea de unde pe care funcţionează aparatul.

SCALD (cuv. scandinav „poet") s.m. Nume dat vechilor poeţi nordici (mai ales islandezi), a căror poezie are în general un caracter eroic.

SCALÉN (< fr., gr.) adj. *Triunghi* ~ = triunghi ale cărui laturi sunt de mărimi diferite.

SCALIGERI sau **DELLA SCALA,** familie de nobili italieni, aflată între 1260 şi 1387 la conducerea Veronei. Mai important: **Can Grande I S.** (1291–1329), vicar imperial la Verona. Ales de ghibelini căpitan general al Lombardiei (din 1318). Sprijinitor al artelor. L-a găzduit pe Dante.

SCALIGERO, Giulio Cesare (1484–1558), umanist renascentist italian. Opera sa principală, „Poetices libri septem", scrisă în latină, care reia ideile lui Aristotel, a servit la fundamentarea teoretică a clasicismului. Ediţii din operele lui Aristotel şi Teofrast.

SCALOGRÁMĂ (< fr., engl.) s.f. (În statistică şi marketing) Reprezentare grafică cu ajutorul căreia se măsoară şi se ilustrează intensitatea opiniilor publice.

SCALP (< fr.) s.n. (ANAT.) Pielea care acoperă bolta cutiei craniene, smulsă de pe craniu cu păr cu tot. S. reprezenta la amerindieni un trofeu de luptă.

SCALPÉL (< fr., lat.) s.n. Cuţitaş cu mâner plat şi spatulat, cu care se pot efectua scalpări; utilizat mai ales la disecţii.

SCAMATÓR (după fr. *escamoteur*) s.m. Actor de circ care face scamatorii; prestidigitator.

SCAMATORÍE (< *scamator*) s.f. Faptă, acţiune care pare miraculoasă, dar care se bazează pe dibăcie şi pe iuţeala mişcărilor cu care este făcută; arta de a face astfel de fapte; prestidigitaţie. ✦ Fig. Înşelătorie, potlogărie; mistificare.

SCÁMĂ (cf. lat. *squama*) **1.** S.f. Material constituit din fibre textile scurte, rezultat fie în urma operaţiilor de destrămare a firelor sau a produselor textile, fie prin desprinderea de fibre din produse textile în timpul purtării sau al utilizării lor în procese tehnologice; este folosit pentru straturi termoizolatoare în industrie ca material de umplutură etc. **2.** Fir subţire şi scurt, destrămat dintr-o ţesătură.

SCAMONÉE (< fr.) s.f. **1.** Plantă din Asia Mică, cu frunze triunghiulare şi cu flori galbene *(Convulvulus scammonea)*. **2.** Suc răşinos extras din rădăcina acestei plante şi folosit în medicină.

SCANÁ (< engl.) vb. I tranz. **1.** (MED.) A explora cu ajutorul unui scaner. **2.** (INFORM.) A reproduce imagini sau texte cu ajutorul unui scaner.

SCANDÁ (< fr.) vb. I tranz. A citi sau a recita versuri marcând unităţile metrice ori silabice. ✦ A vorbi sau a recita accentuând fiecare cuvânt, fiecare silabă. ✦ (MUZ.) A citi o frază muzicală punând accentul pe timpii tari.

SCANDÁL (fr., lat.; {s} gr. *skandalon* „obstacol") s.n. **1.** Zarvă, vâlvă provocată de o faptă urâtă, ruşinoasă; indignare cauzată de o asemenea faptă. ✦ Zgomot mare, gălăgie, tărăboi. **2.** Întâmplare care tulbură ordinea; faptă urâtă, rea, care provoacă indignare. ✦ Situaţie ruşinoasă.

SCANDINÁV, -Ă (< fr.; de la n. pr. *Scandinavia*) adj., s.m. şi f. (Persoană) care aparţine ţărilor din Scandinavia; privitor la ţările scandinave şi la populaţiile lor.

SCANDINAVIA. Peninsula Scandinavă, pen. în NV Europei, între M. Baltică, M. Nordului, M. Norvegiei şi Oc. Arctic; c. 749,8 mii km^2 (cea mai mare peninsulă a Europei). Ţărmurile de V şi de N sunt crestate de numeroase fiorduri, iar cele de S şi de E sunt joase. Partea de V este ocupată de Alpii Scandinavici, care se întind paralel cu ţărmul. În S se află o câmpie şi pod. Småland. Gheţari în zona înaltă. Păduri de conifere; în N vegetaţie de tundră. În S. se află Suedia, Norvegia şi o parte din Finlanda.

SCÁNDIU (< fr., germ. {i}; {s} lat. *Scandi*[*navia*]) s.n. Element chimic (Sc; nr. at. 21, m. at. 44,956) din grupa pământurilor rare, alb-cenuşiu, cu luciu metalic; se găseşte în natură sub formă de oxid. A fost descoperit de L.F. Nilson, în 1879.

SCÁNER (< engl.; fr.) s.n. Aparat folosit în diferite domenii pentru explorarea şi înregistrarea amănunţită, punct cu punct, a unei suprafeţe, a unui corp, a unei substanţe, a unei imagini etc.

SCANIA, pen. în extremitatea de S a Scandinaviei; 11,3 mii km^2. Zăcăminte de turbă.

SCAPÉT (< rus.) s.m. Bărbat care a fost castrat.

SCAPOLIT (< fr.) s.m. Mineral amorf, incolor sau opac, rezultat din unirea unui silicat de calciu cu unul de aluminiu.

SCAPULÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *scapulae* „umeri") s.f. (ANAT.) Care se referă la scapulă (ex. centură s.).

SCÁPULĂ (< fr.) s.f. Omoplat.

SCARABÉU (< fr., lat.) s.m. Denumire dată insectelor coleoptere din genul *Scarabaeus*, coprofage, cu corpul negru, lăţit şi turtit. În Egiptul antic era considerat sacru.

SCARAMOUCHE (pseud. lui *Tiberio Fiorilli*) (1608–1694), actor italian. Creatorul unui personaj pe jumătate soldat, pe jumătate arlechin, de mare succes în epocă.

SCARAÓŢCHI (< sl.) s.m. (Fam.) Denumire dată căpeteniei dracilor; tartor.

SCÁRĂ (lat. *scala*) s.f. **I. 1.** Dispozitiv mobil compus din două bare paralele legate între ele prin bare scurte transversale (fuscei), egal distanţate, folosit pentru urcarea sau coborârea de la un nivel la altul. **2.** Element de construcţie compus dintr-un ansamblu de trepte, care leagă două niveluri succesive ale unei construcţii; (la pl.) trepte. ✧ (NAV.) *S. de pisică* = s. flexibilă, formată din două parâme între care se fixează trepte cilindrice de lemn. *S. rulantă* = s. cu trepte mobile, fixate prin articulaţii pe o bandă rulantă; escalator. *S. de peşti* = construcţie hidrotehnică executată în zona de separaţie dintre două biefuri, care permite peştilor să treacă din bieful aval în cel din amonte şi invers. ✦ Treaptă sau şir de câteva trepte la un vehicul, servind la urcare sau la coborâre. **3.** Fiecare dintre cele două piese de metal prinse de o parte şi de alta a şeii, în care călăreţul îşi sprijină piciorul. **II. 1.** (FIZ., TEHN.) Mulţime ordonată de elemente (diviziuni, grade etc.), care serveşte la stabilirea, după o anumită regulă, a valorilor numerice ale unei mărimi. ✧ *S. de culori* = fâşie de hârtie pe care sunt dispuse unul după altul 8 sau 12 dreptunghiuri colorate în nuanţele spectrului luminii solare; este utilizată în tehnica reproducerilor policrome. *S. termometrică* v. *termometric. S. gradată* = s. **(II. 1)** ale cărei elemente sunt diviziuni ale unei linii, marcate cu valorile numerice ale mărimii raportate corespunzător (ex. *s.g.* a unei rigle, *s.g.* a unui instrument de măsură etc.); scală. ✦ Nivel, rang, treaptă socială. ✦ (La ortodocşi) Denumire dată exerciţiilor treptate de perfecţionare spirituală, provenind de la lucrarea „Scara paradisului" a Sfântului *Ioan Scărarul*, stareţ al mănăstirii Sinaî. **2.** (TOPOGR.) Raportul dintre o lungime de pe un plan sau o hartă şi lungimea reală a acesteia în natură, care indică gradul de micşorare a detaliilor din natură, reprezentate cartografic; este exprimat printr-o fracţie (s. numerică) sau printr-un segment de dreaptă divizat în unităţi (s. grafică). ✧ Loc. *La scară* = într-un anumit raport, constant faţă de realitate. ✧ Expr. *A reduce la scară* = a reprezenta un obiect reducându-i dimensiunile, dar păstrând un raport constant faţă de realitate. ✧ (SEISMOLOGIE) *S. Mercalli* v. **Mercalli;** *S. Richter* v. **Richter.** ✧ (MAT.) *Funcţie în s.* = funcţie cu valori reale sau complexe definită pe o treaptă, pentru care există o descompunere a dreptei în intervale, în care funcţia este constantă.

Scarabeu

SCARIFICÁRE s.f. **1.** (DRUM.) Operaţie de dislocare a materialului pământos de la suprafaţa unui teren. **2.** (MED.) Incizie superficială a pielii făcută cu scarificatorul sau cu bisturiul, pentru provocarea unei sângerări, aplicarea ventuzelor sau inoculare cu vaccin.

SCARLATÍNĂ (< fr.; {s} lat. *scarlatum* „roşu-aprins") s.f. Maladie infecţioasă acută, tipică pentru vârsta copilăriei, foarte contagioasă, provocată de streptococi; se caracterizează printr-un debut brusc, cu frisoane şi febră, anghină, urmată de o erupţie de un roşu intens, care, treptat, se descuamează.

SCARLATTI 1. Alessandro S. (1660–1725), compozitor italian. Reprezentant al operei napolitane. Peste 100 de opere („Triumful onoarei", „Mitridate"), 600 de cantate, lucrări instrumentale şi corale, sonate pentru clavecin. Unul dintre precursorii simfoniei clasice. **2. Domenico S.** (1685–1757), compozitor şi clavecinist italian. Fiul lui S. **(1).** A compus aproape 600 de sonate pentru clavecin, lucrări religioase, opere.

SCARPA, Antonio (1752–1832), chirurg şi anatomist italian. Cercetări originale asupra sistemului nervos şi asupra organelor de simţ. Studii asupra maladiilor oftalmologice; inovaţii în tehnica chirurgiei ochiului.

SCARPA, Carlo (1902–1978), arhitect italian. Lucrări de orientare funcţională, caracterizate prin inovaţii formale şi o tratare savantă a detaliilor (Castelvechio şi Banca populară din Verona, Birourile Olivetti şi Piaţa San Marco din Florenţa).

SCARRON, Paul (1610–1660), scriitor francez. Comedii („Don Japhet de Armenia"), versuri şi poeme burleşti („Virgil travestit"). Proză picarescă („Romanţul comic").

SCAT (cuv. engl.) s.n. Stil vocal în jazz în care interpretul înlocuieşte textul prin silabe sau onomatopee, imitând instrumentaţia orchestrală.

SCATÍU (< ngr.) s.m. Pasăre sedentară din familia fringilidelor, mai mică decât o vrabie, de culoare verde-gălbuie, cu două dungi negre pe aripi *(Carduelis spinus)*.

SCATOFAGÍE (< fr.; {s} gr. *skor, skatos* „excrement" + *philein* „a iubi") s.f. Coprofagie.

SCATÓL (< fr.; {s} gr. *skor, skatos* „excrement") s.n. Compus chimic natural, azotat, produs în intestinul gros prin descompunerea proteinelor.

SCATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *skor, skatos* „excrement" + *logos* „vorbire") s.f. Referire trivială la fiziologia excreţiei, făcută într-o scriere, într-o glumă etc. ✦ Tendinţă patologică de a utiliza cuvinte scabroase.

SCÁUN (lat. *scamnum*) s.n. **I. 1.** Mobilă cu sau fără spetează pe care poate şedea o singură persoană. ✧ (Înv.) *S. de tortură* (sau *de supliciu*) = dispozitiv în formă de scaun **(1)** pe care era aşezat cel supus torturii.

Alessandro Scarlatti

S. electric = (în unele state) instrument de execuție prin electrocutare a condamnaților la moarte. 2. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) *Cetate de s.* = reședința domnului sau a cârmuirii; capitala unui stat. *S. domnesc* = denumire a tronului domnesc și, *p. ext.*, a domniei. ✦ (Determinat prin „de judecată") Instanță judecătorească. 3. (În Ev. Med., în Transilvania) *Scaune săsești* = denumire a organizațiilor teritorial-administrative ale populației săsești, cu un pronunțat caracter militar, conduse de un căpitan și de un jude al pământului, la care se adaugă apoi și judele regal; treptat, cele șapte *s.s.* s-au contopit într-unul singur; în fruntea tuturor, se afla comitele sașilor. *Sfântul s.* sau *Scaunul Apostolic (Pontifical)* = reședința papei; *p. ext.* Papalitatea. II. 1. Schelet în formă poligonală, nedeformabilă, constituit din bare de lemn, destinat susținerii învelitorii unui acoperiș și a suportului acesteia (astereală, căpriori, pene), a căror greutate, împreună cu aceea a încărcărilor incidentale ale învelitorii (zăpadă, vânt etc.) o transmite elementelor de rezistență ale construcției. 2. Placă de lemn, cu două piciorușe și cu o față curbă, pe care se sprijină coardele instrumentelor muzicale cu arcuș. 3. Dispozitiv de lemn, în formă de masă sau de bancă, la care lucrează diverși meseriași (dulgheri, rotari etc.). III. (FIZIOL.) Eliminarea materiilor fecale; *p. ext.* materii fecale eliminate.

SCĂDEÂ (lat. **excadere*) vb. II 1. Intranz. și tranz. (Despre valori, cantități etc.) A (se) reduce, a (se) micșora, a descrește sau a face să descrească. ✦ Intranz. (Despre intervale de timp) A se scurta. 2. Tranz. (MAT.) A efectua o scădere (2). ✦ A reține o parte dintr-o sumă înainte de a o achita. 3. Intranz. (Despre corpuri solide) A-și micșora volumul, a se împuțina. ✦ (Despre râuri, mări) A-și împuțina apa (prin evaporare), a-și coborî nivelul, a se retrage de la țărm. ✦ (Despre mâncăruri) A-și pierde apa (sau o parte din apă) prin fierbere, a se îngroșa. 4. Intranz. (Despre foc) A se potoli; a se domoli. ✦ (Despre voce) A coborî. 5. Intranz. (Despre Soare, Lună) A coborî spre apus, a apune.

SCĂDÉRE s.f. 1. Acțiunea de a scădea și rezultatul ei; reducere, micșorare, descreștere. 2. (MAT.) Operație între două elemente ale unui grup aditiv, primul fiind denumit *descăzut*, iar al doilea *scăzător*, notată cu semnul grafic „-", prin care se determină un element, numit *diferență*, care, adunat cu scăzătorul, este egal cu descăzutul (ex. s. de numere, s. de vectori, s. de matrice etc.). 3. Lipsă, defect, cusur.

SCĂEȘTI, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 2 169 loc. (2008). Pomicultură; viticultură.

SCĂLDÁ (lat. *escaldare*) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) îmbăia, a face baie. 2. Tranz. A uda, a muia.

SCĂMOȘÂ vb. I 1. Refl. (Despre produse textile) A se uza astfel încât extremitățile fibrelor să se desprindă schimbând aspectul neted al suprafeței țesăturilor sau a tricoturilor; a se destrăma. 2. Tranz. A modifica aspectul unei țesături prin extragerea mecanizată a capetelor fibrelor textile.

SCĂPÁ (lat. **excappare*) vb. I 1. Intranz. A se desprinde din... a se libera; a se salva. ✦ A se strecura, a trece prin... 2. Intranz. A reuși să iasă dintr-o încurcătură, dintr-o încercare grea (necaz, boală etc.); a se feri de..., a evita. ✦ Intranz. și tranz. A (se) elibera de cineva sau de ceva care supără; a (se) dezbăra; a (se) descotorosi. 3. Tranz. A da drumul (fără voie) unui obiect ținut în mână. 4. Intranz. (Despre Soare) A trece, a coborî spre asfințit. 5. Refl. A face sau a spune ceva fără voie, din greșeală; a nu se putea abține. 6. Tranz. A nu observa ceva, a pierde din vedere; a omite; a uita. ✦ Intranz. A trece neobservat, a nu fi luat în seamă. 7. Refl. A avea senzația acută de defecare sau urinare; a defeca sau a urina involuntar.

SCĂPÁRE s.f. Acțiunea de a scăpa; salvare, eliberare. ✦ Mijloc, posibilitate de a scăpa.

SCĂPĂRÁ (cuv. autohton) vb. I intranz. 1. A produce scântei prin lovirea unei bucăți de cremene cu amnarul. ✦ (Despre pietre sau alte corpuri dure) A scoate scântei prin ciocnire. ✦ Tranz. și intranz. A aprinde chibritul prin frecare. ✦ Tranz. (Despre foc, flăcări) A produce, a împrăștia scântei. ✦ (Pop.; despre fulgere) A produce strălucire, a izbucni. ✦ Fig. A apărea, a se ivi deodată, fulgerător. 2. A scânteia, a luci; a străluci. ✦ (Despre ochi) A arunca priviri vii, scânteietoare.

SCĂPĂTÁ (lat. **excapitare*) vb. I intranz. 1. (Despre aștri) A asfinți, a apune. 2. A aluneca, a cădea. ✦ (Despre privire, ochi) A nu se putea fixa pe ceva, a fugi, a luneca (din cauza oboselii). 3. A pierde averea, a sărăci, a se ruina.

SCĂRIȘOARA 1. Peșteră formată în calcare triasice, în ENE masivului Bihor (m-ții Apuseni), la 1 165 m alt., care adăpostește un bloc de gheață de 5,5 mii m^2, cu un volum de 40-55 mii m^3, cu o vechime de peste 3 000 de ani. La intrare, un aven adânc de 48 m comunică cu o mare sală circulară, prin intermediul căreia se asigură accesul în celelalte săli. Monument al naturii (1938) și rezervație speologică. Obiectiv turistic. 2. Com. în jud. Alba, pe Arieșu Mare; 1 708 loc. (2008). 3. Com. în jud. Olt, pe Olt; 3 218 loc. (2008).

SCĂRMĂNÁRE s.f. Prima operație în prelucrarea materiei prime textile, care constă în desfacerea în fibre, înfoierea și curățirea de impurități a acesteia.

SCĂRPINÁ (lat. *scarpinare*) vb. I tranz. și refl. (Despre oameni și animale) A (se) râcâi cu degetele sau cu unghiile, a (se) freca de un obiect tare în locul în care simte mâncărime. ✦ Tranz. (Fam.) A trage cuiva o bătaie ușoară; a scărmăna, a chelfăni.

SCĂZĂMÁNT s.n. Pierdere din greutate, reducere, micșorare, scădere. ✦ (Concr.) Partea (dintr-o marfă) care se reduce, se pierde.

SCĂZĂTÓR s.m. (MAT.) Denumire a termenului al doilea (care se scade) din operația de scădere.

SCĂZÚT (< *scădea*) adj. 1. (Despre ape) Cu nivelul coborât. ✦ (Despre mâncăruri) Cu sos puțin și bine legat. 2. (Despre voce, glas) Cu intensitate slabă; coborât, șoptit.

SCÂNCET (< *scânci*) s.n. Plâns slab, înăbușit și întrerupt, specific mai ales copiilor mici.

SCÂNCÍ (< sl.) vb. IV intranz. și refl. A plânge cu glas slab, înăbușit și întretăiat. ✦ (Despre animale) A geme, a scheuna.

SCÂNDURĂ (lat. *scandula*) s.f. Piesă de lemn cu secțiunea transversală dreptunghiulară, mai mult lată decât groasă, obținută din bușteni prin tăiere (la gater, ferăstrău cu bandă etc.) ✦ (Mai ales la pl.) Podele, dușumea.

SCÂNTEIÁ vb. I intranz. 1. A licări ca o scânteie; a luci, a sclipi. ✦ (Despre ochi) A privi pătrunzător; a luci, a sclipi. 2. A împrăștia scântei.

SCÂNTEIA 1. Com. în jud. Ialomița, pe râul Strachina; 4 335 loc. (2008). 2. Com. în jud. Iași, pe râul Rebricea; 4 553 loc. (2008). Vestigii neolitice. În satul S., biserica Cuvioasa Parascheva, ctitoria domnului Vasile Lupu (1636).

SCÂNTEIA, cotidian, organ al C.C. al Partidului Comunist Român. A apărut ilegal între 15 aug. 1931 și 1940. La 21 sept. 1944 a apărut primul număr legal. Și-a încetat apariția în 1989.

SCÂNTÉIE (< lat. **scintilla*) s.f. 1. Mică particulă incandescentă ce sare dintr-un corp aprins, dintr-un material dur în timpul prelucrării etc., și care se stinge repede datorită pierderii de căldură prin răcire în aer. ✧ *S. electrică* = tip de descărcare electrică luminoasă, care apare („sare") la tensiuni ridicate între electrozi, având caracter discontinuu și distructiv. 2. Fig. Fapt, aparent neînsemnat, care declanșează o acțiune, un sentiment etc. ✦ Parte foarte mică din ceva; fărâmă.

SCÂNTEIÉRE s.f. 1. Acțiunea de a scânteia și rezultatul ei. 2. (ASTR.) Variație a strălucirii și a culorii stelelor, vizibilă cu ochiul liber, cauzată de neomogenitatea atmosferei terestre și fluctuațiile locale ale indicelui de refracție; scintilație.

SCÂNTEIEȘTI, com. în jud. Galați, în C. Covurlui; 2 609 loc. (2008).

SCÂNTEIETÓR, -OÁRE adj. Care împrăștie o lumină vie; strălucitor, sclipitor. ✦ Care pare că împrăștie scântei; luminos. ✦ Fig. Extrem de inteligent.

SCÂRBĂ (< sl.) s.f. 1. Aversiune puternică, dezgust, repulsie; greață, silă. 2. Fig. Ființă murdară, dezgustătoare, urâcioasă; *p. ext.* om de nimic, netrebnic, mârșav. ✦ Lucru murdar, spurcat. ✦ Faptă urâtă, reprobabilă; ticăloșie. ✦ (La pl.) Vorbe murdare, triviale, obscene; ocări, înjurături.

SCÂRBÓS, -OÁSĂ adj. 1. Care provoacă scârbă, repulsie; respingător, dezgustător. 2. Care inspiră dispreț, aversiune; josnic, detestabil. 3. Care se scârbește, se îngrețoșează ușor. 4. (Fig.; despre oameni) Dezagreabil, nesuferit.

SCÂRNĂVÍE s.f. 1. Lucru murdar, scârbos; murdărie. 2. Om vrednic de dispreț, fără valoare, de nimic.

SCÂRȚÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. 1. A produce un zgomot ascuțit, strident. 2. (Despre roți) A merge greu producând un zgomot caracteristic, strident. ✦ (Despre încălțăminte) A produce (în timpul mersului) un zgomot ascuțit, caracteristic. 3. Fig. A cânta prost, strident dintr-un instrument muzical cu coarde. ✦ A scrie apăsând și zgâriind cu penița pe hârtie. 4. Fig. (Fam.; despre mecanisme, *p. ext.*, despre activități, acțiuni etc.) A merge prost, a nu progresa. ✦ (Fam., despre oameni) A nu se simți bine, a o duce rău cu sănătatea.

SCELERÁT, -Ă (< fr., lat.; {s} lat. *scelus* „omor, nelegiuire") s.m. și f. Persoană vinovată sau socotită capabilă de mari nelegiuiri și crime; mârșav, ticălos, infam; criminal.

SCENARÍST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Autor de scenarii.

SCENÁRIU (< it., fr.) s.n. Textul succint al unei piese de teatru, al unui spectacol sau al unui film, de obicei împreună cu indicațiile tehnice și de regie. ✧ *S. literar* = faza inițială a scenariului, conținând numai articulațiile principale ale viitorului film. *S. regizoral* = textul de lucru al regizorului, conținând indicații tehnice, metrajul secvențelor, tipul planurilor, indicații de scenografie și interpretare. *S. radiofonic* = adaptare a unui text literar (mai ales a unei piese de teatru) la cerințele radiodifuziunii.

SCÉNĂ (< fr., lat.; {s} gr. *skene* „adăpost, refugiu") s.f. 1. Spațiu special amenajat într-o sală sau în aer liber, destinat reprezentării unui spectacol; compus din rampă, avanscenă, podium, fosa orchestrei, arlechini (2), culise și utilat cu cortine, turnantă etc. Există mai multe tipuri de scenă: arenă, cutie (italiană), elisabetană etc. ✧ *A pune în scenă* = a regiza. 2. Diviziune a textului dramatic; intră în componența tablourilor și a actelor. 3. Fig. Loc unde se petrece o acțiune sau o activitate. 4. (În artele plastice) Compoziție cu unul sau mai multe personaje (ex. s. de interior). 5. Fig. Acțiune, fapt, eveniment care poate să impresioneze pe cineva. 6. Fig. Ceartă, ieșire violentă, scandal.

SCENÉTĂ (< *scenă*, după fr. *scenète*) s.f. Scurtă piesă de teatru, într-un singur act și cu un număr redus de personaje.

SCENOGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *skenographia* < *skene* „scenă" + *graphein* „a scrie, a desena") s.f. Arta organizării scenei, a cadrului și atmosferei unui spectacol prin decoruri, costume, iluminat scenic etc.

SCENOTÉHNICĂ (< fr.) s.f. Tehnica aparaturii de scenă și a trucajelor mecanice în teatru.

SCÉPTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *skeptikos* < *skeptomai* „examinez") adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** Privitor la scepticism **(1)**, care aparţine scepticismului. **2.** (Şi subst.) Care se îndoieşte de toate, care nu are încredere în nimic. **II.** S.m. şi f. Adept al scepticismului **(1)**.

SCEPTICÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Credinţă potrivit căreia nu este posibilă obţinerea unei cunoaşteri sigure despre cum sunt lucrurile în realitate, atitudinea recomandată fiind cea de „suspendare a judecăţii" mai degrabă decât de încredere în produse îndoielnice ale raţiunii. **S.** vechi include două mişcări: cea întemeiată de *Pyrrhon* (sec. 4–3 î.Hr.) şi s. *Academiei* (sec. 3–1 î.Hr.); în plus, Xenophan, Gorgias, Socrate sunt, de obicei, asociaţi cu **s.** În epoca modernă, s. este promovat de *Montaigne, Bayle, Hume,* ultimul formulând un s. moderat care admite credinţele cotidiene datorate tradiţiei. O formă contemporană de **s.** este failibilismul. **2.** Atitudine de îndoială sau de neîncredere cu privire la capacitatea ori la intenţia reală a oamenilor de a realiza idealurile pe care le proclamă etc.

SCÉPTRU (< fr.; {s} gr. *skeptron* „baston") s.n. Baston încrustat cu metale şi cu pietre preţioase purtat de conducătorul unui stat sau de înalţii prelaţi ca însemn al puterii. ✦ Fig. Demnitate, putere, autoritate de suveran; domnie.

SCHACHT, Hjalmar (1877–1970), om politic german. Preşedinte al Reichsbank-ului (1924–1930, 1933–1939) şi ministru al Economiei (1934–1937). În dezacord cu politica lui Hitler (după 1937), a fost închis (1944–1945). Judecat (1946) în procesul de la Nürnberg, a fost achitat.

SCHADOW, Johann Gottfried (1764–1850), sculptor, gravor şi teoretician de artă german. Unul dintre fondatorii şcolii moderne de artă. Reprezentant al neoclasicismului („Cvadriga Victoriei" de pe Poarta Brandenburg din Berlin, bustul lui Goethe, statuia lui Frederic II). Promotor al studiului după natură („Tratat privind osatura, musculatura şi proporţiile corpului omenesc").

SCHAEFFER, Pierre (1910–1995), compozitor francez. Părinte al muzicii concrete („Studii de zgomote"), pionier şi veteran al radioului, fondator al Grupului de cercetări muzicale de la Paris (alături de Pierre Henry). Creaţie muzicală („Simfonie pentru un om singur") şi teoretică („Tratatul de obiecte muzicale").

SCHAFFHAUSEN 1. Oraş în N Elveţiei, centrul ad-tiv al cantonului cu acelaşi nume, pe Rin; 33,7 mii loc. (2002). Metalurgie; aparate de precizie; ceasuri. Monumente medievale: Abaţie benedictină (1049), catedrală (1103), primărie (1382–1412). Centru turistic (cascada Rinului). Oraş din 1190. **2.** Canton în N Elveţiei; 298 km^2; 73,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Schaffhausen.*

SCHALLY, Andrew Victor (n. 1926), medic american de origine poloneză. Endocrinolog. A descoperit hormonii peptidici. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1977), împreună cu R. Guillemin şi R. Yalow.

SCHÄRF, Adolf (1890–1965), om politic austriac. Socialist. Preşedinte al Austriei (1957–1965).

SCHARNHORST, Gerhard Johann David von (1755–1813), general prusian. S-a remarcat în bătăliile de la *Auerstädt* (1806) şi *Eylau* (1807). După Pacea de la *Tilsit* (1807), a reorganizat radical armata prusiană împreună cu *Gneisenau* şi *Stein,* impunând obligativitatea serviciului militar. Rănit mortal la *Lützen.*

SCHAT, Peter (1935–2003), compozitor olandez. Şeful şcolii olandeze de avangardă (opera „Labirint"). Fondator al unui studio de muzică electroinstrumentală la Amsterdam (1973).

SCHAUDINN, Fritz Richard (1871–1906), microbiolog german. Împreună cu E. Hoffmann, a descoperit (1905) agentul patogen al sifilisului *(Treponema pallidum).*

SCHAWLOW, Arthur Leonard (1921–1999), fizician american. Cercetări în domeniul spectroscopiei cu unde de radiofrecvenţă, cu laseri, optică, de microunde, al electronicii cuantice, supraconductibilităţii. A propus (1958), împreună cu C. Townes, principiul de funcţionare a laserului şi folosirea ca rezonator a interferometrului. Premiul Nobel pentru fizică (1981), împreună cu N. Bloembergen şi K. Siegbahn.

SCHÉCI (< fr., engl.) Scurtă scenetă satirică sau comică. ✧ *Film s.* = film realizat din mai multe povestiri independente, ilustrând aceeaşi idee.

SCHEEL, Walter (n. 1919), om politic german. Liberal. Vicecancelar (1969–1974) şi preşedinte al ţării (1974–1979).

SCHEELE, Carl Wilhelm (1742–1786), chimist suedez. A descoperit oxidul de mangan, glicerina (1779), un mare număr de acizi organici (formic, uric, lactic, citric, oxalic, malic); a izolat hidrogenul (1768), oxigenul (1773), clorul (1774).

SCHEER, Reinhard (1863–1928), amiral german. Comandant suprem al flotei germane (1916–1918). A obţinut victoria în bătălia navală din str. *Skagerrak* (1916), împotriva flotei engleze.

SCHÉHADÉ, Georges (1907–1989), scriitor libanez de expresie franceză. Poezie suprarealistă („Scântei"); creator al unui „teatru de poezie", cu tentă umoristică („Monsieur Bob'le", „Emigrantul din Brisbane").

SCHEIDEMANN, Philipp (1865–1939), om politic german. Unul dintre conducătorii aripii de dreapta a social-democraţiei germane. Şeful guvernului de coaliţie (febr.–iun. 1919) care a înăbuşit Republica Sovietică din Bavaria.

SCHEIDT, Samuel (1587–1654), compozitor şi organist german. Corale pentru orgă, concerte vocale şi cântece polifonice.

SCHEIN, Johann Hermann (1586–1630), compozitor german. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai barocului german timpuriu („Mici cântece ale pădurii"). Madrigale.

SCHELA 1. Com. în jud. Galaţi, pe râul Neagra; 3 673 loc. (2008). Gaze naturale, viticultură. **2.** Com. în jud. Gorj, la poalele m-ţilor Vâlcan; 1 860 loc. (2008). Expl. de antracit şi argile refractare.

SCHÉLĂ (< scr.) s.f. **1.** Eşfodaj **(1)**. **2.** Punte care face legătura între o navă şi chei, servind la îmbarcarea şi debarcarea pasagerilor, la încărcarea şi descărcarea mărfurilor etc. **3.** *S. petrolieră* = unitate echivalentă unei întreprinderi industriale, destinată exploatării unuia sau mai multor zăcăminte de ţiţei învecinate. **4.** (În Ev. Med., în Ţările Române) Denumire a punctelor vamale (ex. s. de la Zimnicea, Olteniţa ş.a.).

SCHELDE, denumirea olandeză a fl. *Escaut.*

SCHELER, Max Ferdinand (1874–1928), filozof german. A aplicat fenomenologia în studiul eticii, metafizicii şi religiei, anticipând dezvoltarea filozofiei existenţialiste („Societatea şi formele cunoaşterii", „Probleme ale unei sociologii a cunoaşterii").

SCHELÉT (< fr.) s.n. **1.** (ANAT.) (În sens restrâns) Sistem *osos;* totalitatea oaselor care susţin corpul unui vertebrat. ✦ (În sens larg) Structură care asigură suportul mecanic al corpului la animale: poate fi intern (endoschelet = sistem osos) sau extern (exoschelet = învelişul rigid al corpului la insecte şi alte nevertebrate). **2.** Parte de rezistenţă a unei construcţii sau a unui sistem tehnic formată din grinzi şi stâlpi, longeroane şi nervuri etc., legate între ele rigid sau elastic şi formând un sistem spaţial. **3.** Fig. Plan sumar al unei opere literare, ştiinţifice etc.; schemă **(1)**.

SCHELETÓN (< engl.) s.n. **1.** Sanie joasă din metal, condusă, prin manevre de corp şi de picioare, de un concurent în poziţia culcat cu faţa în jos. **2.** Sport de iarnă care se practică cu s. **(1)**.

SCHELL 1. Maria S. (1926–2003), actriţă austriacă. Personaje sensibile, apărătoare ale valorilor morale („Gervaise", „Fraţii Karamazov", „Călătoria condamnaţilor", „Prima polcă"). **2. Maximilian S.** (n. 1930), actor şi regizor austriac de film. Frate cu S. **(1)**. Joc temperamental, cu timbru dramatic („Sechestraţii din Altona", „Topkapi", „Un pod prea îndepărtat"). Ca regizor a realizat: „Pietonul", „Un loc american". Premiul Oscar: 1961 („Procesul de la Nürnberg").

Pierre Schaeffer

SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph von (1775–1854), filozof german. Reprezentant al romantismului. În acest spirit a accentuat asupra conştiinţei de sine şi luptei morale („Sistemul idealismului transcendental"). A dezvoltat o „filozofie a identităţii" în care a postulat identitatea dintre natură şi intelect („Expunerea sistemului meu de filozofie").

SCHELLING, C. Thomas (n. 1921), economist american. Lucrări privind strategii militare şi controlul armelor, teoria jocului. Premiul Nobel pentru economie (2005), împreună cu R.J. Aumann.

SCHEMATÍSM (< fr. {i}) s.n. Caracterul a ceea ce este schematic, alcătuit din linii generale, lipsit de adâncime, de profunzime. ✦ Respectare rigidă a unor formule fixe.

SCHEMATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A subsuma, uneori forţat, cazul particular unui concept general. ✦ A prezenta, a înfăţişa ceva într-o manieră schematică; a simplifica.

SCHÉMĂ (< fr.; {s} gr. *skhema* „figură, formă") s.f. **1.** Plan format din linii sau idei generale, alese astfel încât să permită o vedere de ansamblu. **2.** Reprezentare grafică simplificată a structurii unei maşini, a unui aparat, a unei construcţii etc., în care elementele principale sunt figurate prin simboluri grafice. ✧ *Schemă-bloc* = **s.** a unei instalaţii în care elementele funcţionale sunt reprezentate prin dreptunghiuri, triunghiuri sau cercuri, iar legăturile funcţionale prin săgeţi. *S. electrică* = **s.** a unei reţele sau instalaţii electrice. *S. echivalentă* = **s.** în care sisteme tehnice sunt reprezentate prin circuite electrice echivalente din anumite puncte de vedere cu acestea şi efectuată în vederea studierii lor. **3.** Tabel care cuprinde organizarea unei întreprinderi sau instituţii, cu denumirea posturilor şi cu salariile corespunzătoare.

SCHENGEN, Acordurile de la ~, convenţie încheiată la Schengen (Luxembourg) în 1985 de către Franţa, Germania, Belgia, Luxembourg, Olanda, privind libera circulaţie a persoanelor în „spaţiul S." şi o politică comună faţă de alte state privind vizele de intrare, fişiere informatizate şi controlul la graniţă. După 1990 au aderat treptat şi alţi membri ai Uniunii Europene.

SCHERCHEN, Hermann (1891–1966), dirijor german. În exil, după 1933. Dirija fără baghetă. A excelat în tălmăcirea muzicii contemporane (numeroase prime audiţii absolute), interpretări surprinzătoare ale romanticilor şi clasicilor. Carieră pedagogică. Tratate de artă dirijorală.

SCHERG, Georg (1917–2002, n. Braşov), scriitor român de naţionalitate germană. Romane dedicate istoriei unei familii (ciclul „Unde nu-i stăpân, nici rob", „În cumpănă") sau intelectualităţii din România („Camera cu oglinzi"). Drame istorice („Giordano Bruno"). Poezii („Ciulinul de argint").

SCHERRER, Paul H. (1890–1969), fizician elveţian. Studii şi cercetări de fizică atomică (difracţia radiaţiilor X în cristale). M. de onoare al Acad. Române (1965).

SCHERZÁNDO (cuv. it.), adv. (MUZ.) Termen care indică o execuţie însufleţită, veselă, vioaie.

SCHÉRZO (cuv. it.) s.n. Compoziţie muzicală (sau parte dintr-o sonată ori simfonie) cu caracter glumeţ, optimist şi mişcare însufleţită, vioaie.

SCHÉTING (< engl., fr.) s.n. **1.** Patină pe rotile. **2.** Sport practicat cu aceste patine.

SCHI (< fr.; cuv. norvegian) s.n. **1.** Obiect din lemn, metal sau material plastic, în formă de patină plată şi alungită şi care, prinsă de talpa încălţămintei, permite alunecarea rapidă pe zăpadă. **2.** Sport de iarnă practicat cu schiurile **(1)**. Se cunosc mai multe probe: de fond,

Friedrich Schelling

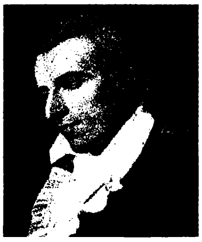

Friedrich von Schiller

de coborâre, slalom special şi slalom uriaş, sărituri de la trambulină, ştafete şi probe combinate, **s.** viteză, **s.** artistic-acrobatic (cu sărituri), balet pe **s.** Primul concurs din istoria **s.** (de fond) a avut loc în 1767 în localit. Christiania (azi Oslo). Primul campionat național s-a desfăşurat în 1921 la Sinaia.

SCHIAPARELLI, Elsa (1890-1973), designer de modă italian. A deschis primul magazin la Paris (1920). După 1935, împreună cu C. Dior, a deținut supremația pe piața cosmeticelor, bijuteriilor şi modei.

SCHIAPARELLI, Giovanni Virginio (1835-1910), astronom italian. A observat (1877) aşa-numitele „canale" de pe suprafața planetei Marte, a determinat perioada de rotație a planetelor Mercur şi Venus şi a descoperit asteroidul Hesperia (1861).

SCHIAVONI, Giovanni (1804-1848), pictor italian. Stabilit la Iaşi (1837-1843) ca profesor de „zugrăvie" la Academia Mihăileană. Ca portretist („Gheorghe Asachi", „Vornicul Burada"), a influențat formarea tinerilor pictori ai epocii.

SCHICKARD, Wilhelm (1592-1635), matematician, astronom şi cartograf german. A inventat prima maşină de calcul mecanic (1633).

SCHIF (< engl.) s.n. **1.** Ambarcație sportivă lungă (7-9, 11 şi 18 m), îngustă şi uşoară, cu rame (lungi, uşoare, cu pala curbată) fixate în suporți, şi cu scaune mobile. În **s.** pot canota una, două, patru sau opt persoane, cu sau fără cârmaci. **2.** Probă sportivă a canotajului academic practicată cu schiful **(1).** Există probe de **s.** simplu (cu un loc), dublu (cu două locuri), de 2 + 1 cârmaci, de 4 fără cârmaci şi de 8 + 1 cârmaci.

SCHÍJĂ (< pol.) s.f. Bucățică de metal rezultată din sfărâmarea prin explozie a unui proiectil sau a unei bombe, grenade etc.

SCHILÉR (< *schelă*) s.m. (În Ev. Med., în Țara Românească şi în Moldova) Dregător domnesc, conducător al unui punct vamal (din preajma unei ape).

SCHILERU, Eugen (1916-1968, n. Brăila), critic de artă român. Preocupat în special de arta modernă şi de probleme teoretice. Studii, articole, eseuri („Rembrandt", „Irimescu"). Activitate pedagogică.

SCHILÍFT (< engl.) s.n. Instalație pentru transportul schiorilor pe pantă.

SCHILLER, Friedrich von (1759-1805), poet, dramaturg, estetician şi istoric german. Reprezentant al grupării „Sturm und Drang". Poeme cu rezonanțe eroice, reflectând aspirații umaniste („Odă bucuriei", „Cântecul clopotului"), balade („Inelul lui Polykrates", „Cocorii lui Ibykos"), poeme lirico-filozofice („Zeii Eladei"). Drame romantice („Intrigă şi iubire"), afirmând setea de libertate („Hoții") ori abordând, într-o ambianță istorică, problematica personalității şi a destinului („Don Carlos", trilogia „Wallenstein", „Maria Stuart", „Fecioara din Orléans") sau cu caracter politic şi național („Wilhelm Tell", „Conjurația lui Fiesco"). Studii istorice („Istoria războiului de treizeci de ani") sau estetice („Scrisori despre educația estetică a omului", „Despre poezia naivă şi sentimentală"), în care formulează, pornind de la filozofia lui Kant, preceptele umanitarismului şi ale poeticii clasice.

SCHÍLLING s.m. v. **şiling.**

SCHILÓD, -OÁDĂ adj. Care are unul sau mai multe membre anchilozate, mutilate sau deformate; (despre membre) anchilozat, mutilat. ✦ Diform. ✦ P. gener. Infirm.

SCHILTBERGER, Johann (1381-după 1438), cavaler cruciat bavarez. Participant la bătălia de la Nicopole (1396). Luat prizonier de Baiazid I, apoi de Timur Lenk (1428). Trecând de două ori prin Țările Române a lăsat însemnări despre români.

SCHÍMĂ (< ngr.) s.f. **1.** Viață călugărească sau preoțească; tagmă, cin. **2.** Acoperământ de cap călugăresc.

SCHIMB s.n. **1.** Înlocuire a cuiva cu altcineva sau a ceva cu altceva (de aceeaşi natură). **2.** (FIZ.) Trecere a unei energii, a unei sarcini electrice, a unei particule etc. dintr-o parte într-alta, de la un obiect la altul (ex. **s.** de căldură); transfer. ✧ *Forță de* s. = forță de legătură între două sisteme cuantice, datorată schimbului reciproc şi permanent de fotoni, de mezoni etc. **3.** Timpul de lucru, exprimat în ore, într-o întreprindere industrială sau dintr-o instituție în care lucrează mai multe rânduri de angajați, constituind o parte a unei zile de 24 de ore; tură^1 **(1).** ✦ Totalitatea lucrătorilor care lucrează în aceeaşi întreprindere în aceeaşi perioadă de timp în cursul unei zile. **4.** (EC.) Circulația produselor de la producători la consumatori. **S.** de produse în scopul asigurării atât a unităților economice, cu factorii materiali necesari procesului de producție, cât şi a asigurării populației cu bunuri şi servicii de consum, atât pe plan intern cât şi pe plan extern. *S. valutar* = schimbarea unei valute cu alte valute. ✧ Loc. *În schimb* = drept compensație, ca echivalent. *În schimbul*... = în locul..., pentru... **5.** Rufărie de corp curată care o înlocuieşte pe cea purtată.

SCHIMBÁ (lat. *_excambiare_) vb. I **1.** Tranz. A înlocui pe cineva cu altcineva sau ceva cu altceva. **2.** Tranz. A da un lucru în locul altuia; a face schimb. ✦ A ceda o sumă de bani pentru a primi în loc alta de aceeaşi valoare, dar în alte monede. **3.** Tranz. şi refl. A da sau a lua altă formă, alt aspect, altă direcție etc.; a (se) modifica, a (se) transforma. ✦ Refl. (Despre oameni) A-şi modifica aspectul, atitudinea etc. ✦ Refl. (Despre starea atmosferică) A se modifica (de obicei în rău). **4.** Tranz. şi refl. A (se) îmbrăca cu rufe curate, a (se) primeni; a-şi pune alte haine. **5.** Tranz. A muta, a aşeza în alt loc.

SCHIMBÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) schimba. ✦ Modificare, transformare produsă la cineva sau la ceva; întorsătură. **2.** (MAT.) *S. de axe* = operație prin care se trece de la reperarea punctelor în raport cu un anumit sistem de axe la reperarea punctelor în raport cu un alt sistem de axe. *S. de variabile* = operație prin care argumentele de care depind o funcție dată se exprimă la rândul lor ca nişte funcții de alte argumente, astfel încât funcția inițială să depindă doar de noile argumente.

SCHIMBAREA LA FAȚĂ, sărbătoare creştină (6 aug.) ce aminteşte episodul relatat de Evanghelii în care Iisus Hristos s-a arătat, pe muntele Tabor, apostolilor Petru, Iacov şi Ioan, în strălucirea sa divină şi însoțit de Moise şi Ilie, personificând legea şi profețiile, pe care Iisus a venit să le împlinească. Glasul din Cer le porunceşte apostolilor să-L asculte pe Hristos ca pe noul Moise.

SCHIMBĂTÓR, -OÁRE s.n., adj. **I.** S.n. **1.** Sistem tehnic care permite realizarea unui transfer de energie între două medii diferite (ex. transferul de căldură de la un mediu cu temperatura mai înaltă la un mediu cu temperatura mai joasă în *s. de căldură*). **2.** Dispozitiv sau sistem tehnic cu ajutorul căruia se pot modifica anumiți parametri ai unui sistem tehnic, direcția de mers a unui vehicul etc. ✧ *S. de viteză* = mecanism component al sistemului de transmisie al unei maşini constituit din mai multe angrenaje, care prezintă un raport de transformare variabil în trepte pentru a se putea modifica turația arborelui de acționare a maşinii. *S. de cale* = dispozitiv montat la intersecția a două linii de cale ferată cu ajutorul căruia se realizează trecerea vehiculului de pe o linie pe cealaltă. Este format, în principiu, din macaz, inimă de încrucişare, şine intermediare şi un aparat de manevră. *S. telefonic* = echipament de comutație dintr-o centrală telefonică. **3.** *S. de ioni* = substanță chimică având proprietatea de a schimba ionii săi cu o cantitate echivalentă de alți ioni din soluția cu care vine în contact. **II.** Adj. (Despre oameni şi manifestările lor) Care se schimbă uşor; nehotărât, nestatornic.

SCHÍMNIC, -Á (SCHÍVNIC, -Ă) (< sl.) s.m. şi f. Pustnic, sihastru.

SCHIMONOSÍ (< ngr.) vb. IV **1.** Tranz. A deforma, a schimba aspectul; a sluți, a poci, a urâți. **2.** Refl. (Despre oameni) A se strâmba, a face grimase; *p. ext.* a face mofturi.

SCHINDÚF (et. nec.) s.m. (BOT.) **1.** Cimbrişor. **2.** Plantă erbacee din fam. fabacee, întrebuințată ca nutreț sau în bucătărie, şi medicină *(Trigonella foenum graecum).*

SCHINGIUÍ (< *schingi*, înv. „tortură") vb. IV tranz. A supune la mari suferințe fizice; a chinui, a tortura, a maltrata.

SCHINKEL, Karl Friedrich (1781-1841), arhitect, scenograf şi pictor german. Neoclasic; influențat de romantism. A construit Altes Museum, teatrul din Gendarmenmarkt (ambele la Berlin), Castelul Charlottenhof în parcul Sans Souci din Potsdam.

SCHIÓR, -OÁRĂ (< fr.) s.m. şi f. Persoană care practică schiul **(2).**

SCHIP (< fr., engl.) s.n. (TEHN.) Vas mare, metalic, prevăzut cu role de rulare, care se descarcă automat, prin basculare, la capătul căii de ghidare.

SCHIPA, Tito (1889-1965), tenor italian. A cântat în principal în S.U.A., dar şi în Italia. A excelat în rolurile Cavaradossi din „Tosca", Edgar din „Lucia di Lammermoor" şi Ducele de Mantua din „Rigoletto". A compus melodii şi piese pentru pian.

SCHIPETÁR (< n. pr. *Schipetaria,* denumirea autohtonă a Albaniei) s.m. Denumire a albanezilor.

SCHISMÁTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi subst.) Care s-a rupt de comunitatea bisericească; care nu mai recunoaşte autoritatea unei biserici.

SCHÍSMĂ (< fr., lat; {s} gr. *skhisma* „separare") s.f. **1.** Sciziune în sânul Bisericii, refuzul unui grup de credincioşi de a se supune conducerii oficiale. V. *Marea Schismă.* **2.** P. analog. Dezbinare, ruptură provocată de o deosebire de păreri; sciziune.

SCHIT (< sl.) s.n. Mănăstire mică sau aşezare călugărească situată într-un loc retras şi subordonată unei mănăstiri importante; sihăstrie.

SCHITU 1. Com. în jud. Giurgiu, pe râul Câlniştea; 1 974 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Olt, pe râul Iminog; 3 023 loc. (2008). Fabrică de bere. În satul Greci, biserica cu dublu hram Sfântul Nicolae şi Sfântul Grigorie Decapolitu (sec. 16).

SCHITU DUCA, com. în jud. Iaşi, pe râul Vasluet; 4 507 loc. (2008). Expl. de calcare.

SCHITU GOLEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Râu Târgului; 5 054 loc. (2008). Expl. de lignit. Termocentrală. Biserică de schit Sfinții Trei Ierarhi (sec. 17).

SCHIȚÁ (< it.) vb. I tranz. A face o schiță **(1, 2),** a desena ceva în mod schematic. ✦ Fig. A descrie ceva prin câteva trăsături specifice; a contura. ✦ A executa în mod vag un gest, o mişcare etc. **2.** A fixa punctele principale ale unei lucrări, a proiecta în linii mari.

SCHÍȚĂ (< it.) s.f. **1.** Prima formă executată de obicei în creion sau în peniță, a unui tablou, a unei sculpturi, a unui proiect de arhitectură etc. ✦ Desen rapid, executat după un model, care fixează primele observații directe. **2.** (TEHN.) Desen executat schematic, reprezentând o imagine aproximativă (cu reprezentarea elementelor esențiale) a unei piese, maşini, instalații etc. ✦ Reprezentare sumară a concepției unei lucrări. **3.** Specie literară a genului epic, de dimensiuni reduse, în care se narează un episod caracteristic din viața unuia sau a mai multor personaje. În literatura română maestrul **s.** este I.L. Caragiale.

SCHÍZO- (< fr.; {s} gr. *schizein* „a împărți") Element de compunere cu semnificația „diviziune", „sciziune", „împărțire", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

SCHIZOFRENÍE (< fr.; {s} *schizo-* + gr. *phren* „spirit") s.f. Boală mintală cronică, caracterizată prin discordanţă afectivă (lipsă de armonie între sentimente şi expresia lor), prin destructurarea progresivă a funcţiunilor psihice (afectivitate, intelect, voinţă), care duce la pierderea contactului cu realitatea. Evoluează continuu sau cu întreruperi.

SCHIZOÍD, -Ă (< fr.; {s} *schizo-* + gr. *eidos* „aspect") adj., s.m. (Tip de temperament, după clasificarea lui E. *Kretschmer*) caracterizat prin tendinţa de izolare şi predominarea vieţii interioare.

SCHIZOPÓDE (< fr.; {s} *schizo-* + gr. *pous, podos* „picior") s.n. pl. Ordin de crustacee mici, terestre şi acvatice, cu picioarele bifurcate *(Schizopoda)*.

SCHIZOTIMÍE (< fr.; {s} *schizo-* + gr. *thymos* „stare de spirit") s.f. Constituţie psihică predispusă la răceală afectivă şi tendinţă de interiorizare.

SCHLEGEL 1. August Wilhelm von S. (1767-1845), scriitor şi filolog german. Alături de fratele său S. **(2)**, teoretician al şcolii romantice de la Jena; a constituit, împreună cu Tieck, Novalis, Fichte şi Schelling, prima grupare romantică germană. A cultivat estetica romantică în opoziţie cu clasicismul („Prelegeri despre beletristică şi artă", „Despre arta dramatică şi literatură"). Sonete, epigrame, elegii. Cercetări asupra limbilor orientale. Traduceri. **2. Friedrich von S.** (1772-1829), scriitor, orientalist şi filozof german. Frate cu S. **(1)**. Animator şi teoretician al şcolii romantice de la Jena. Împreună cu fratele său S. **(1)**, a editat revista „Athenäum" (1798-1800). Studii asupra elenismului („Despre studiul poeziei greceşti"). Aforisme cultivând paradoxul ironiei; romanul „Lucinde". A pus bazele studiului sanscritei („Despre limba şi înţelepciunea indienilor").

SCHLEICHER, August (1821-1869), lingvist german. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene, unul dintre fondatorii studiilor de indo-europenistică. Creator al concepţiei naturaliste în lingvistică şi al teoriei arborelui genealogic în evoluţia limbilor („Compendiu de gramatică comparată a limbilor indo-germanice").

SCHLEIDEN, Matthias Jakob (1804-1881), botanist german. Împreună cu Th. Schwann, a pus bazele teoriei celulare.

SCHLEIERMACHER, Friedrich Ernst Daniel (1768-1834), teolog şi filolog clasic german. Membru al Academiei de ştiinţe din Berlin. Întemeietorul teologiei protestante moderne („Credinţa creştină", tratat de teologie sistematică).

SCHLESINGER, John Richard (1926-2003), regizor britanic de film. Influenţat de „free cinema". Creaţii prezentând destinele unor oameni obişnuiţi, în căutarea propriei identităţi („Billy mincinosul", „Departe de lumea dezlănţuită", „Duminică blestemată"). Premiul Oscar: 1969 („Cowboyul de la miezul nopţii").

SCHLESWIG-HOLSTEIN, land în N Germaniei, pe Elba, cu ieşire la M. Baltică şi M. Nordului; 15,7 mii km^2; 2,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kiel*. Expl. de petrol şi de gaze naturale. În 1460 ducatul danez Schleswig şi comitatul (ducat din 1474), au intrat în proprietatea personală a regelui Danemarcii. În urma Războiului austro-prusian (1866) au fost anexate de Prusia. Un plebiscit din 1920 a stabilit ca N Schleswig-ului să revină Danemarcii, iar S împreună cu Holstein au format un land german.

SCHLICK, Friedrich Albert Moritz (1882-1936), filozof şi fizician austriac. Fondator al Cercului de la Viena. Susţinător al principiului verificabilităţii. A inclus etica în sfera discursului ştiinţific cu înţeles verificabil („Epistemologia şi fizica modernă", „Spaţiu şi timp în fizica contemporană").

SCHLIEFFEN, Alfred, conte von (1833-1913), mareşal şi teoretician militar german. Ca şef al Statului Major al armatei germane (1891-1905), a elaborat planul de campanie bazat pe desfăşurarea ostilităţilor pe două fronturi (*planul S.*) folosit de Germania la începutul Primului Război Mondial.

SCHLIEMANN, Heinrich (1822-1890), arheolog german. Autodidact. Încercând să identifice locuri evocate în epopeile homerice, a organizat mari săpături, descoperind la Hissarlik (Turcia) cetatea Troia şi tezaurul atribuit regelui Priam. În timpul săpăturilor de la Micene şi Tirint, a făcut importante descoperiri privind culturile preclasice ale milen. 2 î.Hr. din bazinul M. Egee.

SCHLÖNDORFF, Volker (n. 1939), cineast german. Ecranizări, filme de analiză psihologică sau cu context politic („Onoarea pierdută a Katharinei Blum", „Moartea unui comis-voiajor"). Premiul Oscar: 1979 („Toba de tinichea").

SCHLUMBERGER, Gustav Leon (1844-1929), istoric francez de origine germană. Specialist în istorie bizantină („Epopeea bizantină la sfârşitul sec. X", „Bizanţul şi cruciadele"). M. de onoare al Acad. Române (1906).

SCHLÜTER, Andreas (c. 1660-1714), sculptor şi arhitect german. Reprezentant al barocului. Construcţii monumentale (Castelul din Berlin); decoraţii pline de fantezie (sala de marmură a palatului din Potsdam); monumentul ecvestru al marelui elector Frederic III Wiehelm.

SCHLÜTER, Poul (n. 1929), om politic danez. Conservator. Prim-min. (1982-1993).

SCHMALKALDEN, Liga de la ~, uniune a oraşelor şi principilor protestanţi din Germania, încheiată în 1531 împotriva împăratului Carol Quintul şi a principilor catolici. Carol Quintul a reuşit, în timpul războiului împotriva Ligii (1546-1547), să înfrângă armata principilor la Mühlberg (1547), ceea ce a dus la desfiinţarea Ligii. **Articolele de la ~**, lucrare a lui Martin Luther, scrisă la cererea prinţului elector Ioan Frederic al Saxoniei, în 1536, pentru pregătirea unui răspuns protestant la conciliul preconizat de papa Paul III.

SCHMIDT, Erhard (1876-1956), matematician german. A introdus conceptul de *spaţiu Hilbert* şi a creat geometria acestuia. În domeniul algebrei lineare, a rezolvat sisteme infinite de ecuaţii cu o infinitate de necunoscute.

SCHMIDT, Helmut (n. 1918), om politic german. Social-Democrat. Ministru al Apărării (1969-1972) şi de Finanţe (1972-1974). Cancelar al R.F.G. (1974-1982).

SCHMIDT, Johannes (1843-1901), lingvist german. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene („Raporturile de înrudire dintre limbile indo-europene"). Creatorul teoriei valurilor (Wellentheorie), care propunea o explicaţie diferită de teoria arborelui genealogic a lui A. Schleicher pentru înrudirea limbilor.

SCHMIDT, Maarten (n. 1929), astrofizician american de origine olandeză. A identificat (1963) liniile spectrului quasarilor, constatând o mare deplasare spre roşu; interpretat ca un efect Doppler-Fizeau, acest fenomen a fost explicat prin distanţele uriaşe până la aceste radiosurse cosmice.

SCHMIDT, Nicolaus (1874-1930, n. Arad), poet şi dramaturg român de naţionalitate germană. Versuri („Cântece de cimpoi ale unei calfe de tâmplar"), poeme satirice, comedii („Ursul", „Lăudărosul") şi tragedii.

SCHMIDT, Wilhelm (1868-1954), misionar, etnolog şi istoric al religiilor german. Autorul teoriei cercului cultural sau a protomonoteismului („Originea ideii de Dumnezeu").

SCHMIDT-ROTTLUFF, Karl (1884-1976), pictor şi grafician geman. Membru fondator (1905) al grupării „Die Brücke". Compoziţii şi peisaje în culori pure, contrastante, cu dominante de roşu („Nuduri", „Casa roşie"). Xilogravuri şi litografii.

SCHMITT, Florent (1870-1958), compozitor francez. Preşedinte (1938-1958) al Societăţii Naţionale de Muzică. Balete („Tragedia Salomeii"), muzică de scenă („Antoniu şi Cleopatra"), de film şi de cameră, piese simfonice şi corale.

SCHNABEL, Artur (1882-1951), pianist american de origine austriacă. Stabilit în S.U.A. (1939). Interpret al muzicii clasice (Beethoven, Schubert, Brahms). A compus muzică de cameră, o simfonie, piese pentru pian. Lucrări despre arta pianistică.

SCHNAUZER (< germ.) s.m. Numele unor rase de câini originare din Germania, cu păr aspru şi des, adesea sârmos, negru sau cenuşiu. ◊ *S. uriaş* (60-70 cm) şi *s. mijlociu* (40-50 cm) care sunt câini de pază şi companie şi *s. pitic* (30-35 cm) câini de companie.

Heinrich Schliemann

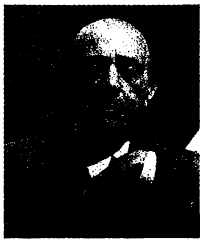
Arnold Schönberg

SCHNEIDER, Friedrich (1881-1970), pedagog german. Specialist în pedagogia comparată („Introducere în ştiinţa educaţiei", „Ştiinţa comparată a educaţiei").

SCHNEIDER, Hortense (1833-1920), mezzo-soprană franceză. Celebră în operele lui Offenbach, scrise special pentru ea („Frumoasa Elena", „Pericola).

SCHNEIDER, Romy (pe numele adevărat *Rosemarie Albach-Retty*) (1938-1982), actriţă austriacă. De o frumuseţe ingenuă, dublată de sensibilitate, a creat în special roluri tragice („Procesul", „Ludwig", „Piscina", „Crepusculul zeilor", „Moartea în direct").

SCHNITZLER, Arthur (1862-1931), scriitor austriac. Teatru de rezonanţă freudistă, evocând atmosfera vieneză („Papagalul verde", „Vălul Beatricei"); nuvele psihologice („Domnişoara Else"); romane („Tereza").

SCHNOOR VON CAROLSFELD, Julius (1794-1872), pictor şi desenator german. Compoziţii istorice (unele murale), de mari dimensiuni, de factură academizantă („Legenda Nibelungilor" în palatul regal din München). Ilustrator al „Bibliei".

SCHÖFFER, Nicolas (1912-1992), sculptor şi teoretician francez de origine ungară. Stabilit în Franţa (1936). Pionier al artei cinetice. Lucrări „spaţiodinamice". A realizat prima sculptură „cibernetică" (1956), un robot numit „CYSP1". Lucrări teoretice („Oraşul cibernetic").

SCHOLES, Myron S. (n. 1941), economist american. Contribuţie de pionierat în fundamentarea unei noi metode de calcul a valorii unor instrumente financiare derivate (opţiuni), împreună cu Fischer Black şi Robert Merton, numită *formula Black-Scholes*. Premiul Nobel pentru economie (1997), împreună cu Robert Merton.

SCHOLLANDER, Donald (Don) (n. 1946), înotător american. În 1964, la Olimpiada de la Tōkyō, a câştigat patru titluri (100 m şi 400 m liber, 4 ↔ 100 m şi 4 ↔ 200 m liber). Primul înotător care a parcurs 200 m liber sub 2 minute.

SCHÖNBERG, Arnold (1874-1951), compozitor austriac. Stabilit în S.U.A. (1933). După o perioadă de atonalism liber („Pierrot lunaire"), perfectează sistemul dodecafonic-serial (opera „Moise şi Aron", „Concert pentru pian"), conferind operei sale, de orientare expresionistă, un spirit de reformă radicală.

SCHÖNBRUNN, palat imperial austriac din Viena, reşedinţa Habsburgilor. Construit (1690-1711) după planurile arhitectului Johann Bernhard Fischer von Erlach. Parcul amenajat (1705-1706) de Jean-Nicolas Jadot de Ville-Issey. Deschis publicului (din 1918).

SHONGAUER, Martin (c. 1435-1491), pictor şi gravor german. Dezvoltând tradiţiile artei gotice (intensitatea expresiei), este totodată un exponent al Renaşterii („Moartea Fecioarei", „Noli me tangere").

SCHOPENHAUER, Arthur (1788-1860), filozof german. Iniţiatorul *voluntarismului* modern („Lumea ca voinţă şi reprezentare"). Respingând hegelianismul, a dezvoltat noţiunea kantiană de noumenal, ca manifestare a voinţei (voluntarism): noi suntem manifestări ale propriilor noastre voinţe, iar pentru a realiza armonia şi pacea, trebuie să eliminăm dorinţa, printr-o viaţă ascetică sau murind. Ideile sale au devenit cunoscute în România prin intermediul „Junimii", influenţând literatura şi filozofia românească din a doua jum. a sec. 19.

Arthur Schopenhauer

Erwin Schrödinger

Franz Schubert

Robert Schumann

CHOTT, frații Albert (1809–1847) și **Arthur** (1814–1875), lologi germani. Au cules texte de folclor românesc din anat, publicând (1845) prima colecție de basme, poești și snoave românești („Walachische Märchen"), recedată de o introducere și completată de note.

CHOTTKY, Walter (1886–1976), fizician german. Certări asupra electronilor și ionilor în tuburi de gaze rareate, electronicii solidelor și asupra unor probleme de ectroacustică. A descoperit (1920) efectul care-i poartă umele; a inventat (1915) tubul electronic cu grilă-ecran.

CHOUTEN, Willem Corneliszoon (c. 1580–1625), avigator olandez. Primul navigator care a ocolit capul lorn (1616). Traversând Oc. Pacific, a explorat arh. lalaez și a descoperit arh. Schouten din N Noii uinee.

CHREIER, Peter (n. 1935), tenor german. Tenor liric, mbru limpede (potrivit pentru repertoriul de operă ozartian). Stilist desăvârșit. Cântă muzică vocalmfonică (Bach), excelează în domeniul liedului.

CHRIEFFER, John Robert (n. 1931), fizician amecan. Cercetări de fizica temperaturilor joase și de agnetism. Împreună cu J. Bardeen și L.N. Cooper, a terpretat cuantic fenomenul supraconductivității. Preiul Nobel pentru fizică (1972), împreună cu J. Bardeen L.N. Cooper.

CHROCK, Richard (n. 1945), chimist american. ercetări privind metoda de sinteză organică. Premiul lobel pentru chimie (2005), împreună cu R.H. Grubbs Y. Chauvin.

CHRÖDER, Gerhard (n. 1944), om politic german. ocial-democrat. Cancelar al Germaniei (din 1998–2005).

CHRÖDER-DEVRIENT, Wilhelmine (1804–1860), oprană germană. S-a consacrat cu rolul Lenorei din pera „Fidelio" de Beethoven. Pentru ea, R. Wagner a eat operele „Olandezul zburător" și „Tannhäuser".

CHRÖDINGER, Erwin (1887–1961), fizician austriac. nul dintre fondatorii mecanicii ondulatorii („Tratat e mecanică ondulatorie"); pornind de la ipoteza ondutorie a lui L. de Broglie, a elaborat o ecuație care derie starea cuantică a particulelor *(ecuația S.)*. Contribuții optică și teoria câmpurilor. Premiul Nobel pentru zică (1933), împreună cu P. Dirac.

CHUBART, Christian Friedrich Daniel (1739–1791), oet și publicist german. Reprezentant al mișcării Sturm und Drang". Articole și poezii cu caracter antiespotic („Cavoul principilor", „Soldatul cerșetor"); rieri autobiografice.

CHUBERT, Franz (1797–1828), compozitor austriac. reație de mari proporții. A îmbogățit mijloacele armonice ale clasicilor. Creator al liedului (a compus peste 600: ciclurile „Frumoasa morăriță", „Călătorie de iarnă"). Opere, singspieluri, muzică de scenă, nouă simfonii, muzică de cameră (cvintetul „Păstrăvul"), piese pentru pian (sonate).

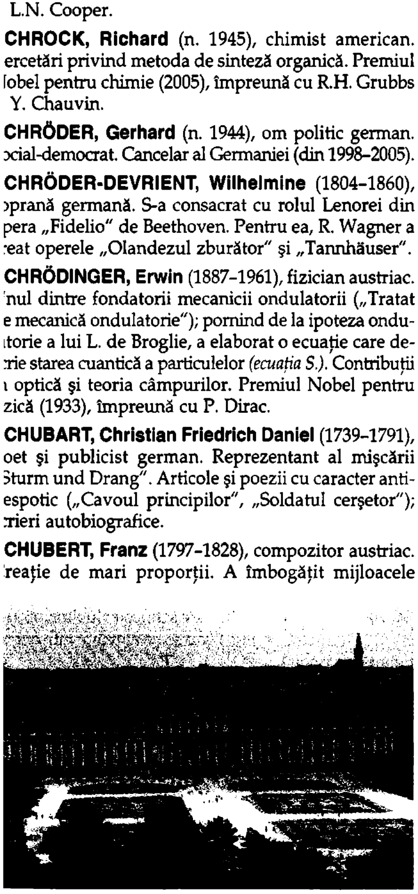

Palatul Schönbrunn

SCHUCHARDT, Hugo (1842–1927), lingvist austriac. Specialist în romanistică („Vocalismul latinei vulgare") și în lingvistica generală („Breviar Hugo Schuchardt. Un vademecum al lingvisticii generale"). Unul dintre creatorii metodei „cuvinte și lucruri". M. de onoare al Acad. Române (1877).

SCHULLERUS, familie de pictori germani din Transilvania: **1. Ludwig Friedrich S.** (1826–1906). Portrete și peisaje într-un stil academic. **2. Fritz S.** (1866–1898). Fiul lui **S. (1).** Portrete, peisaje, compoziții evocând viața din satele transilvănene.

SCHULLERUS, Adolf (1864–1928), filolog, istoric și etnograf german din Transilvania. Autor al primei tipologii a poveștilor românești în sistemul preconizat de *A. Aarne* („Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten"). Lucrări etnografice și folclorice privind cultura populară a sașilor, folclorul românesc și maghiar. A publicat marele dicționar al graiurilor săsești din Transilvania.

SCHULTZ, Theodor William (1902–1998), economist american. Cercetări asupra rolului capitalului uman și al educației și instruirii continue a populației adulte în dezvoltarea economică și asupra economiei țărilor în curs de dezvoltare, prin promovarea „revoluției verzi" (în agricultură) („Creșterea economică și agricultura", „Investiția în oameni: economia calității populației"). Premiul Nobel pentru economie (1979), împreună cu A. Lewis.

SCHULTZE, Max (1825–1874), biolog german. Precursor al biologiei moderne; a definit celula ca masă de protoplasmă cu nucleu.

SCHULZ, Charles Monroe (1922–2000), desenator și caricaturist american. Creator (1948) al celebrelor benzi desenate „Snoopy" și „Peanuts".

SCHUMACHER, Michael (n. 1969), pilot de curse german. A câștigat campionatul mondial de formula 1 (1994, 1995, 2000–2004) realizând o performanță unică.

SCHUMAN, Robert (1886–1963), om politic francez. Lider (1946–1963) al partidului Mișcarea Republicană Populară. Prim-min. (1947–1948) și min. de Externe (1948–1953) al Franței. – **Planul ~**, plan propus de R. Schuman (apr. 1950), care a stat la baza constituirii (apr. 1951) Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului precursoare a Pieței Comune. Considerat unul dintre „părinții Europei unite".

SCHUMANN 1. Robert S. (1810–1856), compozitor german. Reprezentant al romantismului. Simfonii, uverturi, un concert pentru pian, lucrări vocal-simfonice („Scene din Faust"), opera „Genoveva", muzică de cameră. A excelat în domeniul miniaturilor pentru pian (ciclurile „Carnavalul", „Kreisleriana") și al liedului. **2. Clara S. Wieck** (1819–1896), pianistă și compozitoare germană. Soția lui **S. (1)**. Interpretă a lucrărilor lui Beethoven, Chopin, Liszt. Un concert pentru pian, muzică de cameră, lieduri. A revizuit, împreună cu Brahms, lucrările soțului ei.

SCHUMAN, William Howard (1910–1992), compozitor american. Balete, o operă („The mighty Casey"), simfonii, concerte, muzică de cameră și de film.

SCHUMPETER, Joseph Alois (1883–1950), economist și sociolog austriac. Stabilit în S.U.A. (1932). A interpretat dinamica economiei și ciclurilor economice pe baza rolului decisiv, în accepțiunea sa, a introducerii inovațiilor și a întreprinzătorului. Istoric al gândirii economice („Capitalism, socialism și democrație", „Istoria analizei economice").

SCHUSCHNIGG, Kurt von (1897–1977), om politic austriac. Membru al Partidului Social Creștin. Cancelar federal (1934–1938). A încercat să mențină independența țării în fața presiunii naziste, dar a fost constrâns să cedeze; după ocuparea Austriei de către Germania hitleristă este arestat (1938–1945). Din 1948, stabilit în S.U.A.

SCHÜSSEL, Wolfgang (n. 1945), om politic austriac. Lider al Partidului Populist. Cancelar (din 2000).

SCHÜTZ, Heinrich (1585–1672), compozitor german. A îmbinat stilul polifoniei corale și al monodiei italiene cu elemente ale coralului protestant. Lucrări religioase à cappella („Psalmii lui David") sau cu acompaniament instrumental („Magnificat german"). Autorul primei opere germane („Dafne"). Baletul „Orfeu și Euridice".

SCHUYLER, Eugen (1840–1890), diplomat american. Consul în mai multe state europene și în Turcia. Ambasador (din 1880) la București. Cunoscător al realităților românești. Lucrări: „Petru cel Mare împărat al Rusiei", „Turkistan...". M. coresp. al Acad. Române (1885).

SCHWANN, Theodor (1810–1882), fiziolog german. Cercetări asupra contracției musculare și a influxului nervos. Împreună cu M.J. Schleiden, a pus bazele teoriei celulare. A identificat *pepsina* (1836).

SCHWARTZ, Laurent (1915–2002), matematician francez. Lucrări de analiză armonică, creator al teoriei distribuțiilor („Teoria distribuțiilor"). Medalia Fields (1950).

SCHWARTZ, Melvin (n. 1932), fizician american. A descoperit (1957), împreună cu colaboratorii săi hiperionul Σ^0 și i-a măsurat (1958) spinul. A propus (1959), independent de B. Pontecorvo, folosirea acceleratoarelor pentru producerea neutrinilor; experimente importante pentru detectarea neutrinilor miuonici, rezultați din dezintegrarea pionilor și kaionilor. Premiul Nobel pentru fizică (1988), împreună cu L. Lederman și J. Steinberger.

SCHWARZENBERG, Felix, prinț von (1800–1852), om politic austriac. Cancelar al Austriei (1848–1852). Politică autoritară de consolidare a monarhiei habsburgice. A cerut ajutorul Rusiei țariste pentru înăbușirea revoluției din Ungaria (1848–1849).

SCHWARZENEGGER, Arnold Alois (n. 1947), actor american de film, de origine austriacă. A impus în film un personaj invincibil, justițiar („Terminator", „Comando", „Predator"). Roluri în comedii („Polițist de grădiniță", „Gravidul"). Guvernator al Californiei (din 2003).

SCHWARZKOPF, Elisabeth (1915–2006), soprană germană. Soția lui *H. von Karajan*. Remarcabilă interpretă de operă și de lied, excelând în muzica lui Mozart și R. Strauss. După 1971 a apărut numai în recitaluri.

SCHWARZKOPF, Norman (n. 1934), general american. Comandant al coaliției forțelor internaționale contra Iraq-ului în Războiul din Golf (1990–1991).

SCHWARZSCHILD, Karl (1873–1916), astronom german. Contribuții în astronomia statistică, la studiul dinamicii stelare și în tehnica fotografică *(efectul S.)*.

SCHWEITZER, Albert (1875–1965), teolog protestant, medic misionar, organist și muzicolog francez. A

Michael Schumacher

întemeiat (1913) şi a condus o leprozerie pentru negri în Lambarene (Gabon). Lucrări de teologie: „Mistica apostolului Pavel", „Marii gânditori ai Indiei") şi despre arta organistică şi construirea orgilor. Premiul Nobel pentru pace (1952).

SCHWEITZER-CUMPĂNA, Rudolf (1886–1975, n. Piteşti), pictor şi grafician român. Peisaje, portrete şi scene inspirate din viaţa rustică, modelate într-o pastă abundentă („Iarnă în cartierul Floreasca", „Privelişte din Sibiu", „Autoportret"). Acuarele („Vederi pariziene").

SCHWERIN, oraş în N Germaniei, pe ţărmul L. S., centrul ad-tiv al landului Mecklemburg-Vorpommern; 99,9 mii loc. (2002). Metalurgie. Constr. de maşini. Monumente: dom (sec. 13–15), palat ducal (sec. 18–19). Menţionat documentar în 1018.

SCHWINGER, Julian Seymour (1918–1994), fizician american. Unul dintre fondatorii electrodinamicii cuantice. Contribuţii la studiul interacţiei între particulele încărcate electric şi câmpul electromagnetic. A introdus simetria chirală în teoria interacţiunilor tari. Premiul Nobel pentru fizică (1965), împreună cu R. Feynman şi S. Tomonaga.

SCHWITTERS, Kurt (1887–1948), pictor, sculptor şi scriitor german. Influenţat iniţial de expresionism şi cubism; a condus apoi gruparea dadaistă din Hanovra. Autor de colaje pe care le-a intitulat „Merz". Sculpturi constructiviste numite „Merzbau". Fondator (1932) al revistei „Merz", de a cărei grafică s-a ocupat.

SCHWOB, Marcel (pseud. lui *André Mayer*) (1867–1905), scriitor francez. Proză fantastică şi burlescă şi poeme în proză („Viaţa imaginară", „Cruciada copiilor"), drame, traduceri. A scris un „Studiu despre argoul francez".

SCHWYZ 1. Oraş în partea centrală a Elveţiei, centrul ad-tiv al cantonului omonim; 13,8 mii loc. (2000). Staţiune climaterică estivală. Biserica Sfântul Martin (1769–1774), primărie (1642–1645). **2.** Canton în centrul Elveţiei; 908 km^2; 128,2 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Schwyz*. Creşterea bovinelor. Turism. Menţionat documentar (972).

SCHWYZ (< n. pr. *Schwyz*) subst. Rasă de taurine de culoare brună, originară din Elveţia, crescută pentru producţia de lapte şi de carne.

SCHYGULLA, Hana (n. 1943), actriţă germană. Personaje de o senzualitate provocatoare şi aparenţă de inaccesibilitate („Effi Briest", „Căsătoria Mariei Braun", „Lili Marleen").

SCIALOJA, Vittorio (1856–1933), jurist şi om politic italian. Ministru al Justiţiei (1909–1910) şi de Externe (1919- 1920). A reprezentat Italia la Conferinţa de Pace din 1919–1920. A înfiinţat (1888) Institutul de Drept Roman din Roma. Lucrări: „Sistemul dreptului roman actual", „Probleme ale statului italian după război". Membru de onoare al Acad. Române (1933).

SCIASCIA, Leonardo (1921-1989), scriitor italian. Reprezentant al neorealismului. Proză cu tentă poliţistă în care abordează teme specifice sudului ţării (mafia, politica, istoria) („Ziua cucuvelei", „Afacerea Moro", „Cavalerul şi moartea") şi piese de teatru („Mafioţii"). Eseuri („Pirandello şi Sicilia").

SCIÁTIC, -Ă (< fr., lat.; {s} gr. *iskhion* „coapsă") adj., s.f. **1.** Adj. *Nerv s.* = nerv rahidian care inervează membrele inferioare. **2.** Adj. Care se referă la nervul s. (ex. nevralgie s.). **3.** S.f. Boală care se manifestă prin dureri de-a lungul nervului sciatic.

SCIENCE-FICTION (cuv. engl.) s.n., adj. (Literatură sau film) cu caracter ştiinţifico-fantastic care imaginează lumi, societăţi, situaţii într-un spaţiu-timp fictiv, implicând ştiinţa şi tehnologia modernă; simbol: SF.

SCIÉNTICĂ (cf. lat. *scientia*) s.f. Ştiinţa despre ştiinţă; scientologie.

SCIENTÍSM (< fr.) s.n. Opinie potrivit căreia ştiinţele moderne ale naturii oferă singurul mod de cunoaştere sigură, modelul pentru orice tip de cercetare, norma de apreciere a tuturor rezultatelor cunoaşterii.

SCIENTOLOGÍE (< fr.; {s} lat. *scientia* „ştiinţă" + gr. *logos* „studiu") s.f. **1.** Scientică. **2.** Mişcare religioasă şi biserică (întemeiată în 1954), inspirată de ideile lui L.R. Hubbard (1911-1986). Afirmă că oamenii sunt, în acelaşi timp, atât fiinţe spirituale şi „engrame" (imagini ale experienţei), cât şi sectoare de energie ce inhibă „thetan"-ul (adevăratul sine spiritual) să funcţioneze liber. Studiază spiritul în relaţie cu el însuşi, cu Universul şi cu alte forme de viaţă.

SCINDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) despărţi în părţile constitutive; a (se) fracţiona, a (se) separa. **2.** (Despre combinaţii chimice) A (se) descompune în combinaţii mai simple.

SCÍNTI- (< fr.; {s} lat. *scintilla* „scânteie") Element de compunere „scânteie", „de scânteie", „de scintilaţie" cu ajutorul căruia se formează substantive.

SCINTILATÓR (< fr.) s.m. (FIZ.) Material în care se poate produce fenomenul de scintilaţie la bombardarea cu particule neutre sau ionizante; este folosit în construcţia detectoarelor cu scintilaţie şi a fotomultiplicatoarelor.

SCINTILÁŢIE (< fr.; {s} lat. *scintillatio, -onis* „scânteiere") s.f. Scânteiere **(2)**, sclipire. ✦ Impuls luminos de scurtă durată produs în contactul unei particule cu un scintilator; fenomenul este utilizat la detectarea radiaţiilor nucleare.

SCIPIO, vechea familie patriciană romană, din ginta Cornelia. Mai importanţi: **1. Publius Cornelius S. Africanus Major** (235–183 î.Hr.), general roman. A cucerit Spania în cel de-al doilea Război Punic (218–201 î.Hr.), a debarcat în Africa (204 î.Hr.) şi l-a învins pe Hannibal la *Zama* (202 î.Hr.). **2. Publius Cornelius S. Aemilianus Africanus Minor** (185–129 î.Hr.), general roman, consul în 147 î.Hr. A cucerit şi a distrus Cartagina în cel de-al treilea Război Punic (149–146 î.Hr.).

SCÍŢI (< fr., lat.) s.m. pl. Populaţie indo-europeană nomadă, stabilită în sec. 8 î.Hr., în stepele din N Mării Negre şi supusă de sarmaţi în sec. 3 î.Hr.

SCIŢIA, denumire generală a ţinuturilor locuite sau stăpânite de sciţi. – **S. Mică** (gr. *Mikrà Scythia;* lat. *Scythia Minor*), denumire antică a Dobrogii, începând din epoca elenistică. Până în sec. 3 d.Hr., constituie o parte a prov. Moesia Inferior. După reformele administrative ale lui *Diocleţian,* a devenit o prov. de sine stătătoare, *Scythia.*

SCIZIONÍST, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care aparţine unei fracţiuni sau care urmăreşte să provoace sciziune într-un grup, într-o mişcare organizată. **2.** Adj. Privitor la sciziune sau la scizionişti.

SCIZIPARITÁTE (< fr.; {s} lat. *scissus* „divizat" + *parere* „a da naştere") s.f. (BIOL.) Formă de reproducere asexuată la bacterii, la unele alge şi la protozoare, care constă în diviziunea organismului în două părţi aproximativ egale.

SCIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. Dezbinare, ruptură, desprindere a unui grup dintr-o organizaţie politică, statală sau nestatală, intervenită pe chestiuni de principiu, în urma unor grave disensiuni; fracţionare. Poate genera noi instituţii sau organizaţii politice. ✦ Schismă.

SCIZÚRĂ (< fr.; lat. *scisura* < *scindere* „a tăia") s.f. (MED.) Şanţ adânc care străbate suprafaţa unor formaţii anatomice, împărţindu-le în segmente (ex. s. interemisferică cerebrală).

SCLAV, -Ă (< lat.) s.m. şi f. **1.** Persoană lipsită de mijloace de trai şi de orice drept, aflată în puterea absolută a unui stăpân, pentru care este obligată să muncească. **2.** Fig. Persoană care satisface în mod servil, cu supunere oarbă, voinţa altuia. ✦ Persoană stăpânită de o pasiune, de un viciu etc.

SCLAVAGÍSM (< fr.) s.n. Tip de orânduire socială bazată pe munca forţată a unor grupuri de oameni, numiţi sclavi, consideraţi marfă, proveniţi din prizonierii de război şi din etnii de naţionalitate şi religie diferită de cea a populaţiei majoritare a statului sclavagist. S. a urmat comunei primitive.

SCLAVÍE s.f. Stare, condiţie de sclav; robie.

SCLEREIDĂ (< germ. {i}; {s} *sclero-* + gr. *eidos* „aspect") s.f. (BOT.) Celulă moartă poliedrică, cu membrană îngroşată, lignificată. S. se găsesc grupate sub formă de nodule pietroase (în mere, gutui), ori constituie ţesutul dur al cojilor (de nucă, de alune) sau al sâmburilor (la piersici, la prune etc.).

SCLERENCHÍM (< fr. {i}; {s} *sclero-* + gr. *enkhyma* „amestec") s.n. Ţesut cu rol mecanic sau de susţinere a plantei, format din celule moarte, lungi, cu membrane îngroşate şi lignificate.

SCLÉRO- (< fr.; {s} gr. *skleros* „tare, dur") Element de compunere cu semnificaţia „întăritură", „rigidizare", „sclerotică", „dur", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

SCLERODERMÍE (< fr.; {s} *sclero-* + gr. *derma* „piele") s.f. Boală din grupul colagenozelor, caracterizată prin îngroşarea pielii şi a ţesutului celular subcutanat şi prin atrofierea şi fibrozarea tegumentelor. S. este mai frecventă la femei.

SCLEROMÉTRU (< fr. {i}; {s} *sclero-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea durităţii materialelor prin măsurarea rezistenţei lor la zgâriere.

SCLERONÓM, -Ă (< fr.) adj. (MEC.; despre legăturile sistemelor de puncte materiale) Care nu variază în timp.

SCLEROPROTEÍNĂ (< fr. {s} *sclero-* + fr. *protéine*) s.f. Proteină animală cu structură fibroasă, care constituie componenta organică principală a ţesutului de susţinere a organismului.

SCLEROSCÓP (< fr.; {s} *sclero-* + gr. *skopein* „a examina") s.n. Instrument pentru determinarea durităţii materialelor prin măsurarea înălţimii la care sare un percutor lăsat să cadă liber, de la o anumită înălţime, pe suprafaţa materialului respectiv.

SCLERÓT (< fr. {i}; {s} gr. *sklerotes* „duritate") s.m. Organ de rezistenţă al unor ciuperci parazite, format din îngrămădiri de hife în care se acumulează substanţe de rezervă. S. ciupercii *Claviceps purpurea* este numit *cornul secarei.*

SCLERÓTICĂ (< fr., lat.; {s} *sclero-*) s.f. (ANAT.) Membrană fibroasă, rezistentă, reprezentând învelişul extern al globului ocular; menţine forma globuloasă a ochiului, contrabalansând presiunea exercitată de lichidele intraoculare. Sin. *albul ochiului.*

SCLERÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *sklerosis* „întăritură") s.f. Modificare a structurii unui organ, caracterizată prin proliferarea ţesutului conjunctiv, ca urmare a unor procese inflamatorii sau degenerative (ex. s. renală, s. hepatică, s. ovariană etc.) sau ca stadiu final de cicatrizare a unei plăgi. ✧ *S. cerebrală* = înlocuire a parenchimului cerebral cu ţesut fibros, generată de insuficienţă circulatorie, procese inflamatorii şi degenerative. ✦ Impr. Senilitate. ✧ *S. în plăci* = boală a sistemului nervos central, manifestată prin tulburări de mişcare, de vedere, sfincteriene, psihice etc. *S. laterală amiotrofică* = boală a sistemului nervos manifestată prin atrofii musculare şi exagerarea reflexelor osteotendinoase.

SCLIPÍ (cf. *clipi*) vb. IV intranz. A produce o lumină vie şi tremurătoare; a luci, a scânteia. ✦ (Despre ochi, privire) A avea o strălucire deosebită; a scânteia. ✦ (Fig.) A se remarca printr-o inteligenţă deosebită.

SCLIPITÓR, -OÁRE adj. Care sclipeşte; lucitor, strălucitor, scânteietor. ✦ Fig. Care se remarcă printr-o inteligenţă deosebită.

Scipio

SCLIVISEÁLĂ s.f. Strat subţire de tencuială de ciment, aplicată pe suprafaţa unui element de construcţie pentru a-i astupa porii şi a o face impermeabilă.

SCLIVISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. şi refl. **1.** Tranz. A netezi, a lustrui; a şlefui; a aplica un strat de scliviseală. **2.** Refl. A se îmbrăca cu îngrijire exagerată; a se dichisi, a se spilcui.

SCOÁBĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Piesă de oţel în formă de bară scurtă, cu capetele îndoite în unghi drept, utilizată la îmbinarea elementelor din lemn ale construcţiilor provizorii (barăci, schele etc.). **2.** Element din sârmă de oţel sau de alamă, folosit la îmbinări în ind. confecţiilor de piele.

SCOARŢA, com. în jud. Gorj, la poalele de NE ale Dealului Bran; 4 897 loc. (2008).

SCOÁRŢĂ (lat. *scortea*) s.f. **1.** (BOT.) Ţesut protector care acoperă tulpina şi rădăcina plantelor. **2.** *S. terestră* = înveliş extern solid al Pământului, cu o grosime între 5 şi 8 km sub oceane şi între 30 şi 80 km în reg. continentală. La partea inferioară este delimitată de mantaua Pământului prin suprafaţa de discontinuitate Mohorovicic. **3.** (ANAT.) *S. cerebrală* = pătură de substanţă nervoasă cenuşie, situată la suprafaţa emisferelor cerebrale. La animalele superioare şi la om reprezintă nivelul cel mai înalt de integrare a funcţiunilor organismului, substratul material al activităţii psihice. Sin. *cortex cerebral.* **4.** Copertă exterioară, tare, a unei cărţi, a unui registru etc. **5.** Denumire dată covoarelor ţesute în tehnica chilimului, cu urzeală din lână sau bumbac şi băteală din lână. Au în România o importantă funcţie ornamentală. Modelele sunt geometrice, vegetale sau figurative, într-o cromatică foarte variată.

SCOÁTE (lat. **excotere*) vb. III tranz. **I. 1.** A lua ceva sau a face să iasă din locul în care se află. **2.** A extrage dintr-un spaţiu, dintr-un înveliş. **3.** A(-şi) da jos de pe corp un obiect de îmbrăcăminte, de podoabă etc. **4.** A îndepărta un obiect care incomodează; a smulge; a extrage, a extirpa. ✦ Fig. A obţine ceva de la cineva cu mare greutate; a stoarce. **5.** A da afară dintr-un anumit loc; a alunga, a goni, a izgoni. **6.** A îndepărta pe cineva dintr-o funcţie; a destitui. ✦ A exclude dintr-o serie, dintr-o listă; a elimina. **7.** A arăta; a înfăţişa, a expune. **8.** A duce, a conduce, a îndrepta; (despre drumuri) a duce într-un anumit loc. **9.** A salva dintr-o situaţie grea, dintr-o primejdie; a face să iasă la liman. **10.** A obţine un produs din ceva, a extrage. **11.** A redobândi, a recăpăta. ✦ A recupera. **12.** A tipări; a publica (o carte, o revistă etc.). **II. 1.** A face să iasă la iveală. ✦ A emana, a produce. **2.** A rosti, a pronunţa; a striga, a ţipa. **3.** A crea, a elabora; a inventa.

SCOBÁR (< bg.) s.m. Peşte teleostean ciprinid de apă dulce, lung de 25–30 cm, de culoare verde-măslinie pe spate şi argintie pe laturi, cu maxilarul superior ca un „nas" *(Chondrostoma nasus)*; (reg.) poduţ.

SCOBINŢI, com. în jud. Iaşi, pe Bahlui; 7 520 loc. (2008).

SCOBITOÁRE s.f. Beţişor foarte subţire de lemn, din material plastic etc., ascuţit la un capăt şi folosit pentru scoaterea rămăşiţelor de alimente dintre dinţi.

SCOBITÚRĂ s.f. **1.** Gol făcut într-un corp solid; parte scobită a unui obiect; cavitate. ✦ Văgăună. **2.** Şanţ săpat în frontul minier de abataj cu scopul de a uşura dislocarea ulterioară a rocii.

SCOC (< scr.) s.n. **1.** Canal de aducţie a apei la roata morii; lăptoc, uluc **(2)**. **2.** Jgheab confecţionat din buşteni ciopliţi, prin care se scurge un curent de apă, folosit la transportul lemnului spre punctele accesibile mijloacelor de transport. **3.** Jgheab, canal pentru scurgerea unui lichid. **4.** Jgheab metalic folosit în exploatările miniere pentru transportul materialului de excavaţie.

SCODRA v. **Shkodër.**

SCOFÂLCÍ vb. IV **1.** (Mai ales despre faţă, obraji) A slăbi, a îmbătrâni, a se zbârci. **2.** Refl. (Despre obiecte) A se strâmba; a se scoroji, a se coşcovi.

SCOFIELD, Paul (n. 1922), actor englez de teatru şi de film. Interpretări memorabile în piesele lui W. Shakespeare, dar şi în dramaturgia modernă. Roluri în filme („Un om pentru eternitate", „Scorpio", „Henric V").

SCÓICĂ (< sl.) s.f. **1.** Nume dat moluştelor cu corpul adăpostit într-o cochilie bivalvă; lamelibranhiat. ✧ *S. de râu* = gen de scoici cu valvele cochiliei alungite, cu pereţi groşi, rezistenţi *(Unio)*. *S. de lac* = gen de scoici din mâlul bălţilor şi din iazuri, cu valvele mari, subţiri; carnea este comestibilă, iar din valve se fabrică nasturi *(Anodonta)*. Scoica *Meleagrina margaritifera* din mările tropicale produce perle. **2.** Nume dat cochiliei lamelibranhiatelor. 3. Mic acoperiş în formă de evantai, de obicei din sticlă, cu armătură metalică, fixat deasupra platformei unor scări de intrare.

SCOLA, Ettore (n. 1931), regizor de film şi scenarist italian. Maestru al comediei italiene, îmbinând umorul cu fantasticul şi parabola („Drama geloziei", „Cât de mult ne-am iubit", „Balul", „Familia").

SCOLÁSTIC, -Ă (< fr., lat.) s.f., adj. 1. S.f. Curent filozofic, dominant în sec. 9–17 în Europa Occidentală creştină, ce îmbina dogmele religioase cu tradiţia mistică şi intuitivă a filozofiei patristice, în special a Sf. Augustin, iar mai târziu cu aristotelismul. ✧ *Neoscolastică* = curent teologic catolic, apărut în sec. 20, ce îşi propune reluarea scolasticii medievale într-o formă adecvată nevoilor intelectuale actuale. ✦ P. ext. Mod de gândire şi de activitate intelectuală formalistă, pedantă, ruptă de viaţă, de experienţă. 2. Adj. Care ţine de scolastică, privitor la scolastică. ✦ P. ext. Pedant, livresc, rupt de realitate.

SCÓLEX (< fr. {i}; {s} gr. *skolex* „vierme") s.n. (ZOOL.) Extremitatea anterioară a teniei, cu diametrul de c. 1 mm şi organe de fixare (ventuze, cârlig etc.).

SCÓLIE (< fr.; {s} gr. *skholion* „notă") s.f. **1.** (În Grecia antică) Cântec care se recita cu acompaniament instrumental. Au compus s. Alceu, Pindar ş.a. **2.** Notă gramaticală sau critică pentru înţelegerea textului unui autor din Antic., devenită în epoca alexandrină un amplu comentariu asupra operei respective.

SCOLIÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *skoliosis* „deformare") s.f. (MED.) Deviere laterală a coloanei vertebrale, asociată uneori cu cifoză *(cifoscolioză)*.

SCOLOPÉNDRĂ (< fr., lat.) s.f. (ZOOL.) Miriapod insectivor, lung de 10–12 cm, cu corpul alcătuit din 21 de inele, fiecare cu câte o pereche de picioare şi muşcătură periculoasă *(Scolopendra cingulata)*. Sin. *cârcăiac.*

SCONCS (< fr., germ., engl.) s.m., s.n. **1.** S.m. Mamifer carnivor din America de N şi Centrală, cu blana neagră cu dungi albe şi glande anale cu secreţie urât mirositoare *(Mephitis mephitis)*. **2.** S.n. Blana prelucrată a sconcsului **(1)**.

SCÓNDRU s.m. Prăjină cilindrică sau ţeavă cu lungime mare, folosită pe nave pentru diferite operaţii.

SCONT (< it.) s.n. (FIN.) **1.** Dobânda şi comisionul reţinute de o bancă comercială, care cumpără titluri de creanţă pe termen scurt (trate, bilete de ordin, conosamente), înainte de scadenţa acestora. **2.** Sumă cu care se reduce preţul unor mărfuri în cazul vânzării acestora cu plata în numerar. ✧ *Rata scontului* = rata dobânzii care stă la baza calculării scontului (dobânzii) perceput(ă) de băncile comerciale la cumpărarea titlurilor de creanţă pe termen scurt, înainte de scadenţa lor. ✦ *Rata (taxa) oficială a scontului* = rata dobânzii practicată de Banca Centrală (Naţională) pentru creditele de refinanţare acordate băncilor comerciale, necesare pentru acoperirea unor nevoi urgente. Nivelul ratei s. se stabileşte şi se modifică de Banca Centrală, fiind un instrument important al politicii de credit.

SCONTÁRE 1. (FIN.) Cumpărare, de către o bancă comercială, a unor titluri de creanţă pe termen scurt, înainte de scadenţa acestora. **2.** A conta pe cineva; a se baza pe ceva.

SCOP (< ngr.) s.n. Ţintă către care tinde cineva; anticipare mintală a rezultatului pe care doreşte să-l realizeze prin acţiunile sale; ţel. ✧ Loc. *În scopul* = în vederea..., în interesul..., pentru...

SCOPAS (SCKOPAS) (c. 420–c. 350 î.Hr.), sculptor şi arhitect grec. Stil caracterizat prin patetism şi tensiune interioară. Decoraţii monumentale la mausoleul din Halicarnas. A reconstruit templul Atenei din Tegea. A influenţat sculptura epocii elenistice.

SCOPÍT, -Ă (< *scopi*) adj. Castrat, jugănit.

SCOPOLAMÍNĂ (< fr.; {s} n. pr. *Scopolia* + fr. *amine* „amină") s.f. Alcaloid extras din frunzele şi seminţele plantelor *Scopolia japonica* şi *Atropa belladonna*, cu acţiune sedativă, hipnotică şi spasmolitică.

SCOR (< fr., engl.) s.n. Raportul dintre punctele pierdute şi cele câştigate, într-o întrecere sportivă.

SCÓRBURĂ (cuv. probabil autohton) s.f. **1.** Scobitură (mare) în trunchiul unui copac putrezit pe dinăuntru; *p. ext.* trunchi de copac găunos, putrezit. **2.** Adâncitură într-un mal, într-o stâncă; peşteră; *p. ext.* gaură, scobitură.

SCORBÚT (< fr., lat.) s.n. Boală cauzată de lipsa din alimentaţie a vitaminei C; se manifestă prin stare subfebrilă, denutriţie, debilitate, anemie, edeme ale membrelor, hemoragii şi ulceraţii ale gingiilor şi ale altor mucoase etc.

SCÓRER (< engl.) s.n. şi s.m. **1.** Panou de informare vizuală a spectatorilor asupra rezultatului unei întreceri sportive. **2.** Persoană care ţine evidenţa scorului şi îl afişează pe panou.

SCORILO, rege geto-dac (probabil între 28/29-68/69 d.Hr.), predecesor al lui Duras-Durpaneus. Tatăl lui Decebal.

SCORMONÍ (cf. *scurma*) vb. IV **1.** Intranz. A cotrobăi, a scotoci; a căuta insistent şi amănunţit. ✦ Tranz. Fig. A pătrunde cu privirea, a cerceta atent, a scruta. 2. Tranz. A răscoli brăzdând pământul. ✦ Intranz. (Despre păsări) A scurma. ✦ Tranz. Fig. (Despre sentimente, stări sufleteşti) A aţâţa, a zgândări.

SCORNÍ (< bg., ucr.) vb. IV tranz. **1.** A plăsmui, a născoci, a inventa. ✦ A născoci ceva cu intenţia de a induce în eroare; a ticlui, a urzi **(3)**. **2.**Tranz. A face să iasă din adăpost, a stârni.

SCORNICEŞTI, oraş în jud. Olt, pe râul Plapcea Mică; 12 513 loc. (2008). Vestigii arheologice aparţinând Neoliticului târziu (cultura *Sălcuţa*), Epocii de început a Bronzului (cultura *Glina*), două aşezări getice (sec. 2-1 î.Hr.) şi o necropolă daco-romană (sec. 3 d.Hr.).

SCOROJÍ (< *coroji*, reg., „a (se) coşcovi") vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A (se) strica (la suprafaţă), a (se) deteriora (de căldură, de uscăciune); (despre piele) a se crăpa, a deveni aspră. 2. Refl. (Despre vopsele, tencuieli, şi despre obiectele pe care sunt aplicate) A se coşcovi, a se coji.

SCÓRPIE (< sl.) s.f. **1.** (În mitologia populară românească) Monstru zburător feminin cu trei capete, care scuipă flăcări şi al cărei sânge ar avea proprietăţi miraculoase. ✦ Epitet injurios dat unei femei rele. **2.** *Scorpie-de-mare* = peşte teleostean marin, lung până la 30 cm, cu corpul greoi, acoperit cu solzi mici,

Scopas: „Menada dezlănţuită"

cafenii-cenuşii cu pete întunecate; ţepii înotătoarelor sunt veninoşi *(Scorpaena porcus)*.

SCORPIEI (DRAKENSBERG), Munţii ~, lanţ muntos în SE Africii, pe terit. statelor Lesotho şi Africa de Sud (1 125 km lungime), paralel cu ţărmul Oc. Indian, reprezentând marginea ridicată şi abruptă a pod. Africii de Sud. Alt. max.: 3 482 m (vf. Thabana-Ntlenyana, Lesotho).

SCORPIÓN (< fr., lat.) s.m. (ZOOL.) Arahnid cu glande veninoase, care se deschid în vârful unui ac aflat la postabdomen, şi cu o pereche de palpi maxilari ca nişte cleşti. Trăiesc îndeosebi în reg. tropicale şi subtropicale (c. 750 specii). În SV României trăieşte specia *Euscorpius carpathicus*. ✧ *S. de cărţi* = arahnid mic, lipsit de postabdomen şi de glandă veninoasă, care trăieşte în biblioteci şi în ierbare şi se hrăneşte cu insectele dăunătoare acestora *(Chelifer cancroides)*; chelifer. *S. de apă* = insectă heteropteră acvatică, de culoarea mâlului, cu corpul turtit dorsoventral şi cu picioarele anterioare asemănătoare cleştilor de rac *(Nepa cinerea)*.

SCORPIONS, grup hard-rock german, constituit în 1965 la Hanovra de Rudolf Schenker, avându-l ca solist pe Klaus Meine. În anii '70 evoluează spre rock, excelând şi în balade. Numeroase hit-uri („Rock You Like A Hurricane", „Wind Of Change").

SCORPIONUL *(Scorpius)*, constelaţie zodiacală din emisfera australă, situată între constelaţiile Balanţa şi Săgetătorul.

SCORSESE, Martin (n. 1942), regizor american. Abordează în filmele sale mecanismul violenţei, care domină viaţa americană contemporană („Crimele din «Mica Italie»", „Şoferul de taxi", „Taurul furios", „Vârsta inocenţei"); filme muzicale („New York, New York").

SCORŢÁR s.m. Pasăre călătoare insectivoră din ordinul paseriformelor, cu partea dorsală de culoare cafenie şi pete albe, partea ventrală albă şi cioc în formă de sabie *(Certhia familiaris)*.

SCORŢARU NOU, com. în jud. Brăila, pe Buzău; 1 383 loc. (2008). Tezaur scitic.

SCORŢENI 1. Com. în jud. Bacău, pe râul Tazlău; 3 144 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Prahova, pe râul Dâmbu; 6 219 loc. (2008). Expl. de petrol (Mislea).

SCORŢIŞOÁRĂ s.f. Scoarţă aromată a unor arbori tropicali totdeauna verzi *(Cinnamomum zeylanicum, C. cassia)*; folosită drept condiment şi în medicină.

SCORŢOASA, com. în jud. Buzău, pe râul Sărăţel; 3 144 loc. (2008). Expl. de petrol (Beciu). În raza com. se află rezervaţia naturală „vulcanii noroioşi de la Pâclele Mari".

SCORŢÓS, -OÁSĂ adj. 1. Tare, aspru la suprafaţă; ca scoarţa. ✦ Fig. (Despre oameni) Rigid; distant. 2. Cu pielea îngroşată, bătătorită, crăpată.

SCORÚŞ s.m. Arbore fructifer din fam. rozaceelor, înalt de 15-20 m, cu frunze compuse şi fructe mari, comestibile *(Sorbus domestica)*. Lemnul, foarte dens şi dur, este folosit în ind. mobilelor, iar scoarţa la fabricarea tananţilor. ✧ *S. de munte* = arbore melifer din fam. rozaceelor, înalt până la 10 m, cu frunze imparipenate, flori albe şi fructe sferice mici, roşii, astringente *(Sorbus aucuparia)*.

SCORZA, Manuel (1928-1983), poet şi prozator peruvian. Romane în care apără cauza indienilor andini („Bat tobele pentru Rancas", „Istoria lui Garambombo invizibilul"), străbătute de un puternic suflu liric.

SCÓTĂ (< it.) s.f. (NAV.) Parâmă folosită pentru fixarea colţului de jos al unei vele.

SCOTCH¹ (cuv. engl.) s.n. Fâşie transparentă (sau colorată), lipicioasă, folosită la lipirea hârtiei, pielii, polietilenei etc.

SCOTCH² (cuv. engl.) Whiskhy scoţian.

Sir Walter Scott

SCOTLAND v. Scoţia.

SCOTLAND YARD, denumire a sediului central al poliţiei din Londra, aflat pe malul Tamisei, lângă Westminster Bridge. Construit în sec. 17. Din 1967 sediul reconstruit se numeşte „New Scotland Yard".

SCOTOCÍ vb. IV intranz., tranz. şi refl. A (se) căuta amănunţit, a (se) cerceta peste tot în scopul de a găsi ceva.

SCOTÓM (< fr.; {s} gr. *skotoma* „întunecare") s.n. (MED.) Pierdere a vederii pe o porţiune limitată a câmpului vizual, cauzată de o leziune a nervului optic.

SCOTT, George C. (1927-1999), actor american. Personaje solitare, intransigente („Ziua delfinului", „Anatomia unei crime", „Obsesii fatale"). Filme TV („Mafia drogurilor", „Camarazii"). Premiul Oscar: 1970 („Patton").

SCOTT, Sir George Gilbert (1811-1878), arhitect britanic. Cel mai strălucit reprezentant al unei familii de arhitecţi din sec. 19-20. Restaurator de biserici şi catedrale gotice. Constructor al unor edificii neogotice, tipice pentru epoca victoriană (Gara Saint Pancras, Albert Memorial în Hyde Park, ambele la Londra).

SCOTT, Ridley (n. 1937), regizor britanic de cinema. Filme de suspans, de o căutată subtilitate („Duelişti", „Vânătorul de recompense", „Gloanţe şi cenuşă la Osaka", „Viforul alb").

SCOTT, Robert Falcon (1868-1912), explorator polar britanic. A condus o expediţie britanică în Antarctica (1901-1904), descoperind *Ţara Regelui Eduard al VII-lea*. În 1910 a pornit într-o nouă expediţie spre Polul Sud, pe care îl atinge la 18 ian. 1912, fiind însă precedat de R. Amundsen (ajuns aici la 15 dec. 1911). S. şi cei patru însoţitori ai săi au murit pe drumul de întoarcere.

SCOTT, Sir Walter (1771-1832), scriitor romantic scoţian de limbă engleză. Creator al romanului istoric. Romane de o vibrantă forţă narativă, cu o intrigă captivantă („Rob Roy", „Ivanhoe", „Quentin Durward", „Talismanul"). Poeme epice în stil popular („Balata ultimului menestrel", „Stăpâna lacului"). Culegeri de folclor. Drame istorice. Memorialistică. A influenţat creaţia romantică europeană.

SCOTTO, Renata (n. 1933), soprană italiană. Temperament dramatic. Vedetă internaţională, se lansează cu marile roluri romantice de operă din „Boema", „Traviatta", „Lucia di Lammermoor" etc. Discografie amplă.

SCÓŢI (< fr., lat.) s.m. pl. Triburi celtice care populau la începutul erei noastre părţile de V şi de N ale Islandei. În sec. 5-6 s-au aşezat în N ins. britanice, numită ulterior Scoţia.

SCOŢIA (SCOTLAND), reg. din N Marii Britanii, separată de Anglia prin dealurile Cheviot; 78,1 mii km²; 5,1 mil. loc. (2001). Oraşe pr.: Edinburgh, Glasgow, Aberdeen, Dundee. Rezerve de cărbuni, min. de fier, cupru şi plumb. Locuită în Antic. de *picţi* şi *scoţi*. Creştinaţi (sec. 6). În c. 843 regele scot Kenneth Mac Alpin realizează prima unificare a ţării. Eduard III, regele Angliei îşi impune protectoratul asupra S. (1292) şi apoi o anexează (1296). Victoria scoţienilor la Bannockburn (1314) şi tratatul de la Northampton (1328) readuc independenţa S. În 1603 se realizează o nouă uniune urmată de fuziunea celor două entităţi şi de crearea Marii Britanii.

SCOŢIÁN, -Ă (< n. pr. *Scoţia*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Locuitor al Scoţiei (Marea Britanie). Mai trăiesc în S.U.A., Canada şi Australia. De religie presbiteriană. **2.** Adj. Care aparţine Scoţiei, privitor la Scoţia sau la scoţieni. ✧ *Şcoala s.* = şcoală filozofică engleză din sec. 18, întemeiată de Th. Reid (alţi reprezentanţi: J. Beattie, J. Oswald, D. Steward), numită şi „filozofia simţului comun", „filozofia bunului-simţ". S-a opus atât idealismului extremist, cât şi materialismului şi ateismului.

SCRABBLE (cuv. engl.) s.n. Joc logic cu litere, asemănător cuvintelor încrucişate.

SCRANTON, oraş în NE S.U.A. (Pennsylvania); 76,4 mii loc. (2000). Expl. de antracit şi min. de fier. Constr. de utilaj minier; ind. chimică. Universitate (1888). Fundat în 1788.

SCRĂDÍŞ (et. nec.) s.n. Depunere de nisip sau de pietriş, care formează fundul albiei unui râu, al unui fluviu sau al unor bălţi.

SCRÂNCIÓB s.n. **1.** Leagăn de lemn care se balansează sau se învârte, servind ca mijloc de distracţie; dulap **(3)**. **2.** Scândură lungă aşezată pe un suport, pe ale cărei capete se aşază două persoane pentru a se legăna.

SCRÂNTÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A suferi o entorsă; a luxa. **2.** Refl. Fig. A-şi pierde judecata, a înnebuni, a se ţicni.

SCRÂŞNÍ (< bg., scr.) vb. IV intranz. **1.** A strânge convulsiv fălcile şi a freca dinţii, făcând să se audă un zgomot caracteristc. ✦ A pronunţa cuvintele printre dinţi, vorbind cu ură, cu mânie, cu ciudă. **2.** Fig. A scoate (prin frecare) un sunet aspru, strident; a scârţâi.

SCRÉPER (< engl.) s.m. Maşină folosită la săparea, transportul şi descărcarea pământului săpat, la lucrările de drumuri, construcţiile de canale etc.

SCRIB (< fr.; lat. *scribere* „a scrie") s.m. (În Egiptul antic) Grămătic, copist, funcţionar cu atribuţii de contabil. ✦ (La vechii evrei) Nume dat cărturarilor care tălmăceau poporului cărţile lui Moise şi explicau normele de drept. ✦ Copist şi alcătuitor de acte la diferite popoare. ✦ (Peior.) Scriitor, gazetar lipsit de valoare, de personalitate.

SCRIBAN, August (1872-1950, n. Galaţi), lingvist român. Preocupări de lexicografie, gramatică, ortografie („Dicţionarul limbii româneşti", „Ortografia românească").

SCRIBAN, Ioan A. (1879-1937, n. Iaşi), zoolog român. Cercetări de histologie şi de sistematică a hirudineelor.

SCRIBAN, Iuliu (1878-1949, n. Galaţi), teolog român. Arhimandrit. Misionar şi polemist, precursor al iluminismului creştin („Predici pentru popor").

SCRIBE, Augustin-Eugène (1791-1861), dramaturg francez. Comedii istorice şi de moravuri cu mare succes în epocă („Paharul cu apă", „Poveştile Reginei de Navarra"), librete de operă şi operetă („Fra Diavolo").

SCRÍE (lat. *scribere*) vb. III **1.** Intranz. şi tranz. A reprezenta, prin semne convenţionale, sunete sau cuvinte. ✦ Tranz. impers. A se afla, a fi scris. **2.** Tranz. A acoperi o suprafaţă cu semne (grafice), cu linii sau cu figuri. ✦ A completa (un formular) cu textul necesar. **3.** Intranz. şi tranz. A-şi expune în scris gândurile, ideile; a compune opere literare; a redacta **(1)**. ✦ Tranz. A spune în scris, a descrie, a povesti. **4.** Tranz. A înştiinţa, a comunica în scris; a întocmi un text, o scrisoare. ✦ A trimite cuiva o scrisoare; a corespunda (cu cineva). **5.** Tranz. A înregistra în scris, a însemna, a nota; a trece numele cuiva pe o listă, într-o evidenţă; a înscrie. **6.** Tranz. impers. A fi stabilit, a fi prescris; a fi precizat, dispus prin legi, regulamente etc. ✧ Expr. *A(-i) fi scris cuiva* = a-i fi rânduit, hărăzit cuiva (prin soartă), a-i fi sortit. ✦ (Pop.) A prescrie, a indica medicamentul sau tratamentul necesar unui bolnav.

SCRÍERE s.f. **1.** Acţiunea de a scrie şi rezultatul ei. ✦ Sistem de reproducere prin semne convenţionale a gândurilor şi a vorbirii. Există 4 tipuri principale de s.: pictografică, ideografică, silabografică şi alfabetică; scris¹ **(1)**. ✦ Scris¹ **(2)**. ✦ (Înv.) Ortografie. ✦ Mod particular de a caligrafia semnele grafice. **2.** Text scris. ✦ Operă literară sau ştiinţifică.

SCRIITÓR, -OÁRE s.m. şi f. Autor de opere literare (prozator, poet, dramaturg).

SCRIITÚRĂ (< fr. *écriture*), s.f. **1.** În teoria şi critica literară modernă, „un fel de a scrie", stil („scriitură artistică", termen propus de fraţii Goncourt; „scriitură feminină" ş.a.). R. Barthes înţelege prin s. ansamblul mijloacelor prin care scriitorul se exprimă „complet", ilustrându-şi fidel raportarea la Istorie, *ethosul* său, dincolo de normele/convenţiile de limbă şi de stil („Gradul zero al scriiturii"). ✦ Sistem de semne grafice convenţionale. **2.** Text; *p. ext.* conţinut al unei scrieri. **3.** Aspectul tehnic al unei compoziţii muzicale în raport cu adaptarea ei la un instrument muzical.

SCRIJELÍ (SCRIJELÁ) vb. I (< *scrijea*, reg. „felie subţire") vb. IV tranz. A face zgârieturi sau tăieturi superficiale pe o suprafaţă cu un obiect ascuţit sau tăios; a zgâria **(1)**, a cresta.

SCRIMA, Andrei (1930–2001, n. Gheorgheni, jud. Harghita), teolog român. Stabilit în străinătate (1956); a ocupat diferite funcţii bisericeşti (reprezentant al patriarhiei din Constantinopol la Vatican). Lucrări: „Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiţia răsăriteană", „Despre isihasm".

SCRÍMĂ (< fr., it.) s.f. Ramură sportivă în care se includ probele de floretă, sabie şi spadă. A luat naştere, ca formă sportivă, la sfârşitul sec. 17, în Italia şi apoi în Franţa. Primul campionat naţional se desfăşoară la Sinaia în 1933.

SCRIMÉR, -Ă (< fr., după *scrimă*) s.m. şi f. Persoană care practică scrima.

SCRIN (< rus.) s.n. Comodă.

SCRIOAŞTEA, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 4 201 loc. (2008).

SCRÍPCĂ (< rus.) s.f. (Pop.) Vioară.

SCRÍPETE (< bg.) s.m. (TEHN.) Mecanism simplu al cărui organ principal este o roată prevăzută cu un canal periferic în care rulează un element flexibil (cablu, lanţ etc.), prin intermediul căruia este transmisă o forţă; folosit pentru ridicat sau tras, pentru susţinerea elementului flexibil (ex. s. de la funiculare). Poate fi *fix* (forţa de acţionare este egală cu greutatea obiectului ridicat) sau *mobil* (forţa de acţionare este mai mică decât greutatea obiectului). V. şi *muflă, palan.*

SCRÍPTE (< lat.) s.f. pl. **1.** (Livr.) Registre, condici, acte (publice, contabile etc.) şi însemnările făcute în ele; (DR.) înscrisuri sub semnătură privată. **2.** (Înv.) Documente istorice, hrisoave.

SCRIPTO- (< fr.; lat. *scriptus* < *scribere* „a scrie") Element de compunere cu semnificaţia „scris", „în scris", „scriptic", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

SCRIPTÚRĂ (< lat.) s.f. (Înv.) **1.** Scriere, lucrare; *p. ext.* conţinutul ei. **2.** Ceea ce este scris, consemnat; însemnare, inscripţie. **3.** *Sfânta* ~ = Biblia.

SCRIS^1 s.n. **1.** Reprezentare prin semne convenţionale a sunetelor sau a cuvintelor dintr-o limbă; scriere **(1)**. ✧ *Maşină de s.* = maşină utilizată pentru scrierea mecanică a lucrărilor, constituită dintr-un sistem de litere metalice, acţionate de o claviatură, un suport mobil pentru hârtie şi dispozitive auxiliare montate într-un şaşiu. **2.** Mod particular de a caligrafia semnele grafice; fel de a scrie. **3.** (Pop.) Notare, consemnare în scris; *p. ext.* hârtie, document scris; scrisoare. **4.** Acţiunea de a redacta ceva. ✦ Activitatea de scriitor, de publicist. **5.** Ceea ce relatează, demonstrează cineva într-o scriere **(2)**.

SCRIS^2, -Ă adj., s.f. art. **1.** Adj. Notat prin scriere. ✦ (Pop.) Desenat, pictat, zugrăvit. **2.** S.f. art. (Pop. şi reg.) Ursită, soartă.

SCRISOÁRE s.f. **1.** Comunicare scrisă, trimisă cuiva prin poştă sau prin intermediul unei persoane; epistolă **(1)**, răvaş. ✧ *S. de acreditare* v. *acreditare*. *S. de transport* = înscris constatator al contractului de transport rutier. ✦ (La pl.) Culegere de corespondenţă cu valoare literară sau istorică. **2.** (La pl.) Specie a prozei literare, cultivată cu precădere de iluminişti şi romantici, care, sub forma corespondenţei cu o persoană reală sau fictivă, enunţă idei filozofice, literare etc., adesea cu un caracter critic, sau expun puncte de vedere personale şi impresii asupra moravurilor contemporane (în literatura română, C. Negruzzi, I. Ghica ş.a.). **3.** Epistolă **(2)**. **4.** (Înv.) Faptul de a scrie **(1)**. ✦ Deprinderea de a scrie **(1)**. ✦ Scris^1 **(3)**. **5.** (FIN.) *Scrisoare de garanţie bancară* = contract unilateral între o bancă, în calitate de garant, şi un client al său, în calitate de garantat, prin care banca se angajează, în numele clientului, dar şi în schimbul unei garanţii materiale prealabile din partea acestuia, să plătească unui beneficiar al clientului său o sumă maximă, până la un anumit termen, în cazul în care clientul său nu îşi îndeplineşte obligaţiile contractuale faţă de beneficiarul său.

SCRISOAREA LUI NEACŞU, scrisoare, trimisă în 1521 de către Neacşu din Câmpulung (Muscel) lui Johannes Benkner, judele Braşovului, care cuprindea informaţii referitoare la mişcările armatei turceşti pe malurile Dunării. Cel mai vechi text de limba română, păstrat până azi.

SCROÁFĂ (lat. *scrofa*) s.f. **1.** Femela porcului. ✦ Epitet injurios adresat unei femei (fără scrupule, fără caracter etc.). **2.** Lovitură la jocul de biliard executată prost, dar care, întâmplător, nimereşte bine.

SCROBEÁLĂ (< bg.) s.f. Amidon sub formă de granule sau pulbere, folosit la apretarea materialelor textile; apret.

SCROFULARIACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, cu flori hermafrodite, solitare sau în inflorescenţe, şi fructe în general capsule *(Scrophulariaceae)*. Pot fi: semiparazite (sor-cu-frate), parazite (muma-pădurii), plante ornamentale (gura-leului) sau medicinale (degetarul, lumânărica).

SCRÓFULĂ (< fr., lat.) s.f. Scrofuloză **(2)**.

SCROFULÓZĂ (< germ.) s.f. **1.** Afecţiune cronică de natură tuberculoasă, manifestată prin scăderea puterii de rezistenţă a ţesuturilor, limfatism, hipertrofie ganglionară etc. **2.** Tuberculoză ganglionară, caracterizată prin adenopatii inflamatorii localizate laterocervical, axial sau inghinal, care pot supura la suprafaţa pielii, lăsând cicatrice mutilante; scrofulă.

SCROPOASA, lac de retenţie, pe cursul superior al Ialomiţei (m-ţii Bucegi), realizat în 1930, cu o suprafaţă de 21 ha, un volum de 37,5 m^3 şi o adâncime de 10–15 m. Alimentează hidrocentrala de la Dobreşti.

SCROT (< fr., lat.) s.n. Înveliş cutanat al testiculelor.

SCRUB (cuv. engl.) s.n. Fitocenoză caracteristică Australiei centrale, în care predomină tufişuri xerofile.

SCRUM (cuv. autohton) s.n. Materie neagră-cenuşie rezultată în urma arderii complete a unui corp.

SCRUMBÍE (< ngr.) s.f. Nume dat unor peşti teleosteeni: **a)** *S. albastră* = peşte lung de 20–30 cm, cu corpul cilindric, albastru-verzui, răspândit în Oc. Atlantic şi în unele mări *(Scomber scombrus)*; uscată, se comercializează sub numele de ţâri, iar conservată sub numele de macrou; **b)** *S. de Dunăre* = peşte lung de 30–40 cm, cu corpul alungit şi turtit lateral, acoperit cu solzi albi-argintii caduci *(Caspialosa pontica)*.

SCRUMIÉRĂ s.f. Obiect în care se scutură scrumul de ţigară, se aruncă mucurile şi chibriturile arse.

SCRÚPUL (< fr., lat.) s.n. Sentiment foarte dezvoltat al cinstei, al moralei, al corectitudinii etc., manifestat în comportamentul cuiva.

SCRUTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A privi atent, iscoditor, a pătrunde cu privirea; a observa **(3)**, a examina **(2)**. ✦ Fig. A pătrunde cu mintea, a cerceta atent, minuţios.

SCRÚTIN (< fr.; lat. *scrutinium* „examinare") s.n. **1.** (DR.) Mod de alegere a deputaţilor, a senatorilor etc., potrivit căruia se votează fie câte o singură persoană (*s. nominal*), fie mai multe deodată dintre candidaţii menţionaţi în buletinul de vot (*s. de listă*). ✦ Mod de organizare a alegerilor. **2.** Mod de adoptare, prin vot, a hotărârilor la conferinţele internaţionale sau la sesiunile organizaţiilor internaţionale.

SCUÁMĂ (< fr.; lat. *scuama* „solzi") s.f. (MED.) Strat epidermic foarte subţire, uscat, care se elimină în urma erupţiilor provocate de boli infecţioase acute (ex. scarlatina) sau în timpul infecţiilor cutanate (micoze).

SCUÁR (< fr.) s.n. Mic spaţiu plantat, aflat de obicei la o răspântie de străzi sau în mijlocul unei pieţe.

SCUD (< engl., it.) s.m. Veche monedă de argint sau de aur care a circulat în unele ţări din Apusul Europei în sec. 15–18.

SCUDÉRY 1. Georges de S. (1601–1667), scriitor francez. Autor de tragicomedii opuse stilului lui Corneille („Comedia actorilor", „Moartea lui Cezar"). **2. Madeleine de S.** (1607–1701), scriitoare franceză. Soră cu S. **(1)**. Romane moralizatoare, unele publicate sub numele fratelui său („Marele Cyrus", „Clelia"). Salonul său literar era frecventat de elita literaturii „preţioase".

SCUFÍE (< ngr.) s.f. **1.** Bonetă de pânză, de stofă etc., de obicei de formă ţuguiată, care se poartă mai ales în timpul somnului; căciuliţă, scufă. **2.** Scufiţă. **3.** Căciuliţă rotundă, de culoare neagră, purtată de călugăriţe.

SCUFUNDÁ (< *cufunda*) vb. I **1.** Refl. şi tranz. A intra sau a băga ceva cu totul într-un lichid; a (se) cufunda. ✦ Spec. A dispărea sau a face să dispară o navă sub nivelul apei. **2.** Refl. A se băga, a intra (adânc) în ceva, a se înfunda. ✦ (Despre pământ) A se prăbuşi. **3.** Refl. A se adânci într-o activitate, a se lăsa absorbit de o preocupare, de gânduri etc.

SCUFUNDĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. Care (se) scufundă. **2.** S.m. Specialist în scufundarea sub apă fără costum de scafandru. **3.** S.n. Greutate cilindrică de fontă folosită la ancorarea unor geamanduri de pescuit.

SCUIPÁ (lat. *scupire) vb. I intranz. A elimina din gură salivă, cu o mişcare specifică a obrajilor, a buzelor şi a limbii. ✦ Tranz. A expectora. ✦ Fig. A arunca ceva cu forţă.

SCUL (< ngr.) s.n. Formă de depănare alcătuită dintr-un fir continuu de lână, bumbac etc., înfăşurat în spire suprapuse; sub această formă, firele sunt supuse la anumite operaţii de finisare în ind. textilă (albire, vopsire, mercerizare etc.) sau livrate la consumator.

SCULÁ (lat. *excubulare*) vb. I **1.** Refl. şi tranz. A (se) trezi din somn, a (se) deştepta. ✦ A (se) ridica din pat după o boală; a (se) vindeca, a (se) însănătoşi. **2.** Refl. A se ridica de jos, a se ridica în picioare. ✦ A se ridica să plece; *p. ext.* a începe o acţiune. **3.** Tranz. Fig. A pune în mişcare; a ridica, a mobiliza. ✦ Tranz. şi refl. A (se) răscula. **4.** Refl. (Înv.) A porni război, a se ridica împotriva cuiva.

SCÚLĂ (< ngr.) s.f. Unealtă, instrument. ✦ (TEHN.) Partea activă, aflată în contact direct cu materialul sau cu piesa care se prelucrează, a unei unelte (ex. daltă, burghiu, cuţit de strung etc.).

SCULĂRÍE s.f. **1.** Atelier în care se confecţionează sau se recondiţionează scule. **2.** Totalitatea sculelor care se găsesc într-un loc.

SCULENI, com. în jud. Ungheni, Republica Moldova, centru vamal de frontieră; pod peste Prut. Atestată documentar în 1437 cu numele de *Şendreni*.

SCÚLPSIT (cuv. lat. „a sculptat) subst. Cuvânt folosit de sculptori şi de gravori ca inscripţie ce însoţeşte numele pe lucrările lor.

SCULPTÁ (< fr.) vb. I tranz. A reprezenta plastic, tridimensional, o figură, cioplind un material dur sau modelând o materie plastică.

SCULPTÓR (< fr., lat.) s.m. Artist care execută sculpturi.

SCULPTORUL *(Sculptor)*, constelație din emisfera australă, situată la S de constelațiile Balena și Vărsătorul, lângă Peștele Austral. Identificată (1752) de N de La Caille.

SCULPTURÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de sculptură, privitor la sculptură; lucrat ca o sculptură. ✦ Care are frumusețea formelor sculpturilor clasice.

SCULPTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Artă a reprezentării tridimensionale a imaginilor prin volume și suprafețe organizate în spațiu (v. *basorelief, altorelief, fonde-basse*). După destinația ei este: *statuară, de postament, monumental-decorativă* (subordonată arhitecturii). După materialul și tehnica folosită, poate fi: *modelată* (în lut, ceară etc.), *turnată* (în metal după un tipar) sau *cioplită* (în piatră, lemn, os, fildeș etc.). ✦ Fel de a sculpta caracteristic unei epoci sau unui sculptor. **2.** Operă aparținând sculpturii **(1)**.

SCUMP, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Despre lucruri) Care se vinde și se cumpără la un preț ridicat; costisitor. **2.** (Despre lucruri) Care are valoare mare, de preț, prețios. ✦ Fig. (Despre ființe) foarte drag, iubit.

SCUMPÉTE s.f. **1.** Creștere mare a prețurilor mărfurilor; perioadă de timp în care prețurile sunt foarte ridicate. **2.** Lucru de mare preț, valoros, scump. **3.** (Fam.) Termen de adresare pentru o persoană iubită.

SCÚMPIE (< pol.) s.f. Arbust înalt până la 5 m, cu frunze eliptice sau obovate și flori mici, în panicule mari *(Cotinus coggygria)*. Se cultivă uneori ca arbust decorativ, iar frunzele se folosesc la obținerea tananților pentru tăbăcirea pieilor de ovine.

SCÚNĂ (< it.) s.f. Navă cu vele, cu doi arbori, asemănătoare cu goeleta.

SCUND, -Ă (< sl.) adj. (Despre oameni) De statură mică; scurt, mărunt, mic. ✦ (Despre construcții și elemente ale acestora) Puțin înalt; jos.

SCUNDU, com. în jud. Vâlcea, în S piemontului Olteţului; 2 155 loc. (2008).

SCÚRGE (lat. *excurrere*) vb. III **1.** Refl. și tranz. (Despre lichide) A curge sau a face să curgă, prelingându-se în cantități mici. **2.** Tranz. A separa partea lichidă dintr-un amestec. ✦ A seca apa dintr-un teren prin drenare. **3.** Refl. (Despre ape) A curge la vale, lăsând în urmă locul sec. ✦ Fig. (Despre grupuri de ființe, de vehicule etc.) A se succeda în aceeași direcție. **4.** Refl. Fig. (Despre timp) A trece, a se desfășura.

SCÚRGERE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) scurge. ✦ (TEHN.) Proces de deplasare cu debit relativ mic a unui fluid care părăsește o incintă, un mediu poros sau suprafața unui corp solid. **2.** (HIDROL.) Proces de deplasare a apei provenite din precipitații, constituind o fază a circuitului apei în natură. Poate fi *superficială* (pe întreaga întindere a versanților și prin rețeaua hidrografică organizată) și *subterană* (deplasare a apei infiltrate în stratele permeabile sau prin golurile subterane).

SCURMÁ (lat. _*excorrimare_ sau cuv. autoxton) vb. I tranz. și intranz. A răscoli pământul pentru a căuta ceva sau pentru a face o gaură; a scormoni, a scobi. ✦ Tranz. Fig. A preocupa, a chinui, a răscoli; a irita.

SCURT, -Ă (lat. _*excurtus_ sau din *scurta*) adj., adv. **I.** Adj. **1.** (Despre obiecte sau distanțe) De mică întindere de la o extremitate la alta, de lungime mică. ✧ Expr. *A lua de* (sau *din*) *scurt* (pe cineva) = a cere cuiva socoteală, a trage la răspundere. ✦ (Despre vorbire) Concis, concentrat, laconic. **2.** (Despre oameni) Scund, mic; (despre părți ale corpului) de lungime mică. ✧ *Vedere s.* = miopie. ✦ (Despre obiecte) De mică înălțime, jos. **3.** (Despre noțiuni temporale) Care durează puțin, care trece repede. ✦ (LINGV.) *Silabă* (sau *vocală*) *s.* = silabă (sau vocală) care are o durată mai mică decât durata medie. *Infinitiv s.* = forma de infinitiv a verbelor în limba română care poartă caracteristica conjugării. **II.** Adv. **1.** Repede, brusc. ✦ Fără multă vorbă, neîntârziat. **2.** (De) la distanță mică; *p. ext.* strâns.

SCURTÁ (lat. *excurtare*) vb. I **1.** Tranz. A micșora lungimea unui obiect, a face mai scurt. **2.** Tranz. A alege distanța cea mai scurtă între două puncte, a evita ocolurile. **3.** Tranz. și refl. A face ca timpul să pară mai scurt. ✦ Intranz. și tranz. A vorbi concis, în puține cuvinte.

SCÚRTĂ s.f. **1.** Haină (vătuită sau îmblănită) lungă până deasupra genunchilor. **2.** (MED.; pop.) Adenopatie inghinală sau axială.

SCURTĂTÚRĂ s.f. **1.** Bucată de lemn; retevei. **2.** Cărare care scurtează un drum, evitând ocolurile și cotiturile.

SCURTCIRCUÍT (< *scurt* + *circuit*, după fr. *court-circuit*) s.n. Legătură electrică de rezistență (respectiv impedanță) foarte mică, stabilită între două puncte care altfel ar avea potențiale electrice diferite, provocând creșterea puternică a intensității curentului. ✦ Legătură electrică de rezistență (respectiv impedanță) mică în raport cu rezistențele celorlalte legături, care se stabilește în mod voit între două puncte ale unui circuit electric.

SCURTÉICĂ s.f. Haină femeiască din postav, catifea sau mătase, îmblănită, cu guler de vulpe, lungă până la genunchi, purtată mai ales la țară.

SCURTMETRÁJ (< *scurt* + *metraj*, după fr. *court-métrage*) s.n. Film a cărui durată de proiecție nu depășește, în medie, 30 de minute.

SCURTU, Ioan (n. 1940, com. Dochia, jud. Neamț), istoric român. Preocupări privind viața politică din România, activitatea unor personalități istorice (Ion I.C. Brătianu, I. Maniu, N. Iorga, Spiru C. Haret ș.a.), relațiile internaționale, minoritățile naționale, viața cotidiană etc. Lucrări: „Tratatul de Istoria României", autor și coord. vol. 8 (1918–1940), „Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică", „Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866–1947)".

SCURTU MARE, com. în jud. Teleorman, pe râul Clanița; 1 923 loc. (2008).

SCUT (lat. *scutum*) s.n. **1.** (În Antic. și în Ev. Med.) Armă defensivă confecționată din lemn, metal, piele etc., de diferite forme și mărimi, cu care luptătorii își apărau pieptul. ✦ Fig. Apărare, ocrotire, sprijin. **2.** Paravan protector în formă de ecran, utilizat pentru a proteja unele dispozitive împotriva diferitelor acțiuni mecanice. **3.** Construcție mobilă de metal sau de lemn folosită pentru susținerea tavanului sau a pereților într-o lucrare minieră (galerie, abataj) ori la executarea unui tunel. **4.** (GEOL.) Porțiune întinsă din cadrul unei platforme, în care apare, la suprafață, fundamentul cristalin cutat al acesteia. Principalele s. de pe glob sunt: *brazilian, canadian, baltic, ucrainean, sinic, african, australian.* **5.** (ZOOL., PALEONT.) Formație chitinoasă, epidermică sau scheletică a corpului animalelor având rol de apărare a țesuturilor moi.

SCUTARU-UNGUREANU, Horia (n. 1943, Roman), fizician român. Acad. (1995). Contribuții în fizica teoretică, mecanica cuantică („Simetria și stabilitatea sistemelor cuantice deschise"), teoria sistemelor cu simetrii dinamice și a particulelor elementare.

SCÚTEC (< bg.) s.n. Bucată de pânză, de flanelă etc. cu care se înfașă sugarii.

SCUTÉLNIC (< *scuteală*, înv. „privilegiu de a nu plăti anumite dări") s.m. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Țăran scutit de plata birului domnesc în schimbul unor obligații suplimentare (de obicei militare) față de domnie sau față de stăpânii de moșii.

SCUTELNICI, com. în jud.Buzău, în V C. Bărăganului; 2 469 loc. (2008).

SCÚTER (< engl., fr.) s.n. Tip de motocicletă ușoară, cu roți mici, cu motorul așezat sub șaua conducătorului și care poate transporta 1–2 persoane.

SCUTÍ (< *scut*) vb. IV tranz. **1.** A dispensa pe cineva de un lucru neplăcut; a cruța. ✦ A lăsa în pace, a nu plictisi, a nu agasa. **2.** A dispensa de anumite sarcini sau obligații. **3.** A ocroti.

SCUTIÉR s.m. (În Ev. Med., în Europa de Vest) Tânăr nobil care purta scutul și celelalte arme ale cavalerului sau ale seniorului său.

SCUTUL *(Scutum)*, constelație din emisfera australă, situată între constelațiile Vulturul, Șarpele și Săgetătorul.

SCUTURÁ (lat. _*excutulare_) vb. I **I. 1.** Tranz. A face să cadă sau să iasă ceva din sau de pe un obiect printr-o mișcare repetată de clătinare, de agitare. ✦ Refl. A se curăța (de zăpadă, de praf etc.). ✦ Intranz. A face curățenie, a șterge praful de pe obiectele din casă; a deretica. **2.** Tranz. Fig. A arunca, a lepăda de la sine. ✦ Refl. A (se) elibera de ceva supărător, a ieși de sub o influență, dintr-o situație neplăcută. **3.** Refl. și tranz. ✦ (Despre copaci) A (se) despuia de frunze, de petale, de rod; a cădea sau a face să cadă, a (se) desprinde. **II. 1.** Tranz., intranz. și refl. A (se) mișca cu putere încoace și încolo, a (se) zgâlțâi, a (se) clătina. ✦ Refl. A se cutremura din tot corpul, a se zgudui. ✦ Tranz. A zdruncina. **2.** Tranz. Fig. (Fam.) A critica, a mustra.

SCUTURĂTÓR, -OÁRE s.n., s.f. **I.** S.n. **1.** Mașină de lucru folosită în filaturi pentru separarea corpurilor străine de materialul fibros. **2.** *S. de paie* = batoză care separă materialul treierat și elimină paiele lungi. **II.** S.f. Teică **(2)**.

SCUTURĂTURĂ s.f. **1.** Mișcare bruscă și repetată; clătinare, zgâlțâire, zguduire. ✦ Zdruncinare. **2.** Curățenie, dereticare.

SCUYLER, Cortlandt Van Rensselaer (1900–1993), general american. Șeful misiunii militare americane în România (nov. 1944 – iun. 1947), fapt ce i-a prilejuit ținerea unui jurnal („Misiune dificilă"), în care sunt consemnate, etapă cu etapă, acțiunea sovieticilor de desființare a ultimelor rămășițe ale libertății.

SCUZÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. A-și cere iertare pentru o greșeală făcută, pentru un deranj etc.; a se disculpa, a se justifica. **2.** Tranz. A admite, a primi scuzele cuiva; a ierta.

SCUZÁBIL, -Ă (< it.) adj. Care poate fi iertat, trecut cu vederea.

SCÚZĂ (< it.) s.f. **1.** Motiv real sau pretext invocat de cineva cu scopul de a se justifica sau de a diminua o vină ori pentru a se sustrage de la o obligație; disculpare, justificare. **2.** Exprimarea părerii de rău pentru o greșeală comisă sau pentru o jignire adusă cuiva.

SCVĂMĂ (< lat.) s.f. (BOT.) Frunzișoară modificată, tare, pergamentoasă, care protejează mugurii, receptaculul etc.

SCYLAX din Caryanda (sec. 6 î.Hr.), geograf și navigator grec. În serviciul regelui persan Darius I. A cercetat cursul Indului până la vărsare și apoi Oc. Indian și M. Roșie (508 î.Hr.).

SCYLLA și CHARYBDA (în mitologia greacă), doi monștri marini, reprezentând o stâncă și o vâltoare, menționați în „Odiseea" lui Homer. Străjuiau un loc de trecere primejdios, identificat ulterior cu strâmtoarea Messina.

Se, simbol chimic pentru *seleniu*.

SEABORG, Glenn Theodor (1912–1991), chimist american. Lucrări în domeniul chimiei și fizicii nucleare („Chimia elementelor actinide"). A descoperit, împreună cu E.M. McMillan și cu alți colaboratori, elementele transuranice. Premiul Nobel pentru chimie (1951), împreună cu E.M. McMillan.

SEACA 1. Com. în jud. Olt, în V C. Boian; 2 083 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Teleorman, în S C. Boian; 2 617 loc. (2008).

SEACA DE CÂMP, com. în jud. Dolj, în S C. Desnățui; 2 023 loc. (2008).

SEACA DE PĂDURE, com. în jud. Dolj, pe râul Brabova; 1 213 loc. (2008).

SEÁMĂ (< magh.) s.f. **1.** (În locuţiuni şi expresii conţinând o judecată, o observaţie, o constatare) *De bună seamă* = desigur, fără îndoială. *Mai cu seamă* = îndeosebi, mai ales. *A lua seama* (sau *seamă*) = **a)** a se gândi; a reflecta; **b)** a supraveghea; **c)** a observa ceva, a remarca; **d)** a înţelege, a se lămuri. ✧ Expr. *A-şi lua seama* = a se răzgândi. **2.** Socoteală, cont. **3.** *Pe seama* (cuiva) = pe socoteala, în sarcina cuiva. **4.** Fel, chip, soi, specie. ✧ Expr. *De-o seamă* (cu cineva) sau *de seama cuiva* = la fel cu cineva, în aceeaşi situaţie, stare; de aceeaşi vârstă. **5.** Rost, rânduială. ✧ Expr. *A-şi face* (singur) *seama* = a se sinucide. **6.** Însemnătate, importanţă; faimă, renume. ✧ Loc. *De seamă* = cu faimă; important, vestit. **7.** (Înv. şi pop.) Număr, cantitate, sumă; măsură.

SEÁMĂN s.m. Cel care este la fel cu cineva; om; aproapele cuiva.

SEÁRĂ (lat. *sera*) s.f. Parte a zilei, de când începe să se întunece până la căderea nopţii; sfârşitul zilei. ✦ (Adverbial, art.) În timpul serii; în fiecare seară.

SEÁRBĂD, -Ă (cuv. autohton) adj. **1.** (Despre alimente) Fără gust, insipid, fad; (despre gustul alimentelor) nedefinit. **2.** Fig. Monoton, plictisitor, anost. **3.** (Despre oameni) Cu faţa palidă, lividă; fără vlagă, veştejit.

SEARLE, John Rogers (n. 1932), filozof american. Cercetări în filozofia limbajului şi a minţii: a dezvoltat o teorie despre limbaj ca expresie a gândirii („Actele limbajului. O încercare de filozofie a limbajului", „Intenţionalitatea. O încercare de filozofia minţii").

S.E.A.T.O. v. **Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est.**

SEATTLE, oraş în NV S.U.A. (Washington), între golfurile Puget (Elliott) şi L. Washington; 516,2 mii loc. (2000). Şantiere navale. Ind. siderurgică, constr. de avioane şi rachete. Trei universităţi. Catedrala romano-catolică Saint James (sec. 19). Oraş din 1869.

SEBACÉU, -ÉE (< fr.; {s} lat. *sebaceus* „de seu") adj. (MED.) Care se referă la *sebum*. ✧ *Glandă s.* = glandă exocrină care secretă sebum, situată la nivelul tegumentelor, la rădăcina firelor de păr.

SEBASTIAN, Mihail (1907–1945, n. Brăila) (pseud. lui *Iosef M. Hechter*), scriitor român. Piese de teatru cu tentă lirică („Jocul de-a vacanţa") sau satirică („Ultima oră"). Romane psihologice şi citadine („Oraşul cu salcâmi", „Accidentul") sau dezbătând condiţia evreului („De două mii de ani"). Memorialistică („Jurnal", apărut după 1990). Eseuri şi cronici literare.

SEBASTIANO DEL PIOMBO (Sebastiano Luciani, zis ~) (1485–1547), pictor italian. Influenţat de Giorgione, Rafael şi Michelangelo, a îmbinat strălucirea picturii veneţiene cu rigoarea celei din Roma. Compoziţii religioase şi portrete („Crist purtând crucea", „Andrea Doria", „Papa Clement VII").

SEBERG, Jean (1938–1979), actriţă de film americană. Personaje nonconformiste, dar vulnerabile („Bonjour tristesse", „Cu sufletul la gură", „Pisica şi şoarecele", „Raţa sălbatică").

SEBEŞ 1. Râu, afl. stg. al Mureşului; 88 km. Izv. din m-ţii Cibinului, de sub vf. Cindrel. În cursul său superior poartă şi numele de *Valea Frumoasei*. Amenajări hidroenergetice (barajul şi lacul de acumulare Oaşa; Tău). Hidrocentralele de la Gâlceag, Şugag, Săsciori, Petreşti. Afl. pr.: Bistra, Dobra şi Secaş. **2. Munţii Sebeşului** v. **Şureanu (1). 3.** Municipiu în jud. Alba, pe râul S.; 29 304 loc. (2008). Prelucr. lemnului, tricotaje, articole din piele. Monumente: ziduri şi turnuri din incinta cetăţii medievale (sec. 14–15), biserica evanghelică (sec. 13). Casa Zápolya (sec. 15) adăposteşte muzeul orăşenesc; muzeu de istorie. Menţionat pentru prima oară în 1245 cu numele *Malembach*. Oraş din 1341. Municipiu din anul 2000. La 3 km NE de oraş se află „Râpa Roşie" – rezervaţie geologică şi geomorfologică (10 ha).

SEBINO v. **Iseo.**

SEBIŞ 1. Depr. tectono-erozivă, în E depr. Zarand. Se deschide larg spre C. Crişurilor şi e drenată de Crişul Alb, Tenz, Chişindia, Moneasa ş.a. **2.** Oraş în jud. Arad, în depr. Zarandului; 6 376 loc. (2008). Expl. de andezit. Menţionat documentar în 1552. Oraş din 1968.

SEBORÉE (< fr.; {s} lat. *sebum* „seu" + gr. *rhein* „a curge") s.f. (MED.) Secreţie excesivă de sebum. Deseori se complică cu acneea, fiind cauza unei eczeme seboreice.

SÉBUM (cuv. lat. „seu") s.n. Produsul de secreţie (semifluid) al glandelor sebacee din piele compus din grăsime şi celule epiteliale descuamate.

SEC, SEÁCĂ (lat. *siccus*) adj. **1.** Care nu mai are apă; uscat; (despre terenuri) lipsit de umezeală; *p. ext.* arid. ✧ *Tuse s.* = tuse fără expectoraţii. *Ger s.* = ger uscat, fără zăpadă. *Timbru* (sau *sigiliu*) *sec* = ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte. **2.** În care nu se află nimic; gol, deşert. ✧ *Sunet s.* = sunet scurt, fără rezonanţă. ✧ Loc. *În sec* = în gol; *fig.* în zadar, fără rost. ✧ Expr. (Substantivat, n.) *A înghiţi în sec* = a înghiţi fără a avea ceva în gură; *fig.* a se reţine de la ceva, a-şi înfrâna o dorinţă. ✦ (Despre părţi ale corpului) Atrofiat, paralizat. **3.** Fig. (Despre idei, gânduri etc.) Lipsit de conţinut, de sens; inutil. **4.** Fig. (Şi subst.) Prost, fără minte. **5.** Fig. (Despre facultăţile şi manifestările oamenilor; şi adv.) Lipsit de sensibilitate; aspru, rece. **6.** *De sec* = de post, care nu conţine carne.

SECÁNT, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Funcţie trigonometrică care, înmulţită cu funcţia cosinus, este egală cu funcţia unitate. **2.** Adj. *Dreaptă s.* = dreaptă care intersectează un cerc sau o curbă (un arc de cerc sau curbă) în două puncte sau care intersectează una sau mai multe drepte sau plane. *Plan s.* = plan care intersectează o altă suprafaţă (sau chiar mai multe suprafeţe) fără a fi plan tangent.

SECÁRĂ (lat. *secale*) s.f. Cereală, cu tulpini înalte, frunze liniare, inflorescenţa un spic, iar fructul o cariopsă (*Secale cereale*). Cunoscută din Antic., se cultivă ca plantă furajeră şi alimentară.

SECAŞ 1. Râu, afl. dr. al Sebeşului; 42 km. Izv. din E pod. Secaşelor. **2.** Râu, afl. stg. al Târnavei; 37 km. Izv. din E pod. Secaşelor. **3. Podişul Secaşelor,** pod. în S Pod. Transilvaniei, cuprins între cele două Secaşe, alcătuit din roci friabile, fragmentat de văi şi cu alt. reduse. **4.** Com. în jud. Timiş, pe râul Miniş; 293 loc. (2008).

SECATÓR (< fr.) s.m. Foarfece de mână cu cuţite scurte şi braţe lungi, acţionat cu ambele mâini, folosit la grădinărit.

SECĂREANU, Nicolae (1901–1992, n. Nanov, jud. Teleorman), bariton român de operă. Activitate pedagogică. Impunătoare prezenţă scenică („Boris Godunov", „Rusalka", „Faust", „Bărbierul din Sevilla"). Roluri în film.

SECĂRIA, com. în jud. Prahova, în cuprinsul m-ţilor Baiului; 1 293 loc. (2008). Expl. de gresii.

SECĂRÍCĂ s.f. Rachiu de secară.

SECĂTUÍ vb. IV tranz. A stoarce pe cineva de bani, de putere etc.; a slei, a vlăgui; a seca un teren. ✦ A epuiza rezervele de substanţe minerale dintr-un zăcământ.

SECCHI, Angelo (1818–1878), astronom italian. Observaţii asupra planetei Marte. Pionier al spectroscopiei stelare, a emis (1868) ideea clasificării stelelor după aspectul spectrului lor şi a sugerat că acesta este legat de temperatura suprafeţei lor.

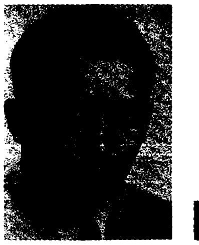

Mihail Sebastian

SECENOV, Ivan Mihailovici (1829–1905), fiziolog rus. Cercetări asupra fiziologiei muşchilor, nervilor, electricităţii animale şi mecanismelor reflexe ale sistemului nervos superior („Reflexele creierului", „Fiziologia sistemului nervos").

SECERĂ (lat. *sicilare*) vb. I tranz. A tăia de la bază cerealele păioase, prin mijloace mecanice sau manual, în vederea strângerii recoltei. ✦ Fig. A ucide dintr-o dată şi în număr mare.

SÉCERĂ (lat. *sicilem*) s.f. **1.** Unealtă manuală folosită la recoltarea cerealelor, compusă dintr-o lamă îngustă de oţel, curbată, cu tăişul de obicei dinţat spre interior, şi fixată într-un mâner de lemn. **2.** Seceriş **(1).**

SECERĂTÓR, -OÁRE subst., adj. **1.** S.m. şi f., adj. (Persoană) care seceră. 2. S.f. Maşină agricolă de recoltat care seceră cerealele şi alte plante agricole. ✧ *S.-legătoare* = maşină agricolă de recoltat, care seceră şi leagă apoi în snopi tulpinele cerealelor păioase.

SECERÍŞ s.n. **1.** Acţiunea de a secera; seceră **(2).** ✦ Recoltă. **2.** Perioadă de timp în care se execută recoltarea cerealelor.

SECESIONÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Participant la o acţiune de secesiune.

SECESIÚNE (< fr., lat.) s.f. Acţiune de separare a unui grup de indivizi faţă de o colectivitate căreia îi aparţine ori a unui stat sau a unui grup de state faţă de o federaţie sau o confederaţie.

SECESSIÓN (SEZESSIÓN) (< germ.) subst. **1.** Denumire dată grupărilor artistice de avangardă din Germania şi din Austria de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20. Fără a avea o doctrină comună, ele au susţinut impresionismul, postimpresionismul, promovând ulterior expresionismul. **2.** Stil în artele decorative corespunzător cu *Jugendstil, Art Nouveau, Modern Style* etc. V. şi *arta 1900.*

SÉCETĂ (lat. **siccita*) s.f. Insuficienţă a umidităţii solului şi a atmosferei faţă de valorile minimale necesare creşterii şi dezvoltării normale a plantelor; vreme uscată, secetoasă.

SECETÓS, -OÁSĂ adj. (Despre vreme) Fără ploi, cu secetă. ✦ (Despre terenuri, regiuni) Care nu are surse de apă; arid, uscat.

SECHE, familie de lingvişti români. **1. Luiza S.** (1926–2005, n. Roman). Contribuţii fundamentale în domeniul lexicografiei, având un rol important în elaborarea şi coordonarea marilor dicţionare ale limbii române apărute după 1944 („Dicţionarul Academiei", literele M, N, P, S, în colab., „Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu", „Dicţionar de sinonime") şi al cultivării limbii („Lexicul artistic eminescian în lumina stratistică"). **2. Mircea S.** (1924–2000, n. Bucureşti). Contribuţii fundamentale în domeniul lexicografiei („Schiţă de istorie a lexicografiei române"), având un rol important în elaborarea şi coordonarea marilor dicţionare ale limbii române apărute după 1944 („Dicţionarul Academiei", literele M, N, P, S, în colab.) şi al limbii române literare („Bibliografia analitică a limbii române literare", în colab., „Istoria lingvisticii româneşti", în colab.)

SECHÉLĂ (< fr.; {s} lat. *sequela* „consecinţă") s.f. Tulburare funcţională sau organică durabilă, consecutivă unei boli, unui traumatism sau unei intervenţii chirurgicale.

SECHESTRÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A pune sechestru asupra unor bunuri. ✦ A reţine cu forţa o persoană.

SECHÉSTRU (< fr., lat.) s.n. (DR.) **1.** Măsură de asigurare a unui lucru cu privire la care există un litigiu, până la soluţionarea acestuia. **2.** Măsură de indisponibilizare a unui bun, în vederea executării silite sau a confiscării lui.

SECIU, Valeria (n. 1938, Bucureşti), actriţă română de teatru şi film. Roluri de mare complexitate interpretate sensibil (în teatru: „Jocul de-a vacanţa", „Richard al III-lea", „Să-i îmbrăcăm pe cei goi", „Maestrul şi Margareta", „Pescăruşul"; în film: „Ion", „Bună seara, Irina", „Vânătoare de vulpi").

SÉCOL (< lat., it.) s.n. **1.** Interval de timp de o sută de ani (de la anul unu până la anul o sută inclusiv); răstimp de o sută de ani (socotit de la orice dată); veac. ✦ Fig. Perioadă imensă de tip; veşnicie. ✦ (La pl.) Timpul considerat în desfăşurarea lui. **2.** Epocă istorică dominată de un eveniment de seamă, de o personalitate excepţională (ex. „secolul Luminilor", „secolul lui Pericle").

SECOLUL 20, revistă lunară de literatură universală, editată de Uniunea Scriitorilor din România. Apare la Bucureşti bianual (1957), anual (1958-1960), apoi lunar (din 1961). Din 2001 şi-a schimbat denumirea în *Secolul 21*, fiind editată de Fundaţia Culturală Secolul 21, sub egida Uniunii Scriitorilor. Revista promovează schimbul de idei, prezintă fenomenul literar românesc în context universal, publică traduceri din literatura universală, însoţite de comentarii.

SECONDÁ vb. I v. **secunda.**

SECRÉT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Care este ţinut ascuns; care este puţin sau deloc cunoscut; confidenţial, tainic. ✧ *Asociaţie s.* = asociaţie care are un caracter conspirativ, constituită în ascuns, ilegal. ✦ (Despre stări sufleteşti sau sentimente) Păstrat în taină, nemărturisit. **2.** Ascuns vederii; mascat, disimulat. ✧ *Agent s.* v. *agent.* **II.** S.n. **1.** Ceea ce se ţine în taină; ceea ce nu trebuie spus; taină. ✧ *S. de stat* = documente sau date privind problemele fundamentale ale vieţii politice şi economice, precum şi ale apărării statului, a căror divulgare este pedepsită penal. *S. comercial* = cunoştinţe legate de un proces de fabricaţie sau de un produs aparţinând unei întreprinderi, a căror dezvăluire poate afecta negativ rezultatele financiare ale acesteia. **2.** Sistem (ingenios) care condiţionează reuşita în ceea ce se întreprinde, procedeu special şi eficace pentru a obţine ceva. **3.** Ceea ce constituie condiţia particulară a unei ştiinţe, a unei arte.

SECRETÁ (< fr.) vb. I tranz. A produce o secreţie internă sau externă.

SECRÉTAIRE (cuv. fr.) s.n. Piesă de mobilier folosită ca masă de scris, având adesea funcţie mixtă (dulap, cabinet) pentru păstrarea actelor, documentelor etc.

SECRETÁR¹ (< fr.) s.m. Pasăre răpitoare de zi din Africa tropicală şi de Sud, cu corpul zvelt, gâtul, aripile şi coada lungi şi picioarele înalte *(Sagittarius serpentarius).*

SECRETÁR², -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** Persoană care conduce serviciul de secretariat al unei întreprinderi, al unei instituţii etc. ✧ *S. de redacţie* = persoană din redacţia unei publicaţii însărcinată cu centralizarea şi coordonarea materialului pregătit pentru tipar. ✦ Persoană care rezolvă lucrările curente şi corespondenţa particulară a cuiva. **2.** Conducător ales al unei organizaţii social-politice. ✧ *S. general* = persoană aleasă în cadrul congresului sau conferinţei unui partid politic pentru coordonarea activităţii acestuia. **3.** Demnitar, funcţionar care pregăteşte lucrările şi duce la îndeplinire hotărârile organului suprem al puterii de stat, ale administraţiei de stat, ale unui minister ori ale conducerii altui organ central etc. ✧ *S. de stat* = (în unele ţări) denumire a min. Afacerilor Externe (ex. în S.U.A., Vatican ş.a.); om politic sau înalt funcţionar care conduce un departament ministerial.

SECRETARIÁT (< fr.) s.n. **1.** Serviciu într-o instituţie sau într-o organizaţie politică ce rezolvă lucrările curente ale conducerii acestora; biroul unde îşi desfăşoară activitatea personalul acestui serviciu. **2.** Organ de conducere care coordonează şi controlează activitatea (în special îndeplinirea hotărârilor) unui partid. **3.** Organ al unei organizaţii internaţionale având atribuţii administrative şi executive (ex. Secretariatul O.N.U.). **4.** Denumire dată persoanelor însărcinate să consemneze dezbaterile unei şedinţe.

SECRETÍNĂ (< fr.) s.f. Hormon polipeptidic secretat de mucoasa duodenală, cu acţiune stimulatoare asupra secreţiei pancreatice.

SECRETÓR, -OARE (< fr.) adj. Care secretă; care se referă la secreţie.

Valeria Seciu

SECRÉŢIE (< fr., lat.) s.f. (FIZIOL.) **1.** Proces de elaborare şi de eliminare a unor substanţe rezultate din activitatea celulelor glandulare. Se poate face la exteriorul corpului sau într-o cavitate a lui (**s.** externă sau exocrină) sau direct în sânge (**s.** internă sau endocrină). **2.** Produs eliberat de celule glandulare. **S.** eliminate direct în sânge se numesc hormoni.

SECTÁNT, -Ă (< lat.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Adept al unei secte religioase. **2.** Adj. De sectă, propriu sectanţilor; *fig.* exclusivist, intolerant.

SECTÁR, -Ă (< fr.) s.m., adj. **1.** S.m. Partizan intolerant şi exclusivist al unei doctrine religioase, filozofice sau politice. **2.** Adj. Care ţine de sectă; intolerant faţă de cei ce au alte convingeri; *fig.* exclusivist.

SECTARÍSM (< fr.) s.n. Atitudine de sectar **(1)**; *fig.* intoleranţă, exclusivism.

SECTÁT, -Ă (cf. lat. *sectus* „tăiat") adj. (Despre frunze) Care are lobi cu incizii mari, atingând nervura mediană a laminei (la frunzele penat-sectate) sau baza laminei (la frunzele palmat-sectate).

SÉCTĂ (< fr., lat.) s.f. Comunitate religioasă desprinsă dintr-o religie mare (creştinism, islam, budism etc.), în vederea practicii unui cult independent, bazat pe o doctrină proprie.

SECTÓR (< fr., lat.) s.n. **1.** Domeniu sau ramură de activitate. **2.** Diviziune, parte, domeniu în cadrul economiei sau al unor unităţi administrativ-teritoriale. **3.** Porţiune limitată dintr-o suprafaţă. ✦ Subîmpărţire administrativă în cadrul unui oraş mare. **4.** (MAT.) *S. circular* = mulţimea punctelor din interiorul unui cerc, situate între două raze. ✦ (TEHN.) Organ de maşină cu profilul în formă de s. circular. ✧ *S. dinţat* = s. cu dantură de angrenaj la periferie, folosit la transmiterea unei mişcări, prin angrenare cu o roată dinţată. **5.** (EC.) *S. economic* = ansamblul activităţilor economice şi sociale din economia naţională care au caracteristici comune în ce priveşte natura şi destinaţia bunurilor produse şi serviciilor prestate, organizarea şi finanţarea producţiei, procesele tehnologice etc. În mod convenţional, activităţile din economia naţională sunt împărţite în: *s. primar, s. secundar* şi *s. terţiar.* **6.** *S. formal* = cuprinde societăţile comerciale, reglementate prin lege, instituţiile financiar-bancare şi de asigurări, sindicate, partide politice, organizaţii religioase şi alte organizaţii fără scop lucrativ, reglementate prin lege. *S. informal* = cuprinde unităţile cu un nivel redus de organizare, cu un capital mic şi bazate în principal pe relaţii de familie (asociaţiile familiale şi profesiile libere). *S. instituţional* = cuprinde ansamblul unităţilor instituţionale care au un comportament asemănător în ce priveşte funcţia economică principală şi sursa de provenienţă a resurselor. *S. instituţionale* sunt: societăţi şi cvasisocietăţi nefinanciare, instituţii financiare, societăţi de asigurare, administraţia privată, administraţia publică şi menaje (gospodării).

SECTORUL AGRICOL ILFOV v. **Ilfov (2).**

SÉCŢIE (< rus.) s.f. **1.** Subunitate organizatorică a unei întreprinderi, instituţii etc.; *p. ext.* locul unde se află o asemenea subunitate. ✧ *S. de producţie* = subunitate a unei întreprinderi în care se desfăşoară un anumit proces tehnologic. Poate fi: *s. de bază* (în care se obţine produsul de bază al întreprinderii), *s. auxiliară* (care contribuie la obţinerea producţiei de bază), *s. anexă* (care prelucrează deşeurile). **2.** Subdiviziune în cadrul administraţiei sau al poliţiei unui oraş; locul unde îşi desfăşoară activitatea. ✦ *S. de votare* = fiecare dintre diviziunile în care se împarte o circumscripţie electorală (în raport cu numărul alegătorilor); locul unde votează alegătorii dintr-o asemenea diviziune.

SECŢIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A efectua o secţionare; a împărţi, a tăia, a divide.

SECŢIONÁRE s.f. Împărţire sau tăiere imaginară a unui întreg în secţiuni în vederea unei utilizări mai bune sau a exploatării în condiţii optime (ex. **s.** unei linii de cale ferată în zone, **s.** liniei de contact prin separatoare la o instalaţie de tracţiune electrică etc.).

SECŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a secţiona; tăietură (transversală) făcută într-un corp; locul unde s-a făcut această tăietură. **2.** (TEHN.) Suprafaţă rezultată din intersecţia (imaginară) a unui corp solid cu o suprafaţă plană sau curbă. ✧ *S. transversală* (sau *normală*) = s. rezultată din intersecţia cu un plan perpendicular pe axa unei piese etc. ✦ Aria secţiunii **(2).** **3.** (TEHN.) Schiţă reprezentând suprafaţa intersecţiei unei piese sau a unui sistem tehnic cu un anumit plan (vertical sau orizontal). **4.** (MAT.) Intersecţie a două mulţimi. *S. plană* = porţiunea comună pe care o are un corp cu un plan dat. **5.** (FIZ.) *S. eficace* = mărime cu dimensiunile unei arii care caracterizează eficacitatea diverselor procese (ca împrăştierea, ionizarea, fisiunea etc.) produse prin interacţiunea unui fascicul de particule cu substanţa.

SECU, com. în jud. Dolj, pe râul Mascot; 1 191 loc. (2008).

SECÚI (cf. magh. *szêkley*, germ. *Szekler*) s.m. Persoană aparţinând unei populaţii maghiarizate, rezultate din amestecul unor populaţii turcice. Migrând dinspre E, s-au alăturat ungurilor în campania de cucerire a C. Panonice (895-896); participând şi la cuceririle regilor arpadieni în Răsărit, s. s-au aşezat, alături de populaţia românească, în Bihor, apoi pe valea Târnavelor, iar la începutul sec. 13, în marginea estică a Transilvaniei.

SECUIENI 1. Com. în jud. Bacău, pe Valea Morilor; 2 141 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 2 784 loc. (2008). Gaze naturale. **3.** Com. în jud. Neamţ, pe Valea Morilor, 3 549 loc. (2008). În satul S., biserica Cuvioasa Parascheva (1762).

SECUÍME s.f. Populaţie secuiască; ţinut locuit de secui.

SECUÍRE s.f. *Secuirea arborilor* = tăiere circulară a tulpinii arborilor, la 2-5 cm adâncime, pentru a provoca uscarea lor lentă înainte de doborâre.

SECULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care are loc peste sau o dată la o sută de ani. ✧ *An s.* = an care încheie un secol. **2.** Care durează de secole, care are o vechime de unul sau mai multe secole; *p. ext.* străvechi. **3.** (La catolici) De mir. ✧ *Preot s.* = preot de mir (adică ce nu aparţine unui ordin călugăresc). *Institut s.* = societate ai cărei membri caută desăvârşirea creştină prin voturile călugăreşti (sărăcie, curăţie, ascultare), dar nu poartă veşminte specifice şi nu trăiesc în mănăstire, ci în lume, având locuinţă şi loc de muncă pe cont propriu.

SECULARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o secularizare; a trece în patrimoniul statului (în schimbul unei despăgubiri) ceea ce aparţine bisericii. V. şi *laiciza.*

SECÚND, -Ă (< fr., lat.) num. ord., adj., s.m. **I.** Num. ord., adj. Care se află imediat după primul în ordinea locului, a timpului sau a rangului; al doilea. ✧ *Arbitru s.* = arbitru care secundează arbitrul principal în conducerea unei competiţii sportive (volei, baschet, hochei etc.). **II.** S.m. **1.** Ofiţer care îndeplineşte pe navă funcţia de adjunct al comandantului.

SECUNDÁ (SECONDÁ) (< fr.) vb. I tranz. **1.** A ajuta pe cineva în acţiunile sale; a sprijini. **2.** (MUZ.) A acompania.

SECUNDÁNT, -Ă (< germ.) s.m. şi f. **1.** Persoană care secundează, ajută, însoţeşte pe cineva. **2.** Persoană sau echipă care, într-o cursă sportivă (ciclism, alergări, canotaj etc.), urmăreşte îndeaproape adversarul din faţă.

SECUNDĂR¹ Acul ceasornicului care indică secundele.

SECUNDÁR², -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ocupă locul al doilea într-o succesiune, într-o ierarhie. ✧ (GEOL.) *Eră s.* = Mezozoic. **2.** Care se plasează pe al doilea plan din punctul de vedere al importanţei; accesoriu **(1).** ✧ *Propoziţie s.* (şi subst. f.) = propoziţie subordonată dependentă, în cadrul unei fraze, de propoziţia principală din punctul de vedere al sensului. *Medic s.* = medic admis să se specializeze într-o clinică, după ce a susţinut un concurs.

SECUNDARIÁT s.n. Perioadă în care un medic secundar îşi face stagiul. ✦ Examen sau concurs pentru obţinerea gradului de medic secundar.

SECÚNDĂ (< fr.) s.f. 1. Unitate de măsură a timpului (simbol: s) egală cu 9 192 631 770 perioade de oscilație ale radiației emise la tranziția între două niveluri hiperfine ale stării fundamentale ^{3}S 1/2 a atomului de cesiu 133. Reprezintă fracțiunea 1/31 556 925,9747 dintr-un an tropic fictiv, luat pe scara timpului efemeridelor. ✦ Interval de timp foarte scurt; clipă, moment. 2. Unitate de măsură a unghiurilor, submultiplu al minutului. V. *centezimal, sexagesimal.* 3. (MUZ.) Interval dintre două sunete la distanța de două trepte (ex. do-re).

SECÚNDO (cuv. lat.) adj. (Livr.) În al doilea rând.

SECÚRE (lat. *securis*) s.f. 1. Unealtă compusă dintr-un corp de oțel cu tăiș, fixat pe o coadă de lemn, folosită pentru doborâtul copacilor, pentru despicatul lemnelor etc.; topor. 2. Armă de luptă din Ev. Med.

SECURÍT (< germ.; {s} lat. *securita* „siguranță") s.n. Sticlă de siguranță, foarte rezistentă, care, la spargere, datorită tensiunilor interne obținute prin tratamentul termic, se transformă în pulbere, fără formare de cioburi și așchii; utilizat mai ales pentru parbrize și ferestre la autovehicule.

SECURITÁTE (< fr.) s.f. 1. Faptul de a fi la adăpost de orice pericol; sentiment de siguranță pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol; siguranță. ✧ *S. europeană* = sistem de angajamente ferme din partea tuturor statelor. Actul final al Conferinței de la Helsinki pentru securitate și cooperare în Europa (27 iul.–1 aug. 1975) a stabilit principiile care trebuie să guverneze relațiile dintre statele europene: egalitatea suverană; respectarea drepturilor inerente suveranității; nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forța; inviolabilitatea frontierelor; integritatea teritorială a statelor; reglementarea pașnică a diferendelor; neamestecul în treburile interne ale altor state; respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, inclusiv a libertății de gândire, conștiință, religie sau convingere; egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul popoarelor de a dispune de ele însele; cooperarea între state, îndeplinirea cu bună-credință a obligațiilor asumate conform dreptului internațional. *S. socială* = totalitatea reglementărilor juridice pentru asigurarea stării de siguranță socială la nivel de persoană, grup social sau populație totală precum și pentru protejarea persoanelor defavorizate și marginalizate. Măsurile principale de s. socială sunt ajutorul de șomaj, ajutoarele de boală și maternitate, alocațiile pentru copii, pensiile și venitul minim garantat. 2. Organ de stat represiv care avea ca sarcină apărarea prin orice mijloace a sistemului comunist în România (1948–1989).

SECURIZÁRE s.f. Operație de tratare termică a sticlei în vederea obținerii sticlei securit.

SECUSIGIU, com. în jud. Arad; 6 117 loc. (2008). Întreprindere de morărit (Sânpetru German).

SECVÉNȚĂ (< fr., it.; lat. *sequens* „următor") s.f. 1. (FIZ.) Succesiunea de fenomene fizice sau ordinea de variație în timp a mărimilor unui sistem. 2. Grupare unitară de scene și de imagini într-un film, care formează o unitate, un episod. 3. (MUZ.) Repetare pe trepte diferite a unei formule melodice sau a unei succesiuni de acorduri.

SEDARE (< lat.) s.f. (MED.) Utilizare a unor mijloace medicamentoase (sedative), psihologice sau fizice pentru calmarea persoanelor bolnave sau aflate în stare de stres.

SEDAIN, Michel Jean (1719–1797), autor dramatic francez. Drame burgheze („Filozoful fără cultură"); librete pentru opere comice („Inima lui Ricardo pentru Leona", „Rose și Colas").

SEDAN, oraș în NE Franței, pe Meuse; 21,6 mii loc. (1999). În timpul Războiului franco-prusian (1870–1871), principalele forțe franceze, în frunte cu împăratul Napoleon III, au fost încercuite aici de armatele prusiene și silite să se predea (2 sept. 1870). Înfrângerea de la S. a grăbit căderea celui de-al doilea imperiu în Franța.

SEDATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. Medicament cu acțiune de sedare (neuroleptice, anxiolitice, hipnotice, analgezice).

SEDENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Căruia nu-i place să facă mișcare în aer liber, care stă mai mult în casă; (despre îndeletniciri) care se exercită într-un spațiu închis, static. ✦ (Despre populații) Stabil. ✧ (MILIT.) *Parte s.* = parte a unităților militare care în timp de război rămâne în garnizoană, având misiunea de a completa efectivele părții operative, a ține registrele și evidența efectivelor, a caza și a instrui noile contingente chemate sub arme și a îngriji bunurile rămase în cazarmă. ✧ *Păsări sedentare* = păsări care nu migrează în timpul iernii.

SEDENTARÍSM s.n. Faptul de a fi sedentar; viață sedentară.

SEDÍLĂ (< fr.) s.f. Semn diacritic în formă de virgulă, care se pune sub unele consoane pentru a le da valoarea unui sunet diferit de cel pe care îl reprezintă litera fără acest semn (ex. s–ș; t–ț – în limba română; c–ç pronunțat dur în limba franceză).

SEDIMÉNT (< fr., lat.) s.n. 1. Depozit format din depunerea corpusculelor solide dintr-o suspensie. 2. Produsele depunerii rezultate în urma proceselor fizice, chimice sau biologice de la suprafața Pământului și care nu s-au transformat în roci sedimentare. ✦ (La pl.) Depozit de roci sedimentare.

SEDIMENTÁ vb. I refl. A se depune în straturi; a forma sedimente.

SEDIMENTÁR, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de sediment, format prin sedimentare. ✧ *Proces s.* = proces de formare a sedimentelor. *Rocă s.* = rocă rezultată prin depunerea materialelor provenite în urma alterării sau dezagregării unor roci preexistente (roci clastice, terigene sau detritice), prin precipitarea chimică în ape (roci de precipitare) sau sub acțiunea organismelor (roci biogene sau organogene).

SEDIMENTÁRE s.f. Acțiunea de a se sedimenta. ✦ (GEOL.) Totalitatea proceselor fizice, chimice sau biologice care se desfășoară la suprafața scoarței terestre și în urma cărora are loc, în condiții subaeriene sau subacvatice, depunerea unor particule sau fragmente de minerale, roci, organisme sau acumularea prin precipitarea chimică a sedimentelor, din care rezultă apoi rocile sedimentare. ✦ Depunerea (lentă) a particulelor solide aflate în suspensie într-un lichid prin cădere liberă sau prin centrifugare. Sin. *sedimentație.* ✧ *Viteză de s.* v. *viteză.*

SEDIȚIÚNE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Răzvrătire, revoltă, răscoală.

SÉDIU (< it.) s.n. Loc în care o organizație (persoană juridică) își desfășoară activitatea. ✦ Fig. Centru, focar.

SEDNA (în credințele eschimoșilor), zeița vieții marine, reprezentată ca o femeie cu un singur ochi sau ca o morsă, locuind pe fundul oceanului; ea influențează vânatul și pescuitul și prevestește iarna polară.

SEDUCĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. 1. Adj. Care seduce, captivează prin aspect; încântător, fermecător. 2. S.m. Bărbat care săvârșește o seducție.

SEDÚCE (< lat. *seducere;* cf. fr. *séduire*) vb. III tranz. 1. A atrage, a încânta, a cuceri; a ademeni, a amăgi. 2. (DR.) A săvârși o seducție.

SEDÚCȚIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a seduce. ✦ (DR.) Infracțiune constând în fapta unui bărbat care determină o minoră să aibă raporturi sexuale cu el.

SEEBECK, Thomas Johann (1770–1831), fizician german. A descoperit (1821) termoelectricitatea *(efectul S.).* Lucrări de teoria fosforescenței și studii asupra busolei. Numeroase invenții.

SEELAND (SJAELAND), cea mai mare ins. din arh. danez, în SV M. Baltice, între pen. Iutlanda și Scandinavia, de care e separată prin str. Beltul Mare la V și Øresund la E; 7,4 mii km^2. Oraș pr.: Copenhaga.

SEFÁRZI (< fr.; sp. *sefardi*) s.m. pl. Evrei de rit spaniol care, expulzați din Spania (1492), s-au refugiat în N Africii, în Orientul Apropiat și în unele țări europene. Au comunități aparte și vorbesc iudeo-spaniola.

SEFERIS, Gheorghios (pe numele adevărat *G. Stylianos Seferiades*) (1900–1971), poet grec. Activitate diplomatică. Lirică neoclasică, esențializând trăirea istoriei și a peisajului grec și îmbinând vechile mituri cu problematica omului modern („Strofe", „Caiet de exerciții", „Jurnal de bord"). Eseuri; un „Jurnal". Premiul Nobel pentru literatură (1963).

SEFEVIZI (SAFAVIZI), dinastie de șahi ai Persiei (1502–1736). Mai importanți: 1. **Ismail** (1502–1524), întemeietorul dinastiei. 2. **Abbas I cel Mare** (1588–1629). 3. **Abbas III** (1732–1736), ultimul reprezentant al dinastiei. A fost înlăturat în 1736 de Nadir Șah.

SEGAL, Eugen (n. 1933, Iași), chimist român. M. coresp. al Acad. (1991). Lucrări în domeniul chimiei fizice: cinetica chimică heterogenă, chemosorbție și cinetică a reacțiilor chimice.

SÉGALEN, Victor (1878–1919), scriitor francez. Romanul „Imemorialele", inspirat din viața lui Gauguin. Poeme („Stele", „Picturi") și romanul „René Leys sau Misterul Palatului imperial", cu tematică mistico-orientală.

SÉGANTINI, Giovanni (1858–1899), pictor italian. Influențat de simbolism. Adept al diviziunii tonurilor. Peisaje, scene de gen, compoziții alegorice („Amorul ca izvor al vieții", tripticul „Viață, natură, moarte").

SEGARCEA-VALE com în jud. Teleorman; 3 482 loc. (2008).

SEGÉR (< fr. {i}; {s} n. pr. *Seger*) subst. (TEHN.) *Porțelan* ~ = porțelan translucid, constituit din 45% cuarț, 30% feldspat și 25% caolin; porțelan japonez.

SEGHEDIN (SZEGED), oraș în SE Ungariei, port pe Tisa, la confl. cu Mureșul; 168,3 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. chimică. Monumente din sec. 15–18. Trei universități. Biserica Sfântul Francisc (sec. 15), primărie (1883).

SEGHEDINAȚ, Pero (Petru) din Pecica (?–1735), conducător al răscoalei populare antifeudale și antihabsburgice din Banat (1735). Învins, a fost executat prin frângere cu roata.

SEGHERS, Anna (pseud. lui *Netty Radvanyi*) (1900–1983), scriitoare germană. În exil în Franța și Mexic, în timpul nazismului, apoi stabilită în R.D.G. Romane realiste cu elemente expresioniste „Răscoala pescarilor de pe Sfânta Barbara") sau politico-sociale („Morții rămân tineri", „Traversarea"). Nuvele („Întâlnire insolită"). Eseuri („De unde vin, unde merg").

SEGHERS, Hercules Pietersz (c. 1589–c. 1640), pictor și gravor olandez. Peisaje, într-o viziune dramatică („Vedere a râului Maas", „Peisaj de munte", „Vale cu case roșii"). L-a influențat pe Rembrandt.

SEGMÉNT (< fr., lat.) s.n., s.m. 1. S.n. Porțiune definită dintr-un întreg, nedetașată de acesta. 2. S.n. (MAT.) *S. de cerc* = mulțimea punctelor interioare unui cerc, situate între două secante paralele ale acestuia (una dintre ele putând fi tangentă la cerc). *S. de dreaptă* = mulțimea punctelor dreptei situate între două puncte ale acesteia. *S. orientat* = segment de dreaptă pe care s-a fixat un sens. *S. sferic* = mulțimea punctelor din sferă cuprinse între două plane paralele. 3. S.m. (TEHN.) Garnitură elastică a unui piston, de obicei metalică, de formă inelară, care servește la etanșare. 4. S.n. Fiecare dintre părțile care alcătuiesc organismul; metamer **(1).** 5. (EC.) *S. de piață* = parte a unei întreprinderi din totalul ofertei și/sau cererii pe piață de produse și servicii, exprimată în procent sau în unități de măsură cantitative (număr de produse).

SEGMENTĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) împărți în segmente.

SEGMENTÁRE (< fr.) s.f. 1. Faptul de a segmenta. 2. (BIOL.) Proces de divizare succesivă a oului fecundat. 3. (FONET.) Izolare a unui segment dintr-o secvență sonoră în vederea studierii lui auditive.

SEGNI, Antonio (1891–1972), jurist și om politic italian. Democrat-Creștin. Prim-min. (1955–1957, 1959–1960) și președinte (1962–1964) al Republicii Italia.

SEGOVIA, oraș în centrul Spaniei (Castilia-León); 54,3 mii loc. (2001). Monumente: apeductul roman, biserici din sec. 12–13, mănăstirea Santa Cruz (sec. 15–16), catedrală (sec. 16), Alcazarul (sec. 11–12), palate. Turism. Fundat în sec. 7 î.Hr.

SEGOVIA, Andrés (1893–1897), chitarist spaniol. A reînviat gustul pentru chitara clasică, promovând un repertoriu tradițional și modern.

SÉGRE, Corràdo (1863–1924), matematician italian. Fondator al școlii italiene de geometrie algebrică. Contribuții în domeniul geometriei proiective în spații multidimensionale (*invarianta lui Zeutehn–S.*).

SEGRÈ, Emilio Gino (1905-1989), fizician italian. Stabilit în S.U.A. (1938). Colaborator al lui *E. Fermi.* Cercetări privind spectroscopia atomică, contribuind la descoperirea elementelor artificiale (astatiniu, tehnețiu) și fizica particulelor elementare; împreună cu O. Chamberlain a descoperit (1955) antiprotonul. Premiul Nobel pentru fizică (1959), împreună cu O. Chamberlain.

SEGREGÁRE s.f. **1.** (BIOL.) Fenomen prin care genele alele ale unui organism heterozigot se separă în cursul meiozei, astfel că în gameții rezultați se păstrează doar unul dintre cromozomii omologi, dând naștere la descendenți cu caractere diferite. **2.** (TEHN.) Separare în straturi de consistență diferită a materialelor granulare din beton sau mortar în timpul depozitării sau transportării acestora. 3. (METAL.) Separare sau repartizare neuniformă a componenților unui aliaj, produsă în timpul solidificării. ✦ Operație de afinare a unor metale, care constă în răcirea selectivă prin care, la solidificare, anumite impurități se concentrează în faza topită și sunt înlăturate. **4.** *S. rasială* = politică de discriminare constând în separarea persoanelor de origini sau rase diferite din interiorul aceleiași țări. V. *discriminare; apartheid.*

SEGREGAȚIE (< fr.) s.f. **1.** Acțiunea de a separa. **2.** (METAL.) Zonă neomogenă din punct de vedere chimic, produsă în masa unui aliaj ca urmare a fenomenului de segregare.

SEGUIDILLA (cuv. sp.) s.f. Dans popular spaniol (andaluz), cu ritm ternar și mișcare vie, care se dansează cu acompaniament de chitară sau de castaniete; melodia după care se execută acest dans.

SEGUIN, Marc (1786-1875), inginer francez. Experiențe (1822) asupra cablurilor metalice, care i-au permis să le utilizeze la construcția podurilor suspendate (peste Rhon, în 1824). A construit tuburi de fum, adaptate pentru prima oară (1827) la locomotive; a proiectat prima linie feroviară franceză (Saint-Étienne - Lyon).

SEHMET (în mitologia egipteană), zeiță distrugătoare, cu atribute sângeroase; era patroana morților, a molimelor și războaielor. Reprezentată ca o femeie cu cap de leu.

SEÍF (< engl.) s.n. Casă de bani. ✦ Încăpere bine asigurată în care se păstrează banii, hârtiile și obiectele de valoare.

SEIFERT, Jaroslav (1901-1986), poet ceh. Semnatar al „Cartei '77". Alături de V. Nezval, șeful avangardei „poetiste". Lucrările sale evocă viața din Praga, opresiunea nazistă și stalinistă („Mozart la Praga", „Concert în insulă", „Coloana ciumei"). Premiul Nobel pentru literatură (1984).

SEIGNETTOELECTRICITÁTE s.f. Feroelectricitate.

SEIKAN, tunel feroviar subacvatic în str. Tsugaru (Japonia), care face legătura între orașele Aomori (ins. Honshū) și Hakodate (ins. Hokkaidō); 53,85 km lungime; deschis traficului în 1988.

SEÍM (< pol.) s.n. Adunare reprezentativă pe stări în Polonia, denumită și *parlament* sau *dietă.*

SEIMÉNI (< tc.) s.m. pl. (În sec. 17-18, în Țara Românească și Moldova) Corp de ostași mercenari pedeștri (majoritatea sârbi), înarmați cu sânețe, a căror atribuție era paza Curții domnești.

SEIMENI, com. în jud. Constanța, pe dr. Dunării, 2 126 loc. (2008). Rezervație geologică.

SEÍN, -Ă adj. (Despre lână sau blană) De culoare cenușie.

SEINER (cuv. germ.) s.n. Navă maritimă de pescuit, prevăzută la pupă cu o platformă pentru manevrarea năvoadelor.

SEINI, oraș în jud. Maramureș, pe râul Seinel; 10 220 loc. (2008). Expl. de andezit. Centru pomicol și viticol. Biserică romano-catolică (1421). Oraș din 1989.

SEÍSM (< fr., gr.) s.n. Cutremur.

SEÍSMIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la seisme. ✦ *Unde seismice* = unde elastice care se răspândesc în scoarța terestră, provocate de cutremure sau de explozii artificiale. *Stație s.* = complex de aparatură pentru înregistrarea undelor seismice. *Regiune s.* = reg. în care se produc frecvent cutremure de pământ. *Scară s.* = v. *Richter, Mercalli. Prospecțiune s.* (și subst., f.) = seismometrie.

SEISMICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Grad de frecvență și de intensitate a oscilațiilor seismice dintr-o regiune.

SEISMO- (< fr.; {s} gr. *seismos* „cutremur") Element de compunere cu sensul „(referitor) la seism", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

SEISMOGRÁF (< fr.{i}; {s} *seismo-* + gr. *graphein* „a scrie") s.n. Aparat pentru înregistrarea momentului, a duratei și a intensității mișcărilor seismice.

SEISMOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *seismo-* + gr. *gramma* „desen") s.f. Grafic al mișcărilor seismice înregistrate cu ajutorul seismografului.

SEISMOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *seismo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. Parte a geofizicii care studiază mișcările seismice ale scoarței Pământului.

SEISMOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Parte a geofizicii aplicate care studiază modul și viteza de propagare a undelor seismice din scoarța pământului, provocate prin explozii artificiale, în scopul prospectării diferitelor substanțe minerale utile și a detectării structurilor geologice favorabile acumulării acestora; prospecțiune seismică.

SÉIȘE (< fr.) s.f. pl. Pendulări ale apei lacurilor, cu o perioadă variată, cauzate de schimbările bruște ale presiunii atmosferice, de vântul sau ploaia puternică căzute într-o porțiune a bazinului lacustru.

SEITZ, Frederick (n. 1911), fizician american. Studii și cercetări de fizică a corpului solid („Fizica metalelor", „Teoria modernă a solidelor"). M. de onoare al Acad. Române (1965).

SEJÚR (< fr.) s.n. Vacanță petrecută într-o stațiune.

SEKONDI-TAKORADI, oraș în SV Ghanei; 103,7 mii loc. (1988); port la G. Guineii. Format (1963) prin unirea vechiului oraș Sekondi cu orașul nou Takoradi.

SELA, Michael (n. 1924), imunolog israelian. Lucrări consacrate structurii proteinelor și a unor enzime. Studii de biologie moleculară. Membru de onoare al Acad. Române (1991).

SELACIÉNI (< fr.; {s} gr. *selakhos* „pește cartilaginos") s.m. pl. Subclasă de pești marini (ex. rechinul, vulpea-de-mare etc.) cu scheletul cartilaginos și corpul acoperit cu solzi placoizi *(Selachii)*; plagiostom.

SELÁNDRĂ (< fr.) s.f. Navă de transport din timpul cruciadelor.

SELANGOR, stat în Malaysia, pe coasta vestică a Pen. Malacca; 8 mii km^2; 4,1 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Shah Alam.*

SELBERG, Atle (1917-2007), matematician american de origine norvegiană. Lucrări de teoria numerelor prime și de analiză matematică.

SELBY, Hubert (1928-2004), scriitor american. Romane prezentând ritmul trepidant al vieții metropolei și întoarcerea către o lume dezumanizată („Ultima stație din Brooklin", „Recviem pentru un vis", „Cântecul zăpezii liniștite").

SELÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Deosebit, ales, distins.

SELECTÁ vb. I **1.** Tranz. A selecționa, a alege. ✦ A remarca dintre mai mulți. **2.** Tranz. și refl. A (se) separa dintr-o mulțime o mărime sau un grup cu anumite caracteristici (de ex. o undă electromagnetică de o anumită frecvență).

SELECTÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care efectuează o selecție, o alegere. **2.** (Despre sisteme fizico-chimice sau tehnice) Care efectuează alegerea, după anumite criterii, a anumitor mărimi sau elemente dintr-un grup. 3. (STATIST.) *Cercetare s.* = cercetare a unei colectivități statistice pe baza extragerii unei selecții ale cărei caracteristici desprinse și examinate se consideră apoi semnificative pentru întreaga colectivitate. **4.** *Eroziune s.* = eroziune care produce efecte diferențiate în funcție de rezistența rocilor; duce la apariția martorilor de eroziune și a inversiunilor de relief; *coroziune diferențială.*

SELECTIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. Capacitatea unui sistem tehnic (sau fizico-chimic) de a separa semnalul util din fondul de oscilații electromagnetice parazite.

SELECTÓR (< fr. {i}) s.n. **1.** Dispozitiv care servește la efectuarea unei selectări. ✧ *S. telefonic* = dispozitiv de comutație în centralele telefonice automate, care are rolul de a selecta conexiunea cerută de abonat. **2.** Mașină agricolă pentru separarea semințelor de impurități și pentru sortarea lor pe calități.

SELÉCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Alegere făcută după un anumit criteriu și cu un anumit scop. **2.** (BIOL.) *S. naturală* = mecanism fundamental al evoluției în urma căruia în cadrul unei populații supraviețuiesc în lupta pentru existență indivizii cei mai bine adaptați la mediu: în acest fel caracteristicile cele mai favorabile sunt transmise urmașilor. ✧ *S. sexuală* = alegere preferențială a partenerului sexual mascul după însușiri atrăgătoare (ex. penaj și cântec la păsări). *S. artificială* = metodă de ameliorare a speciilor animale și vegetale prin selecționarea, în vederea reproducerii, a indivizilor care întrunesc cele mai bune calități biologice. **3.** (FIZ.) *Reguli de s.* = reguli (în teoria cuantică) care determină tranzițiile permise (sau interzise) ale unui sistem între stările sale staționare.

SELECȚIONÁT, -Ă adj. **1.** Ales dintr-un ansamblu (după anumite criterii); *p. ext.* de calitate superioară. ✦ (Substantivat) Persoană sau echipă aleasă, prin selecție, pentru a participa la competiții sportive, artistice etc. **2.** (Despre plante de cultură și animale domestice) Cu însușiri îmbunătățite prin selecție (ex. soi s.).

SELECȚIONÉR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care face o selecție (1). ✦ Persoană autorizată care selecționează sportivii cei mai valoroși în vederea alcătuirii unei echipe reprezentative.

SELENÁR, -Ă (n. pr. *Selene* „numele grecesc al Lunii") adj. (Livr.) Referitor la Lună; lunar.

SELENE (în mitologia greacă), zeiță a Lunii, fiică a lui Hiperion și soră cu Helios. Identificată mai târziu cu *Artemis* (când Apolo va fi identificat cu Helios).

SELENGA (SELENGE), râu în centrul Asiei (Mongolia și Federația Rusă), format prin confl. râurilor Ideriin Göl (care izv. din m-ții Hangai) și Delger Mörön (care izv. din S Saianului de Vest); 1 480 km. Trece prin Ulan-Ude și se varsă în L. Baikal.

SELENÍT (< fr. {i}) s.m. Varietate fibroasă de gips, de culoare albă-gălbuie, cu luciu mătăsos-sidefos, utilizată pentru confecționarea unor obiecte decorative.

SELÉNIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Selene* „Luna") s.n. Element chimic (Se; nr. at. 34, m. at. 78,96) negru-cenușiu din grupa a VI-a a sistemului periodic. Se găsește în natură în combinație cu sulful. Se întrebuințează în ind. sticlei, a ceramicii și la fabricarea celulelor fotoelectrice.

SELÉNO- (< fr.; {s} gr. *Selene* „Luna") Element de compunere cu sensul „(referitor la) Lună", „al Lunii", „selenar", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

SELENOSTÁT (< fr.; {s} *seleno-* + gr. *statos* „imobil") s.n. Mecanism care urmărește automat mișcarea Lunii, trimițându-i imaginea în aceeași direcție cu ajutorul unui sistem de oglinzi.

SELES, Monica (n. 1973), jucătoare de tenis americană de origine sârbă. Câștigătoare a mari turnee (Roland-Garros 1990, 1991, 1992, Flushing Meadow 1991, 1992, Internaționalele Australiei 1991, 1992, 1993, Masters, New York 1991, 1992, 1993).

SELEUCIA (SELEUKEIA), numele a peste 12 orașe antice în Orientul Apropiat, întemeiate de Seleucos I sau de urmașii lui (Seleucizi). Cele mai importante erau situate pe țărmul M. Mediterane (Siria) și pe malurile Tigrului și ale Eufratului.

SELEUCIZI, dinastie de regi ai Siriei elenistice (305-64 î.Hr.). Mai importanți: **1. Seleucos I Nikator** (305-281 î.Hr.), întemeietorul dinastiei, unul dintre generalii lui Alexandru Macedon. În timpul luptei dintre diadohi, după moartea lui Alexandru, a cucerit Siria, Mesopotamia, Armenia și Asia Mică, întemeind cel mai mare stat elenistic, cu capitala la Antiohia. **2. Seleucos II Kallinicos** (246-226 î.Hr.). În timpul lui, regatul, implicat într-un lung război cu Egiptul, pierde controlul asupra Bactrianei și Parției.

SELEUȘ, com. în jud. Arad, pe stg. Crișului Alb; 3 102 loc. (2008).

SELFACTÓR (< engl. {i}) s.n. Maşină pentru toarcerea firelor de lână, de bumbac, de fibre chimice, de vigonie sau de amestec din aceste fibre.

SELFINDÚCŢIE (< fr., engl.) s.f. (FIZ.) Autoinducţie.

SELF-SERVICE (cuv. engl.) subst. Magazin, restaurant etc.

SELIM, numele a trei sultani otomani: **S. I cel Aspru** *(Yavuz)* (1512–1520); înfrângând pe şahul Ismail I la Chaldiran (1514) şi Kochisat (1515), a cucerit părţi importante din statul Sefevizilor; continuând campaniile de cuceriri, a adăugat Imp. Otoman nordul Iraqului, Siria şi Palestina (1516), precum şi Egiptul (1517). **S. II** (1566–1574); în timpul domniei sale flota turcă a suferit o gravă înfrângere la Lepanto (1571) din partea celei veneţiano-spaniole. **S. III** (1789–1807). A reorganizat armata (1805) după modelul vest-european. Înlăturat de răscoala ienicerilor, care se opuneau reformelor preconizate de el.

SELLA, Quintino (1827–1884), inginer şi om politic italian. Ministru de Finanţe (1869–1873). Fondator al Clubului Alpin Italian. Lucrări de matematică şi geologie („Aprecieri axonometrice", „Asupra formei cristaline a borului adamantin"). M. de onoare al Acad. Române (1883).

SELLARS, Wilfrid Stalker (1912–1989), filozof american. Cercetări asupra gândirii şi experienţei, domenii în care a dezvoltat descrieri funcţionale ale comportamentului şi cunoaşterii umane („Ştiinţă, percepţie şi realitate").

SELLERS, Peter (1925–1980), actor britanic de teatru şi film. Creatorul celebrului personaj al inspectorului Clouseau („Adevărul gol-goluţ", „Dr. Strangelove sau Cum am învăţat să nu mă tem şi să iubesc bomba", ciclul „Panterei roz").

SELSÍN (< fr.; {s} engl. *sel[f]* „auto" + fr. *syn[chronizer]* „a sincroniza") s.n. Micromaşină electrică folosită ca traductor pentru transmiterea la distanţă a deplasărilor unghiulare ale unor organe de maşină.

SELTEN, Reinhard (n. 1930), economist şi matematician german. Contribuţii importante în aplicarea teoriei jocurilor în analiza economică, în teoria oligopolului şi în economia experimentală. Premiul Nobel pentru economie (1994), împreună cu John Harsanyi şi John F. Nash.

SELVA, Blanche (1884–1942), pianistă franceză. A interpretat la pian (1904) integrala lucrărilor pentru clavecin de Bach şi, în premieră, lucrări de V. d'Indy, Deodat de Séverac şi Albéniz („Iberia").

SÉLVAS (cuv. port.) subst. pl. Denumire a pădurilor ecuatoriale veşnic verzi din C. Amazonului.

SEM (în „Vechiul Testament"), fiul cel mai mare al lui Noe; ar fi trăit 600 de ani. Strămoşul legendar al popoarelor semitice.

SEMAFÓR (< fr.; {s} gr. *sema* „semn" + *phoros* „care poartă") s.n. **1.** Aparat de semnalizare optică, format din unul sau mai multe braţe articulate, montate la extremitatea superioară a unui stâlp. Se instalează în lungul liniilor de cale ferată, pentru dirijarea circulaţiei materialului rulant, sau pe coaste pentru transmiterea semnalelor privind navigaţia. **2.** Semnalizator, cu lumini colorate, pentru reglementarea circulaţiei în oraşe; stop **(2).**

SEMAFORIZÁ vb. I tranz. A prevedea cu (sau a instala) semafoare (pe) o cale de rulare, o intersecţie de drumuri.

SEMANTÉM (< fr.; {s} gr. *semainem* „a însemna") s.n. Cea mai mică unitate semantică a cuvântului, care se identifică adesea cu rădăcina acestuia şi este considerată purtătoarea sensului lexical.

SEMÁNTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *sema* „semn") s.f., adj. **I.** S.f. **1.** Ramură a lingvisticii care studiază sensul cuvintelor şi evoluţia acestor sensuri; semasiologie, semantism. V. *onomasiologie.* **2.** (LOG.) Studiul relaţiei dintre semne şi obiectele la care acestea se aplică; (în logica formală) interpretarea sistemelor formalizate. Întemeiată de G. Frege şi dezvoltată de St. Lesniewski, Ch. W. Morris, J. Kemeny ş.a. **II.** Adj. Care se referă la semantică **(1),** care aparţine semanticii.

SEMANTÍSM (< fr.) s.n. Semantică **(I. 1)**; *p. ext.* situaţia unui cuvânt din punct de vedere al sensurilor lui.

SEMARANG (SAMARANG), oraş în Indonezia (Java), port la M. Java; 1,4 mil. loc. (1996). Universitate.

SEMASIOLOGÍE (< fr.; gr. *semasia* „semn" + *logos* „studiu") s.f. Semantică **(I. 1).**

SEMĂNÁ^1 (lat. *seminare*) vb. I tranz. **1.** A însămânţa **(1).** 2. Fig. A răspândi, a propaga (idei, sentimente etc.) **3.** A presăra, a împrăştia.

SEMĂNÁ^2 (lat. *similare*) vb. I intranz. **1.** A avea înfăţişare sau unele calităţi, defecte etc. comune cu cineva sau cu ceva, a aduce cu..., a se asemăna, a se asemui. **2.** A arăta, a părea, a face impresia de...

SEMĂNÁT s.n. Lucrare agricolă prin care seminţele plantelor de cultură se încorporează în sol, la adâncimi caracteristice fiecărei specii (2–10 cm); însămânţare.

SEMĂNĂTOÁRE s.f. Maşină care execută semănatul plantelor agricole, introducând seminţele în sol la o adâncime specifică şi cu o repartiţie uniformă.

SEMĂNĂTORÍSM s.n. v. **sămănătorism.**

SEMĂNĂTÚRĂ s.f. **1.** Teren agricol semănat. **2.** (La pl.) Plantele recent răsărite din sământă.

SEMBENE, Ousmane (n. 1923), scriitor şi regizor senegalez de film. Romane şi nuvele cu caracter politic („O ţară, frumosul meu popor", „Ultimul din Imperiu"). Părintele cinematografului african, evocă în producţiile sale represiunea colonială, condiţia femeii, dezrădăcinarea, moravurile politice („Vizitiul", „Guelwaar").

SEMEI, oraş în ENE Kazahstanului, port pe Irtîş; 269,6 mii loc. (1999). Metalurgia neferoaselor, ind. textilă, ciment. Piaţă agricolă. Între 1931 şi 1991 s-a numit *Semipalatinsk.*

SEMEN^1 (< *a semăna*) s.m. Persoană care se aseamănă cu alta; orice om, aproapele.

SEMEN^2 (et. nec.) s.m. Drug de fier folosit de pescari la spargerea gheţii.

SEMENIC 1. Munţii Semenicului, masiv muntos în Carpaţii Occidentali (m-ţii Banatului), cuprins între valea Nerei, culoarul Timiş-Cerna, Bârzava şi m-ţii Aninei. Alt. max.: 1 447 m (vf. Piatra Goznei). Complex turistic. Inclus în mare parte în Parcul Naţional Semenic-Cheile Caraşului. **2.** Vf. în m-ţii omonimi (1 446 m). **3.** Staţiune climaterică. Instalaţii pentru sporturile de iarnă.

SEMENIC-CHEILE CARAŞULUI, Parc Naţional în jud. Caraş-Severin, care cuprinde partea centrală a m-ţilor Semenic şi o mare parte a m-ţilor Aninei. Include rezervaţiile naturale Izvoarele Nerei, Izvoarele Caraşului, Cheile Caraşului, peşteri, vegetaţie cu caracter submediteranean şi păduri de fag seculare.

SEMERANO, Giovanni (1907–2005), chimist italian. Studii asupra chimiei radiaţiilor şi a fotochimiei („Contribuţii la cunoaşterea compuşilor organici"). M. coresp. al Acad. Române (1965).

SEMÉSTRU (< fr.; lat. *sex* „şase" + *mensis* „lună") s.n. Interval de şase luni consecutive; jumătate de an. ✦ O jumătate dintr-un an şcolar sau universitar.

SEMÉŢ, -EÁŢĂ (< sl.) adj. **1.** (Şi adv.) Mândru, falnic; măreţ. ✦ Trufaş, arogant. **2.** Îndrăzneţ, curajos; plin de avânt, de elan.

SEMEŢÍE s.f. **1.** Mândrie, fală. ✦ Trufie, aroganţă. **2.** Îndrăzneală, avânt, curaj.

SÉMI- (< fr.; {s} lat. *semi* „jumătate") Element de compunere cu sensul „jumătate de", care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective.

SEMIARÍD, -Ă adj. (Despre ţinuturi) Cu climat tropical uscat, beneficiind totuşi de precipitaţii de 200–500 mm anual.

SEMIARTICULÁŢIE s.f. Articulaţie a două piese care permite o deplasare relativă a acestora în lungul unei axe.

SEMIÁXĂ s.f. Porţiune dintr-o axă, mărginită de un punct numit origine, constituită din toate punctele axei ce se află în partea dreaptă (sau stângă) în raport cu originea.

SEMICARBONIZÁRE s.f. Proces de descompunere a cărbunelui la temperaturi de c. 500–600°C, în absenţa aerului, prin care se obţin semicocs, gudron şi gaze; semicocsificare.

SEMICENTENÁR s.n. Împlinirea a cincizeci de ani de la producerea unui eveniment însemnat; celebrarea unui astfel de eveniment.

SEMICÉRC s.n. (MAT.) Arcul de cerc subîntins de un diametru. ✦ (SPORT) Linie care trasează şi limitează o suprafaţă semicirculară privilegiată de reguli speciale de joc (la handbal, baschet).

SEMICÓCS (< *semi-* + *cocs,* după fr. *semi-coke*) s.n. Produs solid obţinut prin semicarbonizarea huilei sau a cărbunilor inferiori, întrebuinţat drept combustibil sau la fabricarea cocsului metalurgic.

SEMICOCSIFICÁRE s.f. Semicarbonizare.

SEMICONDUCTÓR, -OÁRE (< fr., engl.) s.n., adj. **1.** S.n. Material solid, cristalin a cărui conductibilitate electrică este mai slabă decât cea a conductoarelor (metalelor) şi mai bună decât cea a izolatoarelor (dielectricilor), fiind mult influenţată de concentraţia impurităţilor conţinute, de microdefectele structurale ale materialului, de variaţia temperaturii etc. Se utilizează în construcţia diodelor şi tranzistoarelor, a pilelor fotovoltaice, a laserilor cu joncţiune etc., permiţând microminiaturizarea aparatelor electronice şi de automatizări. V. *intrinsec, extrinsec.* **2.** Adj. (Despre materiale) Cu însuşiri de semiconductor **(1)**; (despre dispozitive) bazat pe utilizarea semiconductoarelor **(1).**

SEMICONSÉRVĂ s.f. Produs alimentar preparat prin procedeele obişnuite de conservare (sărare, afumare etc.), dar cu o durată de păstrare mai mică decât cea a conservelor.

SEMICONSOÁNĂ (< fr.) s.f. Sunet intermediar între vocală şi consoană, cu însuşiri comune amândurora.

SEMIDEPONÉNT, -Ă (< fr.) adj. (GRAM.) (În sintagma) *Verb s.* = verb activ ca sens care are unele forme ce se conjugă după diateza activă, iar altele după diateza pasivă.

SEMIDEŞÉRT s.n. Reg. de tranziţie între stepă sau savană şi deşert, cu vegetaţia rară, adaptată la uscăciune.

SEMIDÓCT, -Ă adj. Care are cunoştinţe puţine şi superficiale (dar se crede cult); (om) puţin instruit.

SEMIDREÁPTĂ (< *semi-* + *dreaptă,* după fr. *semi-droite*) s.f. (MAT.) Mulţimea punctelor unei drepte situate de aceeaşi parte a unui punct al ei.

SEMIFABRICÁT s.n. Produs al cărui proces tehnologic a fost terminat într-o secţie (fază de fabricaţie) şi care trece, în continuare, în procesul de producţie al altei secţii (fază de fabricaţie) sau se livrează terţilor.

SEMIFINÁLĂ s.f. Etapă intermediară într-o competiţie sportivă, care precedă finala.

SEMIFINALÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană calificată în etapele succesive ale unei competiţii sportive până la faza care precedă finala; participant la o semifinală.

SEMIFÓND (< *semi-* + *fond,* după fr. *demi-fond*) s.n. Probă sportivă (atletism, ciclism, înot etc.) care se dispută pe distanţe medii.

SEMIÎNTUNÉRIC s.n. Semiobscuritate.

SEMILÚNĂ s.f. **1.** Aspect al Lunii aflate în primul sau în ultimul pătrar, când partea sa luminată de Soare se vede sub forma unui semicerc. **2.** Semn simbolic al islamului, reprezentând luna în faza de creştere (în formă de seceră) ✧ *S. roşie* = ramura musulmană a organizaţiei internaţionale a Crucii Roşii. ✦ (Fam.) Imp. Otoman; mahomedanismul.

SEMIMETÁL (< *semi-* + *metal,* după fr. *demi-métal*) s.n. Element cu proprietăţi intermediare între metale şi nemetale (ex. *bor, siliciu, germaniu, arsen, stibiu, seleniu* şi *telur*).

SEMIMIJLOCÍU, -ÍE adj., s.m. **1.** Adj. *Categorie s.* = categorie în care intră boxerii cu greutatea de 66,6 kg (profesionişti) sau 67 kg (amatori). **2.** S.m. Sportiv care aparţine categoriei mijlocii.

SEMIMÚSCĂ adj. *Categoria s.* (şi subst. f.) = categorie în care intră boxerii cu greutatea de 48,9 kg (profesionişti = sau 48 kg (amatori).

SEMINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la spermă; de spermă. ✦ Care se referă la sămânţa plantelor.

SEMINÁR (< fr., lat.) s.n. **1.** Formă de activitate didactică în cadrul învăţământului superior, prin care studenţii fixează cunoştinţele predate la curs şi îşi dezvoltă abilităţi (de participare la dezbateri, de analiză, de interpretare a datelor de observaţie). **2.** Şcoală de grad mediu pentru pregătirea preoţilor.

SEMINARÍST (< fr., germ.) s.m. Elev al unui seminar **(2).**

SEMINCÉR (< *sământă*) s.m. şi adj. **I.** S.m. Arbore forestier care, atunci când este exploatată o parcelă, este lăsat ca rezervă pentru producerea de seminţe, în vederea regenerării pădurii pe terenul din jur. **II.** Adj. *Lot s.* = lot dintr-o cultură agricolă destinat producerii seminţelor, pentru asigurarea materialului necesar însămânţărilor.

SEMINOMADÍSM (< fr.) s.n. Fel de viaţă care îmbină creşterea vitelor cu o agricultură sporadică, întâlnit mai ales la marginea deşertului.

SEMINŢÍE (< *sământă*) s.f. **1.** Neam, popor, naţionalitate. **2.** Totalitatea urmaşilor care au acelaşi străbun; descendenţi; familie, trib; termen utilizat în special în Vechiul Testament cu referire la cele 12 seminţii (triburi) ale lui Israel (urmaşii lui Iacov, nepotul lui Avraam).

SEMINŢÍŞ s.n. Pueţi de arbori proveniţi în mod natural din seminţe.

SEMIOBSCÚR, -Ă adj. Pe jumătate întunecat; insuficient luminat.

SEMIOBSCURITÁTE s.f. Stare a unui spaţiu incomplet luminat, în care abia se disting obiectele; lumină slabă; penumbră; semiîntuneric.

SEMIOCLUSIVĂ (*semi* + *oclusivă*) adj. (În sintagma) *Consoană s.* = consoană africată.

SEMIOFICIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care provine din surse oficiale, dar care nu are caracter oficial.

SEMIOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *semion* „semn" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Parte a medicinii care se ocupă cu studiul şi cu descrierea simptomelor şi a semnelor diferitelor boli, precum şi a metodelor de evidenţiere a acestora prin metode de investigaţie clinică (palpare, auscultaţie etc.) şi de laborator. Sin. simptomatologie. **2.** Denumire propusă de F. de Saussure pentru disciplina care să studieze „viaţa semnelor în sânul vieţii sociale", din care ar face parte şi lingvistica, aceasta fiind ştiinţa semnelor constitutive ale limbajului. Ulterior s-a impus denumirea de *semiotică*.

SEMIONOV, Nikolai Nikolaevici (1896-1986), chimist rus. A elaborat teoria reacţiilor în lanţ şi teoria termică a combustiei şi a exploziei. Premiul Nobel pentru chimie (1956), împreună cu C.N. Hinshelwood. M. de onoare al Acad. Române (1965).

SEMIONOVA, Marina Timofeevna (n. 1908), balerină rusă. Prim-solistă a Teatrului Mare (Balşoi) din Moscova. Remarcabilă interpretă a repertoriului clasic.

SEMIONOV-TIAN-ŞANSKI, Piotr Petrovici (1827-1914), geograf şi botanist rus. Explorator al Asiei Centrale (1856-1857, 1888). A elaborat „Dicţionarul geografic şi statistic al Imperiului Rus".

Grădinile suspendate ale Semiramidei (reconstituire ipotetică)

SEMIÓTICĂ (< fr.) s.f. Studiul general al semnelor, ale cărei principii au fost formulate de Ch. Peirce şi dezvoltate în special de Ch. W. Morris (1938). Cuprinde trei părţi: *pragmatica* (relaţia semn-om); *semantica* (relaţia semn-semnificat) şi *sintactica* (relaţia dintre semne).

SEMIPALATINSK v. Semei.

SEMIPARAZÍT (< *semi-* + *parazit*, după fr. *demi-parazite*) s.m. Organism vegetal care poate realiza fotosinteza, dar îşi extrage apa şi sărurile minerale necesare din altă plantă (ex. vâscul).

SEMIPERMEÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un perete poros, o membrană) Care permite trecerea numai a unora dintre componentele unui amestec lichid sau gazos.

SEMIPLÁN (< *semi-* + *plan*, după fr. *demi-plan*) s.n. (MAT.) Mulţimea punctelor dintr-un plan situate de aceeaşi parte a unei drepte.

SEMIPORŢELÁN (*semi* + *porţelan*) s.n. Produs ceramic intermediar între gresia ceramică fină şi porţelan, întrebuinţat la instalaţii sanitare.

SEMIPREPARÁT s.n. Produs culinar gătit în parte, care urmează să fie preparat în continuare acasă.

SEMIPREŢIOÁSĂ adj. *Piatră* ~ v. *piatră*.

SEMIRAMIDA, regină legendară a Asiriei şi Babilonului. Identificată cu Sammuramat (810-806 î.Hr.), soţia lui Şamşi-Adad V. Tradiţia îi atribuie construcţia „grădinilor suspendate din Babilon", una dintre cele şapte minuni ale lumii antice.

SEMIREMÓRCĂ (< fr.) s.f. Remorcă cu o singură osie, a cărei parte anterioară se sprijină pe partea din spate a vehiculului motor.

SEMISCHÍF (< fr., engl.) s.n. Gig.

SEMISÓN, -Ă adj. (Despre vocale) Care nu are valoare silabică (ex. „i" din voi).

SEMISPÁŢIU s.n. (MAT.) Mulţimea punctelor din spaţiu situate de aceeaşi parte a unui plan.

SEMÍT, -Ă (< fr.; {s} n. pr. *Sem*) s.m., adj. **1.** S.m. (La m. pl.) Grup de popoare din SV Asiei şi din N şi E Africii, având aceeaşi origine etnică şi vorbind limbi înrudite, căruia îi aparţin arabii, sirienii, evreii etc. **2.** Adj. Semitic.

SEMÍTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparţine semiţilor, referitor la semiţi. ✧ *Limbi semitice* = ramură a familiei de limbi *hamito-semitice* cuprinzând semita orientală (akkadiana) şi occidentală (grupul din N: canaaneana, feniciana, ebraica, arameica, siriaca; grupul din S: araba, ethiopiana).

SEMITÓN (< it., fr.) s.n. **1.** (MUZ.) Cel mai mic interval din sistemul muzical temperat; interval de o jumătate de ton. ✧ *S. diatonic* = intervalul dintre două note cu numiri diferite (mi-fa). *S. cromatic* = interval dintre două note cu aceeaşi denumire dintre care una alterată (do-do diez). **2.** Nuanţă care face trecerea de la un ton închis la altul deschis al aceleiaşi culori.

SEMITÓRT (< *semi-* + *tort*) s.n. Produs intermediar de filatură format dintr-o bandă fibroasă.

SEMIVOCÁLĂ (< *semi-* + *vocală*, după fr. *semi-voyelle*) s.f. Sunet intermediar între vocală şi consoană, cu însuşiri comune amândurora; semiconsoană.

SEMIZÉU (< *semi-* + *zeu*) s.m. (MITOL.) Erou mitologic, fiu al unui zeu şi al unei muritoare sau al unei zeiţe şi al unui muritor (ex. Herakles, Teseu ş.a.).

SEMLAC, com. în jud. Arad, pe Mureş; 3 880 loc. (2008). Satul **S.** menţionat documentar în 1256.

SEMMELWEIS Ignác Fülöp (1818-1865), medic ungur. Cercetări de pionierat în domeniul antisepsiei (obstetrică). A descoperit cauzele febrei puerperale.

SEMMERING, pas în Alpii Orientali (Austria), la 986 m alt., care permite comunicarea între bazinul Dravei şi cel al Dunării. Traversat de o c.f. şi o şosea; primul tunel construit în Europa (1854).

SEMN (lat. *signum*) s.n. **1.** Element perceptibil prin simţuri şi care reprezintă, indică ceva. **S.** pot fi *naturale* (ex. fumul, focul) sau *convenţionale* (ex. literele, simbolurile etc.). ✦ Probă, dovadă. **2.** Gest, manifestare care exprimă un gând, o stare sufletească sau care sugerează o intenţie, o acţiune. **3.** Trăsătură distinctivă, notă specifică după care poate fi identificat un lucru sau o fiinţă; semnalment. ✦ Însemnare făcută pe un lucru sau pe un animal pentru a-l recunoaşte. **4.** Obiect care, prin poziţia, forma sa etc. marchează ceva; indicator. ✧ (Înv.) *S. de hotar* = piatră, stâlp etc. care indică un hotar sau linia de demarcaţie a unui teren. ✦ Loc marcat în care se trage cu arma; ţintă. **5.** Urmă lăsată pe ceva prin atingere sau prin apăsare. ✦ Cicatrice. **6.** *Semne grafice* = totalitatea literelor, cifrelor, semnelor de punctuaţie folosite în scriere. *Semne de punctuaţie* = semne grafice (punct, virgulă etc.) întrebuinţate pentru a despărţi în scris părţile unei propoziţii sau ale unei fraze. *Semnele citării* = ghilimele. *Semnul moale* = literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul palatal al consoanei precedente. *Semnul tare* = literă care indică, în scrierea limbii ruse, caracterul dur al consoanei precedente. *S. diacritic* v. *diacritic*. *S. matematic* = **s.** grafic cu ajutorul căruia se exprimă diversele operaţii sau relaţii între obiectele matematice. ✧ (TOPOGR.) *Semne convenţionale* = s. prin care se reprezintă pe planuri şi hărţi, detaliile planimetrice şi de relief şi (în special) obiectele care nu pot fi reduse la scară (ex. case, aeroporturi etc.). **7.** (ASTR.) *Semne zodiacale* v. *zodiacal*. 8. *Semn lingvistic* = unitatea dintre sens (concept) şi un complex sonor (imagine acustică) sau, în termenii lui F. de Saussure, semnificat şi semnificant. **9.** Simbol, emblemă. **10.** Tot ceea ce evocă o persoană, un lucru sau un fapt; amintire.

SEMNÁ (< *semn*, după fr. *signer*) vb. I tranz. A iscăli ceva pentru a confirma, pentru a certifica; a-şi pune semnătura.

SEMNÁL (< fr.) s.n. **1.** Semn convenţional utilizat pentru transmiterea de informaţii, de avertismente, de comenzi etc. ✧ *S. de cale ferată* = semnal acustic, optic etc. prin care se transmite o comandă pentru circulaţia pe căile ferate. *S. rutier* = indicator de circulaţie. **2.** Instalaţie prin care se transmite un semnal **(1).** ✧ *S. de alarmă* = instalaţie auxiliară de comandă a frânării unui tren care, în cazuri extreme, poate fi acţionată de orice călător. **3.** (TELEC.) Fiecare dintre fenomenele fizice (acustice, optice sau electromagnetice), manifestate prin succesiuni ale valorilor parametrilor lor caracteristici şi care pot fi utilizate pentru transmiterea la distanţă a mesajelor (ex. sunetele vocii omeneşti, oscilaţiile electromagnetice etc.). ✧ *S. purtător* = oscilaţie electromagnetică de înaltă frecvenţă utilizată în telecomunicaţii, căreia i se poate modifica un parametru (amplitudinea, faza sau frecvenţa) cu ajutorul unui alt semnal (*s. modulator*), care conţine informaţia. *S. modulat* = semnal purtător, având unul dintre parametri variabil în conformitate cu **s.** modulator. ✦ Sunet convenţional de recunoaştere a diferitelor posturi de radio sau a diferitelor emisiuni ale unui post de radio. **4.** Fig. Tot ceea ce anunţă începerea unei acţiuni ori îi serveşte drept impuls. ✧ Expr. *A da semnalul* = a începe o acţiune, a lua iniţiativa. **5.** Excitant sau stimul senzorial care declanşează un *reflex condiţionat*.

SEMNAL M, grup rock românesc constituit în 1977 la Cluj-Napoca. Lider Iuliu Merca. Succese în anii '70-'80 („Bal la Apahida", „Spune-mi cine eşti", „Vara amintirilor").

SEMNALÁ (< *semnal*, după fr. *signaler*) vb. I tranz. **1.** A anunţa ceva prin semne sau printr-un semnal de avertizare. **2.** A atrage atenţia asupra unui fapt; a avertiza; a releva.

SEMNALIZÁ vb. I tranz. A emite un semnal; a comunica prin semnale.

SEMNALIZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a se semnaliza; comunicare prin semnale. ✧ *Panou de s.* = panoul de comandă al unei instalaţii de semnalizare. **2.** Noţiune introdusă în neurofiziologie de I. P. Pavlov pentru a desemna activitatea emisferelor cerebrale prin care diferiţi stimuli (ex. sunetul unui clopoţel), asociindu-se cu stimuli care declanşează anumite reflexe înnăscute (ex. cu hrana care declanşează salivaţia), pot deveni semnale ale acestora din urmă, declanşând aceleaşi reacţii (la auzul clopoţelului câinele salivează). *Primul sistem de s.* = activitatea de s. legată de „semnalele directe", adică de însuşirile optice, acustice, olfactive etc. ale obiectelor din realitate. *Al doilea sistem de s.* = activitatea de s. proprie numai oamenilor, legată de cuvinte,

Seneca

considerate de Pavlov ca semnale ale semnalelor directe; limbajul.

SEMNALIZATÓR, -OÁRE adj., s.n. **1.** Care semnalizează. **2.** S.n. Instalație pentru semnalizare. ✦ Indicator luminos folosit la autovehicule pentru a marca schimbarea direcției de mișcare.

SEMNALMÉNT (< *semn,* după fr. *signalement*) s.n. Semn fizic caracteristic unei persoane, după care ea poate fi identificată.

SEMNATÁR, -Ă (< *semna,* după fr. *signataire*) s.m. și f. Persoană care semnează un act, o scrisoare, un tratat etc.

SEMNĂTÚRĂ (< *semna,* după fr. *signature*) s.f. Numele unei persoane scris de propria sa mână; iscălitură.

SEMNIFICĂ (< fr. *signifier*) vb. I tranz. A avea sensul de..., a însemna.

SEMNIFICÁNT (< *semn,* după fr. *signifiant*) s.n. (LINGV.) Realizare materială a semnului lingvistic, complex sonor, care formează baza unui sens.

SEMNIFICÁT (< *semn,* după fr. *signifié*) s.n. (LINGV.) Concept, conținut, sens al unui cuvânt.

SEMNIFICATÍV, -Ă (< *semn,* după fr. *significatif*) adj. **1.** Care are înțeles precis; care are o anumită semnificație. ✦ Care exprimă o anumită intenție; expresiv. **2.** Important, însemnat.

SEMNIFICÁȚIE (< *semn,* după fr. *signification*) s.f. **1.** Înțeles, conținut semantic al unui cuvânt; sens, accepție. ✦ (În semiotică) Funcție a semnelor de a reprezenta ceva independent de ele; denotație. **2.** Însemnătate, importanță, valoare (a unui fapt, a unui obiect etc.).

SEMPER, Gottfried (1803-1879), arhitect și teoretician de artă german. Autorul unei teorii deterministe a formelor arhitectonice. Construcții eclectice. Marele Teatru din Dresda, Muzeul imperial din Viena, Observatorul astronomic din Zürich. A proiectat Teatrul lui Wagner din Beyreuth. Lucrări („Stilul în artele tehnice și tectonice").

SEMPERVIRESCÉNT, -Ă (cf. lat. *semper* „totdeauna" + *virescent-* „care înverzește") adj. (Despre plante) Care este verde în tot timpul anului.

SEMPRUN, Jorge (n. 1923), scriitor spaniol de expresie castiliană și franceză. Ministru al Culturii (1988-1991). Memorii („A doua moarte a lui Ramón Mercader", „Autobiografia lui Federico Sánchez", „Ce Duminică frumoasă!"), orgia puterii („Mărturisirea"), inspirate din experiența trăită ca deportat (1943) la Buchenwald. Scenarii de film (Z).

SEN (< fr.) s.m. Monedă divizionară japoneză.

SEN, Mrinal (n. 1923), regizor indian de film. A inițiat „noul film indian" („Mr. Shome"). Creații abordând teme politice și sociale („Vânătoarea regală", „Omul cu toporul", „Deodată, într-o zi", „Antareen").

SÉNA (< tc.) subst. Nume dat frunzelor și florilor uscate ale unor specii de *Cassia,* utilizate ca purgativ sub formă de ceaiuri sau pulbere; (pop.) siminichie **(2)**.

SENA (SEINE), fl. în NNV Franței; 776 km. Izv. din platoul Langres, străbate Bazinul parizian și se varsă printr-un estuar în M. Mânecii. Afl. pr.: *Marna* și *Oise.* Importantă arteră de navigație, legată prin canale navigabile de alte rețele hidrografice (prin Marna comunică cu Rinul, prin canalul Bourgogne și canalul Marna, cu Saône, iar prin canalul Briare, cu Loara). Trece prin Paris și Rouen.

SENANCOUR, Etienne PIVERT DE (1770-1846), scriitor francez. Reprezentant al preromantismului. Proză de introspecție (romanul autobiografic „Obermann"). Eseuri.

SENÁR (< lat., fr.) adj. *Vers* ~ = vers latin de șase picioare. A fost cultivat de Catul, Horațiu, Seneca.

SENÁT (< lat., fr.) s.n. **1.** (În Roma antică în perioada regală) Sfatul bătrânilor; (în timpul republicii) organul suprem al puterii de stat; (în timpul imperiului) consiliu consultativ cu rol politic minor. **2.** Denumire a Camerei superioare a Parlamentului în unele state, în care acesta este alcătuit din două Camere. ✦ Loc în care se adună senatorii; sediul Senatului. ✦ *S. universitar* = consiliu al profesorilor, cu rol în conducerea instituției.

SENATÓR (< fr., lat.) s.m. Membru al Senatului.

SENDAI, oraș în Japonia (Honshū), pe râul Hirose; 1,1 mil. loc. (2000). Metalurgia cuprului; ind. electrotehnică. Rafinărie de petrol. Universitate (1907). Castel din sec. 17.

SENDER GARĆES, Ramón José (1902-1982), scriitor spaniol. Participant la Războiul Civil; în exil (Mexic și S.U.A.) până în 1974, unde și-a scris majoritatea lucrărilor. Romane într-o tehnică narativă compozită („Regele și regina", „Contraatac", „Recviem pentru un țăran spaniol").

SENECA 1. Lucius Annaeus S. (numit și *cel Bătrân* sau *Tatăl*) (55 î.Hr.-c. 39 d.Hr.), scriitor latin. Culegeri de exerciții oratorice („Declamații deliberative"). **2. Lucius Annaeus S.** (c. 4 î.Hr.-65 d.Hr.), filozof și scriitor latin. Fiul lui S. **(1)**. Preceptorul lui Nero, pe care acesta l-a silit mai târziu să se sinucidă. Spirit eclectic, S. a dezvoltat mai ales idei stoice („Scrisori către Lucilius"). Tragedii („Troienele", „Medeea", „Fedra", „Edip"). Dialoguri („Despre mânie"). Operă de erudiție („Istorii naturale").

SENECTÚTE (< lat.) s.f. Bătrânețe.

SENEFELDER, Alois (1771-1834), inventator german. A inventat litografia (1796) și cromolitografia (1826).

SÉNÉGAL 1. Republica ~, stat în Africa de Vest; 196 722 km^2; 10 850 000 loc.(2004). Limba oficială: franceza. Religia: musulmani-sunniți 92%, credințe tradiționale 6% ș.a. Cap.: *Dakar.* Orașe principale: Thiès, Kaolack, Ziguinchor, Saint-Louis. *Relief* predominant de câmpie cu alt. sub 150 m, excepție partea sud-estică unde pătrund prelungirile masivului Fouta Djalon (alt. max. în **S.** Nepen Diakha 581 m). *Climă* tropicală cu secete tot mai frecvente în ultimele trei decenii. Principalul curs de apă este fl. Sénégal, care formează în parte granița cu Mauritania și este parțial utilizat pentru irigații. Se deosebesc trei mari regiuni naturale: *Sahelul* - în partea nordică, savana cu baobabi în partea centrală și pădurea tropicală (înmlăștinită în valea râului Casamance) în S țării. Numeroase parcuri naționale. Resurse de subsol: minereu de fier, hidrocarburi, sare, fosfați. Ind. alim., textilă, confecții, ciment, îngrășăminte chimice. Rafinărie de petrol și combinat petrochimic (la Dakar-M'Bao). Se cultivă: arahide, bumbac, trestie de zahăr, palmieri de ulei, mango, orez, mei, sorg, porumb, manioc, legume ș.a. Se cresc efective însemnate de bovine, ovine și caprine. Pescuit. Principalul port și aeroport este Dakar. Turism. Moneda: 1 Franc C.F.A. = 100 Centimes. - *Istoric.* Pe terit. S., locuit din timpuri străvechi, iau naștere în Ev. Med. micile state feudale Tekrour (în N), Wolof, cel mai puternic (în V) și Fouta Toro (în E). Venit din N, islamismul se răspândește în sec. 11-12. Primele factorii europene sunt întemeiate pe litoralul S. în sec. 15 de portughezi, dar Franța este cea care controlează, din sec. 17, litoralul și cucerește, în a doua jumătate a sec. 19, interiorul țării, pe care-l include în Africa Occidentală Franceză (1904-1958), cu reședința la Dakar. Republică autonomă în cadrul Comunității Franceze (1958), S. intră, în 1959, în componența Federației Mali, care își proclamă independența la 20 iun. 1960. Membru al O.N.U. (28 sept. 1960). Două luni mai târziu, S. se retrage din Federația Mali și se proclamă stat independent (20 aug. 1960), având ca președinte pe *Léopold Sédar Senghor,* sub conducerea căruia S. cunoaște o remarcabilă stabilitate politică internă. După demisia (31 dec. 1980) lui Senghor din funcția de șef al statului, pe motiv de vârstă, îi succede la președinția țării (1 ian. 1981) primul-min. *Abdou Diouf,* care continuă, cu succes, politica internă și externă a predecesorului. La 1 febr. 1982, intră în vigoare tratatul privind crearea Confederației Senegambia, care ființează, *de jure,* până în 1989, fără a se materializa însă în chip concret. Minoritățile mauritane din S. și cele senegaleze din Mauritania determină temporar tensionarea relațiilor dintre cele două state, provocând unele ciocniri frontaliere (1986, 1988-90). Tendințele separatiste ale prov. Casamance din S țării, de la granița cu Guineea-Bissau, degenerează, după 1989, în interminabile lupte de gherilă. Într-o încercare de a pune capăt rebeliunii forțelor separatiste din reg. Casamance, președintele A. Diouf s-a întâlnit, în ian. 1999, cu reprezentanți ai rebelilor, comunicatul final dat publicității menționând opțiunea ambelor părți pentru tratative, dar violențele continuă. Alegerile prezidențiale din 23 febr. 2000 sunt câștigate

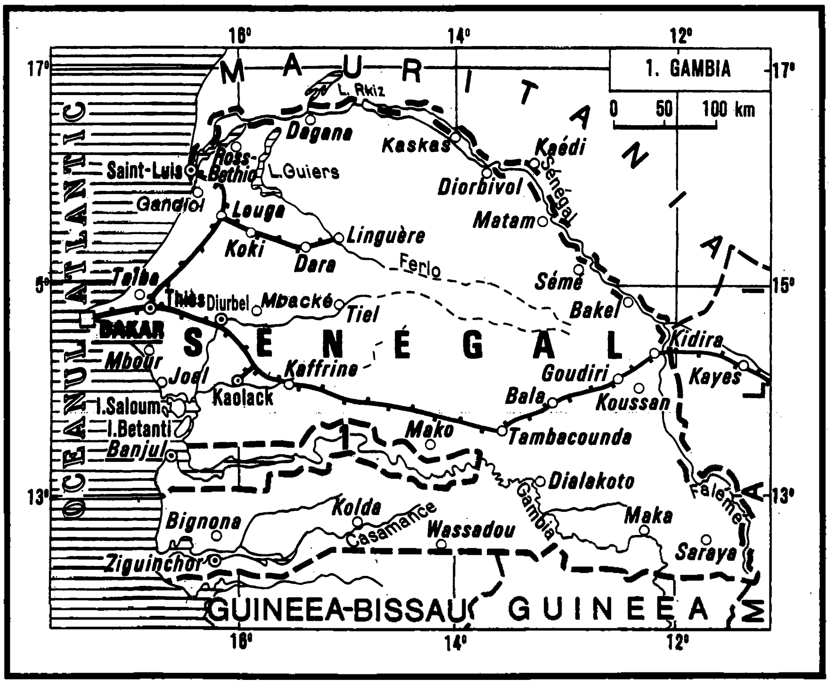

de candidatul opoziției, Abdoulaye Wade, fapt care marchează prima alternare la putere de la proclamarea independenței S. Moustapha Niasse formează (apr. 2000) primul guvern de coaliție din istoria țării. Alegerile legislative (29 apr. 2001) sunt câștigate de coaliția Sopi (40 de partide), condusă de președintele Abdoulaye Wade, care obține 89 din cele 120 de mandate în Parlament. La 30 dec. 2004 se încheie un acord de pace cu rebelii din Casamance. Republică prezidențială. **2.** Fl. în V Africii; 1 641 km. Se formează în Mali, prin confl. râurilor Bafing și Bakoye (care izv. din masivul Fouta Djallon), constituind granița dintre Sénégal și Mauritania și se varsă printr-o deltă de 1,5 km^2 în Oc. Atlantic. Afl. pr.: *Falémé*. Navigabil pe c. 925 km la apele mari. Hidrocentrală. Numeroase cascade în cursul superior.

SENEGAMBIA, fostă confederație în V Africii, înființată în 1982 prin unirea Sénégalului cu Gambia. Dizolvată în 1989.

SENESLAV (SENESLAU), voievod român. Conducător al formațiunii feudale din stânga Oltului, cu centrul în depr. Titești sau a Aref. Menționat în „Diploma Ioaniților" (1247).

SENGHOR, Léopold Sédar (1906–2001), om politic și scriitor senegalez. Secretar general al partidului Uniunea Progresistă Senegaleză (1959–1977), secretar general (1977–1981) și președinte de onoare (din 1981) al Partidului Socialist Senegalez. Președinte (1960–1980) și prim-min. (1962–1970) al Republicii Sénégal. Primul african ales membru al Acad. Franceze. Lirică muzicală, intelectualistă și filozofică („Etiopice", „Nocturne", „Elegii majore"), eseuri („Limbajul și poezia negro-africană", „Estetica negro-africană").

SENILITÁTE (< fr.) s.f. Stare patologică a vârstei înaintate, constând din modificări involutive fizice și psihice ale organismului, mai accentuate decât cele datorate proceselor normale de îmbătrânire.

SENÍN, -Ă (lat. *serenus*) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre cer) Fără nori, clar; liniștit. ✦ Luminos. **2.** Fig. (Despre oameni, despre expresia feței lor etc.) Care exprimă liniște sufletească; netulburat, liniștit. **3.** S.n. Seninătate; claritate (a cerului).

SENINĂTÁTE (< *senin*) s.f. **1.** Starea cerului senin; limpezime, claritate. **2.** Fig. Expresie liniștită a feței; liniște sufletească, calm.

SENIÓR, -OÁRĂ (< lat. *senior*) s.m., adj. **1.** S.m. (În Ev. Med., în V Europei) Stăpân al unui domeniu asupra căruia își exercită și unele atribute ale puterii de stat; *p. ext.* nobil. **2.** Adj. (Și subst.) Mai în vârstă, mai bătrân. **3.** S.m. și f. Sportiv care a depășit vârsta juniorului.

SENIORIÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține unui senior **(1)**, care se referă la drepturile acestuia.

SENIORÍE (< fr.) s.f. 1. Autoritatea, drepturile unui senior **(1)**.

SENNA, Ayrton (1960–1994), pilot brazilian de curse automobilistice. campion mondial în circuitele de Formula 1 (1988, 1990, 1991). Accidentat mortal în concursul de la Smola.

SENNACHERIB, rege al Asiriei (705–681 î.Hr.) Urmaș al lui *Sargon II,* a consolidat cuceririle acestuia și s-a ocupat de întărirea organizării de stat a Asiriei.

SENNETT, Marck (pe numele adevărat *Michael Sinnott*) (1880–1960), regizor, actor și producător american de film. Unul dintre marii comici din perioada filmului mut; maestru al comediei burlești („Nunta lui Charlie Chaplin", „Mickey", „Tânărul timid"). Premiul Oscar onorific (1937).

ŠENOA August (1838–1891), scriitor croat. Creatorul nuvelei („Frumoasa Anka") și al romanului istoric croat („Răscoala țăranilor"). Piese („Ljubica"). Cronici dramatice promovând realismul în teatru.

SENONIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.n., etaj (vârstă) a Cretacicului superior, caracterizat prin faună de amoniți, belemniți, echinide, lamelibranhiate, gasteropode, corali etc.

Ayrton Senna

SENS (< fr., lat.) s.n. **1.** Înțeles, conținut al unui cuvânt, al unei forme sau al unei construcții gramaticale; accepție, semnificație. ✧ *S. gramatical* = înțeles al unei construcții sintactice sau al unor raporturi gramaticale. *S. lexical* = ansamblul reprezentărilor susceptibile de a fi sugerate de un cuvânt în cursul întrebuințării lui în diverse situații. *S. figurat* = transpunere cu efecte expresive a imaginii sugerate de un cuvânt dintr-un domeniu de reprezentare în altul. ✦ Conținut noțional sau logic. **2.** Rost, noimă, rațiune. **3.** Orientare. ✧ *S. unic* = sistem de circulație a vehiculelor într-o singură direcție. ✦ (MAT., FIZ.) Fiecare dintre cele două posibilități de succesiune a punctelor unei linii (ex. sens de mișcare, sens de rotație etc.). ✧ *S. de referință* = unul dintre cele două sensuri, considerat direct sau pozitiv, căruia i se opune celălalt sens, considerat invers sau negativ. **4.** (MAT.) Fiecare dintre cele două orientări posibile ale unei drepte. ✧ *Sens (trigonometric) direct* = sensul de parcurgere a cercului invers acelor unui ceasornic.

SENSÍBIL, -Ă (fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni) Înzestrat cu sensibilitate **(2)**; care poate fi ușor impresionat; emotiv. **2.** (FILOZ.) Care poate fi cunoscut cu ajutorul simțurilor. *Lumea sensibilă* ✦ (Substantivat, m.) Domeniul lucrurilor sensibile. **(2).** ✦ Care se poate constata ușor; evident. **3.** (Despre instrumente, aparate etc.) Care își modifică starea, care reacționează la acțiunea unui agent exterior de mică intensitate. ✦ (Substantivat, f.; MUZ.) Treaptă a modului situată la interval de semiton față de sunetul fundamental (ex. treapta a șaptea a modului major).

SENSIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Capacitate a organismelor animale superioare de a transforma în senzații **(1)** excitațiile produse de modificările mediului extern și intern. În condiții patologice, **s.** poate fi modificată în sensul exaltării, diminuării sau suprimării ei. ✦ Mărime care exprimă capacitatea reactivă a diferitelor organe de simț; s. vizuală, auditivă etc. **2.** Însușirea de a fi foarte simțitor; emotivitate accentuată. ✦ Receptivitate artistică. 3. Însușire a unui sistem fizic de a fi sensibil **(3)**. ✦ Mărime egală cu cea mai mică valoare a agentului exterior, care provoacă o schimbare sensibilă sau o anumită modificare a stării sistemului. 4. (CHIM.) Mărire a concentrației unei soluții în substanța de analizat, care produce, în timpul reacției de recunoaștere, un efect situat la pragul perceperii senzoriale. 5. Rezistență scăzută la agenți patogeni.

SENSIBILIZÁRE s.f. Stare de receptivitate crescută, patologică, a organismului față de un agent (fizic, chimic sau biologic) suportat în mod normal fără inconveniente, manifestată prin reacții locale sau generale. V. *alergie, anafilaxie.* ✦ Mărime a sensibilității unui instrument de măsură, a unui aparat, a emulsiilor fotografice etc.

SENSIBILIZATÓR (< fr.) s.m. Substanță care se adaugă în emulsiile fotografice cu scopul de a le mări sensibilitatea la anumite culori, îndeosebi la cele din marginile spectrului luminii.

SENSITOMETRÍE (< fr. {i}; {s} lat. m. *sensitivus* „sensibil" + gr. *metron* „măsură") s.f Ansamblul procedeelor utilizate pentru determinarea sensibilității la lumină a materialelor fotografice și a condițiilor optime de expunere și de developare, fixare etc.

SÉNSOR s.m. Dispozitiv sau instrument (ultrasensibil) care absoarbe radiații electromagnetice și le transformă în mărimi fizice măsurabile, obținând informații despre obiectul înregistrat.

SENTA, oraș în Serbia, în reg. autonomă Voivodina, pe Tisa; 20,3 mii loc. (2003). În apropiere de **S.**, la 11 sept. 1697, armata austriacă, comandată de Eugeniu de Savoia, a obținut o mare biruință asupra turcilor.

SENTENȚIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Despre stil, ton etc.) Care conține sentințe. V. *gnomic.* ✦ P. ext. Cu caracter, cu ton de sentință. ✦ Care vorbește pe un ton emfatic, pretențios, grav, rigid.

SENTIMÉNT (< fr., it.) s.n. **1.** Proces afectiv specific uman, mai durabil și mai complex decât emoția (ex. iubire, ură, admirație, dispreț). Există **s.** morale, intelectuale și estetice. ✦ Afecțiune. **2.** Credință, convingere.

SENTIMENTÁL, -Ă (< fr.), adj. **1.** Care exprimă sau care deșteaptă sentimente duioase; (peior.) dulceag. **2.** (Despre oameni) Care arată o deosebită sensibilitate, care este ușor impresionat de sentimente duioase.

SENTIMENTALÍSM (< fr.) s.n. **1.** Sensibilitate **(2)** excesivă; afectare sau exagerare a sentimentelor. ✦ Atitudine, gest, comportare de om sentimental. **2.** Curent preromantic din literatura rusă, apărut la sfârșitul sec. 18 și influențat de filozofia Luminilor. **S.** a fost reprezentat de N.M. Karamzin, S. Richadson ș.a.

SENTINÉLĂ s.f. v. **santinelă.**

SENTÍNȚĂ (< după fr. *sentence,* lat. *sententio*) s.f. **1.** Hotărârea unui tribunal, pronunțată în primă instanță. ✦ Hotărârea unei comisii de arbitraj. **2.** Gândire, reflecție (mai ales de ordin moral) exprimată într-un stil lapidar și categoric; maximă; aforism; adagiu; apoftegmă. ✧ (În literatura scolastică) Citat dintr-o autoritate, opinie sau judecată menționată în scrierile unui teolog sau filozof de frunte.

SENUSRET (SESOSTRIS), numele a trei faraoni ai Egiptului antic din dinastia 12 (2000–1788 î.Hr.). Mai important: **S. III** (1887–1850 î.Hr.). A cucerit Nubia până la a doua cataractă a Nilului, terit. Egiptului întinzându-se în timpul domniei lui pe o lungime de 1 000 km de-a lungul fluviului.

SENZÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (PSIH.) Reflectare psihică a calităților distincte ale obiectelor din realitate care acționează nemijlocit asupra organelor de simț. **2.** Ceea ce impresionează în mod puternic simțurile, imaginația; ceea ce constituie un prilej de emoții violente.

SENZAȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care face senzație, care impresionează în mod puternic, care uimește.

SENZITÍV, -Ă (< fr., lat. m.) adj. **1.** Înzestrat cu sensibilitate. **2.** (FIZIOL., PSIH.) Senzorial **(2)**.

SÉNZOR (< fr.) s.m. Dispozitiv (ultrasensibil) care sesizează un anumit fenomen (ex. s. de mișcare).

SENZORIÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *sensorium* „organ de simț") adj. **1.** Care privește organele de simț, care se realizează prin simțuri. *Cunoaștere senzorială.* **2.** (FIZIOL., PSIH.) Care are legătură cu producerea senzațiilor sau cu receptarea stimulilor externi sau interni; senzitiv **(2)**.

SENZUÁL, -Ă (< fr., lat.) Care se referă la simțuri, propriu simțurilor; care desfată simțurile. ✦ (Despre oameni; și subst.) Înclinat spre plăcerile trupești. (Și adv.) Care exprimă senzualitate.

SEPĂLĂ (< fr.; {s} *sép*[*arer*] „a separa" + [*pét*]*ale* „petală") s.f. Frunză modificată care intră în alcătuirea caliciului. S. pot fi libere sau unite, verzi, incolore sau viu colorate.

SEPARÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A despărți, a izola; a desface. ✦ Refl. (Despre persoane) A se îndepărta, a se despărți.

SEPARÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a se separa; izolare, despărțire. **2.** Operație de preparare mecanică prin care se separă substanțele minerale utile de sterilul dintr-o masă minerală (minereuri, cărbuni etc.). **3.** (IND. EXTR.) Operație de închidere a comunicației dintre stratele unui complex productiv, străbătute de o sondă, astfel încât prin izolarea etanșă a stratelor de țiței să fie împiedicată inundarea acestora, în special de către fluidele din stratele acvifere. **4.** (FIZ.) *Putere de separare* = putere de *rezoluție.*

SEPARATÍSM (< fr.) s.n. Tendință de a se separa de majoritate, de a se desprinde de un grup social constituit; izolare.

SEPARATÓR, -OÁRE s.n., adj. **1.** S.n. Aparat, dispozitiv sau mașină destinată separării unuia sau a mai multor componenți dintr-un amestec. ✧ *S. de lapte* = aparat centrifugal pentru separarea smântânii din lapte. **2.** S.n. (ELT.) Aparat electric folosit pentru conectarea și deconectarea vizibilă a unui circuit electric, manevrabil numai dacă circuitul este întrerupt (cu un întrerupător). Se utilizează în special pentru separarea unei porțiuni dintr-o rețea electrică.

SEPARÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Separare **(1)**. **2.** (DR.) *S. de bunuri* = (în unele state) regim matrimonial, caracterizat prin aceea că femeia își păstrează libera dispoziție asupra bunurilor sale aduse în căsătorie. *S. de patrimoniu* = măsură luată, la cererea creditorilor unei succesiuni ori a legatarilor, pentru a împiedica confundarea patrimoniului succesoral cu cel al moștenitorului și a evita astfel eventuala concurență a creditorilor acestuia din urmă. **3.** *Separația puterilor* = principiu fundamental de organizare, potrivit căruia în stat există trei puteri (legiuitoare, executivă și judecătorească), exercitate de organe diferite, având o anumită interdependență și dreptul de control reciproc.

SEPARÉU (< fr.) s.n. Cameră, despărțitură, loc izolat într-un restaurant, într-o grădină de vară etc.

SÉPIA (< fr. {i}; {s} lat. *sepia* „sepie") s.f. invar. **1.** Culoare brună extrasă din cerneala produsă de sepie sau preparată sintetic. 2. Desen colorat roșu-brun, realizat cu sepia **(1)**.

SÉPIE (< fr., lat.) s.f. Specie de cefalopod răpitor din mările temperate și calde, cu corpul oval, lung de 15-20 cm, cu 10 brațe (opt scurte, acoperite total cu ventuze și două lungi, cu ventuze doar la capătul liber) dispuse în jurul gurii și cu o cochilie internă *(Sepia officinalis)*; când este atacată, elimină o secreție negricioasă dintr-o „glandă de cerneală".

SEPIÓN (< fr., gr.) s.m. Cochilie internă, rudimentară a sepiei, oval-alungită, turtită, cu aspect spongios; os de sepie.

SEPPUKU v. **Harachiri.**

SEPT (< germ.; {s} lat. *septum* „zid despărțitor") s.n. (ANAT.) Perete despărțitor între două cavități (ex. **s.** nazal, s. atrioventricular).

SEPTÉMBRIE (< ngr.) s.m. A noua lună a anului, de 30 de zile; (pop.) răpciune.

SEPTEMVÍR (< lat. *septemvir*) s.m. (La romani) Fiecare dintre cei 7 preoți însărcinați cu organizarea serbărilor date în cinstea zeilor.

SEPTENTRIONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Nordic.

SEPTÉT (< germ.) s.n. (MUZ.) Ansamblu format din șapte voci sau din șapte instrumente care execută o compoziție muzicală; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

SÉPTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care produce infecție; infectat cu microbi.

SEPTICEMÍE (< fr.; {s} gr. *septikos* „putred" + *haima* „sânge") s.f. Infecție generalizată, provocată de pătrunderea în sânge a germenilor proveniți de la un focar de infecție; piemie.

SÉPTIMĂ (< germ., it.) s.f. (MUZ.) Intervalul dintre două sunete aflate la distanță de șapte trepte (ex. do-si).

SEPTIMIU SEVER (Lucius Septimius Severus), împărat roman (193-211 d.Hr.), întemeietorul dinastiei Severilor. Proclamat împărat de legiunile din Iliria; în timpul războiului civil, i-a învins pe ceilalți pretendenți la tron (Didius Iulianus, Pescenius Niger și Clodius Albinus). Reforme care au întărit autoritatea imperială.

SEPTOGÉN (< *septic*) adj. (Despre bacterii) Care produce putrefacție.

SEPTOLÉT (< fr.) Grup de 7 note de durată egală cu aceea a 4 note obișnuite.

SEPTUAGENÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. (Persoană) care a împlinit vârsta de 70 de ani.

SEPTUAGINTA (cuv. lat. „șaptezeci") s.f. Traducerea greacă a „Vechiului Testament", alcătuită în sec. 3-2 î.Hr. Potrivit legendei, cei 72 de traducători (de unde numele) au lucrat separat, descoperindu-se la sfârșit că traducerile erau identice. Destinată probabil comunității evreiești din Egipt, a fost adoptată apoi de creștini, constituind textul standard pentru biserica de limbă greacă și pentru traducerile în alte limbi.

SEPULCRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Funerar. 2. Care evocă mormântul, referitor la moarte.

SEQUÓIA (< fr. {i}; {s} de la numele unui celebru conducător indian *See-Quayah*) subst. Arbore-gigant din California, din fam. taxodiaceelor, care poate atinge înălțimea de 120 m, circumferința de peste 40 m și vârsta de 5 000 de ani; arbore-mamut.

SER (< fr., lat.) s.n. Partea lichidă a sângelui. ✧ *S. sangvin* = plasmă sangvină din care s-a extras fibrinogenul. *S. imun* = **s.** sangvin provenit de la un animal vaccinat, care, introdus în organism, conferă o imunitate pasivă. *S. fiziologic* = soluție salină diluată (9 g ‰), apropiată de compoziția serului sangvin.

SERÁFIC, -Ă (< fr.) adj. De serafim, ca de serafim; îngeresc; *fig.* pur, candid, neprihănit, nevinovat.

SERAFÍM (< sl., gr.) s.m. (În religia creștină) Înger de rang superior, situat ierarhic între arhangheli și heruvimi.

SERAFIMOVICI, Aleksandr (pseud. lui *A.S. Popov*) (1863-1949), scriitor sovietic rus. Nuvele („În noapte", „Acarul", „Sub pământ") și romane din viața oamenilor simpli („Un oraș în stepă") sau evocând războiul civil („Torentul de fier" - capodopera sa).

SERÁI (< tc.) s.n. Palat al sultanului sau al marilor demnitari turci; *p. restr.* apartament destinat cadânelor într-un palat turcesc.

SERAO, Matilde (1856-1927), scriitoare și ziaristă italiană. Nuvele și romane veriste, bazate pe analize pshilogice și intimiste, evocând îndeosebi lumea micii burghezii din sudul Italiei („Fantezie", „Pântecele Neapolelui", „Țara belșugului").

SERAPIS, divinitate din epoca elenistică. Cultul ei a fost instituit de Ptolemaios Lagos, regele Egiptului (323-283 î.Hr.). Îmbina atribute ale zeului egiptean Osiris și ale zeilor greci Zeus, Hades și Asclepios.

SERASCHIÉR (SERASCHÉR) (< tc.) s.m. (În Imp. Otoman) Comandant al armatei și min. de Război.

SERÁT, -Ă (< fr.) (Despre frunze și alte organe ale plantelor) Care are marginile crestate mărunt, cu dinți îndreptați către vârful organului respectiv.

SERÁTĂ (< it.) s.f. Reuniune, întrunire cu caracter literar, muzical etc. ✦ Petrecere cu dans care are loc seara.

SÉRĂ (< fr.) s.f. Construcție cu pereți și acoperiș din sticlă, destinată culturii legumelor, florilor sau altor plante, dotată cu instalații pentru încălzire, aerisire și udare.

SERBÁ (lat. *servare*) vb. I tranz. **1.** A sărbători, a celebra; *fig.* a omagia, a cinsti. **2.** A ține sărbătoare, a prăznui.

SERBÁRE s.f. Faptul de a serba; sărbătorire; *p. ext.* manifestare cu caracter solemn, organizată cu scopul de a celebra un eveniment important; festivitate.

SERBIA (Republica ~), stat în SE Europei, situat în partea de NNV a Pen. Balcanice; 88,4 mii km^2; 10,6 mil. loc. (2003). Limba oficială: sârba. Religia: creștină (ortodocși 85%, catolici 4%, protestanți ș.a.). Cap.: *Belgrad* (Beograd). Orașe pr.: Novi Sad, Niš, Kragujevac ș.a. *Relief:* în N se află C. Voivodinei (sector al C. Panonice), traversată de Dunăre și dominată de vechi masive muntoase joase, în centru C. Moravei și o reg. colinară puțin înaltă, în E, la granița cu România și Bulgaria, m-ții Serbiei, cu defileul Dunării, valea râului Timok, și pod. Miroč, iar în S și SV se desfășoară un sector al Alpilor Dinarici (vf. Daravika, 2 656 m, alt. max. din I.). *Climă* temperat-continentală, mediteraneană pe coasta adriatică. Expl. de lignit și cărbune brun, petrol, gaze naturale, min. de cupru, de fier, mangan, plumb, zinc, argint, magneziu, crom, antimoniu, mercur, bauxită. Ind. metalurgică (oțel, metale, cupru, plumb, aluminiu), constr. de mașini, electrotehnică și electronică, prelucr. petrolului, chimică, farmaceutică, prelucr. lemnului, ciment, textile și conf., încălț., articole de piele și blănărie, produse alim. Se cultivă porumb, grâu, orz, ovăz, orez, sfeclă de zahăr, tutun, floarea-soarelui, rapiță, susan, soia, cartofi, legume, pomi fructiferi, viță de vie. Se cresc: bovine, porcine, ovine, cabaline, asini, caprine, păsări. Pescuit. Moneda: 1 dinar sârb = 100 para. - *Istoric.* Terit. **S.** era locuit în Antic. de triburile traco-ilire, fiind cucerit de romani în sec. 2-1 î.Hr. și inclus în provincia Moesia. Triburile slavilor meridionali ale sârbilor, stabilite aici în sec. 6-7, constituie primele formațiuni statale în reg. Rascia (sec. 8-9). La mijlocul sec. 9, sub influență bizantină, este adoptat ca religie creștinismul. Cuceriți succesiv de bizantini și bulgari, sârbii și-au câștigat independența sub marele principe *Ștefan Nemanja,* care întemeiază dinastia ce-i poartă numele și pune bazele unui stat care atinge, în timpul domniei lui *Ștefan (Uroš IV) Dušan,* maxima sa importanță. După moartea lui Ștefan Dušan (încoronat în 1346 ca „împărat al sârbilor și grecilor"), statul întemeiat de el se destramă. Armatele sârbe sunt înfrânte de turci în bătăliile de la Cirmen, pe Marița (1371) și Kosovopolje (1389), dar Serbia este transformată abia în 1459 în prov. ale Imp. Otoman, ce și-a exercitat dominația până în sec. 19, perioadă în care Bisericii ortodoxe i-a revenit rolul esențial în păstrarea tradițiilor creștinești și culturale. Începutul sec. 19 marchează redeșteptarea conștiinței naționale, sârbii declanșând, în 1804, sub conducerea lui *Karagheorghe,* lupta pentru eliberare de sub stăpânirea otomană. În 1812, Serbia obține autonomia internă, iar, în 1878 își dobândește, în urma Războiului ruso-româno-turc, deplina independență (recunoscută prin Tratatul de Pace de la San Stefano și Congresul de la Berlin). În 1912-1913, **S.** participă la cele două războaie balcanice. Atentatul de la Sarajevo, al lui Gavrilo Princip, asupra moștenitorului tronului austro-ungar, Franz Ferdinand, constituie pretextul declanșării Primului Război Mondial, soldat cu ocuparea Serbiei de Puterile Centrale (1915-1918). După terminarea războiului, la 1 dec. 1918 este proclamat Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, care include Serbia, Muntenegru, Macedonia, Slovenia, Croația, Dalmația, Voivodina și Bosnia-Herțegovina (la 3 oct. 1929, statul adoptă denumirea de Regatul Iugoslaviei). Prin tratatele de pace din 1919-1920, de la Neuilly-sur-Seine, Saint-Germain-en-Laye, Trianon și Rapallo, sunt fixate granițele noului stat. Domnia regelui Aleksandru I (1921-1934) se caracterizează printr-un regim autoritar și centralist. În 1921, **Iugoslavia** încheie cu România și Cehoslovacia Mica Antantă, iar în 1934, împreună cu Grecia, România și Turcia, Înțelegerea Balcanică. În 1934, Aleksandru I și L. Barthou sunt asasinați la Marsilia. Atacată, la 6 apr. 1941, de Germania și, la 10 iunie, de Italia, la care se raliază Ungaria (11 apr. 1941) și Bulgaria (19 apr. 1941), **Iugoslavia** este ocupată și dezmembrată ca stat în cursul lunii următoare. Mișcarea de partizani, declanșată în iul. 1941, condusă de *Iosip Broz Tito,* s-a opus cu succes ofensivelor declanșate de armata germană, terit. iugoslav nefiind niciodată ocupat în întregime de germani, și a eliberat (1944-1945), întreaga țară. Membru fondator al O.N.U. (1945). Constituția din 31 ian. 1946 proclamă Republica Populară Federativă Iugoslavia (din 1963, Republica Socialistă Federativă Iugoslavă) stat federal alcătuit din republicile Serbia, Muntenegru, Croația, Slovenia, Macedonia și Bosnia și Herțegovina. I.B. Tito a condus cu iscusință **Iugoslavia**, din 1944 până la moartea sa, în 1980, și a respins încercarea U.R.S.S. de a subordona politic și economic țara, aceasta devenind unul dintre promotorii mișcării statelor nealiniate. După moartea lui I.B. Tito, tensiunile și conflictele latente dintre naționalități s-au adâncit treptat, provocând o adevărată criză politică. În fața tendințelor centrifuge, manifestate inițial de Croația și Slovenia, comunitățile sârbe de pe terit. celorlalte republici urmăresc să obțină deplina lor autonomie, cu intenția de a se alipi ulterior la Serbia. În urma alegerilor parlamentare, Slovenia și Croația se pronunță pentru o confederație de state suverane, în timp ce Serbia, sprijinită de Muntenegru, dorește menținerea vechilor structuri federale. La 25 iun. 1991, Croația și Slovenia își proclamă independenţa de stat, fiind urmate de Macedonia (15 sept. 1991) şi de Bosnia şi Herţegovina (3 mart. 1992). Ca urmare a conflictelor interne, care se transformă (în Croaţia şi în Bosnia şi Herţegovina) în adevărate războaie civile, Consiliul de Securitate al O.N.U. a hotărât un embargo la livrările de arme către **Iugoslavia** (25 sept. 1991), iar Uniunea Europeană, adoptarea de sancţiuni economice (8 nov. 1991). În urma acordului semnat la 12 febr. 1992, Serbia şi Muntenegru proclamă, la 27 apr. 1992, noua republică federală iugoslavă, care cuprinde Serbia (cu prov. autonome Voivodina, Kosovo şi Metohia) şi Muntenegru. În urma tratativelor de pace de la Dayton, mediate de S.U.A., între şefii de stat ai I., Croaţiei şi Bosniei şi Herţegovinei, la 21 nov. 1995 au fost preparate, apoi semnate oficial la Paris (14 dec. 1995) documentele ce reglementează conflictul iugoslav. După acordurile de la Dayton se trece la normalizarea relaţiilor cu statele vest-europene şi la reglementarea statutului ţării în organismele internaţionale, precum şi la stabilizarea situaţiei economice interne, afectată de destrămarea statului, de război şi de izolarea provocată de embargo. Slobodan Milošević, personalitatea cea mai influentă a vieţii politice iugoslave, preşedinte al Serbiei (1989–1997) şi lider al Partidului Socialist, este ales de către camerele reunite ale Parlamentului ca preşedinte al I., la 15 iul. 1997. În primăvara anului 1998, separatiştii albanezi din prov. Kosovo au început o serie de mişcări politice, urmate de conflicte armate, urmărind desprinderea din cadrul federaţiei. Ca urmare a respingerii de către I. a rezoluţiei Consiliului de Securitate al O.N.U. (23 sept. 1998), care cerea începerea imediată a negocierilor în vederea rezolvării conflictului cu etnicii albanezi din Kosovo, ca şi a prevederilor Conferinţei de la Rambouillet (Franţa) pentru Kosovo (febr.-mart. 1999), statele N.A.T.O., în frunte cu S.U.A. şi Marea Britanie, au declanşat operaţiunea militară aeriană împotriva Serbiei. După ce guvernanţii iugoslavi au acceptat planul de pace al statelor G8, Consiliul de Securitate al O.N.U. a adoptat o rezoluţie care prevedea staţionarea unei forţe militare internaţionale (KFOR), dezarmarea Armatei de Eliberare (U.C.K.) şi garantarea respectării autonomiei provinciei în cadrul statului sârb. Alegerile prezidenţiale anticipate (24 sept. 2000), organizate de Slobodan Milošević, sunt câştigate de liderul Opoziţiei Democratice din Serbia, Voislav Kostunica, care devine preşedinte (7 oct. 2000) al ţării. Zoran Djindjić, devine prim-min. (25 ian. 2001), în urma victoriei Opoziţiei Democratice în alegerile parlamentare (23 dec. 2000). Acuzat de crime de război şi crime împotriva umanităţii în timpul evenimentelor din Croaţia, Bosnia şi Kosovo de către Tribunalul Internaţional de la Haga, Slobodan Milošević este arestat (apr. 2001), extrădat (iun. 2001) de guvernul sârb şi transferat într-o închisoare din Olanda, în vederea judecării. În Muntenegru, se adâncesc tensiunile politice dintre blocul pro-independent al preşedintelui Milo Djukanović, şi opoziţia filosârbă. Preşedinte al Muntenegrului (din mai 2003), Filip Vujanović, este adeptul unui stat independent Muntenegru. Parlamentul iugoslav adoptă (4 febr. 2003) o serie de modificări constituţionale, care transformă statul federal într-o uniune a două state, egale în drepturi, cu o largă autonomie, sub numele de Uniunea Serbia-Muntenegru, cu cap. la Belgrad. După trei ani, printr-un referendum, se decide separarea totală a celor două republici componente. Premierul Zoran Djindjić este asasinat (12 mart. 2003), locul său fiind luat de Zoran Zivković, unul dintre reprezentanţii de frunte ai Partidului Democrat. În 2006, Parlamentul Muntenegrului proclamă suveranitatea ţării, iar apoi S. se declară succesor al Uniunii. În nov. 2007, au loc alegeri parlamentare în Kosovo, boicotate de minoritatea sârbă, Kosovo proclamându-şi unilateral independenţa (2008). Republică parlamentară.

SERCLAJ (< engl.) s.n. (MED.) Tehnică de osteosinteză folosită pentru a solidariza, printr-un şurub, un fragment osos foarte mic sau greu de menţinut. ✦ Metodă chirurgicală de menţinere pe loc a unui organ sau de strângere a unui orificiu prin fixarea cu un fir special (ex. *s.* colului uterin).

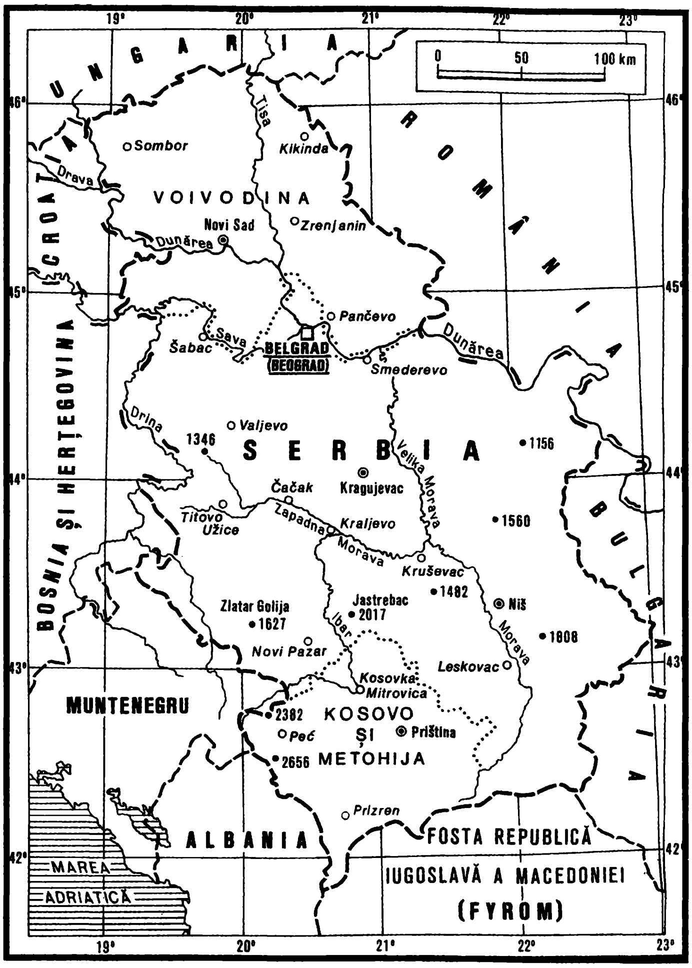

SERDÁR (< tc.) s.m. (În sec. 17-18 în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător domnesc cu atribuţii militare.

SERDICA (SARDICA), numele antic al *Sofiei* (Bulgaria). Aici s-a ţinut Sinodul de la **S.** (342/343) care a încercat rezolvarea controversei ariene. Deoarece episcopii apuseni l-au acceptat pe *Atanasie*, episcopii răsăriteni au refuzat să participe. Trei din canoanele sale recunosc episcopului Romei jurisdicţia asupra celorlalte patriarhii.

SERENÁDĂ (< fr., it.) s.f. Concert dat noaptea, sub ferestrele cuiva (de obicei iubitei) pentru a-i aduce un omagiu. ✦ Compoziţie vocal-instrumentală, alcătuită din mai multe părţi, apropiată ca factură de divertisment.

SERENGETI, Parc Naţional în N Tanzaniei (14,8 mii km^2), cu vegetaţie de savană, renumit pentru fauna abundentă (antilope, zebre, lei, elefanţi, rinoceri, girafe ş.a.), inclus în Patrimoniul natural universal.

SERENI, Vittorio (1913–1983), poet italian. Lirică intimistă ermetică („Jurnal din Algeria"; povestiri relevând tensiunile morale şi civile ale societăţii contemporane („Opţiunea"). Eseuri („Lecturi preliminare"); traduceri.

SERENÍSIM, -Ă (< fr., it.) adj. Epitet care însoţeşte unele titluri nobiliare sau bisericeşti din ţările apusene; prealuminat, mărit.

SERETOS, denumire antică a *Siretului*.

SERGÉNT (< fr.) s.m. Al patrulea grad militar; pe scară ierarhică urmează gradului de caporal. Corespunde ca funcţie de bază comandantului de grupă. ✦ Persoană care poartă acest grad. ✧ *S. major* = primul grad de subofiţer.

SERGENT, Emile (1867–1943), medic francez. Cercetări privind insuficienţa glandelor suprarenale, tuberculoza etc. M. de onoare al Acad. Române (1930).

SERGESCU, Petre (1893–1954, n. Turnu Severin, azi Drobeta-Turnu Severin), matematician român. M. coresp. al Acad. (1937). Lucrări importante de algebră şi teoria numerelor, teoria funcţiilor şi de istoria şi filozofia matematicii.

SERGHEEV, Konstantin Mihailovici (1910–1992), balerin şi coregraf rus. Director artistic al Teatrului de balet „Kirov" (1951–1970). Partenerul Galinei Ulanova în „Romeo şi Julieta", „Fântâna din Baccisarai". Coregrafia unor importante balete („Cenuşăreasa").

SERGHI, Cella (1907–1992, n. Constanţa), prozatoare română. Cunoscută îndeosebi prin romanul „Pânza de păianjen" care urmăreşte dilema unei existenţe feminine. Alte op.: „Cartea Mironei", „Cantemiriştii".

SERGIU, numele a 4 papi. Mai important: **S. I** (687–701) De origine siriană. A respins unele canoane ale sinodului *Quinisext*, fapt pentru care împăratul Iustinian II a încercat (fără succes), să-l aresteze şi să-l ducă la Constantinopol. A pus capăt schismei din Aquileia şi a introdus cântarea *Agnus Dei* în liturghia latină şi procesiunea cu lumânări la sărbătoarea Întâmpinării Domnului (2 februarie). Canonizat.

SERGIUS, patriarh de Constantinopol (610–638). Sfetnic al împăratului bizantin Heraclius. A organizat apărarea Constantinopolului în timpul asediului avarilor, slavilor şi gepizilor (626). Edictul său, „Ecthesis" (638), a inaugurat controversa monotelită.

SERHÁT (< tc.) s.n. (Înv.) Cetate turcească la graniţa ţărilor române.

SERIÁL, -Ă (< engl.) adj., s.n. **1.** Adj. Care formează o serie, care aparţine unei serii. ✧ *Muzică s.* v. *serialism.* **2.** S.n. Roman sau film care apare pe fragmente reprezentate succesiv.

SERIALÍSM (< germ., fr.) s.n. (MUZ.) Tehnică de compoziţie constând în folosirea unei serii (9) ca material de construcţie; ordinea succesiunii sunetelor e stabilită de compozitor. S. a fost conceput de A. Schönberg ca un sistem în care repetarea fiecărui sunet nu este admisă decât după derularea integrală a seriei.

SERICICULTÚRĂ (< fr. {s} lat. *sericum* „mătase" + *cultura* „creştere") s.f. Creşterea viermilor de mătase. Cunoscută de c. 5 000 de ani în China, a fost introdusă în Europa de aproximativ 1 000 de ani, iar în România începând din 1850.

SERICÍNĂ (< fr.; {s} lat. *sericum* „mătase") s.f. Compus chimic de tipul scleroproteinelor, extras din firele de mătase naturală.

SERICÍT (< fr. {i}; lat. *sericum* „mătase") s.n. Varietate solzoasă de mică albă (muscovit) întâlnită frecvent în şisturile cristaline slab metamorfozate şi în rocile eruptive bogate în feldspaţi.

SÉRIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Înşiruire de termeni care se succed potrivit unei anumite legi; succesiune de fapte, de lucruri, asemănătoare sau de acelaşi fel; *p. ext.* mulţime, sumă. ✧ Loc. *De serie* = (fabricat, confecţionat etc.) în multe exemplare, după un anumit tipar; comun, banal. *În serie* = în număr mare după acelaşi model. ✦ Grup, categorie într-o clasificare. ✦ (Sport) Grupă de concurenţi care dispută o probă de calificare. **2.** (MAT.) Sumă infinită de numere ai cărei termeni pot fi puşi în corespondenţă biunivocă cu mulţimea numerelor naturale. ✧ *S. convergentă* = s. pentru care şirul sumelor parţiale obţinut prin însumarea primilor *n* termeni ai seriei (când *n* tinde la infinit) este convergent. **3.** (FIZ.) *S. spectrală* = ansamblul liniilor spectrale produse prin tranziţiile unui atom, ale unei molecule etc. de la toate nivelele energetice către un singur nivel inferior acestora (la spectrele de emisie) sau de la un singur nivel energetic către toate nivelele energetice superioare acestuia (la spectrele de absorbţie). **4.** (CHIM.) *S. omologă* = s. de compuşi organici cu aceleaşi particularităţi structurale, în care termenii succesivi diferă printr-un anumit grup de atomi. **5.** *S. statistică* = şir de valori ale unei caracteristici, ordonată după un anumit principiu, în funcţie de valorile unei alte caracteristici. ✧ *S. statistică cronologică (de timp)* = modificarea valorilor unei caracteristici în raport cu intervalele de timp sau cu o dată. **6.** Număr de ordine care se aplică pe mărfurile fabricate într-un număr mare de exemplare de acelaşi tip. ✧ *Seria zero* = primele cantităţi dintr-un produs nou executate de o întreprindere. **7.** (STRAT.) Complex de strate care s-au depus în timpul unei epoci. **8.** (LINGV.) Grup de sunete sau de foneme caracterizate printr-o trăsătură comună. **9.** (MUZ.) Ordine prestabilită constând din cele 12 sunete ale gamei cromatice în care fiecare sunet are o importanţă egală.

SERÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aminoacid esenţial, prezent într-o serie de proteine naturale, mai ales în constituţia fosfo-proteidelor.

SERÍNGĂ (< fr., lat.) s.f. Instrument construit dintr-un piston şi un corp de pompă cilindric, din sticlă cu metal sau din material plastic, prevăzut cu un ac, cu ajutorul căruia se injectează diferite lichide în organism, se iau probe de sânge etc. Pentru a se evita contaminarea de la un pacient la altul, în prezent s-a generalizat utilizarea s. de unică folosinţă.

SERIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat. m.) adj. **1.** Care are un caracter sobru; ponderat, grav. ✦ Cu o înfăţişare gravă, cu un comportament grav, sever. **2.** (Şi adv.) Care procedează în activitatea sa cu o deosebită atenţie, conştiinciozitate, răspundere; temeinic. 3. Care trebuie privit cu seriozitate; adevărat, real. ✦ (Despre activităţi, lucruri) Temeinic, profund; conştiincios. ✦ Care poate avea urmări grave; îngrijorător, primejdios. **4.** Important, de seamă. ✧ Expr. *A lua* (pe cineva sau ceva) *în serios* = a acorda toată atenţia.

SERIOZITÁTE s.f. **1.** Însuşirea de a fi serios; gravitate; importanţă: însemnătate. ✦ Expresie gravă a figurii. **2.** Profunzime, temeinicie. ✦ Calitate a ceea ce necesită o deosebită atenţie; gravitate. 3. Calitate a ceea ce este executat cu mare atenţie, cu conştiinciozitate.

SERJ (< fr.) s.n. Ţesătură de mătase (uneori în amestec cu bumbac), folosită pentru căptuşeli.

SERLIO, Sebastiano (1475–1554), arhitect şi sculptor italian. A lucrat la Veneţia şi la Fontainebleau, încercând să îmbine regulile arhitecturii romane clasice cu gustul veneţian pentru pitoresc (Castelul de la Ancy-le-Franc). Autor al unui „Tratat de arhitectură".

SEROASĂ (< fr.) s.f. Membrană formată din două foi subţiri, dintre care una căptuşeşte o cavitate (ex. pleurală, peritoneală), iar cealaltă aderă la organul din această cavitate, spaţiul dintre ele fiind umplut cu o serozitate; membrană care protejează articulaţiile osoase.

SERODIAGNÓSTIC (< fr.) s.n. Stabilire a diagnosticului etiologic al unei boli infecţioase prin urmărirea prezenţei anticorpilor specifici aglutinaţi sau precipitaţi.

SEROLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *sérum* „ser" + gr. *logos* „studiu") s.f. Capitol al imunologiei care cuprinde studiul metodelor pentru punerea în evidenţă a anticorpilor din serul sangvin, precum şi studiul antigenelor microbiene şi celulare şi al toxinelor etc.

SEROPOZITIV, -Ă (< fr.) adj., s.n. şi f. (Persoană) în al cărei ser există anticorpi specifici, indicând o infecţie (cu referire în special la HIV). Virusul poate rămâne mult timp latent înainte de a declanşa boala, dar persoanele s. îl pot transmite prin contact sexual, seringi folosite în comun, instrumente medicale nesterilizate corespunzător, transfuzii sau de la mamă la copil în timpul travaliului sau prin alăptare.

SEROPROFILAXÍE (< fr.) s.f. Administrare de ser specific, provenind de la un convalescent sau de la un animal imunizat, pentru a preveni apariţia unei infecţii.

SEROS, -OASĂ (< fr.) adj. **1.** De natura serului sau a serozităţii. ✧ *Sânge s.* = sânge în compoziţia căruia predomină serul. **2.** (Despre ţesuturi) Care secretă o serozitate.

SEROTERAPÍE (< fr. {i}; {s} fr. *sérum* „ser" + gr. *therapeia* „tratament") s.f. Folosire în scop profilactic sau curativ a serurilor imune provenite de la animale imunizate activ (prin vaccinare) împotriva diverselor boli.

SEROTONÍNĂ (< fr.) s.f. Compus chimic derivat din triptofan, cu acţiune vasoconstrictoare şi neurotransmiţător, cu rol în biochimismul funcţional al creierului.

SEROV, Aleksandr Nikolaevici (1820–1871), compozitor şi muzicolog rus. Opere („Judith", „Forţa răului"), oratorii, cantate, lucrări simfonice şi instrumentale, coruri, romanţe, muzică de teatru. A pus bazele muzicologiei ruse. Monografii (Glinka, Beethoven, Wagner).

SEROV, Valentin Aleksandrovici (1865–1911), pictor rus. Elev al lui Repin. Colorist delicat. Portrete („Fata cu piersici",Maxim Gorki", „Petru I").

SEROZITÁTE (< fr.) s.f. Lichid asemănător serului sangvin secretat de membranele seroase. 2. Secreţie patologică excesivă a membranelor seroase (ex. edem, hidropizie, pleurezie).

SERPA PINTO, Alexandre DA ROCHA (1846–1900), explorator portughez. După campania din Mozambic (1868), a explorat (1877) reg. dintre Congo şi Zambezi (şi a afluenţilor), traversând deşertul Kalahari. A deschis drum colonizărilor din Mozambic şi Angola. Guvernator general al Mozambicului (1889).

SERPASÍL s.n. (FARM.) Rezerpină.

SERPENTÍN (SERPENTÍNĂ s.f.) (< fr.) s.n. Silicat natural hidratat de magneziu, cristalizat în sistemul monoclinic, uneori amorf, de culoare verzuie, negricioasă, brună sau pestriţă.

SERPENTÍNĂ (< fr., germ.; {s} lat. *serpentinus* „ca de şarpe") s.f. **1.** Traseu şerpuit al unui drum care străbate un teren în pantă. **2.** (TEHN.) Tub, de obicei metalic, în formă de spirală, folosit ca schimbător de căldură. 3. Fâşie îngustă de hârtie colorată înfăşurată strâns, care, aruncată, se desfăşoară în spirală.

SERPENTINÍT (< *serpentin*) s.n. (GEOL.) Rocă metamorfică ultrabazică; conţine preponderent serpentin, alături de oxid de crom, nichel, mangan, vanadiu, cobalt, crom, oxizi de fier, minerale din grupa platinei etc. Utilizat la fabricarea cărămizilor refractare.

SERRA, Giandomenico (1885–1958), lingvist italian. Studii de onomastică şi lexicologie („Elemente ale unei istorii lingvistice a Italiei meridionale").

SERRA DA ESTRELA, lanţ muntos în partea central nordică a Portugaliei. Alt. max.: 1 993 m (vf. Estrela, cel mai înalt din ţară). Expl. de wolfram.

SERRA DA MANTIQUEIRA, lanţ muntos în SE Braziliei, care domină printr-un abrupt valea râului Paranaiba. Alt. max.: 2 787 m (vf. Pico das Agulhas Negros). Parcul Naţional Itatiaia (120 km^2), creat în 1937.

SERRANO Y DOMÍNGUEZ, Francisco, duce de la Torre (1810–1885), om politic şi general spaniol. Lider al Uniunii Liberale (din 1867). Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1868–1874. Şef al guvernului provizoriu (1868–1869) şi regent (1869–1870). Preşedinte al ţării (ian.–dec. 1874).

SERRA PACARAIMA v. **Pacaraima.**

SERRAULT, Michel (1928–2007), actor francez. Roluri comice; a impus un personaj neliniştit, derutant şi caustic („Colivia cu nebune", „Arest preventiv", „Nelly şi domnul Arnaud").

SERRE, Jean-Pierre (n. 1926), matematician francez. Lucrări de topologie algebrică (spaţii fibrate). Cercetările sale privind coomologiile-Galois constituie baza teoriei algebrice a numerelor. Medalia Fields (1954).

SERT, Josep Louis (1902–1983), arhitect şi urbanist american de origine spaniolă. Stabilit în S.U.A. Discipol al lui Le Corbusier. Lucrări funcţionaliste (Pavilionul spaniol republican la Expoziţia Internaţională de la Paris (1937), Ambasada S.U.A. de la Bagdad, Centrul medical al univ. Harvard).

SERTÁR (ngr.) s.n. **1.** Parte dintr-o mobilă în formă de cutie, care se scoate printr-o mişcare de alunecare şi care este folosită pentru păstrarea diferitelor obiecte. **2.** Organ de maşină al unui sistem de comandă care, printr-o mişcare de alunecare, deschide sau închide orificiul de acces al unui fluid (ex. în cilindrul unei maşini termice).

SERTIZĂRE s.f. **1.** Sistem de fixare a unei pietre ornamentale într-o montură metalică prin îndoirea marginilor monturii sau a unor gheare ale ei. **2.** (TEHN.) Operaţie de reducere, prin deformarea plastică a secţiunii la capătul unei piese tubulare, în vederea asamblării ei cu o altă piesă.

SERTORIUS, Quintus (c. 123–72 î.Hr.), general roman. Partizan al lui Marius. După victoria lui Sylla în războiul civil, a condus rezistenţa armată a popularilor în Spania (80–72 î.Hr.).

SERUMALBUMÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Grup de fracţiuni proteice din plasma sangvină, hidrosolubile, constituind 60% din totalul proteinelor serice.

SERUMGLOBULÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Grup de globuline prezente în plasma sangvină, separabile prin electroforeză, cu o structură moleculară şi proprietăţi fizicochimice deosebite; au rol în producerea de anticorpi.

SÉRUSIER, Paul (1865–1927), pictor şi estetician francez, iniţiator al grupului *nabiştilor*, partizan al picturii cu tente plate sub influenţa lui Gauguin („Drum de seară", „Ceaţa dimineţii"). Eseuri.

SERV, -Ă (< lat. *servus*) s.m. şi f. (În orânduirea feudală) Ţăran dependent de stăpânul feudal; iobag, şerb.

SERVAL (< cuv. portughez; fr.) s.m. Felină africană cu blană cafeniu-gălbuie cu numeroase pete mici, negre, cap mic, coadă relativ scurtă, corp de până la 1 m lungime (*Felis serval*). Sin. *pisică-tigru*.

SERVÁNT (< fr.) s.m. Militar care deserveşte o gură de foc sau un alt mijloc de luptă.

SERVĂNTĂ (< fr.) s.f. **1.** (Livr.) Servitoare. **2.** Bufet mic de sufragerie, pe care se pun tacâmurile şi vesela pentru masă.

SERVETO, Miguel (1509–1553), teolog şi medic spaniol. Luptător pentru libertatea de conştiinţă; critica dogmei trinităţii i-a adus condamnarea ca eretic şi arderea pe rug.

SERVÍ (< fr., lat.) vb. IV **1.** Tranz. A îndeplini anumite funcţii, anumite îndatoriri faţă de cineva; a sluji. ✦ Intranz. A funcţiona ca...; a lucra ca om de serviciu. ✦ A acţiona pentru cineva sau în interesul cuiva ori a ceva;

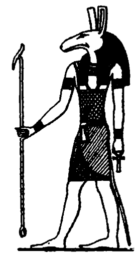

Seth

a susține, a sprijini. **2.** Intranz. (Despre lucruri) A fi bun la..., a fi de folos la..., a întrebuința. **3.** Tranz. A da, a pune la masă bucate, băuturi etc. ✦ A trata pe cineva cu ceva; a da să mănânce. ✦ Refl. A lua din bucatele sau băuturile puse pe masă. **4.** (Despre vânzători, meseriași etc.) A oferi solicitanților mărfurile cerute; a executa o comandă. ✦ A asigura o prestare de serviciu. 5. Tranz. (La unele jocuri sportive cu mingea) A pune mingea în joc.

SERVIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care face cu plăcere un serviciu; îndatoritor, săritor, amabil.

SERVÍCIU (< fr., it.) s.n. **1.** Acțiunea, faptul de a servi, de a sluji. ✦ Slujbă, post. **2.** Sector al economiei în care se desfășoară o activitate utilă fără să se materializeze în produse (ex. învățământ, comerț, transport, servicii destinate întreprinderilor și persoanelor fizice etc.). 3. Subdiviziune, fără personalitate juridică, a unei întreprinderi sau instituții. **4.** *S. militar* = stagiu obligatoriu, prin lege, pentru cetățenii unor state de instruire militară, în rândurile forțelor armate. *S. divin* = cultul divinității exprimat prin cuvinte și gesturi ritualice. 5. Ajutor dat cuiva într-o anumită împrejurare. **6.** Asortiment de veselă, de tacâmuri etc. pentru masă. **7.** Mulțimea ordonată în timp a regimurilor succesive ale unui sistem tehnic. **8.** Unitate tehnică care contribuie la desfășurarea în bune condiții a unei activități industriale sau publice (ex. serviciul alimentării cu apă al unei localități, serviciile auxiliare ale unei uzine etc.). ✧ *S. postvânzare* = serviciu oferit de producător clienților sub formă de instalare, reparații, întreținere, înlocuire totală în caz de deteriorare majoră. **9.** (FIN.) *S. de investiții financiare* = activități profesionale constând în operațiuni cu valori mobiliare, instrumente financiare sau drepturi aferente acestora, pe cont propriu sau în numele unor terți, și servicii accesorii sau conexe. ✧ *S. anual al datoriei* = sumă de bani necesară pentru plata dobânzii anuale și pentru rambursarea ratelor de credit scadente în fiecare an, la nivelul unei întreprinderi.

SERVIEN, Pius (pseud. lui *Șerban Coculescu*) (1902–1959), matematician, poet și estetician român. Stabilit la Paris. Unul dintre precursorii studiului matematic al limbajului poetic („Esthétique. Peinture, Musique, Poésie, Science").

SERVIÉTĂ (< fr.) s.f. Geantă din piele sau din alte materiale, în care se poartă caiete, cărți, rechizite etc.

SERVÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Slugarnic, lingușitor, supus. **2.** Fig. Care nu are originalitate (ex. imitație servilă).

SERVITÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană angajată în serviciul cuiva (de obicei pentru treburi casnice); *p. ext.* orice persoană care lucrează la un stăpân; slugă.

SERVITÚTE (< lat.) s.f. (În Ev. Med. în V Europei) Condiție de dependență față de stăpânul feudal. ✦ Obligație, constrângere. ✦ Sarcină care grevează un imobil, denumit fond aservit, în favoarea altuia, denumit fond dominant, și care ia naștere, în principiu, prin voința proprietarilor celor două fonduri (ex. servitute de trecere, de vedere etc.).

SERVIUS TULLIUS (sec. 6 î.Hr.), al șaselea rege legendar al Romei. I se atribuie împărțirea societății romane, pe principiul teritorial, în trei triburi a 10 curii (fiecare cu câte 10 ginți) și pe principiul cenzitar, în cinci clase, care alcătuiau fiecare un anumit număr de unități militare (centurii).

SÉRVO- ({s} lat. *servus* „sclav") Element de compunere care intră în denumirea unor sisteme tehnice (sau a unor mărimi caracteristice acestora).

SERVOCOMÁNDĂ (< fr.) s.f. Comandă automată sau semiautomată la care forța de inițiere este amplificată prin utilizarea energiei produse de o sursă auxiliară.

SERVOMECANÍSM (< fr.) s.n. Mecanism al unui regulator, prin care acesta acționează asupra mărimii sau a parametrului de reglat.

SERVOMOTÓR (< fr., engl.) s.n. Motor (electric, hidraulic sau pneumatic) care acționează elementul de execuție al unui sistem tehnic, transformând un semnal aplicat la intrare într-o mișcare, de cele mai multe ori de rotație, și folosind o sursă auxiliară de energie.

SERVOREGLÁRE s.f. Reglare automată prin care forța exercitată asupra elementului activ al regulatorului este adusă la valoarea necesară printr-un aport de energie auxiliară (de obicei prin intermediul unui servomotor).

SÉRVUS (< lat. *„servus"*, „slugă") interj. (Reg.) Formulă familiară de salut.

SESÁM (< fr.) s.n. (BOT.) Susan.

SESAMOÍD, -Ă (< fr.; gr. *sesamon* „susan" + *edios* „aspect") adj. Care seamănă cu un grăunte de susan. ✧ *Oase sesamoide* = oase mici, rotunjite, care se dezvoltă în mod normal în grosimea unor tendoane musculare.

SESCVIPLÁN (< fr.; {s} lat. *sesqui* „o dată și jumătate mai mare" + fr. *plan*) s.n. Avion biplan la care suprafața planului inferior reprezintă aproximativ jumătate din suprafața planului superior.

SESCVITERPÉNE (< fr.) s.f. Hidrocarburi nesaturate din clasa terpenelor ($H_{15}C_{24}$), care pot fi considerate ca trimeri ai izoprenului. Se găsesc în diferite uleiuri eterice.

SÉSIE (< lat.) s.f. (În Ev. Med. în Transilvania) Denumire a lotului de pământ, parte dintr-un domeniu, asupra căruia țăranul dependent avea drept de posesiune în schimbul rentei către stăpânul feudal; putea fi transmis ereditar.

SESÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre frunze) Lipsite de pețiol.

SESIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Perioadă de timp în care membrii unui organ reprezentativ ai unei organizații se întrunesc pentru a discuta și a rezolva diferite probleme; *p. ext.* ședințele ținute în această perioadă de timp. ✧ *S. de examene* = (în învățământul superior) perioadă de timp în cursul căreia se dau examene.

SESIZÁ (după fr. *saisir*) vb. I tranz. **1.** A pătrunde cu mintea, a pricepe, a înțelege; a observa, a descoperi. ✦ Refl. A lua cunoștință, a ține seama (de ceva). **2.** A înștiința o autoritate (în scris) despre un caz care trebuie cercetat; a se adresa unui organ de jurisdicție pentru rezolvarea unei pricini.

SESIZÁRE s.f. Acțiunea de a sesiza; pricepere; înțelegere; *concr.* aviz.

SESIZÓR (< fr.) s.n. (TEHN.) Organ al unui regulator prin intermediul căruia se efectuează sesizarea unei mărimi și transformarea ei în forma adecvată procesului de reglare.

SESSHŪ (TŌYŌ ODA) (1420–1506), pictor peisagist japonez. Desen incisiv, gamă cromatică restrânsă, de o mare subtilitate („Cascadă", „Cocor pe stâncă").

SESTÉRȚ (< lat.) s.m. Monedă romană la început de argint, mai târziu de bronz.

SESTLAV (sec. 11), căpetenie feudală din Dobrogea. Menționat de Ana Comnena în „Alexiada".

SET (< engl., fr. 2, engl.) s.n. **1.** Parte dintr-o întâlnire sportivă, limitată de epuizarea unui timp sau de realizarea unui scor convențional (la volei sau la tenis). **2.** Garnitură **(3).**

SET (În „Vechiul Testament"), patriarh biblic, al treilea fiu al lui Adam și al Evei, născut după ce Abel a fost ucis de Cain, strămoșul seminției setite.

SÉTCĂ (< rus.) s.f. Unealtă de pescuit formată dintr-o plasă mare (cu lungimea de 20–50 m și lățimea de 1,5–5 m) confecționată din ață subțire și care este fixată în apă cu ajutorul a două odgoane, cel superior cu plute, iar cel inferior cu greutăți.

SÉTE (lat. *sitis*) s.f. Stare fiziologică complexă constând din senzație de uscăciune a mucoasei gurii și a gâtului și impulsiunea de a bea, determinate de deshidratarea țesuturilor organismului. ✦ Dorință aprinsă; dor.

SETH (în mitologia egipteană), zeu al violenței și chiar al războiului; ales protector de faraonii Tutmos, Ramses II, Seti I. Datorită crimei săvârșite împotriva fratelui său, Osiris, este considerat simbolul răului și al distrugerii. Grecii l-au numit *Typhon.*

SETI, numele a doi faraoni egipteni din dinastia 19 (1320–1200 î.Hr.). Mai important: S. **I** (1318–1304 î.Hr.), fiul lui Ramses I. A organizat campanii de cucerire în Liban, Palestina și Fenicia. În timpul lui s-au construit o serie de temple pe valea Nilului, sanctuarul de la Abydos.

SETILĂ, personaj fabulos din basmele populare românești, în stare să bea cantități uriașe de apă din cauza setei nepotolite. Îl ajută pe Făt-Frumos în toate acțiunile sale. V. și **Însoțitorii năzdrăvani.**

SETONAIKAI sau **SETO NO UCHI (MAREA INTERIOARĂ** sau **MEDITERANA JAPONEZĂ),** mare, cu țărm neregulat; 435 km lungime și 6–58 km lățime, între ins. Honshū la N și NE, ins. Shikoku, la S ins. Kyūshū, la V. Comunică cu Oc. Pacific prin str. Akashi și Naruto la NE și str. Bungo la SV. Are peste 300 de ins. Foarte poluată.

SETON-WATSON, Robert William (1879–1951), istoric britanic. Specialist în istoria Europei centrale și de sud-est. A susținut cauza unității politice a românilor („Istoria românilor"). M. de onoare al Acad. Române (1923).

SÉTTER (< engl.) s.m. Grup de rase de câini de vânătoare și companie, de talie mijlocie, cu forme armonioase, părul lung și ondulat, cu urechi mari, clăpăuge; afectuos și inteligent. Colorit variat: *s. irlandez,* roșu-acaju, *s. englez,* alb cu pete negre, galben-maronii sau maroniu-roșcate, *s. Gordon,* negru cu „pete de foc".

SEU (lat. *sebum*) s.n. Grăsime din țesuturile grase ale bovinelor, ovinelor și cabalinelor. ✦ Fig. Bunăstare, bogăție.

SEUL (SEOUL, SŎUL sau **KYONGSONG),** cap. Republicii Coreea, port pe fl. Hang, sediul administrației sud-coreene (din 1948); 9,8 mil. loc. (2000). Centru comercial, financiar, economic și politic. Siderurgie. Ind. constr. de mașini, chimică, ușoară, alim. 5 universități. Muzee. Teatru Național, Operă, Stadion olimpic. Palatele imperiale Kyongbok (1392), Toksu (sec. 15), Changdok (1405). Templele Pongwunsa, Shinhungsa (sec. 15). Vechi oraș fortificat (fundat în 1096), cap. Coreii (1394–1905), când a fost instituit protectoratul Japoniei asupra Coreii. Reședință a autorităților japoneze de ocupație (1910–1945). Aici s-au desfășurat Jocurile Olimpice de Vară (1988).

SEURAT, Georges (1859–1891), pictor francez. Maestru al neoimpresionismului, inițiator al divizionismului. A

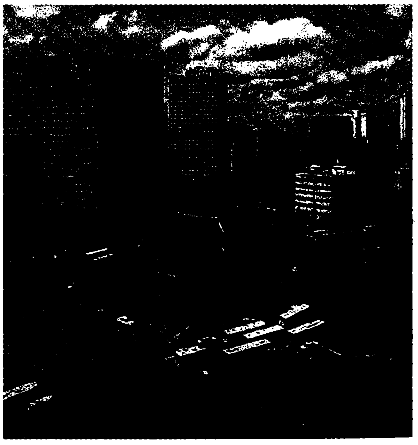

Seul. Vedere generală

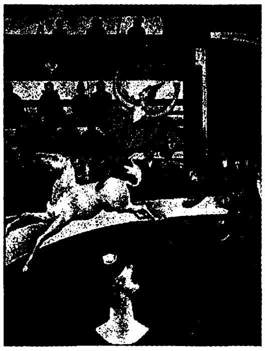

George Seurat. „Circul"

influențat pictura fovistă și cubismul („Circul", „Parada").

SEVAN, lac de origine tectonică în E Armeniei, la 1 905 m alt.; 1,4 mii km². Ad. max.: 98,7 m.

SEVASTOPOL, oraş în Ucraina, în SV pen. Crimeea, port la Marea Neagră; 379,5 mii loc. (2001). Şantiere navale. Stațiune balneară. În apropiere se află ruinele cetății Chersones, în Antic. colonie grecească. Construcția oraşului modern şi a portului a fost începută în 1783, **S.** devenind în 1804 principalul port al flotei militare ruse din Marea Neagră. Catedralele Sfântul Vladimir (1888) şi Sfinții Petru şi Pavel (1843-1848). În timpul Războiului Crimeii a rezistat aproape un an asediului. Între 1941 şi 1942, S. a rezistat eroic 250 de zile asediului armatelor germane, fapt pentru care i s-a decernat titlul de oraş-erou.

SÉVĂ (< fr.) s.f. Lichid nutritiv care circulă în vasele plantelor. Prin vasele lemnoase circulă s. brută (apă cu săruri minerale), iar prin vasele liberiene, s. elaborată (suc bogat în substanțe organice). ✦ Fig. Izvor de energie; vigoare, putere.

SEVÉR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni; şi adv.) Fără indulgență; riguros, exigent; pretențios. ✦ (Despre aspectul, manifestările oamenilor) Lipsit de blândețe, aspru, grav; serios, solemn. ✦ (Despre noțiuni abstracte) Care nu admit abateri de la normele stabilite; rigid. **2.** Lipsit de ornamente (inutile); sobru, auster.

SEVEREANU-DIMITRESCU, Constantin (1840-1930, n. Bălțați, azi com. Dumbrava, jud. Mehedinți), medic român. A introdus la noi antisepsia şi utilizarea examenelor radiologice în chirurgie.

SEVERI, dinastie de împărați romani (193-235 d.Hr.), întemeiată de Septimiu Sever (193-211 d.Hr.).

SEVERI, Francesco (1879-1961), matematician italian. Fondator (1938), la Roma, al Institutului Național de Matematică. Promotor al unor noi direcții de cercetare în geometria algebrică („Tratat de geometrie algebrică", „Funcții cvasiabeliene"). M. de onoare al Acad. Române (1938).

SEVERINI, Gino (1883-1966), pictor italian. Reprezentant al futurismului („14 iulie 1913"), a practicat şi cubismul, apoi s-a consacrat decorației religioase în frescă şi mozaic. Lucrări teoretice („De la cubism la clasicism").

SEVERITÁTE (< fr., lat.) s.f. Asprime, strictețe, rigurozitate; austeritate; sobrietate.

SEVERN 1. Fl. în SV Marii Britanii; 388 km. Izv. din m-ții Cambrieni şi se varsă printr-un estuar în G. Bristol. Afl. pr.: Avon. Comunică prin canale cu Tamisa şi Trent. **2.** Fl. în S Canadei (Ontario); 980 km.; izv. din L. Finger şi se varsă în G. Hudson.

SEVERNAIA ZEMLEA (SEVERNAJA ZEML'A), arh. în Oc. Arctic, între M. Kara şi M. Laptev, aparținând Federației Ruse; 37 mii km². Alt. max.: 965 m. Circa 48% din supr. acoperit de gheață.

SÉVIGNÉ, Marie de RABUTIN-CHANTAL, marchiză de ~ (1626-1696), scriitoare franceză. Corespondența sa, publicată postum (1726), prețios document asupra epocii, relevă un scriitor analist, remarcabil prin spontaneitate şi precizie.

SEVILLA, oraş în SV Spaniei (Andaluzia), centrul ad-tiv al Comunității Autonome Andaluzia, port pe Guadalquivir; 684,6 mii loc. (2001). Metalurgie; constr. navale. Piață agricolă. Ceramică; porțelanuri. Universitate (1502). Muzee. Monumente: ruine romane, ziduri de incintă vizigote, porți, turnuri (Torre del Oro, sec. 13, Giralda, sec. 12), moschei, biserici din sec. 13-18, catedrala Santa Maria (sec. 15-16). Alcazarul (sec. 12), palate din sec. 15-17, casa-muzeu El Greco. Vechi centru artizanal de prelucrare a metalelor (bijuterii, arme albe). Întemeiat de fenicieni, centrul ad-tiv al unui regat vandal (sec. 5), cucerit de mauri (711), cap. admohazilor (sec. 12), în posesia regelui Ferdinand al III-lea al Castiliei (1248).

SEVRÁJ (< fr.) s.n. **1.** Încetarea alăptării unui sugar. **2.** Privarea unui toxicoman de drogul său obişnuit.

SÈVRES, oraş în Franța, în conurbația pariziană; 21,9 mii loc. (1999). Celebră manufactură de porțelanuri (1756). Ind. electronică şi electrotehnică. Muzeu național de ceramică. – **Tratatul de Pace de la ~,** unul dintre tratatele de pace ale sistemului Versailles, între Antantă şi Turcia (10 aug. 1920). Prevederile privind posesiunile turceşti din Europa au fost modificate, în urma războiului greco-turc (1919-1922), la Conferința de la *Lausanne* (1923).

SEX (< fr., lat.) s.n. Diferențiere morfofiziologică a organismelor în două categorii: masculi şi femele; stă la baza reproducerii sexuate.

SEXAGENÁR, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care a împlinit vârsta de 60 de ani.

SEXAGESIMÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *sexagesimus* „al şaizecilea") adj. Referitor la împărțirea unui întreg în 60 de părți egale. ✧ *Grad s.* (simbol: °) = unghi egal cu a 90-a parte dintr-un unghi drept. *Minut s.* (simbol: ') = unghi egal cu a 60-a parte dintr-un grad sexagesimal. *Secundă s.* (simbol: ") = unghi egal cu a 60-a parte dintr-un minut sexagesimal.

SEXISM (< fr.) s.n. Discriminare sexuală care funcționează, de regulă, în defavoarea femeilor şi în favoarea bărbaților, la nivel individual, dar şi instituțional.

SEXOLOGÍE (< fr.) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul sexualității şi al problemelor psihofiziologice legate de aceasta.

SEX-APPEL (cuv. american) s.n. Farmec, senzualitate a unei femei, care provoacă dorință.

SEX-SIMBOL (< fr.) s.n. Vedetă care reprezintă idealul senzualității, al sexualității.

SEXTÁNT (< fr. {i}; {s} lat. *sextant-* „a şasea parte") s.n. Instrument pentru determinarea distanței unghiulare dintre două repere terestre, a înălțimii unui astru deasupra orizontului etc.; format, în principal, dintr-un sector circular gradat de la 0° la 60° şi o lunetă de vizare.

SEXTANTUL *(Sextans),* constelație din reg. ecuatorului ceresc, situată între constelațiile Leul şi Hidra.

SÉXTĂ (< germ., it.) s.f. Intervalul dintre două sunete aflate la distanță de şase trepte (ex. do-la).

Sevilla. Catedrala Santa Maria

SEXTÉT (< germ., it.) s.n. Ansamblu format din şase voci sau din şase instrumente, care execută o compoziție muzicală. ✦ Lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

SEXTILIÓN (< fr. {i}; {s} lat. *sextus* „al şaselea" + fr. *(m)ilion* „milion") s.n. Număr obținut prin înmulțirea lui zece cu el însuşi de douăzeci şi una de ori.

SEXTÍNĂ (< fr.) Poezie cu formă fixă, alcătuită din şase strofe şi jumătate, în care aceleaşi cuvinte revin la rimă într-o anumită ordine. ✦ Strofă de şase versuri.

SEXTOLÉT (< fr.) s.n. Grup de şase note provenite din unirea a două triolete.

SEXTUÓR (< fr.) s.n. Bucată muzicală în care se execută pe şase voci sau la şase instrumente.

SEXTÚPLU (< fr., lat.) adj. De şase ori mai mare, înşesit.

SEXTUS EMPIRICUS (sec. 2-3), filozof, medic şi astronom grec. Scrierile sale („Schițe pyrrhoneiene", „Contra învățaților" ş.a.) reprezintă cea mai completă expunere a scepticismului antic.

SEXUAL (< fr., lat.) adj. Care se referă la sex; care este privit din punct de vedere al raportului dintre sexe. *Caracter s.* = caracteristici spontane care diferențiază cele două sexe. *C.s. primare* cuprind organele legate direct de producerea, eliberarea şi schimbul de gameți (gonadele, tractul genital, organele de acuplare). La animalele superioare, la om şi la majoritatea speciilor animale sunt condiționate genetic. *C.s. secundare* nu au legătură directă cu reproducerea; apar de obicei la pubertate, indicând maturitatea sexuală (ex. dezvoltarea sânilor la femei, pilozitatea facială la bărbați).

SEXUALITÁTE (< fr.) s.f. Calitate conferită de prezența caracterelor morfologice, fiziologice şi psihologice legate de sex şi de fenomenul sexual.

SEXUÁT, -Ă (< fr.) adj. Care are unul dintre cele două sexe (mascul sau femel).

SEYCHELLES (Republica ~), stat în Oc. Indian la NE de Madagascar; 455 km²; 80 800 loc. (2004). Limbi

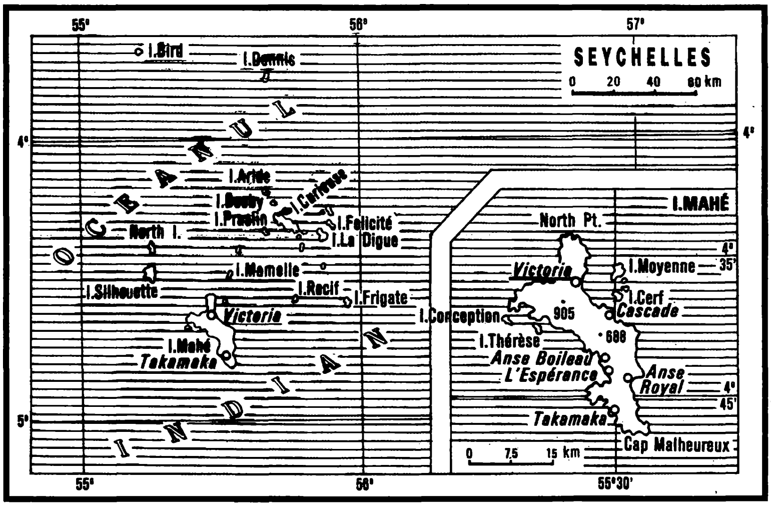

oficiale: creolo-franceza, engleza, franceza. Religia: creştină (romano-catolici 90,4%, anglicani 6,7%), hindusă 0,6%, alte credinţe şi atei 2,3%. Cap.: *Victoria*. Arh. este alcătuit din 42 ins. granitice (Mahé, Praslin, Silhouette, La Digue ş.a.) şi 73 ins. coraligene dezvoltate pe un lanţ muntos submarin. *Climă* tropicală. Vegetaţie exuberantă. Fauna include numeroase specii endemice; arii protejate, între care atolul Aldabra şi rezervaţia Vallée de Mai (ins. Praslin) sunt incluse în patrimoniul natural mondial. *Economia* ţării are ca sector dominant turismul. Pescuit. Se cultivă: ananas, bananieri, mango, citrice, manioc, cocotieri ş.a. Se cresc: porcine, caprine şi bovine. Ind. alim., confecţii, mobilă, ambarcaţiuni marine. Moneda: 1 Rupee S. = 100 Cents. – *Istoric*. Nelocuite până la descoperirea lor de către portughezi (1502), ins. S. sunt colonizate de francezi la jumătatea sec. 18 şi anexate Franţei în 1756, şi denumite după contele Moreau de Séchelles (ins. Mahé după guvernatorul francez, Mahé de la Bourdonnais); pe plantaţii sunt aduşi sclavi negri din Africa. Ocupate în 1810 şi anexate, între 1814 şi 1903, prin Tratatul de la Paris, de Marea Britanie, sunt unite ad-tiv cu Mauritius. De la 31 aug. 1903 constituie o colonie separată a Coroanei britanice. La 1 oct. 1975, S. obţin autonomia internă, iar în urma Conferinţei constituţionale de la Londra (19–22 ian. 1976), îşi proclamă, la 28 iun. 1976, independenţa, ca republică în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (21 sept. 1976). După independenţă, Marea Britanie retrocedează ins. Aldabra, Farquhar şi Desroches (ataşate, din 1965, Terit. Britanic din Oc. Indian), iar în 1978 încep negocierile cu Franţa pentru ins. Tromelin (ocupată de francezi în 1954). La 5 iun. 1977, preşedintele James Mancham este demis, în timp ce se afla la Conferinţa Commonwealth-ului de la Londra, şi France-Albert René (prim-min. din 1976) se proclamă preşedinte (reales în 1998 şi 2001). Constituţia din 1993 prevede revenirea la un sistem pluralist, care fusese abolit prin cea din 1979. Procesul de democratizare, amorsat în 1991, continuă, economia de piaţă este încurajată, autorităţile se opun însă dezvoltării necontrolate a turismului (care reprezintă principalul izvor de devize străine), pentru a nu periclita ecosistemele din insule. Alegerile legislative (dec. 2002) sunt câştigate de partidul preşedintelui ţării, Frontul Progresist al Poporului (25 de mandate din cele 25 repartizate direct în urma sufragiului). Din 2004, şef al statului şi al guvernului devine James Michel. Republică prezidenţială.

SEYRIG, Delphine (1932–1990), actriţă franceză de film. Personaje complexe, enigmatice („Anul trecut la Marienbad", „Ziua şacalului", „Casa păpuşilor", „India Song").

SEZÓN (< fr.) s.n. Anotimp. ✦ Perioadă a anului caracterizată printr-o intensă activitate în anumite domenii sau favorabilă pentru anumite acţiuni, condiţionate de caracteristicile anotimpului respectiv (s. de băi).

SFACÉL ({s} gr. *sphakelos* „gangrenă") s.n. Ţesut mortificat care se detaşează de ţesuturile sănătoase vecine şi se elimină.

SFÁDĂ (< sl.) s.f. Ceartă, gâlceavă. ✦ Conflict, neînţelegere, divergenţă.

SFANŢ (< germ.) s.m. Mică monedă austriacă de argint, care a circulat şi la noi la începutul sec. 19; sorcovăţ; *p. ext.* ban, para.

SFÁRĂ (< sl.) s.f. Miros greu (şi fum) rezultat din arderea grăsimilor sau a cărnii, a lumânărilor de seu etc.; fum înecăcios.

SFARMĂ PIATRĂ, personaj fabulos din basmele populare româneşti, în stare să sfărâme stânci. Reprezintă forţa fizică. Îl ajută pe Făt-Frumos în toate acţiunile sale. V. şi *Însoţitorii năzdrăvani.*

SFAT (< sl.) s.n. **1.** Îndrumare, povaţă, îndemn. **2.** Întrunire de persoane care deliberează şi iau hotărâri; consfătuire. ✧ *Sfatul domnesc* = (în Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) consiliu format din reprezentanţii marii boierimi care luau parte, alături de domn, la conducerea ţării. *S. popular* = denumire dată între 1950 şi 1968, în organizarea administrativ-teritorială a României, organului local al puterii de stat. **3.** Consfătuire, consiliu. ✦ Conversaţie, taifas.

SFAX (SAFÄQIS), oraş în E Tunisiei, port la M. Mediterană; 248,8 mii loc. (1998). Port comercial. Pescuit. Îngrăşăminte chimice (superfosfaţi). Moscheea Qasbah (849).

SFĂRÂMÁ (SFĂRMÁ) vb. **1.** Tranz. şi refl. A (se) fărâmiţa în bucăţi, a (se) mărunţi; a (se) zdrobi. ✦ Fig. A (se) destrăma, a (se) risipi, a (se) împrăştia. **2.** Tranz. A omorî, a distruge, a nimici. **3.** Refl. Fig. A se zbate, a se frământa, a se strădui, să…

SFĂRÂMĂTÚRĂ s.f. Bucată, fragment dintr-un obiect spart în bucăţi (mici); brac^2; obiect spart, sfărâmat.

SFĂRÂMICIÓS, -OÁSĂ adj. Care se sfărâmă sau se poate sfărâma uşor; friabil.

SFĂTÓS, -OÁSĂ adj. şi adv. Căruia îi place să dea sfaturi, bun povăţuitor; căruia îi place să povestească.

SFĂTUÍ vb. IV **1.** Tranz. A da sfaturi, a povăţui, a îndruma. 2. Refl. A cere cuiva un sfat sau o părere; a se consulta cu cineva. 3. Intranz. A sta la taifas; a conversa.

SFÂNT, -Ă (< sl.) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** Epitet dat divinităţii. ✦ Epitet dat celor sanctificaţi de biserică. ✧ *Sfântul părinte* = titlu dat de catolici papii. **2.** Care ţine de divinitate, de religie, de cultul divin; care este considerat ca posedând harul divin. *Locurile sfinte* = ţinuturile în care ar fi trăit şi propovăduit Iisus Hristos. *Sfântul Mormânt* = mormântul în care a fost depus Iisus Hristos. *Sfânta Sfintelor* = sanctuarul vechiului templu din Ierusalim. *Sfânta Treime* = dogma care constituie esenţa *ortodoxiei*. Ea reprezintă o singură fiinţă divină, ca o treime de identităţi distincte: Dumnezeu-tatăl, Fiul lui Dumnezeu şi Duhul lui Dumnezeu (*Duhul Sfânt*). Dumnezeu-tatăl este izvorul şi principiul dumnezeirii; Fiul are existenţa de la Tatăl prin „naştere" din veşnicie, iar Duhul purcede veşnic, ia trup omenesc şi se manifestă în lume. Duhul primeşte existenţa de la Tatăl, dar este dat, trimis şi manifestat prin Fiul. **3.** Care constituie un obiect de cult, de veneraţie, care se cuvine cinstit, slăvit, venerat. ✦ (Pop.) Epitet dat unor elemente ale naturii (ex. Soarelui), zilelor săptămânii etc. **4.** Desăvârşit, perfect. ✦ Foarte adevărat, indiscutabil. **II.** Subst. **1.** S.m. sg., art. (Pop.) Dumnezeu. **2.** S.m. şi f. Persoană recunoscută ca exemplu desăvârşit al vieţii creştine şi consacrată ca atare, după moarte, de către biserică. În religiile monoteiste, s. serveşte, datorită caracterului transcendent al divinităţii, drept mijlocitor pentru om, actualizând, prin propria fiinţă, atributele divine, cel mai des puterea sa fiind specializată. **3.** S.f. pl., art. (În superstiţii) lele. **4.** S.m. pl. Mucenic **(1).**

SFÂNTA ALIANŢĂ, organizaţie internaţională creată la 26 sept. 1815, la Paris, de către împăraţii Aleksandru I al Rusiei, Francisc I al Austriei şi Frederic Wilhelm III, regele Prusiei, cu scopul apărării celor convenite la Congresul de la Viena (1815). La **S.A.** au aderat majoritatea monarhilor Europei, mai puţin Marea Britanie. A intervenit cu forţa armată în Regatul Neapolelui (1820–1821) şi în Spania (1823). S-a destrămat în urma revoluţiilor de la 1848–1849.

SFÂNTA ANA, lac cantonat în masivul vulcanic Puciosu (Carpaţii Orientali), în apropiere de Băile Tuşnad, la 950 m alt.; 22 ha. Ad. max.: 7 m. Obiectiv turistic. Rezervaţie ştiinţifică.

SFÂNTA ELENA v. **Saint Helena.**

SFÂNTA MIERCURI (în mitologia românească) divinitate silvestră, înfăţişată ca o bătrână, cu puteri miraculoase; domină animalele sălbatice şi îi ajută pe drumeţi dăruindu-le obiecte miraculoase.

SFÂNTA VINERI (în mitologia românească) divinitate, pe de o parte, nefastă, pedepsind femeile care lucrează vinerea, pe de altă parte, fastă, ocrotind femeile şi călătorii, animalele şi păsările. Asimilată uneori cu Sf. Parascheva.

SFÂNTA SOFIA DIN CONSTANTINOPOL, capodoperă a arhitecturii de cult bizantin, construită (532–537), în timpul împăratului Iustinian, de către arhitecţii Anthemios din Tralles şi Isidor din Milet: refăcută ulterior (558–562). Concepută ca bazilică, este acoperită de o imensă cupolă (32 m diametru) şi de două semicupole. Transformată, după căderea Constantinopolului (1453) în moschee; astăzi, restaurată în forma ei iniţială, a devenit muzeu (1935).

SFÂNTU GHEORGHE 1. Braţul sudic al Deltei Dunării, care se desparte din braţul Tulcea la al doilea ceatal şi se varsă în mare, după un curs sinuos de 110 km. Comunică cu complexul lagunar Razim prin canalele Dranov şi Dunavăţ. **2. Depresiunea ~,** compartimentul central al depr. Braşov, situată în zona de confl. a Râului Negru cu Oltul. **3.** Municipiu, reşed. jud. Covasna, pe valea Oltului, în depr. S.G.; 62 037 loc. (2008). Constr. de maşini, de motoare electrice, de mobilă, de mase plastice, de spirt şi drojdie, ţigarete şi de conf.; ţesătorii şi filaturi de bumbac. Teatrul Naţional Secuiesc. Muzee. Biserică fortificată (sec. 14–15), azi biserică reformată; primărie din sec. 18. Menţionat documentar (1332), oraş (1492), a fost declarat municipiu în 1979. **4.** Com. în jud. Ialomiţa, pe stg. Ialomiţei; 1 975 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Tulcea, pe braţul S.G., la vărsarea în Marea Neagră; 865 loc. (2008). Cherhana. Far maritim. Menţionată documentar în 1327; rezervaţie naturală.

SFÂNTUL IMPERIU ROMAN DE NAŢIUNE GERMANĂ (SFÂNTUL IMPERIU ROMANO-GERMAN), denumire oficială, începând din sec. 12, a Imp. întemeiat în 962 de Otto I. Cuprindea terit. Germaniei, precum şi o parte din Italia, Cehia, Burgundia, Ţările de Jos şi alte terit. străine care, în diferite perioade, nu erau subordonate împăratului decât nominal. A existat formal până în 1806, când a fost desfiinţat de Napoleon I.

SFÂRÂÍ (< *sfâr*, onomatopee) vb. IV intranz. **1.** (Despre obiecte) A produce un zgomot uşor, caracteristic, provocat de viteza mişcării; *p. ext.* a se mişca, a se deplasa cu viteză mare. 2. (Despre grăsimi sau alimente) A produce un zgomot caracteristic când se prăjeşte.

SFÂRC s.n. **1.** (Pop.) Vârf elastic sau moale al unor organe. ✦ Spec. Mamelon. 2. Terminaţia flexibilă a unor lucruri, în special a biciului.

SFÂRLEÁZĂ (< *sfârlă*) s.f. **1.** Titirez. ✦ Fig. Persoană care lucrează, care se mişcă foarte repede. **2.** Rotiţă de lemn fixată la capătul de jos al fusului, pentru ca acesta să se învârtească mai uşor. **3.** Placă metalică fixată pe un ax şi având rolul de giruetă.

SFÂRŞEÁLĂ (< *sfârşi*) s.f. Senzaţie de leşin, de slăbiciune.

SFÂRŞÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A duce ceva la îndeplinire; a isprăvi, a termina, a încheia. ✦ A consuma până la sfârşit; a epuiza. 2. Refl. şi intranz. A ajunge la capăt, a înceta de a mai exista; a se termina, a se isprăvi. ✦ Refl. A se termina cu… sau la… ✦ Intranz. (Despre oameni) A ajunge într-o anumită situaţie; a ajunge să… **3.** Refl. A-şi pierde viaţa, a se prăpădi, a muri. ✦ A fi istovit, sleit de puteri.

SFÂRŞÍT s.n. **1.** Faptul de a (se) sfârşi; locul, partea unde se termină sau cu care se termină ceva; încheiere, final. 2. Moarte.

SFÂŞIÁ (lat. _*exfasciare_) vb. I tranz. **1.** A rupe în fâşii (o pânză), fără a folosi unelte tăietoare. ✦ A muşca, a sfârteca. **2.** Fig. A critica cu răutate; a defăima, a bârfi.

SFÂŞIETÓR, -OÁRE adj. Care sfâşie. ✦ Fig. Dureros, tânguios, jalnic.

SFÉCLĂ (< sl.) s.f. Nume dat mai multor varietăţi ale speciei *Beta vulgaris*, fam. chenopodiaceelor. ✧ *S. de zahăr* = plantă cu rădăcină cilindrică sau conică alungită şi frunze mari, oval-alungite sau cordiforme *(Beta vulgaris altissima)*; rădăcinile conţin 14–22% zahăr şi sunt utilizate în ind. zahărului şi a alcoolului. Frunzele şi coletele sunt folosite ca furaj. *S. furajeră* = plantă cu rădăcină voluminoasă, ovală, cilindrică sau sferică. *S. roşie* = plantă cu rădăcină comestibilă, rotundă sau alungită, intens colorată în roşu, bogată în vitamine şi săruri minerale.

SFEN (< fr. {i}; {s} gr. *sphen* „colţ") s.n. Silicat natural de titan şi de calciu. Are culoarea galbenă-brună, luciul adamantin sau gras. Poate servi ca materie primă pentru obţinerea oxidului de titan.

Sfinxul de la Giseh

SFENOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *sphenoeidos* „în formă de colț") s.n. Os median, nepereche, situat în partea mijlocie a bazei craniului, între etmoid și occipital.

SFÉRĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** (MAT.) Mulțimea punctelor din spațiu care se află la o distanță constantă, numită rază, de un punct fix, numit centru. ✧ *S. deschisă* = mulțimea punctelor din spațiu care se află la o distanță mai mică decât raza față de centru. *S. închisă* = mulțimea punctelor din spațiu care se află la o distanță mai mică sau egală cu raza față de centru. ✦ Obiect care are forma sferei **(1)**. **2.** *S. cerească* = sferă imaginară, cu centrul într-un punct al spațiului și raza arbitrară, pe care, aparent, se află toți aștrii (ex.: *s. c. topocentrică,* cu centrul într-un punct de pe Pământ, *s. c. geocentrică* cu centrul în centrul Pământului, *s. c. heliocentrică* cu centrul în centrul Soarelui). **3.** Fig. Limitele în care acționează sau se dezvoltă cineva sau ceva. ✧ *S. de influență* = **a)** domeniu, spațiu în cadrul căruia se exercită o anumită influență; **b)** zonă geografică sau grup de state asupra cărora o anumită putere își rezervă sau își exercită o anumită influență (economică, politică sau militară). ✦ Mediu (social). **4.** (LOG.) Sin. *extensiune, denotație.*

SFÉRIC, -Ă (< fr., gr.) adj. În formă de sferă **(1)**; care se referă la sferă **(1)**. ✧ *Triunghi s.* = porțiune din suprafața sferei mărginită din trei arce de cercuri mari (care se intersectează două câte două în puncte diferite). *Calotă s.* v. *calotă* **(1)**. *Zonă s.* = porțiune din suprafața sferei cuprinsă între două plane paralele. *Sector s.* = mulțimea punctelor interioare unei sfere, situate în interiorul conului având ca bază un cerc mic al sferei, iar ca vârf centrul sferei.

SFERICITÁTE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi sferic.

SFEROIDIZÁRE (după fr. *sphéroidisation*) s.f. Tratament termic (recoacere) aplicat unor obiecte din oțel pentru a se obține carburi cu structura globulară.

SFEROMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *sphaira* „sferă" + *metron* „măsură") s.n. Instrument de forma unui trepied cu un șurub micrometric central, care se utilizează pentru determinarea curburii suprafețelor sferice sau pentru măsurarea grosimii pieselor mici.

SFERT (< sl.) s.n. **1.** A patra parte dintr-un întreg. **2.** (În sec. 18 în Țara Românească și în Moldova) Dare în bani reprezentând a patra parte din bir, instituită de domnul Constantin Mavrocordat; se percepea de patru ori pe an.

SFÉȘNIC (< sl.) s.n. Suport pentru lumânări având unul sau mai multe brațe.

SFEȘTÁNIE (< sl.) s.f. (La ortodocși) Slujbă religioasă, constând din rugăciuni și stropirea cu apă sfințită, oficiată de preot în anumite împrejurări.

SFÉTNIC (< sl.) s.m. Înalt dregător sau boier cu care se sfătuia domnul; (azi, arhaizant) sfătuitor, consilier.

SFIÁLĂ s.f. Atitudine sfioasă, lipsă de încredere în sine, de îndrăzneală; timiditate, jenă (față de cineva sau de ceva); rușine, teamă, sfiiciune.

SFIDÁ (< it.) vb. I tranz. A înfrunta cu dispreț, cu ostentație; a desfide, a brava.

SFIGMOGRÁF (< fr. {i}; {s} gr. *sphygmos* „plus" + *grapho* „a scrie") s.n. Aparat cu ajutorul căruia sunt înregistrate grafic bătăile pulsului.

SFÍNCTER (< fr., gr.) s.n. Mușchi inelar care înconjură un orificiu natural și care-i determină închiderea și deschiderea în funcție de gradul de contracție sau de relaxare (ex. s. piloric, s. anal).

SFÍNGHE (< it.) s.m. (ENTOM.) Sfinx **(II)**.

SFINGOMIELÍNE ({s} gr. *sphingo* „a strânge, a lega" + *myelos* „măduvă") s.f. pl. Substanțe lipidice de o constituție complexă, prezente în organism mai ales în sistemul nervos, cu rol important în excitabilitatea lui și în conducerea influxului nervos.

SFINȚÉNIE s.f. (REL.) Calitatea a ceea ce este sfânt. ✧ Loc. *Cu sfințenie* = cu evlavie, cu cucernicie; *p. ext.* cu exactitate; scrupulos, corect.

SFINȚEȘTI, com. în jud. Teleorman, pe râul Tinoasa; 1 293 loc. (2008). Aici a fost descoperită o așezare din sec. 6 d.Hr. aparținând culturii Ipotești-Ciurel-Cândești.

SFINȚÍ (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) **1.** A trece pe cineva în rândul sfinților; a sanctifica. **2.** A efectua un ritual prin care se conferă unor obiecte caracter sacru. **3.** A târnosi (o biserică). **4.** A hirotonisi un preot. **5.** Fig. A cinsti, a respecta, a venera.

SFINȚÍE s.f. (Art. și urmat de un adj. pos.) Epitet sau titlu de respect care se dă clericilor, sfinților și (rar) lui Dumnezeu.

SFINȚÍRE s.f. (REL.) Ritual menit să confere unor lucruri un caracter sacru.

SFINX (< fr., gr.) s.m. **I.1.** (În mitologia greacă) Personaj feminin malefic (leoaică înaripată cu cap și tors de femeie) care, stând la răscrucea drumurilor, le cerea trecătorilor să dezlege o enigmă sau o ghicitoare, ucigându-i pe cei care nu știau răspunsul. **2.** (În Egiptul antic) Monstru fabulos, cu corp de leu și cap de om; întruchipa puterea regală. ✦ Fig. Personaj enigmatic. **II.** Nume generic pentru mai multe specii de fluturi nocturni mari.

SFINX, grup rock românesc, format în 1963, având-ul ca solist în perioada de maxim succes pe Dan Andrei Aldea („Șir de cocori", „Verde crud", „Om bun"). Opera rock „Zamolxe". După 1990, se transformă în Sfinx Experience.

SFINXUL, stâncă uriașă în m-ții Bucegi, în apropiere de vf. Babele, alcătuită din conglomerate. Erodarea diferențială i-a conferit aspectul actual.

SFIÓS, -OÁSĂ adj. (Despre oameni) Lipsit de îndrăzneală; timid, rușinos, rezervat, sfiicios; (despre manifestări, gesturi) care manifestă timiditate, teamă, jenă.

SFÍTĂ (< sl.) s.f. Veșmânt preoțesc larg și fără mâneci care se poartă în timpul slujbei peste celelalte haine.

SFOÁRĂ (< ngr.) s.f. **1.** Mănunchi de fire (de cânepă, de in, de bumbac etc.) răsucite, cu lungime mare și diametru relativ mic (de ordinul câtorva milimetri), folosit în special la legat obiecte. ✦ Fâșie fibroasă extrasă din unele plante, cu care se leagă ceva. ✦ (Înv.) Măsură folosită pentru suprafața de teren agricol. **2.** Poziție acrobatică în gimnastică, în care membrele inferioare se deplasează până la 180° din articulația coxo-femurală; șpagat.

SFOIÁG (< bg.) s.m. **1.** Larvă a gândacului morar *(Tenebria molitar),* de culoare gălbuie, care consumă și degradează făina. **2.** (Reg.) Mucegai.

SFOR (< scr.) s.n. **1.** Curent în mijlocul unei ape curgătoare; firul apei. **2.** Loc în care țâșnește apă din pământ, formând o mocirlă.

SFORĂÍ (< *sfor*^{1}) vb. intranz. A respira cu zgomot în timpul somnului.

SFORȚÁ (< it.) vb. I refl. A face un efort (fizic sau intelectual); a se strădui, a se căzni, a se sili.

SFORZA, familie nobiliară italiană, care a condus ducatul Milanului între 1450 și 1535. Mai importanți: 1. **Francesco I S.** (1401–1466), condotier și duce (1450–1466). 2. **Lodovico S.** (zis *Maurul*) (1452–1508), duce (1494–1499; 1500); aliat și apoi adversar al Franței. Înfrânt și făcut prizonier (1500) de regele Franței Ludovic XII. Patron al lui Leonardo da Vinci. 3. **Francesco Maria S.** (1495–1535), ultimul duce S. (1521–1535). La moartea lui, ducatul a trecut în stăpânirea împăratului Carol Quintul care l-a cedat fiului său, Filip II, regele Spaniei.

SFORZÁNDO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) Făcând să iasă în evidență, prin accentuare, un anumit sunet; forțat.

SFRAGÍSTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *sphragis* „sigiliu") s.f. Disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studierea sigiliilor; sigilografie.

SFRÂNCIÓC (< scr.) s.m. Gen de păsări călătoare, insectivore, din ordinul paseriformelor, mai mari decât vrăbiile, cu cioc încovoiat și cu gheare puternice *(Lanius).*

SFRÉDEL (< bg.) s.n. **1.** Burghiu pentru lemn. **2.** Unealtă prevăzută la un capăt cu muchii ascuțite, folosită la executarea găurilor de mină, asigurându-se totodată evacuarea materialului rezultat.

SFREDELÍ vb. IV tranz. **1.** A găuri (cu sfredelul). **2.** Fig. A pătrunde cu privirea, a străbate; a scormoni.

SFRIJÍ vb. IV refl. A-și pierde vlaga; a se usca, a se jigări, a slăbi.

SFUMÁTO (cuv. it.) subst. (În pictură) Mod de a estompa conturul într-o umbră vaporoasă, astfel încât imaginea pare văzută printr-un văl de fum. Folosit de Leonardo da Vinci, Rafael, Correggio ș.a.

SGRAFFÍTO (cuv. it.) subst. Procedeu de a zgâria un desen într-un strat de material colorat, lăsând să apară, contrastant, stratul de fond; folosit mai ales în ceramica bizantină, în pictura murală a Renașterii, în ceramica populară etc.

SHAANXI, prov. în centrul Chinei, pe fl. Huang He; 205,6 mii km^2; 36,0 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Xi'an.* Zăcăminte de cărbune, mangan, min. de fier, azbest și petrol.

SHABA, reg. de podiș în Africa Ecuatorială, între râul Kasai, L. Tanganyika și interfluviul Congo-Zambezi; c. 500 mii km^2. Zăcăminte de cupru, aur, radiu, uraniu și cositor. Parcuri Naționale. Vechiul nume: *Katanga.*

SHACKLETON, Sir Ernest Henry (1874–1922), explorator polar britanic. După ce a participat (1901–1903) la expediția lui R.F. Scott spre Antarctica, a încercat (1907–1915), folosind ponei, să atingă Polul Sud, fără succes. În 1921 a plecat din nou spre Antarctica, dar a murit la bordul navei sale.

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, al treilea conte de ~ (1671–1713), eseist și moralist englez. A susținut ideea unei propensiuni inerente a omului către virtute („Caracteristici ale oamenilor, manierelor, opiniilor și timpurilor").

SHAH ALAM, oraș în S Malaysiei, centrul ad-tiv al statului Selangor; 319,6 mii loc. (2000). Reședința sultanului.

SHAHIN, Yussef (1926–2008), regizor egiptean. Filme de investigație socială contemporană („Pământul părinților noștri", „Vrabia", „Destinul").

SHAKESPEARE, William (1564–1616), dramaturg și poet englez. Autorul unei opere dramatice incomparabile prin mulțimea și diversitatea socială și psihologică a personajelor, prin profunzimea reflecției filozofice și viziunea modernă asupra caracterului contradictoriu al naturii umane, prin stilul de o rară poezie. A introdus viața în teatru, amestecând tragicul cu burlescul, visul cu realitatea, înțelepciunea contemplativă cu bufoneria. Cele 37 de piese ale sale cuprind drame de evocare istorică („Henric al V-lea", „Richard al II-lea", „Richard al III-lea", „Regele Ioan"), comedii axate pe ideea distincției dintre aparență și realitate („Visul unei nopți de vară", „Mult zgomot pentru nimic", „Nevestele vesele din Windsor", „Femeia îndărătnică", „Cum vă place"), tragedii relevând probleme esențiale ale condiției umane („Romeo și Julieta", „Iuliu Cezar", „Hamlet", „Othello", „Regele Lear", „Macbeth", „Antoniu și Cleopatra"), lucrări dramatice în care adoptă o atitudine de resemnare senină („Poveste de iarnă",

„Furtuna"). Sonete consacrate prieteniei şi dragostei; poeme („Venera şi Adonis").

SHAMIR, Yitzhak (n. 1915), diplomat şi om politic israelian. Preşedinte al Likud (1983-1992). Prim-min. (1983-1984, 1986-1992).

SHAN, stat în E Uniunii Myanmar, în bazinul fl. Salween; 155,8 mii km^2; 4,4 mil. loc. (1994). Centrul ad-tiv: *Taunggyi*. Populaţia s., majoritară aici, este cel mai important grup minoritar don ţară.

SHANDONG (SHANTUNG) 1. Pen. în E Chinei, între G. Bohai şi M. Galbenă; 29,4 mii km^2. **2.** Prov. în NE Chinei; 153,3 mii km^2; 90,7 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv. *Jinan*. Expl. de cărbuni, aur, de min. de fier, cupru şi mangan.

SHANGHAI, oraş cu regim de prov. (6,2 mii km^2), situat în ESE Chinei. 16,7 mil. loc. (2000). Siderurgie. Şantiere navale; constr. de maşini; ind. chimică, textilă, a cauciucului, alim. Studiouri cinematografice. Universitate (1895). Muzeu de Artă şi Istorie, Teatrul Kuangming, Conservator, Operă, Templul budist Lunghua. Podul peste G. Hangzhou, care leagă **S.** de oraşul Ningbo, dat în folosinţă în 2008, este cel mai lung pod maritim din lume (36 km). Fundat în timpul dinastiei Sung (960-1279); a devenit în sec. 12 unul dintre principalele porturi ale ţării. În primele decenii ale sec. 20 a ajuns unul dintre cele mai mari centre industriale ale Chinei. În timpul mişcării de la „4 mai" 1919, în **S.** a avut loc o puternică grevă; în iul. 1921 a avut loc Congresul I al Partidului Comunist Chinez. Ocupat de trupele japoneze (1937-1945), a fost eliberat de Armata Populară de Eliberare.

SHANNON, fl. în partea central-nordică şi SV a Irlandei; 370 km. Izv. din m-ţii Cuilcogh şi se varsă printr-un estuar de 113 km în Oc. Atlantic. Comunică prin două canale cu oraşul Dublin.

SHANNON, Claude Elwood (1916-2001), matematician american. Împreună cu *W. Weaver* au pus bazele teoriei informaţiei („Teoria matematică a comunicării") cu aplicaţii importante în domeniul inteligenţei artificiale.

SHANTOU, oraş în SE Chinei (Guangdong), port la gura de vărsare a fl. Han; 578,6 mii loc. (1990). Metalurgie, ciment ş.a.

SHANXI, prov. în N Chinei, în bazinul mijlociu al fl. Huang He; 156 mii km^2; 32,9 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv.: *Taiyuan*. Expl. de cărbuni şi min. de fier şi cupru. Ind. siderurgică, constr. de maşini şi textilă.

SHARIF, Omar (n. 1932), actor american de origine egipteană. Roluri de mare diversitate, interpretând personaje charismatice („Lawrence al Arabiei", Doctor Jivago", „Mayerling", „Gheaţa verde").

SHARJAH, emirat în Emiratele Arabe Unite, pe ţărmul G. Persic; 2,6 mii km^2; 520 mii loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Sharjah*. Pescuit de perle. Expl. de petrol. Turism.

SHARON, Ariel (n. 1928), general şi om politic israelian. Lider Likud. În 2005 a creat noul partid *Kadima*. De mai multe ori ministru. Prim-min. (2001-2005). A demisionat din motive de sănătate.

SHARPE, William F. (n. 1934), economist şi profesor american. Autorul modelului de evaluare a activelor financiare. A contribuit la elaborarea criteriilor de formare a unui portofoliu de active financiare în scopul minimizării riscului investitorului. Premiul Nobel pentru economie (1990), împreună cu Harry Markowitz şi Merton Miller.

SHARPLESS, Barry Karl (n. 1941), chimist american. A studiat reacţiile stereoselective. Premiul Nobel pentru chimie (2001), împreună cu W.K. Knowles şi R. Noyori.

SHATT-AL-ARAB, fl. navigabil format prin confl. Tigrului cu Eufratul; 193 km. Se varsă în G. Persic printr-o deltă. Formează graniţa dintre Iraq şi Iran în aval de Ābādān. Aici a avut loc o sângeroasă bătălie (1980) între armatele celor două ţări. Hidrocentrale.

SHAUQĪ, Ahmad (1868-1932), scriitor egiptean. Lirică influenţată de romantismul francez („Cântecele lui Shauqt"; poemul „Faptele arabilor"). Drame istorice în versuri şi proză („Cleopatra", „Prinţesa andaluză"). Povestiri în genul *macama* („Frunză de mirt").

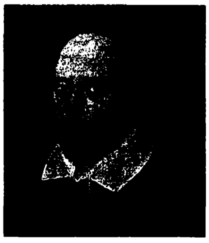
William Shakespeare

George B. Shaw

SHAW, George Bernard (1856-1950), dramaturg englez de origine irlandeză. Teatru de idei, manifestând gustul pentru paradox, spiritul ironic („Sfânta Ioana", „Pygmalion", „Casa inimilor sfărâmate"). Ciclul „Piese neplăcute" dezvăluie adevărata faţă a societăţii burgheze, ascunsă în spatele respectabilităţii („Profesiunea doamnei Warren", „Casele văduvilor"); ciclul „Piese plăcute", cu caracter antieroic, atacă ipocrizia puritană („Nu se ştie niciodată", „Candida"). Cele „Trei piese pentru puritani" demitizează personalităţile istorice („Discipolul diavolului", „Convertirea căpitanului Brassbound", „Cezar şi Cleopatra"). Romane („Lipsă de maturitate", „Legătura fără noimă"). Eseuri („Chintesenţa ibsenismului"). Premiul Nobel pentru literatură (1925).

SHAW, Irwin (1913-1984), scriitor american. Drame („Îngropaţi de morţi" - critică metaforică a nazismului) şi romane sociale („Lei tineri", „Bogatul sărac") de mare succes.

SHAW, Richard Norman (1831-1912), arhitect britanic. Exponent al eclectismului romantic. A construit Piccadilly Hotel, Holy Trinity Church - la Londra).

SHAWN, Edwin Myers, zis **Ted** (1891-1972), balerin şi coregraf american. Împreună cu soţia sa, Ruth Saint Denis, a fondat (1915) Denishawn School, prima mare şcoală de dans american. Creator al primului festival de dans (1933, Jacob's Pillow, Massachusetts).

SHEARER, Norma (1900-1983), actriţă americană de film. Personaje misterioase şi reci („Prizoniera dragostei", „Fecioarele din Wimpole Street"). Premiul Oscar, 1931 („Divorţata").

SHEEN 1. Martin S. (pe numele adevărat *Ramon Estevez*) (n. 1940), actor american de film. Mari succese în anii '70 („Apocalipsul acum", „Podul Cassandra"). Filme TV. **2. Charlie S.** (pe numele adevărat *Carlos Estevez*) (n. 1965), actor american de film. Fiul lui **S. (1).** Roluri de june-prim în filme de acţiune („Plutonul", „Wall Street", „Indienii din Cleveland", „Ultima şansă").

SHEFFIELD, oraş în centrul Marii Britanii (Anglia); 513,2 mii loc. (2001). Expl. de cărbuni. Siderurgie (oţeluri speciale), constr. de maşini textile. Ind. textilă, chimică. Universitate. Teatre. Castel şi biserică (sec. 12). Fundat în c. 1000.

SHELLEY, Percy Bysshe (1792-1822), poet englez. Persecutat pentru ideile sale, a trăit în Elveţia şi Italia. Lirică politică vizionară, exaltând libertatea („Cântec pentru fiii Angliei", „Mascarada anarhiei", „Crăiasa Mab"); poeme închinate frumosului etern („Imn frumuseţii intelectuale"), eroului romantic („Alastor sau duhul singurătăţii"); ode şi imnuri dedicate vieţii, dragostei şi naturii. În drama lirică „Prometeu descătuşat", capodopera sa, titanul apare ca un simbol al triumfului omenirii asupra tiraniei. Eseul „Apărarea poeziei" dezvăluie convingerile lui privitoare la funcţia socială a poeziei şi la rolul profetic şi revoluţionar al poetului.

SHELTERDECK (cuv. engl.), s.n. (NAV.) Navă maritimă cu două punţi, având la partea superioară şi în bordurile interpunţii deschideri, numite *deschideri de tonaj*, care pot fi închise etanş şi care servesc la încărcarea şi la descărcarea navei. ✦ Puntea superioară a unei astfel de nave.

SHENYANG, oraş în NE Chinei, centrul ad-tiv al prov. Liaoning; 4,7 mil. loc. (1990). Constr. de maşini; metalurgia metalelor neferoase; ind. chimică. Universitate. V. şi *Mukden*.

SHEOL (în „Vechiul Testament") locul morţilor, un fel de Infern, dominat de întuneric şi nemaiavând legătură cu Yahwe, unde se retrag sufletele în aşteptarea judecăţii de apoi.

SHEPARD, Alan Bartlett (1923-1998), pilot şi astronaut american. Primul american lansat în spaţiu (5 mai 1961, cu cabina Mercury). În 1971 a aselenizat, fiind comandant al navei Apollo 14.

SHEPP, Archie (n. 1937), saxofonist tenor şi sopran american. Muzician de avangardă, compozitor original. Concerte în S.U.A. şi Europa. Discografie selectivă: „Yasmina/Poem for Malcolm", „A Sea Of Faces".

SHERATON, Thomas (1751-1806), ebenist şi designer englez. Creator al unui stil simplu, cu linii severe, cu accent pe utilitate, în dauna ornamentaţiei. Lucrări teoretice de succes.

SHERBROOKE, oraş în SE Canadei (Québec); 127,3 mii loc. (2001). Constr. de utilaj minier. Universitate. Muzee. Catedrala Sf. Petru (1844). Fundat în 1796.

SHERIDAN, Richard Brinsley Butler (1751-1816), dramaturg şi om politic englez de origine irlandeză. Exponent al teatrului de orientare luministă. Comedii de moravuri („Rivalii", „Şcoala calomniei", „Criticul").

SHERMAN, William Tecumseh (1820-1891), general american. Unul dintre conducătorii armatei Nordului în timpul Războiului Civil din S.U.A. (1861-1865). A efectuat celebrul „marş spre mare" (1864), obţinând victorii importante asupra sudiştilor.

SHERRINGTON, Sir Charles Scott (1857-1952), medic englez. Studii asupra fiziologiei sistemului nervos, coordonării nervoase, reflexelor motorii. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1932).

SHERWOOD, Robert Emmet (1896-1955), dramaturg american. Comediile şi dramele sale („Reuniune la Viena", „Pădurea împietrită") atestă un temperament ironic şi o tendinţă spre paradoxul istorico-moral.

SHETLAND, arh. britanic în Oc. Atlantic, în NE Marii Britanii, compus din peste 100 ins.; 1,4 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Lerwick*. Relief uşor fragmentat. Creşterea cabalinelor şi ovinelor. Pescuit.

SHÉTLAND (cuv. engl.) subst. Stofă fină, foarte moale, ţesută din fire de lână lungi, pieptănate sau cardate.

SHETLAND DE SUD (SOUTH SHETLAND ISLANDS), arh. britanic în S Oc. Atlantic între Ţara de Foc şi Pen. Antarctică, dependent de ins. Falkland, alcătuit din 11 ins. mari şi numeroase insuliţe; 4,7 mii km^2. Ins. pr.: Livingston, King George, Deception, Elephant. Relief muntos, acoperit în mare parte de zăpezi persistente şi gheţari.

SHIGA Naoya (1883-1971), scriitor japonez. Romane psihologice cu implicaţii autobiografice („Reconciliere", „Drum prin noaptea întunecată" - capodopera sa) şi nuvele („Luna cenuşie") de mare rafinament stilistic.

SHIJIAZHUANG, oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Hebei; 1,2 mil. loc. (1990). Ind. siderurgică, cocsochimică, constr. de maşini.

SHIKOKU, ins. în SE arh. japonez; 18,8 mii km^2. Relief muntos cu înguste câmpii litorale.

SHILLONG 1. Masiv muntos în NE Indiei. Alt. max.: 1 961 m. Pe versanţii lui de S cad cele mai multe precipitaţii de pe glob (12 000-20 000 mm/an - la Cherrapunji). 2. Oraş în NE Indiei, în m-ţii **S.**, la 1 715 m alt., centrul ad-tiv al statului Meghālaya; 267,8 mii loc. (2001). Staţiune climaterică. Reconstruit după cutremurul din 1897.

Percy Bysshe Shelley

Jean Sibelius

SHIMAZAKI Tōson (1872–1943), scriitor japonez. Lirică romantică („Tinere mlădițe", „Iarbă de vară"); romane naturaliste cu implicații sociale („Trădarea", „Casa").

SHIMIZU, oraș în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 236,8 mii loc. (2000). Port comercial. Constr. navale. Siderurgie; rafinărie de petrol; metalurgia aluminiului.

SHIMONOSEKI **1.** Str. între ins. Honshū la N și Kyūshū, la S. Lățime: 0,4 km. **2.** Oraș în SV Japoniei (Honshū), port la str. S.; 252,3 mii loc. (2000). Legat printr-un tunel submarin cu Kitakyūshū. Șantiere navale; constr. de mașini; rafinărie de petrol; metalurgia aluminiului. S-a mai numit *Akamagaseki* și *Bakan*.

SHINDŌ Kaneto (n. 1912), regizor și scenarist japonez. Abordează diferite genuri ale filmului de ficțiune și documentar, construindu-și în anii '50–'90 o operă inegală și eclectică („Copiii din Hiroshima", „Văgăuna", „A trăi azi, a muri mâine", „Mizoguchi, viața unui regizor de film"). Rămâne autorul unei capodopere realiste – „Insula".

SHING-TUNG, Yau (n. 1949), matematician american de origine chineză. Lucrări privind ecuațiile cu derivate parțiale și varietăți complexe. Medalia Fields (1982).

SHINŌDA Masahiro (n. 1931), regizor japonez. Reprezentativ pentru tendințele „noului val" din anii '60. Renunțând la canoanele tradiționale, introduce o estetică mai accesibilă perceperii occidentale („Buraikan", „Alungata Orin").

SHINTOISM s.n. v. **șintoism.**

SHIRAKAWA, Hideki (n. 1936), chimist japonez. Studii în domeniul polimerilor conductivi. Premiul Nobel pentru chimie (2000), împreună cu A.Heeger și A.G. MacDiarmid.

SHĪRĀZ, oraș în SV Iranului; 1,1 mil. loc. (1996). Ind. alim., chimică și textilă; rafinărie de petrol. Artizanat. Piață agricolă. Universitate. Moscheile: Amr ibn Layth (sec. 9), Masjid-i-Jami (875). Fundat în sec. 5 î.Hr.

SHIRE (port. CHIRE), râu în Africa Orientală (Malaŵi și Mozambic), afl. stg. al fl. Zambezi; 400 km. Izv. din L. Malaŵi și formează o serie de cascade în cursul său mijlociu.

SHIZUOKA, oraș în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 469,7 mii loc. (2000). Nod feroviar. Ind. metalurgică, sticlărie și alim. Universitate.

SHKODËR (SKADARSKO JEZERO), lac în Pen. Balcanică, la granița dintre Albania și Muntenegru; 390 km^2. Ad. max. 44 m. Navigație. Pescuit. Cunoscut și sub numele de *Scutari*.

SHKODËR, oraș în NV Albaniei, pe țărmul L. S.; 83,7 mii loc. (1990). Piață agricolă. Tutun. Ind. sticlăriei și textilă. Cap. Iliriei (milen. 1 î.Hr.) cu numele *Scodra*. Stăpânit de venețieni (1396–1479), otomani (1479–1913) și austrieci (1916–1921).

SHOCKLEY, William (1910–1989), fizician american. Lucrând împreună cu W.H. Brattain și J. Bardeen, a fundamentat teoria și tehnica tranzistorilor. Premiul Nobel (1956), împreună cu W.H. Brattain și J. Bardeen.

SHÓDDY (cuv. engl.) subst. Material fibros obținut prin destrămarea resturilor de fire și de țesături de lână și utilizat ca material de amestec în filatura de lână cardată.

SHOGÚN (cuv. japonez) s.m. Titlu purtat de conducătorii Japoniei feudale între 1192 și 1867, când întreaga putere de stat era concentrată în mâinile lor, împăratul fiind suveran nominal; persoană având acest titlu.

SHOLES, Cristopher Latham (1819–1890), inventator american. Împreună cu Samuel Soulé și Charles Glidden, a construit (1867) prima mașină de scris, pe care a îmbunătățit-o continuu. Comercializată (din 1873) de compania Remington.

SHORAN (< fr.; {s} engl. *shortrange* „cu bătaie scurtă") subst. (NAV.) Sistem de radar pentru navigație, constând dintr-un emițător radar instalat la bord și din două radiobalize pe uscat; un indicator aflat la bord arată distanța navei față de cele două balize.

SHORTER, Wayne (n. 1933), compozitor, saxofonist sopran și tenor american. Tehnică și viteză a execuției. Compoziții interpetate de Miles Davis. Membru fondator al grupului Weather Report. Discografie selectivă: „Night Dreamer", „Adam's Apple".

SHOW (cuv. engl. „spectacol") s.n. Spectacol de varietăți susținut de o vedetă.

SHQIPERIA, denumirea autohtonă a Albaniei.

SHUMWAY, Norman Edward (1923–2006), chirurg american. Operațiile sale au constituit un important progres în chirurgia inimii (transplantul de valvă). În 1968 a realizat primul transplant de inimă în S.U.A. (al patrulea în lume).

Si, simbol chimic pentru *siliciu*.

SI (< it.) s.m. invar. (MUZ.) Una dintre cele șapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale, corespunzătoare notației literale **H.**

SI (METR.) Abreviere folosită pentru Sistemul Internațional de *unități de măsură*.

SIAD BARRE, Mohammed (1919–1995), general și om politic somalez. Secretar general al Partidului Revoluționar. Președinte (1969–1991) și prim-min. (1969–1987) al Republicii Democrate Somalia.

SIÁJ (< fr.) s.n. Dâră lăsată de o navă în urma ei, în timpul înaintării pe apă.

SIÁL (< fr., germ.; {s} fr. *si*[*licium*] + *al*[*uminium*]) s.n. Înveliș extern al Pământului, cu o grosime ipotetică de c. 100 km, alcătuit în majoritate din compuși ai siliciului și aluminiului.

SIALKOT, oraș în NE Pakistanului; 421,8 mii loc. (1998). Constr. de piese și de aparatură medicală. Ind. ușoară și alim. Mausoleul Nānak. Universități. Turism.

SIALORÉE (< fr.; {s} gr. *sialon* „salivă" + *rheo* „a curge") s.f. Secreție exagerată de salivă, întâlnită în unele boli (parkinsonism, turbare). Apare fie din cauza paraliziei faciale, fie datorită unei dificultăți de deglutiție.

SIAM v. **Thailanda.**

SIAMÉZ, -Ă (< n. pr. *Siam*) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Thailandei (Siam). **2.** Adj. Care aparține siamezilor **(1)**, privitor la siamezi. ✧ *Frați siamezi* sau *surori siameze* = gemeni care la naștere au corpurile lipite total sau parțial. Primii asemenea gemeni cunoscuți s-au născut în Siam (1911), de unde și denumirea. *Pisică s.* = rasă de pisici originară din SE Asiei, de culoare brun-închis pe cap, spate și labe, brun-deschis pe piept și pântece și cu ochi albaștri.

SIBARÍT, -Ă (< fr., gr.) adj., s.m. și f. (Livr.) (Persoană) care se dedică plăcerilor (rafinate) și trăiește în lux și trândăvie.

SIBELIUS, Jean (1865–1957), compozitor finlandez. Șeful școlii muzicale naționale. Simfonii, poeme simfonice („Kullervo", „Finlandia", „Lebăda din Tuonela"), un concert pentru vioară și orchestră, un cvartet, numeroase piese instrumentale și vocale.

ŠIBENIK, oraș în SV Croației, port la M. Adriatică, cu care comunică printr-un canal natural; 41 mii loc. (1991). Expl. de bauxită și cărbuni. Hidrocentrală. Șantiere navale. Ind. aluminiului, chimică. Catedrala Sfântul Iacob (1431–1536). Primărie (sec. 16). Atestat documentar în 1066. Centru turistic.

SIBERIA (SIBIR') **1.** Reg. naturală în N Asiei (Federația Rusă) cuprinsă între m-ții Ural, zona colinară a Kazahstanului, Oc. Arctic, Oc. Pacific, m-ții Altai, Saian și fl. Amur; c. 13,5 mil. km^2. Siberia de Vest este o câmpie joasă slab fragmentată, Siberia de Est cuprinde un pod. cu alt. medii și câteva lanțuri de munți, iar Extremul Orient este dominat de un relief muntos. Climă arctică și subarctică în N, temperată, cu un grad ridicat de continentalism spre S. În N terit. mari supr. acoperite de tundră. Taigaua ocupă c. 7 mil. km^2; în S stepă și silvostepă. Zăcăminte de cărbuni, petrol, min. de fier, diamante, metale prețioase, sare și metale neferoase. Traversată de calea ferată Transsiberiană (1881–1905). **2.** **Marea Siberiei Orientale,** mare din bazinul Oc. Arctic între țărmul de NE al Asiei, arh. Novosibirsk la V și ins. Vranghel la E, care comunică cu M. Laptev și Ciukotsk; 936 mii km^2. Ad. max.: 160 m. În ea se varsă fl. Kolîma și Indighirka.

SIBILÁNT, -Ă (< fr.; {s} lat. *sibilant*) adj. *Consoană s.* sau *sunet s.* (și subst. f.) = consoană siflantă sau șuierătoare.

SIBÍLĂ (< fr., gr.) s.f. (în antichitatea greco-romană) preotese cărora li se atribuia darul profeției; cea mai vestită a fost Sibila din Cumae (Italia).

SIBILÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Rar) Sibilic. ✧ *Cărți sibiline* = (la romani) cărți păstrate în templul lui Iupiter de pe Capitoliu, în care erau reunite pretinsele preziceri ale Sibilei din Cumae și despre care se spunea că dezvăluie destinele Romei.

SIBÍR (< rus.) s.n. Țesătură de bumbac executată dintr-o urzeală și două bătături de culori diferite și care prezintă pe față desene de altă culoare decât fondul, iar pe dos negativul desenului de pe față; se folosește pentru căptușeli, pijamale etc.

SIBIU **1.** Depr. situată la contactul dintre m-ții Lotrului și Cindrel în S și pod. Transilvaniei în N. Drenată de râurile Cibin și Sadu. **2.** Municipiu în partea centrală a României, în depr. S., pe Cibin, reșed. jud. omonim; 153 842 loc. (2008). Constr. de mașini; instrumente medicale, aparate de măsură și control, mobilă, ind. ușoară și alim. Trei universități. Tipografie. Teatru dramatic, filarmonică de stat, muzee (de istorie naturală, tehnic, al farmaciei etc.), grădină zoologică. Din vechile fortificații (sec. 14–16) se mai păstrează câteva turnuri (Turnul Sfatului, 1588, cel al archebuzierilor, olarilor ș.a.), bastioane și unele fragmente de ziduri. Biserica evanghelică (sec. 14–15), în stil gotic păstrează picturi murale din 1445. Mare interes urbanistic prezintă Primăria veche (sec. 14–15) și clădirile din sec. 16–18: casa Reissen (sec. 16), casa Haller, în stil renascentist, cu elemente gotice (sec. 16), palatul Brukenthal (1781–1785) care găzduiește azi un muzeu de artă etc. În apropiere se află parcul natural „Dumbrava". Localit. este menționată documentar pentru prima oară în 1191 sub numele de *Cibinium*, iar ca oraș, în 1366. Împrejurimile S. au constituit locurile celor dintâi colonizări de populație germană în Transilvania (sec. 12). În 1241 S. este pustiit de tătari. În Ev. Med. orașul a cunoscut o importantă dezvoltare a meșteșugurilor și a comerțului, având legături economico-culturale permanente cu Țara Românească și cu Moldova. În 1544 la S. s-a tipărit prima carte în limba română („Catehismul luteran"). În sec. 18–19, S. a fost un important centru cultural și politic al românilor transilvăneni, în care funcționau patru tipografii, muzeul Brukenthal (fondat în 1817), societatea ASTRA (înființată la 23 oct./4 nov. 1861), „Gazeta de Transilvania" (apărută aici din 1881 până în 1946. **3.** Jud. situat în partea central-sudică a Transilvaniei, la poalele de N ale Carpaților Meridionali; 423 144 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Sibiu*. Orașe: Agnita, Avrig, Cisnădie, Copșa Mică, Dumbrăveni,

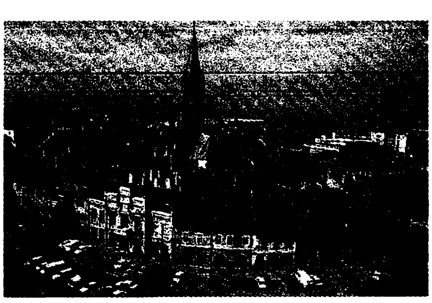

Sibiu. Biserica evanghelică

Mediaş (municipiu), Miercurea Sibiului, Ocna Sibiului, Sălişte, Tălmaciu. Comune: 53. *Relief.* Zona muntoasă, extinsă în partea de S a jud., ocupă 30% din suprafaţă, fiind formată din sectoare ale m-ţilor Făgăraş (alt. max. Negoiu 2 535 m), Lotrului şi Cindrel. În partea central-nordică, pod. Transilvaniei, reprezentat prin subunităţile: pod. Hârtibaciului, pod. Secaşelor şi pod. Târnavelor. Zonele depresionare sunt reprezentate prin marile depr. Făgăraş şi Sibiu şi prin câteva bazinete depresionare şi culoare de vale (Sălişte, Miercurea-Apold ş.a.). *Reţeaua hidrografică.* Râul Olt, colectează pe partea stg. toate râurile care coboară din m-ţii Făgăraş, ş.a., iar pe dr. apele Pârâului Nou şi ale Cibinului (cu afl. săi Hârtibaciu, Sadu, Sebeş, ş.a.). Partea de N şi NV a jud. este traversată de Târnava Mare, iar partea de V şi SV este drenată de cursurile superioare ale râului Sebeş şi ale celor două Secaşe (Secaşu Mic şi Secaşu Mare). Lacuri glaciare (Podragu, Podrăgel, Bâlea, Avrig, Iezeru Mare ş.a.), şi lacuri antropice, create în scop hidroenergetic (Negovanu, Gura Râului, Brădeni I şi II, Ighiş, Oaşa, Tău), piscicol şi pentru irigaţii sau apărute ca urmare a prăbuşirii tavanelor unor saline (lacurile sărate, cu valoare terapeutică, de la Ocna Sibiului). *Resurse naturale*: gaze naturale (exploatate la Bazna, Copşa Mică, Nou Săsesc, Ilimbav), sare gemă, marmură. *Economia.* Principalele ramuri ind. sunt mecanica fină, electronica, constr. de maşini şi utilaje, chimică, de confecţii, tricotaje, textilă (stofe, covoare, ciorapi), de prelucr. lemnului, încălţ., articole de marochinărie şi de sport, instrumente muzicale, vase emailate, geamuri, sticlărie pentru menaj, porţelanuri, faianţă, produse ceramice şi alim. Se cultivă porumb, plante de nutreţ, grâu, cartofi, orz, legume, ovăz, plante tehnice ş.a. Pomicultura, în cadrul căreia predomină merii, prunii, perii, nucii, se practică în special în zonele de podiş. La acestea se adaugă recoltarea fructelor de pădure (afine, zmeură ş.a.). Viticultura are condiţii favorabile de dezvoltare în pod. Târnavelor. Sectorul zootehnic, cu vechi tradiţii, cuprinde bovine, porcine, ovine, (fiind renumite satele de oieri din Mărginimea Sibiului), cabaline, caprine; avicultură; apicultură. Jud. **S.** se remarcă şi prin creşterea tradiţională a bubalinelor. *Turism* montan în m-ţii Făgăraş, Lotrului şi Cindrel, şosele transalpine peste Făgăraş şi Cindrel, linie de teleferic Bâlea-Lac-Bâlea-Cascadă. Alte obiective turistice: monumente medievale (Sibiu, Mediaş, ruinele cetăţilor de la Tălmaciu şi Miercurea Sibiului, cetăţile de la Biertan şi Slimnic), bisericile evanghelice de la Cisnădie, Cisnădioara, Miercurea Sibiului, Cristian, Avrig, Cârţa ş.a., satele din Mărginimea Sibiului, staţiunea climaterică Păltiniş, staţiunile balneoclimaterice Ocna Sibiului, Bazna şi Miercurea Sibiului, rezervaţiile naturale Turnu Roşu, Bâlea, „Lacul fără fund" de la Ocna Sibiului ş.a., monumentul de la Şelimbăr, în amintirea victoriei repurtate (în oct. 1599) de Mihai Viteazul asupra armatelor lui Andrei Báthori, Parcul Dumbrava din Sibiu, cu muzeu etnologic, Muzeul Păstoritului din Poiana Sibiului ş.a.

SIC (cuv. lat. „aşa") adv. Cuvânt care înseamnă „aşa", scris de obicei între paranteze (adesea urmat de semnul exclamării) şi folosit, într-un text reprodus, ca indicaţie pentru a avertiza pe cititori că eroarea din text aparţine originalului.

SIC, com. în jud. Cluj, în zona dealurilor Sicului; 2 566 loc. (2008). Biserică (sec. 13), biserica de lemn Sfinţii arhangheli Mihail şi Gavriil (1731). Rezervaţie ornitologică.

SICATÍV, -Ă (fr., lat.) adj. (Despre uleiuri) Care se usucă repede. ✦ (Substantivat, n.) Substanţă care se adaugă uleiurilor sicative sau semisicative în vederea îmbunătăţirii proprietăţilor de uscare ale acestora. **S.** sunt de obicei săruri ale acizilor naftenici cu plumb, mangan sau cobalt.

SICHEVIŢA, com. în jud. Caraş-Severin, pe stg. Dunării, la graniţa cu Serbia; 2 590 loc. (2008). Expl. de granite. În satul Gornea vestigii neolitice.

SICHUAN, prov. în S Chinei, în bazinul superior al fl. Yangtze; 487 mii km²; 83,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Chengdu.* Expl. de cărbuni, min. auroargentifere, de fier, cupru, stibiu, molibden, sare şi forestiere. Sericicultură.

SICILIA, ins. italiană, în M. Mediterană, reg. a Italiei, despărţită de Pen. Italică prin str. Messina; 25,4 mii km². În NE se desfăşoară Apeninii Sicilieni cu alt. max. de 3 340 m (vulcanul Etna). Vulcani noroioşi şi izv. termale. Câmpii litorale. Cereale, citrice, migdali, măslini, viticultură (reg. Marsala). Legumicultură. Creşterea cornutelor mari şi mici, a porcinelor. Expl. de petrol, gaze naturale, sulf. Oraşe pr.: Palermo, Catania, Messina. Cartaginezii au întemeiat în **S.** primele colonii în prima jumătate a sec. 8 î.Hr., iar grecii în a doua jumătate a sec. 8 î.Hr. oraşe-polis, ca Messana, Naxos, Siracuza, Himera, Gela, Acragas. În urma primului război punic **S.**, cu excepţia Siracuzei, a fost transformată în prov. romană. Din sec. 5 s-a aflat în stăpânirea vandalilor, ostrogoţilor, bizantinilor (sec. 6-9), arabilor (sec. 9-11) şi apoi a normanzilor, care încep cucerirea ei în c. 1061. În 1127 Roger II reuşeşte să unifice stăpânirile normande din **S.** şi S Italiei şi este recunoscut ca rege de către Papalitate (1130). La sfârşitul sec. 12, **S.** a devenit posesiune a împăraţilor germani, iar în 1268 a Angevinilor francezi. În 1282, în urma *Vecerniilor siciliene,* francezii au fost izgoniţi şi **S.** a devenit posesiune aragoneză. În 1442, regele Aragónului Alfons V(rege al **S.**, sub numele de Alfons I, din 1416) a unit (până la 1457) **S.** şi Neapole. Între 1504 şi 1860 (cu unele întreruperi), împreună cu Regatul Neapolelui, a făcut parte din Regatul celor Două Sicilii, aflat sub dominaţia spaniolă. În urma Războiului de Succesiune la Tronul Spaniei (1701-1714), intră în posesia lui Victor-Amedeo de Savoia, iar în 1720, în urma Păcii de la Haga, trece în stăpânirea Austriei, pentru ca prin Pacea de la Viena (1735) să revină, împreună cu Neapole, Burbonilor spanioli. În 1816 este restaurat Regatul celor Două Sicilii până în 1860, când, în urma acţiunii lui Garibaldi, este înglobată *Regatului Sardiniei*, parte componentă a Italiei unificate (din 1861). La 10 iul. 1943, trupele aliate au debarcat în **S.**, începând eliberarea Italiei. Din 1948, reg. autonomă cu statut special.

SICILIÁNA (cuv. it.) s.f. art. **1.** Vechi dans italian cu caracter pastoral, originar din Sicilia, în ritm binar cu diviziuni ternare (6/8) şi mişcare lentă; melodia corespunzătoare acestui dans. **2.** (În sec. 17-18) Parte lentă a lucrărilor instrumentale (sonată, concert); formă a ariilor lirice.

SICKERT, Walter Richard (1860-1942), pictor şi grafician britanic. În 1889 a organizat la Londra prima expoziţie a impresioniştilor englezi. Scene de gen, portrete şi peisaje impresioniste şi expresioniste („Ennui").

SICKINGEN, Franz von ~ (1481-1523), conducătorul cavalerilor renani, suabi şi franconi din Germania (1522-1523) împotriva arhiepiscopului de Trier. Înfrânt, a murit, după o apărare eroică, în castelul său Landstuhl.

SICOFÁNT¹ (< fr., gr. *sykon* „smochină" + *phaino* „a arăta") s.m. Nume dat la Atena şi în alte oraşe ale Greciei antice celor care denunţau pe contrabandiştii de smochine; *p. ext.* denunţător.

SICOFÁNT² (< lat. *sycophanta*) s.m. Insectă de culoare verde-aurie, cu miros de mosc. Trăieşte în pădurile de conifere din Europa Sudică şi Centrală *(Calosoma sycophanta).*

SICOMÓR (< fr., gr.) s.m. Arbore exotic din E Africii, de talie înaltă, uneori cu diametrul coroanei de peste 30 m, cu frunze strălucitoare, ovale şi fructe comestibile, asemănătoare smochinelor *(Ficus sycomorus).*

SICÓNĂ (< fr.) s.f. Tip de fruct compus care se prezintă în forma unei urne cărnoase, în care se află achene.

SICRÍU (< magh.) s.n. Obiect de lemn sau de metal, de forma unei lăzi, în care se aşază mortul pentru a fi înmormântat; coşciug, (pop.) raclă.

SICULENI, com. în jud. Harghita, pe Olt; 2 825 loc. (2008). Izv. cu ape minerale.

SICÚLI (< lat.) s.m. pl. Populaţie preindo-europeană din Sicilia (milen. 2-1 î.Hr.).

SIDA (abreviere pentru sindromul imunodeficienţei dobândite; engl. AIDS) s.f. Maladie determinată de infecţia cu HIV (virusul imunodeficienţei dobândite) care distruge limfocitele, provocând incapacitatea organismului de a se apăra de diverse infecţii (bacteriene, virale, fungice). Virusul poate să rămână latent multă vreme; se transmite prin sânge, spermă şi lichid vaginal.

SIDDONS, Sarah (pe numele adevărat *Sarah Kemble*) (1755-1831), actriţă engleză. Tragediană de stil clasic, maestră a artei declamaţiei, interpretă a rolurilor shakespeariene (Lady Macbeth).

SIDÉF (< tc.) s.n. Strat intern al valvelor şi al cochiliilor de moluşte, secretat de manta; dur, alb, lucios şi cu irizaţii, se foloseşte pentru fabricarea de nasturi, mânere, ornamente etc. Sin. *nacru.* ✦ P. ext. Obiect, încrustaţie de sidef.

SIDERÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la aştri, considerat în raport cu poziţia acestora (ex. an **s.**, lună **s.**, timp **s.**, zi **s.**); astral. V. *an, lună, timp, zi.*

SIDEROGRAFÍE (< fr.) s.f. Arta gravării în fier.

SIDEROLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *sideros* „fier" + *lithos* „piatră") s.m. Denumire generică a meteoriţilor feroşi-pietroşi, având un conţinut ridicat de fier cu nichel, silicaţi (piroxeni, olivină, anortit) etc.

SIDEROSTÁT (< fr.; {s} lat. *sidus, siderit* „astru" + gr. *statos* „nemişcat") s.n. Aparat destinat observării aştrilor, care anulează deplasarea lor aparentă.

SIDERÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *sideros* „fier") s.f. **1.** (MINER.) Carbonat natural de fier care cristalizează în sistemul romboedric; siderit. Are culoarea cenuşie gălbuie sau brună şi luciul sticlos. Este un minereu de fier. **2.** (MED.) Formă de pneumoconioză, datorită inhalării de pulberi de fier sau de compuşi ferici.

SIDERURGÍE (< fr.; {s} gr. *siderurgos* „fierar") s.f. Metalurgia fierului; extragerea fierului din minereu, elaborarea aliajelor sale (industriale), precum şi prelucrarea acestora în semifabricate (pentru laminare şi forjare).

SIDGWICK, Henry (1838-1900), filozof englez. Preocupat de filozofia morală, **S.** a dezvoltat un utilitarism pe baze intuiţioniste („Metodele eticii"). Promotor al educaţiei femeilor.

SIDI-BEL-ABBÈS, oraş în NV Algeriei, pe râul Mekkera; 180,2 mii loc. (1998). Produse alim. şi textile; prelucr. lemnului. Fundat în 1843. Sediul *Legiunii Străine* (1843-1962).

SIDNEY, Sir Philip (1554-1586), scriitor renascentist şi om politic englez. Autorul suitei de sonete „Astrophel şi Stella" şi al romanului pastoral „Arcadia"; lucrări programatice în spirit umanist („Apărarea poeziei").

SIDON, oraş în Fenicia antică, centru economic înfloritor la jumătatea milen. 2 î.Hr. Azi *Saida* (Liban).

SIDRA v. **Sirta.**

SIEGBAHN 1. Karl Manne Georg S. (1886-1980), fizician suedez. Cercetări şi descoperiri în spectroscopia radiaţiilor X. M. de onoare al Acad. Române (1947). Premiul Nobel pentru fizică (1924). **2. Kai S.** (1918-2007), fizician suedez. Fiul lui **S. (1).** Cercetări în fizica moleculară, fizica nucleară şi spectroscopie electronică. Realizator al unui spectrometru β perfecţionat, care-i poartă numele. Premiul Nobel pentru fizică (1981), împreună cu N. Bloembergen şi A. Schawlow.

SIEGFRIED (SIGURD), erou al mitologiei germane şi scandinave. Cunoscut din „Cântecul Nibelungilor" şi „Edda Veche", pentru uciderea balaurului Fáfnir, păstrătorul aurului nibelung. Ucis de Hagen, fratele Brunhildei, logodnica sa, pe care a părăsit-o căsătorindu-se cu Gudrun.

SIEMENS (< fr., germ.) s.n. (FIZ.) Unitate de măsură a conductanţei electrice (simbol: S), egală cu conductanţa unui conductor a cărui rezistenţă este de un ohm; mho.

SIEMENS 1. Werner von S. (1816-1892), inginer şi industriaş german. A inventat metode de acoperire galvanică, indusul pentru maşini electrice (1854), principiul autoexcitaţiei maşinilor electrice (1867), fotometrul cu seleniu (1887) şi a realizat prima linie experimentală de tramvai (Berlin, 1879). **2. Sir Wilhelm S.** (1823-1883), inginer german naturalizat în Anglia. Fratele lui **S. (1).** A inventat cuptorul cu vatră şi recuperator (cuptorul Siemens-Martin), un regulator inerţial pentru maşinile cu abur.

SIENA, oraș în centrul Italiei (Toscana); 52,6 mii loc. (2001). Expl. de marmură. Vinificație. Universitate (1240). Muzee. Monumente: fântâni din sec. 13, fortificații din sec. 14, catedrala (sec. 12–14), bisericile San Domenico (1225–1254) și San Francesco (1326–1475). Primărie (sec. 13), numeroase palate (Tolomei, sec. 13; Plazza Pubblico, sec. 13–14). Biblioteca Piccolomini. Festivaluri de artă populară. Oraș din 1179.

SIENÍT (< fr.; {s} gr. *syenites* „de la Syene", oraș din Egipt) s.n. Rocă intrusivă alcătuită din ortoză, plagioclaz, amfibol sau biotit, piroxeni etc., uneori cu feldspatoizi; se utilizează ca material de construcție.

SIENKIEWICZ, Henryk (1846–1916), scriitor polonez. Romane istorice, caracterizate prin suflul epic și dramatismul narațiunii („Prin foc și sabie", „Potopul", „Cavalerii teutoni", „Quo vadis?"). Nuvele („Paznicul farului", „Hania"). Premiul Nobel pentru literatură (1905).

SIERPIŃSKI, Wacław (1882–1969), matematician polonez. Contribuții în domeniul teoriei mulțimilor și al teoriei numerelor („Numere cardinale și ordinale"). M. de onoare al Acad. Române (1934).

SIERRA DE GUADARRAMA, lanț muntos în partea central-nordică a Spaniei, la NV de Madrid. Lungime: 180 km. Alt. max.: 2 430 m (Pico de Peñalara).

SIERRA DE PERIJA, culme muntoasă în N Anzilor, la granița Columbiei cu Venezuela, în V L. Maracaibo. Alt. max.: 3 750 m (Cerro de las Tetas).

Werner Siemens

Henryk Sienkiewicz

SIERRA LEONE (Republica ~), stat în Africa de Vest; 71 740 km²; 5 883 000 loc.(2004). Limba oficială: engleza. Religia: islamică (sunniți) 45,9%, creștină 11,4%, credințe tradiționale 40,4%, alte credințe 2,3%. Cap.: *Freetown*. *Relief:* o câmpie litorală, mlăștinoasă urmată de o regiune de podiș, dezvoltată pe roci vechi, granitice și o regiune muntoasă (alt.max. Lomasa Mansa/Mt Bintimani, 1 945 m, cel mai înalt vârf din întreaga Africă Occidentală), în E țării. *Climă* subecuatorială și tropicală. Arii protejate afectate negativ de îndelungatele conflicte armate interne. *Resurse de subsol:* bauxită, minereu de fier, rutiliu (cel mai bogat zăcământ din lume), diamante, aur, crom, platină, gips, a căror valorificare este mult îngreunată de instabilitatea politică. Se cultivă: orez, manioc, porumb, mei, sorg, palmieri de ulei, cocotieri. Se cresc: bovine, ovine, caprine și porcine. Ind. se rezumă la prelucrarea unor materii prime locale producând: ciment, ulei de palmier, ulei de palmist, zahăr, țigări, bere, mobilă, încălțăminte ș.a. Moneda: 1 Leone = 100 Cents. - *Istoric.* Navigatorul portughez Pedro da Cintra explorează, în 1462, coasta stâncoasă din G. Guineii, pe care o numește Sierra Leone („Muntele Leului"). Triburi vest-sudaneze se stabilesc în migrația lor spre S în **S.L.**, iar dinspre SE pătrund triburi mende, sporind marea diversitate etnică a reg. O societate filantropică britanică achiziționează, în 1787, pe litoral, o fâșie de teren, pe care colonizează negri originari din Caraibe și din America de Nord, eliberați din sclavie, care pun bazele orașului Freetown. Marea Britanie proclamă, în 1808, fâșia de coastă a S.L. colonie britanică, extinzându-și, în 1896, protectoratul și asupra terit. din interior. **S.L.** dobândește, în 1958, autonomia internă, iar la 27 apr. 1961 își proclamă independența în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (27 sept. 1961). La 19 apr. 1971, **S.L.** se proclamă republică. Siaka Probyn Stevens (prim-min. 1968-1971) este ales președinte, conducând în mod autoritar, până la retragerea sa din 1985, dar nu reușește să impună o stabilitate internă durabilă. În condițiile frecventelor puciuri militare, în **S.L.** izbucnește, în 1991 (reizbucnind în 1999 cu o vigoare sporită) un sângeros război civil între rebeli, grupați în Frontul Unit Revoluționar, sprijiniți de trupele liberiene ale lui Charles Taylor și de forțele guvernamentale, soldat cu zeci de mii de victime și cu dislocarea a peste o treime din populația țării. Prin intervenția forțelor armate ale Comunității Economice a Statelor Africii Occidentale - ECOMOG, precum și ale milițiilor paramilitare ale Forțelor Civile de Apărare se ajunge, printr-o succesiune de armistiții și acorduri de pace între rebeli și autoritățile centrale, să se pună capăt, în 2002, pustiitorului război civil și să se formeze un guvern cu participarea tuturor părților angajate în conflict. În prezența celor 17 500 de militari sub mandat O.N.U., începe, în 2001, dezarmarea, demobilizarea și aplicarea programului de reintegrare a milițiilor participante în conflict. Alegerile prezidențiale și parlamentare (14 mai 2002) sunt câștigate de președintele în exercițiu Ahmad Tejan Kabbah, iar partidul său, Partidul Poporului din **S.L.** obține 83 de locuri din cele 112 ale Camerei Reprezentanților. Republică prezidențială.

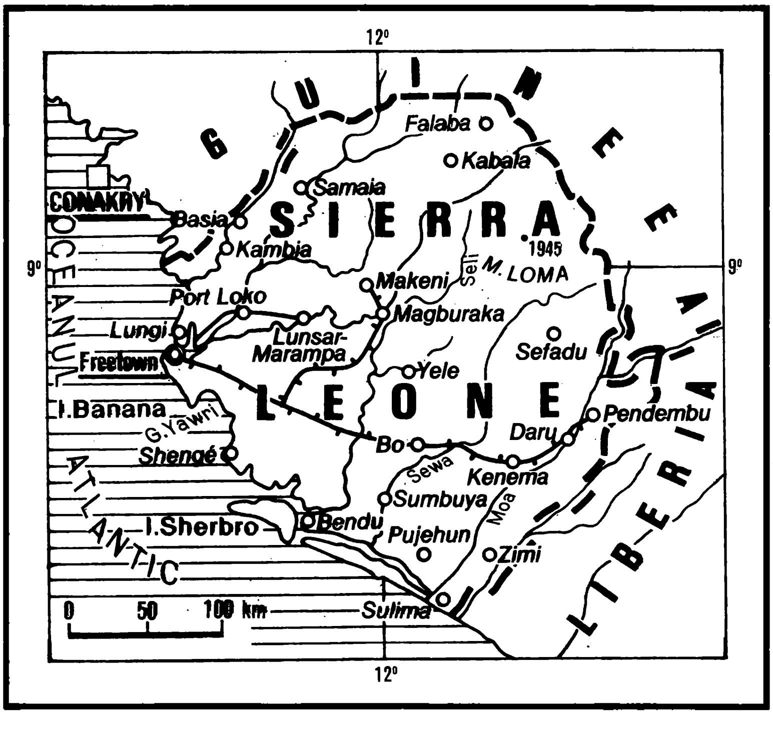

SIERRA MADRE, sistem muntos în America de Nord (Mexic), format din trei lanțuri montane care înconjoară Pod. Mexican: *S.M. Oriental*, format din culmi paralele ce se întind de la N-NV spre S-SE, pe c. 1 130 km. Versantul de E, abrupt, domină câmpia litorală a G. Mexic, iar cel de V, mai domol, coboară spre Pod. Mexican. Alt. max.: 4 056 m (vf. Peña Nevada); *S.M. Occidental*, format din culmi paralele ce se întind de la NV spre SE pe c. 1 600 km. Alt. max.: 3 992 m (vf. Cerro de Mohinora); *S.M. del Sur*, situat la N de istmul Tehuantepec, pe țărmul Oc. Pacific. Alt. max.: 3 850 m.

SIERRA MAESTRA, lanț muntos în SE ins. Cuba. Alt. max.: 1 993 m (Pico Turquino). Zăcăminte de min. de fier, cupru, mangan.

SIERRA MORENA, lanț muntos în SSV Spaniei, între Guadalquivir (la S) și Guadiana (la N). Lungime: 320 km. Alt. max.: 1 323 m. Expl. de cărbune, cupru, plumb, mercur și argint.

SIERRA NEVADA 1. Masiv muntos în S Spaniei, în Cordillera Betica, extins pe 150 km lungime; alt. max.: 3 478 m (vf. Mulhacén). Expl. de pirite și mercur. **2.** Lanț muntos în V S.U.A., orientat NV-SE, extins pe 692 km lungime și 80–140 km lățime. Alt. max.: 4 418 m (vf. Whitney). Reg. de seismicitate ridicată, cu numeroase izv. termale și vulcani noroioși. Parcuri naționale (Yosemite, Kings Canyon). Expl. de min. polimetalice.

SIERRA NEVADA DE SANTA MARTA, masiv muntos în N Columbiei, între culmile Anzilor și M. Caraibilor. Alt. max.: 5 775 m (Pico Cristóbal Colón, cel mai înalt din țară).

SIÉSTĂ (< fr.) s.f. Odihna, repausul de după prânz.

SIEVERT (< n. pr. *R. Sievert*, fizician suedez 1896–1966) subst. (În Sistemul Internațional de Unități - SI) Unitate de măsură pentru doza echivalentă de radiație; corespunde valorii de 1 Jkg a dozei de radiație înmulțită cu factorii adimensionali stipulați de Comisia Internațională pentru protecție radiologică. Simbol Sv.

SIEYÈS, Emmanuel Joseph (1748–1836), om politic francez. Abate. Girondin. Participant la Revoluția burgheză din Franța (1789–1794). Membru al Directoratului; împreună cu Napoleon Bonaparte a organizat lovitura de stat de la 18 brumar (9 nov. 1799), devenind consul.

SÍFILIS (< fr. {i}; {s} lat. *Syphilus*, numele unui păstor legendar) s.n. Boală venerică contagioasă, datorată spirochetei *Treponema pallidum*, transmisă prin contact direct, prin obiecte utilizate de o persoană infectată, sau, în cazul s. congenital, prin infectarea pe cale sangvină a fătului în cursul vieții intrauterine. În evoluția bolii se disting trei perioade: primară, secundară și terțiară. O formă deosebită o constituie s. nervos, care se manifestă tardiv prin boli ca tabesul, paralizia generală progresivă etc. Sin. *lues*.

SIFLÁNT, -Ă (< fr.) adj. Șuierător. ✧ (LINGV.) *Consoană* (sau *sunet*) *s.* (și subst., f.) = consoană fricativă dentală; sibilant.

SIFÓN (< fr.) s.n. **1.** Tub în formă de U răsturnat, folosit pentru scurgerea unui lichid de la un nivel superior la altul inferior, trecând peste un obstacol mai înalt decât nivelul superior. **2.** Tub în formă de S sau de U, montat la instalațiile sanitare sau pe conducte, care conține o cantitate de apă cu scopul de a opri trecerea gazelor dintr-o parte într-alta. **3.** Butelie etanșă de sticlă, de material plastic etc. pentru păstrarea apei gazoase. ✦ P. ext. Apă gazoasă și acidulată obținută prin saturarea, sub presiune, cu bioxid de carbon a apei potabile. **4.** Organ de locomoție sau de circulație a apei în formă de pâlnie, la unele animale acvatice (ex. la sepie, scoică, ascidie).

SIFONOFÓR (< fr.; {s} gr. *siphon* „tub" + *phoros* „purtător") s.n. (La pl.) Ordin de celenterate hidrozoare coloniale, caracterizate printr-un înalt grad de diferenţiere şi de specializare morfofiziologică a indivizilor din colonie *(Siphonophora)*.

SIGER din Brabant (c. 1240–c. 1284), teolog francez. Filozof. Unul dintre aristotelicienii radicali din Paris („De aeternitate mundi").

SIGHETU MARMAŢIEI, municipiu în jud. Maramureş, la confl. Izei cu Tisa; 41 479 loc. (2008). Fabrici de piese de maşini, utilaj minier, cherestea, mobilă, tricotaje, conf., şi de produse lactate. Muzeu municipal (1926). Muzeu de Ştiinţele Naturii (1878). Memorialul victimelor comunismului. Biserică (sec. 14, azi reformată), biserica fostei mănăstiri a Piariştilor (1730–1775); şcoală calvină românească (sec. 16), Preparandia (1862). Menţionat documentar în 1329. Oppidum din 1397. Municipiu din 1968.

SIGHIŞOARA, municipiu în jud. Mureş, pe Târnava Mare; 32 521 loc. (2008). Ind. constr. de maşini, mat. de constr., de prelucr. a lemnului, textilă, alim., articole pentru menaj şi obiecte ornamentale. Muzeu de istorie şi artă feudală. Cea mai frumoasă cetate medievală (sec. 14–17) din ţară (ziduri, 14 turnuri: Turnul cu ceas), care păstrează aproape intact ansamblul urbanistic vechi. Biserica fostei mănăstiri a Dominicanilor (sec. 13–15), biserica evanghelică din Deal (sec. 14–16), în stil gotic, biserica ortodoxă (sec. 18), Bastionul Artileriei (1551), Scara scolarilor (1642), case din sec. 17–18. Vestigii datând din Epoca Bronzului şi din La Tène-ul geto-dacic, urme ale unui castru şi ale unei aşezări civile romane, precum şi un mare cimitir de incineraţie şi înhumaţie din epoca romană. Menţionat pentru prima oară în 1224. Important centru meşteşugăresc, devine, în 1339, reşedinţă de comitat. Oraş din 1345. Municipiu din 1968. Festival anual al artelor medievale.

SIGÍLIU (< lat.) s.n. **1.** Obiect alcătuit dintr-o placă (fixată pe un mâner) pe care este gravată o inscripţie, o emblemă, o efigie etc. şi care se aplică pe un act ca dovadă a autenticităţii. ✦ Semn imprimat prin aplicarea unui sigiliu **(1).** ✦ Fig. Semn distinctiv, marcă. **2.** Pecete de ceară roşie pe care s-a aplicat o ştampilă şi care serveşte la închiderea unui lucru pentru a se evita desfacerea lui de către persoanele neautorizate.

SIGILOGRAFÍE (< fr.; {s} lat. *sigillum* „sigiliu" + gr. *grapho* „a scrie") s.f. (IST.) Sfragistică.

SIGISMUND, numele a trei regi ai Poloniei. **S. I Iagello,** mare duce al Lituaniei şi rege al Poloniei (1506–1548). S-a aflat în conflict cu Moldova (1505–1509 şi 1530–1531) şi cu Rusia (din 1507); victorios în războiul cu Ordinul teutonic (1519–1521). În 1525, la Cracovia, ducele Prusiei, Albrecht de Hohenzollern, a prestat omagiu lui **S.**, Prusia devenind vasală Coroanei poloneze. **S. II August,** mare duce al Lituaniei (din 1529) şi rege al Poloniei (1548–1572), fiul lui S. **(I)**. A participat la Războiul livonian (început în 1558) şi a încheiat Uniunea de la Lublin (1569), care unea regatul Poloniei cu marele cnezat al Lituaniei în Rzeczpospolita Polska (monarh, dietă şi monedă comună). **S. III Vasa,** rege al Poloniei (1587–1632) şi al Suediei (1592–1599). S-a aflat în conflict cu Jan Zamoyski, cancelarul Poloniei (1578–1605). În timpul domniei lui, Polonia a purtat războaie cu Mihai Viteazul, sprijinindu-i pe Ieremia şi Simion Movilă, cu Rusia (1609–1618) şi cu Imp. Otoman (1620–1621) şi i-a susţinut pe Habsburgi împotriva principilor protestanţi în timpul Războiului de 30 de Ani.

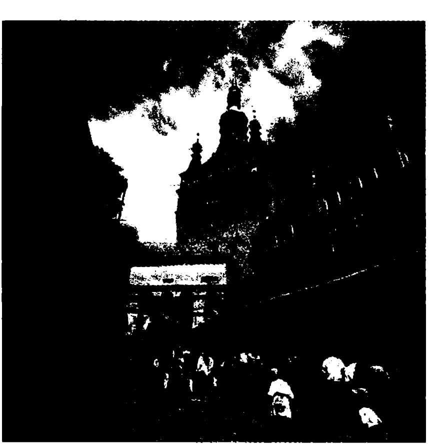

Sighişoara. Turnul cu ceas

SIGISMUND I DE LUXEMBURG, rege al Ungariei (1387–1437), rege (din 1410) şi apoi împărat (1433–1437) german şi rege al Boemiei (1419–1421, 1436–1437). Înfrânt în campania din 1395 de către domnul Moldovei, Ştefan I. Unul dintre conducătorii cruciadei împotriva turcilor, încheiată prin înfrângerea de la Nicopole (1396). Ca rege al Boemiei a susţinut lupta papalităţii împotriva husiţilor. A încheiat cu Polonia tratatul de la Stará Lubovňa (1412) şi a anexat Severinul (1419); s-a aflat în bune relaţii cu Mircea cel Bătrân şi Dan II în vederea luptei antiotomane.

SÍGLĂ (< fr.) s.f. Prescurtare convenţională formată din litera iniţială sau din grupul de litere iniţiale ale numelui unor autori, titluri etc. (prea lungi), folosită în texte, în inscripţii etc.

SÍGMA s.m. invar. A optsprezecea literă a alfabetului grecesc (notată Σ, σ, sau s), folosită şi pentru diverse notaţii în matematică şi fizică.

SIGMARINGEN, localit. în SV Germaniei, pe Dunăre, Cap. vechiului principat *Hohenzollern*–Sigmaringen, locul de origine al familiei regale române.

SIGMOÍD, -Ă (< fr.) adj. Care este de forma literei sigma. ✧ *Valvulă s.* = fiecare dintre cutele membranoase situate la originea arterei aorte şi a arterei pulmonare. *Colonul s.* (sau *pelvin*) = ultima parte a colonului care urmează porţiunii descendente şi care precede rectul; măsoară c. 40 cm lungime şi formează o ansă de formă variabilă (amintind de litera sigma). ✧ Dispozitiv la armele de foc, care împiedică descărcarea accidentală a acestora.

SIGNAC, Paul (1863–1935), pictor francez. Reprezentant al neoimpresionismului, a teoretizat divizionismul („De la Eugène Delacroix la neoimpresionism"). Vederi din porturi („Portul Saint-Tropez"). Acuarelist.

SIGNÁL (< fr.) s.n. **1.** Semnal convenţional emis de un fluier, de o sirenă etc. **2.** Fluier mic de metal (cu care se dau aceste semnale).

SIGNATÚRĂ (< fr., lat. m.) s.f. **1.** (POLIGR.) Număr de ordine tipărit pe fiecare pagină de la începutul colii de tipar, servind la ordonarea finală a colilor care compun o lucrare. **2.** (MAT.) *Signatura unui număr real* = funcţie care asociază oricărui număr real semnul său.

SIGNORELLI, Luca (c. 1450–1523), pictor italian. Operă remarcabilă prin tensiunea dramatică în îndrăzneala compoziţiei („Testamentul lui Moise" în Capela Sixtină); numeroase tablouri („Şcoala lui Pan", „Sfânta familie").

SIGNORET, Simone (pe numele adevărat *Simone Kaminker*) (1921–1985), actriţă franceză de teatru şi film. Soţia actorului *Yves Montand*. Personaje de autentică forţă psihologică şi senzualitate („Thérése Raquin", „Casca de aur", „Corabia nebunilor", „Pisica"). Premiul Oscar: 1958 („Drumul spre înalta societate").

SIGNORÍE (< it.) s.f. **1.** (În Ev. Med. în Pen. Italică) Organ de conducere în unele oraşe-republici (ex. Florenţa); clădirea, reşedinţa **s. 2.** (În Ev. Med. târziu şi Renaştere în Pen. Italică) Formă de guvernământ instituită în unele oraşe, caracterizată prin concentrarea puterii în mâinile unei singure persoane; tiranie.

SÍGUR, -Ă (< ngr.) adj., adv. **I.** Adj. **1.** De care nu te poţi îndoi; cert, neîndoielnic. ✦ Convins, încredinţat. **2.** Pe care te poţi baza. ✦ Care nu prezintă nici un pericol. **3.** Care nu dă greş. ✦ Hotărât, ferm. ✦ Care produce efectul dorit; eficace. **II.** Adv. **1.** Da. **2.** În mod precis, negreşit.

SIGURÁNŢĂ s.f. **1.** Lipsă de primejdie; securitate **(1).** **2.** Lipsă de îndoială, convingere neclintită; certitudine. ✦ Fermitate, precizie; îndemânare, pricepere. **3.** Stare a unui sistem tehnic care este protejat împotriva suprasolicitărilor sau care este asigurat împotriva desfacerii sau a deplasării în timpul serviciului. ✧ *S. în funcţionare* = fiabilitate. **(2). 4.** Organ de maşină, dispozitiv sau aparat care serveşte la protejarea unui material sau a unui sistem tehnic etc. prin acţiune directă (ex. împiedicarea sau limitarea unei mişcări etc.) împotriva unor acţiuni dăunătoare interioare sau exterioare. ✧ *S. electrică* = aparat care asigură protecţia unui circuit electric împotriva supracurenţilor, prin întreruperea curentului. Se construiesc: *s. fuzibile* (întrerup circuitul prin fuziunea unui conductor metalic) şi *s. automate* (întrerup circuitul printr-un sistem de contacte acţionate electromagnetic). ✦ Dispozitiv care se introduce în broasca unei uşi pentru ca uşa să nu poată fi deschisă cu o cheie falsă. **5.** (DR.) *Siguranţa statului* (În trecut) Organ de stat cu atribuţia de a apăra ordinea şi liniştea publică.

SIHÁSTRU, -Ă (< ngr.) s.m. şi f. Persoană care trăieşte retrasă de lume, în post şi rugăciuni; pustnic, schimnic. ✦ P. ext. Persoană care trăieşte izolată de societate.

SIHĂSTRÍE (< sl.) s.f. Viaţă, stare de sihastru; ascetism, schimnicie; loc unde trăieşte un sihastru; schit. ✦ Fig. Singurătate, pustietate.

SÍHLĂ (< sl.) s.f. Hăţiş.

SIHLEA, com. în jud. Vrancea; 5 384 loc. (2008).

SIHLEANU, Alexandru (1834–1857), poet român. Lirică romantică de inspiraţie erotică („Armonii intime").

SIHOTE-ALIN (SICHOTE ALIN), lanţ muntos în SE Federaţiei Ruse (Siberia), între M. Japoniei, râul Ussuri şi cursul inferior al Amurului. Lungime: c. 1 200 km. Alt. max.: 2 077 m (vf. Tordokijani). Păduri de conifere şi de foioase de mare biodiversitate. Partea centrală inclusă în Patrimoniul natural universal.

SIKELIANOS, Anghelos (1884–1951), poet şi dramaturg grec. Lirică simbolistă de factură orfică („Vizionarul", „Mater Dei"). Tragedii lirice („Dedal în Creta", „Sibilla").

SÍKHI (SICHI) (cuv. sanscrit „cler") s.m. pl. Adepţii unei secte hinduiste influenţată de islam, cu caracter antifeudal, întemeiată de *Nānak* din Punjab.

SIKKIM, stat indian pe versantul de S al m-ţilor Himalaya, la graniţa cu China, Nepal şi Bhutan; 7,1 mii km^2; 540 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Gangtok*. Relief muntos. Alt. max.: 8 598 m (vf. Kānchenjunga). Zăcăminte de cupru, grafit, fier, aur şi argint, plumb, zinc şi gips.

SIKORSKI, Władisław (1881–1943), general şi om politic polonez. Prim-min. şi ministru de Interne (1922–1923). Între 1939 şi 1943 a condus guvernul polonez constituit în emigraţie, la Paris şi apoi la Londra.

SIKORSKY, Igor Ivanovici (1889–1972), inginer american de origine rusă. A construit unul dintre primele bombardiere („Ilia Muromeţ"), folosit în Primul Război Mondial şi primul elicopter practic utilizabil (1939).

SILĂBĂ (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) Segment fonetic al cuvântului, alcătuit dintr-unul sau din mai multe foneme, al cărui centru sonor este de obicei o vocală şi care este pronunţat într-un singur efort respirator. ✧ *S. închisă* = silabă care se termină în consoană. *S. deschisă* = silabă care se termină într-o vocală.

SILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. Care ţine de silabe, privitor la silabe; alcătuit din silabe, care poate forma o silabă. ✧ *Scriere s.* (sau *cu caracter s.*) = scriere în care fiecare silabă este notată printr-un semn.

SILABISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A pronunţa sau a citi cuvintele despărţindu-le în silabe; *p. ext.* a pronunţa, a citi rar. ✦ Fig. A citi cu greutate.

SILABO-TÓNICĂ ({s} *silabă* + *tonic*) adj. *Versificaţie* ~ = versificaţie care se bazează, deopotrivă, pe numărul silabelor dintr-un vers şi pe repartizarea accentelor.

SILÁN (< fr. {i}) s.m. Combinaţie a siliciului cu hidrogenul, având formula generală Si_nH_{2n+2}.

SILARD, Andrei P. (1944–1993, n. Timişoara), inginer român. M. coresp. al Acad. (1993). Studii privind dispozitivele electronice, fizica conductoarelor, circuitele electronice şi optoelectronice. A elaborat o nouă teorie a joncţiunii liniar-gradate.

Simone Signoret

Beverly Sills

SILAŞ, Gheorghe (1914-2001), n. Căianul Mic, jud. Bistriţa-Năsăud), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări de mecanică generală şi analitică; contribuţii la studiul vibraţiei în domeniul construcţiilor („Mecanica. Vibraţii mecanice", „Sisteme vibropercutative").

SILAŞI, Grigore (1836-1897, n. Beclean), filolog şi folclorist român. M. de onoare al Acad. (1877). Unul dintre întemeietorii Societăţii „România Jună" la Viena. A militat pentru afirmarea naţiunii române. Lucrări de limbă şi literatură română („Renaşterea limbei româneşti în vorbire şi scriere"), de teorie literară şi estetică („Românul în poezia poporală..."). Editor de manuscrise vechi.

SÍLĂ (< sl.) s.f. 1. Aversiune, dezgust, scârbă, repulsie faţă de cineva sau de ceva. 2. Constrângere, abuz săvârşit împotriva cuiva.

SILBERG, Ioan-Alexandru (1937-2006, n. Cluj), chimist român. M. coresp. al Acad. (1996). Contribuţii în chimia heterociclurilor (fenotiazina), a radicalilor liberi, a electrosintezei organice (metode de sinteză cu aplicaţii industriale în tehnologii neconvenţionale). Lucrări: „Metode magnetice de analiză", „Chimie organică".

SILÉN (< n. pr. *Silen*) s.m. (în mitol. greacă), nume generic dat satirilor bătrâni. Alteori, acest nume îl desemnează pe învăţătorul zeului Dionysos.

SILENŢIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care nu face zgomot; tăcut, liniştit.

SILÉPSĂ (< fr., gr.) s.f. Construcţie sintactică în care cuvintele se acordă după asociaţii logice şi nu după normele gramaticale obişnuite.

SÍLEX (< fr., lat.) s.n. Formaţie silicoasă foarte fin cristalizată sau amorfă, de formă lenticulară sau neregulată, care ia naştere în rocile calcaroase. Este dur şi are culoarea cenuşie, gălbuie sau brună. În epoca de piatră a fost folosit pentru confecţionarea uneltelor şi armelor. Prin lovire cu un obiect dur produce scântei, fiind folosit în trecut pentru obţinerea focului. Sin. *cremene.*

SILEZIA (ŚLASK, SLEZSKO, SCHLESIEN), reg. naturală în Europa central-estică, pe cursul superior al Odrei şi Vistulei (Polonia, Cehia şi Germania). Expl. de huilă, lignit, min. de fier, polimetale, sare gemă. Locuită de slavi (sec. 5), a intrat sub stăpânire polonă (sec. 10). Posesiune a Sfântului Imp. Roman de Naţiune Germană din 1335, a trecut în stăpânirea Habsburgilor austrieci (1526) şi apoi a Prusiei (1742). După Primul Război Mondial a fost împărţită între Polonia, Cehoslovacia şi Germania, iar după al Doilea Război Mondial cea mai mare parte a S. a intrat în componenţa Poloniei, o mică parte fiind dată Republicii Democrate Germane.

SILF (< fr.) s.m. (în mitologia popoarelor germanice) duh uşor, agil care întruchipa elementul aerului.

SILFÍDĂ (< fr., germ.) s.f. 1. (În mitologia popoarelor germanice) Corespondentul feminin al *silfului.* 2. (La pl.) Familie de insecte coleoptere ale căror larve se hrănesc cu cadavre, omizi sau cu rădăcinoase, producând pagube în culturi *(Silphidae).*

SILHOUETTE, ins. în arh. Seychelles; 16 km^2.

SILÍ (< sl.) vb. IV 1. Tranz. A constrânge pe cineva la ceva; a forţa. ✦ A îndupleca; a determina. 2. Intranz. şi refl. A-şi da toată osteneala, a depune toate eforturile, a se strădui (pentru a realiza ceva). ✦ A se grăbi, a da zor.

SILICAGÉL ({s} *silice* + *gel*) s.n. Produs obţinut prin deshidratarea gelului de dioxid de siliciu, întrebuinţat ca absorbant; gel de silice.

SILICÁT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului silicic, care se găseşte în natură în numeroase minerale (feldspaţi, mice, piroxeni etc.) şi care se foloseşte ca materie primă la ind. ceramică, a cimentului, chimică, metalurgică etc.; s. alcătuiesc una dintre cele mai importante clase de minerale, care reprezintă peste 75% din scoarţa terestră.

SILICATÁRE s.f. (CONSTR.) Procedeu de consolidare şi de impermeabilizare a unor fundaţii, prin introducerea unei soluţii de silicat de sodiu şi a unei soluţii de electrolit (de obicei de clorură de calciu), care formează un gel de silice coloidală.

SILÍCĂ s.f. Cărămidă refractară silicioasă.

SILÍCE (< fr., lat.) s.f. Dioxid de siliciu. Poate fi cristalin sau amorf; cea mai răspândită formă cristalină este cuarţul.

SILÍCIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al siliciului. Se mai numeşte acid *ortosilicic.*

SILICÉRE s.f. Tratament termochimic prin care se obţine difuzarea siliciului în stratul superficial al unor piese de oţel sau de fontă pentru a le face mai rezistente la coroziune.

SILÍCIU (< fr. {i}; {s} lat. *silex, silicis* „cremene") s.n. Element chimic (*Si;* nr. at. 14, m. at. 28,086), semimetal din grupa carbonului. Cel mai răspândit element din natură după oxigen; se găseşte numai combinat, ca SiO_2 şi silicaţi. Se obţine prin aluminotermie sau prin reducerea silicei cu cărbune în cuptorul electric. În combinaţii este tetravalent. Întrebuinţat ca agent de reducere în metalurgie, la prepararea ferosiliciului şi la fabricarea dispozitivelor semiconductoare.

SILICÓN (< fr. {i}) s.m. Compus macromolecular cu structură analoagă corpurilor organice, constituit din lanţuri sau cicluri de atomi de siliciu care alternează regulat cu atomi de oxigen. Se caracterizează prin rezistenţă la apă şi la oxidare şi printr-o mare stabilitate la temperaturi înalte. Poate fi fluid (ex. uleiuri) sau solid (ex. răşini sau cauciucuri). Intră în compoziţia unor proteze (implant mamar, proteză articulară). Este folosit şi în chirurgia plastică.

SILICON VALLEY (VALEA SILICIULUI), reg. în California central-vestică, între San José şi Palo Alto, cunoscută, după 1980, pentru corporaţiile industriale de înaltă tehnologie în electronică şi computere.

SILICOTERMÍE ({s} *silicum* „siliciu" + gr. *thermos* „cald") s.f. (METAL.) Procedeu de reducere a unor oxizi metalici greu reductibili, folosind ca agent de reducere pulberea de siliciu sau de ferosiliciu.

SILICÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală pulmonară profesională din grupul pneumoconiozelor, care apare în urma inhalării prelungite a pulberilor de bioxid de siliciu.

SILÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. Fruct uscat dehiscent, caracteristic multor specii din fam. brasicacee, alcătuit din două carpele, despărţit la interior printr-un perete fals, subţire, membranos, de care se prind seminţele; are diametrul longitudinal aproximativ egal cu cel transversal (ex. la traista-ciobanului).

SILÍCVĂ (< lat.) s.f. Fruct uscat, lung şi îngust, asemănător ca structură *siliculei,* dar având lungimea cel puţin de patru ori mai mare decât lăţimea (ex. la varză).

SILIMANÍT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Silliman*) s.n. Silicat natural de aluminiu, Al $[AlSiO_5]$, cristalizat în sistemul rombic. Este cenuşiu, brun sau verde, dur, sticlos, şi apare ca un constituent al unor şisturi cristaline intens metamorfozate.

SILÍNŢĂ s.f. Stăruinţă îndelungată, osteneală pentru a realiza ceva, pentru a atinge un scop; sârguinţă, strădanie.

SILISTRA, oraş în NE Bulgariei, port pe dr. Dunării, în faţa municipiului românesc Călăraşi; 42,1 mii loc. (2001). Constr. de maşini; ind. uşoară şi alim. (conserve, vin). Fundat de romani (sec. 2) cu numele *Durostorum.* Cucerit de otomani (sec. 15), a revenit Bulgariei (1878); între 1913–1940 a fost în componenţa României.

SÍLIŞTE (< sl.) 1. (În Ev. Med., în Ţările Române) Loc pe care era aşezat un sat; vatra satului. 2. (Înv.) Loc necultivat sau plantat cu pomi.

SILIŞTEA 1. Com. în jud. Brăila, pe valea Siretului; 1 869 loc. (2008). 2. Com. în jud. Constanţa, pe râul Ţibrind; 1 415 loc. (2008). 3. Com. în jud. Teleorman, pe Glavacioc; 2 556 loc. (2008). Expl. de petrol şi gaze.

SILIŞTEA CRUCII, com. în jud. Dolj, pe râul Baboia; 1 744 loc. (2008).

SILIŞTEA-GUMEŞTI, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 2 668 loc. (2008). Între 1968 şi 1996 s-a numit *Siliştea Nouă.*

SILÍT, -Ă adj. 1. Constrâns, forţat, obligat. ✦ Lipsit de naturaleţe, de sinceritate. 2. (Despre mişcări, acţiuni etc.) Grăbit, zorit.

SILITÓR, -OÁRE adj. Care îşi dă toată osteneala; harnic, sârguincios.

SILIUS ITALICUS, Tiberius Catius (25-101), poet latin. A evocat luptele romanilor cu cartaginezii (epopeea „Războaiele punice").

SILIVAŞ, sat în com. Hopârta (jud. Alba) pe terit. căruia a fost descoperit mormântul unui luptător celt (sfârşitul sec. 4–începutul sec. 3 î.Hr.). Din inventarul arheologic, importante sunt coiful cu apărătoare de ceafă, decorat în stil liber, şi o *sica* (pumnal curbat) geto-dacică.

SILIVAŞU DE CÁMPIE, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Şaeş; 1 143 loc. (2008). În satul S. de C., menţionat documentar în 1329, biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1662).

SILLANPÄÄ, Frans Eemil (1888–1964), scriitor finlandez. Romane realiste evocând liric universul rural („Viaţă şi soare", „Oameni în noaptea de vară", „Frumuseţea şi mizeria vieţii"). Premiul Nobel pentru literatură (1939).

SILLITOE, Allan (n. 1928), scriitor englez. Reprezentant al valului „tinerilor furioşi". Proză de analiză a revoltei individuale („Sâmbătă seara, duminică dimineaţa", „Singurătatea alergătorului de cursă lungă") şi antirăzboinice („Generalul").

SILLS, Beverly (pe numele adevărat *Belle Silvermann*) (1929-2007), soprană americană. Una dintre cele mai mari voci de coloratură ale secolului. A cântat pe toate scenele importante ale lumii. După retragerea de pe scenă conduce New York City Opera.

SÍLNIC, -Ă (< sl.) adj., s.m. Adj. Care se face prin constrângere sau de nevoie.

SILNICÍE s.f. 1. Constrângere, oprimare; violenţă, abuz. 2. (Înv.) Forţă, putere.

SILOGÍSM (< fr., gr.) s.n. Tip de deducţie în care o propoziţie numită concluzie rezultă din două sau mai multe propoziţii numite premise. Logicienii se ocupă mai ales cu silogismele formate din propoziţii ce pot fi exprimate sub forma categorică subiect-predicat *(s. categoric).* S. cel mai simplu constă din trei propoziţii: 1) *premisa majoră,* care conţine predicatul concluziei (termenul major); 2) *premisa minoră,* care conţine subiectul concluziei (termenul minor); 3) *concluzia* se deduce din prima judecată prin intermediul celei de-a doua. A fost descoperit de Aristotel. V. *figuri silogistice, mod silogistic, deducţie, raţionament.*

SILOGÍSTIC, -Ă (< fr., gr.) Care aparţine silogismului, privitor la silogism. ✦ (Substantivat, f.) Parte a logicii clasice care se ocupă cu studiul silogismului.

SILONE, Ignazio (pseud. lui *Secondo Tranquilli*) (1900–1978), scriitor şi om politic italian. Romane ce surprind lumea ţăranilor dominată de un fatalism dureros („Fontamara", „Sămânţa de sub zăpadă", „Vulpea şi cameliile"). Teatru („Aventura unui biet creştin"). Eseuri.

SILÓZ (< it.) s.n. 1. Construcţie de mari dimensiuni, destinată depozitării unor produse agricole şi echipată cu instalaţiile necesare atât încărcării sau descărcării lor, cât şi păstrării în bune condiţii (de climă şi umiditate) a acestora. 2. Amenajare pentru însilozarea porumbului sau a altor plante destinate conservării prin murare.

SILUÉTĂ (< fr.) s.f. 1. Contur al unei fiinţe, al unui lucru etc. care se proiectează ca o umbră pe un fond mai luminos. ✦ Desen reprezentând o astfel de imagine. 2. Talie zveltă, bine proporţionată.

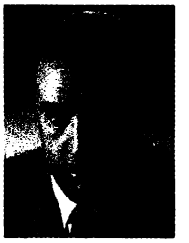

Constantin Silvestri

SILUÍ (< sl.) vb. IV tranz. A uza de forță față de cineva; a constrânge; *spec.* a viola **(3)**, a necinsti.

SILUMÍN (< fr.{i}; {s} fr. *sil*[*icium*] + [*al*]*uminium*) s.n. Aliaj de aluminiu cu 4,5–13% siliciu și cu alte adaosuri (cupru, mangan, magneziu etc.), folosit la turnarea unor piese rezistente la coroziune sau la temperaturi înalte.

SILUMINÍT (< *silumin*) s.n. Material izolant fabricat din aluminiu și siliciu, foarte rezistent.

SILURIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. S.n. A treia perioadă (sistem) a paleozoicului, situată între ordovician și devonian, care a durat c. 40–45 de milioane de ani.

SILVA, José Asunción (1865–1896), poet columbian. Precursor al modernismului pe continentul sud-american. Lirică postromantică de mare rafinament formal și stilistic („Nocturne", „Poezii"). Romanul autobiografic, publicat postum „După masă, 1887–1896".

SILVANIEI, dealurile și depr. ~, Complex de dealuri și depr. din NV țării (sector al Dealurilor Vestice); dominate local de muncei cristalini (Măgura Șimleului, 569 m, Culmea Codrului, 579 m).

SILVANÍT (< germ.) s.n. Minereu de aur și argint $(AuAg)Te_4$ cristalizat în sistemul monoclinic. Are culoarea argintie-cenușie, luciu metalic, este moale.

SILVANUS (în mitologia romană), zeu arhaic considerat protector al vegetației sălbatice, mai ales al dumbrăvilor și pădurilor. Închipuit ca o ființă cu față bestială, cu corpul păros, cu picioare și coarne de țap. Mai târziu a fost confundat cu *Faunus*.

SILVESTRI, Constantin (1913–1969, n. București), dirijor și compozitor român. Stabilit în Anglia (1963). Figură de anvergură internațională a muzicii românești. Activitate intensă de pianist concertist, dirijor și director al Operei, Filarmonicii și Orchestrei Radio din București. Lucrări simfonice („Trei piese pentru orchestră de coarde"), muzică de cameră, pentru pian și vocală.

SILVESTRU, numele a doi papi și a doi antipapi. Mai important: S. II *(Gerbert d'Aurillac)* (999–1003), cel dintâi papă francez. Filozof și matematician, unul dintre marii învățați ai timpului.

SILVESTRU, Valentin (1924–1996, n. București), publicist și critic român de teatru („Caligrafii pe cortină"). Schițe umoristice („Tufă de Veneția"). Memorialistică.

SÍLVIC, -Ă (< *silvicultură*) adj. Care ține de pădure sau de silvicultură, privitor la pădure sau la silvicultură; forestier.

SILVICULTÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Lucrător specializat în silvicultură (ex. inginer silvic).

SILVICULTÚRĂ (< fr. {s} lat. *silva* „pădure" + *cultura* „creștere") s.f. **1.** Știință pe care se bazează cultivarea și exploatarea pădurilor, metodele și procedeele tehnice de sporire a producției forestiere, tehnica plantării și a regenerării pădurilor. **2.** Ramură a economiei naționale care are ca obiect cultura, refacerea și protecția pădurilor, recoltarea de produse accesorii ale pădurilor (fructe de pădure, plante medicinale etc.).

SÍLVIE (< lat. *Sylva*) s.f. Nume dat mai multor păsări din familia sylviide, de mici dimensiuni, care se caracterizează prin ciocul scurt și turtit, cu peri la colțuri, picioare puternice, aripi ascuțite și coada retezată.

SILVÍNĂ (< fr. {i}; {s} *Sylvius,* numele latinizat al lui J. Dobois) s.f. Clorură naturală de potasiu (KCl), cristalizată în sistemul cubic; asemănătoare cu sarea gemă, dar are un gust sărat-amar astringent. Se utilizează la fabricarea îngrășămintelor potasice, extragerea potasiului etc.

SÍLVO- ({s} lat. *silva* „pădure") Element de compunere care înseamnă „păduros", „de pădure" și care servește la formarea unor substantive.

SILVOSTÉPĂ (< fr.) s.f. (GEOGR.) Zonă de tranziție între pădure și stepă, în care vegetația ierboasă alternează cu petice de păduri compacte sau cu păduri poienite.

SILVOTÚNDRĂ ({s} *silvo-* + *tundră*) s.f. Fâșie zonală din S tundrei în care apar și tufișuri, arbori chirciți și apoi o alternanță de pădure și tundră.

SÍMA (< fr.; {s} *si*[*licium*] + *ma*[*gnésium*]) subst. Înveliș intern al Pământului, aflat sub *sial,* alcătuit în special din compuși ai siliciului și ai magneziului și care, în concepția lui E. Suess, s-ar întinde de la o adâncime de 100 până la 1 200 km.

SIMA, Anca Volumnia (n. 1952), biofizician român. M. coresp. al Acad. (2004). Contribuții în biologia celulară și moleculară (aparatul cardiovascular, ateroscleroza, biochimia membranei celulare, lipoproteine).

SIMA, Horia (1907–1993, n. Mândra, jud. Făgăraș), om politic român. Membru al mișcării legionare (din 1927) și comandant al acesteia (din sept. 1940). Vicepreședinte al guvernului (sept. 1940 – ian. 1941). Urmărind să preia întreaga putere, S. declanșează rebeliunea legionară (ian. 1941); s-a refugiat în Germania. După lovitura de stat de la 23 aug. 1944, S. împreună cu alți legionari, sprijinit de autoritățile germane, formează, la Viena, așa-numitul „guvern național român, în exil".

SIMA, Ion (1898–1985, n. Pericei, jud. Sălaj), pictor român. Potrete, peisaje și naturi moarte, evidențiind calități de colorist și sensibilitate lirică („Flori roșii", „Colț de atelier").

SIMANDICÓS, -OÁSĂ (< ngr.) adj. (Azi fam. sau peior.) Respectabil, distins; *p. ext.* care corespunde unor pretenții sau gusturi deosebite.

SIMA QIAN (145–86 î.Hr.), istoric chinez. Autor al unei monumentale cronici („Însemnări istorice"), a pus bazele istoriografiei chineze clasice.

SIMBIÓZĂ (< fr., gr.) s.f. Formă de conviețuire a două specii diferite, bazată pe relații reciproc favorabile (ex. lichenii sunt simbioza unei alge cu o ciupercă).

SIMBIRSK, oraș în SE Federației Ruse, pe Volga; 635,6 mii loc. (2002). Port comercial. Ind. electrotehnică, autovehiculelor, alim. Fundat în 1648. Între 1924–1991 s-a numit *Ulianovsk* (aici s-a născut V.I. Lenin).

SIMBÓL (fr., gr.) s.n. **1.** Semn, obiect, imagine etc. care reprezintă sau evocă altceva decât ceea ce este în realitate (ex. drapelul, s. al patriei). ✦ Semn convențional, folosit pentru notarea anumitor noțiuni, operații, mărimi, obiecte etc. ✧ *S. matematic* = semn care reprezintă noțiuni, operații sau obiecte matematice. *S. chimic* = mod convențional de notare a atomilor elementelor chimice, folosit în scrierea formulelor și a ecuațiilor chimice (ex. oxigenul are simbolul O, hidrogenul H etc.). **2.** (REL.) *Simbolul credinței* = crez **(2)**.

SIMBÓLIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care este folosit ca simbol; care are caracterul unui simbol; care este exprimat printr-un simbol. **2.** S.f. Exprimare a unor idei sau a unor sentimente cu ajutorul simbolurilor. **3.** S.f. Teorie asupra simbolurilor; simbolistică. **4.** S.f. Ramură a teologiei consacrată studiului comparativ al simbolurilor de credință ale diferitelor confesiuni.

SIMBOLÍSM (< fr.) s.n. **1.** Curent literar constituit în Franța în 1885 și răspândit apoi în toate literaturile europene. Anunțat mai ales prin poezia lui Baudelaire, s. a apărut ca o reacție la tendințele pozitiviste, scientismul naturalist și „obiectivismul" parnasienilor. Considerând lumea reală drept un ansamblu de simboluri, senzațiile nefiind decât semne ale ideilor în sens platonician, poetul simbolist caută să interpreteze semnificațiile profunde ale lumii intuind în corelațiile acestora unitatea ideală a universului (poezia sinestezică a „corespondențelor"). **S.** a investigat zone tematice noi, specifice (orașul tentacular, taverna, spleenul și nevrozele, nostalgia plecărilor, melancoliile autumnale etc.). Mișcare artistică complexă, neomogenă, **s.** a înglobat tendințe și grupări diverse, de la poeții „blestemați" (Rimbaud, Mallarmé, Verlaine), până la grupul simbolist propriu-zis (G. Kahn, Viélé-Griffin, Stuart Merill) și la „instrumentalismul" lui René Ghil. În celelalte țări europene, s. a cunoscut trăsăturile distincte, condiționate de tradițiile literaturilor naționale (Verhaeren, Rodenbach, T.S. Eliot, Yeats, Rilke, Trakl, Block, Esenin, M. Machado y Ruiz, Ungaretti, Montale). În literatura română **s.** a fost anunțat de creația lui Macedonski (care l-a și teoretizat) și de cenaclul „Literatorul". După 1900, **s.** s-a dezvoltat și ca o reacție antisămănătoristă, fiind susținut teoretic îndeosebi de Ov. Densusianu. **S.** românesc a cultivat ca motive predilecte tristețea orașului provincial, dorința evadării în necunoscut, lumea circului, compasiunea pentru dezmoșteniții vieții etc. (G. Bacovia, I. Minulescu, Ștefan Petică ș.a.). **S.** literar a avut ecou și în *artele plastice* caracterizându-se prin primatul acordat imaginației, evocărilor unor trăiri afective prin imagini simbolice. Manifestul **s.,** publicat de A. Aurier în 1891 la Paris, îl socotea pe Gauguin drept un reprezentant ideal. Dezvoltat în mai multe direcții, s. a adus o serie de contribuții originale, care se regăsesc în unele manifestări artistice de la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20: Școala de la Pont-Aven, nabiștii, arta 1900, expresionismul, suprarealismul, pictura metafizică ș.a. Ecouri ale **s.** se găsesc și în pictura românească (în operele de tinerețe ale lui Șt. Luchian, la D. Paciurea, Cecilia Cuțescu-Storck). **2.** *S. fonetic* = capacitate a structurii fonetice a unor cuvinte de a sugera noțiunea pe care o desemnează, legătura dintre un sunet sau un grup de sunete și o anumită semnificație (interjecțiile și onomatopeele).

SIMBOLÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. **1.** Adj. Care aparține simbolismului, care se încadrează în acest curent, privitor la simbolism. **2.** S.m. și f. Adept al simbolismului.

SIMBOLÍSTICĂ (< *simbol*) s.f. Simbolică **(3)**.

SIMBOLIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A exprima, a reprezenta printr-un simbol **(1)**; a constitui un simbol.

SIMBRÍE (< *sâmbră*) s.f. Plată în bani (ori în natură) care se dă unei persoane angajate pentru un timp în serviciul unui particular; salariu, leafă.

SIMEDIÁNĂ (< fr. {i}; {s} fr. *sy*[*métrique*] + *médiane*) s.f. (MAT.) Simetrică a unei mediane în raport cu bisectoarea care trece prin același vârf al unui triunghi.

SIMENON, Georges (1903–1989), romancier belgian de limbă franceză. Romane polițiste, psihologice și de atmosferă. Creator al personajului comisarului Maigret („Afacerea Saint-Fiacre", „Familia Pilard", „Trei camere în Manhatten)".

SIMENSCHY, Theofil (1892–1968, n. Iași), filolog român. Studii de limbă și literatură clasică, de gramatică comparată indo-europeană („La construction du verbe dans les langues indo-européennes", „Gramatica limbii sanscrite"). Traduceri din sanscrită („Panciatantra"). Autor al unui „Dicționar al înțelepciunii".

SIMEON I, cneaz (din 893) și țar (919–927) bulgar. În timpul lui, primul țarat bulgar atinge apogeul puterii. A purtat războaie cu bizantinii (894–896, 914–917 și 919–927) și cu ungurii. Sprijinitor al culturii.

SIMERIA, oraș în jud. Hunedoara, pe Mureș, la 9 km E de Deva; 13 679 loc. (2008). Ind. mat. de constr., alim.; ateliere de reparat locomotive și vagoane. Parc dendrologic (70 ha) cu peste 550 de specii exotice.

SIMERÍNG (< germ.) s.n. (TEHN.) Garnitură **(2)** elastică montată pe axele autovehiculelor.

SIMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care prezintă simetrie, care are simetrie; cu simetrie. **2.** (MAT.) *Relație s.* = relație între elementele unei mulțimi în care, dacă un anumit element este în relație cu un al doilea element, atunci al doilea element este în relație cu primul element.

SIMETRÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Proprietate a unui ansamblu spațial de a fi alcătuit din elemente reciproc corespondente și de a prezenta, pe această bază, o anumită regularitate, ordine și armonie. Cea mai simplă este simetria a două puncte situate de o parte și de alta, la distanțe egale, de un alt punct, de o axă sau de un plan. ✧ (MAT.) *S. față de un punct* = operație prin care unui punct din plan sau din spațiu i se asociază un alt punct (numit simetricul punctului iniţial faţă de punctul dat) situat pe dreapta care uneşte punctul iniţial cu punctul dat, de cealaltă parte a acestuia, la distanţă egală de punctul dat. 2. (FIZ.) Proprietate a funcţiei de undă care descrie starea unui sistem de particule identice de a nu-şi schimba semnul prin permutarea coordonatelor unei perechi de particule.

SIMÉZĂ (< fr.) s.f. **1.** Panou pe care se aşază sau care susţine tabloul într-o galerie de artă. **2.** (ARHIT.) Mulură la partea de sus a unei cornişe.

SIMFEROPOL, oraş în SE Ucrainei, în centrul Pen. Crimeea; 344 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Universitate (1973). Muzee. Teatre. Oraşul modern întemeiat de ruşi în 1784.

SIMFÍZĂ (< fr.) s.f. **1.** (ANAT.) Tip de articulaţie între două oase, caracterizat prin mobilitate redusă. **2.** (MED.) Alipire, prin aderenţe, a două membrane seroase, în mod normal separate.

SIMFÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ţine de simfonie, privitor la simfonie; cu însuşiri de simfonie.

SIMFONÍE (< fr., gr.) s.f. Gen muzical constituit la începutul sec. 18, de proporţii ample, care, în forma clasică, cuprinde trei sau patru părţi, prima în formă de sonată, a doua lentă, în formă de lied sau temă cu variaţii, a treia menuet sau scherzo şi a patra în formă de rondó sau de sonată. Romanticii şi modernii au diversificat structura s. (printre reprezentanţi: Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms, Berlioz, Şostakovici, Enescu). ✧ *S. concertantă* v. *concertant.*

SIMFONIÉTĂ (< it.) s.f. Simfonie de proporţii reduse.

SIMFONÍSM s.n. Totalitatea principiilor care stau la baza creaţiei simfonice.

SIMIÉNI (< fr.; {s} lat. *simius* „maimuţă") s.m. pl. Subordin de mamifere primate evoluate, cu encefalul foarte dezvoltat, orbita separată de cavitatea temporală, o pereche de mamele pectorale şi musculatura mimicii foarte dezvoltată *(Simiiforme)*; include maimuţele (cu excepţia lemurienilor); în sens larg şi omul.

SIMIGERÍE (< tc.) s.f. Local cu un cuptor de brutărie în care se fac şi se vând covrigi, plăcinte etc.

SIMILÁR, -Ă (< fr.) adj. De acelaşi fel; analog, asemănător.

SIMILEA, Angela (n. 1946, com. 1 Decembrie, jud. Ilfov), cântăreaţă română de muzică uşoară. Stil interpretativ propriu, mare succes în anii '70-'80. Lansează numeroase şlagăre („Un albastru infinit", „Amurgul", „Să mori din dragoste rănită").

SÍMILI- ({s} lat. *similis* „asemănător"). Element de compunere care înseamnă „asemănător", „la fel cu" şi care serveşte la formarea unor substantive.

SIMILIGRAVÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Procedeu de fotogravură folosit la obţinerea unui clişeu pentru tipar înalt, împărţit în puncte pe cale fotochimică sau fotomecanică. **2.** Clişeu obţinut prin acest procedeu.

SIMILIPIÁTRĂ (< *simili-* + *piatră*, după fr. *similipierre*) s.f. Material artificial de construcţie, folosit pentru executarea tencuielilor şi care, în forma finală, capătă aspectul pietrei naturale.

SIMILITÚDINE (< fr., lat.) s.f. **1.** Asemănare, potrivire. ✦ (MAT.) Asemănare. **2.** (FIZ.) Proprietate a două fenomene de a putea fi puse într-o anumită corespondenţă, astfel încât valorile mărimilor caracteristice unuia să poată fi obţinute printr-un calcul simplu, din valorile cunoscute ale celuilalt.

SIMINICEA, com. în jud. Suceava, pe Siret; 3 039 loc. (2008).

SIMINICHÍE (< tc.) s.f. **1.** Arbust de talie mică, cu frunze compuse, foliole oval-alungite şi flori galbene *(Cassia angustifolia)*. **2.** (FARM.; pop.) Sena.

SIMINÓC (SIMINÍC) (cf. ucr. *semeniak*) s.m. Plantă erbacee perenă din fam. asteracee, de culoare cenuşie şi cu flori galbene dispuse în capitule *(Helichrysum arenarium)*.

SIMION, Eugen (n. 1933, Chiojdeanca, jud. Prahova), critic, istoric literar şi eseist român. Acad. (1991), vicepreşedinte (1994-1998) şi preşedinte (1998-2006) al Academiei Române. Rubrici permanente la „Contemporanul", „România literară". Fondator (1983) şi director al revistei „Caiete critice". Vaste panorame critice animate de idealul „plenitudinii şi fatalităţii" şi al „rezistenţei prin cultură" („Scriitori români de azi", „Fragmente critice"); monografii de mari scriitori (E. Lovinescu, M. Eliade, Eugen Ionescu) sau despre vârsta „aurorală" a literaturii române („Dimineaţa poeţilor"). Lucrări teoretice şi aplicative privind relaţia operă-autor („Întoarcerea autorului") şi literatura subiectivă („Ficţiunea jurnalului intim", „Genurile biograficului"). Jurnale intelectuale revelând un talent evocator şi portretistic („Timpul trăirii, timpul mărturisirii", „Sfidarea retoricii"). Discurs critic limpede, de o dezinvoltură şi eleganţă naturală, stil polemic urban, ironie fină. Susţinute pledoarii pentru recuperarea şi apărarea valorilor naţionale. Coordonează colecţia „Opere fundamentale" a Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă şi a Editurii Univers Enciclopedic. Membru al mai multor asociaţii şi academii din străinătate, printre care: *Academia de Ştiinţe* din Danemarca şi *Academia de Ştiinţe morale şi politice* din Franţa.

Eugen Simion

SIMION, Ştefan (?-1656), mitropolit al Transilvaniei (1643-1656). Prin grija lui s-a efectuat prima traducere integrală în limba română a „Noului Testament", apărut la Bălgrad (Alba Iulia) în 1648, în prefaţa căruia, pornindu-se de la ideea unităţii poporului român, se formulează necesitatea unei limbi scrise comune pentru românii din toate provinciile.

SIMIONESCU, Bogdan (n. 1948, Iaşi), chimist român. M. coresp. al Acad. (2000). Studii şi cercetări privind compuşii macromoleculari semiconductori, fenomenele metacromatice induse de polimeri în soluţii diluate de coloranţi, sinteza precursorilor materiei vii în condiţii abiotice simulate, procesele neconvenţionale de polimerizare, compolimerii bloc şi grefaţi etc.

SIMIONESCU, Cristofor I. (1920-2007, n. Dumbrăveni, jud. Suceava), chimist român. Acad. (1963). Contribuţii în domeniul chimiei produşilor macromoleculari naturali şi sintetici şi în domeniul tehnologiei chimice a celulozei, hârtiei şi fibrelor artificiale.

SIMIONESCU, Ion (1873-1944, n. sat Fântânele, jud. Bacău), geolog şi paleontolog român. Acad. (1911). Lucrări de paleontologie şi de stratigrafie a diferitelor reg. ale României. Lucrări de popularizare („Flora României", „Fauna României").

SIMIONESCU, Maya (n. 1937, Bucureşti), biolog român. Acad. (1991). Vicepreşedintă a Academiei Române (1998-2006). Fondatoare, împreună cu N. Simionescu, şi directoare (din 1995) a Institutului de Biologie şi Patologie Celulară din Bucureşti. Cercetări în domeniul biologiei celulare, moleculare şi al patologiei sistemului cardiovascular, cu precădere al alterărilor care au loc în ateroscleroză şi diabet („The Cardiovascular System in Histology", „The vascular Endothelium in Diabetes-Induced Accelerated Atherosclerosis").

SIMIONESCU, Mircea Horia (n. 1928, Târgovişte), scriitor român. Proză parodică şi satirică, utilizând referinţa livrescă într-un sens demitizant (tetralogia „Ingeniosul bine temperat"; nuvele, schiţe: „Banchetul", „După 1900 pe la amiază").

SIMIONESCU, Nicolae (1926-1995, n. Bucureşti), medic român. Acad. (1991). A fondat, împreună cu Maya Simionescu, Institutul de Biologie şi Patologie Celulară din Bucureşti, care-i poartă numele. Specialist în biologia şi patologia celulară a sistemului cardiovascular şi în biopatologia glandelor endocrine („Vascularizarea organelor interne", „Histogeneza cancerului tiroidian", „Endothelial Cell Dysfunction").

SIMIONESCU-RÂMNICEANU, Marin (1883-1964), scriitor şi istoric literar şi de artă român. M. coresp. al Acad. (1919). Studii de critică literară şi de artă („Propilee artistice", „Istoria artelor...").

SIMITIS, Konstantinos (n. 1936), jurist şi om politic grec. În exil în Germania (1969-1974). De mai multe ori ministru (1981-1995); prim-min. al Republicii Elene (1996-2004).

SIMLA, oraş în NV Indiei, centrul ad-tiv al statului Himāchal Pradesh, la 2 180 m alt.; 142,1 mii loc. (2001). Staţiune climaterică. Întemeiat în 1816. Cap. de vară a Indiei (1865-1939).

SIMMEL, Georg (1858-1918), sociolog şi filozof german. Reprezentant al şcolii „filozofia vieţii". Iniţiator al sociologiei în Germania. A conceput sociologia ca studiu formal al relaţiilor dintre indivizi (Beziehungslehre), reductibile la câteva tipuri („Sociologia", „Probleme de bază ale sociologiei").

SIMMENTHAL (< *Simmenthal*, vale în Elveţia, în Alpii Bernezi) subst. Rasă de taurine originară din Elveţia, cu corpul alb cu pete mari, brune-roşcate. Prin încrucişări cu rase locale a dat rasa *bălţata românească.*

SIMON, Claude (1913-2005), scriitor francez. Reprezentant al „noului roman" („Drumul Flandrei", „Bătălia de la Pharsale", „Invitaţia"). Eseuri („Orion orb") în care teoretizează şi ilustrează o nouă practică literară. Premiul Nobel pentru literatură (1985).

SIMON, Emil (n. 1936, Chişinău), dirijor şi compozitor român. Turnee în ţară şi străinătate cu lucrări simfonice româneşti contemporane în primă audiţie. A compus lucrări simfonice şi vocal-simfonice.

SIMON, Herbert (1916-2001), economist american. Contribuţii importante în dezvoltarea teoriei organizaţiilor economice şi a rolului acestora în societatea modernă în explicarea comportamentului uman în viaţa economică, analizând procesele de decizie şi definind conceptul de „raţionalitate limitată" („Noua ştiinţă a managementului deciziei", „Motivaţia umană în afaceri"). Premiul Nobel pentru economie (1978).

SIMON MAGUL (sec. 1 d.Hr.), magician descris în „Noul Testament" şi unele scrieri gnostice; a încercat să cumpere harul de la apostoli; socotit întemeietorul gnozei creştine.

SIMON, Michel (1895-1975), actor francez de teatru şi film. Personaje cu înclinare pentru insolit, într-o cheie ironică şi amară („Atalanta", „Căţeaua", „O damă nostimă", „Frumuseţea diavolului", „Bătrânul şi copilul").

SIMON, Paul (n. 1941), cântăreţ şi compozitor de folk-rock american. Personalitate reprezentativă în anii '60-'70. Formează cu Art Garfunkel duetul Simon & Garfunkel. Carieră solo de succes („Mother and Child Reunion", „50 Ways To Leave Your Lover").

SIMON, Zeno Virgil Gheorghe (n. 1935, Timişoara), chimist român. M. coresp. al Acad. (1997). Cercetări în domeniul chimiei cuantice; a aplicat metoda orbitalelor moleculare la probleme chimice; a elaborat o metodă originală pentru tratarea efectelor de corespondenţă sterică în cadrul relaţiilor QSAR.

SIMONESCU, Dan (1902-1993, n. Câmpulung), istoric literar şi bibliograf român. Ediţii şi studii consacrate literaturii române vechi („Literatura românească de ceremonial", „Romanul popular în literatura română medievală"), „Bibliografia românească veche" (vol. III şi IV, în colab.).

Maya Simionescu

Nicolae Simionescu

SIMONETTI, Stela (1913-1974, n. satul Cârneşti, jud. Hunedoara), cântăreaţă română. Roluri de soprană din repertoriul clasic. Activitate didactică.

SIMONIDES din Amorgos (c. sec. 7 î.Hr.), poet grec. Autor de iambi şi elegii.

SIMONIDES din Keos (c. 556-467 î.Hr.), poet grec. Maestru al lirismului coral, a lăsat o operă variată (elegii, ode eroice, epigrame).

SIMONÍE (< fr.{i}; {s} n. pr. *Simon* [*Magul*) s.f. Trafic cu lucrările considerate de Biserică sfinte, pedepsit cu caterisirea şi cu excomunicarea.

SIMONOV, Konstantin (Kiril) Mihailovici (1915-1979), scriitor sovietic rus. Corespondent de presă în timpul războiului. Versuri şi romane de evocare dramatică a celui de-al Doilea Război Mondial („Zile şi nopţi", „Vii şi morţi"); piese de teatru („Chestiunea rusă").

SIMPATÉTIC (< germ.) adj. Care provoacă stări sufleteşti (tainice); sugestiv.

SIMPÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care inspiră simpatie; plăcut, atrăgător. **2.** (FIZIOL., MED.) *Sistem nervos s.* = parte a sistemului nervos vegetativ care îşi are originea în neuronii vegetativi preganglionari, situaţi în măduva toraco-lombară. Accelerează ritmul cardiac, produce vasoconstricţie, inhibă peristaltismul tubului digestiv etc. Sin. *ortosimpatic*. **3.** *Cerneală s.* = cerneală întrebuinţată la scrierea secretă; poate fi citită după developare chimică sau printr-o încălzire uşoară a hârtiei.

SIMPATICOLÍTIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care paralizează sistemul nervos simpatic.

SIMPATICOMIMÉTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. (Medicament) care excită sistemul nervos simpatic (ex. adrenalina, benzedrina).

SIMPATICOTOMÍE (< fr. {i}; {s} fr. *sympathique* + gr. *tome* „tăiere") s.f. Intervenţie chirurgicală constând în secţionarea şi îndepărtarea unei părţi a lanţului ganglionar simpatic. ✧ *S. periarterială* = îndepărtare a filetelor nervoase simpatice din jurul unei artere în scopul provocării vasodilataţiei în regiunea respectivă.

SIMPATICOTONÍE (< fr.) s.f. Stare de dezechilibru a funcţiunii sistemului nervos vegetativ, datorită exagerării activităţii sistemului nervos simpatic.

SIMPATÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Înclinare, atracţie, afinitate pentru o persoană, o cauză etc.; afecţiune; *p. ext.* obiectul acestui sentiment. ✦ Sprijin, aprobare, asentiment. **2.** (MED.) Raport dintre (două) organe simetrice, care face ca, atunci când unul este afectat, să sufere şi celălalt.

SIMPATÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă secretată de terminaţiile fibrelor nervoase ale sistemului nervos simpatic, care mediază chimic acţiunea acestuia; prezintă analogie cu noradrenalina.

SIMPATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A avea sentimente de simpatie (faţă de o persoană, o cauză etc.). ✦ Intranz. A împărtăşi aspiraţiile, ideile sau sentimentele cuiva.

SIMPATIZÁNT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care împărtăşeşte ideile şi aspiraţiile unei grupări politice, sportive etc., fără a fi în mod oficial membru al acestei grupări.

SÍMPLEX (< engl.; {s} lat. *simplex* „simplu") s.n. Sistem de telecomunicaţie care asigură legătura bilaterală simultană a două posturi.

SIMPLICIU, papă (468-483). S-a opus politicii promonofizite a lui Zenon, împărat al Imp. Roman de Răsărit. Canonizat.

SIMPLICIUS (prima jumătate a sec. 6 d.Hr.), filozof grec. Neoplatonician. Autorul unor influente comentarii la operele lui Aristotel în care se găsesc şi multe citate din lucrările filozofilor presocratici şi stoici.

SIMPLIFICÁ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. **1.** A face mai simplu; a schematiza. **2.** (MAT.) A transforma o egalitate (inegalitate, fracţie) într-o egalitate (inegalitate, fracţie) echivalentă, de formă mai simplă (de obicei cu ajutorul împărţirii).

SIMPLÍSM (< fr.) s.n. Mod superficial şi unilateral de a privi sau de a înţelege lucrurile; nivel intelectual scăzut.

SIMPLÍST, -Ă (< fr.) adj. (Despre raţionamente, concepţii, teorii etc.) Care prezintă sau înţelege lucrurile unilateral, superficial; bazat pe simplism, sărac. ✦ (Despre oameni şi manifestările lor) Care judecă superficial; care este unilateral.

SIMPLITÁTE s.f. Însuşirea de a fi simplu; simplicitate. ✦ Lipsă de artificialitate, de afectare, de prefăcătorie, de rafinament artificial.

SIMPLON, pas între Alpii Lepontini şi Alpii Pennini, prin care trec autostrada Berna-Milano (2 005 m alt.) şi două tunele de c.f.: **S. I** (lungime: 19 801 m; alt.: 705 m) şi **S. II** (lungime: 19 824 m; alt.: 2 135 m), construite între 1896-1906 şi, respectiv, 1918-1922.

SÍMPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Constituit, format dintr-un singur element sau din (puţine) elemente omogene. ✧ (GRAM.) *Timp s.* = formă verbală temporală alcătuită dintr-un singur verb. *Probă s.* (şi subst., n.) = probă sportivă la care participarea într-o competiţie este strict individuală. ✦ (Adverbial, precedând substantivul) Numai, doar; nimic mai mult. **2.** Lipsit de artificialitate; fără ornamente. ✦ Uşor de priceput, de făcut, de manevrat etc. ✦ (Despre oameni şi manifestările lor) Lipsit de afectare; sincer. ✦ Lipsit de cultură. **3.** Care este într-un singur plan; care se petrece o singură dată.

SIMPLY RED, grup soul britanic, constituit în 1982. Îl are ca lider şi solist vocal pe Mick Hucknall („Holding Back The Years", „If You Don't Know Me By Now").

SIMPÓDIU (< fr. {i}; {s} gr. *syn* „cu" + *pous, podos* „picior") s.n. Mod de ramificaţie a tulpinii, în care mugurele terminal dispare şi creşterea în lungime a axului se produce prin mugurele axial imediat inferior (ex. la măr, păr, cais, salcie etc.).

SIMPOZIÓN (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *posis* „băutură") s.n. **1.** (În Antic.) Continuare a unui banchet cu cântece, dansuri şi discuţii variate. **2.** Discuţie organizată pe baza unor scurte expuneri, făcute de către mai mulţi vorbitori în faţa şi cu participarea publicului, pe teme literare, ştiinţifice, de actualitate etc.

SIMPSON, George Gaylord (1902-1984), biolog şi paleontolog american. Autor al unei noi sinteze a teoriei evoluţioniste; studii de taxonomie animală, zoogeografie.

SIMPSON, Thomas (1710-1761), matematician englez. Contribuţii în domeniul geometriei sintetice, al analizei matematice şi al calculului numeric (*formula lui S.* pentru calculul aproximativ al integralelor).

SIMPTÓM (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *ptoma* „cădere") s.n. Tulburare funcţională sau senzaţie anormală care pot indica prezenţa unei boli. ✦ Fig. Semn, indiciu al unei stări anormale, individuale sau sociale.

SIMPTOMÁTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care indică simptomul unei boli; care se referă la simptom. ✦ Fig. Care indică existenţa unei anumite stări de lucruri; semnificativ.

SIMPTOMATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *simptôme* „simptom" + gr. *logos* „studiu") s.f. Semiologie **(1)**.

SIMŢ (< *simţi*) s.n. **1.** Facultate a oamenilor şi a animalelor de a percepe impresii din lumea exterioară cu ajutorul unor organe specifice. **S.** principale sunt: văzul, auzul, gustul, mirosul, simţul tactil. ✧ Expr. (fig.) *Al şaselea simţ* = intuiţii sau percepţii extrasenzoriale. ✧ *Organ de s.* = organ care conţine receptori sensibili la stimulii specifici, de la care pleacă impulsuri nervoase spre creier, unde informaţia senzorială este interpretată. ✦ (Mai ales la pl.) Instinct, pornire senzuală; senzualitate. **2.** Capacitate a omului de a înţelege, a judeca, de a aprecia ceva; înclinare, aptitudine pentru ceva. *S. practic* = îndemânare în a rezolva diferite chestiuni concrete. *S. moral* = facultate ipotetică de a distinge binele de rău. *S. comun* = tipul de opinii despre viaţă acceptate ca lucruri de la sine înţelese, împotriva scepticismului; o filozofie a *s.c.* a fost dezvoltată de Th. Reid şi E. Hamilton.

SIMŢÍ (lat. *sentire*) vb. IV **1.** Tranz. A avea, prin intermediul organelor de simţ, percepţia unui lucru, a unui fapt; a prezenta sensibilitate. ✦ Refl. A fi conştient de starea, de dispoziţia în care se află; a se crede capabil de ceva. **2.** Tranz. A cunoaşte sau a recunoaşte, a înţelege o acţiune, o situaţie etc. bazându-se atât pe elemente logice, cât şi pe intuiţie, instinct sau legături afective cu altă persoană; (despre animale) a adulmeca. **3.** Refl. A dovedi bun-simţ. **4.** Tranz. A încerca un sentiment, o emoţie etc.; a fi impresionat agreabil sau dezagreabil de ceva.

SIMŢÍRE s.f. **1.** Faptul de a simţi. **2.** Sentiment. **3.** Stare normală a organismului în care omul e conştient de ce se petrece în jurul lui. ✦ (Rar) Simţ **(1)**. **4.** (Înv. şi pop.) Bun-simţ.

SIMŢÍT, -Ă adj. **1.** Izvorât dintr-o profundă stare afectivă, dintr-un sentiment puternic; plin de simţire, de sensibilitate. **2.** (Despre oameni) Care dă dovadă de bun-simţ, plin de bun-simţ.

SIMŢITÓR, -OÁRE adj. **1.** Care este predispus, înclinat spre sensibilitate; emotiv **(2)**, sensibil. **2.** (Şi adv.) Considerabil, apreciabil, important.

SIMU, Anastase (1854-1935, n. Brăila), colecţionar de artă român. M. de onoare al Acad. (1933). Fondator al *Muzeului Simu* din Bucureşti (1910), demolat în 1957, a cărui colecţie de artă românească şi străină a donat-o statului în 1927.

SIMULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face să pară real ceva inexistent, a da în mod intenţionat o impresie falsă; a se preface **(3)**.

SIMULÁCRU (< fr., lat.) s.n. Aparenţă falsă, imitaţie înşelătoare; acţiune simulată.

SIMULARE (< fr.) s.f. **1.** Imitare a simptomelor unor afecţiuni pentru a induce în eroare pe examinator sau pentru a impresiona. **2.** (INFORM.) *S. pe calculator* = realizare, cu ajutorul unor programe speciale, a modelului unui sistem real pe baza unui număr mare de parametri, pentru a putea prognoza modul de funcţionare al acestuia. Gradul de precizie a **s.** este influenţat de complexitatea sistemului real.

SIMULATÓR (< fr.) s.n. **1.** Sistem tehnic destinat rezolvării ecuaţiilor care caracterizează un anumit obiect sau fenomen, construit astfel încât să existe o corespondenţă biunivocă între elementele funcţionale ale sistemului şi elementele constitutive principale ale obiectului sau fenomenului studiat. **2.** Ansamblu de aparate şi dispozitive care simulează situaţiile posibile dintr-o activitate, folosit pentru antrenarea şi verificarea omului (de ex. pentru piloţi).

SIMULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a simula; prefăcătorie; falsificare; simulare. ✦ (DR.) Folosire de către o persoană a unui înscris constatator al unui act juridic care nu corespunde unei operaţii reale, fie că această operaţie nu a avut loc (în cazul ficţiunii), fie că operaţia reală este alta decât aceea arătată în înscris (în cazul deghizării), fie că operaţia reală a intervenit între alte persoane decât cele indicate ca fiind părţi (în cazul interpunerii de persoane).

SIMULTÁN, -Ă (< germ., după fr. *simultané*, din lat. *simultaneus*) adj., s.n. **1.** Adj. (Despre evenimente, acţiuni etc.) Care are loc sau se petrece în acelaşi timp cu altul sau cu altele; concomitent. **2.** S.n. (La şah) Ansamblu de partide jucate de un jucător în acelaşi timp cu mai mulţi adversari.

SIMULTANEITÁTE (< fr.) s.f. Proprietate a două sau mai multe evenimente, fenomene, acţiuni de a exista sau de a se produce în acelaşi moment; sincronism **(1)**.

SIMÚN (< fr. {i}) s.n. Vânt puternic, cald şi uscat, caracteristic Saharei şi Arabiei.

SINAGÓGĂ (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *agoge* „aducere") s.f. **1.** (La mozaici) Organizaţie religioasă, asemănătoare parohiilor creştine, apărută în condiţiile diasporei. **2.** Loc de adunare şi oficiere a serviciului divin; s. era construită cu faţa spre templul din Ierusalim şi în apropierea unei ape, pentru spălări ritualice.

SINAI 1. Pen. în NE Egiptului, situată între G. şi Canalul Suez (la V), golful Aqaba (la SE) şi M. Mediterană (la N);

Frank Sinatra

60,7 mii km^2. Alt. max.: 2 637 m (vf. Jabal Katrinah). Expl. de petrol, mangan. Reg. bogată în vestigii arheologice. În această zonă s-au desfăşurat lupte între alianţa statelor arabe şi Israel (1967), în urma cărora Israelul a ocupat-o până în 1982. **2. Muntele ~(HOREB sau JABAL MŪSĀ)**, masiv muntos în S pen. Sinai (2 285 m alt.), menţionat în Biblie, unde Moise a primit de la Dumnezeu Tablele Legii după ieşirea poporului lui Israel din Egipt. Aici, la mănăstirea Sf. Ecaterina (sec. 6), a fost descoperit „Codex sinaiticus", una dintre principalele surse pentru reconstituirea textului originar al Bibliei.

SINAIA, oraş în jud. Prahova, pe râul Prahova, la poalele m-ţilor Bucegi; 11 388 loc. (2008). Staţiune climaterică la 798–971 m alt. Teleferic. Pistă de bob; pârtii de schi. Uzină mecanică. Monumente: Mănăstirea Sinaia, ctitorie a spătarului Mihai Cantacuzino (1695). Castelul Peleş (sec. 19). Muzeu de artă decorativă. Cazinou. Menţionat documentar în 1690. Oraş din 1880.

SINALAGMÁTIC, -Ă (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *allagma* „schimb") adj. (DR.) *Contract* ~ = contract care dă naştere unor obligaţii reciproce între părţi, chiar de la data încheierii lui.

SINALÉFĂ (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) Reunirea, în timpul pronunţării, a două silabe într-una singură prin contracţie, eliziune sau sinereză.

SINAN, Mi'mar (1489–1588), arhitect turc. În serviciul casei imperiale otomane, a realizat numeroase edificii religioase (moscheile Süleymaniye, la Istanbul, Selimiye, la Edirne).

SINAN PAŞA (?–1596), mare vizir al Imp. Otoman (1580–1596, cu întreruperi). Conducător al armatei turceşti înfrânte de Mihai Viteazul la Călugăreni (13/23 aug. 1595) şi la Giurgiu (15/25 oct. 1595).

SINANTRÓP (< fr. {i}; lat. m. *Sino* „din China" + gr. *anthropos* „om") s.m. Om fosil din grupul *Homo erectus* descoperit lângă Beijing, care prezintă un amestec de caractere primitive (frunte teşită, arcade puternice, staţiune bipedă imperfectă) şi de caractere evoluate (capacitate craniană de 1 100–1 200 cm^3). Utiliza focul. A trăit acum 700 000 de ani.

SINÁPSĂ (< fr., gr.) s.f. (ANAT., FIZIOL.) Loc de joncţiune a unei terminaţii axonale a unui neuron cu corpul sau dendrita altui neuron, la nivelul căruia se face transmiterea influxului nervos de la o celulă nervoasă la alta.

SINARHÍE (< fr.) s.f. Guvernare simultană, a mai multor căpetenii care conduc fiecare câte o parte a unui stat.

SINARMONÍSM (< fr.) s.n. (FON.) Asimilare progresivă a vocalelor dintr-un cuvânt, întâlnită în limbile turcotătare; armonie vocalică.

SINARTRÓZĂ (< fr., gr.) s.f. (ANAT.) Articulaţie imobilă (ex. articulaţia dintre oasele bolţii craniene).

SINATRA, Frank (pe numele adevărat *Francis Albert Sinatra*) (1915–1998), cântăreţ şi actor american. Personalitate de seamă a industriei muzicale americane. Voce suplă, caldă, charismatică. Cântă jazz, apoi muzică pop („Strangers In The Night", „New York, New York", „My Way", „For Once In My Life"). În film, evoluează spre roluri de compoziţie („Atâta timp cât vor exista oameni", „Omul cu mâna de aur").

SINAXÁR (< ngr.) s.n. **1.** Carte care cuprinde pe scurt viaţa unuia sau a mai multor sfinţi. **2.** Calendar creştin în care sunt trecute numele sfinţilor.

SINÁXĂ (< fr., ngr.) s.f. Nume dat adunărilor primilor creştini.

SINCATEGOREMÁTIC (< fr.) adj. (În logica tradiţională) Orice cuvânt care nu poate figura independent, ci numai alăturat unui termen categorematic (de exemplu, „toţi", „unii", „şi" etc.).

SÍNCER, -Ă (< fr., lat.) adj. Neprefăcut; deschis, cinstit, franc.

SINCERITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi sincer, caracterul celui care este sincer; francheţe, neprefăcătorie.

SINCÍŢIU ({s} gr. *syn* „împreună" + *cito-*) s.n. Masă de citoplasmă conţinând un număr mare de nuclei, provenită prin fuziunea mai multor celule sau printr-o multiplicare foarte activă, fără a fi însoţită de separarea corpurilor celulare (ex. ţesutul embrionar).

SINCLAIR, Upton Beall (1878–1968), scriitor american. Romane realist-satirice inspirate din actualitatea politică, economică, socială a vieţii americane („Jungla", „Metropola") sau realizând o frescă a politicii mondiale („Sfârşitul lumii"); memorialistică („Viaţa mea în scrisori").

SINCLINÁL (< fr.; {s} gr. *syn* „împreună" + *klino* „a înclina") s.n. (GEOL.) Cută a stratelor din scoarţa Pământului având aspectul unei albii. În partea de mijloc a unui s. se găsesc roci mai tinere.

SINCLINÓRIU (< fr.; {s} gr. *syn* „împreună" + *klino* „a înclina" + *oros* „munte") s.n. (GEOL.) Asociaţie de cute, în care cele din partea centrală sunt mai coborâte decât cele din părţile laterale.

SINCOPÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre muzică) Cu sincope (2). 2. (LINGV.; despre vocale sau silabe) Dispărut prin sincopă **(3)**.

SINCÓPĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** (MED.) Pierdere bruscă a cunoştinţei, datorită întreruperii activităţii inimii *(s. albă)* sau a centrilor respiratori *(s. albastră)*. **2.** (MUZ.) Formulă ritmică obţinută prin legato şi constând în deplasarea accentului de pe un timp tare pe timpul slab anterior. **3.** (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în dispariţia unei vocale sau a unei silabe întregi, de obicei, neaccentuată, între două consoane ale unui cuvânt.

SINCRETÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *sygkretismos* „uniune a cretanilor") s.n. Contopire a unor elemente aparţinând domeniilor unor arte diferite (literatură, muzică, dans), caracteristică folclorului şi, în general, fazelor primitive de dezvoltare a culturii, când artele nu erau încă diferenţiate. Manifestări de s. se întâlnesc şi în unele curente ale artei moderne. ✦ Reunire a unor elemente eterogene aparţinând unor doctrine filozofice diferite sau unor religii diferite.

SÍNCRO- ({s} gr. *sygkhronos* „din acelaşi timp") Element de compunere cu sensul „sincronic", „sincron", care serveşte la formarea unor substantive.

SINCROCICLOTRÓN (< fr.) s.n. Accelerator ciclic pentru particule grele cu sarcină electrică (ex. protoni), mai puternic decât ciclotronul şi având capacitatea de a menţine sincronismul dintre mişcarea particulelor şi variaţia tensiunii acceleratoare, prin modificarea frecvenţei acesteia; fazotron.

SINCROFAZOTRÓN s.n. Accelerator ciclic pentru particule grele cu sarcină electrică (ex. protoni), al cărui principiu de funcţionare îmbină elemente ale sincrotronului cu elemente ale fazotronului; este mai puternic decât ciclotronul şi poate avea dimensiuni de la zeci până la sute de metri.

SINCRÓN, -Ă (fr., lat., gr.) adj. (Şi adv.) Sincronic **(1)**. ✦ (Despre sisteme fizice sau tehnice) În care au loc fenomene periodice cu evoluţie sincronică (ex. motor electric s.). ✧ *Maşină s.* = maşină electrică de curent alternativ (mono- sau trifazat) a cărei turaţie de regim este constantă şi proporţională cu frecvenţa tensiunii la borne.

SINCRÓNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (Despre fapte, evenimente sau fenomene) Care există sau se produc în acelaşi timp, în aceeaşi perioadă; simultan, concomitent; sincron. **2.** Considerat independent de evoluţia istorică; static.

SINCRONÍE (< fr.) s.f. (LINGV.) Ansamblul fenomenelor lingvistice considerate într-o anumită perioadă a istoriei unei limbi.

SINCRONÍSM (< fr., gr.) s.n. **1.** (FIZ.) Proprietate a două sau mai multor fenomene revolutive sau, *p. ext.*, a unor fapte ori evenimente identice sau asemănătoare de a se petrece în acelaşi timp, având o desfăşurare paralelă; simultaneitate. **2.** Identitatea frecvenţelor şi corespondenţa fazelor explorării imaginii în două puncte ale lanţului de transmisiune a imaginii la televiziune. **3.** (LIT.) Principiu derivat din teoria „imitaţiei" a lui G. Tarde, susţinut în cultura română de E. Lovinescu. Potrivit **s.**, în epoca modernă, datorită multiplelor mijloace de legătură dintre popoare, cultura (şi toate instituţiile) unui popor se dezvoltă prin imitaţie şi adaptare, într-o strânsă interdependenţă cu celelalte culturi, ceea ce ar determina un „spirit al veacului".

SINCRONIZÁ (< fr. {i}) vb. I tranz. A face ca două sau mai multe acţiuni, fenomene ori evenimente să se petreacă în acelaşi timp. ✦ A face ca două sau mai multe fenomene periodice să se desfăşoare în mod sincron. ✦ A elimina pierderile de timp între două operaţii tehnologice succesive la lucrul în bandă rulantă. ✦ A efectua operaţiile necesare pentru ca o maşină sincronă să fie adusă în starea de a funcţiona în paralel cu un generator sincron sau cu o reţea electrică de curent alternativ. ✦ A realiza într-un film concordanţa dintre imagine şi sunet.

SINCRONIZATÓR (< *sincroniza*) s.n. **1.** Aparat care realizează concordanţa dintre pelicula cinematografică pe care este imprimată imaginea şi banda sonoră. **2.** Ansamblu de dispozitive folosit pentru sincronizarea automată a maşinilor sincrone.

SINCROTRÓN (< fr. {i}; {s} fr. *synchrone* „sincron" + [*cyclo*]*tron*) s.n. Accelerator ciclic pentru electroni, mai puternic decât betatronul, de care se deosebeşte prin capacitatea de a menţine sincronismul dintre mişcarea electronilor şi variaţia tensiunii acceleratoare.

SINDACTILÍE (< fr.; {s} gr. *syn* „împreună" + *daktylos* „deget") s.f. Malformaţie congenitală a mâinii sau a piciorului, constând în lipirea a două sau mai multor degete între ele prin sudarea părţilor moi (piele şi muşchi), oasele rămânând separate.

SÍNDIC (< fr.) s.m. (Înv.) Persoană însărcinată cu administrarea patrimoniului unei instituţii, corporaţii, societăţi etc. **2.** *S. (de bursă)* = conducător al agenţilor de schimb ori al mijlocitorilor oficiali care prezidează camera lor sindicală (asociaţia, corporaţia).

SINDICALÍSM (< fr. {i}) s.n. Mişcare care are ca obiectiv gruparea persoanelor cu aceeaşi profesie pentru apărarea intereselor comune. S. s-a manifestat în Europa Occidentală la sfârşitul sec. 19. ✧ Doctrină vizând promovarea activităţii sindicale în viaţa societăţii.

SINDICÁT (< fr.) s.n. **1.** (al salariaţilor) Organizaţie a salariaţilor dintr-o întreprindere, înfiinţată conform prevederilor legale, al cărei scop este apărarea şi promovarea intereselor economice, profesionale şi sociale ale membrilor săi. **2.** Grup de persoane fizice sau de companii, reunite printr-un contract de asociere, în scopul finanţării unei investiţii, care nu ar fi fost posibil de finanţat de o singură persoană.

SINDIPA, roman oriental anonim de origine indiană, răspândit în literatura bizantină (sec. 11) şi apoi, prin intermediul prelucrării latineşti a lui Jehan de Alta-Silva (sec. 12), în toată Europa. Este alcătuit dintr-un ciclu de povestiri ţesute pe firul unei intrigi comune, menite să demonstreze abilitatea şi nestatornicia femeilor. Cea mai veche tălmăcire românească păstrată datează din 1703.

SINDROFÍE (< ngr.) s.f. (Fam.) Petrecere, reuniune de invitaţi (în familie).

SINDRÓM (< fr., gr.) s.n. (MED.) Grup de semne și de simptome care apar împreună în cursul unei boli, dându-i nota caracteristică (ex. **s.** infecțios, hemoragic, toxic etc.). ✧ *S. general de adaptare* v. *adaptare*. *S. imunodeficienței dobândite* v. **SIDA**.

SÍNE(LE) (< lat. *se*) pron. refl. (PSIHOL.) Complex de instincte și impulsuri care ne orientează inconștient acțiunile.

SINÉCDOCĂ (< fr., gr.) s.f. Figură de stil constând în lărgirea sau restrângerea sensului unui cuvânt prin folosirea întregului în locul părții (și invers), prin particularizarea generalului sau generalizarea particularului etc. Este un caz particular al metonimiei.

SINECHÍE (< fr. {i}; {s} gr. *synekhes* „unit, legat") s.f. (MED.) Aderență patologică a irisului la fața posterioară a corneei sau la cristalin; *p. ext.* orice aderență patologică între formațiuni anatomice vecine (ex. **s.** uterină).

SINECÚRĂ (loc. lat. [*beneficium*] *sine cura* „[venit] fără grijă") s.f. Slujbă, funcție foarte bine retribuită, pentru care cel plătit nu trebuie să muncească deloc sau muncește foarte puțin.

SINÉDRIU (< ngr.) s.n. **1.** (În Grecia antică și statele elenistice) Adunare, consiliu cu atribuții deliberative și judecătorești. **2.** Tribunal penal la vechii evrei; sanhedrin. ✧ *Marele s.* = (În sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.) autoritatea supremă din Ierusalim, cu funcții judecătorești, politice și de interpretare a legii.

SINERÉZĂ (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *hairesis* „luare") s.f. (LINGV.) Fenomen fonetic constând în fuziunea într-un diftong ascendent a două vocale învecinate, prin transformarea primei vocale într-o semivocală.

SINERGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *synergia* „conlucrare") s.f. **1.** (FIZIOL.) Asociație a mai multor organe sau țesuturi pentru îndeplinirea aceleiași funcțiuni. **2.** (EC.) Creșterea performanței unei firme, după fuzionarea acesteia cu o altă firmă, peste nivelul însumat al performanțelor așteptate de cele două firme, în cazul în care nu ar fi fuzionat. Sursele principale ale s. sunt creșterea veniturilor, reduceri de costuri, extinderea aplicării îmbunătățirilor tehnologice și economii financiare.

SINESTEZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *synaisthesis* „percepere simultană") s.f. Asociație între senzații de natură diferită care dau impresia că sunt unul simbolul celuilalt. Fenomenul de s. cel mai frecvent este *audiția colorată* (denumită și *sinopsie*), când unor anumite sunete, cuvinte li se asociază diferite culori.

SINEȘTI **1.** Com. în jud. Iași, în Pod. Central Moldovenesc; 4 433 loc. (2008). În satul **S.**, menționat documentar în 1458, biserica Buna-Vestire (1717). **2.** Com. în jud. Ialomița, pe Mostiștea; 2 292 loc. (2008). Abator. Fermă piscicolă. **3.** Com. în jud. Vâlcea, pe Olteț; 2 549 loc. (2008). Pomicultură.

Singapore. Vedere generală

SINFÁZIC, -Ă (< engl.) adj. (Despre procese periodice) Care au aceeași fază. ✧ *Antenă s.* = antenă alimentată în fază cu celelalte antene ale unui sistem radiant.

SINGAMÍE (< fr., gr.) s.f. (BIOL.) Fecundație.

SINGAPORE 1. Ins. în SE Asiei, parte componentă a statului omonim, în extremitatea sudică a pen. Malacca, de care este separată prin str. Johore; 541 km^2. **2.** Str. între ins. **S.** în N și arh. Kepulantan (Riau) în S, care unește M. Chinei de Sud cu str. Malacca. Lungime: 105 km. Lățime max.: 16 km. Ad. minimă: 26 m. 3. **Republica ~**, stat insular în Asia de Sud-Est; 683 km^2; 4 353 000 loc. (2004). Limbi oficiale: chineza, malaieza, tamila și engleza. Religia: budistă 42,5%, islamică 14,9%, creștină 14,6%, taoistă 8,5%, hindusă 4% credințe tradiționale 0,6%; atei 14,9%. Cap.: *Singapore* (aglomerația urbană **S.** concentrează întreaga populație a țării). Terit. statului **S.** este format din ins. omonimă (571,6 km^2) și alte 59 de ins. mai mici. *Relief* de platou (alt.max. Bukit Timah, 176 m). *Climat* tropical musonic. **S.** și-a dezvoltat în decursul ultimelor patru decenii o economie modernă, fiind și cel mai mare port (ca trafic), din lume. Economia sa – dominată de companii multinaționale - este puternic orientată către export. Principalele ramuri ind.: electronica, constr. navale și de utilaj petrolier, rafinarea petrolului (unul dintre cele mai mari complexe de rafinare a petrolului din lume) și petrochimia, ind. alim. Agricultura este axată pe prod. de legume și fructe; se cresc porcine și păsări. Pescuit. Centru financiar și al tehnologiilor de vârf. Turism, cu dotări ultramoderne și obiective tradiționale. Moneda: 1 Dollar **S.** = 100 Cents. – *Istoric*. Fondat de malaiezieni în 1160 și distrus de regatul indonezian Madjapahit în 1377, **S.** rămâne, în următoarele secole, o așezare neînsemnată de pescari și pirați. Marea Britanie (prin Sir Stamford Raffles) reîntemeiază, în 1819, orașul pe care-l declară, în 1867, colonie a Coroanei. Situat la răscrucea căilor comerciale dintre India, China și Indonezia, **S.** cunoaște, în sec. 19–20, o rapidă dezvoltare, devenind principalul port al Asiei de SE, transformat de Marea Britanie într-o puternică bază navală („Gibraltarul Orientului"), desființată în 1971. Ocupat de trupe japoneze (1942–1945), separat ad-tiv de Malaysia (1946), S. obține, în 1959, dreptul la autoguvernare internă. De la 16 sept. 1963, **S.** este membru al Federației Malaysia, din care se retrage și se proclamă, la 9 aug. 1965, republică independentă în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (21 sept. 1965). Viața politică din **S.** este controlată, din 1959 și până astăzi, de Partidul Acțiunea Populară, liderul acesteia, *Lee Kuan Yew*, conducând neîntrerupt guvernul între 1959 și 1990, când își desemnează succesorul în persoana lui Goh Chok Tong. **S.** este puțin afectată de criza economică asiatică. Un aparat de stat paternalist și autoritar, omniprezent și omniscient, a asigurat o deplină stabilitate social-politică, iar industrializarea și modernizarea rapidă și judicioasă din anii '80 au creat una dintre cele mai dinamice și competitive economii ale Asiei, situând **S.** în fruntea clubului „celor 4 dragoni sud-est asiatici". La 1 sept. 1999, Sellapan Rama Nathan, neavând nici un contracandidat, este ales președinte al țării. La alegerile legislative anticipate (3 nov. 2001), Partidul Acțiunea Populară, la putere de decenii, obține o răsunătoare victorie, ocupând 82 din cele 84 de locuri parlamentare. Grație dezvoltării industriale, comerciale și financiare (principalul centru al Asiei de SE), **S.** (membru fondator, 1967), este astăzi o voce influentă în cadrul Asociației Națiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN). Republică parlamentară. **4.** Cap. statului cu același nume, situată în S ins. **S.**, pe țărmul str. **S.**, la gura de vărsare a râului Rochor; 3 mil. loc. (2000). Important port pe drumul comercial care leagă Oc. Indian de Oc. Pacific. Mare centru bancar-financiar, comercial și turistic. Șantiere navale. Două universități. Institut politehnic. Bibliotecă (1823). Muzeul Civilizației Asiatice. Biserica anglicană St. Andrew (1862), templul hindus Mariamman, Moscheea Albă; numeroși zgârie-nori. Grădină botanică (1859). Întemeiat în 1160 de malaiezi. Distrus în 1377; reîntemeiat în 1819, a devenit, în 1946, cap. coloniei **S.**, iar în 1965 a statului independent.

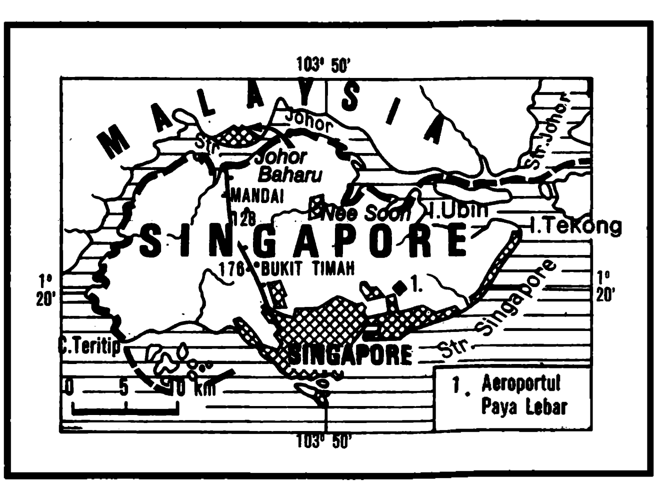

SINGENÉTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre minerale din rocile sedimentare) Care s-a format concomitent cu sedimentele.

SINGER, Isaac Bashevis (1904–1991), scriitor american de expresie idiș. Stabilit în S.U.A. (1935). Romane și nuvele, în majoritate autobiografice, prezentând viața dramatică din ghetourile evreiești poloneze și dificultățile întâmpinate de emigranții care soseau în America („Familia Moskat", „Magicianul din Lublin", „Gimpel nebunul", „Dragoste târzie"). Premiul Nobel pentru literatură (1978).

SINGER, Isaac Merritt (1811–1875), inventator american. Constructor (1851)al unei mașini de cusut perfecționate, prototip al celei actuale.

SINGER, Ivan (n. 1929, Arad), matematician român. M. coresp. al Acad. (1992). Lucrări în domeniul analizei funcționale, al teoriei aproximării, teoriei optimizării, teoriei laticelor, în analiza idempotentă; a introdus metode geometrice noi în analiza funcțională; a obținut primele teoreme de dualitate pentru aproximarea neconvexă. A introdus noţiunile de bază simetrică, bază de tip P. şi bază de tip P^* în spaţii Banach.

SINGH, Giani Zail (1917–1994), om politic indian. Membru al partidului Congresul Naţional Indian – Indira (din 1978). Preşedinte al Republicii India (1982–1987).

SINGHALÉZ, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune în Sri Lanka; de religie budistă. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, înrudită cu pali, vorbită de singalezi.

SÍNGHEL (< ngr.) s.m. Grad în ierarhia bisericească, inferior protosinghelului; persoană care poartă acest grad.

SINGIDAVA, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, în V României.

SÍNGLE (cuv. engl.) s.n., adj. **1.** (Cameră într-un hotel sau cabină într-un vagon de dormit) pentru o persoană. **2.** *(Disc) single* = (disc) care conţine o singură piesă pe fiecare faţă.

SINGLÉT (< fr.) s.m. (FIZ.) Linie spectrală unică, produsă prin tranziţia unui sistem cuantic între două niveluri energetice.

SÍNGSPIEL (cuv. germ.) s.n. Operă germană de tip popular, cristalizată în sec. 18, în care muzica alternează cu episoade vorbite.

SINGULÁR, -Ă (< lat. *singularis*) s.n., adj. **1.** Adj. (LINGV.) *Număr s.* (şi subst., n.) = categorie gramaticală care arată că este vorba de un singur exemplar dintr-o categorie de obiecte, fiinţe etc. **2.** Adj. (MAT.) *Punct s.* = punct al unei suprafeţe (sau al unei curbe) în care planul tangent (sau tangenta) nu este unic determinat(ă). *Matrice s.* = matrice pătrată al cărei determinant asociat este nul. **3.** Adj. Neobişnuit, aparte, deosebit; *p. ext.* bizar, ciudat.

SINGULARIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) evidenţia, a (se) distinge, a (se) deosebi (printr-o trăsătură puţin obişnuită, ieşită din comun).

SÍNGUR, -Ă (lat. *singulus*) Adj. **1.** Neînsoţit de altcineva. ✦ Retras, singuratic, solitar. **2.** Cu forţe proprii, fără ajutorul altuia; din proprie iniţiativă. **3.** (Precedând substantivul) Numai unul, unic. ✦ (În construcţii negative) Nici un. ✦ (Determinând de obicei un subiect exprimat prin prenume) Numai, doar, exclusiv. **4.** În persoană, personal, însumi (însuţi etc.).

SINGURÁTIC, -Ă adj. (Despre fiinţe) Care trăieşte izolat, departe de alte fiinţe, de societate, retras. ✦ (Despre lucruri, aşezări omeneşti) Care se află departe de alte lucruri; izolat, retras, solitar.

SINGURĂTÁTE s.f. Faptul de a fi singur, starea celui care trăieşte singuratic. ✦ Loc unde nu se află vieţuitoare (mai ales oameni); pustietate.

SINGURÉNI, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 3 106 loc. (2008). Spital (1910) în satul S.

SINGUROV (SUNGUROV), Mihail (sec. 19), arhitect şi inginer rus. Stabilit la Iaşi în 1832; profesor de inginerie la Academia Mihăileană. A realizat „Obeliscul leilor" de la Copou şi a reconstruit în stil neoclasic palatul domnesc şi palatul Sturdza din Iaşi.

SINISTRÁT, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. Persoană care a suferit pagube mari de pe urma unei calamităţi (incendiu, inundaţie etc.).

SINÍSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care provoacă spaimă, groază; groaznic, înspăimântător; oribil. ✦ Funest. **2.** S.n. (Rar) Calamitate, dezastru care provoacă pagube însemnate. **3.** Realizarea în asigurări a riscului asigurat (ex. dauna la bunuri, decesul).

SINN FEIN (< cuv. gaeilic „Noi înşine") Mişcare republicană naţionalistă irlandeză. S-a radicalizat în preajma Primului Război Mondial, organizând insurecţia de Paşti din 1916. Aripă politică a IRA după 1980, a căpătat o poziţie dificilă după ruptura dintre autorităţi şi IRA (1996).

SINÓD (< slavon *sinodu*) s.n. **1.** Adunare de ierarhi care constituie forul suprem al Bisericii (sau al unei eparhii) ortodoxe şi care se întruneşte periodic pentru a rezolva probleme de administraţie bisericească. **2.** Adunare episcopală care se convoacă pentru a hotărî în chestiuni de dogmă, de morală şi de administraţie bisericească; sobor; (la catolici) conciliu. ✦ *S. ecumenic* = adunare episcopală pe întreaga Biserică creştină, înainte de divizarea acesteia pe confesiuni. Biserica ortodoxă recunoaşte şapte *s. e.*: de la Niceea (325), Constantinopol (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol (553), Constantinopol (680), Niceea (787). Biserica romano-catolică numără încă 14 *s. e.* ţinute numai cu episcopii săi. Ultimul, Vatican II (1962).

SINODÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine sinodului, privitor la sinod. Care emană de la un sinod; sinodic **(2)**.

SINÓDIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Referitor la intervalul de timp după care se repetă aceeaşi poziţie relativă a Pământului, a Soarelui, a unei planete (sau a Lunii). ✧ *Lună s.* v. *lună*. **2.** Sinodal.

SINOIE 1. Liman marin, în E Dobrogei, în complexul lagunar Razim; 171,5 km^2. Ad. max.: 1,6 m. Concentraţie mare de săruri (16–18 g/l). Lacul S. comunică cu Marea Neagră prin Gura *Periboina*. Pe malul de SV se află ruinele cetăţii antice *Histria*. **2.** Sat în com. Mihai Viteazul (jud. Constanţa) în apropierea căruia, pe malurile lacurilor Sinoie şi Zmeica, s-au descoperit vestigii aparţinând mai multor aşezări antice, geto-dacice, greceşti şi romane.

SINOLOGÍE (fr. {i}; {s} lat. m. *Sino* „din China" + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care are ca obiect studiul limbii, al istoriei şi al culturii poporului chinez.

SINONÍM, -Ă (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *noma* „nume") s.n., adj. **1.** S.n. Element lingvistic (cuvânt, afix, formă flexionară sau construcţie sintactică) echivalent ca sens cu altul. **2.** Adj. (Despre cuvinte, afixe etc.) Care are acelaşi înţeles cu altul.

SINONÍMIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** Adj. Referitor la sinonime sau la sinonimie, care aparţine sinonimelor sau sinonimiei. ✧ *Derivaţie s.* = procedeu stilistic potrivit căruia două sau mai multe cuvinte din aceeaşi sferă semantică ajung să desemneze, pe plan figurat, acelaşi lucru. **2.** S.f. Totalitatea sinonimelor unei limbi; sistemul de sinonime al unei limbi.

SINONIMÍE (< fr., gr.) s.f. Însuşire pe care o au unele cuvinte, expresii etc. de a fi sinonime cu altele; posibilitatea înlocuirii unui cuvânt, a unei expresii etc. prin sinonimul lor.

SINOP (SINOPE), oraş în N Turciei, port la Marea Neagră; 30,5 mii loc. (2000). Întemeiat în c. 630 î.Hr. de milesieni, a cunoscut o perioadă de maximă înflorire în sec. 2–1 î.Hr., când a fost cap. a regatului Pont. Aici, la 30 nov. 1853, escadra rusă, condusă de amiralul Nahimov, a înfrânt şi scufundat flota turcă.

SINOPOLI, Giuseppe (1947–2001), compozitor şi dirijor italian. Se impune ca dirijor de muzică simfonică, dar excelează mai ales în operă. Creaţie pentru orchestră, operă, muzică de cameră.

SINÓPTIC, -Ă (< fr., gr. *synoptikos* „care se vede dintr-o singură privire") adj. **1.** (Despre tabele, rubrici) Care permite să se vadă dintr-o privire diferitele părţi ale unui tot. **2.** *Meteorologie s.* = ramură a meteorologiei care se ocupă cu studiul legilor circulaţiei generale a atmosferei, al factorilor care determină timpul şi care elaborează metodele de prognozare a timpului. **3.** *Evanghelii sinoptice* = primele trei evanghelii canonice (ale lui Matei, Marcu şi Luca), foarte asemănătoare între ele, fapt explicat prin „teoria celor două izvoare": Matei şi Luca au avut ca sursă de inspiraţie textul lui Marcu; cei trei au folosit şi un „izvor oral" de unde au preluat cuvântările lui Iisus..

SINOSTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *syn* „cu" + *osteon* „os") s.f. Fuziunea (patologică sau chirurgicală de necesitate) a două oase care normal există şi funcţionează separat şi sunt bine individualizate.

SINO-TIBETÁNE adj. *Limbi* ~ = familie de limbi vorbite în Asia şi cuprinzând două mari ramuri: *thai chineză* sau *thino-siameză* (limba chineză şi grupul tai) şi *tibeto-birmană* (limbi vorbite în Tibet, Nepal şi Uniunea Myanmar). Sin. *chino-tibetane*.

SINOVIÁL, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Care se referă la membrana seroasă ce căptuşeşte o capsulă articulară şi secretă sinovia.

SINOVÍE (< fr., lat. m.) s.f. (ANAT.) Lichid secretat de o articulaţie, prezent în cavitatea sinovială, care asigură buna funcţionare a articulaţiilor.

SINOVÍTĂ, (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a membranei sinoviale; provoacă dureri şi împiedică funcţionarea articulaţiei respective.

SINTÁCTIC, -Ă (< ngr.) adj. Privitor la sintaxă, care aparţine sintaxei, de sintaxă.

SINTÁGMĂ (< fr. {i}; {s} *syntagma* „grup organizat") s.f. (LINGV.) Unitate semantică-sintactică stabilă, formată dintr-un grup de două sau de mai multe cuvinte între care există raporturi de subordonare.

SINTÁXĂ (< fr.; gr. *syn* „împreună" + *taxis* „punere") s.f. **1.** (LINGV.) Parte a gramaticii care studiază regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziţii şi a propoziţiilor în frază. **2.** (LIT.) *S. poetică* = ansamblu de procedee stilistice (repetiţia, interogaţia şi invocaţia retorică, antiteza etc.) care, uzând de topica propoziţiei şi a frazei, sporesc expresivitatea limbii literare. **3.** (LOG.) Parte a semioticii, constituind expunerea derivării expresiilor logice; ia în considerare exclusiv regulile de formare şi de transformare a expresiilor, făcând abstracţie de orice interpretare a lor.

SINTEA MARE, com. în jud. Arad, pe dr. Crişului Alb; 3 737 loc. (2008). Satul S.M. menţionat documentar în 1377.

SINTEÁZE s.f. pl. (BIOCHIMIE) Enzime care catalizează unele procese de sinteză din organism.

SINTERIZÁRE s.f. Fenomen de lipire a pulberilor metalice, ceramice etc. în urma încălzirii şi presării lor. ✦ Operaţie de realizare a unor piese prin încălzirea unor pulberi (la o temperatură inferioară temperaturii de topire a cel puţin unuia dintre componenţi) şi presarea lor în forme speciale; concreţionare.

SINTÉTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Care ţine de sinteză, privitor la sinteză; obţinut prin sinteză. ✧ *Spirit s.* = spirit care face uşor sinteza lucrurilor. *Limbă s.* = limbă flexionară în care raporturile gramaticale se exprimă de obicei prin adăugarea de afixe la tema cuvintelor. **2.** (Despre compuşi chimici) Care se obţin pe cale artificială (prin sinteză chimică).

SINTÉZĂ (< fr., gr. *syn* „împreună" + *thesis* „punere") s.f. **1.** Combinarea sau reconcilierea între noţiuni opuse. (La Hegel) Moment final al triadei teză-antiteză-sinteză; reprezintă fuziunea tezei şi a antitezei într-o unitate superioară. **2.** *S. chimică* = operaţie prin care se obţine un compus chimic pornind de la elementele chimice componente sau de la compuşi mai simpli.

SINTONÍE (< fr., engl.; {s} gr. *syntonos* „care concordă") s.f. Egalitate a frecvenţelor de oscilaţie ale mai multor sisteme fizice oscilante; acord **(4)**.

SINUCÍDERE (< fr.) s.f. Provocarea intenţionată a propriei morţi; în unele religii, s. este considerată jertfă de sine (la azteci); budismul o respinge, iar în creştinism este păcat de moarte.

SINUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care are o linie şerpuitoare; cotit. ✦ Fig. (Despre firea, caracterul oamenilor) Şovăielnic, nehotărât; reticent.

SINUOZITÁTE (< fr.) s.f. Cotitură, curbură, curbă.

SÍNUS (< fr., lat.) s.n. **I.** (ANAT.) **1.** Cavitate neregulată în grosimea unui os cranian (ex. **s.** frontal, **s.** sfenoidal, **s.** maxilar, **s.** etmoidal). **2.** Canal dilatat cu rol de colector al sângelui venos din regiunea respectivă (**s.** venos). ✧ *S. carotidian* = porţiune dilatată a arterei carotide primitive. *S.c.* menţine constantă presiunea sangvină. **II.** (MAT.) Funcţie trigonometrică având ca domeniu de definiţie mărimea unghiurilor, cu valori numere reale, egală cu ordonata punctului de pe cercul centrat în origine, de rază egală cu unitatea, a cărui rază vectoare formează cu axa absciselor un unghi egal cu unghiul dat. Se notează *sin x*. ✧ *S. hiperbolic* = funcţie egală u semidiferența dintre funcția exponențială e^x și func-a exponențială e^{-x}.

INUSOIDÁL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține sinusoidei, rivitor la sinusoidă; care are formă de sinusoidă; arionic **(1)**.

INUSOÍDĂ (< fr.) s.f. (MAT.) Graficul funcției *sin x* itr-un sistem de coordonate ortogonale.

INUZÍTĂ (< fr.) Inflamație acută sau cronică a mu-oasei care căptușește sinusurile paranazale.

ION, una dintre colinele fortificate din vechiul Ierusalim; inonim biblic al Ierusalimului.

ION, Gheorghe (1822–1892, n. Mamornița, azi în Jcraina), scriitor român. Acad. (1868). Memorialistică ,Suvenire contimpurane"); versuri, traduceri.

IONÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Sion*) s.n. Mișcare politică i religioasă, apărută în țările europene la sfârșitul ec. 19, dar cu rădăcini încă din vremea profeților, vând drept scop întemeierea unui stat evreiesc pe terit. 'alestinei.

IOÚX (< fr.) subst. Uniune de triburi amerindiene, parținând familiei de limbi *hakasioux;* populau ținutul intre fl. Mississippi-Missouri și M-ții Stâncoși. În rezent trăiesc în special în rezervații. Se mai numesc i *dakota*.

ÍPET (< tc.) s.n. (Înv.) Cufăr de lemn cu capac boltit ineori bogat ornamentat) și ferecat cu benzi metalice, ı care se păstrează haine și obiecte de valoare.

IQUEIROS, David Alfaro (1898–1974), pictor și grafi-ian mexican. Lucrări murale și de șevalet cu tematică evoluționară, influențate de arta precolumbiană și olosind cu îndrăzneală racursiurile, pentru obținerea nor efecte patetice („Noua democrație", „Alegoria ega-tății dintre rase").

IR (cuv. engl.) s.m. **1.** (În Marea Britanie) Titlu care recedă prenumele cavalerilor și al baronilor; persoană vând acest titlu. **2.** (În țările de limbă engleză) Termen e adresare corespunzător lui „domnule".

IRACUSA, oraș în S Italiei (Sicilia), port la M. Ionică; 23,6 mii loc. (2001). Piață agricolă. Monumente: teatrul rec (sec. 4 î.Hr.), templul lui Apolo (sec. 6 î.Hr.), tem-lul Atenei (sec. 7 d.Hr.), amfiteatru roman (sec. 2), cata-ombe (sec. 4–7), catedrală (sec. 7), palatele Chiaramonte i Nava (sec. 14). Oraș-stat (polis) întemeiat în 734 î.Hr. e țărmul estic al Siciliei de corintieni. Unul dintre cele nai importante orașe din Grecia Mare (în sec. 6–5 î.Hr.). ucerit de romani în 212 î.Hr.

ÍRE (< fr.) s.m. Titlu cu care cineva se adresează unui npărat sau rege.

IREÁP, -Ă (< slavon, *sverepu*) adj. (Despre cai) Greu le stăpânit, iute; sălbatic.

IRÉNĂ (< fr., lat.) s.f. **I.** (În mitologia greacă) Făptură abuloasă închipuită ca o femeie cu picioare și aripi de asăre (reprezentarea s. ca femeie cu coadă de pește e nai târzie). Prin cântecul lor fermecat, s. atrăgeau pe orăbieri, ale căror corăbii se sfărâmau de țărmul stân-os al ins. lor. ✦ (Fam.) Femeie seducătoare. **II.** (TEHN.) parat pentru emiterea unor vibrații sonore (sau ul-rasonore) de mare intensitate și de frecvență constantă au reglabilă între anumite limite, utilizat pentru sem-alizări.

IRENIÉNI (< fr.) s.m. pl. Ordin de mamifere placentare cvatice *(Sirenia)*, cu corpul în formă de torpilă, coada lispusă în plan orizontal și membrele anterioare (cele osterioare lipsesc) transformate în lopeți înotătoare include dugongul și lamantinul).

IRET 1. Râu, afl. stg. al Dunării, la S de Galați; 706 km dintre care 559 km pe terit. României). Supr. bazinului idrografic: 44,835 km^2. Izv. din Carpații Păduroși Ucraina); intră în țară în amonte de orașul **S.**, co-ectează apele care coboară de pe versanții de E ai arpaților Orientali și din pod. Bârladului. Separă od. Bârladului de Subcarpații Moldovei, printr-o luncă largă și străbate NE C. Române (C. Siretului inferior). Afl. pr.: Suceava, Moldova, Bistrița, Trotuș, Râmnic, Buzău, Bârlad. Hidrocentrale. În lunca **S.** se află orașele: Siret, Pașcani, Roman și Mărășești. În Antic. s-a numit *Seretos*. **2.** Oraș în jud. Suceava, pe dr. **S.**; 9 465 loc. (2008). Punct de frontieră. Produse textile și alim. Biserica Sfânta Treime (sec. 14), a cărei ctitorie se atribuie lui Petru Mușat, biserica Sfântul Ioan Botezătorul, ctitorie a domnului Ștefan Petriceicu (sec. 17). Primărie (1826). Vechi oraș, atestat documentar pentru prima oară în 1340, dar cu o existență anterioară. Reședință domnească (1365–1388). Episcopie catolică (1371). Însemnat centru pe drumul comercial care lega Lvovul de Marea Neagră.

SIREȚEL, com. în jud. Iași, pe râul omonim; 4 140 loc. (2008).

SIRIA (Republica Arabă Siriană), stat în Asia de Sud-Vest; 185 180 km^2; 18 016 000 loc.(2004). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniți - 74%, alawiți/șiiți, druzi, ismailiți - 16%), creștină c. 10%, iudaică. Cap.: *Damasc*. Orașe principale: Halab/Alep, Homs/Hims, Al-Lādhiqīyah/ Latakia, Hamāh, Al-Qāmishlī. *Relief.* Are ieșire la M. Mediterană (în V) cu un țărm însoțit de o îngustă câmpie litorală bine populată. Deșertul Siriei, un pod. alternând porțiunile cu dune de nisip cu cele pietroase, ocupă peste 1/2 din terit. În extremitatea sud-vestică m-ții Antiliban (Jabal ash-Shaykh/ Mt. Hermon, 2 814 m) cu depr. Ghouta, ce găzduiește orașul Damasc. *Climă* subtropicală în treimea vestică și continentală uscată în restul terit. *Rețeaua hidrografică.* Principalele cursuri de apă sunt Eufratul (cu izv. în Turcia) și Al Asi/anticul Orontes. Două lacuri sunt mai importante, Lacul Asad (lac de acumulare pe Eufrat) și Lacul Tiberiada/Kinnèret (la granița cu statul Israel). *Resurse de subsol:* petrol și fosfați naturali, gaze naturale, gips, sare, azbest și marmură. *Economia.* Principalele produse ind.: oțel, tractoare, televizoare, frigidere, benzină, amoniac, îngrășăminte fosfatice și azotoase, ciment hidraulic, cherestea, țesături, zahăr, ulei de măsline, bere. Agricultura folosește pe scară largă irigațiile. Se cultivă: grâu, orz, legume, bumbac, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, soia, arahide, măslini, smochini, curmali, viță de vie, citrice, migdali, fistic ș.a. Se cresc: ovine, caprine și bovine. Turismul dispune de un potențial remarcabil incluzând: Damascul - cu valoroase monumente, din perioada de glorie a Califatului arab; vestigiile unor civilizații antice, faimosul oraș Palmyra. Moneda: 1 Liră S.= 100 Piaștri.

- *Istoric.* Terit. **S.**, străvechi focar al civilizației din Orientul Apropiat, s-a dezvoltat în strânsă legătură cu civilizația mesopotamiană și egipteană. La jumătatea milen. 2 î.Hr., **S.** devine obiect de dispută între Egiptul faraonic, regatul Mitanni și statul hitit. În sec. 9 î.Hr. este cucerită de Asiria, în 605 î.Hr., de Regatul Noului Babilon, în 333 î.Hr., de Alexandru cel Mare, devenind, până la cucerirea romană (64 î.Hr.), nucleul Regatului Seleucid. Prosperă prov. romană, apoi bizantină, **S.** este cucerită, în 634–636 d.Hr., de arabi și devine, o dată cu stabilirea la Damasc a capitalei Califatului Omeiad, pentru un secol (661–759), centrul lumii arabe. Stăpânită de Tulunizi (878), Fatimizi (976), Selgiucizi (1076), mamelucii egipteni (1260–1516), **S.** devine, între 1516 și 1918, o prov. a Imp. Otoman. După destrămarea Imp. Otoman, la sfârșitul Primului Război Mondial (1918) și eșecul proclamării unui regat al Siriei Mari (1920), **S.** este declarată, în 1920, Terit. sub mandat al Societății Națiunilor, administrat de Franța. Mișcarea națională împotriva dominației străine atinge apogeul în timpul răscoalei din 1925–1926. În cursul celui de-al Doilea Război Mondial, **S.** este ocupată de trupe britanice și franceze care, sub presiunea forțelor naționaliste, proclamă, la 27 sept. 1941, Republica independentă **S.** și predau, la 1 ian. 1944, guvernului sirian atribuțiile puterii. Membru fondator al O.N.U. (1945). Independența reală și deplină este dobândită însă la 17 apr. 1946, o dată cu retragerea trupelor străine de pe terit. **S.** Pe plan politic, **S.** cunoaște o puternică instabilitate (4 lovituri de stat militare între 1949 și 1954 și alte 4 între 1962 și 1970). Între 1958 și 1961, **S.** este unită cu Egiptul, în Republica Arabă Unită. La 8 mart. 1963, puterea este preluată de Partidul Baas (f. 1947), care inițiază o politică de orientare radicală, socialistă, panislamică (reforma agrară, naționalizarea întreprinderilor industriale). La 12 mart. 1971, gen. Hafez al-Assad, ales președinte al statului, pune capăt perioadei de instabilitate politică și transformă **S.** într-un factor activ în frontul statelor arabe radicale, aliat al U.R.S.S. Hafez al-Assad a condus cu o mână de fier destinele **S.**, urmărind ideea constituirii Siriei Mari. **S.** participă la conflictele armate arabo-israeliene din 1948–1949, iun. 1967 (în urma căruia Israelul ocupă Înălțimile Golan) și oct. 1973 („Războiul de Yom Kippur"). În urma conflictului din Liban (apr. 1975–oct. 1976), **S.** trimite contingente în Forțele Arabe de Descurajare instalate pe terit. libanez, însărcinate cu supravegherea încetării ostilităților (c. 30 000 militari staționează încă în Liban), devenind arbitrul confruntărilor interne. Un tratat de

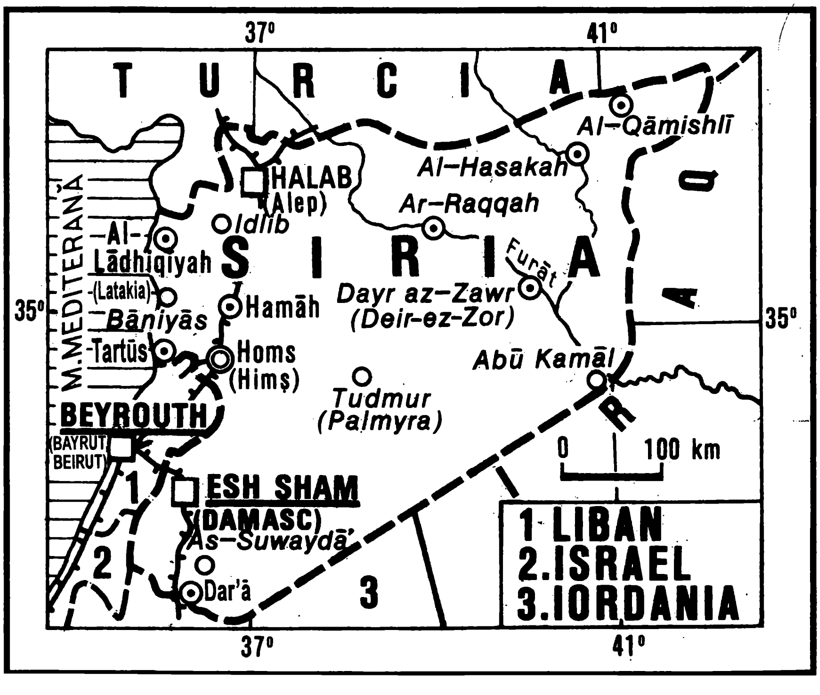

fraternitate şi cooperare siriano-libanez, semnat la Damasc (22 mai 1991), consfinţeşte poziţia predominantă a S. în Liban. După ce sprijină Iranul în conflictul său cu Iraqul (1980–1988), S. se raliază în Războiul din Golf (ian.–febr. 1991) coaliţiei antiiraqiene a O.N.U. condusă de S.U.A., apoi acceptă să participe la reluarea tratativelor arabo-israeliene, fără a se realiza însă până astăzi un acord în privinţa retrocedării de către Israel a Înălţimilor Golan ocupate în 1967. La 10 febr. 1999, Hafez al-Assad este confirmat de 99,98% dintre votanţi pentru un nou mandat prezidenţial de 7 ani, al 5-lea de la venirea sa la putere în 1970, dar încetează din viaţă la 10 iun. 2000. Fiul său, Başar al-Assad (34 ani), îi succede în funcţiile de lider al Partidului Baas, comandant suprem al forţelor armate şi preşedinte al statului, validat de plebiscitul din 10 iul. 2000, pentru un mandat de 7 ani. Noul conducător al statului a trecut la promovarea unui proces de democratizare internă (de exemplu, partidele cooptate la guvernare primesc dreptul de a edita propriile ziare, dar pentru organizarea de dezbateri sunt obligate să solicite în prealabil aprobarea autorităţilor), care progresează însă extrem de lent şi sinuos. În ultimii ani se observă o degradare a relaţiilor cu S.U.A. Republică prezidenţială.

SIRIÁN, -Ă (< n. pr. *Siria*) s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Siriei. De religie islamică (c. 85%) şi creştină.

SIRIU 1. Munţii Siriului, masiv muntos în Carpaţii de Curbură, în grupa m-ţilor Buzăului, între râurile Bâsca Chiojdului şi Buzău. Alt. max.: 1 663 m (vf. Mălâia). Lacuri nivale. **2. Lacul ~** v. *Vulturilor, Lacul ~*. **3.** Com. în jud. Buzău, pe râul omonim; 3 151 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică sezonieră. (Gura Siriului). Lac de acumulare (1985) de 500 ha.

SIRIUS (< fr.) s.n. Nume dat celei mai strălucitoare stele de pe cer, făcând parte din constelaţia Câinele-Mare; luceafărul de ziuă.

SIRÓCO (SIRÓCCO) (< fr.) s.n. Vânt uscat şi fierbinte care bate în ţările mediteraneene.

SÍROP (< fr., lat. m.) s.n. Soluţie densă de zahăr în apă sau în sucuri vegetale.

SIRTA (SIDRA), numele a două golfuri ale M. Mediterane, pe ţărmul de N al Africii: *S. Mare (Khalij Surt),* golf larg deschis pe ţărmul de N al Libiei; *S. Mică (Gabès),* golf pe ţărmul de E al Tunisiei. Porturi pr.: Benghazi şi Gabès.

SISÁL (< fr. {i}; {s} n. pr. *Sisal,* port în Yucatán) s.m. Plantă perenă textilă din fam. agavacee, cu tulpină foarte scurtă şi frunze lungi, crescute în rozetă *(Agave sisalana);* cultivată în zone calde şi uscate pentru fibrele sale rezistente, folosite pentru confecţionarea frânghiilor.

SISIĆ, Ferdo (1896–1940), istoric croat. Studii privind istoria slavilor meridionali („Istoria Croaţiei"). M. coresp. al Acad. Române (1930).

SISIF (în mitologia greacă), rege al Corintului. Osândit după moarte, în Infern, să urce neîncetat pe un povârniş o stâncă uriaşă, care, ajunsă pe culme, se rostogoleşte din nou în vale. Simbol al muncii zadarnice.

SI SIN-HAI v. Xian Xianghai.

SISLEY, Alfred (1839–1899), pictor francez de origine engleză. Reprezentant al impresionismului. A pictat mai ales împrejurimile Parisului („Mica piaţă din Argenteuil", „Pe Sena").

SISMONDI (SIMONDE), Jean Charles Léonard de ~ (1773–1842), economist şi istoric elveţian de origine franceză. A analizat critic capitalismul din vremea sa, preconizând reîntoarcerea la situaţia economică depăşită a importanţei micilor producători („Noi principii de economie politică").

SISTÁ (< lat. *sistare*) vb. I tranz. şi intranz. A (se) opri, a (se) întrerupe, a (se) suspenda (o acţiune, o lucrare etc.).

SISTÉM (< fr., gr.) s.n. **1.** Ansamblu de elemente interdependente, alcătuind un întreg organizat (ex. s. nervos, s. axiomelor lui Euclid). ✧ *S. de ecuaţii* = ansamblu de ecuaţii cu mai multe necunoscute ale căror soluţii trebuie să verifice simultan toate ecuaţiile sistemului. *S. fizic* = s. constituit din corpuri şi din câmpuri, delimitate spaţial, considerat din punctul de vedere al proprietăţilor fizice. *S. tehnic* = s. fizic constituit, cel puţin în parte, din corpuri tehnice, destinat îndeplinirii unor funcţii utile în industrie, în agricultură etc. (ex. maşini de lucru, aparate, vehicule, clădiri, diguri, şosele, tuneluri etc.). *S. cibernetic* = s. dinamic (îşi modifică starea în timp), deschis (legături complexe cu mediul), autoreglabil (cu posibilitatea de a-şi corecta independent oscilaţiile, manifestând tendinţe antientropice (de menţinere şi perpetuare a propriei identităţi organizate). ✦ Totalitatea relaţiilor pe baza cărora este constituit un s. **(1).** ✧ *S. de referinţă* v. *referinţă.* **2.** (STRAT.) Totalitatea depozitelor formate în decursul unei perioade geologice. ✦ *S. cristalografic* = grupare a poliedrelor cristaline pe baza elementelor de simetrie comune (axe cristalografice) şi a constantelor cristalografice (unghiuri axiale); se disting 7 *s.c.* (cubic, hexagonal, pătratic sau tetragonal, romboedric sau trigonal, rombic, monoclinic, triclinic). 3. Ansamblu ordonat care apare ca rezultat al unei clasificări (ex. s. periodic al elementelor). **4.** Ansamblu coerent de idei ştiinţifice sau filozofice. **5.** Mod de organizare a unui proces, a unei operaţii etc.; metodă de lucru; normă, obicei. **6.** Model, tip, tipar. 7. *S. informaţional* = ansamblu de procedee şi mijloace de colectare, prelucrare şi transmitere a informaţiei necesare procesului de conducere a unei instituţii, minister etc. **8.** *Sistemul economic* = ansamblul instituţiilor şi mecanismelor producţiei, repartiţiei şi consumului ca şi un anumit stil de viaţă. Cel mai cunoscut s. economic este sistemul economiei de piaţă. 9. (BIOL.) Ansamblu de ţesături şi organe care îndeplinesc o anumită funcţie în organism (ex. s. nervos, s. circulator, s. digestiv). **10.** *S. geografic informaţional* = s. informatic care urmăreşte stocarea şi prelucrarea datelor (topografice, statistice etc.), analiza şi vizualizarea lor, structurate tematic pe straturi, ceea ce permite operaţii complexe de corelare a diverselor elemente. În mod curent, denumit prin iniţialele în engleză *(GIS)* sau franceză *(SIG)*. **11.** *Sistemul internaţional de unităţi (SI),* sistem de măsură a mărimilor fizice adoptate pe plan internaţional. Unităţi fundamentale: *metrul, kilogramul, amperul, kelvinul, candela* şi *molul.*

SISTEMÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.f. **I.** Adj. Care se produce în conformitate cu un sistem sau în vederea constituirii unui sistem; referitor la un sistem. ✦ (Şi adv.) Potrivit unui plan chibzuit dinainte; metodic, organizat. ✦ Care se exercită cu stăruinţă, cu perseverenţă. **II.** S.f. (BIOL.) Ştiinţă care studiază diferenţierea organismelor vegetale şi animale în grupuri naturale cu rang de categorii sistematice şi înrudirile dintre ele. V. *taxonomie.*

SISTEMATIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A aranja, a clasa ceva după sau într-un anumit sistem; a organiza o activitate după un anumit plan, după o anumită metodă.

SISTEMATIZÁRE s.f. 1. Acţiunea de a sistematiza şi rezultatul ei. **2.** Ansamblu de măsuri tehnice, economice şi legislative relative la spaţiile de locuit, la desfăşurarea activităţii, la circulaţia oamenilor şi a materialelor etc., care se iau în scopul asigurării unor condiţii de viaţă optime pentru populaţia de pe un anumit terit. ✦ Ramură a *urbanismului* care se ocupă cu proiectarea şi reorganizarea ştiinţifică a aşezărilor urbane şi rurale.

SÍSTOLĂ (< fr., gr.) s.n. Contracţie fiziologică periodică, ritmică, a musculaturii cavităţilor inimii, având drept efect expulzarea sângelui din ventricule în aortă şi în artera pulmonară *(s. ventriculară)* şi din atrii în ventricule *(s. atrială)*. La om se produc 60–80 s. pe minut.

SIT (< fr.) s.n. 1. Peisaj pitoresc. 2. Configuraţia unui loc, a unui teren unde se ridică un oraş; modul în care este aşezat din punct de vedere al facilităţilor destinate oamenilor. ✧ *S. arheologic* = şantier unde au loc săpături şi cercetări arheologice. *S. de conservare* = arie naturală protejată.

SITA BUZĂULUI, com. în jud. Covasna, pe Buzău; 4 794 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Păstrăvărie.

SITALCES, rege al odrisilor (431–424 î.Hr.). În timpul său, regatul trac al odrisilor s-a întins de la M. Egee, Bosfor şi Dardanele, până la gurile Dunării. Aliat al Atenei în timpul războiului peloponesiac (431–404 î.Hr.).

SITÁR s.m. Pasăre călătoare din ordinul caradriformelor, de mărimea unui porumbel, cu pene brune cu dungi mai închise şi cu cioc lung, drept şi subţire *(Scolopax rusticola)*. Este vânat pentru carnea lui gustoasă.

SÍTĂ (< slavon *sito*) s.f. **1.** Dispozitiv format dintr-o ţesătură rară de fire textile ori metalice, folosit în operaţiile de cernere pentru separarea granulelor de diferite dimensiuni dintr-un amestec granular sau pulverulent. ✦ Pânză deasă de sârmă, aşezată ca protecţie la ferestre, la dulapuri etc. ✦ *Os cu s.* = bucată de os de vită cu aspect poros. **2.** *S. fotografică* = raster. 3. (CHIM.) *Site moleculare* = silicaţi naturali sau sintetici care au proprietatea de a reţine în golurile reţelei cristaline diferite molecule. Se utilizează la separarea din petrolul lampant a unor hidrocarburi destinate fabricării detergenţilor.

SITOFOBÍE (< fr.) s.f. Frică de mâncare. Apare în unele boli mintale.

SITOLOGÍE (< fr.) s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul alimentelor.

SITOMANÍE (< fr.) s.f. Dorinţa de a mânca continuu.

SITTER, Willem de (1872–1934), astrofizician olandez. Contribuţii la teoria relativităţii şi a expansiunii universului.

SITUÁ (< fr., lat. m.) vb. I refl. A ocupa un loc anumit într-o ierarhie, într-o ordine; *p. ext.* a lua o anumită atitudine faţă de o problemă dată. ✦ Tranz. A aşeza într-un anumit loc; a indica, a desemna locul cuiva.

SITUÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Ansamblu de împrejurări care determină la un moment dat condiţiile de existenţă şi dezvoltare ale unei fiinţe, colectivităţi, activităţi etc.; stare de fapt care decurge de aici pentru cineva sau ceva. ✦ Poziţie oficială, materială sau morală în care se află cineva. ✦ Fig. Dispoziţie, stare sufletească. **2.** (CONT.) *Situaţii financiare ale întreprinderii* = un set complet de s. financiare include următoarele componente: bilanţul, contul de profit şi pierdere, situaţia modificării capitalului propriu, situaţia fluxurilor de numerar, precum şi politicile contabile şi notele explicative.

SIUN-TZI v. Xun-Zi.

SIUTGHIOL, lac cuapă dulce, pe ţărmul Mării Negre, la N de Constanţa, despărţit de mare printr-un cordon litoral, pe care se află staţiunea Mamaia. Supr.: 19,56 km^2; vol. 88,7 mil. m^3. Ad. max.: 18 m. Comunică cu marea prin L. Tăbăcăriei. Complex nautic. În apropierea ţărmului de V, ins. Ovidiu.

SIVAS, oraş în partea central-estică a Turciei, în pod. Anatoliei, pe fl. Kizil Irmak; 250,3 mii loc. (2000). Ind. textilă, alim., constr. de maşini. Fabrică de ciment; prelucr. lemnului. Medresele: Sifaiye (1217–1218) şi Albastră/Gök (1271). Important centru orăşenesc sub romani şi bizantini. Cucerit de musulmani (1080).

SIWĀLIK, zonă muntoasă în partea de S a Himalayei, pe terit. Indiei şi Nepalului, pe c. 1600 km lungime şi 16 km lăţime, între graniţa de NE a Pakistanului (în V) şi râul Tista în E (Sikkim). Alt. max.: 3 647 m (vf. Chaur, în N Indiei).

SÍXTĂ (< fr.) s.f. Poziţie a braţului înarmat în scrimă, la probele de floretă şi de spadă.

SIXTUS, numele a cinci papi. Mai importanţi: **1. S. IV** *(Francesco della Rovere)* (1471–1484). S-a aflat în război cu Florenţa (1478–1480), i-a sprijinit pe regii Spaniei Ferdinand Catolicul şi Isabela de Castilia şi a stabilit relaţii cu Ştefan cel Mare, domnul Moldovei. În timpul său a fost ridicată Capela Sixtină. **2. S. V** *(Felice Peretti)* (1585–1590). Sub pontificatul lui a fost construit Palatul Lateran şi s-au reconstruit numeroase monumente din Roma. A restabilit ordinea în Statul Papal. În 1590, a publicat o nouă ediţie a „Vulgatei".

SIZÍGIE (< fr. {i}; {s} gr. *syzygia* „unire") s.f. Conjuncţia sau opoziţia unei planete cu Soarele.

SÎKTÎVKAR (SYKTYVKAR), oraş în NV Federaţiei Ruse, cap. Rep. Komi, pe râul Sisola; 230 mii loc. (2002). Montaj de automobile, mat. de constr. şi textile. Universitate. Până în 1930 s-a numit *Ust'-Sisolsk.* Fundat în 1586. Oraş din 1780.

SÎR-DARIA (SYRDARIA), fl. în Asia Centrală, format din confl., în depr. Fergana, a râurilor Narim şi Kara-Daria (care izv. din V m-ţilor Tian-Shan); 2 206 km. Curge prin Tadjikistan, Uzbekistan şi Kazahstan. Străbate deşertul Kîzîlkum şi se varsă în L. Aral. Irigaţii.

SJÖBERG, Alf (1903–1980), regizor suedez. Filme de atmosferă, psihologice, ecranizări ale unor opere literare celebre („Spasme", „Domnişoara Julia", „Tatăl").

SJÖSTRÖM, Victor (1879-1960), actor şi regizor suedez de film. Clasic al cinematografului mut. Inspirate din temele naţionale, filmele sale, lirice prin excelenţă, dominate de supranatural şi legendă, fac din peisaj un personaj care participă la destinul eroilor („Proscrişii", „Vestitorul morţii", „Sub roba roşie", „Vijelia").

SKA (cuv. jamaican) subst. Muzică jamaicană apărută în anii '60 ai sec. 20 sub influenţa *rhytm and blues*-ului american.

SKADARSKO JEZERO v. **Shkodër.**

SKAGERRAK, str. care desparte Pen. Scandinavă de Pen. Iutlanda, unind apele M. Nordului (prin str. Kattegat) cu cele ale M. Baltice. Lungime: 240 km; lăţime max.: 145 km; ad. max.: 809 m. Aici s-a desfăşurat în 31 mai-1 iun. 1916 o importantă bătălie navală între flota germană, condusă de amiralul R. Scheer, şi cea engleză, condusă de amiralul J. Jellicoe, terminată indecis. Cunoscută şi sub numele de „Bătălia Iutlandei".

SKANDERBEG (pe numele adevărat *Gjergj Kastrioti*) (c. 1405–1468), comandant de oşti, erou naţional al Albaniei. A condus (1443-1468) lupta poporului albanez împotriva jugului otoman, obţinând remarcabile victorii la Torviol (1444), Oranik (1456), Mokra (1462), eliberând o mare parte din terit. albanez, cu centrul în oraşul Krujë.

SKARN (< germ.) s.n. Rocă endogenă de contact metasomatic, alcătuită din silicaţi bine cristalizaţi (granat, epidot, piroxen etc.), adesea cu minereuri de fier, cupru, molibden etc.

SKATEBOARD (cuv. engl. de la *to skate* „a patina" + *board* „placă") s.n. Placă alungită, prevăzută cu role, utilizată pentru deplasare rapidă prin alunecare pentru agrement şi sport.

SKÁTING (cuv. engl. de la *to skate* „a patina") s.n. Patinaj cu patine pe rotile.

SKÉET (cuv. engl.) s.n. (SPORT.) Probă de tir constând în ochirea talerelor aruncate din şanţ.

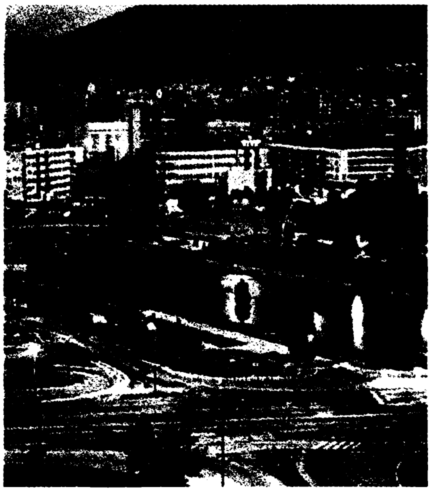

Skopje. Vedere generală

SKIKDA, oraş în NE Algeriei, port la M. Mediterană; 152,3 mii loc. (1998). Uzină de lichefiere a gazelor naturale. Rafinărie de petrol. Fundat în 1838. Până în 1962 s-a numit *Philippeville.*

SKINNER, B(urrhus) F(rederic) (1904-1990), psiholog american. Contribuţii în teoria behaviorismului (*cutia lui S.*). Lucrările sale au influenţat metodele de studiere a comportamentului („Ştiinţă şi comportament uman", „Libertate şi demnitate").

SKOBELŢÎN, Dmitri Vladimirovici (1892-1990), fizician rus. Contribuţii în fizica nucleară şi la studiul razelor cosmice (fotografiate prin metoda camerei Wilson).

ŠKODA, firmă cehă de construcţii de maşini, creată de Emil Ritter von S. (1839–1900), în 1866, la Plzeň. Până la al Doilea Război Mondial cunoscută pentru producţia de armament; ulterior s-a reprofilat pe fabricarea de autoturisme. După 1990 colaborează cu *Fiat.*

SKOK, Petar (1881-1956), lingvist croat. Specialist în romanistică, s-a ocupat mai ales de romanitatea balcanică, dând o atenţie deosebită limbii române („Fenomene de limbă latină vulgară în inscripţiile provinciei romane Dalmaţia", „Elemente de lingvistică romanică"). M. coresp. al Acad. Române (1929).

SKOLEM, Thoralf Albert (1887-1963), logician, matematician şi filozof norvegian. Contribuţii în domeniul filozofiei matematicii, a teoriei mulţimilor, a modelelor, a funcţiilor şi predicatelor recursive, în calculul predicatelor.

SKOLIMOWSKI, Jerzy (n. 1938), regizor polonez. Producţii nonconformiste, temperamentale, agresive, cu scopul de a şoca („Bariera", „Strigătul", „Farul").

SKOPAS v. **Scopas.**

SKOPJE (SKOPLJE), cap. Macedoniei, pe fl. Vardar; 444,2 mii loc. (1994). Siderurgie. Constr. de maşini agricole. Ind. chimică. Universitate (1949). Biserica Nerezi (1164), moscheea Isa-beg (1476). Cunoscut în Antic. sub numele de *Scupi,* a devenit centrul ad-tiv al prov. romane Moesia Inferioară. În 1346, la S., Ştefan Duşan s-a proclamat ţar. Între 1392-1912 cucerit de turci. În sec. 16–17 a devenit un important centru comercial. Între 1918–1991 a făcut parte din Iugoslavia. În 1963 a fost distrus în cea mai mare parte de un puternic seism.

SKOVORODA, Grigori Savvici (1722–1794), iluminist ucrainean. Idei utopice despre o societate viitoare lipsită de antagonisme sociale.

SKRIABIN, Aleksandr Nikolaevici (1872-1915), compozitor şi pianist rus. Unul dintre inovatorii de seamă din domeniul armoniei. Trei simfonii, poeme simfonice („Poemul extazului"), lucrări pentru pian (sonate, studii, preludii, poeme, mazurci).

SKYE, ins. în arh. Hebride, în NV Arh. Britanic; 1,7 mii km^2. Localit. pr.: *Portree.*

SKYLITZES, Ioan (sec. 11), demnitar şi cronicar bizantin. Autorul unei istorii a Imp. Bizantin, cuprinzând perioada dintre 811 şi 1079. Cea mai mare parte a cronicii sale se află inserată în cronograful lui *Kedrenos.*

SKYROS (SKÍROS), ins. grecească în M. Egee (arh. Sporadelor de Nord) la NE de ins. Eubeea; 210 km^2. Localit. pr.: Skyros.

SLAB, -Ă (< sl.) adj. **1.** Lipsit de forţă fizică, de vlagă, de vitalitate; debil. **2.** Cu intensitate scăzută (ex. lumină **s.**); (despre obiecte) fără rezistenţă. ✦ (Despre soluţii, amestecuri) Diluat. **3.** Fără valoare deosebită, lipsit de talent (ex. un scriitor slab, o carte slabă). ✦ (Despre oameni) Fără o pregătire temeinică într-un anumit domeniu. **4.** Lipsit de tărie sufletească, de autoritate. **5.** Lipsit de grăsime. ✦ (Despre fiinţe) Uscăţiv. ✦ (Despre carne) Fără grăsime, macră. **6.** (Despre pământ) Puţin roditor.

SLAD (< bg., scr.) s.n. Malţ.

SLÁLOM (cuv. norvegian) s.n. Coborâre pe schiuri, constând dintr-o succesiune de viraje. ✦ Probă din schiul alpin în care concurentul este obligat să coboare o pantă trecând prin anumite puncte obligatorii, numite porţi, în două manşe. ✧ *S. nautic* = sport nautic care constă în parcurgerea unui traseu, cu caiacul sau cu canoea, pe ape curgătoare şi tumultuoase, printre obstacole (jaloane) suspendate deasupra apei.

Aleksandr N. Skriabin

Ioan Slavici

SLAMA-CAZACU, Tatiana (n. 1920, Bucureşti), psiholog şi lingvist român, soţia lui B. Cazacu. Preşedintă a Grupului român de lingvistică aplicată (din 1971). Iniţiatoare a cercetărilor româneşti de psiholingvistică. („Limbă şi context", „Psiholingvistica - o ştiinţă a comunicării"). Redactor-şef al International Journal of Psycholinquistics.

SLATINA 1. Municipiu, reşed. jud. Olt, pe stg. râului omonim; 78 184 loc. (2008). Uzină de aluminiu. Hidrocentrală. Ind. constr. de maşini şi alim. Monumente: schiturile Clocociov (cu biserică din 1645), Strehareţ (cu biserică din 1671), Biserica Sf. Treime (sec. 17). Muzeu. Aşezare menţionată pentru prima dată în 1368. Punct de vamă pe drumul care lega oraşul Sibiu cu Piteşti, Târgovişte sau Turnu. Municipiu din 1979. **2.** Com. în jud. Suceava, pe râul Suha Mică; 5 242 loc. (2008). Ansamblu monastic (1561), ctitorie a lui Alexandru Lăpuşneanu. Biserica Schimbarea la Faţă. Vechea denumire *Drăceni.*

SLATINA-TIMIŞ, com. în jud. Caraş-Severin, pe Timiş; 3 072 loc. (2008). Vestigii ale aşezării romane *Masclianis.*

SLĂTINĂ (< sl.) s.f. Izvor de apă sărată. ✦ Porţiune de teren mlăştinoasă şi sărată.

SLAV, -Ă (< fr.) subst., adj. **1.** S.m. pl. Comunitate de triburi din marea familie a popoarelor de limbă indo-europeană, grupul satem; înrudite cu balţii, cu care alcătuiau comunitatea lingvistică balto-slavă. Aria de locuire a **s.** ajunsese spre 500 d.Hr. să se întindă între bazinul mijlociu al Vistulei şi Niprul mijlociu şi superior, ajungând spre N până la Pripet, iar spre S până la Bug şi Nistru. Primele ştiri scrise despre strămoşii **s.** (printre care veneţii) datează din sec. 1-2 d.Hr. (Pliniu, Tacit, Ptolemeu), dar sub denumirea de **s.** (împărţiţi în trei grupuri mari: veneţii, anţii, sclavinii) sunt menţionaţi în sec. 6 d.Hr.) (Iordanes, Procopiu). În sec. 5 d.Hr., ca urmare a puternicei dezvoltări demografice, a început marea expansiune a s., aceştia ajungând în cursul secolelor următoare spre N şi V până la M. Baltică şi fl. Elba, în Europa Centrală până la Alpi şi M. Adriatică, în S - după destrămarea puterii hunilor - până la M. Egee, iar în NE în terit. din taiga. Limba **s.,** iniţial unitară, s-a diferenţiat, începând din sec. 9-10 putându-se vorbi de trei grupuri de popoare şi de limbi slave: **s.** de vest (poloni, cehi, slovaci), **s.** de est (ruşi, ucraineni) şi **s.** de sud (sloveni, sârbi, croaţi, macedoneni, bulgari), un rol important jucându-l substratul etnic diferit cu care au venit în contact (germanic, tracic, iliric). O mare parte (nouă triburi) a coborât în sec. 7 în Pen. Balcanică ocupând-o în cea mai mare parte şi slavizând populaţiile găsite, cu excepţia grupurilor romanice (vlahii) şi a populaţiei greceşti din statul bizantin. **2.** ✧ *Limbă s.* (şi susbt. f.) = fiecare dintre limbile popoarelor slave **(1).** ✦ (Substantivat) *S. veche* = limba slavilor din E Pen. Balcanice, constituită ca limbă literară în a doua jumătate a sec. 9.

SLAVA CERCHEZĂ, com. în jud. Tulcea, pe râul Slava; 2 545 loc. (2008). Expl. de calcare. În satul Slava-Rusă, vestigii romano-bizantine şi mănăstirea Uspenia (sec. 17).

SLÁVĂ (< sl.) s.f. **1.** Glorie, renume. ✦ Proslăvire, laudă. **2.** Cer, văzduh.

SLAVEIKOV 1. Petko S. (1827–1895), poet şi om politic bulgar. Participant la lupta pentru independenţa Bulgariei. Unul dintre fondatorii literaturii naţionale. Lirică socială şi erotică („Izvorul fetei frumoase", „Boico-voievod", „Fabule"). Teatru satiric („Malacovul"). **2. Pencio S.** (1866–1912), scriitor bulgar. Fiul lui **S. (1)**. Lirică spiritualistă a setei umane de perfecţiune („Lacrimi de copilă", „Pe insula fericiţilor"); eseuri („Literatura bulgară înainte şi acum").

SLAVIANOV, Nikolai Gavrilovici (1854–1897), inginer rus. Autorul unui procedeu original de sudură prin arc electric cu electrod fuzibil în formă de vergea (1888).

SLAVICI, Ioan (1848–1925, n. Şiria, jud. Arad), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1882). Redactor la ziarul „Timpul", director al „Tribunei" din Sibiu (1884–1890); fondator, alături de Coşbuc şi Caragiale, al revistei „Vatra". A făcut parte din cercul „Junimii". Teoretician al „realismului popular", care indica drept surse de inspiraţie pentru literatură tradiţia folclorică şi viaţa poporului, a realizat un tablou autentic al satului transilvănean („Novele din popor"). Remarcabil analist, a urmărit, uneori într-o viziune idilică, dragostea tinerilor („Scormon", „La crucea din sat", „Pădureanca"), dezumanizarea sub imperiul setei de înavuţire („Moara cu noroc", „Comoara"), ridicarea intelectualităţii rurale („Budulea Taichii") şi acţiunea ei pedagogică („Popa Tanda"). Romanul social şi psihologic, de formulă obiectivă, „Mara", romane istorice („Din bătrâni"); comedii („Fata de birău"); drame („Gaspar Graţiani"); poveşti de inspiraţie folclorică („Zâna zorilor"); memorialistică („Închisorile mele", „Lumea prin care am trecut").

SLAVÍSM (< germ.) s.n. Cuvânt, expresie sau construcţie împrumutată dintr-o limbă slavă de o altă limbă (şi neasimilate de aceasta).

SLAVÍSTICĂ (< germ.) s.f. Ştiinţă care studiază limba, literatura, cultura şi istoria popoarelor slave.

SLAVÓN, -Ă (< fr.) adj. Slav **(3)**. ✧ *Limba s.* (şi subst., f.) = limba literară, dezvoltată din vechea slavă; a fost folosită în Ev. Med. ca limbă de cult şi de cancelarie în Rusia, Bulgaria, Serbia şi în ţările române. ✦ (Despre caractere grafice) Chirilic.

SLAVONIA, reg. naturală şi istorică în E Croaţiei, între Sava, la S, şi Drava şi Dunăre, la N şi E; 41,4 mii km^2. Relief muntos. Lunci fertile de-a lungul râurilor şi al fl. Dunărea. Oraşe pr.: Osjék, Bosanski Brod. Aici s-au aşezat slavii de sud în sec. 7, iar în sec. 10 a luat fiinţă Regatul Croaţiei. Lupte sângeroase între sârbi şi croaţi în timpul războiului civil din 1992.

SLĂBÍ (< *slab*) vb. IV **1.** Intranz. (Despre fiinţe) A pierde din greutate, din grăsime, a deveni slab **(1). 2.** Intranz. A pierde din forţă, din vigoare. ✦ (Despre organe ale corpului, facultăţi fizice, psihice etc.) A nu mai funcţiona normal. ✦ (Despre procese, acţiuni etc.) A scădea în intensitate; a-şi încetini ritmul, a se diminua. **3.** Tranz. A face să fie mai puţin încordat; a da drumul. ✧ Expr.

SLĂBICIÚNE (< *slăbi*) s.f. **1.** Faptul de a fi slab **(1).** ✦ Senzaţie de pierdere a puterilor, de sfârşeală; lipsă de forţă fizică. **2.** Fig. Lipsă de energie, de fermitate. **3.** Scădere, defect. **4.** Înclinare, afecţiune deosebită pentru cineva sau ceva.

SLĂNIC 1. Râu, afl. stg. al Buzăului; 65 km. Izv. din S m-ţilor Vrancei, iar în sectorul subcarpatic apa are un conţinut de cloruri ridicat. **2.** Oraş în jud. Prahova, pe Slănic (afl. al Vărbilăului), în Subcarpaţii de la Curbură; 6 704 loc. (2008). Salină. Staţiune balneoclimaterică, având lacuri cu ape clorosodice, sulfatate şi calcice. Sanatoriu amenajat în interiorul salinei vechi. Prin prăbuşirea unei vechi ocne, aici a rămas în relief un „munte de sare", brăzdat de lapiezuri, având în centru L. Miresei. În prezent, acest masiv de sare este în curs de distrugere, fiind puternic afectat de noi prăbuşiri. Vestigii dacice şi romane. Menţionată documentar în 1532. Oraş din 1892.

SLĂNICEANU, Gheorghe (1835–1885, n. Bucureşti), general român. Ministru de Război (1876–1877, 1880–1881). Şef de Stat-Major (din apr. 1877) al Armatei române de operaţii, pe frontul de la Plevna, iar din sept. comandă detaşamenul dintre Vid şi Iskăr, care prin lupte grele cucereşte Rahova (nov. 1899).

SLĂNIC-MOLDOVA, oraş în jud. Bacău, pe Slănic, la poalele m-ţilor Nemira; 5 051 loc. (2008). Îmbuteliere de ape minerale. Staţiune balneoclimaterică cu ape minerale (descoperite la 1800). Menţionat documentar în 1757. Până în 1968 s-a numit *Băile S.-M.*

SLĂNÍNĂ (< bg., scr.) s.f. Strat de grăsime la porcine; întrebuinţată ca aliment, se consumă după conservare (cu adaos de sare şi de boia, ori afumată) sau se topeşte devenind untură.

SLĂTINEANU 1. Alexandru S. (1873–1939, n. Bucureşti), medic român. Lucrări în domeniul epidemiologiei şi bacteriologiei, poliomielitei, febrei tifoide. **2. Barbu S.** (1895–1969, n. Paris), cercetător al artei populare româneşti şi colecţionar de artă român. Fiul lui **S. (1).** Studii în domeniul ceramicii („Ceramica românească", „Ceramica feudală românească"). Fondator al „Colecţiei de artă comparată" din Bucureşti.

SLĂTINARU-NISTOR, Maria (n. 1938, Iaşi), soprană română. Repertoriu cuprinzând marile roluri de soprană, dar şi roluri wagneriene (Elsa, Sieglinde, Elisabeth). Carieră internaţională (Viena, Metropolitan Opera). Activitate pedagogică.

SLĂTIOARA 1. V. **Măgura Slătioarei. 2.** Com. în jud. Olt, pe dr. Oltului; 2 745 loc. (2008). Hidrocentrală. **3.** Com. în jud. Vâlcea, pe Cerna; 3 494 loc. (2008). Centru de ceramică populară nesmălţuită.

SLĂVEIU, lac glaciar în masivul Retezat, la 2 015 m alt.; 3,3 ha. Ad. max.: 6,1 m.

SLĂVENI, sat în com. Gostavăţu (jud. Olt), pe terit. căruia a fost identificată o aşezare civilă şi un castru roman situate pe *Limes Alutanus*.

SLĂVESCU, Victor (1891–1977, n. Rucăr, jud. Argeş), economist. Acad. (1939). Lucrări în domeniul economiei politice, istoriei doctrinelor economice şi financiar-bancare („Organizaţia de credit a României", „Politica bancară a României şi depresiunea economică mondială"). Memorii.

SLĂVÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A preamări, a lăuda pe cineva pentru merite excepţionale. **2.** (Înv.) A iubi peste măsură, a adora, a venera.

SLEVOGT, Max (1868–1932), pictor şi grafician german. Iniţial atras de curentul Secession, apoi de impresionism („Cântăreţul D'Andrade în rolul lui Don Juan", „Autoportret"). A ilustrat „Iliada", „Faust".

SLIEMA, oraş în Malta, port la G. St. Julian, 12,5 mii loc. (2002). Staţiune balneoclimaterică.

SLIMNIC, com. în jud. Sibiu, pe râul omonim; 3 650 loc. (2008). Vestigii arheologice aparţinând unor aşezări neolitice, din Epoca Bronzului, geto-dacice, romane şi daco-romane. Atestată documentar din 1282.

SLIP^1 (< engl.) s.n. Chiloţi de baie foarte scurţi.

SLIP^2 (< engl.) s.n. Plan înclinat pe care se coboară în apă hidroavioanele aşezate, în general, pe un cărucior acţionat mecanic.

SLIPMETRU (< fr.) s.n. Sistem folosit la măsurarea mecanică a alunecării motoarelor asincrone.

SLIVEN, oraş în E Bulgariei; 100,6 mii loc. (2001). Ind. textilă, sticlărie, constr. de maşini. Menţionat documentar în 1153

SLIVILEŞTI, com. în jud. Gorj, pe râul Jilţu; 3 761 loc. (2008). Muzeu etnografic.

SLOBOZÍ vb. IV tranz. (Înv. şi pop.) **1.** A pune în libertate. ✦ A desface dintr-o legătură strânsă. ✦ Refl. (Despre obiecte care leagă) A se desface. **2.** A da permisiunea cuiva să plece. **3.** A lăsa să cadă, a da drumul. **4.** A descărca o armă de foc. **5.** A degaja, a scoate. ✦ A emite un sunet, un cuvânt etc.

SLOBOZIA 1. Municipiu, reşed. jud. Ialomiţa, pe stg. Ialomiţei, în C. Bărăganului; 52 207 loc. (2008). Filatură de bumbac; combinat de îngrăşăminte azotoase. Ind. alim. Biserica Sfinţii Voievozi a mănăstirii **S.** (1618). Centru cultural judeţean „Ion Perlea" (1992). Muzeu. Menţionată documentar în 1614. Sediul Episcopiei Sloboziei şi Călăraşului. **2.** Com. în jud. Argeş, pe Dâmboviţa; 4 962 loc. (2008). Viticultură. **3.** Com. în jud. Giurgiu, pe stg. Dunării; 2 537 loc. (2001).

SLOBOZIA BRADULUI, com. în jud. Vrancea; 2 044 loc. (2008). Centru viticol. Pomicultură. Vestigii neolitice.

SLOBOZIA CIORĂŞTI, com. în jud. Vrancea, pe râul Râmna; 2 044 loc. (2008).

SLOBOZIA CONACHI, com. în jud. Galaţi, pe râul Suhic; 3 883 loc. (2008).

SLOBOZIA MÂNDRA, com. în jud. Teleorman, pe râul Sâiu; 1 959 loc. (2008).

SLOBOZIA MOARĂ, com. în jud. Dâmboviţa, pe interfluviul Dâmboviţa-Ilfov; 2 266 loc. (2008).

SLOBOZÍE (< slobod) s.f. **1.** (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Sat întemeiat pe loc pustiu sau refăcut după fuga locuitorilor, având anumite privilegii domneşti. **2.** Scutire de dări pe care domnii o acordau satelor în scopul repopulării lor.

SLOBOZITÓR (< *slobozi*) s.n. Ax de lemn care fixează sulul de dinapoi al războiului de ţesut.

SLOCUM, Joshua (1844–1909), navigator canadian. A realizat prima călătorie în jurul lumii (1895–1898), de unul singur.

SLOGÁN (< fr., engl.) s.n. (Uneori peior.) Formulă pregnantă, concludentă care exprimă ţelurile (politice, economice) unui grup, ale unei organizaţii etc. sau o problemă de actualitate.

SLÓI (< ngr.) s.n. Bloc de gheaţă care pluteşte pe apă. ✦ Ţurţur de gheaţă.

SLOPS (< fr., germ.) s.n. Produs petrolier de calitate inferioară.

SLOVÁC, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f., adj. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Slovaciei. De religie creştină (catolici). **2.** (Substantivat, f.) Limbă slavă din grupul occidental, vorbită de slovaci.

SLOVACIA (Republica ~), stat în centrul Europei; 49 036 km^2; 5 423 000 loc. (2004). Limba oficială: slovacă. Religia: creştină (catolici 68,3%, protestanţi 8,4%, greco-catolici 4,1%, ortodocşi 0,9%) 85,1%, alte credinţe 8,5%, atei 9,7%. Cap.: *Bratislava.* Oraşe principale: Košice, Prešov. *Relief.* În V se află munţi scunzi (Carpaţii Mici şi Carpaţii Albi), iar în N, la graniţa cu Polonia, Tatra Înaltă (alt. max. Gerlachovka, 2 665 m), continuaţi spre S cu Tatra Joasă, fragmentaţi de numeroase văi şi depresiuni longitudinale. Secţiunea muntoasă a ţării este completată de m-ţii Metaliferi ai Slovaciei şi de unele masive izolate şi scunde (Slanske, Vihorlat). În S spre graniţa cu Ungaria, pod. cu fenomene carstice şi sectoare din C. Dunării de Mijloc. *Clima* este temperat continentală, de tip central-european, influenţată de altitudine. *Reţeaua hidrografică.* Dunărea este principalul curs de apă şi are ca afluenţi Morava, Váh, Nitra, Hron şi Ipel. Pe Dunăre la Gabcikovo complex hidroenergetic şi de navigaţie. În Tatra lacuri glaciare. Numeroase rezervaţii şi Parcuri Naţionale, între care P.N. Tatra Înaltă. *Resurse de subsol* limitate (lignit, petrol, gaze naturale, minereu de fier, plumb, stibiu, mercur, aur, magnezit, gips, sare, caolin, baritină, talc), **S.** fiind nevoită să apeleze la importuri masive. *Economie.* Principalele produse industriale: energie electrică (inclusiv din centrale nucleare), oţel, feroaliaje, aluminiu, cupru, autovehicule, motociclete, televizoare, produse chimice, celuloză, hârtie, ciment, cherestea, ţesături, încălţ., produse alim. ş.a. Se cultivă: grâu, orz, porumb, sfeclă de zahăr, cartofi, floarea-soarelui, legume. Pomicultură şi viticultură. Se cresc: porcine, bovine, ovine . Turism montan şi pentru sporturi de iarnă. Moneda: 1 Koruna = 100 Halierov. – *Istoric.* Pe terit. **S.**, locuit în a doua jumătate a milen. 1 î.Hr. şi în primele sec. d.Hr. de celţi, triburi dacice şi germanice (suebi, vandali, marcomani, quazi, longobarzi) şi rămas în afara hotarelor Imp. Roman, se stabilesc, în sec. 6, triburi ale slavilor de apus, supuse, în sec. 7–9, autorităţii politice a avarilor, apoi francilor. În sec. 7, **S.** face parte din efemerul stat slav condus de Samo (623–659), un dinast de origine francă. Părţi ale **S.**, între care principatul de la Nitra (**S.** de Apus), sunt incluse, după 830, în Marele Cnezat al Moraviei; acum se răspândeşte creştinismul propovăduit de misionarii Chiril şi Metodiu (863–864). S. va fi inclusă însă în sfera de influenţă catolică şi nu ortodoxă. După prăbuşirea Marelui Cnezat al Moraviei, sub loviturile ungurilor stabiliţi în C. Panoniei (906), S. face parte din statul ceh, condus de dinastia Přemysl, constituit în Boemia la sfârşitul sec. 9, apoi este ocupată de către Regatul Ungar (1025). Coroana maghiară aduce în S. colonişti germani, cehi, polonezi şi unguri, oraşele fiind dominate, până în sec. 15, de populaţia germană. După prăbuşirea Regatului Ungar, în urma bătăliei de la Mohács (1526), S. intră în componenţa Imp. Habsburgic. În urma pactului dualist din 1867, S. este inclusă în Ungaria, populaţia fiind supusă unei politici de maghiarizare forţată (interzicerea Asociaţiei Matica Slovenská - 1875). În condiţiile destrămării Imp. Austro-Ungar, la 28 oct. 1918, este proclamată, la Praga, Republica Cehă independentă, care se uneşte, la 30 oct. 1918, cu S. Între 30 oct. 1918 şi 1 ian. 1993, cu o întrerupere în anii 1939–1945, istoria S. evoluează în cadrul statului cehoslovac. În noul stat, S., mai puţin urbanizată şi industrializată decât Cehia, nu obţine autonomia sperată (Constituţia cehoslovacă din 29 febr. 1920 fiind considerată la Bratislava prea centralistă), iar slovacii se simt discriminaţi. După Acordul de la München (30 sept. 1938), S. dobândeşte, la 6 oct. 1938, autonomia internă, prelatul catolic Jozef Tiso devenind şef al guvernului. În condiţiile desfiinţării de către Germania a statului cehoslovac, S. se proclamă republică independentă (14 mart. 1939–4 apr. 1945), în realitate un stat satelit al celui de-al Treilea Reich. În urma „primului arbitraj de la Viena" (2 nov. 1938), Ungaria anexează S. meridională şi S Ucrainei Subcarpatice (12 000 km^2, 1 mil. loc.), iar în 15–17 mart. 1939, ocupă întreaga Ucraină Subcarpatică. În aug.–oct. 1944, în S. are loc o puternică răscoală armată antigermană, la care participă 60 000 de soldaţi şi 12 000 de partizani, înăbuşită însă de Wehrmacht. După eliberarea Cehoslovaciei de sub dominaţia germană (9 mai 1945), guvernul de coaliţie constituit sub patronaj sovietic (1945) acaparează treptat, până în 1948, întreaga putere, Cehia şi S. cunoscând în următoarele decenii destinul statelor Est-europene intrate în sfera de influenţă sovietică. În 1945, partea răsăriteană a Ucrainei Subcarpatice este anexată de către U.R.S.S. şi inclusă în R.S.S. Ucraineană. Politica reformistă iniţiată în cursul „Primăverii de la Praga", al cărei lider este slovacul *Alexander Dubček*, este curmată brutal de intervenţia armată a statelor (minus România) Tratatului de la Varşovia (20/21 aug. 1968), ordonată de Leonid I. Brejnev. La 1 ian. 1969, Cehoslovacia este proclamată stat federal compus din două republici egale în drepturi, R. Socialistă Slovacă şi R. Socialistă Cehă (din 20 apr. 1990, R. Federativă Cehă şi Slovacă). În contextul radicalelor transformări ce se petrec în 1989 în Europa de Est, în urma demonstraţiilor populare din oct.–nov. de la Praga, „Revoluţia de catifea", are loc înlăturarea regimului comunist şi constituirea unui guvern de uniune naţională şi alegerea fostului disident Václav Havel ca preşedinte al Republicii Cehoslovace (29 dec. 1989). Alegerile parlamentare din 5–6 iun. 1992 sunt câştigate în S. de Mişcarea pentru o Slovacie Democrată, condusă de *Vladimir Mečiar*, artizanul desprinderii din federaţia cu Cehia. În urma tratativelor bilaterale cehe şi slovace, se adoptă, la nivel parlamentar, decizia separării Cehoslovaciei în două state, măsură care intră în vigoare la 1 ian. 1993, o dată cu proclamarea Republicii Slovace ca stat independent. Membru al O.N.U. (19 ian. 1993). În reg. de graniţă cu Ungaria, trăieşte o importantă minoritate maghiară. Tratatul de bună vecinătate dintre S. şi Ungaria, semnat în 1995, este ratificat de către Parlamentul slovac în 1996. De la proclamarea independenţei şi până la alegerile parlamentare din sept. 1998, viaţa politică a ţării este dominată de liderul Mişcării pentru o Slovacie Democrată, Vl. Mečiar, care conduce neîntrerupt guvernul (cu excepţia perioadei mart.–dec. 1994). Intrat în conflict cu preşedintele statului, *Michal Kovác* (1993–1998), autoritarul Vl. Mečiar blochează, după expirarea, în mart. 1998, a mandatului prezidenţial, alegerea unui şef al statului, asumându-şi temporar şi această funcţie. Alegerile parlamentare din 25–26 sept. 1998 sunt câştigate de forţele aflate în opoziţie, în frunte cu alianţa creată în 1997 de către cinci partide şi intitulată Coaliţia Democrată Slovacă (care obţine 26,3% din voturi). Liderul acesteia, Mikulás Dzurinda, formează, la 19 nov. 1998, un guvern de coaliţie de centru-stânga, în care intră şi partidul minorităţii maghiare. Noua putere instalată în urma alegerilor din 1998 îşi propune restabilirea unei democraţii credibile, accelerarea reformei în economie, depăşirea izolării internaţionale provocate de regimul autoritar al lui Vl. Mečiar şi aderarea S. la N.A.T.O. şi U.E. Şapte partide trec pragul de 5% şi acced în Parlament după alegerile din 20 şi 21 sept. 2002. Deşi se situează pe locul întâi – 19,5% din sufragii – Mişcarea pentru o Slovacie Democrată a fostului premier Vl. Mečiar (36 din cele 150 de mandate) este complet izolată pe scena politică slovacă; Uniunea Democratică şi Creştină Slovacă a premierului M. Dzurinda, situată pe locul doi (15% din voturi) preia iniţiativa formării noului guvern de coaliţie. Alegerile prezidenţiale din 2004 sunt câştigate de Ivan Gašparović. Alegerile parlamentare din 2006 sunt câştigate de o coaliţie condusă de Roberto Fico. Republică parlamentară.

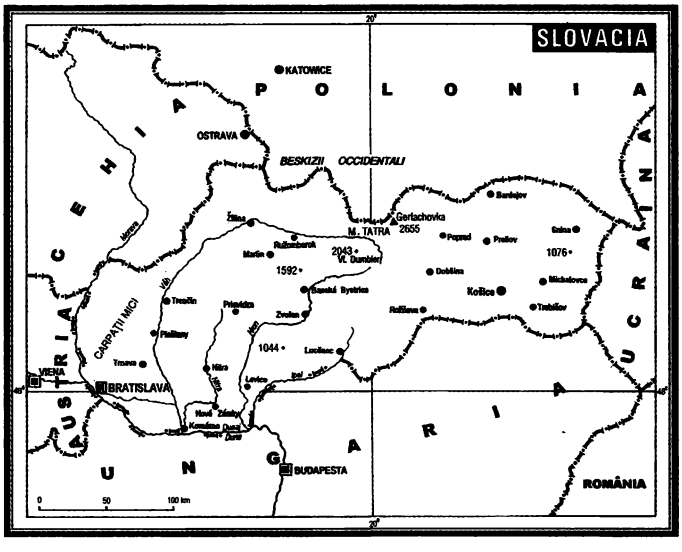

SLÓVĂ (< sl.) s.f. (Înv. şi pop.) **1.** Literă (chirilică). ✦ Scriere; alfabet. ✦ Mod de a scrie caracteristic unei persoane. **2.** Învăţătură, ştiinţă de carte.

SLOVÉN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Sloveniei. De religie creştină (catolici). **2.** S.f. Limbă slavă meridională vorbită de sloveni.

SLOVENIA (Republica ~), stat în NV Pen. Balcanice; 20 256 km^2; 2 011 000 loc.(2004). Limba oficială: slovena. Religia: creştină (catolici 86,2%, protestanţi 1,6%, ortodocşi 0,6%, alţi creştini 3,7%), alte credinţe 0,1%; atei 7,8%. Cap.: *Ljubljana*. Oraş principal: Maribor. *Relief.* În N sectoare ale Alpilor Karawanken şi Alpii Iulieni (cu Veliki Triglav 2 864 m) şi o treaptă montană mai scundă, Pohorje; în partea centrală un spaţiu deluros, bine populat (incluzând depr. Ljubljana şi Celje); în S Alpii Dinarici cu reg. calcaroasă Karst (Kras) cu renumita peşteră Postojna; în SV o restrânsă zonă litorală (în NV pen. Istria) iar în NE un îngust sector al C. Panonice. *Climă* temperată cu nuanţe mediteraneene în reg. litorală şi continentale în reg. deluroasă. *Reţeaua hidrografică.* Râurile mai importante, Drava şi Sava, aparţin bazinului Dunării; cunoscut este râul Reka cu un traseu subteran de 40 km, aflat pe lista patrimoniului natural mondial. Numeroase lacuri de munte. *Resurse de subsol* limitate (lignit, gips, caolin). *Economia.* Principale produse industriale: oţel, feroaliaje, aluminiu, autovehicule, motociclete, televizoare, produse chimice, medicamente, celuloză, hârtie, cherestea, mobilă, ciment, ţesături, încălţ., produse alim. ş.a. Se cresc: bovine, porcine, ovine, cabaline (cai lipiţani). Se cultivă: grâu, porumb, sfeclă de zahăr, legume, viţă de vie, pomi fructiferi. Turism balneoclimateric (cură heliomarină şi staţiuni montane) şi cultural-istoric (Ljubljana, peştera Postojna, una dintre cele mai frumoase din Europa). Moneda: 1 Tolar = 100 Stotin. – *Istoric* Locuit în Antic. de triburi ilire şi celtice, terit. S. devine, în sec. 2–1 î.Hr., prov. a Imp. Roman, rămânând după 395 d.Hr. între hotarele Imp. Roman de Apus. În sec. 6–7 se stabilesc aici triburile slovenilor, aparţinând slavilor meridionali. În sec. 7 se constituie Marele Ducat al Karantaniei (Karinthiei), dependent de Bavaria (c. 750), apoi de Regatul francilor (c. 788), temporar supus de unguri (907–955). În sec. 8–10 este adoptat creştinismul în haină catolică, slovenii, stabiliţi în extremitatea de NV a lumii slave meridionale, ducându-şi existenţa într-un spaţiu cultural-politic german. Comitatele şi ducatele ce se constituie din sec. 10, dependente de Sfântul Imp. Roman, sunt anexate treptat de casa de Habsburg: Steiermark (Štajertska - 1280), Karinthia (Koroška - 1335), Kraina (Kranjska - 1335), Triest (Trst - 1383), Görz (Gorica - 1500), cunoscând, în sec. 15–17, o puternică colonizare germană. După o efemeră includere în Provinciile Ilire, sub controlul lui Napoleon I (1809–1813), S. reintră sub stăpânirea Austriei, statut menţinut şi după instituirea dualismului austro-ungar din 1867. Mişcarea de emancipare naţională, dezvoltată în sec. 19, impune, după prăbuşirea Imp. Austro-Ungar, la sfârşitul Primului Război Mondial, aderarea, la 1 dec. 1918, la Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor (din 1929, Regatul Iugoslavia). Etnici sloveni trăiesc după 1918 şi în Italia (Triest) şi Austria (Steiermark şi Kärnten). Potrivit Constituţiei Republicii Populare Federative Iugoslavia din 31 ian. 1946, S. devine una dintre cele 6 republici care alcătuiesc statul federal postbelic (din 1963, R.S.F.I.). În urma unui arbitraj al O.N.U., din 1954, portul Triest este atribuit definitiv Italiei, iar reg. Istria învecinată, cu portul Rijeka (în italiană Fiume), cu pop. majoritară slovenă, revine Iugoslaviei şi, implicit, Sloveniei. Cea mai industrializată şi dezvoltată republică a federaţiei iugoslave (1/10 din populaţie şi 1/4 din PIB), totodată cea mai omogenă etnic, S. se desprinde şi cel mai lin din statul federal şi depăşeşte fără convulsii sociale şi ec. momentul destrămării Iugoslaviei. În condiţiile crizei pe care o traversează Iugoslavia la sfârşitul deceniului 9, S. şi Croaţia se pronunţă pentru restructurarea radicală a federaţiei, apoi pentru independenţă, S. fiind prima care introduce, în ian. 1989, sistemul pluripartit şi renunţă, în mart. 1990, la apelativul „socialist" din titulatura oficială a republicii. În urma referendumului din 23 dec. 1990, când 95% dintre votanţi se pronunţă pentru suveranitate, S. îşi proclamă, la 25 iun. 1991, independenţa. *Milan Kučn* este instalat ca primul preşedinte al S. (25 iun. 1991), reconfirmat, în urma alegerilor prezidenţiale (5 dec. 1992); reales în 1997. La 15 ian. 1992, independenţa S. este recunoscută de statele U.E., la 22 mai 1992, S. este admisă în O.N.U. şi la 14 mai 1993 în Consiliul Europei. Alegerile parlamentare din 10 nov. 1996 situează în frunte Partidul Liberal Democrat (25 din cele 88 de mandate ale Parlamentului), iar Janez Drnovšek, liderul Partidului Liberal Democrat,

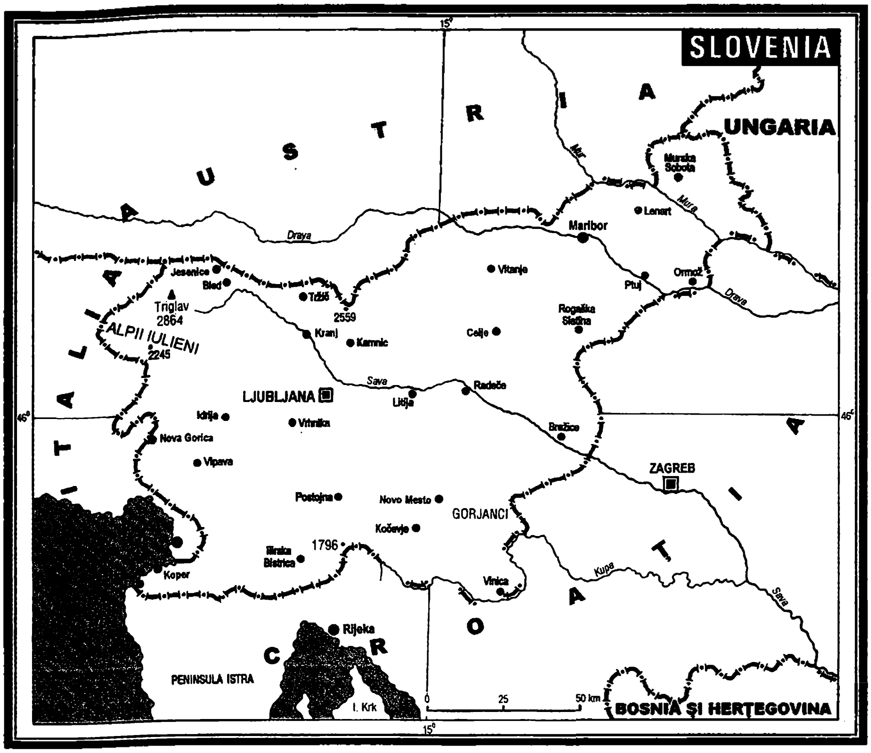

prim-min. din 1992, formează un nou guvern de coaliție. În 1999, **S.** este vizitată de președintele S.U.A., Bill Clinton (iun.), și de papa Ioan Paul II (sept.); cu acest prilej fostul episcop romano-catolic Anton Martin Slomsek (1800–1862), o figură emblematică a trezirii conștiinței naționale slovene, este beatificat de suveranul pontif. După retragerea premierului Janez Drnovšek, în urma unui vot de neîncredere, Parlamentul îl desemnează, în mai 2000, pe Andrej Bajuk în calitate de nou prim-min.. Programul noului guvern enumeră printre priorități reforma economică și aderarea la N.A.T.O. și U.E. Scrutinul legislativ din 15 oct. 2000 este câștigat de partidul de centru-stânga al fostului premier J. Drnovšek, ales președinte, în locul lui Milan Kučan, care a exercitat această funcție neîntrerupt de la proclamarea Republicii **S.** Dintre toate fostele republici iugoslave, **S.** a cunoscut, după destrămarea statului federal, cea mai rapidă dezvoltare economică. În 2004 adoptă moneda euro. Alegerile prezidențiale din 2007 sunt câștigate de Danilo Türk. Republică parlamentară.

SLOW (cuv. engl.) s.n. Dans modern, lent; melodia după care se execută acest dans.

SŁOWACKI, Juliusz (1809–1849), poet și dramaturg polonez. Lirică romantică vizionară („Beniowski"). Creator al dramaturgiei naționale moderne de inspirație istorică („Kordian", „Balladyna").

SLÚGĂ (< sl.) s.f. **I. 1.** Persoană care slujește pe cineva și care este retribuită pentru acest lucru. **2.** (Înv.) Slujitor înarmat de pe lângă casa sau din suita unui boier. **II.** Suport de lemn folosit pentru sprijinirea panourilor, a scândurilor etc. în lucrările de tâmplărie și de dulgherie.

SLUGĂRÍ vb. IV **1.** Intranz. A munci în calitate de slugă **(I 1)** la un stăpân; a sluji **(1)**. ✦ Fig. A fi servil față de cineva; a se umili. **2.** Tranz. A servi pe cineva îndeplinindu-i cu umilință ordinele.

SLUGĂRNICÍE s.f. Atitudine servilă, lingușitoare față de persoane de la care se primesc sau se așteaptă anumite avantaje materiale; servilism, ploconire **(2)**.

SLUGER v. sulger.

SLÚJBĂ (< sl.) s.f. **1.** Ocupație, îndeletnicire pe care cineva o are ca angajat și care este remunerată în bani; serviciu **(1)**, post, funcție **(1)**. ✦ Lucru, ocupație, treabă. **2.** Însărcinare, misiune, sarcină. **3.** Serviciu religios.

SLUJÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. și intranz. (Despre oameni) A munci, ca angajat, la cineva; a servi la un stăpân; (înv.) a ocupa o funcție publică. ✦ Refl. A se servi de cineva sau de ceva. **2.** Intranz. A servi, a folosi la ceva. **3.** Intranz. A oficia o slujbă religioasă.

SLUJITÓR, -OÁRE s.m. și f. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Denumire a subalternilor marilor dregători (ex. spătărei, postelnici etc.). ✦ (La pl.) Denumire a corpurilor de oaste ale călărașilor și dorobanților. ✦ Nume dat ostașilor de țară (sec. 16–18). ✦ P. gener. Denumire dată tuturor slujbașilor statului feudal. **2.** Slugă, servitor.

SLÚJNICĂ (< sl.) s.f. Femeie angajată pentru a efectua treburi casnice; servitoare.

SLUT, -Ă (< ucr.) adj., s.f. (Și subst.) Mutilat, infirm, schilodit; *p. ext.* foarte urât, pocit, diform.

SLUȚÉNIE s.f. Urâțenie mare (fizică sau morală). ✦ Concr. Ființă pocită, urâtă; monstru **(2)**, pocitanie.

SLUTER, Claus (c. 1340–c.1406), sculptor francez de origine flamandă. Reprezentant al școlii burgundo-flamande. Precursor al Renașterii (mormântul lui Filip cel Îndrăzneț, „Fântâna lui Moise", statuile portalului mănăstirii Champmol din Dijon).

SLUȚÍ (< *slut*) vb. IV tranz. A mutila, a ciopârți. ✦ Tranz. și refl. A (se) urâți foarte tare, a (se) poci. ✦ Refl. A se schimonosi, a se strâmba.

SMÅLAND, pod. deluros în S Suediei, parte componentă a scutului baltic. Alt. max.: 378 m. Numeroase lacuri.

SMALE, Stephen (n. 1930), matematician american. Lucrări de topologie, analiză matematică, ecuații diferențiale. Medalia Fields (1966).

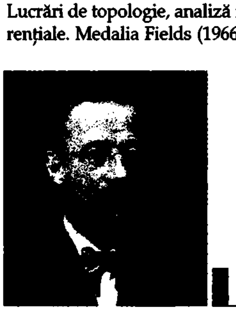

Bedřich Smetana

SMALTÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Arseniură naturală de cobalt. ($CoAs_2$), cristalizată în sistemul cubic. Alb-argintie, se utilizează ca minereu de cobalt.

SMALȚ (< ngr.; cf. germ. *Schmalz*) s.n. **1.** Email **(1)**; glazură **(1)**. **2.** Substanță de culoare albă, compactă și dură, care acoperă suprafața vizibilă a dinților.

SMARÁLD (SMARÁGD) (< it.) s.n. Varietate verde de beril. Cristalele limpezi reprezintă o piatră prețioasă.

SMARÍD (< lat.) Pește marin migrator, lung până la 20 cm, cu botul ascuțit și gura largă *(Spicara smaris flexuosa)*.

SMĂRĂNDESCU, Paul (1865–1903, n. București), arhitect român. A conceput, în stilul „neoromânesc", vile (Sinaia, București), imobile administrative (clădirea fostei societăți „Astra Română", București).

SMÂNTÁNĂ (cf. bg. *smetana*) s.f. Produs lactat gros, consistent, de culoare albă-gălbuie, extras din laptele nefiert.

SMÂRC (< sl.) s.n. Loc mocirlos (acoperit cu vegetație); ochi de apă, băltoacă rămasă în urma ploilor; bahnă.

SMÂRDAN 1. Com. în jud. Galați, pe râul Mălina; 4 592 loc. (2008). Viticultură. **2.** Com. în jud. Tulcea, pe dr. brațului Măcin (Dunărea Veche); 1 105 loc. (2008). **3.** V. **Smîrdan.**

SMÂRDÁR s.m. Arbust din fam. ericacee, înalt până la 50 cm, cu flori roșii-purpurii, roz, rar albe; formează tufărișuri întinse în etajul subalpin. Frunzele conțin substanțe tanante (*Rhododendron myrtifolium* = Kotschyi). Sin. *rododendron, bujor de munte.*

SMÂRDIOASA, com. în jud. Teleorman, pe râul Vedea; 2 529 loc. (2008). Viticultură.

SMEÁD, -Ă (< sl.) adj. Cu pielea feței de culoare închisă și palidă.

SMEATON, John (1724–1792), inginer englez. A construit o serie de instrumente pentru navigație; a lucrat la realizarea a numeroase canale și poduri.

SMÉCI (< engl. *smash* „lovitură violentă") s.n. Lovitură de atac decisivă a mingilor înalte, care se execută în timpul jocului la tenis de câmp și la tenis de masă.

SMEDEREVO, oraș în NNE Serbiei, pe dr. Dunării, la 40 km de Belgrad; 62,6 mii loc. (2002). Port. Vestigiile unei fortificații romane. Cap. a Serbiei 1430–1439, 1444–1459.

SMEENI, com. în jud. Buzău, pe râul Călmățui; 6 875 loc. (2008).

SMERÉNIE (< sl.) s.f. Atitudine, comportare supusă, respectuoasă, plină de bună-cuviință. ✦ Atitudine umană în fața divinității; trăsătură preponderent creștină. Cucernicie, evlavie, pioșenie.

SMETANA, Bedřich (1824-1884), compozitor ceh. Alături de Dvořak, creatorul școlii muzicale naționale. Opere („Mireasa vândută"), poeme simfonice (ciclul „Patria mea"), lucrări camerale, piese pentru pian, piese corale și vocale.

SMICEÁ (lat. *sumicella*) s.f. (HORT.) Ramură roditoare la măr și la păr, lungă de 10–30 cm.

SMIGELSCHI, Octavian (1866–1912, n. Ludoș, jud. Sibiu), pictor și grafician român. Picturi murale inspirate din tradiția picturii monumentale vechi din Țara Românească și din Moldova (Catedrala mitropolitană din Sibiu), scene cu țărani, portrete de factură academică.

SMINTÍ (< sl.) vb. IV **1.** Refl. și tranz. A-și pierde sau a face să-și piardă dreapta judecată, a înnebuni **(1)** sau a face pe cineva să înnebunească. **2.** Tranz. A păcăli, a înșela. **3.** Intranz. A greși. **4.** Tranz. A mișca, a clinti.

SMINTÍT, -Ă adj. **1.** (Și subst.) Care și-a pierdut dreapta judecată; ieșit din minți; nebun **(1)**. ✦ Care denotă lipsă de judecată, tulburare a minții; nebunesc. **2.** Mișcat din loc, clintit, deplasat; *fig.* deranjat.

SMÍRNĂ (< sl.) s.f. (CHIM.) Benzoe.

SMIRNOV, Serghei Sergheevici (1895–1947), geolog și mineralog rus. Autor al ipotezei formării zăcămintelor hidrotermale de minereuri prin veniri succesive de soluții (pulsație).

SMITH, Adam (1723–1790), economist şi filozof scoţian. Fondator al economiei politice moderne prin tratatul său „Avuţia Naţiunilor". A fundamentat teoria valorii-muncă, conform căreia munca este sursa tuturor avuţiilor. Promotor al unui sistem economic de libertate economică, pe baza autoreglării acesteia prin cunoscuta sintagmă „mâna invizibilă", în care statul trebuie să intervină numai în unele domenii, cum ar fi plafonarea ratei dobânzii, protejarea anumitor domenii, asigurarea învăţământului obligatoriu etc. („Avuţia naţiunilor, cercetare asupra naturii şi cauzelor ei").

SMITH, Bessie (1895–1937), cântăreaţă americană de jazz şi blues. Voce amplă. Carieră scurtă, dar plină de succes („Empty Red Blues").

SMITH, Dame Maggie (n. 1934), actriţă britanică de film. Roluri de fete bătrâne, dar pline de umor („Călătorie cu mătuşa mea"). Premiul Oscar, 1969 („Profesoara"), 1978 („Hotel California").

SMITH, Hamilton (n. 1931), medic american. Studii şi cercetări în domeniile geneticii umane, microbiologiei, biologiei moleculare. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1978), împreună cu W. Arber şi D. Nathans.

SMITH, John (1579–1639), navigator, explorator şi colonizator englez. În 1607 a întemeiat Jamestown în Virginia, prima aşezare permanentă. A participat la explorarea Noii Anglii (1612).

SMITH, Vernon Lomex (n. 1927), economist american. Studii privind experimentele de laborator în analiza mecanismelor pieţii. Premiul Nobel pentru economie (2002), împreună cu D. Kahneman.

SMITHIES, Oliver (n. 1925), medic american. Cercetări privind modificările genetice realizate asupra organismului şoarecilor prin celule stem. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (2007), împreună cu M. Capecchi şi M. Evans.

SMÎRDAN, sat în Bulgaria. Aici, în timpul Războiului Ruso-Româno-Turc, armata română a repurtat o strălucită victorie asupra turcilor printr-un atac energic şi fulgerător (12/24 ian. 1878). Eroismul ostaşilor români în lupta de la **S.** i-a inspirat pictorului Nicolae Grigorescu compoziţia „Atacul de la Smîrdan".

SMOÁLĂ (< sl.) s.f. Produs solid de culoare neagră, termoplastic, casant, rezultat ca reziduu la distilarea gudroanelor de cărbuni sau prin oxidarea păcurii. Se întrebuinţează ca liant în asfaltul rutier, la brichetarea cărbunilor etc.

SMOC s.n. **1.** Mănunchi de păr sau de pene pe care îl au unele animale pe cap, urechi etc. **2.** Cantitate de fire (de păr, de iarbă, flori etc.) care se poate prinde sau smulge deodată.

SMOCHÍN s.m. Arbore fructifer din fam. moraceelor, înalt de 2–10 m, cu frunze mari lobate, flori închise în cupe care la maturitate devin fructe cărnoase, dulci, comestibile *(Ficus carica).*

SMÓCHING (< engl., fr.) s.n. Haină bărbătească de gală, din stofă şi cu o croială specială, foarte deschisă în faţă şi cu reverele de mătase.

SMOG (cuv. engl.) s.n. Ceaţă deasă amestecată cu fum şi praf industrial, care se formează în unele condiţii atmosferice, în reg. puternic industrializate sau în marile centre urbane. ✦ P. ext., *S. fotochimic (s. oxidant),* concentrare în atmosferă a unor produşi chimici iritanţi, ca urmare a unor reacţii chimice ce au loc între diverşi poluanţi gazoşi, în condiţii de insolaţie puternică, de calm atmosferic şi circulaţie auto intensă.

SMOKTUNOVSKI, Innokenti Mihailovici (1925–1994), actor rus de teatru şi de film. Talent dramatic de mare complexitate. Joc sobru, interiorizat („Nouă zile dintr-un an", „Hamlet", „Cadavrul viu", „Unchiul Vania", „Bariera", „Ochii negri", Azilul de noapte").

SMOLENSK, oraş în V Federaţiei Ruse, pe Nipru; 325,5 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. uşoară şi alim. Universitate. Catedrala Adormirea Maicii Domnului (sec. 12), biserica Sfinţii Petru şi Pavel (sec. 12), fortificaţii (sec. 16). Menţionat documentar în 869.

Adam Smith

Jan Sobieski

SMOLLET, Tobias George (1721–1771), scriitor scoţian. Romane picareşti („Roderick Random", „Călătoria lui Humphrey Clinker").

SMOŁUCHOWSKI, Marian (1872–1917), fizician polonez. Lucrări de spectroscopie şi fizică moleculară. A efectuat studiul statistic al fluctuaţiilor termodinamice. A explicat, independent de Einstein, mişcarea browniană, folosind fizica cinetică.

SMOOT, George Fitzgerald (n. 1945), fizician american. A descoperit forma de corp negru şi anizotropia radiaţiei cosmice de fundal. Premiul Nobel pentru Fizică (2006), împreună cu John C. Mather.

SMUCÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A trage brusc şi puternic pentru a desprinde ceva. ✦ Intranz. (Despre arme de foc) A recula. **2.** Refl. A se zbate pentru a scăpa din locul unde este prins sau imobilizat.

SMUCITÚRĂ s.f. Faptul de a smuci; mişcare repezită.

SMÚLGE (lat. **exmulgere*) vb. III. **1.** Tranz. A extrage, a scoate ceva, trăgând cu putere. ✦ Tranz. şi refl. A (se) desprinde. **2.** Tranz. Fig. A obţine ceva cu greutate şi insistenţă; a lua cu forţa. **3.** Tranz. şi refl. A (se) îndepărta brusc, a (se) da la o parte. **4.** Tranz. şi refl. A (se) despărţi, a (se) dezlipi.

SMULŢI, com. în jud. Galaţi, în pod. Covurlui; 1 478 loc. (2008). Viticultură.

SMURD (*S*erviciul *M*obil de *U*rgenţă, *R*eanimare şi *D*escarcerare), unitate de intervenţie publică, având în structura sa echipe integrate de reanimare, specializate în acordarea asistenţei medicale şi tehnica de urgenţă, precum şi echipe cu personal paramedical specializat în acordarea de ajutor calificat. Prima unitate de acest fel a fost creată în 1992, sub egida clinicii de anestezie şi terapie intensivă din Târgu Mureş.

SMUTS, Jan Christiaan (1870–1950), mareşal şi om politic sudafrican. Unul dintre conducătorii burilor în războiul anglo-bur (1899–1902). Ulterior partizan al înţelegerii cu Marea Britanie. Prim-min. al Uniunii Sud-Africane (1919–1924 şi 1939–1948).

SNACK-BAR (cuv. engl.) s.n. Mic restaurant deschis permanent în hoteluri, gări etc., unde se servesc aperitive, gustări etc.

SNAGOV 1. Lac de tip liman fluviatil, foarte sinuos, în bazinul Ialomiţei; 5,8 km^2. Lungime: 16,5 km. Obiectiv turistic şi loc de agrement. Bază nautică şi sportivă. Pe ins. din liman a fost ridicată, în sec. 15, mănăstirea **S.**, important centru cultural în Ev. Med. În sec. 16, biserica a fost reconstruită de Neagoe Basarab. Pictura interioară datează din 1563. **2.** Com. în jud. Ilfov, pe malul dr. al L. **S.**; 5 932 loc. (2008). Piscicultură. Pomicultură. Pădurea S. şi L.S. constituie o rezervaţie naturală complexă.

SNAKE RIVER, râu în S.U.A., afl. stg. al fl. Columbia; 1 670 km. Supr. bazinului: 282 mii km^2. Izv. din m-ţii Stâncoşi (din Parcul Naţional Yellowstone), iar în pod. Columbiei formează câteva cascade.

SNEFRU, faraon egiptean, întemeietorul dinastiei 4 (2723–2563 î.Hr.). A organizat campanii pentru cucerirea Nubiei şi a pen. Sinai.

SNELL, George (1903–1996), genetician american. A descoperit factorii ereditari care reglează posibilitatea efectuării homogrefelor. A descris antigenul H (de histocompatibilitate). Premiul Nobel pentru medicină şi Fiziologie (1980).

SNEGUR, Mircea (n. 1940, Trifăneşti, Basarabia), om politic român. Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti (1989–1990), al Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova (1990) şi al Republicii Moldova (1990–1996).

SNELL VAN ROYEN, Willebrord (zis şi **SNELLIUS)** (c. 1580–1626), astronom şi matematician olandez. Contribuţii în optică (a descoperit legea refracţiei în 1620), geometrie, trigonometrie şi topografie (a imaginat metoda triangulaţiei).

SNOÁVĂ (< sl.) s.f. Scurtă povestire folclorică cu conţinut anecdotic, inspirată din viaţa de toate zilele, având o largă circulaţie orală.

SNOB, -OÁBĂ (< fr.) s.m. şi f. Persoană care admiră şi imită fără discernământ tot ce este la modă (în felul de a se îmbrăca, de a vorbi, de a se comporta etc.).

SNOBÍSM (< fr.) s.n. Atitudine, conduită de snob.

SNOP (< sl.) s.m. **1.** Mănunchi de cereale păioase secerate şi legate. **2.** Legătură de diferite obiecte de acelaşi fel; *fig.* fascicul de lumină, de raze luminoase. **3.** Totalitatea alicelor, a schijelor care se împrăştie dintr-un proiectil la explozie.

SNOPÍ vb. IV tranz. A bate foarte rău pe cineva.

SNORRI STURLUSON (1178–1241), poet islandez. Autor al unei cronici poetice a regilor Norvegiei şi al „Eddei în proză", numită şi „Edda nouă" sau „Edda lui Snorri".

SNOW, Sir Charles Percy (1905–1980), om de ştiinţă şi scriitor englez. Eseul „Cele două culturi" denunţă pericolul instituit de separarea dintre cunoaşterea ştiinţifică şi cea umanistă. Ciclul romanesc „Străini şi fraţi", epopee a Angliei contemporane, relevă raportul dintre putere, ştiinţă şi politică.

SNOWDON, vf. în m-ţii Cambrieni (Wales), cel mai înalt din Anglia şi Wales; alt.: 1 085 m.

SNYDEERS, Frants (1579–1657), pictor flamand. Pictor animalier, autor de spectaculoase scene de vânătoare („Vânătoarea de mistreţi", „Lupul"). Naturi moarte.

SOÁCRĂ (lat. *socra*) s.f. Mama unuia dintre cei doi soţi în raport cu celălalt soţ. ✧ (Pop.) *S. mare* = mama mirelui. *S. mică* = mama miresei.

SOÁRE (lat. *solem*) s.m. **1.** Corp ceresc central al sistemului nostru planetar, în jurul căruia gravitează planetele, asteroizii, cometele. Astru cu lumină proprie, face parte din categoria stelelor; o fracţiune din energia sa (a doua miliarda parte) ajunge pe Pământ, constituind principala noastră sursă de energie primară. Masa **S.** este de c. $2 \cdot 10^{80}$ kg, iar diametrul de 1 392 000 km; temperatura sa este de c. 6 000 K, la suprafaţă şi de c. 15 000 000 K, în centru. Depărtarea medie a Pământului faţă de **S.** este de 149 600 000 km, lumina străbătând această distanţă în 8 min. şi 18 s. V. *fotosferă, cromosferă, coroană solară, activitate solară.* ✧ Expr. *A fi rupt din soare* = a fi deosebit de frumos. *A vorbi* (sau *a spune*) *câte-n lună şi-n soare* = a vorbi vrute şi nevrute, a sporovăi. ✧ Compuse: (pop.) *soare-răsare* = răsărit, est; *soare-apune* (sau *-scapătă*) = apus, vest. ✦ Lumina şi căldura venită de la **S. 2.** Nume dat oricărui corp ceresc care are lumină proprie şi care poate constitui centrul unui sistem planetar.

SOARE, Soare Z. (1894–1944, n. Bucureşti), regizor român. Repertoriu variat pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. Fast şi policromie scenografică („Hamlet", „Othello", „Despot Vodă", „Faust", „Strigoii").

SOARES, Mário Alberto Nobre Lopes (n. 1924), jurist şi om politic portughez. Socialist. Prim-min. (1976–1978 şi 1983–1985) apoi preşedinte (1986–1996) al Portugaliei.

SOÁRTĂ (lat. *sortem*) s.f. **1.** (În superstiţii) Forţă sau voinţă supranaturală despre care se crede că hotărăşte tot ce se petrece în viaţă; destin, fatalitate **(1)**; (pop.) dată, scrisă, ursită. **2.** Situaţie, concurs de împrejurări existente la un moment dat. ✦ Desfăşurare, deznodământ, sfârşit.

SOBÁR s.m. Lucrător specializat în construcţia sau în repararea sobelor.

SÓBĂ (< tc.) s.f. Generator de căldură (metalic, de teracotă, de zid etc.), folosit pentru încălzirea încăperilor; se construiesc s. cu combustibili (solid, lichid sau gazos) şi s. electrice. ✧ *S. de gătit* = maşină de gătit.

SOBHUZA II (1899-1982), rege al Swazilandului (proclamat în 1899 şi instalat în 1921; suveran 1968-1982, al regatului independent Swaziland).

SOBIESKI, Jan (1629-1696), comandant de oşti polonez. Rege al Poloniei sub numele de Jan III (1674-1696). I-a înfrânt pe turci la Hotin (1673) şi a avut un rol hotărâtor în despresurarea Vienei, asediate de turci (1683). A întreţinut relaţii cu domnii români Şerban Cantacuzino şi Ştefan Petriceicu. Sprijinitor al ştiinţelor şi literaturii.

SOBÓL (< ucr.) s.m. (ZOOL.) Cârtiţă.

SOBOLEV, Serghei Lvovici (1908-1989), matematician sovietic. Lucrări în domeniul teoriei elasticităţii, al teoriei ecuaţiilor cu derivate parţiale de tip hiperbolic, al ecuaţiilor poliarmonice şi analizei funcţionale.

SOBÓR (< sl.) s.n. (Înv.) Adunare, întrunire, consfătuire; sfat. ✦ (REL.) Sinod.

SOBRIETÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea a ceea ce este sobru (**1**); simplitate, austeritate. **2.** Cumpătare în comportament, în alimentaţie etc.; moderaţie, măsură, temperanţă.

SÓBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Lipsit de ornamente inutile; simplu. **2.** Care evită excesele; cumpătat, moderat.

SOC (lat. *sabucus*) s.m. Denumire dată arbuştilor din genul *Sambucus*, cu frunze imparipenat-compuse, cu flori hermafrodite dispuse în panicule sau umbele şi cu fructe bace negre sau roşii. Florile au proprietăţi antireumatice, sudorifice, iar fructele, scoarţa şi rădăcinile, diuretice şi laxative.

SOCI, oraş în Federaţia Rusă, port la Marea Neagră; 328,8 mii loc. (2002). Staţiune balneoclimaterică; izv. minerale şi termale. Port turistic. Fundat în 1896.

SOCIÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Capabil să se integreze, să trăiască în societate. ✦ Care se împrieteneşte uşor, care poate stabili relaţii cu uşurinţă; comunicativ (**2**), prietenos.

SOCIABILITÁTE (< fr.) s.f. Capacitatea sau calitatea oamenilor de a trăi în societate. ✦ Comunicativitate.

SOCIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine societăţii; care priveşte societatea omenească. ✧ *Ştiinţe sociale* = ştiinţe şi discipline care studiază societatea omenească în ansamblul ei, ca sistem global, subsisteme ale acestuia, aspecte, laturi ale proceselor, fenomenelor sau relaţiilor sociale (ex. istoria, economia politică, sociologia). ✦ Care este propriu unui grup de oameni. **2.** Legat de apartenenţa la o anumită clasă, la un anumit grup al societăţii.

SOCIAL-DEMOCRAT, -Ă adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine social-democraţiei, care se referă la social-democraţie. **2.** S.m. şi f. Membru sau simpatizant al unui partid s-d.; adept al unor concepţii politice şi ideologice s.-d.

SOCIAL-DEMOCRAŢIE s.f. Curent politic apărut în Europa, în a doua jumătate a sec. 19, pe baza căruia au fost organizate partidele socialiste, unite, în 1899, în Internaţionala a II-a. Iniţial, **s.-d.** se baza pe marxism şi susţinea că trecerea la o societate socială se poate realiza mai degrabă pe calea reformelor decât prin revoluţie violentă. În sec. 20, a avut loc o distanţare de marxism; în prezent, **s.-d.** nu mai consideră că există un conflict între economia de piaţă capitalistă şi ideea de societate socialistă.

SOCIALÍSM (< fr.) s.n. Sistem economic şi politic, bazat pe dominaţia proprietăţii statului în economie şi pe conducerea centralizată, pe baza unui plan general, a tuturor domeniilor de activitate. Pe plan politic **s.** se caracterizează prin afirmarea rolului conducător al unui singur partid, care reprezintă interesele clasei muncitoare în alianţă cu celelalte categorii sociale. Ca urmare a perimării istorice a acestui sistem, reflectată prin înăbuşirea liberei iniţiative şi prin ineficienţa economică, a fost abandonat în toate ţările foste socialiste din Europa, la sfârşitul ultimului deceniu din secolul 20, fiind înlocuit de sistemul economic al economiei de piaţă.

SOCIALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care se referă la socialism. **2.** S.m. şi f. Membru sau simpatizant al unui partid. s.; adept al unor concepţii politice şi ideologice s.

SOCIALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) integra într-un grup social.

SOCIATÍV (< fr., germ.; {s} lat. *sociatio* „unire") adj. *(Complement) circumstanţial* ~ = parte secundară de propoziţie care determină un verb, arătând fiinţa sau lucrul care însoţeşte subiectul sau complementul direct în săvârşirea unei acţiuni.

SOCIETÁR, -Ă (< fr.) s.m. şi f. **1.** Actor care face parte dintr-o asociaţie a artiştilor unui teatru naţional şi care primeşte o cotă-parte anuală din veniturile teatrului. ✧ *S. de onoare* = actor care rămâne angajat plătit al teatrului pe tot timpul vieţii. **2.** Persoană care deţine acţiuni emise de o societate anonimă: acţionar.

SOCIETÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Grup de persoane asociate în vederea unui scop (ştiinţific, literar, sportiv etc.). **2.** (DR.) *S. comercială* = grupare de persoane, constituită pe baza unui contract de societate şi având personalitate juridică, în care asociaţii convin să pună în comun anumite bunuri în vederea exercitării unor fapte de comerţ, în scopul obţinerii de câştiguri (beneficii) şi împărţirii acestora între ei. Formele juridice ale **s.** comerciale sunt prevăzute prin lege şi se deosebesc, în esenţă, prin întinderea răspunderii asociaţilor faţă de terţi, în ce priveşte obligaţiile sociale ale **s.** *Societate în nume colectiv* = **s.** ale cărei obligaţii sociale sunt garantate cu patrimoniul social şi cu răspunderea nelimitată şi solidară a tuturor asociaţilor. *Societate în comandită simplă* = **s.** ale cărei obligaţii sociale sunt garantate cu patrimoniul social şi cu răspunderea nelimitată şi solidară a asociaţilor comanditaţi; asociaţii comanditari răspund numai până la concurenţa aportului lor. *Societate pe acţiuni* = **s.** al cărei capital social este împărţit în acţiuni, iar obligaţiile sociale sunt garantate cu patrimoniul social; acţionarii răspund numai în limita aportului lor. *Societate în comandită pe acţiuni* = **s.** al cărei capital social este împărţit în acţiuni, iar obligaţiile sociale sunt garantate cu patrimoniul social şi cu răspunderea nelimitată şi solidară a asociaţilor comanditaţi; asociaţii comanditari răspund numai până la concurenţa aportului lor. *Societate cu răspundere limitată* = **s.** ale cărei obligaţii sociale sunt garantate cu patrimoniul social; asociaţii răspund numai în limita aportului lor. **3.** (FIN.) *S. de registru* = **s.** pe acţiuni autorizată să desfăşoare activităţi de registru pentru societăţile deţinute public şi pentru alţi emitenţi. ✧ *S. de servicii de investiţii financiare* = persoană juridică autorizată să presteze servicii de investiţii financiare. *S. de tip închis* = **s.** comercială care nu îndeplineşte condiţiile pentru a fi calificată drept societate deţinută public. *S. deţinută public* = o **s.** comercială pe acţiuni, constituită prin subscripţie publică, sau o **s.** ale cărei valori mobiliare au făcut obiectul unei oferte publice promovată şi încheiată cu succes. **4.** Organizaţie cu caracter naţional sau internaţional, obştesc, guvernamental sau neguvernamental, având drept scop promovarea unor idei sau acţiuni de interes general (ex. Societatea Naţiunilor, Societatea de Cruce Roşie, societăţi de ajutor reciproc muncitoreşti). **5.** Grup de oameni care petrec împreună o perioadă de timp; tovărăşie (**1**), companie (**2**), anturaj. ✧ Loc. *În societate* = într-un anturaj, între oameni. **6.** (ECOL.) Un număr de organisme care formează o comunitate.

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ, asociaţie a intelectualilor români din exil, întemeiată în 1957, după o iniţiativă a generalului N. Rădescu din 1952, care o gândea ca o alternativă la Academia R.P.R., „desfigurată şi aservită". Din conducerea ei au făcut parte: D. Găzdaru, N.I. Herescu, B. Munteanu, Gr. Nandriş, Oct. Bârlea, M. Eliade (ca preşedinte al secţiei de filozofie şi teologie). Activitatea **S.** s-a materializat în congrese şi publicaţii proprii, între care „Acta Philosophica et Theologica", „Revista Scriitorilor Români".

SOCIETATEA DE CRUCE ROŞIE DIN ROMÂNIA, organizaţie de masă, cu un profund caracter umanitar. Înfiinţată în 1876, în scopul de a contribui la apărarea sănătăţii şi vieţii oamenilor şi la aplicarea în viaţă a principiilor rezultate din convenţiile internaţionale ale Crucii Roşii.

SOCIETATEA FILARMONICĂ, asociaţie culturală înfiinţată la Bucureşti în 1833 de I. Câmpineanu, C. Aristia şi I. Heliade Rădulescu. Şi-a propus cultivarea literaturii dramatice în limba română, a muzicii vocale şi instrumentale, formarea unui teatru naţional. A înfiinţat Şcoala Filarmonică pentru muzică, declamaţie şi literatură (1834), precum şi primul periodic teatral românesc „Gazeta Teatrului Naţional" (1835). Şi-a încetat activitatea în 1838.

SOCIETATEA INTERNAŢIONALĂ DE MUZICĂ CONTEMPORANĂ (S.I.M.C.), organizaţie fondată în 1922 la Salzburg, având ca scop susţinerea creaţiei contemporane. Multiple filiale naţionale, inclusiv în România.

SOCIETATEA NAŢIUNILOR, organizaţie internaţională creată oficial la 10 ian. 1920, în urma Conferinţei de pace de la Paris (1919). Scopul **S.N.**, conform statutului, era „dezvoltarea colaborării între popoare, garantarea păcii şi securităţii internaţionale". Organele principale ale **S.N.** au fost: Adunarea, Consiliul şi Secretariatul. Statutul **S.N.** a fost semnat iniţial de 44 de state printre care şi România. Deşi S.U.A. au fost printre iniţiatori, n-au ratificat statutul **S.N.** Sediul organizaţiei a fost la Geneva. În anii 1930-1931 preşedintele Adunării **S.N.** a fost N. Titulescu. **S.N.**, care şi-a încetat activitatea în 1940, a fost dizolvată la 18 apr. 1946.

SOCIETĂŢII v. **Insulele Societăţii.**

SOCINIÉNI (< fr. {s}; n. pr. *Socinus*) s.m. pl. Adepţi ai unui curent protestant antitrinitarian, întemeiat în Italia, de Lelio Socinus (1525-1562) şi dezvoltat în Polonia de nepotul său Fausto S. (1539-1604), care nega divinitatea lui Hristos, păcatul originar, predestinarea şi considera „sfintele taine" doar ca ritualuri simbolice. În sec. 17, s-au contopit cu unitarienii.

SOCIOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} fr. *social* + gr. *graphe* „descriere") s.f. **1.** Observarea, înregistrarea şi descrierea societăţilor ca formaţiuni istorice concrete. **2.** Curent empirist în sociologie, redus la simpla descriere, fără concluzii teoretice. **3.** Disciplină sociologică empirică, descriptivă şi inductivă (F. Tönnies); ramură a sociologiei (geografie socială) care studiază influenţa condiţiilor locale asupra formării „tipurilor" sociale.

SOCIOLOGÍE (< fr. {i}; {s} fr. *social* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care studiază legile şi forţele motrice ale dezvoltării şi funcţionării sistemelor sociale globale (societatea ca un tot) şi particulare (grupuri, instituţii, procese). Contribuţii de seamă la constituirea **s.** ca ştiinţă autonomă au avut Saint-Simon, P.J. Proudhon şi A. Comte, care i-a stabilit denumirea (1839) şi a inclus-o în sistemul ştiinţelor. În cursul dezvoltării ei, în cadrul **s.** au apărut numeroase orientări şi curente teoretice (pozitivist, organicist, psihologist, formalist ş.a.). Alături de **s.** generală ca disciplină teoretică fundamentală, s-au constituit numeroase discipline de ramură (ex. **s.** industrială, **s.** urbană, **s.** familiei etc.).

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ, revistă a Institutului Social Român fundată şi condusă de D. Gusti. A apărut lunar din ian. 1936 până în iun. 1943.

SOCIOLOGÍSM (< fr.) s.n. Orientare care exagerează rolul şi valoarea explicaţiei sociologice în studiul fenomenelor şi proceselor sociale, tinzând la monopolizarea cercetării întregii sfere a socialului. ✧ *S. vulgar* = denumire generică pentru diferite forme de interpretare simplistă a condiţionării sociale a fenomenelor culturii spirituale, constând în ignorarea autonomiei relative de care se bucură aceste fenomene (de ex. literatura, arta, ştiinţa, filozofia) în raport cu condiţiile social-economice care le generează, a specificului etc.

SOCIOMETRÍE (< fr. {i}; {s} fr. *social* + gr. *metron* „măsură") s.f. Ansamblul procedeelor folosite de microsociologie în vederea studierii cantitative a relaţiilor psihice dintre membrii grupurilor sociale mici; *p. gener.* microsociologie.

SOCIOPSIHIATRÍE (< fr.) s.f. Domeniu interdisciplinar care studiază acţiunea patogenă a mediului asupra vieţii psihice.

SÓCLU (< fr.) s.n. **1.** Partea inferioară a unor stâlpi sau a unor coloane, cu rol de protecţie sau de mărire a capacităţii portante. ✦ Postament care susţine o statuie. ✦ Element de arhitectură care formează baza unui edificiu. **2.** Parte constitutivă metalică a unei lămpi electrice prin care aceasta este fixată în dulie şi prin care se stabileşte legătura electrică cu reţeaua de alimentare. ✧ *S. de tub electronic* = piesă izolată care serveşte drept suport al unui tub electronic şi este echipată cu contacte metalice pentru stabilirea legăturilor dintre electrozii tubului şi circuitele exterioare.

SOCODOR, com. în jud. Arad, pe Crişul Alb; 2 290 loc. (2008). Vestigii din Epoca Bronzului.

SOCOL, com. în jud. Caraş-Severin, pe stg. Dunării; 2 068 loc. (2008). Port fluvial în satul Baziaş. Mănăstirea Zlatiţa (sec. 18).

SOCOLESCU, Ion N. (1859-1924, n. Ploieşti), arhitect român. Clădiri în spiritul academismului francez, echilibrate, cu caracter monumental (fostul Palat de Justiţie din Craiova).

SOCOLESCU, Mircea (1902-1993, n. Bucureşti), geolog şi geofizician român. M. de onoare al Acad. (1993). S-a impus prin introducerea metodelor magnetice şi electromagnetice în prospectarea acumulărilor de substanţe minerale utile („Explorarea geologică", „Fizica şi structura scoarţei terestre din România").

SOCOND, com. în jud. Satu Mare, pe râul Maria; 2 444 loc. (2008). Biserică de lemn (1777) în satul Soconzel.

SOCOTEÁLĂ s.f. 1. Calcul numeric. ✦ (Pop.) Fiecare dintre cele patru operaţii aritmetice fundamentale. ✦ Notă de plată reprezentând suma cheltuită pentru o consumaţie, pentru o cumpărătură etc. ✦ Privire retrospectivă asupra unor fapte sau situaţii; bilanţ. 2. Plan, proiect. 3. Seamă, răspundere. 4. Rost, raţiune, măsură. 5. Treabă, lucru.

SOCOTÍ (< ucr.) vb. IV 1. Tranz. A face o socoteală (1), a calcula; *p. ext.* a număra. ✦ Refl. A vedea cât mai are de dat sau de primit. ✦ Refl. Fig. A se răfui cu cineva. 2. Tranz. şi refl. A chibzui, a judeca; a plănui. 3. Tranz. şi refl. A-şi imagina, a presupune. ✦ Tranz. A opina. 4. Tranz. A aprecia, a preţui. ✦ Tranz. şi refl. A (se) crede, a (se) considera (ca)..., a (se) privi (ca)...

SOCOTRA (SUQUTRA), ins. în NV Oc. Indian, aparţinând Yemenului, în S Pen. Arabia; 3,6 mii km^2; c. 15 mii loc. Localit. pr.: *Hadībūhol.* Relief muntos cu alt. max. de 1 502 m (vf. Hajhir). Pescuit de peşte şi perle. Curmali. Descoperită în 1506 de portughezi.

SOCRATE (SOKRATES) (469-399 î.Hr.), filozof grec. Precursor al idealismului obiectiv. A orientat gândirea filozofică spre subiect, spre om, spre problemele gnoseologice şi morale. Considera că adevărul poate fi descoperit prin reflecţie filozofică şi prin maieutică. După mărturia lui Aristotel, principalele contribuţii ale lui S. ar fi teoria conceptului şi teoria reducţiei, aplicate exclusiv în domeniul meditaţiei etice. Condamnat la moarte sub acuzaţia nedreaptă de corupere a tineretului atenian. A avut numeroşi discipoli, printre care Platon, Antistene, Aristip, Xenofon.

SOCRÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care ţine de Socrate sau de doctrina lui Socrate. ✧ *Şcoli socratice* = denumirea generică dată unor şcoli filozofice greceşti întemeiate de discipoli ai lui Socrate; şcoala megarică, şcoala cinică, şcoala cirenaică şi şcoala din Elis şi Eritreia (întemeiată de Fedon din Elsi în sec. 4 î.Hr.).

SÓCRU (lat. *socrus*) s.m. Tatăl unuia dintre cei doi soţi în raport cu celălalt soţ; (la pl.) părinţii unuia dintre soţi în raport cu celălalt soţ. ✧ *S. mare* = tatăl mirelui; (la pl.) părinţii mirelui. *S. mic* = tatăl miresei; (la pl.) părinţii miresei.

SODALÍT (< fr. {i}) s.n. Alumosilicat natural de sodiu cu clor, din grupa feldspatoizilor. Cristalizează în sistemul rombic, este incolor, cenuşiu sau albăstrui, sticlos şi apare ca un mineral constituent al unor roci eruptive alcaline.

SODÁR (< *so[und] d[etection] a[nd] r[anging]* „detectare şi localizare prin sunet") s.n. Aparat de tipul radarului care permite sondarea troposferei joase, folosind unde de audiofrecvenţă.

SÓDĂ (< germ.) s.f. 1. (Pop.) Carbonat de sodiu; sodă de rufe. ✧ *S. calcinată* = carbonat de sodiu în stare anhidră (Na_2Co_3). *S. cristalizată* = carbonat de sodiu cristalizat ($Na_2Co_3 \cdot 10\,H_2O$). 2. *Sodă caustică* = hidroxid de sodiu.

SODDY, Sir Frederick (1877-1956), chimist şi fizician englez. Cercetări în domeniul radioactivităţii; a descoperit izotopii mai multor specii atomice şi legile deplasării radioactive. Premiul Nobel pentru chimie (1921).

SÖDERBERG, Hjalmar (1869-1941), scriitor suedez. Romane naturaliste („Tinereţea lui Martin Birck", „Doctorul Glas"), teatru de factură impresionistă („Gertrud").

SÖDERBLOM, Nathan (1866-1931), prelat luteran suedez. Arhiepiscop de Uppsala şi primat al Suediei (1914). Unul dintre fondatorii mişcării ecumenice. Premiul Nobel pentru pace (1930).

SÖDERGRAN, Edith Irene (1892-1923), poetă finlandeză de expresie suedeză. Reprezentantă a expresionismului scandinav. Lirică erotică exprimând bucuria vieţii, exaltarea în faţa naturii şi sentimentul predestinării morţii („Umbra viitorului", „Ţara care nu există").

SÓDIU (< fr.) s.n. Element chimic (*Na*; nr. at. 11, m. at. 22,989, p.t. 97,8°C, p.f. 800°C) din grupa metalelor alcaline; este foarte răspândit în natură, dar numai sub formă de combinaţii. Metal moale, alb-argintiu în tăietură proaspătă, maleabil şi ductil, foarte reactiv din punct de vedere chimic. Întrebuinţat ca reductor în chimia organică, în lămpile monocromatice cu vapori de sodiu şi la obţinerea unor combinaţii. Descoperit şi izolat (1807) de *H. Davy.* Sin. *natriu.*

SODOMA, oraş legendar în Palestina Antică de lângă M. Moartă. Potrivit „Vechiului Testament", ar fi fost nimicit printr-o ploaie de foc şi de pucioasă, împreună cu oraşele Gomora, Adama şi Zeboiim, pentru fărădelegile şi desfrâul locuitorilor săi.

SODOMA (Giovanni Antonio Bazzi, zis il ~) (1477-1549), pictor italian. Tablouri cu teme religioase şi mitologice („Istoria lui Alexandru şi a Roxanei" în Villa Farnesina din Roma).

SODOMÍE (< ngr.) s.f. Relaţie sexuală anormală.

SOFÁ (< tc.) s.f. Canapea îngustă cu un capăt mai ridicat.

SOFALA, golf în Oc. Indian pe coastele estice ale Africii (Mozambic).

SOFIA (SOFIJA), cap. Bulgariei, situată la poalele masivului Vitoşa, la 520-620 m alt., în partea central-vestică a ţării; 1,1 mil. loc. (2001). Ind. metalurgică, maşini, chimică şi alim. Universitate (1888), Academie de arte (1896). Ruine din epoca romană, bazilica Sfânta Sofia (532-537), biserica Boiana (sec. 13), geamie (sec. 15), biserica Aleksandr Nevski (sec. 19). În Antic., veche aşezare tracă cu numele de Serdica. Cucerită de romani (sec. 1 d.Hr.) a devenit în sec. 3, sub denumirea de Ulpia-Serdica, cap. prov. romane Dacia Mediteraneea, iar ulterior important centru comercial al Imp. Bizantin. În 809 a intrat în componenţa primului ţarat bulgar. În sec. 14 a primit, după numele catedralei, denumirea actuală. Cucerit în 1382 de turci, a devenit centrul administrativ al prov. Rumelia, iar după eliberarea ţării, S. a devenit cap. Bulgariei (1879).

Sofia
Catedrala Sfânta Sofia

Socrate

Sofocle

SOFÍSM (< fr., gr.) s.n. Raţionament aparent corect, dar conţinând greşeli în premisă sau în construcţie, de obicei în scopul de a induce în eroare.

SOFÍST, -Ă (< fr., gr.) subst. 1. S.m. Denumire dată în Grecia antică, în perioada clasică (sec. 5 î.Hr.) profesorilor (plătiţi) de retorică şi de filozofie. Cei mai cunoscuţi s. sunt Protagoras, Gorgias, Prodicos, Hippias şi Antifon. 2. S.m. şi f. Persoană care, într-o discuţie, într-o demonstraţie, uzează de sofisme.

SOFISTICÁT (< fr., engl.) adj. Căutat, artificial, preţios, complicat.

SOFÍTĂ (< germ.) s.f. Lampă cu incandescenţă, de formă tubulară, având filamentul întins între cele două extremităţi şi două socluri, care se prind prin presare în dulii speciale.

SOFOCLE (SOPHOKLES) (c. 495-c. 405 î.Hr.), poet tragic grec. Împreună cu Eschil şi Euripide, a pus bazele tragediei clasice greceşti. Creaţie fecundă, din care au rămas şapte piese de inspiraţie mitologică („Aiax", „Antigona", „Electra", „Filoctet", „Trahinienele", „Oedip la Colonos", „Oedip, rege"). Prin el, tragedia greacă se laicizează, îşi dobândeşte forma definitivă şi îşi îmbogăţeşte conţinutul psihologic. Inovaţii în tehnica teatrală: renunţarea la conexiunea trilogiei prin crearea de piese independente, mărirea numărului choreuţilor de la 12 la 15, introducerea celui de-al treilea actor, dezvoltarea dialogului, importanţa acordată decorului şi costumelor.

SOFONIE (SOFONIA, ŢEFANIA), profet al „Vechiului Testament" din timpul regelui Iosia (640-609 î.Hr.). Cartea, cu acelaşi nume, care-i conţine mesajul, vesteşte ziua lui Iahve, o catastrofă ce va lovi toate neamurile, inclusiv pe iudei, vinovaţi de orgoliu şi revoltă.

SOFROLOGÍE (< fr.) s.f. Parte a medicinii psihosomatice care studiază efectele diferitelor stări de conştiinţă provocate prin sugestie, relaxare, autoconcentrare, prin tehnicile yoga, Zen etc., asupra organismului.

SOFRON (SOPHRON) (sec. 5 î.Hr.), poet grec din Siracuza. Creator al mimului ca specie literară („Pescar şi ţăran", „Cusătoresele").

SOFT s.n. (INFORM.) Software.

SÓFTWARE (cuv. engl.) s.n. (INFORM.) Set de instrucţiuni sau de programe executate de computer, care include sistemul de operare, programe, utilitare, limbaj de programare şi programe-aplicaţii.

SOGDIANA, prov. istorică în Asia Centrală, locuită de o populaţie eterogenă formată din perşi, unele triburi de sciţi, parţi şi triburi de origine turcică. Satrapie a Imp. Persan condus de Darius. A fost supusă pe rând de Alexandru Macedon (329 î.Hr.), *Siria seleucidă,* Imp. Part, iar după invaziile musulmane (sec. 7-8) a făcut parte din Emiratul de Buhara.

SOGNEFJORD, cel mai lung fiord de pe țărmul SV al Norvegiei, la N de Bergen; lungime 204 km; lățime: 1,5–4,8 km; ad. max.: 1 350 m.

SOHATU, com. în jud. Călărași, pe râul Rasa; 3 169 loc. (2008).

SOHODOL, com. în jud. Alba, pe Arieș; 1 916 loc. (2008). Expl. de marmură. Peșteri ocrotite (Lucia Mică și Lucia Mare).

SOI (< tc.) s.n. Gen, fel (de oameni, lucruri). ✧ Ansamblu de indivizi care aparțin unei specii sau varietăți de plantă de cultură și posedă caracteristici ereditare comune de ordin morfologic, fiziologic sau biochimic, în general obținute prin selecție și ameliorare. ✧ Loc. *De soi* = de calitate superioară; deosebit, ales.

SÓIA (< fr.) s.f. Plantă anuală din fam. Fabacee, cu frunze paripenat-compuse și terminate de obicei cu un cârcel *(Glycine hispida)*. Semințele de **s.** conțin 34–39% protide, 19–20% substanțe grase și cantități importante de vitamine. Are multiple întrebuințări ca plantă furajeră pentru producerea de biocombustibili sau în ind. alimentară.

SOKOLLU, Mehmed (1505/1506–1579), înalt demnitar al Imp. Otoman. Originar din Bosnia. Mare vizir (1595–1589). Posesorul unor întinse domenii în Banat și în Crișana. Organizator și conducător a numeroase campanii militare.

SOKOLSKI, Grigori Ivanovici (1807–1886), medic rus. Cercetări asupra reumatismului, bolilor cardiovasculare și respiratorii.

SOKOTO **1.** Stat în NV Nigeriei, pe fl. omonim; 25,9 km^2; 4,9 mil. loc. (1995). Centrul ad-tiv: *Sokoto.* Piață agricolă. **2.** Oraș în NV Nigeriei. Centrul ad-tiv al statului omonim; 204,9 mii loc. (1996). Universitate. Centru de pelerinaj pentru musulmani.

SOKUROV, Aleksandr Nicolaevici (n. 1951), regizor rus de film. Filme dominate de un limbaj metaforic asupra statutului existențial al omului și dimensiunea lui religioasă („Indiferență copleșitoare", „Ziua eclipsei", „Mamă și fiu"). Numeroase documentare.

SOL^{1} (< it.) s.m. Invar. (MUZ.) Una dintre cele șapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale, corespunzătoare notației literale g. ✦ Denumirea uneia dintre cheile muzicale.

SOL^{2} (< sl.) s.m. **1.** Persoană desemnată să ducă tratative oficiale în numele unei țări, al unui suveran ș.a.; emisar **(1). 2.** Vestitor (la nunțile țărănești).

SOL^{3} (< fr.) s.n. (PEDOL.) Strat afânat, la suprafața scoarței terestre, în care se înfig rădăcinile plantelor; pământ **(3).** Caracteristica principală a **s.** este fertilitatea. Prezintă de obicei mai multe orizonturi, cu caracteristici morfologice diferite. În funcție de condițiile climatice, litologice, hidrice, în care s-a format, prezintă diferite proprietăți, distingându-se numeroase tipuri (ex. molisoluri, argiluvisoluri, umbrisoluri).

SOL^{4} (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Soluție coloidală.

SOL^{5} (cuv. sp.) s.m. Unitate bănească în Perú.

SOLACOLU, Șerban C. (1906–1980, n. București), chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul chimiei silicaților („Cimenturi speciale pentru baraje").

SOLAL, Martial (n. 1927), compozitor și pianist francez de jazz. Stil pianistic unic, cu o tehnică spectaculoasă și armonizări originale. Discografie selectivă: „Martial Solal Big Band".

SOLANA MADARIAGA, Javier (n. 1942), om politic spaniol. Socialist; ministru al Culturii (1982–1988), al Educației și Cercetării (1988–1992), al Afacerilor Externe (1992–1995). Secretar general al N.A.T.O. (1995–1999). Înalt reprezentant pentru politica externă și de securitate comună al U.E. (1999–2004).

SOLANACÉE (< fr.; {s} lat. *solanum*) s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate, cultivate sau spontane, cu frunze alterne simple, flori gamopetale, solitare sau în inflorescențe, și fructe bace sau capsule *(Solanaceae)*. Cuprinde plante alimentare (roșiile, cartoful), industriale (tutunul), toxice și medicinale (măselarița, mătrăguna).

SOLANÍNĂ (< germ.) s.f. Substanță hemolitică din clasa saponinelor, extrasă din plante aparținând fam. solanaceelor, cu acțiune toxică asupra organismului animal.

SOLÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține Soarelui, referitor la Soare (ex. coroană **s.**, erupție **s.**, zi **s.** etc.). ✧ *Radiație s.* = radiație emisă de Soare, care cuprinde componente din toate domeniile spectrale ale radiației electromagnetice. O parte a *r.s.* este absorbită de atmosferă, o altă parte *(r.s. difuză)* este împrăștiată de moleculele aerului sau ale vaporilor de apă etc., iar cea mai mare parte *(r.s. directă)* ajunge pe suprafața Pământului. *Sistemul s.* = sistemul planetar. **2.** Solariu.

SOLARIGRÁF (< fr. {i}; {s} lat. *solaris* „solar" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Instrument pentru înregistrarea variațiilor intensității radiației solare globale.

SOLARIMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *solaris* „solar" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea radiației solare globale (directă și difuză).

SOLARIO (SOLARI) **1. Cristoforo S.**, zis **Il Gobbo** (c. 1460–1527), sculptor și arhitect italian. A lucrat la Veneția, fiind autorul monumentului funerar al lui Ludovic Sforza și al Beatricei d'Este de la mănăstirea Santa Maria delle Grazie din Pavia. **2. Andrea S.** (c. 1473–1520), pictor. Fratele lui **S. (1).** Fresce la castelul Gaillon din Franța („Madona pe perna verde", „Odihnă în timpul fugii în Egipt"). Din 1489, realizează, împreună cu M. Ruffo, Palatul cu fațete și participă la construirea turnului Spaski din Kremlin.

SOLÁRIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Spațiu destinat băilor de soare de obicei amenajat cu instalații anexe (cabine, dușuri etc.). **2.** Teren acoperit cu construcții ușoare, demontabile (folii de plastic pe diverse suporturi), utilizat pentru obținerea de legume și zarzavaturi timpurii. Sin. *solar.*

SOLAS, Humberto (n. 1941), regizor cubanez de film. Creații abordând condiția femeii cubaneze sau dubla temă a dragostei și revoluției („Cantată pentru Chile", „Amanda", „Secolul luminilor").

SÓLĂ (< fr.) s.f. Suprafață de teren cultivată cu aceeași specie de plante agricole, în cadrul unui asolament; tarla.

SOLCA, oraș în jud. Suceava, la poalele de E ale Obcinei Mari; 2 644 loc. (2008). Fabrică de bere (cea mai veche din țară, c. 1789). Sanatoriu pentru tratarea afecțiunilor aparatului respirator. Mănăstire (1612–1622) ctitorie a lui Ștefan Tomșa. Muzeu etnografic. Menționat documentar în 1461.

SOLD (< fr.) s.n. Diferență între suma înregistrată în debitul și cea înregistrată în creditul aceluiași cont. ✧ *S. debitor* = sumă mai mare în debit decât în credit. *S. creditor* = sumă mai mare în credit decât în debit. ✦ Rest de plată (după compensarea reciprocă a unor obligații).

SOLDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A stabili soldul **(1).** ✦ Refl. Fig. A se încheia cu..., a avea ca rezultat. **2.** A vinde cu preț redus o marfă.

SOLDÁT (< fr., it.) s.m. Primul grad militar în armată. ✦ Denumire generică dată celor care execută serviciul militar. ✦ Fig. Persoană care militează pentru o cauză, o idee etc.

SOLDATI, Mario (1906–1999), scriitor, scenograf și regizor italian. Filme de epocă; ecranizări după opere literare, sugestive prin modalitatea de evocare a epocii și a mediului („Eugenie Grandet", „Provinciala", „Soția americană", „Crengi uscate", „Fereastra").

SÓLDĂ (< fr.) s.f. Retribuție plătită militarilor și personalului civil din armată.

SOLEAR (< fr.) s.m. Mușchi situat în partea posterioară a gambei, care leagă tibia și fibula de călcâi.

SOLECÍSM (< fr., lat., gr.) s.n. Termen care denumește o greșeală de sintaxă (ex. lipsa acordului).

SOLÉMN, -Ă (< lat.) adj. (Și adv.) **1.** Care are loc după un anumit ceremonial; sărbătoresc. ✦ De ceremonie. **2.** Măreț; grav **(2)**, grandios. **3.** (Despre anumite acte juridice) Încheiat cu anumite forme, cerute de lege, și în lipsa cărora actul nu produce efecte; formal.

SOLEMNITÁTE (< lat. *sollemnitas, -atis*) s.f. **1.** Însușire a ceea ce este solemn. ✦ Gravitate, măreție. **2.** Act solemn săvârșit cu pompă; ceremonie publică pentru sărbătorirea unui eveniment. **3.** (DR.) Îndeplinire a formelor cerute pentru încheierea valabilă a actelor solemne.

SOLENÁȚIE s.f. (FIZ.) Mărime egală cu suma algebrică a curenților electrici de conducție din conductoarele care îmbrățișează o curbă închisă.

SOLENÓID (< fr. {i}; *solen* „specie de moluscă" + *eidos* „aspect") s.m. Bobină electrică cilindrică fără miez feromagnetic.

SOLENOIDÁL, -Ă adj. (Despre câmpuri vectoriale) Care are divergența nulă și, deci, fluxul prin orice suprafață închisă de asemenea nul (ex. câmpul inducției magnetice).

SOLEȘTI, com. în jud. Vaslui, pe râul Vaslui; 3 938 loc. (2008). În satul **S.** s-a născut și este înmormântată Elena Cuza.

SOLFATÁRE (< fr. {i}) s.f. pl. Emanații vulcanice gazoase, constituite în special din vapori de apă, dioxid de carbon și hidrogen sulfurat.

SOLFÉGIU (< it.) s.n. Exercițiu vocal care constă din intonarea notelor cu pronunțarea denumirii lor, menit să dezvolte auzul și deprinderea de a citi notele.

SOLFERINO, localit. în N Italiei (Lombardia), la S de L. Garda. Aici, la 24 iun. 1859, armata franco-sardă a înfrânt decisiv pe cea austriacă. În urma acestei bătălii s-a încheiat tratatul de la *Villafranca di Verona.*

SOLICITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A cere, a adresa cuiva o cerere. ✦ A atrage, a provoca (atenția, grija etc.). ✦ A apela la..., a invita pe cineva să... 2. (TEHN.) A realiza o stare de solicitare.

SOLICITĂNT, -Ă s.m. și f. Persoană care solicită **(1)**; solicitator.

SOLICITÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a solicita. **2.** (TEHN.) Stare a unui material sau a unui sistem tehnic, caracterizată printr-un ansamblu de mărimi fizice (mecanice, termice, electrice etc.) care, dacă ar depăși anumite valori-limită, ar duce la deteriorarea sistemului respectiv; valoarea fiecăreia dintre mărimile care caracterizează această stare. ✧ *S. mecanică* = **s.** caracterizată prin mărimi mecanice, determinată prin starea de tensiune și starea de deformație. *S. simplă* = **s.** reductibilă la întindere, compresiune, încovoiere sau răsucire. *S. compusă* = **s.** realizată prin suprapunerea unor **s.** simple și ireductibilă la una dintre acestea. *S. magnetică* = **s.** caracterizată prin mărimi magnetice cum sunt intensitatea câmpului magnetic, inducția magnetică etc.

SOLICITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Atitudine plină de bunăvoință, de atenție și afecțiune.

SOLÍD^{1} (< lat.) s.m. **1.** Monedă de aur care a circulat în imperiul roman și în cel bizantin. **2.** Monedă mică de argint sau de bronz emisă și în Țările Române în sec. 17.

SOLÍD^{2}**, -Ă** (< fr., lat.) adj. **1.** (Și substantivat, n.) (Corp) care posedă capacitatea de a-și menține forma și dimensiunile, de a se opune acțiunii forțelor deformatoare, având o structură compactă și o mare coeziune; *p. ext.* tare, rigid, dur, rezistent. ✧ *Stare s.* = stare de agregare a corpurilor solide. ✦ (MAT.) *Unghi s.* = porțiune de spațiu mărginită de o suprafață conică. ✧ (REZ. MAT.) (Subst., n.) *S. de egală rezistență* = bară cu secțiunea transversală variabilă, realizată astfel încât efortul unitar maxim care ia naștere sub acțiunea forțelor exterioare și a greutății proprii să aibă aceeași valoare în toate secțiunile. **2.** Care rezistă multă vreme; durabil. **3.** Temeinic; statornic. **4.** De dimensiuni și greutate mare. ✦ Voinic, robust, viguros. **5.** Fig. Dârz.

SOLIDÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care este legat (de cineva sau de ceva) printr-o unitate de concepții, de interese, de acțiuni, de sentimente; unit. **(2). 2.** (Despre un creditor sau debitor) Aflat într-un raport obligațional de solidaritate **(2). 3.** (Despre obiecte) Legat constructiv de un alt obiect, împreună cu care se comportă ca un corp unic.

SOLIDARÍSM (< fr.) s.n. Concepție social-politică inițiată de Saint-Simon și A. Comte și dezvoltată sistematic de Léon Duguit, după care principiul fundamental al existenței societății este solidaritatea tuturor membrilor ei.

SOLIDARITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a fi solidar; comunitate de idei. ✦ Sentiment care determină pe oameni să-și acorde un ajutor reciproc. ✦ Coeziune. **2.** (DR.) Caracterul unui raport de obligații care se leagă între mai mulți creditori și un singur debitor *(s. activă)* ori între mai mulți debitori și un singur creditor *(s. pasivă).*

SOLIDARIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. A se declara solidar **(1)** cu cineva sau ceva, a se uni cu cineva într-o acțiune. **2.** Tranz. A uni între ele două sau mai multe piese ale unui element de construcție pentru a le face să preia și să transmită împreună eforturile care solicită elementul respectiv.

SOLIDIFICÁ (< fr.) vb. I refl. și tranz. (Despre substanțe) A trece sau a face să treacă din starea lichidă în stare solidă prin răcire sub o anumită temperatură, caracteristică fiecărei substanțe și egală cu temperatura de topire.

SOLIDIFICÁRE s.f. Faptul de a (se) solidifica. ✧ *Solidificarea grăsimilor* = operație de transformare a grăsimilor vegetale și animale lichide sau semilichide la temperatura obișnuită în grăsimi solide sau în grăsimi cu o temperatură de topire mai înaltă, în scopul utilizării lor mai bune în industrie și în alimentație.

SOLIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. Proprietate a corpurilor solide de a-și menține neschimbate forma și dimensiunile, de a se opune deformării lor; tărie, rigiditate **(1)**, duritate, rezistență **(II, 3)**. ✦ Fig. Seriozitate, temeinicie, trăinicie.

SOLÍDUS (< fr. {i}) s.n. (TEHN.) Loc geometric al punctelor care reprezintă într-o diagramă termică încheierea procesului de solidificare a unui sistem fizico-chimic cu mai mulți constituienți.

SOLÍE s.f. **1.** Misiunea unui sol². ✧ Fig. Menire. **2.** Știre, veste, mesaj. **3.** Grup de soli² trimiși cu o însărcinare oficială.

SOLIFLUXIÚNE (< fr. {i}; {s} lat. *solum* „sol" + *fluxus* „curgere") s.f. (GEOL.) Deplasare lentă a unui strat de sol sau a unor depozite de pantă, îmbibate cu apă; procesul are loc mai ales primăvara, sub acțiunea dezghețului la suprafață, pe când în profunzime materialul este încă înghețat.

SOLILÓCVIU (< fr., lat. *solus* „singur" + *loqui* „a vorbi") s.n. **1.** Conversație a unei persoane cu sine însăși; monolog **(2)**. **2.** Titlu dat unor scrieri cu caracter de monolog (ex. „Solilocviile" lui Augustin).

SOLIMAN-pașa (Hadîmbul) (sec. 15), comandant militar turc, beglerbeg al Rumeliei. Conducător al oștirii otomane înfrânte de Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui (ian. 1475). A comandat avangarda armatei turce înfrântă de Ștefan cel Mare înainte de lupta de la Valea Albă (iul. 1476).

SOLIMAN (SULEIMAN), nume a trei sultani otomani. Mai important: **S. I (sau II) Magnificul** (1520–1566). A efectuat o serie de reforme (a legislației, armatei, finanțelor, reorganizarea sistemului timariot), menite să consolideze autoritatea centrală, și a extins considerabil granițele Imp. cucerind Belgradul, Rodosul, partea centrală a Ungariei, o parte din stăpânirile Imp. Persan, Yemenul ș.a. A purtat lupte cu domnii Radu de la Afumați și Petru Rareș, întărind dominația otomană asupra Țărilor Române. A încurajat arta și științele. În timpul său, Imp. Otoman a cunoscut apogeul puterii militare.

SOLINGEN, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), pe râul Wupper; 165,6 mii loc. (2001). Siderurgie (oțeluri speciale). Constr. de mașini; ind. chimică; renumit din Ev. Med. prin prod. de tacâmuri și instrumente de tăiat; instrumente muzicale. Menționat documentar din 965.

SOLIPÉD, -Ă (< fr., {s} lat. *solus* „unic" + *ped-* „picior") adj. (ZOOL.; și subst.) Monodactil.

SOLIPSÍSM (< fr. {i}; {s} lat. *solus* „singur" + *ipse* „însuși") s.n. Concepție filozofică idealist-subiectivă potrivit căreia singura realitate ar fi eul, conștiința individuală, tot restul lumii, inclusiv ceilalți indivizi, existând numai în această conștiință.

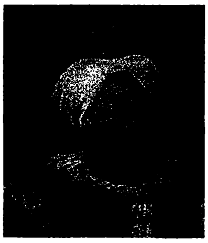
Soliman Magnificul

SOLÍST, -Ă (< fr., it.) s.m. și f. **1.** Cântăreț sau instrumentist care execută un solo. **2.** Dansator care execută singur o piesă coregrafică sau care deține rolul principal într-un ansamblu coregrafic.

SOLITÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Izolat, singur, singuratic. ✦ (Despre ființe; și subst.) Căruia îi place singurătatea, retras. **2.** S.n. Diamant mare care se montează pe o bijuterie.

SOLITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Singurătate, izolare.

SOLJENIȚÎN, Aleksandr Isaievici (1918–2008), scriitor rus. Romane cu substanță autobiografică, descriind ororile sistemului totalitarist și îngrădirea libertății individuale („O zi din viața lui Ivan Denisovici", „Pentru binele cauzei", „Primul cerc", „Pavilionul canceroșilor" – ultimele două publicate în străinătate). Exclus din Uniunea Scriitorilor (1969). Pentru apariția romanului „Arhipelagul Gulag" este închis. Expulzat în 1974, se stabilește în S.U.A., unde își continuă activitatea (ciclul romanesc „Strada roșie", asupra revoluției ruse). Întors în Rusia (1994), scrie „Problema rusă la sfârșitul sec. XX" – un nou tablou virulent privind istoria țării sale. Premiul Nobel pentru literatură (1970).

SOLMIZÁȚIE (< fr. {i}; {s} *sol* + *mi*) s.f. **1.** Sistem medieval de intonare silabică a notelor. **2.** (În practica contemporană) Citire ritmică a notelor fără intonarea lor.

SÓLNIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Mic vas de sticlă, porțelan etc. în care se pune sarea (și piperul) pentru a fi servită la masă. ✦ (Pop.) Vas în care se păstrează sarea la bucătărie.

SÓLO (cuv. it. „singur") s.n. invar. **1.** Compoziție sau fragment muzical scrise pentru un singur instrument sau pentru o singură voce. ✦ (Adjectival) Fără acompaniament. **2.** (În lucrările ample corale, simfonice etc.) Episod executat de un singur instrument sau de un singur cântăreț. **3.** Dans sau fragment dintr-un dans interpretat de un singur dansator.

SOLÓDIU s.n. Grup de soluri intrazonale cu o slabă fertilitate naturală, formate prin spălarea și debazificarea solonețurilor.

SOLOGUB, Fiodor Kuzmici (pseud. lui *Feodor Tetenikov*) (1863–1927), scriitor rus. Lirică simbolistă („Versuri", „Cercul în flăcări"). Proză în tradiție clasică, evocând marile pasiuni umane („Demonul meschin", „Vise înspăimântătoare"); piese de teatru („Prizonierii vieții").

SOLOMON **1.** Arh. în V Oc. Pacific (Melanezia), format din c. 1 000 de ins. vulcanice și coraligene; 39,2 mii km². Ins. Choiseul, Santa Isabel, Malaita, New Georgia, Guadalcanal, San Cristobal ș.a. formează statul Solomon, iar ins. Bougainville și Buka sunt parte componentă a statului Papua-Noua Guinee. Vulcani activi, cu alt. max. de 2 740 m (vf. Balbi). Descoperit în 1768 de spanioli. **2.** Mare în V Oc. Pacific, între ins. Noua Guinee la V și ins. New Britain la N și arh. Solomon la E; 720 mii km². Ad. max.: 9 140 m. **2. Insulele ~,** stat situat în SV Oc. Pacific; 28 370 km²; 523 600 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia creștină (protestanți 78,0%, romano-catolici 18%), culte animiste 4%. Cap.: *Honiara.* Ocupă arh. omonim format din aproape 1 000 de ins. vulcanice și coraligene (fără ins. Buka și Bougainville, ce aparțin statului Papua-Noua Guinee) extins pe o lungime de c. 1 700 km. Insulele mai mari, vulcanice, înconjurate de recifi coraligeni, au un *relief* accidentat și sunt grupate pe două lanțuri paralele, orientate NV-SE: Vulcani activi, solfatare, izvoare fierbinți. Cutremure frecvente. *Clima* este tropical umedă. În ins. Rennell/Mu'Nggava se află Te Nggano, cel mai întins lac (15 500 ha) din întreaga reg. a Pacificului de Sud. Păduri tropicale, mangrove. *Resurse de subsol:* bauxită, plumb, zinc, nichel, fosfați, metale prețioase, azbest. Se cultivă: palmieri de ulei, cocotieri, arbori de cacao, batate, igname, taro, manioc,

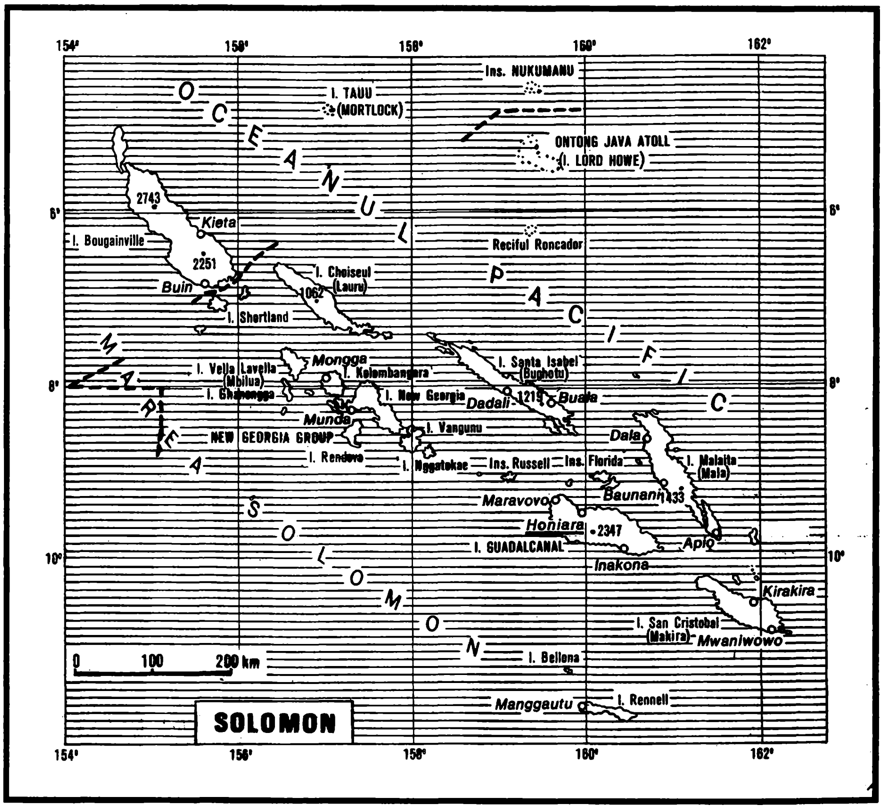

Solon

orez. Exploatarea lemnului; pescuit. Ind. realizează prod. alim., mici nave de pescuit, încălțăminte, materiale de construcție, aparate electrocasnice ş.a. Turismul dispune de un remarcabil potențial în curs de valorificare. Moneda: 1 Solomon Islands Dollar = 100 Cents. – *Istoric.* Ins. S., locuite de melanezieni, sunt descoperite (1568) de navigatorul spaniol Alvaro de Mendaña y Neira, plecat din Perú, care le dă numele legendarului rege Solomon. Timp de 200 de ani, nici un alt european nu mai vizitează reg. În 1885, Ins. Solomon de Nord devin protectorat german, iar cele meridionale sunt transformate (1893) în protectorat britanic, în care sunt incluse (1898–1899), şi ins. Rennel şi Santa Cruz. În 1898–1900, Germania cedează Marii Britanii ins. de la S de Bougainville. I.S., mai ales ins. Guadalcanal, sunt, în anii celui de-al Doilea Război Mondial (1942–1943), teatrul de luptă dintre japonezi şi americani. În urma Conferinței constituționale de la Londra (6–19 sept. 1977), I.S. îşi proclamă, la 7 iul. 1978, independența, devenind al 37-lea stat membru al Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (19 sept. 1978). Relațiile cu statul vecin, Papua Noua Guinee, cunosc, după 1990, momente tensionate, deoarece autoritățile de la Honiara sunt acuzate că sprijină insurecția secesionistă din ins. Bougainville, aparținând statului Papua Noua Guinee. Viața politică internă, permanent agitată, numără, printre temele viu disputate, problema exploatării excesive a resurselor interne de către companiile cu capital străin. Ciocnirile sângeroase interetnice, izbucnite în 1999 în ins. Guadalcanal, contribuie la tensionarea vieții politice, marcată, în iun. 2000, de înlocuirea, în urma unei rebeliuni, a şefului guvernului cu liderul opoziției. Instabilitatea politică are un impact negativ asupra vieții economice (P.I.B. scade cu 20%). În 2003 o forță multinațională de poliție restabileşte ordinea publică în țară, iar o Conferință internațională a donatorilor din reg. contribuie la refacerea finanțelor statului. Monarhie constituțională.

SOLOMON, rege al statului Israel (c. 965–928 î.Hr.). Fiul şi succesorul lui David. În timpul său a fost construit vestitul complex arhitectural din Ierusalim (Templul lui Iehova şi palatul regal). Înțelepciunea sa a rămas proverbială. I se atribuie „Cântarea cântărilor" din „Vechiul Testament".

SOLOMONÁR (< n. pr. *Solomon*) (Pop.) **1.** Înțelept sau magician care, după credințele populare, are puterea de a provoca sau împiedica anumite fenomene naturale (ploaia, grindina etc.); *p. ext.* vraci, vrăjitor. **2.** Astronom; cel care ştie să prevestească vremea şi să calculeze date calendaristice.

SOLOMOS, Dionyssos (1798–1857), poet neogrec. Primul mare poet al Greciei moderne. A contribuit la impunerea limbii populare ca limbă literară. Poeme patriotice („Lambros"); „Timpul libertății", scris de el, a devenit imnul național al Greciei.

SOLON (c. 640–c. 558 î.Hr.), om de stat atenian. Considerat unul dintre cei şapte înțelepți ai Greciei antice. Ales prim-arhonte în 594 î.Hr., a reformat constituția Atenei, împărțind populația în patru clase, repartizând sarcinile şi drepturile publice după avere, îngrădind puterea *eupatrizilor* şi punând bazele democrației sclavagiste ateniene.

SOLONCEÁC (< rus.) s.n. Tip de soluri cu un conținut ridicat de săruri solubile, în special cloruri, sulfați şi carbonați în orizontul superior; au fertilitate naturală foarte scăzută.

SOLONIȚÎN, Anatoli Alekseevici (1934–1982), actor rus. Roluri în care şi-a valorificat chipul ascetic şi privirea pătrunzătoare („Andrei Rubliov", Solaris", „Călăuza", „26 de zile din viața lui Dostoevski").

SOLONȚ, com. în jud. Bacău, pe râul omonim; 3 844 loc. (2008). Expl. de petrol. Izv. sulfuroase.

SOLOTHURN, oraş în NV Elveției, pe Aare; 15,6 mii loc. (1982). Ceasuri; prod. textile şi alim. Catedrala Saint Ursus (sec. 18); Biserică iezuită (sec. 17); Turnul cu ceas (1250). Oraş liber (1218).

SOLOVĂSTRU, com. în jud. Mureş, pe râul Gurghiu; 2 961 loc. (2008). Satul S. menționat documentar în 1381. Rezervație naturală.

SOLOVEI, Elena (n. 1947), actriță rusă. Personaje feminine, grațioase, blânde, dominate de destin („Sclava iubirii", „Piesă neterminată pentru pianină mecanică").

SOLOVIOV, Serghei Mihailovici (1820–1879), istoric rus. Autor al unei „Istorii a Rusiei din cele mai vechi timpuri".

SOLOVIOV, Vladimir Sergheevici (1853–1900), filozof şi poet rus. În concepția lui, universul ar fi tot mai pătruns de logosul divin prin acțiunea istorică a oamenilor („Critica principiilor abstracte", „Istoria şi viitorul teocrației"). Precursor al simbolismului rus. Poeme de inspirație mistică.

SOLOW, Robert M. (1924), economist american. Contribuții importante în teoria creşterii economice, economia resurselor naturale şi a mediului înconjurător, ocuparea populației. A fundamentat rolul decisiv al progresului tehnologic în creşterea economică („Teoria capitalului şi rata rentabilității"). Premiul Nobel pentru economie (1987).

SOLSTÍȚIU (< fr., lat. *sol.* „Soare" + *statio* „oprire") s.n. Fiecare dintre cele două momente ale anului când razele Soarelui cad perpendicular pe tropicul Racului şi când în emisfera boreală se realizează cea mai lungă zi (21 iun., la **s.** de vară) sau pe tropicul Capricornului (22 dec., cea mai scurtă zi, la **s.** de iarnă).

SOLTAN, Petru (n. 1931, Coşnița-Dubăsari), matematician român. M. de onoare al Acad. Române (2003). Lucrări de topologie generală şi algebrică; a introdus teoria d-convexității; a descoperit o clasă de grafuri metrice de dimensiune Helly. Inițiatorul aplicării metodelor matematice în economia Republicii Moldova.

SOLTI, Sir Georg (pe numele adevărat *Georg Stein*) (1912-1997), dirijor englez de origine ungară. Inițial dirijor de operă (prima înregistrare în studio a „Tetralogiei" wagneriene), iar după 1970, de orchestră simfonică (Chicago, Paris, Londra). Specialist al repertoriului post-romantic german şi austriac, a înregistrat integralele simfoniilor lui Beethoven, Brahms şi Mahler.

SOLÚBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre substanțe) Care se poate dizolva într-un solvent. ✦ Fig. (Livr.) Care poate fi rezolvat.

SOLUBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Proprietate a unei substanțe de a putea fi dizolvată într-un solvent. **2.** Cantitatea maximă de substanță, exprimată în grame, conținută într-o anumită cantitate de solvent la o temperatură şi presiune determinate.

SOLUBILIZÁRE (< fr.) s.f. Proces de transformare a unei substanțe greu solubile într-una uşor solubilă în urma unui tratament fizic (mărunțire, încălzire etc.) sau a unei reacții chimice.

SOLÚT (< lat.) s.m. (CHIM.) Dizolvat **(2).**

SOLÚȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (CHIM.) Amestec monofazic constituit din două sau mai multe substanțe dispersate la scară moleculară. Pot exista s. gazoase, lichide şi solide. ✧ *S. coloidală* = coloid. *S. molală* = **s.** care conține o moleculă-gram, un mol de substanță la un litru de soluție. *S. tampon* = **s.** care are proprietatea de a menține constantă concentrația ionilor de hidrogen când i se adaugă acizi sau baze tari. **2.** Modalitate de a rezolva o dificultate, o problemă, de a ieşi dintr-un impas etc. ✦ (MAT.) Element al unei mulțimi care verifică o ecuație dată pe acea mulțime.

SOLVÁBIL, -Ă (< fr.) adj. (despre un debitor) Care se află în stare de solvabilitate; care are cu ce plăti; solvent **(2).**

SOLVABILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Capacitatea unei persoane fizice sau juridice de a-şi plăti, la termen, toate datoriile scadente, din resursele (activele) proprii. **2.** Adecvare a unei proprietăți de a fi tranzacționată, prin executare silită, pentru a îndeplini o obligație asumată de un debitor.

SOLVÁT (< fr.) s.m. (CHIM.) Dizolvat **(2).**

SOLVATÁRE (după fr. *solvatation*) s.f. (CHIM.) Fenomen care însoțeşte dizolvarea substanțelor într-un solvent oarecare şi care constă în stabilirea unor legături de natură electrostatică între ionii sau moleculele substanței dizolvate şi moleculele dizolvantului.

SOLVÉNT (< engl.) s.m. Substanță care are proprietatea de a dizolva alte substanțe; dizolvant. ✧ *S. selectiv* = substanță lichidă care are proprietatea de a dizolva preferențial un anumit component dintr-un amestec oarecare.

SOLZ (lat. *solidus*) s.m. **1.** (ZOOL.) Fiecare dintre formațiile tegumentare în formă de placă mică, care acoperă fie tot corpul, fie numai picioarele sau ciocul unor animale; la peşti sunt produse de natură osoasă, iar la reptile şi la păsări sunt de natură cornoasă. ✦ Fiecare dintre plăcile asemănătoare solzilor **(1)** din care sunt făcute armurile sau unele obiecte de podoabă etc. **2.** Frunzuliță care înveleşte şi protejează bulbii, mugurii sau alte părți ale unei plante. **3.** Stratul exterior pe care îl prezintă o secțiune transversală făcută într-o fibră de lână.

SÓMA¹ (cuv. gr. „corp") s.f. (BIOL.) Totalitatea celulelor nereproducătoare care alcătuiesc organismul viu.

SÓMÁ² (cuv. sanscrit) subst. Băutură sacră preparată din sucul plantei *Asclepias acida* (numită şi „iarba-lunii"), menționată în *Vede* ca băutură a zeilor. Era consumată de preoți pentru efectul ei înviorător şi probabil halicinogen.

SOMÁ³ (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A face o somație. ✦ A cere (cuiva) imperios (amenințându-l) să îndeplinească ceva.

SOMALIA 1. Pen. pe coasta de E a Africii, mărginită la E de Oc. Indian şi la N de G. Aden; c. 750 mii km². *Relief* de pod. înalt (500– 1 500m) în trepte, care spre V trece într-un masiv muntos cu alt. max. de 2 515 m. *Climă* ecuatorială şi subecuatorială în S şi tropicală în N. *Vegetație* de semideşert pe țărm şi de savană în interior. **2. Republica Democratică ~,** stat în E Africii (cu ieşire la Oc. Indian şi G. Aden); 637 000 km²; 8 304 000 loc. (2004). Limbi oficiale: araba, somaleza. Religia: islamică (sunniți). Cap.: *Mogadishu/Muqdisho.* Împărțit în 16 reg. *Relief* de podişuri joase, ce trec în SE într-o câmpie litorală, iar în NE într-o reg. înaltă (alt. max. Shimbiris, 2 416 m) parte a Masivului Ethiopian. *Climat* arid. *Rețeaua hidrografică.* Apele curgătoare mai importante sunt Shabeele şi Jubba. Vegetația dominantă este de savană în S, de semideşert în N – la care se adaugă pâlcuri de păduri şi tufişuri în reg. montană, în extremitatea sudică şi de-a lungul celor două râuri principale (păduri-galerii). Parcuri naționale cu faună bogată (elefanți, girafe, maimuțe, antilope, lei, leoparzi, hiene ş.a.) şi mai multe rezervații naturale. *Resurse de subsol:* minereu de fier, bauxită, minereuri de cupru şi staniu, gaze naturale, sare, gips, exploatate în foarte mică măsură. Agricultura are ca sector principal

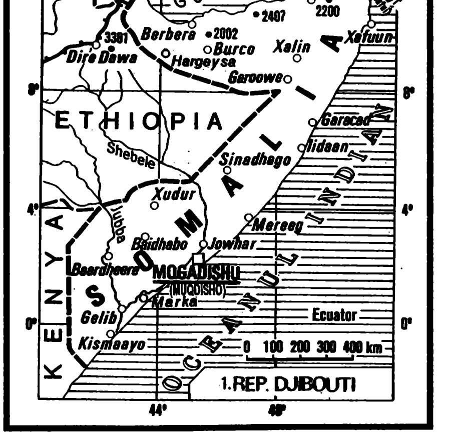

creşterea, în mare parte nomadă a animalelor: ovine, caprine, cămile (locul 1 pe glob), bovine. Cultura plantelor se practică în extremitatea sudică a ţării: trestie de zahăr, porumb, sorg, manioc, bananieri, susan, curmali, bumbac; se mai obţin – ca produse forestiere – tămâia şi guma arabică. Ind. se limitează la prelucr. materiilor prime locale (produse alim., textile, mobilă, piel. şi încălţ.). Moneda: 1 Shilling **S.** = 100 Cents. – *Istoric.* Terit. **S.**, cunoscut de egipteni sub numele de Ţara Punt, este locuit neîntrerupt din milen. 2 î.Hr. de triburi somaleze. În sec. 7 d.Hr., în N **S.** pătrund arabi din Yemen, iar în sec. 10, din Oman, care impun ca nouă religie – islamul. Imp. Otoman cucereşte, în sec. 16, partea de N a **S.**, în timp ce portughezii iau în stăpânire (1507–1698) zonele meridionale ale acesteia, punându-se astfel capăt existenţei sultanatelor arabe independente, cel mai important dintre acestea fiind Adal. La sfârşitul sec. 17, coasta somaleză devine dependentă de Sultanatul Masqat, apoi, din 1866, de Sultanatul Zanzibar. Prin inaugurarea Canalului Suez (1869), întreaga reg. din Cornul Africii dobândeşte o nouă importanţă geostrategică, fapt care declanşează o cursă pentru împărţirea ei între puterile coloniale. Marea Britanie îşi impune (1887) protectoratul asupra reg. din S G. Aden (Somalia Britanică), Franţa proclamă (1896) portul Djibouti şi terit. învecinat colonia Coasta Franceză a Somalilor (din 1977, Republica Djibouti), iar Italia reuneşte (1908), reg. meridionale ale **S.** în Somalia Italiană. Aceasta este folosită de Mussolini ca bază de atac împotriva Ethiopiei, dar este ocupată (1941) de trupe engleze şi administrată de Marea Britanie până în 1949, când devine terit. sub tutelă a O.N.U., administrat de Italia. La 1 iul. 1960, Somalia Italiană îşi proclamă independenţa şi, unindu-se în aceeaşi zi cu Somalia Britanică (independentă din 26 iun. 1960), ia numele de Republica Somalia. Membru al O.N.U. (20 sept. 1960). La 21 oct. 1969, în urma unei lovituri de stat militare, puterea este preluată de Consiliul Revoluţionar Suprem, în frunte cu generalul Mohammed Siad Barre, care proclamă Republica Democrată Somalia şi, sprijinit de blocul statelor comuniste, aplică un program de reforme de inspiraţie marxistă. Dictatura partidului unic, rolul atotputernic rezervat statului, largul evantai de naţionalizări, ca şi promovarea învăţământului şi culturii laice, bulversează profund societatea somaleză ancorată în tradiţie. Războiul declanşat împotriva Ethiopiei, în anii 1977–1978, în vederea dobândirii prov. Ogaden şi Hawd, se încheie cu un grav eşec. U.R.S.S. şi Cuba îşi retrag la începutul conflictului sprijinul acordat **S.**, optând în favoarea regimului totalitar al lui *Mengistu Hailé Mariam* de la Addis Abeba. M. Siad Barre se orientează, după 1978, spre alianţa cu Occidentul, acceptând, în 1981, baze militare nord-americane la Berbera şi Mogadishu. Adâncirea crizei interne, pe fondul înăspririi regimului dictatorial, are ca urmare izbucnirea, în 1988, a unui război civil, care împinge ţara într-o anarhie generală. După refugierea lui M. Siad Barre în străinătate (ian. 1991), **S.** rămâne pradă luptelor dintre facţiunile rivale. Fosta Somalie Britanică îşi proclamă, în mai 1991, independenţa, sub numele de Republica Somaliland, nerecunoscută însă pe plan internaţional. Intervenţia militară a O.N.U., în scopuri umanitare (1992–1993), se încheie cu un eşec, haosul generalizat determinând Naţiunile Unite să retragă, la 3 mart. 1995, întregul personal al misiunilor sale umanitare din **S.** Încercările facţiunilor somaleze aflate în conflict (Conferinţa de la Addis Abeba, 1993, constituirea unui Consiliu de Salvare Naţională, ian. 1997, care să instaureze un guvern central, Conferinţa de reconciliere naţională, iun. 1997, Acordul de încetare a focului semnat la Cairo, dec. 1997) pentru restabilirea păcii interne au rămas fără nici un rezultat, luptele dintre clanurile şi miliţiile rivale continuând şi în 1999 şi 2000. Exemplul autoproclamatei Republici Somaliland din N este urmat, în NE ţării, de proclamarea independenţei de către un „nou stat" – Puntland. În aug. 2000, în statul vecin Djibouti, se reuneşte un parlament care alege un nou preşedinte al statului somalez – Abdul Kassim Salat Hassan. Căpeteniii militare care controlează importante reg. din ţară, ca şi liderii din Somaliland şi Puntland, refuză însă să recunoască noua autoritate. La Eldoret (Kenya) reprezentanţi a 200 de grupări somaleze semnează un acord privind încheierea unui armistiţiu generalizat şi continuarea unui nou guvern federal. În 2004, părţile în conflict acceptă o constituţie „de tranziţie", care să permită eliminarea tensiunilor interetnice.

SOMARE, Michel Thomas (n. 1936), om politic din Papua-Noua Guinee. Prim-min. (1975–1980 şi 1982–1985).

SOMÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (BIOL.) Care aparţine sau care se referă la corpul organismelor vii.

SOMATOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *somat-* „corp" + *metron* „măsură") s.f. Ramură a antropologiei care studiază aspectele cantitative, măsurabile ale corpului. ✦ Măsurarea corpului animalelor în cadrul lucrărilor de selecţie.

SOMATOTRÓP (< fr. {i}; {s} gr. *somat-* „corp" + *trophe* „nutriţie") adj. (BIOCHIM.) *Hormon* ~ = substanţă secretată de lobul hipofizar anterior cu acţiune stimulatoare asupra nutriţiei şi creşterii organismului.

SOMÁŢIE (< fr.) (DR.) Invitaţie scrisă făcută de o autoritate administrativă sau de un creditor debitorului de a-şi executa obligaţia de bunăvoie, în caz contrar trecându-se la urmărirea lui silită. ✦ Poruncă, cerinţă, rugăminte imperativă.

SOMBART, Werner (1863–1941), economist şi sociolog german. Adept al noii şcoli istorice în care a făcut o notă separată prin încercarea de asimilare de pe poziţii capitaliste a doctrinei economice socialiste („Capitalismul modern", „Cele trei economii naţionale", „Socialismul german"). M. de onoare al Acad. Române (1931).

SOMBRÉRO (cuv. sp.) s.n. Pălărie din fetru cu boruri largi, purtată mai ales în Spania şi în America Latină.

SOMEŞ 1. Câmpia Someşului, mare unitate de relief, parte componentă a C. de Vest, în NV României, pe râul **S.** Alt. între 110 m V şi 180 m E. Se subdivide în: *C. Joasă a S., C. Ardudului, C. Tăşnadului, C. Ierului, C. Carei* şi *C. Sălacea-Roşiori.* **2.** Râu în NV României, afl. stg. al Tisei pe terit. Ungariei; 435 km (dintre care 376 km pe terit. României). Se formează prin confl., în dreptul municipiului Dej, a *S. Mare* cu *S. Mic*. Bazinul hidrografic: 15,015 km^2 (14,464 km^2 pe terit. României). Străbate pod. Someşan, drenează partea de N a C. de Vest (C. Someşului). Trece prin Jibou şi Satu Mare. În Antic. s-a numit *Samus*.

SOMEŞÁNA (n. pr. *Someş*) s.f. art. Ciclu de dansuri din zona Năsăudului, compus din jocurile „de-a mâna" („de-a lungul), cu ritm ternar şi mişcare lentă, şi „de-a-nvârtita", cu ritm binar şi mişcare rapidă, ambele fiind însoţite de strigături; melodiile corespunzătoare acestor jocuri.

SOMEŞ-ODORHEI, com. în jud. Sălaj, pe Someş; 2 943 loc. (2008). Pomicultură. Satul **S.-O.** menţionat documentar în 1387.

SOMEŞUL CALD, râu, unul dintre izv. Someşului Mic; 64 km. Izv. din SE m-ţilor Vlădeasa.

SOMEŞU MARE, râu, care izv. din V masivului Suhard, separă m-ţii Rodnei de m-ţii Bârgăului şi drenează N pod. Transilvaniei, trecând prin Sângeorz-Băi, Năsăud şi Beclean; 118 km. La Dej confluează cu Someşul Mic formând râul *Someş*.

SOMEŞU MIC, râu în NV pod. Transilvaniei, format prin unirea, în amonte de Gilău, a Someşului Cald cu Someşu Rece; 178 km. Trece prin Cluj-Napoca şi Gherla şi apoi confluează cu Someşul Mare la Dej formând râul *Someş*.

SOMEŞU RECE, unul dintre izv. Someşului Mic; 45 km. Izv. din N Muntelui Mare.

SOMIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Element component al unui pat, format dintr-un schelet peste care se aşază salteaua. **2.** Bloc de piatră care se aşază deasupra unor stâlpi sau coloane de zidărie pentru a prelua sarcinile transmise de bolţile sau de grinzile rezemate pe ele. **3.** Fiecare dintre grinzile principale pe care sunt rezemate grinzile secundare ale unui tavan cu grinzi aparente.

SOMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Persoană de mare prestigiu, autoritate necontestată într-un domeniu de activitate.

SOMME, fl. în N Franţei; 245 km. Se varsă în M. Mânecii printr-un estuar. Legat prin canale cu Oise şi Schelde. Trece prin Amiens. Pe fl. **S.** a avut loc, de la 1 iul. la 18 nov. 1916, una dintre cele mai mari bătălii din timpul Primului Război Mondial; în timpul ofensivei de pe **S.** trupele engleze au folosit prima dată tancurile ca armă de luptă (15 sept.). Între 5 şi 8 iun. 1940 au avut loc lupte violente, în care armata franceză a încercat, fără succes, să oprească înaintarea trupelor germane spre mare.

SOMMER, Ioan (numele latinizat *Sommerus Johannes*) (1542–1574, n. Pirna, Germania), umanist transilvănean. Critic al „Bibliei". Director al Colegiului de la Cotnari (1562–1563), al gimnaziului de la Braşov întemeiate de Honterus (1565–1567) şi al şcolii unitariene din Cluj (1570–1572). A scris „Viaţa lui Iacob Heraclide Despotul Moldovei".

SOMMERFELD, Arnold (1868–1951), fizician german. Contribuţii în spectroscopie; a perfecţionat modelul atomic al lui Bohr, asociind orbite eliptice electronilor şi a cercetat structura fină a liniilor spectrale.

SOMMERFELT, Alf Axelssen (1892–1963), lingvist norvegian. Specialist în gramatica limbilor indo-europene şi în lingvistica generală („Limba şi societatea", „Aspecte diacronice şi sincronice ale limbii").

SOMN^1 (< sl.) s.m. Peşte teleostean răpitor dulcicol, cu corpul masiv, trei perechi de mustăţi la gură şi cu carne foarte gustoasă *(Silurus glanis)*. Atinge cinci m lungime şi 300–400 kg în greutate, majoritatea exemplarelor pescuite având însă 30–40 kg. ✧ *S. pitic* = peşte teleostean răpitor, originar din America de Nord, lung de 20–30 cm, greu de c. 200–300 g. cu gura mare cu patru perechi de mustăţi *(Ictalurus nebulosus)*.

SOMN^2 (lat. *somnus*) s.n. **1.** Stare funcţională normală a organismelor animale şi umane care survine periodic în alternanţă cu starea de veghe şi care se caracterizează prin repaus motor, lipsă de receptivitate pentru stimulii obişnuiţi ai mediului, prin particularităţi ale activităţilor vegetative şi ale undelor electrice cerebrale. Unele boli se manifestă şi prin tulburarea acestui echilibru în sensul insomniei sau hipersomniei. ✦ Inerţie, toropeală, amorţire. ✦ Necesitatea de a dormi şi senzaţia provocată de această necesitate. **2.** *Somnul de veci* (*cel lung* sau *veşnic*) = moartea.

SOMNAMBULÍSM (< fr., {i}) s.n. Executare automată, cu ochii deschişi şi cu o privire fixă a unor acte coordonate (inclusiv mers prin casă), în timpul somnului natural sau provocat prin hipnoză, de care individul nu-şi aminteşte la trezire.

SOMNIFÉR (< fr.; lat. *somnus* „somn" + *ferre* „a aduce") adj., s.n. (FARM.) Hipnotic, soporific, narcotic.

SOMNOLÉNŢĂ (< fr., lat.) s.f. Stare intermediară între veghe şi somn^2, caracterizată prin diminuarea şi încetinirea activităţii spontane motorii şi psihice şi reducerea reacţiilor faţă de stimulii mediului extern.

SOMNORÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Adj. Care este toropit de somn^2; care nu s-a trezit bine din somn. ✦ (Şi subst.) Căruia îi place să doarmă mult. 2. Adj. Fig. Fără vlagă, fără vigoare.

SOMNOTERAPÍE s.f. Metodă de tratament a unor forme de nevroză, a hipertensiunii arteriale etc. constând în provocarea unui somn prelungit prin medicamente, hipnoză sau curent electric.

SOMÓN (< fr.) s.m. Peşte teleostean, răpitor, care migrează vara în fluvii pentru reproducere; are 1 m lungime şi greutatea de c. 15 kg *(Salmo salar)*.

SOMOVA, com. în jud. Tulcea, pe gârla Somova; 4 570 loc. (2008). Expl. de baritină. Cherhana.

SOMOZA DEBAYLE, Anastasio (1925–1980), general şi om politic nicaraguaian. Preşedinte al Republicii Nicaragua (1967–1972 şi 1974–1979). A instaurat în ţară un regim dictatorial. Răsturnat de la putere; în exil în Paraguay (1979–1980), unde a fost asasinat.

SOMPTUÁR (< fr., lat.) adj. Referitor la cheltuieli. ✧ *Legi somptuare* = (în vechea Romă) legi care opreau cheltuielile exgerate şi îndeosebi cele pentru lux.

SOMPTUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Luxos, grandios, fastuos, măreţ, elegant.

SON (< fr.) s.m. (FIZ.) Unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet cu frecvenţa de 1 000 Hz şi cu intensitatea auditivă de 40 de foni.

SONÁNTĂ (< fr., germ.) s.f. (LINGV.) Consoană care se apropie prin unele caracteristici articulatorii şi funcţionale de vocale.

SONÁR ({s} engl. *so[und] n[avigation] a[nd] r[anging]* „navigare şi localizare prin sunet") subst. Echipament pentru telecomunicații subacvatice, conținând elemente pentru emisiunea şi recepția undelor sonore şi folosit pentru reperarea unor obiecte subacvatice.

SONÁTĂ (< fr., it.) s.f. Gen muzical conturat la mijlocul sec. 18, inițial pentru unul sau două instrumente, de obicei din trei părți, prima energică, a doua lentă şi a treia rapidă. ✧ *Forma de s.* = structura primei părți dintr-o sonată, simfonie, cvartet etc., constând din expoziția, dezvoltarea şi repriza a două teme contrastante.

SONATÍNĂ (< fr., it.) s.f. Sonată de proporții reduse.

SONDÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A efectua cercetarea solului^3, a adâncimii sau a fundului unei ape, a atmosferei etc. cu ajutorul unei sonde sau prin luarea sistematică de probe; a explora. **2.** (MED.) A efectua un sondaj **(2)**. **3.** Fig. A încerca să afli gândurile, intențiile, sentimentele etc. cuiva; a ispiti, a tatona.

SONDÁJ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a sonda. ✦ Operație de cercetare a solului^3, finalizată prin analiza probelor, cu scopul localizării unor substanțe utile sau al determinării proprietăților rocilor. ✦ Fig. Investigație; cercetare, studiu. *S. de opinie* = metodă utilizată în vederea cunoaşterii repartiției opiniilor publicului într-o chestiune concretă, economică, politică etc., la un moment dat. **2.** Introducere a unei sonde (7) într-un organ cavitar (ex. stomac, vezică urinară) sau într-un canal (ex. canal cistic), cu scopul evacuării conținutului acestuia sau al efectuării examenului de laborator.

SÓNDĂ (< fr.) s.f. **1.** Gaură cilindrică săpată în scoarța Pământului prin forare, în vederea explorării stratelor din adâncime (s. *de explorare*) sau a exploatării unui zăcământ de hidrocarburi fluide (**s.** *de exploatare* sau *de extracție*). **2.** Dispozitiv care serveşte la extragerea unei cantități mici dintr-un material compact (ex. din sol), granular (ex. cereale) sau pulverulent (ex. ciment), în vederea recoltării de probe sau de mostre. **3.** Dispozitiv auxiliar al unui instrument de măsură la care este conectat printr-o conductă de legătură, putând fi plasat pentru efectuarea determinărilor în punctele care interesează. **4.** Aparat sau instalație pentru măsurarea adâncimii apei sau a anumitor proprietăți ale acestora la diferite adâncimi (ex. compoziția apei mării), în vederea stabilirii condițiilor de navigație, a studiilor hidrografice sau a studiilor oceanografice. **5.** Instrument sau instalație pentru măsurarea anumitor caracteristici meteorologice. **6.** *S. spațială* = satelit artificial sau vehicul cosmic fără oameni la bord, destinat explorării directe a spațiului cosmic sau a corpurilor cereşti. **7.** Instrument chirurgical cu care se efectuează sondajele **(2)**. **8.** Pahar de bere lung şi subțire, îngustat în partea de jos.

SONDE (SUNDA) 1. Arh. în V Oc. Pacific (Arh. Malaez), cuprinzând cea mai mare parte a Indoneziei şi o mică parte din Malaysia (statele Sabah şi Sarawak), precum şi statul Brunei. Se împarte în *Sondele Mari* (ins.: Sumatera, Java, Borneo, Sulawesi/Celebes) şi *Sondele Mici* (ins.: Bali, Lombok, Sumbawa, Sumba, Flores, Timor, Alor). **2.** Str. între ins. Java şi Sumatera, care uneşte apele M. Java cu cele ale Oc. Indian. Lungime: 170 km. Lățime max.: 22 km; ad.: între 30 şi 1 500 m.

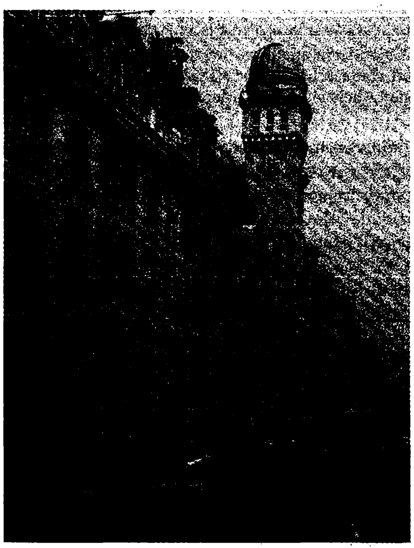

Sorbona

SONDÓR (< fr.) s.m. Muncitor care lucrează la sondă **(1)**.

SONERÍE (< fr.) s.f. Dispozitiv de semnalizare acustică, care emite sunete intermitente prin lovirea unui mic clopot cu un ciocănel. ✧ *S. electrică* = s. al cărei ciocănel este acționat de un electromagnet.

SONÉT (< fr., it.) s.n. Poezie cu formă prozodică fixă (14 versuri repartizate în două catrene cu rimă îmbrățişată şi două terține cu rimă liberă). Au scris s. Dante, Petrarca, Shakespeare, Baudelaire, iar în literatura română Eminescu, Macedonski ş.a.

SONÉTĂ (< fr.) s.f. Utilaj de construcție folosit pentru înfigerea în teren a piloților^2, pe care îi menține totodată în poziția prescrisă.

SONGHAI, stat întemeiat de berberi în sec. 7 cu cap. la Koykya şi apoi la Gao. A atins apogeul în timpul domniilor lui Sonni Ali (1464–1493) şi a lui Mohammed Askia (1493–1528). Cucerit în 1590–1591 de sultanul Marocului Ahmad al-Mansur.

SONGHUA JIANG (SUNGARI), râu în NE Chinei, afl. dr. al Amurului; 1 927 km. Bazin hidrografic: 550 mii km^2. Hidrocentrală (cu un lac de acumulare de c. 150 km lungime). Trece prin Harbin.

SÓNIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de sunet, privitor la sunete; care utilizează sau se bazează pe sunete; sonor. ✦ Referitor la gama de frecvențe care cuprinde infrasunetele, sunetele şi ultrasunetele. **2.** (Despre un sistem termic sau fizic, un procedeu etc.) Care foloseşte în principiu proprietățile undelor sau ale oscilațiilor mecanice din corpurile lichide sau solide. ✧ *Maşină s.* = maşină de forță sau maşină de lucru acționată (motor **s.**) prin vibrații sonice sau producătoare (generator s.) de vibrații sonice.

SONICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Disciplină tehnică al cărei obiect de studiu îl constituie transmiterea energiei mecanice prin intermediul vibrațiilor şi al undelor elastice în masa lichidelor sau a solidelor; are aplicații în sondajul de mare adâncime, în construcția sistemelor de transmisie pe avioane şi nave etc. Creatorul **s.** este Gogu Constantinescu (1916).

SONNINO, Giorgio Sidney, baron (1847–1922), om politic italian. Prim-min. (febr.–mai 1906 şi 1909–1910), ministru de Externe (1914–1919). A reprezentat Italia la Conferința de Pace de la Paris (1919).

SONOLOCÁȚIE (< fr.) s.f. Determinare a poziției unui obiect față de un anumit reper cu ajutorul undelor sonore.

SONOLUMINISCÉNȚĂ (< fr.) s.f. Emisie slabă de lumină care însoțeşte fenomenul de cavitație produs într-un lichid supus acțiunii ultrasunetelor.

SONOMÉTRU (< fr. {i}; {s} lat. *sonus* „sunet") + gr. *metronom* „măsură") s.n. **1.** (FIZ.) Instrument pentru verificarea legilor de vibrație a coardelor, pentru compararea înălțimii sunetelor sau pentru măsurarea unui interval. **2.** (TELEC., FIZ.) Aparat folosit la măsurarea obiectivă a nivelurilor de intensitate acustică, a zgomotelor produse de o sursă determinată.

SONÓR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care produce sunete (ex. tub s.). **2.** Care are timbru plăcut, plin, armonios (ex. voce s.). **3.** Care întăreşte sunetele prin rezonanță sau prin reverberație, care răsună (ex. cameră **s.**). **4.** (Despre filme) La care proiecția este însoțită de vorbire şi de muzică. V. *pistă sonoră*. ✦ (Substantivat, n.) Desfăşurarea dialogurilor şi a muzicii unui film sonor. **5.** (Despre consoane) Care se emite prin vibrarea coardelor vocale. **6.** Fig. Renumit; *p. ext.* pretențios, emfatic.

SONORA 1. Deşert în America de Nord (în SV SUA şi NV Mexicului), cu o vegetație specifică (cactuşi, specii xerofile de *Yucca* şi *Agave*). **2.** Stat în NV Mexicului, la Oc. Pacific; 182,1 mii km^2; 2,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Hermosillo*. Climat arid (deşertul **S.**). Zăcăminte de cupru, zinc, plumb, aur, argint.

SONORITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşirea de a fi sonor. ✦ Sunet specific, nuanță; *p. ext.* muzicalitate.

SONORIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A amplifica şi a distribui semnale acustice în vederea repartizării unui program sonor într-un spațiu oarecare cu ajutorul sistemelor electroacustice. **2.** Tranz. A realiza coloana sonoră a unei producții cinematografice sau de televiziune. **3.** Tranz. şi refl. (Despre consoane surde) A (se) transforma în consoană sonoră.

SOPORÍFIC (< fr.; {s} lat. *sopor* „somn profund" + *-ficus* [de la *facere*] „care face") adj., s.n. (Medicament) care provoacă somnul (ex. barbituricele, cloralhidratul etc.); *somnifer*.

SOPORU DE CÂMPIE, sat în com. Frata, jud. Cluj. Menționat documentar în 1213. Aici au fost descoperite un cimitir daco-roman din sec. 2–3 d.Hr. şi o importantă aşezare daco-romană din sec. 5.

SOPOT, com. în jud. Dolj, pe râul Raznic; 1 800 loc. (2008).

SOPOT, oraş în N Poloniei, la M. Baltică; 50,7 mii loc. (1974). Stațiune balneară. Festival internațional anual de muzică uşoară. Oraş din 1901.

SOPRÁN, -Ă (< it.) s.n., s.m. şi f. **1.** S.n. Vocea cea mai înaltă dintre cele cinci categorii de voci omeneşti. Se întâlneşte la femei şi la băieții mici. **2.** S.m. şi f. Femeie sau copil cu vocea în registrul cel mai acut; *p. ext.* instrument de suflat a cărui scară corespunde acestei voci.

SOPRON, oraş în NV Ungariei, pe râul Ikva, aproape de granița cu Austria; 56,1 mii loc. (2001). Ind. alim., textilă, chimică. Mănăstire benedictină (sec. 13), Bisericile Sfântul Mihail şi Sfântul Gheorghe (sec. 15), casa Storno (sec. 15). Muzeul „Franz Liszt". Centru turistic.

SOR (< fr.; {s} gr. *soros* „grămadă") s.m pl. (BOT.) Grămăjoară de sporangi vizibilă cu ochiul liber, acoperită cu o membrană protectoare.

SÓRĂ (lat. *soror, -oris*) s.f. **1.** Persoană de sex feminin considerată în raport cu altă persoană născută din acelaşi tată şi aceeaşi mamă (soră bună sau adevărată) ori numai din aceeaşi mamă sau din acelaşi tată (soră vitregă). **2.** Fig. Prietenă, tovarăşă. ✧ *Limbă s.* = limbă care are aceeaşi origine cu alta. **3.** Cel mai mic grad în ierarhia călugărească a mănăstirilor de femei; persoană care deține acest grad. **4.** *S. de caritate* = persoană care aparține cadrelor medii sanitare.

SORB^1 (lat. *sorbus*) s.m. Arbore sau arbust din fam. rozaceelor, genul *Sorbus*, cu frunze eliptice, cu flori albe în corimbe şi cu fructe globuloase, roşii, brune sau portocalii (*Sorbus aria, S. torminalis* ş.a.).

SORB^2 (< *sorbi*) s.n. **1.** Locul unde apa unui râu dispare de la suprafața Pământului, continuându-se printr-un curs subteran (caracteristic reg. carstice). Sin. *ponor*. ✦ Vârtej de apă cu centrul adânc, foarte primejdios. **2.** Vânt care se deplasează cu viteză, propagându-se sub formă de vârtej. **3.** (TEHN.) Armătură de conductă constituită dintr-o piesă cavă de metal, de forma unui corp de revoluție (cilindru, sferă etc.) cu mantaua perforată, care se montează la extremitatea introdusă în lichid a conductei de aspirație a unei pompe.

SORBÍ (lat. **sorbire*) vb. IV tranz. **1.** A bea un lichid trăgând puțin câte puțin cu buzele strânse. ✦ A bea cu lăcomie şi cu repeziciune dintr-o singură înghițitură. **2.** A adsorbi, a înghiți. ✦ Fig. A preocupa, a captiva. **3.** A trage în piept cu nesaț, a inspira adânc ceva.

SORBÍTĂ (< fr.) s.f. (METAL.) Constituent structural cu aspect granular fin al oțelurilor supuse tratamentului termic de călire şi de revenire.

SORBITÓL s.n. Hexaalcool preparat din glucoză, cu acțiune colagogă şi purgativă; se utilizează de asemenea la prepararea acidului ascorbic şi a zaharinei pentru diabetici.

SORBITÚRĂ s.f. Faptul de a sorbi. ✦ Cantitate de lichid care se poate sorbi dintr-o dată; înghițitură, duşcă.

SORBONA (SORBONNE), veche şcoală din Paris (inițial şcoală pentru pregătirea clerului înalt). Întemeiată, în 1253–1257, de teologul francez Robert de Sorbon, capelan şi duhovnic al regelui Ludovic IX. În 1808 a intrat în componenţa Universităţii din Paris.

SORBÓZĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Sorby*) s.f. Monozaharid cu structura similară fructozei, folosit în ind. farmaceutică la sinteza acidului ascorbic (vitamina C).

SÓRBŢIE (< fr. {i}) s.f. Denumire generică pentru fenomenele de absorbţie, adsorbţie şi chemosorbţie.

SORBUL, Mihail (1885–1966, n. Botoşani), scriitor român. Drame de inspiraţie istorică („Letopiseţi"); comedii tragice, explorând zone obscure ale sufletului uman („Patima roşie", „Dezertorul"); romane, dramatizări.

SÓRCOVĂ s.f. **1.** Rămurică împodobită, folosită cu ocazia colindului din dimineaţa zilei de Anul Nou. **2.** Colind spus în dimineaţa zilei de Anul Nou.

SORCOVĂŢ (< ucr.) s.m. Sfanţ.

SORDI, Alberto (1919–2003), actor şi regizor italian. Interpret simbol al comediei italiene („Marele război", „Cea mai frumoasă seară din viaţa mea", „Un burghez mic mititel", „Logodnicii" – serial TV). Ca regizor a realizat: „Un italian în America", „Un taximetrist la New York" etc.

SORDÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Murdar; dezgustător. ✦ (Despre oameni) Zgârcit, meschin.

SOREÁN (< ucr.) s.m. (IHT.) Obleţ.

SORÉDIE (< fr.) s.f. Parte a talului unui lichen care, detaşându-se, poate reproduce planta.

SOREL, Georges (1847–1922), filozof şi sociolog francez. Teoretician al *anarhosindicalismului* („Reflecţii asupra violenţei").

SØRENSEN, Søren Peter Lauritz (1868–1939), biochimist danez. Cercetări originale în studiul pH-ului; a introdus noţiunea de pH.

SORESCU, Marin (1936–1996, Bulzeşti, jud. Dolj), poet şi dramaturg român. Acad. (1992). Lirică parodică („Singur printre poeţi") şi demitizantă, cultivând ironia ca mijloc de interpretare lucidă, deopotrivă ludică şi gravă, a universului (Poeme", „Descântoteca"), o amplă suită, realizând, cu mijloace epice şi descriptive, un tablou original al satului natal („La Lilieci"). Teatru parabolic („Iona", „Răceala", „Vărul Shakespeare"). Eseuri („Insomnii", „Teoria sferelor de influenţă"). Proză („Trei dinţi din faţă", „Viziunea vizuinii").

SORÉTE s.m. (IHT.) Biban-soare.

SORG (< fr., it.) s.n. Plantă furajeră anuală din fam. Poacee, rezistentă la secetă, cu frunze liniare mari şi cu inflorescenţă în formă de panicul răsfirat sau compact *(Sorghum vulgare)*. În reg. calde ale Globului este cultivat şi ca plantă alimentară.

SORGE, Richard (1895–1944), agent secret (1929–1944) al U.R.S.S. A activat în Germania, China şi, îndeosebi, în Japonia.

SORGÍNTE (< it.) s.f. (Livr.) Izvor, sursă (de informaţii); origine **(1)**.

SORÍT (< fr., gr.) s.n. (LOG.) Raţionament compus dintr-o serie de silogisme aşezate astfel încât atributul unuia să fie subiectul silogismului următor, concluzia având ca subiect subiectul primului şi ca atribut atributul penultimului. Este de două feluri: aristotelic (regresiv) şi goclenian (progresiv).

SORMÁIT s.n. Aliaj dur pe bază de fier-crom şi elemente de adaos (carbon, nichel, siliciu, mangan), utilizat la acoperirea prin sudare a pieselor care lucrează la frecare şi la presiune (unelte, matriţe etc.).

SORÓC (< sl.) s.n. **1.** Termen fixat dinainte la care urmează să se întâmple ceva; interval de timp la sfârşitul căruia se efectuează un lucru. ✦ Răstimp. **2.** Dată fixată de biserica creştină pentru pomenirea morţilor; slujba religioasă făcută cu această ocazie; parastas. **3.** Regulă, rost, socoteală, rânduială. ✦ (Reg.) Ursită, soartă.

SOROCA, oraş în NE Republicii Moldova, pe dr. Nistrului; 38,9 mii loc. (2003). Centrul unei zone agricole (tutun, porumb, viţă de vie, fructe). Cetate construită de Ştefan cel Mare (sec. 15). A aparţinut Rusiei (1812–1918), României (1918–1940), R.S.S. Moldoveneşti din cadrul U.R.S.S. (1940–1941), din nou României (1941–1944), U.R.S.S. (1944–1991) şi Republicii Moldova (din 1991).

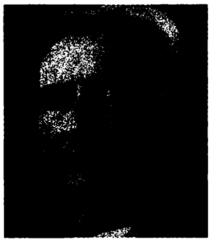

Mihail Sorbul

Marin Sorescu

SOROKIN, Pitirim Alexandrovitch (1889–1967), sociolog american de origine rusă. A formulat o teorie sociologică generală bazată pe ideea că societatea, „realitatea socioculturală", ar reprezenta o totalitate reductibilă la fapte anorganice, organice sau psihologice, al cărei studiu este abordat structural şi dinamic („Dinamica socială şi culturală", „societate, cultură şi personalitate"). M. de onoare al Acad. Române (1938).

SORT (< fr.) s.n. Submulţime a unei mulţimi de obiecte, caracterizată prin anumite însuşiri ale elementelor ei; fel, gen, categorie, specie, calitate (de mărfuri, de produse).

SORTÁ (< germ.) vb. I tranz. A selecta, a alege produse industriale sau agricole după calităţile lor, după dimensiuni etc.

SORTIMÉNT (< germ.) s.n. Totalitatea produselor aparţinând aceluiaşi sort (care sunt de acelaşi fel, gen, de aceeaşi categorie etc.).

SORŢ (< *soartă*) s.m. (De obicei la pl.) Modalitate de alegere, de desemnare prin aruncarea zarurilor, prin tragerea unor bilete etc., în care întâmplarea decide în condiţii de şanse egale pentru toţi participanţii; zar sau bilet folosit la această operaţie. ✧ Expr. *(A trage) la sorţi* = a hotărî prin procedeul descris mai sus o împărţeală, un câştig etc. *Sorţi de izbândă* = posibilităţi de reuşită, şansă, noroc.

SORU, Eugenia D. (1902–1988, n. Piatra-Neamţ), biochimistă română. M. coresp. al Acad. (1955). Cercetări în biochimia proteinelor, hidraţilor de carbon etc.

SOS (< fr.) s.n. Preparat culinar lichid sau vâscos (condimentat) care însoţeşte unele mâncăruri.

S.O.S. (*S*ave *O*ur *S*ouls „Salvaţi Sufletele Noastre") Apel internaţional radiotelegrafic, folosit de navele în pericol pentru a cere ajutor; *p. ext.* orice semnal sau apel prin care se cere ajutor în caz de pericol.

SOSÍ (< ngr.) vb. IV intranz. A ajunge la locul de destinaţie. ✦ (Despre intervale, anotimpuri etc.) A începe să se desfăşoare, a se succeda.

SÓSIE (< fr.; de la n. pr. *Sosie,* personaj din piesele lui Plaut şi Molière) s.f. Persoană care seamănă perfect cu alta, încât nu pot fi deosebite.

SOSIÉRĂ (< fr.) s.f. Vas în care se pune sosul pentru a fi servit la masă.

SOSIGENE (< sec. 1 î.Hr.), astronom grec din Alexandria. Creatorul noului calendar iulian, introdus de Cezar la 1 ian. 45 î.Hr.

SOSÍRE s.f. Acţiunea de a sosi. ✦ (SPORT) Linie trasată pe sol sau marcată printr-un fir suspendat între doi stâlpi, care delimitează terminarea unei curse.

SOSNOWIEC, oraş în S Poloniei, în Silezia; 241,1 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de maşini; chimică, textilă. Castel din sec. 17. Muzeul mineritului. Oraş din 1902.

SOSTENÚTO (cuv. it. „susţinând") adv. (MUZ.) Indicaţie de execuţie riguroasă a ritmului, de obicei lent.

SOTÉ (cuv. fr.) s.n. (Şi adj.) Mâncare preparată din legume fierte, peste care se toarnă unt.

SOTERIOLOGÍE (< germ. {s} gr. *soter* „salvator" + *logos* „studiu") s.f. Capitol al dogmaticii creştine privitor la învăţătura despre mântuire a lui Iisus Hristos.

SOTIRIOU, Georgios A. (1880–1965), arheolog şi istoric grec. Săpături la basilica Sf. Dimitrie din Salonic, la Efes şi la Teba. Lucrări: „Monumente bizantine din Cipru", „Arheologia creştină şi bizantină". M. coresp. al Acad. Române (1930).

SÓTNIC (< rus.) s.m. Comandantul unei sotnii de cazaci.

SÓTNIE (< rus.) s.f. Unitate de cavalerie căzăcească, compusă din o sută de oameni.

SOTO, Jesus Rafael (1923–2005), pictor venezuelan. Stabilit la Paris (1950). Printre cei mai de seamă reprezentanţi ai artei cinetice, abolind orice formă stabilă şi dematerializând obiectul estetic („Vibraţii imateriale", „Metamorfoze"). Lucrări murale la sediul U.N.E.S.C.O. din Paris, tavanul Teatrului Teresa Carreno din Caracas. A înfiinţat (1973) un muzeu de ară modernă la Caracas.

SOTTO-VOCE (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucăţi muzicale) În surdină, cu voce scăzută, discret.

SOŢ (lat. *socius*) s.m. **1.** Bărbat căsătorit în raport cu soţia lui. ✦ (La pl.) Bărbatul şi femeia uniţi prin căsătorie. **2.** (Pop.) Tovarăş, însoţitor; asociat, aliat. **3.** Obiect care împreună cu altul (de acelaşi fel) alcătuieşte o pereche.

SOŢÍE (< *soţ*) s.f. Femeie măritată în raport cu soţul ei; nevastă, soaţă.

SOUFFLOT, Germain (1713–1780), arhitect francez. Lucrări monumentale, în spiritul clasicismului, la Lyon (Hôtel Dieu) şi la Paris, unde a construit biserica Sainte-Geneviève, actualmente Panteonul. A condus lucrări de reamenajare urbanistică a Parisului.

SOUFRIÈRE, La ~, vulcan activ în ins. Saint Vincent (Antilele Mici), în statul Saint Vincent şi Grenadines. Alt.: 1 234 m. Erupţii violente în 1812, la 7 mai 1902 (a devastat 1/2 din supr. ins. şi au murit peste 2 000 de persoane), 1971 şi apr. 1979 (a fost evacuată 2/3 din populaţia ins.; a distrus 1/3 din plantaţiile de bananieri).

SOUL (cuv. american) subst. Gen muzical provenind din gospel, blues şi R&B. Popular în anii '60–'70 în mediile afro-americane. Reprezentat de Ray Charles, James Brown, The Temptations, Aretha Franklin, Marvin Gaye. Evoluează în fuziune cu alte orientări, cunoscând transformări esenţiale în orchestraţie şi ritmică.

SOULT, Nicolas, duce de Dalmaţia (1769–1851), mareşal francez. A participat la războaiele napoleoniene, distingându-se în bătăliile de la Austerlitz (1805), Jena (1806) şi în campania din Spania (1808–1814). Prim-min.: 1832–1834, 1839–1840, 1840–1847.

SOUPHANOUVONG, Tiao („Prinţul") (1912–1995), prinţ şi om politic laoţian. Preşedinte al Republicii Democrate Populare Laos şi al Adunării Populare Supreme (1975–1986).

SOUSSE (SŪSAH), oraş în NE Tunisiei, port la M. Mediterană (G. Hammamet); 125 mii loc. (1994). Vestigii feniciene, punice, romane, ruine de fortificaţii bizantine, catacombe creştine (sec. 4). Marea moschee (sec. 9).

SOUTHAMPTON, oraş în S Marii Britanii (Anglia), port de pasageri şi de mărfuri la M. Mânecii; 217,4 mii loc. (2001). Metalurgie; constr. de maşini; rafinarea petrolului; ind. chimică. Universitate (1862). Galerie de artă. Biserica Saint Michael (sec. 11). Menţionat documentar în 1154.

SOUTH BEND, oraş în S.U.A. (Indiana); 105,5 mii loc. (1990). Constr. de maşini. Siderurgie. Universitate (1842).

SOUTHEND-ON-SEA, oraş în Marea Britanie (Anglia), port pe Tamisa; 160,2 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Staţiune balneară.

SOUTH SHIELDS, oraş în Marea Britanie (Anglia), port la M. Nordului, la vărsarea fl. Tyne; 87,2 mii loc. (1991). Metalurgie; constr. navale; ind. chimică şi sticlei. Staţiune balneară. Fundat în sec. 13.

Alberto Sordi

SOUTINE, Chaim (1894-1943), pictor francez de origine lituaniană. Expresionist, utilizează modalități cromatice strălucitoare, tuşă nervoasă, cu efecte expresive pentru o umanitate în suferință („Patisierul", „Copil de suflet"). Naturi statice („Boul spintecat"), portrete.

SOUVANNA PHOUMA, Tiao („Prințul")(1901-1984), prinț şi om politic laoțian. Prim-min. al Laosului (1951-1954, 1956-1958, 1960 şi 1962-1975).

SOVA, Antonin (1864-1928), scriitor ceh. Lirică impresionistă şi simbolistă („Lirica iubirii şi a vieții", „Primăvara poetului"). Balade epice („Cartea baladelor"); povestiri şi romane pe teme psihologice („Romanul lui Ivo").

SOVATA, oraş în jud. Mureş, în depr. Praid-Sovata, pe Târnava Mică; 9 892 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică cu lacuri helioterme de mare concentrație (40-250 g/l). Cel mai important lac heliotermic este Ursu: 46 mii m²; ad. max.: 18,4 m. Menționată documentar în 1597. Oraş din 1952.

SOVÁRV (SOVÂRF) (< scr.) s.m. Plantă erbacee perenă aromatică, meliferă, din fam. lamiacee, cu flori mici, roşii-purpurii, rar albe *(Origanum vulgare)*. Flori şi frunze cu proprietăți diuretice şi sudorifice.

SOVEJA, com. în jud. Vrancea, pe râul omonim; 2 664 loc. (2008). Expl. forestiere. Complex sanatorial. Mausoleu al eroilor din Primul Război Mondial. Tabără estivală de sculptură.

SOVIÉT (< rus.) s.n. (La pl.) Organe ale puterii de stat centrale şi locale în fosta U.R.S.S. ✧ *S. suprem* = organ suprem al puterii de stat (unicameral) în republicile unionale şi autonome din fosta U.R.S.S.

SOVPRÉN (< rus.) (CHIM.) s.n. Neopren.

SOWETO (*SO*uth-*WE*st *TO*wnship), complex urban în NE Africii de Sud; 1,1 mil. loc. (1996). Creat în 1948. În 1996 aici a avut loc o rebeliune împotriva politicii de apartheid, soldată cu numeroase victime.

SOYA MISAKI, denumirea japoneză a str. *La Pérouse*.

SOYINKA, Wole (n. 1934), scriitor nigerian de expresie engleză. Opozant al regimului militar s-a exilat (1994) în Franța. Reînvie în piesele sale miturile africane sau dezbate rolul artistului în societate („Dansul în pădure", „Moartea şi călărețul regelui"). Versuri („Poeme pentru închisoare"). Romane („Interpreții", „Un anotimp aberant") şi o autobiografie („Aké, anii copilăriei"), viziune critică asupra Nigeriei contemporane şi a lumii negre. Critică literară („Mit, literatură şi lumea africană"). Memorii. Premiul Nobel pentru literatură (1986).

SPAAK, Paul Henri (1899-1972), om politic belgian. Social-democrat. De mai multe ori min. şi prim-min. (1938-1939, mart. 1946, 1947-1950). Secretar general al N.A.T.O. (1957-1961). Susținător al Europei Unite.

SPACEK, Sissy (n. 1949), actriță americană. Interpretă a unor personaje complexate („Carrie", „Trei femei", „Lungul drum spre casă", „Harpa de iarbă"). Premiul Oscar: 1980 („Fata de miner").

SPACU 1. Gheorghe S. (1883-1955, n. Iaşi), chimist român. Acad. (1936). Cercetări fundamentale în domeniul combinațiilor complexe; a instituit metode noi de analiză chimică calitativă şi cantitativă. **2. Petru Gh. S.** (1906-1995, n. Charlottenburg, Germania), chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Fiul lui **S. (1)**. Lucrări în domeniul chimiei anorganice (studiul elementelor rare), al combinațiilor complexe şi al chimiei analitice.

SPADASÍN (< fr.) s.m. Persoană care practică proba de spadă **(1)**. ✦ Luptător cu spada; persoană căreia îi place să dueleze; *p. ext.* ucigaş.

SPÁDĂ (< it.) s.f. **1.** Armă specifică scrimei, formată dintr-o lamă de formă triunghiulară, gardă, mâner şi piuliță. **2.** Denumire dată probei de scrimă care se practică cu spada **(1)**.

SPÁDICE (SPÁDIX) (< fr., gr.) s.n. Inflorescență în formă de spic, cu axul gros, cărnos (ex. inflorescența de la rodul pământului).

SPAETHE, Oscar (1875-1944, n. Bucureşti), sculptor român. Formație clasicistă. Lucrări de inspirație mitologică („Faun dansând", „Bacantă", „Satir"), busturi („Ştefan Luchian", „M. Eminescu"), monumente („C. Negri", „Mihai Viteazul").

SPAGÁT (< germ.) s.n. **1.** Sfoară groasă, cu o împletitură specială. **2.** (SPORT) Sfoară **(2)**.

SPAGHÉTE (< it.) s.f. pl. Macaroane lungi, foarte subțiri şi negăurite.

SPAHÍI (< tc.) s.m. pl. (În Ev. Med. în Imp. Otoman) Membrii unui corp de cavalerie din armata regulată, recrutați din rândurile aristocrației militare.

SPAÍMĂ s.f. **1.** Teamă puternică, violentă, provocată de o emoție, de ceva neaşteptat, de un pericol etc.; groază. ✦ (Pop.) Nevroză. **2.** Ființă sau lucru care înspăimântă.

SPALIÉR (< germ.) s.n. **1.** Suport din sârmă zincată, aşezată orizontal în mai multe şiruri paralele, pentru susținerea viței de vie sau a altor plante. **2.** Aparat utilizat în gimnastică, având mai multe bare paralele dispuse orizontal într-un schelet instalat pe perete.

SPALLANZANI, Lazzaro (1729-1799), naturalist italian. A studiat digestia şi regenerarea, a făcut pentru prima dată fecundări artificiale (la broaşte) şi a adus argumente experimentale împotriva generației spontanee.

SPANÁC (< ngr.) s.m. Plantă legumicolă, anuală, din fam. chenopodiaceelor, cu frunze triunghiulare sau alungite, cărnoase, uneori gofrate; frunzele de s. conțin substanțe nutritive, săruri minerale şi vitamine *(Spinacia oleracea)*.

SPÁNCĂ (< rus.) s.f. Varietate de oi rezultată din încrucişarea raselor merinos cu țigaie.

SPANIA (Regatul Spaniei), stat în SV Europei, ocupând cea mai mare parte a Pen. Iberice, ins. Baleare şi ins. Canare. Include şi Țara Bascilor; 505 990 km²; 40 280 000 loc. (2004). Limba oficială: spaniola, local catalana, galiciana şi basca. *Religia:* catolică 92%, protestantă 0,3%, islamică 0,5%, alte credințe şi atei 7,2%. Cap.: *Madrid*. Oraşe pr.: Barcelona, Valencia, Sevilla, Zaragoza, Bilbao, Las Palmas, Murcia, Valladolid, Palma de Mallorca, Córdoba, Alicante. *Relief*. Câmpiile ocupă poziții periferice, în reg. litorale (C. Andaluziei în S, C. Aragonului în NE). Principala unitate de relief este Meseta Central, un pod. divizat de şirul munților Sierra de Gata, Sierra de Guadarrama şi Sierra de Gredos – în pod. Vechii Castilii (în N-NV) şi şi cele ale Noii Castilii (în S-SE). Meseta Central este înconjurată de lanțuri muntoase, între care Cordillera Cantabrica în NV, Cordillera Iberica în NE, Sierra de Cuenca în E şi Sierra Morena în S. Lanțuri montane mai semețe sunt Cordillera Betica (alt. max. 3 478 m, în vf. Mulhacén din Sierra Nevada) în SE țării şi m-ții Pirinei în NE țării, la granița cu Franța. Pe ins. Tenerife se înregistrează alt. de 3 718 m în Pico de Teide. *Clima* este în NV temperat oceanică, în partea centrală temperat-continentală, în treimea SE a țării mediteraneană. *Rețeaua hidrografică*: Ebru, singurul fl. mai important, se varsă în M. Mediterană, apoi Guadalquivir, Guadiana, Tajo şi Duero, toate debuşând în Oc. Atlantic, ultimele două pe terit. Portugaliei. În Pirinei există numeroase lacuri glaciare. Parcuri naționale cu forme valoroase de floră, faună şi peisaj. *Resurse de subsol:* minereu de fier, huilă, lignit, plumb, zinc, cupru, aur, argint, wolfram, magnezit, gips, sare, săruri de potasiu, mică. Schimbările structurale sunt evidente: ind. prelucrătoare (1/3 din populația activă, c.30% din PIB) a cedat locul serviciilor (66,5%, 2002) în care turismul joacă un rol major. Principalele ramuri ind.: siderurgia, metalurgia neferoasă, constr. de maşini, rafinarea petrolului şi chimizarea hidrocarburilor pe baza importurilor, producția de energie electrică (inclusiv pe baza centralelor nucleare şi hidroelectrice). În ultimele decenii s-au dezvoltat electronica şi informatica şi s-a dinamizat ind. constr. de autovehicule, ind. chimică, celuloză, hârtie, cherestea, ciment, țesături din bumbac. Ind. alim. foarte diversificată: ulei de măsline (locul 1 pe glob), ulei de floarea-soarelui, zahăr, brânzeturi, unt, vinuri, țigarete ş.a. Se cultivă: grâu, orz, porumb, sfeclă de zahăr, tutun, floarea-soarelui, cânepă, arahide, hamei, măslini (locul 1 pe glob), citrice, viță de vie, piersici, caise, mere, pere, migdale, banane, smochine, andive, cartofi, legume ş.a. Se cresc: ovine, caprine, bovine, porcine. Pescuitul şi acvacultura situează țara pe locul 5 pe continent. Turism bazat pe patrimoniul cultural-istoric şi cura heliomarină. S. este una dintre cele mai vizitate țări de pe Glob, zeci de milioane de turişti anual). Principale zone şi obiective: Andaluzia (Sevilla, Granada, Cordoba şi Cadiz) şi partea centrală a Castiliei (Madrid, Escorial, Toledo, Avila, Segovia, Guadalajara), litoralul M. Mediterane (Barcelona, Valencia, Alicante, Costa del Sol). Reg. turistice aparte sunt *ins. Baleare* şi *ins. Canare*. Moneda: 1 Euro = 100 Eurocenți. – *Istoric.* La jumătatea milen. 1 î.Hr., triburile iberice autohtone se contopesc cu celții, pătrunşi după 600 î.Hr. în Pen. Iberică, formând populația celtiberă. Pe litoralul meridional al S., fenicienii (sec. 11-10 î.Hr.), apoi grecii (din sec. 7 î.Hr.), întemeiază o serie de prospere colonii. Oraşele feniciene trec, din sec. 5 î.Hr., sub stăpânirea Cartaginei, care ocupă (237-226 î.Hr.), jumătatea sudică a pen. Victorioasă în cel de-al doilea război punic (218-201 î.Hr.), izbucnit chiar în S., Roma transformă (sec. 2-1 î.Hr.), întreaga pen. în prov. romană (Hispania). Posesiunile romane sunt cucerite (sec. 5 d.Hr.) de triburile germanice ale suevilor (care întemeiază, în sec. 5-6, un mic regat în NV S.), apoi de cele ale vizigoților, care ocupă restul

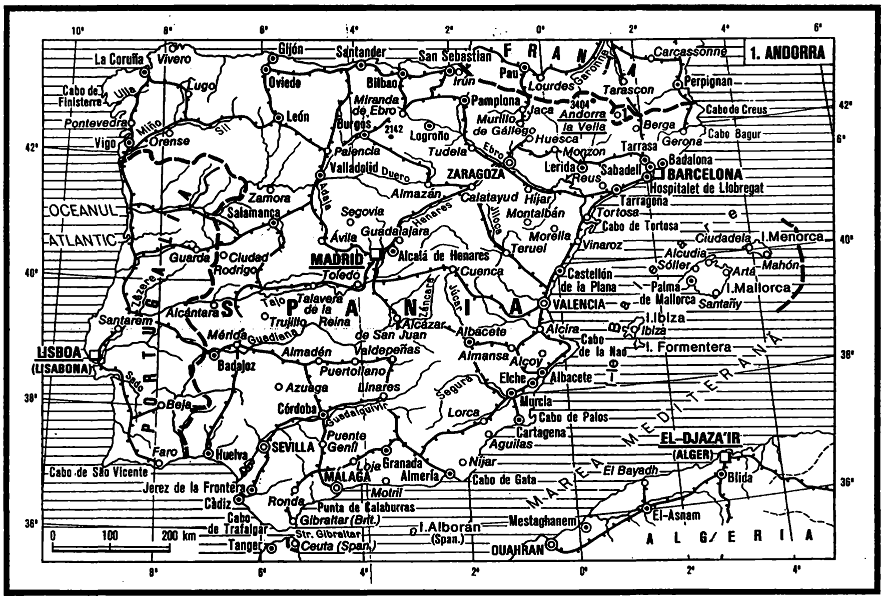
10°
8°
6°
4°
2°
0°
2°
4°
6°
42°
40°
38°
36°
1. ANDORRA
La Coruña
Vivero
Gijón
Santander
San Sebastian
F R A N Ț A
Carcassonne
Oviedo
Bilbao
Irún
Pau
Lourdes
Garonne
Tarascon
Perpignan
Cabo de Finisterre
Ulla
Lugo
Miranda de Ebro
Pamplona
3404
Jaca
Andorra la Vella
Cabo de Creus
Pontevedra
Miño
León
Sil
Burgos
2142
Logroño
Murillo de Gállego
Berga
Vigo
Orense
Huesca
Tarrasa
Gerona
Cabo Bagur
Palencia
Tudela
Ebro
Monzon
Valladolid
Duero
ZARAGOZA
Lerida
Sabadell
Badalona
BARCELONA
Reus
Hospitalet de Llobregat
Zamora
Almazán
Calatayud
Hijar
Tarragona
OCEANUL
Salamanca
Adaja
Segovia
Henares
Montalbán
Jiloca
Tortosa
Cabo de Tortosa
ATLANTIC
Ávila
Guadalajara
Morella
Vinaroz
Ciudadela
I.Menorca
Guarda
Ciudad Rodrigo
MADRID
Alcalá de Henares
Teruel
Alcudia
Mahón
Sóller
Artá
Toledo
Cuenca
Castellón de la Plana
Palma de Mallorca
I.Mallorca
Zêzere
Tajo
Talavera de la Reina
Záncara
Júcar
VALENCIA
Santañy
Alcántara
S P A N I A
I.Ibiza
Santarem
Trujillo
Alcázar de San Juan
Albacete
Alcira
Ibiza
Mérida
Guadiana
Cabo de la Nao
I. Formentera
LISBOA (LISABONA)
Almadén
Valdepeñas
Almansa
Alcoy
Badajoz
Puertollano
Elche
Albacete
Sado
Azuaga
Linares
Segura
Murcia
P O R T U G A L I A
Beja
Córdoba
Guadalquivir
Lorca
Cabo de Palos
Cartagena
Puente Genil
Aguilas
EL-DJAZA'IR (ALGER)
Faro
Huelva
SEVILLA
Granada
Nijar
Loja
El Bayadh
Cabo de São Vicente
MÁLAGA
Almería
Cabo de Gata
Blida
Jerez de la Frontera
Motril
Càdiz
Ronda
Punta de Calaburras
El-Asnam
Cabo de Trafalgar
Gibraltar (Brit.)
I.Alboran (Span.)
Mestaghanem
Str. Gibraltar
Tanger
Ceuta (Span.)
OUAHRAN
0
100
200 km
MAREA MEDITERANĂ
A L G E R I A

pen. (sec. 5-8). Coasta meridională este cucerită temporar (sec. 6-7), de Imp. Bizantin. În 711-718, **S.** este ocupată de arabi, care pun bazele unui emirat (din 929, califat) independent, cu cap. la Córdoba. Din Asturia, singura prov. neocupată de arabi, începe în sec. 8 „Reconquista", pe terit. recucerite, luând naştere, în sec. următoare, regatele León, Castilia, Aragón, Navarra, Portugalia. Prin unirea Aragonului cu Castilia se constituie, în 1479, Regatul **S.**, iar prin cucerirea Granadei, ultimul oraş deținut de arabi, ia sfârşit, în 1492, „Reconquista". În sec. 13-14, **S.** cucereşte ins. Baleare, Sicilia, Sardinia, având, în următoarele două sec., un rol important în politica europeană. La sfârşitul sec. 15 şi începutul sec. 16, **S.** este, alături de Portugalia, principalul promotor al descoperirilor geografice, punând astfel bazele unui întins imp. colonial. Genovezul Cristofor Columb descoperă, în 1492, „Lumea Nouă", iar expediția inițiată de portughezul Magellan, şi el în slujba **S.**, realizează primul înconjur al lumii. În timpul domniei lui Carol I (1516-1556), care, sub numele de Carol Quintul, este proclamat (în 1519) împărat al Sfâtului Imp. Roman, **S.** devine prima putere europeană, înglobând regatul Neapolelui, Sicilia, ducatul Milano, Țările de Jos, America Centrală şi Meridională, ins. Filipine, iar între 1580 şi 1640 anexează şi Portugalia. **S.**, devenită bastionul catolicismului în Europa, ajunge la apogeul puterii şi expansiunii sale, dar înregistrează, totodată, sub Filip II (1556-1598), primele semnale prevestitoare ale începutului declinului, pecetluit prin Pacea Pirineilor (1659), care spulberă aspirația **S.** la hegemonie în Europa. În 1581, Olanda îşi proclamă independența; în 1588, „Invincibila Armada", flota care urma să cucerească Anglia, este distrusă, iar războaiele împotriva Franței se încheie dezastruos. În sec. 18-19, **S.** nu mai este decât o putere de rangul doi în concertul politicii europene şi mondiale. În urma Războiului de succesiune la tronul țării (1701-1714), **S.** (aliată cu Franța) înfruntă Austria, Anglia şi Olanda, pierzând posesiunile din Italia, Belgia şi Gibraltarul. După ocuparea țării de trupele Franței napoleoniene (1808), izbucneşte un război de eliberare națională (1808-1813), care va fi urmat, între anii 1810-1826, de emanciparea coloniilor spaniole din America Latină. Sec. 19 este marcat de „războaiele carliste" (1833-1839, 1872-1876) şi proclamarea primei republici spaniole (1873-1874). Reintroducerea unui regim absolutist de către dinastia de Bourbon, restaurată în 1814, declanşează, în 1820, o lovitură de stat militară de orientare liberală (condusă de col. Rafael y Núñez Riego). Radicalizarea noului regim determină Sfânta Alianță să mandateze Franța (1823), cu înăbuşirea acestei mişcări. În urma Războiului hispano-american (apr. - dec. 1898), S., înfrântă, cedează S.U.A. posesiunile sale Cuba, Puerto Rico, Filipine şi ins. Guam. **S.** îşi pierde imp. colonial într-o perioadă în care alte puteri îşi consolidau propriile stăpâniri coloniale. În cursul Primului Război Mondial (1914-1918), **S.** rămâne neutră. În 1930 este înlăturată dictatura militaro-monarhică a lui *Primo de Rivera* (1923-1930), iar la 14 apr. 1931, în urma victoriei în alegeri a partidelor republicane, este abolită monarhia şi **S.** se proclamă pentru a doua oară republică. Noul guvern adoptă un program de măsuri liberale (separarea bisericii de stat, votul universal, etatizarea averilor mănăstireşti etc.). Victoria electorală a Frontului Popular din 6 febr. 1936 declanşează rebeliunea militară (în frunte cu gen. *Francisco Franco*) împotriva republicii, urmată de un sângeros şi pustiitor război civil (1936-1939), soldat cu aproape 1 mil. de morți. Războiul civil se internaționalizează, prin intervenția Germaniei şi Italiei în favoarea lui Franco, a U.R.S.S., Mexicului şi Brigăzilor internaționale în tabăra republicană, fiind, de fapt, o confruntare în plan european între fascism şi comunism. În urma victoriei din războiul civil, Franco devine prim-min. şi şef al statului pe viață („caudillo"), instituind un regim centralist şi autoritar („Nuevo Estado"). În al Doilea Război Mondial, **S.** se declară neutră. În deceniile 6-7, **S.** cunoaşte, în condițiile menținerii regimului de dictatură, o dezvoltare economică mai rapidă (investiții externe, avântul turismului etc.), izolarea internațională la care este supusă fiind atenuată de războiul rece (**S.** semnează, în 1953, un tratat stipulând amplasarea de baze militare ale S.U.A. pe terit. său), urmată apoi de primirea, în 1955, în O.N.U. După moartea gen. Francisco Franco (20 nov. 1975), prințul *Juan Carlos de Bourbon*, un nepot al regelui Alfons XIII (desemnat la 22 iul. 1969 ca viitor suveran al statului) este proclamat, la 22 nov. 1975, rege al **S.**, reuşind să arbitreze cu succes spinoasa tranziție de la dictatură la democrație. Acest drum este jalonat de: dizolvarea partidului franchist, Mişcarea Națională (1 apr. 1977), legalizarea partidelor de stânga (9 apr. 1977), organizarea de alegeri pentru Cortesuri, câştigate de Uniunea Centrului Democratic, condusă de premierul Adolfo Suárez (15 iun. 1977), acordarea autonomiei Cataloniei (29 sept. 1977), eliberarea deținuților politici (14 oct. 1977) şi adoptarea unei noi Constituții, eşuarea tentativei de lovitură de stat militară (23 febr. 1981). Partidul Socialist Muncitoresc Spaniol câştigă detaşat alegerile parlamentare din 1982, apoi şi pe cele din 1986, 1989 şi 1993, Felipe Gonzáles constituind, în tot acest răstimp, un guvern monocolor. Deceniile 8 şi 9 sunt marcate de rapida şi eficienta modernizare a structurilor economice şi social-politice, de integrarea deplină a **S.** în comunitatea economică mondială, de admiterea în N.A.T.O. (1982) şi U.E. (1986). În 1992, **S.** este un pol general de interes prin ediția a 25-a a Jocurilor Olimpice de vară de la Barcelona, prin Expoziția Universală de la Sevilla şi proclamarea Madridului drept capitală europeană a culturii pentru anul în curs. Lărgirea autonomiei provinciale nu a avut drept urmare stăvilirea atentatelor organizației separatiste basce Euskadi Ta Askatasuna (ETA), fondată în 1959, care luptă, prin acțiuni teroriste, pentru independența Țării Bascilor față de **S.** Alegerile legislative din 3 mart. 1996 pun capăt îndelungatei guvernări social-democrate şi aduc la putere Partidul Popular, al cărui lider, José María Aznar, devine noul prim-min. al statului (4 mai 1996). Deşi deplin integrată în comunitatea vest-europeană, **S.** continuă, în domeniul politicii sale externe, să dezvolte relații preferențiale cu statele Americii Latine (Perú, Columbia, Chile, Cuba ş.a.) şi să extindă totodată legăturile tradiționale cu națiunile Maghrebului (Maroc, Algeria, Tunisia). Înregistrând, în 1998, un aflux de peste 50 mil. de vizitatori străini, **S.** s-a situat pe locul 2 în lume, după Franța, ca obiectiv turistic mondial. În alegerile legislative din 13 mart. 2000, Partidul Popular al premierului José María Aznar (care tinde să se transforme dintr-un partid conservator tradițional într-un partid reformist de centru-dreapta) a înregistrat o victorie categorică, cucerind 183 din cele 350 de locuri din Congresul Deputaților, ceea ce îi permite să formeze singur noul guvern. Premierul Spaniei, José Maria-Aznar, sprijină ferm intervenția militară (mart. 2003) a coaliției S.U.A. - Marea Britanie în Iraq. La 14 mart. 2004, după atentatul terorist din 11 mart. 2004 în gările de la Madrid, pus la cale de rețeaua teroristă Al-Qaida (soldat cu 192 de morți, între care şi 16 români), au loc alegeri legislative câştigate de Partidul Socialist Muncitoresc Spaniol, liderul său José Luis Rodriguez Zapatero fiind desemnat în funcția de prim-min.; acesta a înscris printre primele măsuri retragerea militarilor spanioli din Iraq. Reales în 2008. Monarhie constituțională ereditară.

SPANIÓL, -Ă (după fr. *espagnol*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Spaniei. Mai trăiesc în Franța, Africa de Nord, America Latină, S.U.A. şi Filipine. De religie catolică. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Spania. **2.** Adj. ✧ *Artă s.* = artă dezvoltată pe terit. Spaniei. Cele mai vechi manifestări datează din preistorie (grotele pictate de la Altamira). Între sec. 8 şi 15, în partea sudică a Pen. Iberice înfloreşte arta arabă (Moscheea din Córdoba, Alcazarul din Sevilla, Alhambra din Granada). În N pătrunde arta romanică începând din sec. 11 (catedralele din Santiago de Compostella, Zamora), apoi între sec. 12 şi 15 goticul (catedralele din Toledo, Burgos, Barcelona, palatul din Segovia). Adoptarea în arhitectură a unor elemente ale artei arabe a determinat crearea stilului „mudejar" (sinagoga din Córdoba, biserica Santa Maria la Blanca din Toledo, castelul din Medina del Campo). La sfârşitul sec. 15, fuziunea cu elementele decorative italiene a dus la formarea unei arhitecturi foarte bogat ornamentate, denumită „stil plateresc" (colegiul Santa Cruz din Valladolid, fațada principală a Universității din Salamanca). Renaşterea se manifestă în a doua jumătate a sec. 16 şi sec. 17 (palatul lui Carol al V-lea în Alhambra din Granada, palatul Escorial). Pictorii Juan de Juanes, Luis de Morales, El Greco, Ribera, Zurbarán, Murillo, Velásquez, sculptorii Alonso Berruguete, Juan Martinez Montañés, Alonso Cano sunt, în sec. 16 şi 17, marile nume ale **a.s.** În arhitectură, stilul *churrigueresc* ajunge la o decorație luxuriantă, excesivă, în vreme ce barocul propriu-zis se manifestă, la sfârşitul sec. 17 şi în prima jumătate a sec. 18, într-o serie de construcții (palatul San Telmo din Sevilla, palatul regal din Madrid). Personalitatea covârşitoare a picturii sec. 18 este Goya. La sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20, personalități ca A. Gaudi (în arhitectură), J. Griss, J. Miró, P. Picaso şi S. Dali (în pictură) aduc o contribuție importantă la arta universală. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din fam. romanică, grupul ibero-romanic, vorbită de spanioli **(1)** şi în toate țările Americii Centrale istmice şi ale Americii de Sud, exceptând Brazilia şi Suriname. Este cea mai importantă limbă romanică ca număr de vorbitori (c. 425 mil.) şi al expansiunii terit. Este limbă de lucru la O.N.U. Alfabet latin bazat pe principiul fonetic, cu unele particularități.

SPANȚOV, com. în jud. Călăraşi, pe stg. Dunării; 4 632 loc. (2008). Aşezare neolitică, aparținând *Culturii Boian*.

SPARÁNGHEL (< ngr.) s.m. Plantă legumicolă perenă din fam. liliaceelor, cu frunze mici *(Asparagus officinalis)*; se cultivă pentru lăstarii tineri comestibili, suculenți, etiolați.

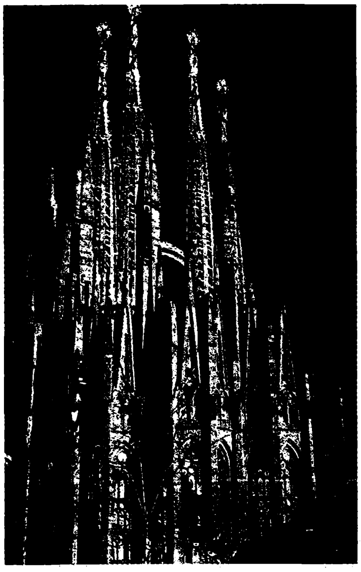

1

2

Artă spaniolă
1. A. Gaudi: Biserica Sagrada Familia, Barcelona
2. D. Velásquez: „Predarea cheilor cetății Breda"

SPARCÉTĂ (după fr. *esparcette*) s.f. Plantă furajeră perenă din fam. fabacee, cu frunze imparipenat-compuse şi cu flori roşietice *(Onobrychis viciifolia)*; are un conţinut bogat în proteine şi vitamine.

SPÁRGE (lat. *spargere*) vb. III **1.** Tranz. şi refl. A plesni sau a face să plesnească, a (se) crăpa; a (se) sfărâma în bucăţi. ✦ Tranz. A despica lemne în bucăţi; a tăia. **2.** Tranz. A sfărâma învelişul tare al unui obiect pentru a ajunge la conţinutul lui. ✦ Intranz. şi refl. (Despre abcese) A se deschide. **3.** Tranz. A distruge, a nimici. **4.** Tranz. A deschide prin forţare o uşă, o încuietoare; *p. ext.* a fura, a jefui. **5.** Tranz. (Pop.) A desţeleni pământul, a ara. **6.** Refl. (Fam.; despre adunări, întruniri) A se întrerupe, a lua sfârşit.

SPARGHÉŢ (< *spargere* + *gheaţă*, după fr. *brise-glace*) s.n. Construcţie de lemn, din piloţi^2 şi bare de solidarizare, aşezată în amonte pe un picior de pod pentru a produce spargerea stratului de gheaţă.

SPARINGPARTENÉR (< engl.) s.m. Persoană sau echipă sportivă folosită ca adversar în procesul de pregătire sau de verificare valorică a unui alt sportiv sau a unei alte echipe.

SPART^1 s.n. **1.** Faptul de a (se) sparge. **2.** Încheiere a unei activităţi, împrăştiere a participanţilor la o adunare, manifestaţie, la un târg etc.

SPART^2, -Ă adj. **1.** Prefăcut în fărâme; plesnit, crăpat; găurit. ✦ (Despre lemnele de foc) Tăiat, despicat în bucăţi mici. ✦ (Despre pământ) Cu gropi, răscolit. ✦ Fig. (Despre sunete, *p. ext.* despre voce) Răguşit, lipsit de muzicalitate. **2.** (Despre ziduri, clădiri etc.) Dărăpănat, stricat, ruinat. ✦ (Despre îmbrăcăminte, încălţăminte) Uzat, găurit, rupt.

SPARTA, oraş în Grecia, în Pelopones; 15,6 mii loc. (2001). Ruinele sanctuarului zeiţei Artemis, teatru, presupusul mormânt al lui Leonida şi zidul de incintă al oraşului. Oraş-stat (polis) întemeiat de dorieni la începutul milen. 1 î.Hr. În sec. 6 î.Hr. a obţinut hegemonia în Pelopones. Statul spartan a fost idealul şi sprijinul regimurilor oligarhice din Grecia, datorită constituţiei sale aristocratice şi organizării militare a cetăţenilor săi. Rival al Atenei în lupta pentru supremaţie în lumea greacă, pe care a obţinut-o dobândind victoria asupra Atenei şi a Ligii ateniene în Războiul Peloponesiac (431–404 î.Hr.). Ascensiunea Macedoniei, Tebei şi frământările sociale interne au slăbit puterea politică şi militară a **S.** (în sec. 4 î.Hr.). Redus treptat la terit. oraşului **S.**, statul spartan a fost cucerit de romani, în 146 î.Hr. Oraşul a fost distrus de goţi la sfârşitul sec. 4 d.Hr.

SPARTACUS (sec. 1 î.Hr.), gladiator, de origine tracă. Conducătorul celei mai importante răscoale a sclavilor din Antic. (73–71 î.Hr.), desfăşurată pe terit. Pen. Italice. Crucificat.

SPARTÁN, -Ă (< n. pr. *Sparta*) s.m. şi f., adj. Persoană care făcea parte din populaţia vechiului oraş grec Sparta. ✦ Fig. (Şi subst.) Aspru, sever, sobru, auster.

SPARTEÍNĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Alcaloid extras din planta *Spartium scoparium*, utilizată ca tonic cardiac şi diuretic.

SPASM (< fr., lat., gr.) s.n. Contracţie involuntară puternică, de scurtă durată (**s.** clonic) sau prelungită (**s.** tonic), a unui muşchi ori a unui grup de muşchi striaţi sau netezi; convulsie.

SPASMÓDIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care se referă la spasm, care provoacă spasme; însoţit de spasme, convulsiv.

SPASMOFILÍE (< fr. {i}; {s} gr. *spasmos* „spasm" + *philos* „iubitor") s.f. Sindrom caracterizat prin hiperexcitabilitate mecanică şi electrică neuromusculară, însoţită uneori de spasme şi de convulsii, datorat de obicei insuficienţei glandelor paratiroide, botulismului, carenţelor alimentare sau de calciu, magneziu etc.

SPASMOLÍŢIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *spasmos* „spasm" + *lytikos* „care relaxează") adj., s.n. (Medicament, ex. beladona, yohimbina, adrenalina) care suprimă spasmele musculaturii netede din diferite organe.

SPAT (< fr., germ) s.n. ~ *de Islanda* = varietate de calcit transparentă, incoloră sau uşor colorată, bine cristalizată; este birefrigerent şi se utilizează în ind. optică.

SPÁTĂ (lat. *spatha*) s.f. **1.** Parte a războiului de ţesut, formată din lamele paralele unite la ambele capete, printre care trec firele de urzeală; serveşte şi la baterea (îndesarea) firelor de bătătură. **2.** Armă cu lamă lungă, dreaptă şi lată, cu două tăişuri, folosită mai ales în sec. 14–15. **3.** Regiune a osului scapular la patrupede. ✦ Sortiment de carne format din musculatura spatelui şi a umărului bovinelor şi porcinelor. **4.** (Pop.) Omoplat.

SPÁTE (lat. *spathae*) s.n. **1.** Partea posterioară a corpului omenesc, corespunzătoare regiunii dorsale a coloanei vertebrale, iar la animale partea superioară a corpului; spinare **(1)**. **2.** Parte a unor obiecte, clădiri etc. opusă părţii vizibile. ✦ Parte a unei haine care acoperă spatele **(1)**. **3.** Spătarul scaunului. **4.** Procedeu tehnic de înot la suprafaţa apei, cu faţa în sus, folosind mişcările alternative ale braţelor şi ale picioarelor. **5.** (MILIT.) Totalitate a unităţilor, subunităţilor şi formaţiunilor care se ocupă cu asigurarea materială a armatei.

SPATÚLĂ (< fr., lat.) s.f. Instrument de lemn, metal, os etc., de forma unei lopeţi plate foarte înguste, folosit pentru manipularea, amestecarea şi întinderea unor cantităţi mici de materiale pulverulente sau vâscoase.

SPAŢIÁ vb. I tranz. A rări cuvintele, rândurile sau literele prin spaţii albe; a lăsa o distanţă între obiecte.

SPAŢIÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *spatium* „spaţiu") adj. **1.** Privitor la spaţiu, care ţine de spaţiu. ✦ Referitor la proprietăţile figurilor din spaţiu. **2.** *Cabină s.* = capsulă cosmică.

SPAŢIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care cuprinde mult spaţiu; încăpător, vast, larg.

SPÁŢIU (< lat.) s.n. **1.** Locul delimitat, mai mult sau mai puţin exact, unde se situează sau pot fi situate anumite lucruri. **2.** Întindere nemărginită care cuprinde corpurile cereşti; văzduh. ✦ (DR.) *S. aerian* = coloană de aer situată deasupra terit. unui stat şi supusă, ca atare, suveranităţii acestuia. *S. cosmic* = **s.** situat în afara atmosferei Pământului, putând fi utilizat şi exploatat în mod egal de către toate statele. ✦ *Teoria spaţiului vital* = pseudoteorie folosită de doctrinele geopolitice şi fasciste în scopul justificării expansiunii şi războiului de agresiune, pe temeiul „argumentului" aşa-zisei neconcordanţe a graniţelor unui stat cu spaţiul necesar existenţei populaţiei sale. **3.** Loc, suprafaţă, întindere limitată. ✦ (MILIT.) *S. de siguranţă* = distanţă minimă până la care se pot apropia trupele proprii de obiectivul asupra căruia se trage fără a risca să fie lovite de focul propriu. *S. mort* = **a)** porţiune de teren situată înapoia unei creste sau a unui obstacol în care un obiectiv nu poate fi lovit de un proiectil lansat dintr-o gură de foc; **b)** porţiune de teren în jurul unui mijloc de luptă (ex. tanc) în care acesta nu poate acţiona cu armamentul de bord din cauza condiţiilor de construcţie. **4.** Loc (liber) între două obiecte; distanţă, interval. ✧ *S. verde* = teren plantat aflat pe teritoriul unei aşezări. **5.** (MAT.) Mulţime de elemente (numite puncte) cu anumite proprietăţi. ✧ *S. afin* = mulţimea A ataşată unui spaţiu vectorial E, astfel încât pentru orice cuplu (M, N) de elemente din A să existe un vector x al lui E unic, cu proprietatea N = M + x. *S. vectorial* = grup comutativ (V, +) pe care se defineşte o lege externă de compoziţie cu operatori într-un corp K (înmulţirea vectorilor cu scalari) oricare ar fi α, β din K şi vectorii u, v din V. *S. euclidian n-dimensional* = mulţime ale cărei puncte se pot pune în corespondenţă biunivocă cu sistemele ordonate de *b* numere reale şi în care s-a definit un produs scalar. **6.** (FILOZ.) Categorie filozofică desemnând, în corelaţie cu timpul, o formă obiectivă şi universală de existenţă a materiei în mişcare, indisolubil legată de aceasta. S. este tridimensional, infinit, omogen şi izotop şi exprimă ordinea coexistenţei obiectelor, sistemelor lumii reale, poziţia, distanţa, mărimea, întinderea lor.

SPAVÁN (< it.) s.n. (ZOOT.) Eparven.

SPĂLÁ (lat. *expellavare*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) curăţa de murdărie folosind apă, săpun etc. ✦ Tranz. Spec. A îndepărta depozitele de ulei, de praf etc. cu care sunt acoperite diferite piese sau agregate (ex. vehicule). ✦ Fig. A (se) purifica. **2.** Tranz. (Despre ploi, ape curgătoare etc.) A eroda pământul; a săpa. ✦ (Despre ape, valuri) A scălda. **3.** Tranz. A îndepărta substanţele cu care este amestecat sau impurificat un produs prin antrenarea sau prin dizolvarea lor în apă sau într-un alt lichid.

SPĂLÁRE s.f. Acţiunea de a (se) spăla. ✦ (GEOGR.) Acţiunea de eroziune exercitată de apa provenită din precipitaţii care se scurge pe întreaga suprafaţă a terenului, ducând la o denudare relativ uniformă a reliefului; este cunoscută şi sub denumirea de *eroziune în suprafaţă (lamelară)*. Sin. *şiroire*.

SPĂLĂCÍT, -Ă adj. Lipsit de culori vii; decolorat. ✦ Palid, fad, şters; *p. ext.* lipsit de expresie, de vioiciune, ofilit.

SPĂLĂTÓR s.n. **1.** Obiect sanitar constituit dintr-o chiuvetă cu unul sau două compartimente racordate la reţeaua de canalizare şi echipat cu robinete pentru apă caldă şi rece, în care se spală vesela, tacâmurile etc. ✦ Obiect de pânză, de sârmă etc. cu ajutorul căruia se spală vasele. **2.** Instalaţie sanitară pentru spălatul în comun al persoanelor din internate, din cazărmi etc.

SPĂLĂTORÍE s.f. **1.** Încăpere sau clădire special amenajată pentru spălatul rufelor. **2.** Instalaţie complexă pentru înnobilarea substanţelor minerale utile prin spălarea cu apă.

SPĂLĂTÚRĂ s.f. **1.** Faptul de a spăla. ✦ Apă murdară în care s-a spălat ceva; lături. **2.** (MED.) Introducere a unui lichid într-o cavitate fiziologică a corpului pentru dezinfectare, curăţare etc. Sin. *lavaj*.

SPĂRGĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. Care sparge, care sfărâmă sau zdrobeşte (piatră, cărbuni etc.). **2.** S.n. Instrument care se foloseşte la spargerea unor materiale, a anumitor fructe cu coaja tare etc. ✧ *S. de gheaţă* = navă destinată spargerii gheţii în porturi, de-a lungul căilor (sau a canalelor) de navigaţie şi la gurile fluviilor. **3.** S.m. şi f. Hoţ care intră undeva cu forţa pentru a jefui. 4. S.m. *S. de grevă* = agent plătit al unui patron care lucrează în locul greviştilor pentru a zădărnici cerinţele acestora.

SPĂRIOSU, Mihai I. (n. 1944, Deta, jud. Timiş), teoretician literar şi comparatist român. Lucrări de erudiţie interdisciplinare („Mimesis-ul în teoria contemporană"), studii monografice despre mari scriitori români în „Enciclopedia literaturii universale în secolul 20" (New-York, 1983).

SPĂRTÚRĂ s.f. **1.** Crăpătură, deschizătură, gaură produsă printr-o spargere. **2.** Ciob; aşchie.

SPĂTÁR^1 (< *spată*) s.n. Spetează a unui scaun.

SPĂTÁR^2 (< ngr.) s.m. (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător la curtea domnească, care purta la ceremonii sabia şi buzduganul domnului, iar pe câmpul de luptă era unul dintre comandanţii oştirii. ✧ *Mare s.* = comandant suprem al oştilor ţării în lipsa domnului.

SPĂTARU, Dan (1939–2004, n. Aliman, jud Constanţa), cântăreţ român de muzică uşoară. Repertoriu românesc („Ţărăncuţă, ţărăncuţă", „Trecea fanfara militară") şi internaţional („Drumurile noastre"). Roluri în filme.

SPĂTARU, Mircea (n. 1937, sat Epureni, jud. Vaslui), sculptor român. Modalităţi noi de expresie în compoziţii abstractizante, expresive, adesea cu reper în realitate. Sculptură figurativă („Nicolae Bălcescu" – Cristuru Secuiesc) în care evocarea spirituală este realizată prin tensiunea dintre volumele esenţializate.

SPĂTĂRELU, Vasile (1938–2005, n. Tâmna, jud. Mehedinţi), compozitor român. Muzică de cameră, corală, vocală, simfonică.

SPĂTÓS, -OÁSĂ adj. Lat în spate; robust, voinic.

SPÂN, -Á (lat. *spanus*) adj. (Despre bărbaţi sau despre faţa lor) Care este (total) lipsit de pilozitate facială.

SPÂNÁTIC, -Ă adj. (Despre bărbaţi sau despre faţa lor) Cu barba şi cu mustăţile rare.

SPÂNUL, Petre (1894–1962, n. Vicovu de Jos, jud. Suceava), medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1955). Inspector zootehnic şi sanitar veterinar al Bucovinei (1918–1920). Contribuţii la studiul bolilor veterinare şi la importanţa zooeconomiei („Contribuţii la combaterea pestei porcine cu ser", „Importanţa zooeconomiei naţionale").

SPÂNZ s.m. Denumire dată plantelor erbacee, perene, otrăvitoare, din genul *Helleborus*, fam. ranunculaceelor, cu frunze palmate şi cu flori cu periant pielos, din 4–5, rar mai multe, foliole verzi sau purpurii-verzi. Rizomul de s. conţine alcaloizi utilizaţi în cardiologie.

SPÂNZURÁ (< lat. **expendulare*) vb. I 1. Tranz. A executa pe cineva (în urma unei sentinţe de condamnare) prin suspendare cu o funie trecută în jurul gâtului; după care corpul este lăsat să cadă liber spre sol. 2. Refl. A se agăţa (ţinându-se strâns) de ceva; a se atârna. ✦ Intranz. A atârna liber în jos, fiind agăţat doar în partea superioară.

SPÂNZURĂTOÁRE s.f. 1. Faptul de a (se) spânzura. 2. Instrument de execuţie alcătuit dintr-un stâlp de care este fixată funia prevăzută cu un laţ care spânzură pe condamnat.

SPÂRCHEZ, Tiberiu I. (1899–1977, n. Zărneşti, jud. Braşov), medic român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări originale în domeniul gastroenterologiei, bolilor hepatobiliare.

SPECIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care se deosebeşte de alte obiecte sau fiinţe de acelaşi fel prin însuşiri proprii; (şi adv.) destinat sau creat într-un anumit scop; *p. ext.* ieşit din comun, deosebit, excepţional. ✧ Loc. *În special* = în mod deosebit, mai ales, în speţă. 2. De (strictă) specialitate.

SPECIALÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care are cunoştinţe temeinice într-un anumit domeniu de activitate (ştiinţifică), într-o anumită disciplină etc.

SPECIALITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Ramură de activitate (ştiinţifică) restrânsă la un anumit domeniu. 2. Produs sau preparat obţinut după metode de fabricaţie deosebite.

SPECIALIZÁ (< fr.) vb. I 1. Refl. A se consacra studiului unui anumit domeniu de activitate; a deveni specialist. 2. Tranz. A face să capete caractere sau trăsături specifice, individualizate şi particulare. ✦ (Despre procese de producţie) A limita numai la anumite produse, servicii sau teritorii.

SPECIÁŢIE (< fr.) s.f. (BIOL.) Proces de geneză a speciilor noi, care se realizează pe cale sexuată prin recombinare genetică sau prin mutaţii ale genelor, urmată de selecţia naturală a indivizilor cu fenotipuri şi genotipuri noi.

SPÉCIE (< lat.) s.f. 1. Soi, fel, categorie. 2. (BIOL.) Categorie sistematică fundamentală, subordonată ca rang genului. Cuprinde indivizi cu descendenţă comună şi cu particularităţi morfo-fiziologice, biochimice şi ecologice relativ stabile în cursul mai multor generaţii. Prezintă fenomenul de izolare reproductivă (indivizii unei specii nu pot avea urmaşi fertili prin împerecherea cu alte specii). 3. (LOG.) Noţiune care desemnează o clasă de obiecte ce posedă aceleaşi însuşiri esenţiale. ✧ *S. infimă* = ultima specie, în ordinea determinării, care nu subordonează alte specii, ci se referă numai la indivizi. 4. *S. literară* = categorie de opere literare în cadrul fiecărui gen, clasificate după criterii tematice sau formale. Ca şi genurile, *s.l.* se întrepătrund şi se suprapun adesea, fiecare s. putând înregistra la rândul său diferite subdiviziuni.

SPECÍFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Propriu unei anumite fiinţe, unui anumit lucru sau fenomen; particular, distinct. ✦ (Substantivat, n.) Caracterul propriu, particular a ceva sau al cuiva; notă distinctivă. 2. (Despre mărimi) Care se referă la o anumită cantitate dintr-un material, de obicei la unitatea de volum. *Rezistenţă s.* v. *rezistivitate*. *Masă s.* v. *densitate*. *Greutate s.* v. *greutate*.

SPECIFICÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A indica, a arăta, a menţiona precis un anumit lucru.

SPECIFICÁŢIE (< fr., lat. m.) s.f. Faptul de a se specifica; specificare; ceea ce se specifică. ✧ Document care stabileşte cerinţe precise pentru activităţi şi produse (de ex. cantitate standard, greutate, material, ambalaj, lungime, culoare, proiect etc.).

SPECIFICITÁTE (< fr.) s.f. Caracterul specific (1) al unei fiinţe, al unui lucru sau fenomen.

SPECIMÉN (< fr., lat.) s.n. Exemplar, model.

SPECIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre un argument, un raţionament etc.) Aparent, înşelător; amăgitor.

SPECTÁCOL (< fr., lat.) s.n. 1. Reprezentaţie teatrală, cinematografică, de coregrafie etc.; *p. ext.* orice reprezentaţie dată pentru public. 2. Privelişte, întâmplare care atrage privirile sau atenţia. ✧ *A se da în spectacol* = a atrage atenţia printr-o purtare nepotrivită; a se face de râs.

SPECTACULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Spectaculos.

SPECTACULÓS, -OÁSĂ (< *spectacol*; it.) adj. Care impresionează prin fast, prin strălucire; impresionant, spectacular.

SPECTATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. Persoană care asistă la un spectacol, la o manifestaţie sportivă etc. ✦ Martor ocular la o întâmplare, la un eveniment etc.

SPECTRÁL, -Ă (< fr.) adj. 1. Referitor la spectru, care aparţine unui spectru. ✧ *Linie s.* = a) imagine a fantei de intrare a unui spectroscop, care apare sub forma unei dungi de o anumită culoare şi care este dată de o componentă monocromatică a luminii; b) radiaţie electromagnetică având o anumită lungime de undă şi fiind produsă printr-o tranziţie între două niveluri energetice diferite. *Analiză s.* = metodă de stabilire a compoziţiei unui corp, pe baza studierii spectrului luminii emise de acesta. 2. Care are caracterul unui spectru (3), al unei fantome; fantomatic.

SPECTROFOTOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Capitol al spectroscopiei care se ocupă cu studierea spectrelor (1) şi cu compararea intensităţii liniilor spectrale.

SPECTROFOTOMÉTRU (< fr. {i}) s.n. Instrument utilizat pentru obţinerea spectrelor de emisie sau de absorbţie ale substanţelor, cu ajutorul căruia se determină atât lungimile de undă ale liniilor spectrale, cât şi intensităţile acestor linii, prin comparare cu liniile unui spectru cunoscut.

SPECTROGRÁF (< fr. {i}; {s} fr. *spectre* „spectru" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. 1. Instrument asemănător spectroscopului, care se utilizează pentru înregistrarea prin fotografiere a spectrului luminii. 2. *S.de masă* = dispozitiv electromecanic utilizat pentru separarea izotopilor unui element, permiţând totodată determinarea masei şi concentraţiei fiecăruia dintre ei; a fost inventat de F.W. Aston în 1920.

SPECTROGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} fr. *spectre* „spectru" + *gramma* „desen") s.f. Fotografie a unui spectru (1), obţinută cu ajutorul spectrografului (1) sub forma unei diagrame.

SPECTROHELIOGRÁF (< fr. {i}) s.n. Instrument cu ajutorul căruia se realizează fotografii ale Soarelui în lumină monocromatică prin deplasarea treptată a fantei sale de intrare pe discul solar.

SPECTROHELIOSCÓP (< fr. {i}) s.n. Instrument cu ajutorul căruia se obţine imaginea monocromatică vizuală a Soarelui.

SPECTROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ansamblul procedeelor de utilizare a spectrometrelor.

SPECTROMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *spectre* „spectru" + gr. *metron* „măsură") s.n. 1. Instrument asemănător spectroscopului, care permite măsurarea intensităţii fiecărei linii spectrale. 2. Instalaţie complexă utilizată în fizica nucleară pentru studierea spectrului de viteze sau de energii ale particulelor emise de substanţe radioactive, ale fasciculelor de particule create în acceleratori etc.

SPECTROSCÓP (< fr. {i}) s.n. Instrument optic pentru observarea spectrului luminii; se compune dintr-un colimator prevăzut cu o fantă, o piesă dispersivă (prismă sau reţea) şi o lunetă pentru vizarea spectrului.

SPECTROSCOPÍE (< fr. {i}; {s} fr. *spectre* „spectru" + gr. *skopeo* „a examina") s.f. Ramură a fizicii care studiază spectrul radiaţiei electromagnetice, oferind informaţii asupra nivelurilor energetice, asupra structurii şi proceselor care se produc în molecule, în atomi etc. ✦ Capitol al fizicii nucleare care studiază spectrele energetice ale radiaţiilor α, β, etc., oferind informaţii asupra nucleului atomic.

Oswald Spengler

Alfred Margul Sperber

SPÉCTRU (< fr., lat.) s.n. 1. (FIZ.) Mulţimea valorilor pe care le poate lua o mărime în anumite condiţii; există s. discrete sau continue (ex. s. vitezelor unui grup de particule, s. componentelor monocromatice ale unei radiaţii electromagnetice etc.). ✦ Totalitatea liniilor spectrale obţinute prin descompunerea radiaţiilor electromagnetice complexe (ex. s. luminii, s. de radiaţii X etc.); s. se poate referi la radiaţia emisă (s. de emisie) sau la radiaţia absorbită (s. de absorbţie) de o substanţă. ✧ *S. atomic* = s. caracteristic unei anumite specii atomice, care se obţine prin tranziţii ale electronilor în atomii elementelor. *S. molecular* = s. creat prin tranziţii între nivelurile energetice ale moleculelor care se află în stare liberă. ✦ Totalitatea liniilor de câmp ale unui magnet, ale liniilor de fluid în mişcare etc. sau reprezentarea lor intuitivă. 2. (ASTR.) Totalitatea radiaţiilor electromagnetice emise de un corp ceresc, ordonate în funcţie de lungimea de undă şi înregistrate pe cale fotografică sau fotoelectrică (ex. s. *solar*, s. *stelar*). 3. Fig. Fantomă, vedenie, fantasmă. ✦ Fig. Ceea ce produce îngrijorare, spaimă; pericol iminent.

SPECULÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. (DR.) A face speculă. ✦ A înşela pe cineva. ✦ A profita de o anumită împrejurare cu scopul de a dobândi avantaje personale. 2. Intranz. şi tranz. A face deducţii teoretizând formal, fără legătură cu practica.

SPECULÁNT (< germ.) s.m. Persoană care face speculă.

SPECULATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparţine speculaţiei (1); rupt de practică, de experienţă. 2. (FILOZ.) Care se întemeiază pe reflecţie, nu pe cercetarea experimentală a realităţii. ✦ *Filozofie s.* = filozofie care îşi propune să construiască un sistem atotcuprinzător pe cale pur deductivă, pornind de la anumite principii presupuse a fi găsite numai cu ajutorul raţiunii, fără apel la experienţă (ex. speculaţiile marilor reprezentanţi ai idealismului clasic german: Fichte, Shelling, Hegel, în cadrul cărora a fost elaborată dialectica modernă, într-o formă idealistă).

SPECULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a specula (2); teoretizare abstractă, metafizică asupra unor probleme. ✦ Mod de gândire folosit de reprezentanţii filozofiei speculative. 2. Înşelătorie; speculă. ✦ Cumpărarea unei proprietăţi sau a unor titluri de valoare cu speranţa obţinerii rapide a unui profit, ca urmare a creşterii preţurilor. S. este considerată ca o necesitate pentru afacerile din economia liberă. S. reprezintă scopul majorităţii tranzacţiilor pe piaţa bursieră.

SPÉCULĂ (< *specula*) s.f. (DR.) Comerţ ilicit care constă în vinderea sau revinderea, cu preţuri exagerate, a unor mărfuri care nu fac obiectul comerţului particular.

SPÉCULUM (cuv. lat. „oglindă") s.n. Instrument medical cu ajutorul căruia se pot examina conductele naturale (ex. cavităţile nazale, conductul auditiv extern).

SPEECH (cuv. engl.) s.n. Alocuţiune rostită de obicei ca răspuns la un toast.

SPEKE, John Hanning (1827–1864), explorator britanic. Expediţii în Himalaya, Tibet, Somalia (1854). Explorează Africa Centrală, descoperind lacurile Tanganyika şi Victoria, stabilind că ultimul reprezintă unul din izv. Nilului.

SPELB, -Ă adj. 1. (Despre oameni) Foarte blond; albicios. ✦ (Despre ochi) Lipsiţi de o culoare precisă; spălăcit. 2. (Despre băuturi) Lipsit de tărie, fără gust, searbăd.

Steven Spielberg

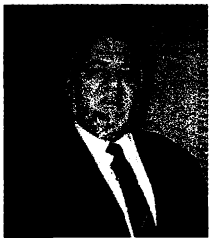
Ludovic Spiess

SPELÚNCĂ (< lat.) s.f. Local public rău famat.

SPEMANN, Hans (1869-1941), biolog german. Studii originale asupra evoluției. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1935).

SPENCE, Michael (n. 1943), economist american. Studii privind analiza piețelor cu informație asimetrică. Premiul Nobel pentru economie (2001), împreună cu G. Akerlof și J.E. Stiglitz.

SPENCER, Herbert (1820-1903), filozof, sociolog și psiholog englez. Unul dintre întemeietorii pozitivismului. A susținut că știința nu poate decât să sistematizeze datele senzoriale, esența lucrurilor fiind incognoscibilă. Contribuții la generalizarea evoluționismului, pe care l-a aplicat și la domeniile psihicului și socialului, înțelegându-l însă mecanicist („Sistem de filozofie sintetică"). Fondator al așa-numitei „școli organice" în sociologie („Statica socială", „Fundamentele sociologiei").

SPENGLER, Oswald (1880-1936), filozof german. Reprezentant al „filozofiei vieții". Înfățișează istoria ca o succesiune de culturi independente unele de altele, având soarta organismelor: naștere, înflorire, moarte („Declinul Occidentului").

SPENSER, Edmund (c. 1552-1599), poet renascentist englez. Poeme bucolice („Calendarul păstorului"), sonete; alegoria lirică, filozofică și morală „Crăiasa zânelor". Virtuoz versificator și inovator de limbă.

SPEOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *speos* „peșteră" + *logos* „studiu") s.f. Știință care se ocupă cu studiul complex al peșterilor (s. fizică, biologică, ecologică). Savantul român E. Racoviță este creatorul biospeologiei și al primului institut de speologie din lume (Cluj, 1920).

SPÉOS (cuv. gr. „peșteră") subst. Denumire dată templelor și mormintelor subterane din Egiptul antic. V. *hipogeu* **(1)**.

SPERÁ (< lat. *sperare*) vb. I tranz. A avea speranță; a nădăjdui **(1)**.

SPERÁNȚĂ (< it.) s.f. Încredere în rezultatul favorabil al unei acțiuni; nădejde. ✦ (Fam.) Persoană tânără, talentată într-un anumit domeniu de activitate, de la care se așteaptă mult în viitor.

SPERANȚIA 1. Theodor D.S. (1856-1929, n. Iași), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1891). Cunoscut prin prelucrarea în versuri a unor anecdote de origine folclorică sau citadină („anecdote populare"); studii de folclor și literatură. 2. **Eugeniu S.** (1888-1972, n. București), filozof, sociolog, psiholog, estetician și poet român. Fiul lui S. **(1)**. Sinteze („Papillos de Schumann", „Principii fundamentale de filozofie juridică", „Introducere în sociologie", „Resorturile psihologice ale evoluției umane"). Ca poet a colaborat la „Vieața nouă" cu versuri de inspirație livrescă. Memorialistică.

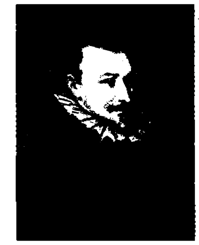
Edmund Spenser

Baruch Spinoza

SPERBER, Alfred Margul (1898-1967, n. Storojineț), poet român de naționalitate germană. Poezii simboliste și avangardiste („Taină și iertare"); ulterior pasteluri, meditații, poeme dedicate realităților sociale („Martor al vremii", „Cu ochii deschiși"). Traduceri.

SPERIÁ (< lat. **expavorere*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) înfricoșa, a (se) înspăimânta. **2.** Tranz. A face pe cineva să se înspăimânte și să o ia la fugă; a stârni un animal din culcuș.

SPERIETOÁRE s.f. Ceea ce sperie; *spec.* Momâie de speriat păsările dăunătoare culturilor.

SPERJÚR, -Ă (< it.) s.m. și f. Persoană care jură fals sau care își calcă jurământul.

SPERMATOFÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *spermat-* „sămânță" + *phyton* „plantă") s.f. (La pl.) Categorie de plante superioare, gimnosperme și angiosperme, producătoare de semințe, cu rădăcină, tulpină, frunze și flori *(Spermatophyta)*; antofită, fanerogamă.

SPERMATOGENÉZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *spermat-* „sămânță" + *genesis* „naștere") s.f. Proces de formare a spermatozoizilor la animale, prin diviziuni succesive ale unor celule din testicul.

SPERMATOZOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *spermat-* „sămânță + *zooeides* „asemănător cu un animal") s.m. Gamet mascul al animalelor. Este o celulă mobilă, prevăzută cu unul sau mai mulți flageli.

SPÉRMĂ (< fr., gr.) s.f. Lichid produs de glandele aparatului genital bărbătesc, care conține spermatozoizii cu substanțele ce le fac posibilă viața și mișcarea; (pop.) sămânță.

SPERMEZEU, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe râul Ilișna; 3 933 loc. (2008).

SPERRY, Roger Wolcott (1913-1994), neurolog american. Studii asupra bazei nervoase a memoriei și a controlului cortical al coordonării motorii. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1981), împreună cu D.H. Hubel și T.N. Wiesel.

SPESSARTÍN (< fr.; după n. pr. *Spessart*, numele unor munți din Germania) s.n. Varietate de granat manganifer, de culoare galben-brună sau brun-roșcată până la roșu închis și luciu gras sau rășinos. Întrebuințat ca abraziv și piatră semiprețioasă.

SPETEÁZĂ (< *spate*) s.f. **1.** Parte a unui scaun, a unei bănci, a unui fotoliu etc. de care se sprijină spatele celui care șade; spătar. **2.** Bucată de scândură îngustă și subțire care servește ca element de legătură între diferite părți ale unei construcții de lemn, ale unui obiect de lemn etc. **3.** Scândură cu care se ridică firele de urzeală când se țese cu alesătură.

SPETÍ vb. IV refl. A munci până la istovire, a depune eforturi istovitoare.

SPÉȚĂ (< germ.) s.f. **1.** Specie. **2.** (DR.) pricină supusă spre rezolvare unui anumit organ de jurisdicție. **3.** Loc. *În speță* = în cazul dat, în cazul de față.

SPÉZE (FIN.) Sume achitate de o persoană fizică sau juridică pentru anumite servicii (poștă, curier rapid, unele servicii bancare, taxa de timbru etc.).

SPEZIA, La ~, oraș în N Italiei (Liguria), port comercial la M. Ligurică; 91,3 mii loc. (2001). Șantiere navale. Siderurgie; metalurgia neferoaselor; chimizarea petrolului; constr. de mașini. Terminal petrolier. Biserica Santa Maria (sec. 13). Catedrală (sec. 15). Stațiune balneoclimaterică.

SPIC (lat. *spicum*) s.n. **1.** Inflorescență formată dintr-un ax principal pe care se află flori sesile sau scurt pedunculate; poate fi simplu sau compus din spiculețe. **2.** *Cu spic* = (despre blănuri) cu vârfurile firelor de altă culoare decât fondul.

SPICA, cea mai strălucitoare stea din constelația Fecioara, de mărimea 1,0, situată la c. 220 ani-lumină de Soare.

SPÍCHER (< engl.) s.m. Crainic **(2)**.

SPICUÍ vb. IV tranz. **1.** A culege spice **(1)** din lan sau a le aduna pe cele rămase după seceriș. **2.** Fig. A culege, selectând din diferite izvoare, informații, material documentar etc.

SPICULÉȚ s.n. **1.** Diminutiv al lui spic; spicușor. **2.** Fiecare dintre unitățile care compun spicul la poacee graminee; este alcătuit dintr-una sau din mai multe flori înșirate sesil de-a lungul unui ax, iar la bază este înconjurat de obicei de 2 (uneori 3-4) *glume*^{2}.

SPIEGEL („Der ~"), revistă politică ilustrată din Germania. Înființată în 1947, la Hanovra; apare, din 1952, săptămânal, la Hamburg.

SPIELBERG, Steven (n. 1947), regizor și producător american de film. Exponent al noului Hollywood. Realizări spectaculoase, îmbinând temele sale favorite: teroarea și suspansul („Duel pe autostradă", „E.T. Extraterestrul", „Jurassic Park", „Hook"). Abordând un registru sobru, grav, realizează „Lista lui Schindler". Premiul Oscar: 1997 („Lumea pierdută").

SPIESS, Ludovic (1938-2006, n. Cluj), tenor român. Deosebită vigoare și claritate vocală. Repertoriu de operă de mare anvergură (Verdi, Puccini, Saint-Saëns, Wagner). Min. al Culturii (1991-1992).

SPILLIAERT, Léon (1881-1946), pictor belgian. Sinteză originală între simbolism și expresionism, creația sa înfățișează un personaj singuratic, de obicei, o femeie care meditează („La scăldat", „Autoportret în oglindă").

SPIN^1 (lat. *spinus*) s.m. **1.** Formație tare și ascuțită de pe tulpini, ramuri, frunze sau fructe, cu rol de apărare; ghimpe. **2.** Plantă erbacee bienală din fam. asteracee, cu tulpina ramificată, spino-aripată, frunze penatsectate, spinos-dințate și flori roșii, dispuse în capitule *(Carduus acanthoides)*. **3.** Denumire dată mai multor specii de plante spinoase. **4.** Parte componentă a cârligului de pescuit, care împiedică scăparea capturii și ieșirea momelii de pe cârlig.

SPIN^2 (< engl. {i}) s.m. (FIZ.) Moment cinetic intrinsec al unei particule elementare. ✧ *S. nuclear* = moment cinetic al nucleului atomic. *S. izotopic* (sau *izobaric*) = mărime cu ajutorul căreia două sau trei particule elementare pot fi caracterizate ca stări cuantice diferite ale aceleiași particule (ex. protonul și neutronul ca stări diferite ale nucleonului).

SPINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la coloana vertebrală. ✧ *Nerv. s.* = nerv cranian, care inervează mușchii gâtului, ai laringelui și ai faringelui.

SPINÁRE (lat. *spinalis*) s.f. (ANAT.) Spate **(1)**.

SPÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Vârf ascuțit al unui os (ex. *s. iliacă*). ✧ *S. bifidă* = malformație congenitală a canalului vertebral, întâlnită mai ales în regiunea lombosacrală și caracterizată prin lipsa de sudură a arcurilor vertebrale ale uneia sau mai multor vertebre.

SPINEI, Victor (n. 1943, Lozova-Lăpușna), istoric și arheolog român. M. coresp. al Acad. (2001). Cercetări asupra perioadei de început a epocii medievale („Moldova în sec. XI-XIV", „Marile migrații din spațiul nord-pontic în sec. IX-XIII", „Marile migrații din sud-estul Europei în sec. IX-XIII").

SPINÉL (< fr. {i}) s.m. Aluminat natural de magneziu, cristalizat în sistemul cubic; de obicei este divers colorat, are luciu sticlos și duritate ridicată. Cristalele perfect transparente sunt pietre prețioase.

SPINENI, com. în jud. Olt, pe Vedea; 2 005 loc. (2008). În satul Optășani, rezervație forestieră.

SPINÉTĂ (< it.) s.f. Vechi instrument muzical cu clape și coarde, asemănător clavecinului.

SPINÓR (< fr.) s.n. Obiect matematic utilizat în fizică la caracterizarea spinului^2 particulelor elementare.

SPINORIÁL, -Ă adj. (Despre câmpuri fizice) Care poate fi caracterizat în fiecare punct printr-o funcție a cărei valoare este un spinor.

SPINOZA, Baruch (latinizat *Benedictus de*) (1632-1677), filozof raționalist olandez. Unul dintre inițiatorii filozofiei moderne. În centrul sistemului său, expus în lucrarea „Etica demonstrată în mod geometric", se află noțiunea substanței unice, absolute, pe care o numește

„Dumnezeu sau natură" şi din ale cărei infinite atribute cunoaştem numai două: întinderea şi gândirea. Cunoaşterea adecvată se dobândeşte numai prin raţiune; prin puterea raţiunii putem să ne eliberăm de „sclavia afectelor", să atingem fericirea supremă, sentimentul comuniunii cu natura şi cu eternizarea, numită de S. „iubirea intelectuală a lui Dumnezeu". În „Tratatul teologic-politic", S. a criticat „Biblia", afirmând că ea nu conţine nici un fel de adevăruri teoretice, ci numai învăţături morale.

SPINTARISCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *spinther* „scânteie" + *skopeo* „a privi") s.n. Mic tub opac având la partea superioară o lupă, iar la partea inferioară o sursă radioactivă şi un strat de sulfură de zinc, pe care se pot observa scânteieri produse de particulele alfa emise de către sursă; a fost inventat de W. Crookes (1904).

SPINTECÁ (lat. **expanticare*) vb. I tranz. **1.** A face o tăietură lungă şi adâncă în trupul unei fiinţe cu ajutorul unui instrument ascuţit; *p. ext.* a înjunghia, a ucide. ✦ A rupe un material cu structură fibroasă în lungul firelor sau un material metalic în lungul direcţiei de orientare a cristalelor, prin tracţiune perpendiculară pe direcţia de rupere, a sfâşia **(1)**. **2.** Fig. A străbate cu repeziciune (aerul, apa etc.).

SPINTEROMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *spinther* „scânteie" + *metron* „măsură") s.n. (ELT.) *Eclator* folosit pentru măsurarea tensiunilor înalte.

SPINUŞ, com. în jud. Bihor, pe râul Valea Fânaţelor; 1 195 loc. (2008).

SPIÓN, -OÁNĂ (< germ.) subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care face spionaj. ✦ Cel care pândeşte, observă pe alţii pentru a furniza cuiva informaţii; iscoadă. **2.** S.m. (TEHN.) Calibru pentru măsurarea lărgimilor interstiţiilor dintre piese.

SPIONÁJ (după fr. *espionnage*) s.n. (DR.) Obţinerea şi transmiterea unor secrete de stat unei puteri străine de către o persoană care nu este cetăţean al acelui stat; constituie o infracţiune. ✧ *S. industrial* = spionarea unui concurent pentru obţinerea secretelor comerciale ale acestuia, prin mijloace neloiale sau nelegale (furt de documentaţii, interceptarea convorbirilor, preluarea ilegală de informaţii etc.).

SPIRÁI (< it.) s.n. (NAV.) Deschidere cu geamuri apărate de grilaje în puntea unei nave, care serveşte pentru luminarea şi aerisirea încăperilor de sub punte.

SPIRÁL, -Ă (< fr.) s.f., adj. **1.** S.f. Curbă plană deschisă care se înfăşoară în jurul unui punct. **2.** Adj. Care este în formă de spirală **(1)**.

SPIRÁNT, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *spirant-* „care răsuflă") adj. *Sunet* (sau *consoană*) ~ (şi subst., f.) = consoană *constrictivă*.

SPIRATRÓN (< engl.) s.n. Accelerator ciclic pentru protoni sau pentru alte particule grele, asemănător ciclotronului, având însă în locul duanţilor mai mulţi electrozi în formă de spirală.

SPÍRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Porţiune dintr-o spirală, corespunzătoare unui unghi de 360°. **2.** Conductor electric subţire, a cărui axă este aşezată după o linie curbă (sau frântă) practic închisă. ✦ Fiecare buclă a spiralei care formează o bobină sau o înfăşurare electrică.

SPIRIDÚŞ (cf. lat. *spiritus*) s.m. (În mitologia populară) Fiinţă supranaturală aflată în slujba vrăjitoarelor sau a diavolilor. ✦ Fig. Copil vioi, zburdalnic.

SPIRÍL (< fr., lat.) s.m. Nume generic dat unor bacterii în formă de spirală; **s.** se găsesc în apele stătătoare şi sunt în general saprofite.

SPÍRIT (< lat. *spiritus*) s.n. **I. 1.** (FILOZ.; în opoziţie cu *materie* sau *natură*) Factor ideal al existenţei, principiu imaterial, substanţă necorporală, conştiinţă **(3)**, gândire **(2)**, raţiune **(1)**. ✦ (În idealismul obiectiv) Conştiinţă obiectivă, idee, având o existenţă autonomă; subiectul (agentul) istoriei, al culturii. (În sistemul lui Hegel) Treapta finală (a treia) a dialecticii ideii absolute. ✦ (În idealismul subiectiv) Element al conştiinţei individuale, fără condiţionare exterioară, independent de subiect. **2.** (REL.) Forţă creatoare a lumii, divinitate; duh. ✦ (În superstiţii) Stafie, strigoi, fantomă. ✦ Suflet. **3.** Intelect; totalitatea facultăţilor intelectuale. ✦ Inteligenţă, imaginaţie, fantezie. ✦ Vorbă de duh; ironie. **4.** Mod de manifestare, de gândire al cuiva. ✧ Loc. *În spiritul...* = în concordanţă cu..., conform cu... ✦ Caracter specific. **5.** Tendinţă determinantă pentru felul de a se manifesta sau de a gândi al cuiva. **6.** Sensul adevărat, precis a ceva. **II.** (LINGV.) Semn folosit în scrierea greacă pentru a marca aspiraţia **(3)**, arătând cum se pronunţă sunetul pe lângă care este pus. Există două feluri de spirite: *spirit aspru* şi *spirit lin.*

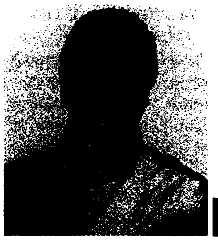

Mark Spitz

SPIRITÍSM (< fr.) s.n. Concepţie potrivit căreia spiritele (sufletele) morţilor ar supravieţui, iar cei vii ar putea să comunice cu ele prin diverse procedee oculte (de ex. prin acţiunea unui „mediu"); practică bazată pe această concepţie.

SPIRITUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparţine domeniului conştiinţei, care priveşte produsele conştiinţei omeneşti, care reprezintă reflectarea în conştiinţă a existenţei sociale; intelectual, sufletesc. ✧ Viaţa **s.** a societăţii = cultura s. **2.** Inteligent; înzestrat cu umor. ✦ Care denotă inteligenţă, umor. **3.** Care aparţine domeniului religiei; duhovnicesc. ✦ (Substantivat, m.) Duhovnic; (la catolici) preot însărcinat cu îndrumarea morală a seminariştilor.

SPIRITUALÍSM (< fr. {i}) s.n. Concepţie care afirmă că spiritul uman, sufletul, constituie o realitate de sine stătătoare, independentă de materie sau că spiritul este baza întregii realităţi (ex. la Augustin, Leibniz ş.a.). Termenul este aproape sinonim cu acela de *idealism,* fiind opus celui de *materialism* sau de *realism.*

SPIRITUALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblu de idei şi de sentimente care caracterizează o colectivitate, în special un popor sau o naţiune, şi care se exprimă în specificul culturii sale. **2.** Însuşire a ceea ce este spiritual, nematerial.

SPIRITUALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A da un caracter spiritual, a detaşa de ceea ce este material, corporal, senzual.

SPIRÍTUALS s.n. v. negro-spiritual.

SPIROCHÉT (< fr. {i}; {s} fr. *spire* „spiră" + gr. *khaite* „păr") s.m. Bacterie lungă răsucită în formă de spirală, de obicei saprofită, foarte răspândită în natură, cuprinzând şi specii patogene pentru om (s. sifilisului, s. febrei recurente, precum şi leptospirele).

SPIROCHETÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Nume generic dat unor boli infecţioase specifice omului şi unor specii de animale, provocate de spinocheţi printre care sifilisul, febra recurentă, leptospirozele, s. găinilor etc.

SPIROCÍD ({s} *spiro(chet)* + lat. *-cida* „care ucide") s.m. (FARM.) Antiluetic.

SPIROMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Metodă de explorare a capacităţii pulmonare, efectuată cu ajutorul spirometrului.

SPIROMETRU (< fr.; {s} *spiro* „a respira" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument medical cu ajutorul căruia se efectuează spirometria.

SPIRT (< rus.) s.n. (Pop.) Alcool etilic comercial; *p. ext.* băutură alcoolică tare. ✧ *S. denaturat* = alcool etilic denaturat. *S. de lemn* = produs compus mai ales din alcool metilic, obţinut la distilarea uscată a lemnului. *S. medicinal* = spirt utilizat în medicină ca dezinfectant.

SPIRTIÉRĂ (< *spirt*) s.f. Lampă de gătit al cărei combustibil este spirtul.

SPIRTÓS, -OÁSĂ (< *spirt*) adj. (Despre băuturi) Care conţine spirt; alcoolic (ex. alcool etilic). ✦ (Substantivat, f. pl.) Băuturi alcoolice.

SPITÁL (< germ.) s.n. Instituţie medicală curativă-profilactică, în care sunt îngrijiţi şi trataţi oamenii bolnavi sau accidentaţi.

SPITALIZÁ (< *spital*) vb. I tranz. A interna şi a îngriji un bolnav în spital.

SPITSBERGEN (SPITZBERG), arh. norvegian în Oc. Arctic, la N de Cercul Polar, la 580 km N de ţărmul Norvegiei, cuprinzând cea mai mare parte a arh. *Svalbard*; c. 62,2 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Longyearbyen.* Acoperit în mare parte cu gheaţă, fragmentat în NV de fiorduri adânci. Alt. max.: 1 717 m (vf. Newton). Numeroase gheizere. Zăcăminte de cărbuni superiori, de min. de fier, cupru, zinc, azbest etc. Pescuit şi vânătoare. Descoperit de olandezii W. Barents şi J. van Heemskerk în 1596. Societatea Naţiunilor, prin Tratatul din 1920, a atribuit S. Norvegiei.

SPITTELER, Carl (1845-1924), scriitor elveţian de limbă germană. Poeme de inspiraţie mitică („Prometeu martirul", „Primăvara olimpică"). Lirică neoromantică („Fluturii", „Cântecele clopotelor"). Proză de factură naturalistă („Imago", „Locotenentul Conrad"). Premiul Nobel pentru literatură (1919).

SPITZ, Mark (n. 1950), înotător american. Primul înotător din lume care a parcurs 100 m liber în mai puţin de 52 secunde. Eroul Olimpiadei de la München, 1972 (7 medalii de aur).

SPITZER, Leo (1887-1960), lingvist austriac. Emigrat în Turcia şi apoi în S.U.A. Specialist în romanistică („Limba italiană de conversaţie"). Creator al stilisticii literare pe baze lingvistice („Studii stilistice şi literare romanice"). Studii privind limba română.

SPÍŢĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Fiecare dintre elementele de legătură dintre butucul şi coroana unei roţi. **2.** (DR.) Totalitatea persoanelor care descind dintr-una şi aceeaşi persoană (autor comun) şi care au dreptul la moştenire. ✦ Fig. Grad de rudenie; neam; *p. ext.* origine. ✧ *Spiţa neamului* = arborele genealogic.

SPLÁI (cf. *plai*) s.n. Arteră de circulaţie amenajată pe malul unei ape, de obicei cu profil larg şi bogat plantată.

SPLÁNHNICI (< fr., gr.) s.m. pl. ✧ *Nervi* ~ = nervi simpatici care inervează viscerele abdominale.

SPLANHNOLOGIE (< fr.) s.f. Parte a anatomiei care studiază organele interne.

SPLANHNOPTÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *splagkhna* „viscere" + *ptosis* „cădere") s.f. (MED.) Visceroptoză.

SPLEEN (cuv. engl.) s.n. (Livr.) Melancolie trecătoare, fără cauze determinate, manifestată prin plictiseală şi prin dezgust faţă de orice.

SPLÉNDID, -Ă (< fr., lat.) adj. Plin de strălucire, minunat, foarte frumos.

SPLENDOÁRE (< fr., lat.) s.f. Strălucire, frumuseţe care dă impresia de lux, de fast, de măreţie; somptuozitate. ✦ (Concr.) Lucru splendid.

SPLÉNIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care se referă la splină, care aparţine splinei.

SPLÍNĂ (< ngr.) s.f. Organ-glandă vascular, situat în partea superioară stângă a cavităţii abdominale şi alcătuit din *pulpa roşie,* formată din sânge şi ţesut reticular, şi *pulpa albă,* formată din ţesut limfatic. Culoarea este violacee la om; cântăreşte de obicei 200 gr.; volumul ei creşte considerabil în anumite boli (febră tifoidă, tifos exantematic, paludism, ciroză hepatică ş.a.). În unele cazuri de s. bolnavă sau ruptură splenică, s. poate fi extirpată. Este un organ hematopoetic şi un rezervor de fier organic pe care îl furnizează hematiilor sub formă de hemoglobină. Distruge hematiile uzate şi produce limfocite. Are un rol important în apărarea organismului de infecţii, intoxicaţii.

SPLINT (< en.) s.n. (TEHN.) Cui de siguranţă.

SPLIT (SPLJET), oraş în SV Croaţiei, port la M. Adriatică; 175,1 mii loc. (2001). Şantiere navale. Ind.

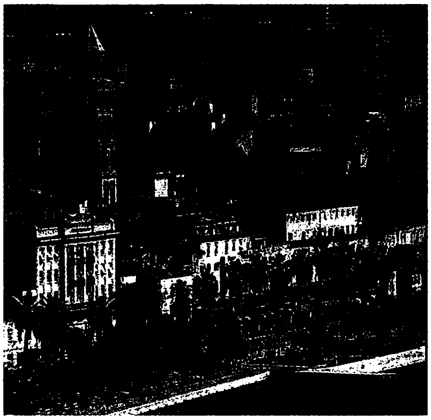

Split. Vedere generală

metalurgică, chimică. Pescuit. Stațiune balneară. Universitate. Palat al împăratului roman Diocleţian (sec. 3–4 d.Hr.), mausoleul lui Diocleţian, transformat în catedrală în sec. 13–15, biserica Sveti Martin (sec. 9), palat comunal (sec. 15). Muzee de Arheologie (1820), „Meštrović", Teatru Naţional. Festival internaţional anual de muzică uşoară. Întemeiat în sec. 3 î.Hr. de colonişti greci, a devenit colonie romană (78 î.Hr.). Stăpânit de bizantini (812–1105), veneţieni (1420–1797), Habsburgi (1815–1918). În componenţa statului iugoslav (1918–1991), iar din 1992, în hotarele Croaţiei.

SPODÚMEN (< fr. {i}) s.n. Silicat natural de aluminiu şi litiu, din grupa piroxenilor monociclici. Este alb-cenuşiu, verzui sau violet şi se utilizează pentru obţinerea preparatelor de litiu.

SPOERRI, Daniel (pe numele adevărat *D. Feinstein*) (n. 1930, Galaţi), pictor elveţian de origine română. Reprezentant al Noului realism. Serii de asamblări satirice, folosind obiecte şi materiale disparate („Tablouri-capcană", „Obiecte etno-sincretice").

SPOHR, Ludwig (1784–1859, violonist, dirijor şi compozitor german. Opere, oratorii, lucrări simfonice şi de cameră, concerte pentru vioară. A publicat o metodă de vioară.

SPOÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A vărui. **2.** A acoperi suprafaţa unui obiect (de obicei a unui vas) cu un strat protector; a cositori. ✦ Refl. Fig. A-şi însuşi superficial unele deprinderi civilizate, a se cultiva în mod superficial. **3.** (Pop.) A unge ceva pe deasupra. ✦ Tranz. şi refl. (Peior.) A (se) farda.

SPOIÁLĂ s.f. **1.** Faptul de a spoi; văruială. **2.** Strat protector cu care este spoit un obiect. ✦ Fig. Cunoştinţe superficiale (de cultură). ✦ (Peior.) Fard.

SPOKANE, oraş în NV S.U.A. (Washington); 195,6 mii loc. (2000). Constr. de avioane şi aparataj electrotehnic; metalurgia aluminiului. Universitate (1887). Muzee de artă şi istorie. Fundat în 1871.

SPOLETO, oraş în Italia (Umbria); 37,7 mii loc. (2000). Ruine romane, bisericile San Salvatore (sec. 4), Santa Eufemia (sec. 10), San Pietro (sec. 13). Catedrală (sec. 12) cu mozaicuri din sec. 13, clădiri gotice, din Renaştere şi baroce. Muzee. Denumirea romană: *Spoletium.*

SPOLIÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A lipsi cu forţa, în mod ilegal, o persoană de anumite bunuri sau drepturi.

SPONDÁIC (< fr., lat.) adj. *Vers* ~ = hexametru (în versificaţia greco-latină) în care al cincilea picior este un *spondeu.*

SPONDÉU (< fr., lat.) s.m. (În versificaţia greco-latină) Picior metric alcătuit din două silabe lungi.

SPONDILÍTĂ (< fr. {i}; {s} lat. *spondylus* „vertebră") s.f. Inflamaţie acută sau cronică localizată la coloana vertebrală.

SPONDILÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală localizată în anumite segmente ale coloanei vertebrale (ex. s. cervicală, s. dorsală). Se manifestă prin dureri şi limitarea mobilităţii coloanei vertebrale.

SPONGIÉR (< fr.; {s} lat. *spongia* „burete") s.m. (ZOOL.) Burete-de-mare; (la pl.) filum de nevertebrate marine, rar dulcicole, fixate de substrat, cu scheletul construit din spicule şi bastonaşe silicioase, calcaroase sau din fibre de spongină *(Spongiaria).*

SPONGIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Despre materiale) Care conţine goluri, putând să absoarbă lichidele; poros, buretos.

SPÓNSOR (< engl., fr.) s.m. (DR.) Orice persoană fizică sau juridică din România sau din străinătate care efectuează o sponsorizare în condiţiile legii. Sponsorul ori beneficiarul au dreptul să aducă la cunoştinţa publicului sponsorizarea prin promovarea numelui, a mărcii sau a imaginii sponsorului.

SPONSORIZARE s.f. (DR.) Actul juridic prin care două persoane convin cu privire la transferul dreptului de proprietate asupra unor bunuri materiale sau mijloace financiare pentru susţinerea unor activităţi fără scop lucrativ, desfăşurate de una din părţi, denumită beneficiarul sponsorizării.

SPONTÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) **1.** Care se face sau se produce de la sine. ✦ Care se face de bunăvoie. ✦ Care acţionează, care are loc cu promptitudine. ✦ Care este exprimat direct, sincer. **2.** (FILOZ.; despre convingeri) Care este neelaborată, nereflectată, neconştientizată; (despre natură) concepută ca un tot, ca un mecanism guvernat univoc de legi deterministe şi din explicarea căruia au fost eliminate orice fel de forţe exterioare (materialism s.). ✦ (În gnoseologia lui Descartes, Leibniz, Fichte ş.a.; despre reflecţie) Care posedă automişcare lăuntrică. ✦ (Despre acţiuni sau procese sociale) Care urmăreşte doar scopuri imediate; al căror rezultat de ansamblu nu este prevăzut de cei ce participă la ele (grevă s.).

SPOR^1 (< fr. {i}; {s} gr. *spora* „sămânţă") s.m. Germen (în general unicelular şi haploid) care se poate transforma într-un organism individual fără să fuzioneze cu o altă celulă reproducătoare. S. sunt produşi de ferigi, briofite, ciuperci şi de unele protozoare (*sporozoare*). *S. de rezistenţă* = s. cu perete gros, capabil să supravieţuiască în condiţii extrem de nefavorabile şi să dea naştere unui nou organism când condiţiile redevin favorabile. Este întâlnit la bacterii, ciuperci microscopice, protozoare.

SPOR^2 (< sl.) s.n. **1.** Creştere, mărire, majorare; adaos, supliment. **2.** Belşug, prosperitate; câştig, folos. ✦ *S. natural al populaţiei* = diferenţa dintre numărul născuţilor vii şi cel al decedaţilor, într-un anumit interval de timp.

SPORADE (SPORADES), nume sub care sunt cunoscute două arh. greceşti din M. Egee; **Sporade de Nord (Voriai Sporádhes),** arh. alcătuit din c. 77 ins.; c. 540 km^2. Ins. pr.: Skiros, Skópelos, Skíathos, Iliodromia; **Sporade de Sud (Notiai Sporádhes);** 3,5 mii km^2. Ins. pr.: *Rodos, Samos, Chios,* Ikaría, Kos, Kálimnos, Naxos. Calcare şi gnaisuri.

SPORÁDIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care se produce sau se manifestă din când în când, fără continuitate; rar, izolat.

SPORÍ (< *spor*^{2}) vb. IV **1.** Tranz., intranz. şi refl. A creşte sau a face să crească, a (se) mări, a (se) înmulţi. **2.** Intranz. A progresa, a avansa.

SPÓRNIC, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Şi adv.) Care are spor, productiv. ✦ P. ext. Vrednic, harnic. ✦ (Despre lucrări, munci etc.) Care se fac cu randament mare. **2.** Îmbelşugat, bogat; mult. ✦ Care aduce spor, profitabil.

SPOROZOÁRE (< fr.; {s} gr. *spora* „sămânţă" + *zoon* „animal") s.n. pl. (ZOOL.) Clasă de protozoare parazite (ex. hematozoarul), caracterizată prin prezenţa stadiului de spor^1 **(2)** în ciclul lor de dezvoltare *(Sporozoa).*

SPORT (< fr., engl.) s.n. **1.** Activitate fizică a cărei practică presupune un antrenament metodic, respectarea anumitor reguli şi a unei anumite discipline, având la bază elementul competitiv şi urmărind obţinerea de performanţe. ✦ Fiecare dintre formele speciale, reglementate ale acestei activităţi (ex. atletism, nataţie, handbal etc.). **2.** Ansamblu de exerciţii fizice şi jocuri practicate metodic în scopul formării şi perfecţionării unor calităţi motrice specifice.

SPORTÍV, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine sportului, privitor la sport. **2.** S.m. şi f., adj. (Persoană) care practică sportul.

SPORTIVITÁTE (< fr.) s.f. Atitudine morală de cinste, onestitate, lealitate şi respect a sportivului faţă de partener şi de adversar.

SPORULÁŢIE (< fr.) s.f. **1.** Proces de formare a sporilor^1. **2.** Mod de reproducere asexuată prin spori^1.

SPOT (< fr., engl.) s.n. **1.** (FIZ.) Mică pată luminoasă care înlocuieşte acul indicator şi care se formează pe scara gradată a unui instrument de măsură prin reflectarea unei raze de lumină de către o oglindă solidară cu echipajul mobil al instrumentului. ✦ Punct luminos produs pe ecranul unui cinescop în locul unde cade fasciculul de electroni emişi de catod. **2.** (În teatru) Fascicul luminos concentrat, invariabil; există *s. de urmărire* (a interpretului) şi *s. fix.* ✦ Proiector care produce acest fascicul. **3.** Scurt anunţ publicitar sau reclamă comercială prezentate la radio sau TV.

SPOVEDÁNIE (< sl.) s.f. Faptul de a se spovedi; mărturisire, destăinuire.

SPOVEDÍ (< sl.) vb. IV refl. (În ritualul ortodox şi catolic) A mărturisi unui duhovnic săvârşirea unor acţiuni socotite a fi păcate, spre a obţine iertarea lor. ✦ Tranz. (Despre duhovnici) A primi mărturisirea unui credincios. ✦ Refl. şi tranz. A mărturisi cuiva o taină; a (se) destăinui.

SPRANGER, Eduard (1882–1963), filozof, pedagog şi psiholog german. Urmând pe H. Rickert şi pe W. Wilthey, a conceput cultura, în mod idealist, ca sinteză a valorilor spirituale, către care trebuie să tindă societatea prin educarea membrilor săi („Cultură şi educaţie").

SPRAY (< engl., fr.) s.n. Dispozitiv pentru pulverizarea unor substanţe cosmetice, insecticide etc.

SPRÂNCEÁNĂ (SPRINCEÁNĂ) (lat. *supercilium*) s.f. **1.** Linie arcuită formată din fire de păr, care se întinde deasupra orbitei ochiului. **2.** Fig. Coama, muchea unui deal, a unui munte etc.

SPRÂNCENATA, com. în jud. Olt, pe râul Sâi; 2 665 loc. (2008).

SPRÂNCENELE ROŞII, denumirea participanţilor la răscoala ţărănească din China antică (17–25 d.Hr.), în timpul căreia ţăranii au cucerit capitala. Înfrântă de împăratul Guang Wu Di (25–58).

SPREE, râu în E Germaniei; 403 km. Izv. din m-ţii Sudeţi, trece prin Berlin şi se varsă în L. Havel la Spandau.

SPRENGEL, Hermann Johann Philipp (1834–1906), chimist şi fizician britanic de origine germană. Cercetări asupra vidului. A inventat pompa cu mercur, utilizată la fabricarea becurilor electrice (1881). A studiat explozivii.

SPRÍJIN (< sl.) s.n. **1.** Faptul de a (se) sprijini; susţinere, ocrotire, reazem. ✦ (Concr.) Persoană care susţine, ocroteşte; sprijinitor. **2.** (REZ. MAT.) Reazem **(2).**

SPRIJINÍ vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) susţine, a (se) rezema, a (se) propti. ✦ Fig. A (se) baza, a (se) întemeia pe… **2.** Tranz. Fig. A-şi da concursul la ceva, a ajuta; a proteja.

SPRIJINÍRE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) sprijini; sprijin, reazem. ✦ Realizare a contactului dintre două corpuri solide cu obţinerea unei imobilităţi relative în spaţiu sau într-un plan. **2.** (CONSTR.) Lucrare auxiliară de susţinere a pereţilor unei excavaţii (săpătură sau galerie de tunel), pentru prevenirea prăbuşirii terenului. **3.** Fig. Ocrotire (materială sau morală), sprijin, ajutor.

SPRINGFIELD 1. Oraş în partea central-estică a S.U.A., centrul ad-tiv al statului Illinois; 111,4 mii loc. (2000). Constr. de maşini; ind. chimică. Universitate. Muzeu de artă. Capitoliu (1837–1853). Casa memorială „Lincoln". Fondat în 1818. **2.** Oraş în NE S.U.A. (Massachusetts), port pe fl. Connecticut; 156,9 mii loc. (1998). Constr. de maşini. Clădirea Arsenalului (sec. 18). Muzeu de artă. Grădină botanică. Fondat în 1636.

SPRINGS, oraş în NE Republicii Africa de Sud (Gauteng); 160,7 mii loc. (1996). Expl. de aur, uraniu şi cărbuni. Siderurgie; metalurgie neferoasă; constr. de maşini.

SPRINGSTEEN, Bruce (n. 1949) cântăreţ şi chitarist rock american. Muzică ce descrie un univers social tulbure; voce charismatică („Born In The U.S.A.", „Streets of Philadelphia", „Secret Garden"). Piese celebre incluse în filme.

SPRINKLER (cuv. engl.) s.n. (TEHN.) Armătură cu corpul de bronz, montată la capătul unei conducte sau al unei instalaţii de stins incendiul, prin intermediul căreia se realizează automat o stropire abundentă cu apă a spaţiului înconjurător când temperatura se măreşte datorită unui început de incendiu.

SPRINT (< fr., engl.) s.n. **1.** Categorie de probe sportive care se dispută pe distanţe scurte (atletism, ciclism, înot). **2.** Accelerarea vitezei în apropierea punctului de sosire la o probă sportivă.

SPRINTÁ (< fr.) vb. I tranz. A-şi mări viteza de deplasare la o probă sportivă.

SPRÍNTEN, -Ă (cf. scr. *spretan*) adj. (Despre fiinţe) Care se mişcă repede, cu uşurinţă; iute, ager, vioi.

SPRINTÉR, -Ă (< fr., engl.) s.m. şi f. Sportiv specialist în probele de sprint.

SPULBER, com. în jud. Vrancea; 1 399 loc. (2008).

SPULBERÁ (lat. **expulverare*) vb. I tranz. şi refl. **1.** (Despre zăpadă, praf etc.) a (se) ridica în vârtej şi a (se) risipi, a (se) împrăştia. **2.** Fig. A (se) distruge, a (se) risipi.

SPUMÁNT ({s} lat. *spumant-* „care face spumă") s.m. Substanţă tensioactivă care, dizolvată într-un lichid, favorizează formarea spumelor stabile.

SPÚMĂ (lat. *spuma*) s.f. **1.** Sistem în care un gaz este dispersat sub formă de bule în mediul lichid. Se obţine cu ajutorul spumanţilor sau pe cale mecanică (prin agitare). ✦ Clăbuci de săpun, de sudoare, de salivă. ✦ Fig. Ceea ce este mai ales, mai bun. 2. Strat care se ridică deasupra unor alimente în timpul fierberii sau al fermentaţiei. 3. (PETROGR.) *S. de mare* = piatră ponce.

SPUMEGÁ vb. I tranz. **1.** (Despre lichide) A fi plin de spumă (1). **2.** (Despre cai) A face clăbuci (la gură). **3.** Fig. A clocoti de viaţă, a fi plin de elan, exuberant.

SPUMIÉRĂ s.f. Lingură plată prevăzută cu găuri, cu care se ia spuma de pe mâncărurile care fierb.

SPUMOGÉN (< {s} lat. *spuma* + gr. *gennao* „a produce") s.m. Substanţă care poate da naştere unei spume. V. *spumant.*

SPUMÓS, -OÁSĂ adj. (Despre lichide) Cu spumă, înspumat. ✦ Fig. Ca spuma; fin, diafan, vaporos. ✦ Fig. (Despre felul de exprimare al cuiva) Plin de vervă.

SPÚNE (< lat. *exponere*) vb. III tranz. **1.** A exprima prin cuvinte un gând, o judecată etc.; a declara, a rosti. ✦ Fig. A evoca, a trezi (amintiri, sentimente). ✦ Fig. (Pop.) A cânta. 2. A expune, a relata. ✦ A recita. ✦ Refl. impers. Se obişnuieşte, se zice. ✦ Fig. (Despre scrieri) A conţine. 3. A mărturisi ceva cuiva. ✦ A denunţa, a pârî. **4.** A numi, a porecli.

SPURCÁ (lat. *spurcare*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) murdări, a (se) mânji. ✦ Tranz. Fig. A profana, a pângări. **2.** Tranz. A murdări (sau a atinge de ceva murdar) o mâncare sau un vas în care se prepară mâncare. **3.** Refl. (În practicile creştine) A mânca de dulce în timpul postului. ✦ Fig. A se deprinde la ceva rău, a prinde gust de ceva neîngăduit; a se dedulci.

SPURCÁCI (SPÂRCÁCI) (< *spurc*, reg., „excremente") s.m. Pasăre migratoare înrudită cu dropia, de mărimea unei găini, de culoare brună pe spate şi alburie pe pântece, ocrotită prin lege *(Tetrax tetrax).*

SPURCÁT, -Ă adj. **1.** Murdar; scârnav, respingător. ✦ (Despre vorbe) Vulgar, trivial. ✦ Fig. (Despre oameni; şi subst.) Vrednic de dispreţ, ticălos, mârşav; (despre lucruri, fapte etc.) Rău, odios, nedrept. **2.** (Despre alimente, *p. ext.* despre vase) Care a venit în contact cu ceva murdar şi nu mai poate fi mâncat sau folosit. **3.** Fig. (Şi subst.) Eretic, păgân.

SPÚTĂ (< lat.) s.f. (MED.) Expectoraţie.

SPUTNIC (cuv. rus. „tovarăş de drum") Numele a zece sateliţi artificiali ai Pământului, lansaţi de U.R.S.S. (1957–1961).

SPÚZĂ (cuv. probabil autohton) s.f. **1.** Cenuşă fierbinte amestecată cu jăratic. 2. Fig. Mulţime, grămadă.

SQUAW VALLEY, staţiune pentru sporturi de iarnă în E S.U.A. (E Californiei), în m-ţii Sierra Nevada. Aici au avut loc Jocurile Olimpice de iarnă din 1960.

Sr., simbol chimic pentru *stronţiu.*

SREDNA GORA, lanţ muntos în Bulgaria, între depr. Kazanlîk şi depr. Mariţei. Alt. max.: 1 604 m (vf. Bogdan). Se desfăşoară pe c. 250 km între văile Iskărului şi Tundjei. Min. polimetalice.

SRI JAYEWARDENEPURA KOTTE, cap. legislativă a Republicii Sri Lanka, pe coasta vestică a ins. Ceylon, la 12 km SE de Colombo; 115,8 mii loc. (2001).

SRI LANKA (Republica Democratică Socialistă Sri Lanka), stat insular în S Asiei; 65 610 km^2; 19 905 000 loc. (2004). Limbi oficiale: singhaleza şi tamila. Religia: budistă 68,4%, hindusă 11,3%, creştină 9,4%, islamică 9%, altele 1,9%. Cap.: *Colombo* şi *Sri Jayewardenepura Kotte.* Oraşe principale: Dehiwala-Mount Lavinia, Moratuwa, Kandy, Jaffna. Ocupă ins. S.L. (Ceylon) situată în Oc. Indian, despărţită de Pen. India prin str. Palk (50 km). *Relief* de podişuri vechi prezentând câteva depr. mai mari bine populate. Cotele cele mai mari se întâlnesc în partea central-sudică (Pidurutalagala 2 524 m). Câmpiile au o poziţie periferică, însoţind ţărmul marcat de lagune şi plaje. *Clima* este tropicală musonică afectată de cicloni. Râurile sunt scurte (Mahaweli Ganga, cel mai lung, are 331 km). *Resurse de subsol:* fosfaţi, pietre preţioase (safire, rubine, topaze), nisipuri metalifere (cu zirconiu, rutiliu, titan), sare, grafit, mică. Principale produse ind.: energie electrică, oţel, benzină, anvelope, îngrăşăminte fosfatice, celuloză, hârtie, cherestea, ciment, ţesături din bumbac, textile şi confecţii (1/3 din prod. ind. a ţării), ulei de cocos, zahăr, ţigarete ş.a. Se cultivă: orez, porumb, manioc, batate, cartofi, legume, ceai, cafea, cacao, trestie de zahăr, bananieri, mango, ananas, cocotieri şi mirodenii ş.a. Se cresc: bovine, bubaline, caprine şi porcine. Pescuitul este dublat de acvacultură (creveţi mai ales). Se culeg scoici perlifere. *Turism:* temple budiste, Sigiriya, reşedinţă regală în sec. 5.d.Hr., procesiuni religioase etc. Moneda: 1 Rupee S.L. = 100 Cents. – *Istoric.* Pe terit. ţării, locuit de populaţiile preistorice vedda, se stabilesc, în milen. 2 î.Hr., triburi singhaleze (de origine indo-europeană) provenite din India septentrională. În sec. 6 î.Hr., se constituie un puternic regat singhalez cu reşedinţa la Anuradhapura, care adoptă, în vremea suveranului Devampiya Tissa (247–207 î.Hr.), ca religie oficială, budismul. Începând din sec. 3 î.Hr., în N ins. pătrund triburi tamile, de limbă dravidiană, originare din S Indiei. Populaţia singhaleză constituie elementul majoritar, hegemon, elementul tamil rămânând grupat în pen. Jaffna din N. Dualismul singhalezo-tamil se va menţine timp de două milenii, conducând, în ultimele decenii ale sec. 20, la o situaţie explozivă în ţară. Graţie poziţiei sale geografice, ins. Ceylon joacă din Antic. un rol cheie în comerţul Indiei şi Chinei cu Europa. Profitând de fărâmiţarea feudală (în sec. 13–16 se înfruntau trei regate rivale, unul tamil şi două singhaleze), portughezii se stabilesc la Colombo (din 1505), de unde controlează coasta de N şi V a ins. În 1658, ei sunt înlocuiţi de o nouă putere colonială, Olanda, la rândul ei eliminată de Marea Britanie, care ocupă (1795–1796) ins., declarând-o (1802), colonie britanică; în 1815 este supus şi regatul autohton cu centrul la Kandy. Marea Britanie introduce, în sec. 19, plantaţii de arbori de cafea, ceai şi cauciuc, aducând ca forţă de muncă muncitori tamili din SE Indiei. La 4 febr. 1948, ins. Ceylon îşi proclamă independenţa în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). În timpul guvernelor de orientare politică de stânga, conduse de Solomon Bandaranaike (1956–1959), apoi, după asasinarea acestuia, de soţia sa, Sirimavo Bandaranaike (1960–1965 şi 1970–1977), sunt iniţiate o serie de reforme radicale, iar noua Constituţie, adoptată la 22 mai 1972, proclamă Republica Sri Lanka (noul nume al ţării) şi rupe relaţiile instituţionale cu Londra, fără a părăsi însă Commonwealth-ul. Adâncirea disensiunilor interetnice între singhalezi (c. 75% din populaţia ins., în majoritate covârşitoare budistă) şi tamili, grupaţi în N şi E (de religie hindusă, care solicită crearea unei provincii autonome în NS ins. şi chiar a unui stat independent), degenerează, la sfârşitul anilor '70, într-un adevărat război civil, soldat până în prezent cu c. 60 000 de victime, fără a se profila perspectiva unei soluţionări reale a disensiunilor pe calea tratativelor. Încercarea Indiei de a sprijini, printr-un corp expediţionar (Indian Peace Keeping Forces), trimis în ins. între 1987 şi 1990, găsirea unei soluţii paşnice, s-a încheiat cu un eşec. Alegerile prezidenţiale din dec. 1999 o reconfirmă pe Chandrika Kumaratunga (fiica lui Sirimavo Bandaranaïke), la putere din 1994, pentru alţi 6 ani în funcţia de şef al statului. În 2000, guvernul norvegian mediază încheierea unor acorduri între autorităţile centrale şi rebelii tamili, care pretind în schimbul renunţării la crearea unui stat independent tamil, autonomia în cadrul unui stat unitar, după modelul federativ al Elveţiei, Canadei sau Australiei. Aplicarea în practică a prevederilor acordurilor progresează extrem de anevoios. La 26 dec. 2004 un cutremur de 8,9° pe scara Richter a provocat un tsunami în urma căruia au murit c. 31 000 de persoane şi s-au înregistrat şi importante pierderi materiale. Continuă ciocnirile cu rebelii tamil. Alegerile prezidenţiale din 2006, îl desemnează ca preşedinte pe Mahinda Rajapakse. Republică prezidenţială.

SRINAGAR, oraş în NV Indiei, centrul ad-tiv al statului Jammu şi Kashmir, la c. 1 600 m alt.; 894,9 mii loc. (2001). Ind. textilă şi de prelucr. a lemnului. Artizanat. Universitate (1948). Staţiune climaterică. Sanctuare budiste şi temple hinduse. Moschei ridicate de Marii Moguli (Hazratbāl, sec. 15; Jāmi'Masjid (sec. 15). Fundat în sec. 6.

SRPSKA, republică autonomă în Bosnia-Herţegovina, situată în NE; 25 087 km^2, 1,39 mil. loc. (2004). Centrul ad-tiv: Sarajevo. Agricultură şi turism. Energie electrică, textile şi pielărie. Produse agricole şi şi silvicultură. Procesarea lemnului şi mineralelor. Entitate în cadrul statului federal în urma acordurilor de la Dayton (1995). Are 64 municipalităţi şi districtul autonom Brčko.

SS (cuv. Schutz Staffel), poliţie militarizată a partidului nazist, creată de Germania, în 1925. Condusă de H. Himmler (1929). Trupele SS erau însărcinate cu securitatea internă a Reich-ului, cu controlul terit. ocupate şi paza lagărelor de concentrare. În 1940 au alcătuit *Waffen SS,* trupe de şoc angajate în ofensivele şi contraofensivele decisive de pe front.

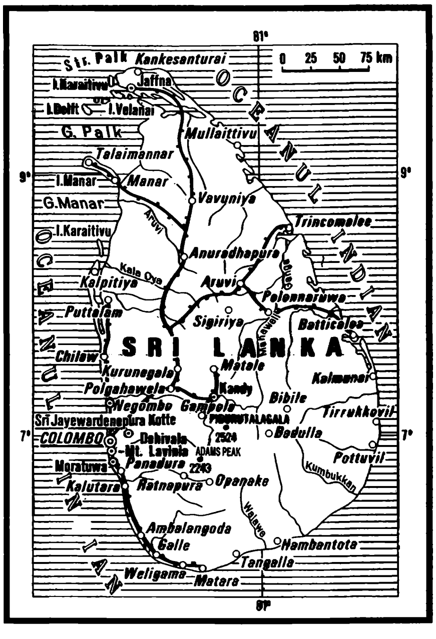

STA (lat. *stare*) vb. I intranz. **1.** A se opri din mers, a rămâne pe loc; (despre aparate, mecanisme etc.) A se opri din funcționare, a se întrerupe din mișcare ✦ (Despre oameni) A se întrerupe dintr-o activitate, a nu mai face nimic. ✦ (Despre vehicule) A staționa. **2.** A nu pleca. ✦ A rămâne într-un serviciu etc. **3.** A se opri pentru un timp într-un anumit loc etc.; a poposi. **4.** A fi într-un anumit loc. **5.** A viețui, a locui, a trăi. ✦ A exista, a se afla; *p. ext.* a dăinui. **6.** A fi așezat într-un anumit fel, atitudine etc. **7.** A se ocupa cu..., a se îndeletnici cu... **8.** A fi atârnat sau fixat de ceva. **9.** A se reduce la..., a se limita la... **10.** A fi într-un anumit fel, a consta în..., a se prezenta ca... *Cum stau lucrurile?* **11.** (Cu sens durativ) *A sta de* (sau *la vorbă*) *cu cineva* = a vorbi cu cineva; *p. ext.* a petrece un timp vorbind cu cineva. ✦ A fi, a se afla. **12.** A fi pe punctul de a..., a fi gata să...

STABÍL, -Ă (< lat.) adj. **1.** Bine așezat sau fixat; solid, trainic. ✦ (Despre sisteme fizice, chimice sau tehnice) Care prezintă stabilitate **(2)**. **2.** Care nu se schimbă; statornic. ✦ Durabil, permanent. ✦ (Despre populații) Care locuiește permanent în același loc.

STABILÍ (< lat.) vb. IV **1.** Tranz. A da o soluție definitivă; a hotărî, a preciza, a fixa. **2.** Tranz. A dovedi, a arăta, a aproba; *p. ext.* a descoperi. **3.** Tranz. A realiza, a întemeia, a institui. **4.** Tranz. și refl. A (se) statornici într-un anumit loc; a (se) instala.

STABILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușirea de a fi stabil; soliditate. ✦ Situație sigură, fermă. ✦ Durabilitate, trăinicie. **2.** (FIZ.) Proprietate a unui sistem fizic sau tehnic de a reveni la starea sa inițială după ce a suferit o acțiune perturbatoare. **3.** (FILOZ.) *S. relativă* = noțiune care reflectă însușirea unui obiect sau proces de a-și menține un timp *calitatea*. Legile sunt o expresie a *s.r.* a fenomenelor și a proceselor din univers.

STABILIVÓLT (< engl.) s.m. Tub cu descărcare electrică în gaze, folosit ca stabilizator de tensiune electrică.

STABILIZÁ (< fr.) vb. I refl. A se consolida, a se întări. ✦ Tranz. A efectua operațiile care asigură stabilitatea unui sistem, a unui produs etc.

STABILIZATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n., s.m. **1.** Adj. Care dă stabilitate. **2.** S.n. Organ suplimentar al unui sistem tehnic, care contribuie la menținerea stabilității sau a stării de echilibru. ✦ Ampenajul orizontal fix al unui avion, care contribuie la sustentația acestuia. **3.** S.n. Dispozitiv electric sau electronic care menține practic constantă fie tensiunea la borne, fie unii dintre parametrii receptorului. **4.** S.m. Substanță chimică care are proprietatea de a stabiliza o substanță etc. (ex. săpunuri de plumb, cobalt etc. folosite pentru stabilizarea materialelor plastice).

STABULÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (ZOOT.) Adăpostire a animalelor în grajduri. Poate avea caracter temporar (iarna) sau permanent (în unități de creștere de tip industrial).

STACCATO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unui grup de note muzicale) Sacadat.

STACOJÍU, -ÍE (< *stacoj*, rar, „rac") adj. De culoare roșie aprinsă.

STADIÁL, -Ă (< germ.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se dezvoltă în stadii, în etape. **2.** S.n. (GEOL.) Interval de scurtă durată din timpul unei glaciații, când a avut loc o extindere maximă a ghețarilor.

STÁDIE (< fr.) s.f. *Miră* utilizată la măsurarea indirectă a distanțelor în lucrările topografice.

STADIMETRÍE (< fr. {i}; {s} fr. *stadia* „stadie" + gr. *metron* „măsură") s.f. (TOPOGR.) Ansamblu de lucrări și operații topografice pentru întocmirea planurilor și a hărților, în care distanțele pe teren se determină pe cale optică, folosindu-se *tahimetrul* și *stadia*; tahimetrie.

STADIÓN (< germ.) s.n. Teren special amenajat pentru desfășurarea competițiilor sportive, înconjurat cu tribune pentru spectatori.

STÁDIU (< it., lat.) s.n. Etapă de dezvoltare în timp a unui proces, a unui fenomen etc.; fază **(1)**.

Anne Louise Staël

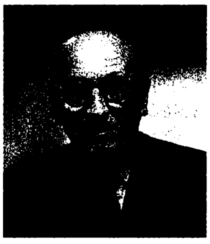

Henri Stahl

STAËL, Anne Louise Germaine de ~ (cunoscută sub numele de *Madame de Staël* (1766-1817), scriitoare franceză. A prefigurat și, în mare parte, direcționat romantismul francez. A demonstrat condiționarea istorică și națională a literaturii („Despre literatură considerată în raporturile sale cu instituțiile sociale") și a făcut cunoscut în Franța romantismul și clasicismul german. Romane sentimentale („Delphine", „Corinne").

STAFF (cuv. engl.) s.n. Grup de persoane cu o misiune de conducere.

STAFÍDĂ (< ngr.) s.f. Boabă de strugure fără semințe, uscată în cuptoare speciale sau direct la soare, aparținând soiurilor kișmiș, sultanină, corint și perletta.

STAFIDÍ vb. IV refl. (Despre struguri) A deveni stafide. ✦ fig. (Despre oameni sau despre fața lor) A slăbi excesiv, a se zbârci.

STAFÍE (cf. ngr. *stihion*) s.f. Nălucă, vedenie, fantomă.

STAFILOCÓC (< fr. {i}; {s} gr. *staphyle* „ciorchine" + *kokkos* „bob") s.m. Gen de bacterii sferice care formează îngrămădiri asemănătoare unor ciorchini. Unele specii trăiesc pe piele și pe mucoase (la om și la animale) fără a produce îmbolnăviri, dar în unele cazuri pot provoca infecții în general localizate (foliculite, abcese), dar cu tendințe de invadare (septicemie). Printre cele mai agresive specii se numără s. auriu.

STAFILOCOCÍE (< fr.) s.f. Stare supurativă septică, provocată de infecțiile stafilococilor, de obicei rebelă la tratamentul obișnuit cu antibiotice, impunând folosirea de autovaccinuri.

STAGIÁR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se referă la stagiu. **2.** (Și substantivat) (Persoană) care își face stagiu (într-un domeniu de activitate).

STÁGIU (după fr. *stage*, lat. m. *stagium*) s.n. **1.** Perioadă de inițiere a unui angajat în exercitarea profesiunii sale într-un anumit loc de muncă. ✦ Vechime în producție. **2.** *S. militar* = perioadă de timp, stabilită prin lege, în care un cetățean prestează serviciul militar activ. **3.** Perioadă de timp care constituie o etapă din desfășurarea unui proces, a unui fenomen etc.

STAGIÚNE (< it.) s.f. Perioadă, interval de timp, de obicei între lunile septembrie și iunie, în care teatrele, instituțiile de concert și spectacol dau reprezentații.

STAGIRITUL, nume dat lui *Aristotel*, după orașul său natal, Stagira, din Pen. Calcidică.

STAGNÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre abstracte) A sta pe loc, a nu progresa, a nu se dezvolta; (despre ape) a nu curge.

STAHI, Constantin D. (1844-1920, n. Dobreni, jud. Neamț), pictor și gravor român. Portrete („Gh. Asachi"), scene de gen și naturi moarte, lucrate cu meticulozitate. Gravuri reproduse după pictori celebri.

STAHL, Georg (1660-1734), medic și chimist german. Autorul teoriei animiste în medicină și flogistice în chimie.

STAHL 1. Henriette Yvonne S. (1900-1984, n. Saint-Avold, Franța), scriitoare română. Proză de observație a vieții țărănești („Voica"); nuvele („Mătușa Matilda") și romane de analiză psihologică sobră și lucidă („Între zi și noapte", „Fratele meu omul"); proză simbolică („Nu mă călca pe umbră"). Traduceri. **2. Henri H.S.** (1901-1991, n. București), sociolog, jurist și istoric român. Frate cu **S. (1).** M. coresp. al Acad. (1974). Lucrări teoretice („Tehnica monografiei sociologice") și de istorie socială („Contribuții la studiul satelor devălmașe românești"). **3. Paul H. S.** (n. 1925, București), sociolog și etnolog francez de origine română. Fiul lui **S. (2).** Stabilit în Franța (1969). Lucrări privind arta și civilizația românească („Arta populară românească: ceramica", „Arhitectura populară românească", „Civilizația vechilor sate românești") și a Europei de Sud-Est. M. de onoare al Acad. Române (1993).

STAICU, Irimie (1905-1989, n. Cristian, jud. Brașov), agronom român. M. coresp. al Acad. (1963). A studiat metodele de fertilizare a podzolurilor și sărăturilor.

STAL (< fr., it.) s.n. Scaun numerotat (situat în spatele fotoliilor) la parterul unei săli de spectacole.

STALACTÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *stalaktos* „care cade picătură cu picătură") s.f. **1.** (GEOL.) Formațiune carstică cu aspect de țurțure, care atârnă din tavanul unor peșteri, formată prin depunerea carbonatului de calciu din apa care picură din tavan. ✦ Formă (digitală, conică etc.) de agregare a mineralelor, depusă în geode sau în alte goluri din roci. **2.** Motiv decorativ de forma unei stalactite **(1)**, folosit, mai ales în arhitectura arabă, la decorarea cornișelor.

STALAGMÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *stalagmos* „picătură depusă") s.f. Formațiune carstică mai groasă la partea inferioară, iar la vârf prezentând o scobitură corespunzătoare locului unde picură apa din tavan, formată pe podeaua unor peșteri, prin depunerea carbonatului de calciu. Prin unirea s. cu stalactitele se formează coloane.

STALAGMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *stalagmos* „picătură depusă" + *metron* „măsură") s.n. (FIZ.). Dispozitiv pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor sau a soluțiilor, pe baza numărului de picături scurse dintr-un anumit volum printr-un tub capilar.

STALIN (Djugașvili), Iosif Vissarionovici (1879-1953), om politic sovietic. Comunist. Secretar general al C.C. al P.C.U.S. (1922-1953), președinte al Consiliului de Miniștri (1941-1953); președinte al Comitetului de Stat al Apărării și comandant suprem al forțelor armate ale U.R.S.S. (1941-1945). A condus prin metode dictatoriale, eliminându-și adversarii politici (*Kirov, Troțki, Zinoviev, Buharin* ș.a.). A introdus colectivizarea forțată a agriculturii, industrializarea rapidă a țării și a inițiat planurile cincinale. Inițiatorul unei „epurări" fără precedent în istoria omenirii, soldate cu milioane de victime. A decimat conducerea Armatei prin eliminarea elitei militare. Semnatarul unui pact de neagresiune cu Hitler. În cel de-al Doilea Război Mondial, bazându-se pe patriotismul poporului rus și gestionând abil relațiile cu aliații occidentali, a devenit principalul beneficiar al conflagrației, ceea ce a dus la extinderea ariei sale de influență și, implicit, a sistemului socialist în țările Europei de Est. După război, cultul personalității sale a atins cote de neimaginat. La Congresul XX al P.C.U.S. (1956) N.S. Hrușciov a condamnat abuzurile legate de cultul personalității lui S.

STALINGRAD, denumirea, între 1925 și 1961, a orașului *Volgograd*. Aici, Armata Sovietică a obținut o mare victorie asupra celei germane (17 iul. 1942-2 febr. 1943), încercuind și zdrobind 22 de divizii cu peste 300 000 de oameni, marcând o cotitură radicală în desfășurarea generală a războiului. Până în 1925 s-a numit *Tarițîn*.

Iosif Vissarionovici Stalin

STALLONE, Sylvester (n. 1946), actor american de film. Creator al eroilor filmelor de acțiune Rocky și Rambo, apărători, prin mijloace extreme, ai dreptății și valorilor umane („Rocky - I-V", „Rambo - I-III", „Demolatorul", „Panică în tunel").

STAMATI, Constantin (Costache) (1786-1869, n. Huși sau Iași), poet român. Acad. (1866). Versuri epice pe teme istorice sau influențate de mitologia și limba populară („Povestea povestelor", „Muza românească"). Traduceri.

STAMATI, Iacov (Ioan) (1749-1803), mitropolit român. Episcop de Huși (1782), mitropolit al Moldovei (1792-1803). Ctitor al bisericii Banu din Iași. A sprijinit dezvoltarea școlilor din Moldova; a susținut editarea de cărți bisericești.

STAMATI, Teodor (1812-1852), fizician și naturalist român. Profesor de fizică și istorie naturală la Academia Mihăileană. Lucrări și manuale de fizică, mineralogie, botanică și de popularizare a științei; a înființat primul laborator de fizică experimentală (1840). Lucrări lexicografice („Dicionăraș de cuvinte tehnice").

STAMATU, Horia (1912-1989, n. Vălenii de Munte), scriitor român. După rebeliunea legionară, se stabilește în Germania. Membru fondator al Centrului Român de Cercetări de pe lângă Sorbona (1949). Poezie a purificării și extazului mistic, afină liricii Sf. Ioan al Crucii, maestrul său („Kairos", „Imperiul"). Eseuri și articole.

STÁMBĂ (< ngr.) s.f. Țesătură simplă de bumbac imprimată, folosită la confecționarea îmbrăcămintei de vară pentru femei.

STAMBÓL (< tc.) s.m. Monedă de aur turcească; a circulat și în țara noastră în sec. 18.

STAMBOLIISKI, Aleksandăr (1879-1923), om politic bulgar. Lider al partidului Uniunea Populară Agrară. Ca prim-min. (1919-1923), a trecut la înfăptuirea unor reforme democratice (reforma agrară ș.a.). Răsturnat de la putere și asasinat.

STAMBOLOV, Ștefan (1854-1895), om politic bulgar. Regent al Bulgariei (1886-1887), a sprijinit urcarea pe tronul Bulgariei a prințului german Ferdinand de Saxa-Coburg. Ca prim-min. (1887-1894), a promovat o politică de apropiere de Austro-Ungaria și Germania.

STAMBUL, denumire improprie dată în Ev. Med., în Țările Române, orașului *Istanbul.*

STAMÍNĂ (< lat.) s.f. Organ bărbătesc al florii format din filament și anteră care produce polen.

STAMITZ (STAMIC) 1. Johann S. (Jan Václav) (1717-1757), compozitor, violonist și dirijor german originar din Boemia. Primul mare reprezentant al Școlii de la Mannheim. Simfonii și piese instrumentale. **2. Karl S.** (1745-1801), violonist și compozitor german. Fiul și elevul lui **S (1).** Muzică de cameră, orchestrală (50 de simfonii).

STAMP, Terence (n. 1939), actor britanic. Interpret al unor personaje descumpănite, indecise („Colecționarul", „Teorema", „Aventurile Priscillei, regina deșertului").

STAMPÁRE s.f. Imprimare pe suprafața unui obiect de metal prin deformare plastică cu ajutorul unui poanson și al unei matrițe (ex. s. monedelor, a medaliilor etc.).

STÁMPĂ (< it.) s.f. Imagine imprimată după o placă gravată sau litografiată. V. *gravură* **(4).**

STAN, Aurelian (1910-2003, n. Bogzești, jud. Neamț), inginer. M. de onoare al Accd. (1993). Contribuții la studiul vibrațiilor, acusticii sălilor, al ultrasunetelor și tehnicii militare („Combaterea zgomotului și vibrațiilor", „Acustica mediului înconjurător").

STANCA (?-1603), soție (din 1584) a lui Mihai Viteazul („Doamna Stanca").

STANCA, Radu (1920-1962, n. Sebeș), scriitor și regizor de teatru român. Mentor al Cercului literar de la Sibiu. Lirică baladescă, neoromantică, cu predilecție pentru fantastic („Versuri"); poeme dramatice cu implicații filozofice („Oedip salvat", „Dona Juana"). Eseuri despre „resurecția baladei" și tragediei.

STANCU, Dimitrie D. (n. 1927, Călacea, jud. Timiș), matematician român. M. de onoare al Acad. (1999). Cercetări de analiză numerică și teoria aproximării („Analiza numerică", „Teoria aproximării").

STANCU, Zaharia (1902-1974, n. Salcia, jud. Teleorman), scriitor român. Acad. (1955). A condus publicațiile „Azi", „Lumea românească" și, după 1944, „Gazeta Literară". Versuri elegiace („Cântec șoptit"). Romane cu implicații autobiografice, evocând în tonalități lirice aspecte dramatice ale satului dunărean de altădată („Desculț", „Ce mult te-am iubit"), viața orășelelor în perioada interbelică („Pădurea nebună"), destinul zbuciumat al țiganilor nomazi („Șatra"). Proză picarescă („Jocul cu moartea").

STAND (< fr., engl.) s.n. **1.** Spațiu special amenajat pentru prezentare într-o expoziție, într-un magazin etc. **2.** (TEHN.) *S. de probă* (sau *de încercări*) = banc de probă (sau de încercări). **3.** (SPORT) Loc special amenajat pentru executarea unor trageri cu armamentul sportiv.

STÁNDARD (< fr.) s.n. **1.** Normă prin care se stabilesc prescripții privitoare la calitatea, dimensiunile etc. ce definesc un produs; se elaborează și pentru utilizarea unor sisteme de noțiuni științifice, simboluri, unități de măsură etc. ✦ Produs tip care se încadrează în prescripțiile standardului **(1). 2.** (MUZ.) Piesă care, prin caracteristicile sale ritmico-melodice și formale, constituie un model pentru genul respectiv, fiind preluată succesiv de interpreți diferiți („Mood Indigo", „Caravan").

STAND-BY (cuv. engl.) adj. *Acord* ~ = acord auxiliar ce permite adoptarea unor soluții ulterioare. *Credit* ~ = linie de creditare acordată pentru o anumită perioadă de timp și pentru un anumit nivel bănesc convenit, permițându-i astfel beneficiarului să se folosească de debitul stabilit.

STANIÓL (< germ.) s.n. Foaie subțire de staniu, de aluminiu sau de plumb folosită pentru împachetarea unor alimente sau a unor produse industriale în scopul unei bune conservări.

STANISLAVSKI, Konstantin Sergheevici (pseud. lui *K.S. Alekseev*) (1863-1938), regizor, actor, pedagog și teoretician de teatru rus. Împreună cu V.I. Nemirovici-Dancenko, a fost întemeietorul și conducătorul Teatrului de Artă din Moscova (1898). Reprezentant al teatrului realist, de atmosferă și de subtext psihologic. A valorificat și a impus pe scenă dramaturgia lui Gorki și Cehov („Azilul de noapte", „Unchiul Vania", „Pescărușul"). Lucrări teoretice („Viața mea în artă", „Munca actorului cu sine însuși").

STÁNIU (< it., lat.) s.n. Element chimic (*Sn;* nr. at. 50, m. at. 118,69, p.t. 231,8°C, p.f. 2 362°C, gr. sp. 7,28); metal alb-argintiu, maleabil și ductil. Se obține din casiterită (SnO_2) prin reducere cu cărbune. În combinații funcționează bi- și tetravalent. Se folosește în aliaje și la acoperirea altor metale, pentru a se proteja împotriva coroziunii. Este cunoscut din Antic. Sin. *cositor.*

STANLEY (Port Stanley), centru ad-tiv al arh. Falkland; 1,9 mii loc. (2001). Port comercial și de pescuit.

STANLEY, Sir Henry Morton (numele adoptiv al lui *John Rowlands*) (1841-1904), ziarist și explorator britanic. În cursul expedițiilor din Africa (1871 și 1874-1877), prima în căutarea lui *Livingstone,* cercetează lacurile Victoria, Tanganyika și Albert, descoperă masivul Ruwenzori și râul Kagera și coboară spre Oc. Atlantic pe fl. Congo. Din 1879 s-a ocupat de organizarea viitoarei colonii belgiene Congo.

STANLEY, Wendell Meredith (1904-1971), biochimist american. Cercetări în domeniul structurii virusurilor. Premiul Nobel pentru chimie (1946), împreună cu J.H. Northrop și J.B. Sumner.

STANOJEVIĆ, Stanoje (1874-1937), istoric sârb. Studii despre istoria medievală a Serbiei și a relațiilor ei cu Bizanțul („Bizanțul și sârbii", „Istoria națională succintă a sârbilor, croaților și slovenilor", „Istoria Iugoslaviei"). M. coresp. al Acad. Române (1933).

STANOVOI, sistem muntos în Siberia Orientală, între L. Baikal, m-ții Iablonovîi și m-ții Djugdjur. Lungime: c. 700 km. Alt. max.: 2 412 m (vf. Skalistîi Goleț). Expl. de aur și cărbune, polimetale.

Zaharia Stancu

STÁNȚĂ (< it.) s.f. Strofă de 8 versuri cu înțeles de sine stătător. ✦ (La pl.) Poezie compusă din astfel de strofe.

STANWYCK, Barbara (1907-1990), actriță americană de film. Roluri de femeie inteligentă, dar cinică și malefică („Dama de pică", „Ispita unei nopți", „Patruzeci de pistoale"). Premiul Emmy: 1970 („Casa care nu voia să moară") și 1983 („Pasărea spin"). Premiul Oscar onorific (1981).

STAR^1 (< engl.) s.n. Ambarcație de sport pentru două persoane, cu un catarg, una sau două crucete și o lungime de 6,90 m.

STAR^2 (< engl.) s.n. Vedetă de cinema; stea.

STARA PLANINA, v. **Balcani.**

STARA ZAGORA, oraș în Bulgaria, la NE de Plovdiv; 143,9 mii loc. (2001). Ind. constr. de mașini, textilă, cosmetică (esență de trandafir), chimică (îngrășăminte), tutunului și alim. Piață agricolă (cereale, animale, tutun). Culturi de trandafiri. Izv. minerale.

STARČEVO, cultură materială din Neoliticul inferior (5 000-3 500 î.Hr.) răspândită în N Serbiei, similară culturii *Criș* de pe terit. țării noastre.

STARCHIOJD, com. în jud. Prahova, la poalele m-ților Siriu; 4 443 loc. (2008). Pomicultură. În satul **S.,** menționat documentar în 1418, vestigii arheologice.

STÁRE s.f. 1. Situație în care se află, mod în care se prezintă cineva sau ceva. ✧ *S. de fapt* = situație existentă la un moment dat. *S. materială* = situația cuiva din punct de vedere material. (DR.) *S. civilă* = poziția unei persoane fizice în raport cu familia (ex. situația de soț sau de necăsătorit, copil din afara căsătoriei etc.). *S. de asediu* = măsuri ce se iau, în împrejurări excepționale de o deosebită gravitate (ex. în caz de război), și care constau în suspendarea anumitor drepturi și libertăți și în acordarea de puteri sporite autorităților militare. *S. de necesitate* = a) situație excepțională în care un stat poate lua, pe întreg terit. său ori numai în anumite limite (localități), măsuri de apărare a ordinii publice și a securității statului; b) situație de constrângere în care o persoană săvârșește o faptă ilicită pentru a salva de la un pericol iminent viața, integritatea corporală sau sănătatea sa ori a altuia. ✦ (FIZ.) Situație a unui sistem fizico-chimic la un moment dat, care determină complet evoluția ulterioară. ✧ *S. de agregare* v. *agregare. S. critică* v. *critic. S. normală fizică* = stare a unui corp aflat la temperatura de 0°C și la presiunea de o atmosferă fizică. *S. normală tehnică* = stare a unui corp aflat la temperatura de 20°C și la presiunea de o atmosferă tehnică. **2.** Dispoziție sufletească. **3.** Situație materială (bună); avere.

STÁREȚ, -Ă (< sl.) s.m. și f. Persoană care conduce o mănăstire; egumen.

STARK, Johannes (1874-1957), fizician german. A descoperit (1913) fenomenul de lărgire sau de despicare a liniilor spectrale ale atomilor aflați într-un câmp electric intens (*efectul S.*). Premiul Nobel pentru fizică (1919).

STARLING, Ernest Henry (1866-1927), medic englez. Unul dintre întemeietorii endocrinologiei moderne. Studii privind circulația sangvină și automatismul cardiac. A descoperit secretina (1912).

STÁROSTE (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med. în Țara Românească) Conducător al unei bresle; *p. ext.* șef, fruntaş. 2. (În Ev. Med. în Moldova) Cârmuitor al ţinuturilor de margine (ex. s. de Putna). 3. (Reg.) Peţitor. ✦ Persoană care conduce ceremonia de nuntă.

STAROV, Ivan Egorovici (1745–1808), arhitect rus. Orientare clasicistă (catedrala Aleksandr Nevski, palatul Tavricevski, castelul din Taiţi).

START (< engl.) s.n. 1. Moment în care începe o cursă sportivă, marcat printr-un semnal auditiv sau vizual; plecare. ✦ Expr. *A da startul* = a da semnalul de plecare. 2. Loc de unde se dă pornirea într-o întrecere sportivă. ✧ Expr. *A se prezenta la start* = a participa la o întrecere sportivă.

STÁRTER (< engl.) s.m., s.n. 1. S.m. Persoană care dă startul într-o cursă sportivă. 2. S.n. Carburator auxiliar conectat la carburatorul principal al unui motor cu electroaprindere (v. *motor cu ardere internă*) şi care serveşte la formarea unui amestec carburant mai bogat, necesar mai ales la pornirea motorului în stare rece. 3. S.n. Dispozitiv care serveşte la aprinderea lămpilor fluorescente.

STASI (cuv. germ. abrev. de la Staatssicherheitsdienst), denumire a Serviciului de Securitate a Statului din R.D. Germană (1950–1989) renumit pentru poliţia politică şi duritatea faţă de adversarii politici din interior şi exterior.

STASIOLOGÍE s.f. Studiul sociologic sau politologic al partidelor politice.

STASOV, Vasili Petrovici (1769–1848), arhitect rus. A dezvoltat tradiţia clasicismului rus (palatele din Gruzino, Vilnius, Muzeul rus şi cazarma Pavlovsk din Sankt-Peterburg, Orangeria din Ţarskoe Selo).

STASOV, Vladimir Vasilievici (1824–1906), critic muzical şi de artă rus. Prieten al „peredvijnicilor" şi al „Grupului celor cinci". Studii despre folclorul muzical rus.

STAT¹ (< lat.) s.n. (DR.) Instituţie suprastructurală, instrument principal de organizare politică şi administrativă prin intermediul căruia se exercită funcţionalitatea sistemului social global şi sunt reglementate relaţiile politice dintre oameni; terit. asupra căruia îşi exercită autoritatea această instituţie; ţară. Se disting s. independente, s. care constituie părţi componente ale unor s. federale. ✧ *S. membru* = s. care face parte dintr-o organizaţie internaţională. *Tip de s.* = totalitate a trăsăturilor caracteristice tuturor statelor din cadrul aceleiaşi orânduiri sociale (s. sclavagist, s. feudal, s. burghez şi s. socialist). *Structură de s.* = mod de organizare a puterii de stat (ex. s. naţional unitar, s. federativ). ✧ Loc. *De stat* = a) care emană de la stat¹; b) condus şi controlat de stat¹; oficial; c) care angajează statul¹. ✧ *Om* (sau *bărbat*) *de s.* = persoană care are un rol important în conducerea ţării.

STAT² s.n. 1. Faptul de a sta. ✦ Şedere, rămânere. 2. Înălţime a corpului omenesc; structură. ✦ Trup, corp omenesc.

STAT³ (< fr., lat.) s.n. Tablou, listă (oficială). ✧ *S. de funcţii* = document sub formă de tabel în care sunt înscrise drepturile băneşti pe care o întreprindere sau o instituţie le achită angajaţilor ei.

STATÁL, -Ă (< *stat*) adj. Care aparţine statului¹, privitor la stat.

STATELE UNITE ALE AMERICII (United States of America), stat în America de Nord; 9 518 898 km²; 293 027 600 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (protestanţi c. 58%, romano-catolici c.21%, alţi creştini, inclusiv ortodocşi 6,4%), iudaică 2,1%, islamică 1,9% ş.a. Cap.: *Washington*. Oraşe principale: New York, Los Angeles, Chicago, Houston, Philadelphia, Phoenix, San Diego, Dallas, San Antonio, Detroit, San Jose, San Francisco, Indianapolis, Jacksonville, Columbus, Baltimore. Alcătuit din 50 de state federale şi un district federal şi terit. dependente în Pacific şi Caraibe. Cuprinde partea centrală a Americii de Nord– de la Oc. Atlantic la Oc. Pacific (48 state), apoi NV acestui continent (statul Alaska) şi statul *Hawaii* din arh. omonim. *Relieful* părţii continentale principale cuprinde trei mari zone cu orientarea generală N-S. În E, m-ţii Apalaşi domină spre E câmpia litorală atlantică. În partea centrală, pe o lăţime de peste 1 000 km, se întind Marile Câmpii (Great Plains), o asociere de pod. care scad altitudinal, de la N la S spre câmpia mlăştinoasă din jurul G. Mexic iar pe de altă parte de la V la E către valea fl. Mississippi. În V, M-ţii Stâncoşi (Rocky Mountains) se întind pe sute de km lungime, închizând în interior pod. ce îmbracă adesea forma unor vaste arii depresionare, precum pod. Columbia (în N), Pod. Marelui Bazin şi pod. Colorado (în S). Mai spre V şi paralel cu ţărmul Oc. Pacific, se desfăşoară M-ţii Cascadelor şi Sierra Nevada (în S) cu alt. max. pentru partea principală a terit. S.U.A. (Mt. Whitney, 4 418 m). Statul Alaska situat în NV Americii de Nord are un relief predominant muntos, atingând alt. max. de pe întreg terit. S.U.A. şi de pe continentul nord-american (Mount McKinley, 6 198 m). În prelungirea SV a Alaskăi se desfăşoară arh. *Aleutine*. *Clima* are o mare varietate, de la clima rece, polară, în Alaska, la clima tropicală în ins. Hawaii şi subtropicală în pen. Florida. Cea mai mare parte a terit. S.U.A. are o climă temperată (mediteraneană în S Californiei, în S Texasului şi SE ţării) cu precipitaţii reduse în Marile Câmpii, pe ţărmul sudic al Californiei şi în reg. mai coborâte din interiorul m-ţilor Stâncoşi şi ariditate pronunţată în Pod. Marelui Bazin. *Hidrografia:* Fl. Mississippi, cu afl. săi Ohio pe stânga, Kansas şi Arkansas pe dreapta se varsă în G. Mexic. Râurile ce debuşează în Oc. Atlantic sunt mai scurte şi au debite bogate (între ele fl. Hudson, la vărsarea căruia se află oraşul New York), iar cele tributare Oc.Pacific, sunt mai lungi (în SV fl. Colorado 2 740 km, cu faimosul canion, iar în NV fl. Columbia 1 947 km, cu afl. său Snake, 1609 km, creator şi el al unui canion impresionant). În Alaska principalul curs de apă este

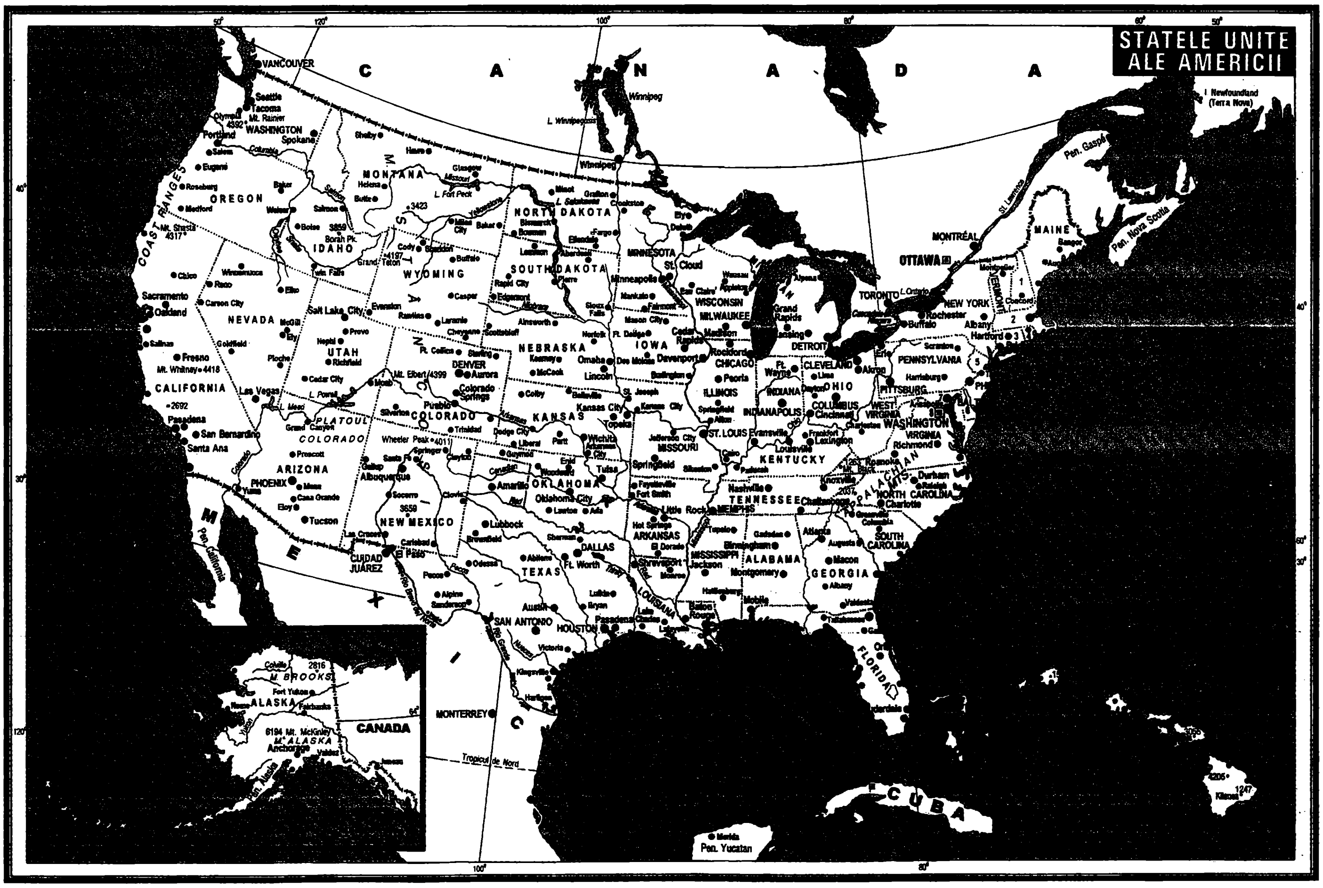
STATELE UNITE ALE AMERICII
C A N A D A
MEXIC
CUBA
WASHINGTON
OREGON
IDAHO
MONTANA
WYOMING
NEVADA
CALIFORNIA
UTAH
COLORADO
ARIZONA
NEW MEXICO
NORTH DAKOTA
SOUTH DAKOTA
NEBRASKA
KANSAS
OKLAHOMA
TEXAS
MINNESOTA
IOWA
MISSOURI
ARKANSAS
LOUISIANA
WISCONSIN
ILLINOIS
INDIANA
OHIO
KENTUCKY
TENNESSEE
MISSISSIPPI
ALABAMA
GEORGIA
FLORIDA
SOUTH CAROLINA
NORTH CAROLINA
VIRGINIA
WEST VIRGINIA
PENNSYLVANIA
NEW YORK
MAINE
VERMONT
ALASKA
CANADA
M. BROOKS
M. ALASKA
6194 Mt. McKinley
Anchorage
Fairbanks
VANCOUVER
Seattle
Tacoma
Mt. Rainier
Portland
Spokane
Salem
Eugene
Mt. Shasta 4317
Boise
Salt Lake City
Sacramento
Oakland
Carson City
Fresno
Mt. Whitney 4418
Las Vegas
Los Angeles
San Diego
San Bernardino
Santa Ana
Phoenix
Tucson
Albuquerque
Santa Fe
Denver
Mt. Elbert 4399
Colorado Springs
Cheyenne
Winnipeg
L. Winnipeg
Minneapolis
St. Paul
Bismarck
Omaha
Lincoln
Kansas City
Wichita
Oklahoma City
Tulsa
Dallas
Ft. Worth
Houston
San Antonio
Austin
El Paso
Ciudad Juárez
Chicago
Milwaukee
Detroit
Cleveland
Columbus
Cincinnati
Indianapolis
St. Louis
Memphis
Nashville
Louisville
Atlanta
Birmingham
Montgomery
Jackson
New Orleans
Baton Rouge
Pittsburgh
Philadelphia
Washington
Richmond
Baltimore
Charlotte
New York
Boston
Albany
Buffalo
Toronto
Montréal
Ottawa
Pen. Gaspé
Pen. Nova Scotia
Newfoundland (Terra Nova)
Pen. California
Pen. Yucatan
Mérida
Monterrey
Tropicul de Nord
GOLFUL MEXIC
COAST RANGES
M. STÂNCOŞI
APALAŞI
PLATOUL COLORADO
Mississippi
Missouri
Ohio
Rio Grande
Columbia
Snake
Colorado
Yukon
120°
100°
80°
60°
50°
40°
30°

fl. Yukon. În NE, la granița cu Canada, se află *Marile Lacuri*. Numeroase arii ocrotite (inclusiv cel mai vechi parc național de pe Glob, Yellowstone, f. 1872) şi aproape 100 de parcuri statale. *Economia.* **S.U.A.** este complexă, ele constituind prima putere economică a lumii; se mențin între primii producători mondiali de materii prime minerale şi combustibili (locul 1 la fosfați naturali, sare, molibden, locul 2 la huilă, gaze naturale, aur, platină, locul 3 la petrol şi plumb, locul 4 la uraniu, locul 5 la minereu de fier, zinc), la care se adaugă lignit, cupru, argint (locul 5 pe glob), titan, stibiu, vanadiu, mercur, fosfați, săruri de potasiu. În producția de energie electrică ocupă locul 1 pe glob. Se remarcă, în ansamblul ind. prelucrătoare unele ramuri precum aeronautica, construcția de autovehicule (locul 1 pe glob), informatica, telecomunicațiile, inclusiv tehnologiile spațiale, chimia (în prod. de medicamente ocupă locul 1 pe glob), rafinarea petrolului (locul 1 pe glob) şi petrochimia; metalurgia feroasă, ind. aluminiului, calculatoare şi alte produse electronice. Ind. lemnului produce celuloză şi hârtie (locul 1 pe glob) şi mobilă. Ind. uşoară şi alim. sunt extrem de diversificate. Agricultura nord-americană, puternic mecanizată, se evidențiază prin producții ridicate (la multe culturi pe primul loc sau în primele trei locuri pe plan mondial). S-au conturat în timp reg. specializate: a culturii porumbului (la S de Marile Lacuri), a grâului (la V de Missouri), de creştere a animalelor pentru lapte (în NE), de creştere a bovinelor pentru carne şi cu economie forestieră (în NV) şi de cultură a bumbacului (din Georgia, Alabama până în Texas). Pe baza irigațiilor s-au dezvoltat în V țării pomicultura şi viticultura. Statul Hawaii are cea mai mare contribuție la prod. națională de fructe tropicale. **S.U.A.** sunt al doilea mare producător mondial de cereale (după China) şi cel mai mare exportator în domeniu. Posedă un însemnat şeptel, creşterea animalelor fiind concentrată, în mari ferme şi complexe de tip industrial. Se cresc efective impresionante de bovine, porcine, cabaline şi păsări. Pescuitul este mai dezvoltat în NV țării, în Alaska. Apicultură (locul 3 pe glob). Moneda: 1 Dollar = 100 Cents. Principale zone turistice: NE țării cu marile oraşe Boston, New York, Philadelphia, Baltimore, Washington ş.a., stațiuni balneoclimaterice şi pentru sporturi de iarnă şi cea mai vizitată dintre cascadele lumii, cascada Niagara (Niagara Falls) ; SE țării cu pen.Florida, ce găzduieşte cea mai mare concentrare de stațiuni balneoclimaterice din America (Miami, Miami Beach, Palm Beach, Key West, Key Largo ş.a.) şi complexul Disneyworld şi P.N. Everglades; California cu numeroasele zone ocrotite (Grand Canyon, Yellowstone, Yosemite, Sequoia, Mesa Verde, Death Valley, Glacier, Crater Lake ş.a.); arh. Hawaii; Las Vegas (capitala mondială a jocurilor de noroc), stațiunile balneare Hot Spring, Colorado Springs, Carlsbad ş.a., stațiunile de sporturi de iarnă - Squaw Valley, Sun Valley, Aspen, Paradise, Salt Lake City. - *Istoric.* Primii locuitori ai **S.U.A.** sunt triburile de amerindieni (vânători, culegători, pescari), ai căror strămoşi veniseră în mai multe valuri (30 000-10 000 î.Hr.) din Asia, peste str. Bering. La sosirea primilor europeni, numărul lor nu depăşea 500 000–1 000 000 de suflete. Coastele răsăritene (New England şi Newfoundland în Canada) sunt vizitate, în jurul anului 1000 d.Hr., de vikingii veniți din Islanda sub conducerea lui *Leif Eriksson*. Genovezul Cristofor Columb, aflat în slujba Spaniei, este primul navigator care relevă Europei, în 1492, existența noului continent. Spaniolii, conduşi de Pedro Menéndez de Avilés, fondează, în 1565, în Florida, Sf. Augustin, prima aşezare europeană de pe continentul nord-american. În sec. 17–18, europenii îşi împart zonele explorate ale Americii de Nord: spaniolii - Florida, Texas şi coasta Pacificului (California), englezii - litoralul atlantic, francezii - zona Marilor Lacuri şi Louisiana, olandezii şi suedezii câteva enclave pe coasta estică. Între 1607 şi 1733, iau ființă pe coasta Atlanticului 13 colonii: Virginia (1607), Massachusetts (1620), Maryland (1634), Pennsylvania (1682), Georgia (1733) ş.a. De la 350 de locuitori, în 1610, populația coloniilor engleze (emigranți europeni izgoniți din țările lor din motive religioase, politice sau economice) creşte la 50 000 în 1650, 1 mil. la 1750 şi 2,5 mil. în preziua independenței. Începând cu 1619, pe plantațiile de bumbac din statele sudice sunt aduşi sclavi negri din Africa. Coloniile de pe terit. nord-american sunt antrenate în conflictele dintre Marile Puteri europene. Prin Pacea de la Paris (1763), care încheie Războiul de 7 ani, mai rămân doar doi stăpâni coloniali, Anglia, în reg. de la E de Mississippi, şi Spania, în cele de la V de fl. Măsurile discriminatorii adoptate de Londra, în a doua jumătate a sec. 18, față de coloniile nord-americane dau naştere unei mişcări comune antibritanice de emancipare, care culminează cu Războiul de independență (1775–1783). La 4 iul. 1776, cele 13 colonii engleze adoptă declarația de independență, iar intervenția în războiul împotriva Angliei, a Franței şi Spaniei înclină balanța în favoarea americanilor. Tratatul de Pace de la Paris (3 sept. 1783) recunoaşte deplina independență a noului stat, primul de pe terit. Americilor, care se întinde acum de la Oc. Atlantic până la fl. Mississippi. La 17 sept. 1787 este redactată Constituția **S.U.A.** (în vigoare cu amendamente, 27 la număr, până astăzi), care proclamă noul terit. republică federală şi introduce sistemul prezidențial de guvernământ. *George Washington*, conducătorul suprem al armatei în timpul Războiului de independență (alături de *Benjamin Franklin*, unul dintre principalii artizani ai Constituției), este ales, în 1789, ca prim preşedinte al țării. Cele două partide politice, cel republican, cristalizat în jurul lui *Thomas Jefferson* şi cel federalist, în frunte cu *John Adams* şi G. Washington (devenit, din 1830, sub influența lui *Andrew Jackson*, Partidul Democrat), urmăresc, în prima jumătate a sec. 19, aceeaşi politică de expansiune terit. şi de dezvoltare ind. Expansiunea de la E spre V este marcată de includerea în Uniune a statelor Kentucky (1792) şi Tennessee (1796), de cumpărarea Louisianei de la Franța napoleoniană (1803) şi a Floridei de la Spania (1819). Războiul dintre **S.U.A.** şi Marea Britanie (1812–1814), purtat în principal la frontiera cu Canada, se încheie pe baza statu-quo-ului. În condițiile emancipării de sub dominația spaniolă a Americii Latine, preşedintele *James Monroe* enunță, în cuvântarea din fața Congresului, din 2 dec. 1823, aşa-numita „doctrină Monroe" („America americanilor"), care viza împiedicarea revenirii puterilor coloniale europene pe continentul american. În urma războiului cu Mexicul (1846–1848), sunt incluse în federație Texas, New Mexico şi California, iar granița americano-mexicană este fixată pe fl. Río Grande. Acum frontiera apuseană a **S.U.A.** este fixată pe litoralul Oc. Pacific. Pentru suma de 7,2 mil. dollari, **S.U.A.** cumpără de la Rusia, în 1867, Alaska, care va deveni cel mai vast stat al federației. Paralel cu extinderea federației, se adânceşte contradicția dintre statele nordice, adversare ale sclaviei, şi cele sudice, care-şi bazau economia pe munca servilă. Alegerea lui *Abraham Lincoln*, un liberal adversar al sclaviei, ca preşedinte (1860–1865), are ca urmare părăsirea Uniunii de către 10 state sudice şi izbucnirea Războiului de Secesiune (1861–1865). Purtat cu maximă violență, războiul se încheie cu victoria nordiştilor şi cu abolirea definitivă a sclaviei, nu însă şi cu integrarea în societate a populației de culoare. În deceniile care se scurg de la sfârşitul Războiului de Secesiune (autoritățile de la Washington retrag abia în 1877 ultimele trupe „de ocupație" din terit. sudiste), **S.U.A.** cunosc o dezvoltare economică explozivă, devenind, către 1900, prima putere industrială şi agricolă a lumii, devansând astfel toate Marile Puteri europene (Germania, Marea Britanie sau Franța). Noua poziție economică îşi găseşte expresia în plan extern în prefigurarea unei politici imperialiste, vizând includerea Americii Centrale continentale şi insulare, ca şi a Oc. Pacific, în sfera de influență proprie. În urma scurtului Război hispano-american (apr.–dec. 1898), încheiat prin Pacea de la Paris (10 dec. 1898), **S.U.A.** anexează ins. Filipine, Puerto Rico, Guam, îşi extind controlul asupra Cubei şi ins. Hawaii. În 1903, devin stăpâne asupra zonei viitorului Canal Panamá. „Politica bâtei" („big stick"), din vremea preşedintelui *Theodore Roosevelt* (1901–1909), este înlocuită de „politica dollarului", în epoca lui *Woodrow Wilson* (1913–1921). După trei ani de neutralitate, **S.U.A.** intervin, la 6 apr. 1917, în Primul Război Mondial de partea Antantei, participând cu un mil. de soldați la luptele de pe frontul de V. Nereuşind să-şi impună, ca bază a păcii, ideile expuse în „cele 14 puncte" de către preşedintele W. Wilson (8 ian. 1918), **S.U.A.** nu semnează Tratatul de la Versailles (1919), refuză să devină membru al Societății Națiunilor şi adoptă, în epoca interbelică, o politică de „izolaționism" față de problemele politicii europene. Boomul economic şi remarcabila prosperitate cunoscute de **S.U.A.** după sfârşitul Primului Război Mondial sunt curmate de marea criză izbucnită în 1929 (17 mil. de şomeri în 1933). Preşedintele *Franklin Delano Roosevelt*, reprezentantul Partidului Democrat (ales în 1932 şi reales în 1936, 1940, 1944), reuşeşte, prin politica dirijistă a „New Deal"-ului, să asaneze economia şi să atenueze discrepanțele din domeniul social. După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial (1939), **S.U.A.** îşi proclamă neutralitatea, dar sprijină economic, militar şi moral Marea Britanie, China, apoi şi U.R.S.S., state aflate în lupta cu puterile „Axei". În urma atacului japonez asupra bazei aeronavale americane din Oc. Pacific, de la Pearl Harbor (7 dec. 1941), **S.U.A.** intervin în război, participând la operațiunile de pe fronturile din Pacific, Africa de Nord şi Europa. Capitularea necondiționată a Germaniei (mai 1945) şi bombele atomice lansate asupra oraşelor japoneze Hiroshima şi Nagasaki încheie, prin capitularea Japoniei (2 sept. 1945), cel de-al Doilea Război Mondial. Crearea O.N.U. la San Francisco (26 iun. 1945) urma să pună bazele unei largi colaborări internaționale în epoca postbelică, dar contradicțiile care se manifestă, după Conferința de la Potsdam (1945), între **S.U.A.** şi Aliații vest-europeni şi Uniunea Sovietică, condusă de Stalin, duc la izbucnirea „războiului rece". Membru fondator al O.N.U. (1945). Politica postbelică este condiționată de confruntarea politică, economică şi diplomatică dintre cele două supraputeri ale lumii - **S.U.A.** şi U.R.S.S.. **S.U.A.** sprijină redresarea economică a statelor europene, amenințate de spectrul comunist, prin lansarea „Planului Marshall" (la 5 iun. 1947, Congresul aprobă 12 md. dollari ajutor pentru următorii 4 ani), pune bazele unor alianțe militare – N.A.T.O. (1949), A.N.Z.U.S. (1951), S.E.A.T.O. (1954), C.E.N.T.O. (1955) şi sprijină pretutindeni forțele anticomuniste, angajate în deceniile 5–9 în conflictele locale de pe glob: Coreea, Vietnam, Laos, Cambodgia, America Latină, Orientul Mijlociu, Afghanistan etc. Pericolul unui nou război mondial, determină **S.U.A.** să poarte, după dispariția lui Stalin, tratative la vârf cu U.R.S.S. la Geneva (1955), Paris (1960), Viena (1961), pentru încheierea unor acorduri care să ducă la reducerea tensiunii internaționale şi la o dezarmare controlată. Nemulțumirea alegătorilor față de „imobilismul" preşedintelui republican *Dwight Eisenhower* (1953–1961) contribuie, în 1960, la alegerea democratului *John Fitzgerald Kennedy* ca şef al statului (1961–1963). Deschiderea în domeniul politicii interne este continuată şi de succesorul său *Lyndon Baines Johnson* (1963–1969), când sunt adoptate legi vizând realizarea egalității în drepturi a negrilor, „legea pentru drepturile cetățenilor" sau „cruciada împotriva sărăciei" etc. Progresul tehnologic înregistrat de **S.U.A.** este ilustrat de lansarea primului satelit artificial american al Pământului (31 ian. 1958), de primul său vehicul orbital american cu om la bord (20 febr. 1961), ambele în întârziere față de cele similare ale U.R.S.S., iar, la 20 iul. 1969, Neil Armstrong şi Edwin Aldrin, aparținând echipajului navei spațiale Apollo–11, sunt primii locuitori ai Pământului ce aselenizează pe Lună. În 1981 este lansată „Columbia", prima navetă spațială recuperabilă, care deschide o nouă etapă în cursa de explorare a spațiului cosmic. Preşedintele republican *Richard M. Nixon* (1969–1974), obligat de „afacerea Watergate" să demisioneze, continuă politica de destindere şi normalizare a relațiilor cu statele comuniste: vizite în România, U.R.S.S., China, semnarea tratatului de dezarmare S.A.L.T. I, cu U.R.S.S. (1972), încheierea războiului din Vietnam (1973). Președintele democrat *Jimmy Carter* (1977-1981) este confruntat cu efectele crizei energetice mondiale, cu problema spinoasă a ostaticilor americani de la ambasada din Teheran (1979), el reușind, în schimb, să medieze acordurile de pace israeliano-egiptene (1979), care inaugurează o nouă etapă în Orientul Mijlociu, și să semneze noul tratat asupra Canalului Panamá (1977). Președintele republican *Ronald Reagan* (1981-1989) reușește să obțină o nouă creștere ec., printr-o politică liberală radicală, accelerează, după invazia sovietică din Afghanistan, cursa înarmărilor, adoptând o linie dură în relațiile cu lumea comunistă. După preluarea puterii, în 1985, în U.R.S.S., de către Mihail Gorbaciov, el stabilește un nou limbaj cu supraputerea rivală, în urma unor întâlniri bilaterale la nivel înalt. Președintele *George Bush* (1989-1993) semnează la Paris, în cadrul Conferinței pentru Securitate Europeană, la 21 nov. 1990, Carta pentru o nouă Europă, care pune formal capăt confruntării Est-Vest și obține o victorie de prestigiu în Războiul din Golf împotriva Iraqului (ian.-febr. 1991), prin eliberarea Kuwaitului de către forțele reunite ale O.N.U. sub comandă americană. La 20 ian. 1993, democratul *Bill Clinton* depune jurământul în calitate de al 42-lea președinte al **S.U.A.**, într-o lume radical schimbată prin eșecul spectaculos al ideologiei comuniste, emanciparea statelor est-europene de sub hegemonia sovietică și destrămarea U.R.S.S.. Prin implozia (în 1991) fostei Uniuni Sovietice și apariția a 15 noi state pe terit. ei, **S.U.A.** s-au trezit brusc, peste noapte, în postura de unica supraputere, într-o lume în care persistă multe vechi conflicte (Orientul Mijlociu) și apar noi focare de tensiune (Pen. Balcanică, fundamentalismul islamic sau terorismul internațional). Reales în 1996 pentru un nou mandat, președintele Bill Clinton este al doilea șef de stat american (după *Andrew Johnson* în 1868) care parcurge toate treptele unui proces de „impeachment" (declanșat de „afacerea Monica Lewinsky"). În timpul mandatului lui Clinton, **S.U.A.** cunosc a doua perioadă din istorie, ca durată, de boom economic neîntrerupt (după cea din anii 1961-969), cu un excedent al bugetului federal de 70 md. dollari. În timpul crizei din Kosovo, **S.U.A.** conduc, în perioada mart.-iun. 1999, operațiunile militare aeriene ale statelor N.A.T.O. împotriva Iugoslaviei, punând la dispoziție alianței cel mai mare număr de aparate angajate în spațiul aerian iugoslav. Alegerile prezidențiale din 6 nov. 2000 au o desfășurare insolită. Victoria republicanului *George W. Bush* (fiul fostului președinte american din anii 1989-1993), fost guvernator al Texasului, asupra adversarului său, vicepreședintele democrat Al Gore, este proclamată abia în cea de-a 36 zi de la alegeri, după ce Curtea Supremă a **S.U.A.** decide suspendarea renumărării manuale a voturilor din statul Florida. La 20 ian. 2001, George W. Bush (54 de ani) depune jurământul în calitate de al 43-lea președinte al **S.U.A.**. Anul 2001 intră în istorie sub pecetea atentatelor teroriste de la 11 sept., puse la cale de rețeaua teroristă Al-Qaida, condusă de multimilionarul saudit Osama bin Laden. Bilanțul oficial al victimelor: 2 900 de morți în orașul New York, 189 la Pentagon de lângă Washington și 44 în aeronava prăbușită în Pennsylvania. Atentatul de la 11 sept. schimbă radical cursul politicii americane. Visul invulnerabilității „fortăreței America" ia sfârșit, atentatele relevând o nouă fațetă a globalizării, cea a terorismului îndreptat împotriva valorilor lumii democrate. Coalizând peste 60 de state în frontul antiterorist, administrația Bush trece, după refuzul guvernului talibanilor de a-l îndepărta din țară pe Osama bin Laden, la bombardarea obiectivelor militare din Afghanistan. Sub presiunea ofensivei Alianței Nordului, secondată de trupe americane și britanice, regimul talibanilor se prăbușește, iar la Kabul este instalat un guvern interimar, sub autoritate internațională. În contextul aplicării în plan intern și extern a noii doctrine americane de asigurare a securității **S.U.A.** și a Aliaților lor, **S.U.A.**, Marea Britanie și Aliații lor, declanșează operațiunile militare în Iraq, în ciuda absenței unei rezoluții a Consiliului de Securitate (Franța, Rusia și China s-au opus adoptării ei) care să le legitimeze intervenția, cât și a opoziției Franței, Germaniei, Belgiei și Turciei de a se angaja trupe N.A.T.O. în războiul din Iraq. Prăbușirea neașteptat de rapidă a regimului dictatorial al lui Saddam Hussein, este însoțită de instalarea haosului în țară, atentatele teroriste împotriva militarilor coaliției se înmulțesc, fiind uciși mai mulți militari americani și ai coaliției decât în întreaga campanie împotriva lui Saddam Hussein. Administrația americană. dornică să încheie conflictele din Iraq și Afghanistan, se confruntă în interior cu o creștere a mișcărilor antirăzboi, popularitatea președintelui Bush scăzând în mod dramatic. Republică prezidențială.

STATEN ISLAND, ins. în G. New York (Oc. Atlantic), la SV de ins. Manhattan. Pe ea se află cartierul omonim, numit până în 1975 Richmond. Prima așezare de pe **S.I.** datează din 1661.

STÁTER (< lat., gr.) s.m. (În Grecia antică) Monedă de aur sau de argint valorând între două și patru drahme.

STATI, Sorin (1932-2008, n. București), lingvist italian de origine română. Lucrări de lingvistică generală aplicată („Introducere în lingvistica matematică", „Teorie și metodă în sintaxă", „Tratat de lingvistică generală", „Principii ale teoriei argumentației"). M. de onoare al Acad. Române (1993).

STÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.f. **1.** Adj. Care se referă la starea de nemișcare a corpurilor; care este fix, care nu evoluează; care ține sau este studiat de statică **(2)**. **2.** S.f. Parte a mecanicii care studiază sistemele de forțe în vederea stabilirii condițiilor de echilibru ale corpurilor aflate în stare de repaus sau de mișcare. ✧ *Statica lichidelor* = hidrostatică. *Statica gazelor* = aerostatică. **3.** *Statica construcțiilor* = disciplină care face parte din mecanica construcțiilor și se ocupă cu studiul metodelor de calcul pentru determinarea eforturilor și a deformațiilor sistemelor de bare.

STATÍSTIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **I.** Adj. Care se referă la statistică **(II)**, privitor la statistică; bazat pe statistică. **II.** S.f. **1.** Date numerice referitoare la un fenomen de masă culese, sistematizate și centralizate (ex. datele privind populația țării). **2.** Activitate de culegere, prelucrare și valorificare a datelor privind fenomenele de masă. **3.** Disciplină al cărei obiect este studierea fenomenelor de masă (numite colectivități statistice sau populații statistice) în care acționează legi statistice, folosind metode proprii de descriere și analiză. **4.** *S. economică* = domeniu al **s.** care se ocupă de studiul statistic al fenomenelor economice și sociale, inclusiv demografice. S. economică se referă la s. macroeconomică, s. ramurilor și s. microeconomică. **5.** *S. matematică* = ramură a matematicii care se ocupă cu elaborarea noțiunilor și a metodelor specifice studiului statistic al colectivităților. **6.** (FIZ.) Teorie care descrie comportarea de ansamblu a unui sistem alcătuit din numeroase particule. Rezultatele au caracter probabil, realizându-se experimental în limitele unor fluctuații inerente. ✧ *S. clasică* (sau *Maxwell-Boltzmann*) = **s.** a unui colectiv numeros de particule ale căror mișcare și interacțiune sunt descrise de mecanica clasică. *S. cuantică* = statistică a unui colectiv numeros de particule ale căror mișcare și interacțiune sunt descrise de mecanica cuantică. *Statistica Fermi-Dirac* studiază *fermionii*, iar *statistica Bose-Einstein*, studiază *bosonii*.

STATÍV (< germ.) s.n. Dispozitiv care servește la susținerea vaselor sau a aparatelor de laborator.

STAT-MAJOR (după fr. *état-major*) s.n. Organ de conducere a trupelor, format dintr-un anumit număr de ofițeri sub conducerea unui șef (șef de stat-major). **S.-m.** ajută pe comandant în activitatea de conducere a trupelor.

STATOCÍST (< fr.) s.n. Organ cu rol în menținerea echilibrului, prezent la diverse nevertebrate.

STATÓR (< fr. {i}; {s} lat. *status* „fix") s.n. Parte fixă a unui motor sau a unui generator, solidară cu carcasa mașinii sau reprezentând chiar carcasa acesteia.

STATOREACTÓR (< fr.) s.n. Reactor cu flux continuu și fără compresor, constituit dintr-un difuzor, o cameră de ardere, un efuzor și o instalație de alimentare cu combustibil, folosit pentru propulsia unor avioane supersonice.

STATÓRNIC, -Ă (< *stat*^{2}) adj. **1.** (Despre oameni și manifestările lor) Constant, neschimbător; ferm, hotărât. ✦ Permanent, durabil. **2.** (Despre așezări omenești) Stabil, fix; consolidat.

STATORNICÍ vb. IV **1.** Tranz. și refl. A (se) stabili, a (se) așeza undeva (pentru o perioadă îndelungată). ✦ Refl. (Despre abstracte) A lua ființă, a se stabili. **2.** Tranz. A fixa, a preciza, a decide.

STATOSCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *statos* „nemișcat" + *skopeo* „a examina") s.n. Instrument de măsură folosit la bordul aeronavelor pentru a indica micile schimbări de altitudine.

STATUÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (Rar) A stabili, a hotărî (printr-un statut).

STATUÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. Referitor la statui. **2.** S.f. Totalitatea sculpturilor în ronde-bosse dintr-o epocă, dintr-o țară, ale unui artist.

STATUÉTĂ (< fr.) s.f. Statuie de mici dimensiuni.

STATÚIE (< fr., lat.) s.f. Sculptură în ronde-bosse, care reprezintă un personaj în întregime (de obicei o personalitate), figuri alegorice etc.

STATU-QUO (loc. lat. *statu-quo* [*ante*] „în starea în care (lucrurile) erau [înainte]") subst. Situație de fapt sau de drept în raport cu care se apreciază efectele unui act juridic, tratat, convenție etc.

STATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Înălțime a corpului unui om **(2)**. ✦ Siluetă, talie.

STATÚT (< fr., lat.) s.n. **1.** (DR.) Componentă a actului constitutiv al societăților pe acțiuni, în comandită pe acțiuni și a celor cu răspundere limitată, precum și documentul legal necesar pentru constituirea legală a asociațiilor, fundațiilor, partidelor și altor organizații. În **s.** se înscriu datele de identificare (nume, sediu, forma juridică), obiectul de activitate principal și secundar, conform clasificării activităților din economia națională, capitalul social, modul de administrare și de gestiune și alte clauze. **2.** Denumire dată unor constituții. **3.** *S. politic* = totalitatea drepturilor și îndatoririlor prevăzute și garantate de Constituție și de celelalte acte normative, în virtutea cărora cetățenii participă la activitatea politică. ✦ *S. personal* = totalitatea legilor dintr-un stat referitoare la starea și la capacitatea cetățenilor săi. ✦ *S. real* = totalitatea legilor dintr-un stat referitor la regimul bunurilor aflate pe terit. acestuia, care se aplică bunurilor aparținând unui stat străin. **4.** *S. (status) social* = poziția indivizilor într-un grup social, a grupurilor în sistemul organizării sociale; ansamblul obligațiilor ce le revin în raport cu grupul, cu ceilalți membri ai acestuia, sau cu alte grupuri.

STATUTÁR, -Ă (< fr.) adj. Conform unui statut, bazat pe un statut.

STÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **I.** (În forma *stație*) **1.** Punct de oprire pe traseul unui vehicul public rutier sau feroviar, amenajat pentru urcarea și coborârea călătorilor, încărcarea sau descărcarea mărfurilor etc. **2.** (ASTR.) *S. a planetelor* = poziție de pe orbita planetelor. ✦ *S. spațială* (sau *cosmică*) = satelit artificial sau vehicul cosmic care se plasează pe o orbită stabilă în jurul Pământului; este echipat cu numeroase aparate și instrumente care permit efectuarea de măsurători și experiențe complexe. V. *sondă spațială*.

STAȚIUNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ansamblu de clădiri și de instalații amenajate pentru efectuarea unor observații (ex. s. meteorologică), a unor operații tehnice (ex. s. de pompare etc.), a unor cercetări experimentale într-o anumită ramură a științei (ex. s. viticolă) etc. ✧ *S. de distribuție* = **s.** pentru livrarea produselor petroliere din depozit la consumatori. *S. de radiocomunicații* = ansamblul echipamentelor, antenelor, instalațiilor necesare funcționării unui serviciu de radioemisie și radiorecepție sau de emisie-recepție. *S. electrică* = ansamblu de instalații, inclusiv anexele, care face parte dintr-un sistem energetic şi în care se realizează modificarea unor parametri ai puterii electromagnetice (tensiune, frecvență etc.); poate fi *de transformare, de convertire* (redresoare sau invertoare) sau *de conexiuni*. *S. hidrometrică* (sau *hidrologică*) = unitate a sistemului de efectuare a observațiilor şi de prelucrare a datelor hidrologice. *S. meteorologică* = unitate a rețelei hidrometeorologice în care se fac observații directe asupra fenomenelor şi elementelor meteorologice şi hidrologice de bază şi o prelucrare primară a observațiilor. **2.** Localit. în care se găsesc condiții de climă (*s.climaterică*), eventual asociate cu ape minerale, nămol etc. (*s. balneoclimaterică*) folosite în vederea ameliorării sau vindecării unor boli.

STAȚIONÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre vehicule) A se opri într-o stație **(1)** sau în alt loc de pe traseu; (despre persoane) a se opri pentru câtva timp într-un loc, a sta pe loc.

STAȚIONÂR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care rămâne în aceeaşi stare; constant. ✧ *Regim s.* = evoluție a unui sistem fizic sau tehnic în decursul căreia mărimile de stare se mențin constante, dar au loc transferuri sau transformări de energie. *Curgere s.* = curgere a unui fluid astfel încât liniile de curent să nu-şi modifice forma sau poziția. **2.** S.n. Serviciu sau instituție medicală în care bolnavii sunt internați pentru diagnostic şi tratament.

STAUDINGER, Hermann (1881–1965), chimist german. A descoperit şi a explicat fenomenul polimerizării. Premiul Nobel pentru chimie (1953).

STAUFFENBERG, Klaus Schenk, conte von (1907–1944), colonel german. Şef de Stat-Major al armatei de rezervă (1944). La 20 iul. 1944 a inițiat un atentat nereuşit împotriva lui Hitler. Arestat şi executat.

STÁUL (lat. *stab(u)lum*) s.n. Grajd; *spec.* loc îngrădit, uneori acoperit, pentru oi sau pentru capre.

STAUROLÍT (< fr. {i}; {s} gr. *stauros* „cruce" + *lithis* „piatră") s.n. Silicat natural de aluminiu şi de fier, cristalizat în sistemul rombic. Este brun-roşiatic până la negricios, sticlos şi dur; varietățile limpezi sunt pietre semiprețioase.

STAVANGER, oraş în SV Norvegiei, port la Oc. Atlantic; 109,7 mii loc. (2002). Şantiere navale. Rafinărie de petrol. Prelucr. peştelui. Catedrala St. Swithin (sec. 11). Muzee. Fundat în sec. 8.

STÁVILĂ (< sl.) s.f. Piedică (materială), obstacol. Element de construcție mobil care serveşte la închiderea sau la deschiderea unui deversor etc. într-o lucrare hidrotehnică. ✦ Fig. Opoziție, împotrivire.

STAVRAT, Olimpiu (1888–1968, n. Mihăileni, jud. Dorohoi), general român. Comandant al Diviziei 7 infanterie (1940–1942), remarcându-se pe frontul din N Bucovinei şi la Odessa, al Corpului 7 teritorial (1942–1943). Guvernator al Basarabiei (1943–1944). Arestat (1948), judecat şi condamnat (1949) la temniță grea pe viață şi întemnițat.

STAVRÍD (< ngr.) s.m. Peşte teleostean marin, răpitor, lung de 13–15 cm; are gura mare cu numeroşi dinți şi linia laterală cu o curbă la jumătate (*Trachurus mediterraneus ponticus*). O specie înrudită care ajunge până la 35 cm se întâlneşte în Oc. Atlantic.

STAVRINOS (sec. 16–17), vistier al lui Mihai Viteazul, de origine grec. Autor al poemei „Vitejiile prea piosului şi prea viteazului Mihai-voievod" (1593–1601), alcătuit din 1 312 versuri în limba greacă.

STAVRÓFOR (< ngr.) s.m. (La ortodocşi) Preot (arhiprezbiter) sau arhimandrit care poartă pe piept o cruce ca distincție ecleziastică.

STAVROPIGHÍE (< ngr.) s.f. Mănăstire care depinde direct de patriarhie.

STAVROPOL, oraş în Federația Rusă, în Caucazul de Nord; 354,6 mii loc. (2002). Prelucr. petrolului. Constr. de maşini. Între 1935 şi 1943 s-a numit *Voroşilovsk*. Fundat în 1777.

STÁZĂ (< fr., gr.) s.f. (MED.) Încetinire sau oprire a circulației unor lichide biologice (sânge, bilă, lapte etc.) sau a tranzitului materiilor fecale (s. intestinală).

STĂNCUȚA, com. în jud. Brăila, pe stg. Dunării; 3 679 loc. (2008).

STĂNCÚȚĂ (< *stancă*, rar), s.f. Pasăre sedentară din familia corvidelor, de culoare neagră, cu ceafa cenuşie, puțin mai mică decât o cioară (*Corvus monedula*).

STĂNESCU, Carmen (n. 1925, Bucureşti), actriță română de teatru. Interpretează cu vervă personaje din comedia românească şi universală, de la Goldoni la Caragiale şi de la Shaw la Everac.

STĂNESCU, Nichita (1933–1983 n. Ploieşti), poet român. De o remarcabilă adâncime lirică, poezia sa – aflată sub semnul disparatului şi al contradictoriului – sentimentală şi ermetică, naivă şi manieristă, argotică şi savantă, reprezintă deopotrivă o expresie a tragismului existențial şi a unei neobosite înclinații către joc. Limbă de o radicală noutate, mânuită cu virtuozitate ca un instrument sau folosită în spirit letrist, cu un vocabular straniu şi o gramatică personală, revoluționând limbajul poeziei române moderne. Volume de poezii: „O viziune a sentimentelor", „11 elegii", „Oul şi sfera", „Laus Ptolemaei", „Necuvintele", „Un pământ numit România", „În dulcele stil clasic", „Epica magna", „Noduri şi semne". Eseuri („Cartea de recitire"). Publicistică. M. post-mortem al Acad. (1990).

STĂNESCU, Vasile (n. 1925, Bucureşti), economist şi jurist român. M. de onoare al Acad. (1999). Studii şi cercetări în dreptul economic, al managementului, teoriei patrimoniului şi mecanismului economic. A lansat un concept nou: „ecodreptul". Lucrări: „Dreptul şi mecanismul economic", „Teoria patrimoniului", „Societatea civilă").

STĂNEŞTI 1. Com. în jud. Giurgiu, în S C. Burnasului; 2 907 loc. (2008). Aici, la 1595, detaşamente ale lui Mihai Viteazul, conduse de frații Buzeşti, au înfrânt pe tătari. În timpul răscoalei din 1907 satul a fost bombardat cu artileria. 2. Com. în jud. Gorj, pe râul Şuşița; 2 600 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Vâlcea, pe râul Cerna; 1 438 loc. (2008).

STĂNILEŞTI, com. în jud. Vaslui, pe dr. Prutului; 5 662 loc. (2008). Menționat documentar în 1423. În lupta care s-a dat aici la 18–22 iul. 1722, armata moldo-rusă, condusă de Petru cel Mare, este înconjurată, atacată de trupele turceşti, conduse de Mehmed Baltagi-paşa, şi obligată la încheierea păcii. După luptă, domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, este nevoit să se refugieze în Rusia.

STĂNILOAE, Dumitru (1903–1993, n. Vădeni, jud. Braşov), teolog român. Acad. (1992). Prof. de dogmatică la Academia Teologică „Andreiană" din Sibiu al cărei rector a fost (1936–1946), şi la Institutul Teologic din Bucureşti. Considerat unul dintre cei mai importanți teologi ortodocşi şi gânditori creştini din lume. Contribuții fundamentale în domeniul dogmaticii („Ortodoxie şi românism", „Viața şi activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului", „Viața şi învățătura Sf. Grigorie Palamas", „Iisus Hristos sau restaurarea omului", „Teologia Dogmatică ortodoxă", „Spiritualitatea ortodoxă", „Comentarii la Evanghelia lui Ioan"). Traduceri („Filocalia").

STĂNIŞEŞTI, com. în jud. Bacău, pe râul Dobrotfor; 4 763 loc. (2008).

STĂNIȚA, com. în jud. Neamț, în Pod. Central Moldovenesc; 2 292 loc. (2008).

STĂNOIU, Damian (1893–1956, n. Dobrotinet, jud. Olt), scriitor român. Proză umoristică, inspirată de viața monahală, pastişând savuros stilul textelor patristice („Alegere de stareță", „Ucenicii Sf. Antonie"). Romane de coloratură erotică; literatură pentru copii.

Nichita Stănescu

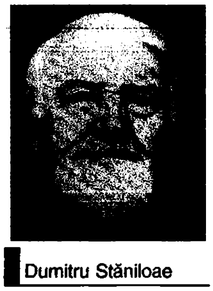
Dumitru Stăniloae

STĂPÁN, -Ă (cuv. probabil autohton) s.m. şi f. **1.** Posesor al unui bun. ✦ Spec. Proprietar de sclavi. **2.** Persoană în serviciul căreia este angajat cineva. **3.** Patron^2 **(1)**. **4.** (În opoziție cu *supus*) Persoană sub a cărui putere, autoritate, se află cineva sau ceva; stăpânitor, domnitor, suveran (al unui stat). ✧ *S. casei* = gazdă (în raport cu oaspeții).

STĂPÂNÍ vb. IV **1.** Tranz. A avea ceva în proprietate; a deține, a poseda. **2.** Tranz. A avea cunoştințe temeinice într-un anumit domeniu de activitate. **3.** Refl. Fig. A avea controlul propriilor porniri; a se înfrâna, a se reține. ✦ Tranz. A ține în frâu, a struni pe cineva. **4.** Intranz. A cârmui, a guverna, a domni.

STĂPÂNÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) stăpâni. **2.** Proprietate, posesiune. **3.** Conducere, guvernare; dominație; domnie. **4.** (Înv.) Putere, autoritate de stat; *p. ext.* persoană care reprezintă această autoritate.

STĂREȚÍE s.f. **1.** Funcția, demnitatea de stareț(ă); timpul cât cineva exercită această funcție. **2.** Locuința sau cancelaria starețului sau stareței unei mănăstiri.

STĂRUÍ (< bg.) vb. IV intranz. **1.** A se ruga de cineva în mod insistent şi repetat, pentru a obține ceva; a insista. **2.** A rămâne statornic (într-o hotărâre, într-un sentiment etc.); a persevera. **3.** A continua să existe; a dăinui, a se menține, a dura.

STĂTĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** Care stă pe loc, care nu se mişcă, imobil; (despre ape) necurgătoare. **2.** *De-sine-stătător* = care nu depinde de nimeni şi de nimic; independent.

STĂUCENI, com. suburbană în jud. Botoşani, pe râul Sitna; 3 449 loc. (2008).

STĂVILÁR s.n. Baraj la care reținerea apei se realizează cu ajutorul stavilelor. S. are mai ales rol de reglare a nivelului apelor din amonte. Sin. *zăgaz*. ✦ Partea mobilă a stăvilarului.

STÂLCÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A deforma, a strivi, a zdrobi prin lovire; *p. ext.* a bate straşnic pe cineva. **2.** A pronunța rău un cuvânt deformându-i sunetele, a vorbi prost o limbă străină; a cânta deformat o melodie; a poci.

STÂLP (< sl.) s.m. **1.** Element de construcție cu lungimea mare în raport cu dimensiunile secțiunii, confecționat din lemn, metal, beton armat etc., cu rolul de a prelua şi de a transmite sarcini mari de la grinzi la fundații. ✧ *S. de susținere* = element de susținere a acoperişului sau a tavanului în lucrările miniere subterane. **2.** Construcție care serveşte la susținerea conductoarelor, liniilor electrice aeriene, a liniilor de telecomunicații, a antenelor etc. **3.** Indicator de frontieră sau de hotar. **4.** Fig. Persoană de nădejde într-o colectivitate, într-o familie etc.

STÂLPÁRE (lat. **stirparia*) s.f. Ramură înfrunzită de salcie, binecuvântată de preot, care se împarte credincioşilor ortodocşi în biserică în Duminica floriilor.

STÂLPENI, com. în jud. Argeş, pe Râu Târgului; 5 033 loc. (2008). Prelucr. lemnului.

STÂLPU, com. în jud. Buzău, pe Călmățui; 3 089 loc. (2008). Biserica Sfântu Dumitru (sec. 18).

STÂLPUL, unul dintre numele populare ale *Stelei Polare*.

STÂNA DE VALE, stațiune climaterică şi de odihnă, în raza com. Budureasa (jud. Bihor), într-o depr. înconjurată de m-ții Vlădeasa şi Pădurea Craiului, la 1 102 m alt. Importantă localit. turistică.

STÂNĂ (cuv. probabil autohton) s.f. Aşezare păstorească de vară, în afara satului (de obicei la munte), unde se adăpostesc oile şi ciobanii şi unde se prepară produsele din laptele oilor.

STÂNCĂ s.f. Bloc mare de piatră cu pereții colțuroşi.

STÂNCĂ, Ştefan (1865–1897, n. Iaşi), medic român. Socialist. Primul medic român care a arătat importanța mediului social şi profesional asupra dezvoltării bolilor. M. de onoare post-mortem al Acad. (1948).

STÂNCENI, com. în jud. Mureş, pe râul Mureş, în defileul Toplița-Deda; 1 538 loc. (2008). Expl. de andezit.

STÂNCEȘTI, sat în com. Mihai Eminescu (jud. Botoșani) pe terit. căruia a fost descoperit un complex fortificat traco-getic (sec. 6–3 î.Hr.) alcătuit din două cetăți de pământ delimitate prin val și șanț. Complexul de la **S.**, probabil reședință a unui șef local traco-get și loc de refugiu pentru populație, a fost abandonat la sfârșitul sec. 3 î.Hr. ca urmare a pătrunderii bastarnilor pe terit. Moldovei.

STÂNCOȘI, Munții ~ (ROCKY MOUNTAINS), lanț muntos în V Americii de Nord, care se extinde pe terit. Canadei și S.U.A., din Alaska până în S S.U.A., pe direcția N-S, pe c. 4 800 km, constituind ramura de E a sistemului Cordilierilor din America de Nord. Alt. max.: 4 399 m (mt. Elbert, din statul Colorado). Constituie cumpăna de ape dintre bazinul Atlanticului și cel al Pacificului. Numeroși ghețari. Expl. de min. de cupru, plumb, metale rare, cărbune. Reg. turistică (Parcul Național Yellowstone, Parcul Național Glacier).

STÂNG, -Ă (< lat. **stancus*) adj. **1.** (Despre organele corpului) Care se află în partea dinspre inimă a corpului omenesc. **2.** Care se află de partea sau în direcția mâinii stângi. ✦ (Substantivat, f. sg. art.) Partea sau direcția stângă **(2)**. 3. (Substantivat, f.) Grupare politică socialistă. ✧ Loc. *De stânga* = (despre grupări politice, persoane) partizan, adept al unei politici socialiste.

STÂNGÁCI, -CE adj. **1.** (Și subst.) Care se servește mai bine de mâna stângă decât de cea dreaptă. Este un fenomen condiționat ereditar. **2.** Fig. (Și adv.) Care este lipsit de îndemânare, greoi în mișcări, în exprimare etc.; nesigur. ✦ Care denotă neîndemânare.

STÂNGĂCEAUA, com. în jud. Mehedinți, pe Motru; 1 476 loc. (2008).

STÂNIȘOARA, Munții Stânișoarei, culme muntoasă în E Carpaților Orientali, între valea Bistriței (în V) și Subcarpații Neamțului (în E). Alt. max.: 1 530 m (vf. Bivolu).

STÂNJEN (< bg.) s.m. I. **1.** Unitate de măsură pentru lungime folosită în trecut, egală cu 1,96 m în Țara Românească și cu 2,23 m în Moldova. **2.** Unitate de măsură pentru volumul lemnelor stivuite, egală cu opt steri. **II.** (BOT.) Stânjenel.

STÂNJENÉL s.m. Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Iris*, fam. iridaceelor, cu frunze în formă de sabie și cu flori mari, violacee, albastre sau galbene. Rizomul de s. este întrebuințat în farmacologie și în cosmetică. Sin. *iris*^{2}, *stânjen* **(II)**.

STÂNJENÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A stingheri pe cineva într-o îndeletnicire; a tulbura **(3)**, a deranja **(2)**. **2.** Refl. (Reg.) A se sfii, a se rușina.

STÂRC (< sl.) s.m. Nume dat mai multor specii de păsări de baltă din ordinul ciconiiformelor, cu ciocul, gâtul și picioarele lungi, predominant ihtiofage. ✧ *S. cenușiu* = pasăre de mărimea unei berze, cu aripile cenușii și cu câte un smoc de pene negre înapoia ochilor; bâtlan *(Ardea cinerea)*. *S. roșu* = pasăre puțin mai mică decât stârcul cenușiu, cu capul, gâtul și pieptul roșcat, cu dungi negre *(Ardea purpurea)*. *S. de noapte* = pasăre de mărimea unui corb, cu ceafa și spatele negre, aripile cenușii, pieptul alb și 2–4 pene lungi pe cap *(Nycticorax nycticorax)*. *S. alb* = agretă.

STÂRNÍ vb. IV **1.** Tranz. A face să se înalțe în aer praf, nisip, frunze etc.; a clinti din loc, a mișca. **2.** Tranz. A determina păsări, animale sălbatice etc. să-și părăsească cuibul (ascunzătoarea); a goni **(1)**. **3.** Refl. (Despre conflicte, războaie) A se dezlănțui, a se isca. ✦ Tranz. A pricinui, a cauza (în mod brusc), a deștepta. **4.** Tranz. A provoca (la ceva), a îndemna, a ațâța.

STÂRPÍ (< *sterp*) vb. IV 1. Tranz. A extermina animale sau plante care provoacă pagube. **2.** Tranz. A nimici, a distruge; a face să dispară cu desăvârșire. **3.** Intranz. și refl. (Pop., despre femelele animalelor sau despre femei) A pierde sarcina; a deveni sterp, steril.

STÂRV (< sl.) s.n. Cadavru de animal; hoit, mortăciune.

STEÁ (lat. *stella*) s.f. **1.** Corp ceresc cu lumină proprie, de formă aproximativ sferică, format dintr-o masă de gaze aflată la temperatură ridicată datorită reacțiilor termonucleare care au loc în interiorul său. Soarele este o stea medie. Masele stelelor sunt cuprinse între 0,01 și 100 de mase solare. Cea mai apropiată stea, Proxima Centauri, se află la distanța de 4,3 ani-lumină. Cu ochiul liber se pot vedea aproximativ șase mii de stele, cea mai strălucitoare fiind *Sirius*. V. *mărime* stelară. Unele stele (ex. *Cefeide*) prezintă variații periodice ale strălucirii, fiind numite stele *variabile*. ✦ (Pop.) Orice corp ceresc (cu excepția Soarelui și a Lunii) care strălucește noaptea pe bolta cerească. ✧ *S. căzătoare* = meteorit. *S. cu coadă* = cometă. ✦ Fig. Artistă celebră (de cinematograf, de teatru etc.); star^2. **2.** Obiect, desen etc. având o formă asemănătoare cu aceea prin care este reprezentată convențional o stea **(1)**. ✧ *Steaua galbenă* = semn distinctiv discriminatoriu pe care evreii erau obligați de germani să-l poarte pe haine în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. ✦ (În industria hotelieră) Semn distinctiv indicând gradul de confort. ✦ Spec. Stea **(2)** de hârtie colorată, împodobită, cu care colindă copiii în timpul sărbătorilor Crăciunului. ✦ *Cântece de s.* = colinde de origine creștină, cântate de copii din prima seară a Crăciunului până în ziua de Bobotează. ✦ (TEHN.) Piesă formată din mai multe segmente radiale prinse de o parte centrală. ✦ (TIPOGR.) Asterisc, steluță. ✦ Pată albă pe fruntea unor animale. **3.** (REL.) *Steaua lui David* = stea în șase colțuri prin suprapunerea a două triunghiuri. Se află în mijlocul drapelului național israelian și ca element emblematic folosit la decorarea sinagogilor. Hexagrama apare ca simbol în perioada 800–600 î.Hr. Cele două triunghiuri simbolizează uniunea între femeie și bărbat, echilibrul dintre bine și rău, relația Dumnezeu-om și, în același timp, în Kabala, perfecțiunea „Sefirah Tifaret". **4.** (ZOOL.) *Stea-de-mare* = clasă de echinoderme marine răpitoare, în formă de stea **(2)**, cu corpul format dintr-un disc central de la care pornesc radiar brațe în număr de cinci sau multiplu de cinci *(Asteroidea)*; asteridă.

STEAG (< rus.) s.n. **1.** Drapel, stindard; fanion. ✧ *S. de domnie* = baston terminat cu un glob de argint și cu o semilună, dat de sultan domnilor români ca semn al domniei. *S. de mire* = obiect asemănător unui steag **(1)**, confecționat din năframe de mătase și împodobit cu panglici și cu spice de grâu, purtat în fruntea alaiului de nuntă. **2.** (În Ev. Med. la români) Mică unitate militară având drapel propriu.

STEAPSÍNĂ (< germ. {s}; gr. *stear* „seu" + *pepsis* „fermentație") s.f. (BIOCHIM.) Enzimă de tipul lipazelor, prezentă în sucul pancreatic, care intervine în continuarea digestiei grăsimilor în duoden.

STEARÂT (< fr. {i}; {s} gr. *stear* „seu") s.m. Sare sau ester ale acidului stearic. ✧ *S. de sodiu* = sare de sodiu a acidului stearic, solubilă în apă, unul dintre principalii componenți ai săpunului.

STEÂRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid gras monocarboxilic saturat, solid ($C_{17}H_{35}$ COOH), incolor și puțin solubil în apă. Se găsește sub formă de gliceride în numeroase grăsimi; întrebuințat la fabricarea lumânărilor, în ind. cosmetică (cremă de ras), a stearaților metalici etc.

STEARÍNĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Acid stearic tehnic impurificat cu acid palmitic, oleic etc. **2.** Nume generic pentru glicerinele acidului stearic (ex. tristearină).

STEATÍT (< fr. {i}; {s} gr. *steat-* „grăsime, seu") s.n. Varietate de talc microcristalină compactă, albă, gălbuie sau cenușie, utilizată pentru confecționarea unor obiecte decorative. Sunt renumite vasele de s. sculptate, provenite din Creta minoică.

STEATÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Degenerescență grăsoasă a unui țesut sau organ (ex. **s.** hepatică).

STEAUA, revistă lunară a Uniunii Scriitorilor din România. Apare la Cluj-Napoca din 1954, continuând „Almanahul literar" (1949).

STEAUA CIOBANULUI, numele popular al planetei *Venus*.

STEAUA DUNĂRII, ziar unionist, apărut sub conducerea lui M. Kogălniceanu la Iași (1855–1856 și 1858–1860) și sub titulul „L'Étoile du Danube" la Bruxelles (1856–1858).

STEAUA POLARĂ, stea de mărimea 2,1 din constelația Ursa Mică, situată la c. 650 ani-lumină de Soare. Se află foarte aproape de polul nord ceresc (distanță unghiulară: 55'); în jurul ei pare că se rotește întreaga boltă cerească. Nume populare: *Stâlpul, Candela Cerului*.

STEELE, Sir Richard (1672–1729), scriitor englez. Împreună cu J. *Addison* a pus bazele publicisticii literare (editând revista satiric-moralizatoare „The Spectator") și ale eseului englez. Tratate moral-religioase, comedii, pamflete. A contribuit la răspândirea ideilor luministe și la cizelarea limbii literare engleze.

STEEN, Jan (1626–1679), pictor olandez. Scene de gen într-un spirit narativ, adeseori satiric („Bolnava și medicul").

STEFAN, Josef (1835–1893), fizician austriac. Împreună cu L. Boltzmann, a demonstrat (1879) că energia radiată de un corp negru este direct proporțională cu puterea a patra a temperaturii absolute *(legea lui S.-Boltzmann)*.

STEGÁR (< *steag*) s.m. Persoană care poartă steagul (în armată, la o nuntă, la jocul călușarilor etc.).

STEGOCEFÁLI (< fr. {i}; {s} gr. *stego* „a închide, a rezista" + *kephale* „cap") s.m. pl. Ordin fosil de amfibieni al căror craniu era acoperit de plăci osoase groase, de natură dermică; au trăit din Devonian până în Triasic.

STEGOZAUR (< fr. {i}; {s} gr. *stego* „a rezista" + *sauros* „șopârlă") s.m. Gen fosil de reptile dinozauriene patrupede, lungi de c. 8 m, cu o ramură dorsală osoasă; au trăit în Jurasicul inferior și Cretacicul superior.

STÉI (< scr.) s.n. Colț de stâncă (ascuțită); *p. ext.* bolovan mare de piatră, de sare etc.

STEIGER, Rod (1925–2002), actor american. Interpret al unor personaje dure, excelează în roluri negative („Al Capone", „Cămătarul", „Portretul unui ucigaș", „Verdict: vinovat"). Premiul Oscar: 1967 („În arșița nopții").

STEIERMARK v. Stiria.

STEIN, Edith (1891–1942), filozoafă germană. Evreică convertită la creștinism (1922). Călugăriță carmelită (din 1933, cu numele de Tereza Binecuvântata a Crucii). A murit la Auschwitz. Lucrări: „Ființă finită și ființă veșnică", „Studiu despre Ioan al Crucii: știința crucii". Canonizată.

STEIN, Gertrude (1874–1946), scriitoare americană. Stabilită la Paris, a grupat în salonul ei pictori (Picasso, Braque) și scriitori (Hemingway, Scott Fitzgerald) de seamă (așa-numita „generație pierdută"), inițiind o reînnoire a gustului literar american. Romane („Autobiografia lui Alice B. Toklas"), nuvele („Trei vieți").

STEIN, Henrich Friedrich Karl, baron von (1757–1831), om politic prusian. Ca șef al guvernului prusian (1807–1808), a început înfăptuirea unor reforme cu caracter democratic, printre care eliberarea țăranilor iobagi. După Pacea de la Tilsit (1807) a fost unul dintre organizatorii luptei împotriva lui Napoleon I.

STEIN, William Howard (1911–1980), biochimist american. Cercetări în domeniul enzimologiei. A stabilit, împreună cu S. Moore, prin metode cromatografice, secvența aminoacizilor în macromolecula de ribonuclează. Premiul Nobel pentru chimie (1972), împreună cu St. Moore și Chr. B. Anfinsen.

STEINACH, Eugen (1861–1944), fiziolog austriac. Cercetări asupra fiziologiei hipofizei, hormonilor sexuali etc.

STEINBECK, John Ernst (1902–1968), scriitor american. Povestiri realiste evocând anii copilăriei („Tortilla", „Călușul roib"), romane sociale cu accente tragice și tendințe naturaliste („Fructele mâniei", „La est de Eden", „Iarna vrajbei noastre", „Oameni și șoareci"), reportaje („Eu și Charley descoperim America"). Premiul Nobel pentru literatură (1962).

John Ernst Steinbeck

STEINBERG, Saul (1914-1999, n. Râmnicu Sărat), grafician american originar din România. Desene cu subiecte satirice, adesea de tendință suprarealistă, într-o manieră ludică. Albume („Pașaportul", „Labirintul").

STEINBERGER, Jack (n. 1921), fizician american. Împreună cu W. Panofski a măsurat spinul, paritatea și timpul de viață al pionilor; a construit camere de bule cu care a demonstrat valoarea parității în dezintegrarea alfa; a descoperit particula omega. Împreună cu L. Lederman și M. Schwartz a descoperit (1962) neutrinul electronic și miuonic. Premiul Nobel pentru fizică (1988), împreună cu L. Lederman și M. Schwartz.

STEINER, Rudolf (1861-1925), filozof și pedagog austriac. Fondatorul antropozofiei, interpretare ezoterică a creștinismului. În 1913 a fondat Societatea antropozofică și, ulterior, școala Waldorf. Lucrări: „Teosofia", „Știința ocultă", „Treptele inițierii", „Reîncarnare și Karma".

STEINHARDT, N[icu] (1912-1989, n. Pantelimon, București), eseist și memorialist român. Studii de literatură comparată, eseuri de erudiție, note de călătorie, cronici literare („Critică la persoana întâi", „Prin alții spre sine"). Memorialistică cu puternice implicații etice și spirituale („Jurnalul fericirii" - capodoperă a genului). Predici și eseuri de religie creștină ortodoxă. Deținut politic (1960-1964). Botezat în închisoare, s-a călugărit spre sfârșitul vieții, petrecându-și ultimii nouă ani din viață la Mănăstirea Rohia.

STEINITZ, Ernest (1871-1928), matematician german. Unul dintre fondatorii algebrei moderne; teoria sa algebrică despre corpuri (1910) a deschis drumul studiilor generale de algebră abstractă.

STEINITZ, Wilhelm (1836-1900), șahist austriac. Creatorul strategiei moderne în jocul de șah. Campion mondial (1866-1894); învins de E. Lasker.

STEJÁR (cf. bg. *stejer*) s.m. Denumire generică dată speciilor de arbori din genul *Quercus*, cu coroana largă, frunze alterne lobate, fructul ghindă și lemn foarte rezistent (ex. stejarul pedunculat, *Q. robur*, stejarul pufos, *Q. pubescens*, stejarul roșu american, *Q. borealis*).

STEJARI, com. în jud. Gorj, pe râul Amaradia; 3 064 loc. (2008).

STEJARU 1. Com. în jud. Teleorman, pe dr. râului Vedea; 2 013 loc. (2008). Vestigii romane. 2. Com. în jud. Tulcea, în SE pod. Babadag; 1 945 loc. (2008). Expl. de pirite cuprifere (mina Altân Tepe).

STELÁJ (< germ.) s.n. 1. Piesă de mobilier din rafturi orizontale pe care se păstrează diverse obiecte (cărți, acte, mărfuri etc.). 2. Schelet metalic destinat susținerii aparatelor, instrumentelor și dispozitivelor care constituie o instalație electrică.

STELARATÓR (< engl.) s.n. Instalație complexă, cu capcane magnetice de anumite configurații spațiale, utilizată pentru studiul reacțiilor termonucleare controlate, produse într-o plasmă cu deuteriu, tritiu, litiu etc.

STELARU, Dimitrie (pseud. lui *Dimitrie Petrescu*) (1917-1971, n. Segarcea Vale, jud. Teleorman), poet român. Lirică a unei sensibilități ultragiate și a atitudinilor damnate („Noaptea geniului", „Nemoarte"); proză lirică de confesiune („Zeii prind șoareci"); basme pentru copii.

STÉLĂ (< fr., gr.) s.f. (În Antic.) Mic monument comemorativ sau funerar, alcătuit dintr-un singur bloc de piatră, așezat vertical, și purtând o inscripție sau ornamente sculptate.

Rudolf Steiner

N. Steinhardt

STELÍT (< fr. {i}) s.n. Aliaj de cobalt, crom, wolfram, molibden și de alte elemente, cu duritate mare, inoxidabil, folosit la fabricarea instrumentelor chirurgicale, la acoperirea prin sudură a unor piese (elice de nave, palete de pompe etc.).

STELLA, Frank (n. 1936), pictor american. Reprezentant al expresionismului abstract. Creația sa, caracterizată inițial prin rigoarea și economia mijloacelor de expresie, evoluează de la tablou spre obiecte picturale de mare libertate plastică (utilizând cele mai diverse materiale) și un relief tot mai accentuat, anticipând arta minimală („Sate poloneze", „Conuri și stâlpi"). Lucrări teoretice („Spațiu activ").

STELNICA, com. în jud. Ialomița, pe stg. brațului Borcea; 1716 loc. (2008).

STÉMĂ (< ngr.) s.f. 1. Semn convențional distinctiv al unei țări, al unei dinastii, al unei organizații etc.; emblemă, blazon. 2. Coroană, diademă.

STEN (< fr. {i}; {s} gr. *sthenos* „forță") s.m. Unitate de măsură a forței, egală cu o mie de newtoni.

STENDHAL (pseud. lui *Henri Beyle*) (1783-1842), scriitor francez. Antimonarhist și anticlerical. Ofițer participant la războaiele napoleoniene; diplomat. Unul dintre creatorii romanului realist francez. Se remarcă prin gustul romantic pentru pasiunile violente, prin luciditatea analizei psihologice, grija documentării minuțioase și calitățile limbajului, urmărind sobrietatea și concizia. Proză caracterologică, evocând critic aristocrația pariziană sub Restaurație („Armance"), fenomenul arivismului („Roșu și negru"), corupția din mediul financiar și militar („Lucien Leuwen"), moravurile politice și ecleziastice („Lamiel", „Mănăstirea din Parma"). Nuvele romantice („Vanina Vanini"), elogiind pasiunea și aventura. Eseuri („Racine și Shakespeare", „Istoria picturii în Italia"); însemnări de călătorie („Memoriile unui turist"); pagini autobiografice („Jurnal", „Viața lui Henry Brulard").

STÉNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *sthenos* „forță") adj. Întăritor.

STENOBIÓNT, -Ă ({s} gr. *stenos* „îngust" + *biont* = „care trăiește") adj. (Despre organisme) Care suportă doar variații limitate ale factorilor de mediu.

STENODACTILOGRAFÍE (< fr.) s.f. Stenografiere a vorbirii cuiva și dactilografierea directă după stenogramă.

STENOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *stenos* „îngust" + *grapho* „scriere") s.f. Sistem de înregistrare grafică rapidă a vorbirii cuiva cu ajutorul unor semne convenționale.

STENOGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *stenos* „îngust" + *grama* „scriere") s.f. Text înregistrat prin stenografie.

STENON, Nicolas (1638-1686), anatomist și geolog danez. A descoperit canalul excretor al glandei parotide (*canalul S.*). În domeniul geologiei, a pus bazele stratigrafiei pe baza studiului fosilelor.

STENOTÉRM, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *stenos* „îngust" + *thermos* „cald") adj. (BIOL.; despre organisme) Care suportă doar variații limitate ale temperaturii mediului extern.

STENOZÁRE (după fr. *stenosage*; {s} gr. *stenos* „îngust, strâmt") s.f. Tratament cu soluție de formaldehidă la care sunt supuse produsele textile pentru a deveni neșifonabile.

STENÓZĂ (< fr., gr.) s.f. Îngustare a unui orificiu sau a unui organ cavitar, provocată de un proces inflamator, cicatriceal, tumoral sau degenerativ. ✧ *S. aortică* = s. a aortei de natură sifilitică sau reumatismală, care determină tulburări ale funcțiunii cardiace. *S. mitrală* = s. a valvulelor mitrale ale inimii de natură inflamatorie sau congenitală, determinând tulburări cardiace. *S. intestinală* = s. a unei porțiuni a intestinului subțire sau a celui gros, care determină tulburări ale tranzitului intestinal.

STÉNTOR (< fr. *Stentor*, personaj din „Iliada") s.m. *Voce de ~* = voce puternică.

STEP (< engl.) s.n. Stil de execuție a unor dansuri de origine afro-americană, a cărui tehnică se bazează pe bătăi ritmice-sincopate ale vârfului și tocului pantofilor.

STEPANAKERT v. **Hankendi.**

Stendhal

George Stephenson

STÉPĂ (< fr., rus.) s.f. Formațiune vegetală ierboasă din reg. cu climă continentală, alcătuită în special din graminee, precum și din tufișuri și plante spinoase; este tipică Asiei și Europei Orientale; zonă bioclimatică a cărei caracteristică este reprezentată de această vegetație. În prezent, vegetația de s. a fost în mare parte înlocuită cu culturi agricole..

STEPHANOPOULOS, Konstantinos (n. 1926), jurist și om politic grec. Min. în mai multe cabinete. Președinte al Republicii Elene (1995-2005).

STEPHĂNESCU, George (1843-1925, n. București), compozitor român. Inițiatorul spectacolelor de operă în limba română și fondatorul unor societăți lirice premergătoare Operei române; a scris operete, o dramă lirică („Petra"), feeria „Sânziana și Pepelea", muzică simfonică (este autorul primei simfonii românești) și de cameră, instrumentală și vocală.

STEPHENSON, George (1781-1848), inginer englez. Considerat întemeietor al transportului feroviar. Începând din 1814 a construit mai multe tipuri de locomotive utilizabile practic, iar în 1823 a condus lucrările de construcție a primei căi ferate publice și a întemeiat prima uzină de locomotive (la Newcastle).

STEPIZÁRE s.f. Proces de pătrundere a unor specii xerofile caracteristice speciei în asociații vegetale din reg. în care în condițiile naturale predomină vegetația mezofilă, fie datorită aridității climei, fie modificării antropice a mediului (prin defrișări și suprapășunat).

STER (< fr. {i}; {s} gr. *stereos* „cubic") s.m. Unitate de măsură pentru volume egală cu un metru cub, utilizată pentru cubajul lemnelor așezate în stive.

STERADIÁN (< fr.; {s} gr. *stereos* „solid" + fr. *radian*) s.m. Unitate de măsură a unghiurilor solide (simbol: *sr*), egal cu unghiul care, având vârful în centrul unei sfere, intersectează pe suprafața acesteia o calotă a cărei arie este egală cu pătratul razei sferei.

STERE, Constantin (1865-1936, n. Cerepcău, Basarabia), jurist, om politic și scriitor român. Ideolog al poporanismului („Poporanism sau social-democrație"). În tinerețe, activitate politică antițaristă, apoi, în România, politică liberală radicală pe linia rosettismului. Unul dintre conducătorii Partidului Țărănesc și ai Partidului Național-Țărănesc, pe care l-a părăsit în 1930, creând Partidul Țărănesc-Democrat. Proză autobiografică (romanul fluviu „În preajma revoluției").

STEREGOÁIE (ȘTIRIGOÁIE) s.f. Plantă erbacee toxică din genul *Veratrum*, fam. liliaceelor, cu frunze late, sesile și cu flori albe (*V. album*, invadantă în pășunile din golul de munte) sau purpurii-închis (*V. nigrum*), dispuse în panicule compuse. Întrebuințată în bolile hipertensive și la combaterea ectoparaziților.

STÉREO^{1}- ({s} gr. *stereos* „cubic") Element de compunere cu sensul „solid", „spațial", „în relief".

STÉREO^{2}- (< fr.) subst. Stereofonie.

STEREOACÚSTICĂ (< fr. {i}; {s} *stereo* + fr. *acoustique* „acustică"). Metodă de determinare a direcțiilor din care vin sunetele.

STEREOBÁT (< fr., gr.) s.n. (În arhitectura clasică) Masiv de zidărie formând soclul unei construcții.

STEREOCINEMATOGRAFÍE (< fr.) s.f. Tehnică cinematografică în care se oferă spectatorului senzația unei imagini în relief; cinematografie tridimensională, cinematografie stereoscopică.

STEREOCROMÍE (< fr. {i}; {s} *stereo* + gr. *khroma* „culoare") s.f. Tehnica de a executa picturi sau zugrăveli în relief, pe perete, folosind un strat de mortar special pregătit.

James Stewart

STEREOFONÍE (< fr. {i}; {s} *stereo-* + gr. *phone* „sunet") s.f. Procedeu de înregistrare şi de redare a sunetelor care dă ascultătorului senzaţia că se află lângă sursele sonore sau chiar în mijlocul lor. ✧ *S. artificială* = procedeu de producere a muzicii înregistrate, care constă în folosirea a două difuzoare dispuse separat, dintre care unul redă mai puternic sunetele înalte, iar celălalt sunetele joase. V. *pseudostereofonie.*

STEREOFOTOGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Procedeu de realizare a perechilor de imagini plane ale aceluiaşi obiect, care sunt luate sub unghiuri puţin diferite şi urmează a fi privite cu stereoscopul.

STEREOFOTOGRAMMETRÍE (< fr. {i}) s.f. (TOPOGR.) Ramură a *fotogrammetriei* care prelucrează fotogramele-perechi luate dintr-un anumit unghi pentru întocmirea planurilor şi hărţilor în curbe de nivel şi cote.

STEREOGRAFÍE (< fr.) s.f. Reprezentare a corpurilor solide prin proiectarea lor pe o suprafaţă plană.

STEREOIZOMÉRI (< fr.) s.f. pl. Substanţe izomere care diferă între ele prin modul de aranjare în spaţiu a atomilor dintr-o moleculă.

STEREOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a geometriei al cărei obiect este măsurarea corpurilor solide.

STEREOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *stereo* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru măsurarea corpurilor solide.

STEREORÁMĂ (< fr.) s.f. Hartă topografică în relief.

STEREOSCÓP (< fr. {i}) s.n. Instrument folosit în fotogrammetrie, care permite examinarea în relief a perechilor de fotografii sau de dispozitive, făcând posibilă determinarea diferenţelor de altitudine dintre diferite puncte.

STEREOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} *stereo-* + gr. *skopeo* „a privi") s.f. Capitol al opticii care studiază procedeele de realizare a imaginilor în relief, bazându-se pe procesul fiziologic de compunere a celor două imagini diferite care se formează în ochiul stâng şi în ochiul drept.

STEREOTÍP, -Ă (< fr. {i}) adj., s.n. **1.** Adj. Care se repetă în aceeaşi formă; lipsit de originalitate, banal. **2.** S.n. Model, clişeu. **3.** S.n. (FIZIOL.; la I.P. Pavlov) *S. dinamic* = sistem de reflexe condiţionate care se formează prin repetarea acţiunii aceloraşi stimuli condiţionali într-o succesiune determinată.

STEREOTIPÍE (< fr. {i}; {s} *stereo* + gr. *typos* „urmă întipărită") s.f. **1.** Tulburare care apare în cursul unor boli mintale şi care constă în repetarea automată, continuă şi nejustificată a unui gest *(s. motorie)*, cuvânt sau ansamblu de cuvinte *(s. verbală)*. **2.** Procedeu de multiplicare a unei forme de tipar înalt prin turnare în metal a unei cópii după această formă.

STEREOTOMÍE (< fr. {i}; {s} *stereo* + gr. *tome* „tăiere") s.f. (CONSTR., ARHIT.) Disciplină care se ocupă cu studiul regulilor de fasonare, prin tăiere, a materialelor de construcţie solide (blocuri de piatră, piese de lemn) în vederea îmbinării sau asamblării lor.

STERIADI, Jean Alexandru (1880–1956, n. Bucureşti), pictor şi grafician român. Acad. (1948). Iniţial, portrete şi compoziţii axate pe un desen ferm şi expresiv („Hamali în portul Brăilei", „Chivuţele"); a evoluat apoi spre o peisagistică de factură impresionistă, în care luminozitatea subtilă şi armoniile coloristice echilibrate se îmbină cu un simţ fin al pitorescului („Casa Moruzzi", „Geamie la Mangalia", „Corăbii în portul Brăila"). Gravor şi desenator; portrete, remarcabile prin fineţea caracterizării psihologice.

STERIAN, Margareta (1897–1991, n. Buzău), pictoriţă română. Peisaje („Peisaj din Grecia") portrete, naturi moarte („Vasul albastru", „Irişi în vas galben"), pictate cu mult simţ decorativ.

STERÍL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care suferă de sterilitate, care nu poate procrea; (pop.) sterp. **(2).** ✦ (Despre terenuri) Neproductiv, neroditor. **2.** S.n. (IND. EXTR.) Partea dintr-un zăcământ sau dintr-un produs minier care este practic inutilizabilă în procesul de obţinere a substanţelor minerale utile. **3.** Adj. Fig. Care nu dă nici un rezultat, zadarnic; infructuos. **4.** Adj. Care a fost sterilizat, dezinfectat.

STERILET (< fr., lat.) s.n. Aparat contraceptiv de mici dimensiuni plasat în uter. Determină o reacţie la nivelul mucoasei uterine care împiedică fixarea ovulului şi deci apariţia sarcinii.

STERILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Absenţă a capacităţii de a produce urmaşi. S. poate fi datorată extirpării glandelor sexuale, unor tulburări endocrine, tuberculozei, sifilisului etc. ✦ Fig. Incapacitate de creaţie. **2.** Lipsa microorganismelor sau a sporilor acestora la un organism, într-un material sau mediu oarecare (ex. calitatea unei soluţii injectabile de a nu prezenta geni patogeni).

STERILIZÁRE s.f. **1.** Distrugere a microorganismelor de la suprafaţa sau din interiorul diverselor obiecte sau soluţii prin folosirea metodelor fizice (căldură, raze ultraviolete) sau chimice (dezinfectanţi). **2.** Intervenţie care determină incapacitatea unui organism de a mai produce urmaşi.

STERILIZATÓR (< fr. {i}) s.n. Aparat cu ajutorul căruia, folosindu-se căldura umedă sau căldura uscată, se obţine sterilizarea unor obiecte sau a unor soluţii.

STERÍNE (< germ.) s.f. pl. Steroli.

STERLÍNĂ (< engl.) adj. *Liră sterlină* v. *liră*^{2}.

STERN (< fr., lat., gr.) s.n. (ANAT.) Os plat situat în partea anterioară şi mediană a toracelui; contribuie la formarea cuştii toracice, articulându-se cu claviculele şi cu coastele.

STERN, Isaac (1920–2001), violonist american de origine rusă. Repertoriu bogat (de la Vivaldi la Stravinski). Remarcabil interpret de muzică de cameră. Animator al vieţii muzicale americane.

STERN, Otto (1888–1969), fizician german. Stabilit în S.U.A. (1933). A folosit metoda fasciculelor moleculare la studierea momentelor magnetice atomice şi nucleare. Premiul Nobel pentru fizică (1943).

STERNBERG, Josef von (1894–1969), regizor american de film de origine austriacă. A realizat cu Marlene Dietrich (pe care a lansat-o) şapte filme („Îngerul albastru", „Dezonorata", „Shanghai Express", „Viciul blond", „Capriciu spaniol" ş.a.).

STERNE, Laurence (1713–1768), scriitor englez. Proză picarescă, plină de umor şi fantezie („Viaţa şi opiniile lui Tristram Shandy, gentleman", „Călătorie sentimentală").

STERNOCLEIDOMASTOIDIÁN (< fr.; {s} gr. *sternon* „stern" + *kleid* „claviculă" + fr. *mastoïdien*) adj. m. *Muşchi* ~ = muşchi-pereche lung, situat în partea antero-laterală a regiunii cervicale, a cărui contracţie determină înclinarea laterală a capului.

STEROÍD s.m. Substanţă organică din categoria lipidelor răspândită în natură, constituind baza multor hormoni şi acizi biliari cu variate acţiuni biologice. Hormonii s. sunt secretaţi de glandele cortico suprarenale, placentă, ovare şi testicule. ✧ *S. anabolizant* = compus steroidic care stimulează creşterea ţesuturilor (în special a muşchilor). Utilizarea *s.a.* pentru obţinerea de performanţe sportive este ilegală.

STERÓLI (< fr.; {s} fr. [*chole*] *stérol*) s.m. pl. (BIOCHIM.) Alcooli cu structură complexă şi greutate moleculară mare, foarte răspândiţi în natură, după originea lor împărţindu-se în s. animali (zoosteroli, ex. colesterolul), s. vegetali (fitosteroli) sau produşi de ciuperci (micosteroli); sterine.

STERP, STEÁRPĂ (cuv. probabil autohton) adj. **1.** (Despre terenuri) Neproductiv, neroditor. ✦ Fig. (Despre privelişti) Fără viaţă, trist, dezolant. **2.** Steril **(1).** **3.** Fig. Care nu dă nici un rezultat; infructuos **(4).**

STESIHOR (STESIKHOROS) (c. 640–c. 550 î.Hr.), poet grec. Originar din Sicilia. Întemeietorul liricii corale. Ode, imnuri, poeme, inspirate din mitologie şi folclor. A îmbinat în mod original epicul şi liricul; inovaţii prozodice (strofa, antistrofa, epoda).

STETOGRÁF (< fr.) s.n. Aparat care înregistrează mişcările cavităţii toracice în timpul respiraţiei.

STETOSCÓP (< fr.) s.n. Instrument medical cu ajutorul căruia sunt percepute zgomotele produse de diferite organe interne.

STEUART (STEWART), Sir James Denham (1712–1780), economist englez. Reprezentant al *mercantilismului* târziu („Principii de economie politică").

STEVENS Siaka Probyn (1905–1988), om politic din Sierra Leone. Prim-min. (1968–1971) şi preşedinte (1971–1985) al Republicii Sierra Leone.

STEVENSON, Robert Louis (1850–1894), scriitor englez. Romane de aventuri cu elemente fantastice („Comoara din insulă", „Săgeata neagră").

STEVENSON Teofilio (n. 1952), boxer cubanez. Triplu campion olimpic (München, 1972, Montreal, 1976, Moscova, 1980) şi dublu campion mondial (1974, 1978).

STEVIN, Simon (zis şi *Simon de Bruges*) (1548–1620), matematician şi fizician flamand. Lucrări în domeniul hidrostaticii şi al fracţiilor zecimale. A preconizat sistemul zecimal în metrologie şi a descoperit paradoxul hidrostatic.

STEWÁRD-ÉSĂ (< engl.) s.f. Femeie care face parte din personalul de bord al unui avion sau vapor, având sarcina de a servi călătorii.

STEWART, Jackie (n. 1939), automobilist scoţian. Denumit „scoţianul zburător", a câştigat 27 mari premii de formula unu; de trei ori campion mondial (1969, 1971, 1973).

STEWART, James (1908–1997), actor american de film. Interpret preferat al regizorului Fr. Capra. Personaje romantice, apărătoare ale cinstei şi dreptăţii („Dl. Smith merge la Washington", „Anatomia unei crime", „Toamna Cheyenilor", „Omul care l-a ucis pe Liberty Valance", „Somnul de veci"). Premiul Oscar: 1940 („Poveste din Philadelphia"), 1984 (onorific, pentru întreaga activitate).

STEWART, Rod (pe numele adevărat *Roderick David Stewart*) (n. 1945), cântăreţ pop-rock britanic. De mare succes în anii '70. Voce aspră, charismatică („Maggie May", „Sailing", „Every Beat of My Heart").

STIBÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Sulfură naturală de stibiu, cristalizată în sistemul rombic. Este prismatică-aciculară, plumburie cu reflexe albăstrui şi are luciu puternic metalic. Este cel mai important minereu de stibiu. Sin. *antimonit.*

STÍBIU (< lat. *stibium*) s.n. Antimoniu.

STÍCLĂ (< sl.) s.f. **1.** Corp solid, transparent, translucid sau opac, dur, casant, amorf, constituit dintr-un amestec de silicaţi ai metalelor alcaline, alcalinopământoase, de plumb sau de alte metale. Se topeşte trecând în prealabil printr-o stare păstoasă. S. obişnuită se obţine prin topirea în cuptoare speciale a unui amestec format din nisip cuarţos, piatră de var, carbonat de sodiu şi materiale auxiliare. Prin înlocuirea sărurilor de sodiu cu săruri de potasiu, prin adaosuri de oxid de plumb ş.a. se obţin s. cu proprietăţi speciale, folosite în optică, în laborator etc. ✧ *S. de cuarţ* = substanţă cu aspectul sticlei, obţinută prin topirea cuarţului, rezistentă la acizi, la variaţii de temperatură şi transparentă pentru razele ultraviolete. *S. optică* = s. cu proprietăţi speciale în ce priveşte indicele de refracţie, folosită la construirea lentilelor şi a prismelor aparatelor optice. *S. crown* v.

crown. *S. flit* v. *flit*. *S. organică* = material plastic transparent, obținut prin polimerizarea esterilor metacrilici (v. *polimetacrilat*). Se întrebuințează la fabricarea geamurilor incasabile, a sticlelor pentru ochelari de protecție etc. *S. solubilă* = substanță obținută prin topirea unui amestec de silice și de hidroxid de sodiu, care în anumite condiții este solubilă în apă, dând o soluție vâscoasă; este utilizată ca material ignifug, ca agent de flotare în ind. metalurgică etc. *S. de plumb* = **s.** care conține până la 50% oxid de plumb, cu densitatea și cu indicele de refracție mai mare decât al **s.** obișnuite. **2.** Vas (cilindric) înalt, cu gât îngust, făcut din sticlă **(1)**, care servește la păstrarea lichidelor; cantitatea de lichid conținută de acest vas. ✦ Placă subțire de sticlă **(1)** care închide cadrul ferestrelor; geam. **3.** (PETROGR.) *S. vulcanică* = rocă efuzivă necristalizată, formată prin răcirea bruscă a lavei.

STICLĂRÍE s.f. **1.** Fabrică sau atelier în care se produce sticlă ori obiecte de sticlă. **2.** Obiecte de sticlă **(1)**.

STICLÉTE (< bg.) s.m. **1.** Pasăre sedentară din familia fringilidelor, de c. 13 cm, viu colorată cu roșu, negru, alb, galben *(Carduelis carduelis)*. **2.** (Arg.) Polițist.

STICLÍ vb. IV intranz. A luci (ca sticla); a străluci, a sclipi. ✦ (Despre ochi) A avea priviri vii, scânteietoare, a scăpăra, a străluci.

STICLÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Lucios (și neted) ca sticla, ca de sticlă. ✧ *Fontă s.* = fontă albă, dură, care conține mangan. **2.** (ANAT.) *Umoare s.* = umoare vitroasă (v. *umoare*). **3.** (Despre ger) Uscat. **4.** (Despre ochi sau privire) Pironit, ațintit; fix.

STIELTJES, Thomas Jan (1856–1894), matematician olandez. A definit un tip de integrală cu rol important în analiza funcțională și calculul probabilităților.

STIGLER, George Joseph (1911–1991), economist american. Contribuții importante în fundamentarea teoriei economiei industriale (susținând că aceasta reprezintă o disciplină distinctă a teoriei economice), în economia informației sau privind funcționarea piețelor și rolul statului în corectarea imperfecțiunilor pieței („Teoria producției și distribuției", „Teoria prețului", „Organizarea industriei"). Premiul Nobel pentru economie (1982).

STIGLITZ, Joseph Eugene (n. 1943), economist american. Studii privind analiza piețelor cu informație asimetrică. Premiul Nobel pentru economie (2001), împreună cu G. Akerlof și M. Spence.

STIGMÁT (< fr.; {s} gr. *stigmat-* „înțepătură, tatuaj") s.n. **1.** Semn rămas pe ceva. **2.** Urmă lăsată de fierul roșu cu care se înfierau sclavii, delincvenții etc.; *fig.* semn defăimător, urmă care dezonorează. (la pl.) Semne corespunzătoare rănilor lui Hristos răstignit, care uneori apar în urma extazului (ex. Francisc din Assisi, Ecaterina de Siena). **3.** (BOT.) Partea terminală a pistilului, pe care se prind și încolțesc grăuncioarele de polen.

STIGMATÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *stigme* „punct") s.n. Calitate a unui sistem optic de a forma câte o singură imagine punctuală pentru fiecare punct al unui obiect, dând imagini clare, fără aberații.

STIGMATIZÁ (< fr. {i}) vb. I tranz. **1.** (Înv.) A aplica (cu fierul roșu) stigmatul **(2)** pe corpul sclavilor, al delincvenților. **2.** A arunca asupra cuiva disprețul și oprobriul public; a înfiera **(2)**, a defăima, a dezonora.

STIH (sl., gr.) s.n. Vers; *p. ext.* (la pl.) poezie. ✦ Verset din psalmi sau dintr-o cântare bisericească.

STIHÁR (< ngr.) s.n. Veșmânt bisericesc ca o tunică, purtat la slujbă de diaconii, preoții și episcopii ortodocși. Peste el se pune *felonul* sau *sacosul*.

STIHÍE (< sl.) s.f. **1.** Forța dezlănțuită a naturii. ✦ (Înv.) Fiecare dintre cele patru elemente (foc, apă, aer, pământ) despre care se credea în Antic. că stau la baza corpurilor și a fenomenelor naturii. ✦ (În mitologia populară) Duh rău, personificând o forță oarbă a naturii. **2.** Loc pustiu, sălbatic.

STIJL, De ~, grupare artistică înființată în 1917, la Leiden (Olanda), având ca principal animator pe Theo Van Doesburg, iar ca teoretician pe Piet Mondrian. Alcătuită din pictori (Bart Van der Leck, Vantongerloo, Vilmos Huszár) și arhitecți (J.J.P. Oud, Robert Van't Hoff, G.T. Rietveld), practica un limbaj plastic riguros, și propunea noi raporturi între artă și mediul înconjurător (decorație, tipografie, mobilier etc.). Și-a încetat activitatea în 1932. A editat revista cu același nume.

STIL (< fr., lat.) s.n. **I. 1.** Totalitatea particularităților caracteristice unei structuri, civilizații, epoci, activități etc. **2.** Concepție și mod de exprimare a gândirii, specifice unei arte sau unui artist, unui curent, unei epoci, unei școli artistice naționale etc. ✧ *Dulcele stil nou* (it. *il dolce stil nuovo*) = școală poetică apărută la Bologna și Florența, în a doua jumătate a sec. 13, ca o reacție la convenționalismul și manierismul poeziei anterioare. Se caracterizează prin sinceritatea inspirației, prin spiritualitatea, elevația sentimentelor, celebrate printr-o atenție deosebită acordată formei poetice (Dante Alighieri, Guido Cavalcanti, Cino da Pistoia). 3. Totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, fonetice și topice, precum și a procedeelor de exprimare, caracteristice unui individ sau unei categorii de vorbitori. ✧ *Stiluri funcționale* = variante ale limbii literare folosite curent în diferite domenii de activitate (s. științific, s. publicistic, s. administrativ, **s.** juridic etc.). *S. propriu* = aspect al limbii care urmărește numai realizarea funcțiunii de comunicare, de informare exactă, obiectivă; folosit mai ales în știință, în viața politică, administrativă etc. *S. figurat* = aspect al limbii aparținând artei literare, care urmărește realizarea funcțiunii expresive de transmitere a reacției personale a vorbitorului față de realitatea respectivă. ✦ Modul personal în care scriitorul utilizează procedee ale expresiei literare. **4.** Fel de a fi, mod de a se comporta, de a acționa (ex. **s.** de muncă, **s.** de conducere). **II.** *S. calendaristic* = denumire folosită pentru cele două sisteme de calendar: *calendarul iulian* (46 î.Hr., numit și *s. vechi*) și *calendarul gregorian* (1582, numit și *s. nou*), între care exista inițial o diferență de 10 zile, iar azi o diferență de 13 zile. În România, calendarul gregorian a fost introdus în 1919, ziua de 1 apr. 1919 stil vechi devenind 14 apr. stil nou. V. *calendar*. **III.** Condei de metal sau de os, cu care se scria în Antic. pe tăblițele de ceară. **IV.** (BOT.) Porțiune subțire și cilindrică a pistilului, care pleacă de la ovar și se termină cu stigmatul.

STILÁT, -Ă (< *stila*) adj. Care are o comportare aleasă; manierat **(1)**, educat.

STILB (< fr. {i}; {s} gr. *stilbo* „a străluci") s.m. Unitate de măsură a strălucirii (simbol: sb), egală cu 10^4 cd/m^2.

STILÉT (< fr.) s.n. **1.** Pumnal mic cu lamă triunghiulară foarte fină și cu vârf ascuțit. **2.** Instrument chirurgical cu ajutorul căruia se explorează o rană, cavitatea unui organ etc.

STILICON, Flavius (c. 365–408 d.Hr.), general roman de origine vandală. Conducătorul de fapt al Imp. Roman de Apus după moartea împăratului Theodosiu (395 d.Hr.). A apărat granițele împotriva atacurilor populațiilor migratoare. Ucis din ordinul împăratului Honoriu.

STILÍST (< fr.) s.m. **1.** Scriitor care se distinge prin calitățile stilului; maestru al stilului. **2.** Creator de modă.

STILÍSTIC, -Ă adj., s.f. **1.** Adj. Care ține de stil **(I. 1, 2, 3)**; referitor la stil. **2.** S.f. Disciplină care se ocupă cu studiul stilurilor **(I. 1, 2, 3)**.

STILÍȘTI (< *stil* II) s.m. pl. Credincioși ai unor biserici ortodoxe care n-au adoptat calendarul gregorian (stilul nou); folosesc încă vechiul calendar iulian (stilul vechi).

STILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A da unui text o formă corectă din punct de vedere stilistic. **2.** (ARTE PL.) A reduce o figură la trăsăturile esențiale, dându-i un aspect decorativ. ✦ A prelucra un motiv de coregrafie sau de muzică populară, păstrându-i caracterele esențiale.

STILLE, Hans (1876–1966), geolog și tectonician german. Lucrări asupra fazelor și evoluției geosinclinalelor, a legăturii dintre fenomenele tectonice și cele magmatice etc. M. de onoare al Acad. Române (1943).

STILLER, Mosche, zis **Mauritz** (1883–1928), cineast suedez. Maestru al filmului clasic suedez din anii '20. Limbaj metaforic, sinteză între mister și realitate („Comoara lui Arne", „Refugiații", „Gösta Berling"). Descoperitorul unei mari vedete internaționale, Greta Garbo, și al unei surse de imens potențial cinematografic, proza Selmei Lagerlöf.

STILOBÁT (< fr.; gr. *stylos* „coloană" + *basis* „bază") s.m. (În arhitectura clasică) Suport de zidărie care susține un șir de coloane.

STILÓU (< fr.; {s} lat. *stilus* „condei") s.n. Ustensilă de scris cu un rezervor de cerneală sau de pastă care alimentează automat penița (sau un vârf tubular cu o bilă de oțel) în timpul scrisului. Inventat de *Petrache Poenaru*.

STIMÁ (< it.) vb. I tranz. A acorda cuiva o considerație deosebită; a cinsti, a respecta.

STÍMĂ (< it.) s.f. Sentiment de prețuire și de respect pe care îl impune cineva celor din jur (datorită calităților și meritelor sale); considerație; *p. ext.* atitudine respectuoasă manifestată față de cineva. ✦ Prețuire.

STÍMUL (< lat.) s.m. (FIZIOL.) Excitant.

STIMULÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da avânt, a încuraja, a îndemna. A excita, a activa un organ, o funcțiune etc.

STIMULÁT, -Ă adj. (FIZ.) *Emisie* ~ = tranziție a sistemelor cuantice (atomi, ioni, molecule) aflate în stare de excitație, care este însoțită de emisia unor radiații electromagnetice (lumină, microunde etc.) și care se produce sub acțiunea unui fascicul de radiație de același tip. *E.s.* stă la baza funcționării laserilor.

STIMULATÓR s.m. *Stimulatori de creștere* = substanțe organice biologic-active, care, în cantități mici, accelerează creșterea plantelor, iar în concentrații mari o opresc; substanțe de creștere (ex. auxina, heterauxina, giberelinele). **S.** cardiac v. *pacemaker*.

STIMULÉNT (după fr. *stimulant*) s.n. **1.** Ceea ce stimulează, impulsionează; imbold, îndemn. **2.** Medicament care excită activitatea unui organ (ex. **s.** cardiac) sau a unui sistem (ex. **s.** nervos).

STINDÁRD (< it.) s.n. **1.** Drapel. **2.** Fig. Simbol de luptă, de înfrățire etc.

STING (pe numele adevărat *Gordon Matthew Sumneroderick David Stewart*) (n. 1951), compozitor, cântăreț și basist rock britanic. Membru al grupului The Police, apoi carieră solo de succes („If You Love Somebody, Set Them Free").

STINGĂTÓR s.n. Aparat pentru stingerea incendiilor; extinctor **(2)**.

STÍNGE (lat. *stinguere*) vb. III **1.** Tranz. A opri arderea unui foc. ✦ Refl. A înceta să ardă. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) domoli. ✦ Refl. Fig. A deveni slab, lipsit de puteri. **2.** Tranz. A întrerupe funcționarea unei surse de lumină, de radiații etc. ✦ Refl. (Despre surse de lumină, radiații etc.) A înceta să mai lumineze. **3.** Refl. și tranz. A slăbi în intensitate. ✦ Refl. (Despre aștri) A nu mai străluci, a nu mai lumina. **4.** Refl. A muri; a pieri fără urme. ✦ A dispărea. **5.** Tranz. A distruge, a nimici; a extermina. **6.** Tranz. (DR.) A pune capăt unei obligații, unei acțiuni penale etc. **7.** Tranz. A turna apă (sau alt lichid) într-o grăsime, într-un sos etc. încins, lăsând să fiarbă în continuare.

STÍNGERE s.f. **1.** Faptul de a (se) stinge. ✦ Moment din programul zilnic al unei unități militare în care se trece la odihna de noapte; semnal prin care se anunță acest moment. **2.** (DR.) *Stingerea obligației* = încetare a existenței unei obligații prin plată sau în alt mod prevăzut de lege.

STINGHÉR, -Ă adj. **1.** Răzleț, izolat, singur. ✦ Care se simte străin undeva și stă deoparte. **2.** Fără pereche, desperecheat.

STINGHERÍ vb. IV tranz. A împiedica pe cineva să facă ceva, a nu da pace; a stânjeni, a deranja, a tulbura.

STINGHÍE s.f. **1.** Piesă de lemn mică, folosită în lucrările de tâmplărie pentru a consolida sau a reuni mai multe elemente ale unei mobile, ale unei construcții etc. **2.** (ANAT.) Regiune anatomică aflată la nivelul articulației femurului cu oasele bazinului; regiune inghinală.

STINS, -Ă adj. **1.** Care nu mai arde. **2.** (Despre ochi, privire) Lipsit de strălucire; (despre glas) slab. **3.** (DR.; despre obligații, privilegii) Care nu mai are valabilitate. **4.** *Var stins* v. *var.*

STIPÉLĂ (< fr. {i}) s.f. Fiecare dintre frunzişoarele crescute la baza pețiolului sau a limbului frunzei, care protejează mugurele axilar.

STIPÉNDIU (< germ., lat.) s.n. (Înv.) Ajutor în bani acordat de stat sau de o instituție unui elev sau unui student lipsit de mijloace; bursă. ✦ Subvenție.

STÍPLEX s.n. Sticlă organică; plexiglas.

STIPOC, grind fl. în Delta Dunării, în S depr. Pardina. Supr. 3 500 ha; ad. max.: 3 m. Se prezintă sub forma unei fâşii înguste (lungime 2,5 km, lățime max. 30 km), paralelă cu brațul Sulina.

STIPULÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Clauză contractuală. ✧ *S. pentru altul* = clauză cuprinsă într-un contract încheiat între două persoane în temeiul căreia contractul produce efecte în favoarea unei a treia persoane (beneficiarul stipulației).

STIRÉN (< fr.) s.m. Hidrocarbură aromatică cu catenă laterală nesaturată (C_6H_{10}-CH = CH_2). Lichid incolor cu p. f. 146°C, care polimerizează uşor. Se obține prin dehidrogenarea etilbenzenului şi se întrebuințează la fabricarea polistirenului, a cauciucului sintetic etc.

STIRIA sau **STYRIA (STEIERMARK),** land în SE Austriei; 16,4 mii km^2; 1,2 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Graz*.

STIRLING, James (1692–1770), matematician scoțian. Contribuții în domeniul calculului numeric (teoria interpolării). A dat o formă de aproximare a factorialelor.

STIRLING, James (1926–1992), arhitect britanic. Lucrări de orientare funcționalistă utilizând materiale industriale (Facultatea de Istorie de la Cambridge, Centrul Ştiințific din Berlin, Galeria de Stat din Stuttgart, Galeria Clore din Londra).

STIRNER, Max (pseud. lui *Kaspar Schmidt*) (1806–1856), filozof german. Hegelian de stânga şi teoretician al anarhismului („Unicul şi proprietatea sa").

STIROFLÉX (< fr. {i}) s.n. Material electroizolant obținut din polistiren; se foloseşte la fabricarea condensatoarelor pentru frecvențe înalte, la izolarea cablurilor pentru televiziune etc.

STÍRPE (< lat.) s.f. (Livr.) Neam, familie, gintă, origine.

STÍVĂ (< ngr.) s.f. **1.** Mulțime de obiecte de acelaşi fel, dispuse regulat unele peste altele. **2.** Construcție rezistentă, în formă de prismă cu secțiune pătrată, dreptunghiulară sau triunghiulară, utilizată pentru susținere în abataje.

STIX (în mitologia greacă), unul dintre cele cinci fluvii ale Infernului. Muritorii care se scăldau în el deveneau invulnerabili.

STOÁRCE (lat. *extroquere*) vb. III tranz. **1.** A strivi, a presa, a strânge un lucru scoțând din el lichidul cu care este îmbibat. **2.** Fig. A obține un profit prin constrângere, viclenie, amenințări etc.; a exploata **(3)**, a extorca. **3.** A obține ceva cu mare efort.

Stockholm. Vedere generală

STOBEU (STOBAIOS), Joannes (c. sec. 6), scriitor grec. Culegere de texte din c. 500 de autori greci (de la Homer până la neoplatonicieni), de o deosebită valoare documentară.

STOC (< fr., engl.) s.n. Categorie distinctă de active curente, care sunt deținute pentru a fi vândute pe parcursul desfăşurării normale a activității, sau se află în curs de producție sau sub formă de materii prime, materiale şi alte consumabile ce urmează a fi folosite în procesul de producție sau pentru prestarea de servicii. S. cuprind bunurile cumpărate şi deținute cu scopul revânzării, produsele finite nelivrate, producția aflată în curs de execuție, precum şi materialele şi alte consumabile destinate utilizării în procesul de producție.

STOCÁSTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Întâmplător, aleatoriu. **2.** (MUZ.) *Muzică s.* = muzică aleatorie.

STÓCHER (STÓKER) (< germ.) s.n. Dispozitiv de încărcare automată cu cărbuni la locomotivele cu abur.

STOCK, familie de pictori germani din Transilvania: **1. Martin S.** (1693–1752). Picturi murale în bisericile luterane din Veseud, Deva, Şoarş şi Şomartin. **2. Johann Martin S.** (1742–1800), fiul lui S. **(1).** Portrete simple, fără fast decorativ („Baronul Brukenthal"); gravuri inspirate din viața lăutarilor.

STOCKHAUSEN, Karlheinz (1928–2007), compozitor şi dirijor german. Abordează inițial principiile seriale („Kontrapunkte"), apoi muzica aleatorie („Klavierstuck XI", „Gruppen") şi muzica electronică, compozițiile sale devenind ulterior adevărate ritualuri (ciclul „Licht").

STOCKHOLM, cap. Suediei, port la L. Mälaren şi M. Baltică; 1,6 mil. loc. (2001). Siderurgie. Constr. navale, de maşini; rafinarea petrolului; ind. chimică, a hârtiei, poligrafică, textilă şi alim. Universitate (1877). Academia Regală de Ştiințe (1739), care decernează premiile „Nobel" pentru fizică, chimie şi economie, Institutul Karolinska (1810), care decernează premiile „Nobel" pentru medicină şi fiziologie, Academia Suedeză (1786). Institut Politehnic (1827). Monumente: Biserica Cavalerilor, adăposteşte mormintele mai multor regi suedezi, Catedrala Sf. Nicolae (sec. 13), biserica Sf. Francisc (sec. 14); turnurile vechilor fortificații (sec. 15); palatul regal (sec. 17–18); casa Petersen (sec. 17); clădirea Parlamentului (sec. 17) şi a Primăriei (1923). Muzee: Muzeul Național, Muzeul Skansen - muzeu etnografic în aer liber ş.a. Întemeiat, potrivit tradiției, în c. 1252 de Birger Jarl, devine un important centru comercial aflat (până în 1471) sub controlul Hansei. Cap. a regatului din 1436, a devenit unul din importantele centre culturale ale Europei. Locul a numeroase conferințe diplomatice. Supranumit „Veneția Nordului", datorită numeroaselor canale şi a celor 50 de poduri.

STODOLA, Aurel (1859–1942), inginer slovac. Lucrări fundamentale în domeniul proiectării turbinelor cu abur, al turbinelor cu gaz şi al teoriei reglării automate.

STOECHIOMETRÍE (STOICHIOMETRÍE) (< fr. {i}; {s} gr. *stoikheion* „element" + *metron* „măsură") s.f. Parte a chimiei care se referă la raporturile cantitative dintre elemente în combinații sau în reacții chimice.

STOENESCU, Eustațiu (1884–1957, n. Craiova), pictor român. Naturi moarte în tonuri subtile de gri („Natură statică cu lămâi"); virtuoz portretist („Amatorul de tablouri"), într-o viziune solemnă şi exprimare laconică.

STOENESCU, Nicolae (1890–1959, n. Craiova), general român. Ministru al Finanțelor (ian. 1941 - sept. 1942). Comandant al Diviziei 1 blindate (1943–1944) şi al Coprului 4 armată (1944) pe frontul din Moldova. Arestat (1945), judecat şi condamnat (1946). A murit în detenție.

STOENEŞTI 1. Com. în jud. Argeş, pe Dâmbovița; 4 592 loc. (2008). Prelucr. lemnului. **2.** Com. în jud. Giurgiu, pe râul Câlniştea; 2 094 loc. (2008). Vestigii neolitice. Biserică şi Casa Drugănescu (azi muzeu) din sec. 18. **3.** Com. în jud. Olt, pe Olt; 2 351 loc. (2008). Expl. de balast. **4.** Com. în jud. Vâlcea, în Subcarpații Olteniei; 3 825 loc. (2008). Expl. de sulf. În satul Piscuri, schitul de maici Jgheaburi (1310).

STOETZEL, Jean (1910–1987), sociolog şi psiholog francez. Cercetări în domeniul psihologiei sociale („Psihologia socială"), a opiniei publice şi a metodologiei cercetării ei („Sondajele opiniei publice").

STÓFĂ (< germ.) s.f. Țesătură consistentă din fire de lână sau din fire sintetice asemănătoare lânii; este folosită pentru confecționarea unor articole de îmbrăcăminte, pentru tapisarea mobilei etc.; postav **(1).** ✧ Expr. *A avea stofă* = a avea calități deosebite.

STOG (< sl.) s.n. Grămadă mare de fân sau de snopi, clădită în formă cilindrică şi terminată printr-un vârf conic.

STÓGOŞĂ adj. (Despre oi) Varietate de oi rezultată din încrucişarea raselor țigaie şi țurcană, având lână cu firul lung, gros şi drept.

STOIA, Achim (1920–1973, n. sat Mohu, jud. Sibiu), compozitor, dirijor, folclorist şi pedagog român. Muzică simfonică (suitele „În lumea copiilor", „Sibiana") şi vocal-simfonică, de cameră, instrumentală şi vocală, piese corale.

STOIAN, Stanciu (1900–1984, n. sat Vârteju, Ilfov), pedagog şi sociolog român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări de sociologie a educației, pedagogie teoretică, istorie a pedagogiei româneşti şi pedagogie comparată („Sociologia şi pedagogia satului", „Cercetarea pedagogică").

STOIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** Care aparține stoicismului **(1),** privitor la stoicism. ✧ *Şcoala s.* = şcoală filozofică întemeiată de Zenon din Citium, în jurul anului 300 î.Hr., în *Stoa poikile* (Porticul cu picturi) din Atena. A devenit renumită mai cu seamă prin etica ei, potrivit căreia „înțeleptul" trebuie să se conducă numai după rațiune, renunțând la plăceri şi făcând față cu fermitate încercărilor vieții. Reprezentanți: Chrysippos, Cleante din Assos (stoicismul vechi), Panaitos din Rodos, Posidoniu (stoicismul mijlociu, la Roma), Seneca, Epictet, Marc Aureliu (stoicismul târziu). **2.** Care dă dovadă de curaj, de fermitate în fața vicisitudinilor vieții; neclintit. **II.** S.m. şi f. **1.** Adept al stoicismului **(1).** **2.** Om ferm, plin de tărie sufletească.

STOICA, Petre (n. 1949, Râmnicu Vâlcea), inginer român. M. de onoare al Acad. (1999). Cercetări privind identificarea şi modelarea sistemelor, prelucrarea statistică a semnalelor digitale, analiza şi predicția seriilor temporale, conducerea adaptativă a sistemelor stohastice („Identificarea statistică a sistemelor stohastice"). Creator al şcolii româneşti de identificare a sistemelor. A elaborat, împreună cu T. Soderstrom, teoria „metodelor optimale de variabilă instrumentală".

STOICĂNEŞTI, com. în jud. Olt, pe Călmățui; 2 839 loc. (2008). Rezervație forestieră.

STOICESCU, Constantin C. (1881–1944, n. Bucureşti), jurist român. M. coresp. al Acad. (1936). Ministru de Justiție (1941, 1942). A introdus în procesul de învățământ metoda istorică de predare a dreptului roman. Lucrări: „Influența dreptului roman asupra dreptului civil român", „Le régime matrimonial en droit roumain".

STOICESCU, Nicolae (1929–1999, n. Slatina), istoric român. M. de onoare al Acad. (1993). Ministru al Cultelor (1990). Specialist în istoria Ev. Med. românesc („Continuitatea daco-romanilor în istoriografia română şi străină", „Vlad Țepeş", „Bibliografia localităților şi monumentelor feudale din România, I – Țara Românească; II – Moldova", „Dicționarul marilor dregători din Țara Românească şi Moldova").

STOICHIȚĂ, Victor Ieronim (1949, n. Bucureşti), istoric de artă român. Stabilit în străinătate (1982). Cercetări privind arta europeană din sec. 14–17, îndeosebi italiană (toscană), în raport cu arta bizantină şi cea gotică („Pontormo şi umanismul", „Creatorul şi umbra sa").

STOICÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Doctrina şcolii stoice. **2.** Atitudine a omului stoic **(2)**; tărie morală.

Simion Stoilow

STOILEŞTI, com. în jud. Vâlcea, în SV piemontului Cotmeana; 4 230 loc. (2008). În satul S., biserica Sf. Nicolae (1752).

STOILOW, Simion (1887-1961, n. Bucureşti), matematician român. Acad. (1945). Contribuţii privind ecuaţiile liniare cu derivate parţiale, teoria mulţimilor. Este unul dintre fondatorii teoriei topologice a funcţiilor analitice („Teoria funcţiilor de variabilă complexă"). A introdus noţiunea de „transformare interioară" în legătură cu proprietăţile structurale şi calitative ale funcţiilor analitice.

STOINA, com. în jud. Gorj, pe râul Amaradia; 2 510 loc. (2008).

STOJADINOVIĆ, Milan (1888-1961), om politic iugoslav. Ca prim-min. şi ministru de Externe (1935-1939) a promovat o politică de apropiere de Puterile Axei.

STOKE-ON-TRENT, oraş în Marea Britanie (Anglia), port pe canalul Trent-Mersey; 251 mii loc. (1998). Expl. de cărbuni. Ind. siderurgică, sticlăriei, porţelanului şi faianţei (peste 85% din prod. naţională). Universitate. Fondat în 1910.

STOKES (< fr. {i}; {s} *Stokes*) s.m. Unitate de măsură a viscozităţii cinematice (simbol: St), egală cu 10^{-4} m^2 pe secundă.

STOKES, Sir George Gabriel (1819-1903), fizician şi matematician englez de origine irlandeză. Contribuţii în analiza matematică *(formula lui S.)*, la teoria modernă a lichidelor vâscoase *(legea lui S.)*, teoria ondulatorie a luminii şi studiul fluorescenţei.

STOKOWSKI, Leopold (1882-1977), dirijor american. Ca dirijor al Orchestrei din Philadelphia (1912-1938) este considerat creatorul sonorităţii spectaculoase, caracteristice orchestrelor americane. Numeroase prime audiţii. A realizat transcripţii celebre ale unor lucrări de Bach.

STOL (< ngr.) s.n. 1. Grup mare de păsări zburătoare de acelaşi fel. 2. Grămadă, mulţime de oameni; pâlc, ceată.

STÓLĂ (< it., lat.) s.f. 1. (În Antic. romană) Rochie largă şi lungă, închisă cu două brâuri, care se purta peste tunică. 2. V. Etolă.

STÓLBUR s.n. (FITOPAT.) Boală a solanaceelor (tomate, vinete, ardei etc.) provocată de un virus şi manifestată prin modificarea formei şi culorii frunzelor şi florilor plantelor bolnave.

STOLÎPIN, Piotr Arkadievici (1862-1911), om politic rus. Prim-min. şi ministru de Interne (1906-1911). A instituit un regim de reforme agrare cu ajutorul unor măsuri aristocrate.

STÓLNIC (< sl.) s.m. 1. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător de curte care se îngrijea de masa domnului şi uneori îl servea, gustând mâncărurile înaintea acestuia spre a dovedi că nu erau otrăvite. 2. (Pop.) Persoană care conduce nunta şi aduce mâncărurile pentru nuntaşi.

STOLNICÉL s.m. (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Dregător domnesc, subaltern al stolnicului, care strângea dijma din cantitatea de peşte prins în Dunăre şi în bălţi.

STOLNICENI-PRĂJESCU, com. în jud. Iaşi, în culoarul Siretului; 5 553 loc. (2008). În satul S.-P., biserica de lemn Naşterea Maicii Domnului (sec. 18).

STOLNICI, com. în jud. Argeş, pe râul Cotmeana; 3 627 loc. (2008). Vestigii romane. În satul Izbăşeşti, biserica Sfinţii Voievozi (1780).

STOLOJAN, Theodor (n. 1943, Târgovişte), economist şi om politic român. Membru PD-L. Preşedinte al P.N.L. (2002-2004). Prim-min. (1991-1992). Economist (1992-1999) la Banca Mondială.

STOLÓN (< fr., lat.) s.m. (BOT.) Tulpină sau ramură subţire, foliată sau nefoliată, târâtoare, care formează rădăcini la noduri, dând naştere unor noi plante (ex. la căpşuni).

STOLONIFÉR, -Ă (< fr.; {s} fr. *stolon* + lat. *ferre* „a purta") adj. (Despre plante) Care are stoloni.

STOMÁC (< sl.) s.n. Segment al tubului digestiv, cuprins între esofag şi duoden. În s., alimentele sunt transformate, sub acţiunea sucului şi a contracţiilor gastrice, în chim. La rumegătoare are patru compartimente. La păsări există un s. glandular şi un s. muscular (pipota).

STOMÁTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *stoma* „gură") s.f. (BOT.) Formaţie epidermică ce asigură schimbul de gaze dintre plantă şi mediu şi eliminarea apei sub formă de vapori. ✧ *S. acviferă* = s. prin care se elimină apa din frunze sub formă de picături.

STOMATÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie a mucoasei bucale datorată unor cauze microbiene, toxice sau unor boli generale.

STOMATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *stoma, stomatos* „gură" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care studiază anatomia, fiziologia şi patologia cavităţii bucale şi a dinţilor.

STONE, Edward Durell (1902-1978), arhitect american. Lucrări de orientare funcţionalistică (Rockefeller Center Music Hallja şi Muzeul de Artă Modernă din New York; hotelurile „Phoenix" şi „Plaza" în Beirut).

STONE, Sir John Richard (1913-1991), economist britanic. Contribuţie fundamentală la elaborarea sistemului conturilor naţionale şi la îmbunătăţirea şi armonizarea analizei economice pe baza unor indicatori economici coerenţi şi larg acceptaţi pe plan mondial („Intrări-ieşiri şi conturile naţionale", „Aspecte ale modelării economice şi sociale"). Premiul Nobel pentru economie (1984).

STONE, Oliver (n. 1946), regizor de film american. Filme cu marcată amprentă socială („Wall Street", „Cer şi pământ", „Născuţi asasini"). Premiul Oscar: 1986 („Plutonul"), 1989 („Născut pe 4 iulie").

STONE, Sharon (n. 1958), actriţă americană de film. Sex-simbol al anilor '90; roluri de femeie inteligentă, dominatoare („Instinct primar", „Mai iute ca moartea", „Ultimul dans").

STOP (< fr., engl.) interj., s.n. 1. Interj. Stai! opreşte! ✦ (În telegrame, ca termen convenţional) Punct. 2. S.n. Semafor. 3. S.n. Lampă de semnalizare cu lumină roşie-portocalie, montată în spatele unui autovehicul, care indică frânarea acestuia. 4. S.n. (MED.) *S. cardiac* = oprire bruscă a bătăilor inimii, care determină dispariţia pulsului, prăbuşirea tensiunii arteriale şi oprirea circulaţiei sangvine. Impune aplicarea imediată a masajului cardiac şi a asistenţei respiratorii. *S. respirator* = oprire spontană sau provocată a respiraţiei.

STOPÁ¹ (< fr.) vb. I intranz. şi tranz. (Despre vehicule) A (se) opri.

STOPÁ² (< fr.) vb. I tranz. A ţese, manual sau mecanizat, rupturile din ţesături sau din confecţii, imitând modelul ţesăturii.

STÓPĂ (< engl.) s.f. Mecanism de blocare a lanţului ancorei sau de frânare şi eventual blocare a unei parâme de sârmă manevrate la bordul unei nave.

STÓPER (< engl.) s.n., s.m. 1. S.n. (IND. EXTR.) Perforator de construcţie specială (cu acţionare pneumatică) utilizat pentru forarea de jos în sus a găurilor verticale. 2. S.m. (SPORT) Jucător în apărare la fotbal.

STOR (< fr.) s.n. Perdea dintr-o ţesătură specială, din împletitură sau stinghii paralele, montată la ferestre, pentru a feri interiorul încăperii de acţiunea directă a razelor solare.

STORCĂTÓR s.n. Aparat de stors sau de tescuit.

Frederic Storck: „Spiru Haret"

STORCK, familie de sculptori români de origine germană. 1. **Karl S.** (1826-1887, n. Hanau, Germania). Stabilit în România în 1849. Primul prof. de sculptură la Şcoala de Arte Frumoase din Bucureşti. Portrete („Th. Aman", „C. A. Rosetti"), monumente („Spătarul Cantacuzino", „Domniţa Bălaşa"), sculpturi ornamentale (scara de marmură a Ateneului Român), executate cu rigoare a observaţiei şi simţ al monumentalului. 2. **Carol S.** (1854-1926, n. Bucureşti), fiul lui S. (1). Busturi, monumente, sculpturi funerare, lucrate cu exactitate realistă („Doctorul Davilla", alegoriile „Forţa", „Prudenţa", „Temperanţa" de pe faţada Palatului Justiţiei, Bucureşti). 3. **Frederic (Fritz) S.** (1872-1942, n. Bucureşti), fiul lui S. (1). Căsătorit cu Cecilia *Cuţescu-Stork*. Portrete („I. Heliade Rădulescu", „Macedonski"), monumente („Gigantul", în Parcul Libertăţii din Bucureşti), sculpturi funerare (capela Gheorghieff de la cimitirul Bellu), ce se disting prin acuitatea studiului fizionomiei şi eleganţa tratării. Membru fondator al Societăţii „Tinerimea artistică".

STORE BÆLT v. **Beltul Mare.**

STORIN, Gheorghe (1883-1968, n. Bucureşti), actor român. Forţă dramatică de mare intensitate emoţională. Creaţii în roluri ale dramaturgiei clasice şi contemporane româneşti şi străine („Regele Lear", „Macbeth", „Patima roşie", „Azilul de noapte").

STORM, Theodor (1817-1888), scriitor german. Evocator nostalgic al peisajului natal şi al oamenilor de aici. Nuvelele sale se situează între amintire şi realitate, mit şi adevăr, legendă şi trăire personală („Iezerul albinelor", „Călăreţul din negură"). Poezii.

STORMER, Horst (n. 1949), fizician american de origine germană. Împreună cu D.C.Tsui, a descoperit experimental (1982) efectul fracţionar. Premiul Nobel pentru fizică (1998), împreună cu R.B. Laughlin şi D. C. Tsui.

STORNÁRE s.f. Rectificare a unei înregistrări contabile efectuate eronat; storno. *S. în roşu* = anularea unei înregistrări contabile prin transcrierea unei cifre în roşu sau într-un chenar.

STÓRNO (cuv. it.) subst. Stornare.

STOS (< germ.) s.n. Numele unui joc de cărţi.

STOSS, familie de artişti germani din sec. 15-16, originari din Transilvania: 1. **Veit S. (Wit Stwosz)** (1438 sau 1447-1533), sculptor, gravor şi pictor. Reprezentant al goticului târziu (altarul „Moartea Fecioarei", monumentul funerar al regelui Cazimir IV Iagełło din Cracovia, reliefuri în biserica Sankt Sebald din Nürnberg). 2. **Johann S.**, pictor şi sculptor din Sighişoara. Fiul lui S. (1). 3. **Martin S.**, aurar la Mediaş, Sighişoara, apoi în Polonia. Fiul lui S. (1) şi frate cu S. (2). 4. **Veit cel Tânăr S.**, pictor şi sculptor din Braşov. Fiul lui S. (1) şi frate cu S. (2 şi 3).

STOVAÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă medicamentoasă cu acţiune anestezică locală.

STRABÍSM (< fr.; gr. *strabos* „saşiu") s.n. Defect de vedere care constă în lipsa permanentă a paralelismului axelor globilor oculari; are drept urmare privirea crucişă. Se poate corecta cu ajutorul unor ochelari speciali şi prin intervenţie chirurgicală. V. şi *saşiu*.

STRABO (STRABON) (c. 63 î.Hr.-c. 17 d.Hr.), geograf şi istoric grec, originar din Pont. Autor al celei mai importante opere geografice a Antic., „Geografia" (în 17 cărţi), important izvor referitor la terit. locuit de geto-daci.

STRÁCHINĂ (< ngr.) s.f. (În ind. țărănească) Vas de ceramică, ușor adâncit, de obicei decorat, folosit în loc de farfurie; blid **(1).**

STRÁDĂ (< ngr., it.) s.f. Drum pavat sau asfaltat în interiorul localit. pentru circulația pietonilor și a vehiculelor sau pentru asigurarea legăturii dintre o localit. și exterior.

STRADELLA, Alessandro (1642–1682), compozitor italian. Creație excelând prin melodicitate, lirism și dinamism. Muzică instrumentală (considerat inventatorul genului concerto grosso) și vocal-instrumentală (cantate, oratorii - „Sfântul Ioan Botezătorul").

STRADIVARI (STRADIVARIUS), familie de constructori italieni de instrumente cu coarde din Cremona, ale căror viori sunt apreciate în lumea întreagă. Cel mai de seamă reprezentant: **Antonio S.** (c. 1644–1737).

STRADIVARIUS (< fr.) s.n. Vioară, violă sau violoncel fabricate de Antonio Stradivarius.

STRAI^1 s.n. Obiect de îmbrăcăminte; veșmânt, haină.

STRAI^2 (< it.) s.n. Parâmă de oțel sau de cânepă care susține un arbore de navă, împiedicându-l să se încline spre pupa navei.

STRAJA 1. Vârf în E m-ților Vâlcan. Alt.: 1 868 m. Stațiune montană în m-ții Vâlcan. V. *Lupeni.* **2.** Com. în jud. Suceava, pe râul Suceava, la granița cu Ucraina; 5 698 loc. (2008).

STRÁJĂ (< sl.) s.f. **1.** Pază, apărare, scut. ✦ Loc unde stă paznicul, post de veghe. ✦ Cetățuie în care se adăposteau odinioară străjerii. ✦ Interval de timp cât făcea de gardă un oștean. **2.** Paznic, străjer, santinelă. ✦ Gardă, escortă. 3. Fiecare dintre stâlpii de la colțurile unei case de bârne. **4.** (În mistica ortodoxă) Vamă prin care ar trece sufletele morților.

STRALSUND, oraș în NE Germaniei (Mecklenburg-Vorpommern), port la M. Baltică; 71,6 mii loc. (1992). Legat prin feribot cu Danemarca și Suedia. Bisericile Sta Maria (sec. 13) și St Nikolaus (sec. 14). Primărie (sec. 13). Menționat documentar în 1234.

STRÁNĂ (< sl.) s.f. **1.** (În Biserica ortodoxă) Fiecare dintre scaunele așezate de-a lungul pereților naosului, pe care stau credincioșii în timpul slujbei. ✧ *S. arhierească* = jețul pe care stau demnitarii bisericești în timpul slujbei religioase. **2.** Locul destinat cântăreților într-o biserică.

STRANGULÁ (< lat.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) sugruma, a (se) gâtui. **2.** Tranz. A înăbuși, a sufoca.

STRANGULÁRE s.f. Acțiunea de a (se) strangula **(1).** ✦ Ocluzie intestinală. ✦ (HIDR.) Zonă de reducere a secțiunii unui curent de fluid.

STRANIETÁTE (< it.; *straniu*) s.f. (FIZ.) Număr cuantic asociat particulelor elementare stranii, cu scopul de a permite descrierea anumitor interacțiuni la care ele participă.

STRÁNIU, -IE (< it.) adj. (Și adv.) Ciudat, neobișnuit, bizar. ✦ (FIZ.) *Particule elementare stranii* = particule elementare care manifestă anumite comportări specifice la interacțiunile lor, comportări care au părut ciudate la data descoperirii lor (ex. kaonii pozitivi și negativi, hiperonii etc.).

STRAPONTÍNĂ (STRAPONTÍN s.n.) (< fr.) s.f. Scaun fără spătar, rabatabil, folosit în sălile de spectacol (la marginea rândurilor de scaune), pe culoarele vagoanelor de cale ferată etc.

STRAS (< fr., germ.; {s} n. pr. *Strass*) s.n. Sticlă din care se fac imitații de pietre prețioase, folosite la confecționarea podoabelor.

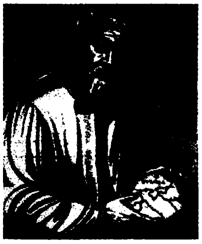

Strabo

STRASBOURG, oraș în NE Franței (Alsacia), port pe Rin; 264,1 mii loc. (1999). Șantiere navale. Constr. de mașini; ind. chimică. Rafinării de petrol. Universitate (1537). Sediul Parlamentului European (din 1979) și al Consiliului Europei (din 1949), Muzeul de artă, catedrala Notre Dame (1072), casa Kammerzel (sec. 16), podurile acoperite, Prefectura, Primăria, Hotelul celor două poduri, palatul Rohan (toate din sec. 18). Renumit centru de faianță. Aici, în 842, Ludovic Germanicul a încheiat o alianță cu Carol cel Pleșuv împotriva lui *Lothar.*

STRAȘIMIROV, Anton (1872–1937), prozator bulgar. Romane inspirate din mediul rural („Zile de toamnă"); și citadine („Sub cerul vechi") sau de ispirație istorică („Viforul", „Robii"). Teatru („Vampirul"); memorii.

STRAT (lat. *stratum*) s.n. **1.** Material sau substanță repartizată uniform pe o suprafață sau între două suprafețe de altă natură. **2.** (GEOL.) Corp geologic format din roci sedimentare care pe o întindere mare are o grosime și o constituție aproximativ constantă. **3.** (FIZ.) *S. de baraj* = s. de tranziție situat la limita de separare a două corpuri aflate în contact electric, caracterizat printr-o variație spațială bruscă a potențialului și printr-un câmp electric intens. **4.** Fig. Categorie socială. **5.** Fâșie de pământ pe care se seamănă legume sau flori; fâșia împreună cu vegetația respectivă. **6.** Așternut pentru animale; culcuș. 7. (Pop.) Pat, așternut. **8.** Nume dat părții de jos pe care se reazemă unele obiecte sau unelte. ✦ Partea de lemn a puștii care se așază pe umăr când se trage; pat^1 **(4).**

STRAT, Ion D. (1836–1879, n. Roman), economist și om politic român. A inaugurat la Iași (1860) prima catedră de economie politică („Tractat completu de economie politică"). Liber-schimbist, susținător al teoriei „România - țară eminamente agricolă". Ministru al Instrucțiunii și Cultelor (1866–1867) și de Finanțe (1877).

STRATAGÉMĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Procedeu folosit în război pentru a înșela și a surprinde pe inamic. **2.** Vicleșug, șiretlic, tertip, manevră ingenioasă.

STRATÉG (< fr., gr.) s.m. **1.** (În Grecia antică) Comandant militar al unui polis; fiecare dintre cei zece magistrați supremi ai Atenei, aleși pe o durată de un an. **2.** Conducător militar și civil al Ligilor aheeană și etoliană. 3. (În Imp. Bizantin) Guvernator al unei *theme.* **4.** Comandant de oști, maestru al strategiei.

STRATÉGIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care se referă la strategie, care ține de strategie. ✦ (Despre locuri, drumuri) Esențial din punctul de vedere al strategiei, pentru desfășurarea operațiilor militare. (FIN.) *Plan s.* = stabilirea obiectivelor pe termen lung, la nivelul unei întreprinderi, împreună cu definirea politicilor și căilor care vor asigura realizarea acelor obiective.

STRATEGÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Partea cea mai importantă a artei militare, care se ocupă cu problemele pregătirii, planificării și ducerii războiului, campaniilor și operațiilor militare. **2.** *S. economică* = stabilirea obiectivelor și planificarea cursului acțiunilor de urmat atât la nivelul unei organizații, al unei firme (s. de firmă), cât și la nivelul unor domenii de activitate ale firmei (de ex. s. de produs, s. de marketing, s. de dezvoltare, s. de preț etc.).

STRATIFICÁ (< fr., lat. m.) vb. I refl. și tranz. **1.** A (se) așeza, a (se) depune în mai multe straturi. **2.** A da sau a lua forma de straturi, a (se) așeza în straturi suprapuse. ✦ A determina o stratificare.

STRATIFICÁRE s.f. Faptul de a (se) stratifica. ✦ (HORT.) Procedeu tehnic de grăbire a încolțirii semințelor de pomi fructiferi prin așezarea lor în straturi, alternând cu turbă, mușchi, nisip etc., pentru a asigura condițiile optime de umiditate și de temperatură. ✦ (ECOL.) Grupare pe verticală a organismelor din interiorul unei comunități.

STRATIGRAFÍE (< fr. {i}; {s} lat. *stratum* „strat" + gr. *graphe* „descriere") s.f. Știință care se ocupă cu studiul formațiilor geologice ale scoarței terestre, în scopul determinării succesiunii lor de formare și a evoluției Pământului în decursul erelor geologice. Prin diferite metode, s. caută să determine vârsta relativă și absolută a formațiilor geologice.

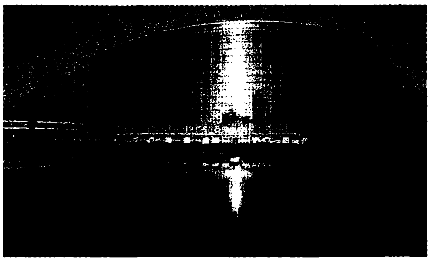

Strasbourg. Parlamentul european

STRATILESCU, Grigore (1865–1947, n. Huși), inginer constructor român. Studii și proiecte cu privire la construcția căilor ferate.

STRATOCÚMULUS (< fr. {i}; {s} lat. *stratum* „strat" + *cumulus* „grămadă") subst. Formație de nori inferiori care se prezintă sub forma unor grămezi compacte cu aspect de valuri, frecventă mai ales iarna.

STRATOJÉT ({s} *strato[sferă]* + engl. *jet* „avion cu reacție") s.n. Avion cu reacție, construit pentru zborul în stratosferă.

STRATOMÉTRU (după fr. {i}; {s} lat. *stratum* „strat" + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru determinarea unghiului și a direcției pantei stratelor geologice străbătute de o gaură de sondă.

STRATOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} lat. *stratum* „strat" + gr. *sphaira* „sferă") s.f. Parte a *atmosferei,* între troposferă și *ionosferă,* unde predomină deplasările orizontale ale aerului. Stratul de *ozon* din s. are un rol important în protejarea vieții pe Pământ.

STRÁTUS (cuv. lat. „întins") subst. Formație de nori cu aspect de strat uniform, de culoare cenușie, care ajung până la altitudinea de 1 000 m, producând burniță și zăpadă grăunțoasă.

STRAUSS, Botho (n. 1944), scriitor german. Romane („Dedicația", „Rumoare") și piese de teatru („Mare și Mic"), prezentând tragismul solitudinii și al lipsei de comunicare în societatea modernă.

STRAUSS, David Friedrich (1808–1874), filozof german. Hegelian de stânga și critic al religiei. În „Viața lui Iisus" a demonstrat neautenticitatea evangheliilor.

STRAUSS, Franz Josef (1915–1988), om politic german (R.F.G.). Președinte (din 1961) al partidului Uniunea Creștin Socială (denumire a partidului Uniunea Creștin Democrată în landul Bavaria).

STRAUSS 1. Johann S. (1804–1849), violonist, dirijor și compozitor austriac. Reprezentant de seamă al valsului vienez. **2. Johann S.** (1825–1899), compozitor austriac. Fiul lui S. **(1).** Supranumit „regele valsului". Autor de valsuri celebre („Dunărea albastră", „Povestiri din pădurea vieneză" etc.). Operete („Liliacul").

STRAUSS, Richard (1864–1949), compozitor și dirijor german. Realizează o sinteză modernă dintre romantism și idealul clasic. Simț particular al polifoniei, remarcabil orchestrator. Poeme simfonice („Don Juan", „Till Eulenspiegel", „Don Quijote"), simfonii („Simfonia Alpilor"), opere („Salomeea", „Elektra", „Cavalerul rozelor").

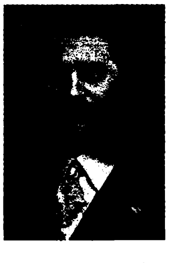

Johann Strauss (2)

Igor F. Stravinski

STRAVINSKI, Igor Fiodorovici (1882-1971), compozitor, dirijor şi pianist rus, naturalizat francez, apoi american. Creaţie împărţită, uzual, în trei perioade: rusă, neoclasică („Simfonia psalmilor", „Rake's Progress") şi serială („Potopul", „Threni"). 2. Preocupare faţă de ordinea rituală a formei şi limbajului. Cele mai cunoscute lucrări ale sale aparţin primei perioade, marcată de noutatea aportului ritmic, de atracţia pentru intervalele disonante, modalism şi politonalitate (baletele „Pasărea de foc", „Petruşka"; cantatele scenice „Nunta", „Povestea soldatului").

STRĂ- (lat. *extra*) Element de compunere care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective al căror sens indică vechimea sau originea îndepărtată (ex. *strămoş, străbun, străvechi*), la formarea unor verbe care indică o intensificare a acţiunii exprimate de verbul bază (ex. *străluci, strălumina*) sau a unor verbe care indică pătrunderea într-un anumit spaţiu ori trecerea dintr-un spaţiu într-altul (ex. *străbate*).

STRĂBÂTE (*stră + bate*) vb. III **1.** Tranz. şi intranz. A trece prin..., a traversa, a pătrunde. **2.** Tranz. A parcurge o suprafaţă întinsă de la un capăt până la celălalt; a cutreiera. **3.** Intranz. A răzbate cu greu pe undeva; a se strecura. ✦ A ajunge la...; *fig.* a reuşi, a izbuti.

STRĂBÚN, -Ă adj., subst. **1.** Adj. Strămoşesc. ✦ Străvechi. **2.** S.m. Străbunic. ✦ (La pl.) Strămoşi. **3.** S.f. Străbunică.

STRĂBUNÍC s.m. Tatăl bunicului sau al bunicii, considerat în raport cu strănepoţii; străbun **(2).**

STRĂBUNÍCĂ s.f. Mama bunicului sau a bunicii, considerată în raport cu strănepoţii; străbună **(3).**

STRĂDÁNIE (< sl.) s.f. Faptul de a se strădui; silinţă pe care o depune cineva pentru a duce ceva la capăt; osteneală **(2),** zel, efort **(1),** străduinţă.

STRĂDUÍ (< sl.) vb. IV refl. A-şi da silinţa pentru a realiza ceva, a stărui cu tot zelul, a se sili.

STRĂFULGERÁ vb. I **1.** Intranz. A luci, a sclipi, a scânteia (ca un fulger). ✦ Tranz. A lovi ca un trăsnet. **2.** Intranz. Fig. (Despre gânduri, idei etc.) A-i trece cuiva repede prin minte, a i se năzări ceva.

STRĂFÚND s.n. Adânc, adâncime.

STRĂÍN, -Ă adj., s.m. şi f. **I.** Adj. **1.** (Despre oameni) Care nu face parte din populaţia ţării în care se află; care este originar din altă regiune decât aceea în care se află. ✦ (Despre ţări, locuri) Altul decât cel de origine. ✦ Care aparţine sau care este propriu altui popor. **2.** Care nu este rudă sau prieten cu cineva; care este sau se simte izolat, stingher. **3.** Care nu intră în preocupările cuiva, care nu îi este familiar. **4.** (Despre lucruri) Care aparţine altcuiva, care nu este proprietatea sa. ✦ Care nu are nici o legătură, nici o contingenţă cu ceva. **5.** Care are alte particularităţi decât mediul în care se află; deosebit, diferit, distinct. **II.** S.m. şi f. **1.** Persoană care aparţine ca origine, cetăţenie etc. altei ţări decât aceea în care se află; persoană originară din alt loc decât cel în care trăieşte. **2.** Persoană care nu e rudă sau din aceeaşi casă cu cineva.

STRĂINĂTÁTE s.f. Ţară, reg. care se află dincolo de hotarele patriei cuiva.

STRĂJÉR, -Ă 1. S.m. (În Ev. Med., în Moldova) Locuitor care, în schimbul unor scutiri fiscale avea obligaţia să facă de pază la hotarele ţării în părţile de munte. ✦ (Înv.) Paznic, strajă. **2.** S.m. şi f. Membru al organizaţiei de tineret „Straja ţării" (1937-1940), creată de regele Carol al II-lea. **3.** S.m. Construcţie alcătuită din piloni de lemn, montată lângă paleea unui pod de lemn, pentru a o proteja de loviturile plutelor.

STRĂJUÍ vb. IV **1.** Tranz. A păzi pe cineva sau ceva, a veghea. **2.** Intranz. A sta de strajă **(1).** ✦ Tranz. Fig. A mărgini, a delimita ceva.

STRĂLUCÍ vb. IV intranz. **1.** A răspândi o lumină vie; a lumina, a luci. **2.** A scânteia, a sclipi. **3.** Fig. (Despre oameni) A se remarca (prin calităţi sau fapte deosebite), a se evidenţia.

STRĂLUCÍRE s.f. **1.** Faptul de a străluci, de a răspândi lumină. ✦ Scânteiere, sclipire. ✦ (FIZ.) Mărime din fotometrie care caracterizează senzaţia de luminozitate creată de sursele de lumină; este egală cu raportul dintre intensitatea luminoasă produsă de o sursă şi aria sursei proiectată pe direcţia de observaţie. ✦ (ASTR.) Iluminarea produsă de un astru. **2.** Fig. Splendoare, măreţie, bogăţie, fast. ✦ Mărire, glorie.

STRĂLUCITÓR, -OÁRE adj. **1.** Care împrăştie lumină; lucitor, strălucit **(1).** ✦ Care sclipeşte, scânteietor. **2.** (Despre ochi, figură) Expresiv; luminos, radios. **3.** Fig. Fastuos, măreţ.

STRĂMÓŞ, -OÁŞĂ s.m. şi f. **1.** Persoană care a trăit cu câteva generaţii înaintea cuiva şi din care descind membrii aceleiaşi familii; (mai ales la pl.) generaţiile trecute, înaintaşii unui neam; unui popor; străbuni. **2.** Străbunic; (la pl.) părinţii sau bunicii bunicilor, consideraţi în raport cu strănepoţii. ✧ *Cultul strămoşilor* = formă primitivă de cult, apărută în orânduirea gentilică, bazată pe credinţa că morţii ar putea influenţa viaţa urmaşilor.

STRĂMUTÁ (< lat. **extramutare*) vb. I **1.** Refl. Mutare a unei colectivităţi din locul unde tradiţional era stabilită datorită unor cauze naturale, socio-economice sau politice. ✦ Tranz. A muta dintr-un loc în altul, a schimba locul cuiva sau a ceva. ✦ (DR.) A dispune o strămutare. **2.** Tranz. (Înv.) A-şi schimba gândurile, hotărârile. **3.** Tranz. A preface, a transforma.

STRĂMUTÁRE s.f. Acţiunea de a (se) strămuta. ✦ (DR.) Trimitere a unui proces de la o instanţă competentă la alta de acelaşi grad sau de la un organ de urmărire penală la altul, prin dispoziţia organului superior.

STRĂNEPÓT, -OÁTĂ s.m. şi f. Copil al nepotului sau al nepoatei de fiu sau de fiică, considerat în raport cu bunicii; copil al nepotului de frate sau de soră, considerat în raport cu unchii şi cu mătuşile sale. ✦ (La pl.) Urmaşi, descendenţi.

STRĂNÚT s.n. Faptul de a strănuta; zgomotul produs când cineva strănută.

STRĂNUTÁ (lat. *sternutare*) vb. I intranz. A expira forţat aerul pulmonar printr-un act reflex, declanşat de excitaţii nervoase, şi care este însoţit de un zgomot caracteristic.

STRĂOANE, com. în jud. Vrancea, pe râul Şuşiţa; 3 817 loc. (2008). Centru viticol. În satul **S.** biserica de lemn Sf. Nicolae (sec. 18).

STRĂPÚNGE (lat. **extrapungere*) vb. III **1.** Tranz. A face să treacă prin ceva un obiect cu vârful ascuţit (până răzbate în partea opusă); a perfora **(1);** *p. ext.* a ucide pe cineva cu o armă ascuţită. ✦ *Fig.* A străbate, a pătrunde, a trece prin... **2.** Tranz. A realiza legătura dintre două lucrări miniere subterane. **3.** Refl. (Despre un izolator electric) A se distruge sub acţiunea unei descărcări electrice care-l traversează.

STRĂŞNICIE s.f. **1.** Atitudine severă; asprime, severitate. **2.** Putere, forţă. **3.** Grozăvie.

STRĂVÉCHI, -VÉCHE 1. Care datează de foarte multă vreme; foarte vechi. ✦ Foarte uzat. **2.** Care datează din epocile primitive ale omenirii, care aparţine preistoriei sau Antic.

STRĂVEZÍU, -ÍE adj. **1.** Care permite razelor de lumină să străbată prin el; prin care se văd (clar) obiectele; transparent. ✦ Clar, limpede, luminos. **2.** (Despre oameni) Cu pielea feţei fină, subţire; palid. **3.** Fig. Al cărui sens, neexprimat direct, poate fi înţeles uşor.

STRÂMB, -Ă (lat. *strambus*) adj., adv. **I.** Adj. **1.** (Despre lucruri) Care prezintă devieri de la forma normală; cu neregularităţi, diform. ✦ (Despre oameni sau părţi ale corpului) Încovoiat, gârbovit, deformat. **2.** Aplecat; lăsat, căzut într-o parte. ✦ (Despre drumuri) Cu cotituri; întortocheat. **3.** Fig. Incorect, nedrept; *p. ext.* făcut pentru a înşela. **II.** Adv. **1.** Cu spatele îndoit sau cu corpul întors, sucit. **2.** Într-o parte, pieziş. **3.** Fig. Contrafăcut, fals, mincinos.

STRÂMBÁ vb. I **1.** Tranz. A face să fie strâmb **(1);** a îndoi, a deforma. **2.** Refl. (Despre oameni) A-şi schimba expresia feţei; a face grimase, a se schimonosi. ✦ A face mofturi, a se fandosi. ✦ Refl. A-şi deforma trăsăturile, a-şi schimonosi figura. ✦ Refl. A imita în ironie gesturile, vorba, expresia cuiva. **3.** Tranz. A face să devieze de la poziţia normală, a apleca, a înclina.

STRÂMBĂ LEMNE (în mitologia românească), uriaş din basme dotat cu o putere uriaşă, putând să smulgă copacii din rădăcini. Îl ajută pe Făt-Frumos în acţiunile sale. V. şi *Însoţitori năzdrăvani.*

STRÂMBULESCU (STRÂMBU), Ipolit (1871-1934, n. Mărăşeşti), pictor român. Tematică inspirată din viaţa satului. Peisaje, scene intimiste excelând în minuţiozitate („La lumina lămpii").

STRÂMT, -Ă (lat. **strinctus*) adj. **1.** Care nu are destulă lărgime sau lăţime; îngust. **2.** Necuprinzător; neîncăpător. **3.** Fig. Lipsit de înţelegere; mărginit, meschin.

STRÂMTÁ vb. I tranz. şi refl. A deveni sau a face să devină mai strâmt; a (se) îngusta.

STRÂMTOÁRE s.f. **1.** Loc îngust între munţi sau între dealuri; trecătoare, defileu, strungă **(2). 2.** Fâşie relativ îngustă de apă care uneşte două bazine acvatice (oceane, mări), despărţind porţiuni de uscat. **3.** Faptul de a fi strâmt; îngustime. ✦ Fig. Situaţie grea, nevoie (bănească), ananghie.

STRÂMTORÁ vb. **1.** Tranz. A limita posibilităţile de mişcare ale cuiva; a îngrămădi; a înghesui. ✦ A sili, a constrânge. **2.** Refl. A se limita la un trai modest.

STRÂMTURA, com. în jud. Maramureş, pe Iza; 4 011 loc. (2008). În satul **S.**, menţionat documentar în 1326, biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil (1771), monument de arhitectură.

STRÂNGĂTÓR, -OÁRE adj. (şi subst.) Care strânge, care agoniseşte; econom; *p. ext.* zgârcit.

STRÂNGE (lat. *stringere*) vb. III **I. 1.** Tranz. A trage tare de capetele unei sfori, ale unei curele etc., pentru a lega ceva sau a fixa mai bine; a face ca o legătură să fie mai strâmtă. ✦ Fig. A întări o prietenie, o alianţă etc. **2.** Tranz. A ţine sau a apuca cu mâna, apăsând cu putere. ✦ A cuprinde cu putere în braţe. **3.** Tranz. A prinde din toate părţile, apăsând cu forţă. ✦ (Despre obiecte de îmbrăcăminte) A apăsa (fiind prea strâmt) asupra corpului, provocând jenă sau durere. ✦ A înşuruba (mai tare) o piesă filetată. ✦ A îndesa, a îngrămădi. **4.** Tranz. A apropia (cu putere) părţi ale corpului; a încleşta. ✦ Tranz. şi intranz. A încreţi buzele, fruntea, sprâncenele etc. (în semn de nemulţumire, de mânie, de dispreţ etc.). **5.** A îndoi punând una peste alta marginile, faldurile unui material; a împături. ✦ Refl. (Despre materiale textile) A-şi reduce volumul sau lungimea; a se strâmta, a intra la apă. **6.** Refl. şi tranz. A (se) ghemui, a (se) zgârci, a (se) aduna de frig, de durere etc. **II. 1.** Tranz. A pune la un loc lucruri (risipite); a face grămadă; a aşeza în scopul păstrării. ✦ A culege (cereale, plante etc.), a aduna recolta. ✦ A face provizii. **2.** Tranz. A face ordine, adunând obiecte împrăştiate, a pune la loc. **3.** Tranz. A face economii, a agonisi. ✦ A colecta. ✦ A aduna impozite; a percepe **(2). 4.** Refl. A se aduna în număr mare (în jurul cuiva); a se întruni. ✦ A se înghesui.

STRÂNGERE s.f. Acţiunea de a (se) strânge; strâns^1. ✦ (TEHN.) Imobilizare relativă, a două piese care se întrepătrund, când dimensiunea cavităţii piesei cuprinzătoare este mai mică decât cea a piesei cuprinse.

STRÂNS^1 s.n. Strângere. ✦ Recoltare a cerealelor; cules. ✦ Perioada, timpul recoltării.

STRÂNS^2, -Ă adj., adv. **I.** Adj. **1.** Înfăşurat, legat bine. ✦ Întins, încordat. ✦ (Despre îmbrăcăminte) Care strânge. ✦ Fig. (Despre relaţii între oameni) Puternic, trainic. ✦ Fig. (Despre felul de a gândi, de a se exprima) Precis, concis, riguros. **2.** Prins, ţinut cu putere în mâini. **3.** Presat cu putere, îngrămădit, înghesuit. **4.** Contractat, încleştat, ✦ Adunat, apropiat, lipit. **5.** (Despre un material) Adunat în mai multe falduri, îndoit, înfăşurat. **6.** (Despre fiinţe) Făcut ghem, contractat, zgârcit. **7.** (Despre lucruri) Pus unul peste altul. **8.** Pus bine, la foc ferit. ✦ Pus în ordine, ordonat. **9.** (Despre bani) Pus deoparte; agonisit. **II.** Adv. **1.** Cu forţă, cu putere, cu intensitate. **2.** Strict, exact, riguros.

Meryl Streep

Barbara Streisand

STRÂNSOÁRE s.f. **1.** Apăsare, presare; încleştare, strângere. ✦ Fig. Constrângere, oprimare, **2.** Loc strâmt; îngustime. **3.** (Pop.) Recoltă. ✦ Averi acumulate, bunuri.

STREÁŞINĂ (cf. v. sl. *stréha*) s.f. Porţiunea de la marginea inferioară a versantelor de acoperiş, care depăşeşte planul pereţilor exteriori ai unei clădiri pe care îi protejează împotriva acţiunii directe a ploii, a scurgerii apei, prevenind acumularea apei la baza zidurilor. ✦ Jgheab de scurgere a ploii, montat la marginea acoperişului casei.

STRÉCHE (< bg.) s.f. Muscă mare, de 14–15 mm, neagră, păroasă, ale cărei larve se localizează sub pielea bovinelor *(Hypoderma bovis)*. ✦ Agitaţie, spaimă provocată animalelor de zborul zgomotos al insectei descrise mai sus.

STRECKEISEN, Albert Ludwig (1901–1998), geolog elveţian. Cercetări asupra structurilor geologice ale României („Observaţiuni geologice în Carpaţii Meridionali între Valea Oltului şi Valea Jiului", „Asupra tectonicii din Carpaţii Meridionali"). M. de onoare al Acad. Române (1991).

STRECURÁ vb. I **1.** Tranz. A trece un lichid printr-o strecurătoare, printr-o sită etc. pentru a-l limpezi sau pentru a-l omogeniza. ✦ Refl. (Despre lichide) A aluneca printr-un loc îngust, a se prelinge. **2.** Refl. A-şi face loc cu greu, a pătrunde printr-un loc greu accesibil. **3.** Refl. A trece pe neobservate pe undeva sau pe lângă cineva; a se furişa, a se fofila. ✦ Tranz. A introduce pe cineva sau a aşeza ceva pe nesimţite într-un anumit loc. ✦ Fig. Tranz. A spune cuiva ceva în mod discret.

STRECURĂTOÁRE s.f. Vas de bucătărie cu fundul găurit folosit pentru strecurarea lichidelor. ✦ Pânză foarte rară prin care se strecoară laptele sau în care se pune caşul să se scurgă de zer.

STREEP, Meryl (n. 1949), actriţă americană de film. Interpretă de mare sensibilitate, în roluri dramatice („Vânătorul de cerbi", „Logodnica locotenentului francez", „Inimă îndurerată", „Un ţipăt în întuneric", „Când te îndrăgosteşti", „Camera lui Marvin"). Premiul Oscar: 1979 („Kramer contra Kramer"), 1982 („Sophie a ales").

STREHAIA, oraş în jud. Mehedinţi, în piemontul Motrului; 11 763 loc. (2008). Fabrici de confecţii, de cărămidă şi ţiglă; ateliere de reparaţii. Centru viticol. Fundaţiile fostei casei a Băniei (sec. 16). Biserica Sfânta Treime a fostei mănăstiri S., ctitoria boierilor Craioveşti (1500). Menţionată documentar în 1471. Reşedinţa banilor Olteniei (1479–1492). Oraş din 1921.

STREHLER, Giorgio (1921–1997), actor şi regizor de teatru italian. Cofondator (1947), alături de Paolo Grassi, şi director al Teatrului Piccolo din Milano, director (1983–1990) al Teatrului Europei (Odeon) din Paris; preşedinte (1992) al Uniunii Teatrelor din Europa. A pus în scenă piese de Brecht, Shakespeare, dar mai ales de C. Goldoni, propunând noi forme de spectacol teatral.

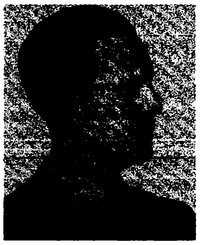

Vladimir Streinu

STREI s.m. Rasă locală de porci, de culoare neagră, crescută pentru producţia mixtă (carne şi grăsime).

STREI Râu, afl. stg. al Mureşului, în amonte de Simeria; 89 km. Izv. din m-ţii Şureanu şi colectează apele din depr. Haţegului.

STREINU, Vladimir (pseud. lui *Nicolae Iordache*) (1902–1971, n. Teiu, jud. Argeş), critic şi istoric literar român. Comentator al fenomenului literar interbelic şi îndeosebi al poeziei („Pagini de critică literară"), studii analitice („Clasicii noştri"), monografice („Calistrat Hogaş") sau de teorie prozodică („Versificaţia modernă"). Coautor, împreună cu Ş. Cioculescu şi T. Vianu, al unei „Istorii a literaturii române moderne". Versuri, antologii, traduceri. Membru post-mortem al Acad. (2006).

STREISAND, Barbra (n. 1942), cântăreaţă şi actriţă de film americană. Interpretează personaje voluntare, deseori angajate politic, dublate de o surprinzătoare sensibilitate („Hello Dolly", „Cei mai frumoşi ani", „Yentl", „Prinţul Mareelor", „Cele două feţe ale dragostei"). Premiul Oscar: 1968 („Funny Girl").

STREJEŞTI, com. în jud. Olt, pe dr. Oltului; 3 419 loc. (2008). Hidrocentrală.

STRELÍŢI (< rus.) s.m. pl. (În sc. 16–18, în Rusia) Corp special de pedestraşi cu funcţii poliţieneşti; din rândurile lor era aleasă garda ţarilor Rusiei.

STRELITZIA s.f. Plantă decorativă, originară din Africa de Sud, din fam. streliziacee, cu frunze lung peţiolate şi inflorescenţe erecte, cu tijă lungă şi flori portocalii înconjurate de bractei viu colorate, cu nuanţe mov-albăstrii.

STREMŢ, com. în jud. Alba, pe râul omonim; 2 606 loc. (2008). În satul Geoagiu de Sus, atestat documentar în 1263, biserica Intrarea în biserică a Maicii Domnului (sec. 16). Ctitorie a lui Radu de la Afumaţi.

STREPEZEÁLĂ s.f. Senzaţie neplăcută de iritare a dinţilor şi a mucoasei gurii, apărută în urma consumării unor fructe acre sau astringente.

STREPTOCÍD (< fr.; {s} fr. *strepto*[*coque*] „streptococ" + lat. *-cida* „care ucide") s.n. Medicament utilizat împotriva streptococilor.

STREPTOCÓC (< {i}; {s} gr. *streptos* „răsucit" + *kokos* „grăunte") s.m. Gen de bacterii sferice, dispuse în lanţuri, saprofite sau agenţi patogeni ai unor infecţii (impetigo, erizipel, scarlatină, reumatism etc.).

STREPTOCOCÍE (< fr.) s.f. Infecţie cutanată, provocată de streptococi, în general localizată, dar foarte persistentă şi cu caracter recidivant.

STREPTOMICÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Antibiotic extras din *Streptomyces griseus*. Este bacteriostatică şi bactericidă, utilizată în tratamentul tuberculozei, leprei, difteriei, ciumei etc.

STRES (cuv. engl.) s.n. Termen general utilizat pentru orice factor din mediu (traumatism, emoţii, frig, căldură etc.) capabil să provoace la om şi la animale o stare de tensiune şi o reacţie de alarmă a organismului, determinând uneori îmbolnăviri grave. În prezent termenul este utilizat frecvent pentru a desemna factorii care alterează starea psihică, inclusiv suprasolicitarea nervoasă. Termenul a fost introdus de doctorul canadian Hans Selye (1907–1982).

STRESEMANN, Gustav (1878–1929), om politic german. Fondator şi lider al Partidului Populist. Cancelar (aug.–nov. 1923) şi min. de Externe (1923–1929). A semnat, din partea Germaniei, o serie de documente internaţionale (Acordul de la Locarno, 1925; Pactul Briand-Kellogg, 1928). Premiul Nobel pentru pace (1926), împreună cu A. Briand.

STREUVELS, Stijn (pseud. lui *Frank Lateur*) (1871–1969), prozator belgian de limbă flamandă. Proză de analiză influenţată de Dostoevski. Romanele şi nuvelele sale asociază viaţa ţăranilor flamanzi cu ritmul cosmic al naturii („Viaţa primăverii", „Dansul morţilor", „Câmpul de in", „Muncitorii"). Memorii.

STRIAT, Ă (< *stria*) adj. Care prezintă striaţii. ✧ *Muşchi s.* (sau *musculatură s.*) = muşchi ale căror fibre privite la microscop prezintă dungi transversale luminoase şi întunecate, datorită alternanţei filamentelor de actină şi miozină cu rol în contracţia musculară. Sin. *muşchi scheletici* (muşchi care se inseră pe oasele scheletului).

STRIÁŢIE (STRIAŢIÚNE) (< fr.) s.f. Fiecare dintre dungile paralele, foarte fine, scoase în relief sau deosebite prin culoare, de pe suprafaţa unui corp; (cu sens colectiv) sistem format din astfel de dungi.

STRICÁ (lat. *extricare*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) preface din bun în rău; a (se) deteriora, a (se) defecta. **2.** (Pop.) Tranz. A sfărâma învelişul tare al unui lucru pentru a scoate şi a folosi conţinutul; a sparge. **3.** Refl. (Despre alimente) A se altera; a se descompune. **4.** Tranz. A pricinui pagube. **5.** Intranz. A face rău, într-o anumită situaţie sau unei anumite persoane. **6.** Refl. (Despre vreme) A se schimba în rău, a deveni nefavorabilă. **7.** Tranz. A avea o influenţă negativă asupra cuiva; a corupe. ✦ Refl. A decădea din punct de vedere moral; a se deprava, a se perverti.

STRICÁT, -Ă adj. **1.** Care nu mai poate fi utilizat, fiind deteriorat, defect etc. **2.** Alterat, descompus. ✦ (Despre aer) Viciat, irespirabil. **3.** Dărâmat, năruit. **4.** (Pop.) Vătămat, bolnav. **5.** (Despre relaţii dintre oameni) Desfăcut, rupt. **6.** (Şi subst.) Decăzut moraliceşte; corupt, depravat, pervertit.

STRICĂCIÚNE s.f. **1.** Faptul de a (se) strica; *concr.* ceea ce este stricat, deteriorat; pagubă cauzată de o deteriorare. ✦ (Pop.) Vătămare. **2.** Fig. Efect rău. **3.** Corupţie, depravare, pervertire.

STRICNÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *strykhnos*, numele unor plante otrăvitoare) s.f. Alcaloid extras din *Strychnos nux vomica*, foarte toxic, utilizat în doze mici ca stimulent al sistemului nervos central, mai ales al măduvei spinării; în doze mai mari este folosit ca rodenticid.

STRICT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi adv.) Care are un caracter absolut, care nu admite abatere; riguros; *p. ext.* sever, aspru. ✧ Expr. *(A fi) strict necesar* = a fi indispensabil. ✦ Precis, exact. **2.** (MAT.) *Inegalitate s.* = atribut a două elemente ale unei mulţimi, în care s-a definit o relaţie de ordine, de a fi comparabile şi neegale.

STRICTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. (MED.) Îngustare a unor canale din organism în urma unei leziuni inflamatorii, a unei cicatrice etc. (ex. **s.** esofagiană, **s.** ureterală).

STRICŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. (FIZ.) Micşorare a dimensiunilor unui corp; contracţie. ✦ Reducere a grosimii unui corp de formă alungită; subţiere.

STRIDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre sunete) Lipsit de armonie; ascuţit **(5)**, tare; *p. ext.* neplăcut, supărător. **2.** (Despre culori) Bătător la ochi; ţipător, violent. ✦ Fig. Care şochează; izbitor.

STRIDÉNŢĂ (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi strident. ✦ (Concr.) Sunet, culoare, ton strident.

STRÍDIE (< ngr.) s.f. Scoică marină, comestibilă, cu valve groase, inegale (cea dreaptă mai mică) *(Ostrea edulis)*.

STRIDÓR (cuv. lat., „fluierat, şuierat") s.m. (MED.) Zgomot respirator şuierător, în special inspirator, întâlnit în cazuri de spasm sau de obstrucţie a laringelui (s. laringean).

Cochilii de stridii

STRIDULÁNT (< fr.; {s} lat. *stridulus* „care şuieră, scârţâie") adj. *Organ* ~ = organ special al unor insecte cu ajutorul căruia acestea produc sunete sau zgomote (ex. aripile la lăcustă, piciorul şi aripa la cosaş etc.).

STRIGÁ (lat. **strigare*) vb. I **1.** Intranz. A scoate sunete puternice; a răcni, a ţipa. **2.** Tranz. A enunţa cu glas tare şi răsunător; *p. ext.* a vocifera. ✦ Intranz. A se răsti la cineva. ✦ A se văicări cu glas ridicat. **3.** Tranz. A chema pe cineva să vină (pronunţându-i numele).

STRÍGĂ (lat. *striga*) s.f. **1.** (În superstiţii) Fiinţă imaginară; strigoaică. **2.** Pasăre răpitoare de noapte, sedentară, cu penajul galben-ruginiu şi cu pete brune-întunecate; este folositoare, pentru că se hrăneşte în special cu şoareci *(Tyto alba guttata)*. **3.** (ENTOM.) (Fluture) *cap-de-mort*.

STRÍGĂT s.n. **1.** Exclamaţie cu voce ridicată, puternică; ţipăt, răcnet. **2.** Sunet caracteristic emis de o pasăre sau de un animal; urlet, zbieret. **3.** Chemare cu voce tare a cuiva. **4.** Strigătură.

STRIGĂTÚRĂ s.f. Specie a liricii populare, de o structură relativ simplă, de la chiuitura onomatopeică până la catrenul liric-sentimental sau satiric, care însoţeşte jocurile populare. Modulată după ritmica jocului, rostirea s. are funcţiunea de a-l anima, întărind efectul melodic. Sin. *chiuitură* **(2)**, *ţipuritură*.

STRIGIFÓRME (< fr.; {s} lat. *striga* „strigă" + *forma*) s.f. pl. Ordin de păsări de pradă care vânează noaptea (ex. bufniţa, cucuveaua, huhurezul); răpitoare de noapte.

STRIGOÁICĂ s.f. Strigoaie; strigă **(1)**. Vrăjitoare.

STRIGÓI, -OÁIE (< *strigă*) s.m. şi f. (În credinţele populare) Sufletul unui om (viu sau mort) despre care se crede că se transformă noaptea în lup, în câine etc., pricinuind rele celor pe care îi întâlneşte; pricolici, moroi.

STRIGONIUM v. Esztergom.

STRÍMER (< engl.) s.m. (FIZ.) Canal de gaz ionizat, cu bună conductibilitate, care se formează în spaţiul dintre doi electrozi supuşi unei mari diferenţe de potenţial şi care precedă formarea unei scântei electrice, constituind traseul acesteia.

STRINDBERG, Johan August (1849–1912), scriitor suedez. Operă vastă şi stufoasă, de orientare naturalistă, apoi neoromantică şi preexpresionistă. Romane („Camera roşie"), nuvele („Utopii în realitate"), pagini autobiografice („Pledoaria unui nebun"), drame („Dansul morţii", trilogia „Spre Damasc"), de accentuată observaţie psihologică.

STRINGÉNT, -Ă (< it.) adj. Care se impune neapărat; care nu dă răgaz; imperios, presant.

STRIPĂRE s.f. (METAL.) Operaţia de desprindere şi de scoatere a lingourilor din lingotiere după solidificare.

STRÍPER^1 (< engl. {i}) s.n. Dispozitiv de strângere, cu cleştele, a macaralei de stripare.

STRÍPER^2 (< engl.) s.m. Dansator de strip-tease.

STRIP-TEASE (< engl.) s.n. Număr de cabaret în care dansatorii se dezbracă în faţa spectatorilor, în cursul executării unui dans provocator.

STRIU (< fr.) s.n. (CONSTR.) Fiecare dintre şanţurile mici, paralele, executate pe suprafaţa unui element de construcţie în scop decorativ sau pentru a o face mai aspră.

STRIVÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A zdrobi, a turti (prin presare); a face fărâme; *p. ext.* a omorî. ✦ (Fig.) A nimici, a distruge. **2.** Tranz. şi refl. recipr. A (se) îngrămădi, a (se) înghesui, a (se) îmbulzi, a (se) înăbuşi.

STRIVÍRE s.f. Acţiunea de a (se) strivi; zdrobire; *fig.* distrugere, nimicire. ✦ (TEHN.) Turtire locală a unui corp solid, efectuată prin compresiune, în zona de contact cu un alt corp solid care îl presează.

STROBOSCÓP (< fr. {i}) s.n. Dispozitiv care permite examinarea stroboscopică a unui corp în mişcare.

STROBOSCOPÍE (< fr. {i}; {s} gr. *strobos* „învârtire" + *skopeo* „a privi") s.f. (FIZ.) Metodă de observare a corpurilor aflate în mişcare de translaţie sau de rotaţie, cu un anumit caracter de periodicitate, de sacadare; constă în întreruperea intermitentă fie a iluminării corpului, fie a privirii, având drept consecinţă micşorarea aparentă a vitezei de mişcare sau chiar anularea vitezei ori inversarea sensului mişcării.

STROE, Aurel (n. 1932, Bucureşti), compozitor român. Stabilit în Germania, în 1986. Atras de polimodalism şi de tendinţa către organizarea strictă a totalului cromatic. Compune pe baza mai multor sisteme de acordaj (polifonie de muzici), în forma de palimpsest („Trilogia cetăţii închise"); lansează conceptul de compoziţie muzicală morfogenetică.

STROESCU, Constantin (1886–1977, n. Iaşi), tenor român. Carieră internaţională. Rafinat interpret de lied, îndeosebi al muzicii franceze.

STROESCU, Vasile (1845–1926, n. Trinca-Hotin), filantrop român. M. de onoare al Acad. (1910). Preşedinte (de vârstă) al Parlamentului României (1918). Şi-a folosit averea pentru înfiinţarea de şcoli şi aşezăminte religioase; a sprijinit financiar fondurile culturale din Blaj, Sibiu şi Arad şi Mitropolia Ardealului; a donat societăţii ASTRA o mare sumă de bani şi a trimis la învăţătură în străinătate mulţi tineri din Basarabia.

STROESSNER, Alfredo (1912–2006), general şi om politic paraguayan. Preşedinte al Republicii Paraguay (1954–1989). A instaurat în ţară un regim dictatorial.

STROEŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe Cerna; 3 080 loc. (2008).

STROFANTÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Amestec de glicozide extrase din diferitele specii ale plantei *Strophanthus*, cu acţiune tonicardiacă, utilizat în tratamentul tahicardiei, insuficienţei cardiace etc. V. *ouabaină*.

STRÓFĂ (< fr., gr.) s.f. Grup de versuri care alcătuiesc un ansamblu unitar prin elementele prozodice (măsură, ritm, rimă) şi uneori prin înţeles. **S.** poate fi formată din două, trei, patru, cinci sau mai multe versuri (distih, terţet, catren etc.).

STROFOÍDĂ (< fr. {i}) s.f. (MAT.) Locul geometric al punctelor de pe o dreaptă variabilă (care trece printr-un punct fix situat pe axa absciselor) astfel încât distanţa de la puncte la intersecţia dreptei cu axa ordonatelor şi distanţa de la origine la această intersecţie să fie egale.

STROHEIM, Erich von (1885–1957), regizor şi actor american de film de origine austriacă. Maestru al cinematografiei mondiale în anii '20–'40. Remarcabilă carieră actoricească, atât în filmele regizate de el însuşi, începând din 1919 („Soţii orbi", „Femei nebune", „Rapacitate", „Simfonia nupţială", „Regina Kelly"), cât şi în altele, semnate de D.W. Griffith, J. Renoire, B. Wilder. Opera sa regizorală, unică în galeria capodoperelor cinematografului mondial, s-a impus prin vigoarea şi originalitatea abordării problematicii sociale şi psihologice; reacţia de adversitate a Hollywood-ului îi interzice din 1928 accesul la calitatea de realizator.

STROICI, familie de boieri din Moldova. Mai cunoscut: **Luca S. (Lupu),** mare logofăt (1580–1591 şi 1595–1610), partizan al Movileştilor. Boier cărturar, unul dintre ctitorii mănăstirii Dragomirna, căreia i-a dăruit biblioteca sa. Primul dregător din Ţările Române care semnează documentele cu litere latine. Autor al unui „Tatăl nostru", scris cu litere latine.

STROIEŞTI, com. în jud. Suceava, pe râul Şomuzu Mare; 3 436 loc. (2008). În satul Zahareşti biserica Sf. Dumitru (1542).

STROMBOLI, ins. italiană în M. Tireniană, în arh. Lipare; 12,2 km^2. Are în centru un vulcan activ, care erupe la intervale de 20 minute („farul M. Mediterane") aruncând gaze, piroclastite, uneori lavă bazaltică. Mari erupţii au avut loc în 1921, 1956, 1966.

STRONGHÍL s.m. v. **strunghil.**

STRONGILÓZĂ (< fr.) s.f. (MED. VET.) Denumire generică dată unor boli parazitare ale animalelor, provocate de viermi din grupa nematodelor, care se caracterizează prin enterite, bronşite, pneumonii etc.

STRONŢIANÍT (< fr. {i}) s.n. Carbonat natural de stronţiu ($SrCO_2$), cristalizat în sistemul rombic, incolor sau cenuşiu gălbui, cu luciu sticlos; utilizat la prepararea sărurilor de stronţiu şi la rafinarea zahărului.

STRÓNŢIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Strontian*, oraş în Scoţia) s.n. Element chimic *(Sr;* nr. at. 38, m. at. 87,62); metal alcalino-pământos, foarte asemănător cu calciul. Se găseşte în natură sub formă de stronţianit ($SrCO_2$), celestină ($SrSO_4$), ş.a. În combinaţii este bivalent. Compuşii lui colorează flacăra în roşu şi de aceea se folosesc în pirotehnie la fabricarea artificiilor. Izotopul radioactiv cu masa atomică 90, care se formează în reacţiile de fisiune, este foarte dăunător vieţuitoarelor.

STROP s.m. **1.** Mică parte de formă globulară dintr-un lichid; cantitate foarte mică dintr-un lichid; picătură. **2.** Fig. Părticică dintr-o materie solidă; fărâmă.

STROPÍ *(< sl.)* vb. IV tranz., intranz. şi refl. A (se) uda uşor şi superficial, a (se) umezi; a împroşca, acoperind cu stropi **(1)** de apă sau de alt lichid. ✦ Tranz. A răspândi, prin împroşcare sau prin proiectare, un lichid sau un material pulverulent pe o suprafaţă sau pe un obiect. ✦ Refl. A se acoperi cu pete mici, a fi presărat cu stropi **(1)**, a se păta.

STROPITOĂRE s.f. Vas prevăzut cu un tub lateral terminat printr-o sită, folosit la stropitul plantelor.

STRUCTURÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la structură **(1)**; de structură.

STRUCTURALÍSM (< fr. {i}) s.n. Teorie lingvistică despre caracterul sistematic al limbii, alcătuind o structură în care diversele părţi se află în relaţii şi se condiţionează reciproc. Abordarea structuralistă a limbii caracterizează activitatea a trei şcoli lingvistice: *şcoala pragheză* („Cercul lingvistic de la Praga"), reprezentată de S.N. Trubetzkoy şi R. Jakobson, cu contribuţii mai ales în dezvoltarea fonologiei; *şcoala descriptivistă* americană, reprezentată de L. Bloomfield, Z. Harris ş.a., cu rol esenţial în dezvoltarea gramaticii descriptive moderne; *şcoala daneză* v. *glosematica*. ✦ P. gener. Teorie şi metodă aplicată în diverse ştiinţe, care îşi propune să descopere sistemele de relaţii. Având drept premisă lucrările unor gânditori şi oameni de ştiinţă ca W. Humboldt, Ch. Peirce, L. Wittegenstein, S. Freud, K. Jung ş.a., s. a apărut, în cursul primei jumătăţi a sec. 20, în psihologie (gestaltism, J. Piaget), matematică (N. Bourbaki), lingvistică (F. de Saussure ş.a.), biologie (L. von Bertalanffy ş.a.), etnologie (C. Lévy-Strauss), extinzându-se mai apoi în teoria şi istoria literară şi de artă (R. Barthes ş.a.), estetică (U. Eco ş.a.), epistemologie (L. Althusser, M. Foucault ş.a.), sociologie (B. Malinowski, R. Parsons ş.a.).

STRUCTURALÍST, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Privitor la structuralism, care se referă la structuralism. **2.** s.m. şi f. Adept al structuralismului.

STRUCTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (FIZ.) Alcătuirea internă a unui corp sau a unui sistem fizic (atom, moleculă, nucleu etc.), caracterizată prin natura şi prin însuşirile elementelor componente, prin dispoziţia lor spaţială şi prin legăturile şi interacţiunile lor reciproce. ✦ Mod de dispunere a elementelor componente ale unui ansamblu. ✧ (CONSTR.) *S. de rezistenţă* = ansamblul elementelor unei construcţii care preia şi transmite la fundaţie toate încărcăturile care solicită construcţia. *S. metalică* = mod de aşezare a grăunţelor care constituie un metal sau un aliaj. **2.** (PETROGR.) Totalitatea însuşirilor rocii, determinate de aspectul morfologic al părţilor ei componente (gradul de cristalizare, dimensiunile şi forma cristalelor) şi de modul de creştere a acestora. **3.** (GEOL.) *S. geologică* = mod de aranjare în scoarţa terestră a stratelor, precum şi raporturile dintre ele. Se mai numeşte *s. tectonică*. **4.** Factură psihică, conformaţie. **5.** (În teoriile structuraliste) Mod de alcătuire a unui sistem, ansamblu al relaţiilor esenţiale

Johan A. Strindberg

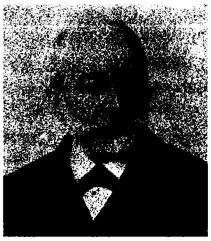
Dimitrie Sturdza

dintre elementele sale componente: *model* ideal care reflectă aceste relații (diferențe, opoziții, corelații), independent de natura lor substanțială. **6.** Fel de alcătuire a unei compoziții, a unei opere literare. ✦ Mod specific de organizare a elementelor constitutive ale unei limbi. ✧ *S. gramaticală* = mod specific fiecărei limbi de a organiza cuvintele în propoziții şi fraze. **7.** (MAT.) *S. algebrică* = mod de organizare a unei mulțimi de elemente prin definirea uneia sau a mai multor operații care au anumite proprietăți (ex. **s.** de grup, **s.** de inel).

STRUENSEE, Johann Friedrich, conte (1737–1772), om politic şi medic danez de origine germană. Adept al absolutismului luminat. Ca prim-min. a realizat (1771–1772) o serie de reforme liberale. Răsturnat de la putere, judecat şi executat.

STRUGARI, com. în jud. Bacău, la poalele culmii Pietricica; 2 591 loc. (2008).

STRÚGURE (cuv. autohton) s.m. **1.** Fruct al viței de vie, în formă de ciorchine cilindric sau cilindro-conic; (reg.) poamă. **2.** *Strugurii-ursului* = plantă mică, târâtoare, ocrotită prin lege, cu frunze persistente, pieloase, cu flori roşietice sau albe şi fructe bace, roşii, lucioase, comestibile *(Arctostaphylos uva-ursi);* sărbezele.

STRUMA (gr. **STRIMÓN),** fl. în Pen. Balcanică (Bulgaria şi Grecia); 415 km. Izv. de pe versantul de SV al masivului Vitoşa şi se varsă în M. Egee.

STRÚNĂ (< sl.) s.f. **1.** (MUZ.) Coardă. **2.** Sfoară foarte bine întinsă, făcută din fire elastice şi răsucite. **3.** Parte a frâului care trece pe sub bărbia calului şi se agață de cele două capete ale zăbalei.

STRUNG (< sl.) s.n. Maşină-unealtă folosită pentru prelucrarea suprafețelor de rotație, a suprafețelor elicoidale (filete) sau a suprafețelor plane frontale. Tipurile cele mai răspândite de s. sunt: *s. paralel, s.-revolver, s. cu vârfuri* şi *s.-carusel.*

STRUNGA, com. în jud. Iaşi, în C. Jijiei; 4 421 loc. (2008). În satul Fedeleşeni, vestigii neolitice, iar în satul Hăbăşeşti, urmele unei aşezări fortificate din aceeaşi perioadă. Ape minerale sulfuroase, descoperite din 1830. Stațiune balneoclimaterică sezonieră.

STRÚNGĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Loc îngust prin care trec oile pe rând pentru muls. ✦ Loc îngust de trecere. **2.** Trecătoare (între munți) şi defileu. **3.** Strungăreață.

STRUNGĂREÁȚĂ s.f. Răritură între dinți, în special între incisivii maxilarului superior; strungă **(3).**

STRUNGĂRÍE s.f. **1.** Atelier sau secție industrială unde se prelucrează piesele cu ajutorul strungului. **2.** Meseria strungarului.

STRUNGHÍL (STRONGHÍL) s.m. Specie de guvid din M. Caspică, Marea Neagră şi lacurile litorale, lung de 20–25 cm, galben-brun; guvid mare *(Gobius melanostomus).*

STRUNÍ vb. IV tranz. A ține (calul) în frâu, a stăpâni. ✦ Fig. A ține din scurt pe cineva; a domina.

STRUNJÍ vb. IV tranz. A prelucra un material cu ajutorul strungului; a da la strung.

STRUȚ (< it.) s.m. (În sens larg) Nume dat unor păsări mari, alergătoare, nezburătoare, cu picioare lungi şi puternice, cu gât lung şi golaş, aripi mici şi pene moi (**s.** *african*, **s.** *nandu* din America de Sud şi **s.** *emu* din Australia) *(Struthio camelus).* ✦ (În sens restrâns) S. african trăieşte în reg. tropicale din Africa şi în reg. învecinate ale Asiei. Cea mai mare pasăre actuală, masculul atingând 2,75 m înălțime. Femela este cafenie, iar masculul negru cu aripile şi coada albe. În prezent crescut şi în ferme pentru carne şi ouă.

STRUVE 1. Vasili Iakovlevici S. (1793–1864), astronom rus de origine germană. Întemeietorul Observatorului din Pulkovo. Cercetări asupra stelelor (stele duble, paralaxe etc.). **2. Otto S.** (1897–1963), astronom american de origine rusă. Strănepotul lui **S. (1).** Cercetări asupra materiei interstelare şi asupra rotației stelelor (1925).

STRZYGOWSKY, Joseph (1862–1941), istoric de artă austriac, de origine poloneză. S-a consacrat studierii originilor artei creştine („Naşterea barocului la Rafael şi Corregio", „Arta creştină a Siriei"). M. coresp. al Acad. Române (1914).

STUART, familie de nobili scoțieni. Membrii ei au fost în sec. 12–14 majordomi ai Scoției („lorzi-steward"). apoi regi ai Scoției (din 1371) şi ai Angliei (1603–1649 şi 1660–1714).

STUBBE, Hans (1902–1989), genetician german. Cercetări de genetică tehnică şi aplicată. Autor al monografiei „Genetica". M. coresp. al Acad. Române (1965).

STUC (< it.) s.n. Material preparat dintr-un amestec de var stins, praf de marmură şi praf de cretă, folosit în decorațiile arhitectonice. Pasta de **s.** se modelează uşor, iar după uscare devine rezistentă; poate fi colorat şi lustruit.

STUCATÚRĂ (< it.) s.f. Decorație în relief, executată din stuc sau din ipsos. Este cunoscută din Antic greacă şi folosită frecvent în arhitectura barocă.

STUD-BOOK (cuv. engl.) subst. Registru în care sunt trecute genealogia şi performanțele cailor pursânge.

STUDÉNT, -Ă (< germ.) s.m. şi f. Persoană care urmează cursurile unei universități sau ale unui institut de învățământ superior.

STUDENȚÍE s.f. Perioadă de timp în care cineva este student; stare, situație, viață de student.

STUDIÁ (< it.) vb. IV tranz. **1.** A depune o muncă intelectuală susținută, sistematică, pentru însuşirea de cunoştințe temeinice într-un anumit domeniu; a învăța. **2.** A examina cu atenție, a observa, a analiza; a cerceta.

STUDIÁT, -Ă adj. **1.** Analizat, examinat, cercetat. **2.** Fig. Lipsit de naturalețe, afectat, prefăcut.

STUDINA, com. în jud. Olt, în C. Romanați; 2 781 loc. (2008).

STUDIÓ (< fr.) s.n. **1.** Încăpere special amenajată, izolată acustic față de exterior şi înzestrată cu echipament pentru înregistrare sau transmisiune directă a unor programe de radiodifuziune sau de televiziune, pentru înregistrări audio sau video. ✦ Ansamblu de studiouri **(1)**, clădiri, instalații etc. destinat elaborării, înregistrării şi transmiterii programelor de radiodifuziune şi de televiziune. **2.** Ansamblu de construcții şi de instalații destinate producției de filme cinematografice. **3.** Cameră de studiu sau de lucru a unui artist, a unui fotograf etc. **4.** Sală destinată mai ales spectacolelor experimentale de teatru. **5.** Pat-canapea prevăzut cu ladă pentru păstrarea aşternutului.

STUDIÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care studiază cu sârguință, cu plăcere; înclinat spre studiu.

STÚDIU (< lat.) s.n. **1.** Acțiunea de a studia; cercetare a unei probleme, a unui fenomen etc. Însuşire de cunoştințe, învățătură. **2.** Materie de învățământ. **3.** Lucrare, operă ştiințifică. **4.** Lucrare pregătitoare în vederea unei sculpturi, a unei picturi etc. **5.** Lucrare muzicală compusă pentru îmbunătățirea tehnicii instrumentale.

STUF (lat. **styphus*) s.n. Plantă erbacee perenă din fam. poacee, cu frunze lanceolate şi flori violacee sau gălbui, în panicule terminale, răspândită prin mlaştini, pe malurile lacurilor şi râurilor *(Phragmites australis).* Folosit ca materie primă în ind. celulozei şi a hârtiei, a unor produse chimice etc. Sin. *trestie.*

STUFÍT s.n. (CONSTR.) Material în formă de plăci, confecționat din tulpini de stuf presate şi legate între ele cu sârmă, întrebuințat la realizarea pereților interiori, mai rar exteriori.

STUFÓS, -OÁSĂ (< *tufă)* adj. (Despre arbori, *p. ext.* despre păduri) Cu frunze sau cu ramuri multe şi dese. ✦ Fig. (Despre barbă, mustăți) Cu păr mult, bogat.

STULPICANI, com. în jud. Suceava, pe râul Suha; 6 232 loc. (2008). Prelucr. lemnului. În satul Slătioara, rezervație forestieră.

STUMPF, Carl (1848–1936), filozof şi psiholog german. Unul dintre teoreticienii fenomenologiei („Teoria cunoaşterii", postum) şi precursor al *gestaltismului* („Despre originea psihologică a reprezentărilor spațiale", „Psihologia sunetului").

STUP (lat. **stypus*) s.m. Adăpost natural sau confecționat în mod special pentru familiile de albine; *p. ext.* adăpostul împreună cu albinele. Stupii sistematici au capac şi rame mobile.

STUPÁR s.m. Prisăcar.

STÚPĂ (< fr.) s.f. Monument funerar budist, format dintr-un soclu poligonal, având deasupra un corp cilindric acoperit cu o cupolă; în interior se află încăperea funerară.

STUPĂRÍT s.n. Îndeletnicirea de a creşte albine. ✧ *S. pastoral* = sistem de creştere a albinelor în cadrul căruia stupii sunt transportați succesiv de la o bază meliferă la alta (ex. la salcâm, la tei etc.).

STUPEFÁCȚIE (< fr.) s.f. Uimire, uluire; stupoare.

STUPEFIÁ (< fr.) vb. I tranz. A surprinde, a uimi, a ului, a năuci.

STUPEFIÁNT, -Ă (< fr.) s.n., adj. (În sens larg) Substanță din categoria drogurilor, care produce alterări ale funcțiilor psihice; pot fi euforizante, excitante, analgezice, narcotice sau halucinogene. Unele **s.** pot fi utilizate, sub strictă supraveghere, în scop terapeutic sau pentru calmarea durerilor în stadiul terminal al unor boli. ✦ (În sens restrâns) Substanță care inhibă centrii nervoşi, provocând o stare de inerție psihică şi fizică (ex. opiu, morfină); s. dau obişnuință şi toxicomanii grave. Consumul fără prescripție medicală este interzis prin lege.

STUPÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Şi adv.) Care nu are sens; absurd. **2.** (Despre oameni) Lipsit de inteligență, nătâng; (despre manifestări ale oamenilor) care indică lipsă de pricepere, de inteligență.

STUPÍLĂ (după fr. *étoupille*) s.f. Amorsă specială, folosită la unele tunuri, pentru aprinderea pulberii de azvârlire a proiectilului.

STUPÍNĂ s.f. Prisacă.

STUPOÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stupefacție. **2.** (MED.) Simptom apărut în unele boli psihice, caracterizat printr-o stare de imobilitate completă, amuțire, deprimare şi refuzul hranei.

ŠTÚR L'udovit (1815–1856), scriitor slovac. Creator al limbii literare slovace („Graiul slovac şi necesitatea scrierii în acest grai"); lirică patriotică de factură romantică („Cântece şi poezii"). Studii de folclor.

STURDZA (STURZA), veche familie de boieri români din Moldova, cu rol politic important în sec. 19. Mai importanți: **1. Ioan (Ioniță) Sandu S.,** primul domn pământean în Moldova (1822–1828) după epoca fanarioților. A încercat să limiteze abuzurile şi să stabilească norme de organizare a breslelor de slujitori. **2. Mihai Gr. S.,** domn al Moldovei (1834–1849). Politică conservatoare; realizări în domeniul organizării şi administrației de stat (înființare de fabrici, construcții de poduri şi şosele). A dezrobit țiganii statului şi ai mănăstirilor, a reorganizat învățământul superior, creând Academia Mihăileană (1835), şi a încheiat o uniune vamală cu Țara Românească (1846), intrată în vigoare la 1 ian. 1848. A reprimat însă „Asociația Patriotică" (1846) şi mişcarea revoluționară de la 1848 din Moldova. **3. Grigore M.S.** (1821–1901, n. Iaşi); fiul lui **S. (2).** A participat la Războiul Crimeii (1853–1856) ca general în armata turcă, sub numele de *Muhlis-paşa.* Candidat la scaunul Moldovei în 1859. Cunoscut şi sub porecla de *Beizadea Vițel.* **4. Dimitrie A.S.** (1833–1914, n. Roman), om politic şi

Lucia Sturdza-Bulandra

Petre Sturdza

istoric. Acad. (1871). Președinte al Partidului Național-Liberal (1892–1908), Prim-min. (1895–1896, 1897–1899, 1901–1904 și 1907–1908). A sprijinit activitatea Academiei Române (al cărei secretar și președinte a fost), contribuind, îndeosebi, la îmbogățirea colecțiilor ei (colecția „Acte și documente relative la istoria renașterii României"). Studii istorice, în special de numismatică.

STURDZA, Mihail (1886–1980), om politic, diplomat și publicist român. Legionar. Ministru de Externe (sept. - dec. 1940) și în guvernul din exil de la Viena (dec. 1944 - mai 1945). După 1945, în exil. Lucrări: „România și sfârșitul Europei. Amintiri din Țara pierdută".

STURDZA, Petre (1869–1933, n. Iași), actor român. Temperament vulcanic, tehnică desăvârșită, dicție perfectă. Roluri din dramaturgia națională și universală („Năpasta", „Azilul de noapte"). A tradus, a montat și a jucat piese de Ibsen („Stâlpii societății", „Femeia mării"). Memorialistică.

STURDZA-BULANDRA, Lucia (1873–1961, n. Iași), actriță română. Soția lui Tony Bulandra. Din 1947 și până la sfârșitul vieții a condus Teatrul Municipal din București, care îi poartă azi numele. Joc lucid, de o mare eleganță și prestanță (Maria Stuart, doamna Warren, Mamouret, doamna Alving, Vassa Jeleznova). Scrieri („Actorul și arta dramatică", „Amintiri").

STURGEON, William (1783–1850), inventator englez. Contribuții în domeniul electromagnetismului și al electricității atmosferice.

STURGES, John (1919–1992), regizor american de film. Maestru al western-ului, în care acordă mai mult interes psihologiei personajelor („Ultimul tren din Gun Hill", „Cei șapte magnifici", „Marea evadare", „Ora pistolarilor").

STURGES, Preston (pe numele adevărat *Edmond Preston Biden*) (1898–1959), cineast american. Carieră meteorică, dar strălucitoare. Realizator al unor comedii trăsnite, cu accente de critică socială, construite din gaguri vizuale și verbale („Călătoriile lui Sullivan", „Domnișoara Mitralieră"). Premiul Oscar: 1940 („Minciuna").

STURIÓN (< it.) s.m. (La pl.) Ordin de pești răpitori *(Acipenseriformes),* de talie mare, din mările și apele dulci ale emisferei nordice, cu scheletul incomplet osificat și cu corpul alungit, acoperit cu cinci rânduri de plăci osoase; sunt pescuiți pentru carne, icre și cleiul de pește, extras din vezica înotătoare. **S.** din Marea Neagră și M. Caspică furnizează icre negre de calitate superioară (și la sg.) pește din acest ordin (ex. morunul, nisetrul, cega etc.). Sin. *acipenserid.*

STURM, Charles (1803–1855), matematician francez. Lucrări în domeniul algebrei *(„teorema lui S."),* geometriei, analizei, mecanicii; cercetări asupra propagării sunetelor în lichide.

STURM UND DRANG („Furtună și avânt"), mișcare literară preromantică germană din sec. 18. Expresie a tendințelor revoluționare ale burgheziei germane, opusă raționalismului și esteticii riguroase a luminismului, a promovat cultul libertății și al originalității, reîntoarcerea la sursele populare. Reprezentanți: Goethe și Schiller (în tinerețe), J.M. Lenz, Ch. D. Schubart, G.A. Bürger, F.M. Klinger.

STURSA, Jan (1880–1925), sculptor ceh. Creație contradictorie, vădind căutările și influențele noilor curente. Busturi, monumente („S. Cech", „Smetana"), sculpturi alegorice („Munca", „Umanismul" pentru podul Hlavka din Praga).

STURTEVANT, Alfred Henry (1891–1970), genetician american. Cercetări asupra mecanismului mutațiilor, determinării sexului și contribuții la teoria cromozomică a eredității.

STURZ (lat. *turdus*) s.m. Nume dat mai multor specii de păsări din genul *Turdus,* ordinul paseriformelor, mai mici decât porumbelul, cu pene brune pe spate și albe-gălbui cu pete brune pe fața ventrală (ex. **s.** de iarnă, *Turdus pilaris;* **s.** de vâsc, *Turdus viscivorus;* **s.** cântător, *Turdus philomelos,* **s.** viilor, *Turdus iliacus*).

STURZA v. Sturdza.

STURZA, Marius (1876–1954), n. Șepreuș, jud. Arad), medic român, M. de onoare al Acad. (1938). A introdus în România studiul balneologiei, hidroterapiei, fizioterapiei și climatologiei medicale.

STUTTGART, oraș în SV Germaniei, pe Neckar, centrul ad-tiv al landului Baden-Württemberg: 583,9 mii loc. (2002). Constr. de automobile (Uzinele Daimler-Benz), de aparataj electrotehnic și de avioane; mecanică de precizie; ind. optică, electronică, poligrafică, chimică. Două universități (1827 și 1967). Academie de artă, muzică și arhitectură. Monumente: Stift Kirche (sec. 12) și Leonard Kirche (sec. 15), castel (sec. 13–16), azi muzeu, Palatul nou (sec. 18). Muzee. Turnul TV (211 m). Fundat în 1219.

STYRON, William (1925–2006), scriitor american. Romane și nuvele prezentând o lume brutală, marcată de angoase, comparabile cu capodoperele „generației pierdute" („Rămâi și zaci în beznă", „Sophie a ales" - ecranizat). Autobiografia „Fața tenebrelor" este cronica unei decepții.

SUÁREZ GONZÁLEZ, Adolfo (n. 1932), om politic spaniol. Prim-min. (1976–1981). Președinte al partidului Uniunea Centrului Democratic (1977–1981). Fondator și lider al partidului Centrul Democratic și Social (1982).

SUATU, com. în jud. Cluj, pe râul omonim; 1 838 loc. (2008). Rezervație naturală (fânațele de la S.). Biserică unitariană (sec. 14–15).

SUÁV, -Ă (fr., lat.) adj. Delicat; fin, gingaș, grațios.

SUB- (lat. *sub*) Element de compunere exprimând ideea de inferioritate, de subordonare și care servește la formarea unor substantive, a unor adjective și a unor verbe.

SUBACVÁTIC, -Ă adj. Care se află sau se petrece sub apă.

SUBALIMENTÁȚIE s.f. Subnutriție.

SUBALPÍN, -Ă (< fr.) adj. Care se găsește în etajul imediat inferior celui alpin. ✧ *Etaj s.* = etaj biopedoclimatic în care temperaturile scăzute și durata mică a sezonului de vegetație nu permit dezvoltarea pădurilor compacte; în mod natural se caracterizează prin rariști de molid și tufărișuri de jneapăn, ienupăr și smârdar, dar în prezent acestea au fost înlocuite în mare parte cu pajiști subalpine sau cu tufișuri scunde de afin, merișor sau ienupăr în majoritatea masivelor carpatice.

SUBALTÉRN, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care este subordonat ierarhic.

SUBALTERNÁRE s.f. (LOG.) Raport între judecățile universale și cele particulare de aceeași calitate, caracterizat prin faptul că din adevărul judecății universale decurge cu necesitate adevărul judecății particulare, iar din falsitatea judecății particulare rezultă cu necesitate falsitatea judecății universale corespunzătoare. V. *pătratul logic.*

SUBANSÁMBLU (după fr. *sousensemble)* s.n. Grup de piese montate constituind o unitate cu o funcție precisă și făcând parte dintr-un dispozitiv, mașină, instalație etc. (ex. diferențialul unui automobil, difuzorul unui aparat de radio etc.).

SUBAPRECIÁ vb. I tranz. A aprecia pe cineva sau ceva sub valoarea sau importanța reală; a nu prețui la justa valoare.

SUBARBORET (< *sub-* + *arboret*) s.n. Strat format din diverse specii de arbuști, situat sub cel al arborilor.

SUBARBÚST s.m. Plantă cu tulpini lemnoase numai la bază.

SUBARENDÁRE s.f. Înțelegere prin care un arendaș transmite cuiva, în schimbul unei plăți, folosința temporară a unui bun deținut de el în arendă.

SUBARMÓNICĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Componentă a unei vibrații complexe, a cărei frecvență este un submultiplu al frecvenței armonicii principale.

SUBATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre particule) Mai mic decât atomul: care intră în alcătuirea atomului.

SUBCARPÁTIC, -Ă adj. Care este situat în reg. imediat inferioară celei carpatice; caracteristic reg. Subcarpaților.

SUBCARPAȚI, unitate de relief în România ce se desfășoară în exteriorul arcului carpatic, între văile Moldovei în NE și Motrului în SV. În ansamblu, au aspectul unei trepte de relief mai coborâte decât Carpații, care se interpune între aceștia și pod. Moldovei, Câmpia Română (partea de E), Piemontul Getic. Sunt alcătuiți dintr-o asociere de culmi deluroase cu alt. de 500–1 000 m, despărțite prin văi sau depr., sculptate în formații cutate (argile, nisipuri, marne, gresii, conglomerate). Principalele subunități sunt: **1. S. Moldovei,** cuprinși între râurile Moldova și Trotuș și care se prezintă ca un uluc marginal, compartimentat prin înșeuări largi în mai multe depr. de contact (Neamț, Cracău-Bistrița, Tazlău-Cașin etc.), mărginit la exterior de un șir de dealuri. Expl. de sare, petrol, materiale de construcții. **2. S. de Curbură,** care, la rândul lor, se împart în *S. Vrancei,* cuprinși între Trotuș și Slănic (afl. al Buzăului), caracterizați prin existența a două șiruri de depr.: unul submontan (depr. Soveja, Vrancea, Bisoca-Neculele ș.a.) și altul intracolinar, eroziv, între care se desfășoară un șir de dealuri înalte de 800–900 m. În exteriorul depr. se întinde un șir de dealuri sculptate în pietrișuri de Cândești (Măgura Odobeștilor - 996 m), cu procese de eroziune torențială și porniturі de teren. Aici se află cea mai seismică reg. din țară. S. **Buzăului,** cuprinși între Slănic (afl. al Buzăului) și Teleajen, caracterizați prin prezența unor cute diapire și a unor forme specifice legate de prezența vulcanilor noroioși de la Pâclele Mari și Mici, prin alternarea unor depr. sinclinale (Slănic, Cislău) cu culmi deluroase (anticlinale). **S. Prahovei,** între Teleajen și Dâmbovița, cu expl. de petrol, gaze naturale, cărbuni și sare. **3. S. Getici,** cuprinși între Dâmbovița și Motru, se împart în mai multe sectoare: *Muscelele Argeșului,* între Dâmbovița și Topolog, cu alt. între 600 și 1 000 m, cu un șir de depr., în mare parte sinclinale (Câmpulung, Arefu), dominate de muscele înalte și de dealuri (Mățăul - 1 019 m), *S. Vâlcii,* între Topolog și Olteț (alt. max. Măgura Slătioarei - 767 m); *S. Gorjului,* între Olteț și Motru, cu cea mai redusă alt. din **S.**, cu depr. largi (sinclinale pliocene), dominate de culmi axate pe anticlinale miocene; se distinge un șir de depr. submontane (depr, subcarpatică olteană) și unul intradeluros (Târgu Jiu, Târgu Cărbunești). Pomicultură; viticultură. **S.** constituie o unitate geografică intens populată (densitatea medie oscilează între 80 și 150 loc./km^2). Unii geografi individualizează și o unitate a **S. Interni ai Transilvaniei,** situați în interiorul arcului carpatic, cu sectoarele: *Bistrița-Homoroade, Hârtibaciu-Ocna Mureșului, Turda-Beclean.*

SUBCETATE, com. în jud. Harghita, în depr. Giurgeu; 2 015 loc. (2008).

SUBCHIRIÁȘ, -Ă s.m. și f. Persoană care închiriază un imobil sau o parte din el de la chiriașul principal; sublocatar.

SUBCLÁSĂ (după fr. *sous-classe*) s.f. (BIOL.) Categorie sistematică intermediară între clasă şi ordin.

SUBCONŞTIÉNT (după fr. *subconscient*) s.n. Termen folosit de psihanalişti pentru a desemna sfera fenomenelor psihice care se desfăşoară în afara conştiinţei şi care au fost şi pot deveni din nou conştiente.

SUBCONTRARIETÁTE s.f. (LOG.) Raport între judecata particular-afirmativă (I) şi judecata particular-negativă (0), caracterizat prin faptul că nu pot fi ambele false, dar pot fi ambele adevărate în acelaşi timp şi sub acelaşi raport. V. *pătratul logic*.

SUBCORTICÁL, -Ă (după fr. *souscortical*) adj. Care se referă la regiunea situată dedesubtul cortexului cerebral, renal, suprarenal.

SUBCUTANÁT, -Ă adj. Care se află în regiunea situată sub piele; care se face sub piele; subcutaneu; hipodermic.

SUBCUTANÉU, -ÉE (după fr. *sous-cutané*) adj. Subcutanat.

SUBDIALÉCT s.n. (LINGV.) Ramificaţie teritorială a unei limbi, care ocupă o poziţie intermediară între dialect şi grai.

SUBDIVIZIÚNE (< fr.) s.f. 1. Parte obţinută prin împărţirea unei părţi dintr-un tot deja împărţit; subîmpărţire. 2. (STRAT.) *S. geologică* = unitate a timpului geologic corespunzătoare unei etape din evoluţia Pământului: era, perioada, epoca, vârsta.

SUBDOMINÁNTĂ (după fr. *sousdominante*) s.f. (MUZ.) Treapta a patra a modurilor major şi minor; acordul acestei trepte.

SÚBER (< lat.) s.n. (BOT.) Plută^1.

SUBERÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă organică de natură lipidică, care impregnează membranele unor celule la plante.

SUBESTIMÁ (după fr. *sous-estimer*) vb. I tranz. A conferi cuiva o importanţă (sau o valoare) sub cea reală; a subaprecia, a subevalua.

SUBETÁJ (după fr. *sous-étage*) s.n. (STRAT.) Diviziune a etajului geologic, caracterizată printr-o oarecare individualitate petrografică şi paleontologică.

SUBEVALUÁ (după fr. *sous-evaluer*) vb. I tranz. A subaprecia, a subestima.

SUBEXPÚNERE s.f. Expunere la lumină a materialelor fotosensibile un timp mai scurt decât cel necesar pentru obţinerea unei imagini clare.

SUBGRÚP s.n. (MAT.) Submulţime de elemente ale unui grup care faţă de aceeaşi operaţie este un grup (ex. grupul rotaţiilor este un s. al grupului deplasărilor).

SUBGRÚPĂ s.f. Subdiviziune a unei grupe.

SUBÍCTER (< fr.) s.n. Culoare uşor gălbuie a pielii şi a mucoaselor, datorită creşterii concentraţiei bilirubinei în sânge; poate fi semnul de început al hepatitei.

SUBIÉCT (< lat.) s.n. 1. Totalitatea evenimentelor care alcătuiesc conţinutul epic sau dramatic al unei opere literare, cinematografice etc. şi care, prin episoadele concrete, întruchipează tema şi-i exprimă *ideea*. ✦ (MUZ.) Tema unei fugi. ✦ Chestiune despre care se vorbeşte. ✦ Pricină, motiv. 2. (LINGV.) Partea principală de propoziţie care arată cine săvârşeşte acţiunea exprimată de predicatul verbal, cine suferă acţiunea când predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie o însuşire sau o caracteristică exprimată prin numele predicativ. 3. (FILOZ.) Omul ca fiinţă activă şi conştientă, care transformă şi cunoaşte *obiectul*; (în gnoseologie) conştiinţa (gândirea, spiritul, intelectul), întrucât este considerată ca fiind ceea ce cunoaşte, în opoziţie cu ceea ce este cunoscut, cu obiectul, şi care nu numai reproduce lumea materială în formele superioare ale reflectării, dar şi creează obiecte ideale (concepte, teorii, modele, idealuri, proiecte, scopuri ş.a.). ✦ *S. epistemic* = subiectul considerat în generalitatea sa, capabil să structureze operaţional experienţa. 4. (LOG.) Termen al judecăţii de predicaţie, reprezentând noţiunea despre care se afirmă sau se neagă însuşirea exprimată de predicatul logic. 5. (În psihologie, sociologie) Persoană supusă observaţiei, anchetei, experimentului etc. 6. (DR.) *S. de drepturi şi obligaţii* = persoană care, în cadrul unui raport juridic, are drepturi şi obligaţii. *S. activ* = titularul unui drept subiectiv. *S. pasiv* = persoană care trebuie să execute obligaţia corelativă dreptului subiectiv.

SUBIECTÍV, -Ă (< fr.) adj. 1. (FILOZ.) Care are loc în conştiinţă (individuală sau colectivă), care aparţine subiectului **(3)**, derivat al activităţii lui. 2. Care ţine de subiectivism **(1)**, bazat pe subiectivism. ✦ Care ţine doar de părerea personală, necorespunzătoare realităţii, a cuiva; lipsit de obiectivitate, părtinitor. 3. (DR.) *Drept subiectiv* v. *drept*^{2} **(III 3)**.

SUBIECTIVÍSM (< fr.) s.n. 1. (FILOZ.) Orientare filozofică idealistă care neagă existenţa lumii obiective, reducând realitatea la conştiinţă. 2. Atitudine personală, părtinitoare faţă de cineva sau de ceva.

SUBIECTIVITÁTE (< fr.) s.f. 1. Atitudine subiectivă **(2)** faţă de cineva sau de ceva, stare de spirit care consideră lucrurile numai într-o formă subiectivă **(2)** 2. (FILOZ.) Caracterul a ceea ce este subiectiv **(1)**; totalitatea fenomenelor psihice. 3. Domeniul subiectului **(3)**; tot ce aparţine subiectului.

SUBINÉL s.n. (MAT.) Submulţime de elemente ale unui inel care, faţă de operaţiile inelului, formează, de asemenea, un inel (ex. mulţimea numerelor întregi este un s. al inelului numerelor raţionale).

SUBINTITULÁ vb. I tranz. A da unei scrieri un al doilea titlu, secundar.

SUBÍT, -Ă (< fr.) adj. (Şi adv.) Care se produce, care vine pe neaşteptate; instantaneu, neprevăzut, inopinat.

SUBÎMPĂRŢÍ vb. IV tranz. A diviza o parte dintr-un tot în mai multe părţi; a subdivide.

SUBÎNCHIRIÉRE s.f. (DR.) Contract de închiriere a unui imobil sau a unei părţi din el, încheiat de către locatarul principal al acestuia cu o altă persoană, denumită subchiriaş sau sublocatar.

SUBÎNTÍNDE vb. III tranz. (Despre coarde şi unghiuri) A delimita un arc de cerc.

SUBÎNŢELÉS s.n. Înţeles neexprimat, care se deduce de la sine; aluzie.

SUBJONCTÍV (< fr.) s.n. (LINGV.) Conjunctiv.

SUBJUGÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A supune prin forţa armată; a robi. 2. A face să depindă de cineva; a lua libertatea şi independenţa cuiva. ✦ Fig. A avea ascendent asupra cuiva; a domina.

SUBLÍM, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. (În estetică) Categorie care exprimă însuşirea unor obiecte şi a unor procese de o amploare neobişnuită, a unor acte umane de o excepţională nobleţe morală, de a provoca un sentiment de admiraţie, unit cu teama în faţa măreţiei lor; (sens curent) forma cea mai înaltă a perfecţiunii; desăvârşire. 2. Adj. Aflat la un înalt grad de perfecţiune, de desăvârşire morală sau spirituală; măreţ, superb, înălţător.

SUBLIMÁRE s.f. 1. Transformare a unei substanţe solide direct în vapori, fără a mai trece prin faza lichidă. 2. (În psihanaliză) Deviere a energiei psihice izvorâtă din tendinţe instinctuale şi egoiste (ex. din instinctul sexual) spre atingerea unor scopuri altruiste şi spirituale. După Freud, creaţia artistică ar avea la bază un proces de s.

SUBLIMÁT, -Ă adj., s.m. 1. Adj. Care a suferit o sublimare **(1)**. 2. S.m. Substanţă solidă care a fost obţinută prin desublimarea vaporilor săi şi care de obicei sublimează foarte uşor. ✧ *S. corosiv* = clorură mercurică sau biclorură de mercur ($HgCl_2$), albă, cristalizată, foarte otrăvitoare, utilizată ca dezinfectant extern.

SUBLINIÁ (după fr. *souligner*) vb. I tranz. 1. A trage una sau mai multe linii sub un text scris spre a-l scoate în evidenţă. 2. Fig. A scoate în relief, a pune în evidenţă; a întări, a accentua.

SUBLINIÉRE s.f. Faptul de a sublinia; *concr.* linie trasă sub un cuvânt sau sub un text scris pentru a-l scoate în evidenţă.

SUBLOCOTENÉNT (< *sub* + *locotenent*, după fr. *sous-lieutenant*) s.m. Primul grad de ofiţer inferior în armată; persoană care poartă acest grad.

SUBMARÍN, -Ă (după fr. *sous-marin*) adj., s.n. 1. Adj. (Despre un obiect sau despre o mişcare) Care se găseşte sau care se produce sub suprafaţa liberă a mării (ex. navigaţie s., curent s.). 2. S.n. Navă care poate naviga atât la suprafaţă cât şi sub suprafaţa liberă a mărilor şi oceanelor, destinată unor scopuri de cercetare sau militare; navă submersibilă.

SUBMEDIÁNTĂ (*sub*^{1} + *mediantă*) s.f. Treapta a doua a unei game minore sau majore.

SUBMÉDIE (*sub*^{1} + *medie*) s.f. Proporţie de cifre mai mică decât media.

SUBMERSÍBIL, -Ă (< fr.; {s} lat. *submersus* „scufundat") adj. Care este adaptat pentru a se cufunda şi a pluti în apă, la o anumită adâncime sub suprafaţa liberă a acesteia. ✧ *Navă s.* (şi substantivat, n.) = submarin.

SUBMERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Cufundare totală a unui corp într-un lichid. ✦ Adâncimea la care este cufundat un corp într-un lichid, măsurată de la nivelul suprafeţei libere a acestuia. 2. Metodă de irigare, folosită mai mult în cultura orezului, care constă în acoperirea totală a solului cu un strat de apă pentru un timp limitat.

SUBMICRÓN (< engl. {i}) s.m. Particulă coloidală cu dimensiuni atât de mici încât nu poate fi văzută cu microscopul obişnuit, ci poate fi studiată numai cu ultramicroscopul.

SUBMINÁ vb. I tranz. A lovi, a ataca pe ascuns; a zădărnici, a distruge o acţiune, o realizare (a adversarului).

SUBMINÁRE s.f. 1. Acţiunea de a submina. 2. (DR.) *Subminarea puterii de stat* = infracţiune care constă în acţiuni armate sau orice alte acţiuni violente săvârşite de un grup de persoane, de natură a slăbi puterea de stat.

SUBMULTÍPLU (după fr. *sous-multiple*) s.m. (METR.) Unitate de măsură secundară obţinută prin împărţirea unei unităţi de măsură primare într-un număr de părţi egale; acest număr poate fi 10, 10^2, 10^3, 10^6, 10^8 sau 10^{12} în sistemul zecimal, 100 sau 100^2 în sistemul centezimal, 60 sau 60^2 în sistemul sexagesimal etc.

SUBMULŢÍME s.f. (MAT.) Mulţime de elemente care fac parte dintr-o mulţime dată (ex. mulţimea numerelor întregi este o s. a numerelor reale).

SUBNORMÁLĂ (după fr. *sous-normale*) s.f. Segment determinat de proiecţia ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană şi intersecţia normalei la curbă în acest punct cu axa absciselor.

SUBNUTRÍŢIE s.f. 1. Alimentare insuficientă cantitativ şi calitativ; subalimentaţie. 2. Stare patologică cronică datorită reducerii raţiei alimentare, tulburării absorbţiei intestinale sau creşterii cheltuielilor energetice. Se manifestă prin slăbire, scăderea greutăţii, reducerea rezistenţei la diferite boli, iar la organismele în creştere prin tulburarea sau oprirea procesului de dezvoltare.

SUBOFIŢÉR (< *sub* + *ofiţer*, după fr. *sous-officier*) s.m. Militar cu grad superior sergentului şi inferior sublocotenentului. Gradele de s. sunt: sergent-major, plutonier, plutonier-major şi plutonier-adjutant.

SUBÓRDIN (< *sub* + *ordin*, după fr. *sous-ordre*) s.n. 1. (BIOL.) Categorie sistematică intermediară între ordin şi familie. 2. *În subordine* sau *în subordinele cuiva* = într-un raport de subordonare faţă de cineva sau ceva.

SUBORDINÁRE s.f. (LOG.) Subordonare.

SUBORDONÁ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. A face să depindă de altul; a stabili o ordine de dependenţă de la inferior la superior.

SUBORDONÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a subordona. **2.** Dependență, supunere, condiționare. **3.** (LINGV.) Raport sintactic între două elemente lingvistice, dintre care unul depinde din punct de vedere gramatical de celălalt. **4.** (LOG.) Raport de concordanță între două noțiuni de la noțiunea subordonată *(specia)* la noțiunea supraordonată *(genul)*; subordinare. **5.** (DR.) Raport de ierarhie între organe ale puterii de stat, între cele ale administrației de stat, în temeiul căruia organele superioare controlează pe cele inferioare, putând să le anuleze actele ilegale.

SUBORDONÁT, -Ă adj. Aflat în subordine, dependent de cineva sau de ceva. ✦ (LINGV.) *Propoziție s.* (și subst., f.) = propoziție secundară dependentă de o propoziție principală. ✦ (Substantivat) Subaltern.

SUBORDONATOÁRE adj. f. (LINGV.) *Conjuncție* ~ = conjuncție care leagă o propoziție subordonată de regenta ei, exprimând diferite raporturi (directe, indirecte, circumstanțiale).

SUBOTICA, oraș în Serbia, în reg. autonomă Voivodina; 99,4 mii loc. (2002). Laminate. Ind. constr. de mașini, chimică, textilă. Menționat documentar în 1391.

SUBPĂMÂNTEÁN, -Ă adj. Care se găsește în pământ, din subsol; subteran.

SUBPOLÁR, -Ă adj. Care se găsește în zona unuia dintre cele două cercuri polare.

SUBPONDERÁL, -Á adj. Care are o greutate mai mică decât greutatea normală.

SUBPRODÚS *(< sub + produs,* după fr. *sous-produit)* s.n. Produs obținut, fără a se fi urmărit fabricarea lui, într-un proces de producție care are ca obiect obținerea unui alt produs (produsul principal).

SUBRÁȚ s.n. **1.** Axilă **(1). 2.** Linie care marchează răscroiala mânecii în dreptul subrațului **(1)** la obiectele de îmbrăcăminte.

SUBRĂCÍRE s.f. (FIZ.) Situație metastabilă a unei substanțe care, fiind răcită lent, își păstrează starea de agregare deși la temperatura atinsă ar fi trebuit să treacă într-o nouă stare de agregare; suprarăcire.

SUBRÉTĂ (< fr.) s.f. Cameristă.

SUBROGÁRE (< *subroga)* s.f. (DR.) Operație juridică în temeiul căreia o persoană ia locul alteia, în cadrul unui raport juridic (*s. personală),* sau un bun ia locul altuia, în cadrul unui patrimoniu *(s. reală).*

SUBSCRÍE (după fr. *souscrire,* lat. *subscribere)* vb. III **1.** Tranz. A semna un text scris, ca autor al acestuia sau pentru a indica adeziunea la cele scrise: a iscăli, a semna. ✦ Intranz. Fig. A consimți, a aproba; a adera la... **2.** Intranz. și tranz. A se angaja printr-o semnătură la o contribuție bănească pentru realizarea unei opere de interes public sau particular. ✧ (FIN.) Angajament de intenție a unor persoane fizice și juridice, în calitate de investitori, de a cumpăra titluri de valoare puse în vânzare, pe piața financiară primară, de un emitent (acțiuni și obligațiuni), printr-o ofertă publică de vânzare, și care constă în completarea unui formular de **s.** și în virarea sumelor subscrise într-un cont bancar stabilit de emitent.

SUBSCRÍPȚIE (< lat. *subscriptio*) s.f. Faptul de a subscrie. ✧ *Listă de s.* = act pe care îl semnează cei care contribuie la adunarea fondurilor pentru realizarea unei opere de interes public sau particular. (FIN.) *S. publică* = ofertă adresată oricărei persoane care dispune de bani și care dorește să îi investească prin cumpărarea, la emiterea lor, de acțiuni și obligațiuni ale societăților comerciale precum și de titluri de stat. **S.** publică se face printr-un document oficial numit prospect de emisiune.

SUBSECVÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Rar) Care urmează, care vine după; *p. ext.* care decurge din ceva, care este rezultatul a ceva. **2.** (Despre văi) Care au un curs transversal față de direcția înclinării stratelor.

SUBSEMNÁT, -Ă (< *subsemna,* după fr. *soussigné)* s.m. și f. (De obicei articulat și urmat de indicarea numelui și prenumelui) Cel care semnează un text, o cerere etc.; (rar) subscris.

SUBSIDÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** (GEOL.) Proces de coborâre treptată a scoarței terestre în bazinele de sedimentare pe măsura acumulării de depozite. **2.** (METEOR.) Fenomenul de coborâre a unei mase de aer, însoțit de o încălzire a sa (ca urmare a compresiunii) și o lățire pe orizontală.

SUBSIDIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este adăugat ca element secundar pentru întărirea argumentelor principale; care este pe al doilea plan; complementar, auxiliar, secundar. ✧ Loc. *În subsidiar* = în al doilea rând; pe lângă aceasta, pe deasupra.

SUBSÓL *(< sub + sol,* după fr. *soussol)* s.n. **1.** (GEOL.) Totalitatea formațiilor geologice mai vechi decât pătura actuală de sol. **2.** Ansamblul încăperilor unei clădiri situate sub nivelul solului. **3.** Partea de jos a paginilor unei cărți, unui ziar etc., rezervată notelor explicative și trimiterilor bibliografice.

SUBSOLÁJ (după fr. *sous-solage*) s.n. Lucrare agricolă prin care, cu unelte speciale atașate la plug, se afânează zona inferioară adâncimii la care pătrunde plugul.

SUBSÓNIC, -Ă (< fr.) adj. Care are o viteză mai mică decât viteza sunetului, dar comparabilă cu aceasta.

SUBSPÉCIE s.f. (BIOL.) Grup de populații care prezintă unele caracteristici morfologice (minore) diferite de cele tipice pentru specia din care fac parte, dar care nu justifică încadrarea lor ca specie de sine stătătoare.

SUBSTANTÍV (< fr., lat.) s.n., adj. **1.** S.n. (LINGV.) Parte de vorbire care denumește ființe, lucruri, însușiri, stări, acțiuni, fenomene, caracterizată printr-o flexiune numită *declinare.* V. *comun, propriu, colectiv, mobil.* **2.** Adj. (CHIM.) *Colorant substantiv* = colorant care are proprietatea de a vopsi direct (fără ajutorul mordanților) fibrele animale și vegetale.

SUBSTANTIVÁ (< fr.) vb. I tranz. (LINGV.) A folosi cu funcțiune de substantiv (1) un cuvânt care aparține altei categorii gramaticale.

SUBSTANTIVÁL, -Ă adj. (LINGV.) Care ține de substantiv (1) sau de natura lui. ✦ (Adverbial) În funcție de substantiv **(1),** ca substantiv.

SUBSTÁNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Denumire generică dată corpurilor solide, lichide sau gazoase care sunt alcătuite din atomi și din molecule și care au o anumită formă, greutate, densitate, culoare, miros, gust etc.; materie. ✧ *S. chimică* = element sau compus chimic, omogen din punctul de vedere al structurii și al compoziției. *Substanțe chimice de luptă* = substanțe chimice solide, lichide sau gazoase, care se folosesc pe câmpul de luptă pentru a produce pierderi inamicului. Pot fi clasificate în: *s. toxice, de luptă* sau *gaze de luptă, s. fumigene, s. incendiare* etc. *S. minerală utilă* = mineral sau rocă care are valoare economică; mineral util. **2.** (BIOL.) *S. de creștere* = stimulator de creștere. *S. activă* = **s.** care exercită efectul urmărit (ex. un efect farmaceutic) și care în produsul comercial este asociat cu un excipient cu rol de a facilita administrarea, conservarea. **3.** (ANAT.) *S. albă* = parte a sistemului nervos central formată din axonii celulelor nervoase. *S. cenușie* = parte a sistemului nervos central formată din corpurile celulelor nervoase. **4.** (FILOZ.) Baza existenței, substratul care persistă de-a lungul tuturor transformărilor; existență sau realitate de sine stătătoare, care este suportul atributelor, al însușirilor. **5.** Fig. Partea fundamentală, constitutivă a unui lucru; esență, esențial.

SUBSTANȚIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ține de substanța unui lucru; principal, esențial; *p. ext.* însemnat, important. **2.** (Despre alimente) Care conține substanțe hrănitoare; consistent. **3.** (FILOZ.) Care are natura unei substanțe **(1).**

SUBSTITUÉNT (< it.) s.m. Substanță sau element care poate înlocui o altă substanță sau un alt element cu care are proprietăți asemănătoare.

SUBSTITUÍ (< fr., lat.) vb. IV tranz. și refl. A (se) situa în locul altuia; a înlocui. ✦ (DR.) A face o substituire sau a forma obiectul unei substituiri. ✦ Tranz. (MAT.) A înlocui într-o expresie matematică un element (sau mai multe) prin altul (sau prin altele).

SUBSTITUÍRE s.f. Acțiunea de a (se) substitui; înlocuire. ✦ (DR.) *S. de persoane* = infracțiune care constă în fapta unei persoane de a-și atribui sau de a atribui altei persoane o identitate falsă.

SUBSTITÚT (< fr., lat.) s.m. Persoană care înlocuiește temporar pe titularul unei funcții.

SUBSTITÚȚIE (< fr., lat.) s.f. Substituire, înlocuire. ✦ (DR.) Dispoziție prin care un moștenitor este obligat să transmită, la moartea sa, bunurile moștenite unei persoane desemnate ca succesorul său obligatoriu. ✦ (LINGV.) Înlocuire a unui segment (sunet, morfem) dintr-un enunț cu un alt segment, pentru a stabili identitatea sau diferența lor funcțională. ✦ (CHIM.) Reacție de înlocuire a unui atom sau a unui radical dintr-un compus organic printr-un alt atom sau printr-un alt radical.

SUBSTRACTÍV, -Ă (după fr. *sous-tractif*) adj. (Despre un amestec de culori) Care se realizează prin eliminarea unui domeniu din spectrul luminii albe, obținându-se o nouă culoare, a cărei nuanță nu se regăsește de obicei în spectru.

SUBSTRÁT (< fr., lat.) s.n. **1.** Bază materială a diferitelor proprietăți ale unui obiect; *p. ext.* conținut. ✦ Fig. Cauză adevărată (dar ascunsă) a unei acțiuni, a unei întâmplări etc. **2.** Strat peste care s-a suprapus un alt strat. **3.** (LINGV.) Termen folosit pentru a denumi elemente ale limbii populației autohtone pătrunse în limba pe care aceasta o adoptă în urma unei cuceriri, a unei colonizări sau a unei migrațiuni (ex. **s.** galic în lb. franceză, **s.** daco-trac în lb. română). **4.** (BIOL.) Material pe care trăiește un organism sedimentar (plante, crustacee etc.); poate fi folosit numai ca suport, dar poate fi și un furnizor de substanțe nutritive.

SUBSUMÁ (< fr.) vb. I tranz. A include o noțiune mai restrânsă în sfera unei noțiuni mai largi; a subordona, a include, a încadra.

SUBSUOÁRĂ (< *sub + suoară,* înv., id.) s.f. **1.** (ANAT.) Axilă **(1). 2.** Unghi pe care îl formează o frunză cu lujerul sau o ramură cu axul purtător.

SUBTANGÉNTĂ (după fr. *sous-tangente*) s.f. Segment determinat de proiecția ortogonală pe axa absciselor a unui punct de pe o curbă plană și intersecția tangentei la curbă în acest punct pe axa absciselor.

SUBTERÁN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n., s.f. **1.** Adj. Care se găsește sub nivelul solului; sub pământ. ✦ Care se face, se execută sub pământ. ✦ Fig. Ilegal. **2.** S.n. Mină. **3.** S.f. Încăpere, galerie aflată în întregime sub pământ.

SUBTERFÚGIU (< fr., lat.) s.n. Mijloc abil și ocolit pentru a ieși dintr-o situație dificilă; viclenie.

SUBTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care pătrunde și sesizează cele mai mici nuanțe, care poate face distincțiile cele mai fine; perspicace, ager, ascuțit. **2.** Greu de recunoscut, de sesizat. ✦ A cărui înțelegere cere spirit analitic, ascuțime a minții, multă finețe.

SUBTILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușirea de a fi subtil, calitatea a ceea ce este subtil. **2.** Raționament, gândire subtilă, de o mare finețe.

SUBTILIZÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și intranz. (Rar) A gândi cu subtilitate, a face raționamente subtile, fine. **2.** Tranz. (Fam.) A face să dispară pe nesimțite, a sustrage cu multă dibăcie; a șterpeli, a fura.

SUBTÍTLU *(< sub + titlu,* după fr. *sous-titre)* s.n. **1.** Al doilea titlu al unei lucrări, al unei opere etc., scris sub titlul principal, pe care îl completează. **2.** (CINEMAT.) Text tradus corespunzător benzii sonore și imaginii sub care a fost imprimat pe peliculă.

SUBTÓN s.n. (MUZ.) Treapta a șaptea a unui mod, aflată la distanță de un ton întreg față de fundamentala modului.

SUBTROPICÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre zone geografice) Care este învecinat cu unul dintre cele două tropice; specific acestor zone.

SUBȚIÁ (lat. *subtilitare*) vb. I **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni mai subțire. ✦ Tranz. (Despre îmbrăcăminte) A face ca silueta să devină mai prelungă, să pară mai subțire. **2.** Tranz. A face ca un corp lichid sau gazos să aibă concentrație sau densitate mai mică: a dilua. 3. Refl. A face ca glasul să aibă un timbru mai ascuțit, mai înalt. 4. Refl. Fig. (Despre oameni și despre însușirile, manifestările lor) A se stila, a se rafina, a se cultiva.

SUBȚIRÁTIC, -Ă adj. 1. (Despre oameni) Zvelt, slab. ✦ (Despre obiecte) Cu grosime mică, subțire. 2. (Despre glas, voce) Cu ton înalt, ascuțit, subțire.

SUBȚÍRE (lat. *subtilis*) adj. I. 1. Cu grosimea redusă față de celelalte dimensiuni. ✦ (Despre oameni) Cu talia fină; zvelt, slab. ✦ (Despre părți ale corpului) Care este redus în lățime sau grosime; îngust; *p. ext.* slab, fin, delicat. ✦ (Despre fire, corzi, tuburi etc.) Cu diametru mic. ✦ (Despre litere și despre scriere; și adv.) Cu trăsături delicate, cu linii fine. 2. (Despre corpuri cu suprafața întinsă sau care se așază ca un strat, despre materii textile, piele, hârtie etc.) Care are grosime mică; fin, ușor. ✦ (Despre îmbrăcăminte) Realizat dintr-un material ușor care nu ține cald. 3. (Despre corpuri lichide și gazoase) Care are concentrație sau densitate redusă, neconsistent; diluat, rar. 4. Fig. (Despre vânt) Care pătrunde, care biciuiește, tăios. 5. (Despre glas, voce; și adv.) Cu ton înalt; ascuțit. II. Fig. 1. (Despre oameni) Cu maniere elegante, distins. ✦ Cu gusturi delicate; pretențios, dificil. ✦ Deosebit, fin, delicat. 2. Subtil, rafinat; iscusit, șiret, viclean.

SUBUMÁN, -Ă adj. Care se află în stadiu animalic; fig. pe treaptă evolutivă inferioară.

SUBUNITÁR, -Ă adj. (MAT.) *Număr* (sau *fracție*) *subunitar(ă)* = număr real, pozitiv, mai mic decât unu.

SUBUNITÁTE s.f. Subdiviziune, subîmpărțire a unei unități militare, administrative, economice, comerciale etc.

SUBURBÁN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de suburbie, situat în suburbie, care aparține unei suburbii. ✧ (Ieșit din uz) *Comună s.* = așezare rurală situată în apropierea unui oraș sau la marginea acestuia.

SUBURBÍE (< lat.) s.f. 1. Diviziune a unui oraș, delimitată după criterii administrative. 2. Cartier mărginaș al unui oraș. ✦ Comună suburbană.

SUBVÉNȚIE (< fr.) s.f. Transfer nerambursabil de resurse din bugetul de stat către un anumit domeniu sau anumite întreprinderi, în schimbul respectării anumitor condiții. ✧ *Subvenții aferente activelor* = s. pentru acordarea cărora principala condiție este ca întreprinderea beneficiară să cumpere, să construiască sau să achiziționeze active imobilizate (numită și s. pentru investiții). *S. pentru exploatare* = s. primită pentru acoperirea diferențelor dintre cheltuielile de exploatare (mai mari) și prețurile de vânzare (mai mici).

SUBVENȚIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A susține prin subvenții, a acorda o subvenție.

SUBVERSIÚNE (< fr.) s.f. Acțiune care urmărește subminarea ordinii de stat.

SUBZIDÍ vb. IV intranz. A consolida o zidărie veche, executând dedesubt un element de construcție nou.

SUBZISTÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. (Livr.) 1. A persista, a dura; a se menține, a dăinui. 2. A avea posibilități de existență, mijloace de existență; a trăi.

SUBZISTÉNȚĂ (< fr.) s.f. Ceea ce servește la întreținere; hrană. ✧ *Economie de s.* = activități economice care asigură doar un prag minimal de satisfacere a nevoilor personale și nu creează suficiente bunuri pentru schimburi economice.

SUC (< fr., lat.) s.n. 1. Lichid secretat de celulele vii, având o compoziție chimică variabilă (apă, săruri minerale, vitamine, fermenți, baze, acizi etc.) în raport cu funcțiunea pe care o îndeplinește. ✦ (FIZIOL.) *S. gastric* v. *gastric. S. intestinal* = suc secretat de glandele mucoasei intestinului, conținând fermenți (ex. lipaza, peptidazele, fosfataza etc.) cu rol în digestia intestinală a alimentelor. *S. pancreatic* = suc secretat de acinii pancreasului și transportat în duoden. Conține fermenți (ex. tripsina, lipaza și amilaza) cu rol în digestia produșilor alimentari ajunși în intestin. (BOT.) *S. celular* = soluție apoasă care umple vacuolele celulelor și conține substanțe minerale și organice. *S. c.* are reacție acidă și rol de regulator al presiunii osmotice în celulă. 2. (IND. ALIM.) *S. de fructe* = produs obținut prin zdrobirea și presarea fructelor.

SUCCEDÁ (SUCCÉDE) (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. A urma imediat după cineva sau ceva. ✦ Refl. A veni, a urma unul după altul. 2. (DR.) A avea calitatea de succesor.

SUCCEDANÉU (< fr., lat.) s.n. Medicament sau produs care poate substitui pe un altul, având proprietăți asemănătoare cu el (ex. zaharina este s. al zahărului).

SUCCÉS (< fr., lat.) s.n. Rezultat bun într-o acțiune, într-o întreprindere etc.; reușită, victorie. ✦ Primire favorabilă de care se bucură din partea publicului o operă literară, un spectacol etc.

SUCCESIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Înșiruire, șir de persoane sau de lucruri, de evenimente etc. care se succed. 2. (DR.) Moștenire.

SUCCESÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care urmează imediat după altcineva sau altceva, care se succedă fără întrerupere, cu regularitate. ✦ Care se petrece separat, progresiv.

SUCCESÓR, -OÁRE (< fr., lat.) subst. 1. S.m. și f. Persoană care urmează în locul alteia (într-o funcție, într-o demnitate etc.). 2. S.m. și f. (DR.) Persoană care dobândește drepturi și obligații de la o alta *(autorul ei).* ✧ *S. universal* = persoană care dobândește toate drepturile și obligațiile *autorului* său, privite ca o universalitate juridică (ex. moștenitorul legal unic). *S. cu titlu particular* = persoană care dobândește unul sau mai multe bunuri determinate ale autorului său (ex. cumpărătorul unui imobil). 3. S.m. (MAT.) Element al unui șir care urmează după un element dat al acestuia.

SUCCESORÁL, -Ă (< fr.; {s} lat. *succesor* „succesor") adj. (DR.); (despre drepturi sau bunuri materiale, despre acțiuni) Privitor la succesiune (2), care face parte dintr-o succesiune.

SUCCÍNT, -Ă (< fr.) adj. Exprimat pe scurt, în puține cuvinte; laconic, sumar, concis.

SUCEAVA 1. Râu, afl. dr. al Siretului; 173 km. Izv. din N Obcinei Mestecăniș, formează pe o mică porțiune (21 km) granița cu Ucraina, drenează N Obcinei Mari și străbate apoi pod. Sucevei, trecând prin municipiul S. 2. **Podișul Sucevei,** partea de NV a Pod. Moldovei, între depr. Solca și Cacica în NV, Subcarpații Moldovei în SV, C. Moldovei la E și granița cu Ucraina la N. Se caracterizează prin forme plane, cu înclinare ușoară spre SE. Alt. medie: 400–600 m; alt. max.: 692 m (dealul Ciungi). 3. Municipiu în NE României, în pod. Sucevei, reșed. jud. S.; 107 010 loc. (2008). Constr. de mașini; ind. lemnului; tricotaje și încălț. Produse alim. Universitatea „Ștefan cel Mare". Bibliotecă. Muzeul Național al Bucovinei. Monumente: Cetatea Sucevei (Cetatea de Scaun) – amplă construcție în formă de patrulater cu turnuri la colțuri, ridicată de Petru I Mușat și întărită de Ștefan cel Mare; Biserica Sf. Gheorghe-Mirăuți (1307–1391); biserica Sf. Ilie a fostei mănăstiri (1488); biserica Sf. Gheorghe (1514–1522), ctitorie a lui Bogdan III cel Chior, cu picturi interioare și fragmente de picturi exterioare din vremea lui Petru Rareș; biserica Sf. Dumitru-Domnească, ctitorie a lui Petru Rareș din 1534–1535; mănăstirea fortificată Zamca (sec. 16–17); Hanul domnesc (sec. 17). Statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare (1977). Locuit fără întrerupere din Antic. Atestat pentru prima oară în 1388; principala reședință a domnilor Moldovei între 1375 și 1564, când în locul S. începe a fi folosit ca reședință orașul Iași. S. a avut două puncte importante fortificate: Cetatea Șcheia, cu o scurtă existență, construită de Petru I Mușat și dărâmată în timpul lui Alexandru cel Bun (1400–1432) și Cetatea de Scaun, situată în partea de răsărit a orașului, care timp de trei secole a avut un însemnat rol politic și militar. A suferit mari modificări în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. A rezistat asediilor armatelor sultanului Mahomed II (în 1476) și ale lui Ioan Albert, regele Poloniei (în 1497). Cetatea a fost dărâmată și arsă în 1675, din ordinul turcilor. Restaurată în deceniile 7–8 ale sec. 20. După sec. 17, orașul S. a decăzut treptat. De la începutul sec. 19, S. cunoaște o nouă etapă de înflorire. Municipiu și reședință de jud. din 1968. 4. Jud. în extremitatea de NNE A României, în partea de N a Moldovei, la granița cu Ucraina; 8 553 km², al doilea ca mărime, după jud. Timiș; 707 251 loc. (2008). Reșed.: municipiul *Suceava*. Orașe: Broșteni, Cajvana, Câmpulung Moldovenesc (municipiu), Dolhasca, Fălticeni (municipiu), Frasin, Gura Humorului, Liteni, Milișăuți, Rădăuți (municipiu), Salcea, Siret, Solca, Vatra Dornei (municipiu), Vicovu de Sus. Comune: 98. *Relief* predominant muntos, ocupând partea centrală și de V a jud.: porțiuni din m-ții Stânișoarei, Bistriței (Rarău și Giumalău), Călimanului (2 100 m alt., în vf. Pietrosu), m-ții Bârgăului, Rodnei și Maramureșului precum și masivul Suhard și Obcinele Bucovinei. Numeroase depr. intramontane și submontane: Dornelor, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Gura Humorului, Fundu Moldovei, Solca, Pojorâta, Sadova, Vama, Marginea, Cacica ș.a. La E de munți, se desfășoară pod. Sucevei, care prezintă, în reg. de contact cu munții, o fâșie îngustă de masive colinare și piemonturi pericarpatice, continuate spre SSE de o zonă de tranziție, formată din valea Moldovei (culoarul Moldovei). Între valea Moldovei (la E) și m-ții Stânișoarei (la V) se intercalează partea de N a Subcarpaților Neamțului, respectiv culmea Pleșu. Ca unități aparte de relief se individualizează culoarele de vale ale Siretului, Sucevei și Moldovei. *Rețeaua hidrografică* aparține în întregime bazinului râului Siret, care formează limita de E a jud. S. pe o lungime de 153 km. Pr. afluenți sunt: Bistrița, Moldova, Suceava, Șomuzu Mare și Șomuzu Mic. Lacurile naturale sunt puține, iar cele artificiale sunt reprezentate prin iazuri piscicole (în special pe Șomuzu Mare) și prin lacul hidroenergetic Bucecea. Numeroase izvoare minerale (Vatra Dornei, Șaru Dornei, Poiana Negrii, Neagra Șarului, Poiana Stampei, Dorna Cândrenilor ș.a.), păduri (434 815 ha, locul 1 pe țară). *Resurse naturale:* zăcăminte de minereu de mangan pirită cupriferă, sulf, blendă și galenă, sare gemă, turbă, baritină. *Economia.* Pr. ramuri industriale: constr. de mașini, ind. chimică, prelucr. a lemnului, de celuloză și hârtie, încălț., textilă, de tricotaje și confecții, sticlărie pentru menaj, alim. Meșteșuguri tradiționale: ceramică (Rădăuți, Marginea-ceramică neagră, Dolhasca, Dolhești ș.a.), dulgherit, instrumente populare, scoarțe și ștergare etc. Se cultivă plante de nutreț, orz, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, legume (în special castraveți, varză și ceapă) ș.a. Pomicultură, (meri și pruni, nuci). Întinse fânețe și pășuni naturale. Se cresc bovine (locul 1 pe țară), porcine, ovine, cabaline (se remarcă rasa Huțul, crescut în hergheliile de la Rădăuți și Lucina), avicultură; apicultură. Jud. S. se situează printre reg. clasice de turism ale țării (în special zona numită Nordul Bucovinei). Include porțiuni din parcurile naționale Rodna și Călimani, numeroase rezervații naturale printre care se remarcă Pietrele Doamnei, Masivul Rarău, Codrii seculari Slătioara și Giumalău, fânațele montane „Todirescu", cheile Bistriței de la Zugreni, Poiana Stampei, Pojorâta, fânațele de la Bosanci ș.a. Cele mai valoroase monumente istorice și de arhitectură medievală se găsesc la Suceava, Rădăuți, Gura Humorului (mănăstirea Voroneț), Sucevița, Mănăstirea Humorului, Vatra Moldoviței, Putna, Arbore, Pătrăuți, Siret, Baia (prima capitală a Moldovei). Numeroase muzee și case memoriale la Suceava, Fălticeni, Mălini (satul natal al lui Nicolae Labiș), Ciprian Porumbescu (numit anterior Stupca) ș.a., precum și renumitele stațiuni balneoclimaterice Vatra Dornei, Șaru Dornei, Poiana Negrii, Dorna Candrenilor, Cacica ș.a.

SUCEVENI, com. în jud. Galați, pe dr. Prutului; 2 055 loc. (2008). Vestigii neolitice.

SUCEVIȚA, com. în jud. Suceava, pe râul omonim; 2 762 loc. (2008). Mănăstire de maici, cu biserica Învierea Domnului, construită de către frații Ieremia, Gheorghe și Simion Movilă (1581–1601), capodoperă a arhitecturii medievale moldovenești, cuprinde un valoros ansamblu de pictură murală. Decorația pictată este realizată în 1601 și îmbracă în întregime pereții, atât în interior, cât și în exterior. Monument U.N.E.S.C.O. Muzeu.

SUCHIANU, D.[umitru] I.[on] (1895–1985, n. București), scriitor, publicist, critic și istoric român de film. Lucrări de critică și teorie cinematografică („Curs de cinematograf", „Filme de neuitat", „Cinematograful, acest necunoscut", „Vedetele filmului de odinioară").

Sucre (2). Palatul Guvernului

SÚCI^{1} (< lat.) subst. Trib geto-dac aşezat în regiunea gurii Oltului.

SUCÍ^{2} (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A învârti fire sau fibre textile în jurul lor, în acelaşi sens; a răsuci. **2.** Tranz. A da unui obiect o mişcare de rotaţie; a întoarce, a învârti. ✦ A roti un obiect dându-i formă de sul; a înfăşura, a încolăci. **3.** Tranz. şi refl. A face să-şi mişte sau a mişca brusc poziţia corpului sau a unei părţi a corpului; a (se) întoarce. **4.** Tranz. A întoarce pe o parte şi pe alta, a examina ceva pe ambele părţi. **5.** Tranz. (În corelaţie cu *învârti, răsuci*) A întoarce ceva pe o parte şi pe alta pentru a examina mai bine.

SUCIDAVA, aşezare dacă, apoi oraş roman (cu un castru şi pod), pe malul stg. al Dunării, pe locul unde se afla satul Celeiu (astăzi în raza oraşului Corabia, jud. Olt). Important centru militar roman şi apoi romano-bizantin pe linia Dunării. La S. au fost descoperite vestigii arheologice ce atestă o locuire permanentă începând din milen. 3 î.Hr. şi până în sec. 14. Ruinele unui important pod construit de Constantin cel Mare şi ale primei biserici creştine la N Dunării. Distrusă în jurul anului 600 de avari şi de slavi.

SUCÍT, -Ă adj. **1.** (Despre fibre textile) Întors în jurul propriei axe printr-o mişcare neîntreruptă în acelaşi sens; răsucit. ✦ Făcut sul; învălătucit, înfăşurat. **2.** Abătut de la poziţia firească; întors; *p. ext.* strâmb, încovoiat. ✦ (Despre drumuri) Cotit, sinuos, şerpuit. **3.** Fig. Care are o fire curioasă; cu ciudăţenii; ciudat. ✦ Care este potrivnic bunului-simţ, judecăţii.

SUCITÓR (< *suci^{2}*) s.n. Sul neted de lemn cu care se întinde foaia de aluat; vergea.

SUCIU, Aurel (1853-1898, n. Bichiş, jud. Mureş), om politic român. Reprezentant de frunte al Partidului Naţional Român din Transilvania. A făcut parte din gruparea „tribuniştilor". Unul dintre iniţiatorii şi conducătorii acţiunii memorandiste din 1892. Întemniţat în urma procesului intentat memorandiştilor de guvernul ungar.

SUCIU, Gheorghe Claudiu V. (1905-1990, n. Blaj), chimist român. Acad. (1990). Lucrări în domeniul prelucrării ţiţeiului („Procese calorice şi mecanice de separare").

SUCIU, Vasile (1873-1935, n. Copăcel, jud. Braşov), mitropolit român. M. de onoare al Acad. (1919). Arhiepiscop şi mitropolit al Bisericii Unite din Alba Iulia şi Făgăraş (din 1920). Eforturi pentru construirea de noi şcoli (normale, comerciale etc.). Socotit cel mai important teolog al Bisericii Unite din Transilvania („Teologia dogmatică fundamentală", „Teologia dogmatică specială", „Raportul dintre religie, ştiinţă şi societate").

SUCIU DE SUS, com. în jud. Maramureş, pe râul Suciu; 4 016 loc. (2008). Necropole de incineraţie din perioada Bronzului mijlociu.

SUCOMBÁ (< fr.) vb. I intranz. (Livr.) A muri.

SUCRE (cuv. sp.) s.n. Unitate bănească din Ecuador.

SUCRE 1. Antonio José de S. (1795-1830), general venezuelean. Participant la Războiul pentru Independenţa Coloniilor Spaniole din America (1810-1826). Apropiat al lui S. Bolívar. A înfrânt trupele spaniole în bătălia de la Ayacucho (1824). Primul preşedinte al Boliviei (1826-1828). **2.** Cap. constituţională a Boliviei, în S ţării, pe versantul Cordillerei Real, la 2 850 m alt.; 194,8 mii loc. (2001). Rafinărie de petrol. Ind. de prelucr. a lemnului, cimentului, uşoară şi alim. Universitatea San Francisco Xavier (1624). Catedrală (1553), biserica mitropolitană San Miguel (1538). Primărie (1572). Fundat de spaniolul Pedro de Ansúrez (1538) sub numele de Chuquisaca. Aici, la 25 mai 1809, a izbucnit prima revoltă împotriva stăpânirii spaniole din America. Cap. ţării din 1825. Din 1840 poartă actualul nume.

SUCULÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. pl. **1.** Adj. Plin de suc, zemos; *p. ext.* bun, gustos. ✦ Fig. Plin de miez; savuros. *Plante s.* = plante cu tulpini sau frunze groase, cărnoase, care la ploi reţin o cantitate mare de apă, putând astfel să reziste la perioade lungi de uscăciune (ex. cactuşii). **2.** S.f. pl. Nutreţuri provenite din plante rădăcinoase şi tuberculifere (cartofi, sfeclă, morcovi, napi etc.).

SUCURSÁLĂ (< fr.) s.f. Unitate distinctă (a unei societăţi comerciale sau instituţii financiare), fără personalitate juridică, care produce sau distribuie mărfuri sau prestează servicii, în cadrul obiectului de activitate al entităţii din care face parte sau/şi sub forma sau numele comercial al acesteia.

SUD (< fr., germ.) s.f. **1.** Unul dintre cele patru puncte cardinale, opus nordului; miazăzi. ✦ Numele aceluia dintre polii unui magnet care (atunci când magnetul este liber) se îndreaptă către polul sud magnetic. **2.** Ţinut, reg. de la sud (**1**). ✧ (Adjectival) *Polul s.* v. *pol.*

SUD-AFRICAN, -Ă (< fr.) s.m. şi f., adj. **1.** Adj. Care aparţine Africii de Sud, referitor la Africa de Sud. **2.** S.m. şi f. Care face parte din una dintre populaţiile indigene ale Africii de Sud sau care este originară de acolo.

SUD-AMERICAN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care aparţine Americii de Sud sau sud-americanilor (**2**); referitor la America de Sud sau la sud-americani. **2.** S.m. şi f. (la m.pl.) Populaţia ţărilor din America de Sud; (la sg.) persoană care aparţine fiecăreia dintre populaţiile de bază ale ţărilor din America de Sud sau este originară de acolo.

SUDÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A îmbina două piese metalice prin sudare. **2.** Refl. (Despre oase, ligamente etc.) A se uni, a se lipi (după ce au fost fracturate, rupte, tăiate etc.). **2.** Refl. (Despre elemente de vorbire) A se alipi unul de altul, formând un singur cuvânt.

SUDAMÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *sudo* „a transpira") s.f. (MED.) Erupţie cutanată de microvezicule cu lichid clar, care apare după transpiraţii abundente sau în cursul unor boli febrile.

SUDAN 1. Reg. geografică în Africa, la S şi SE de Sahara, care se întinde pe c. 6 436 km lungime de la V la E, de la Oc. Atlantic până la pod. Abisiniei, iar în S pe c. 1 000 km până în bazinul fl. Congo. Ocupă o supr. de 5,2 mil. km^{2}. *Relief* de câmpii şi depr. care alternează cu podişuri şi vechi masive muntoase. *Climă* tropicală, iar în S ecuatorial-musonică. În N, *sahelul* are vegetaţie de semideşert şi savană deşertică, dar ca vegetaţie tipică în S. apar savane. Faună bogată. Denumirea derivă din cuv. arab *bilād as-Sūdān* „pământul oamenilor negri". **2. Republica Democratică ~,** stat în NE Africii; 2 503 890 km^{2} (cel mai întins stat african); 39 148 000 loc. (2004). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi) 70,3%, creştină 16,7%, credinţe tradiţionale 11,9%, alte credinţe 1,1%. Cap.: *Khartoum*. Oraşe principale: Omdurman, Sharg en-Nil/fost Khartoum North, Port Sudan, Kassalā, El Obeid. Împărţit în 26 state. *Relief:* vastă câmpie în partea centrală continuată spre V cu pod. Kordofan şi spre S cu o reg. nu prea înaltă mlăştinoasă (Sudd). Partea nordică cuprinde porţiuni ale deşerturilor Libian şi Nubian, ultimul separat de M. Roşie printr-un lanţ muntos. Munţi mai semeţi apar în extremitatea vestică, în reg. Darfur (m-ţii Imatong cu vf. Kinyeti, 3 187 m) şi în cea sudică. *Clima* este tropicală, deşertică în N, cu precipitaţii din ce în ce mai abundente spre S. Principalul curs de apă este Nilul, care se formează la Khartoum din unirea Nilului Alb cu Nilul Albastru. Păduri umede, ecuatoriale în partea sudică, savane şi semideşert în partea centrală şi vestică (în zona Sahelului), deşerturi în treimea nordică. *Resurse de subsol:* min. de fier, crom, aurо-argintifere, cupru, staniu, wolfram, sare, gaze naturale, petrol. *Economia.* Agricultura se bazează în mare măsură pe irigaţii. Se cultivă: trestie de zahăr, curmali, arahide, bumbac (mult timp principala cultură comercială), iută, susan, sorg, grâu, porumb, orez, manioc, igname, mango, bananieri, citrice, legume ş.a. Se cresc: ovine, caprine, bovine şi cămile. Ind. alimentară (zahăr, uleiuri comestibile), textilă, ciment, chimică (medicamente) şi asamblare de camioane. Moneda: 1 Dinar S. = 100 Piastri. – *Istoric.* Cunoscut în Antic. sub numele de Ţara Kuş sau Nubia, terit. S. întreţine, din milen. 3 î.Hr., intense relaţii comerciale cu Egiptul faraonic. Acesta, în timpul Regatului Nou (sec. 16-12 î.Hr.), înglobează Valea Nilului, până la cea de-a 4-a cataractă a fl. Regatul nubian cu reşedinţa la Napata, constituit în sec. 8 î.Hr., stăpâneşte, în timpul dinastiei a 25-a egiptene (numită şi dinastia nubiană), între 745 şi 650 î.Hr., şi Egiptul. După izgonirea ultimului faraon nubian din Egipt (650 î.Hr.), descendenţii dinastiei domnesc asupra Nubiei încă un mileniu – în Regatul de la Napata, apoi în Regatul Meroë (sec. 4 î.Hr.-sec. 4 d.Hr.). Dintre noile formaţiuni statale constituite acum se impun regatele Makuria (cu reşedinţa la Dongola), în N, şi Alwa (cu centrul la Loba), în S, care adoptă, în sec. 6 d.Hr., creştinismul. După cucerirea Egiptului (641/642), arabii pătrund şi în S. septentrional, dar cele două regate creştine, deşi izolate, reuşesc să se mai menţină încă 7 sec. până la definitiva cucerire islamică – Makuria în 1314, iar Alwa în 1504. La sfârşitul sec. 14-începutul sec. 16, în S. se constituie formaţiuni statale musulmane, dintre care cele mai puternice sunt sultanatele Sennar şi Darfur. Muhammad Ali Paşa, sultanul Egiptului (1805-1848), începe, în 1820-1822, cucerirea S. (încheiată în 1874), vasal al Imp. Otoman, încurajând, totodată, pătrunderea englezilor; astfel, nominal, S. aparţine, până în 1899, Imp. Otoman. Transformat, *de facto,* într-o colonie a Egiptului, S. ia acum contact cu lumea modernă, sunt construite primele căi ferate, este introdusă cultura bumbacului, se deschid primele şcoli. Izbucnită în 1881, răscoala antiegipteană, condusă de predicatorul religios *Muhammad Ahmad,* numit şi al-Mahdi (1844-1885), reuşeşte să dobândească, după cucerirea oraşului Khartoum, în 1885, controlul asupra întregii ţări, pe care îl păstrează până în 1898. Marea Britanie, care îşi instaurase în 1882 protectoratul asupra Egiptului, iniţiază, sprijinită şi de forţe egiptene, recucerirea S. (1896-1898). După înfrângerea mişcării mahdiste, în bătălia de la Omdourman (1898), S. este proclamat condominium anglo-egiptean (1899-1955), fiind administrat, *de facto,* ca o colonie a Marii Britanii. Administraţia britanică izolează sudul (treimea meridională a S.), populat de triburi africane (încurajând aici răspândirea creştinismului), de nordul conservator,

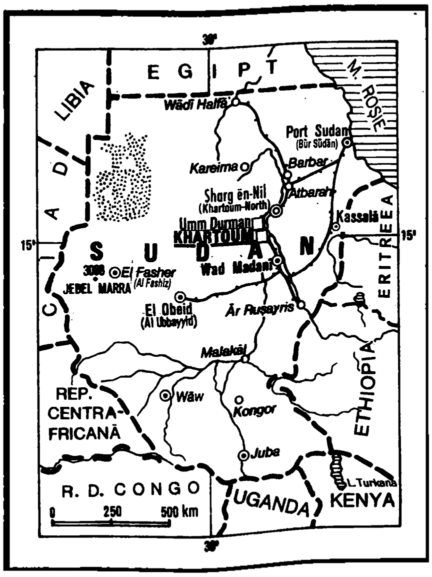

arab şi islamic, adâncind astfel prăpastia dintre cele două părţi ale ţării. După ce un plebiscit respinge, în 1955, unirea cu Egiptul vecin, S. îşi proclamă, la 1 ian. 1956, independenţa. Membru al O.N.U. (12 nov. 1956).Opoziţia dintre nordul hegemonist şi sudul marginalizat (care revendică dreptul la independenţă) degenerează într'un sângeros război civil, din chiar clipa independenţei. Războiul civil, care continuă şi astăzi, creează premisele intervenţiei forţelor armate pe scena politică, încât guvernele civile (1956–1958, 1964–1989, 1986–1989, 1993–) alternează cu cele militare (1958–1964, 1969–1986, 1989–1993). La 25 mai 1969, puterea este preluată, în urma unei lovituri de stat militare, de un Comitet Revoluţionar, în frunte cu generalul (apoi mareşalul) Gaafar Mohammad Nimeiri, care reuşeşte să încheie, în 1972, un acord de încetare a focului cu rebelii din S, instaurând temporar, după acordarea autonomiei prov. meridionale, pacea în ţară. Politica de islamizare, declanşată în 1983 prin proclamarea republicii islamice şi introducerea legislaţiei islamice (*Sharia*), redeschide războiul civil (c. 1,5 mil. de oameni morţi şi peste 4 mil. de refugiaţi) şi, o dată cu accentuarea dificultăţilor economice, determină o nouă lovitură de stat militară, care-l înlătură de la putere pe preşedintele Nimeiri (1985). Regimul instalat, după o scurtă guvernare civilă a lui Saiyid Siddiq al-Mahdi (1986–1989), în frunte cu generalul Omar Hassan Ahmad al-Başir, continuă, sprijinit de Iran şi Libia, războiul împotriva insurgenţilor din S şi se face exponentul unei politici islamice fundamentaliste în lumea arabă. În mart. 1998, Parlamentul adoptă prima Constituţie de la proclamarea independenţei, potrivit căreia, de la 1 ian. 1999, este autorizată constituirea unor aşa-numite „uniuni politice", cu condiţia să nu contravină legii islamice (*Sharia*), practic fiind admis pluralismul. Convorbiri între Frontul de Eliberare Sudanez din sudul creştin şi autorităţile islamice de la Khartoum se desfăşoară, între 1998 şi 2000, la Addis Abeba şi Nairobi fără vreun succes. Confruntările armate sunt punctate de repetate armistiţii şi tratative de pace, fără a se pune însă capăt războiului civil, care însângerează de decenii ţara. Un conflict major este declanşat la graniţa cu Ciadul, provocând un veritabil genocid în reg. Darfur, soldat cu peste 200 000 de morţi şi 200 000 refugiaţi în Ciad. Comunitatea internaţională a încercat, fără succes, să limiteze dezastrul din reg. Republică islamică, stat federal.

SUDAN, Gabriel (1899–1977, n. Bucureşti), matematician român. Contribuţii în domeniul teoriei mulţimilor şi al teoriei numerelor.

SUDÁRE s.f. Acţiunea de a (se) suda. ✦ Operaţie de îmbinare a două piese metalice (mai ales din oţel) realizând o legătură metalică sau chimică, prin încălzire ori presare, cu sau fără material de adaos. Există s. prin *topire* cu gaze (*s. oxiacetilenică* sau *autogenă, s. oxihidrică* etc.), aluminotermică, cu arc electric, prin *rezistenţă electrică* sau prin *inducţie,* prin *presiune,* prin *frecare.*

SUDÁŢIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (CHIM.) Procedeu de separare a componenţilor cu puncte de topire diferite prin încălzire înceată şi progresivă; utilizat la fabricarea parafinei, separarea unor nitroderivaţi etc. **2.** (MED.) Transpiraţie abundentă apărută în urma unui tratament medicamentos, a aplicării de revulsive etc. **3.** (BOT.) Eliminare a apei de către plantă la nivelul stomatelor acvifere.

SUDERMANN, Hermann (1857–1928), scriitor german. Drame („Onoarea", „Patria") şi romane de moravuri („Puntea pisicii", „Profesorul trăsnit") de factură naturalistă, cu accente critice.

SUD-ÉST (< fr.) s.n. Punct cardinal secundar, situat pe bisectoarea unghiului format de direcţiile sud şi est.

SUDEŢEANU, Constantin (1885–1960, n. Buzău), sociolog român. Orientare pozitivistă („Introducere în sociologia lui A. Comte", „Durkheim şi doctrina şcolii sociologice franceze").

SUDEŢI (SUDETY), lanţ muntos în Europa Centrală (Cehia, Polonia), extins pe 300 km lungime şi 32–48 km lăţime, pe direcţia NV–SE între valea Elbei şi Porţile Moravei. Alt. max.: 1 603 m (vf. Sněžka).

SÚDIC, -Ă adj. De sud, de la sud, spre sud; meridional.

SUDÍŢI (< it.) s.m. pl. Locuitori din Principatele Române aflaţi sub protecţia unei puteri străine şi având prin aceasta dreptul la o jurisdicţie specială, la anumite privilegii fiscale etc.

SUDIŢI, com. în jud. Ialomiţa, pe râul Ialomiţa; 2 241 loc. (2008).

SUDOÁRE (lat. *sudorem*) s.f. Produs de secreţie a glandelor sudoripare, având o compoziţie asemănătoare cu a urinei. Prin s. se elimină o parte din substanţele rezultate din metabolism (ex. ureea, acidul uric, acidul lactic). ✦ Fig. Trudă, osteneală; chin.

SUDÓR (< fr.) s.m. Lucrător specializat în operaţii de sudare.

SUDORÍFIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre agenţi, substanţe) Care provoacă transpiraţie.

SUDORIPÁRĂ (< fr.; {s} lat. *sudor* „sudoare" + *parere* „a produce") adj. *Glandă* ~ = glandă cutanată tubulară simplă, formată din trei porţiuni; glomerulul care secretă sudoarea, canalul şi traiectul prin care aceasta e eliminată la suprafaţa pielii.

SUDRICEANU, Ştefan, comandant al unei unităţi de români transilvăneni care s-au alăturat răscoalei *curuţilor* (1703–1711). S-a remarcat în luptele din împrejurimile oraşului Alba Iulia.

SUDÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Rezultatul sudării; żonă în care s-a realizat îmbinarea pieselor sudate. **2.** Fig. Legătură strânsă.

SUD-VÉST (< *sud* + *vest*) s.n. Punct cardinal secundar, situat pe bisectoarea unghiului format de direcţiile sud şi vest.

SUE, Eugène (pseud. lui *Marie Joseph Sue*) (1804–1857), romancier francez. Unul dintre creatorii romanului foileton („Misterele Parisului", „Jidovul rătăcitor").

SUEDÉZ, -Ă (< n. pr. *Suedia*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor de origine germanică. S-a constituit ca naţiune pe terit. Suediei. De religie creştină (luterană). ✦ **2.** Adj. (Substantivat, f.) Limbă germanică vorbită de suedezi **(1).**

SUEDIA (Regatul Suediei), stat în N Europei; 449 964 km²; 8 986 000 loc. (2004). Limba oficială: suedeza. Religia: creştină (luterani 87%, romano-catolici 1,8%, penticostali 1,1%, ortodocşi ş.a.), islamică 2,3%, alte credinţe şi atei 6,7%. Cap.: *Stockholm.* Oraşe principale: Göteborg, Malmö, Uppsala, Linköping, Västerås, Örebro. Cuprinde cea mai mare parte a Pen. Scadinavia, precum şi numeroase ins. din M. Baltică, mai mari fiind Gotland şi Öland. În N include o parte din *Laponia.* În V Alpii Scandinaviei (vf. Kebnekajse, 2 135 m); relief mai scund, colinar în E, unde litoralul prezintă numeroase fiorduri; în S câmpii (Uppsala, Văstgota, Ostagota şi Skania) şi podişul scund Småland presărat cu lacuri şi mlaştini. *Clima* este temperat-rece, mai aspră în N, zonă traversată de Cercul Polar; în extremitatea sudică cu nuanţe maritime. S. dispune de o densă *reţea hidrografică* alcătuită din râuri în general scurte cu debite bogate şi c. 96 000 lacuri, unele de mari dimensiuni (Vänern, Vättern, Mälaren), legate între ele prin canale navigabile. Pădurile sunt formate predominant din conifere. În extremul nord şi în zona montană domină vegetaţia de tundră. Parcuri naţionale – mai extinse fiind cele din N ţării (Laponia) precum P.N. Padjelanta şi Sarek. *Economia* S. este bine dezvoltată. Resurse de subsol: minereuri de fier (de foarte bună calitate), zinc, plumb, cupru, uraniu, argint, aur, seleniu, turbă. Potenţialul hidroenergetic este valorificat prin intermediul a peste 1 000 hidrocentrale. Fondul forestier asigură materia primă pentru o puternică industrie de prelucrare. Principalele produse ind.: oţeluri speciale, metale neferoase, material rulant, autovehicule (Volvo, SAAB), produse electrocasnice, aparatură electronică, produse petrochimice, cherestea, mobilă, celuloză (cel mai mare producător european), textile, produse alimentare ş.a. Se cresc: bovine, porcine, ovine, iar în Laponia reni. Se cultivă: grâu, ovăz, orz, secară, sfeclă de zahăr, rapiţă, cartofi, legume. Pescuit. Moneda: Coroana suedeză (Krone). – *Istoric.* Terit. S., eliberat de gheţarii ultimei glaciaţiuni, acum 12 000–10 000 de ani, este locuit în Antic. de triburi germanice (suiones, gotes ş.a.). Vikingii suedezi (varegii) întreprind, în sec. 9–11, îndepărtate expediţii comerciale sau de jaf pe coastele Europei Occidentale, dar îndeosebi în Rusia şi Imp. Bizantin. Statul unificat ia fiinţă în sec. 11 şi cucereşte, în sec. 12–13, Finlanda, care face parte ca ducat (din 1581 mare ducat) până în 1809 din Regatul suedez. Creştinismul, propagat de misionari veniţi din Germania, se răspândeşte în sec. 9; în 1164 este fondat primul arhiepiscopat suedez la Uppsala. După adoptarea, în 1527, a Reformei, S. devine un bastion al protestantismului european. S. feudală atinge maxima expansiune sub regele *Magnus II Eriksson* (1319–1363), totodată suveran al Norvegiei şi Islandei. Între 1397 şi 1523, S. face parte, împreună cu Danemarca, Norvegia, Islanda şi Finlanda, din Uniunea de la Kalmar, al cărei hegemon este suveranul danez. În 1523, după destrămarea Uniunii de la Kalmar, Gustav Eriksson, ales rege (*Gustav I,* 1523–1560), întemeiază dinastia Wasa. În sec. 17, S. devine hegemonul Scandinaviei şi al M. Baltice, participă, sub *Gustav II Adolf* (1611–1631), la Războiul de 30 de Ani, afirmându-se ca o mare putere europeană. Războiul Nordului (1700–1721), în care se remarcă tânărul rege *Carol XII* (1697–1721), purtat împotriva Rusiei, Poloniei şi Danemarcii, se încheie cu înfrângerea S. şi pierderea supremaţiei în Europa septentrională. Înfrântă de Rusia, S. îi cedează acesteia Finlanda, în 1809, însă obţine, prin Pacea de la Kiel (1814), Norvegia, care-i este cedată de Danemarca. Uniunea personală suedezo-norvegiană este denunţată în 1905. Devenit (1818) rege, mareşalul francez *Jean-Baptiste Bernadotte* întemeiază dinastia aflată până astăzi pe tronul S. Din 1815, S. nu mai participă la nici un conflict armat european, concentrându-şi energia în direcţia modernizării statale şi a consolidării democraţiei parlamentare (introducerea, în 1918, a sufragiului universal). Statutul de „neutralitate activă" din timpul celor două războaie mondiale, ca şi din perioada confruntării Est-Vest (1945–1989), validează o adevărată vocaţie internaţionalistă, asigurând ţării un mare prestigiu în lume.

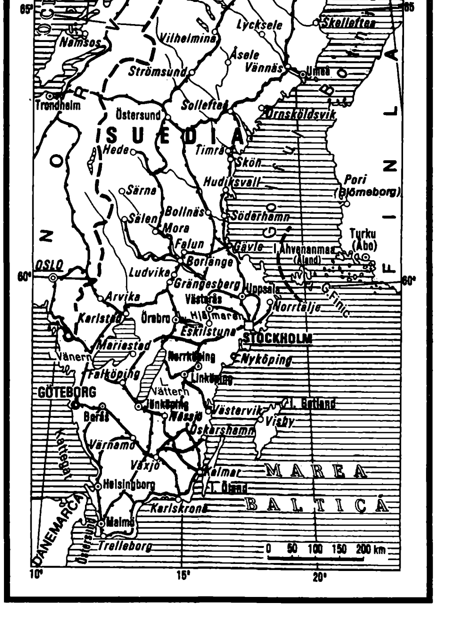

Decernarea, începând cu 1901, a premiilor Nobel confirmă acest prestigiu internațional. După formarea primului guvern social-democrat în 1920, viața politică este dominată (între anii 1932–1976, 1982–1991 şi din nou 1994) de P. Muncitoresc Social-Democrat care, singur sau în coaliție, asigură neîntrerupt guvernarea țării, record absolut pentru social-democrația europeană. „Modelul suedez", încercare de conciliere a liberalismului ec. cu justiție şi protecție socială, asigură țării decenii de prosperitate şi una dintre cele mai avansate legislații sociale din lume. Stagnarea, apoi declinul economic, instalat în deceniul 9, afectează profund întreaga societate. Membru al O.N.U. (19 nov. 1946). Aderarea, la 1 ian. 1995, la U.E. reflectă abandonarea tradiționalei politici de neutralitate şi încercarea **S.** de a păşi pe noi căi. În conformitate cu votul referendumului din 1980, care s-a pronunțat împotriva producerii de energie electrică în centralele nucleare (jumătate din producția totală a țării), guvernul a trecut, în 1998, la închiderea primului reactor nuclear. Asasinarea primului ministru social-democrat, *Per Olof Palme,* la 28 febr. 1986, pe străzile Stockholmului, rămâne până astăzi o enigmă nerezolvată. În alegerile parlamentare din 20 sept. 1998, P. Muncitoresc Social-Democrat obține cel mai slab rezultat electoral din ultimii 70 de ani, dar rămâne, prin cele 36,5% din sufragiile obținute, principalul partid din Parlament (131 din cele 349 de locuri ale Riksdagului). *Göran Persson* (prim-min. din 1996) formează un guvern social-democrat minoritar, sprijinit de „verzi" şi de „ex-comunişti". Datorită rezervelor exprimate de populație față de integrarea în U.E., guvernul Persson a declarat că nu va introduce, la 1 ian. 1999, moneda comunitară euro. Scrutinul legislativ, regional şi municipal din 15 sept. 2002 se încheie cu victoria stângii (53% din voturi şi 191 din cele 349 de mandate ale noului Parlament), iar liderul celui mai important partid, cel Social-Democrat, G. Persson, obține cel de-al treilea mandat de premier. În sept. 2003 este organizat un referendum, la care 56,1% dintre suedezii prezenți la urne au spus *nu* adoptării monedei unice, *euro*. Monarhie constituțională ereditară.

SUESS, Eduard (1831–1914), geolog austriac. A elaborat o sinteză a istoriei Pământului (1883–1909), teoria contracției şi o lucrare de ansamblu asupra structurii Alpilor (1875).

SUETONIU (Caius Suetonius Tranquillus) (c. 70 – c. 150), istoric roman. Secretar al împăratului Adrian (119–121 e.n.). Lucrarea sa „De vita Caesarum" cuprinde biografiile împăraților romani de la Cezar la Domițian, bogate în amănunte pitoreşti.

SUEZ (AS-SUWAYS) 1. Istm în NV pen. Sinai, în NE Egiptului, între M. Mediterană la N şi G. Suez la S; face legătura între continentele Africa la V şi Asia la E; 116 km lățime. **2. Canalul ~ (Qanāt as-Suways),** canal antropic care traversează istmul **S.** Lungime: 163 km (cel mai lung din lume) şi 70–125 m lățime. Deosebită importanță în scurtarea distanței dintre porturile de la Oc. Atlantic şi cele de la Oc. Indian. Primele tentative de construire datează din vremea faraonului Nechao (600 î.Hr.). Terminat în timpul domniei lui Ptolemeu II (sec. 3 î.Hr.), dar utilizat sporadic, neîngrijit, a fost abandonat în sec. 8 d.Hr. Ideea a fost reluată de *F. de Lesseps,* care a construit un nou canal, deschis pentru navigație la 17 nov. 1869. După ce khedivul Egiptului, Ismail Paşa, şi-a vândut acțiunile (1875), canalul a intrat în administrația Companiei Canalului **S.**, ale cărei acțiuni erau deținute de Anglia, Franța şi mai târziu S.U.A. În 1956 Compania a fost naționalizată de guvernul egiptean. Acțiunile militare anglo-franco-israeliene (1956) pentru ocuparea Canalului au suferit un eşec. În urma conflictului militar arabo-israelian din 1967, Canalul **S.** a fost blocat de vase avariate şi malul estic (Pen. Sinai) ocupat de trupele israeliene. După redarea în funcțiune (1975), Egiptul a inițiat un plan de extindere şi adâncire. **3. (As-Suwais),** oraş în Egipt, port de tranzit pe Canalul **S.**, la M. Roşie: 417,5 mii loc. (1996). Prelucr. petrolului. Fundat în sec. 15.

Canalul Suez

SUFERÍ (lat. *sufferire*) vb. IV **1.** Intranz. şi tranz. A resimți puternic o durere fizică sau morală. ✦ A avea neplăceri, a suporta consecințele. **2.** Tranz. şi intranz. A suporta o anumită situație. ✦ Tranz. A fi supus unei pedepse, unei condamnări. **3.** Tranz. A tolera, a suporta prezența cuiva sau a ceva. **4.** Tranz. A admite, a îngădui, a consimți.

SUFERÍND, -Ă (< *suferi,* după fr.) adj. (Şi subst.) Care suferă de o boală; bolnav.

SUFERÍNȚĂ s.f. Durere fizică sau morală; stare a celui care suferă.

SUFERTÁŞ (< tc.) s.n. Ansamblu de mai multe vase aşezate unul peste altul şi prinse de un dispozitiv cu mâner, în care se transportă mâncarea.

SÚFFOLK (cuv. engl.) subst. Rasă de cai creată în Anglia, de o remarcabilă robustețe, specializată pentru tracțiune.

SUFICIÉNT, -Ă (< lat.) adj. **1.** (Şi adv.) Care este în cantitate satisfăcătoare; destul, de ajuns. ✦ (Substantivat, m.) Calificativ între „insuficient" şi „bine" cu care se apreciază răspunsurile la unele examene, conduita, activitatea, munca unei persoane etc. **2.** (Despre oameni) Mulțumit de sine; încrezut, vanitos.

SUFÍSM (< fr.) s.n. Curent principal al misticii musulmane, apărut în sec. 8 în Persia, cu caracter anticlerical şi ascetic. Reprezentant mai însemnat, *al Gazali*.

SUFÍTĂ (< it.) s.f. Partea superioară a scenei, amenajată special pentru manevrarea dispozitivelor scenotehnice (iluminare, aerare etc.); *p. ext.* elementul scenografic care acoperă sau decorează partea superioară a scenei.

SUFÍX (< fr., lat.) s.n. (LINGV.) *Afix* care se adaugă după rădăcina sau tema unui cuvânt pentru a crea cuvinte sau forme gramaticale noi.

SUFLÁ (lat. *sufflare*) vb. I **1.** Intranz. (Despre vânt) A pune în mişcare masele de aer; a bate. **2.** A expira puternic. **3.** A scoate un curent de aer pe gură spre a ațâța focul sau spre a stinge ceva aprins. **4.** A răsufla, a respira. ✦ P. ext. A trăi. **5.** Tranz. (Cu complementul „nasul") A elimina mucozitățile din nas. **6.** Tranz. A introduce o cantitate de aer într-o mică masă de sticlă topită pentru a o modela. **7.** (Despre unele instrumente) A cânta, a suna. **8.** Tranz. A şopti actorilor replicile în timpul unei reprezentații; a şopti cuiva răspunsul pe care trebuie să-l dea la o întrebare. **9.** Tranz. A acoperi (un obiect de metal) cu un strat subțire de metal prețios. **10.** Tranz. A curăța suprafața unui obiect sau pereții unui recipient etc. cu ajutorul unui jet de gaze.

SUFLÁI (< *sufla)* s.n. Dispozitiv utilizat pentru executarea sudurii sau a tăierii cu flacără oxiacetilenică.

SUFLÁJ (< fr.) s.n. **1.** Dispozitiv montat la bordul unei nave în scopul îmbunătățirii stabilității. **2.** Metodă de lucru folosită pentru corectarea deformațiilor unei linii de cale ferată.

SUFLÁNTĂ (< fr.) s.f. Compresor pentru aer sau alte gaze debitate în cantități mari, la presiuni cuprinse între 0,1 şi 3 atmosfere, folosit în special pentru alimentarea cuptoarelor metalice (furnale şi convertizoare).

SUFLÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a sufla. ✦ Aerul expirat; fig. faptul de a exista, de a trăi. ✧ Loc. *Într-o suflare* = foarte repede. ✧ Expr. *Fără (de) suflare* = mort; fig. foarte uimit, speriat etc. **2.** Ființă, viețuitoare; oameni, lume.

SUFLĂTÓR s.m., s.n. I. S.m. Persoană care cântă la un instrument de suflat. **II.** S.n. **1.** Țeavă prin care muncitorul sticlar suflă aer într-o masă topită pentru a o dilata şi a forma diverse obiecte. **2.** Dispozitiv alcătuit dintr-un tub metalic, subțire şi îndoit la un capăt, cu care se suflă aer în dreptul unei flăcări de gaz pentru a obține o flacără dirijată şi ascuțită, necesară în operații de lipire tare (ex. de bijuterii) sau de analiză uscată a mineralelor.

SUFLÉR (< fr.) s.m. Cel care şopteşte actorilor replicile la repetiții şi la spectacole.

SUFLERÍE (< fr.) s.f. ~ *aerodinamică* = instalație experimentală, în formă de tunel, pentru determinarea forțelor aerodinamice exercitate de un curent de aer asupra unor machete de avioane, de aripi de avion etc., în vederea stabilirii forțelor care se exercită asupra construcțiilor reale în condiții de exploatare.

SÚFLET (lat. *sufflitus*) s.n. **I. 1.** (REL.) V. **duh. 2.** Viața psihică. ✧ Expr. *A avea ceva pe suflet* = a fi chinuit, preocupat de ceva. **II. 1.** Persoană care animă o acțiune colectivă. **2.** Trăsătură de caracter (bună sau rea); *p. gener.* caracter. ✧ Omenie, bunătate. ✦ Sensibilitate. **3.** (Cu valoare adverbială) Viață; curaj, entuziasm. **4.** Om; *p. ext.* ființă. **5.** Suflare, respirație. **6.** *Copil de suflet* = copil adoptiv.

SUFLÉU (< fr.) s.n. Budincă pufoasă, făcută din brânză, legume, fructe etc.

SÚFLU (< fr.) s.n. **1.** (MED.) Zgomot anormal, având caracterul unui şuierat, perceput prin auscultație la nivelul anumitor organe (pleură, plămâni, inimă, vase); apare în cursul unor boli. ✦ Respirație. ✦ Putere de respirație mare; rezistență fizică. ✦ Fig. Elan, însuflețire. **2.** Adiere. **3.** Undă de presiune violentă produsă de o explozie, care se propagă prin aer şi poate provoca avarii şi distrugeri.

SUFLÚRĂ (< fr.) s.f. Defect al lingourilor sau al pieselor turnate, care constă în prezența unor goluri mici, datorate fie gazelor dizolvate în materialul topit, fie gazelor produse în timpul turnării.

SUFOCÁ (< fr., lat.) vb. I refl. şi tranz. A (se) asfixia.

SUFOZIÚNE (< fr.) s.f. (GEOL.) Îndepărtare, prin spălare sau dizolvare, de către apele de infiltrație şi subterane a particulelor fine din rocile afânate sau solubile, în urma căreia apar microdepresiuni, goluri şi scufundări de teren.

SUFRAGERÍE (< *sufragiu*^{2}) s.f. **1.** Încăpere dintr-un apartament destinată servirii mesei. **2.** Mobilier destinat acestei încăperi.

SUFRAGÉTĂ (< fr.) s.f. (În a doua jumătate a sec. 19 şi la începutul sec. 20 în Anglia) Partizană a mişcării feministe al cărei scop era obținerea de drepturi politice pentru femei.

SUFRÁGIU (< fr., lat.) s.n. **1.** Drept de vot. **2.** Sistem de votare. ✧ *S. direct* = sistem de votare în care fiecare alegător votează nemijlocit. *S. indirect* = sistem de votare în care o categorie de alegători votează prin reprezentanții ei. *S. personal* = sistem de votare în care alegătorul este obligat să prezinte personal buletinul de vot. *S. prin procură* = sistem de votare în care alegătorul poate, în caz de neprezentare, să încredințeze buletinul său de vot unui alt alegător. *S. restrâns* = sistem în care dreptul de vot este recunoscut numai unor categorii de persoane care întrunesc anumite condiții de cultură *(s. capacitar),* de avere *(s. cenzitar)* sau de apartenență la o anumită profesiune *(s. corporatist)*. *S. universal* = sistem de votare în care dreptul de vot este recunoscut tuturor cetățenilor care au împlinit o anumită vârstă. *S. multiplu* = sistem de votare în care alegătorul votează în mai multe circumscripții electorale. **3.** P. ext. Aprobare, asentiment.

SUGÁR s.m. Copil care nu a depăşit vârsta alăptatului.

SUGATÍVĂ adj. *Hârtie* ~ (şi subst. f.) = hârtie groasă, poroasă, preparată special pentru a absorbi cerneală.

SÚGE (lat. *sugere*) vb. III tranz. **1.** A trage cu gura sau cu botul laptele din mamelă. **2.** A aspira, a sorbi, a absorbi (un lichid, sucul unui fruct etc.) ✦ A topi ceva puţin câte puţin în gură **3.** A bea golind conţinutul unui vas. ✦ (Fam.) A fi beţiv. **4.** (Despre un corp poros) A reţine, a absorbi lichide. **5.** Fig. A stoarce de bani, de putere; a secătui, a slei.

SUGER (c. 1081–1151), cronicar şi om politic francez. Abate al mănăstirii Saint-Denis. Sfetnic al regilor Ludovic VI şi Ludovic VII şi regent al regatului (1147–1149). A scris „Viaţa lui Ludovic cel Gros".

SUGERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A face să se ivească în mintea cuiva sau a inspira cuiva o idee, un sentiment etc.

SUGÉSTIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a sugera. ✦ (PSIH.) Acţiune de influenţare a unei persoane ori a unor grupuri (s. de masă), cu sau fără participarea conştiinţei şi voinţei lor (uneori împotriva acestora); acţiune exterioară, senzorială sau verbală, care provoacă acest proces. ✦ Propunere, idee sugerată cuiva.

SUGESTÍV, -Ă (< fr.) adj. Care are puterea sau calitatea de a provoca sugestii; care sugerează; evocator.

SUGHÍŢ s.n. Sunet nearticulat produs de trecerea aerului prin glotă datorită contracţiei bruşte şi convulsive a diafragmei.

SUGRUMÁ vb. I **1.** Tranz. A omorî pe cineva strângându-l de gât; a gâtui. ✦ Fig. (Despre îmbrăcăminte) A strânge prea tare, incomodând mişcările şi îngreuind respiraţia. **2.** Tranz. Fig. A înăbuşi, a sufoca. **3.** Tranz. Fig. A înăbuşi prin violenţă o acţiune, o manifestare; a reprima.

SUGRUMÁT, -Ă adj. **1.** Ucis prin sufocare; gâtuit. **2.** Fig. (Despre voci, sunete etc.) Înăbuşit, gâtuit, înecat (din cauza unei stări sufleteşti).

SUHAIA, com. în jud. Teleorman, pe stg. Dunării; 2 529 loc. (2008).

SUHARĂU, com. în jud. Botoşani, pe râul Başeu, la graniţa cu Ucraina; 5 174 loc. (2008).

SUHARD 1. Munţii Suhardului, masiv muntos în N Carpaţilor Orientali, între Coşna, Someşul Mare şi Bistriţa Aurie. Alt. max: 1 932 m (vf. Omu). **2.** Culme muntoasă în SE m-ţilor *Giurgeu*. Alt. max.: 1 589 m. În 1837 o parte din versantul de S s-a surpat, blocând valea Bicazului şi dând naştere L. Roşu. Interes turistic. Cabane.

SUHARTO, T.N.I. (1921–2008), general şi om politic indonezian. Preşedinte al Prezidiului Cabinetului de Miniştri (1966–1967). Preşedinte şi prim-min. al Republicii Indonezia (1967–1998; în 1967–1968, preşedinte interimar).

SUHE-BATOR, Damdingiin (1893–1923), om politic din Mongolia. Unul dintre întemeietorii Partidului Popular Revoluţionar Mongol. Comandant suprem al armatei revoluţionare mongole.

SUHUMI (SUCHUMI), oraş în NV Georgiei, cap. Republicii Autonome Abhazia, port la Marea Neagră; 112 mii loc. (1993). Staţiune balneoclimaterică. Vechea denumire: *Dioscurias.*

SUÍ (lat. *subire*) vb. IV **1.** Refl. şi intranz. A se îndrepta spre un loc mai înalt, a merge la deal; a (se) urca. ✧ Tranz. *Suim muntele.* ✦ Refl. şi intranz. Fig. A avansa, a înainta. **2.** Refl., intranz. şi tranz. A (se) aşeza pe ceva ridicat: a (se) urca, a (se) căţăra. **3.** Refl. A se înălţa, a se ridica (în văzduh). **4.** Refl. (Despre numere, preţuri sau nume) A creşte, a se mări, a se ridica. **5.** Intranz. Fig. (Despre glas; *p. ext.* despre cântăreţ) A intona sunete din ce în ce mai înalte; a ridica.

SUICID (< fr.) s.n. Sinucidere.

SUIDAS (SUDA) (sec. 10), nume sub care este cunoscut presupusul autor al lexiconului bizantin („Lexiconul lui ~"), apărut la Constantinopol; important izvor documentar privitor la Grecia antică şi la Imp. Bizantin.

SUÍDE ({s} lat. *suinus* „de porc") s.f. pl. (ZOOT.) Subfamilie de paricopitate care cuprinde mai multe genuri şi specii de porci sălbatici (ex. porcul african cu negi, mistreţul etc.), precum şi porcii domestici.

SUI-GÉNERIS (loc. lat.) adj. invar. Unic în felul său, original, special.

SUINE v. **porcine.**

SUÍŞ s.n. **1.** Faptul de a (se) sui; urcare. **2.** Loc înclinat; urcuş; pantă, coastă. ✦ Porţiune dintr-un drum care urcă.

SUÍTĂ (< fr.) s.f. **1.** Persoanele care însoţesc un demnitar, un suveran etc.; alai. **2.** Compoziţie muzicală alcătuită la origine (sec. 17–18) din mai multe părţi; ciclu de piese cu caracter dansant scrise în aceeaşi tonalitate, dar contrastante prin caracter şi mişcare. ✦ Fragmente selective extrase dintr-o lucrare mai amplă (operă, balet etc.). **3.** Serie, şir de idei, de reprezentări etc. ✦ Continuitate, înlănţuire.

SUK, Josef (1874–1935), compozitor şi violonist ceh. Unul dintre fondatorii şcolii muzicale naţionale moderne. Lucrări corale şi simfonice („Asrael"), muzică de scenă şi de cameră, piese pentru pian.

SUKARNO, Ahmed (1901–1970), om politic indonezian. Unul dintre fondatorii Partidului Naţional Indonezian. Preşedinte (1945–1967) şi prim-min. (1959–1966) al Republicii Indonezia.

SUL (lat. *sub(u)lum*) s.n. **1.** Cilindru solid care se poate roti în jurul axei sale şi care serveşte la conducerea, presarea sau fasonarea unui material. **2.** (La războiul de ţesut) Cilindru metalic sau de lemn pe care se înfăşoară urzeala sau ţesătura. **3.** Bandă de material flexibil (ţesătură, hârtie etc.) cu lăţimea constantă înfăşurată în formă de cilindru. **4.** Un fel de pernă cilindrică pusă la unul dintre capetele patului, ca ornament sau ca rezemătoare. **5.** Coloană (de fum, de praf etc.); trombă. **6.** Fascicul (de raze).

SULAIMAN, munţi în partea centrală a Pakistanului, la V de Ind. Alt. max.: 3 441 m (vf. Takht-i-Sulaimān). Seismicitate ridicată.

SULAWESI (CELEBES) 1. ~, ins. indoneziană în Arh. Malaez, la E de ins. Borneo, de care este despărţită prin str. Makassar; 191,6 mii km². Oraşe pr.: Ujung Pandang (Makassar), Manado. Relief muntos. Alt. max.: 3 455 m (vf. Rantekombola). Expl. de petrol, cărbuni, nichel, plumb, zinc. **2. Marea ~,** mare în Oc. Pacific între ins. Borneo, Sulawesi şi arh. Filipine; 435 mii km². Ad. max.: 8 547 m.

SÚLĂ (lat. *subula*) s.f. Unealtă formată dintr-o tijă subţire de oţel ascuţită, prinsă de obicei într-un mâner şi folosită în pielărie (în special în cizmărie) pentru găurit.

SULEIMAN v. **Soliman.**

SULF (< lat.) s.n. Element chimic (S; nr. at. 16, m. at. 32,06) din grupa a VI-a a sistemului periodic al elementelor; nemetal de culoare galbenă. Prezintă mai multe modificaţii alotropice (s. rombic, s. monoclinic, s. amorf) şi se găseşte în natură în stare nativă şi sub formă de combinaţii: sulfuri (blendă, pirită), sulfaţi (gips, baritină) etc. Este foarte reactiv din punct de vedere chimic. Se întrebuinţează la fabricarea acidului sulfuric, a sulfurii de carbon, a unor coloranţi, în ind. cauciucului, în viticultură (pentru combaterea criptogamelor) şi în farmacie. Sin. *pucioasă.* ✧ *Floare de s.* = s. sub formă de pulbere fină.

SULFAMÍDĂ (< fr., {i}) s.f. Compus organic în molecula căruia este prezentă gruparea $-SO_2-NH_2$, cu acţiune antimicrobiană. S. au acţiune împotriva unui număr mare de germeni (ex. stafilococi, streptococi etc.), fiind utilizate cu eficacitate în tratamentul pneumoniilor, meningitelor etc. ✧ *Sulfamide hipoglicemiante* = substanţe asemănătoare cu s., utilizate în tratamentul diabetului zaharat.

SULFANÍLIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid sulfonic aromatic ($H_2N-C_6H_4-SO_3H$) cristalin, solubil în apă, insolubil în alcool. Se utilizează ca intermediar în ind. coloranţilor, în chimia analitică, ca reactiv etc.

SULFÁT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului sulfuric. Se cunosc *s. neutri* sau *normali* şi *s. acizi.* ✧ *S. de aluminiu* = sare incoloră, cristalină, solubilă în apă, cu gust astringent. Se întrebuinţează în ind. hârtiei şi textilă. *S. de amoniu* = sare albă, cristalină, solubilă în apă, obţinută ca produs secundar în procesul de cocsificare a huilei. Se întrebuinţează ca îngrăşământ agricol. *S. de bariu* = sare albă, cristalină, insolubilă în apă, întrebuinţată la prepararea litoponului, în ind. hârtiei, a cauciucului, în examenele radiologice ale tubului digestiv; alb de barită. *S. de calciu* = sare cristalină, insolubilă în apă. Se găseşte în natură sub formă de dihidrat (gips) şi anhidru. *S. de cupru* = sare cristalină, solubilă în apă, incoloră în stare anhidră; sub formă de cristalohidrat, colorată în albastru. Se întrebuinţează ca fungicid în agricultură (ex. zeamă bordeleză) etc. Sin. *piatră vânătă. S. de fier bivalent* = calaican. *S. de magneziu* = sare cristalină, incoloră, solubilă în apă. Este folosit ca purgativ. Sin *sare amară. S. de amoniu* = sare incoloră, cristalină, solubilă în apă, cu gust amar. Se găseşte în mări şi în unele lacuri sărate. V. *mirabilit.* Se foloseşte în ind. sticlei, în vopsitorie, ca purgativ etc. Sin. *sarea lui Glauber. S. acid de sodiu* = sare cristalină, incoloră, greu solubilă în apă; bisulfat de sodiu. *S. de zinc* = sare incoloră, cristalină, solubilă în apă. Are acţiune astringentă şi dezinfectantă. Este folosit în medicină în bolile de ochi, de piele şi ale aparatului urinar etc. *S. dimetilic* = ester al acidului sulfuric cu alcoolul metilic. Lichid uleios, incolor, cu p.f. 180°C, insolubil şi toxic. Se utilizează în sinteza organică.

SULFATĂRE s.f. **1.** Depunerea sulfatului de plumb la suprafaţa şi în porii materialului activ al plăcilor acumulatoarelor electrice cu plumb; s. împiedică funcţionarea normală a acumulatoarelor. **2.** Operaţie de înmuiere a pieselor de lemn într-o baie de sulfat metalic, în vederea conservării. **3.** Tratarea seminţelor, a puieţilor de pomi fructiferi sau a butoaielor de vin cu sulf, pentru combaterea paraziţilor.

SULFATÁZĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care catalizează hidroliza diverşilor esteri sulfurici şi al cărei rol în organism constă în scindarea produselor finale de metabolism.

SULFATIZÁRE s.f. Procedeu de îndepărtare a sulfului din minereuri sulfuroase prin încălzire oxidantă în vederea formării sulfaţilor uşor solubili.

SULFHÍDRIC (< fr.) adj. m. *Acid* ~ = hidrogen sulfurat.

SULFÍNĂ (lat. *sulfina*) s.f. Plantă erbacee bienală din genul *Melilotus,* fam. fabacee, cu frunze trifoliate şi flori albe *(Melilotus albus)* sau galbene *(Melilotus officinalis).* Meliferă, furajeră şi medicinală.

SULFÍT (< fr. {i}; {s} lat. *sulphur* „sulf") s.m. Sare a acidului sulfuros. Pot fi *s. neutri* şi *s. acizi,* numiţi impropriu bisulfiţi.

SULFITÁRE (după fr. *sulfitage*) s.f. **1.** Tratare cu dioxid de sulf a unor produse alimentare (vinuri, zemuri de fructe etc.) sau a vaselor în care acestea urmează să fie păstrate. **2.** Tratare cu sulfiţi de sodiu a extractelor tanante vegetale pentru a le mări solubilitatea.

SULFIZÁRE s.f. Tratament termochimic prin care se difuzează sulf în stratul superficial al unor piese de fontă sau de oţel pentru a le mări rezistenţa la uzură.

SULFOBACTERIE s.f. Bacterie anaerobă care utilizează în procesele vitale energia degajată prin oxidarea sulfului sau a compuşilor săi. S. sunt răspândite în sol, nămol, ape sulfuroase şi ape reziduale; se presupune că au avut un rol important în primele faze ale dezvoltării vieţii pe pământ.

SULFOCIANHÍDRIC (< fr.) adj. m. *Acid* ~ = acid tiocianic.

SULFOCIANÚRĂ (< fr., germ.) s.f. (CHIM.) Tiocianat, rodanură.

SULFONĂRE (cf. fr. *sulfoné*) s.f. Introducerea grupei $-SO_2H$ într-o moleculă ciclică sau aciclică, prin tratare cu acid sulfuric concentrat, oleum sau prin diferite reacţii, în scopul obţinerii unui acid sulfonic.

SULFURÁRE s.f. Gazare cu sulfură de carbon a recoltelor depozitate (mazăre, fasole, boabe de cereale) care au fost atacate de gărgăriţe şi de molii. ✦ Prăfuire cu pulbere de sulf a plantelor bolnave de *făinare.* ✦ Injectare în sol a sulfurii de carbon pentru distrugerea larvelor şi a insectelor vătămătoare.

SULFURÁT (< fr.) adj. *Hidrogen* ~ v. *hidrogen.*

SULFÚRĂ (< fr.) s.f. Substanţă minerală sau organică, rezultată prin combinarea sulfului cu metale, metaloizi sau radicali organici. Numeroase s. se găsesc în natură în minereuri (ex. pirita, galena, cinabrul, blenda etc.). ✧ *S. de carbon* = combinație a sulfului cu carbonul (CS_2); lichid incolor, volatil, cu p.f. 46,2°C, foarte inflamabil, toxic, cu miros neplăcut. Puțin solubilă în apă, solubilă în numeroși solvenți organici, bun dizolvant pentru brom, iod, sulf, fosfor, grăsimi etc. Se întrebuințează la fabricarea mătăsii artificiale, a tetraclorurii de carbon, a unor insecticide, ca dizolvant etc.

SULFÚRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al sulfului (H_2SO_4). Lichid uleios, incolor, inodor, cu gr. sp. 1,83, caustic. Cu apa dă o reacție violentă cu dezvoltare de căldură. Carbonizează substanțele organice. Este acidul cu cea mai mare importanță industrială. Se întrebuințează la fabricarea sulfaților, a unor acizi minerali și organici, a îngrășămintelor agricole (superfosfați), în ind. organică de sinteză (coloranți, explozivi, medicamente, insecticide etc.), la rafinarea produselor petroliere etc. Sin. *vitriol.*

SULFURÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care conține sulf (ex. ape *s.*). ✧ *Acid s.* = acid oxigenat al sulfului (H_2SO_3), obținut prin dizolvarea în apă a dioxidului de sulf. Se întrebuințează ca decolorant, conservant, pentru fructe etc.

SÚLGER (SLÚGER) (< *scr.*) s.m. (în Ev. Med. În Țara Românească și în Moldova) Dregător însărcinat cu strângerea sulgiului; avea în grijă aprovizionarea cu carne a curții domnești și a armatei.

SÚLGIU s.m. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Dare pe vite sau pe oi tăiate, percepută la început în natură (vite și oi) și apoi în bani.

SULINA 1. Brațul central al gurilor Dunării, care se desparte din brațul Tulcea la al doilea ceatal și se varsă în mare la Sulina. Prin lucrări de rectificare, brațul a fost scurtat de la 83,8 km la 71 km. Lățime max.: 250 m; ad. max.: 18 m. Prin acest braț se efectuează navigația vaselor maritime. **2.** Oraș în jud. Tulcea, la gura de vărsare a brațului S. în Marea Neagră (29°4′24″ long. estică – extremitatea de E a României); 4 527 loc. (2008); port fluvio-maritim. Catedrala Sf. Nicolae și Sf. Alexandru (1910). Far maritim.

SULIȚA, com. în jud. Botoșani, în C. Jijiei; 3 165 loc. (2008). În satul S., mănăstirea de călugări Cozancea, cu biserica Adormirea Maicii Domnului (1684).

SULIȚÁȘ s.m. Ostaș înarmat cu suliță. ✦ (La pl.) (În sec. 16–17 în Moldova) Corp de slujitori înarmați cu sulițe; în Țara Românească se numeau *fuștași.*

SÚLIȚĂ (< sl.) s.f. Armă de atac formată dintr-o prăjină lungă de lemn terminată cu un vârf de fier ascuțit. ✦ Obiect utilizat în probele de aruncări la atletism, de forma unei prăjini, cu un vârf metalic ascuțit și cu un manșon situat în jurul centrului de greutate.

SULKY (cuv. engl.) subst. Trăsurică ușoară pe două roți, folosită în cursele de trap.

SULLIVAN, Louis Henry (1856–1924), arhitect american. Promotor al arhitecturii moderne, a utilizat armătura de oțel pentru construcțiile înalte (Auditorium Building și Gage Building în Chicago).

SULLY, Maximilien de BÉTHUNE, duce de (1559–1641), om de stat francez. Ministru de Finanțe (1598–1610) al regelui Henric IV. A reorganizat finanțele, redresând tezaurul, și a favorizat dezvoltarea agriculturii, construcțiilor și comerțului.

SULLY PRUDHOMME (zis René François Armand PRUDHOMME) (1839–1907), poet francez. Parnasian prin cultul formei și înclinația științifică. Lirică meditativă, discret melancolică („Singurătățile"); poeme filozofice cu implicații scientiste („Dreptatea", „Fericirea"). Premiul Nobel pentru literatură (1901).

SULPICIA (sec. 1 î.Hr.), poetă latină. Scrisori de dragoste (păstrate în elegiile lui Tibul) amintind, prin sinceritatea și spontaneitatea lor, de Safo.

SULPICIUS SEVERUS (c. 363–c. 420) ascet și scriitor creștin din Galia. Prieten al Sf. Paulinus de Nola (de care a fost botezat) și al Sf. Martin de Tours (a cărui biografie a scris-o). Lucrări istorice.

SULSTON, John E. (n. 1942), biolog britanic. Studii de biologie embrionară. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2002), împreună cu S. Brenner și H.R. Horvitz.

SULTÁN (< tc.) s.m. Titlu dat suveranului din Imp. Otoman și din alte țări musulmane; persoană care poartă (sau purta) acest titlu.

SULTANÁT (< fr.) s.n. Stat monarhic condus de un sultan.

SÚLTĂ (< fr.) s.f. (DR.) Sumă de bani reprezentând diferența de valoare între două lucruri care se schimbă între ele ori între valoarea părții ce i se cuvine unei persoane într-o moștenire și valoarea lucrurilor ce i se atribuie cu ocazia împărțelii.

SULU 1. Mare în Oc. Pacific, între ins. Palawan, Mindoro, Panay și Negros, Mindanao, arh. Sulu și Borneo; 348 mii km^2. Ad. max.: 5 575 m. **2.** Arh. filipinez (500 ins.) situat în SV arh. Filipine, între ins. Mindanao și Borneo; supr.: 2,7 mii km^2. Relief vulcanic, cu alt. max. de 1 010 m. Ins. pr.: *Basilan* și *Jolo.*

SULZER, Franz Joseph (1735–1791), militar austriac. Stabilit în Țările Române. A susținut teza neștiințifică a originii sud-dunărene a românilor, care ar fi venit din S Dunării ca popor constituit („Istoria dacilor transalpini"). Consemnează pentru prima oară, în notație apuseană, 10 melodii populare românești.

SUMĂ (după fr. *sommer*) vb. I tranz. A efectua o operație de adunare sau a calcula limita unei serii convergente.

SUMÁBILĂ adj. (MAT.) (Despre o funcție) integrabilă; (despre o serie) convergentă.

SUMÁC (< fr.) s.m. Arbust din reg. mediteraneană și din V Asiei, înalt de 1–3 m, cu ramuri păroase, cu frunze compuse, imparipenate, bogate în substanțe tanante, și flori albe în panicule *(Rhus coriaria).*

SUMÁN (< bg.) s.n. Haină țărănească lungă până la genunchi, confecționată dintr-un postav gros (dimie, pănură); dulamă **(3)**.

SUMĂR, -Ă (după fr. *sommaire,* lat. *summarius*) s.n., adj. I S.n. **1.** Prezentare succintă a conținutului unei scrieri, al unor dezbateri etc.; rezumat. 2. Tablă de materii, cuprins. **II.** Adj. (Și adv.) Prezentat, redat în puține cuvinte; pe scurt, succint. ✦ Făcut în pripă, superficial. ✦ (Despre îmbrăcăminte) Care constă din articole puține; strict necesar.

SUMATERA (SUMATRA), ins. indoneziană a arh. Malaez (Sondele Mari), la SV de pen. Malacca, de care este despărțită prin str. Malacca; 480,8 mii km^2. Orașe pr.: *Palembang, Medan, Padang.* Alt. max.: 3 801 m (vulcanul activ Kerintji). Expl. de petrol, cărbuni, aur, mangan.

SUMĂȚIE (după fr. *sommation*) s.f. (FIZIOL.) Adiție latentă.

SÚMĂ (< lat.) s.f. **1.** Rezultatul operației de adunare aplicată numerelor, vectorilor, matricelor. ✧ *S. a doi vectori care au aceeași origine* = vector având origine comună cu cei doi vectori, care este diagonala paralelogramului construit cu ajutorul celor doi vectori dați ca laturi. ✦ Totalitate. **2.** Anumită cantitate de bani. ✧ *S. asigurată* = sumă pe care o plătește asigurătorul ca despăgubire pentru riscurile asigurate. **3.** Număr (mare), mulțime, sumedenie.

SUMBA, ins. indoneziană, în arh. Malaez (Sondele Mici), la SV de ins. Flores; 11,2 mii km^2. Oraș pr.: *Waingapu.* Alt. max.: 1 125 m (vf. Wanggameti).

SUMBAWA, ins. indoneziană, în arh. Malaez (Sondele Mici), la V de ins. Flores; 14,5 mii km^2. Oraș pr.: *Raba, Kubu, Taliwang.* Relief muntos cu alt. max.: 2 821 m (vulcanul activ Tambora).

SÚMBRU, -Ă (după fr. *sombre*) adj. **1.** Întunecos, obscur. **2.** Fig. Lipsit de veselie; închis în sine, posomorât, trist. ✦ Chinuit de gânduri; îngândurat.

SUMEDÉNIE (< *sumă*) s.f. Număr mare de…; mulțime, puzderie, grămadă, sumă.

ŠUMEN, oraș în NE Bulgariei, la V de Varna; 89,1 mii loc. (2001). Moschee (sec. 18). S-a mai numit și *Kolarovgrad.*

SUMER, terit. în S Mesopotamiei. Însemnat centru al civilizației antice în milen. 4–3 î.Hr. La **S.** s-a constituit, sub conducerea lui Lugalzaggisi, unul din cele mai vechi state sclavagiste din lume (milen. 3 î.Hr.).

SUMMIT (cuv. engl.) s.n. Întâlnire (politică) la nivel înalt de șefi de stat.

SÚMMUM (cuv. lat.) s.n. Punctul sau gradul cel mai înalt, culme, vârf.

SUMNER, James Batcheller (1887–1955), biochimist american. Descoperiri privind structura enzimelor. A demonstrat că acestea sunt proteine cristalizabile. Premiul Nobel pentru chimie (1946), împreună cu J.H. Northrop și W.H. Stanley.

SUMNER, William Graham (1840–1910), sociolog american. A cercetat originea și funcțiile sociale ale obiceiurilor, pe care le considera factorul determinant al structurii și dezvoltării societății („Obiceiurile populare").

SUMO (cuv. japonez) s.n. Cea mai veche artă marțială din Japonia, reprezentând o formă stilizată a culturii fizice antice nipone, subordonată principiilor educației spiritului. Este o luptă corp la corp, care inițial era privilegiu al samurailor; se desfășoară în interiorul unui „cerc sacru" (dohuo, diametru 4,55 m) aflat în centrul unui pătrat (latura: 5,7 m). Participanții sunt coloși, de peste 100 kg; este învins concurentul care atinge podeaua cu o parte a corpului sau care este împins în afara spațiului de luptă.

SUN (SONG), dinastie de împărați chinezi (960–1279). Împărțită în dinastia S. de Nord (960–1127), întemeiată de Taizu, la N de fl. Yangtze, cu cap. la Pien-liang (azi Kaifeng) și dinastia S. de Sud (1127–1279), întemeiată de Gaozong, în urma cuceririi părții de N de către armatele statului Jin; capitala la Linan (azi Hangzhou). În timpul dinastiei S. remarcabilă este activitatea lui Wang An-shih (1021–1086), min. al împăratului Shenzong (1068–1085), care efectuează reforme cu caracter agrar, financiar, social și militar. Însemnată dezvoltare a literaturii și artelor. Dinastia **S.** a fost înlăturată în urma invaziei mongole condusă de Kubilai, care instaurează dinastia Yüan.

SUNĂ (lat. *sonare*) vb. I intranz. **1.** A produce, a scoate anumite sunete. ✦ (Despre ape) A susura, a murmura. ✦ (Despre vânt) a vâjâi, a șuiera. ✦ (Despre crengi uscate, vreascuri) A trosni. **2.** (Despre glas, cuvinte, cântece etc.) A se face auzit, a răsuna. **3.** (Despre locurile unde se produc zgomote) A răsuna. **4.** A scoate sunete, a cânta dintr-un instrument muzical (trompetă, goarnă, bucium ș.a.). ✦ Tranz. (Fam.) A chema (pe cineva) cu ajutorul telefonului sau al soneriei. **5.** A fi formulat, exprimat; a glăsui, a spune.

SUNAY, Cevdet (1900–1982), general și om politic turc. Participant la revoluția kemalistă (1920–1923). Președinte al Republicii Turcia (1966–1973).

SUNĂTOÁRE (lat. *sanatoria* „care vindecă") s.f. **1.** Nume dat mai multor plante din fam. diferite, cum ar fi unele specii din genul *Crepis,* măselarița *(Hyoscyamus niger),* clocoticiul *(Rhinanthus).* **2.** Plantă erbacee perenă medicinală, cu frunze opuse și flori galbene *(Hypericum perforatum).* Frunzele, sepalele și petalele au puncte negre sau translucide care conțin uleiuri eterice, tanin, rășină, vitamina C. Sin. *pojarniță.*

SUNĂTÓR, -OÁRE (< *suna*) adj. **1.** (Despre obiecte de metal) Care produce sunete. ✦ Care foșnește, foșnitor. ✦ (Despre vânt) Care vâjâie, care șuieră. **2.** Fig. (Despre cuvinte sau fraze) Plin de emfază; bombastic, pretențios. **3.** Care are rezonanță puternică; răsunător.

SUNDERLAND, oraș în Marea Britanie (Anglia), port la M. Nordului; 280,8 mii loc. (2001). Siderurgie. Constr. de mașini; ind. textilă și alim. Stațiune balneară. Universitate. Teatru. Mănăstirea Sf. Petru (674).

SUNGARI v. **Songhuajiang.**

SUN IAT-SEN v. **Sun Zhongshan.**

SÚNET (lat. *sonitus*) s.n. **1.** Vibrație a particulelor unui mediu cu frecvența cuprinsă între 16 și 20 000 Hz, care se propagă prin solide, lichide și gaze sub formă de unde elastice; în aer și în condiții fizice normale, viteza s. este de c. 340 m/s. Caracteristicile sunetelor sunt: înălțimea, intensitatea și timbrul, determinate de frecvența, energia și, respectiv, felul vibrațiilor care-l

Sun Zhongshan

compun. ✦ Vibrație muzicală. **2.** *S. articulat* = element al vorbirii, rezultat din modificarea curentului de aer expirat prin *articulare.*

SÚNNA (cuv. arab) subst. Tradiția sacră a islamului. Consemnează faptele și cuvintele atribuite Profetului Mahomed. Sistematizată în sec. 9.

SUNNÍSM s.n. Curent ortodox, predominant, al islamismului, bazat pe recunoașterea sunnei. V. *șiism.*

SUN ZHONGSHAN (1866–1925), om politic democrat revoluționar chinez. Conducător al luptei antifeudale și antiimperialiste. Autor al celor trei principii (naționalism, puterea populară, propășirea poporului) pe care s-a bazat programul revoluției din 1911. Președinte provizoriu al Republicii Chineze (1911–1912). În 1912 a pus bazele partidului Ciun Hua Gomindan, reorganizat în 1922–1924.

SUOMI v. **Finlanda.**

SUPÁPĂ (< fr.) s.f. Organ de mașină pentru întreruperea sau restabilirea circuitului unui fluid prin efectuarea unei mișcări de translație comandată din exterior sau automată. ✧ S. *electrică* = redresor **(1).**

SÚPĂ (< fr.) s.f. Fiertură de carne sau de legume, uneori cu adaos de făinoase.

SUPĂRÁ (lat. *superare*) vb. I **1.** Refl. și tranz. A avea sau a cauza cuiva o neplăcere, o suferință, un necaz; a (se) necăji, a (se) întrista, a (se) amărî, a (se) îndurera. **2.** Tranz. A deranja, a incomoda, a stânjeni. **3.** Refl. A se înfuria, a se mânia.

SUPĂRÁRE s.f. **1.** Faptul de a (se) supăra; neplăcere, necaz. ✦ Greutate, povară, piedică. ✦ (Pop.) Pagubă, stricăciune. **2.** Mâhnire, tristețe, amărăciune. **3.** Iritare, mânie, furie.

SUPĂRÁT, -Ă adj. **1.** Mâhnit, necăjit, trist. **2.** Iritat, mânios, înfuriat.

SUPĂRĂTÓR, -OÁRE adj. (Și adv.) Care supără, care deranjează; jenant, neplăcut. ✦ Plicticos, plictisitor.

SÚPER- ({s} lat. *super* „deasupra") Element de compunere cu sensul de „supra", „deasupra", „peste", care servește la formarea unor substantive, a unor adjective și verbe, dând acestora un sens de superioritate sau de superlativ.

SUPERANGULÁR ({s} *super-* + lat. *angulus* „unghi") adj. m. *Obiectiv* ~ = obiectiv fotografic care se utilizează pentru peisaje vaste, pentru interioare etc., având o deschidere unghiulară de peste 70°; superunghiular.

SUPERARBÍTRU (< *super-* + *arbitru,* după fr. *surarbitre*) s.m. Persoană delegată de un for superior pentru a îndruma desfășurarea unei competiții, având dreptul de a interveni numai în cazuri de reclamații și de contestații.

SUPÉRB, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care impresionează prin grandoare; măreț, impunător, impresionant. **2.** Foarte frumos.

SUPERFICIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care apare, se produce sau se află numai la suprafața unui corp. ✦ Fig. (Despre oameni) Care privește și tratează problemele cu multă ușurință, fără profunzime.

SUPERFÍCIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Drept de proprietate asupra clădirii construite sau plantației aflate pe terenul altei persoane și drept de folosință asupra acelui teren.

SUPERFINÍȚIE (< fr.) s.f. Operație de netezire foarte fină a suprafețelor (suprafețe-oglindă) unor obiecte metalice.

SUPERFLÚU, -Ă (< fr., lat.) adj. De prisos; inutil.

SUPERFOSFÁT (< fr.) s.m. Îngrășământ chimic pe bază de fosfor, conținând mai ales fosfat monocalcic și sulfat de calciu.

SUPERHETERODÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (TELEC.) Procedeu de radiorecepție în care frecvența undei recepționate este schimbată cu ajutorul unui oscilator local, obținându-se un semnal de frecvență intermediară fixă. ✦ Aparat de radiorecepție construit pe baza acestui procedeu.

SUPERICONOSCÓP (< fr. {i}) s.n. (TELEC.) Tub electronic videocaptor (traductor imagine-semnal) pentru televiziune, de tipul iconoscopului, dar la care imaginea este captată mai întâi de un fotocatod și apoi este transportată de fluxul de electroni pe mozaicul de celule de emisie secundară.

SUPERIÓR, -OÁRĂ (< lat.) adj. **1.** Care este plasat mai sus, deasupra. ✦ (Despre cursul apelor) Care se află în partea dinspre izvor. **2.** Care are un rang, o funcție, un grad mai mare decât altul (într-o ierarhie, într-o ordine etc.). ✧ *Învățământ s.* v. **învățământ.** ✦ (Substantivat, m.) Persoană care este pe o treaptă ierarhică mai înaltă, care ocupă o funcție de răspundere în raport cu alții. **3.** Care se deosebește sau se distinge prin merite deosebite, care este de bună calitate.

SUPERLATÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care exprimă o calitate în cel mai înalt grad. ✧ (LINGV.) *Gradul s.* (și subst., n.) = grad de comparație al adjectivelor și al adverbelor care arată că însușirea pe care o exprimă este la un grad foarte înalt (s. absolut), la gradul cel mai înalt (s. relativ de superioritate) sau în cel mai scăzut grad (s. relativ de inferioritate) în comparație cu altele de aceeași natură. V. *absolut, relativ.*

SUPERMAGAZÍN s.n. Magazin (universal) de mari proporții.

SUPERMÁRKET (cuv. engl.) Supermagazin.

SUPERNÓVĂ (< fr. {i}) s.f. Stea variabilă explozivă, de sute de ori mai strălucitoare decât o nouă.

SUPERORTICÓN (< engl.) s.n. Tub electronic videocaptor (traductor imagine-semnal) pentru televiziune, de tipul orticonului, dar la care imaginea este mai întâi captată pe un ortocatod și apoi transportată de un flux de electroni pe mozaic.

SUPERPOZÍȚIE (< fr., lat. m.) s.f. Proprietate a unui sistem fizic sau tehnic caracterizat de legi și relații liniare și omogene și care pe această bază permite însumarea acțiunilor exercitate asupra lui, efectul rezultanței tuturor acțiunilor fiind identic cu rezultanta efectelor produse de fiecare acțiune în parte. ✦ Suprapunerea efectelor.

SUPERPRODÚCȚIE (< fr.) s.f. Denumire dată filmelor la realizarea cărora se folosesc efecte și mijloace cinematografice de mare spectaculozitate.

SUPERSÓNIC, -Ă (< fr.) adj. Care are o viteză mai mare decât viteza sunetului. ✧ *Avion s.* = avion cu reacție construit pentru a efectua zboruri cu viteze mai mari decât viteza sunetului.

SUPERSTÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Credință primitivă (bazată pe rămășițe ale animismului și magiei) în spirite bune și rele, miracole, farmece, vrăji, semne prevestitoare, numere fatidice etc.

SUPIÉRĂ (< fr.) s.f. Castron (mare) din care se servește supa la masă.

SUPÍN (< lat.) s.n. (LINGV.) Mod verbal nepersonal, precedat obligatoriu de una dintre prepoziții (*de, la* etc.), având aceeași formă ca participiul trecut, de care se deosebește doar prin aceea că nu este variabil.

SUPINÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Mișcare de rotație a antebrațului care apropie marginea cubitală a acestuia și a mâinii pe axul median al corpului. ✦ Poziție a antebrațului și a mâinii rezultând din mișcarea descrisă mai sus.

SUPLAC, com. în jud. Mureș, pe Târnava Mică; 2 195 loc. (2008). În satul S., atestat documentar în 1325, biserică-unitariană (1699).

SUPLACU DE BARCĂU, com. în jud. Bihor, pe râul Barcău; 4 514 loc. (2008). Expl. de lignit (Borumlaca) și petrol.

SUPLEÁNT, -Ă (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. *Membru s.* = membru al unui organ colegial (de partid sau de stat) având drept de vot consultativ. În cazul descompletării acestor organe, locurile vacante sunt completate de *m.s.* **2.** (În trecut) Judecător care ocupa prima treaptă în magistratură și care, ca atare, lua parte la judecarea unor pricini de mică importanță.

SUPLETÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre forme gramaticale) Care completează ansamblul formelor flexionare ale unui cuvânt. **2.** (Despre o normă legală) Care se aplică în măsura în care părțile nu stabilesc altfel prin actele juridice pe care le încheie; interpretativ, facultativ.

SUPLÉȚE (< fr.) s.f. **1.** Însușirea de a fi suplu; flexibilitate. **2.** Proprietate a unui corp solid de a putea suferi mari deformații nepermanente, prin încovoiere sau prin torsiune; elasticitate.

SUPLÍCIU (< lat.) s.n. Chin, tortură, caznă. ✦ Fig. Suferință morală, durere sufletească mare.

SUPLIMÉNT (SUPLEMÉNT) (< fr., lat.) s.f. **1.** Ceea ce se adaugă pentru a completa, a întregi; adaos. ✧ *S. nutritiv* (alimentar) = produs farmaceutic care conține substanțe sau elemente necesare bunei funcționări a organismului uman sau animal, administrat ca o completare a rației alimentare când aceasta este insuficientă calitativ sau când organismul are nevoi sporite (convalescență, sarcină, afort fizic etc.). **2.** *S. al unui unghi* = diferența dintre două unghiuri drepte (180°) și unghiul respectiv.

SUPLIMENTÁR, -Ă (SUPLEMENTÁR, -Ă) (< fr.) adj. Care se adaugă (la ceva), care este sau se efectuează în plus, care completează ceva; folosit ca supliment. ✧ *Unghiuri (arce) suplementare* = unghiuri (arce) a căror sumă este egală cu două unghiuri drepte.

SUPLINÍ (< it.) vb. IV tranz. **1.** A înlocui temporar pe cineva într-o funcție, a-i ține locul. **2.** A completa ceea ce lipsește; a întregi o lipsă.

SUPLINITÓR, -OÁRE adj., s.m. și f. **1.** Adj. (Și subst.) Care suplinește în muncă, într-o funcție; locțiitor. **2.** S.m. și f. Cadru didactic care nu e titularizat.

SÚPLU, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre lucruri) Flexibil. **2.** (Despre ființe) Mlădios. ✦ (Despre mers, mișcări) Ușor, elegant, vioi. **3.** Fig. Ușor adaptabil, maleabil.

SUPÓRT (< fr.) s.n. Ceea ce susține, ceea ce sprijină un lucru, un obiect. ✦ Reazem intermediar, solidarizat cu unul stabil (ex. cadru, perete etc.) servind la susținerea unui obiect. ✦ Fig. Sprijin, reazem, ajutor.

SUPORTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îndura, a răbda, a suferi. ✦ A tolera, a îngădui. **2.** A susține o greutate, o povară; a rezista la... ✦ A avea sau a lua în sarcina sa o obligație bănească.

SUPÓRTER (< engl.) s.m. Persoană care simpatizează o echipă (sportivă) și o susține în competițiile la care participă.

SUPOZITÓR (< fr., lat.) s.n. Preparat farmaceutic administrat pe cale anală.

SUPOZÍȚIE (< fr., lat.) s.f **1.** Presupunere. **2.** (LOG.) Enunț luat ca premisă (ipoteză) pentru întemeierea altor enunțuri. **3.** Capacitate a unui termen de a reprezenta ceva într-o propoziție. S. este de două feluri: *formală* (când termenul desemnează un obiect exterior limbajului) și *materială* (când termenul desemnează însuși cuvântul despre care vorbim).

SUPPÉ, Franz von (1819–1895), compozitor austriac. Reprezentant al operetei vieneze („Frumoasa Galateea", „Poet și țăran", „Cavaleria ușoară"); vodeviluri, farse.

SUPPILULIUMA, rege al statului hitit (c. 1380 – c. 1340 î.Hr.). A cucerit N Siriei, Palestina și statul Mitanni.

SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM, memoriul întocmit în numele națiunii române de Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Petru Maior, Gheorghe Șincai ș.a. și înaintat împăratului Leopold II, în 1791, prin care se cerea recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi cu celelalte. Dezvoltând programul episcopului Inocențiu Micu (Clain), era bazat pe argumente istorice și demografice. Trimis de împărat spre rezolvare Dietei Transilvaniei, aceasta l-a respins. În mart. 1792 episcopii Gherasim Adamovici și Ioan Bob au reluat acțiunea, prezentând împăratului un nou S.L.V., mai extins și mai argumentat decât primul, dar care a avut aceeași soartă.

SÚPRA- ({s} lat. *supra* „deasupra") Element de compunere având sensul de „deasupra", „peste" sau un sens superlativ şi care serveşte la formarea unor substantive, a unor adjective şi a unor verbe.

SUPRAALIMENTÁRE s.f. (TEHN.) Alimentare cu o încărcătură în exces a unui motor cu ardere internă pentru asigurarea puterii necesare la funcţionarea în aer rarefiat (la altitudine) sau când turaţiile sunt foarte mari.

SUPRAALIMENTÁŢIE (< *supra-* + *alimentaţie,* după fr. *suralimentation*) s.f. Alimentaţie mai abundentă decât cea normală şi mai bogată în principii alimentare (proteine, glucide, grăsimi, vitamine), utilizată în tratamentul unor boli (ex. tuberculoză).

SUPRAAPRECIÁ vb. I tranz. şi refl. A (se) aprecia, a (se) considera peste valoarea reală; a (se) supraestima.

SUPRACLÁSĂ s.f. (BIOL.) Categorie sistematică superioară clasei şi inferioară filumului.

SUPRACONDUCTIBILITÁTE (< fr.) s.f. Anulare a rezistenţei electrice a anumitor materiale răcite la temperaturi foarte joase (sub 20°K), însoţită şi de alte manifestări specifice; se utilizează la construirea criotronului, a electromagneţilor etc. Descoperită de H. Kamerlingh Onnes (1911).

SUPRACOPÉRTĂ s.f. Învelitoare a copertei unei cărţi, a unui album etc. în scopul protejării ei şi a prezentării grafice mai atrăgătoare.

SUPRACURÉNT s.m. Curent electric de intensitate mai mare decât cea normală, a cărui apariţie poate fi dăunătoare.

SUPRADOMINÁNTĂ s.f. (MUZ.) Treapta a şasea a modurilor major şi minor; acordul acestei trepte.

SUPRADÓZĂ s.f. Doză excesivă dintr-un medicament (cu posibile efecte toxice), dintr-un drog sau medicament psiohotrop (care poate provoca moartea).

SUPRAESTIMÁ (< *supra-* + *estima,* după fr. *surestimer*) vb. I tranz. şi refl. A (se) supraaprecia.

SUPRAETAJÁ vb. I tranz. A adăuga unul sau mai multe etaje la o clădire veche.

SUPRAEVALUÁ (< *supra-* + *evalua,* după fr. *surévaluer*) vb. I tranz. A evalua ceva peste valoarea reală; a supraaprecia.

SUPRAEXCITÁŢIE (< *supra-* + *excitaţie,* după fr. *surexcitation*) s.f. (FIZIOL.) Excitaţie care depăşeşte ritmul normal de funcţionare a unui ţesut sau a unui organ.

SUPRAEXPÚNERE (< *supra-* + *expunere,* după fr. *surexposition*) s.f. Expunere îndelungată la lumină a materialelor fotografice cu reducerea corespunzătoare a intensităţii iluminării, în scopul obţinerii anumitor efecte artistice sau tehnice.

SUPRAFÁŢĂ (< *supra-* + *faţă,* după fr. *surface*) s.f. **1.** Parte exterioară a unui corp. **2.** (MAT.) Spaţiu topologic care local este echivalent cu planul. ✧ *S. de rotaţie* = **s.** obţinută prin rotirea unei curbe plane în jurul unei drepte din planul curbei. *S. de undă* = loc geometric al punctelor din spaţiu în care, la un anumit moment, o undă are aceeaşi fază. **3.** (AV.) *S. portantă* = suprafaţa unei aeronave pe care se exercită *o portanţă.* **4.** (GEOL.) *S. structurală* = **s.** netedă a reliefului scoarţei terestre care coincide cu suprafaţa unor strate rezistente, scoasă la lumină prin eroziune. **5.** (GEOMORF.) *S. de eroziune* = **s.** relativ netedă sau uşor vălurită, din reg. montane sau deluroase, formată în urma acţiunii îndelungate a eroziunii.

SUPRAFLUIDITÁTE s.f. Comportare specifică a heliului lichid răcit sub temperatura de 2,18°K; se caracterizează prin reducerea vâscozităţii pe măsura scăderii temperaturii şi prin rămânerea în stare lichidă la temperaturi oricât de joase dacă presiunea nu depăşeşte 25 atm.

SUPRAFUZIÚNE (< *supra-* + *fuziune,* după fr. *surfusion*) s.f. (FIZ.) Subrăcire a unei substanţe lichide care a rămas în această stare de agregare, deşi a fost adusă la o temperatură inferioară celei de solidificare; **s.** este condiţionată de lipsa germenilor de cristalizare; supratopire.

SUPRAIMPRESIÚNE (< *supra-* + *impresiune,* după fr. *surimpression*) s.f. Suprapunerea a două sau a mai multor imagini pe aceeaşi peliculă în vederea obţinerii unor efecte cinematografice speciale.

SUPRAIMPÚNERE s.f. (GEOMORF.) Fenomen prin care un râu, după ce s-a adâncit la început în roci friabile, continuă să se adâncească în roci mai dure, păstrându-şi direcţia iniţială; epigeneză **(3).**

SUPRAINFÉCŢIE s.f. Infecţie secundară bacteriană, apărută în cursul unei boli virale microbiene sau bacteriene, ori după o operaţie.

SUPRAÎNĂLŢÁRE s.f. Diferenţă de nivel transversală, realizată în porţiunile de curbură ale unei şosele sau căi ferate, pentru a se asigura stabilitatea vehiculelor prin compensarea forţei centrifuge.

SUPRAÎNCĂLZÍRE s.f. Încălzire peste limita obişnuită. ✦ (FIZ.) Încălzire a unui lichid închis sub presiune (sau vapori) la o temperatură mai înaltă decât temperatura sa de fierbere (respectiv temperatura de saturaţie) la presiune normală. ✦ (În termotehnică) Încălzirea suplimentară a aburului saturant la o temperatură mai înaltă decât aceea de fierbere înainte de a fi utilizat într-un motor cu abur. ✦ (METAL.) Încălzire accidentală a oţelurilor la o temperatură prea înaltă într-un tratament termic.

SUPRAÎNCĂRCÁ vb. I tranz. A încărca peste măsură; a împovăra pe cineva cu o muncă exagerată.

SUPRALICITÁ vb. I intranz. A oferi la o licitaţie un preţ mai mare decât preţul oferit (de cineva) anterior.

SUPRALICITÁŢIE s.f. (DR.) Licitaţie publică suplimentară prevăzută de lege în cadrul urmăririi silite imobiliare şi având drept scop obţinerea unui preţ mai mare.

SUPRANATURÁL, -Á (< *supra-* + *natural,* după fr. *surnaturel*) adj. (şi subst., n.) Care ar fi mai presus de natură şi de legile ei; care ar exista în afara naturii, a lumii percepute prin simţuri. ✦ Miraculos, fantastic. ✦ P. ext. Care pare inexplicabil, prea mare, prea puternic pentru a fi natural; extraordinar.

SUPRANÚME (< *supra-* + *nume,* după fr. *surnom*) s.n. Nume adăugat la numele propriu al unei persoane în semn de cinste sau pentru a o deosebi de altă persoană cu acelaşi nume. ✦ Poreclă.

SUPRAÓM (< *supra-* + *om,* după fr. *surhomme*) s.m. (La Fr. Nietzsche) Tip superior de om care ar urma să apară; el se va elibera de „morala de sclav" a creştinismului şi îşi va da singur legi, situându-se „dincolo de bine şi de rău" (amoralism). ✦ P. ext. Om înzestrat cu calităţi excepţionale, care realizează lucruri ce par mai presus de puterile omeneşti.

SUPRAOMENÉSC, -EÁSCĂ adj. Care depăşeşte forţa omului, care este mai presus de firea omenească.

SUPRAORDONÁT, -Ă adj. Care are un loc superior (într-o clasificare sau într-o ierarhie) ✧ (LINGV.) *Propoziţie s.* = propoziţie regentă.

SUPRAPONDERAL, -Ă adj. Cu greutatea peste media normală.

SUPRAPOPULÁŢIE s.f. **1.** Mare concentrare de populaţie într-un oraş, într-o reg., suprasolicitând resursele disponibile. **2.** (BIOL.) Existenţa unei densităţi excesive de organisme pe o anumită arie, depăşind posibilităţile de vieţuire oferite de aceasta. **S.** a fost considerată de Darwin drept o cauză a luptei pentru existenţă.

SUPRAPRESIÚNE (< *supra-* + *presiune,* după fr. *surpression*) s.f. Diferenţa dintre presiunea unui fluid şi presiunea de o atmosferă.

SUPRAPRÉŢ s.m. Preţ mai mare decât cel obişnuit; preţ (de speculă) mai mare decât preţul legal.

SUPRAPROBLÉMĂ s.f. Acţiune principală însoţind mesajul textului dramatic, către care converg ideile şi acţiunile secundare. Principiu de bază în teoria regizorală a lui K.S. Stanislavski.

SUPRAPÚNE (< *supra-* + *pune,* după fr. *superposer*) vb. III tranz. A pune un lucru deasupra altuia; a aşeza peste ceva. ✦ Refl. A se afla aşezat deasupra altuia; *p. ext.* a coincide, a avea loc în acelaşi timp.

SUPRAPÚNERE s.f. Acţiunea de a (se) suprapune şi rezultatul ei. ✧ (FIZ.) *Suprapunerea efectelor* = superpoziţie.

SUPRARĂCÍRE s.f. (FIZ.) Subrăcire.

SUPRAREALÍSM (< *supra-* + *realism,* după *fr. surréalisme*) s.n. Curent literar şi artistic apărut în Franţa la începutul celui de-al treilea deceniu al sec. 20 şi răspândit în aproape toate ţările lumii. Teoretizat pentru prima oară într-o formă programatică de A. Breton în 1924. În primii ani de existenţă, s., curent de avangardă, antiacademic şi antitradiţionalist, manifestă un viu interes pentru revoluţia socială. Preluând experienţele curentelor care l-au precedat (cubism, futurism, dadaism), fundamentat ca doctrină artistică pe ideile sugerate de psihanaliza freudiană şi de intuiţionismul bergsonian, s. postula rolul esenţial al activităţii spontane a imaginaţiei şi al exploatării zonelor iraţionalului. În literatură, metoda adoptată consta în notarea rapidă a cuvintelor în ordinea sugerată de subconştient („dicteul automat"). S. acorda un interes deosebit şi altor forme de alterare a structurilor logice: hipnoza, delirul, demenţa, drogarea ş.a. Printre membrii grupării suprarealiste se numără R. Desnos, A. Artaud, R. Vitrac, L. Aragon, P. Eluard ş.a. În România a fost reprezentat, printre alţii, de Virgil Teodorescu, Gellu Naum, Saşa Pană. În arta plastică: M. Ernst, H. Arp, M. Ray şi M. Duchamp au investigat resursele universului de obiecte reconstituite în compoziţii imaginare, fantastice, în timp ce G. de Chirico, S. Dali, Y. Tanguy, R. Magritte şi P. Delvaux au căutat transcrierea sau evocarea unei imagistici aparţinând zonelor psihice de graniţă, unde realul şi visul se întâlnesc şi se transformă într-o altă realitate, o „suprarealitate". În cinematografie este ilustrat de L. Buñel („Câinele andaluz"), R. Clair („Antract"), J. Cocteau („Sângele unui poet").

SUPRARENĂL, -Ă (< *supra-* + *renal,* după fr. *surrénal*), adj. (ANAT.) Care se află deasupra rinichilor. ✧ *Glande s.* = organ pereche situat deasupra rinichilor, constituit din două glande endocrine diferite structural şi funcţional: cea periferică, *corticosuprarenala,* secretă diferiţi hormoni numiţi corticosteroizi, cu rol în metabolismul mineral, glucidic etc., iar cea internă, *medulosuprarenala,* secretă adrenalina şi noradrenalina; capsulă suprarenală.

SUPRARENÍNĂ ({s} *supra* + lat. *renes* „rinichi") s.f. (BIOCHIM.) Adrenalină.

SUPRASĂRCINĂ (< *supra-* + *sarcină,* după fr. *surcharge*) s.f. (TEHN.) Sarcină suplimentară pe care o are de suportat un sistem tehnic şi care ar putea să pericliteze siguranţa în funcţionare a acestuia.

SUPRASATURÁT, -Ă (< *supra-* + *saturat,* după fr. *sursaturé*) adj. **1.** (Despre soluţii sau gaze) Care se află în stare de suprasaturaţie. ✧ (FIZ.) *Vapori suprasaturaţi* = vapori a căror densitate este mai mare decât densitatea vaporilor saturanţi la presiunea şi temperatura respectivă; se pot obţine prin răcirea lentă a vaporilor saturanţi, în lipsa germenilor de condensare. **2.** Fig. (Fam.) Sătul peste măsură de ceva.

SUPRASATURÁŢIE (< *supra-* + *saturaţie,* după fr. *sursaturation*) s.f. **1.** Stare instabilă a unei soluţii care conţine o cantitate mai mare de substanţă dizolvată decât cea corespunzătoare saturaţiei. ✦ Stare metastabilă a

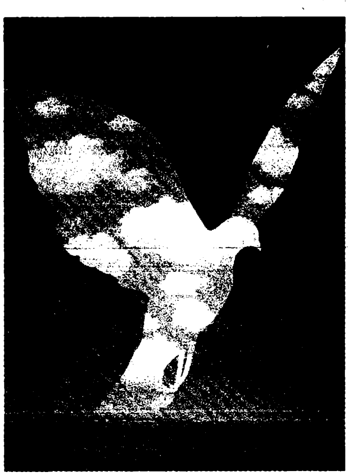

Suprarealism. Renée Magritte: „Marea familie" vaporilor suprasaturanţi. 2. Fig. (Fam.) Starea celui sătul peste măsură de ceva.

SUPRASTRAT (< *supra-* + *statat*) s.n. (LINGV.) Influenţă pe care o exercită un idiom asupra altuia, în condiţiile unui contact îndelungat, înainte ca cel din urmă să se constituie ca idiom nou.

SUPRASTRUCTURĂ (*supra* + *structură* după fr. *superstructure*) s.f. 1. (Potrivit ideologiei marxiste) Totalitatea concepţiilor şi instituţiilor (politice, juridice, religioase, artistice, filozofice etc.) dintr-o anumită formaţiune social-economică, determinată de baza economică a acestei formaţiuni. 2. adj. (TEHN.) Ansamblul elementelor de construcţie sau al lucrărilor care formează partea utilă a unei construcţii, servind direct scopului pentru care a fost executată. ✧ *Suprastructura navei* = totalitatea construcţiilor situate deasupra punţii principale, care cuprind încăperile de locuit şi de deservire.

SUPRATENSIÚNE (< *supra-* + *tensiune*, după fr. *surtension*) s.f. Tensiune electrică anormală, care depăşeşte valoarea maximă admisibilă, periclitând siguranţa sau buna funcţionare a unui circuit electric.

SUPRATIPÁR s.n. Desen sau text tipărit pe o marcă poştală ulterior emisiunii sale, în scopul de a-i schimba valoarea iniţială tipărită sau de a marca un eveniment. Marca poştală cu supratipar îşi păstrează caracterul său nou (de marcă neîntrebuinţată).

SUPRATÓNICĂ s.f. (MUZ.) Treapta a doua a modului major şi minor; acordul acestei trepte.

SUPRAUNITÁR, -Ă adj. (Despre numere reale) Care are valoarea absolută mai mare decât unu.

SUPRAVEGHEÁ (< *supra-* + *veghea*, după fr. *surveiller*) vb. I tranz. A urmări, a observa (2), a păzi cu atenţie; a avea sub control.

SUPRAVEGHÉRE s.f. Acţiunea de a supraveghea; pază, observaţie (4). ✧ (DR.) *S. generală* = atribuţie a organelor procuraturii, constând în urmărirea respectării legilor de către organele administraţiei de stat, de către organele de urmărire penală şi de jurisdicţie, precum şi de către persoanele fizice.

SUPRAVIEŢUÍ (< *supra-* + *vieţui*, după fr. *survivre*) vb. IV intranz. A scăpa cu viaţă dintr-o catastrofă; a rămâne în viaţă după moartea cuiva (apropiat). ✦ A continua să existe, a dăinui (în amintirea, în memoria cuiva).

SUPRAVIEŢUÍRE s.f. Faptul de a supravieţui. ✦ (În asigurări) Atingerea de către asigurat a termenului de expirare a asigurării sale de viaţă care îi dă dreptul la încasarea sumei asigurate.

SUPRAVOLTÓR, -DEVOLTÓR (< fr.) s.n. Aparat sau maşină electrică asociată cu o sursă de energie electromagnetică, astfel încât să permită adăugarea sau scăderea unei tensiuni de valoare reglabilă.

SUPRÉM, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există în cel mai înalt grad; care este mai presus de toate; *p. ext.* ultim, extrem. ✦ Care are gradul, rangul cel mai înalt.

SUPREMATÍSM (< rus.) s.n. Mişcare în pictura rusă din al doilea deceniu al sec. 20. K. Malevici, iniţiatorul ei, a publicat manifestul s. în 1915, împreună cu câţiva scriitori şi poeţi, între care Maiakovski. S. afirma supremaţia simţirii pure, promovând o pictură bazată pe folosirea formelor abstracte geometrice: cerc, unghi, drept, pătrat etc.

SUPREMAŢÍE (< fr.) s.f. Superioritate în gradul cel mai înalt, bazată pe autoritate şi pe putere; poziţie dominantă, preponderenţă.

SUPREMES, grup vocal soul-pop american, constituit în 1963 la Detroit, compus din Diana Ross, Mary Wilson şi Florence Ballard („Baby Love").

SUPRESÓR, -OÁRE (< fr., engl.) adj. (Despre un element al unui aparat, dispozitiv etc.) Care împiedică producerea unui fenomen, a unui efect etc. dăunător sau care reduce considerabil efectele acestuia. ✧ *Grilă s.* = grilă aşezată între anodul şi grila-ecran a unui tub electronic, pentru frânarea electronilor proveniţi din emisiunea secundară a anodului şi pentru împiedicarea captării lor de către ecran.

SUPRIMÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A face să dispară; a îndepărta, a elimina. ✦ A omorî, a extermina. ✦ A împiedica să mai funcţioneze; a interzice, a opri. ✦ A desfiinţa. 2. A renunţa la ceva; a elimina din consumaţie.

SUPT^1 s.n. Acţiunea de a suge; hrănire la sân sau artificială a copilului nou-născut.

SUPT^2, -Ă adj. Slab, uscat; (despre obraji, faţă) scofâlcit.

SUPÚNE (lat. *supponere*) vb. III tranz. 1. A pune stăpânire pe cineva sau pe ceva, a lua puterea sa (prin forţă armată); a cuceri, a subjuga; a subordona, a constrânge. ✦ Refl. A accepta stăpânirea cuiva; a asculta de cineva. 2. A expune (un material, o substanţă etc.) unei acţiuni chimice sau fizice, unui anumit tratament. 3. A înfăţişa, a prezenta, a expune cuiva ceva pentru a lua cunoştinţă şi a decide.

SUPUR, com. în jud. Satu Mare, pe râul Crasna; 4 508 loc. (2008).

SUPURÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Infecţie acută sau cronică microbiană, caracterizată prin formarea de puroi şi eliminarea lui prin fistulele care apar.

SUPÚS, -Ă adj., s.m. şi f. 1. Adj. Ascultător; plecat, smerit. ✦ Umilit, servil. 2. S.m. şi f. (DR., înv.) Cetăţean al unui stat.

SUR, -Ă (< bg., scr.) adj. 1. De culoare intermediară între alb şi negru; cenuşiu. ✧ (Substantivat) *S. de stepă* = rasă primitivă indigenă de taurine, de culoare cenuşie sau vânătă. Prezintă mare rezistenţă şi cerinţe reduse de hrană. 2. (Despre cer, nori, văzduh) Lipsit de lumină, de strălucire; înceţoşat, tulbure. ✦ Fig. Posomorât, mohorât. 3. (Despre părul oamenilor; *p. ext.* despre oameni) Cărunt. ✦ fig. Bătrân, vechi, şters.

SURABAJA 1. Oraş în Indonezia (Java), port la M. Java; 2,5 mil. loc. (2000). Siderurgie; constr. navale şi feroviare; ind. chimică. Universitate (1954). 2. Str. între ins. Java şi Madura, face legătura între M. Java şi str. Madura; 39 km lungime.

SURAIA, com. în jud. Vrancea, pe dr. Siretului; 5 777 loc. (2008). Expl. de nisipuri şi pietrişuri.

SURAKARTA, oraş în Indonezia (Java), pe râul Solo, la SE de Semarang; 490,2 mii loc. (2000). Ind. zahărului, mobilei, tutunului, textilă şi piel. Universitate. Piaţă agricolă.

SURANI, com. în jud. Prahova, pe râul Lopatna; 1 850 loc. (2008).

SŪRAT, oraş în V Indiei (Gujarat), port la M. Arabiei; 2,4 mil. loc. (2001). Ind. textilă. Artizanat. Fondat în sec. 12.

SURÂDE (< *râde*, după fr. *sourire*) vb. III intranz. 1. A zâmbi. 2. Fig. (Despre abstracte) A corespunde dorinţelor cuiva, a-i fi cuiva pe plac; a-l atrage, a-l tenta, a-i conveni.

SURÂS s.n. Zâmbet.

SURCEÁ (lat. *surcellus*) s.f. Aşchie care se desprinde când se ciopleşte sau când se taie un lemn; *p. ext.* vreasc, gătej.

SURCLASÁ (franţuzism) vb. I tranz. A depăşi, a întrece (un adversar, mai ales la sport).

SURD, -Ă (lat. *surdus*) adj. 1. Care nu aude (bine), lipsit de auz. ✦ Fig. Care nu vrea să audă, să înţeleagă; neînduplecat, nesimţitor. 2. (Despre sunete, zgomote; şi adv.) Lipsit de intensitate, de rezonanţă; înfundat, slab. ✦ Fig. (Despre senzaţii, dureri etc.) Nedefinit, slab, vag. ✦ (Despre sentimente, conflicte etc.) Ascuns, tăinuit. 3. (LINGV.; despre consoane) Care se emite fără participarea coardelor vocale.

SURDILA-GĂISEANCA, com. în jud. Brăila, în SV C. Brăilei; 2 646 loc. (2008).

SURDILA-GRECI, com. în jud. Brăila, în SV C. Brăilei; 1 533 loc. (2008).

SURDÍNĂ (< fr.) s.f. (MUZ.) Dispozitiv folosit pentru a atenua sonoritatea unor instrumente muzicale. ✧ Loc. adv. *În surdină* = fără zgomot, şoptit.

SURDITÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Infirmitate constând din lipsa simţului auzului; surzenie. Poate fi congenitală sau dobândită; este caracterizată de leziuni ale urechii, ale nervului auditiv sau ale cortexului temporal. ✧ *S. verbală* = neînţelegere a sensului cuvintelor auzite. Apare în leziuni cerebrale care afectează centrii limbajului. 2. Calitatea unei consoane de a fi surdă (1).

SURDOMÚT, -Ă (după fr. *sourd-muet*) adj., s.m. şi f. (Persoană) care suferă de surditate asociată cu imposibilitatea articulării cuvintelor. Deşi în majoritatea cazurilor organele vocale sunt normale, surditatea congenitală împiedică auzirea şi deci învăţarea cuvintelor. Prin tehnici speciale de învăţare se poate realiza „demutizarea").

SURDU, Alexandru (n. 1938, Braşov), filozof român. Acad. (1993). Contribuţii în domeniul logicii clasice şi intuiţioniste („Logica clasică şi logica matematică", „Elemente de logică intuiţionistă", „Filozofia contemporană. Personalităţi curente, probleme").

SURDUC, com. în jud. Sălaj, pe Someş; 3 815 loc. (2008). Expl. de cărbune brun (Cristolţel) şi de argilă. Fabrică de cărămidă şi ţiglă. Vestigii romane.

SURESCITÁNT, -Ă (după fr. *surexcitant*) adj. (Mai ales despre medicamente) Care provoacă o stare de surescitaţie.

SURESCITÁŢIE (după fr. *surexcitation*) s.f. Stare anormală în care organismul prezintă o iritabilitate, o nervozitate crescută.

SURÉT (< tc.) s.n. (În Ev. Med. în Ţările Române) Denumire dată copiei sau traducerii unui act sau a unei scrisori.

SURF (< engl.) s.n. Placă plutitoare de lemn sau de material plastic care serveşte la alunecarea pe suprafaţa apei a celui ce practică surfingul.

SURFILÁ (< fr.) vb. I tranz. A întări marginea unui produs textil printr-o cusătură în elice sau în zigzag pentru a împiedica destrămarea firelor.

SÚRFING (< cuv. engl.) s.n. Sport practicat pe apă cu o placă plutitoare, antrenată de forţa valurilor.

SURGHIÚN (< tc.) s.n. Exil (1), deportare. ✦ Stare, situaţie de exilat, de proscris.

SURGÚCI (< tc.) s.n. Panaş din pene (de struţ) împodobit cu pietre scumpe, purtat la turban sau la işlic, de sultan şi de înalţii demnitari turci. Sin. *panaş*.

SURIKOV, Vasili Ivanovici (1848-1916), pictor rus peredvijnic. Compoziţii monumentale prezentând mai ales mase în mişcare („Dimineaţa execuţiei streliţilor"), portrete puternic individualizate („Menşikov la Berezovo", „Boieroaica Morozova").

SURIMÓNO (cuv. japonez) s.n. Desen sau gravură japoneză de mici dimensiuni.

SURINAME (Republica ~), stat în NNE Americii de Sud;163 820 km^2; 436 900 loc. (2004). Limba oficială: olandeza. Religia: creştină (romano-catolici 21%, protestanţi 17,1%, alţi creştini 11%), hindusă 27%, islamică 1,9% ş.a. Cap.: *Paramaribo*. *Relieful* este format dintr-o câmpia litorală, mlăştinoasă, acoperită în parte de mangrove (în N) şi o parte din pod. Guyanelor, dominat de munţi joşi (alt. max. Juliana Top, 1 230 m). *Climă* ecuatorială şi sub-ecuatorială. *Principalele râuri:* Suriname, Saramacca, Marowijne/ Maroni, Corantijn. Păduri ecuatoriale. Exploatări de bauxită. Ind. metalurgică (aluminiu, alumină), alim. (zahăr, rom, băuturi), ciment, produse chimice, mobilă ş.a.Pescuit (inclusiv creveţi). Se cultivă: orez, trestie de zahăr, palmieiri de cocos şi de ulei, bananieri, citrice, manioc, batate. Se cresc: bovine, porcine, ovine şi caprine. Moneda: 1 Suriname Gulden = 100 Cents. - *Istoric*. Terit. S., populat de triburi amerindiene, este descoperit de Cristofor Columb în 1498, dar nu prezintă, din cauza absenţei metalelor preţioase, atracţie pentru spanioli şi portughezi. Primii colonişti europeni (olandezi, englezi) se stabilesc aici la începutul sec. 17. Prin Tratatul anglo-olandez de la Breda (1667), terit. S. este cedat de Anglia Olandei în schimbul ins. Manhattan (New York de astăzi), fiind cunoscut apoi sub numele de Guyana Olandeză. După desfiinţarea sclaviei (1863), pe plantaţiile de trestie de zahăr sunt aduşi, în a doua jumătate a sec. 19, muncitori din China, India şi Indonezia (la acea dată colonie olandeză), fapt care modifică radical structura

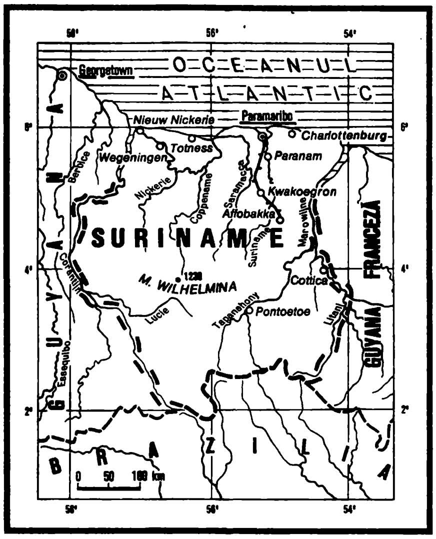

etnico-confesională a populației până în sec. 20. La 29 dec. 1954, S. este proclamat terit. autonom, iar, la 25 nov. 1975, republică independentă. Membru al O.N.U. (4 dec. 1875). Primii ani de independență sunt caracterizați de tensiuni interetnice și confesionale (c. 200 000 de surinamezi, îndeosebi de origine indiană emigrează în Olanda, alți 10 000 în Guyanna Franceză), iar în plan economic, printr-o ridicată rată a șomajului (c. 30% din pop. activă). Lovitura de stat militară, din 25 febr. 1980, în urma căreia puterea este preluată de Consiliul Militar Național condus de col. Dési Bouterese, inaugurează o perioadă de un deceniu de profunde frământări politice (4 lovituri de stat eșuate în 1981-1982) și de stagnare economică. La 13 aug. 1980, o mișcare de gherilă antiguvernamentală (1986–1992) contribuie la adâncirea dificultăților economice ale țării, prin afectarea exploatării zăcămintelor de bauxită, principalul produs la export. Alegerile legislative din 1991 și 1996, în ciuda fărâmițării puterii între mai multe partide, par a crea premisele revenirii la normalitate. Alegerile legislative anticipate, din 25 mai 2000, sunt câștigate de coaliția Noului Front, aflată în opoziție (32 din cele 51 de locuri din Parlament), condusă de fostul președinte, Ronald Venetiaan (1991–1996), care în primii doi ani ai mandatului său reușește să asigure o oarecare stabilitate economică a țării, greu încercată din cauza instabilității politice din perioada 1986-1992. Reales ultima oară în 2005. Republică prezidențială.

SURJÉCȚIE (după fr.) s.f. (MAT.) Funcție pentru care codomeniul coincide cu mulțimea de definiție.

SÚRLĂ (< scr., bg.) s.f. Vechi instrument muzical popular românesc de suflat, asemănător fluierului, cu mai multe orificii și cu ancie dublă.

SURMENÁJ (< fr.) s.n. Stare specială a organismului, determinată de o solicitare excesivă și prelungită a sistemului nervos, caracterizată printr-un randament fizic și intelectual scăzut, prin dureri de cap, somnolență, nervozitate, scădere a posibilității de concentrare etc.

SUROGÁT (< germ.) s.n. Produs sau preparat care, având unele proprietăți comune cu altul (de obicei de calitate mai slabă), îl poate înlocui. ✦ Contrafacere, falsificare.

SURPÁ (lat. *subrupare*) vb. I **1.** Refl. (Despre maluri, construcții etc.) A se prăvăli prin rupere, prin măcinare; a se prăbuși; a se dărâma. ✦ Tranz. A doborî, a răsturna la pământ. **2.** Tranz. (Pop.) Fig. A înlătura, a scoate pe cineva dintr-o situație privilegiată; a submina, a săpa; *p. ext.* a desființa, a distruge.

SURPLÓMBĂ (< fr.) s.f. Porțiune a unei construcții (balcon, terasă) sau dintr-un versant stâncos etc., ieșită în afară în raport cu baza.

SURPLÚS (< fr.) s.n. Ceea ce este în plus, ceea ce depășește necesarul.

SURPRÍNDE (după fr. *surprendre*) vb. III tranz. **1.** A prinde pe cineva săvârșind o faptă pe ascuns. ✦ A găsi pe cineva nepregătit, neprevenit, a-l lua prin surprindere. **2.** A uimi, a minuna, a ului. **3.** A băga de seamă, a descoperi ceva brusc, pe neașteptate; a sesiza, a remarca.

SURPRÍNDERE s.f. 1. Faptul de a surprinde sau de a fi surprins. **2.** Sentiment de uimire, de uluire produs de ceva neprevăzut; surpriză. **3.** Observare, descoperire, sesizare (făcută pe neașteptate).

SURPRÍZĂ (< fr.) s.f. 1. Faptul de a lua pe cineva prin surprindere. **2.** Ceea ce surprinde prin caracterul său neașteptat, neprevăzut. ✦ Ceea ce produce o plăcere, o bucurie neașteptată; (concr.) dar, cadou.

SÚRSĂ (< fr.) s.f. **1.** Loc unde se găsește și de unde se poate procura un lucru. **2.** Corp care emite sunete (*s. sonoră*), lumină (*s. de lumină* sau *izvor luminos*), radiații nucleare (*s. radioactivă*) etc. ✧ *S. de energie* = purtător de energie (combustibil, cădere de apă etc.). *S. de energie electrică* (sau *electromagnetică*) = generator de energie (electrică sau electromagnetică). **3.** Fig. Loc de unde emană o informație. ✦ Izvor, origine, obârșie. **4.** Fig. *S. de inspirație* = ceea ce furnizează unui scriitor, unui artist o temă, o idee.

SURTÚC (< rus.) s.n. (Pop.) Haină bărbătească scurtă din postav, care se poartă peste cămașă; veston.

SURUGÍU (< ngr.) s.m. (Înv.) Vizitiu la diligență, la poștalion sau la trăsură (care conducea călare pe unul dintre cai).

SURVENÍ (< fr.) vb. IV intranz. A se petrece, a se produce, a avea loc (pe neașteptate, inopinat); a veni, a se întâmpla între timp.

SURZÉNIE s.f. Surditate **(1)**.

SURZÍ vb. IV intranz. A-și pierde auzul, a deveni surd **(1)**.

SUS (lat. *susum*) adv. **1.** Într-un loc mai ridicat sau mai înalt (decât altele); deasupra. ✧ Loc. adv. *De sus* = **a)** de pe un loc ridicat sau înalt; de deasupra; **b)** din înălțime; **c)** din inițiativa sau din dispoziția unor organe de conducere. (Substantivat, n.) ✦ Fig. Într-un rang înalt. *Persoane sus-puse.* **2.** În înălțime: în aer, în spațiu, în văzduh. **3.** (La comparativ, urmat de prep. „de") Dincolo de o limită; mai mult, peste. **4.** (La comparativ, în legătură cu un text citat) Înapoi cu câteva pagini sau rânduri. **5.** În registrul acut, înalt, ridicat al vocii sau al unui instrument.

SUSA 1. Oraș în Persia antică. Capitala Elamului (milen. 3–1 î.Hr.) și reședință de vară a suveranilor ahemenizi și sasanizi. Numeroase vestigii ale artei persane (palatul lui Darius I). **2.** v. **Sousse.**

SUSÁI (< ucr.) s.m. Denumire dată plantelor erbacee anuale, bienale sau perene din genul *Sonchus,* fam. Asteracee, cu vase laticifere, frunze sesile și flori galbene.

SUSÁN (< tc.) s.m. Plantă anuală înaltă până la 150 cm, păroasă, cu frunze inferioare mari, dantelate și cu flori galbene (*Sesamum indicum*); semințele conțin 43–65% ulei de calitate superioară, folosit în alimentație și în medicină. ✦ Preparat dulce făcut din semințe de susan, zahăr și miere.

SUSCEPTÁNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Mărime caracteristică circuitelor electrice de curent alternativ, egală cu raportul dintre reactanță și pătratul impedanței.

SUSCEPTÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni) Care se supără repede; supărăcios, prea sensibil. **2.** Care este capabil să..., este în stare să... **3.** (FIZ.) Care prezintă proprietatea de susceptibilitate **(2)**.

SUSCEPTIBILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Calitatea, caracterul omului susceptibil **(1)**; simptom caracterizat prin creșterea anormală a sensibilității psihice. **2.** Capacitatea de a suferi modificări sub acțiunea influențelor exterioare. ✦ Mărime fizică ce exprimă această capacitate (ex. **s.** magnetică, s. electrică etc.); susceptivitate.

SUSCEPTIVITÁTE s.f. (FIZ.) Susceptibilitate (magnetică, electrică etc.).

SUSCITÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A da naștere, a produce, a provoca, a stârni, a stimula.

SUSENI 1. Com. în jud. Argeș, pe râul Dâmbovnic; 3 173 loc. (2008). Expl. de calcare compacte. **2.** Com. în jud. Harghita, pe Mureș; 5 126 loc. (2008). În satul **S.**, biserică romano-catolică (sec. 15). **3.** Com. în jud. Mureș, pe Mureș; 2 424 loc. (2008). Expl. de andezit.

SÚSHI (cuv. japonez) subst. Specialitate culinară japoneză din orez, pește crud, icre, fructe de mare etc.

SUS-NUMÍT, -Ă adj. (Și subst.) Care a fost menționat, pomenit mai înainte.

SUSPÁNS (< fr., engl.) s.m. Moment dintr-un film sau dintr-un spectacol, care îl ține pe spectator într-o stare de tensiune, de așteptare încordată (amestecată cu teamă).

SUSPÁNTĂ (< fr.) s.f. Fiecare dintre corzile unei parașute, care leagă voalura de hamul prins de corpul parașutistului.

SUSPÉCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu inspiră încredere, care dă de bănuit; dubios, îndoielnic.

SUSPENDÁRE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a suspenda și rezultatul ei; întrerupere, suprimare (temporară). ✦ (DR.) Oprire sau împiedicare a cursului judecății, executării sau urmăririi penale, dispusă de organele competente. ✧ *Suspendarea cursului prescripției* = încetarea producerii efectelor prescripției dreptului la acțiune în cazurile prevăzute de lege.

SUSPENDÁT, -Ă adj. **1.** Atârnat (în aer). ✧ *Pod s.* = pod la care calea este susținută de elemente flexibile (cabluri, lanțuri etc.). **2.** Care a fost supus unei suspendări **(2)**.

SUSPÉNSIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Întrerupere intenționată a sensului gândirii, a frazei. ✧ Loc. *În suspensie* = amânat, suspendat (temporar). **2.** (CHIM.) Sistem dispers solid-fluid, cu proprietăți asemănătoare dispersiei coloidale (pseudocoloid), dar cu un grad de dispersie mai mare. Este puțin stabilă. **3.** Legătură elastică (resorturi, arcuri etc.) dintre un sistem tehnic și reazemul lui.

SUSPENSÓR (< fr.) s.n. Tip de bandaj cu ajutorul căruia este susținută o hernie, un organ căzut etc.

SUSPICIÚNE (< fr., lat.) s.f. Îndoială în ceea ce privește corectitudinea, legalitatea faptelor sau onestitatea intențiilor cuiva; bănuială, neîncredere.

SUSPÍN s.n. **1.** Oftat. **2.** Respirație scurtă și întretăiată, provocată de un plâns puternic; sughiț (de plâns).

SUSQUEHANNA, fl. în E S.U.A.; 715 km. Izv. de pe pantele vestice ale m-ților Apalași și se varsă în G. Chesapeake al Oc. Atlantic.

SUSSEX (sau *Regatul Saxonilor de Sud*), regat anglo-saxon, fondat în anul 491 de regele Aelle (c. 477/491–514/519) odată cu înfrângerea bretonilor și cu impunerea sipremației asupra terit. de la S de Humber. Membru al *Heptarhiei.* În 825 a fost cucerit de regele Egbert al Wessex-ului.

SUSSEX (cuv. engl.) subst. Rasă de găini cu o producție de 130–180 ouă anual și cu o greutate corporală de 3–4 kg. Ouăle au coaja galbenă-roșcată.

SU SHI (SU DONGBO) (1036–1101), scriitor chinez. Lirică de factură filozofică („Poemele la Zidul Roșu", „Muntele cu clopoțelul de piatră"); eseuri istorice.

SUSTENABILITATE (< fr., engl.) s.f. Calitate a unei activități antropice de a se desfășura fără a epuiza resursele disponibile și fără a distruge mediul, deci fără a compromite posibilitățile de satisfacere a nevoilor generațiilor viitoare.

SUSTENTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Proprietatea unui corp de a se menține la un anumit nivel în masa unui fluid prin mijloace adecvate. ✧ *S. statică* = **s.** realizată la corpurile cu greutatea mai mică decât aceea a fluidului dislocat (ex. la aerostate). *S. dinamică* = **s.** realizată la corpurile cu greutate mai mare decât aceea a fluidului dislocat prin acțiunea portanței exercitate de fluidul care curge în jurul corpului (de ex. la avioane).

SUSTRÁGE (după fr. *soustraire*) vb. III tranz. **1.** A abate, a împiedica de la ceva. ✦ Refl. A se eschiva, a căuta să scape (de obligație^2). 2. A fura.

SUSŢINĂTÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care susţine, care sprijină. 2. S.m. şi f. Fig. Persoană care ajută, care susţine, care apără pe cineva sau ceva, apărător, sprijinitor. ✦ (DR.) Persoană care plăteşte pensie de întreţinere.

SUSŢÍNE (< lat.) vb. III 1. Tranz. A servi de suport (unui lucru); a sprijini. ✦ A ajuta pe cineva. 2. Tranz. Fig. A avea o atitudine favorabilă faţă de o cauză etc. ✦ A aduce argumente în sprijinul unui principiu, al unei teorii etc., a afirma cu tărie ceva. ✦ A se prezenta la un examen sau la un concurs. 3. Refl. A-şi câştiga existenţa, a se întreţine singur. 4. Refl. A se ţine, a sta în picioare.

SUSŢÍNERE s.f. 1. Acţiunea de a (se) susţine; sprijinire; întreţinere (cu mijloace materiale). 2. (IND. EXTR.) *S. minieră* = **a)** operaţie principală în ciclul de săpare a unei lucrări miniere subterane, care constă în ancorarea sau căptuşirea tavanului, a pereţilor şi a vetrei, astfel încât să fie asigurată stabilitatea rocilor care delimitează deschiderea subterană respectivă; **b)** construcţie minieră din lemn, din oţel etc., montată în cursul operaţiei de susţinere a lucrării miniere în curs de execuţie; **c)** efect de reacţiune pe care îl opune construcţia de susţinere minieră diferitelor acţiuni produse de presiunea minieră (mişcări de strate, surpări etc.).

SUSŢINÚT, -Ă adj. (Despre modul de desfăşurare sau ritmul unei activităţi, al unor manifestări) Viu, activ; perseverent, neîntrerupt.

SÚSUR s.n. Zgomot uşor, monoton, produs de curgerea unei ape, de frunzişul mişcat de vânt etc.; murmur **(2)**.

SUTÁNĂ (< fr.) Haină preoţească lungă, încheiată cu nasturi de sus până jos; anteriu **(1)**.

SUTÁŞ (< *sută*) s.m. 1. (În sec. 17 în Ţara Românească) Membru al unei bresle fiscale, care plătea o dare anuală de o sută de galbeni. 2. (Înv.) Comandant pentru o sută de ostaşi.

SÚTĂ (< sl.) num. card. Număr natural mai mare de zece ori decât zece. ✧ Loc. *sută la* (sau *în*) *sută* = în întregime, deplin; *p. ext.* sigur, fără îndoială.

SUTEŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe râul Pesceana; 2 181 loc. (2008). În satul Mitrofani, biserica de lemn Sf. Nicolae (1704).

SUTHERLAND, cascadă în Noua Zeelandă, în SV Insulei de Sud, pe râul Arthur; 580 m înălţime.

SUTHERLAND, Donald (n. 1934), actor american de origine canadiană. Excelează atât în registrul comic, cât şi în cel dramatic, în filme cu tematică variată („Duzina de ticăloşi", „M.A.S.H.", „Ziua lăcustei", „Oameni obişnuiţi", „Cassanova", „Spovedania asasinului", „J.F.K.", „Vremea răzbunării").

SUTHERLAND, Earl W. (1915-1974), fiziolog american. A descoperit rolul adenozinfosfatului ciclic asupra hormonilor adrenalinici. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1971).

SUTHERLAND, Graham (1903-1980), pictor şi gravor britanic. Influenţat de simbolism şi suprarealism; privelişti semiabstracte, în culori acide („Potecă"), compoziţii inspirate de război („Prizonierul"), portrete (W. Churchill). Celebru prin tapiseriile de mari dimensiuni, în game cromatice puternic contrastante („Christos în slavă", la Catedrala din Coventry.

SUTHERLAND, Joan (n. 1926), soprană australiană. Roluri de coloratură. Tehnică a ornamentaţiei, virtuozitate a vocalizelor, registru extins. Atracţie pentru lucrările necunoscute sau uitate („Griselda" de Bononcini, „Montezuma" de Graun).

SUTIÉN (< fr.) s.n. Piesă de lenjerie feminină destinată susţinerii sânilor.

SUTÍME s.f. Fracţiunea obţinută dintr-un întreg prin divizarea lui în o sută de părţi egale.

SUTLEJ (SATLEJ), râu în Asia (China, India, Pakistan), afl. stg. al Indului; 1 370 km lungime. Izv. de la 4 600 m alt. din m-ţii Himalaya.

SÜTŐ András (1927-2006, n. Cămăraş, jud. Cluj), scriitor român de naţionalitate maghiară. Proză exploatând resurse ale umorului popular („Cireşe tomnatice", „Rătăcirile lui Solomon"); teatru („Nunta din Susa"), povestiri pentru copii, eseuri.

SUTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Tip de articulaţie în care oasele sunt fixe (ex. s. craniană). 2. Intervenţie chirurgicală prin care diferite ţesuturi sau organe sunt cusute unul de altul.

SUŢU, familie de fanarioţi din Constantinopol, stabilită în Ţările Române în sec. 18. Mai importanţi: 1. **Mihai S.**, domn al Ţării Româneşti (1783-1786, 1791-1793 şi 1801-1802) şi al Moldovei (1793-1795). A reorganizat vechile bresle meşteşugăreşti şi a limitat abuzurile administraţiei. În timpul domniei sale, Ţara Românească este prădată (în 1802) de bandele lui Pasvan Oglu, M.S. refugiindu-se la Braşov. 2. **Alexandru (Alecu) S.**, domn al Moldovei (1801-1802) şi al Ţării Româneşti (1806 şi 1818-1821). Nepot al lui S. **(1)**. Ultimul domn fanariot al Ţării Româneşti. Domnie caracterizată prin abuzuri şi printr-o fiscalitate excesivă. 3. **Mihai Gr. S.**, ultimul domn fanariot al Moldovei (1819-1821). Fratele lui S. **(2)**. Favorabil Eteriei, a pus la dispoziţia acesteia toate resursele Moldovei. După dezavuarea mişcării eteriste de către Rusia şi Austria, a părăsit Moldova. 4. **Nicolae S.** (1798-1871, n. Constantinopol), economist şi statistician român. Adept al dezvoltării agriculturii comerciale, liberschimbist, a arătat necesitatea dezvoltării industriei alături de agricultură („Scurtă privire asupra stării economice a Moldovei", „Noţiuni statistice asupra Moldovei"). 5. **Alexandru S.** (1837-1919), psihiatru român. M. coresp. al Acad. (1888). Studii asupra psihozelor, epilepsiei, catatoniei („Psihiatria modernă"). 6. **Mihail C. S.**, (1841-1933, n. Bucureşti), numismat român. Acad. (1909). Guvernator al Băncii Naţionale (1902-1904). A pus bazele unei cercetări numismatice sistematice şi ştiinţifice. Director al Cabinetului numismatic al Acad. (1914-1922). Lucrări: „Originea monedelor", „Monede inedite din oraşele noastre pontice", „Originile asiro-caldeene ale greutăţilor romane".

SUVA, cap. statului Fiji, situată în SE ins. Viti Levu; 77,4 mii loc. (1996). Prelucr. lemnului şi a produselor agricole. Universitate (1968). Staţiune balneo-climaterică. Fundată în 1849.

SUVÉI s.n. (IND. EXTR.) Dispozitiv de manevră a materialului tubular la sondă, prevăzut la un capăt cu filet, iar la celălalt capăt echipat cu un sistem de prindere (mufă, toartă, ochi).

SUVÉICĂ (< bg.) s.f. 1. Piesă a războiului de ţesut, de formă alungită, care serveşte la introducerea în rostul urzelii a firului de bătătură înfăşurat pe un mosor prins în interior; navetă **(1)**. 2. Piesă a maşinii de cusut în care se înmagazinează firul de aţă inferior.

SUVENÍRE (SUVENÍR s.n.) (< fr.) s.f. Amintire. ✦ Concr. Obiect, semn care reprezintă sau evocă o amintire.

SUVERÁN, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. Suprem, absolut. ✦ Care se află deasupra tuturor; care deţine autoritate supremă. ✦ (DR.: despre un stat) Care se bucură de suveranitate. 2. S.m. şi f. Conducător al unui stat monarhic. ✦ Fig. Cel care poate să dispună liber de soarta şi de acţiunile sale.

SUVERANITÁTE (< fr.) s.f. Calitatea de a fi suveran. ✦ (DR.) Atribut inerent, inalienabil şi indivizibil al statului, constând în supremaţia puterii de stat în interiorul hotarelor sale şi în independenţa ei în relaţiile cu alte state.

SUVOROV, Aleksandr Vasilievici, prinţ (1729-1800), general rus. S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768-1774 şi 1787-1791. Comandant suprem al armatei aliate împotriva Franţei (1799), distingându-se în campaniile din Italia şi Elveţia.

SU WON, oraş în NV Coreii de Sud; 755,6 mii loc. (1995). Centru comercial. Ind. textilă, chimică şi alim.

SUZDAL, oraş în Federaţia Rusă, în bazinul Volgăi, cu numeroase biserici şi mănăstiri din sec. 13-18, incluse în Patrimoniul cultural universal. Centru religios şi turistic Capitală a cnezatului de Rostov-Suzdal (sec. 12) şi apoi a celui de Suzdal, până la începutul sec. 14. Din 1392 a intrat sub controlul cnezatului Moscovei.

SUZERÁN (< fr.) s.m., adj. s.m. (În Ev. Med.) Mare senior.

SUZERANITÁTE (< fr.) s.f. 1. Dreptul unui stat asupra altui stat, care are guvern propriu, dar nu are autonomie completă.

SUZHOU, oraş în E Chinei (Jiangsu), port pe Marele Canal; 706,5 mii loc. (1990). Ind. chimică, alim. şi textilă. Artizanat. Universitate. Fundat în 484 î.Hr.

SUZI CELEBI (Mehmed bin Abdullah ibn Muhmud) (?-1524), demnitar şi cronicar turc. A participat la campania turcească din 1462 împotriva lui Vlad Ţepeş. Scrierea sa în versuri „Cronica campaniilor lui Mihaloglu Ali-bei" cuprinde informaţii despre români.

SVALBARD, arh. norvegian în Oc. Arctic, la N de Cercul Polar, incluzând arh. *Spitsbergen*, ins. Ursului, ins. *Jan Mayen* şi câteva ins. mai mici, cuprins între 10° şi 35° long. E şi între 74° şi 81° lat. N; 62,4 mii km^2 (supr. totală). Centrul ad-tiv: *Longyearbyen*.

SVÁSTICĂ (ZVÁSTICĂ) (< fr.) s.f. Străvechi simbol religios indian, în formă de cruce cu braţele egale şi cu extremităţile răsfrânte („cruce încârligată"); folosit de nazişti ca simbol al „arianismului" rasist.

SVEDBERG, Theodor (The) (1884-1971), chimist şi fizician suedez. A construit prima ultracentrifugă (1922); contribuţii în chimie la studiul suspensiilor şi al soluţiilor coloidale. Premiul Nobel pentru chimie (1926).

SVERDLOV, Iakov Mihailovici (1885-1919), om politic sovietic. Preşedinte (1917-1919) al Comitetului Executiv Central din Rusia (şeful statului).

SVERDLOVSK v. **Ekaterinburg**.

SVERDRUP, Otto Neumann (1854-1930), explorator arctic norvegian, comandant al vasului „Fram". L-a însoţit pe F. Nansen în expediţia din ins. Groenlanda (1888) şi în expediţia arctică în derivă (1893-1896), secundându-l în încercarea de a atinge Polul Nord. A navigat în jurul ins. Groenlanda (1898-1902).

SVETLANOV, Evgheni (1928-2002), dirijor rus. Dirijor al Teatrului Balşoi şi al Orchestrei simfonice de Stat a U.R.S.S.. Specializat în repertoriul romantic rus (Ceaikovski). Compozitor prolific (poeme simfonice, muzică de cameră, vocală).

SVEVO, Italo (pseud. lui *Ettore Schmitz*) (1861-1928), scriitor italian. Romane de introspecţie, notabile prin luciditate şi ironie („Scurtă călătorie sentimentală" şi „Conştiinţa lui Zeno" - capodopera sa).

SVIATOSLAV, Igorevici, mare cneaz al Kievului (c. 945-972). A supus pe viatici şi i-a înfrânt pe chazari. A întreprins campanii împotriva ţaratului bulgar (968 şi 969) şi a luptat împotriva Imp. Bizantin. Asediat de Ioan Tzimiskes la Durostorum (iul. 971); ucis de pecenegi, în timpul reîntoarcerii la Kiev.

SVIERCEVSKI (sec. 16), hatman al cazacilor zaporojeni. În fruntea unei armate de 1 200 de călăreţi, a participat la lupta lui Ioan-Vodă cel Viteaz împotriva turcilor (1574).

SVINHUFVUD, Pehr Evind (1861-1944), om politic finlandez. Preşedinte al Parlamentului (1913) şi al Senatului (1917). A asigurat regenţa (mai-dec. 1918) după obţinerea independenţei ţării (1917). Prim.-min. (1930-1931); preşedinte al Republicii Finlanda (1931-1937).

SVINIŢA, com. în jud. Mehedinţi, pe stg. Dunării. la graniţa cu Serbia; 1 038 loc. (2008). Rezervaţie paleontologică (punct fosilifer).

SVOBODA, Ludvik (1895-1975), general şi om politic cehoslovac. Comunist. Preşedintele R.S. Cehoslovace (1968-1975).

SWAHILI (SUAHILI) (< engl.) subst. Populaţie din Africa Orientală, care locuieşte pe litoralul Kenyei, Tanzaniei şi în Mozambic; vorbesc limba swahili din grupul bantu.

SWÁMI (< sanscrit *svămin* „stăpân, domn") subst. Titlu de respect dat în India reformatorilor religioşi.

SWAN, Sir Joseph Wilson (1828-1914), inventator englez. A construit printre primii un bec electric cu incandescenţă, cu fir de cărbune (1869). Invenţii în domeniul fotografiei.

SWANSEA, oraş în SV Marii Britanii (Wales), port la Oc. Atlantic; 223,3 mii loc. (2001). Siderurgie, metalurgia neferoaselor. Şantiere navale. Rafinarea petrolului. Universitate (1920). Muzeu de arheologie. Galerie de artă (1911). Fundat în c. 1000.

SWANSON, Gloria (pe numele adevărat *Gloria Josephine Mae*) (1887–1983), actriță americană de film. Regină a filmului mut, a avut o carieră îndelungată, interpretând personaje feminine sofisticate, cu multă personalitate („Slăbiciune omenească", „Regina Kelly", „Ispitele oraşului", „Sunset Boulevard"). Memorii.

SWAZILAND, Regatul ~, stat în S Africii; 17 364 km^2; 1 169 000 loc. (2004). Limbi oficiale: siSwati (Swazi) şi engleza. Religia: creştină 76,5%, credințe tradiționale 12,2%, islamică 10%, bahai, iudaică ş.a. Cap.: *Mbabane* (administrativă şi judecătorească), *Lozitha* şi *Ludzidzini* (regale), *Lobamba* (legislativă). *Relief* colinar cu alt. ce coboară pe direcție V-E de la peste 1 000 m (în High Veld)la mai puțin de 300 m (în Low Veld). În V şi în N apar unele culmi muntoase izolate (alt. max. Emlembe, 1 862 m), iar în cea răsăriteană un podiş cu alt. în jurul a 500-900 m numit Lebombo. *Climă* tropicală, cu perioade de secetă. Savana este formațiunea dominantă, căreia i se alătură în reg. vestice pădurile şi vegetația montană. *Resurse de subsol:* huilă, minereuri neferoase, aur, diamante, talc, azbest. *Economia.* Produse ind.: energie electrică, frigidere, televizoare, celuloză, cherestea, textile, confecții, zahăr, uleiuri vegetale. Se cultivă: trestie de zahăr - principala cultură comercială, bumbac, tutun, porumb, citrice, ananas, arahide, batate, grâu, sorg, orez, cartofi şi legume. Se cresc importante efective de bovine şi caprine. Membru al Uniunii Vamale din S Africii. Turism stimulat de bogata faună de talie mare, rezervațiile de vânătoare, circuite turistice de tip foto-safari. Moneda: Lilangeni. - *Istoric.* Triburile swazi (de origine bantu) se stabilesc la sfârşitul sec. 18 pe terit. S. şi întemeiază aici un stat care, sub conducerea regelui Sobhuza I (1810–1839), rezistă cu succes cuceririi zuluse. Regele Mbandzeni (1874–1889) recunoaşte, în 1881, autoritatea engleză, S. devenind, în 1903, protectorat britanic, din 1910, în uniune monetară şi vamală cu Uniunea Sud-Africană. În 1967, S. obține autonomie internă, iar la 6 sept. 1968 îşi proclamă independența de stat în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (24 sept. 1968). Sobhuza II, încoronat în 1899, la câteva luni de la naştere, rege (până în 1921, sub regența bunicii sale, Gwamite), domneşte până la moartea sa, în 1982, deținând recordul celei mai lungi domnii a unui monarh în sec. 20. Regatul S. rămâne până astăzi, *de facto,* o monarhie absolută, bazată pe soliditatea structurilor sociale şi politice tradiționale. Regele Sobhuza II, devenit în 1968 şef al statului independent, abrogă, în 1973, Constituția, interzice partidele politice, dizolvă, în 1977, Parlamentul şi anunță reîntoarcerea la sistemul tradițional de guvernare tribală (Tinkhundla). Frământările dinastice marchează perioada regenței (1982–1986) până la majoratul şi încoronarea noului suveran, Mswati III. S., legat din 1969 de Republica Africa de Sud, Botswana şi Lesotho, printr-o uniune vamală, întreține strânse legături de colab. economică şi politică cu autoritățile sud-africane. Monarhia, care a reuşit să mențină stabilitatea internă în perioada de după proclamarea independenței, este supusă în ultimul deceniu unor presiuni tot mai insistente, vizând adoptarea unei noi Constituții şi instituirea unei democrații parlamentare. Alegerile parlamentare din oct. 1998 se desfăşoară în condițiile stării de excepție, în vigoare din 1973, în absența partidelor politice, toate interzise. S. rămâne singura monarhie africană în care familia regală deține puteri cvasinelimitate. În iun.–iul. 2000, prin decret regal, s-a instituit starea de excepție în țară, ca urmare a intensificării acțiunilor Mişcării Pro-Democrația, sprijinită de Federația Sindicatelor din S. Situația economică dificilă şi doi ani de secetă determină guvernul să declare în 2004 „stare de dezastru național". Monarhie constituțională ereditară.

Sydney. Opera

Gloria Swanson

Jonathan Swift

SWEDENBORG, Emanuel (1688–1772), teolog suedez. După mai multe viziuni pe care le-a avut în 1743, a inițiat o doctrină, Noul Ierusalim, care susținea că totul are un sens spiritual, cunoscut numai de Dumnezeu. După 1782 s-au format numeroase comunități ale noii Biserici a lui S. Influență asupra lui Balzac, Novalis, Nerval, Strindberg.

SWIFT, Jonathan (1667–1745), scriitor luminist englez. Pamflete în care denunță vicii moral-politice şi religioase („Povestea unui poloboc", „Meditații asupra unei cozi de mătură") sau apără cauza Irlandei („Scrisorile postăvarului"). Celebru prin „Călătoriile lui Guliver", satiră alegorică a societății engleze contemporane.

SWINBURNE, Algernon Charles (1837–1909), poet englez. Adept al mişcării prerafaelite. Lirică de factură neoromantică („Poezii şi balade", „Cântece înainte de revărsatul zorilor"). Drame; eseuri.

SWING (< cuv. engl.) subst. **1.** Lovitură laterală, dată la box, cu brațul uşor arcuit. **2.** Dans modern cu ritm binar şi mişcare rapidă; melodia corespunzătoare acestui dans. **3.** Curent ritmic propriu jazz-ului, caracterizat prin o anume construcție a frazei, o distribuție tipică a accentelor şi caracterul viu şi relaxat al muzicii. Se manifestă în toate perioadele istoriei jazzului.

SWINGS, Pol (1906–1985), astrofizician belgian. Contribuții prin perfecționarea metodelor spectroscopice utilizate în astronomie, la stabilirea compoziției chimice a corpurilor cereşti, în special a cometelor.

SYDENHAM, Thomas (1624–1689), medic englez. Descoperitorul medicației calmante cu laudanum şi aplicării acesteia în clinică.

SYDNEY, oraş în SE Australiei, port la Oc. Pacific (Botany Bay), centrul ad-tiv al statului New South Wales; 4 mil. loc. (2001). Constr. navale şi aeronautice. Rafinărie de petrol. Siderurgie; metalurgia neferoaselor; ind. chimică, electrotehnică, textilă, hârtiei, piel. şi încălț., alim. Cel mai mare centru comercial şi financiar al țării. Cinci universități. Muzeu național maritim. Muzeul australian (1827). Galerie de artă (1874). Grădină botanică (1816) şi zoologică (1916). Aici au avut loc Jocurile Olimpice de Vară (2000). Monumente: Obelisc (1819), Palatul Parlamentului (1811–1817), Primăria (1889), catedralele anglicană şi romano-catolică, Opera (1973), poduri. Vizitat în 1770 de James Cook.

SYDOW, Max von (n. 1929), actor suedez. Îndelungată colaborare cu Ingmar Bergman, atât în teatru, cât şi în film. Personaje cu prestanță şi aer de noblețe („A şaptea pecete", „Fragii sălbatici", „Comuniantii", „Emigranții", „Pelle cuceritorul", „Confesiuni").

SYLLA (SULLA), Lucius Cornelius (138–78 î.Hr.), general şi om politic roman. Conducător al partidei optimaților. A participat la războiul împotriva lui Iugurta (107–106 î.Hr.) şi la campaniile împotriva cimbrilor şi teutonilor (104–101 î.Hr.) în subordinea lui *Marius,* al cărui adversar politic a devenit ulterior. Victorios în războiul civil, a instaurat (82 î.Hr.) o dictatură personală, întărind autoritatea senatului. A abdicat în 79 î.Hr. şi s-a retras din viața politică.

SYMMACHUS, papă (498–514). Implicat în conflictul cu Bizanțul în problema schismei acaciene. Acuzat de bizantini că i-ar favoriza pe maniheişti, i-a expulzat pe aceştia din Roma. A construit cămine pentru săraci şi i-a ajutat pe creştinii africani, persecutați de arianişti. Canonizat.

SYMONS, Arthur (1865–1945), poet şi critic literar englez. Prin poezia sa a introdus simbolismul în Anglia („Zile şi nopți", „Siluete", „Nopți londoneze"). Studii consacrate dramei elisabetane şi simbolismului („Studii despre drama elisabetană", „Mişcarea simbolistă în literatură").

SYNGE, John Milington (1871–1909), scriitor irlandez. Înnoitor al teatrului irlandez. Drame caracterizate prin dimensiunea mitică, vigoarea expresiei şi subtilitatea simbolului („Umbra văii", „Cavalcadă spre mare", „Măscăriciul din lumea de vest").

SYNGE, Richard Laurence Millington (1914–1994), chimist englez. Cercetări în domeniul analizei polipeptidelor, a antibioticelor şi a metabolismului proteinic. A descoperit cromatografia de repartiție. Premiul Nobel pentru chimie (1952), împreună cu H.J.P. Martin.

SYRACUSE, oraş în NE S.U.A. (New York), port pe Canalul Erie-New York; 147,3 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de maşini. Două universități (1834, 1870). Rezervația indienilor irochezi. Fundat în 1786.

SYRINX (< fr., gr.) s.n. **1.** (ZOOL.) Aparat fonator al păsărilor aşezat la locul de bifurcare a traheei. **2.** (MUZ.) Nai **(1).**

SZABÓ Béla Gy (1905–1985, n. Alba Iulia), grafician român de naționalitate maghiară. Gravuri pe lemn (cicluri de inspirație umanitară: „Cartea săracilor", „Cartea vagabonzilor"), peisaje („Someşul").

SZABO, Gabriela (n. 1975, Bistrița), atletă română. Multiplă campioană mondială şi olimpică în probele de 1 500, 3 000 şi 5 000 m. Declarată cea mai bună atletă din lume (1999). Campioană mondială (Atena, 1997, Sevilla, 1999) şi olimpică (Sydney, 2000) la 5 000 m. Multiplă campioană mondială de sală în toate cele trei probe (1995, 1997, 1999). Câştigătoare a circuitului Golden League (1997 - 6,66 kg aur şi 19999 - 500 000 dollari). Record mondial la 2 000 m (1998).

SZABÓ Gyula (n. 1930, Mereşti, jud. Harghita), scriitor român de naționalitate maghiară. Romane („Neamul Gondoşilor") şi nuvele („Aprilie când creşte iarba") de inspirație rurală. Reportaje.

SZABO Istvan (n. 1938), regizor ungur de film. Operă evocând experiențe personale de viață sau cazuri celebre, care analizează raportul individ-putere („Tatăl", „Colonelul Redl"). Premiul Oscar: 1981 („Mephisto").

SZABOLCSI Bence (1899–1969), muzicolog şi pedagog ungur. Studii („Manual de istorie a muzicii maghiare", „Istoria melodiei", „Bartók şi muzica populară", „Liszt").

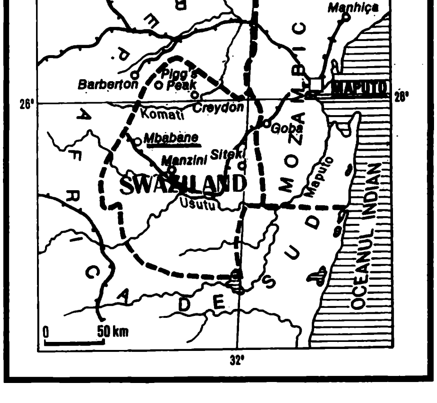

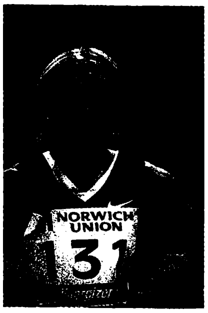

Gabriela Szabo

SZABÓ-ORBAN Olga (n. 1938, Cluj-Napoca), scrimeră română. Dublă campioană mondială (individual şi cu echipa, Buenos Aires, 1962).

SZÁLASI Ferenc (1897-1946), om politic ungur. Conducător al partidului „Crucile cu săgeţi". Devenit „şef al naţiunii" (1944-1945), cu sprijinul hitleriştilor, a instaurat în ţară un regim fascist. Criminal de război, a fost judecat, condamnat şi executat.

SZAMOSKÖZY Ştefan (1570-1612), cronicar oficial al curţii principilor Transilvaniei. Lucrările sale, ostile românilor, cuprind informaţii privitoare la istoria Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei.

SZAMUELLY Tibor (1890-1919), om politic ungur. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Ungaria; membru al guvernului Republicii Sovietice Ungare (mart.-aug. 1919).

SZATHMÁRY, Carol Popp de (1812-1888, n. Cluj), pictor şi grafician român. Acuarele şi desene, adevărate documente istorice şi etnografice, în care precizia notaţiei se îmbină cu o poezie spontană de o cuceritoare sinceritate („Caiac turcesc"). Portrete şi scene de târg în ulei, litografii cu subiecte patriotice („Unirea Principatelor"). Primul fotograf român de artă.

SZCZECIN, oraş în NV Poloniei, port la vărsarea Odrei în G. S. al M. Baltice. 416,4 mii loc. (2000). Şantiere navale. Siderurgie, constr. de maşini; ind. chimică. Institut Politehnic (1945). Monumente: biserică gotică (sec. 14-15), castel renascentist (sec. 16). Muzeu. Fundat în sec. 13.

SZCZEPAŃSKI, Jan (1913-2004), sociolog polonez. Lucrări de teorie („Dezvoltarea problematicii şi metodelor sociologiei", „Noţiuni de bază ale sociologiei") şi tehnică sociologică („Tehnica cercetării în sociologie").

SZEGED v. **Seghedin.**

SZÉKELY Moise (1550-1603), conducător al răscoalei nobilimii maghiare din Transilvania (1602-1603) împotriva stăpânirii habsburgice. Cu ajutor turco-tătar a alungat pe generalul imperial Basta şi s-a proclamat în 1603 principe al Transilvaniei. Înfrânt şi decapitat în iul., în lupta de lângă Braşov, de domnul Ţării Româneşti, Radu Şerban, aliat al Habsburgilor.

SZÉKESFEHÉRVÁR, oraş în Ungaria la NE de L. Balaton; 106,3 mii loc. (2001). Metalurgia aluminiului. Monumente: bazilică (sec. 11), catedrală (1758-1778) şi primărie (sec. 18).

SZEMLÉR Ferenc (1906-1978, n. Odorheiu Secuiesc), scriitor român de naţionalitate maghiară. Versuri meditative („Măr de iarnă", „Veac ciudat"); romane („Muntele cu trei cocoaşe", „Anul ciumei").

SZENT-GYÖRGYI Albert (1893-1986, n. Budapesta), medic şi biochimist american de origine ungară. Cercetări privind biochimia proceselor oxidative, descriind, împreună cu Krebs, ciclul tricarboxilic. A izolat acidul ascorbic în formă cristalină (vitamina C) şi a descoperit vitamina P. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1937).

SZÉNTGYÖRGYI Ioan, voievod al Transilvaniei (1465-1467), împreună cu Sigismund S. şi Berthold Elderbach. A condus răscoala nobilimii şi oraşelor din Transilvania (1467) împotriva regelui Matei Corvin.

SZERVATIUS Jenö (Eugen) (1903-1983, n. Cluj), sculptor român de naţionalitate maghiară. Sculpturi şi reliefuri în lemn, adesea policrome, cu subiecte din viaţa şi din legendele ţăranilor din Ardeal („Ţăran din Rodna", „Mamă cu copil").

SZERYNG, Henryk (1918-1988), violonist mexican de origine poloneză. Tehnică uimitoare, interpretare de o mare claritate şi eleganţă. Numeroase prime audiţii (Chavez, Maderna, Penderecki). Animator al vieţii muzicale mexicane.

SZEWINSKA, Irena (n. 1946), atletă poloneză. Prima atletă din lume care a alergat 400 m sub 50 secunde. Campioană olimpică la ştafeta 4 x 100 m (Tōkyō, 1964) şi la 200 m (Ciudad Mexico, 1968). Deţinătoarea mai multor recorduri mondiale.

SZILÁGYI Domokos (1938-1976, n. Şomcuta Mare, jud. Maramureş), poet român de naţionalitate maghiară. Lirică expresionistă („Adio tropicelor"). Cărţi pentru copii („Pâine nouă").

SZINYEI MERSE Pál (1845-1920), pictor ungur. Influenţat de Böcklin şi Courbet. Creaţia sa, exprimând comuniunea dintre om şi natură („Dejunul pe iarbă"), inaugurează în arta ungară pictura în aer liber. Ultimele lucrări realizate în spiritul Şcolii de la Baia Mare.

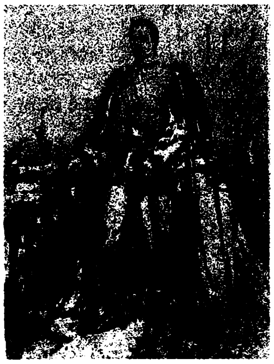

Carol Popp de Szathmáry: „Portretul lui Cuza"

SZOLNÁY Alexandru (1893-1950, n. Cluj), pictor şi grafician român de naţionalitate maghiară. Portrete şi peisaje într-un colorit viu şi expresiv („Autoportret cu natură moartă", „Parc").

SZOLNOK, oraş în Ungaria, pe Tisa; 77,6 mii loc. (2001). Maşini agricole; ind. chimică; piaţă alim. Catedrală. Muzeu de artă. Universitate.

SZOMBATHELY, oraş în V Ungariei, la graniţa cu Austria; 82 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Vestigii romane (Templul lui Isis) şi paleocreştine; biserică franciscană (sec. 17), catedrală şi palat episcopal (sec. 18).

SZÖNYI Ştefan (1919-1967, n. Banloc, jud. Timiş), pictor român de naţionalitate maghiară. Compoziţii murale şi de şevalet, impunătoare prin unitate, amploarea viziunii şi expresivitatea sobră („Ecaterina Varga", „Plutaşii").

SZYMANOWSKI, Karol (1882-1937), compozitor polonez. Fondator al grupului „Tânăra Polonie". A elaborat un stil de muzică naţională, caracterizat prin bogăţia expresivă şi rafinamentul gândirii. Impresionism foarte personal, în care accentul e pus pe melodie. Simfonii, concerte, opere („Regele Roger"), balete, muzică de cameră, lieduri.

SZYMBORSKA, Wisława (n. 1923), poet polonez. Versurile ei exprimă ura împotriva terorismului, a torturii dintr-o lume compusă din uri şi suferinţă pe un ton în care umorul şi ironia se împletesc („De ce trăim", „Sfârşit şi început", „Clipa", „Oameni pe pod"). Premiul Nobel pentru literatură (1996).

Şş

Ş s.m. invar. A douăzeci şi treia literă a alfabetului limbii române; sunet notat prin această literă (consoană fricativă prepalatală surdă).

ŞA (lat. *sella*) s.f. **1.** Piesă de harnaşament confecţionată din piele sau din lemn, care se pune pe spinarea calului şi pe care şade călăreţul. ✦ Suport triunghiular de piele, de cauciuc sau de material plastic, care se montează pe biciclete, pe motociclete etc. **2.** (ANAT.) *Şaua turcească* = scobitură în grosimea osului sfenoid, în care se găseşte glanda hipofiză. **3.** Loc mai coborât în cadrul unei cumpene a apelor între două vârfuri proeminente.

ŞABLÓN (< germ., rus.) s.n. **1.** Model în mărime naturală, după care se poate executa o piesă sau care serveşte la limitarea unor porţiuni de suprafaţă, în vederea aplicării vopselii sau prelucrării etc. ✦ Dispozitiv folosit la imprimarea ţesăturilor. **2.** Instrument pentru controlul formei sau al dimensiunilor unor piese. **3.** Fig. Formulă stereotipă; repetare mecanică a unui model oarecare; clişeu verbal.

ŞACÁL (< fr.) s.m. Mamifer carnivor din familia canidelor, asemănător cu lupul, dar mai mic decât acesta. Există mai multe specii, printre care ş. auriu din S Asiei, N Africii şi S Europei *(Canis aureus)*; recent a pătruns şi în România.

ŞAFRAN, Alexandru (1910–2006, n. Bacău), rabin-şef al Elveţiei. Rabin la Bacău (din 1934), apoi (din 1940) rabin-şef al Cultului mozaic din România. Expulzat (1947), se stabileşte la Geneva. Lucrări în toate domeniile spiritualităţii evreieşti („Israel în timp şi spaţiu; Teme fundamentale ale spiritualităţii evreieşti"). M. de onoare al Acad. Române (1997).

ŞAG, com. în jud. Timiş, pe râul Timiş; 5 751 loc. (2008).

ŞAGU, com. în jud. Arad, în C. Vingăi; 3 928 loc. (2008).

ŞAGUNA, Andrei (1809–1873, n. Miskolc, Ungaria), prelat şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1871). Mitropolit al românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania (din 1864). Unul dintre preşedinţii Adunării Naţionale de la Blaj (3/15 mai 1848) şi şeful delegaţiei trimise la Viena pentru a susţine pe lângă împărat drepturile românilor transilvăneni. Contribuţii la dezvoltarea învăţământului şi a presei în limba română, precum şi la întemeierea şi activitatea societăţii *ASTRA*, fiind primul ei preşedinte.

ŞAH[1] (< tc.) s.m. (În trecut) Titlu purtat de suveranul Iranului, corespunzător titlului de împărat; numit uneori şi *şahinşah*, „împăratul împăraţilor"; persoană având acest titlu.

ŞAH[2] (< tc.) s.m. Joc sportiv de origine orientală care se dispută între doi parteneri, după anumite reguli, pe o „tablă de şah" alcătuită din 64 de pătrăţele (câmpuri) albe şi negre, aşezate alternativ; *p. ext.* tabla şi piesele (16 albe şi 16 negre) care servesc la acest joc. Apărut în India în sec. V, a pătruns în Europa prin intermediul arabilor. ✦ Moment creat în jocul de şah în care regele uneia dintre părţi este atacat direct de o piesă a adversarului. ✦ (Cu valoare de interjecţie) cuvânt însoţind mişcarea care creează această situaţie.

ŞAHIGHIAN, Ion (1897–1965, n. Bucureşti), regizor român. Spectacole din dramaturgia clasică universală şi naţională, într-o transpunere de mare fidelitate („Hamlet", „Fântâna Blanduziei", „Din jale se întrupează Electra"). Pionier al cinematografului românesc („Năbădăile Cleopatrei", „Datorie şi sacrificiu").

ŞAHÍST, -Ă adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Referitor la şah^2 sau la cei care îl practică. **2.** S.m. şi f. Persoană care practică jocul de şah^2, jucător de şah.

ŞAHMATOV, Aleksei Aleksandrovici (1864–1920), lingvist rus. Specialist în slavistică, s-a ocupat mai ales de istoria limbii ruse („Sintaxa limbii ruse").

ŞAHTÎ (SACHTY), oraş în Federaţia Rusă, în bazinul Doneţk; 220,4 mii loc. (2002). Centru carbonifer. Siderurgie. Până în 1920 s-a numit *Alexandrovsk-Gruşevski.*

ŞAH NAME („Cronica şahilor" sau „Cartea împăraţilor"), denumire generică a culegerilor de mituri şi cronici istorice, create de popoarele iraniene. Cea mai cunoscută este grandioasa epopee a poetului persan *Firdousi.*

ŞÁIBĂ (< germ.) s.f. **1.** Piesă metalică mică, plată şi găurită la mijloc, care se montează între şurub şi piuliţă, având rolul de a îmbunătăţi îmbinarea. 2. Roată de transmisie (cu curele) fără spiţe.

ŞÁISPREZECE (ŞÁSESPREZECE) num. card. Număr natural, mai mare decât cincisprezece cu o unitate. ✧ (Adjectival) *Şaisprezece volume.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul şaisprezece.*

ŞAIZÉCI (ŞASEZÉCI) num. card. Număr natural, mai mare decât zece de şase ori. ✧ (Adjectival) *Şaizeci de pagini.* ✧ Cu valoare de num. ord. *Pagina şaizeci.*

ŞAL (< tc.) s.n. **1.** Ţesătură sau tricot din lână, mătase etc., simplă sau cu desene, cu broderii ori franjuri, purtată de femei pe cap sau pe umeri. ✦ Fular. **2.** (Înv.) Stofă fină din lână, fabricată în Orient.

Andrei Şaguna

ŞALÁND (ŞALÁNDĂ s.f.) (< fr.) s.n. Navă tehnică, cu sau fără propulsie proprie, folosită în porturi pentru transportarea şi descărcarea unor materiale (blocuri de piatră, anrocamente etc.) în lucrări de amenajare a fundului apelor.

ŞALÁNDER (< fr.) s.n. Remorcher sau şalupă de putere mică, folosită pentru remorcarea şalandelor.

ŞALÁNGER (< engl. *challenger*) s.m. Sportiv care, în urma unor întreceri preliminare, a câştigat dreptul de a disputa titlul de campion (naţional, european, mondial etc.) în meci direct cu deţinătorul titlului.

ŞALĂU (< magh.) s.m. Peşte teleostean dulcicol, răpitor, lung de 30–70 cm, cu gura mare, cu dinţi ascuţiţi şi cu corpul acoperit cu solzi mărunţi *(Stizostedion lucioperca).* ✧ *Ş. vărgat* = şalău de dimensiuni mai mici; 23–35 cm *(Stizostedion volgense).*

ŞÁLE (< lat.) s.f. pl. (La om) Partea spinării din jurul regiunii lombare a coloanei vertebrale; (la unele animale) partea din mijlocul spinării.

ŞALIAPIN, Fiodor Ivanovici (1873–1938), bas-bariton rus. Stabilit în Franţa în 1922. Carieră internaţională. Figură marcantă a generaţiei sale. Voce frumoasă în toate registrele. Repertoriu amplu, rus şi internaţional. A consacrat opera lui Musorgski „Boris Godunov", printr-o interpretare memorabilă.

ŞALOM, ALEHEM (pe numele adevărat *Şalom Nahumovici Rabinovici*) (1859–1916), scriitor rus de limbă idiş. Spre sfârşitul vieţii a emigrat în S.U.A. Nuvele şi romane din lumea pitorească a evreimii ghetourilor şi târguşoarelor Rusiei ţariste („Băiatul Motl", „Tevie lăptarul"); piese de teatru („Lozul cel Mare").

ŞALÚPĂ (< fr.) s.f. Ambarcaţie mică cu motor, folosită la transportul persoanelor sau al mărfurilor, la remorcări etc.

ŞALVÁRI (< tc.) s.m. pl. Pantaloni lungi, foarte largi, cu răscroială mică, strânşi pe gleznă, purtaţi de orientali.

ŞAMÁN (< fr.) s.m. **1.** Oficiant de cult în *şamanism*, capabil, potrivit acestei credinţe, să controleze şi să utilizeze energii supraomeneşti, pe care le foloseşte în interesul comunităţii, vindecând bolile sau însoţind sufletele în lumea morţilor. **2.** Vrăjitor, mag.

ŞAMANÍSM (< fr.) s.n. Credinţă în exorcizare, tămăduire miraculoasă, contactul cu lumea de dincolo întâlnită la unele populaţii din Asia de Nord şi Centrală şi a unor triburi din Indonezia, Oceania, America şi Africa. Este considerat o formă primară de profetism.

ŞAMBELÁN (< fr.) s.m. (În statele monarhice din apusul Europei) Demnitar de rang superior, care avea în grija sa camera suveranului.

ŞAMIL (1799–1871), al treilea imam al Daghestanului şi Ceceniei (1834–1859). Conducătorul luptei de eliberare a popoarelor caucaziene musulmane împotriva

Imp. Rus. Capturat în 1859, a fost exilat la Kaluga, de unde, în 1870, i s-a permis să plece în pelerinaj la Mecca.

ŞAMÓTĂ (< germ.) s.f. Material refractar sub formă de cărămizi sau de blocuri, obţinut din argilă arsă şi măcinată, folosit la construcţia cuptoarelor.

ŞAMPÁNIE (< fr., n. pr. *Champagne*) s.f. Vin spumos cu tărie alcoolică de 10-12°, obţinut în recipiente ermetice prin refermentarea vinurilor de masă albe şi roz.

ŞAMPANIZÁRE s.f. Fază în procesul de fabricaţie al şampaniei, în cursul căreia are loc fermentarea vinului cu adaos de zahăr şi drojdii, extragerea depozitului de drojdii, dozarea conţinutului de zahăr, astuparea sticlelor şi ambalarea.

ŞAMPÓN (după fr., engl. *shampooing*) s.n. Produs cosmetic întrebuinţat la spălarea părului, conţinând săpun sau detergenţi, uleiuri, parfumuri, uneori şi substanţe colorante sau tonice.

ŞAMŞUD, com. în jud. Sălaj, pe râul Maja; 1 805 loc. (2008).

ŞAN (< magh.) s.n. Calapod folosit pentru păstrarea formei încălţămintei în procesul de finisare sau după ce aceasta este gata.

ŞÁNCRU (< fr.) s.n. Ulceraţie sau exulceraţie a mucoasei sau a pielii, formată la locul de pătrundere în organism a unor germeni infecţioşi (ex. ş. sifilitic).

ŞANDRA, com. în jud. Timiş; 2 864 loc. (2008).

ŞANDRAMÁ (< tc.) s.f. Construcţie rudimentară de scânduri; *p. ext.* clădire veche, deteriorată. ✦ Acoperiş de şindrilă.

ŞANDRU, Dumitru (n. 1934, Sasca, jud. Suceava), istoric român. Specialist în istoria contemporană a României („Reforma agrară din 1921 în România", „Mişcări de populaţie în România. 1940-1948").

ŞANDRU, Ion (n. 1919, sat Poiana Sărată, jud. Bacău), geograf român. Studii în domeniul geografiei populaţiei şi aşezărilor, geografiei economice.

ŞANKARA (SANKA RACHARYA) (c. 788-c. 820), gânditor indian. Predicator itinerant şi comentator al Brahmasutrelor şi Vedelor. Adept al doctrinei advaita.

ŞÁNSĂ (< fr.) s.f. Împrejurare favorabilă; posibilitate de reuşită; noroc.

ŞANSONÉTĂ (< fr.) s.f. Compoziţie muzicală proprie muzicii franceze, de origine populară, cu caracter sentimental sau satiric.

ŞANTÁJ (< fr.) s.n. (DR.) Infracţiune care constă în fapta de a constrânge o persoană, prin violenţă sau prin ameninţare, să dea, să facă, să nu facă ori să sufere ceva, cu scopul de a dobândi un folos, pentru sine sau pentru altul. ✦ Mijloc întrebuinţat în acest scop.

ŞANTIÉR (< fr.) s.n. Loc pe care se desfăşoară activitatea de construcţie sau de reparaţie a unei clădiri, a unui drum, pod etc. şi pe care se găsesc instalaţiile, maşinile şi materialele necesare desfăşurării acestei activităţi. ✧ *Ş. naval* = întreprindere industrială pentru construirea sau repararea navelor, situată pe malul unei ape navigabile.

ŞÁNTUNG (< fr.) s.n. Ţesătură de in sau mătase realizată din fire cu variaţii de grosime, care ies în relief pe suprafaţa ţesăturii.

ŞANŢ (< pol., germ.) s.n. **1.** Săpătură îngustă făcută de-a lungul (celor două părţi ale) unui drum pentru scurgerea apei; *p. gener.* orice săpătură lungă şi îngustă făcută pentru scurgerea apei, îngroparea unor conducte etc. **2.** Tranşee. **3.** (În Ev. Med.) Fortificaţie de forma unui canal adânc şi lat de 8-10 m (uneori plin cu apă), care împrejmuia un castel sau o cetate. **4.** Crestătură în formă de şanţ **(1)** la diferite organe sau piese de maşini.

ŞANŢ, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe cursul superior al Someşului Mare; 3 435 loc. (2008). Expl. de minereuri complexe.

ŞÁPĂ (< fr.) s.f. Izolaţie hidrofugă care se aplică pe suprafaţa unui element de construcţie pentru a împiedica infiltrarea apei.

ŞÁPCĂ (< bg., rus.) s.f. Acoperământ pentru cap, format dintr-o calotă plată şi un cozoroc; este purtată în special de bărbaţi; când face parte dintr-o uniformă, poartă semne distinctive corespunzătoare.

Ion Şandru

ŞÁPCĂ, Radu (1795-1876), preot român. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Membru al Guvernului provizoriu ales de Adunarea Populară din 9/21 iun. 1848 de la Islaz.

ŞAPIROGRÁF (< germ.) s.n. (POLIGR.) Aparat folosit pentru multiplicarea textelor sau figurilor, constituit dintr-un cilindru acoperit cu o pastă specială pe care se imprimă textul sau figura ce urmează să fie reproduse; hectograf.

ŞAPOŞNIKOV, Boris Mihailovici (1882-1945), mareşal sovietic. Şef al Marelui Stat-Major al Armatei Roşii (1937-1942). Consilier militar al lui Stalin.

ŞAPÓU (<fr.) s.n. Introducere (scurtă) a unui articol de ziar sau revistă.

ŞÁPTE (lat. *septem*) num. card., subst. Număr natural, mai mare decât şase cu o unitate şi care se indică prin cifra 7. ✧ (Adjectival) *Şapte zile.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Volumul şapte.*

ŞÁPTESPREZECE num. card. Număr natural, mai mare decât şaisprezece cu o unitate. ✦ (Adjectival) *Şaptesprezece lei.* ✦ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul şaptesprezece.*

ŞAPTEZÉCI num. card. Număr natural, mai mare decât zece de şapte ori. ✦ (Adjectival) *Şaptezeci de elevi.* ✦ (Cu valoare de num. ord.) *Pagina şaptezeci.*

ŞAPUR, numele a trei regi persani din dinastia Sasanizilor. Mai importanţi: **1. Ş. I** (241-272). Iniţiază o politică ofensivă împotriva Imp. Roman, îl înfrânge la Edessa pe împăratul Valerian (260 d.Hr.) şi-l ia prizonier. **2. Ş. II cel Mare** (309-379 d.Hr.) A cucerit statul cuşanilor şi a purtat un lung război împotriva Imp. Roman (337-363 d.Hr.).

ŞARÁDĂ (< fr.) s.f. Ghicitoare în versuri şi cifre simbolice sau formată din desene, care propune aflarea unui cuvânt sau a unui context cu ajutorul părţilor sau silabelor lui componente, fiecare dintre acestea având un sens propriu.

ŞARÉTĂ (< fr.) s.f. Cabrioletă.

ŞARG, -Ă (< magh.) adj. (Despre cai) Cu părul de pe corp galben-deschis, iar cel din coadă, coamă şi extremităţile picioarelor negru.

ŞARIA (ŞARIAH) (< cuv. arab „cale, calea cea bună, calea cuvenită"), ansamblul normelor religioase şi juridice ale dreptului mulsulman, aşa cum sunt ele enunţate în „Coran" şi în „Sunna".

ŞARIÁJ (< fr.) s.n. Deplasare la mari distanţe a unor mase importante de roci *(alohtonul)* şi suprapunerea lor peste altele mai noi *(autohtonul)*, ca rezultat al mişcărilor tectonice din zonele de orogeneză.

ŞÁRJĂ (< fr.) s.f. I. Încărcătura normală a unui cuptor metalurgic, constituită din straturi alternative de minereu, fondant şi combustibil. ✦ Cantitatea de metal lichid obţinută într-un cuptor metalurgic la o singură operaţie de elaborare. ✦ Procese de încărcare, prelucrare şi scoatere a materialului dintr-un cuptor metalurgic. **II. 1.** Atac puternic, în goana cailor, al trupelor de cavalerie. **2.** (SPORT) Atac impetuos asupra adversarului. **3.** (TEATRU) Prezentare caricaturală, exagerată a unui personaj, a unei situaţii etc.

ŞARLATÁN (< fr.) s.m. Persoană necinstită, care înşală buna-credinţă a cuiva; escroc, farsor.

ŞARLÓTĂ (< fr.) s.f. Cremă preparată din ouă, lapte, zahăr, frişcă şi gelatină.

ŞARM (< fr.) s.n. Farmec.

ŞARNIÉRĂ (< fr.) s.f. **1.** Balama, (pop.) ţâţână. **2.** (EXPL. PETR.) Dispozitiv format din două piese care, aşezate de o parte şi de alta a unui corp cilindric (ex. prăjina de foraj) şi fixate rigid cu buloane, permit suspendarea întregului ansamblu pe un reazem. **3.** (GEOL.) Locul de îmbinare între cele două flancuri ale unei cute anticlinale sau sinclinale. **4.** (FILAT.) Bandă de hârtie gumată, folosită de filatelişti pentru lipirea mărcilor poştale în albume.

ŞARPÁNTĂ (< fr.) s.f. Schelet din grinzi de lemn, de oţel sau de beton armat, care susţine acoperişul sau un alt element al unei construcţii.

ŞÁRPE (lat. *serpens*) s.m. Reptilă lipsită de membre, cu corpul cilindric, adaptată la târât; poate înghiţi prada vie în întregime, având articulaţia fălcilor la craniu foarte mobilă *(Ophidia, Serpentes)*. Numeroşi **ş.** sunt veninoşi. Sin. *ofidian.* ✧ *Ş. cu clopoţei* = **ş.** veninos din America de Nord, care produce un sunet caracteristic datorită unor solzi cornoşi pe care îi are pe coadă *(Crotalus horridus)*. *Ş. cu ochelari* = cobră. *Ş. de alun* = **ş.** neveninos, lung de c. 1 m, cu o bandă neagră pe laturile capului; trăieşte la noi prin păduri şi prin locuri stâncoase *(Coronella austriaca)*. *Ş. de casă* = **ş.** neveninos, lung de c. 1,60 m, cu două pete galbene pe ceafă, frecvent în reg. inundabile *(Natrix natrix)*. *Ş. orb* = iulus.

ŞARPELE *(Serpens caput et cauda)*, constelaţie situată în apropiere de Ecuatorul ceresc, de o parte şi de cealaltă a constelaţiei Ofiucus. Alcătuită din stele strălucitoare dispuse în şirag.

ŞARU DORNEI, com. în jud. Suceava, în depr. Dornelor; 4 218 loc. (2008). Expl. de mangan şi turbă. Staţiune balneoclimaterică cu izv. minerale carbogazoase.

ŞÁSE (lat. *sex*) num. card. Număr natural, mai mare decât cinci cu o unitate şi care se indică prin cifra 6. ✧ (Adjectival) *Şase copii.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul şase.*

ŞASÍU (< fr.) s.n. **1.** Cadru rigid, pe care se montează osiile unui vehicul cu tracţiune mecanică, constituind principalul element de rezistenţă al vehiculului. ✧ *Ş. autopropulsat* = **ş.** special de tractor, constituit dintr-un **ş.** echipat cu motor cu ardere internă şi pe care se montează diferite maşini sau unelte agricole. **2.** Denumire dată diferitelor tipuri de rame sau cadre, întrebuinţate în ind., în legătoria de cărţi, în tipografie, pentru fixarea pânzei tablourilor etc.

ŞATÉN, -Ă (< fr.) adj. (Despre păr) Castaniu; (despre oameni) cu părul castaniu.

ŞÁTRĂ (< scr., magh.) s.f. **1.** Comunitate de ţigani nomazi. **2.** (Înv.) Cort de tabără.

ŞAVÁNŢI (< fr.) s.m. pl. Amerindieni din Brazilia, care trăiesc în bazinul râurilor din dreapta cursului superior al Amazonului. Fac parte din familia de limbi *gês (je)*.

ŞĂGÁLNIC, -Ă adj. Care face glume; care provoacă râsul; glumeţ, poznaş, hazliu, şugubăţ.

ŞĂINEANU, Lazăr (1859-1934, n. Ploieşti), lingvist şi folclorist român. Stabilit în Franţa (1900). Lucrări despre limba şi folclorul român („Încercare asupra semasiologiei limbii române", „Istoria filologiei române", „Dicţionar universal al limbii române", „Basmele românilor"); studii referitoare la limba franceză.

ŞĂRMĂŞAG, com. în jud. Sălaj, pe râul Zalău; 6 488 loc. (2008). Expl. de lignit.

ŞĂTRÁR s.m. (În Ev. Med. în Moldova şi în Ţara Românească) Dregător care avea în pază corturile unei tabere în timp de război.

ŞĂULIA, com. în jud. Mureş, pe râul Bologa; 2 203 loc. (2008).

ŞCHEIA 1. Com. în jud. Iaşi, în Pod. Central Moldovenesc; 4 553 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Suceava, pe dr. râului Suceava; 8 722 loc. (2008). Vechi târg pe Siret.

Aici, în mart. 1486, Ştefan cel Mare a înfrânt armata pretendentului *Hruet (Hronoda)*, susţinut de trupe turceşti. Biserica Sf. Ilie, ctitorită de Ştefan cel Mare (1488), cu un valoros ansamblu de pictură murală.

ŞCHEII BRAŞOVULUI, vechi cartier al oraşului Braşov, unul dintre centrele principale ale vieţii orăşeneşti a românilor din Transilvania, având legături economice, politice şi culturale permanente cu Ţara Românească şi cu Moldova. S-a bucurat de sprijinul şi de protecţia domnilor români. Pe lângă Biserica Sf. Nicolae din **Ş.B.** (atestată din sec. 14), durată în piatră în 1519-1520 cu ajutorul lui Neagoe Basarab, a funcţionat din 1493 cea mai veche şcoală românească din Transilvania. Aici a existat în sec. 16 o importantă şcoală de traduceri şi a tipărit diaconul Coresi. **Ş.B.** a cunoscut o nouă perioadă de înflorire în sec. 19 (gazete, liceul românesc, şcoli comerciale).

ŞCHIÓP, -OÁPĂ (lat. **excloppus*) adj., s.f. **1.** Adj. (Şi subst.) Care prezintă un defect la mers din cauza unui picior mai scurt sau a unui picior bolnav; infirm de un picior. ✦ Fig. (Despre versuri) Cu imperfecţiuni de rimă sau de ritm. ✦ (Despre scaune, mese etc.) Care are un picior deteriorat. **2.** S.f. (Pop.) Măsură de lungime egală cu distanţa de la vârful degetului mare până la vârful degetului arătător, când cele două degete sunt bine îndepărtate unul de altul.

ŞCHIOPÁ vb. I intranz. A şchiopăta **(1).** ✦ A deveni şchiop **(1).**

ŞCHIOPĂTÁ (lat. **excloppitare*) vb. I intranz. A merge sprijinindu-se mai mult pe un picior decât pe celălalt. **2.** Fig. A nu se desfăşura în mod normal, a nu funcţiona bine; a se poticni.

ŞCIPACIOV, Stepan Petrovici (1899-1980), poet sovietic rus. Lirică de dragoste şi patriotică („Versuri", „Căsuţa din Suşenskoe").

ŞCOALA ARDELEANĂ, mişcare politică şi culturală cu caracter luminist a intelectualităţii româneşti din Transilvania de la sfârşitul sec. 18 şi începutul sec. 19. A continuat şi dezvoltat liniile directoare ale programului formulat de Inocenţiu Micu (Clain), reprezentanţii ei alcătuind textul *Supplex Libellus Valachorum*. În sprijinul revendicărilor lor au adus, prin scrieri, argumente istorice, filologice şi demografice privind originea latină a limbii şi poporului român, continuitatea şi unitatea sa etnică. **Ş.A.** a iniţiat direcţiile şi formele culturii române moderne; a avut un rol important în stimularea studiului istoriei şi filologiei, al gramaticii şi lexicologiei, al orientării literaturii spre clasicism şi al şcolii naţionale. Principalii ei reprezentanţi: S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, I. Piuariu-Molnar, Ioan Barac etc. Centre de activitate: Blaj, Oradea şi Buda.

ŞCOALA ROMÂNĂ DIN FRANŢA (fr. **ÉCOLE ROUMAINE EN FRANCE**), instituţie întemeiată de N. Iorga, în 1921, lângă Paris, la Fontenay-aux-Roses. Finanţată de statul român, era destinată licenţiaţilor români care voiau să-şi desăvârşească studiile. Primul director: N. Iorga. A editat publicaţia „Mélanges de l'École roumaine en France".

ŞCOALA ROMÂNĂ DIN ROMA (it. **ACADEMIA DI ROMANIA A ROMA**), instituţie de profil arheologic şi filologic destinată pregătirii şi perfecţionării licenţiaţilor români. Înfiinţată în 1921, la Roma, a fost finanţată de statul român; primul director: V. Pârvan. A editat: „Ephemeris daco-romana" şi seria „Diplomatarium italicum".

ŞCOALA SOCIOLOGICĂ MONOGRAFICĂ DE LA BUCUREŞTI, şcoală creată şi condusă de D. Gusti. A întreprins, în perioada 1925-1948, studierea organizată a realităţii sociale româneşti pe calea cercetării monografice, în special a satelor. Reprezentanţi principali; Gh. Vlădescu-Răcoasa, H.H. Stahl, Tr. Herseni, Oct. Neamţu, Stanciu Stoian, A. Golopenţia, C. Brăiloiu.

ŞCOALA ŞI VIAŢA, revistă a Asociaţiei generale a învăţătorilor din România (1930-1944). A popularizat noile teorii şi experimente didactice.

ŞCOÁLĂ (< bg., scr., pol.) s.f. **1.** Instituţie de învăţământ public şi privat unde se predau elementele de bază ale principalelor discipline; *p. ext.* activitate legată de această instituţie; instrucţie **(1)**; (pop.) învăţătură **(3)**, învăţământ **(1)**. ✦ Local în care funcţionează o astfel de instituţie. ✦ Totalitatea elevilor şi a cadrelor didactice ale unei instituţii de învăţământ. **2.** Fig. Sursă de cunoştinţe, de învăţături; sistem de învăţare, de instruire într-un anumit domeniu; *p. ext.* experienţe, cunoştinţe dobândite pe această cale. **3.** Fig. Curent, mişcare ştiinţifică, literară, artistică etc. care grupează în jurul ei un număr de adepţi. ✧ (DR.) *Şcoala clasică a dreptului penal* = curent în dreptul penal prefigurat din sec. 17 şi dezvoltat în sec. 19, care consideră infracţiunea ca un fenomen juridic, răspunderea penală ca o consecinţă a liberului arbitru al infractorului, iar pedeapsa ca un rău necesar. Întemeietor şi principal reprezentant: Cesare Beccaria, *Şcoala istorică a dreptului* = curent în filozofia dreptului, apărut la sfârşitul sec. 18, în Germania. Principalii reprezentanţi: Fr. K. Savigny, G. Hugo, G.F. Puchta. *Şcoala psihologică a dreptului* = curent în filozofia dreptului (sec. 19-20) care atribuie factorilor psihologici un rol determinant în formarea şi aplicarea normelor juridice. Printre reprezentanţi: L.I. Petrajiţki, F. Klein, M. Rumelin, E. Riezeler. *Şcoala sociologică a dreptului* = curent în filozofia dreptului (sec. 19-20), care recunoaşte caracterul social al dreptului. Reprezentanţi principali; E. Ehrlich, H. Kantorovitz, J. Frank, V. Lundstedt. (PEDAG.) *Şcoala activă* = mişcare pedagogică apărută la începutul sec. 20. Substituie intelectualismului herbartian autoactivitatea elevului în cadrul instrucţiei şcolare. Întemeiată de A. Ferrière. Se dezvoltă în două direcţii: **a)** curentul *activităţii libere* conform înclinaţiilor şi intereselor copilului (A. Ferrière, Maria Montessori); **b)** *şcoala muncii,* bazată pe activităţile practice manuale (J. Dewey, G. Kerschensteiner). *Ş. a.* dă în deceniul 3 primele sisteme de organizare şcolară conform principiilor sale: Planul Dalton şi Planul Winnetka, precum şi direcţia artistico-practică a lui C. Freinet. Îşi încetează existenţa după cel de-al Doilea Război Mondial.

ŞCOLÁR, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Elev al unei şcoli **(1).** 2. Adj. Care ţine de şcoală **(1)**, referitor la şcoală sau la şcolari **(1).**

ŞCOLARITÁTE (după fr. *scolarité*) s.f. Timpul cât cineva este şcolar. ✧ *Ş. obligatorie* = perioadă, variind ca număr de ani de la ţară la ţară, în cursul căreia întreg tineretul de vârstă şcolară primeşte instrucţiune (gratuită).

ŞCOLARIZÁ (după fr. *scolariser*) vb. I tranz. A încadra în şcoală **(1)**, a da la şcoală.

ŞCOLARIZÁRE s.f. Acţiunea de a şcolariza. ✧ *Rată de ş.* = raportul dintre populaţia şcolară a unei ţări şi numărul total al copiilor şi tinerilor de vârstă şcolară.

ŞCOLĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. De şcoală **(1)** sau de şcolar **(1)**; specific şcolii sau şcolarilor; *fig.* naiv, lipsit de maturitate, copilăresc.

ŞCOLÍ (< şcoală) vb. IV tranz. şi refl. A (se) instrui (temeinic) în şcoală.

ŞEDEÁ (lat. *sedere*) vb. II intranz. **1.** A se afla aşezat pe ceva; a sta jos. **2.** A se aşeza, a lua loc. ✦ A poposi. **3.** A sta într-un anumit loc, într-o anumită situaţie sau poziţie mai multă vreme. **4.** A petrece, a rămâne câtva timp undeva; a zăbovi. **5.** A avea domiciliul undeva; a locui, a domicilia.

ŞEDÉRE s.f. **1.** Faptul de a şedea. **2.** Popas; timp petrecut într-un loc.

ŞEDÍNŢĂ (< *şedea,* după fr. *séance*) s.f. **1.** Adunare organizată a membrilor unui colectiv cu scopul de a discuta anumite probleme, de a lua o hotărâre etc. **2.** Dezbatere a unei cauze în faţa unui organ de jurisdicţie. **3.** Interval de timp în care se exercită o acţiune, se aplică un tratament medical, se face o expunere etc.

ŞEF, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care conduce un colectiv, o instituţie, o organizaţie etc.; conducător **(II).** ✦ Persoană superioară în grad sau în funcţie altei persoane, superior.

ŞEGARCEA, oraş în jud. Dolj, în E C. Desnăţuiului; 8 234 loc. (2008). Centrul unei renumite podgorii. Cramă (1906). Oraş din 1968.

ŞE HUAN-TI v. **Shi Huangdi.**

ŞEÍC (< tc.) s.m. **1.** (În ţările arabe) Căpetenie a unui trib, a unei formaţii statale. **2.** Şeful unei comunităţi religioase musulmane.

ŞEICA MARE, com. în jud. Sibiu, pe râul Vişa; 4 929 loc. (2008). Tezaur monetar din Epoca Bronzului.

ŞEICA MICĂ, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 1 705 loc. (2008). În satul **Ş.M.**, biserică evanghelică (sec. 15).

ŞEICARU, Pamfil (1894-1980, n. sat Beciu, jud. Buzău), ziarist, publicist şi istoric român. Stabilit în Spania (din 1944) şi apoi în Germania (din 1974). Unul dintre cei mai mari jurnalişti şi comentatori de politică internă şi externă ai României interbelice. Director al ziarelor „Bucovina" (Cernăuţi) şi „Ora" şi al revistei săptămânale „Hiena" (Cernăuţi). Redactor-şef (din 1923) al ziarului „Cuvântul". Director şi proprietar al ziarului „Curentul" (din 1927). În Germania, la München, editează (din 1978), lunar, seria de exil a gazetei „Curentul". Judecat (1946) în contumacie, este condamnat la moarte. Autor a numeroase lucrări de analiză socială şi politică internă şi internaţională („Unirea naţională, ideea forţă a României moderne, în perspectiva istorică şi în complexul politic european", „Istoria partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional-Ţărănist").

ŞEITIN, com. în jud. Arad, pe dr. Mureşului; 3 055 loc. (2008).

ŞELÁR (< *şa*) s.m. Lucrător curelar care se ocupă cu confecţionarea şeilor sau a altor piese de harnaşament.

ŞELARU, com. în jud. Dâmboviţa, pe râurile Dâmbovnic şi Glavacioc; 3 525 loc. (2008).

ŞELF (< germ.) s.n. Reg. a fundului bazinelor oceanice, cuprinsă între linia de ţărm şi povârnişul continental (până la izobata de 200 m), reprezentând zona marginală submersă a continentelor; are aspectul unei suprafeţe netede uşor înclinată şi brăzdată de văi submarine. Sin. *platformă continentală.*

ŞELIMBĂR, com. în jud. Sibiu, la confl. râurilor Sebeş şi Cibin; 5 484 loc. (2008). Aici, la 18/28 oct. 1599, armata lui Mihai Viteazul înfrânge armata lui Andrei Báthori, principele Transilvaniei. În urma acestei victorii, domnul Ţării Româneşti şi-a instituit stăpânirea asupra Transilvaniei. Monument comemorativ din 1932.

ŞEMINÉU (< fr.) s.n. Cămin **(1).**

ŞEMSEDDIN, Ahmed bin Suleiman Kemal-paşa-zade (Ibn Kemal) (?-1535), om de stat, cărturar şi cronicar turc. În lucrarea „Istoriile dinastiei otomane" expune istoria turcilor otomani până la 1533. Prezintă interesante date despre istoria românilor.

ŞENÁL (< fr.) s.n. *Ş. navigabil* = fâşie de apă de-a lungul unui canal sau lac, suficient de largă şi de adâncă pentru a asigura navigaţia.

ŞENDREA (?-1481), boier român. Cumnat al lui Ştefan cel Mare. Portar de Suceava (1479-1481). S-a remarcat la apărarea Sucevii asediate de turci (1476) şi în bătălia de la Râmnic (1481) împotriva turcilor şi muntenilor, în care a murit eroic.

ŞENDRENI, com. în jud. Galaţi, pe stg. Siretului; 3 467 loc. (2008). Prelucr. lemnului (lăzi şi ambalaje).

ŞENDRICENI, com. în jud. Botoşani, pe râul Buhai; 4 470 loc. (2008).

ŞENÍLĂ (< fr.) s.f. Organ de deplasare a unor autovehicule (tancuri, tractoare). Constă dintr-o bandă continuă, închisă, alcătuită din plăci metalice, articulate între ele, prevăzute cu dinţi de angrenare şi cu pinteni care asigură o aderenţă mare la teren şi o tracţiune mai mare decât a roţilor obişnuite.

ŞEPENIŢULUI, Ţara ~, formaţiune politică anterioară întemeierii statului feudal Moldova.

ŞÉPING (< engl.) s.n. Maşină de rabotat a cărei mişcare rectilinie alternativă este efectuată de scula aşchietoare în direcţie transversală, iar piesa fixată pe masa maşinii efectuează mişcarea de avans.

ŞEPREUŞ, com. în jud. Arad, pe râul Sarteş; 2 657 loc. (2008).

ŞEPTÉL (< fr.) s.n. Totalitatea animalelor domestice sau numai a celor de o anumită specie dintr-o ţară, regiune sau gospodărie.

ŞEPTÍME s.f. Parte obţinută dintr-un întreg prin divizarea lui în şapte părţi egale.

ŞERADIZÁRE (< fr.) s.f. Tratament termochimic aplicat pieselor de oţel, prin care acestea sunt acoperite cu un strat protector de zinc, rezistent la coroziune.

ŞERB (lat. *servus*) s.m. (În orânduirea feudală) Ţăran dependent de stăpânul feudal; iobag.

ŞERBAN, Andrei (n. 1943, Bucureşti), regizor român de teatru. Stabilit în străinătate în anii '80. Repertoriu clasic şi naţional („Iulius Cezar", „Iona"). Celebru datorită manierei originale a montajului trilogiei antice „Medeea", „Electra" şi „Troienele". Director la Teatrul Naţiunilor din Paris (1990).

ŞERBAN, Mihail (1930–2004, n. Craiova), biochimist român. Acad. (2001). Contribuţii în domeniul biochimiei comparate, al enzimologiei şi biochimiei analitice („Biochimie analitică", „Metode şi tehnici biochimice").

ŞERBAN, Radu (1927–1984, n. Caracal), compozitor român. Muzică corală şi de film. Melodii de muzică uşoară de largă popularitate.

ŞERBĂNESCU, Theodor (1839–1901), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1894). Membru al societăţii literare „Junimea". A publicat poezii în „Ateneul român", dar mai ales în „Convorbiri literare" („Lacrimile", „Marşul călăraşilor"); versuri simboliste („Sonete decadente").

ŞERBĂNEŞTI, com. în jud. Olt, pe dr. Vedei; 3 188 loc. (2008).

ŞERBĂUŢI, com. în jud. Suceava; 3 271 loc. (2008).

ŞERBESCU, Silvia (1903–1965), pianistă română. Interpretă sensibilă a repertoriului clasic dar mai ales contemporan (românesc şi francez).

ŞERBÉT (< tc.) s.n. Preparat alimentar făcut din sirop de zahăr cu adaos de sucuri de fructe sau de diferite esenţe.

ŞERBÍE s.f. (În orânduirea feudală) Condiţie de dependenţă personală a ţăranilor faţă de stăpânul feudal; starea de şerb; iobăgie.

ŞERCAIA, com. în jud. Braşov, pe Olt; 3 106 loc. (2008). În satul Helmeag, menţionat documentar în 1211, biserică evanghelică (sec. 12).

ŞERÍF^{1} (< tc. s.m. (În ţările arabe) Prinţ, nobil socotit descendent al profetului Mahomed.

ŞERÍF^{2} (< engl.) s.m. **1.** (În Anglia şi S.U.A.) Funcţionar administrativ însărcinat cu menţinerea ordinii într-un district sau comitat. 2. (În Scoţia) Judecătorul cel mai înalt în grad într-un district sau într-un comitat.

ŞÉRLAC (ŞÉLAC) (< germ., engl.) s.n. Răşină naturală sau sintetică, solubilă în alcool, care se foloseşte la prepararea lacurilor de spirt pentru piele şi lemn sau a lacurilor electroizolante.

ŞERPÁR s.n., s.m. **1.** S.n. Brâu lat de piele cu buzunar; chimir. 2. S.m. Pasăre călătoare, răpitoare de zi asemănătoare cu acvila, care se hrăneşte mai ales cu şerpi, şopârle şi broaşte *(Circaëtus gallicus)*.

ŞERPÁŞ s.m. Membru al populaţiei himalayene şerpa (sherpa), trăind în văile înalte sudice ale Chomolungmei (Everestului), care a dat aproape în exclusivitate cărătorii şi ghizii alpiniştilor în acest masiv.

ŞERPĂTEŞTI, aşezare la N de Giurgiu, azi dispărută. Aici, în ian. 1595, paharnicul Manta a înfrânt, într-un puternic atac de noapte, o armată turco-tătară.

ŞERPUÍ vb. IV intranz. A descrie (în mişcare) o linie ondulată sau a avea un curs întortocheat, ondulat, ca mersul şarpelui.

ŞERPUÍRE s.f. Faptul de a şerpui. ✦ Mişcare perturbatoare, oscilatorie în jurul unui ax vertical care trece prin centrul de greutate al vehiculelor de cale ferată, manifestându-se prin lovituri transversale ale roţilor de cale la nivelul şinei.

Radu Şerban

ŞERPUITÓR, -OÁRE adj. Care descrie sau care urmează o linie ondulată, cotită; sinuos.

ŞERVÉT (cf. fr. *serviette*) s.m. Bucată de pânză sau de hârtie subţire folosită la masă pentru şters gura şi mâinile.

ŞES (lat. *sessus*) s.n. Vastă întindere de pământ fără accidente de teren; câmpie.

ŞESAN, Milan (1910–1981, n. Cernăuţi), teolog român. A militat pentru promovarea ecumenismului creştin. Cercetări privind creştinismul vechi „carpatic", sinodalitatea ortodoxă.

ŞESAN, Valerian (1878–1940, n. Slobozia Rarencei - Bucovina), teolog român. Lucrări de drept canonic şi despre ortodoxie („Kirche und Staat im römisch-byzantinischen Reiche seit Konstantin dem Grossen und bis zum Falle Konstantinopoles").

ŞESÍME s.f. Parte obţinută dintr-un întreg prin divizarea lui în şase părţi egale.

ŞESTOV, Lev Isaakovici (1866–1938), filozof rus. Reprezentant al unui existenţialism religios („Puterea cheilor", „Atena şi Ierusalim"). După instaurarea socialismului în Rusia, a trăit în Franţa.

ŞETREF, pas de înălţime în N Carpaţilor Orientali, între m-ţii Rodnei şi Ţibleşului, la 817 m alt. Străbătut de o şosea şi o c.f. ce asigură legătura între Maramureş şi N Transilvaniei.

ŞEVALÉT (< fr.) s.n. Suport de lemn care serveşte pictorilor pentru a-şi fixa pânza sau cartonul pe care pictează. ✧ *Pictură de ş.* = pictură pe panou mobil cu suport din pânză, lemn sau carton.

ŞEVALIÉRĂ (< fr.) s.f. Inel gros pe care sunt gravate embleme, iniţiale.

ŞEVARDNADZE, Eduard (n. 1928), om politic georgian. Ministru de Externe al U.R.S.S. (1985–1990; nov. - dec. 1991). Preşedinte al Georgiei (1992–2004).

ŞEVCENKO, Aleksandr (1883–1948), pictor rus. Teoretician al neoprimitivismului („Neoprimitivism. Teorie. Posibilităţi"). A readus în centrul atenţiei reprezentarea figurativă („Colhoznici aşteptând trenul").

ŞEVCENKO, Taras Grigorievici (1814–1861), poet şi pictor ucrainean. Poeme antifeudale de inspiraţie populară („Cobzar"), patriotică („Haidamacii"), antimonarhică („Neofiţii"); povestiri cu caracter social („Viaţa de artist").

ŞÉVER s.n. Sculă aşchietoare în formă de disc, cremalieră sau melc, confecţionată din oţel rapid, folosită pentru şeveruire.

ŞEVERUÍ vb. IV intranz. A netezi flancurile dinţilor de la roţile dinţate necălite.

ŞEVIÓT (< fr.) s.n. Rasă de oi cu lâna foarte scurtă, crescută în m-ţii Cheviot din Marea Britanie. ✦ Materialul obţinut din lâna acestor oi.

ŞEVRÓ (< fr.) s.n. Piele fină de caprine, din care se confecţionează articole de marochinărie şi încălţăminte.

ŞEZĂTOÁRE s.f. **1.** Adunare restrânsă, la sate, mai ales în serile de iarnă, la care participanţii lucrează şi petrec cântând, spunând poveşti, snoave, ghicitori etc. 2. Reuniune cu caracter cultural, al cărei program este alcătuit din producţii literare (recitări, lecturi).

ŞEZĂTOAREA, revistă de folclor. Apărută la Fălticeni (1892–1932, cu întreruperi), sub conducerea lui Arthur Gorovei.

ŞEZLÓNG (< fr.) s.n. Scaun pliabil al cărui spătar se poate coborî până la poziţia orizontală.

ŞEZÚT s.n. Partea inferioară a trunchiului omenesc, care corespunde regiunii fesiere; dos **(1)**, fund.

ŞFÍCHI (onomat.) s.n. Vârful neîmpletit al biciului; pleasnă **(1)**. ✦ Lovitură dată cu vârful biciului; *fig.* vorbă usturătoare, înţepătură.

ŞIÁC (< tc.) s.n. Postav aspru de lână, de culoare închisă, ţesut de obicei în casă, din care se fac haine ţărăneşti şi rase călugăreşti.

ŞIADBEI, Ion (1903–1977, n. Lespezi), lingvist român. Lucrări consacrate istoriei limbii române („Originile dialectelor române. Starea actuală a cercetărilor", „Cercetări asupra cronicilor moldovene", „Istoria literaturii române vechi") şi limbii latine („Le latin dans l'Empire d'Orient").

ŞIBOT, com. în jud. Alba, pe Mureş; 2 464 loc. (2008).

ŞIC^{1} (< fr.) s.n. Eleganţă, distincţie, bun-gust (în îmbrăcăminte).

ŞIC^{2} (< scr.) s.f. Fiecare dintre micile foiţe de metal lucios care se aplică ca podoabă în special pe unele haine femeieşti, fluture, paietă.

ŞICANÁ (< fr.) vb. I tranz. A necăji pe cineva pentru lucruri lipsite de importanţă; a sâcâi.

ŞICÁNĂ (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a şicana; sâcâială. **2.** Obstacol aşezat în calea unui fluid pentru a-i modifica viteza (de ex. pentru depunerea suspensiilor), pentru a-i imprima un drum ocolit sau pentru a-i uniformiza debitul.

ŞICULA, com. în jud. Arad, pe Crişu Alb; 4 517 loc. (2008).

ŞIEU 1. Râu, afl. stg. al Someşului Mare, în amonte de Beclean; 68 km. Izv. din m-ţii Călimani şi are ca afl. pr. pe Bistriţa ardeleană. 2. Com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul **Ş.**; 3 183 loc. (2008). Centru pomicol. În satul Ş., menţionat documentar în 1319, biserică (sec. 16), azi reformată. **3.** Com. în jud. Maramureş; 2 562 loc. (2008).

ŞIEU-MĂGHERUŞ, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Şieu; 4 185 loc. (2008).

ŞIEU-ODORHEI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Şieu; 2 614 loc. (2008). În satul **Ş.-O.**, menţionat documentar în 1329, biserică (sec. 13), azi reformată.

ŞIEUŢ, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe cursul superior al Şieului; 2 768 loc. (2008).

ŞIFÓN (< fr.) s.n. Pânză albă de bumbac cu suprafaţa netedă, folosită la confecţionarea lenjeriei.

ŞIFONĂ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A-şi pierde sau a face să-şi piardă netezimea; a (se) mototoli, a (se) boţi.

ŞIFONIÉR (< fr.) s.n. Dulap pentru haine şi lenjerie.

ŞIÍSM (< germ. {i}, arabă „grupul adepţilor) s.n. Curent apărut în *islam* în a doua jumătate a sec. 8, larg răspândit în S Iraqului şi constituind, în prezent, religia de stat în Iran şi în Yemen. Se mai întâlnesc în Iraq, Liban, Siria, E Africii, Pakistan şi N Indiei. **Ş.** nu recunoaşte *sunna*, dar principalul motiv al separării de sunniţi este acceptarea lui Ali, ginerele lui Mahomed, ca urmaş legitim al acestuia. A apărut în sec. 7. Reprezintă circa 10% dintre musulmani.

ŞILD (< germ.) s.n. Piesă de metal sau material plastic, care se fixează în dreptul mânerelor şi broaştelor la uşi, ferestre, sertare etc. în scopuri estetice şi pentru protecţie.

ŞILINDIA, com. în jud. Arad, pe râul Cigher; 872 loc. (2008).

ŞILING (SCHILLING, SHILLING) (< germ., engl.) s.m. 1. Denumire a unităţii băneşti naţionale în Austria *(schilling)*, până la adoptarea monedei *euro*. **2.** Denumire a unităţilor băneşti în Kenya, Somalia, Tanzania şi Uganda.

ŞILLING, Pavel Lvovici (1786–1837), inginer şi om de ştiinţă rus. Invenţii în domeniul electrotehnicii, printre care mina electrică, perfecţionată în 1833, şi un sistem de telegrafie (1835); s-a ocupat şi de orientalistică.

ŞIMAND, com. în jud. Arad, pe canalul Morilor; 4 348 loc. (2008).

ŞIMIAN 1. Com. în jud. Bihor, pe râul Salcia; 3 825 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Mehedinţi, pe stg. Dunării; 9 876 loc. (2008). Pe ins. cu acelaşi nume, situată în albia fluviului în dreptul com. **Ş.** au fost mutate monumentele de pe ins. *Ada Kaleh.*

ŞIMIŞNA, com. în jud. Sălaj; 1 308 loc. (2008). Menţionată documentar în 1314.

ŞIMLEU SILVANIEI, oraş în jud. Sălaj, pe valea Crasnei, în depr. Şimleului; 16 288 loc. (2008). Fabrici de materiale izolatoare, de prelucr. lemnului şi de cărămidă; produse textile şi alim. Biserică romano-catolică (1532). Cetate în stilul Renaşterii (sec. 16). Aici s-a descoperit un tezaur de podoabe şi vase gotice de aur, de la începutul sec. 5. Oraş de la începutul sec. 20.

ŞIMNICU DE SUS, com. în jud. Dolj, pe stg. râului Amaradia; 4 174 loc. (2008).

ŞIMONEŞTI, com. în jud. Harghita, pe râul Feernic; 3 832 loc. (2008).

ŞÍNĂ (< pol., germ.) s.f. Fiecare dintre barele de oţel superior (cu secţiune aproximativ în formă de H culcat) care constituie calea de rulare pentru un tren sau tramvai. ✦ Bară de sprijin şi de rulare pentru poduri rulante. ✦ Cerc de oţel montat la periferia unei roţi de lemn pentru mărirea rezistenţei ei la uzură.

ŞINCA, com. în jud. Braşov, pe râul Şercaia; 3 665 loc. (2008). În satul Şinca-Veche, menţionat documentar în 1476, biserica Cuvioasa Parascheva (1700).

ŞINCAI, com. în jud. Mureş, pe Lechinţa; 1 598 loc. (2008). Expl. de gaze naturale.

ŞINCAI, Gheorghe (1754-1816, n. Râciu, jud. Mureş), istoric şi filolog român. Luminist. Unul dintre corifeii Şcolii Ardelene. Ca director al învăţământului primar unit din Transilvania a mărit numărul şcolilor româneşti la aproape 300. Preocupat de problema originii limbii şi a poporului român şi de continuitatea vieţii românilor la nord de Dunăre, a scris „Hronica românilor şi a mai multor neamuri". L-a ajutat pe S. Micu la elaborarea lucrării „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae", prima gramatică tipărită a limbii române. A militat pentru înlocuirea în scrierile laice a literelor chirilice cu cele latine şi pentru învăţământul în limba română. Manuale, lucrări de popularizare a ştiinţei („Învăţătură firească pentru surparea superstiţiei norodului").

ŞINCA NOVĂ, com. în jud. Braşov; 1 680 loc. (2008).

ŞINDRÍLĂ (< germ.) s.f. Fiecare dintre scândurelele subţiri din lemn (de brad, pin, fag), fasonate în formă de pană, folosite pentru acoperirea caselor din regiunile muntoase sau pentru învelirea pereţilor lor exteriori.

ŞINTEREAG, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe dr. Şieului; 3 838 loc. (2008). În satul Şieu-Sfântu, menţionat documentar în 1172, biserica Sf. Dumitru (1735).

ŞINTEU, com. în jud. Bihor, pe râul Bistra; 1 217 loc. (2008).

ŞINTOÍSM (SHINTOÍSM) (< fr. {i}; {s}; japonez *shinto* „calea zeilor, a spiritelor") s.n. Religie etnică apărută în Japonia (sec. 6), ca reacţie la introducerea budismului. **Ş.** primar era caracterizat prin animism, venerarea unor divinităţi ale naturii, cultul strămoşilor, al eroilor şi al împăratului, ca divinitate vizibilă. **Ş.** modern s-a format pe baza filozofiei budiste; este o religie etică, având drept caracteristici cultul imperial şi adorarea zeiţei Amaterasu. Religie de stat între 1868 şi 1945.

ŞIP (< rus.) s.m. Peşte din familia acipenseridelor, lung până la 2 m şi greu de 70-80 kg *(Acipenser sturio)*; trăieşte în Marea Neagră, M. Caspică, Oc. Atlantic, M. Baltică.

ŞIPÁI (cuv. indian) s.m. pl. Denumire dată soldaţilor indieni din armata britanică începând din sec. 18 şi în 1947.

ŞIPKA (ŠIPKA), pas în m-ţii Balcani (Bulgaria), la 1 330 m alt., care face legătura între Gabrovo şi Kazanlîk.

Gheorghe Şincai

ŞÍPCĂ (< bg., scr.) s.f. Bucată de lemn subţire şi lungă, de formă paralelipipedică folosită în tâmplărie şi în dulgherie.

ŞÍPOT (< bg.) s.n. Izvor care ţâşneşte cu forţă, de obicei captat într-un jgheab. ✦ Jgheab, uluc prin care se captează apa unui izvor; ţeavă de scurgere.

ŞIPOTE, com. în jud. Iaşi, la confl. râului Recea cu Miletin; 5 443 loc. (2008). În satul **Ş.**, biserică (1507), ctitoria lui Luca Arbore.

ŞIR (< *şiră*) s.n. **1.** Grup, mulţime de fiinţe sau de lucruri aşezate într-o anumită ordine, unele după altele; rând. ✦ (MAT.) Mulţime ale cărei elemente pot fi puse în corespondenţă biunivocă cu mulţimea numerelor naturale, elementele şirului fiind numite termenii şirului. ✧ *Ş. convergent* = şir de numere pentru care există un număr astfel încât pentru orice număr real pozitiv dat se poate găsi un indice, aşa încât diferenţa dintre un termen de indice superior acestuia şi numărul fix să fie în modul strict mai mică decât numărul pozitiv dat. ✦ Şirag. **2.** Desfăşurare continuă şi logică a ideilor, a faptelor într-o expunere; fir. ✦ Loc. *Fără şir* = fără logică, incoerent. **3.** (Pop.) Rând scris sau tipărit.

ŞIRÁG (< magh.) s.n. Şir. **(1)** ✦ Mărgele înşirate pe un fir şi care se poartă la gât ca podoabă. ✦ Lucruri de acelaşi fel înşirate pe un fir.

ŞIRATO, Francisc (1877-1953, n. Craiova), pictor român. Membru al „Grupului celor patru". Portrete, peisaje, naturi moarte, compoziţii. A evoluat de la o viziune monumentală şi o construcţie solidă („Vânzătorul de covoare") la tendinţa de a dilua contururile, folosind o cromatică luminoasă („Geamie", „Fată citind", „Flori galbene").

ŞÍRĂ (lat. **sira*) s.n. **1.** Grămadă mare de paie, de snopi etc., cu baza dreptunghiulară, terminată în partea superioară cu o coamă. **2.** *Şira spinării* = coloana vertebrală.

ŞIRÉT[1] (< tc.) s.n. **1.** Bentiţă îngustă de bumbac, folosită la legarea ori la strângerea încălţămintei sau a unor obiecte de îmbrăcăminte. ✦ Fâşie îngustă şi groasă de ţesătură sau de împletitură, folosită pentru întărirea unor cusături sau pentru ornamentarea îmbrăcămintei. **2.** Şnur ✦ (La pl.) Găitane, ceaprazuri.

ŞIRÉT[2], **-EÁTĂ** (< tc.) adj. (Despre oameni; şi subst.) Care se pricepe să înşele cu abilitate buna-credinţă a altora; perfid, viclean **(1)**; (despre înfăţişarea sau manifestările oamenilor) care denotă, care trădează şiretenie. ✦ Plin de subtilitate; rafinat.

ŞIRETÉNIE s.f. Însuşirea de a fi şiret[2]; faptă, vorbă de om şiret; viclenie, perfidie.

ŞIRETLÍC (< tc.) s.n. Procedeu, mijloc prin care se înşală buna-credinţă a cuiva; şmecherie, vicleşug.

ŞIRIA, com. în jud. Arad, pe canalul Matca; 8 561 loc. (2008). Centru viticol. Biserică (sec. 18). Muzeele memoriale „I. Slavici" şi „E. Monţia". În apropiere, ruinele unei cetăţi de piatră (sec. 15).

ŞIRINEASA, com. în jud. Vâlcea, pe râul Luncavăţ; 2 593 loc. (2008).

ŞIRNA, com. în jud. Prahova, pe râul Cricovu Dulce; 5 170 loc. (2008).

ŞIRÓI (cf. *şir*) s.n. **1.** Şuviţă (bogată) de lichid care curge sau se prelinge de undeva (pe ceva). **2.** Curent de apă care curge repede pe un teren înclinat (produs mai ales de ploi mari şi de topirea zăpezii); şuvoi.

ŞIROÍ vb. IV intranz. (Despre lichide) A curge, a se prelinge în şiroaie. ✦ (Despre ape curgătoare) A curge repede (şi abundent).

ŞIROÍRE s.f. (GEOGR.) Scurgere difuză sau concentrată în rigole a apei de ploaie pe versanţi.

ŞIRVANZADE (pe numele adevărat *Aleksandr Movsesian*) (1858-1935), scriitor armean. Drame („Pentru cinste") şi romane sociale; nuvele („Haos", „Artistul"); proză memorialistică („Din văpaia vieţii").

ŞIST (< fr., lat.) s.n. Rocă metamorfică sau sedimentară, cu proprietatea de a se desface în plăci sau în foi paralele. ✧ *Ş. cristalin* = rocă metamorfică formată prin procesul de metamorfism regional (ex. ş. sericitocloritoase, micaşisturile, gnaisele). *Şisturi bituminoase* = minerale utile constituite din substanţă organică şi minerală; prin distilare uscată se obţine o răşină, sursă de produse chimice.

ŞISTIFICÁRE s.f. (IND. EXTR.) Răspândire, prin pulverizare, a unui material (şisturi argiloase, argilă uscată, cretă etc.) în interiorul unei mine, cu scopul de a face ca amestecul de grizu şi praf de cărbune să devină mai puţin sensibil la aprindere şi la explozie.

ŞIŞ (< tc.) s.n. Pumnal cu lamă lungă şi îngustă, mascat într-un baston, care îi serveşte ca teacă.

ŞIŞEŞTI 1. Com. în jud. Maramureş, pe râul Checiş; 5 469 loc. (2008). Celebre biserici de lemn în satele Şurdeşti (1724) şi Plopiş (1796). În satul **Ş.**, complexul muzeal „Vasile Lucaciu" **2.** Com. în jud. Mehedinţi, pe râul Coşuştea; 2 988 loc. (2008). În satul **Ş.**, casa memorială „Gh. Ionescu Şişeşti".

ŞIŞKIN, Ivan Ivanovici (1832-1898), pictor rus. Membru fondator al grupării „peredvijnicilor". Peisaje în viziune epică („Dimineaţa în pădurea de pini").

ŞIŞMAN v. **Ivan Şişman.**

ŞIŞMARIOV, Vladimir Fiodorovici (1874-1957), lingvist şi filolog rus. Specialist în romanistică („Cercetări asupra istoriei limbilor Spaniei", „Culegere de texte pentru istoria limbii franceze din sec. IX-XV"). Studii despre limba română.

ŞIŞTÁR (< sl.) s.n. Vas de lemn sau de metal cu baza mică, gura largă, cu toartă, în care se mulge laptele.

ŞIŞTAROVĂŢ, com. în jud. Arad, în pod. Lipovei; 325 loc. (2008).

ŞÍŢĂ (< scr.) s.f. Piesă mică de lemn, asemănătoare cu şindrila, dar mai scurtă decât aceasta, folosită pentru căptuşirea şi acoperirea caselor ţărăneşti, a cabanelor de munte etc.; draniţă.

ŞIVA (SHIVA) (în hinduism), zeul care întruchipează forţa distructivă a naturii, dar şi forţa ei creatoare eternă. Alcătuieşte, împreună cu Brahma şi Vişnu, trinitatea hinduistă *(trimurti)*. Soţul zeiţei Kali. Model de asceză, este ocrotitorul asceţilor şi deţine puterea magică a meditaţiei şi căinţei. Uneori, dansator dezlănţuit, fiind, ca urmare, venerat de muzicanţi, dansatori şi vrăjitori.

ŞKLOVSKI, Viktor Borisovici (1893-1984), prozator, critic şi teoretician literar rus. Unul dintre fondatorii (1916) şi teoreticienii Societăţii pentru studiul limbii poetice, punctul de plecare al formalismului rus („Despre teoria prozei", „Proza artistică"). Studii despre clasicii ruşi (Puşkin, Maiakovski, Lev Tolstoi). Romane moderniste, distingându-se prin compoziţie şi stil („Călătorie sentimentală"), sau istorice („Marco Polo"). Eseuri („Coarda arcului").

ŞLÁGĂR (< germ.) s.n. Melodie (de muzică uşoară) care are mare popularitate într-un anumit moment. Hit (engl.).

ŞLAM (< germ.) s.n. (IND. EXTR.) Amestec de apă cu particule fine de substanţe minerale în suspensie, provenind din instalaţiile de preparare mecanică pe cale umedă a minereurilor sau a cărbunilor.

ŞLAP (< germ.) s.m. Papuc pentru plajă, fără toc şi cu feţe din una sau mai multe bentiţe.

ŞLEÁHTĂ (< pol.) s.f. **1.** (În Ev. Med. în Polonia) Denumirea dată nobilimii mici şi mijlocii. **2.** (Depr.) Bandă, adunătură.

ŞLEAU^1 (ŞLEAH) (< pol., ucr.) s.n. Drum de ţară bătătorit, de obicei neamenajat.

ŞLEAU^2 (< ucr.) s.n. Curea groasă, funie rezistentă sau lanţ care se prinde de pieptarul hamului şi se leagă de vehiculul tras de animal; trăgătoare **(4)**.

ŞLEAU^3 (< ucr.) s.n. *(Pădure de ~)* = pădure formată dintr-un amestec de specii de foioase, de obicei cu predominarea stejarului, gorunului sau cedrului. Se disting **ş.** de luncă, **ş.** de câmpie şi **ş.** de deal.

ŞLEFUÍ (< germ.) vb. IV tranz. A netezi foarte fin o suprafaţă, folosind materiale abrazive; a netezi, a lustrui. ✦ Refl. Fig. (Despre oameni) A deveni rafinat, a se civiliza.

ŞLEM (< fr., engl.; cf. engl. *slam* „zdrobire") s.n. **1.** (La bridge, taroc). Situaţie în care toate levatele sunt reunite la unul dintre jucători sau la unul din cuplurile care participă la joc. **2.** *Marele ş.* = situaţie în care un tenisman câştigă, într-un an, cele patru mari concursuri de tenis (Wimbledon, Roland Garros, al Australiei şi al S.U.A.).

ŞLEP (< germ.) s.n. Navă cu sau fără propulsie proprie, destinată transportului de mărfuri, în general pe ape interioare.

ŞLÍBOVIŢĂ (< pol., scr.) s.f. Sortiment de rachiu de prune.

ŞLIŢ (< germ.) s.n. **1.** Şanţ cu secţiune mică, executat într-o piesă sau într-un element de construcţie. **2.** Despicătură efectuată la unele obiecte de îmbrăcăminte, având un rol funcţional sau decorativ.

ŞLONSKI, Abraham (1900–1973), poet evreu. Unul dintre creatorii limbajului poetic modern în literatura ebraică. Lirică cu accente patetic-romantice, de inspiraţie socială şi naţională („Pentru tata şi mama", „Stâncile haosului", „Din belşug", „Piatră cubică").

ŞMÉCHER, -Ă (< germ.) adj. (Şi subst.) Care ştie să iasă cu dibăcie dintr-o situaţie dificilă, care nu se lasă înşelat; isteţ, iscusit; *p. ext.* şiret, şarlatan.

ŞMECHERÍE (< *şmecher*) s.f. Însuşirea de a fi şmecher; vorbă, faptă de om şmecher; şiretlic, vicleşug.

ŞMÍRGHEL (< germ.) s.n. 1. (PETROGR.) Rocă metamorfică alcătuită din pături de granule de corindon, alternând cu magnetit; se utilizează ca abraziv. **2.** Hârtie sau pânză acoperită cu **ş. (1)**, folosită pentru curăţire sau lustruire în industria lemnului, în lăcătuşerie etc.; emeri.

ŞNAPÁN (< fr.) s.m. Şarlatan, pungaş, escroc.

ŞNAPS (< germ.) s.n. Rachiu tare.

ŞNEC (< germ.) s.n. Transportor pentru materiale pulverulente sau în formă de pastă, format dintr-un arbore **(2)**, prevăzut cu una sau mai multe palete elicoidale.

ŞNÍŢEL (< germ.) s.n. Felie subţire de carne, bătută cu ciocanul de bucătărie, trecută succesiv prin făină, ou şi pesmet şi apoi prăjită.

ŞNUR (< germ.) s.n. Sfoară de diferite grosimi, răsucită din două sau trei fire groase de bumbac, de obicei îmbrăcate în mătase colorată; şiret **(2)**. ✧ *Ş. electric* = conductor electric flexibil folosit pentru racordarea la reţea a receptoarelor mobile (fiare de călcat, lămpi portative etc.).

ŞNURCERÁMICĂ (< germ.) s.f. Sistem de ornamentare a vaselor de lut, realizat prin imprimarea unui şnur de fibre vegetale în pasta încă moale. A fost folosit în cadrul mai multor culturi din faza de tranziţie de la *Neolitic* la *Epoca Bronzului*.

ŞNURPENÓT s.n. Unealtă de pescuit de tipul *alamanului*, folosită pentru pescuitul scrumbiilor, în special în Oc. Atlantic.

ŞOÁLDĂ (< săs.) s.f. Momeală artificială pentru peşti, folosită în apele repezi.

ŞOÁPTĂ s.f. Vorbire cu voce scăzută; vorbă şoptită. ✦ Murmur de glasuri care şoptesc; *fig.* susur, freamăt.

ŞOÁRECE (lat. *sorex,-icis*), s.m. Nume dat unor specii de rozătoare din familia muridelor, de talie până la 12 cm. Principalele specii din România sunt ş. *de casă (Mus musculus)*, ş. *de câmp (Microtus arvalis)*, ş. *de pădure (Apodemus sylvaticus)*. ✧ Expr. (Deprec.) *Şoarece de bibliotecă*, se spune despre o persoană care îşi petrece cea mai mare parte a timpului prin biblioteci.

ŞOARŞ, com. în jud. Braşov, pe dealul omonim; 1 884 loc. (2008). În satul Ş., biserică evanghelică fortificată (sec. 15).

ŞOBOLÁN (< *sobol*) s.m. Nume dat mai multor rozătoare dăunătoare din familia muridelor, de talie mijlocie, cu coadă lungă acoperită cu solzi inelari; guzgan. ✧ *Ş. cenuşiu* = şobolan care trăieşte în locuri umede (pivniţe, canale, gunoaie); este omnivor şi înotător *(Rattus norvegicus)*. *Ş. negru* (sau *de casă*) = şobolan care trăieşte în cămări, poduri; este omnivor şi transmite boli infecţioase *(Rattus rattus)*. *Ş. de apă* = şobolan roşcat, erbivor; trăieşte exclusiv pe marginea apelor *(Arvicola terrestris)*. *Ş. moscat* = desman.

ŞOC (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Acţiune bruscă şi relativ puternică, exercitată asupra unui corp de către alt corp sau de către un agent exterior (**ş.** mecanic, electric etc.). ✧ *Undă de ş.* = undă elastică ce apare la mişcarea unui corp cu viteză supersonică; suprafaţa în care are loc variaţia bruscă a presiunii are o formă de con, în vârful acestuia fiind situat corpul mobil care a produs unda. ✧ *Ş. termic* = procedeu tehnologic în procesul de fabricaţie a unor vase de laborator, produse refractare etc., care constă în răcirea bruscă a pieselor. **2.** (MED.) Stare patologică acută gravă, care poate fi provocată de agenţi de natură variată (traumatism, operaţie, hemoragie etc.). ✧ *Ş. nervos* = dezechilibru acut al unor funcţiuni psihice, provocat de o emoţie puternică. ✦ *Ş. apexian* = senzaţie de lovitură simţită la fiecare contracţie a inimii, când se aplică mâna pe peretele toracic deasupra apexului cordului; impuls cardiac. **3.** *De şoc* = (despre formaţiuni militare) destinat să îndeplinească o misiune grea în lupta ofensivă.

ŞOCÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care impresionează în mod neplăcut, care contrariază.

ŞOFÁ vb. I tranz. A conduce un automobil.

ŞOFÉR (< fr.) s.m. Persoană calificată pentru a conduce un autovehicul.

ŞOFRÁN (< rus., pol.) s.m. Mică plantă erbacee perenă din fam. iridaceelor, cu frunze liniare şi cu flori de culoare violetă deschisă *(Crocus sativus)*. Originar din Asia, este cultivat pentru stilele şi stigmatele care conţin uleiuri eterice, folosite drept condiment sau colorant alimentar.

ŞOFRONEA, com. în jud. Arad, pe dr. râului Mureşu Mort; 2 692 loc. (2008).

ŞOIM (< magh.) s.m. **1.** Pasăre răpitoare de zi, cu ciocul scurt şi curbat, din familia falconide. Se hrăneşte numai cu pradă vie. În unele ţări, s. sunt dresaţi pentru vânătoare. Specia cea mai răspândită este **ş.** călător *(Falco peregrinus)*. 2. Fig. Om curajos, viteaz, mândru.

ŞOIMÁN, -Ă (< *şoim*) subst. **1.** S.m. Şoim mare. **2.** S.m. şi f. Persoană vitează şi mândră, semeaţă. **3.** S.f. pl. (În mitologia populară) lele. Se mai numesc *joimăriţe*.

ŞOIMÁR s.m. Persoană care poartă şoimul dresat pentru vânătoarea de păsări. ✦ Crescător de şoimi pentru vânătoare.

ŞOIMARI, com. în jud. Prahova, pe râul Opatna; 3 231 loc. (2008).

ŞOIMI, com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 2 851 loc. (2008). Turn-clopotniţă (sec. 13) în stil romanic.

ŞOIMUŞ, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 3 368 loc. (2008). Fabrică de ciment şi var (Chişcădaga).

ŞOLD (cf. pol. *szoldra*) s.n. Parte a corpului situată între mijloc şi coapsă; corespunde articulaţiei membrelor inferioare cu trunchiul.

ŞOLDÁN (cf. magh. *süldo*) s.m. Nume dat puilor de iepure până la un an. ✦ fig. (Ir.) Om tânăr; tinerel.

ŞOLDANU, com. în jud. Călăraşi, pe Argeş; 3 323 loc. (2008).

ŞOLOHOV, Mihail Aleksandrovici (1905–1984), scriitor rus. Operă remarcabilă prin realismul viziunii, gravitatea şi amploarea problematicii, intensitatea sentimentului tragic, acuitatea conflictelor, dinamica mişcării sociale şi psihologice. Romane de factură epopeică, relevând spectacolul dramatic al războiului civil („Pe Donul liniştit") sau al colectivizării agriculturii, cu răscolitoare implicaţii psihologice („Soarta unui om"); schiţe şi reportaje („Şcoala urii"). Premiul Nobel pentru literatură (1965).

ŞOLTÍC, -Ă (< săs.) adj. (Şi subst.) Poznaş, ghiduş, glumeţ.

ŞOLTÚZ (< pol.) s.m. (În Ev. Med., în Moldova) Cârmuitorul oraşului (târgului), ajutat în activitatea sa de un sfat format din 6–12 pârgari.

ŞOMÁJ (< fr.) s.n. Existenţa unui număr de persoane fizice aflate în situaţia de *şomer*. ✧ *Rata şomajului* = raportul, de obicei procentual, dintre numărul total de ş., înregistraţi la agenţiile teritoriale pentru ocuparea şi formarea profesională, şi populaţia activă civilă.

ŞOMĂCESCU, Simona (n. 1969, Bucureşti), balerină română. Solistă a Operei Naţionale din Bucureşti, apoi balerină independentă. Temperamentală şi spirituală. Repertoriu clasic şi modern („Lacul lebedelor", „Îmblânzirea scorpiei", „La Piaţă").

ŞOMCUTA MARE, com. în jud. Maramureş, pe Bârsău; 7 960 loc. (2008). Expl. de calcare (Buciumeni), marmură (Buteasa) şi betonită. Fabrică de mobilă.

ŞOMÉR (< fr.) s.m. Persoană fără contract individual de muncă, care nu desfăşoară o activitate în scopul obţinerii de venit, este în căutarea unui loc de muncă şi este disponibilă să înceapă lucrul în următoarele 15 zile, dacă ar găsi imediat un loc de muncă. *Ş. înregistraţi* = persoanele în vârstă de 18 ani şi peste, apte de muncă şi care s-au înscris la agenţiile teritoriale pentru ocuparea şi formarea profesională.

ŞOMOIÓG s.n. Mic mănunchi răsucit de paie, de câlţi etc., cu care se freacă, se curăţă un obiect, se aprinde focul etc.

ŞOMUZU MARE, râu, afl. dr. al Siretului; 51 km. Izv. de sub vf. Poiana Ciungilor şi străbate pod. Sucevei, trecând prin Fălticeni. Cunoscut şi sub denumirea de *Graniţa*.

ŞONA, com. în jud. Alba, pe Târnava Mică; 4 525 loc. (2008). În satul Sânmiclăuş, castelul renascentist „Bethlen" (1668–1675).

ŞONTÁC (magh.) adv. (Adesea repetat; despre modul în care merge cineva) Greoi, şovăitor, şchiopătat.

ŞONŢU, Gheorghe (1851–1877), maior român. Erou al Războiului de Independenţă. A căzut eroic la 30 aug./11 sept. 1877 la asaltul asupra redutei Griviţa.

ŞOPÂRLA *(Lacerta)*, constelaţie din emisfera boreală, situată între constelaţiile Andromeda şi Lebăda.

ŞOPÂRLĂ (cuv. autohton) s.f. (În sens larg) Reptilă de talie mică până la mijlocie din subordinul lacertilieni, cu corp zvelt, acoperit de solzi, tuberculi sau spini şi coada lungă. În regiunile tropicale există numeroase ş. din familii primitive (geconide, agamide, iguane, varani). ✦ (În sens restrâns) Reptilă din genul *Lacerta*, cu capul şi abdomenul acoperite cu plăci cornoase iar spatele cu solzi mărunţi; are coada lungă, fragilă, regenerabilă prin *autotomie*.

ŞOPÂRLIŢA, com. în jud. Olt; 1 537 loc. (2008).

ŞÓPOT (< sl.) s.n. Sunet slab produs de mişcarea apei, a frunzelor, de vânt etc.; susur, murmur. ✦ Zgomot de glasuri care şoptesc; vorbire în şoaptă.

ŞOPOTÍ vb. IV **1.** Intranz. (Despre apă, vânt, frunze) A murmura, a susura. **2.** Intranz. şi tranz. A vorbi în şoaptă; a şopti.

ŞOPOTU NOU, com. în jud. Caraş-Severin, pe Nera; 1 321 loc. (2008).

ŞOPRÓN (< germ.) s.n. Construcţie uşoară, din scânduri sau din nuiele împletite, în care se adăpostesc uneltele agricole, căruţa, nutreţul sau, uneori, vitele; poiată **(2)**.

ŞOPTÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi intranz. A vorbi încet (la ureche), în taină; a spune ceva în şoaptă. ✦ A comunica vorbind încet să nu audă alţii; a sufla. ✦ Fig. A murmura, a susura, a fremăta.

ŞOPTÍT, -Ă adj. (Şi adv.) (Despre cuvinte) Rostit încet, cu vocea scăzută; (despre glas) cu intensitate scăzută.

ŞORA, Mihai (n. 1916, Ianova, jud. Timiş), filozof şi eseist român. Investigaţii asupra unor teme situate la intersecţia dintre lingvistică şi hermeneutică (faptul de *a fi*, felurile lui *a avea* etc.) în forma eseului-dialog cu personaje gravitând în jurul autorului însuşi („Sarea pământului", „A fi, a face, a avea", „Dialogul generalizat"). Ministru al Învăţământului (1989-1990).

ŞORECÁR s.m. Pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, cu penajul brun-întunecat, care se hrăneşte mai ales cu şoareci *(Buteo buteo)*.

ŞORICÁR s.m. Rasă de câini de talie mică, de culoare maro-roşcat sau negru, cu capul şi trunchiul normal conformate, dar cu membrele foarte scurte, groase şi drepte sau răsucite în afară. Sin. *teckel*.

ŞORÍCI s.n. Piele de porc pârlită sau opărită imediat după tăierea animalului; este comestibil.

ŞORICIOÁICĂ s.f. Denumire populară a trioxidului de arsen, folosit ca otravă împotriva şobolanilor.

ŞORLÍŢĂ s.f. (ORNIT.) Gaie.

ŞORT (< engl.) s.n. Pantalon scurt din ţesături uşoare, purtat ca îmbrăcăminte sportivă sau de plajă.

ŞORŢ (< germ.) s.n. **1.** Obiect de îmbrăcăminte care acoperă partea dinainte a îmbrăcămintei obişnuite pentru a o proteja în timpul lucrului. **2.** Obiect de îmbrăcăminte (cu mâneci) purtat de şcolari peste haine, ca uniformă. **3.** (În costumul popular femeiesc, mai ales în Transilvania) Ţesătură dreptunghiulară din lână sau bumbac, simplă sau ornamentată, care se poartă peste fustă.

ŞOSEÁ (< fr.) s.f. Cale de comunicaţie terestră interurbană, împietruită sau asfaltată. ✧ *Ş. naţională* = şosea care leagă între ele centrele importante ale ţării. ✦ Stradă largă de acces într-un oraş, care continuă calea de comunicaţie interurbană.

ŞOSÉTĂ (< fr.) s.f. Ciorap scurt, care acoperă piciorul până deasupra gleznei.

ŞOSTAKOVICI, Dmitri Dmitrievici (1906-1975), compozitor rus. Limbaj foarte personal, fidel în ansamblu sistemului tonal, dar profund contemporan. Profunzime vizionară, dimensiuni orchestrale ample, scriitură relativ tradiţională. Dezvoltă formele consacrate ale cvartetului (15) şi simfoniei (15), mai scrie 6 concerte, opere („Lady Macbeth din Mţensk" şi „Jucătorii"), muzică de cameră, lucrări pentru pian („Preludii şi fugi"), muzică de scenă etc.

ŞOŞÓN (după fr. *chausson*) s.m. Încălţăminte de iarnă, din pâslă sau cauciuc, purtată peste pantofi.

ŞOT (< arabă, *chott*) s.n. Lac sărat frecvent în semideşerturi (ex. Africa de Nord), care seacă în perioadele secetoase, pe fundul lui rămânând o crustă de săruri.

ŞOTÂNGA, com. în jud. Dâmboviţa, pe Ialomiţa; 7 141 loc. (2008). Expl. de petrol (Teiş) şi lignit.

ŞÓTIE (cf. ucr. *şutka*) s.f. Poznă, ghiduşie, năzbâtie. ✦ Şiretlic.

ŞOTRILE, com. în jud. Prahova, pe dr. Doftanei; 3 467 loc. (2008).

ŞOTRON (cf. fr. *chaudron* „căldare") s.n. Joc de copii în care aceştia sar într-un picior lovind o pietricică pentru a o deplasa printr-o serie de pătrate desenate pe asfalt.

ŞOTROPA, Virgil (1867-1954, n. Gheorghieni), cărturar român. M. de onoare al Acad. (1943). A condus (1924-1940) revista „Arhiva someşană"; unul dintre fondatorii (1931) Muzeului din Năsăud. Lucrări privind aspecte ale istoriei locale („Istoria şcoalelor năsăudene", în colab., „Tătarii din valea Rodnei").

ŞOVA, Nicolae (1885-1966, n. Poduri, jud. Bacău), general român. Comandant (1941-1943) al Diviziei de gardă care a participat la luptele pentru eliberarea Basarabiei şi la operaţiunile de la Odessa şi al Corpului 7 armată (1944-1945), remarcându-se în operaţiunile din partea de vest a României, apoi în Ungaria. În condiţiile iminentei căderi a Budapestei, Comandamentul sovietic ordonă Corpului 7 armată încetarea luptelor în acest sector şi deplasarea pe frontul din Cehoslovacia, lipsindu-i astfel pe ostaşii români de onoarea de a lupta până la lichidarea completă a inamicului. Arestat (1946), judecat şi condamnat la 10 ani temniţă grea.

ŞOVÁR (< ucr., scr.) s.m. **1.** Numele a două specii de plante erbacee perene din genul *Carex*, familia ciperaceelor, cu flori dispuse în spice terminale *(C. silvatica* şi *C. pilosa)*. **2.** Buzdugan **(2)**.

ŞOVARNA, com. în jud. Mehedinţi, în piemontul Coşuştei; 1 354 loc. (2008).

ŞOVĂIÁLĂ s.f. Nesiguranţă în mers, în mişcări; *fig.* lipsă de hotărâre, ezitare.

ŞOVĂIÉLNIC, -Ă adj. Care nu are siguranţă în mers, în mişcări; *fig.* lipsit de fermitate, de hotărâre; şovăitor, nehotărât.

ŞOVINÍSM (< fr.) s.n. Ideologie şi politică de aţâţare a urii şi duşmăniei între naţiuni şi popoare, de propagare a ideii superiorităţii unei naţiuni faţă de celelalte, de promovare a exclusivismului şi intoleranţei naţionale; naţionalism extremist.

ŞPÁCLU (< germ.) s.n. Unealtă formată dintr-o lamă triunghiulară de oţel, cu mâner de lemn, folosită la lucrări de tencuire.

ŞPÁIS (< germ.) s.n. Produs intermediar rezultat la topirea unor minereuri neferoase, care conţine combinaţii ale arseniului şi ale antimoniului cu diferite metale.

ŞPALT (< germ.) s.n. **1.** (POLIGR.) Print pe care se fac corecturile înainte de punerea în pagină. **2.** (IND. PIEL.) Subprodus rezultat după şpăltuirea pieilor şi care reprezintă stratul dinspre partea cărnoasă a pielii; se foloseşte pentru căptuşeli şi feţe de încălţăminte.

ŞPAN (< germ.) s.n. Aşchie de metal provenită din prelucrarea la strung, la freză etc.

ŞPĂLNACA, sat în com. Hopârta (jud. Alba). Aici s-a descoperit un important depozit de unelte şi podoabe de bronz, datând din prima epocă a fierului (Hallstatul timpuriu, sec. 12-11 î.e.n.).

ŞPERÁCLU (< germ.) s.n. Instrument de metal, în formă de cui îndoit la vârf, care serveşte la descuierea uşilor.

ŞPERŢ (< germ.) s.n. Bacşiş, mită.

ŞPIŢ¹ (< germ.) s.m. Rasă de câini de talie mică, cu părul alb şi pufos, cu urechi drepte şi cu bot ascuţit.

ŞPIŢ² (< germ.) s.n. **1.** Vârf ascuţit al unui obiect. **2.** Ţigaret scurt.

ŞPLINT (< germ.) s.n. Element de fixare, format din sârmă îndoită în formă de cui spintecat, folosit pentru asigurarea piuliţelor împotriva deşurubării.

ŞPRÁIŢ (< germ.) s.n. Grindă de lemn folosită pentru sprijinirea temporară a malurilor unei săpături sau a pereţilor unei construcţii.

ŞPRING, com. în jud. Alba, pe râul omonim; 2 405 loc. (2008).

ŞPRINGUÍRE (după germ. *springen*) s.f. Operaţie de curbare prin deformare la cald a foilor de arc pentru suspensie.

ŞPRIŢ (< germ.) s.n. Vin amestecat cu sifon sau cu apă minerală.

ŞPRIŢUITÓR s.n. Aparat folosit pentru aplicarea prin stropire pe suprafeţele unor piese a unui material în general adeziv (lac, vopsea etc.).

ŞRAPNÉL (< fr.) s.n. Proiectil de artilerie încărcat cu gloanţe care sunt împrăştiate prin explozie într-un anumit punct de pe traiectorie.

ŞROT (< germ.) s.n. **1.** Furaj concentrat, rezultat ca subprodus după extracţia uleiurilor din seminţe de floarea-soarelui, in, bumbac, soia, rapiţă etc., cu conţinut bogat de proteine şi săruri minerale. **2.** Utilaj în operaţia de şrotuire, compus dintr-un valţ şi un grup de site. **3.** Fracţiune obţinută ca rebut superior la şrotuire.

ŞROTUÍRE s.f. Operaţie în cadrul măcinării cerealelor, care constă în zdrobirea şi cernerea succesivă a fracţiunilor tot mai fine ale cerealelor măcinate; se obţin succesiv refuzuri mari şi mici, grişuri, dusturi şi făină.

ŞTAB (< germ.) **1.** S.n. (Înv.) Stat-major. ✦ Ofiţerii care alcătuiesc statul-major; grup de ofiţeri superiori. **2.** S.m. (Fam.) Şef.

ŞTACHÉTĂ (< germ.) s.f. Bară transversală, aşezată între doi stâlpi, peste care se execută sărituri în înălţime (libere sau cu prăjina) în atletism.

ŞTAFÉTĂ (< germ.) s.f. **1.** (În trecut) Curier special care ducea scrisori sau mesaje urgente; olac **(1)**. **2.** Scrisoare, mesaj urgent adus de un curier special. **3.** Probă sportivă clasică (la atletism, înot etc.) constând în parcurgerea unei distanţe regulamentare, fracţionată în patru părţi egale, de către o echipă compusă din patru sportivi care străbat individual şi succesiv distanţa repartizată, cu obligaţia marcării schimbului de ştafetă (obiect portabil, semnal auditiv sau vizual). ✦ Sportiv care ia parte la ştafetă. ✦ Obiect convenţional care se transmite în proba de ştafetă.

ŞTÁIF (< germ.) s.n. **1.** Întăritură din piele de talpă inserată între feţe şi căptuşeala încălţămintei, în partea dinapoi, pentru păstrarea formei. **2.** Întăritură de pânză care se pune în interiorul gulerelor de cămăşi bărbăteşti pentru a le menţine forma.

ŞTAMPÍLĂ (după fr. *estampille*) s.f. Plăcuţă de cauciuc, de lemn, de metal etc. montată pe un mâner, având semne în relief, care se aplică pe înscrisuri ori pe mărfuri spre a le atesta validitatea sau provenienţa; semnul imprimat astfel.

ŞTANŢÁRE s.f. Operaţie de tăiere sau de deformare plastică prin presare a unui material cu ajutorul ştanţei. Ş. se efectuează la rece sau la cald.

ŞTÁNŢĂ (< germ.) s.f. Unealtă de ştanţare, formată dintr-un poanson, o placă tăietoare şi elemente auxiliare. Se montează într-o piesă sau într-o maşină de ştanţat.

ŞTEÁMP (< germ.) s.n. Maşină folosită în trecut pentru sfărâmarea minereurilor; în prezent este utilizată rar, numai la măcinarea minereurilor aurifere supuse amalgamării.

ŞTÉCĂR (< germ.) s.n. (ELT.) fişă **(2)**.

ŞTEFAN, numele mai multor regi ai Ungariei din dinastia Arpadiană. Mai important: **Ş. I cel Sfânt** (997-1038), încoronat în 1001. În timpul domniei lui se pun bazele organizării statale şi se adoptă creştinismul ca religie de stat. Canonizat. Patron al Ungariei.

ŞTEFAN (? - 36 d.Hr.), diacon la Ierusalim şi primul martir. În „Faptele Apostolilor" se relatează că Ş. săvârşea numeroase miracole şi vorbea cu înţelepciune. Arestat, a rostit în faţa Sinedriului un discurs ce relua istoria sacră şi culmina cu venirea lui Hristos. Ucis cu pietre. Sanctificat.

ŞTEFAN I (Ştefan Muşat), domn al Moldovei (c. 1394-1399). În faţa pericolului maghiar a reînnoit omagiul de vasalitate faţă de regele Poloniei (1395). În acelaşi an a învins oştile maghiare la Hindău, în apropiere de Tg. Neamţ. L-a ajutat pe regele Poloniei împotriva tătarilor.

ŞTEFAN CEL MARE, domn al Moldovei (1457-1504), fiul lui Bogdan II. Una dintre cele mai de seamă personalităţi ale istoriei româneşti. Înscăunat cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, el a depus, de la începutul domniei, un mare efort pentru consolidarea puterii domneşti, politică în înfăptuirea căreia s-a sprijinit pe mica boierime, pe ţărănimea liberă şi pe târgoveţi. Baza socială largă pe care s-a sprijinit a conferit domniei lui o excepţională stabilitate pe plan intern şi o forţă

Ştefan cel Mare şi Sfânt

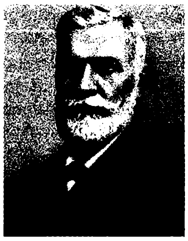

Gregoriu Ştefănescu

Ion D. Ştefănescu

Sabba Ştefănescu (2)

Ştefan Ştefănescu

militară care a îngăduit Moldovei să reziste victorios tendinţelor expansioniste ale marilor puteri vecine şi să se afirme viguros în raporturile internaţionale. Comandant militar remarcabil şi strălucit diplomat, **Ş. cel M.** a făcut din Moldova un însemnat factor politic în Europa Răsăriteană şi Sud-Estică. Prima etapă a politicii sale externe s-a desfăşurat sub semnul cooperării cu Polonia, în lupta pentru recuperarea Chiliei, readusă sub stăpânirea Moldovei în 1465. Încercarea lui Mateia Corvin de a readuce Moldova sub controlul Ungariei s-a încheiat cu un eşec total în urma luptei de la Baia (1467). În 1469 (sau 1470), Ştefan a înfrânt o armată tătară la Lipnic, în apropierea Nistrului. După 1470 s-a străduit să smulgă Ţara Românească de sub dependenţa Porţii Otomane, efort care deschide cea de-a doua etapă a politicii sale externe: lupta pentru stăvilirea expansiunii turceşti, desfăşurată în colaborare cu Ungaria, Veneţia şi statul turcmen al lui Uzun Hasan. La Vaslui (ian. 1475), Ştefan a repurtat o strălucită victorie asupra oştilor otomane, victorie, care a avut un larg răsunet în Europa. Rezistenţa sa îndârjită din 1476, când o mare oaste turcească, comandată de sultanul Mehmed II, a invadat Moldova, a transformat campania otomană într-un eşec, în ciuda înfrângerii suferite de armata moldoveană, la Valea Albă-Războieni. În ultima etapă a domniei, **Ş. cel M.** a intrat în conflict cu Polonia; în 1497 a înfrânt la Codrul Cosminului oastea regelui Ioan Albert. În timpul lui **Ş. cel M.** creaţia artistică românească a cunoscut o deosebită dezvoltare, mai ales în domeniul arhitecturii bisericeşti. Tot iniţiativei lui i se datorează apariţia primelor scrieri istorice moldoveneşti. După moarte a devenit erou de legendă, personalitatea lui având o excepţională supravieţuire folclorică. Canonizat (1992), când a primit şi denumirea de „cel Sfânt".

ŞTEFAN CEL MARE 1. Com. în jud. Argeş, pe rîul Glavacioc; 2 487 loc. (2008). În satul Glavacioc, mănăstire de călugări (sec. 14). **2.** Com. în jud. Bacău, pe stg. râurilor Trotuş şi Bogdana; 4 291 loc. (2008). În satul Bogdana, mănăstire de maici şi biserica Sf. Treime (sec. 17). **3.** Com. în jud. Călăraşi, în C. Bărăganului; 3 870 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Neamţ, pe râul Bahna; 3 303 loc. (2008). În satul omonim, biserică (sec. 17), han şi conac din sec. 17. **5.** Com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 1 929 loc. (2008). **6.** Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 3 469 loc. (2008). În satul Cănţălăreşti, pod de piatră (sec. 15).

ŞTEFAN IV DUŞAN, rege al Serbiei (1331–1355), din dinastia Nemania. În 1345 s-a proclamat „ţar al sârbilor şi grecilor". În timpul domniei lui sunt supuse Macedonia (cu excepţia Tesalonicului), Albania, Epirul, Tesalia şi Acarnania, regatul sârb devenind cel mai puternic stat din SE Europei. În scopul consolidării regimului feudal, a promulgat un „Zaconnik", confirmat de marii stăpâni feudali în 1349.

ŞTEFAN, Gheorghe Dumitru (1899–1980, n. Bătăşani, jud. Olt), istoric şi arheolog român. M. coresp. al Acad. (1952). Specialist în istoria veche şi arheologia României („Scythica", „Formarea limbii şi a poporului român").

ŞTEFAN LAZAREVIĆ, cneaz sârb (1389–1427), din dinastia Nemania; din 1402, despot. Vasal Porţii Otomane. După 1402, susţinând pe Mahomed în câştigarea tronului, a obţinut, la înscăunarea acestuia (1413), recunoaşterea independenţei Serbiei. Şi-a fixat capitala la Belgrad.

ŞTEFAN LĂCUSTĂ, domn al Moldovei (1538–1540). Fiul lui Ştefan cel Mare. Ridicat în scaun de turci. La începutul domniei lui, turcii au ocupat Bugeacul şi au transformat Tighina (Bender) în raia. Asasinat de marea boierime.

ŞTEFAN NEMANIA, mare jupan sârb (c. 1170–1196). Întemeietorul dinastiei Nemania din Rascia. A purtat lupte cu Imp. Bizantin, încheiate în 1190 prin tratatul de pace care recunoştea independenţa de fapt a statului sârb.

ŞTEFAN RAREŞ, domn al Moldovei (1551–1552). Fiul lui Petru Rareş. A dus o politică de întărire a autorităţii domneşti prin reprimarea facţiunilor feudale, însoţită de o politică de intoleranţă religioasă. A eşuat în încercarea de apropiere faţă de imperiali şi de poloni şi a întreprins, la cererea turcilor, o incursiune în Transilvania. Ucis în urma unui complot boieresc.

ŞTEFAN RĂZVAN, domn al Moldovei (1595). Ridicat în scaun cu ajutorul principelui Transilvaniei Sigismund Báthori. Potrivnic marii boierimi. Înfrânt şi ucis de Ieremia Movilă, care avea sprijin polon.

ŞTEFAN UROŞ, numele a patru suverani sârbi din dinastia *Nemania.* Mai importanţi: **1. Ş.U. III (Ştefan Decianski),** rege sârb (1321–1331). A continuat politica de cuceriri în centrul Pen. Balcanice şi i-a înfrânt pe bulgari în bătălia de la Velbujd (iul. 1330). **2. Ş.U. V,** ţar al Serbiei (1355–1371). Ultimul reprezentant al dinastiei Nemania. A încercat să oprească procesul de destrămare a statului sârb. S-a aflat în bune relaţii cu domnul Nicolae Alexandru şi cu banul Bosniei, Ştefan Tvartko.

ŞTEFAN VODĂ, com. în jud. Călăraşi, în C. Bărăganului; 2 452 loc. (2008).

ŞTEFANELLI, Teodor (pseud. lui *Theodor V. Ştefaniuc*) (1849–1920, n. Siret), istoric şi scriitor român. Acad. (1910). Membru al Societăţii „România Jună". Preocupat de istoria Bucovinei („Câteva date statistice şi istorice din Bucovina", „Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc"). Coleg de şcoală cu Eminescu, a publicat un volum de „Amintiri despre Eminescu". A mai scris nuvele şi povestiri, piese de teatru.

ŞTEFĂNESCU, Gregoriu (1836 sau 1838–1911, n. Eliza Stoieneşti, azi sat Condeeşti, jud. Ialomiţa), geolog şi paleontolog român. Acad. (1876). A iniţiat prima hartă geologică a României, la scara 1:200 000. Studii asupra mamiferelor pliocene şi cuaternare; cercetări de geologie regională.

ŞTEFĂNESCU, Ion D. (1886–1981, n. sat Preajba, jud. Teleorman), istoric de artă român. Preocupat de arta medievală românească şi de cea bizantină. Autor de vaste sinteze privind mai ales pictura din Transilvania, Moldova şi Ţara Românească („Evoluţia picturii religioase în Bucovina şi Moldova", „Pictura religioasă în Valahia şi în Transilvania", „Arta bizantină şi arta lombardă în Transilvania").

ŞTEFĂNESCU, Mircea (n. 1929, Oradea), sculptor român. Portrete („Mihail Kogălniceanu"), compoziţii de evocare simbolică („Toamna", „Domniţa"), statuară monumentală („Ştefan cel Mare", „Podul Înalt") caracterizate prin forţă sugestivă şi organizarea armonioasă a volumelor.

ŞTEFĂNESCU 1. Sabba Ş. (1857–1931, n. Craiova), geolog şi paleontolog român. M. coresp. al Acad. (1893). Studii asupra formaţiilor terţiare şi proboscidienilor fosili din România. 2. **Sabba S.Ş.** (1902–1994, n. Bucureşti), geofizician român. Fiul lui **Ş. (1).** Acad. (1963). Lucrări privitoare la teoria distribuţiilor potenţiale în diferite medii, la studiul liniilor de câmp magnetice ale circuitelor filiforme. Premiul de Stat (1952).

ŞTEFĂNESCU, Ştefan (n. 1929, Goicea, jud. Dolj), istoric român. Acad. (1992). Specialist în istoria medie a României („Bănia în Ţara Românească", „Ţara Românească de la Basarab I «Întemeietorul» până la Mihai Viteazul").

ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ 1. Florian Ş.-G. (1881–1958, n. Curtea de Argeş), psiholog român. M. coresp. al Acad. (1937). A înfiinţat Institutul de Psihologie Experimentală din Cluj. Studii de psihologia muncii („Selecţionarea capacităţilor şi orientarea profesională"). **2. Petre Ş.-G.** (1902–1973, n. Brăila), bariton român. Frate cu **Ş.-G. (1).** A cântat pe multe scene europene. Roluri de predilecţie: Rigoletto, Tonio din „Paiaţe" de Leoncavallo, Hans Sachs din „Maeştrii cântăreţi din Nürnberg" de Wagner.

ŞTEFĂNEŞTI 1. Oraş în jud. Argeş, pe stg. râului omonim; 13 670 loc. (2008). Centru viticol. Conacul lui Stroe Leurdeanul (1641–1642). Hidrocentrală în satul Stânca (pe Prut). Biserică (sec. 17), în stil de influenţă muntenească. 2. Oraş în jud. Botoşani, pe Başeu; 5 745 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Vâlcea, în piemontul Olteţului; 3 605 loc. (2008).

ŞTEFĂNEŞTII DE JOS, com. în jud. Ilfov, pe râul Pasărea; 4 319 loc. (2008).

ŞTEFĂNIŢĂ (ŞTEFAN CEL TÂNĂR), domn al Moldovei (1517–1527). Fiul lui Bogdan III. Tutelat în timpul minoratului (1517–1522) de *Luca Arbore,* portarul Sucevei. A urmărit întărirea puterii centrale şi a înfrânt în 1523 oastea marii boierimi răsculate, care urmărea să-l înlăture din scaun. Năzuia reluarea luptei antiotomane.

ŞTEFĂNIŢĂ LUPU, domn al Moldovei (1659–1661, 1661). Fiul lui Vasile Lupu. În timpul lui, Moldova a fost bântuită de o foamete cumplită. Poreclit Papură-Vodă.

ŞTEFEŞTI, com. în jud. Prahova, pe râul Vărbilău; 2 475 loc. (2008).

ŞTEFLEA, Ilie (1887–1946, n. Sălişte, jud. Sibiu), general român. Comandant al Diviziei 3 infanterie (1941–1942), remarcându-se în luptele pentru eliberarea Basarabiei, precum şi în cadrul operaţiunilor militare „Odessa". Şef al Marelui Stat Major (1942–1944). Comandant al Armatei a IV-a (23–29 aug. 1944) pentru apărarea Moldovei împotriva Frontului 2 Ucrainean. Arestat (1944–1945). Din martie 1945, cu domiciliu obligatoriu.

ŞTEI, oraş în jud. Bihor, pe dr. Crişului Negru; 8 467 loc. (2008). Constr. de utilaje miniere, fabrici de mobilă. Menţionat documentar în 1580. Între 1958–1989 s-a numit *Dr. Petru Groza.* Din 1996 şi-a luat actualul nume.

ŞTEMUÍRE s.f. (TEHN.) Operaţie de refulare a metalului la marginile tablelor nituite pentru a asigura o îmbinare etanşă; matare.

ŞTERGÁR s.n. **1.** Ţesătură dreptunghiulară din in, cânepă, bumbac etc., de diferite dimensiuni. Adesea decorat mai ales la capete, se foloseşte la împodobirea interioarelor caselor ţărăneşti şi ca obiect de dar simbolic; peşchir. **2.** Prosop, şervet.

ŞTERGĂTÓR, OÁRE s.n., s.f. **1.** S.n. Cârpă de şters. **2.** S.n. Perie cilindrică cu care se curăţă ţeava tunului. **3.** S.n. Dispozitiv pentru şters parbrizul unui vehicul, format dintr-una sau din două palete cu muchie de cauciuc, acţionate de un mic motor electric. **4.** Covoraş sau împletitură de sfoară, de papură etc., pe care se şterg picioarele la intrarea în casă.

ŞTÉRGE (lat. *extergere*) vb. III **1.** Tranz. A freca (uşor) suprafaţa unui obiect pentru a face să dispară un lichid sau o substanţă care o acoperă. ✦ A face să nu se mai vadă, a anula un text scris prin radere cu guma sau prin tragerea unor linii deasupra. ✦ A suprima, a înlătura. **2.** Refl. A-şi pierde strălucirea, culoarea, relieful sub acţiunea unor agenţi externi. ✦ A dispărea treptat din vedere, a se estompa; *fig.* a dispărea din amintire. **3.** Tranz. A distruge, a nimici. **4.** Tranz. şi refl. A (se) atinge de cineva sau de ceva în trecere pe lângă el.

ŞTERS, ŞTEÁRSĂ adj. Lipsit de strălucire, spălăcit; neclar, voalat, estompat. ✦ Care şi-a pierdut relieful; tocit. ✦ Fig. (Despre glas) Lipsit de rezonanţă. ✦ Fig. Lipsit de personalitate, mediocru, umil.

ŞTÉVIE (< sl.) s.f. Plantă erbacee perenă din familia Polygonacee, cu tulpina înaltă de 1–2 m şi cu frunze mari, comestibile *(Rumex patientia)*. ✦ Nume dat şi altor specii din genul *Rumex*. Sin., regional, *dragavei*.

ŞTI (lat. *scire*) vb. IV. **1.** Tranz. şi intranz. A avea cunoştinţă, a fi informat despre ceva. ✦ Tranz. A lua cunoştinţă despre ceva, a afla. ✦ Tranz. A cunoaşte (bine) pe cineva. ✦ Refl. A se cunoaşte pe sine. ✦ Refl. recipr. A se cunoaşte unul pe altul. 2. Intranz. A ţine seama de ceva; a avea respect sau teamă de cineva. ✦ Tranz. A recunoaşte, a considera drept... ✦ A avea parte, a dispune de ceva. ✦ A purta de grijă, a se interesa de... **3.** Tranz. (şi absol.) A stăpâni o ştiinţă, o artă, o tehnică, a fi instruit într-un anumit domeniu; *spec.* a cunoaşte, a vorbi o anumită limbă. ✦ A putea, a fi capabil să facă ceva. ✦ A-şi da seama. ✦ A prevedea; a-şi închipui, a bănui. ✦ A fi sigur de ceva. ✦ Refl. impers. A fi cunoscut de toată lumea.

ŞTIFT (< germ.) s.n. Piesă metalică de formă cilindrică sau conică, folosită la îmbinarea a două piese sau pentru asigurarea poziţiei lor relative. Pot fi netede, crestate şi filetate.

ŞTIÍNŢĂ (< *şti*) s.f. **1.** Tip de cunoaştere sigură şi raţională în legătură cu natura lucrurilor şi a condiţiilor lor de existenţă în forma unui corp de adevăruri despre un obiect propriu. **2.** Ansamblu de cunoştinţe despre un obiect dat sau distinct (natură, societate, gândire etc.) dobândite prin descoperirea legilor obiective ale fenomenelor şi explicarea lor. ✧ *Ştiinţe umane* = grup de discipline având drept obiect omul ca fiinţă gânditoare, comportamentul său individual şi colectiv, activităţile sale, trecutul lui (psihologia, istoria, sociologia, etnologia etc.). *Ştiinţe aplicate* = ştiinţe care se ocupă cu activităţi concrete sau aplicaţii ale ştiinţelor teoretice în vederea realizării unor scopuri practice (de exemplu, medicina este o aplicaţie a diverselor ştiinţe teoretice: anatomia, fiziologia, chimia, în scopul tratării bolilor). *Ştiinţe normative* = discipline care au ca obiect ceea ce trebuie să fie, care descoperă mai cu seamă reguli (de exemplu, etica). *Ştiinţe sociale* v. *social*. *Ştiinţa politică* = ramură a ştiinţelor sociale care se ocupă cu studiul politicii, al organizării politice a societăţii; politologie. *Ştiinţe particulare (speciale)* = **ş.** care studiază câte un domeniu distinct al realităţii, de ex. mecanica, chimia, sociologia etc. *Ştiinţa viitorului* = studiu şi cercetare inter- şi multidisciplinară a direcţiilor posibile de dezvoltare în viitor. Sin. *futurologie, viitorologie, prospectivă.* ✦ *Om de ştiinţă* = savant, învăţat. 3. Pregătire intelectuală, instrucţie; învăţătură. *Ş. de carte* = cunoştinţe de scris şi citit. **4.** Cunoaştere, cunoştinţă (despre ceva); ştire, veste.

ŞTIINŢÍFIC, -Ă (după fr. *scientifique*) adj. Care aparţine ştiinţei, privitor la ştiinţă; bazat pe principiile ştiinţei. *Spirit ş.* = ansamblu de dispoziţii intelectuale şi morale care fac ca un individ să aibă cultul adevărului stabilit fie prin demonstraţie raţională fie prin experiment.

ŞTIINŢIFICO-FANTÁSTIC adj. (Despre literatură, film) În care fantasticul este tratat verosimil prin amănunte ştiinţifice, ficţiunea fiind dezvoltată pornind de la un nucleu ştiinţific; science-fiction.

ŞTÍMĂ^{1} (< ngr.) s.f. Duh feminin în mitologia populară, care are rolul de paznic al apelor, al pădurilor, al comorilor etc.

ŞTÍMĂ^{2} (< germ.) s.f. Parte extrasă dintr-o partitură, care priveşte fiecare instrument sau voce.

ŞTIR (< bg., scr.) s.m. Nume dat plantelor erbacee anuale din genul *Amaranthus*, familia amarantaceelor, cu tulpina robustă, frunze alterne, întregi şi flori verzi *(A. retroflexus, A. silvestris)* sau purpurii *(A. paniculatus)*.

ŞTIRB, -Ă (< sl.) adj. 1. (Şi subst.) Căruia i-au căzut unul sau mai mulţi dinţi. **2.** (Despre vase) Cu marginea ciobită, căruia îi lipseşte o bucată din margine. ✦ (Despre instrumente de tăiat) Cu tăişul ştirbit, ciobit.

Barbu Ştirbei

Gabriel Ştrempel

ŞTIRBEI, familie de boieri români din Ţara Românească. Întemeiată de **Cernica Izvoranul,** poreclit *Ştirbei* (sec. 17–18), care a avut un rol însemnat în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Mai importanţi: **1. Barbu Dimitrie Ş.**, domn al Ţării Româneşti (1849–1853, 1854–1856). Înainte de 1848 a fost de mai multe ori ministru. A colaborat la redactarea Regulamentului organic. Ostil mişcărilor progresiste, a dus o politică în general conservatoare, dar cu unele realizări pozitive modernizatoare în domeniul agrar („aşezământul agricol" din 1851), al administraţiei de stat, învăţământului, armatei. Preocupat de probleme edilitare (Teatrul Naţional din Bucureşti, amenajarea grădinilor Cotroceni şi Cişmigiu). 2. **Alexandru B.-Ş.** (1836–1895, n. Bucureşti), om politic conservator („junimist"). Fiul lui **Ş. (1).** De mai multe ori ministru. 3. **Barbu Ş.** (1872–1946, n. Buftea, jud. Ilfov), om politic şi diplomat român. M. de onoare al Acad. (1929). Administrator general al Domeniilor Coroanei (1913–1927). Preşedinte al Consiliului de Miniştri, ministru de Interne şi ad-interim. la Afacerile Străine şi Finanţe (4–20 iun. 1927). Marginalizat de către regele Carol al II-lea, **Ş.** părăseşte România, trăind în Franţa şi Elveţia (1931–1940). Desemnat (1944), cu acceptul mareşalului Ion Antonescu, al Opoziţiei şi al regelui Mihai I, să reprezinte România la negocierile separate de armistiţiu cu reprezentanţii S.U.A., Marii Britanii şi U.R.S.S. de la Cairo.

ŞTIRBÍ vb. IV **1.** Intranz. A pierde unul sau mai mulţi dinţi. 2. Refl. (Despre vase) A pierde o bucăţică din margine, a se ciobi. ✦ (Despre instrumente de tăiat) A pierde o bucăţică din tăiş, a deveni ştirb. **3.** Tranz. Fig. A micşora puterea, prestigiul cuiva; a aduce prejudicii prestigiului, autorităţii cuiva.

ŞTÍRE s.f. 1. Veste (în presă, la radio etc.), informaţie scurtă despre un eveniment. ✦ Document, sursă de informaţii. **2.** Cunoaştere, cunoştinţă.

ŞTIRIGOÁIE s.f. v. **steregoaie.**

ŞTIUBÉI (< ucr.) s.n. **1.** Stup primitiv. **2.** Vas făcut dintr-un trunchi scobit, care serveşte la păstrarea cerealelor.

ŞTIUBIENI, com. în jud. Botoşani, pe Başeu; 2 895 loc. (2008).

ŞTIUCA, com. în jud. Timiş, în C. Lugojului; 1 811 loc. (2008).

ŞTIÚCĂ (< bg., scr.) s.f. Peşte teleostean răpitor din apele dulci, de 0,500–3 kg până la 15 kg, cu corpul puţin turtit lateral şi cu gura mare în formă de cioc de raţă, cu dinţii puternici *(Esox lucius)*; mârliţă. Icrele de **ş.** sunt foarte apreciate.

ŞTIULÉTE s.m. Fructul compus al porumbului, alcătuit din numeroase fructe simple („boabe") prinse pe un ax comun.

ŞTOROBĂNEASA, com. în jud. Teleorman, pe râul Teleorman; 3 338 loc. (2008).

ŞTRÁIF (< germ.) s.n. Bandă de carton sau de material textil, folosită în legătorie.

ŞTRAND (< germ.) s.n. Teren cu nisip amenajat special pe malul unei ape naturale sau lângă un bazin, folosit pentru cură de soare şi pentru baie.

ŞTREÁNG (< germ.) s.n. **1.** Frânghie (de cânepă); funie scurtă cu care se priponesc vitele. **2.** (Funie de) spânzurătoare. **3.** Şleau^{2} (la ham).

ŞTREMPEL, Gabriel (Gavril) (n. 1926, Pomi, jud. Satu Mare), istoric literar şi bibliograf român. M. de onoare al Acad. (1993). Director adjunct (din 1975) şi director general (din 1994) al Bibliotecii Acad. Române, funcţii în care a adus o contribuţie majoră la îmbogăţirea colecţiilor. A repertorizat întreaga producţie de carte („Bibliografia modernă a cărţii", „Catalogul manuscriselor româneşti", „Publicaţiile periodice româneşti"). Studii, ediţii critice ale operelor lui Antim Ivireanul, Nicolae Costin, Ion Neculce.

ŞTRENGÁR s.m. (Şi adj.) Copil plin de vioiciune, zburdalnic, care se ţine de pozne şi de năzbâtii.

ŞTRÚDEL (< germ.) s.n. Plăcintă din foi subţiri umplute cu mere, brânză, nuci etc. şi rulate în formă de sul.

ŞTUŢ (< germ.) s.n. Ţeavă scurtă, sudată sau prinsă cu şuruburi la un vas şi care serveşte ca element de legătură între acesta şi o conductă de admisie sau de evacuare.

ŞÚBĂ (< scr.) (În portul popular românesc) Haină lungă din postav, uneori şi căptuşită cu blană, purtată mai ales de bărbaţi. ✦ P. gener. Haină groasă căptuşită cu blană.

ŞÚBER (< germ.) s.n. Piesă mobilă, ghidată, în formă de placă, care serveşte la închiderea parţială sau totală a unui canal de gaze.

ŞÚBLER (< germ.) s.n. Instrument pentru măsurarea dimensiunilor liniare ale pieselor, format dintr-o riglă gradată prevăzută cu unul sau două vârfuri la unul din capete şi dintr-un cursor, care are, de asemenea, un vârf de măsurare şi care culisează pe riglă.

ŞÚBRED, -Ă (Despre oameni) Lipsit de vigoare, de vitalitate, de rezistenţă; firav, plăpând, delicat. ✦ (Despre lucruri) Lipsit de soliditate, de trăinicie. ✦ Fig. (Despre argumente, teorii etc.) Discutabil, uşor de combătut.

ŞUBREZÍ vb. IV refl. (Despre fiinţe) A-şi pierde vigoarea, rezistenţa; a slăbi. ✦ (Despre obiecte) A-şi pierde soliditatea, trăinicia; a fi pe punctul de a se strica.

ŞÚCO (< germ.) adj. (În sintagma) *Priză* ~ = priză cu contact la pământ pentru realizarea electro-securităţii.

ŞUÉTĂ s.f. Conversaţie uşoară şi amuzantă între prieteni.

ŞUGAG, com. în jud. Alba, pe Sebeş; 2 926 loc. (2008). Hidrocentrale (Gâlceag, Şugag şi Săşciori). Rezervaţie botanică.

ŞUGUBĂŢ, -EÁŢĂ (< sl.) adj. Glumeţ, hazliu, poznaş.

ŞUHOV, Vladimir Grigorievici (1853–1939), inginer sovietic. A elaborat un procedeu de cracare a petrolului în faza lichidă şi a construit cazanele acvatubulare care-i poartă numele. A condus construcţia a peste 500 de poduri (peste Volga, Enisei etc.); lucrări teoretice de termotehnică şi de construcţii.

ŞUI^{1}**, ŞÚIE** adj. (Despre fiinţe) Subţire, suplu, zvelt; (despre plante) mlădios; (despre obiecte) îngust.

ŞUI^{2}**, ŞÚIE** (< sl.) adj. 1. Strâmb, diform. 2. Zănatic, zăpăcit.

ŞUICI, com. în jud. Argeş, pe Topolog; 2 694 loc. (2008). Culă şi biserică (sec. 18).

ŞÚIER s.n. 1. Zgomot ascuţit şi continuu pe care-l face vântul, furtuna. ✦ Zgomot (asemănător cu cel al vântului) produs de cineva în timpul respiraţiei. **2.** Sunet strident (destinat să anunţe, să avertizeze) produs de un instrument special sau cu gura. ✦ Sunet produs de un instrument muzical sau de cel care fluieră; *p. ext.* cântec fluierat. ✦ Sunet, ţipăt specific, scos de unele animale.

ŞUIERÁ (lat. **sibilare*) vb. I intranz. **1.** (Despre vânt, furtună, despre fiinţe sau despre unele obiecte) A produce şuiere **(1)** 2. (Despre oameni) A emite un sunet ascuţit şi prelung din gură sau suflând în anumite instrumente; (*p. analog.*, despre aparate în funcţiune) a produce un sunet strident şi lung. ✦ Tranz. A întâmpina pe cineva cu şuierături, în semn de dezaprobare; a fluiera. ✦ (Despre animale, păsări) A scoate un sunet (prelung), specific speciei. ✦ Tranz. şi intranz. A intona o melodie fluierând sau cântând din frunză.

ŞUIERĂTÓR, -OÁRE adj., s.f. 1. Adj. Care şuieră. *Consoană ş.* = consoană siflantă. 2. S.f. (Rar) Instrument, dispozitiv care şuieră sau cu care se şuieră; fluierătoare **(1)**.

ŞÜKRÜLLAH bin Sehabeddin Ahmed (n. c. 1388–după 1459), cronicar turc. Mare sfetnic al sultanilor *Murad II* şi *Mehmed II*. Lucrarea sa „Behdjet-üt-Tevarih" (încheiată în anul 1451), scrisă în lb. persană, a marcat începuturile preocupărilor pentru istoria universală la turcii otomani. Cuprinde informaţii referitoare la români.

ŞUKŞIN, Vasili Makarovici (1929–1974), scriitor, regizor, scenarist şi actor rus. Creaţii bazate pe redarea specificului vieţii ruseşti. Filme: „Călina roşie", „Când copacii erau mari", „Dacă vrei să fii fericit". Romane: „Liubavinii".

ŞULETEA, com. în jud. Vaslui, pe râul Epureni; 2 530 loc. (2008).

ŞULUŢIU, Octav (1909–1949, n. Bucureşti), scriitor român. Romane de investigaţie psihologică a unor cazuri la limita patologicului („Ambigen"), cronici literare, o „Introducere în poezia lui George Coşbuc".

ŞULUŢIU-ŞTERCA, familie de nobili români din Transilvania, cu rol însemnat în sec. 19. Mai importanţi: **1. Alexandru Ş.-Ş.** (1794–1867, n. Abrud), primul mitropolit greco-catolic („unit") din Transilvania (din 1853/1855). **2. Iosif Ş.-S.** (1827-1911, n. Câmpeni), publicist şi om politic. Membru al conducerii Partidului Naţional, al Băncii „Albina" şi vicepreşedinte al asociaţiei culturale „ASTRA". A scris o biografie a lui Avram Iancu.

ŞÚNCĂ (< magh.) s.f. **1.** Porţiunea superioară a membrului posterior la porc. 2. Pulpă de porc sărată şi afumată.

ŞUNCUIUŞ, com. în jud. Bihor, pe Crişu Repede; 3 321 loc. (2008). Expl. de bauxită (Zece Hotare) şi argilă refractară.

ŞUNT (< engl.) s.n. **1.** (ELT.) Rezistor electric, conectat între două puncte ale unui circuit electric, pentru protejarea porţiunii de circuit cuprinsă între aceste puncte prin preluarea unei părţi de curent electric. 2. (FIZIOL.) Derivare a circuitului sanguin pe alte căi circulatorii decât cele normale. **Ş.** apare în unele malformaţii congenitale ale inimii (ex. boala albastră) sau poate fi chirurgical.

ŞURA MARE 1. Peşteră în V m-ţii Şureanu, cu un portal monumental (37 m înălţime şi 12 m lăţime); faună cavernicolă variată. **2.** Com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 3 677 loc. (2008).

ŞURA MICĂ, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 2 498 loc. (2008).

ŞÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** Construcţie anexă în gospodăria ţărănească, în care se păstrează uneltele şi se adăpostesc vitele. **2.** Şiră de paie, de fân etc.

ŞUREANU 1. Munţii ~, masiv muntos în Carpaţii Meridionali, cuprins între depr. Petroşani şi Haţeg-Pui, dealurile Orăştiei şi valea Sebeşului. Alt. max.: 2 130 m (Vf. lui Pătru). Platforme de eroziune. Partea de N, mai joasă (m-ţii Orăştiei) şi cea de V (platforma Luncani) constituie parcul natural Grădiştea Muncelului–Cioclovina. Cunoscuţi şi sub numele de *m-ţii Sebeşului*. **2.** Vârf în V m-ţilor **Ş.**, alcătuit din şisturi cristaline. Alt.: 2059 m. Pajişti alpine. **3.** Lac glaciar, în m-ţii **Ş.** la 1750 m alt. Supr. 1 ha: ad. max. 7,3 m. În partea de V este prezentă o orhidee rară (*Leucorchis albida L.*). Lacul şi zona înconjurătoare declarate rezervaţie ştiinţifică, ocrotită de lege. Cunoscut şi sub denumirea de *Iezerul Ş.*

ŞURÚB (< germ.) s.m. Organ de maşină de formă cilindrică filetat şi prevăzut cu un cap hexagonal, pătrat, rotund etc. După utilizare, se deosebesc: *ş. de strângere* (de fixare), folosit la asamblarea unor piese, *ş. de mişcare,* care serveşte la transmiterea sau la aplicarea unei forţe, *ş. de reglare,* folosit la reglarea unor jocuri între piese etc.

ŞURUBÉLNIŢĂ (< *şurub*) s.f. Unealtă constituită dintr-o tijă metalică cu mâner, lăţită şi ascuţită la extremitatea liberă, care serveşte la strângerea sau deşurubarea şuruburilor.

ŞUŞANI, com. în jud. Vâlcea, pe râul Băişoara; 3 645 loc. (2008).

ŞUŞIŢA, râu, afl. dr. al Siretului, la S de Mărăşeşti; 68 km. Izv. din m-ţii Vrancei. Datorită infiltraţiilor, vara seacă.

ŞUŞOTÍ (onomat.; cf. fr. *chuchoter*) vb. IV intranz. A vorbi încet (la urechea cuiva); a şopti; *p. ext.* a vorbi în taină. ✦ (Despre ape) A produce un zgomot lin şi uniform; a şopoti.

ŞUT (< fr., engl.) s.n. **1.** (La fotbal, handbal etc.) Lovire sau aruncare a mingii cu putere în scopul înscrierii unui punct. **2.** Intervalul de timp dintr-o zi în care o echipă de muncitori lucrează în mină; schimb **(3)**.

ŞUTÁ (< fr., engl.) vb. I intranz. (SPORT) A lovi sau a arunca cu putere mingea către poarta adversarilor; a trage un şut.

ŞÚŢEŞTI, com. în jud. Brăila, pe Buzău; 4 543 loc. (2008).

ŞUVÍŢĂ (< bg.) s.f. **1.** Smoc de fire de păr, de lână etc. **2.** Fâşie lungă şi îngustă (din ceva). **3.** Fir de apă, pârâiaş.

ŞUVÓI (< magh.) s.n. **1.** Curent de apă care se scurge cu repeziciune pe locurile înclinate (după ploi mari şi topirea zăpezii). ✦ Ploaie abundentă şi repede. ✦ Fig. Mulţime de oameni în mişcare. **2.** Curs de apă umflat de ploi.

ŞVAB^{1} (< germ. *Schwabe,* locuitor din *Suabia*) s.m. Persoană aparţinând unei populaţii eterogene (colonişti germani, francezi, italieni, spanioli, bulgari) aşezaţi în sec. 18, de Habsburgi, în Banat, după ocuparea acestuia în 1718.

ŞVAB^{2} (< germ., ucr.) s.m. v. **gândac.**

ŞVÁIŢER (< germ.) s.n. Sortiment de brânză consistentă, fermentată cu ajutorul unor bacterii speciale şi prezentând goluri (7–9 mm) în masa sa.

ŞVARŢ (< germ.) s.n. Băutură preparată din cafea prăjită şi râşnită, fiartă în filtru şi îndulcită; filtru.

Tt

T s.m. invar. **1.** A douăzeci şi patra literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană oclusivă dentală surdă). **2.** (METR.) Simbol pentru *tesla.* **3.** Simbol pentru prefixul *terra-.* **4.** *Limfocit T (celulă T)* = celulă din categoria leucocitelor, a cărei maturare are loc în timus. Diferite subtipuri de *l.t.* au un rol important în sistemul imunitar al organismului.

t (METR.), simbol pentru *tonă.*

Ta, simbol chimic pentru *tantal.*

TAAFFE, Eduard, conte von (1833-1895), om politic austriac de origine irlandeză. Prim.-min. (1869-1870 şi 1879-1893). A făcut mici concesii naţionalităţilor din Imperiul Austro-Ungar.

TAB s.n. Transportor auto blindat.

TABÁC^1 (< germ., rus., ucr.) s.n. Frunze de tutun măcinate, care se aspiră pe nas.

TABÁC^2 (< tc.) s.m. Tăbăcar.

TABACHÉRĂ (< ngr., it.) s.f. **1.** Cutiuţă pentru păstrarea tutunului sau a ţigărilor. **2.** Fereastră mică, înclinată, executată în panta acoperişului unei construcţii.

TABAGÍSM (< fr.) s.n. Intoxicaţie cronică a organismului cu nicotină; nicotinism. Poate determina afecţiuni respiratorii grave, cancer, boli cardiovasculare, ulcer etc.

TABAI, Ieremia T. (n. 1950), om politic din Kiribati, Preşedinte al Republicii Kiribati (1979-1982, 1983-1991).

TABANIDE (< lat.) s.n. Familie de insecte diptere cu aparat bucal adaptat pentru înţepat; femelele fecundate sunt hematofage, atacând animalele (bovine, cabaline, cervidee) şi uneori omul; transmit agenţi infecţioşi şi paraziţi; tăuni.

TÁBĂRĂ (< sl.) s.f. **1.** Loc de dispunere temporară a trupelor, amenajat în afara localităţilor în scopul instruirii soldaţilor în condiţii de campanie. **2.** Aşezare (în aer liber) în locuri pitoreşti, amenajată special pentru copii, elevi, studenţi, în perioadele de vacanţă. ✦ (SPORT) Cantonament. **3.** Grup de care în mers sau în popas. V. *caravană.* **4.** Oaste; *p. ext.* mulţime, gloată. **5.** Grupare politică care luptă pentru o anumită cauză; grup opus unui alt grup.

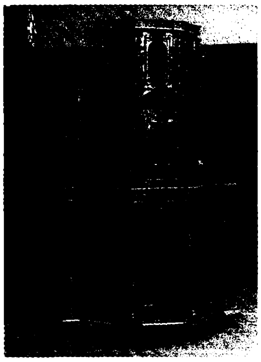

Tabernacol. Stil baroc (3)

TABÉL (< rus.) s.n. Foaie cuprinzând nume, cifre şi date introduse în rubrici cu diferite specificaţii, pentru un anumit scop; tabelă, tablă^1 **(4)**, tablou **(5)**.

TABÉLĂ (< lat. *tabella*) s.f. **1.** Ansamblu de termeni, simboluri sau numere aşezate în linii şi coloane, executat în cadrul unei tipărituri. **2.** *T. matematică* (pentru diverse funcţii) = tablou în care sunt date valorile unei funcţii pentru anumite valori ale argumentelor. *T. trigonometrică* = tabelă matematică în care sunt cuprinse valorile funcţiilor trigonometrice elementare pentru anumite argumente ale acestora. *T. de logaritmi* = tabelă matematică în care sunt cuprinse valorile funcţiilor logaritmice pentru anumite argumente ale acestora. Sin. *tabel.*

TABERNÁCOL (< lat. *tabernaculum*) s.n. **1.** Cort portabil, susţinut de coloane din lemn aurit, care servea ca sanctuar la vechii evrei, până la zidirea templului din Ierusalim (sec. 9 î.Hr.). **2.** Dulăpior sau cutie, uneori în formă de biserică, în care se păstrează obiecte de cult. Uneori era săpat în grosimea zidului bisericii sau era lipit de acesta. **3.** (La catolici) Cutie ornamentată şi prevăzută cu încuietoare, de obicei aflată pe altar, în care se păstrează împărtăşania.

TÁBES (< fr {i}; {s} lat. *tabes* „sfârşeală, epuizare") s.n. (MED.) Formă tardivă de neurosifilis.

TABIÉT (< tc.) s.n. Gust, plăcere pe care şi-o satisface cineva cu regularitate şi meticulozitate; obişnuinţă; *p. ext.* manie. ✦ Totalitatea micilor deprinderi care însoţesc o viaţă tihnită şi confortabilă.

TABINÉT (după fr.) s.n. Numele unui joc de cărţi.

TABLA BUŢII, pas în Carpaţii de Curbură, între masivele Ciucaş şi Siriu, pe valea superioară a Teleajenului, la 1 075 m alt.

TÁBLĂ^1 (< sl., fr.) s.f. **1.** Foaie de oţel sau de metal neferos, executată prin laminare, folosită la acoperişuri, la fabricarea unor ambalaje, rezervoare etc. **2.** Placă de lemn, de piatră sau de metal, pe care se scriu anumite date, indicaţii, firme etc. sau care este folosită ca element de construcţie. ✧ *T. cerată* = placă de lemn acoperită cu un strat de ceară, pe care se scria prin zgâriere cu stilul **(III)** şi care era folosită în antichitate de romani. **3.** Placă de lemn (dreptunghiulară) vopsită în negru sau verde, pe care se poate scrie cu creta. **4.** Tabel. **5.** *T. de materii* = sumar **(I 2)**. **6.** (MAT.) Formă de prezentare a unei legi de compoziţie (ex. **t.** adunării, **t.** înmulţirii etc.).

TÁBLĂ^2 (< ngr.) s.f. (Mai ales la pl.) Joc cu două zaruri şi câte 15 piese pentru fiecare din cei doi jucători, care se mută în spaţiile marcate pe feţele interioare ale unei cutii speciale; partidă dintr-un astfel de joc.

TABLÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Preparat farmaceutic solid, de formă plată, rotundă sau pătrată; pastilă. **2.** Specie publicistică, de mici dimensiuni, pe teme de actualitate, având, de obicei, accente pamfletare. Creată şi impusă în literatura română de T. Arghezi.

TABLIÉR (< fr.) s.f. Ansamblul grinzilor care formează scheletul de rezistenţă al unui pod şi care susţine calea de circulaţie a acestuia.

TABLOÍD (< fr., engl.) s.n. Publicaţie cotidiană, de format redus, de mare tiraj, punând accent pe ştiri de senzaţie.

TABLÓU (< fr.) s.n. **1.** Pictură pe suport de lemn, pânză, carton etc. ✦ P. ext. Pictură, desen, gravură, fotografie înrămate, care se pun în scop decorativ pe pereţii unei încăperi. **2.** Privelişte din natură, care impresionează prin pitoresc. **3.** Fig. Descriere a unei privelişti, a unor fapte etc., orală sau scrisă (mai ales într-o operă literară). **4.** Diviziune a unei piese de teatru sau subdiviziune a unui act însoţită uneori de schimbarea decorului, trecerea timpului etc. **5.** Tabel. ✧ (CHIM.) *Tabloul periodic al elementelor* = sistemul periodic al elementelor. V. *periodic.* **6.** (TEHN.) Element al unei instalaţii constituit din panouri sau pupitre, pe care sunt montate dispozitive tehnice de comandă sau de control. ✧ *T. de bord* = pe care sunt fixate aparatele şi instrumentele necesare controlului şi manevrării unui vehicul.

TABOR (THABOR), munte în Israel, la SE de Nazareth (588 m), unde ar fi avut loc, potrivit Noului Testament, schimbarea la faţă a lui Iisus. Aici Napoleon a repurtat o victorie asupra turcilor şi arabilor (1799). Biserică ortodoxă şi mănăstire catolică.

TABOR, cetate în S Cehiei, în apropiere de râul Lujnice. Construită în 1420, a fost una dintre principalele fortăreţe ale husiţilor. De aici vine numele membrilor aripii radicale a mişcării husiţilor (taboriţi). În prezent, oraş cu 35,8 mii loc. (2006).

TABORÍŢI (< fr. {i}; {s} n. pr. *Tabor*) s.m. pl. (IST.) Membrii aripii separatiste din mişcarea husită, de orientare radicală aflaţi în jurul lui Jan Žižka.

TABRÍZ, oraş în NV Iranului; 1,19 mil. loc. (2002). Piaţă de covoare. Constr. de tractoare. Ind. textilă, piel. şi alim. Universitate (1946). Moscheea Albastră (1466); renumită şcoală de miniaturişti în sec. 14-16. În Antic. s-a numit *Tauris.* În Ev. Med., important centru economic şi politic.

TABÚ (< fr. {i}) s.n. **1.** (În societăţile totemice) Interdicţie cu caracter sacru, a cărei încălcare atrage automat sancţiuni severe. V. *totem.* ✦ Fig. Persoană, obiect, chestiune despre care nu se discută. **2.** (LINGV.) Interdicţie de limbaj care determină înlocuirea unui cuvânt cu un alt cuvânt sau cu o perifrază, de obicei metaforice (ex. „ucigă-l toaca" pentru „drac").

TABULÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Înscris într-un tabel, într-un registru, pe o listă etc. **2.** (Despre o formă de

Tacit

relief) Care este aproximativ plată, dominând împrejurimile.

TABULÁRIU (< lat. *tabularium*) s.n. Arhivă publică sau particulară în Roma Antică.

TABULATÓR (< fr., germ.) s.n. Dispozitiv al unei maşini de scris care permite menţinerea automată a lungimii rândurilor.

TABULA TRAIANA, inscripţie latină pe stâncă, descoperită în defileul Cazane (pe Dunăre). Menţionează construirea drumului roman de pe malul drept al fl., în vremea lui Traian (98–117 d.Hr.). Ca urmare a construirii barajului de la Porţile de Fier, a fost mutată cu 30 m mai sus, pe versant.

TABULATÚRĂ (< germ.) s.f. **1.** Sistem de notaţie muzicală cu ajutorul literelor, cifrelor etc., folosit în sec. 15–17 pentru instrumentele polifonice (orgă, clavecin ş.a.). **2.** Regulile artei maeştrilor cântăreţi (meistersängerilor).

TABURÉT (< fr.) s.n. Scaun fără spătar.

TAC (< ngr.) s.n. Baston care se utilizează în jocul de biliard sau snooker pentru lovirea bilelor.

TACÁM (< tc.) s.n. **1.** Totalitatea obiectelor de metal de care se serveşte cineva când mănâncă; *p. ext.* serviciu de masă complet care se aşază în dreptul unui mesean. 2. Totalitatea obiectelor, uneltelor, necesare unei operaţii, unei îndeletniciri. ✦ Harnaşament.

TACHELÁJ (< germ., rus.) s.n. **1.** Ansamblul parâmelor folosite la fixarea arborilor (3) (t. fix) sau la manevrarea pânzelor şi a vergilor (t. curent) pe o navă. **2.** Construcţie din bare de lemn folosită la susţinerea tendelor pe o navă.

TACHÉT (< fr.) s.n. **1.** Element component al mecanismului de distribuţie cu supape al unui motor cu ardere internă, care face legătura între cama de comandă şi tija supapei, direct sau prin intermediul unui galet. **2.** (IND. EXTR.) Fiecare dintre cele patru piese care susţin într-o mină, colivia **(2)** la nivelul rampelor puţului de extracţie în timp ce se execută introducerea sau scoaterea vagonetelor din colivie.

TACHINÁ (< fr.) vb. I tranz. A necăji în glumă şi fără răutate pe cineva.

TACIT (Publius Cornelius Tacitus) (55–120), istoric şi om politic roman. Scriitor rafinat, maestru al construcţiei dramatice; unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai istoriografiei romane. Lucrări: „Istoriile" şi „Analele" (păstrate fragmentar), în care înfăţişează evenimentele din prima parte a Imp. (14–96 d.Hr.), relatate „fără ură şi fără părtinire" („sine ira et studio").

TACÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este exprimat formal, dar care se subînţelege şi se admite ca atare.

TACITÚRN, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Tăcut din fire, închis în sine, posac.

TACOMA, oraş în NV S.U.A. (Washington), port la Puget Sound; 193,5 mii loc. (2000, cu suburbiile). Şantiere navale. Prelucr. lemnului; metalurgia aluminiului şi a cuprului. Universitate. Fondat (1868).

TACT (< germ.) s.n. **I.** Simţ al măsurii şi al fineţei în comportare, determinând adoptarea unei atitudini corecte şi convenabile în orice situaţie. **II.** Măsură, cadenţă, ritm.

TÁCTIC, -Ă (< fr., germ.) adj., s.f. I. Adj. Care ţine de tactică, privitor la tactică. **II.** S.f. **1.** (MILIT.) Parte componentă a artei militare care se ocupă cu studiul, pregătirea şi ducerea luptei în vederea îndeplinirii cu maximum de eficacitate a scopurilor fixate. **2.** Ştiinţa de a determina, pentru o perioadă relativ scurtă, linia de conduită a unei mişcări sociale sau a unui partid politic, în funcţie de înprejurările social-politice din acea perioadă şi pentru realizarea unui obiectiv fundamental. **3.** Totalitatea mijloacelor utilizate de cineva pentru a izbuti într-o acţiune.

TACTICÓS, -OÁSĂ (< ngr.) adj. Cumpănit, echilibrat; cu mişcări lente, domoale.

TACTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (FIZIOL.) Simţ tactil (simţul pipăitului). Simţ care se referă la senzaţiile provocate de excitarea receptorilor din piele şi mucoase, sensibili la acţiuni mecanice. ✧ *Corpuscul t.* v. *corpuscul.*

TACTÍSM (< fr.; {s} lat. *tactus* „atingere") s.n. (BIOL.) Tendinţă de deplasare a unui organism liber spre o sursă de excitaţie *(t. pozitiv)* sau în sens contrar *(t. negativ).*

TADJÍC, -Ă (< rus) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe teritoriul Tadjikistanului. Mai trăiesc în Uzbekistan, Kîrgîzstan şi Kazahstan, precum şi în Afghanistan, Iran, China. De religie musulmană. **2.** (Substantivat, f.) Limbă din fam. iraniană, cu numeroase elemente turcice, vorbită de tadjici.

TADJIKISTAN (Republica ~), stat în Asia Centrală; 143 100 km^2; 7 011 000 loc. (2004). Limba oficială: tadjica. Religia: islamică (sunniţi 90%, şiiţi 5%), creştină 1,5% şi alte credinţe. Cap.: *Duşanbe*. Oraşe pr.: Hodjent, Kūlob. *Relief.* Ţară muntoasă, cu alt. ce trec de 7 000 m în E în m-ţii Transalai şi în m-ţii Pamir (7 495 m) şi se situează în jurul a 4 000–5 000 m în V. Sectoare mai coborâte sunt depresiunea Fergana (în NV) şi valea Zeravşan (în partea central-vestică). *Clima* temperat-continentală, aridă în depresiuni. *Hidrografia.* Apele pr.: Sîr-Daria, Zeravşan, Amu-Daria. Lacuri tectono-glaciare şi peste 1 000 gheţari, între care Fedcenko. Vegetaţie de stepă şi semideşert; pădurile ocupă doar 4% din terit. *Resurse naturale* parţial valorificate: huilă, gaze naturale, stibiu, tungsten, argint, aur, sare, gips, pietre preţioase ş.a. Hidroenergie, metalurgia aluminiului, maşini-unelte, frigidere, amoniac, îngrăşăminte azotoase, ciment, ţesături, produse alim. Cultura plantelor se practică în depresiuni şi regiunile premontane şi are ca specific cultura bumbacului, la care se adaugă cereale, legume, pepeni verzi ş.a. Pomicultură. Se cresc bovine, ovine (karakul) şi caprine, cămile. Moneda: somoni. – *Istoric.* Terit. **T.** face parte în Antic. din Imp. Persan (sec. 6–4 î.Hr.); este cucerit de Alexandru cel Mare (331 î.Hr.), fiind inclus apoi în Regatul Seleucid, iar în sec. 3–2 î.Hr. în cel al Bactriei elenistice. Stăpânit de kuşani, heftaliţi, turci apuseni, devine, la începutul sec. 8 d.Hr., după cucerirea arabă, parte a lumii islamice. Tadjicii, seminţie turcică, vorbind o limbă iraniană, se constituie ca grup etnic distinct, sedentar, după sec. 8. **T.** aparţine Imp. Mongol al lui Genghis-han (sec.13), apoi al lui Tamerlan (sec. 14–15), fiind înglobat, în sec. 16, în emiratul independent Buhara. În prima jumătate a sec. 19, este împărţit între Hanatul Kokand (NE) şi Emiratul Buhara (SV), iar în 1868 intră în stăpânirea Rusiei. După izbucnirea revoluţiei bolşevice, **T.** de N este încorporat, în 1918, în R.A.S.S. Turkmenistan. La 14 oct. 1924, este constituită R.A.S.S. Tadjikă, ca parte componentă a R.A.S.S. Uzbece, pentru ca, la 16 oct. 1929, R.S.S. Tadjikă să devină o republică unională distinctă în cadrul U.R.S.S. În 1989, limba tadjikă este declarată limba de stat a republicii, iar alfabetul arab îl înlocuieşte pe cel chirilic. La 25 aug. 1990, Sovietul Suprem din Duşanbe adoptă declaraţia de suveranitate, iar la 9 sept. 1991 proclamă independenţa Republicii Tadjikistan, care, la 21 dec. 1991, semnează, la Alma Ata, declaraţia de constituire a C.S.I. În primele alegeri prezidenţiale de la proclamarea independenţei, Rahman Nabijev, fost prim-secretar al Partidului Comunist din **T.**, este ales, la 14 nov. 1991, preşedinte al noului stat. Demonstraţiile prin care adversarii noii conduceri cer retragerea noului preşedinte degenerează în lupte de stradă, apoi, în 1992, într-un sângeros război civil, în care se înfruntă autorităţile guvernamentale (sprijinite de Rusia) şi opoziţia anticomunistă aliată cu cercurile islamiste. Numai în primul an, luptele fac peste 20 000 de victime. La 28 aug. 1992, se încheie un acord de staţionare a trupelor C.S.I. pe terit. **T.** Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). În locul lui R. Nabiyev, care se retrage (7 sept. 1992), Parlamentul alege ca preşedinte pe Imomali Rahmonov, un alt reprezentant de frunte al fostului Partid Comunist din **T.** (confirmat preşedinte în alegerile din nov. 1994). În pofida repetatelor tratative purtate la Moscova şi în capitalele statelor vecine **T.**, a încheierii unor efemere armistiţii sub egida misiunii ONU, care staţionează în ţară, luptele între armata guvernamentală tadjikă, sprijinită de armata rusă (care numără 40 000 soldaţi staţionaţi pe terit. tadjik) şi rebelii islamişti continuă până în iun. 1997, când se încheie la Moscova, la 27 iun. 1997, un acord de pace între guvern şi Opoziţia Tadjikă Unită (o coaliţie de forţe islamice şi democratice seculare), care pune capăt războiului civil, care s-a soldat cu 60 000 de morţi şi 500 000 de refugiaţi. În nov. 1999, preşedinţele Imomali Rahmonov este reales pentru un mandat de 7 ani, beneficiind chiar şi de sprijinul opoziţiei islamice, ceea ce contribuie la normalizarea situaţiei interne. După atentatele de la 11 sept. 2001, **T.** se raliază coaliţiei internaţionale antiteroriste iniţiate de S.U.A. Republică prezidenţială.

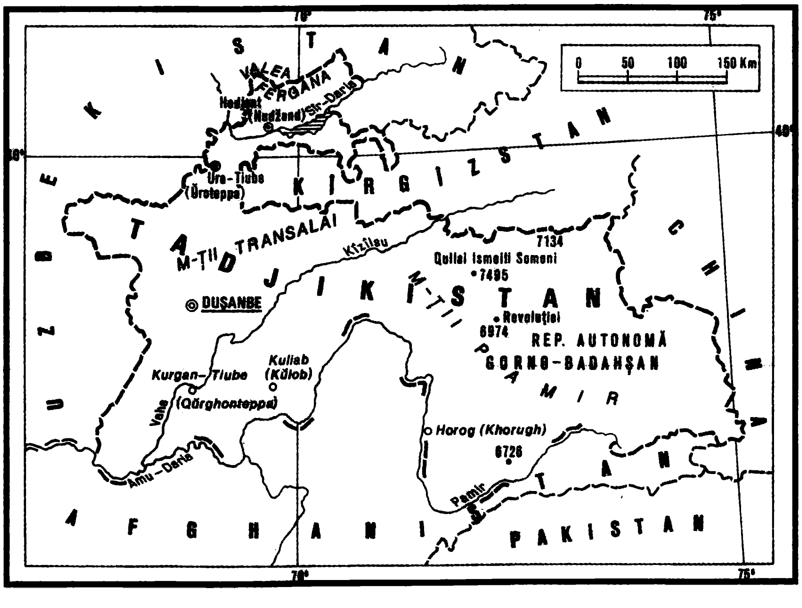

TAEGU (DAEGU), oraş în SE Republicii Coreea; 2,4 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Expl. de cupru şi wolfram. Ind. chimică, textilă şi alim. Fondat (366).

TAEJŎN (DAEJEON), oraş în V Republicii Coreea de Sud; 1,3 mii loc. (2000, cu suburbiile). Ind. textilă şi alim.

TAFARI, Makonnen v. **Haile Selassie I.**

TAFRALI, Orest (1876-1937, n. Tulcea), istoric român. M. coresp. al Acad. (1936). Specialist în istorie veche, arheologie şi bizantinologie („Tesalonicul în sec. al XIV-lea", „Cetatea pontică Callatis"). Autor al unui manual de „Istoria artelor".

TAFTÁ (< tc.) s.f. Ţesătură din fire de mătase colorată, calandrată, lucioasă şi cu tuşeu special, care produce în mişcare un foşnet caracteristic.

TAGALÓG subst. Limbă vorbită în Filipine de 60% din populaţie; face parte din familia de limbi indoneziene.

TAGANROG oraş în Federaţia Rusă, port la M. Azov; 282.3 mii loc. (2002). Siderurgie; constr. de maşini. Palatul lui Aleksandru I. Fondat în 1698.

TAGLIAVINI, Carlo (1903–1982), lingvist şi filolog italian. Romanist. Autor al unei valoroase lucrări despre limbile romanice („Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică"). A studiat limba română („Gramatica limbii române", însoţită de o antologie); a întemeiat şi condus revista „Studi rumeni", consacrată problemelor de limbă, literatură şi folclor românesc. A editat (1930) un dicţionar latin-român-maghiar datând din jurul anului 1700 sub titlul „Lexiconul marsilian". M. coresp. al Acad. Române (1928).

TAGLIONI 1. Filippo T. (1777-1871), dansator italian. Considerat creatorul baletului romantic. Maestru de balet la Teatrul Regal din Stockholm. Montări spectaculoase, în special pentru fiica sa Maria („Silfida", „Revolta din Serai"). 2. **Maria T.** (1804-1884), balerină italiană. Fiica lui T. **(1)**. Solistă a Operei Mari din Paris şi la Scala din Milano. A dansat pe muzică de Rossini, Meyerbeer, Adam.

TÁGMĂ (< ngr.) s.f. Totalitatea persoanelor care fac parte din aceeaşi categorie profesională sau socială; breaslă; ceată.

TAGORE (pe numele adevărat *Rabindranath Thākur*) (1861-1941), scriitor şi filozof indian de limbă bengalī şi engleză. A tratat teme religioase din perspectiva comunicării între Occident şi Orient („Religia omului"). Lucrări dramatice („Fachirul", „Jertfa"). Nuvele („Ghirlanda dragostei"), romane („Gorā", „Căminul şi lumea"). Lirică meditativă, muzicală, influenţată de marile epopei indice, cultivând motivul comuniunii cu natura, sentimentul prieteniei, al dragostei şi al bucuriei de a trăi („Luntrea de aur", „Grădinarul"). Eseuri. Memorii. Autorul cuvintelor şi al melodiei imnului naţional al Indiei. A înfiinţat, la Sāntiniketan, o şcoală pentru copii, transformată ulterior în Universitatea Internaţională Visva Bhārati. Premiul Nobel pentru literatură (1913).

TĀHĀ, Husain (1889–1973), scriitor şi filolog egiptean. Spirit umanist, militant pentru înnoirea culturii arabe. Studii („Literatura preislamică", „Conversaţii de miercuri"); povestiri autobiografice („Zilele"), traduceri din tragicii greci.

TAHÁN (< tc.) s.n. Făină de seminţe uleioase (de susan, floarea-soarelui, nuci, arahide, migdale dulci) prăjite, întrebuinţată la prepararea halvalei.

TÁHI- ({s} gr. *tachys* „iute, repede") Element de compunere cu sensul „iute, referitor la viteză", care serveşte la formarea unor substantive.

TAHICARDÍE (< fr. {i}; {s} *tahi-* + gr. *kardia* „inimă") s.f. Accelerare fiziologică (în timpul unui efort fizic, emoţii etc.) sau patologică (în unele afecţiuni cardiace, în boala Basedow etc.) a bătăilor inimii (peste 90–100 de bătăi pe minut).

TAHIMÉTRU (< fr. {i}; {s} *tahi-* + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instrument topografic pentru măsurarea distanţelor pe cale optică; este derivat dintr-un teodolit, în luneta căruia s-au adăugat fire stadimetrice. **2.** Aparat folosit pentru măsurarea vitezei curentului cursurilor de apă.

TAHIPNÉE (< fr. {i}; {s} *tahi-* + *pneo* „a respira") s.f. Accelerare a ritmului respirator (peste 16–20 de respiraţii pe minut). Apare în boli ale aparatului respirator şi cardiac, în nevroze etc.

TAHISTOSCÓP (< fr. {i}; {s} gr. *takhistos* „foarte repede" + *skopeo* „a examina") s.n. (PSIH.) Aparat cu ajutorul căruia se prezintă unui subiect, pentru un timp foarte scurt (fracţiuni de secundă), diverse desene, cuvinte, litere, în vederea studierii atenţiei, a proceselor senzoriale etc.

TAHITI, ins. vulcanică în Oc. Pacific, cea mai importantă din arh. Insulelor Societăţii (Polinezia Franceză); 1 042 km². Centrul ad-tiv: *Papéete*. *Relief* muntos. Alt. max.: 2 237 m (vf. Orohena). Expl. de fosfaţi. Cocotieri, bananieri, lămâi, vanilie, trestie de zahăr. Pescuit. Zonă turistică. Descoperită de portughezi (1606) a fost declarată colonie franceză (1880).

TAHOMÉTRU (< germ. {i}; {s} gr. *takhos* „iuţeală" + *metron* „măsură") s.n. Instrument cu care se măsoară viteza unghiulară, respectiv turaţia unui corp solid (arbore, rotor etc.) în mişcare de rotaţie. ✧ (TEHN., ELT.) *T. electric* = tahometru constituit, în esenţă, dintr-un microgenerator electric şi dintr-un voltmetru electric, a cărui scală este gradată în unităţi de viteză unghiulară, respectiv de turaţie; tahogenerator.

TAIFÁS (< ngr.) s.n. Conversaţie familiară, intimă; flecăreală, pălăvrăgeală, taclale.

TAIFÚN (< germ.) s.n. (METEOR.) Ciclon tropical, care se manifestă în special în E Asiei.

TAIGÁ (< rus.) s.f. Pădure de conifere din Siberia şi din partea europeană a Rusiei, formată din molid, zadă şi pin siberian; *p. ext.* denumire a subzonei pădurilor de conifere din N zonei temperate a emisferei boreale.

TAIHU, lac în E Chinei, legat prin canale cu Yangtze şi Marele Canal; 2,2 mii km².

TAILLEFERRE, Marcelle–Germaine (1892–1983), compozitoare franceză. A făcut parte din „Grupul celor Şase". Compoziţii teatrale („Mica sirenă"); balete („Căsătoriţii din Turnul Eiffel", în colab. cu alţi membri ai grupului), muzică pentru film şi orchestră şi de cameră („Omagiu lui Rameau").

TAILLIBERT, Roger René (n. 1926), arhitect francez. Folosind o tehnică de construcţie îndrăzneaţă, s-a dedicat realizării, în special, a marilor complexe sportive (piscina din Deauville, Centrul olimpic din Montréal).

TAIMÎR 1. Pen. în extremitatea de N a Asiei, între mările Kara şi Laptev; c. 400 mii km². În S câmpii joase, iar în partea centrală şi de N, m-ţii Birranga. Alt. max.: 1 146 m. Drenată de fl. Taimîr. Vegetaţie de tundră. Gheţari. Se termină la N prin capul Celiuskin. **2.** Lac tectonic în centrul pen. **T.**: 4,6 mii km².

TAÍN (< tc.) s.n. **1.** Raţie de alimente sau de băutură care se dă cuiva pentru un timp determinat. ✦ Mâncare, hrană. **2.** Parte, porţie care revine cuiva ca rezultat al unei împărţeli, al unei repartizări etc.

TAINAN, oraş în SV ins. Taiwan, port la Marea Chinei de Sud; 722,2 mii loc. (2000). Expl. sării. Ind. siderurgică, a aluminiului, chimică, textilă. Universitate. Fondat (1590) de olandezi.

TÁINĂ (< sl.) s.f. **1.** Lucru, fapt etc. nepătruns, neînţeles de mintea omenească; mister, enigmă. ✦ (Pop.) Miracol, minune; poveste minunată. **2.** Secret. ✧ Loc. (Înv.) *De taină* – intim; particular. **3.** Loc ascuns, tăinuit; ascunzătoare, tainiţă. **4.** (REL.) Act ritualic de comunicare cu realitatea divină, care pecetluieşte legătura dintre divinitate şi om. Tainele sunt atestate în cele mai diferite religii, cu excepţia islamului. În creştinism, ele sunt lucrări sfinte ale harului, izvorând din umanitatea îndumnezeită a lui Hristos care se împărtăşeşte printr-un rit de sfinţire săvârşit de slujitorii bisericeşti. Biserica ortodoxă are şapte taine: botezul, mirungerea, împărtăşania (euharistia), pocăinţa (spovedania), hirotonia, nunta şi maslul; în biserica romano-catolică, numărul tainelor a fost stabilit, după multe dispute, tot la şapte, în locul mirungerii fiind confirmarea; protestanţii recunosc numai două taine: botezul şi împărtăşania.

TAINE, Hippolyte Adolphe (1828–1893), critic, filozof şi istoric francez. Concepţie determinist-scientistă, după care opera de artă este condiţionată de trei factori: „rasa" (factorul individual), „mediul" (factorul geografic) şi „momentul" (factorul istoric). Lucrări: „Eseuri de critică şi istorie", „Istoria literaturii engleze", „Filozofia artei".

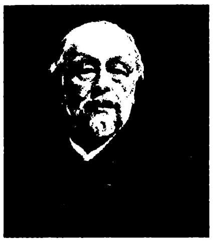

Hippolyte Taine

Tagore

TÁINIC, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Şi adv.) Plin de taină **(1)**; misterios. **2.** Neştiut, neînţeles, secret. ✦ Intim. ✦ (Despre locuri) Ascuns, ferit; (despre oameni) singuratic. 3. Discret, tăcut, închis.

TAIÓR (< fr.) s.n. Costum femeiesc compus dintr-o fustă şi o jachetă, confecţionate din acelaşi material (de obicei din stofă).

TAIPEI (TAIBEI), oraş în ins. Taiwan, centrul ad-tiv al prov. Taiwan, port la M. Chinei de Est; 6,5 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Metalurgie; constr. navale, de maşini; ind. electrotehnică. Universitate. Fondat (1708).

TAIPÍNI s.m. pl. Denumire a participanţilor la Războiul ţărănesc (1850–1864) antifeudal şi de eliberare de sub dominaţia dinastiei manciuriene Qing din China.

TAIROV, Aleksandr Iakovlevici (1885–1950), regizor şi actor ucrainean. Fondator al Teatrului de cameră de la Moscova. Preocupat de studiul mişcării, de investigaţia plastică şi de muzicalitatea actului teatral, susţinând preponderenţa regiei şi a interpretării actorului „total" asupra textului („Sakuntala", „Opera de trei parale"). Lucrări teoretice („Teatrul descătuşat").

TAIŢA, râu în N Dobrogei; 52 km. Izv. din N Culmii Niculiţelului şi se varsă în L. Babadag.

TAIWAN 1. Ins. chineză în V Oc. Pacific, despărţită de ţărmul continental prin str. **T.** *Relief* variat; în centru, sistemul muntos Yushan (alt. max. 3 997 m) are versantul estic abrupt, iar cel vestic domol, coborând în trepte către o câmpie litorală. Seismicitate ridicată. *Climă* tropicală musonică. Vechea denumire: *Formosa*. **2.** Str. între ţărmul SE al Chinei şi ins. Taiwan, care uneşte M. Chinei de Est cu M. Chinei de Sud. Lungime: 360 km; lăţime min.: 130 km; ad. min.: 60 m. **3.** Prov. în SE Chinei, în ins. **T.**; 36,1 mii km²; 22.1 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Taipei*. Expl. forestiere, de cărbuni, petrol şi gaze naturale, de min. de fier, cupru, sulf, azbest, zinc etc. Orez, cafea, trestie de zahăr, arahide, iută, citrice, ananas, bumbac, ceai, tutun. Pescuit. Creşterea animalelor. Ind. siderurgică, constr. de maşini, electronică, alim., textilă, chimică, de celuloză şi hârtie, de prelucr. a petrolului. Şantiere navale. Teritoriul insulei a fost ocupat de portughezi, care i-au dat numele de *Formosa* şi de olandezi (1624–1662). Integrată statului chinez (1683). Între 1950 şi 1971 **T.** (Republica China) în Consiliul de Securitate al O.N.U. a reprezentat interesele chineze. După recunoaşterea (1979) Chinei de către S.U.A., aceasta a rupt relaţiile cu **T.**, dar Republica China a refuzat reintegrarea într-un stat unitar chinez. Statutul T., nerecunoscut ca stat de Republica Populară Chineză, este de provincie rebelă recunoscut de puţine state din lume.

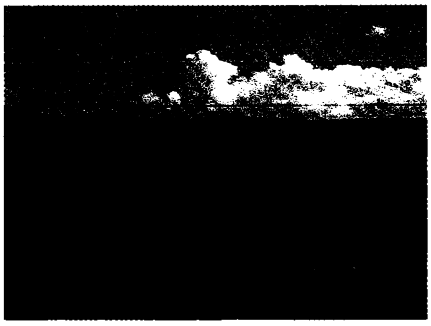

Taiga

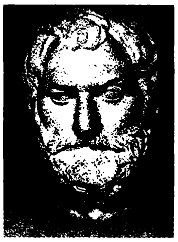

Tales din Milet

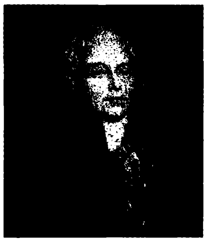

Talleyrand-Périgord

TAIYUAN, oraş în E Chinei, centrul ad-tiv al prov. Shanxi; 1,5 mil. loc. (1990). Expl. de cărbuni. Siderurgie, constr. de maşini; ind. chimică, textilă şi alim. Universitate. Templu (sec. 17). Construit din marmură albă, incrustat cu pietre semipreţioase, în mijlocul unei grădini cu numeroase canale şi fântâni. Vechiul nume: *Yangku.*

TĂJ MAHAL, mausoleu ridicat (1630-1652) la intrarea în Agra, de împăratul Shāh-Jahān pentru soţia sa Mutmāz Mahall.

TAJ MAHAL (pe numele adevărat *Henry St. Claire Fredericks*) (n. 1942), cântăreţ american. Repertoriu cuprinzând orientări country-blues, ragtime, reggae, rhythm & blues, jazz şi folk. Discografie selectivă: „Rising Sons", „The Best of Taj Mahal" etc.

TAJO (port **TEJO),** fl. în Pen. Iberică (Spania şi Portugalia); 1 007 km. Izv. din Sierra de Cuenca, străbate pod. Castilia Nouă şi se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic, în apropiere de Lisabona. Navigabil pentru vase oceanice până la Santarém (Portugalia). Trece prin Toledo.

TAJUMULCO, vulcan stins în Guatemala, cel mai înalt vf. din America Centrală istmică. Alt.: 4 210 m.

TAKAMATSU, oraş în Japonia (Shikoku), port la Mediterana japoneză; 332,8 mii loc. (2000). Constr. navale. Tumuli (sec. 4-6). Centru de ceramică din sec. 17. Muzeu.

TAKÁR (< rus. {i}) subst. (GEOGR.) Denumire a terenurilor argiloase salinizate din Asia Centrală, a căror suprafaţă crapă în perioadele secetoase, desfăcându-se în plăci poligonale; deşert de argilă.

TAKEMITSU, Tōru (1930-1996), compozitor japonez. Stil eclectic şi suplu în care îmbină instrumentele occidentale cu cele tradiţionale japoneze şi muzica electroacustică. Muzică de cameră, simfonică („November Steps" I şi II, „Texturi"), pentru orchestră („Concert pentru flaut"), de film.

TAKLAI-MAKAN (TAKLA-MAKAN), deşert nisipos în V Chinei, în bazinul râului Tarim; c. 323,8 mii km^2. Alt.: între 800 şi 1 500 m.

TAL (< fr. {i}; {s} gr. *thallos* „ramură") s.n. Corp vegetal, lipsit de vase conducătoare, monocelular (la bacterii şi unele alge) sau pluricelular (la ciuperci, briofite şi alge) uneori diferenţiat în organe rudimentare.

TALÁMUS (< fr.; {s} lat. *thalamus*) s. n. Formaţie anatomică nervoasă cenuşie aparţinând *diencefalului,* care are ca rol principal integrarea excitaţiilor senzitive şi senzoriale şi proiectarea lor pe scoarţa cerebrală.

TALÁNGĂ (onomat.) s.f. Clopot care se atârnă la gâtul vitelor şi al oilor. ✦ Sunet produs de acest clopot.

TALÁNT (< sl., gr.) s.m. **1.** (În Grecia antică) Unitatea de măsură a greutăţii, cu valoare diferită de la o cetate la alta. **2.** Monedă de aur sau de argint cu valoare variabilă de la o cetate la alta şi de la o epocă la alta.

TALASOTERAPÍE (< fr.; {s} gr. *thalassa* „mare" + *therapeia* „tratament") s.f. Tratament cu băi de mare asociate cu aerul marin (în reumatism cronic, sinuzită etc.).

TALÁŞ (< tc.) s.n. Aşchie lungă şi subţire care rezultă ca deşeu la prelucrarea lemnului cu rindeaua; cele uniforme, obţinute la prelucrarea cu maşini-unelte speciale, constituie *lâna de lemn,* utilizată ca semifabricat pentru producerea plăcilor aglomerate şi fibrolemnoase, ca material termoizolant etc.

TALAT PAŞA, Mehmet (1872-1921), om politic turc. Lider al partidului „Junii turci". După Revoluţia din 1908, de mai multe ori ministru; mare vizir (1917-1918). Asasinat.

TALÁZ (< tc.) s.n. Val mare format pe mări şi pe oceane în timpul furtunii.

TALBOT, William Henry Fox (1800-1877), inventator britanic. Autorul procedeului fotografic denumit „calotipie" (1841), care a prefigurat procedeele moderne.

TALC (< fr. {i}) s.n. Silicat natural hidratat de magneziu. Este lamelar, solzos, verde-deschis sau albicios, moale şi cu luciu gras. Se utilizează în industria hârtiei, a cauciucului, textilă, în industria farmaceutică, în cosmetică etc.

TALCAHUANO, oraş în partea central-vestică a statului Chile, port pe ţărmul Oc. Pacific; 248,9 mii loc. (2002, cu suburbiile). Universitate.

TALEA, com. în jud. Prahova, la izvoarele Proviţei; 1 176 loc. (2004).

TALÉNT (< fr., germ.) s.n. Aptitudine care favorizează realizarea unei activităţi creatoare în artă, şţtiinţă, tehnică, sport etc.; *p. ext.* persoană care posedă o astfel de aptitudine.

TÁLER^1 (< bg.) s.n. **1.** Vas întins de lemn, de pământ ars etc. din care se mănâncă; talger **(1). 2.** Disc^2. **3.** (TEHN.) Piesă de metal, de lemn etc., de forma unei farfurii plate, cu diferite întrebuinţări (în poligrafie, în industria chimică). ✦ Fiecare dintre cele două discuri sau vase ale unei balanţe, în care se pun fie obiectele de cântărit, fie greutăţile; tas. **4.** Talger **(2). 5.** Ţintă mişcătoare confecţionată dintr-un material casabil şi utilizată în tirul sportiv. ✦ (La pl.) Probă sportivă din cadrul tirului, care constă în trageri cu arme de vânătoare.

TÁLER^2 (< germ.) s.m. Monedă de argint (austriacă) care a circulat în trecut şi în Ţările Române.

TALES (THALES) din Milet (maturitate, c. 625-545 î.Hr.), filozof şi matematician grec. Unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei antice. Socotit primul filozof grec care a pus problema substanţei unice a lumii (identificată cu apa). I se atribuie teorema care îi poartă numele şi prezicerea eclipsei de soare din anul 585 î.Hr.

TÁLGER s.n. 1. Taler^1 **(1).** 2. Instrument muzical de percuţie format din două discuri de alamă, uşor concave, care, lovite unul de altul, produc sunete puternice, de înălţime nedefinită; taler^1 **(4).**

TALHÎŞ (TALHÎŞ) (< tc.) s.n. (În Imp. Otoman) Raport prezentat de marele vizir sultanului pentru numirea sau destituirea unui conducător al statelor vasale.

TALIA (în mitologia greacă), muza comediei.

TÁLIE (< it., fr., rus.) s.f. **1.** (ANAT.) Trunchi **(2).** 2. (Impr.) Circumferinţa celei mai subţiri părţi a trunchiului: mijloc **(I 2)**, brâu **(2).** ✦ Parte a unui obiect de îmbrăcăminte care îmbracă mijlocul; *p. ext.* corsaj. ✧ Loc. *În talie* = îmbrăcat numai în rochie sau în haine (fără palton sau pardesiu). 3. Statură, înălţime, mărime.

TALIÓN (< fr., lat.) s.n. Formă primitivă de pedeapsă prin care se aplică celui vinovat un rău identic sau similar cu acela pe care acesta l-a provocat victimei.

TALISMÁN (< fr., germ.) s.n. Amuletă.

TÁLIU (< fr. {i}; {s} gr. *thallos* „ramură") s.n. Element chimic (*Tl;* nr. at. 81, m. at. 204,37, p.t. 302,5°C, p.f. 1 457°C, gr. sp. 11,85). Este un metal alb-albăstrui, moale. Descoperit de W. Crookes în 1861.

TALKIE-WÁLKIE (< engl. *to talk* „a vorbi" + *to walk* „a merge") s.n. Radiotelefon portativ. Sin.: *walkie-talkie.*

TALK-SHÓW (< engl. *to talk* „a vorbi" + *show* „spectacol") s.n. Emisiune de televiziune constând într-o conversaţie dintre un animator (moderator) şi mai mulţi invitaţi pe o anumită temă.

TALLAHASSEE, oraş în SE S.U.A., centrul ad-tiv al statului Florida; 150,6 mii loc. (2000, cu suburbiile). Constr. de mat. feroviar. Două universităţi (1857, 1887). Fondat (1638).

TALLCHIEF 1. Maria (n. 1925), dansatoare americană de origine indiană. Stea a repertoriului clasic pe scena de la City Ballet din New York (1948-1960). A creat aici balete ca „Pasărea de foc", „Orpheus", „Somnambula", „Serenada" sau pe muzica lui G. Balanchine, a cărui soţie a devenit. **2. Marjorie T.** (n. 1927), balerină americană de origine indiană. Soră cu **T. (1).** Soţia dansatorului şi coregrafului G. Skibine, alături de care a creat numeroase balete („Prizonierul din Caucaz", „Romeo şi Julieta"). Stea a Operei din Paris (1957-1962).

TALLEMANT DES RÉAUX, Gédéon (1619-1692), scriitor francez. Culegerea sa de „Istorioare", reprezentând portrete şi anecdote, se constituie într-un important document precis şi pitoresc privind moravurile şi obiceiurile din sec. 17.

TALLEYRAND-PÉRIGORD, Charles Maurice de ~, prinţ de Bénévent (1754-1838), diplomat şi om politic francez. Ministru de Externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului şi Restauraţiei. Reprezentând Franţa la Congresul de la Viena (1814-1815), a reuşit să frâneze tendinţele de expansiune teritorială ale Prusiei şi Rusiei pe baza afirmării „principiului legitimităţii", potrivit căruia statele trebuie să revină suveranilor lor legitimi.

TALLIEN, Jean Lambert (1767-1820), om politic francez. Deputat montagnard, membru al Comitetului Salvării Publice. Unul dintre conducătorii loviturii de stat de la 9 termidor 1794 (27 iul.), care marchează sfârşitul Revoluţiei.

TALLINN, cap. Estoniei, port la G. Finic; 398,4 mii loc. (2002). Şantiere navale. Constr. de maşini; ind. celulozei şi hârtiei. Institute de învăţământ superior. Monumente: biserici (sec. 13-15), cetate (sec. 14-16, reconstruită), primărie (sec. 14-15), palatul Kadriorg, baroc (1725, azi muzeu). Întemeiat în sec. 10, dar menţionat documentar din 1154. Ocupat de danezi (1219), oraş hanseatic, reocupat de suedezi (1561). Cap. Estoniei independente (1919-1940 şi din 1991). S-a mai numit *Reval.*

TALLON, Roger (n. 1929), designer francez. Contribuţii în domeniile esenţiale ale producţiei industriale: material electrocasnic, mobilier casnic (sistemul modular „Cryptegamme") sau urban, maşini-unelte, material de transport (şine de metrou), maşini, T.G.V. Atlantic.

TALMA, François Joseph (1763-1826), actor francez. Tragedian celebru (dicţiune, joc de subtilă nuanţare), interpret preferat al lui Napoleon. Roluri din teatrul clasic francez şi tragediile lui Shakespeare. Lucrări teoretice („Memorii despre Lekain şi despre arta dramatică").

TALMUD, Carte religioasă iudaică, consemnând întreaga tradiţie cultă; scrisă între sec. 3 î.Hr. şi 5 d.Hr.; există

Tallinn. Poarta veche de pe strada Viru

două versiuni: T. din Ierusalim şi T. din Babilon. Are două părţi: *Mişna* (Repetarea legii), cuprinzând şase porunci, ca reglementări ale vieţii sociale, şi *Ghemara* (Completarea legii), comentarii la tratatele din prima parte.

TALMUDÍSM s.n. **1.** Studiul *Talmudului*. **2.** Fig. Tendinţă de a privi lucrurile rigid, scolastic, dogmatic. **3.** Fig. Exces de subtilităţi şi distincţii formale în interpretarea unei probleme, a unui text etc.

TALOFÍTE (< fr. {i}; {s} fr. *thal e* „tal" + gr. *phyton* „plantă") s.f. pl. Plante inferioare al căror corp vegetativ este un tal şi care se înmulţesc prin spori, prin diviziune sau prin gameţi *(Thallophyta)*. Sunt incluse aici algele, bacteriile, ciupercile, lichenii şi briofitele.

TALÓN (< fr.) s.n. **1.** Parte care rămâne la cotorul unui chitanţier, al unui bonier etc. după ce s-au rupt părţile detaşabile. **2.** Partea întărită de la călcâi a unui ciorap. **3.** Fiecare dintre marginile îngroşate şi întărite ale unei anvelope.

TALONÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A urma pe cineva îndeaproape la un concurs, într-o cursă. **2.** A trage mingea cu piciorul din grămadă la rugbi. **3.** Fig. A hărţui, a sâcâi, a enerva.

TALONÉTĂ (TALONÉT, s.n.) (< fr.) s.f. **1.** Piesă de carton fixată în dreptul călcâiului, pentru a asigura rezistenţa îmbinării la încălţăminte.**2.** Plăcuţă de plută fixată în interiorul pantofului în dreptul scobiturii tălpii piciorului în scop ortopedic.

TALOŞ, Ion (n. 1934, Prodăneşti, jud. Sălaj), folclorist şi etnolog român. Stabilit în Germania (1986). Contribuţii fundamentale la interpretarea comparatistă, monografică („Meşterul Manole") şi lexicografică („Gândirea magico-religioasă la români"), a miturilor şi gândirii arhaice româneşti. Colaborări la sinteze internaţionale („Enciclopedia religiei", coord. M. Eliade, ş.a.).

TALPA, com. în jud. Teleorman, pe râul Claniţa; 2 106 loc. (2008).

TÁLPĂ (< magh.) s.f. **I. 1.** Partea inferioară a labei piciorului, care vine în atingere cu pământul. ✧ *Talpa-gâştei* = plantă erbacee perenă, meliferă şi medicinală, din familia lamiacee, cu frunze peţiolate, palmat-sectate şi flori roz dispuse în verticile multiflore *(Leonurus cardiaca)*. **2.** Partea de dedesubt a încălţămintei care protejează talpa piciorului; partea de dedesubt a ciorapului. **3.** Sortiment de piele pentru talpă **(I. 2).** ✧ *T. artificială* = material fabricat, prin aglomerare cu lianţi, din fibre de piele (provenite din deşeuri), fibre de celuloză şi fibre textile şi folosit ca înlocuitor pentru talpă **(I 3)**, branţuri, ştaifuri, bombeuri şi glencuri. **II. 1.** Piesă sau ansamblu de piese aşezate între două elemente ale unui sistem tehnic sau între o piesă şi sol, servind pentru reazem sau pentru transmiterea forţelor. ✦ Partea de dedesubt a corăbiei. ✦ Partea care formează fundul unui scoc de moară, de joagăr etc. ✦ Partea rindelei care alunecă pe lemn. ✦ Parte a unui pat de puşcă pe care se sprijină aceasta când stă vertical. ✦ Partea de dedesubt pe care se clădeşte o claie sau un stog. ✦ Baza unei excavaţii miniere (ex. **t.** galeriei) sau a unei găuri de sondă. **2.** Planul de rezemare pe sol a unui element de construcţie (ex. **t.** de fundaţie). ✧ *Talpa iadului* = **a)** (în basme) temelia iadului; mama căpeteniei dracilor; **b)** om rău, păcătos; babă rea, vrăjitoare. **3.** Fiecare dintre cele două grinzi de lemn orizontale ale scheletului războiului de ţesut ţărănesc. **4.** Fiecare dintre piesele de lemn sau oţel, curbate la capătul din faţă, pe care alunecă sania **(1)**. **5.** (POLIGR.) Figura de la extremitatea superioară sau inferioară a unui tip **(7)**.

TÁLUS (cuv. lat. „călcâi") s.n. (ANAT.) Astragal **(1).**

TALÚZ (< fr.) s.n. Suprafaţă înclinată care mărgineşte lateral un *rambleu* sau un *debleu*. ✧ *T. natural* = înclinarea maximă pe care o poate avea taluzul executat într-un teren fără ca granulele de pământ care-l formează să alunece.

TALVÉG (< germ.) s.n. Linia care uneşte punctele de cea mai mare adâncime din albia minoră a unui râu sau din lungul unei văi uscate.

TAMANZA, Tomáso (1705-1789), arhitect, inginer şi istoric al arhitecturii italian. Reprezentant al neoclasicismului (faţada bisericilor St. Maria Maddalena, Venezia, St. Maria Margherita, Padova). Lucrarea sa „Viaţa celor mai cunoscuţi arhitecţi şi pictori" constituie un important document privind arta sec. 16.

TAMARIN (< fr.) s.m. Numele mai multor specii de maimuţe pitice din America de Sud şi Centrală, din fam. Cebide, cu blană deasă, stufoasă (t. negru, t. cu mantie, **t.**-leu auriu ş.a.).

TAMARÍND (< fr.) s.m. Arbore exotic din fam. Fabacee, cu frunze compuse din foliole alungite şi cu flori galbene-roşietice *(Tamarindus indica)*. Din fructele sale se prepară unele băuturi răcoritoare, iar scoarţa este utilizată în medicină.

TAMASIDAVA, localit. în Dacia situată, potrivit coordonatelor lui Ptolemeu, pe malul stâng al Siretului. Identificată ipotetic cu aşezarea geto-dacică de la Răcătău de Jos (com. Horgeşti, jud. Bacău).

TAMAŞI, com. în jud. Bacău, pe stg. Siretului; 3 256 loc. (2008). Atestată documentar în 1433.

TAMATAVE v. **Toamasina.**

TAMAYO, Rufino (1899-1991), pictor mexican. Influenţat de cubism şi expresionism, îmbină tradiţiile artei populare mexicane cu o stilizare modernă de mare bogăţie simbolică şi cromatică (compoziţii murale - „Prometeu", pentru Sala de conferinţe U.N.E.S.C.O., Paris).

TAMBOV, oraş în Federaţia Rusă la SE de Moscova; 294,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Ind. chimică şi alim. Fondat în 1636.

TAMBÚCHI (< sp.) s.n. Deschidere în puntea unei nave prin care se asigură accesul la încăperile de sub punte, prevăzută cu un capac pentru a o feri de intemperii.

TAMBÚR (< fr.) s.n. **1.** (TEHN.) Organ de maşină de forma unui tub scurt, pe a cărui suprafaţă exterioară sunt trasate gradaţii pentru măsurare sau sunt fixate alte organe de maşină active, tăietoare, de mărunţire, came etc.; tobă **(3).** ✧ *T. gradat* = piesă componentă a anumitor instrumente de măsurat de precizie şi care are suprafaţa exterioară prevăzută cu gradaţii la unul dintre capete (ex. **t.** unui micrometru). **2.** (ARHIT.) Porţiune prismatică sau cilindrică a unei turle, cuprinsă între bază şi cupolă. **3.** Vestibul cilindric în interiorul căruia se învârteşte o uşă pivotantă. **4.** (INFORM.) *T. magnetic* = periferic care permite operaţii de intrare şi ieşire.

TAMBÚRĂ (< tc.) s.f. Vechi instrument muzical cu coarde metalice, asemănător mandolinei.

TAMBURÍNĂ (< fr.) s.f. Vechi instrument muzical, folosit pentru acompanierea ritmică a dansului în Spania, Italia şi Orient, având forma unei mici tobe cu pielea întinsă pe o singură parte, cu mici talgere sau cu clopoţei împrejur.

TAMERLAN v. **Timur Lenk.**

TAMILĂ (cuv. autohton) adj. *Limba t.* = limbă din fam. dravidiană, vorbită în India, Sri Lanka, Singapore, Malaysia, Indonezia ş.a. de peste 70 mil. loc. Limbă oficială în India (Tamil Nadu), Singapore şi Sri Lanka (unde, din 1978, populaţia T. este implicată într-un război civil sângeros cu majoritarii singhalezi).

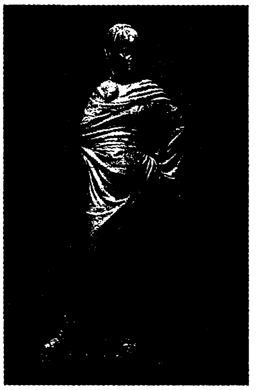

Tanagra^2

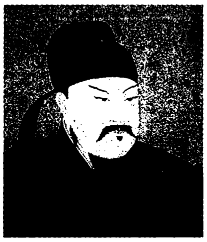

Taizong Tan

TAMIL NADU, stat în SE Indiei cu deschidere la G. Bengal; 130,1 mii km^2; 62,1 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Chennai*. Ind. chimică, constr. de maşini.

TAMISA (THAMES), fl. în Marea Britanie (Anglia), cel mai mare din ţară; 338 km. Izv. din dealurile Cotswold şi se varsă în M. Nordului, printr-un estuar cu o lăţime max. de 16 km. De la Londra, navigabil pentru vase oceanice. Legat prin canale navigabile cu G. Bristol şi M. Irlandei. Trece prin Oxford şi Londra.

TAMM, Igor Evghenievici (1895-1971), fizician sovietic. Contribuţii în mecanica cuantică la teoria nucleului atomic. Lucrând cu I.M. Frank, a elaborat teoria matematică a efectului Cerenkov. Premiul Nobel pentru fizică (1958), împreună cu I.M. Frank şi P.D. Cerenkov.

TAMPA, oraş în S.U.A. (Florida), port la G. Mexic. Împreună cu St. Peterburg şi Clearwater formează o conurbaţie de 2,39 mil. loc. (2000). Şantiere navale; ind. aluminiului, alim., chimică şi textilă. Universitate (1931). Staţiune balneoclimaterică. Fondat (1823).

TAMPERE (sued. TAMMERFORS), oraş în SV Finlandei; 199,8 mii loc. (2002). Hidrocentrală. Siderurgie. Universitate. Fondat (1779).

TAMPICO, oraş în E Mexicului, port la G. Mexic; 295,4 mii loc. (2000). Şantier naval. Expl., prelucr. şi chimizarea petrolului. Staţiune balneară. Fondat (1532).

TAMPÓN (< fr.) s.n. **1.** Piesă elastică fixată pe traversa frontală a unui vehicul de cale ferată, care are rolul de a menţine o anumită distanţă între vehiculele cuplate, de a amortiza şocurile dintre acestea în timpul mersului etc. **2.** Bucată de vată sau de tifon sterilizat, care se aplică pe o rană pentru a opri hemoragia. **3.** (CHIM.) *Soluţie tampon* v. *soluţie*. **4.** Accesoriu de birou format dintr-o placă curbată pe care se fixează hârtie sugativă.

TAMPONÁ (< fr.) vb. **I 1.** Refl. A se ciocni, a se lovi. **2.** Tranz. A efectua un tamponament.

TAMPONAMÉNT (< fr.) s.n. Oprire a unei sângerări cu ajutorul tampoanelor de vată sau de tifon ori a meşelor (ex. **t.** nazal în epistaxis).

TAM-TÁM (< fr.) s.n. 1. Instrument de percuţie asemănător gongului **(1)**, dar de dimensiuni mai mari şi cu un sunet mai grav. **2.** Instrument muzical african asemănător tobei; muzică executată cu un astfel de instrument. ✦ Fig. Zgomot mare, gălăgie, vacarm.

TAN (TANG), dinastie de împăraţi chinezi (618-907), întemeiată de conducătorul militar Li Yuan. Mai importanţi: *Taizong* (626-649), *Gaozong* (650-683), *Wuzong* (841-846). În timpul acestei dinastii, Imp. Chinez cunoaşte o epocă de înflorire economică şi culturală, precum şi o expansiune terit. maximă, devenind unul dintre cele mai mari şi mai importante state din istoria Ev. Med.

TANA 1. Lac în Ethiopia, la 1 830 m alt.; 3,6 mii km^2. Ad. max.: 72 m. Din el izv. Nilul Albastru. Se mai numeşte *Dembea*. **2. T. (Teno)** Fl. în Pen. Scandinavă, care formează graniţa între Finlanda şi Norvegia; 304 km. Izv. din N Finlandei (Laponia) şi se varsă în fiordul cu acelaşi nume din Oc. Arctic. 3. Fl. în Kenya; c. 800 km. Izv. din m-ţii Aberdare şi se varsă în Oc. Indian.

TANACU, com. în jud. Vaslui, în SE Pod. Central Moldovenesc; 2 313 loc. (2008).

TANAGRA^1, localit. în Grecia Centrală; c. 600 loc. Celebră în Antic. pentru atelierele de figurine din ceramică, policrome, de mare fineţe, reprezentând mai ales femei în atitudini din viaţa cotidiană.

TANAGRA² (< fr.) s.f. Nume dat statuetelor de pământ ars care s-au găsit în necropolele de la Tanagra, în Grecia (mai apoi în toată lumea greco-romană).

TANÁJ (< fr.) s.n. (IND. PIEL.) Tăbăcire.

TANAKA, Giichi (1863–1929), general şi om politic japonez. Prim-min. şi ministru de Externe (1927–1929). Autorul **Planului** ~ (1927), care prevedea extinderea dominaţiei militare japoneze în Asia şi Australia.

TANAKA, Koichi (n. 1959), chimist japonez. Cercetător ştiinţific la Institutul Shimedzu. Studii privind analiza spectrometrică a macromoleculelor. Premiul Nobel pentru chimie (2002), împreună cu J.B. Fenn şi Kurt Writhrich.

TANANARIVE v. **Antananarivo.**

TANÁNT (< fr.) s.m. Substanţă chimică, anorganică sau organică, naturală sau sintetică, utilizată la tăbăcirea pieilor crude.

TANAŞOCA, Nicolae-Şerban (n. 1941, Bucureşti), filolog şi istoric român. Specialist în studii clasice, bizantinologie şi balcanologie („Fontes Historiae Daco-Romanae", în colab., „Balcanologi şi bizantinişti români", „Bizanţul şi românii").

TANATOFOBÍE (< fr.; {s} gr. *thanatos* „moarte" + *phobos* „teamă") s.f. Teamă morbidă de moarte.

TANATOLOGÍE (< fr.) s.f. Ştiinţă care se ocupă cu cercetarea semnelor, condiţiilor, cauzelor şi naturii morţii.

TANC (< fr.) s.n. **1.** Maşină de luptă blindată, montată pe şenile, având tunuri şi mitraliere instalate în turelă şi în partea din faţă a vehiculului. ✧ *T. amfibiu* = tanc care se poate deplasa şi pe apă. **2.** Rezervor din tablă de oţel, pentru depozitarea sau transportul lichidelor. ✧ *T. petrolier* = navă comercială folosită pentru transportul produselor petroliere.

TANCHÍST, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Militar care face parte dintr-o unitate de tancuri.

TÁNCSICS Mihály (1799–1884), om politic ungur. S-a situat în aripa radicală a Revoluţiei de la 1848–1849 din Ungaria.

TÂNDAVA (cuv. sanscrit) subst. Dansul cosmic al lui Şiva prin care el creează şi distruge Universul.

TANDÉM (< fr. {i}) s.n. (TEHN.) Sistem tehnic (dispozitiv, maşină etc.) acţionat din mai multe puncte situate pe direcţia mişcării întregului sistem sau pe direcţia mişcării elementului conducător al mecanismului motor al sistemului (ex. bicicleta-tandem acţionată de două perechi de pedale).

TANDRÉŢE (după fr. *tendresse*) s.f. Afecţiune delicată, plină de gingăşie.

TANEEV, Serghei Ivanovici (1856–1915), compozitor, pianist şi pedagog rus. Opere („Orestia"), lucrări corale şi coral-simfonice, simfonii, muzică pentru formaţii de cameră, piese pentru pian, lieduri.

TANGÁJ (< fr.) s.n. Mişcare oscilatorie în plan longitudinal a unei nave sau a unui vehicul feroviar, efectuată în jurul unei axe transversale.

TANGANYIKA 1. Lac tectonic în Africa Orientală, la 782 m alt., între Republica Congo, Zambia, Tanzania şi Burundi; 32,9 mii km². Ad. max.: 1 435 m. Faună ihtiologică endemică. Navigaţie. **2.** Terit. în Africa de Est, parte a Republicii Unite Tanzania. Reg. de coastă a **T.** s-a aflat, în sec. 10–18, în sfera de influenţă arabă. În sec. 16, pe litoral şi-au făcut apariţia portughezii, care au fost alungaţi definitiv în a doua jumătate a sec. 17. În 1856 reg. de coastă a intrat în componenţa sultanatului Zanzibar, iar în 1884, terit. **T.** a fost cucerit de germani şi inclus, în 1890, în colonia germană Africa Orientală. În timpul Primului Război Mondial. **T.**, a fost ocupată de trupele engleze. După război a trecut în administraţia Marii Britanii, ca terit. sub mandatul Ligii Naţiunilor, iar din 1946 ca terit. sub tutela O.N.U.. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, în 1961, **T.** a devenit stat independent, membru în Commonwealth; în 1962 s-a proclamat republică. În apr. 1964 s-a unit cu Republica Zanzibar şi Pemba (devenită independentă în 1963), formând Republica Unită Tanganyka şi Zanzibar (din oct. 1964, Republica Unită Tanzania). V. *Tanzania.*

TANGÂRU, sat în com. Stoeneşti (jud. Giurgiu). Aici s-au descoperit o aşezare din Neoliticul mijlociu (milen. 4 î.Hr.) şi din Neoliticul târziu (milen. 4–3 î.Hr.), aparţinând culturilor Boian şi respectiv Gumelniţa.

TANGE Kenzo (1913–2005), arhitect şi urbanist japonez. Promotor al adaptării arhitecturii tradiţionale la cerinţele vieţii moderne („Centrul Păcii" de la Hiroşima, Prefectura din Kagawa, stadionul şi piscina olimpică de la Tōkyō, cu spectaculoase acoperişuri suspendate, Centrul de presă şi radio din Tōkyō). Proiecte urbanistice în străinătate (după planurile lui s-a reconstruit oraşul *Skopje,* 1965).

TANGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **I.** Adj. *Dreaptă t. la o curbă* = dreaptă care atinge curba într-un singur punct. ✧ *Plan t. la o suprafaţă* = plan care atinge suprafaţa într-un singur punct. **II.** S.f. **1.** Dreaptă care atinge o curbă într-un singur punct. **2.** Funcţie trigonometrică egală cu câtul dintre funcţia sinus şi funcţia cosinus. ✧ *T. hiperbolică* = funcţie egală cu raportul dintre sinusul hiperbolic şi cosinusul hiperbolic.

TANGÉNŢĂ (< fr.) s.f. Atingere, contact. ✧ (MAT.) *Punct de t.* = punctul în care tangenta la o curbă atinge curba respectivă sau în care un plan tangent la o suprafaţă atinge suprafaţa.

TANGER (TANJA), oraş în N Marocului, port la str. Gibraltar; 526,2 mii loc. (1994, cu suburbiile). Moschee (sec. 14). Muzeu. Veche aşezare cartagineză, a fost colonie romană cu numele de *Tingis.* Ocupat de vandali, bizantini, apoi de arabi (sec. 8), s-a aflat în stăpânirea succesivă a dinastiilor arabe ale Idrisizilor, Omeiazilor, Fatimizilor. Cucerit de portughezi în 1471, a trecut în 1661–1662 sub dominaţia englezilor (până în 1684). Oraş regal, a cunoscut o însemnată dezvoltare comercială. În urma Convenţiei de la Paris (1923), **T.** este declarat zonă internaţională sub administraţia semnatarilor Conferinţei de la Algeciras (1906) şi sub autoritatea nominală a sultanului Marocului. Între 1930 şi 1945, T. a fost administrat de Spania. În 1956, **T.** revine Marocului.

TANGÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi perceput prin simţul pipăitului; *fig.* a cărui realitate este evidentă.

TANGÓ (< fr.) s.n. Dans de salon (la origine dans popular argentinian) în măsură binară şi mişcare moderată; melodia corespunzătoare acestui dans.

TANGSHAN, oraş în NE Chinei (Hebei); 1,04 mil. loc. (1990). Siderurgie şi cocsochimie; constr. de maşini; îngrăşăminte chimice.

TANGUY, Yves (1900–1955), pictor american de origine franceză. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai suprarealismului. Operă populată de forme stranii, cu detalii tratate naturalist („Numere imaginare", „Zile de lentoare", „Multiplicarea arcurilor").

TANÍN (< fr.) s.n. Produs vegetal (extras în special din stejar) cu gust astringent, solubil în apă; este utilizat la tăbăcirea pieilor şi la fabricarea cernelurilor negre.

TANIZAKI JUNICHIRŌ (1886–1965), scriitor japonez. Influenţat iniţial de cultura occidentală, regăseşte ulterior formele de expresie tradiţională, prezentând în romanele sale („Cele patru surori", „Cheia", „Jurnalul unui bătrân nebun") conflictele dintre lumea modernă şi civilizaţia ancestrală japoneză.

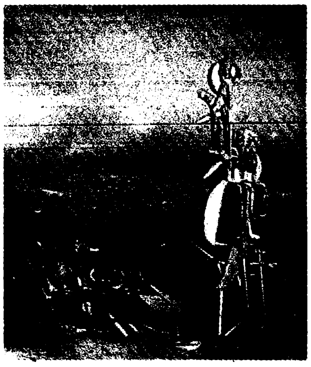

Yves Tanguy: „Divizibilitate nedefinită"

TANNENBERG, denumirea germană a localit. poloneze *Stebark* din NE Poloniei (voievodatul Olsztyn). În apropiere de **T.** s-a desfăşurat bătălia dintre poloni şi Cavalerii Teutoni (1410), cunoscută sub numele de bătălia de la Grünwald. În aug. 1914 aici a avut loc o mare bătălie, armata germană, condusă de mareşalul Hindenburg, provocând grele pierderi celei ruse, conduse de generalul A.V. Samsonov.

TANNER, Alain (n. 1929), regizor şi scenarist elveţian. Influenţat de free-cinema-ul englez. Personajele sale se află într-o permanentă derivă existenţială, tinzând spre un spaţiu mitic, oniric, în pledoaria lor nihilistă pentru o libertate totală („Salamandra", „Charles, mort sau viu", „La mii de ani lumină", „No Man's Land", „Omul care şi-a pierdut umbra").

TANNER, Väinö (1881–1966), om politic finlandez. Preşedinte al Partidului Social-Democrat (1930–1963). Prim-min. (1926–1927) şi Ministru de Externe (1939–1940). Condamnat pentru crime de război (1946), a fost eliberat (1948) şi amnistiat (1949). M. coresp. al Acad. Române (1935).

TANNHÄUSER (c. 1200 – c. 1268), poet german. Cavaler. Trubadur. Autor de poezii lirice, cântece umoristice, proverbe. Erou legendar al povestirilor populare, ca „poet blestemat", temă reluată de Heine şi Wagner.

TANOVICEANU, Ioan (1856–1917, n. Ţuglui, jud. Dolj), jurist român. M. coresp. al Acad. (1897). Specialist în drept penal şi drept procesual penal („Tratat de drept şi procedură penală"). Adept al pozitivismului juridic.

TANSA, com. în jud. Iaşi, pe stg. Văii Mănăstirea; 2 917 loc. (2008). Centru de ceramică. În satul Suhuleţ se află biserica de lemn Sfinţii Voievozi (1698).

TANTA, oraş în Egipt, port în Delta Nilului; 372,8 mii loc. (1996). Moschee (sec. 13).

TANTAL (în mitologia greacă), rege al Frigiei (sau al Lidiei). Osândit la foame şi sete veşnică în infern pentru vina de a-şi fi servit propriul fiu drept bucate la un ospăţ dat zeilor sau pentru îndrăzneala de a fi furat din hrana zeilor.

TANTÁL (< fr. {i}; {s} *Tantal*) s.n. Element chimic (*Ta;* nr. at. 73; m. at. 180,948; p.t. 3 010°C; p.f. c. 4 100°C, gr. sp. 16,7). Metal rar, cenuşiu, lucios, dur, ductil în stare pură şi foarte rezistent din punct de vedere chimic. Descoperit de A.G. Ekeberg în 1802.

TANTALÍT (< fr. {i}) s.n. Minereu (tantalat) natural de fier şi mangan, care formează o serie izomorfă împreună cu niobitul. Cristalizează în sistemul rombic, este negru, are urma roşie-brună şi luciul semimetalic. Se utilizează pentru extragerea tantalului, a niobiului şi a altor elemente rare.

TANTIÉMĂ (< fr.) s.f. **1.** Sumă încasată de membrii unui consiliu de administraţie al unei societăţi **(3),** din beneficiul acesteia, pentru participarea la conducerea ei. ✦ Comision procentual acordat mijlocitorilor de afaceri. **2.** Onorariu acordat unui autor dramatic sub forma unei cote din încasările obţinute la reprezentarea piesei sale.

TANTRA, grup de texte sacre indiene care stau la baza *tantrismului.* După **T.**, calea spre divinitate se parcurge sau prin asceză sau prin erotism.

TANTRÍSM (< fr. {i}; {s} sanscrit *tantra* „doctrină") s.n. Orientare spirituală indiană, denumită astfel după cărţile sfinte Tantra, şi existând în forma mai multor curente şi secte în cadrul budismului; se bazează pe asceză, erotism, tehnici yoga, magie şi extaz mistic şi are ritualuri incompatibile cu normele brahmanismului.

TANUMAFILI II, Malietoa v. **Malietoa Tanumafili II.**

TANZANIA (Republica Unită ~), stat în Africa de Est, cu ieşire la Oc. Indian; 945 090 km²; 36 588 000 loc.(2004). Limbi oficiale: swahili şi engleza. Religia: creştină 30%, islamică 35%, credinţe tradiţionale 35% ş.a. Cap.: oficială *Dodoma;* de facto *Dar es Salaam.* Oraşe pr.: Arusha, Mwanza, Mbeya, Morogoro, Zanzibar. *Relief* predominant de podiş; câmpia litorală, lagunară, este însoţită de ins. coraligene (mai mari fiind Zanzibar, Mafia şi Pemba). În N masivele muntoase Kilimanjaro (5 895 m, alt. max. din Africa), Mt. Meru şi Ngorongoro iar în S Mt. Rungwe, component al m-ților Livingstone. *Climă* tropicală. Principalele ape curgătoare sunt Pangani, Rufiji (cu afl. său Luwegu) și Ruvuma, ultimul formând pe o lungime apreciabilă granița cu Mozambic; în extremitatea NV râul Kagera, considerat unul dintre izvoarele Nilului. Păduri tropicale umede și savane. Faună variată (elefanți, lei, rinoceri, antilope, sute de specii de păsări ș.a.). Numeroase parcuri naționale: Kilimanjaro și Serengeti, incluse în patrimoniul natural mondial ș.a. *Resurse de subsol:* gaze naturale, minereuri de staniu , fier, nichel, diamante, aur, argint, fosfați, sare ș.a. Ind. produce: energie electrică, laminate și țevi de oțel, îngrășăminte chimice, anvelope, produse petroliere, celuloză, hârtie, ciment, încălțăminte, cherestea, mobilă, țesături, conf., produse alim. Se cultivă: porumb, orez, mei, sorg, manioc, batate, igname, tutun, bumbac, sisal (locul 2 pe Glob), piretrum (locul 2 pe Glob), cafea, ceai, arahide, cocotieri, trestie de zahăr. Se cresc efective însemnate de bovine, caprine și ovine. Pescuit (în lacurile interioare și în Oc. Indian), recoltare de scoici perlifere. Turism. Moneda: 1 Shilling T. = 100 Cents. – *Istoric.* Terit. T. (la Oldoway, în N țării, sunt descoperite cele mai timpurii vestigii ale antropogenezei), este populat, în milen. 1 d.Hr., de triburi bantu, care alcătuiesc majoritatea pop. de astăzi. Din N pătrund, în sec. 15–16, triburi masai (de origine niloto-hamită), iar din NV, triburi de păstori tutsi. Reg. de coastă este colonizată din sec. 7 d.Hr. de arabi, întemeind, în sec. 10, sultanatul *Kilwa,* iar în sec. 16–17, de portughezi. În 1856, reg. de coastă este inclusă în componența sultanatului Zanzibar, devenit (1890) protectorat britanic. În 1885, Tanganyika devine colonie germană, inclusă în 1890 în Africa Germană de Est, care mai cuprindea (din 1899) și regatele tutsi Rwanda și Burundi. În cursul Primului Război Mondial, Tanganyika este ocupată de trupe engleze (1917), iar prin Tratatul de pace de la Versailles, devine (1920) terit. sub mandat al Societății Națiunilor (din 1946 sub tutelă a O.N.U.), administrat de Marea Britanie. În 1960, Tanganyika obține autonomia internă, iar la 9 dec. 1961, își proclamă independența în cadrul Commonwealth-ului, pentru ca, un an mai târziu, la 9 dec. 1962, să se proclame republică. Membru al O.N.U. (14 dec. 1961). *Julius Nyerere,* autoritarul lider tanzanian, prim-min. (1961–1962), apoi președinte al statului (1962–1985), este, până în 1990, și președinte al Partidului Revoluționar din Tanzania, rezultat în 1977, în urma unirii celor două partide de guvernământ, Uniunea Națională din Tanganyika (T.A.N.U.) din Tanganyika cu Partidul Afro-Shirazi din Zanzibar. La 10 dec. 1963, Zanzibarul își proclamă independența și, la 26 apr. 1964, se unește cu Republica Tanganyika, formând Republica Unită Tanzania. În cadrul noului stat, Zanzibarul își păstrează o largă autonomie (vicepreședintele T. este totodată președinte al Zanzibarului), tensiuni între cele două părți componente atât de diferite manifestându-se însă periodic. Spirit autoritar, dar moderat, catolic de religie, președintele Julius Nyerere este adeptul unui socialism african pragmatic, care împrumută, în domeniul politicii agrare, unele idei de inspirație chineză, impunând partidul unic ca forță diriguitoare în societate și statul în economie. Pe plan extern, pledează în favoarea politicii de nealiniere și a unui panafricanism militant, impunându-se ca un adversar al regimului de apartheid din Republica Africa de Sud și al celui al minorității albe din Rhodesia de Sud (Zimbabwe). Retragerea sa din fruntea statului în 1985 și din fruntea partidului (1990), lăsând să-i succeadă ca președinte Ali Hassan Mwinyi (1985–1995), originar din Zanzibar, încheie o întreagă epocă. În 1992, T. consacră sistemul politic pluralist și adoptă măsuri în direcția liberalizării economiei naționale. Prin semnarea la Arusha (30 nov. 1999), de către președinții T., Ugandei și Kenyei, a Actului de înființare a Comunității Africii de Est, urmează să se instituie, până în 2004, o uniune vamală și un spațiu economic comun pentru 85 de mil. de locuitori. Alegerile parlamentare și prezidențiale (29 oct. 2000) reconfirmă partidul aflat la putere și pe președintele în exercițiu, Benjamin William Mkapa. Stabilitatea politică asigură țării o evoluție economică ascendentă. Republică prezidențială.

TANZIMAT (cuv. turc.), perioadă în istoria Imperiului otoman (1839–1876) în care a fost introdus un ansamblu de reforme de modernizare.

TAO (în chineză „drum", „cale") s. Principiu fundamental al filozofiei chineze (v. *Taoism*), indicând procesul de devenire a tuturor lucrurilor și ființelor într-o alternanță opozițională, de forțe complementare și inseparabile, de yin și yang.

TAOISM (DAOISM) (< chineză *„tao"*, „drum", „cale") s.n. Sistem filozofic și religios, fondat de Lao Zi (sec. 6 î.Hr.), unul dintre cele două mari curente ale gândirii chineze, alături de confucianism, opunându-i acestuia un ideal de viață autonom, în armonie cu natura.

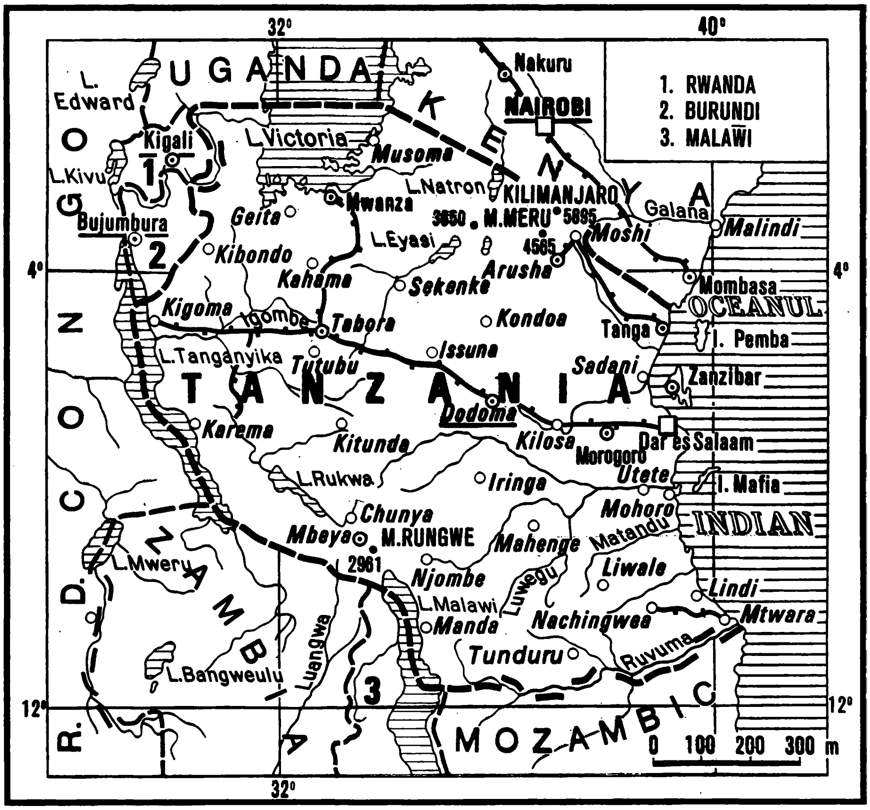

Tapir

TAO YUANMING (TAO JIAN TAOQIAN) (365–427 d.Hr.), poet chinez. Supranumit „poetul sihastru". Lirica sa, de sensibilitate profundă, inițiază în literatura chineză poezia câmpiilor și a grădinilor („Citind Cartea munților și mărilor", „Însemnări de la Izvorul cu piersici").

TAPAE, localit. în SV Daciei, unde în anii 88 și 101 d.Hr. au avut loc două importante lupte între daci și romani. Identificată prezumtiv cu Poarta de Fier a Transilvaniei.

TAPÁJ (< fr.) s.n. **1.** Zgomot violent și confuz de glasuri omenești sau de lovituri; protest zgomotos, gălăgie, scandal. **2.** Mare vâlvă făcută în jurul unei persoane, întâmplări, a unui eveniment etc.; publicitate de scandal.

TAPAJÓS, râu în Brazilia, afl. dr. al Amazonului, în amonte de Santarém; 1 992 km. Navigabil în cursul inferior pe 280 km; cascade în cursul superior.

TAPÉT (< it.) s.n. Hârtie, mătase etc. imprimată cu desene care se aplică pe pereții unei încăperi pentru a înlocui zugrăveala.

TAPIES, Antoni (n. 1923), pictor spaniol. Reprezentant al avangardei catalane din anii '50; membru al grupului „Dau al Set". Creația sa, experimentând diverse tehnici și materiale, oscilează între metafizica vidului și parafrazarea ironică a realului („Argilă cenușiu închis", „Pahar").

TAPIÓCĂ (< fr., germ) s.f. Făină extrasă din rădăcini de manioc, folosită în alimentația copiilor.

TAPÍR (< fr. {i}) s.m. Mamifer imparicopitat din familia Tapiride, cu corpul relativ masiv, pielea netedă, având buza superioară și nasul contopite într-o trompă scurtă; reprezentat în America de Sud prin genul *Tapirus,* iar în SE Asiei prin genul *Acrocodia.*

TAPISÁ (TAPIȚA) (< fr.) vb. I tranz. A îmbrăca o mobilă, după capitonare, cu stofă, pânză sau mătase ornamentală.

TAPISERÍE (< fr.) s.f. **1.** Țesătură decorativă din lână sau din mătase, lucrată manual sau la război, folosită mai ales la împodobirea pereților sau a unor mobile. Renumite **t.** au fost executate în atelierele flamande din sec. 15–16 (Arras, Bruxelles). În sec. 17 devin celebre t. din Franța (Fontainebleau, Aubusson, Beauvais, Gobelins). În sec. 18 apar ateliere de **t.** în Rusia și Anglia. În sec. 20 renaște interesul pentru **t.** ✦ Tehnica și arta executării unor asemenea țesături. **2.** Lucru de mână cusut pe o canava cu lână, mătase etc.

TAPIȚÉR (< pol., bg.) s.m. Meseriaș specializat în tapisarea mobilei.

TAPÚRĂ (< fr.) s.f. Fisură în interiorul unei piese metalice, datorită tensiunilor interne care apar în piesă la turnare, la tratament termic etc.

TARÁBĂ (< tc.) s.f. Masă improvizată, în târguri și pe străzi, pe care este etalată marfa.

TARABÓSTES s.m. Denumire dată aristocraților geto-daci; pileati.

TARÁF (< tc.) s.n. Mică formație de lăutari; band^2.

TARAGÓT s.n. Instrument muzical popular de suflat, format dintr-un tub conic de metal cu ancie simplă, asemănător clarinetului.

TARANTÉLĂ (< it.) s.f. Dans popular napolitan, în măsură ternară și mișcare foarte rapidă; melodia după care se execută acest dans.

TARANTINO, Quentin (n. 1963), regizor, scenarist și actor american. Revelație a cinematografului în anii 1990–2000 („Profesioniștii crimei", „Kill Bill" I, II). Premiul Oscar pentru scenariu: 1994 („Pulp Fiction").

TARANTO 1. Golf al M. Ionice pe țărmul de SE al Pen. Italice, larg deschis între pen. Calabria și Salentina. Lățime max.: 133 km; ad. max.: 2 657 m. **2.** Oraș în SE Italiei (Apulia), port la golful T.; 202,1 mii loc. (2001). Șantiere navale. Siderurgie: rafinării de petrol; ciment. Vestigii grecești și romane, catedrală (sec. 11, cu fațadă barocă), biserică (sec. 14), castel (sec. 15-16). Muzeu. În Antic. *Tarent.* Colonie grecească întemeiată în 708 î.Hr. de Sparta. Principal oraș grecesc din S Italiei în sec. 5-3 î.Hr. Ocupat de romani în 272 î.Hr.

TARANTÚLĂ (< n.pr. *Taranto*) s.f. Numele mai multor specii de păianjeni mari, din diferite fam., răspândiți în reg. mediteraneeană, America (din SV S.U.A. până în America de Sud), Africa, Asia tropicală și Australia, cu peri lungi, la unele specii iritanți. Unele specii sunt veninoase.

TARAPANÁ (< tc.) s.f. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Denumire a monetăriei.

TARAS, John (1919-2004), dansator și coregraf american de origine rusă. Interpret al repertoriului clasic. Coregraf pentru Marele Balet al marchizului de Cuevas (1948-1959). Din 1972, unul dintre maeștrii de balet de la City Ballet din New York.

TÁRĂ¹ (< ngr., tc.) s.f. 1. Dara. **2.** Greutăți nemarcate, de forma unor alice din metal sau din sticlă, utilizate în anumite cântăriri de laborator.

TÁRĂ² (< fr.) s.f. Imperfecțiune, defect fizic sau moral; meteahnă, viciu, cusur.

TARBES, oraș în SV Franței, la poalele m-ților Pirinei; 46,2 mii loc. (1999). Catedrala Notre-Dame-de-le-Siècle (sec. 13-18). Centru turistic. Menționat documentar (sec. 5).

TARCĂU 1. Munții Tarcăului, masiv muntos în Carpații Orientali între văile Bicazului la NV, Trotușului la V și S, Tarcăului și Asăului la E. Constituiți mai ales din gresii paleogene (gresia de Tarcău). Alt. max.: 1 664 m (vf. Grindușu). **2.** Com. în jud. Neamț, la confl. Tarcăului cu Bistrița; 3 526 loc. (2008). Expl. și prelucr. lemnului (cherestea). În satul Schitu-Tarcău se află Mănăstirea T., de călugări.

TARCEA, com. în jud. Bihor, pe râul Lei; 2 605 loc. (2008). Atestată documentar în 1237.

TARDE, Jean Gabriel de ~ (1843-1904), sociolog și criminalist francez. Unul dintre inițiatorii orientării psihologiste în sociologie. A pus la baza proceselor sociale mecanismul invenție - imitație („Legile imitației", „Logica socială").

TARDIGLACIAR (< fr.), etapă din Cuaternar situată la sfârșitul ultimei glaciațiuni pleistocene, în care s-au mai înregistrat unele scăderi de temperatură de scurtă durată.

TARDIGRÁD (< fr., lat. *tardigradus* „care merge încet") adj., s.n. **1.** Adj. (Despre un animal) care merge încet. **2.** S.n. (La pl.) Grup de animale nevertebrate (arahnide), de talie foarte mică (0,1-1,2 mm), care se deplasează greoi pe cele patru perechi de picioare *(Tardigrada);* trăiesc în mări, în ape dulci sau în mușchi, licheni, ierburi. **3.** S.m. (ZOOL.) Leneș **(2).**

TARDINI, Fanny (1823-1908, n. Trieste), actriță română. A jucat în trupele conduse de C. Caragiale, Matei Millo și M. Pascaly. În 1860 a înființat o trupă proprie. Ca interpretă, s-a remarcat în drame romantice și în melodrame.

TARDÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care apare sau are loc cu întârziere; (adverbial) prea târziu.

TÁRE (lat. *talis*) adj., adv. I. Adj. **1.** Care are o consistență solidă, care își menține coeziunea și nu poate fi desfăcut sau străpuns cu ușurință; care opune rezistență la apăsare, la atingere; lipsit de moliciune, solid. ✦ Care este mai consistent decât în mod obișnuit, vârtos, dens; (despre pâine) uscat; (despre ouă) răscopt. ✦ Fortificat, întărit. **2.** Care se îndoaie cu greu, care este lipsit de elasticitate, de suplețe (despre pânză) scrobit, apretat. ✧ *Pânză t.* = pânză rară, foarte scrobită, folosită în croitorie. **3.** Rezistent, viguros; cu forță fizică. ✦ Fig. Care este în stare să țină piept, să facă față neajunsurilor, vicisitudinilor; ferm, energic, dârz; (despre colectivități) puternic. **4.** (Despre argumente) Convingător, concludent, edificator. **5.** (Despre cuvinte, afirmații) Care jignește, supără; aspru, dur, insultător, injurios. 6. A cărui intensitate are o acțiune puternică asupra organelor de simț; intens; (despre sunete) ridicat, răsunător; (despre mirosuri) pătrunzător, excesiv, greu; (despre aer) tăios, răcoros; (despre substanțe alimentare sau chimice) care este foarte concentrat; picant; (despre băuturi alcoolice) care conține un grad ridicat de alcool. ✦ (Despre culori) Bătător la ochi; țipător, strident, viu, aprins, intens. **II.** Adv. **1.** Foarte mult; extrem, grozav, teribil de... ✦ Cu forță, cu intensitate, cu violență. **2.** Cu glas ridicat; intens, pătrunzător. **3.** Iute, repede, grabnic.

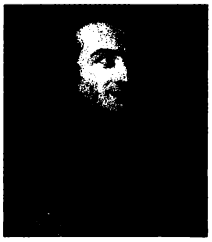

Giuseppe Tartini

TÁRGĂ (< bg.) s.f. **1.** Pat portativ cu care sunt transportați bolnavii. **2.** Mică platformă de scânduri portativă, folosită la transportul unor materiale de construcție (var, cărămidă etc.) pe șantiere.

TARHÓN (< tc.) s.m. Plantă erbacee, perenă, aromatică, din familia Asteracee, cu frunze liniare, lanceolate, bogate în uleiuri eterice, utilizate în alimentație *(Artemisia dracunculus).*

TARÍF (< fr.) s.n. **1.** Preț (stabilit oficial) pentru prestările de servicii, transport, telefon, radio, consum de energie electrică etc. ✦ Retribuție oficială stabilită pentru o anumită muncă. **2.** Listă cuprinzând prețurile unitare sau specifice pentru diferite servicii, de obicei publice, și condițiile stabilite pentru aplicarea acestora. **3.** *T. vamal* = tabel care cuprinde nomenclatorul mărfurilor, taxele vamale exprimate în procente, precum și cele rezultate din aplicarea măsurilor tarifare preferențiale, prevăzute în reglementările legale.

TARIK (Tāriq ibn-Ziyād) (?-c. 720), comandant militar musulman. Sub conducerea lui, detașamente arabe și berbere trec pentru prima oară în Spania (711), înfrâng la Rio Barbate (iul.) pe regele vizigot Roderic și pun stăpânire, în anii următori, pe aproape întreaga Pen. Iberică.

TARIM, râu în V Chinei, în reg. endoreică a Asiei Centrale; 2 030 km. Se formează prin unirea râurilor Yarkand și Aksu, care izv. din m-ții Karakorum și Tian Shan, traversează deșertul Takla Makan, unde se pierde în nisipuri. Înainte de 1924 se vărsa în L. Lob Nur.

TARKOVSKI, Andrei Arsenievici (1932-1986), regizor rus. Promotor al unui cinematograf „purificator" pentru o realitate fondată pe tensiuni dramatice universale, un cinematograf cu accente mistice și profetice, într-o atmosferă dramatică universală („Copilăria lui Ivan", „Andrei Rubliov", „Solaris", „Călăuza", „Nostalgia", „Sacrificiul").

TARLÁ (< tc.) s.f. (AGR.) Solă; cultură de pe o astfel de suprafață.

TARLÉ, Evgheni Viktorovici (1875-1955), istoric rus. Lucrări privind istoria Franței, politica externă a Rusiei („Blocada continentală", „Talleyrand", „Napoleon", „Războiul Crimeii").

TARN, râu în S Franței, afl. dr. al fl. Garonne; 375 km. Izv. din versantul sudic al m-ților Lozère și străbate Pod. Central Francez.

TARNA MARE, com. în jud. Satu Mare, la granița cu Ucraina; 3 895 loc. (2008). Atestată documentar în 1430.

TARNAVSCHI, Vasile (1859-1945, n. Mihoveni, jud. Suceava), teolog român. Contribuții în teologia vetrotestamentară („Arheologie biblică", „Introducere în sfintele cărți ale Testamentului Vechi").

TÁRNIȚĂ (< ucr.) s.f. Șa țărănească de lemn.

TARNÓW, oraș în SE Poloniei; 121,8 mii loc. (2000). Siderurgie. Constr. de mașini; ind. chimică, textilă și alim. Monumente: vestigii de fortificații (sec. 14-16), catedrală (sec. 15-19), biserici de lemn (sec. 16-17), case renascentiste și baroce. Muzee. Fondat (1330).

TÁRO (< fr.) s.m. Nume generic dat unor plante tropicale, originare din Asia *(Colocasia esculenta, Alocasia marcrorrhia)* și din America *(Xanthosoma sagittifolia),* cultivate pentru rizomii sau tuberculii lor comestibili.

TARÓD (< fr.) s.n. Burghiu de filetat.

TARPÁN (< fr.) s.m. Cal sălbatic care trăia în trecut în stepele de la N de M. Neagră, de culoare brună, cu cap scurt și gros și cu coamă scurtă *(Equus gmelini).*

TARPEA (sau TARPEIA), tânără romană, fiica regelui Sempronios Tarpeis, apărătorul Capitoliului împotriva sabinilor. Potrivit legendei, îndrăgostită de regele sabin, le favorizează cucerirea în schimbul promisiunii de căsătorie, dar este ucisă chiar din ordinul acestuia. Numele ei a fost dat stâncii de pe care erau aruncați cei condamnați pentru delicte împotriva statului.

TARQUINIUS SUPERBUS (sec. 6 î.Hr.), ultimul dintre cei șapte regi legendari ai Romei. Înlăturat de la domnie de o răscoală populară condusă de Lucius Iunius Brutus, care a proclamat republica (510/509 î.Hr.).

TARRAGONA, oraș în NE Spaniei (Catalonia), port la M. Mediterană; 113,1 mii loc. (2001). Vestigii romane (apeduct, amfiteatru, forum, palatul lui August) și paleocreștine, catedrală (sec. 12-14), mănăstire (sec. 12-13). Muzee. Fondat (sec. 6 î.Hr.).

TARRASA, oraș în NE Spaniei (Catalonia), la NV de Barcelona; 173,7 mii loc. (2001). Muzee. Ansamblu de biserici din sec. 12 (San Pedro, Santa Maria).

TARS (< fr.; {s} gr. *tarsos* „împletitură, laba piciorului") s.n. **1.** (ANAT.) Partea posterioară a scheletului labei piciorului, formată din șapte oase; astragalul, calcaneul, scafoidul, cuboidul și cele trei cuneiforme. **2.** Scheletul fibrocartilaginos al pleoapelor. **3.** (ZOOL.) Parte terminală a piciorului insectelor, formată din 1-5 segmente și terminată de obicei cu una sau cu două gheare.

TARSIOIDÉE s.f. pl. Subordin de mamifere primate arboricole, nocturne, insectivore din Asia de Sud Est, de mărimea unor șobolani, cu ochii foarte mari, așezați în față, cu picioarele posterioare lungi datorită alungirii tarsului și cu degetele terminate cu ventuze *(Tarsioidea).*

TARSKI, Alfred (1902-1983), logician, filozof și matematician polonez. Stabilit în S.U.A. (1939). Unul dintre fondatorii *semanticii* moderne („Conceptul de adevăr în limbajele științelor deductive") și metamatematicii („Logică, semantică, metamatematică").

TARSUS, oraș în S Turciei, la V de Adana; 216,3 mii loc. (2000). Ind. de prelucr. a petrolului, textilă (bumbac) și alim. Vechi centru al culturii arabe (sec. 7-13). Turism. Aici s-a născut Sf. Pavel.

TARTAGLIA, Niccolò FONTANA zis ~ (1500-1557), matematician italian. A descoperit formula de rezolvare a ecuației de gradul al treilea, pe care a publicat-o însă după Cardano. Lucrări de algebră și de geometrie elementară („Întrebări și născociri diferite", „Tratat general despre numere și măsuri").

TARTÁN (< fr.) s.n. **1.** Țesătură de lână cu carouri mari, divers colorate, folosită în Scoția. **2.** Pled, șal, haină din **t. (1) 3.** Material special din *mastic* sintetic, elastic, folosit pentru amenajarea pistelor atletice și terenurilor sportive în vederea impermeabilizării și a rezistenței lor la intemperii.

TARTAR¹ (< fr.) adj. (În sintagmă) *Sos* ~ = maioneză picantă preparată cu mult muștar (și capere).

TARTAR² (< sl.) s.n. (în mitologia antică) Fundul infernului, unde se crede că erau chinuiți cei care păcătuiau față de zei; (în credința creștină) iad, infern.

TÁRTĂ (< fr.) s.f. Prăjitură făcută dintr-un strat de aluat fraged, acoperit cu cremă și cu fructe.

TARTÍNĂ (< fr.) s.f. Felie de pâine unsă cu unt, pe care se pun brânză, mezeluri, icre etc.

TARTINI, Giuseppe (1692-1770), compozitor preclasic, violonist și teoretician italian. Unul dintre creatorii școlii violonistice moderne. Autor a peste 100 de concerte și sonate pentru vioară („Trilul diavolului"), muzică de cameră. Lucrări didactice și teoretice.

TÁRTOR (< sl.) s.m. 1. (În basme) Căpetenia dracilor, scaraoțchi. 2. Drac. ✦ (Fam.) Capul răutăților. ✦ Fig. Căpetenie a unui grup, a unei tagme, care conduce cu severitate, despotic.

TARTRÁT (< fr., engl.) s.m. Sare sau ester al acidului tartric. ✧ *T. mixt de sodiu şi potasiu* = sare Seignette.

TÁRTRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = substanță organică, optic activă, cristalină, cu gust acru şi solubilă în apă. Este utilizată în ind. alim. (sare de lămâie), în vopsitoria textilă, în medicină etc.

TÁRTRU (< fr.) s.n. Sediment depus pe fundul vaselor în care se păstrează vinul; conține tartrat de potasiu şi alte substanțe. ✧ *T. dentar* = depunere calcaroasă de culoare gălbuie, formată pe suprafața dinților; detritus **(5)**.

TARTU, oraş în Estonia; 101,1 mii loc. (2002). Constr. de maşini. Universitate (1632). Observator astronomic. Fundat de *Iaroslav cel Înțelept* (1030) ca *Iuriev,* oraş hanseatic (1224) cu numele Dorpat. Sub stăpânire suedeză (din 1600), rusă (1704), a revenit Estoniei independente (din 1991).

TAS (< tc.) s.n. Taler de balanță.

TASÁRE s.f. **1.** Compactare, îndesare. **2.** Fenomen de deformație naturală a terenurilor alcătuite din roci poroase, ca urmare a îndesării lor sub acțiunea greutății proprii, a apelor din infiltrație, uneori şi sub presiunea unor sarcini externe. ✧ *T. construcțiilor* = coborâre pe verticală a construcțiilor datorită îndesării terenului de fundație sub acțiunea greutății şi a încărcărilor construcției.

TASMAN 1. Abel Janszoon (1603–1659), navigator olandez. A explorat mările australe (1642–1643), descoperind Tasmania şi Noua Zeelandă, apoi G. Carpentaria (1644). **2.** Mare în SV Oc. Pacific, între Australia, ins. Tasmania, Arh. Noua Zeelandă, ins. Norfolk şi Noua Caledonie, care comunică prin str. Bass cu Oc. Indian; 2,3 mil. km^2. Ad. max.: 5 943 m. **3.** Ghețar montan în Noua Zeelandă, în Alpii Neozeelandezi; 138 km^2 (cel mai mare din țară).

TASMANIA, ins. în apropierea țărmului de SE al Australiei, constituind un stat al acesteia; 68,3 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Hobart.* Relief de podişuri vulcanice. Alt. max.: 1 617 m. (vf. Ossa). Expl. de cupru, nichel, plumb, zinc, min. de fier, cărbune.

TASS (*T*elegrafnoe *A*ghenstvo *S*ovetskovo *S*oiuza), agenție centrală de presă a fostei U.R.S.S. Înființată în 1925, cu sediul la Moscova. A fuzionat în 1992 cu agenția RIA-Novosti, formând Agenția de Informație Telegrafică din Rusia.

TASSILI sau **TASSILI-N AJJER,** platou muntos în Sahara centrală algeriană, la NE de Ahaggar. Alt. max.: 2 254 m (Djebel N'Isser). Importante descoperiri de artă rupestră din mezolitic şi neolitic (imagini gravate şi pictate, incluse în Patrimoniul cultural universal).

TASSO, Torquato (1544–1595), poet renascentist italian. Creatorul epopeii naționale „Ierusalimul eliberat", anticipând romantismul. Lirică erotică în stil petrarchist; poeme pastorale („Aminta") sau cavalereşti („Rinaldo") inspirate de eposul medieval. Autorul unor „Discursuri asupra artei poetice" şi al unor „Scrisori", document important privind spiritualitatea vremii sale.

TASSONI, Alessandro (1565–1635), scriitor italian. Poeme eroi comice, parodiind eposul cavaleresc („Găleata răpită"). Unul dintre întemeietorii criticii literare italiene („Considerații asupra rimelor lui Petrarca").

TASTATÚRĂ (< germ.) s.f. Claviatură (în special de computer).

TÁSTĂ (< it.) s.f. Clapă **(2).**

TASTIÉRĂ (< it.) s.f. **1.** Mecanism prin care este făcut să sune un tub de orgă sau coada unui instrument cu claviatură. **2.** Plăcuța de lemn („limba") deasupra căreia se întind coardele unor instrumente.

TAŞAUL, liman fluvio-maritim, salmastru, la N de Mamaia; 23 km^2. Ad. max.: 3,5 m. Afl.: Casimcea.

TAŞCA, com. în jud. Neamț, pe Bicaz; 2 707 loc. (2008). Fabrică de ciment.

TÁŞCĂ (< ucr.) s.f. Geantă de piele sau de pânză. ✦ Pungă de piele pentru tutun, pentru bani etc.

TAŞCĂ, Gheorghe (1875–1951, n. Bălăbăneşti, jud. Galați), economist român. M. coresp. al Acad. (1926). Carieră didactică, unul dintre organizatorii structurilor Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale. Ministru al Industriei şi Comerțului (1932). Lucrări: „Starea financiară a României după război", „L'espace économique roumain"). Deținut politic. Mort în închisoare la Sighet.

TAŞKENT, v. Toşkent

TATABÁNYA, oraş în Ungaria, la NV de Budapesta; 72,4 mii loc. (2001). Expl. carbonifere. Metalurgia aluminiului; constr. de utilaj minier; produse chimice; ciment.

TATÁMI (cuv. jap.) s.n. Rogojină tradițională japoneză din paie de orez, servind în special pentru practicarea artelor marțiale.

TATARSKII PROLIV (STRÂMTOAREA TĂTARĂ), str. în NV Oc. Pacific, între ins. Sahalin şi continentul asiatic; uneşte M. Japoniei cu M. Ohotsk; 632 km lungime.

TATARSTAN, rep. în Federația Rusă, în bazinul mijlociu al Volgăi; 68 mii km^2; 3,6 mil. loc. din care peste jumătate tătari (2006). Cap.: *Kazan.* Mari expl. de petrol, gaze naturale şi forestiere; ind. produce energie electrică, mobilă, mat. de constr., ceasuri, țesături, încălț. etc.; culturi de cereale şi plante tehnice. Legumicultură. Pomicultură. Creşterea animalelor.

TÁTĂ (lat. *tata*) s.m. **1.** Bărbat care are copii. ✧ *T. de familie* = cap de familie. *T.-mare* sau *tata-moşu* = bunic. *T. vitreg* = soțul unei femei în raport cu copiii ei dintr-o căsătorie anterioară. **2.** (Pop.) Nume dat unui bărbat matur în semn de respect. ✦ (Urmat de un nume de persoană) Fondator al unui neam, al unei dinastii; strămoş. **3.** (În religia creştină) Dumnezeu; creatorul. *Tatăl nostru* = rugăciune indicată chiar de Iisus ca model ucenicilor săi, cuprinzând, în varianta mai lungă, după Matei, şapte versuri, iar în cea scurtă, după Luca, cinci. *T.n.* exprimă posibilitatea de a vorbi cu Dumnezeu aşa cum vorbeşte fiul cu părintele său şi arată felul în care Dumnezeu înțelege creația sa şi mântuirea.

TATE GALLERY, muzeu național din Londra, deschis în 1897 din inițiativa lui Henry Tate (1819–1899). Azi muzeu de artă britanică şi muzeu de artă modernă şi contemporană de pretutindeni.

TATE, Jeffrey (n. 1943), dirijor englez. Carieră de dirijor de operă (Metropolitan, Covent Garden), dirijor şef al English Chamber Orchestra (înregistrările integralei simfoniilor lui Mozart). Dirijează aşezat (în urma sechelelor unei poliomielite).

TATE, John (n. 1925), matematician american. Lucrări fundamentale de teoria numerelor şi teoria corpurilor.

TATI, Jacques (1907–1982), regizor şi actor francez. Promovează un umor discret, subtil, demonstrând că poezia vieții este mereu amenințată de constrângerile aşa-numitului progres („Zi de sărbătoare", „Vacanța domnului Hulot", „Playtime"). Premiul Oscar (1958): „Unchiul meu".

TATLIN, Vladimir Evgrafovici (1885–1956), pictor, arhitect şi sculptor rus. A construit macheta unui „Monument al Internaționalei a III-a".

TATONÁ (< fr.) vb. I tranz. A face încercări în diferite direcții pentru a cunoaşte o situație, pentru a găsi o soluție; a sonda; a investiga; a proceda cu ezitare, cu nesiguranță.

TATOS (CHALIS) (sec. 11), căpetenie feudală din Dobrogea. Menționat de Ana Comnena în „Alexiada".

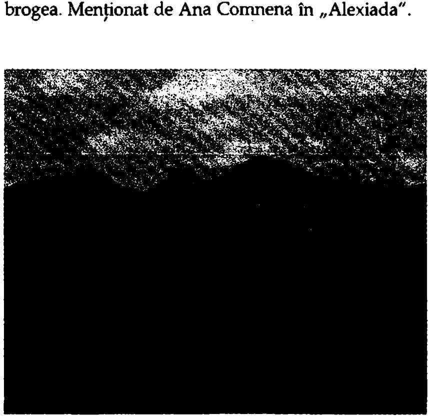

Munții Tatra

Tassili

TATOS, Alexandru (1937–1990, n. Bucureşti), regizor român de film. Creație simplă din punct de vedere narativ, dar bogată în tipologii umane („Mere roşii", „Duios Anastasia trecea", „Fructe de pădure", „Secvențe").

TATRA (TATRY), masiv muntos în Carpați, separat printr-o depr. tectonică în două compartimente: *T. Înaltă (Vysoké Tatry)* situată în zona de frontieră dintre Slovacia şi Polonia, cu relief înalt şi urme ale glaciației cuaternare; alt. max.: 2 655 m (vf. Gerlachovka). *T. Joasă (Nizke Tatry)* în Slovacia; alt. max.: 2 045 m (vf. Dumbier). Parc Național bilateral (polonez şi slovac).

TATTARESCU, Gheorghe (1820–1894, n. Focşani), pictor român. Studii la Roma. Compoziții alegorice cu subiect revoluționar („Deşteptarea României") sau patriotic („Unirea Principatelor"), portretele unor personalități („N. Bălcescu", „Gh. Magheru") sau de gen („Țărancă din Vlaşca"), peisaje („Peştera Dâmbovicioara"), picturi bisericeşti (la Mitropolia din Iaşi, biserica Sf. Spiridon din Bucureşti) de factură academică, dar cu grijă pentru amănuntul semnificativ. Întemeietor, alături de Th. Aman, al învățământului artistic românesc.

TÁTU (< fr.) s.m. Denumire dată mai multor genuri de mamifere edentate, nocturne, din America Centrală, de Sud şi din Mexic, cu spatele şi flancurile acoperite de o platoşă osoasă, formată din plăci mobile.

TATUÁ (< fr.) vb. I refl. şi tranz. A(-şi) reprezenta pe corp şi pe fată diferite figuri (în culori) care nu se pot şterge, introducând (prin împunsături) sub epidermă unele materii colorate.

TATUÁJ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a (se) tatua; desenul care rămâne pe piele după tatuare. **2.** Marcare a animalelor cu semne imprimate în piele pentru recunoaştere şi identificare. (REL.) Semn distinctiv al adepților unui cult, pentru recunoaşterea între ei sau de către divinitate; are şi funcții apotropaice şi magice.

TATUM, Art (pe numele adevărat *Arthur*) (1910–1956), pianist de jazz american. Carieră solistică şi în trio. Virtuoz remarcabil, fantezie melodică şi armonică, improvizator autentic. Celebră serie de discuri „The Genius Of Art Tatum".

TATUM, Edward Lawrie (1909–1975), biochimist şi genetician american. A descoperit mutația biochimică şi fenomenul de recombinație genetică. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie împreună cu G.W. Beadle şi J. Lederberg (1958).

TAȚIAN ASIRIANUL (c. 120–173), apologet creştin. Autorul unei critici violente a culturii greceşti („Cuvânt către greci") şi întemeietor al sectei encratiților, care respingeau căsătoria, plăcerile vieții, carnea şi vinul.

TAUBE, Henry (1915–2005), chimist american de origine canadiană. A descoperit (1972) complexul Creutz-Taube (complex pentaaminic de ruteniu II–III). Cercetările sale privind mobilitatea electronilor în ionii metalici au dus la explicarea mecanismelor reacțiilor biologice ce întrețin viața. Premiul Nobel pentru chimie (1983).

TAUERN, masiv muntos în Alpii Orientali (Austria), cuprins între frontiera italiană (în V) şi valea Murului (în E). Se împart în *T. Înalți* (Hohe Tauern) şi *T. Joşi.* Alt. max.: 3 797 m. (vf. Grossglockner).

TAUFA'AHAU TUPOU IV (1918–2006), rege în Tonga (din 1965; încoronat în 1967; din 1970, al regatului independent Tonga).

TAUMATÚRG (< fr.; gr. *thauma* „minune" + *ergon* „lucru") s.m. (În concepțiile religioase) Persoană înzestrată cu capacitatea de a face miracole, cum ar fi învierea morților sau vindecarea prin atingerea cu mâinile.

TÁUR (lat. *taurus*) s.m. Mascul necastrat din specia taurinelor; are capul mare, pielea groasă și aderentă și părul de pe frunte lung, adesea încrețit. Sin. *buhai* **(1)**. **2.** (Entom.) Rădașcă.

TAURIDA, denumire antică a părții de S a Crimeii.

TAURÍNĂ (< fr.) s.f. Acid organic produs prin descompunerea acidului taurocolic, prezent în bilă și, în cantități reduse, în țesutul pulmonar și în mușchi.

TAURÍSCI (< gr., lat.) s.m. și pl. Triburi celtice care populau regiunea Alpilor, Austria și N Ungariei. T. din NV Daciei au fost înfrânți în sec. 1 î.Hr. de Burebista.

TAUROCEFÁL (< fr.) s.m. Monstru mitic care avea cap de taur.

TAUROCÓLIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid biliar alcătuit din acid colic și taurină, prezent în sânge în stări patologice (ex. în icter).

TAUROMAHÍE (< fr.; gr. *tauros* „taur" + *makhe* „luptă") s.f. Arta de a lupta cu taurii în arenă.

TAURUL (Taurus), constelație zodiacală din emisfera boreală, în dreptul căreia trece soarele între 21 apr. și 20 mai. Cuprinde două roiuri de stele, Pleiade și Hyade; în Hyade se află cea mai strălucitoare stea a constelației, Aldebaran. ✦ Al doilea semn zodiacal.

TAURUS (TOROS), sistem muntos în pod. Anatoliei, între M. Egee și pod. Armeniei. Lungime: 1 500 km. Genetic aparține sistemului alpino-himalaian. Versanți cu pante repezi spre M. Mediterană. Alt. max.: 3 734 m (vf. Ala Dag). Expl. de crom, plumb, zinc, cupru. Se împarte în *T. Occidental* (Lycian), *T. Central* (Cilician și Antitaurus) și *T. Oriental* (Armenian). Sunt străbătuți de defilee (Poarta Ciliciei, în cursul superior al Eufratului).

TAUSOGI s.m. pl. Populație musulmană din ins. Jolo (Filipine), din fam. austroneziană. Implicați în prezent în mișcarea islamistă rebelă Abu Sayyaf.

TAUT 1. Bruno T. (1880-1938), arhitect și urbanist german. Exponent al expresionismului. Susținător al unei arte totale. Lucrări teoretice: „Arhitectura alpină", „Disoluția orașului"). Edificii publice la Magdenburg, cartiere rezidențiale la Berlin (Siedlungen Berlin-Britz și Berlin-Zehlendorf), în colab. cu fratele său, Max. **2. Max T.** (1884-1967), arhitect german. Frate cu **T. (1).** Inițial adept al expresionismului, evoluează spre funcționalism (Clădirea sindicatului general al muncitorilor germani și Primăria din Berlin), participă la construcția cartierului experimental Interbau.

TAUTOCRÓNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *tauto* „același" + *khronos* „timp") s.f. (FIZ.) *Curbă t.* = curbă (de obicei cicloidă) situată în plan vertical, cu convexitatea în jos, pe care un punct material greu ajunge în punctul cel mai de jos în același interval de timp din orice poziție ar porni, fără viteză inițială. *Mișcare t.* = mișcarea mai multor puncte materiale grele care pornesc simultan, fără viteze inițiale, din diferite puncte ale unei *curbe t.*

Gheorghe Tattarescu (portret în ulei)

Elizabeth Taylor

TAUTOLOGÍE (< fr.; {s} gr. *tauto* „același" + *logos* „vorbire") s.f. **I.** (În logica simbolică) Expresie care în cadrul unui sistem formal este adevărată indiferent de valoarea de adevăr atribuită variabilelor care o compun (ex. „dacă X este roșu, atunci X este colorat"). **II. 1.** (LINGV.) Pleonasm. **2.** Procedeu stilistic (în special retoric) care constă în repetarea unor cuvinte cu același sens, marcate prin deosebire de intonație sau de formă și care are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune.

TAUTOMERÍE (< fr. {i}; {s} gr. *tauto* „același" + *meros* „parte") s.f. (CHIM.) Formă de izomerie caracterizată prin ușurința cu care izomerii trec unul în celălalt, datorită, în general, deplasării unei duble legături și a unui atom de hidrogen.

TAUȚ, com. în jud. Arad, pe râul Cigher; 1 967 loc. (2008).

TAVÁN (< tc.) s.n. **1.** Suprafața interioară a planșeului superior al unei încăperi; plafon. **2.** Partea superioară a unei peșteri sau a unei excavații subterane.

TÁVĂ (< tc.) s.f. Obiect plat de diferite forme și dimensiuni, de obicei din metal, pe care se aduc la masă cele necesare pentru servit. ✦ Vas cu marginile ridicate, de obicei de formă dreptunghiulară, în care se coc prăjituri, mâncăruri etc.

TAVÉRNĂ (< fr.) s.f. Cârciumă.

TAVERNIER, Bertrand (n. 1941), regizor, scenarist și critic de film francez. Abordează subiecte grave ale existenței (obsesia morții, conflictul dintre generații) pe baza contrapunerii a două personaje cu personalitate puternică („Ceasornicarul din Saint Paul", „Curățenie la sânge", „Momeala").

TAVIANI, frații, Vittorio T. (n. 1929) și **Paolo T.** (n. 1931), regizori italieni. Exponenți ai unui cinematograf de esență social-politică, abordează în special probleme ale sudului Italiei („Allonsanfon", „Padre padrone", „Bună dimineața, Babilon!").

TAWARA, Sunao (1873-1952), anatomist și anatomopatolog japonez. A studiat nodulul cardioconector atrioventricular *(nodul Aschoff-T.)*.

TAXÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A supune unei taxe, unei impuneri. 2. A califica, a considera pe cineva drept...

TAXACÉE (< fr. {s}; lat. *taxus* „tisă") s.f. pl. Familie de gimnosperme (ex. tisa), dioice, lemnoase, cu frunze aciculare persistente, cu flori unisexuate, cele mascule solitare la subsuoara frunzelor sau în spice și cele femele solitare și cu sămânța acoperită cu un înveliș cărnos *(Taxaceae)*.

TAXÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (SILV.) ~ *forestieră* = dendrometrie.

TÁXĂ (< fr.) (FIN.) Suma plătită de o persoană fizică sau juridică, de regulă, pentru serviciile prestate acesteia de către un agent economic, o instituție publică sau un serviciu public. ✧ *T. pe valoarea adăugată* = impozit indirect, datorat bugetului de stat, care se aplică pe fiecare stadiu al circuitului de producție al unui produs final, baza de calcul constituind-o valoarea adăugată, realizată de producătorii intermediari și de producătorul final, inclusiv distribuția până la înstrăinarea produsului/serviciului către consumatorul final. Este considerată un impozit pe consum, fiind suportată de consumator. *Taxe obligatorii* = plăți obligatorii impuse persoanelor fizice și juridice pentru serviciile prestate de diferite organisme ale administrației de stat sau pentru susținerea financiară a acestora. *T. o.* se referă îndeosebi la **t.** percepute de organele administrației locale, care se constituie în venituri ale acestora (de ex. **t.** asupra mijloacelor de transport, **t.** pentru folosirea locurilor publice, **t.** pentru eliberarea certificatelor, avizelor și autorizațiilor în domeniul construcțiilor, **t.** pentru folosirea mijloacelor de reclamă și publicitate, **t.** hotelieră, alte **t.** locale). *T. vamală* = impozit perceput de autoritatea vamală, abilitată prin lege, asupra mărfurilor care trec frontierele vamale ale unei țări, în scopul creșterii veniturilor bugetare și a protejării firmelor autohtone împotriva concurenței externe. Pot fi **t.**: *de import, de export* și *de tranzit*. Nivelurile *t.v.* sunt conținute în tariful vamal al unei țări. *T. de timbru* = sumă de bani percepută de stat de la persoanele fizice sau juridice care promovează o acțiune în justiție sau care solicită prestarea unor servicii materiale.

TÁXI (< fr.) s.n. Taximetru.

TAXIDERMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *taxis* „aranjare" + *derma* „piele") s.f. Arta împăierii vertebratelor în vederea expunerii în muzee; naturalizare **(4)**.

TAXIMÉTRU (< fr.) s.n. Autovehicul care efectuează, contra plată, transporturi de persoane sau de mărfuri, în general în interiorul orașelor; este prevăzut cu un aparat care înregistrează costul transportului în funcție de distanța parcursă; taxi.

TAXODIACÉE (< fr.) s.f. pl. Familie de gimnosperme (ex. chiparosul de baltă și *Sequoia*), lemnoase, rășinoase, cu frunze solzoase sau aciculare persistente și cu flori dispuse monoic, cele femele devenind conuri globuloase, cu solzi valvați *(Taxodiaceae)*.

TAXON (< fr.) s.m. Unitate-a clasificării botanice sau zoologice, indiferent de rangul ei taxonomic (familie, gen, specie, subspecie sau varietate).

TAXONOMÍE (TAXINOMÍE) (< fr. {i}; {s} gr. *taxis* „aranjare" + *nomos* „lege") s.f. (BIOL.) Știința legilor de clasificare sistematică.

TAYLOR, Brook (1685-1731), matematician englez. Lucrări privind ecuațiile diferențiale și dezvoltarea în serie a funcțiilor *(seria T.)*.

TAYLOR, Cecil (n. 1933), pianist de jazz american. Remarcabil improvizator, puternic influențat de muzica contemporană occidentală. Considerat precursor al *free jazz*-ului.

TAYLOR, Elizabeth (n. 1932), actriță americană de film, de origine britanică. Star internațional în anii '40-'90. Interpretează personaje feminine de o răpitoare frumusețe, inteligente, dornice de afirmare și stăpâne pe situație („Pisica pe acoperișul încins", „Cleopatra", „Oglinda spartă"). Premiul Oscar: 1960 („Venera în vizon") și 1966 („Cui i-e frică de Virginia Woolf?").

TAYLOR, Frederick Winslow (1856-1915), inginer american. Unul dintre întemeietorii conducerii și organizării științifice a muncii; fondatorul *taylorismului* („Principii și metode ale conducerii științifice").

TAYLOR, Joseph (n. 1941), astrofizician american. A descoperit (1974), împreună cu elevul său R. Hulse, primul pulsar binar, stabilind indirect existența undelor gravitaționale. Premiul Nobel pentru fizică (1993), împreună cu R. Hulse.

TAYLOR, Paul (n. 1930), dansator și coregraf american. Folosește un limbaj nonconformist și acompaniamene muzicale originale. Fondează (1962) propria companie de dans. Autorul a numeroase balete („Big Bertha", „Ofrande muzicale").

TAYLOR, Richard Edward (n. 1929), fizician canadian. A obținut, în urma unor experimente asupra acceleratorului linear al lui Stanford, prima dovadă a existenței quarkului. Premiul Nobel pentru fizică (1990), împreună cu J. Friedman și H.W. Kendall,.

TAYLOR, Robert (1911-1969), actor american de film. Inițial roluri de juni primi romantici, apoi de personaje negative, marcate fizic și psihic („Dama cu camelii", „Podul Waterloo", „Cavalerii mesei rotunde", „Telefonul roșu").

TAYLORISM (< fr., engl.; {s} n. pr. *Taylor*) s.n. Teorie formulată de *F. W. Taylor*, care fundamentează un sistem de organizare a muncii bazat pe descompunerea ei în cele mai simple operațiuni, cronometrarea și filmarea acestora, în vederea înlăturării mișcărilor inutile, şi adoptării unui sistem stimulativ de remunerare. Are ca scop: elaborarea celor mai bune metode de muncă, folosirea maximă a zilei de muncă, utilizarea optimă a utilajelor, crearea celor mai bune sisteme de evidenţă şi control etc.

TAZIEFF, Haroun (1914–1998), geolog francez de origine poloneză. Unul dintre fondatorii (1948) Institutului Internaţional de Cercetări Vulcanologice. Studii şi cercetări privind mecanismele erupţiilor şi gazele vulcanice.

TAZLĂU **1.** Râu, afl. stg. al Trotuşului în aval de Oneşti; 85 km. Izv. din m-ţii Goşmanu şi drenează depr. Tazlău-Caşin. **2.** Depr. subcarpatică situată la contactul m-ţilor Goşmanu, Vrancea şi Berzunţ cu dealurile subcarpatice. Supr.: c. 800 km^2. Expl. de gips şi petrol. **3.** Com. în jud. Neamţ, pe râul omonim; 3 045 loc. (2004). Mănăstire ctitorită de Ştefan cel Mare (1496–1497).

TĂBĂCÁR s.m. Persoană specializată în tăbăcitul pieilor; (înv.) tabac^2.

TĂBĂCĂRIEI, Lacul ~, liman maritim în N municipiului Constanţa; 0,96 km^2. Ad. max.: 6,4 m.

TĂBĂCÍRE s.f. Proces tehnologic de transformare a pielii brute cu ajutorul tananţilor într-un produs care nu putrezeşte, moale, suplu, impermeabil, elastic şi rezistent; argăsire.

TĂBĂRÎ (< *tabără*) vb. IV intranz. A se arunca asupra cuiva cu intenţii duşmănoase; a se năpusti, a da năvală.

TĂBLÍE (< ngr.) s.f. **1.** Fiecare dintre panourile de lemn, de metal, de material plastic etc. care sunt fixate pe scheletul unei piese de mobilier (dulap, paravan etc.) sau de tâmplărie (uşă, oblon etc.). **2.** Partea activă a unui cilindru de laminor.

TĂBLÍŢĂ s.f. Diminutiv al lui tablă. ✦ (Ieşit din uz) Placă dreptunghiulară de ardezie, înrămată în lemn, pe care scriau, cu condei de piatră, şcolarii începători.

TĂCEÁ (lat. *tacere*) vb. II intranz. **1.** A se abţine să vorbească, a nu vorbi. ✦ A nu riposta, a nu răspunde la o întrebare, la o provocare. **2.** A înceta să vorbească, să plângă etc. **3.** A nu spune, a nu mărturisi, a nu divulga ceva.

TĂCÉRE s.f. Faptul de a tăcea; *p. ext.* linişte, calm. ✦ Întrerupere, pauză în discuţie. ✦ Faptul de a ascunde, de a nu vorbi despre ceva.

TĂCIÚNE (lat. **titionem*) s.m. **1.** Rămăşiţă dintr-o bucată de lemn care nu a ars complet; cărbune sau lemn care arde fără flacără. **2.** (FITOPAT.) Boală infecţioasă a plantelor, mai ales a cerealelor, provocată de ciuperci din ordinul *Ustilaginale* şi manifestată prin distrugerea parţială sau totală a organelor atacate; cărbune **(1).**

TĂCÚT, -Ă adj. Care tace, care nu vorbeşte; *p. ext.* care nu face zgomot. ✦ Care nu obişnuieşte să vorbească prea mult, taciturn; rezervat, timid.

TĂCUTA, com. în jud. Vaslui, pe râul Rediu; 3 404 loc. (2008). Expl. de gresii.

TĂGÁDĂ s.f. Tăgăduială. ✧ (DR.) *T. de dreptate* v. *denegare de dreptate.*

TĂGĂDUÍ (< *magh.)* vb. IV tranz. A pune la îndoială, a contesta o afirmaţie, a nu recunoaşte; a nega.

TĂIÁ (lat. **taliare*) vb. I **I. 1.** Tranz. A separa (un obiect solid) în bucăţi cu ajutorul unui obiect tăios sau prin diferite procedee fizice ori chimice; a despica, a diviza, a scinda, a fragmenta, a îmbucătăţi. **2.** Tranz. A suprima un text. **3.** Tranz. A lăsa urme în profunzime, a imprima, a brăzda. ✦ A executa, de obicei prin aşchiere, una sau mai multe adâncituri (formând dinţii unui angrenaj, dinţii unei pile, un filet etc.) la suprafaţa unui obiect. ✦ A săpa, a sculpta. ✦ A croi un obiect de îmbrăcăminte. **4.** Tranz. (Despre drumuri sau râuri) A trece prin mijlocul sau de-a curmezişul unui spaţiu; a străbate. ✦ Refl. A se întretăia. **5.** Tranz. A lua drumul cel mai scurt. **6.** Intranz. (Despre obiecte) A fi tăios, a răni. ✦ Fig. A produce impresia de tăiere, a provoca o senzaţie dureroasă. **II. 1.** Tranz. A omorî. ✦ A (se) răni cu un obiect ascuţit. **2.** Tranz. A înjunghia (un animal). **3.** Refl. (Despre ţesături) A se uza până la rupere. **4.** Refl. (Despre lapte) A se brânzi; (despre alte mâncăruri fluide) a căpăta aspectul laptelui brânzit prin alterare sau dintr-o greşeală de preparare. 5. Tranz. (Despre vin sau alte lichide pure sau concentrate) A amesteca cu alt lichid (pentru a-l dilua). **III. 1.** Tranz. şi refl. A (se) întrerupe, a (se) opri, a (se) curma. **2.** Tranz. A face să înceteze, a suprima.

Constantin Tănase

Maria Tănase

TĂIETÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. (Înv. şi pop.) Tăios. **2.** S.m. Muncitor industrial care taie diferite materiale sau care sacrifică animale la abator. **3.** S.n. Buştean pe care se taie lemne de foc.

TĂIETÚRĂ s.f. **1.** Locul unde s-a produs o tăiere. ✦ Rană rezultată prin tăiere. ✦ Suprafaţa rezultată într-un corp după ce a fost tăiat. ✦ Mod, fel în care se taie ceva. ✦ Text suprimat; ştersătură. ✦ Adâncitură săpată de o apă: povârniş prăpăstios, perete stâncos. **2.** Croiala unei haine. ✦ Fig. Trăsătură, contur; linie. **3.** Loc despădurit (în care au rămas buturugile). **4.** (Pop.; la pl.) Durere ascuţită (ca aceea provocată de o tăiere); junghiuri.

TĂIFĂSUÍ vb. IV intranz. A sta la taifas; a pălăvrăgi.

TĂINUÍ vb. IV **1.** Tranz. A păstra, a ţine un secret; a ascunde. ✦ (DR.) A săvârşi o tăinuire. 2. Intranz. (Pop.) A purta o conversaţie (în intimitate).

TĂINUÍRE s.f. Acţiunea de a tăinui. ✦ (DR.) Infracţiune care constă în fapta unei persoane, cu excepţia soţului sau a unei rude apropiate, de a primi sau de a transfera un bun ori de a înlesni valorificarea acestuia, cunoscând că bunul provine din săvârşirea unei fapte sancţionate penal şi urmărind obţinerea unui folos material.

TĂINUITÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care tăinuieşte. **2.** S.m. şi f. (DR.) Persoană care săvârşeşte o tăinuire.

TĂIÓS, -OĂSĂ adj. **1.** (Despre obiecte) Care este ascuţit, putând despica un corp solid; care taie. ✦ Fig. Care dă senzaţia că taie, care provoacă o senzaţie dureroasă. 2. Fig. (Despre privire, glas etc.) Aspru, pătrunzător. ✦ Caustic, înţepător, necruţător.

TĂÍŞ s.n. Parte activă, tăioasă a unei scule, cu care aceasta taie sau desprinde fragmente din ceva.

TĂIŢÉI (< it.) s.m. pl. Preparat alimentar în formă de şuviţe lungi şi subţiri, tăiate din foi de aluat nedospit, care se fierbe şi se consumă ca adaos la supă ori cu brânză etc.

TĂLMACIU, oraş în jud. Sibiu, la confluenţa Cibinului cu Sadu; 7 410 loc. (2008). Rezervaţia naturală Suvara saşilor (20 ha). Ind. textilă. Fabrică de cherestea. Produse alim. În satul Boiţa se află ruinele cetăţii Turnu Roşu, construită în două etape: sec. 13–14 şi sec. 15. Castel (sec. 19). Menţionat documentar în 1318. Declarat oraş în 1989.

TĂLMĂCÍ vb. IV tranz. **1.** A traduce un text dintr-o limbă în alta. 2. A interpreta. ✦ A lămuri, a explica. ✦ Refl. recipr. A se lămuri, a se înţelege, a se explica cu cineva. **3.** A manifesta, a exterioriza.

TĂLPÁŞ, com. în jud. Dolj, pe râul Plosca; 1 486 loc. (2008).

TĂLPÍG (< *talpă*) s.m., s.n. **1.** S.m. Încălţăminte rudimentară formată dintr-o talpă de lemn şi o baretă de piele petrecută peste laba piciorului. **2.** S.n. Fiecare dintre tălpile unei sănii. **3.** S.n. Fiecare dintre pedalele de la războiul de ţesut cu ajutorul cărora se schimbă iţele; iapă **(2).** **4.** S.n. Piesă de lemn sau de piatră care se fixează sub stâlpii unei galerii de mină.

TĂLPUÍ vb. IV tranz. A fixa (prin coasere, lipire sau vulcanizare) talpa încălţămintei. ✦ A pune o şină de fier la tălpile unei sănii.

TĂMĂDĂU MARE, com. în jud. Călăraşi, pe Mostiştea; 2 317 loc. (2008).

TĂMĂDUÍ (< magh.) vb. IV tranz. şi refl. A (se) face sănătos, a (se) vindeca.

TĂMĂŞENI, com. în jud. Neamţ pe Siret; 9 314 loc. (2008).

TĂMĂŞEU, com. în jud. Bihor; 1 953 loc. (2008). Atestată documentar în 1219.

TĂMBĂLÁU (< magh.) s.n. (Fam.) Gălăgie, zgomot; *p. ext.* petrecere zgomotoasă.

TĂMÂIÁ vb. I **1.** Tranz. şi intranz. (În practicile religioase) A răspândi fum de tămâie, a afuma; a cădelniţa. **2.** Tranz. Fig. A copleşi cu laude pe cineva, a linguşi. **3.** Refl. (Fam.) A se îmbăta, a se chercheli.

TĂMÁIE (lat. **thymanea*) s.f. Suc lăptos obţinut prin incizii făcute în scoarţa *livanului,* care în contact cu aerul se solidifică în mase globuloase de culoare gălbuie. Prin ardere produce un fum gros cu miros plăcut şi aromat. Folosită în practicile religioase (în şintoism, budism, jainism, creştinism).

TĂMÂIÓS, -OÁSĂ adj., s.f. **1.** Adj. (Despre unele fructe, în special despre struguri) Cu aromă asemănătoare celei de tămâie. ✦ (Despre vin) Făcut din struguri tămâioşi **(1).** **2.** S.f. *T. românească* = soi autohton de viţă de vie, cu ciorchini cilindrici şi boabe îndesate, verzi-gălbui, cultivat pentru producerea vinurilor albe superioare, demiseci sau dulci. *T. de Bohotin* = soi autohton de viţă de vie, cu boabe violet-roşcate, cultivat pentru producerea vinurilor superioare, aromate; busuioacă de Bohotin. ✦ Vin făcut din varietăţile de tămâioasă **(2).**

TĂNASE, Constantin (1880–1945, n. Vaslui), actor român. Elev al lui C.I. Nottara. Strălucit reprezentant al genului revuistic în România. În 1919 a înfiinţat Teatrul „Cărăbuş", unde a obţinut succese răsunătoare („Într-un ceas bun", „Tănase are cuvântul", „De lemn Tănase"). Autor de cuplete; comic de mare originalitate şi popularitate. Unul dintre primii actori români de cinema („Visul lui Tănase", 1932).

TĂNASE, Maria (1913–1963, n. Bucureşti), cântăreaţă română de folclor. A ştiut să personalizeze folclorul românesc, insuflându-i o vibraţie inegalabilă. A consacrat modul de interpretare în concert al doinei. Culegătoare de folclor, poetă. Turnee în străinătate.

TĂNĂSESCU, Ion (1892–1959, n. Bucureşti), chimist român. Acad. (1955). Cercetări în domeniul chimiei sterolilor; a descoperit reacţii fotochimice însoţite de transpoziţii moleculare. Contribuţii importante la chimia heterociclurilor, mai ales a acridonelor.

TĂNĂSESCU, Tudor (1901–1961, n. Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1952). Lucrări teoretice fundamentale în electrotehnică şi electronică.

TĂNĂSOAIA, com. în jud. Vrancea, pe râurile Zeletin şi Berheci; 2 263 loc. (2008). În satele Năneşti şi Călimăneasa, bisericile de lemn Intrarea în biserică a Maicii Domnului (1776) şi Sfinţii Voievozi (ante 1809).

TĂPŞÁN (< *tăpşi)* s.n. **1.** Teren plan, uşor înclinat, care apare la baza unui versant sau povârniş în regiunile de deal şi de munte; *p. ext.* povârniş. **2.** Loc mai ridicat, necultivat; loc neted.

TĂRĂGĂNÁ (TĂRĂGĂNÍ, vb. IV) (< *tărăgăna,* reg. „a trage") vb. I **1.** Tranz. A amâna de pe o zi pe alta rezolvarea unor probleme, săvârşirea unor acţiuni; a întârzia, a trena, a tergiversa. ✦ A vorbi rar, lungind cuvintele. **2.** Refl. impers. (Despre timp) A se prelungi. **3.** Intranz. A cânta alene; a doini.

TĂRÁM (< tc.) s.n. **1.** Regiune, ţinut, meleag. ✧ Expr. *Celălalt* (sau *alt*) *tărâm* = (în basme) ţinut subpământean. **2.** Domeniu, sector de activitate.

TĂRÁŢE (< bg., scr.) s.f. pl. Produs secundar obţinut la măcinarea cerealelor, în urma cernerii, şi compus din particule provenite din coaja boabelor, cu un conţinut mare de celuloză, proteine şi fosfor. ✦ Rumeguş.

TĂRCĂ vb. I tranz. A vopsi ceva în dungi sau pete colorate diferite; a dunga, a vărga, a bălţa; *p. ext.* a păta.

TĂRCAIA, com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 2 033 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1696). Atestată documentar în 1332.

TĂRÍE s.f. **1.** Putere fizică; vigoare. ✦ Forță morală; dârzenie, fermitate. **2.** Trăinicie, durabilitate. **3.** Înaltul cerului; văzduh. ✦ Înălțime. **4.** Grad (maxim) de concentrație (al unei arome, al alcoolului etc.) **5.** Mărime care caracterizează intensitatea unui sunet.

TĂRLUNGENI, com. în jud. Brașov, pe râurile Târlung și Zizin; 8 103 loc. (2008). Punctul fosilifer Purcăreni cu calcare jurasice (0,2 ha). Stațiune balneoclimaterică cu ape carbogazoase (Zizin). Fabrică de cărămidă.

TĂRTĂCÚȚĂ (< *tătarcă*) s.f. Plantă erbacee anuală din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare sau agățătoare, frunze mari, cordiforme, flori albe și fructe comestibile *(Coccinia indica)*. ✦ Fructul acestei plante. ✦ (Fam.) Cap. ✦ (Fam.) Ființă mică, bondoacă.

TĂRTĂȘEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, pe Ilfov; 5 012 loc. (2008).

TĂSLĂUANU, Octavian C. (1876–1942, n. Bilbor, jud. Harghita), publicist și om politic român. Membru al conducerii Partidului Național Român din Transilvania, secretar al ASTRA (1906). Ministru al Industriei și Comerțului (1920) și al Lucrărilor Publice (1920–1921). Coeditor al revistei „Luceafărul". Cronici și articole, memorialistică („Amintiri de la Luceafărul").

TĂȘNAD, oraș în jud. Satu Mare; 9 462 loc. (2008). Prel. lemnului, piese de schimb, obiecte de uz casnic. Biserică reformată (1746). Biserică ortodoxă (1893). Menționat documentar în 1246; oraș din 1968.

TĂTÁR, -Ă (< tc.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Denumire generică a triburilor mongole din statul și mai târziu din hanatele și ulusurile formate în urma cuceririlor lui Genghis-han și ale urmașilor săi. În 1241–1242, **t.** au invadat Europa Sud-Estică și Centrală, cuprinzând și teritoriul românesc. După moartea marelui han Ogodai (1241), pe teritoriul din Asia Centrală și Europa răsăriteană hanul Batu a întemeiat statul *Hoarda de Aur*. În sec. 15, în urma decăderii acestui stat, s-au constituit hanatele Kazan, Astrahan și Crimeea, care au fost cucerite treptat de statul rus. În tot cursul Ev. Med., **t.**, singuri sau ca aliați ai turcilor, au făcut numeroase campanii devastatoare în Țările Române. De religie musulmană. Trăiesc în Federația Rusă (în special în Tatarstan), Ucraina (Pen. Crimeea), în număr mai mic în Bulgaria, România, Turcia, China. **2.** (Substantivat, f.) Limbă turcică din familia altaică vorbită de **t. (1)**.

TĂTARU, com. în jud. Prahova, la poalele dealului Istrița; 1 1589 loc. (2008).

TĂTĂNEÂSĂ s.f. Plantă erbacee perenă din fam. boraginaceelor, cu rizom gros, ramificat, cu tulpina acoperită cu peri aspri, cu frunze sesile, aspru-păroase și cu flori tubuloase, roșii-violacee *(Symphytum officinale)*. Rizomul și rădăcina au multiple utilizări în medicina umană și veterinară.

TĂTĂRANI, com. în jud. Dâmbovița, pe râul Dâmbovița; 5 516 loc. (2008).

TĂTĂRANU, com. în jud. Vrancea, pe Râmnic; 4 906 loc. (2008).

TĂTĂRÂNI, com. în jud. Vaslui, pe Crasna; 2 460 loc. (2008). Rezervație naturală forestieră de plopi seculari.

TĂTĂRÂȘTI, com. în jud. Bacău, pe stg. Siretului; 2 627 loc. (2004).

TĂTĂRĂȘTII DE JOS, com. în jud. Teleorman, pe râul Teleorman; 3 982 loc. (2008).

TĂTĂRĂȘTII DE SUS, com. în jud. Teleorman, pe râul Teleorman; 2 999 loc. (2008). Curte boierească cu biserică (1798).

TĂTĂRESCU, Gheorghe (1886–1957, n. Craiova), om politic român. Național-liberal. M. de onoare al Acad. (1937). Secretar general (din 1931) al P.N.L. și liderul grupării „tinerilor liberali". Ministru în mai multe rânduri. Prim-min. (1934–1937, 1939–1940). A susținut instaurarea regimului de autoritate regală. Vicepreședinte al Frontului Renașterii Naționale (23 ian. 1940). Respins de liderii partidelor tradiționale, **T.** ia inițiativa constituirii cu grupările politice de stânga a Coaliției Naționale-Democrate (26 mai 1944), iar în dec. 1944 pune bazele grupării disidente Partidul Național-Liberal (Tătărescu). După intrarea sa în guvernul dr. Petru Groza (6 mart. 1945), ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, a condus delegația română la Conferința de pace de la Paris (1946). Manifestându-și dezacordul cu politica cabinetului dr. Petru Groza, **T.** este demis din guvern (6 nov. 1947), iar la 3 dec. 1947 se retrage de la conducerea partidului. Arestat (1950) și închis la Sighet, de unde a fost eliberat (1955), colaborând ulterior cu autoritățile.

TĂTĂRUȘI, com. în jud. Iași, pe râul Conțeasca; 5 667 loc. (2008). Rezervație naturală forestieră (49,9 ha).

TĂTULEȘTI, com. în jud. Olt, pe râul Vedea; 1 195 loc. (2008).

TĂU (< magh.) s.n. (GEOGR.) Lac glaciar; iezer. ✦ Apă stătătoare puțin adâncă, baltă.

TĂUL NEGRU, lac glaciar în masivul Retezat, la V de vf. Bucura, la 2 036 m alt.; 4 ha. Ad. max.: 24,8 m.

TĂUL ZÂNELOR, lac în NV m-ților Călimani; 70 m lungime, 50 m lățime. Rezervație naturală (15 ha).

TĂÚN (lat. **tabonem*) s.m. v. **tabamide**.

TĂURENI, com. în jud. Mureș, pe Pârâu de Câmpie; 1 019 loc. (2008). Iazuri și heleșteie. Atestată documentar în 1454.

TĂUȘAN, Grigore (1874–1952, n. București, filozof român. M. de onoare al Acad. (1939). Lucrări de istoria filozofiei și de etică („Filozofia lui Plotin", „Evoluția sistemelor de morală").

TĂUTEU, com. în jud. Bihor, pe Bistra; 4 474 loc. (2008). Biserică reformată (sec. 15).

TĂUTU, Ion (?–1511), mare logofăt (1475–1510) al Moldovei sub Ștefan cel Mare și apoi sub Bogdan III. Misiuni diplomatice la poloni și turci. Ctitorul bisericii din Bălinești.

TĂUTU, Ionică (1795–1830, n. sat Cerchejeni, jud. Botoșani), boier român. Inițiatorul mișcării „cărvunarilor" din Moldova (1822). I se atribuie redactarea memoriului „cărvunarilor", prin care mica boierime revendica egalitatea în drepturi cu marea boierime.

TĂUȚII-MĂGHERĂUȘ, oraș în jud. Maramureș, pe râul Băița; 7 178 loc. (2008). Aeroportul municipiului Baia Mare. Expl. de min. complexe (Băița), cupru (Nistru) și silex. Biserică reformată (sec. 14–15) și biserica ortodoxă Sfinții Apostoli Petru și Pavel (1560). Stațiune balneoclimaterică.

TĂVĂLÍ (< bg., scr., ucr.) vb. IV **1.** Refl. și tranz. A (se) răsuci, învârti pe o parte și pe alta; a (se) rostogoli. **2.** P. ext. Tranz. și refl. A (se) mânji, a (se) murdări. **3.** Tranz. A culca la pământ (cereale, iarbă, flori etc.).

TĂVĂLÚG (< *tăvăli*) s.m. **1.** Unealtă agricolă compusă dintr-unul sau din mai mulți cilindri de lemn sau de fier, care sfărâmă bulgări, netezesc și tasează solul înainte sau după semănat. **2.** Corp cilindric greu, folosit la unele mașini pentru sfărâmarea sau nivelarea materialului.

TÂLC (< sl.) s.n. **1.** Semnificație, înțeles, rost. ✧ Loc. *Cu tâlc* = cu un anumit rost, cu socoteală; cu subînțeles. ✦ Interpretare, tâlcuire. **2.** Glumă exprimată alegoric; pildă.

TÂLCUÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A interpreta sau a explica tâlcul, noima unor vorbe, atitudini sau fapte; a tălmăci. **2.** A traduce.

TÂLHÁR, s.m. **1.** Persoană care săvârșește acte de tâlhărie; hoț, bandit. ✦ Individ fără scrupule; ticălos, nemernic. **2.** (Fam.) Ștrengar.

TÂLHĂRÍE s.f. Hoție, furt. ✦ (DR.) Infracțiune constând în furtul săvârșit prin violență sau amenințări ori prin punerea victimei în stare de inconștiență sau neputință de a se apăra, precum și în furtul urmat de recurgerea la astfel de mijloace pentru păstrarea lucrului furat sau pentru înlăturarea urmelor infracțiunii ori pentru ca făptuitorul să-și asigure scăparea; banditism.

TÂLV s.m. **1.** Plantă anuală din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare, cu flori albe și fructul alungit, cu o umflătură ovoidă la un capăt *(Lagenaria siceraria var. gourda)*; înainte de maturitate, fructul se consumă ca legumă; la maturitate devine lemnos, putând fi utilizat ca recipient; tigvă **(2)**. **2** Țeavă lungă (formată din fructul tâlvului 1), cu care se scoate vinul sau țuica din butoi.

TÂMBOEȘTI, com. în jud. Vrancea, la poalele dealului Căpățânii; 3 054 loc. (2008). Centru viticol. În satul Slimnic, biserica de lemn Sf. Nicolae (1717) și în satul T. biserica Cuvioasa Parascheva (1720).

TÂMNA, com. în jud. Mehedinți, pe râul Hușnița; 3 366 loc. (2008). Biserică de lemn (1776).

TÂMPA, munte care domină dinspre SE municipiul Brașov; 957 m alt. Telecabină. Rezervație naturală complexă.

TÂMPÉNIE s.f. Stare a celui lipsit de inteligență; faptă, comportare, vorbă care denotă o astfel de stare; prostie, idioțenie.

TÂMPLÁR (< *tâmplă*^{2}) s.m. Meseriaș care confecționează mobilă și alte obiecte din lemn.

TÂMPLĂ^1 (lat. **templa* [= *tempora*]) s.f. (ANAT.) Fiecare dintre cele două părți laterale ale capului, corespunzătoare oaselor temporale.

TÂMPLĂ^2 (lat. *templa* [= *templum*]) s.f. Catapeteasmă; iconostas.

TÂNĂR, -Ă (lat. *tenerum*) adj. (Și subst.) Care are vârsta între copilărie și maturitate. ✦ Care este caracteristic unei ființe neajunse încă la maturitate.

TÂNDALĂ, personaj comic din snoavele românești.

TÂNDĂLÍ (< germ.) vb. IV intranz. A-și pierde vremea umblând încoace și încolo fără rost; a lucra încet, fără spor, a se mocăi.

TÂNGUÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Refl. A se văicări, a se jelui, a plânge. ✦ Fig. A scoate sunete triste, plângătoare, asemănătoare unui vaiet. **2.** Tranz. A jeli, a deplânge pe cineva.

TÂNJALĂ (< sl.) s.f. Proțap folosit pentru înjugarea unei a doua perechi de vite sau pentru a lega de jug plugul, grapa ș.a.

TÂNJÍ (< sl.) vb. IV intranz. 1. A se afla într-o stare de slăbiciune fizică, de moleșeală; a lâncezi. ✦ (Despre plante) a nu se dezvolta bine; a se ofili, a se veșteji. 2. Fig. A suferi din punct de vedere moral, a se mâhni adânc. ✦ A dori mult ceva, a suferi de dorul cuiva.

TÂRÂTÓR, -OÁRE adj. Care se târăște. ✧ *Plantă t.* = plantă a cărei tulpină se întinde pe pământ; plantă repentă. ✦ (Substantivat, f.) Animal care se târăște (ex. reptilele).

TÂRG (< sl.) s.n. **1.** (În Ev. Med., în Țările Române) Denumire a așezărilor orășenești cu funcții comerciale și meșteșugărești. 2. Piață comercială organizată periodic, într-un anumit loc; *p. ext.* activitate de vânzare și cumpărare; tocmeală; târguială.

TÂRGOVÉȚ, -EÁȚĂ (< bg.) s.m. și f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Persoană care locuia într-un târg **(1)**.

TÂRGOVIȘTE 1. Câmpia Târgoviștei, câmpie piemontană, între Cobia și Ialomița, drenată de Dâmbovița și Ialomița cu afl. lor. Alt. medie: 200–300 m. Iazuri piscicole. **2.** Municipiu, reșed. jud. Dâmbovița, situat în **C. T.**, pe Ialomița; 89 225 loc. (2008). Metalurgie (oțeluri speciale); constr. de mașini, utilaj petrolier, becuri. Monumente: Biserica Domnească, ctitorie a lui Petru Cercel (1585), ruinele curții domnești (sec. 14–17), Turnul Chindiei (sec. 15), Biserica Stelea (1645) în stil moldovenesc, biserica Sfinții Împărați (1650), Mitropolia; case vechi (sec. 18), casa-atelier a pictorului G. Petrașcu. În apropiere se găsește Mănăstirea Dealu reconstruită în anii 1499–1501 de Radu cel Mare. Aici a funcționat din sec. 16 o tipografie. Muzeu istoric. Muzeul Tiparului și al Cărții Vechi Românești. Menționat documentar pentru prima dată în 1396, ca reședință domnească. Situat la încrucișarea unor drumuri comerciale, orașul a fost în sec. 15–17, alternând în această funcție cu Bucureștii, cap. a Țării Românești și cel mai important centru economic, administrativ și cultural al țării. Universitatea „Valahia" (1992). Teatre.

TÂRGȘORU VECHI, com. în jud. Prahova, pe stg. râului Prahova; 9 182 loc. (2008). În apropierea com., pe ambele maluri ale pârâului Leaotul, a fost descoperit un vast complex arheologic cuprinzând mai multe așezări și cimitire ce se succed începând din paleolitic și până în feudalismul dezvoltat. Mai importantă, așezarea aparținând dacilor liberi (sec. 3 d.Hr.), suprapusă de alte două, una aparținând culturii Ipotești-Ciurel-Cândești (sec. 5–7), iar alta culturii Dridu (sec. 8–11). Mănăstirea Sf. Nicolae (sec. 15). Menționat documentar pentru prima oară în 1413. Orașul şi centrul fortificat au cunoscut apogeul dezvoltării în sec. 16–17, după care au decăzut.

TÂRGU BUJOR, oraş în jud. Galaţi, în C. Covurluiului; 7 606 loc. (2008). Produse alim. Prelucr. lemnului. Declarat oraş din 1968. Menţionat documentar (1491).

TÂRGU CĂRBUNEŞTI, oraş în jud. Gorj, pe râul Gilort; 9 053 loc. (2008). Ind. textilă, mat. de constr. şi alim. Biserica de lemn Sfinţii Împăraţi COnstantin şi Elena (1746). Biserica Sf. Ioan Botezătorul (1780). În satul Cărbuneşti Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1698). Declarat oraş din 1968.

TÂRGU FRUMOS Oraş în jud. Iaşi, pe râul Bahlueţ, în S Pod. Moldovei; 13 505 loc. (2008). Ind. uşoară şi alim. Menţionat documentar (1448). Oaş până în 1950 şi din 1968.

TÂRGU JIU, municipiu, reşed. jud. Gorj. în depr. subcarpatică olteană; 95 614 loc. (2008). Constr. de maşini; ind. lemnului, uşoară şi alim. Fabrici de ciment (Bârseşti), de var (Preajba Mare). Muzeu judeţean şi muzeul memorial „Ecaterina Teodoroiu". Teatrul „Elvira Godeanu" (1993). Universitatea „C. Brâncuşi" (1991). Monumente: biserica negustorilor (Domnească), sec. 18; curtea marelui ban Cornea Brăiloiu cu o biserică-culă (sec. 1699–1710); case vechi din sec. 18; celebru ansamblu monumental („Coloana infinutului", „Poarta sărutului", „Masa tăcerii") realizat de Constantin Brâncuşi în anii 1936–1938. În raza municipiului se află biserica de lemn din Băleşti (1679) şi cula din Curtişoara (sec. 18), azi muzeu etnografic al Gorjului. Menţionat documentar în 1406. În 1802, cetele lui Pasvan-Oglu pradă şi ard oraşul. Aici, în oct.-nov. 1916, armata română a dat grele lupte de apărare, încercând să stăvilească înaintarea armatelor germano-austro-ungare.

TÂRGU LĂPUŞ, oraş în jud. Maramureş, în Depr. Lăpuşului; 13 050 loc. (2008). Rezervaţia naturală Cheile Lăpuşului (25 ha). Expl. de mică (Răzoare) şi marmură (Cufoaia). Biserici de lemn (sec. 17–18) în satele Dobricu Lăpuşului şi Rogoz. În satul Rohia menţionat documentar în 1325 se află o mănăstire de călugări cu hramul Adormirea Maicii Domnului (1923–1924). Bibliotecă. Oraş din 1968.

TÂRGU MUREŞ, municipiu, reşed. jud. Mureş, pe valea Mureşului; 145 470 loc. (2008). Termocentrală. Ind. constr. de maşini; produse chimice; mat. de constr.; întreprinderi de prelucr. lemnului, textile, de piel., încălţ. şi marochinărie, alim. Institut de teatru, un institut medico-farmaceutic, teatru dramatic cu secţii în lb. română şi maghiară, muzee (de istorie, de artă şi muzeul memorial „Bolyai"). Monumente: Cetatea (sec. 15–17), în incinta căreia se găseşte biserica reformată (sec. 15); clădiri în stil baroc; biserica ortodoxă de lemn (sec. 18); Casa Tholdalagi (sec. 18), în care se află secţia de istorie modernă şi contemporană a muzeului de istorie. Menţionat documentar în 1332. Din 1757 principalul centru judecătoresc al Transilvaniei. La sfârşitul sec. 18 este întemeiată aici o Societate de lingvistică (1791–1810), iar Samuel Teleki, cancelarul Transilvaniei, înfiinţează o mare bibliotecă (1804).

TÂRGU NEAMŢ, oraş în jud. Neamţ, la poalele Culmii Pleşului; 20 880 loc. (2008). În apropiere, ruinele cetăţii Neamţ. Biserica Sf. Dumitru - domnească (1634), ctitoria lui Vasile Lupu. Muzeul memorial „I. Creangă" la Humuleşti. Menţionat documentar (1395).

Târgovişte. Biserica Mitropoliei

TÂRGU OCNA, oraş în jud. Bacău, la confl. Trotuşului cu Slănicul; 12 959 loc. (2008). Expl. de petrol şi sare. Rafinărie. Întreprinderi de prelucr. lemnului şi alim. Staţiune balneoclimaterică cu izv. minerale. Bisericile Sf. Parascheva, de lemn (1725), Răducanu (1763) şi Sf. Nicolae (1772). Oraş din 1846.

TÂRGU SECUIESC 1. Depresiunea ~, compartiment depresionar intramontan, aparţinând depr. Braşov, înconjurat de m-ţii Bodoc, Nemira şi Vrancei, comunicând, spre SV, cu depr. Sfântu Gheorghe prin culoarul de la Reci. Supr.: c. 600 km². Depr. **T.S.** este fragmentată de Râul Negru şi afl. săi. **2.** Municipiu în jud. Covasna, pe Turia, afl. al Caşinului, în depr. **T.S.**; 20 048 loc. (2008). Ind. lemnului. Staţie de îmbuteliere a apelor minerale. Bisericile romano-catolică (1727–1795) şi ortodoxă Adormirea Maicii Domnului (1781–1783); mănpstirea Minoriţilor (1795). Menţionat documentar în 1407.

TÂRGUŞOR, com. în jud. Constanţa, pe Casimcea; 1 680 loc. (2008). Staţie de c.f. Rezervaţiile naturale: peşterile La Adam şi Gura Dobrogii şi rezervaţia cu calcare recifale „Cheia" (170 ha).

TÂRGU TROTUŞ, com. în jud. Bacău, pe Trotuş; 5 616 loc. (2008). Menţionat documentar în 1408. Bisericile Sfinţii Voievozi (1730) şi Sf. Nicolae (1813).

TÂRÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A deplasa un obiect dintr-un loc într-altul, trăgându-l pe jos; a trage după sine cu sila un om, un animal; a târâi, a târşâi. ✧ ✦ A duce cu sine, a purta. **2.** Refl. (Despre oameni) A înainta sprijinit pe coate şi genunchi; (despre anumite animale) a înainta, prin mişcări specifice, lipindu-se de pământ. **3.** Refl. (Despre obiecte care atârnă) A se atinge, a se freca de pământ cu unul dintre capete.

TÁRLĂ (< scr.) s.f. **1.** Loc neacoperit unde se adună şi se odihnesc oile în timpul păşunatului; *p. ext.* stână. **2.** Turmă de oi.

TÂRLIŞUA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Ilişua; 3 585 loc. (2008).

TÂRN (< sl.) s.n. Mătură mare din nuiele sau mărăcini, folosită la măturatul străzilor sau al curţilor.

TÂRNAVA 1. Râu, afl. stg. al Mureşului, format prin confl. la Blaj a râului *T. Mare* cu *T. Mică,* care izv. din m-ţii Gurghiului şi străbat de la E la V pod. Târnavelor (249 km, de la izv. Târnavei Mari). *T. Mare* trece prin Odorheiu Secuiesc, Sighişoara, Dumbrăveni, Mediaş, Copşa Mică, iar *T. Mică* prin Sovata şi Târnăveni. **2. Podişul Târnavelor,** unitate de relief în S Pod. Transilvaniei, între Mureş, Secaş, Olt şi Subcarpaţii interni. Subunităţi: *pod. Târnavelor propriu-zis* (între Mureş şi Târnava Mare) şi *pod. Hârtibaciului* (între Târnava Mare şi Olt). **3.** Com. în jud. Sibiu; 3 201oc. (2008). Atestată documentar (1331). Biserică evanghelică (1500).

TÂRNĂCÓP (< bg., scr.) s.n. Unealtă formată dintr-o bară curbată de oţel, ascuţită la un capăt şi lată la celălalt, fixată pe o coadă de lemn; se foloseşte în lucrări manuale de săpare, în minerit etc.

TÂRNĂVENI, oraş în jud. Mureş, pe Târnava Mică; 26 328 loc. (2009). Expl. de gaze naturale. Termocentrală. Ind. chimică, mat. de constr.; prelucr. lemnului; alim. Muzeu de istorie. Biserică unitariană (1796); biserică de lemn (1762). Atestat documentar în 1217. Oraş din 1912.

TÂRNĂVIŢA, sat în com. Brănişca (jud. Hunedoara), în m-ţii Apuseni, cunoscut centru de ceramică (vase, figurine) smălţuită în verde. Biserică de lemn (sec. 17).

TÂRNOSÍ (< scr.) vb. I tranz. A sfinţi o biserică (nouă).

TÂRNOVA 1. Com. în jud. Arad, pe Almaş; 6 192 loc. (2008). Atestată documentar (1214). **2.** Com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Tău; 1 824 loc. (2008). Rezervaţie naturală (2 ha).

TÂRNOVO v. **Veliko Tărnovo.**

TÂRŞOLŢ, com. în jud. Satu Mare, la graniţa cu Ucraina; 2 924 loc. (2008).

TÁRTIŢĂ (< bg., scr.) s.f. (La păsări) Regiune a corpului care include partea posterioară a coloanei vertebrale, în care sunt înfipte penele cozii.

TÂRZÍU, -ÍE (lat. *tardivus*) adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care se petrece după trecerea unui (anumit) timp, după ce a trecut momentul potrivit sau timpul dinainte stabilit. ✧ (Substantivat) *Într-un târziu* = după mult timp, după multă aşteptare. **2.** (Despre anotimpuri şi despre alte unităţi de timp) Care se apropie de sfârşit. **3.** (Despre plante) Care se seamănă sau ajunge la maturitate după termenul obişnuit. **II.** Adv. După ce a trecut timpul hotărât sau prevăzut. ✦ În momentul când un interval de timp este pe sfârşite.

Tb, simbol chimic pentru *terbiu.*

TBILISI, cap. Georgiei, pe fl. Kura; 1,10 mil. loc. (2006). Constr. de maşini; ind. textilă, chimică. Academie de ştiinţe. Universitate (1918). Conservator. Grădină botanică. Cetatea Narikala, castelul Metehi (sec. 13), catedrala Sion (sec. 6–7), bazilica Ancishat (sec. 6), biserica David (panteon georgian), moschee (sec. 18). Muzee. Centru turistic. Menţionat documentar din sec. 4, a devenit din sec. 6 cap. Georgiei. Din 1921, cap. R.S.S. Gruzine şi, din 1991, a Georgiei independente.

Tc, simbol chimic pentru *techneţiu.*

tdw (METR.), simbol pentru *tonă deadweight.*

Te, simbol chimic pentru *telur.*

TEACA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Dipşa; 6 001 loc. (2008). Atestată documentar în 1318.

TEÂCĂ (lat. *theca*) s.f. **1.** Dilataţie a bazei frunzei care se prinde de tulpină şi uneori o înconjură (ex. la poacee). ✦ Păstaie. **2.** Înveliş, toc, apărătoare confecţionată din metal, lemn sau piele, în care se păstrează lama unei săbii, a unui cuţit etc. sau anumite instrumente. **3.** *T. de mielină* = strat de substanţă lipoproteică care înveleşte axonii neuronilor, cu rol mecanic, trofic şi în transmiterea fluxului nervos.

TEÁFĂR, -Ă adj. Nevătămat.; zdravăn. ✦ Întreg, sănătos la minte, în toate minţile.

TEAM (cuv. engl.) s.n. Echipă (mai ales sportivă); colectiv.

TEÁMĂ s.f. Sentiment de nelinişte pe care îl încearcă cineva în prezenţa sau la gândul unui pericol; frică.

TEÁNC (< tc.) s.n. Grămadă de obiecte (de acelaşi fel) puse unele peste altele.

TEÁPĂ s.f. 1. Soi, fel, fire, caracter. **2.** Condiţie socială; treaptă, rang.

TEÁSC (< sl.) s.n. Presă manuală pentru zdrobit strugurii, sau pentru ulei.

TEASC, com. în jud. Dolj, pe stg. Jiului; 3 248 loc. (2008).

TEATROLOGÍE (< {s} gr. *theatron,* „teatru" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă despre teatru, având ca obiect istoria, teoria şi estetica spectacolului şi a literaturii dramatice. Iniţiată de şcoala germană de cercetare a fenomenului teatral („Theaterwissenschaft", ştiinţa despre teatru).

TEÁTRU (< fr., gr.) s.n. **I. 1.** Artă a spectacolului, avându-şi originea în străvechi rituri primitive, în ceremoniile laice şi religioase ale populaţiilor arhaice. Adoptând o formulă sincretică de reprezentaţie (îmbinare de elemente literare, muzicale, plastice şi coregrafice), **t.** s-a dezvoltat într-o mare varietate de genuri, forme şi

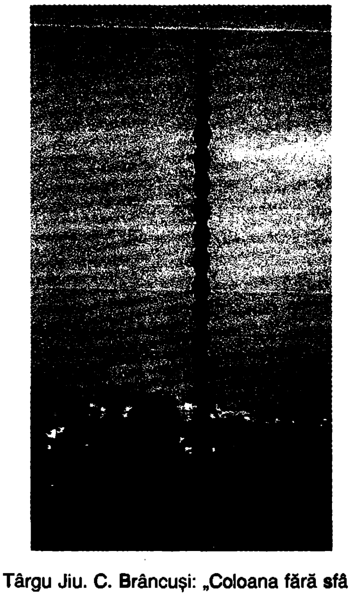

Târgu Jiu. C. Brâncuşi: „Coloana fără sfârşit" specii, diferenţiate în funcţie de criterii istorice (t. antic, medieval, al Renaşterii etc.), geografice (t. european, t. oriental etc.), stilistice (commedia dell' arte, t. elisabetan, clasic, romantic, expresionist, suprarealist, absurd etc.) sau în funcţie de specificul reprezentaţiei (t. dramatic, liric, de estradă, de păpuşi şi de marionete, de umbre ş.a.). 2. Clădire special construită şi utilată pentru spectacole de t. **(I, 1)**. 3. Totalitatea lucrărilor dramatice ale unui popor (t. românesc) sau ale unui autor (t. shakespearian). 4. Ocupaţia actorului, regizorului. 5. Spectacol, reprezentaţie dramatică. II. Loc unde se petrece, unde se desfăşoară o întâmplare, un eveniment. ✦ *Teatru de război* = teritoriu, spaţiu maritim sau aerian unde în timp de război au loc acţiuni militare de o mare importanţă politică şi strategică.

TEATRUL, revistă lunară de teatrologie, literatură şi critică dramatică. Apare la Bucureşti din apr. 1956; din 1990, *Teatrul azi*.

TEBA 1. Oraş în Egiptul antic, pe cursul mijlociu al Nilului, capitala statului în timpul Regatului mijlociu şi al Regatului nou (c. 2000–c. 1300 î.Hr.). În apropiere, complexul de temple de la Luxor şi Karnak. 2. Oraş-stat (polis) în Grecia antică, cel mai important centru al Beoţiei. A cunoscut maxima înflorire între 379 şi 363 când, sub conducerea lui Pelopida şi Epaminonda, a înlăturat hegemonia spartană, devenind arbitrul politic al Greciei continentale. Distrus de Alexandru Macedon în 336 î.Hr.

TEBALDI, Renata (1922–2004), soprană italiană. Carieră internaţională. Muziciană perfectă, voce lirică, elegiacă, frumuseţe a frazării şi profunzime a interpretărilor. Remarcabilă interpretă a lui Verdi şi Puccini.

TÉCHINÉ, André (n. 1943), regizor francez de film. Creaţii lirice, având ca tematică căutarea iubirii absolute („Barocco", „Întâlnire", „Fără sărutări", „Trestiile sălbatice").

TECHIRGHIOL 1. Lac de tip liman cu apă sărată la S de Constanţa, separat de mare printr-un cordon litoral; 11,6 km^2. Ad. max.: 9,7 m. Nămol terapeutic recomandat în tratarea afecţiunilor reumatice, sechelelor poliomielitice. 2. Oraş pe malul de NV al lacului T., la 16 km de Constanţa; 7 226 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1720). Declarat oraş (1930).

TECHINÉŢIU (TEHNÉŢIU) (< fr. {i}; {s} gr. *tekhnetos* „artificial") s.n. Element chimic (*Tc;* nr. at. 43, m. at. 99) din grupa a VII-a a sistemului periodic, obţinut prin reacţii nucleare.

TECHNO, gen muzical apărut în 1988 în Marea Britanie. Muzică de dans, repetitivă, rapidă, devenită fenomen muzical la sfârşitul sec. 20. Creată de DJ prin folosirea unor sample-uri din piese cunoscute, pe o ritmică specifică, invariabilă.

TECK (< fr.) s.m. Arbore exotic originar din S Asiei, înalt, cu frunze opuse, întregi şi cu flori albe *(Tectona grandis);* lemnul este dens, dur şi foarte rezistent, utilizat mai ales în construcţii navale.

TECKEL v. **şoricar.**

TECLU, Nicolae (1839-1916, n. Braşov), chimist român. Acad. (1879). Cercetări privind arderea, gazele, tehnologia hârtiei. A inventat becul de gaz cu reglare automată, care-i poartă numele. A construit numeroase aparate de laborator (dispozitiv special pentru determinarea rezistenţei hârtiei, pentru prepararea ozonului, pentru semnalarea amestecului de metan şi aer din mine în scopul evitării exploziilor).

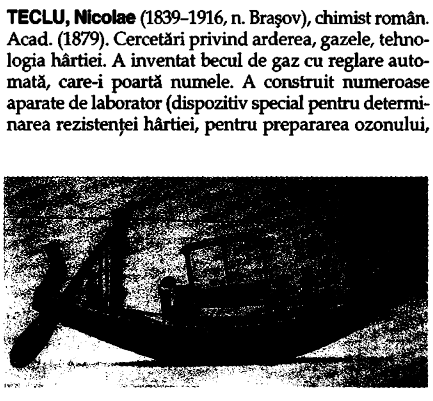

Teba. Luntrea morţilor transportând o mumie spre Amenti (statuetă egipteană de lemn descoperită la Teba)

Renata Tebaldi

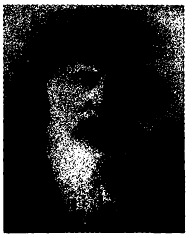

Nicolae Teclu

TECNETRÓN (< fr.; {i} *Te[szner]* + fr. *C[entre] N[ational d'] E[tudes des] T[élécommunications]*) s.n. (ELT.) Triodă semiconductoare constituită dintr-un bastonaş de germaniu, pe care se aplică, într-un şanţ practicat transversal, un strat de indiu pentru formarea *joncţiunii p.n.*

TECTÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *tektos* „topit") s.f. Fragment de rocă spartă şi vitrificată ca umare a impactului unui meteorit cu scoarţa terestră, formată în cea mai mare parte din dioxid de siliciu.

TECTÓNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *tectonicus* „de arhitectură") adj., s.f. 1. Adj. Care se referă la tectonică (2), care aparţine tectonicii, care este legat de mişcările scoarţei Pământului. 2. s.f. Ramură a geologiei care studiază mişcările scoarţei terestre. ✦ *Tectonica globală* = teorie geologică prin care se explică în mod unitar caracteristicile geofizice ale globului (seismicitate, câmp magnetic, flux termic) şi dinamica lui (vulcanism, sedimentare, metamorfism, orogeneză). Se bazează pe ideea că scoarţa terestră este împărţită în blocuri de diferite dimensiuni (plăci tectonice) care se deplasează unele în raport cu altele şi se fragmentează, sub acţiunea curenţilor de convecţie din astenosferă.

TECUCI, municipiu în jud. Galaţi, pe valea Bârladului; 42 769 loc. (2008). Rezervaţia naturală Rateş (1,5 ha). Fabrici de mobilă; ind. uşoară şi alim. Centru de vinificaţie. Muzeu de istorie. Municipiu din 1968.

TECUCI, Gheorghe (n. 1954, Bucureşti), inginer român. Acad. (1993). Carieră universitară în România şi S.U.A. Cercetări în domeniul inteligenţi artificială. („Developing Intelligent Educational Agents...", „Multistrategy Learning...." - ambele în colab.).

TEDDER, Arthur William, baron (1890-1967), mareşal britanic. Comandant şef al aviaţiei aliate în Africa de Nord (1943). Adjunct al generalului Eisenhower (1944-1945). A semnat, din partea Marii Britanii, actul de capitulare a Germaniei (9 mai 1945).

TEDÉUM (loc. lat. *Te Deum [laudamus]* „pe tine, Doamne, te lăudăm") s.n. 1. Imn în limba latină de preamărire a lui Dumnezeu, în formă de psalm. 2. Scurt serviciu religios, oficiat într-o împrejurare solemnă.

TEFLÓN (< fr.) s.n. 1. Material plastic derivat din etilenă şi fluor, foarte rezistent la acţiunea agenţilor chimici, la foc etc. 2. Vas de bucătărie confecţionat din teflon (1).

TEGUCIGALPA, cap. Hondurasului, situată pe un podiş la 1 100 m alt.; 769,1 mii loc. (2001). Expl. de aur şi argint. Ind. textilă, piel. şi încălţ., alim. Universitate (1847). Catedrala Sf. Francisc (1592). Întemeiat de spanioli (c. 1579). Cap. Hondurasului independent (1821–1823, 1838–1880, cu intermitenţe; din nov. 1880, cap. permanentă a ţării).

TEGUMÉNT (< fr., lat.) s.n. 1. (BIOL.) Totalitatea ţesuturilor şi formaţiunilor care acoperă corpul animalelor (pielea, carapacea ş.a.). ✦ (BOT.) Membrană care înconjură şi protejează un organ. ✦ Înveliş al seminţei plantelor, care îi dă acesteia culoarea şi aspectul exterior.

TEHERAN (TEHRĀN), cap. Iranului, situată la 1 200–1 700 m alt., la poalele m-ţilor Elburz; 6,7 mil. loc. (1996, cu suburbiile). Constr. de maşini; prelucr. petrolului, ind. textilă, de ciment, sticlă, încălţ. şi de prelucr. a pieilor. Universităţi. Monumente: Palatul Golestan (sec. 19). Moscheea de Aur (sec. 13–19), Mausolel Khomeini. Muzeu arheologic. Menţionat în lucrările geografilor arabi (sec. 12), **T.** a devenit în sec. 14–17 mare centru comercial. Cap. a Persiei (din 1786). - **Conferinţa de la ~** (28 nov. - 1 dec. 1943), prima conferinţă a şefilor guvernelor U.R.S.S., Marii Britanii şi S.U.A., la care s-au luat hotărâri cu privire la mersul războiului şi la unele probleme referitoare la organizarea postbelică a lumii.

TÉHNIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.f. I. Adj. Care aparţine tehnicii **(II)**, privitor la tehnică. ✧ *Desen t.* v. *desen* **(3)**. II. S.f. 1. Ansamblul metodelor, procedeelor şi regulilor aplicate în executarea unei operaţiuni ori lucrări sau, în general, în practicarea unei profesiuni. 2. (MILIT.) *T. de luptă* = totalitatea mijloacelor de luptă şi auxiliare cu care sunt înzestrate forţele armate; armament, avioane, tancuri, materiale de transmisiuni, de geniu etc.

TEHNICIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Specialist într-un anumit domeniu al tehnicii **(II 1)**.

TÉHNO- ({s} gr. *tekhne* „meşteşug") Element de compunere cu sensul „tehnic", „în legătură cu tehnica"; serveşte la formarea unor substantive, a unor adjective şi a unor verbe.

TEHNOCRAŢÍE (< fr., engl.; {s} *tehno-* + gr. *kratos* „putere") s.f. Sistem organizaţional controlat de tehnicieni, îndeosebi experţi tehnici; t. este o alternativă la politică.

TEHNOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *tehno-* + gr. *logos* „studiu") s.f. 1. Ştiinţă a procedeelor şi a mijloacelor de prelucrare a materialelor. 2. Ansamblul proceselor, metodelor, procedeelor, operaţiilor etc. utilizate în scopul obţinerii unui anumit produs.

TEHNOREDACTÁRE s.f. Operaţie de proiectare şi de pregătire tehnică şi grafică a unui manuscris destinat tipăririi.

TEHUANTEPEC, istm în S Americii de Nord (Mexic), cuprins între G. Tehuantepec (Oc. Pacific) şi G. Campeche (G. Mexic).

TEI (lat. *tilium*) s.m. 1. Denumire dată arborilor din genul *Tilia,* fam. tiliaceelor, cu frunze cordiforme, lung peţiolate, cu flori gălbui, foarte plăcut mirositoare, melifere şi cu fructe achene globuloase. Lemnul este utilizat în tâmplăria fină, iar florile în farmacie. În România cresc *t. alb argintiu (Tilia tomentosa). t. pucios* sau *t. pădureţ (Tilia cordata), t. cu frunza lată (Tilia platyphyllos)*. 2. Fibră din scoarţa de tei **(1)**, folosită la legat şi la fabricat sfori, frânghii, rogojini.

TEI 1. Lac amenajat pe valea Colentinei, în NE municipiului Bucureşti; 65 ha. Loc de agrement. 2. Cultură datând din Epoca Bronzului Mijlociu (c. 1900–1300 î.Hr.) şi răspândită la început în zona împădurită a C. Vlăsiei, apoi în fazele sale târzii şi în zona de dealuri şi munte a Munteniei până în Ţara Bârsei. Numită astfel după o aşezare descoperită lângă lacul **T.**

TEILHARD DE CHARDIN, Pierre (1881–1955), filozof, teolog, paleontolog şi geolog francez. A aplicat evoluţionismul în cercetările sale de teologie hristologică, opera sa fiind criticată de biserica romano-catolocă („Fenomenul uman", „Grupul zoologic uman"). Între 1923 şi 1946, a efectuat săpături arheologice la Chou-Kou-tien (China).

TEÍNĂ (< fr.) s.f. Bază purinică asemănătoare cafeinei, care se găseşte în frunzele de ceai; se foloseşte ca stimulent al sistemului nervos central şi al inimii.

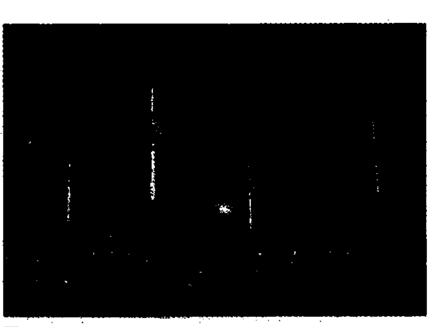

Teheran. Mausoleul Khomeini

TEÍSM (< fr., engl.; {s} gr. *theos* „Dumnezeu") s.n. Credinţă în Dumnezeu înţeles ca unic (spre deosebire de *politeism* şi *dualism*), de altă esenţă decât lumea pe care a creat-o (spre deosebire de *panteism*), ca fiinţă vie, dotată cu voinţă, ca persoană absolută, exterioară naturii, dar şi imanentă ei prin prezenţa şi acţiunea sa creatoare, susţinătoare şi diriguitoare a lumii.

TEIŞANI, com. în jud. Prahova, pe dr. Teleajenului; 3 915 loc. (2008).

TEIU, com. în jud. Argeş, pe Dâmbovnic; 1 561 loc. (2008).

TEIUŞ, oraş în jud. Alba, pe dr. Mureşului; 7 375 loc. (2008). Nod feroviar. Ind. alim. Monumente: biserică reformată (sec. 13–15, cu transformări ulterioare), biserică romano-catolică (sec. 15), biserică ortodoxă (sec. 16–17, cu picturi murale din sec. 18). Menţionat documentar din 1290, oraş din 1994.

TEIXEIRA, Pedro (c. 1575–1640), explorator portughez. A condus expediţia de cercetare a fl. Amazon (1637–1639).

TEJGHEÁ (< tc.) s.f. **1.** Masă lungă pe care sunt expuse mărfurile şi sunt serviţi cumpărătorii sau consumatorii **2.** Masă de lucru a unui meseriaş.

TE KANAWA, Dame Kiri (n. 1944) soprană neozeelandeză. Iniţial repertoriu de mezzo-soprană, apoi roluri celebre de operă de soprană (excelează în Mozart şi Verdi). Voce de o mare distincţie. Carieră şi în muzica vocal-simfonică.

TEL (< tc.) s.n. **1.** Obiect de sârmă folosit în bucătărie pentru bătut ouăle, crema, frişca etc. **2.** Arc de sârmă folosit la somiere, canapele, fotolii etc.

TELANGIECTAZÍE (< fr.; {s} *tele-* + gr. *aggeion* „vas" + *ektasis* „dilataţie") s.f. Dilataţie a vaselor mici sau terminale ale unei regiuni a corpului. Apare de obicei pe nas şi pe pometii obrajilor.

TEL AVIV-YAFO, oraş în Israel, port la M. Mediterană; 2,7 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. electrotehnică, chimico-farmaceutică, textilă; prelucr. diamantelor. Centru financiar. Aeroport. Universităţi. Muzee. Întemeiat în 1909. Din 1948 a înglobat Jaffa (Yafo), formând un centru urban unic. Cap. statului Israel (1948–1950). Deşi ulterior cap. a fost mutată la Ierusalim (act contestat de palestinieni), o serie de state şi-au menţinut ambasadele la T.A.

TELCIU, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Sălăuţa; 6 250 loc. (2008).

TÉLE- (< gr. **1.** {s} *tele* „departe", **2.** {s} fr. *tele[vision]* „televiziune") **1.** Element de compunere cu sensul „la (sau din) depărtare" care serveşte la formarea unor substantive, adjective sau verbe. **2.** Formă abreviată pentru televiziune, care serveşte la formarea unor substantive şi a unor adjective cu acest sens.

TELEAJEN, râu, afl. stg. al Prahovei în C. Ploieştilor; 113 km. Izv. din m-ţii Ciucaş şi traversează zona subcarpatică, trecând prin staţiunea climaterică Cheia şi prin oraşele Vălenii de Munte şi Plopeni. Pe malurile râului este menţionată o cetate de lemn şi pământ, cucerită de Ştefan cel Mare la 1 oct. 1474.

TELEÁST (< fr.) s.m. **1.** Realizator sau autor de emisiuni de televiziune. **2.** Amator de programe de televiziune (de calitate).

TELEAUTOGRÁF (< fr.; {s} *tele-* **(1)** + gr. *autos* „însuşi" + *grapho* „a scrie") s.n. Instalaţie cu ajutorul căreia mişcările unui creion condus cu mâna în punctul de emisiune se transmit fidel, prin mijloace de telecomunicaţie, unei unelte de scris aflate în punctul de recepţie.

TELEBUSÓLĂ s.f. Busolă ale cărei indicaţii sunt transmise pe cale electrică, pneumatică etc. la instrumentele indicatoare, situate în diferite puncte ale unui avion (la pilot, la telegrafist etc.).

TELECABÍNĂ s.f. Instalaţie cu cablu pentru transportat persoane în cabine suspendate.

TELECOMÁNDĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) **1.** Transmitere la distanţă a unei comenzi prin mijloace de telecomunicaţie; totalitatea mijloacelor tehnice care permit o astfel de transmitere. **2.** Dispozitiv prin care se transmit comenzi unor aparate (ex. televizor).

TELECOMUNICÁŢIE (< fr.) s.f. (TELEC.) **1.** Transmitere, de obicei la mare distanţă, a unor semnale aflate într-o dependenţă faţă de un mesaj (vorbă, muzică, imagine, text scris etc.) care se obţine la recepţie prin decodarea semnalelor. T. se realizează prin diferite procedee (ex. telefonie, telegrafie, telecomandă etc.) **2.** Legătura dintre două puncte între care se realizează telecomunicaţia **(1).** ✧ *Sistem de telecomunicaţii* = totalitatea mijloacelor tehnice de deservire a unui serviciu de telecomunicaţii, care formează o unitate din punctul de vedere al concepţiei tehnice (ex. s. de telefonie, de telegrafie etc.).

TELEDETÉCŢIE s.f. Complexul tehnicilor legate de perceperea de la distanţă a informaţiilor de către sensori care pot acţiona în diferite zone ale spectrului electromagnetic, de transformarea acestora în imagini fotografice sau în înregistrări digitale, prelucrate electronic şi transformate în imagini vizuale convenţionale. ✧ *T. satelitară* = **t.** realizată prin intermediul aparaturii din sateliţi, de diverse tipuri, cu ample utilizări ştiinţifice şi aplicative.

TELEDIAFONÍE (< fr.) s.f. (TELEC.) Diafonie percepută într-un receptor telefonic situat în circuitul perturbat, la capătul opus aceluia din care provine semnalul perturbator.

TELEFÉRIC (< fr.) s.n. Funicular realizat pentru transportul persoanelor.

TELEFÓN (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + gr. *phone* „sunet") s.n. (TELEC.) Aparat folosit pentru transformarea electroacustică a semnalelor sonore corespunzătoare vorbirii în semnale electromagnetice (transmisibile pe liniile telefonice) şi invers. Inventat de A. G. Bell, în 1876. ✦ Chemare telefonică. ✦ Numărul pe care îl are un aparat telefonic. În 1992 s-a trecut de la transmisia analogică la cea numerică prin adoptarea unor norme unice europene (G.S.M. – Global System for Mobil Comunication). *T. mobil* = telefon portabil; celular.

TELEFONÍE (< fr.{i}) s.f. Transmitere, de obicei bilaterală, la distanţă a sunetelor, transformate în unde electromagnetice, cu ajutorul aparatelor de telefon. ✧ *T. pe fire* = telefonie în care semnalele intermediare sunt transmise prin intermediul liniilor telefonice, spre deosebire de radiotelefonie (t. fără fir).

TELEFONOMETRÍE (< fr. {i}) s.f. Operaţie de determinare a calităţilor aparatelor telefonice şi a legăturilor telefonice, la emisiune şi la recepţie, prin comparare cu calităţile anumitor instalaţii de referinţă.

Tel Aviv
Centrul oraşului vechi

TELEFOTOGRAFÍE (< fr.) s.f. (TELEC.) Telecomunicaţie care constă în transmiterea pe cale electrică a unor imagini statice (fotografii, desene, texte scrise etc.); fototelegrafie. ✦ Fotografie obţinută pe această cale.

TELEGA, com. în jud. Prahova, pe stg. Doftanei; 5 973 loc. (2008). Expl. de petrol (Buştenari). Prelucr. lemnului. Staţiune balneoclimaterică sezonieră, de interes local.

TELEGÉNIC, -Ă (< fr.) adj. Care are expresivitate pe ecranul televizorului.

TELEGHIDÁRE (< fr.) s.f. (AV., NAV.) Dirijarea unui mobil (vehicul, proiectil etc.) pe o traiectorie obligatorie, realizată de la distanţă prin diverse procedee (telecomandă, fascicul laser etc.).

TELEGRÁF (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + gr. *grapho* „a scrie") s.n., s.m. **1.** S.n. (TELEC.) Aparat folosit pentru producerea, recepţia şi transformarea semnalelor telegrafice în scopul transmiterii telegramelor. **2.** S.m. (BOT.) Denumire a mai multor specii de plante erbacee ornamentale, de apartament, din genul *Tradescantia*, cu tulpină agăţătoare sau pendentă, cu frunze verzi sau roţii–violacee, uneori cu dungi argintii. Sin. *tradescantia.*

TELEGRÁFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Care aparţine telegrafului **(1)** sau telegrafiei, privitor la telegraf. **2.** Transmis prin telegraf **(1).** 3. Fig. Concis, laconic, scurt.

TELEGRAFÍE (< fr. {i}) s.f. Transmiterea mijlocită, prin semnale electromagnetice, optice etc., a unui text scris (telegramă). S.F. Morse a construit prima linie telegrafică în 1844, cu aparatele electromagnetice inventate de el în 1837.

TELEGRAFUL ROMÂN, periodic cu profil social, cultural şi bisericesc, înfiinţat la Sibiu (3 ian. 1853). A sprijinit lupta naţională a românilor din Transilvania. În 1919 a devenit organ al Mitropoliei ortodoxe de Alba Iulia şi Sibiu.

TELEGRÁMĂ (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + gr. *gramma* „scriere") s.f. Comunicare transmisă cu ajutorul telegrafului. ✦ Formularul pe care este transcrisă această comunicare.

TELEIMPRIMATÓR ({s} *tele-* **(1)** + *imprimator,* după fr. *téléimprimeur*) s.n. (TELEC.) Aparat telegrafic cu funcţionare discontinuă, cu o claviatură asemănătoare cu a maşinii de scris, recepţia telegramei fiind imprimată pe o bandă sau pe o coală de hârtie în caractere obişnuite; aparatul de recepţie este pus în mişcare discontinuă de semnalele produse de aparatul de emisiune. Sin. *telescriptor.*

TELEINDICATÓR (< fr., engl.) s.n. Indicator care transmite la distanţă valoarea unei mărimi.

TELEKI, familie de nobili din Transilvania. Mai importanţi: **1. Mihai T.** (1634–1690), cancelar şi conducătorul de fapt al Transilvaniei în timpul principelui Mihail Apafi I. A contribuit la încheierea acordului prin care s-a instituit dominaţia habsburgică în Transilvania (1688). **2. Samuel T.** (1739–1822), cancelar al Transilvaniei. Fondator al bibliotecii „Teleki" din Târgu Mureş.

TELEKINEZIE (< tele^{1} + gr. *kinesis* „mişcare") s.f. Deplasare a unor obiecte (mici şi uşoare) la distanţă, fără a le atinge, realizată de o persoană cu capacităţi paranormale.

TELEMAH (în „Odiseea"), fiul lui Ulise şi al Penelopei.

TELEMANN, Georg Philipp (1681–1767), compozitor german. A ilustrat toate genurile practicate în epocă. Creaţie amplă: 100 de oratorii, cantate sacre şi profane, 40 de opere („Pimpinone"), 600 de uverturi, concerte, muzică de cameră, piese pentru clavecin. Organizatorul primelor concerte publice în Germania.

TELEMĂSÚRĂ s.f. (TELEC.) Transmitere la distanţă a valorilor unei mărimi măsurate, după traducerea ei într-o mărime intermediară (de obicei semnale electromagnetice), la recepţie urmând să se facă traducerea inversă.

TELEMEÁ (< tc.) s.f. Brânză preparată din caş ţinut în saramură.

TELEMETRÍE (< fr.) s.f. Disciplină al cărei obiect îl constituie tehnica măsurării distanţelor cu ajutorul telemetrului **(1).**

TELEMÉTRU (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** Instrument optic utilizat pentru determinarea distanței dintre locul unde este instalat şi un punct îndepărtat sau inaccesibil. **2.** Dispozitiv auxiliar al unui aparat fotografic, care permite reglarea distanței focale a obiectivului în funcție de depărtarea până la obiectul vizat.

TELENCEFÁL (< fr.) s.m. (ANAT.) Segment superior al sistemului nervos central, care cuprinde cele două emisfere cerebrale unite la bază prin coprul calos.

TELENOVÉLĂ (< sp.) s.f. Serial TV, de obicei latino-american, având de obicei ca subiect povestea unor iubiri aparent imposibile, dar întotdeauna triumfătoare.

TELEOBIECTÍV (< fr., germ.) s.n. Obiectiv asemănător unei lunete, care se ataşează camerelor de luat vederi sau aparatelor fotografice pentru a permite luarea de imagini clare ale obiectelor depărtate.

TELEOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *teleos* „scop" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Teoria finalității, studiul scopurilor lucrurilor; anumite fenomene par a fi mai bine explicate prin scopuri decât prin cauze antecedente. **2.** Doctrină potrivit căreia totul în lume a fost creat de Dumnezeu spre a servi omului; de unde, argumentul teleologic privind existența lui Dumnezeu.

TELEORMAN **1.** Râu în S României, afl. stg. al Vedei în C. Burnazului; 146 km. Izv. din platforma Cotmeana, din apropiere de Piteşti. **2.** Jud. situat în extremitatea de S a României, la granița cu Bulgaria, unde atinge 43°37'07" lat. N (Zimnicea fiind punctul extrem sudic al jud. T. şi, totodată, al țării). Supr.: 5 790 km^2. Populația: 410 288 loc. (2008). Reşed.: municipiul Alexandria. Oraşe: Roşiori de Vede (municipiu), Turnu Măgurele (municipiu), Videle, Zimnicea. *Comune:* 92. *Relieful* aparține în întregime sectorului central-sudic al Câmpiei Române, fiind reprezentat prin mari porțiuni din câmpiile Boian, Găvanu-Burdea şi Burnas. Cele mai mari înălțimi se întâlnesc în NV jud. T., în C. Găvanu-Burdea (147 m, în arealul satului Baldovineşti din com. Ciolăneşti). Ca unități aparte se individualizează lunca Dunării (cu lățimi de 1–6 km), în mare parte îndiguită şi desecată, şi luncile râurilor Olt, Vedea, Teleorman. *Rețeaua hidrografică* cu o densitate generală foarte redusă, este tributară în totalitate fl. Dunărea, care curge la limita de S a jud. T. pe o distanță de c. 90 km. Partea centrală a jud. T. este străbătută pe direcție NV–SE de râul Vedea şi afl. său Teleorman. Extremitatea de SV este drenată de Călmățui, Sâi şi Olt (pe ultimii 15 km până la vărsarea în Dunăre), iar cea de NE de cursurile superioare ale râurilor Dâmbovnic, Glavacioc şi Câlniştea. Pe cursurile râurilor au fost amenajate numeroase iazuri folosite pentru irigații şi piscicultură. Lacurile de luncă au dispărut (în proporție de 90%) din cauza acțiunilor de îndiguire şi desecare. Resursele naturale sunt limitate, subsolul jud. T. conținând câteva zăcăminte de petrol şi gaze de sondă. *Economia:* Ind. constr. de maşini, chimică şi electrotehnică, tricotaje, conf., țesături, produse alim. Se cultivă porumb, floarea-soarelui, plante de nutreț, grâu, soia, leguminoase pentru boabe, pepeni, legume. Viticultură. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine, cabaline. Avicultură; apicultură. Arii protejate: Balta Suhaia, ostrovul Gâsca, pădurea Troianu, Ostrovu Mare şi pădurea Pojorâtele.

TELEOSTEÉNI (< fr.; {s} gr. *teleios* „complet" + *osteon* „os") s.m. (La pl.) Grup de peşti având scheletul complet osificat, corpul acoperit cu solzi osoşi şi înotătoarea codală împărțită în două părți egale. Cuprinde c. 90% din peştii actuali, răspândiți în apele dulci şi marine (ex. crapul, somnul, ştiuca).

TELEPATÍE (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + gr. *pathos* „simțire") s.f. Fenomen psihologic constând în comunicarea între persoane fără mijlocirea organelor de simț obişnuite, în transmiterea gândurilor la distanță.

TELERADIOGRAFÍE (< fr.) s.f. Radiografie executată prin plasarea sursei de raze X la mare distanță de subiect (2–3 m).

TELERECÓRDING (< engl.) s.n. (TELEC.) Aparat pentru înregistrarea şi redarea imaginilor, utilizând înregistrarea acestora pe film de pe ecranul unui monitor (2).

TELEREGLÁRE s.f. (TELEC.) Transmitere la distanță a unei comenzi care să efectueze reglări cu ajutorul unui semnal electromagnetic intermediar.

TELESCÁUN s.n. Teleferic cu cablu unic de care sunt ataşate scaune simple sau duble.

TELESCHÍ s.n. Instalație de teleferic pentru schiori.

TELESCÓP (< fr., gr.) s.n. Instrument optic care utilizează fenomenul reflexiei luminii pe o oglindă concavă, folosit în astronomie pentru observarea corpurilor cereşti.

TELESCÓPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Al telescopului, privitor la telescop; bazat pe utilizarea telescopului. **2.** (Despre mecanisme) Care este alcătuit din tuburi concentrice glisante, putând fi alungit sau scurtat (ex. trepied **t.** pentru aparatul de fotografiat).

TELESCRIPTÓR (< fr.; {s} *tele-* **(1)** + lat. *scriptor* „cel care scrie") s.n. (TELEC.) Teleimprimator.

TELESEMNALIZÁRE ({s} *tele-* **(2)** + *semnalizare*) s.f. (TEHN.) Transmitere la distanță a unei semnalizări cu ajutorul unui semnal electromagnetic intermediar.

TELESHÓPING (cuv. engl.) s.n. Sistem de vânzare în care produsele sunt prezentate într-o emisiune TV şi sunt comandate telefonic de către cumpărători.

TELESIO, Bernardino (1509–1588), filozof italian. A conceput filozofia naturii ca studiu empiric al acesteia, separat de teologie şi metafizică („Despre natura lucrurilor potrivit propriilor lor principii").

TELESPECTATÓR, -OÁRE (< fr.; {s} *tele-* **(2)** + fr. *spectateur* „spectator") s.m. şi f. Cel care urmăreşte un program la televizor.

TELEŞTI, com. în jud. Gorj, pe valea Bistriței gorjene; 2 765 loc. (2008).Biserica Sf. Nicolae (1747). Atestată documentar în 1483.

TELETERMOMÉTRU (< fr. {s}) s.n. (TEHN.) Termometru a cărui citire se efectuează de la distanță; elementul lui principal este în contact cu corpul a cărui temperatură o măsoară.

TELETÉXT s.n. Sistem de transmitere prin telecomandă şi afişare pe ecranul TV a unor pagini cu informații diverse sub formă de text şi grafică simplă.

TELETÍPSETER (< germ. {i}) s.n. Instalație pentru culegerea simultană a aceluiaşi text la mai multe maşini şi în tipografii diferite.

TELETÓP (< fr. {i}) s.n. Instrument topografic compus dintr-o busolă şi un telemetru optic cu bază variabilă, folosit la ridicări geologice, geografice sau forestiere.

TELEVIZIÚNE (< fr. {i}; {s} *tele-* **(1)** + lat. *visio* „spectacol") s.f. Tehnică a transmiterii la distanță a imaginilor obiectelor în mişcare. **T.** constă în captarea imaginilor, în transformarea lor în semnale, în prelucrarea şi transmiterea semnalelor, precum şi în recepția şi transformarea acestora din nou în imagini.

TELEVIZÓR (< fr.) s.n. Aparat receptor de televiziune.

TÉLEX (< fr.; {s} *tele-*) s.n. (TELEC.) Sistem mixt de telefonie şi telegrafie în teleimprimator, care foloseşte prin comutare acelaşi circuit de transmisiune.

TELFORD, Thomas (1757–1834), inginer britanic. Pionier al construcțiilor din beton şi fier, de canale şi străzi (apeductele de la Pont-y-Cysyl-tan şi Chirk Ceriog, podurile suspendate la Menai Strait şi Conway).

TELIȚA, râu în N Dobrogei; 42 km. Izv. din culmea Niculițelului, străbate depr. Nalbant şi se varsă în L. Babadag. În lungul cursului său se mai numeşte *Dereaua* şi *Râul Morilor*.

TELIU, com. în jud. Braşov, în depr. Braşov; 4 033 loc. (2008). Expl. de gresii. Cel mai lung tunel de c.f. din România (4 370 m). Menționat documentar în 1212

TELIUCU INFERIOR, com. în jud. Hunedoara, pe Cerna; 2 473 loc. (2008). Expl. de min. de fier. Lacul de acumulare Cinciş.

TELL (< fr.) s.n. Movilă artificială de pământ, de dimensiuni reduse, formată în lunci sau pe margini de terase, ca rezultat al unei îndelungate locuiri pe unul şi acelaşi loc sau în urma unor distrugeri succesive ale unor aşezări datând din perioade istorice diferite. Numeroase **t.** se găsesc în C. Română şi în Dobrogea, mai cunoscut fiind cel de la Hârşova, aparținând Neoliticului târziu.

TELL, Christian (1808–1884, n. Braşov), general şi om politic român. Membru (1887–1888) al Societății Filarmonice, iar, în 1843, împreună cu N. Bălcescu şi I. Ghica, fondează societatea secretă „Frăția". Participant la Revoluția de la 1848 în Țara Românească (susținător şi semnatar al Proclamației de la Islaz, redactată de I. Heliade Rădulescu, membru al Guvernului provizoriu şi al Locotenenței domneşti). Revenind în țară din exil (1857), **T.** ia parte la mişcarea unionistă (deputat în Adunarea ad-hoc din Țara Românească, iar sub domnia lui Al.I. Cuza este numit în Comisia Centrală de la Focşani şi ministru, calități în care a sprijinit politica de reforme a Domnitorului, inclusiv lovitura de la 2 mai 1864. După abdicarea forțată a lui Al.I. Cuza, **T.**, treptat, părăseşte ideile liberal-radicale, trecând pe pozițiile conservatorismului. Sub noul regim al lui Carol I, **T.** devine primar al Capitalei (1870–1871) şi ministru în mai multe rânduri (1871–1876, cu întreruperi).

TELL, Wilhelm, erou legendar al luptei elvețienilor împotriva stăpânirii Habsburgilor austrieci în sec. 14. Nesupunându-se măsurilor impuse de Gessler, reprezentantul regelui Albrecht I, **T.** a fost pedepsit de acesta să doboare cu săgeata un măr aşezat pe capul propriului său fiu, ceea ce a reuşit.

TELL-EL-AMARNA v. **Amarna.**

TELLER, Edward (1908–2003), fizician american de origine ungară. Lucrări de fizică nucleară, fizică moleculară şi mecanică cuantică. A cercetat reacțiile termonucleare, spectrele moleculelor poliatomice şi teoria nucleului atomic. Unul dintre realizatorii bombei cu hidrogeni.

TELÚR (< fr. {i}; {s} lat. *tellus* „pământ") s.n. Element chimic (*Te;* nr. at. 52, m. at. 127,60, p. t. 452°C, p.f. 1 390°C, gr. sp. 6,00), cu caracter nemetalic. A fost descoperit de Müller von Reichenstein în 1782.

TELÚRIC, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Referitor la pământ; pământesc.

TEMÁTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** Care ține de o temă, privitor la o temă; alcătuit pe anumite teme. **2.** *Vocală t.* = vocală care, fără a fi sufix, se adaugă la rădăcina unui cuvânt, formând tema acestuia.

TEMÁTICĂ (< germ.) s.f. Totalitatea temelor (adesea convergente) sau tema esențială care caracterizează creația unui artist, un curent, o epocă etc. sau un grup de opere literare, ştiințifice etc.

TÉMĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Problemă, idee care constituie obiectul central sau inițial al unei dezbateri, prelegeri, cercetări sau al unui studiu. **2.** Aspect fundamental (idee, metaforă, simbol etc.) în jurul căruia scriitorul construieşte universul unui poem sau subiectul unei opere narative sau dramatice; *p. analog.* subiect de compoziție a unei opere plastice. ✦ (MUZ.) Unitate muzicală individualizată, reprezentând ideea de bază în dezvoltarea unor creații mai ample. ✧ *T. cu variațiuni* = compoziție muzicală care constă în enunțarea unei teme şi în valorificarea ei în diferite transformări ulterioare. **3.** Exercițiu scris dat şcolarilor în vederea aplicării cunoştințelor dobândite. **4.** (TEHN.) *T. de proiectare* = document care stă la baza executării unui proiect de construcție şi în care sunt indicate elementele impuse construcției. **5.** (LINGV.) Grupare de elemente din structura unui cuvânt, constituită din rădăcină şi prefixe sau sufixe şi caracterizată prin faptul că este comună numai formelor unuia şi aceluiaşi cuvânt.

TEMÉI (< sl.) s.n. **1.** Ceea ce constituie elementul fundamental, baza a ceva. **2.** Motiv, cauză; prilej. **3.** (Pop.) Toi, mijloc, miez (al unei acțiuni).

Telescop

TEMEINICÍE s.f. **1.** Însuşirea a ceea ce este temeinic; trăinicie, soliditate. **2.** (DR.) Calitate a hotărârii unui organ de jurisdicţie de a reflecta realitatea obiectivă a faptelor care interesează soluţionarea litigiului.

TEMELÍE (< sl.) s.f. Partea inferioară a unei construcţii, executată din piatră, zidărie sau beton, prin care se face sprijinirea construcţiei pe teren.

TEMENEÁ (< tc.) s.f. Salut făcut după obiceiul musulman, printr-o plecăciune; ploconeală, închinăciune.

TEMERÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. De o mare îndrăzneală; curajos (peste măsură), cutezător.

TEMIN, Howard Martin (1934–1994), biolog american. Studii privind interacţiunea dintre virusul tumoral şi materialul genetic al celulei. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1975), împreună cu R. Dulbecco şi D. Baltimore.

TEMIRKANOV, Iuri Hatuevici (n. 1938), dirijor rus. Carieră legată de Filarmonica şi Opera (Teatrul Kirov) din Sankt-Peterburg. Dirijează în întreaga lume, cu precădere în Anglia.

TEMIS (THEMIS) (în mitologia greacă), zeiţa dreptăţii divine şi a ordinii, fiica lui Uranus şi a Geei. Una dintre soţiile lui Zeus.

TEMISTOCLE (THEMISTOKLES) (525–460 î.Hr.), om politic şi general atenian. Şef al grupării democratice, devenit arhonte după ostracizarea oligarhului Aristide (482 î.Hr.). A pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară cu care a obţinut victoria de la Salamina (480 î.Hr.) asupra flotei persane. Ostracizat în 471 î.Hr. de către oligarhi, s-a refugiat în Imp. Persan, unde a şi murit.

TEMNICÉR s.m. Supraveghetor, gardian într-o temniţă.

TÉMNIŢĂ (< sl.) s.f. Închisoare, puşcărie. ✧ (DR.) *T. grea* = (în Codul penal anterior) pedeapsă privativă de libertate, care urma să se execute într-un regim de severitate şi se aplica pentru unele fapte penale calificate drept crime.

TEMPEA, familie de preoţi şi cărturari români din Braşov. Mai important: **Radu V T.** (1768–1824, n. Braşov), cleric şi filolog. Director (1796–1806 sau 1808) al şcolilor naţionale ortodoxe româneşti din Transilvania. A întemeiat numeroase şcoli. A publicat o „Gramatică românească". Reprezentant al Şcolii Ardelene.

TÉMPERA (cuv. it.) s.f. Procedeu în tehnica picturii, care constă din amestecarea culorii cu lianţi pe bază de substanţe albuminoide sau gelatinoase. **T.** a fost principala tehnică de pictură până la apariţia picturii în ulei. ✦ Pictura realizată astfel.

TEMPERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A modera, a potoli, a domoli **(2)** (un sentiment, o acţiune, o tendinţă).

TEMPERAMÉNT (< fr., lat.) s.n. **1.** (PSIH.) Ansamblul trăsăturilor neurofiziologice care condiţionează capacitatea de lucru, echilibrul şi stăpânirea de sine a unei persoane; fire **(2).** Hipocrate (sec. 5 î.Hr.) a făcut o clasificare a **t.** (coleric, melancolic, flegmatic, sangvin) considerând că deosebirile sunt datorate predominanţei uneia dintre cele patru umori ale organismului: bilei albe, bilei negre, limfei sau sângelui. V. *teorie umorală.* **2.** Energie, impetuozitate, elan.

TEMPERAMENTÁL, -Ă adj. Privitor la temperament; plin de energie, de elan, de pasiune.

TEMPERÁT, -Ă adj. **1.** Moderat, cumpătat, sobru; potolit, liniştit. **2.** (MUZ.) *Sistem t.* = sistem de împărţire a octavei în intervale egale; sistemul european împarte octava în 12 semitonuri egale.

TEMPERATÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Mărime fizică utilizată pentru a caracteriza starea de încălzire a unui mediu, a corpurilor etc.; valoarea ei depinde de scara termometrică în care este exprimată. ✧ *T. normală* = valoare convenţională: 0°C *(t. n. fizică)* sau 20°C *(t. n. tehnică).* (METEOR.) *T. aerului* = temperatură care se determină cu aparate de măsură (termometre, termografe) în condiţiile termice ale adăpostului meteorologic. (TEHN.) *T. de aprindere* = limită inferioară a temperaturii care trebuie atinsă pentru amorsarea şi realizarea procesului de ardere a unui combustibil în condiţii determinate. *T. critică* v. *critic.* **2.** Constantă fiziologică care reprezintă echilibrul dintre căldura produsă şi cea pierdută. T. normală la omul adult variază între 36,2 şi 37°C. Creşterea peste aceste limite reprezintă simptomul patologic de febră, iar scăderea sub aceste limite fenomenul de *hipotermie.*

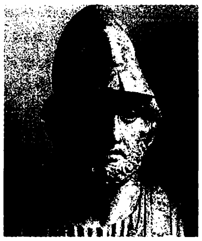

Temistocle

TEMPESTA (pseud. lui *Pieter Mulier cel Tânăr*) (1637–1701), pictor olandez. Fresce şi peisaje caracterizate prin luminozitate intensă şi cromatică bogată („Furtuna", „Fuga în Egipt", „Peisaj pastoral").

TEMPESTA, Antonio (1555–1630), pictor şi gravor italian. Celebru datorită gravurilor sale pentru „Metamorfozele" lui Ovidiu şi „Ierusalimul eliberat" de T. Tasso. Decoraţiuni pentru palatul Borghese, Loggia Vaticanului la Roma, Villa d'Estate la Tivoli.

TEMPLE, Shirley (n. 1928), actriţă americană de film. „Copilul minune" al ecranului american al anilor '30 („Vagaboanda", „Heidi, fetiţa munţilor", „Visul unei prinţese", „Pasărea albastră"). Premiul Oscar onorific (1934). S-a dedicat ulterior carierei diplomatice.

TEMPLIÉR (< fr.) s.m. (La pl.) Ordin monaho-cavaleresc, creat în 1119 în Palestina de Hugues de Payns; desfiinţat în 1312 de papa Clement V. Au avut un rol important în relaţiile lumii europene cu Orientul. În Franţa, Marele Maestru al T. Jacques de Molay a fost ars pe rug din ordinul regelui *Filip IV cel Frumos* şi averile ordinului au fost confiscate; (şi la sg.) persoană care făcea parte din acest ordin.

TÉMPLU (< fr., lat.) s.n. Edificiu consacrat găzduirii unor divinităţi şi destinat practicării unui cult religios; t. conţine un spaţiu interior care adăposteşte imaginea divinităţii, cultul fiind săvârşit în altă încăpere sau în curte. ✦ Sanctuar central al cultului evreiesc de pe Muntele Moria din Ierusalim. Primul **T.** a fost construit de regele *Solomon* (c. 960 î.Hr.) şi a fost distrus de *Nabucodonosor* (586 î.Hr.). Al doilea **T.** construit la 516 î.Hr. a fost distrus de romani în 70 d.Hr.

TÉMPO (cuv. it.) s.n. **1.** (MUZ.) Mişcare. Termen care desemnează viteza de execuţie a unei lucrări muzicale. **2.** Cadenţă, ritm.

TEMPORĂL^1, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la tâmple, care aparţine tâmplelor. ✧ *Os t.* = os pereche situat în partea laterală a bazei craniului de la tâmplă până la occipital.

TEMPORÁL^2, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care indică timpul, privitor la timp. ✧ *Propoziţie (circumstanţială) t.* (şi subst., f.) = propoziţie care are funcţia unui complement circumstanţial de timp, indicând momentul în care se petrece acţiunea din propoziţia regentă. *Conjuncţie t.* = conjuncţie care introduce o propoziţie temporală. **2.** (Despre ecuaţiile fenomenelor fizice) În care timpul apare în mod explicit sau implicit; care depinde de timp.

TEMPORÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care e de scurtă durată, care nu durează decât un anumit timp; momentan, vremelnic, trecător.

TEMPORIZÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A întârzia, a amâna, a tergiversa.

TEMPOROMANDIBULÁRĂ (lat. *temporalis* „de la tâmplă" + *mandibulă*) adj. f. (ANAT.) *Articulaţie* ~ = articulaţie mobilă care uneşte mandibula cu osul temporal.

TEMPTATIONS (THE), grup vocal de soul american constituit în 1961, la Detroit. Formaţie celebră a anilor '60–'70, cvintet vocal etalon al stilului Tamla Motown („I'm Losing You", „Papa Was a Rolling Stone", „I Can't Get Next To You").

TEMÚT, -Ă (< *teme*) adj. Care produce, care inspiră teamă.

TEN (< fr.) s.n. Culoarea şi calitatea pielii obrazului; *p. ext.* pielea obrazului.

TENĂCE (< fr., lat.) adj. **1.** Stăruitor, perseverent, dârz. **2.** (Despre materiale solide) Care prezintă tenacitate **(2)**; care este dur, fără a fi însă fragil sau casant; rezistent, tare.

TENACITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi tenace **(1)**; stăruinţă, perseverenţă. **2.** (REZ. MAT.) Proprietate a unui material solid de a suporta, până la rupere, deformaţii plastice mari, sub acţiunea unor solicitări exterioare.

TENCUIÁLĂ s.f. Strat de mortar aplicat pe pereţii şi tavanele construcţiilor, cu scop protector şi decorativ. Tencuiala din mortar în stare plastică se numeşte **t.** umedă, iar aceea realizată prin aplicare de plăci, **t.** uscată.

TÉNDĂ (< ngr., it.) s.f. Acoperiş de pânză pentru protejarea punţii unei nave de ploaie sau de razele soarelui.

TENDENŢIONÍSM (< fr.) s.n. Denumire generică a orientărilor literare şi artistice care declară drept principal criteriu valoric al operei de artă abordarea unei tematici cu caracter pronunţat politic, social, etic, ignorând criteriile estetice. În literatura română, **t.** a fost teoretizat şi promovat de C. Dobrogeanu-Gherea, fără a-l delimita clar de *tezism* („Tendenţionismul şi tezismul în artă").

TENDENŢIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. **1.** Care are o tendinţă (ascunsă), care urmăreşte un anumit scop, care vrea să insinueze ceva; părtinitor, lipsit de obiectivitate. **2.** (Despre o operă literară sau de artă) caracterizată prin tendinţă **(2)**, căreia îi este proprie o anumită tendinţă.

TÉNDER (< fr., engl.) s.n. Vehicul de cale ferată, ataşat la locomotiva cu abur sau făcând corp comun cu aceasta, în care se depozitează şi se transportă combustibilul şi apa necesare pentru funcţionarea locomotivei.

TENDÍNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Dispoziţie firească, înclinare; pornire, acţiune conştientă spre un anumit scop. **2.** Trăsătură atribuită de unii teoreticieni artei, constând în finalitatea şi eficienţa practică a acesteia (politică, socială, morală etc.), opusă caracterului ideal (gratuităţii) artei *(arta pentru artă).* **3.** Acţiunea, forţa prin care un corp tinde să se mişte către un anumit lucru; direcţia pe care o are un corp în mişcare. **4.** P. ext. Orientare, direcţie.

TENDÓN (< fr., lat. m.) s.n. (ANAT.) Fascicul subţire, conjunctiv, prin care muşchii se fixează pe oase (ex. **t.** lui Achile).

TENDÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru întinderea unor cabluri de ancorare, alcătuit din două tije filetate în sens invers şi un manşon. Prin rotirea manşonului, tijele se apropie, întinzând cablul.

TENÉBRĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.; mai ales la pl.) Întunecime, beznă, obscuritate; întuneric.

TENEBRÓS, -OĂSÁ (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Sumbru, întunecat. ✦ Fig. Secret şi perfid. ✦ Fig. (Despre oameni) Posomorât, închis. **2.** S.m. (La pl.) Grup de pictori italieni din sec. 17, influenţaţi de Caravaggio, a căror pictură este caracterizată prin atmosfera întunecată şi prin efecte de clarobscur puternic contrastant.

TENERIFE, Isla de ~, ins. vulcanică spaniolă, cea mai mare din arh. Canare; 2,3 mii km^2. Oraş pr.: *Santa Cruz de Tenerife.* Alt. max. 3 718 m (vulcanul activ Pico de Teide).

TENÉSME (< fr., gr.) s.n. pl. Simptom caracterizat prin necesitatea ineficientă, neplăcută, şi uneori dureroasă, de a urina sau defeca. Survine în cistite, rectite, fisuri anale etc.

TENGRI-NUR v. Nam Co.

TENIÁZĂ (< fr.) s.f. Boală comună omului şi animalelor, provocată de diferite tipuri de tenii.

TÉNIE (< fr., gr.) s.f. Gen de viermi laţi, în formă de panglică, având la partea anterioară *scolexul,* urmat de gât şi *proglote;* parazite în intestinul subţire şi în alte organe la om şi animale, t. produc teniaza *(Taenia);* panglică **(4).**

TENIERS 1. David T. (numit şi *T. cel Bătrân*) (1582–1649), pictor flamand. Compoziţii religioase şi mitologice influenţate de Rubens („Sfinţii pustnici Pavel şi Anton", „Sf. Sebastian") şi compoziţii de gen. **2. David T.** (numit şi *T. cel Tânăr*) (1610–1690), pictor flamand. Fiul lui T. **(1).** Una dintre cele mai reprezentative figuri ale artei flamande. Tematică variată: scene populare şi imagini

Shirley Temple

din viața țărănească (chermeze, chefuri, fumători de tutun).

TÉNIS (< engl.) s.n. Joc sportiv disputat între două persoane sau două perechi care își transmit alternativ, prin lovire, o minge cu ajutorul unei rachete pe un teren dreptunghiular, împărțit în două părți egale de o plasă joasă; t. de câmp. ✧ *T. de masă* = joc sportiv care se dispută între două persoane sau două perechi prin transmiterea alternativă a unei mingi, lovite cu o paletă, pe suprafața unei mese dreptunghiulare, împărțită în două părți egale de un fileu; ping-pong.

TENISMÁN (< fr. *tennisman*) s.m. Persoană care practică tenisul.

TENNESSEE 1. Râu în E S.U.A., afl. stg. al râului Ohio: 1 050 km (cu Holston, 1 450 km). Izv. din S m-ților Alegani. Numeroase hidrocentrale. Trece prin Knoxville și Chattanooga. **2.** Stat în centrul S.U.A.: 109,2 mii km²; 5,7 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv.: *Nashville.* Expl. forestiere, de cărbuni, min. de cupru și fosfați.

TENNO (cuv. japonez) s.n. Denumire autohtonă a împăratului Japoniei de la începutul perioadei *Nara;* mikado.

TENNYSON, Alfred (1809-1892), poet englez. Reprezentant al liricii victoriene. Operă caracterizată prin rigoare formală, exprimând contrastul între lumea exterioară și eul poetului și evocând valorile trecutului. Poeme de inspirație medievală („Idilele regelui", „Balade și alte poeme"), filozofică („In memoriam A.H.H."), mitologică („Tiresias").

TENOCHTITLÁN, vechi oraș în Mexic, întemeiat în 1176 pe o insulă a lacului Texcoco. Cap. Imp. Aztec. Ocupat de spaniolii conduși de Cortés (nov. 1519), a fost distrus de aceștia în 1521, în timpul răscoalei antispaniole a aztecilor. Ruinele T., în NE orașului Ciudad de México.

TENÓR (< fr., it.) s.m. 1. Voce bărbătească cu registrul cel mai înalt; cântăreț care are o astfel de voce. ✧ *T. liric* = voce bărbătească de tenor cu timbru mai deschis. *T. dramatic* = voce bărbătească de tenor cu timbru asemănător baritonului. ✦ P. ext. (Adjectival; despre instrumente de suflat) Al căror registru corespunde vocii de tenor (ex. trombon t., saxofon t.). **2.** Voce în polifonie plasată între alto și bas; în polifonia primitivă, t. era principala voce ce purta un *cantus firmus.*

TENOSINOVÍTĂ (< fr.; {s} gr. *tenon* „tendon" + fr. *synovite* „sinovită") s.f. Inflamație a tecilor conjunctive care învelesc tendoanele; poate apărea în reumatism, tuberculoză etc.

TENSIOMÉTRU (< fr.; {s} lat. *tensio* „tensiune" + gr. *metron* „măsură") s.n. **1.** (FIZ.) Instrument utilizat pentru determinarea tensiunii superficiale a lichidelor. **2.** (FIZIOL.) Aparat care înregistrează valorile tensiunii arteriale.

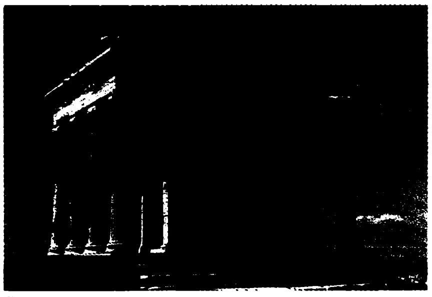

Templu

TENSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Stare a unui obiect care este întins; încordare. ✦ Fig. Situație încordată; zbucium sufletesc, nervozitate. **2.** Forță care apare într-un mediu continuu (solid, lichid sau gazos) și care se exercită între diferitele părți ale mediului aflate în contact. ✧ *T. internă* = t. care poate exista în corpurile solide chiar în absența solicitărilor exterioare și care poate fi cauzată de variațiile de temperatură, de solidificări defectuoase, de umeziri sau uscări etc. *T. de vapori* = presiunea pe care ar indica-o vaporii dacă ar fi separați de moleculele gazului (aerului) cu care se află în amestec; presiune de vapori. *T. superficială* = forță raportată la unitatea de lungime, care întinde tangențial, în toate direcțiile, pătura superficială a unui lichid datorită interacțiunii dintre moleculele de la suprafață și cele din interiorul lichidului. **3.** (REZ. MAT.) Forță specifică ce ia naștere în interiorul unui corp supus unui efort (de ex. tensiunea unui resort, tensiunea de tracțiune sau de compresiune în barele unui pod de cale ferată în timpul trecerii trenului etc.). ✧ *T. remanentă* = t. slabă care se menține într-un corp deformabil după încetarea acțiunii forțelor care au lucrat inițial asupra lui. ✦ (Impr.) Efort unitar. **4.** *T. electrică* = mărime fizică egală cu suma produselor dintre intensitățile câmpului electric și lungimile liniei de-a lungul căreia se măsoară, considerate în direcția intensităților locale ale câmpului. ✦ *T. electromotoare* v. *electromotor. Cădere de tensiune* v. *cădere. T. de contact* = t. electrică care se stabilește între suprafețele în contact a două conductoare metalice, a două semiconductoare sau a unui conductor și a unui semiconductor. *T. electrică la borne* = t. electrică definită de-a lungul unei curbe normale în toate punctele ei pe intensitatea câmpului electric indus (curbă sau linie a tensiunii la borne care unește două borne ale unui circuit electric), egală cu diferența de potențial electric dintre cele două borne. *T. electrică de aprindere* = valoare minimă a tensiunii electrice dintre doi electrozi aflați într-un amestec gazos pentru care se stabilește un arc electric. **5.** *T. magnetică* = mărime fizică egală cu suma produselor dintre intensitățile câmpului magnetic și lungimile liniei de-a lungul căreia se măsoară, considerate în direcția intensităților locale ale câmpului. *T.m.* definită în lungul unei curbe închise se numește *t. magnetomotoare.* **6.** (FIZIOL.) *T. arterială* = forța elastică reactivă a pereților arterelor față de forța exercitată asupra lor de presiunea sângelui impulsionat de inimă. Valoarea normală a *t.a.* este 120-140 mm Hg maxima și 70-90 mm Hg minima. Valoarea maximă este dată de sistolă, iar cea minimă de diastolă. Diferența dintre *t.a.* maximă și *t.a.* minimă reprezintă *t.a. diferențială.* Aceste limite sunt adesea depășite mult în plus (*hipertensiune* arterială) sau în minus (*hipotensiune* arterială).

TENSOMETRÍE (< fr.) s.f. Ansamblul metodelor experimentale utilizate pentru determinarea tensiunilor din piesele finite supuse la solicitări, prin măsurarea deformațiilor în câteva puncte de pe suprafața lor.

TENSÓR (< fr., engl.) s.m. Obiect matematic definit în cadrul algebrei și geometriei, frecvent utilizat în fizică; reprezintă o generalizare a noțiunii de vector.

TENTÁ (< fr.) vb. I tranz. A deștepta o dorință; a ademeni, a ispiti.

TENTÁCUL (< fr. {i}; {s} lat. *tento* „a ataca") s.n. Organ alungit, musculos și sensibil, al unor animale inferioare, care servește la apucat prada, la pipăit și uneori la deplasare.

TENTACULÁTE s.n. pl. Filum de nevertebrate, marine și dulcicole, învelite într-o cuticulă, cu tentaculele dispuse în jurul gurii; majoritatea lor trăiesc fixate de un suport *(Tentaculata).*

TENTATÍVĂ (< fr.) s.f. 1. Acțiune întreprinsă în scopul de a realiza ceva, fără a avea siguranța izbândei; încercare (neizbutită). 2. (DR.) Încercarea de a săvârși o infracțiune. **T.** este pedepsită în cazurile prevăzute de legea penală.

TENTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Ispită; dorință.

TÉNTĂ (< fr.) s.f. **1.** Nuanță de culoare obținută prin diluarea unui colorant într-un solvent (apă, terebentină etc.). ✦ Nuanță obținută prin amestecul mai multor culori. **2.** Strat de culoare omogen aplicat pe un suport.

TENZING NORGAY (1914-1986), șerpaș nepalez. Împreună cu Sir E.P. Hillary, a cucerit vf. Chomolungma/Everest (29 mai 1953).

TEOBROMÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *theos* „zeu" + *broma* „hrană") s.f. Substanță alcaloidă extrasă din frunzele arborelui de cacao *(Theobroma cacao)* sau preparată sintetic, utilizată ca diuretic și stimulent cardiac.

TEOCRAȚÍE (< fr.; {s} gr. *theos* „zeu" + *kratia* „putere") s.f. Formă de guvernământ caracteristică lumii antice (mai ales despoțiilor orientale) și Americii precolumbiene, în care șeful statului, fiind și șeful bisericii, avea întreaga putere, considerată de origine divină, iar preoțimea deținea și puterea laică.

TEOCRIT (THEOKRITOS) (c. 315-c. 250 î.Hr.), poet grec. Originar din Sicilia. Creatorul poeziei bucolice („Idile"), a realizat o operă remarcabilă prin noutatea formei și realismul imaginii.

TEOCTIST (pe numele laic *Teodor Arăpașu*) (1915-2007, n. sat Tocileni, jud. Botoșani), patriarh al României. M. de onoare al Acad. (1999). Episcop al Aradului (1962-1973), arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei (1973-1977), arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei (1977-1986) și arhiepiscop al Bucureștilor; mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2007). În activitate s-a preocupat atât de problemele administrative și economice, cât și de restaurarea monumentelor de artă bisericească. Reprezentant al ecumenismului românesc, a primit vizitele unor reprezentanți de seamă ai bisericilor ortodoxe surori, cât și a Papei Ioan Paul al II-lea (1999).

TEODICÉE (< fr.; {s} gr. *theos* „Dumnezeu" + gr. *dike* „dreptate") s.f. Parte a apologeticii având ca obiect demonstrarea faptului că existența răului în lume nu infirmă bunătatea divină; cuvântul derivă din titlul lucrării lui Leibniz „Încercare de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, libertății omului și originii răului".

TEODOLÍT (< fr., germ.) s.n. (TOPOGR.) Instrument optic pentru măsurarea unghiurilor orizontale și verticale în lucrările geodezice și topografice.

TEODOR, numele a doi suverani ai Imp. Bizantin de la Niceea: **T. I Lascaris** (1204-1222), fondatorul statului, împărat din 1208. A luptat împotriva cruciaților latini, a împăraților din Trapezunt și a turcilor selgiucizi. **T. II Lascaris** (1254-1258). A sprijinit activitatea culturală și a respins un atac al bulgarilor (1256).

TEODOR DIN MOPSUESTIA (c. 350-428/429), teolog sirian, conducător al școlii exegetice din Antiohia, episcop de Mopsuestia. A afirmat că cele două naturi ale lui Hristos sunt unite ca sufletul și trupul. Considerat de *nestorieni* ca autoritate în materie de credință. Concepțiile lui au fost condamnate de Conciliul din Constantinopol II (553).

TEODOR, Pompiliu (1930-2001, n. Ilia, jud. Hunedoara), istoric român. M. coresp. al Acad. (1990). Cercetări privind istoria culturii și istoriografia românească („Ideea de unitate politică la români", „Incursiuni în istoriografia

David Teniers (1): „Sf. Sebastian"

română a sec. XX"). Ediții critice despre Gheorghe Şincai, Samuil Micu, Ioan Lupaş ş.a.

TEODOR STUDITUL (759–826), călugăr bizantin, adversar al iconoclasmului şi favorabil independenței Bisericii față de puterea imperială. Canonizat.

TEODORA, împărăteasă bizantină (527–548), soția lui Iustinian (din 523). Inteligentă, cultă şi ambițioasă, **T.** a avut o mare influență asupra treburilor de stat.

TEODORA DE LA SIHLA, *Sfânta* ~ (c. 1650-1700, n. Vânători, jud. Neamț), călugăriță română. Renumită pentru viața ascetică într-o peşteră de lângă Schitul Sihla. Canonizată (1992); comemorată la 7 aug.

TEODOREANU 1. Alexandru O. (Păstorel) T. (1894–1964, n. Dorohoi), scriitor şi publicist român. A făcut parte din cercul „Vieții româneşti". Proză fin umoristică, pastişând stilul cronicăresc („Hronicul măscăriciului Vălătuc"). Epigrame („Vin şi apă"). Publicistică („Tămâie şi otravă"). Traduceri. **2. Ionel T.** (1898–1954, n. Iaşi), scriitor român. Fratele lui **T. (1)**. A făcut parte din cercul „Vieții româneşti". Proză despre universul copilăriei şi adolescenței („Ulița copilăriei", „La Medeleni") şi instituind, prin caracterul liric, nostalgic şi metaforic al evocării, un stil („medelenismul"). Memorialistică („Masa umbrelor").

TEODOREANU, Nicolae (1889–1977, n. satul Rădeşti, jud. Olt), zootehnician român. M. coresp. al Acad. (1952). A contribuit la crearea rasei merinos de Palas.

TEODORESCU, Anibal (1881-1971, n. Câmpineanca, jud. Vrancea), jurist român. M. coresp. al Acad. (1945). Contribuții în drept administrativ („Tratat de drept administrativ"). Alte lucrări: „Note şi interpretări privind istoria vechiului drept românesc în sec. XIV şi XV").

TEODORESCU, Dimitrie M. (1881–1947, n. Bucureşti), istoric şi arheolog român. Specialist în istoria antică şi arheologică a României („Monumente inedite din Tomis", „Cetățile antice din munții Hunedoarei").

TEODORESCU, Emanoil (1866–1949, n. Călineşti, jud. Botoşani), botanist român. Acad. (1945). A descoperit două genuri noi de alge: *Gomontiella* şi *Dunaliella*. Fondatorul cercetărilor româneşti de fiziologie a plantelor.

TEODORESCU, G. Dem. (1849–1900, n. Bucureşti), folclorist român. Contribuții la introducerea criteriilor ştiințifice de culgerere şi interpretare a folclorului. Culegeri („Poezii populare române").

TEODORESCU, Horia-Nicolai (n. 1951, Iaşi), inginer român. M. coresp. al Acad. (1993). Contribuții legate de dezvoltarea sistemelor fuzzy, în teoria şi aplicațiile sistemelor dinamice, în inginerie biomedicală, sisteme inteligente.

TEODORESCU, Ioan C. (1886-1978, n. Craiova), agronom român. A organizat primele stațiuni experimentale viticole şi prima colecție ampelografică din țară.

TEODORESCU, Iosif (1885–1961, n. Rucăr, jud. Argeş), general român. Comandant (1941–1942) al Diviziei 11 infanterie, care s-a remarcat pe frontul de la Odessa; comandant militar al Capitalei (1944–1945), contribuind la înfrângerea trupelor germane din Bucureşti şi împrejurimi. Inspector al infanteriei (1945–1946).

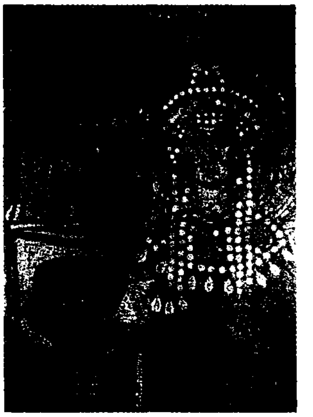

Împărăteasa Teodora, mozaic (detaliu) de la San Vitale (Ravenna)

Teoctist

TEODORESCU, Nicolae Victor (1908–2000, n. Bucureşti), matematician român. Acad. (1963). Contribuții în analiza matematică, privind geometrizarea ecuațiilor cu derivate parțiale şi extinderea noțiunii de derivată areolară („Derivata areolară şi aplicațiile ei în fizica matematică"). Lucrări de fizică matematică („Ecuațiile fizicii matematice").

TEODORESCU, Paul (1887–1981, n. Bacău), general român. M. coresp. al Acad. (1938). Ministru al Aerului şi Marinei (1937–1939). Trecut în rezervă (1940) de generalul Ion Antonescu pentru atitudinea sa răzvrătită; reprimit în 1944. Condamnat (1948) la închisoare corecțională. Autor al mai multor lucrări de teorie şi tactică militară („Divizia în războiul de mişcare". Teme şi soluțiuni, „Ce trebuie să ştie orice ofițer de tactică generală").

TEODORESCU, Virgil (1909–1987, n. Cobadin, jud. Constanța), poet român. M. coresp. al Acad. (1974). Lirică suprarealistă („Blănurile oceanelor"). Eseuri despre propria poezie („Armonia contrariilor"). Traduceri.

TEODORESCU-BRANIŞTE, Tudor (1899–1969, n. Piteşti), ziarist şi scriitor român. Director (1933–1936) la „Cuvântul liber". Romane cu tematică socială („Prințul").

TEODORET DIN CIR (c. 393–c. 458/466) călugăr şi teolog sirian, episcop al Cirului, reprezentant al şcolii biblice de la Antiohia. Suspectată de tendințe nestoriene, teologia sa a rămas controversată.

TEODORIAN, Valentin (1928–1995, n. Bucureşti), tenor român. Remarcabil prin sensibilitatea interpretării scenice şi vocale, roluri diverse în opere romantice şi moderne. Excelează în lied (Jora, Schubert).

TEODORIC CEL MARE, rege al ostrogoților (474–526). A purtat lupte cu împăratul bizantin Zenon şi a pătruns în Italia, luptând împotriva lui Odoacru, pe care l-a înfrânt la Aquileia şi Verona (489). A întemeiat regatul ostrogot din Pen. Italică cu capitala la Ravenna (493), cel mai puternic regat barbar din acea vreme în apusul Europei. A cucerit Sicilia, Dalmația şi alte terit. Urmărind realizarea unui stat de structură romană, a menținut vechile instituții şi a atras la conducerea regatului membri ai aristocrației romane (Boethius, Casiodor).

TEODORINI, Elena (1857-1926, n. Craiova), soprană română. Una din gloriile teatrului liric românesc; interpretă a principalelor roluri din repertoriul universal.

TEODOROIU, Ecaterina (1894–1917, n. Vădeni, azi inclus în oraşul Târgu Jiu), eroină națională. Participând voluntar la Primul Război Mondial, s-a remarcat în luptele de pe Jiu (oct.–nov. 1916). A căzut eroic în fruntea plutonului pe care-l comanda ca sublocotenent, în timpul bătăliei de la Muncelul (aug. 1917).

TEODORU, Henry (1888–1952, n. Bucureşti), inginer constructor român. A proiectat şi condus execuția a numeroase construcții, în special de alimentare cu apă (Castel de apă la Târgu Jiu, rezervoare de mare capacitate la Câmpina, halele „Semănătoarea" din Bucureşti).

TEODORU, Horia (1894–1976, n. Ploieşti). arhitect român. Creație în domeniul artelor plastice (grafică) şi arhitecturii (clădirea fundației „Ion Dalles" - Bucureşti). Lucrări de restaurare. Studii privind monumente vechi româneşti; un tratat de perspectivă.

TEODOSIE (1620–1708, n. Veştem, jud. Sibiu), mitropolit al Țării Româneşti (1668–1672 şi 1679–1708). A reprezentat interesele Cantacuzinilor. S-a opus unirii bisericii ortodoxe din Transilvania cu Roma şi s-a îngrijit de tipărirea unor cărți cu caracter religios.

TEODOSIU, numele a doi împărați romani: **T. I (cel Mare)** (379–395 d.Hr.). În timpul domniei sale a fost realizată pentru ultima dată unirea părților de E şi de V ale Imp. Roman. A purtat lupte împotriva vizigoților şi a decretat creştinismul ca unică religie în stat, interzicând cultele păgâne. **T. II** (408–450 d.Hr.), fiul şi succesorul lui *Arcadius* pe tronul Imp. Roman de Răsărit. În timpul domniei lui a fost fundată Univ. din Constantinopol (425 d.Hr.) şi a fost publicat Codexul Theodosian (438 d.Hr.).

Ionel Teodoreanu

Emanoil Teodorescu

TEOFAN GRECUL (c. 1350–c. 1410), pictor şi miniaturist bizantin. Emigrat în Rusia, a contribuit la dezvoltarea artei din Novgorod. Fresce (la Arhanghelski Sobor, din Kremlinul de la Moscova) şi icoane, realizate într-o viziune dramatică şi monumentală, pictate cu spontaneitate, în tuşe largi. L-a influențat pe Rubliov.

TEOFANIE (< fr., gr.) s.f. (Livr.) Orice formă de apariție (revelație, întrupare etc.) a unei divinități în fața oamenilor; v. *epifanie*.

TEOFIL (c. 1580–1648), teolog român. Episcop de Râmnic (1618–1636) şi mitropolit al Ungrovlahiei (din 1636). A publicat, în tipografiile create de el la Govora, Câmpulung şi Târgovişte, o *Pravilă* (1640), o *Evanghelie învățătoare* (1642) ş.a.

TEOFILÍNĂ (< fr.; {s} fr. *thé* „ceai" + gr. *Phyllon* „frunză") s.f. Substanță alcaloidă extrasă din frunzele de ceai, cu acțiune diuretică, vasodilatatoare, coronariană; stimulează muşchiul cardiac şi acționează asupra centrilor respiratorii.

TEOFRAST (c. 372–c. 287 î.Hr.), naturalist şi filozof grec. Conducătorul *Liceului* după moartea lui Aristotel. Cel mai mare botanist al vechii Grecii. Considerații importante privind natura şi posibilitatea metafizicii („Metafizica"), intelectul uman şi percepția („Despre simțuri"), logica modală; tratatul „Despre opiniile filozofilor naturii" reprezintă o sursă pentru cunoaşterea presocraticilor. Portrete morale („Caracterele").

TEOGNIS (THEOGNIS) (c. 540–? î.Hr.), poet grec. Versuri melancolice de factură gnomică („Poeme elegiace").

TEOGONÍE (< fr.; gr. *theos* „zeu" + *gonos* „generație") s.f. (În religiile politeiste) Naşterea zeilor, ca act care precede *cosmogonia*.

TEOLOGÍE (< fr.; gr. *theos* „zeu" + *logos* „ştiință") s.f. În sens larg, disciplina care se ocupă cu expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi a dogmelor unei religii. În sens strict, parte a dogmaticii având ca obiect exclusiv pe Dumnezeu; spre deosebire de soteriologie, teoriile despre om etc. ✧ *T. pastorală* = domeniu al t. având drept scop pregătirea viitorilor preoți în practica bisericească pe baza cercetării „Noului Testament". *T. liberală* = ansamblul orientărilor teologice, dezvoltate mai ales în sec. 19, propunând toleranța şi spiritul critic, ştiințific (sistematizată de Ernst Troeltsch). *T. mistagogică* = orientare teologică, inițiată de Ps.-Dionisie Areopagitul şi

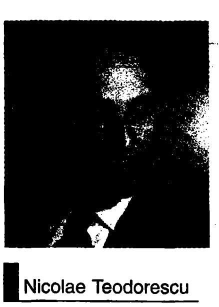

Nicolae Teodorescu

Tudor Teodorescu-Branişte

Ecaterina Teodoroiu

Maxim Mărturisitorul, vizând unirea omului cu Dumnezeu prin trăiri cultice. *T. dialectică* = mișcare teologică, inițiată de K. Barth, bazată pe ideile lui Kierkegaard, accentuând asupra transcendenței absolute a lui Dumnezeu și a depărtării discursului uman (dialectic) de revelația divină. *T. naturală (rațională)* = parte a metafizicii având ca obiect procesele naturale de raționare în legătură cu existența și atributele lui Dumnezeu. *T. revelată* = teologia având ca obiect doctrine despre Dumnezeu cunoscute numai prin actul special al revelației, fără ajutorul rațiunii. *T. ortodoxă*, v. *ortodoxie*. *T. practică* = studiul activităților instituționale ale unei religii (predicarea, îngrijirea pastorală, liturgia). *T. eliberării* = mișcare religioasă (mai ales în America Latină) ce îmbină filosofia politică (de obicei de orientare marxistă) cu o **t.** a mântuirii concepută ca eliberare de nedreptate.

TEÓRBĂ Instrument muzical cu corzi ciupite din familia lăutei, utilizat în Franța în sec 17 și 18.

TEORÉMĂ (< fr., gr.) s.f. Propoziție din matematică al cărei adevăr se stabilește prin demonstrație.

TEORÉTIC, -Ă (< germ., gr.) adj. Care aparține teoriei, privitor la teorie; care se bazează pe teorie (și nu pe experiment). ✦ Abstract, noțional, conceptual.

TEORETICIÁN (după fr. *théoricien*) s.m. Persoană care studiază problemele, aspectele teoretice ale unui domeniu de cunoaștere, de reflectare a realității.

TEORETIZÁ (după fr. *théoriser*) vb. I tranz. A sistematiza ideile generale din datele unei cercetări; a formula principii.

TEORÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Un răspuns sau o soluție la o chestiune filozofică sau științifică, bazată pe dovezi și coordonată sistematic cu alte răspunsuri într-un întreg doctrinar; pe scurt, o interpretare bine întemeiată a dovezilor. ✧ Oricare dintre încercările de a explica același set de fapte sau aceeași problemă (de exemplu, diferite teorii despre adevăr. **2.** *Teoria literaturii (artei)* = ramură a științei literaturii (artei), implicând atât actul critic, cât și cel istoriografic, care studiază trăsăturile generale ale creației literare (artistice), definește *genurile* și *speciile*, curentele și metodele, elementele și particularitățile de stil etc.

TEOTIHUACÁN, metropolă religioasă din epoca precolumbiană, ale cărei ruine se găsesc la N de orașul Ciudad de Mexico. Constituită din mari piramide, temple și palate (sec. 3 î.Hr.-9 d.Hr.): „Templul lui Quetzalcóatl", „Templul Soarelui", „Templul Lunii". Fresce bine conservate.

TEOZOFÍE (fr.; {s} gr. *theos* „zeu" + *sophia* „înțelepciune") s.f. Termen desemnând diferite doctrine care susțin ideea unei cunoașteri superioare a „esenței lui Dumnezeu", cu ajutorul unei intuiții mistice sui-generis. Reprezentanți: Paracelsus, J. Böhme, Van Helmont, V. Weigel, E. Swedenborg, C. de Saint-Martin, E.P. Blavatskaia, R. Steiner.

Teotihuacán. Piramide aztece

TEPALĂ (< fr.) s.f. Element component al *perigonului* floral (ex. ghiocel, lalea).

TEPLICE, oraș în Cehia, în bazinul carbonifer Most; 51,2 mii loc. (2002). Stațiune balneoclimaterică cu ape termale și radioactive. Menționat (1158).

TÉRA- ({s} gr. *teras* „monstru uriaș") Element de compunere cu sensul „un milion de milioane de" (10^{12}), folosit pentru alcătuirea multiplilor unităților de măsură; are simbolul T, care se scrie înaintea simbolului unității de măsură (ex. teracalorie, Tcal).

TERACÓTĂ (< it.) s.f. **1.** Produs ceramic obținut prin arderea argilei la temperaturi joase (200-500°C) și smălțuirea ei, din care se fac plăci pentru sobe, obiecte ornamentale etc. **2.** Sculptură realizată în tehnica teracotei.

TERAMICÍNĂ (< fr.) s.f. Antibiotic extras din *Streptomyces ramosus* sau preparat sintetic; utilizat în tratamentul infecțiilor cu colibacili, rickettsii etc.

TERAPEÚTIC, -Ă (< fr., gr.) s.f., adj. Ramură a medicinii care studiază metodele de tratament al bolilor; terapie. ✧ *T. etiologică* = **t.** ce utilizează mijloace sau medicamente ce acționează asupra agenților cauzali ai bolilor, ex. chinina în malarie, sărurile arsenicale în sifilis, antibioticele în infecții etc. *T. patogenică* = **t.** ce utilizează mijloace sau medicamente care influențează mecanismul de producere a unei boli, ex. combaterea durerii în cazul unui traumatism, tratamentul antiinflamator în cazul reumatismului poliarticular acut etc. *T. simptomatică* = **t.** ce utilizează mijloace sau medicamente care suprimă sau atenuează simptomele unei boli (ex. combaterea tusei, febrei, colicilor).

TERAPÍE (< fr., gr.) s.f. (MED.) Terapeutică. ✦ *T. tisulară* = histoterapie.

TERÁRIU (< lat., fr.) s.n. Spațiu amenajat pentru creșterea și observarea șerpilor, broaștelor țestoase etc.

TERASAMÉNT (< fr.) s.n. **1.** Lucrare executată în vederea realizării unei construcții, a unei căi ferate, a unui drum etc. **2.** Totalitatea construcțiilor, în general din pământ și roci (platforme, săpături, umpluturi etc.), constituind infrastructura drumurilor, căilor ferate, canalelor etc.

TERÁSĂ (< fr.) s.f. **1.** Platformă deschisă situată la nivelul unui apartament sau pe acoperișul unei clădiri. ✦ Suprafață plană pe un teren ridicat, într-un parc sau într-o grădină. ✦ Porțiune de trotuar în fața unei cafenele sau a unui restaurant, unde sunt așezate mese pentru consumatori. **2.** (GEOMORF.) Formă de relief cu aspect de treaptă în lungul versanților văilor sau al țărmurilor marine ori lacustre. ✧ *T. fluviatilă* = rest al unui vechi fund de vale, rămas suspendat în urma adâncirii cursului de apă respectiv.

TERATOGÉN, -Ă (< fr.; {s} gr. *teras* „monstru" + *gennao* „a produce") adj. (BIOL.) Care acționează asupra fătului, producând anomalii, malformații congenitale (ex. substanță **t.**).

TERATOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *teras* „monstru" + *logos* „studiu") s.f. (BIOL.) Știință care studiază monstruozitățile, viciile de conformație și anomaliile de structură ale organismelor vii, în legătură cu cauzele lor.

TÉRBIU (< fr. {i}; {s} *Ytterby*) s.n. Element chimic (*Tb*; nr. at. 65, m. at. 158,92) din grupa lantanidelor. A fost descoperit de Carl G. Mosander în 1843.

TERBORCH, Gerard (1617-1681), pictor olandez. Portrete și scene de gen, evocând într-o paletă delicată aspecte din viața burgheziei („Scrisoarea", „Vizita", „Lecția de muzică").

TÉRCI s.n. Un fel de mâncare preparată din mălai fiert cu apă; mămăligă foarte subțire.

TERCIUÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) transforma într-o pastă moale; a (se) strivi, a (se) zdrobi.

TERCÓT *(ter[gal] + cot[on])* s.n. Material textil din amestec de fibre sintetice și naturale.

TEREBENTÍNĂ (TERBENTÍNĂ, TERPENTÍNĂ) (< fr., lat.) s.f. Lichid incolor, cu miros și gust caracteristic, obținut din rășina coniferelor și a altor arbori rășinoși, în special din terebint. Se folosește ca solvent pentru lacuri, rășini etc.

Elena Teodorini în opera „Carmen"

TEREBEȘTI, com. în jud. Satu Mare, pe interfluviul Crasna-Pârâu Sărat; 1 590 loc. (2008). Menționat documentar în 1215.

TEREBÍNT (< fr., gr.) s.m. Arbore din fam. anacardiacee, cu tulpina înaltă, cu frunze mari totdeauna verzi, alungit-eliptice, răspândit pe coastele Mediteranei, din a cărui scoarță se extrag terebentina și alte substanțe tanante *(Pistacia terebinthus)*.

TEREFTÁLIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid organic dicarboxilic, C_2H_2 $(COOH)_2$, obținut prin oxidarea paraxilenului sau toluenului. Este o substanță cristalină, insolubilă în apă, alcool, eter. Sublimează la c. 300°C. Se folosește ca materie primă la fabricarea fibrelor sintetice poliesterice de tipul terilen.

TEREGOVA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Timiș; 4 248 loc. (2008). Expl. de feldspat, pegmatitic. Biserica Sf. Dumitru (1783). Menționat documentar în 1447.

TEREK, fl. în Georgia și Federația Rusă; 623 km. Izv. din Caucazul Mare, de sub vf. Kazbek și se varsă în M. Caspică printr-o deltă. Trece prin Vladikavkaz.

TEREMIA MARE, com. în jud. Timiș, la granița cu Serbia; 4 371 loc. (2008). Centru viticol. Atestată documentar în 1256.

TERÉN (< fr.) s.n. Întindere de pământ (delimitată). ✦ Loc delimitat pe a cărui suprafață sunt marcate diferite semne convenționale (linii, cercuri, puncte etc.) în vederea desfășurării unei competiții sportive. ✦ Loc, regiune.

TERENȚIU (Publius Terentius Afer) (190-159 î.Hr.), dramaturg latin. Imitate după modele grecești, comediile sale se impun prin realismul personajelor, echilibrul construcției și distincția formei („Fata din Andros").

TERENYI, Eduard (n. 1935, Târgu Mureș), compozitor român de naționalitate maghiară. Stil ce pornește de la utilizarea folclorului, evoluează spre grafismul muzical, apoi spre valorificarea muzicii vechi autohtone („In memoriam Valentini Bakfark", „Legenda Transilvaniei").

TERESINA, oraș în NE Braziliei, pe râul Paranaiba, centrul ad-tiv al statului Piaui; 740,1 mii loc. (2002). Ind. textilă, piel., încălț., a mobilei și alim. Fondat (1852).

TERÉSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține Pământului, privitor la Pământ, de pe Pământ; pământ; pământesc.

TEREȘKOVA, Valentina Vladimirovna (n. 1937), cosmonaută rusă. Prima femeie lansată în spațiu (1963). A efectuat 48 de rotații în jurul Pământului, la bordul navei Vostok 6.

Teofrast

TEREZA DIN AVILA (Tereza a lui Iisus) (pe numele adevărat *Teresa de Cepeda y Ahumada*) (1515-1582), călugăriță carmelită spaniolă. Mistică. A reformat Ordinul Carmelitelor. Operă de profunzime spirituală („Calea desăvârșirii", „Strigătele sufletului către Dumnezeu"). Canonizată. Prima femeie declarată învățătoare a Bisericii (1970).

TEREZA DIN CALCUTTA (Maica Tereza) (pe numele adevărat *Agnes Gonxha Bojaxhiu*) (1910-1997) călugăriță de origine albaneză, stabilită în India. A întemeiat la Calcutta „Misionarele carității", ordin călugăresc catolic dedicat îngrijirii persoanelor aflate în sărăcie extremă (mai ales leproși, muribunzi etc.), azi răspândit în toată lumea, inclusiv în România. Premiul Nobel pentru pace (1979).

TEREZA DIN LISIEUX (Tereza a Pruncului Iisus) (pe numele adevărat *Marie-Françoise-Thérèse Martin*) (1873–1897), călugăriță carmelită franceză. Eseuri epistolare publicate sub titlul de „Istoria unui suflet". Canonizată. Declarată învățătoare a Bisericii.

TEREZÍE (< tc.) s.f. Cântar format dintr-o pârghie mobilă cu două brațe egale, la capetele cărora se găsesc două talere (pentru obiecte și pentru greutăți); *p. restr.* taler de cântar.

TERFELÍ (< *tearfă,* reg. „zdreanță") vb. IV tranz. A murdări, a mânji, a păta. ✦ Fig. a dezonora, a înjosi.

TERGÁL (< fr.; {s} fr. *ter[ephtalique]* „tereftalic" + lat. *Ga[lia]*) s.n. Una dintre denumirile comerciale pentru politereftalatul de etenă; stofă sintetică.

TERGIVERSÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A întârzia rezolvarea unei situații, a unei chestiuni etc. prin amânări repetate; a temporiza, a tărăgăna.

TERÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care cauzează sau inspiră teroare; groaznic. ✦ (Fam.) Formidabil, extraordinar, grozav. ✦ (Adverbial) Foarte, extrem de...

TERÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *terra* „pământ" + *colo* „a locui") adj. (Despre animale) Care trăiește pe pământ.

TERIÉR (< fr.) s.m. Grupă de câini care reunește o mare varietate de rase; foarte curajoși, sunt folosiți la vânătoarea de animale de vizuină (ex. foxterier, airedale terier).

TERIFIÁNT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Înspăimântător, îngrozitor.

TERIGÉN, -Ă (< fr., lat.) adj. (GEOL.) Care s-a format din materialele aduse de fluvii de pe uscat; clastic, detritic.

TERILÉN (TERILÉNĂ s.f.), s.n. Una dintre denumirile comerciale pentru politereftalatul de etenă. Fibră textilă sintetică.

TERITORIALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (DR.) *Teritorialitatea legilor* = principiu potrivit căruia legile unui stat se aplică, cu unele excepții, tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său. **2.** (ETOL.) Instinct de delimitare, recunoaștere și apărare a teritoriului **(2)**.

TERITORIILE AUSTRALE ȘI ANTARCTICE FRANCEZE, terit. în Antarctica și S Oc. Indian format din arh. Kerguelen, Crozet, ins. Saint Paul, ins. Nouvelle Amsterdam și Țara Adélie; c. 396,1 mii km². Stațiuni de cercetări științifice. Din 1958, „teritoriu de peste mări" al Franței.

TERITÓRIU (< fr.) s.n. **1.** Întindere de pământ (delimitată) în care se exercită o anumită autoritate. ✦ (DR.) Parte din suprafața Pământului, alcătuită din uscat, apele interioare, marea teritorială și spațiul aerian, cuprinsă între granițele unui stat și supusă suveranității acestuia. **2.** (ETOL.) Suprafață de teren suficientă pentru a asigura necesitățile de supraviețuire, alimentare și apărare ale unui animal sau grup de animale, care și-l apără împotriva intrușilor din aceeași specie.

TERITORIUL ANTARCTIC AUSTRALIAN, terit. în Antarctica la S de 60° lat. S, între 45° și 160° long. E; 6,4 mil. km² (fără Țara Adélie). Administrat de Australia din 1933.

TERITORIUL ANTARCTIC BRITANIC, terit. în Antarctica la S de 60° lat. S, între 20° și 80° long. V; 388,5 mii km². Cuprinde ins. Shetland de Sud, Orcade de Sud și Țara lui Graham. Dependent de ins. Falkland (din 1908), devine în 1962 posesiune a Marii Britanii.

Maica Tereza

TERITORIUL BRITANIC DIN OCEANUL INDIAN, colonie brit. constituită în 1965, care cuprinde arh. Chagos și ins. Salomon, Six, Pero Banhos, Egmont și Three Brothers; 46 km². Bază navală a S.U.A. și Marii Britanii.

TERITORIUL DE NORD, terit. în Australia; 1,35 mil. km². Centrul ad-tiv: *Darwin.* Zăcăminte de aur, cupru, fier, mangan, bauxită și wolfram.

TERMÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre izvoare de ape minerale) Care izvorăște cald din pământ. ✧ *Apă t.* = apă subterană cu temperatura mai ridicată decât cea medie din luna cea mai călduroasă a unei regiuni. După temperatura pe care o prezintă , *a. t.* se împart în: *hipotermale* (20–37°C), *mezotermale* (37–42°C) și *hipertermale* (peste 42°C). Pot fi folosite pentru tratament balnear, încălzirea locuințelor, producere de curent electric. ✦ (Despre stațiuni) Care au izvoare calde de apă minerală.

TÉRME (lat. *thermae*) s.f. pl. Băi publice la romani.

TÉRMEN (< lat. *termen*) s.n. **I. 1.** Dată fixă la care, potrivit unei înțelegeri, unei decizii sau unei dispoziții, se execută sau se realizează ceva; (pop.) soroc. **2.** Interval de timp (dinainte stabilit) în limita căruia trebuie să se înfăptuiască, să se întâmple ceva. ✦ (DR.) Interval de timp stabilit de lege *(t. legal),* de organul de jurisdicție *(t. judecătoresc)* ori de părți, prin convenția lor *(t. convențional),* înăuntrul căruia o persoană trebuie să săvârșească anumite acte juridice ori procedurale. ✧ *T. de garanție* = termen scurt acordat de organul de jurisdicție debitorului pentru executarea obligației. *T. de încercare* = durata suspendării condiționate a executării unei pedepse. **3.** Eveniment viitor și sigur în ce privește producerea lui, dar care poate fi sigur sau nesigur în ce privește data producerii lui *(t. cert, t. incert),* care întârzie nașterea unui drept subiectiv *(t. suspensiv)* ori provoacă stingerea lui *(t. extinctiv).* **4.** (MILIT.) *În termen* = (despre ostași) care este în curs de satisfacere a stagiului militar. **II. 1.** Cuvânt, vorbă; expresie. **2.** Fiecare dintre elementele unei comparații. **3.** (În logica aristotelică) Orice expresie care poate figura ca subiect sau ca predicat într-o propoziție asertorică. (În logica predicatelor) Orice expresie care se referă la un anumit lucru sau o anumită persoană (întotdeauna, t. singular). **4.** (MAT.) *Termenii unui polinom* = fiecare din monoamele unui polinom. ✧ *Termeni asemenea* = monoame care au aceeași parte literală. *T. liber* = termenul unui polinom care nu conține necunoscute. *T. al unei fracții* = numărătorul sau numitorul unei fracții. **5.** (FIZ.) *T. spectral* = mărimea proporțională cu energia oricăreia dintre stările în care se poate afla un atom; diferența a doi termeni spectrali este egală cu frecvența liniei spectrale emise sau absorbite prin tranziția atomului între stările respective. **6.** (FIN.) Data calendaristică finală până la care trebuie îndeplinită o obligație de a plăti, a livra, a cumpăra, a executa, a vinde, a garanta etc. mărfuri, servicii sau diverse active financiare. *T. de plată* = data calendaristică până la care trebuie achitată o obligație, conform unui contract sau unei promisiuni de plată.

TÉRMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *thermos* „cald") adj. De căldură; privitor la fenomenele de încălzire și de răcire; care produce sau utilizează căldură. ✧ *Radiație t.* = radiație de natură electromagnetică pe care o emit toate corpurile a căror temperatură este superioară lui zero absolut; frecvența acesteia crește cu temperatura absolută.

TERMIDORIÉNI (< fr.) s.m. pl. (În Franța, în timpul Revoluției din 1789–1794) Denumire dată participanților la lovitura de stat de la 9 termidor anul II (27 iulie 1794), care a răsturnat dictatura iacobină.

TERMÍE (< fr.; {s} gr. *thermos* „cald") s.f. **1.** Căldura produsă prin transformarea în energie termică a unei unități de lucru mecanic. **2.** Cantitate de căldură egală cu un milion 10^4 calorii (simbol: th).

TERMIER, Pierre (1859-1930), geolog francez. Lucrări despre Alpi. A elaborat o sinteză asupra tectonicii m-ților Carpați. M. de onoare al Acad. Române (1928).

TERMINÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A face ceva până la capăt; a pune capăt, a sfârși, a isprăvi. **2.** Refl. A se încheia, a se sfârși.

TERMINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. **1.** Adj. Care se află la extremitate, la capăt, la vârf. **2.** S.n. (INFORM.) Periferic **(2)**. **3.** Ansamblul instalațiilor de pompare și stocare de la extremitatea unei conducte. **4.** Loc într-o gară sau aerogară pentru plecarea sau venirea pasagerilor.

TERMINÁȚIE (< lat. *terminatio*) s.f. **1.** Parte terminală a unui lucru. ✧ (ANAT.) *T. nervoasă* = extremitate periferică a unei fibre nervoase. Pot fi axonale (terminându-se pe o celulă nervoasă sau pe un organ periferic) sau dendritice (terminațiile fibrelor periferice ale neuronilor din ganglionii spinali). **2.** (LINGV.) Parte finală a unui cuvânt, indiferent de valoarea ei morfologică. ✦ (Rar) Desinență.

TERMINOLOGÍE (< fr. {i}; {s} lat. *termen* „termen" + gr. *logos* „studiu") s.f. Totalitatea termenilor **(II. 1)** de specialitate folosiți într-o disciplină, într-o știință, într-o ramură de activitate etc.

TÉRMINUS (cuv. lat. „capăt") s.n. invar. Ultimul punct, capătul unei căi de comunicație (al unui traseu de tramvai, autobuz etc.).

TERMINUS (în mitologia romană) zeul hotarelor. Ocrotitor al proprietăților particulare și al teritoriului public al Romei. Simbolizat printr-o piatră de marcaj sau printr-un stâlp. Îi era consacrată sărbătoarea Terminalia la sfârșitul vechiului an roman.

TERMISTÓR (< fr. {i}) s.n. Rezistor fabricat prin sinterizare din oxizi cu proprietăți semiconductoare, a cărui rezistență electrică variază mult cu temperatura; este folosit în construcția unor stabilizatoare de tensiune, a unor relee termice etc.

TERMÍT (< fr. {i}; {s} gr. *therme* „căldură") s.n. Amestec pulverulent de oxid al unui metal (ex. Fe_3O_4), cu aluminiu, magneziu etc., care, după aprindere, arde cu degajare mare de căldură; este folosit în metalurgie pentru elaborarea metalelor omogene, la sudarea aluminotermică etc.

TERMÍTE (< fr. {i}; {s} lat. *termit* „specie de viermi") s.f. (La pl.) Ordin de insecte, în general xilofage, care trăiesc îndeosebi în regiunile tropicale; câteva specii se întâlnesc și în sudul Europei. Au dimensiuni relativ mici (0,5–2 mm), sunt incolore și oarbe, trăiesc în colonii, în mușuroaie (termitiere) construite pe sol sau în copaci *(Isoptera).* Sin. *furnici albe.*

TÉRMO- ({s} gr. *thermos* „cald") Element de compunere cu sensul „referitor la căldură, la temperatură", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

TERMOCAUTÉR (< fr. {i}) s.n. Cauter de platină care acționează prin căldură.

TERMOCENTRÁLĂ s.f. v. *centrală.*

TERMOCHIMÍE (< fr.) s.f. Ramură a chimiei fizice care se ocupă cu studiul efectelor termice ce însoțesc reacțiile chimice și unele procese fizico-chimice (topire, vaporizare etc.).

TERMOCINÉTICĂ (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Capitol al căldurii **(1)** care studiază transmiterea energiei termice.

TERMOCOAGULÁRE s.f. Metodă de tratament chirurgical prin care este oprită o hemoragie cu ajutorul termocauterului.

TERMOCOMPRESÓR (< fr.) s.n. (TEHN.) Instalație compusă dintr-un schimbător de căldură și un compresor, folosită pentru valorificarea căldurii de condensare a vaporilor secundari, în vederea utilizării ei pentru vaporizarea soluției proaspete, în procesele de rectificare, de distilare, de concentrare etc.

TERMOCONDÚCȚIE s.f. (FIZ.) Conducție termică.

TERMOCONVÉCȚIE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Mișcare de ansamblu a particulelor unui fluid datorită diferenței de temperatură dintre regiunile acestuia.

TERMOCOPIÉRE (< fr.) s.f. Reproducere pe cale uscată a unor acte sau documente, folosind o hârtie acoperită cu un strat sensibil la acțiunea căldurii.

TERMOCÚPLU (< fr.) s.n. Dispozitiv constituit din două conductoare de natură diferită, având capetele sudate, și dintr-un instrument electric de măsurat intercalat în circuit, utilizat pentru măsurarea temperaturilor pe baza folosirii efectului termoelectric Seebeck.

TERMODIFÚZIE (< fr. {i}) s.f. (FIZ.) Difuzie a moleculelor unei substanțe între două regiuni cu temperaturi diferite; se produce dinspre regiunea mai caldă către cea mai rece.

TERMODINÁMIC, -Ă (< fr. {i}) s.f. adj. **1.** S.f. Parte a fizicii al cărei obiect de studiu îl constituie stările de echilibru ale sistemelor fizico-chimice și proprietățile generale ale proceselor care conduc la astfel de stări, procese în care pot interveni și fenomene termice. Primul principiu al **t.** (legea transformării și conservării energiei) exprimă conservarea cantitativă a energiei și transformarea ei calitativă; principiul al doilea afirmă existența unui sens unic pentru transformările sistemelor fizice, iar principiul al treilea afirmă imposibilitatea atingerii temperaturii de zero absolut printr-un număr finit de transformări. **2.** Adj. Care aparține termodinamicii **(1)**, privitor la termodinamică sau la metodele sale; referitor la transferul de energie termică, la schimbul de căldură.

TERMOELASTICITÁTE ({s} *termo* + *elasticitate*) s.f. Capitol al mecanicii corpului solid, care se ocupă cu studiul stărilor de tensiune și al deformațiilor produse sub acțiunea unui câmp termic.

TERMOELÉCTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la fenomenele în care energia termică se transformă în energie electrică (ex. centrală **t.**); privitor la efectele datorate interacțiunii fenomenelor termice cu cele electrice în conductoare și semiconductoare. ✧ *Efecte termoelectrice* = efecte care constau în interdependența dintre mărimile termice și electrice caracteristice fenomenelor respective; ele sunt: *efectul t. Seebeck* (producerea unei tensiuni electromotoare într-un circuit format din două conductoare sau semiconductoare de naturi diferite, sudate la ambele capete și având joncțiunile la temperaturi diferite), *efectul t. Peltier* (degajarea sau absorbția de căldură în regiunea de contact a două conductoare sau semiconductoare de naturi diferite când prin acestea trece un curent electric) și *efectul t. Thomson* (degajarea sau absorbția locală de căldură care se produce într-un conductor sau semiconductor când este parcurs de curent electric și încălzirea este neuniformă). ✦ Referitor la termoelectricitate, care aparține termoelectricității.

TERMOELECTRICITÁTE (< fr. {i}) s.f. Capitol al electricității care studiază efectele de apariție a unei tensiuni electromotoare în circuitele neomogene sub acțiunea unei încălziri neuniforme sau efectele de apariție a unui transfer de căldură între punctele acestor circuite sub acțiunea curentului electric care le străbate.

TERMOEMÍSIE (< fr.) s.f. Emisie termoelectronică.

TERMOFICÁRE (< fr.; {s} gr. *thermos* „cald" + lat. *-fico* „a face") s.f. Sistem de alimentare cu căldură a unor instalații, clădiri industriale, pentru locuit etc., printr-o rețea de distribuție specială de la un centru în care se produc concomitent energie electrică și căldură.

TERMOFÍL, -Ă (< fr. {i}; {s} *termo-* + gr. *philos* „iubitor") adj. (Despre organisme) Care pentru a se dezvolta normal are nevoie de temperaturi relativ ridicate ale mediului ambiant.

TERMOFIXÁRE s.f. Procedeu de stabilizare a dimensiunilor, formei și culorii unor produse textile prin tratare la cald în mediu uscat.

TERMOFÓR (< germ.; {s} *termo-* + gr. *phoros* „care poartă") s.n. Pernă de cauciuc umplută cu apă caldă sau încălzită electric, care se aplică pe o regiune a corpului în caz de crize dureroase (ex. dureri reumatice, nevralgii).

TERMOGÉN, -Ă (< fr.; {s} *termo-* + gr. *gennao* „a produce") adj. Care produce căldură. ✦ Spec. (Despre bacterii) Care, în procesele de fermentație (în general putride), produce o importantă degajare de căldură.

TERMOGRÁF (< fr. {i}; {s} *termo-* + gr. *grapho* „a scrie") (METEOR.) s.n. Aparat care înregistrează grafic variațiile de temperatură ale aerului.

TERMOGRAFIE (< fr.) s.f. Tehnică medicală care prin înregistrarea radiațiilor infraroșii emise de piele permite detectarea unor tumori sau procese inflamatoare.

TERMOIÓNICĂ (< fr.) s.f. Capitol al fizicii care studiază emisia de electroni sau de ioni de către corpurile incandescente.

TERMOIZOLÁNT, -Ă adj. (Despre materiale, elemente de construcție etc.) Care îngreuiază sau împiedică transmiterea căldurii, permițând izolarea unei incinte față de influențele termice exterioare. Sin. *calorifug*.

TERMOLABÍL, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre substanțe, materiale etc.) Care este sensibil la acțiunea căldurii; care își modifică însușirile în urma variației temperaturii.

TERMOLUMINESCÉNȚĂ (< fr. {i}) s.f. Lumină slabă emisă de unele substanțe în urma unei încălziri moderate, pe baza energiei dobândite anterior printr-o excitare electrică, chimică etc.

TERMOMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la termometru sau la termometrie. ✧ *Scară t.* = scară de valori a cărei unitate de măsură se stabilește pe baza alegerii și divizării unui interval cuprins între două temperaturi fixe, acestora atribuindu-li-se câte o valoare convențională; divizarea se face în grade termometrice. În *s.t.* Celsius temperaturile fixe sunt temperatura de topire a gheții, căreia i se atribuie valoarea zero, și cea de fierbere a apei, căreia i se atribuie valoarea 100. În *s.t.* Réaumur acelorași temperaturi li se atribuie valorile zero și respectiv 80, în *s.t.* Fahrenheit 32 și respectiv 212, iar în *s.t.* Kelvin (temperatură absolută) 273,15 și respectiv 313,15.

TERMOMÉTRU (< fr. {i}; {s} *termo-* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument utilizat pentru măsurarea temperaturii mediilor sau a corpurilor cu care vine în contact. Termenul **t.** apare în 1636. Cele mai răspândite sunt *t. cu lichid* (mercur, alcool etc.); lichidul este conținut într-un mic rezervor care comunică cu un tub capilar dispus în fața unei scări gradate. Modificarea volumului lichidului în raport cu variația temperaturii duce la modificarea lungimii coloanei de lichid care pătrunde în tubul capilar. ✧ *T. medical* = termometru cu mercur, gradat de la 35–42°C, care posedă o șicană **(2)** între tubul capilar și rezervor cu scopul păstrării aceleiași indicații și după încetarea contactului cu corpul.

TERMONUCLEÁR, -Ă (< fr.) adj. *Reacție t.* = reacție de fuziune a nucleelor elementelor ușoare, produsă sau amorsată pe cale termică, prin realizarea unor temperaturi de milioane de grade; această reacție eliberează cantități uriașe de energie, însă inițierea și stăpânirea (dirijarea) sa prezintă mari dificultăți. ✦ Care se referă la reacția termonucleară, care se bazează pe această reacție. ✧ *Bombă t.* = bombă cu hidrogen.

TERMOPILE (TERMOPYLE), defileu în Grecia între muntele Kallidromon și G. Maliakós. Aici a avut loc în anul 480 î.Hr. o bătălie celebră, în care Leonida, regele Spartei, împreună cu 300 de spartani, au pierit încercând să oprească pătrunderea în Grecia Centrală a armatelor persane, conduse de regele Xerxe.

TERMOPLÁSTIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre materiale solide) Care nu-și modifică structura când este încălzit până la înmuiere și apoi răcit (ex. smoala).

TERMORECEPTÓR s.m. (FIZIOL.) Organ de simț situat în stratul dermic al pielii și care recepționează variațiile de temperatură din mediul exterior.

TERMOREGLÁRE s.f. (FIZIOL.) Mecanism fiziologic prin care temperatura corpului animalelor homeoterme (mamifere, păsări) este menținută constantă, indiferent de variațiile temperaturii mediului înconjurător.

TERMORELÉU (< fr.) s.n. Releu **(1)** a cărui funcționare este comandată fie de modificarea temperaturii mediului ambiant, fie de căldura dezvoltată în urma trecerii curentului electric prin elementul sensibil.

TERMOREZISTÉNȚĂ (< fr.) s.f. Proprietate a unor materiale de a păstra o anumită rezistență mecanică la creșterea temperaturii.

TERMORIGÍD, -Ă adj. (Despre materiale solide) Care își modifică proprietățile când este încălzit până la înmuiere și apoi răcit, suferind transformări structurale ireversibile în urma acestui proces (ex. bachelita).

TÉRMOS (< germ.) s.n. Termostat **(2)**.

TERMOSFÉRĂ s.f. Ionosferă.

TERMOSIFÓN (< fr.) s.n. Instalație în care are loc circulația naturală a unui fluid datorită diferenței dintre greutatea specifică a fluidului cald, care se ridică prin conducta de plecare, și cea a fluidului care vine prin conducta de întoarcere la sursa de căldură; se utilizează la încălzirea centrală a clădirilor, la răcirea motoarelor cu combustie internă etc.

TERMOSTABÍL, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanțe, materiale etc.) Care este stabil la acțiunea căldurii; care nu-și modifică însușirile în urma variației temperaturii.

TERMOSTÁT (< fr. {i}; {s} *termo-* + gr. *statos* „stabil") s.n. **1.** Aparat automat pentru controlul și supravegherea temperaturii dintr-o incintă sau dintr-un sistem tehnic, în vederea menținerii constante a acesteia; termoregulator. ✦ Regulator automat al temperaturii unui motor cu ardere internă instalat în circuitul apei de răcire. **2.** Incintă în care se menține o temperatură constantă printr-o cât mai bună izolare termică (vas Dewar, sau termos, inventat de J. Dewar în 1898). La temperaturi foarte mari se produc totuși pierderi de căldură, care sunt compensate de la o sursă comandată de la un **t. (1)**.

TERMOSTERILIZÁRE s.f. Sterilizare realizată prin încălzire.

TERMOTÉHNICĂ (< fr., germ. {i}) s.f. Ramură a tehnicii care studiază probleme de căldură și de termodinamică, în legătură cu aplicațiile lor în tehnică.

TERN, -Ă (< fr.) adj. Șters. mat.; spălăcit. ✦ Fig. Mohorât; monoton.

TERNÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este compus din trei unități sau din trei elemente. ✧ (STIL.) *Vers t.* = vers alcătuit din trei picioare metrice, toate accentuate. ✦ (Despre compuși, sisteme fizico-chimice sau amestecuri) Care este constituit din trei elemente, trei componenți, trei faze sau trei substanțe. ✦ (Despre succesiuni ritmice, măsuri sau forme muzicale) Care se divizează în trei.

TERNI, oraș în centrul Italiei; 105 mii loc. (2001). Siderurgie; constr. de mașini. Bisericile San Salvatore (sec. 5–12) și San Francisco (sec. 13), palatul Mazzancolli (sec. 14), palatul Spada (sec. 16). Fondat (672 î.Hr.).

TEROÁRE (< fr., lat.) s.f. Frică, spaimă, groază provocată în mod intenționat prin diverse mijloace de timorare. ✦ Asuprire bazată pe intimidare, timorare.

TEROFÍTE (< fr. {i}; {s} gr. *ther* „animal" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Nume dat plantelor erbacee anuale lipsite de capacitatea de a forma organe de iernare.

TERORÍSM (< fr. {i}) s.n. Totalitatea actelor intenționate de violență comise de un grup sau de o organizație pentru a provoca o teamă generalizată și pentru atingerea unor scopuri politice.

TERORÍST, -Ă (< fr. {i}) adj. (Și subst.) Care comite acțiuni bazate pe teroare; care este adept al terorismului.

TERPANDRU (TERPANDROS) (sec. 7 î.Hr.), poet și muzician grec. Originar din Lesbos. Inventatorul lirei cu 7 coarde, al nomosului (cântec apolinic cu formă fixă).

TERPÉNE (< fr. {i}; {s} germ. *Terpentin* „terebentină") s.f. pl. Nume generic dat hidrocarburilor naturale lichide, cu miros plăcut, care se găsesc în diverse uleiuri eterice izolate din plante.

TERPEZIȚA, com. în jud. Dolj, pe râul omonim; 1 765 loc. (2008).

TERPÍN (< fr.; {s} engl. *turp[ent]ine* „terebentină") s.n. (FARM.) *Hidrat de ~* = substanță chimică utilizată în tratamentul afecțiunilor bronșice.

TERPSIHORA (în mitologia greacă), muza dansului.

TERRA v. **Pământul.**

TERRA BLACHORUM (Țara Românilor), denumirea documentară în sec. 13–14 a Țării Făgărașului.

TERRAGNI, Giuseppe (1904–1943), arhitect italian. Adept al raționalismului; unul dintre fondatorii „Grupului celor 7". Experiențe figurative influențate de funcționalism și constructivism (monumentul eroilor de la Como). Cu „Casa dell Fascio" a realizat una dintre cele mai semnificative opere ale arhitecturii moderne europene.

TERRA MARE, cultură materială răspândită în N Italiei și în Latium, în Epoca Bronzului (2000–1800 î.Hr.).

TERRA NOVA 1. V. Newfoundland. 2. Rasă de câini de talie mare, provenită din ins. omonimă, cu o constituție robustă, păr lung, de culoare neagră; buni înotători, sunt folosiți drept câini salvamari.

TERRA ROSSA (loc. it. „pământ roșu") s.f. Depozit rezidual de culoare roșie-brună, constituit din hidroxizi de fier și aluminiu, silice, unele minerale argiloase, format pe calcare sau pe alte roci în condițiile alterării acestora într-un climat umed și cald.

TERTÍP (< tc.) s.n. Șiretlic, stratagemă, viclenie.

TERTULIAN (Quintus Septimius Florens Tertullianus) (c. 160–c. 220), teolog creștin roman care a pus bazele vocabularului creștin în limba latină. Operă apologetică, polemică precum și tratând felurite probleme morale și cotidiene ale creștinilor. Spre sfârșitul vieții a devenit montanist.

TERȚ, -Ă (lat. *tertius*) adj., s.m. 1. Adj. Care vine în rândul al treilea; al treilea. 2. S.m. (LOG.) *Terțul exclus* = principiu fundamental al gândirii, conform căruia un enunț nu poate fi decât adevărat sau fals în același timp și sub același raport, o a treia posibilitate fiind exclusă (lat. *tertium non datur);* determină raportul dintre judecăți sau noțiunile contradictorii.

TERȚARÓLĂ (< it.) s.f. Porțiune dintr-o pânză de navă care se strânge prin înfășurare, pentru a reduce suprafața de pânză expusă vântului.

TÉRȚĂ (< it.) s.f. (MUZ.) Intervalul dintre două sunete la distanță de trei trepte (ex. do–mi).

TERȚÉT (< it.) s.n. Ansamblu format din trei voci care execută împreună o compoziție vocală; lucrare muzicală (de obicei moment dintr-o operă sau un oratoriu) scrisă pentru acest ansambou. V. *trio.*

TERȚIÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care reprezintă a treia fază, al treilea stadiu în dezvoltarea unui lucru. ✧ *Sector t.* = sector al economiei care cuprinde transportul, telecomunicațiile, comerțul, finanțele, turismul, educația, sănătatea etc.

TERȚIÁR (< fr., lat.) s.n. (GEOL.) Interval de timp cuprins între sfârșitul Mezozoicului (cu c. 6,5 mil. ani în urmă) și începuturile Cuaternarului. Cuprinde cea mai mare parte a erei mezozoice.

TERȚIÁRI (< fr., lat.) s.m. pl. Membri ai unor ordine catolice pentru mireni, dintre care cel mai important este cel înființat de Francesco d'Assisi.

TERȚÍNĂ (< it.) s.f. Strofă alcătuită din trei versuri, dintre care primul rimează cu al treilea, iar al doilea cu primul și cu al treilea din strofa următoare; poezie alcătuită din asemenea strofe.

TERUEL, oraș în E Spaniei (Aragón); 31,1 mii loc. (2001). Țesături de lână; produse alim.; piei. Monumente în stil mudéjar (biserica San Pedro, sec. 13; catedrală, sec. 13–16). Centru de ceramică în sec. 14–17. În timpul Războiului civil (1936–1939), orașul a fost teatrul unor lupte grele.

TERZAGHI, Karl von (1883–1963), inginer american de origine austriacă. Considerat creatorul mecanicii solurilor. Proiecte de baraje, porturi, aeroporturi, poduri, construcții civile și industriale de mare amploare.

TESÁC (< rus.) s.n. Sabie scurtă și lată, purtată în trecut de infanteriști și de sergenții de stradă. ✦ P. restr. Teacă (de sabie).

TESALIA (THESSALÍA), reg. depresionară în Grecia centrală, încadrată de m-ții Pind în V și Olimp în N; c. 700 mii loc. Formată din două compartimente: Lárisa în E și Trikkala în V. Locuită inițial de pelasgi și apoi de dorieni, a intrat sub dominația Macedoniei (344 î.Hr.) și apoi sub cea romană, o dată cu întreaga Grecie antică. A făcut parte din Imp. Bizantin (până în 1348), apoi din Serbia, iar din 1396 din Imp. Otoman. În 1881 a revenit Greciei.

TESALONICENI, Epistolele către ~, scrieri ale „Noului Testament" constând în două scrisori ale apostolului Pavel către creștinii din Thessaloniki. Prima este cea mai veche scriere a lui Pavel (50–51 d.Hr.). Conțin, pe lângă îndemnuri practice, lămuriri cu privire la soarta morților și la întoarcerea lui Hristos.

TESCOVÍNĂ (< cf. sl. *tesku*) s.f. Produs secundar rezultat în urma presării strugurilor, compus din resturi de pielițe, semințe, ciorchini, și din care după fermentare, prin distilare, se obțin rachiul de **t.**; boștină.

TESCUÍ (< sl.) vb. IV tranz. 1. A presa struguri, fructe pentru a extrage mustul; a pune la teasc. 2. A ticsi, a îndesa.

TESEU (THESEUS) (în mitologia greacă), erou, rege în Atica. I se atribuie numeroase fapte de vitejie, printre care cele mai de seamă sunt curățirea drumurilor Aticii de tâlhari, uciderea lui Procust, răpunerea Minotaurului.

TESHIGAHARA Hiroshi (1927-2001), regizor japonez de film. Membru al grupului suprarealist Seiki no kai. Ecranizări ale operelor lui Kobo Abe („Femeia nisipurilor", „Chipul altuia", „Goh Hime").

TESLA, Nikola (1856–1943), inventator american de origine croată. Lucrări în domeniul electrotehnicii, al tehnicii tensiunilor înalte și al radiotehnicii (motorul electric asincron care-i poartă numele, generatorul de frecvență înaltă, sisteme de radiocomunicații). A proiectat centrala electrică de pe Niagara (1899).

TÉSLA (< fr. {i}; {s} *Tesla*) s.f. Unitate de măsură a inducției magnetice (simbol: T).

TÉSLĂ (< sl.) s.f. Unealtă tăietoare, compusă dintr-un corp de oțel cu un tăiș drept sau curb și o coadă scurtă de lemn, folosită de dulgheri, rotari și dogari la fasonarea lemnului prin cioplire.

TESLUI 1. Râu, afl. dr. al Oltului în C. Caracalului; 94 km. Izv. din Platforma Olteţului. 2. Com. în jud. Dolj, pe râul Teslui; 2 544 loc. (2008). Biserica Nașterii Domnului (1783). 3. Com. în jud. Olt, pe stg. Oltului; 2 683 loc. (2008). Bisericile Sf. Treime (1767) și sfinții Voievozi (1802).

TESPIS (THESPIS) (sec. 6 î.Hr.), poet grec. Considerat părintele tragediei. A inventat prologul și a introdus actorul în reprezentațiile dionisiace.

TESSIN, familie de arhitecți suedezi. 1. **Nicodemus (Cel Bătrân)** (1615–1681). În serviciul Curții suedeze. Capodopera sa este palatul Drottningholm (în stil baroc). Terminat de fiul său. 2. **Nicodemus (Cel Tânăr)** (1654–1728). Cel mai de seamă reprezentant al barocului suedez (reconstrucția palatului regal al lui Carol IX, a Palatului Tessin de la Stockholm, parcul regal de la Drottningholm).

TEST (< fr. {i}) s.n. (PSIH.) Probă, comportând aceeași sarcină pentru toate persoanele investigate, prin care se examinează funcții senzoriale-motorii sau mintale, nivelul dezvoltării intelectuale, aptitudinile etc. ✧ *T. apgar* = metodă de evaluare a copilului la naștere. Se notează de la 1 la 10. Pus la punct de Virginia Apgar (1909–1974).

TESTAMÉNT (< fr., lat.) s.n. 1. (DR.) Act juridic unilateral, personal și solemn, esențialmente revocabil cât timp testatorul este în viață, prin care cineva își exprimă dorințele ce urmează a-i fi împlinite după moarte, mai cu seamă referitoare la averea sa. *Noul T.* v. „Noul Testament". *Vechiul T.* v. *„Vechiul Testament".* 2. Specie a literaturii religioase legată de numele celor mai importante persoane din „Vechiul Testament" și cuprinzând dezvăluiri asupra evenimentelor trecute sau profeții (T. lui Adam, al lui Isaac, al celor 12 patriarhi etc.).

TESTAMENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Cuprins în testament; privitor la testament (ex. clauză t., executor t.).

TESTATÓR, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care a făcut un testament; autorul unui testament.

TESTEÁ (< tc.) s.f. Pachet conținând un număr fix (de obicei 12 sau 24) de obiecte de același fel (azi mai ales ace), ambalate împreună în vederea vânzării.

TÉSTER (< engl., fr.) (IND. EXTR.) Aparat care, introdus în gaura de sondă ce permite recoltarea unor probe de fluid în vederea unor analize.

TESTÍCUL (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) Organ genital masculin pereche, având două tipuri de funcții; exogenă (elaborarea și eliminarea spermatozoizilor) și endogenă (producerea hormonului masculin, testosteronul).

TESTIMONIÁLĂ (< fr., lat.) adj. (DR.) *Probă ~* = probă cu martori.

TESTIMÓNIU (< lat. *testimonium*) s.n. Mărturie, dovadă; *concr.* act, document certificator.

TESTOSTERÓN (< fr.; {s} fr. *test[icule] + stér[ol] + [horm]one*) s.m. Steroid androgen, constituind hormonul sexual masculin, cu rol de a induce și de a menține la bărbat spermatogeneza și caracterele sexuale secundare, precum și de favorizare a dezvoltării generale a organismului; la femeie este sintetizat (în cantitate mică) de ovare și glandele suprarenale.

TESTUT, Jean Léo (1849–1925), medic și anatomist francez. Cercetări în domeniul anatomiei descriptive și topografice, cu aplicații în medicina operatorie. Lucrări didactice („Tratat de anatomie umană").

TEȘÍ (< sl.) vb. IV tranz. A tăia pieziș (un lemn, un trunchi de copac etc.). ✦ A rotunji, a nivela muchia sau vârful unui obiect ascuțit. ✦ A turti (într-o parte).

TEȘÍRE (< *teși*) s.f. Acțiunea de a teși. ✦ (TEHN.) Operație de formare a unei fețe oblice la muchia unui obiect, având de obicei lățimea mică față de lungime. În industria sticlei operația se numește *bizotare.* ✦ Operație de formare a unei porțiuni tronconice la extremitatea unei găuri cilindrice.

TEȘITÓR s.n. Unealtă constituită dintr-o tijă de oțel cu una sau ambele extremități tronconice, folosită la teșirea găurilor cilindrice.

TETANÍE (< fr. {i}) s.f. (MED.) Sindrom caracterizat clinic prin contractări ale mușchilor scheletici și viscerali, datorat tulburării metabolismului fosfocalcic, insuficienței glandelor paratiroide, hipovitaminozei D, tulburărilor grave gastrointestinale etc.

TETĂNOS (< fr., gr.) s.n. Toxiinfecție gravă provocată de toxina bacilului tetanic, caracterizată prin contracții musculare violente. Bacilul pătrunde în organism pe baza unei leziuni cutanate.

TETI, primul faraon al dinastiei a VI-a egiptene (2423–2263 î.Hr.). Important prin lunga sa domnie și prin piramida construită la Saqqara.

TETOIU, com. în jud. Vâlcea, pe Olteț; 2 788 loc. (2008). Până în 1968 s-a numit *Bugilești.*

TETOUÁN, oraș în NV Marocului, în apropiere de M. Mediterană; 367,3 mii loc. (1994, cu suburbiile). Expl. de min. de fier și antimoniu. Ind. textilă și alim. Fabrică de ciment. Muzeu arheologic. Fondat (sec. 14).

TÉTRA- ({s} gr. *tetra-* „cu patru, de patru") Element de compunere cu sensul „format din patru", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

TETRACICLÍNĂ (< fr.) s.f. Antibiotic utilizat la tratamentul infecțiilor cu colibacili, rickettsii, unele virusuri etc.

TETRACLORÚRĂ s.f. ~ *de carbon* = compus organic lichid, cu p.f. 76°C, cu miros plăcut, greu solubil în apă, ușor solubil în alcool, eter etc. (CCl_4); obținut prin clorurarea directă a metanului sau din sulfură de carbon și clor. Se folosește ca dizolvant, la umplerea unor stingătoare de incendiu etc. Sin. tetraclormetan.

TETRACÓRD (< fr., gr.) s.n. (MUZ.) 1. (În Antic.) Liră cu patru coarde. 2. Unitate intonațională alcătuită din

Teseu

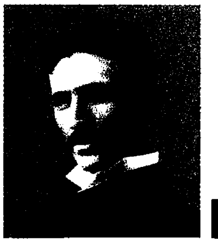

Nikola Tesla

patru sunete consecutive care intră în componența unui mod.

TETRADRÁHMĂ (< gr.) s.f. Monedă de argint în Grecia antică, cu o valoare de patru drahme.

TETRAEDRÍT (< fr.) s.n. Sulfostibiură naturală de cupru, adesea conținând şi fier, zinc şi argint, care cristalizează în sistemul monoclinic; are culoarea cenuşie de oțel până la neagră, luciu metalic şi se utilizează ca minereu de cupru, uneori şi de argint.

TETRAEDRU (< fr.) s.n. Poliedru cu patru fețe triunghiulare, patru vârfuri şi şase muchii.

TETRAÉTILPLUMB s.n. (CHIM.) Lichid incolor, toxic, insolubil în apă, solubil în hidrocarburi $(C_2H_3)_4Pb$. Întrebuințată ca adaos în benzină, având efect antidetonant. În prezent se tinde însă la utilizarea de benzină fără **t.** pentru a reduce poluarea cu plumb a mediului.

TETRAEVANGHÉL (TETRAEVANGHELIÁR) (< ngr.) s.n. Carte care cuprinde cele patru evanghelii; evangheliar. Cel mai vechi **t.** din România: cel al lui Nicodim (1405) în Țara Românească şi cel al lui Gavril Uric (1429) în Moldova.

TETRAGÓN (< fr., gr.) s.n. Poligon cu patru laturi; patrulater.

TETRAGONÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. În formă de tetragon. ✧ (MINER.) *Sistemul t.* = sistem de cristalizare care prezintă un ax de simetrie de gradul patru. Forme cristalografice simple, caracteristice *s.t.* sunt: prisma, piramida şi bipiramida, tetragonale şi ditetragonale, trapezoedrul tetragonal etc.

TETRAGRAMĂ Inițial, numele ebraic al lui Dumnezeu, y-h-w-h (Yahweh); ulterior, orice grup de patru litere cu sens religios (de exemplu, **t.** crucii: I.N.R.I.); folosită şi în sens apotropaic.

TETRALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (CHIM.) Compus organic lichid, incolor, insolubil în apă, solubil în alcool, eter etc., obținut prin hidrogenarea naftalinei $(C_{10}H_{12})$; folosit ca solvent; tetrahidronaftalină.

TETRALOGÍE (< fr., gr.) s.f. Grup de patru piese dramatice, format din trei tragedii şi o dramă satirică, pe care poeții tragici greci o prezentau într-un spectacol teatral complet la concursurile din antichitate (ex. trilogia „Orestia" şi drama satirică „Prometeu" a lui Eschil). ✦ P. ext. Grup de patru opere literare sau muzicale, reunite printr-o temă comună.

TETRAMÉTRU (< fr., gr.) s.m. (În versificația greco-latină) Vers alcătuit din patru unități ritmice trisilabice (ex. dactil, anapest) sau din şase unități ritmice bisilabice (ex. iamb). ✦ Orice vers compus din patru unități ritmice.

TETRAPÓD (< fr., gr.) s.n. **1.** (La pl.) Supraclasă de vertebrate (amfibieni, reptile, păsări, mamifere) cu patru membre adaptate pentru deplasarea pe uscat sau, în mod secundar, pentru locomoția acvatică ori aeriană *(Tetrapoda)*. **2.** Piedestal cu patru picioare, pe care se aşază evanghelia sau diferite obiecte de cult.

avers revers

Tetradrahmă

TETRÁRH (< fr., gr.) s.m. (În Imp. Roman) **1.** Suveran sau guvernator al unui sfert de regat sau al unei provincii. **2.** Fiecare dintre cei patru membri ai unei tetrarhii.

TETRARHÍE (< fr., gr.) s.f. Formă de conducere a Imp. Roman, instituită de împăratul Diocleţian (284–305), care, pentru o mai bună administrare şi apărare împotriva atacurilor externe, a împărţit imperiul în patru părţi conduse de doi auguşti şi doi cezari.

TETRASILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre cuvinte sau versuri) Format din patru silabe.

TETRATLÓN ({s} *tetra-* + gr. *athlon* „luptă") s.n. Probă sportivă combinată la care se face adiția punctelor realizate de concurent în patru probe reunite, alese de organizatorii concursului.

TETRAVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre elemente chimice) Care are valența patru.

TETRÓDĂ (< fr. {i}; {s} *tetra-* + *[electr]ode* „electrod") s.f. (ELT., TELEC.) Tub electronic cu patru electrozi (anod, catod, grilă-ecran şi grilă de comandă) situați într-un balon cu vid înaintat.

TETTIUS IULIANUS (sec. 1 d.Hr.), general roman. Comandantul armatei romane în bătălia cu dacii de la *Tapae* (88 d.Hr.).

TEU (< fr.) s.n. **1.** Instrument compus dintr-o riglă de desen care are la o extremitate o piesă scurtă, numită „cap", şi care alunecă de-a lungul marginii planşetei. Se foloseşte la trasarea liniilor paralele sau înclinate cu un anumit unghi (cu ajutorul capului reglabil). **2.** Armătură metalică cu trei ramificații, aşezate în formă de T, folosită la racordarea țevilor. **3.** Piesă fasonată din beton, fontă sau bazalt cu trei ramificații, folosită pentru canalizări. **4.** Dispozitiv indicator în formă de T, folosit pe aeroporturi pentru a arăta direcția şi sensul vântului.

TEÚGĂ s.f. Construcție situată deasupra punții superioare la prora unei nave, în interiorul căreia sunt amenajate magazii şi, mai rar, locuințe pentru echipaj.

TEURGÍE (< fr., gr.) s.f. (La neoplatonici şi la alți mistici) Ansamblu de practici magice-binefăcătoare prin care se intra în legătură cu zeii; magie albă.

TEUTOBURG (TEUTOBURGER WALD), culme cu aspect deluros în N Germaniei, care închide către NE Renania de Nord-Westfalia. Alt. max.: 447 m (vf. Völmerstod). Aici, în anul 9 d.Hr., germanii, conduşi de *Arminius,* au nimicit legiunile romane, comandate de *Varus.*

TEUTÓN, -Ă (< fr., lat.) s.m., adj. **1.** S.m. pl. Trib germanic din Pen. Iutlanda, de unde în sec. 2 î.Hr. a migrat spre S, invadând Galia. Au fost înfrânți de Marius, la Aquae Sextiae (102 î.Hr.). **2.** S.m. pl. Denumire a membrilor Ordinului monaho-cavaleresc german creat în Palestina în 1189–1190. La începutul sec. 13 s-au strămutat în Europa; în 1211, regele *Andrei al II-lea,* din motive militare şi religioase, i-a colonizat în Țara Bârsei, locuită de români; după un violent conflict, în 1225 **t.** au fost alungați din S Transilvaniei. În c. 1230 cavalerii **t.** se stabilesc în Prusia, iar în 1237 se unesc cu Ordinul monaho-cavaleresc al gladiferilor. Înfrânți în bătălia de la Grünwald (1410), puterea lor a decăzut, iar prin Pacea de la Toruń (1466), Ordinul **t.** a cedat o parte din terit. cucerite şi s-a recunoscut vasal regelui Poloniei. În 1525 averile ordinului au fost secularizate, punându-se bazele ducatului Prusiei. **3.** Adj. Teutonic.

TEUTSCH 1. Georg Daniel T. (1817–1893, n. Sighişoara), episcop şi istoric sas din Transilvania. Preocupări privind istoria saşilor („Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens", „Die Generalkirchenvisitationsberichte"). **2. Friedrich T.** (1852–1933, n. Sighişoara), episcop şi istoric român de naționalitate germană. M. de onoare al Acad. (1919). Fiul lui **T. (1).** Contribuții la istoria saşilor din Transilvania. A colaborat cu tatăl său la „Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das Sächsische wolk", 4 vol., pe care a continuat-o. **3. Iuliu T.** (1867–1936), arheolog şi etnograf român de naționalitate germană. Fiul lui T. **(1).** Întemeietorul muzeului din Braşov. A efectuat valoroase cercetări etnografice şi arheologice în Țara Bârsei.

TEWFIK-PAŞA, Mohamed (1852–1892), khediv al Egiptului (1879–1892). Înfrânt de englezi la Tell el Kebir (1882), a acceptat protectoratul Marii Britanii (1883) şi a renunțat la suzeranitatea asupra Sudanului, cucerit de mahdişti (1884).

TEXAS, stat în S S.U.A.; 691 mii km²; 21,7 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Austin.* Mari expl. de petrol, gaze naturale, sulf, sare, de min. de magneziu şi cărbuni. Prelucrarea şi chimizarea petrolului.

TEXT (< fr., lat.) s.n. **1.** Ceea ce este exprimat în scris; cuprinsul unei opere literare sau ştiințifice, al unei legi etc. ✦ Fragment dintr-o scriere. ✦ Parte care cuprinde comunicarea propriu-zisă, fără titluri, ilustrații, observații etc., a unei lucrări scrise sau tipărite; partea compusă numai din litere şi semne tipografice, fără ilustrații, a unei forme de tipar. **2.** Cuvinte ale unei lucrări muzicale. **3.** Literă tipografică cu corpul de 20 de puncte tipografice.

TEXTIÉR (< *text*) s.m. Autor de texte pentru muzică uşoară.

TEXTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. pl. **I.** Adj. **1.** (Despre fibre, materiale, maşini etc.) Care servesc la țesut sau la tricotat; care pot fi folosite în țesătorie. ✦ (Despre plante) Din care se extrag fibre textile **(1)**. **2.** Care se referă la țesătorie sau la țesături. **II.** S.f. pl. Materiale constituite din fibre textile (țesături, tricotaje, dantele etc.). ✧ *T. nețesute* = produse constituite din straturi de fibre consolidate cu lianți din polimeri sintetici, şi eventual perforate, pentru a le face permeabile pentru aer.

TEXTOLOGÍE (< rus.; {s} lat. *textus* „text" + gr. *logos* „studiu") s.f. Disciplină a filologiei care îşi propune ca, prin studiul comparativ al unor opere, să ajungă la stabilirea versiunii definitive corecte, autentice, în vederea republicării operelor în ediții postume.

TEXTUÁL, -Ă (< fr.) adj. Care este identic cu textul, reprodus cuvânt cu cuvânt după textul original.

TEXTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Aspectul unei țesături, determinat de finețea şi de legătura firelor constituente. **2.** (GEOL.) Modul de distribuire în spațiu şi raporturile dintre părțile componente ale unei roci. Cele mai frecvente şi mai specifice **t.** sunt: *masivă* (la rocile eruptive), *şistoasă* (la cele metamorfice) şi *stratificată* (la cele sedimentare). **3.** *Textura solului* = alcătuirea mecanică sau granulometrică a solului, dată de proporția diferitelor particule minerale (argilă, praf, nisip, pietriş). **4.** Mod de dispunere orientată a constituenților structurali ai unui metal sau ai unui aliaj (ex. **t.** granulară, **t.** fibroasă etc.) **5.** Imprimat de dimensiuni mici, care se lipeşte peste pasajele de rectificat ale unei lucrări tipărite.

TEZÁUR (< lat. *thesaurus)* s.n. **1.** Cantitate mare de monede, metale prețioase, pietre prețioase şi obiecte de preț; *p. ext.* avere, bogăție. **2.** Totalitatea metalelor prețioase, a efectelor etc. care se găsesc în depozitul unei bănci sau de care dispune un stat la un moment dat. ✦ Locul unde se păstrează depozitele de metale prețioase, bani sau efecte aparținând statului sau unei bănci; vistierie. **3.** Tot

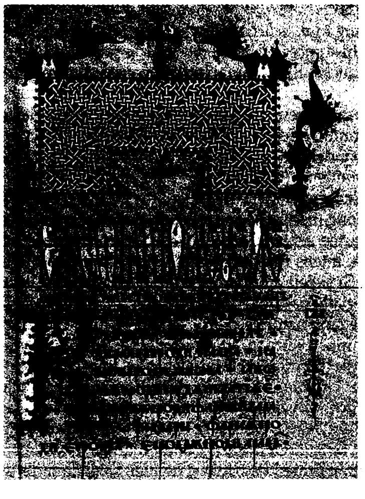

Tetraevangheliar – caligrafiat de Iancu din Rădăuți pentru mănăstirea Agapia (1646) ceea ce este considerat prețios, ceea ce este foarte iubit și prețuit; comoară. ✦ Patrimoniul cultural (material și spiritual) al unei societăți, al unei epoci.

TEZAURIZÁ (< lat.) vb. I tranz. A aduna, a acumula monede, obiecte din metale prețioase (reținându-le din circulație).

TÉZĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Afirmație expusă și susținută într-o discuție, într-o lucrare etc. **2.** Idee formulată concis, susținută ca temei al unei concepții filozofice, juridice, politice etc. ✦ (În opoziție cu *antiteză*) Etapă inițială în cadrul procesului de dezvoltare dialectică, adică afirmația (poziția) inițială, care, prin natura sa, dă naștere propriei sale negații (Hegel); primul membru al unei antinomii, afirmând pentru fiecare caz existența unui termen ultim al cercetării, care este, în același timp, primul în ordinea funcției (Kant). V. *sinteză, triadă*. **3.** Idee, concepție, teorie, funcționând ca o schemă prestabilită în care artistul tezist încadrează forțat elementele realității. **4.** Lucrare scrisă dată elevilor în clasă la sfârșitul unei perioade de studiu sau la un examen. ✧ *T. de doctorat* = lucrare științifică prezentată pentru obținerea titlului de doctor. ✦ *Cele 95 de teze* = text redactat de *Martin Luther* și afișat la 31 octombrie 1517 pe ușa bisericii Tuturor Sfinților din Wittenberg, destinat organizării unei controverse universitare cu privire la indulgențe. Tradițional, momentul este considerat începutul reformei protestante sau unul din momentele ei decisive.

TEZCATLIPOCA (în mitologia mexicană), zeu suprem al toltecilor și aztecilor.

TEZÍSM s.n. Susținerea și propagarea unor teze (3); caracter al unei opere, care își propune drept scop ilustrarea sau demonstrarea anumitor teze (3); *p. ext.* didacticism, schematism.

T.G.V. (*t*rain de *g*rande *v*itesse „tren de mare viteză") Termen general pentru sistemul feroviar cu linii de mare viteză din Franța (recordul 547,8 km/h).

Th, simbol chimic pentru *toriu*.

THACKERAY, William Makepeace (1811–1863), scriitor englez. Schițe satirice („Cartea snobilor"); romane de moravuri realizând un vast tablou al societății britanice a timpului („Bâlciul deșertăciunilor", „Familia Newcome"), proză autobiografică („Povestea lui Pendennis") sau de inspirație istorică („Henry Esmond"). Prelegeri literare („Umoriștii englezi ai sec. 18") și istorice („Cei patru George").

THAER, Albrecht (1752–1828), medic și agronom german. A înființat prima fermă experimentală agricolă din Germania (1806).

THAILANDA 1. Golful Thailandei, G. al Mării Chinei de Sud, între pen. Malacca și pen. Indochina. **2. Regatul ~,** stat în SE Asiei, în Pen. Indochina; 513 115 km^2; 65 218 mii loc. (2006). Limba oficială: thai/siameza. Religia: budistă 85%, islamică 7%, creștină și altele 1,2%. Cap.: *Bangkok*. Orașe pr.: Nonthanburi, Nakhon Ratchasima, Chiang Mai. *Relief:* o câmpie drenată de fl. Menam, larg deschisă spre G. Thailandei, înconjurată de munți cu alt. mai mici în E și V și mai înalți în partea nordică (alt. max. Doi Inthanon, 2 576 m); în E podișul Khorat, iar în extremul S pen. Malacca (pe care o împarte cu Malaysia), cu munți orientați N-S. Litoralul extins în lungul G. Thailandei și al M. Andaman este însoțit de ins. muntoase și coraligene (Chang, Kut, Phangan, Phuket ș.a.). *Climă* tropical-musonică. *Rețea hidrografică* densă: în E fl. Mekong (în lungul graniței cu Laos) cu afl. său Mun, iar în partea centrală, fl. Menam, care formează o întinsă deltă, intens folosită agricol. Pădurile tropicale umede (din S) și cele musonice ocupă peste 40% din teritoriu. Rezervații naturale (elefanți, tigri ș.a.). *Resurse de subsol:* lignit, gaze naturale, petrol, gips, zinc, tungsten, wolfram, zirconiu, pietre prețioase (rubine, safire). *Economia:* energie electrică, oțel, autovehicule, televizoare, calculatoare, circuite integrate, semiconductori, îngrășăminte chimice, anvelope, fibre sintetice, materiale plastice, celuloză, hârtie, cherestea, ciment, textile, conf., produse alim. Se cultivă orez, porumb, manioc, taro, trestie de zahăr, palmieri de cocos și de ulei, soia, arahide, arbori de cauciuc (locul 1 pe glob), citrice, viță de vie, ananas (locul 1 pe glob), bananieri, mango, papaya, mirodenii ș.a. Cultura plantelor opiacee s-a redus drastic. Se cresc bovine, bubaline, porcine și păsări. Sericicultură. Pescuit (inclusiv crustacee) și acvacultură. *Turism.* Obiective de interes cultural-istoric, cură heliomarină, turism ecologic. Moneda: 1 Baht = 100 Satang. – *Istoric.* Originare din China meridională, triburile thai și pao populează, începând din sec. 1 d.Hr., terit. **T.**, supun populația khmeră autohtonă și întemeiază, în sec. 13, Regatul Sukhothai (numit de vecini Siam). Începând cu sec. 7, budismul (himayana), pătruns din India, devine religia dominantă. În sec. 14–15, Regatul Ayutthaya (cu cap. în orașul omonim) supune statul Sukhothai și se impune ca una dintre principalele puteri ale Asiei de Sud-Est. În urma cuceririi orașului Ayutthaya (1767) de către birmani, cap. statului thailandez este mutată la Bangkok. După respingerea invaziei birmane (1768), în 1782 generalul Phaya Chakri preia puterea, întemeind, sub numele de Rama I (1782–1809), dinastia Chakri sau Rama, care domnește până azi. La sfârșitul sec. 18 și în sec. 19, Siamul cucerește o serie de terit. laoțiene, malaieze și cambodgiene, realizând maxima sa expansiune terit. Sub presiunea puterilor coloniale (Franța și Marea Britanie), Siamul cedează terit. cucerite, acceptă o serie de tratate înrobitoare, dar, țară tampon între posesiunile coloniale britanice și cele franceze, reușește printr-un abil joc diplomatic să rămână singurul stat din SE Asiei care își menține independența. La sfârșitul sec. 19 și în primele decenii ale sec. 20, sunt luate o serie de măsuri de modernizare a vieții de stat (reforma învățământului, a finanțelor, a justiției). Siamul participă, alături de Antantă, la Primul Război Mondial (1914–1918) și devine, în 1920, membru al Societății Națiunilor. Constituția adoptată în 1932, în urma unei lovituri de stat militare, transformă T. dintr-o monarhie absolută într-o monarhie constituțională; numele de Siam este înlocuit în 1939 cu cel de Thailanda. În cursul celui de-al Doilea Război Mondial, T. duce o politică projaponeză, declarând, la 25 ian. 1942, război Marii Britanii și S.U.A. După răsturnarea mareșalului Pibul Songgram (iul. 1944), **T.** abandonează politica filoniponă și impune retragerea trupelor japoneze de pe terit. țării. La 15 dec. 1946, **T.** devine al 55-lea membru al O.N.U. După cel de-al Doilea Război Mondial, **T.** cunoaște o instabilitate politică cronică: o duzină de puciuri militare, 11 Constituții adoptate după 1932, alternanța unor regimuri de dictatură militară cu scurte guvernări civile, democratice. De la începutul anilor '50, **T.** se afirmă ca un aliat fidel al S.U.A. în reg., bazele militare de pe terit. său sunt folosite de către aviația americană în operațiunile din Indochina, Bangkokul adăpostește, între 1954 și 1975, sediul pactului militar S.E.A.T.O., trupe thailandeze participă la Războiul din Vietnam. După încheierea Războiului din Vietnam, **T.** stabilește, în 1975, relații diplomatice cu R.P. Chineză (care încurajase, în anii '60, operațiunile gherilei comuniste din țară) și impune desființarea bazelor americane (1976). În comparație cu țările vecine, **T.** este un stat omogen din punct de vedere etno-cultural, peste 80% din pop. fiind de limbă thai și de religie budistă. Soliditatea celor trei stâlpi ai statului – religia budistă, monarhia și limba thai – a făcut ca **T.** să cunoască, după 1945, o creștere economică durabilă, care transformă țara într-un lider al Pen. Indochina. Sutele de mii de refugiați de la sfârșitul anilor '70, proveniți din Cambodgia, Laos și Vietnam, ca și minoritarii karen refugiați în anii '90 din Myanmar, tensionează relațiile cu vecinii. În 1997–1998, economia thailandeză, aflată în plină expansiune, este afectată de criza financiară care lovește statele asiatice ale Extremului Orient, înregistrând, în iul.–aug. 1997, un serios seism, când moneda națională, bahtul, pierde aproape jumătate din valoare. Programul lansat de F.M.I. pentru stabilizarea economiei prevede credite în valoare de 17,2 md. dollari, dar **T.** nu folosește decât 13,5 md. dollari. În 1999 se înregistrează deja o creștere de 4% a PIB. La 9 febr. 2001, miliardarul populist Thaksin Shinawatra este desemnat prim-ministru de către Camera Reprezentanților, rezultată în urma scrutinului legislativ din 6 ian. 2001. Valurile tsunami din 26 dec. 2004 provoacă pierderi devastatoare (10 000 morți și dispăruți). La granița cu Malaysia izbucnesc în 2005 conflicte militare cu rebelii islamiști. Alegerile din 2. apr. 2006 sunt invalidate și se ajunge la o conducere militară (19 sept. 2006) care suspendă constituția, elimină libertățile civice, cenzurează media. Noile alegeri din 23 dec. 2007 sunt câștigate de Partidul Forța Populară, care îl desemnează ca prim-min. pe Samak Sundaravej. În aug. 2008 forțele armate au luat cu asalt Parlamentul și au blocat activitatea guvernamentală. Monarhie constituțională ereditară.

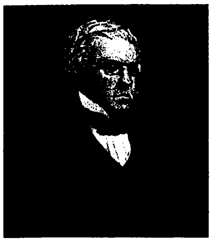

William Thackeray

Margaret Thatcher

THALBERG, Sigismond (1812–1871), pianist și compozitor austriac. Celebru pentru legato-ul său și pentru interpretarea virtuoză. Numeroase piese pentru pian.

THANATOS (în mitologia greacă) zeul morții. Era pomenit doar în cazuri extreme.

THANT,U (1909–1974), om politic birman. Secretar general O.N.U. (1961–1972).

THAR, reg. deșertică în India și Pakistan, între cursul inferior al Indului și m-ții Arāvalli; c. 259 mii km^2. Lacuri sărate și takâre. Creșterea ovinelor, caprinelor și cămilelor.

THÁSOS, ins. grecească în N M. Egee, separată de continent prin str. **T.**: 398 km^2. Localit. pr.: *Limin*. Relief muntos cu alt. max. de 1 045 m. Expl. de min. de fier și cupru. Ruine antice.

THATCHER, Margaret Hilda (n. 1925), om politic britanic. Conservatoare. Prim-min. (1979–1990). Prima femeie din Europa care devine șef al guvernului. Supranumită „Doamna de fier" pentru intransigența politicii sale.

THEILER, Max (1899–1972), medic și virusolog sud-african. A descoperit vaccinul împotriva febrei galbene. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1951).

THÉMĂ s.f. (În Imp. Bizantin) Unitate militară și apoi circumscripție militar-administrativă în care puterea civilă și militară era încredințată unui strateg numit de împărat. În sec. 10 teritoriul Dobrogei făcea parte din **t.** *Paristrion*.

THEODORAKIS, Mikis (n. 1925), compozitor grec. Lider (din 1975) al Partidului Uniunea Democratică de Stânga (EDA). Cântece pe versuri din lirica universală și națională, muzică de film („Zorba grecul"), o simfonie, balete, muzică de cameră.

THEODORESCU, Bazil (1891-1967, n. București), cardiolog român. Acad. (1965). Contribuții la studiul infarctului miocardic, anginei pectorale, aritmiilor cardiace („Profilaxia și tratamentul insuficienței coronariene", „Insuficiența coronariană. Aspecte clinice, electrocardiografice, bioumorale și terapeutice").

THEODORESCU, Dan (1899–1948, n. Tulcea), chirurg și stomatolog român. Metode și tehnici operatorii originale în chirurgia maxilofacială.

THEODORESCU, Dem. (1866–1946, n. Roești, jud. Vâlcea), scriitor român. Romane frescă având ca obiectiv Capitala („În cetatea idealului", „Robul").

THEODORESCU, Răzvan (n. 1939, București), istoric român. Acad. (2000). Președinte al Radioteleviziunii Române (1990–1992). Ministru al Culturii și Cultelor (2000–2004). Preocupări privind istoria culturii și istoria artelor („Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești", „Un mileniu de artă la Dunărea de Jos", „Civilizația românilor între medieval și modern", „Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européene"). Membru al mai multor societăți științifice din țară și străinătate.

THEODORESCU-SION, Ion (1882–1939, n. Ianca, jud. Brăila), pictor român. Naturi moarte, peisaje și compoziții cu subiecte din folclorul literar românesc, într-o viziune inspirată de cromatica și formele ornamenticii populare („Vara la râu", „La fântâna Meșterului Manole").

THEODORIAN, Caton (1871-1939, n. Craiova), scriitor român. Proză socială (romanul „Sângele Solovenilor"), teatru (comedia „Bujoreştii", capodopera sa).

THEODORICUS din Chartres (maturitate, c. 1130-1150), filozof şi teolog francez. A abordat probleme ale artelor liberale („Heptateuchon") şi de cosmogonie („Tratat asupra operei celor şase zile").

THEODORINI, familie de actori români: **1. Theodor T.** (1819-1873), animator al mişcării teatrale din Craiova. Studii de actorie în Italia. Interpret cu patos romantic, fantezie, vervă comică („Iaşii în carnaval", „Jicnicerul Vadră"). **2. Maria T.** (1831-1894), soţia lui **T. (1).** Actriţă şi directoare de trupă. Continuă activitatea iniţiată de soţul ei pentru crearea unui teatru naţional la Craiova. A excelat în roluri de comedie.

THEOHARI, Anibal (1873-1933, n. Bucureşti), medic român. Cercetări în terapeutică şi balneologie. A înfiinţat Institutul de Balneologie din Bucureşti (1924).

THEORELL, Axel Hugo Theodor (1903-1982), biochimist suedez. Cercetări asupra enzimelor respiratorii. A descoperit natura enzimelor oxidative şi modul lor de acţiune. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1955).

THEOTIMOS, numele a doi episcopi ai Sciţiei. Mai important: **T. I** (sec. 4-5 d.Hr.), probabil autohton, episcop al Tomisului şi Sciţiei (393-402 d.Hr.). A predicat creştinismul şi printre populaţiile migratoare (goţi şi huni), fiind numit de aceştia („zeul romanilor").

THEOTOKOS (cuv. gr. „Născătoare de Dumnezeu") titlu acordat Fecioarei Maria la Conciliul din Efes (431).

THERĀVĀDA (cuv. sanscrit) subst. (REL.) Hīnayāna.

Răzvan Theodorescu

THERMAIKÓS v. Salonic, Golful ~.

THESSALONIKI v. Salonic.

THIBAUD, Jacques (1880-1953), violonist francez. Amplă activitate pedagogică. Puritate stilistică, interpretare elegantă, sonoritate captivantă, chiar dacă nu foarte puternică. Carieră solistică internaţională. Fondează la Paris împreună cu Marguerite Long concursul care le poartă numele (1943). Trio celebru cu Alfred Cortot şi Pablo Casals.

THIBAUDET, Albert (1874-1936), critic literar francez. Influenţat de bergsonism; precursor al „noii critici". Viziune antidogmatică, susţinută de erudiţie şi de forţa intuiţiei critice („Fiziologia criticii", „Istoria literaturii franceze de la 1789 până în zilele noastre").

THIERRY, Augustin (1795-1856), istoric francez. Orientare liberală. Op. pr.: „Istoria cuceririi Angliei de către normanzi", „Consideraţii asupra istoriei Franţei".

THIERS, Adolphe (1797-1877), ziarist, istoric şi om politic francez. De mai multe ori ministru. Prim-min. (febr. - aug. 1836, mart.-oct. 1840, febr. 1848, 1871-1873) şi primul preşedinte al celei de-a treia republici (1871-1873). A condus acţiunea de reprimare sângeroasă a Comunei din Paris. A prezentat de pe poziţii liberale „Istoria revoluţiei franceze" şi perioada napoleoniană („Istoria Consulatului şi a Imperiului").

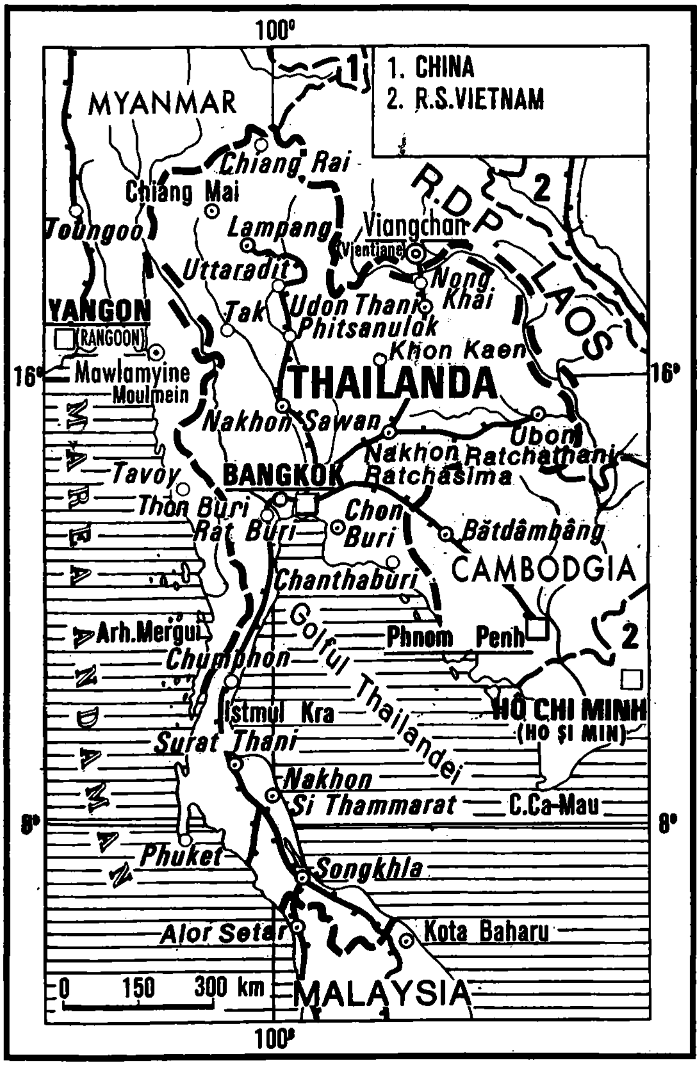

THIMONNIER, Barthèlemy (1793-1857), inginer francez. A inventat maşina de cusut (1830).

THIMPHU (TIMBU), cap. de vară a regatului Bhutan, situată în partea central-vestică a ţării; sediul guvernului (din 1962); 45 mii loc. (1997).

THÍRA v. Santorin.

THIRON, Constantin (1853-1924, n. Iaşi), medic şi publicist român. A organizat cercul de liber-cugetători „Raţiunea" (1909) de la Iaşi şi a îndrumat mişcarea ateistă din Bucureşti, legată de revista „Raţiunea" (1911-1914), editată de Panait Muşoiu.

THÖKÖLY Emeric (1656-1706), mare latifundiar, principe al Transilvaniei (1690-1691). Unul dintre conducătorii luptei nobilimii maghiare şi apoi a curuţilor împotriva Habsburgilor.

THOM, René (1923-2002), matematician francez. Lucrări de varietăţi diferenţiabile şi de topologie. Medalia Fields (1958).

THOMAS, Albert (1878-1933), om politic socialist francez. Preşedinte al Biroului Internaţional al Muncii (1920-1932) de pe lângă Liga Naţiunilor.

THOMAS, Ambroise (1811-1896), compozitor francez. Considerat simbol al conformismului. Opere („Mignon"), balete, muzică de cameră.

THOMAS, Dylan Marlais (1914-1953), poet englez. Lirica sa, apropiată de suprarealism, sondează zonele elementarului şi temele fundamentale ale existenţei („Harta dragostei", „Zămisliri şi moarte").

THOMAS, Edward Donnel (n. 1920), hematolog american. A realizat tehnica de grefe de măduvă osoasă. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1990) împreună cu J.E. Murray.

THOMAS, Sidney Gilchrist (1850-1885), inginer englez. A descoperit (1878), împreună cu vărul său Percy Gilchrist, procedeul de elaborare a oţelului din fonte fosforoase, care-i poartă numele.

THOMAS a Kempis sau **THOMAS von Kempen** (pe numele adevărat *Thomas Hemerken*) (c. 1380-1471), gânditor mistic german. I se atribuie lucrarea.

THOMON, Jean François Thomas (zis **DE ~**) (1759-1813), arhitect francez. Neoclasic. Devine, după 1800, arhitectul Curţii ţarului Aleksandru I din Sankt Peterburg, unde reconstruieşte Bolşoi Teatr şi realizează clădirea Bursei maritime, potrivit modelului iluminist francez.

THOMPSON, Emma (n. 1959), actriţă britanică de teatru şi film. Repertoriu vast, al unei prestigioase vedete, ce-şi compune personajele în tradiţia britanică, cerebral, cu vervă şi şarm („Rămăşiţele zilei", „În numele tatălui", „Raţiune şi simţire"). Premiul Oscar: 1992 („Întoarcere la Howards").

THOMPSON, John (n. 1932), matematician englez. Lucrări de teoria grupurilor. Medalia Fields (1970).

THOMSON, James (1700-1748), scriitor englez de origine scoţiană. Poeme de inspiraţie rustică („Anotimpurile", şi medievală („Castelul indolenţei"); tragedii („Tancred şi Sigismunda").

THOMSON 1. Sir Joseph John T. (1856-1940), fizician englez. Lucrări de fizică atomică, electromagnetism; studiu al radiaţiilor catodice şi al radiaţiilor canal. A descoperit electronul, determinându-i sarcina şi masa (1897) şi a inventat un oscilograf. Premiul Nobel pentru fizică (1906). **2. Sir George Paget T.** (1892-1975), fizician englez. Fiul lui **T. (1).** Cercetări asupra difracţiei electronilor în cristale, confirmând astfel principiul fundamental al mecanicii ondulatorii. Premiul Nobel pentru fizică (1937), împreună cu C.J. Davisson.

THOMSON, Sir William, lord Kelvin (1824-1907, n. Belfast), fizician şi matematician englez de origine irlandeză. Contribuții în termodinamică și în electromagnetism. A propus scara termometrică absolută Kelvin, a cercetat (1852) variația temperaturii unui corp poros, străbătut de un gaz *(efectul Joule-T.)* și a descoperit (1856) un efect termoelectric *(efectul T.)*. A elaborat teoria circuitelor electrice rezonante, punând bazele telegrafiei.

THOR (DONAR sau **THUNAR)** (în mitologia popoarelor germanice), zeul vremii, având putere asupra tunetului și fulgerului, vântului și ploii; protector al familiei și gliei, prieten al omului. Fiul lui Odin. Întruchipat ca un bărbat de o forță uriașă, luptător de neînvins.

THOREAU, Henry David (1817-1862), scriitor american. Povestiri în care individualismul („Nesupunerea civilă") alternează cu un înflăcărat cult al „întoarcerii la natură" („Walden, sau viața în păduri").

THOREZ, Maurice (1900-1964), om politic francez. Secretar general (1930-1964) și președinte (1964) al C.C. al P.C. Francez. Membru al Comitetului Executiv (1928-1943) și al Prezidiului Comitetului Executiv (1939-1943) al Internaționalei Comuniste.

THORN, George Widmer (1906-2004), medic american. Studii și descoperiri în domeniul hormonilor. Autorul unui test de diagnostic pentru insuficiența suprarenală *(testul lui T.)*.

THORNDIKE, Edward Lee (1874-1949), psiholog american. Cercetări în domeniul psihologiei comparate și al învățării („Măsurarea inteligenței", „Psihologia pedagogică").

THORVALDSEN, Bertel (1770-1844), sculptor danez. Reprezentant al neoclasicismului. A lucrat în Germania și Italia. Statuile și reliefuri, ilustrează subiecte religioase, istorice și mitologice cu tendință idealizantă („Mercur", „Ganimede", „Cele trei grații"). La Copenhaga i s-a dedicat un muzeu care-i poartă numele.

THOT (în mitologia egipteană), zeu misionar și civilizator; patron, protector și inventator al tuturor activităților intelectuale.

THOUVENEL, Édouard (1818-1866), om politic francez. Filoromân. Ambasador al Franței la Constantinopol (1855-1860) și ministru de Externe (1860-1862). A susținut Unirea Principatelor.

THRÍLLER (cuv. engl.) s.n. Roman sau film de groază.

THULE 1. Denumire antică a celei mai nordice părți a pământului cunoscută atunci (probabil Islanda, Shetland sau Feroe). **2.** Localit. în NV Groenlandei; 642 loc. (2002). Punct de escală pentru liniile comerciale transpolare.

THULIN, Ingrid (1926-2004), actriță suedeză de film și teatru. Succese în filmele lui Ingmar Bergman („Fragii sălbatici", „Tăcerea", „Căderea zeilor", „Casa surâsului").

THURINGIA (THÜRINGEN) 1. Reg. istorică în SV Germaniei. **2.** Land în partea central-estică a Germaniei; 16,2 mii km^2. Centrul ad-tiv: Erfurt. Ind. constr. de mașini, electronică, aparatură optică și medicală.

THURMAN, Uma (n. 1970), actriță americană de film. Roluri de femeie misterioasă și provocatoare („Legături primejdioase", „Cine pe cine iubește", „Pulp Fiction", „Kill Bill").

THURÓCZI Ioan (sec. 15), cronicar ungur. În scrierea sa, „Chronica Hungarorum", prezintă informații referitoare la răscoala de la Bobâlna (1437-1438).

THURSTON, William (n. 1946), matematician american. Lucrări de geometrie diferențială și de topologie. Medalia Fields (1982).

THURSTONE, Louis Leon (1887-1955), psiholog american. Pionier al aplicării metodelor matematice în psihologie și psihologia socială („Analiza multiplu-factorială"). Cercetări în măsurarea atitudinilor și a luării deciziilor („Măsurarea atitudinilor").

Ti, simbol chimic pentru *titan*.

TIA MARE, com. în jud. Olt, pe râul Olt; 4 924 loc. (2004). Aici au fost identificate urme ale unei așezări rurale romane și ale unui punct de fortificație roman (sec. 2-3 d.Hr.).

Joseph Thomson

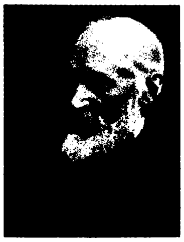

William Thomson

TIAMAT (În mitologia babiloniană) Zeița haosului acvatic primordial, din al cărei cadavru învingătorul ei, Marduk, a creat lumea.

TIÁMINĂ s.f. (BIOCHIM.) Vitamina B_1.

TIANJIN, oraș în S Chinei, la 130 km SE de Beijing, pe Marele Canal; 5,2 mil. loc. (1998). Ind. textilă, alim., constr. de mașini; produse chimice. Siderurgie. Două universități. În Ev. Med. importantă fortăreață.

TIANSHAN, sistem muntos în Asia Centrală (Kîrgîzstan și V Chinei), orientat SV-NE. Lungime: 2 500 km. În N este limitat de depr. Jungaria, iar în S de valea Fergana și depr. Tarim. Puternic nod orografic din care se desfac culmi cu depr. intercalate. Numeroși ghețari. Alt. max: 7 439 m (Pik Pobedî = Jenghish Chokusu). Expl. de cărbuni, petrol, sare, min. de fier.

TIÁRĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Coroană purtată de regii vechilor perși și de către conducătorii altor popoare orientale. **2.** Mitră papală, formată din trei coroane suprapuse decorate cu flori de crin stilizate.

TIASON, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor lui Ptolemeu, în V Munteniei. Identificată ipotetic cu așezarea geto-dacică de la *Tinosu*.

TIBALDI, Pellegrino (zis *il Pelegrini*) (1527-1596), arhitect, pictor și sculptor italian. Emul al lui Michelangelo. A lucrat la Roma, Bologna (fresce la palatul Poggi - „Povestea lui Ulise"), la Milano, în Lombardia. Chemat la Madrid de Filip II, a participat la decorarea Escorialului.

TIBERIADA (YAM KINNERET, BAHR TABARIYA), lac în NNE Israelului, în N M. Moarte, străbătut de râul Iordan. 165 km^2. Cunoscut și sub numele de *Tiberias, Genezareth, Marea Galileei*.

TIBERIU (Tiberius Claudius Nero), împărat roman (14-37 d.Hr.). Fiu adoptiv și succesor al lui August. A consolidat administrația imp. și a reprimat cu severitate opoziția senatorială.

TIBESTI, masiv muntos în Sahara Centrală (Libia și Ciad). Relief de podișuri etajate, intens fragmentate. Alt. max.: 3 415 m (vf. Emi Koussi).

TIBET (XIZANG) 1. Podișul ~, cel mai înalt pod. din lume, între m-ții Kunlun și Nanshan în N și m-ții Himalaya în S; c. 2 mil. km^2. Alt. medie 4 000-5 000 m. Străbătut de numeroase lanțuri montane înalte de peste 6 000 m. Numeroși ghețari, semideșerturi, deșerturi de piatră și sărături. Climă rece, uscată și aspră. În SV se resimte influența musonului. Din SV izv. Indul, Brahmaputra, Salween, Changjiang (Yangtze), Huanghe. Lacuri și izv. termale. **2. (Xizang Zizhiqu)** Prov. autonomă în V Chinei, în P.T.; 1,2 mil. km^2; 2,6 mil. loc. (1990). Centrul ad-tiv: *Lhasa*. Expl. de min. de fier și aur, de sare și cărbuni. Creșterea extensivă a animalelor. Legumicultură.

TÍBIA (< fr., lat.) s.f. Os lung, gros care formează, împreună cu fibula, scheletul gambei.

TIBIÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la tibia, care aparține tibiei (ex. arteră **t.**, nerv **t.**).

TIBISCUM, așezare dacică, apoi oraș în Dacia romană, identificat pe terit. satului Jupa-Caransebeș, jud. Caraș-Severin. Ridicat la rang de municipiu sub Septimiu Sever (193-211 d.Hr.).

TIBISCUS, denumirea geto-dacică a râului Timiș. A dat denumirea localit. antice *Tibiscum*.

TIBRU (TEVERE), fl. în Pen. Italică; 405 km. Izv. din Apenini, trece prin Roma și se varsă printr-o deltă în M. Tireniană la Ostia.

TIBUL (Albius Tibullus) (52-19 î.Hr.), poet latin. Elegii, remarcabile prin eleganța și puritatea formei.

TIC (< fr.) s.n. Mișcare involuntară (a pleoapei, buzei, umărului etc.) și repetitivă de scurtă durată provocată de acțiunea spastică a unui mușchi sau a unui grup de mușchi sinergici. ✦ Deprindere pe care o capătă cineva în mod inconștient.

TICAN-RUMANO, Mihai (1895-1967, n. Berevoești, jud. Argeș), scriitor și explorator român. Călător în Europa, Africa, America. Scrieri memorialistice și de aventuri, publicate în lb. spaniolă și română („Lacul cu elefanți", „Monstrul apelor").

TICĂÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre inimă) A bate repede; a palpita. **2.** (Despre ceasornice) A produce un sunet ritmic și caracteristic; a face tic-tac.

TICĂLÓS, -OÁSĂ (< *ticală*, înv. „mizerie") adj., s.m. și f. (Persoană) care face fapte nedemne, reprobabile; nemernic, păcătos. ✦ (Înv.) (Persoană) vrednică de milă; sărman, nenorocit.

TICHÉT (< fr., engl.) s.n. Imprimat care asigură deținătorului anumite drepturi (la spectacole, călătorii etc.).

TICHÍE (< tc.) s.f. Acoperământ pentru cap, fără boruri, din pânză sau din stofă; *p. ext.* bonetă.

TICHILEȘTI, com. în jud. Brăila, pe stg. Dunării; 3 822 loc. (2008).

TICINO (germ. **TESSIN),** canton în Elveția; 2,8 mii km^2; 311,9 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Bellinzona*. Creșterea animalelor pentru carne și lapte. Stațiuni climaterice. Turism. Posesiune a ducilor de Visconti și Sforza (sec. 14-15), cucerită de elvețieni (sec. 16), a devenit canton (1803).

TICLUÍ vb. IV tranz. **1.** A așeza, a aranja, a înjgheba. ✦ Fig. A pune la cale; a născoci. **2.** A scrie, a redacta ceva cu ușurință, la repezeală (și superficial); a improviza.

TICSÍ vb. IV **1.** Tranz. A umple până la refuz un spațiu; a îndesa; *p. ext.* a îmbâcsi. **2.** Tranz. și refl. A (se) înghesui.

TICUȘU, com. în jud. Brașov, în E pod. Hârtibaciului; 930 loc. (2008). Biserică evanghelică (1373). Atestat documentar în 1206.

TICVANIU MARE, com. în jud. Caraș-Severin, pe Caraș; 2 018 loc. (2008). Biserica Învierea Domnului (1772-1774). Expl. de balast.

TIDVĂ s.f. v. **tigvă.**

TIECK, Johann Ludwig (1773-1853), scriitor german. Reprezentant al școlii romantice de la Jena. Virtuoz al formei, este atras de elementul fantastic și subiectiv, de ironia romantică. A abordat numeroase genuri literare: bildungsromanul („Călătoriile lui Franz Sternbald"), basmul cult („Eckbert cel blond"), parodia romantică („Motanul încălțat"), tragedia („Genoveva"), nuvela („Belșugul vieții"), proza istorică. Culegeri de basme populare; eseuri.

TIEPOLO, Giovanni Battista (Giambattista) (1696-1770), pictor și gravor italian. Fresce în palate din Italia, Spania și Germania, subiectele sale preferate fiind apoteozele și triumfurile („Triumful artelor", „Triumful Veneției"), într-o cromatică strălucitoare și transparentă, folosind perspective infinite și siluete contorsionate, în spirit baroc.

TIERRA DEL FUEGO v. Țara de Foc.

TIFFANY, familie de bijutieri americani. **1. Charles Lewis T.** (1812-1902), orfevru, a fondat (1837), la New York, casa T. celebră pentru articolele de argintărie de mare fantezie. **2. Louis Comfort T.** (1848-1933), pictor și designer. Fiul lui **T. (1)**. A fondat (1878) o firmă de arte decorative și sticlărie, care a influențat Arta nouă europeană prin vitraliile și vasele de sticlă inspirate din

Tiberiu

Mihai Tican-Rumano

Johann Tieck

lumea vegetală, cu iradiaţii speciale; după moartea tatălui a continuat crearea de bijuterii.

TIFLÍTĂ (< fr.; {s} gr. *typhlos* „orb, fără ieşire") s.f. (MED.) Inflamaţie acută sau cronică a *cecumului.*

TIFLOPEDAGOGÍE (< fr.; {s} gr. *typhlos* „orb" + fr. *pédagogie*) s.f. Ramură a pedagogiei sociale care se ocupă de educarea şi instruirea orbilor şi a persoanelor cu vedere slabă.

TIFOBACILÓZĂ (< fr.) s.f. (MED.) Granulie.

TIFOÍDĂ (< fr.; {s} *typhodes* „cu delir, febră") adj. *Febră* ~ = infecţie acută provocată de bacilul tific, caracterizată printr-o perioadă cu febră ridicată şi cu simptome generale acute, urmată de localizare intestinală cu leziuni ce pot fi însoţite de complicaţii grave (hemoragii, perforaţii intestinale etc.); (pop.) lingoare.

TIFÓN (cf. engl. *tiffany*) s.n. Pânză subţire din bumbac cu ţesătură rară, utilizată la pansamente.

TÍFOS (< fr. {i}; {s} gr. *typhos* „letargie") s.n. ~ *exantematic* = boală infecto-contagioasă eruptivă, foarte gravă, provocată de o rickettsie, transmisă de păduchele de corp şi caracterizată prin febră, tulburări cardiace, nervoase, erupţie cutanată, cefalee etc.

TIGÁIE (< scr.) s.f. Vas metalic de bucătărie foarte plat şi prevăzut cu o coadă lungă.

TIGHÉL (< tc.) s.n. Cusătură vizibilă efectuată manual sau cu maşina şi constând dintr-o repetare a împunsăturilor, astfel încât fiecare pas să înceapă din locul împunsăturii precedente.

TIGHINA (BENDER), municipiu în Republica Moldova, pe dr. Nistrului; 129 mii loc. (1996). Catedrală episcopală (1825). Muzee. Menţionat documentar în 1408. Important rol comercial, fiind situat pe o ramură a marelui drum care lega M. Neagră de M. Baltică. Cucerit de la Petru Rareş în 1538 de sultanul Soliman Magnificul, care a construit aici o puternică fortificaţie, prin amplificarea cetăţii din vremea lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş. Centru al raialei cu acelaşi nume. Prin Pacea de la Bucureşti (1812), este cedat Rusiei. În 1918, s-a unit cu România; în 1940, anexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941) şi reocupat de trupele sovietice (1944). După 1991, teatru al luptelor între Republica Moldova şi secesionişti.

TIGLATPALASSAR, numele a trei regi ai Asiriei. Mai important: **T. III** (745–727 î.Hr.), reformator al statului. A restabilit stăpânirea asiriană asupra Babilonului şi asupra întregii Mesopotamii, a Siriei, Feniciei şi Palestinei, Asiria redevenind cea mai mare putere a Orientului antic.

TIGNAFÉS (< tc.) s.n. Emfizem pulmonar (la animale, mai ales la păsări).

TIGRAN, numele mai multor regi ai Armeniei. Mai important: **T II cel Mare** (95–54 î.Hr.). A cucerit Siria, Mesopotamia şi o parte a Asiei Mici. Învins de romani în anii 69 şi 68 î.Hr., regatul său a devenit vasal acestora (66 î.Hr.).

TÍGRU (< fr., gr.) s.m. Mamifer carnivor, din familia felidelor, cu corpul lung până la 3 m, cu blana galbenă-roşcată, vărgată cu dungi negre *(Panthera tigris)*; trăieşte în S şi E Asiei. Specie periclitată; ocrotit în rezervaţii.

TIGRU (DIJLAH), râu în Asia (Turcia, Siria şi Iraq); 1 950 km. Izv. din m-ţii Taurusul Armean, străbate C. Mesopotamiei şi se uneşte cu Eufratul la Al-Qurna formând fl. Shatt al' Arab. Trece prin Diyarbakir, Mosul şi Baghdad. Pe malurile sale se află ruinele vechilor oraşe *Ninive, Assur* şi *Ctesiphon.*

TÍGVĂ (TÍDVĂ) (< bg., scr.) s.f. **1.** (Pop.) Craniu; (deprec.) cap. **2.** (BOT.) Plantă erbacee din familia cucurbitaceelor, cu flori mari, albe, cu fructe mari, de obicei bombate, care la maturitate devin lemnoase şi gălbui. Una dintre varietăţi este numită tâlv.

TIGVENI, com. în jud. Argeş, pe Topolog; 3 402 loc. (2008). Conac (sec. 18–19).

TIHA BÂRGĂULUI, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, la confluenţa Bârgăului cu Leşu; 6 386 loc. (2008). Atestat documentar în 1386.

TÍHNĂ (< *tihni*) s.f. Odihnă, repaus; *p. ext.* pace, linişte; calm; viaţă liniştită.

TIHOMIR (TUGOMIR, TOGOMER), conducător (c. 1290 – c. 1310) al unei formaţiuni statale feudale româneşti de la S de Carpaţi. Tatăl lui Basarab I.

TIHONOV, Nikolai Semionovici (1896–1979), scriitor rus. Lirică patriotică („Hoarda", „Iurga"), proză („Nomazii, „Povestiri din Leningrad").

TIHONOV, Viaceslav Vasilievici (n. 1928), actor rus de teatru şi film. Portretizări nuanţate, creator subtil de compoziţii dramatice („Tragedia optimistă", „Război şi pace", „Acapararea").

TIHUŢA, pas în SE m-ţilor Bârgău, pe cumpăna de ape dintre văile Dorna şi Bârgău, la 1 201 m alt.; face legătura între bazinele Dornei şi Bistriţei transilvănene. Cunoscut şi sub denumirea de *Bârgău.*

TÍJĂ (< fr.) s.f. **1.** Tulpină aeriană nefoliată, terminată cu o floare a plantelor erbacee. **2.** Bară de oţel cu secţiune circulară mică în raport cu lungimea, folosită în sistemele tehnice ca organ de legătură.

TIJUANA, oraş în NV Mexicului, la graniţa cu S.U.A.; 1,2 mil. loc. (2000). Ind. textilă şi alim. Staţiune balneară.

TIKTIN, Heimann (Hariton) (1850–1936, n. Breslau), lingvist român. M. de onoare al Acad. (1919). Originar din Germania, a trăit mult timp la Iaşi (din 1878); din 1912 s-a stabilit la Berlin. Lucrări de lingvistică românească („Studii de filologie românească", „Gramatică română", „Manual elementar de limba română") şi de lexicografie („Dicţionar român-german"). A susţinut principiul fonetic în ortografia românească.

TILAK, Balgangadhar (1856–1920), om politic indian. Lider al aripii de stânga a partidului Congresul Naţional Indian. Adept al principiului folosirii violenţei pentru obţinerea independenţei.

TILBURG, oraş în S Olandei, port la canalul Wilhelmina; 252,6 mii loc. (1999, cu suburbiile). Ind. electrotehnică, textilă, constr. de maşini şi alim.

TÍLDĂ (< fr., germ.) s.f. **1.** Semn grafic (~) folosit pentru a substitui un cuvânt. **2.** Semn diacritic de aceeaşi formă, care se pune deasupra unei litere (ex. ñ, în spaniolă), pentru a da pronunţării sunetului, pe care ea îl reprezintă, o anumită particularitate (palatal, nazal etc.).

TILEA, Viorel V. (1896–1972, n. Sibiu), diplomat şi om politic român. Nepot al lui I. Raţiu. Naţional-ţărănist. Intim al regelui Carol II, a făcut parte din mai multe guverne (1930–1933). Ministru al României la Londra. S-a opus alianţei României cu Axa şi comunizării ţării, rămânând în exil.

TILEAGD, com. în jud. Bihor, pe Crişu Repede; 7 129 loc. (2008). Prelucr. lemnului (cherestea şi mobilă). Biserică reformată (sec. 14) şi biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1783). Atestat documentar în 1291.

TILIACÉE (< fr.; {s} lat. *tillia* „tei") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate (ex. teiul, iuta), lemnoase, rareori erbacee.

TILIŞCA, com. în jud. Sibiu, în Mărginimea Sibiului; 1 592 loc. (20084). În apropierea com., pe dealul numit Căţănaş, a fost descoperită o aşezare locuită în mai multe perioade istorice, începând din Epoca Bronzului şi până în Epoca La Tène. Mai importantă, cetatea dacică (sec. 2 î.d.Hr.–sec. 1 d.Hr.) fortificată cu val de pământ. Se remarcă, în cadrul aşezării, prezenţa a 14 ştanţe (tipare) monetare având imprimate cópii după reprezentările de pe denarii republicani romani. Atestată documentar în 1366.

TILL UILENSPIEGEL v. **Uilenspiegel.**

TILLICH, Paul (1886–1965), teolog şi filozof german. Stabilit în S.U.A. (1933). Aparţinând *teologiei dialectice* în cadrul *protestantismului,* T. a militat pentru unificarea ecumenică a creştinismului. A definit religia drept cea mai esenţială dintre preocupările umane şi a tratat limbajul religios ca simbolic („Teologie sistematică").

TILLY, Johann T'Serclaes, conte de ~ (1559–1632), general flamand. S-a remarcat în timpul Războiului de 30 de Ani, comandând armatele Ligii Catolice. Împreună cu Wallenstein i-a înfrânt pe danezi, la Lutter am Barenberge (aug. 1626). Înfrânt şi rănit mortal în bătălia de la Rain, pe Lech (apr. 1632).

TILSIT, denumirea până în 1946 a oraşului Sovetsk din Federaţia Rusă (reg. Kaliningrad). Aici s-au semnat tratatele de pace franco-rus (7 iul. 1807) şi franco-prusian (9 iul. 1807), încheiate în urma înfrângerii Coaliţiei IV (Rusia, Anglia şi Prusia) de către Franţa, în urma cărora Prusia pierdea aproape jumătate din terit. său; se creau Regatul Westfaliei şi Marele Ducat al Varşoviei, iar Rusia şi Prusia aderau la Blocada continentală. Vechea denumire *Sovetsk.*

TIMAN, grup de coline în N părţii europene a Federaţiei Ruse, în V m-ţilor Ural. Alt. max.: 463 m. Expl. de petrol.

TIMÁRURI (< fr.) s.m. pl. (În Ev. Med. în Imp. Otoman) Denumire a loturilor de pământ conferite în proprietate temporară de către sultan oştenilor (uneori şi dregătorilor civili, ca salarii), în schimbul obligaţiei de a presta serviciul militar.

TÍMBRU (< fr.) s.n. **1.** Imprimat de valoare, de dimensiuni mici, emis de stat sau de o instituţie special autorizată şi servind la plata unui impozit sau a unei taxe (reprezentată de valoarea lui). În general, **t.** sunt folosite pentru francările poştale (v. *marcă poştală*) sau fiscale *(t. fiscal).* ✧ *T. sec.* = ştampilă în relief, fără tuş, care se imprimă pe anumite acte. **2.** Însuşire a sunetelor complexe, determinată de frecvenţele şi de intensităţile sunetelor (armonicelor) care le alcătuiesc.; t. permite să se distingă între ele sunetele cu înălţimi şi cu tării egale, produse de surse (instrumente muzicale, voci etc.) diferite. **3.** (LINGV.) Particularitate a unui sunet (în special a vocalelor) care face ca să fie deosebit de alt sunet rostit în condiţii de durată, de înălţime şi de intensitate identice.

TIMES („The ~"), cotidian britanic de orientare conservatoare. Apare, la Londra, din 1785.

TIMICĂ 1. George T. (pseud. lui *Dumitru Georgescu*) (1886–1954, n. Bucureşti), actor român. Repertoriu variat: operetă, revistă, teatru. A excelat în roluri de compoziţie comică (Conu Leonida). Artist al Poporului. **2. Silvia-Dumitrescu T.** (1902–1999, n. Craiova), actriţă română. Soţia lui T. **(1).** A interpretat îndeosebi roluri de comedie

Tiepolo: „Adoraţia magilor"

(„Bădăranii", „Conu Leonida faţă cu reacţiunea", „O noapte furtunoasă", „Gaiţele", „Titanic vals").

TIMÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi subst.) (Despre oameni) Lipsit de îndrăzneală, de curaj, de încredere în sine; sfios; *p. ext.* (despre acţiunile oamenilor) care denotă o astfel de fire.

TIMIRIAZEV, Kliment Arkadievici (1843-1920), botanist rus. Lucrări de fiziologie a plantelor, consacrate mai ales fotosintezei.

TIMIŞ 1. Râu în SV României, afl. stg. al Dunării pe terit. Serbiei, în aval de Belgrad; 350 km (dintre care 241 km pe terit. României). Izv. din m-ţii Semenicului, urmând în cursul superior o „vale-culoar" care separă Carpaţii Meridionali de m-ţii Banatului, străbate apoi dealurile şi C. Banatului, trecând prin Caransebeş şi Lugoj. Afl. pr.: Bistra, Pogăniş, Bârzava. În câmpie este îndiguit şi legat prin canale de Bega. În Antic. a purtat numele *Tibiscus* sau *Timeses*. **2.** Râu, afl. dr. al Ghimbăşelului (afl. al Oltului); 31 km. Izv. din m-ţii Bârsei, din apropierea pasului Predeal, desparte masivul Piatra Mare (în E) de Postăvarul (în V) şi trece prin apropiere de Braşov. **3.** Jud. în extremitatea de V a României, în Banat, la graniţa cu Serbia şi Ungaria. Supr.: 8 697 km^2, cel mai mare judeţ al României. Populaţia: 673 212 loc. (2008). *Reşed.*: municipiul Timişoara. Oraşe: Buziaş, Ciacova, Deta, Făget, Gătaia, Jimbolia, Lugoj (municipiu), Recaş, Sânnicolau Mare. *Comune:* 85. *Relief* predominant de câmpie (peste 85%), în cadrul căreia se evidenţiază un sector de câmpie joasă în partea central-vestică şi nord-vestică (C. Timişului şi C. joasă a Mureşului, respectiv C. Arancăi şi Jimboliei) şi câmpii piemontane, formate prin îngemănarea glacisurilor, în părţile de N, E şi SE ale jud. T. (C. Vingăi, C. Lugojului, C. Bârzavei). Arealul de N-NV al jud. **T.** este ocupat de prelungirile sudice ale pod. Lipovei, iar cel de E şi SE, de dealurile Lugojului, Pogănişului şi Dognecei. În extremitatea de E a jud. T. se află partea de V şi SV a m-ţilor Poiana Ruscăi. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin câteva cursuri pr. (Timiş, Mureş – la limita de NV a jud., Bega, Aranca, Bârzava), care colectează numeroşi afl. mai mici. *Resursele naturale:* zăcăminte de lignit, petrol, min. de fier şi de mangan, ape minerale (Buziaş, Călacea, Ivanda, Bogda). *Industrie* dezvoltată, unele ramuri cu pondere importantă la nivelul ţării (ind. constr. de maşini, chimică, pielăriei şi încălţămintei, textilă). Pr. produse ind. realizate sunt: utilaje ind., material rulant, produse metalice, instrumente optice, mobilă, cherestea, placaje, furnire, încălţ., obiecte din blană şi piele, conf., tricotaje, pălării, cărămidă şi ţiglă, ceramică fină, produse cosmetice şi de marochinerie, produse chimice, alim., jucării etc. Jud. T. ocupă locul 1 pe ţară în ceea ce priveşte mărimea supr. agricole şi a terenurilor arabile. Se cultivă grâu, porumb, orz, floarea-soarelui, plante pentru nutreţ, ovăz, legume, sfeclă de zahăr, soia, cartofi, leguminoase pentru boabe, plante textile, plante medicinale etc. Legumicultură. Pomicultura este bine dezvoltată în Pod. Lipovei şi în zona Dealurilor Lugojului şi Pogănişului, iar viticultura în câmpie şi dealuri (podgoriile Teremia Mare, Recaş, Buziaş, Giarmata, Silagiu ş.a.). Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine şi cabaline. Avicultură; apicultură. *Turism*, în special legat de obiective istorice, arhitectonice şi culturale din Timişoara, Lugoj, Jimbolia şi Sânnicolau Mare, precum şi în unele aşezări rurale ca Lenauheim, Jdioara/com. Criciova (ruinele unei cetăţi din sec. 13), Margina (mai multe biserici şi ruinele unei cetăţi din sec. 15), Surducu Mic/com. Traian Vuia (muzeul memorial „Traian Vuia"), Cenad (vestigiile celei mai vechi aşezări monastice din Banat şi ale Cetăţii Morisena), Foeni (conacul familiei Mocioni, 1750), Şemlacu Mic/com. Gătaia (Mânăstirea „Săraca", sec. 13) ş.a. Staţiunile balneoclimaterice (Buziaş şi Călacea), parcul dendrologic de la Bazoş, rezervaţia ornitologică de la Satchinez reprezintă alte puncte de atracţie.

TIMIŞ-CERNA, culoar depresionar între Carpaţii Meridionali (m-ţii Ţarcului, Godeanu şi Cernei) la E şi m-ţii Banatului (Semenic şi Almăj) la V. Este format dintr-un sector mai larg în N (depr. Caransebeş), străbătut de râul Timiş, şi altul mai îngust în S (depr. Mehadia), drenat de râul Mehadica şi cursul superior al Cernei, separate prin pasul Domaşnea sau Poarta Orientală (540 m alt.). Prin acest culoar se asigură legătura rutieră şi feroviară între Banat şi Oltenia. Cunoscut şi sub numele de culoarul *Caransebeş-Mehadia*.

TIMIŞEŞTI, com. în jud. Neamţ, pe dr. Moldovei; 4 070 loc. (2008).

TIMIŞOARA, municipiu în V României, pe canalul Bega, reşed. jud. Timiş; 312 362 loc. (2008). Unul dintre cele mai importante centre ind. şi culturale ale ţării. Termocentrală. Constr. de maşini; produse metalice de larg consum, electrotehnice şi electrice, chimice; mat. de constr.; porţelanuri şi faianţă; prelucr. lemnului; întreprinderi textile, de piel., încălţ. şi marochinărie, alim., poligrafie. Filială a Acad., institute de învăţământ superior (universitate, institut politehnic, agronomic şi de medicină), trei teatre dramatice (român, german şi maghiar), teatru de păpuşi, filarmonică. Monumente: Castelul Minierilor (sec. 14–15), care adăposteşte Muzeul Banatului; casa prinţului Eugeniu de Savoia (1717); catedrală catolică în stil baroc (1736–1773), catedrală sârbească, vechea primărie şi vechea prefectură (sec. 18); catedrală ortodoxă (sec. 20); clădirea Operei, construită de arh. Duiliu Marcu în cadrul Teatrului Naţional (sec. 19–20). Prima menţiune documentară datează din 1212. Distrus de tătari (1241), oraşul este refăcut şi devine, începând din sec. 14, unul dintre cele mai importante centre economice şi militare ale Transilvaniei. Aici a avut loc, la 15 iul. 1514, bătălia decisivă în care răsculaţii conduşi de Gheorghe Doja au fost învinşi de armata voievodului Transilvaniei. Cucerită de turci (1552), este transformată în reşedinţă a paşalâcului cu acelaşi nume. În 1716 este cucerită de la turci de armata austriacă, comandată de Eugeniu de Savoia, devenind capitala Banatului Timişoarei. La 1 dec. 1918 s-a unit cu România. la 16 dec. 1989 aici a izbucnit o revoltă populară soldată, în final, cu căderea comunismului în România. Oraş-martir (1990).

TIMIŞU DE SUS, localit. componentă a oraşului Predeal (jud. Braşov), pe valea Timişului, la 820 m alt. Staţiune climaterică, cu un climat montană, indicată pentru tratarea afecţiunilor căilor respiratorii, a nevrozelor astenice, a stărilor de surmenaj, debilitate şi convalescenţă.

TIMMERMANS, Felix (1886–1947), scriitor belgian de limbă flamandă, cunoscut drept „prinţul povestitorilor flamanzi". Romane de inspiraţie folclorică („Psalm ţărănesc") şi medievală („Micul Iisus în Flandra").

TIMOC (TIMOK), râu în Pen. Balcanică, afl. dr. al Dunării la NV de Vidin; 183 km. În cursul inferior formează graniţa de stat dintre Serbia şi Bulgaria. Considerat ca limită între m-ţii Carpaţi şi m-ţii Balcani. Valea T. adăposteşte o importantă comuntate românească.

TIMOFTÍCĂ (< *Timofte*) s.f. Denumire dată speciilor de plante erbacee, anuale sau perene, din genul *Phleum*, fam. Poacee, cu spiculeţe uniflore, grupate în spice false, cilindrice. Se cultivă ca plantă de nutreţ specia *Phleum pratense*.

TIMÓL (< fr.; {s} *thymon* „cimbru" + fr. *[cré]sol*) s.n. Substanţă care se găseşte în unele uleiuri eterice, fiind utilizată ca emolient al căilor respiratorii. Este folosită şi la efectuarea probei Mac-Lagan, indicând nivelul globulinelor; pozitivă în cazurile de hepatită difuză (valoarea normală a probei fiind de la 0 la 5 unităţi).

TIMOLEON (410–337 î.Hr.), om politic şi general corintian. I-a înfrânt pe cartaginezi şi l-a izgonit pe Dionysos II, tiranul Siracuzei, restaurând regimul democratic (344–337 î.Hr.).

TIMÓNĂ (< ngr.) s.f. Roată cu cavile, de lemn sau de metal, cu ajutorul căreia se comandă mecanismul de acţionare a cârmei unei nave.

TIMONIÉR (< fr.) s.m. Marinar însărcinat cu manevrarea timonei.

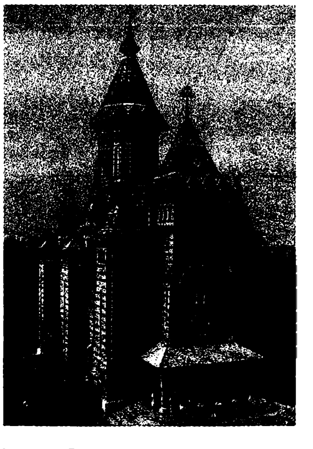

Timişoara. Catedrala

TIMOR 1. Mare în Oc. Indian, între ins. T. şi coasta de NV a Australiei; 615 mii km^2. **2.** Ins. în Arh. Malaez, la E de ins. Flores; 33,2 mii km^2. Relief muntos. Alt. max.: 2 290 m (vf. Ramelan). Seismicitate ridicată. Expl. forestiere. Colonizată de portughezi, din 1520 (partea de NE). În 1859, se determină prin tratat împărţirea ins. între Olanda *(Timorul de Vest*, inclus în sec. 17 în colonia Indiile Olandeze, iar în 1949, o dată cu proclamarea Republicii Indonezia, intră în componenţa noului stat – prov. Nusatenggara) şi Portugalia *(Timorul de Est)*.). 3. **Timorul de Est, Republica Democratică a Timorului de Est,** stat în Oceania, situat în jumătatea răsăriteană a ins. Timor, la care se adaugă exclava Oecussi (în V ins. Timor) şi câteva insule adiacente între care Atauro şi Jaco; 14 604 km^2; 1 019 000 loc. (2004; 800 000 loc., după alte surse). Limbi oficiale: tetum şi portugheza. Religia: creştină (romano-catolici 91,4%, protestanţi 2,6%), islamică 1,7%; hindusă 0,3%, budistă 0,1% ş.a. Cap.: *Dili*. Oraşe principale: Baucau, Maliana, Ermera. Relieful este predominant muntos (alt. max. Foho Tatamailau 2 963 m) şi deluros, câmpiile ocupând – cu excepţia părţii vestice, unde au o extensiune mai pronunţată – spaţii înguste în lungul litoralului. Climă tropical-musonică (Dili, 19°–31° C). Râuri scurte, nenavigabile. Vegetaţie de savană şi păduri tropicale; în zona litorală mangrove. Mici plantaţii de cafea, tutun, bumbac, arahide, ceai şi arbori de cauciuc; se mai cultivă orez, manioc, porumb, legume, palmieri de cocos, citrice. Se cresc bubaline, bovine, porcine. Pescuit. *Resurse de subsol:* gaze naturale, descoperite în zona sa offshore din Marea Timor, cărbuni, petrol, aur, argint, mangan, marmură. Ind. textilă, confecţii, pielărie, produse alimentare. Moneda: 1 Dollar = 100 Cenţi. – *Istoric.* Locuitorii **T.E.** sunt rezultatul contopirii unor succesive valuri de imigranţi (paleomongoloizi, polinezieni şi melanezieni), originari din Asia de Est continentală şi insulară. Vizitată de portughezi în 1520, ins. Timor devine, în 1586, colonie lusitană, parte a Indiilor Portugheze. După instalarea lor în arh. indonezian, olandezii ocupă, în 1618, oraşul Kupang şi devin apoi stăpânii jumătăţii apusene a ins. Tratatul de delimitare a frontierei dintre posesiunile olandeze şi cele portugheze este semnat în 1859. Din 1844, **T.E.** este administrat împreună cu Macao, din 1896 devine prov. de sine stătătoare. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial este ocupat (1942–1945) de trupele japoneze. După proclamarea independenţei Indoneziei, Timorul de Vest devine oficial, în 1949, prov. a statului indonezian, în timp ce Timorul de Est (T.E.) rămâne în continuare o colonie a Portugaliei. Prin Legea organică, adoptată în 1963 la Lisabona, **T.E.** este declarat „provincie de peste mări" a Portugaliei. După victoria revoluţiei „garoafelor roşii" şi instaurarea democraţiei, în 1974, în Portugalia, Consiliul de Stat al Portugaliei adoptă (19 iul. 1974), în cadrul procesului de decolonizare, legea privind recunoaşterea dreptului la independenţă a **T.E.** şi hotărăşte, un an mai târziu, acordarea acesteia în 1978. Forţele politice din **T.E.**: Frontul Revoluţionar pentru Independenţa Timorului (FRETELIN), de stânga, solicită acordarea neîntârziată a independenţei, Uniunea Democrată a Timorului (U.D.T.) se pronunţă pentru o independenţă progresivă, iar Uniunea Populară Democrată Timoreză (APODETI) militează pentru unirea cu Indonezia. În aug. 1975 izbucneşte un război civil între FRETELIN, U.D.T. şi APODETI. Reuşind să controleze o mare parte a terit., în condiţiile retragerii administraţiei portugheze, FRETELIN declară unilateral independenţa **T.E.** şi proclamă Republica Democrată a Poporului Timorului de Est. Guvernul indonezian, sprijinit de cel nord-american, neacceptând această decizie a

FRETELIN-ului, ordonă trupelor sale să pătrundă în **T.E.**, ocupând (27 iul. 1976) reşedinţa administrativă a acestuia, oraşul Dili, iar la 17 iul. 1976, **T.E.** este declarat provincie a Indoneziei. O.N.U. nu recunoaşte această decizie, problema **T.E.** rămânând înscrisă pe agenda Adunării Generale a O.N.U. Beneficiind de un larg sprijin popular, FRETELIN continuă, timp de peste două decenii, lupta împotriva celor c. 40 000 de soldaţi indonezieni. Peste 200 000 de oameni, aproape un sfert din populaţia ţării, piere în timpul acestui conflict, în luptă sau răpusă de boli şi foamete ori victimă a represiunii. După 16 ani de negocieri, Portugalia, fosta putere colonială, şi Indonezia semnează la New York, la 5 mai 1999, un acord privind organizarea unui referendum asupra statutului **T.E.** - autonomie în cadrul statului indonezian sau independenţă. În referendumul din 30 aug. 1999 (desfăşurat în prezenţa observatorilor O.N.U.), 78,5% dintre cei 450 000 de locuitori cu drept de vot optează pentru independenţă. După aflarea rezultatului - la 4 sept. 1999, miliţiile proindoneziene declanşează, în condiţiile unei pasivităţi totale a armatei indoneziene prezente în terit., o politică a pământului pârjolit, soldată cu distrugerea edificiilor publice şi a infrastructurii, cu mii de morţi şi exodul a 250 000 de persoane, care părăsesc T.E. Rezoluţia nr. 1 264 a Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite din 15 sept. 1999 aprobă trimiterea unei forţe internaţionale de menţinere a păcii în **T.E.** (INTERFET), pentru misiuni umanitare şi restabilirea păcii şi securităţii. Majoritatea militarilor şi comanda supremă a operaţiunii este asigurată de Australia. Parlamentul de la Jakarta recunoaşte oficial, la 19 oct. 2001, rezultatele referendumului. Misiunea de asistenţă a Naţiunilor Unite pentru **T.E.**, UNAMET, şi o forţă militară internaţională, de 10 000 de soldaţi, supraveghează drumul spre independenţă al T.E. Adunarea Constituantă, aleasă la 30 aug. 2001, dominată de reprezentanţii FRETELIN, adoptă la 22 mart. 2002 noua Constituţie a ţării. Xanana Gusmão, liderul carismatic al luptei pentru independenţă, care candidase ca independent, este ales preşedinte al viitorului stat la 14 apr. 2002. 220 000 de refugiaţi se întorc la casele lor. În prezenţa noului preşedinte, a lui Kofi Annan, secretarul general al O.N.U., a lui Jorge Sampaio, preşedintele Portugaliei, a şefului de stat indonezian, Megawati Sukarnoputri, şi a ex-preşedintelui american, Bill Clinton, la 20.5.2002 este proclamată în mod oficial, la Dili, independenţa Republicii Democrate a Timorului de Est, primul stat independent al sec. 21, al 192-lea de pe glob. La 27 sept. 2002, T.E. devine al 191-lea stat membru al O.N.U. În aceeaşi zi, primul ministru, Mari Alkatiri, depune jurământul împreună cu cei 23 de membri ai cabinetului său. **T.E.**, al 46-lea stat al Asiei, este cel mai sărac de pe continent, cu 40% din populaţie analfabetă, cu 70% din forţa de muncă în şomaj, cu o infrastructură distrusă în proporţie de 80%, iar bugetul de c. 60 mil. dollari este în cea mai mare parte din fondurile oferite de O.N.U. şi de alţi donatori. În 2006, în urma unui conflict cu şeful statului, primul min. este înlocuit cu José Ramos-Horta. Republică parlamentară.

TIMORÁT, -Ă (< fr.) adj. Dominat de teamă; intimidat.

TIMOSHENKO, Stepan Prokofievici (1878-1972), inginer american de origine rusă. Lucrări în domeniul rezistenţei materialelor şi al mecanicii construcţiilor. A aplicat metoda variaţională din teoria elasticităţii la diverse probleme de inginerie.

TIMOŞENKO, Semion Konstantinovici (1895-1970, mareşal sovietic. Comisar al poporului pentru apărare (1940-1941). În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a comandat mari unităţi operative-strategice.

TIMOTEI (?-97 d.Hr.) ucenic al apostolului Pavel, pe care l-a însoţit în misiune. Potrivit tradiţiei, primul episcop al Efesului. Canonizat. ✧ *Epistolele către T.* = scrieri ale „Noului Testament", constând în două scrisori ale apostolului Pavel către **T.**, alcătuite în c. 65 d.Hr. Cuprind îndrumări pentru organizarea şi conduita comunităţii creştine pe care Pavel i-a încredinţat-o.

TIMOTIN, Alexandru (1925-2007, n. Iaşi), inginer român. Acad. (1999). Specialist în electrotehnică. Contribuţii privind energia şi forţele electromagnetice, teoria parametrilor tranzitorii ai circuitelor electrice („An Introduction to Relativistic Dynamics, Without Optic or Electromagnetic Aids", „Sur les modèles de polarization électrique temporaire en régim variable").

TIMP (lat. *tempus*) s.n., s.m. **1.** S.n. Mediu omogen şi nedefinit, analog spaţiului, în care ne apare succesiunea evenimentelor, fiecare având durata sa proprie. Eleaţii au formulat argumente împotriva posibilităţii **t.**; Leibniz a susţinut că **t.** nu este nimic mai mult decât relaţii temporale; Newton şi Clarke au susţinut caracterul absolut al **t.**, iar Kant a arătat că t., ca şi *spaţiul*, reprezintă o formă pură a intuiţiei sensibile. Einstein susţine relativitatea t., în funcţie de sistemul de referinţă. **2.** S.n. Moment în desfăşurarea unei acţiuni, unui eveniment, fenomen sau proces; interval în care se petrece o acţiune, un fenomen etc.; coordonată temporală, oră **(2)**. ✧ *T. local* = timp definit pentru fiecare punct de pe globul pământesc, acelaşi pe întregul meridian al locului respectiv. *T. sideral* = timp local determinat de rotaţia Pământului în raport cu stelele şi exprimat în zile siderale; are originea la miezul nopţii. *T. solar adevărat* = timp local determinat de mişcarea aparentă diversă a Soarelui şi exprimat în zile solare adevărate; are originea la amiază şi, din cauza neuniformităţii rotaţiei Pământului în jurul axei sale, nu se scurge uniform. *T. solar mijlociu* = timp local care se scurge practic uniform, determinat de rotaţia Pământului în raport cu un Soare mijlociu şi exprimat în zile solare mijlocii; are originea la amiază. *T. civil* = timp local decalat cu 12 ore înaintea timpului solar mijlociu, având originea la miezul nopţii. *T. universal* = timpul civil al meridianului de origine (care trece prin Greenwich); se notează *T.U.* *Timpul efemeridelor* = timp apropiat de cel universal, scurgându-se însă riguros uniform şi având drept unitate de măsură fundamentală secunda. V. *oră*. *T. de reacţie* = perioadă de latenţă (v. *latenţă*). (FIZ.) *T. de înjumătăţire* v. *înjumătăţire*. **3.** S.n. Perioadă istorică. ✧ Expr. *Pe timpuri* = în urmă cu multă vreme; odinioară. **4.** S.n. (METEOR.) Stare a atmosferei într-un anumit loc şi într-o anumită perioadă, determinată de valorile temperaturii, presiunii, vântului şi umidităţii aerului. **5.** S.m. (MUZ.) Fiecare dintre părţile egale care alcătuiesc o măsură; bătaie. **6.** S.m. Denumire dată fiecăreia dintre fazele unui ciclu de funcţionare a unei maşini termice (de ex. a unui motor cu ardere internă), în decursul căreia se realizează o cursă completă a pistonului motor (dus şi întors). **7.** S.n. (JUR.) *T. de muncă* = **t.** pe care salariatul îl foloseşte pentru îndeplinirea sarcinilor de muncă. Durata **t.** de muncă pentru salariaţii angajaţi cu normă întreagă este stabilită prin lege, respectiv prin Codul muncii. *T. de odihnă* = **t.** exprimat în zile nelucrătoare la care salariatul are dreptul, format din repausul săptămânal, sărbătorile legale şi concediul de odihnă anual. *T. liber* = parte a timpului extraprofesional (constituit din odihnă, divertisment, dezvoltarea culturală a personalităţii. **8.** S.n. (LINGV.) Categorie gramaticală a verbului, care arată momentul când se petrece acţiunea; fiecare dintre formele flexionare prin care este exprimată această categorie.

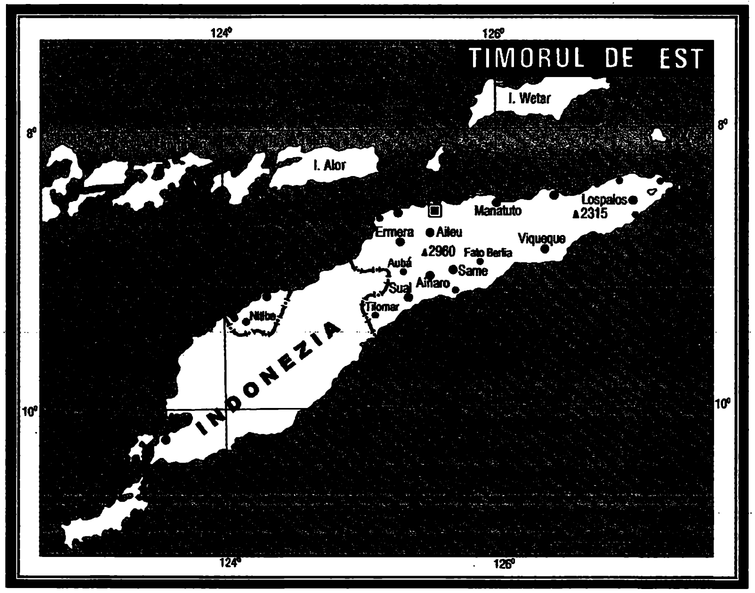

TIMPÁN¹ (< fr., gr.) s.n. **1.** Membrană care separă conductul auditiv extern de urechea medie şi ale cărei vibraţii transmit undele sonore prin oscioarele acustice la urechea internă. **2.** Suprafaţă de zidărie cuprinsă între lintou şi un arc de deasupra golului unei uşi sau al unei ferestre.

TIMPÁN² (< it., germ.) s.n. Instrument muzical de percuţie, acordabil, asemănător cu toba.

TIMPUL, ziar apărut la Bucureşti (1876-1884; 1889-1900; 1923-1924), ca organ oficial al Partidului Conservator. Printre redactori: M. Eminescu, I.L. Caragiale şi I. Slavici.

TIMPURI NOI, grup rock alternativ şi new wave românesc, constituit în 1982 la Bucureşti. Nucleul trupei e format din Adrian „Artanu" Pleşca, Dan Iliescu şi Răzvan Moldovan. Succese în anii '80-'90 („Perfect", „Tanţa", „Emigrant USA").

TIMUR LENK (TAMERLAN) (c. 1336-1405), conducător mongol. Mare emir în Maverannahr (din 1370). Prin numeroase războaie de cucerire a pus bazele unui mare stat, cu capitala la Samarkand. A supus Persia şi Asia Centrală, a pătruns în Rusia (1391), a organizat campanii împotriva Hoardei de Aur (1389, 1391, 1394-1395), a pustiit N Indiei (1398-1399), distrugând oraşul Delhi, şi a luptat împotriva Imp. Otoman (1400-1402), înfrângând la Ankara (1402) pe Baiazid I Trăsnetul. A murit în drum spre China, pe care intenţiona s-o cucerească. Întemeietorul dinastiei Timurizilor.

TÍMUS (< fr., gr.) s.m. Glandă endocrină, situată în mediastinul anterior; foarte dezvoltată în primii ani ai copilăriei, intervine în creşterea organismului şi în imunitate, atrofiindu-se la pubertate.

TINBERGEN 1. Jan T. (1903-1994), economist britanic de origine olandeză. Unul dintre creatorii econometriei, specialist în statistică. A aplicat macrodinamica la studiul ciclului economic („Ciclurile economice în S.U.A., 1919-1939", „Cu privire la teoria politicii economice", „Econometria"). Premiul Nobel pentru economie (1969), împreună cu Ragnar Frisch. **2. Nikolaas T.** (1907-1988), zoolog britanic de origine olandeză. Fratele lui **T. (1)**. Cercetări privind comportamentul animal („Studiul instinctului", „Viaţa socială a animalelor"). Fondator, alături de K.Z. Lorenz al etologiei. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1973), împreună cu K.Z. Lorenz şi K. von Frisch.

TINCA, com. în jud. Bihor, pe Crişu Negru; 7 761 loc. (2008). Poiana cu narcise de la Goronişte (1 ha). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1743). Staţiune balneoclimaterică, cu izvoare minerale. Menţionat documentar în 1338.

TINCTORIAL, -Ă (< *tinctură*) adj. (Despre plante) Care are proprietatea de a vopsi fibrele naturale.

TINCTÚRĂ (< lat. *tinctura*) s.f. Preparat farmaceutic lichid obținut prin extragerea principiilor active din diferite plante, organe de animale sau din minerale cu ajutorul alcoolului, soluțiilor eteroalcoolice sau hidroalcoolice (ex. t. de iod).

TINDALIZÂRE (după fr. *tyndallisation;* {s} *Tyndall)* s.f. Metodă de sterilizare care constă în încălziri la 60–80°C şi răciri succesive. Se foloseşte pentru sterilizarea unor substanțe care se denaturează la fierbere. Inventată de fizicianul irlandez *J. Tyndall.*

TÍNDĂ (lat. **tenda*) s.f. 1. Încăpere la intrarea caselor țărăneşti. **2.** Pronaos.

TÍNDE (< fr., lat.) vb. III. intranz. A ținti către ceva, a avea ceva drept scop; a aspira, a năzui, a dori **(1).**

TINDÉCHE (lat. *tendicula*) s.f. Mecanism al războiului de țesut care menține țesătura întinsă în lățime.

TINERÉT s.n. Totalitatea tinerilor, mulțime de tineri; tinerime. ✦ Totalitatea animalelor domestice tinere de aceeaşi specie dintr-o gospodărie.

TINERÉȚE s.f. **1.** Parte din viața omului între copilărie şi maturitate. ✦ Însuşire, stare a omului tânăr caracterizată prin prospețime, vigoare, vioiciune. **2.** Oameni tineri; tineret.

TINERIMEA ARTISTICĂ, asociație înființată în 1901 de un grup de artişti, printre care Luchian, Vermont, Şt. Popescu, Fr. Storck. Prima expoziție a grupării este deschisă în 1902. Expoziții anuale până în 1947. Rol important în perioada dinaintea Primului Război Mondial, încurajând talentele inovatoare ale artei româneşti din epocă (C. Brâncuşi, C. Ressu, Cecilia Cuțescu-Storck ş.a.).

TINERIMEA ROMÂNĂ, societate ştiințifică literară fundată în 1877. Şi-a încetat activitatea în 1943. A organizat anual concursuri naționale pentru elevi şi studenți şi a editat „Revista societății «Tinerimea română»". După 1990 s-a reînființat.

TING, Samuel C.C. (n. 1936), fizician american. A contribuit la descoperirea unei noi particule elementare grele (particula „psy" sau J), derivând din coliziunea unui electron cu un pozitron, demonstrând perfecțiunea modelului quarkului. Premiul Nobel pentru fizică (1976), împreună cu B. Richter.

TINGUELY, Jean (1925–1991), sculptor elvețian. Adept al „Noului realism". Creația sa, profund ironică, cu ascendențe în dadaism, este reprezentată de sculpturi-maşini acționate de un motor şi roboți, maşini pictate în negru sau de inspirație mitologică funebră. Op. pr.: „Meta-Matic", „Fata morgana" (Meta-Armonia IV).

TINICHÉA (< tc.) s.f. Tablă **(1)** subțire. ✦ (Deprec.) Obiect (de proastă calitate) făcut din tablă subțire.

TINICHIGÍU (< tc.) s.m. Muncitor calificat care execută piese sau elemente de construcție din tablă subțire de oțel (rezervoare, caroserii, acoperişuri de clădiri etc.).

TINOSU, com. în jud. Prahova, pe dr. Prahovei; 2 421 loc. (2008). Aici au fost descoperite vestigiile unei aşezări datând din a doua perioadă a bronzului (milen. 2–1 î.Hr.) şi o aşezare geto-dacică (sec. 2 î.Hr. – sec. 1 d.Hr.), identificată ipotetic cu *Tiason.*

TINOV (< *tină*) s.n. Mlaştină oligotrofă; molhaş.

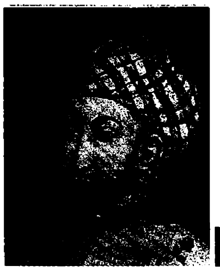

Timur Lenk

TINTOMÉTRU (< germ.; {s} lat. *tinctus* „vopsit" + gr. *metron* „măsură") s.n. Colorimetru în care lichidul de cercetat este comparat cu o serie de sticle-etalon colorate diferit.

TINTORETTO (Jacopo Robusti, zis ~), (c. 1518 sau 1519–1594), pictor italian. Ansambluri în frescă, la Veneția (la Scuola di San Marco, Scuola di San Rocco, Palatul Dogilor). Arta sa, sinteză a desenului michelangelesc şi a cromaticii venețiene, se caracterizează prin mişcarea vie a personajelor, compoziția pe diagonală, tensiunea dramatică şi puternice efecte de lumină („Suzana la baie", „Răstignirea", „Paradisul"); portrete („Autoportret").

TIO- ({s} *theion* „sulf") Element de compunere care intră în denumirea unor combinații chimice în a căror moleculă atomii de oxigen sunt substituiți cu atomi de sulf.

TIOCIÁNIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid instabil (HSCN) care formează săruri numite *tiocianați;* acid sulfocianhidric, acid rodanhidric.

TIOCÓL (< germ.) s.m. **1.** Produs macromolecular de tipul polisulfurilor organice, rezistent la uleiuri şi la solvenți organici şi întrebuințat ca adaos la cauciuc pentru a-i îmbunătăți calitățile. **2.** Substanță chimică utilizată în tratamentul traheitelor şi bronşitelor acute sau cronice.

TIOFENÓL (< fr. {i}) s.m. **1.** (La pl.) Derivați organici ai hidrogenului sulfurat. **2.** Compus organic (C_6H_6SH) lichid, cu miros pătrunzător. Se mai numeşte fenil mercaptan, mercaptobenzen.

TIÓSULFAT (< fr. {i}) s.m. Sare a acidului tiosulfuric. ✧ *T. de sodiu* = substanță cristalină incoloră, solubilă în apă, insolubilă în alcool ($Na_2S_2O_35H_2O$), folosită în analiza chimică cantitativă iodometrică, ca fixator în fotografie etc.

TIOSULFÚRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid necunoscut în stare liberă, instabil ($H_2S_2O_3$); formează săruri stabile, numite *tiosulfați.*

TIOURÉE (< fr.) s.f. Substanță organică ($H_2N–CS–NH_2$) cristalină, incoloră, solubilă în apă, obținută prin acțiunea hidrogenului sulfurat asupra cianamidei; se întrebuințează la fabricarea unor medicamente şi materiale plastice. Sin. tiocarbamidă.

TIP, -Ă (< fr., gr.) s.n., s.m. şi f. **I.** S.n. **1.** Model care determină forma unei serii de obiecte ce derivă din el; prototip **(1)** **2.** Individ, exemplar reprezentativ pentru un grup de obiecte, fenomene, ființe. **3.** Totalitatea caracterelor distinctive esențiale ale unui grup; model, schemă care întruneşte aceste caractere (ex. tipul mediteranean). **4.** Clasă, fel, soi, varietate, gen. **5.** (LOG.) *Teoria tipurilor* = teorie elaborată de B. Russell în scopul soluționării paradoxurilor logice ale teoriei mulțimilor, conform căreia propozițiile sistemului logic formalizat se ordonează după semnificația lor şi după nivelul lor de generalitate. **6.** Personaj din literatură sau din artă care întruneşte în modul cel mai expresiv caracterele esențiale ale indivizilor din categoria pe care o reprezintă. **7.** Simbol grafic pentru un fenomen sau pentru un concept. **II.** S.m. şi f. (Fam.) Ins, individ.

TIPÁR (< sl.) s.n. **1.** Ansamblul procedeelor de obținere a unor cópii identice, cuprinzând texte, ilustrații sau combinații de texte şi ilustrații, prin presarea pe hârtie, pe carton etc. a formelor de imprimare acoperite cu cerneală sau, în sistemul modern de tipărire, prin transpunere directă pe placă a textelor şi a ilustrației generate pe calculator. ✦ Acțiunea de a tipări; tipărire. **2.** Şablon model după care se execută diferite obiecte. ✧ *T. de linie* = dispozitiv folosit pentru măsurarea ecartamentului căii ferate. ✦ Formă în care se toarnă diverse materiale. ✦ Totalitatea detaliilor unui obiect de îmbrăcăminte confecționat din hârtie şi care constituie modelul primului exemplar al produsului. **3.** Ansamblul pieselor care constituie o formă pentru fabricarea elementelor prefabricate de beton, de beton armat sau de ipsos.

TIPÁRNIȚĂ (< *tipar*) s.f. (Înv.) Tipografie.

TIPĂRITÚRĂ s.f. **1.** Lucrare tipărită. **2.** (La pl.) Imprimate.

TIPEI, Nicolae (1913–1999, n. Călăraşi), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). S-a stabilit în străinătate (1971). Specialist în electromecanică şi aeronautică. Preocupări de aerodinamică, mecanica avioanelor şi rachetelor, mecanica fluidelor („Ascensiunea rachetei", „Concepții şi tendințe actuale în tehnica aerospațială").

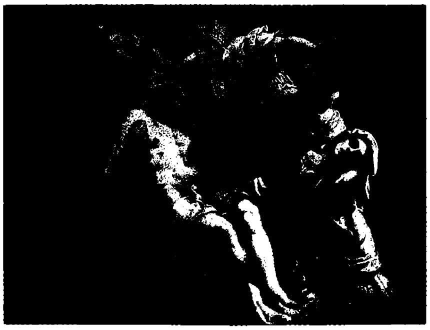

Tintoretto: „Pietà"

TIPÍC (< scr., ngr.) s.n. **1.** Formulă obişnuită, stereotipă; obicei, tradiție, normă, regulă. **2.** Carte care cuprinde rânduiala după care se săvârşesc zilnic slujbele divine în biserică; *p. ext.* normă, regulă pentru săvârşirea serviciului divin; canon **(1).**

TÍPIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care întruneşte în mod pregnant trăsăturile specifice, esențiale ale unui grup de obiecte sau de ființe; caracteristic, specific. ✦ (Subst., n.) Categorie caracteristică artei, care se referă la întruchiparea generalului prin individual.

TIPICÁR, -Ă adj., s.m. şi f. (Persoană) care dă prea mare importanță unor aspecte exterioare mărunte, neglijând fondul problemelor; (persoană) care manifestă o minuțiozitate şi meticulozitate exagerată; pedant.

TIPIZÁRE s.f. Reducerea, în vederea reproducerii pe scară largă, a diverselor tipuri de produse destinate aceluiaşi scop la cele omologate ca fiind cele mai corespunzătoare. V. *standardizare.* ✦ Stabilirea caracteristicilor principale ale diverselor categorii de construcții şi ale detaliilor acestora în vederea elaborării nomenclaturii şi proiectării tipurilor unificate de elemente şi detalii constructive, clădiri şi ansambluri de construcții.

TIPOGRAFÍE (< ngr.) s.f. Întreprindere în care se execută lucrări de tipărire de cărți, ziare etc.

TIPOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *typos* „model, tip" + *logos* „studiu") s.f. **1.** Studiere sau determinare a tipurilor în care se pot clasifica obiectele, fenomenele etc. dintr-un domeniu oarecare; clasificare rezultată în urma acestui studiu; ansamblu de tipuri. ✦ Ramură a psihologiei care studiază tipurile în care se pot clasifica oamenii, luând ca bază fie un anumit proces psihic (ex. memorie de tip vizual, auditiv şi verbo-motorie), fie un complex de însuşiri ale personalității (ex. tipuri de temperament). **2.** (LINGV.) Studiu al structurii unui idiom sau a unui grup de idiomuri neluând în considerație istoria lor şi relațiile dintre ele.

TIPPETT, Sir Michael (1905–1998), compozitor britanic. Debutează într-o manieră conservatoare, tonală, evoluează spre un atonalism diatonic. Opere, muzică vocal-simfonică („Un copil al timpului nostru"), simfonii, muzică de cameră, melodii.

TIPTÍL (< tc.) adv. Fără zgomot, încet, uşor. ✧ Pe furiş, pe nesimțite; pe ascuns.

TIR (< fr.) s.n. Ramură sportivă care include probe de tragere la țintă cu pistolul, cu puşca şi cu arcul.

TIR (TYR), oraş în Fenicia antică. Întemeiat în milen. 3 î.Hr. devine, în sec. 14–9 î.Hr., unul dintre cele mai importante centre comerciale şi meşteşugăreşti ale lumii antice. A întemeiat numeroase colonii în Mediterana, printre care Cartagina (814 î.Hr.). Supus de asirieni şi de persani, iar în 332 î.Hr. de Alexandru Macedon. În 64 î.Hr. intră sub stăpânirea Imp. Roman; cucerit de arabi (din 638). S-a aflat în stăpânirea turcilor (1124). Recucerit de musulmani (în 1291). Azi Es Sūr (Liban).

TIRÁDĂ (< fr.) s.f. **1.** Parte a unui discurs în care vorbitorul dezvoltă pe larg o singură idee. **2.** Fragment retoric de o anumită întindere dintr-o operă dramatică, caracterizat prin intensitate afectivă.

TIRÁJ (< fr.) s.n. **1.** Numărul de exemplare în care se tipăreşte o publicație periodică sau o carte; seria de exemplare obținute la imprimarea unei lucrări de gravură. ✦ Producția orară normală a unei maşini de tipărit.

2. Operație de executare a cópiilor unui film necesare rețelei cinematografice, pornind de la negativul filmului sau de la contratip. **3.** Operație de tragere (turnare) în sticle a vinului pregătit pentru fabricarea șampaniei. **4.** Circulație a aerului carburant și a gazelor de ardere într-o instalație de încălzire cu focar (sobă, cuptor industrial, cazan de abur etc.); diferența de presiune prin care se asigură o astfel de circulație. ✧ *T. natural* (obținut prin diferența dintre greutatea specifică a coloanei de gaze fierbinți din coșul de fum și aceea a unei coloane de aer cu aceeași înălțime). *T. artificial* (obținut cu ajutorul unui ventilator).

TIRÁN, -Ă (< ngr.) s.m., adj. **1.** S.m. Despot **(1)**. ✦ Epitet dat unui conducător de stat foarte aspru, crud; *p. ext.* persoană care abuzează de autoritatea ei, care asuprește pe alții. **2.** Adj. Nemilos; despotic.

TIRANA (TIRANË), cap. Albaniei, în centrul țării; 279 mii loc. (1999). Ind. textilă, a sticlăriei, constr. mecanice, chimică, piel. și încălț., alim. Universitate. Institute științifice. Menționată documentar pentru prima oară în sec. 15. Cap. Albaniei din 1920. Ocupată de italieni (1939–1944) și eliberată de Armata de eliberare națională albaneză în nov. 1944.

TIRANÍE (< fr. {i}) s.f. **1.** Formă de conducere politică apărută în Grecia antică în sec. 7–6 î.Hr., în condițiile slăbirii aristocrației gentilice și ale afirmării democrației sclavagiste. În sec. 4 î.Hr., ca urmare a crizei orașelor-state grecești, **t.** reapare sub denumirea de „noua tiranie". ✦ P. ext. Orice guvernare despotică sau instituită prin uzurpare; comportare, atitudine de tiran. **2.** (În sec. 13–16 în Pen. Italică) Formă de conducere politică în unele orașe-state.

TIRÁNT (< fr.) s.m. Element de construcție cu lungimea mare în raport cu celelalte dimensiuni, executat din cabluri, lanțuri, bare de oțel sau din beton armat, și folosit pentru suspendarea sau ancorarea unor elemente de construcție, fiind solicitat numai la întindere.

TIRATRÓN (< fr. {i}; {s} gr. *thyra* „ușă" + fr. [élec]tron) s.n. Tub electronic sau dispozitiv semiconductor cu joncțiuni, având trei electrozi (un anod, un catod și un electrod de comandă), care se poate afla în două stări distincte (de conducție și de blocare), cu durate reglabile; se utilizează ca redresor comandat, ca amplificator de curent mediu în automatizări și acționări electrice etc.

TIRBUȘÓN (< fr.) s.n. Ustensilă casnică formată dintr-o spirală metalică cu mâner și folosită pentru scoaterea dopurilor din sticle.

TIREAM, com. în jud. Satu Mare, pe dr. râului Ier; 2 283 loc. (2008). Atestat documentar în 1215.

TIRENIANĂ, Marea ~, parte a M. Mediterane cuprinsă între Pen. Italică, ins. Sicilia, Sardinia și Corsica; 200 mii km². Ad. max.: 2 630 m.

TIREOGLOBULÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță de natură proteică bogată în iod, prezentă în glanda tiroidă, al cărei component de bază este tiroxina.

TIREOPRÍV, -Ă (< fr.) adj. *Sindrom* ~ = sindrom care apare în urma extirpării totale a tiroidei.

TIREOTOXICÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Stare patologică provocată de intoxicarea organismului cu hormoni tiroidieni secretați în exces; apare în special la bolnavii cu adenom toxic tiroidian.

TIREOTRÓP (< fr. {i}; {s} fr. *thyroïde* „tiroidă" + gr. *trope* „întoarcere") adj. *Hormon* ~ (TSH) = substanță secretată de lobul hipofizar anterior, cu acțiune stimulantă asupra dezvoltării activității glandei tiroide.

TIRINT, oraș în Grecia antică, în Argolida, în apropierea actualei așezări Nauplia. Important prin vestigiile sale care datează încă din milen. 3 î.Hr., cu o perioadă de maximă înflorire între 1600 și 1100 î.Hr. Palat princiar construit în perioada miceniană din ziduri ciclopice.

TIRISTÓR s.n. Dispozitiv semiconductor cu trei electrozi (anod, catod și electrod de comandă), funcționând ca o diodă semiconductoare cu electrod de comandă și având utilizări asemănătoare cu acelea ale tiratroanelor și ignitroanelor, pe care tinde să le înlocuiască.

TIROCALCITONÍNĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Hormon secretat de glanda tiroidă cu rol în reglarea metabolismului calciului; calcitonină.

TIROÍD, -Ă (< fr., gr.) adj. Tiroidian. ✧ *Glandă t.* (și subst. f.) = glandă endocrină situată în partea anterioară a gâtului (înaintea traheii) și ai cărei hormoni (calcitomina, tiroxina și triiodotironina) stimulează metabolismul și creșterea organismului, influențând activitatea sistemului nervos, aparatului cardiovascular, aparatului digestiv etc.

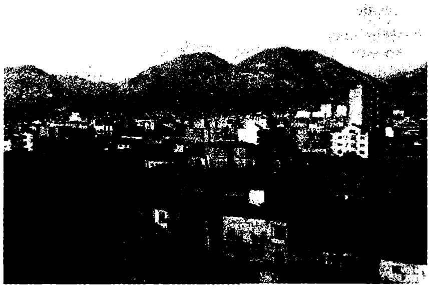

Tirana. Vedere generală

TIROL, land în V Austriei, în m-ții Alpi; 12,6 mii km²; 673,5 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Innsbruck.* Expl. forestiere, de cupru, magneziu și sare. Stațiuni balneoclimaterice. Turism și alpinism. Sporturi de iarnă. Costume naționale specifice.

TIROXÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Hormon foarte bogat în iod, secretat de glanda tiroidă, cu acțiune stimulantă asupra metabolismului bazal. Preparată sintetic se utilizează în tratamentul hipofuncției tiroidiene.

TIROZÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Aminoacid, constituent de bază al tireoglobulinei și adrenalinei.

TIRPITZ, Alfred von (1849–1930), amiral și om politic german. Reprezentant al pangermanismului. Ministru al Marinei (1897–1916). În timpul Primului Război Mondial a fost adeptul războiului submarin total.

TIRS (< fr., gr.) s.n. Toiag împodobit cu viță de vie și cu un con de pin în vârf, purtat de zeul Dionysos și de cei din suita lui.

TIRSO DE MOLINA (pseud. lui *Gabriel Téllez*) (1584–1648), dramaturg spaniol. A combătut gongorismul. Creatorul teatrului spaniol de moravuri. Creația sa cuprinde c. 300 de piese, între care: comedii de capă și spadă („Don Gil cu ciorapi verzi"), tragedii („Îndrăgostiții din Teruel"), drame („Înșelătorul din Sevilla", „Oaspetele de piatră"), povestiri („Grădinile din Toledo").

TIRTEU (sec. 7 î.Hr.), poet grec. Elegii și cântece de război ce constituiau adevărate îndemnuri la luptă.

TIRUCH CHIRAPALLI, oraș în S Indiei (Tamil Nadu), în pod. Deccan; 746,1 mii loc. (2001). Ind. constr. de mat. feroviar, electrotehnică, textilă, piel., a tutunului și alim.; artizanat. Două grote sculptate adăpostind sanctuare (sec. 7), temple.

TISA (TISZA) 1. Râu, afl. stg. al Dunării; 966 km. Izv. din Carpații Păduroși (Ucraina), formează pe 62 km granița dintre România și Ucraina, străbate apoi E C. Panonice și confluează cu Dunărea în Serbia, în amonte de Belgrad. Afl. pr.: Someș, Criș, Mureș (din România). Trece prin Seghedin. Între 11 și 28 oct. 1944, pe cursul mijlociu al T., Armata I română a purtat lupte grele, reușind să forțeze cursul râului și silind trupele germano-ungare să se retragă spre V. **2.** Cultură materială răspândită în reg. de șes din centrul și S Ungariei, N Serbiei și pe terit. României (în Crișana, Banat și Transilvania). Are mai multe faze de dezvoltare, acoperind în timp întreg Neoliticul (milen. 7–3 î.Hr.).

TÍSĂ (< sl.) s.f. Arbore din fam. taxaceelor, înalt până la 15 m, cu frunze aciculare liniare moi, toxice, flori dispuse dioic, sămânța ovoidă cu înveliș cărnos, roșu, și cu lemn foarte prețios, utilizat în sculptură și în tâmplărie fină *(Taxus baccata)*. Este ocrotit prin lege.

TISĂU, com. în jud. Buzău, pe Nișcov; 4 939 loc. (2008). Mănăstirea Ciolanu (1590). În satul Grăjdana, mănăstirea Barbu (de maici) (1890–1895).

TISCHBEIN, familie de pictori germani. Mai important: **Johann Heinrich Wilhelm T.** (1751–1829), reprezentant al neoclasicismului. Compoziții istorice și mai ales portrete („Goethe în Campagna"). Peisaje.

TISELIUS, Arne Wilhelm Kaurin (1902–1971), biochimist suedez. Cercetări în domeniul biologiei moleculare și în special al unor metode analitice de separare a amestecurilor complexe (electroforeză, absorbție etc.), cu aplicații la studiul proteinelor (a descoperit natura complexă a seroproteinelor), enzimelor, hormonilor și antibioticelor. Premiul Nobel pentru chimie (1948). M. de onoare al Acad. Române (1965).

TISMANA 1. Depr. în N Olteniei, parte componentă a depr. subcarpatice oltene. **2.** Oraș la poalele m-ților Vâlcan, în jud. Gorj, pe râul omonim; 7 866 loc. (2008). Rezervațiile naturale Izvoarele carstice Izvarna (500 ha), pădurea de stejar Dumbrava T., Cornetu Pocruiei (70 ha), rezervația de alun turcesc și liliac Cotul cu Aluni (25 ha). Peștera Gura Plaiului (10 ha), Rezervația botanică Cioclovina (12 ha), Piatra Andreaua (1 ha) și m-tele Ostea (280 ha). Păstrăvărie. Două hidrocentrale. Vestită pentru covoarele oltenești. Aici se află o mănăstire de maici, ctitorie a lui Nicodim, sub Vladislav I (1364–c. 1377), sfințită în 1377– 1378 și terminată în 1384–1385. La un secol de la întemeierea sa, era posesoarea celui mai întins domeniu mânăstiresc din Țara Românească. Biserica a fost refăcută în întregime în sec. 16. De atunci datează și pictura murală din pronaos. Pictura din naos este din 1732, iar incinta, în stil neogotic, din sec. 19. Muzeu de artă religioasă.

TISO, Jozef (1887–1947), om politic slovac. Lider al fasciștilor slovaci. Președinte al Slovaciei (1939–1945). Condamnat la moarte pentru înaltă trădare și executat.

TISSANDIER, Gaston (1843–1899), savant și aeronaut francez. A efectuat mai multe ascensiuni cu balonul peste 5 000 de m, ajungând (1864) la alt. de 8 600 m. În 1883, aplică pentru prima dată, împreună cu fratele său Albert, electricitatea la navigația aeriană, experimentând cu succes un dirijabil dotat cu o elice pusă în mișcare de un motor electric.

TISSE, Eduard Kazimirovici (1897–1961), operator rus de film. Operator de actualități în cel de-al Doilea Război Mondial. Stil eficace și realist, știință a încadrării și a compoziției plastice. Colaborator al lui Eisenstein („Que viva Mexico", „Aleksandr Nevski", „Ivan cel Groaznic").

TISSERAND, Félix (1845–1896), astronom francez. Director al Observatorului din Paris (1892). Contribuții privind teoriile despre Lună, perturbațiile planetelor. Continuă catalogul fotografic al Hărții cerului și revizuiește „Catalogul stelar" al lui Laland. Autorul unui „Tratat de mecanică cerească".

TISULÁR, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Care se referă la țesuturi.

TISZA, familie de magnați unguri, cu rol politic important în sec. 19 și 20. Mai importanți: **1 Kálmán T.** (1830–1902), fondator, împreună cu Deák F., al Partidului Liberal (1875). Prim-min. (1875–1890). **2. István T., conte de ~** (1861–1918), fiul lui T. **(1)**. Prim-min. (1903–1905 și 1913–1917). A reorganizat vechiul partid liberal sub numele de Partidul Național al Muncii (1910). Politică de maghiarizare forțată a naționalităților, în special a românilor și a slovacilor. Adept al menținerii regimului dualist și al unei strânse colaborări cu Germania. În timpul revoluției din Ungaria, condamnat la moarte și executat.

TIT (sec. 1 d.Hr.) ucenic al apostolului Pavel. Potrivit tradiției, primul episcop al Cretei. Canonizat. *Epistola către T.* = scriere a „Noului Testament", constând într-o scrisoare a apostolului Pavel către T., alcătuită în c. 65 d.Hr. și cuprinzând, ca și *Epistolele către Timotei,* sfaturi privind organizarea comunității creștine.

Tirso de Molina

TITÁN^1 (< fr., lat.; {s} gr. *Titan,* fiul cel mare al lui *Uranus*) s.m. (Fig.) Uriaş, gigant.

TITÁN^2 (< fr. {i}; {s} gr. *Titan*) s.n. Element chimic (*Ti;* nr. at. 22, m. at. 47,90, p. t. 1 670°C, p. f. 3 260°C, gr. sp. 4,5), destul de răspândit în natură (rar în concentraţii mai mari). Se întrebuinţează la fabricarea oţelurilor speciale şi în pictură sub formă de oxid, ca pigment alb *(alb de titan).* A fost obţinut în stare metalică de Berzelius în 1825, combinaţiile sale fiind cunoscute încă din 1789.

TITAN^3**,** al şaselea şi cel mai mare satelit al planetei Saturn şi al doilea ca mărime din sistemul solar; 5 150 km diametru; perioada orbitală: 15,9 zile. Temperatura solului: -178°C. Date despre el au fost furnizate de sonda americană Voyager 1 (1980) şi Voyager 2 (1981) şi de sondele Cassini-Huygens, lansate în 1997. Descoperit de Chr. Huygens în 1655.

TITANI (în mitologia greacă), uriaşi legendari (Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, Iapet, Cronos). Fiii lui Uranus şi ai Geei. S-au războit zece ani cu Zeus şi cu ceilalţi zei olimpieni. Fiind înfrânţi, au fost aruncaţi în Tartar.

TITANIA, cel mai mare satelit al planetei Uranus. Diametrul de 1 600 km. Perioada orbitală: 8,16 zile. Descoperit în 1787 de F.W. Herschel. Date despre el au fost furnizate de sonda Voyager 2 (1986).

TITÁNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. De titan^1; uriaş, gigantic.

TITANIC, transatlantic uriaş, al liniei britanice White Star, considerat de maximă securitate. S-a scufundat la prima călătorie după ce s-a ciocnit cu un aisberg la S de Terra Nova (14/15 apr. 1912); peste 1 500 de victime. Localizat (1985) la 4 000 m adâncime şi filmat cu o cameră video.

TITANÍT (< fr. {i}) s.n. (MINER.) Silicat natural de calciu şi de titan^2 de culoare galbenă, verzuie sau brună. Sfen.

TITCHENER, Edward Bradford (1867-1927), psiholog american, de origine britanică. Unul dintre fondatorii şcolii structurale în psihologie („Postulatele psihologiei structuraliste", „Psihologia experimentală").

TITEL, Sorin (1935-1985, n. Margina, jud. Timiş), scriitor român. Nuvele („Valsuri nobile şi sentimentale"). Romane realist-poetice cu deschidere către fantastic, asimilând creator tehnicile prozei moderne („Ţara depărtată", „Pasărea şi umbra"). Eseuri (Melville, Cehov, Faulkner).

TITEŞTI, com. în jud. Vâlcea; 1 131 loc. (2008). Biseria Sfinţii Voievozi (1761).

TITHÓNIC (< fr.) (GEOL.) Ultimul etaj al jurasicului din domeniul alpin.

TITICACA, lac tectonic în Anzii Cordilieri, la graniţa dintre Perú şi Bolivia, la 3 812 m alt.; 8 370 km^2 (cel mai mare lac de alt. de pe glob). Lungimea: c. 233 km; lăţimea: 97 km. Ad. max.: 370 m. Numeroase ins. Navigabil. Pescuit. Legat cu L. Poopó prin râul Desaguadero.

TITIRÉZ s.m. Partea inferioară, în formă de con, a fusului de tors, care, datorită momentului de inerţie, face ca fusul să se învârtească mai uşor şi uniform; *p. ext.* jucărie cu această formă; sfârlează **(1).**

TÍTLU (< ngr.) s.n. **1.** Numele unei lucrări (editate) ori al unei părţi (articol, capitol etc.) din lucrare sau totalitatea inscripţiilor aşezate înaintea textului unei lucrări. **2.** Calificare dobândită de o persoană pe baza unei specializări (ex. **t.** ştiinţific). 3. (DR.) Act sau fapt juridic constituind temeiul unui drept subiectiv invocat de către o persoană; înscrisul constatator al acestui temei. ✦ Înscris constatator al unor valori negociabile la bursă (ex. **t.** la ordin, **t.** la purtător). ✧ *T. executor* = temei juridic al executării silite, constând în hotărârea unui organ de jurisdicţie ori a altui înscris prevăzut de lege cu această putere. **4.** Proporţie de metal preţios (aur sau argint) într-un aliaj, exprimată în părţi la mie. 5. (FIN.) *T. de participare* = orice acţiune sau altă parte socială într-o societate în nume colectiv, societate în comandită simplă, societate pe acţiuni, societate în comandită pe acţiuni, societate cu răspundere limitată sau într-o altă persoană juridică şi titluri de participare la un fond deschis de investiţii; se mai numesc şi titluri de valoare. *T. de stat* = înscrisuri emise de autoritatea financiară (Ministerul Finanţelor), care exprimă o creanţă financiară asupra emitentului, garantate în mod expres şi necondiţionat de stat (bonuri de tezaur, certificate de trezorerie cu scadenţa de până la un an, obligaţiuni şi alte instrumente cu scadenţe mai mari de un an, care reprezintă împrumuturile statului pe termen scurt, mediu sau lung). **T.** de stat pot fi: cu discont, adică nepurtătoare de dobândă, vândute la un preţ iniţial mai mic decât valoarea lor nominală, câştigul cumpărătorului fiind reprezentat de mărimea discontului şi **t.** de stat purtătoare de dobândă, respectiv cele vândute la valoarea nominală sau cu discont sau primă şi pentru care emitentul plăteşte periodic dobânzi, conform prevederilor din prospectul de emisiune. **T.** de stat se mai numesc şi certificate de trezorerie. Vânzarea **t.** de stat se poate face prin subscripţie publică sau prin licitaţie. *T. financiare* v. *valori mobiliare.* **6.** *T. nobiliar* = numele unui document, act în care e stabilit un drept, o demnitate, o calitate a cuiva.

TITO, Iosip Broz (1892-1980), mareşal şi om politic iugoslav. Preşedinte al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (1966-1980; în 1952-1966, secretar general; în 1937-1952, secretar general al Partidului Comunist din Iugoslavia). Preşedinte al R.S.F.I. (1953-1980) şi al Prezidiului R.S.F.I. (1974-1980). Comandant suprem al Armatei naţionale de eliberare şi al detaşamentelor de partizani (1941-1945). Preşedinte al Vecei Executive Federale (prim.-min. 1955-1963; în 1945-1953, al guvernului federal).

TITOGRAD v. **Podgorica.**

TITRÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A determina proporţia de aur, de argint etc. dintr-un aliaj. **2.** A determina prin analiză volumetrică concentraţia unei soluţii. **3.** A da un titlu (într-un ziar, într-o revistă etc.).

TITRÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Şi subst.) (Persoană) care a obţinut un titlu **(2)** în urma absolvirii unei instituţii de învăţământ superior. **2.** (Despre soluţii) A cărei concentraţie a fost determinată prin titrare.

TÍTRU (< fr.) s.n. Cantitatea dintr-o substanţă, exprimată în grame, conţinută într-un mililitru de soluţie.

TITU, oraş în jud. Dâmboviţa, în C. Titului; 10 190 loc. (2008). Expl. de petrol. Întreprinderi alim. Declarat oraş în 1968.

TITULÁR, -Ă (< fr.) adj., s.m. şi f. (Persoană) care îndeplineşte în mod permanent o funcţie în baza unei numiri legale.

TITULATÚRĂ (< germ.) s.f. Mod de a se intitula; *concr.* titlu sau totalitatea titlurilor pe care le poartă cineva.

TITULESCU, Nicolae (1882-1941, n. Craiova), om politic şi diplomat român. Acad. (1935). Strălucit orator. Unul dintre cei mai mari diplomaţi europeni din perioada interbelică. T. a militat energic pentru instaurarea unui climat de securitate şi cooperare internaţională în viaţa economică, politică şi cultural-ştiinţifică. Ministru de Externe (1927-1928 şi 1932-1936), delegat permanent (1920-1936) al României la Liga Naţiunilor (al cărei preşedinte a fost în 1930 şi 1931). Vie activitate diplomatică pentru întărirea securităţii şi a integrităţii teritoriale a României, mai ales după instaurarea naţional-socialismului în Germania. Îndepărtat din guvern (aug. 1936), a emigrat în Franţa, unde şi-a continuat activitatea de promovare a ideii asigurării şi menţinerii păcii în întreaga lume.

TITUS (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (79-81 d.Hr.) din dinastia Flavia. Fiul lui Vespasian. În timpul domniei tatălui său, a fost comandant suprem al armatelor din Iudeea. A înfrânt răscoala iudeilor (70 d.Hr.) şi a distrus Ierusalimul.

TIUMEN (T'UMEN'), oraş în Federaţia Rusă, în S Uralilor, pe râul Tura; 510,7 mii loc. (2002). Constr. de maşini; prelucr. lemnului; ind. chimică. Menţionat (1546).

TIUTCEV, Feodor Ivanovici (1803-1873), poet rus. Lirică romantică prefigurând simbolismul („Vis pe mare", „Ultima iubire").

TIV s.n. Îndoitură făcută de-a lungul marginii unei ţesături şi fixată printr-o cusătură, pentru a împiedica destrămarea; tivitură **(2).**

TIVOLI, oraş în Italia Centrală, la 26 km NE de Roma; 49,3 mii loc. (2001). Monumente romane: Villa Hadriana, Villa Gregoriana, templul Vestei. Catedrală (sec. 12), Villa d'Este (1550). Turism.

Nicolae Titulescu

TIXOTROPÍE (< fr. {i}; gr. {s} *thixis* „atingere" + *trope* „întoarcere") s.f. Transformare reversibilă a unui gel în sol^1, în urma unei agitaţii, a acţiunii ultrasunetelor etc.

TIZ, -Ă (< sl.) s.m. şi f. Persoană care poartă acelaşi nume cu o altă persoană, considerată în raport cu aceasta; omonim **(2).**

TIZÁNĂ (< fr.) s.f. (Livr.) Infuzie de plante; ceai de plante.

TIZANÚRE (< fr. {i}; {s} gr. *thysanos* „franj" + *oura* „coadă") s.f. pl. Ordin de insecte apterigote, lungi până la 20 mm, cu trei apendici filiformi la capătul abdomenului *(Thysanura);* trăiesc în reg. calde şi temperate, şi uneori chiar în locuinţe.

TIZIANO, Vecellio (1488/1490-1576), pictor italian. Elev al lui G. Bellini şi Giorgione, sub influenţa ultimului realizând compoziţii echilibrate exaltând frumuseţea fizică, cu un cromatism bogat, senzual şi strălucitor („Amorul sacru şi amorul profan", „Madona Pesaro"); portrete („Tânărul cu mănuşa", „Francisc I"). Ulterior, influenţat de Michelangelo şi manierism, opera sa câştigă în complexitate şi dramatism („Punerea în mormânt", „Carol al V-lea"). Pictor oficial al Veneţiei (din 1516).

TIZÍC (< tc.) s.n. Un fel de turtă de formă prismatică, făcută din baligă amestecată cu paie sau cu ogrinji, folosită de locuitorii din regiunile de stepă drept combustibil sau material de construcţie.

Tl, simbol chimic pentru *taliu.*

TLALOC (în mitologia aztecă), zeu al ploii şi al vegetaţiei; sub formă de jaguar, devine zeu al războiului.

TLAXCALA, oraş în partea central-estică a Mexicului, la 2 286 m alt., la poalele vulcanului Popocatépetl; centrul ad-tiv al statului **T.**; 185,5 mii loc. (1990). Biserica San Francisco (1521) şi sanctuarul Ocotlán (sec. 18) în stil churrigueresc. Numele întreg *Tlaxcala de Xicohténcatl.* Fondat (1521).

TLEMCEN, oraş în NV Algeriei; 155,1 mii loc. (1998). Constr. de maşini; ind. alim. Artizanat. Centru religios musulman (moscheea Jamea el Kebir, 1136).

Tm, simbol chimic pentru *tuliu.*

TOACA, vf. în masivul Ceahlău. Alt.: 1 904 m. Staţie meteorologică.

TOÁCĂ (< *toca*) s.f. **1.** Scândură de lemn sau placă de metal pe care se bate ritmic cu ciocanul, la biserici şi mănăstiri, pentru a vesti începerea serviciului divin sau a marca anumite momente ale acestuia; *p. ext.* sunetul produs de bătaia ciocanului. ✦ Placă de metal în care se bate pentru a da anumite semnale pe şantiere, în ateliere etc. **2.** Timp al zilei, după răsăritul soarelui sau înainte de apus, când se bate toaca de utrenie sau de vecernie.

TOADER, Vlad (n. 1972, Bucureşti), balerin român. Solist al Operei Naţionale din Bucureşti. Larg repertoriu clasic („Lacul lebedelor", „Don Quijote", „Baiadera").

TOALÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Faptul de a se găti (spălându-se, îmbrăcându-se); dichisire. **2.** Îmbrăcăminte (mai ales femeiască); *p. restr.* rochie. **3.** Mobilă cu oglindă şi cu sertare în care se ţin obiectele necesare îngrijirii tenului, părului etc. **4.** Closet.

TOAMASINA, oraş în Madagascar, port la Oc. Indian; 137,7 mii loc. (1993). Expl. de grafit. Vechiul nume: *Tamatave.*

TOÁMNĂ (lat. *autumnus*) s.f. **1.** (ASTR.) Perioada de timp cuprinsă între echinocţiul de toamnă (c. 23 sept.) şi solstiţiul de iarnă (c. 22 dec.). Calendaristic **t.** durează de la 1 sept. la 30 nov. **2.** (METEOR.) Anotimpul de trecere de la vară la iarnă, care, în emisfera boreală, coincide în mare măsură cu toamna astronomică.

TOÁNĂ¹ s.f. 1. (Mai ales la pl.) Capriciu (1). ✦ Criză. 2. Stare de spirit, dispoziţie (bună sau rea). 3. (Pop.) Răstimp scurt.

TOÁNĂ² (< ucr., rus.) s.f. 1. Ocol făcut prin desfăşurarea largă şi completă a unui năvod, care prinde peştele înconjurându-l; loc bogat în peşte, unde se aruncă năvodul. 2. Spărtură făcută în gheaţa unei ape pentru a pescui sau a scoate apă; copcă. 3. Perioada când umblă peştele după mâncare.

TOÁRCE (lat. *torquere*) vb. III 1. Tranz. A fila manual fibre textile. 2. Intranz. (Despre pisici) A produce un sunet specific, continuu, asemănător cu sfârâitul fusului.

TOÁRTĂ (lat. *torta*) s.f. 1. Partea ieşită în afară a unui obiect (încovoiată în formă de arc), de care se prinde obiectul respectiv. 2. Verigă, inel sau belciug cu ajutorul căruia se atârnă un obiect. ✦ Urechea lacătului, care trece prin belciuge. ✦ Cerculeţ cu care se prinde cercelul de ureche; *p. ext.* cercel în formă de inel.

TOÁST (< engl., fr.) s.n. Urare care se face la o masă în cinstea unei persoane sau a unui eveniment, când se închină paharul; *p. ext.* mic discurs ţinut cu un astfel de prilej.

TOBAGO, ins. în Oc. Atlantic, în arh. Antilelor Mici, alcătuind, împreună cu ins. Trinidad, Republica Trinidad şi Tobago; 303 km²; 54,1 mii loc. (2000). Oraş port: *Scarborough.*

TÓBĂ (< magh.) s.f. 1. Instrument muzical de percuţie, format dintr-un cilindru de lemn sau de metal, acoperit la ambele capete cu câte o membrană (2), care produce, prin lovire, sunete de înălţime nedeterminată; dubă² (3). 2. (TEHN.) Dispozitiv de formă cilindrică, gol în interior, utilizat ca organ intermediar de transmitere a mişcării de la elementul de acţionare la corpul care trebuie acţionat (prin mijlocirea unui cablu care se înfăşoară pe cilindrul tobei). 3. (TEHN.) Tambur (1). ✧ *T. de frână* = corp de formă cilindrică servind pentru frânarea unui organ de maşină cu care este montat solidar; frânarea se poate realiza prin apăsare, pe suprafaţa netedă interioară a tobei de frână, a unor saboţi legaţi de partea imobilă a dispozitivului. *T. de eşapament* = piesă tubulară montată la ţeava de eşapament a unui motor şi echipată cu elemente de amortizare, astfel încât să reducă zgomotul acestuia. 4. Mezel preparat din bucăţi mici de carne, de slănină, de măruntaie etc. introduse în pielea care formează stomacul porcului. 5. Denumire dată unei culori la jocul de cărţi: caro.

TOBEY, Mark (1890–1976), pictor american. Influenţat de caligrafia şi filozofia orientală, a creat „scrierile albe", evocând viaţa nocturnă urbană, fiind unul dintre iniţiatorii astrotismului american („Scris peste câmpii").

TOBIN, James (1918–2002), economist american. A fundamentat teoria structurii portofoliului de active, precum şi „rata Tobin", conform căreia volumul investiţiilor într-o companie este determinat de raportul dintre valoarea de piaţă prin capitalizare bursieră a capitalului companiei cotate şi costul de înlocuire al capitalului („O abordare generală a echilibrului în teoria monetară", „Politicile monetare şi economia. [illegible] transmisie"). Premiul Nobel pentru economie (1981).

Tiziano: „Noli me tangere"

TOBIT (TOBIA), carte a „Vechiului Testament", scrisă probabil spre 200 î.Hr. şi cuprinzând povestea lui **T.** şi a Sarei.

TOBOGÁN (< fr.) s.n. 1. Cale de transport în formă de jgheab, pe care se coboară, prin alunecare sub acţiunea gravitaţiei, diferite obiecte. 2. Construcţie în formă de jgheab înclinat cu panta variabilă, pe care se poate aluneca uşor, folosită ca mijloc de distracţie pentru copii.

TOBOL, râu în Kazahstan şi în Federaţia Rusă, afl. stg. al Irtâşului la Tobolsk; 1 511 km. Izv. din E m-ţilor Ural şi traversează S Siberiei de V. Mari lacuri de acumulare. Îngheaţă în perioada nov.-apr. Trece prin Kustanai şi Kurgan.

TOBOŞÁR (< *tobaş,* reg. derivat al lui *tobă*) s.m. Persoană care bate toba (1) (într-o orchestră, formaţie sau într-o fanfară etc.). Baterist.

TOBRÁLCO s.n. Pânză de bumbac cu dungi sau carouri formate din combinaţia unor fire subţiri cu altele groase.

TOBRUK (TUBRUQ), oraş în Libia, port la M. Mediterană; 114,6 mii loc. (2003). Aici s-au purtat lupte grele în cursul celui de-al Doilea Război Mondial. Cucerit la 22 ian. 1941 de anglo-australieni, a fost recucerit la 21 iun. 1942 de către germani. La 13 nov. 1942, a fost definitiv eliberat de trupele aliate conduse de mareşalul *Montgomery.*

TOC¹ (< magh., scr.) s.n. 1. Cutie mică de lemn, de piele, din materiale plastice etc. în care se transportă sau se păstrează anumite obiecte de uz personal (ex. ochelari), unelte (ex. cuţit), instrumente de măsurat (ex. şubler), instrumente muzicale (ex. flaut) etc. 2. Ustensilă pentru scris sau desenat cu cerneală sau cu tuş, constituită dintr-o tijă prevăzută la un capăt cu un dispozitiv de prindere a peniţei; condei. ✧ *T. rezervor* = stilou. 3. Piesă de cherestea cu grosimea de 58–68 mm şi lăţimea de 15–19 cm, folosită în tâmplărie. ✦ Ramă fixată în golul unei uşi sau al unei ferestre, servind ca suport pentru canatele uşii sau pentru cercevelele ferestrei.

TOC² (< bg.) s.n. Partea de pe talpa încălţămintei corespunzând călcâiului, formată din bucăţi de piele suprapuse sau uneori din lemn, din metal etc.

TOCÁ (lat. **toccare*) vb. I 1. Tranz. A tăia un material în bucăţi foarte mărunte cu ajutorul unui obiect tăios sau al unei maşini speciale. 2. Tranz. Fig. A cheltui fără rost, a risipi bani, bunuri. ✦ A sărăci pe cineva, a-l ruina. 3. Intranz. A flecări, a sporovăi. 4. Tranz. şi intranz. A bate, a ciocăni, a lovi. ✦ Intranz. A bate toaca (1).

TOCÁNĂ (< magh.) s.f. Mâncare cu sos, preparată din bucăţele de carne sau din diferite legume prăjite cu ceapă, cu adaos de cartofi.

TOCANTINS, fl. în Brazilia; 2 699 km. Izv. din Pod. Braziliei sub numele de Almas şi se varsă în estuarul fl. Amazon în Rio do Pará.

TOCÁTĂ (< it.) Compoziţie muzicală scrisă pentru instrumente cu claviatură; *p. ext.* compoziţie muzicală de virtuozitate, cu caracter ritmic, scrisă pentru un instrument sau pentru orchestră.

TÓCĂ (< fr.) s.f. 1. Pălărie fără boruri, de formă cilindrică, purtată de magistraţi şi de avocaţi în timpul exerciţiului funcţiunii. 2. Pălărie mică, fără boruri, purtată de femei.

TOCĂTÓR, -OÁRE (< *toca*) adj., subst. 1. Adj. Care toacă, mărunţeşte, zdrobeşte ceva. II. 1. s.n. Cuţit mare sau maşină specială de tocat carne, nutreţ etc. 2. S.n. Placă de lemn pe care se toacă zarzavaturi, carne. 3. S.f. *T. de furaj* = maşină folosită la mărunţirea furajelor, pentru a uşura consumul lor integral.

TOCĂTÚRĂ (< *toca*) s.f. 1. Carne tocată mărunt, eventual cu adaos de pâine şi de ingrediente. 2. Lucru tăiat mărunt.

TOCÍ (< sl.) vb. IV tranz. şi refl. 1. (Despre muchia tăioasă sau vârful ascuţit al unei unelte etc.) A (se) face mai puţin tăios sau ascuţit, prin întrebuinţare, lovire, polizare etc.; a (se) roade; a (se) uza; a (se) subţia. ✦ Tranz. Fig. A slăbi, a slei puterile cuiva. 2. Tranz. A (se) uza; a (se) subţia. 3. (Fam.) A-şi însuşi mecanic lecţiile prin învăţarea lor pe dinafară.

TOCILÁR, -Ă (< *tocilă*) s.m. şi f. 1. Persoană care se ocupă cu ascuţitul instrumentelor de tăiat. 2. (Fam.) Persoană care învaţă ceva în mod mecanic, pe dinafară.

TOCÍLĂ (< bg., scr.) s.f. Maşină simplă pentru ascuţit instrumente de tăiat, compusă dintr-un disc abraziv acţionat printr-o pedală sau manual cu ajutorul unui mâner.

TOCILESCU, Alexandru (n. 1946, Fefelei/Mizil), regizor român de teatru. Fantezie şi inventivitate în piese din repertoriul clasic şi modern („Nevestele vesele din Windsor", „Concurs de frumuseţe", „Tartuffe", „Cabala bigoţilor").

TOCILESCU, Grigore (1850–1909, n. Ploieşti), istoric şi arheolog român. Acad. (1890). S-a ocupat de studiul civilizaţiilor preromane de pe terit. României („Dacia înainte de romani"). Ample monografii asupra bisericii episcopale de la Curtea de Argeş şi asupra Monumentului de la Adamclisi. A condus lucrările de elaborare a „Marelui dicţionar geografic al României".

TOCMEÁLĂ s.f. 1. Faptul de a se tocmi; discuţie purtată pentru stabilirea preţului unei mărfi; târguială. 2. Învoială, acord.

TOCMÍ (< sl.) vb. IV. 1. Refl. recipr. A discuta preţul unei mărfi, al unui serviciu etc. pentru a cădea la învoială; a se târgui. ✦ Tranz. A închiria obiecte, mijloace de transport etc. 2. Tranz. şi refl. (Înv.) A (se) angaja slugă, lucrător; a intra sau a se băga la stăpân. 3. Tranz. (Reg.) A repara.

TOCQUEVILLE, Charles Alexis Clérel de (1805–1859), publicist, istoric şi om politic francez. Ministru de Externe (iun.–oct. 1849). Legitimist. A susţinut necesitatea descentralizării statului şi a acordării de drepturi politice ca alternativă a mişcărilor revoluţionare („Democraţia în America", „Vechiul regim şi revoluţia").

TODD, Sir Alexander Robertus (1907–1997), biochimist britanic. Lucrări fundamentale asupra structurii şi sintezei nucleozidelor, nucleotidelor şi coenzimelor. Premiul Nobel pentru chimie (1957).

TODIRENI, com. în jud. Botoşani, pe Jijia: 3 612 loc. (2008).

TODIREŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, pe râul Hărmăneşti; 4 891 loc. (2008). Biserică în satul Stroeşti, ctitorie a lui Ştefan cel Mare (1550) şi în satul **T.**, Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril (1775). 2. Com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 5 908 loc. (2008). În satul Părhăuţi, biserica Înălţarea Sfintei Cruci (1487) şi cea ctitorită (1522) de logofătul Gavriil Trotuşanu. 3. Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 3 610 loc. (2008). În satul Rafaila, mănăstire (de călugări) (1599). Biserica Naşterea Maicii Domnului (ante 1636). Rezervaţie forestieră de plopi seculari.

TODORAN, Dimitrie (1908–1996, n. Ibăneşti, jud. Mureş), pedagog român. Lucrări de pedagogie teoretică şi de psihologie pedagogică („Psihologia educaţiei", „Introducere în pedagogie").

TODORAN, Eugen (1918–1997, n. Corneşti, jud. Mureş), istoric literar român. Studii de amploare monografică, cu eşafodaj filozofico-estetic, despre scriitorii clasici (Eminescu, Maiorescu, Blaga).

TODORAN, Romulus (1918–1993, n. Suatu, jud. Cluj), lingvist şi filolog român. Studii de dialectologie şi de istorie a limbii române („Contribuţii de dialectologie română").

TODORAN, Tănase (Atanase) (?–1763, n. Bichigiu, jud. Bistriţa-Năsăud), ţăran român. Luptător pentru crearea de regimente grănicereşti formate din iobagi români, pe care apoi i-a îndemnat la răscoală, cerându-le să alunge pe trimişii imperiali, în frunte cu generalul Buccow. Condamnat la moarte şi executat prin frângere cu roata.

TODOROV, Petko Jurdanov (1879–1916), scriitor bulgar. Proză ritmică („Idile") şi drame romantice („Zidarii", „Nunta zmeilor") influenţate de folclorul bulgar şi balcanic.

TODOROV, Tzvetan (n. 1939), critic literar bulgar. Stabilit în Franţa. Promotor al structuralismului şi semioticii („Literatură şi semnificaţie", „Introducere în literatura fantastică", „Dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului", „Critica criticii"). O antologie a formaliştilor ruşi.

TODUȚĂ, Sigismund (1908-1991, n. Simeria), compozitor român. M. coresp. al Acad. (1991). Îmbinare a influențelor religioase (gregoriene și bizantine), cu cele folclorice europene. Scriitură polifonică densă. Inițial orientare neorenascentistă, neobarocă, apoi atracție către eterofonie și modalism intens cromatizat. Opera „Meșterul Manole", balada-oratoriu „Miorița". Lucrări orchestrale, muzică de cameră, corală. Lucrări de muzicologie.

TÓFUS (< fr.; {s} lat. *tofus* „tul") s.m. Nodul format de depozite de urați de sodiu și de calciu, care apare la bolnavii de gută la degete, la pavilionul urechii etc.

TÓGĂ (< lat. *toga*) s.f. Mantie purtată de romani peste tunică, croită în formă de segment de cerc, care înfășura corpul lăsând liber brațul și umărul drept.

TOGLIATTI, Palmiro (1893-1964), om politic italian. Comunist. Unul dintre conducătorii insurecției armate (apr. 1945) din N Italiei. Ministru în guvernele de coaliție (1944-1946). Studii programatice („Gramsci", „Partidul Comunist Italian", „Notă memorială asupra problemelor mișcării muncitorești internaționale și ale unității sale").

TOGNAZZI 1. Ricky (n. 1955), regizor italian. Fiul lui **T. (2)**. Filme prezentând tranșant realitatea contemporană („Escorta"). **2. Ugo T.** (1922-1990), actor și regizor de teatru și film. Tatăl lui **T. (1)**. Interpret de seamă al comediei dramatice italienești („Audiența", „Marșul nupțial", „Marea crăpelniță", „Tragedia unui om ridicol").

TOGO (Republica Togoleză), stat situat în V Africii, cu ieșire la Oc. Atlantic (G. Benin, parte a G. Guineei); 56 600 km^2; 5 337 mii loc. (2006). Limba oficială: franceza. Religii: credințe tradiționale 51%, catolicism 25%, islamism 19% ș.a. Cap.: *Lomé*. *Relief* dominat de munți scunzi (m-ții Togo, alt. max. Mt. Agou 986 m, m-ții Atakora) în partea centrală, un pod. grezos în partea nordică și o câmpie lagunară, în partea sudică. *Climă* tropicală. *Resurse de subsol:* fosfați (principal articol de export). Se cultivă cafea, cacao, palmieri de ulei și bumbac, porumb, sorg, mei, fasole, manioc, orez, igname, banane. În N țării, în reg. de savană, creșterea extensivă a bovinelor și caprinelor. Ind. textilă, cherestea, ciment, îngrășăminte chimice, conf. și produse alim. Moneda: 1 CFA franc = 100 Centimes. – *Istoric*. Terit. **T.**, locuit de triburi bantu în S și hamite în N, face parte, în Ev. Med., din regatele Dagomba (sec. 11), Gondja (sec. 16), Cotokoli (sec. 19). Coasta **T.** este explorată în 1481 de navigatori portughezi și adăpostește, din sec. 17, primele factorii franceze. Până în sec. 19, reg. de coastă rămâne o placă turnantă a comerțului cu sclavi destinat continentului american. În 1884, reg. de coastă devine protectorat german (Togoland), granițele hinterlandului fiind delimitate față de posesiunile coloniale franceze în 1897, iar față de cele britanice în 1899. În aug. 1914, la începutul Primului Război Mondial, **T.** este ocupat de trupe anglo-franceze și împărțit între Franța (E) și Marea Britanie (V), care primesc mandate de administrare în numele Societății Națiunilor (1922), apoi al O.N.U. (20 sept. 1946). Populația din **T.** Britanic decide, printr-un referendum organizat în 1956, sub controlul O.N.U., unirea cu Ghana. **T.** Francez obține statut de republică autonomă în cadrul Comunității Franceze (1958), iar la 27 apr. 1960 se proclamă republică independentă. După asasinarea primului președinte, Sylvanus Olympio, în cursul unei lovituri de stat (13 ian. 1963), puterea este preluată de Nicolas Grunitsky (1963-1967), iar la 13 ian. 1967, în urma unei alte lovituri de stat militare, de către lt.-col. (apoi generalul) Étienne Gnassingbé Eyadéma, ales în 1979, președinte al statului, o dată cu revenirea la un regim civil (reales în 1986, 1993 și 1998), conduce în mod autoritar statul, până în 1992, în cadrul unui sistem monopartit. Primele alegeri pluripartite, organizate în febr. 1994, în urma adoptării, printr-un referendum (27 sept. 1993), a unei noi Constituții, sunt câștigate de către opoziție, dar președintele Eyadéma reușește să se mențină în continuare la putere. Alegerile parlamentare din 21 mart. 1999, boicotate de opoziție, sporesc tensiunile din viața politică și represiunea forțelor democratice. Parlamentul, rezultat în urma scrutinului legislativ (27 oct. 2002) câștigat de Uniunea Populară Togoleză, de guvernământ, modifică (dec. 2002) Constituția țării pentru a-i permite președintelui în exercițiu să candideze pentru un nou mandat. Astfel, alegerile prezidențiale (iun. 2003) sunt câștigate tot de Eyadéma. Înainte de a muri (2005) îl desemnează pe fiul său, Faure Gnassingbé. Republică prezidențială.

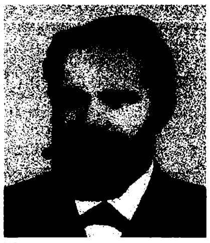

Grigore Tocilescu

Sigismund Toduță

TŌGŌ Heihachiro (1848-1934), amiral japonez. A comandat flota japoneză în timpul Războiului ruso-japonez (1904-1905).

TOHÁRICĂ (< germ.) adj. *Limba* ~ = limbă indo-europeană vorbită probabil între sec. 5 și 10 în Asia Centrală. Au fost descoperite în Turkestanul chinez texte de limbă toharică, scrise cu alfabet hindus în sec. 5-7.

TOHĂNEANU, G(eorge) I. (1925-2008, n. Galați), filolog român. Studii teoretice și aplicate de stilistică lingvistică privind opera lui Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Arghezi, Blaga, Budai Deleanu ș.a.

TOHTAMÎȘ, han al Hoardei de Aur (1377-1395). A încercat să readucă Hoarda de Aur la rangul de mare putere, ceea ce a provocat nemulțumirea lui Timur Lenk, fostul său protector, care l-a înfrânt decisiv în 1395.

TOI (< tc.) s.n. **1.** Punctul culminant în desfășurarea unei acțiuni sau a unui fenomen; miez. **2.** Zarvă, ceartă, tărăboi.

TOIÁG (< sl.) s.n. **1.** Baston pe care se sprijină cineva când merge sau cu care se apără la nevoie; cârjă. ✦ Fig. Sprijin, reazem, ajutor. **2.** (Înv.) Baston purtat ca semn distinctiv sau ca simbol al unei anumite demnități sau autorități; sceptru. **3.** (Pop.) Lumânare care se așază în mână, pe pieptul sau la capul mortului.

TŌJŌ Hideki (1884-1948), general și om politic japonez. Reprezentant al aripii extremiste a armatei japoneze. Ca prim-min. (1941-1944) a ordonat declanșarea atacului de la Pearl Harbor. Criminal de război, a fost judecat, condamnat la moarte de Tribunalul internațional din Tōkyō și executat.

TOKAJ, oraș în NE Ungariei pe Tisa; 5,2 mii loc. (2001). Centrul unei importante zone viticole. Zăcăminte de min. de mercur, cu o concentrație de 15% Hg. Peisajul cultural și etnografic al reg. viticole T. este inclus în Patrimoniul cultural universal. Colegiu calvin (1530).

TOKAMÁK (cuv. rus.) s.n. Instalație complexă, cuprinzând capcane magnetice cu anumite configurații spațiale, în care este încercată producerea reacției termonucleare controlate într-o plasmă de deuteriu și tritiu.

TOKELAU, arh. în Pacificul central, pe paralela de 10° lat. S; 10 km^2; 1,5 mii loc. (1996). Cafea, banane, portocale, copra, sidef. Administrat de Noua Zeelandă, cu excepția ins. Swains, dependentă de Samoa Americană. Descoperită (1765) de J. Byron.

TŌKYŌ, cap. Japoniei, mare port la golful **T.** al Oc. Pacific; 8,53 mil. loc. (în 2006). Centru financiar-bancar și bursier. Șantiere navale. Siderurgie. Ind. constr. de mașini, electronică, electrotehnică, optică, poligrafică, de prelucr. și chimizare a petrolului, textilă, alim., mat. de constr., încălț. etc. Producție cinematografică. Artizanat. Academie de științe. 32 de universități și 400 de institute de învățământ superior. Palat imperial (sec. 19). Complex sportiv pentru Jocurile Olimpice din 1964. Turn cu antena de transmisie TV și radio (333 m înălțime). Menționată pentru prima dată în sec. 15, cetatea Edo (Yedo) a fost fortificată în 1457. A cunoscut o importantă dezvoltare de la sfârșitul sec. 16, în sec. 18 fiind unul dintre cele mai mari orașe ale lumii. Între 1603 și 1867, una dintre principalele reședințe ale shogunilor din familia *Tokugawa*. Din 1869 T. a devenit cap. Japoniei. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial orașul a avut mult de suferit de pe urma bombardamentelor. – **Procesul de la ~**, proces intentat principalilor criminali de război japonezi. S-a judecat la T., între 3 mai 1946 și 12 nov. 1948, de un tribunal militar internațional.

TOKUGAWA, familie nobiliară japoneză, ramură a clanului Minamoto. Membri ai acestei familii au fost shoguni între 1603 și 1867, promovând o politică de menținere a rânduielilor feudale și de izolare a Japoniei. Mai importanți: *Ieyasu* (1603-1605), fondatorul dinastiei; *Ienobu* (1709-1712); *Yoshimune* (1716-1745).

TOKUNAGA Sunao (1899-1958), scriitor japonez. Romane antimilitariste („Dormi liniștită, soția mea") sau de configurare în frescă a societății nipone („Muntele liniștit").

TÓLĂ (< fr.) s.f. Foaie de tablă tăiată la dimensiunile necesare pentru o anumită lucrare. ✦ (ELT.) Foaie de tablă silicioasă, tăiată prin ștanțare în formele și la dimensiunile necesare confecționării miezurilor feromagnetice pentru mașini și aparate electrice.

TOLĂNÍ vb. IV refl. A se întinde într-o poziție comodă pentru a se odihni; a se lungi. ✦ Intranz. A sta culcat, a lenevi.

TÓLBĂ (TÓRBĂ) (< bg.) s.f. **1.** Geantă sau sac de drum care se poartă atârnat la șold și în care se păstrează merindele, vânatul etc. **2.** Toc în care se păstrau săgețile.

TOLBUHIN, Fiodor Ivanovici (1894-1949), mareșal sovietic. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a comandat fronturile 3 și 4 ucrainene.

TOLEDO 1. Oraș în centrul Spaniei, pe fl. Tajo, la SV de Madrid; 68 mii loc. (2001). Vestigii romane și ale fortificațiilor medievale; podul Alcántara (roman, cu transformări din sec. 15); catedrală gotică (sec. 13-18); numeroase biserici, între care Santo Tomé (sec. 13), păstrând „Înmormântarea contelui de Orgaz" de El Greco; ruinele Alcazarului (sec. 16), Puerta del Sol (sec. 15). Muzee. Casa muzeu a lui El Greco. Renumit centru de arme albe medieval. Vechi oraș iberic, cucerit de romani în 192 î.Hr., care l-au numit *Toletum*. Capitală a regatului vizigot între 554 și 711, cucerit și stăpânit

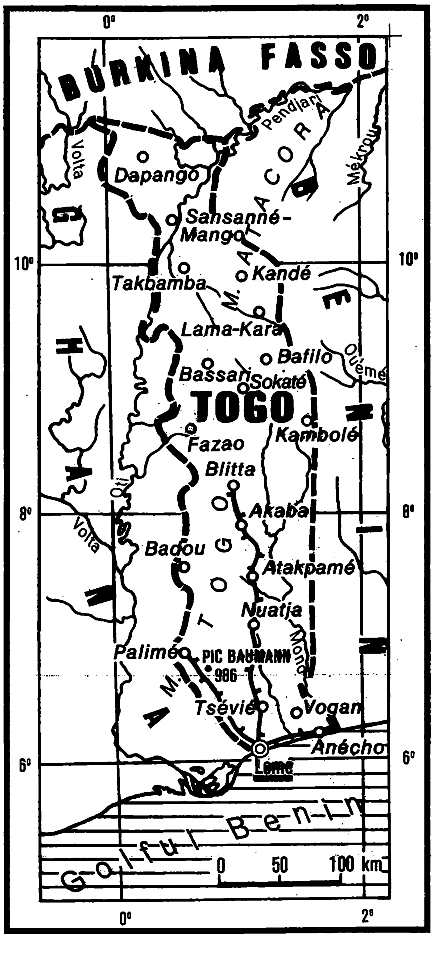

apoi timp de patru secole de arabi. Ocupat, în 1085, de regele Alfons VI al Castiliei, a devenit capitala regatului Castiliei şi Leónului, iar din 1479 până în 1561 capitală a regatului spaniol. 2. Oraş în S.U.A. (Ohio), port la L. Erie; 313,6 mii loc. (2000). Siderurgie; constr. navale, aeronautice, de automobile şi de aparataj electrotehnic. Rafinărie de petrol. Universitate. Menţionat (1833).

TOLERÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A îngădui un lucru, o situaţie sau un fapt nepermis; a trece cu vederea. ✦ A admite, a suporta, a răbda.

TOLERÁNŢĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Faptul de a tolera; îngăduinţă, indulgenţă. ✦ (POL., REL.) Atitudine constând în a lăsa altora libertatea de a exprima opinii pe care le considerăm false şi a trăi conform acestor opinii. T. religioasă reprezintă un pilon central al statului democratic modern. 2. Interval de variaţie admis pentru o anumită dimensiune caracteristică (greutate, volum etc.) a unui material, piesă, exprimând gradul de precizie cu care se impune să se realizeze un anumit produs. 3. Capacitate a organismului de a suporta anumite substanţe sau factori de stres.

TOLIATTI (TOGLIATTI), oraş în Federaţia Rusă, pe Volga, la N de Samara; 701,9 mii loc. (2002). Hidrocentrală. Ind. chimică, electrotehnică; constr. navale şi de automobile. Fondat (1737(ca Stavropol şi renumit în 1964 în onoarea lui *P. Togliatti.*

TOLMAN 1. Edward Chase (1886–1959), psiholog american. Reprezentant al aşa-numitului neobehaviorism („Comportamentul teleologic la animale şi la oameni"). **2. Richard Chase** (1881–1948), fizician american. Frate cu T. **(1).** Contribuţii în domeniul mecanicii statistice şi al termodinamicii relative, cu referiri la teoria universului în expansiune („Relativitate, termodinamică şi cosmologie").

TOLOMÉTRU (< fr. {i}; {s} gr. *tholos* „tulbure" + *metron* „măsură") s.n. (FIZ.) Aparat folosit pentru măsurarea turbidităţii apei prin determinarea grosimii stratului de apă care împiedică distingerea prin transparenţă a unor figuri standardizate.

TOLSTOI, Aleksei Nikolaevici (1883–1945), scriitor sovietic rus. Proză satirică („Oameni ciudaţi", „Boierul şchiop"); romane istorice („Petru I") sau epopeice, urmărind destinele intelectualităţii în perioada războiului civil (trilogia „Calvarul", romanul „Pâinea"); nuvele autobiografice cu accente lirice („Copilăria lui Nikita"); drame („Ivan cel Groaznic"); scrieri ştiinţifico-fantastice („Hiperboloidul inginerului Garin").

TOLSTOI, Lev Nikolaevici, conte (1828–1910), scriitor rus. A participat, ca ofiţer, la campaniile din Caucaz şi la apărarea Sevastopolului. Oscilând între exaltare şi luciditate, între misticism şi conştiinţa cauzelor răului social, protestând împotriva nedreptăţii şi propovăduind salvarea prin nonviolenţă, autoperfecţionare morală şi întoarcere la creştinismul primitiv, sintetizează în opera sa marile antagonisme ale epocii. Proză autobiografică („Copilăria", „Adolescenţa", „Tinereţea"), romane epopeice („Război şi pace"), ilustrând fatalitatea iubirii opusă convenţiilor social-morale („Anna Karenina") sau procesul de resurecţie spirituală („Învierea"), drame de analiză („Puterea întunericului", „Cadavrul viu"), nuvele („Povestiri din Sevastopol", „Cazacii", „Moartea lui Ivan Ilici").

TOLTÉCI (< fr.) s.m. pl. Populaţie amerindiană din Mexic (1323). În sec. 8–12 au dezvoltat o civilizaţie originală, având ca principale centre Teotihuacán şi Tula de Allende.

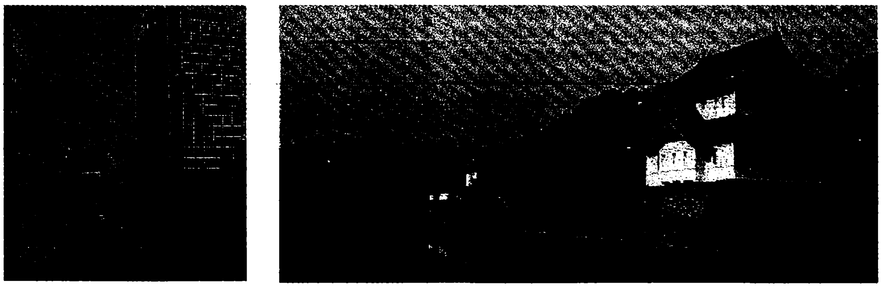

Tōkyō
1. Strada Roppongi Keyakizaka 2. Grădina Mori

TOLUÉN (< fr.; {s} n. pr. *Tolu*) s.n. Hidrocarbură aromatică din seria benzenului (C_6H_3-CH_3); lichid incolor, cu p.f. 110,56°C, cu miros specific, insolubil în apă, solubil în solvenţi organici. Se obţine din gudroanele cărbunilor de pământ şi din fracţiunile petroliere bogate în hidrocarburi aromatice sau îmbogăţite prin aromatizare. Se întrebuinţează ca materie primă în ind. coloranţilor, a produselor farmaceutice, ca solvent etc.

TOLUIDÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Amină derivată din toluen (CH_3-H_6H_4-NH_2), întrebuinţată la fabricarea unor coloranţi, a unor medicamente etc. Se cunosc trei izomeri ai **t.**

TOM (< fr., gr.) s.n. Fiecare dintre volumele care compun o lucrare unitară; *p. ext.* carte, operă.

TOMA (?–53 d.Hr.) apostol al lui Iisus Hristos, care şi-a arătat îndoiala atunci când Domnul s-a arătat apostolilor după înviere. Potrivit tradiţiei, a propovăduit în India. Sărbătorit la 6 octombrie (ortodox) şi 3 iulie (catolic).

TOMA, Aurel (1911–1984, n. Babadag), boxer român. Dublu campion european profesionist la categoria cocoş (1936 şi 1938), multiplu campion naţional la categoriile muscă, cocoş şi pană.

TOMA, Constantin (n. 1935, Gugeşti, jud. Vaslui), botanist român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări de biologie vegetală („Celula vegetală", „Simbioza în lumea vie", „Influenţa poluării atmosferice asupra structurii plantelor").

TOMA, Sanda (n. 1956, Ştefăneşti, jud. Botoşani), canotoare română. Campioană olimpică (Moscova, 1980) şi mondială (1979) la schif simplu.

TOMA, Victor (n. 1922, Leova–Cahul), inginer român. M. de onoare al Acad. (1993). Primul constructor de calculatoare electronice din România. Numeroase invenţii. Membru al unor societăţi ştiinţifice străine.

TOMA D'AQUINO (1225–1274), teolog şi filozof scolastic italian, membru al Ordinului dominicanilor. Pornind de la premise aristotelice, a dezvoltat concluzii proprii mai ales în metafizica personalităţii, a creaţiei şi a providenţei. A sistematizat teologia latină. Operă considerabilă, cuprinzând tratate teologice („Summa contra gentiles", „Summa theologiae"), comentarii biblice, comentarii la Aristotel, tratate filozofice, imnuri liturgice („Pange lingua", „Lauda Sion"). Considerat de Biserica catolică cel mai mare filozof şi teolog creştin occidental. Canonizat (1323). Declarat învăţător al Bisericii.

TOMAHAWK (cuv. engl.) s.n. Armă de luptă (topor de piatră şlefuită sau de fier) specifică amerindienilor.

TOMASCHEK, Wilhelm (1841–1901), orientalist şi geograf austriac. Lucrări de geografie istorică („Goţii în Taurida", „Vechii traci").

TOMASI DI LAMPEDUSA, Giuseppe (1896–1957), scriitor italian. Romanul (postum) „Ghepardul" (ecranizat) evocă, cu subtilă ironie, momentul de derută al aristocraţiei siciliene în anii unificării Italiei. Nuvele şi povestiri.

TOMA SLAVUL (?–823), comandant militar, conducător al răscoalei populare (820–825) din Imp. Bizantin. A asediat fără succes Constantinopolul (821–822). Răscoala, care a continuat şi după uciderea lui **T.-S.,** a fost înfrântă de autorităţile imperiale cu sprijinul bulgarilor.

TOMÁTĂ (< fr.) s.f. Pătlăgea roşie.

TOMBÁC (< fr.) s.n. Aliaj de cupru (85–90%) cu zinc, folosit în special sub formă de sârme sau de table. Din **t.** sunt confecţionate radiatoarele motoarelor pentru autoturisme.

Lev Tolstoi

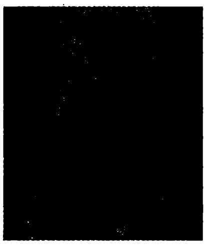

Toma D'Aquino

TOMBALBAYE, François (1918–1975), om politic din Ciad. Preşedinte al Republicii şi şef al guvernului (1960–1975).

TOMBERÓN (după fr. *tombereau*) s.n. Cutie de tablă cu fundul rotunjit, montată pe o osie cu două roţi mari, folosită pentru transportul pe distanţe scurte al materialelor de construcţie, al gunoaielor etc.

TÓMBOLĂ (< it.) s.f. Loterie organizată la diferite ocazii (serbări, baluri etc.) cu câştiguri în obiecte.

TÓMBOLO (cuv. it.) s.n. (GEOMORF.) Cordon litoral care uneşte o ins. litorală cu un ţărm. T. poate fi simplu, dublu, triplu etc.

TOMBOUCTOU (TOMBUCTU, TIMBUKTU), oraş în Mali, port pe Niger; 20 mii loc. (1980). Nod caravanier. Produse alim. Moschei (sec. 14). Inclus în Patrimoniul cultural universal. Întemeiat (1100), a fost, în Ev. Med., un important centru comercial.

TOMESCU, Ioan (n. 1942, Ploieşti), matematician român. M. coresp. al Acad. (2000). Contribuţii la teoria grafurilor şi informatica teoretică („Introducere în combinatorică").

TOMESCU, Vasile (n. 1929, satul Brazii, jud. Ilfov), muzicolog român. Lucrări de istoria muzicii („Musica Daco-Romana"), monografii dedicate compozitorilor români („Paul Constantinescu").

TOMEŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, pe Bahlui; 12 397 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Harghita; 2 620 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Hunedoara, în depr. Brad; 1 174 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Timiş pe cursul superior al râului Bega; 2 218 loc. (2008). Expl. de bentonite şi calcare cristaline. Fabrică de geamuri, sticlă, porţelanuri şi faianţă.

TOMIS, oraş grecesc, întemeiat în sec. 7 î.Hr. pe terit. actualului municipiu Constanţa de coloniştii din Milet. În sec. 3 î.Hr. stăpânirea portului a constituit cauza războiului dintre Byzantion şi Callatis (262 î.Hr.). La începutul sec. 1 î.Hr. a participat alături de oraşele greceşti de pe ţărmul de V al M. Negre la războiul cu romanii purtat de regele Pontului, Mitridate VI Eupator (73 î.Hr.), iar după expediţia de represalii a lui M. Terentius Varro Lucullus (72–71 î.Hr.) a intrat sub dependenţa romană. În 62–61 î.Hr. a participat la răscoala cetăţilor greceşti dobrogene, aliate cu geţii, împotriva romanilor. La mijlocul sec. 1 î.Hr. a intrat în stăpânirea geţilor conduşi de Burebista. În sec. 1–3 d.Hr., pe când era reşedinţă a guvernatorului roman al prov. Moesia Inferior, **T.** a cunoscut dezvoltarea economică şi politică maximă, fiind şi centrul federaţiei oraşelor greceşti din V Pontului Euxin (Pentapolis apoi Hexapolis). În a doua jumătate a sec. 3 **T.** a fost atacat dinspre mare de goţi şi heruli. Puternic fortificat, oraşul a ripostat, fiind reîntărit în timpul lui Diocleţian (284–305 d.Hr.) când a devenit şi capitală a noii provincii Scythia. La **T.** a fost înfiinţat în prima jumătate a sec. 4 un episcopat (subordonat direct Bizanţului) menţionat în documente până în sec. 9. Sub Justinian (527–565), fortificaţiile **T.** au fost reconstruite din temelii, permiţându-i să opună rezistenţă atacurilor barbare din sec. 6–7, până în 680, când a căzut sub loviturile avarilor, aliaţi cu bulgarii. În sec. 11 vechiul port al cetăţii a fost folosit sub numele de *Constantia* ca loc de escală pentru flota bizantină. În hărţile nautice medievale este menţionat cu numele de *Constanza,* denumire ce s-a păstrat până astăzi. Aici a fost exilat (între

9 şi 17 şi a murit marele poet latin Ovidiu. Remarcabile sunt ruinele unui edificiu cu mozaic din sec. 2–3, o statuie a Fortunei cu zeul Pontos, precum şi o reprezentare statuară a unui şarpe („Şarpele fantastic").

TOMÍSM (< fr.) s.n. Doctrină teologică şi filozofică a lui *Toma d'Aquino* şi a continuatorilor săi. V. *neotomism.*

TOMMASEO, Niccoló (1802–1874), scriitor şi filolog italian. Romane populiste. Lucrări lexicografice fundamentale („Dicţionar al limbii italiene", în colab. cu B. Bellini).

TOMMASO DE VIO v. Caietan.

TOMNÁTIC, -Ă adj., s.n. I. Adj. 1. Care apare sau are loc toamna; care se referă la toamnă, de toamnă. ✦ (Despre pomi) Care rodeşte toamna; (despre fructe) care se coc toamna. **2.** Fig. Trecut de maturitate. **II.** S.n. Loc unde stau păstorii cu animalele în timpul toamnei.

TOMNÁTIC, com. în jud. TImiş, la SE de Sânnicolau Mare; 3 127 loc. (2008).

TOMOGRÁF s.n. Aparat folosit pentru tomografii.

TOMOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *tomos* „bucată tăiată" + *grapho* „descriere") s.f. (MED.) Metodă de examinare radiografică cu ajutorul căreia se obţin imagini ale structurilor anatomice sub formă de secţiuni. T. computerizată colectează sute de astfel de imagini şi le promovează, oferind imaginea tridimensională a structurii analizate.

TOMONAGA Shinichirō (1906–1979), fizician japonez. A dezvoltat teoria modernă a electrodinamicii cuantice. Premiul Nobel pentru fizică (1965) împreună cu R.P. Feynman şi J. Schwinger.

TOMOZEI, Gheorghe (1936–1997, n. Bucureşti), poet român. Lirică rafinat ceremonioasă şi artizanal calofilă, cu infuzii livreşti („Catalogul corăbiilor"). Un eseu despre Labiş.

TOMPA, Gabor (n. 1957, T'ârgu Mureş), regizor român de teatru. Afinitate pentru poetica teatrului absurd, pentru lumi sfâşiate de angoasă („Rinocerii", „Aşteptându-l pe Godot").

TOMPA László (1883–1964, n. satul Rugăneşti, com. Şimoneşti, jud. Harghita), scriitor român de naţionalitate maghiară. Lirică peisagistică şi meditativă („Vânt nordic", „Unde eşti, omule?", „Poezii").

TOMSK, oraş în Federaţia Rusă, în Siberia Occidentală, port pe râul Tom aproape de confl. cu Obi; 487,7 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini, chimică, încălţ., de prelucr. lemnului şi alim. Universitate (1888). Clădiri din sec. 18–19. Fondat (1604).

TOMŞANI 1. Com. în jud. Prahova, pe stg. văii Cricovu Sărat; 4 597 loc. (2008). Biserica Adormirea maicii Domnului (1729). **2.** Com. în jud. Vâlcea, pe Bistriţa olteană; 4 070 loc. (2008). Biseicile de lemn: Cuvioasa Parascheva (1757) şi Sfinţii Îngeri (1774).

TON[1] (< fr., gr.) s.n. **1.** Sunet. ✦ (MUZ.) Interval dintre două sunete apropiate (ex. do-re). ✧ Expr. *A da tonul* = **a)** a indica notele de început ale unei compoziţii scrise pentru voce; **b)** a fi iniţiatorul unei mode, al unei acţiuni etc. **2.** Înălţimea cu care se pronunţă o silabă; mlădiere, inflexiune a vocii, intonaţie. **3.** Fel de a spune, de a-şi exprima gândurile. ✦ Felul în care se prezintă, în general, o scriere literară; notă dominantă a stilului sau a vorbirii cuiva. **4.** Intensitatea, strălucirea, luminozitatea culorilor (t. închis, deschis). În funcţie de zona de spectru în care se plasează **t.** pot fi calde (portocaliu, roşu, galben) sau reci (violet, verde, albastru). **5.** Fiecare dintre nuanţele unei culori. ✦ Cerneală pentru tipar de fond. **6.** (Înv.) Accent.

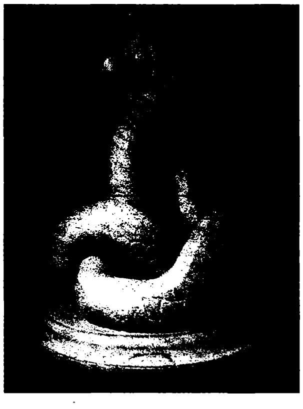

Tomis. Reprezentare statuară a „Şarpelui fantastic"

TON[2] (< fr.) s.m. Peşte teleostean, răpitor, înrudit cu pălămida, lung până la 4–5 m şi cu greutatea de 500–600 kg *(Thunnus thynnus)*. Trăieşte în Oc. Pacific, în Oc. Atlantic, în M. Mediterană şi în M. Neagră.

TONÁJ (< fr.) s.n. **1.** Masa sau greutatea unui corp exprimată în tone, respectiv tone-forţă. **2.** Greutatea totală a vagoanelor care formează un tren. **3.** (NAV.). Volumul interior al unei nave comerciale, exprimat în tone-registru.

TONAL (MUZ.) Care se supune principiilor tonalităţii.

TONALITÁTE (< fr.) s.f. I. 1. (MUZ.) Complex de relaţii funcţionale dintre sunetele modurilor majore şi minore şi sunetul principal, denumit *tonică.* **2.** (LINGV.) Intonaţie deosebită în unele limbi a unor cuvinte care se scriu la fel, dar au sensuri diferite. **II. 1.** Denumire dată ambianţei cromatice specifice unei picturi: închisă sau deschisă, caldă sau rece etc. **2.** Trăsătură dominantă, notă specifică a unei scrieri.

TÓNĂ (< fr.) s.f. **1.** (FIZ.) Unitate de măsură a masei (simbol: t), egală cu 1 000 kg. ✧ *T.-forţă* = unitate de măsură a forţei (simbol: tf), egală cu greutatea unui corp cu masa de o tonă. **2.** *Tonă-kilometru* = unitate de măsură folosită pentru exprimarea volumului transporturilor pe o linie de cale ferată, echivalentă cu deplasarea unei greutăţi de o tonă-forţă pe distanţa de un kilometru. **3.** (NAV.) *Tonă-registru* = unitate de măsură pentru volumul interior al unei nave comerciale egală cu 2,8316 m^3. ✧ *Tonă-deadweight* v. *deadweight.*

TON DUC THANG (1888–1980), om politic vietnamez. Vicepreşedinte (1960–1969) şi preşedinte (1969–1976) al Republicii Democrate Vietnam. Preşedinte al Republicii Socialiste Vietnam (1976–1980).

TONEANU, Vasile (1869–1933, n. Târgu Ocna), actor român. Strălucit interpret al eroilor lui Caragiale (Pristanda, Farfuridi, Iordache).

TONEGARU, Constant (1919–1952, n. Galaţi), poet român. Lirică de esenţă romantică, tradusă însă într-un limbaj modern, de descendenţă suprarealistă, cultivând gestul nonconformist, viziunea burlescă, sarcasmul, evaziunea în spaţiul exotic („Plantaţii", „Steaua Venerii").

TONEGAWA, Susumu (n. 1939), genetician japonez. A descoperit fenomentul reorganizării genelor anticorpilor. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1987).

TÓNER (cuv. engl.) s.n. Pulbere de grafit folosită la copiatoare şi imprimante laser.

TONÉTĂ s.f. Stand mic, fix sau mobil, cu rolul de expunere a mărfurilor şi de servire a clienţilor.

TONGA 1. Fosă în Oc. Pacific, în apropierea arh. **T.** Ad. max.: 10 882 m. **2. Regatul ~,** stat insular în SV Oc. Pacific.; 750 km^2. Populaţia: 101 134 loc. (2006). Limbi oficiale: tongana şi engleza. Religia: creştină 92%, baha'i 4% ş.a. Cap.: *Nuku'alofa.* Arh. **T.** se extinde pe aproape 800 km şi cuprinde 172 de ins. (din care 45 sunt locuite) grupate în trei sectoare: Vava'u (în N), Ha'apai (în centru) şi Tongatapu (în S). *Relief.* Ins. sunt aşezate pe două lanţuri vulcanice paralele orientate N-S, lanţul răsăritean fiind submers şi acoperit de corali, iar cel apusean emers, cu înălţimi ce ajung la 1 033 m în ins. Kao. Cele mai mari ins. sunt Tongatapu (256 km^2), Vava'u (90,5 km^2) şi 'Eua (88 km^2). Vulcani activi. *Climă* tropicală. Se cultivă cocotieri, dovlecei, vanilie, citrice, bananieri, ananas, taro, igname, manioc, batate, tomate. Pescuit. Ind. realizează produse alimentare, băuturi, echipament sportiv (inclusiv ambarcaţiuni), prod. chimice, produse din lemn, textile, îmbrăcăminte, mat. de constr. ş.a. Turism (o parte în cadrul unor croaziere navale). Moneda: 1 Pa'anga = 100 Seniti. – *Istoric.* Populat, la începutul milen. 1 d.Hr., de triburi polineziene (tonga) venite din ins. Samoa, polinezienii reprezentând astăzi 98% din populaţie, arh. **T.** este explorat de navigatorii olandezi Willem Corneliszoon Schouten, în 1616, şi Abel J. Tasman, în 1643, urmaţi în 1773 şi 1774 de englezul James Cook, care le dă numele de Insulele Prieteniei. Căpetenia Taula'ahu uneşte, cu sprijin britanic, întregul arh. sub autoritatea sa şi adoptă ca rege numele de George Tupou I (1845–1893), întemeind dinastia care domneşte şi astăzi în **T.** În 1909, în timpul domniei lui George Tupou II, regatul **T.** recunoaşte protectoratul britanic, fiind singurul stat din Pacificul meridional care nu a fost transformat într-o colonie europeană. În 1958 şi 1967, Tratatul de prietenie şi protecţie cu Marea Britanie este revizuit în vederea obţinerii deplinei autonomii interne. După decesul reginei Salote Tupou III (1918–1965), fiul ei, Tupouto'a Tungi (prim-ministru din 1949), devine rege sub numele de Taufa'ahua Tupou IV. Noul suveran îl desemnează ca prim-ministru pe fratele său, prinţul Fatafehi Tu'ipelehake, apoi, după retragerea acestuia în 1991, pe vărul său, Baron Vaca, instituind o guvernare autoritară. La 4 iun. 1970, **T.** îşi proclamă independenţa în cadrul Commonwealth-ului, iar la 14 sept. 1999 devine al 188-lea membru al O.N.U. În 1994, ia fiinţă primul partid din **T.**, Partidul Poporului, al cărui obiectiv prioritar îl constituie lupta pentru democratizarea societăţii şi înlăturarea sechelelor feudale. Alegerile legislative (mart. 2002) sunt câştigate de Mişcarea pentru Drepturile Omului şi Democraţie din **T.** (7 din cele 9 mandate parlamentare), restul de două revenind independenţilor. În 2006, George Tupou V devine rege, iar Feleti Sevele, prim-min. Monarhie constituţională ereditară.

TÓNIC, -Ă (< fr., gr.) adj. **1.** (Despre vocale sau silabe) Care poartă accentul, pe care cade accentul. ✧ *Accent t.* = accent muzical; *p. ext.* accent expirator sau de intensitate. ✦ (MUZ.; substantivat, f.) Treapta principală (de obicei întâi) a modurilor majore şi minore; acordul acestei trepte. **2.** (Şi subst. n.) (Medicament) care stimulează funcţionarea sistemului nervos, a celui cardiac, a organelor hematopoetice etc.; fortifiant, întăritor.

TONICITÁTE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Proprietate a muşchilor netezi sau striaţi de a-şi menţine un tonus permanent.

TONIFIÁNT (< fr.) adj. Care întăreşte sau fortifică.

TONIFICÁ (după fr. *tonifier*) vb. tranz. A întări, a fortifica.

TONIOLO, Giuseppe (1845–1918), sociolog şi economist italian. Cel mai de seamă reprezentant al şcolii etico-creştine. Apărător al sistemului sindical. Din 1906, preşedinte al Uniunii populare, primul nucleu al partidului catolic italian. Lucrări: „Democraţia creştină", „Socialismul în istoria civilizaţiei".

TONITZA, Nicolae (1886–1940, n. Bârlad), pictor, grafician şi critic de artă român. Primele picturi denotă ecouri impresioniste („Jucătorul de şah"), dar apoi, sub influenţa lui Luchian, afirmă o deosebită forţă cromatică, folosind o paletă caldă şi o pensulaţie generoasă. Pronunţată înclinaţie pentru decorativism. Naturi statice, scene de interior, nuduri, peisaje, portrete de copii

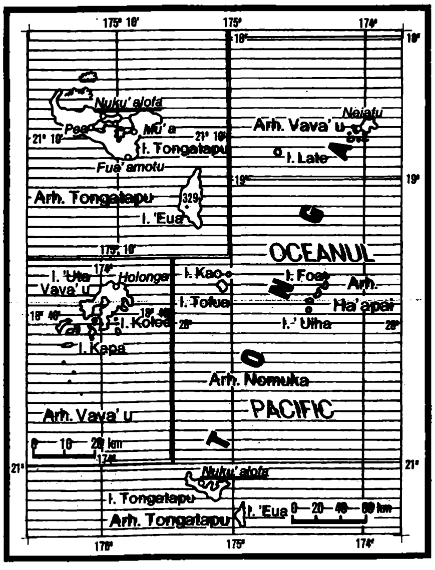

(„Catiuşa lipoveanca", „Fetiţa pădurarului", „Peisaj din Bucureşti"). Cronici. Fondator al „Grupului celor patru".

TONKIN v. Bāc Bō.

TÖNNIES, Ferdinand (1885-1936), sociolog german. Concepţia sa despre opoziţia dintre „comunitate" (Gemeinschaft) şi „societate" (Gesellschaft) conţine elemente de critică utopică, romantică a civilizaţiei capitaliste contemporane („Comunitate şi societate").

TONOIU, Vasile (1941, n. Corbeni, jud. Argeş), filozof român. Acad. (2003). Preocupări de filozofia ştiinţei, ontologie şi hermeneutică („Idoneismul, filosofie a deschiderii", „Ontologii arhaice în actualitate").

TONOMÁT (< germ.) s.n. Aparat cu discuri muzicale care se declanşează automat prin introducerea unei fise.

TONOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *tonos* „încordare" + *metron* „măsură") s.f. Procedeu utilizat pentru determinarea greutăţii moleculare a substanţelor nevolatile, prin măsurarea tensiunii de vapori, a soluţiilor acestor substanţe.

TONSÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Ceremonie a tunderii părului din creştetul capului la consacrarea unui călugăr catolic; locul din creştetul capului, de formă rotundă, rămas fără păr.

TONT, TOÁNTĂ (cf. it., sp., port. *tonto*) adj. (Şi subst.) Prost, nătărău, bleg, nătâng.

TONTÍNĂ (< fr.) s.f. Asociaţie ai cărei membri contribuie la crearea unui fond comun, din care li se plătesc anual rente crescânde, dat fiind că aporturile capitalizate ale celor decedaţi se repartizează asupra celor rămaşi în viaţă; renta însăşi. Termenul provine de la numele napolitanului Lorenzo Tonci, care a iniţiat în Franţa, în 1659, o asemenea asociaţie.

TÓNUS (< fr.; {s} gr. *tonos* „încordare") s.n. (FIZIOL.) Stare permanentă de activitate în condiţie de repaus în centrii nervoşi *(t. nervos)* sau de tensiune în muşchii striaţi şi netezi *(t. muscular)*. ✧ *T. de postură* (sau *postural*) = contracţie susţinută a muşchilor striaţi care asigură păstrarea anumitor poziţii ale corpului.

TOOROP, Johannes Theodor (zis **Jan**) (1858-1928), pictor şi desenator olandez. Iniţial adept al neoimpresionismului, este atras ulterior de simbolism. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai artei noi olandeze („Cele trei soţii"). Excelează în domeniul graficii publicitare („Dorinţă şi satisfacţie").

TOP^1 (< tc., bg.) s.n. Pachet ambalat de coli de hârtie sau de carton, care cuprinde de obicei 250, 500 sau 1 000 de coli.

TOP^2 (cuv. engl. „vârf, culme") s.n. Termen folosit pentru a desemna clasamentul vârfurilor profesionale din domeniul muzicii, filmului etc., care la un moment dat au dobândit maximum de popularitate (ex. **t.** săptămânii). ✦ Listă cu clasamente ale celor mai bine vândute discuri (single, LP, CD), publicate în reviste de specialitate sau difuzate la radio şi televiziune sub forma unor emisiuni (US Top, publicat de *Billboard,* UK Top, publicat de *Melody Maker* şi *New Musical Express*).

TOPALU, com. în jud. Constanţa, pe dr. Dunării; 1 836 loc. (2008). Expl. de calcare. Muzeu de artă plastică românească. Vestigii daco-romane.

TOPANA, com. în jud. Olt, pe Vedea; 1 218 loc. (2008). În satul Cojgărei, biserica din lemn Cuvioasa Parascheva (1818).

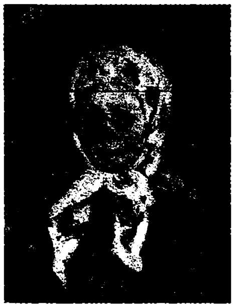

Nicolae Tonitza: „Catiuşa Lipoveanca"

TOPÁZ (< fr., gr.) s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu, cu fluor, cristalizat în sistemul rombic. Este transparent, incolor sau colorat (de obicei galben, uneori albastru, violet, roşu), foarte dur şi sticlos. Cristalele mari, limpezi, reprezintă pietre preţioase.

TOPCÍU (< tc.) s.m. (În Ev. Med., în Ţara Românească şi în Moldova) Artilerist, tunar.

TOPELIUS, Zacharias (1818-1898), scriitor finlandez de limbă suedeză. Lirică („Florile landei"), povestiri pentru copii („Lecturi pentru copii"), romane istorice („Povestirile unui medic militar"). Antologie de vechi poezii populare.

TOPÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A face ca un corp să treacă, prin încălzire, din starea solidă în starea lichidă; a lichefia. ✦ Refl. A-şi pierde consistenţa, a se muia (sub efectul căldurii). ✦ Tranz. şi refl. Fig. A (se) înmuia, a (se) înduioşa, a (se) îmblânzi. **2.** Tranz. şi refl. A (se) dizolva într-un lichid. **3.** Refl. (Despre lumânări, *p. ext.* despre alte obiecte supuse acţiunii focului) A se consuma arzând, a se trece, a se mistui. ✦ Fig. (Despre oameni) A slăbi, a se vlăgui. ✦ Fig. A se sfârşi, a se prăpădi de fericire sau de dragul cuiva. **4.** Tranz. A supune tulpinile unor plante (inul, cânepa, iuta etc.) acţiunii de descompunere biologică (fermentare) şi de înlăturare a substanţelor pectice, prin menţinerea lor un anumit timp în apă în vederea separării fibrelor textile. **5.** Refl. A se şterge, a se estompa; a dispărea. **6.** Tranz. Fig. A nimici, a desfiinţa (distrugând, consumând etc.).

TÓPIC, -Ă (< fr., gr. *topos* „loc") adj. **1.** Care se referă la un loc determinat, la o localit. **2.** (Despre medicamente) Cu acţiune locală.

TÓPICĂ (< germ.) s.f. (LINGV.) Ordine, loc, mod de aşezare a cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază. ✦ Parte a sintaxei sau a stilisticii care se ocupă cu studiul ordinii cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază.

TOPINAMBÚR (< fr., germ.) s.m. (BOT.) Nap porcesc.

TOPÍRE s.f. Acţiunea de a (se) topi. ✧ *T. zonară* = metodă de purificare a anumitor materiale solide (ex. semiconductoarele), care constă în crearea unei zone limitate de topitură şi deplasarea lentă a acesteia prin masa materialului; impurităţile se acumulează treptat în zona de topitură şi pot fi ulterior înlăturate.

TOPITÚRĂ s.f. **1.** Lichid obţinut prin topirea unei substanţe, solidă la temperatura obişnuită, **2.** (METAL.) Metalul lichid dintr-un cuptor de topit, în timpul ciclului de elaborare.

TOPÎRCEANU, George (1886-1937, n. Bucureşti), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1936). A făcut parte din cercul „Vieţii Româneşti". Lirică evocând duios-ironic universul minuscul („Balade vesele şi triste"). Maestru al parodiei („Parodii originale"). Proză umoristică („Minunile Sfântului Sisoe"), memorialistică de război.

TOPKAPÎ, palat în Istanbul, reşedinţă a sultanilor otomani. Construit în 1454, a devenit (1924) muzeu de artă islamică.

TÖPLER, Mihail (1780-c. 1820), pictor austriac. Stabilit temporar la Bucureşti (1800). Portrete remarcabile prin eleganţa şi precizia execuţiei („Alexandru Moruzi", „Ioan-Vodă Caragea", „Zinca Golescu", „Hătmăneasa Maria Cantacuzino").

TOPLEŢ, com. în jud. Caraş-Severin, pe Cerna; 2 865 loc. (2008). Rezervaţia natuală „Sfinxul bănăţean" (0,5 ha). Constr. de utilaje. Fabrică de cherestea. Atestat documentar în 1436.

TOPLICENI, com. în jud. Buzău, la poalele dealului Buda; 4 425 loc. (2008). În satul Băbeni, biserica Înălţarea Domnului (ante 1682), cu picturi murale.

TOPLIŢA 1. Municipiu în jud. Harghita, în defileul Mureşului; 15 720 loc. (2008). Expl. de andezite. Ind. uşoară şi a lemnului. Staţiune balneoclimaterică cu izvoare de apă mezotermale (28°C) şi minerale. Mănăstire, cu o biserică de lemn (1842), şi Mănăstirea Pârâul Doamnei cu o biserică de lemn din 1658. **2.** Com. în jud. Hunedoara, pe Cerna; 806 loc. (2008). Biserica de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18). Oraş din 1956.

TOPLIŢA-DEDA, Defileul ~ v. Mureş.

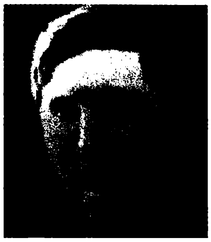

George Topîrceanu

TOP-MODEL (cuv. engl.) s.n. Manechin.

TÓPO- ({s} gr. *topos* „loc") Element de compunere cu sensul de „loc, regiune", care serveşte la formarea unor substantive.

TOPOCLÍMĂ (TOPOCLIMAT) s.f. (METEOR.) Climă influenţată de condiţiile locale de relief (ex. **t.** de depresiune, de versant) sau de suprafeţele ocupate de construcţii (topoclimat urban).

TOPOGRAFÍE (< fr.; {s} *top-* + gr. *grapho* „a scrie") s.f. Ramură a geodeziei care se ocupă cu tehnica măsurătorilor şi a calculelor pentru porţiuni restrânse din suprafaţa Pământului, precum şi cu reprezentarea grafică sau numerică a acestora în plan orizontal, în scopul întocmirii planurilor şi hărţilor. Se subdivide în *planimetrie* şi *nivelment.*

TOPOLNIŢA, peşteră în SV României, în pod. Mehedinţi, străbătută de râul T. Bogată faună cavernicolă. Monument al naturii.

TOPOLOG 1. Râu, afl. stg. al Oltului (în lacul de acumulare Băbeni); 95 km. Izv. din m-ţii Făgăraşului de sub vf. Negoiu. Cursul său superior a fost captat printr-un tunel pentru lacul de acumulare Vidraru. **2.** Com. în jud. Tulcea, în pod. Babadag; 4 884 loc. (2008). Expl. de calcare compacte.

TOPOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *topo-* + gr. *logos* „studiu") s.f. (MAT.) **1.** Structură care se defineşte pe o mulţime de puncte (numită spaţiu) cu ajutorul unei familii de părţi a acesteia, având următoarele proprietăţi: **a)** reuniunea unui număr oarecare de elemente ale familiei este un element din familie; **b)** intersecţia unui număr finit de elemente ale familiei este un element din familie; în acest caz elementele familiei se numesc mulţimi deschise ale spaţiului respectiv (care se numeşte spaţiu topologic). **2.** Ramură a matematicii care studiază proprietăţile spaţiilor topologice şi proprietăţile invariante la transformările de echivalenţă dintre spaţii topologice.

TOPOLOVĂŢU MARE, com. în jud. Timiş, pe canalul Bega; 2 757 loc. (2008).

TOPOLOVENI, oraş în jud. Argeş, în S Platformei Cândeşti; 10 570 loc. (2008). Expl. de petrol. Fabrici de tricotaje şi de conserve de fructe. Bisericile Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1706), Adormirea Maicii Domnului (1745). Menţionat documentar în 1421, declarat oraş în 1968.

TOPOMETRÍE (< fr. {i}; {s} *topo-* + gr. *metron* „măsură") s.f. Parte a topografiei care se ocupă cu tehnica măsurătorilor şi cu efectuarea calculelor necesare întocmirii planurilor şi hărţilor.

TOPONÍM (< fr.) s.n. Nume de loc; toponimic.

TOPONIMÍE (< fr.; {s} *topo-* + gr. *onyma* „nume") s.f. **1.** Totalitatea numelor proprii de locuri ale unei reg., ale unei ţări. **2.** (LINGV.) Ramură a onomasticii care studiază originea, sensul, forma şi evoluţia numelor proprii de locuri. Se mai numeşte şi *toponomastică.*

TOPÓR (< sl.) s.n. Secure.

TOPORÁŞ s.m. (BOT.) Denumirea dată unor plante spontane sau cultivate din genul *Viola,* cu flori în general mov, mai rar albe sau galbene; violetă.

TOPORÍŞCĂ s.f. Topor cu coadă scurtă.

TOPORU, com. în jud. Giurgiu, în V C. Burnas; 2 255 loc. (2008). În satul Tomuleşti, biserică de lemn (1795).

TOPPELTINUS, Laurenţiu (1641–1670), cronicar german din Transilvania. Lucrarea sa „Origines et occasus Transylvanorum..." cuprinde o scurtă istorie a Ungariei şi mai ales a Transilvaniei până în 1662, cu referiri la istoria Moldovei şi a Ţării Româneşti.

TOPRAISAR, com. în jud. Constanţa, în E pod. Cobadin; 5 580 loc. (2008).

TOPTÁN (< tc.) s.n. *Cu toptanul* = în cantităţi mari, cu grămada, angro; *p. ext.* foarte mult, din belşug.

TOPÚZ (< tc.) s.n. (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Un fel de sceptru, de forma unui buzdugan, bătut cu nestemate şi care constituia unul dintre însemnele puterii domneşti. ✦ Măciucă scurtă conferită de domn marilor demnitari; *p. ext.* buzdugan.

TOR (< fr., lat.) s.n. **1.** Suprafaţa generată de un cerc care se roteşte în jurul unei axe din planul cercului care nu-l intersectează. **2.** Mulură convexă, folosită în compoziţia bazei sau a capitelului unei coloane, la ancadramente etc.

TORA („TORAH"), denumirea ebraică a *Pentateuhului.*

TORÁCE (< it., gr.) s.n. (ANAT.) Segment al corpului la om, la animale vertebrate şi la unele nevertebrate (ex. insecte) cuprins între gât şi abdomen; la mamifere este separat de abdomen prin diafragmă.

TORÁCIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care se referă la torace, care se află în torace. ✧ *Cavitate t.* = cavitate a corpului delimitată lateral de coaste, anterior de stern, posterior de coloana vertebrală şi inferior de diafragmă. Cuprinde inima, plămânii, esofagul, marile artere şi vene etc.

TORCRETÁRE s.f. Procedeu de preparare şi de aplicare în strat, cu ajutorul aerului comprimat, a unui mortar de ciment sau a unui beton fin, folosit la executarea plăcilor subţiri de beton armat (învelitori, cupole ş.a.), la executarea unor tencuieli de calitate superioară etc.

TORDESILLAS, localit. în N Spaniei pe Duero. Aici la 7 iun. 1494 suveranii Spaniei (Ferdinand II şi Isabela) şi ai Portugaliei (João II) au semnat un tratat pentru delimitare a posesiunilor din „Lumea Nouă" la 370 leghe V de ins. Azore.

TOREADÓR (< fr., sp.) s.m. Bărbat care se luptă cu taurul într-o *coridă;* torero.

TORELLI-VIOLLIER, Eugenio (1842–1900), ziarist italian. Fondator (1876) al ziarului „Corrierre dela Serra", pe care l-a condus până în 1898.

TORÉNT (< fr.) s.n. **1.** (GEOGR.) Curs de apă temporar (apărut în urma ploilor) cu viteză şi putere mare de eroziune. **2.** Formă de relief rezultată în urma eroziunii în adâncime pe versanţi; prezintă un bazin de recepţie, un canal de scurgere şi un con de dejecţie format la baza pantei, unde puterea de transport a apei scade, depunându-se materialul rupt şi transportat. *T. noroios* = curgere lentă a unei mase noroioase, de consistenţa unei paste semifluide sau fluide, în lungul unei văi. Se mai numeşte *curgere noroioasă. T. de pietre* = curgere de pietre (grohotişuri), în lungul unor văiugi din zona montană; kurume. *T. de lavă* = curgere lentă a masei de lavă în urma unei erupţii vulcanice.

TORENŢIÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre ploaie) Cu debit mare şi cu durată scurtă, vijelios.

TOREÚTICĂ (< fr., gr.) s.f. (În Antic. greacă) Arta de a sculpta, cizela şi asambla lemnul, aurul şi fildeşul; *p. ext.* artă a sculpturii în bronz.

TORIANÍT s.n. (MINER.) Dioxid de toriu, cristalizat în sistemul cubic, cu luciu semimetalic. Apare asociat cu zircon şi ilmenit.

TORÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte cald; arzător, dogoritor, fierbinte.

TORÍT (< fr.) s.n. (MINER.) Silicat natural de toriu din grupa zirconiului, de culoare galbenă variind până la negru, cu luciu sticlos sau gras. Este puternic radioactiv şi apare în pegmatite, granite, sienite etc.

TORINO, oraş în NV Italiei, centrul ad-tiv al reg. Piemonte, pe Pad; 862,2 mii loc. (2001). Metalurgia fierului şi a plumbului. Construcţii aeronautice, de automobile, de tractoare şi de utilaj ind.; ind. electrotehnică, electronică, optică, poligrafică, a cauciucului, piel. şi încălţ., chimico-farmaceutică, textilă. Universitate (1404). Institut politehnic (1859). Târg internaţional de mostre. Monumente: vestigii romane, palatul Madama (sec. 12, transformat în sec. 18, azi muzeu), case în stil gotic, catedrală renascentistă (sec. 15–16), biserica Superga (sec. 18) cu mormintele regilor Italiei, palatele Regal şi Carignano (sec. 17), numeroase clădiri baroce şi neoclasice. Muzee. Colonie militară (Augusta Taurinorum), întemeiată sub August (27 î.Hr.–14 d.Hr.). În Ev. Med. a fost, din 1563, reşedinţa ducilor de Savoia. Între 1720 şi 1860 a fost, cu întreruperi, capitala regatului Sardiniei, iar între 1861 şi 1865 capitala Italiei unificate.

Thomas de Torquemada

TÓRIU (fr. {i}; {s} *Thor*) s.n. Element radioactiv (*Th.:* nr. at. 90, m. at. 232,40). Este un metal cenuşiu, greu, ductil. Se găseşte în natură în monazit, în torit şi torianit. În combinaţii este tetravalent. Prin bombardarea lui cu neutroni se obţine izotopul de masă atomică 233 al uraniului, întrebuinţat drept combustibil nuclear. Descoperit de *Berzelius* (1828).

TORMA Károly (1829–1897), arheolog ungur. S-a ocupat de istoria Daciei. A înfiinţat un muzeu de antichităţi dacice. Op. pr.: „Amfiteatrul de la Aquicum", „Limes dacicus". M. de onoare al Acad. Române (1882).

TORMAC, com. în jud. Timiş, pe stg. văii Pogoniş; 2 654 loc. (2008).

TORNÁDĂ (< fr.) s.f. (METEOR.) Vârtej de vânt violent cu viteză foarte mare, devastator, dar cu arie de acţiune restrânsă, însoţit adesea de ploi torenţiale.

TÖRÖCSIK Mari (n. 1935), actriţă maghiară de film. Vedetă a anilor '60–'90. Interpretează roluri principale şi secundare în filmele marii majorităţi a cineaştilor din epocă („Căluşeii", „Drama ciocârliei", „Linişte şi strigăt", „Iubire", „Criminal de război", „Vioara lui Rotschild").

TOROIAGA, masiv muntos în S m-ţilor Maramureşului. Alt. max.: 1 930 m. Expl. de mangan.

TOROÍD (< fr. {i}; {s} fr. *tore* „tot" + gr. *eidos* „aspect") s.n. Suprafaţă generată de o curbă închisă care se roteşte în jurul unei axe din planul curbei şi care nu o intersectează.

TORÓN (< fr.) s.n. **1.** Gaz rezultat din dezintegrarea radioactivă a toriului. **2.** Grup de fire răsucite în acelaşi sens, folosit la fabricarea produselor cablate (frânghii, sfori, aţă cablată etc.).

TORONTO, oraş în Canada, port la L. Ontario, centrul ad-tiv al prov. Ontario; 4,6 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Metalurgie. Constr. navale, aeronautice, de maşini; ind. chimică, aluminiului, de prelucr. a lemnului. Centru financiar, bancar şi cultural. Patru universităţi. Mari biblioteci. Stil arhitectural modern. În 1834 T. a reprimit numele actual.

TOROPEÁLĂ s.f. **1.** Stare de amorţeală, de buimăceală; somnolenţă. ✦ Lâncezeală, apatie, indiferenţă. **2.** Căldură mare; arşiţă, dogoare, zăpuşeală.

TOROUŢIU, Ilie E. (1888–1953, n. Solca, jud. Suceava), editor şi istoric literar român. M. coresp. al Acad. (1936). Germanist. A publicat monumentala culegere „Studii şi documente literare" (în colab. cu Gh. Cardaş la vol. I).

TORPÍLĂ (< fr.) s.f. **1.** Proiectil submarin, prevăzut cu motor propriu şi cu încărcătură de exploziv, care poate fi lansat de la bordul unei nave, dintr-un avion sau de pe coastă în scopul distrugerii navelor inamice. **2.** Recipient cu exploziv folosit pentru producerea exploziei comandate de la suprafaţă în interiorul găurii de sondă. **3.** Peşte marin cu scheletul cartilaginos, cu corpul turtit dorsoventral, înzestrat cu organe speciale care produc descărcări electrice şi cu care ucide prada *(Torpedo marmorata).*

TORPILÓR (< fr.) s.n. Navă de luptă de tonaj mic (300–400 t), rapidă, echipată cu instalaţii de lansat torpile.

TORQUEMADA, Tomás de ~ (c. 1420–1498), călugăr dominican spaniol. Numit (1483) de regii catolici Ferdinand şi Isabela ca primul inchizitor general al posesiunilor spaniole, iar de papa Innocenţiu VIII, mare inchizitor (1487). Autor al codului de legi al Inchiziţiei.

TORR (< fr.) s.m. Unitate de măsură a presiunii, egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm la temperatura de 0°C.

TORRE NILSSON, Leopoldo (1924–1978), regizor argentinian de film. În anii '50–'60 se afirmă prin filme despre corupţie şi ipocrizie, despre pasiunile secrete şi obsesiile burgheziei („Casa îngerului", „Cei şapte nebuni").

TORRENTE, Ballester Gonzalo (1910–1999), scriitor spaniol. Drame, eseuri şi romane de factură ironică şi satirică („Insula zambilelor smulse", „Cine ştie dacă vântul se va târî spre infinit").

TORREÓN, oraş în NE Mexicului (Coahuila); 529,5 mii loc. (2000). Expl. şi prelucr. zincului şi plumbului. Fondat în 1893.

TORRES 1. Luis Váez de ~ (?–1613), navigator spaniol. A explorat ţărmul Australiei şi ins. Noua Guinee, descoperind (1606), str. **T. 2.** Str. între pen. York (Australia) şi ins. Noua Guinee, care leagă apele Mării Coralilor (Oc. Pacific) cu ale M. Arafura (Oc. Indian).

TORRICELLI, Evangelista (1608–1647), fizician şi matematician italian, elev al lui G. Galilei. A pus în evidenţă existenţa presiunii atmosferice (1643), construind primul barometru *(tubul T.).* Contribuţii la studiul curgerii lichidelor *(legea T.),* în geometrie (o metodă de calculare a tangentei într-un punct al unei curbe – „Lucrări de geometrie").

TORS^1 s.n. Faptul de a toarce **(1).**

TORS^2 (< fr., it.) s.n. **1.** Partea superioară a trupului omenesc; trunchi. **2.** Sculptură reprezentând un trup omenesc fragmentat, din a cărei compoziţie lipsesc membrele şi adesea capul.

TORSÁDĂ (< fr.) s.f. Motiv decorativ care imită o funie răsucită. Este frecventă în plastica arhitectonică românească de lemn sau de piatră.

TORSIOGRÁF (< fr.; {s} *torsion* „răsucire" + gr. *grapho* „a scrie") s.n. Aparat de măsurat, folosit pentru înregistrarea grafică a deformaţiilor barelor supuse la torsiune.

TORSIOMÉTRU (< fr.; {s} fr. *torsion* „răsucire" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru determinarea torsiunii firelor textile prin stabilirea numărului de torsionări pe 1 m de fir.

TORSIÚNE (< fr.) s.f. **1.** Răsucire. ✦ Indice care arată gradul de torsionare a unui semitort, exprimat prin numărul de răsucituri pe unitatea de lungime. **2.** (MAT.) *Torsiunea unei curbe (din spaţiu) într-un punct (al ei)* = limita raportului dintre unghiul planelor osculatoare (în punctul dat şi cel vecin lui) şi lungimea arcului de pe o curbă situat între punctul vecin şi cel dat. **3.** Luxaţie.

TORSÓR (< fr.) s.m. Ansamblu constituit din doi vectori – rezultanta unui sistem de vectori (forţe sau impulsuri) ce acţionează asupra unui corp şi momentul rezultant al acestora faţă de un punct – care permite aprecierea efectului sistemului asupra corpului.

TORT (lat. *tortus*) s.n. **1.** Fir tors de in, de cânepă etc. ✦ Legătură sau scul din astfel de fire. **2.** Ţesătură din fire de in sau de cânepă, făcută în gospodăria ţărănească.

TORT (TÓRTĂ s.f.) (< germ.) s.n. Prăjitură făcută din straturi alternante de aluat şi de cremă, acoperită cu o glazură şi ornamentată.

TORTÍCOLIS (< fr.) s.n. Simptom caracterizat prin înclinarea laterală a capului şi a gâtului, datorită unor hipertonii musculare sau nervoase. Este însoţit de durere şi de limitarea mişcărilor.

TORTILLA (cuv. sp.) Plăcintă din făină de porumb.

TORTOMAN, com. în jud. Constanța, pe râul omonim; 1 759 loc (2008).

TORTONIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. Subetaj al Miocenului superior; uneori conține sare, gips, cărbune etc.

TORTUGA (TORTUE) 1. Ins. în NV Hispaniolei; 32 km lungime, 6 km lățime. Plantații de bananieri. Adăpost al piraților francezi și englezi (sec. 16–19). A aparținut Franței (1665–1804). Azi în componența statului Haiti. **2. LA ~,** ins. venezuelană în SE M. Caraibilor; 220 km^2.

TORTURÁ (< fr.) vb. I tranz. A supune la chinuri, la cazne trupești; a schingiui, a chinui. ✦ (Despre stări sufletești) A roade, a frământa, a obseda.

TORTÚRĂ (< fr., lat.) s.f. Suferință mare fizică sau morală; chin, caznă, supliciu.

TÓRȚĂ (< ngr.) s.f. **1.** Faclă, făclie. **2.** (FIZ.) Tip de descărcare electrică asemănătoare unei flăcări, care apare pe conductoarele de înaltă frecvență.

TORȚÉL (< *tort*) s.m. (BOT.) Cuscută.

TORȚIONÁR (< fr.) s.m. Persoană care aplică tortura; călău.

TORUŃ, oraș în Polonia, port pe Vistula; 204,3 mii loc. (2000). Constr. navale și de aparataj electrotehnic; mecanică fină; îngrășăminte chimice, cauciuc sintetic, siderurgie. Universitatea „Copernic". Primărie și biserici gotice (sec. 13–15). Muzee. Aici a fost încheiată, la 19 oct. 1466, pacea dintre Polonia și Ordinul Teutonic, prin care Polonia primea unele terit. din partea apuseană stăpânită de ordin, obținând ieșirea la M. Baltică, iar Ordinul Teutonic devenea vasal față de regele Poloniei.

TORY (cuv. engl.) subst. Denumire dată membrilor partidului politic englez creat în a 2-a jumătate a sec. 17, care la mijlocul sec. 19 a devenit Partidul Conservator englez.

TOSCÁN (< fr., lat.) adj. Din Toscana, specific Toscanei. ✧ *Ordin t.* = ordin arhitectonic caracterizat prin coloana cu fus scurt și fără caneluri, prin arhitrava îngustă și prin absența ornamentației. *O.t.* este o reelaborare a ordinului *doric,* folosit în arhitectura Romei antice.

TOSCANA, reg. în Italia Centrală, la M. Tireniană; 23 mii km^2; 3,5 mil. loc. (2001). Oraș pr.: *Florența.* Expl. de marmură, de petrol, mercur și metale neferoase. Numeroase izv. minerale. În Antic. locuită de etrusci. Cucerită de romani (sec. 3 î.Hr. – 6 d.Hr.). Marchezat (812–1115), în stăpânire papală (1115)), a familiei Medici sub formă de ducat (1430–1737). Din 1860 alipită Piemontului.

TOSCANELLI, Paolo dal Pozzo (1397–1482), astronom și matematician italian. A colaborat cu Brunelleschi la studiul geometriei cupolei Domului din Florența și a realizat (1468) „Gnomonul solstițial" în biserica Santa Maria del Fiore, cu ajutorul căruia poate fi determinată înclinarea eclipticii.

TOSCANINI, Arturo (1867-1957), dirijor italian. Repertoriu vast. A dirijat pe mari scene ale lumii, în principal la Scala din Milano și la New York (Filarmonica, Metropolitan Opera). Fondează N.B.C. Orchestra, cu care susține numeroase concerte radiodifuzate. Dirijor de operă fără rival (mai ales Verdi), rămâne și unul dintre cei mai mari dirijori de muzică simfonică.

Torsadă (Palatul Mogoșoaia, sec. XVII)

TOȘKENT (TAȘKENT), cap. Uzbekistanului, situat într-o oază, în zona premontană a m-ților Tianshan; 2,1 mil. loc. (1999). Ind. bumbacului și a lânii; constr. de mașini; produse alim. și chimice. Academie de științe. Universitate. Mausoleul Zainudin-Baba (sec. 12–15), medresa Barak-Han (sec. 16). Vechi oraș din Asia Centrală întemeiat în Antic. **T.** a fost alipit, în 1865, la Rusia, iar din 1867 a devenit centrul guvernământului general al Turkestanului. Cap. a R.S.S. Turkestan (1918–1924); din 1930, a R.S.S. Uzbekă și din 1992, a Uzbekistanului.

TOTÁL, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care cuprinde totul; întreg, complet. ✦ General. ✦ Fig. Cât se poate de mare; deplin, desăvârșit. **2.** S.n. Întregul care rezultă din reunirea tuturor părților. ✦ Sumă care rezultă dintr-o adunare.

TOTALITÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre state, regimuri și concepții politice) Care aplică sau preconizează dictatura unei minorități (partid unic), majoritatea populației fiind lipsită de drepturi și libertăți.

TOTALITARÍSM (< fr.) s.n. Formă de regim dictatorial bazat nu doar pe teroare, ci și pe sprijinul maselor mobilizate printr-o ideologie care preconizează schimbări sociale radicale. T. presupune un control complet al statului și scoaterea în afara legii a opoziției. Adoptat de G. *Gentile* pentru a descrie statul fascist ideal, fenomenul este aplicat unor regimuri precum cele conduse de Hitler, Stalin, Ceaușescu, Castro ș.a.

TOTALITÁTE (< fr.) s.f. Numărul complet al lucrurilor sau ființelor despre care se discută, ansamblul lucrurilor sau ființelor care se leagă între ele. ✦ Tot, total; întreg.

TOTALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face totalul, a aduna. ✦ A întruni un număr de..., a însuma.

TOTÉM (< fr. {i}) s.n. Simbol mitic (animal, plantă, mai rar un obiect) considerat de unele triburi primitive ca strămoș și protector, și venerat ca atare.

TOTEMÍSM (< fr. {i}) s.n. Cult al totemului; formă a religiei primitive caracterizată prin credința membrilor unei ginți sau fratrii în totemuri. Fiind legat de principalele îndeletniciri ale acestora (vânătoarea și creșterea animalelor), **t.** reglementează relațiile sociale (de schimb, matrimoniale etc.) dintre subgrupele (clanurile) comunităților primitive.

TOTEȘTI, com. în jud. Hunedoara, pe interfluviul Râu Mare – Breazova, 1 873 loc. (2008). Punct fosilifer. Hidrocentrale. Vestigii dacice. Menționat documentar în 1416.

TOTILA (BADUILA), rege al ostrogoților (541–552). Sprijinindu-se pe coloni și sclavi, a luptat timp de un deceniu împotriva armatelor bizantine, obținând un șir de victorii și recucerind aproape întreaga Pen. Italică. Înfrânt și rănit mortal în lupta de la Taginae (552) împotriva bizantinilor conduși de Narses.

TOTLEBEN, Eduard Ivanovici, conte (1818-1884), inginer militar și general rus. A condus lucrările de fortificare a orașului Sevastopol în timpul asediului din 1854–1855. În Războiul Ruso-Româno-Turc (1877–1878) a comandat operațiunile de asediere a Plevnei.

TOTO (pe numele adevărat *Antonio de Curtis*) (1898–1967), actor italian de teatru și film. Creează un tip comic cu aspect de marionetă dezarticulată, în tradiția burlescului și a parodiei extravagante („Hoții și vardiștii", „Legea e lege", „Păsăroi și păsărele", „Capriciu italian").

TOTONACI (cuv. amerindian) s.m. pl. Grup amerindian din E Mexicului. Renumiți pentru o ceremonie specifică, dansul acrobatic al oamenilor „zburători". Perioada de maximă înflorire (300–900). Au construit complexul de la *El Tajin.* Capitala: Cempoala, a fost distrusă și jefuită de H. Cortés.

TOUBKAL (Djebel Toubkal), vf. în masivul Atlasul Mare, cel mai înalt din Africa de Nord; alt. 4 165 m.

TOULON, oraș în SE Franței (Var), port la M. Mediterană; 519,6 mii loc. (1999, cu suburbiile). Constr. navale și mecanice; ind. chimică și alim. Pescuit. Vinuri. Monumente: primărie (sec. 17), biserica Sainte-Marie-Majeure (sec. 12). Alipit Franței în 1481.

TOULOUSE, oraș în S Franței (Haute-Garrone), port pe Garonne; legat de M. Mediterană prin Canal du Midi; 761,1 mii loc. (1999, cu suburbiile). Constr. de avioane și de aparataj electrotehnic; ind. chimică. Universitate (1229). Metrou. Monumente: amfiteatru roman, Biserica Saint-Sernin (sec. 11–13), Catedrala Saint Étienne (sec. 12–13), clădiri în stilul Renașterii. Muzee. Centru turistic. Cap. a regatului vizigot (din 419) a fost cucerit de regele franc Clovis la 507. Reședință a regatului Aquitaniei (din sec. 8) și apoi, până în 1271, a comitatului **T.**, când s-a unit cu Franța.

Arturo Toscanini

TOULOUSE (cuv. fr.) s.f. Rasă de gâște creată în Franța, cu penajul cenușiu; alb în partea posterioară, caracterizată printr-o producție bună de carne, puf și fulgi și o mare precocitate.

TOULOUSE-LAUTREC, Henri de ~ (1864–1901), pictor și litograf francez. Format sub influența lui Degas și mai ales a stampelor japoneze. Subiectele sale favorite sunt luate din lumea cabaretelor din Montmartre. Dezvoltă arabescul expresiv al desenului incisiv și sintetic, coloritul într-o gamă redusă, în tente plate și largi, extrema simplificare a siluetelor și a figurii („Yvette Guilbert", „Jane Avril", „Moulin Rouge", ciclul „Circul"). Serii de litografii. Contribuție importantă la dezvoltarea artei afișului modern.

TOURAINE, prov. istorică în Franța Centrală, cuprinzând mare parte din bazinul Loarei. Oraș pr.: *Tours.* Numeroase castele. S-a integrat Franței din 1203.

TOURCOING, oraș în N Franței (Flandra), în conurbația Lille, la granița cu Belgia; 93,5 mii loc. (1999). Constr. de mașini textile. Ind. textilă și alim.

TOURÉ, Ahmed Sékou (1922–1984), om politic din Guineea. Președinte (1958–1984) și prim-min. (1958–1972) al Republicii Guineea.

TOURNAI (DOORNIK), oraș în SV Belgiei, pe Escaut; 67,2 mii loc. (2002). Constr. de mașini; îngrășăminte chimice, ciment, piel. Catedrală (sec. 12–13. Case în stil romanic. Muzee. Ateliere de tapiserie (sec. 14–16), manufactură de porțelanuri (sec. 18). Cucerit de franci în 440, a intrat în componența Belgiei (1815).

TOURNEUR 1. Maurice T. (1876–1961), regizor francez de film. tatăl lui **T. (2).** Lucrează îndeosebi la Hollywood. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai filmului mut („Pasărea albastră", „Insula comorii", „Koenigsmark", „Escadronul vesel"). **2. Jacques T.** (1904–1977), regizor francez. Fiul lui **T. (1).** Filme de aventură, de groază și western („Sărutul panterei", „Wichita", „Noaptea demonului").

TOURNIER, Michel (n. 1924), scriitor francez. Romane și nuvele pe teme contemporane în care se împletesc elemente mitice, fantastice și ironice („Reele arinilor", „Picătura de aur", „Garpard, Melchior și Balthazar"). Scrieri autobiografice și povestiri pentru copii.

TOURS, oraș în V Franței (Touraine), port pe Loara; 297,3 mii loc. (1999, cu suburbiile). Constr. de mașini; ind. electrotehnică. Monumente: catedrala Saint-Gatien (1200–1246) cu celebre vitralii din sec. 13, clădiri din sec. 16 și 18. Între 461 și 1467 la **T.** au avut loc 19 concilii ale Bisericii catolice franceze.

TOUSSAINT-LOUVERTURE, Pierre Dominique (1743–1803), general și om politic haitian.. După ce a alungat pe englezi și pe spanioli din ins., s-a proclamat guvernator general pe viață, promulgând o constituție liberală (1801). Înfrânt de corpul expediționar francez, condus de generalul Leclerc (1802), a murit captiv în Franța.

TOVÁL (< ucr.) s.n. Piele, de obicei de taurine, tăbăcită cu substanțe vegetale și sintetice, folosită la confecționarea încălțămintei rezistente.

TOVÁRĂŞ, -Ă (< ucr., rus.) s.m. şi f. **1.** Persoană considerată în raport cu alta, de care este legată prin idei, aspiraţii comune, prin lupta pentru aceeaşi cauză. ✦ Termen de adresare folosit în partidele comuniste şi muncitoreşti. **2.** Asociat (într-o negustorie, într-o întreprindere etc.).

TOVĂRĂŞÍE s.f. **1.** Relaţia dintre tovarăşi. ✦ Companie, societate. **2.** Asociere, participare la o întreprindere (de obicei comercială); întovărăşire, asociaţie.

TOVSTONOGOV, Gheorghi Aleksandrovici (1913–1989), regizor sovietic de teatru. Spectacole influenţate de ideile lui Stanislavski („Barbarii" de Gorki, „Prea multă minte strică" de Griboedov, „Tragedia optimistă" de Vişnevski).

TOWNES, Charles Hard (n. 1915), fizician american. A cercetat amplificarea radiaţiei electromagnetice prin emisie stimulată şi a inventat maserul (1954). Premiul Nobel pentru fizică (1964), împreună cu N.G. Başov şi A.M. Prohorov.

TOWNSEND, John Sealy Edward (1868–1957), fizician britanic. A efectuat (1897), împreună cu J.J. Thomson, prima măsurare a sarcinii electronului. Cercetări privind conductibilitatea electrică în gaze şi mişcarea electronilor, descoperind, independent de C.W. Ramsoner, *efectul T.–R.*

TÓXIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are proprietatea de a intoxica, de a otrăvi.

TOXICITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (MICROBIOL.) Proprietate a unor microorganisme de a elibera toxine dăunătoare organismului în care se dezvoltă. **2.** Proprietate a unor substanţe chimice sau a unor medicamente de a fi toxice.

TOXICOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *toxikon* „otravă" + *logos* „studiu") s.f. Parte a medicinii care studiază natura substanţelor toxice, proprietăţile lor fizice şi chimice precum şi acţiunea lor asupra organismului.

TOXICOMANÍE (< fr.; {s} gr. *toxikon* „otravă" + *mania* „nebunie") s.f. Obişnuinţă morbidă de a consuma substanţe toxice (cocaină, heroină, morfină, opiu, eter etc.). Are consecinţe grave pentru echilibrul psihic şi fizic (halucinaţii, delir ş.a.).

TOXICÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Stare morbidă determinată de acţiunea toxinelor exogene (ex. microbiene) sau a unor substanţe nocive de natură endogenă (ex. toxicoză gravidică, tireo-toxicoză) asupra organismului.

TOXIINFÉCŢIE (< fr.) s.f. ~ *alimentară* = îmbolnăvire acută, provocată de unele specii de *Salmonella* sau de stafilococi prezente în alimentele preparate în mod necorespunzător din punct de vedere igienic şi manifestată prin diaree severă, vomă, dureri abdominale, ameţeală, deshidratare etc. V. *endotoxine, exotoxine.*

TOXÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanţă de natură proteică sau polizaharidică, de origine microbiană (**t.** tetanică), vegetală (ricina) sau animală (veninul şerpilor), care, introdusă într-un organism, provoacă simptome morbide specifice. V. *endotoxine, exotoxine.*

TOXOPLASMÓZĂ (< fr.) s.f. Boală provocată de protozoarul parazit *Toxoplasma gondii.* Poate fi congenitală (transmisă de femeia gravidă fătului), manifestată prin hidrocefalee, convulsii, întârzieri psihomotorii, sau dobândită prin ingerarea accidentală a oochisturilor din fecalele pisicilor infectate sau din carne insuficient tratată termic.

TOYNBEE, Arnold Joseph (1889–1975), istoric şi sociolog englez. Preocupări mai ales de filozofia istoriei. A elaborat o teorie ciclică a dezvoltării societăţii omeneşti, potrivit căreia istoria omenirii ar fi o succesiune de civilizaţii independente unele de altele. Adversar al tehnocratismului şi militarismului. Lucrări: „Civilizaţia la răscruce", „Studiu asupra istoriei").

TOYOTA, oraş în Japonia (Honshū); 351,1 mii loc. (2000). Sediul unei corporaţii automobilistice creată în 1937.

TOZZI, Mario (1895–1979), pictor italian. Creaţia sa îmbină, în spiritul noului clasicism, elemente ale artei figurative italiene şi franceze. Compoziţii cu figuri monumentale („Dimineaţă").

TRABÚC (< germ.) s.n. Ţigară de foi.

TRABZON v. **Trapezunt.**

TRAC (< fr.) s.n. Emoţie, teamă de care sunt cuprinse unele persoane (în special actorii) înainte de a apărea în faţa publicului.

TRAC, -Ă (< lat. *Thracus)* adj., s.m. şi f. **1.** S.m. şi f. (La m. pl.) Triburi aparţinând familiei de limbi indo-europene. Vatra de formare a etnosului trac se situează pe o largă arie geografică cuprinsă între M. Egee (în S), râurile Vardar, Morava şi Tisa (în V), Carpaţii Nordici (în N), Nistrul şi M. Neagră (în E). Începutul procesului de delimitare a etnosului trac în zona menţionată este fixat de unii istorici încă din epoca neolitică (milen 5–3 î.Hr.), de alţii la începutul epocii bronzului (milen. 2 î.Hr.). Menţionaţi pentru prima oară în poemele homerice, **t.** sunt descrişi de Herodot (sec. 5 î.Hr.) drept cel mai numeros neam din lume după cel al inzilor. Se cunosc denumirile a c. 100 de triburi trace. Dintre acestea unele au avut, în diverse momente ale istoriei, un rol mai însemnat, creând în jurul lor puternice uniuni tribale sau ajungând chiar la forme statale incipiente. Se remarcă astfel frigienii şi bitinii (care au pătruns în Asia Mică în sec. 12 şi respectiv 8 î.Hr.), odrizii, moesii şi triballii, geto-dacii şi carpii. Cultura **t.** a fost puternic înrâurită de civilizaţiile egeeană (în Epoca Bronzului) şi scitică, grecească şi persană (milen. 1 î.Hr. şi mai ales începând din sec. 6 î.Hr.), macedoneană (sec. 4 î.Hr.), celtică, elenistică (din sec. 3 î.Hr.) şi romană (începând cu sec. 2 î.Hr.). Izvoarele antice, studiile lingvistice şi descoperirile arheologice atestă faptul că **t.** europeni pot fi împărţiţi în **t.** sudici şi **t.** nordici *(geto-dacii),* m-ţii Balcani şi apoi Dunărea reprezentând, în decursul vremii, hotarul dintre aceştia. Împingerea treptată spre N a limitelor statelor elenistice şi apoi ale Imp. Roman au determinat cucerirea treptată a terit. **t.** Astfel terit. **t.** sudici vor fi înglobate mai întâi în regatul Macedoniei (sec. 4 î.Hr.), iar, mai târziu, cucerite şi transformate în prov. romane: Tracia (46 d.Hr.) şi Moesia (15 d.Hr.). Dacia va fi şi ea în cele din urmă transformată în prov. romană (106 d.Hr.) Seminţii geto-dace au continuat să trăiască însă în afara graniţelor Imp. Roman. Dintre aceştia, *carpii* au reuşit să alcătuiască o forţă redutabilă în sec. 3 d.Hr. În evoluţia lor socială, triburile **t.** se aflau, în ansamblu, în ultima etapă a orânduirii Comunei primitive, caracterizată prin democraţia militară. Armele găsite în morminte precum şi în marele număr de cetăţi întărite cu valuri de pământ şi piatră ilustrează atât stadiul de organizare, cât şi spiritul războinic specific **t.** Pentru existenţa unei aristocraţii tribale pledează mormintele princiare şi bogatele tezaure de obiecte din aur şi argint (Vîlci Trin şi Panaghiurişte în Bulgaria; Agighiol, Peretu, Craiova, Băiceni în România). Aşezările **t.** (*dava* la geto-daci şi *para* la **t.** sudici) atestă o populaţie care se ocupa cu agricultura, creşterea vitelor şi diferite meşteşuguri (prelucrarea metalelor, olărit etc.). Practicarea unui comerţ din ce în ce mai intens cu vecinii le-a impus **t.** mai întâi adoptarea unor monede străine (greceşti şi macedonene) şi în cele din urmă o monetărie proprie. Până târziu în epoca elenistică şi romano-bizantină **t.** au jucat un rol de seamă. **2.** Adj. Care se referă la traci. ✦ *Limbă t.* = limbă indo-europeană, vorbită în Antich., în Dacia şi în Pen. Balcanică de o populaţie numeroasă. Cunoscută numai din ceea ce s-a păstrat în notaţiile aproximative din textele latineşti şi greceşti (c. 100 de cuvinte izolate şi 2 200 de nume proprii).

TRACASÁ (< fr.) vb. I tranz. A sâcâi, a plictisi, a supăra pe cineva.

TRACIA 1. Denumire dată de greci şi de romani terit. locuit de traci. **2.** Denumire a regatului elenistic condus de Lisimah (în sec. 4–3 î.Hr.) după dezmembrarea imperiului lui Alexandru Macedon. **3.** Prov. romană înfiinţată în anul 46.

TRÁCO-DAC, -Ă s.m. şi f, adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care făcea parte din triburile trace care au locuit în Dacia. **2.** Adj. Care aparţine traco-dacilor **(1).**

TRACOLOGÍE (< fr.) s.f. Disciplină care studiază civilizaţia tracilor.

TRACOMANÍE s.f. Exagerare a importanţei tracilor în elucidarea unor probleme de istorie, cultură etc.

TRACT (TRÁCTUS) (cuv. lat. „serie, înlănţuire") s.n. (ANAT.) Ansamblu de ţesuturi sau de organe care se înlănţuie, formând un sistem (ex. **t.** digestiv, **t.** genital).

TRACTÁ (< fr.) vb. I tranz. A exercita o forţă de tracţiune asupra unui vehicul pentru a-l aduce şi a-l menţine în stare de mişcare.

TRACTÓR (< fr.; {s} lat. *tractus* „tragere") s.n. **1.** Autovehicul care dezvoltă o forţă de tracţiune mare, folosit la tractarea şi acţionarea unor utilaje folosite în agricultură, în construcţii etc. Este echipat cu un motor cu ardere internă puternic şi poate avea ca organe de rulare fie roţi (pneumatice sau metalice), fie şenile. ✧ *T. convenţional* = unitate de măsură reprezentând un tractor care dezvoltă o putere de tracţiune de 15 CP. **2.** *T. de sudare* = cărucior autopropulsat, echipat cu un cap de sudare, un buncăr cu un dispozitiv de presărare a fluxului, o casetă pentru sârma de sudare şi un tablou de comandă, folosit pentru sudarea automată cu arcul electric.

TRACŢIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Acţiunea de exercitare a unei forţe asupra unui vehicul pentru a-l aduce şi a-l menţine în stare de mişcare. ✧ *Forţă de t.* = forţa pe care un organ de propulsie (roţile motoare la autovehicule, elicele sau reactoarele la avioane etc.) o exercită asupra unui vehicul pentru a-l pune în mişcare. ✦ Mişcarea vehiculelor sub acţiunea forţei de **t.** ✧ *T. feroviară* = **t.** efectuată cu vehicule feroviare, în general grupate în trenuri; după felul energiei motrice, se deosebesc: *t. cu abur, t. cu motor diesel, t. cu turbine de gaz* şi *t. electrică.* **2.** Termen impropriu folosit pentru solicitarea la întindere a unei bare drepte.

TRACY, Spencer (1900–1967), actor american de teatru şi film. Vedetă internaţională în cinematograful anilor '30–'60, întruchipând cu naturaleţe tipul ideal al americanului mediu. Filme: „Dr. Jekyll şi Mister Hyde", „Bătrânul şi marea", „O lume nebună, nebună, nebună", „Procesul de la Nürnberg", „Ghici cine vine la cină?". Premiul Oscar: 1937 („Căpitanii curajoşi") şi 1938 („Oameni de mâine"). A format pe ecran şi în viaţă un cuplu celebru cu Katharine Hepburn.

TRADESCÁNŢIA v. **telegraf (2).**

TRADÍŢIE (< fr., lat.) s.f. Ceea ce este transmis, în principal în ordinea moralei şi spiritualităţii (amintiri, obiceiuri, credinţe etc.); în sens larg, întreg patrimoniul cultural şi istoric al grupurilor respective. ✧ (În teologie) Învăţătură, iniţial orală, apoi consemnată în scris, dar fără a beneficia de statutul cărţilor sfinte, care, prin însăşi continuitatea sa, constituie dezvoltarea firească a mesajului revelat. ✦ Datină, uzanţă, obicei. ✦ Informaţie (cu conţinut real, legendar sau semilegendar) privitoare la anumite fapte, evenimente din trecut, transmisă oral de-a lungul timpului.

TRADIŢIONĂL, -Ă (< fr.) adj. Care s-a păstrat prin tradiţie, bazat pe tradiţie, care ţine de tradiţie.

TRADIŢIONALÍSM (< fr.) s.n. Ataşament faţă de tradiţie. ✦ Tendinţă de supralicitare a elementelor tradiţiei ca valori în sine, fără confruntarea lor cu noile valori produse de evoluţia social-culturală.

TRADIŢIONALÍST, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care respectă tradiţia; partizan al tradiţionalismului.

TRADUCĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care traduce dintr-o limbă în alta; interpret **(1).**

Toulouse-Lautrec: „Roşcata"

TRADÚCE (după fr. *traduire*) vb. III tranz. **1.** A da corespondentul unui cuvânt într-o altă limbă, a transpune o frază, un text, o carte etc. dintr-o limbă într-alta; (pop.) a tălmăci. ✦ A transpune un text telegrafic după semnalele recepţionate. **2.** Fig. A exprima (cu mijloace artistice). ✦ Refl. A avea ca efect, a se manifesta. **3.** (TEHN.) A efectua o traducere **(2)**.

TRADÚCERE s.f. **1.** Acţiunea de a traduce şi rezultatul ei; *concr.* scriere cuprinzând o transpunere dintr-o limbă într-alta. ✦ Interpretare. **2.** Transformare a unei mărimi de o anumită natură (viteză, presiune, temperatură etc.), numită *mărime de intrare,* într-o mărime de altă natură (tensiune electrică, curent electric etc.), numită *mărime de ieşire,* în vederea transmisiunii informaţiei asociate acestora; corespondenţa univocă dintre mărimea de intrare şi cea de ieşire ale unui dispozitiv (traductor) care realizează o astfel de transformare.

TRADUCTÍBIL, -Ă (< *traduce*) adj. Care poate fi tradus dintr-o limbă într-alta. ✦ Care poate fi interpretat, explicat.

TRADUCTÓR (< fr.) s.n. Dispozitiv care efectuează operaţia de traducere **(2)** într-un sistem tehnic de reglaj automat, de telecomunicaţie, de măsurare pe cale electrică a mărimilor neelectrice etc. (ex. tahogeneratorul, celula fotoelectrică, microfonul, tubul videocaptor etc.).

TRAFALGAR, cap în extremitatea de SV a Pen. Iberice (Spania), la SE de Cádiz, situat la 36°11′ lat. N. şi 6°92′ long. V. Aici s-a desfăşurat la 21 oct. 1805 o celebră bătălie navală, în care flota engleză, condusă de amiralul *Nelson,* a repurtat o victorie completă asupra celei franco-spaniole, comandată de amiralul Villeneuve.

TRAFÍC (< fr.) s.n. **1.** Frecvenţa operaţiilor de transport efectuate cu anumite mijloace de transport (feroviare, maritime, rutiere, aeriene) în condiţii date şi într-un anumit interval de timp. ✦ Totalitatea legăturilor de telecomunicaţie stabilite într-un anumit interval de timp, cu anumite mijloace tehnice şi în condiţii date. **2.** (Înv.) Comerţ, negoţ. ✦ Comerţ ilicit. ✧ (DR.) *T. de stupefiante* = infracţiune care constă în producerea, deţinerea sau punerea în circulaţie a produselor ori a substanţelor stupefiante sau toxice, fără a avea pentru aceasta o autorizaţie. *T. de influenţă* = infracţiune care constă în primirea ori în pretinderea de bani sau de alte foloase, săvârşită de o persoană care are influenţă asupra unui funcţionar, pentru a-l determina să facă sau să nu facă un act care intră în atribuţiile sale de serviciu.

TRAFICANT, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Persoană care face comerţ ilicit, în special cu grad ridicat de periculozitate (droguri, arme), prin intermediul unor reţele organizate.

TRAFORÁJ s.n. **1.** Procedeu de ornamentare constând în decuparea unei figuri sau unui motiv decorativ dintr-o placă subţire de lemn, de metal etc.; ajur **(3)**; piatră prelucrată printr-o astfel de decupare. **2.** Uneltele folosite pentru traforaj **(1)**.

TRÁGE (lat. **tragere* [= *trahere*]) vb. III. **I.** Tranz. **1.** A face efortul de a mişca, de a deplasa un lucru. ✦ A întinde, a încorda (smucind) o sfoară, un fir. **2.** A duce, a târî după sine. ✦ A face ca un vehicul să se deplaseze (ducându-l după sine), a pune în mişcare. ✦ Refl. A merge cu (mare) greutate (până într-un loc); a se târî. **3.** A pune sau a scoate un obiect de îmbrăcăminte sau de încălţăminte; a potrivi, a aranja o piesă de îmbrăcăminte pe o anumită parte a corpului. **4.** A înfige (în frigare, în ţeapă), a pune pe... **5.** (Pop.) A avea greutate de ...; a cântări, a atârna. **6.** Fig. A îndura, a suporta, a pătimi. ✦ A suporta consecinţele; a ispăşi, a plăti. **II. 1.** Tranz. A dirija şi a opri un vehicul sau o ambarcaţie la locul de urcare sau de coborâre. **2.** Intranz. A poposi undeva spre a fi găzduit; a se instala în mod temporar undeva sau la cineva. **3.** Refl. şi intranz. A se duce (împins de o dorinţă), a fi mânat, atras spre o ţintă. **4.** A se da la o parte, a se retrage, a se feri (din cale). **III.** Tranz. **1.** A lua, a scoate; *p. ext.* a obţine. ✦ A extrage un dinte. ✦ A scoate o armă (din teacă), fiind gata de luptă. ✦ A scoate un lichid dintr-un recipient. **2.** A lua ceva cu forţa; a reţine, a obţine (cu dificultate) o sumă de bani. ✦ A lua îndărăt, a retrage (o sumă de bani). **3.** (Despre aer) A inspira, a inhala; *p. ext.* a respira. ✦ A fuma, a priza. **4.** A sorbi, a înghiţi; a bea. ✦ Spec. A bea mult băuturi alcoolice, a fi beţiv. **5.** (Fam.) A face ceva din plin, cu plăcere şi pasiune. **IV.** Tranz. A desena, a trasa o linie, un contur. **V. 1.** Tranz. A da; a trece prin... *Şi-a tras degetele prin păr.* ✦ (Specializat pentru diverse procese de muncă, cu sensul reieşind din determinări) *A trage la rindea* = a rindelui. *A trage la tipar* = a tipări etc. ✦ (TEHN.) A întinde şi a subţia un material ductil, trecându-l printr-o filieră. **2.** Tranz. A da o lovitură puternică; a plesni; a bate. **3.** Intranz. şi tranz. A descărca o armă spre ţintă. **VI.** Intranz. **1.** (Despre vânt) A bate, a sufla. ✦ Intranz. şi tranz. (Despre curent, aer rece etc.) A învălui, a pătrunde organismul producând îmbolnăvire. **2.** (Despre sobe, coşuri etc.) A avea tiraj bun. **VII.** Refl. **1.** A descinde din..., a fi din neamul... **2.** A proveni din..., a fi provocat, cauzat de...

TRAGEDIÁN, -Ă (< fr.) s.m. şi f. Actor consacrat genului tragic.

TRAGEDÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** Specie a genului dramatic apărută în Grecia. Acţiunea **t.** aducea în scenă personaje celebre ale istoriei sau legendei, angrenate în conflicte puternice cu deznodământ nefericit. Ajunsă la apogeu în sec. 5 î.Hr. (prin Eschil, Sofocle, Euripide) **t.** a fost cultivată în literaturile moderne, mai ales în epoca elisabetană (Shakespeare) şi în clasicismul francez (Corneille, Racine). Începând cu sec. 18, **t.**, în formele sale tradiţionale, se restrânge ca specie în favoarea *dramei.* **2.** Fig. Întâmplare nenorocită, eveniment funest; catastrofă. ✦ Zbucium, suferinţă.

TRÁGERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) trage. **2.** (Pop.) Atracţie, îndemn. **3.** Scoatere, extragere. **4.** (TEHN.) Operaţie de prelucrare în procesul tehnologic de fabricare, la cald sau la rece, a sârmelor, a barelor lungi şi a ţevilor, care constă în trecerea materialelor metalice printr-o filieră sub acţiunea unei forţe de întindere; etirare **(1)**. **5.** Descărcare a unei arme de foc; împuşcare.

TRÁGIC, -Ă (< fr., gr.) adj., s.m. **1.** Adj. Care este propriu tragediei, care evocă o situaţie în care eroul ia act în mod dureros de destinul său, de o fatalitate care apasă asupra vieţii lui. ✦ (Substantivat) Categorie estetică desemnând pieirea unor valori umane, unor eroi individuali sau a unor categorii sociale, care nu s-au afirmat încă pe deplin sau nu şi-au epuizat încă potenţialităţile. ✦ Fig. Zguduitor, funest. **2.** S.m. (În Antic.) Autor de tragedii.

TRAGICOMEDÍE (< fr., lat.) s.f. **1.** Specie a genului dramatic, în care desfăşurarea conflictului tragic este contrapunctată cu elemente comice, iar deznodământul este fericit. **2.** Fig. Amestec de întâmplări serioase şi amuzante.

TRAGÍSM s.n. Atitudine gravă; caracter tragic, situaţie tragică.

TRAHÉE (< fr.) s.f. **1.** (ANAT.) Segment fibrocartilaginos al căilor respiratorii la vertebratele cu respiraţie aeriană, cuprins între laringe şi originea bronhiilor mari şi prin care aerul trece din cavităţile nazală şi bucală în bronhii. **2.** (ZOOL.) Fiecare dintre tuburile chitinoase, deschise la exterior şi ramificate în corpul insectelor, păianjenilor şi miriapodelor, care servesc drept organe de respiraţie. **3.** (BOT.) Vas lemnos prezent la plantele superioare în formă de tub capilar, format din celule suprapuse, lipsite de membrane transversale despărţitoare, cu pereţii laterali îngroşaţi în mod neuniform şi cu punctuaţii; prin **t.** circulă seva brută.

TRAHEÍDĂ (< fr. {i}) s.f. (BOT.) Vas lemnos prezent la pteridofite, gimnosperme, angiosperme mai primitive, format dintr-o celulă ascuţită şi închisă la ambele capete, având membrane lignificate, pereţii laterali cu îngroşări variate şi cu punctuaţii; serveşte la conducerea sevei brute.

TRAHEÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a mucoasei traheii **(1)**.

TRAHEOTOMÍE (< fr. {i}; {s} (gr. *trakheia* „trahee" + *tome* „tăiere") s.f. Intervenţie chirurgicală prin care se secţionează peretele anterior al traheii **(1)**. **T.** se efectuează în crupul difteric, în neoplasmul laringian etc.

TRAHÓM (< fr., gr.) s.n. Boală de ochi contagioasă, provocată de virusul *Rickettsia trachomatis,* constând din inflamaţia granuloasă cronică a conjunctivei. Netratat, **t.** duce la atrofia pleoapelor, la contracţii palpebrale grave, uneori chiar la orbire.

TRAI (< *trăi*) s.n. **1.** Viaţă, existenţă. ✧ *Mod de t.* = ansamblul condiţiilor materiale şi spirituale în care trăiesc anumite grupe, clase sociale sau societăţi; *p. ext.* mod de a concepe şi trăi viaţa, propriu unor asemenea comunităţi. *Nivel de t.* v. *nivel.* **2.** Viaţă bună, îmbelşugată. **3.** Convieţuire.

TRAIAN (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98–117 d.Hr.). Fiu adoptiv al lui Nerva şi asociat la domnie de către acesta (din 97 d.Hr.), a fost primul împărat de origine neitalică. Organizator energic al vieţii militare şi civile a Imp., a învins în două campanii militare (101–102 d.Hr. şi 105–106 d.Hr.) pe daci şi a transformat cea mai mare parte a Daciei în prov. romană, colonizând-o cu elemente romane şi romanizate. În amintirea acestei victorii a ridicat la Adamclisi (109 d.Hr.) „Tropaeum Traiani" şi la Roma (113 d.Hr.) „Columna lui Traian". A purtat războaie împotriva parţilor, a cucerit Armenia (transformând-o în prov. romană), Babilonul, Ctesifonul şi Seleucia, creând două prov. noi: Mesopotamia şi Asiria. În timpul său, Imp. Roman a cunoscut maxima sa întindere teritorială.

TRAIAN 1. Com. în jud. Bacău, pe stg. Siretului; 2 967 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Brăila, în NE C. Brăilei; 3 622 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Ialomiţa; 3 594 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Olt, în C. Romanaţi; 3 345 loc. (2008). **5.** Com. în jud. Teleorman, în lunca Dunării; 1 930 loc. (2008).

TRAIAN VUIA, com. în jud. Timiş, pe Bega; 2 072 loc. (2008). Parc dendrologic.

TRAIÉCT (< lat. *traiectus*) s.n. Traiectorie, traseu, drum.

TRAIECTÓRIE (< fr., germ.) s.f. Curbă descrisă de un punct material sau de centrul de greutate al unui mobil; *p. ext.* reprezentare grafică a acestor curbe sau a lungimii lor. ✦ Drumul parcurs în spaţiu de un corp în mişcare; traiect, parcurs.

TRAILER (TREILER) (< engl.) s.n. Remorcă de mare capacitate folosită pentru transportul elementelor de construcţii prefabricate din beton armat sau al utilajelor foarte mari.

TRÁINIC, -Ă (< sl.) adj. Care ţine multă vreme, care se păstrează bine; durabil, solid, rezistent.

TRÁINING (cuv. engl.) s.n. Antrenament, pregătire.

TRÁISTĂ (probabil cuv. autohton) s.f. **1.** Obiect în formă de sac, confecţionat dintr-o ţesătură, din piele etc., adesea ornamentat şi prevăzut cu o baieră, pentru a fi agăţat, utilizat în mediul rural pentru transportul sau păstrarea merindei şi a unor obiecte. ✦ Săculeţ de pânză groasă din care se dau grăunţe cailor. **2.** Conţinutul unei **t. (1)**. **3.** (BOT.) *Traista-ciobanului* = plantă erbacee din fam. Brasicacee, înaltă de 5–50 cm, cu flori mici, albe şi cu fruct siliculă triunghiulară *(Capsella bursa-pastoris).* Folosită ca plantă medicinală cu acţiune uterotonică şi hemostatică.

TRAJANESCU, Ion D. (1875–1964, n. Bucureşti), arhitect român. Reprezentant al stilului neoromânesc (bisericile Sfântul Spiridon şi Sfântul Petru şi Pavel, Palatul Ligii Culturale. Cartiere de locuinţe – toate în Bucureşti).

TRAKL, Georg (1887–1914), poet austriac. Lirică expresionistă, dominată de sentimentul tragicului existenţial („Poezii", „Sebastian în vis", „Poeme").

TRÁMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Fir de mătase naturală obţinută prin răsucirea altor două fire şi folosit în ţesătorie pentru bătătură; *p. ext.* ţesătură. **2.** Fig. Intrigă. **3.** *T. stradală* = reţea stradală (totalitatea străzilor dintr-o localit.).

TRAMBULÍNĂ (< germ.) s.f. Aparat care serveşte la uşurarea executării unei sărituri în gimnastica sportivă. T. poate fi dură, semielastică sau elastică. ✦ Instalaţie specială, ridicată la o înălţime regulamentară, prevăzută cu un postament şi un dispozitiv de care se fixează o scândură elastică, servind pentru sărituri artistice în apă. ✧ *T. de schi* = instalaţie în forma unei pante, servind la executarea săriturii în lungime cu schiurile.

TRAMÍNER (< germ.) s.m. Soi german de viţă de vie cu ciorchini cilindrici, cu boabe mici, roz, cultivat pentru producerea vinurilor superioare de masă.

TRAMVÁI (< fr., engl.) s.n. Mijloc de transport în comun, cu tracţiune electrică (în trecut şi cu tracţiune animală), constituit din unul până la trei vagoane (dintre care unul este vagon motor) care rulează pe două şine metalice.

TRANCHILIZÁNT (< fr.) s.n. Medicament care liniştește, care relaxează. Include anxioliticele şi neurolepticele.

TRANCU-IAŞI, Grigore (1873-1940, n. Târgu Frumos), economist şi om politic român. Ministru în mai multe rânduri. inițiatorul legii pentru reglementarea conflictelor de muncă (5 sept. 1920) care prevede limitarea dreptului la grevă, instituindu-se obligativitatea arbitrajului între salariați şi patroni în fața unei comisii constituite ad-hoc (*Legea T-I*). Lucrări consacrate domeniului comercial şi financiar.

TRANDAFÍR (< ngr.) s.m. Denumire dată speciilor culivate de arbuşti pereni din genul *Rosa,* fam. rozaceelor, cu lăstari spinoşi şi cu flori mari, parfumate, de culori variate. În cultură sunt răspândite, în scopuri decorative, numeroase varietăți din speciile *Rosa dumascena, Rosa lutea, Rosa chinesis* etc. Din unele varietăți se extrage esență de parfum, din altele se prepară dulceață sau sirop.

TRANDAFIRÍU, -IÉ (< *trandafir*) adj. **1.** Care are culoarea trandafirului; roz. **2.** Fig. Luminos, senin.

TRANS- ({s} lat. *trans.* „dincolo de, peste") Element de compunere cu sensul „dincolo", „peste" şi care serveşte la formarea unor adjective şi a unor verbe. În chimie indică izomerul geometric în care doi radicali sunt situați de o parte şi de alta a planului unei duble legături sau a planului unui ciclu.

TRANSALAI (TRANSALAJ), culme muntoasă în Asia Centrală, între Kîrgîzstan şi Tadjikistan, în NV m-ților Pamir, cu orientare E-V. Alt. max.: 7 128 m. Cunoscută şi sub numele de *Zaalai.*

TRANSAMINÁRE (după fr. *transamination*) s.f. (BIOCHIM.) Transferul reversibil al grupului amino între diverşi aminoacizi şi cetoacizi; constituie o reacție chimică foarte importantă în metabolismul general al organismului.

TRANSAMINÁZE (< fr.) s.f. pl. Enzime care catalizează reacția de transaminare.

TRANSATLÁNTIC (< fr.) s.n. Vapor mare de pasageri care traversează Atlanticul.

TRANSAVANGÁRDĂ (< fr., it.) s.f. Tendință picturală neofigurativă manifestată în Italia la sfârşitul anilor '70, anii '80, caracterizată prin eclectism şi exuberanță formală şi cromatică şi având ca principali reprezentanț pe S. Chia, F. Clemente, E. Cucchi, W. De Maria, M. Paladino, cărora li se alătură americanii J. Borofsky, D. Salle, J. Schnabel, R. Longo, neoimpresioniştii germani G. Baselitz, M. Lüpertz, A. Kiefer şi reprezentanții picturii figurative libere franceze: H. di Rosa, R. Combas.

TRÁNSĂ (< fr.) s.f. (PSIH.) Stare de conştiență modificată, caracterizată prin reducerea sensibilității la stimuli şi chiar o pierdere temporară a contactului cu mediul ambiant. Este însoțită adesea de senzația părăsirii propriului corp şi pătrunderea în altă lume. Este indusă prin hipnoză, substanțe psihotrope sau practici religioase.

TRANSBORDÁ (< fr.) vb. I tranz. A transporta mărfuri sau persoane dintr-un vehicul în altul.

TRANSBORDÓR (< fr.) s.n. **1.** Platformă mobilă, echipată cu linii de cale ferată, care serveşte la mutarea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta (liniile fiind paralele). **2.** Navă de mic tonaj care efectuează transbordarea călătorilor sau a mărfurilor.

TRANSCAUCAZIA, reg. în VSV Asiei (după unii autori, ESE Europei), cuprinsă între m-ții Caucaz la N, Marea Neagră la V şi M. Caspică la E, Turcia şi Iran la SV şi S. Include republicile: Azerbaidjan, Georgia şi Armenia.

TRANSCENDÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (FILOZ.) Care depăşeşte, care trece dincolo de orizontul experienței sau al întrebuințării teoriei într-un domeniu dat. ✦ (Substantivat, n.) Realitate superioară inteligenței şi experienței obişnuite; modul de a exista al divinității, dincolo şi independent de lumea creată. ✦ (La Kant) Care se află dincolo de orice experiență posibilă, fie că este vorba de realități (lucruri în sine), fie de principii ale cunoaşterii. **2.** (MAT.) *Număr t.* = număr care nu poate fi rădăcina unui polinom cu coeficienți raționali (de ex. numărul π). *Ecuație t.* = ecuație care nu se poate scrie sub forma unui polinom egalat cu zero. *Funcție t.* = funcție definită pe mulțimea numerelor complexe, cu valori în mulțimea numerelor complexe şi care nu poate fi scrisă sub forma unui cât a două polinoame.

TRANSCENDENTÁL, -Ă (< fr., germ.) adj. (În gândirea medievală) Termen desemnând predicatele care transcend categoriile lui Aristotel (ființa, unul, adevărul, binele, frumosul). (La Kant) Termen desemnând ceea ce trece dincolo de aplicarea corectă a listei sale de categorii şi nu poate fi un aspect al vreunei experiențe posibile, condiționând deci *a priori* cunoaşterea. ✧ *Meditație t.,* ansamblu de exerciții şi tehnici de origine orientală, cu rol de relaxare, combatere a stresului şi optimizare a randamentului intelectual şi fizic.

TRANSCENDENTALÍSM (< fr.) s.n. **1.** Filozofia kantiană a transcendentalului. **2.** Orice filozofie care deriva lumea experienței din activitățile rațiunii (Husserl, Heidegger ş.a.). **3.** Curent filozofic din S.U.A. inițiat de R.W. Emerson (1836), caracterizat prin religiozitate panteistă şi spirit umanitar.

TRANSCENDÉNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** Însuşirea a ceea ce este transcendent. **2.** (În filozofiile teiste) Însuşirea divinității de a fi dincolo de limitele experienței umane, de a depăşi lumea accesibilă omului, aflată deasupra creațiunilor sale. ✦ (În existențialism) Situație a omului care se ridică deasupra condițiilor alienante şi dezumanizante ale vieții cotidiene, ale cadrului social. ✦ (În fenomenologie) Rezultat al depăşirii datului obiectiv prin actul intențional de conştiință sau prin intuiție; dezvăluirea pentru gândire a lumii esențelor şi semnificațiilor.

TRANSCRÍE (< fr.) vb. III tranz. **1.** A copia exact un text scris, a face o copie scrisă fără modificări. **2.** (LINGV.) A transpune un text scris dintr-un alfabet în alt alfabet pentru uşurarea lecturii. ✦ A nota în scris elementele unui idiom. **3.** (DR.) A face o transcriere **(2).** **4.** A prelucra o bucată muzicală scrisă pentru o anumită voce sau un anumit instrument, pentru a fi cântată de o altă voce sau de un alt instrument.

TRANSCRÍERE (< *transcrie*) s.f. **1.** Acțiunea de a transcrie şi rezultatul ei. ✧ (LINGV.) *T. fonetică* = transpunere în scris a sunetelor unui idiom cu ajutorul unui alfabet existent, al unui alfabet convențional sau al unei combinații de semne convenționale şi de litere ale unui alfabet obişnuit, pentru a crea posibilitatea de reconstituire a pronunțării reale. **2.** (DR.) Trecere într-un registru special (registru de transcripțiuni imobiliare) a elementelor esențiale ale unui act juridic privitor la dobândirea, transmiterea sau stingerea unor drepturi reale imobiliare; transcripție **(2).**

TRANSCRÍPȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Copie **2.** (DR.) Transcriere **(2).** **3.** (GENET.) Proces prin care informația genetică conținută în ADN este transferată într-o moleculă de ARN mesager, ceea ce permite ulterior producerea de proteine specifice.

TRANSDÚCTÓR (< fr.) s.n. **1.** (ELT.) Dispozitiv constituit din miezuri feromagnetice pe care sunt dispuse înfăşurări electrice cu ajutorul cărora se poate comanda variația unei tensiuni sau a unui curent de ieşire prin variația unei tensiuni sau a unui curent de intrare, folosind fenomenul de saturație magnetică a miezurilor. **2.** (TELEC.) Dispozitiv folosit la transformarea energiei primite de la un sistem tehnic în energie de altă formă, pe care o cedează altui sistem tehnic sau fizic, însoțită de variația unei mărimi caracteristice celui de-al doilea sistem, determinată de variația în acelaşi sens a unei mărimi de altă natură caracteristică primului sistem (ex. microfon, difuzor).

TRANSDÚCȚIE (< fr.) s.f. (GENET.) Transfer al unei gene (sau a mai multora) ori de ADN de la o celulă bacteriană donatoare la o alta receptoare, prin mijlocirea unui fag^2 sau a unei plasmide.

TRANSÉPT (< fr. {i}; {s} *trans-* + *saeptum* „incintă") s.n. (În arhitectura religioasă) Navă transversală care intersectează nava principală şi care separă corul de corpul bazilical, înscriind în plan forma unei cruci latine. Zona de intersectare se numeşte *careu.*

TRANSFĂGĂRĂŞAN, şosea de altitudine care traversează crestele m-ților Făgăraş în zona L. Bâlea (2 034 m alt.), unde străbate un tunel de 887,67 m lungime. În lungime totală de 90 km, trece peste 27 viaducte şi poduri, asigurând legătura dintre Transilvania (jud. Sibiu) şi Muntenia (jud. Argeş). Inaugurat la 20 sept. 1974.

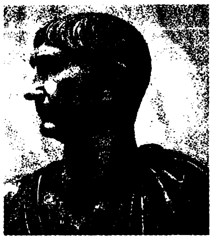
Traian

TRANSFÉR (< fr. {i}) s.n. Faptul de a transfera; transferare. ✧ (DR.) *T. de drepturi* = transmisiune de drepturi. (FIN.) *T.* = orice vânzare, cesiune sau înstrăinare a dreptului de proprietate, precum şi schimbul unui drept de proprietate cu servicii ori cu un alt drept de proprietate. (FIN.) *T. bancar* = operațiune bancară prin care, la ordinul unui client, banca sa realizează trecerea sumei de bani indicată, din contul acestuia în contul beneficiarului indicat, deschis la aceeaşi bancă sau la altă bancă. *T. tehnologic* = transferarea cunoştințelor tehnologice către o terță parte, îndeosebi cu ocazia acordării unei licențe pentru aplicarea unui brevet de invenție, referitor la un produs, o tehnologie sau un proces.

TRANSFERÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A se muta sau a muta un angajat (cu consimțământul lui) în altă unitate de muncă; a(-şi) schimba locul de muncă. ✦ Tranz. A transmite un drept. **2.** Tranz. A face un schimb, o trecere, o transmitere de energie, de căldură, de particule etc. de la un sistem fizic sau tehnic la altul.

TRANSFIGURÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. şi refl. A(-şi) schimba expresia feței, înfățişarea, starea de spirit. ✦ Tranz. A face ca un lucru să aibă altă înfățişare, alt aspect, să fie schimbat în mai bine.

TRANSFOCATÓR (< rus.) s.n. Obiectiv cu distanță focală variabilă în mod continuu.

TRANSFORMÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A(-şi) schimba, a(-şi) modifica aspectul, înfățişarea, forma; a (se) preface, a (se) preschimba ✦ A(-şi) schimba caracterul. **2.** Tranz. (MAT.) A efectua o transformare **(2).** ✦ (FIZ.) A efectua o transformare **(3).**

TRANSFORMÁRE (< *transforma*) s.f. **1.** Acțiunea de a (se) transforma şi rezultatul ei. **2.** (MAT.) Corespondență, aplicație, funcție între două mulțimi de puncte. ✧ *T. liniară* = funcție existentă între două spații vectoriale care este compatibilă cu structura algebrică a acestora. **3.** (FIZ.) Schimbare, în cantități echivalente, a unei forme de energie în altă formă (sau în alte forme) de energie (ex. **t.** energiei electrice în energie mecanică). ✧ *Transformări de stare* = ansamblul stărilor succesive prin care trece un sistem fizico-chimic când una sau mai multe dintre mărimile care îl caracterizează se modifică. Se deosebesc **t.** de *stare mecanică, termică, electrică, chimică* etc. După starea de agregare se deosebesc **t.** în stare *solidă, lichidă, gazoasă.*

TRANSFORMATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care transformă, care preface, preschimbă; înnoitor. **2.** S.n. (TEHN.) Aparat, instalație sau maşină înăuntrul căreia are loc o modificare fie a formei, fie a anumitor caracteristici ale energiei primite. După domeniul de lucru se deosebesc: **t.** de căldură, **t.** electric, **t.** electrocaustic etc. ✧ *T. electric* = aparat în care are loc modificarea unor parametri electrici ai energiei primite. Este constituit din două înfăşurări (primarul şi secundarul), bobinate pe un miez în general feromagnetic. Folosindu-se fenomenul inducției electromagnetice, între cele două înfăşurări are loc un transfer de energie cu pierderi foarte mici. După parametrul modificat se deosebesc **t.** *de tensiune,* **t.** *de curent,* **t.** *de frecvență* etc.

TRANSFÚG (< fr., lat.) s.m. Persoană care îşi părăseşte țara în special din motive politice.

TRANSFÚZIE (< fr., lat.) s.f. Administrare pe cale intravenoasă a unei cantități de sânge, proaspăt sau conservat, recoltat de la un donator. În utilizarea **t.** se ține seama de compatibilitatea între grupul sangvin al primitorului şi cel al donatorului.

TRANSGÉNIC (< fr.) adj. *Organism* ~ = organism creat prin inginerie genetică, prin inserarea într-un ovul a unor gene provenite de la o altă specie (în scopul dobândirii rezistenței la boli, a creşterii productivității etc.).

TRANSGRESIUNE (< fr.; engl.) s.f. (GEOL.) Proces de înaintare a apelor mării peste o porțiune de uscat, fie datorită creşterii nivelului mării, fie unor mişcări de ridicare a scoarței terestre.

TRANSHUMÁNȚĂ (< fr.) s.f. Deplasare sezonieră a păstorilor cu turmele de animale (îndeosebi de oi) vara la păşunile de munte şi toamna spre cele de la şes.

TRANSILUMINÁRE (după fr. *transillumination*) s.f. Metodă de examinare a anumitor părți ale corpului (sinusuri, buze, degete) prin luminarea lor cu o lampă electrică într-o cameră obscură.

TRANSILVÁN, -Ă (< lat.) adj. Transilvănean.

TRANSILVANIA 1. Prov. istorică românească. Într-un sens restrâns, sub acest nume se înțelege terit. cuprins între Carpații Orientali, Carpații Meridionali şi m-ții Apuseni. În accepțiune mai largă, T. cuprinde un terit. de 102 000 km², adică pe lângă teritoriile amintite şi Banatul, Crişana şi Maramureşul. T. a constituit o parte însemnată a Daciei dinainte de stăpânirea romană. Aici a locuit o mare parte a populației daco-romane în timpul valurilor de populații migratoare şi a fost leagănul de formare a poporului român. În sec. 9–10 existau în T. mai multe formațiuni politice („țări", voievodate). Izvoarele scrise le pomenesc pe cele din Banat sub conducerea lui Glad, din Crişana sub conducerea lui Menumorut şi din T. propriu-zisă sub conducerea lui Gelu românul *(Blacus)*. Deşi cucerită de statul feudal ungar (sec. 11–13), T. a continuat să-şi păstreze însă forma de organizare în voievodat, cu o relativ largă autonomie (de ex. la sfârşitul sec. 13 şi în sec. 14). O dată cu constituirea domeniilor feudale, este adusă în T. populație maghiară, iar pentru consolidarea stăpânirii lor, regii unguri colonizează populație germană (saşii) şi secuiască. În 1241–1242, cu toată rezistența opusă mongolo-tătarilor, T. a avut de suferit de pe urma invaziei acestora. În întreg Ev. Med. şi în epoca modernă, pe baza autonomiei de care se bucura voievodatul T., iar după mijlocul sec. 16, pe când T. era organizată ca principat autonom, mai întâi sub dominație otomană şi apoi habsburgică, s-au menținut neîntrerupt legăturile economice, politice şi culturale cu celelalte două țări româneşti, Țara Românească şi Moldova. În sec. 15, T. a participat activ la lupta antiotomană. *Iancu de Hunedoara* a obținut câteva victorii asupra turcilor, cea mai strălucită fiind aceea de la Belgrad (1456). În 1541, T. a devenit principat autonom sub suzeranitatea Imp. Otoman. În 1599, întreg terit. T. trece sub autoritatea lui Mihail Viteazul, care, în 1600, realizează prima unire politică a țărilor române, intitulându-se „domn al Țării Româneşti şi Ardealului şi a toată țara Moldovei". În sec. 17, T. joacă şi un important rol politic şi militar, participând la diferite coaliții şi la Războiul de 30 de Ani, împotriva Habsburgilor. În 1688, Habsburgii au ocupat T., iar prin pacea de la Karlowitz (1699) au înglobat-o în Imp. ridicând-o, în 1765, la rangul de Mare Principat. Înăsprirea iobăgiei a provocat mişcări sociale, printre care marea răscoală din 1784–1785, condusă de Horea, Cloşca şi Crişan. În sec. 18 se conturează ideologia politică a poporului român din T., având ca principali promotori pe *Inocențiu Micu (Clain)*, deschizătorul luptei politice naționale a românilor din T., pe cărturarii din *Şcoala Ardeleană*, ale căror idei s-au concretizat în memoriul cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum* (1791). Lupta pentru eliberarea socială şi națională a culminat cu Revoluția română de la 1848–1849. După crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867), T. a fost încorporată Ungariei, guvernele ungare ducând o politică de maghiarizare forțată a românilor. În 1881, prin unirea partidelor naționale ale românilor din T., Banat şi Ungaria, a luat ființă Partidul Național Român (P.N.R.), care a condus lupta de eliberare națională a românilor din T. Un rol important în această luptă au avut Memorandul din 1892 şi activitatea ASTRA. Dezvoltarea capitalismului la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20 a determinat transformări în viața economică, T. cunoscând un important avânt industrial. În timpul Primului Război Mondial (1914–1918) mişcarea de eliberare şi de unitate națională a românilor s-a intensificat, culminând cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 18 nov./1 dec. 1918, care a votat unirea T. cu România, act politic care a desăvârşit crearea statului național unitar român. 2. **Depresiunea Transilvaniei,** vastă unitate fizico-geografică în partea central-nordică a României, situată în interiorul arcului carpatic, între Carpații Meridionali, m-ții Apuseni şi Carpații Orientali. În partea de NV, aliniamentul munților scunzi („jugul intracarpatic") separă D.T. de dealurile Silvano-Someşene. Include o mare unitate centrală, **Pod. Transilvaniei,** care cuprinde C. colinară a Transilvaniei (partea centrală a Pod. T. între Mureş şi Someş, cu alt. de 450–630 m), *pod. Târnavelor* şi *pod. Someşan,* precum şi mai multe unități marginale, cum sunt depr. de contact din S şi V (Făgăraş, Sibiu, Sălişte, Alba Iulia, Turda) şi depr. şi dealurile subcarpatice de la contactul cu munții vulcanici neogeni din E. Resurse de subsol: gaze naturale, sare gemă.

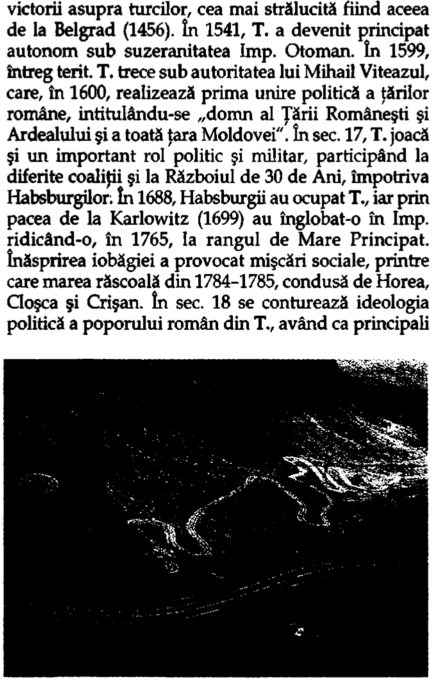

Transfăgărăşan. Vedere generală

TRANSILVANIA 1. Revistă apărută inițial de trei ori pe lună, apoi bilunar, sub redacția lui G. Barițiu, la Braşov (1 ian. 1868–15 dec. 1878) şi, cu intermitențe, la Sibiu (1 ian. 1881–1 febr. 1945), ca organ al ASTRA. A avut un rol important în realizarea unității culturale şi politice a tuturor românilor.

TRANSILVĂNEÁN, -Ă adj., s.m. şi f. 1. Adj. Care aparține Transilvaniei sau locuitorilor ei, privitor la Transilvania sau la locuitorii ei; ardelean (2); ardelenesc (2). 2. S.m. şi f. Persoană din Transilvania sau originară de acolo; ardelean (1).

TRANSLATÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre un act juridic) Prin care se transferă un drept.

TRANSLÁTOR, -OÁRE (< germ., lat.) s.m. şi f., s.n. 1. S.m. şi f. Traducător oficial, ataşat unui for diplomatic, administrativ sau judecătoresc; interpret. 2. S.n. (TELEC.) Transformator electric utilizat pe liniile de telecomunicații pentru adaptarea impedanței de intrare a instalației de telecomunicații la impedanța caracteristică liniei. ✦ Dispozitiv de modulație sau de demodulație, component al unui echipament de telecomunicații cu curenți purtători. 3. S.n. (INFORM.) Compilator (2).

TRANSLÁȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZ.) Deplasare (mişcare) a unui corp în decursul căreia toate punctele acestuia au în orice moment viteze egale şi paralele şi descriu traiectorii identice. 2. (MAT.) Corespondență care asociază oricărui punct de pe o dreaptă, din plan sau din spațiu un alt punct, astfel încât punctul asociat să fie cel de-al patrulea vârf al paralelogramului format de originea axelor, punctul inițial şi un punct dat.

TRANSLITERÁȚIE (< fr.; {s} *trans-* + lat. *littera* „literă") s.f. Transcriere folosită în lucrările filologice, care urmăreşte să redea în alt alfabet echivalentele semnelor textului copiat, fără a ține seamă de eventualele deosebiri de ordin fonetic dintre semnele celor două alfabete.

TRANSLOCÁȚIE (< fr.) s.f. (GENET.) Mutație genetică prin care o porțiune dintr-un cromozom se rupe şi se ataşează altui cromozom.

TRANSLUCÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. Care lasă lumina să treacă, dar nu permite să se distingă contururile sau detaliile obiectelor (ex. geamul mat, ceața etc.). V. *diafan.*

TRANSMIGRÁȚIE (< fr., lat.) s.f. (În unele religii) Concepție potrivit căreia sufletul dintr-un corp ar trece după moarte în alt corp.

TRANSMISIÚNE (TRANSMÍSIE) (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a transmite; transmitere. ✧ (DR.) *T. de drepturi* = trecere a unor drepturi, prin act juridic sau prin efectul legii, de la o persoană la alta; transfer de drepturi. 2. (FIZ.) Trecere a energiei, a radiațiilor, a undelor etc., dintr-un loc într-altul altfel decât prin deplasarea corpurilor care conțin localizată energia; transmitere. ✧ *Transmisiunea energiei electromagnetice* = transfer al energiei electromagnetice, fără deplasare a unor obiecte purtătoare de energie, de la centralele electrice la centralele consumatoare; se realizează în principiu cu ajutorul liniilor electrice de înaltă tensiune în curent alternativ; transportul energiei electromagnetice. 3. (TELEC.) Proces prin care se realizează trecerea semnalelor purtătoare de informație de la un punct la altul al spațiului. 4. Ansamblu de organe de maşină şi de mecanisme care serveşte la transmiterea mişcării de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul, mişcare însoțită de un transfer de energie. T. poate fi: mecanică (cu curea, cu lanțuri, cu roți), pneumatică etc. 5. (MILIT.) *Trupe de transmisiuni* = trupe specializate în executarea şi asigurarea legăturilor prin telefon, radio etc.

TRANSMÍTE (< lat. *transmittere,* după fr. *transmettre*) vb. III 1. Tranz. A comunica ceva prin intermediul unei persoane, al unei scrisori etc. ✦ A spune cuiva un lucru aflat de la altcineva. ✦ A propaga; a împărtăşi. 2. Tranz. (DR.) A face transmisiune de drepturi. 3. Refl. (Despre energie, radiații, unde etc.) A trece, a se propaga dintr-un loc într-altul. 4. Tranz. A realiza trecerea energiei sau a semnalelor purtătoare de informație pe o distanță oarecare, printr-unul sau mai multe medii. 5. A comunica prin intermediul unui post emițător de radio sau de telegraf; a emite. 6. Tranz. A comunica o mişcare de la un organ de maşină la altul, de la un agregat la altul etc.

TRANSMIȚĂTÓR, -OÁRE s.n., adj. 1. S.n. Dispozitiv folosit în telegrafia automată pentru transmiterea telegramelor. 2. Adj. Care transmite ceva de la unul la altul.

TRANSMUTÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Transformare a unui element chimic în alt element chimic; poate avea loc în urma dezintegrării radioactive sau a reacțiilor nucleare.

TRANSNISTRIA, reg. istorică situată pe stg. Nistrului în componența Republicii Moldova. După proclamarea independenței statului moldovean, lideri separatişti au proclamat unilateral independența T. Faptul a dus la declanşarea unui conflict militar (1992) şi la numeroase tentative de obținere a independenței de către aceştia. În al Doilea Război Mondial, aici a fost organizat guvernământul T. sub administrație românească. În anii 1941–1943, a fost deportat în T. din România un mare număr de evrei şi de romi. În lagăre şi ghetouri au fost exterminați cei mai mulți dintre deportați.

TRANSOCEÁNIC (< fr.) s.n. Navă comercială de mare tonaj, folosită pentru transporturi de mărfuri sau de călători între porturi situate la ocean.

TRANSPARÉNT, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.n. I. Adj. 1. (Despre materiale) Care poate fi străbătut de radiații ondulatorii sau corpusculare. ✦ (Despre corpuri) Care lasă să treacă lumina, permițând să se distingă contururile sau detaliile obiectelor; străveziu. ✦ Fig. Diafan, subțire, delicat. 2. Fig. Care este uşor de înțeles, de ghicit; clar, limpede. II. S.n. Foaie de hârtie liniată cu dungi groase paralele, care se aşază sub hârtia de scris pentru a înlesni scrierea în rânduri drepte.

TRANSPERÁNT (după fr. *transparent*) s.n. Stor.

TRANSPIRÁȚIE (< fr., lat. m.) s.f. 1. Proces de secreție şi de eliminare a sudorii de către glandele sudoripare. T. joacă un rol important în termoreglare. 2. (BOT.) Eliminare în atmosferă a apei din părțile aeriene ale plantelor, sub formă de vapori.

TRANSPLÁNT (< fr.) s.n. (MED.) 1. Organ, parte dintr-un organ, țesut etc. care este transplantat printr-o intervenție chirurgicală. 2. Intervenție chirurgicală care constă în înlocuirea unui țesut sau a unui organ bolnav, cu alt țesut sau organ, sănătos, preluat de la un alt individ (în cazul organelor vitale, de la o persoană aflată în moarte clinică).

TRANSPLANTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A muta o plantă de la un loc provizoriu (răsadniță, seră, pepinieră) la locul de cultură; a răsădi. ✦ Fig. A adapta, a împământeni o instituție, un obicei etc. **2.** (MED.) A face un transplant **(2).**

TRANSPÓRT (< fr. {i}) s.n. **1.** Faptul de a transporta; transportare. ✦ Ansamblu de obiecte (mărfuri) sau de persoane care sunt transportate împreună în condiții stabilite (ca traseu, mijloc, efectiv numeric etc.). **2.** (La pl.) Ramură a economiei naționale cuprinzând totalitatea mijloacelor rutiere, aeriene și navale care asigură circulația bunurilor și a persoanelor. **3.** (TELEC.) *Transportul energiei electromagnetice* = transmisiunea energiei electromagnetice.

TRANSPORTÁ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A deplasa cu un vehicul obiecte sau persoane dintr-un loc în altul. **2.** Refl. (Rar) A se duce la fața locului (pentru o anchetă, o inspecție etc.); a se deplasa. **3.** Tranz. Fig. A aduce pe cineva într-o stare de beatitudine, de uitare de sine.

TRANSPORTÓR (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. Utilaj sau instalație automată care permite realizarea transportului continuu al unor materiale, piese, produse etc. pe distanțe relativ scurte, prin intermediul unor cupe, jgheaburi etc. montate pe bandă rulantă. **2.** S.n. *T. blindat* = autovehicul blindat prevăzut cu armament ușor (mitraliere și puști-mitraliere), destinat transportului infanteriei și al statului-major. **3.** Adj. Care transportă, care duce.

TRANSPOZITÍV, -Ă (< fr.) adj. (Despre limbi) Care nu are o topică fixă, iar raporturile sintactice sunt exprimate prin terminațiile cuvintelor.

TRANSPOZÍȚIE (< fr. {i}) s.f. **1.** (CHIM.) Schimbare a poziției unor atomi sau a unor radicali dintr-o moleculă organică în anumite condiții, cu formarea unui compus nou. **2.** (MUZ.) Executarea sau transcrierea unei compoziții muzicale dintr-o tonalitate într-alta, cu păstrarea raporturilor dintre sunete.

TRANSPÚNE (< *trans-* + *pune,* după fr. *transposer*) vb. III **1.** Tranz. A muta, a schimba dintr-o situație sau dintr-o stare în alta, dintr-un loc în altul. ✦ A transcrie sau a executa o bucată muzicală în altă tonalitate decât aceea în care a fost scrisă. **2.** Refl. Fig. A se strămuta cu mintea, cu gândul în altă situație sau în alt timp.

TRANSPÚNERE s.f. **1.** Acțiunea de a transpune și rezultatul ei. **2.** Operație de transbordare a vagoanelor de cale ferată între două căi cu ecartamente diferite, prin mutarea lor de pe un boghiu pe altul.

TRANSSEXUAL, -Ă (< fr., engl.) adj., s.f. și m. **1.** Adj. Referitor la trecerea de la un sex la altul. **2.** Persoană caracterizată prin transsexualism.

TRANSSEXUALISM (< fr., engl.) s.n. Constituție psihologică particulară, caracterizată prin convingerea fermă a unei persoane că ar aparține sexului opus și uneori dorința obsedantă de a-și schimba sexul.

TRANSSIBERIAN, cale ferată transcontinentală, cu o lungime de 9 297 km, din care 7 416 km în Siberia; leagă Moscova de Vladivostok. Reprezintă principala cale de tranzit dintre Europa și Asia Centrală.

TRANSSUBSTANȚIÉRE (< fr. {i}) s.f. **1.** Schimbare a unei substanțe în alta. **2.** (REL.) (Referitor la Euharistie) Schimbarea substanței pâinii și vinului în trupul și sângele lui Hristos (în ciuda faptului că rămâne înfățișarea de pâine și vin).

TRANSSUDÁT (< fr.) s.n. Plasma care trece din sânge în țesuturi sau în cavități naturale ale organismului (pleurală, pericardică etc.) în unele stări patologice. T. conține apă, săruri și cantități mici de proteine.

TRANSURÁNIC, -Ă (< germ.) adj. Elemente transuranice (v. element 6).

TRANSVAAL, fostă prov. în NE Rep. Africa de Sud; 283,9 mii km^2. Centrul ad-tiv: *Pretoria.* Expl. de aur, argint, diamante, platină, cărbuni, fier, magnezită, cupru, mică. Colonizată de buri care formează (1836) statul Orange și Republica T. Din 1910 parte componentă a Republicii Africa de Sud. În urma noii împărțiri ad-tive din 1993 T. s-a divizat în trei provincii (Gauteng, Northern Province și Mpumalanga).

TRANSVAZÁ (< fr.) vb. I tranz. A muta un lichid sau un material pulverulent dintr-un vas într-altul.

TRANSVERSÁL, -Ă (< fr. {i}) adj., s.f. **1.** Adj. Care are direcția perpendiculară pe lungimea unui corp sau a unei suprafețe, care taie ceva de-a curmezișul. **2.** Adj., s.f. (MAT.) (Dreaptă) care taie o figură dată. **3.** S.f. Galerie orizontală în interiorul unei mine care trece de-a curmezișul direcției stratului.

TRANS WORLD AIR LINES (TWA), companie americană de transporturi aeriene, creată în 1929. A realizat prima traversare a continentului american (New York – Los Angeles). A construit, împreună cu Douglas și Lockheed, numeroase aparate de transport aerian. Deservește azi S.U.A., Europa și Orientul Mijlociu.

TRANȘÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A rezolva printr-o decizie categorică o dificultate, o problemă; a lichida. **2.** A separa carnea (în abator) în porțiuni după sorturi și calitate, în vederea livrării ei sub formă preambalată; a separa anumite porțiuni mari din corpul unui animal tăiat.

TRANȘÁNT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care nu admite, care nu suportă contraziceri; categoric, hotărât. **2.** (Despre culori) Care se opune puternic una alteia.

TRÁNȘĂ (< fr.) s.f. Fiecare dintre părțile în care este împărțit un lucru ce se produc sau se distribuie în rate succesive; parte, porțiune.

TRANȘÉE (< fr.) s.f. **1.** (MILIT.) Șanț îngust cu parapete și locașuri de tragere cu armamentul de infanterie, care oferă protecție împotriva focului inamic. **2.** (TEHN.) Șanț de lățime mică în raport cu lungimea, folosit pentru instalarea unor conducte, cabluri, canalizări etc.

TRANZÁCȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (COM.) Înțelegere intervenită între două sau mai multe părți prin care se stabilește modalitatea transmiterii anumitor drepturi sau a efectuării unor schimburi comerciale. **2.** (DR.) Convenție prin care părțile urmăresc evitarea ori stingerea unui litigiu existent între ele, făcându-și în acest scop concesii reciproce; *p. ext.* înțelegere, acord.

TRANZISTÓR (< fr. {i}; {s} engl. trans[fer res]istor „rezistență de transfer") s.n. (ELT., TELEC.) Element semiconductor de circuit electric multipolar, solid, cu trei electrozi (emitor, bază, colector), care are proprietăți și utilizări asemănătoare cu ale triodei; *p. ext.* aparat de radio portativ cu asemenea elemente. **T.** au fost inventați (1949) de J. Bardeen, W. Brattain și W. Shockley.

TRÁNZIT (< fr., lat.) s.n. **1.** (EC.) Trecerea unor mărfuri sau a unor persoane dintr-o țară într-alta prin terit. altei țări fără oprire sau cu oprire pe o durată foarte scurtă. ✧ *Bilet de t.* = document pe baza căruia sunt scutite de vamă unele mărfuri la tranzitul lor printr-o țară. **2.** Trecere a unui tren printr-o stație de cale ferată sau printr-o țară cu efectuarea opririlor numai pentru încrucișări sau pentru schimbări de direcție. ✧ Loc. *În tranzit* = (despre călători, vagoane etc.) în trecere.

TRANZITÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (LINGV., despre verbe) A cărui acțiune se răsfrânge asupra unui obiect, fiind construit cu un complement direct. **2.** (LOG., MAT.) *Relație t.* = relație stabilită între elementele unei mulțimi, având proprietatea ca, dacă într-un triplet de elemente ale sale primul e în relație cu al doilea, iar al doilea e în relație cu al treilea, atunci și primul e în relație cu al treilea.

TRANZITIVITÁTE (< fr. {i}) s.f. **1.** Proprietate a unui verb de a fi tranzitiv **(1). 2.** Proprietate a unei relații de a fi tranzitivă **(2).**

TRANZITÓRIU, -ÍE (< fr., lat.) adj. Care face trecerea de la o stare la alta; de tranziție; intermediar. ✦ (Despre regimul de funcționare al unui sistem) Care este caracterizat prin variația în timp a cel puțin unei mărimi de stare, ca urmare a trecerii sistemului dintr-un regim static, staționar sau permanent într-un alt regim static, staționar sau permanent.

TRANZÍȚIE (< fr., lat.) s.f. Trecere de la o stare, de la o situație etc., la alta. ✧ Loc. *De tranziție* = de trecere, intermediar; *p. ext.* provizoriu. ✦ (FIZ.) Trecere (bruscă) a unui sistem fizic dintr-o stare într-alta; transformare. ✦ Schimbare (bruscă) a stării unui atom, ion, nucleu atomic etc., însoțită de obicei de absorbția sau de emisia unei cuante de energie (ex. saltul unui electron din învelișul atomului de pe o orbită pe alta, însoțit de emisia sau de absorbția unui foton). ✦ (După căderea sistemului socialist) Procesul de trecere de la sistemul socialist de organizare socială la un sistem de tip capitalist occidental.

TRANZIȚIONÁL, -Ă (< fr.) adj. (CHIM.; despre elemente) Care se caracterizează, din punctul de vedere al structurii atomului, prin complementarea cu electroni a unui nivel electronic interior, incomplet (ex. elementele cuprinse între scandiu și zinc, ytriu și cadmiu, lantan și mercur).

TRAORÉ, Moussa (n. 1936), general și om politic din Mali. Președinte al Comitetului Militar de Eliberare Națională (șef al statului: 1968–1979). Președinte al Republicii Mali (1979–1991).

TRAP (< germ.) s.n. Alergare a calului cu viteză medie, în care animalul pășește concomitent cu un picior dinainte și cu piciorul opus dinapoi. ✦ Zgomot făcut de un cal care merge în acest fel.

TRÁPĂ (< fr.) s.f. Deschidere într-o podea sau într-un tavan pentru accesul într-o pivniță, sub podiumul unei scene, într-un pod etc.; ușă orizontală a acestei deschideri; chepeng. ✦ Deschidere de control sub podeaua unui teatru; a unui vapor etc.

TRAPÉZ (< fr., gr.) s.n., s.m. **1.** S.n. Patrulater cu două laturi (opuse) paralele, numite baze. **2.** S.n. Bară orizontală atârnată de două frânghii sau cabluri fixate în plafon sau de o grindă, pe care se pot executa exerciții de gimnastică acrobatică de pe loc sau în balansare. **3.** S.m. (ANAT.) Mușchi plat, situat în regiunea spatelui, întinzându-se de la vertebrele cervicale și dorsale până la claviculă, acromion și spina scapulei.

TRAPÉZĂ (< sl.) s.f. Sală de mese a unei mănăstiri ortodoxe; refector (la catolici).

TRAPEZNIKOV, Vadim Aleksandrovici (1905–1994), inginer rus. Lucrări teoretice în domeniul mașinilor electrice și al automaticii; metode de modelare a sistemelor de reglare automată.

TRAPEZOÍD (< fr., gr.) s.n. Suprafață generată prin rotirea unui trapez în jurul unei axe din planul său, care nu-l intersectează.

TRAPEZUNT (TREBIZOND), vechi oraș, pe coasta de S a M. Negre, întemeiat în c. 750 î.Hr. de coloniști din Sinope. Important centru al Imp. Bizantin. Aici s-au retras, în 1204, Alexie și David Comnen, fiii împăratului Andronic I, după ocuparea Constantinopolului de către cruciați și au creat Imp. Bizantin de la **T.**, care s-a menținut până în 1461, când a fost cucerit de turci. Azi *Trabzon* (Turcia).

TRAPÍST (< fr. {i}) s.m. **1.** Membru al unui ordin călugăresc catolic înființat în 1664 în Normandia (în mănăstirea La Trappe), ca ramură a cistercienilor, care avea reguli de viață foarte austere (ex. tăcerea perpetuă). **2.** Brânză fabricată (odinioară de trapiști) după un procedeu special de fermentare.

TRAS s.m. (FIN.) Persoană fizică sau juridică asupra căreia s-a emis o trată pe care este obligată să o plătească unei persoane (beneficiar), la o dată precizată și la locul menționat.

TRASÁ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A însemna pe o suprafață linia sau desenul unui plan, al unei figuri geometrice etc.; a însemna prin zgâriere sau punctare pe o piesă brută conturul suprafețelor de prelucrat. **2.** A da directive în vederea unei acțiuni sau a unei activități, a arăta, a indica (o cale de urmat); a arăta, prin câteva idei generale, ceea ce este esențial într-o problemă, într-o situație etc.; a schița.

TRASÁT s.n. Faptul de a trasa. ✧ *Ac de t.* = unealtă confecționată dintr-o tijă subțire de oțel ascuțită la capăt, cu ajutorul căreia se trasează **(1).**

TRASCĂULUI, Munții ~, masiv muntos în SE m-ților Apuseni. Alt. max.: 1 369 m (vf. Dâmbău). Forme carstice (Cheile Râmețului, Cheile Turzii etc.). Numeroase rezervații naturale.

TRASÉU (< fr.) s.n. **1.** Drum pe care îl urmează un vehicul, un călător etc. ✦ Distanță marcată care trebuie străbătută de concurenţi într-o probă sportivă. ✦ Traiectorie. **2.** Proiecţie pe un plan orizontal a axei principale a unei lucrări tehnice (de ex. o conductă de alimentare, o linie electrică, un funicular etc.). ✦ Axa unui drum, trasată pe teren.

TRASIBUL (THRASYBULOS) (? -388 î.Hr.), general şi om politic atenian. Participant la Războiul peloponesiac. Exilat de regimul oligarhic instaurat la Atena (404 î.Hr.), s-a refugiat la Teba, de unde a organizat o campanie victorioasă reuşind să restabilească democraţia la Atena (402 î.Hr.).

TRASIMENE, lac în Italia Centrală; 128 km². În 217 î.Hr., pe malul lacului T., trupele lui Hannibal au înfrânt armata romană comandată de consulul C. Flaminius. Se mai numeşte şi *Perugia.*

TRASÓR (< fr.) s.n. **1.** Unealtă de oţel cu mâner de lemn, care serveşte la trasarea liniilor sau la călcarea falţului (în legatul cărţilor); trasator. **2.** Proiectil care lasă o dâră luminoasă, în urma sa, marcându-şi astfel traiectoria. **3.** Izotop radioactiv care permite, prin detectarea radiaţiilor emise, urmărirea indirectă a circulaţiei sale într-un sistem oarecare; atom marcat.

TRATÁ (< it., lat.) vb. I **1.** Tranz. A avea o anumită comportare faţă de cineva, a se purta într-un anumit fel cu cineva sau cu ceva. **2.** Tranz. A oferi unui musafir mâncare sau băutură; a ospăta, a cinsti. **3.** Tranz. şi refl. A (se) supune unei îngrijiri, unei terapeutici medicale; (pop.) a (se) căuta. **4.** Tranz. A duce tratative pentru încheierea unei convenţii, a unei înţelegeri etc.; a negocia; a discuta, a dezbate. **5.** Tranz. A expune (în scris sau oral) o temă ştiinţifică, literară etc.; a dezvolta (un subiect). **6.** Tranz. A supune un material, o substanţă etc. unui tratament chimic, termic etc., spre a obţine modificări în structura lor care să le îmbunătăţească calitatea. ✦ A supune seminţele şi plantele acţiunii unor agenţi chimici sau fizici pentru a combate germenii patogeni şi bolile provocate de ei.

TRATAMÉNT (< it.) s.n. **1.** Mod, fel de a se purta cu cineva sau cu ceva; atitudine, comportare. **2.** (LINGV.) Evoluţie; modificare, schimbare (a sunetelor). **3.** Totalitatea mijloacelor medicamentoase, dietetice, balneoclimatice şi igienice de combatere a unei boli. **4.** (TEHN.) Ansamblu de operaţii efectuate asupra materialelor, cu scopul modificării unor calităţi fizico-chimice, a dimensiunilor, a aspectului etc. ✧ *T. mecanic* = procedeu menit să modifice proprietăţile geometrice şi mecanice prin operaţii mecanice de deformare. *T. termic* = ansamblu de operaţii succesive de încălzire şi de răcire, efectuate în condiţii precizate de temperatură, cu anumite viteze şi în anumite medii, aplicate în scopul obţinerii unor piese metalice cu structuri şi proprietăţi mecanice determinate (ex. călire, recoacere etc.). *T. termochimic* = ansamblu de operaţii prin care se modifică compoziţia chimică a stratului de la suprafaţa pieselor metalice, prin difuzarea în el, la temperaturi înalte, a anumitor elemente ca sulf, azot, carbon etc. (carburare, cianizare etc.). **5.** *T. superficial* = înveliş asfaltic subţire aplicat pe faţa unei îmbrăcăminţi rutiere, în scopul protejării sau întreţinerii drumului când acesta începe să se degradeze.

TRATÁT (< it.) s.n. **1.** Înţelegere încheiată între două *(t. bilateral)* sau mai multe *(t. multilateral)* state, prin care se creează, se modifică sau se sting drepturi şi obligaţii, ori se stabilesc norme de conduită ce trebuie respectate în relaţiile dintre ele (ex. t. de pace, t. comercial). **2.** Lucrare de specialitate, în care sunt expuse principiile fundamentale ale unei discipline.

TRATATÍVE (< it.) s.f. pl. **1.** Discuţii, negocieri purtate între două sau mai multe părţi interesate, în scopul de a ajunge la un acord, la o înţelegere. **2.** (DR.) Mijloc de reglementare a problemelor internaţionale pentru găsirea de comun acord a unei soluţii acceptabile pentru părţi. T. pot avea ca obiect stabilirea liniei politice comune în viitor, încheierea de tratate, crearea unor organe internaţionale, reglementarea diferendelor etc. ✧ *T. la nivel înalt* = t. şi contactele dintre şefii de stat şi de guverne.

TRATÁŢIE (< it.) s.f. Servire a musafirilor cu mâncare sau cu băutură; *concr.* ceea ce se serveşte cu acest prilej.

TRÁTĂ (< it., fr.) s.f. Cambie prin care o persoană fizică sau juridică (trăgător), în calitate de creditor, dispune unui debitor al său (tras) să plătească o sumă de bani unei alte persoane (beneficiar) la o dată precizată şi la locul menţionat; poliţă² **(1).**

Cornel Trăilescu

TRÁUL (< engl., germ.) s.n. Unealtă pentru pescuitul marin, confecţionată dintr-o plasă cu ochiuri de 4-5 cm şi având forma unui sac conic sau tronconic (cu lungime până la 50 m şi lăţime la gură până la 30-40 m).

TRÁULER (< engl., germ.) s.n. Navă maritimă de pescuit, echipată cu traule.

TRAUMATÍSM (< fr., gr.) s.n. Leziune provocată organismului prin acţiunea unui factor extern (mecanic, fizic sau chimic). ✧ *T. psihic* = suferinţă psihică provocată prin acţiunea unui factor extern. Sin. *Traumă.*

TRAVÁLIU (< it.) s.n. **1.** (Livr.) Lucru, muncă. **2.** Termen prin care este denumită perioada cuprinsă între apariţia durerilor de naştere şi expulzarea fătului din uter.

TRAVÉRS (< fr.) s.n. (NAV.) Direcţie perpendiculară pe planul diametral al unei nave.

TRAVERSÁ (< fr.) vb. I tranz. A trece pe partea opusă (a unui drum, a unui loc, a unei ape); a trece peste. ✦ A străbate, a trece prin munţi, ţinuturi etc.

TRAVÉRSĂ (< fr.) s.f. **1.** Grindă de lemn, de beton armat sau de metal, utilizată ca element de legătură între şinele de cale ferată şi terasament, pentru a menţine ecartamentul căii şi a transmite stratului de balast solicitările. ✧ *T. dansantă* = grindă rezistentă, mobilă aşezată între grinzile intermediare ale cadrului unui boghiu şi pe care se sprijină şasiul unui vehicul de cale ferată, astfel încât acesta să se poată deplasa fără şocuri. **2.** Grindă confecţionată din profile de oţel laminat, care face legătura între bordajele unei nave şi pe care se sprijină puntea.

TRAVERTÍN (< fr.) s.n. Tuf calcaros compact, utilizat ca material de construcţie şi de ornament.

TRAVESTÍ¹ (< fr.) s.n. Termen care desemnează rolurile interpretate de actori de sex opus personajului.

TRAVESTÍ² (< fr.) vb. IV tranz. şi refl. A (se) deghiza (pentru un carnaval, pentru un bal mascat). ✦ Refl. (Despre actori) A interpreta (deghizat) mai multe roluri în una şi aceeaşi piesă.

TRAVESTISM (< fr.) s.n. Adoptare a vestimentaţiei, comportamentului şi manifestărilor sociale ale sexului opus (în special în cazul bărbaţilor).

TRAVOLTA, John (n. 1954), actor american de film. Dansator talentat. Roluri în comedii şi filme de acţiune („Febra de sâmbătă", „O moarte suspectă", „Pulp Fiction").

TRĂDÁ (< lat. *tradere*) vb. I **1.** Tranz. A înşela în mod premeditat pe cineva, pactizând cu duşmanul; a vinde. ✦ A se abate de la o linie de conduită, de la o concepţie etc.; a nu mai sprijini o cauză, o idee. ✦ A înşela sentimentele cuiva, a comite o infidelitate. **2.** Tranz. şi refl. A (se) da pe faţă, a (se) da de gol. **3.** Tranz. Fig. (Despre facultăţi fizice sau psihice) A slăbi, a nu mai funcţiona (bine).

TRĂGÁCI, -E s.n., adj. **1.** S.n. Piesă din mecanismul de dare a focului la arme, pe care se apasă cu degetul pentru a elibera percutorul. **2.** Adj. (Pop.; despre animale de tracţiune) Care trage (bine) în jug, la ham.

TRĂGĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **I.** Adj. Care trage cu arma. ✦ (Despre animale) Cu care se efectuează tracţiuni; de muncă, de povară. **II.** Subst. **1.** S.m. şi f. Persoană care trage ceva. ✦ Persoană care trage cu o armă de foc. **2.** S.m. (FIN.) Emitentul unei trate (cambii), care dă un ordin debitorului său (tras) să plătească o anumită sumă de bani, unei persoane (beneficiar), la o dată precizată şi la locul menţionat. **3.** S.n. Instrument folosit la efectuarea lucrărilor de desen tehnic în tuş pentru a trasa liniile drepte sau curbe. **4.** S.f. Şleau². **5.** S.f. Un fel de scăunel cu o deschizătură în care se bagă călcâiul cizmei spre a o descălţa.

TRĂÍ (< sl.) vb. IV. **1.** Intranz. A fi viu; a vieţui, a exista. **2.** Intranz. A dura în timp, a se menţine, a dăinui; a se perpetua. **3.** Intranz. şi tranz. A-şi duce existenţa. ✦ Intranz. A se stabili, a locui undeva. ✦ A convieţui cu cineva. **4.** Intranz. A-şi câştiga existenţa; a se întreţine. **5.** Tranz. Fig. A simţi cu intensitate, a participa cu tot sufletul (la...).

TRĂILESCU, Cornel (n. 1926, Timişoara), dirijor român. Cariera sa este legată de Opera din Bucureşti, unde dirijează fără întrerupere din 1955, având în repertoriu majoritatea titlurilor jucate pe această scenă. Muzică de scenă, simfonică şi de cameră.

TRĂINICÍE s.f. Însuşire de a fi trainic; durabilitate, rezistenţă; soliditate.

TRĂÍRE s.f. **1.** Faptul de a trăi; vieţuire. **2.** Proces sufletesc, fenomen al vieţii interioare; experienţă sufletească.

TRĂIRÍSM s.n. Curent în gândirea filozofică şi literară românească dintre cele două războaie mondiale, care propune căutarea autenticului prin experienţa „trăirii", accentuând asupra unor aspecte ca: „trăirea duhovnicească" (N. Ionescu), „sfinţenia" (M. Vulcănescu), trăirea ca „disperare" (E. Cioran).

TRĂPÁŞ (< *trap*) s.m. Denumire generică dată raselor de cai specializaţi pentru o mare viteză la trap; cal antrenat pentru mersul la trap (ex. t. românesc, orlov, american, rusesc).

TRĂSĂTÚRĂ s.f. **1.** Linia trasă pe hârtie dintr-o singură mişcare. ✦ *T. de unire* = liniuţă de unire. **2.** Contur, linie caracteristică figurii unei persoane. ✦ Fig. Aspect esenţial al caracterului sau al personalităţii cuiva. **3.** Fig. Caracteristică generală şi esenţială a unei opere, a unui fenomen, a unei epoci etc.

TRĂSNET s.n. **1.** Descărcare electrică în atmosferă, de acelaşi tip cu fulgerul, care se produce însă între un nor şi un obiect de pe pământ (clădire, copac etc.). **2.** Zgomot puternic; detunătură.

TRĂSNÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. impers. şi unipers. A se produce un trăsnet **(1).** ✦ Trans. A-l lovi pe cineva trăsnetul **(1)**; a cădea trăsnetul într-un anumit loc. **2.** Tranz. şi intranz. A izbi, a lovi cu putere. ✦ Intranz. Fig. A-şi manifesta zgomotos şi cu furie supărarea; a face scandal. **3.** Refl. Fig. A-şi pierde minţile, a înnebuni. **4.** Intranz. (Despre arme de foc) A se descărca cu zgomot; a detuna, a bubui.

TRĂSNÍT, -Ă adj. (Şi subst.) **1.** Lovit de trăsnet **(1).** **2.** Zăpăcit; nebun. **3.** Fig. Curios, ciudat; afurisit, blestemat.

TRĂSÚRĂ s.f. Vehicul cu patru roţi, pe arcuri, tras de cai şi folosit pentru transportul persoanelor.

TRÂMBIŢÁŞ s.m. **1.** Cel care cântă din trâmbiţă; gornist, trompetist, trompet. **2.** (Înv.) Cel care anunţa locuitorilor din sat, prin sunete de trâmbiţă, ştiri de interes general.

TRÂMBIŢĂ (< sl.) s.f. Trompetă, goarnă. ✦ (Reg.) Bucium.

TRÂNDAV, -Ă (cf. scr. *truntav*) adj. Căruia nu-i place să muncească, leneş; care se mişcă, acţionează greu, în silă; indolent.

TRÂNDĂVÍE s.f. Stare de inactivitate; lâncezeală, lenevie.

TRÂNTĂ s.f. Formă de luptă sportivă între doi adversari care caută să se doboare unul pe altul numai cu ajutorul braţelor.

TRÂNTÍ (cf. bg. *tărtia*) vb. IV **1.** Tranz. A arunca (cu putere) un obiect, o povară etc. ✦ A culca (la pământ), a răsturna, a doborî. ✦ A face să se izbească o uşă, o poartă etc. **2.** Refl. A se lua la trântă, a se încăiera. **3.** Refl. A se arunca, a se lăsa, a se întinde peste ceva cu toată greutatea corpului. **4.** Tranz. (Fam.) A face ceva acționând în mare grabă. ✦ A spune ceva nesocotit, a face o gafă.

TRÁNTOR (cf. sl. *trontu*) s.m. Masculul albinei. ✦ Fig. Cel care nu muncește, care trăiește din munca altora.

TREÁBĂ (< sl.) s.f. **1.** Îndeletnicire, ocupație; activitate, muncă, lucru. **2.** Faptă, ispravă. 3. Chestiune, problemă; afacere, interes. **4.** Împrejurare, situație.

TREÁPĂD (< *trepăda*) s.n. **1.** Trap. ✦ Alergătură multă de colo până colo; du-te-vino. ✦ Zgomot produs de un cal care merge în trap sau de o persoană care calcă apăsat cu pași regulați; tropăit, tropăitură. **2.** (În Ev. Med. în Țara Românească) Taxă sau amendă percepută de slugile domnești de la cei care nu se prezentau de bunăvoie la procese sau care nu-și plăteau datoriile.

TREÁPTĂ (lat. *traiecta*) s.f. **1.** Fiecare dintre suprafețele orizontale ale unei scări, situate la înălțimi diferite față de sol. **2.** Fig. Grad, nivel; etapă, fază. ✦ Rang, situație. **3.** Fig. Categorie socială; pătură, strat. **4.** (GEOGR.) *T. de relief* = complex de forme de relief situate aproximativ la același niel (ex. câmpie joasă, câmpie înaltă, dealuri joase, dealuri înalte, munți).

TREÁZ, -Ă (< sl.) adj. **1.** Care s-a trezit din somn sau care nu doarme; deștept **(2)**. **2.** Care nu este amețit de băutură. **3.** Fig. Care este atent la cele ce se petrec în jurul său; vigilent.

TREBICI, Vladimir (1916–1999, n. Cernăuți), demograf statistician și sociolog român. Acad. (1992). Lucrări de statistică, economie, demografie, sociologie („Mica enciclopedie de demografie", „Populația Terrei", „Demografie mondială", „Bucovina. Populația și procesele demografice 1775–1793"). Membru al mai multor societăți științifice din țară și străinătate.

TREBUÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. A avea sau a fi nevoie de ceva. 2. Tranz. unipers. și impers. Este necesar sau obligatoriu să... **3.** Tranz. unipers. sau impers. A fi probabil sau posibil, a se putea presupune.

TRECĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. Care nu durează mult, care trece repede; temporar, vremelnic. ✦ Care trece printr-un loc fără a se opri (multă vreme); care este în trecere. **2.** S.m. și f. Pieton. ✦ Drumeț, călător. **3.** S.f. (GEOGR.) Loc îngust de trecere printre munți, în lungul unei văi.

TRÉCE (lat. *traicere*) vb. III **I. 1.** Intranz. A merge printr-un anumit loc, a-și urma drumul fără a se opri. ✦ A merge în rânduri formând un convoi, o coloană, a se perinda, a se succeda. ✦ (Despre vehicule cu rută fixă) A merge pe traseul obișnuit. **2.** Intranz. (Despre ape curgătoare, drumuri etc.) A avea cursul, traseul prin... **3.** Intranz. A se opri în treacăt pe undeva sau pe la cineva; a se abate. ✦ Tranz. (Pop.) A ocoli. **4.** Intranz. A depăși (un anumit loc sau un anumit moment), a lăsa în urmă. ✦ Tranz. A păși peste, a depăși un obstacol, o barieră; a traversa. ✦ Intranz. A merge pășind peste cineva sau ceva, călcând în picioare. **5.** Tranz. A transporta (dincolo de... sau peste...). **6.** Tranz. A atinge un obiect, alunecând ușor pe suprafața lui. *Își trece mâna peste frunte.* **7.** Tranz. A petrece prin..., pe după... sau peste... **8.** Intranz. A merge dintr-un loc în altul, a schimba locul. ✦ Fig. (Determinat prin „din lume", „din viață" etc.) A muri. **9.** Intranz. și tranz. A transmite sau a fi transmis (din mână în mână, din om în om) până la ... **10.** Intranz. A începe să se ocupe cu altceva, a se îndrepta spre altă activitate. ✧ Expr. *A trece la fapte* = a acționa. **11.** Tranz. A introduce într-o clasificare, a înregistra; a repartiza. **12.** Tranz. A fi declarat admis la un examen, promovat. **13.** Tranz. și refl. (Despre sisteme fizice, tehnice etc.) A(-și) modifica starea, regimul de funcționare, sistemul de conexiuni etc. **II. 1.** Intranz. și tranz. A înainta, a-și face drum cu greu, a răzbate. **2.** Intranz. Fig. A avea de îndurat, de suferit. **3.** Intranz. A pătrunde, a se strecura (cu greu) printr-un spațiu îngust. ✦ Tranz. A supune unei operații de filtrare, de strecurare, de cernere etc. **4.** Intranz. A străbate, a pătrunde (făcând o spărtură, o tăietură, o deschizătură); a străpunge. **5.** Tranz. (Despre anumite stări fiziologice) A năpădi pe cineva (fără a putea fi oprit). **III. 1.** Intranz. (Despre unități de timp) A se scurge, a se desfășura (apropiindu-se de sfârșit). ✦ Refl. A se epuiza, a se sfârși; a nu mai fi actual. **2.** Intranz. A dispărea, a pieri (după un timp). ✦ (Despre suferințe, boli etc.) A înceta să se mai facă simțit. **3.** Tranz. A petrece un timp, o perioadă din viață. **4.** Intranz. A depăși o anumită vârstă, o anumită limită de timp. **5.** Refl. (Despre ființe) A-și pierde vigoarea, frăgezimea; a îmbătrâni. ✦ (Despre plante) A se veșteji, a se ofili, a se usca. ✦ (Despre fructe) A fi prea copt. **6.** Refl. (Despre anumite materiale) A se consuma, a se termina. **IV.** Intranz. A fi mai mare decât o anumită mărime, cantitate, valoare; a depăși. ✦ A ajunge până dincolo de... **V. 1.** Refl. A fi luat în seamă; a avea crezare, trecere. **2.** Intranz. A fi considerat..., a fi luat drept...

TRECENTO (cuv. it.) subst. Denumire dată culturii și artei italiene a Renașterii dintre anii 1301–1400.

TRÉCERE s.f. **1.** Faptul de a (se) trece. ✧ Loc. *În trecere* = în treacăt; fugitiv. *Cu trecere* = influent. ✦ Fig. Considerație, stimă, autoritate de care se bucură cineva; influență. ✧ Expr. *A avea trecere* = a) a fi luat în considerație; a fi prețuit; b) *(despre mărfuri)* a avea căutare, a se vinde bine. **2.** Loc pe unde se poate trece. ✧ *T. izolată* = dispozitiv de izolare a unei conducte electrice la străbaterea unui perete. ✦ Construcție executată într-un anumit loc pentru a permite unui vehicul sau persoanelor să treacă peste (sau pe sub) un obstacol; pasaj **(1)**. **3.** *T. serie-paralel* = modificare a conexiunii-serie în conexiune-paralel (sau invers) a motoarelor electrice care acționează un vehicul, în vederea schimbării vitezei acestuia. **4.** Parte a unei faze de prelucrare tehnologică efectuată fără schimbarea suprafeței de lucru, a uneltei sau a regimului de lucru; pasaj **(2)**. **5.** (IND. EXTR.) Produs care se obține după cernerea unui material prin ochiurile unui ciur sau ale unei site.

TRECÚT^1 s.n. **1.** Timpul care s-a scurs; starea de lucruri din acel timp. ✧ Loc. *În* (sau *din*) *trecut* = (de) altădată, (de) odinioară. **2.** Denumire dată timpurilor verbale care exprimă o acțiune petrecută înainte de momentul vorbirii sau înainte de un moment de referință (în limba română formele acestor timpuri verbale fiind: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul).

TRECÚT^2, -Ă (< *trece*) adj. **1.** Din trecut^1 **(2)**, de demult, de altădată. ✦ Care nu mai este actual; învechit, demodat, perimat. **2** (Despre unități de timp) Anterior, precedent, premergător. **3** (Despre oameni) Îmbătrânit. ✦ (Despre plante) Ofilit, veștejit.

TREFILÁ (< fr.) vb. I tranz. A trece un material metalic printr-o filieră, sub acțiunea unei forțe, pentru a obține o sârmă.

TREFLÁT, -Á (< fr.) adj. (Despre forma planului unei biserici) Care are absida centrală și cele două abside laterale racordate între ele.

TRÉFLĂ (< fr.) s.f. **1.** Numele unei culori la jocul de cărți, reprezentată printr-o frunză de trifoi de culoare neagră. **2.** Cusătură ornamentală din fir de bumbac ori de mătase sau găitan de fir în formă de frunză de trifoi, de triunghi etc., executată la unele haine speciale (ex. la uniforme militare).

TREI (lat. *tres*) num. card. Număr natural mai mare decât doi cu o unitate și care se indică prin cifra 3. ✧ (Adjectival) *Trei oameni.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul trei.*

TRÉIER s.n. Ansamblu funcțional al unei batoze sau combine în care se efectuează operația de treierat a cerealelor, constituit dintr-un organ rotitor prevăzut cu șine și un grătar fix.

TREIERÁT s.n. **1.** Operație de separare a semințelor de restul plantei; treier, treieriș. ✧ *Mașină de t.* = *treierătoare.* 2. Perioadă de timp în care se treieră; treieriș.

TREIERĂTOÁRE s.f. Mașină agricolă care separă boabele de cereale păioase de celelalte părți ale plantei, le curăță și le sortează; mașină de treierat.

TRÉILER (< engl.) s.n. v. **trailer**.

TREÍME s.f. 1. Fracțiune dintr-un întreg obținută prin diviziunea lui în trei părți egale; a treia parte dintr-un întreg. 2. Unitate formată din trei indivizi. ✧ (În creștinism) *Sfânta T.* = v. *Sfânt*.

TREÍSPREZECE num. card. Număr natural mai mare decât doisprezece cu o unitate. ✧ (Adjectival) *Treisprezece volume.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Locul treisprezece.*

TREITSCHKE, Heinrich von (1834–1896), istoric german. Adept al expansiunii coloniale germane. Autor al unei „Istorii a Germaniei din sec. 19".

TREIZÉCI num. card. Număr natural mai mare de trei ori decât zece. ✧ (Adjectival) *Treizeci de oameni.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Volumul treizeci.*

TREMATÓDE (< fr. {i}; {s} gr. *trematodes* „găurit, ciuruit") s.n. pl. Clasă de viermi lați, paraziți (ex. viermele de gălbează), cu corpul turtit dorsoventral, în formă de frunză, acoperit de o cuticulă, și cu ventuze și cârlige ca organe de fixare *(Trematoda)*.

TRÉMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *trema* „punct pe fețele zarului") s.f. Semn diacritic întrebuințat în ortografia unor limbi, format din două puncte orizontale, care, puse deasupra unei vocale, arată că aceasta trebuie pronunțată fie ca o unitate de sine stătătoare, fie cu o valoare modificată.

TRÉMOLO (cuv. it.) s.n. (MUZ.) Prelungire a unui sunet prin atacul repetat și rapid al acestuia (ex. t. de timpan).

TRÉMUR s.n. **1.** Mișcare involuntară ușoară și repetată a corpului sau a unei părți a corpului, provocată de frig, de frică, de emoție, de o boală etc.; tremurătură; tremurici **(1)**. **2.** Clătinare ușoară și repetată a unui lucru; oscilație. **3.** Vibrație a glasului sau a unor sunete.

TREMURÁ (lat. *tremulare*) vb. I intranz. **1.** (Despre ființe) A face mișcări involuntare, scurte și repetate, provocate de frig, de o emoție, de o boală etc. **2.** (Despre plante, frunze etc.) A face o mișcare (oscilatorie) ușoară și repetată; a se legăna, a se clătina. **3.** (Despre sunete, melodii) A vibra; (despre glas) a avea variații de ton, oscilații; *p. ext.* a șovăi. **4.** Fig. A fi cuprins de o emoție puternică. ✦ Fig. A se înfiora de spaimă; a se cutremura.

TREMURÍCI s.n., s.m. 1. S.n. Tremur **(1)** **2.** S.m. pl. (REL.) Penticostali.

TREN (< fr., it.) s.n. **1.** Locomotiva și ansamblul de vagoane pe care aceasta le trage. ✧ *T. subteran* = metrou. *T. blindat* = tren constituit din vagoane blindate, propulsate de o locomotivă blindată, plasată la mijlocul garniturii. Este dotat cu arme automate și cu armament de artilerie. **2.** Ansamblu de piese, de dispozitive sau de mașini-unelte care au un rol funcțional comun. ✧ *T. de aterizare* = ansamblu de piese (bare de susținere, roți amortizoare și frâne) care asigură deplasarea (rularea) pe sol a unui avion. *T. de laminor* = ansamblu format din cilindri de lucru și de sprijin, precum și din dispozitivele de susținere, de reglaj etc. ale unui laminor. **3.** (FIZ.) *T. de unde* = fiecare dintre succesiunile de grupuri de unde întreținute sau amortizate ale unui mediu, care se repetă în mod asemănător.

TRENÁ (< fr.) vb. I intranz. (Despre acțiuni) A se desfășura cu încetineală, a se prelungi, a se tărăgăna, a lâncezi.

TRÉNĂ (< fr.) s.f. **1.** Partea din spate, prelungită, a unei rochii, care se târăște pe jos. **2.** (FIZ.) *T. de condensare* = dâră de picături pe care o lasă în urma sa un mobil (ex. un avion) prin condensarea vaporilor suprasaturați din mediul gazos străbătut.

TREND (cuv. engl.) s.n. Tendință.

TRÉNING (< engl.) s.n. Costum de sport, alcătuit dintr-o bluză și un pantalon de tricot.

TRENK, Henric (1818–1892), pictor și grafician de origine elvețiană. Stabilit în Transilvania, apoi la București (1851). Peisaje, târguri și iarmaroace în ulei și acuarelă („Târgul Moșilor"), desene documentare ale monumentelor vechi de artă; caricaturi politice.

TRENT, fl. în Marea Britanie (Anglia); 290 km. Izv. din m-ții Pennini și se varsă în estuarul Humber al M. Nordului. Comunică prin canale navigabile cu Tamisa și Severn.

TRENTO, oraș în N Italiei, centrul ad-tiv al reg. autonome Trentino-Alto Adige, pe râul Adige; 104,9 mii loc. (2001). Monumente: Domul (sec. 12–16), Castel Vecchio (sec. 13), Magno Palazzo (sec. 16). Muzee. Oraș liber în sec. 11. În componența Italiei (1918). *Conciliul din T.* v. **Tridentin.**

TRENTON, oraş în NE S.U.A., port pe Delaware, centrul ad-tiv al statului New Jersey; 85,4 mii loc. (2000). Constr. de automobile, de turbine şi de aparataj electrotehnic. Universitate. Fondat (1630).

TREPANÁŢIE (< fr.) s.f. (MED.) Operaţie care constă în efectuarea unei deschideri (ferestre) în oasele cutiei craniene în scopuri neurochirurgicale (ex. extirparea unei tumori cerebrale).

TREPÉTNIC (< sl.) s.n. Carte populară cu caracter divinatoriu, de origine caldeeană şi egipteană, pătrunsă la noi prin intermediare bizantine şi sârbeşti în sec. 17. Interpretând mişcările musculare reflexe pretindea că prevesteşte viitorul.

TREPIDÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Vibraţie a unui sistem tehnic solid, provocată fie de însăşi funcţionarea sistemului respectiv, fie de surse perturbatoare exterioare sistemului (ex. **t.** unei clădiri produsă de circulaţia unor vehicule grele prin apropiere). ✦ Fig. Agitaţie, neastâmpăr.

TREPIÉD (< fr.) s.n. Dispozitiv format din trei picioare articulate, prevăzut la extremitatea de sus cu un stativ pentru fixarea unui aparat topografic, fotografic sau cinematografic etc. ✦ Scaun cu trei picioare.

TREPONÉMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *trepo* „a răsuci" + *nema* „fir") s.f. Microorganism patogen (spirochet), agent specific al infecţiei sifilitice *(Treponema pallidum);* are formă spiralată şi se deplasează învârtindu-se în jurul axei sale lungi.

TREPONEMÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Denumire generică pentru bolile provocate de diferitele specii de treponemă (ex. sifilisul). V. *spirochetoză.*

TREPTÁT, -Ă (< *treaptă*) adj. (Şi adv.) Care înaintează sau se dezvoltă progresiv, în etape succesive, în mod gradat.

TRÉSĂ (< fr.) s.f. **1.** Şiret din fire de lână sau de mătase ori bandă de metal care se fixează la uniforme, pentru a indica anumite distincţii, grade militare etc. **2.** Cordon plat, obţinut prin împletire din mai multe parâme, folosit la confecţionarea chingilor de barcă, a sacheţilor etc.

TRESĂRÍ (după fr. *tresaillir*) vb. IV intranz. A face o mişcare bruscă, involuntară, provocată de o emoţie puternică. ✦ A se trezi brusc din somn sau dintr-o stare de visare, de neatenţie. ✦ (Despre inimă) A-şi accelera bătăile din cauza unei emoţii; a zvâcni.

TRÉSTIE (< sl.) s.f. (BOT.) Stuf. ✧ *T. de zahăr* = plantă perenă din fam. Poacee, originară din SE Asiei, cu tulpini viguroase, înalte de 3–6 m, cu inflorescenţe în formă de panicul *(Saccharum officinale);* conţine 13–20% zahăr.

TRÉTI (< sl.) adj. invar. (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova, precedând un titlu sau un rang boieresc) Al treilea în grad (ex. treti-vistier).

TRETIAKOV (Galeria ~), muzeu fondat (1856) la Moscova de industriaşul Pavel Mihailovici T. (1832–1898), el însuşi scriitor şi critic, adept al aşa-numitei „literaturi a faptului". Mult mărită ulterior, galeria cuprinde în peste 50 de săli panorama artei ruse începând cu sec. XII.

TRETÍN, -Ă (< sl.) subst. **1.** S.f. (În Ev. Med. în Moldova) Amendă plătită de hoţul prins asupra faptului, constând în a treia parte din valoarea obiectelor furate. **2.** S.m. şi f. Animal (mai ales cal) de trei ani.

TREVELYAN, George Macaulay (1876–1962), istoric britanic. Unul dintre ultimii exponenţi ai istoriografiei liberale britanice („Istoria Angliei").

TREVES, editură italiană, fondată în 1861 la Milano de fraţii **Emilio** (1834–1916) şi **Giuseppe** (1838–1904) **T.** În 1939 a fost reorganizată de *Garzanti.*

TREVITHICK, Richard (1771–1833), inventator englez, constructor al unui motor cu abur de înaltă presiune (1800), al unui vehicul propulsat cu abur (1803) şi al unei locomotive (1803).

TREZÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) deştepta din somn. **2.** Refl. şi tranz. A (se) dezmetici dintr-o stare de ameţeală, de leşin; *fig.* a (se) deştepta din visare, a reveni sau a face să revină la realitate. ✦ A-şi reveni sau a face să-şi revină din beţie. ✦ Tranz. A readuce la viaţă. ✦ Fig. A deveni sau a face să devină conştient de ceva, a înţelege sau a face să înţeleagă; a (se) lămuri. 3. Refl. şi tranz. A lua sau a face să ia fiinţă, a se ivi sau a face să se ivească, să apară. *A trezi simpatia tuturor.* 4. *Refl.* A se găsi într-o împrejurare, într-o situaţie neprevăzută. ✦ A se pomeni (pe neaşteptate) cu cineva sau cu ceva. ✦ A se găsi într-un loc sau într-o anumită stare de când se ştie, de când îşi aduce aminte. **5.** Refl. (Despre unele alimente) A-şi pierde tăria, gustul, aroma; a se răsufla.

TREZÍE s.f. **1.** Starea celui care este treaz **(1)**; veghe. **2.** Starea celui care este cu mintea limpede, care nu este ameţit de băutură.

TREZNEA, com. în jud. Sălaj; 990 loc. (2008). Aici, în ziua de 9 sept. 1940, subunităţi aparţinând trupelor de ocupaţie horthyste au masacrat 86 de persoane.

TREZORERÍE (< fr.) s.f. **1.** Oficiu al unui stat unde se păstrează şi se administrează tezaurul public. **2.** (FIN.) Funcţiile şi organele statului de casier public şi bancă a statului. Atribuţiile principale ale **t.** publice sunt execuţia de casă a bugetului de stat, a bugetelor locale şi a bugetului asigurărilor sociale şi de stat, constituirea şi utilizarea unor fonduri extrabugetare sau cu destinaţie specială, gestiunea datoriei publice interne şi externe, efectuarea de plasamente financiare ale statului, atragerea de disponibilităţi din economie prin împrumuturi de stat şi depozite.

TRI- ({s} gr., lat. *tri-* „cu trei, de trei") Element de compunere care înseamnă „trei" şi care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

TRIÁ (< fr.) vb. I tranz. A alege, a separa după anumite criterii; a selecţiona; a clasa.

TRIÁDĂ (< fr., gr.) s.f. **1.** Reunire de trei elemente (care formează o unitate). ✦ (În odele lui Pindar) Ansamblul format de strofă, antistrofă şi epodă. **2.** (FILOZ.) Schemă hegeliană de explicare a autodezvoltării „ideii absolute", constând din trei trepte: *teza* (afirmaţia, poziţia), *antiteza* (negaţia, opoziţia) şi *sinteza* (negarea negaţiei, compoziţia).

TRIÁJ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a tria; triere. **2.** *Staţie de t.* = staţie de cale ferată în care se face descompunerea trenurilor de marfă, trierea vagoanelor şi recompunerea trenurilor.

TRIÁNGLU (< fr.) s.n. Instrument muzical de percuţie alcătuit dintr-o bară cilindrică de oţel îndoită în formă de triunghi, care produce sunete cristaline, de înălţime nedeterminată; triunghi **(3).**

TRIANGULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (TOPOGR.) Metodă de lucru geodezică prin care se determină coordonatele punctelor de pe teren. ✦ Ansamblu de triunghiuri de pe teren care constituie infrastructura oricărei ridicări topografice.

TRIANON, numele a două palate de la Versailles: *Marele T.,* construit, în timpul lui Ludovic XIV, de arhitectul J. Hardouin-Mansart, şi *Micul T.,* construit, în timpul lui Ludovic XV, de arhitectul J.-A. Gabriel. În *Marele T.* la 4 iun. 1920 s-a încheiat unul dintre tratatele de pace ale sistemului Versailles între Puterile Antantei şi ţările aliate, pe de o parte, şi Ungaria, pe de alta. Tratatul fixa graniţele Ungariei cu România, Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, Cehoslovacia şi Austria. Recunoştea pe plan internaţional unirea teritoriilor româneşti Transilvania, Banatul de Est, Crişana şi Maramureş cu România, a Slovaciei şi a Ucrainei Subcarpatice cu Cehoslovacia şi a Croaţiei, Sloveniei şi Banatului de Vest cu Serbia; reg. Burgenland (fără oraşul Sopron) intra în componenţa Austriei.

TRIÁSIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr., lat. *trais* „triadă") s.n., adj. (STRAT.) 1. S.n. Prima perioadă a erei mezozoice, caracterizată prin floră de gimnosperme, criptogame vasculare, alge calcaroase, faună hexacoralieră, belemniţi, apariţia primilor dinozauri. 2. Adj. Care aparţine triasicului **(1)**, privitor la triasic.

TRIATLÓN (< fr.; {s} *tri-* + gr. *athlon* „luptă") s.n. Concurs sportiv combinat, a cărui valoare o reprezintă adiţiunea punctelor realizate în trei probe pe baza unui sistem special de punctaj (ex. t. atletic constă dintr-o probă de alergare, o săritură şi o probă de aruncare).

TRIATÓMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre substanţe) Care are molecula formată din trei atomi.

TRIB^1 (< lat. *tribus*) s.n. **1.** Formă de organizare economică şi social-politică primitivă, constând dintr-o grupare de mai multe ginţi sau familii înrudite pe baza comunităţii teritoriale şi supusă autorităţii unui şef. **2.** *Uniune de triburi* = formaţiune social-politică grupând mai multe triburi; apare în faza democraţiei militare.

TRIB^2 s.n. (MAT.) Clasă nevidă de părţi ale unei mulţimi, astfel încât diferenţa a două mulţimi (din clasă) aparţine clasei şi reuniunea a oricăror două mulţimi (din clasă) aparţine clasei.

TRIBADÍSM (< fr.) s.n. Lesbianism, safism.

TRIBÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la trib^1, care aparţine tribului.

TRIBÁLI (< gr.) s.m. pl. Triburi trace din S Dunării mijlocii care s-au stabilit la începutul sec. 4 î.Hr., sub presiunea ilirilor, între m-ţii Haemus (Balcani) şi Dunăre. Cuceriţi de Filip al II-lea al Macedoniei.

TRIBÁZIC (< fr.) adj. *Acid ~* = acid care prin disociere pune în libertate trei ioni de hidrogen.

TRIBOELECTRICITÁTE (< fr.; {s} gr. *tribo* „a freca" + fr. *électricité* „electricitate") s.f. Electrizare produsă prin frecarea a două corpuri, dintre care cel puţin unul este dielectric.

TRIBONIAN (TRIBONIANUS) (sec. 6), jurisconsult roman. A condus lucrările de elaborare a „Codului", „Digestelor" şi „Institutelor" lui Iustinian.

TRIBÓRD (< fr.) s.n. Partea din dreapta a unei nave (privind de la pupă spre proră).

TRIBRÁH (după fr. *tribraque*) s.n. Picior metric în versificaţia greco-latină, alcătuit din trei silabe scurte.

TRIBULÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Zbucium moral, frământare, agitaţie; mâhnire, necaz, chin.

TRIBÚN (< lat. *tribunus*) s.m. **1.** (În Roma antică) Magistrat însărcinat cu funcţii militare şi civile. ✧ *T. militar* = comandant al detaşamentului de cavalerie şi infanterie din armata romană. *T. al plebei* = **t.** însărcinat cu apărarea drepturilor plebeilor. Aleşi pentru prima dată în primul deceniu al sec. 5 î.Hr., în timpul imperiului, tribunii plebei îşi pierd treptat importanţa. **2.** P. ext. Orator popular.

TRIBUNA 1. Ziar politic şi cultural, apărut la Sibiu (apr. 1884–apr. 1903), condus la început de I. Slavici. A avut un rol important în lupta de eliberare naţională a românilor transilvăneni. A promovat realismul popular, publicând texte folclorice şi literatură inspirată din viaţa rurală. 2. Săptămânal de cultură al Uniunii Scriitorilor; apare la Cluj din 1957. Printre redactorii-şefi, D.R. Popescu.

TRIBUNÁL (< fr., lat.) s.n. 1. Organ de jurisdicţie care rezolvă litigiile dintre persoanele fizice sau dintre acestea şi persoanele juridice, unele recursuri precum şi unele recursuri extraordinare. 2. Clădirea, edificiul în care se află un tribunal **(1)**. 3. Complet de judecată la un tribunal **(1)**.

TRIBUNÁT (< fr.) s.n. Perioada în care se desfăşoară activitatea unui tribun **(1)**.

TRIBÚNĂ (< fr.) s.f. **1.** Construcţie din lemn sau beton în formă de platformă sau cu gradene, uneori acoperită, de unde un număr de spectatori pot asista la o întrecere sportivă, la o ceremonie, la o demonstraţie etc. **2.** Platformă supraînălţată, fixă sau mobilă, pe care stau oratorii în timpul expunerii discursului. 3. Balcon situat deasupra navelor laterale ale unei biserici. ✧ *Tribuna orgii* = cafas.

TRIBÚT (< fr., lat.) s.n. Obligaţie (de regulă în bani) pe care o putere cuceritoare o impunea unui popor învins şi supus şi care se plătea la date fixe; bir. **(2)**.

TRIBUTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care plăteşte tribut; *p. ext.* dependent, supus. ✦ Fig. Care datorează ceva cuiva; care este dependent, supus unei cauze, unei idei etc. **2.** (GEOGR.) (Despre un râu) Afluent al unui curs de apă sau al unui lac.

TRÍCEPS (< fr.; {s} lat. *triceps* „cu trei capete") s.m. Nume dat muşchilor care au trei capete de inserţie la una dintre extremităţi (ex. t. branhial).

TRICERĂTOPS (< fr. {i}; {s} + gr. *keras, keratos* „corn" + *ops* „vedere") subst. Gen fosil de reptile dinozauriene, lungi de 6–8 m, cu două coarne şi o protuberanţă nazală. Craniul se continuă cu un guler osos. A trăit în Cretacicul superior.

TRICHÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *trikinos* „din fire de păr") s.f. Vierme nematod lung de 1,5–4 mm, parazit în muşchi şi în intestine la şobolani, la porc, la urs etc. şi la om; produce boala numită trichineloză, care la om apare în urma consumării cărnii de porc infestate cu **t.** *(Trichinella spiralis)* şi insuficient prelucrată termic.

TRICHINELOZĂ (TRICHINOZĂ) (< fr. {i}) s.f. Boală parazitară, comună omului şi unor animale, provocată de trichină şi manifestată prin tulburări digestive, febră, dureri musculare etc.

TRICICLÉTĂ (< *tri-* + [*bi*)*cicletă*) s.f. Vehicul cu trei roţi, pentru copii (asemănător bicicletei); (rar) triciclu.

TRICLÍNIC (< fr. {i}; {s} *tri-* + gr. *klino* „a înclina") adj. *Sistem* ~ = sistem cristalografic care cuprinde toate formele cristalografice raportabile la trei axe de referinţă inegale, asimetrice şi înclinate una faţă de alta.

TRICLÍNIU (< lat. *triclinium*) s.n. Sală de mâncare într-o casă romană, care cuprindea trei paturi aşezate pe trei laturi ale mesei. ✦ (În bazilicile creştine) Sală anexă în care se primeau pelerinii.

TRICLORMETÁN (< fr. {i}) s.m. Cloroform.

TRIC(O)- ({s} gr. *thrix, trikhos* „fir de păr, păr") Element de compunere însemnând „(referitor la) păr", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

TRICOCEFÁL (< fr. {s} *tric-* + gr. *kephale* „cap") s.m. Vierme nematod lung de 3–5 cm, parazit în intestinul omului, care se hrăneşte cu sânge şi provoacă boala numită tricocefaloză *(Trichuris trichiura)*, manifestată prin anemie, enterită, tulburări nervoase etc.

TRICOFIŢÍE (< fr. {i}; {s} *tric-* + gr. *phyton* „plantă") s.f. Boală de piele la taurine, cabaline şi câini, provocată de o ciupercă din genul *Trychophyton*, caracterizată prin căderea părului şi formarea de cruste şi plăgi. Este transmisibilă şi la om.

TRICOLÓR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Care are trei culori, în trei culori; tricromatic. **2.** (Substantivat, n.) Drapel care are trei culori. ✦ Spec. Drapelul românesc (roşu, galben şi albastru). **3.** S.m. (La pl.) Echipă reprezentativă românească din diverse ramuri de sport.

TRICOMI, Francesco (1897–1978), matematician italian. Studii privind ecuaţiile integrale singulare, funcţiile speciale, ecuaţiile diferenţiale şi ecuaţiile cu derivate parţiale de tip mixt care intervin în aerodinamica supersonică.

TRICOMÓNAS (< fr. {i}; {s} *tric-* + gr. *monas* „unitate") s.m. Gen de protozoare flagelate, cu corpul piriform *(Trichomonas)*. Sunt parazite la om *(T. vaginalis, T. intestinalis)*, la taurine *(T. foetus)*, la păsări *(T. columbae)* şi provoacă boala numită tricomonoză.

TRICÓNC (< fr.; {s} *tri-* + gr. *kogkhos* „cochilie") s.n. Plan de biserică în care sunt înscrise trei abside opuse intrării (absida altarului pe axa principală şi două abside laterale, de o parte şi de alta a naosului), racordate între ele prin intermediul unui dreptunghi.

TRICOPTÉRE (< fr. {i}; {s} *tric-* + gr. *pteron* „aripă") s.n. pl. Ordin de insecte cu aripile mari, acoperite cu peri sau cu solzi mici; larvele sunt acvatice şi îşi construiesc căsuţe tubulare *(Trichoptera)*.

TRICÓRN (< fr.) s.n. Pălărie cu borurile îndoite în trei colţuri, care se purta odinioară.

TRICÓT (< fr.) s.n. Produs textil obţinut prin formarea de ochiuri din fire textile şi înlănţuirea lor, având aceleaşi utilizări ca şi ţesăturile.

TRICOTÁJ (< fr.) s.n. Produs de îmbrăcăminte confecţionat din tricot.

TRICÓU (< fr.) s.n. Cămaşă tricotată (din bumbac), purtată mai ales de sportivi. ✧ *T. galben* = tricou de culoare galbenă care se poartă într-o etapă a unei curse cicliste de către sportivul care, în acel moment, conduce în clasamentul general.

TRICROMÍE (< fr.; {s} *tri-* + gr. *khroma* „culoare") s.f. Ansamblu de procedee fotochimice de reproducere, constând în descompunerea originalului în trei cópii corespunzătoare celor trei culori fundamentale (galben, albastru, roşu), realizându-se trei clişee, care, tipărite succesiv, dau prin suprapunere imaginea policromă a originalului.

TRICUSPÍD, -Ă (< fr.; {s} *tri-* + lat. *cuspis* „lance") adj. (ANAT.) Care prezintă trei vârfuri. ✧ *Valvulă t.* = valvulă a inimii care închide orificiul dintre atriul şi ventriculul drept.

TRIDÉNT (< fr., lat.) s.n. (În mitologia greco-latină) Furcă cu trei dinţi, considerată ca simbol al puterii lui Poseidon (Neptun), zeul mării.

TRIDENTÍN adj. Referitor la *Trento.* ✧ *Conciliul T.* = Conciliu al Bisericii catolice (al 19-lea ecumenic) ţinut la *Trento* între 13 dec. 1545 şi 4 dec. 1563. A decretat despre canonul Sf. Scripturi şi ediţia Vulgata; păcatul strămoşesc (originar); îndreptăţire; sacramente; purgatoriu, cinstirea moaştelor şi a icoanelor; indulgenţe, lămurind toate învăţăturile contestate de protestanţi şi promovând reînnoirea Bisericii catolice. La scurt timp a apărut Catehismul roman, iar liturghierul şi breviarul au fost revizuite.

TRIDIMENSIONÁL, -Ă (< fr., engl.) adj. Care are trei dimensiuni.

TRIÉDRU (< fr.; {s} *tri-* + gr. *hedra* „bază") s.n. Figură din spaţiu formată din trei semidrepte concurente care nu se află în acelaşi plan. ✧ *T. dreptunghic* = **t.** pentru care cele trei semidrepte sunt perpendiculare două câte două.

TRIER, oraş în Germania, pe Moselle; 95,5 mii loc. (1980). Renumit centru viticol. Monumente romane: Porta Nigra, terme, amfiteatru. Catedrală (sec. 11–13). În Ev. Med. centrul unui puternic arhiepiscopat.

TRIESTE 1. Golf interior al G. Veneţiei, pe litoralul de NE al M. Adriatice. **2.** Oraş în NE Italiei, port la G. **T.** al M. Adriatice; 211,1 mii loc. (2001). Metalurgie; constr. navale, de automobile şi motoare. Prelucr. şi chimizarea petrolului. Universitate (1877). Centru turistic şi staţiune balneară. Ruine romane (teatru, arc de triumf). Catedrală (sec. 14), castel (sec. 15–16). Vechi oraş roman *(Tergeste)*, atestat în 52 î.Hr. Stăpânit în Ev. Med. de Veneţia (între 1202 şi 1379) şi apoi de Habsburgi (între 1382 şi 1719). În 1719 a devenit port liber. După al Doilea Război Mondial, potrivit tratatului de pace cu Italia (1947), oraşul şi districtul T. au fost declarate „teritorii libere". În 1954, pe baza unui acord italo-iugoslav, oraşul a trecut sub administraţia civilă a Italiei (portul redevenind port liber), iar o mare parte a terit. înconjurător sub administraţia civilă a Iugoslaviei. În 1976, a fost ratificat tratatul care stabileşte graniţa dintre cele două ţări; T. nu mai are statut de port liber.

TRIFAZÁT, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre sisteme fizico-chimice) Care are trei faze; trifazic. **2.** (Despre circuite electrice de curent alternativ) Care este alcătuit din trei circuite interdependente ale căror tensiuni sunt simetric defazate între ele (diferenţele de fază sunt egale cu $2\pi/3$). ✦ (Despre generatoare, transformatoare sau receptoare electrice) Care funcţionează în curent electric alternativ trifazat.

TRIFÁZIC, -Ă adj. (ELT.) Trifazat.

TRIFEŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, pe Prut; 3 759 loc. (2008). Muzeul memorial „Costache Negruzzi". În satul Rădeni, bisericile Sf. Treime (ante 1750) şi Sf. Gheorghe (1780). **2.** Com. în jud. Neamţ, la confluenţa râului Româneşti cu Valea Neagră; 5 235 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. În satul Miron Costin, Biserica Tuturor Sfinţilor (1520).

TRIFÓI (lat. *trifolium*) s.m. Denumire a mai multor specii de plante perene sau anuale din fam. Fabacee, cu frunze trifoliate, dintre care mai cunoscute sunt: *t. alb* = cu lăstari culcaţi şi flori albe *(Trifolium repens)*, cultivată ca plantă furajeră; *t. mărunt* = cu inflorescenţă mică, globuloasă şi flori galbene *(Medicago lupulina)*; *t. roşu* = cu flori purpurii *(Trifolium pratense)*, cultivată ca plantă furajeră de calitate superioară.

TRIFOLIÁT, -Ă (< fr.; *{s} tri-* + lat. *foliatus* „cu frunze") adj. (Despre frunze) Compus din trei foliole (ex. la trifoi, fasole).

TRIFOLIÓZĂ ({s} lat. *trifolium* „trifoi") s.f. Boală a oilor, provocată de consumarea unei mari cantităţi de trifoi sau de alte leguminoase.

TRIFONOV, Iuri Valentinovici (1925–1981), scriitor sovietic rus. Se face cunoscut cu romanul „Studenţii". Operă de analiză a intelectualităţii moscovite – „O altă viaţă"; creaţia sa ulterioară prezintă epoca stalinistă într-o manieră lipsită de spirit polemic, cu accente de melancolie („Casa de pe chei", „Timpul şi locul").

TRIFÓRIU (< fr., lat. m.) s.n. (În arhitectura bazilicilor romanice şi gotice) Tribună îngustă, susţinută de colonete, care înconjura nava centrală, deasupra nivelului navelor laterale.

TRIFTÓNG (< fr. {i}; {s} *tri-* + gr. *phthoggos* „sunet") s.m. Emisie vocalică constituită din trei sunete (două semivocale şi o vocală) pronunţate în aceeaşi silabă, cu o singură tensiune musculară (ex. iau, iei).

TRIGÉMEN (< it.; {s} lat. *trigeminus* „triplu") adj. *Nerv* ~ = a cincea pereche de nervi cranieni, care inervează o parte a pielii şi a muşchilor feţei.

TRÍGGER (cuv. engl.) s.n. Triodă cu catod rece, folosită ca releu sau ca tub de amorsare.

TRIGLICERÍDĂ (< fr. {i}) s.f. Triester al glicerinei cu acizi graşi. **T.** sunt componente principale ale grăsimilor vegetale şi animale.

TRIGLÍF (< fr., gr.) s.n. Element decorativ al frizei unui templu doric, de forma unei plăci dreptunghiulare din piatră, ornată cu trei creste în relief. **T.** se repetă la intervale egale, alternând cu *metopele.*

TRIGONOMÉTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ţine de trigonometrie, privitor la trigonometrie. ✧ *Cerc. t.* = cerc cu raza egală cu unitatea şi pe care sensul de măsurare al arcelor este invers sensului în care se deplasează acele ceasornicului. *Funcţii trigonometrice* = funcţiile sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă, cosecantă. *Ecuaţie t.* = ecuaţie în care intervin funcţiile trigonometrice. *Relaţii trigonometrice* = relaţii în care intervin funcţiile trigonometrice.

TRIGONOMETRÍE (< fr. {i}; {s} gr. *trigonon* „trunghi" + *metron* „măsură") s.f. Ramură a matematicii elementare care studiază proprietăţile funcţiilor trigonometrice şi relaţiile în care intervin acestea. ✧ *T. plană* = capitol al t. destinat relaţiilor trigonometrice care intervin în studiul figurilor geometrice plane. *T. sferică* = capitol al t. care se ocupă cu studiul relaţiilor ce intervin între laturile şi unghiurile triunghiurilor sferice.

TRIIODOTIRONÍNĂ s.f. (BIOCHIM.) Compus activ principal al hormonului tiroidian, similar *tiroxinei.*

TRIKKALA, oraş în Grecia Centrală (Tessalia); 51,8 mii loc. (2001). Templul lui Asklepios.

TRIKSTER, personaj mitologic, mai ales la popoarele arhaice, în ipostaza de erou civilizator, demiurg sau strămoş arhetipal, dar cu dublură negativă, ca şarlatanul divin.

TRIL (< it., fr.) s.n. Ornament muzical constând din alternarea foarte rapidă a unui sunet de bază cu unul alăturat, superior sau inferior; *p. ext.* sunete produse de unele păsări, cu efect sonor asemănător celui de mai sus.

TRILÍNGV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care vorbeşte în mod curent trei limbi. **2.** Scris în trei limbi.

TRILION (< fr., germ.) s.n. Număr egal cu un miliard de miliarde.

TRILIT (< fr.) s.m. Element de arhitectură primitivă format din două blocuri verticale de piatră, deasupra cărora se află un altul aşezat orizontal. Întâlnit în monumentele megalitice, arhitectura Egiptului antic, miceniană şi greacă.

TRILOBÁT, -Ă (< fr.) adj. Cu trei lobi.

TRILOBÍŢI (< fr.) s.m. pl. Filum de artropode fosile marine, având corpul divizat în trei părţi atât transversal, cât şi longitudinal. **T.** au existat din Cambrian până în Permian, atingând maximum de dezvoltare în Silurian.

TRILOGÍE (< fr., gr.) s.f. **1.** (În Grecia antică) Ansamblu de trei tragedii, prezentate de un concurent la concursurile dramatice. **2.** Suită de trei opere literare (epice sau dramatice) sau muzicale aparţinând aceluiaşi autor şi caracterizate prin unitate tematică.

TRIUMBLE, William David, baron ~ (n. 1944), om politic britanic din Irlanda de Nord. Rol actziv în încercarea de a rezolva criza politică din Irlanda de Nord. Premiul Nobel pentru pace (1998), împreună cu John Hume.

TRIMÉR (< fr. {i}; {s} *tri-* + gr. *meros* „parte") s.m. (CHIM.) Moleculă provenită din polimerizarea a trei molecule identice.

TRIMÉSTRU (< fr., lat.) s.n. Fiecare dintre diviziunile de câte trei luni consecutive ale anului calendaristic. ✦ Unitate a anului şcolar.

TRIMÍS s.m. Persoană însărcinată cu o misiune specială; delegat, mesager. ✧ *T. extraordinar* = **a)** şef al misiunii diplomatice însărcinat cu o funcţie specială şi temporară (participare la un congres, la o ceremonie etc.); **b)** reprezentant diplomatic cu rang imediat inferior ambasadorului, însărcinat cu conducerea unui oficiu diplomatic cu rang de legaţie.

TRIMÍTE (lat. *tramittere*) vb. III tranz. **1.** A dispune (printr-un ordin sau printr-o rugăminte) ca cineva să se ducă undeva. ✦ A delega. ✦ A dispune ca un obiect să fie transportat şi predat la o anumită destinaţie; a expedia. **2.** A indica cuiva să consulte o lucrare, un text în legătură cu o anumită problemă. **3.** A transmite veşti, porunci, urări etc.; a face cuiva o comunicare (prin cineva).

TRIMÍTERE s.f. **1.** Acţiunea de a trimite. ✧ *T. în judecată* = act prin care un procuror trimite un infractor în faţa instanţei penale spre a fi judecat. **2.** Indicaţie într-un text, care trimite pe cititor la o carte, la o revistă etc. spre confruntare sau consultare.

TRIMURTI (cuv. sanscrit „cele trei forme") (În hinduism) Marea triadă divină compusă din Brahma (creatorul universului), Vişnu (păstrătorul) şi Şiva (care îl absoarbe), imagine simbolică a concepţiei ciclice a lumii, specifică acestei religii.

TRÍNCĂ (< it.) s.f. **1.** Pânză pătrată aşezată la baza arborelui trinchet al unei nave cu pânze. **2.** *Vergă* care susţine trinca **(1)**.

TRINCHÉT (< it., fr.) s.n. Arbore vertical al unei nave cu pânze, situat la proră; arbore mic.

TRINCU, Athanas (1887-1966, n. Drănic, jud. Dolj), general român. Comandant secund al Diviziei 1 grăniceri (ian. - iul. 1941), apoi comandant al Diviziei 35 infanterie (iul. - sept. 1941) şi al Diviziei 21 infanterie (1941-1944) care s-a remarcat pe frontul din Basarabia şi pe cel din Odessa. Arestat (1944).

TRINIDAD 1. Ins. în Oc. Atlantic, în arh. Antilelor Mici, situată în dreptul coastei Venezuelei, la NE de delta fl. Orinoco; 4 828 km². **2.** Oraş în Cuba, port la M. Caraibilor; 49,6 mii loc. (1991). Ind. zahărului şi a conservelor de fructe şi peşte.

TRINIDAD ŞI TOBAGO (Republica ~), stat în America Centrală Insulară (Antilele Mici), în apropierea ţărmului Americii de Sud; 5 128 km²; 1 066 mii loc. (2006). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (protestanţi 29,7%, romano-catolici 29,4%), hindusă 23,8%, islamică 5,8% ş.a. Cap.: *Port of Spain.* Terit. statului cuprinde cele două ins. pr. ce dau numele ţării şi alte 5 mai mici (Monos, Chacachacare, Gasparee, Little Tobago, Huevos). *Relieful* ins. Trinidad cuprinde o câmpie şi dealuri joase, iar. în ins.Tobago este predominant de câmpie. *Clima* este tropical-oceanică. Pădurea tropicală ocupă peste 40% din terit. ţării. *Resurse de subsol:* petrol, gaze naturale, asfalt (lacul de asfalt - cel mai mare din lume - Pitch Lake din SV ins. Trinidad). *Economie.* Ind. energetică, chimică (amoniac, îngrăşăminte azotoase), gaze naturale lichefiate; siderurgie, metalurgie neferoasă, constr. de maşini, mat. de constr., ind. textilă, alim. Se cultivă trestie de zahăr, cocotieri, citrice; orez, porumb, cartofi, igname şi legume. Se cresc: bovine, porcine, caprine şi păsări. *Turismul* este în expansiune. Staţiunea balneoclimaterică Mayáro Bay, rezervaţii naturale. Moneda: 1 Trinidad and Tobago Dollar = 100 Cents. - *Istoric.* Numele de „La Trinidad" („Treimea") este dat ins. de descoperitorul ei, Cristofor Columb, la 31 iul. 1498, în timpul celei de-a treia călătorii spre Lumea Nouă. Transformată în colonie spaniolă (prima aşezare hispanică datează din 1532), Ins. Trinidad este ocupată, în 1797, de englezi, devenind oficial, prin Tratatul de la Amiens (1802), posesiune britanică. Ins. Tobago, vizitată în 1596 de căpitanul englez Robert Dudley, nelocuită până la stabilirea primilor colonişti olandezi (1632), îşi schimbă, în sec. 17-18, de 31 de ori stăpânul colonial (spaniol, francez, olandez, englez) pentru a deveni (1814) şi ea oficial colonie britanică. După exterminarea triburilor amerindiene (arawak, caribi), pe plantaţiile de trestie de zahăr sunt aduşi din Africa sclavi negri, iar după abolirea sclaviei (1834), până în 1914, muncitori din India, China, portughezi din Madeira. La 16 apr. 1889, cele două ins. sunt puse sub o administraţie unică, formând, 10 ani mai târziu, unite, o colonie a Coroanei britanice. Între 1958 şi 1962, **T. şi T.** fac parte din Federaţia Indiilor de Vest, obţin, în 1956, autonomia internă, iar la 31 aug. 1962, îşi proclamă independenţa de stat în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (18 sept. 1962). La 1 aug. 1976, **T. şi T.** devin republică, fostul guvernator general, Sir Ellis Emmanuel Innocent Clarke fiind desemnat primul preşedinte (provizoriu până în 1977) al statului. Pe plan intern, **T. şi T.** cunosc o relativă stabilitate politică, întreruptă de lovitura de stat islamistă eşuată, din iul. 1980. Exploatarea petrolului, începută în anii '20 ai sec. 20, a asigurat dezvoltarea economică a ţării, dar constituie totodată cauza bulversării fragilelor echilibre demografice, etnice şi sociale, inclusiv a raporturilor dintre cele două ins., Tobago considerându-se dezavantajată şi ameninţând cu secesiunea. Tensiunea dintre populaţia anglofonă (de origine africană) şi dinamicii asiatici tinde să se estompeze în ultimii ani. Basdeo Panday, liderul partidului Congresului Naţional Unit, devenit prim-min. la 9 nov. 1995, este primul şef de guvern ai cărui strămoşi sunt originari din India. Erodată de scandaluri de corupţie, premierul este constrâns să organizeze (10 dec. 2001) alegeri anticipate, fiecare din cele două partide obţinând câte 18 din cele 36 de locuri în Parlament, ceea ce a dus la blocarea vieţii politice. În aceste condiţii sunt organizate noi alegeri legislative (oct. 2002), câştigate de Partidul Mişcarea Naţională a Poporului, condus de Patrick Manning (prim-min., 1991-1995), care, sprijinit de electoratul de origine africană, obţine 20 de mandate în noul Parlament. Republică parlamentară.

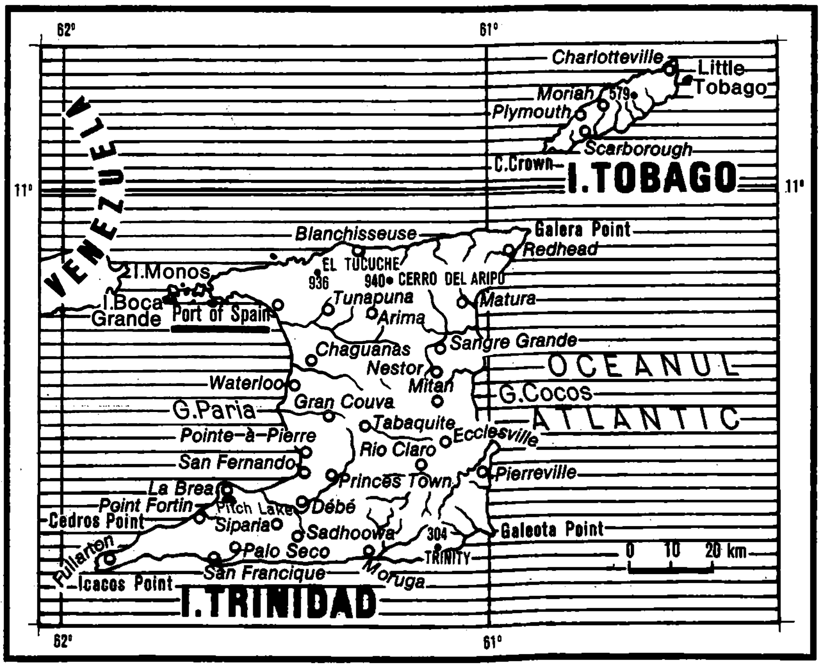

TRINITARIÉNI (< engl.; {s} lat. *trinitas* „treime") s.m. pl. **1.** Nume dat celor care acceptă dogma trinităţii. **2.** Membri ai ordinului călugăresc al „Sfintei treimi", înfiinţat în 1198 de Jean de Matha şi Félix de Valois în scopul eliberării creştinilor căzuţi în captivitate la musulmani.

TRINITÁTE (< fr., lat.) s.f. Sfânta Treime. ✦ Grup de trei persoane, trei lucruri etc. care formează o unitate.

TRINITRÁT ({s} *tri-* + *nitrat*) s.m. (CHIM.) ~ *de glicerină* = nitroglicerină.

TRINITROCELULÓZĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Fulmicoton.

TRINITROFENÓL (< fr. {i}) s.m. (CHIM.) Acid picric.

TRINITROGLICERÍNĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) Nitroglicerină.

TRINITROTOLUÉN (< fr.) s.m. Substanţă solidă, cristalină, galbenă, $CH_3-C_6H_2(NO_3)_3$ cu p.t. 81°C, obţinută prin nitrarea directă a toluenului, cu amestec sulfonitric. Este un exploziv stabil, care nu prezintă pericol la manipulare. Sin. *trotil.*

TRINÓM (< fr. {i}; {s} *tri-* + fr. *[bi]nôme* „binom") s.n. Polinom format din trei termeni (monoame).

TRINTIGNANT, Jean-Louis (n. 1930), actor şi regizor francez de film. Se impune în filmele „Noului val" din anii '60, dezvoltând pe parcursul a patru decenii, o carieră internaţională de prestigiu. Personaje introvertite, interpretare discretă, reflexivă, marcată punctual de sarcasm („Şi Dumnezeu a creat femeia", „Legături periculoase", „Un bărbat şi o femeie", „Conformistul", „Deşertul tătarilor", „Trei culori: Roşu").

TRÍO (< it.) s.n. **1.** Ansamblu format din trei instrumente care execută împreună o compoziţie muzicală; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu. V. *terţet.* ✦ Partea centrală a unui scherzo, menuet, vals sau marş. **2.** Grup de trei persoane.

TRIÓD (< sl.) s.n. Carte rituală ortodoxă cuprinzând cântările din postul mare, care se compun în această perioadă numai din trei ode în loc de nouă.

TRIÓDĂ (< fr. {i}; {s} *tri-* + gr. *hodos* „drum") s.f. Tub electronic cu vid, cu trei electrozi (catod, anod şi electrod de comandă sau grilă).

TRIOLEÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă lichidă (p.t. -4°C), uleioasă, incoloră, răspândită în special în grăsimile vegetale; oleină **(1)**.

TRIOLÉT (< fr.) s.n. **1.** Poezie din opt (uneori şapte) versuri, de obicei octosilabice, în care primul vers este identic cu al patrulea şi al şaptelea, iar al doilea cu al optulea. **2.** (MUZ.) Grup de trei note acoperind o unitate metrică de două sau patru note.

TRIOLET, Elsa (1896-1970), scriitoare franceză de origine rusă. Soţia lui *L. Aragon*. Proză socială sau psihologică („Bună seara, Thérèse", „Ciocârlia amuţeşte în zori", „Calul alb", „Marele Niciodată").

TRIOXÍD (< fr.) s.m. Oxid care conţine trei atomi de oxigen în moleculă. ✧ *T. de arsen* = pulbere cristalină sau masă sticloasă, de culoare albă, cu gust dulce, foarte toxică (As_2O_3). Se foloseşte ca raticid. Sin. *şoricioaică.* *T. de sulf* = substanţă solidă, cristalizată (p. t. 15°C), de culoare albă (SO_3). Reacţionează energic cu apa, formând acid sulfuric.

TRIPAFLAVÍNĂ s.f. Substanță chimică cu acțiune antiseptică, utilizată împotriva bacteriilor și protozoarelor.

TRIPANOZÓMA (< fr. {i}; {s} gr. *trypanon* „burghiu" + *soma* „corp") s.f. Gen de protozoare flagelate *(Trypanosoma)* cu corpul fusiform, parazite în sângele și în țesuturile vertebratelor, la care produc bolile numite *tripanosomiaze*. *T. gambiensei* este agentul patogen al bolii somnului, transmisă de musca țețe.

TRIPARTÍT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este compus din trei părți; în trei părți ✦ (DR.; despre o înțelegere) La care participă trei state sau trei partide.

TRIPLÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) mări de trei ori; a (se) întrei.

TRIPLA ALIANȚĂ, denumire a blocului politic și militar, constituit în 1882 prin aderarea Italiei la Alianța dintre Germania și Austro-Ungaria (încheiată în 1879). Accentuarea contradicțiilor dintre statele T.A. și cele ale Antantei a provocat izbucnirea Primului Război Mondial. S-a destrămat în 1915, prin ieșirea Italiei din blocul militar al Puterilor centrale și aderarea acesteia la *Tripla Înțelegere*.

TRIPLA ÎNȚELEGERE (ANTANTA), denumire a blocului militar și politic, format în anii 1904–1907 de Marea Britanie, Franța și Rusia. În cursul Primului Război Mondial li s-au alăturat și alte state. Era îndreptată împotriva *Triplei Alianțe*.

TRIPLÉT (< fr.) s.n. **1.** Al treilea exemplar din trei de același fel. ✦ A treia formă a unor cuvinte de aceeași proveniență, intrate în limbă în epoci diferite. **2.** (FIZ.) Multiplet alcătuit din trei linii spectrale.

TRÍPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. De trei ori mai mare; întreit. ✦ Compus, alcătuit din trei părți. ✧ *T. legătură* = legătură chimică covalentă, compusă din trei legături de valență simple.

TRIPÓDIE (< fr.) s.f. Vers alcătuit din trei picioare.

TRIPOLÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre rețele electrice, circuite electrice sau elemente de circuit electric, inclusiv generatoare sau receptoare) Care are trei borne de acces spre exterior, fără a prezenta și alte cuplaje cu acesta.

TRIPOLI 1. **(Tarābulus al-Gharb),** cap. Libiei, port la M. Mediterană; 1,68 mil. loc. (1981, cu suburbiile). Ind. textilă, conf., piel., alim. Meșteșuguri (covoare, marochinărie). Pescuit. Universitate. Arcul de triumf al lui Marc Aureliu. Veche colonie feniciană, apoi cartagineză și romană (Oea). Cucerită de vandali, a fost stăpânită apoi succesiv de bizantini, arabi (din 643) și turci (1551). În Ev. Med. a fost un important centru de pirați. În 1911 ocupat de italieni; în 1943 a fost eliberat de trupele engleze conduse de generalul Montgomery. Cap. ad-tivă a Regatului Independent Libian (din 1951). 2. **(Tarābulus esh-Sham),** oraș în NV Libanului, port petrolier la M. Mediterană; 240 mii loc. (1991). Rafinărie de petrol. Pescuit.

TRIPÓU (< fr.) s.n. Local, stabiliment cu jocuri de noroc.

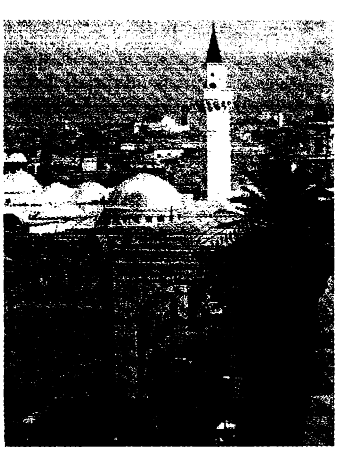

Tripoli (1). Suk El Musheer

TRIPSÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *thrypsis* „măcinare") s.f. (BIOCHIM.) Amestec de enzime proteolitice secretate de pancreas, cu rol în digestia proteinelor alimentare.

TRIPSINOGÉN (< fr.; {s} fr. *trypsine* „tripsină" + gr. *gennao* „a produce") s.n. (BIOCHIM.) Precursor inactiv al tripsinei; activat prin intervenția enterochinazei prezente în mucoasa duodenală.

TRIPTÁZĂ s.f. Enzimă care aparține unei clase de enzime cu acțiune proteolitică, de tipul tripsinei.

TRÍPTIC (< fr., gr.) s.n. Ansamblu compus din trei panouri pictate, sculptate sau gravate cu scene religioase ori inscripții cuprinzând liste de donatori. Panourile laterale, numite *aripi* sau *voleuri*, sunt uneori prinse în balamale și se pot închide peste panoul central, acoperindu-l. ✦ Ansamblu compus din trei părți, trei idei etc. (distincte).

TRIRÉMĂ (< fr., lat.) s.f. (În Antic.) Ambarcație cu pânze și cu trei rânduri de rame, dispuse pe trei nivele suprapuse.

TRISÉCȚIE (TRISECȚIÚNE) (< fr.) s.f. Diviziune în trei părți egale. ✧ *Trisecțiunea unghiului* = problemă prin care se cere să se împartă un unghi, cu rigla negradată și cu compasul, în trei părți egale (s-a demonstrat că această problemă nu are soluție).

TRISILÁBIC, -Ă (< fr.) adj. Format din trei silabe.

TRÍSMUS (< fr. {i}; {s} gr. *trismos* „scrâșnet") s.n. Contracție spastică, involuntară a mușchilor maseteri, care împiedică deschiderea gurii. Constituie unul dintre semnele clinice ale tetanosului.

TRISOMÍE (< fr.) s.f. Prezența unui cromozom suplimentar, care se adaugă unei perechi de cromozomi omologi. Stă la originea unor maladii genetice (ex. **T.** 21 manifestată prin sindromul *Down*).

TRIST, -Ă (lat. *tristis*) adj. **1.** Supărat, mâhnit, abătut, deprimat. ✦ (Despre față, ochi, zâmbet, glas; *p. ext.* despre stări, manifestări etc. ale omului; și adv.) Care exprimă tristețe, plin de tristețe; jalnic. **2.** Fig. Care provoacă suferință morală, supărare, amărăciune; dureros. ✦ Care sugerează, evocă tristețe; deprimant, dezolant.

TRISTAN DA CUNHA, arh. vulcanic brit. în S Oc. Atlantic, la mijlocul distanței dintre Africa și America de Sud; 209 km^2.

TRISTAN ȘI ISOLDA, legendă medievală din ciclul breton. Narează peripețiile dragostei dintre cavalerul Tristan și regina Isolda, soția unchiului său. Prelucrată de mai mulți truveri din sec. 12 printre care, în limba germană, de Gottfried von Strassburg. Versiune modernă, în franceză, de Joseph Bédier. A inspirat opera omonimă de R. Wagner.

TRISTEARÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță solidă (p.t. 71,5° C), de culoare slab gălbuie, răspândită în natură în grăsimi și folosită la fabricarea săpunului.

TRISTÉȚE (< *trist*, după fr. *tristesse*) s.f. Stare de spirit apăsătoare, durere sufletească; amărăciune, întristare, mâhnire. ✦ Părere de rău, regret.

TRIȘÁ (< fr.) vb. I intranz. și tranz. A înșela la jocul de cărți; *p. gener.* a înșela, a păcăli.

TRÍȘCĂ s.f. Instrument muzical popular românesc de suflat, făcut din trestie, asemănător cu fluierul, dar fără găuri, care produce sunete puternice și ascuțite.

TRITEÍSM, orientare desprinsă din învățătura despre *Treime*, potrivit căreia cele trei persoane (Tatăl, Fiul și Sfântul Duh) sunt ființe separate (trei Dumnezei) (Ioan Philoponos), ceea ce ele au în comun fiind doar un cuvânt (Roscilinus); curente asemănătoare au apărut în teologia neoprotestantă din sec. 19.

TRITENII DE JOS, com. în jud. Cluj, pe Valea Largă; 1 908 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 17). Atestat documentar în 1332.

TRITICALE (< lat *triticum* „grâu" + *secale* „secară") s.n. Hibrid obținut prin încrucișarea între grâu și secară.

TRÍTIU (< fr. {i}; {s} gr. *tritos* „al treilea") s.n. Izotop greu, radioactiv, al hidrogenului (H sau T), de masă atomică 2. Se obține în reactori nucleari, în special prin reacția de bombardare cu neutroni a litiului. Se folosește în reacții de fuziune.

TRITÓN^1 (< fr., gr.) s.m. **1.** (În mitologia greacă) Zeu marin, fiul lui Poseidon și al Amphitritei; are ca atribut principal o scoică marină. Alături de el a fost admisă din sec. 4 î.Hr. existența descendenților săi, zeități marine imaginate cu bust de om și coadă de delfin. **2.** Batracian din ordinul urodelelor, genul *Triturus*, adaptat la înot, cu coada comprimată lateral și cu o creastă tegumentară pe spate. În România se întâlnesc **t.** de munte, **t.** carpatic, **t.** comun și **t.** cu creastă; sin. *sălămâzdră*.

TRITON^2, cel mai mare satelit al planetei Neptun, cu diametrul de 2 720 km; perioada de revoluție de 5 zile și 21 ore. Descoperit în 1846 de W. Lassell. Fotografiat în 1989 de sonda Voyager 2.

TRITÓN^3 (< fr.) s.m. Nucleu al atomului de tritiu, alcătuit dintr-un proton și doi neutroni.

TRITÓN^4 (< fr., gr.) s.n. (MUZ.) Interval care cuprinde trei tonuri (ex. fa-si); cvartă mărită.

TRITURĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A fărâmița o substanță în particule foarte fine.

TRIÚMF (< lat. *triumphus*) s.n. **1.** Onoare maximă acordată în statul roman de către Senat unui conducător militar victorios; consta în intrarea fastuoasă a acestuia în Roma, urmat de armata învingătoare, de captivi și de prăzile făcute. ✧ Loc. *În triumf* = cu alai, cu pompă. **2.** Izbândă strălucită, victorie mare.

TRIUMFĂ (< lat. *triumphare*) vb. I intranz. **1.** A repurta o mare biruință, a învinge în război. **2.** Fig. A ieși victorios într-o anumită împrejurare; a reuși, a se impune. **3.** A se mândri în urma unui succes; a jubila.

TRIUMFÁL, -Ă (< lat. *triumphalis*) adj. De triumf; care vestește un triumf, o biruință; *fig.* măreț, maiestuos, grandios; solemn, impunător.

TRIUMFĂTÓR, -OÁRE adj. Care triumfă; biruitor, învingător, victorios. ✦ Care are sau a avut un mare succes, care a izbândit. ✦ Fig. Care exprimă mândrie, care arată mulțumire pentru succesul obținut.

TRIUMVÍR (< lat. *triumvir*) s.m. Fiecare dintre cei trei membri ai unui triumvirat.

TRIUMVIRÁT (< lat. *triumviratus*) s.n. (În Roma antică) Înțelegere privată, fără fundament legal, între trei persoane, în scopul cuceririi și exercitării puterii politice de stat. Primul **t.** a fost încheiat între Cezar, Pompei și Crassus în anul 60 î.Hr., al doilea între Octavian, Marc Antoniu și Lepidus în anul 43 î.Hr. Au favorizat instaurarea sistemului monarhic la Roma.

TRIÚNGHI (< *tri-* + *unghi*, după fr. *triangle*) s.n. **1.** Poligon cu trei laturi și trei unghiuri. Se clasifică, în funcție de laturi, în **t.** scalen, **t.** isoscel și **t.** echilateral. ✧ *T. curbiliniu* = **t.** ale cărui laturi sunt arce de curbă. **2.** *T. de întoarcere* = construcție specială la căile ferate pentru inversarea sensului de mers și care înlocuiește sau dublează plăcile turnante. **3.** (MUZ.) Instrument de percuție folosit în fanfare și în orchestra simfonică. Trianglu.

TRIUNGHIUL (Triangulum), constelație din emisfera boreală în care se disting trei stele principale așezate în triunghi. Situată între constelațiile Perseu, Andromeda, Peștii și Berbecul.

TRIUNGHIULÁR, -Ă adj. În formă de triunghi.

TRIVALE, Ion (1889–1916, n. Pitești), critic literar român. Discipol al lui M. Dragomirescu. Continuator al criticii estetice maioresciene, cu fine disocieri ale valorilor și cu puncte de vedere originale, novatoare în epocă („Cronici literare"). Mort pe front.

TRIVALEA-MOȘTENI, com. în jud. Teleorman, pe râul omonim; 3 201 loc. (2004).

TRIVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre elemente chimice) Care funcționează în starea de valență 3.

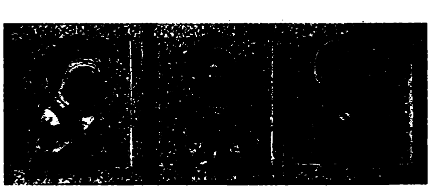

Triptic (sec. XV, biserica mănăstirii Voroneț)

TRIVANDRUM (THIRUVANANTHAPURAM), oraş în SV Indiei, pe coasta Malabarului, centrul ad-tiv al statului Kerala; 747,7 mii loc. (2001). Universitate. Templul lui Vişnu situat într-o fortăreaţă din sec. 18.

TRIVIÁL, -Ă (fr., lat.) adj. Vulgar, ordinar; obscen, indecent; scabros.

TRÍVIUM (< cuv. lat. m.) s.n. Primul ciclu de învăţământ în şcolile medievale, care cuprindea gramatica, retorica şi dialectica şi care, împreună cu ciclul următor, *quadrivium,* forma cele şapte arte liberale.

TRIZAHARÍDE (< fr.) s.f. pl. Grup de substanţe organice din clasa hidraţilor de carbon, care au molecula alcătuită din trei resturi de monozaharid.

TRNKA, Jiři (1912–1969), pictor, ilustrator şi regizor ceh. A fondat (1936) un teatru consacrat marionetelor. Filme de păpuşi şi de desen animat, inspirate uneori din arta plastică populară, cu profund caracter liric („Anul ceh", „Cântecul preriei", „Visul unei nopţi de vară", „Mâna").

TROÁCĂ (< germ.) s.f. **1.** Albie. **2.** Ladă în care curge făina măcinată la moară. **3.** Jgheab din care se adapă vitele la fântână. 4. (Fam.; la pl.) Obiecte uzate, vechi; catrafuse, calabalâc.

TROC (< fr.) s.n. Schimb în natură; schimb direct de produse fără mijlocirea banilor. V. şi *barter.*

TROCÁR (< fr.) s.n. Instrument chirurgical alcătuit dintr-un tub ascuţit prins într-un mâner, cu care se face puncţia rumenului la rumegătoare.

TROESMIS, cetate traco-getică (sec. 4 î.Hr.), apoi oraş roman şi important castru de legiune pe malul drept al Dunării, la 15 km S de Măcin, pe terit. com. de azi *Turcoaia.* Important punct strategic, a fost sediul Legiunii V Macedonica, transferată de la *Oescus* aici de către Traian. Sub Marc Aureliu a devenit municipium. Distrus în urma invaziilor carpo-getice (sec. 3 d.Hr.), oraşul a fost refăcut în sec. 4 d.Hr., numărându-se printre principalele oraşe ale eparhiei Scythia (sec. 6 d.Hr.).

TROFÉU (< fr., lat.) s.n. **1.** Denumire a monumentului comemorativ al unei victorii, pe care sunt reprezentate aspecte ale luptelor purtate. La origine **t.** era un simplu stâlp sau arbore pe care se atârnau armele învinşilor, mai târziu se construia din metal sau din piatră. **2.** Monument ridicat în amintirea sau în cinstea unui erou. **3.** *T. de vânătoare* = blană, coarne, colţi etc. luate de la un animal vânat şi păstrate pentru valoarea sau frumuseţea lor excepţională.

TRÓFIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *trophe* „hrană") adj. Care se referă la troficitate (la nutriţie).

TROFICITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (FIZIOL.) Proprietate a materiei vii de a-şi menţine structura specifică prin asigurarea necesităţilor nutritive. Nutriţia insuficientă duce la *distrofie* şi *atrofie.* **2.** (PEDOL.) Însuşire a rolului de a conţine substanţele nutritive necesare plantelor. Se disting soluri oligotrofe (sărace), mezotrofe (cu t. medie), eutrofe (cu t. ridicată) şi megatrofe (cu abundenţă mare de substanţe nutritive, cu azotaţi în exces).

TROGLOBÍONT (< fr. {i}; gr. *trogle* „cavernă" + *bios* „viaţă") s.m., adj. Animal care trăieşte în mediul cavernicol.

TROGLODÍT, -Ă (< fr., gr.) adj., s.m. şi f. **1.** Adj. (Despre oameni; şi subst.) Care trăieşte în caverne. **2.** S.m. şi f. Fig. Persoană care are un nivel de trai foarte scăzut, care duce la o viaţă primitivă. ✦ Om grosolan, necivilizat, mărginit, bicisnic.

TROGUS POMPEIUS (sec. 1 î.Hr.), istoric roman. A scris o istorie universală în 44 de cărţi, păstrată într-un compendiu al lui Iustin (sec. 3).

TROHÁIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Format de trohei. ✧ *Metru t.* = sistem de versificaţie care are la bază troheul. *Vers t.* = vers construit în metru t.

TROHANTER (TROCHANTER) (< fr.) Proeminenţă osoasă pe femurul vertebratelor, servind ca loc de inserţie pentru musculatură.

TROHÉU (< fr., gr.) s.m. Picior metric alcătuit dintr-o silabă lungă şi una scurtă (în versificaţia antică) sau dintr-o silabă accentuată şi una neaccentuată (în versificaţia modernă).

TROIA (ILION), străvechi oraş, situat pe coasta de NV a Asiei Mici, pe colina Hissarlîk. Cercetările arheologice întreprinse de H. Schliemann şi W. Dörpfeld au arătat că aici s-au succedat, între milen. 3 î.Hr. şi sec. 6 î.Hr., nouă straturi de cultură, dintre care stratul VII A, datând din c. 1350–1200 î.Hr., aparţine T. homerice (cucerită de ahei în urma „războiului troian").

TROIÁN^1 s.n. **1.** Cantitate mare de zăpadă adusă de vânt şi depusă în valuri sau grămezi; nămete. ✦ P. ext. Morman, îngrămădire de... **2.** Întăritură primitivă, constând dintr-un val de pământ cu şanţ de apărare.

TROIÁN^2**, -Ă** (< n. pr. *Troia*) adj. Care aparţine Troiei, privitor la Troia, din (sau de la) Troia. ✧ *Calul t.* = **a)** (în „Iliada") cal uriaş de lemn, construit de aheeni după sfatul lui Ulise; fiind primit în cetate de troieni, războinicii aheeni ascunşi în el au ieşit în timpul nopţii şi au deschis oastei lor porţile cetăţii, pricinuind căderea Troiei; **b)** *p. ext.* stratagemă folosită pentru subminarea poziţiilor adversarului.

TROIANUL, com. în jud. Teleorman, situată la contactul C. Boian cu C. Găvanu-Burdea; 3 536 loc. (2004).

TRÓICĂ (< rus.) s.f. Sanie sau trăsură la care sunt înhămaţi trei cai unul lângă altul.

TRÓIŢĂ (< sl.) s.f. Monument votiv din piatră sau din lemn, de forme variate de la o cruce până la construcţii de tipul unei mici capele. T. este aşezată la răscruce de drumuri, lângă fântâni, în locuri legate de un eveniment şi se remarcă printr-o bogată decoraţie.

TROLEIBÚZ (< fr.; {s} fr. *trolley* „troleu" + *[auto]bus*) s.n. Vehicul de transport rutier care circulă pe o cale fără şine, echipat cu motoare electrice pentru propulsie. T. este alimentat cu energie electrică de la o linie bifilară cu ajutorul a două trolee.

TROLÉU (fr., engl.) s.n. Dispozitiv pentru priză de curent electric de la un fir de contact, instalat pe un vehicul cu tracţiune electrică.

TROLÍU (după fr. *treuil*) s.n. **1.** Dispozitiv format dintr-o tobă rotativă acţionată mecanic sau manual, pe care se înfăşoară un cablu şi care serveşte la deplasarea, în general verticală, a unor obiecte. **2.** Element component al unei instalaţii de foraj, compus dintr-un troliu **(1)** acţionat mecanic cu care se operează manevrarea ansamblului macara-cârlig încărcat cu diferite sarcini (ex. garnitură de prăjini de foraj), susţinerea garniturii de prăjini în timpul săpării etc.

TROLL, Carl (1899–1975), geograf german. Unul dintre fondatorii geografiei botanice şi ai ecologiei. A călătorit în America de Nord (1925–1929), Africa orientală şi meridională (1933–1934) şi în Himalaya (1937).

TROLLOPE, Anthony (1815–1882), romancier englez. Romane alcătuind o vastă frescă a societăţii victoriene („Cronicile din Barset", „Doctorul Thorne", „Familia Palliser").

TRÓMBĂ (< fr.) s.f. **1.** Coloană de apă în formă de con ridicată de vârtejurile de vânt, care o fac să se învârtească cu mare viteză. ✦ Coloană de fum sau de praf ridicată de un vânt puternic; vârtej. **2.** Tub prin care se ventilează încăperile de jos ale unui vapor.

TROMBÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *thrombos* „cheag") s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în sângele ieşit în afara vaselor sangvine, în urma activării precursorului ei, *protrombina;* provoacă coagularea sângelui.

TROMBOCHINÁZĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în ţesuturi, care, în contact cu ioni de calciu, activează protrombina, provocând coagularea sângelui; tromboplastină.

TROMBOCÍTE (< fr. {i}; {s} gr. *thrombos* „cheag" + *cito-*) s.f. pl. Celule sangvine anucleate, cu rol important în coagularea sângelui; plachete sangvine.

TROMBOCITOPENÍE (< fr.) s.f. Scăderea anormală a numărului de trombocite din sânge. Are cauze diferite: infecţioase, toxice, imunologice, alergice, şi se manifestă prin hemoragii, purpură etc. Se mai numeşte *purpura Werlhop.*

TROMBOFLEBÍTĂ (< fr.; {s} gr. *thrombos* „cheag" + fr. *phlébite* „flebită") s.f. Inflamaţie a peretelui unei vene, cu formare de cheaguri care pot obtura parţial sau total vena şi care se pot detaşa, provocând embolii. Apare în caz de dilatare varicoasă a venelor sau în urma unor infecţii microbiene şi afectează în special venele membrelor inferioare şi ale sinusurilor craniene.

TROMBÓN (< fr., it.) s.n. Instrument muzical de suflat, din alamă, care emite sunete de înălţimi diferite prin deplasarea unei culise care lungeşte sau scurtează coloana de vibraţie a instrumentului sau prin acţionarea unui mecanism cu clape.

TROMBÓZĂ (< fr. {i}; gr. *thrombos* „cheag") s.f. Obturaţie parţială sau totală a unei artere sau vene prin formarea unui cheag sangvin. **T.** arterială determină tulburări circulatorii grave, care pot merge până la necrozarea ţesutului respectiv (ex. **t.** arterelor coronare ale inimii determină infarctul miocardic).

TRÓMPĂ (< fr.) s.f. **I. 1.** (ANAT.) *T. uterină* = organ pereche tubular lung de 10–15 cm, prin care ovulele ajung din ovar în uter; în ea are loc fecundarea. **2.** *Trompa lui Eustache* = conduct membranos care uneşte urechea medie cu faringele. 3. Organ muscular tubular provenit mai ales din dezvoltarea musculaturii nărilor şi care serveşte la pipăit şi apucat (ex. **t.** de elefant). ✦ Prelungiri ale capului sau ale armăturii bucale la unele nevertebrate (ex. la viermi, la insecte). **II. 1.** (FIZ.) *T. de apă* = dispozitiv de laborator pentru evacuarea gazelor din recipiente, în scopul realizării vidului prin antrenarea moleculelor de gaze de către o vână de apă sub presiune. **2.** (ARHIT.) Element constructiv alcătuit dintr-un arc de descărcare diagonal şi dintr-o suprafaţă de racordare, care permite trecerea de la planul pătrat al unei încăperi la planul poligonal sau circular al naşterii unei bolţi. **T.** este plasată în unghiurile formate între arcele mari de sprijin.

TROMPE L'OEIL (loc. fr.) s.n. (În decoraţia murală) Iluzie optică obţinută prin efecte de perspectivă, sugerând adâncimea în spaţiu.

TROMPÉT (< fr.) s.m. Persoană (de obicei militar) care cântă la trompetă; trompetist, gornist.

TROMPÉTĂ (< fr.) s.f. Instrument muzical de suflat, din alamă, format dintr-un tub prelung şi un pavilion în formă de pâlnie, care emite sunete clare şi pătrunzătoare; goarnă.

TRON (< fr., gr.) s.n. Jeţ de ceremonie pentru regi, împăraţi, suverani; *p. ext.* simbol al domniei. ✦ Fig. Puterea suverană a monarhilor; domnie. ✦ Jeţ pentru prelaţi.

TRONÁ (< fr.) vb. I intranz. A domni peste o ţară; a stăpâni, a guverna. ✦ Fig. A adopta o poziţie de superioritate sau de dominare, a-şi da aere, importanţă.

TRONCÓNIC, -Ă (< fr.) adj. În formă de trunchi de con.

TRONDHEIM, oraş în N Norvegiei, port la Oc. Atlantic; 151,4 mii loc. (2003). Metalurgie. Constr. navale; prelucr. lemnului. Catedrală (sec. 12–14). Fondat în 997. Capitala Norvegiei până în sec. 14.

TRONSÓN (< fr.) s.n. Parte componentă a unui ansamblu, construcţie, instalaţie etc. delimitată prin anumite particularităţi sau repere (ex. t. unei conducte pentru transportul fluidelor). ✧ P. ext. Porţiune de cale rutieră sau navigabilă.

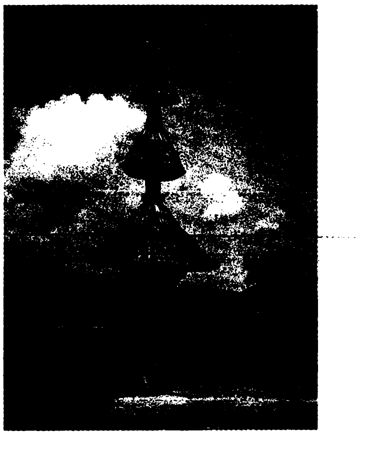

Troiţă

TROOSTÍTĂ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Troost*) s.f. Constituent structural al oțelului, format dintr-un amestec de ferită și de cementită cu granulație fină.

TROP (< fr., gr.) s.m. Termen generic pentru figurile retorice în care cuvintele întrebuințate capătă sensuri figurate (ex. metafora, metonimia, sinecdoca etc.).

TROPAEUM TRAIANI **1.** Monument triumfal ridicat de Traian la *Adamclisi* (jud. Constanța), în 109 d.Hr., în cinstea victoriei asupra dacilor și sarmaților din timpul primului război dacic (101–102), cu basoreliefuri reprezentând scene din viața și lupta localnicilor învinși. Restaurat. **2.** Cetate romană întemeiată de Traian la c. 2 km V de monumentul cu același nume, pe locul unei vechi așezări geto-dacice cu nume necunoscut. Cetatea prezintă o deosebită importanță economică și strategică, T.T. fiind cuprinsă în sistemul limes-ului ofensiv cu care Traian a înlănțuit întregul ținut de la Dunărea de Jos. Sub Marc Aureliu T.T. a primit rangul de municipium (c. 170 d.Hr.). Puternic lovită de costoboci (sfârșitul sec. 2 d.Hr.), cetatea este refăcută sub împărații Septimiu Sever, Severus Alexandru și Gordian. După această perioadă, cetatea începe din nou să decadă în urma atacurilor carpo-getice și a slăbirii apărării militare a limes-ului scitic. Rezidit din temelii în timpul lui Constantin cel Mare și Licinius, orașul cunoaște o ultimă perioadă de înflorire. Distrus de avari în sec. 6 d.Hr.

TROPÁR (< sl.) s.n. Scurtă cântare bisericească de laudă în cinstea unui sfânt sau a unui eveniment religios; imn.

TROPĂÍ (onomat.) vb. IV intranz. A face zgomot lovind pământul cu picioarele ori cu copitele (de nerăbdare, de neastâmpăr sau în mers).

TRÓPIC (< fr., gr.) s.n. Paralela de 23°27′ latitudine nordică (*T. Cancerului* sau *Racului*) sau sudică *(T. Capricornului)*, unde, la solstițiul de vară (N) respectiv de iarnă (S), razele Soarelui cad perpendicular la zenit. ✦ (La pl.) Zonă, reg. aflată în jurul celor două tropice; zonă tropicală.

TROPICÁL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de tropice, care se află în reg. tropicelor.

TROPÍSM (< fr. {i}; {s} gr. *trope* „întoarcere") s.n. (BIOL.) Orientare a unui organism fixat sau creștere orientată a unui organ al plantei către direcția din care acționează o sursă de excitație *(t. pozitiv)* sau în sens contrar *(t. negativ)*.

TROPOPÁUZĂ (< fr.; {s} fr. *tropo[sphère]* + gr. *pausis* „încetare") s.f. (METEOR.) Strat al atmosferei intermediar între troposferă și stratosferă.

TROPOSFÉRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *trope* „întoarcere" + fr. *[atmo]sphère* „atmosferă") s.f. (METEOR.) Strat inferior al atmosferei care vine în contact direct cu suprafața Pământului, cuprinzând c. 79% din masa totală de aer și având o înălțime medie de 10–15 km; constituie domeniul de formare a norilor, a precipitațiilor și a deplasărilor orizontale și verticale ale maselor de aer.

TRÓPOT (< bg., scr.) s.n. Zgomot de copite sau de picioare încălțate care izbesc pământul.

TRÓSCOT (< sl.) s.n. Plantă erbacee anuală, cu tulpina de obicei întinsă pe pământ, cu frunze mici și flori alb-roze *(Polygonum aviculare)*; crește în locuri virane.

TROSNÍ vb. IV intranz. **1.** (Despre lemne și obiecte de lemn) A produce un zgomot caracteristic prin rupere, ardere, izbire etc.; a plesni, a pocni. ✦ A izbi, a lovi cu zgomot. 2. (Pop.) A pocni, a plesni din bici. **3.** A pârli. ✦ Tranz. A-și întinde încheieturile și a le face să pârâie.

TROTÍL (< germ.) s.n. (CHIM.) Trinitrotoluen.

TROTINÉTĂ (< fr.) s.f. Mic vehicul pentru copii, pe care se merge împingându-l cu un picior; este format dintr-o scândură montată pe două roți și articulată cu o bară ce servește drept ghidon.

TROTTA, Margarethe von (n. 1942), regizoare și scenaristă germană de film. Abordează teme tipic feminine („Surorile sau Balanța fericirii", „Promisiunea").

TROTUÁR (< fr.) s.n. Porțiune special amenajată de-a lungul unei străzi, de obicei mai ridicată decât partea carosabilă, rezervată circulației pietonilor.

TROTUȘ, râu, afl. al Siretului, în aval de Adjud; 158 km. Izv. din m-ții Ciucului, trece prin Comănești, Târgu Ocna, Onești și Adjud. Afl. pr.: Uz, Oituz, Tazlău.

TROȚKI, Lev Davidovici Bronstein (1879–1940), om politic rus. Unul dintre conducătorii revoluțiilor din 1905–1907 și din 1917. Comisar al poporului pentru Afacerile Externe (1917–1924). În lupta pentru putere, a intrat în conflict cu Stalin, a fost expulzat din U.R.S.S. (1929); s-a stabilit în Mexic. A murit în urma unui atentat, comandat de adversarii săi politici. T. s-a opus consolidării regimului lui Stalin în Uniunea Sovietică. A dezvoltat o versiune a marxismului în care a căutat să dea locul cuvenit „factorului subiectiv" în istorie („Revoluția a trădat: Ce este Uniunea Sovietică și încotro merge?", „Istoria Revoluției ruse").

TROȚKISM s.n. Curent politic întemeiat de Lev Davidovici Troțki la începutul sec. 20, în cadrul social-democrației ruse, în opoziție cu teoria socialismului științific. Susține posibilitatea existenței în partidul proletariatului a unor orientări și fracțiuni diferite; consideră țărănimea incapabilă de acțiuni revoluționare și, în consecință, se opune alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, iar în problema revoluției susține teoria „revoluției permanente".

TROYAT, Henri (pseud. lui *Lev Tarassov*) (n. 1911), scriitor francez de origine rusă. Autorul unor mari cicluri romanești de tip balzacian, evocând în vaste fresce sociale, dublate de investigarea psihologică a personajelor, Rusia și Franța contemporane („Cât va dăinui pământul", „Semănatul și seceratul", „Cu capul în nori", „Un drum atât de lung"). Biografii de scriitori („Tolstoi", „Pușkin") și țari („Petru I").

TROYES, oraș în Franța, pe Sena; 60,9 mii loc. (1999). Constr. de mașini. Monumente: Biserica Sainte Madeleine (sec. 12–16), catedrală (sec. 13–14). Cunoscut în timpul romanilor ca Augustobona. Capitala conților de T. (din sec. 10),

TRUBADÚR (< fr.) s.m. Nume dat poeților medievali (sec. 11–13) ale căror versuri, compuse în vechea franceză de sud („langue d'oc") și recitate cu un acompaniament muzical specific, aveau de obicei un caracter erotic sau pastoral (Guillaume de Poitiers, Jauffré Rudel ș.a.) V. *truver*. ✦ P. ext. Poet peregrin.

TRUBETZKOY, Nikolai Sergheevici (1890–1938), lingvist rus. Întemeietor, alături de R. Jakobson, al Cercului lingvistic de la Praga. Specialist în studiul limbilor slave și al celor caucaziene. Unul dintre creatorii fonologiei („Principii de fonologie").

TRUC¹ (< fr.) s.n. **1.** Acțiune abilă de disimulare a realității; șiretlic, artificiu, stratagemă. ✦ Spec. Procedeu abil pentru a obține un efect special (ex. **t.** unui prestidigitator). **2.** Mijloc concret, mașină sau dispozitiv scenic, destinat să creeze o iluzie. V. *trucaj*.

TRUC² (< fr., engl.) s.n. Cadru suspendat prin resorturi, pe una sau pe două perechi de roți, pe care se montează cupeul unui vagon de tramvai.

TRUCÁJ (< fr.) s.n. Artificiu spectaculos în tehnica cinematografică și teatrală, urmărind crearea unei iluzii optice sau auditive.

TRÚDĂ (< sl.) s.f. **1.** Efort fizic sau intelectual susținut; muncă grea, obositoare; străduință, caznă. ✦ Oboseală, osteneală. ✦ Chin, suferință, durere, necaz. **2.** Concr. Rezultatul unei munci susținute; agoniseală; câștig, folos.

TRUDEAU,. Pierre Elliott (1919–2000), om politic canadian. Liberal. Prim-min. (1968–1979 și 1980–1984).

TRUDÍ (< sl.) vb. IV intranz. și refl. **1.** A depune eforturi susținute pentru a îndeplini ceva, a-și da toată osteneala; a se sili, a se strădui, a se osteni. **2.** A se chinui, a se căzni. ✦ Tranz. A supune la chinuri, la torturi; a schingiui.

TRUFANDĂ (< tc.) s.f. Cele dintâi fructe sau legume din fiecare an; *p. ext.* orice aliment pus în comerț pentru prima oară în cursul unui an.

TRUFÁȘ, -Ă (< *trufă,* înv. „trufie") adj. (Și subst.) Plin de trufie; mândru, orgolios, arogant, îngâmfat. ✦ Superb, grandios.

TRÚFĂ (< fr.) s.f. 1. Denumire dată speciilor de ciuperci comestibile din genul *Tuber,* clasa ascomicetelor, de forma unor tuberculi care se dezvoltă în pământ. 2. P. analog. Specialitate de bomboane de ciocolată. **3.** Nasul carnivorelor lipsit de păr (spec. al câinilor) pe suprafața căruia se află nările.

TRUFFAUT, François (1932–1984), regizor și critic francez de film. La începutul carierei, reprezentant emblemă al „Noului val" francez din anii '60. Ulterior, dezvoltă o operă originală, dominată de capacitatea de a se plasa între râs și plâns, între identificare și distanțare de personajele sale („Istoria Adelei H", „Bani de buzunar", „Ultimul metrou", „Cele patru sute de lovituri", „Jules și Jim", „Fahrenheit 451"). Premiul Oscar: 1973 („Noaptea americană").

Anthony Trollope

Henri Troyat

TRUFÍE (< *trufă,* înv. „trufie") s.f. Atitudine disprețuitoare, plină de îngâmfare; aroganță, semeție, înfumurare.

TRUÍSM (< fr., engl.) s.n. Adevăr cunoscut de toată lumea, care nu merită să fie enunțat; banalitate.

TRUJILLO, oraș în NV Perúlui; 603,6 mii loc. (1998). Constr. de mașini. Universitate (1824). Clădiri în stil colonial. Fondat de Fr. Pizzaro în 1534.

TRUJILLO y MOLINA, Rafael Leónidas (1891–1961), om politic dominican. Dictator al Republicii Dominicane (1930–1961).

TRUMAN, Harry S. (1884–1972), om politic american. Democrat. Președinte al S.U.A. (1945–1953). ✧ *Doctrina t.,* doctrină politico-economică preconizată în 1947. Concretizată, începând din 1948, prin „Planul Marshall". A facilitat penetrația capitalului american în țări slăbite de război.

TRUMBIĆ, Ante (1864–1938), om politic croat. Președinte al Comitetului iugoslav de la Londra (1915–1918). Min. de Externe (1918–1920).

TRUNCHI (< lat. *trunculus*) s.n. **1.** Porțiune principală a tulpinii arborilor, cuprinsă între rădăcină și nivelul de la care pornesc ramurile. **2.** (ANAT.) Parte a corpului omenesc cuprinsă între umeri și șolduri (fără membre); *talie* **(1)**, tors. ✧ *T. cerebral* = porțiune a sistemului nervos central care cuprinde bulbul rahidian, mezencefalul și puntea lui Varolio. **3.** (MAT.) *T. de con* (sau *de piramidă*) = corp geometric obținut prin secționarea unui con (sau piramide) printr-un plan paralel cu baza și cuprins între acesta și bază.

TRUONG CHINH (1907–1988), om politic vietnamez. Membru fondator (1930) și secretar general (1941–1956) al Partidului Comunist din Indochina. Președinte al Comitetului Permanent al Adunării Naționale (1960–1981). Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste Vietnam (șef al statului din 1981).

TRUP (< sl.) s.n. **1.** Corp **(1)**. **2.** Parte principală a unei construcții, a unui obiect etc. **3.** Întindere de pământ (cultivabil sau acoperit de pădure) care alcătuiește un singur tot.

TRÚPĂ (< fr.) s.f. **1.** Denumire generică pentru ostași până la gradul de sergent. ✦ (La pl.) Armată (**t.** de geniu, de artilerie etc.). **2.** Colectiv de actori permanent.

TRÚPIȚĂ (< scr.) s.f. Organ de lucru al plugului, format din brăzdar, cormană și plaz, prins de cadrul plugului prin intermediul bârsei.

TRÚSĂ (< fr.) s.f. Cutie sau geantă specială în care se păstrează instrumente de primă necesitate pentru exercitarea unei profesiuni (ex. **t.** chirurgicală), a unui anumit grup de operații (ex. **t.** de sudare), obiecte strict necesare într-o deplasare, într-o excursie (**t.** de voiaj) sau obiecte pentru toaletă; *p. ext.* instrumentele, obiectele dintr-o asemenea geantă sau cutie.

TRUSÓU (< fr.) s.n. Lenjerie de corp și de pat, făcută mai ales pentru o fată care se mărită. ✦ Rufărie pregătită pentru un nou-născut.

TRUST (< fr., engl.) s.n. Formă de fuziune a intereselor unor companii, prin integrarea orizontală sau verticală a producției, care duc la îngrădirea concurenței prin împărțirea pieței și a canalelor de distribuție și de aprovizionare, prin practicarea unor discriminări comerciale față de partenerii comerciali, prin impunerea unor prețuri neechitabile și prin limitarea producției și distribuției cu efecte defavorabile asupra consumatorilor. În S.U.A. au fost emise legi antitrust iar în Uniunea Europeană există două articole antitrust în Tratatul de asociere.

TRUȘEȘTI, com. în jud. Botoșani, pe Jijia; 5 769 loc. (2008). Importante vestigii ale culturii Cucuteni (milen. 4 î.Hr.).

TRUVÉR (< fr.) s.m. Nume dat poeților medievali care-și compuneau creațiile în vechea franceză de nord („langue d'oil"); cultivau o poezie erotică rafinată și o artă savantă a compoziției muzicale. Spre deosebire de *trubadurii* itineranți, t. se stabileau la Curțile principilor, în orașe etc. (ex. Chrestien de Troyes, Thibaud de Champagne, Richard de Fournival).

TS'AI LUN (c. 50 - c. 118), inventator chinez. I se atribuie fabricarea hârtiei (105).

TSALDARIS, Konstantinos (1884–1970), om politic grec. Unul dintre conducătorii mișcării de Rezistență din Grecia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Prim.-min. (1946–1947).

TSATSOS, Konstantinos (1899–1987), jurist și om politic grec. De mai multe ori ministru. Președinte al Republicii Elene (1975–1980). M. de onoare al Acad. Române (1980).

TSONG-KHA PA (1357–1419), reformator budist tibetan. A reformat *lamaismul* și a sporit importanța vieții monahale.

TSUBUCHI SHŌYŌ (1859–1935), scriitor japonez. Teoretician al unei noi literaturi, sinteză între tradiție și influențele occidentale (manifestul „Măduva romanului"), este și inițiatorul unui teatru japonez modern. Traduceri din Shakespeare.

TSUNÁMI (cuv. japonez) subst. Valuri devastatoare, formate ca urmare a unor cutremure puternice sau erupții vulcanice submarine; întâlnite în special în Oc. Indian și Oc. Pacific. La 20 dec. 2004 un cutremur devastator de 8,9° pe scara Richter în largul coastelor indoneziene a provocat un uriaș t. soldat cu peste 50 000 morți și pagube inestimabile.

TSUSHIMA 1. Arh. japonez în S M. Japoniei; 761 km^2. **2.** Str. între Coreea și Japonia; lățime minimă: 46 km. Aici s-a desfășurat la 14–15/27–28 mai 1905 în timpul Războiului Ruso-Japonez (1904–1905), o bătălie navală, în care flota japoneză, condusă de amiralul Togo, a provocat o grea înfrângere flotei ruse conduse de amiralul Rojdestvenski.

TUAMOTU sau **TOUAMOTOU,** arh. coraligen în S Oc. Pacific (Polinezia Franceză), la E de ins. Tahiti; 915 km^2; 15,8 mil. loc. (2002). Ins. pr.: Rangiroa, Makatéa, Gambier. Cocotieri, vanilie și cafea. Pescuit. Creșterea porcinelor. Expl. de fosforite. Descoperit de spanioli în 1606 și anexat la Franța (1842).

TUARÉGI (< fr.) s.m. pl. Populație cu puternice tradiții războinice, parțial nomadă, din S și partea centrală a Saharei. Limba vorbită de **t.** face parte din grupa berberă a limbilor hamitosemitice.

TUATARA v. hatteria.

TUB (< fr., lat.) s.n. **1.** (ANAT.) Canal sau conduct natural care se găsește în diferite țesuturi și organe. ✧ *T. digestiv* = parte a aparatului digestiv care cuprinde faringele, esofagul, stomacul, intestinul subțire și intestinul gros și care are funcțiunea de transport, de digerare și de absorbție a alimentelor. *T. urinifer* = parte componentă a nefronului, care cuprinde tubul contort proximal, ansa lui Henle, tubul contort distal și tubul colector (formațiuni din structura rinichiului). **2.** (BOT.) Partea inferioară și tubulară a caliciului sau a corolei plantelor gamopetale. ✧ *T. ciuruit* = **t.** lung format din suprapunerea unor celule vii, cilindrice sau prismatice, cu pereții perforați, prin care circulă seva elaborată în plante. *T. polinic* = prelungire cilindrică formată prin germinarea polenului ajuns pe stigmat; transportă gameții bărbătești la ovul, fecundându-l. **3.** (ZOOL.) *Tuburile lui Malpighi* = v. **Malpighi**. 4. (TEHN.) Piesă cilindrică goală în interior; țeavă. ✦ Sistem tehnic a cărui carcasă are formă de **t.** (4). ✧ *T. aspirator* = canal divergent (cu secțiune crescătoare), cu axă dreaptă sau curbă, care conduce apa ce iese din rotorul unei turbine hidraulice spre zona aval a instalației. **5.** (ELT.) Corp tubular în care se introduc conductele electrice ale instalațiilor electrice din clădiri, cu tensiuni până la 1 kV, în scopul izolării lor electrice și al protejării lor mecanice. ✧ *T. electronic* = aparat sau dispozitiv format din mai mulți electrozi montați într-un înveliș etanș, cu vid înaintat sau cu un gaz rarefiat; în *t.e.* se stabilesc curenți electrici datorită mișcării electronilor emiși de unii dintre electrozi; lampă de radio. *T. catodic* = **t.** electronic cu fascicul dirijat echipat cu un sistem de deflexie și cu un ecran fluorescent. *T. electronic indicator* = **t.** electronic cu fascicul dirijat, utilizat la prezentarea unor informații (indicații) pe un ecran fluorescent. *T. videocaptor* = **t.** electronic utilizat în televiziune la traducerea informațiilor luminoase conținute de o imagine, supusă unei analizări corespunzătoare, într-un semnal electric. **6.** (FIZ.) *Tub sonor* = **t.** drept sau curbat prevăzut la un capăt cu o ancie care intră în vibrație prin suflarea aerului, sunetul astfel produs fiind amplificat și timbrat la vibrarea rezonantă a aerului din **t.** *T. de curent* = suprafață alcătuită din toate liniile de curent ale unui fluid în mișcare, care se sprijină pe o curbă transversală închisă.

TUBÁJ (< fr.) s.n. Metodă de examen clinic și de laborator, care constă în introducerea unui tub de cauciuc în stomac (**t.** gastric) sau duoden (**t.** duodenal) pentru extragerea și analiza sucurilor respective. ✧ *T. laringean* = introducerea unui tub metalic în laringe în caz de asfixie.

TÚBĂ (< fr., lat.) s.f. Cel mai grav instrument muzical de suflat din alamă, format dintr-un pavilion larg, un tub răsucit și un mecanism de pistoane.

TUBÉRCUL (< fr., lat.) s.m. **1.** (BOT.) Tulpină subterană, scurtă și îngroșată, care înmagazinează substanțe nutritive de rezervă; poate servi și ca organ de înmulțire vegetativă (ex. la cartofi). **2.** (ANAT.) Denumire dată diferitelor proeminențe patologice aflate pe vase, cartilaje, piele, organe etc.

TUBERCULÍNĂ (< fr.) s.f. Lichid steril care conține produși toxici din culturile de bacili tuberculoși, folosit la diagnosticarea persoanelor infectate cu acest germen (intradermoreacția la **t.**).

TUBERCULÓZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală infecto-contagioasă, provocată de un bacil. T. poate afecta aproape orice țesut, ca pielea (lupus tuberculos), sau organ, ca rinichii (maladia lui Pott), meningele (meningita tuberculoasă) sau intestinele, dar localizările cele mai frecvente sunt plămânii și articulațiile. Profilaxia t. se realizează prin măsuri de ordin igienic, social și biologic (vaccinarea cu B.C.G.), iar tratamentul prin antibiotice, climatoterapie, intervenții chirurgicale etc. La animale se întâlnește mai des la taurine și la păsări. Sin. *baciloză.* ✧ *T. acută* = formă de tuberculoză (ex. **t.** galopanto-pulmonară, pulmonară, peritoneo-viscerală, articulară etc.) cu evoluție rapidă, datorată diseminării generalizate a bacililor, cu apariția unor simptome de toxemie (intoxicație) profundă. *T. cronică* = tuberculoză cu evoluție prelungită; ftizie.

TUBERÓZĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Chiparoasă.

TÜBINGEN, oraș în SV Germaniei, pe Neckar (Baden-Württemberg); 82,4 mii loc. (2002). Universitate (1477). Primărie și biserică (sec. 15).

TUBMAN, William Vacanarat Schadrach (1895–1971), om politic liberian. Președinte și șef al guvernului Republicii Liberia (1944–1971).

TUBUAI arh. vulcanic în S Oc. Pacific (Polinezia Franceză); 164 km^2. Culturi de vanilie și cafea. Pescuit. Ins. principale T., Rimatora, Rapa ș.a.

TUBULATÚRĂ (< it.) s.f. Ansamblu de țevi care comunică între ele sau fac parte dintr-un sistem tehnic.

TUBULÚRĂ (< fr.; {s} lat. *tubulus* „tub") s.f. Bucată scurtă de țeavă, prevăzută cu filet sau având o flanșă, o mufă etc., care se îmbină etanș cu peretele unui recipient sau al unei țevi ori se atașază la extremitatea unei conducte în vederea realizării unui racord.

TUCÁN (< fr. {i}) s.m. Grup de păsări cățărătoare din fam. Rhamphastide, din reg. tropicale ale Americii de Sud și Centrale, cu ciocul mare și puternic și cu penajul viu colorat sau negru. Se cunosc 6 genuri cu c. 40 specii.

TUCCI, Giuseppe (1894–1984), orientalist italian. Fondator al Institutului Italian pentru Orientul Mijlociu și Extremul Orient. Expediții științifice în Nepal, Tibet, Pakistan. Specialist în religiile indiene („Indoliberica", „Istoria filozofiei indiene", „Istoria filozofiei antice chineze").

TUCI (< tc.) s.n. (Pop.) **1.** Fontă. **2.** Ceaun.

TUCIDIDE (THUKYDIDES) (460–396 î.Hr.), istoric și om politic atenian. Admirator și sprijinitor al lui Pericle. Întemeietorul criticii istorice și, prin aceasta, unul dintre precursorii istoriografiei moderne. Opera sa („Istoria războiului peloponesiac", în 8 cărți) înfățișează lupta pentru supremație în lumea greacă dintre Sparta și Atena, între anii 431 și 411 î.Hr.

TUCSON, oraș în SV S.U.A. (Arizona); 486,6 mii loc. (2000). Constr. de avioane, rachete, aparataj electrotehnic. Ind. chimică. Universitate (1885). Fondat (1700).

TUCUMÁN v. **San Miguel de Tucumán**.

TUDJMAN, Franjo (1922–1999), general și om politic croat. Președinte al țării (1990–1999). Artizan al declarării independenței Croației.

TUDOR 1. Familie de nobili englezi. Membrii acestei familii au ocupat, între 1485 și 1603, tronul Angliei: *Henric VII* (1485–1509), *Henric VIII* (1509–1547), *Eduard VI* (1547–1553), *Maria T.* (1553–1558) și *Elisabeta I* (1558–1603). În timpul dinastiei **T.** s-a întărit absolutismul regal și s-au pus bazele expansiunii coloniale engleze. **2.** Stil în arhitectura și artele decorative engleze, dezvoltat sub dinastia **T.**, înfloritor mai ales în timpul reginei Elisabeta I. Cuprinde elementele goticului târziu și influențe ale Renașterii italiene și germane.

TUDOR, Anthony (1908–1987), balerin și coregraf britanic. Fondator al companiei London Ballet (1938). A introdus în coregrafia contemporană baletul psihologic („Coloana de foc"). Din 1959 director al școlii Metropolitan din New York; din 1974 codirector al Teatrului American de Balet.

TUDOR, Corneliu Vadim (n. 1949, București), poet, eseist și om politic român. Lirică de dragoste și elegiacă („Poezii", „Epistole vieneze"); poeme de atitudine civică, vehement profetice și justițiare („Poeme de dragoste, ură și speranță", „Saturnalii"). Publicistică de accentuată vervă pamfletară. Președinte al Partidului România Mare (din 1991).

TUDOR, Dumitru (1908–1982, n. Isverna, jud. Mehedinți), istoric și arheolog român. Specialist în istoria Daciei romane („Orașe, târguri și sate în Dacia romană", „Podurile romane de la Dunărea de Jos", „Enciclopedia civilizației romane").

TUDOR, Gheorghe (n. 1945, com. Podari, jud. Dolj), cântăreț, instrumentist și actor român. Repertoriu („Menestrel la curțile dorului"; „Tudore, deschide poarta!"), prin care realizează un gen de istorie a literaturii române prin cântec (voce cu acompaniament de cobză).

TUDOR, Sandu (pseud. lui *Alexandru Teodorescu*) (1896–1963, n. București), poet, ziarist și teolog român. S-a călugărit (1945). Deținut politic. Lucrări publicate postum: „Imn Acatist la Rugul Aprins al Maicii Domnului", „Caietele preacuviosului Părinte Daniil de la Rascău".

TUDORA, com. în jud. Botoșani, pe stg. văii Siretului; 5 276 loc. (2008). Rezervație naturală.

TUDORAN, Dorin (n. 1945, Timișoara), scriitor român. Disident, cere azil politic în S.U.A. (1985), unde conduce revistele „Agora" (1987–1992) și „Meridian" (1990–1991). Lirică evoluând de la confesiunea rafinat-ingenuă și muzicală („Mic tratat de glorie") la denunțarea, în imagini terifiante, a regimului totalitar comunist („De bună voie, autobiografia mea"). Eseuri, reportaje, interviuri.

TUDORAN, Radu (pseud. lui *Nicolae Bogza*) (1910–1992, n. Blejoi, jud. Prahova), prozator român. Frate cu *Geo Bogza*. Romane de succes, tratând în spirit neoromantic mirajul călătoriei („Toate pânzele sus") și al iubirii („Anotimpuri", „Fiul risipitor", „Maria și marea"). Nuvele de aceeași factură.

TUDOR VLADIMIRESCU 1. Com. în jud. Brăila, în NE C. Brăilei; 2 134 loc. (2008) **2.** Com. în jud. Galați, pe stg. Siretului; 5 448 loc. (2008).

TUDOSE, Radu Z. (n. 1928, Grănicești, jud. Suceava), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1991).

Cercetări privind intensificarea procedurii de absorbţie şi performanţele unor tipuri de utilaje chimice („Procese, operaţii, utilaje în industria chimică", „Reologia compuşilor macro-moleculari").

TUF (< fr., germ.) s.n. Rocă sedimentară poroasă. ✧ *T. vulcanic* = **t.** format prin acumularea şi consolidarea unor produse ale erupţiilor vulcanice (cenuşă, nisip); *p. ext.* orice depozit piroclastic. Sin. *cinerit.* ✧ *T. calcaros* = rocă sedimentară calcaroasă, formată prin precipitare în jurul izvoarelor de ape minerale; este cenuşie, galbenă sau brună, poroasă şi uşoară.

TÚFĂ (lat. *tufa*) s.f. **1.** Denumire generică a plantelor lemnoase (arbuşti) cu ramuri dese, crescute de la bază; grup de lăstari, de flori sau de graminee perene, crescute dintr-o rădăcină comună. ✦ Fig. Păr mult şi des; claie. **2.** (Pop.) Bâtă, ciomag. ✦ (Reg.) Alun.

TUFĂNÍCĂ (< *tufan*) s.f. (HORT.) v. Denumire daă varietăţilor rustice de crizantemă, cultivate în grădini, cu antodii numeroase, dar mai mici decât crizantemele de seră; dumitriţă.

TUFĂRÍŞ s.n. (SILV.) Asociaţie de arbuşti.

TUFENI, com. în jud. Olt, pe Vedea; 3 100 loc. (2008).

TUFESCU, Victor (1908–2000, n. Botoşani), geograf român. Acad. (1992). Preocupări în domeniul geografiei fizice, umane şi aplicate. Lucrări de sinteză („Modelarea naturală a reliefului", „Subcarpaţii", „România. Natură, om, economie").

TUFEŞTI, com. în jud. Brăila, pe stg. Dunării; 5 751 loc. (2008).

TUFÍŞ s.n. Pâlc de arbuşti sau de arbori tineri; tufăriş.

TUFIŞ, Dan (n. 1954, Bucureşti), inginer român. M. coresp. al Acad. (1997). Director al Institutului de Cercetări pentru Inteligenţă Artificială. Cercetări privind limbajul natural şi artificial computerizat („Limbaj şi tehnologie", „Limba Română în Societatea Informaţională - Societatea Cunoaşterii").

TUFÍT (< fr. {i}) s.n. Rocă sedimentară-vulcanogenă, alcătuită dintr-o mare cantitate de material detritic mărunt şi, parţial, din cenuşă vulcanică.

TUGEARU, Ioan (n. 1937, com. Babuc, jud. Dirostor), balerin şi coregraf român. Numeroase creaţii (regia şi coregrafia) pe scena Operei Naţionale din Bucureşti.

TUGHRIK s.m. Unitate bănească în Mongolia.

TUGRÁ s.f. v. **tura.**

TUHACEVSKI, Mihail Nikolaevici (1893–1937), mareşal şi teoretician militar sovietic. Unul dintre organizatorii şi comandanţii remarcabili ai Armatei Roşii în timpul Războiului Civil. Executat din ordinul lui I.V. Stalin.

TUHUTUM (sec. 9–10), una dintre cele şapte căpetenii ale triburilor maghiare aşezate în Panonia. Potrivit lui Anonymus, tribul condus de **T.** a pătruns la începutul sec. 10 în Transilvania, luptând cu voievozii români Menumorut, Glad şi Gelu.

TUI (< tc.) s.n. (În Ev. Med. în Imp. Otoman) Însemn al puterii şi al rangului ierarhic; era compus din părul unei cozi albe de cal fixat pe o lance terminată în vârf cu o măciulie de metal aurit (uneori cu o semilună). Marele-vizir avea trei **t.**, iar într-o anumită perioadă domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, precum şi principii Transilvaniei, câte două.

TUIA (< fr.) s.f. (BOT.) Arbore din fam. Cupresacee, cu frunze mici, solzoase, cultivat ca plantă ornamentală. Una din specii *(Thuja occidentalis)* provine din SE Americii de Nord, iar alta *(Thuja orientalis)* din Extremul Orient asiatic. Sin. *Arborele-vieţii.*

TUL (< fr.) s.n. Ţesătură foarte subţire, fină.

TULA, oraş în Federaţia Rusă, la S de Moscova; 472,3 mii loc. (2002). Siderurgie. Cetate (din 1521).

TULA, localit. în Mexicul Central, lângă Tula de Allende. Sit arheologic pe locul unei antice cetăţi toltece, Tollán. Piramida Tlahuitzcalpantecuhtli, în vârful căreia atlanţii suportă acoperişul; jos, vaste săli hipostice.

TULAREMÍE (< fr. {i}; {s} *Tulare,* ţinut în California + gr. *haima* „sânge") s.f. Boală contagioasă a rozătoarelor, transmisibilă ocazional şi la om prin contact direct cu animalele infectate sau prin intermediul unor paraziţi; se caracterizează prin inflamarea persistentă a ganglionilor limfatici regionali.

TULBURÁ (TURBURĂ) (lat. **turbulare*) vb. I **1.** Tranz. A face ca un lichid să-şi piardă transparenţa. ✦ Refl. (Despre ape) A se agita, a se învolbura. **2.** Tranz. şi refl. A-şi pierde sau a face pe cineva să-şi piardă liniştea, cumpătul; a (se) nelinişti, a (se) emoţiona, a(se) îngrijora. ✦ A(se) enerva. **3.** Tranz. A stânjeni, a deranja.

TULBURÁRE (TURBURÁRE) (< *tulbura*) s.f. **1.** Acţiunea de a (se) tulbura. ✦ Învolburare a unei ape, a vântului etc.; *fig.* neastâmpăr. **2.** Teamă, nelinişte, îngrijorare, frământare, zbucium. ✦ Mânie, supărare, furie. **3.** Zarvă, tumult, dezordine. ✦ Răzvrătire, răscoală. **4.** Dezechilibru în funcţionarea unui organ, a unei facultăţi fizice sau psihice.

TÚLBURE (TÚRBURE) (lat. **turbulus*) adj. **1.** (Despre lichide) Care nu este limpede, lipsit de transparenţă; cu impurităţi. ✦ (Despre cer, vreme) Întunecat, ceţos, posomorât. ✦ (Mai ales despre lumină) Difuz, vag. ✦ Fig. Greu de înţeles sau de urmărit, confuz, încurcat, neclar. **2.** (Despre ochi, privire) Lipsit de limpezime; împăienjenit. **3.** Fig. (Despre situaţii sociale, politice) Neliniştit, agitat, nesigur, incert. ✦ (Despre stări psihice) Frământat, zbuciumat, neliniştit.

TULCA, com. în jud. Bihor, pe stg. canalelor Culiser şi Crişurilor; 2 871 loc. (2004).

TULCEA 1. Braţul ~, braţ al Dunării (17 km), cuprins între Ceatalul Chiliei şi Ceatalul Sfântu Gheorghe, de unde se bifurcă în braţele Sulina şi Sfântu Gheorghe. **2. Dealurile Tulcei,** dealuri în N Dobrogei ce se desfăşoară paralel cu Dunărea, la E de râul Teliţa. Au aspectul unor culmi joase (D. Beştepe 242 m ş.a.) între care se dezvoltă depr. largi. **3.** Municipiu în N Dobrogei, port fluviomaritim pe malul dr. al braţului Tulcea, reşed. jud. Tulcea; 91 841 loc. (2008). Constr. şi reparaţii navale, alumină şi feroaliaje. Ind. uşoară şi alim. Muzeul Deltei Dunării, muzeu de artă, istorie, etnografie. Oraşul se află pe vatra unei aşezări getice cunoscută sub numele de *Aegyssus.* Menţionat sub numele de Tulcea la 1657 de călătorul turc Evlia Celebi. Aflat sub stăpânire otomană între 1420 şi 1877. Declarat municipiu în 1968. **4.** Jud. situat în extremitatea de E-SE a României, în partea central-nordică a Dobrogei, la gurile Dunării, cu ieşire la M. Neagră (în E), la graniţa cu Republica Moldova şi Ucraina. Pe terit. jud. **T.** se află punctul extrem estic al României, respectiv 29°41'24" longitudine E, la Sulina. Supr.: 8 499 km^2. Populaţia: 249 779 loc. (2008). Reşed.: municipiul Tulcea. *Oraşe:* Babadag, Isaccea, Măcin, Sulina. Comune: *46. Relieful:* în N se află m-ţii Măcinului, cu alt. max. de 467 m (vf. Ţuţuiatu sau Greci), pod. Niculiţel şi dealurile Tulcei; fâşia centrală, extinsă între Dunăre şi L. Razim, este reprezentată prin pod. Babadag, iar fâşia sudică, corespunde compartimentului nordic al pod. Casimcea. Reg. joase, extinse pe c. 62% din terit. jud. **T.**, includ Delta Dunării, lunca Dunării, situată la periferiile de V şi N ale jud. **T.**, precum şi câmpia aluvială din preajma L. Razim. *Reţeaua hidrografică* se caracterizează prin râuri scurte, tributare Dunării sau care se varsă în lacurile de pe litoralul M. Negre (râurile Taiţa, Teliţa, Slava, Hamangia, Casimcea ş.a.). Dunărea, care mărgineşte jud. T. la V (prin braţul Măcin sau Dunărea Veche) şi N, constituie pr. cale navigabilă. Există şi numeroase lacuri fluviale (Peceneaga, Jijila, Crapina, Somova ş.a.) şi litorale (Razim, Dranov, Goloviţa, Zmeica, Ceamurlia, Babadag). *Resursele naturale:* zăcăminte de pirite cuprifere şi baritină; expl. de cuarţite, caolin, de pământuri colorate, calcare, granit, granodiorit şi porfir. *Economia.* Ind. constr. de maşini, mat. de constr., textilă, de confecţii, tricotaje, alim. Economia piscicolă ocupă un loc important în economia judeţului şi a ţării. Se cultivă porumb, grâu, floarea-soarelui, plante de nutreţ, orz, ovăz, soia, legume etc. Viticultură în arealele localit. Niculiţel, Babadag, Tulcea, Isaccea. Se cresc bovine, porcine, ovine, în special cu lână fină şi semifină, caprine, cabaline, avicultură. Prezenţa arboretelor de tei şi salcâm, precum şi a unei bogate flore ierboase, determină practicarea pe scară largă a apiculturii. Principalele arii de atracţie turistică sunt Delta Dunării şi complexul lacustru Razim (incluse în Rezervaţia Biosferei Delta Dunării) şi Parcul Naţional Munţii Măcinului.

TULÉI (< scr.) s.n. **1.** Cotor al penelor încă nedezvoltate care acoperă corpul puilor de pasăre. **2.** Fir de păr abia apărut în mustaţa sau în barba tinerilor.

TULÉU s.m. *T. gras* = soi românesc de prune cu creştere viguroasă şi fruct mare, ovoid-alungit, de culoare vânătă-închisă, cu *pruină* albăstruie.

TULGHEŞ 1. Pas în Carpaţii Orientali, situat în m-ţii Giurgeului la 1 025 m alt., care face legătura între bazinul Bistriţei şi depr. Giurgeului. **2.** Com. în jud. Harghita, pe Bistricioara; 3 328 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Rezervaţia naturală naturală „Pietrele Roşii" (10 ha).

TULÍPĂ (< fr.) s.f. Lalea.

TÚLIU (< fr. {i}; {s} lat. *Thule,* ţinut în nordul extrem al Europei) s.n. Element chimic (*Tm;* nr. at. 69, m. at. 168,93) din grupa lantanidelor. Descoperit (1879) şi numit astfel de chimistul suedez P.T. Cleve.

TULLUS HOSTILIUS, al treilea rege legendar al Romei (sec. 7 î.Hr.). I se atribuie organizarea militară a Romei şi cucerirea cetăţii Alba Longa.

TÚLNIC s.n. Instrument muzical popular de suflat, variantă a buciumului, de formă tronconică, folosită în m-ţii Apuseni.

TULNICI, com. în jud. Vrancea, pe Putna; 3 880 loc. (2008). Rezervaţii naturale: Pădurea Lepşea-Zboina (210,7 ha), Groapa cu pini (11,1 ha), Râpa Roşie - Dealu Morii (49,6 ha), Strâmtura - Coza (15 ha), Valea Tişiţei (307 ha) şi rezervaţie floristică şi peisagistică de la Cascada Putnei.

TULPÁN (< ngr.) s.n. Pânză subţire de bumbac, de lână sau de mătase. ✦ (Pop.) Basma în trei colţuri, cu care femeile îşi acoperă capul; năframă.

TULPÍNĂ (cf. bg., scr. *turpina*) s.f. **1.** Organ al plantelor superioare, care are rolul de a susţine ramurile, frunzele, florile şi fructele, şi de a conduce seva brută de la rădăcină spre frunze şi seva elaborată de la frunze spre celelalte organe. Unele **t.** îndeplinesc şi funcţia de fotosinteză, altele servesc la depozitarea substanţelor de rezervă. Se cunosc **t.** aeriene (lemnoase, ierboase sau suculente), **t.** subterane (ex. rizomii, bulbii, tuberculii) şi **t.** acvatice (ex. la lintiţă). **2.** (MICROBIOL.) Cultură pură de microbi. **3.** (LINGV.) Temă **(4)**. **4.** (DR.) Spiţă **(2)**.

TULSA, oraş în partea central-sudică a S.U.A. (Oklahoma), pe Arkansas; 393,1 mii loc. (2000). Prelucr. şi chimizarea petrolului. Siderurgie; constr. aeronautice, de utilaj petrolier, aparataj electronic; sticlărie. Universitate (1894). Fondat (1830).

TULUCEŞTI, com. în jud. Galaţi, pe râul Chineja; 7 598 loc. (2008). Rezervaţia Pădurea Gârboavele (100 ha).

TULÚMBĂ (< tc.) s.f. Furtun; pompă (de incendiu) care funcţionează cu un furtun.

TÚMBĂ (< ngr.) s.f. Rostogolire a corpului peste cap; salt în care corpul se rostogoleşte în aer. ✦ Fig. (La pl.) Giumbuşlucuri, ghiduşii.

TUMEFÁCŢIE (< fr.; {s} lat. *tumefactus* „umflat") s.f. Creştere în volum a unei regiuni a corpului, datorită unei infecţii, unei tulburări circulatorii etc.; umflătură, tumescenţă.

TUMÓRĂ (TUMOÁRE) (< fr., lat.) s.f. Masă de ţesut nou format, având un caracter neinflamator, dezvoltată în organism dintr-un ţesut preexistent care se înmulţeşte în mod exagerat; poartă denumiri variate, în raport cu organul sau ţesutul în care s-a dezvoltat (ex. fibrom, lipom, miom etc.); neoformaţie. ✧ *T. benignă* = **t.** caracterizată printr-o dezvoltare bine precizată, prin creşterea lentă, prin absenţa tendinţei de invadare sau de metastazare şi prin nerecidivare după extirpare. *T. malignă* = **t.** caracterizată printr-o creştere rapidă, nedelimitată; invadează ţesuturile înconjurătoare, produce metastaze în alte organe şi ţesuturi, recidivează după extirpare; cancer **(1)**, neoplasm.

TÚMUL (< fr., lat.) s.m. Movilă de pământ ridicată, în scop de protecţie, deasupra unui mormânt destinat membrilor marcanţi ai unei comunităţi. Caracterizând ritualul de înmormântare al multor populaţii din Antic., **t.** izolaţi sau grupaţi în necropole au fost descoperiţi pe terit. patriei noastre, datând din Neolitic, Epoca Bronzului, a Fierului, romană şi din feudalismul timpuriu (la Bârseşti, jud. Vrancea; Ferigile, jud. Vâlcea; Agighiol, jud. Tulcea; Zimnicea, jud. Teleorman; Mangalia, jud. Constanța).

TUMÚLT (< fr., lat.) s.n. **1.** Zgomot mare, vuiet, gălăgie, larmă, zarvă, vacarm. ✦ Tălăzuire a unor ape, învolburare. **2.** Fig. Zbucium sufletesc, frământare.

TUMULTUÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Zgomotos, impetuos, năvalnic. ✦ (Despre ape) Agitat, învolburat, clocotitor. ✦ Fig. Însuflețit, înflăcărat, entuziasmat. **2.** În cantitate mare, abundent, îmbelşugat.

TUN (< *tuna*) s.n. **1.** Armă de artilerie având o gură de foc, care aruncă proiectilele la distanță; *p. gener.* nume dat tuturor armelor de artilerie. 2. *T. electronic* = parte a unor tuburi electronice, formată dintr-un catod, un sistem de concentrare a electronilor într-un fascicul filiform, un sistem de accelerare a acestora şi un sistem de localizare şi de deflexie a fasciculului.

TUNÁ (lat. *tonare*) vb. I **1.** Intranz. impers. A se declanşa un tunet; a se auzi tunetul. **2.** Intranz. A produce un zgomot asemănător tunetului; a bubui. ✦ (Despre voce, cuvinte) A avea o mare rezonanță. ✦ Fig. A vorbi cu vehemență împotriva cuiva sau a ceva. ✧ Expr. *A tuna şi a fulgera* = a fi foarte furios, a face scandal.

TUNÁR s.m. Servant la tun (1). ✦ P. ext. Artilerist.

TUNARE (< engl. *tunning*) s.f. Modificare a caracteristicilor unui autovehicul pentru a-i îmbunătăți performanțele sau pentru a-l adapta la cerințele sau la stilul personal al posesorului.

TUNARI, com. în jud. Ilfov, pe râul Pasărea; 3 836 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1754).

TÚNDE (lat. *tondere*) vb. III Tranz. şi refl. A(-şi) scurta, a(-şi) reteza, a(-şi) tăia (până la piele) părul, barba sau mustața. ✦ Tranz. A tăia lâna sau părul de pe corpul unui animal; *p. analog.* a scurta, a tăia iarba, crengile copacilor etc.

TUNDJA (TUNDZA), râu în Pen. Balcanică (Bulgaria şi Turcia), afl. stg. al fl. Marița la Edirne; 405 km.

TÚNDRĂ (< fr. {i}) s.f. Zonă biogeografică situată dincolo de limita nordică a pădurilor, ocupând reg. cu climă subarctică, unde condițiile aspre au determinat apariția unor adaptări caracteristice la plante (înălțimi reduse şi un sistem radicular superficial); predomină muşchii, lichenii, arbuştii pitici (salcia polară, mesteacănul pitic etc.).

TUNÉL (< fr. {i}) s.n. **1.** Construcție subterană care traversează un masiv muntos, un deal sau trece pe sub o apă, fiind folosită pentru circulația vehiculelor, a pietonilor sau pentru alte scopuri (tunele-apeduct, tunel pentru aşezarea rețelei de canalizare etc.). **2.** (FIZ.) *Efectul t.* = trecerea unei particule printr-o barieră de potențial a cărei valoare este mai mare decât energia particulei.

TÚNER (< engl.) s.n. Radioreceptor de calitate, fără amplificator de putere, proiectat pentru a fi înglobat într-un sistem audio de înaltă fidelitate.

TÚNET (lat. *tonitrum,* refăcut după *sunet*) s.n. Zgomot puternic care însoțeşte fulgerul sau trăsnetul; este produs prin dilatarea bruscă a aerului din vecinătatea acestora. ✦ Zgomot puternic, răsunător.

TÚNGSTEN (< fr.) s.n. (CHIM.) Wolfram.

TUNGUSKA, numele a doi afl. ai Eniseiului, care izv. din interfluviul Lena-Angara. *Podkamennaia T. (T. Pietroasă)* drenează SV Pod. Siberiei Centrale; 1 830 km. *Nijneaia T. (T. Inferioară)* străbate centrul şi E Pod. Siberiei Centrale; 2 989 km. Străbate bazinul carbonifer T. În 30 iun. 1908, în bazinul râului Podkanennaia, s-a petrecut un fenomen inexplicabil. Cerul a fost străbătut de un bolid strălucitor, care s-a prăbuşit într-o reg. nelocuită. Expedițiile care au cercetat locul nu au găsit resturi ale unui meteorit, dar unda de şoc a produs efecte de dezintegrare totală; ultima ipoteză acreditează coliziunea cu o cometă.

TUNGUŞI (< rusă) s.m. pl. Veche denumire utilizată pentru populații siberiene, vorbind limbi tunguse. Mai cunoscuți sunt: evenki (50 000) şi eveni (18 000).

TUNÍCĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Haină, de obicei de uniformă, ajustată pe corp şi încheiată până la gât. ✦ Bluză lungă şi subțire uşor ajustată în talie. ✦ Piesă de îmbrăcăminte purtată în Antic.; t. bărbătească era scurtă până la genunchi, cea femeiască lungă şi se purta strânsă în talie. **2.** (ANAT.) Membrană fibroasă care înveleşte unele organe, vasele sangvine etc. **3.** (ZOOL.) Membrană, de consistență gelatinoasă sau celulozică, care acoperă corpul unor animale marine (ex. la urocordate). **4.** (BOT.) Frunză modificată, făcând parte din structura unui bulb (ex. la ceapă, lalea).

TUNICIÉR (< fr.; {s} lat. *tunica* „tegument, înveliş") s.m. (ZOOL.) Urocordat.

TUNIS, cap. Tunisiei, port la G. T. al M. Mediterane; 702,3 mii loc. (1998). Ind. siderurgică: metalurgia plumbului; prelucr. fosfaților; constr. de maşini, ind. chimică, uşoară şi alim. Universități. Târg internațional. Monumente: Marea moschee Al-Zaytūna (sec. 9), minaret (sec. 13), moscheea Yūsuf-Bey (sec. 17). Întemeiat prin sec. 10 î.Hr., T. a fost cucerit de Cartagina (sec. 7 î.Hr.). În sec. 7 a fost ocupat de arabi, iar din 1574 s-a aflat sub stăpânirea otomanilor. Centrul ad-tiv al protectoratului francez tunisian (din 1881), iar din 1956, cap. Republicii Independente Tunisia.

TUNISIA (Republica Tunisiană), stat în N Africii, cu ieşire la M. Mediterană; 164 150 km²; 10 020 mii loc. (2005). Limba oficială: araba. Religii: islamică (musulmani sunniți) 98,9%, creştină 0,5 % ş.a. Cap.: *Tunis.* Oraşe pr.: Safāqis/Sfax, Al-Aryānah, Ettadhamen, Sūsah/Sousse, Al-Qayrawān/Kairouan, Banzart/Bizerte. Qābis/Gabès. *Relief:* în NV munți (alt. max. Jebel ech Chambi, 1 544 m) (prelungire a m-ților Atlas), urmați spre S de o reg. mai coborâtă care se continuă cu pod. tabulare (alt. 600 m) aparținând Saharei (Marele Erg Oriental); la granița cu Libia un sector al C. Gefara. Climă mediteraneană în N, aridă în S. *Resurse de subsol:* petrol şi gaze naturale, minereu de fier, zinc, fosfați. Economie axată pe servicii şi industrie şi o agricultură dominată de sectorul vegetal. *Economia.* Pr. ramuri ind.: petrochimie, ciment, textile şi conf., piel. şi încălț., siderurgie. Se cultivă: grâu, orz, măslini (locul 1 în Africa), curmali, migdali, citrice, viță de vie, legume. Se cresc: ovine, caprine, bovine şi cămile. *Turism* balnear şi cultural (monumente islamice, ruine feniciene şi romane). Moneda: 1 Dinar = 1 000 millimes. – *Istoric.* Pe litoralul T., fenicienii întemeiază, începând cu sec. 12 î.Hr., o serie de colonii, între care cea mai strălucită va fi *Cartagina* (814 î.Hr.), fondată în imediata vecinătate a actualei capitale, Tunis, care, în sec. 6–3 î.Hr., reuneşte sub autoritatea sa toate aşezările feniciene din Mediterana Occidentală, erijându-se într-o rivală a Siracuzei, apoi a Romei. Cucerit de romani (146 î.Hr.), vandali (sec. 5 d.Hr.), bizantini (sec. 6), apoi de arabi (sec. 7), terit. T. devine, sub numele de Ifriqiyya (derivație din Africa), prov. a Imp. Arab, parte a lumii islamice. În sec. 12–16, T. face parte din Califatele Fatimid, Zagrid, Almoravid, Almohad şi Hafsid. În 1574 devine o prov. a Imp. Otoman, dar beiul Hussein Ben Ali transformă T. (1705) într-un stat *de facto* independent, sub o suveranitate nominală turcească. Încercările de modernizare întreprinse în sec. 19 nu pot împiedica instaurarea dominației coloniale. În 1881, T. este ocupată de trupele franceze şi devine (12 mai 1881), protectorat francez. Mişcarea de emancipare națională se afirmă o dată cu fondarea (1920) Partidului Desturian şi desprinderea Partidului Neo-Destur, creat (1934) de Habib Bourguiba. După ce obține, în 1955, autonomia internă, T. îşi proclamă (20 mart. 1956) independența de stat. Membru al O.N.U. (12 nov. 1956). Habib Bourguiba, şeful guvernului, aboleşte monarhia şi proclamă (2 mai 1957) Republica T., al cărei preşedinte devine (1957–1987). Regimul autoritar al preşedintelui Bourguiba (proclamat, în 1975, preşedinte pe viață) este continuat şi după înlocuirea acestuia (1987) de către prim-min. în funcție, Zine El-Abidine Ben Ali. Noul şef al statului este confruntat, din 1991, cu intensificarea mişcării fundamentaliste islamice. Regimul autoritar al preşedintelui Abidine Ben Ali (reales în funcție în 1989, 1994 şi 1999) reuşeşte să mențină stabilitatea social-politică a țării, blochează ascensiunea mişcărilor islamice extremiste şi întreține relații cordiale cu statele vecine. În 1995, T. semnează un acord de asociere la U.E. Atentatul terorist (11 apr. 2002) de la sinagoga din oraşul Jerbah (Djerba), inspirat de rețeaua teroristă Al-Qaeda, se soldează cu 19 victime, dintre care 14 turişti germani. Republică prezidențială.

TUPAC AMARU, numele a doi conducători de răscoale din Perú; **T.A. I** (c. 1544–1571), conducătorul răscoalei incaşilor împotriva dominației spaniole (1571); **T.A. II (José Gabriel Condorcanqui)** (c. 1740–1781), cunoscut ca „ultimul inca". A condus puternica răscoală a amerindienilor (1780–1781) împotriva dominației spaniole. Prins, prin trădare, a fost ucis.

TUPÉU (< fr.) s.n. Îndrăzneală exagerată, cutezanță; obrăznicie.

TÚPI-GUARÁNI (< fr.) subst. **1.** Grup etnic din Brazilia şi Paraguay aparținând familiei de limbi tupi. **2.** Limbă oficială în Paraguay (alături de spaniolă).

TUPILAŢI, com. în jud. Neamț, pe râul Moldova; 2 513 loc. (2008). Aici se află celebrul „Han al Ancuței" (sec. 18, restaurat).

TUPOLEV, Andrei Nikolaevici (1888–1973), inginer sovietic. A proiectat şi condus lucrările de construcție a numeroase tipuri de avioane: Tu-104, Tu-114, Tu-124 şi Tu–144 (supersonic). Lucrări teoretice privind calculul aerodinamic al avioanelor.

TUR (< fr.) s.n. **1.** (FIZ) Mişcare cu caracter periodic a unui corp, care începe dintr-o poziție oarecare şi ține până la revenirea corpului în poziție inițială; tură[1] **(2).** 2. Plimbare scurtă, raită. ✦ *T. de forță* = efort, întreprindere îndrăzneață. **3.** (SPORT.) Parte dintr-un campionat (de fotbal, rugbi, handbal etc.) cuprinzând jumătate din totalul etapelor. ✦ Parcurs sub formă de circuit care trebuie străbătut de către concurenți într-o competiție sportivă (ciclism, motociclism, caiac-canoe, schi etc.). *Turul ciclist al Franței* = principala competiție ciclistă pentru profesionişti. Se desfăşoară din 1903 în fiecare an în iulie. Inițiatorul: Henri Desgrauge (1865–1940).. **4.** Ciclu la unele jocuri de cărți, în care fiecare partener distribuie cărțile pe rând.

TUR, râu, afl. stg. al Tisei; 70 km. Izv. din m-ții Gutâi şi străbate Țara Oaşului trecând prin Negreşti-Oaş. Lacul de acumulare Călineşti.

TURA, Cosme sau Cosimo (c. 1430–1495), pictor italian. Întemeietorul şcolii din Ferrara. Lucrări cu subiecte biblice, caracterizate prin desenul viguros, tratarea sculpturală a volumelor şi intensitatea coloritului („Bunavestire", „Pietà", „Fecioara pe tron").

TURÁ (TUGRÁ) (< tc.) s.f. Monogramă a sultanului otoman, care se punea pe acte, pentru a le conferi autoritate, şi pe monede; *p. ext.* orice emblemă sau efigie; fața monedei pe care se află această emblemă.

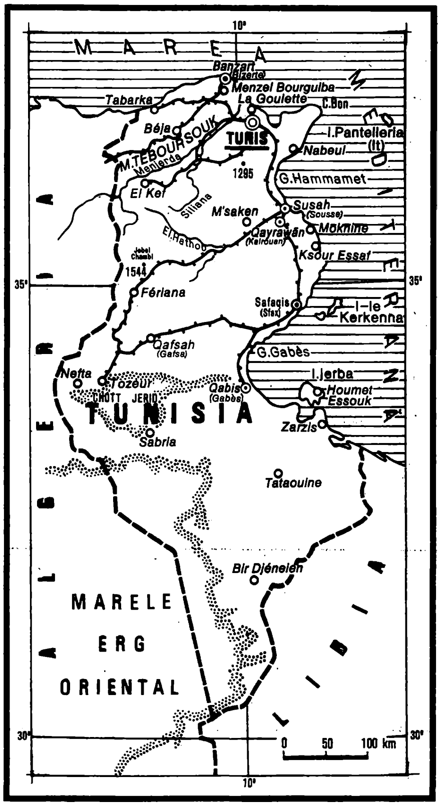

TURAN, reg. depresionară în Asia Centrală, cuprinsă între m-ţii Kopetdag, M. Caspică, colinele Mugodjarî şi poalele m-ţilor Tianshan şi Pamiro-Alai. Semideşerturi şi deşerturi (Kîzîlkum şi Karakum).

TURÁNIC, -Ă (după fr. *touranien;* {s} persan *Turan* „Asia centrală") adj., s.f. pl. **1.** Adj. Care se referă la popoarele turcice şi uralo-altaice. **2.** S.f. pl. Denumire a popoarelor turcice şi uralo-altaice.

TURÁŢIE (< *tur*) s.f. (TEHN.) Număr de rotaţii efectuate de un corp rotitor într-o unitate de timp. ✦ Rotaţie. ✧ *T. critică* = turaţie la care un sistem aflat în rotaţie intră în rezonanţă.

TÚRĂ^{1} (< fr.) s.f. **1.** Serviciu succesiv, alternativ; rând, schimb **(3)**. **2.** (FIZ.) Porţiune din mişcarea circulară continuă a unui corp, cuprinsă între două treceri consecutive ale corpului prin acelaşi punct; rotaţie unică, completă (de 360°); tur **(1)**.

TÚRĂ^{2} (< fr.) s.f. Piesă în jocul de şah care se deplasează numai în linie dreaptă (orizontal şi vertical); turn^{3}.

TURBÁN (< fr.) s.n. Acoperământ pentru cap, purtat de bărbaţi în unele ţări orientale, format dintr-o fâşie lungă de pânză, mătase sau stofă subţire, care se înfăşoară de mai multe ori în jurul capului. ✦ Acoperământ pentru cap asemănător ca formă cu cel descris mai sus, purtat de femei în loc de pălărie.

TURBANELE GALBENE, denumirea participanţilor la răscoala ţărănească din China antică (184 d.Hr.), condusă de Chang Ghüeh. După unele succese, răsculaţii au fost înfrânţi sub zidurile capitalei (Loian).

TURBÁRE s.f. **1.** Boală infecţioasă, virotică, acută. Se transmite prin salivă, de obicei prin muşcătură, şi se manifestă prin hidrofobie, agitaţie sau paralizii, având evoluţie mortală. Poate fi prevenită prin vaccinare, care este obligatorie după muşcarea de către un animal turbat sau suspect. Sin. *rabie.* **2.** Fig. Mânie nestăpânită, furie; înverşunare.

TURBÁT, -Ă adj. **1.** Care suferă de turbare, bolnav de turbare. **2.** Fig. Înnebunit (de durere, de spaimă etc.); cuprins de mânie, furios, violent. **3.** (Pop., mai ales în basme) *Vânt* (*turbat* = vânt (sau aer) foarte puternic. **4.** De intensitate foarte mare; extraordinar, grozav.

TÚRBĂ (< fr.) s.f. Rocă sedimentară recentă, formată în mlaştini şi constituită din resturi de plante (în special muşchi de turbă), parţial carbonizate. Este utilizat drept combustibil inferior având puterea calorică de 2 000–5 000 kcal/kg, ca material izolant, ca îngrăşământ agricol etc.

TURBELARIÁTE (< fr. {i}; {s} lat. *turbella* din *turba* „agitaţie, mişcare") s.f. pl. Clasă de viermi mici (ex. planaria), cu corpul moale şi lat, în formă de frunză şi cu tegumentul acoperit cu cili vibratili *(Turbellaria).*

TURBIDITÁTE (< fr.; {s} lat. *turbidus* „tulburare") s.f. **1.** (FIZ.) Proprietate a unui mediu dispers (suspensie, emulsie etc.) de a împrăştia lumina incidentă. **2.** (HIDROL.) Cantitate de material în suspensie conţinută într-un volum de apă.

TURBÍNĂ (< fr.) s.f. Maşină de forţă, alcătuită dintr-un stator şi un rotor, care transformă energia înmagazinată de un agent motor fluid (apă, gaze, abur) în energie mecanică de corp solid, transmisă apoi arborelui rotorului. ✧ *T. hidraulică* = t. care transformă în energie mecanică de corp solid energia hidraulică disponibilă a apelor. *T. cu gaze* = t. care utilizează ca agent motor gazele rezultate, de ex., din procesul de ardere a unui combustibil într-o instalaţie anexă. *T. cu abur* = t. care foloseşte ca agent motor vapori de apă produşi într-o instalaţie de vaporizare sub presiune (de obicei cazane de abur, sau, în ultimul timp, schimbătoare de căldură ale reactoarelor nucleare). *T. de foraj* = t. cu diametrul relativ mic, care se introduce în gaura de sondă împreună cu sapa de foraj pe care o acţionează; agentul motor (noroiul de foraj) se pompează de la suprafaţă, sub presiune; turbofor, turbobur.

TURBIONÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre curgerea unui fluid; în opoziţie cu *laminar*) Care este însoţit de apariţia vârtejurilor (turbionilor) la contactul fluidului cu corpurile întâlnite sau cu pereţii conductei.

TURBOCOMPRESÓR (< fr.) s.n. Compresor alcătuit dintr-un stator şi un rotor cu palete, cu care se realizează comprimarea gazelor (la presiuni de peste 2,5 at., de obicei în trepte).

TURBODETENTÓR (< rus.) s.n. Turbină de mare turaţie, utilizată pentru lichefierea heliului prin detentă adiabatică.

TURBOGENERATÓR (< fr. {i}) s.n. Generator electric de putere mare, în general de curent alternativ trifazat, a cărui acţionare se face cu ajutorul unei turbine cu abur; se utilizează frecvent în centralele electrice.

TURBOPÓMPĂ (< fr.) s.f. Agregat compus dintr-o pompă acţionată de o turbină, cu ajutorul căruia se realizează debite foarte mari de pompare.

TURBOPROPULSÓR (< fr.) s.n. Motor aeroreactor la care turbina antrenată de gazele evacuate din camera de ardere pune în mişcare, prin intermediul unui reductor, o elice.

TURBOREACTÓR (< fr.) s.n. Aeroreactor la care compresorul de aer este acţionat cu ajutorul unei turbine antrenate de gazele evacuate din camerele de ardere.

TURBOSUFLÁNTĂ (< fr.) s.f. Compresor cu rotor utilizat pentru comprimarea aerului sau a unor gaze (la presiuni cuprinse între 0,1 şi 2,5 at.), de obicei de debite mari.

TURBOVENTILATÓR (< fr.) s.n. Ansamblu format dintr-un ventilator acţionat de o turbină, utilizat pentru realizarea tirajului forţat în anumite instalaţii.

TURBULÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă dezordine, neorânduială; gălăgios, zgomotos; tulburător **(2)**.

TURBUREA, com. în jud. Gorj, pe Gilort; 4 605 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1774).

TURC, -Ă s.m. şi f., adj. S.m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe terit. Turciei. Mai trăiesc în Bulgaria, Bosnia, Grecia, Cipru ş.a. De religie islamică. ✦ (Substantivat, f.) Limbă turcică, vorbită de turci.

TURCENI, oraş în jud. Gorj, pe râul Jilţu; 8 286 loc. (2008. Staţie de c.f. Termocentrală. Mănăstirea Strâmba (de maici) cu biserica Sf. Treime (1597–1599).

TURCEA, Daniel (1945–1979, n. Târgu-Jiu), poet român. Lirică vizionară a abstracţiunilor („Entropia") sau a altitudinilor spirituale, de transcendere a materiei şi mundanului („Epifanii").

TURCÉSC, -EÁSCĂ adj. Care aparţine Turciei sau populaţiei ei, privitor la Turcia sau la populaţia ei.

TURCIA (Republica ~), stat în SV Asiei şi SE Europei; 779 452 km^2; 72 970 mii loc. (2006). Limba oficială: turca. Religia: islamică (sunniţi) 98,9%, creştină 0,5%, alte credinţe 0,6%. Cap.: *Ankara.* Oraşe pr.: Istanbul, Izmir, Adana, Bursa, Gaziantep, Konya, Mersin, Anatalya, Kayseri, Diyarbakir, Eskişehir, Samsun. *Relief.* Partea europeană (numai 3% din supr. **T.**) prezintă munţi nu prea înalţi, ce închid o câmpie drenată de râul Ergene; despărţită de partea asiatică prin str. Bosfor şi Dardanele şi M. Marmara. Partea asiatică, Anatolia, cuprinde un pod. central rectangular, înconjurat de lanţuri muntoase care, pe trei laturi, îl separă de mările învecinate: în N, spre M. Neagră – m-ţii Pontici, în S, spre M. Mediterană – m-ţii Taurus şi Antitaurus iar spre V, munţi mai scunzi fragmentaţi de râurile ce se varsă în M. Egee. În E pod. Kars, dominat de vulcani (între care Ararat), cu 5 137 m, alt. max. din **T.** În lungul ţărmurilor înguste câmpii litorale. Seismicitate ridicată, alunecări de teren. *Climă* temperat-continentală în cea mai mare parte a terit.; în reg. litorale climă subtropicală. Precipitaţiile mai bogate în m-ţii Pontici şi mai reduse în cea mai mare parte a terit. *Hidrografie.* De pe terit. **T.** izvorăsc Tigrul şi Eufratul. Alte ape: Sakarya, Kizil Irmak, Yeşil Irmak. În Anatolia Centrală numeroase lacuri sărate, iar în partea E, L. Van. *Resurse de subsol:* huilă, lignit, minereuri de fier, cromite, magnezit (locul 2 pe Glob), bauxită, minereuri de cupru, plumb, zinc, aur, argint, sare, boraţi (locul 1 pe Glob), bentonită. *Economie.* Prod. ind.: fontă, feroaliaje, oţel, aluminiu, cupru, zinc, autovehicule, tractoare, nave maritime, televizoare, frigidere, benzină, îngrăşăminte chimice, fibre sintetice, anvelope, celuloză, hârtie, ciment, ţesături, conf., produse alim. ş.a. Agricultura se practică în mare parte pe terit. irigate şi are ca specific cultura cerealelor, a citricelor şi a viţei de vie. Se mai cultivă bumbac, tutun, ceai, sfeclă de zahăr, măslini, pepeni verzi, meri, caişi (locul 1 pe Glob), piersici, nuci, aluni, fistic, migdali, mirodenii, legume (la tomate, spanac şi vinete – locul 1 pe Glob). Se cresc efective însemnate de ovine, bovine şi caprine (inclusiv capre de Angora). Apicultură. *Turism:* monumente istorice, bizantine şi musulmane, vestigii preistorice, hitite, elenistice, romane şi paleocreştine, staţiuni de cură heliomarină (Kuşadasi, Antaliya ş.a.); obiective naturale ca Pammukale, cu un relief de excepţie, realizat de depuneri din apele termale. Moneda: 1 Liră T. = 100 Kuruş. – *Istoric.* Originari din Asia Centrală, turcii pătrund, în sec. 11–12, în Asia Mică. Osman I (1281–1326) uneşte triburile turcilor anatolieni, punând bazele unui stat independent. Fiul său, Orhan (1326–1359) stabileşte capitala statului la Bursa (Brussa), organizează sistemul ad-tiv (împărţirea în sangiacuri) şi creează trupele de ieniceri. Murad I (1360–1389) cucereşte toate posesiunile bizantine din Asia Mică, trece, în 1354, în Europa şi face din Adrianopol (1366), pentru un sec., reşedinţa sultanilor otomani. Înfrângând, în bătălia de la Kossovopolje (1389), armatele dinaştilor balcanici, pe cele ale cruciaţilor la Nicopole (1396), la Varna (1444) şi din nou la Kossovopolje (1448), turcii cuceresc, în sec. 14–15, Bulgaria, Serbia, Grecia, Albania, Bosnia, Herţegovina. Ţările Române sunt constrânse să recunoască suzeranitatea Imp. Otoman, dar îşi păstrează autonomia. Hanatul Crimeii devine, în 1475, vasal padişahului, ceea ce are ca urmare transformarea M. Negre într-un „lac turcesc". Sultanul Mehmed II cucereşte, în 1453, Constantinopolul şi-l transformă în noua capitală a Imp. (Istanbul). În timpul domniei sultanilor *Selim I* (1512–1520) şi *Soliman Magnificul* (*Suleiman II,* 1520–1566), cucerind Armenia, Mesopotamia, Siria, Egiptul, Tripolitania, Algeria, o parte a Ungariei, Imp. Otoman, devenit o mare putere europeană, ajunge la apogeul expansiunii terit. şi al strălucirii sale. Înfrângerea flotei otomane de către coaliţia hispano–veneţiană, în bătălia de la Lepanto (1571), este un prim semn al crizei, accentuată în sec. 17–18 (îndeosebi după asediul eşuat al Vienei – 1683), când Imp. înregistrează importante pierderi teritoriale; Persia Safavizilor, Imp. Habsburgic şi cel Rus devin principalii săi adversari. Luptele de emancipare naţională, războaiele austro-ruso-turce adâncesc criza statală din sec. 19; formarea statelor naţionale independente Grecia, Serbia, Muntenegru, România, Bulgaria, pierderea Algeriei, Tunisului, Egiptului ş.a. sporesc dependenţa statului turc faţă de Puterile Europene, îndeosebi faţă de Franţa şi Marea Britanie. Revoluţia „junilor turci" din 1908 restabileşte Constituţia liberală din anii 1876–1878. În urma Războiului italo-turc din 1911–1912, Imp. Otoman pierde Cirenaica şi Tripolitania, iar în urma Războaielor balcanice (1912–1913) posesiunile pe care le mai stăpâneşte în Europa se limitează la oraşele Adrianopol (Edirne) şi Istanbul. La sfârşitul Primului Război Mondial, la care participă din 1914, de partea Puterilor Centrale, **T.** pierde Palestina, Siria, Libanul, Iordania, Iraqul, Pen. Arabia. În fruntea mişcării de renaştere naţională se situează acum *Mustafa Kemal Atatürk.* Victorioasă în Războiul greco-turc din 1919–1922, **T.** obţine, prin Tratatul de la Lausanne (24 iul. 1923), revizuirea clauzelor Tratatului de Pace de la Sèvres (10 aug. 1920), căpătând configuraţia terit. actuală. La 29 oct. 1923, după desfiinţarea sultanatului, **T.** este proclamată republică. Din iniţiativa preşedintelui M. Kemal Atatürk (1923–1938), este aplicat un amplu program de reforme vizând modernizarea vieţii economice, sociale şi politice (separarea statului de religie, introducerea sistemului juridic vest-european, adoptarea alfabetului latin, egalitatea în drepturi a femeii, crearea unei ind. naţionale etc.). **T.** abandonează orice referire la panislamism şi panturcism, promovând o politică de neutralitate şi bună înţelegere cu toate statele. În 1934 semnează cu România, Grecia, Iugoslavia, Pactul Înţelegerii Balcanice. În cursul celui de-al Doilea Război Mondial, **T.** rămâne neutră până la 23 febr. 1945, când declară război Germaniei şi Japoniei. Membru al O.N.U. (24 oct. 1954). În condiţiile războiului rece, **T.** este inclusă în sistemul de alianţe vest-european; în 1952 devine membru N.A.T.O., în 1955, al Pactului de la Baghdad (din 1959, C.E.N.T.O., dizolvat în 1979), în 1963, membru asociat al U.E. După introducerea sistemului pluripartit în 1946, Partidul Democratic câştigă alegerile din 1950, desemnând ca preşedinte al statului pe *Celal Bayar* (1950–1960) şi ca prim-min. pe Adnan Menderes (1950–1960). Lovitura de stat militară din 27 mai 1960 îi înlătură pe aceştia de la putere (Menderes este executat în 1961), dar în 1961 se revine la o guvernare civilă. *Süleyman Demirel,* liderul Partidului Dreptăţii, victorios în alegerile din 1965, formează guvernul; demisia sa din 1971 marchează un rol sporit al militarilor în viața politică după această dată. În perioada 1971–1980, se succed cabinete formate de Partidul Dreptății (lider S. Demirel) sau Partidul Republican al Poporului (condus de Bülent Ecevit), paralel cu recrudescența violenței în viața politică și răbufnirea conflictelor interetnice și religioase. În aceste condiții, puterea este preluată, la 12 sept. 1980, de către armată, Parlamentul este dizolvat, iar activitatea partidelor politice interzisă. Alegerile parlamentare din nov. 1983, câștigate de liderul Partidul Patriei, *Turgut Özal*, marchează revenirea la un guvern civil. În urma loviturii de stat din Cipru (15 iul. 1974), T., invocând calitatea de putere garantă a statutului acestei țări, debarcă trupe care ocupă partea de NE a ins., proclamată ulterior, unilateral, la 13 febr. 1975, „stat autonom și federat turc al Ciprului". Relațiilor cu Grecia, afectate de diferendele legate de problema delimitării platoului continental și a spațiului aerian al M. Egee, li se adaugă acum și complexa problemă cipriotă. Sloganul lui Turgut Özal (prim-min., 1983–1989, și președinte, 1989–1993), „politica noastră economică liberală nu are alternativă", stă la baza deciziilor guvernamentale din ultimul deceniu, ilustrate de un remarcabil avânt economic. Anii 1996 și 1997 sunt marcați de confruntarea dintre islamiști, care domină guvernul condus de liderul lor, Necmettin Erbakan, și opoziția laică, sprijinită de forțele armate. La 30 iun. 1997, se constituie un guvern laic de centru-dreapta (prim-min.: Mesut Yilmaz), succedat, în ian. 1999, de un nou cabinet condus de Bülent Ecevit, liderul Partidului Stângii Democrate, care câștigă alegerile parlamentare din apr. 1999. Lupta armată kurdă în SE Anatoliei, condusă de Partidul Muncitoresc din Kurdistan – P.K.K. (înființat în 1978), pentru crearea unui stat național, este considerată de T. ca o amenințare la adresa integrității sale statale, fapt determinând autoritățile centrale să treacă la ample acțiuni represive împotriva luptătorilor kurzi, liderul P.K.K., Abdullah Öçalan, este capturat (febr. 1999) la Nairobi (Kenya), judecat și condamnat la moarte, sub învinuirea de „înaltă trădare" (sentința nefiind încă îndeplinită). Cutremurul din 17 aug. 1999 din NV T. (reg. Izmit), cu o magnitudine de 7,4 grade pe scara Richter, se soldează cu 14 000 de morți, 27 000 de răniți și pagube de peste 20 md. dollari. În dec. 1999, T. este înscrisă pe lista țărilor candidate la aderarea la U.E. La 5 mai 2000, Ahmet Necdet Sezer este ales președinte al statului, succedându-i, la 16 mai 2000, în această funcție lui Süleyman Demirel. Cu o datorie externă de 108 mld. dollari, T. este marcată, la sfârșitul anului 2000, de o puternică criză financiară, pentru depășirea căreia F.M.I. îi acordă (febr. 2001) un credit în valoare de 10 mld. dollari. După atentatele de la 11 sept. 2001 din S.U.A., T., singura națiune musulmană, își anunță sprijinul necondiționat pentru coaliția antiteroristă, inițiată de S.U.A. În alegerile parlamentare (3 nov. 2002) doar două partide reușesc să treacă pragul impus de 10%: Partidul Dreptății și Progresului, de orientare islamist-moderată obține 365 din cele 550 de mandate ale Adunării Naționale și Partidul Republican al Poporului, care ocupă 178 de locuri. Liderul Partidului Dreptății și Progresului, Tayyip Erdogan, devine, în mart. 2003, prim-min., având delicata misiune de a concilia conducerea armatei, garantul laicității statului, cu orientarea islamistă a partidului aflat la putere. La 3 oct. 2005, T. deschide oficial tratative de aderare la U.E. La 4 nov. 2007, Abdullah Güll este ales președinte. Republică prezidențială.

TÚRCIC, -Ă adj. *Limbi turcice* = grupă de limbi din ramura de V a fam. altaice, înrudite probabil cu limbile mongolice și tunguse, vorbite pe un terit. întins din SE Europei până în Siberia și China. Printre ele se numără turca (osmanlâie), azera, diferitele limbi tătare, turkmena, uzbeca etc. Unele *l.t.*, ca protobulgara (limba vechilor bulgari), pecenega, cumana, nu se mai vorbesc.

TURCINEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 2 293 loc. (2008). Casa Cartianu (sec. 18), în satul Cartiu.

TURCOAIA, com. în jud. Tulcea, pe Dunărea Veche; 3 548 loc. (2008). Expl. de granit. Pe terit. ei a existat în Antic. orașul roman *Troesmis.*

TURCOÁZĂ (< fr.) s.f. Peruzea.

TURDA, municipiu în jud. Cluj, pe Arieș; 57 548 loc. (2008). Termocentrală. Ind. chimică, mat. de constr., alim. Fabrici de porțelan și sticlă pentru menaj. Monumente: Palatul voievodal (sec. 15–16), azi muzeu, Biserica reformată (1400–1494), Biserica romano-catolică (1498–1504). Monumentul închinat lui Mihai Viteazul (la S de oraș). Important centru în Dacia romană, sub numele de *Potaissa.* Menționat documentar în 1075. Cetatea de aici, construită în legătură cu exploatarea sării de la Ocna Turzii, s-a dezvoltat, căpătând, la începutul sec. 16, caracter urban. Sediul a numeroase adunări ale nobilimii din Transilvania. În mart. 1542, la T. s-a întrunit o dietă la care s-au pus bazele organizării politice și administrative ale principatului autonom al Transilvaniei. Lângă T., pe așa-zisul Pratul lui Traian, a fost ucis mișelește, la 9/19 aug. 1601, Mihai Viteazul.

TURDAȘ, com. în jud. Hunedoara, pe Mureș; 1 963 loc. (2008). Fabrică de cărămidă (Pricaz). Aici a fost descoperită o importantă așezare neolitică (milen. 4 î.Hr.) după care a fost denumită varianta transilvăneană a culturii *Vinča.* Menționat documentar în 1332.

TURDEANU, Emil (1911–2001, n. Șibot, jud. Alba), istoric literar român. Stabilit în Franța (1945). Membru de onoare al Acad. (1994). Contribuții de referință la istoria literaturii române vechi (literatura și limba slavonă, texte religioase apocrife, cărți populare) și la istoria Balcanilor („Contribuție la studiul cronicilor rimate", „Étude de litterature et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines").

TURÉLĂ (< fr.) s.f. Locaș blindat în formă de turn mic, acoperit cu o cupolă care adăpostește armament de artilerie. Se folosește la tancuri, nave, cazemate etc.

TURENI, com. în jud. Cluj, pe râul Valea Racilor; 2 512 loc. (2008). Rezervație naturală Cheile Turenilor (25 ha). Biserica Pogorârea Duhului Sfânt (1794). Atestat documentar în 1276.

TURENNE Henri de La TOUR D'AUVERGNE, viconte de ~ (1611–1675), mareșal al Franței. Remarcabil comandant de oști. A participat la Războiul de 30 de Ani (1618–1648). A comandat armata regală în timpul Frondei, a luat parte la Războiul de devoluție (1667–1668) și la războiul împotriva Olandei și a Imp. Romano-German (1672–1678), obținând numeroase victorii. A murit în lupta de la Sasbach (iul. 1675).

TURFAN, depr. în NV Chinei, în E Tianshanului, la 154 m sub nivelul mării, pe vechiul drum al mătăsii.

TURGESCÉNȚĂ (< fr.) s.f. **1.** (MED.) Umflare locală a unui țesut datorită acumulării de lichide (sânge, limfă etc.) din cauza unui obstacol ivit pe traiectul vaselor sangvine sau limfatice. **2.** (BOT.) Stare a celulei vegetale în care vacuola este plină cu apă; **t.** determină elasticitatea sau rigiditatea plantei. Pierderea t. duce la ofilire.

TURGHENIEV, Ivan Sergheevici (1818–1883), scriitor rus. Povestiri inspirate din viața satului feudal („Povestirile unui vânător"); romane relevând problema refuzului intelectualului de a se adapta la mentalitatea unei societăți retrograde („Rudin", „În ajun"), conflictul dintre generații („Părinți și copii") sau caracterul iluzoriu al mișcării revoluționare a narodnicilor („Desțelenire"); nuvele străbătute de un lirism romantic („Apele primăverii"); povestiri fantastice („Cântecul iubirii triumfătoare"); poeme în proză; teatru.

TURGOT, Anne Robert Jacques, baron de l'Aulne (1727–1781), economist și om politic francez. Reprezentant al fiziocraților. Îndeplinind între anii 1774 și 1776 funcția de controlor general al Finanțelor Franței, a promovat, de pe poziții fiziocrate, măsuri de liberalizare a vieții economice („Reflecții asupra formării și repartiției avuțiilor").

TURIA, com. în jud. Covasna, în depr. Târgu Secuiesc; 3 808 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică (850 m alt.) sezonieră (Băile Balvanyos). Sanatoriu T.B.C. Atestată documentar în 1307.

TURING, Alan Mathison (1912–1954), matematician și logician britanic. Cercetări fundamentale în logica matematică și asupra calculului; a elaborat (1936–1938) conceptul teoric al mașinii de calcul „universale" (*mașina lui T.*), fiind considerat precursorul calculatorului electronic.

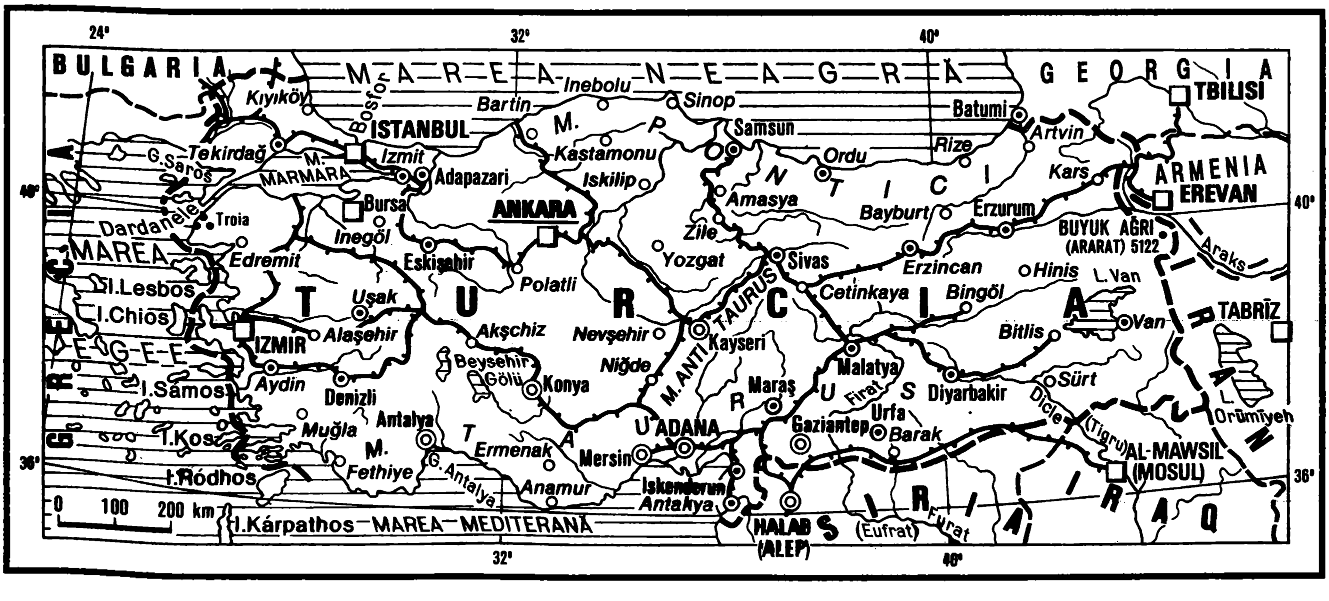

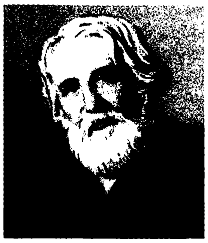

Ivan Sergheevici Turgheniev

TURINGÍT (< fr. {i}; {s} *Thuringen*) s.n. Silicat natural de aluminiu şi de fier din grupa cloritului. Este solzos sau pământos, compact, verde-deschis şi reprezintă un minereu de fier.

TURÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Totalitatea relaţiilor şi fenomenelor ce rezultă din deplasarea şi sejurul persoanelor în afara locului lor de reşedinţă, în scopuri diverse ca: petrecerea vacanţei sau concediului de odihnă, participarea la diferite manifestări (sportive, culturale, ştiinţifice), îmbogăţirea orizontului cultural sau profesional etc. ✧ *T. social* = formă de t. practicată de persoanele cu venituri modeste sau dezavantajate social al cărui cost este suportat, parţial sau total, de stat, sindicate sau case de asigurări sociale. **2.** Autoturism.

TURÍST, -Ă (< fr. {i}) s.m. şi f. Persoană care practică turismul **(1).**

TURKANA, lac salmastru, de origine tectonică, în E Africii (Kenya şi Ethiopia), la 375 m alt; 8,6 mii km^2. Până în 1980 s-a numit *Rudolf.* În apropiere s-au găsit urmele unora dintre cei mai vechi hominizi.

TURKESTAN, reg istorică în Asia Centrală. Partea de V cuprinde astăzi republicile Turkmenistan, Uzbekistan, Tadjikistan şi Kîrgîzstan; partea de E corespunde aproximativ cu prov. chineză Xinjiang Uigur, iar o mică porţiune se află în NE Afghanistanului.

TURKMENISTAN, stat în SV Asiei Centrale; 488 100 km^2; 5 770 mii loc. (2006). Limba oficială: turkmena. Religia: islamică 89%, creştină 9%, alte credinţe şi atei 2%. Cap.: *Ashabad.* Oraşe pr.: Turkmenabad, Dashoguz, Mary, Balkanabat. *Relief.* M. Caspică scaldă partea de V a ţării. Pe 80% din supr. se întinde câmpia aridă Karakum (alt. min -81 m, Vpadina Akchanaya). M-ţii Kopet Dag de la graniţa cu Iranul ating 2 942 m; la poalele lor se află o arie piemontană, principala zonă locuită a ţării, iar în E, de la graniţa cu Uzbekistan, m-ţii Kughitangtau (3 139 m). *Clima* prezintă caractere pronunţate de ariditate. Râul Amudarja formează în parte graniţa răsăriteană spre Uzbekistan şi alimentează canalul Karakum, care intersectează deltele interioare ale râurilor Tedjen şi Murgab, cu izvoarele în munţii din Afghanistan. În V râul Atrek se varsă în M. Caspică. În reg. Repetek, din S deşertului Karakum, se află o rezervaţie a biosferei. *Resurse de subsol.* Însemnate rezerve de hidrocarburi în zona M. Caspice şi în deşertul Karakum (mai ales gaze naturale), dar şi petrol în zona M. Caspice. Există proiecte de conducte magistrale care să transporte gaze naturale spre Europa şi ţările nou industrializate din Asia. Se mai exploatează sulf, bentonită, magnezit, gips, sare gemă, săruri de brom, iod şi natriu din apele G. Kara Bogaz. Rafinării de petrol, ind. chimică, textilă, alim., de mat. de constr. şi constr. de maşini. Agricultura este specializată în cultura bumbacului şi creşterea ovinelor (karakul). Se mai cultivă (pe terenuri irigate) grâu, orez, sfeclă de zahăr, pepeni verzi, susan, legume, pomi fructiferi. Apicultură; sericicultură. Moneda: 1 Manat T. = 100 Tenge. – *Istoric.* Populat de triburi nomade de origine iraniană (şaka, sogdieni, choresmi, parţi), inclus în Imp. Persan (sec. 6–4 î.Hr.), cucerit de Alexandru cel Mare, parte a regatelor seleucid, apoi greco-bactrian (sec. 3–2 î.Hr.), **T.** este stăpânit de kuşani, heftaliţi, fiind împărţit, la jumătatea sec. 6 d.Hr., între Imp. Sasanid şi statul turcilor occidentali. La începutul sec. 8, după cucerirea arabă, se răspândeşte islamul, generalizându-se în sec. 9–10, când statul şamanizilor, desprins din Califatul Arab, controlează întreaga reg. Turkmenii provin din triburile nomade ale turcilor oguzi, stabilite în sec. 10–11 în Asia Centrală, şi se afirmă ca o etnie distinctă în istorie din sec. 15. **T.** este inclus, în sec. 13, în Imp. Mongol al lui Ginghis Han (1219/20), apoi devine, după 1360, centrul Imp. constituit de celălalt mare cuceritor mongol, Tamerlan. După 1500, **T.** face parte, pentru un secol, din Hanatul uzbek al Şaibanizilor, apoi este dominat, în sec. 16–17, de hanatele uzbece Hiva şi Buhara, sudul trecând sub stăpânirea Persiei. Între 1869 şi 1885, **T.** este anexat de Rusia, fiind cunoscut sub numele de Regiunea Transcaspică a Turkestanului rus. După preluarea puterii în Asia Centrală de către bolşevici, în 1917, la 30 apr. 1918 este proclamată R.S.S.A. Turkestan, ca parte a R.S.F.S. Ruse. Forţe naţionaliste, sprijinite de trupe britanice, cuceresc oraşul Aşhabad în iul. 1918, dar Armata Roşie îl reocupă în 1920. La 27 oct. 1924 este proclamată R.S.S. Turkmenă – rep. unională în cadrul U.R.S.S. În condiţiile afirmării sentimentelor naţionale în rep. Asiei Centrale, în mai 1990, limba turkmenă este declarată limbă de stat. După adoptarea, la 22 aug. 1990, a declaraţiei de suveranitate, 94,1% din electoratul votant în referendumul naţional din 26 oct. 1991 se pronunţă în favoarea unui **T.** independent şi suveran. La 27 oct. 1991, Sovietul Suprem din Aşhabad adoptă declaraţia de independenţă şi noua denumire a statului – Republica Turkmenistan. La 21 dec. 1991, **T.** semnează acordul de la Alma Ata, de constituire a C.S.I. Relaţii externe preferenţiale sunt dezvoltate cu Iranul şi Turcia (de care **T.** este legat lingvistic şi cultural). Dintre toate fostele republici ale U.R.S.S., **T.** frapează cel mai mult prin regimul autoritar, reintroducerea sistemului partidului unic în Constituţia din 1992 şi cultul exacerbat al preşedintelui Saparmurad Niazov, care conduce cu o mână de fier ţara din 1990. Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). Noua monedă naţională – manatul – introdusă la 1 nov. 1993, reproduce pe bancnote portretul şefului statului, al cărui mandat a fost prelungit, la 1 ian. 1994, printr-un referendum (99,99% din voturi), până în anul 2002. La 28 dec. 1999, Parlamentul îl proclamă pe S. Niazov preşedinte pe viaţă al **T.**, numele său fiind însoţit de acum înainte de apelativul Turkmenbaşi („Părintele **T.**"). În 1999, preşedintele Niazov a lansat un program naţional de dezvoltare a **T.**, care prevede crearea unei societăţi democratice până în 2010, după care se va trece la un sistem pluralist şi la o presă liberă, neîngrădită. În cadrul unui program de „turkmenizare" a denumirilor geografice, al doilea oraş al ţării, Ciardjou, îşi schimbă, în 1999, numele în Turkmenabat. În alegerile parlamentare din 12 dec. 1999, alegătorii au putut opta între mai mulţi candidaţi propuşi de partidul unic sau de organizaţiile obşteşti. În apr. 2002 muzica şi dansurile de factură europeană sunt interzise, iar Teatrul de Operă şi Balet din capitală este desfiinţat. O politică restrictivă şi faţă de carte. Bibliotecile publice, universitare sunt desfiinţate. În 2006, Gurbanguly Berdymuhammedov îi urmează lui S. Niazov şi îşi propune un program de deschidere al vieţii culturale. Republică prezidenţială.

TURKS şi CAICOS, grup de ins. în Oc. Atlantic, la SE de arh. Bahamas, formând posesiunea brit. cu acelaşi nume; 430 km^2. Centrul ad-tiv: *Cockburn Town. Climă* tropical-oceanică. Expl. de sare marină. Pescuit de bureţi. Porumb, fructe. Descoperite în 1512; posesiune britanică din 1799.

TURKU (sued. **ÅBO**), oraş în SV Finlandei, port la M. Baltică; 174,6 mii loc. (2004). Metalurgie. Constr. navale şi de aparataj electrotehnic; prelucr. petrolului şi a lemnului. Două universităţi (1918, 1920). Monumente: Domul (sec. 13–15), castel (sec. 13–17, azi muzeu). Cap. Finlandei până în 1812.

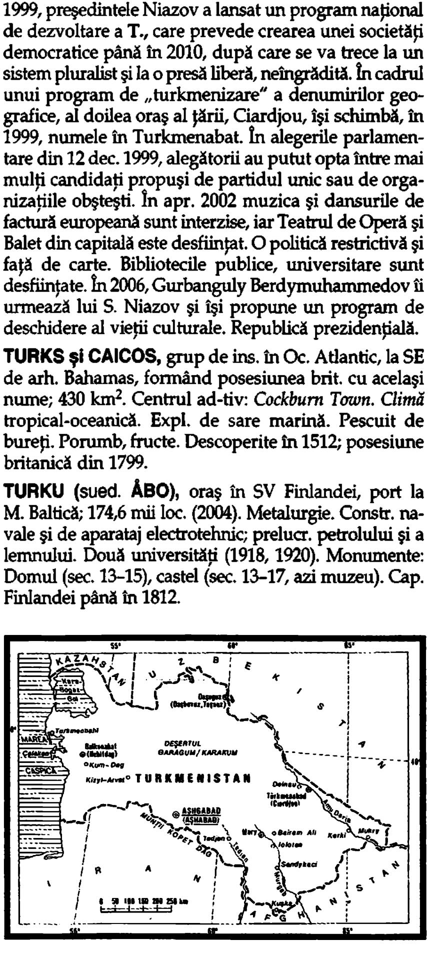

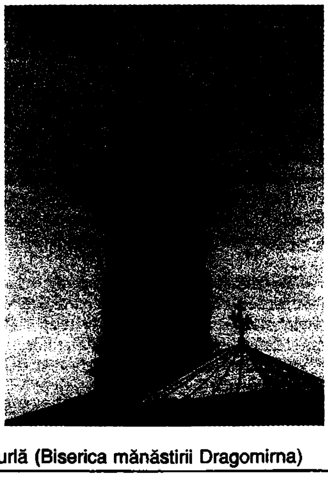

Turlă (Biserica mănăstirii Dragomirna)

TÚRLĂ (< ngr.) s.f. **1.** Element arhitectonic de forma unui cilindru sau a unei prisme poligonale, care face parte din sistemul de coronament al unei biserici. **2.** (IND. EXTR.) Instalaţie de suprafaţă montată deasupra găurii de sondă cu scopul de a susţine garnitura de prăjini de foraj în timpul avansării sapei în teren, de a permite executarea manevrei de extragere şi de introducere în gaura de sondă a garniturii de foraj sau a coloanei de extracţie etc. În funcţie de perioada în care se utilizează, t. poate fi de foraj sau de producţie; turn^1 **(3)** de săpare şi de extracţie.

TURMÁC, -Ă (< bg.) s.m. şi f. Malac **(1).**

TURMALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Borosilicat natural hidratat de sodiu, calciu, magneziu şi aluminiu, cristalizat în sistemul romboedric. Apare în cristale prismatice sau aciculare, de culoare neagră, verde, roşie, mai rar incolore, cu luciul sticlos şi cu duritatea mare. Varietăţile frumos colorate sunt pietre semipreţioase. Se utilizează în ind. optică, radiotehnică ş.a.

TÚRMĂ (lat. *turma*) s.f. Mulţime de animale de acelaşi fel (oi sau alte animale domestice) care trăiesc şi se hrănesc în acelaşi loc.

TURMENTÁ (< fr.) vb. I **1.** Refl. A se îmbăta. **2.** Tranz. A ameţi, a zăpăci.

TURN^1 (< germ.) s.n. **1.** Construcţie prismatică sau cilindrică de înălţime mare în raport cu baza sa. **T.** constituia un element important al fortificaţiilor şi al ansamblurilor ecleziastice (clopotniţă). ✧ Expr. *Turn de fildeş,* expresie prin care se arată izolarea de viaţă, de realităţile înconjurătoare a unui scriitor, artist etc. ✦ *T.-lanternă* = t. de mici dimensiuni, prevăzut cu ferestre, aşezat deasupra unei cupole sau deasupra încăperii unei scări ca luminator. **2.** (TEHN.) *T. de răcire* = construcţie din lemn, beton armat etc., în interiorul căreia se realizează răcirea cu aer, până la o temperatură apropiată de cea atmosferică, a apei care circulă într-o instalaţie industrială. **3.** (IND. EXTR.) *T. de extracţie* şi *de săpare* = turlă **(2)** de foraj sau producţie.

TURN^2 (după fr. *tour*) s.n. Tură^2.

TURNÁ^1 (lat. *tornare*) vb. I tranz. **I. 1.** A vărsa un lichid sau un fluid în sau peste ceva. ✦ Intranz. impers. A ploua torenţial. **2.** (METAL.) A executa o piesă prin solidificarea metalului topit introdus în cavităţile unei forme anume executate. ✦ (ARTE PL.) A realiza în metal forma definitivă a unei sculpturi după un mulaj în gips. **II. 1.** (Fam.) A redacta, a compune ceva în grabă. ✦ A spune ceva, verbal sau în scris, pentru a induce pe cineva în eroare. **2.** (Fam.) A pârî, a denunţa pe cineva.

TURNÁ^2 (< fr.) vb. I tranz. (CINEMAT.) A înregistra pe o peliculă diferite scene care vor compune un film.

TURNÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care se învârteşte în jurul unui ax central; rotitor.

TURNĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Muncitor calificat din ind. metalurgică, specializat în turnarea metalelor sau a aliajelor.

TURNĂTORÍE s.f. **1.** Ramură a metalurgiei care fabrică piesele metalice prin turnare. **2.** Atelier în care se execută fabricarea pieselor prin turnarea în forme a metalelor sau a aliajelor topite.

TURNER, Henry Hubert (1892–1971), medic american. Studii de endocrinologie şi patologie a metabolismului. ✧ *Sindromul T.* = anomalie cromozomică reprezentată prin prezenţa unui singur cromozom X la femei; se manifestă prin nanism, infantilism genital, disfuncţii hormonale, malformaţii interne sau externe.

TURNER, Joseph Mallord William (1775–1851), pictor englez. Preocuparea pentru efectele de lumină şi atmosferă, îl situează printre precursorii impresioniştilor („Răsărit de soare în ceaţă", „Ploaie", „Sfârşitul vasului Temerarul").

TURNER, Lana (1920–1995), actriţă americană de film. Personaje feminine senzuale, provocatoare („Vendeta", „Poştaşul sună întotdeauna de două ori", „Peyton Place").

TURNER, Tina (pe numele adevărat Anna Mae Bullock), (n. 1938), cântăreaţă de soul americană. Carieră lungă (supranumită „Bunica muzicii soul"), voce plină de forţă şi temperament („What's Love Got To Do With It?", „What Ever You Want").

TURNESCU, Nicolae (1819–1890, n. Bucureşti), chirurg român. A introdus în ţara noastră metodele chirurgiei moderne, antisepsia.

TURNESÓL (< fr.) s.n. Materie colorantă folosită ca indicator în chimia analitică.

TURNÉU (< fr.) s.n. **1.** Deplasare, după un itinerar stabilit, a unui artist sau a unui colectiv artistic pentru un număr de spectacole. **2.** Deplasarea unui sportiv sau a unei echipe, pentru a susţine o serie de competiţii.

TURNÍR (< germ.) s.n. (În Ev. Med. în V Europei) Competiţie organizată în cadrul unor serbări în care cavalerii se întreceau în mânuirea armelor.

TURNU, cetate din Ţara Românească, situată la confl. Oltului cu Dunărea. Prima menţiune documentară datează din sec. 14. Ocupată de turci, dar eliberată în mai multe rânduri, devine raia turcească (sec. 16). În 1830, în urma păcii de la Adrianopol, a fost restituită Ţării Româneşti. La scurtă vreme a început construcţia oraşului Turnu Măgurele, situat în vecinătatea cetăţii.

TURNU MĂGURELE, municipiu în S României (jud. Teleorman), port pe stg. Dunării; 29 420 loc. (2008). Termocentrală. Constr. de utilaj chimic. Ind. chimică. Fabrică de mobilă, de tricotaje, de prefabricate din beton; produse alim. Pe terit. de azi al oraşului ar fi existat, potrivit izvoarelor, cetatea romano-bizantină *Turris*. Municipiu din 1968.

TURNÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Schimbare (neaşteptată) intervenită în desfăşurarea unor evenimente; întorsătură. **2.** Înfăţişare, aspect (exterior) sub care se prezintă lucrurile, faptele. ✦ Fel în care sunt aşezate cuvintele într-o frază.

TURNU ROŞU 1. Trecătoare în Carpaţii Meridionali, pe valea Oltului, între m-ţii Făgăraşului şi Cindrel, la 350 m alt., la intrarea Oltului în defileul **T.** – Cozia. **2.** Com. în jud. Sibiu, pe Olt; 2 661 loc. (2008). Rezervaţia paleontologică „Calcarele eocene de la Porceşti" (60 ha). Biserica Sf. Nicolae (1653).

TURNU RUIENI, com. în jud. Caraş-Severin, pe Sebeş; 3 603 loc. (2008). Rzervaţie botanică (40 ha).

TURNU SEVERIN v. **Drobeta-Turnu Severin.**

TURONIÁN, -Ă (< fr.) s.n., adj. Etaj (vârstă) al Cretacicului, caracterizat prin amoniţi, belemniţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc.

TURPITÚDINE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Faptă ruşinoasă; mârşăvie.

TURRIS, centru fortificat şi aşezare romană (sec. 2–6) pe malul stg. al Dunării identificat ipotetic cu *Turnu Măgurele.*

TÚRTĂ (lat. **turta*) s.f. **1.** Un fel de pâine rotundă şi turtită, făcută din mălai sau din aluat nedospit. **2.** *T. dulce* = prăjitură făcută din făină, ouă, miere, mirodenii şi glasată cu un sirop de zahăr. **3.** *T. furajeră* = produs rezultat, după extragerea uleiului, din unele plante oleaginoase; se utilizează ca hrană pentru animale.

TURTÍ vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) lăţi (luând forma unei turte) prin apăsare, lovire etc. ✦ Tranz. A strivi cu o lovitură (şi a omorî). **2.** Tranz. Fig. A distruge, a nimici. **3.** Refl. Fig. A-şi pierde forţele, a se blegi. ✦ A se îmbăta foarte tare.

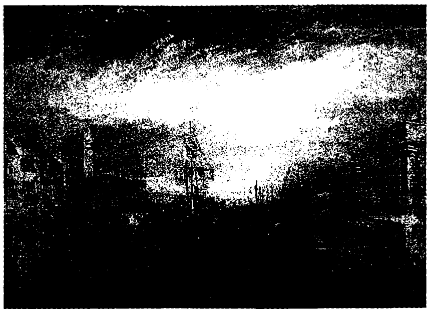

Joseph Turner: „Canal Grande, Veneţia"

TURTUREÁ (lat. *turturella*) s.f. Pasăre călătoare, mai mică decât porumbelul, cenuşiu-roşcată pe spate şi cu pete negre tivite cu alb pe laturile gâtului *(Streptopelia turtur); (impr.)* guguştiuc.

TURTURÍCĂ s.f. Turturea.

TURTURRO, John (n. 1957), actor şi regizor de film. Vedetă a anilor 1990–2000. O capacitate deosebită de adaptare la partituri diferite, când bizare ori groteşti, când dramatice („Oameni respectabili", „Marele Lebowsski", „Apărarea Luzhin").

TURŢ, com. în jud. Satu Mare, la poalele m-ţilor Oaş; 7 560 loc. (2008). Fabrică de rachiuri. Atestat documentar în 1378.

TURULUNG, com. în jud. Satu Mare, pe râul Tur; 3 847 loc. (2008). Expl. de argilă. Castel (sec. 13) şi biserici romano-catolică şi reformată (sec. 18). Atestat documentar în 1216.

TUSCARORA v. **Japonia, Groapa Japoniei.**

TÚSE (lat. *tussim*) s.f. Simptom care constă dintr-o inspiraţie scurtă, urmată de o expiraţie bruscă şi zgomotoasă. Apare în diferite boli ale aparatului respirator (bronşită), în boli cardiace, tumori intestinale sau în urma inhalării unor produse instante. ✧ *T. convulsivă* v. *convulsiv.*

TUSHINGHAM, Rita (n. 1942), actriţă britanică de film. Tipul antieroinei („Gustul mierii", „Capcana", „Căsătorie pe hârtie").

TUSLAMÁ (< tc.) s.f. Mâncare preparată din burtă şi din picioare de vacă.

TUSÓR (< fr.) s.n. Mătase produsă de larvele unor fluturi (originari din Japonia, China şi India), folosită pentru confecţionarea umbrelelor, a paraşutelor etc., datorită rezistenţei şi elasticităţii deosebite.

TUŞ (< germ.) s.n. **1.** Cerneală specială, în general neagră, rezistentă la apă, folosită în lucrări de desen, în litografie, la aplicarea ştampilelor etc. **2.** T. *de China* = compoziţie solidă sau lichidă obţinută din negru de fum, folosită la desen. ✦ Desen realizat cu tuş.

TUŞÁRE (< fr.) s.f. Operaţie de verificare a gradului de netezime a unor suprafeţe metalice cu ajutorul unor unelte speciale sau cu piesa cu care suprafaţa verificată ajunge în contact. ✧ *Placă de t.* = placă de fontă cu faţa de lucru plană şi netedă, folosită ca unealtă de tuşare.

TÚŞĂ (< fr.) s.f. **1.** Mică piesă metalică pe care este imprimată o literă, o cifră, un semn matematic etc. şi care este fixată la capătul unei pârghii articulare în mecanismul maşinilor de scris, de cules, de calcul etc. **2.** (ARTE PL.) Urmă lăsată de pensulă, caracteristică pentru maniera unui artist. **3.** Linie care limitează extremităţile laterale ale unui teren de joc. ✧ Expr. *Aruncare de la tuşă* = repunere în joc a mingii ieşite din suprafaţa terenului de joc prin părţile laterale. ✦ Lovitură dată la scrimă.

TUŞÉU (< fr.) s.n. **1.** (MED.) Examinare a unor cavităţi naturale ale corpului cu ajutorul palpării (ex. t. *vaginal*). **2.** (MUZ.) Modalitate de acţionare, ca intensitate şi colorit, asupra mecanismului pianului.

TUŞIÉR s.n. Arbitru situat în afara suprafeţei terenului, care ajută conducerea unui joc sportiv prin sesizarea abaterilor de la regulament şi semnalarea lor arbitrului principal.

TUŞIÉRĂ s.f. Cutie metalică în care se află un fel de perniţă îmbibată cu tuş, pe care se apasă ştampila pentru a se umezi.

TUŞINÁ (lat. **tonsionare*) vb. I tranz. **1.** A tunde oile pe sub pântece şi între picioarele dinapoi, pentru a uşura mulsul şi suptul mieilor. **2.** A reteza părul, barba sau mustaţa. **3.** A tunde iarba; a reteza ramurile unui copac.

TUŞNAD 1. V. **Băile Tuşnad. 2.** Com. în jud. Harghita, pe Olt; 2 132 loc. (2008). Rezervaţia floristică Valea Mijlocie (4 ha).

TUTANKHAMON, faraon (1333–1325 î.Hr.), din dinastia 18 în Egiptul antic. Fiul lui Amenhotep IV şi al reginei Nefertiti. A restabilit cultul lui Amon la Teba. Mormântul său a fost descoperit intact (în 1922) de H. Carter.

TÚTĂ (< germ.) s.f. **1.** Dispozitiv folosit pentru eliberarea găurii de sondă de burlanele de foraj scăpate accidental. **2.** Vas din material refractar, utilizat pentru topirea minereurilor în cazul analizei acestora pe cale uscată.

TUTELÁ vb. I tranz. A avea pe cineva în grijă; a ocroti, a patrona.

TUTELÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Referitor la tutelă. ✧ *Organ t.* = denumire dată unui organ al administraţiei de stat, având în subordine organizaţii în raport cu care exercită atribuţii de organizare, de coordonare şi control. *Autoritate t.* v. *autoritate.*

TUTÉLĂ (< fr., lat.) s.f. (DR.) Instituţie legală având drept scop ocrotirea şi administrarea intereselor unui minor sau ale unui alienat sau debil mintal. ✧ *T. internaţională* = mod de administrare a unor terit. dependente, care funcţionează în cadrul O.N.U. şi care înlocuieşte sistemul teritoriilor sub *mandat.* ✦ Fig. Ocrotire, sprijin.

TUTMES (THUTMOSIS), numele a patru faraoni egipteni din dinastia 18 (1562–1308 î.Hr.). Mai importanţi: **1. T. I** (1516–1504 î.Hr.), primul mare cuceritor al Regatului nou. A cucerit Nubia Mică până la Eufrat. **2. T. III** (1468–1436 î.Hr.), cel mai însemnat faraon al Regatului nou. A cucerit Siria, a supus oraşele feniciene de pe coasta M. Mediterane şi a obligat Babilonul şi statul hitit să-i plătească tribut. A restaurat numeroase temple la Heliopolis, Memfis şi a mărit templul lui Amon din Karnak.

TÚTORE, -OÁRE (< fr., lat.) s.m. şi f. (DR.) Persoană care reprezintă pe minorul sub 14 ani şi pe cel lipsit de drepturi în actele juridice şi în faţa organelor de jurisdicţie, exercitând, în general, drepturile şi îndeplinind obligaţiile care decurg din tutelă.

TUTOVA 1. Râu, afl. dr. al Bârladului: 86,4 km. **2. Dealurile sau Colinele Tutovei,** complex de dealuri în S pod. Bârladului, între Siret şi Bârlad, limitat la N de o linie care uneşte municipiul Bacău cu Vaslui. **3.** Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 3 609 loc. (2008). Rezervaţia naturală forestieră (126,7 ha) în satul Bădeana. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1737) în satul Sălceni. Centru de vinificaţie.

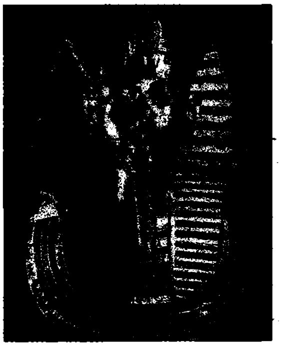

Masca de aur a lui Tutankhamon

Tutmes III (Muzeul din Cairo)

TUTSI (cuv. autohton) s.m. pl. Populație din Africa de Est cu pondere în Rwanda și Burundi. Conflicte sângeroase cu populația majoritară hutu.

TÚTTI (cuv. it. „toți") subst. (În concerto grosso) Totalitatea instrumentelor dintr-o orchestră sau a vocilor dintr-un cor cântând împreună. Sin. *ripieno.*

TUTÚ (< fr.) s.n. Costum purtat de balerine în dansul clasic, format din mai multe fuste suprapuse făcute din material foarte subțire.

TUTUÍ (după fr. *tutoyer*) vb. IV tranz. și refl. recipr. A se adresa cuiva sau unul altuia cu „tu"; a fi în termeni familiari cu cineva.

TUTUILA, cea mai mare ins. a posesiunii Samoa Americană; 135 km²; 45,1 mii loc. (1990). Oraș pr.: *Pago Pago*. Banane, batate.

TUTÚN (< tc., ngr.) s.m. Plantă anuală din fam. Solanaceelor, originară din America, cu tulpina înaltă până la 2 m, cu frunze mari, ovale, rotunde sau lanceolate și cu flori albe, roz sau roșii *(Nicotiana tabacum)*. În afară de produsele destinate fumatului, t. se folosește la prepararea unor insecticide și a vitaminei PP. Fumul de t. conține diverse substanțe periculoase, cum sunt nicotina, gudroanele cancerigene și oxidul de carbon.

TUTUNĂRÍT s.n. (În sec. 18 în Țara Românească și în Moldova) Dare plătită domniei de către cultivatorii de tutun.

TUTUNGERÍE (< *tutungiu* „vânzător de tutun") s.f. Prăvălie în care se vând țigări, tutun, chibrituri, timbre, ziare etc.

TUVA, rep. în Federația Rusă, în bazinul superior al Eniseiului; 170,5 mii km²; 305,5 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Kizîl.* Expl. forestiere, de cărbuni, aur, cobalt, azbest și mică. Creșterea animalelor. Vânătoare.

TUVALU, stat în partea central-vestică a Oc. Pacific. 25,63 km²; 10 100 loc. (2006). Limbi uzuale: tuvaluana și engleza. Religia: creștină (protestanți/ congregaționiști 85,4%, adventiști 3,6%, romano-catolici 1,4%, martorii lui Iehova 1,1 %) ș.a. Cap.: *Vaiaku*. Arh. T., cunoscut până în 1978 sub numele de Ellice, este alcătuit din 5 atoli și 4 ins. recifale care se desfășoară pe 676 km într-un spațiu oceanic (ape teritoriale) de 1,3 mil. km². *Climă* tropicală umedă. Uneori afectată de cicloni tropicali. Lipsit de resurse min. (excepție calcarul coraligen) și având o poziție geografică în afara marilor rute maritime comerciale, T. are economia bazată pe o agricultură predominant de subzistență (singura cultură comercială fiind palmierul de cocos) și pescuit. Se cultivă taro, bananieri, legume, batate; se cresc păsări și porci. Artizanat (împletituri, îmbrăcăminte), prod. de ulei de cocos și de săpun. Moneda: 1 Dolar T. = 100 cents. – *Istoric.* Cele 9 insulițe care formează statul T., cunoscute până în 1975 sub numele de ins. Ellice, sunt populate, în milen. 1 d.Hr., de polinezieni originari din ins. Samoa; în atolii septentrionali, acestora li se adaugă imigranți din Tonga. În sec. 16–18, ins. Ellice sunt vizitate sporadic de europeni, primul fiind navigatorul spaniol Alvaro Mendaña y Neira în 1568. În 1877, intră sub jurisdicția Înaltului Comisar Britanic al Pacificului Occidental. În 1892, ins. Ellice, unite cu ins. Gilbert (astăzi Kiribati) vecine, devin protectorat al Marii Britanii, iar la 12 ian. 1916 primesc statutul de colonie a Coroanei. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial sunt ocupate de trupele japoneze (1941–1943), apoi recucerite de cele americane. La 1 ian. 1972, ins. Gilbert și Ellice dobândesc statutul de colonie separată a Coroanei. Teama polinezienilor din ins. Ellice, minoritari, de a fi subordonați micronezienilor, superiori numeric, din ins. Gilbert, are ca urmare opțiunea a 90% din votanții referendumului din aug.–sept. 1974 pentru un statut separat. Astfel, la 1 oct. 1975, ins. Ellice adoptă numele de T. („cei 8 împreună" – cei 8 atoli locuiți), se separă ad-tiv și obțin, în 1977, autonomia internă iar, la 1 oct. 1978, își proclamă independența de stat în cadrul Commonwealth-ului (cu statut special). Toalipi Luati (prim-min. din 1975) devine primul șef de guvern al noului stat independent. Din cauza dificultăților economice, peste jumătate din bugetul statului provine din ajutoarele oferite de străinătate. Înălțarea nivelului Oc. Pacific, ca urmare a „efectului de seră", amenință, în următoarele decenii, existența insulelor care se ridică la numai câțiva metri deasupra nivelului mării. La 6 sept. 2000, T. devine al 189-lea stat membru al O.N.U. și, tot în sept. 2000, din asociat devine al 54-lea stat membru cu drepturi depline în Commonwealth. Monarhie constituțională.

TUZLA 1. Lac cu apă sărată în complexul lagunar Razim; 10,5 km². **2.** Com. în jud. Constanța, pe malul L. Techirghiol; 6 662 loc. (2008). Far maritim.

TVARDOVSKI, Aleksandr Trifonovici (1910–1971), poet sovietic rus. Versuri inspirate din viața satului („Drumul", „Cronică sătească"); poeme închinate ostașului sovietic („Casa de lângă drum") sau de meditație filozofică („Zare după zare").

TVER, oraș în Federația Rusă, port fluvial pe Volga 405,6 mii loc. (2006). Între 1246–1247 și 1485 a fost capitala cnezatului independent **T.**

TVARTKO (TVRTKO), numele a doi regi ai Bosniei. Mai important: **T. I,** ban (1353–1377) și rege (1377–1391) al Bosniei, din dinastia Kotromanic. În timpul domniei lui T. I, Bosnia a cunoscut apogeul dezvoltării sale din Ev. Med. A luptat împotriva expansiunii turcilor otomani și a anexat, după 1389, Dalmația (cu excepția Dubrovnikului) și unele terit. croate.

TWAIN, Mark (pseud. lui *Samuel Langhorne Clemens*) (1835–1910), scriitor american. A pus bazele literaturii moderne din S.U.A. Biografie aventuroasă. Proză realistă, îmbinând perspectiva umoristică și satira socială cu un remarcabil simț al observației exacte („Scrisorile unui chinez", „Candidat la postul de guvernator"); romane cu elemente autobiografice („Aventurile lui Tom Sawyer", „Aventurile lui Huckleberry Finn") sau de evocare a trecutului, cu aluzii în actualitate („Prinț și cerșetor", „Un yankeu la curtea regelui Arthur", „Amintiri personale despre Ioana d'Arc"). Note de călătorie („Ageamiii în străinătate").

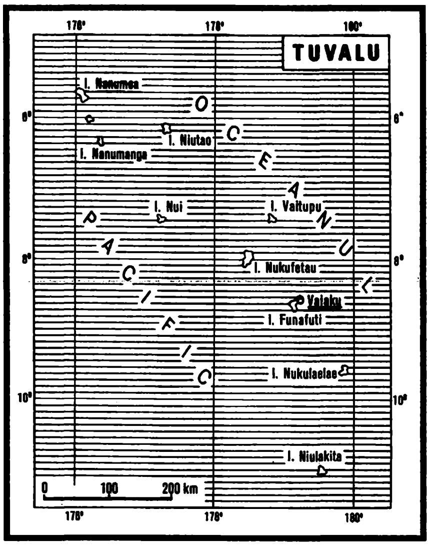

Mark Twain

Tristan Tzara

TWEED (cuv. engl.) s.n. Stofă din fire de lână lungi, de mai multe culori, din care rezultă o țesătură cu un desen stropit; se folosește la confecționarea pardesielor, a costumelor bărbătești, a taioarelor etc.

TWIST (cuv. engl.) s.n. Dans modern, caracterizat prin răsuciri ale corpului și printr-o balansare foarte ritmică.

TYHE (TYCHE) (în mitologia greacă), zeița soarții oarbe, personificare a întâmplării. În mitologia romană îi corespunde *Fortuna.*

TYLER, Wat (?–1381), meșteșugar englez, conducătorul răscoalei țărănești din Anglia (mai–iun. 1381). În cursul unei întrevederi, la Smithfield, cu regele Richard II, **T.** a fost ucis (15 iun. 1381), iar răscoala a fost reprimată.

TYLOR, Sir Edward Burnett (1832–1917), etnolog și antropolog englez. A elaborat teoria cu privire la originea animistă a religiei. Studii de etnografie a populațiilor mexicane și de mitologie comparată. Cercetări privind istoria primitivă a umanității și dezvoltarea civilizației („Antropologia").

TYNDALL, John (1820–1893), fizician englez de origine irlandeză. Cercetări în domeniile căldurii, opticii și asupra curgerii ghețarilor; a descoperit fenomenul de împrăștiere a luminii în mediile disperse *(efectul T.)* care permite observarea laterală a fasciculelor de lumină.

TYNE, fl. în Marea Britanie (Anglia); 128 km. Trece prin Newcastle și se varsă în M. Nordului printr-un mic estuar.

TYR v. **Es Sour.**

TYRAS 1. Numele antic al Nistrului. **2.** Colonie milesiană situată la gura Nistrului. Încă din sec. 3 î.Hr. a întreținut strânse legături cu coloniile grecești din V Mării Negre, iar din sec. 2 d.Hr. a intrat în sfera de influență a prov. romane *Moesia* (Azi Bjelgorod Dnestrovsky).

TYSON, Mike (n. 1966), boxer american. Cel mai tânăr campion al lumii (1986) la categoria grea, titlu pierdut (1990) în fața lui Mike Duglas.

TYSZKIEWICZ, Beata (n. 1938), actriță poloneză de film. Personaje tonice, remarcabile ca ținută și frumusețe („Cenușa", „Totul de vânzare", Singurătate în doi").

TZARA, Tristan (pseud. lui *Samy Rosenstock*) (1896–1963, n. Moinești), poet francez originar din România. Fondator al dadaismului (Zürich, 1916) („Prima aventură cerească a domnului Antipyrine", „Manifestul dada"), aderă apoi la suprarealism („Omul aproximativ"), evoluând ulterior spre un lirism al profunzimilor („Fructul permis", „Trandafirul și câinele"). Participant la mișcarea de rezistență franceză și Războiul civil din Spania. Eseistică („Suprarealismul și perioada postbelică").

TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru (1872–1952, n. București), istoric român al artei vechi românești și al artei populare. M. coresp. al Acad. (1938). Fondator al Muzeului Național de artă veche românească. Op. pr.: „L'art du peuple roumain. Aperçu historique", „Muzeografie românească", „Trofeul de la Adam Klissi".

Ţţ

Ţ s.m. invar. A douăzeci şi cincea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană semioclusivă dentală surdă).

ŢAGA 1. v. **Ţagla. 2.** Com. în jud. Cluj, pe râul Fizeş; 2 082 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie. În apropierea com. au fost descoperite multe aşezări aparţinând populaţiei autohtone dacoromane (sec. 4–5 şi 7–8).

ŢAGLA, M-ţii ~, culme muntoasă cristalină în NE m-ţilor Făgăraş, situată între valea Bârsei la S şi depr. Vlădeni la N. Alt. maximă: 1 641 m (vf. Ţaga).

ŢAIDAM (QAIDAM PENDI), depr. tectonică deşertică în NE Tibetului (China), cuprinsă între m-ţii Nanshan (în N şi NE), Kunlun (în S) şi Altîn Tagh (în E). Numeroase lacuri sărate mici. Vegetaţie de deşert şi sărătură. Expl. de cărbuni, petrol, sare, min. auroargentifere.

ŢAILUN v. **Cai Lun.**

ŢAMBÁL (< germ.) s.n. Instrument muzical format dintr-o cutie de rezonanţă trapezoidală, aşezată orizontal, prevăzută cu coarde de metal care sunt lovite cu două ciocănele speciale; folosit de lăutari.

ŢAMBLAC, Grigore (c. 1367–1419 sau 1420), prelat şi scriitor religios de origine bulgară. Sol al patriarhului din Constantinopol (1401–1402) în Moldova pentru aplanarea conflictului pricinuit de numirea ca mitropolit a lui Iosif. Ulterior, mitropolit al Kievului. Adept al unirii bisericii ortodoxe cu cea catolică. I se atribuie „Viaţa Sf. Ioan cel Nou".

ŢANC s.n. Vârf de stâncă ascuţit.

ŢAO SIUE-ŢIN v. **Cao Xuequin.**

ŢAP (cuv. autohton, 2 după germ.) s.m. **1.** Masculul caprei domestice, al caprei negre şi al căprioarei. ✧ *Ţ. ispăşitor* = (în „Vechiul Testament") ţap pe care marele preot îl încărca, la sărbătoarea ispăşirii, cu toate păcatele neamului lui Israel şi care era apoi alungat în deşert; *fig.* persoană asupra căreia se aruncă vina pentru greşelile altora. **2.** Pahar special de bere, cu capacitatea de 300 ml; conţinutul unui astfel de pahar.

ŢAPINÁR s.m. Muncitor care manevrează buştenii cu ţapina.

ŢÁPINĂ s.f. Unealtă pentru manevrarea buştenilor, formată dintr-o piesă de oţel cu vârful ascuţit, fixată la capătul unei cozi lungi de lemn.

ŢAPUL, nume popular al constelaţiei *Capricornul.*

ŢAR (< rus.) s.m. (În Ev. Med. şi în epoca modernă, la bulgari, sârbi şi ruşi) Titlu dat monarhului.

ŢARA BASCILOR (PAIS VASCO), reg. autonomă în NV Spaniei; 7,3 mii km^2; 2,12 mil. loc. (2005). Centrul ad-tiv Victoria/Gasteiz. Oraş pr.: *Bilbao.* Expl. de marmură, de min. de fier, cupru şi de cărbuni. Creşterea animalelor. Pomicultură. Viticultură. Pescuit. Turism. În 1979 a primit statut de provincie autonomă.

ŢARA BÂRSEI v. **Bârsa (3).**

ŢARA DE FOC (TIERRA DEL FUEGO), arh. în S Americii de Sud, de care este despărţit prin str. Magellan; 72 mii km^2; c. 40 mii loc. (1970). Partea de V aparţine statului Chile, iar cea de E Argentinei. *Relief* în SV muntos, cu gheţari, iar în NE de câmpie. Alt. max.: 2 469 m (vf. Vogan). *Climă* temperat-oceanică rece, cu precipitaţii bogate. Creşterea vitelor şi pescuit. Aici se găseşte Ushuaia, cea mai sudică aşezare permanentă de pe Pământ. Parcul Naţional argentinian Tierra del Fuego.

ŢARA DE JOS, denumire dată în Ev. Med. părţii de SE a Moldovei.

ŢARA DE SUS, denumire dată în Ev. Med. părţii de NV a Moldovei.

ŢARA GALILOR v. **Wales.**

ŢARA HAŢEGULUI 1. v. **Haţeg (1). 2.** Geoparcul dinozaurilor **Ţ.H.**, arie protejată (102 392 ha) care ocupă o mare parte a depr. Haţeg, dar şi sectoare din rama muntoasă înconjurătoare, inclusiv latura nordică a m-ţilor Retezat, până la lacul de acumulare Gura Apei. Alt. cuprinse între 300 şi 2 200 m. Înfiinţat în 2005, pentru protejarea resturilor fosile care datează din Mezozoic (îndeosebi sfârşitul Cretacicului) şi includ numeroase reptile, dar şi unele mamifere primitive. Se remarcă dinozaurii pitici, cuiburile cu ouă de dinozaur şi resturile unei reptile zburătoare uriaşe (*Hatzegopteryx*). Cuprinde şi câteva rezervaţii botanice (mlaştina Peşteana, fâneţele de la Pui, fâneţele cu narcise de la Nucşoara, Vf. Poienii cu vegetaţie xerofilă), rezervaţia de zimbrii din pădurea Slivuţ, vestigiile romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, biserici vechi (Densuş, Peşteana, Sânpetru, Sântămăria-Orlea), ruinele cetăţilor de la Subcetate, Mălăieşti, Colţ. Are o identitate etnofolclorică remarcabilă.

ŢARA LOVIŞTEI v. **Loviştea.**

ŢARA MOŢILOR, reg. depresionară în bazinul superior al Arieşului (m-ţii Apuseni); zonă de mare risipire a aşezărilor omeneşti, care se extind pe zeci de kilometri din axa văii Arieşului până pe culmi.

ŢARA OAŞULUI v. **Oaş (2).**

ŢARA ROMÂNEASCĂ, stat feudal românesc, creat la începutul sec. 14 între Carpaţi, Dunăre, cursul inferior al Siretului şi Milcov. Cuprindea Muntenia şi Oltenia. Primul domn al **Ţ.R.** a fost *Basarab I,* care, prin victoria de la Posada (1330) asupra regelui Ungariei, a consacrat independenţa ţării, consolidată în timpul lui Vladislav I (Vlaicu) şi desăvârşită o dată cu domnia lui *Mircea cel Bătrân* (1386–1418), când **Ţ.R.** cunoaşte întinderea terit. maximă. A doua jumătate a sec. 14 şi sec. 15 au fost marcate de eroicele lupte duse de Mircea cel Bătrân, Dan II, Vlad Ţepeş pentru apărarea independenţei ameninţate de expansiunea otomană. La mijlocul sec. 16, **Ţ.R.** a fost nevoită să recunoască dominaţia otomană, dar a rămas un stat autonom, în schimbul plăţii tributului. La sfârşitul sec. 16, Mihai Viteazul (1593–1601) a reluat războiul antiotoman, obţinând un şir de victorii asupra turcilor, dintre care mai importante au fost cele de la Călugăreni şi Giurgiu (1595), reuşind apoi (în 1600) să unească sub autoritatea lui cele trei Ţări Române (Ţara Românească, Transilvania, Moldova). Perioada de la sfârşitul sec. 16 şi începutul sec. 17 este marcată de creşterea domeniului feudal (prin aservirea obştilor ţărăneşti libere) şi de instaurarea regimului nobiliar-boieresc, care a cunoscut stabilitate în timpul domniei lui Matei Basarab, remarcabilă prin importante realizări culturale şi economice. Lupta împotriva dominaţiei otomane a fost reluată la mijlocul sec. 17 de Constantin Şerban şi Mihnea III, în înţelegere cu Gh. Ştefan, domnul Moldovei şi cu Gh. Rákóczi II, principele Transilvaniei. Acţiunile diplomatice întreprinse de Şerban Cantacuzino, care se orientau spre Austria şi Rusia, precum şi nesiguranţa domniilor pământene au determinat Poarta Otomană să instaureze în **Ţ.R.** regimul fanariot (1716–1821), în timpul căruia notabilă este domnia lui Constantin Mavrocordat, iniţiator a numeroase reforme, printre care şi desfiinţarea *rumâniei* (1746). Prin Pacea de la Passarowitz (1718), Imp. Otoman a cedat Austriei Oltenia, care a reintrat în hotarele **Ţ.R.** în urma Păcii de la Belgrad (1739). Începând din a doua jumătate a sec. 18, în economia ţării apar elemente capitaliste (arendăşia în agricultură, manufacturile ş.a.), stimulate mai târziu de prevederile păcilor de la *Kuciuik-Kainargi* (1744) şi *Adrianopol* (1829), în urma cărora ţara a fost atrasă în circuitul comerţului european. În 1821 a avut loc sub conducerea lui Tudor Vladimirescu o mişcare cu caracter social şi naţional. Deşi înfrântă, ea a dus la înlăturarea regimului fanariot şi restabilirea domniilor pământene. Între 1828 şi 1834 **Ţ.R.** a fost cârmuită de o administraţie militară rusă în timpul căreia a fost alcătuit Regulamentul Organic, rămas în vigoare timp de peste două decenii. Creşterea rolului economic şi politic al burgheziei, succesele înregistrate pe drumul creării culturii naţionale şi răspândirii ideilor revoluţionare au dat avânt mişcării sociale şi naţionale, ce a culminat cu Revoluţia de la 1848, când s-a exprimat hotărârea moldovenilor, muntenilor şi transilvănenilor de a deschide calea noii orânduiri şi de a făuri unitatea naţională în cadrul fruntariilor unuia şi aceluiaşi stat. După Revoluţia din 1848, viaţa politică a **Ţ.R.** a fost dominată de lupta pentru unirea cu Moldova (realizată în 1859) şi crearea statului naţional român modern, a cărui constituire s-a impus ca o necesitate inexorabilă.

ŢARÁT s.n. Stat cârmuit de un ţar.

ŢÁRĂ (lat. *terra*) s.f. **1.** Teritoriul unui stat; statul însuşi. ✦ Locuitorii unei ţări **(I. 1)**; *p. ext.* oameni, lume.

✦ (În Ev. Med. la români) Denumire generică a unor reg. în care s-a păstrat multă vreme organizarea social-politică dezvoltată din instituţia obştii săteşti (ex. Ţara Bârsei, Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, Ţara Loviştei, Ţara Maramureşului ş.a.). În Moldova se mai numeau *câmpuri* şi *ocoale*. **4.** (În opoziţie cu *oraş;* numai în locuţiuni sau expresii) *La ţară* = la sat, în mediu sătesc. *De la ţară* = de la sat.

ŢARC (cuv. autohton) s.n. **1.** Loc îngrădit pentru adăpostirea sau închiderea oilor ori a vitelor mari; îngrăditură făcută în jurul unei clăi de fân pentru a o feri de vite; *p. ext.* suprafaţă împrejmuită cu această îngrăditură. ✦ Teren împrejmuit şi prevăzut cu rigole de scurgere, care serveşte la recepţia şi la trierea animalelor înainte de tăiere. **2.** Mică îngrăditură făcută din stinghii, în care sunt ţinuţi copiii mici când încep să meargă, pentru a li se limita spaţiul de deplasare.

ŢÁRCĂ (< magh.) s.f. (ORNIT.) Coţofană.

ŢARCULUI, Munţii ~, grup de munţi în Carpaţii Meridionali, între Râu Mare, Bistra, Timiş şi Hideg. Alt. max.: 2 192 m (vf. Pietrii). Culmi monotone, cu alt. medie de 1 700–1 800 m. Staţiuni montane: Muntele Mic din Poiana Mărului.

ŢARÉVICI (< rus.) s.m. Titlu purtat de fiul ţarului, desemnat a fi moştenitor la tron.

ŢÁRINĂ^1 (< scr.) s.f. **1.** Câmp cultivat, ogor. **2.** (Pop.) Teritoriul unei comune (cu pământ arabil, păşuni, păduri etc.). ✦ (Înv.) *Poarta ţarinii* = poartă făcută la începutul unui drum prin care se intră într-un sat. **3.** (Art.) Dans popular românesc de perechi, răspândit în zona Apusenilor şi întâlnit sub formele: ţ. mocanilor, ţ. văsarilor, ţ. minerilor etc.; are ritm binar, mişcare moderată şi se dansează însoţit de strigături cântate sau recitate; melodia corespunzătoare acestui dans.

ŢARÍNĂ^2 (< fr.) s.f. **1.** Soţia ţarului **2.** Titlu dat împărăteselor Rusiei.

ŢARÍSM (< fr. {i}) s.n. Formă de guvernământ monarhică, în care puterea supremă aparţine ţarului; regimul ţarist.

ŢARSKOE SELO, veche reşedinţă de vară a familiei imperiale ţariste din a doua jumătate a sec. 18, în apropiere de Sankt Peterburg. palat şi parcuri la care au lucrat Rastrelli, Quarenghi ş.a.

ŢĂNDĂREI, oraş în jud. Ialomiţa, pe stg. Ialomiţei, în Bărăgan; 12 591 loc. (2008). Ind. alim., de cărămidă şi ţiglă. Declarat oraş în 1968.

ŢĂPÓI (< *ţeapă*) s.n. **1.** Furcă **(1)** mare cu coarnele drepte. **2.** Căpriorul de la mijloc la casele ţărăneşti.

ŢĂPOŞÍCĂ (< *ţeapă*) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. Poacee, cu frunze subţiri, rigide, aspre şi spiculeţe dispuse unilateral într-un spic terminal *(Nardus stricta);* păişiţă, părul-porcului **(1 b)**.

ŢĂRÁN (< *ţară*) s.m. Persoană care locuieşte în mediul sătesc şi care îşi câştigă existenţa îndeletnicindu-se nemijlocit cu cultivarea pământului şi creşterea animalelor cu metode tradiţionale; persoană care face parte din ţărănime. Pentru cei care folosesc metode moderne se utilizează expresia de fermier.

ŢĂRANU, Cornel (n. 1934, Cluj), compozitor român. M. coresp. al Acad. (1993). Creaţia sa îmbină orientarea serială cu cea modal-folclorică, rigoarea cu improvizaţia. Lucrări orchestrale (patru simfonii) şi de cameră („Contraste"), o operă de cameră („Secretul lui Don Giovanni"), muzică de film.

ŢĂRĂNÉSC, -EÁSCĂ (< *ţăran*) adj. Care aparţine ţăranilor, care provine de la ţărani, de ţăran. ✦ (Substantivat, f. art.) Dans popular românesc răspândit în N Moldovei, cu ritm binar şi mişcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans.

ŢĂRĂNÍME (< *ţăran*) s.f. Populaţia mediului sătesc ocupată nemijlocit cu cultivarea pământului şi creşterea animalelor.

ŢĂRĂNÍSM Curent de idei şi doctrină politică de partid dezvoltate în perioada dintre cele două războaie mondiale (V. Madgearu, C. Stere, M. Ralea, M. Manoilescu, I. Mihalache, Gh. Zane): evoluţia societăţilor cu mediu social pregnant agrar ţărănesc urmează o cale proprie, bazată pe forma de organizare economică de tip familial, care nu utilizează forţa de muncă salariată.

ŢĂRÂNĂ (< *ţară*) s.f. 1. Pământ mărunţit, sfărâmat, făcut praf; *spec.* pământul cu care se acoperă sicriul şi cu care se umple mormântul. ✦ Stratul de la suprafaţă al pământului. **2.** (În „Vechiul Testament") Lutul, pământul din care ar fi fost creat primul om. **3.** Fig. Trup neînsufleţit.

ŢĂRILE DE JOS, denumire dată în Ev. Med. şi în epoca modernă terit. care cuprindea Belgia, Olanda, Luxemburgul, precum şi NE Franţei. V. *Burgundia; Flandra; Belgia; Olanda; Luxembourg.*

ŢĂRM (lat. *terminus*) s.n. Fâşie de pământ de-a lungul unei ape mari asupra căreia se exercită acţiunea valurilor. Se disting: *ţ. înalte* (de obicei stâncoase) şi *ţ. joase* (însoţite de acumulări marine). ✦ Fig. Ţinut, ţărm, meleag.

ŢĂRÚŞ s.m. Par mic, ascuţit la unul dintre capete, care se înfige în pământ şi serveşte pentru a lega ceva de el sau pentru a delimita un perimetru.

ŢÂNŢÁR (lat. *zinzalus*) s.m. Nume dat unor insecte diptere cu aparat bucal pentru înţepat şi supt. La majoritatea speciilor larvele sunt acvatice şi adulţii (femelele) hematofagi. Unele specii transmit diverse boli (ex. ţ. anofel transmite malaria).

ŢÂNŢĂRENI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 5 828 loc. (2008).

ŢÂR (< ngr.) s.m. Scrumbie albastră mică, pescuită primăvara şi comercializată sub formă uscată.

ŢÂRCÓVNIC (< sl.) s.m. Persoană care are în grijă curăţenia şi buna rânduială a unei biserici; *p. ext.* cântăreţ, dascăl de biserică.

ŢÂRÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** A curge câte puţin, intermitent, picătură cu picătură (producând un zgomot specific). ✦ Impers. A bura. ✦ Tranz. A face să se prefire câte puţin, în cantităţi mici. **2.** (Despre unele insecte şi păsări) A produce sunete ascuţite, stridente, caracteristice. 3. (Fam.; despre sonerie) A suna.

ŢÂŞNÍ (onomatopeic) vb. IV intranz. **1.** (Despre lichide, abur) A ieşi cu presiune (printr-o crăpătură sau printr-o deschizătură). ✦ A sări, a împroşca. **2.** (Despre persoane) A intra (sau a ieşi de) undeva brusc, pe neaşteptate, a sări. 3. A se ivi, a surveni pe neaşteptate; a izbucni.

ŢÂŢĂ (lat. *tittia) s.f. **1.** (Pop.) Mamelă. ✧ *Copil de ţâţă* = sugar. **2.** (Pop.) Gurguiul urciorului. **3.** *Ţâţa vacii* = varietate de struguri.

ŢÂŢÂNĂ (lat. *titina) s.f. **1.** Balama de uşă sau de fereastră. **2.** Porţiunea în care cele două valve ale unei scoici sunt legate printr-un ligament elastic.

ŢEÁPĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Par lung, cu unul dintre capete ascuţit (care se folosea în trecut ca instrument de tortură); partea ascuţită a parului. **2.** Prelungirea ascuţită, ţepoasă, la spicele cerealelor. ✦ (La pl.) Resturile tulpinilor unor păioase, rămase în pământ după cosirea lanului. 3. Ghimpe, aşchie.

ŢEÁPĂN, -Ă (< sl.) adj. **1.** Care nu se mlădiază, care nu se îndoaie; rigid, tare. ✦ Fig. Încremenit, înlemnit; *p. ext.* inert, mort. **2.** (Pop.) Solid, trainic. 3. Viguros; voinic, robust.

ŢEÁSTĂ (< lat. *testa*) s.f. (Pop.) **1.** Craniu. **2.** Carapace.

ŢEÁVĂ (< sl.) s.f. Piesă de metal, de sticlă, de material plastic etc., cilindrică şi goală în interior, care se realizează prin deformare plastică, prin sudură sau prin turnare (mai ales din materiale neferoase) şi se foloseşte pentru transport de fluide, în construcţii etc.; tub **(4)**. ✦ Parte a unei arme de foc în formă de tub, prin care pleacă proiectilul. ✧ *Ţ. de extracţie* = ţeavă de oţel, cu diametrul relativ mic, utilizată la sondele de extracţie a petrolului în vederea formării unei conducte (coloana de *ţ. de e.*) prin care se realizează curgerea fluidelor de la stratul productiv la suprafaţă; tubing. ✦ Organ de maşină constituit dintr-un segment de tub metalic, rigid, în general fără muchii (ex. ţ. de admisie, ţ. de eşapament etc.). ✦ Tub cilindric sau conic, având suprafaţa netedă sau cu rifluri, folosit în întreprinderile textile ca suport pentru înfăşurarea firelor.

ŢEBEA, sat în com. Baia de Criş, jud. Hunedoara, unde se află gorunul lui Horea şi mormântul lui Avram Iancu.

ŢECHIN (< it. *zecchino*) s.m. Veche monedă de aur arabă şi italiană.

ŢEDENBAL, Yumjaaghiin (n. 1916), om politic mongol. Comunist. Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1952–1974). Preşedinte al Prezidiului Marelui Hural Popular al Republicii Populare Mongole (şef al statului: 1974–1984).

ŢEL (< magh., germ.) s.n. Punct, loc unde vrea să ajungă cineva; *p. ext.* punct final, scopul, ţinta către care năzuieşte cineva.

ŢÉLINĂ^1 (< ngr.) s.f. Plantă legumicolă bienală, din fam. Apiacee, cu frunze mari, penat-sectate *(Apium graveolens)*. Rădăcina şi frunzele sunt folosite în alimentaţie.

ŢÉLINĂ^2 (< bg., scr.) s.f. **1.** Teren cu vegetaţie ierboasă spontană (păşuni naturale) sau cultivat (păşuni semănate). **2.** Teren nelucrat, pârloagă.

ŢEPELEA, Gabriel (n. 1916, Borod, jud. Bihor), filolog, istoric literar şi om politic român. M. de onoare al Acad. (1993). membru al Partidului Naţional-Ţărănesc. Contribuţii la studierea limbii şi literaturii române („Contribuţia Noului Testament de la Băgrad la dezvoltarea limbii române literare", „Pentru o nouă istorie a literaturii şi culturii române vechi"). Deţinut politic.

ŢEPENEAG, Dumitru (n. 1937, Bucureşti), scriitor român. Stabilit în Franţa (1975). Membru fondator şi teoretician al „grupului oniric" (1966). Proză scurtă promovând această estetică („Aşteptare"). Romane de factură textualistă, postmodernă, în franceză („Zadarnică e arta fugii", „Cuvântul nisiparniţă"). Traduceri.

ŢEP s.m. Denumire dată unor formaţiuni de protecţie scurte, subţiri, ascuţite, dure, prezente pe diverse organe ale plantelor sau la unele animale (ex. arici). Folosit uneori ca sinonim pentru *spin.*

ŢEPU, com. în jud. Galaţi, pe râul Berheci; 2 665 loc. (2008).

ŢEPÚŞĂ s.f. **1.** Par ascuţit, ţeapă; vârf ascuţit al unui par. **2.** Aşchie mică.

ŢESÁLĂ (< bg., scr.) s.f. **1.** Perie din metal, cauciuc sau plastic cu care se curăţă pielea şi părul vitelor. **2.** Grapă uşoară, cu colţi deşi şi lungi, folosită mai ales pentru curăţirea păşunilor naturale.

ŢESĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Lucrător care lucrează la un război de ţesut; persoană care se ocupă cu ţesutul.

ŢESĂTORÍE s.f. Întreprindere sau secţie a unei întreprinderi în care se fabrică ţesăturile.

ŢESĂTÚRĂ s.f. **1.** Produs textil (pânză, stofă etc.) obţinut prin împletirea în diverse moduri a firelor de urzeală, dispuse longitudinal, cu firele de bătătură, dispuse transversal. ✦ Reparaţie făcută la un obiect de îmbrăcăminte prin împletirea firelor de aţă cu acul. **2.** Mod în care este ţesută o pânză, o stofă etc.

ŢÉSE (lat. *texere*) vb. III **1.** Tranz. A realiza o ţesătură **(1)**, cu ajutorul războiului de ţesut. ✦ A face cu acul o ţesătură pentru a cârpi ceva. ✦ A broda. **2.** Tranz. (Despre păianjen) A-şi face pânză. **3.** Refl. Fig. A se întretăia. ✦ A se îmbina. **4.** Tranz. Fig. A plănui, a urzi o intrigă, un complot etc.; a unelti.

ŢEST (lat. *testum) s.n. **1.** Obiect de lut sau de metal, în formă de clopot, cu care se acoperă pâinea, mălaiul etc. puse la copt pe vatra încinsă. **2.** (ZOOL.) Carapace, schelet extern.

ŢESTÓS, -OÁSĂ adj. Care are, care este acoperit cu un ţest **(2)**. ✧ *Broască ţ.* v. *broască.*

ŢESÚT s.n. **1.** Faptul de a ţese; meşteşugul ţesătoriei. **2.** Ţesătură **(1)**. 3. (HIST.) Complex de celule, de sinciţii şi de substanţă fundamentală, diferenţiat din punct de vedere biochimic, structural şi funcţional în vederea îndeplinirii unei funcţii comune (ex. ţ. epitelial, ţ. adipos, ţ. subcutanat. ţ. conjunctiv).

ŢEŢCHEA, com. în jud. Bihor, pe Crişu Repede; 3 063 loc. (2008).

ŢIBANA, com. în jud. Iaşi, pe râul Socovăţ; 7 715 loc. (2008).

ŢIBĂNEŞTI, com. în jud. Iaşi, pe râul Socovăţ; 7 832 loc. (2008).

ŢIBLEŞULUI, Munţii ~, masiv muntos în NV Carpaţilor Orientali, între obârşia Lăpuşului (la V) şi Valea Sălăuţei (la E). Alt. max.: 1 839 m (vf. Ţibleş).

ŢIBUCANI, com. în jud. Neamţ, pe râul Umbrari; 4 475 loc. (2008).

ŢICHINDEAL, Dimitrie (1775–1818, n. Becicherecu Mic, jud. Timiş), cărturar iluminist român. A sprijinit dezvoltarea şcolilor naţionale în Banat. Autorul primei colecţii de fabule româneşti („Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături"). Traduceri de opere didactice şi moralizatoare.

ŢICLEÁN s.m. Pasăre insectivoră căţărătoare, sedentară, din ordinul paseriformelor, puţin mai mare decât o vrabie, cu cioc conic, drept, şi cu penajul cenuşiu pe spate şi alburiu pe pântece; ţoi^1 *(Sitta europaea)*. Se mai numeşte *ţiclete*.

ŢICLENI, oraş în jud. Gorj, la poalele dealurilor Bran; 5 288 loc. (2008). Expl. petrolului..Vestigii daco-romane. Oraş din 1968.

ŢIFEŞTI, com. în jud. Vrancea, în Subcarpaţi, la poalele Măgurii Odobeşti; 5 265 loc. (2008). Centru viticol. Aici au fost descoperite o aşezare şi o necropolă carpică (sec. 3 d.Hr.).

ŢIGÁIE s.f. Rasă de oi autohtonă, cu lână semifină (3–5 kg anual) cu o producţie anuală de lapte de c. 70–90 l şi cu o greutate corporală de c. 40–50 kg (la berbeci 60–75 kg).

ŢIGÁN (< bg., scr.) s.m. (La pl.) Denumire a unei populaţii originare din NV Indiei, care a migrat, începând din sec. 5 în Persia, Asia mediteraneană şi Imp. Bizantin. De aici, în sec. 10–14, au pătruns în SE şi centrul Europei şi în N Africii, în sec. 15 în apusul Europei (în special în Pen. Iberică), iar în sec. 19 şi în cele două Americi. Primele menţiuni despre ţ. în Ţările Române datează din sec. 14. Limba vorbită de ţ. face parte din familia de limbi indo-europene. Mai sunt numiţi şi *romi*. (Şi la sg.) Persoană care aparţine acestui grup.

ŢIGÁRĂ (< germ.) s.f. **1.** Tutun mărunţit şi rulat într-o foiţă de hârtie; ţigaretă. **2.** *Ţ. de foi* = sul obţinut din frunze întregi de tutun de calitate superioară, supuse unor operaţii speciale de prelucrare şi folosit pentru fumat; ţigară de foi, trabuc.

ŢIGARÉT (< [*port*] *ţigaret*) s.n. Obiect de forma unui cilindru subţire (îngustat la unul dintre capete), în care se introduce ţigara.

ŢIGARÉTĂ (< germ.) s.f. Ţigară **(1)**.

ŢIGĂNAŞI, com. în jud. Iaşi, pe Jijia; 4 472 loc. (2008).

ŢIGĂNEŞTI, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 5 404 loc. (2008). Pe terit. com. se află Mănăstirea Ţ. (de maici) (1776) cu o biserică de lemn Adormirea Maicii Domnului. Picturi executate în 1853 de Eftimie egumenul în stil neobizantin.

ŢIGĂNÚŞ s.m. **1.** Diminutiv al lui ţigan. **2.** (ZOOL.) Peşte teleostean din ape mocirloase, lung până la 12 cm, cu spatele negru, cu numeroase pete mici pe tot corpul *(Umbra krameri)*. **3.** Pasăre călătoare din ordinul ciconiiformelor, cu cioc lung şi curbat în jos, cu pene negre cu reflexe ruginii şi verzi *(Plegadis falcinellus)*.

ŢIGĂRÁR (< *ţigară*) s.m. Insectă coleopteră, dăunătoare, de 5–9 mm lungime, verde-albăstruie cu reflexe metalice vii; femela depune ouăle în frunzele de viţă de vie, de păr, tei, plop etc., pe care le răsuceşte în formă de ţigară *(Byctiscus betulae)*.

ŢÍGLĂ (< scr., germ.) s.f. Piesă de argilă arsă, de sticlă sau de mortar de ciment, având forma unei plăci, folosită pentru executarea învelitorilor de acoperiş. Ca formă, se deosebesc: ţ. solz şi ţ. cu jgheab.

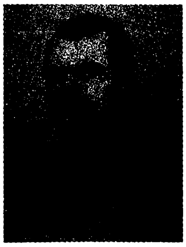

Dimitrie Ţichindeal

Ion Ţiriac

ŢIMÍR (< magh.) s.n. (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova) Călăuză sau însoţitor oficial al călătorilor străini de la hotare până la curtea domnească.

ŢINCVÁIS (< germ.) s.n. (Pop.) Pigment alb pentru vopsit; alb de zinc.

ŢINE (lat. *tenere*) vb. III **I. 1.** Tranz. A avea ceva în mână, în braţe etc. (şi a nu lăsa să scape). ✦ (Determinat, de obicei, prin „în braţe") A cuprinde în braţe; a îmbrăţişa. **2.** Tranz. A sprijini, a susţine (un obiect, o persoană) să nu cadă. **3.** Tranz. A cuprinde, a purta; a suporta. **4.** Refl. A se agăţa, a se prinde de ceva sau de cineva. ✦ A se menţine (undeva, pe ceva) fără să cadă; a sta, a rezista. ✦ Intranz. şi refl. A fi bine înţepenit; a dura. **II. 1.** Refl. (Urmat de determinări introduse prin prepoziţia „de", „după") A urmări insistent (cu dragostea, cu simpatia etc.) pe cineva; a nu-l părăsi nici o clipă sau a-l urmări pretutindeni. **2.** Refl. A se lega unul de altul, a se înşirui. **3.** Refl. A se îndeletnici cu ceva, a fi (prea mult) preocupat de ceva. **4.** Intranz. a face parte, a fi piesă componentă dintr-un tot; (despre unelte) a aparţine unui sortiment, unei garnituri. ✦ A aparţine, a depinde, a fi legat de... ✦ A fi de competenţa, de datoria cuiva. **5.** Intranz. (Urmat de determinări introduse prin prep. „la") A avea o afecţiune pentru cineva sau pentru ceva; *p. ext.* a iubi. ✦ A fi de partea cuiva, a-i da dreptate. **6.** Intranz. A dori în mod special. **III.** Tranz. **1.** A face ca o parte a corpului sau corpul să stea (mai mult timp) într-o anumită poziţie. **2.** A ţine pe loc; a opri, a reţine. ✦ Tranz. şi refl. A (se) stăpâni, a (se) înfrâna, a (se) domina. **IV. 1.** Tranz. A păstra, a conserva. ✦ A opri, a rezerva ceva pentru cineva. ✦ A menţine vreme îndelungată o calitate. **2.** Tranz. A urma o anumită direcţie, un anumit drum etc. **3.** Tranz. A respecta, a urma anumite precepte, legi etc. ✦ A sărbători. ✦ Refl. A nu se abate de la ceva. **4.** Refl. A se comporta bine, a rămâne ferm; a rezista. ✦ Intranz. A fi durabil, rezistent. ✦ Refl. şi tranz. A (se) menţine; a trăi. **V.** Tranz. **1.** A avea în stăpânire ceva. ✦ Spec. A deţine pe timp limitat o proprietate. **2.** A avea pe cineva în subordinea, în slujba sa. **3.** A avea în mod obişnuit, în magazin, o marfă de vânzare. **4.** A suporta cheltuielile necesare întreţinerii unei case, unei proprietăţi etc. ✦ Tranz. şi refl. A (se) întreţine; a (se) hrăni. **VI. 1.** Intranz. A dura, a dăinui. **2.** Tranz. A face să dureze o anumită perioadă de timp; a prelungi. ✦ A continua să... a nu se opri (din).... **VII.** Tranz. A convoca o şedinţă, o adunare. **VIII.** Tranz. şi refl. A (se) considera, a (se) socoti, a (se) crede.

ŢINTÁR (< *ţintă*) s.n. Joc în care jucătorii mută, după anumite reguli, nişte piese pe un suport cu un desen special; moară.

ŢINTÁURĂ (< germ., lat.) s.f. (BOT.) Plantă erbacee medicinală din fam. Gentianacee cu flori roşii, cu fructul o capsulă *(Centaurium umbellatum)*. Sin fierea-pământului.

ŢÍNTĂ (< sl.) s.f. **I 1.** Cui scurt cu floarea mare, cu care se ornează diverse piese de pielărie, tapiţerie şi uneori de îmbrăcăminte. **2.** Mică pată albă pe fruntea cailor sau a vitelor; steluţă, stea. **II. 1.** Semnul sau locul în care se ocheşte; *p. ext.* ţintire, ochire. ✦ Ceea ce este sau devine obiect al atenţiei, al acţiunii sau privirii cuiva. **2.** Fig. Loc. sau scop către care tinde cineva; scop final, ţel, obiectiv. ✧ Loc. *Fără ţintă* = fără scop, în neştire, razna. **3.** Obiect de ochire, fix sau în mişcare, utilizat în tirul sportiv. **4.** Spaţiul de deasupra barei orizontale şi dintre barele verticale la jocul de rugbi. ✧ *Teren de ţ.* = spaţiu care cuprinde limitele laterale ale terenului din spatele stâlpilor porţii la jocul de rugbi, având o adâncime care variază între 22 şi 12 m şi în care se marchează încercările.

ŢINTEŞTI, com. în jud. Buzău, pe râul Negreasca; 4 550 loc. (2008).

ŢINTÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi intranz. A ochi un obiectiv cu o armă. ✦ Fig. A viza pe cineva sau ceva printr-o aluzie. **2.** Tranz. A-şi fixa privirea asupra cuiva; a ţintui **(2)**. **3.** Tranz. şi intranz. Fig. A aspira, a năzui să atingă un anumit scop; a avea în vedere un ţel.

ŢINTIRÍM (< magh.) s.n. (Reg.) Cimitir.

ŢINTUÍ vb. IV tranz. **1.** A fixa, a bate ceva în ţinte **(I. 1)**, în cuie; a pironi. ✦ (Pop.) A înfige, a bate ţinte **(I. 1)** sau cuie în ceva. ✦ Fig. A obliga pe cineva să rămână imobilizat, nemişcat. **2.** Fig. A ţinti **(2)**.

ŢÍNUT (< *ţine*) s.n. **1.** (În Ev. Med. în Moldova) Unitate administrativ-teritorială corespunzătoare jud. din Ţara Românească. **2.** Loc, reg., cuprins (delimitat prin anumite caracteristici). **3.** (Înv.). Ţară.

ŢINÚTĂ (< *ţine,* după fr. *tenue*) s.f. **1.** Poziţie a corpului. ✦ Fel de a fi sau de a se comporta; comportare, atitudine. ✦ Manieră de a se prezenta, mod de a se îmbrăca al unei persoane; *p. ext.* îmbrăcăminte, costum, uniformă. ✧ *Ţ. de ceremonie* = îmbrăcăminte, uniformă pentru anumite solemnităţi. *Ţ. de seară* = îmbrăcăminte de gală, pentru spectacole sau reuniuni care au loc seara. *Ţ. de campanie* = echipamentul unui ostaş în timpul campaniei. **2.** (LINGV.) Fază a actului articulator în care organul vocal păstrează o anumită poziţie.

ŢIOLKOVSKI, Konstantin Eduardovici (1857–1935), savant rus. Unul dintre fondatorii astronauticii. A pus bazele teoriei zborului rachetelor cosmice, a trenurilor de rachete, a sateliţilor artificiali şi a preconizat staţiile extraterestre ca puncte de plecare în călătoriile interplanetare („Explorarea spaţiului cosmic cu aparate reactive", 1903).

ŢIPÁ vb. I intranz. **1.** A scoate strigăte puternice, ascuţite (de durere, de spaimă); a zbiera, a urla. ✦ A vorbi foarte tare, manifestându-şi nemulţumirea, enervarea; a se răsti. **2.** Fig. (Fam.; despre culori, obiecte colorate) A fi foarte strident, a impresiona neplăcut.

ŢIPĂR s.m. Peşte teleostean, lung de 18–25 cm cu corpul acoperit cu solzi mărunţi şi cu un strat de mucus, cu 10 mustăţi la gură *(Misgurnus fossilis)*; chişcar. Trăieşte în bălţi.

ŢÍPĂT s.n. Strigăt puternic şi ascuţit; urlet, răcnet.

ŢIPĂTÓR, -OÁRE adj. (Despre voce) Strident. ✦ Fig. (Fam.; despre culori, lumină) Prea viu, prea intens; violent, strident.

ŢIPÉNIE (< *ţipa*) s.f. (În construcţii negative) Fiinţă, vietate.

ŢIPIRÍG^1 s.m. Plantă erbacee perenă din fam. ciperaceelor, înaltă de 50–150 cm, cu frunze reduse la teci şi cu spiculeţe multiflore, dispuse în inflorescenţă *(Schoenoplectus tabernaemontani)*. Creşte prin bălţi, lacuri, mlaştini, locuri umede.

ŢIPIRÍG^2 (< scr.) s.n. (CHIM.) (Pop.) Clorură de amoniu.

ŢÍPLĂ (< ngr.) s.f. Foiţă de tipul celofanului, obţinută prin prelucrarea seroaselor de bovină.

ŢIRIAC, Ion (n. 1939, Braşov), jucător român de tenis. Campion mondial universitar (1965). De trei ori finalist al Cupei Davis (1969, 1971, 1972). Câştigător a numeroase turnee internaţionale. Preşedinte al Comitetului Olimpic Român (1997–2004). Om de afaceri.

ŢÍTERĂ (< germ.) s.f. Instrument muzical popular, cu coarde, răspândit în Europa Centrală. Sunetele sunt produse prin ciupirea coardelor.

ŢIŢÉI s.n. Petrol.

ŢIŢÉICA 1. Gheorghe Ţ. (1873-1939, n. Turnu Severin), matematician român. Acad. (1913). Iniţiatorul unor capitole din geometria diferenţială proiectivă şi afină („Geometria diferenţială proiectivă a reţelelor", „Introducere în geometria diferenţială proiectivă a curbelor"). A descoperit noi categorii de suprafeţe, curbe şi reţele care îi poartă numele. În ultima parte a vieţii a studiat geometria curbelor şi transformărilor conforme. 2. **Şerban Ţ.** (1908-1986, n. Bucureşti), fizician român. Fiul lui Ţ. (1). Acad. (1955). Studii şi cercetări în domeniile mecanicii cuantice, fizicii statistice, termodinamicii, electromagnetismului, fizicii nucleare şi particulelor elementare. A dat o formulare relativist-invariantă a ecuaţiilor de evoluţie a unor colective de particule punctuale încărcate cu sarcini electrice, precum şi o formulare covariantă a legilor statistice.

ŢIŢEŞTI, com. în jud. Argeş, pe Râu Târgului; 4 799 loc. (2004). Mănăstirea Valea (sec. 16), cu adăugiri şi transformări din sec. 18-19.

ŢOI^1 s.m. (ORNIT.) Ţiclean.

ŢOI^2 s.n. Păhărel de forma unei sticluţe cu gâtul lung şi îngust, din care se bea ţuică sau rachiu; conţinutul unui asemenea pahar.

ŢOIU, Constantin (n. 1923, Urziceni), scriitor român. Romane abordând problemele de conştiinţă şi condiţia de martor cu obsesia adevărului („Galeria cu viţă sălbatică", roman politic cu dimensiune filozofică, notabil şi prin fineţea compoziţională şi stilistică, „Însoţitorul"). Eseuri („Destinul cuvintelor").

ŢOPESCU, Cristian (n. 1937, Bucureşti), ziarist şi comentator sportiv. În perioada 1967-1983, a realizat cu profesionalism şi farmec numeroase transmisiuni sportive ale unor competiţii sportive de maximă importanţă. Director al cotidianului „Pro Sport" (din 2003). Publicistică.

ŢOL^1 (< germ.) s.m. Unitate de măsură pentru lungime folosită în Anglia şi S.U.A., egală cu 25,4 mm; se foloseşte în special pentru fileturi şi diametre; inch.

ŢOL^2 (< ngr.) s.n. Ţesătură groasă de lână piuată, folosită la ţară ca pătură sau pelerină.

ŢOPA, Vladimir (n, 1929, Hotin), fizician român. M. coresp. al Acad. (1993). Studii privind reacţiile fotochimice în medii lichide şi solide, împrăştierea luminii de Mie, creşteri de cristale ionice şi oxidice cu aplicaţii practice, obţinerea ionilor negativi de metale grele.

ŢÚCĂRĂ (< germ.) adj. *Fasole* ~ = soi de fasole cu păstăile subţiri, de culoare galbenă.

Şerban Ţiţeica

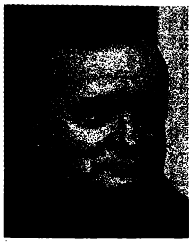

Cristian Ţopescu

ŢUCULESCU, Ion (1910-1962, n. Craiova), pictor român. După peisaje de viziune expresionistă şi interioare ţărăneşti de un colorit strălucitor, a evoluat treptat spre modalităţi de expresie dominate de prezenţa unor elemente ornamentale folclorice, cu puternice accente simbolice şi de mare intensitate emoţională („Noaptea la Ştefăneşti", „Marină cu fluturi", „Testamentul meu plastic").

ŢUGLUI, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 2 889 loc. (2004).

ŢUGÚI s.n. Creştet de formă conică al unui munte, sau al unui deal; pisc; *p. ext.* capăt ascuţit, îndreptat în sus, al unor obiecte.

ŢUGULEA, Andrei (N. 1928, Unteşti), inginer român. Acad. (1999). Contribuţii importante privind metoda încadrării soluţiilor ecuaţiei lui Laplace, câmpuri electromagnetice cvasistaţionare în conductoare masive, introducerea parametrilor tranzitorii în circuitele electrice cu efect de câmp, stabilirea unor ecuaţii de propagare bidimensionale pentru structurile planare de microunde.

Ion Ţuculescu: „Peisaj de la ţară"

ŢÚICĂ (< scr.) s.f. Băutură alcoolică obţinută prin fermentarea şi distilarea unor fructe (în special prune).

ŢÚNDER (< germ.) s.n. Strat de oxid negru format la suprafaţa unei piese de oţel în timpul încălzirii la temperaturi înalte (forjare, tratament termic); scorie.

ŢÚNDRĂ (< magh.) s.f. Zeghe, suman (1).

ŢURAI, Ion (1907-1970, n. Bucureşti), chirurg român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuţii în domeniul chirurgiei gastrice, căilor biliare, pancreasului („Cercetări privind hipertrofia prostatei", „Chirurgia pancreasului", „Rupturi traumatice ale diafragmului")s.

ŢURCÁNĂ s.f. Rasă de oi autohtonă, cu lâna lungă, groasă şi aspră, având mai multe varietăţi; albă, neagră, brumărie.

ŢÚRCĂ s.f. Numele unui joc de copii.

ŢURLEA 1. Petre Ţ. (n. 1947, Filipeştii de Pădure, jud. Prahova), istoric şi publicist român. Lucrări de cercetare privind epoca contemporană („Ip şi Trăznea", „Partidul Liberal-Tătărescu", „Transilvania de Nord-Est 1944-1952"). Contribuţii la editarea corespondenţei lui Nicolae Iorga. 2. **Stelian Ţ.** (n. 1946, Filipeştii de Pădure, , jud. Prahova), scriitor şi ziarist român. Frate cu **Ţ. (1)**. Romane („Pavană în peisaj marin"), literatură pentru copii („Călătorie fantastică în vreme de eclipsă", „Planeta portocalie"), note de călătorie, publicistică.

ŢÚRŢUR (ŢÚRŢURE) (onomat.) s.m. 1. Sloi mic de gheaţă, prelung şi ascuţit la vârf, format prin îngheţarea imediată a apei care se scurge (la marginea streşinilor, a ramurilor etc.). 2. Ţeavă prin care curge apa (la o fântână).

ŢUŢEA, Petre (1902-1991, n. Boteni, jud. Muscel), gânditor şi orator român. Reflecţii, în manieră socratică, asupra unor teme filozofico-religioase: omul, cunoaşterea, iubirea, Dumnezeu („Philosophia perennis", „Între Dumnezeu şi neamul meu", „Omul. Tratat de antropologie creştină"). Deţinut politic.

ŢUŢORA, com. în jud. Iaşi, pe Prut; 2 053 loc. (2008). Aici a avut loc în sept. 1620 o luptă între oastea moldo-polonă şi cea turcă, încheiată cu victoria celei din urmă, care avea şi ajutorul tătarilor.

ŢUŢUGAN, Florea (1908-1960, n. Orodel, jud. Dolj), logician român. Contribuţii în domeniul silogisticii clasice („Probleme de logică", „Silogistica judecăţilor de predicaţie").

ŢUŢUIANU, cel mai înalt vârf din m-ţii Măcin (467 m).

ŢVET (TSVET), Mihail Semionovici (1872-1919), botanist rus. Contribuţii importante la studiul pigmenţilor vegetali; a pus la punct un procedeu foarte eficient de separare a amestecurilor de substanţe, *cromatografia* de absorbţie.

Uu

U s.m. invar. **1.** A douăzeci şi şasea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (vocală închisă, rotunjită, posterioară). **2.** Simbol chimic pentru *uraniu*.

U2, grup rock britanic, constituit în 1978, la Dublin. Condus de Bono Vox, devine cel mai important grup rock al anilor '80. Capacitate de a crea piese simple şi intense, cu efect sigur („Pride", „With Or Without You", „I Still Haven't Found What I'm Looking For").

UBAC, Raoul (1910–1985), pictor şi sculptor belgian. Influenţat de suprarealism, experimentează diverse procedee de fotografiere. Operă caracterizată prin autenticitatea culorii, structurile tirmice „Două personaje".

UB40, grup reggae britanic, constituit în 1978. Formaţie mixtă, compusă din muzicieni albi şi negri. Succese în anii '80 şi '90 („Red, Red Wine").

UBICINI, Abdolonyme Honoré J. (1818–1884), istoric şi publicist francez. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească; secretar al Guvernului Provizoriu şi al Locotenenţei domneşti. Reîntors în Franţa, a sprijinit, prin presă şi prin lucrări istorice („Problema Principatelor în faţa Europei", „Principatele Unite în faţa Conferinţei"), lupta românilor pentru Unirea Principatelor. M. de onoare al Acad. Române (1871).

UBICUITÁTE (< fr.; {s} lat. *ubique* „pretutindeni") s.f. (Rar) (În religiile superioare) Atribut al divinităţii de a fi prezent peste tot în acelaşi timp; omniprezenţă.

UCAYALI, râu în Perú, unul dintre izv. Amazonului; 1 950 km. Se formează în Anzii Peruvieni şi se uneşte cu râul Marañón în amonte de Iquitos formând fl. Amazon.

UCÁZ (< rus.) s.n. (Înv.) Ordin, ordonanţă, decret.

UCCELLO (Paolo di Dono, zis ~) (1396/1397–1475), pictor italian. Lucrări într-o viziune modernă a spaţiului (tripticul „Bătălia de la San Romano"), păstrând unele legături cu tradiţiile decorative ale goticului târziu („Vânătoarea"). Contraste puternice de umbră şi lumină şi original simţ decorativ. Fresce la Domul din Florenţa.

UCEA, com. în jud. Braşov, pe Olt; 2 240 loc. (2008). Expl. de argile refractare. Staţie de c.f. Atestată documentar în 1307.

U-CENG-EN (c. 1500–1580), scriitor chinez. Proză fantastico-satirică („Călătorie spre soare-apune"), inspirată din vechi legende şi din isprăvile pelerinului Suën Dzang.

UCENÍC, -Ă (< sl.) s.m. şi f. **1.** Persoană (tânără) care învaţă o meserie urmând o şcoală profesională (de ucenici), ori care se obligă să urmeze cursurile de formare profesională şi să muncească în subordinea unui angajator, cu care a încheiat un contract de ucenicie la locul de muncă. **2.** Adept şi continuator al unui savant, al unui filozof etc.; discipol. ✦ P. ext. Începător într-o activitate ştiinţifică sau artistică.

UCENICÍE s.f. Situaţie, calitate de ucenic; timpul petrecut ca ucenic. ✦ Perioada de formare profesională, de pregătire, de instruire într-o meserie, într-o profesiune.

UCÍDE (< *occidere*) vb. III tranz. **1.** A omorî, a asasina. Refl. (Rar) A se sinucide. ✦ Fig. A nimici, a distruge. **2.** A bate zdravăn, a snopi în bătaie. ✦ (Reg.) A sfărâma, a strivi, a zdrobi.

UCÍDERE s.f. Faptul de a (se) ucide. ✧ (DR.) *U. din culpă* = infracţiune care constă în uciderea unei persoane ca urmare a nerespectării dispoziţiilor ori a măsurilor de prevedere în exercitarea unei profesiuni sau meserii.

UCIGÁŞ, -Ă s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Persoană care a ucis sau care a încercat să ucidă pe cineva; asasin. **2.** Adj. Care ucide, ucigător.

UCRAINA, stat în Europa de Est, cu ieşire la Marea Neagră; 603 000 km²; 47 732 000 loc. (2004). Limba oficială: ucraineană. Religia: creştină (ortodocşi 30,8%, greco-catolici 7%, protestanţi 3,6%, romano-catolici 1,2%), iudaică 0,9%; alte credinţe şi atei 56,5%. Cap.: *Kiev*. Oraşe pr.: Harkov, Dnipropetrovsk, Odessa, Doneţk (Iuzovka), Zaporojie, Lvov, Krivoi Rog. Este împărţit în 24 regiuni, 2 municipalităţi şi republica autonomă Crimeea. *Relief.* Cea mai mare parte a terit. **U.** aparţine sectorului SV al C. Est-Europene, cu porţiuni mai înalte în V (pod. Podoliei, 471 m) şi în E (colinele Doneţului). O mică parte a **U.** transcarpatice aparţine morfologic C. Panonice. Munţii ocupă spaţii restrânse: Carpaţii Păduroşi în V (vf. Hoverla, 2 061 m, alt. max. din ţară) şi m-ţii Iaila în S pen. Crimeea. *Clima* temperată prezintă un continentalism în creştere de la V la E. Pe litoralul sudic al pen. Crimeea, clima are o nuanţă subtropicală. *Hidrografie.* Niprul, care drenează prin afl. săi 1/2 din terit. ţării, Nistrul şi Bugul de Sud. În E, Doneţul străbate un mare bazin carbonifer (Donbass), iar în V, în Carpaţi, îşi au izvoarele Tisa, Prutul şi Siretul. În extremitatea de SV, **U.** are ieşire la Dunăre. Păduri. Parcul Naţional Askania Nova cu vegetaţie de stepă. *Resurse de subsol*: cărbuni superiori, min. de fier, de titaniu, zirconiu, mangan, uraniu, sare, săruri de potasiu. *Economie.* Ind. produce: energie electrică, oţel, laminate, alumină, sodă calcinată, utilaje ind., autovehicule şi avioane, produse petrochimice, îngrăşăminte chimice, ciment, textile, confecţii, prod. alim. Viticultură (pen. Crimeea, reg. Odessa-Kherson), pomicultură. Se cultivă: grâu, porumb, secară, ovăz, mei, sfecla de zahăr, floarea-soarelui, soia, cartofi, legume ş.a. Se cresc efective însemnate de bovine, porcine, ovine, caprine; pescuit. Apicultură. *Obiective turistice:* capitala ţării, Kiev, Pecerska lavra - cel mai vechi lăcaş religios al ţării; oraşul-port Odessa, pen.Crimeea cu Bahcisarai (reşedinţa hanilor crâmleni), staţiunile Ialta, Jevpatorija, Aluşta, Livadia, Alupka ş.a. Moneda: 1 Hryvnya = 100 Kopieki. – *Istoric.* Terit. **U.** este locuit, succesiv, în milen. 1 î.Hr. de păstori nomazi indo-europeni - cimerieni, sciţi, sarmaţi, iar în milen. 1 d.Hr. este străbătut de populaţiile migratoare în drumul lor spre Apus - goţi, huni, avari, bulgari, kazari, unguri, apoi pecenegi, uzi şi cumani. În a doua jumătate a milen. 1 d.Hr., **U.** este populată de triburile slavilor de răsărit, care constituie, în sec. 9, primul stat rus cu centrul la Kiev (Rusia Kieveană) care, în vremea domniilor lui *Vladimir I Sveatoslavici* (980–1015) şi *Iaroslav I cel Înţelept* (1016–1054), atinge apogeul puterii şi strălucirii culturale. În 988, Vladimir I se creştinează, ortodoxismul preluat prin intermediul Bizanţului devenind noua religie de stat. În sec. 12–13, Rusia Kieveană se destramă în mai multe cnezate, facilitând, astfel cucerirea ţării (1237–1240) de către mongoli, care întemeiază aici Hanatul Hoardei de Aur. În sec. 14–16, centrul de putere al slavilor răsăriteni se va deplasa, spre NE, în reg. Moscovei. În sec. 14, Marele Ducat al Lituaniei profită de decăderea Hoardei de Aur pentru a anexa cea mai mare parte a **U.**, iar Polonia ocupă, după 1340, cnezatul Halîci-Volînia. După reunirea Poloniei şi Lituaniei, în timpul domniei lui Vladislav II Jagiełło (1386), practic întregul terit. ucrainean (cu excepţia stepelor sudice) se află, pentru

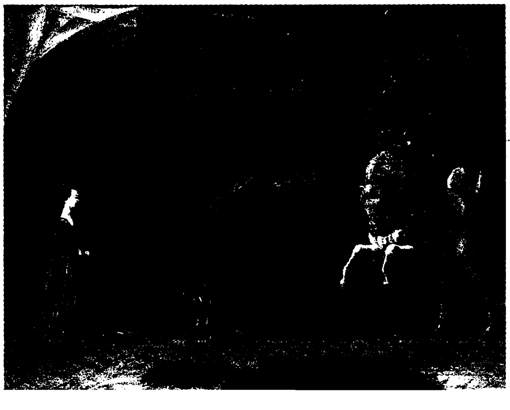

Uccello: „Sf. Gheorghe şi balaurul"

mai bine de două secole și jumătate, între hotarele statului polono-lituanian. În 1475, Hanatul tătar al Crimeii se recunoaște vasal Imp. Otoman, permițând extinderea influenței turce și asupra zonelor nord-pontice. Cazacii apuseni din reg. Niprului, aflați sub autoritatea nominală a Poloniei, ca apărători ai hotarelor de SE de atacurile turco-tătare, se răscoală, în 1648, sub conducerea hatmanului *Bogdan Hmelnițki*, împotriva autorității poloneze. Prin Tratatul de la Pereiaslavl (1654), B. Hmelnițki proclamă unirea U. cu Rusia în schimbul recunoașterii unei largi autonomii. Tratatul de la Andrussovo (1667), care încheie Războiul ruso-polon (1654–1667), recunoaște înglobarea terit. de la răsărit de Nipru (cu orașul Kiev) în Imp. Rus. Anularea treptată a autonomiei cazacilor ucraineni de către Rusia duce la alianța hatmanului ucrainean Mazeppa cu Carol XII al Suediei, dar bătălia de la Poltava (1709) pune capăt acestei încercări de emancipare. Prin Sinodul de la Brest (1596), o parte a Bisericii ortodoxe ucrainene din Polonia acceptă unirea cu Biserica catolică; Biserica unită ucraineană (greco-catolică) va fi supusă unor grele persecuții de către autoritățile ruse și apoi sovietice. Prin anexarea Hanatului Crimeii de către Ecaterina II, în 1783, partea de S a U. este inclusă astfel în Imp. Rus. În urma celor trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), U. apuseană și Volînia sunt anexate de către Imp. Rus, iar Galiția (fostul Halici) revine Austriei. În pofida politicilor de rusificare sau germanizare, sec. 19 este marcat de afirmarea unei identități culturale proprii și de avântul mișcării de emancipare națională. În mart. 1917, după abdicarea țarului Nicolae II, puterea este preluată la Kiev de un Parlament național (Rada), care proclamă autonomia (dec. 1917), apoi independența U. față de Rusia (ian. 1918). Bolșevicii constituie la Harkov un guvern provizoriu, care proclamă Republica Ucraineană Sovietică (dec. 1917) și în numele căruia Armata Roșie ocupă, în febr. 1918, o mare parte a U. Prin Pacea de la Brest-Litovsk (3 mart. 1918), dintre Puterile Centrale și Rusia Sovietică, aceasta renunță la U., dar Lenin denunță tratatul la 13 nov. 1918. În anii 1918–1920, U. este unul dintre principalele teatre de luptă ale războiului civil. Prin pacea de la Riga, care pune capăt războiului dintre Polonia și Rusia Sovietică (18 mart. 1921), partea de apus a U. (Volînia și Galiția) intră în componența statului polonez. După victoria Armatei Roșii, R.S.S. Ucraineană devine, între 1922 și 1991, parte componentă a U.R.S.S., limba ucraineană fiind recunoscută ca o limbă de stat în cadrul acestei republici. După o scurtă perioadă de încurajare a identității ucrainene (1925–1932), Stalin promovează o politică insidioasă de rusificare, foametea din anii colectivizării și represiunea stalinistă provocând, în epoca interbelică, 6–7 mil. de victime. După ocuparea (în virtutea Pactului Molotov-Ribbentrop) a Poloniei orientale de către Armata Sovietică (sept. 1939), acest terit. este inclus în R.S. Bielorusă și R.S.S. Ucraineană. În 1940, în componența R.S.S. Ucrainene intră Bucovina de Nord și Basarabia meridională anexate de U.R.S.S. de la România. În 1945, U. Subcarpatică, care aparținea din 1918 statului cehoslovac, este inclusă în R.S.S. Ucraineană. Teatru de război și terit. ocupat de trupele germane, U., a pierdut, în anii 1941–1944, peste 6 mil. de vieți omenești (între care și numeroși evrei), înregistrând c. 50% din toate distrugerile de război suferite de U.R.S.S. în anii celui de-al Doilea Război Mondial. În 1945 R.S.S. Ucraineană devine membru al O.N.U. N.S. Hrușciov, ucrainean de origine, trece, în 1954, Republica Autonomă Crimeea din componența R.S.F.S. Ruse în cea a R.S.S. Ucrainene. Explozia de la centrala atomo-nucleară de la Cernobîl (26 apr. 1986) reprezintă cel mai catastrofal accident nuclear al epocii postbelice, de pe urma căruia a avut de suferit o mare parte a Europei (la 15 febr. 2000, centrala a fost închisă). În anii glastnostului gorbaciovian, U. își afirmă identitatea națională, la 16 iul. 1990 fiind votată suveranitatea republicii, iar la 24 aug. 1991 este proclamată independența Republicii U. (primul președinte, Leonid Kravciuk, 1991–1994), sancționată de 90% dintre votanții referendumului din 1 dec. 1991. La 21 dec. 1991, U. semnează actul de constituire a C.S.I. U. independentă, a doua putere ec., demografică și militară după Rusia, rezultată în urma destrămării Uniunii Sovietice, este confruntată, după 1991, cu complexe probleme legate de trecerea la economia de piață, la definirea unei identități naționale și regionale, în contextul noii situații geopolitice din Europa Centrală și de Est. În 1994–1996, U. a dezafectat întregul arsenal nuclear aflat în posesia sa după dispariția U.R.S.S. (și care o transformase în a treia putere militară nucleară a globului), a semnat, la 9 iun. 1995, un prim acord cu Rusia referitor la împărțirea flotei din M. Neagră cu baza la Sevastopol, iar la 29 iun. 1996, a proclamat ucraineana singura limbă oficială a statului. Tratate de prietenie sunt semnate cu Polonia și România (1997). După parafarea, la 28 mai 1997, la capătul unor lungi tratative, a acordului ruso-ucrainean privind împărțirea flotei ex-sovietice din porturile M. Negre, la 31 mai 1997 este semnat un tratat între Rusia și U., prin care Moscova recunoaște integritatea politică și terit. a U., inclusiv apartenența la U. a Pen. Crimeea. Semnarea, la 9 iul. 1997, de către președintele ucrainean, Leonid Kucima (ales în 1944 și reales în 1999), a Parteneriatului pentru Pace cu N.A.T.O. atestă dorința U. de apropiere de statele Europei Occidentale. La 12 ian. 1999 intră în vigoare o Constituție a „Republicii autonome Crimeea, parte integrantă a Ucrainei", care acordă atribuții sporite acestui terit., locuit în majoritate de ruși, în domeniile dreptului, administrației, finanțelor și exploatării bogățiilor subsolului. Leonid Kucima, șeful statului, organizează, în apr. 2000, un referendum, contestat de opoziție și de Consiliul Europei, care aprobă extinderea prerogativelor prezidențiale, în detrimentul celor ale Parlamentului. Pe fondul relațiilor tensionate dintre președintele Kucima și opoziție, în urma votului de neîncredere al Parlamentului, prim-ministrul Victor Iușcenko demisionează (27 apr. 2001), în locul său fiind desemnat Anatoli Kinah. Între 23 și 27 iun. 2001, U. este vizitată de papa Ioan Paul II. În noul scrutin legislativ (31 mart. 2002), principalele forțe politice: partidul Pentru o Ucraină Unită, al președintelui Leonid Kucima și partidul Ucraina Noastră, al fostului premier Victor Iușcenko obțin un scor apropiat – 119 și, respectiv, 113 mandate. Anatoli Kinah este înlocuit în funcția de premier (nov. 2002) cu Victor Ianukovici. A doua putere a C.S.I. după Rusia, U. este considerată de către U.E. „un factor de stabilitate geopolitică în regiune", iar S.U.A. consideră U. „un partener strategic vital". Alegerile prezidențiale din nov. 2004 au fost invalidate de Curtea Supremă, ca fiind susceptibile de fraudă. Noul tur, desfășurat la 26 dec. 2004, a fost câștigat de Viktor Iușcenko. Noua putere, instalată la Kiev, și-a manifestat dorința apropierii de U.E. și N.A.T.O. Instabilitatea politică a marcat anii 2005–2006 și a dus la alegeri legislative anticipate (30 sept. 2007), câștigate de Partidul Regiunilor. Președintele o readuce pe Iulia Timoșenko în fruntea guvernului. În 2008 se ajunge la o nouă ruptură între cei doi și la anunțul convocării unor eventuale alegeri anticipate. Republică prezidențială.

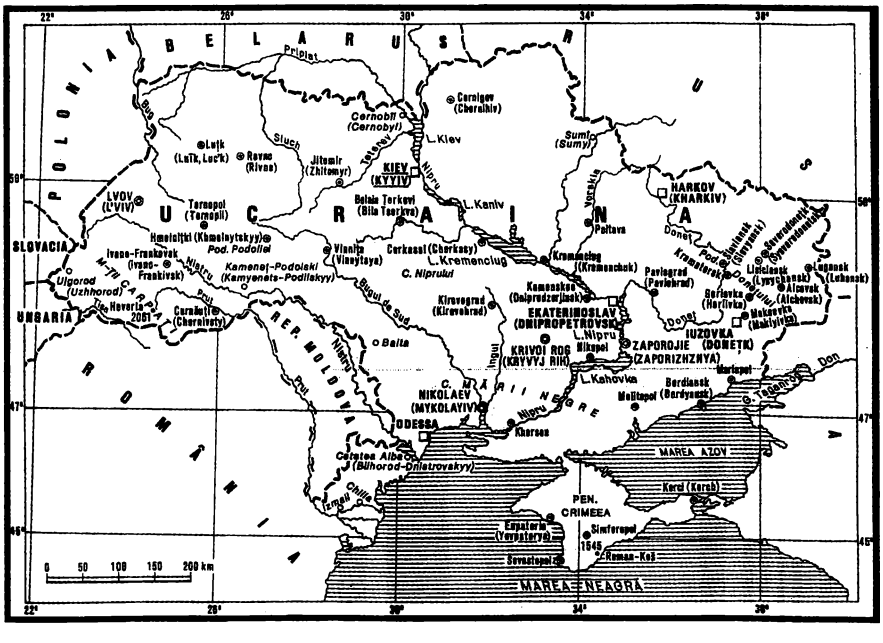
22°
26°
30°
34°
38°
50°
47°
45°
BELARUS
POLONIA
SLOVACIA
UNGARIA
ROMÂNIA
REP. MOLDOVA
RUSIA
UCRAINA
Pripiat
Bug
Sluci
Teterev
Nipru
Cernobîl (Cernobyl)
L. Kiev
KIEV (KYYIV)
Cernigov (Chernihiv)
Sumi (Sumy)
Luțk (Luĭk, Luc'k)
Rovno (Rivne)
Jitomir (Zhitomyr)
LVOV (L'VIV)
Ternopol (Ternopil)
Belaia Țerkovi (Bila Tserkva)
L. Kaniv
Vorskla
HARKOV (KHARKIV)
Poltava
Donet
Hmelnițki (Khmelnytskyy)
Pod. Podoliei
Ivano-Frankovsk (Ivano-Frankivsk)
M-ții CARPAȚI
Nistru
Kameneț-Podolski (Kamyenets-Podilskyy)
Vinnița (Vinnytsya)
Cerkasî (Cherkasy)
L. Kremenciug
C. Niprului
Kremenciug (Kremenchuk)
Slaviansk (Slovyansk)
Severodonețk (Syeverodonetsk)
Kramatorsk
Pod. Donețului
Lisiciansk (Lysychansk)
Lugansk (Luhansk)
Pavlograd (Pavlohrad)
Gorlovka (Horlivka)
Alcevsk (Alchevsk)
Uigorod (Uzhhorod)
Tisa
Hoverla 2061
Prut
Cernăuți (Chernivtsy)
Bugul de Sud
Kirovograd (Kirovohrad)
Kamenskoe (Dniprodzerjinsk)
EKATERINOSLAV (DNIPROPETROVSK)
Makeevka (Makiyivka)
IUZOVKA (DONEȚK)
Balta
L. Nipru
KRIVOI ROG (KRYVYJ RIH)
Nikopol
ZAPOROJIE (ZAPORIZHZHYA)
Ingul
Mariupol
Don
C. MĂRII NEGRE
L. Kahovka
Berdiansk (Berdyansk)
G. Taganrog
NIKOLAEV (MYKOLAYIV)
Melitopol
ODESSA
Herson
MAREA AZOV
Cetatea Albă (Bilhorod-Dnistrovskyy)
Chilia
Izmail
Kerci (Kerch)
PEN. CRIMEEA
Evpatoria (Yevpatoryya)
Simferopol
1545
Roman-Koš
Sevastopol
MAREA NEAGRĂ
0 50 100 150 200 km

UCRAINEÁN, -Ă s.m. și f., adj. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Ucrainei. De religie creștină (ortodocși). Mai trăiesc în Polonia, Slovacia, România, Canada, S.U.A., Brazilia ș.a. ✦ (Substantiva, f.) Limbă din grupul limbilor slave de răsărit, vorbită de ucraineni.

UD, -Ă (lat. *udus*) adj., s.n. 1. Adj. Îmbibat cu apă (sau alt lichid), plin de apă; pătruns de umezeală; umed, jilav. ✦ Transpirat, asudat. ✦ (Despre ochi) Scăldat în lacrimi, înlăcrimat. 2. S.n. (Pop.) Urină.

UDÁ (< lat. *udare*) vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. A umple, a îmbiba cu apă sau cu alt lichid; a înmuia ceva în apă sau în alt lichid. ✧ A stropi plante, semănături. 2. Tranz. (Despre ape curgătoare) A străbate un ținut (alimentându-l cu apă). 3. Refl. A urina.

UDA, com. în jud. Argeș, pe Cotmeana; 2 227 loc. (2008).

UDA-CLOCOCIOV, com. în jud. Teleorman; 1 892 loc. (2008).

UDĂTÚRĂ s.f. 1. Acțiunea de a (se) uda **(1)**; faptul de a fi ud. 2. (Pop.) Băutură (alcoolică).

UDEȘTI, com. în jud. Suceava, pe stg. văii Suceava; 7 668 loc. (2008). Biserica Sf. Ioan Botezătorul (1503–1504), aflată în satul Reuseni. Muzeul memorial „Eusebiu Camilar". În satul Mănăstioara, biserica de lemn Intrarea în biserică a Maicii Domnului (1700).

UDINE, oraș în NE Italiei; 102 mii loc. (1981). Siderurgie; ind. textilă. Monumente: Domul (sec. 13–18), biserica Santa Maria di Castello (sec. 13), castel (sec. 16), Turnul Orologiului (sec. 16).

UDMURTIA (UDMURTIJA), republică în Federația Rusă, în V Uralului; 42,1 mii km^2; 1,5 mil. loc. (1982). Centrul ad-tiv: *Ijevsk*. Expl. forestiere și de min. de cupru și fier. Metalurgie. Constr. de mașini. Creșterea animalelor; secară, porumb, cartofi, in. Limba udmurtă aparține fam. fino-ugrice.

UDREA (UDREA BĂLEANU) (?–1601), boier român. Mare armaș și mare ban în timpul lui Mihai Viteazul. S-a remarcat în campaniile din Transilvania și Moldova, fiind numit hatman al Moldovei. Luptând împotriva polonilor care-l susțineau pe Simion Movilă la tron, a fost înfrânt și apoi ucis.

UDRISCHI, George N. (1867–1958, n. Fălticeni), medic veterinar român. M. de onoare al Acad. (1946). Întemeietorul școlii chirurgicale veterinare din România.

UDUBAȘA, Gheorghe (n. 1938, Ocnele Mari, jud. Vâlcea), geolog român. M. coresp. al Acad. (1996). Contribuții la descifrarea relațiilor paragenetice și structurale în zăcămintele de minereuri cu geneză complexă, la clasificarea unui mare număr de minerale („Minerals of the Carpathians", „International Encyclopedia of Minerals").

Pallazzo degli Uffizi (Florența)

UÉD (< fr.) s.n. Albie seacă caracteristică deșerturilor din Africa de Nord și Arabia, prin care se scurg apele provenite din ploi ocazionale. Sin. *wadi*.

UELE, râu în Africa, în N Rep. Congo, afl. stg. al lui Oubangui; c. 1 000 km. În cursul superior se numește *Kibali*.

UFA, oraș în Federația Rusă, cap. Rep. Bașkortostan; 1,02 mil. loc. (1982). Ind. petrolieră. Constr. de mașini; prelucr. lemnului; siderurgie. Universitate (1957).

UFFIZI, Palazzo degli ~, unul dintre cele mai mari muzee ale lumii, aflat în Florența. Inițial, clădirea, construită (din 1560) de G. Vasari, la comanda lui Cosimo I de Medici, a avut un scop administrativ. Din 1574, *Francesco I* reunește aici primele colecții de artă, constituind primul nucleun al *Galeriei U.* În 1993, în urma unui atac terorist, numeroase opere de artă au avut de suferit.

UGANDA (Republica ~), stat în Africa de Est, la ecuator; 241 030 km^2; 26 404 000 loc.(2004). Limba oficială: engleza. Religia: creștină (romano-catolici 33%, protestanți – majoritatea anglicani 33%), islamică 18%, credințe tradiționale 16%. Cap.: *Kampala*. Orașe pr.: Jinja, Mbale, Entebbe. Este împărțit în 56 districte. *Relief* de podiș înalt care coboară lin spre SE, formând cuveta lacului Victoria. În V se desfășoară Marele Graben Est-African, marcat de alte două lacuri, Edward și Albert și dominat de m-ți vulcanici (m-ții Virunga, m-ții Ruwenzori, cu vf. Margherita, 5 109 m alt.). Spre granița cu Kenya, în E se află alte masive vulcanice. *Climă* tropicală, în NE ușor aridă. *Rețea hidrografică:* Victoria Nile (unul din izvoarele Nilului), Katonga. Formațiunea vegetală dominantă este savana; pădure umedă tropicală în regiunile muntoase. Faună. Se cultivă: bananieri, cafea, cacao, bumbac, susan, ceai, trestie de zahăr, tutun, soia, mirodenii, manioc, batate (locul 2 pe glob), porumb, mei, sorg. Se cresc efective însemnate de bovine, caprine, porcine și ovine. Pescuit. *Resurse naturale:* min. de cobalt, tungsten, staniu, caolin, sare, tuf vulcanic; un mare zăcământ aurifer a fost identificat la Karamojong, iar zăcăminte de petrol în zona Semliki River. Mici unități de prelucr. a materiilor prime agricole, unități metalurgice, de materiale de constr., îngrășăminte chimice. Energie electrică. Principalele *obiective turistice*: masivul muntos Ruwenzori cu Parcul Național omonim; m-ții Virunga; lacurile din zona Rift Valley, marele L. Victoria (cu arh. Sese și orașul-port Jinja); cap. țării Kampala, parcurile naționale Kabalega, Parcul Național Murchison Falls (în zona izvoarelor Nilului) Mount Elgon Forest Park. Moneda: 1 Shilling U. = 100 Cents. – *Istoric.* În N L. Victoria, ia naștere (sec. 13–14), Regatul Kitwara, după destrămarea căruia se formează (sec. 16–17), regatele Buganda, Toro, Ankole și Bunyoro. Dintre acestea se impune Buganda, care, sub domnia regelui Mutesa I (1856– 1884), cunoaște maxima expansiune terit. Încercarea lui Mutesa I de a impune ca religie de stat islamul declanșează un război civil, care permite Companiei Britanice a Africii de Est să-și extindă autoritatea în reg. (1890). În 1894, Regatul Buganda devine protectorat britanic, unit, în 1896, cu Toro și Bunyoro în Protectoratul **U.** După 1900, sunt introduse cultura arborelui de cafea și a bumbacului, care devin principalele produse de export. La 9 oct. 1962, U. își proclamă independența, devenind, de la 9 oct. 1963, republică federală în cadrul Commonwealth-ului. Regele Bugandei, Mutesa II, devine, după proclamarea independenței, președinte al statului, iar *Milton Obote*, un protestant de origine nilotă, prim-ministru. Cu sprijinul armatei și al col. Idi Amin, M. Obote îl detronează, în 1966, pe regele Bugandei, dizolvă structurile statale tradiționale (vechile regate), introducând o administrație centralizată, sistemul dictaturii partidului unic și o politică economică de orientare socialistă. În urma loviturii de stat din 25 ian. 1971, președintele M. Obote se refugiază în Tanzania, iar puterea este preluată de gen. (ulterior feldmareșal) Idi Amin Dada, care instituie un regim dictatorial (forurile internaționale îi atribuie asasinarea a peste 300 000 de ugandezi). În nov. 1978 Idi Amin declanșează un război împotriva Tanzaniei. Opozanții ugandezi, refugiați în Tanzania, sprijiniți de trupe tanzaniene, ocupă, la 11 apr. 1979, capitala țării, iar Idi Amin se refugiază în Libia. După noi frământări interne, Milton Obote redevine președinte al U. (1980–1985) și instituie un regim dictatorial, egalând în cruzime pe cel al predecesorului său (între 100 000–200 000 de victime), fiind confruntat din 1982 cu un nou război civil declanșat de opoziția condusă de Yoweri Museveni. În urma unui puci militar (27 iul. 1985), Milton Obote este înlăturat, dar războiul civil continuă până în ian. 1986, când puterea este preluată de Yoveri Museveni, devenind noul șef al statului. Noul regim caută să obțină o reconciliere națională între diferitele grupări etnice, să liberalizeze într-o anumită măsură viața politică și să inițieze o timidă privatizare a întreprinderilor de stat. În primele alegeri libere din ultimii 16 ani, Y. Museveni este ales, în 1996, cu 74% din voturi, președinte al statului (reales în febr. 2006). Alegerile parlamentare (26 iun. 2001) sunt câștigate (230 din cele 292 de mandate ale Parlamentului) de candidații sprijiniți de „mișcarea" condusă de președintele Museveni. Reactivarea, în ultimii ani, a unor forțe ostile regimului (așa-numita „Lord's Resistance Army", condusă de Joseph Kony), care reiau lupta armată, amenință din nou stabilitatea internă și contribuie la accentuarea trăsăturilor autoritare ale regimului. La rândul ei, **U.** sprijină grupările rebele din Sudan și Republica Democrată Congo. Relațiile cu Rwanda vecină se deteriorează și ele, datorită implicării celor două state în conflictul intern congolez. Republică prezidențială.

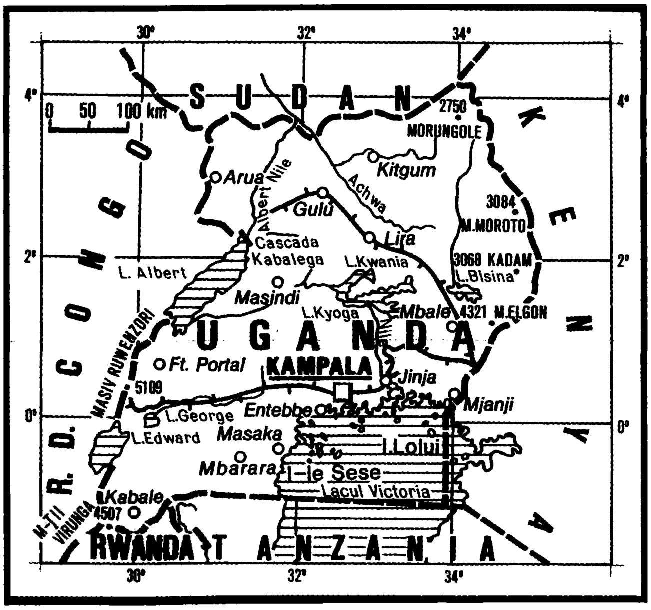

UGARIT, oraș în Fenicia antică, întemeiat la sfârșitul milen. 3 î.Hr. Cunoaște epoca de maximă înflorire în a doua jumătate a milen. 2 î.Hr. Azi Ras Shamra (Siria).

ÚGER (lat. *uber*) s.n. Formațiune anatomică rezultată prin fuzionarea mameloanelor; fiecare mamelă (două perechi la vacă și o pereche la oaie, capră și iapă) se prelungește cu câte un mamelon.

UGHI (< pol.) s.m. Una dintre denumirile date galbenului **(4)**.

UHDE, Fritz von (1848–1911), pictor impresionist german. Compoziții inspirate din viața țăranilor și muncitorilor, transpuse în scene cu tematică biblică („Lăsați copiii să vină la mine"). Portrete, pictură de gen.

UHLAND, Ludwig (1787–1862), poet și istoric literar german. Reprezentant al romantismului târziu. Versuri de inspirație folclorică („Poezii"), balade istorice („Blestemul bardului"). Unul dintre fondatorii germanisticii („Scrieri despre istoria poeziei și a legendei").

UHT (abreviere de la *U*ltra *H*igh *T*emperature) subst. Sterilizare a laptelui prin *uperizare*. Laptele astfel obținut poate fi păstrat 6–8 luni fără refrigerare.

UHTOMSKI, Dmitri Vasilievici (1719–1775), arhitect rus. În spiritul clasic al arhitecturii lui Palladio și Vignola, a creat „Poarta Roșie" din Moscova și a întocmit o serie de planuri de sistematizare a Moscovei.

UIGUR (UIGHUR sau UYGUR), popor turcic care locuiește în prezent în prov. Xingiang Uygur din NV Chinei. O mică parte trăiesc în Uzbekistan, Kazahstan și Kîrgîzstan. Sunt musulmani sunniți. Limba uigură este înrudită cu uzbeca.

UILEACU DE BEIUȘ, com. în jud. Bihor, pe Crișu Negru; 2 317 loc. (2008). Expl. de calcare. Atestat documentar în 1332.

UILENSPIEGEL (EULENSPIEGEL), Till („Buhoglindă"), personaj legendar german, celebru prin numeroasele sale farse. Simbol al rezistenței populației din Țările de Jos împotiva dominației spaniole.

UIMÍ vb. IV Tranz. A provoca mirare, admirație; a surprinde; a ului. ✦ Refl. A fi cuprins de mirare, de admirație; a se minuna.

UITÁ (lat. **oblitare*) vb. I **I. 1.** Tranz. și intranz. A nu-și (mai) aduce aminte, a-i ieși din memorie. **2.** Tranz. și intranz. A nu se mai preocupa de cineva sau de ceva, a manifesta indiferență; a neglija. ✦ A nu ține seama de..., a scăpa din vedere; a omite. **3.** Tranz. A lăsa la o parte, a trece sub tăcere. **II.** Refl. **1.** A-și îndrepta privirea spre cineva sau ceva (pentru a vedea, a examina); a privi. **2.** A lua în considerație, a ține seama de...

UITÁRE s.f. **1.** Faptul de a uita **(I. 1).** ✦ (PSIH.) Incapacitate de reamintire a ceea ce s-a memorat. Scutește conștiința de nevoia păstrării unui mare număr de date neesențiale (funcție pozitivă), ștergând, totodată, din memorie și cunoștințe necesare (funcție negativă). ✧ *U. de sine* = **a)** visare, reverie; **b)** indiferență față de propriile interese. 2. Neant, neființă.

UITÚC, -Ă adj. Care uită ușor, care are memoria slabă; *p. ext.* distrat.

UIÚM (< bg.) s.n. Parte din cereale, din făină etc. reținută la batoză, la moară drept *plată în natură* pentru serviciul de treierat sau de măcinat.

UIVAR, com. în jud. Timiș, pe canalul Bega: 4 302 loc. (2008).

ÙJBĂ s.f. Cui de lemn de care se sprijină vâsla unei lotci; strapazan.

UJUNG PANDANG, oraș în E Indoneziei, pe țărmul str. Makassar; cel mai mare oraș și port din ins. Sulawese; 1,1 mil. loc. (2000). Aeroport. Fondat de portughezi (1545) drept comptoar și fort. Vechea denumire *Makassar*.

UKIYO-E (cuv. jap.), școală artistică japoneză din sec. 17–19, manifestată în gravura pe lemn și în pictură. Opusă academismului tradițional, a reprezentat o atitudine inovatoare prin alegerea unor subiecte din viața cotidiană (scene de gen, subiecte mondene, portrete de actori, de curtezane). Printre reprezentanți: Moronobu, Masanobu, Harunobu, Utamaro, Hokusai, Hiroshige. A influențat arta europeană occidentală a sec. 19, în special pe impresioniști.

ULAMÁ (ULEMÁ) (< tc.) s.f. Denumire dată teologilor musulmani din țările Orientului Apropiat.

ULÁN (< germ.) s.m. **1.** Ostaș din corpurile de cavalerie mongolo-tătare din sec. 13-14. **2.** Ostaș din regimentele de lăncieri călări care alcătuiau cavaleria ușoară în armata română și în armatele germană, austro-ungară și rusă din sec. 16 până la Primul Război Mondial.

ULAN BATOR (ULAAN BAATAR), cap. Mongoliei, în N țării, la 1 300 m alt.; 435,4 mii loc. (1982). Constr. de mașini; prelucr. pieilor, lânii și părului de cămilă; combinat de industrializare a cărnii; morărit, lactate, prelucr. lemnului, mat. de constr. Universitate (1942). Întemeiat la 1639, ca reședință a șefului suprem al bisericii lamaiste din Mongolia; la început s-a numit Orgoo (în literatura europeană, până în 1924, a fost cunoscut ca *Urga*); din a doua jumătate a sec. 18 a fost centrul politic și administrativ al Mongoliei Exterioare; ocupat de trupe străine (din 1919), a fost eliberat, în iul. 1921, de Armata populară mongolă, sprijinită de unități ale Armatei Roșii. Din nov. 1924 și-a schimbat numele în U.-B. și a devenit capitala Republicii Populare Mongole.

ULANOVA, Galina Sergheevna (n. 1910), balerină sovietică. Tehnică ireproșabilă, grație perfectă, identificare cu rolurile interpretate („Romeo și Julieta", „Lacul lebedelor", „Giselle", „Fântâna din Baccisarai").

ULAN-UDE, oraș în Federația Rusă, capitala Buriatiei, pe râul Selenga; 315 mii loc. (1982). Constr. de nave fluviale, de material feroviar și de utilaj electrotehnic; prelucr. lemnului. Până în 1934 s-a numit *Verhneudinsk*.

ULBRICHT, Walter (1893-1973), om politic german (R.D.G.). Comunist. Secretar general (1950-1953) și prim-secretar al C.C. (1953-1971); președinte (1971-1973) al Partidului Socialist Unit din Germania. Președinte (1960-1973) al Consiliului de Stat al R.D. Germane (șeful statului).

ÚLCER (< fr.) s.n. Leziune a pielii sau a unei mucoase, caracterizată prin pierdere de substanță, cu slabă tendință de vindecare; se datorează unei cauze locale (compresiune prelungită, tulburare de vascularizație etc.) sau generale (sifilis, cancer etc.). ✧ *U. gastroduodenal* = ulcer al mucoasei gastrice sau duodenale.

ULCERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Leziune a pielii sau a mucoaselor, datorată unui proces tisular distructiv. Poate fi superficială sau profundă.

ULCIÓR s.n. v. **urcior.**

ULÉI (< bg.) s.n. **1.** Lichid vâscos de origine vegetală, animală, minerală sau sintetică, nevolatil, insolubil în apă, mai ușor decât aceasta, având proprietatea de a fi onctuos (ex. u. comestibil, u. mineral etc.). Impropriu se mai numesc **u.** unele substanțe cu aspect asemănător acestuia (ex. u. eterice). ✧ *U. comestibil* = **u.** obținut din semințele sau din fructele unor plante (ex. floarea-soarelui, soia, măsline) și folosit în alimentație; untdelemn. *U. mineral* = u. de proveniență petrolieră, obținut din fracțiunile cu punct de fierbere ridicat de la distilarea țițeiului. Se utilizează ca lubrifiant, dielectric, agent de transfer de căldură etc. *U. eteric* v. *eteric*. *U. sicativ* = **u.** vegetal, care, în contact cu aerul, formează o peliculă solidă, lucioasă, ca urmare a procesului de autooxidare și polimerizare (ex. u. de in).

Ulan Bator. Palatul Bagd Khan

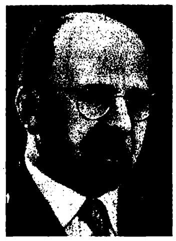

Walter Ulbricht

Se utilizează pentru producerea de lacuri și vopsele. **2.** (ARTE PL.) Culoare preparată pe bază de **u.** vegetal, folosită în pictură; *p. ext.* lucrare de pictură executată cu asemenea culori.

ULIANOV, Mihail (n. 1927), actor sovietic. Personaje cu caractere puternice, cu trăiri intense („Frații Karamazov", „Viață particulară", „Fără martori").

ULICI, Laurențiu (1943-2000, n. Buzău), critic literar român. Director al revistei „Luceafărul" (1990-2000), vicepreședinte (1993) și președinte (1995-2000) al Uniunii Scriitorilor. Eseuri de reinterpretare a marii poezii interbelice („Recurs"), cronici de întâmpinare a debuturilor („Prima verba"), o panoramă a promoției '70 („Literatura română contemporană").

ULIEȘ, com. în jud. Harghita, în Subcarpații Homoroadelor; 1 257 loc. (2008).

ULIEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, în NE C. Găvanu-Burdea pe Neajlov; 4 430 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1793).

ULIGAN PESCAR s.m. Pasăre răpitoare de zi din fam. pandionide, de circa 50-60 cm lungime, cu aripi îngustate la vârf (cu anvergura de 140-165 cm); se hrănește cu pește, pe care îl prinde în gheare. Numit și *vultur pescar* sau *vultur de mare*. Specie ocrotită.

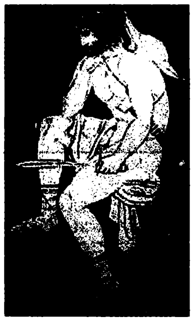

Ulise

ULISE, numele latinizat al lui *Odiseu*. Rege al insulei Itaca, erou grec din războiul troian, renumit pentru șiretenia și istețimea sa. Personaj principal al „Odiseii" lui Homer.

ÚLIȚĂ (< sl.) s.f. Drum îngust, mărginit (pe ambele părți) de case sau grădini, care străbate un sat.

ÚLIU (< magh.) s.m. Pasăre răpitoare de zi din genul *Accipiter*, puternică, bună zburătoare, cu aripi relativ scurte, cu coadă lungă și cu gheare curbate. În țara noastră, mai răspândite sunt speciile: *u. păsărar* (sau *u. păsărilor*) *(Accipiter nisus)* și *u. porumbar* (sau *u. găinilor*) *(Accipiter gentilis)*.

ULLMAN, Liv (n. 1938), actriță și regizoare norvegiană de teatru și film. Actriță preferată a regizorului Ingmar Bergman. Interpretări sensibile, relevând un talent de autentică tragediană („Rușinea", „Șoapte și strigăte", „Scene din viața conjugală", „Sonată de toamnă").

ULM (lat. *ulmus*) s.m. Denumire dată arborilor din genul *Ulmus*, cu frunze alterne, asimetrice și cu fructe aripate. Mai frecvent se întâlnesc *u. de câmp (Ulmus minor)* și *u. de munte (U. glabra)*. În plantațiile forestiere din reg. de câmpie a fost introdus și *u. de Turkestan*.

ULM, oraș în S Germaniei, port pe Dunăre; 100,7 mii loc. (1980). Constr. de mașini; siderurgie; ind. textilă. Monumente; celebră catedrală gotică (începută în sec. 14), primărie în stil gotic cu elementele renascentiste (sec. 15-16).

ULMA, com. în jud. Suceava, la poalele de N ale obcinei Feredeu, pe râul Suceava, în apropierea graniței cu Ucraina; 2 221 loc. (2008).

ULMENI 1. Oraș în jud. Maramureș, în SV depr. Baia Mare, pe Someș; 7 431 loc. (2008). Biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1720). Menționat documentar în 1405. **2.** Com. în jud. Buzău, pe râul Sărata; 3 198 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Călărași, în S C. Bărăganului; 5 214 loc. (2008). Combinat pentru creșterea porcilor; abator; fabrică de mezeluri.

ULMETUM, așezare și cetate romană în Dobrogea, pe terit. satului Pantelimonul de Sus (azi com. Pantelimon, jud. Constanța). Distrusă de avari la sfârșitul sec. 6.

ULMI 1. Com. în jud. Dâmbovița, pe Ilfov; 4 153 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Giurgiu, pe interfluviul dintre Dâmbovița și Ilfov; 7 535 loc. (2008).

ULMU 1. Com. în jud. Brăila, pe Călmățui; 4 078 loc. (2008). Expl. petrolului și a gazelor naturale. **2.** Com. în jud. Călărași, pe malul de E al L. Mostiștea; 1 596 loc. (2008). Cherhana.

ULNA (< lat.) s.f. (La vertebrate) Os care, împreună cu *radiusul*, alcătuiește scheletul antebrațului; se articulează cu humerusul și cu oasele carpiene. Sin. *cubitus*.

ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa), oraș roman fundat de Traian (cca 108-110 d.Hr.) după cucerirea Daciei. Identificat pe terit. com. Sarmizegetusa (jud. Hunedoara). Întemeiat prin colonizarea de veterani ai armatei romane și de alți cetățeni romani, **U.T.S.** era centrul politic, economic și religios al prov. Dacia romană, sediul parlamentului prov. *(Concilium Daciarum Trium)*, centrul cultului imperial și al unui vast terit. adiacent cu caracter urban-rural. Adăugarea, în timpul lui *Adrian*, a numelui de *Sarmizegetusa* voia să demonstreze autohtonilor că stăpânirea romană continua pe cea a regilor geto-daci, noul oraș preluând în chip simbolic rolul vechii capitale a geto-dacilor.

ULSTER, Irlanda de Nord.

ULTERIÓR, -OÁRĂ (< fr., lat.) adj. Care vine sau se petrece mai târziu, după un alt eveniment, care urmează după ceva sau după cineva; posterior.

ÚLTIM, -Ă (< lat. *ultimus*) adj. Care ocupă locul din urmă (dintr-o serie, dintr-o succesiune etc.). ✧ *Ultima oră* = rubrică într-o gazetă în care se publică cele mai noi știri.

ULTIMATÍV, -Ă (< fr., germ.) adj. Cu caracter de ultimatum.

ULTIMÁTUM (< fr., lat. m) s.n. Hotărâre irevocabilă, ultim cuvânt. ✦ (DR.) Comunicare cuprinzând condițiile irevocabile pe care o putere, un stat le pune altuia în vederea rezolvării unei situații litigioase de care depind relațiile lor.

ÚLTRA- ({s} lat. *ultra* „peste, dincolo de"). Element de compunere cu sensul de „foarte", „extrem de", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

ULTRABÁZIC, -Ă (< fr., germ.) adj. (Despre roci eruptive) Care sunt relativ sărace în silice (c. 45%), fiind alcătuite în special din olivină sau din piroxeni, uneori amfiboli.

ULTRACENTRIFÚGĂ (după fr. *ultracentrifuguese*) s.f. Centrifugă cu turație foarte înaltă (zeci de mii de rotații pe minut), folosită pentru separarea prin sedimentare a particulelor coloidale, a organitelor celulare, a virusurilor etc.

ULTRAFÍLTRU (< fr. {i}) s.n. Aparat de filtrare prevăzut cu o membrană, care reține particulele coloidale și suspensiile foarte fine.

Uliu

ULTRAGIÁ (< *ultragiu,* după fr. *outrager*) vb. I tranz. A săvârşi un ultraj; *p. ext.* a jigni, a ofensa, a insulta.

ULTRAÍSM (< sp.) s.n. Mişcare literară de avangardă, iniţiată în Spania, în 1919, sub influenţa experimentelor literare futuriste şi dadaiste, răspândită apoi şi în literaturile hispano-americane. Ulterior, **u.** se apropie de suprarealism.

ULTRÁJ (după fr. *outrage*) s.n. Ofensă, insultă, jignire. ✦ (DR.) Infracţiune care constă în insultă, calomnie, ameninţare ori alte acte de violenţă sau de vătămare corporală săvârşite împotriva unui funcţionar aflat în exerciţiul funcţiunii. ✧ *U. contra bunelor moravuri şi tulburarea liniştii publice* = infracţiune care constă în săvârşirea în public a unor acte sau gesturi reprobabile ori folosirea de cuvinte, expresii sau orice manifestări prin care s-ar aduce atingere bunelor moravuri sau s-ar produce un scandal public.

ULTRAMARÍN (< germ.) s.n. Colorant albastru, obţinut prin topirea unui amestec de argilă, carbonat de sodiu, cărbune de lemn şi sulf.

ULTRAMICROANALÍZĂ (< fr. {i}) s.f. Capitol al microanalizei care se ocupă cu identificarea şi cu dozarea substanţelor în cantităţi de ordinul microgramelor.

ULTRAMICRÓN (< fr.; {s}) s.n. Particulă coloidală cu dimensiunea mai mică decât o zecime de micron, care poate fi observată doar cu ultramicroscopul.

ULTRAMICROSCÓP (< fr., germ.) s.n. Microscop foarte puternic, utilizat pentru observarea obiectelor ale căror dimensiuni sunt sub limita de separare a microscopului obişnuit. În u., iluminarea obiectelor se face lateral, iar în obiectiv pătrunde lumina împrăştiată de acestea. ✧ *U. electronic* = microscop electronic perfecţionat, cu mărire unghiulară şi putere de separare superioară unui tip obişnuit.

ULTRAMONTANÍSM (< fr.) s.n. În sens strict, ansamblul manifestărilor obediente ale capilor bisericii catolice din ţările occidentale faţă de Roma în sec. 19; în sens general, atitudine centralistă din partea bisericii catolice.

ULTRASCURT, -Ă (< *ultra-* + *scurt,* după fr. ultra-court) adj. **1.** Foarte scurt. **2.** *Raze ultrascurte* (şi s.f. pl.) = radiaţii electromagnetice cu lungimi de undă foarte scurte, utilizate în radiofonie, în medicină etc.

ULTRASÓNIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la ultrasunete.

ULTRASÚNET s.n. Vibraţie a unui mediu elastic, de aceeaşi natură cu sunetul; având însă frecvenţe superioare acestuia (peste 20 000 Hz), nu poate fi perceput de urechea omului.

ULTRAVIOLÉT, -Ă (< fr., germ.) adj. (Despre radiaţii electromagnetice) Care este situat dincolo de marginea violetă a spectrului luminii, având lungimea de undă mai mică decât cea a luminii şi mai mare decât cea a radiaţiei X. ✦ (Substantivat, f. pl.) Radiaţii ultraviolete. Determină bronzarea pielii şi sinteza vitaminei D în organism. Expunrea excesivă poate să provoace cancer al pielii şi cataractă. Stratul de ozon din atmosferă reţine o parte din radiaţia u. Prescurtat UV.

ULUC (< tc.) s.n. **1.** Jgheab. **2.** Formă de relief negativă cu aspect de jgheab. ✧ *U. depresionar* = şir de mici depr. alăturate, dezvoltate la contactul dintre două unităţi de relief.

ULÚCĂ (< *uluc*) s.f. **1.** Scândură groasă. **2.** Gard de scânduri.

ULŪGHBEG, Muhammed Taragai (1394–1449), cârmuitor timurid în Maverannahr. Astronom, teolog, poet, matematician şi istoric, protector al ştiinţelor şi artelor. A construit un observator astronomic la Samarkand şi a întocmit un catalog al stelelor.

ULUÍ (cf. rus. *ulovit*^{1}) vb. IV tranz. şi refl. A (se) mira, a uimi sau a fi uimit peste măsură.

ULUIÁLĂ s.f. Faptul de a (se) ului, starea celui uluit; zăpăceală, buimăceală.

ULUITÓR, -OÁRE adj. Care uluieşte, uimitor; de necrezut, surprinzător, extraordinar.

ÚLUS (< rus., germ.) s.n. (În Ev. Med.) **1.** Denumire a unui terit. şi a populaţiei sale aflate în dependenţă faţă de turco-mongoli. **2.** Formă de organizare social-politică la popoarele din Asia Centrală.

UMÁN, -Ă (< lat. *humanus*) adj. **1.** Propriu omului; referitor la om sau la omenire; omenesc. **2.** Cu dragoste de oameni, omenos, blând, bun. ✧ *Geografie u.* = antropogeografie.

UMANÍSM (< fr., germ.) s.n. **1.** (În sens larg) Orice doctrină care are în centru omul, bunăstarea şi demnitatea lui, încrederea în raţiunea umană. **2.** Mişcare intelectuală europeană din epoca Renaşterii (sec. 14–17), care promova studiul literaturii clasice din Grecia şi Roma, entuziasmul faţă de om şi natură, compatibilă însă cu credinţa religioasă. A fost strălucit ilustrată de Petrarca, Boccaccio, L. Valla, Leonardo da Vinci, G. Bruno în Italia, Rabelais, Montaigne în Franţa, Th. Morus, Shakespeare în Anglia, Erasm în Ţările de Jos, N. Olahus, stolnicul Constantin Cantacuzino, D. Cantemir ş.a. în Ţările Române.

UMANÍST, -Ă (< fr., lat. m.) adj., subst. **1.** Adj. Care aparţine umanismului **(1)**; care se bazează pe umanism sau promovează umanismul. ✦ Care este de domeniul culturii clasice, care se consacră studiului operelor clasice greco-latine; umanistic. **2.** S.m. şi f. Adept, partizan al umanismului **(1)**. **3.** S.m. Artist, gânditor care aparţine umanismului Renaşterii; cărturar din epoca Renaşterii, care studia operele antichităţii.

UMANÍSTIC, -Ă (< germ.) adj. Umanist **(1)**. ✧ *Învăţământ u.* = Învăţământ care se bazează pe studiul limbilor clasice şi al ştiinţelor umanistice. *Ştiinţe umanistice* = ştiinţe al căror obiect îl formează omul, considerat deosebit faţă de restul naturii (ex. psihologia, sociologia, psihologia socială, istoria, antropologia culturală, etnologia, filologia).

UMANITĂR, -Ă (< fr.) adj. Care urmăreşte binele omenirii, care este pătruns de iubire faţă de oameni.

UMANITARÍSM (< fr.) s.n. Concepţie sau atitudine pătrunsă de înţelegere şi dragoste faţă de oameni; umanitate **(1)**.

UMANITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Sentiment de bunăvoinţă, compasiune pentru nenorocirile altuia; bunătate, omenie; umanitarism. **2.** Neamul omenesc; omenire. ✦ Grup, colectivitate de oameni.

UMANIZÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. **1.** A (se) face mai omenos, mai apropiat de oameni; a (se) civiliza. **2.** A căpăta trăsături, caracteristici apropiate de cele ale omului.

ÚMĂR (lat. *humerus*) s.n. **1.** Regiune a corpului, corespunzătoare articulaţiei scapulohumerale, care leagă braţul de torace. ✦ Parte a unui obiect de îmbrăcăminte care acoperă umerii **(1)**. **2.** *Umărul obrazului* (sau *al feţei*) = pomete.

UMBÉLĂ (< lat. *umbella* „umbrelă") s.f. (BOT.) Tip de inflorescenţă plană sau convexă, la care pedunculii florali pornesc din acelaşi punct şi se ridică aproximativ la acelaşi nivel (ex. la Apiacee).

UMBELIFÉRE (< fr. {i}; {s} lat. *umbella* „umbrelă" + *fero* „a purta") v. **Apiacee.**

UMBLÁ (lat. *ambulare*) vb. I intranz. **I. 1.** A se deplasa (dintr-un loc în altul); a merge. ✦ (Urmat de determinări introduse prin prep. „după") A se ţine în preajma sau în urma cuiva, a urma pe cineva; *fig.* a căuta dragostea cuiva. **2.** A purta o anumită îmbrăcăminte sau încălţăminte, a avea un anumit port. **II. 1.** (Despre unelte, aparate, maşini) A fi în stare de funcţionare. **2.** Fig. (Despre buze, gură, ochi) A fi în mişcare continuă. **3.** (Urmat de construcţii de tipul „din mână în mână") A trece de la o persoană la alta, a fi luat pe rând de mână. **4.** A lucra cu..., a se folosi de..., a manevra. ✦ Fig. A face uz de..., a întrebuinţa, a utiliza. **5.** A scotoci, a cotrobăi. **III.** Fig. (Urmat de propoziţii finale) A încerca, a se strădui să obţină un avantaj sau o situaţie favorabilă. ✦ A tindè să, a intenţiona, a vrea să... A fi pe cale, a fi pe punctul de a...

UMBLÁT, -Ă adj. **1.** (Despre drumuri) Pe unde se umblă mult; circulat. **2.** Care a călătorit mult; *p. ext.* trecut prin greutăţi, cu experienţă, încercat.

UMBRÁR s.n. Adăpost improvizat, făcut în loc deschis din crengi, scânduri etc. pentru a apăra de soare, ploaie sau vânt.

ÚMBRĂ (lat. *umbra*) s.f. **1.** Lipsă de lumină provocată de un corp opac care opreşte razele de lumină; porţiune din spaţiu întunecoasă unde nu ajung direct razele de lumină. ✧ Loc. *Din umbră* = fără a se face cunoscut; pe ascuns, pe furiş. **2.** Întuneric, întunecime. **3.** Parte întunecată, nuanţă închisă, aspect întunecat. ✦ Parte mai întunecată dintr-o imagine plastică. ✦ Fig. Expresie de durere, de tristeţe etc. pe faţa cuiva; întunecare, posomorâre a feţei. **4.** Conturul de umbră **(1)** al unui obiect proiectat pe o suprafaţă luminată. ✧ *Teatru de umbre* = gen de spectacol teatral cultivat în Orient (China, Japonia), în care siluetele personajelor evoluează în spatele unui ecran transparent. **5.** Ceea ce nu se desluşeşte clar din cauza ceţii, a întunericului etc.; imagine neclară a cuiva sau a ceva. ✦ (În superstiţii) Stafie, nălucă. ✦ Fiinţă foarte slabă. **6.** Urmă; semn abia perceptibil. ✦ Fig. Aparenţă, iluzie. **7.** *Umbra-iepurelui* = denumire dată plantelor erbacee perene, spontane, din genul *Asparagus,* fam. liliaceelor, cu frunze în formă de solzi, având la subsuoară organe de asimilaţie aciculare (filocladii), cu flori galbene–verzui şi cu fructe bace roşii sau negre.

UMBRĂREŞTI, com. în jud. Galaţi, pe râul Bârlad; 7 080 loc. (2008).

UMBRÉLĂ (după fr. *ombrelle*) s.f. Obiect destinat să apere de ploaie sau de soare, alcătuit dintr-o pânză care se poate strânge sau întinde prin intermediul unor tije metalice fixate radial pe un baston.

UMBRÍ vb. IV **1.** Tranz. şi intranz. A ţine, a face umbră **(1)**. ✦ Refl. A se aşeza, a sta la umbră; a se adumbri. **2.** Tranz. şi intranz. A da sau a avea o nuanţă mai închisă; (refl.) a deveni puţin mai închis la culoare; a (se) întuneca. **3.** Intranz. şi refl. A apărea ca o umbră **(4)**, ca o linie sau ca o pată întunecoasă, a (se) contura. **4.** A eclipsa.

UMBRIA, reg. în Italia Centrală; 8,5 mii km^2; 807,6 mii loc. (1981). Centrul ad-tiv: *Perugia.* Ind. chimică şi textilă.

UMBRIEL, satelit al planetei Uranus, cu diametrul de 1 190 km, perioada de revoluţie de 4 zile, 3 ore, 28 minute. Descoperit în 1851 de W. Larsel. Fotografiat în 1986 de sonda Voyager 2.

UMBRÍRE s.f. **1.** Faptul de a (se) umbri; umbră **(I. 1)**. Culoare, nuanţă întunecată. **2.** Procedeu de realizare a unui desen pe o ţesătură prin efecte de lumină şi umbră cu ajutorul dispozitivului Jaquard.

UMBRÍT, -Ă adj. **1.** Aşezat la umbră **(I. 1)**, cu umbră; umbros. **2.** Întunecos. ✦ Fig. (Despre voce, glas etc.). Scăzut, voalat.

UMECTÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A umezi puţin la suprafaţă.

ÚMED, -Ă (lat. *humidus*) adj. **1.** Care conţine un lìchid în porii sau pe suprafaţa sa; umezit **(1)**. ✦ (Despre aer) Încărcat cu vapori de apă. **2.** (Despre ochi) Înlăcrimat.

UMERÁŞ s.n. Obiect format dintr-o bară de lemn, de plastic etc. (puţin curbată), prevăzută la mijloc cu un cârlig, pe care se păstrează hainele ca să-şi menţină forma; umăr **(5)**.

UMEZEÁLĂ s.f. **1.** Umiditate. **2.** Loc umed. ✦ Igrasie. **3.** Aspect umed al ochilor.

UMEZÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină umed. ✦ Refl. (Despre atmosferă) A se încărca cu vapori de apă. **2.** Refl. (Despre ochi) A se umple de lacrimi.

UMFLÁ (lat. *inflare*) vb. I **1.** Tranz. A mări volumul unui obiect (cu pereţi elastici sau plianţi) prin umplere cu aer sau cu alt fluid. Tranz. şi refl. A (se) răsfira, a (se) înfoia. Refl. (Despre ape) A-şi mări volumul, a depăşi prin creştere nivelul normal. **2.** Refl. (Despre piele, ţesuturi, organe etc.) A se inflama, a (se) tumefia. **3.** Tranz. (Fam.) A înşfăca, a înhăţa; a prinde, a lua.

UMFLÁT, -Ă adj. **1.** (Despre obiecte cu pereţi elastici) Cu volumul mărit (la maximum). ✦ (Despre pânzele unei corăbii) Desfăşurat, întins, înfoiat de vânt. **2.** (Despre ape) Care a depăşit prin creştere nivelul normal. **3.** (Despre piele, ţesuturi, organe) Inflamat. **4.** (Despre cifre, preţuri etc.) Mărit, exagerat. ✦ Fig. (Despre felul de exprimare al cuiva) Pretenţios, afectat; plin de emfază, bombastic.

UMIDIFÚG, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *humidus* „umed" + *fugio* „a fugi") adj. (Despre materiale) Care nu poate fi umezit, care nu se umezeşte.

UMIDITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însuşirea, starea a ceea ce este umed; umezeală. **2.** (FIZ.) Cantitatea de lichid (în majoritatea cazurilor apa) conţinută într-un mediu solid sau gazos. ✧ *Umiditatea atmosferei* = cantitatea vaporilor de apă din atmosferă, exprimată de obicei prin raportul, în procente, dintre tensiunea de vapori reală şi tensiunea vaporilor saturanţi corespunzătoare temperaturii respective.

UMÍL, -Ă (< lat. *humilis*) adj. **1.** Cu atitudine supusă, smerită; fără pretenţii, simplu, modest, sărac; (despre lucruri) care reflectă sărăcie, lipsă. **2.** Caracteristic unui om umil **(1)**.

UMILÍ (**1.** după fr. *humilier;* **2.** < sl.) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) pune într-o situaţie de inferioritate, a (se) înjosi. **2.** Refl. A adopta o atitudine de regret, de smerenie, de supunere (mai ales faţă de divinitate).

UMILÍNŢĂ s.f. **1.** Sentiment de inferioritate; atitudine umilă, supunere. ✦ Smerenie faţă de divinitate. ✦ Slugărnicie. **2.** Ofensă adusă cuiva, situaţie umilitoare impusă cuiva.

UMILITÓR, -OÁRE adj. Care umileşte, care aduce jigniri.

ÚMLAUT (cuv. germ.) s.n. **1.** Fenomen fonetic care constă în modificarea timbrului unei vocale accentuate sub influenţa unei vocale dintr-o silabă următoare. **2.** Tremă folosită în unele limbi pentru a nota această modificare.

UMM AL QAIWAIN, emirat în Pen. Arabia, în Emiratele Arabe Unite, pe ţărmul de SE al G. Persic; 777 km^2; 12,3 mii loc. (1980). Centrul ad-tiv: *Umm al Qaiwain.* Pescuit de perle. Zăcăminte de petrol.

UMOÁRE (< fr., lat.) s.f. Lichid biologic (ex. sânge, limfă, bilă etc.). **U.** constituie mediul intern în care trăiesc şi îşi desfăşoară activitatea celulele organismului. ✧ *U. apoasă* = lichid transparent care umple camera anterioară a ochiului. *U. vitroasă* = masă gelatinoasă transparentă care umple camera posterioară a ochiului.

UMÓR (HUMÓR) (< fr.) s.n. **1.** Înclinare spre glume şi ironii ascunsă sub o înfăţişare serioasă; manifestare în scris sau în vorbire a acestei înclinaţii; *p. ext.* veselie, haz. **2.** Categorie estetică aparţinând sferei comicului, a cărei esenţă constă în relevarea, cu superioară înţelegere, a nonsensului şi a incompatibilităţii laturilor unor situaţii sau fenomene considerate fireşti. Uneori poate include elemente dramatice sau tragice (**u.** negru, macabru, absurd).

UMORÁL, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care se referă la umoare. ✧ (FIZIOL.) *Teoria u.* = teorie a reglării funcţiunilor organismului prin intermediul umorilor. Formulată în Antic. de Hipocrate din Kos (care concepea sănătatea şi boala ca rezultate ale echilibrului sau dezechilibrului a patru umori: sângele, bila albă, bila neagră şi flegma), a fost reluată în versiune modernă odată cu dezvoltarea endocrinologiei. În concepţia medicală actuală, reglarea funcţiunilor organismului se realizează prin mecanisme nervoase şi umorale în strânsă interrelaţie. V. *temperament.*

UMORÍST, -Ă (< fr.) s.n. şi f. Autor de scrieri sau desene umoristice.

UMOV, Nikolai Alekseevici (1846–1915), fizician rus. Contribuţii în fizica corpului solid, optică, mecanică cuantică; a studiat fluxul de energie radiantă *(vectorul lui U.),* polarizarea luminii.

ÚMPLE (lat. *implere*) vb. III tranz. **1.** A face ca o cavitate, un recipient etc. să fie plin; a băga înăuntru (până la refuz); *p. ext.* a face să conţină o cantitate oarecare din ceva. **2.** Fig. A face o persoană să se simtă cuprinsă sau apăsată de un sentiment, de o senzaţie; a copleşi pe cineva. **3.** A acoperi o suprafaţă, o întindere etc.; a ocupa un spaţiu. ✦ Tranz. şi refl. A (se) murdări, a (se) mânji. ✦ A (se) contamina, a (se) molipsi.

UMPLUTÚRĂ s.f. **1.** Preparat culinar care se introduce într-un înveliş de aluat, de legume sau de foi, alcătuind împreună o prăjitură sau un fel de mâncare. **2.** Piesă sau strat de material care acoperă sau umple spaţiul dintre obiecte tehnice apropiate (două piese, două elemente de construcţie etc.). ✧ *Material de u.* = **a)** material granular folosit pentru nivelarea unei suprafeţe, realizarea unui strat izolant între două elemente de construcţie etc.; **b)** material de natură anorganică folosit în amestec cu material fibros la fabricarea hârtiei, pentru a-i îmbunătăţi anumite calităţi sau pentru a-i micşora preţul de cost. **3.** Fig. Ceea ce serveşte pentru a completa un gol.

UNA CORDA (loc. it.) (MUZ.) **1.** Expresie care indică utilizarea pedalei-surdină la pian; prin deplasarea mecanismului, ciocănelele lovesc numai o coardă din trei. **2.** La instrumentele de coarde indică un pasaj cântat pe o singură coardă în scopul obţinerii unui efect sonor deosebit.

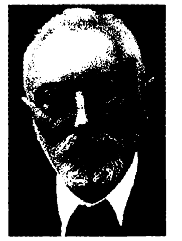

Miguel de Unamuno y Jugo

UNAMUNO Y JUGO, Miguel de ~ (1864–1936), scriitor şi filozof spaniol.. Poet („Christul lui Velásquez"), romancier („Negura") şi eseist strălucit, anticipând teme ca nemurirea, viaţa, moartea, fiind interesat de contrastul dintre moarte şi dorinţa de imortalitate sau cel dintre credinţă şi raţiune („Despre sentimentul tragic al vieţii la oameni şi la popoare", „Agonia creştinismului"). A opus mediocrităţii „nebunia sublimă" a eroismului absurd („Viaţa lui Don Quijote şi a lui Sancho Panza după Miguel de Cervantes Saavedra"). Pamflete.

UNANÍM, -Ă (< fr., lat. *unanimus,* din *unus* „un" + *animus* „suflet") adj. Care exprimă acceptarea tuturor, care aparţine tuturor; fără excepţie, general.

UNANIMÍSM (< fr.) s.n. Mişcare literară iniţiată în Franţa, în 1903, de către J. Romains; răspândită şi în alte literaturi, u. urmărea reliefarea continuităţii psihice a grupurilor umane (familia, strada, uzina, oraşul) şi investigarea conştiinţei colective, psihologia individului fiind dedusă din aceea a colectivităţii umane căreia îi aparţine. Printre reprezentanţii **u.** s-au numărat G. Chennevière, G. Duhamel, Luc Durtain ş.a.

UNANIMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Unitate de opinii, de sentimente etc.; acord, înţelegere deplină cu privire la o idee, la un vot, o opţiune etc. ✦ Totalitatea voturilor. ✦ (DR.) Regulă potrivit căreia hotărârile unui anumit organ colegial sau ale unei organizaţii internaţionale nu se pot lua decât cu votul sau cu aprobarea tuturor membrilor.

UNCHI (lat. *avunculus*) s.m. **1.** Fratele sau vărul tatălui ori al mamei (respectiv al socrului sau al soacrei); termen cu care se adresează nepoţii acestui bărbat. **2.** Termen de respect cu care o persoană tânără se adresează uneia mai în vârstă.

UNCHIÁŞ s.m. Om bătrân, moş, moşneag.

UNCÍAL, -Ă (< fr.) adj. (POLIGR.) *Literă u.* (sau *caracter u.*) = literă mare, întrebuinţată în inscripţii, la titlurile cărţilor etc., corespunzătoare literei verzale, dar cu forme mai rotunjite.

ÚNCIE (< lat. *uncia*) s.f. (METR.) Unitate de măsură engleză, pentru masă (simbol: oz); *u. comercială* = 28,34953 g; *u. monetară* (pentru metale preţioase) = 31,103479 g.

UNCINÁT (< fr., lat) adj. (Despre unele organe ale plantelor) (ex. dinţii caliciului, perii de pe tulpină) Care are vârful recurbat.

ÚNDĂ (lat. *unda,* **3.** după fr. *onde*) s.f. **1.** Ondulaţie care se propagă pe suprafaţa apei liniştite; *p. ext.* apă (curgătoare sau stătătoare). **2.** Masă de aer care se mişcă uşor; *p. ext.* aer, văzduh. **3.** (FIZ.) Formă de propagare a unei oscilaţii **(2)**, caracterizată printr-o variaţie spaţială care se deplasează din aproape în aproape cu viteză finită. ✧ *Lungime de u.* = (la unde monocromatice) distanţa dintre două puncte succesive ale unei unde aflate în aceeaşi fază de oscilaţie. *U. mecanică* = vibraţie care se propagă într-un mediu solid, lichid sau gazos datorită interacţiunilor cu caracter elastic dintre domeniile învecinate ale mediului (ex. **u.** sonoră, **u.** de şoc, **u** seismică etc.). *U. electromagnetică* = câmp electromagnetic variabil care se propagă, în substanţe sau în vid, datorită interacţiunilor dintre variaţiile câmpului electric şi ale celui magnetic. V. *radiaţie electromagnetică. U. radio* = undă electromagnetică a cărei frecvenţă se situează în domeniul radiofrecvenţelor. *U. de Broglie* = undă asociată microparticulelor care determină anumite fenomene legate de comportarea acestora. V. *funcţie de undă.*

UNDERGRÓUND (cuv. engl. „subteran") s., adj. invar. Mişcare artistică de avangardă, realizată în afara circuitului obişnuit al difuzării şi comercializării.

UNDREÁ s.f. v. **andrea.**

UNDSET, Sigrid (1882–1949), scriitoare norvegiană. Romane de larg suflu epic, pe fundalul contradicţiilor medievale, problema dragostei şi a fericirii (trilogia „Kristin Lavransdatter", ciclul „Olav Audunssøn"); eseuri („Etape"); pagini autobiografice. Premiul Nobel pentru literatură (1928).

UNEÁLTĂ (< une[ei] + *alte*) s.f. **1.** Piesă sau dispozitiv cu care se realizează fie prelucrarea mecanică a unor corpuri solide, fie efectuarea unor operaţii de manevră, de montaj, de asamblare etc. Partea activă a unei **u.**, care vine în contact direct cu obiectul de prelucrat, de mânuit, de fixat (de extras etc.), se numeşte sculă. **2.** Fig. Mijloc folosit pentru atingerea unui scop; persoană sau grup de persoane de care se foloseşte cineva pentru a-şi atinge un scop (reprobabil).

UNELTÍ (< *unealtă*) vb. IV tranz. A pune la cale, a pregăti în ascuns o acţiune îndreptată împotriva cuiva; a complota.

UNELTÍRE s.f. Acţiunea de a unelti şi rezultatul ei; intrigă. ✦ (DR.) Aranjament fraudulos prin care se creează condiţii favorabile săvârşirii unei infracţiuni (ex. în caz de trădare ori de înşelăciune).

UNEÓRI adv. Rareori, câteodată, din când în când.

UNGÁR, -Ă adj., s.m. şi f. Maghiar.

UNGARETTI, Giuseppe (1888–1970), poet italian. Lirică de concentraţie extremă şi de factură muzicală, în tradiţia lui Petrarca şi Leopardi, tinzând spre definirea sentimentelor esenţiale („Sentimentul timpului", „Durerea", „Ţara făgăduinţei", „Carnetul bătrânului").

UNGARIA (Republica Ungară), stat în Europa Centrală; 93 030 km^2; 10 032 000 loc. (2004). Limba oficială: maghiara. Religia: creştină (romano-catolici 67,5%, reformaţi/calvini 20%, luterani 5%, ortodocşi 1%), alte credinţe şi atei 6,5%. Cap.: *Budapesta.* Oraşe pr.: Debreţin, Miskolc, Szeged, Pécs, Györ, Nyiregyháza, Kecskemet, Székesfehérvár. Este împărţit în 19 comitate. *Relief* de câmpie (C. Panonică) şi coline. Munţii se întâlnesc în partea nordică, având alt. reduse (alt. max. Mátra, 1014 m). La N şi NV de L. Balaton se desfăşoară o serie de pod. joase, Bakony, Vértes şi Gerecse-Pilis, care se continuă, spre graniţa cu Austria, cu Kisalföld (prelungire a şesului dunărean din S Slovaciei). *Climă* temperată cu nuanţe continentale. *Reţeaua hidrografică.* Pr. ape curgătoare – Dunărea, Tisa şi Drava. Două lacuri importante: Balaton, legat de Dunăre prin canalul Sió şi Fertö/Neusiedler, situat la graniţa cu Austria. Formaţiunea vegetală dominantă odinioară – stepa („pusta") – a fost înlocuită în mare măsură de plante de cultură. Ea s-a păstrat mai bine în bazinul râului Hortobagy (NE ţării), unde se află Parcul Naţional omonim. *Resurse naturale:* bauxită, huilă, lignit, petrol şi gaze naturale. *Economia.* Pr. ramuri ind.: metalurgia (oţel, feroaliaje, aluminiu), constr. de maşini (autovehicule, echipament electric şi electronic, diverse maşini şi utilaje, mecanică fină ş.a.), ind. uşoară (textilă şi confecţii), alim. (produse din carne, vinuri, produse lactate, ulei de floarea-soarelui, zahăr ş.a.) şi chimică (medicamente, coloranţi). Agricultura are caracter intensiv: se cultivă grâu, porumb, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, rapiţă, soia, tutun, cartofi, legume. Pomicultură şi viticultură (vin de Tokay). Se cresc în principal porcine, dar şi bovine, ovine şi cu efective mai reduse cabaline şi caprine. *Obiective turistice:* Budapesta, unul din marile centre turistice ale Europei Centrale; L. Balaton, înconjurat de staţiuni balneoclimaterice, pen. Tihany (cu monumente istorice şi arhitectonice), L. Velence cu staţiunile ce-l înconjoară, L. Héviz; cetatea Vişegrad; „oraşele istorice" Vác şi Esztergom, m-ţii Mátra (cu staţiuni turistice), Bükk (cu renumite peşteri). Moneda: 1 Forint = 100 Fillér. – *Istoric.* Locuit în Antic. de triburi ilire, trace, după 400 î.Hr. şi celtice, terit. **U.** este transformat (parţial), în anul 10 î.Hr., în prov. romană (Pannonia). În epoca migraţiilor, **U.** face parte din Imp. hunilor (sec. 4–5), gepizilor (sec. 5–6) şi al avarilor (sec. 6–8). Triburile fino-ugrice ale ungurilor, originare din zona centrală a m-ţilor Urali, stabilite în sec. 5–9 în ţinuturile Volgăi mijlocii, părăsesc, sub presiunea pecenegilor, aceste reg. şi, conduse de *Arpád,* se stabilesc (896–900), în C. Pannoniei. De aici, ei întreprind, până la înfrângerea lor de către *Otto I*, la Lechfeld, în apropiere de Augsburg (955), incursiuni pustiitoare în Europa Centrală şi Imp. Bizantin. *Ştefan I (István) cel Sfânt* (997-1038) unifică triburile ungurilor, se creştinează şi obţine de la papa Silvestru II coroana regală (1001), legând astfel U. de lumea creştină occidentală. Consolidarea autorităţii centrale ca şi slăbirea vecinilor – Sfântul Imp. Roman şi Bizanţul – au ca urmare, în sec. 11-13, o dinamică expansiune a Regatului Ungar, care anexează în N Slovacia, în S Croaţia, Dalmaţia şi Vojvodina, iar în E voievodatul autonom Transilvania. Colonişti germani sunt instalaţi ca agricultori, mineri sau comercianţi în noile terit. cucerite. Invazia mongolă din 1241 pustieşte întreaga U., regele *Bela IV* fiind înfrânt în bătălia de pe râul Sajo (Mohi). O primă epocă de afirmare cunoaşte Regatul Ungar în timpul domniei lui *Ludovic cel Mare* (1342-1382) din dinastia de Anjou, devenit, în 1370, şi suveran al Poloniei. *Sigismund de Luxemburg* suferă un răsunător eşec în încercarea sa de a stăvili înaintarea turcilor în Balcani; la Nicopole (1396) armata cruciaţilor este zdrobită de sultanul Baiazid I. Sub conducerea lui *Iancu de Hunedoara,* voievod al Transilvaniei şi regent al Ungariei, Regatul Ungar respinge temporar atacurile otomane spre centrul Europei (victoria de la Belgrad, din 1456, asupra lui Mehmed II). Sub fiul lui Iancu de Hunedoara, *Matia Corvin* (1458-1490), U. medievală atinge apogeul expansiunii teritoriale, al dezvoltării ec. şi culturale. Înfrângerea de la Mohács în faţa Imp. Otoman (1526) şi cucerirea Budei de către turci (1541) au ca urmare destrămarea Regatului Ungar. După moartea lui Ludovic II, ultimul reprezentant al dinastiei, pe câmpul de bătălie de la Mohács (1526), *Ferdinand I de Habsburg* şi voievodul Transilvaniei, *Ioan Zápolya,* proclamaţi regi ai U., îşi dispută stăpânirea regatului. Prin ocuparea Budei de către Imp. Otoman şi transformarea U. Centrale în paşalâc (1541), Regatul Ungar îşi încetează de fapt existenţa. Imp. Habsburgic ocupă partea apuseană a U., cu reşedinţa la Bratislava, partea centrală intră în stăpânirea directă a Imp. Otoman, administrată sub forma paşalâcului de la Buda pentru 145 de ani, iar voievodatul Transilvaniei devine principat de sine stătător, sub suzeranitate otomană, asemenea Ţării Româneşti şi Moldovei. În cadrul ofensivei iniţiate de Imp. Habsburgic, după respingerea asediului Vienei (1683) de către otomani, U. cu Buda este ocupată în 1686, iar Transilvania în 1687, anexiuni recunoscute prin Tratatul de la Karlowitz (1699). Conflictul dintre nobilimea maghiară şi regimul absolutist habsburgic se încheie în 1711 cu un compromis, care structurează raporturile austriaco-ungare. Revoluţia izbucnită la Budapesta (15 mart. 1848), condusă de *Kossuth Lajos,* se transformă într-o mişcare de eliberare naţională, U. proclamându-şi independenţa (14 apr. 1849) şi anexând şi principatul Transilvaniei. Intervenţia armatelor Rusiei contribuie la înăbuşirea în sânge a revoluţiei ungare (aug. 1849). Înfrângerea Austriei Habsburgice de către Prusia, în războiul din 1866, are ca rezultat încheierea pactului dualist (1867). În urma acestuia, U. devine regat în cadrul Imp. Austro-Ungar nou creat, cu o Constituţie proprie şi o largă autonomie internă. Împăratul Franz Joseph este încoronat şi ca rege al U. Terit. incluse în Regatul Ungar – Slovacia, Croaţia, Transilvania ş.a. – sunt ţinta unui intens proces de maghiarizare forţată (încă în 1910, etniile nemaghiare, majoritare în reg. lor – croaţi, sloveni, ruteni, slovaci, români, ucraineni etc., însumau peste 50% din întreaga populaţie administrată de Budapesta). U. participă, alături de Austria şi Germania, la Primul Război Mondial (1914-1918). După înfrângerea şi destrămarea Imp. Habsburgic, la 16 nov. 1918 este proclamată Republica Ungară, iar după crearea Partidului Comunist de către *Bêla Kun* (24 nov. 1918) acesta instituie Republica Socialistă Ungară (21 mart. 1919), cu un regim inspirat de cel creat în Rusia de către Lenin. Tratatul de pace de la *Trianon,* semnat de Ungaria cu Puterile Antantei şi ţările aliate (4 iun. 1920), consfinţea noile frontiere ale statului ungar şi recunoştea unirea Slovaciei şi Ucrainei Subcarpatice cu Cehoslovacia, a Croaţiei, Sloveniei şi Banatului de Vest cu Serbia, a reg. Burgenland cu Austria, a Banatului de Est, Crişanei, Maramureşului şi Transilvaniei cu România. Amiralul *Horthy Miklós,* devenit *de facto* şeful statului (1920-1944), instituie un regim de dictatură personală, apropiindu-se de statele care contestau sistemul de la Versailles – Germania nazistă şi Italia fascistă. Politica de revizuire a Tratatului de la Trianon este fructificată în condiţiile crizei, când, cu sprijin german şi italian, U. anexează, în urma celor două „arbitraje" de la Viena (nov. 1938 şi aug. 1940), S Slovaciei şi NV Transilvaniei, în 1939, Ucraina Subcarpatică (Rutenia), iar după atacarea Iugoslaviei (1941) de către Germania, la care se raliază şi armata ungară, Vojvodina de Vest. În mart. 1944, U. este ocupată de trupele germane, iar la 15 oct. 1944 puterea este preluată de guvernul fascist condus de *Szálasi Férenc*. Între nov. 1944 şi apr. 1945, U. este ocupată de armata sovietică. La 1 febr. 1946, U. este proclamată republică, iar la 18 aug. 1949, republică populară. La 10 febr. 1947, U. semnează Tratatul de pace de la Paris, care recunoaşte pe plan internaţional hotarele statului ungar din 1937. Din 1945, U. cunoaşte destinul statelor Est-europene intrate sub dominaţie sovietică, implementând noua societate după modelul stalinist. Membru al O.N.U. (14 dec. 1955). În contextul procesului de destalinizare, la Budapesta izbucneşte (23 oct. 1956), o revoltă populară anticomunistă. Trupe sovietice înăbuşă în sânge, la începutul lunii nov. 1956, tentativa ungară de respingere a sistemului comunist (c. 20 000 de victime). Peste 200 000 loc. părăsesc în aceste zile ţara. La 4 nov. 1956, *Kádár János* formează un nou guvern care, după o perioadă iniţială dogmatică, vădeşte, de la începutul anilor '60, tendinţe liberale în domeniul politicii economice. Kádár János, al cărui nume este legat de programul reformist care transformă U., în deceniile 7 şi 8, în cel mai liberal stat al sistemului socialist, se opune, la mijlocul anilor '80, adâncirii şi extinderii acestuia, fiind înlocuit, în mai 1988, din funcţia de conducător al Partidului Comunist. După această dată, ţara cunoaşte un proces rapid de transformări ec. şi social-politice. Conducătorii revoluţiei din 1956 sunt reabilitaţi în 1989. Ultimele trupe sovietice părăsesc U. la 19 iun. 1991. În febr. 1989, Partidul Muncitoresc Socialist Ungar (f. 1948, prin unirea partidului comunist cu cel socialist) renunţă la monopolul puterii şi se autodizolvă în oct. 1989, reînfiinţându-se sub numele de Partidul Socialist Ungar. La 23 oct. 1989 se renunţă la titulatura de republică populară, fiind proclamată Republica Ungară (cea de-a IV-a republică). Primele alegeri libere de după 1945, ţinute la 25 mart. şi 8 apr. 1990, consacră noul sistem multipartit; *Antall József,* preşedintele Forumului Democrat, devine prim-min. (1990-1993), iar *Göncz Arpád* este ales, în aug. 1990, şi reales în 1995 preşedinte al republicii. Ca prim stat „ex-socialist", U. devine, în nov. 1990, membru al Consiliului Europei, în 1995, al O.E.C.D., iar în 1997 începe tratativele pentru aderarea la N.A.T.O. Problema minorităţilor maghiare din afara frontierelor U. devine un subiect viu disputat al politicii interne şi al relaţiilor cu statele vecine. Socialistul Horn Gyula, victorios în alegerile parlamentare din mai 1994, formează un nou guvern de coaliţie, realizând prima alternanţă la guvernare a epocii post-comuniste. Stabilitatea economică şi politică atrage în U. cele mai importante investiţii străine din toate ţările central-europene. La 8 iul. 1997, U. este nominalizată, la Conferinţa de la Madrid, printre cele trei state foste comuniste admise să înceapă procedura de aderare la N.A.T.O., iar la 16 iul. 1997 face parte din grupul de state care încep tratativele de aderare la U.E. În alegerile parlamentare din 10 şi 24 mai 1998, Federaţia Tinerilor Democraţi – Partidul Civic/ FIDESZ – MPP obţine 148 din cele 386 de mandate ale Parlamentului (faţă de numai 20 de mandate la alegerile din 1994) situându-se astfel pe primul loc, iar, Uniunea Democraţilor Liberi. *Orbán Viktor,* liderul Federaţiei Tinerilor Democraţi – Partidul Civic, formează un guvern de coaliţie de centru-dreapta. La 12 mart. 1999, U. devine, alături de Cehia şi Polonia, stat membru al NATO. În iun. 2000, Adunarea Naţională îl alege pe Mádl Ferenc ca preşedinte al ţării în locul lui Göncz Arpád. La capătul unei campanii electorale furtunoase scrutinul parlamentar din apr. 2002 are ca învingător, la mică diferenţă însă, forţele de stânga, Partidul Socialist Ungar/ MSZP obţine 178, iar aliatul său – Alianţa Democraţilor Liberi/ SZDSZ – 19 mandate – asigurând astfel coaliţiei 198 din cele 386 de locuri ale noului Parlament, care formează noul guvern condus de Medgyessy Peter. Printr-un referendum (apr. 2003), 53,8% din alegătorii prezenţi la urne se pronunţă pentru integrarea Ungariei în Uniunea Europeană (mai 2004). Alegerile prezidenţiale sunt câştigate de Sóliýom Lászlo (2005). Republică parlamentară.

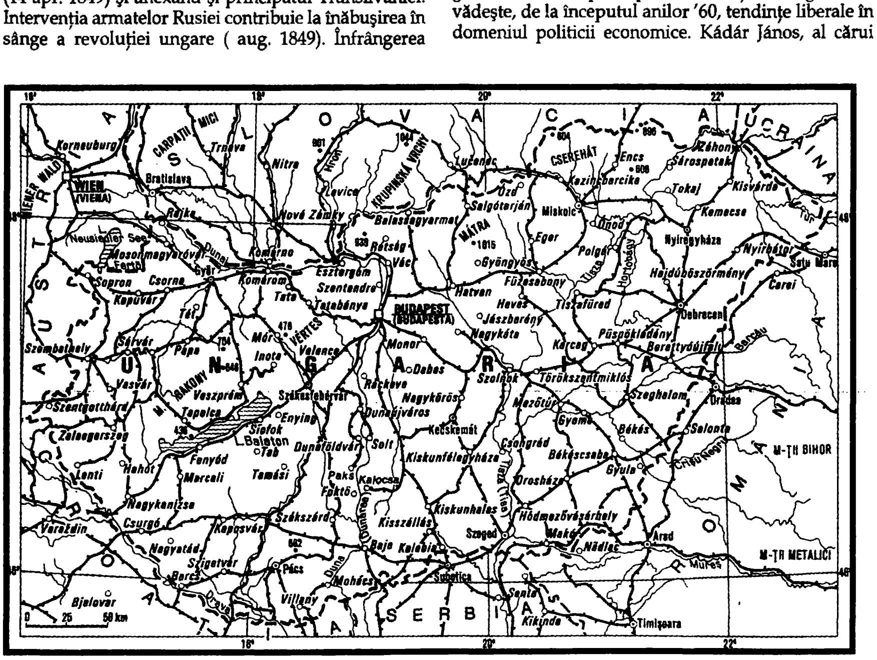
16°
18°
20°
22°
48°
46°
S L O V A C I A
UCRAINA
A U S T R I A
C R O A Ţ I A
S E R B I A
R O M Â N I A
U N G A R I A
CARPAŢII MICI
Korneuburg
WIENER WALD
WIEN
(VIENA)
Bratislava
Trnava
Nitra
Hron
Levice
KRUPINSKÁ VRCHY
Nové Zámky
Balassagyarmat
Lučenec
Ózd
Salgótarján
Miskolc
CSEREHÁT
Kazincbarcika
Encs
Sárospatak
Záhony
Tokaj
Kisvárda
Kemecse
Tur
Nyíregyháza
Nyírbátor
Satu Mare
Carei
Onod
Polgár
Hortobágy
Tisza
Eger
MÁTRA
Gyöngyös
Füzesabony
Hatvan
Heves
Tiszafüred
Jászberény
Nagykáta
Hajdúböszörmény
Debrecen
Püspökladány
Berettyóújfalu
Barcău
Karcag
Törökszentmiklós
Szolnok
Szeghalom
Oradea
Mezőtúr
Gyoma
Békés
Salonta
Csongrád
Békéscsaba
Gyula
Crişul Negru
M-ŢII BIHOR
Orosháza
Kiskunhalas
Hódmezővásárhely
Szeged
Makó
Nădlac
Arad
Mureş
M-ŢII METALICI
Subotica
Senta
Kikinda
Timişoara
Neusiedler See
Mosonmagyaróvár
Fertő
Rajka
Duna
Győr
Komárno
Komárom
Esztergom
Rétság
Vác
Sopron
Csorna
Kapuvár
Szentendre
Tata
Tatabánya
BUDAPEST
(BUDAPESTA)
Tét
VÉRTES
Mór
Monor
Szombathely
Sárvár
Pápa
Inota
Velence
Dabas
BAKONY
Vasvár
Veszprém
Székesfehérvár
Ráckeve
Nagykőrös
Szentgotthárd
Tapolca
Enying
Dunaújváros
Kecskemét
Zalaegerszeg
Siófok
Balaton
Tab
Dunaföldvár
Solt
Kiskunfélegyháza
Fonyód
Lenti
Hahót
Marcali
Tamási
Paks
Kalocsa
Foktő
Nagykanizsa
Csurgó
Kaposvár
Szekszárd
Kisszállás
Varaždin
Nagyatád
Szigetvár
Pécs
Baja
Kelebia
Barcs
Mohács
Dunărea
Bjelovar
Villány
Drava
0 25 50 km

ÚNGE (lat. *ungere*) vb. III. **1.** Tranz. şi refl. A (se) acoperi cu un strat de material unsuros; (tranz.) a gresa. **2.** Tranz. A investi un monarh sau un arhiereu. ✦ A mirui. **3.** Tranz. A lipi un perete, a vărui, a spoi. ✦ Refl. A se murdări, a se mânji.

ÚNGERE s.f. **1.** Acţiunea de a (se) unge. **2.** Operaţia de introducere a unui lubrifiant (ulei, vaselină etc.) între două suprafeţe aflate în contact şi în mişcare relativă, pentru a asigura o peliculă continuă de lubrifiant între ele şi a reduce frecarea; gresaj. **3.** (REL.) Act cultic care indică taina ungerii cu sfântul mir şi care se săvârşeşte imediat după botez.

UNGEREA BOLNAVILOR, (La catolici) Maslu.

UNGHEANU, Mihai (n. 1939, Slobozia Veche, jud. Ialomiţa), critic, istoric literar şi om politic român. Redactor-şef adjunct la revista „Luceafărul" (1974-1990). Comentarii caracterizate prin patos justiţiar şi nerv polemic, referitoare îndeosebi la ideologia literară („Campanii", „Pădurea de simboluri", „Adio, d-le Maiorescu"), monografia „Marin Preda, vocaţie şi aspiraţie". Adept al protocronismului.

UNGHENI, municipiu în Republica Moldova, pe Prut. Reşedinţa judeţului omonim; 35,1 mii loc. (2004). Menţionat documentar în 1430.

UNGHENI 1. Oraş. în jud. Mureş, pe Mureş; 6 896 loc. (2008). Expl. de argile. Aeroport care serveşte municipiul Târgu Mureş. Menţionat documentar în 1264. Declarat oraş în 2004. **2.** Com. în jud. Argeş, pe dr. Teleormanului; 3 378 loc. (2008). Bisericile Sf. Nicolae (1770) şi Sfinţii Voievozi (1792). **3.** Com. în jud. Iaşi, pe dr. Prutului; 4 285 loc. (2008). Punct de vamă.

UNGHÉR (lat. *angularium*) s.n. Porţiune dintr-o încăpere cuprinsă între doi pereţi reuniţi la extremităţi; colţ, unghi **(4)**. Loc retras, ascuns; cotlon.

ÚNGHI (lat. *angulus*) s.n. **1.** (MAT.) Figură formată din două semidrepte care pleacă din acelaşi punct. După mărime, **u.** se clasifică în: ascuţite, drepte, obtuze. Două **u.** pot fi complementare sau suplementare (după suma lor). ✧ *U. orientat* = unghi pe care s-a fixat un sens pozitiv de măsurare. **2.** (ASTR.) *U. orar* = una dintre coordonatele orare. V. *coordonată*. **3.** (ANAT.) *U. facial* v. *facial*. **4.** Ungher **(1)**. **5.** Fig. Punct de vedere.

ÚNGHIE (lat. *ungula*) s.f. (ANAT.) Lamă subţire de substanţă cornoasă, care acoperă extremitatea degetelor de la mâini şi de la picioare. Rădăcina **u.** este ascunsă sub piele. ✧ *U. încarnată* = **u.** cu marginea laterală înfundată în ţesuturile moi vecine; provoacă inflamaţii, adesea însoţite de supuraţii.

UNGHIULÁR, -Ă adj. Care se referă la unghi; care seamănă cu un unghi.

UNGRA, com. în jud. Braşov, pe Olt; 2 153 loc. (2008).

UNGROVLAHIA, denumirea Ţării Româneşti în unele acte oficiale din Ev. Med.

UNGUÉNT (după fr. *onguent*) s.n. Alifie, pomadă, cremă.

UNGULAT s.n. Mamifer ierbivor copitat la care vârful degetelor atinge solul (ex. cabaline, bovine).

ÚNGUR (< sl.) s.m. Maghiar.

UNGURAŞ, com. în jud. Cluj, pe râul Bandău; 2 973 loc. (2008). Menţionată documentar pentru prima oară în anul 1291; cetatea de aici, împreună cu 34 de sate s-a aflat în stăpânirea lui Petru Rareş.

UNGUREANU, Alexandru (n. 1941, Piatra Neamţ), geograf. M. coresp. al Acad. (1965). Studii privind geografia urbană, sistematizarea localităţilor, geografia resurselor naturale, toponomatică („Podişul Moldovei – natură, om, economie", „Oraşele din Moldova – studiu de geografie economică").

UNGURENI 1. Com. în jud. Bacău, pe râul Răcătău; 3 916 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1702). **2.** Com. în jud. Botoşani, pe Jijia; 7 092 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (sec. 18).

UNGURENI s.m. pl. Denumire atribuită locuitorilor români originari din Transilvania (în special din Mărginimea Sibiului), care, practicând păstoritul transhumant, s-au stabilit în Muntenia şi Oltenia, întemeind sate noi. Şi-au păstrat în mare pate portul şi obiceiurile, ca şi legăturile cu ţinuturile de baştină. Printre cele mai cunoscute aşezări de **u.** se numără Mâneciu-Ungureni, Novaci-Ungureni.

UNGURIU, com. în jud. Buzău, în Subcarpaţi; 2 435 loc. (2008).

ÚNI-^{1} ({s} lat. *unus* „unu") Element de compunere cu sensul de „unul singur" şi care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

UNÍ^2 (lat. *unire*) vb. IV **1.** Tranz. şi refl. recipr. A (se) aduna la un loc, a (se) împreuna, a (se) îmbina, a (se) lega. **2.** Refl. recipr. A face o alianţă; a cădea de acord, a se înţelege, a se învoi. ✦ Tranz. şi refl. recipr. Fig. A (se) căsători.

UNÍ^3 (< fr.) adj. invar. (Despre materiale textile) Care are o singură culoare.

UNIÁT, -Ă (< fr.) adj. Greco-catolic.

UNIATÍSM (< fr.) s.n. Formă de unire cu Roma a unor biserici răsăritene, constând în recunoaşterea primatului papal şi a întregii doctrine catolice, păstrând însă ritul răsăritean (rânduiala slujbelor, calendarul, artă, obiceiuri). În anii 1698–1700, în Transilvania, o parte din români au aderat la unirea cu Roma. Biserica greco-catolică a contribuit la apărarea drepturilor românilor din Transilvania şi la promovarea culturii şi educaţiei. În 1948, Biserica greco-catolică din România (c. 1,5 milioane creştini) a fost suprimată de guvernul comunist, episcopii ei şi numeroşi preoţi fiind arestaţi, iar lăcaşurile de cult confiscate şi trecute în uzul Bisericii ortodoxe. **U.** a continuat să existe ca biserică în ilegalitate, redobândind recunoaşterea oficială după revoluţia din decembrie 1989.

UNIÁX (< fr.; {s} *uni-* + *ax*) adj. *Cristal* ~ = cristal care posedă o singură axă optică (după care nu se produce fenomenul birefringenţei).

ÚNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Unul singur, numai unul; într-un singur exemplar. ✦ Care nu se aseamănă cu altul; incomparabil, fără seamăn.

UNICAMERÁL ({s}*uni-* + *cameră*) adj. *Sistem* ~ = sistem parlamentar în care parlamentul (organul legislativ al statului) este constituit dintr-o singură adunare reprezentativă (cameră).

UNICÁT (< germ.) s.n. **1.** Înscris constatator care se întocmeşte într-un singur exemplar. **2.** Carte, publicaţie; *p. ext.* obiect care există într-un singur exemplar.

UNICELULÁR, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Monocelular.

UNICITÁTE (< fr., it.) s.f. Faptul, însuşirea de a fi unic. ✧ (MAT.) *Teoremă de u.* = teoremă prin care se demonstrează unicitatea (ex. **u.** soluţiei unei ecuaţii).

UNICOLÓR, -Ă (< fr.) adj. Care are o singură culoare.

UNICÓRN, -Ă (< fr.) adj. Care are un singur corn. ✦ (Substantivat, m.; în basme) Inorog.

UNIFICÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) realiza un tot, un întreg din mai multe părţi; a (se) uni. **2.** Tranz. A face unitar, a uniformiza.

UNIFÓRM, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. **1.** Adj. (Şi adv.) Care are permanent aceeaşi formă, aceeaşi înfăţişare, fără variaţii; egal, constant. ✦ (Despre mişcare) Care se face cu viteză constantă. **2.** S.f. Îmbrăcăminte-tip purtată de membrii unor instituţii (elevi, militari etc.).

UNIFORMITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însuşire a ceea ce este uniform. ✧ (FILOZ.) *Uniformitatea naturii* = principiu exprimat prin formula „viitorul va semăna cu trecutul": în situaţii asemănătoare se vor produce efecte asemănătoare.

UNILATERÁL, -Ă (< fr.; {s} *uni-* + *later-* „latură") adj. **1.** Dispus, situat pe o singură parte. **2.** Care vede numai o singură latură a lucrurilor, un singur aspect al unei probleme, care judecă lucrurile dintr-un singur punct de vedere, care se rezumă la un singur domeniu de cunoştinţe. ✦ (Despre o hotărâre, o decizie etc.) Care se ia de către una singură dintre părţi. ✦ Care provine de la unul singur. ✦ (DR.) (Despre un contract) Care dă naştere la obligaţii numai pentru una dintre părţi. ✦ (Despre un act juridic) Emanat de la o singură persoană.

UNILÍNGV, -Ă (< fr.; {s} *uni-* + lat. *lingua* „limbă") adj. Care este scris într-o singură limbă. ✦ (Despre dicţionare) Monolingv.

UNINOMINÁL (< fr.) adj. Care conţine sau indică un singur nume.

UNIONÁL (< *uniune*) adj. Referitor la o uniune, care aparţine unei uniuni (ex. organ de conducere unional).

UNIONÍST, -Ă (< fr.) adj. Care susţine şi propagă ideea de unire (a unor provincii într-un singur stat). ✦ (Substantivat) Susţinător al unirii Principatelor Române (înainte de 1859).

UNIO TRIUM NATIONUM, înţelegere încheiată în sept. 1437, la Căpâlna (în Transilvania), între nobilii maghiari, fruntaşii secui şi patriciatul săsesc. Potrivit înţelegerii, privilegiaţii din Transilvania se obligau să se ajute reciproc împotriva ţăranilor răsculaţi, a turcilor şi uneori chiar împotriva regalităţii. Reînnoită de mai multe ori, a fiinţat până în 1848, ca un instrument de asuprire socială şi naţională a populaţiei româneşti.

UNIPÁRĂ (< fr.; {s} *uni-* + lat. *parere* „a naşte") adj. f. (Despre mamifere) Care dau naştere de obicei unui singur pui, la fiecare sarcină.

UNIPERSONÁL, -Ă (< fr.) adj. (Despre vorbe, forme şi construcţii verbale) Care se poate folosi numai la persoana a treia singular.

UNÍRE s.f. Acţiunea de a se uni; alianţă ✧ *U. ipostatică* = expresie adoptată de al V-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 553) precizând modul în care natura dumnezeiască şi cea omenească sunt unite într-un singur ipostas, cel al Cuvântului.

UNIREA 1. Com. în jud. Alba, pe dr. Mureşului; 5 270 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Brăila, în E C. Brăilei; 2 609 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Călăraşi, pe braţul Borcea; 2 798 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Dolj, în NE C. Desnăţui; 4 094 loc. (2008).

UNIREA PRINCIPATELOR, numele sub care este cunoscut în istorie actul politic al unirii *Moldovei cu Ţara Românească* (24 ian./5 febr. 1859), care a pus bazele statului naţional român modern, a deschis drum larg dobândirii independenţei de stat şi desăvârşirii unităţii naţionale, progresului multilateral al României moderne. **U.P.** a fost impulsionată în sec. 19 de creşterea conştiinţei naţionale, ca urmare a Revoluţiei de la 1848 şi de situaţia politică europeană creată în urma *Războiului Crimeii* (1853–1856) şi a *Congresului de la Paris* (1856). Ea este expresia voinţei poporului român concretizată în votul *Adunărilor ad-hoc din 1857*. Lupta decisivă s-a dat în jurul constituirii adunărilor elective, care aveau să aleagă pe viitorii domni. Adunarea electivă din Moldova a ales ca domn al ţării la 5/17 ian. 1859 pe candidatul partidei naţionale, colonelul Alexandru Ioan Cuza. La 24 ian./5 febr., sub presiunea maselor populare din Bucureşti, Adunarea electivă din Ţara Românească a ales pe Al. I Cuza ca domnitor şi al Ţării Româneşti. Unirea s-a înfăptuit prin alegerea aceluiaşi domnitor în ambele Principate. Dubla alegere a lui Cuza a fost urmată de o campanie politică susţinută dusă în scopul recunoaşterii ei. Sub conducerea lui Al. I. Cuza, în ian. 1862, s-a înfăptuit unitatea constituţională şi administrativă, Moldova şi Ţara Românească formând un stat unitar sub numele de România, cu o singură adunare şi un singur guvern. Unirea Moldovei cu Ţara Românească a avut un larg ecou în Transilvania, românii de aici legându-şi speranţele de eliberare naţională de existenţa statului naţional român. **U.P.** a reprezentat prima etapă în formarea statului naţional unitar român creat în 1918.

UNISÉX (< fr.) adj. inv. (Despre vestimentaţie, pieptănătură etc.) Destinat deopotrivă femeii şi bărbatului.

UNISEXUÁT, -Ă (< fr.; {s} *uni-* + *sexuat*) adj., s.f. (Floare) care are organe sexuale de un singur fel (mascule sau femele). Florile u. pot fi dispuse *monoic* sau *dioic*.

UNISÓN (< fr., lat. m. *unisonus*) s.n. (MUZ.) Executare simultană a aceloraşi sunete de către mai multe voci sau mai multe instrumente. ✦ Acord, concordanţă deplină de idei, sentimente, interese etc.

UNÍT, -Ă (< *uni*) adj. **1.** Împreunat, unificat, reunificat. **2.** Care se află în relaţii strânse cu cineva având aceleaşi gânduri, sentimente etc.; solidar cu cineva. **3.** Care aparţine confesiunii catolice de rit oriental; greco-catolic; uniat. ✦ (Substantivat) Adept al confesiunii greco-catolice.

UNITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care alcătuieşte un întreg; omogen. ✧ *Inel u.* = inel ce admite unitate în raport cu a doua lege de compoziţie; inel cu unitate. ✦ (MAT.) Vector unitar = versor.

UNITARIÁN, -Ă (< fr., engl.; {s} lat. *unitas* „unitate") adj. Adept al unitarianismului.

UNITARIANÍSM (< *unitarian*, după fr.) s.n. Doctrină care susţine unitatea lui Dumnezeu şi respinge învăţătura despre Treime. Susţinut în biserica veche de monarhieni, s-a manifestat ca mişcare în sec. 16 sub influenţa ideilor umaniste. **U.** s-a răspândit în Polonia, Ungaria, Olanda, Anglia şi mai ales în S.U.A. Biserica unitariană din Transilvania a fost fondată de reformatorul Francisc David (1510–1579).

UNITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** (MAT.) Elementul neutru al unui grup multiplicativ (ex. numărul 1 pentru grupul multiplicativ al numerelor reale). ✧ *Inel cu u.* = inel unitar. (METR.) *U. de măsură* = mărime fizică scalară în funcție de care se exprimă toate mărimile de aceeași natură (ex. metru, gram, secundă). *U. de m.* sunt grupate în sisteme de unități de măsură; în România este adoptat în mod legal și obligatoriu Sistemul Internațional (SI). *U. astronomică* = unitate de măsură pentru distanțe, egală cu semiaxa mare a orbitei Pământului, adică 149 600 000 km. *U. X* = unitate de măsură pentru lungime (simbol: UX), egală cu 10^{-13} m, folosită în spectroscopia radiației X. **2.** Însușire a tot ceea ce constituie un întreg indivizibil. **3.** Coeziune; omogenitate, integritate. **4.** (EC.) *U. economică* = entitate care, conform legii, este obligată să conducă contabilitate proprie. Din sfera ei fac parte societățile comerciale, regiile autonome, instituțiile publice, unitățile cooperatiste, asociațiile, alte persoane juridice. (CONT.) *U. generatoare de numerar* = cel mai mic grup identificabil de active, care generează intrări de numerar din utilizarea continuă, intrări care sunt în mare măsură independente de intrările de numerar generate de alte active (de ex. o linie de fabricație, titlu de fabricație, avion). *U. (ca parte a unei companii)* = entitate distinctă a unor companii mari, numită și unitate de afaceri. ✧ *U. integrală* = entitate de afaceri care deține dreptul de proprietate asupra tuturor sau numai a unor părți din procesele care implică producerea și comercializarea produselor și/sau mărfurilor. ✧ *U. de observare statistică* = element component al colectivității statistice, care se înregistrează împreună cu caracteristicile lui principale. **5.** (MILIT.) Subdiviziune organizatorică permanentă, administrativă, de instrucție și de educație din forțele armate (ex. regimentul).

UNITED ARTISTS, casă de producție americană, fondată în 1919 de actorii C. Chaplin, D. Fairbanks, M. Pickfrd și de regizorul D.W. Griffith. Cumpărată în 1957 de industriașii A. Krim și R. Benjamin, a fost restructurată în vederea finanțării și distribuirii unor producții independente.

UNITED PRESS INTERNATIONAL (UPI), agenție de presă din S.U.A., înființată în 1907, de E.W. Scripps, cu dnumirea de United Press Associations (U.P.A.). În 1958 a fuzionat cu International News Service (fondată în 1909 de W.R. Hearst), luând actuala denumire. Are sediul la New York.

UNIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Organizație constituită prin asocierea mai multor unități economice, asociații, fundații, sindicate, partide politice. **2.** Nume generic pentru diverse organizații politice, economice etc. **3.** Unire a unor provincii sau state într-un singur stat; *p. ext.* stat astfel rezultat. ✧ *U. internațională* = denumire dată unor organizații internaționale, guvernamentale, înființate între state în scopul cooperării în domeniul tehnic și administrativ (ex. Uniunea Poștală Universală). *U. personală* = asociație între state, legate între ele prin persoana șefului de stat, dar păstrându-și fiecare organizarea și calitatea de subiect distinct de drept internațional. *U. reală* = formă de unire mai strânsă a statelor monarhice, care au un șef comun, un sistem monetar unic, armată unică, organe principale administrative unice și duc o politică externă comună (ex. *u.r.* dintre Suedia și Norvegia între 1014–1905).

UNIUNEA ARHITECȚILOR DIN ROMÂNIA, organizație profesională de creație a arhitecților. Întemeiată în 1952, cu sediul la București. Filiale în țară.

UNIUNEA ARTIȘTILOR PLASTICI DIN ROMÂNIA, organizație profesională de creație a pictorilor, graficienilor, sculptorilor, decoratorilor, scenografilor și criticilor de artă. Întemeiată în 1950, cu sediul la București. Filiale și cenacluri în țară.

UNIUNEA AUSTRALIANĂ v. Australia.

UNIUNEA COMPOZITORILOR ȘI MUZICOLOGILOR DIN ROMÂNIA, organizație profesională a compozitorilor și muzicologilor. Întemeiată în 1949, în locul Societății Compozitorilor Români (1920–1949), cu sediul la București. Filiale în țară.

UNIUNEA EUROPEANĂ, organizație internațională care integrează economic un număr de 27 de țări. Drumul parcurs de procesul integrării europene a debutat cu anul 1951 când, prin Tratatul de la Paris, un număr de 6 țări – Germania Federală, Franța, Italia, Olanda, Belgia și Luxemburg – formează Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (C.E.C.O.) cu scopul de a combina resursele carbonifere, de minereu de fier și de oțel ale celor 6 membri fondatori. În anul 1957, prin Tratatul de la Roma, cele 6 țări formează Comunitatea Economică Europeană (C.E.E.), cunoscută și sub denumirea de Piața Comună, precum și Comunitatea Europeană pentru energie atomică (Euratom). C.E.E. a avut ca scop crearea unei piețe unice europene, bazate pe libera circulație a mărfurilor, capitalurilor și persoanelor între țările membre. În anul 1965 a avut loc fuzionarea conducerilor C.E.C.O., C.E.E. și Euratom, formându-se Consiliul de Miniștri și Comisia Europeană. În anul 1973 Marea Britanie, Irlanda și Danemarca se alătură oficial la C.E.E., iar Grecia (1981), Portugalia și Spania (ambele în 1986) aderă și ele la uniunea cunoscută acum sub denumirea de Comunitatea Europeană. În anul 1991, Tratatul de la Maastricht (Olanda) instituie Uniunea Europeană ca succesoare a Comunității Economice Europene și stabilește obiectivele majore ale acestei Uniuni, respectiv: marea piață europeană, moneda unică europeană, și politica monetară comună, politica europeană comună în domeniul educației, transportului, telecomunicațiilor, sănătății și energiei, cetățenia europeană, puteri sporite acordate Parlamentului European. În anul 1995 cei 12 devin 15 prin aderarea Suediei, Finlandei și Austriei la Uniunea Europeană. La 1 ianuarie 2002 intră în circulație moneda unică europeană – euro, în 12 din cele 15 state membre. La 1 mai 2004, 10 noi state s-au alăturat oficial Uniunii Europene (Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia, Slovenia, Lituania, Letonia, Estonia, Malta și Cipru). La 1 ianuarie 2007 au aderat România și Bulgaria. Instituțiile Uniunii Europene sunt Consiliul de Miniștri, Parlamentul European, Comisia Europeană, Curtea de Conturi, Curtea de Justiție și Banca Centrală Europeană. Consiliul de Miniștri este organul decizional al **U.E.**, fiind format din miniștri ai țărilor membre, cu un număr de voturi alocat fiecărei țări prin Tratatul de la Nisa. Parlamentul European, cu sediul la Strasbourg, este organul ales prin votul direct din **U.E.** și are rolul de a adopta legislația **U.E.** Comisia Europeană este aparatul administrativ al **U.E.** dar are și dreptul de a face propuneri legislative Consiliului de Miniștri și Parlamentului European. Comisia are un număr de aproape 20 000 de funcționari ca și 25 de comisari (din anul 2005). Curtea de Conturi are rolul de a controla modul în care Comisia Europeană cheltuiește bugetul anual. Curtea de Justiție, cu sediul la Bruxelles, are rolul de a asigura interpretarea unitară a legislației **U.E.** în toate țările membre și de a judeca diferendele dintre instituțiile Uniunii și țările membre. Banca Centrală Europeană, cu sediul la Frankfurt am Main, are ca scop fixarea nivelului minim al ratei dobânzii în țările care au adoptat euro ca monedă unică europeană și să supravegheze evoluția cursului acestei monede pe piețele valutare.

UNIUNEA EUORPEI OCCIDENTALE, organizație politică și militară, creată în 1954, la Paris, cu scopul de a asigura o componentă militară Uniunii Europene.

UNIUNEA FRANCEZĂ, ansamblu politic, denumit astfel în Constituția Franței din 1946 și existent în perioada 1946–1958. Cuprindea: Republica Franceză, teritoriile unora dintre fostele colonii și statele asociate. V. *Comunitatea Franceză.*

UNIUNEA INTERNAȚIONALĂ PENTRU CONSERVAREA NATURII (UICN, IUCN), organizație internațională fondată de UNESCO în 1948, având ca scop promovarea acțiunilor menite să asigure menținerea cadrului natural și a resurselor naturale. Stabilește principiile pentru declararea și managementul ariilor protejate și pentru realizarea listelor de plante și animale periclitate, vulnerabile și rare. Din 1952 numele complet este *Uniunea Internațională pentru Conservarea Naturii și a Resurselor sale.*

UNIUNEA INTERPARLAMENTARĂ, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Geneva, creată în 1889, în scopul facilitării legăturilor dintre parlamentarii din țările membre pentru dezvoltarea colaborării și menținerea păcii între state. Are ca membri grupuri naționale din 98 de țări (1984), printre care și Grupul român din Uniunea Interparlamentară.

UNIUNEA REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE (Uniunea Sovietică), (U.R.S.S.), stat federativ, care ocupa jumătatea estică a Europei, Asia septentrională și centrală (40% din supr. Asiei); 22,4 mil. km^2, cu capitala la Moscova. La Congresul I al Sovietelor (30 dec. 1922) s-a hotărât constituirea U.R.S.S. în care au intrat la început R.S.F.S. Rusă (creată la 25 oct./7 nov. 1917), R.S.S. Ucraineană (creată în dec. 1917), R.S.S. Bielorusă, R.S.F.S. Transcaucazia (creată în 1922). La 31 mart. 1924 a fost adoptată prima Constituție a U.R.S.S. Constituția din 1936 enumeră 11 republici federative. În 1940 sunt anexate Estonia, Letonia și Lituania, precum și Basarabia și Bucovina de Nord. Eșecul politicii de restructurare duse de M.S. Gorbaciov a dus la destrămarea U.R.S.S. și apariția unor state independente. În 1991 s-a creat *Comunitatea Statelor Independente,* o asociație a 11 foste republici ex-sovietice. Federația Rusă a moștenit prerogativele internaționale ale fostei U.R.S.S. Statele succesorale ale U.R.S.S. sunt: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Estonia, Georgia, Kazahstan, Kîrgîzstan, Letonia, Lituania, Republica Moldova, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina și Uzbekistan.

UNIUNEA SCRIITORILOR, organizație a scriitorilor din R.S. România, constituită în mart. 1949, continuând activitatea și tradițiile Societății Scriitorilor Români (înființată în apr. 1908). **U.S.**, cu sediul în București, reunește asociații ale scriitorilor din toată țara, editează, în Capitală și provincie, o serie de publicații literare proprii și patronează activitatea Editurii Cartea Românească. Președinte (din 2005) N. Manolescu.

UNIVÉRS (< fr., lat.) s.n. **1.** Tot ceea ce există, exceptând, pentru cei care admit, pe Dumnezeu creatorul. **2.** Spațiul, cu patru dimensiuni (cele trei coordonate spațiale și timpul), ale cărui elemente sunt evenimentele **(2)**. S-a conturat ideea că acum 15–16 miliarde de ani, **u.** era alcătuit din particule și antiparticule comprimate într-un spațiu restrâns, fiind supuse unei presiuni enorme. A urmat o uriașă explozie *(Big Bang),* care a dus la expansiunea **u.**, la formarea galaxiilor și sistemelor solare. **3.** *Universul discursului (de discurs)* = lucrurile considerate domeniu al obiectelor studiate în cadrul teoriei date, cu ajutorul mijloacelor respectivei teorii, și la care se referă propozițiile acesteia. **4.** Fig. Mediul, cercul în care trăiește cineva.

UNIVERSÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și subst.) Care se extinde la întregul univers, care cuprinde tot ce există (ex. gravitația **u.**). ✦ Care este comun tuturor oamenilor. ✦ Care se referă la toate ființele sau lucrurile luate în considerație în cazul dat. ✧ (LOG.) *Propoziție u.* = propoziție care asertează ceva despre toate lucrurile care întrunesc o condiție (ex. „orice mamifer este vertebrat"). **2.** Mondial. **3.** Vestit, celebru. **4.** Care are aptitudini pentru tot, care are cunoștințe din toate domeniile. **5.** (Despre unelte, aparate) Care poate fi folosit la mai multe operații.

UNIVERSÁLII (< lat. *universalia*) s.f. pl. Proprietate care poate fi predicată despre toți indivizii de un anumit fel (precum „roșul") sau relație (relația de rudenie, cum ar fi cea de frate, relațiile cauzale, relațiile de spațiu sau timp). Chestiunea de ordin metafizic cu privire la **u.** este dacă aceste proprietăți sau relații există independent de lucrurile particulare despre care sunt predicate; ea este cunoscută drept cearta (disputa, problema) universaliilor și a constituit o preocupare centrală în Ev. Med.; v. *realism, nominalism, conceptualism.*

UNIVERSALITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Caracterul a ceea ce este universal; universalism **(1)**. **2.** Totalitate, generalitate.

UNIVERSITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține universității, referitor la universitate. ✦ *Oraș* (sau *centru*) *u.* = oraș care are universitate. ✦ (Substantivat, m.) Profesor universitar.

UNIVERSITÁTE (< fr., lat.) s.f. Instituție de învățământ superior, organizată pe facultăți și secții, care pregătește specialiști în științele tehnice, economice, umanistice şi în ştiinţele naturii. (Prima **u.**, în 1158, la Bologna.) La noi, prima **u.** este Colegiul iezuit de la Cluj (1581). ✧ *U. populară* = instituţie pentru educaţia adulţilor, întemeiată în Franţa la sfârşitul sec. 19, extinsă apoi în Anglia şi în numeroase alte ţări, având ca principală formă de activitate cicluri de prelegeri în diverse domenii, organizate pe durata unuia sau a mai multor ani de studii. La noi, prima *u.p.* a fost creată în 1910 de N. Iorga la Vălenii de Munte. În unele ţări, *u.p.* poartă denumirea de *extensiune universitară.* ✦ Clădirea, edificiul în care se află asemenea instituţii.

UNIVERSUL, ziar de informaţie, apărut la Bucureşti (1884–1953, cu întreruperi). Înfiinţat de Luigi Cazzavillan. Primul ziar românesc alcătuit după principiile gazetăriei moderne. În perioada interbelică, sub conducerea lui Stelian Popescu, a atins maxima dezvoltare.

UNIVERSUL LITERAR, săptămânal editat de ziarul „Universul". A apărut în Bucureşti, în trei serii: 19 sept. 1888–20 nov. 1916; 31 mart. 1919–28 iun. 1931; 19 febr. 1938–27 mai 1945. Printre directori s-au numărat Perpessicius şi Camil Petrescu.

UNIVÓC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre un cuvânt sau o expresie) Care are un singur sens; care păstrează acelaşi sens în orice context. **2.** (MAT.; despre o corespondenţă între două mulţimi) Care are proprietatea că unui element al primei mulţimi îi corespunde un element şi numai unul al celei de-a doua.

UNRUH, Fritz von (1885–1970), scriitor german. În timpul dictaturii fasciste a trăit în exil. Drame expresioniste pledând pentru pace şi solidaritate umană („Un neam"); povestiri („Holocaust").

UNS, -Ă adj. Acoperit cu un strat unsuros sau lipicios. ✦ Pătat de grăsime; unsuros. ✦ (Substantivat, m.; inv.) Monarh sau arhiereu investit printr-o ceremonie religioasă specială ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ.

UNSOÁRE (< *uns*) s.f. **1.** Material uleios sau păstos, folosit fie ca lubrifiant, fie pentru protecţia suprafeţelor metalice contra eroziunii. ✦ Grăsime cu care se găteşte. **2.** *U. consistentă* = produs obţinut prin dispersiunea coloidală a unor săpunuri în produse petroliere în stare solidă sau semisolidă; rămâne în contact cu suprafeţele în mişcare fără a curge şi fără a fi eliminată prin presare.

ÚNSPREZECE num. card. Număr natural mai mare decât zece cu o unitate. ✦ (Adjectival) *Unsprezece copii.* (Cu valoare de num. ord.) *Locul unsprezece.*

UNT (lat. *unctum*) s.n. Grăsime animală comestibilă, obţinută prin batere din smântână. ✧ *U. vegetal* = grăsime solidă extrasă din seminţe sau din miezul fructelor unor plante tropicale (cacao, cocos etc.).

UNTDELÉMN v. **ulei comestibil**

UNTIŞÓR s.n. Mică plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, cu frunze groase, lucioase, întrebuinţate ca salată, şi cu flori galbene *(Ranunculus ficaria);* sălăţea, grâuşor **(2)**.

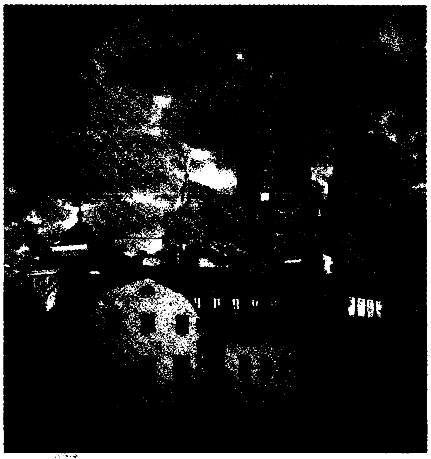

Uppsala. Catedrala

UNTÚRĂ (lat. *unctura*) s.f. Grăsime animală comestibilă. ✧ *U. de peşte* = ulei extras din ficatul proaspăt al peştelui *Gadus morhua;* conţine vitaminele A şi D; utilizată în tratamentul rahitismului, al debilităţii fizice etc.

UNŢENI, com. în jud. Botoşani, pe râul Burla; 2 931 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

UNU (unu), revistă literară, de orientare avangardistă, apărută lunar, sub conducerea lui Saşa Pană, începând din apr. 1928 până în dec. 1932, iniţial la Dorohoi, ulterior la Bucureşti.

ÚNU, ÚNA (lat. *unus, una*) num. card. (Când precedă un substantiv are forma *un, o;* când ţine locul unui substantiv are forma *unul, una*). **1.** Expresie a unităţii; egal cu o unitate. *Un copil, o casă.* **2.** (MAT.) Primul număr din şirul numerelor naturale, care reprezintă unitatea şi se indică prin cifra 1. ✧ (Substantivat) *Am scris un unu.* În corelaţie cu „doi", sugerează aproximaţia. *O zi, două.* ✦ Cu valoare de num. ord. *Volumul unu.* **3.** (Adjectival) Singur, unic. **4.** (Adjectival) Acelaşi, la fel, identic. **5.** (Precedat de o negaţie sau în propoziţii negative, cu valoare de pron.) Nimeni. ✦ Precedat de „câte", formează număr distributiv.

UNWIN, Raymond (1863-1940), urbanist britanic. Exponent al mişcării „oraşe-grădini". Reprezentant al curentului organic al urbanisticii moderne. A realizat planul New York-ului (1922), al Londrei (1929–1933).

UPANIŞÁDE, culegeri de texte esoterice, în forma comentariilor, constituind, împreună cu Brahmanele şi Arankaya, scrierile anexe ale Vedelor; cele mai vechi datează din sec. 7 î.Hr. Expun diferite concepţii despre lume, om, absolut, spirit universal (brahman). Sunt invocate ca bază teoretică de brahmanism şi de şcolile tradiţionale ale filozofiei indiene.

UPDIKE, John (n. 1932), scriitor american. Versuri, nuvele şi romane („Sărbătoare la azil", „Centaurul", „Vrăjitoarele din Eastwich") în care realizează, pe baza reluării unor mituri, o vastă frescă satirică a viselor şi fantasmelor societăţii americane.

UPERIZÁRE (după fr. *upérisation*) s.f. Tratament termic de scurtă durată şi la temperaturi înalte (peste 100°C), însoţit de distilare parţială, la care este supus laptele în vederea conservării. Prin **u.** se distrug microorganismele, păstrându-se integral proprietăţile laptelui crud, şi se îmbunătăţesc valoarea lui fiziologică şi gustul.

UPOLU, ins. în arh. Samoa, din Oc. Pacific; 1.1 mii km^2 (inclusiv ins. mici din jur); c. 60 mii loc. Oraş pr.: *Apia.* Relief muntos cu alt. max. de 1 100 m.

UPPSALA, oraş în SE Suediei; 147,8 mii loc. (1980). Constr. de maşini. Vechi centru cultural şi religios al Suediei. Universitate (1477). Catedrală gotică (sec. 13-15), castel (sec. 16–17).

UR, oraş antic (milen. 4–3 î.Hr.) în S Mesopotamiei. Unul dintre cele mai vechi centre de civilizaţie urbană din lume. În sec. 23–21 î.Hr., cap. a statului sumerian.

ÚRA^{1} (< rus.) interj. s.n. **1.** Interj. Exclamaţie care exprimă entuziasm, înflăcărare, aprobare. **2.** S.n. (În forma *urale*) Strigăt entuziast de aprobare, de adeziune.

URÁ^{2} (lat. *orare*) vb. I tranz. **1.** A exprima o dorinţă de bine la adresa cuiva, de obicei cu ocazia unui eveniment deosebit; a felicita. **2.** A merge cu „Pluguşorul" de Anul Nou; *p. ext.* a cânta, a recita colinde.

URACÍL (< fr. {i}) s.n. (BIOCHIM.) Bază pirimidinică prezentă în nucleotide, componentă a acidului ribonucleic.

URAGÁN (fr.) s.n. Ciclon tropical cu viteză mare de deplasare (30–50 m/s); *p. gener.*, orice vânt care atinge sau depăşeşte 12 grade pe scara Beaufort.

URAL 1. Fl. în Federaţia Rusă şi Kazahstan; 2 428 km. Izv. din S m-ţilor Ural, traversează C. Precaspică şi se varsă în M. Caspică prin două braţe. Trece prin Magnitogorsk, Orsk, Oral. **2.** Sistem muntos în Federaţia Rusă, care desparte Europa de Asia; lungime: c. 2 000 km între M. Kara (la N) şi M. Caspică (la S). În E este limitat de C. Rusă, iar în V de C. Siberiei de Vest. Alt. max. 1 894 m (vf. Narodnaia). Min. de fier, cupru, mangan, bauxită, cărbuni, diamante.

Urangutani

URALO-ALTAICE (< fr.) adj., s.f. pl. **1.** Adj. (Despre populaţii) Care trăiesc în reg. m-ţilor Ural şi Altai. **2.** S.f. pl. Limbi vorbite de populaţiile care trăiesc în aceste reg. În prezent se acceptă ideea existenţei a două familii distincte, dar înrudite: uralică şi altaică.

URANGUTÁN (ORANGUTÁN) (< fr., cuv. malaez *orang utan* „omul pădurii") s.m. Maimuţă antropoidă aboricolă de c. 150 cm înălţime, cu membrele anterioare foarte lungi *(Pongo pygmaeus).* Trăieşte în Sumatra şi în Kalimantan. Specie periclitată, ocrotită.

URANIA (în mitologia greacă), muza astronomiei.

URÁNIU (< fr. {i}; {s} gr. *Ouranos*) s.n. Element radioactiv (**U**; nr. at. 92), metal alb-argintiu. Se găseşte în natură, mai ales în pehblendă. **U.** natural este un amestec de trei izotopi, cu masa atomică 238, 235 şi 234. Se întrebuinţează în pilele atomice pentru obţinerea elementelor transuranice.

URANUS (URANOS) (în mitologia greacă), zeul cerului. Soţul Geei, zeiţa Pământului şi tatăl Titanilor pe care-i ţinea închişi în Tartar, temându-se că-l vor detrona. Detronat totuşi de către fiul său Cronos, care i-a luat locul de stăpân al Universului.

URANUS, planetă a sistemului nostru solar. Strălucirea ei pe cer se află la limita vizibilităţii cu ochiul liber. Diametrul: 51 120 km. Depărtare faţă de Soare: c. 2 870 mil. km. Revoluţie: c. 84 de ani. Rotaţia: 17 ore şi 54 minute. Atmosferă de hidrogen, heliu şi metan; se consideră că temperatura suprafeţei este de –170°C. Are peste 200 de sateliţi. Descoperită de W. Herschel (în 1781). Spre deosebire de toate celelalte planete, axa ei de rotaţie este aproape conţinută în planul orbitei. Survolată şi fotografiată de sonda Voyager 2 în 1986.

URARTU, stat antic. Format în sec. 9 î.Hr. în pod. Armeniei. A cunoscut înflorirea maximă în sec. 8 î.Hr., când şi-a apărat cu succes independenţa împotriva Asiriei. La începutul sec. 6 î.Hr. a fost cucerit de mezi.

ÚRĂ (< *urî*) s.f. Sentiment puternic de ostilitate, atitudine duşmănoasă faţă de cineva sau de ceva; duşmănie, vrăjmăşie.

URĂTÓR, -OÁRE s.m. şi f. Persoană care urează (de Anul Nou); colindător.

URÂCIÓS, -OÁSĂ (< *urî*) adj. Care inspiră dezgust; scârbos, neplăcut; (despre oameni) ursuz, nesuferit.

URÁT^{1} (< *urî*) s.n. Stare sufletească apăsătoare; proastă dispoziţie, plictiseală.

URÁT^{2}**, -Ă** (< *urî*) adj., adv., s.n. **I.** Adj. **1.** Care are o înfăţişare neplăcută, lipsită de armonie; *p. ext.* pocit, hâd, slut. **2.** Care displace, care provoacă repulsie din punct de vedere moral; necuviincios. ✦ Neplăcut; grav. **3.** (Despre vreme) Ploios, friguros, închis, posomorât. **II.** Adv. Într-un mod neplăcut, nepotrivit; imoral. **III.** S.n. Categorie a esteticii care, în opoziţie cu frumosul, reflectă aspecte dizgraţioase, dezagreabile ale realităţii, transfigurându-le artistic şi declanşând în acest fel emoţia estetică.

URÂŢÉNIE s.f. **1.** Faptul de a fi urât^{2}, însuşirea a ceea ce este urât^{2}. **2.** Fiinţă urâtă, pocitanie.

URBAIN, Georges (1872–1938), chimist francez. Cercetări asupra elementelor chimice din grupa lantanidelor. În 1907, independent de Auer von Welsbach, a descoperit luteţiul şi yterbiul. M. de onoare al Acad. Române (1938).

URBÁN, numele a opt papi. Mai importanţi: 1. **U. II (Oddo de Châtillon)** (1088-1099). A continuat politica antiimperială promovată de papa Grigore VII şi a fost iniţiatorul primei cruciade, predicate în conciliul de la Clermont (1095). 2. **U. VI (Bartolommeo Prignano)** (1378-1389). Alegerea sa a marcat începutul Marii Schisme din Biserica catolică. 3. **U. VIII (Maffeo Barberini)** (1623-1644). Fondatorul Colegiului „De Propaganda Fide" (1627). A condamnat *jansenismul*. A iniţiat construirea palatului Barberini.

URBÁN, -Ă (< fr., lat. *urbanus*, de la *urbs*, „oraş, cetate") adj. Care ţine de oraş, privitor la oraş; orăşenesc. ✦ Fig. (Despre comportare) Politicos, amabil, bine crescut.

URBANÍSM (< fr.; lat. *urbanus* „orăşenesc") s.n. Ştiinţa proiectării şi planificării lucrărilor de construire, de sistematizare, de reconstruire sau de restructurare a unei aşezări omeneşti (oraş, sat etc.), împreună cu complexul de măsuri social-economice, tehnice, igienice care se iau în vederea satisfacerii necesităţilor materiale şi social-culturale ale noilor aşezări; urbanistică.

URBANITÁTE (< fr., lat.) s.f. Comportare civilizată; politeţe, bună-cuviinţă.

URBÁRIU (< germ.) s.n. (În Ev. Med. în Transilvania) Registru oficial în care erau trecute proprietăţile funciare; carte funciară.

ÚRBE (< lat. *urbs*) s.f. (Astăzi rar) Oraş.

URBI ET ORBI (lat. „oraşului şi lumii întregi") Formulă de adresare a papei în discursurile de sărbători, exprimând concepţia papală despre misiunea universală a Bisericii catolice.

URBINO, oraş în Italia (Marche); 24 mii loc. (1973). Ceramică. Universitate (1506). Monumente: bisericile San Francesco şi San Domenico (sec. 14-18), palat ducal (sec. 15-16, azi muzeu), casa lui Rafael.

URCÁ (lat. **oricare*[= *oriri*]) vb. I 1. Refl. tranz. şi intranz. A se duce, a merge către un loc mai ridicat; a (se) sui. ✦ Intranz. (Despre drumuri) A fi înclinat, în pantă. 2. Refl. tranz. şi intranz. A (se) sui şi a sta pe ceva mai ridicat. 3. Refl., tranz. şi intranz. A (se) ridica în înălţime, a (se) înălţa în văzduh. ✦ Refl. şi intranz. (Despre temperatură, presiune atmosferică; *p. ext.* despre termometre şi barometre) A avea sau a indica valori (de temperatură sau de presiune) mai mari (faţă de cele precedente sau obişnuite); a se ridica. ✦ Intranz. (FIZ.; despre o mărime scalară) A suferi o creştere a valorii pozitive. 4. Refl. (Despre numere, preţuri, sume) A se ridica la..., a creşte. 5. Refl. (Despre voce, glas sau ton, *p. ext.* despre cântece) A deveni mai înalt, mai ascuţit, mai subţire; a se ridica. 6. Refl. şi intranz. A merge îndărăt în timp până la..., a data din...

URCEÓLAT, -Ă (< fr.) adj. (BOT.) În formă de sac; umflat la mijloc şi îngustat la vârf.

URCIÓR^1 (ULCIÓR) (lat. *urceolus*) s.n. Vas de lut cu una sau două toarte, cu gâtul strâmt, folosit pentru păstrarea lichidelor.

URCIOR^2 (ULCIÓR) (lat. *hordeolus*) s.n. (MED.) Orjelet.

URDARI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 3 132 loc. (2008).

ÚRDĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Brânză dulce obţinută prin fierberea zerului scurs de la prepararea caşului. 2. *Urda-vacii* = plantă erbacee perenă din fam. Brassicacee, înaltă de 20-40 cm, cu tulpina şi cu frunzele scurt păroase, cu flori albe, mici, dispuse în corimb, şi cu fructe silicule *(Cardaria draba)*.

URDĂREANU, Ernest (1897-1962), ofiţer şi om politic român. Colaborator apropiat al regelui Carol al II-lea, membru marcant al camarilei regale. Mareşal al Curţii Regale (mart. 1937), mare şambelan (oct. 1938), ministru al Casei Regale (1938-1940), şef de stat major al Partidului Naţiunii (iun.-iul. 1940) şi ministru de stat (iun.-sept. 1940) şi ministru de stat (iun.-sept. 1940).

URDELE, vf. în Masivul Parâng, pe cumpăna de ape dintre bazinele Lotrului şi Latoriţei. Alt.: 2 060 m. Şoseaua alpină Novaci-Sebeş trece pe sub acest vf.

URDINÍŞ (< *urdina*, înv., „a merge des") s.n. Deschizătură a stupului prin care vin şi pleacă albinele.

Vasile Alexandrescu Urechia

URDOÁRE (< lat. *horridor, -oris*) (Pop.) Secreţie gălbuie care se depune pe marginea pleoapelor; puchină.

ÚRDU subst. Limbă indo-europeană, din ramura indo-iraniană, oficială în Pakistan (alături de engleză), răspândită şi în NV Indiei (33 mil. de vorbitori). Structură asemănătoare cu limba hindī, deosebindu-se în special prin alfabet - arabo-persan pentru **u.** şi devanāgarī pentru hindī. Peste 75 mil. de vorbitori.

UREÁDNIC (< sl.) s.m. (În Ev. Med. în Moldova). 1. Termen prin care era desemnat în unele documente dregătorul. 2. Reprezentant al domnului în oraşe; dubla conducere aleasă de locuitori.

UREÁZĂ (< fr. {i}) s.f. (BICOHIM.) Enzimă care acţionează specific asupra ureii, descompunând-o în amoniac şi bioxid de carbon.

URÉCHE (lat. *oricula* [= *auricula*]) s.f. I. 1. Organul auzului şi al echilibrului. La om şi la mamifere este formată din trei segmente: **u.** externă (pavilionul şi conductul auditiv extern, închis prin membrana timpanului), care culege direcţionat vibraţiile aerului: **u.** medie (casa timpanului cu osişoarele, trompa lui Eustache şi cavităţile mastoidiene), care captează şi transmite vibraţiile sonore; **u.** internă (labirintul osos şi membranos), care conţine receptorii acustici şi pe cei ai excitaţiilor generate de poziţia şi de deplasarea corpului în spaţiu. 2. (P. ext.) Auz. 3. Simţ dezvoltat şi fin al auzului. 3. (Pop.; la peşti) Opercul. II. *P. analog.* 1. Gaura acului. 2. Un fel de cheotoare la marginea de sus, din spate, a ghetelor, a cizmelor etc., cu ajutorul căreia se trage încălţămintea pe picior. 3. Toartă; inel, belciug.

URECHE, familie de boieri din Moldova, atestată încă din vremea lui Ştefan cel Mare. Mai importanţi: 1. **Nestor U.** (?-1617), mare boier dregător. Posesor al unei imense averi. Mare logofăt sub Aron Vodă; neîmpăcându-se cu politica domnului, a fugit în Polonia. Mare vornic în timpul lui Ieremia Movilă. Rol însemnat în timpul lui Constantin Movilă (1607-1611), fiind adevăratul conducător al Moldovei. Ctitor al mănăstirii Secu (1602). 2. **Grigore U.** (c. 1590-1647), cronicar. Fiul lui U. (1). Mare spătar (1634-1643), apoi mare vornic (1643-1646). În „Letopiseţul Ţării Moldovei" prezintă istoria Moldovei de la 1359 până la 1595. Afirmă, pentru prima oară în istoriografia noastră, ideea originii romane a românilor, precum şi ideea unităţii românilor din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Cronica sa a parvenit posterităţii, cu interpolări, datorate lui: Simion Dascălul, Misail Călugărul şi Axinte Uricariul. Adversar al puterii otomane.

URECHÉLNIŢĂ s.f. 1. Insectă omnivoră de culoare castanie, lungă de 9-15 mm, cu elitrele scurte şi cu un cleşte mare la capătul abdomenului *(Forficula auricularia)*. 2. Miriapod lung de 19-35 mm, cu capul mare şi cu 16 perechi de picioare, prima pereche transformată într-un fel de cleşti, care au la bază glande veninoase *(Lithobius forficatus)*.

URECHENI, com. în jud. Neamţ, pe râul Moldova; 4 150 loc. (2008).

URECHEŞTI 1. Com. în jud. Bacău, pe stg. Trotuşului: 3 941 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Nicolae (sec. 18). 2. Com. în jud. Vrancea, la poalele SE ale Dealului Deleanu; 2 606 loc. (2008). Mănăstirea Vărzăreşti (de călugări) (1990, cu biserica Adormirea Maicii Domnului, sec. 17).

URECHIA, Constantin I. (1883-1955, n. Fălticeni), neuropsihiatru român. Lucrări privind morfopatologia neurologică, bolile infecţioase şi tulburările neuropsihice, boala lui Pick, piretoterapia cu drojdie de bere, patogenia sifilisului cerebral.

URECHIA 1. **Vasile Alexandrescu U.** (1834-1901, n. Piatra Neamţ), istoric, scriitor şi om politic liberal român. Membru fondator al Societăţii Academice Române (1867). Sinteze („Istoria românilor"). Romane („Logofătul Baptiste Veleli"). Piese de teatru. O istorie literară. 2. **Alecu V.U.** (1860-1941, n. Iaşi), medic şi scriitor român. Fiul lui **U.** (1). Lucrări de popularizare a cunoştinţelor igienico-sanitare. Proză umoristică, semnată Iodoform.

URECHIÚŞĂ s.f. 1. Diminutiv al lui ureche. 2. (BOT.) Ciupercă comestibilă din clasa basidiomicetelor, cu pălăria galbenă portocalie, cu marginile neregulat ondulate, frecventă în pădurile de fag şi de mesteacăn *(Cantharellus cibarius)*.

UREDINÁLE (< fr. {i}; {s} lat. *uredo* „rugină") s.f. pl. Ordin de ciuperci parazite cu bazidia septată transversal *(Uredinales)*. Majoritatea produc boli la plante, cunoscute sub numele de *rugini*.

URÉE (< fr.) s.f. Compus organic cristalin, incolor, cu p.t. 132,7°C, solubil în apă (NH_2-CO-NH_2). Este principalul produs de degradare finală a proteinelor din organism. Prezentă în mod normal în sânge (0,25-0,40 g%) se elimină prin urină (20-70 g zilnic). Se obţine şi pe cale sintetică. Este întrebuinţată la fabricarea unor medicamente şi materiale plastice, ca îngrăşământ agricol etc. Sin. *carbodiamidă*.

UREMÍE (< fr. {i}; fr. *urée* „uree" + gr. *haima* „sânge") s.f. 1. Nivel al ureei în sânge. 2. Stare toxică datorată acumulării în sânge a ureii şi a altor produse toxice ale metabolismului protidic, pe care rinichiul bolnav nu le mai poate elimina. **U.** apare de obicei în cursul insuficienţei renale.

URETÁN (< fr. {i}) s.m. (CHIM.) Carbamat.

URETÉR (< fr., gr.) s.n. (ANAT.) Conduct pereche situat extraperitoneal, prin care trece urina din bazinul renal la vezica urinară.

URÉTRĂ (< fr., gr.) s.f. (ANAT.) Canal cu conformaţie diferită la cele două sexe, care transportă urina de la vezica urinară la exterior şi care la bărbat transportă şi sperma în momentul ejaculării.

URETRÍTĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a uretrei.

UREY, Harold Clayton (1893-1981), chimist american. A descoperit deuteriul, apa grea şi metoda de separare a izotopilor uraniului. Contribuţii teoretice la realizarea primei bombe atomice. Premiul Nobel pentru chimie (1934).

URFA (ŞANLIURFA), oraş în S Turciei: 383,8 mii loc. (2000). Vechi centru comercial; anticul *Edessa*.

URFÉ, Honoré de (1557-1625), scriitor francez. romanul său cavaleresc „Astreea" (neterminat), în versuri şi proză, exaltă idealul iubirii platonice. A exercitat o influenţă considerabilă asupra literatrii galante din sec. 17.

URGÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Şi adv.) Care nu poate fi amânat, care reclamă o rezolvare imediată; grabnic.

URGENTÁ vb. I tranz. A face ca o acţiune să se săvârşească mai repede; a accelera, a grăbi.

URGÍE (lat. **orgia*) s.f. 1. Nenorocire mare, năpastă. 2. Faptă de om rău, pornire rea; furie. 3. Fig. Dezlănţuire a forţelor naturii; prăpăd, cataclism.

URGISÍ (< ngr.) vb. IV tranz. A cauza cuiva necazuri mari; a năpăstui, a oropsi, a persecuta.

URIÁŞ, -Ă (< magh.) adj., s.m. şi f. 1. Adj. De proporţii enorme, care întrece cu mult, care este mult deasupra unei medii; colosal, enorm. 2. S.m. şi f. Personaj fabulos cu înfăţişare omenească, de dimensiuni gigantice. În basmele româneşti întruchipează de obicei forţe ale naturii, purtând diferite nume: Sfarmă-Piatră, Strâmbă-Lemne, Gerilă etc. ✦ Om foarte înalt şi voinic. 3. S.m. şi f. Fig. Personalitate de seamă, om vestit prin faptele sale; titan, gigant.

ÚRIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = compus organic natural produs de metabolismul nucleoproteidelor, prezent în cantități foarte reduse în sânge și eliminat din organisme prin urină.

URÍC (< magh.) s.n. **1.** (În Ev. Med. în Moldova și în Maramureș) Denumire a moșiei boierești sau mănăstirești cu privilegiu de imunitate ereditar; *p. ext.* act de privilegiu pentru o astfel de moșie acordat de domn la cerere. **2.** Act de proprietate (în trecut); *p. ext.* orice document; hrisov, zapis.

URICANI, oraș în jud. Hunedoara, pe Jiul de Vest; 10 276 loc. (2004). Centru minier pentru expl. huilei. Oraș din 1965.

URICARU, Eugen (n. 1946, Buhuși), scriitor român. Director adjunct al Școlii Române din Roma (1993), secretar și președinte (din 2000) al Uniunii Scriitorilor. Romane pe tema libertății, acordând perspectiva utopică cu cea istorică („Vladia", „Așteptându-i pe învingători", „Memoria") și valorificând subtil resursele parabolei, simbolului și mitului.

URICEMÍE (< fr.; {s} fr. *urique* „uric" + gr. *haima* „sânge") s.f. Nivelul acidului uric în sânge. Valorile normale sunt cuprinse între 2 și 5 mg/100 mg ser. Hiperuricemia este o stare patologică caracterizată prin prezența unei cantități crescute (peste 5 mg la 100 ml de plasmă sangvină) de acid uric în sânge; predispune la apariția unor boli ca guta sau litiaza urinară etc.

URINÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre organe, vase etc.) Care secretă sau care evacuează urina. ✧ *Aparat u.* = totalitatea organelor și a țesuturilor care au rolul de a forma, transporta și elimina urina. La om este format din rinichi, uretere, vezică urinară și uretră. Are un rol important în menținerea balanței hidrice, a echilibrului acidobazic, în eliminarea produșilor de metabolism, a substanțelor toxice, a medicamentelor.

URÍNĂ (< fr., lat.) s.f. Secreție renală care cuprinde în soluție o serie de substanțe rezultate din metabolismul organismului ca: uree, acid uric, săruri minerale, putând conține în anumite stări patologice și sânge, acizi și săruri biliare, glucoză etc.

URITESCU 1. Valentin U. (n. 1941, com. Vinerea, jud. Alba), actor român de teatru și film. Roluri de creație în teatru („Peer Gynt", „Tartuffe", „Nunta lui Krecinski"). Filme: „Domnișoara Anica", „A 11-a poruncă", „Cel mai iubit dintre pământeni". **2. Dorin U.** (n. 1944, com. Vinerea, jud. Alba), lingvist român. Frate cu U. **(1).** Contribuții (teme, concepte și categorizări noi) în domeniul ortografiei, lexicologiei și frazeologiei („Aspecte ortografice controversate", în colab., „Pleonasmul", „Contradicția în adaos", „Degradarea unităților frazeologice").

URIU, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 3 643 loc. (2008).

URÎ (lat. *_horrire_) vb. IV **1.** Tranz. A purta cuiva un sentiment de dușmănie, a manifesta aversiune față de cineva sau ceva. **2.** Refl. A se plictisi, a se sătura de cineva sau de ceva.

URLÁ (lat. *ululare*) vb. I intranz. (Despre animale) A scoate urlete. ✦ Intranz. și tranz. A vorbi în gura mare; a țipa. ✦ A plânge în hohote puternice. ✦ A cânta foarte tare (și nearmonios). ✦ Fig. (Despre vânt, viscol etc.) A produce zgomote puternice; a vâjâi, a vui.

URLAȚI, oraș în jud. Prahova, pe Cricovul Sărat; 11 388 loc. (2008). Expl. de petrol. Centru viticol. Biserica Sf. Dumitru (1761). Muzeu etnografic. Oraș din 1818.

URLĂTOAREA, cascadă pe versantul estic al m-ților Bucegi, pe valea Urlătoarei Mici. Obiectiv turistic.

URLEA, lac glaciar pe versantul nordic al m-ților Făgăraș, la 2 170 m alt., sub vf. **U.** (2 475 m); 2,1 ha.

ÚRLET s.n. **1.** Strigăt prelung și puternic scos de unele animale sau de oameni. **2.** Fig. Zgomot provocat de elemente ale naturii, de arme de foc etc.; vuiet; clocot.

URLUIÁLĂ (URUIÁLĂ) s.f. Cereale (porumb, orz, ovăz etc.) măcinate grosier, folosite în alimentația animalelor.

URMÁ (< *urmă*) vb. I Tranz. și intranz. **1.** A păși în urma cuiva; *p. ext.* a merge împreună cu cineva, a însoți. ✦ Fig. A fi, a se afla, a veni după cineva sau ceva (în spațiu sau în timp). ✦ Refl. A merge unul după altul, a se înșirui. **2.** A-și continua drumul, o activitate sau o discuție întreruptă. **3.** A respecta o indicație, a se conduce după o idee, după un principiu etc.; a urmări. **4.** A frecventa, a învăța la o anumită școală, facultate. **5.** A lua locul altuia; a succeda cuiva într-o funcție. ✦ Intranz. A-și avea locul după cineva într-o ierarhie. **6.** Intranz. A avea loc, a se petrece, a se întâmpla (după...). **7.** A rezulta, a însemna că... 8. Tranz. (Urmat de un infinitiv, de un conjunctiv sau de o completivă directă) A trebui, a fi nevoie.

URMÁRE s.f. **1.** Faptul de a urma. ✦ Ceea ce urmează, se întâmplă în continuare. **2.** Ceea ce urmează din cele zise sau întâmplate înainte; consecință, rezultat, efect.

URMÁȘ, -Ă s.m. și f. **1.** Continuator al unei familii; descendent, odraslă. ✦ Moștenitor, succesor. **2.** Continuator al unei opere, al unei tradiții; discipol. **3.** Succesor într-o funcție, într-o demnitate.

ÚRMĂ (lat. *_orma_) s.f. **1.** Semnul lăsat de piciorul unui om sau al unui animal pe locul unde a stat sau pe unde a călcat, călcătură. **2.** Orice semn rămas de pe urma trecerii, atingerii sau apăsării unui lucru. **3.** (Mai ales la pl.) Rămășițe, vestigii. **4.** Impresie, întipărire lăsată în minte, în amintirea cuiva. **5.** Cantitate foarte mică, abia perceptibilă, din ceva. **6.** (Precedat de o propoziție) *Din urmă* = din spate, dindărăt. *În urmă* = **a)** în spate, îndărăt **b)** mai târziu, apoi; **c)** mai de mult.

URMĂRÍ vb. IV tranz. **1.** A alerga după cineva, a merge (pe furiș) pe urmele cuiva. ✦ A observa de aproape, a supraveghea. ✦ A face demersuri judiciare împotriva cuiva. **2.** A însoți pe cineva sau ceva cu privirile sau cu gândul. **3.** Fig. A nu da cuiva pace; a chinui, a obseda. **4.** A se preocupa, a studia, a examina de viața, de activitatea cuiva, *p. ext.*, de o manifestare sau de o mișcare socială, științifică, politică. ✦ A asculta o expunere orală, o compoziție muzicală etc. **6.** A avea drept scop, a năzui, a tinde la...

URMĂRÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a urmări. ✧ (DR.) *U. silită* = executare silită. *U. penală* = activitate de strângere, de către organele speciale *(organe de cercetare penală)* ori de către procuror, a probelor cu privire la existența unei infracțiuni, la identificarea făptuitorului și la stabilirea răspunderii acestuia, pentru a constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea lui în judecată. **2.** (MILIT.) Acțiune ofensivă de luptă, executată de trupe în scopul nimicirii inamicului care se retrage.

URMĂTÓR, -OÁRE adj. Care urmează, în timp sau în spațiu, după cineva sau ceva. ✦ Care este prezentat, arătat mai departe.

URMENIȘ, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe râul Lechința; 2 142 loc. (2008).

URMIA, lac tectonic sărat, în NV Iranului, în E pod. Armeniei, la 1 275 m alt.; 5,8 mii km^2; ad. max: 15 m. Multe ins. în partea centrală. Se mai numește *Orumiyeh.*

URMUZ (pseud. lui *Demetru Dem. Demetrescu-Buzău*) (1883–1923, n. Curtea de Argeș), scriitor român. Proză a automatismelor, premergând suprarealismul și literatura absurdului și demontând prin parodiere teme și tehnici literare („Pâlnia și Stamate", „Ismail și Turnavitu", „Fuchsiada").

ÚRNĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Vas de pământ sau de bronz, de formă și de capacitate variabile, folosit în vechime la scoaterea și la păstrarea apei. **2.** Vas în care se păstrează cenușa unui mort incinerat. **3.** Casetă sau cutie cu o deschizătură îngustă în care se introduc buletinele de vot, numerele unei loterii etc.

URNÍ (< sl.) vb. IV tranz. și refl. A (se) mișca, a (se) muta din loc. ✦ Refl. (Fam.) A părăsi (cu greutate) un loc; a pleca. ✦ Tranz. A pune în funcțiune, a porni o mașină, un sistem tehnic.

UROBILÍNĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ouron* „urină" + fr. *bile* „bilă") s.f. (BIOCHIM.) Pigment biliar derivat din bilirubină; prezența sa în urină în cantități mari indică un proces patologic hepatic.

UROBILINOGÉN (< fr. {i}; {s} fr. *urobiline* „urobilină"+ gr. *gennao* „a produce") s.n. (BIOCHIM.) Compus organic format în intestin prin reducerea bilirubinei, reabsorbit apoi numai în parte prin peretele intestinal și redat ficatului.

UROCORDÁTE (< fr.; {s} gr. *oura* „coadă" + *khorde* „maț, cârnaț") s.n. pl. Subfilum de animale marine (ex. ascidiile) din filumul Cordata, cu corpul în formă de sac sau de butoiaș, acoperit de o tunică și cu notocordul situat în reg. codală la larvă, rareori prezent la adult *(Urochordata);* tunicier.

UROCULTÚRĂ (< fr.) s.f. Probă de laborator prin care se cercetează cultura microbiană din urină.

URODÉL (< fr.; {s} gr. *oura* „coadă"+ *delos* „aparent") s.n. (ZOOL.) Caudat.

UROGASTRÓNĂ ({s} gr. *ouron* „urină" + *gaster, gastros* „stomac") s.f. (BIOCHIM.) Compus chimic natural izolat din urină, cu acțiune inhibitorie asupra motilității stomacului și a secreției gastrice.

UROGENITÁL (< fr. {i}) adj. *Aparat* ~ = ansamblu structural și funcțional care cuprinde atât aparatul urinar, cât și cel genital. Unele porțiuni ale acestor aparate au aceeași origine embriologică și traiect comun.

UROGRAFÍE (< fr.; {s} gr. *ouron* „urină" + *graphe* „descriere") s.f. Radiografie a căilor urinare, făcută cu ajutorul unei substanțe opace la razele X.

UROLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *ouron* „urină" + *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care studiază anatomia, fiziologia și patologia aparatului urinar.

URÓNIC (< fr., engl.) adj. (BIOCHIM.) *Acid* ~ = acid-aldehidă utilizată în organism în reacții de cuplare cu compuși organici toxici (fenoli, alcooli); sub această formă sunt apoi eliminați prin urină (ex. acidul glucuronic).

UROSCOPÍE (< fr. {i}; gr. *ouron* „urină" + *scopeo* „a examina") s.f. Examinare a căilor urinare prin metoda endoscopiei.

UROTROPÍNĂ s.f. (FARM.) Medicament folosit ca antiseptic al căilor urinare. Hexametilentetramină.

URS (lat. *ursus*) s.m. **1.** Numele mai multor specii de mamifere din fam. Urside. *U. brun* = mamifer omnivor din Europa și din Asia, cu corpul masiv, lung de c. 2 m, acoperit cu blană de culoare brună, cu urechi mici și coadă scurtă *(Ursus arctos).* ✧ *U. alb* (sau *polar*) = **u.** din regiunile arctice, cu blana albă, care se hrănește în special cu foci *(Ursus maritimus).* Dintre alte specii, în Amrica de Sud se întâlnește *u. andin* (**u.** *negru cu ochelari*), în America de Nord, *u. grizzly* și *u. negru american,* în Asia, **u.** *buzat* (**u.** *indian*), **u.** *negru asiatic* și *u. malaez. U. de peșteră* = specie fosilă de **u.**, cu c. 1/3 mai mare decât *u. brun,* având craniul prevăzut cu o creastă sagitală și o puternică depresiune frontală, contemporan cu omul primitiv în Pleistocen (*Ursus spelaeus*). ✦ Fig. Om ursuz, greoi, nesociabil. **2.** *U. de mare* = mamifer marin din ordinul pinipede cu corp fusiform, acoperit cu blană deasă, membre adaptate pentru înot, pavilioane auditive evidente. *U. de m. nordic* trăiește în Pacificul de Nord; alte specii se întâlnesc în apele antarctice. În perioada de reproducere se adună pe țărmuri. Sin. *focă cu blană.*

URSA MARE (Ursa Major) v. **Carul Mare.**

URSA MICĂ (Ursa Minor) v. **Carul Mic.**

URSACHI, Mihai (1941–2004, n. Băile Strunga, jud. Iași), scriitor român. Azilant politic în S.U.A. (1981–1990). Poezie neoromantică, deopotrivă metafizic-vizionară și ludic-livrescă („Inel cu enigmă", „Missa solemnis"). Proză scurtă parabolică, onirică și eseistică („Zidirea și alte povestiri").

URSÁR s.m. Persoană (de obicei țigan) care avea urși **(1)** dresați pe care îi punea să joace; la mijlocul sec. 20 spectacolele date de **u.** au fost interzise și **u.** au fost eliberați.

URSÍ (< ngr.) vb. IV tranz. (În superstiții) A orândui dinainte destinul cuiva sau a ceva; a predestina, a meni. ✦ A face farmece; a vrăji.

URSÍT, -Ă adj., s.f. **1.** Adj. (În superstiții) Orânduit de soartă; predestinat, menit. ✦ (Substantivat) Persoană considerată ca fiind menită să devină soț (sau soție) cuiva. **2.** S.f. Destin, soartă; fatalitate.

URSITOÁRE s.f. **1.** (În mitologia populară românească) Zână căreia i se atribuie rolul de a hotărî sau prezice soarta noului-născut. **2.** (Înv. și pop.) Soartă, destin, ursită **(2).**

URSU, lac sărat, helioterm, în stațiunea Sovata, format în anul 1875, în urma unor prăbușiri; supr.: 4 ha. Ad. max.: 18,4 m. Nămol terapeutic.

URSU, Ioan (1875-1925, n. Cața, jud. Brașov), istoric român. M. coresp. al Acad. (1910). Specialist în istorie medie („Petru Rareș", „Ștefan cel Mare").

URSU, Ioan (1928-2007, n. Mănăstireni, jud. Cluj), fizician român. Acad. (1974). Contribuții în fizica corpului solid, la studiul fenomenelor de rezonanță magnetică și în domeniul materialelor nucleare („Rezonanța electronică de spin", La résonance paramagnétique électronique").

URSULEAC, Viorica (n. 1899, Cernăuți), cântăreață austriacă de origine română. Remarcabil simț muzical și dramatic. A cântat în opere de Verdi, Mozart, Beethoven, R. Strauss. Activitate pedagogică.

URSULEȚ SPĂLĂTOR s.m. Raton.

URSULÍNĂ (< fr.) s.f. Călugăriță dintr-un ordin catolic fundat, în 1535, în Italia, de Angela Merici; se ocupa cu educația fetelor și cu îngrijirea bolnavilor.

URSÚZ, -Ă (< tc.) adj. Lipsit de veselie, morocănos, posac; neprietenos, necomunicativ.

URȘIANU, Malvina (n. 1927, Gușoieni, jud. Vâlcea), regizor român de film. Autoare a unor pelicule de investigație psihologică de inspirație contemporană („Gioconda fără surâs", „Trecătoarele iubiri", „O lumină la etajul X") sau de evocare istorică („Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu", „Liniștea din adâncuri").

URTICACÉE (< fr.; {s} lat. *urtica* „urzică") s.f. pl. Fam. de plante erbacee, rar lemnoase, dicotiledonate, anuale sau perene, prevăzute adesea cu perișori aspri urzicători, cu flori dispuse monoic sau dioic *(Urticaceae)* (ex. urzica).

URTICANT, -Ă, adj. Care urzică; usturător (ex. perii **u.** ai unor plante).

URTICÁRIE (< fr.; {s} lat. *urtica* „urzică") s.f. (MED.) Erupție cutanată, constituită din papule izolate ori confluente, însoțită de prurit. **U.** este de obicei o manifestare alergică față de substanțe alimentare, medicamentoase etc.; (pop.) blândă **(II)**.

URUGUAY 1. Republica Orientală a Uruguayului, stat în SE Americii de Sud cu largă ieșire la Oc.Atlantic și estuarul La Plata; 176 215 km^2; 3 390 000 loc.(2004). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (catolici 78,5%, protestanți 4,5%, alte culte creștine 3,5%) ș.a. Cap: *Montevideo*. Orașe pr.: Salto, Paysandú. *Relieful* cuprinde câmpii înalte și coline domoale numite „cuchilla" (Cerra Catedral, 514 m, alt. max. din țară), separate de zone mai joase, între care mai extinsă este câmpia drenată de Rio Negro. *Climă* subtropicală. *Hidrografia*. Pr. cursuri de apă sunt fl. Uruguay, ce formează granița cu Argentina și Rio Negro; la granița cu Brazilia se află laguna Merin (c. 3 000 km^2), iar pe fl. Uruguay, lacul hidrocentralei Salto Grande. *Economia*. Agricultura este orientată spre creșterea animalelor pentru carne și lână, dar dispune și de un efectiv important de cabaline. Se cultivă cereale – mai ales orez –, cartofi, floarea-soarelui, citrice, batate, trestie de zahăr, soia, legume, viță de vie, citrice, meri, peri, piersici, măslini ș.a. Ind. textilă, alim., de încălțăminte, chimică, mat. de constr. Prod. de energie electrică, grație marii hidrocentrale Salto Grande, este excedentară. *Turism*, sporturi nautice; stațiuni balneare. Moneda: 1 Peso uruguayo = 100 Centésimos. – *Istoric.* Juan Díaz de Solis descoperă, în 1516, estuarul fl. Río de la Plata, dar rezistența amerindienilor charruas, chanas, yaros și absența metalelor prețioase fac ca interesul spaniolilor pentru terit. U. să fie, până la începutul sec. 18, foarte redus. Pentru a controla estuarul fl. Río de la Plata, spaniolii întemeiază, în 1726, orașul Montevideo și iau oficial în stăpânire, în urma unui acord cu Portugalia (1776), terit. U., numit „Banda Oriental", pe care-l includ în Viceregatul Río de la Plata. U. își proclamă în 1811 independența față de Spania, adoptând numele fl. omonim, dar devine obiect de dispută între puternicii săi vecini, Argentina și Brazilia. Protectorat argentinian (1814), cucerit și anexat ca prov. Cisplatana de către Brazilia (1821), U. își proclamă din nou independența la 25 aug. 1825 și devine obiectul disputei în războiul dintre Argentina și Brazilia (1825–1828). Prin Tratatul de pace de la Rio de Janeiro (27 aug. 1828), mediat de Marea Britanie, independența Republicii Orientale Uruguay, ca stat tampon între Argentina și Brazilia, este recunoscută pe plan internațional. În 1830 a fost adoptată prima Constituție a țării. Sec. 19 este marcat de antagonismul dintre partidele liberal (Colorado) și conservator (Blanco) și de frecventele ingerințe în războaiele civile ale forțelor armate din cele două puteri vecine. Președinția lui José Batlle y Ordoñez (1903-1907, 1911–1915) aduce prima epocă de stabilitate politică internă și inaugurează deceniile de avânt economic, care fac din U. „Elveția Americii". Membru al O.N.U. (18 dec. 1945). La jumătatea sec. 20, U. era cel mai democratic stat, cu cel mai ridicat nivel de trai din America de Sud, cu o legislație socială avansată. În 1958, alegerile parlamentare sunt câștigate de Partidul Blancos, care s-a aflat în opoziție aproape 100 de ani, iar în 1966, în alegerile generale, victoria a revenit din nou Partidului Colorado. Prosperitatea economică și concordia socială cunosc un recul după instalarea crizei economice de la începutul anilor '60, ca urmare a prăbușirii exporturilor de carne și lână. Mișcarea de extremă stângă a gherilelor urbane Tupamaros (f. 1963) destabilizează, prin acțiunile ei teroriste, situația politică internă, având drept corolar preluarea puterii de către armată la 8 febr. 1973, urmată de dizolvarea Parlamentului, a partidelor politice și a sindicatelor. Alegerile parlamentare și prezidențiale din 25 nov. 1984 și instalarea (1 mart. 1985) a lui Julio María Sanguinetti, drept cel de-al 64-lea președinte al țării, precum și constituirea unui guvern de uniune națională, marchează revenirea, după 12 ani de dictatură militară, la o guvernare civilă. În absența unor reforme structurale, U. continuă să se confrunte, în următorii ani, cu o situație economică dificilă, cu o inflație puternică, o balanță de plăți deficitară, un buget dezechilibrat și cu deprecierea monedei naționale. În 1996, U. aderă la MERCOSUR, zona de liber schimb sud-americană dominată de Brazilia și Argentina, secretariatul organizației fiind stabilit, în 1992, la Montevideo. În anii '90, guvernul a întreprins măsuri în direcția privatizării marilor companii de stat, a reducerii datoriei publice și a deficitului bugetar, a reformării administrației și a sistemului asigurărilor sociale. În turul doi al alegerilor prezidențiale din 28 nov. 1999, partidele Colorado și Blanco se coalizează, reușind să bareze accesul la președinție al candidatului stângii, Tabaré Vázquez. Jorge Battle, reprezentantul partidului de dreapta, Colorado, depune jurământul, în mart. 2000, în calitate de șef al statului. În 2002, U. intră în cel de-al patrulea an de recesiune, agravată de criza economică din Argentina vecină. Alegerile prezidențiale din 1 mart. 2005 sunt câștigate de Tabaré Vázquez Rosas. Republică prezidențială. **2.** Fl. în America de Sud; 1 600 km. Izv. de pe coastele vestice ale Serrei do Mar (Brazilia), formează în cursul mediu și inferior granița dintre Argentina și Uruguay și se varsă în estuarul La Plata.

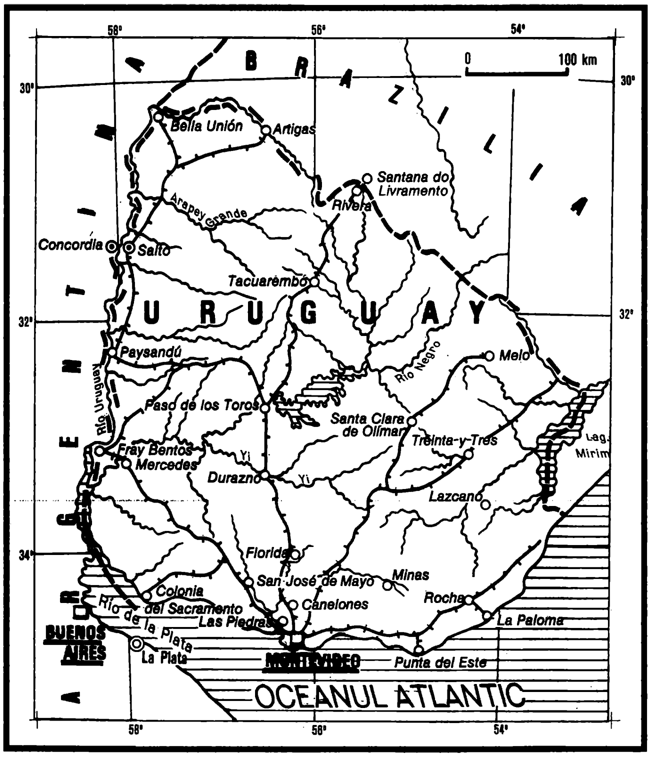

URUK, străvechi oraș sumerian (milen. 5 î.Hr.), în Mesopotamia, situat pe valea fl. Eufrat. Important centru economic, politic și religios al Sumerului. Astăzi *Erech* (Warka).

URUKAGINA, rege (2367–2360 î.Hr.) al orașului Lagaș. Reforme sociale. A fost înfrânt de Lugalzaggisi.

ÜRÜMQI, oraș în V Chinei, pe pantele nordice ale m-ților Tian Shan, centrul ad-tiv al reg. autonome Xinjiang Uygur Zizhiqu; 1,4 mil. loc. (2003). Universitate (1960). Este cel mai îndepărtat oraș de pe glob față de mare (2 400 km în orice direcție).

URZEÁLĂ s.f. **1.** Ansamblu de fire textile dispuse paralel, pe o anumită lățime și cu o anumită densitate pe războiul de țesut; trecerea prin urzeală a firului de *bătătură* duce la obținerea țesăturii. **2.** Fig. Intrigă, uneltire, complot.

URZÍ (lat. *ordiri*) vb. IV tranz. **1.** A trage firele simultan de pe mai multe bobine, astfel încât să formeze un sistem de fire paralele care se înfășoară pe tobe intermediare sau direct pe suluri pentru urzeală. **2.** Fig. A întocmi, a alcătui, a concepe. ✦ A născoci, a scorni, a inventa. **3.** Fig. A pune la cale; a unelti, a complota.

URZICA, com. în jud. Olt, în S C. Romanați; 2 371 loc. (2008).

URZICĂ vb. I tranz. (Despre urzici) A produce (prin atingere) o usturime și o iritație a pielii.

URZÍCĂ (lat. *urtica*) s.f. **1.** Denumire dată plantelor erbacee din genul *Urtica*, fam. urticaceelor, prevăzute cu peri urzicanți. Sunt plante textile, alimentare și medicinale. ✧ *U. moartă* = denumire dată unor plante erbacee, medicinale din genul *Lamium*, fam. lamiacee, cu flori albe

(L. album), roşii *(L. maculatum)*, roz *(L. amplexicaule)* sau purpurii *(L. purpureum)*. **2.** (ZOOL.) *U.-de-mare* = nume dat unor actinii ale căror tentacule sunt bogate în celule urticante (ex. *Anemonia sulcata, Bunodeopsis prehensa*).

URZICEANU, Aura (n. 1946, Bucureşti), cântăreaţă română de pop şi jazz. Stabilită în Canada. Repertoriu ce cuprinde jazz („Jocul ţambalelor"), piese pop („Dragă-mi este dragostea", „Dor de viaţă"), latino, folclor.

URZICENI 1. Municipiu în jud. Ialomiţa, în N Bărăganului; 17 445 loc. (2008). Fabrici de ferită, de articole pentru sport şi turism, de cărămidă şi ţiglă, de zahăr, de ulei şi de prelucr. a tutunului. Oraş din 1894. Municipiu din 1995. **2.** Com. în jud. Satu Mare, în C. Carei; 1 523 loc. (2008). Rezervaţie naturală (38 ha). Biserică romano-catolică (1751).

URZICUŢA, com. în jud. Dolj, pe interfluviul Deznăţui-Baboia; 2 973 loc. (2008).

USCÁ (lat. *exsucare*) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A îndepărta total sau parţial umiditatea dintr-un material, dintr-un obiect etc. pe cale naturală (prin evaporarea apei din material fără consum de energie din exterior) sau artificial (prin presare, centrifugare, încălzire etc.). ✦ Refl. A-şi pierde (total sau parţial) umiditatea. ✦ Refl. (Despre ochi) A înceta să mai plângă. **2.** Tranz. şi refl. A-şi pierde sau a face să-şi piardă vlaga, a slăbi sau a face să devină slab; palid; *fig.* a (se) chinui, a (se) consuma. ✦ Refl. (Despre organe sau părţi ale corpului) A se atrofia. ✦ Refl. (Despre plante, frunze sau flori) A-şi pierde seva; a se veşteji, a se ofili. **3.** Tranz. Fig. (Fam.) A face pe cineva să cheltuiască mult; a ruina, a sărăci.

USCÁT, -Ă adj., s.n. **I.** Adj. **1.** Lipsit de umezeală; zvântat. ✦ (Despre timp) Secetos. ✦ (Despre plante, frunze, flori) Ofilit, veştejit. ✦ (Despre alimente) Care şi-a pierdut apa; deshidratat (pentru conservare). ✦ (Despre ochi) Fără lacrimi; şters. ✦ (Despre gură, gât) Fără salivă. **2.** (Despre fiinţe) Slab, uscăţiv, costeliv; (despre organe sau părţi ale corpului) chircit, atrofiat. ✦ (Despre piele, păr) Lipsit de grăsime. ✦ (Despre tuse) Fără flegmă, fără expectoraţie, seacă). **3.** (Despre voce, sunete; şi adv.) Aspru, rigid. **II.** S.n. (GEOGR.) Suprafaţa Globului neacoperită de mări şi de oceane, care ocupă 149 mil. km^2 (29% din suprafaţa Pământului).

USCĂTESCU, George (1919–1995, n. Creţeşti, jud. Gorj), gânditor şi scriitor român. M. de onoare al Acad. (1991). Stabilit în Spania (după 1945). Studii de filozofie a culturii şi de estetică („Ontologia culturii"), eseuri despre umanism („Erasmus") şi despre artişti şi filozofi români (Eminescu, Brâncuşi, Blaga, M. Eliade, Şt. Lupaşcu, C. Noica). Versuri. A înfiinţat şi condus revista „Destin" (Madrid, 1951–1993).

USCĂTÓR, -OÁRE adj., s.n. 1. Adj. Care usucă, zbiceşte, zvântă. 2. S.n. Aparat, maşină sau instalaţie folosită pentru uscarea artificială a materialelor. După presiunea de lucru u. pot fi *atmosferice* şi *u. cu vid,* iar după principiul de funcţionare, *mecanice, termice* şi *chimice.*

USCĂTORÍE s.f. Instalaţie folosită la uscarea termică a materialelor (**u.** de seminţe); local, încăpere în care se află o astfel de instalaţie. ✦ Cameră sau grup de camere servind la uscarea rufelor.

USCĂŢÍV, -Ă adj. (Despre fiinţe) Slab, costeliv, uscat.

USEDOM, ins. în S M. Baltice, împărţită între Germania şi Polonia, care închide G. Szczecin; 445 km^2.

USHUAIA, oraş în S Argentinei, port în ins. Ţara de Foc; 5,4 mil. loc. (1970). Cel mai sudic oraş de pe glob (54°47' lat. S).

UŞNĪŞA (cuv. sanscrit „turban", „diademă"), subst. (În budism) Unul dintre cele 32 de semne ale predestinării. În artă este reprezentat (din sec. 4) prin protuberanţa craniană caracteristică reprezentărilor lui Buddha.

USPENSKI, Gleb Ivanovici (1843–1902), scriitor democrat-revoluţionar rus. Reportaje („Din jurnalul vieţii de la ţară", „Puterea pământului"); impresii despre România.

Peter Ustinov

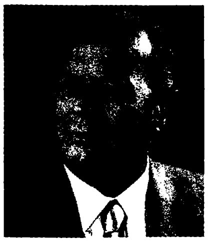

George Uscătescu

USSURI (WUSULI JIANG), râu în E Asiei, afl. dr. al Amurului la Habarovsk; 588 km. Izv. de pe coastele de SV ale m-ţilor Sihote Alin şi formează pe o porţiune graniţa dintre Federaţia Rusă şi China.

USSURIISK (USSURIJISK), oraş în Federaţia Rusă, în Extremul Orient; 150 mii loc. (1982). Expl. de cărbune. Constr. de maşini. Până în 1935 s-a numit *Nikolsk-Ussuriisk* iar între 1935–1957 *Voroşilov.*

USTÁŞI (< scr.) s.m. pl. Denumire dată membrilor unei organizaţii naţionaliste croate create în 1929.

USTENSÍLĂ (< fr.) s.f. Obiect care se utilizează la executarea unei operaţii în gospodărie, în laborator sau în exercitarea unei meserii; instrument, unealtă **(1).**

USTILAGINÁLE (< fr.; {s} lat. *ustilago* „tăciune") s.f. pl. Ordin de ciuperci parazite, care produc la plante boli cunoscute sub numele de tăciuni şi măluri *(Ustilaginales).*

ÚSTÍ NAD LABEM, oraş în NV Cehiei, pe Labe (Elba); 90,2 mii loc. (1982). Constr. de maşini. Castelul Streko (sec. 13).

USTINOV, Sir Peter (1921–2004), actor şi regizor englez de teatru şi de film. Simţ al portretizării ironice, caricaturale, capacitate de improvizaţie („Lola Montes", „Comedianţii", „Moarte pe Nil", „Oameni cu ifose"). Semnează regia la filmele „Billy Budd", „Hommer Smith a plecat"). Premiul Oscar: 1961 (Spartacus").

USTIURT (UST'URT), pod. în Kazahstan şi Uzbekistan, între M. Caspică şi L. Aral; c. 200 mii km^2. Climă aridă. Zăcăminte de petrol şi gaze naturale.

UST-KAMENOGORSK v. Öskemen.

USTURÁ (lat. *ustulare*) vb. I tranz. A produce o durere ascuţită ca o înţepătură sau arsură. ✦ A provoca o durere fizică sau morală; a chinui.

USTURÍME s.f. Senzaţie caracteristică de durere ascuţită provocată de o arsură, lovire, rană, de un miros înţepător etc.

USTURÓI (< *ustura*) s.m. Plantă legumicolă bienală din fam. liliaceelor, cu frunze lanceolate alungite şi cu bulbul format din mai mulţi bulbili mici, bogaţi în substanţe nutritive şi în vitamine *(Allium sativum);* (reg.) ai.

USÚC s.n. Substanţă albă-gălbuie şi unsuroasă, cu miros specific, care impregnează lâna oilor, fiind secretată de glandele sebacee şi sudoripare. Prin spălarea lânii, **u.** rămâne în apele reziduale şi se valorifică prin extragerea lanolinei.

UŞAKOV, Fiodor Fiodorovici (1744–1817), amiral rus. S-a remarcat în Războiul ruso-turc (1787–1791) şi în expediţia navală din M. Mediterană (1798–1800) împotriva Franţei republicane.

UŞÁR (UŞÉR) (< *uşă*) s.m. (În Ev., Med. în Moldova) Dregător care avea sarcina de a primi pe soli şi de a-i introduce la domn; avea în grijă şi paza porţii domneşti.

ÚŞĂ (lat. **ustium* = [ostium]) s.f. Deschidere care permite trecerea dintr-o încăpere în alta sau din exterior într-o încăpere şi invers; panoul mobil care o închide şi care este fixat pe marginea acesteia prin balamale.

UŞIÉR s.m. (Înv.) Om de serviciu la unele instituţii publice.

UŞINSKI, Konstantin Dmitrievici (1824–1870), pedagog rus. A preconizat fundamentarea pedagogiei pe datele antropologiei filozofice. Reprezentant marcant al pedagogiei comparate în faza descriptivă („Omul ca obiect al educaţiei").

UŞÓR^1 (lat. *osteolum*) s.m. Fiecare dintre cei doi stâlpi verticali de care se prind canaturile uşii sau porţii.

UŞÓR^2, -OÁRĂ (lat. *levis*) adj., adv. **A.** Adj. **I. 1.** Care are greutate mică, care cântăreşte puţin, care exercită o presiune mică asupra suprafeţei pe care stă. ✧ *Categorie u.* = categorie de box, haltere şi lupte, care cuprinde sportivii cu greutatea corpului între 57 şi 61 kg. ✦ (Despre materiale) Cu greutate specifică mică. ✦ Care nu poartă sau nu conţine greutăţi. ✦ (Despre trupe) Care poartă armament puţin, având posibilitatea să se deplaseze repede. **2.** (Despre alimente) Care se digeră cu uşurinţă; frugal. **3.** Sprinten, vioi, iute; suplu, mlădios, gingaş, delicat; lin, fără zgomot. **4.** (Despre urme, semne, linii etc.) Tras, lăsat de un corp cu greutate mică, făcut printr-o apăsare slabă. **5.** Redus ca volum, ca amploare, intensitate, consistenţă; mic, puţin, slab. ✦ (Despre somn) Din care te trezeşti cu uşurinţă; *p. ext.* odihnitor, liniştit. ✦ (Despre ţesături; *p. analog.* despre ceaţă sau abur) Fin, subţire, diafan. **II. 1.** Care se poate duce sau suporta fără greutate; (despre boli) lipsit de gravitate; (despre obligaţii materiale) care nu împovărează; neînsemnat. ✦ (Despre legi, pedepse) Lipsit de severitate, indulgent. ✦ (Despre trai, viaţă) Lipsit de griji, fără greutăţi, comod. **2.** Care nu prezintă greutăţi, care se poate înţelege sau realiza fără efort, fără dificultăţi; simplu. **3.** Lipsit de seriozitate; superficial, fluşturatic, uşuratic, frivol. ✧ *Moravuri uşoare* = purtare, atitudine care contravine moralei. **4.** (Despre muzică) Termen ce desemnează muzica pop-rock. ✦ Lipsit de importanţă, neînsemnat. **III.** Adv. **1.** Fără mult zgomot; încet, domol. **2.** Fără efort, fără greutate, cu uşurinţă. **3.** Fără seriozitate, superficial, uşuratic.

UŞURÁ vb. I tranz. şi refl. **1.** A reduce sau a face să se reducă din greutate. **2.** Fig. A(-şi) alina o suferinţă fizică sau morală. ✦ Tranz. A înlesni, a facilita. **3.** A (se) elibera de sub povara unui lucru greu; a (se) despovăra. ✦ Tranz. A scuti, a ierta.

UŞURÍNŢĂ s.f. **1.** Faptul de a fi uşor (de realizat); facilitare. ✧ Loc. *Cu uşurinţă* = **a)** fără efort, fără dificultăţi, uşor; **b)** cu indiferenţă. **2.** Lipsă de seriozitate; frivolitate; superficialitate.

UT (< germ.) s.m. (MUZ.) Veche denumire a notei do.

UTAGAWA, şcoală de pictură japoneză, fondată la Edo de **Toyoham U.** (1735–1814); **Toyokumi U.** (1769–1825) a iniţiat stilul decorativ, devenit canonul stereotip al şcolii, iar **Kuniyoshi U.** (1797–1861) a adus o oarecare originalitate.

UTAH, stat în partea central-vestică a S.U.A., în M-ţii Stâncoşi; 219,9 mii km^2; 1,5 mil. loc. (1980). Centrul ad-tiv: *Salt Lake City.* Expl. de min. de cupru, aur, argint, zinc, plumb, min. radioactive, cărbuni şi petrol.

UTAMARO Kitagawa (1753–1806), pictor şi gravor japonez din şcoala Ukiyo-e. Cunoscut în Europa datorită gravurilor ce înfăţişează viaţa curtezanelor. Stil caracterizat prin figuri delicate şi siluete alungite. Ilustraţii de carte („Insecte", „Lumea de argint", „Cartea păsărilor").

UTAN, Tiberiu (1930–1994, n. Sighet), poet român. Lirică suav-meditativă pe tema singurătăţii şi a ruperii de satul natal („Goana după vânt"). Literatură pentru copii („Isprăvile lui Ciopârţilă").

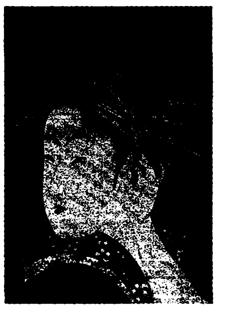

Kitagawa Utamaro: „Cap de femeie"

ÚTER (< lat. *uterus*) s.n. Organ musculos cavitar la mamifere, în care se fixează oul fecundat și se dezvoltă fătul în tot timpul sarcinii. Situat în pelvis, **u.** este alcătuit dintr-un corp, continuat în porțiunea inferioară cu colul uterin, care comunică printr-un orificiu cu cavitatea vaginală. În porțiunea superioară a corpului **u.** se deschid trompele uterine.

UTERÍN, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la uter, care aparține uterului (ex. col. **u.**, cavitate **u.**, arteră **u.**).

U THANT, Sithu (1909-1974), om politic birman. Secretar general al O.N.U. (1962-1971); în 1961-1962, secretar general provizoriu.

UTIDAVA, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, pe Valea Oituzului. Identificată ipotetic cu așezarea dacică de pe înălțimea Titelca din com. Tisești (jud. Bacău).

UTÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este de folos, care satisface o nevoie; trebuincios, necesar. ✧ Loc. *În timp util* = la momentul oportun; la timp. ✦ (Substantivat) Ceea ce este folositor.

UTILÁ (< fr.) vb. I tranz. A dota un atelier, o fabrică etc. cu utilajul necesar procesului de producție.

UTILÁJ (< fr.) s.n. Ansamblul mașinilor, aparatelor, uneltelor și echipamentelor necesare efectuării unei anumite lucrări sau a unui proces de lucru într-o întreprindere industrială.

UTILITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care are scopuri utile, imediate; care este preocupat de interese materiale.

UTILITARÍSM (< fr.) s.n. **1.** Spirit utilitar. **2.** (În general) Orice doctrină care plasează valoarea supremă în utilitate, aceasta putând fi de diferite genuri. ✦ Doctrină etică promovată în secolul 19, de J. Bentham, J. St. Mill, W. James, H. Sidwick, care explică morala prin utilitate sau principiul celei mai mari fericiri și susține că acțiunile sunt bune în măsura în care tind să sporească fericirea, înțeleasă ca plăcere și absență a durerii. U. reprezintă concepția pe care se bazează o mare parte din planificarea politică și economică modernă.

UTILITÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Însușire a ceea ce este util sau utilizabil. **2.** (EC. POL.) Capacitatea unui bun material sau serviciu de a satisface o necesitate prin folosirea în procesul de producție sau în consumul personal. ✧ *U. marginală* = sporul de utilitate sau satisfacție resimțite de un consumator în urma consumării unei unități suplimentare dintr-un bun economic. *U. publică* (referitor la asociații și fundații) = orice activitate care vizează atingerea unor scopuri benefice în domenii de interes public și/sau comunitar. *Utilități* = servicii (energie electrică și termică, canalizare, apă și gaze, telefon) de care beneficiază o unitate economică, de obicei productivă.

UTILIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A folosi, a întrebuința.

UTILIZÁRE s.f. **1.** Faptul de a utiliza; întrebuințare, folosire. **2.** (ELT.) Transformare a energiei electromagnetice în alte forme de energie cu sau fără producere de căldură, cu ajutorul mașinilor sau al unor aparate, și folosirea ei în noua formă. În general, **u.** se efectuează la distanțe relativ mari de sursele de producere, distanța fiind parcursă prin intermediul unor rețele de distribuție electrică.

UTNAPISHTIM (în mitologia mesopotamiană), omul providențial care, asemenea lui Noe, se salvează împreună cu familia pentru refacerea ulterioară a omenirii.

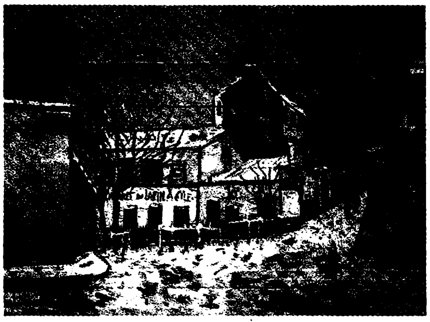

Utrillo: „Monmartre, Rue Saint Vicent"

UTÓPIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are caracter de utopie; care nu are condiții reale pentru a putea fi realizat; imaginar; iluzoriu, utopist.

UTOPÍE ({s} gr. *ou[u]* „nu" + *topos* „loc") s.f. **1.** Loc ideal sau stare de viață ideală, proiectate în viitor, întruchipând modelul unei ordini social-politice și religioase ideale.. Termenul provine de la titlul lucrării lui Th. Morus „Despre statul ideal sau insula Utopia" (1516). **2.** (P. ext.) Proiect, plan, concepție care nu ține cont de realitate, fantezist, imaginar.

UTOPÍSM (< germ.) s.n. Credința în realizarea unei societăți perfecte și criticarea societății actuale în lumina unor utopii. Credință în idealuri utopice, irealizabile.

UTRECHT, oraș în Olanda, în delta Rinului; 265,1 mii loc. (2003). Metalurgia aluminiului; constr. de mașini; ind. chimică, textilă și alim. Târg internațional. Universitate (1636). Biserici din sec. 11-16 (Pieterskerk, sec. 11; catedrală, sec. 13-17. Casa papei Adrian VI, sec. 16). În anticul Trajectum, romanii au construit în 48 î.Hr. fortăreața Albiobola, cu important rol strategic la granița de N a Imp. În sec. 8 orașul a devenit cap. unui puternic principat ecleziastic, apoi un important centru comercial și manufacturier. De la sfârșitul sec. 13 a început să decadă, datorită concurenței Amsterdamului. În timpul Revoluției din Țările de Jos, aici s-a încheiat în ian. 1579 o uniune a șapte prov. din Țările de Jos (**U.**, Holland, Zeeland, Gelderland, Overijssel, Frisia și Groningen), îndreptată împotriva Spaniei și a reacțiunii feudalo-catolice din interior. Între 1713 și 1715 la **U.** s-a elaborat un sistem de tratate între Franța, Spania, Anglia, Olanda, Prusia, Savoia și Portugalia, participante la Războiul de succesiune la tronul Spaniei (1701-1714). Prevederile tratatelor de la U. marcau sfârșitul hegemoniei Franței în Europa; Anglia lua în stăpânire unele posesiuni franceze din America de Nord și Gibraltarul, rezervându-și dreptul de monopol asupra comerțului de sclavi; Filip V de Bourbon era recunoscut rege al Spaniei. Completat cu tratatul de la Rastatt.

UTRÉNIE (< sl.) s.f. Slujbă religioasă care se oficiază în biserica ortodoxă dimineața, înaintea liturghiei.

UTRENIILE DIN BRUGES, denumire sub care este cunoscută răscoala antifranceză din Bruges (Flandra), din mai 1302, în urma căreia a început eliberarea Flandrei. Numele răscoalei vine de la slujba bisericească de dimineața („utrenie"), la începutul căreia a izbucnit răscoala.

UTRILLO, Maurice (1883-1955), pictor francez. Operă axată pe tema peisajului citadin, înfățișând mai ales cartierul parizian Montmartre. Evoluează de la o fază de studii naive după natură spre o perioadă impresionistă, apoi spre una „albă", pentru ca, în cele din urmă, să se stabilească la un stil policrom („Peisaj din Montmagny", „Fundătura Coltin").

UTTAR PRADESH, stat în N Indiei, în câmpia Gangelui; 294,4 mii km²; 110,9 loc. (1981). Centrul ad-tiv: *Lucknow*.

UTZON, Jørn (n. 1918), arhitect danez. Promovează un limbaj arhitectural organico-expresionist. Se impune cu Opera din Sydney (1963-1966), folosind articulația pe structuri metalice a unor enorme cochilii de beton. Alte op.: Expoziția universală de la Copenhaga (1960), biserica Bagsvaerd, Copenhaga (1976).

UVALÁS (< scr.) subst. (GEOMORF.) Depr. de origine carstică, alungită, puțin adâncă și cu contururi sinuoase, formată prin contopirea a două sau mai multe *doline*.

UVAROV, Aleksei Sergheevici (1825-1884), arheolog rus. Unul dintre întemeietorii arheologiei în Rusia. Săpături în reg. Moscovei, Vladimirului și în Crimeea. A înființat Muzeul de istorie din Moscova. Op. pr.: „Arheologia Rusiei. Epoca de piatră". M. de onoare al Acad. Române (1871).

UVAROV, Sir Boris Petrovici (1888-1970), naturalist britanic de origine rusă. Cercetările sale asupra acridienilor migratori au stat la baza principiilor de luptă împotriva lăcustelor migratoare.

UVERTÚRĂ (< fr.) s.f. Compoziție muzicală concepută ca introducere la o operă, la un balet, oratoriu, suită instrumentală, orchestrală etc., sau ca lucrare de sine stătătoare. Inițial, cuprindea trei mișcări: vioi-lent-vioi (tipul italian) și lent-vioi-lent (tipul francez).

UVIÓL (< fr. {i}) s.n. Varietate de sticlă transparentă la radiațiile ultraviolete.

UVS NUUR, lac în NV Mongoliei, la granița cu Federația Rusă; 3,3 mii km². Apă mineralizată.

UVULÁR, -Ă (< fr.) adj. (Despre sunete) Care se articulează în partea posterioară a cavității bucale, în regiunea uvulei.

UVÚLĂ (< fr.) s.f. (ANAT.) Omușor **(2)**; luetă.

UZ (< lat. *usus*) s.n. **1.** Faptul de a folosi ceva; întrebuințare, folosire. **2.** Uzanță; datină; obicei, cutumă. **3.** (DR.) Drept real principal în temeiul căruia o persoană poate folosi un lucru proprietate a altuia.

UZ, pas în Carpații Orientali, la 960 m alt., între m-ții Ciucului și Nemira. Asigură legătura între Moldova și Transilvania.

UZÁ (< fr.) vb. I Tranz. și refl. A (se) deteriora, a (se) strica, a (se) toci (prin întrebuințare). ✦ Refl. Fig. (Despre persoane) A se epuiza, a se consuma.

UZÁJ (< fr.) s.n. **1.** Uzură **(1)**. **2.** (Livr.) Uzanță.

UZÁNȚĂ (< fr., it.) s.f. **1.** Mod, fel de a proceda, propriu pentru un anumit lucru sau pentru o anumită activitate. **2.** Obicei **(2)**, datină, uz, cutumă. **3.** (DR.) *Uzanțe diplomatice* = totalitatea practicilor folosite în relațiile diplomatice (dintre state), cu privire la agenții diplomatici și la raporturile dintre aceștia.

UZBÉC, -Ă (< rus.) s.m. și f., adj. **1.** S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Uzbekistanului. Mai trăiesc în Tadjikistan, Turkmenistan, Afghanistan ș.a. De religie musulmană. **2.** (Substantivat, f.) Limbă turcică vorbită de uzbeci.

UZBEK, han al Hoardei de Aur (1312-1342). A întreținut relații cu cnejii ruși, cu Imp. Bizantin și cu sultanul mameluc al Egiptului. În timpul domniei lui islamismul a devenit religie de stat, iar puterea militară a Hoardei de Aur a atins apogeul.

UZBEKISTAN (Republica ~), stat în Asia Centrală; 447 400 km²; 26 410 000 loc. (2004). Limba oficială: uzbeca. Religia: islamică (majoritatea sunniți) 76,2%, creștină (ortodocși) 0,8%, alte credințe 4,9%; atei 18,1%.Cap: *Tașkent*. Orașe pr.: Namangan, Samarkand, Andijon, Buhara, Fergana. Este împărțit în o republică autonomă (Republica Karakalpacă) și 12 provincii. Lipsit de acces direct la Oc. Planetar. *Relief.* U. are terit. circumscris, în cea mai mare parte, Turanului; deșertul Kîzîlkum, în partea de E a pod. Ust Urt. Reg. mai înalte, muntoase, există doar la granițele de E și SE ale țării. Sunt m-ți din sistemul Tianshan (alt. max. pe teritoriul U., vf. Adelunga Toghi, 4 301 m) și sistemul Pamiro-Altai, separați de văi fertile, bine populate, mai întinsă fiind valea-depr. Fergana, pe care o împarte cu Kîrgîzstan și Tadjikistan. *Climat* temperat continental

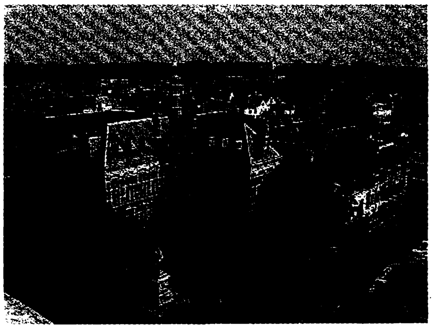

Utrecht. Universitatea

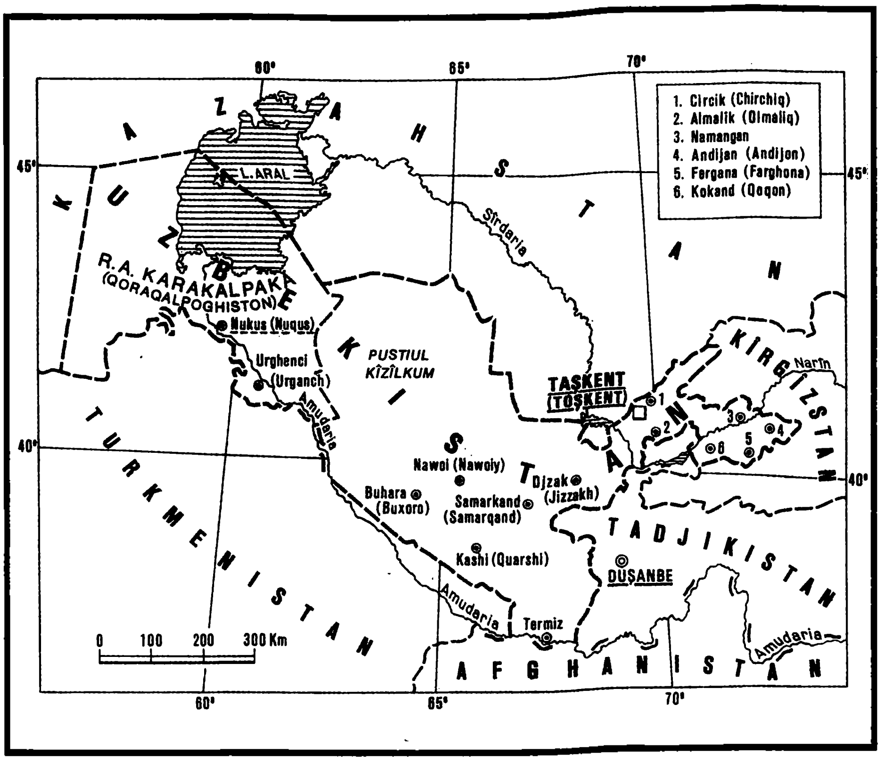

cu nuanțe excesive, cu precipitații reduse, fapt ce a impus practicarea irigațiilor. În acest scop sunt folosite apele curgătoare cu izvoarele în rama montană, precum Amu-Daria, Sîr-Daria şi afl. acestora, ceea ce a condus către o adevărată catastrofă ecologică prin diminuarea considerabilă a cantității de apă ajunsă în L. Aral. *Resurse de subsol*: gaze naturale, petrol, cupru, aur, argint, tungsten, fosfați, grafit, caolin ş.a. *Economia*. Ind. realizează: energie electrică, oțel, zinc, autovehicule, echipamente şi utilaje ind., prod. chimice (amoniac, îngrăşăminte, prod. farmaceutice), ciment, țesături de bumbac, încălțăminte, prod. alim. ş.a. Agricultura este specializată în cultura bumbacului (c. 1/2 din supr. cultivată), pomicultură, viticultură şi creşterea ovinelor (karakul) şi bovinelor. Cultura grâului este şi ea importantă; se mai cultivă orez, porumb, iută, tutun, arahide, susan, pepeni verzi, citrice, fistic, cartofi, legume ş.a. Se cresc bovine, ovine, caprine, porcine şi păsări. Sericicultură. Principale *obiective turistice*: cele trei oraşe vechi, dezvoltate în oaze, pe drumul mătăsii, Buhara, Samarqand şi Itchan Kala din oaza Hiva. Moneda: 1 Sum = 100 Tijin. - *Istoric*. Terit. **U.** face parte, în Antic., din Imp. Persan (sec. 6-4 î.Hr.), este cucerit de Alexandru cel Mare, devine prov. a Regatului Seleucid, apoi a Regatului elenistic al Bactriei (sec. 3-2 î.Hr.). Stăpânit de kuşani, heftaliți şi turci apuseni, devine, la sfârşitul sec. 7, după cucerirea arabă, parte a lumii islamice. În sec. 9-13 terit **U.** intră în componența statelor Samanizilor, Karahanizilor şi Horezmului. **U.** este inclus în Imp. Mongol al lui Ginghis Han (sec. 13), apoi în cel al lui Tamerlan (sec. 14-15), care face din Samarkand reşedința strălucită a vastelor sale stăpâniri. După ce aparține statului Şaibanizilor, pe terit. **U.** iau naştere, în sec. 16, Hanatul Hiva şi Emiratul Buhara, iar la jumătatea sec. 18, Hanatul Kokand, care sunt incluse, între 1868 şi 1876, în Imp. Rus, păstrându-şi însă o structură autonomă. Rezistența împotriva instaurării puterii sovietice este deosebit de puternică în **U.** între anii 1917-1920. La 30 apr. 1918 este proclamată R.S.S.A. Turkestan, în componența căreia a intrat o mare parte a terit. **U.**, dar naționaliştii islamici sunt sprijiniți de trupele albilor şi de un corp expediționar britanic. În apr. 1920, Hanatul Hiva este transformat în Republica Populară Sovietică a Horezmului, iar Emiratul Buhara în Republica Populară Sovietică Buhara, care sunt incluse în R.S.S.A. Turkestan, apoi, după proclamarea, la 27 oct. 1924, a R.S.S. Uzbeke, în cadrul URSS (13 mai 1925) ca republică unională, care include, până în 1929, şi R.S.S.A. Tadjikă. În condițiile politicii de glasnost din U.R.S.S., de după 1985, limba uzbekă este declarată în oct. 1989 limbă de stat a republicii, la 20 iun. 1990 este adoptată declarația de suveranitate, iar după evenimentele de la Moscova din aug. 1991, **U.** îşi proclamă, la 31 aug. 1991, independența, adoptând titulatura de Republica Uzbekistan. La 21 dec. 1991, la Alma Ata, **U.** se numără printre cele 11 republici care semnează actul constitutiv al C.S.I. Membru al O.N.U. (2 mart. 1992). Minorități uzbece trăiesc în toate statele vecine, în Tadjikistan (1 mil.), Kîrgîzstan (12% din pop.), Turkmenistan (8,5%), Kazahstan (2%) şi în Afghanistan (între 1-2 mil.). **U.** de astăzi, care se afirmă ca un moştenitor al dinastiilor uzbece ce au stăpânit, în sec. 16-19, emiratele multietnice din reg. - Buhara, Hiva, Kokand -, are şansa de a deveni o mare forță regională în Asia Centrală. Puterea politică se concentrează în mâna autoritarului preşedinte Islam A. Karimov (ales în 1990 şi reales în 2000) şi a partidului său - Partidul Democrat Popular (fostul Partid Comunist din **U.**), partidele de opoziție fiind practic eliminate de pe scena politică a țării. La 12 oct. 1993, a fost reintrodus alfabetul latin pentru limba uzbekă, iar la 1 iul. 1994 a fost adoptat ca monedă națională sum-ul. Presiunea fundamentalismului islamic începe să se facă simțită şi în **U.** Grupărilor islamiste de opoziție, care pătrund pe terit. **U.**, venind din statele vecine, le este atribuit atentatul cu bombe din febr. 1999, care face 16 victime şi mai multe sute de răniți în capitala Taşkent. Anii 2000-2001 stau sub semnul „amenințării islamiste". După atentatele de la 11 sept. 2001, **U.** s-a raliat coaliției internaționale antiteroriste inițiate de S.U.A. Țara se confruntă cu un număr crescut de atentate teroriste. Republică prezidențială.

UZI s.m. şi pl. Populație migratoare, de neam turcic. În sec. 9 au trecut m-ții Ural, iar în sec. 11 s-au aşezat în Moldova şi în Dobrogea, de unde făceau dese incursiuni în Pen. Balcanică; a fost înfrântă de o coaliție inițiată de Imp. Bizantin.

UZINÁRE s.f. Prelucrare a materialelor (aşchierea, deformarea plastică, tăierea) cu ajutorul maşinilor-unelte, prin operații separate sau în cadrul unui proces tehnologic; uzinaj.

UZÍNĂ (< fr.) s.f. Mare unitate industrială, dotată cu maşini, agregate, instalații etc., în cadrul căreia, prin prelucrarea sau transformarea mecanică, termică, chimică etc. a unor obiecte ale muncii, se produc îndeosebi mijloace de producție. Sin. fabrică. ✦ Centrală **(II. 1)**, furnizoare de energie electrică, de energie termică, de apă etc. ✧ *U. hidroelectrică* = ansamblu de lucrări (construcții şi instalații) destinat transformării energiei apelor în energie electrică.

UZITÁ (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) folosi, a (se) întrebuința în mod curent.

UZUÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Folosit, întrebuințat în mod curent. ✦ De mare uz; frecvent, obişnuit.

UZUCAPIÚNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Dobândirea dreptului de proprietate asupra unui bun prin posedarea lui o anumită vreme.

UZUFRÚCT (< fr., lat.) s.n. (DR.) Drept acordat unei persoane de a se folosi pe deplin de un bun care aparține altei persoane (nudul proprietar), cu obligația pentru cel dintâi de a conserva substanța lucrului şi de a-l restitui celui de-al doilea la încetarea dreptului.

UZUN HASAN (Hasan cel Lung), han turcoman (1453-1478) al statului Ak-Koiunlu. Pentru a lupta cu succes împotriva turcilor a urmărit să creeze o alianță europeană, la care a aderat şi Ştefan cel Mare. A pus stăpânire pe statul Kara Koiunlu (1467-1468). A fost înfrânt de turcii conduşi de Mohamed II.

UZÚRĂ (< fr.) s.f. **1.** Deteriorare a suprafeței unei piese, datorită unor acțiuni mecanice (frecare, eroziune etc.), chimice (coroziune, oxidare etc.) sau combinate. **2.** (EC. POL.) *U. fizică* = deteriorare fizică a unui mijloc fix şi, implicit, diminuarea valorii lui (**u.** morală), din cauza utilizării, trecerii timpului şi alterării ca urmare a influenței factorilor de mediu. **3.** Fig. Slăbire, oboseală, epuizare.

UZURPÁRE s.f. Acțiune prin care o persoană îşi însuşeşte sau îşi atribuie în mod fraudulos un drept, o calitate, un titlu, o însărcinare pe care nu le are în realitate. ✧ *U. de calități oficiale* = infracțiune care constă în folosirea fără drept a unei calități oficiale, însoțită sau urmată de îndeplinirea unui act legat de această calitate.

Vv

V s.m. invar. **1.** A douăzeci şi şaptea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (consoană fricativă, labiodentală, sonoră). **2.** Simbol chimic pentru *vanadiu*. **3.** (METER.) Simbol pentru volt. **4.** Simbol pentru cifra romană cu valoarea 5.

VA (METR.), simbol pentru *voltamper*.

VAAL, râu în Africa de Sud, afl. al fl. Orange; 1 250 km lungime.

VACÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre un post) Care nu este ocupat; liber. **2.** (Despre o succesiune) Care nu este reclamată de moştenitori în grad succesibil.

VACÁNŢĂ (< fr.) s.f. **1.** Timp de odihnă acordat elevilor sau studenţilor pe o anumită perioadă. ✦ Concediu de odihnă. 2. (DR.) Situaţie şi timp în care o funcţie nu este ocupată ori o moştenire nu este reclamată de moştenitori în grad succesibil. 3. (FIZ.) Nod al unei reţele cristaline din care lipseşte atomul, ionul sau molecula respectivă.

VÁCĂ (lat. *vacca*) s.f. **1.** Femelă adultă din specia bovină, cu rase specializate pentru producţia de carne, de lapte sau mixtă; carnea acestui animal, folosită ca aliment; *p. ext.* carne de bovine. **2.** *V.-de-mare* = nume generic dat animalelor din ordinul sirenienilor. **3.** *Vaca-domnului* = insectă heteropteră cu aripile superioare roşii cu două puncte negre, iar toracele şi capătul abdomenului negru cu dungi roşii *(Pyrrhocoris apterus)*.

VACCÍN (< fr.; cf. *vaccină*) s.n. Suspensie microbiană preparată fie din germeni patogeni vii, atenuaţi sau omorâţi, fie din secreţii microbiene (toxine) care, administrată prin injecţii subcutanate sau oral, determină formarea de anticorpi, capabili să imunizeze organismul împotriva germenului respectiv.

VACCÍNĂ (< fr.; {s} lat. m. *[variola]* vaccina „variola vacii") s.f. Boală virotică a bovinelor, caracterizată prin prezenţa unor pustule, a căror serozitate inoculată la om, îl imunizează faţă de infecţia variolică.

VÁCLAV (VENCESLAV), numele mai multor principi şi regi ai Cehiei, Poloniei, Ungariei şi Germaniei. Mai important: **V. IV,** rege al Cehiei (1378–1419) şi împărat (sub numele de Wenzel) al Sfântului Imp. (1378–1400). S-a aflat în conflict cu principii electori germani, care l-au detronat (1400). Simbol al independenţei şi suveranităţii naţionale. Canonizat.

VACULIK, Ludvik (n. 1926), scriitor şi ziarist ceh. Unul dintre protagoniştii „Primăverii de la Praga". Romane exprimând deziluzia („Securea") şi parabole („Cobaii"). Jurnalul „Cheia viselor", publicat clandestin.

VACUÓLĂ (< fr. {s}; lat. *vacuus* „gol, vid") s.f. (BIOL.) Cavitate în citoplasmă, plină cu soluţii apoase. ✧ *V. contractilă* = veziculă în celula protozoarelor, în care se acumulează şi apoi din care se elimină cataboliţi. *V. digestivă* = veziculă temporară în celula protozoarelor, provenită din înglobarea unei particule alimentare şi a unei cantităţi de apă; după digerare dispare.

VÁCUUM (cuv. lat. „gol") s.n. (FIZ.) Vid.

VACUUMMÉTRU (< germ., rus.) s.n. Instalaţie utilizată pentru determinarea calităţii vidului prin măsurarea presiunii (foarte scăzute) a gazului rezidual dintr-un recipient vidat sau a altor caracteristici ale gazului, dependente de presiune; manometru de vid.

VAD (lat. *vadum*) s.n. **1.** Loc în albia unui râu unde apa este puţin adâncă, permiţând trecerea de pe un mal pe altul; *p. ext.* loc de trecere. **2.** Fig. Loc plasat în apropierea unei mari căi de comunicaţie, care are asigurată o clientelă numeroasă.

VAD, com. în jud. Cluj, pe stg. Someşului; 2 031 loc. (2008). Mănăstire ortodoxă (sec. 14). Aflată, împreună cu domeniul cetăţii Ciceu, în stăpânirea lui Ştefan cel Mare (din 1489), a devenit ulterior (c. 1528) sediul unui episcopat ortodox cu ierarhi hirotonisiţi la Suceava. În primii ani ai sec. 16, din porunca lui Ştefan cel Mare, a fost construită aici o biserică, prezentând un plan specific moldovenesc.

VADEMÉCUM (loc. lat. „vino cu mine") s.n. Carte care serveşte drept ghid într-o călătorie, într-o disciplină ştiinţifică etc.

VADIM, Roger (pe numele adevărat *Roger Vadim Plemiannikov*) (1928–2000), regizor francez. Rol important în descoperirea unor tinere actriţe (Brigitte Bardot, Catherine Deneuve, Jane Fonda) cu mari perspective. Filme: „Şi Dumnezeu a creat femeia", „Legături periculoase", „Amor 700").

VÁDRĂ (< sl.) s.f. **1.** Unitate de măsură pentru volum folosită în trecut, egală cu 12,88 l în Ţara Românească şi cu 15,20 l în Moldova. **2.** Găleată scundă, folosită la ţară.

VADU CRIŞULUI, com. în jud. Bihor, pe Crişu Repede; 4 269 loc. (2008). Expl. de calcare. Atestat documentar în 1256. Peşteră cu faună cavernicolă bogată.

VADU IZEI, com. în jud. Maramureş, în depr. Maramureş; 2 932 loc. (2008). Biserică de lemn (sec. 17). Menţionată documentar în 1383.

VADU MOLDOVEI, com. în jud. Suceava, în pod. Fălticeni; 4 611 loc. (2008). Biserica Schimbarea la Faţă (1790).

Roger Vadim

VADU MOŢILOR, com. în jud. Alba, pe Arieşu Mare; 1 508 loc. (2008). Biserica de lemn Sfinţii Atrhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18).

VADU PAŞII, com. în jud. Buzău, pe stg. râului Buzău; 9 528 loc. (2008).

VADU SĂPAT, com. în jud. Prahova; 1 820 loc. (2008).

VADUZ, cap. Principatului Liechtenstein, pe Rin; 5 mii loc. (2002). Centru financiar şi comercial. Castelul Hohen-Liechtenstein (sec. 12).

VAG, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de precizie, de claritate; nelămurit, nesigur, confuz. ✧ (ANAT.) *Nerv v.* = v. *pneumogastric.* (MAT.) *Mulţime v.* = mulţime pentru care un element aparţine ei cu o anumită probabilitate.

VAGABÓND, -Ă (< fr.) adj. (Şi subst.) Care rătăceşte pe drumuri fără căpătâi, haimana.

VAGANOVA, Agrippina Iokovleva (1879–1951), dansatoare şi coregrafă rusă. Stea a baletului la Teatrul Mariinski. Activitate pedagogică la şcoala de balet din Leningrad („Fundamentele dansului clasic").

VAGÍN (< fr.; {s} lat. *vagina* „teacă") s.n. (ANAT.) Porţiune a aparatului genital feminin, în formă de canal musculo-membranos, care leagă orificiul uterin de deschiderea vulvară.

VAGINÍTĂ (< fr.) s.f. Inflamaţie acută sau cronică a vaginului, datorită unor infecţii gonococice.

VAGMÍSTRU (< germ.) s.m. (Înv.) Grad de sergent-major de cavalerie sau artilerie.

VAGÓN (< fr.) s.n. **1.** Vehicul care se deplasează pe şine metalice, servind la transportul mărfurilor, al călătorilor sau echipat pentru alte utilizări. **2.** (METR.) Cantitate de încărcătură (cereale, lemne etc.) care intră într-un vagon şi care serveşte ca unitate de măsură.

VAGONÉT (< fr.) s.n. Vehicul care circulă pe o cale ferată îngustă.

VAGOTOMÍE (< fr. {i}; {s} fr. *vague* „vag" + gr. *tome* „tăiere") s.f. Intervenţie chirurgicală constând din secţionarea unilaterală sau bilaterală a nervului vag (pneumogastric). S-a practicat în tratamentul ulcerului gastro-duodenal.

VAGOTONÍE (< fr.; {s} fr. *vague* „vag" + gr. *tonos* „încordare") s.f. (FIZIOL.) Stare de dezechilibru a funcţiunii sistemului nervos vegetativ, datorată exagerării activităţii parasimpaticului, al cărui nerv principal este vagul; parasimpaticotonie.

VÁH, râu în Slovacia, afl. stg. al Dunării la Komárno; 392 km. Izv. din m-ţii Tatra. Hidrocentrale. De-a lungul lui, Armata I română a purtat între 29 mart. şi 6 apr. 1946 lupte grele, reuşind să forţeze cursul râului.

VAHTANGOV, Evgheni Bagrationovici (1883–1922), actor şi regizor de teatru rus. Spectacole caracterizate prin jocul exuberant, plin de fantezie şi de vitalitate, al actorilor („Prinţesa Turandot" de C. Gozzi).

VAIDA-VOEVOD, Alexandru (1872–1950, n. Olpret, jud. Someş), medic, om politic şi publicist român. Membru al Partidului Naţional Român şi al Partidului Naţional Ţărănesc (al cărui preşedinte a fost între 6 mai şi 21 nov. 1933). A citit Declaraţia de autodeterminare şi despărţire a românilor transilvăneni de Ungaria (oct. 1918), adoptată la Oradea de Comitetul Executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania. Membru al Consiliului Naţional Român Central, vicepreşedinte al Consiliului Dirigent şi şef al resortului Externe şi Presă. De mai multe ori min. Prim-min. (1919–1920, iun. - oct. 1932 şi ian. - nov. 1933). După 1935, a părăsit P.N.Ţ. şi a creat Frontul Românesc, încurajând Mişcarea legionară în lupta împotriva comunismului. Consilier regal şi preşedinte al partidului Frontul Renaşterii Naţionale. Arestat (1945) i s-a impus (din 1946) domiciliu obligatoriu, la Sibiu, până la sfârşitul vieţii.

VAIDEENI, com. în jud. Vâlcea, pe râul Luncavăţ; 4 143 loc. (2008).

VAIHINGER, Hans (1852–1933), filozof german. Iniţiator al *ficţionalismului:* gândirea înaintează în cunoaştere prin folosirea ficţiunilor („Filozofia lui *ca şi cum*").

VAILLAND, Roger (1907–1965), scriitor francez. Fondator al revistei „Marele joc". Luptător în Rezistenţă. Romane sociale, de o ironie muşcătoare („Joc ciudat"), piese de teatru („Domnul Jean").

VAILLANT, Jean A. (1804–1886), cărturar francez. Prof. de filozofie la Bucureşti (1829–1840). A sprijinit, în Franţa, cauza unirii Principatelor. Lucrări despre limba şi istoria românilor („România").

VÄINÄMÖINEN (în mitologia finlandeză), erou principal al epopeii Kalevala. Contemplativ, el triumfă nu cu ajutorul armelor, ci al unor cuvinte magice.

VAIŞEŞÍKA (sanscrită *vişeşa* „particular", „deosebit") subst. Şcoală filozofică indiană, fundată în sec. 5 î.Hr. de înţeleptul Kanada (Uluka) şi caracterizată, în prima fază, de postularea a patru elemente eterne (pământ, apă, foc, aer) şi a unei infinităţi de suflete eterne, iar ulterior, de un fel de atomism şi o teorie despre categorii.

VÁJNIC, -Ă (< rus., ucr.) adj. Viguros, puternic, dârz.

VAJRAYĀNA (cuv. sanscrit. „calea de diamant"; în budismul tantric „calea mantrei") subst. Curent dezvoltat în India (sec. 6–11) şi răspândit în Nepal şi în Tibet, după 1042. A dat naştere sectelor care urmează practicile tantrismului şi yoga pentru a ajunge la iluminare.

VAL^1 (< sl.) s.n. I. Undă formată la suprafaţa oceanelor, a mărilor şi a lacurilor prin mişcarea oscilatorie a maselor de apă datorită vântului *(v. eoliene)* sau, mai rar, a cutremurelor *(v. seismice);* talaz. II. Nume dat unor obiecte în formă de sul sau de cilindru; vălătuc.

VAL^2 (< lat. *vallum*) s.n. Meterez de pământ care servea în Antic. ca fortificaţie militară.

VALÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care este (sau poate fi) admis, recunoscut ca fiind bun autentic.

VALADIER, Giuseppe (1762–1839), arhitect, urbanist şi arheolog italian. Adept al neoclasicismului roman. A dus la Roma o vastă campanie de restaurări (Colosseumul) şi de sistematizare urbanistico-edilitară („Piaţa Poporului").

VALADON, Marie Clémentine (numită şi *Suzanne* ~) (1867–1938), pictoriţă franceză. Mama pictorului *Utrillo.* Se încadrează în avangarda pariziană. Portrete, nuduri, peisaje, naturi moarte, interioare într-o viziune decorativă („Camera albastră"). Gravuri în acvaforte.

VALÁH, adj. I s.m. v. **vlah.** II. Adj. (GEOL.) *Faza v.* = fază de cutare din Cuaternar, ultima din cadrul ciclului orogenic alpin, care s-a manifestat cu o intensitate deosebită în reg. Carpaţilor Orientali.

VALAHIA, denumire dată de străini Ţării Româneşti şi uneori şi Moldovei.

VALAIS (germ. WALLIS), canton în S Elveţiei, în bazinul Ronului; 5,2 mii km^2; 278,2 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Sion.*

VALAORI, Iuliu (1867–1936, n. Moscopole), lingvist şi filolog român. Specialist în indoeuropenistică, limbă şi literatură clasică („Gramatica limbii latine", „Câteva observaţiuni referitoare la scriitori clasici şi latini").

VALAORITIS, Aristoteles (1824–1879), poet neogrec. Versuri romantice de factură folclorică („Doamna Frosina", „Athanasios Diakos").

VALCĂU DE JOS, com. în jud. Sălaj, pe Barcău; 3 259 loc. (2008). Atestat documentar în 1214.

VALDAI (VALDAJ), pod. în Rusia, în NV C. Ruse. Alt. max.: 343 m (vf. Kamennik). Numeroase lacuri, între colinele morenice.

VALDEMAR, numele a patru regi ai Danemarcii. Mai importanţi: 1. **V. I cel Mare** (1157–1182). Angajat în lupta pentru tron din 1154, a desfăşurat o politică de întărire a regatului. 2. **V. II Victoriosul** (1202–1241). A pus stăpânire pe Holstein, Macklenburg şi Pomerania, iar în 1219 şi 1220 a întreprins două campanii spre E, cucerind N Estoniei. Înfrânt în 1227, la Bornhöved, de feudalii din N Germaniei, a pierdut majoritatea cuceririlor. În 1241 a promulgat un important cod de legi. 3. **V. IV Atterdag** (1340–1375). A consolidat autoritatea centrală şi a reluat politica expansionistă, purtând lupte cu Liga Hanseatică, Suedia şi Mecklenburg. Înfrânt, a încheiat pacea de la Stralsund (1370), care confirma privilegiile Hansei şi dreptul acesteia de a fi consultată în problema succesiunii daneze.

VALDÉNSI, VALDÉNSIENI s.m. pl. Sectă întemeiată de comerciantul francez Petrus Valdesius, în 1775, şi împărtăşind un mod sever de viaţă, conform cu poruncile din „Cuvântarea de pe munte". Propovăduirea credinţei în limba naţională şi respingerea unor dogme au atras adversitatea bisericii oficiale. În timpul Reformei, s-au alăturat calviniştilor, iar în sec. 19 s-au organizat într-o mică biserică evanghelică.

VALDIVIA 1. Pedro de V. (c. 1497–1553), conchistador spaniol. A participat, alături de Pizarro, la cucerirea Perúlui (c. 1535) şi a condus expediţiile de cucerire în Chile (din 1540). Fondatorul oraşelor Valparaiso (1544), Concepción (1550) şi Valdivia (1552). 2. Oraş în Chile, port la Oc. Pacific; 110 mii loc. (1976). Constr. navale. Ind. metalurgică, de prelucr. a lemnului. Universitate.

VÁLE (lat. *vallem*) s.f. Formă negativă de relief, formată prin acţiunea unei ape curgătoare *(v. fluviatilă)* sau a unui gheţar *(v. glaciară).* Cuprinde albia minoră, albia majoră, terasele şi versanţii.

VALEA ALBĂ, Bătălia de la ~ v. **Războieni.**

VALEA ARGOVEI, com. în jud. Călăraşi, pe râul Mostiştea; 2 505 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

VALEA CĂLUGĂREASCĂ, com. în jud. Prahova, pe stg. Teleajenului; 10 520 loc. (2008). Centru viticol (podgoria Dealu Mare).

VALEA CHIOARULUI, com. în jud. Maramureş, pe râul Bârsău; 2 250 loc. (2008). Expl. de bentonite. Biserica de lemn Sf. Nicolae (sec. 18).

VALEA CIORII, com. în jud. Ialomiţa, pe stg. râului Strachina; 1 952 loc. (2008).

VALEA CRIŞULUI, com. în jud. Covasna, pe dr. Oltului; 2 332 loc. (2008). Biserică romano-catolică (sec. 16–17), biserică unitariană (1674). În satul Arcuş, atestat documentar în 1332, cetate ţărănească (sec. 16–17).

VALEA DANULUI, com. în jud. Argeş, pe râul omonim; 3 000 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1811, monument istoric).

VALEA DE PEŞTI, lac de acumulare pe râul cu acelaşi nume, afl. al Jiului de Vest (32 ha).

VALEA DOFTANEI, com. în jud. Prahova, pe Doftana; 6 816 loc. (2008). Rezervaţia naturală Codrul secular Glodeasa (528 ha).

VALEA DRAGULUI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeş; 2 974 loc. (2008).

VALEA IAŞULUI, com. în jud. Argeş, pe Argeş; 2 759 loc. (2008).

VALEA IERII, com. în jud. Cluj, pe râul Iara; 935 loc. (2008).

VALEA LARGĂ, com. în jud. Mureş, pe râul Valea Morii; 3 247 loc. (20048). Atestată documentar în 1332.

VALEA LUI IOVAN, lac de acumulare în bazinul superior al Cernei (292 ha). Apele sale sunt transferate printr-o aducţiune subterană în bazinul Motrului, în acumularea de la Valea Mare.

VALEA LUI MIHAI, oraş în jud. Bihor, în C. Carei; 10 659 loc. (2008). Centru viticol. Vestigii din Epoca bronzului. Declarat oraş în 1989.

VALEA LUNGĂ 1. Com. în jud. Alba, pe Târnava Mare; 3 146 loc. (2008). Vestigii aparţinând culturii Coţofeni. Biserică evanghelică fortificată (sec. 15). Atestată documentar în 1309. 2. Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Cricovu Dulce; 5 018 loc. (2008).

VALEA LUPULUI, com. în jud. Iaşi; 4 025 loc. (2008).

VALEA MARE 1. Com. în jud. Covasna, în depr. Târgu Secuiesc; 1 142 loc. (2008). Bierica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18). 2. Com. în jud. Dâmboviţa, pe râul Potopu; 2 313 loc. (2008). Expl. de petrol (Valea Caselor). Bisericile de lemn Sfinţii Voievozi (1701–1702) şi Cuvioasa Parascheva (sec. 18). 3. Com. în jud. Olt, în C. Boian; 3 959 loc. (2008). 4. Com. în jud. Vâlcea, pe Cerna; 3 124 loc. (2008).

VALEA MARE-PRAVĂŢ, com. în jud. Argeş, pe Argeşel; 4 346 loc. (2008). În satul Nămăeşti, Muzeul memorial „G. Topîrceanu", Muzeu de artă bisericească, mănăstire ortodoxă (de maici).

VALEA MĂCRIŞULUI, com. în jud. Ialomiţa, în Bărăgan; 1 861 loc. (2008).

VALEA MĂRULUI, com. în jud. Galaţi, pe râul Geru; 3 759 loc. (2008).

VALEA MOLDOVEI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 3 798 loc. (2008).

VALEA MORŢII (DEATH VALLEY), depr. aridă intramontană în California meridională (S.U.A.), în S Pod. Marelui Bazin, la 85 m sub nivelul mării. Parc Naţional.

VALEA NUCARILOR, com. în jud. Tulcea, pe ţărmul L. Razim; 3 743 loc. (2008).

VALEA RÂMNICULUI, com. în jud. Buzău, pe dr. văii Râmnicu-Sărat; 5 912 loc. (2008).

VALEA REAZÂRA, rezervaţie naturală în partea central estică a m-ţilor Făgăraş (6 480 ha). Declarată arie protejată în 2005.

VALEA REGILOR, porţiune pe versantul dr. al văii Nilului, în amonte de Luxor, unde au fost săpate în stâncă mormintele principalilor faraoni din dinastiile 11–19 (Seti I, Ramses III, Tutankhamon ş.a.). U.N.E.S.C.O. a organizat lucrări de salvare a monumentelor, reg. fiind inundată în urma construirii barajului de la Assuan.

VALEA SALCIEI, com. în jud. Buzău, pe Câlnău; 840 loc. (2008).

VALEA SĂRII, com. în jud. Vrancea, pe Putna; 2 104 loc. (2008). Rezervaţia naturală Pârâul Bozu (5 ha). Bisericile de lemn Sf. Nicolae (1770) şi Cuvioasa Parascheva (1772–1773).

VALEA SEACĂ 1. Com. în jud. Bacău, pe Siret; 4 163 loc. (2008). Vestigii precuteniene. 2. Com. în jud. Iaşi, în pod. Fălticeni; 6 151 loc. (2008). În satul Conţeşti, mormânt tumular atribuit unei căpetenii hune din sec. 5.

VALEA STANCIULUI, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 5 881 loc. (2008). Bisericile Sfinţii Voievozi (1792) şi Sf. Dumitru (sec. 17).

VALEA TEILOR, com. în jud. Tulcea; 1 512 loc. (2008).

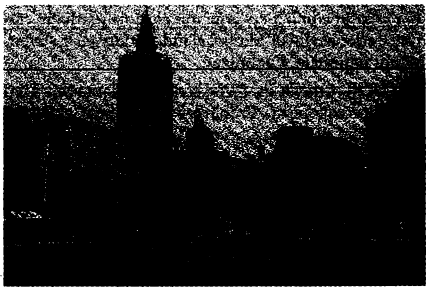

Valencia. Catedrala. Campanila el Miguelete

VALEA URSULUI, com. în jud. Neamț, pe Bârlad; 4 174 loc. (2008).

VALEA VIILOR, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 2 131 loc. (2008). Biserica fortificată Sf. Petru (sec. 13, amplificată în sec. 15–16).

VALEA VINULUI, com. în jud. Satu Mare, pe Someș; 1 972 loc. (2008).

VALENCIA 1. Comunitate autonomă în S Spaniei; 23,3 mii km^2; 4,2 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Valencia.* Expl. de lignit, de plumb și de zinc. Turism. **2.** Oraș în E Spaniei, port la M. Mediterană; 738,4 mii loc. (2001). Ind. textilă, mobilei, ceramicii, alim., chimică, siderurgică, constr. de mașini. Artizanat. Universitate (1500). Monumente: catedrală (sec. 13–14, transformată sec. 18) cu turnul clopotniță El Miguelete (sec. 14–15), Lonja de la Seda (sec. 15), biserici baroce. Centru turistic și stațiune balneară. Întemeiat în sec. 2 î.Hr., în Ev. Med. s-a aflat în stăpânirea vizigoților (sec. 5–8) și arabilor (sec. 8–13, cu excepția anilor 1094–1102), iar în 1238 a fost cucerit de Iacob I, regele Aragonului; important centru comercial. **2.** Oraș în N Venezuelei; 1,33 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. petrochimică, chimico-farmaceutică, textilă, alim. și de prelucr. a lemnului.

VALENCIENNES, oraș în N Franței (Flandra), pe Escaut: 357,3 mii loc. (1999, cu suburbiile). Siderurgie, constr. de mașini și motoare. Rafinărie de petrol. Monumente: biserica Saint Géry (sec. 13), primăria (sec. 17–19). Muzeu. În sec. 18 avea manufacturi importante de porțelanuri și dantele.

VALENCIENNES, Achille (1794–1865), zoolog francez. Autorul unei *Istorii naturale a peștilor.* Cercetări privind viermii paraziți la om.

VALENCIENNES, Pierre Henri, de ~ (1750–1819), pictor și teoretician francez. Peisaje de factură clasicizantă („Peisaje cu figuri"). A anticipat romantismul. Activitate pedagogică („Elemente de perspectivă practică pentru uzul artiștilor").

VALENS, Flavius, împărat roman (364–378 d.Hr.). Asociat la domnie de fratele său Valentinian I, a guvernat prov. răsăritene ale Imp. Înfrânt și ucis de vizigoți în bătălia de la Adrianopol.

VALENTINEANU, Ioan G. (1834–1910, n. Pitești), ziarist român. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească („Din memoriile mele").

VALENTINEANU, Valeriu (1887–1977, n. com. Mihai Viteazul, jud. Cluj), actor român. Interpret de mare sensibilitate, lirism pur și gestică elegantă (rolul titular din „Hamlet").

VALENTINIAN (VALENTINIANUS), numele a trei împărați romani. Mai importanți: **1. V. I** (364–375 d.Hr.), ales împărat de armată la moartea lui Iovian. I-a încredințat fratelui său Valens apărarea părții răsăritene a Imp. **2. V. III** (425–455 d.Hr.), împărat al Imp. Roman de Apus. Domnia lui, tutelată de mama sa, Galla Placidia, și de generalul Aetius, a fost marcată de puternice invazii ale hunilor pe terit. Imp. Roman.

VALENTINIENI, sectă gnostică întemeiată de Valentin (m. 161).

VALENTINO, Garavani (n. 1932), stilist și creator de modă italian. Promotor al curentului „stilul italian").

VALENTINO, Rudolf (pe numele adevărat *Rodolfo Alphonzo Pietro Gugliemi*) (1895–1926), actor american de film de origine italiană. Stea a Hollywood-ului în perioada filmului mut, legendar „june-prim" („Cei patru cavaleri ai Apocalipsului", „Hoțul de perle", „Șeicul", Sânge și nisip").

VALÉNȚĂ (< fr.) s.f. (CHIM.) **1.** Forță de legătură între doi atomi ai unei molecule. V. *legătură chimică.* **2.** Număr egal cu numărul de atomi de hidrogen (sau echivalenți ai hidrogenului) cu care se poate combina un atom al unui anumit element sau al unui radical.

VALERA Y ALCALÁ-GALIANO, Juan (1824–1905), scriitor spaniol. Romane de analiză psihologică („Pepita Jiménez", „Doña Luz"), versuri, teatru, eseuri.

VALERIAN (Publius Licinius Valerianus), împărat roman (253–260 d.Hr.) Și-a asociat la domnie pe fiul său Gallienus. A purtat lupte grele împotriva alamanilor, francilor, marcomanilor, goților, carpilor și sarmaților, la Rin și la Dunăre. Înfrânt la Edessa și făcut prizonier de regele persan Șapur I. A murit în captivitate.

VALERIANACÉE (< fr.) s.f. pl. Fam. de plante erbacee, anuale sau perene, dicotiledonate, cu frunze opuse, întregi sau divizate, cu flori gamopetale și cu fructul o nuculă (ex. odoleanul).

VALERIÁNĂ (< fr., lat. m.) s.f. **1.** (BOT.) Odolean. **2.** (FARM.) Substanță extrasă din rizomul **v. (1)**, utilizată, ca infuzie, extract, tinctură, ca spasmolitic și sedativ.

VALERIÁNIC (< fr., engl.) adj. *Acid ~* = lichid incolor, uleios, cu miros specific, extras din rădăcina de valeriană. Sărurile sale de amoniu, de zinc ș.a. au acțiune antispasmodică și sedativă.

VALERIUS FLACCUS, Caius (c. 45–c. 90 d.Hr.), poet latin. Autor al epopeii „Argonautica".

VALÉRY, Paul Ambroise (1871–1945), scriitor francez. Versuri tinzând spre „poezia pură" și spre „încorporarea simbolismului în clasicism" („Tânăra Parcă", „Cimitirul marin"); eseuri subtile de mare densitate, relevând neliniștea unei inteligențe suprasolicitate de cultura și civilizația modernă („Introducere în metoda lui Leonardo da Vinci"); dialoguri filozofice („Sufletul și dansul").

VALÉT (< fr.) s.m. **1.** Persoană care se află în serviciul personal al cuiva; fecior **(2)**, lacheu. **2.** Fiecare dintre cele patru cărți de joc pe care este reprezentată figura unui cavaler.

VÁLGUS (cuv. lat.) adj. (ANAT.; despre membrele inferioare) Care este îndreptat în afară *(picior v.).*

VALÍD, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Apt pentru muncă; sănătos, în putere. **2.** (Despre un act juridic) Care produce efecte juridice, întrunind toate condițiile cerute de lege pentru aceasta. **3.** Corect sau decurgând conform cu normele logicii; într-un raționament **v.**, dacă premisele sunt adevărate, atunci concluzia trebuie să fie de asemenea adevărată, și, corespunzător, este imposibil ca premisele unui raționament să fie adevărate în timp ce concluzia este falsă.

VALIDÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A confirma, a recunoaște, a întări.

VALIDÁRE s.f. Acțiunea de a valida. ✧ *Validarea alegerilor* = acțiunea de recunoaștere a rezultatelor unor alegeri. *Comisie de v.* = comisie care întocmește, în prima sesiune a fiecărei legislaturi, raportul prin care se constată dacă alegerile au avut loc cu respectarea legii. *Validarea unui act juridic* = dobândirea validității, de către un act juridic, nul, dacă ulterior închiderii lui și până la executare, dispare cauza de nulitate.

VALÍNĂ (< fr. {i}) s.f. (BIOCHIM.) Acid aminoizovalerianic, aminoacid esențial prezent în proteinele naturale, cu rol important mai ales în funcțiunea de coordonare a sistemului nervos central.

VALÍU (< tc.) s.m. (În Imp. Otoman) Conducătorul unui *vilaiet.*

VALÍZĂ (< fr.) s.f. Geamantan mic. ✧ (DR.) *V. diplomatică* = geamantan, geantă în care se transportă, dintr-o țară într-alta, acte diplomatice, care sunt scutite de controlul vamal.

Rudolf Valentino

Paul Ambroise Valéry

VALKÍRII (în mitologia scandinavă), mesagerele zeului Odin. Conduc în Walhalla pe eroii căzuți în război și servesc pe zei la ospețe.

VALLA, Lorenzo (1405–1457), umanist italian. A demascat „Donația" lui Constantin, folosită de Papalitate în scopul exercitării suveranității temporale asupra Imp. de Apus, ca pe o fraudă. Precursor al criticii istorice a textelor. Scrieri despre etică („Despre plăceri") și relația dintre omniscienta divină și liberul arbitru („Dialog despre liberul arbitru").

VALLADOLID, oraș în N Spaniei; 316,5 mii loc. (2001). Montaj de automobile, metalurgia aluminiului. Universitate (1346). Monumente: bisericile Nuestra Señora la Antigua (sec. 12–14) și San Pablo (sec. 15–17), colegiul Santa Cruz (cu o mare bibliotecă și muzeu), în stilul Renașterii (sec. 15), catedrală (sec. 16–18).

VALLAURI, Giancarlo (1882–1957), inginer. Fondator și, din 1935, președinte al Institutului Electrotehnic „G. Ferraris" din Torino. Contribuții la dezvoltarea electronicii și electromagnetismului. Autorul primei teorii analitice a funcționării tuburilor electronice (*ecuația lui V.*).

VALLE D'AOSTA, reg. în NV Italiei; 3,3 mii km^2; 119,5 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Aosta.* Expl. min. de fier, cărbunelui și forestiere. Zonă turistică; sporturi de iarnă.

VALLE-INCLÁN, Ramón Maria del (pseud. lui *Ramón del Valle y Peña*) (1869–1936), scriitor spaniol. Personalitate extravagantă. Autor prolific, creație de factură diversă. Versuri moderniste („Miresme de legendă"), romane și povestiri violent realiste („Tiranul Banderas"), farse burlești cu elemente macabre („Cuvinte divine").

VALLEJO, César (1892–1938), scriitor peruvian. Versuri de formulă modernistă („Heralzii negri", „Poeme umane"). Proză socială (romanul „Tungstenul").

VALLÈS, Jules (1832–1885), scriitor și ziarist francez. Luptător comunard. Fondator al ziarului revoluționar „Le cri de peuple". Creație romanescă de analiză a conștiinței intelectualității franceze, confruntată cu evenimentele Comunei din Paris (trilogia „Jacques Vintgras").

VALLETTA, La ~, cap. statului Malta, port la M. Mediterană; 7,2 mii loc. (2002). Șantier naval. Stațiune balneoclimaterică. Universitate (1769). Monumente din

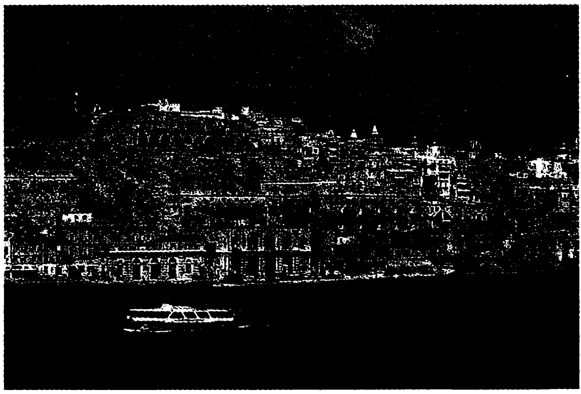

La Valletta. Vedere generală

timpul cavalerilor ioaniți: Catedrala San Giovanni (sec. 16). Muzeu arheologic.

VALLI, Alida (pe numele adevărat *Alida Maria Altenburger*) (1921-2006), actriță italiană de film. Interpretă a unor personaje de o frumusețe tragică („Dragoste dincolo de viață și de moarte", „Noi, cei vii", „Strigătul").

VALLOTON, Félix (1865-1925), pictor și gravor elvețian. Legat de nabiști. Critică amară a societății contemporane lui (gravuri în lemn - „Intimități"; picturi - nuduri și peisaje cvasifotografice de factură halucinantă).

VĀLMĪKI (probabil sec. 5 î.Hr.), înțelept indian. Presupus autor al „Ramayanei".

VALMY, localit. în NE Franței (Champagne); 284 loc. (1999). La 20 sept. 1792, armata revoluționară franceză, condusă de Dumouriez și Kellermann, a oprit aici înaintarea trupelor prusiene, conduse de Brunswick.

VALOÁRE (< fr., lat.) s.f. **1.** (FILOZ.) În sens abstract, proprietate a ceea ce este bun, dezirabil și important (**v.** științei, a progresului tehnic etc.); în sens concret, înseși lucrurile bune, dezirabile și importante (adevărul, binele, frumosul). **V.** pot fi concepute ca stări subiective ale ființelor sensibile (subiectivism), ca legate de om, dar existând independent de el (obiectivism), ca postulate pe baza rațiunii practice (raționalismul neokantian). Există **v.** morale (ex. binele, cinstea, curajul, omenia), **v.** estetice (frumosul), **v.** științifice (adevărul). **V.** *axiologie.* ✧ *Judecată de v.* = judecată care enunță o apreciere, sau altfel spus, enunță relația subiectului cu o valoare exprimată în predicat. ✦ Ceea ce merită apreciere, stimă, ceea ce este valoros (din punct de vedere moral sau social). ✦ (Concr.) Persoană sau lucru care întrunește calități remarcabile. **2.** Eficacitate, putere. ✧ *V. nutritivă* = calitate a unui aliment de a acoperi nevoile energetice și de substanțe plastice ale unui organism. **3.** *V. de piață* = suma estimată pentru care o proprietate va fi schimbată, la data evaluării printr-o tranzacție cu preț determinat obiectiv, în care părțile implicate au acționat în cunoștință de cauză. ✧ (CONT.) *V. justă* = suma la care poate fi tranzacționat un activ sau decontată o datorie, de bunăvoie, între părți aflate în cunoștință de cauză, în cadrul unei tranzacții în care prețul este determinat obiectiv. **4.** (COM., FIN.) Mărimea în bani, costul, prețul unei mărfi, al unui cec, al unei acțiuni etc. ✧ *V. comercială* (sau *de circulație*) = prețul de piață; curs. *Hârtie de v.* v. *hârtie. V. nominală* v. *nominal.* **5.** (FIZ.) Număr care se asociază unei mărimi fizice printr-un anumit procedeu de măsurare permițând compararea acesteia cu celelalte mărimi de aceeași natură. **6.** (MUZ.) Durată absolută sau relativă a unei note muzicale ori a unei pauze. Cea mai lungă v. este nota întreagă, care se divide în 2 doimi, 4 pătrimi, 8 optimi etc. **7.** (În pictură) Proporția de lumină și umbră pe care o conține un ton. **8.** Sensul unui cuvânt, nuanța de sens. (FIN.) *Valori mobiliare* = instrumente financiare negociabile, transmisibile prin tradițiune sau prin înscriere în cont, care conferă drepturi egale pe categorie, dând deținătorilor dreptul la o fracțiune din capitalul social al emitentului sau un drept de creanță general asupra patrimoniului emitentului, și sunt susceptibile de tranzacționare pe o piață reglementată. Includ acțiuni, titluri de stat, obligațiuni emise de administrația publică centrală sau locală și societăți comerciale, alte titluri de împrumut cu scadență mai mare de un an, drepturi de preferință la subscrierea de acțiuni și drepturi de conversie a unor creanțe în acțiuni, alte instrumente financiare, care dau dreptul de a dobândi v. mobiliare echivalente celor menționate mai sus prin subscriere, schimb sau o compensație bănească. **9.** (MAT.) *Valoarea numerică a unei expresii* v. *numeric. Valoarea absolută a numărului real* (sau *complet*) V. *absolut.*

VALOIS, dinastie de regi ai Franței, între 1328 și 1589. Ramură colaterală a dinastiei Capotingilor. În afara ramurii principale, din care fac parte Filip VI (1328–1350), Ioan II (1350–1364), Carol V (1364–1380), Carol VI (1380–1422), Carol VII (1422–1461), Ludovic XI (1461–1483) și Carol VIII (1483–1498), au mai fost două ramuri colaterale: *Orléans,* reprezentată de Ludovic XII (1498–1515) și *Angoulême,* din care au făcut parte Francisc I (1515–1547), Henric II (1547–1559), Francisc II (1559–1560), Carol IX (1560–1574) și Henric III (1574–1589).

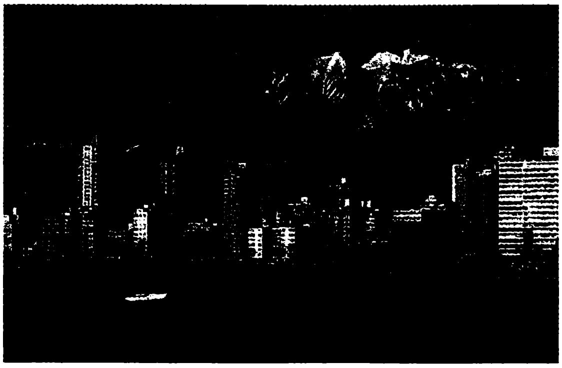

Vancouver. Vedere generală

VALON, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f., adj. Populație (de limbă romanică înrudită cu franceza) care locuiește în S Belgiei, N Franței, Olanda și Luxembourg.

VALORIFICÁ vb. I tranz. **1.** A pune în valoare, a face să primească o anumită valoare; a scoate în evidență valoarea unui lucru. ✦ A utiliza, a consuma în producție materii prime, materiale etc. de o anumită valoare, în așa fel încât să se obțină, ca rezultat, valori mai mari. **2.** (EC.) Vânzarea unor bunuri din afara exploatării unei întreprinderi, a unor bunuri materiale sechestrate, a unor creanțe etc. prin vânzare directă, vânzare la licitație, vânzare în regim de consignație, prin case de licitații, agenții imobiliare, societăți de brokeraj.

VALPARAÍSO, oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 1,53 mil. loc. (2002, cu suburbiile). Metalurgie. Șantiere navale. Universitate (1928). Fondat de Pedro de Valdivia în 1544.

VALS (< fr.) s.n. Dans de perechi în măsură ternară și mișcare vioaie, devenit dans de salon de răspândire mondială; își are originea, probabil, în dansul popular austriac *Ländler.*

VALSALVA, Antonio Maria (1666-1723), anatomist și chirurg italian. A descris în detaliu sistemul vascular și nervul vag. A studiat anatomia și fiziologia urechii.

VALTRÁP (< rus.) s.n. Pătură împodobită cu cusături care se pune pe spinarea calului, sub șa; cioltrar.

VALȚ (< germ.) s.n. Mașină al cărei organ principal este constituit dintr-o pereche de cilindri care se rotesc în sensuri contrare.

VALUL LUI TRAIAN, fortificație sub forma unui val continuu de pământ de c. 235 km, care se întindea de la Flămânda, pe Dunăre (azi Ciuperceni, jud. Teleorman), până în fața pasului Bran. Construcția sa a început în vremea lui Traian (98–117 d.Hr.). Părăsit în timpul lui Filip Arabul, ca urmare a invaziilor carpilor și goților (245 d.Hr.) Denumit și *Limes Transalutanus.* Rezervație naturală.

VALU LUI TRAIAN, com. în jud. Constanța, pe canalul Dunăre–Marea Neagră; 10 378 loc. (2008). Rezervație naturală (5 ha).

VALÚTĂ (< it.) s.f. (FIN.) Monedă, alta decât moneda națională. ✧ *V. de rezervă* = valuta sau valutele care intră în rezervele oficiale valutare ale unei țări.

VÁLVĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Fiecare dintre cele două părți ale cochiliei unei scoici. **2.** Fiecare dintre pereții exteriori ai unor fructe (păstaie, silicvă, siliculă, capsulă), care se desfac la maturitate, permițând căderea semințelor din interior. 3. (TEHN.) Armătură servind la oprirea sau la reglarea debitului unui lichid într-o conductă. Organul principal al unei v. este o supapă sau un ventil. **4.** (ANAT.) Valvulă.

VALVOLÍNĂ (< germ.) s.f. Ulei mineral vâscos, obținut prin rafinarea cu acid sulfuric, a păcurii neparafinoase sau cu un conținut mic de parafină.

VÁLVULĂ (< fr., lat.) s.f. (ANAT.) Cută elastică, cu o margine liberă, care se află pe pereții interni ai inimii (**v.** *mitrală* și **v.** *tricuspidă*) sau ai vaselor (**v.** *venoase*) și care are rol în dinamica circulației sangvine.

VALVULOTOMÍE (< fr.; {s} *valvule* „valvulă" + gr. *tome* „tăiere") s.f. Secționarea chirurgicală a valvulelor atrioventriculare stenozate, lărgindu-se orificiile atrioventriculare; comisurotomie.

VAMA 1. Com. în jud. Satu Mare, pe râul Talna; 3 827 loc. (2008). Centru de ceramică smălțuită, decorată cu motive geometrice sau florale, colorate în roșu brun și verde pe fond alb. Muzeu etnografic. Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1717). Atestat documentar în 1270. **2.** Com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 6 229 loc. (2008). Prelucr. lemnului. Biserica de lemn Înălțarea Domnului (1783) și Biserica Sf. Nicolae (1796–1797).

VAMA BUZĂULUI, com. în jud. Brașov, pe Buzău; 3 325 loc. (2008).

VAMÁL, -Ă adj. Care privește vama, referitor la vamă. ✧ *Taxă v.* v. *taxă. Teritoriu v.* = terit. în care se aplică o legislație vamală unică. *Uniune v.* = înțelegere între două sau mai multe state privind suprimarea frontierelor vamale dintre ele, stabilirea unui singur terit. vamal și unificarea tarifelor și legislației vamale; are drept scop crearea unei piețe comune largi pentru produsele industriale și agricole ale țărilor participante.

VAMA VECHE, localit. în jud. Constanța. Aparține administrativ com. Limanu. Stațiune balneo-climaterică.

VÁMĂ (< magh.) s.f. Autoritatea de stat învestită pentru aplicarea reglementărilor vamale, respectiv pentru exercitarea controlului asupra ieșirii și intrării în țară a mărfurilor, mijloacelor de transport și a altor bunuri, în vederea identificării și stabilirii drepturilor vamale cuvenite statului și încasării lor. ✦ Punct, loc în care funcționează o unitate a vamei. ✦ Taxă vamală.

VÁMEȘ (< magh.) s.m. **1.** Funcționar care are sarcina de a taxa și a controla mărfurile care trec prin vamă. ✦ (În organizarea administrativă a Principatelor Române) Dregător care avea funcția de a încasa veniturile vămii. **2.** (În credințele religioase) Ființă imaginară despre care se crede că păzește vămile văzduhului și căreia sufletul mortului trebuie să-i plătească vamă ca să poată trece spre cer.

VAMPÍR (< fr., germ.) s.m. **1.** Nume dat mai multor specii de lilieci din America de Sud și din America Centrală, care se hrănesc cu sângele păsărilor și al mamiferelor. **2.** (În folclor și superstiții) Omul mort care, în virtutea unui blestem, părăsește noaptea mormântul și suge sângele oamenilor adormiți; confundat cu *strigoiul.* Este asociat, de obicei, cu liliacul.

VAN, -Ă (< lat. *vanus*) adj. (Livr.) Lipsit de sens, fără rost; inutil. ✧ Loc. *În van* = în zadar, degeaba

VAN (VAN GÖLÜ), lac sărat și fără scurgere în E Turciei (pod. Armeniei), la 1 720 m alt.; 3,8 mii km^2. Extracție de sare.

VANÁDIU (< fr. {i}; {s} *Vanadis,* divinitate scandinavă) s.n. Element chimic (*V*; nr. at. 23, m. at. 50,94, p.t. 1 750°C, p.f. 3 400°C, gr. sp. 6); metal dur, casant, de culoare albă-cenușie, întrebuințat ca adaos în oțeluri speciale și, sub formă de V_2O_5, drept catalizator în diferite procese chimice.

VANADZOR, oraş în partea central-nordică a Armeniei; 105,5 mii loc. (2006). Utilaje chimice şi ind. chimică.

VAN ALLEN, James A. (1914-2006), fizician american. Cercetări asupra atmosferei şi a câmpului magnetic terestru. În 1958, studiind datele furnizate de primii sateliţi artificiali, a descoperit cele două centuri de radiaţii ale Pământului *(Centurile V.A.).*

VÂNĂ (< germ.) s.f. **1.** Vas mare, cadă pentru îmbăiat. **2.** Dispozitiv de deschidere, de închidere sau de modificare a debitului unui lichid care circulă printr-o conductă; *p. ext.* robinetul împreună cu dispozitivul.

VAN BENEDEN, Eduard (1846-1910), embriolog şi citolog belgian. A studiat morfologia celulară, fecundarea, embriologia mamiferelor, descoperind (1883) fenomenul reducerii cromatice sau meioza.

VAN BRUGH, Sir John (1664-1726), arhitect şi dramaturg englez. Comedii satirice („Căderea", „Femeia ultragiată"). Reprezentant al arhitecturii belgiene de la începutul sec. 18; monumente fastuoase în stil eclectic, cu elemente baroce, anticipând gustul pentru pitoresc (Castelul Howard - Yorkshire, palatul Blenheim - Woodstock).

VAN CAMPEN, Jacob (1595-1657), arhitect olandez. În serviciul prinţului d'Orange. A întocmit planurile vechii primării din Amsterdam în stil palladin. A colaborat la decorul pictural al palatului Huis ten Bosch din La Haye.

VANCEA, Augustin (1892-1973, n. Parhida, jud. Bihor), geolog român. M. Coresp. al Acad. (1963). Studiază structurile unor zone geologice din V pod. Transilvaniei („Structuri noi de profunzime în bazinul Transilvaniei").

VANCEA, Petre (1902-1986, Rudari, azi Izvoare, jud. Dolj), oftalmolog român. M. coresp. al Acad. (1963). Contribuţii privind trahomul, strabismul, extractul total de ochi.

VANCEA, Zeno (1900-1990, n. Bocşa Vasiovei, azi Bocşa, jud. Caraş-Severin), compozitor şi muzicolog român. Muzică de balet („Priculiciul"), lucrări simfonice („Triptic simfonic"), muzică de cameră, piese corale. Manieră personală de utilizare a inspiraţiei folclorice.

VAN CLEVE, Joos (c. 1490 - c. 1541), pictor flamand. Creaţie de inspiraţie religioasă (retablul „Moartea Fecioarei" la Köln şi München). Important portretist („Francisc I").

VANCOUVER 1. George V. (1757-1798), navigator britanic. A cercetat coastele Australiei, Noii Zeelande, ale ins. Havaii (1791-1792) şi ale Americii de Nord (1792-1794). **2.** Ins. canadiană în Oc. Pacific, în apropierea ţărmului nord-american; 32,3 mii km^2; c. 300 mii loc. (1965). Oraş pr.: *Victoria.* Alt. max.: 2 200 m. Ţărmuri cu numeroase fiorduri. **3.** Oraş în SV Canadei (Columbia Britanică), port la Oc. Pacific, în faţa ins. **V.**; 1,98 mil. loc. (2001). Siderurgie. Şantiere navale. Prelucr. lemnului; ind. textilă, electrotehnică şi de utilaje miniere şi forestiere; rafinării de petrol. Două universităţi.

VANČURA, Vladislav (1891-1942), medic şi scriitor ceh. Romane de factură expresionistă („Brutarul Jan Marhul", „Câmpii de grâne şi câmpuri de bătaie"), picarescă („Markéta, fiica lui Lazăr") sau de analiză psihologică („Vară capricioasă"). Executat de nazişti.

VANDÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate vinde.

VANDÁL (< fr., lat.) s.m. **1.** (La pl.) Grup de triburi germanice care au emigrat de pe ţărmurile M. Baltice în Silezia, Moravia, C. Tisei, au pustiit Galia (406), au ocupat Spania (409) şi, sub conducerea lui Genseric (428-477), au constituit un regat în N Africii, desfiinţat de armatele bizantine în 533-534; (şi la sg.) persoană care făcea parte din acest grup. **2.** Fig. Cel care distruge valori culturale, opere de artă, construcţii utile etc.

VAN DAM, Jose (pe numele adevărat *Joseph Van Dame*) (n. 1940), bariton belgian. Carieră internaţională din 1970. Repertoriu divers („Povestirile lui Hoffmann", „Bărbierul din Sevilla", „Olandezul zburător").

VAN DAMME, Jean Claude (n. 1960), actor american. Filme de acţiune bazate pe cascadorii şi arte marţiale. („Soldat universal", „Fără scăpare", „Risc maxim").

VAN DE GRAAFF, Robert Jemison (1901-1967), fizician american. Cercetări de electrostatică şi fizică nucleară. A realizat un generator electrostatic ce-i poartă numele, component al unui tip de accelerator direct *(accelerator V. de G.).*

VAN DE HULST, Hendrik Cristoffel (n. 1918), astronom olandez. Unul dintre întemeietorii radioastronomiei. A studiat atmosferele plantelor şi cromosfera.

VAN DE POELE, Karel (1846-1892), inventator belgian. A realizat tracţiunea electrică prin troleu.

VAN DER MEULLEN, Adam Frans (1632-1690), pictor flamand. În serviciul lui Ludovic XIV. Specializat în peisaje, scene de vânătoare şi bătălii. Modele pentru goblenuri.

VANDERMONDE, Alexandre (1735-1796), matematician şi fizician francez. A studiat funcţiile invariante; a abordat ecuaţiile algebrice, pregătind teoria determinanţilor, iar ca fizician problemele legate de dilataţia aerului.

VAN DE VELDE, familie de pictori olandezi. Mai importanţi: **1. Esaias V.** (c. 1591-1630). Peisaje câmpeneşti de o poezie calmă. **2. Willem V. (cel Tânăr)** (1633-1707). Stabilit în Anglia. Nepotul lui **V. (1)**. Pictor de peisaje marine şi bătălii navale. **3. Adriaen V.** (1636-1672). Frate cu **V. (2)**. Pictor peisagist („Lângă han") şi animalier, în tonuri calde, deschise.

VAN DE VELDE, Henry (1863-1957), arhitect, pictor şi decorator belgian. Reprezentant al stilului Art Nouveau, apoi promotor al unei arhitecturi şi decoraţii funcţionale (Teatrul Werkbundului din Köln; Muzeul Kröller-Müller la Otterlo, în Olanda). Lucrări teoretice („Formule ale unei estetici moderne").

VAN DER WAALS, Johannes Diderik (1837-1923), fizician olandez. Contribuţii în fizica moleculară; a studiat forţele de atracţie intermoleculare *(forţele V.)*, a stabilit o ecuaţie de stare pentru gazele reale *(ecuaţia V)*, a elaborat legea stărilor corespondente în termodinamică şi o teorie a capilarităţii. Premiul Nobel pentru fizică (1910).

VAN DER WAERDEN, Bartel (1903-2006), matematician olandez. Lucrări importante de algebră. Cartea sa „Algebra modernă" (1930) este prima carte de algebră scrisă pe baze axiomatice.

VANE, John Robert (n. 1927), farmacolog englez. Cercetări asupra structurii principiilor active din plante. A precizat rolul substanţelor de tip aspirină (antiinflamatoare nesteroidiene) în biosinteza prostaglandinelor. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1982).

VÄNERN, lac în SV Suediei, al treilea din Europa ca suprafaţă; 5,6 mii km^2; legat de str. Kattegat prin râul Göta Älv, făcând parte din sistemul navigabil care leagă Stockholmul de Göteborg.

VANGELIS (pe numele adevărat *Evangelos Odyssey Papathanassiou*) (n. 1943), compozitor şi instrumentist grec. Stabilit la Paris. Face parte din grupul Aphrodite's Child (alături de Demis Roussos). Muzică de film; albume de muzică instrumentală („Pulsar", „Alpha").

VANÍLIE (< fr.) s.f. Plantă erbacee, perenă din fam. orhideelor, originară din America tropicală, cu tulpina agăţătoare, frunze eliptice şi fructe în formă de păstaie *(Vanilia planifolia).* Fructele, bogate în *vanilină*, recoltate înainte de maturitate, sunt folosite drept condiment.

VANILÍNĂ (< fr.) s.f. Substanţă organică cu miros plăcut, care se extrage din fructele de *vanilie.* Se prezintă sub formă de cristale aciculare albe. Se obţine şi pe cale sintetică; folosită în ind. alimentară şi în cea cosmetică.

VANINI, Lucilio (1585-1619), filozof italian. Concepţii panteiste, cu nuanţă materialistă („Amfiteatrul veşnicei providenţe"). Învinuit de erezie şi ateism; ars pe rug.

VANITÁTE (< fr., lat.) s.f. Ambiţie deşartă; trufie, orgoliu. ✦ (La pl.) Deşertăciune, zădărnicie.

VAN LOO sau VANLOO, familie de pictori olandezi stabilită în Franţa în sec. 17. Mai cunoscuţi: **1. Jean Baptiste V.** (1684-1745). Portrete („Ludovic XV") şi compoziţii religioase („Eliberarea Sf. Petru"). **2. Charles André, zis Carle V.** (1705-1765). Portrete, mari compoziţii decorative, tablouri cu teme religioase sau mitologice („Rinaldo şi Armida"). **3. Louis Michel zis Michel V.** (1707-1771). Portrete („Ludovic XV în costum regal").

VANOISE, Parc Naţional în Alpii francezi, la S de Mont Blanc (528 km^2). Faună alpină (capra neagră, ibex, marmotă alpină).

VAN SLYKE, Donald Dexter (1883-1971), biochimist şi chimist american. Cercetări originale în domeniul biochimiei şi fiziologiei proteinelor şi aminoacizilor, fiziologiei şi patologiei renale etc.

VAN'T HOFF, Jacobus Henricus (1852-1911), chimist olandez. Unul dintre creatorii chimiei fizice moderne. Cercetări în domeniul cineticii şi termodinamicii chimice şi al soluţiilor; a stabilit legile presiunii osmotice.

VANUATU (Republica ~), stat în SV Oc. Pacific. 12 190 km^2; 202 600 loc. (2004). Limbi oficiale: bislama, franceza, engleza. Religia: creştină (presbiterieni 37%, anglicani 18,2%, romano-catolici 15 %, adventişti 6,2% ş.a.) 89,3%, animism 3,5%, bah'ai 2,9%, alte credinţe 4,3%. Cap.: *Port Vila.* Terit. statului **V.** este dat de un grup de ins., desfăşurat pe direcţie NNV-SSE: Santo, Malekula, Erromanga, Efate/Vate, Ambrym, Tanna ş.a., cu *relief* muntos, cu vulcani activi ale căror erupţii din 1913 şi 1951 au fost catastrofale. Cutremurele, însoţite de tsunami, provoacă pagube însemnate. Climă tropicală. Există câteva lacuri vulcanice. Pădurea umedă tropicală acoperă 3/4 din terit. *Resurse de subsol*: aur şi cupru (ins. Efate) şi zăcăminte considerabile de hidrocarburi în zonele offshore ale ins. Malekula şi Santo. Prod. alimentare, din lemn, textile, confecţii. Nave sub pavilion de complezenţă al **V.**, instituţii bancare internaţionale care beneficiază de legislaţia liberală. Agricultură de subzistenţă: igname, taro, manioc, banane, legume. Se cresc: bovine, porcine, caprine şi păsări. Plantaţii de cocotieri, arahide, arbori de cacao şi de cafea, şi cultura dovlecilor. Turism, scufundări şi pescuit subacvatic. Moneda: 1 Vatu = 100 Centimes. - *Istoric.* Populate în mileniul 1 d.Hr. de melanezieni (înrudiţi cu papuaşii), ins. sunt descoperite, în 1606, de portughezul Fernandes de Queirós, apoi vizitate de francezul Louis Antoine de Bougainville (1768) şi explorate (1774) de englezul James Cook, care le denumeşte Noile Hebride. Rivalitatea colonială franco-britanică are ca urmare constituirea (16 nov. 1887) unei comisii navale mixte, urmată de semnarea, la Londra (27 febr. 1906), a Convenţiei anglo-franceze, care proclama ins. Noile Hebride „terit. de influenţă comună plasat sub regim de condominium". La 30 iul. 1980, ins. Noile Hebride îşi proclamă independenţa ca republică în cadrul Commonwealth-ului, noul stat

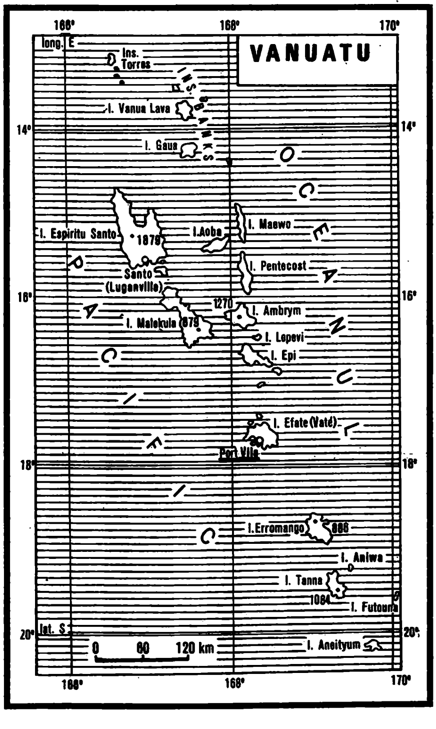

adoptând numele de V. („ins. de deasupra mării") şi fiind admis (15 sept. 1981), ca membru al O.N.U. Viaţă politică tumultuoasă, cu tensiuni între o majoritate anglofonă, protestantă şi o minoritate francofonă, catolică, creând un climat de dispute şi de instabilitate în plan legislativ şi guvernamental. Alegerile prezidenţiale din 2004 sunt câştigate de Kalkot Mataskele Kele. Republică parlamentară.

VAN VLECK, John Hasbrouck (1899-1980), fizician american. A cercetat efectul câmpurilor magnetic şi electric asupra materiei, elaborând teoria susceptibilităţilor electrice şi magnetice (1932); a studiat natura ordinii în materialele magnetice (feromagnetismul) şi efectul John-Teller. Premiul Nobel pentru fizică (1977), împreună cu P.W. Anderson şi N.F. Mott.

VAN VOGT, Alfred Elton (n. 1912), scriitor american de origine canadiană. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai literaturii fantastice (ciclul „Non-A").

VAPÓR (< ngr.) s.n. Navă cu propulsie proprie. ✦ Navă propulsată de o maşină cu abur.

VAPÓRI (< fr., lat.) s.m. pl. Substanţă aflată în stare gazoasă, care trece în stare lichidă prin scăderea temperaturii sub valoarea critică sau prin comprimare (fără reducerea temperaturii).

VAPORIZÁ (< fr.) vb. I refl. (Despre lichide) A se transforma în vapori; a se evapora.

VAPORÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Diafan, fin, subţire, transparent. ✦ Care este lipsit de contururi precise; vag, neclar, difuz.

VAPŢAROV, Nikola (pseud. lui *N. Ionkov*) (1909-1942), poet şi revoluţionar bulgar. Lirică militantă de inspiraţie maiakovskiană („Cântecul motoarelor"). Executat pentru activitate antifascistă.

VAR^1 (sl.) s.n. Oxid de calciu obţinut prin calcinarea rocilor calcaroase, folosit mai ales ca liant al mortarelor în construcţii; var nestins. ✧ *V. stins* = hidroxid de calciu, care se obţine prin hidratarea varului nestins.

VAR^2 (< fr. {i}; {s} fr. *v[olt] a[mpère] r[éactif]*) (METR.) Simbol pentru *voltamper reactiv*.

VARACTÓR s.n. (TELEC.) Reactanţă capacitivă variabilă, întrebuinţată în scheme de *amplificatoare parametrice;* varicap.

VARAN (< lat., fr.) s.m. Reptilă sauriană din genul *Varanus.* Există numeroase specii, preponderent carnivore şi necrofage, răspândită în reg. tropicale din Africa, Asia, Noua Guinee, V Oceaniei. *V. de Komodo* (supranumit şi *dragonul de Komodo*) poate atinge peste 3 m lungime, fiind cea mai mare şopârlă din fauna actuală a Globului.

VARANASI, oraş în N Indiei (Uttar Pradesh), port pe Gange; 1,21 mil. loc. (2001, cu suburbiile). Ind. siderurgică, chimică, textilă. Universitate. Numeroase temple hinduse, printre care Templul de aur; moschei. Important rol religios, politic şi economic în Antic. şi Ev. Med. La începutul sec. 18 a fost centrul principatului cu acelaşi nume, cucerit de Compania engleză a Indiilor de Est. În 1781 a fost centrul unei puternice răscoale antiengleze. Oraş sacru. Până în 1956 s-a numit *Benares.*

VARATEC (VĂRATEC) Mănăstirea ~, mănăstire de maici din satul V., com. Agapia, întemeiată în 1785 pe locul unui vechi schit din 1588. Muzeu de artă religioasă. Centru de ţesut covoare manuale şi veşminte bisericeşti. Inclusă în Parcul natural Vânători-Neamţ.

VÁRĂ (lat. *vera [ver = primăvară]) s.f. 1. (ASTR.) Perioada de timp cuprinsă între solstiţiul de vară (c. 22 iunie) şi echinocţiul de toamnă (c. 23 sept.). 2. (METEOR.) Anotimpul cel mai călduros al anului, care, în emisfera boreală, coincide cu v. (1). Calendaristic, este cuprinsă între 1 iunie şi 31 august.

VARDALAH sau **VARDALACHOS, Constantin** (1775-1830, n. Cairo), medic, matematician şi filolog grec. Profesor, apoi director al Academiei domneşti din Bucureşti (1805-1815).

VARDAR, fl. în Pen. Balcanică (Macedonia şi Grecia); 388 km. Se varsă în G. Salonic. Trece prin Skopje.

VARÉC (< fr.) subst. Alge brune marine care servesc ca îngrăşământ pentru pământurile nisipoase, ca materie primă pentru fabricarea sodei, iodului.

VARÉGI (< fr.) s.m. pl. Denumire dată normanzilor de către slavii de răsărit, bizantini şi arabi.

VARELA, Alfredo (n. 1912), scriitor argentinian. Romane sociale evocând exploatarea muncitorilor de pe plantaţii („Râul negru").

VARENIUS, Bernhardus (numele latinizat al lui *Bernhard Varen*) (1622-c. 1650), geograf olandez. Autor al lucrărilor „Descriptio Regni Japoniae" (1649) şi „Geographia Generalis" (1650).

VARESE, oraş în N Italiei (Lombardia), pe malul L. Varese; 80,5 mii loc. (2001). Monumente: baptisteriul San Giovanni (sec. 12-13), bazilica San Vittore (sec. 16-18), palatul d'Este (sec. 18).

VARÈSE, Edgar (1885-1965), compozitor american de origine franceză. Scriitură ce îşi depăşeşte epoca („Integrale", „Arcana" pentru orchestră mare, „Ionizaţie" pentru 37 de instrumente de percuţie). Precursor al muzicii electronice. Primul compozitor care lucrează cu sunete şi nu cu note muzicale.

VARGA, Ecaterina (1802-c. 1858), conducătoare a luptei ţăranilor din m-ţii Apuseni (1840-1847) împotriva autorităţilor habsburgice. Supranumită „Doamna moţilor". Întemniţată între 1847 şi 1851.

VARGAS, Getúlio Dornelles (1883-1954), om politic brazilian. Şef al guvernului în urma unei lovituri de stat (1930). Preşedinte al Braziliei (1934-1945 şi 1950-1954). A introdus un regim autoritar. Înlăturat în 1945 şi în 1954 prin lovituri de stat militare. S-a sinucis.

VARGAS LLOSA, Mario (n. 1936), scriitor peruvian. Romane inspirate din naraţiunea clasică spaniolă sau cavalerească reprezentând o frescă necruţătoare, cu accente umoristice, a societăţii peruane („Casa verde", „Războiul sfârşitului lumii" - capodopera sa, „Conversaţie la Catedrală"). Eseuri, piese de teatru („Domnişoara din Tacna").

VÁRGĂ (lat. *virga*) s.f. 1. Nuia flexibilă şi lungă. ✦ (La pl.) Mănunchi de beţe folosite în trecut ca instrument de pedeapsă corporală. Vergea subţire de metal. ✦ Baghetă.

VÁRIA (cuv. lat. „lucruri diferite") subst. 1. Culegere bibliografică de scrieri diferite. 2. Rubrică a unei publicaţii care cuprinde articole scurte, note, informaţii etc. cu conţinut variat.

VARIÁ (< fr., lat.) vb. I 1. Intranz. A prezenta deosebiri, a fi diferit, felurit; a se deosebi. 2. Tranz. A schimba, a da o formă diferită. 3. Intranz. (MAT.) A-şi schimba valoarea.

VARIÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. Care variază, care se schimbă; schimbător. 2. Adj. (MAT.) Care variază (3). 3. S.f. (MAT.) *V. independentă* = simbol indicând un element oarecare din domeniul de definiţie al unei funcţii. ✧ *V. dependentă* = simbol indicând un element oarecare din domeniul de valori al unei funcţii. 3. S.f. *V. logică* = simbol marcând locul în care poate figura o expresie dintr-o anumită categorie; apare ca *v. propoziţională* (de obicei, „p", „q", „r"), reprezentând forme posibile ale propoziţiilor complexe, sau ca *v. de indivizi* (de obicei, „x", „y", „z"), indicând locurile numelor de obiecte în expresiile pentru funcţii. 4. S.f. (STATIST.) Caracteristică statistică ce poate prezenta variaţie de la un element la altul al unei colectivităţi.

VARIABILITÁTE (< fr.) s.f. Însuşirea a ceea ce este variabil (1). ✦ (BIOL.) Proprietate a organismelor vii de a-şi schimba caracterele morfofiziologice sub influenţa factorilor de mediu extern şi a celor ereditari, datorită căreia nu există două fiinţe perfect identice. V. genetică este determinată de faptul că în cadrul unei populaţii există alele diferite ale aceleiaşi gene, din recombinarea cărora, în cadrul reproducerii sexuale, rezultă o mare varietate de genotipuri. O altă cauză o constituie mutaţiile genetice.

VARIÁNTĂ (< fr.) s.f. 1. Aspect diferit faţă de forma considerată ca bază sau ca formă tipică a unui lucru, a unei acţiuni etc. 2. (LINGV.) Formă a unui element lingvistic (fenomen, cuvânt, formă flexionară sau construcţie sintactică) diferită de aspectul tipic al acestuia. 3. (LIT.) Versiune a unui text anterioară celei definitive. ✦ (În ediţiile critice) Parte componentă a aparatului critic. 4. Drum care ocoleşte o porţiune de traseu, în cazul executării unor reparaţii.

VARIÁNŢĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Numărul factorilor unui sistem fizico-chimic care pot varia independent fără ca numărul de faze ale sistemului să se modifice.

VARIAŞ, com. în jud. Timiş, pe râul Sicsa; 6 114 loc. (2008). Biserica sârbească Sf. Ioan Botezătorul în stil baroc (1746). Atestată documentar în 1333.

VARIÁT, -Ă adj. 1. Care are multe aspecte; felurit, diferit, deosebit. 2. (FIZ.) *Mişcare v.* = mişcare a cărei viteză este variabilă. *Mişcare uniformă v.* = mişcare a cărei acceleraţie este constantă.

VARIÁŢIE (VARIAŢIÚNE) (< fr., lat.) s.f. 1. Schimbare, transformare; stare a unui lucru care prezintă (multe) schimbări; trecere de la un aspect la altul. ✦ Diversitate, felurime. 2. (BIOL.) Schimbare minoră a unei însuşiri a organismului. V. care afectează numai fenotipul nu se transmit urmaşilor, pe când cele care afectează genotipul sunt ereditare. 3. (MAT.) *V. a unei funcţii* = diferenţa dintre valorile funcţiei în două puncte (în ordinea dată de domeniul de definiţie). *Calculul variaţiilor* = capitol al analizei funcţionale care se ocupă cu studiul proprietăţilor variaţiilor de funcţii. 4. (LOG.) *Metoda variaţiilor concomitente* = una dintre metodele inductive formulate de Fr. Bacon şi J. St. Mill, conform căreia cauza sau una dintre condiţiile necesare ale unui fenomen care prezintă variaţii rezidă în variaţiile corespunzătoare ale unui alt fenomen. 5. (STATIST.) Schimbare a nivelului unei *variabile* statistice de la un element la altul în cadrul unei colectivităţi, sub influenţa factorilor esenţiali şi întâmplători. 6. (MUZ.) Transformare melodică, ritmică, armonică etc. pe care o suferă o temă muzicală. 7. (COREGR.) Dans solistic clasic de virtuozitate.

VARÍCE (< fr., lat.) s.f. pl. Dilataţie permanentă, de formă neregulată, datorată pierderii elasticităţii pereţilor venelor, mai frecventă la membrele inferioare. Prezintă tulburări trofice ale ţesuturilor înconjurătoare.

VARICÉLĂ (< fr.) s.f. Boală virotică proprie vârstei copilăriei, foarte contagioasă, caracterizată prin apariţia de vezicule cutanate, care, spre deosebire de variolă, nu evoluează spre stadiul de pustulă; vărsat de vânt.

VARICOCÉL (< fr.; {s} fr. *varice* + gr. *kele* „tumoare") s.n. Tumoră formată prin dilatarea venelor cordonului spermatic, ale scrotului sau a venelor tuboovariene.

VARIETÁTE (< fr., lat.) s.f. 1. Diversitate, felurime. 2. Înfăţişare deosebită sub care se poate prezenta unul şi acelaşi lucru, soi (deosebit). 3. (BIOL.) Categorie sistematică inferioară subspeciei. 4. (MAT.) Spaţiu topologic dotat cu o structură suplimentară, prin definirea în vecinătatea fiecărui punct a unui sistem de coordonate care permite studierea din aproape în aproape a proprietăţilor diverselor obiecte definite în spaţiul considerat. 5. *Teatru de varietăţi* = spectacol de divertisment alcătuit din momente principale, scenete dramatice, dansuri, cuplete, numere de circ etc.

VARIETÉU (< fr.) s.n. Spectacol teatral în repertoriul căruia intră scheciuri, cuplete, dansuri, cântece etc.

VARIÓLĂ (< fr., lat.) s.f. Infecţie virotică umană foarte gravă, care a provocat în trecut epidemii cu mare mortalitate, caracterizată printr-o erupţie cutanată generalizată, care lasă cicatrice desfigurante; erupţia apare concomitent şi pe mucoase; în prezent eradicată. Sin. *vărsat mare.*

VARIOMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *varier* „a varia" + gr. *metron* „măsură") s.n. 1. (ELT.) Dispozitiv format din două bobine electrice, una fixă şi alta mobilă, a cărui inductivitate echivalentă sau mutuală poate fi variată prin rotirea bobinei mobile în interiorul celei fixe. 2. (AV.) Aparat de bord pentru controlul zborului, care indică, pe baza diferenţei de presiune, viteza verticală de urcare sau de coborâre a unei aeronave.

VARLAAM (c. 1585-1657), cărturar, mitropolit al Moldovei (1632-1653). Militant al ortodoxiei

(„Răspunsul împotriva catehismului calvinesc"). Rol important la răspândirea şi introducerea tiparului în Moldova. Lucrări ecleziastice („Cartea românească de învăţătură" sau „Cazania", 1643), scrierea polemică „Cartea care se cheamă Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc", contribuind la formarea şi consolidarea limbii române literare şi a artei retoricii.

VARLAAM din Seminara (1290-1348), călugăr bizantin. Autorul unor opuscule împotriva isihaştilor din care nu s-a păstrat decât o „Scrisoare către Ignatiu Isihastul". Pledoaria sa pentru metoda raţională în teologie i-a adus condamnarea la Sinodul din 1341. Refugiat în Occident, s-a convertit la catolicism.

VARLAAM ŞI IOASAF, roman popular de mare circulaţie în Ev. Med. Are la origine legenda vieţii lui Buddha. Cunoscut la noi prin intermediar slavon în sec. 16, prima traducere românească datorându-se lui Udrişte Năsturel (1649).

VARMÉTRU ({s} *var*^{2} + *metron* „măsură") s.n. Instrument electric pentru măsurarea puterii electromagnetice reactive.

VARMUS, Harold Elliot (n. 1939), medic american. A descoperit că, în anumite condiţii particulare, şi materia celulelor sănătoase ale organismului poate deveni oncogenă. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1989), împreună cu J.M. Bishop.

VARNA, oraş în NE Bulgariei, port la M. Neagră; 314,5 mii loc. (2001). Şantiere navale. Constr. de maşini. Pescuit. Staţiune balneară. Izv. termale. Institut Politehnic (1963). Între 1949 şi 1956 s-a numit *Stalin.* Ruine romane: temple, terme (sec. 2-4 d.Hr.). În Antic., pe locul actualului oraş s-a aflat colonia grecească *Odessos.* În Ev. Med. a făcut parte din ţaratele bulgare, în sec. 14 din statul condus de Dobrotici, iar spre sfârşitul sec. a căzut sub dominaţia otomană. Aici, la 10 nov. 1444, a avut loc o mare luptă în care forţele unite ale ungurilor, polonilor şi românilor, conduse de regele Vladislav I (sau III) şi Iancu de Hunedoara, au fost înfrânte de armata otomană, comandată de sultanul Murad II. În urma războiului ruso-româno-turc (1877-1878), oraşul a intrat în componenţa Bulgariei.

VÁRNIŢĂ (< bg., scr.) s.f. Ladă deschisă de scânduri, îngropată pe jumătate în pământ, folosită pe şantiere pentru stingerea varului sau pentru prepararea mortarelor.

VAROLIO, Costanzo (1543-1575), anatomist italian. Cercetări şi descoperiri privind anatomia creierului şi a nervilor cranieni, descriind pentru prima oară unele formaţii din creier (ex. *puntea lui V.*).

VAROMÉTRU (< fr.; {s} fr. *var*^{2} + *heure* „oră" + gr. *metron* „măsură") s.m. Contor electric pentru înregistrarea directă a energiei electromagnetice reactive.

VARRO, Caius Terentius (sec. 3 î.Hr.), om politic şi general roman. Consul în 216 î.Hr. Înfrânt de Hannibal în lupta de la Cannae (216 î.Hr.).

VARRO, Marcus Terentius (116-27 î.Hr.), erudit roman. Tratate privind agricultura („Economia rurală"), filologia („Despre limba latină") şi teologia, pe care o împarte în mitologică, fizică şi politică. Satire („Satirele menipee").

VARŞOVIA (WARSZAWA), cap. Poloniei, port pe Vistula: 2,13 mil loc. (1997, cu suburbiile). Siderurgie. Constr. de maşini; ind. chimico-farmaceutică, optică, poligrafică, mat. de constr., textilă şi alim. Academie de ştiinţe (1952). Universitate (1818). Monumente: fortificaţii (sec. 15), catedrala (sec. 14, refăcută ulterior şi restaurată în sec. 20), castel regal (sec. 13-18, restaurat în sec. 20), palatul Krasinski (sec. 17), palatul Belvedere (sec. 19), Teatrul Mare (sec. 19). - *Istoric.* Menţionată pentru prima dată la începutul sec. 13; capitală a cnezatului Mazoviei. Din 1596 a devenit capitala Poloniei. Între 1807-1813 a fost capitala Marelui Ducat al V., creat de Napoleon I, iar din 1815 până în 1918, capitala Regatului Poloniei, inclus în Imp. ţarist. În 1830-1831 şi 1863-1864 a fost centrul răscoalelor poporului polonez pentru independenţă. După restabilirea independenţei Poloniei (nov. 1918) a devenit capitala Republicii Polone. Între 1939 şi 1945 a fost ocupată de trupele hitleriste. În apr.-mai 1943 a avut loc o puternică răscoală a evreilor din ghetou, înăbuşită de hitlerişti. La 1 ian. 1944, la V. s-a constituit în ilegalitate Consiliul Naţional al Ţării. În aug. 1944 la V. s-a desfăşurat insurecţia populară, reprimată de hitlerişti, care au distrus o mare parte a oraşului. V. a fost eliberată de trupele sovietice în ian. 1945. – *Tratatul de la ~*, tratat de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală, încheiat la 14 mai 1955, între opt state socialiste (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D.G., Polonia, România, Ungaria şi U.R.S.S.; în 1968, Albania s-a retras) în scopul întăririi forţei de apărare a statelor participante, în interesul cauzei socialismului, a păcii şi securităţii în Europa şi în întreaga lume. Tratatul se întemeiază pe principiile independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne ale altor state, apărării integrităţii teritoriale, neagresiunii şi rezolvării pe cale paşnică a diferendelor dintre state.

VARUNA (în hinduism), divinitate care apare în „Vede" ca zeu al cerului şi stăpân al Universului.

VÁRUS (cuv. lat.) adj. (ANAT.; despre membrele inferioare) Care este îndreptat înăuntru (ex. picior v.).

VARUS, Publius Quinctilius (c. 46 î.Hr.-9 d.Hr.), om politic roman. Guvernator al prov. Germania. A fost înfrânt şi ucis în bătălia de la Teutoburg de Arminius, conducătorul cheruscilor.

VÁRZĂ (lat. *viridia*) s.f. Plantă legumicolă bienală din fam. Brasicacee, cu frunze mari, care se învelesc unele pe altele formând o căpăţână compactă *(Brassica oleracea);* frunzele se folosesc în alimentaţie, în stare verde sau conservate. ✧ *V. de Bruxelles* = varietate de *v.* cu tulpina înaltă şi căpăţâna mică, de la care se consumă mai ales mugurii formaţi la subsuoara frunzelor *(Brassica oleracea gemmifera). V. roşie* = varietate de *v.* cu frunzele de culoare roşie-violetă *(Brassica oleracea f. rubra).*

VAS (lat. *vasum*) s.n. **1.** Recipient. ✦ Nume generic dat farfuriilor, oalelor, castroanelor, cănilor etc. folosite la masă şi la prepararea mâncării. **2.** (FIZ.) *Vase comunicante* v. *comunicant.* 3. Navă **(1).** **4.** (ANAT.) Formaţie tubulară prin care circulă un lichid organic (ex. v. sangvin, v. limfatic). 5. (BOT.) Celulă vegetală alungită sau tub capilar gol, provenit din fuziunea mai multor celule, prin care circulă seva în plante. ✧ V. *ciuruit* (sau *liberian*) = tub lung, format din celule vii suprapuse, cu pereţii intermediari perforaţi, prin care circulă seva elaborată în plante.

VASA, dinastie de regi ai Suediei (1523-1654) şi Poloniei (1587-1668). Din această dinastie au făcut parte: în Suedia - *Gustav I* (1523-1560), întemeietorul dinastiei; *Erik XIV* (1560-1568), *Johann II* (1568-1592), *Sigismund II* (1592-1604), care a ocupat şi tronul Poloniei între 1587 şi 1632, *Carol IX* (1604-1611), *Gustav II Adolf* (1611-1632) şi *Christina* (1632-1654); în **Polonia** - *Vladislav IV* (1632-1648) şi *Jan Cazimir* (1648-1668).

VASÁL (< fr., lat. m.) s.m. (În Ev. Med. în V Europei) Persoană care, în schimbul unui beneficiu sau feude, datora suzeranului său omagiu, fidelitate şi avea obligaţii civile şi militare faţă de acesta; supus.

VASALITÁTE (< fr.) s.f. **1.** (În Ev. Med. în V Europei) Ansamblul raporturilor sociale stabilite între membrii clasei dominante pe baza acordării de către seniori vasalilor a unor feude, din care decurgeau obligaţii reciproce. **2.** Situaţie de dependenţă politică a unei ţări faţă de alta, cu păstrarea autonomiei.

VASARELY, Viktor (1908-1997), pictor, grafician şi sculptor francez de origine ungară. Reprezentant al artei cinetice, folosind elemente geometrice. Soluţii plastice compuse din forme şi culori pure.

VASARI, Giorgio (1511-1574), pictor, arhitect şi scriitor italian din Toscana. Reprezentant al manierismului (fresce la Pallazzo Vecchio din Florenţa). A realizat porticul palatului Uffizi din Florenţa. Autor al lucrării „Vieţile arhitecţilor, pictorilor şi sculptorilor", cu o largă circulaţie până în zilele noastre.

Varşovia. Oraşul Vechi

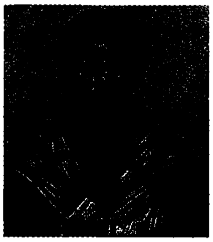

Vasile cel Mare

VASCHIDE, Nicolae (1874-1907, n. Buzău), psiholog, psihiatru şi publicist român. Stabilit în Franţa. Promotor al psihologiei experimentale („Eseu asupra psihologiei mâinii", „Somnul şi visele").

VASCI-UNGUREANU, Pavel (1806-1881, n. Timişoara), medic român. Acad. (1879). A întemeiat şi redactat prima revistă românească de medicină din Transilvania, „Higiena şi şcoala" (1876-1882).

VASCO DA GAMA v. **Gama, Vasco da.**

VASCULÁR, -Ă (< fr.; {s} lat. *vasculum* „vas mic") adj. 1. (ANAT.) Care se referă la vasele sangvine sau limfatice. ✦ *Sistem v.* = totalitatea vaselor sangvine şi limfatice din organism. *Ţesut v.* = ţesutul din care sunt formate vasele sangvine. 2. (BOT.) *Plantă v.* = plantă superioară care are în structura ei vase conducătoare (criptogamele vasculare şi fanerogamele).

VASCULARIZÁŢIE (< fr.) s.f. Totalitatea vaselor sangvine şi limfatice ale unui organ sau ale unei structuri biologice.

VASECTOMIE (< fr.) s.f. Secţionare chirurgicală a celor două canale deferente (prin care spermatozoizii ajung din testicule în uretră).

VASELÍNĂ (< fr. {i}; {s} germ. *Was[ser]* „apă" + gr. *elaion* „ulei") s.f. Produs vâscos fabricat prin rafinarea fracţiunilor grele de la distilarea ţiţeiului sau prin amestecarea unor uleiuri minerale cu parafină; folosit în scopuri tehnice, farmaceutice şi cosmetice.

VASILACHE 1. Vasile (1907-1944, n. Bucureşti), compozitor român de muzică uşoară. Şlagăre („Trurli", „Dumă acasă, măi tramvai"). Actor de revistă şi film (duo-ul Stroe şi Vasilache; filmul „Bing-bang"). **2. Vasile V.** (1941-1991, n. Bucureşti), compozitor român de muzică uşoară. Fiul lui V. (1). Muzică de teatru, şlagăre („Ploaia şi noi", „Vechiul pian").

VASILAŢI, com. în jud. Călăraşi, pe Dâmboviţa; 4 251 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1654-1660).

VASÍLCĂ (< *Vasile*) s.f. Cap de porc împodobit cu panglici, cu flori etc. şi purtat pe o tavă de către flăcăii care colindă în ajunul Anului Nou; *p. ext.* numele colindului care se cântă cu această ocazie.

VASILE, numele a doi împăraţi bizantini: **V. I** (867-886), întemeietorul dinastiei Macedonene. A promulgat un nou cod de legi (*Procheironul,* 870-879) şi a reprimat, în 872, mişcarea pavlicienilor. În timpul domniei sale, Imp. poartă lupte cu arabii în reg. Eufratului şi în S Italiei; **V. II Bulgaroctonul** (976-1025). În timpul lui Imp. cunoaşte apogeul puterii militare. A înăbuşit răscoalele din Asia Mică (979 şi 989) şi a supus, după un îndelungat război (986-1018), primul ţarat bulgar. A încercat prin *Novella* din 996 să îngrădească procesul de acaparare a pământurilor de către stăpânii feudali *(dinaţi).*

VASILE (1577-1659), protopop din Şcheii Braşovului, primul cronicar de limbă română din Transilvania. „Cronica" sa, păstrată sub formă de rezumat, dă informaţii privind istoria Şcheilor Braşovului (1392-1633).

VASILE CEL MARE (Sfântul) (c. 330-379 d.Hr.), monah, apoi episcop al Cesareii şi mitropolit al Capadociei (370-379 d.Hr.). Adversar al *arianismului.* Scrieri teologice („Hexaemeron", „Despre Duhul Sfânt"), de drept canonic şi al unor reguli monahale, urmate şi azi de monahii răsăriteni. Fondator de instituţii de ajutorare a săracilor. Părinte al Bisericii. Canonizat.

VASILE LUPU, domn al Moldovei (1634–1653, 1653). Mare dregător sub Miron Barnovski. Ridicat în scaun în urma unei mişcări a boierilor pământeni împotriva celor greci, pe care s-a sprijinit însă după obţinerea domniei. A dus o politică fiscală excesivă. Ctitor al bisericii Trei Ierarhi; a introdus tiparul în Moldova şi a întemeiat Academia Vasiliană. A luptat împotriva lui *Matei Basarab,* urmărind să înscăuneze ca domn în Ţara Românească pe fiul său Ioan, dar a fost înfrânt între Ojogeni şi Nenişori (1639) şi Finta (1653). Înlăturat din scaun de o revoltă a boierimii moldovene condusă de Gheorghe Ştefan.

VASILE „MÂNĂ DE ARAMĂ“ (?–932), conducător al răscoalei ţărăneşti din Imp. Bizantin, cu centrul în NV Asiei Mici (932). Prins şi pedepsit de autorităţi prin tăierea unei mâini, **V.** s-a reîntors în mijlocul răsculaţilor, şi făcându-şi o mână de aramă, a continuat lupta. După înfrângerea răscoalei a fost ars pe rug la Constantinopol.

VASILESCU, Emilian (1904–1985, n. Herăşti, jud. Ilfov), teolog român. Lucrări de apologetică, filozofie religioasă şi istoria religiilor („Apologeţi creştini români şi străini", „Istoria religiilor").

VASILESCU, Ion (1903–1960, n. Bucureşti), compozitor român. Operete şi comedii muzicale („Suflet candriu de papugiu"), muzică de scenă şi de film, melodii de muzică uşoară de largă popularitate.

VASILESCU-KARPEN, Nicolae (1870–1964, n. Craiova), inginer şi om de ştiinţă român. Acad. (1923). Importante lucrări în domeniul electrotehnicii, hidromecanicii, al construcţiilor („Pile électrique utilisant l'énergie d'oxidation de l'alcool").

VASILESCU, Răzvan (n. 1954, Ploieşti), actor român de teatru şi film. Vedetă a cinematografului românesc din anii 1990–2000 („De ce trag clopotele Mitică?", „Balanţa", „Craii de Curtea-Veche", „Marfa şi banii").

VASILESCU, Tora (n. 1951, Tulcea), actriţă română de teatru şi film. Personaje pline de vitalitate şi sex-appeal („Proba de microfon", „Glisando", „Şobolanii roşii", „Cel mai iubit dintre pământeni", „Occident").

VASILEVSKI, Aleksandr Mihailovici (1895–1977), mareşal şi om politic sovietic. Comandant al Frontului 3 bielorus (1945) în Europa şi al forţelor armate sovietice din Extremul Orient împotriva Japoniei (1945).

VASILI, numele a trei mari cneji ai Moscovei. Mai importanţi: **1. V. I Dmitrievici** (1389–1425). Şi-a extins stăpânirea asupra unor însemnate terit. (Nijni-Novgorod şi Muromsk, 1392) şi a luptat împotriva tătarilor şi lituanienilor. **2. V. III Ivanovici** (1505–1533). Prin alipirea Pskovului (1510), a Smolenskului (1514), a cnezatului Reazan (1521) ş.a., a continuat politica de centralizare şi unificare a statului rus. A luptat împotriva tătarilor din Hanatele Crimeii şi Kazan.

VASILI IVANOVICI ŞUISKI, ţar al Rusiei (1606–1610), ales de boieri. În timpul domniei lui a avut loc Războiul ţărănesc (1606–1607), condus de Ivan *Bolotnikov.* A purtat lupte cu falsul Dimitrie II, sprijinit de poloni. Înlăturat în urma unei revolte a boierilor.

VASILÍSC (< ngr.) Denumire românizată (sub influenţă grecească) a basiliscului **(1)**.

VASILIU, Amilcar (1900–1994, n. Craiova), agronom român. Acad. (1963). Cercetări şi studii asupra proprietăţilor fizice ale solului („Cultura cerealelor", „Asolamentele raţionale").

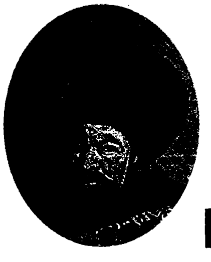
Vasile Lupu

VASILIU, Emanuel Kant (1929–2001, n. Chişinău), lingvist român. Acad. (1992). Specialist în fonologie („Fonologia limbii române", „Fonologia istorică a dialectelor daco-române"). Gramatică („Sintaxa transformaţională a limbii române", în colab.) şi lingvistică generală.

VASILIU, Haralambie (1880–1953, n. Hoiseşti, com. Dumeşti, jud. Iaşi), agrochimist român. Cercetări asupra acizilor organici, fertilizării solului, influenţei cuprului asupra plantelor („Nutriţia animalelor domestice"). Acad. post-mortem (1990).

VASILIU-BIRLIC, Grigore (1905–1970, n. Fălticeni), actor român de teatru şi film. Joc strălucitor şi inventiv în marile roluri comice ale dramaturgiei naţionale şi universale („O scrisoare pierdută", „Conu Leonida faţă cu reacţiunea", „Mielul turbat", „Avarul", „Revizorul"). Roluri în filme („Telegrame", „Titanic vals", „Două lozuri").

VASILIU, Constantin (Piky) Z. (1882–1946, n. Focşani), general român. Inspector general al Jandarmeriei (1940–1944) şi subsecretar de stat la Ministerul de Interne pentru Poliţie şi Siguranţă (1942–1944). Arestat (aug. 1944), transportat în U.R.S.S., de unde a fost readus în ţară (apr. 1946). Judecat împreună cu I. Antonescu, a fost condamnat la moarte şi executat (1 iun. 1946).

VASILIU, Gheorghe (1892–1954, n. Plopana, jud. Bacău), general aviator român. Comandant al Regiunii 3 aeriene (1940–1944), al Corpului 3 aerian (aug. – nov. 1944). Subsecretar de stat la Ministerul de Război pentru Aviaţie (1944–1945). Arestat (1951). A murit la Sighet.

VASILIU-RĂŞCANU, Constantin (1887–1980, n. Bârlad), general român. Comandant al Brigăzii (Diviziei) munte (1942–1943) şi al Corpului 5 teritorial (1944–1945). S-a remarcat în luptele de la Sevastopol şi în Kuban, precum şi în operaţiunile militare împotriva trupelor germane de pe Valea Prahovei. Min. de Război (1945–1946) în guvernul dr. Petru Groza, contribuind la promovarea procesului de politizare a armatei.

VASLUI 1. Râu în E României, afl. stg. al Bârladului; 66 km. Izv. din N pod. Bârlad, de sub Dealul Repedea. Cunoscut şi sub numele de *Vasluet.* **2.** Municipiu în E României, reşed. jud. Vaslui, situat în Pod. Central Moldovenesc, în zona de confl. a râurilor Bârlad cu Vaslui; 70 841 loc. (2008). Rezervaţia naturală Nisipăria Hulubăţ (2,5 ha). Întreprinderi prod. de aparate de măsură şi control, de conf., mobilă şi produse alim. Ind. textilă. Curtea domnească construită probabil de *Alexandru cel Bun.* Biserica Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, ctitorie din 1490 a lui Ştefan cel Mare, refăcută în 1820. Biserica Cuvioasa Parascheva (ante 1644) şi Biserica romano-catolică (sec. 16). Statuia lui Ştefan cel Mare. Aşezare locuită neîntrerupt începând din *Neolitic.* Menţionat documentar pentru prima oară în 1375; devine reşed. domnească a lui Ştefan cel Mare în 1470. La 10 ian. 1475, la S de V., armata Moldovei, condusă de Ştefan cel Mare, a repurtat cea mai strălucită biruinţă din istoria medievală a Moldovei asupra armatelor turco-muntene, conduse de Soliman-paşa. Lupta de la **V.** mai este cunoscută în istorie şi sub numele de lupta de la Racova sau de la Podul Înalt. **3.** Jud. situat în extremitatea de E-NE a României, la graniţa cu Rep. Moldova. *Supr.:* 5 318 km^2; 456 020 loc. (2008). *Reşed.:* municipiul Vaslui. *Oraşe:* Bârlad (municipiu), Huşi (municipiu), Murgeni, Negreşti. *Comune:* 81. *Relieful* aparţine părţii central-estice a Pod. Moldovei. În N se află partea de S şi SE a Pod. Central Moldovenesc, care atinge 461 m în Dealul Cuculia (alt. max. de pe terit. jud. **V.**) şi depr. Huşi, mărginită la V de Dealurile Lohanului. Zona central-vestică a jud. **V.** este ocupată de partea estică a Colinelor Tutovei. La E de cursul mijlociu al Bârladului se extind dealurile (sau colinele) Fălciului. În extremitatea de SE se află depr. Elanului. Mari supr. sunt afectate de degradări de teren şi eroziune a solului. *Reţeaua hidrografică* este reprezentată prin două râuri mari, respectiv Prutul, ce mărgineşte jud. la E, formând graniţa cu Republica Moldova, şi Bârladul, care drenează partea mijlocie a jud., de la N la S, pe o lungime de 163 km. Afl. lor au în general văi scurte, debite mici şi o scurgere semipermanentă; în lungul lor au fost construite numeroase baraje, în urma cărora s-au format adevărate salbe de lacuri. *Resursele naturale* sunt foarte reduse, fiind reprezentate doar prin câteva roci de construcţie (gresii, calcare, argile, luturi, balast) şi prin câteva izvoare minerale, în special sulfuroase folosite local. *Economia.* Principalele ramuri ind. sunt ind. constr. de maşini, textilă şi alim., la care se adaugă cu ponderi mai mici prelucr. lemnului şi mat. de constr. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, floarea-soarelui, orz, ovăz, sfeclă de zahăr, cartofi, leguminoase pentru boabe, legume, tutun ş.a. Viticultura are vechi tradiţii (podgoria Huşi). Pomicultura are o structură variată (pruni, meri, peri, cireşi, vişini, nuci ş.a.). Se cresc bovine, porcine, ovine, cabaline şi caprine; avicultură; apicultură; piscicultură (în iazurile special amenajate). Turism. În afara diverselor obiective cu valoare turistică din oraşele Vaslui, Bârlad, Huşi, se remarcă cetatea traco-getică din satul Arsura, staţiunile neolitice de la Poieneşti, Perieni, Huşi ş.a., mausoleul eroului Peneş Curcanul, câmpul de bătălie de la Podul Înalt etc. Rezervaţii forestiere (Bălteni, Bădeana, Hârboanca-Brăhăşoaia), paleontologice (Măluşteni; nisipăria Hulubăţ) etc.

Grigore Vasiliu-Birlic

VASOCONSTRÍCŢIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Micşorare a lumenului unui vas sangvin prin contracţia fibrelor musculare netede din pereţii săi, produsă prin acţiuni nervoase, hormonale sau medicamentoase.

VASODILATÁŢIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Mărire a lumenului unui vas sangvin prin relaxarea fibrelor musculare netede din pereţii săi, produsă prin acţiuni nervoase, hormonale sau medicamentoase; vasodilatare.

VASOMOTÓR, -OÁRE (< fr.) adj. (FIZIOL.) Care se referă la mişcările de contracţie sau de relaxare ale vaselor sangvine (ex. nerv. v., fenomen v.). ✧ *Centru v.* = centru nervos vegetativ a cărui funcţiune este de a modifica în sens constrictor sau dilatator lumenul vaselor sangvine.

VASOPRESÍNĂ (< fr.; {s} lat. *vas* + fr. *pression* „presiune") s.f. Hormon secretat de diencefal, depozitat în hipofiza posterioară; produce contracţia generalizată a musculaturii netede din pereţii vaselor sangvine, determinând astfel o creştere a presiunii sangvine.

VAST, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre suprafeţe) De dimensiuni foarte mari: întins, larg, mare. ✦ (Despre construcţii) Spaţios, amplu. ✦ Care se extinde în mai multe domenii; complex, cuprinzător, bogat.

VÄSTERÅS, oraş în SE Suediei; la V de Stockholm, port la L. Mälaren; 127,8 mii loc. (2001). Electrometalurgie, locomotive electrice şi instrumente de precizie. Ind. sticlei. Catedrală (sec. 13), castel (sec. 14).

VASVÁRI Pál (pe numele adevărat *Fejér*) (1826–1849), istoric literar ungur. Comandant al unei unităţi militare

Vaslui. Biserica Sf. Ioan

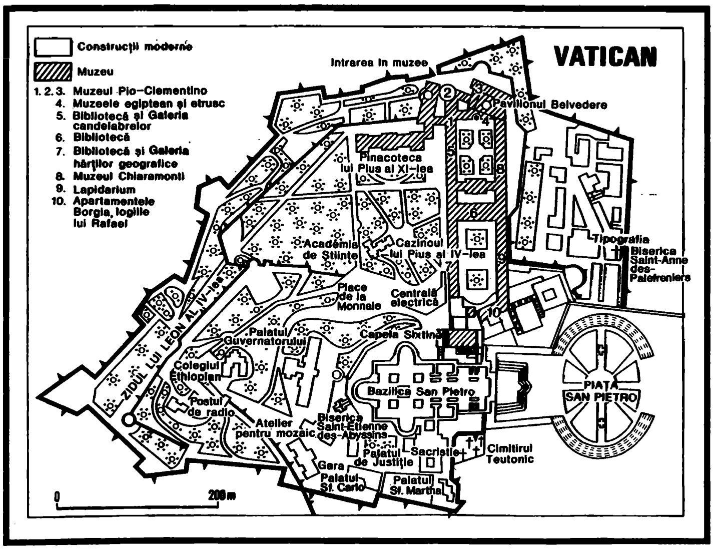

a nemeșimii maghiare care a pătruns în m-ții Apuseni. Înfrânt și ucis în lupta de la *Fântânele* (24 iun./6 iul. 1849).

VAȘCĂU, oraș în jud. Bihor, pe valea Crișului Negru; 2 760 loc. (2008). Rezervația naturală geologică avenul Câmpeneasa cu izbucul Boiu (1 ha). Expl. de calcare și de marmură. Prelucr. lemnului; mat. de constr. (cărămidă refractară), produse alim. Biserica de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18). Oraș din 1956.

VATÁLĂ (< bg.) s.f. Organ al războiului de țesut care sprijină spata, permite dirijarea suveicii prin rost (4) și îndeasă firul de bătătură.

VATAMANIUC, Dumitru (n. 1920, Sucevița, jud. Suceava), critic și istoric literar. M. de onoare al Acad. (2001). Studii monografice despre G. Coșbuc, I. Slavici, I. Agârbiceanu, L. Blaga. Contribuții la editarea și exegeza operei eminesciene. Bibliografii.

VÁTĂ (< germ.) s.f. Material alcătuit din fibre de origine vegetală, în special bumbac, animală sau minerală, așezate astfel încât să formeze un tot omogen, folosit ca strat filtrant și termoizolant în tehnică și pentru pansamente în medicină. ✧ *V. de zahăr* = produs alimentar dulce, pufos, asemănător cu vata, care se obține din zahăr prin centrifugare. *V. de sticlă* = masă de fibre scurte de sticlă împâslite, întrebuințată ca izolant termic și acustic.

VATELÍNĂ (< germ.) s.f. Tricot scămoșat de bumbac, introdus între față și căptușeală la îmbrăcămintea de iarnă.

VATICAN (STATO DELLA CITÁ DEL VATICANO), Sfântul Scaun, stat în S Europei; 0,44 km^2 (cel mai mic stat din lume); 921 loc. (2004). Limba oficială: italiana. latina este limba Bisericii romano-catolice. Religia: creștină (romano-catolică) 100%. Cap.: Vatican. Este situat pe colina omonimă din perimetrul Romei (Italia), pe dreapta râului Tevere (Tibru). Înconjurat de ziduri, V. dispune de șase intrări, dintre care trei pentru public (inclusiv intrarea în Muzeul V. amplasată în zidul de N). Există un spațiu verde amenajat numit „Grădinile Vaticanului". În activitățile diverse ale V. sunt angajați c.2 000 funcționari, salariați. Moneda: 1 Euro = 100 Centesimi. O parte din deficitul bugetar al statului este acoperită prin comercializarea timbrelor poștale și prin veniturile obținute din turism V. dispune de un patrimoniu artistic și cultural inestimabil, care atrage anual milioane de turiști din întreaga lume. Și-au câștigat celebritatea bazilica San Pietro (sec. 16–17 începută de Bramante, continuată între alții de Michelangelo și finalizată de Maderna și Bernini; cea mai mare catedrală din lume – 122 m lungime, 65 m lărgime) inaugurată la 18.11.1626 de papa Urban VIII; „Capela Sixtină" (sec. 15–16) cu picturi de Michelangelo, muzeele Pio-Clementino (cu sculpturi antice elene și romane), Chiaramonti (sec. 19, cu galeria candelabrelor), Gregoriano Egizio (cu artă egipteană antică), Muzeul etnologic, Muzeul Istoric ș.a. Faimoase sunt, de asemenea, Pinacoteca (unde pot fi admirate tablouri de Rafael și alți pictori celebri ai Renașterii italiene și europene) și Biblioteca, cu peste 2 mil. volume și o colecție de hărți și manuscrise (65 000, cele mai multe în latină și greacă) unică în lume. Întregul stat a fost inclus (din 1984) în Patrimoniul cultural universal. – *Istoric.* **V.** este astăzi cel mai mic stat suveran al globului, constituit în 1929 pentru a asigura o bază temporală suveranității spirituale a papei. Episcopul orașului Roma, considerat urmaș al Sf. Apostol Petru, își impune treptat primatul în Italia, apoi asupra episcopilor din Occidentul latin. În 313, Papalitatea dobândește proprietatea domeniului Lateran din Roma, care devine reședința princiară până în 1309. Papa Gelasius I (492–496) afirmă primatul puterii spirituale a papei asupra celei lumești, ceea ce va declanșa, în Ev. Med., conflicte între Papalitate și suveranii Sfântului Imp. Roman („lupta pentru învestitură") sau regii Franței („captivitatea babiloneană", la Avignon, în 1309–1377). Statul papal ia ființă în sec. 8, când papa obține în stăpânire fostele posesiuni bizantine din Italia Centrală, sporite în cursul Ev. Med., făcând din Roma centrul politic și spiritual al Bisericii catolice. În Ev. Med., statul papal deține un rol important pe eșichierul politic european. Reforma (sec. 16) scoate de sub autoritatea papală terit. care îmbrățișează confesiunea protestantă. Declinul puterii papale continuă și în sec. 17–18. Desființat de către Napoleon I, statul papal (44 000 km^2) este restaurat prin hotărârile Congresului de la Viena (1814–1815), dar terit. sale sunt înglobate în statul național italian. În 1870, trupe italiene ocupă Roma, ultimul bastion deținut de Papalitate și o proclamă, la 20 aug. 1870, capitala Italiei. În semn de protest, papa se retrage, 1870, în Vatican, pe care nu-l părăsește până în 1929. Legea din 1871 garanta papei suveranitatea și libera exercitare a autorității sale spirituale. Statul **V.** ia ființă prin Tratatul de la Lateran din 11 febr. 1929 (devenit art. 7 al Constituției italiene din 26 mart. 1947), când statul italian recunoaște **V.** proprietatea exclusivă și jurisdicția suverană asupra unui cartier din NV Romei. Noua Constituție a Italiei din 22 dec. 1947 reafirmă adeziunea la Concordat (prin care religia catolică devine religie de stat pe terit. italian) și la Tratatul de la Lateran. Conclavul V. îl alege, la 16 oct. 1978, pe cardinalul Karol Wojtyła, arhiepiscop de Cracovia, drept cel de-al 264-lea papă, Ioan Paul II devenind primul papă neitalian de după 1523 și cel mai tânăr din ultimul secol. Personalitatea puternică și dinamică a papei Ioan Paul II marchează din plin istoria Bisericii catolice din ultimele două decenii. Noul Concordat dintre V. și Italia, semnat la 18 febr. 1984, îl înlocuiește pe cel din 1929 și consacră abolirea „relațiilor speciale" instaurate prin Tratatul de la Lateran, Biserica catolică și statul italian fiind acum „independente și suverane", catolicismul încetând a mai fi religia oficială a statului italian, iar predarea religiei în școlile italiene devenind facultativă. În 1993, **V.** și statul Israel se recunosc reciproc, iar la 15 iun. 1994 stabilesc relații diplomatice. Ioan Paul II se afirmă, în decursul celor 25 de ani de pontificat, ca un factor activ în viața internațională, militând, în cursul vizitelor sale întreprinse în cele 130 de țări ale lumii (multe situate în zone de conflict – Bosnia și Herțegovina, Liban, Cuba, Israel ș.a.), pentru pace și concordie. Vizitând, în mai 1999, România, Ioan Paul II este primul suveran pontif care pășește pe pământul unui stat locuit în majoritate covârșitoare de credincioși ortodocși. La 30 oct. 1999, Biserica catolică și Uniunea Mondială Protestantă semnează, la Augsburg, un document care pune capăt unor dispute vechi de 450 de ani între aceste două confesiuni creștine. În timpul aniversărilor din anul 2000 de la Roma, suveranul pontif a cerut iertare pentru greșelile comise de catolici, în ultimii două mii de ani, împotriva semenilor lor, pentru persecuțiile religioase sau discriminările față de femei. Călătoria lui Ioan Paul II în Grecia (2001) este prima vizită a unui papă după Marea Schismă (1054) care a separat cele două Biserici. Vizitând Siria (2001), Ioan Paul II este primul papă care intră într-o moschee și se roagă ca musulmanii și creștinii să-și ierte reciproc fărădelegile săvârșite unii împotriva celorlalți. La 1 febr. 2001, Ioan Paul II a promulgat noua „Lege fundamentală a statului V.", care o înlocuiește pe cea din 1929. La 19 apr. 2005, în urma decesului lui Ioan Paul II a fost ales papă Benedict XVI.

VATINA, cultură din perioada mijlocie a Epocii Bronzului (c. 1500–1300 î.Hr.) denumită astfel după o localit. din Banatul iugoslav. Răspândită în Banatul românesc și Banatul sârbesc, cultura **V.** prezintă asemănări cu cultura *Pecica* din care, probabil, derivă.

VATMÁN (< fr.) s.m. Persoană care conduce un tramvai.

VATNA JÖKULL sau KLOFA JÖKULL, cel mai mare ghețar din Europa, care acoperă un masiv vulcanic din SE Islandei; 8,8 mii km^2. Erupțiile vulcanice provoacă topiri ale masei de gheață, catastrofale pentru SE Islandei.

VATRA Revistă literară bilunară, apărută la București (ian. 1894–aug. 1896), sub conducerea lui G. Coșbuc, I. Slavici și I.L. Caragiale.

VATRA DORNEI, municipiu în jud. Suceava, la confl. Dornei cu Bistrița, în depr. Dornelor; 16 771 loc. (2008). Parc natural (50 ha), amenajat în 1862; azi rezervație dendrologică. Expl. de turbă și de mangan. Constr. de mașini. Expl. și prelucr. lemnului. Produse lactate. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale. Sanatoriu balnear. Bisericile Sfinții Apostoli Petru și Pavel (ante 1710), Nașterea Maicii Domnului (1763), Catedrala Sf. Treime (2002). Muzeu de științe naturale. Pârtie de bob. Telescaun (3 200 m lung.). Oraș din 1908.

VATRA MOLDOVIȚEI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldovița; 4 626 loc. (2008). Fabrică de cherestea. Aici se află ansamblul mănăstiresc Moldovița (de maici), ridicat inițial în timpul lui Alexandru cel Bun. Biserica actuală (1532), ctitorită de Petru Rareș, este pictată atât la interior, cât și la exterior, în 1537. Monument U.N.E.S.C.O. (din 1993). Incinta refăcută în 1612. Muzeu de artă medievală.

VÁTRĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Partea cuptorului unde se face focul; (în vechile case țărănești) suprafață plană care prelungește cuptorul în afară și pe care se poate dormi. ✦ (METAL.) Partea inferioară a incintei unui cuptor metalurgic. **2.** Locuință, casă (părintească) cămin. ✦ Loc de origine, de baștină. **3.** Locul central al unei așezări. ✧ *Vatra satului* = suprafața de teren pe care se găsesc casele și construcțiile anexe gospodărești.

VÄTTERN, lac în Suedia centrală; 1,9 mii km^2. Face parte din sistemul navigabil care leagă Stockholmul de Göteborg.

VAȚA DE JOS, com. în jud. Hunedoara, pe Crișu Alb; 3 932 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale, mezotermale (35–38°C). Bisericile de lemn Buna Vestire (sec. 16), Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 18).

VAUBAN, Sébastien Le Prestre, marchiz de (1633–1707), inginer militar și mareșal (din 1703) francez. Specialist în lucrări de fortificații și asediu. A înlocuit zidurile înălțate de la suprafață cu tranșee prevăzute cu ziduri îngropate sau semiîngropate.

VAUCANSON, Jacques de (1709-1782), inventator francez. A realizat un război de țesut mecanic pentru mătase. A creat jucării automate cu mecanism de ceasornic.

VAUD, canton în SV Elveției, în bazinul Ronului; 3,2 mii km^2; 626,2 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Lausanne*.

VAUGELAS, Claude Favre de (1585-1650), filolog francez. Unul dintre fondatorii Academiei Franceze. A contribuit la fixarea normelor limbii literare franceze și menținerea purității ei („Observații asupra limbii franceze"); a condus lucrările „Dicționarului Academiei Franceze".

VAUGHAN WILLIAMS, Ralph (1872-1958), compozitor englez. Principal artizan al reînnoirii muzicii engleze a sec. 20. A cules folclor britanic. Animator al vieții muzicale. Opere, balete, muzică vocal-simfonică, simfonii, muzică de cameră, religioasă, de film.

VAUTRIN, Jean Herman (n. 1933), regizor și scriitor francez. Ca regizor a realizat: „Adio prietene",„Oul". Romane negre („Canicula", „Un mare pas spre Bunul Dumnezeu").

VAUVENARGUES, Luc de CLAPIERS, marchiz de (1715-1747), moralist francez. Eseuri („Introducere în cunoașterea spiritului uman") și texte aforistice („Reflecții și maxime").

VAVILOV 1. Nikolai Ivanovici V. (1887-1943), botanist și genetician rus. Cercetări privind originea plantelor de cultură, imunitatea la plante, selecția și ameliorarea. **2. Serghei Ivanovici V.** (1891-1951), fizician rus. Frate cu **V. (1).** Contribuții la studiul luminescenței; a verificat experimental legea absorbției luminii.

VÁZĂ^1 (< *vedea*) s.f. Considerație, stimă, prestigiu.

VÁZĂ^2 (< fr.) s.f. Vas pentru flori; glastră.

VAZOV, Ivan Minciov (1850-1921), scriitor, publicist și om politic bulgar. A locuit și în România. Lirică de inspirație patriotică și rurală („Epopeea celor uitați"). Romane sociale („Sub jug"); drame istorice („Borislav") îmbinând observația realistă cu tensiunea romantică.

VAZQUEZ, Montalbán, Manuel (n. 1939), scriitor spaniol. Creatorul personajului Pepe Carvalho, detectiv („Păsările din Bangkok", „Trandafirul din Alexandria", „Passionaria și cei șapte pitici").

VĂCĂREL, Iulian (n. 1928, Vălenii de Munte, jud. Prahova), economist român. Acad. (1994). Lucrări în domeniul conținutului economic și funcțiilor finanțelor („Tendințe în evoluția postbelică a finanțelor publice", „Relații financiare internaționale").

VĂCĂRENI, com. în jud. Tulcea; 2 363 loc. (2008).

VĂCĂRESCU, veche familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Enache V.** (?-1714), mare dregător în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), pentru care a îndeplinit unele misiuni diplomatice. Ucis de turci la Constantinopol, împreună cu domnul și fiii acestuia. **2. Ienăchiță V.** (c. 1740-1797), istoric, filolog și poet. Dregător domnesc îndeplinind misiuni diplomatice peste hotare. Autorul uneia dintre cele dintâi gramatici românești tipărite, cuprinzând și un capitol de prozodie și al unei „Istorii a prea puternicilor împărați otomani". Lirică erotică în manieră neoanacreontică. **3. Alecu V.** (c. 1762-1800), poet. Fiul lui **V. (2).** Versuri erotice, de factură neoanacronică. Satire („Tatăl nostru parodiat"). **4. Nicolae V.** (c. 1784-c. 1828). Fiul lui **V. (2).** Versuri erotice și haiducești de inspirație populară. **5. Iancu V.** (1791-1863, n. București), poet. Fiul lui **V. (3).** Membru al „Societății literare" și președinte al „Asociației literare", a sprijinit începuturile școlii, teatrului, presei și tipografiei românești. Versuri ocazionale, balade de inspirație folclorică, poeme filozofice iluministe; lirică peisagistică și erotică de inspirație neoanacreontică („Primăvara amorului"). Traduceri. **6. Elena V.** (1866-1947, n. București), scriitoare română de limbă franceză. Nepoata lui **V. (5).** Stabilită la Paris (1891). Prima femeie primită în Acad. Română (m. de onoare, 1925). Strălucită ambasadoare a cauzei românești. Versuri („Chants d'aurore", „Le Rapsode de la Dambovitza", premiate de Acad. Franceză), proză („Amor vincit", „Le Sortilège"), în care sunt frecvente teme și realități românești.

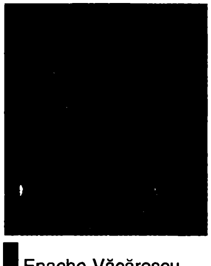

Enache Văcărescu

Elena Văcărescu

VĂCĂREȘTI 1. Com. în jud. Dâmbovița, pe râul omonim; 5 115 loc. (2008). Lacul de acumulare V. (216 ha). Biserica Sf. Nicolae (1698-1699). **2. Mănăstirea ~,** ctitorie a domnului Nicolae Mavrocordat (1716-1724) cu biserica Sf. Treime. Aici a funcționat o tipografie și o bibliotecă.

VĂCĂRÍT (< *vacă*) s.n. (În Ev. Med. în Țara Românească) Dare în bani percepută de domnie pe cap de vită.

VĂCĂROIU, Nicolae (n. 1943, Bolgrad), economist și om politic român. Social-democrat. Prim-min. (1992-1996). Președinte al Senatului (din 2000), președinte interimar al României (apr.-mai 2007).

VĂCULEȘTI, com. în jud. Botoșani, pe râul Pârâul Întors; 2 243 loc. (2008). Biserică de lemn (1712; adăugiri din sec. 19). Mănăstire de călugări cu biserica de lemn Sf. Nicolae (1740-1742).

VĂDASTRA 1. Com. în jud. Olt, în S C. Romanați; 1 635 loc. (2008). Muzeu etnografic. **2.** Cultură neolitică (prima jumătate și începutul celei de-a doua jumătăți a milen. 4 î.Hr.), denumită după com. V. din jud. Olt. Răspândită în SE Olteniei și N Bulgariei, se caracterizează printr-o ceramică frumos ornamentată cu alb și roșu.

VĂDĂSTRIȚA, com. în jud. Olt, în S C. Romanați; 3 484 loc. (2008). Vestigii romane.

VĂDENI, com. în jud. Brăila, situată în lunca Siretului; 3 845 loc. (2008). Conserve de legume și fructe.

VĂDÍ (< sl.) vb. IV tranz. A face să se vadă, a pune în evidență; a dovedi, a arăta. ✦ A da de gol.

VĂDRĂRÍT s.n. (În sec. 18 în Moldova) Dare plătită de țărani pentru fiecare vadră de vin.

VĂDUV, -Ă (lat. *viduus, vidua*) adj. (Despre persoane; și subst.) Care și-a pierdut soțul sau soția prin moarte și nu s-a recăsătorit. ✦ Fig. Lipsit de..., liber, gol.

VĂDUVÍȚĂ s.f. (IHT.) Pește teleostean, ciprinid, cu corpul lung de 30-45 cm, comprimat lateral, cu partea dorsală cenușie-verzuie sau albăstruie și cea ventrală albă *(Leuciscus idus);* văduvioară.

VĂGĂÚNĂ s.f. Scobitură între munți sau între dealuri pe unde se scurg pâraiele și torentele, râpă; *p. ext.* adâncitură întunecoasă într-un munte.

VĂGIULEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Motru; 2 926 loc. (2008). În satul Covrigi, Biserica Sf. Nicolae (1768) și în satul Murgilești, Biserica de lemn Sf. Nicolae (1768).

VĂITOIANU, Arthur (1864-1956, n. Ismail), general și om politic român. Liberal. De mai multe ori min. Prim-min. (sept. - nov. 1919), cu misiunea de a organiza primele alegeri parlamentare. Favorabil readucerii pe tron a principelui Carol și instaurării regimului de autoritate monarhică. Deținut politic.

VĂL (< lat. *velum*) s.n. **1.** Bucată de țesătură foarte fină și rară cu care își acoperă femeile capul; voal. **2.** (ANAT.) *Vălul palatului* = porțiune musculară care continuă, în partea posterioară a cavității bucale, palatul dur și care se termină cu omușorul.

VĂLĂTÚC (< *tăvăluc* „tăvălug") s.m. **1.** Sul făcut dintr-un material flexibil, rostogolit în direcție perpendiculară pe axa lui; val **(III, 1). 2.** (Mai ales la pl.) Material de construcție în formă de cărămizi, făcut din lut amestecat cu paie sau cu rogoz, din care se clădesc pereții caselor țărănești.

VĂLCANI, com. în jud. Timiș; 1 362 loc. (2008).

VĂLENI 1. Com. în jud. Neamț; 1 754 loc. (2008). Vestigii aparținând Culturii Cucuteni. Urmele unei așezări din Epoca bronzului. Parc dendrologic (3 ha). **2.** Com. în jud. Olt, pe râul Vedea; 3 216 loc. (2008). Biserica Intrarea în biserică a Maicii Domnului (sec. 18). **3.** Com. în jud. Vaslui, pe râul Vaslui; 4 621 loc. (2008).

VĂLENI-DÂMBOVIȚA, com. în jud. Dâmbovița, la poalele de SV ale m-ților Leaota; 2 850 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1741).

VĂLENII DE MUNTE, oraș în jud. Prahova, pe valea Teleajenului; 13 362 loc. (2008). Expl. de nisip cuarțos. Fabrici de mobilă și de conserve de fructe. Mănăstire (sec. 17-19), case și biserici din sec. 18-19. Casa-muzeu „N. Iorga", unde a funcționat (1908-1914 și 1921-1940) Universitatea populară, fundată și condusă de N. Iorga. Muzeu etnografic.

VĂLIȘOARA, com. în jud. Hunedoara, pe interfluviul Boz-Călan; 1 352 loc. (2008).

VĂLIUG 1. Lac de acumulare pe Bârzava. Zonă de agrement. **2.** Com. în jud. Caraș-Severin, pe Bârzava; 972 loc. (2008). Rezervația naturală Bârzavița (3 406,9 ha). Expl. de diorite. Hidrocentrală.

VĂMUÍ vb. IV tranz. **1.** A lua vamă pentru o marfă. ✦ Fig. a fura (o parte din ceva). **2.** A lua, la moară, o parte din grâne ca plată pentru măcinat.

VĂMUÍRE s.f. (FIN.) Ansamblul de operațiuni efectuate de autoritatea vamală, de la prezentarea mărfurilor, a mijloacelor de transport și a oricăror alte bunuri, până la acordarea liberului de vamă.

VĂPÁIE (cf. alb. *vapë*) s.f. **1.** Pară de foc, flacără mare. ✦ Arșiță, dogoare. 2. Fig. Lumină strălucitoare a corpurilor cerești. **3.** Văpaiță **(2).**

VĂR, VÁRĂ (lat. [consorbrinus-na] *verus, -a*) s.m. și f. **1.** Persoană considerată în raport cu copiii fraților și surorilor părinților săi; gradul de rudenie respectiv. **2.** (La vocativ, m.) Apelativ familiar pentru un prieten sau pentru un cunoscut.

VĂRĂDIA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Caraș; 1 609 loc. (2008).Vestigiile unui castru roman din sec. 2. Mănăstire menționată în 1390 și biserica Pogorârea Duhului Sfânt (1754-1773).

VĂRĂDIA DE MUREȘ, com. în jud. Arad, pe valea Mureșului; 1 912 loc. (2008). Expl. de diabaze. Biserica de lemn Intrarea în biserică a Maicii Domnului (1787). Atestată documentar în 1369.

VĂRĂȘTI, com. în jud. Giurgiu, pe râul Sabar; 5 862 loc. (2008). Necropolă din Cultura Gumelnița. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1646). Ruinele Curții domnești a Cantacuzinilor.

VĂRBILĂU, com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 7 259 loc. (2008).

VĂRGATA, com. în jud. Mureș, pe Niraj; 1 982 loc. (2008). Biserică unitariană (sec. 13).

VĂRSÁ (lat. *versare*) vb. I **1.** Tranz. A face să curgă (un lichid sau o substanță curgătoare) dintr-un recipient. **2.** Refl. (Despre ploaie) A cădea din abundență; a turna. 3. Refl. (Despre ape curgătoare) A-și uni cursul cu altă apă. ✦ **4.** Tranz. și refl. A (se) împrăștia, a (se) risipi, a (se) răspândi. ✦ Tranz. A răspândi, a revărsa căldură, lumină. **5.** Tranz. A preda cuiva o sumă de bani; a efectua un *vărsământ*.

VĂRSÁRE s.f. **1.** Acțiunea de a (se) vărsa. ✧ Expr. *Vărsare de sânge* = ucidere în masă, masacru. **2.** Loc în care o apă curgătoare se varsă în altă apă. V. *confluență*.

VĂRSÁT s.n. (MED.) *V. de vânt* = varicelă. *V. mare* = variolă.

VĂRSĂMÁNT s.n. Modalitate de stingere a obligației legale, prin virarea unei sume de bani, efectuată de un agent economic sau de o instituție publică sau financiară; *concr.* suma de bani astfel predată sau trecută la dispoziția cuiva.

VĂRSĂTORUL (Aquarius), constelație zodiacală din emisfera australă. Cele mai strălucitoare stele sunt de mărimea a treia.

VĂRŞAG, com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 1 515 loc. (2008).

VĂRUÍ vb. IV tranz. A acoperi cu lapte de var (eventual cu adaos de materii grase) suprafețe tencuite (pereții camerelor, tavane etc.).

VĂTÁF (< ucr., pol.) s.m. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) **1.** Mai-marele slugilor de la curtea unui boier sau a unei mănăstiri. **2.** Conducător al unui grup (ceată) de curteni și de slujitori de la sate ai unui dregător. Peste toți **v.** dintr-un județ (ținut) era un *mare-vătaf.* **3.** Conducător al unei bresle, al unui corp de meșteșugari. **4.** (Pop.) Persoană care conduce călușarii, colindătorii etc. sau alaiul unei nunți țărănești.

VĂTAVA, com. în jud. Mureș, la poalele de SV ale m-ților Căliman; 2 016 loc. (2008). Centru popular de cojoace și șerpare. Biserică ortodoxă (1759).

VĂTĂMÁ (lat. *victimare*) vb. I tranz. (Pop.) **1.** A dăuna sănătății; a fi nociv; *fig.* a provoca cuiva un rău, neplăceri, neajunsuri. ✦ Refl. A face hernie. **2.** A produce stricăciuni, pagube.

VĂTĂMÁN (< rus., ucr.) s.m. (În ev. med. în Moldova) **1.** Conducător al unui sat liber. **2.** Reprezentant al stăpânului feudal în satele aservite.

VĂTĂMÁRE s.f. Acțiunea de a (se) vătăma. ✧ (DR.) *V. corporală* = infracțiune care constă într-o atingere adusă integrității corporale sau sănătății unei persoane.

VĂTĂŞÉL (< *vătaș* „vătaf") s.m. **1.** (În trecut) Funcționar inferior la primărie. **2.** Vornicel la nuntă.

VĂTĂŞIANU, Virgil (1902–1993, n. Sibiu), istoric de artă român. Acad. (1974). Specialist în artă medievală românească și în istoria artei europene („Istoria artei feudale în țările române", „Istoria artei europene").

VĂTRÁI (< bg., scr.) s.n. Lopățică de metal sau un fel de cârlig cu mâner lung cu care se scoate sau se scormonește jarul în vatră.

VĂZ (< *vedea*) s.n. Simț prin care se înregistrează senzațiile provocate de excitarea receptorilor din retină sensibili la radiațiile luminoase. Informează asupra formelor, culorilor, dimensiunilor, luminozității, situării în spațiu și mișcării obiectelor. ✦ Capacitatea de a vedea; vedere.

VĂZDÚH (< sl.) s.n. Aer, atmosferă.

VÂJÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. (Despre vânt, ape curgătoare, proiectile etc.) A produce zgomote caracteristice, șuierătoare, prelungi.

VÂLCAN 1. Munții Vâlcanului, masiv muntos în Carpații Meridionali, între defileul Jiului la E și cursul superior al Motrului la V. Versantul de N domină depr. Petroșani, iar cel de S se prelungește prin culmi domoale, cu relief carstic. Alt. max.: 1 946 m (vf. Oslea). Sporturi de iarnă (stațiunea Straja). **2. Pasul ~,** pas de culme în m-ții Vâlcanului, la 1 621 m alt., în trecut străbătut de un drum comercial care făcea legătura între Oltenia și depr. Petroșani.

VÂLCĂNEŞTI, com. în jud. Prahova; 4 036 loc. (2008).

VÂLCEĂ (lat. *vallicella*) s.f. Vale mică, cu fund aproape plat, slab înclinat și colmatat, cu versanți bine individualizați, fixați printr-un covor vegetal și care nu are scurgere permanentă.

VÂLCEA, jud. în partea central-sudică a României. Supr.: 5 765 km^2; 410 309 loc. (2008). Reșed.: municipiul Râmnicu Vâlcea. Orașe: Băbeni, Băile Govora, Băile Olănești, Bălcești, Berbești, Brezoi, Călimănești, Drăgășani (municipiu), Horezu, Ocnele Mari. Comune: 78. *Relieful:* Zona montană, parte integrantă a Carpaților Meridionali, ocupă treimea nordică a jud. V., fiind extinsă sub forma a două culmi paralele, separate de Depr. Loviștea. Culmea nordică, împărțită cu județele învecinate este reprezentată de creasta pr. a m-ților Lotru și de partea vestică a m-ților Făgăraș (cu vf. Ciortea, 2 426 m, alt. max. vâlceană). În cadrul laturii sudice se află masivul Cozia, pe stg. Oltului, m-ții Căpățânii, pe dr. Oltului, continuați spre V cu prelungirile estice ale m-ților Parâng. Reg. subcarpatică, extinsă în partea centrală a jud. V. aparține Subcarpaților Vâlcii și depr. subcarpatice oltene. Partea sudică a jud. V. este ocupată de extremitatea de E a piem. Olteţului și de cea NV a piem. Cotmenei. *Rețeaua hidrografică* aparține în întregime bazinului Oltului care străbate jud. V. de la N la S, pe o distanță de 135 km, la limita sa estică. În arealul jud. V., Oltul primește numeroși afl., între care Topolog (pe stg.), Lotru, Bistrița vâlceană, Luncavăț, Oltețul cu afl. său Cerna (pe dr.) ș.a. Pe terit. jud. V. se află câteva lacuri glaciare (Câlcescu, Iezeru Latoriței, Zănoaga Mare ș.a.) și numeroase lacuri antropice (lacurile sărate de la Ocnele Mari și Ocnița, salba de lacuri de acumulare pe râul Olt, lacurile hidroenergetice Vidra și Malaia-Brădișor pe Lotru, Galbenu și Petrimanu pe Latorița, Jidoaia pe râul cu același nume). *Resursele naturale:* zăcăminte de petrol, gaze naturale, lignit, mică, sare gemă, cuarț cu mineralizații de pirită, gnaisuri, calcare cristaline, gips, tufuri, nisip cuarțos. O bogăție aparte o reprezintă pădurile și izvoarele minerale (Băile Govora, Băile Olănești, Călimănești, Costești, Căciulata, Ocnele Mari ș.a.). *Economia.* Este dezvoltată ind. extractivă, a energiei electrice, constr. de mașini, a mobilei, textilă, de conf., tricotaje, alim. (preparate din carne și lapte, conserve de legume și fructe, băuturi alcoolice etc.). Meșteșuguri populare: olărit (Horezu, Vlădești, Lungești, Slătioara), covoare oltenești ș.a. Agricultura este profilată în special pe pomicultură și creșterea animalelor, datorită condițiilor pedoclimatice optime desfășurării celor două activități tradiționale. Se cultivă porumb, plante de nutreț, ovăz, cartofi, legume. Pomicultura are condiții optime de dezvoltare în zonele dealurilor subcarpatice și piemontane ș.a. Viile ocupă suprafețe întinse în jurul localit. Drăgășani, Sâmburești, Ștefănești, Mitrofani, Zătreni, Bălcești ș.a. Creșterea animalelor este favorizată de existența unor întinse pășuni și fânețe naturale. Se cresc bovine, porcine, ovine, caprine și cabaline; avicultură; apicultură. Jud. V. beneficiază de caracteristicile unei zone turistice complexe: Parcurile Naționale Cozia și Buila-Vânturarița, m-ții Făgăraș, Latorița (cu sectorul calcaros Vânturarița-Buila), defileul Oltului, stațiunile climaterice (Voineasa) și balneoclimaterice (Băile Olănești, Băile Govora, Călimănești–Căciulata ș.a.), rezervația forestieră Latorița, complexele monahale (Arnota, Bistrița, Cozia, Cornetu, Mânăstirea dintr-un lemn, Hurez).

George Vâlsan

VÂLCELE 1. Com. în jud. Covasna, la poalele m-ților Baraolt; 4 131 loc. (2008). Stațiune balneoclimaterică. Stație de îmbuteliere a apelor minerale. Sanatoriu balnear. Centru de țesături și cusături populare. **2.** Com. în jud. Olt, în C. Boian; 2 884 loc. (2008).

VÂLCELELE 1. Com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului 1 605 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Călărași, în S C. Bărăganului; 1 826 loc. (2008).

VÂLCOVICI, Victor (1885–1970, n. Galați), matematician român. Acad. (1965). Lucrări de matematică aplicată; mecanica teoretică („Principiile variaționale ale mecanicii"), mecanica fluidelor, teoria elasticității și astronomie.

VÂLNIC (< bg.) s.n. Piesă din costumul popular femeiesc din Oltenia, constituit dintr-o țesătură dreptunghiulară de lână, înfășurată pe corp și încrețită în talie, având aspectul unei fuste.

VÂLSAN, râu, afl. stg. al Argeșului; 76 km. Izv. de sub vf. Moldoveanu din m-ții Făgărașului. Cursul superior a fost captat printr-un tunel pentru lacul de acumulare al hidrocentralei de pe Argeș. În apele sale trăia o specie endemică de pește, *aspretele,* acum în curs de dispariție.

VÂLSAN, George (1885–1935, n. București), geograf român. Acad. (1920). A pus bazele geomorfologiei moderne în România; s-a ocupat și de geografie umană și toponimie. Op. pr.: „Câmpia Română".

VÂLTOÁRE (lat. **vol(u)toria*) s.f. Vârtej într-o apă curgătoare; bulboană. ✦ Învolburare.

VÂLVĂ¹ (< sl.) s.f. **1.** Agitație, zarvă mare determinată de un fapt ieșit din comun. ✦ Faimă, renume; răsunet. **2.** Alai, pompă; fast.

VÂLVĂ² (< sl.) s.f. Duh, zână, știmă.

VÂLVĂTÁIE s.f. Foc care arde cu flacără mare; pălălaie.

VÂLVÓI adj. invar. (Despre păr; și adv.) Zbârlit, ciufulit.

VÂNÁ (lat. **venari*) vb. I tranz. A urmări și captura sau a ucide păsări și animale sălbatice. ✦ Fig. A urmări, a hăitui; a alerga după...

VÂNÁT s.n. **1.** Vânătoare. **2.** Denumire dată animalelor care se vânează. ✦ Carnea unui animal vânat.

VÂNĂ (lat. *vena*) s.f. **1.** Venă. **2.** (Pop.) Fibră musculară; tendon, zgârci. ✧ *V. de bou* = cravașă specială făcută din ligamentul cervical posterior al boului; *p. ext.* baston de cauciuc. **3.** (Pop.) Partea piciorului cuprinsă între genunchi și gleznă; gambă. **4.** Filon mineral. ✦ Pânză subterană de apă. **5.** Coloană de lichid. ✦ *Vâna apei* = curentul, șuvoiul unei ape curgătoare. 6. Nervura plantelor.

VÂNĂT, -Ă (lat. *venetus*) adj., subst. **1.** Adj. De culoare albastră-întunecată (cu reflexe violete). ✦ Palid (la față); învinețit. ✦ (Despre penele sau părul unor animale) Cenușiu bătând în albastru. 2. S.n. Culoare vânătă. **3.** S.f. (BOT.) Pătlăgea vânătă.

VÂNĂTÁIE s.f. (MED.) Echimoză; vinețeală.

VÂNĂTAREA LUI BUTEANU, vf. în m-ții Făgăraș (2 506 m).

VÂNĂTÓARE (lat. *venatoria*) s.f. Urmărirea, capturarea sau uciderea unor animale sălbatice. În sens larg, **v.** include și ocrotirea și îngrijirea vânatului până la intrarea în circuitul economic. Este reglementată de lege și nu poate fi practicată decât cu permis de **v.**

VÂNĂTÓR (lat. *venatorem*) s.m. **1.** Persoană care practică vânătoarea. **2.** (La pl.; în Ev. Med. în Moldova) Corp de oaste din satul Vânători, care, în schimbul scutirii de bir, aproviziona curtea domnească cu vânat și făcea de pază la Cetatea Neamțului. ✦ Oșteni lefegii, conduși de căpitani. **3.** (MILIT.) *Vânători de munte* = trupe din cadrul forțelor armate, specializate pentru lupta în munți; (la sg.) militar din aceste trupe.

VÂNĂTORI 1. Com. în jud. Galați; 4 513 loc. (2008), pe râul Chineja. **2.** Com. în jud. Iași, pe râul Sirețel; 4 660 loc. (2008). 3. Com. în jud. Mehedinți, pe râul Drincea; 2 226 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Mureș, pe Târnava Mare; 4 043 loc. (2008). Cetate țărănească (în satul Archita), cu biserică romanică (sec. 13) și fortificații (sec. 15). 5. Com. în jud. Vrancea, pe Putna; 5 943 loc. (2008). Biserica Sfinții Voievozi (sec. 18).

VÂNĂTORII MICI, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 4 661 loc. (2008).

VÂNĂTORII-NEAMȚ 1. Com. în jud. Neamț, pe râul Neamț; 8 748 loc. (2008). Muzeul memorial „M. Sadoveanu". Vestigii neolitice aparținând Culturii Cucuteni. În satul Mănăstirea Neamț, se află mănăstirile *Sihăstria* și *Neamț* (v. Neamț 5) și schitul Sihla. Iar în satul **V.-N.**, mănăstirea Secu. **Mănăstirea sihăstria,** mănăstire de călugări, ctitorie a episcopului Ghedeon (1740). **Schitu Sihla,** schit de călugări, construit în 1763 de Ioniță Cantacuzino. **Mănăstirea Secu,** mănăstire de călugări, cu biserica Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul (1602). **2.** Parc natural, incluzând o rezervație de zimbri, rezervațiile peisagistice Codrii de Aramă și Pădurea de Argint și mănăstirile din raza comunelor **V.-N.** și Agapia.

VÂNJULEȚ, com. în jud. Mehedinți, pe râul Blahnița; 1 885 loc. (2008).

VÂNJU MARE, oraș în jud. Mehedinți, în lunca Blahniței; 6 817 loc. (2004). Rezervația naturală Lunca Vânjului (14 ha). Conf. și tricotaje: prelucr. lemnului; produse alim. Oraș din 1968.

VÂNT (lat. *ventus*) s.n. **1.** (METEOR.) Mişcare (deplasare) orizontală a maselor de aer, provocată de diferenţa de presiune atmosferică dintre două reg. ale Pământului. Pot fi: *laminare* (care se deplasează uniform, la înălţimi sau pe teren neaccidentat), *turbulente* (la care direcţia şi viteza variază datorită frecării de suprafaţa Pământului) şi *rafale* (cu variaţii mari de viteză într-un timp scurt). ✧ *V. dominant* = vântul cel mai frecvent în cursul anului dintr-o reg. dată. *V. Mare* = vânt cald, uscat, de tip *föenic* ce bate dinspre creasta Făgăraşului spre Ţara Oltului. ✦ (În superstiţii) *V. rău* = vânt care ia minţile oamenilor sau care îi îmbolnăveşte; întâmplare nefericită, nenorocire. **2.** Aer, văzduh. **3.** (ASTR.) *V. solar* = flux continuu de particule, în special protoni, emise de Soare cu viteze de peste 300 km/s; densitatea şi viteza particulelor depind de activitatea solară.

VÂNTURARIŢA-BUILA v. **Buila-Vânturariţa.**

VÂNTURÁ (lat. *ventilate*) vb. I tranz. **1.** A curăţa şi a sorta seminţele plantelor agricole cu ajutorul vânturătorii. ✦ A împrăştia, a risipi; a spulbera. **2.** (Pop.) A vărsa de mai multe ori un lichid dintr-un vas în altul pentru a-l răci, pentru a-l amesteca etc. **3.** A mişca încoace şi încolo; a agita, a flutura. **4.** Fig. A cutreiera, a colinda.

VÂNTURÉL s.m. *V. roşu* = specie de răpitoare înrudită cu şoimul, care mănâncă şoareci, şopârle, lăcuste *(Falco tinnunculus);* vindereu. Alte două specii, *v. de seară (Falco vespertimus)* şi *v. mic (Falco naumanii)* sunt specii rare, ocrotite.

VÂNZÁRE s.f. **1.** Acţiunea de a vinde. **2.** Ceea ce s-a vândut. **3.** Fig. Trădare. **4.** (EC.) Procesul de schimb al unor mărfuri, corporale şi necorporale, contra unei sume de bani, numită preţ. Modalităţile de vânzare sunt diferite, în funcţie de natura mărfurilor care constituie obiectul acestui proces (directă, prin licitaţie, prin consignaţie, prin agenţii imobiliare şi de brokeraj). ✧ *V. şi leaseback* = **v.** unui bun de către vânzător şi închirierea de către vânzător a aceluiaşi bun în regim de leasing. Plăţile de leasing şi preţul de **v.** sunt, de obicei, interdependente, ele fiind negociate împreună, nefiind nevoie să reprezinte valori juste. (FIN.) *V. în lipsă* = **v.** unor valori mobiliare care nu sunt proprietatea vânzătorului la data **v.**, dar pe care acesta le achiziţionează înainte de predare.

VÂNZĂTÓR s.m. **1.** Persoană fizică sau juridică care vinde (ocazional sau permanent) bunuri. **2.** Persoană angajată într-un magazin pentru a efectua vânzarea mărfurilor. 3. Fig. Trădător.

VÂRCIOROG, com. în jud. Bihor, la poalele de NV ale m-ţilor Pădurea Craiului; 2 212 loc. (2008). Expl. de bauxită. Bisericile de lemn Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 18) şi Adormirea Maicii Domnului (1737). În satul Fâşca se află peştera Osoiu, rezervaţie naturală geologică (0,1 ha).

VÂRCIOROVA, fostă localit., azi cartier al *Drobetei Turnu-Severin,* pe terit. căreia se află hidrocentrala Porţile de Fier. În sectorul Gura Văii - **V.** se află o rezervaţie naturală (305 ha), iar în sectorul Faţa Virului, o rezervaţie floristică (6 ha).

VÂRCOLÁC (< bg.) s.m. **1.** (În mitologia populară românească) Fiinţă fabuloasă, fără reprezentare concretă, despre care se credea că mănâncă Soarele şi Luna (provocând astfel eclipsele). **2.** Strigoi.

VÂRF (< sl.) s.n. **1.** Partea cea mai de sus (de obicei ascuţită) a unor obiecte înalte (clădiri, copaci etc.) sau a unor forme de relief (deal, munte etc.). ✦ Fig. (La pl.) Persoanele care se află în fruntea unei organizaţii, a unor grupuri sau clase sociale etc. **2.** Capăt, extremitate (ascuţită) a unor obiecte. ✦ Extremitate a unor părţi ale trupului omului sau animalelor. 3. (MAT.) *V. al unui poligon* = punctul de intersecţie a două laturi ale unui poligon. *V. al unui poliedru* = punctul de intersecţie a două muchii ale unui poliedru. *V. al unei conice* = punct de intersecţie al conicei cu o axă a sa. **4.** Moment de intensitate maximă a unei activităţi.

VÂRFU CÂMPULUI, com. în jud. Botoşani, pe Siret; 3 867 loc. (2008).

VÂRFU CU DOR, vf. în S masivului Bucegi. Alt.: 2 006 m. Obiectiv turistic şi pentru sporturile de iarnă. Teleferic.

VÂRFURI, com. în jud. Dâmboviţa, în Subcarpaţii Ialomiţei; 1 985 loc. (2008).

VÂRFURILE, com. în jud. Arad, pe Crişu Alb; 3 033 loc. (2008). Expl. de andezite. Bisericile de lemn Naşterea Maicii Domnului (1751) şi Sfinţii Cosma şi Damian (1784).

VÂRGHIŞ, com. în jud. Covasna, în depr. Baraolt; 1 824 loc. (2008). Expl. de lignit şi calcare. Parc dendrologic. Poiana cu narcise (3 ha). Atestată documentar în 1334.

VÂRÍ (< sl.) vb. IV Tranz. **1.** A băga, a introduce. ✦ A înfige, a împlânta. **2.** Refl. A intra, a se băga undeva. ✦ A se amesteca într-un grup; a interveni într-o discuţie.

VÂRLEZI, com. în jud. Galaţi, pe râul Suha; 2 142 loc. (2008).

VÂRNAV, Constantin (1806–1877, n. Hilişeu-Horia, jud. Botoşani), medic român. Unul dintre creatorii terminologiei medicale româneşti. A redactat publicaţia „Foaia Societăţii de medici şi naturalişti din Principatul Moldaviei" (1851).

VÁRSTĂ^1 (< sl.) s.f. **1.** Timpul (exprimat în ani, luni etc.) socotit de la naşterea unei fiinţe până la un moment determinat al existenţei sale; etate. ✧ *Preşedinte de v.* = preşedinte al unei adunări ales în persoana celui mai în etate dintre membri. **2.** Etapă din viaţa cuiva caracterizată printr-o anumită fază de dezvoltare. **3.** (GEOL.) Timpul care a trecut de la un eveniment geologic şi până astăzi. Pe baza studiului dezintegrării substanţelor radioactive din roci se determină *v. geologică absolută,* iar pe baza studiului dispoziţiei stratelor şi a fosilelor pe care le conţin se stabileşte *v. geologică relativă.* ✦ Cea mai mică subdiviziune a timpului geologic în care s-au format stratele dintr-un etaj geologic.

VÁRSTĂ^2 (< scr.) s.f. (Reg.) Dungă, vargă de altă culoare (ex. într-o ţesătură).

VÁRSTNIC, -Ă adj. Înaintat în vârstă^1. **(1).**

VÁRŞĂ (< scr.) Unealtă de pescuit confecţionată din nuiele.

VÂRŞEŢ (VRŠAC), oraş în NE Serbiei, în reg. autonomă Voivodina, la graniţa cu România; 36,4 mii loc. (2005).

VÂRŞOLŢ, com. în jud. Sălaj, pe râul Crasna; 2 384 loc. (2008). Biserică de lemn (1754). Atestat documentar (1341).

VÂRTÉJ (< bg.) s.n. **1.** Zonă din masa unui fluid în care acesta are o mişcare de rotaţie; bulboană, vâltoare, turbion. ✦ Vânt puternic care se învârteşte cu viteză în loc, făcând să zboare obiecte uşoare (praf, hârtii etc.). **2.** Învârtire, rotire (ameţitoare). ✦ Fig. Buimăceală, ameţeală, zăpăceală. **3.** Loc în creştetul capului sau pe pielea animalelor de unde părul porneşte în toate direcţiile.

VÂRTÉLNIŢĂ (cf. bg. *vărtelka*) s.f. **1.** Maşină de lucru servind la înfăşurarea în suluri sau în colaci a benzilor ori a sârmelor metalice. **2.** Depănătoare.

VÂRTEŞCOIU, com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 3 537 loc. (2008). Viticultură. Aici au fost descoperite o importantă aşezare şi o necropolă carpică (sec. 2-3).

VÂRTOAPE, com. în jud. Teleorman, pe Râu Câinelui; 3 019 loc. (2008).

VÂRTOP 1. **Gheţarul de la ~,** peşteră în S m-ţilor Bihor, în arealul satului Casa de Piatră, din com. Argieşeni. Lungimea galeriilor, 300 m. Monument al naturii (din 1957), apoi rezervaţie naturală speologică (din 1969), inclusă în Parcul natural M-ţii Apuseni. **2.** Com. în jud. Dolj, pe râul Boboia; 1 625 loc. (2008).

VÂRTÓS, -OÁSĂ (lat. **virtuosus*) adj., adv. **1.** Adj. Viguros, vânjos, robust. ✦ (Adverbial) Cu putere, tare, zdravăn; mult. **2.** Adv. (La comparativ) Mai ales, mai cu seamă. **3.** Adj. Dens, compact, tare, dur.

VÂRVORU DE JOS, com. în jud. Dolj, pe râul Terpeziţa; 2 986 loc. (2008). Biserica Schitului Ciutura (1654–1658).

VÂSC (lat. *viscum*) s.n. Plantă semiparazită pe arbori, cu frunze opuse, pieloase, persistente, verzui şi fructe bace globuloase, albe. Este o plantă medicinală cu acţiune hipotensivă şi cardiotonică *(Viscum album).* ✧ *V. de stejar* = plantă semiparazită pe stejar, cu frunze verzi căzătoare şi cu fructe, bace globuloase, galbene *(Loranthus europaeus).*

VÂSCOZITÁTE (VISCOZITÁTE) (< fr.) s.f. Proprietate a fluidelor de a opune rezistenţă (la curgere), datorită frecării interioare, când straturile lor adiacente se deplasează unele faţă de altele. ✧ *V. dinamică* = mărime egală cu raportul dintre rezistenţa la deplasare întâmpinată de un fluid pe o arie egală cu unitatea şi gradientul vitezei într-o direcţie normală pe cea a deplasării; are unitatea de măsură *poise. V. cinematică* = mărime egală cu raportul dintre v. dinamică a unui fluid şi densitatea lui; are unitatea de măsură *stokes. V. electrică* (sau *magnetică*) = fenomenul de rămânere în urmă a variaţiei polarizaţiei electrice a unui dielectric (sau magnetizaţiei unui material magnetizabil) faţă de variaţia intensităţii câmpului electric (sau magnetic) inductor.

VÂSLĂ (< sl.) s.f. Fiecare dintre lopeţile sprijinite pe bordajul unei ambarcaţii (în furcheţi sau strapazani) manevrate de vâslaşi.

VEAC (< sl.) s.n. **1.** Secol. **2.** Interval mare de timp, epocă; *p. ext.* vreme îndelungată. ✧ *V. de aur* = perioadă istorică de înflorire a vieţii materiale şi culturale. ✦ (La pl., în forma „veci") Veşnicie, eternitate.

VEATKA, râu în Rusia, afl. dr. al râului Kama; 1 314 km. Izv. din m-ţii Ural.

VEBLEN, Thorstein Bunde (1857–1929), economist şi sociolog american. Analizează contradicţia dintre activitatea productivă şi speculaţiile marii finanţe („Teoria clasei avute", „Teoria întreprinderii economice").

VÉCE (< rus.) Organ suprem al puterii din Rusia (sec. 10–15) şi fosta Iugoslavie.

VECÉRNIE (< sl.) s.f. **1.** Slujbă religioasă care se face spre seară, în ajunul sau în ziua unei sărbători. **2.** Chindie **(1).**

VECERNIILE SICILIENE, denumirea răscoalei populaţiei din Palermo împotriva stăpânirii franceze din Sicilia (mart. 1282), încheiată cu masacrarea stăpânitorilor. Numele vine de la slujba bisericească de seară („vecernie") la începerea căreia a izbucnit răscoala.

VÉCHI, VÉCHE (lat. pop. *veclus-* [= *vetulus*]) adj. **1.** Care există de multă vreme, care durează de mult timp, care este din vremuri trecute. ✧ *Lumea v.* = nume dat Europei, Asiei şi Africii, considerate în raport cu America (Lumea nouă). **2.** (Despre haine, obiecte etc.) Care a fost folosit multă vreme; uzat, tocit. **3.** (Substantivat, n.) Ceea ce este depăşit, perimat, pe cale de dispariţie.

VECHII CATOLICI, membrii bisericii formate în urma conciliului Vatican I prin unirea bisericii janseniste de la Utrecht cu un grup de biserici şi episcopi romano-catolici din Germania, Elveţia, Austria, condus de teologul I. von Döllinger, ca reacţie împotriva dogmei despre infailibilitatea papei. V.c. au pus accentul pe caracterul naţional, pe principiul conducerii sinodale şi drepturile laicilor. Sunt deschişi dialogului cu Bisericile răsăritene.

VECHÍL (< tc.) s.m. Persoană care supraveghea şi conducea munca pe o moşie; vătaf, administrator.

VECHÍME s.f. **1.** Faptul de a fi vechi, de a dăinui de multă vreme; însuşirea, calitatea, starea a ceea ce este vechi. **2.** Timpuri îndepărtate, antice.

VECHIUL TESTAMENT, prima parte a Bibliei, întocmită în sec. 13–2 î.Hr. Recunoscută şi de mozaici şi de creştini. „Cărţile" ei sunt dispuse în trei diviziuni: *Pentateuhul* (*Tora* sau *Legea* în iudaism), *Profeţii* şi *Hagiografele.* Alături de aceste texte „canonice", mai cuprinde *Apocrifele* (scrieri necanonice), preluate de creştinism după o versiune redactată la Alexandria.

VECÍE s.f. Eternitate, veşnicie.

VECÍN, -Ă (lat. *vicinus, -ina*) adj., subst. **I. 1.** Adj. Care este situat alături, aproape. **2.** S.m. şi f. Persoană care locuieşte sau se află alături ori în apropiere de cineva sau ceva. **II.** S.m. (În Ev. Med. în Moldova) Ţăran dependent de stăpânul feudal; rumân, iobag.

VECINĂTÁTE (lat. *vicinitatem*) s.f. **I. 1.** Starea, situaţia de vecin **(I)**; raportul dintre vecini. **2.** Loc situat alături, în apropiere de cineva sau de ceva. ✧ (MAT.) *Vecinătatea unui punct dintr-un spațiu topologic* = orice submulțime a spațiului conținând o mulțime deschisă căreia îi aparține punctul respectiv. 3. Persoane care sunt sau locuiesc alături, în apropiere. **II.** Vecinie.

VECINÍE (< *vecin*) s.f. (În Ev. Med. în Moldova) Denumire a condiției de dependență personală a țăranilor; desființată în 1749. Sin. *vecinătate* **(II).**

VÉCTOR (< fr. {i}; {s} lat. *vector* „purtător") s.m. **1.** (MAT., FIZ.) Mărime pentru a cărei caracterizare trebuie indicate următoarele elemente: valoarea numerică și unitatea de măsură, direcția și sensul după care acționează, punctul de aplicație (ex. forța, viteza etc.); **v.** se reprezintă grafic prin săgeți. ✧ *V. unitar* = versor. **2.** (MED:) Organism care transmite germeni patogeni de la un animal la altul, de la om la om sau de la animale la om.

VECTORIÁL, -Ă (< fr. {i}) adj. Care are caracter de vector, privitor la vector, caracterizat prin vectori. ✧ *Calcul v.* = capitol al matematicii care se ocupă cu studiul proprietăților vectorilor și al aplicațiilor lor. *Mărime v.* = mărime fizică care are caracteristicile unui vector.

VEDĀNTA (cuv. sanscrit „desăvârșirea Vedelor") subst. Mișcare filozofico-religioasă indiană având ca sursă de bază Upanișadele, iar ca principali reprezentanți pe Bādarāyana, Shānkāra, Rāmānuja, Wallabha. **V.** susține un monism absolut, unitatea dintre Brahman și Atman, ideea de karma și transmigrarea sufletului.

VÉDDA (< fr.) s.m. Populație negridă din ins. Sri Lanka, de limbă singaleză.

VEDE (sanscr. *veda* „cunoaștere, știință"), cele mai vechi scrieri sacre indiene. Întocmite aprox. în milen. 3–1 î.Hr., cuprind patru cărți: *Rig-Veda* (veda imnurilor de laudă adresate zeilor), *Sama-Veda* (veda cântecelor de ritual), *Voadjur-Veda* (veda formulelor de sacrificii) și, mai nouă, *Atharva-Veda* (veda descântecelor și formulelor magice). Conform tradiției, sunt considerate opere necreate, existând dintotdeauna și dobândite prin revelație, fiind auzite în vechime de câțiva înțelepți primordiali care le-au transmis posterității.

VEDEA 1. Râu, afl. stg. al Dunării în aval de Zimnicea; 215 km. Izv. din piemontul Cotmeana, drenează C. Găvanu-Burdea și C. Burnazulul. Afl. pr.: Teleormanul. Seacă în perioadele secetoase. **2.** Com. în jud. Argeș, în SE Platformei Cotmeana; 3 987 loc. (2008). Expl. de petrol (Vața). **3.** Com. în jud. Giurgiu, pe Dunăre; 2 979 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Teleorman, pe râul Burdea; 3 007 loc. (2008). Biserica mănăstirii Drăgănești (1647), ctitorie a lui Matei Basarab.

VEDEÁ (lat. *videre*) vb. II **1.** Tranz. (Și absol.) A percepe cu ajutorul văzului. **2.** Tranz. A fi martor, spectator al unei întâmplări, a fi de față. **3.** Tranz. A se convinge de ceva examinând cu privirea sau cu mintea; a cunoaște. ✦ A-și da seama; a remarca, a constata. **4.** Refl. A ajunge, a se găsi într-o anumită situație. **5.** Tranz. și refl. recipr. A întâlni pe cineva sau a se întâlni cu cineva. **6.** Intranz. (Mai ales la imperativ) A se ocupa de cineva sau de ceva. 7. Tranz. A căpăta, a se alege cu ceva de la cineva. **8.** Tranz. A înțelege, a pricepe; a-și imagina. 9. Refl. impers. A se arăta; a părea.

VEDÉNIE (< sl.) s.f. Arătare înșelătoare; halucinație, fantomă, nălucă.

VEDÉRE s.f. **I. 1.** Faptul de a vedea; percepere cu simțul văzului. **2.** (Pop.) Întâlnire între două persoane pusă la cale pentru mijlocirea unei căsătorii. **3.** Văz; ochi. **4.** Aspect fizic; chip. **5.** Peisaj. ✦ Fotografie care reprezintă un peisaj; carte poștală ilustrată. **II.** (La pl.) Părere, idee, concepție; convingere.

VEDÉTĂ (< fr.) s.f. **1.** Artist de (mare) renume. 2. Navă mică de luptă, de fluviu sau de mare, cu rază mică de acțiune.

VÉDIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la „Vede", care aparține „Vedelor". ✧ *Religia v.* = religie antică indiană, anterioară brahmanismului, bazată pe „Vede".

VEDOVA, Emilio (1919-2006), pictor italian. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai artei informale italiene. Din 1952 face parte din „Grupul celor opt", promovând un expresionism abstract de mare forță gestuală („Blocaj").

Lope (Felix) de Vega (Carpio)

VEGA, una dintre cele mai strălucitoare stele din emisfera boreală situată în constelația Lira, la c. 26 ani-lumină de Soare. Are mărimea 0,1 și o culoare albăstruie. Nume populare: *Regina Stelelor, Luceafărul cel Mare.*

VEGA (CARPIO), Lope (Félix) de ~ (1562-1635), scriitor spaniol. Creatorul teatrului național. Spirit renascentist, s-a manifestat în toate genurile literare. Precursor al romantismului. Opera sa dramatică (c. 2 200 piese de teatru), de mare diversitate tematică (comedii și drame de moravuri, istorice, de capă și spadă, social-politice, religioase), reflectă imaginea unei Spanii plină de contraste: aristocratică și populară, galantă și picarescă, sentimentală și lucidă, tragică și comică, rațională și mistică („Câinele grădinarului", „Fata cu urciorul", „Fântâna turmelor").

VEGETÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** (Despre plante) A trăi. **2.** Fig. (Despre oameni) A duce o viață obscură, lipsită de activitate, de perspective.

VEGETÁL, -Ă (< fr.) adj. **1.** De plante, propriu plantelor, de natura plantelor. ✦ (Subst. f.) Plantă. **2.** Extras din plante. ✧ *Cărbune v.* = pulbere neagră obținută din pulverizarea cărbunelui de lemn, folosită în medicină.

VEGETARIÁN, -Ă (< fr.) adj. (Despre alimentație, dietă etc.) Care se bazează numai pe produse vegetale. Se asociază frecvent cu consumul de lactate, realizându-se un regim lacto-**v.** ✦ (Substantivat) Persoană care adoptă sau susține alimentația **v.**

VEGETATÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** (BOT.) Care se referă la organe sau părți ale plantelor, cu excepția organelor de reproducere sexuată. ✧ *Înmulțire v.* = înmulțire asexuată, prin rizomi, bulbi, butași etc., nu prin semințe. **2.** (MED.) *Sistem nervos v.* = sistem nervos alcătuit din sistemul nervos simpatic și cel parasimpatic și care inervează organele interne.

VEGETÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** (BOT.) Totalitatea comunităților de plante dintr-un terit. sau de un anumit tip (ex. **v.** lemnoasă, **v.** saxicolă). ✦ Creștere, dezvoltare și întreținere a vieții unei plante. **2.** (MED.) Mică excrescență patologică, localizată în piele, pe o mucoasă sau într-un organ. *V. adenoide* = hipertrofie cronică a amigdalelor situate în dreptul foselor nazale.

VÉGHE s.f. **1.** Stare a unei ființe care este trează; trezie, nesomn. ✦ Priveghi. **2.** Ocrotire, pază.

VEGHEÁ (lat. *vigilare*) vb. I **1.** Intranz. A sta treaz noaptea, a nu dormi. **2.** Tranz. A sta de pază la căpătâiul unui bolnav. **3.** Tranz. A sta de strajă; a păzi. ✦ A supraveghea, a controla o activitate.

VEHEMÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. Violență; impetuozitate.

VEHÍCUL (< fr., lat.) s.n. Sistem tehnic, cu sau fără autopropulsie, destinat deplasării pe o cale de comunicație terestră, subterană, acvatică, cosmică, aeriană.

VEHICULÁ (< fr.) vb. I tranz. A face să circule; a transmite, a răspândi (informații, idei etc.).

VEII, oraș antic în Etruria. Important centru al civilizației etrusce. Cucerit de romani în 396 î.Hr.

VEIÓZĂ (< fr.) s.f. Lampă mică de masă, cu abajur.

VEKSLER, Vladimir Iosifovici (1907-1966), fizician rus. Studii și cercetări în domeniul fizicii nucleare, al razelor X și cosmice și în teoria acceleratoarelor de particule (sincrofazotronul).

VEL (< sl.) adj., invar. (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova, precedând un titlu sau un rang boieresc) Mare (ex. velspătar).

VELA, com. în jud. Dolj, pe interfluviul Desnățui-Terpezița; 2 087 loc. (2008). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1737).

VELA, Vincenzo (1822-1891), sculptor italian. Creație realistă de inspirație romantică („Rugăciunea de dimineață"). Monumente comemorative și funerare la Torino („Napoleon muribund") .

VELÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. (Consoană) care se produce în partea posterioară a cavității bucale, prin atingerea sau prin apropierea rădăcinii limbii de vălul palatin; gutural.

VELASCO ALVARADO, Juan (1910-1977), general și om politic peruvian. Președinte al Republicii Perú (1968-1975).

VELASCO IBARRA, José Maria (1893-1979), om politic ecuadorian. Președinte al Republicii Ecuador (1934-1935, 1944-1947, 1952-1956, 1960-1961 și 1968-1972).

VELATÚRĂ (< it.) s.f. Sistemul velelor unei nave, care servesc la deplasarea acesteia sub acțiunea vântului.

VELÁZQUEZ (VELÁSQUEZ), Diego Rodriguez de ~ Silva y (1599-1660, n. Sevilla), pictor spaniol. Primele sale opere, realizate la Sevilla, ating o impresionantă coerență stilistică („Vânzătorul de apă"). În 1623 devine pictorul de curte al regelui Filip al IV-lea și execută numeroase portrete ale regelui și ale familiei acestuia. Influențat de călătoriile în Italia (1629-1631 și 1649-1651), ajunge la suprema maturitate, caracterizată prin sensibilitate cromatică și darul de a descoperi dimensiunea poetică a realității („Peisaj la villa Medici", „Inocențiu al X-lea", „Țesătoarele", „Las Meninas").

VELÁZQUEZ (DE CUÉLLAR), Diego ~ (c. 1460-c. 1524), conchistador spaniol. L-a însoțit pe Columb, ajungând în 1493 în Haiti. A cucerit Cuba (1511), devenind guvernator al acesteia (1511-1522). A inițiat și a organizat expedițiile conduse de Córdoba (1517), Grijalva (1518) și Cortés (1519).

VÉLĂ (< it.) s.f. Pânză folosită pentru a asigura deplasarea unei nave sub acțiunea curenților de aer. Este alcătuită din mai multe fâșii cusute între ele și este legată de o vergă cu o parâmă. ✦ (La pl.) Sport sau agrement care se practică pe ambarcații cu pânze, folosind vântul ca mijloc de propulsie.

VELEA, Nicolae (1936-1987, n. Tigveni, jud. Argeș), prozator român. Povestiri și nuvele de rafinament stilistic și virtuozitate a ironiei privind schimbările petrecute în universul rural („Paznic la armonii", „Zbor jos").

VELEITÁTE (< fr., lat. m) s.f. Pretenție, dorință, ambiție (nejustificată).

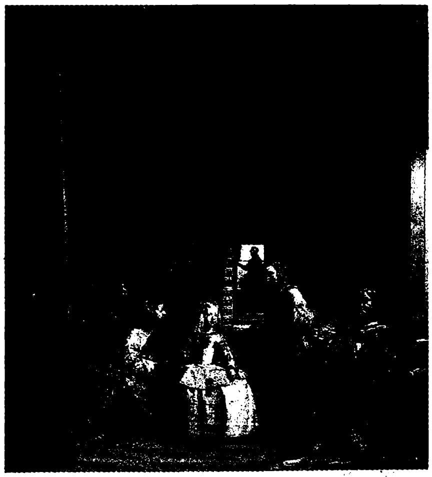

Velasquez: „Tinere domnișoare de companie"

VELESCU, Ștefan (1838-1899, n. Craiova), actor român. Elev al lui Millo și Pascaly. Profesor la Conservatorul din București. Adept al interpretării firești, realiste („Hernani" de V. Hugo, „Don Carlos" de Schiller).

VÉLÉZ DE GUEVARA, Luis (1579-1644), scriitor spaniol. Romanul satiric („Diavolul șchiop"), tragedii („A domni după moarte"); comedii („Credința disperată").

VELICAN, Vasile (1904-1984, n. Hărman, jud. Brașov), agronom român. M. coresp. al Acad. (1963). A creat numeroase soiuri de plante agricole și a elaborat noi metode de cultură („Fitotehnica").

VELIÉR (< it.) s.n. Navă cu vele, uneori dotată cu motor auxiliar folosit pentru manevre în port.

VELICÓRUS (< rus.) s.m. și f. Persoană care face parte din ramura cea mai numeroasă a poporului rus.

VELIKO TĂRNOVO, oraș în N Bulgariei, pe râul Iantra; 66,9 mii loc. (2001). Ind. alim., textilă, constr. de aparataj electrotehnic. Monumente arhitectonice; cetate întărită (sec. 12-14), ruine de biserici, palate întărite, biserici (sec. 12-13). Cap. (între 1186 și 1393) a celui de-al doilea țarat. Cucerit și distrus de turci în 1393, a fost reconstruit între 1598 și 1688. Centrul unor importante răscoale antiotomane. Aici, în 16/28 apr. 1879, Adunarea Constituantă a Bulgariei a adoptat o constituție rămasă în vigoare până în 1947. S-a mai numit și *Târnovo.*

VELÍN, -Ă (< fr.) adj. (Despre hârtie, carton etc.) Neted și rezistent, datorită unui proces de fabricație special.

VELINI, Anton (1817-1873), pedagog român. Primul profesor de pedagogie la Școala normală „V. Lupu" din Iași. Autorul unui „Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii școalelor primare" (1860).

VELÍNȚĂ (< ngr.) s.f. Țesătură țărănească groasă de lână albă vărgată, sau aleasă în diferite culori; este folosită ca pătură, cuvertură, covor.

VELNIȘ (< ucr.) Specie de ulm din reg. de câmpie și de deal, înalt până la 35 m *(Ulmus laevis);* vânj.

VELÍT (< *vel*) adj. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Care era de rangul întâi în ierarhia boierilor; mare.

VELOCIPÉD (< fr.; {s} lat. *velox* „iute" + *pes. pedis* „picior") s.n. Vehicul cu două roți inegale, precursor al bicicletei.

VELODRÓM (< fr.; {s} lat. *velox* „iute" + gr. *domos* „loc de alergare") s.n. Pistă circulară și înclinată pe care se organizează curse cicliste.

VELÚR (< fr.) s.n. **1.** Stofă de calitate superioară cu aspect catifelat. 2. Piele de taurine tinere tăbăcită, șlefuită pe partea cărnoasă și scămoșată fin pe partea opusă; se folosește la confecționarea încălțămintei fine.

VENÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este în stare să facă orice pentru bani, lipsit de scrupule; imoral, corupt.

VÉNĂ (< lat. *vena*) s.f. Vas sangvin în circulația de întoarcere, cu dimensiuni crescânde spre cord, prezentând în regiunea membrelor inferioare valve, care împiedică reîntoarcerea spre periferie a sângelui; vână **(1).** Prin **v.** circulă sânge încărcat cu dioxid de carbon, cu excepția **v.** pulmonare (prin care curge sânge oxigenat de la plămân la inimă). ✧ *V. cavă* v. *cav. V. portă* = **v.** scurtă și groasă care transportă sângele de la intestine în ficat.

VENCESLAV v. Václav.

VENCOV, Ștefan (1899-1955, n. Buzău), fizician român. M. coresp. al Acad. (1948). Studii și lucrări de fizica corpului solid, optică și spectroscopie (descărcări electrice în gaze, luminescență, spectre de absorbție).

VENDÉTĂ (< it.) s.f. Cutumă justițiară frecventă în trecut în Corsica și S Italiei, potrivit căreia o stare de inimiciție provocată de o ofensă sau de un omor se extindea asupra rudelor victimei, care își asumau obligația de a o răzbuna; *p. ext.* sete de răzbunare, ură.

VENDÔME, Piața ~, piață construită la Paris (1699), după planurile lui J.H.-Mansart. Denumită inițial piața Ludovic cel Mare, avea în mijloc statuia ecvestră a lui Ludovic XIV (de Girardon), a primit actuala denumire în 1799, când statuia a fost înlocuită cu coloana **V.** (imitație după Columna lui Traian), comemorând victoria de la *Austerlitz.*

VENDÔME 1. César de Bourbon, duce de Fi (1594-1665), general francez. Fiul natural al regelui Henric IV. A comandat armata regală (în 1653) împotriva Frondei, recucerind orașele Libourne și Bordeaux. **2. Louis Joseph, duce de** (1654-1712), general francez. Nepotul lui **V. (1).** S-a remarcat în Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei (1701-1714). A înfrânt armata austriacă la Villaviciosa (1710).

VENERÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) **1.** Care inspiră venerație. **2.** (La catolici) Titlu dat unui candidat la beatificare și canonizare (înainte de a deveni „fericit" și apoi „sfânt").

VENERÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Respect pios pentru cineva sau ceva; stimă profundă pentru o ființă. ✦ Respect, adorare a lucrurilor considerate sfinte.

VENÉRIC, -Ă (< germ.) adj. (Despre boli) Care afectează organele sexuale, care se transmite prin contact sexual.

VENEROLOGÍE (< fr. {i}; {s} germ. *venerisch* „veneric" și gr. *logos* „studiu") s.f. Ramură a medicinii care studiază patologia și tratamentul bolilor venerice.

VENETÍC¹, -Ă (< ngr.) s.m. și f. (Adesea peior.) Persoană venită din altă parte, considerată străină de locul unde trăiește la un moment dat.

VENETÍC² (< ngr.) s.m. Monedă venețiană de aur, care a circulat și pe terit. României până în sec. 19.

VENETO, reg. în NE Italiei, la M. Adriatică; 18,4 mii km²; 4,5 mil. loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Veneția.*

VENEȚIA (VENEZIA), oraș în NE Italiei, centrul ad-tiv al reg. Veneto, port situat pe 188 ins. din laguna **V.** a M. Adriatice; 270,1 mii loc. (2001). Vechi centru comercial. Marochinărie, bijuterii, porțelanuri și obiecte de artă, sticlărie de artă (Murano). Șantiere navale. Rafinarea petrolului; siderurgie; ind. electrotehnică, textilă și alim. Universitate (1469). Monumente: bazilica San Marco (sec. 9-11), Palatul Dogilor (sec. 14-15), bisericile San Giovanni e Paolo (sec. 13-15), San Giorgio Maggiore (sec. 16-17), Santa Maria della Salute (sec. 17), palate gotice (Foscari, Ca'd'Oro, sec. 15) și renascentiste (Vendramin-Calergi, sec. 16), poduri (Rialto, „Podul suspinelor", sec. 16). Muzee. Biblioteca San Marco. Academie de arte. Expoziție bienală de artă. Festival anual al filmului și bienală de muzică. Întemeiat în sec. 5, s-a aflat sub suzeranitatea nominală a Imp. Bizantin. Important centru meșteșugăresc și comercial (din sec. 11), **V.** a împărțit, împreună cu rivala sa Genova, hegemonia în bazinul oriental al M. Mediterane. A avut un rol important în cucerirea Constantinopolului (1204) de către cruciați, luând în stăpânire însemnate terit. care aparținuseră Imp. Bizantin. Prin înfrângerea definitivă a Genovei (1381) și prin achizițiile continentale din prima jumătate a sec. 15 (Bassano, Vicenzo, Verona, Padova, Friuli, Brescia, Bergamo, Ravenna ș.a.), **V.** atinge apogeul puterii și expansiunii teritoriale. Din a doua jum. a sec. 15, **V.** pierde progresiv pozițiile sale, ca urmare a expansiunii Imp. Otoman. Republică aristocratică, condusă de un doge (din 697) și de Marele Consiliu (din sec. 12), din care s-a desprins în sec. 13 un organ executiv, Micul Consiliu (Consiliul celor 40). O dată cu expansiunea Imp. Otoman, cu care a purtat numeroase războaie, precum și cu mutarea axei comerciale a lumii din Mediterana spre țărmurile Atlanticului, **V.** începe să decadă. A întreținut legături comerciale, politice și culturale cu Țările Române. Stăpânită de Habsburgi (1797-1805 și 1815-1866), de Franța (1805-1814), **V.** s-a proclamat republică în mart. 1848, rezistând eroic până în aug. 1849 asediului trupelor austriece. În 1866 a intrat în componența regatului Italiei.

VENÉȚI (< fr., lat.) s.m. pl. (În Antic.) **1.** Populație indoeuropeană stabilită în NE Pen. Italice, supusă de romani în anul 183 î.Hr. **2.** Triburi celtice de navigatori temerari din Armoricum (Bretania). **3.** Triburi slave menționate în sec. 6-7; au constituit nucleul grupului slavilor de apus (poloni, cehi, slovaci).

VENEȚIANOV, Aleksei Gavrilovici (1780-1847), pictor, desenator și gravor rus. Interpret al vieții câmpenești într-o manieră realist poetizată („Vara", „La arat", „Țărăncuța cu vițelul"). Gravuri satirice împotriva armatelor franceze (1812).

VENEZUELA, Republica Bolivariană ~, stat în N Americii de Sud; 916 445 km²; 25 017 000 loc.(2004). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (romano-catolici 89,5%, protestanți 2%, alți creștini 1,4%), alte credințe 4,9%, atei 2,2%. Cap.: *Caracas.* Orașe pr.: Maracaibo, Valencia, Barquisimeto, Ciudad Guayana, Petare, Maracay. Împărțit în 23 state, un district federal (al Capitalei) și un terit. federal dependent. *Relief:* un sector al m-ților Anzi (cu Pico Bolívar, 5 007 m) în V și în N, partea de NV a pod. Guyanelor în S și – între ele – întinsa câmpie drenată de fl. Orinoco numită Llanos. *Clima* tropicală. *Rețeaua hidrografică* este dominată de Orinoco, care formează la vărsarea în Oc. Atlantic o imensă deltă. Cel mai important lac este laguna Maracaibo. Pădurile tropicale ocupă și în prezent o mare parte a terit. iar reg. litorală joasă are ca vegetație specifică mangrovele. Savana, cu ierburile sale înalte („llanos") se întâlnește în C. Orinoco. Resurse de subsol: petrol (unul din marii exportatori mondiali în domeniu), gaze naturale, huilă, bauxită, minereu de fier, aur și diamante. Hidrocentrala Raul Leoni/Guri (10 000 MW, putere instalată finală) una din cele mai mari din lume. *Economie:* ind. aluminiului, metalurgia feroasă, petrochimia și rafinarea petrolului, ind. textilă, confecții, pielărie și încălțăminte, alimentară. Se cresc: bovine, porcine, ovine, caprine. Se cultivă: trestie de zahăr, bananieri, ananas, portocale, lămâi, papaya, porumb, orez, cocotieri, pepeni verzi, tomate, cafea, mango, avocado, cacao, manioc. Pescuit. Moneda: 1 Bolívar = 100 Céntimos. Turism: stațiuni de cură heliomarină; obiective naturale (inclusiv cascada Angel, cea mai înaltă de pe glob). – *Istoric.* Locuit în epoca precolumbiană de numeroase triburi amerindiene (arawak, guajiro, caribi, cuisca ș.a.), terit. **V.** este descoperit, la 5 aug. 1498, de Cristofor Columb și explorat de Alonso de Hojeda, care îl numește „Mica Veneție". Dependent inițial de Audencia din Santo-Domingo, inclus apoi în Viceregatul Perú (1546) și Noua Granada (1739), terit. **V.** formează, din 1777, Căpitănia Generală Venezuela. În 1810 **V.** devine unul dintre principalele nuclee ale războiului de eliberare a coloniilor spaniole din America de Sud. La 5 iul. 1811, Francesco Miranda proclamă independența **V.** și, după lupte înverșunate, Simón Bolívar proclamă, la 17 dec. 1819, Republica Federativă Marea Columbie, care cuprinde **V.**, Noua Granada și, din 1822, Ecuadorul. În urma destrămării acestei federații, **V.** devine, în 1830, republică de sine stătătoare. Istoria **V.** este, până la începutul sec. 20, un șir neîntrerupt de războaie civile între liberali și conservatori sau de dictaturi militare. Potrivit Constituției din 28 mart. 1864, țara a purtat denumirea de Statele Unite ale **V.** (până în 1953). În timpul dictaturii gen. Juan Vicente Gómez (1908-1935), **V.** cunoaște o primă epocă de stabilitate internă. În perioada

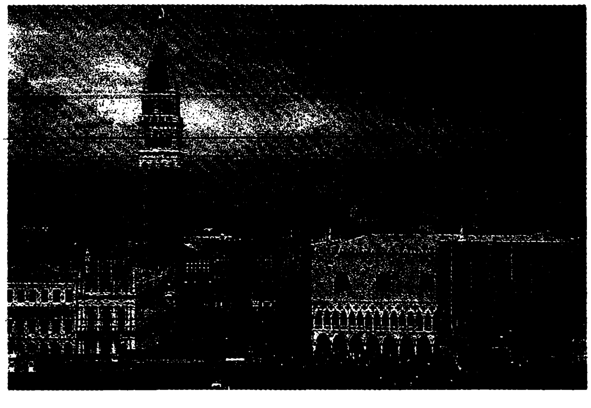

Veneția
Palatul Dogilor. Campanila bazilicii San Marco

reşedinţiei lui Rómulo Betancourt (1945-1948) şi apoi lupă înlăturarea regimului dictatorial al gen. Pérez iménez (1953-1958), se adoptă numeroase reforme în lomeniul social. Membru al O.N.U. (1945). Din 1958, ţara unoaşte o remarcabilă stabilitate constituţională; în impul preşedinţilor Rómulo Betancourt (1959- 1964), aúl Leoni (1964-1969), Rafael Caldera (1969-1974) şi arlos Andrés Pérez Rodriguez (1974-1979) **V.** desfăşoară politică tot mai hotărâtă de apărare a intereselor conomice naţionale; la 1 ian. 1975, sunt naţionalizate ninele de fier, iar la 29 aug. 1975 Congresul Naţional otează legea privind naţionalizarea întregii ind. etroliere a ţării (în vigoare de la 1 ian. 1976). Din 1980, miracolul venezuelean" cedează locul unei prelungite rize economice şi sociale. Într-unul din principalele tate producătoare de ţiţei din lume, 80% din populaţie ajuns să trăiască în sărăcie, 40% cu un venit chiar sub ninimumul necesar existenţei. Tensiunile sociale îşi ăsesc expresia, în 1992, în două tentative de lovitură de tat militară, ambele eşuate în urma intervenţiei forţelor rmate loiale guvernului. Preşedintele Carlos Andreas érez este suspendat la 21 mai 1993 din funcţie, sub nvinuirea de corupţie, judecat şi condamnat, în 1996, entru deturnare de fonduri. În alegerile prezidenţiale lin 6 dec. 1998, Hugo Chávez Frías (n. 1954), militar de arieră (conducător al puciului din 4 febr. 1992, după al ărui eşec petrece doi ani în închisoare), obţine victoria, e baza unei platforme de stânga, populiste. Inundaţiile i alunecările de teren din dec. 1999 din reg. de coastă le **V.**, soldate cu c. 20 000 de morţi, sunt considerate cel nai mare dezastru natural din istoria **V.** Printr-un eferendum (15 dec. 1999) se aprobă o nouă Constituţie, are prevede prelungirea mandatului preşedintelui de 5 la 6 ani şi posibilitatea realegerii pentru încă un nou nandat, parlament unicameral şi un control sporit al tatului în economie. După victoria în alegerile parlanentare şi prezidenţiale din iul. 2000, H. Chávez Frías, rientat statornic spre stânga, efectuează, în aug. 2000, izite într-o serie de state membre ale O.P.E.C.: Iran, Libia i Iraq (primul şef de stat care vizitează această ţară după ăzboiul din Golf din 1991). Republică prezidenţială.

ENÍ (lat. *venire*) vb. IV intranz. **1.** A se deplasa, a se propia de un anumit loc. **2.** A sosi, a ajunge undeva. . A vizita pe cineva, a trece pe la cineva. ✦ A apărea, se ivi. **4.** A urma, după cineva sau ceva; a succeda (în rad, în rang, într-o ierarhie etc.). **5.** A-şi avea obârşia, a eriva, a proveni din... **6.** A se întoarce la locul de unde plecat sau unde este aşteptat. **7.** A ajunge până la... **8.** A ajunge într-o anumită situaţie, poziţie, stare etc. **9.** (Despre evenimente, întâmplări etc.) A se produce, a avea loc. **10.** A fi cuprins, stăpânit de un gând, de o senzaţie, de o dorinţă etc., a simţi nevoia să... **11.** (Despre obiecte de îmbrăcăminte) A fi pe măsură, a se potrivi; *p. ext.* a-i şedea bine (sau rău). **12.** (Pop.) A i se cuveni cuiva (ca rezultat al unei împărţeli).

VENÍN (lat. *venenum*) s.n. **1.** Substanţă toxică, secretată de glandele speciale ale unor animale (ex. vipera, scorpionul, viespea) sau produsă de plante (mai ales ciuperci). Are efect neurotoxic, hemolitic sau citotoxic. Unele **v.** sunt folosite la prepararea de medicamente sau seruri antivenin. ✦ Fig. Răutate, invidie, duşmănie. **2.** Pop. Fiere; fig. amărăciune, necaz; furie.

VENING MEINESZ, Felix (1887-1966), geofizician şi geodez olandez. Studii fundamentale privind în special gravimetria în mare, conferind o viziune modernă studiilor despre structura Pământului, bazată pe câmpurile gravitaţionale terestre.

VENÍT¹ s.n. **1.** Ceea ce se obţine din desfăşurarea unei activităţi, din plasarea unei sume de bani etc.; câştig, beneficiu. **2.** (CONT.) *Venituri* (la nivelul întreprinderii) **v.** include atât **v.** din activităţi curente cum sunt vânzări, comisioane, dobânzi, redevenţe şi chirii, cât şi câştigurile din orice alte surse, respectiv sumele rezultate în urma vânzării unor active imobilizate, câştigurile rezultate din reevaluarea titlurilor de plasament şi cele rezultate din creşterea valorii contabile a activelor imobilizate. ✧ *V. net* = **v.** totale minus cheltuielile totale, inclusiv impozitele aferente. (FIN.) *Venituri din investiţii* = **v.** provenite din dividende, dobânzi, câştiguri din transferul titlurilor de valoare şi din operaţiunile de vânzare-cumpărare de valută la termen. (FIN.) *Venituri din activităţi independente* = **v.** comerciale, **v.** din profesiile libere şi **v.** de drepturi de proprietate intelectuală. *Venituri bugetare* = resursele băneşti care se cuvin bugetului de stat, bugetului asigurărilor sociale de stat, bugetelor fondurilor speciale, bugetului trezoreriei statului, bugetelor instituţiilor publice, bugetului fondurilor provenite din credite externe contractate sau garantate de stat şi bugetului fondurilor externe nerambursabile, şi formate din impozite, taxe, contribuţii şi alte vărsăminte. *Venitul naţional* = indicator macroeconomic al rezultatelor activităţii (anuale) reprezentând suma veniturilor încasate de factorii de producţie care participă, direct sau indirect, la producţie. Exprimat în preţuri de piaţă, *v.n.* se calculează prin scăderea consumului de capital fix (amortizarea) din produsul intern brut, la care se adaugă soldul v. altor ţări.

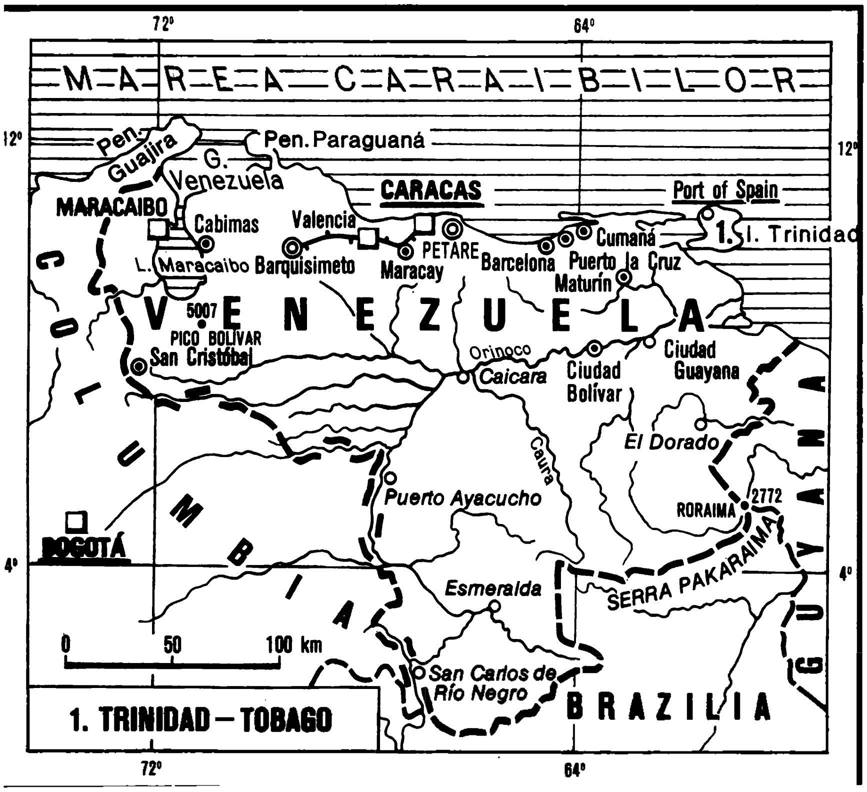

Maria Ventura

VENÍT², -Ă s.m. şi f. *Nou* ~ persoană sosită de curând.

VENIZELOS, Eleutherios (1864-1936), om politic liberal grec. Prim-min. (1910-1915, 1917-1920, ian.-febr. 1924, 1928-1932 şi ian.-mart. 1933). În conflict cu familia regală pentru vederile sale republicane, a fost nevoit să se exileze (1935).

VENN, John (1834-1923), logician britanic. Cunoscut mai ales pentru inventarea metodei de reprezentare grafică (*metoda V.*) constând într-o diagramă formată din două cercuri intersectate („Principiile logicii empirice sau inductive").

VENNBERG, Karl (n. 1910), poet suedez. Reprezentant de seamă al poeziei suedeze contemporane. Opera sa, pesimistă şi critică, are un marcat caracter antitradiţionalist şi antiliric („Torţa de paie", „Poeme în jurul lui zero").

VENTÍL (< germ.) s.n. **1.** Organul obturator al unei valve (3). **2.** Diodă redresoare.

VENTILÁ (< fr., lat.) vb. I. tranz. A deplasa mase de aer sau de gaze, sub diferenţe mici de presiune, de obicei în scopul împrospătării aerului din încăperi.

VENTILATÓR (< fr.) s.n. Aparat sau organ component al unei maşini, folosit pentru deplasarea aerului sau a altor gaze şi constituit, în general, dintr-un rotor cu palete şi o carcasă.

VENTILÁŢIE (< fr., lat.) s.f. Operaţie de înlocuire a aerului viciat dintr-o încăpere, galerie de mină etc. prin introducerea de aer proaspăt. ✦ Sistem sau instalaţie de împrospătare a aerului. ✧ *V. pulmonară* = proces fiziologic prin care se realizează, prin alternarea ritmică a inspiraţiei şi expiraţiei, circulaţia aerului prin căile respiratorii şi plămâni. La omul normal, *v. p.* este de 7-8 l pe minut.

VENTRÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care se referă la partea anterioară (la om) sau inferioară (la animale) a corpului, care aparţine acestor părţi. **2.** (FIZ.) Care aparţine unui ventru, referitor la un ventru.

VENTRÍCUL (< fr., lat.) s.n. Cavitate naturală, de dimensiuni reduse, în interiorul unui organ (inimă, creier, laringe). La mamifere şi la om, inima are două **v.** care primesc sângele din atrii; pompează sângele neoxigenat către plămâni şi pe cel oxigenat în corp.

VENTRILÓC, -Ă (< fr.; {s} lat. *venter* „pântece" + *loqui* „a vorbi") s.m. şi f. Persoană capabilă să vorbească fără a-şi mişca buzele, creând impresia că vorbeşte din pântece.

VÉNTRU (< fr.) s.n. (FIZ.) Punct, linie sau suprafaţă dintr-un câmp de unde staţionare, în care amplitudinea de vibraţie are valoare maximă.

VENTURA, Lino (1919-1987), actor francez de cinema de origine italiană. Interpret complex, realizează în filmele anilor 1950-1980 atât roluri de compoziţie, cât şi de comedie („Un taxi pentru Tobrouk", Al doilea suflu", „Clanul sicilienilor", „Cadavre de lux", „Mizerabilii").

VENTURA, Maria (1886-1954, n. Bucureşti), actriţă română de teatru şi film. Din 1919 a jucat la Comedia Franceză, unde, a interpretat un mare număr de eroine din teatrul universal clasic şi modern (Andromaca, Fedra, Ofelia, Ioana d'Arc). Filme: „Mizerabilii", „Păcatul unui tron".

VENTURI 1. Adolfo V. (1856-1941), istoric de artă italian. Autor al unei vaste „Istorii a artei italiene" de la origini până la sfârşitul sec. 16 (25 vol.). **2. Lionello V.** (1885-1961), istoric de artă italian. Fiul lui **V. (1).** Lucrări consacrate artei italiene din epoca Renaşterii („Giorgione şi giorgionismul", „Critica şi arta lui Leonardo da Vinci") şi picturii franceze moderne („Arhivele impresionismului", „Pictorii moderni"). A publicat şi o „Istorie a criticii de artă".

VENTURI, Giovanni Battista (1746-1822), fizician şi inginer italian. Lucrări de optică şi de hidraulică; a construit şi studiat duzele care-i poartă numele (1797).

VENTURI, Robert (n. 1925), arhitect american. Teoretician al postmodernismului, promovând purismul arhitectural al anilor '30 şi criticând funcţionalismul („Complexitate şi contradicţie în arhitectură"). A construit laboratorul de biologie moleculară de la Universitatea Princeton, Sainsbury Wing la Galeria Naţională din Londra etc.

VENTÚZĂ (< fr.) s.f. **1.** (ZOOL.) Organ în formă de disc cu ajutorul căruia unele animale (ex. unele lipitori, cestode, trematode) se fixează pe suporturi sau pe pradă. **2.** Păhărel de sticlă care se aplică pe piele (după ce s-a rarefiat aerul din el prin căldură) pentru a provoca o mică congestie locală în scop curativ.

VENUS 1. (În mitologia romană) Străveche divinitate a primăverii şi a forţelor vegetale. Asimilată mai târziu cu *Afrodita.* **2.** Planetă a sistemului nostru solar, cel mai strălucitor astru de pe cer, după Soare şi Lună. Diametrul: 12 610 km. Depărtare faţă de Soare, 108,14 mil. km. Rotaţie: c. 30 zile terestre; revoluţie: 224,7 zile terestre. Se roteşte în jurul axei sale în sens retrograd. Posedă o atmosferă densă, în special de dioxid de carbon (c. 90%), azot (sub 5%), oxigen (c. 1%), vapori de apă (sub 1%). Cu ajutorul sondelor spaţiale s-a determinat că temperatura suprafeţei este de 300-500°C, iar presiunea de c. 100 at. Explorarea planetei a început la 27 aug. 1962 cu lansarea staţiei automate americane „Mariner 2". La 12 şi 16 nov. 1965, U.R.S.S. a trimis spre V. o pereche de staţii, „Venus 2", „Venus 3". Staţiile „Venus 9 şi 10", lansate în iun. 1972, au devenit primii sateliţi artificiali ai planetei. Se mai numeşte *Luceafărul* sau *Steaua ciobanului.*

VENUS, staţiune balneoclimaterică la Marea Neagră, la N de Mangalia (de care aparţine administrativ).

VERACINI, Francesco Maria (1690-1750), violonist virtuoz şi compozitor italian. Sonate şi concerte pentru vioară, opere („Roselinda"), cantate.

VERACITÁTE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Caracterul a ceea ce este adevărat, conform cu realitatea; veridicitate.

VERACRUZ Oraş în E Mexicului, port la G. Mexic; 457,3 mii loc. (2000). Ind. aluminiului. Şantiere navale.

VERANCSICS Anton (1504-1573), umanist, prelat şi diplomat ungur, originar din Dalmaţia. Scrierile sale, în care se ocupă îndeosebi de istoria Ungariei (începând din 1490), cuprind informaţii referitoare la români.

VERÁNDĂ (< fr.) s.f. Galerie exterioară (balcon sau terasă), de obicei închisă cu sticlă.

Venus din Milo

Giuseppe Verdi

VERB (< fr., lat.) s.n. **1.** Parte de vorbire care exprimă o acţiune sau o stare şi care se caracterizează printr-o flexiune proprie, numită *conjugare.* **2.** (Livr.; la sg.) Cuvânt, modalitate de exprimare; limbaj.

VERBÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care face sau care se transmite prin viu grai; care caracterizează limba vorbită, vie; oral. **2.** Care se referă la verb, al verbului.

VERBIA (azi sat Recia-Verbia, com. Corlăteni, jud. Botoşani), loc unde s-au desfăşurat, în Ev. Med., două importante lupte: în nov. 1561, Alexandru Lăpuşneanu, trădat de o mare parte din boieri, a fost înfrânt de Despot-Vodă, ajutat de Habsburgi şi poloni; în mai 1600, armata Ţării Româneşti, condusă de Mihai Viteazul, înfrânge resturile forţelor moldo-polone, punând stăpânire pe Moldova.

VERBICIOARA, cultură din Epoca bronzului mijlociu (sec. 16-13 î.Hr.) cu arie largă de răspândire, cuprinzând Banatul, Oltenia şi NV Bulgariei. Denumite astfel după aşezarea eponimă descoperită în satul **V.,** com. Verbiţa (jud. Dolj).

VERBÍNĂ (VERBÉNA) (< lat. *verbena*) s.f. Plantă decorativă anuală, cu flori albe, liliachii sau roşii *(Verbena hybrida).*

VERBIŢA, com. în jud. Dolj, în SE piemontului Bălăciţei; 1 413 loc. (2008). Însemnate descoperiri arheologice din epoca Neoliticului timpuriu (milen. 6-4 î.Hr.).

VERBRUGGEN (VERBRUCCHEN), familie de pictori flamanzi. Cel mai important: **Hendrik Frans V.** (1655-1724). Mobilier bisericesc cu un bogat decor statuar (confesionalele şi stranele de la Grimbergen, amvonul bisericii iezuiţilor din Louvain).

VERCINGETORIX (c. 72-46 î.Hr.), conducător gal. Şeful coaliţiei triburilor de gali răsculaţi (52 î.Hr.) împotriva Romei. Înfrânt de Cezar la Alesia şi silit să capituleze. Executat la Roma după şase ani.

VERCORS (pseud. lui *Jean Bruller*) (n. 1902), scriitor şi grafician francez. Luptător în Rezistenţa franceză. Nuvele („Tăcerea mării") şi romane („Marşul către stea", „Animalele denaturate") de factură umanistă. Creatorul unui procedeu de reproducere a picturilor *(calicromie).*

VERDAGUER I SANTALO, Jacint (1845-1902), poet catalan. Poemul „Atlantida" şi epopeea „Canigu" îmbină legendele locale cu miturile antice şi miracolele creştine.

VÉRDE (lat. *viridem*) s.n., adj. **I.** S.n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între galben şi albastru; este culoarea frunzelor, a ierbii etc. ✧ *V. de Paris* = acetoarsenit de cupru, foarte toxic, folosit ca insecticid şi fungicid, în special în agricultură. **II.** Adj. **1.** Care are culoarea verde **(1).** ✦ Fig. Palid. **2.** (Despre plante sau părţi ale acestora; în opoziţie cu uscat) Cu sevă; viu. ✦ Fig. (Despre oameni) Vânjos, puternic; curajos. ✦ (Şi adv.) Sincer, deschis. ✦ (Despre lemne de foc) Care nu e uscat (fiind tăiat de curând). **3.** (Despre legume şi fructe) Nedezvoltat suficient; necopt. **4.** (Despre piei) Brut, netăbăcit.

VERDEÁŢĂ s.f. **1.** Coloritul verde al vegetaţiei; *concr.* frunze, ierburi etc. **2.** (La pl.) Frunze de legume utilizate în alimentaţie; (la sg.) frunze de pătrunjel, leuştean, mărar etc. **3.** *Verdeaţa-zidurilor* = nume dat algelor verzi din genul *Pleurococcus,* care apar pe stânci, pe ziduri umede şi pe scoarţa arborilor ca un praf fin.

VERDEŢ, Ilie (1925-2001, n. Comăneşti, jud. Bacău), om politic. Comunist. Prim-min. (1979-1983). A întemeiat Partidul Socialist al Muncii, fiind ales în funcţia de preşedinte (1992-2000).

VERDI, Giuseppe (1813-1901), compozitor italian. Unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai teatrului liric („Nabucco", „Rigoletto", „Trubadurul", „Traviata", „Bal mascat", „Don Carlos", „Aida", „Othello", „Falstaff" ş.a.). Carieră de 60 de ani. În căutarea eficacităţii dramatice, solicită vocii efecte de forţă fără precedent, îmbogăţeşte orchestra şi rafinează contribuţia acesteia la discursul muzical. Concizie a libretului, introspecţie psihologică, concentrare asupra portretizării personajelor. Muzică vocal-simfonică („Recviemul").

VERDÍCT (< fr. {i}) s.n. **1.** (DR.; în statele în care juraţii intră în organizarea instanţelor penale) Părere a juraţilor asupra vinovăţiei sau nevinovăţiei acuzatului, pe baza căreia se pronunţă hotărârea de către instanţa penală; *p. ext.* hotărâre dată pe baza acestei păreri. V. *sentinţă.* **2.** Judecată, apreciere (definitivă).

VERDUN Oraş în NE Franţei (Lorena), pe Meuse; 19,6 mii loc. (1999). Catedrală (sec. 11-16), ruine de fortificaţii (sec. 14), cetate întărită în sec. 17, primărie barocă (sec. 18). - **Tratatul de la ~,** înţelegere încheiată în 843 între fiii lui Ludovic cel Pios prin care Imp. Carolingian se împărţea între *Carol cel Pleşuv* (posesiunile de la V de Ron, viitoarea Franţă), *Ludovic Germanicul* (posesiunile la E de Rin, viitoarea Germanie), *Lothar* (reg. dintre Rin şi Meuse, viitoarea Lorenă şi N Italiei). - **Bătălia de la ~** (21 febr.-18 dec. 1916), mare operaţiune militară desfăşurată în timpul Primului Război Mondial, în care armata franceză a oprit puternica presiune a armatei germane pe direcţia Parisului. Una dintre cele mai sângeroase bătălii din istorie în care au pierit c. 350 000 de francezi şi c. 600 000 de germani.

VERDY, Violette (pe numele adevărat *Guillerm Nelly*) (n. 1933), dansatoare franceză. Creatoare a baletului „Lupul". Carieră strălucită la New York City Ballet, directoare de dans la Opera din Paris (1978-1980), director asociat la Boston Ballet (1980-1984).

VERÉSS Andrei (1868-1953), istoric ungur. Preocupări privind istoria Transilvaniei sec. XVI-XVII şi a relaţiilor cu Moldova şi Ţara Românească („Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti", „Bibliografia româno-ungară, 1473-1878").

VEREŞCEAGHIN, Vasili Vasilievici (1842-1904), pictor rus. Compoziţii istorice inspirate din campaniile la care a participat („Apoteoza războiului"). Schiţe etnografice.

VEREŞTI, com. în jud. Suceva, pe râul Suceva; 7 257 loc. (2008).

VERGA, Giovanni (1840-1922), romancier italian. Reprezentant de seamă al *verismului* („Nedda"). Nuvele („Cavaleria rusticană", „Nuvele săteşti") şi romane („Familia Malavoglia" şi „Mastro-don Gesualdo" din ciclul „Învinşii") evocând tragicul cotidian al lumii arhaice a Sudului.

VÉRGĂ (< fr., it.) s.f. Fiecare dintre barele fixe sau mobile care servesc la susţinerea velelor la nave cu vele pătrate.

VERGEÁ (lat. **virgella*) s.f. **1.** Tijă (flexibilă) cu diferite întrebuinţări. **2.** Beţişor introdus în firele de urzeală pentru a le separa şi a le întinde; fuscel.

VERGÉL (< *vergea*) s.n. Obicei calendaristic, integrat ciclului de manifestări tradiţionale de Anul Nou. Cuprindea o serie de rituri pentru prevestirea norocului, a viitorului în anul care urma, dar având profund caracter social, fiind organizat pentru cunoaşterea tineretului din sat, în vederea căsătoriei.

VERGENNES, Charles GRAVIER, conte de ~ (1717-1787), om politic şi diplomat francez. Ambasador în Imp. Otoman, Suedia şi min. de Externe (1774-1787). A susţinut Războiul de eliberare al Coloniilor engleze din America de Nord.

VERGÉNŢĂ (< fr.) s.f. (FIZ.) Mărime caracteristică unui sistem optic centrat, egală cu inversul distanţei focale.

VERGETÚRI (< fr.) s.f. pl. (MED.) Dungi, la început violacee, apoi sidefii, localizate în reg. abdominale sau fesiere; apar din cauza alterării fibrelor elastice ale dermului, întâlnite în sarcină, obezitate, edem etc.

VERGILIU (Publius Vergilius Maro) (70-19 î.Hr.), poet latin. Protejat de împăratul August şi de Mecena. Creaţie dominată de cultul vieţii paşnice în mijlocul naturii şi de un puternic sentiment patriotic. Pastorale

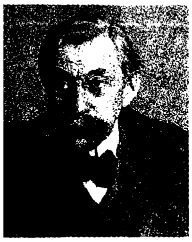
Émile Verhaeren

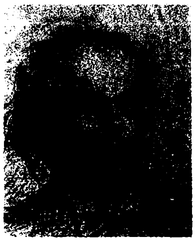
Paul Verlaine

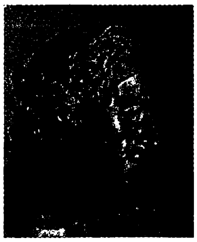
Vergiliu

Jules Verne

ucolicele”), poeme didactice elogiind însuşirile rale legate de muncile agricole („Georgicele”), opeea „Eneida”, capodoperă a Antic. latine, glori-ând vechile virtuţi eroice romane.

RGULEASA, com. în jud. Olt, pe râul Olt; 3 058 loc. 08). Expl. de petrol.

RHAEREN, Émile (1855–1916), poet belgian de limbă nceză. Lirică de inspiraţie naturalistă („Flamandele”) de factură simbolistă („Serile”, „Dezastrul”); ulterior formulă social-vizionară („Câmpiile halucinante”, raşele tentaculare”). Proză, piese de teatru, eseuri embrandt”), amintiri.

RHOIANSK, oraş în Federaţia Rusă, în republica a; 2 mii loc. (2002). Centru comercial (blănuri). i s-a înregistrat una dintre cele mai scăzute peraturi din emisfera nordică a Pământului 9,8°C).

RÍDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Adevărat, real.

RIFICÁ (< fr., lat.) vb. tranz. A examina sau a trola pentru a constata corespondenţa cerinţelor sau mitor date (ex. a controla dacă un calcul a fost bine tuat, dacă un document a fost corect întocmit etc.).

IGÁRIU (< *verigă*) s.m. Arbust înalt până la 3 m, runze alterne şi opuse, eliptice, şi cu flori mici, ui *(Rhamnus cathartica)*; fructele de **v.** au unele zări medicinale.

ÍGĂ (< sl.) s.f. **1.** Piesă (metalică) aproximativ ră, folosită fie individual, articulată la un element xare (ca belciugul), fie cu altele, formând un lanţ. ig. Element de legătură; parte componentă. ITICULT.) *V. de rod* = cuplu format dintr-o coardă d şi un cep, care se lasă la tăierea viţei de vie.

IGHÉTĂ (< ngr.) s.f. Inel de metal (preţios, fără e), purtat ca simbol al logodnei sau al căsătoriei tre logodnici sau de către soţi.

ÍSM (< it., fr.) s.n. Curent literar apărut în Italia la tul sec. 19 sub influenţa realismului şi a naturalismu-ancez. Interesat de reprezentarea în spirit naturalist ror aspectelor realităţii, **v.** continuă însă, prin pre-ia manifestată pentru universul rural şi provincial, laturi ale vechiului realism renascentist. Printre zentanţii **v.** s-au numărat G. Verga, L. Capuana, F. berto, Matilde Serao ş.a. ✦ (MUZ.) Curent apărut aţia de operă de la sfârşitul sec. 19, caracterizat prin abordarea subiectelor realiste, legate de viaţa cotidiană şi prin intensificarea sentimentelor şi a expresiei (ex. „Cavalleria rusticana” de Mascagni ş.a.).

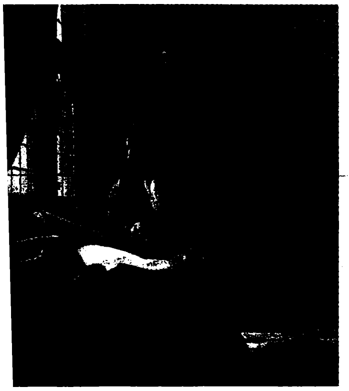
Vermeer: „Geograful”

VERIŞÓR, -OÁRĂ (< *văr*) s.m. şi f. Diminutiv al lui văr.

VERITÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Adevărat, real; autentic.

VERLAINE, Paul (1844–1896), poet francez. Reprezentant de prestigiu al simbolismului. Versuri muzicale de un lirism delicat, cultivând atmosfera vagă, visul, nuanţele, euforia („Poeme saturniene”, „Romanţe fără cuvinte”, „Odinioară şi altădată”). Medalioane („Poeţii blestemaţi”). Pagini autobiografice.

VERMEER, Jan (1632–1675, n. Delft), pictor olandez. Creaţie caracterizată prin puritatea coloritului, bazat pe un acord de albastru şi galben, prin subtile vibraţii de lumină interioară. Scene din viaţa cotidiană („Dantelăreasa”, „Femeia cu scrisoarea”, „Lecţia de muzică”), portrete („Tânăra fată”) şi peisaje citadine („Vedere din Delft”).

VERMENOUZE, Arsène (1850–1910), poet şi ziarist francez. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai renaşterii occitane („Floare de bruyère”, „În aer liber”).

VERMEŞ, com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Pogăniş; 1 720 loc. (2008).

VERMICULÁR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *vermiculus* „viermişor”) adj. Vermiform.

VERMICULÍT (< lat. {i}) s.n. Mică hidratată feromagneziană; se foloseşte ca izolant termic şi sonor, la fabricarea tapetelor, ca lubrifiant etc.

VERMIFÓRM, -Ă (< fr.; {s} lat. *vermis* „vierme” + *forma*) adj. Care are formă sau mişcări asemănătoare cu ale unui vierme; vermicular.

VERMIFÚG, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *vermis* „vierme” + *fugio* „a fugi”) adj., s.n. (Substanţă) care distruge viermii intestinali; antihelmintic.

VERMILLÓN (cuv. fr.) subst. Culoare în pictura de ulei, roşie-intens către oranj, cu mare putere de acoperire, obţinută din sulfură roşie de mercur sau de antimoniu.

VERMINÓZĂ (< fr.) s.f. Boală cauzată de intoxicaţia cu produsele de dezagregare ale paraziţilor intestinali.

VÉRMIS (cuv. lat. „vierme”) s.n. Partea mediană a cerebelului, cuprinsă între emisferele acestuia, reprezentând porţiunea cea mai veche din punct de vedere filogenetic.

VERMONT, stat în NE S.U.A.; 24,9 mii km^2; 616,5 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Montpelier*.

VERMONT, Nicolae (1866–1932, n. Bacău), pictor şi grafician român. Creaţii realizate într-o viziune realistă, cu sensuri dramatice. Portrete, peisaje, compoziţii de gen, picturi murale („Emigranţii”, „Coşarul”). Gravuri în acvaforte. Membru fondator al societăţilor „Ileana” şi „Tinerimea artistică”.

VERMORÉL s.n. Aparat portabil pentru stropitul grădinilor, viilor, pomilor etc. cu substanţe care distrug dăunătorii sau pentru dezinfectarea încăperilor.

VÉRMUT (< fr., germ.) s.n. Vin amărui, aromatizat cu macerate de anumite plante.

VERNADSKI, Vladimir Ivanovici (1863–1945), mineralog şi geochimist rus. Acad. (din 1912). A elaborat teoria formării alumosilicaţilor.

VERNÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care ţine de primăvară, privitor la primăvară. ✧ (ASTR.) *Punct* ~ = punctul aflat la intersecţia eclipticii cu ecuatorul ceresc, în care Soarele se află în echinocţiul de primăvară.

VERNE, Jules (1828–1905), scriitor francez. Romane de aventuri şi de anticipaţie ştiinţifică („Cinci săptămâni în balon”, „De la Pământ la Lună”, „Copiii căpitanului Grant”, „20 000 de leghe sub mări”, „Ocolul pământului în 80 de zile”, „Mathias Sandorf”).

VERNER, Karl (1846–1896), lingvist danez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene. A descoperit o lege fonetică a germanei comune pe baza căreia a explicat excepţiile la legea mutaţiei consonantice.

VERNESCU, Aurel (n. 1939, Bucureşti), caiacist român. Campion al României la 15 ani. Campion mondial (1963–1966), campion european (1961, 1965, 1967, 1969), medalie olimpică de argint (München, 1972), două medalii olimpice de bronz (Tōkyō, 1964).

VERNESCU, Gheorghe D. (1829–1900, n. Bucureşti), om politic român. Unul dintre principalii fondatori (1875) şi lideri ai Partidului Naţional-Liberal. Min. în mai multe rânduri. În 1880, gruparea de dreapta liberală „liberalii sinceri”, în frunte cu **V.**, părăseşte P.N.L.-ul, constituindu-se în Partidul Liberalilor Sinceri; în 1884, această grupare politică se va uni cu Partidul Conservator, punând bazele Partidului Liberal-Conservator, în jurul căruia va gravita „Opoziţia Unită”, creată cu scopul înlăturării de la putere a lui I.C. Brătianu. În mart. 1892, după ruptura cu conservatorii (1891), **V.** revine în P.N.L.

VERNEŞTI, com. în jud. Buzău, la confl. Nişcovului cu Buzăul; 8 950 loc. (2008). Biserica Buna-Vestire (1714–1715), biserica de lemn Sf. Pantelimon-Ciobănoaia (c. 1700).

VERNET, familie de pictori francezi: **1. Joseph V.** (1714–1789), peisagist, pictor de marine şi gravor. A realizat, din însărcinarea lui Ludovic XV, seria de tablouri „Porturile Franţei”. **2. Carle V.** (1758–1836), pictor şi litograf. Fiul lui **V. (1)**. A excelat în pictura animalieră. Scene de război. Aspecte din viaţa contemporană. Gravuri şi litografii umoristice. **3. Horace V.** (1789–1863). Fiul lui **V. (2)**. Pictor oficial al Curţii. Celebru prin compoziţiile sale înfăţişând bătălii din timpul războaielor lui Napoleon I, Napoleon III şi din războiul Crimeii.

VERNEUIL, Henri (pe numele adevărat *Achad Malakian, Henri*) (1920–2000), regizor francez de film de origine americană. Creaţie diversă ca gen (comedie, suspans, melodramă), mizând pe succesul de public („Inamicul public nr. 1”, „Vaca şi prizonierul”, „Clanul sicilienilor”, „Strada Paris 588”).

VERNIÉR (< fr. {s} *Vernier*) s.n. Scară gradată suplimentară, trasată pe rigleta ori pe cursorul unor aparate sau instrumente de măsură (ex. şublere, raportoare etc.) pentru a mări precizia măsurătorilor.

VERNÍL (< fr.) adj. invar. De o culoare luminoasă, derivată din amestecul albului cu puţin verde.

VERNÍS (cuv. fr.) s.n. **1.** Soluţie formată din răşini naturale sau artificiale şi un solvent, care, după uscare, formează o peliculă protectoare, netedă şi lucioasă; *p. ext.* lac. Se foloseşte şi în gravura pe metal. **2.** *V. moale* = tehnică a gravurii prin care se realizează aspectul desenului în creion.

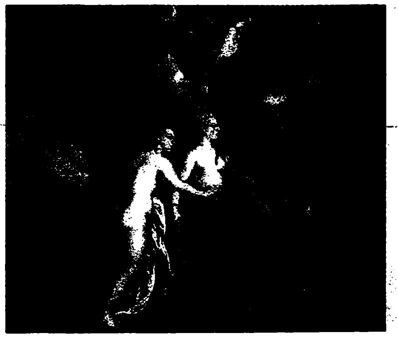
Paolo Veronese: „Judecata lui Paris”

VERNISÁJ (< fr.) s.n. Deschiderea oficială a unei expoziții de pictură sau *p. ext.* a oricărei expoziții de artă.

VERNISÁRE (< fr.) s.f. Operație de acoperire a unei picturi în ulei cu un strat de vernis, pentru a proteja culorile și a le da strălucire.

VEROIU, Mircea (1941-1997, n. București), regizor român de film. Adept al unui limbaj cinematografic riguros și elaborat, în care prevalează elementele estetizante („Nunta de piatră", „Între oglinzi paralele", „Să mori rănit din dragoste de viață", Adela").

VERONA, oraș în N Italiei (Veneto), pe Adige; 253,2 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Ind. chimică, ușoară, alim. Monumente din epoca romană; amfiteatru (Arena), teatru, porți. Fragmente din zidul orașului (sec. 11, 14, 16 și 19), biserici paleocreștine transformate în perioada romanică (San Stefano, sec. 5-12; San Zeno Maggiore, sec. 5-12; catedrala, sec. 8, reconstruită în sec. 12-16); monumente gotice (biserica Santa Anastasia, sec. 12-14; Castelvecchio, sec. 14) și din Renaștere (Palazzo Pompei și biserica San Giorgio în Braida, sec. 15-16), clădiri baroce; casa și mormântul Julietei. Întemeiat de romani în sec. 3 î.Hr. a fost stăpânit de ostrogoți, apoi de longobarzi (sec. 6-8) și de franci (sec. 8-9). La începutul sec. 12 a devenit oraș-republică, care mai târziu a făcut parte din Liga orașelor lombarde. Între 1262 și 1387 V. a fost condusă de familia Scaligeri. S-a aflat în stăpânirea Milanului (sec. 14), Veneției (sec. 15-18) și Austriei (din 1797). În 1866 a intrat în componența Regatului Italiei.

VERONA, Arthur (Garguromin) (1868-1946, n. Brăila), pictor român. Peisaje („Toamna"); scene din viața rustică, redate într-o viziune idealizantă; picturi murale de factură academică. A frecventat școala de la Baia Mare.

VERONESE, Paolo (Paolo Caliari, zis ~) (1528-1588), pictor italian din școala venețiană. Teme mitologice sau alegorice („Nunta din Cana", „Cina din casa lui Levi") interpretate ca spectacole fastuoase cu caracter laic. A folosit perspectiva plafonantă și efectele de„trompe l'oeil". Compoziții monumentale pentru Palatul Dogilor.

VERÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Care se ocupă cu afaceri necinstite; (despre afaceri) imorale.

VEROSÍMIL, -Ă (< it., lat.) adj. Care pare real, care are o aparență de adevăr; plauzibil.

VERRAZANO sau **VERRAZZANO, Giovanni da ~** (c. 1485-c. 1528), navigator florentin. A explorat coasta Americii de Nord (1524), descoperind actuala zonă a New Yorkului.

VERRI, Pietro (1728-1797), economist italian. Analizează în lucrările sale fenomenele monetare și comerciale („Meditații asupra economiei politice").

VERROCCHIO (Andrea di Cione, zis **del** sau **il ~)** (1435-1488, n. Florența), sculptor și pictor italian. Unul dintre principalii maeștri ai Renașterii timpurii. În sculptură, unește vigoarea concepției realiste a formelor cu simțul decorativ („David", „Doamna cu buchețelul" la Florența), statuia ecvestră a condotierului Bartolomeo Colleoni, din Veneția). Ca pictor, a exercitat o puternică influență asupra elevilor săi (cei mai importanți, Leonardo da Vinci, Perugino).

VERS (< fr., lat.) s.n. Unitate prozodică alcătuită dintr-unul sau mai multe cuvinte potrivit unei scheme ritmice, determinată fie de cantitatea silabelor, ca în poezia greacă și latină (*v. metric*), fie de accent, ca în poezia română, germană etc. *(v. ritmic)*, fie de numărul silabelor, ca în poezia franceză *(v. silabic)*. ✧ *V. liber* = v. a cărui măsură variază în cuprinsul aceleiași poezii. *V. alb* = v. fără rimă.

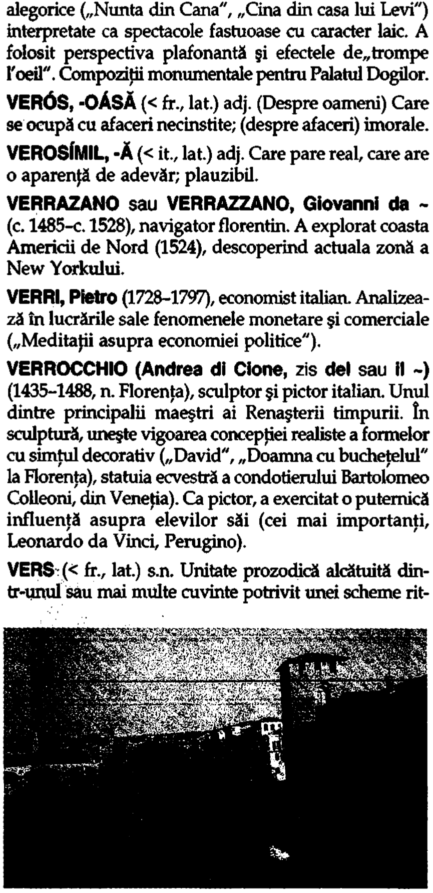

Verona. Pod peste Adige

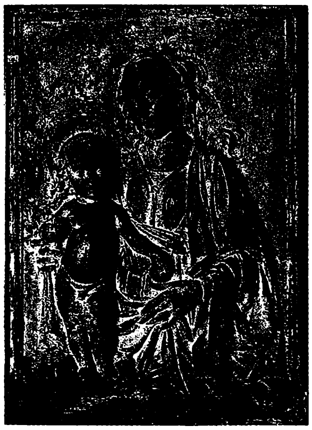

Verrocchio: „Fecioara cu Pruncul"

VERSAILLES, oraș în Franța, în conurbația pariziană; 85,7 mii loc. (1999). Fostă reședință regală. Numeroase monumente: Palatul regal (din timpul lui Ludovic XIII și XIV, mărit și transformat până în sec. 19), adăpostind un muzeu de artă franceză, parc proiectat de Le Nôtre, Marele Trianon (1687), capela (1710), Micul Trianon (1767), catedrala Saint Louis (sec. 18), Academia militară Saint-Cyr. Corpul central a fost construit de Le Van, terminat de Hardouin-Mansart, decorat de Le Brun. – **Tratatul de pace de la ~**, tratat semnat la 28 iun. 1919 între Puterile învingătoare în Primul Război Mondial (27 state, printre care și România) și Germania. Tratatul avea următoarele clauze privind problemele teritoriale: Germania restituia Franței Alsacia și Lorena; ceda Belgiei districtele Eupen și Malmédy; Poloniei îi reveneau Poznan-ul, o parte din Pomerania și din Prusia de Vest. Gdansk (Danzig) era declarat oraș liber sub egida Ligii Națiunilor, iar orașul Klaipeda (Memel), trecut în administrația Puterilor învingătoare, urma să fie restituit Lituaniei în 1928. Tratatul hotăra rezolvarea problemei apartenenței Schleswig-ului, S Prusiei Orientale și Sileziei prin plebiscite, iar Saar-ul trecea pe 15 ani sub administrația Ligii Națiunilor. Mai prevedea demilitarizarea zonei Rinului și Prusiei Orientale și ocuparea de către Aliați a zonei Rinului pe 15 ani. Coloniile germane au fost împărțite între învingători. Germania se obliga să respecte independența Austriei și a noilor state apărute în Europa de E și centru. Germaniei i se interzicea să aibă o armată mai mare de 100 000 de oameni, artilerie grea, tancuri, submarine, aviație militară și serviciu militar obligatoriu. Reparațiile pe care Germania trebuia să le plătească urmau să fie stabilite ulterior. Tratatul de pace de la V., împreună cu cele încheiate cu foștii ei Aliați la Saint-Germain, Neuilly sur Seine, Sèvres, Trianon au constituit sistemul politic cunoscut sub numele de *sistemul de la Versailles.*

VERSÁNT (< fr.) s.m. **1.** Coastă a unui deal sau a unui munte. 2. S.n. Fiecare dintre suprafețele înclinate ale unui acoperiș.

VERSÁT, -Ă (< fr.) adj. Cu experiență, experimentat, dibaci, priceput.

VERSATÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Lipsit de hotărâre, nestatornic, instabil.

VERSÉT (< fr.) s.n. Paragraf, de obicei numerotat și cu înțeles de-sine-stătător, dintr-un text religios (ex. din Biblie) sau literar (ex. din „Cântarea României" de Alecu Russo).

VERSIFICÁȚIE (< fr., lat.) s.f. Dispunere a versurilor potrivit anumitor cerințe prozodice: ritm, rimă, grupare strofică etc. V. *prozodie.*

VERSIÚNE (< fr., lat.) s.f. **1.** Traducere a unei lucrări literare, științifice etc. dintr-o limbă într-alta. **2.** Variantă a unui text, a unei traduceri. **3.** Variantă sub care este înfățișată o întâmplare, un fapt. **4.** (MED.) Manoperă de modificare a poziției fătului în uter.

VÉRSO (cuv. lat.) s.n. (În opoz. cu *recto*) Dosul unei pagini sau al unei coli de hârtie scrise.

VÉRSTĂ (< rus.) s.f. (Înv.) Unitate de măsură pentru distanțe egală cu 1 067 km.

VERTEBRÁT, -Ă (< fr.) adj., s.n. **1.** Adj. Care are coloană vertebrală și schelet osos intern. **2.** S.n. (La pl.) Subfilum al regnului animal (din filumul Cordate), care cuprinde peștii, batracienii, reptilele, păsările și mamiferele. V. se caracterizează prin: simetrie bilaterală, schelet intern reprezentat la embrion prin coarda dorsală iar la adult prin craniu, coloană vertebrală, coaste, stern, centuri și scheletul membrelor, sistem nervos central alcătuit din creier și măduva spinării, aparat circulator închis prevăzut cu un organ central propulsor (inima), aparat respirator format din branhii sau din plămâni, aparat excretor alcătuit din rinichi și căile de evacuare, aparat reproducător alcătuit din glande genitale perechi, sexele fiind separate.

VERTÉBRĂ (< fr., lat.) s.f. Fiecare dintre oasele scurte, în formă de inel, a căror totalitate constituie coloana vertebrală. Juxtapunerea v. delimitează canalul vertebral, în care se găsește măduva spinării și anexele ei.

VÉRTEX (cuv. lat. „culme") s.n. (ANAT.) Sinciput.

VERTICÁL, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj., s.f. (Linie) perpendicular(ă) pe un plan orizontal. ✧ *Dreaptă v.* = dreapta care unește un punct de pe pământ cu zenitul respectiv. *Plan v.* = orice plan care trece printr-o dreaptă verticală. 2. (Subst. f.) *Verticala locului* = direcția materializată de poziția firului cu plumb aflat în echilibru într-un anumit loc. **3.** S.n. Semicercul de intersecție a sferei cerești cu planul determinat de verticala locului și de un astru oarecare.

VERTICÍL (< fr., lat.) s.n. (BOT.) Mod de așezare a ramurilor, a frunzelor, a florilor sau a pieselor florale în formă de cerc, la același nivel, în jurul unei axe.

VERTICILIÓZĂ (< fr.) s.f. Boală infecțioasă a plantelor provocată de ciuperci din genul *Verticillium* și manifestată prin veștejirea totală sau parțială a plantei. Se întâlnește la cartof, bumbac, tomate, castraveți, cais, prun, liliac etc.

VERTIGINÓS, -OÁSĂ (< fr., lat.) adj. Care se petrece foarte repede, care se succede cu repeziciune.

VERTÍJ (< fr.) s.n. (MED.) Senzație subiectivă de deplasare în spațiu a obiectelor înconjurătoare sau a subiectului. În condiții normale, v. poate fi provocat de mișcări rotatorii sau variații bruște ale vitezelor mari de deplasare. În stări patologice apare în suferințe ale aparatului vestibular, în boli nervoase sau de altă natură. Sin. *amețeală.*

VERTOV, Dziga (pe numele adevărat *Denis Arkadievici Kaufman*) (1896-1954), regizor și teoretician rus de film. Activitatea sa teoretică (conceptele de „cine-ochi" și „cine-adevăr") influențează direct școala clasică a filmului sovietic, cât și avangarda cinematografiei mondiale din sec. 20. Filme: „A șasea parte a lumii", „Omul cu aparatul de filmat", „Trei poeme despre Lenin".

VÉRVĂ (< fr.) s.f. Bună dispoziție, însuflețire care se manifestă printr-o mare bogăție verbală.

Versailles

VERZÁLĂ (< germ.) s.f. Literă majusculă.

VESAAS, Tarjei (1897-1970), scriitor norvegian. Romane („Casa tenebrelor", „Păsările", „Incendiul"), nuvele („O zi frumoasă") de factură lirică, prezentând viaţa satului printr-o îmbinare de realism şi legendar.

VESALIUS (VESAL), Andreas (1514-1564), anatomist flamand. Întemeietor al anatomiei moderne. A practicat printre primii disecţia corpului omenesc şi a corectat o serie de erori ale medicinii galenice („De humani corporis fabrica").

VESCAN, Teofil T. (1913-1963, n. Bratislava), fizician român. Lucrări de mecanică raţională, teoria relativităţii, fizica particulelor elementare („Fizică teoretică").

VÉSEL, -Ă (< sl.) adj. **1.** Care este plin de voie bună, bine dispus, voios. **2.** Care înveseleşte, dispune; desfătător, plăcut. **3.** Care se face cu voioşie.

VESÉLĂ (< fr.) s.f. Totalitatea vaselor la masă.

VESELÍE (< sl.) s.f. **1.** Stare de bună dispoziţie, de voioşie; manifestare care dovedeşte această stare. **2.** Petrecere, chef, zaiafet.

VESELOVSKI, Vasile (1925-1998, n. com. Găvana-Piteşti, jud. Argeş), compozitor român de muzică uşoară. Şlagăre („Fluierând pe stradă", „Cânta un matelot").

VESPASIAN (Titus Flavius Vespasianus), împărat roman (69-79 d.Hr.). Întemeietorul dinastiei Flaviilor. Excelent administrator, a realizat o serie de reforme în domeniul finanţelor şi armatei. A reorganizat senatul şi justiţia. A înăbuşit răscoalele iudeilor şi batavilor.

VESPASIÁNĂ (< fr.) s.f. (Livr.) Toaletă publică (pentru bărbaţi).

VESPERÁL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) De seară, al serii.

VESPERE s.f. pl. (La catolici) Vecernie.

VESPUCCI, Amerigo (1451-1512), navigator florentin. A luat parte la câteva călătorii în Lumea Nouă, explorând ţărmurile de E ale Americii Centale şi de S, până în Patagonia, iar în ultimele două (1505-1507) a explorat reg. Darién. După numele său, în 1507 au fost denumite noile terit. descoperite în Lumea Nouă, care formează America de azi.

VEST (< germ.) s.n. Punct cardinal opus estului; apus^1 **(3)**; occident. ✦ Loc pe orizont, unde apune Soarele.

VESTA 1. (În mitologia romană) Zeiţă a focului din vatră şi, p. ext., a căminului familial. Patroană a brutarilor şi morarilor. **2.** Asteroid cu diametrul de c. 650 km.

VESTÁLĂ (< fr., lat.) s.f. (La romani) Preoteasă care întreţinea focul sacru în templul zeiţei *Vesta.* ✦ Femeie virtuoasă.

VÉSTĂ (< fr.) s.f. Jachetă scurtă, fără guler şi mâneci.

VESTDIJK, Simon (1898-1971), medic şi scriitor olandez. Versuri sensibile, uneori cu tentă ironică („Vasul fantomă"). Romane psihologice (ciclul „Anton Wachter") şi istorice („Călătorii").

VÉSTE (< sl.) s.f. **1.** Fapt, noutate care se aduce la cunoştinţa cuiva; ştire, informaţie. **2.** Zvon; *p. ext.* faimă, renume.

VESTIÁR (< fr.) s.n. Garderobă **(1)**. ✦ Încăpere dintr-o clădire industrială unde se lasă hainele în păstrare sau se îmbracă echipamentele de protecţie. ✦ Încăpere la intrarea într-o locuinţă unde se află cuierul de haine.

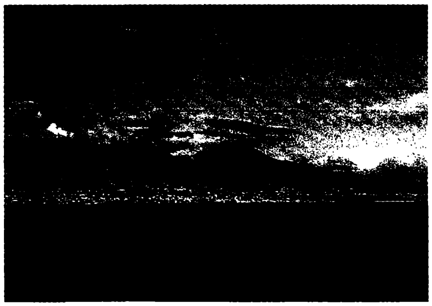

Vezuviu

VESTIBÚL (< fr., lat.) s.n. **1.** Prima încăpere sau spaţiul de acces dintr-o clădire, în care se intră venind din exterior; antreu. **2.** (ANAT.) Cavitate care precede altă cavitate (organ cavitar), de ex. **v.** urechii interne.

VESTÍGIU (< fr., lat.) s.n. Urmă, rămăşiţă a unui obiect, a unei concepţii, a unei culturi etc.

VESTIMENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la îmbrăcăminte, de îmbrăcăminte.

VESTÍT, -Ă adj. Renumit, celebru, faimos.

VESTITÓR, -OÁRE adj., s.m. şi f. **1.** Adj. Care vesteşte; prevestitor. **2.** S.m. şi f. Persoană care duce sau aduce veşti, sol, crainic. ✦ Persoană care prezice ceva, profet. ✦ (Pop.) Persoană care însoţeşte pe nuntaşi.

VESTÓN (< fr.) s.n. Haină de uniformă; *p. ext.* sacou.

VESZPRÉM, oraş în Ungaria centrală, la S de m-ţii Bakony, 62,8 mii loc. (2001). Oraş vechi (1009), cu o frumoasă cetate (sec. 13), catedrală (sec. 12, reconstruită sec. 20) şi palat episcopal (sec. 18).

VEŞMÁNT (VESTMÁNT) (lat. *vestimentum*) s.n. Obiect de îmbrăcăminte; (la pl.) totalitatea pieselor care alcătuiesc îmbrăcămintea unei persoane. ✦ Spec. (La pl.) Odăjdii.

VÉŞNIC, -Ă (< sl.) adj. Care va dura mereu; etern. ✦ De lungă durată, permanent. ✦ (Adverbial) Necontenit.

VÉŞTED, -Ă (lat. *vescidus) adj. **1.** (Despre plante) Care şi-a pierdut prospeţimea; ofilit; trecut. **2.** Fig. (Despre oameni şi despre părţi ale corpului lor) Lipsit de vlagă, de forţă, de vioiciune; secătuit. **3.** Fig. (Despre culori) Lipsit de strălucire; şters, palid.

VEŞTEJÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A deveni sau a face să devină veşted **(1)**; a (se) ofili **(1)**; a (se) trece. **2.** Refl. Fig. (Despre oameni) A-şi pierde forţa, vigoarea, a slăbi; *p. ext.* a îmbătrâni, a se trece. **3.** Tranz. A stigmatiza, a înfiera. ✦ Fig. A dezonora.

VETERÁN, -Ă (< fr., lat. *veteranus* din *vetus, veteris* „bătrân") subst. **1.** S.m. (În Roma antică) Ostaş ieşit din cadrul armatei după terminarea serviciului militar, care se bucura de unele privilegii. **2.** S.m. Soldat bătrân care a participat la mai multe războaie. **3.** S.m. şi f. Fig. Persoană care a activat timp îndelungat în acelaşi domeniu, în aceeaşi instituţie etc.

VETERINÁR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. **1.** Adj. Referitor la prevenirea şi la combaterea bolilor animalelor, la sănătatea animalelor. **2.** S.m. Medic sau tehnician specialist în medicina veterinară.

VETIŞ, com. în jud. Satu Mare, pe Someş; 4 732 loc. (2008). Biserică reformată (1460).

VÉTO (cuv. lat. „mă opun") s.n. (DR.) *Drept de* ~ = drept al unei persoane, al unui stat etc. de a se opune la luarea unei hotărâri ori la adoptarea unor propuneri discutate în organizaţia din care face parte.

VETRIŞOAIA, com. în jud. Vaslui, pe Prut; 3 397 loc. (2008). Biserica Sfinţii Voievozi (sec. 18-19).

VETÚST, -Ă (< fr., lat. *vetustus,* din *vetus* „vechi") adj. (Livr.) Vechi; învechit, perimat; arhaic.

VEŢCA, com. în jud. Mureş, în pod. Târnavelor; 812 loc. (2008). Biserică romano-catolică (1741).

VEŢEL, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 2 577 loc. (2008). Expl. de min. complexe şi plumb. Biserica Sf. Nicolae (1394), ctitorită de cneazul Dobre Românul, cu valoroase picturi murale originale (în satul Leşnic). Bisericile de lemn Sf. Ioan Botezătorul, Pogorârea Duhului Sfânt, Cuvioasa Parascheva şi Duminica tuturor Sfinţilor (toate în sec. 18). Pe terit. acestei com., denumită în Antic. Micia, a existat un puternic castru (sec. 2-3 d.Hr.) şi o aşezare civilă romană.

VÉVERIŢĂ (< sl.) s.f. Nume dat mai multor mamifere rozătoare arboricole din fam. Sciuride. *V. comună* = **v.** de talie mică, cu blană brun-roşcată şi cu coada lungă şi stufoasă *(Sciurus vulgaris),* larg răspândită în Europa şi Siberia. În America de Nord se întâlnesc **v.** roşcată, **v.** cenuşie, **v.** de pământ, **v.** zburătoare americană; **v.** zburătoare siberiană este răspândită în taiga; alte specii de **v.** se întâlnesc în SE Asiei.

VEXÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. A jigni, a ofensa. ✦ A contraria.

VEZICÁNT, -Ă (< fr.; {s} lat. *vesicatus* „cu băşici") adj. (Despre substanţe şi medicamente) Care determină apariţia de vezicule (băşici) pe piele, producând o congestie locală.

VEZÍCĂ (lat. *vesica*) s.f. (ANAT.) **1.** Organ cavitar cu pereţi musculari, care colectează un produs biologic şi îl elimină la anumite intervale. *V. urinară* = **v.** care reprezintă rezervorul aparatului urinar şi în care se colectează urina adusă de la rinichi prin uretere, pentru a fi eliminată apoi prin uretră. Sin. (pop.) *băşica udului.* ✧ *V. biliară* = **v.** interpusă pe traiectul căilor biliare extrahepatice, având ca rol principal colectarea şi concentrarea bilei, urmate de evacuarea ei intermitentă în duoden; colecist. **2.** *V. înotătoare* = organ plin de gaze, caracteristic peştilor osoşi, care determină ridicarea şi coborârea peştelui în apă. Sin. *băşică înotătoare.* **3.** Vezică ombilicală = *sac vitelin.*

VEZÍCULĂ (< fr., lat.) s.f. Formaţie biologică sferoidă, putând reprezenta: **a)** o diferenţiere inframicroscopică sau microscopică în structura celulei (ex. **v.** germinală); **b)** o fază în dezvoltarea unui organ (ex. **v.** optică, **v.** cerebrală); **c)** o colecţie patologică de serozitate clară, de mărimea unei gămălii de ac, situată în stratul superficial al pielii şi al mucoaselor (ex. **v.** de eczemă, **v.** de varicelă); **d)** un viscer cavitar cu pereţi musculari care colectează un produs biologic şi îl elimină la anumite intervale (ex. **v.** urinară), în acest ultim caz folosindu-se mai des termenul *vezică* sau *băşică.* ✧ *V. seminală* = organ glandular pereche cu aspect de diverticul, anexat canalului deferent, secretând un lichid mucos care intră în compoziţia spermei.

VEZINA, vicerege (şi probabil mare preot) în timpul lui Decebal. Menţionat de Dio Cassius în „Istoria romană".

VEZUVIÁN (< germ.; {s} it. *Vesuvio* „Vezuviu") s.n. Silicat natural hidratat de calciu şi de aluminiu, cristalizat în sistemul tetragonal, verde sau galben-brun, dur, cu luciu sticlos, utilizat uneori ca piatră semipreţioasă.

VEZUVIU (VESUVIO), vulcan activ în Pen. Italică, pe ţărmul G. Napoli. Alt. max.: 1 277 m. Erupţii violente în anul 79 d.Hr., când au fost distruse oraşele Herculanum, Pompei şi Scabiae, şi în 1631, 1794, 1822, 1906, 1944. Erupţii mai puţin intense, frecvente. Pe versanţi, pomicultură şi viticultură. Parc Naţional şi Rezervaţie a biosferei.

VÍA (< fr.) prep. (În fraze indicând o rută, un itinerar) Pe drumul, pe direcţia, pe ruta; prin.

VIÁBIL, -Ă (< fr.) adj. Capabil să trăiască; care poate să se menţină, să dureze, să dăinuiască.

VIA CRUCIS v. Calea Crucii.

VIA DOLOROSA, drum pe care Iisus Hristos l-a străbătut cu Crucea în spate pe panta colinei *Golgota,* unde avea să fie răstignit.

VIADÚCT (< germ.; {s} lat. *via* „drum" + *duco* „a duce") s.n. Construcţie asemănătoare cu un pod, care asigură continuitatea unei căi de comunicaţie terestră deasupra unei văi, deasupra unui alt drum etc.

VIAGÉR, -Ă (< fr.) adj. (Despre un drept) Care este recunoscut unei persoane pe tot timpul vieţii ei, stingându-se la moartea acesteia (netransmisibil la urmaşi) (ex. pensie **v.**, rentă **v.**).

VIALAR, Paul (1898-1996), scriitor francez. Romane-ciclu, vaste fresce ale societăţii moderne („Marea haită", ciclurile

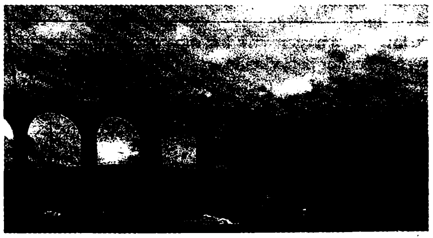

Viaduct

„Moartea este un început", „Vânătoarea de oameni", „Cronica franceză a sec. XX").

VIAN, Boris (1920-1959), inginer, trompetist de jazz, regizor şi scriitor francez. Oscilând între suprarealism şi existenţialism, folosind un limbaj metaforic inedit, refuză sarcastic convenţionalismul şi, înfrângându-şi angoasa morţii, îşi manifestă frenetic setea de viaţă („Spuma zilelor", „Toamna la Pekin", „Iarba roşie").

VIANGCHAN, cap. Laosului, port pe fl. Mekong, la graniţa cu Thailanda; 640 mii loc. (2000, cu împrejurimile). Universitate; cap. statului Langsang (din 1563), iar apoi a Principatului V. (1707-1828). Centrul ad-tiv al Protectoratului francez Laos (1893–1954), V. a devenit cap. ad-tivă a Regatului Laos (1954–1975) şi apoi capitala Republicii Populare Democratice Laos (din 1975). Între 1899 şi 1954 s-a numit *Vientiane.*

VIANU, Tudor (1897-1964, n. Giurgiu), estetician, filozof al culturii, istoric literar şi stilistician român. Acad. (1955). Contribuţii la individualizarea valorii estetice, la analiza frumosului, a operei de artă, a geniului şi a simbolului artistic („Estetica"). Concepţia „activistă" a culturii elaborată de el subliniază caracterul creator al actului de cultură, prin care omul „întregeşte" şi „umanizează" natura („Filozofia culturii", „Idealul clasic al omului"). Studii de stilistică („Arta prozatorilor români"). Studii monografice („Poezia lui Eminescu", „Ion Barbu") şi de sinteză („Istoria literaturii romane moderne", în colab.), de literatură universală („Studii de literatură universală şi comparată"). Versuri; memorialistică; ediţia critică Al. Macedonski.

VIARDOT, Pauline (pe numele adevărat *Pauline Garcia*) (1821–1910), mezzo-soprană franceză. Roluri în opere italiene şi franceze. Voce cu o largă extensie în acut, excepţionale daruri actoriceşti. Activitate pedagogică (din 1861). A compus melodii şi operete.

VIATIC s.n. (La catolici) Împărtăşania dată muribunzilor.

VIAŢA LITERARĂ, publicaţie apărută, cu intermitenţe, la Bucureşti (febr. 1926–apr. 1939), fondată şi condusă de I. Valerian.

VIAŢA ROMÂNEASCĂ, revistă literară şi ştiinţifică, apărută iniţial la Iaşi (1906-1916; 1920-1929), apoi la Bucureşti (cu o întrerupere între 1940 şi 1944). La conducerea ei s-au aflat C. Stere, Paul Bujor şi G. Ibrăileanu, iar din 1933, M. Ralea şi G. Călinescu (acesta până în 1934). De orientare poporanistă în prima perioadă, a promovat literatura realistă, în acord cu „specificul naţional" promovat de Ibrăileanu. Din iun. 1948, revistă a Societăţii Scriitorilor din România, apoi din martie 1949, a Uniunii Scriitorilor. Printre redactorii-şefi ai noii serii au fost: Ov. S. Crohmălniceanu, Ioanichie Olteanu, iar după 1990, Cezar Baltag ş.a.

VIÁŢĂ (lat. **vivitia*) s.f. **1.** Formă superioară de mişcare a materiei. Reprezintă o sinteză integratoare a tuturor proceselor mecanice, fizice şi chimice care au loc în organism. Pe Pământ, v. provine din evoluţia combinaţiilor organice ale carbonului. În evoluţia formelor de viaţă s-a atins un înalt grad de complexitate, care a permis apariţia gândirii, a conştiinţei şi a fenomenelor sociale. ✦ Faptul de a fi viu; starea a ceea ce este viu. ✦ Existenţă umană, trăire a omului pe Pământ. ✦ Fig. Vietate, fiinţă. **2.** (În concepţiile religioase, determinat prin „de apoi", „de veci" etc.) Existenţă care se consideră că începe după moarte, trăire în lumea de apoi. **3.** Condiţie materială şi morală; mediu în care se desfăşoară existenţa unei persoane sau a unei colectivităţi; totalitatea actelor săvârşite de cineva în timpul existenţei sale. **4.** Perioadă de timp de la naşterea până la moartea cuiva; totalitatea evenimentelor petrecute în acest timp. ✧ *Asigurare pe v.* = asigurare care garantează contractantului sau unei persoane desemnate de acesta o sumă de bani sau o rentă în cazul decesului asiguratului sau în cazul atingerii de către acesta a termenului stabilit prin contractul de asigurare. ✦ Povestire a vieţii cuiva; biografie. **5.** (FIZ.) *V. medie* = media aritmetică a duratelor de existenţă a particulelor instabile de acelaşi fel; în cazul substanţelor radioactive, egală cu timpul în care un număr oarecare de nuclee se reduce prin dezintegrare de *e* ori (*e* = 2,718 ...).

Tudor Vianu

VIBRÁ (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** (Despre corpuri sau medii) A avea vibraţii; a oscila, a trepida; *p. ext.* a produce sunete. ✦ (Despre sunete) A răsuna. **2.** A pâlpâi, a licări. **3.** Fig. (Despre oameni) A fremăta, a palpita (de emoţi).

VIBRAFÓN (< fr. {i}; {s} fr. *vibrer* „a vibra" + gr. *phone* „sunet") s.n. Instrument muzical de percuţie acordabil, asemănător xilofonului. Produce sunete prin lovirea unor lame metalice de lungimi variate, sub care sunt instalate tuburi de rezonanţă.

VIBRÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care vibrează, vibrator; *p. ext.* care produce sunete. ✧ *Consoană v.* (şi subst., f.) = consoană lichidă care se realizează printr-o succesiune rapidă de închideri şi de deschideri ale canalului fonator, determinată de vibrarea părţii superioare a glotei, a uvulei, a vălului palatin sau a vârfului limbii. **2.** Fig. Impresionant, emoţionant, patetic.

VIBRÁTO (cuv. it.) adj. Mod de colorare a sunetului prin modificarea înălţimii acestuia ca urmare a atingerii foarte rapide a sunetelor alăturate; propriu vocii umane, instrumentelor cu coarde, de suflat şi celor electronice.

VIBRATÓR, -OÁRE (< fr., {i}) adj., s.n. **I.** Adj. Care vibrează; vibrant. **II.** S.n. **1.** Lamă metalică vibrantă care realizează întreruperea unui curent electric la comanda unui electromagnet, excitat de curentul de impulsuri rezultate în urma acestor întreruperi; vibratorul intră în construcţia soneriei electrice. 2. Dispozitiv de apel în schimbătoarele telefonice manuale pentru efectuarea apelului la abonat, la comanda operatorului, fără utilizarea unui inductor telefonic. 3. Dispozitiv cu întrerupere mecanică folosit, la puteri mici, pentru convertirea curentului continuu în curent alternativ monofazat. **4.** Întrerupător electromagnetic automat cu frecvenţă proprie cuprinsă în intervalul frecvenţelor audibile, producător de oscilaţii slabe de înaltă frecvenţă. Este folosit la excitarea circuitelor oscilante, în locul eclatorului, în dispozitive de măsurări şi de încercări electrice. **5.** Oscilator. 6. Aparat care serveşte la îndesarea prin vibrare a unor materiale granulare sau păstoase.

VIBRÁŢIE (< fr., lat.) s.f. (FIZ.) Mişcare oscilatorie periodică a unui corp sau a particulelor unui mediu, având în general o frecvenţă relativ înaltă; vibrare **(1)**; *oscilaţie.*

VIBRIÓN (< fr., lat.) s.m. (MICROBIOL.) Tip de bacterie în formă de virgulă, gram-negativă, foarte mobilă, cuprinzând în general specii saprofite şi patogene (ex. v. holerei).

VIBROMASÂJ (< fr.) s.n. Masaj pe bază de vibraţii (electrice).

VICALLÓY s.n. Grup de aliaje feromagnetice pe bază de cobalt, vanadiu şi fier.

VICÁR (< fr.; lat. *vicarius* „locţiitor") s.m. Preot sau episcop înlocuind un slujitor bisericesc de rang mai înalt.

VÍCE- (cuv. lat. „în locul, în funcţia") Element de compunere cu sensul de „adjunct", „imediat subordonat", care serveşte la formarea unor substantive.

VICEAMIRÁL s.m. Grad în marina militară, corespunzător gradului de general-locotenent din grupele de uscat. Corespunde ca funcţie de bază comandantului de divizie maritimă. ✦ Persoană care are acest grad.

VICECÓMITE s.m. (În Ev. Med. în Transilvania) Dregător subordonat comitelui şi numit de către acesta.

VICECÓNSUL (< fr.) s.m. Persoană care exercită atribuţiile unui consul în lipsa acestuia sau în oraşele în care nu există un consulat.

VICENTE, Gil (c. 1460–c. 1536), scriitor portughez. Supranumit „Plaut al Portugaliei". Unul dintre primii autori de *autos sacramentales* („Maşina Sf. Sebastian"). Comedii de moravuri şi farse de factură satirică („Inés Pereira", „Trilogia păcălelilor").

VICENZA, oraş în N Italiei; 107,2 mii loc. (2001). Monumente: Domul (sec. 14–16, reconstruit sec. 20), bisericile San Felice (sec. 10), San Lorenzo (sec. 13–14), numeroase construcţii datorate lui Palladio (bazilica, Teatro Olimpico, palatul Chiericati, azi muzeu).

VÍCEVERSA (loc. lat.) adv. Invers, opus.

VICHY, oraş în centrul Franţei; 26,5 mii loc. (1999). Cunoscută staţiune balneară, cu ape termale alcaline; îmbuteliere de ape minerale. Aici a fost sediul guvernului francez progerman condus de Pétain şi Laval (1940–1944).

VICIÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A strica, a altera aerul. **2.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) corupe, a (se) deprava. **3.** Tranz. A altera substanţa, a reduce valoarea de întrebuinţare a unui lucru sau a unei lucrări, a altera manifestarea de voinţă a părţilor la încheierea actului juridic.

VICINA (DITZINA), vechi oraş la Dunărea de Jos, neidentificat, cu important rol politic, economic şi cultural în Dobrogea în timpul stăpânirii bizantine şi până la cucerirea otomană.

VICINÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre căi de comunicaţie) Care leagă două localităţi (de obicei sate) învecinate.

VICIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. **1.** Cu defecte; defectuos. **2.** Plin de vicii; depravat, corupt, stricat **(6).**

VICISITÚDINE (< fr., lat.) s.f. Concurs de împrejurări nefavorabile; *p. ext.* neajuns, necaz, neplăcere.

VÍCIU (< fr.) s.n. **1.** Însuşire a caracterului care se manifestă în pornirea statornică de a comite fapte imorale, rele; obişnuinţă rea, dăunătoare; patimă **(1).** **2.** Defect, cusur, nărav **(1),** neajuns. lipsă. ✧ (DR.) *V. de consimţământ* (sau *de voinţă*) = alterare a voinţei părţilor la încheierea unui act juridic, împiedicând ca această voinţă să fie liberă sau conştientă şi constituind o cauză de nulitate relativă a actului (eroarea, violenţa). (CONSTR.) *V. al lucrului* (sau *al lucrării*) = defect, lipsă calitativă a unui lucru sau a unei lucrări, care-i reduce valoarea de întrebuinţare şi uneori îi face improprie folosirea potrivit destinaţiei pentru care s-a încheiat contractul, ducând la desfiinţarea contractului.

VICKREY, William (1914–1996), economist britanic de origine canadiană. A studiat teoria economică a stimulenţilor în absenţa unei informaţii complete. Premiul Nobel pentru economie (1996), împreună cu J.A. Mirrlees.

VICLEÁN, -Ă (< magh.) adj. **1.** Care îşi ascunde intenţiile (reale), care se preface pentru a putea înşela; perfid, făţarnic. ✦ (Cu sens atenuat) Şmecher, şiret. **2.** Rău, crud, hain. **3.** (Înv.) Care îşi calcă credinţa sau cuvântul dat; trădător, necredincios.

VICLEÍM (< sl.) s.n. (FOLC.) Veche dramă populară reprezentând naşterea lui Cristos; irozi.

VICLENÍE s.f. Însuşirea de a fi viclean; faptă, comportare de om viclean; vicleşug, perfidie, făţărnicie. ✦ (DR.) Dol. ✦ (Cu sens atenuat) Şiretenie, şiretlic, stratagemă.

VICLEŞÚG (< magh.) s.n. Viclenie, şiretlic.

VICO, Giovanni Battista (Giambattista) (1668–1744), gânditor italian. Unul dintre întemeietorii filozofiei istoriei, a abordat probleme privind metodele cercetării istorice. Adept al teoriei „ciclului istoric" („Principiile unei ştiinţe noi despre natura comună a naţiunilor").

VICÓNTE (< fr.) s.m. Titlu de nobleţe ereditar, inferior celui de conte şi superior celui de baron; persoană care poartă acest titlu.

VICOVU DE JOS, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 6 246 loc. (2008).

VICOVU DE SUS, oraş în jud. Suceava, pe râul Suceava, la confl. cu Putna; 14 728 loc. (2008). Prelucr. lemnului, încălţăminte.

VÍCTIMĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Persoană care suportă chinuri fizice sau morale (ca urmare a greşelilor sale sau ale

Giovanni Vico

Paul-Émile Victor

Victoria I

Ion Vidu

altora ori a unor catastrofe naturale). **2.** (DR.) Persoană care suferă un prejudiciu ori o atingere a vieții, sănătății sau integrității sale fizice ca urmare a unei fapte ilicite săvârşite de altcineva.

VICTOR, Paul-Émile (1907–1995), explorator francez. Din 1934 a condus numeroase expediții în Groenlanda, Laponia etc. A inițiat (1947–1976) expediții polare franceze. Lucrări privind viața eschimoşilor.

VICTOR-AMEDEO, numele a trei duci şi regi din dinastia de Savoia: **V.-A. I,** duce de Savoia (1630–1637); **V.-A. II,** duce de Savoia (1675–1730), rege al Siciliei (1713–1718), rege al Sardiniei (din 1720). A abdicat în 1730; **V.-A. III,** rege al Sardiniei (1773–1796). A reorganizat armata după modelul celei prusiene.

VICTOR-EMMANUEL, numele a trei regi din dinastia de Savoia. Mai importanți: **1. V.-E. II,** rege al Sardiniei (1849–1861) şi primul rege al Italiei unificate (1861–1878). Sprijinit de Cavour şi bazându-se pe nobilimea liberală moderată şi pe burghezia monarhistă, a realizat unificarea Italiei, prin războaie dinastice şi combinații diplomatice. **2. V.-E. III,** rege al Italiei (1900–1946). A sprijinit dictatura fascistă. În 1946 a abdicat în favoarea fiului său *Umberto.* M. de onoare al Acad. Române (1890).

VICTORIA (în mitologia romană), personificare a biruinței corespunzând zeiței *Nike* la greci.

VICTORIA, regină a Marii Britanii şi Irlandei (1837–1901) şi împărăteasă a Indiei (1876–1901). În timpul reginei V., Marea Britanie a atins, datorită politicii expansioniste, apogeul puterii maritime şi coloniale. Perioada de avânt economic şi cultural din a doua jumătate a sec. 19 este cunoscută sub numele de „epoca victoriană".

VICTORIA 1. (Mosioa Tunya) Cascadă în S Africii, la frontiera dintre Zimbabwe şi Zambia, pe fl. Zambezi. Înălțime: 122 m. Lățime: c. 1 800 m. Parc Național (1952). **2.** (V.-Nyanza) Lac în Africa Ecuatorială (Tanzania, Uganda, Kenya); 68,1 mii km^2 (al doilea lac ca mărime, cu apă dulce, de pe glob). Ad. max.: 80 m. În lac se varsă râul Kagera; de aici izv. râul Victoria-Nil. **3.** Ins. în Arh. Arctic Canadian; 212,2 mii km^2, c. 400 loc. (eschimoşi). **4.** Stat în SE Australiei, la Oc. Indian; 227,6 mii km^2; 4,88 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Melbourne.* **5. V. Land,** reg. pe țărmul Antarcticii, mărginită de Marea Ross, împărțită între Australia şi Noua Zeelandă. **6.** Cap. Republicii Seychelles; 28 mii loc. (1999). Port. Aeroport.

VICTORIA 1. Oraş în jud. Braşov, la poalele nordice ale m-ților Făgăraş; 9 044 loc. (2008). Ind. chimică. **2.** Com. în jud. Brăila, în C. Bărăganului; 2 752 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Iaşi, pe râul Jijia; 4 427 loc. (2008). Rezervația naturală Pădurea Icuşeni.

VICTORIA, Tomas Luis da (1748/50–1611), compozitor spaniol. Hirotonisit preot. Marchează culminația polifoniei iberice. Mise, motete. Muzică vizionară, de o mare naturalețe şi simplitate.

VICTÓRIE (< lat. *victoria*) s.f. **1.** Biruință, izbândă într-o bătălie (armată). **2.** Succes obținut împotriva unui rival; *spec.* reuşită într-o competiție (sportivă). **3.** Triumf al unei idei, al unei teorii etc. (asupra alteia opuse). ✦ Rezultat deosebit de bun obținut într-un domeniu de activitate.

VICTORIÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. Care a obținut o victorie; biruitor, învingător; triumfător.

VICTOR VLAD DELAMARINA, com. în jud. Timiş, în C. Lugojului; 2 752 loc. (2008).

VICUNIA (VICUÑA) (< sp.) s.f. Specie de lamă nedomesticită, de mici dimensiuni, de culoare roşcată, care trăieşte la alt. în Anzii Centrali; foarte prețuită pentru lâna extrem de fină. Periclitată din cauza braconajului, este strict ocrotită. Sin. *vigonie.*

VID, -Ă (< fr.) s.n., adj. **1.** S.n. Spațiu gol, lipsit de substanță. ✦ (FIZ.) Denumire dată stării de rarefiere înaintată a materiei. În tehnica modernă s-a obținut **v.** până la 10^{-11} atm.; **v.** absolut (absența completă a materiei) nu poate fi atins în condiții de laborator; vacuum. **2.** Adj. (Despre spațiu) Gol, lipsit de substanță. ✧ (MAT.) *Mulțime v.* = mulțime care nu conține nici un element.

VIDA, Gheza (1913–1980, n. Baia Mare), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1974). Participant la Războiul civil din Spania. Sculpturi în lemn, puternic stilizate, de mare forță dinamică, evocând viața țăranilor maramureşeni, mitologia şi istoria locală („Dans din Oaş", „Buciumanul", „Răscoala"). Autorul „Monumentului Ostaşului" de la Carei şi al Ansamblului monumental de la Moisei.

VIDAL DE LA BLACHE, Paul (1845–1918), geograf francez. Întemeietorul şcolii geografice franceze urmând studierea omului în raport cu mediul înconjurător. Fondator (1892) al „Analelor geografice". Op. pr.: „Principii de geografie umană".

VIDAL, Gore (n. 1925), scriitor american. Eseuri („Vorbe şi fapte"), drame („Omul cel mai bun"), romane (Washington D.C., „Hollywood") denunțând corupția politică.

VIDANJÁ (< fr.) vb. I tranz. A goli, a curăța haznalele.

VIDELE, oraş în jud. Teleorman; 11 718 loc. (2008). Expl. de petrol. Oraş din 1968.

VÍDEO- ({s} lat. *video* „văd"). Element de compunere care denumeşte proprietăți utilizate în televiziune, mărimi referitoare la imagini sau aparate, dispozitive şi instalații de televiziune, în care sunt efectuate operații cu informația luminoasă conținută în imagini.

VIDEOCÁMERĂ s.f. Cameră pentru înregistrări video.

VIDEOCAPTÓR, s.n. Tub. (5).

VIDEOCASETOFÓN s.n. Aparat de înregistrare/redare a videocasetelor.

VIDEOCLÍP (< *engl.*) s.n. Scurt film video, de obicei cu caracter publicitar sau cu înregistrarea unei melodii.

VIDEOFRECVÉNȚĂ (< germ.) s.f. (TELEC.) Fiecare dintre frecvențele cuprinse în spectrul semnalului de imagine al unui canal de televiziune (între 0 şi 1–8 MHz).

VIDEOGRAMĂ Orice fixare a unei opere audiovizuale prin orice metodă, inclusiv numerică, pe suporturi tip casetă video, compact disc sau disc numeric versatil.

VIDEORECÓRDER s.n. Videocasetofon care înregistrează şi redă imaginile de pe videocasetă.

VIDEOTÉCĂ (< fr.) s.f. Colecție de filme înregistrate pe videocasete.

VIDIN, oraş în NV Bulgariei, port la Dunăre; 57,6 mii loc. (2001). Cetatea Baba Vida (sec. 17–18). Bisericile: Sveti Petka şi Sveti Pantelimon (sec. 17). Întemeiat în Antic. de romani sub numele de *Bononia;* între sec. 6–14 s-a numit *Bdin.* În a doua jumătate a sec. 14 a fost cap. țaratului cu acelaşi nume, condus de Ivan Srațimir. Între 1396 şi 1878 s-a aflat sub dominația turcilor, care l-au folosit ca o importantă bază de atac împotriva Țărilor Române şi a statelor Europei Centrale. În timpul Războiului Ruso-Româno-Turc (1877–1878) a fost eliberat de trupele române.

VIDOCQ, François (1775–1857), aventurier francez. Soldat, ocnaş evadat, devine şeful brigăzii de Siguranță. „Memoriile" sale au inspirat mari scriitori (Balzac).

VIDOR, King (1894–1982), regizor american de origine maghiară. Interesat de tematica socială, filmele sale sunt străbătute de un profund umanism („Marea Paradă", „Tragedia omului", „Pâinea noastră cea de toate zilele", „Război şi pace"). Premiul Oscar special (1978).

VIDRA 1. Lac de acumulare pe cursul superior al râului Lotru (940 ha). Alimentează hidrocentrala Ciunget. **2.** Com. în jud. Alba, în depr. omonimă; 1 820 loc. (2008). Rezervația paleontologică „Dealu cu melci" (5 ha). Biserica Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil (sec. 13), biserica de lemn Sfinții Trei Ierarhi (sec. 18). **3.** Com. în jud. Ilfov, pe râul Sabar; 7 865 loc. (2008). Aşezare din Neoliticul mijlociu (milen. 4–3 î.Hr.). **4.** Com. în jud. Vrancea, pe Putna; 7 546 loc. (2008). Rezervația naturală Lacu Negru. Centru de ceramică populară. Bisericile Adormirea Maicii Domnului şi Sfinții Voievozi (ambele sec. 18).

VIDRARU, lac de acumulare pe cursul superior al Argeşului (893 ha). Alimentează hidrocentrala **V.** Obiectiv turistic pe Transfăgărăşan.

VÍDRĂ (< sl., bg., scr.) s.f. Mamifer carnivor semiacvatic, cu blană deasă, castanie-roşcată *(Lutra lutra).* Prezintă membrane interdigitale bine dezvoltate; se hrăneşte cu peşti, raci, broaşte. Sin. *lutru.* Specie ocrotită.

VIDU, Ion (1863–1931, n. satul Mineråu, jud. Arad), compozitor, dirijor şi folclorist român. Animator al vieții muzicale din Banat. Piese corale („Ana Lugojana", „Răsunetul Ardealului").

VÍE (lat. *vinea*) s.f. **1.** Teren plantat cu viță de vie; plantație de viță de vie. **2.** Viță de vie. Ca urmare a atacului de filoxeră de la mijlocul sec. 19, s-a recurs la soiuri americane, rezistente la aceste insecte. Au apărut astfel *v. altoite* (sau nobile) şi *v. hibride.*

VIEAȚA NOUĂ, revistă literară de promovare a simbolismului, apărută la Bucureşti sub direcția lui Ov. Densusianu (1905–1925).

VIEIRA, Antonio (1608–1697), scriitor portughez. Iezuit. A luptat pentru apărarea amerindienilor din Brazilia. Autorul a peste 200 de „Jurăminte", exemple ale stilului baroc portughez. Întemnițat de Inchiziție.

VIEIRA DA SILVA, Maria Elena (1908–1992), pictoriță franceză de origine portugheză. Influențată de cubism şi de P. Klee, spații labirintice lipsite de prezența umană, uneori de rezonanță fantastică („Compoziție", „Pictură").

VIELÉ–GRIFFIN, Francis (1864–1937), poet francez de origine americană. Adept şi teoretician al versului liber („Limpezimea vieții", „Iubire sacră"). Drame în versuri pe teme mitologice.

VIENA (WIEN), cap. Austriei, situată în NE țării, port pe Dunăre; 1,83 mil. loc. (2001) cu suburbiile. Metalurgie. Constr. de maşini; prelucr. petrolului şi a lemnului; ind. chimico-farmaceutică. Centru financiar internațional. Universitate (1365). Monumente: biserica Ruprecht (sec. 9–13), Catedrala Sf. Ştefan (sec. 14–18), biserica Maria am Gestade (sec. 14–15), palatul Belvedere (sec. 18, azi Muzeul barocului), palatul Hofburg (sec. 16–19, în care se află Biblioteca Națională), castelul Schönbrunn, monument al barocului târziu. Universitate. Teatre (Burgtheater), operă. Muzeul Academiei de Arte Frumoase, colecția de grafică Albertina. Parcuri (Prater, Donau-park). Turnul de televiziune (c. 300 m). Două târguri internaționale. Centrul istoric al oraşului este înscris în Patrimoniul cultural universal. Sediul O.N.U.D.I. (Organizația Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială) şi A.I.E.A. (Agenția Internațională pentru Energia Atomică). Anticul *Vindobona,* castru roman (100 î.Hr.). În Ev. Med. menționat pentru prima oară în 881. De la mijlocul sec. 12, reşedință a ducilor de Babenberg. În 1221 a primit statutul de oraş, iar în 1237 de oraş imperial liber. Asediat de turci (în 1529 şi în 1683). Cap. a statului austriac din sec. 16 până în 1867. Între 1694 şi 1867 aici s-a aflat sediul Cancelariei aulice transilvane. În timpul Revoluției de la 1848–1849 a fost centrul luptei revoluționare din Austria. Între 1867 și 1918 capitala Austro-Ungariei, iar din 1918 a Austriei. În 1934, teatrul unor mari lupte muncitorești antifasciste. Ocupată în mart. 1938 de trupele hitleriste, V. a fost eliberată de către armata sovietică la 13 apr. 1945. Aici s-au semnat numeroase tratate și au avut loc congrese internaționale. La 23 iun. 1606 s-a semnat pacea dintre Ștefan Bocskai și Rudolf II de Habsburg, care punea capăt mișcării de eliberare antihabsburgice (1604–1606). Se recunoșteau independența principatului Transilvaniei, precum și unirea la acesta a trei comitate. - **Congresul de la ~** (sept. 1814–iun. 1815), convocat în urma terminării victorioase a războaielor purtate de armatele statelor europene împotriva Franței napoleoneene. Actul final, semnat la 9 iun. 1815, cuprindea următoarele hotărâri: Franța era redusă la granițele din 1792, Bourbonii erau restaurați în Franța, Spania și Regatul celor două Sicilii; Austria obținea Galiția, Tirol, Triest, Dalmația, Stiria, Lombardia și Veneția, întărindu-și autoritatea în Italia. Prusiei i se consfințea anexarea unor terit. poloneze și obținerea N Saxoniei și prov. Renania-Westfalia. Anglia își extinde imp. colonial și ia în stăpânire Malta și ins. Ionice. Rusiei i se consfințea stăpânirea asupra Finlandei și anexarea Basarabiei, primind în același timp și terit. fostului ducat al Varșoviei (unde a creat „Regatul Poloniei"). Olanda primea Belgia, iar Danemarca Schleswig și Holstein. Piemontul lua titlul Regatul Sardiniei, mărindu-și terit. prin alipirea Savoiei și a Nisei. - **Dictatul de la ~** (2 nov. 1938), impus Cehoslovaciei de către Germania și Italia, prin care Ungaria anexa 12 mii km^2 din terit. Cehoslovaciei (S Ucrainei Subcarpatice și al Slovaciei) cu peste 1 mil. locuitori. - **Dictatul de la ~** (30 aug. 1940), hotărâre arbitrară impusă României de către reprezentanții Germaniei și Italiei la Viena, prin care partea de N a Transilvaniei (43 500 km^2 și 2,6 mil. loc. în majoritate români) a fost predată Ungariei horthyste.

VIENTIANE v. **Viangchan.**

VIÉR (lat. *verres*) s.m. **1.** Porc necastrat. **2.** Mistreț mascul.

VIERMĂNÓS, -OÁSĂ (lat. *verminosus*) adj. Cu viermi; mâncat de viermi, găunos.

VIÉRME (lat. *vermis*) s.m. Animale nevertebrate cu corpul moale, alungit, lipsit de apendice, care trăiesc în sol, în ape, sau ca parazite pe plante și pe animale; sunt cuprinse în mai multe filumuri (platelminți, nematelminți, anelizi); (pop.) nume dat larvelor de insecte. ✧ *V. de mătase* = larva unor specii de fluturi, care produce gogoșile de mătase; se hrănește cu frunze de dud *(Bombyx mori)* sau de stejar *(Antherea)*. *Viermi intestinali* = v. care trăiesc ca paraziți ai sistemului digestiv al omului și animalelor (ex. limbrici, tenie, oxiuri).

VIERU, Anatol (1926–1998, n. Iași), compozitor român. A dezvoltat orientarea neomodală („Cartea modurilor"), apoi a adoptat tehnici aleatorii. Muzici complexe realizate cu un vocabular restrâns. Opere („Iona", „Praznicul calicilor"), muzică vocal-simfonică (oratoriul „Miorița"), lucrări simfonice și concertate, muzică de cameră („Sita lui Eratostene"), muzică de film.

VIERU, Grigore (n. 1935, Pererîta), poet român. M. coresp. al Acad. (1993). Versuri abordând teme grave - mama, patria, iubirea („Numele tău", „Hristos nu are nici o vină", „Rădăcina de foc"). Literatură pentru copii („Albinuța"). Militant pentru impunerea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova și a grafiei latine.

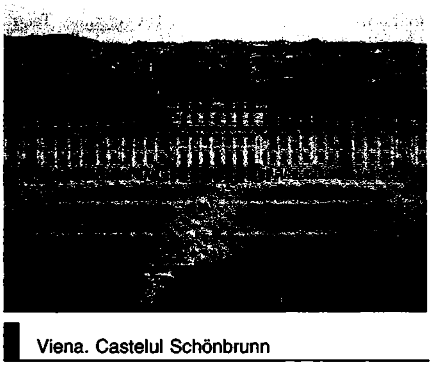

Viena. Castelul Schönbrunn

Anatol Vieru

François Viete

VIERU, Sorin (1934, n. Iași), logician și filozof român. Contribuții în studiul silogisticii și logica deontică („Axiomatizări și modele ale sistemelor silogistice", „Încercări de logică"). Eseuri pe teme filozofice și culturale. Traduceri.

VIERWALDSTÄTTER SEE, denumire germană a *Lacului Celor Patru Cantoane.*

VIESPÁR s.n., s.m. **1.** S.n. Cuib de viespi. **2.** S.m. Pasăre răpitoare de zi, de mărimea unei găini, cu penajul brun, care cuibărește și la noi în țară *(Pernis apivorus)*; se hrănește cu viespi, albine, bondari și alte insecte.

VIÉSPE (lat. *vespa*) s.f. Denumire dată unor insecte himenoptere, asemănătoare cu albinele, având, în general, la partea posterioară a abdomenului, un ac prevăzut cu o pungă cu venin sau un ovipozitor.

VIETÁTE (< *viu*) s.f. Ființă; viețuitoare.

VIETE, François (1540-1603), matematician francez. Unul din creatorii algebrei („Canon mathematicus"). A dat un algoritm pentru calculul numărului 0 cu ajutorul unui produs infinit.

VIETNAM, Republica Socialistă ~, stat în SE Asiei; 332 501 km^2; 82 680 000 loc. (2004). Limba oficială: vietnameza. Religia: budistă 66,7%, creștină (catolici 7,7%, protestanți 1%), Cao Dai și Hoa Hao (noi grupuri religioase) 5,6%, alte credințe și atei 19%. Cap.: *Hanoi*. Orașe pr.: Ho Și Min, Hai Phong, Da Nang, Buon Ma Thuot, Nha Trang, Hue, Can Tho. Împărțit în 58 prov. având 3 municipalități. Ocupă partea de E a pen. Indochina, cu largă ieșire la M. Chinei de Sud, G. Siam și G. Tonkin. *Relief* muntos și deluros; câmpiile ocupă doar 1/5 din teritoriu, la marginile de N și de S ale țării. *Hidrografia:* Hong Ha (fl. Roșu), în N și Mekong cu două delte în plină

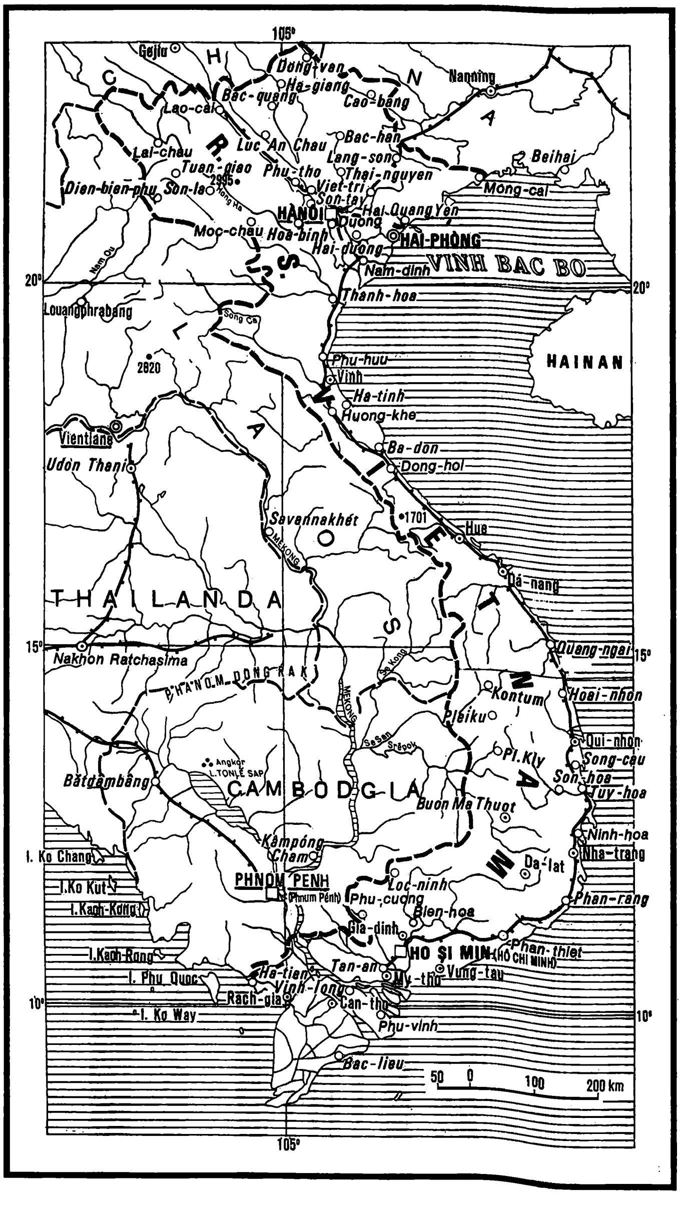
105°
Gejiu
C H I N A
Dong-van
Ha-giang
Nanning
Bac-quang
Cao-bang
Lao-cai
Luc An Chau
Bac-han
Lai-chau
Lang-son
Beihai
Tuan-giao
Phu-tho
Thai-nguyen
2995
Dien-bien-phu
Son-la
Viet-tri
Mong-cai
Son-tay
Hong Ha
HANOI
Hai Quang Yen
Duong
Moc-chau
Hoa-binh
HAI-PHONG
Hai-duong
Nam Ou
R. S. VIETNAM
Nam-dinh
VINH BAC BO
20°
20°
Thanh-hoa
Louangphrabang
Song Ca
L A O S
2820
Phu-huu
HAINAN
Vinh
Ha-tinh
Huong-khe
Vientiane
Ba-don
Udon Thani
Dong-hol
Savannakhét
1701
Hue
MEKONG
Dá-nang
THAILANDA
15°
Quang-ngai
15°
Nakhon Ratchasima
PHANOM DONG RAK
Se Kong
Kontum
Hoai-nhon
MEKONG
Pleiku
Qui-nhon
Se San
Srêpok
Pl. Kly
Angkor
L. TONLE SAP
Song-cau
Son-hoa
Bătdâmbâng
CAMBODGIA
Tuy-hoa
Buon Ma Thuot
Ninh-hoa
Kâmpóng Cham
I. Ko Chang
Nha-trang
Da-lat
PHNOM PENH
I. Ko Kut
(Phnum Pénh)
Loc-ninh
Phu-cuong
I. Kaoh-Kong
Bien-hoa
Phan-rang
Gia-dinh
I. Kaoh Rong
HO ȘI MIN (HO CHI MINH)
Phan-thiet
I. Phu Quoc
Ha-tien
Tan-an
My-tho
Vung-tau
Vinh-long
Rach-gia
Can-tho
10°
I. Ko Way
10°
Phu-vinh
Bac-lieu
50 0 100 200 km
105°

expansiune. *Clima* este tropicală cu nuanțe musonice în jumătatea nordică, cu precipitații abundente. Reg. litorale sunt afectate periodic de furtuni tropicale și taifunuri. *Resurse naturale.* Se exploatează huilă, petrol și gaze naturale, fosfați, cromite, ilmenit, staniu, aur, zinc, tungsten, bauxită, caolin, sare ș.a. *Economia.* Ind. produce: energie electrică, oțel, autovehicule, îngrășăminte chimice, amoniac, celuloză și hârtie, ciment, țesături, conf., tricotaje, ulei de arahide, ulei de cocos, zahăr, bere. Se cultivă: orez (aproape jumătate din terenurile cultivate), trestie de zahăr, cafea, batate, manioc, porumb, palmieri de cocos, arahide, ceai, bumbac, iută, susan, citrice, piperul (locul 1 pe glob), arbori de cauciuc, legume, cartofi, ananas, mango ș.a. Se cresc efective însemnate de bovine, bubaline și porcine. Sericicultură. Pescuit (inclusiv crustacee). *Obiective turistice:* actuala cap. Hanoi; orașul Hoa Lu (capitală a V. sub dinastia Dinh), Pagoda Parfumului, Golful Vinh Ha Long, cu c. 1 600 insulițe (inclus pe lista patrimoniului natural mondial), complexul de pagode și basoreliefuri budiste din munții Huong Tich și partea veche a orașului Hoi An – ambele incluse în patrimoniul cultural mondial ca și sanctuarul din orașul My Son, orașul Ho Și Min (fost Saigon), complexe lacustre, plaje cu nisip fin, recifi coraligeni (grădini submarine) ș.a. Moneda: 1 Dông = 100 Xu. – *Istoric.* Primele formațiuni statale de pe terit. **V.** iau naștere în partea septentrională – regatele Aû Lac (257 î.Hr.), apoi Nam Viêt (207 î.Hr.). Între 111 î.Hr. și 939 d.Hr. **V.** este inclus, pentru un milen., ca prov. în Imp. Chinez. Din sec. 5 d.Hr., se răspândește, prin Asia de SE, religia budistă. Statul independent Dai Viêt, cu prima dinastie vietnameză, se emancipează în 939 de sub autoritatea chineză, respinge încercările de cucerire ale mongolilor (sec. 13) și armatelor chineze (sec. 15), cucerește și anexează Regatul Champa (sec. 15) și colonizează treptat terit. **V.** până în reg. deltei fl. Mekong. Cucerirea franceză, inaugurată în 1858, prin ocuparea Da Nangului și, în 1859, a Saigonului, se încheie în 1884, prin instaurarea protectoratului francez asupra Cochinchinei (reg. meridională), Annamului (în centrul **V.**) și Tonkinului (în N) și includerea acestora, alături de Laos și Cambodgia, în Indochina Franceză (1887–1893). Liderul politic *Ho Și Min* (Hô Chi Minh) înființează, în 1930, Partidul Comunist din Indochina, care devine, în anii celui de-al Doilea Război Mondial, nucleul Frontului Viêt-Minh (1941), apoi al Armatei de Eliberare (1944), care luptă împotriva trupelor japoneze de ocupație. Profitând de înfrângerea Japoniei, Hô Chi Minh eliberează Hanoiul (19 aug. 1945) și proclamă aici, la 2 sept. 1945, Republica Democrată Vietnam. Încercarea Franței de a reinstaura vechea autoritate colonială declanșează, în 1945, „Războiul din Indochina", în care Viêt-Minh, sprijinit de U.R.S.S. și R.P. Chineză, trece de la acțiuni de gherilă la operațiuni militare de amploare, soldate cu victoria de la Diên Biên Phu (7 mai 1954). La 1 iul. 1949, autoritățile franceze creează în partea de S a **V.** un stat cu capitala la Saigon, în frunte cu fostul împărat vietnamez Bao-Dai, stat inclus în Uniunea Franceză. Conferința internațională de la Geneva (apr.–iul. 1954) se încheie cu Acordurile din 20–21 iul. 1954, care scindează practic **V.** în două părți delimitate de paralela 17°. În N, Republica Democrată Vietnam, un stat comunist, în frunte cu Hô Chi Minh, sprijinit nemijlocit de U.R.S.S. și R.P. Chineză, în S, Republica Vietnam, cu reședința la Saigon, un stat condus inițial de minoritatea catolică, profund anticomunist, avându-l în frunte pe dictatorul Ngo Dinh Diem (1955–1963), sprijinit financiar de către S.U.A. Mișcarea Viêt-Cong de gherilă împotriva regimului filoamerican din **V.** de Sud, sprijinită de regimul comunist de la Hanoi, se extinde după 1957 și se constituie într-un Front de Eliberare (1961), apoi într-un Guvern Revoluționar Provizoriu al Republicii Vietnamul de Sud (1969). În condițiile generalizării războiului din **V.** de Sud, SUA trimit, în 1961, primele unități speciale, pentru a participa apoi, din 1965, nemijlocit cu trupe la operațiunile militare (în 1969, pe terit. sud-vietnamez se aflau 542 000 de soldați americani) și, din 1964, la efectuarea de bombardamente navale și aeriene asupra R.D. Vietnam. Convorbirile de pace de la Paris (1968–1973) se încheie la 27 ian. 1973 cu semnarea Acordului de armistițiu între R.D. Vietnam, Guvernul Revoluționar Provizoriu al Republicii **V.** de Sud, S.U.A. și administrația de la Saigon, prin care se hotărăște încetarea focului și dreptul la autodeterminare al poporului din Vietnamul de Sud. După încheierea retragerii trupelor americane din **V.** de Sud (29 mart. 1973), forțele comuniste, încălcând acordurile încheiate, reiau, la începutul anului 1975, ofensiva generalizată în S, care are ca urmare prăbușirea regimului Nguyen Van Thieu (șeful statului sud-vietnamez între 1965–1675) și cucerirea, la 30 apr. 1975, a orașului Saigon (rebotezat ulterior Hô Chi Minh). Pentru prima dată după 1945, terit. întregului **V.** este reunificat sub o unică autoritate. Cei 30 de ani de război provoacă 3 mil. de morți militari și civili vietnamezi și 58 000 de militari americani, precum și distrugeri materiale incalculabile. La 2 iul. 1976, Adunarea Națională proclamă Republica Socialistă Vietnam, stat socialist, independent, liber și unitar. Membru al O.N.U. (20 sept. 1997). R.S. Vietnam contribuie direct la victoria forțelor comuniste Pathet Lao, în războiul civil din Laos (1975), și participă cu trupe la ofensiva împotriva Kampuchiei, care se încheie la 7 ian. 1979 prin cucerirea orașului Phnom Penh și izgonirea regimului totalitar comunist condus de *Pol Pot;* trupele vietnameze se vor retrage abia în 1989 din Cambodgia. Un conflict de frontieră opune, în febr.–mart. 1979, R.S. Vietnam – R.P. Chineze. Politica guvernului comunist de la Hanoi după unificarea țării duce, timp de aproape două decenii, la izolare internațională (invadarea Cambodgiei este condamnată de O.N.U.) și stagnare economică S.U.A. ridică în 1994 embargoul decretat în 1975 împotriva **V.**, iar la 6 aug. 1995 sunt restabilite relațiile diplomatice cu **V.** În 28 iul. 1995, **V.** devine al 7-lea membru al A.S.E.A.N. Adoptând modelul chinez, **V.** trece la o economie de piață, păstrând totodată rolul hegemon al Partidului Comunist în societate. Noua Adunare Națională, aleasă la 20 iul. 1997, desemnează, la 17 sept. 1997, un nou șef al statului în persoana lui Trân Duc Luong (reales în 2002) și, la 24 sept. 1997, un nou prim-min. – Phan Van Khai (reales în 2002). Plenara C.C. al Partidului Comunist din dec. 1997 îl alege pe gen. Le Kha Phieu ca secretar general al partidului. Congresul IX al Partidului Comunist (apr. 2001) alege în funcția de secretar general al partidului pe fostul președinte al Adunării Naționale, Nong Duc Manh, care-și propune modernizarea economiei socialiste orientate spre piață, reducerea birocrației și lupta împotriva corupției. Cu un ritm de creștere de 7–8% al P.I.B., **V.** s-a situat pe locul 2 în Asia de Est în 2003-2004. Adunarea Națională îl desemnează pe Nguyen Minh Triet (2006) ca președinte.

VIEȚUÍ vb. IV intranz. A fi viu; a trăi, a exista. ✦ A conviețui. ✦ A-și duce viața într-un anumit loc și fel.

VIEȚUITÓR, -OÁRE adj. Care viețuiește; care este în viață; viu. ✦ (Substantivat, f.) Ființă, vietate.

VIEUXTEMPS, Henri (1820–1881), violonist și compozitor belgian. Unul dintre cei mai apreciați instrumentiști ai sec. 19. Autor a peste 40 de concerte de vioară.

VIÉZURE (cuv. autohton) s.m. Mamifer omnivor, având blana cenușie-deschisă, cu o dungă albă, lată pe cap, mărginită de câte o bandă neagră de o parte și de alta a capului, întinsă de la nas până la urechi, urmată de câte o bandă albă laterală *(Meles meles);* bursuc. Părul de v. este folosit pentru perii și pensule.

VIFORÂTA, mănăstire de maici, în com. Aninoasa, jud. Dâmbovița, cu biserica Sf. Gheorghe (1530–1532). Muzeu de obiecte de cult și artă religioasă.

VÍFOR (< sl., bg., scr.) s.n. Vânt puternic, furtună mare (cu ninsoare); vijelie, vifornită.

VIGANO, Salvatore (1769–1821), dansator și coregraf italian. Profesor de balet la Scala din Milano (din 1813). Unul dintre primii coregrafi care recurge la muzica clasică. A compus patru balete „Prometeu", „Titanii", „Mirra", „Husiții").

VIGÉE-LEBRUN, Elisabeth (1755–1842), pictoriță franceză. Portrete de femei („Maria Antoaneta", „Doamna de Staël"). Memorialistică („Amintiri").

VIGILÉNȚĂ (după fr. *vigilance,* lat. *vigilantia*) s.f. Atenție încordată; atitudine de observare atentă a ceea ce se întâmplă în jur; supraveghere susținută, grijă.

VIGNEAUD, Vincent du ~ (1901–1978), biochimist american. A realizat sinteza în laborator a hormonilor *vasopresina* și *ocitocina* (1953). Premiul Nobel pentru chimie (1955).

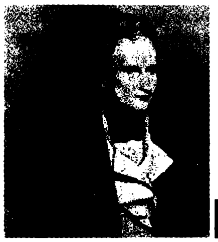

Alfred Victor de Vigny

VIGNOLA, Giacomo da ~ (Jacopo Barozzi, zis ~) (1507–1573), arhitect și teoretician de artă italian. Pornind de la studiul arhitecturii romane, a formulat o serie de principii teoretice („Cinci ordine de arhitectură"), pe care le-a aplicat în construcțiile sale, mărețe și severe (palatul Farnese de la Caprarola, biserica Il Gesù din Roma).

VIGNY, Alfred Victor de ~ (1797–1863), scriitor francez. Reprezentant de seamă al romantismului. Versuri („Poeme antice și moderne", „Destinele"); proză („Servitute și măreție militară", „Cinq-Mars"), drame („Chatterton") axate pe tema singurătății geniului, a resemnării sale pline de demnitate („Jurnalul unui poet", publicat postum).

VIGO, Jean (1905–1934), regizor francez de film. Considerat primul și cel mai autentic cineast suprarealist. Opera sa, redusă ca dimensiuni, la limita dintre documentar și ficțiune, este marcată de un documentarism social și o poezie a realului inconfundabile și a exercitat o importantă influență modelatoare nu numai în istoria avangardei și cinemtografului independent, ci Işi în istoria filmului în general. Filme: „À propos de Nice", „Nota zero la purtare", „Atalanta".

VIGO, oraș în NV Spaniei (Galicia), port la Oc. Atlantic: 280,1 mii loc. (2001). Metalurgia aluminiului. Șantiere navale. Conserve de pește.

VIGOÁRE (< fr., lat.) s.f. Forță fizică, putere (de lucru, de acțiune); energie (3), vitalitate. ✧ Loc. *În vigoare* = (despre legi, dispoziții etc.) valabil într-o anumită perioadă de timp.

VIGÓNIE (< fr.) s.f. v. **vicunia**.

VIGOTSKI, Lev Semionovici (1896–1934), pedagog și psiholog rus. Studii privind dezvoltarea relației gândire–limbaj și de psihologia artei („Gândire și limbaj").

VIILE SATU MARE, com. în jud. Satu Mare, pe canalul Homorod; 3 245 loc. (2008). Centru de cusături populare. Poiana cu narcise și lalele pestrițe.

VIIȘOARA **1.** Com. în jud. Bihor, pe râul Inot; 1 369 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Botoșani, pe râul Volovăț; 2 176 loc. (2008). 3. Com. în jud. Cluj, pe Arieș; 5 917 loc. (2008). Rezervația naturală „Dealu cu fluturi". Atestat documentar în 1239. **4.** Com. în jud. Mureș, în pod. Târnavelor; 1 702 loc. (2008). Biserici evanghelice (sec. 15–17). **5.** V. *Alexandru cel Bun.* **6.** Com. în jud. Teleorman, pe Călmățui; 2 037 loc. (2008). **7.** Com. în jud. Vaslui, pe interfluviul Bârlad-Urdești; 2 040 loc. (2008).

VIITÓR, -OÁRE (< *veni*) adj., s.n. **I.** Adj. Care vine după momentul de față, care va exista, va apărea, se va întâmpla etc. într-o perioadă următoare. ✧ *Viață v.* = (în concepțiile religioase) viața de dincolo de moarte, din lumea de apoi. (LINGV.) *Timp v.* (și subst., n.) = timp care exprimă o acțiune ce se va petrece într-un moment ulterior celui în care se vorbește. **II.** S.n. **1.** Timpul care urmează prezentului; viitorime. ✧ Loc. *Pe* (sau *în*) *viitor* = de acum înainte. **2.** Situație, stare care urmează să fie; perspectivă.

VIITORÍME s.f. **1.** Viitor **(II, 1)**. 2. Oameni din viitor **(II, 1)**; posteritate.

VIITOROLOGÍE s.f. V. *futurologie* și *prospectivă.*

VIITORUL, ziar oficios al Partidului Liberal, înființat în 1907, la București, de Vintilă Brătianu și I.G. Duca. Și-a suspendat apariția în 1938 și a reapărut din 1944 până în 1945. După 1980 a apărut o serie nouă.

VIITÚRĂ (< *veni*) s.f. 1. Creștere bruscă a nivelului apei dintr-un râu, provocată de căderea unei ploi torențiale ori de topirea rapidă a zăpezii într-o parte a bazinului unui râu. 2. Mâl, bolovani, pietriș etc. adus de apele curgătoare când se revarsă.

VIJELÍE s.f. Vânt puternic, însoțit de obicei de precipitații și uneori de descărcări electrice; furtună, vifor. ✦ Fig. Mânie dezlănțuită; furie.

VIJOLI, Aurel (1902-1981, n. Recea, jud. Brașov), economist și om politic român. Guvernator al Băncii Naționale (1947-1948), președinte al Băncii Naționale și ministru adjunct de Finanțe (1948-1952). A condus întregul proces de transformare a sistemului bancar capitalist, adaptându-l la noul sistem comunist, inclusiv prin stabilizările monetare din 1947 și 1952. Învinuit de comuniști de „deviere de dreapta", a fost arestat (1952-1954). Reabilitat ulterior.

VIKING, program american de sonde spațiale, destinat să exploreze planeta Marte.

VIKINGI (< fr.) s.m. pl. V. *normanzi*.

VILAIÉT (< tc.) s.n. (În Imp. Otoman) Unitate teritorială condusă de un *valiu*.

VILANÉLĂ (< fr., it.) s.f. (MUZ.; în sec. 15-16) Formă a muzicii vocale cu caracter dansant.

VILAR, Jean (1912-1971), actor și regizor francez de teatru. Spectacole de mare sobrietate și simplitate, promovând ideea de teatru accesibil tuturor categoriilor sociale („Macbeth", „Mutter Courage", „Viața lui Galilei"). Inițiator al festivalurilor de la Avignon (1947).

VÍLĂ (< fr., it.) s.f. 1. (În Roma antică) Reședință rurală a marilor proprietari de sclavi; ulterior, locuință luxoasă a aristocrației romane, căpătând în Italia din epoca Renașterii un aspect voit rustic. 2. (În Ev. Med.) Denumire dată unor forme de așezări: obștea țărănească, satul liber, satul dependent, domeniul stăpânului feudal și uneori centrul urban. 3. Locuință luxoasă (cu grădină).

VILBROCHÉN (< fr.) s.n. (TEHN.) Arbore (2) cotit.

VILEGIATÚRĂ (< fr.) s.f. Petrecere a unei perioade de timp (vacanța sau concediul de odihnă) la țară sau într-o stațiune balneoclimaterică.

VILICHINÍNĂ s.f. (BIOCHIM.) Hormon secretat de mucoasa duodenală în timpul procesului de digestie, care activează mișcarea vilozităților intestinului subțire.

VILLA, Francisco, zis Pancho (pe numele adevărat *Doroteo Arango*) (1878-1923), revoluționar mexican. Conducător al mișcării țărănești armate din N Mexicului în timpul Revoluției din 1910-1917. Detașamentele lui au constituit, împreună cu cele ale lui E. Zapata, principala forță a revoluției. Conducător al mișcării de partizani, a fost înfrânt în 1920. Asasinat de reacționari.

VILLAFRANCA DI VERONA, oraș în N Italiei (Veneto); 29,3 mii loc. (2001). Aici s-au încheiat Preliminariile de la **V. di V.** (12 iul. 1859), care au pus capăt războiului franco-sardo-austriac. Tratatul prevedea: cedarea Lombardiei către Franța, care o dădea Regatului Sardiniei; restaurarea suveranilor din Toscana și Modena, organizarea unei confederații italiene prezidate de către papă. Veneția rămânea sub controlul Austriei. Preliminariile de la **V. di V.** au fost ratificate prin tratatul de la Zürich (nov. 1859).

VILLAFRANCHIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.n. adj. Denumire a stratelor de la baza cuaternarului, alcătuite din depozite continentale.

VILLAHERMOSA, oraș în SE Mexicului, în istmul Tehuantepec, centrul ad-tiv al statului Tabasco; 520,3 mii loc. (2000). Universitate (1958). Vechiul nume: *San Juan Bautista*.

VILLA-LOBOS, Heitor (1887-1959), compozitor, pianist, dirijor și folclorist brazilian. Muzică în care transfigurează folclorul brazilian, orientată spre universalitate („Bachianas brasileiras", „Choros"). Creație multiformă (aproape 1 000 de lucrări). Lucrări orchestrale (simfonii, poeme simfonice), balete, opere, melodii. Activitate pedagogică.

Ion Vinea

VILLANOVA, cultură din prima Epocă a Fierului din Italia (900-500 î.Hr.), denumită astfel după satul V., aflat în apropierea orașului Bologna, unde a fost descoperit un cimitir de incinerație caracteristic acelei epoci.

VILLANUEVA, Carlos Raul (1900-1975), arhitect venezuelean. Adept al funcționalismului (cartiere „23 de Enero", „El Paraiso", clădiri ale orașului universitar, stadionul olimpic, Facultatea de arhitectură - toate la Caracas).

VILLANUEVA, Juan de ~ (1739-1811), arhitect spaniol. Exponent al neoclasicismului spaniol. A construit cele două „casite" în complexul Escorial, Muzeul Prado (1785-1819), Academia de Istorie (1788), Observatorul astronomic (1790) - toate la Madrid.

VILLARD de Honnecourt (mijlocul sec. 13), arhitect și desenator francez. Celebru prin albumul său de crochiuri, care conține planuri de arhitectură, mașini de război, scene religioase etc. A colaborat la construcția catedralei din Cambrai.

VILLARS, Claude Louis Hector, duce de ~ (1653-1734), mareșal francez (din 1702). S-a remarcat în Războiul de Succesiune la tronul Spaniei (1701-1714), în care a obținut victoriile de la Friedlingen (1702) și Denain (1712), dar a fost înfrânt la Malplaquet (1709) de Marlborough. A negociat pacea de la Rastatt (1714) cu Austria.

VILLAT, Henri (1879-1972), matematician francez. Lucrări de analiză matematică și de mecanica fluidelor („Asupra rezistenței fluidelor"). M. de onoare al Acad. Române (1938).

VILLEHARDOUIN, Geoffroi de ~ (c. 1150-c. 1213), cronicar francez. A participat la Cruciada IV (1202-1204) și la cucerirea Constantinopolului. „Scrierea sa „Cucerirea Constantinopolului" este important izvor pentru cunoașterea evenimentelor contemporane autorului.

VILLIERS DE L'ISLE ADAM, Auguste, conte de ~ (1838-1889), scriitor francez. Influențat de E.A. Poe, prefigurează literatura simbolistă. Romane („Isis", „Dragostea supremă", „Viitoarea Evă"); nuvele și povestiri fantastice („Povestiri fioroase"); drame („Revolta").

VILLON, François (pseud. lui *Fr. de Montcorbier* sau *des Loges*) (1431-1463), poet francez. Viață aventuroasă. Întemnițat și osândit de mai multe ori. Versuri cu inflexiuni populare, îmbinând sentimentul transcendenței cu picanteria, gestul bufon cu tonul grav, ironia mușcătoare cu meditația melancolică („Micul testament", „Marele testament", „Epitaf sau Balada spânzuraților").

VILLON, Jacques (pseud. lui *Gaston Duchamp*) (1875-1963), pictor și gravor francez. Fratele pictorului Marcel Duchamp. Cubist, organizând compoziția cu rigoare geometrică („Soldații în marș"). Se dedică ulterior picturii abstracte („Echilibru roșu"). Ilustrații de carte.

VILNIUS, cap. Lituaniei; 542,2 mii loc. (2001). Constr. de mașini; ind. chimică, de prelucr. a lemnului. Universitate (1578). Biserici gotice. Numeroase construcții neoclasice (sec. 19). Întemeiat în c. 1323, cap. Marelui Cnezat al Lituaniei.

VILOZITÁTE (< fr.; {s} lat. *villosus* „cu păr") s.f. 1. Totalitatea perilor care acoperă o suprafață. 2. (ANAT.) Pliu microscopic de pe suprafața unui țesut sau organ. 3. S.f. pl. (ANAT.) *Vilozități intestinale* = ansamblul cutelor de mici dimensiuni pe care le formează mucoasa intestinului subțire și care îi măresc suprafața de absorbție a alimentelor. O v. este formată dintr-un vas chilifer central, din capilare sangvine și o rețea conjunctivă.

VIMA MICĂ, com. în jud. Maramureș, pe râul Lăpuș; 1 480 loc. (2008). Bisericile de lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17 și 18).

VIN (lat. *vinum*) s.n. Băutură alcoolică obținută prin fermentarea mustului de struguri; conține 7-15% alcool, în funcție de cantitatea de zahăr conținută de struguri. Se clasifică după culoare, gust, aromă, buchet, conținut în alcool. ✧ *V. spumant* = v. efervescent de tip șampanie.

VINA DEL MAR, oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 286,9 mii loc. (2002). Rafinărie de petrol. Ind. chimică. Stațiune balneară.

VINÁRIȚĂ (< *vin*) s.f. Plantă erbacee perenă din fam. Rubiaceelor, cu frunze verticilate și flori mici, albe, dispuse în cime terminale (*Asperula odorata*). Folosită la parfumarea rufelor și la aromatizarea unor băuturi.

VÍNĂ (< sl.) s.f. 1. Încălcare a ceea ce este considerat bun sau drept; faptă reprobabilă; greșeală, păcat (**1**).

VINĂRÍCI s.n. (În Ev. Med. în Țara Românească) Dijmă în vin, reprezentând a zecea parte din recoltă, percepută de domnie. În Moldova i se spunea *deseatina din vin*.

VINČA-TURDAȘ, cultură materială aparținând Neoliticului târziu (milen. 5-4 î.Hr.), cu o arie largă de răspândire, cuprinzând NE Serbiei și SV României.

VINCENT, Hyacinthe (1862-1950), medic militar francez. A descoperit angina. Contribuții la profilaxia febrei tifoide.

VINCI (< it.) s.n. Troliu folosit pentru manevrarea greutăților pe bordul unei nave.

VÍNCLU (< germ.) s.n. 1. Bară profilată din metal sau din material metalic, constituită din două aripi care formează între ele un unghi diedru drept. 2. Piesă din lemn sau din metal cu ajutorul căreia se pot trasa sau măsura unghiuri.

VÍNDE (lat. *vendere*) vb. III tranz. 1. A ceda cuiva, în schimbul unei sume de bani, dreptul de proprietate asupra unui bun. ✦ A face comerț. ✦ Refl. pas. (Despre mărfuri) A fi căutat, a se desface cu ușurință. 2. A trăda, a denunța (pentru bani, pentru profituri).

VINDECÁ (lat. *vindecare*) vb. I 1. Refl. și tranz. A scăpa sau a face pe cineva să scape de o boală, a (se) face sănătos. ✦ (Despre răni) A se cicatriza. 2. Tranz. Fig. A face să dispară sau să înceteze o supărare, un dor.

VINDEREI, com. în jud. Vaslui, în colinele Fălciului; 4 634 loc. (2008). Centru de ceramică populară. Bisericile Sfinții Voievozi, Sfânta Parascheva și Sf. Nicolae (toate ante 1809) și Sf. Nicolae (1741).

VINDERÉU (< magh.) s.m. (ORNIT.) Vânturel.

VINDHYA, lanț de munți scunzi (alt. max. 1 113 m) din NV Indiei, întins pe c. 1 110 km lungime; zăcăminte de cărbune, minereu de fier și de mangan.

VINDICATÍV, -Ă (< fr.) adj. Înclinat spre răzbunare.

VINDRÓVER (< engl.) s.n. Mașină de secerat, folosită la recoltarea cerealelor în două faze (în prima fază se face tăierea plantelor și așezarea lor în brazdă pe miriște, iar după 3-5 zile urmează faza a doua, ridicarea plantelor și treieratul).

VINEA, Ion (pseud. lui *Ion Iovanaki*) (1895-1964, n. Giurgiu), scriitor și publicist român. A editat în 1912 revista „Simbolul" (în colab. cu Tr. Tzara și M. Iancu); între 1923 și 1931 revista de avangardă „Contimporanul", iar după 1930 a condus „Facla". Lirică elegiacă, lucid contemplativă („Ora fântânilor"). Poeme în proză („Flori de lampă"), nuvele de factură decadentă, cu implicații fantastice, romane de rafinament stilistic, urmărind tema eșecului („Lunatecii"). Publicistică literară. Traduceri.

VINEGRÉTĂ (< fr.) s.f. Sos rece, preparat din ulei, oțet, sare și piper, adesea aromatizate.

VÍNERI (lat. *Veneris* [dies]) s.f. Ziua a cincea a săptămânii, care se află între joi și sâmbătă. ✧ *Vinerea Mare* (sau *a Patimilor, a Paștilor*) = vinerea din ajunul Paștelui, în care creștinii celebrează răstignirea lui Iisus. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de vineri; în fiecare vineri.

VINEȚEÁLĂ s.f. Boală a viței de vie, produsă de ciuperca *Pseudopeziza tracheiphila*, manifestată prin apariția unor pete roșietice pe frunze.

VINEȚÍU, -ÍE adj. Care bate în vânăt, cu nuanțe albăstrui. ✦ (Substantivat, n.) Culoare albăstruie; vânăt.

VINGA, com. în jud. Arad, în C. de Vest; 6 426 loc. (2008). Fabrică de produse zaharoase. Atestată documentar 1231.

VINICÉR (cf. sl. *vinicile*) s.m. Numele popular al lunii septembrie.

VINÍCOL, -Ă (< fr.; {s} lat. *vinum* „vin" + *colo* „a cultiva") adj. Referitor la producerea și la îngrijirea vinului.

VINIÉTĂ (< fr.) s.f. Ilustrație de mici dimensiuni, folosită ca ornament și care precede sau încheie o pagină de text manuscris sau tipărit. Manuscrisele medievale erau decorate frecvent cu motivul frunzei de viță (în fr. *vigne*), de unde s-a generalizat termenul v.

VINIFICÁȚIE (< fr.) s.f. Ansamblul operațiilor necesare obținerii vinului de struguri, care cuprinde în esență: recepția și sortarea strugurilor, extragerea mustului *ravac* și presarea boștinei, fermentarea mustului cu sau fără boștină în vederea obținerii vinului roșu sau alb și depozitarea vinului nou.

VINÍL (< fr. {i}) s.n. Radical organic obținut prin îndepărtarea unui atom de hidrogen din molecula etilenei.

VINNICA, oraș în Ucraina, pe Bug; 357 mii loc. (2001). Ind. chimică, constr. de mașini.

VINNIȚA (VINNYTSYA), oraș în V UcraineiM; 360,2 mii loc. (2005) Ind. siderurgică, chimică, constr. de mașini, ind. ușoară. Producție de covoare. Fondat (1363).

VINOTÉCĂ (< fr.; {s} lat. *vinum* „vin" + gr. *theke* „ladă") s.f. Colecție de vinuri din diferite soiuri, cupajări și din ani de recoltă diferiți.

VINOGRADOV, Aleksandr Pavlovici (1895–1975), geochimist rus. Studii asupra distribuției elementelor rare din scoarța terestră și asupra chimismului meteoriților.

VINOGRADOV, Ivan Mateevici (n. 1891), matematician rus. Lucrări în domeniul teoriei analitice a numerelor („Principiile teoriei numerelor", „Metoda sumelor trigonometrice în teoria numerelor").

VINOGRADOV, Oleg Mihailovici (n. 1937), dansator rus. Coregraf la Bolșoi Teatr, director de dans la Teatrul Mic (1972–1977) și la Teatrul Kirov (din 1977); este autor a numeroase balete: „Alexandru Nevski", „Balada husarului", „Revizorul" - după Gogol.

VINOGRADOV, Viktor Vladimirovici (1895–1969), lingvist rus. Contribuții privind limba și stilul unor scriitori ruși („Pușkin, creatorul limbii literare ruse", „Stilistica. Teoria limbii poetice"). M. coresp. al Acad. Române (1957).

VINOGRADSKI, Serghei Nikolaevici (1856–1953), microbiolog rus. Din 1912 a lucrat la Institutul „Pasteur" din Paris. Cercetări în domeniul microbiologiei solului. A descoperit fenomenul de chemosinteză, bacteria anaerobă *Clostridium pasteurianum.*

VINOVÁT, -Ă (< sl.) adj. **1.** (Și subst.) Care are o vină, care a comis o greșeală sau o faptă reprobabilă; culpabil. **2.** Care se abate de la lege sau de la bunele moravuri; nepermis, condamnabil.

VINOVĂȚÍE s.f. Faptul de a fi vinovat; culpabilitate, vină **(2).** ✦ (DR.) Atitudinea psihică a unei persoane față de fapta sa ilicită și de rezultatele ei, constând fie în *intenție,* fie în *culpă.*

VIN SON, masiv muntos în V Antarcticii (5 140 m alt.); cel mai înalt vrf din Antarctica.

VINTILĂ, Mircea (n. 1949, București), compozitor, cântăreț și chitarist folk român. Carieră solo („Lordul John", „Miruna", „Hanul lui Manuc") și cu grupul „Pasărea colibri".

VINTILĂ VODĂ, com. în jud. Buzău, pe râul Slănic; 3 226 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae, rezidită în 1748.

VINTILEASCA, com. în jud. Vrancea, în depr. Neculele; 2 094 loc. (2008). Rezervația naturală Poiana Muntioru. Centru de cusături și țesături populare.

VINTILESCU, Petru (1887–1974, n. Cătămasca, jud. Argeș), teolog român. A abordat probleme de teologie sacramentală și liturgică („Spovedania și duhovnicia", „Liturghierul explicat").

VÍNTRE (lat. *venter*) s.f. (Pop.) **1.** Abdomen. ✦ (La pl.) Organele interne; măruntaie. **2.** Diaree, dizenterie.

VINTÍR (< rus.) s.n. Unealtă de pescuit în formă de sac alungit, cu gura răsfrântă înăuntrul sacului ca o pâlnie. Când este confecționat din nuiele se numește *vârșă.*

VINȚU DE JOS, com. în jud. Alba, pe Mureș; 5 371 loc. (2008). Castelul Martinuzzi (sec. 16). Bisericile: reformată (sec. 13), romano-catolică (1726) și ortodoxă (sec. 18). Menționat documentar în 1248.

VIOÁRĂ (cf. it. *viola*) s.f. Instrument muzical alcătuit dintr-o cutie de rezonanță cu patru coarde întinse peste ea (acordate în cvinte), care vibrează prin frecare cu arcușul sau prin ciupire. Apărută în sec. 15, s-a răspândit între sec. 16 și 18. Cei mai renumiți constructori de viori (lutieri) au fost A. și N. Amati, G. Guarneri, A. Stradivarius din Cremona. Sin. *violină.*

VIÓI, -OÁIE (< *viu*) adj. **1.** Plin de viață și de vigoare; sprinten în mișcări, zglobiu, zburdalnic. ✦ Ager, isteț. **2.** (Despre sunete, melodii) Cu ritm accelerat; săltăreț; vesel.

VIÓL (< fr.) s.n. (DR.) Infracțiune care constă în fapta unei persoane de a avea raport sexual cu o altă persoană prin constrângerea acesteia sau profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința.

VIOLÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A nesocoti, a nu respecta, a încălca. **2.** A intra undeva prin violență, a pătrunde cu forța. ✦ A pângări, a profana. **3.** A săvârși un viol; a silui.

VIOLACÉE (< fr., lat.) S.f. pl. Fam. de plante erbacee, rar lemnoase, entomofile, cu frunze simple, alterne, cu flori de obicei bisexuate, zigomorfe, cu pinten, mai rar actinomorfe, și cu fructul o capsulă, rareori o bacă (ex. panselele).

VIOLACÉU, -ÉE (< fr., lat.) adj. Care bate în violet; care are nuanțe violet. ✦ (Substantivat, n.) Culoare care are aceste nuanțe.

VIOLÁRE s.f. Faptul de a viola; pângărire, siluire, profanare. (DR.) ✧ *V. de domiciliu* = infracțiune care constă în fapta de a pătrunde fără drept, în orice mod, într-o locuință sau loc împrejmuit, fără consimțământul proprietarului. *V. a secretului corespondenței* = infracțiune care constă în deschiderea fără drept a unei corespondențe adresate altuia ori interceptarea unei convorbiri sau comunicări telefonice, telegrafice ori efectuate prin alte mijloace de transmitere la distanță.

VIÓLĂ (< it., fr.) s.f. **1.** Instrument muzical cu coarde și cu arcuș (din sec. 16–18), adecvat muzicii polifonice, din care s-au născut instrumentele cu coarde moderne. Varietăți: **v.** da braccio; **v.** da gamba; **v.** d'amore; **v.** pomposa. **2.** Instrument cu coarde și arcuș mai mare decât vioara. Sin. *alto* **(3).**

VIOLÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni) Care are o fire nestăpânită, care se înfurie ușor; impulsiv, brutal, irascibil. **2.** Care se produce sau acționează cu putere; intens, tare. ✦ (Despre culori, lumină etc.) Viu, țipător. **3.** Brutal, silnic.

VIOLÉNȚĂ (< fr., lat.) s.f. **1.** Lipsă de stăpânire în vorbe sau în fapte; impulsivitate, brutalitate; vehemență; constrângere; siluire. **2.** Însușirea a ceea ce este violent **(2);** intensitate, tărie. **3.** Utilizarea forței, sub diferite forme (presiune, constrângere, represiune fizică ș.a.) în relațiile interumane sau interstatale. **4.** (DR.) Viciu de consimțământ constând în constrângerea exercitată pe cale psihică asupra unei persoane spre a o determina la încheierea unui act juridic.

VIOLÉT, -Ă (< fr.) subst., adj. **1.** S.n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, ultima (situată în marginea acestuia, spre lungimile de undă mici). **2.** S.f. (BOT.) Toporași. ✧ *V. de Parma* = specie ornamentată de **v.** cu parfum caracteristic. *V. africană* = Saint paulia. **3.** Adj. De culoarea viorelei; mov.

VIOLLET-LE-DUC, Eugène Emmanuel (1814–1879), arhitect și teoretician de artă francez. Restaurator a numeroase monumente de arhitectură medievală (biserica La Madeleine din Vézelay, catedrala Notre-Dame din Paris, castelul din Pierrefonds, fortificațiile de la Carcassonne). Lucrări lexicografice și eseistice („Dicționar al arhitecturii franceze din sec. 11-16").

VIOLONCÉL (< it.) s.n. Instrument muzical cu coarde și arcuș din familia viorii, dar de dimensiuni mult mai mari și cu un registru mai grav, acordat în cvinte și care se ține în poziție verticală. A apărut în sec. 16. Sin. *cello.*

VIOLONÍST, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care cântă la vioară; (pop.) viorist.

VIOREÁ (< *vioară,* reg. „viorea") s.f. **1.** Denumire dată plantelor erbacee, spontane sau cultivate, din genul *Viola,* cu frunze simple, adeseori numai bazale, și flori zigomorfe, cu un pinten în care se află nectarii; toporași **(2)**, violetă **(2). 2.** Denumire dată plantelor erbacee cu bulbi din genul *Scilla,* fam. liliaceelor, din care la noi crește *Scilla bifolia,* cu două frunze bazale, lanceolate și cu flori albastre, rar albe, dispuse în racem.

VIOTTI, Giovanni Battista (1755–1824), violonist și compozitor italian. Întemeietorul școlii violonistice moderne. Concerte pentru vioară și pentru pian, simfonii concertante, muzică de cameră.

VIP (< engl. *V[ery] I[mportant] P[erson]*) s.n. Persoană foarte importantă; vedetă.

VÍPERĂ (lat. *vipera*) s.f. **1.** Șarpe veninos care are pe cap un semn negru în formă de V, coada scurtă, conică și pe spate o dungă neagră în zigzag *(Vipera berus);* năpârcă **(2).** ✧ *V. cu corn* = specie de **v.** mai mare și mai veninoasă decât **v.**, care are deasupra botului un fel de corn format din solzi *(Vipera ammodytes);* dunga de pe spate este formată dintr-o succesiune de romburi. **2.** Fig. Persoană rea, perfidă.

VIPEREȘTI, com. în jud. Buzău, în Subcarpați; 3 670 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Dumitru (1666).

VÍPIE (et. nec.) s.f. **1.** Arșiță, fierbințeală, zăduf. ✦ Febră. **2.** Toi, putere.

VIPÚȘCĂ (< rus.) s.f. Fâșie îngustă de postav, cusută ca garnitură de altă culoare la unele uniforme.

VIRÁ (< fr.) vb. I intranz. **1.** A schimba orientarea unui vehicul în mers până la aproximativ 90°. **2.** A efectua un viraj; a coti, a cârmi. **3.** (CHIM.) A suferi o virare. **4.** (CONT.) A face un virament.

VIRÁJ (< fr.) s.n. **1.** Faptul de a vira. **2.** Evoluție a unui avion pe o traiectorie curbă în plan orizontal, având constante raza de curbură, viteza de zbor și înclinarea transversală a aripii. **3.** Porțiune curbă de șosea cu rază mică de curbură.

VIRÁL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la virusuri.

VIRAMÉNT (< it.) s.n. **1.** Plată fără numerar, efectuată de o bancă prin transferul unei sume de bani, din contul plătitorului în contul beneficiarului. ✦ (Concr.) Document pe baza căruia se face o asemenea plată. **2.** Operație de tehnică contabilă care constă în trecerea unei sume dintr-un cont în altul, în procesul înregistrărilor contabile.

VIRÁN, -Ă (< tc.) adj. (Despre terenurile din cuprinsul unei localit.) Pe care nu a fost construit nimic.

VIRÁRE (< fr.) s.f. (CHIM.) Schimbarea culorii unei substanțe sub acțiunea unui reactiv. **V.** indicatorilor **(3)** semnalează sfârșitul unei reacții.

VIRCHOW, Rudolf (1821–1902), medic german. Creatorul teoriei patologice celulare, care explică apariția bolilor prin modificările petrecute la nivelul celulelor. A creat metode de cercetare anatomică și histologică a țesuturilor patologice. M. de onoare al Acad. (1902).

VIREN, Lasse (n. 1949), atlet finlandez (alergător de fond). Dublu campion olimpic (5 000 m și 10 000 m) la München (1972) și la Montréal (1976).

VIRGÍN, -Ă (< lat. *virgo, -inis*) adj. **1.** Fără pată; neprihănit, cast; *fig.* inocent, nevinovat. ✦ (Substantivat, f.) Fecioară **(1). 2.** Fig. (Despre obiecte) Neatins; intact; curat. **3.** Fig. (Despre locuri, regiuni etc.) Neexplorat; neexploatat.

VIRGINE, Insulele ~ (VIRGIN ISLANDS), grup de c. 100 ins. în bazinul M. Caraibilor; 347 km^2. C. 60 de ins. (partea de SV a grupului aparțin S.U.A.); 344 km^2; 124,8 mii loc. (2003). Centrul ad-tiv: *Charlotte Amalie.* Relief muntos şi climat tropical. Trestie de zahăr, porumb, citrice, tutun. Întreprinderi alim. (zahăr, rom). Rafinarea petrolului, ind. textilă, prod. farmaceutică. Turism. Parc Național pe ins. St. John. Celelalte ins. aparțin Marii Britanii; 153 km^2; 21 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Road Town.*

VIRGINIA, stat în E S.U.A., la Oc. Atlantic; 105,6 mii km^2; 7,2 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Richmond.*

VIRGINIA DE VEST (WEST VIRGINIA), stat în E S.U.A. în m-ții Apalaşi; 62,8 mii km^2; 1,8 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Charleston.*

VIRGINITÁTE (< fr., lat.) s.f. Feciorie; neprihănire. ✦ Fig. Candoare, puritate, nevinovăție.

VÍRGULĂ (< fr.) s.f. **1.** (LINGV.) Semn de punctuație care delimitează grafic unele părți de propoziție sau unele propoziții între ele. 2. (MAT.) Semn întrebuințat la scrierea unui număr zecimal, pentru a separa partea întreagă de partea zecimală.

VIRILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Ceea ce aparține sexului masculin; *fig.* vigoare, energie bărbătească, bărbăție.

VIROÁGĂ s.f. Vale mică formată de ploi; albia unui torent cu malurile adânci şi abrupte.

VIRÓZĂ (< fr. {i}) s.f. **1.** Boală infecțioasă provocată de virusuri, caracterizată, în general, prin simptome generale şi simptome legate de localizarea specifică a virusului (v. pulmonară, v. digestivă) şi urmată de o imunitate de lungă durată (ex. v. respiratorie, hepatita virotică, rujeola). 2. (FITOPAT.) Boală infecțioasă a plantelor provocată de virusuri şi manifestată prin necroze, mozaicuri şi pătări foliare (ex. mozaicul tutunului, al cartofului etc.).

VIRTANEN, Artturi Ilmari (1895–1973), biochimist finlandez. Cercetări în domeniul nutriției şi de biochimie agricolă, perfecționând o metodă de păstrare a furajelor. Premiul Nobel pentru chimie (1945).

VIRTUÁL, -Ă (< fr.) adj. Care nu există efectiv, ci ca o posibilitate; potențial. ✧ (FIZ.) *Imagine v.* = imagine obținută într-un sistem optic, la intersecția prelungirilor razelor de lumină, neputând fi prinsă pe un ecran. *Deplasare v.* = deplasare a unui punct dintr-un sistem mecanic, care este posibilă, din punct de vedere geometric, indiferent dacă se produce sau nu.

VIRTUÓS, -OÁSĂ (< it., lat.) adj. (Despre oameni, adesea substantivat) Care respectă şi înfăptuieşte în mod consecvent idealurile etice, principiile şi normele morale; înzestrat cu virtuți; care denotă virtute.

VIRTUOZITÁTE (< fr., it.) s.f. Iscusință deosebită, măiestrie manifestată într-un anumit domeniu de activitate.

VIRTÚTE (< lat. *virtus, -tis*) s.f. **1.** Însuşire dominantă a caracterului, care îl face mai bun pe individul uman, din punct de vedere moral, intelectual sau al unui tip specific de activitate. V. face posibilă dobândirea *endaimoniei* (Aristotel), săvârşirea datoriei (Kant), căutarea fericirii generale (utilitarism); integritate morală. **2.** Înclinație spre un anumit fel de fapte morale; calitate morală determinată (ex. curajul, omenia). ✦ *Virtuți cardinale* = cele patru virtuți având ca obiect realizarea ordinii morale şi constituind axul întregii vieți morale: înțelepciunea, curajul, cumpătarea şi dreptatea. ✦ *Virtuți teologale* = virtuți al căror obiect este Dumnezeu: credința, nădejdea şi iubirea.

VIRULÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre bacterii, virusuri) Care prezintă o mare capacitate patogenă. ✦ Fig. Violent, distrugător, nimicitor.

VIRUNGA (MUFUNBIRO), lanț muntos vulcanic în E Africii; alt. max. Karisimbi (4 507 m). pe terit. Republicii Congo, Parcul Național **V.**, inclus în Patrimoniul natural universal; în zona parcului trăiesc pigmei.

VÍRUS (< fr.; {s} lat. *virus* „venin, otravă") s.n. **1.** Entitate nucleoproteică, de dimensiuni foarte reduse, compusă dintr-un acid nucleic (ribonucleic sau dezoxiribonucleic). Lipsit de metabolism propriu şi caracterizat printr-un parazitism celular strict, infectează sau provoacă boli la om, la animale, la plante sau chiar la bacterii (ex. **v.** rabiei, **v.** gripal, HIV). **2.** (INFORM.) S.m. Program având capacitatea de autoreplicare şi conceput pentru a perturba funcționarea calculatoarelor.

VIRUSOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a microbiologiei care studiază organismele prea mici pentru a fi observate cu ajutorul microscopului optic; inițial cunoscută sub numele de *inframicrobiologie.*

VIS (lat. *visum*) s.n. **1.** Imagini şi procese psihice care survin în fazele mai puțin profunde ale somnului. ✦ Fig. Închipuire, imaginație; irealitate. **2.** Meditație, visare. **3.** Fig. Aspirație de nerealizat; iluzie deşartă.

VISÁ vb. I. **1.** Tranz. A avea un vis. ✦ Refl. A se vedea în vis. **2.** Intranz. Fig. A se lăsa pradă gândurilor, imaginației; a medita. **3.** Tranz. şi intranz. Fig. A-i trece cuiva ceva prin gând; a nădăjdui; a râvni, a dori.

VISARION, Marius Petre (1929–2006, n. Ploieşti), geofizician român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuții privind structrura geologică adâncă a terit. României („Carpații şi platforma continentală a Mării Negre").

VISARION, Sarai (1714–?), călugăr sârb. Adversar al politicii de catolicizare forțată a populației de religie ortodoxă din Imp. Habsburgic. A activat în Serbia şi în Transilvania (din 1744), unde predicile sale au provocat o adevărată răscoală. Întemnițat.

VISBY, oraş în Suedia, în ins. Gotland; 21 mii loc. (2000). Stațiune balneară. Vechi oraş hanseatic, inclus în Patrimoniul cultural universal.

VISCER (< fr., lat.) s.n. (ANAT.) (Mai ales la pl.) Denumire generală dată oricărui organ situat în marile cavități ale corpului (ex. **v.** toracice, **v.** abdominale).

VISCEROPTÓZĂ (< fr.; {s} fr., *„viscéres* „viscere" + gr. *ptosis* „cădere") s.f. Deplasare, cădere a organelor abdominale, ca urmare a alungirii ligamentelor de susținere, a diminuării grăsimii interabdominale şi a relaxării peretelui abdominal.

VISCKER, familie de sculptori germani din Nürnberg: **1. Herman V. cel Bătrân** (?–1488). Autor al cristelniței bisericii parohiale din Wittenberg şi al unor plăci funerare din bronz. **2. Peter V. cel Bătrân** (c. 1460–1529), sculptor şi turnător în bronz. Fiul lui **V. (1).** A executat, în spiritul goticului târziu îmbinat cu finețea modelajului renascentist, „Mormântul Sf. Sebaldus", din biserica Sankt Sebaldus din Nürnberg, şi două statui pentru mormântul împăratului Maximilian (Innsbruck). **3. Peter V. cel Tânăr** (1487–1528). Fiul lui **V. (2).** Autor de monumente funerare, medalii, plastică mică, plachete („Orfeu şi Euridice").

VÍSCOL s.n. Vânt puternic însoțit de ninsoare, care bate iarna, spulberând şi troienind zăpada; viscoleală.

VISCONTI, familie nobiliară italiană, ai cărei membri s-au aflat, ca seniori sau duci, la conducerea Milanului între 1277 şi 1447. Mai important: **Gian Galeazzo V.** (1351–1402), duce din 1385. A urmărit unificarea şi centralizarea reg. din N Pen. Italice. În 1395 a obținut, de la împăratul Wenzel (Václav IV), titlul de duce ereditar al Milanului. A inițiat şi a sprijinit construirea celebrului dom din Milano.

VISCONTI, Luchino (1906–1976), regizor italian de teatru şi film. Debutează sub semnul neorealismului („Obsesie", „Pământul se cutremură") evoluând spre pelicule de un baroc flamboaiant pe tema dezintegrării morale a individului, a familiei, a unei clase („Rocco şi frații săi", „Ghepardul", „Căderea zeilor", „Moarte la Veneția", „Inocentul"). În teatru, a pus în scenă numeroase piese clasice şi moderne în proză, dar şi lirice, în special pentru Maria Callas.

VISCOPOLEANU, Viorica (n. 1939, Bucureşti), atletă română. Campioană olimpică la săritura în lungime (Ciudad de México, 1968) şi europeană (pe teren acoperit, 1970).

VISCÓZĂ (< fr.) s.f. Clasă de fibre chimice pe bază de alcaliceluloză obținute din celuloză de lemn de conifere, de stuf etc. Sunt elastice şi au o mare rezistență mecanică şi chimică; se folosesc la fabricarea țesăturilor, a tricotajelor, a pansamentelor etc.

VISCOZIMÉTRU (< fr.; {s} fr. *viscosité* „viscozitate" + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument utilizat pentru determinarea viscozității fluidelor.

VISHAKHAPATNAM, oraş în E Indiei (Andhra Pradesh), port la G. Bengal; 969,6 mii loc. (2001). Şantiere navale. Universitate.

VISSARION, Ion C. (1879–1951, n. Costeştii din Vale, jud. Dâmbovița), scriitor român. Basme adaptate la tehnica industrială modernă („Agerul Pământului"), nuvele țărăneşti („Mârlanii").

VISTIÉR (< lat. *vestiarius*) s.m. (În Ev. Med. în Țara Românească şi în Moldova) Mare dregător care avea în grija sa tezaurul țării, repartizarea şi încasarea dărilor etc.; vistiernic.

VISTIERÍE s.f. (În Ev. Med. în Țara Românească şi în Moldova) Instituție care administrează tezaurul țării; localul sau încăperea în care era păstrat acesta.

VISTULA (WISŁA), fl. în Polonia; 1 047 km. Izv. de pe versantul nordic al Beskizilor, drenează C. Poloneză şi se varsă în G. Gdansk al M. Baltice. Este legat prin canale navigabile cu bazinele Odrei şi Niprului. Trece prin Cracovia, Varşovia şi Toruń.

VIŞAN, Dorel (n. 1937, Tăuşeni, jud. Cluj), actor român de teatru şi film. Forță şi autenticitate în crearea personajelor („O lacrimă de fată", „Moromeții", „Iacob", „Senatorul melcilor").

VIŞANI, com. în jud. Brăila, pe Buzău; 2 660 loc. (2008).

VIŞEU, râu, afl. stg. al Tisei; 79 km. Izv. din apropierea pasului Prislop (m-ții Maramureşului) sub numele de Borşa; drenează depr. Maramureşului. Afl. pr.: Ruscova, Vaser.

VIŞEU DE JOS, com. în jud. Maramureş, pe râul Vişeu; 5 517 loc. (2008). Calea ferată Salva-**V. de J.** (61 km, 1948). Atestat documentar în 1265.

VIŞEU DE SUS, oraş în jud. Maramureş, pe valea Vişeului; 16 649 loc. (2008). Prelucr. lemnului; ind. alim. Menționat documentar din 1365. Oraş din 1956.

VIŞIN s.m. Pom fructifer din fam. rozaceelor, înalt de 8–10 m, cu frunze lucioase, dințate, cu flori albe şi cu fructe sferice de culoare roşie-închisă sau neagră, cu gust acrişor *(Prunus cerasus).* Cultivat mult în zona de câmpie şi de deal. ✧ *V. turcesc* = arbore scund (c. 10 m), submediteranian, cu flori mici, albe, plăcut mirositoare şi fructe negre, sferice, mici, amare; folosit ca portaltoi *(Prunus mahaleb).*

VIŞINA 1. Com. în jud. Dâmbovița, pe Neajlov; 4 177 loc. (2008). Poiană cu narcise. Biserica de lemn Naşterea Maicii Domnului (1622). **2.** Com. în jud. Olt, în S C. Romanați; 3 365 loc. (2008). Aici a fost descoperită o aşezare rurală romană (sec. 2–3 d.Hr.).

VIŞINA NOUĂ, com. în jud. Olt; 2 005 loc. (2008).

VIŞINÁTĂ (< tc.) s.f. Lichior obținut din vişine fermentate cu zahăr, cu adaos de alcool.

VIŞINEŞTI, com. în jud. Dâmbovița, pe Cricovu Dulce; 2 189 loc. (2008).

VIŞINEVSKI, Vsevolod Vitalievici (1900–1951), scriitor rus. Drame eroice de factură romantic-revoluționară („Tragedia optimistă") şi antifascistă („La zidurile Leningradului"); nuvele („Noi cei din Kronstadt"); scenarii de film.

VIŞNEVSKI, Aleksandr Vasilievici (1871–1948), chirurg rus. Cercetări în domeniul chirurgiei aparatului urinar şi rolului trofic al sistemului nervos; a creat metoda de tratament prin blocarea cu novocaină.

VIŞNIEC, Matei (n. 1956, Rădăuți), scriitor român. Stabilit în Franța (1987). Poezie postmodernă („La noapte va ninge"), piese dezvoltând original tehnicile teatrului în teatru şi ale teatrului absurdului („Angajare de clown", „Ultimul Godot").

VIŞNU, zeu indian, ridicat, în brahmanism şi hinduism, la rangul de divinitate supremă. Este păstrător al universului, garant al dreptății şi al adevărului. Reprezentat cu patru brațe, purtând în mâini o măciucă, un disc, o scoică şi o floare de lotus şi având ca tron şarpele cosmic Shesha.

VIŞOIANU, Constantin (1896–1994, n. Urlați, jud. Prahova), diplomat şi om politic român. Alături de Barbu Ştirbei, V. a purtat tratative (1944) cu diplomații americani și englezi la Istanbul și Cairo, în vederea ieșirii României din război. Membru al delegației române, conduse de L. Pătrășcanu, care a semnat la Moscova (12 sept. 1944) Convenția de armistițiu între România și Marile Puteri ale Națiunilor Unite. Min. al Afacerilor Străine (4 nov. 1944–28 febr. 1945). Se exilează la Washington, unde îi succede generalului Nicolae Rădescu la președinția Comitetului Național Român (1950–1975).

VIȘTEA 1. Lac de acumulare pe cursul mijlociu al Oltului, cu un vol. de 4,3 mil. m^3, în arealul com. **V. 2.** Com. în jud. Brașov, pe Olt; 2 086 loc. (2008). Centru de cojocărit. Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1498).

VIȘTEA MARE, vf. în m-ții Făgăraș (2 527 m).

VITACÉE (< fr.; {s} lat. *vitis* „viță") s.f. pl. Fam. de plante dicotiledonate lemnoase, agățătoare, cu frunze alterne, simple, palmat-lobate, uneori întregi, cu stipele, cu flori actinomorfe în inflorescențe și cu fructe bace cărnoase (ex. vița de vie).

VITÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține vieții, care este esențial pentru viață; de viață, al vieții. **2.** Foarte important, esențial, fundamental; indispensabil.

VITALI, Giovanni Battista (1644–1692), violonist și compozitor italian. Sonate, balete, dansuri, oratorii („Agar").

VITALÍSM (< fr. {i}) s.n. Doctrină, inspirată de Aristotel, potrivit căreia fenomenul vieții nu poate fi explicat exclusiv în termeni materiali, acesta putând fi datorat prezenței în organismele vii a ceva imaterial: *psyche* (Aristotel), forța vitală (Bergson) sau entelebiile nemateriale (H. Driesch).

VITALITÁTE (< fr., lat.) s.f. Intensitate a proceselor de viață; putere vitală, vigoare, tărie.

VITAMÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *vita* „viață" + engl. *amine* „amină") s.f. Denumire dată unor substanțe cu structură chimică diversă, de origine vegetală sau animală, care, în cantități foarte mici, au un rol esențial în menținerea proceselor celulare vitale. Lipsa lor din alimentație duce la grave îmbolnăviri (hipo- și avitaminoze), deoarece unele dintre ele nu pot fi produse de organismul uman. Se disting **v.** hidrosolubile (B, C) și **v.** liposolubile (A, D, E și K). ✧ *Vitamina A* = compus liposolubil prezent în ficatul și în untura de pește, în unt, gălbenuș; se găsește și sub formă de provitamină (caroten) în unele vegetale. Lipsa ei duce la tulburări oculare, tegumentare etc. Sin. *retinol. Vitamina B* = complex de vitamine hidrosolubile, cu acțiuni variate, prezente în natură sub formă asociată; în lapte, în drojdia de bere, în embrionul și coaja semințelor vegetale, diverse organe animale. B_1 (aneurina, tiamina) și B_6 (piridoxina, adermina), au rol în activitatea sistemului nervos și în nutriția tegumentelor. B_2 (riboflavina) și B_5 (acidul pantotenic), acidul paraaminobenzoic, B_9 (acidul folic și B_{12} (cianocobalamina) sunt factori antianemici. *Vitamina C* = substanță foarte răspândită în natură (în fructe, legume), care activează metabolismul celular prin intermediul sistemelor de oxidoreducere. Lipsa vitaminei C din alimentație duce la *scorbut*. Sin. *acid ascorbic. Vitamina D* = grup de substanțe din clasa sterolilor, prezente în organele animale, în untură de pește, în unt, lapte, gălbenuș; se găsesc și sub formă de provitamine (ergosterol), care, prin iradiere cu raze ultraviolete, sunt activate. Componenta principală este vitamina D_2 (calciferol), cu rol esențial în resorbția calciului și a fosforului alimentar. *Vitamina E* = substanță liposolubilă, prezentă în plantele verzi și în ficat, în gălbenuș, având rol în procesele biologice de reproducere. Hipovitaminoza E duce la sterilitate sau la avort. Are și proprietăți antioxidante. Sin. *tocoferol. Vitamina F* = grup de acizi grași nesaturați, care fac parte din structura fosfolipidelor; lipsa **v.** *F* din alimentație duce la tulburări cutanate. *Vitamina H* = substanță care aparține grupului de vitamine B, foarte răspândită în natură, în special în gălbenuș și în organele animale; componentă a acidului folic și coferment al enzimelor care utilizează carboxilările. Sin. *biotină. Vitamina K* = substanță liposolubilă cu acțiune antihemoragică prin acționarea sintezei protrombinei în ficat, prezentă în plante verzi (spanac), în uleiuri vegetale, gălbenuș, făină de pește. *Vitamina P* = substanță constituită din flavone și glucide, cu rol în protecția pielii și a mucoaselor. *Vitamina PP* = substanță din grupa vitaminelor B, de tipul acidului nicotinic și nicotinamidei, cu rol în procesele metabolice de oxidoreducere. Carența **V.** PP determină apariția pelagrei.

Vișnu

VÍTĂ (lat. *vita*) s.f. Denumirea dată animalelor domestice (mamifere) mari, de obicei celor cornute.

VITĂNEȘTI, com. în jud. Teleorman, pe râul Teleorman; 2 909 loc. (2008).

VITEÁZ, -Ă (< sl.) adj., s.m. **1.** Adj. (Și subst.) Care dovedește îndrăzneală și bărbăție în luptă; *p. ext.* curajos, neînfricat, dârz. **2.** S.m. (La pl.; în Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Categorie de stăpâni de pământ, similară cavalerilor din Apusul Europei, cu sarcini militare speciale.

VITEBSK, oraș în Belarus, pe Daugava; 341,5 mii loc. (2001). Constr. de mașini, radiouri și ceasuri. Biserică (sec. 12); monumente (sec. 17–19).

VITEJÍE s.f. **1.** Însușirea de a fi viteaz; voinicie, bărbăție **(2)**, curaj. ✦ (Concr.; mai ales la pl.) Faptă, acțiune vitejească. **2.** (Pop.) Haiducie.

VITELÍN, -Ă (< fr.; {s} lat. *vitellus* „gălbenuș") adj., s.f. **1.** Adj. Care aparține vitelusului, care se referă la vitelus. **2.** S.f. Substanță proteică, similară globulinei, care se găsește, combinată cu lecitina, în gălbenușul de ou.

VITELLIUS, Aulus, împărat roman (apr.–dec. 69 d.Hr.), proclamat de legiunile din Germania. A fost înfrânt și ucis de legiunile care îl proclamaseră împărat pe *Vespasian*.

VITÉLUS (< fr. {i}) s.m. (EMBRIOL.) Substanță prezentă în ouăle animalelor, din care se formează embrionul *(vitelus formativ)* și servește ca substanță nutritivă pentru embrion *(vitelus nutritiv)*.

VITEZ, Ioan (1400–1472), umanist și bibliofil român. Episcop de Oradea, unde a înființat o mare bibliotecă și un observator astronomic, primul de pe terit. țării noastre.

VITÉZĂ (< fr.) s.f. **1.** Rapiditate, iuțeală. ✧ Loc. *În (plină) viteză* = cu (foarte) mare repeziciune; rapid. **2.** (FIZ.) Raportul dintre variația unei mărimi și timpul în care s-a produs această variație. ✧ *V. liniară* = spațiul parcurs de un mobil în unitatea de timp. *V. unghiulară* = unghiul cu care s-a rotit un corp în unitatea de timp. *V. areolară* = aria descrisă de raza vectoare a unui mobil în unitatea de timp. **3.** (INFORM.) *Viteză de calcul* = numărul mediu de operații pe secundă făcute de un calculator. **4.** (ASTR.) *V. cosmică* = **v.** (liniară) finală pe care trebuie să o aibă un vehicul cosmic când este plasat pe orbită; *prima v.c.* (7,9 km/s), cu care un obiect poate deveni satelit al Pământului; *a doua v.c.* (11,2 km/s), cu care un obiect este capabil să învingă atracția gravitațională a Pământului, putând deveni satelit al Soarelui; *a treia v.c.* (16,6 km/s), cu care un obiect este capabil să învingă atracția gravitațională a Soarelui, putând părăsi sistemul nostru solar. **5.** (TEHN.) *V. de ardere* = **a)** **v.** cu care se propagă frontul de flacără sau reacția chimică de oxidare într-un amestec combustibil omogen; în spații deschise, *v. de a.* este de ordinul metrilor pe secundă, iar în spații închise poate fi de ordinul zecilor sau al sutelor de metri pe secundă; b) mărime care exprimă cantitatea de combustibil sau de amestec combustibil ce arde în unitatea de timp. Se mai numește *viteză masică de ardere*. **6.** (MED.) *V. de sedimentare* = reacție de laborator prin care se măsoară ritmul depunerii globulelor roșii din sângele recoltat într-un tub de sticlă, ritm în general accelerat în urma infecțiilor, ceea permite punerea în evidență a unor procese infecțioase latente. *V. de s.* normală este de 10-12 mm pe oră.

VITEZOMÉTRU ({s} *viteză* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument pentru măsurarea vitezei de mers, folosit în special la vehicule.

VITICULTÚRĂ (< fr.; {s} lat. *vitis* „viță de vie" + *cultura*) s.f. Sector al producției agricole care cuprinde cultura viței de vie și producerea materialului săditor.

VITILÍGO (cuv. lat.) subst. Boală de piele cu cauză necunoscută, caracterizată prin apariția de zone depigmentate de culoare albă, delimitate de o areolă brună.

VITIM 1. Râu în Federația Rusă, afl. dr. al fl. Lena; 1 823 km. **2.** Reg. de podiș în Siberia de E, între L. Baikal și m-ții Iablonovîi, cu alt. între 1 200 –1 600 m.

VITOLD (VITOVT, VYTAUTAS), mare duce al Lituaniei (1392/1401–1430). A urmărit obținerea autonomiei Lituaniei în cadrul uniunii dinastice cu Polonia. A purtat lupte cu tătarii și, deși a fost înfrânt la Vorskla (aug. 1399), și-a extins stăpânirea până la M. Neagră. În alianță cu Vladislav II Iagello a înfrânt pe teutoni la Grünwald (iul. 1410). S-a aflat în bune relații cu domnul Moldovei Alexandru cel Bun.

VITOLD, Michel (1914–1994), actor și scenograf francez de origine rusă. Roluri celebre în piese de Sartre („Cu ușile închise") și Peter Weiss („Marat-Sade"). Filme: „Maigret și Afacerea Saint-Fiacre".

VITOMIREȘTI, com. în jud. Olt, în NV piemontului Cotmeana; 2 489 loc. (2008). Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva (1795).

VITORIA (în limba bască **GASTEIZ**), oraș în Spania, centrul ad-tiv al Comunității autonome Țara Bascilor; 216,8 mii loc. (2001). Metalurgie; constr. de mașini; ind. alim. Catedrala Santa Maria (sec. 14). Aici armata anglo-spaniolă, comandată de Wellington, a învins armata franceză din Spania (21 iun. 1813).

VITÓRIA, oraș în E Braziliei, port la Oc. Atlantic, pe ins. **V.**, centrul ad-tiv al statului Espirito Santo; 299,3 mii loc. (2002).

VITOȘA (VITOŠA), munte în Bulgaria, care domină dinspre S depr. Sofiei; alt. max.: 2 290 m. Parc Național.

VITRÁLIU (< fr.) s.n. Panou decorativ din plăci de sticlă colorată în masă sau pictată în culori de smalț, montate în armătură de plumb, folosit la ferestre. **V.**, cunoscut din Antic., a înflorit în cadrul stilului gotic.

VÍTREG, -Ă (lat. *vitricus*) adj. **1.** (Cu referire la natura înrudirii reciproce dintre părinți și copii sau a copiilor între ei) Între care nu există o legătură de sânge, înrudirea rezultând dintr-o nouă căsătorie a unuia dintre părinți (cu referire la frați sau surori), care au în comun doar unul dintre părinți. **2.** Fig. Dușmănos, ostil; nefavorabil, potrivnic, dificil.

VITRÉN (VITRÍT) (< fr. {i}; {s} lat. *vitrum* „sticlă") s.f. Parte componentă principală a cărbunilor, caracterizată prin luciu puternic și spărtură netedă. Provine prin carbonizarea țesuturilor ligninocelulozice ale plantelor și formează lentile sau strat, care, după ardere, lasă o cantitate mare de cenușă.

VITRIFICÁRE (după fr. *vitrifier*) s.f. Transformare a unui amestec de silicați într-o masă sticloasă, amorfă, cu porozitate mică, prin topire urmată de solidificare.

VITRÍNĂ (< fr.) s.f. **1.** Spațiu amenajat într-un magazin în spatele unui geam orientat spre stradă, în care sunt expuse mărfurile. **2.** Mobilă cu pereți din sticlă, de obicei de forma unei cutii sau a unei mese, în care se expun obiectele de artă într-un muzeu, într-o expoziție, mărfurile într-un magazin etc. ✦ Mobilă de apartament în care se păstrează bibelouri, cristale etc., având forma unui dulap cu rafturi și pereți de sticlă.

VITRIÓL (< fr.) s.f. 1. (Pop.) Acid sulfuric. 2. Nume dat unor sulfați.

VITRÓN (< {s} lat. *vitrum* „sticlă") s.f. Fibră de sticlă obținută prin filare și folosită la confecționarea unor țesături, covoare, curele de transmisie etc.

VITRÓS, -OÁSĂ (< fr., lat. m.) adj. Care are aspect sticlos; cu luciul sau cu transparența sticlei.

VITRUVIU (Marcus Vitruvius Pollio) (sec. 1 î.Hr.), arhitect roman. Autorul unui celebru tratat de teorie a arhitecturii („De architectura"), în care stabilește regulile unei arhitecturi ideale bazate pe folosirea unui sistem rigid de proporții.

VITTI, Monica (pe numele adevărat *Maria Luisa Ceciarelli*) (n. 1931), actriță italiană de teatru și film. Interpretă cu autentică vocație dramatică a filmelor lui M. Antonioni („Aventura", „Eclipsa", „Deșertul roșu"). Simbol al comediei italiene („Drama geloziei", „Fata cu pistolul").

VITTORINI, Elio (1908–1966), scriitor italian. Proză de factură intelectuală, anticonformistă („Mica burghezie"), romane sociale („Garoafa roșie", „Erica și frații săi", „Meduza") sau evocând lupta antifascistă („Oameni și neoameni").

VITTORINO DA FELTRE (V. dei Rambaldoni, zis ~) (1378–1446), pedagog umanist italian. A susținut principiul intuiției, al îmbinării studiului cu îndeletnicirile practice și al educației fizice, aplicându-le în celebra „Casa giocosa". (școală-internat înființată de el, în 1424, lângă Mantova).

VITTORIO VENETO, oraș în N Italiei (Veneto); 29,1 mii loc. (2001). Stațiune balneoclimaterică. Aici a avut loc la 24 oct.–3 nov. 1918 o mare bătălie, în care trupele italiene, comandate de generalul *Diaz,* au obținut, în urma puternicei ofensive de pe *Piave,* o importantă victorie împotriva trupelor austriece, determinând Austria să încheie armistițiu.

VITULÉR, -Ă (< fr.; {s} lat. *vitulus* „vițel") adj. (MED. VET.) *Febră v.* = febră puerperală la vaci.

VITUPERÁ (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A blama, a defăima, a denigra.

VITZU, Alexandru N. (1853–1902, n. Săvinești, jud. Neamț), medic român. M. coresp. al Acad. (1897). Cercetări asupra funcției pancreasului, excitabilității măduvei spinării etc. Întemeietorul învățământului fiziologic în țara noastră.

VIȚĂ (lat. *vitea*) s.f. I. (Adesea determinat prin „de vie") Denumire dată plantelor perene, fam. vitaceelor, cu lăstari subțiri și frunze mari, lobate, cu inflorescența un racem și cu fructul o bacă. Cultivată pentru producția de struguri și de vin (v. de vie) sau ca plantă decorativă agățătoare (v. de Canada, v. japoneză). ✧ *V. de vie europeană* = specie de viță de vie cu struguri mari, de calitate superioară *(Vitis vinifera);* din această specie derivă toate soiurile cultivate în Europa înaintea invaziei de filoxeră (sec. 19). *V. de vie americană* = denumire a c. 20 de specii de viță de vie, utilizate ca portaltoi pentru vițele europene, datorită rezistenței lor la filoxeră (*Vitis verlandieri, Vitis riparia* etc.) **II. 1.** Șuviță (de păr). 2. Descendent, urmaș. ✦ Neam; fig. fel, soi. ✧ Loc. *De viță* = a) de origine aleasă, nobil; b) înrudit prin legături de sânge.

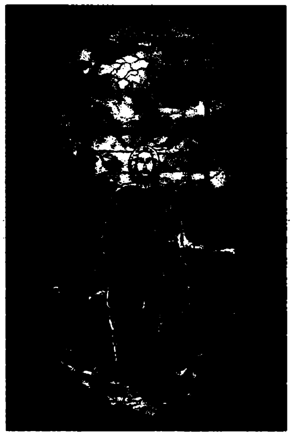

Vitraliu

VIȚEÁ (lat. *vitella*) s.f. Puiul femelă al vacii, până la un an; vițică.

VIȚÉL (lat. *vitellus*) s.m. Puiul mascul al vacii, până la un an.

VIU, VIE (lat. *vivus*) adj. 1. (Și subst.) Înzestrat cu viață, însuflețit; care trăiește, care este în viață. ✦ Care persistă, care dăinuiește încă. ✧ *Limbă v.* = limbă care se vorbește și evoluează, care este în circulație. 2. Plin de vitalitate, de energie, de neastâmpăr; vioi, sprinten. ✦ (Despre ochi, privire etc.) Care denotă vioiciune, ager. 3. ✦ (Despre culori) Aprins, strălucitor. 4. Intens, tare; puternic.

VIVÁCE (< fr., lat.) adj. invar. 1. Plin de viață, de energie; vioi, ager, sprinten. ✦ (MUZ.) Indicație de tempo semnificând o mișcare energică în execuție. 2. (BOT.) Peren.

VIVALDI, Antonio (1678–1741, n. Veneția), compozitor și violonist preclasic italian. Opere, oratorii, simfonii (în trei mișcări, anunțând simfonia clasică), concerti grossi, concerte solistice (al căror creator este), sonate ș.a., în care îmbină pitorescul descriptiv cu virtuozități instrumentale și echilibrul formelor pure.

VÍVAT (cuv. lat.) interj. Trăiască! ✦ (Substantivat, n.) Ovație, aclamație.

VIVEKĀNANDA (pseud. lui *Narenadranāth Datta*) (1863–1902), filozof indian. Discipol al lui Rāmakrishna. A îmbinat doctrina *vedantei* cu concepții iluministe și socialist-utopice.

VIVES, Juan Luis (1493–1540), umanist spaniol. Spirit eclectic, îmbinând în scrierile sale idei aristotelice, stoice și creștine, a promovat reforma în domeniul educației („Despre suflet și viață", „Despre instruire"). Unul dintre fondatorii didacticii.

VIVIPÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.; despre animale) Care naște pui vii (ex. majoritatea mamiferelor, unii pești, unele șopârle).

VIVISÉCȚIE (fr.; {s} lat. *vivus* „viu" + *sectio* „tăiere") s.f. Operație practicată pe animalul viu, în scopul studierii unor procese fiziologice.

VIZÁ (< fr.) vb. I tranz. 1. A pune o viză pe un act pentru a-i da valabilitate. 2. (TOPOGR.) A orienta un instrument topografic către miră (1), în scopul citirii cotelor topografice. 3. Fig. A face aluzie, a se referi la...; a avea drept scop, a ținti.

VIZANTEA-LIVEZI, com. în jud. Vrancea, în NV Subcarpaților Vrancei; 4 145 loc. (2008). Izv. cu ape sărate și sulfuroase. Stațiune balneoclimaterică.

VIZAVÍ (< fr.) adv. În punctul opus; față în față.

VÍZĂ¹ (< fr.) s.f. Semn, mențiune făcută de autoritate pe un act, pentru a-i da valabilitate.

VÍZĂ² (< rus.) s.f. Pește din familia acipenseridelor, asemănător cu cega, lung de 1,5–2 m *(Acipenser nudiventris).*

VIZÉTĂ (< *vizor*) s.f. Mică deschidere specială, amenajată la o ușă pentru a permite să se vadă în exterior; vizieră (2).

VIZÍBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care se vede, care poate fi văzut. ✦ Fig. Evident, clar; neîndoielnic. 2. (FIZ.) *Spectru v.* = ansamblul radiațiilor electromagnetice capabile să impresioneze ochiul omenesc; spectrul luminii.

VIZIBILITÁTE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi vizibil (1). ✦ Distanța până la care poate fi văzut cu ochiul liber un obiect în condiții atmosferice date; starea de claritate a atmosferei care determină această distanță.

VIZIÉRĂ (< fr.) s.f. 1. Partea mobilă a coifului, care apăra fața cavalerului în timpul luptei. 2. Vizetă.

VIZIGÓT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație de neam germanic, ramură a goților. V. s-au așezat în sec. 3–4 în reg. nord-pontice. L-au învins pe împăratul roman Valens, la Adrianopol (378), au jefuit Roma (410), au întemeiat (418) în S Galiei un regat cu capitala la Tolosa (Toulouse) și, înfrângând pe alani și vandali, au ocupat o mare parte din Spania. Învinși de Clovis (507), au pierdut o mare parte a terit. din Galia, regatul vizigot reducându-se la terit. din Spania (capitala la Toledo). În 711 au fost cuceriți de arabi. ✦ Persoană făcând parte din această populație. 2. Adj. Care aparține vizigoților (1), privitor la vizigoți.

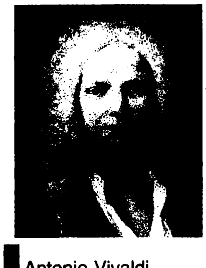

Antonio Vivaldi

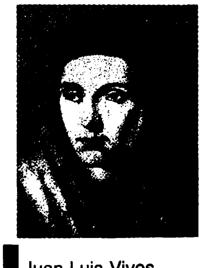

Juan Luis Vives

VIZIONÁ (< fr.) vb. I tranz. A privi, a urmări proiecția unui film, desfășurarea unui spectacol.

VIZIONÁR, -Ă (< fr.) adj. 1. (Și subst.) Care se lasă antrenat de vise, de idealuri (irealizabile); care prevestește evenimente viitoare. 2. Fantastic; fantezist, nerealist.

VIZÍR (< tc.) s.m. Denumire dată unor înalți dregători din țările musulmane. ✧ *Mare-vizir* = nume dat în Imp. Otoman primului sfetnic al sultanului.

VIZIRU, com. în jud. Brăila, în E C. Bărăganului; 6 106 loc. (2008).

VÍZITĂ (< fr.) s.f. 1. Întrevedere cu caracter prietenesc sau de curtoazie la domiciliul unei persoane. 2. (MED.) Termen utilizat pentru consultația medicală la patul bolnavului internat sau la domiciliul acestuia.

VIZITÍU (< magh.) s.m. Persoană care conduce caii la o trăsură; surugiu.

VIZITIUL (Auriga), constelație din emisfera boreală. Cea mai strălucitoare stea: *Capella.*

VIZIÚNE (< fr., lat.) s.f. 1. Percepție vizuală; imagine, reprezentare; *p. ext.* previziune. ✦ Vedenie, nălucire. 2. Fel, modalitate de a concepe sau de a considera lucrurile, opinie, părere.

VIZÓN (< fr.) Mamifer carnivor asemănător cu nurca, dar de talie mai mare, cu blana prețioasă, de culoare brună-închisă *(Mustela vison);* trăiește în America de Nord. Sin. *nurcă americană.* ✦ Blana acestui animal.

VIZÓR (< fr.) s.n. 1. Mică lunetă auxiliară a instrumentelor optice, care permite citirea scărilor gradate sau stabilirea unei direcții de vizare. ✦ Fereastră mobilă și opacă sau fixă și transparentă, care permite cercetarea interiorului unei incinte. 2. Dispozitiv care se fixează în tăblia ușii de acces în locuințe, alcătuit dintr-un tub metalic scurt, echipat cu una–două lentile în interior și prevăzut cu o clapă obturatoare la capătul dinăuntrul locuinței. Permite lărgirea câmpului vizual și observarea din interior a persoanelor aflate în fața ușii.

VIZUÁL, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care se referă la simțul văzului; de vedere. ✧ *Câmp v.* = spațiul cuprins de vedere când privirea este fixată asupra unui punct.

VIZÚINĂ s.f. Adăpost al unor animale sălbatice în general săpat în pământ. ✦ Fig. Ascunzătoare.

VÎBORG, oraș în NV Federației Ruse, în istmul Careliei; 79,2 mii loc. (2006). Port de pescuit. Reparații navale. Constr. de mașini Fondat în sec. 12. ocupat de Petru cel Mare în 1710.

VÎGOTSKI, Lev Semionovici (1896–1934), psiholog rus. Promotor al abordării constructivist-sociale a dezvoltării și învățării. Studii privind relația gândire–limbaj și de psihologia artei („Gândire și limbaj", „Dezvoltarea funcțiilor psihice superioare").

VÎLCEANOV, Ranghel (n. 1928), regizor bulgar de film. Primul reprezentant al cinematografului bulgar modern („Soare și umbră", „Inspectorul și moartea", „Cu dragoste și tandrețe").

Tudor Vladimirescu

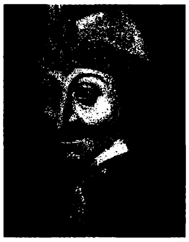

Vlad Țepeș

VÎSOȚKI, Vladimir Semionovici (1938–1980), actor și cantautor rus. Roluri de excepție în piese de Cehov și Goldoni. Versurile sale, puse pe muzică, exprimând neliniștile și dorința de libertate, au devenit simbolul nesupunerii generației tinere. Filme: „Verticala", „Scurte întâlniri". Soțul Marinei Vlady.

VÎȘINSKI, Andrei Ianuarevici (1883–1954), jurist și diplomat sovietic. Ministru de Externe (1949–1953).

VÎȘNEGRADSKI, Ivan Alekseevici (1831–1895), inginer rus. Lucrări teoretice în domeniul construcțiilor de mașini și al reglării automate.

VLAD, Aloisiu (1822–1888, n. Abgrămuț, jud. Bihor), om politic român. Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Banat și din Ungaria, deputat în Dieta maghiară. Alături de Eftimie Murgu, a luptat pentru emanciparea națională a românilor.

VLAD, Aurel (1875–1953, n. Orăștie), avocat și om politic român. Unul dintre liderii Partidului Național Român și al Partidului Național-Țărănesc, pe care-l părăsește în 1953, urmându-l pe Vaida-Voevod, la constituirea grupării politice Frontul Românesc. Vicepreședinte și min. de Finanțe al Consiliului Dirigent (1918–1920). Arestat (1950), întemnițat la Sighet, unde a murit.

VLAD, Ionel Valentin (n. 1943, București), fizician român. M. coresp. al Acad. (1991). A realizat primele holograme profesionale și a prelucrat imagini cu laseri („Introducere în holografie").

VLAD, Roman (n. 1919, Cernăuți), compozitor italian de origine română. Balete, o operă, lucrări simfonice, vocal-simfonice și de cameră; scrieri muzicologice („Istoria dodecafoniei").

VLAD I Uzurpatorul, domn al Țării Românești (1394–1397), cu sprijinul marii boierimi potrivnice lui Mircea cel Bătrân, a cărui domnie a întrerupt-o. Înfrânt de Mircea cel Bătrân cu ajutor din Transilvania.

VLAD CĂLUGĂRUL, domn al Țării Românești (1481–1495). Ridicat în scaunul domnesc de Ștefan cel Mare, și-a asigurat apoi domnia înțelegându-se cu turcii. În timpul lui s-a întărit rolul familiei Craioveștilor și s-au intensificat relațiile cu negustorii sași. A sprijinit activitatea culturală din Șcheii Brașovului.

VLAD DRACUL, domn al Țării Românești (1436–1442, 1443–1447). Fiul lui Mircea cel Bătrân. Adept al luptei antiotomane, a fost nevoit (în 1437) să se supună Porții. În timpul celei de-a doua domnii a luat parte, alături de Iancu de Hunedoara, în 1444 și 1445, la lupta împotriva turcilor.

VLADIKAVKAZ, oraș în SV Federației Ruse, capitala Republicii Osetia de Nord; 314 mii loc. (2006). Ind. chimică, alim. și neferoasă. Fondat (1784).

VLADIMIR, oraș în Rusia, la 190 km NE de Moscova; 316,3 mii loc. (2002). Catedralele Uspenski (1158–1189) cu picturi de A. Rubliov (1408) și Dimitrievski (1193–1197), Porțile de aur (1164), clădiri baroce și neoclasice. În apropiere de V., biserica Pokrov pe Nerl (1165). Întemeiat în c. 1108 de Vladimir Vsevolodovici Monomahul; capitala cnezatului V.-Suzdal (din 1157).

VLADIMIR, com. în jud. Gorj, pe Gilort; 3 364 loc. (2008). Muzeul memorial T. Vladimirescu.

VLADIMIRESCU, com. în jud. Arad, pe Mureș; 11 368 loc. (2008).

VLADIMIRESCU, Tudor (c. 1780–1821), om politic român. Organizatorul și conducătorul mișcării de la 1821 din Țara Românească. A participat voluntar cu cetele de panduri la Războiul ruso-turc (1806–1812). A încheiat cu conducerea *Eteriei* o înțelegere cunoscută sub numele de „Legământul lui Tudor". La Padeș, **V.** a dat o proclamație (23 ian. 1821), care cuprindea scopul și programul mișcării (Proclamația de la Padeș). Începută în Oltenia, mișcarea s-a extins în întreaga Țară Românească, având un ecou puternic în Moldova și Transilvania. Cu oștirea organizată, **V.** a înaintat spre București, unde a intrat la 21 mart. 1821. Timp de două luni a condus de fapt Țara Românească, luând o serie de măsuri privind organizarea armatei de panduri, precum și satisfacerea unor interese ale negustorilor și meseriașilor. Pe parcurs s-au ivit divergențe între **V.** și Alexandru *Ipsilanti,* conducătorul Eteriei, care s-au accentuat în împrejurările dezavuării mișcării din 1821, precum și a Eteriei de către țarul Rusiei. În fața trupelor turcești, chemate de boieri, a părăsit Bucureștiul pentru a se retrage în Oltenia. În urma unui complot organizat de eteriști și de câțiva căpitani de panduri, a fost ucis la 27 mai la Târgoviște.

VLADIMIR SVEATOSLAVICI, cneaz al Novgorodului (970–980) și mare cneaz al Kievului (980–1015). A întărit autoritatea centrală, a introdus creștinismul ca religie de stat (988 sau 989) și a încheiat o alianță cu Imp. Bizantin.

VLADIMIR VSEVOLODOVICI MONOMAHUL, cneaz al Cernigovului (din 1078), al Pereiaslavului (din 1094) și apoi mare cneaz al Kievului (1113–1125). A urmărit menținerea autorității Kievului asupra cnezatelor rusești și a luptat împotriva cumanilor. A promulgat un statut juridic („Poucenia").

VLADISLAV (Władysław), numele mai multor cneji și regi ai Poloniei. Mai importanți: **1. V. I Łokietek,** cneaz (din 1275) și rege (1320–1333). A unificat Polonia și a luptat împotriva cavalerilor teutoni. **2. V. II Iagełło,** mare duce al Lituaniei (din 1377) și rege (1386–1434). A realizat uniunea dinastică dintre Polonia și Lituania, a luptat împotriva cavalerilor teutoni și s-a aflat în strânse relații cu domnii Moldovei Petru I, Roman I, Ștefan I și Alexandru cel Bun și cu domnul Țării Românești Mircea cel Bătrân. Întemeietorul dinastiei Iagełło. 3. **V. III Warnenczyk,** rege al Poloniei (1434–1444) și al Ungariei (1440–1444), ca **V. I**; a condus, alături de Iancu de Hunedoara, cruciada antiotomană, încheiată cu înfrângerea de la Varna (1444), în care a pierit.

VLADISLAV I (VLAICU), domn al Țării Românești (1364–c. 1377). Fiul lui Nicolae Alexandru. Pe plan intern a sprijinit dezvoltarea economică și a bătut monedă proprie, iar pe plan extern a întărit poziția țării, înfrângând pe unguri (1368) și respingând un atac turcesc (1369). Față de ofensiva catolică a consolidat Biserica ortodoxă și a adus în țară pe călugărul Nicodim, organizatorul vieții monastice în Țara Românească.

VLADIVOSTOK, oraș în E Federației Ruse, port la M. Japoniei; 591,8 mii loc. (2002). Punct terminus al c.f. transsiberiene. Șantier naval. Ind. constr. de mașini. Universitate.

VLAD ȚEPEȘ, domn al Țării Românești (1448, 1456–1462 și 1476). Fiu al lui Vlad Dracul. Remarcabil comandant militar. Adept al unei domnii autoritare, a dominat tendințele anarhice ale marii boierimi. A luat măsuri de protejare a comerțului autohton și de asigurare a ordinii interne. A întărit armata, fiind primul domn român care a recrutat în mod sistematic țărani în oastea țării. În 1459, refuzând plata haraciului, a început războiul antiotoman; în urma campaniilor fulgerătoare din iarna anilor 1461–1462, a nimicit garnizoanele turcești de la Dunăre. A condus rezistența țării împotriva unei mari armate otomane, în frunte cu sultanul Mahomed II, înregistrând un șir de succese înainte de a fi silit să se retragă în Transilvania. Închis de Matei Corvin, probabil la instigația negustorilor sași. Revenit la domnie în 1476, în cadrul unei noi mari campanii antiotomane la care a participat și Ștefan cel Mare. Ucis de boieri în împrejurări necunoscute.

VLAD ȚEPEȘ, com. în jud. Călărași, în SE C. Burnas; 2 454 loc. (2004).

VLAD, Ulpiu (n. 1945, Zărnești), compozitor român. Evoluează de la valorificarea folclorului, către o muzică aleatorie și intens abstractizată. Creație simfonică („Jocul viselor" I și II) și vocal-simfonică („Mozaic"), de cameră.

VLADY, Marina (pe numele adevărat *Marina Catharina de Poliakoff-Baidaroff*) (n. 1937), actriță franceză de film. A creat personaje delicate și sensibile („Vrăjitoarea", „Crimă și pedeapsă", „Patul conjugal", „Steaua fără nume"). Volumul autobiografic „Vladimir sau zborul întrerupt").

VLÁGĂ (< sl.) s.f. Putere, vigoare, forță.

VLAH, -Ă (VALÁH, -Ă) (< sl.) s.m. și f., adj. I. S.m. și f. 1. Denumire dată de străini, în Ev. Med., românilor din stg. și din dr. Dunării. Cuvântul, de origine germanică, preluat de slavi, trecut la bizantini și la celelalte popoare, în forme variate, desemna inițial pe cetățenii Imp. Roman și apoi pe vorbitorii limbilor romanice în genere (germ. *walh* = roman, gal romanizat; pol. *wlochi* = italieni, *woloszy* = români; magh. *olászok* = italieni, *oláhok* = români). Cu sensul specializat de „români" este atestat prima dată într-un act emis de împăratul bizantin Vasile II, în 980; primul eveniment istoric cunoscut în care sunt implicați v. datează din anul 976 (menționat de cronicarul bizantin *Kedrenos*). În română, cuvântul v. pătrunde ca termen de împrumut, fără să înlocuiască niciodată, în nici unul din dialectele acesteia, etnonimul moștenit din latină (român, aromân, rumân). Ambele denumiri coexistă în albaneză: *vla [vlah], rëmër* [român]. 2. Denumire medievală a locuitorilor Valahiei (Țara Românească), mai des sub forma *valahi.* **3.** Denumire a românilor (aromâni, istroromâni, meglenoromâni) din S Dunării, frecventă în istoriografie și lingvistică, pentru a-i deosebi de cei din N Dunării. **V.** și-au păstrat individualitatea etnică, romanică, în Imp. Bizantin și în formațiunile politice ale slavilor care-i înglobează, dar au fost împinși din N Pen. Balcanice spre S, unde trăiau dispersați în *Vlahii.* Păstori, chervanagii, negustori, meșteșugari și mai puțin agricultori, ei dispun de o organizare socială proprie și se bucură de relativă autonomie și de unele privilegii sub stăpânirea bizantină, slavă sau otomană. În sec. 12–13 constituie, împreună cu bulgarii și în alianță cu cumanii, Imp. vlaho-bulgar, sub dinastia vlahă a *Asăneștilor.* Astăzi sunt în curs de dispariție prin asimilare cu popoarele balcanice în mijlocul cărora trăiesc. Emigrații importante în Imp. Habsburgic (sec. 18) și România (masiv în sec. 19–20). Alte denumiri: *țințari, cuțovlahi. V. aromâni, meglenoromâni, istroromâni.* II. Adj. Referitor la vlahi sau la Vlahia.

VLAHUȚĂ, Alexandru (1858–1919, n. Pleșești, azi Alexandru Vlahuță, jud. Vaslui), scriitor și publicist român. A condus mai multe publicații, singur („Vieața") sau în colab. („Sămănătorul"). Versuri de influență eminesciană, nuvele de observație socială („Din goana vieții"), satirice („Câțiva paraziți"), un roman psihologic („Dan"). Memorialistică („România pitorească"). Activitate de animator literar. M. post-mortem al Acad. (1948).

VLAICU, Aurel (1882–1913, n. Binținți, azi Aurel Vlaicu, jud. Hunedoara), inginer constructor de avioane și pilot român. Unul dintre pionierii aviației mondiale. Primul avion proiectat, construit și pilotat de *A. Vlaicu* a zburat la 17 iun. 1910. La 13 sept. 1913 s-a prăbușit în timpul unei încercări de trecere peste Carpați. M. post-mortem al Acad. (1948).

VLAMINCK, Maurice (1876–1958), pictor peisagist francez. Adept al fovismului („Copacii roșii"), este influențat ulterior de construcția solidă și echilibrată a pânzelor lui Cézanne, de expresionism, revenind în cele din urmă la realism.

VLASIU, Ion (1908–1997, n. Lechința, jud. Mureș), sculptor și scriitor român. Lucrări în piatră sau lemn, legate stilistic de arta populară. Preocupat de decorativism și arhitectonica compoziției sculptate („Recolta", „Mireasă", „Horea, Cloșca și Crișan"). Un ciclu epic autobiografic, început cu romanul „Am plecat din sat".

VLAȘCA, denumire sub care era cunoscută reg. de șes din partea central-estică a C. Române. Până în 1950, pe o porțiune din zonă a existat jud. V.

VLĂDAIA, com. în jud. Mehedinți, pe stg. văii Drincea; 1 873 loc. (2008).

VLĂDEASA, masiv muntos în NV M-ților Apuseni. Alt. max.: 1 836 m. Stațiune meteorologică de altitudine.

Marginea sudică, inclusă în Parcul natural al M-ților Apuseni.

VLĂDENI **1.** Com. în jud. Botoşani, pe stg. Siretului; 5 024 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Dâmbovița, în C. Cricovului; 3 205 loc. (2008). **3.** Com. în jud. Ialomița, pe stg. brațului Borcea; 2 065 loc. (2008). **4.** Com. în jud. Iaşi, pe Jijia; 4 579 loc. (2008). Iazuri şi heleşteie.

VLĂDESCU, Radu I. (1886–1963, n. Sibiceni, jud. Buzău), medic veterinar şi biochimist român. Acad. (1955). Cercetări privind metabolismul animal şi în domeniul lactologiei.

VLĂDESCU-RĂCOASA, Gheorghe (1895–1989, n. Răcoasa, jud. Vrancea), sociolog, economist şi om politic român. Colaborator al lui D. Gusti. Vicepreşedinte al Institutului Internațional de Sociologie din Paris (1937–1946). Studii de ştiința politicii („Politica şi dreptul în Renaştere") şi de istoria sociologiei româneşti („Schiță istorică a sociologiei în România").

VLĂDEŞTI 1. Com. în jud. Argeş, pe râul Bratia; 3 186 loc. (2008). Biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (1656). 2. Com. în jud. Galați, pe Prut; 2 102 loc. (2008). Rezervația naturală „Balta-V.". Biserica Sfinții Voievozi (ante 1809). **3.** Com. în jud. Vâlcea, în E Subcarpaților Vâlcei; 2 726 loc. (2008). Hidrocentrală. Biserica Buna-Vestire (1718).

VLĂDÍCĂ (< sl.) s.m. **1.** Episcop. **2.** (Înv.) Stăpânitor, domn.

VLĂDILA, com. în jud. Olt, în C. Romanați; 2 092 loc. (2008). Biserica Sf. Nicolae (1765).

VLĂDUȚESCU, Gheorghe (1937, n. Cărbuneşti, jud. Gorj), filozof român. Acad. (1999). Lucrări de istoria filozofiei având ca teme centrale ontologia şi metafizica („O istorie a ideilor filosofice", „O enciclopedie a filosofiei greceşti").

VLĂDUȚIU, Nicolae (1818–1849, n. com. Bogata, jud. Cluj), prefect în oastea lui Avram Iancu. Preot. Participant la Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania. Rol important în înfrângerea armatei nemeşimii maghiare comandate de Hatvani (mai 1849).

VLĂGUÍ vb. IV Tranz. şi refl. A (se) istovi.

VLĂHIȚA **1.** Pas în Carpații Orientali, în m-ții Harghita, la 977 m alt.; pe aici trece şoseaua modernizată care face legătura între Miercurea-Ciuc şi Odorheiu Secuiesc. **2.** Oraş în jud. Harghita, la poalele vestice ale m-ților Harghita; 7 009 loc. (2008). Rezervația naturală Poiana cu Narcise (20 ha). Expl. de min. de fier (Lueta). Metalurgie feroasă (fontă). Constr. de utilaje, produse metalice de larg consum. Stațiune balneoclimaterică. Menționat documentar în 1301. Oraş din 1968.

VLĂSIA 1. **Câmpia Vlăsiei,** subunitate a C. Române, la N de municipiul Bucureşti, drenată de Dâmbovița şi Colentina. Alt. medie: 50–200 m. Lacuri de tip liman (ex. Snagov) şi antropice (lacurile din lungul Colentinei). **2. Codrii Vlăsiei,** nume dat de slavi unei păduri din centrul Munteniei. În sec. trecut, denumirea de V. a fost extinsă, pe cale cărturărească, la marele codru din S țării.

VLĂSINEŞTI, com. în jud. Botoşani, pe râul Başeu; 3 328 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1800).

VLĂSTÁR (< ngr.) s.n. 1. Lăstar. **2.** Urmaş, descendent (al unei familii); *fig.* mlădiță.

VLORË, (VLORA), oraş în S Albaniei, port la M. Ionică; 73,8 mii loc. (1990). Ind. alim. Rafinărie de petrol.

VLTAVA, râu în Cehia, afl. stg. al Elbei; 446 km, izv. din m-ții Pădurea Boemiei şi trece prin Ceské Budejovice şi Praga.

VOAL (< fr.) s.n. Țesătură străvezie de mătase, de bumbac sau de fibre sintetice; se foloseşte pentru perdele, rochii, bluze etc.; bucată de țesătură fină şi rară, cu care femeile îşi acoperă capul sau fața; văl.

VOALÁ (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A acoperi cu un voal **(1)** a ascunde, a masca. ✦ Refl. (Despre sunete, voce) A-şi pierde sonoritatea şi limpezimea; a se estompa. **2.** Refl. (Despre materiale fotografice) A se înnegri, a se păta din cauza unor iluminări difuze accidentale.

Alexandru Vlahuță

Aurel Vlaicu

Ion Voicu

VOALÉTĂ (< fr.) s.f. Țesătură foarte rară şi fină, folosită la pălăriile de damă sau pentru acoperirea feței.

VOCABULÁR (< fr., lat.) s.n. **1.** Totalitatea cuvintelor unei limbi; lexic. ✧ *V. activ* = totalitatea cuvintelor folosite în mod efectiv în exprimare şi care variază de la o categorie de vorbitori la alta. *V. pasiv* = v. pasiv. ✦ Totalitatea cuvintelor specifice unui anumit stil al limbii sau unei anumite categorii sociale. **2.** (Înv.) Glosar; dicționar (de proporții reduse). 3. (INFORM.) Mulțime (finită) de simboluri cu care se pot forma cuvinte.

VOCÁBULĂ (< lat. *vocabulum*) s.f. (Livr.) Cuvânt, vorbă.

VOCÁL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de voce.

VOCÁLĂ (< lat. *vocalis*) **1.** s.f. (LINGV.) Sunet al vorbirii produs prin scurgerea nestingherită şi continuă a curentului de aer prin canalul fonator. ✧ *V. anterioară* (sau *prepalatală, palatală*) = **v.** care se articulează în partea anterioară a cavității bucale (ex., în limba română, *e* şi *i*). V. medială (sau *centrală*) = **v.** care se articulează în partea de mijloc a cavității bucale (ex. în limba română, *a, ă* şi *i*). *V. posterioară* (sau *postpalatală, velară*) = **v.** care se articulează în partea posterioară a cavității bucale (ex., în limba română, *o* şi *u*.). ✦ Semn grafic, literă care reprezintă un astfel de sunet.

VOCALÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Sistem al vocalelor unei limbi. 2. Parte a foneticii istorice a unei limbi care se ocupă cu studiul vocalelor.

VOCALIZÁ (< fr., {s} lat. *vocalis* „vocală") vb. I **1.** Tranz. şi intranz. (MUZ.) A executa o vocaliză. **2.** Refl. (LINGV., despre consoane) A căpăta valoare de vocală.

VOCALÍZĂ (< fr.) s.f. **1.** Formulă melodică de virtuozitate în partiturile pentru voci. 2. Exercițiu tehnic de canto care se execută pe o vocală (de preferință *a*).

VOCATÍV (< fr., lat.) s.n. (LINGV.) Caz al declinării care exprimă adresarea, chemarea, invocația.

VOCÁȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Aptitudine, predispoziție pentru un anumit domeniu de activitate sau pentru o profesiune; chemare. **2.** (DR.) *V. succesorală* = calitatea de a avea chemare la moştenire, fără a fi înlăturată de la aceasta de o altă persoană cu rang preferabil.

VÓCE (< lat. *vox, vocis*) s.f. **1.** Sunetele emise de om, generate de o energie sonoră creată la nivelul laringelui prin vibrația coardelor vocale. ✦ Facultatea omului de a emite sunete articulate. **2.** Însuşirea cuiva de a cânta frumos din gură. 3. (MUZ.) Linie melodică încredințată fiecărui instrument într-o compoziție.

VÓDĂ (< sl.) s.m. Titlu pe care îl purtau domnii Țărilor Române.

VODEVÍL (< fr.) s.n. Specie de comedie uşoară, de origine franceză, în al cărei text sunt intercalate cuplete muzicale. În literatura română, au scris **v.** V. Alecsandri, C. Negruzzi, Matei Millo.

VODIȚA, v. **Drobeta-Turnu Severin.**

VODUN, religie animistă dn Africa de Vest, cu numeroase variante locale, care a stat la originea culturii *voodoo.*

VÓGĂ (< fr.) s.f. Interes viu, dar trecător, provocat de o întâmplare, de o persoană etc.; modă. ✦ Faimă (trecătoare), renume.

VOGEL, Hermann Karl (1841–1907), astronom şi fizician german. Fondator şi director al Observatorului de la Potsdam (1882). Pionier al spectroscopiei astronomice, a măsurat primul viteza de rotație a Soarelui pe baza efectului Doppler–Fizeau. A descoperit prezența vaporilor de apă pe Marte şi a publicat primul catalog al spectrelor solare.

VOGORIDE, Nicolae (1820–1863, n. Iaşi), om politic român. Antiunionist. Caimacam al Moldovei (1857–1858), a falsificat alegerile pentru Adunarea ad-hoc din iul. 1857. Ele au fost anulate la protestul energic al unioniştilor, cu sprijinul puterilor europene favorabile unirii Principatelor.

VOÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A fi decis, a fi hotărât să... a intenționa, a avea de gând; a vrea. **2.** A se învoi, a fi de acord, a consimți.

VOIÁJ (< fr.) s.n. Călătorie **(1).**

VOIAJÓR (< fr.) s.m. (Şi adj.) Călător. ✧ (Înv.) *V. comercial* = persoană care se ocupă cu mijlocirea achizițiilor ori a vânzărilor de mărfuri, făcând deplasări în diferite localit. în căutare de beneficiari ori de furnizori; comis-voiajor.

VOICEŞTI, com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 1 718 loc. (2008).

VOICU (sec. 14–15), cneaz român din Hunedoara, tatăl lui Iancu de Hunedoara. Pentru faptele sale de arme a fost înnobilat în 1409 de Sigismund de Luxemburg, primind, împreună cu frații săi, castelul şi domeniul Hunedoara.

VOICU, Ion (1923–1997, n. Bucureşti), violonist român. Tehnică strălucitoare, ton cald. Excelează în repertoriul de virtuozitate.

VOICU, Victor (n. 1939, Bolovani, jud. Dâmbovița), medic şi farmacolog român. Acad. (2001). Cercetări de farmacologie experimentală şi clinică privind sistemul nervos vegetativ şi cardio-vascular („Farmacologie", „Bazele chimioterapiei antineoplazice").

VOICULESCU, Dan (n. 1940, com Saschiz, jud. Mureş), compozitor român. Căutări de reînnoire a limbajului muzical. Valorificarea polifoniei şi eterofoniei. Opere („Cântăreața cheală"), muzică simfonică şi vocal-simfonică, de cameră şi corală.

VOICULESCU, Marin (1913–1991, n. Giurgiu), medic român. Acad. (1990). Cercetări şi studii în domeniul bolilor contagioase („Hepatita virală").

VOICULESCU, Marioara (1889–1976, n. Bucureşti), actriță română. Dicție impecabilă şi ținută scenică de mare prestanță. Roluri de dramă în piese de Shakespeare, Oscar Wilde, Ibsen.

VOICULESCU, Vasile (1884–1963, n. Pârscov, jud. Buzău), medic şi scriitor român. A făcut parte din cercul revistei „Gândirea". Lirică a arhaicului şi monumentalului („Pârgă", „Destin") ori de inspirație religioasă („Poeme cu îngeri"), celebrând dragostea şi setea de împlinire prin eros („Ultimele sonete închipuite ale lui W. Shakespeare în traducere imaginară de V. Voiculescu") ori extazul mistic (postumele). Proză exploatând filonul mitic şi magic tradițional românesc („Povestiri", romanul „Zahei orbul"). Scrieri de medicină popularizată. M. post-mortem al Acad. (1993). Deținut politic.

VOICULESCU, Vlad (1913–2001, n. Târgu-Jiu), medic neurolog român. Acad. (1991). Contribuții la cunoaşterea rolului scoarței cerebrale („Anatomia şi fiziologia clinică a sistemului nervos central", „Neurologia").

VÓIE (< sl.) s.f. **1.** Voință **(1)**. **2.** Învoire, îngăduință, permisiune. 3. Dorință; plăcere, poftă, chef.

VOIEVÓD (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med. în Țările Române) Conducător militar ales de o asociație de obşti, a cărui autoritate se exercita asupra unui terit. limitat şi a cărui funcție nu era ereditară. **2.** Titlu purtat de domnii Țării Româneşti şi ai Moldovei (uneori în forma de *mare-vo-*

ievod), precum şi de conducătorul Transilvaniei (sec. 12–1541). **2.** Conducător, căpetenie a unei cete (de ţigani).

VOIEVODÁT s.n. (În Ev. Med. în Ţările Române) Terit. aflat sub autoritatea unui voievod.

VOIGHT, Jon (n. 1938), actor american de film. Roluri de tineri care se maturizează în confruntarea cu o societate neiertătoare („Cowboyul de la miezul nopţii", „Întoarcerea acasă", „Misiune imposibilă").

VOIGT, Woldemar (1850–1919), fizician german. Director al Institutului de fizică teoretică din Gottingen (din 1883). Preocupat de structurile cristaline, a descoperit fenomenul de birefringenţă magnetică artificială (*efectul V.*), elaborând o teorie organică asupra elasticităţii cristalelor („Manual de fizică a cristalelor").

VOILA, com. în jud. Braşov, pe Olt; 3 000 loc. (2008). Biserica Adormirii Maicii Domnului (c. 1500) în satul Voivodeni.

VOINEA, Radu (n. 1923, Craiova), om de ştiinţă, inginer român. Acad. (1974). Preşedinte al Acad. (1984–1990). Lucrări în domeniul mecanicii teoretice, teoriei elasticităţii şi rezistenţei materialelor („Mecanica teoretică", în colab., „Vibraţii mecanice", în colab.).

VOINEASA **1.** Com. în jud. Olt, pe Olteţ; 2 086 loc. (2008). Bisericile Sfinţii Voievozi (1743) şi Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (1779). **2.** Com. în jud. Vâlcea, pe Lotru; 1 669 loc. (2008). Rezervaţiile naturale: Jnepenişul Stricatu (15 ha), Căldarea Gâlcescu (200 ha), Miru Bora (25 ha), Sterpu-Dealu Negru (5 ha) şi Cristeşti (3 ha). Expl. de mică. Staţiune climaterică. Hidrocentrala Ciunget.

VOINESCU, Alice (1885–1961, n. Turnu-Severin), eseistă română. Lucrări consacrate filozofiei (monografia „Montaigne"), teatrului european antic („Eschil") sau contemporan.

VOINEŞTI **1.** Com. în jud. Dâmboviţa, în Subcarpaţi; 6 098 loc. (2008). Pomicultură (meri). **2.** Com. în jud. Iaşi, pe râul Voineşti; 6 988 loc. (2008). Biserica Adormirea Maicii Domnului (ante 1727). **3.** Com. în jud. Vaslui, pe Tutova; 3 970 loc. (2008).

VOINÍC, -Ă (< bg., scr.) adj., s.m. **1.** Adj. Viguros, vânjos. **2.** S.m. Tânăr bine făcut; curajos, viteaz.

VOINICÍE s.f. **1.** Vitejie, bărbăţie. ✦ Faptă vitejească. ✦ Haiducie. **2.** Faptul de a fi voinic, robust; forţă, putere, vigoare.

VOINOV, Dimitrie (1867–1951, n. Iaşi), biolog român. Acad. (1927). Cercetări de histologie şi citologie. A activat în mişcarea muncitorească de la sfârşitul sec. 19 şi începutul sec. 20.

VOÍNŢĂ (< *voi*^{2}) s.f. **1.** Funcţiune psihică, caracterizată prin orientarea conştientă a omului spre realizarea unor scopuri şi prin efortul depus pentru atingerea acestora. ✦ Trăsătură de caracter, definită prin decizie fermă şi perseverenţă în învingerea obstacolelor. **2.** Ceea ce hotărăşte cineva; hotărâre, decizie, voie **(1)**. ✦ Consimţământ, învoire. **3.** Intenţie, scop.

VOISIN, Gabriel (1880–1973) **şi Charles** (1882–1912), ingineri constructori francezi. Pionieri ai aviaţiei mondiale. Au pus bazele ind. aeronautice în Franţa. Primul lor avion, încercat în zbor la 15 mart. 1907 de **Ch. Voisin**, a parcurs distanţa de 80 km.

VOÍT^1 s.m. (În Ev. Med. în Moldova) Denumire a *şoltuzului* în unele oraşe.

VOÍT^2**, -Ă** adj. Făcut intenţionat, deliberat.

VOITEC, Ştefan (1900–1984, n. Corabia), om politic român. Comunist. Acad. (1980). Secretar (1939–1944) şi secretar general (1944–1948) al Partidului Social-Democrat. După 1948, ca membru al P.C.R. a deţinut importante funcţii pe linie de partid şi de stat.

VOITEG, com. în jud. Timiş, în S C. Timişului; 2 151 loc. (2008). Atestat docuemntar în 1322.

VOITINEL, com. în jud. Suceava; 3 982 loc. (2008).

VOIVODENI, com. în jud. Mureş, pe râul omonim; 1 845 loc. (2008). Biserică (sec. 15), azi reformată. Atestat documentar în 1332.

Alessandro Volta

Voltaire

VOIVODINA, terit. autonomă în N Serbiei, la N de Dunăre; 21,5 mii km^2; 2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Novi Sad*. Expl. de petrol şi de gaze naturale.

VOLÁN (< fr.) s.n. **I.** Fâşie încreţită de ţesătură, aplicată ca ornament pe diferite obiecte de îmbrăcăminte, pe perdele etc. **II.** Piesă în formă de roată care serveşte la efectuarea manuală a unor comenzi pe maşini-unelte, autovehicule etc.

VOLÁNT, -Ă (< fr.) adj. Care se poate desprinde dintr-o unitate; detaşabil; mobil.

VOLATÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre lichide) Care se evaporă uşor la temperaturi obişnuite.

VOLATILITÁTE (< fr.) s.f. **1.** Însuşirea de a fi volatil. **2.** (FIN.) (Referitor la un titlu de valoare) Amploarea şi frecvenţa fluctuaţiilor cursului bursier al unui titlu de valoare sau a unui indice bursier al cursului acţiunilor. Cea mai cunoscută cuantificare a v. cursului unei acţiuni cotate este coeficientul β (Beta) care măsoară v. rentabilităţii unei anumite acţiuni comparativ cu v. rentabilităţii pieţei bursiere.

VOLATILIZÁ (< fr.) vb. I refl. (Despre lichide volatile) A se evapora. ✦ Fig. (Fam.) A dispărea complet, fără urmă.

VÓLBURĂ (lat. **volvula*) s.f. **I.** Vânt puternic cu vârtejuri; vârtej; *p. ext.* furtună. ✦ Sul, coloană, trâmbă (de praf, de nisip etc.); învolburare. **II.** Plantă erbacee perenă, cu tulpina târâtoare sau agăţătoare şi cu flori albe *(Convolvulus arvensis)*. Uneori creşte ca buruiană în culturi agricole. Sin. *rochiţa-rândunelei*.

VÓLEI (< engl., fr.) s.n. Joc sportiv cu o minge specială care se dispută, după anumite reguli, între două echipe compuse din câte şase jucători fiecare, pe un teren dreptunghiular (de 18 x 9 m) despărţit la mijloc printr-un fileu ridicat la o înălţime variabilă în funcţie de sex, de categorie sau de vârsta jucătorilor.

VOLÉT (< fr.) s.n. **1.** Element mecanic mobil dispus la bordul de atac sau de scurgere al fiecărei aripi de avion şi care serveşte pentru mărirea sustentaţiei. **2.** Fiecare dintre elementele mecanice ale radiatorului unui motor de avion, care serveşte pentru reglarea circuitului aerodinamic de răcire al acestuia.

VOLÉU^1 (< fr.) s.n. **1.** (ARTE PL.) Aripă laterală, mobilă a unui poliptic. **2.** (Rar) Jaluzea, oblon.

VOLÉU^2 (< fr.) s.n. Lovitură prin care mingea este expediată înainte ca ea să atingă pământul.

VOLGA **1.** Fl. în Rusia, cel mai lung din Europa; 3 690 km. Izv. din pod. Valdai, străbate C. Europei de Est şi se varsă printr-o deltă întinsă în M. Caspică lângă Astrahan. Afl. pr.: Oka, Kostroma, Kama, Samara. Hidrocentrale (Volgograd, Kuibîşev, Saratov, Rîbinsk etc.). Unit cu mările limitrofe ale Federaţiei Ruse prin numeroase sisteme de canale (Volga-Don; Volga-Baltica). Pescuit în deltă (sturioni). **2. Podişul Volgăi,** reg. de podiş în partea europeană a Rusiei, de-a lungul malului drept al fl. Volga. Alt. max.: 375 m (vf. Jiguli.). **3. Bătălia de pe ~,** denumirea complexului de operaţii defensive şi ofensive desfăşurate de armata sovietică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în perioada 17 iul. 1942–2 febr. 1943, împotriva trupelor germane. În timpul ei s-au desfăşurat operaţiile de apărare a Stalingradului (iul.-nov. 1942) şi ofensiva sovietică de la Stalingrad (19 nov. 1942–2 febr. 1943). Completată cu victoria de la Kursk, a marcat trecerea definitivă a iniţiativei în mâinile armatei sovietice.

VOLGOGRAD, oraş în Rusia, port pe Volga; 1,01 mil. loc. (2002). Metalurgie. Constr. de maşini; mecanică de precizie; rafinarea petrolului; îngrăşăminte chimice, prelucr. lemnului. Instituţii de învăţământ superior. Baraj al hidrocentralei de pe Volga. Până în 1925 s-a numit *Ţariţîn*, iar între 1925 şi 1961 *Stalingrad*.

VOLHINIÁN, -Ă (< fr. {i}) s.n., adj. Subetajul inferior al Sarmaţianului.

VOLIÉRĂ (< fr.) s.f. Cuşcă sau ansamblu de cuşti de dimensiuni mari, confecţionate din plasă de sârmă, în care păsările sau fluturii în grădinile zoologice au posibilitatea să zboare.

VOLITÍV, -Ă (< fr.) adj. De voinţă, care se referă la voinţă, care este determinat de voinţă; voliţional.

VOLKELT, Johannes (1848–1930), psiholog şi estetician german. A elaborat, o dată cu Th. Lipps, teoria *„empatiei"* (Einfühlung), a cufundării subiectului în obiectul estetic („Sistem de estetică").

VOLKSWAGEN, grup automobilistic german, fondat în 1937 ca producător de stat pentru fabricarea în masă a unui model de automobil utilitar, al cărui prototip a fost proiectat de F. Porsche. După 1960, când s-a transformat în societate pe acţiuni, îşi extinde activitatea şi preia controlul asupra mai multor mărci germane de automobile (Audi, NSU), grupului spaniol SEAT (1986) şi al celui cehoslovac Skoda (1991), devenind unul dintre cele mai puternice grupuri automobilistice europene.

VOLNEY, Constantin François de CHASSEBOEUF (1757–1820), istoric, orientalist şi poet francez. Iluminist moderat, reprezentant al preromantismului („Ruinele sau meditaţii asupra revoluţiilor imperiilor", „Discurs asupra studiului filologic al limbilor").

VOLÓC s.n. Plasă de pescuit lungă, întinsă la cele două capete pe câte un suport de lemn cu care este trasă prin apă şi mai ales pe fundul apei. Folosită pentru pescuitul în râuri şi în bălţi de mică adâncime.

VOLOGDA, oraş în Rusia la N de Iaroslav; 292,8 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. chimico-farmaceutică. Catedrală (sec. 16), biserici din sec. 17–18.

VOLOIAC, com. în jud. Mehedinţi, pe râul Huşniţa; 1 871 loc. (2008).

VOLONTÉ, Gian Maria (1933–1994), actor italian de film. Caractere puternice, personajele create de el se afirmă pe plan social şi politic („Clasa muncitoare merge în paradis", „Cristos s-a oprit la Eboli", „Cazul Moro").

VÓLOS, oraş în Grecia, port la golful V. al M. Egee; 82,4 mii loc. (2001). Produse textile, ciment, prelucr. tutunului, conserve de fructe, ulei de măsline.

VOLOVĂŢ, com. în jud. Suceava, pe Suceviţa; 5 133 loc. (2008). Biserica Înălţarea Sfintei Cruci (1500–1502), ctitorie a lui Ştefan cel Mare.

VOLT (< fr. {i}; {s} *Volta*) s.m. Unitate de măsură a tensiunii electrice sau a diferenţei de potenţial (simbol: V), egală cu tensiunea de la capetele unui conductor care, fiind străbătut de un curent de un amper, dezvoltă o putere de un watt. ✧ *V. pe metru* = unitate de măsură a intensităţii câmpului electric.

VOLTA, fl. în Africa de Vest, format în Ghana, prin confl. *V. Negre* cu *V. Albă* (ambele izvorând de pe terit. statului Burkina Faso); se varsă printr-o deltă în G. Benin (G. Guineii). Lungime: 1 400 km (de la izv. *Voltei Negre*).

VOLTA, Alessandro (1745–1827), fizician italian. A stabilit seria *tensiunilor V.* pentru metale (1793); a inventat pila electrică ce-i poartă numele, prima sursă de curent continuu (1800), electroforul şi un electroscop condensator. A studiat electricitatea atmosferică.

VOLTÁIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (FIZ.) Referitor la pila sau la bateria electrică inventată de Volta. V. *fotovoltaic*. ✧ *Arc v.* = arc electric.

VOLTAIRE (pseud. anagramă al lui *François-Marie Arouet*) (1694–1778), scriitor şi gânditor francez. Influenţat de empirismul şi liberalismul politic englez. Deşi deist, a criticat instituţiile religiei creştine („Scrisori filozofice", „Dicţionar filozofic"). A cultivat genurile tradiționale ale clasicismului; tragedia („Zaira", „Mahomet"), epopeea („Henriada"), poemul („Poem despre dezastrul de la Lisabona"); povestiri și romane satirico-filozofice („Zadig", „Naivul", „Candide sau Optimismul"), pamflete, scrisori. Operele sale istorice („Istoria lui Carol XII", „Secolul lui Ludovic XIV"), criticând providențialismul și afirmând progresul social, au marcat o lărgire sensibilă a orizontului istoriografic. Vastă corespondență.

VOLTÁJ (< fr.) s.n. Tensiune electrică exprimată în volți.

VOLTAMÉTRU (< fr. {i}; {s} *Volta* + gr. *metron* „măsură") s.n. Aparat pentru studiul fenomenului de electroliză, care permite determinarea intensității unui curent electric sau a cantității de electricitate prin măsurarea cantității de substanță depusă pe cale electrolitică.

VOLTAMPÉR (< fr. {i}) s.m. Unitate de măsură a puterii aparente (simbol: VA), egală cu puterea aparentă a unui circuit electric de curent alternativ la capetele căruia tensiunea este de un volt și prin care trece un curent de un amper. ✧ *V. reactiv* = unitate de măsură a puterii reactive (simbol: VAR), egală cu puterea reactivă a unui circuit electric de curent alternativ la capetele căruia tensiunea este de un volt și prin care trece un curent de un amper defazat cu $\pi/2$ față de tensiune.

VOLTAMPERMÉTRU (< fr.; {s} fr. *voltampére* + gr. *metron* „măsură") s.n. (ELT.) Instrument electric de măsură, care cuprinde într-o cutie comună un voltmetru și un ampermetru, putând fi folosit succesiv ca voltmetru sau ca ampermetru.

VOLTA SUPERIOARĂ, v. Burkina Faso.

VÓLTĂ (< fr.) s.f. **1.** Mișcare în formă de cerc sau de arc de cerc. ✦ Fig. Schimbare (bruscă) de atitudine. ✦ (MUZ.) Semn care indică repetarea unui fragment muzical de fiecare dată cu un alt sfârșit. 2. (NAV.) Manevră de girație executată de o ambarcație sau de o navă cu pânze pentru a face ca vântul să fie primit din celălalt bord.

VOLTERRA, Vito (1860–1940), matematician italian. Lucrări de analiză funcțională, teoria ecuațiilor diferențiale, integrale și integro-diferențiale, calculul variațiilor, teoria potențialului. M. de onoare al Acad. Române (1913).

VOLTMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *volt* + gr. *metron* „măsură") s.n. (ELT.) Instrument electric pentru măsurarea tensiunii electrice sau a tensiunii electromotoare, cu indicațiile scalei exprimate direct în volți sau în multiplii ori submultiplii decimali ai voltului. ✧ *V. electronic* = aparat electronic pentru măsurarea tensiunii electrice.

VOLÚBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre oameni) Care are un bogat debit verbal, care vorbește cu ușurință și cu rapiditate; locvace. **2.** (Despre plante) Care își răsucește tulpina în spirală în jurul suporturilor (ex. hameiul, volbura, fasolea etc.).

VOLÚM (< fr.) s.n. **I. 1.** Număr care exprimă măsura unei mulțimi tridimensionale. ✧ (FIZ.) *V. specific* = volumul unei unități de masă dintr-o substanță. *V. molar* = volumul unui mol^1 dintr-o substanță; *v. m.* al tuturor substanțelor gazoase la presiunea de 760 Torr și la temperatura de 0°C este de 22,41 dm^3. **2.** Masă de apă debitată de o fântână, de un izvor, de un râu sau de un fluviu. **3.** (TELEC.) Nivelul de intensitate sonoră al semnalelor audio (în transmisiile de electrocomunicații). **4.** (MUZ.) Forță, amploare a sunetelor emise de o voce sau produse de un instrument muzical. **II. 1.** Carte legată sau broșată având în genere mai mult de zece coli de tipar. **2.** Diviziune a unei lucrări editate în mai multe volume. **(II 2)**; tom.

VOLUMÉTRIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la volumul sau la determinarea volumului unui corp. ✧ (CHIM.) *Analiză v.* = analiză pentru determinarea cantitativă a unei substanțe prin măsurarea soluției etalonate, folosite pentru titrare.

VOLUMINÓS, -OÁSĂ (< fr.) adj. (Despre obiecte) Care are volum mare, care ocupă mult loc în spațiu; cuprinzător. ✦ (Despre oameni) Gras, corpolent. ✦ (Despre cărți, caiete etc.) Care are multe file; gros.

VOLUNTÁR, -Ă (după fr. *volontaire*) adj., s.m. Adj. **1.** (Despre o acțiune) Care rezultă dintr-un act al voinței, săvârșit conștient și de bunăvoie. **2.** (Despre o persoană) Care are voință, care își impune voința; autoritar.

VOLUNTARI, oraș în jud. Ilfov, la ENE de București; 31 516 loc. (2008). Prod. de medicamente și vaccinuri de uz veterinar. Oraș din 2003.

VOLUNTARIAT (< fr.) s.n. Activitate desfășurată de o persoană fizică în folosul altor persoane sau al societății în ansamblu, fără a urmări un câștig material, prin intermediul unor organizații sau centre de v.

VOLUNTARÍSM (după fr. *volontarisme*) s.n. Orice doctrină potrivit căreia acțiunile noastre sunt legate mai degrabă de voință sau liberul arbitru decât de intelect sau înclinațiile naturale. În metafizică, v. este ilustrat de sistemul lui Schopenhauer, pentru care adevărata natură a realității este voința. În Ev. Med. târziu, v. a condus la considerarea ordinii cauzale și morale ca având sursa în voința liberă a lui Dumnezeu. Concepție psihologică care, spre deosebire de *intelectualism*, atribuie proceselor voliționale rolul hotărâtor în viața psihică (W. Wundt).

VOLUPTÁTE (< fr., lat.) s.f. **1.** Plăcere a simțurilor. **2.** Încântare, desfătare sufletească, satisfacție.

VOLÚTĂ (< fr., it.) s.f. Ornament în formă de spirală al capitelelor din ordinul ionic, corintic și compozit.

VÓLVULUS (< fr.; {s} lat. *volvo* „a înfășura") s.n. ~ *intestinal* = formă de ocluzie intestinală; produce tulburări grave ale circulației în peretele intestinal.

VÓMĂ (< *voma*) s.f. Expulzare prin esofag și pe gură a conținutului stomacului, uneori și al intestinului subțire, provocată de mișcări antiperistaltice ale stomacului și ale intestinului subțire și de contracțiile spastice ale diafragmei și ale mușchilor abdominali; vomare, vomitare.

VOMÉR (< fr.; {s} lat. *vomer* „brăzdar de plug") s.n. (ANAT.) Os lat, nepereche, care alcătuiește scheletul osos al peretelui dintre cele două cavități nazale.

VOMITÍV, -Ă (< fr.; {s} lat. *vomitus* „vomitare") adj. Care provoacă vomă. ✦ (Substantivat, n.) Medicament care are proprietatea de a provoca voma (ex. apomorfină, ipeca, emetic etc.).

VONDEL, Joost van der (1587–1679), scriitor olandez. Drame de inspirație biblică sau istorică („Gijsbrecht van Aemstel", „Lucifer", „Maria Stuart"); satire antipuritane; versuri.

VONNEGUT, Kurt (1922–2007), scriitor american. Unul dintre cei mai interesanți autori de literatură științifico-fantastică, analizând atent mecanismele violenței („Mama noapte", „Perle la porci", „Deadeye Dick").

VOODOO (VODU, VUDU) (< engl. americană) subst. Religie caracteristică ins. Haiti, formată în sec. 18 dintr-un amestec de catolicism și ritualuri *vodun* practicate de sclavii aduși din Africa Occidentală. În sens propriu, termenul desemnează zeul sau obiectul sacru. Imigranții haitieni au răspândit v. și în S.U.A. Forme asemănătoare de cult (dar cu alte denumiri) se întâlnesc și în alte ins. din Caraibe și în America de Nord.

VOPSEÁ (< *vopsi*) s.f. Amestec compus dintr-o suspensie de pigmenți colorați într-un lichid peliculogen, folosit la acoperirea unor obiecte în scopuri ornamentale, de protecție etc.

VOPSÍ (< bg.) vb. IV **1.** Tranz. A acoperi suprafața unui obiect cu vopsea, prin aplicare cu pensula, prin stropire etc., pentru a-l colora sau a-l proteja împotriva agenților corosivi, împotriva focului etc. ✦ A colora un material textil cu ajutorul unui colorant. **2.** Tranz. și refl. (Pop.) A (se) stropi, a (se) păta, a (se) mânji. ✦ Refl. A se farda, a se machia, a se sulemeni.

VORÁCE (< fr., lat.) adj. Care mănâncă cu poftă exagerată, cu mare lăcomie.

VORACITÁTE (< fr., lat.) s.f. Poftă de mâncare exagerată, lăcomie. ✦ Fig. Cupiditate; aviditate.

VORARLBERG, land în V Austriei, la granița cu Elveția și Germania; 2,6 mii km^2; 351,1 mii loc. (2001). Centrul ad-tiv: *Bregenz*. Zonă turistică.

VÓRBĂ (< sl.) s.f. **1.** Cuvânt. **2.** (La pl.) Șir de cuvinte care exprimă o cugetare, o idee. **3.** Cele spuse de cineva (în opoziție cu ceea ce face); spusă, zisă. **4.** Expunere, relatare; conversație, discuție, taifas. ✦ Schimb de cuvinte; neînțelegere; ceartă. **5.** Mod, fel de a vorbi, de a se exprima. **6.** Zicătoare; expresie. **7.** Sfat; îndemn. ✦ Părere, convingere. **8.** Promisiune; angajament. **9.** Înțelegere, învoială. **10.** Știre; zvon. ✦ Calomnie, bârfă.

VORBĂRÍE s.f. Vorbă multă, fără rost; flecăreală, trăncăneală, taifas.

VORBÍ vb. IV **1.** Intranz. A avea facultatea de a folosi graiul articulat; a-și exprima gândirea prin vorbe; a spune, a zice, a grăi. ✦ Tranz. A rosti vorbe; a-și exprima voința, a-și spune punctul de vedere. ✦ A se adresa cuiva. ✦ Fig. A pleda în favoarea cuiva. ✦ Fig. A atesta, a întări, a confirma. **2.** Tranz. și intranz. A discuta, a comenta; a sta de vorbă. **3.** Intranz. A ține o cuvântare, un discurs, a lua cuvântul; a face o expunere. **4.** Refl. A se înțelege; a se sfătui.

VORBÍRE s.f. **1.** Acțiunea de a vorbi. ✦ Fel de a vorbi, mod de a se exprima. ✦ Limbaj. **2.** Limbă, grai.

VORBÍT, -Ă adj. Exprimat, spus, rostit; oral. ✧ *Limbă vorbită* = limba folosită în mod curent, limba uzuală.

VORBITÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. Care vorbește (o anumită limbă); care folosește limbajul articulat. ✦ Comunicativ, volubil. ✦ Grăitor, elocvent. **2.** S.m. și f. Orator, conferențiar. **3.** S.n. Parloar.

VOREL, Lascăr (1879–1918, n. Iași), grafician și pictor român. Legături cu avangarda artistică din München. Desene satirice în revistele „Adevărul", „Furnica" și în publicații müncheneze. Pictură cu tematică socială.

VORKUTA, oraș în Federația Rusă, în Republica Komi; 83,9 mii loc. (2002). Expl. de cărbune. Aici a funcționat unul dintre cele mai mari lagăre de muncă pentru deținuții politici.

VÓRNIC (< sl.) s.m. **1.** (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Mare dregător (*mare v.* sau *v. mare*) din sfatul domnesc, conducător al curții domnești având drept de judecată asupra întregii țări (cu excepția Olteniei). În Moldova avea importante atribuții cu caracter militar. ✧ *Vornic de Țara de Jos* (sau *de Sus*) = demnitar a cărui autoritate se exercită asupra părții de SE (sau de NV) a țării Moldovei. **2.** Reprezentant al domniei în orașe, cu atribuții judecătorești. **3.** Primar al unui sat sau al unui târg. **4.** (Pop.) Vornicel **(2)**.

VORNICEÁSĂ s.f. Drușcă.

VORNICÉL s.m. **1.** (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Dregător, subaltern al *vornicului* în județe și în sate. **2.** Flăcău ales de mire sau de mireasă ca să poftească oaspeții la nuntă și să conducă ceremonialul nupțial; vornic **(4)**.

VORNICENI, com. în jud. Botoșani, pe râul Ibăneasa; 4 454 loc. (2008). Atestat documentar în 1428.

VORONA, com. în jud. Botoșani, pe Siret; 8 088 loc. (2008). Mănăstire (sec. 17–19) cu biserica Adormirea Maicii Domnului. Muzeu de obiecte bisericești.

VORONCA, Ilarie (1903–1946, n. Brăila), poet român. Reprezentant al avangardismului, a editat revistele „75 HP" și, împreună cu Brunea-Fox, „Integral". Lirică abundent metaforică („Colomba", „Incantații"). Stabilit în Franța (din 1933), a evocat bucuriile cotidiene („Poèmes parmi les hommes").

VORONEJ (VORONEZ), oraș în Rusia, la SE de Moscova; 848,7 mii loc. (2002). Centrală atomoelectrică. Constr. de mașini; ind. chimico-farmaceutică, mat. de constr., textilă. Universitate. Biserică și palatul Potemkin (sec. 18).

~~**VORONEȚ** v. Gura Humorului.~~

VORONȚOV, Mihail Semionovici, prinț (1782–1856), feldmareșal rus. A luptat împotriva lui Napoleon I (1806–1807, 1812–1814) și a turcilor (1809–1811). A comandat corpul de ocupație în Franța (1815–1818).

VÖRÖSMARTY Mihály (1800–1855), poet ungur. Participant la Revoluția de la 1848. Reprezentant de seamă al romantismului național. Lirică de dragoste și patriotică, balade, poeme istorice („Fuga lui Zalán", „Eger") și dramatice („Crai Csongor și Zâna Tünde"), de esență folclorică, piese de factură shakespeareană („Regele

Solomon", „Exilaţii", „Marót bán"); satire, articole politice.

VOROŞILOV, Kliment Efremovici (1881-1969), mareşal şi om politic sovietic. Membru al Biroului Politic (1926-1952) şi al Prezidiului (1952-1960) C.C. al P.C.U.S. Comandant militar în timpul Războiului civil din U.R.S.S. (1918-1920). Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1955-1960).

VOROŞILOVGRAD v. **Luhansk.**

VORTICÍSM ({s} lat. *vortex* „vârtej") s.n. Mişcare artistică de avangardă în Anglia, promovată de Wyndham Lewis între 1912 şi 1915. **V.** îşi propune organizarea formelor într-un sistem de unghiuri şi de curbe în jurul unui punct determinat *(vortex).* **V.** a influenţat pictura abstractă.

VORŢA com. în jud. Hunedoara, pe râul Sârbi; 994 loc. (2008).

VOS, Cornelis de (c. 1584-1651), pictor flamand. Portrete de grup şi de copii, caracterizate prin armonia culorilor şi siguranţa tuşei („Familia"). Compoziţii religioase şi mitologice.

VOSCREASNĂ (< rus.) s.f. Cântare bisericească la utrenie, având ca temă Învierea lui Cristos.

VOSGI, masiv muntos în NE Franţei, între Rin şi Moselle. Cuprinde: *V. Joşi* în N, cu alt. reduse (300-600 m) şi *V. Înalţi,* cu alt. max.: 1 423 m (vf. Guebwiller).

VOSS, Johann Heinrich (1751-1826), scriitor iluminist german. Poeme rustice („Idile"). Traduceri din Homer şi din alţi scriitori antici.

VOSSKOVEC, Jiři (1905-1981), dramaturg, regizor şi actor ceh. Stabilit în S.U.A. A compus şi a jucat, împreună cu Jan Werich, pentru „teatrul liber" din Praga (1927-1938) peste 30 de reviste şi piese cu caracter antifascist („Călăul şi nebunul", „Pumnul în ochi"), fiind nevoit să se exileze.

VOSSLER, Karl (1872-1949), lingvist şi istoric literar german. Specialist în romanistică; s-a ocupat de probleme de teorie a limbii („Limba ca forţă creatoare şi ca evoluţie", „Spirit şi cultură în limbă"). Cercetări de istorie literară („Divina Comedie, situată şi interpretată în geneza sa", „Leopardi").

VOSTOK 1, prima navă spaţială sovietică cu om la bord (cu o masă de 4,5 t), ducându-l în spaţiu, la 12 apr. 1961, pe primul cosmonaut Iuri Gagarin. Între 1961-1963 au mai fost realizate încă cinci zboruri V.

VOSTOKOV, Aleksandr Hristoforovici (1781-1864), lingvist şi filolog rus. Întemeietor al gramaticii comparate a limbilor slave („Consideraţii asupra limbilor slave").

VOŞLĂBENI, com. în jud. Harghita, pe Mureş; 1 973 loc. (2008). Expl. de calcare cristaline. Centru de prelucrare artistică a lemnului.

VOT (< fr., lat.) s.n. **1.** Exprimare a opiniei cetăţenilor unui stat în legătură cu alegerea reprezentanţilor lor în organele de conducere. ✦ Opinie exprimată de membrii unei adunări constituite în legătură cu o candidatură, cu o propunere etc.; adeziune dată în acest scop. ✧ (DR.) *Drept de v.* = drept al alegătorilor de a-şi exprima voinţa pentru alegerea reprezentanţilor în organele reprezentative ale statului; sufragiu[1] **(1).** În ţara noastră *d. de v.* este universal, egal, direct şi secret. **2.** Mod de adoptare a hotărârilor de către organele de stat colegiale, de către organizaţiile obşteşti etc. **3.** *V. deliberativ* = **v.** al cărui rezultat este obligatoriu. *V. consultativ* = **v.** al cărui rezultat nu este obligatoriu, reprezentând o formă de sprijin dată activităţii unui organ de stat sau unei organizaţii obşteşti. *V. deschis* v. *deschis.* **4.** *V. de încredere* = **v.** prin care parlamentul se declară de acord cu politica sau cu un act al guvernului. *V. de neîncredere* = **v.** prin care parlamentul se desolidarizează de politica sau de un act al guvernului, având ca efect demisia acestuia. **5.** *V. uninominal* = modalitate constituţională de alegeri legislative prin care alegătorii votează o persoană care reprezintă un partid sau candidează independent. În România, **v.u.** intră în vigoare din 2008.

VÓTCĂ (VÓDCĂ) (< rus.) Băutură tare, fabricată din alcool de cereale şi din apă cu duritate scăzută.

George Vraca

VOTÍV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre obiecte) Închinat divinităţii spre a împlini o făgăduinţă solemnă făcută faţă de ea. ✧ *Tablou v.* = scenă dintr-o pictură murală (bisericească) reprezentând pe ctitori, de obicei cu imaginea miniaturală a bisericii ctitorite în mâini.

VÓTUM (cuv. lat.) s.n. (Livr.) Promisiune făcută zeilor. ✦ Rugăciune; ofrandă; cult, ceremonie.

VOUET, Simon (1590-1649), pictor francez. Stil eclectic, influenţat deopotrivă de Veronese, Tiziano, Guido Reni, Caravaggio. A decorat cu compoziţii somptuoase palatele Luvru, Luxembourg, Saint-Germain, Richelieu, Hôtel Bouillon.

VOYAGER, program american de sonde spaţiale automate, destinate în special studiului şi fotografierii de aproape a lui Jupiter, Saturn şi a sateliţilor acestor planete. Două sonde, lansate în 1977, au survolat în 1979 planeta Jupiter, apoi Saturn (în 1980 şi, respectiv, 1981). **V.** 2 s-a apropiat de Uranus (1986) şi de Neptun (1989).

VOYÉUR (cuv. fr.) s.m. Persoană care se complace în a privi pe ascuns (în special scene erotice).

VOYEURÍSM (< fr.) s.n. Comportare de voyeur; curiozitate.

VOYSEY, Charles Francis Annesley (1857-1941), arhitect şi decorator britanic. Exponent al mişcării Arts and Crafts, este unul dintre reprezentanţii de seamă ai arhitecturii murale engleze, influenţând, pe baza experimentelor sale, evoluţia acestui stil într-o direcţie austeră şi simplificată (Casa studio pentru J.W. Foster, la Bedford Park - Londra, casa Broadleys pe malul L. Windermere).

VOZNESENSKI, Andrei Andreievici (n. 1933), poet rus. De formaţie arhitect. Discipol al lui Pasternak şi Maiakovski. Lirică bazată pe asociaţii insolite, sonore şi vizuale, încercând să definească locul omului într-un univers ostil („Parabole", „Inima lui Ahile", „Umbra unui sunet").

VRĂBIE (< sl.) s.f. Pasăre sedentară din ordinul paseriformelor, cu cioc scurt conic, cu coadă trunchiată, cu spatele brun cu dungi negre şi pântecele cenuşiu (genul *Passer*).

VRABIE, Gheorghe (1908-1991, n. Voineşti, jud. Vaslui), folclorist român. Cercetări metodologice; studii consacrate folcloristicii româneşti sau unor genuri („Structura poetică a basmului").

VRAC (< fr.) s.n. Formă de prezentare a produselor granulare neambalate (cereale, cărbuni, minereuri etc.).

VRACA, George (1896-1964, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Subtile interpretări de roluri din dramaturgia universală şi românească, clasică şi modernă („Faust", „Oedip", „Romeo şi Julieta", „Hamlet", „Richard III", „Vlaicu Vodă", „Fântâna Blanduziei"). Filme: „Datorie şi sacrificiu", „Lia", „Se aprind făcliile", „Tudor".

VRACHIÉR (cf. *vrac*) s.n. Navă pentru transportul mărfurilor în vrac. Vrachierele specializate pentru transportul unui anumit fel de marfă capătă denumirea corespunzătoare: *mineralier, carbonier, cerealier.*

VRÁCI (< sl.) s.m. (Pop.) **1.** Doctor. **2.** Vrăjitor. (În culturile arhaice) Preot-vrăjitor având ca ocupaţie vindecarea bolilor.

VRAF (< sl.) s.n. Morman, maldăr, grămadă. ✦ Teanc.

VRÁIŞTE s.f. Dezordine, neorânduială, harababură. ✦ (Adjectival) Care se află în mare dezordine; (despre uşi şi ferestre) larg deschis. ✦ (Adverbial) În voia soartei; în dezordine.

VRÁJĂ (< sl.) s.f. **1.** Farmec **(1)**, descântec. **2.** Atmosferă de încântare, de farmec.

VRÁJBĂ (< sl.) s.f. Ceartă; vrăjmăşie, dezbinare, zâzanie.

VRÁNĂ (< bg.) s.f. **1.** Orificiu făcut într-un butoi pentru umplerea şi golirea acestuia. **2.** Parte a morii prin care curge făina.

VRANCEA 1. Munţii Vrancei, sistem muntos în Carpaţii de Curbură, situat între cursurile superioare ale râurilor Caşin (N), Oituz şi Bâsca Mică (V), Râmnic (S) şi depr. Vrancei în E. Fragmentat de văi în mai multe masive (Goru, Lăcăuţ, Coza). **2. Depresiunea Vrancei sau Ţara Vrancei,** depr. subcarpatică, situată între m-ţii Vrancei în V şi lanţul dealurilor subcarpatice în E, între aliniamentul Soveja - Câmpuri şi zona Nereju. Supr.: 320 km^2. Străbătută de râurile Şuşiţa, Putna, Năruja, Zăbala, care o împart în 3 sectoare: depr. Soveja în N, Depr. Năruja în partea centrală şi depr. Nereju în S. **3.** Jud. situat în partea de E a României, în zona curburii Carpaţilor, la răscrucea provinciilor istorice româneşti Moldova, Ţara Românească şi Transilvania; 4 857 km^2; 394 286 loc. (2004). Reşed.: municipiul Focşani. *Oraşe:* Adjud (municipiu), Mărăşeşti, Odobeşti, Panciu. Comune: 63. Relief: în extremitatea de V se află m-ţii Vrancei (cu vf. Goru - 1 785 m, alt. max. a jud. **V.**), ce domină printr-un abrupt de 300-600 m depr. Vrancei. Treapta mijlocie de relief o formează Subcarpaţii Vrancei, atingând cota max. în Măgura Odobeştilor (996 m). Extremitatea de NE a jud. **V.** este ocupată de un mic sector al Colinelor Tutovei, iar în partea de E şi SE a jud. se extinde o mare porţiune a C. Siretului inferior, precum şi un mic sector al C. Râmnicului. Terit. jud. **V.** cuprinde cea mai activă zonă seismică din România, legată de joncţiunea dintre placa tectonică est-europeană şi subplaca intraalpină. Majoritatea focarelor seismice se află la adâncimi cuprinse între 70 şi 150 km. *Reţeaua hidrografică* aparţine râului Siret, care curge pe la marginea de E a jud. **V.**, formând în cea mai mare parte limita cu jud. Galaţi. Principalii afluenţi pe terit. jud. **V.** sunt Trotuşul, Râmnicul şi Putna, cu numeroşi afl.: Lepşa, Tişiţa, Zăbala, Milcov, Râmna ş.a.. Resursele naturale: sare, roci de construcţie. O bogăţie aparte o reprezintă pădurile şi izvoarele minerale (Jitia, Andreiaşu de Sus, Vizantea Mănăstirească, Vintileasca ş.a.). *Economia.* Ind. este profilată pe ramurile alim., metalurgică, textilă, chimică, de expl. şi prelucr. a lemnului, constr. de maşini, mat. de constr. Agricultura are vechi tradiţii în cultura viţei de vie (vestitele podgorii Coteşti, Panciu şi Odobeşti) şi în domeniul creşterii animalelor. Se cultivă porumb, grâu, plante de nutreţ, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, orz, ovăz, legume, leguminoase pentru boabe etc. În cadrul producţiilor pomicole se obţin cantităţi însemnate de prune, mere, pere, nuci. Se cresc bovine, porcine, ovine (Merinos, Ţigaie, Ţurcană), caprine şi cabaline; avicultură; apicultură. *Obiective turistice:* Parcul Naţional *Putna-Vrancea,* cascada Tişiţei, rezervaţia geologică „Focul Viu", Cheile Nărujei, rezervaţiile complexe Reghiu-Scruntaru şi Lepşa-Zboina, renumitele peisaje ale Ţării Vrancei, Schitul Dălhăuţi, mausoleele de la Mărăşeşti şi Soveja. La acestea se adaugă staţiunile climaterice Soveja şi Năruja şi balneoclimaterice (Vizantea Mănăstirească).

VRANGHEL 1. Ferdinand Petrovici, baron von ~ (1796-1870), explorator şi navigator rus. A condus expediţii navale în jurul Pământului (1817-1819 şi 1825-1827) şi a comandat expediţia care a cercetat coastele de NE ale Siberiei (1820-1824). **2.** Ins. rusească în Oc. Arctic, între m. Siberiei de Est şi m. Ciukotsk, despărţită de continent prin str. De Long; 7,3 mii km^2.

VRANGHEL, Piotr Nikolaevici, baron (1878-1928), general rus. A condus armatele contrarevoluţionare din Ucraina de Sud şi din Crimeea în timpul Războiului civil (1920). Înfrânt de către Armata Roşie (nov. 1920), a fugit în străinătate.

VRANI, com. în jud. Caraş, pe râul Caraş; 1 171 loc. (2008). Atestat documentar în 1402.

VRATA, com. în jud. Mehedinţi, în C. Blahniţei; 2 146 loc. (2008).

VRĂBIOÁRĂ s.f. **1.** Diminutiv al lui vrabie. **2.** Porţiune de carne de vită din regiunea şalelor.

VRĂJÍ (< sl.) vb. IV **1.** Intranz. (În basme şi în superstiţii) A face vrăji **(1)**. **2.** Tranz. A încânta, a fermeca.

VRĂJITÓR, -OÁRE s.m. şi f. (În superstiţii) Persoană care face vrăji, farmece, care utilizează puteri magice. ✦ (În sens restrâns) Care practică magia în scopuri negative (având „un pact cu diavolul"). Teama de **v.** a făcut ca în sec. 15–18, în Europa de Vest şi în America de Nord numeroase persoane acuzate de vrăjitorie să fie arse pe rug sau înecate.

VRĂJITORIE Practică exercitată cu ajutorul unor formule magice, baghete etc., vizând intervenţia în natură şi stăpânirea acesteia, fertilizarea pământului, provocarea iubirii, tămăduirea bolilor, stăpânirea duhurilor etc.

VRĂJMÁŞ, -Ă (VRĂŞMÁŞ, -Ă) (< *vrajbă*) s.m. şi f., adj. **1.** S.m. şi f. Duşman, inamic. **2.** Adj. (Despre oameni) Duşmănos; câinos, hain. ✦ (Despre împrejurări, locuri, vreme etc.) Primejdios; potrivnic.

VRĂJMĂŞÍE s.f. Duşmănie, ură.

VRĂNCEANU, Gheorghe (1900–1979, n. Valea Hogei, jud. Bacău), matematician român. Acad. (1955). Contribuţii în domeniul geometriei diferenţiale moderne, în special asupra spaţiilor neolonome („Lecţii de geometrie diferenţială"); lucrări de analiză şi de teoria relativităţii generalizate.

VRÂNCIOAIA, com. în jud. Vrancea, pe râul Putna; 2 898 loc. (2008). Rezervaţia naturală Algheanu (10 ha). Biserică de lemn Sf. Nicolae (1783). Staţie seismică.

VRCHLICHÝ, Jaroslav (pseud. lui *Emil Frida*) (1853–1912), scriitor ceh. Lirică romantică („Vise de fericire", „Sonetele unui solitar"); poeme epice („Fragmente de epopee", „Mituri") şi fantastice („Bar Kochba"); tragedii istorice şi comedii, eseuri.

VREA (lat. **volere*) vb. II tranz. **I. 1.** A avea hotărârea fermă, a fi decis să...; a voi, a intenţiona. **2.** A dori, a pofti. ✦ Refl. A dori să ajungă, să devină cineva sau ceva. **3.** A pretinde, a cere. **4.** A fi de acord, a se învoi, a consimţi. **5.** A fi în stare; a putea. **II.** Ca vb. auxiliar, serveşte la formarea viitorului; *voi* (sau *vei, va, vom, vor*) veni.

VRÉDNIC, -Ă (< sl.) adj. **1.** Harnic, sârguincios, cu spor la muncă. **2.** Capabil, destoinic, în stare să... **3.** Care merită, căruia i se cuvine; demn să...

VREDNICÍE s.f. 1. Calitatea de a fi vrednic. **2.** Hărnicie, destoinicie. **3.** Faptă merituoasă, vrednică de laudă, de răsplată. **4.** Cinste; cuviinţă.

VREJ (< bg.) s.n. Tulpină a unor plante agăţătoare sau târâtoare (ex. la pepeni, la curpen etc.).

VRÉME (< sl.) s.f. **I. 1.** Timp. **2.** Perioadă de timp măsurată în ore, zile etc. sau limitată de două acţiuni, evenimente etc.; interval, răstimp. *Vremea de Apoi* = viaţa viitoare; judecata de apoi. ✦ Răgaz. **3.** Moment; prilej; ocazie. **4.** Perioadă determinată din punct de vedere istoric; veac, epocă, secol. ✦ (La pl.) Timpuri, împrejurări; întâmplări. **II.** (METEOR.) Stare a atmosferei la un moment dat şi într-un loc determinat, caracterizată prin totalitatea elementelor meteorologice şi determinată de radiaţia solară şi de circulaţia maselor de aer.

VREMÉLNIC, -Ă (< sl.) adj. Trecător, temporar, efemer.

VREMUÍ vb. IV **1.** Intranz. A fi sau a se face vremea rea, urâtă (cu ploaie, ninsoare, viscol etc.). **2.** Intranz. şi refl. (Despre vreme) A trece, a se scurge.

VREODÁTĂ adv. Cândva, odată; la un moment dat, în viitor.

VRÉRE s.f. 1. Voinţă. **2.** Hotărâre, decizie, **3.** Intenţie; scop. **4.** Dorinţă; plăcere, poftă.

VRÍE (fr.) s.f. Coborâre a unui avion în pierdere de viteză pe o traiectorie în spirală foarte strâmtă, cu răsucire în jurul axei longitudinale.

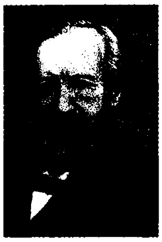

Hugo de Vries

Traian Vuia

VRIES, Hugo de (1848–1935), botanist olandez. A emis teoria după care speciile sunt produsul mutaţiilor, fără intervenţia selecţiei.

VRŠAC, denumirea sârbo-croată a oraşului *Vârşeţ*.

VRUBEL, Mihail Aleksandrovici (1856–1910), pictor rus. Reprezentant al simbolismului. S-a impus prin siguranţa desenului, fantezia bogată şi cromatica strălucitoare („Poveste orientală"), ca şi prin abordarea unor teme de inspiraţie literară („Demonul"), într-o viziune obsesivă, stranie, folosind tonuri grave şi o tuşă agitată.

VTORI (< sl.) (În Ev. Med. în Ţara Românească şi în Moldova, precedând un titlu sau un rang boieresc) Al doilea (ex. vtori-logofăt).

VU (< fr.) s.m. (TELEC.) Unitate de măsură a volumului semnalelor audio în transmisiunile de electrocomunicaţii.

VUCETICI, Evgheni Viktorovici (1908–1974), sculptor rus. Sculpturi monumentale riguroase („Monumentul ostaşului sovietic", la Berlin), portrete.

VUÍ (onomat.) vb. IV intranz. **1.** A produce un sunet prelung, puternic sau înăbuşit; a vâjâi, a dudui, a bubui. ✦ (Despre obiecte de metal lovite) A suna prelung; a hurui. ✦ (Despre instrumente muzicale, sunete etc.) A vibra puternic; a răsuna. ✦ (Despre oameni) A face zarvă, gălăgie; a vocifera. **2.** A se umple de sunete prelungi, a răsuna.

VUIA, Octavian (1914–1989, n. Cluj), filozof şi scriitor român. Stabilit în Germania. A identificat „originile gândirii occidentale" în filozofia presocraticilor Parmenide, Anaxagora şi Heraclit. Teatru inspirat din mitologia greacă („Călătoria Argonauţilor") sau de cea românească („Întoarcerea lui Zamolxe"). Proză de ficţiune şi memorialistică.

VUIA, Romulus (1887–1963, n. Comloşu-Mare, jud. Timiş), etnograf român. Organizator şi director al Muzeului etnografic din Cluj. Cercetări de etnografie românească. („Ţara Haţegului şi regiunea Pădurenilor", „Tipuri de păstorit la români").

VUIA, Traian (1872–1950, n. Surducul Mic, azi com. Traian Vuia, jud. Timiş), inginer şi inventator român. M. de onoare al Acad. (1946) Pionier al aviaţiei mondiale, constructorul primului avion din lume (brevetat în Franţa la 17 aug. 1903), care, la 18 mart. 1906, s-a desprins de la sol datorită exclusiv forţei motorului său; a folosit pentru prima oară în lume un tren de aterizare cu pneuri la roţi. A realizat un generator original de abur cu randament termic mare, brevetat în Franţa şi în alte ţări. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a participat la mişcarea de Rezistenţă, fiind preşedintele Frontului Naţional Român din Franţa.

VÚIET s.n. **1.** Zgomot prelung produs de diferite corpuri aflate în vibraţie, în mişcare. ✦ Zgomot produs prin lovirea unor obiecte de metal. ✦ Huruit (al unei maşini în acţiune). **2.** Vacarm; larmă, gălăgie.

VUILLARD, Édouard (1868–1940), pictor francez. unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai nabiştilor, ilustrând latura cea mai intimistă. A evocat predilect, cu multă sensibilitate, scene de interior („Mama şi copilul").

VULCÁN (< it., germ.) s.m. **1.** Formă de relief rezultată din acumularea lavei şi a produselor magmatice asociate acesteia deasupra unei fisuri a scoarţei terestre. În funcţie de vâscozitatea lavei, poate fi conic sau relativ plat, iar în partea superioară prezintă un *crater*. ✧ *V. activ* = v. care continuă să erupă periodic şi în zilele noastre (ex. Etna, Vezuviu, Kilauea ş.a.). *V. stins* = v. care şi-a încetat activitatea cu milenii în urmă. ✦ *V. noroios* = ridicătură conică formată prin erupţia la suprafaţa Pământului a gazelor degajate dintr-un zăcământ de hidrocarburi care au antrenat apă şi nămol; unele regiuni cu *v.n.* sunt declarate monumente ale naturii (ex. vulcanii noroioşi din jud. Buzău). **2.** Fig. Loc de unde poate porni o acţiune primejdioasă; stare de lucruri periculoasă.

VULCAN (în mitologia romană), zeul focului devastator. Domitian i-a ridicat un altar pentru a comemora incendiul din timpul lui Nero. Identificat cu *Hefaistos* din mitologia greacă.

VULCAN 1. Municipiu în jud. Hunedoara, pe Jiul de Vest; 28 884 loc. (2008). Centrală termoelectrică (Paroşeni). Expl. a huilei. Oraş din 1953. **2.** Com. în jud. Braşov, pe râul Bârsa; 4 620 loc. (2008). Biserică evanghelică (sec. 15). Atestat documentar în 1369.

VULCAN, Iosif (1841–1907, n. Holod, jud. Bihor), publicist român. Acad. (1891). Animator al culturii, director-fondator al revistei „Familia", în care **V.** publică primele poeme ale lui Eminescu.

VULCAN, Samuil (1758–1839, n. Blaj), episcop unit român. A sprijinit tipărirea lucrării „Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc" (1825). A fost un apropiat al cărturarilor români ai vremii.

VULCANA-BĂI, com. în jud. Dâmboviţa, în Subcarpaţi; 3 276 loc. (2008). Staţiune balneoclimaterică. Mănăstirea Bunea (de călugări) cu biserica Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil (1654).

VULCANA-PANDELE, com. în jud. Dâmboviţa; 5 025 loc. (2008). Biserica Înălţarea Domnului (1779).

VULCÁNIC, -Ă (< it., germ.) adj. **1.** Care s-a format prin acţiunea vulcanilor **(1)**, care ţine de vulcani; efuziv. ✧ *Rocă v.* = rocă efuzivă; vulcanit. *Aparat v.* = structură geologică născută prin activitatea vulcanilor şi constituită din coşul vulcanic, conul vulcanic şi crater. **2.** Fig. Impetuos, nestăpânit, năvalnic.

VULCANÍSM (< fr. {i}) s.n. **1.** Totalitatea proceselor geologice legate de erupţia magmei la suprafaţa Pământului sub formă de lavă, bombe, cenuşă şi gaze vulcanice. **2.** Fig. Însuşirea de a fi vulcanic **(2)**; impetuozitate.

VULCANIZÁRE s.f. Transformare a cauciucului brut prin încălzire cu sulf, în scopul obţinerii unui cauciuc elastic, insolubil în solvenţi obişnuiţi.

VULCANO, ins. italiană în Arh. Lipare (în S M. Tireniene) formată din trei conuri vulcanice; c. 30 km^2. Alt. max.: 499 m.

VULCANOLOGÍE (< fr. {i}; {s} lat. *Vulcanus* + gr. *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul manifestărilor vulcanice, cu explicarea cauzelor, a modului de evoluţie, a posibilităţilor de previziune a erupţiilor.

VULCĂNESCU, Mircea (1904–1952, n. Bucureşti), filozof, sociolog, economist român. Spirit enciclopedic, **V.** s-a format, deopotrivă, la şcoala lui D. Gusti şi a lui N. Ionescu; s-a situat spre „dreapta tradiţională"; a ocupat funcţii publice şi a murit în închisorile comuniste. A căutat să înfăţişeze, în sociologie, o orientare spiritualistă şi ortodoxă, apropiată de înţelegerea românească şi ţărănească a existenţei („Realitatea spirituală şi cercetarea monografică a societăţilor"), îmbogăţită, în filozofie, prin modelul ontologic românesc, pe care-l conturează

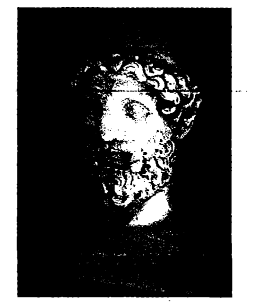

Vulcan

Vulpe

printr-o investigare fenomenologică a existenței pornind de la limbajul popular arhaic („Dimensiunea românească a existenței").

VULCĂNESCU, Romulus (1912-1999, n. București), etnolog și scriitor. M. de onoare al Acad. (1993). Studii de etnologie privind vechile tradiții românești („Etnografia, știința culturii populare", „Măștile populare").

VULG (< lat. *vulgus*) s.n. (Deprec.) Plebe; popor.

VULGÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Lipsit de finețe, comun; grosolan, josnic. ✦ Banal, obișnuit. **2.** *Latina vulgară* = latina târzie, vorbită în prov. Imp. Roman; latina populară.

VULGARITÁTE (< fr., lat.) s.f. Caracterul a ceea ce este vulgar **(1).** ✦ Lucru, faptă vulgară **(1)**; expresie vulgară.

VULGARIZÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A considera, a trata în mod simplist o problemă; a banaliza. 2. Refl. A deveni vulgar.

VULGARIZATÓR, -OÁRE (< fr.) s.m. și f. Persoană care interpretează în mod simplist cunoștințele pe care vrea să le popularizeze.

VULGATA (< lat. *vulgus* „popor"), traducerea latină a Bibliei (Vechiul Testament din ebraică, iar Noul Testament din greacă), făcută de Ieronim, între anii 383-405 d.Hr. *Conciliul Tridentin* a declarat-o (1546) normativă și autentică, singura ce poate fi utilizată în lecturile publice, dispute, predici și interpretări. Modernizată în 1979.

VULNERÁBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi rănit. ✦ Fig. Care poate fi ușor atacat, combătut. ✧ *Punct v.* = punct sensibil, slab (al cuiva sau a ceva).

VÚLPE (lat. *vulpes*) s.f. **1.** Mamifer carnivor din familia canidelor, cu blana roșcată, cu botul îngust, urechile ascuțite și cu o coadă lungă și stufoasă *(Vulpes vulpes).* ✧ *V. argintie* = specie de vulpe cu blana neagră cu luciu argintiu, obținută prin selecție din specia *Vulpes fulva* din Canada. ✦ *Vulpea-deșertului* = fenec. **2.** *Vulpe-de-mare* = pește marin, lung de 0,70-1,25 m, cu corpul rombic, turtit și lățit dorsoventral, acoperit cu spini; din ficatul lui se extrage vitamina A *(Raja clavata).* ✦ Fig. Persoană vicleană, abilă. ✧ *V. zburătoare* = numele mai multor specii de lilieci, de mari dimensiuni, cu bot lung și ascunțit, care trăiesc în colonii mari în arbori și se hrănesc cu fructe, nectar și polen. Trăiesc în Madagascar, S Asiei, Australiei și V Oceaniei.

VULPE, familie de istorici și arheologi români. **1. Radu V.** (1899-1982, n. Albești, jud. Ialomița), specialist în istoria Comunei primitive și în istoria antică („Epoca fierului în regiunile tracice ale Peninsulei Balcanice", „Istoria veche a Dobrogii", „Așezări getice din Muntenia"). **2. Alexandru V.** (n. 1931, București), specialist în Epoca Bronzului și cea a Fierului („Äxte und Beile in Rumänien", „Geto-dacii în istoria militară a lumii antice").

VULPEA *(Vulpecula)*, constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Lebăda, Delfinul și Săgeata.

VULPENI, com. în jud. Olt, pe râul Gearmărtălui; 2 604 loc. (2008). Biserica de lemn Sf. Ioan Botezătorul (1752).

VÚLTUR (lat. *vultur*) s.m. Pasăre răpitoare de zi, mare, cu ciocul lung, ascuțit și încovoiat în jos, cu aripi lungi și cu picioare puternice; se hrănește în special cu cadavre. ✧ *V. negru* (sau *v. pleșuv negru*) = **v.** cu penele de culoare brună-închisă, cu anvergura aripilor de c. 220 cm *(Aegypius monachus). V. sur* (sau *pleșuv*) = **v.** cu penele de culoare brună-cenușie-roșcată, de mărimea **v.** negru *(Gyps fulvus). V. pescar* = uligan pescar. *V. bărbos* = zăgan. ✦ Fig. Bărbat plin de curaj, cutezător.

Mircea Vulcănescu

VULTURENI 1. Com. în jud. Bacău, pe râul Berheci; 2 079 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Cluj, pe râul Borșa; 1 438 loc. (2008). Atestat documentar în 1314.

VULTUREȘTI 1. Com. în jud. Argeș; 2 885 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Olt, pe stg. Oltului; 2 483 loc. (2008). 3. Com. în jud. Suceava, pe râul Șomuzu Mic; 3 716 loc. (2004). Biserica Cuvioasa Parascheva (1794). **3.** Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 2 435 loc. (2008). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1798).

VULTURILOR, Lacul ~, lac în m-ții Buzăului, în masivul Siriu; 1,0 ha. Cunoscut și sub numele de *L. Siriu.*

VULTURU 1. Com. în jud. Constanța, pe râul Cartal; 751 loc. (2008). **2.** Com. în jud. Vrancea, pe Siret; 8 663 loc. (2008).

VULTURUL *(Aquilla)*, constelație situată în reg. ecuatorului ceresc. Cea mai strălucitoare stea: *Altair.*

VÚLVĂ (< fr.) s.f. Segmentul extern al aparatului genital feminin.

VUMÉTRU (< fr.; {s} fr. *vu* + gr. *metron* „măsură") s.n. Instrument electronic pentru măsurarea volumului semnalelor audio în transmisiile de electrocomunicații, având indicațiile scalei exprimate direct în *vu* sau în multiplii ori submultiplii de *vu.*

VURPĂR, com. în jud. Sibiu, în pod. Hârtibaciului; 2 460 loc. (2008). Biserică evanghelică (sec. 13).

VUTCANI, com. în jud. Vaslui, în N colinelor Fălciu; 2 226 loc. (2008). Biserica Sf. Gheorghe (1785).

VVEDENSKI, Nikolai Evghenievici (1852-1922), medic rus. Studii asupra fenomenului de inhibiție la nivelul sistemului nervos. A creat noțiunea de *parabioză.*

Ww

W s.m. invar. **1.** A douăzeci şi opta literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (are valoarea lui „v" în cuvintele de origine germană sau a lui „u" semivocalic în cuvintele de origine engleză); se foloseşte în neologisme cu caracter internaţional şi în nume proprii. **2.** Simbol chimic pentru *wolfram*. **3.** (METR.) Simbol chimic pentru *watt*.

WAAGE, Peter (1833-1900), chimist norvegian. Împreună cu C.M. Guldberg, a descoperit legea acţiunii maselor.

WACE, Robert (1100-1175), poet anglo-normand. Sub protecţia lui Henric II. Autorul „Romanului lui Brut" (prima operă în limba populară, relatând aventurile regelui Arthur) şi a „Gestei Normanzilor", o istorie a Normandiei până în 1106.

WACH, Joachim (1898-1955), istoric al religiilor german. Stabilit în în S.U.A. (1935). A tins spre edificarea unei ştiinţe a religiilor având ca principale domenii: hermeneutica, experienţa religioasă şi sociologia religiei („Ştiinţa religiei. Prolegomene la fundamentarea ei teoretică", „Sociologia religiei").

WACHMANN 1. Ioan Andrei W. (1807-1863, n. Budapesta), compozitor român. Animator al vieţii muzicale româneşti. Operete şi vodeviluri („Zamfira"). A iniţiat forme de învăţământ muzical şi a contribuit la alcătuirea unei trupe româneşti de teatru muzical. **2. Eduard W.** (1836-1908, n. Bucureşti), compozitor şi dirijor român. Fiul lui W. **(1)**. Vodeviluri („Păunaşul codrilor"), muzică corală, instrumentală. A pus bazele vieţii de concert româneşti. În 1868 a înfiinţat „Filarmonica", prima orchestră simfonică românească cu caracter permanent.

WACHSMAN, Konrad (1901-1981), arhitect german. Stabilit în S.U.A. (1941). Teoretician al funcţionalismului tehnologic şi constructor de edificii industriale şi de prefabricate. A fondat (1942), împreună cu W. Gropins, General Panel Co, pentru producţia de panele prefabricate şi a brevetat o structură verticală din oţel.

WACKENRODER, Wilhelm Heinrich (1773-1798), poet german. Unul dintre primii teoreticieni ai romantismului german. Versuri („Efuziunile sentimentale ale unui călugăr prieten al artei").

WADDENZEE, lac în NV Olandei, între ins. Frisice şi continent, parte componentă a fostului G. Zuidersee, separat printr-un zid imens de L. Ysselmeer.

WADDINGTON, William Henry (1826-1894), om politic şi arheolog francez. Numismat, colecţia sa face parte din Cabinetul medaliilor Bibliotecii Naţionale (din 1897). Ministrul al Instrucţiunii Publice (1873, 1876-1877), al Afacerilor Externe (1877-1879). Preşedinte al Consiliului (1879), a susţinut proiectele educative ale lui J. Ferry.

WADE, Thomas Francis (1818-1895), diplomat şi sinolog britanic. A creat un sistem de transliteraţie din chineză, perfecţionat ulterior de Giles H.A. (1845-1935) (*Sistemul W.-Giles*) valabil până la introducerea sistemului pinyin (1958).

WADI v. **ued**.

WAGNER, Anselm (1766-1806, n. Timişoara), pictor sas din Banat. Viziune influenţată de academismul vienez, influenţată însă cu timpul de rezultatele observaţiei directe a realităţii. Portrete („Bărbat în tunică albă", „Peter Carol von Brukenthal").

WAGNER, Otto (1841-1918), arhitect austriac. Adept al eclectismului, evoluează ulterior spre stilul Secession (metroul din Viena, 1849-1899), apoi spre raţionalism, adoptând un limbaj formal, determinat de viaţa modernă („Casa de economii a Poştei", 1904, din oţel şi sticlă, Biserica Sf. Leopold a spitalului din Steinhof, 1905).

WAGNER 1. Richard W. (1813-1883), compozitor german. Creator al dramei muzicale (ca sinteză a muzicii cu acţiunea dramatică şi contextul scenografic). Înnoitor pe tărâmul armoniei şi orchestraţiei. Pentru caracterizarea personajelor şi a diverselor situaţii scenice foloseşte laitmotivele. Opere: „Olandezul zburător", „Tannhäuser" „Lohengrin", tetralogia „Inelul nibelungilor", „Maeştrii cântăreţi din Nürnberg", „Tristan şi Isolda", „Parsifal", „Aurul Rinului", „Walkiria", „Siegfried", „Amurgul zeilor", ultimele patru prezentate în 1876 pe scena teatrului din Bayreuth construit din iniţiativa sa. Eseuri („Arta şi revoluţia", „Opera de artă a viitorului", „Opera şi drama"). **2. Siegfried W.** (1869-1930), compozitor şi dirijor german. Fiul lui W. **(1)**. Dirijor şi regizor al festivalurilor de la Bayreuth. **3. Wieland W.** (1917-1969), regizor de operă german. Fiul lui W. **(2)**. A pus în scenă cu predilecţie operele wagneriene; conducător artistic al festivalurilor de la Bayreuth.

WAGNER VON JAUREGG, Julius (1857-1940), neurolog şi psihiatru austriac. A introdus în tratamentul paraliziei generale inoculările cu germenul malariei (malarioterapia). Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1927).

WAGRAM, localit. în Austria (Austria Superioară), la NE de Viena. Aici a avut loc la 5-6 iul. 1809 o mare bătălie în care armatele franceze, comandate de Napoleon I, au înfrânt armatele austriece, comandate de arhiducele Carol.

Eduard Wachmann

Richard Wagner

WAHHABÍŢI (< fr.; {s} *al-Wahhab*) s.m. pl. Mişcare islamică reformistă iniţiată la sfârşitul sec. 18 în Nejd de Mohammed ibn Abd al-Wahhab, care şi-a propus să restaureze în „puritatea" sa islamul sunnit, fără cultul sfinţilor, să unifice Arabia într-un regat şi să-i izgonească pe turci. Doctrina **w.** a devenit ideologia oficială a Arabiei Saudite. Comunităţi wahhabite se găsesc în India, Pakistan şi Afghanistan.

WAIKIKI, staţiune balneară din Hawaii (S.U.A.) cu o plajă celebră.

WAISMANN, Friedrich (1896-1959), filozof austriac. Membru al Cercului de la Viena. A susţinut convenţionalismul în matematică („O introducere în gândirea matematică"). Contribuţii la dezvoltarea filozofiei analitice prin încurajarea analizei limbajului obişnuit („Principiile filozofiei lingvistice").

WAJDA, Andrzej (n. 1926), regizor polonez de film. Se consacră prin filme care evocă anii războiului („Canalul", „Cenuşă şi diamant"). Maestru al cinematografului postbelic, a cărui operă contribuie hotărâtor la reputaţia internaţională a filmului polonez. Cele cinci decenii ale creaţiei sale impun evoluţia de artist şi cetăţean al cineastului. Filme: „Fermecătorii inocenţi", „Pădurea de mesteceni", „Fără anestezie", „Pământul făgăduinţei", „Dirijorul", „Omul de marmură", „Korczak". Premiul Oscar: 2000 (onorific).

WAKAYAMA, oraş în Japonia (Honshū), port la Oc. Pacific; 386,5 mii loc. (2000). Rafinărie de petrol.

WAKE, grup de trei ins. în Pacificul central, la c. 3 200 km V de Arh. Hawaii; 7,8 km^2; c. 2 mii loc. Escală aeriană. Terit. dependent de S.U.A. (din 1898) şi administrat de Departamentul Marinei.

WAKSMAN, Selman Abraham (1888-1973), bacteriolog american de origine ucraineană. A izolat numeroase antibiotice (neomicina, actinomicina). A descoperit, împreună cu A. Schatz, procedeul de preparare a streptomicinei (1943). Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1952).

WAŁBRZYCH, oraş în SV Poloniei; 134,7 mii loc. (2000). Siderurgie, constr. de utilaj minier, prelucr. lemnului. Ind. chimică, a sticlăriei şi a porţelanului.

WALCOTT, Derek (1930-1973), poet şi dramaturg din Caraibe, de limbă engleză. Fondează (1959) Trinidad Theatre Workshop. Piese de factură socială („Ti-Jean şi fraţii săi"). Vastă operă poetică îmbinând elemente avangardiste cu cele tradiţionale autohtone („Într-o noapte verde", „Norocosul comis-voiajor"). Premiul Nobel pentru literatură (1992).

WALD, George (1906-1997), biochimist american. Contribuţii în domeniul percepţiei vizuale. A descoperit prezenţa vitaminei A în retină şi a demonstrat rolul ei în mecanismul fotochimic de percepţie retiniană în culori. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1967), împreună cu R. Granit şi H.K. Hartline.

WALD, Henri (1920–2003, Bucureşti), filozof român. Studii şi lucrări de logică, teoria cunoaşterii şi semantică („Structura logică a gândirii", „Elemente de epistemologie generală", „Homo significans").

WALDECK-ROUSSEAU, Pierre (1846–1904), avocat şi om politic republican francez. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1899–1902).

WALDHEIM, Kurt (1918–2007), om politic austriac. Ministru al Afacerilor Externe (1968–1970). Secretar general al O.N.U. (1972–1981). Preşedinte al Austriei (1986–1992).

WALDMÜLLER, Ferdinand Georg (1793–1865), pictor austriac. Pionier al curentului „plein-air" în Austria. Peisaje („Început de primăvară în Wienerwald"), naturi moarte, portrete („Portretul Magdalenei Werner").

WALES (în galeza **CYMRU**),, pen. şi prov. istorică în SV Marii Britanii, între G. Bristol, canalul St. George şi M. Irlandei. Supr.: 20779 km^2. Limbi oficiale: engleza şi galeza. Cea mai mare parte a pen. este ocupată de m-ţii Cambrieni. Alt. max.: 1 085 m (vf. Snowdon). Expl. de cărbune, minereuri de fier şi polimetalice. Oraş pr. *Cardiff*. Sin. *Ţara Galilor*. ✧ Prinţ de W. titlu purtat de moştenitorul tronului Marii Britanii.

WAŁESA, Lech (n. 1943), om politic polonez. Electrician pe şantierul naval Gdańsk. Din 1980 lider al Sindicatului „Solidaritatea", implicându-se în mişcarea grevistă şi de opoziţie faţă de regimul comunist. Preşedinte al Poloniei (1990–1995). Premiul Nobel pentru pace (1983).

WALEWSKI, Alexandre, conte (1810–1868), om politic şi diplomat francez. Fiu natural al lui Napoleon I şi al contesei poloneze Maria Walewska. Ca ministru de Externe (1855–1860) al Franţei şi preşedinte al Congresului de la Paris (1856), a susţinut unirea Moldovei cu Ţara Românească.

WALHALLA (în mitologia germanică şi scandinavă), palatul ceresc al lui Odin. Aici erau găzduiţi eroii căzuţi pe câmpul de luptă.

WALKER, Alice (n. 1944), scriitoare americană. Militantă pentru drepturile civile ale femeilor, exponentă a „feminismului negru". Povestiri şi romane pe teme civile şi politice, într-un limbaj original, ritmat („A treia viaţă a lui Grange Copeland", „Timpul spiritului meu").

WALKIRII (< fr.) s.f. (În mitologia germanică şi scandinavă) Mesagerele zeului Odin. Conduc în Walhalla pe eroii căzuţi în luptă şi servesc zeii la ospeţe.

WALL STREET JOURNAL (*The*), cotidian american, fondat în 1889, la New York, de H. Dow şi E.D. Jones. S-a impus ca unul dintre cele mai importante ziare economice şi financiare pe plan mondial.

WALLACE, Alfred Russel (1823–1913), explorator şi naturalist britanic. A explorat Amazonul şi Rio Negro (1848–1852), apoi Australia şi Arh. Malaez (1854–1862). Unul dintre întemeietorii zoogeografiei („Contribuţii la teoria naturală a selecţiei", „Distribuţia geografică a animalelor").

WALLACE, Collection, colecţie de artă fondată la Londra, la începutul secolului 19, de cel de-al patrulea marchiz de Hertford, a fost îmbogăţită de sir Richard Wallace (1818–1890) şi donată statului de văduva acestuia (1897). Păstrată la Hertford House, adăposteşte sculpturi *(G. Pilon, J.A. Hudon)*, obiecte de artă din secolul 17, tablouri ale marilor pictori francezi, italieni, olandezi, flamanzi şi spanioli din secolul 18.

WALLACE, Edgar (1875–1932), scriitor şi ziarist britanic. Autor fecund de romane poliţiste de mare succes („Cei patru justiţiari", „Arcaşul verde", „Cercul roşu"). Corespondent de război al ziarelor „Daily Mail", „Birmingham Post".

WALLACE, Sir William (c. 1270–1305), patriot scoţian. Conducător al luptei de eliberare de sub dominaţia engleză. Victorios asupra trupelor engleze (1297); înfrânt de regele englez Eduard I, la Falkirk (1298). Capturat, a fost decapitat.

WALLACH, Otto (1847–1931), chimist german. A descoperit o clasă de substanţe organice, denumite terpene. Premiul Nobel pentru chimie (1910).

WALLENSTEIN (WALDSTEIN), Albrecht Wenzel Eusebius von (1583–1634), general german originar din Cehia. Cu o armată proprie a participat, alături de împăratul Ferdinand II, la Războiul de 30 de Ani (1618–1648), fiind comandantul suprem al armatelor imperiale. Victorios asupra regelui Danemarcei (1626–1627), a fost înfrânt în bătălia de la Lützen (1632) de armata suedeză condusă de Gustav Adolf. Asasinat din ordinul împăratului.

WALLENSTEIN (VALSTEIN), Carol (1795–1858), pictor croat stabilit în Ţara Românească (1817). Compoziţii de viziune naivă pe teme istorice („Bătălia de la Călugăreni"). Autorul primului manual-metodă în limba română pentru studiul arhitecturii.

WALLIS, John (1616–1703), matematician englez. Unul dintre fondatorii Societăţii Regale. A recunoscut noţiunile, pe atunci contestate, de număr negativ, iraţional, fracţie continuă („Arithmetica infinitorum"). A dat o primă interpretare a cantităţii imaginare. („De algebra tractatus"), a obţinut o aproximaţie algebrică a lui $\pi/2$ ca produs infinit.

WALLIS, Samuel (1728–1795), navigator britanic. În 1767, ca urmare a unei expediţii în Oc. Pacific, a descoperit mai multe ins. ale arh. Tuamotu şi Tahiti. A dat numele său Insulelor *Wallis*.

WALLIS ŞI FUTUNA. Posesiune franceză în partea sudică a Oc. Pacific; 274 km^2; 14 700 loc. Centrul ad-tiv: Mata-Utu. Religia: catolicism. Terit. este format din trei ins. vulcanice – Wallis/Uvéa (159 km^2 – inclusiv ins. mici din preajmă), Futuna (80 km) şi Alofi (35 km) şi numeroase ins. mici coraligene. Alt. max. Mont Puke/Singavi (115 m) în ins. Futuna. *Clima* este tropical oceanică. Lipsesc cursurile de apă, în schimb pe ins. Wallis sunt mai multe lacuri. Vegetaţie tropicală luxuriantă. Descoperite de navigatorul englez Samuel Wallis (1767), din 1887 protectorat francez, iar din 1961 terit. de pste mări al Franţei.

WALLON, Henri (1879–1962), psiholog şi pedagog francez. Specialist în psihologia infantilă şi genetică, cercetări de psihopatologie şi psihologie aplicată („Originea caracterului la copil", „De la act la gândire"). M. coresp. al Acad. Române (1957).

WALLONIA (VALONIA), reg. în S. Belgiei, creată în 1995 ca urmare a reorganizării ad-tive pe bază etnolingvistică. Cuprinde mai multe prov. în care se vorbeţte valona (Hainaut, Liège, Luxembourg, Namur, Brabant); 16,8 mii km^2; 3,4 ,il. loc. (2006). Are guvern regional propriu ţi dezvoltare economico-socială, politică ad-tivă etc. autonome. Centrul ad-tiv: *Namur*.

WALL STREET celebră stradă în New York. în Manhattan, între Broadway ţi East River, pe care sunt concentrate marile instituţii financiare din S.U.A., companii de asigurări, mari trusturi, Banca de rezerve federale ţ.a. **W.S.** era socotită capitala financiară a naţiunii americane, iar în prezent este unul dintre simbolurile lumii financiare mondiale.

WALPOLE 1. Sir Robert W. (1676–1745), om politic englez. Şef al Partidului Liberal (whig) şi adevăratul conducător al Angliei între 1721 şi 1742. A promovat o politică menită să dezvolte ţara pe calea capitalistă şi să consolideze puterea colonială a Angliei. **2. Horace W.** conte de Orford (1717–1797), scriitor englez. Fiul lui (W. 1). Unul dintre pionierii romanului gotic („Castelul din Otranto"). Proză umoristică („Anecdote despre pictura din Anglia"). Vastă corespondenţă cu valoare documentară.

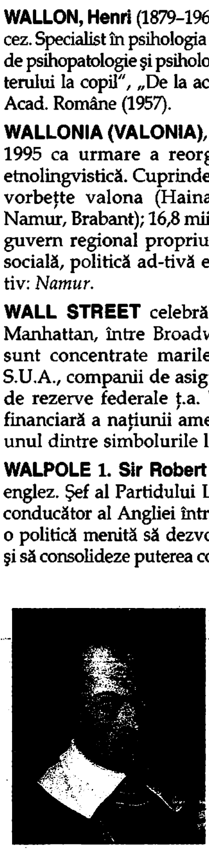

Albrecht Wallenstein

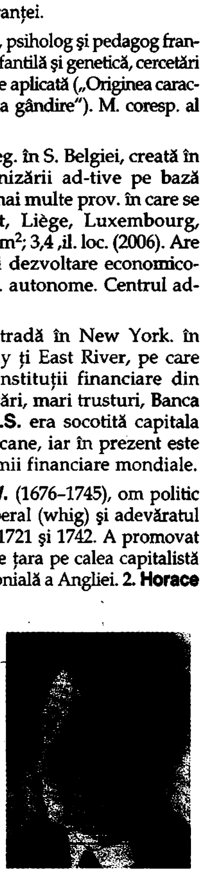

Henri Wallon

WALPOLE, Sir Hugh (1884–1941), scriitor englez. Influenţat de H. James. Romane prezentând mediul ecleziastic („Catedrala"), cu elemente autobiografice („Pădurea mohorâtă") sau de groază („Portretul bărbatului cu păr roşu").

WALPURGIS (WALBURGA) (c. 710–779), misionară creştină anglo-saxonă. Canonizată. De sărbătorirea ei se leagă legenda medievală a „nopţii Walpurgiei" (30 apr.–1 mai), când vrăjitoarele şi diavolii şi-ar da întâlnire pe muntele Brocken (din masivul Harz din Germania) pentru a-l preamări pe Satana.

WALRAS, Marie Esprit Léon (1834–1910), economist francez. Unul dintre întemeietorii şcolii de la Lausanne, cu contribuţie importantă în analiza interdependenţelor dintre piaţa bunurilor de consum, piaţa muncii şi piaţa capitalului. A analizat şi rolul banilor şi creditului în desfăşurarea concurenţei. Op. pr.: „Elemente ale economiei politice pure".

WALSALL, oraş în Marea Britanie (Anglia); 253,5 mii loc. (2001). Expl. carbonifere. Siderurgie, constr. de maşini; produse chimice; piel. şi încălţ.

WALSER, Martin (n. 1927), scriitor german. Reprezentant al Grupului celor 47. Romane („Dincolo de dragoste", „Casa lebedelor") şi piese de teatru („Stejarul şi iepurii de angora"), denunţând absurditatea lumii contemporane.

WALSER, Robert (1878–1956), scriitor elveţian de limbă germană. Recunoscut post-mortem ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai prozei elveţiene. Romane („Fraţii Tanner", „Institutul Benjamenta"); proză scurtă pe un ton incisiv („Trandafirul").

WALSH, Raoul (1887–1980), regizor american de film. Filme western, de război şi de aventură („Hoţul din Bagdad", „Râul de argint", „Cei goi şi cei morţi", „Far West").

WALTARI, Mika (1908–1979), scriitor finlandez. Romane de moravuri („Marea Iluzie"), poliţiste („Cine a ucis-o pe d-na Skroof?") şi istorice de mare succes („Sinuhe egipteanul", „Îngerul negru").

WALTER, Bruno (pe numele adevărat *Bruno Schlesinger*) (1876–1962), dirijor german. Naturalizat american. Repertoriu amplu. Rigoare şi simţ al măsurii, interpretări spontane. Atracţie pentru muzica lui Beethoven, Brahms, Bruckner şi mai ales Mozart. Rol esenţial în impunerea muzicii lui Mahler. Discografie bogată.

WALTHER, Balthasar (sec. 16–17), diplomat silezian. În 1597 a locuit un timp la Târgovişte, ca sol polon la curtea lui Mihai Viteazul. Scrierea sa „Scurtă şi adevărată descriere a faptelor săvârşite de Ioan Mihai, voievodul Ţării Româneşti", care cuprinde evenimentele petrecute până la 1597, este un important izvor pentru cunoaşterea domniei lui Mihai Viteazul.

WALTHER von der Wogelweide (c. 1170–c.1230), poet german. Considerat unul dintre cei mai de seamă minnesängeri; primul care face din poezie o armă politică împotriva Papalităţii şi de apărare a Imp. German; versuri de dragoste în tonalităţi populare.

WALTON, Ernest Thomas Sinton (1903–1995), fizician irlandez. Împreună cu J.D. Cockroft a realizat prima reacţie nucleară cu particule accelerate în laborator. Premiul Nobel pentru fizică (1951).

WALTON, Sir William Turner (1902–1983), compozitor neoromantic englez. Opera „Troilus şi Cresida", un balet, muzică de scenă şi de film, lucrări simfonice, vocal-simfonice, concertante, de cameră.

WANG AN SHIH (1021–1086), om politic şi reformator chinez. Prim-min. al împăratului Shenzong (1068–1085). A iniţiat un amplu program de reforme (în domeniul agrar, financiar, social şi militar) menit să întărească autoritatea imperială.

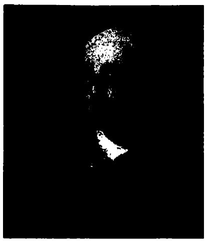

George Washington

WANGCHUK, Jigme Singye (n. 1955), rege, șef al statului și al guvernului regatului Bhutan (din 1972).

WANG MANG, împărat chinez (9-23 d.Hr.), după înlăturarea ultimului reprezentant al dinastiei Han de Apus. A încercat să aplice o reformă a proprietății funciare, care a declanșat răscoala țărănească a *Sprâncenelor roșii*.

WANG MENG (c. 1308-1385), pictor chinez. Autorul unor peisaje masive și dinamice remarcabile prin expresivitatea forței și densității tușei, reflectând tumultul politic și social al sec. 14.

WANG SHIFU (c. 1250-c. 1337), dramaturg chinez. Autorul celei mai cunoscute piese de dragoste a teatrului clasic chinez - „Pavilionul de Vest".

WANG WEI (699-759), poet și pictor chinez. Poet al naturii, caligraf și peisagist, este considerat creatorul picturii monocrome în cerneală și reprezintă idealul chinez de cultivare și perfecționare a calităților naturale.

WANKEL, Felix (1902-1988), inginer german. A imaginat (1929) motorul rotativ cu combustie internă în patru timpi, construit în 1957 și aplicat în 1964.

WARÁNT (< engl., fr.) s.n. **1.** Recipisă eliberată celui care depune mărfuri în păstrarea unui magazin general (ex. în păstrarea unui antrepozit), constituind titlu de proprietate asupra mărfurilor, folosind ca hârtie de valoare (transmisibilă și negociabilă) și la obținerea de credit pe gaj. **2.** (FIN.) Certificat care dă dreptul deținătorului de a cumpăra un număr de acțiuni specificat, la un preț convenit și într-un interval de timp precizat.

WARBURG, Aby (1866-1929), istoric german al artei și culturii. A relevat rolul credințelor magice și funcția simbolului în evoluția culturii și a civilizației („Renașterea păgânismului antic"). A fondat (1905) la Hamburg, *Biblioteca W.*, primul nucleu al Institutului W., transferată la Londra (1933).

WARBURG, Otto Heinrich (1883-1970), biochimist german. A introdus metodele manometrice în studiul metabolismului tisular și a descoperit fermentul galben respirator *(fermentul galben al lui W.)*. Contribuții asupra metabolismului tumorilor. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1931).

WARFARINĂ s.f. (CHIM.) Derivat cumarinic de sinteză cu proprietăți anticoagulante. Acționează prin inhibarea sintezei hepatice a factorilor coagulării dependenți de vitamina K. Larg utilizat ca raticid (otravă de șoareci), iar în prezent și în tratamentul și profilaxia trombozei.

WARHOL, Andy (pseudonimul lui *Andrew Warhola*), (1931-1987), artist american. Adept al curentului pop art. A realizat pe baza serigrafiei, serii ale aceleiași imagini, diferențiate prin culoare, valorificând teme mitologice contemporane („Marilyn", „Mao", „Scaunul electric"). Unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai cinematografului underground („Somnul").

WARING, Edward (1734-1798), matematician englez. Lucrări de algebră (referitoare la funcțiile simetrice), de teorie a numerelor și a curbelor algebrice.

WARNEMÜNDE, avanportul orașului Rostock. Șantiere navale. Constr. aeronautice. Feribot care îl leagă de Gedser (Danemarca). Stațiune balneară.

WARNER Bros, societate americană de producție și distribuție, creată în 1923 de cei patru frați Warner, de origine poloneză. A preluat firmele Vitagraf (1925) și First National (1929). Rol decisiv în dezvoltarea filmului sonor. Este a cincea mare firmă cinematografică a Hollywood-ului.

WARREN, Earl (1891-1974), jurist și om politic american. Șef al Curții Supreme (din 1953), a impus votarea (1954) unei hotărâri care condamna segregația rasială în școli. A prezidat (1963-1964) comisia care a anchetat asasinatul președintelui John Kennedy.

WARREN, Robert Penn (1905-1989), scriitor și critic literar american. Adept al noului criticism, militează pentru valorificarea tradițiilor culturale ale Sudului. Romane („Cavalerul nopții", „Toți oamenii regelui"), povestiri, versuri („Poezii alese").

WARREN, Robin (n. 1937), medic și biolog australian. Medic la Spitalul Regal din Perth. Studii privind anatomopatologia bacteriologică a ulcerului stomacului. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (2005), împreună cu B.J. Marshhall.

WARTA, râu în Polonia, afl. dr. al fl. Odra; 822 km. Legat printr-un canal navigabil de Vistula.

WARTBURG castel medieval din Germania, reșed. a conților din Thuringia (din 1080); celebru pentru concursurile sale de poezie (din sec. 13). Aici a fost găzduit *Luther* de ducii de Saxonia când a tradus Biblia în germană (1521-1522). Din 1999, este inclus în Patrimoniul cultural universal.

WARTBURG, Walter von (1888-1970), lingvist elvețian. Specialist în lingvistica romanică („Dicționar etimologic al limbii franceze", în colab., „Formarea popoarelor romanice").

WARWICK v. **Neville, Richard, conte de ~.**

WASHINGTON (numele complet: **WASHINGTON D.C.** („District of Columbia") **1.** Cap. federală a S.U.A., situată în E țării, în districtul Columbia, pe Potomac; 7,6 mil. loc. (2000, cu suburbiile). Ind. poligrafică, electronică, textilă și alim. Aici se află Capitoliul - sediul Congresului. Casa Albă - reședința președintelui S.U.A., monumentul lui George Washington (1884) ș.a. Șapte universități și două institute politehnice. Academia Națională de Științe (1963). Muzee numeroase (National Gallery of Art, 1941; Phillips Memorial Gallery; Freer Gallery of Art). Capitala S.U.A. din 1800. Incendiat de englezi în timpul războiului anglo-american (1812-1814), ulterior a fost reconstruit. La W., la 1 ian. 1942, a fost semnată „Declarația celor 26 de state" care a contribuit la întărirea coaliției antihitleriste. Aici a avut loc **Conferința de la ~** (12 nov. 1921-6 febr. 1922), convocată din inițiativa S.U.A., cu scopul reîmpărțirii sferelor de influență în Extremul Orient și în zona Oc. Pacific și al limitării înarmărilor navale. În cursul conferinței s-au încheiat: *Tratatul celor patru puteri* (S.U.A., Marea Britanie, Franța și Japonia), *Tratatul celor nouă puteri* (S.U.A., Marea Britanie, Franța, Japonia, Italia, Belgia, Olanda, Portugalia și China) și *Tratatul celor cinci puteri* (S.U.A., Marea Britanie, Japonia, Franța și Italia). **2.** Stat în NV S.U.A. la Oc. Pacific; 176,5 mii km^2; 6,1 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Olympia.* Exploatări forestiere și de min. de cupru, aur, plumb, zinc și de metale rare.

WASHIGTON, Denzel (n. 1954), actor american de film. Interpret al unor personaje carismatice („Strigăt pentru libertate", „Philadelphia"). Premiul Oscar: 1990 (Glory) și în 2002 („Zi de instrucție").

WASHINGTON, Dinah (pe numele adevărat *Ruth Lee Jones*) (1924-1963), cântăreață americană de jazz. A impus frazarea și variațiunile tonale specifice gospel-ului. Stil personal, influențând evoluția genului. Discografie selectivă: „Dinah Jams", „The Swinging Miss «D»".

WASHINGTON, George (1732-1799), general și om politic american. Comandant suprem al forțelor militare în timpul Războiului pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783). Rol important în obținerea victoriei de la Yorktown (1781). În 1787 a fost președintele Convenției constituționale care a adoptat Constituția S.U.A., în vigoare și azi. Primul președinte al S.U.A. (1789-1797). A promovat o politică internă conservatoare și centralistă; în politica externă, adept al izolaționismului.

WASHINGTON Post (The), cotidian american, înființat la Washington (1877) de S. Hutchins. A jucat un rol fundamental în afacerea *Watergate*, datorită anchetei sale conduse de Bob Woodward și Carl Bernstein.

WASSERMANN, August von (1866-1925), medic german. Cercetări în microbiologie, serodiagnosticul sifilisului (reacția *Bordet*-W.), în fiziopatologia tetanosului.

WASSERMANN, Jakob (1873-1934), scriitor german. Viziune naturalistă sau neoromantică, reliefând arbitrariul justiției burgheze („Cazul Maurizius"), antiteza dintre generații („Etzel Andergast"), indiferența omului față de om („Caspar Hauser"), meandrele universului psihic („A treia existență a lui Joseph Kerkhoven").

WATER-BALAST (< fr. en.) s.n. Tanc de apă situat în fundul dublu al unei nave, conținând lestul lichid al acesteia.

WATERBURY, oraș în NE S.U.A. (Connecticut); 107,2 mii loc. (2000). Constr. de aparataj electronic, mașini; ind. chimică.

WATERGATE, Afacerea~, spionaj politic în timpul alegerilor prezidențiale din 1972, în S.U.A., împotriva partidului democrat, care își avea sediul în clădirea Watergate. În urma anchetei, au fost inculpați cinci colaboratori ai președintelui Nixon, care a fost constrâns să demisioneze (1974).

WATERHOUSE, Alfred (1830-1905), arhitect britanic. Stil eclectic (Primăria din Manchester în stil neogotic, Muzeul de Istorie Naturală din Londra - în stil neoromantic, cu elemente decorative din ceramică policromă și elemente structurale din oțel și sticlă). Alte op.: Gara din Liverpool, Spitalul Colegiului Universității din Londra.

WATERLOO, localit. în Belgia, la 20 km S de Bruxelles; 28,8 mii loc. (2002). Aici a avut loc, la 18 iun. 1815, bătălia decisivă dintre armata franceză, condusă de Napoleon I, și armatele Coaliției VII, conduse de *Wellington* și *Blücher*. Înfrânt, Napoleon I a abdicat pentru a doua oară, fiind înlăturat definitiv de pe tronul Franței.

WATSON, Ian (n. 1943), scriitor britanic. Unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai romanului științifico-fantastic („Ambasada spațiului", „Călătoria lui Cehov") la răscrucea dintre știință și metafizică.

WATSON, James Dewey (n. 1928), biochimist și genetician american. A descoperit natura tridimensională a acidului dezoxiribonucleic și rolul acestuia în ereditate. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1962), împreună cu F.H. Crick și M. Wilkins.

WATSON, John Broadus (1878-1958), psiholog american. Fondatorul *behaviorismului* („Behavior: o introducere în psihologia comparată", 1914).

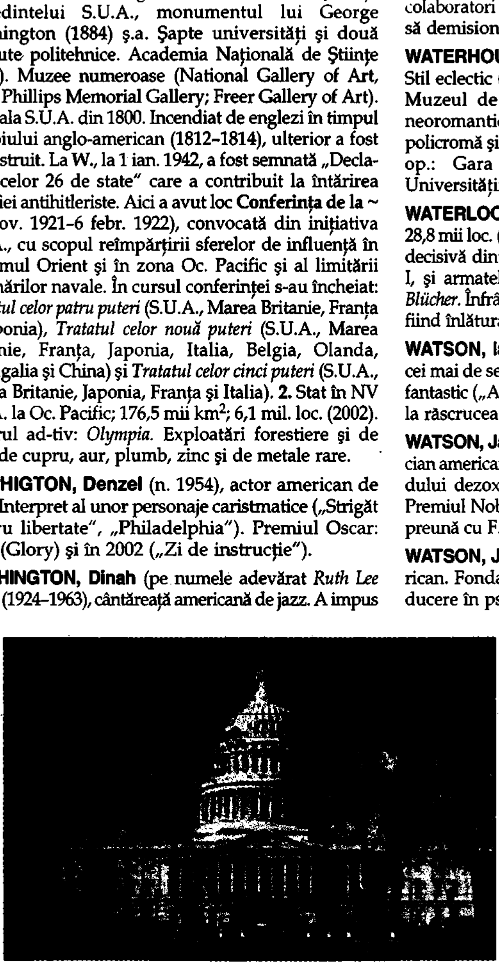

Washington. Capitoliul

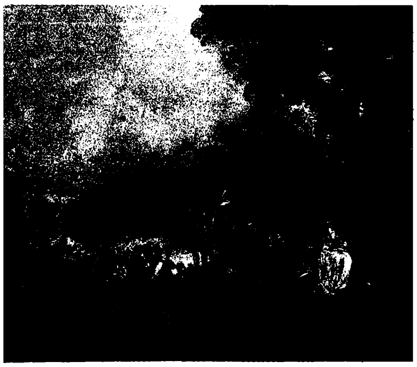
Antoine Watteau: „Îmbarcarea spre Citera"

ATSON, Thomas John (1874-1956), industriaş ame-can. A preluat conducerea societăţii fondate de H. [ollerith pentru fabricarea maşinilor cu cartelă erforată, care a devenit societatea IBM.

ATSON-WATT, Sir Robert Alexander (1892-1973), zician englez. Inventator al radarului.

ATT¹ (< fr. {i}; {s} n. pr. *Watt*) s.m. Unitate de măsură puterii (simbol: *W*), egală cu puterea corespunzătoare ezvoltării unei energii de un joule într-o secundă.

ATT² (germ.) subst. Tip de habitat caracteristic ırmurilor joase, nisipoase, afectate de maree din V uropei, separat parţial de Marea Nordului prin ins. *risice.*

ATT, James (1736-1819), inventator scoţian. Construc-r al maşinii cu abur, perfecţionate, înzestrată cu o ca-eră de condensare menţinută la temperatura ambiantă revetată în 1769), care a căpătat o largă răspândire.

ATTEAU, Antoine (1684-1721), pictor francez. Subiecte n lumea teatrului („Gilles") şi scene galante („Îmbar-rea spre Citera", „Bal mascat în grădină", „Concert în r liber"). Delicat evocator al stărilor sufleteşti; personaje aţioase, învăluite într-o atmosferă melancolică şi enig-atică. Tuşă amplă, precisă, nervoasă; cromatică caldă, ırcă iluminată din interior.

ATTMÉTRU (< fr. {i}; {s} fr. *watt* + gr. *metron* ıăsură") s.n. Instrument indicator pentru măsurarea ıterii electromagnetice în waţi (respectiv în multiplii u submultiplii decimali ai wattului).

ATTÓRĂ ({s} *watt* + *oră*, după fr. *watt-heure*) s.m. ıitate de măsură a energiei (simbol: Wh) egală cu 00 de jouli.

TTORMÉTRU ({s} *wattoră* + gr. *metron* „măsură") . Instrument pentru măsurarea în wattore a energiei ctromagnetice care trece printr-un circuit.

UGH, Evelyn (1903-1966), scriitoare şi ziaristă engleză. respondentă de război. Romane în care dezvoltă o satiră ulentă a societăţii contemporane („Capitularea", ıtoarcere la Brideshead", „Spada de onoare").

VRIN, Jehan (Jean) de (?-1471), cronicar burgund. baza relatărilor lui Walerand de W., nepotul său, nandant al flotei burgunde în expediţia de pe Dunăre 1445 împotriva turcilor, prezintă în „Anchiennes ›nicques d'Engleterre", informaţii referitoare la români.

YNE, John (1907-1979), actor american de film. ul dintre cei mai populari actori de western (c. 250 de roluri interpretate) („Diligenţa", „Şapte păcate", „Râul Roşu", „Rio Bravo", „Adevăratul curaj", „Pistolarul" etc.).

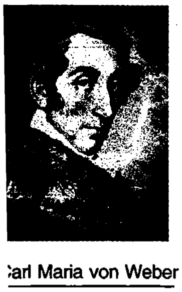
arl Maria von Weber

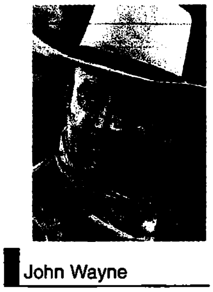
John Wayne

Wb (METR.), simbol pentru weber.

WEATHER REPORT, grup jazz-rock american, constituit în 1970 la New York. Compus iniţial din Joe Zawinul, Wayne Shorter, Miroslav Vitous, Airto Moreira şi Alphonse Mouzon. Au colaborat şi cu Jaco Pastorius. Discografie selectivă: „Heavy Weather", „Mr. Gone", „8.30".

WEAVER, John (1673-1760), dansator şi coregraf englez. Creator al pantomimei şi baletului englez. Primul teoretician al dansului în Anglia. A prevăzut importanţa anatomiei umane în dans.

WEAVER, Warren (1894-1978), matematician american. Colaborator al lui C. Shannon, a contribuit la dezvoltarea teoriei matematice a comunicării, aplicând-o în domeniul ştiinţelor sociale.

WEB sau **WWW** (cuv. engl., *World Wide Web* „pânză de păianjen mondială"), subst. Cel mai utilizat sistem hipermedia pe reţeaua de Internet.

WEBB, Mary Glays (1881-1927), romancieră britanică. Romane în tradiţia lui Th. Hardy („Vulpea", Sarn").

WEBB, Philipp Speakman (1831-1915), arhitect şi decorator britanic. Reprezentant de seamă al curentului „domestic revival" englez, promovând reîntoarcerea la tradiţiile gotice şi clasice şi integrarea construcţiilor în mediul ambiant (Red House la Upton, Rounton Grange, la Yorkshire).

WÉBER (< fr. {i}; {s} *Weber*) s.m. Unitate de măsură, în sistemul de unităţi SI, a fluxului magnetic (simbol: Wb).

WEBER, Carl Maria von (1786-1826), compozitor, pianist şi dirijor german. Creatorul operei romantice germane („Freischütz", „Euryanthe"); a mai compus piese pentru pian, concerte, muzică instrumentală şi vocală.

WEBER, Hans Herman (1896-1974), fiziolog american de origine germană. Studii în domeniul fiziochimiei proteinelor musculare. A descoperit actomiozina.

WEBER, Max (1864-1920), sociolog, filozof şi economist german. A formulat multe dintre principiile disciplinei moderne a sociologiei: o distincţie strictă între obiectivitatea ştiinţifică şi judecăţile de valoare; un comportament axiologic neutru din partea cercetătorului; includerea conceptului de „înţelegere" în explicarea fenomenelor sociale („Sociologia ca ştiinţă", „Metodologia ştiinţelor sociale"). Alte lucrări: „Etica protestantă şi spiritul capitalismului", „Economie şi societate".

WEBER, Wilhelm Eduard (1804-1891), fizician german. Studiind inducţia electromagnetică, a dezvoltat o teorie a magnetismului; cercetări de electricitate şi acustică.

WEBERN, Anton von (1883-1945), compozitor, dirijor şi muzicolog austriac. Reprezentant, alături de Schönberg şi de A. Berg, al şcolii vieneze. A utilizat sistemul serial cu rigoare maximă (cantate, lieduri, lucrări instrumentale). A influenţat avangarda de după 1950.

WEBSTER, Noah (1758-1843), lexicograf american. A iniţiat seria de dicţionare care-i poartă numele („Dicţionar american al limbii engleze", prima ed. 1828).

WEDDELL, Marea ~, mare în S Oc. Atlantic, la ţărmul Antarcticii, cuprinsă între Pen. Antarctică (la V), Ţara Prinţesa Martha (la E) şi ins. Orkney de Sud (la N). Supr.: 2,89 mil. km².

WEDEKIND, Frank (1864-1918), scriitor german. Precursor al teatrului expresionist. Drame în care opune moralei burgheze vitalitatea instinctului („Deşteptarea primăverii", „Duhul pământului", „Cutia Pandorei"); lirică satirico-politică („Cântece de lăută").

WEDGWOOD, Josiah (1730-1795), industriaş britanic. A înfiinţat (1769), împreună cu T. Bentley, manufactura de ceramică Etruria pentru produse de lux în stil neoclasic, după modele etrusce. În 1774-1775 a creat ceramica de tip jasp, cu adaos de sulfat de bariu, realizând o reproducere a celebrului vas roman din sec. I, Portland (Barberini) (1790).

WEEK-END (cuv. engl., din *week* „săptămână" şi *end.* „sfârşit") s.n. Timpul liber de la sfârşit de săptămână.

WEGENER Alfred Lothar (1880-1930), geofizician şi meteorolog german. A condus mai multe expediţii în Groenlanda. A formulat teoria derivei continentelor („Originea continentelor şi a oceanelor").

WEGENER, Paul (1874-1948), actor şi regizor german de teatru şi film. Roluri în filme fantastice („Studentul din Praga", „Golem", „Nathan Înţeleptul").

WEHRMACHT (cuv. germ. „putere de apărare") subst. Denumire oficială dată în Germania forţelor armate ale celui de-al III-lea Reich (1933-1945), cu excepţia formaţiunilor armate ale partidului nazist (de ex. SS).

WEICHSELBAUM, Anton (1845-1920), patolog german. A descoperit şi a descris (1887) meningococul, agentul meningitei cerebrospinale epidemice.

WEIDMAN, Charles (1901-1975), dansator, coregraf şi pedagog american. Unul dintre principalii reprezentanţi ai dansului modern în S.U.A., în acelaşi timp mim şi umorist. Colaborator şi adept al principiilor lui Doris Humphrey, pe care le-a aplicat dansului masculin. Şi-a creat propria şcoală (1945) şi o companie (1948).

WEIERSTRASS, Karl (1815-1897), matematician german. Unul dintre fondatorii teoriei funcţiilor analitice de variabilă complexă. Autorul unei teoreme privind aproximarea funcţiilor prin polinoame.

WEIGAND, Gustav (1860-1930), lingvist german. Specialist în limbi romanice şi balcanice (albaneza, bulgara). Gramatici practice ale limbilor română, bulgară, albaneză. Studii privind limba română şi dialectele ei (aromân, meglenoromân, istroromân), însoţite de texte. A studiat graiurile daco-române alcătuind primul „Atlas lingvistic al teritoriului lingvistic daco-român" (1910). A întemeiat la Leipzig, cu sprijinul statului român, un Institut pentru limba română şi a publicat (1894-1919) un anuar al acestui institut. M. coresp. al Acad. Române (1892).

WEIGEL, Helene (1900-1971), actriţă germană. Soţia lui Bertold *Brecht*. Continuatoarea direcţiilor estetice brechtiene, aplicate consecvent la „Berliner Ensemble", pe care l-a condus. Mari creaţii în rolurile principale din „Mutter Courage", „Cercul de cretă caucazian", „Antigona").

WEIL, André (1906-1998), matematician francez. Membru fondator al „Grupului Bourbaki". Contribuţii în teoria grupurilor local compacte, geometrie algebrică, varietăţi abeliene şi mai ales în teoria numerelor.

WEIL, Simone (1909-1943), mistică franceză. Convertită de la iudaism la creştinism (1938), W. a avut concepţii religioase eclectice; scrierile ei (păstrate fragmentar) conţin speculaţii privind nevoia de misticism a omului („Caiete").

WEILL, Kurt (1900-1950), compozitor american de origine germană. Personalitate cu faţete multiple, se adaptează constant la curentele epocii. Colaborează cu B. Brecht („Opera de trei parale"). Compune opere, balete, muzică de film, piese vocale.

WEIMAR, oraş în S Germaniei (Thuringia; 63,5 mii loc. (2002). Nod feroviar. Vechi centru cultural. Monumente: Palatul roşu (sec. 16-18), biserică (sec. 15-18), palatul Belvedere (sec. 18). Casa lui Goethe (sec. 18), azi Goethe Nationalmuseum. Casa memorială Schiller, Casa memorială Liszt. Muzee de artă. Aici s-a întrunit între 6 febr. 1919 şi 21 mai 1920 Adunarea Constituantă, care a adoptat Constituţia de la W. (11 aug. 1919). Aceasta consfinţea înlăturarea monarhiei şi proclamarea republicii, cunoscută şi sub numele de *Republica de la Weimar* (1919-1933).

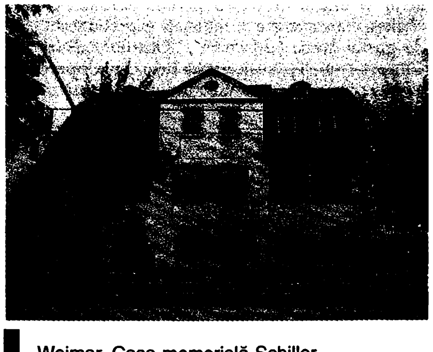
Weimar. Casa memorială Schiller

WEINBERG, Steven (n. 1933), fizician american. Studii de teoria cuantică a câmpurilor şi fizica particulelor elementare; pe baza rezultatelor lui S.L. Glashow şi a cercetărilor proprii a elaborat, împreună cu A. Salam, o teorie necontradictorie care unifică interacțiunile slabe cu cele electromagnetice (modelul Weinberg-Salam). Premiul Nobel pentru fizică (1979), împreună cu S.L. Glashov şi A. Salam.

WEINGARTNER, Felix von (1863–1942), dirijor şi compozitor austriac. Remarcabil tălmăcitor al muzicii lui Beethoven. Studii despre Beethoven, despre arta dirijorală, memorii. Opere, muzică simfonică şi de cameră.

WEIR, Peter (n. 1944), regizor australian de film. S-a stabilit în S.U.A. (din anii '80). Filme: „Picnic la Hanging Rock", „Ultimul val", „Martorul", „Cercul poeților dispăruți", „Căsătorie de conveniență", „Fără teamă".

WEISMANN, August (1834–1914), biolog german. A formulat ipoteza separării substanței ereditare din celulele sexuale („germenul") de „soma" şi a continuității plasmei germinative. A negat posibilitatea transmiterii ereditare a caracterelor dobândite.

WEISS, Peter (1916–1982), scriitor suedez de origine germană. Romane realiste cu elemente de absurd („Punct de fugă", „Rămas bun de la părinți"); drame („Urmărirea şi asasinarea lui Jean-Paul Marat", „Ancheta", „Trotski în exil").

WEISS, Pierre (1865–1940), fizician francez. Contribuții în domeniul magnetismului (teoria feromagnetismului, studiul fenomenelor magnetocalorice).

WEISSMÜLLER, Johnny (1904–1984, n. Freidorf, jud. Timiş), înotător şi actor de film american. Primul înotător la 100 m în mai puțin de un minut. Multiplu campion olimpic: Paris, 1924 (3 medalii de aur) şi Amsterdam, 1928 (2 medalii de aur). Popular interpret al rolului Tarzan în numeroase filme.

WEITLING, Wilhelm (1808–1871), militant al mişcării muncitoreşti germane. Unul dintre teoreticienii comunismului utopic („Garanțiile armoniei şi libertății").

WEIZMANN, Chaim (1874–1952), chimist şi om politic israelian. Primul preşedinte al statului Israel (1948–1952).

WEIZSÄCKER 1. Carl Friedrich von (1912-2007), fizician şi filozof german. Elev al lui N. Bohr. A formulat teoria potrivit căreia energia stelelor se bazează pe fuziunea hidrogenului. A elaborat o teorie a formării sistemului solar. Contribuții în fizica nucleară. **2. Richard von** (n. 1920), om politic german. Creştin-democrat. Preşedinte al Uniunii Creştin-Democrate din Berlinul Occidental (1981–1984), primar-guvernator al Berlinului Occidental (1981–1984). Preşedinte al R.F.G. (1984–1994).

WELCH, Raquel (n. 1940), actriță americană de film. Sex simbol al anilor '60–'70. Filme: „Cei trei muschetari", „Animalul".

WELLER, Thomas Huckle (n. 1915), biochimist american. A izolat pe culturi celulare umane virusul poliomielitei, varicelei, herpesului şi al zonei zoster. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1954), împreună cu J. F. Enders şi F. C. Robbins.

WELLES, Orson (1915–1985), regizor, scenarist şi actor american de teatru şi film. Ecranizări după Shakespeare, marcate de influența expresionismului şi de gustul baroc („Macbeth", „Othello", „Falstaff"). Cineast ce-şi depăşeşte epoca prin capodopere care au marcat istoria cinematografului cu o operă plasată sub semnul excepționalului („Cetățeanul Kane", „Splendoarea Ambersonilor", „Stigmatul răului", „Procesul"). Premiul Oscar: 1971 („pentru desăvârşita măiestrie a creației sale cinamatografice").

Orson Welles

Arthur Wellington

Herbert George Wells

WELLINGTON, cap. Noii Zeelande, situat în Insula de Nord, port la Str. Cook; 339,7 mii loc. (2001, cu suburbiile). Şantiere navale. Constr. de maşini; ind. chimică, textilă şi alim. Universități. Galeria Națională de artă, muzeu. Întemeiat de colonişti englezi (1840). Centrul ad-tiv al coloniei britanice (din 1865) şi apoi al dominionului Noua Zeelandă (din 1907); cap. a statului Noua Zeelandă (din 1931).

WELLINGTON, Arthur Wellesley, duce de (1769–1852), general şi om politic britanic. Între 1808 şi 1814 a comandat armatele engleze debarcate în Pen. Iberică. După întoarcerea lui Napoleon I din ins. Elba (1815), a fost numit generalisim al armatelor Coaliției VII, repurtând victoria de la *Waterloo* (1815). Prim-min. (1828–1830).

WELLS, Herbert George (1866–1946), scriitor şi istoric englez. Continuator al realismului fantastic englez. Romane de anticipație cu elemente de critică socială, cultivând hiperbola şi grotescul („Maşina timpului", „Omul invizibil", „Războiul lumilor", „Primii oameni pe Lună"), sau utopice („Războiul care pune capăt războiului").

WENDERS, Wim (n. 1945), regizor german de film. Prestigios exponent al noului cinema german din anii '70 („Alice în oraş,", „Până la capătul lumii", „Paris, Texas", „Atât de departe, atât de aproape").

WERBÖCZI Ştefan (1458–1541), jurist, diplomat şi om politic ungur. A elaborat codul de legi cunoscut sub numele „Tripartitul lui W.". Adversar al Habsburgilor. După 1526 l-a sprijinit pe Ioan Zápolya în lupta pentru obținerea tronului Ungariei.

WERKBUND v. **Deutscher Werkbund.**

WERNER, Abraham Gottlob (1750–1817), geolog şi mineralog german. S-a ocupat de clasificarea mineralelor şi rocilor pe baza proprietăților lor fizice.

WERNER, Alfred (1866–1919), chimist elvețian. Lucrări fundamentale în domeniul combinațiilor complexe („Stereochimie", „Considerații noi în domeniul chimiei anorganice"). Premiul Nobel pentru chimie (1913).

WERNER, Pierre (1913–2002), economist şi om politic luxemburghez. Creştin-Social. De mai multe ori ministru şi prim-min. (1959–1974 şi 1979–1984). Susținător al integrării europene. A elaborat un plan de organizare a sistemului monetar („Euro, viziune, istorie, realitate").

WERTHEIMER, Max (1880–1943), psiholog german. Unul dintre fondatorii *gestaltismului* („Despre teoria gestaltului", „Gândirea productivă").

WESER, fl. în Germania; 432 km. Izv. din m-ții Pădurea Thuringiei, formează defileul Porțile Westfaliei şi se varsă printr-un estuar în Marea Nordului. Comunică cu Rinul şi Elba prin canale navigabile.

WESLEY, John (1703–1791), preot anglican, întemeietorul mişcării metodiste în Biserica anglicană.

WESSELMAN, Tom (n. 1931), pictor american. Reprezentant al curentului pop art. Pictură acrilică sau colaje din obiecte sau imitații ale acestora din materiale plastice, transfigurând, în imagini reci, dar senzuale, câteva teme: „marele gol american", naturi moarte).

WEST, Mae (1892–1980), actriță şi scenaristă americană de film. A creat un tip de personaj vampă, cu forme generoase şi provocatoare. Este una dintre figurile legendare ale cinematografului american („Nu sunt un înger", „Nu este un păcat").

WESTR NILE (< n. pr. al unei foste provincii din Uganda), virus care produce infecții neuroinvazive, transmis la om preponderent prin intermediul țânțarilor.

WESTERMARCK, Edward (1862–1939), sociolog şi etnograf finlandez. Cercetări privind istoria ideilor morale şi a obiceiurilor legate de căsătorie („Originea şi dezvoltarea ideilor morale", „Istoria căsătoriei").

WESTERN (cuv. engl., „din vest") s.n. Gen literar şi cinematografic american, evocând epoca cuceririi vestului în sec. 19. În literatură: scrierile lui M. Twain, J. Cooper, B. Harte. În cinematografie a apărut la sfârşitul anilor '30, fiind realizat de mari regizori (J. Ford, F. Lang etc.) şi de mari actori (J. Wayne, K. Costner, S. MacQueen).

WESTERWALD, masiv muntos în Germania, în NV Masivului Şistos Renan. Alt. max.: 657 m.

WESTFALIA, reg. istorică din Germania, inclusă astăzi în landul Rhenania de N-Westfalia. **Pacea din ~**, pace încheiată în urma Războiului de 30 de Ani (1618–1648), prin tratatele de la *Osnabruck* (1648) şi *Münster* (sept. 1648), încheiate între Franța, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, Suedia şi principii germani. Franța primea mare parte din Alsacia şi i se confirma stăpânirea asupra episcopatelor Metz, Toul şi Verdun, Suedia primea o mare parte din Pomerania, principii germani obțineau deplina suveranitate, se recunoştea, pe plan internațional, suveranitatea Olandei şi Elveției, era confirmată pacea religioasă de la Augsburg (din 1555) ş.a.

WESTINGHOUSE, George (1846–1914), inginer şi industriaş american. A inventat frâna de cale ferată cu aer comprimat (1869), adoptată universal. A preconizat printre primii utilizarea electricității în domeniul feroviar.

WESTMACOTT, Sir Richard (1775–1856), sculptor britanic. Membru al Academiei Regale (1811). A sculptat frontonul de la British Museum, un Ahile colosal în Hyde Park, morminte la mănăstirea Westminster.

WETZLAR, oraş în Germania, pe râul Lahn (Hessen); 52,6 mii loc. (2002). Siderurgie, aparate optice, instrumente de precizie. Domul (sec. 13–16).

WEYDEN, Rogier van der (c. 1400–1464), pictor flamand. În 1435 se stabileşte la Bruxelles, primind titlul de pictor oficial al oraşului. Opera sa, cu accente grave şi dramatice, de un puternic realism, a influențat pictura vremii. Compoziții religioase („Coborârea de pe cruce", „Sf. Luca pictând Fecioara Maria") şi portrete („Carol Temerarul").

WEYGAND, Maxim (1867-1965), general francez. Comandant suprem al forțelor armate franceze (mai-iun. 1940). Membru al guvernului de la Vichy, ulterior arestat şi deținut în Germania (1942–1945).

WEYL, Hermann (1885–1955), matematician german. Lucrări referitoare la geometria diferențială, teoria grupurilor, analiza funcțională, în special în legătură cu teoria relativității şi cuantelor.

WHEATSTONE, Sir Charles (1802–1875), fizician şi inventator englez. Cercetări de electricitate, acustică, optică, experiențe cu cablu submarin. A inventat unul dintre primele aparate de telegrafie electrică (1873), un

Wellington. Clădirea Parlamentului

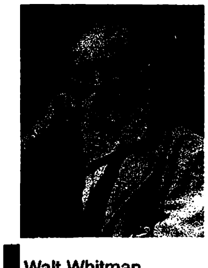

Walt Whitman

Oscar Wilde

montaj pentru măsurarea rezistențelor electrice (*puntea W.*, 1847) și un stereoscop.

WHEWELL, William (1794-1866), filozof și istoric al științei englez. A evidențiat structura antitetică a teoriilor științifice („Filozofia științelor inductive", „Istoria științelor inductive").

WHICHCOTE, Benjamin (1609-1683), teolog și filozof. Liderul platonicienilor de la Cambridge. În predicile și aforismele sale (publicate postum) a susținut armonia dintre rațiune și credință.

WHIG (cuv. engl.) s.m. Nume dat adversarilor ducelui de York (Iacob al II-lea), organizați într-un partid politic. După dezmembrarea partidului w. (începutul sec. 19), o parte însemnată a membrilor acestuia au intrat în Partidul Liberal englez.

WHIPPLE, Fred (1906-2004), astrofizician american. A emis (1950) ipoteza, azi confirmată, potrivit căreia nucleul cometelor este format dintr-un conglomerat solid de apă, metan și amoniac, silicați și compuși de carbon cu densitate slabă. A studiat relația dintre comete și meteoriți și a descoperit șase comete noi.

WHIPPLE, George Hoyt (1878-1976), medic american. Studii în domeniul pigmenților biliari, hemoglobinei; a introdus tratamentul cu extract hepatic în anemia pernicioasă. Premiul Nobel pentru psihologie și medicină (1934), împreună cu G.R. Minot și W.P. Murphy.

WHISKY (cuv. engl.) s.n. Băutură alcoolică tare, obținută prin dublă distilare din cereale, adesea după fermentarea acestora în vase special afumate și prin distilări succesive. Este lăsat apoi să se matureze în butoaie de stejar.

WHISTLER, James Abbott McNeill (1834-1903), pictor american. Stabilit în Anglia. Portretist monden, manifestă preocupări coloristice înrudite cu cele ale impresioniștilor („Nocturnă în albastru și verde", „Simfonie în alb").

WHITE, Patrick (1912-1990), scriitor australian. Interesat de viața celor umili, de natura sălbatică a peisajului australian cu vaste spații nelocuite, creează personaje mânate de pasiuni puternice în căutarea sensului profund al existenței („Bila vrăjită", „Valea fericită", „Copacul omului", „Umbre pe oglindă: un autoportret"). Premiul Nobel pentru literatură (1973).

WHITEHEAD, Alfred North (1861-1948), matematician și filozof american de origine engleză. Împreună cu *B. Rusell*, autor al lucrării „Principia mathematica" (1910-1913), aducând o contribuție importantă la dezvoltarea logicii moderne. A dezvoltat o „metafizică de proces", potrivit căreia evenimentele și procesele mai degrabă decât substanțele independente constituie realitatea („Proces și realitate").

WHITEMAN, Paul (1890-1967), dirijor de jazz american. A impus în jazz ideea de „spectacol de orchestră". Conduce o orchestră de mare succes, din care au făcut parte mari nume ale jazzului (1930-1944). Discografie selectivă: „Paul Whiteman", „When Day Is Done".

WHITE RIVER, râu în partea central-sudică a S.U.A., afl. drept al fl. Mississippi de 1 150 km. Mari lacuri de acumulare.

WHITE-SPIRIT (cuv. engl.) s.n. Fracțiune petrolieră obținută la distilarea primară a țițeiului, având limitele de fierbere între 180 și 200°C. Se întrebuințează ca solvent.

WHITMAN, Walt (1819-1892), poet american. Prin noutatea formei (versuri lungi, libere) și prin umanismul ideilor (exaltarea eului, a bucuriei de a trăi, a libertății și demnității omului simplu, a creației) poemele sale („Fire de iarbă") au exercitat o considerabilă influență asupra poeziei americane. Pagini autobiografice („Memorii din timpul războiului"). Eseuri.

WHITNEY, William Dwight (1827-1894), lingvist american. Specialist în sanscrită și în gramatica comparată. Interesat de limbile amerindiene, de lexicografie și lingvistică generală. Lucrarea sa „Viața și dezvoltarea limbajului" a exercitat o puternică influență asupra lui Fr. Saussure.

WHITTLE, Sir Franck (1907-1996), inginer britanic. A perfecționat turbina cu gaz; a pus la punct primul turboreactor, realizat în 1941 de Rolls Royce.

WHO (THE), grup rock britanic constituit în 1964 la Londra. Compus inițial din Peter Townshend, Roger Daltrey, John Entwistle și Keith Moon. Apariții caracterizate prin costume șocante, rhythm and blues și o energie diabolică. Albume concept. Opera rock „Tommy". Discografie selectivă: „Who's Next", „Quadrophenia".

WHO'S WHO, denumire a mai multor dicționare biografice de personalități contemporane.

WICHITA, oraș în centrul S.U.A. (Kansas), port pe Arkansas; 344,2 mii loc. (2000). Constr. de avioane. Ind. poligrafică, alim., de prelucr. a petrolului și chimico-farmaceutică. Două universități (1892, 1898). Fondat (1864).

WIDAL, Fernand (1862-1929), medic și bacteriolog francez. A realizat (1915) un vaccin complex împotriva febrei tifoide și paratifoide. A descoperit reacția care-i poartă numele pentru diagnosticul febrei tifoide.

WIDEROË, Rolf (1902-1996), fizician și inginer elvețian de origine norvegiană. Numeroase perfecționări în domeniul acceleratoarelor de particule: protosincrotonul (1952), electrosincrotonul (1959).

WÍDIA (< fr. {i}; {s} germ. *wie dia*[mant] „ca diamantul") s.f. Metal dur, obținut prin sinterizare de carburi metalice (de wolfram și de titan). Este folosit pentru acoperirea părților active ale unor scule așchietoare și a filierelor de trefilat.

WIECHERT, Ernst (1887-1950), scriitor german. Ostil nazismului, este închis în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Romane și nuvele („Frații Ieronim", „Lupul morților") care exprimă speranța unei vieți în contact cu natura, singura cale de eliberare față de violența distructivă a civilizației moderne.

WIELAND, Christoph Martin (1733-1813), scriitor german. Personalitate de seamă a iluminismului. Romane de factură umanistă („Agathon"), satirică („Abderiții"), picarescă („Don Sylvio de Rosalva") sau cu implicații politice („Oglinda de aur, sau regii din Seșian"), povestiri poetice („Musarion") și poeme romantice („Oberon").

WIELAND, Heinrich (1877-1957), chimist german. A studiat radicalii liberi, acizii biliari, numeroși alcaloizi, pigmenții animali, mecanismul oxidării biologice. Premiul Nobel pentru chimie (1927).

WIEMAN, Carl (n. 1951), fizician american. Contribuții la îmbunătățirea educației și instruirii în procesul de predare a fizicii. Premiul Nobel pentru fizică (2001), împreună cu E.A. Cornell și W. Ketterle.

WIEN, Wilhelm Carl Werner (1864-1928), fizician german. Contribuții în termodinamica radiației, hidrodinamică, la studiul razelor X. A descoperit că, la creșterea temperaturii unui corp negru, frecvența corespunzătoare radiației de intensitate maximă se deplasează în spectru către valori mari *(legea lui W.)*. Premiul Nobel pentru fizică (1911).

WIENE, Robert (1881-1938), actor și regizor german de teatru și film. Capodopere ale filmului expresionist („Cabinetul doctorului Caligari", „Mâinile lui Orlac").

WIENER, Norbert (1894-1964), matematician american. Lucrări în domeniul teoriei probabilităților, teoriei cuantelor, teoriei relativității și electrotehnicii. Considerat fondator al ciberneticii ca o nouă știință („Cibernetica", 1948), zece ani după apariția lucrării „Psihologia consonantistă", în limba franceză, a medicului român Ștefan Odobleja.

WIENER NEUSTADT, oraș în Austria la S de Viena; 37,6 mii loc. (2001). Constr. de locomotive; ind. textilă, chimică. Catedrală, biserică, castel (sec. 13). Fondat (1194).

WIENERWALD, masiv muntos în Austria, care domină bazinul Vienei. Alt. max.: 890 m (vf. Schöpfl).

WIENIAWSKI, Henryk (1835-1880), violonist și compozitor polonez. Unul dintre cei mai mari violoniști de după Paganini. Compoziții pentru vioară. Autorul unei metode de vioară.

WIESBADEN, oraș în Germania, pe Rin, centrul ad-tiv al landului Hessen; 271,1 mii loc. (2002). Ind. metalurgică, chimică, constr. de mașini, textilă, cimentului. Stațiune balneoclimaterică. Vechea primărie (sec. 17). Menționat documentar în 829.

WIESCHAUS, Eric F. (n. 1947), genetician american de origine elvețiană. A descoperit și identificat structurile cromozomiale, anticipând dezvoltarea embrionară. Premiul Nobel pentru medicină (1995), împreună cu E.B. Lewis și C. Nüsslein-Volhard.

WIESE, Leopold von (1876-1969), sociolog german. Reprezentant al așa-numitei sociologii formale. Consideră că obiectul sociologiei ar fi studiul „formelor sociale", concepute ca relații psihologice de apropiere și de îndepărtare (asociere și disociere) („Sistemul sociologiei generale", „Filozofie și sociologie"). Unul dintre întemeietorii „sociologiei relațiilor" *(Beziehungslehre).*

WIESEL, Elie (n. 1928, Sighet, România), scriitor american de origine ebraică și de limbă franceză. Deportat la 16 ani în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Eliberat în 1945. Și-a concentrat creația pe tema exterminării evreilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. („Evreul rătăcitor", „Cerșetorul din Ierusalim", „Golemul") sau a meditației pentru iertare („Semnele exodului", „Uitarea"). M. de onoare al Acad. Române (2001). Premiul Nobel pentru pace (1986).

WIESEL, Torsten (n.1924), medic suedez. Cercetări privind memoria vizuală și mecanismele de codificare ale imaginii. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1981), împreună cu D.H. Hubel și R.W. Sperry.

WIESER, Friedrich von (1851-1926), economist și sociolog austriac. A introdus conceptele de „cost oportunitatate" și acela de „utilitate marginală". Op. pr.: „Originea și legile fundamentale ale valorii economice", „Teoria economiei sociale".

WIEST, Ludovic (1819-1889, n. Viena), compozitor, dirijor și violonist român de origine austriacă. Compoziții pentru vioară, potpuriuri pentru orchestră („Nunta țărănească").

WÍETENBERG, cultură din Epoca mijlocie a Bronzului (sec. 16-13 î.Hr.) specifică pod. Transilvaniei. Numită așa după așezarea de pe dealul Wietenberg (numit și „Dealul Turcului"), lângă Sighișoara.

WIGNER, Eugene Paul (1902-1995), fizician american. Contribuții în domeniile fizicii nucleare, spectroscopiei, fizicii particulelor elementare prin dezvoltarea și extinderea metodelor mecanicii cuantice. Premiul Nobel pentru fizică (1963), împreună cu Goeppert Mayer și H. D. Jenasen.

WIGHT, ins. britanică în Marea Mânecii; 381 km². Oraș pr.: Newport. Stațiuni balneare.

WILCZEEK, Frank (n. 1951), fizician american. Contribuții la descoperirea libertății asimptomatice în teoria de interacțiune puternică. Premiul Nobel pentru fizică (2004), împreună cu D.J. Gross si H.D. Politzer.

WILDE, Oscar (1856-1900), scriitor englez. Atitudine nonconformistă. Lirică estetizantă („Poeme"), străbătută de un cald umanitarism („Balada închisorii din Reading"); povești-parabole („Prințul fericit"); piese de inspirație biblică („Salomeea"), comedii de moravuri („Evantaiul doamnei Windermere", „O femeie fără importanță", „Soțul ideal"). Romanul „Portretul lui Dorian Gray", remarcabil prin verva scânteietoare.

WILDER, Billy (1906–2002), regizor, scenarist și producător american, de origine austriacă. Își începe activitatea ca scenarist, în Germania și Franța. Carieră americană, de succes între anii '40–'70. Comedii americane și drame psihologice („Dublă recompensă", „Șapte ani de căsnicie", „Bulevardul amurgului", „Unora le place jazzul", Irma La Douce"). Premiul Oscar: 1945 („Vacanță pierdută") și 1960 („Apartamentul").

WILDER, Gene (pseud. lui *Jerome Silberman*) (n. 1935), actor american de film. Roluri prezentând un amestec de bufonerie și intelectualism („Producătorii", „Aventurile fratelui mai isteț al lui Sherlock Holmes").

WILDER, Thornton Niven (1897–1975), scriitor american. Romane de factură filozofică („Puntea sfântului Ludovic", „Ziua a opta"), picarescă („Cerul este destinul meu") sau de evocare istorică („Idele lui Marte"). Piese de avangardă („Orașul nostru").

WILDFLIȘ (c. germ. *wild* „sălbatic" + *fliș*) s.n. Formațiune sedimentară în care depozitele tipice de fliș alternează cu sedimente depuse haotic, cu elemente de dimensiuni foarte variate.

WILHELM, numele a doi regi ai Prusiei și împărați ai Germaniei din dinastia de Hohenzollern. **W. I,** rege al Prusiei (1861–1888) și împărat al Germaniei (1871–1888). În timpul domniei sale, tutelată de Bismarck, s-a realizat, în urma războaielor cu Danemarca (1864), Austria (1886) și Franța (1870–1871), unificarea Germaniei în jurul Prusiei. **W. II,** rege al Prusiei și împărat al Germaniei (1888–1919). A contribuit, prin patronarea politicii externe agresive și expansioniste germane, la declanșarea Primului Război Mondial. Răsturnat de revoluția din nov. 1918, a abdicat și a fugit în Olanda.

WILHELMINA (1880–1962), regină a Olandei (1890–1948; până în 1898, sub regență). După invadarea Olandei de către hitleriști (1940), a trăit la Londra (1940–1945). A abdicat în 1948, în favoarea fiicei sale Juliana.

WILHELMSHAVEN, oraș în Germania (Saxonia Inferioară), port la M. Nordului; 84,9 mii loc. (2002). Șantiere navale. Constr. de mașini; ind. chimică, textilă, piel. și alim. Stațiune balneară. Fondat (1863).

WILKES, Charles (1798–1877), navigator american. A condus o expediție în jurul lumii în cursul căreia a cercetat ins. antarctice ale Oc. Pacific un sector de coastă al Antarcticii și coastele de NV ale Americii de Nord (1838–1842).

WILKES Land, reg. de coastă din ESE Antarcticii, cu ieșire spre Oc. Pacific. Stațiuni de cercetări științifice.

WILKINS, Maurice Hugh Frederick (1916–2004), biofizician britanic. Importante cercetări asupra acizilor nucleici, plecând de la modelul ADN propus de J.D. Watson și F.M.C. Crik, alături de care a obținut Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1962).

WILKINSON, Sir Geoffrey (1921–1996), chimist englez. Contribuții în domeniul chimiei organometalice a metalelor tranziționale. A descoperit, împreună cu E. O. Fischer, complecșii π. Premiul Nobel pentru chimie (1973).

WILLAERT, Adrian (c. 1480–1562), compozitor flamand. Stabilit în Italia. Reprezentant al școlii vențiene. Madrigale, mise, motete, chanson-uri, ricercari.

WILLEMÍT (< fr. {i}; {s} *Willem*) s.n. (MINER.) Silicat de zinc (Zn_2SiO_4) cristalizat în sistemul trigonal, incolor sau ușor colorat, sticlos, utilizat în ind. electrotehnică; poate folosi și la extragerea zincului.

WILLEMSTAD, oraș în ins. Curaçao, centrul ad-tiv al Antilelor Olandeze; 43,5 mii loc. (1992). Rafinării de petrol. Constr. navale. Rom, lichior și conserve. Stațiune balneară. Turism.

WILLIAM, numele a patru regi ai Angliei. **W. I, Cuceritorul** (1066–1087). Duce al Normandiei (din 1035), a debarcat în Anglia, a înfrânt pe anglosaxoni la Hastings (1066) și s-a încoronat rege. A înăbușit răscoala anglo-saxonilor (1069–1071) și a introdus în Anglia sistemul fiscal și instituțiile feudale normande, care au dus la încheierea procesului de feudalizare în regat. **W. II, Rufus** (1087–1100). În conflict cu *Anselm,* arhiepiscop de Canterbury. **W. III,** rege al Angliei, Scoției și Irlandei (1689–1702), stathuder (1672–1702) al Provinciilor Unite (ca Willem III). Fiul lui Wilhelm de Nassau și al Mariei Stuart. Ales rege de Parlament în urma Revoluției burgheze din 1688–1689. A format o coaliție europeană împotriva regelui Franței, Ludovic XIV. **W. IV,** rege al Marii Britanii, Irlandei și al Hanovrei (1830–1837).

Tennessee Williams

WILLIAMS, Robin (n. 1951), actor american de film. Roluri de comedie cu implicații lirico-dramatice („Bună dimineața Vietnam", „Cercul poeților dispăruți", „Hook", „Doamna Doubtfire, tăticul nostru trăsnit").

WILLIAMS, Roger John (1893–1988), biochimist american. A descoperit și a preparat sintetic acidul pantotenic și acidul folic.

WILLIAMS, Tennessee (1911–1983), scriitor american. Teatru de atmosferă, denunțând violența din societatea contemporană, dominat de simboluri cu implicații psihanalitice („Un tramvai numit dorință", „Menajeria de sticlă", „Vară și fum", „Orfeu în infern", „Dulcea pasăre a tinereții").

WILLIAMS, William Carlos (1883–1963), scriitor american. Lirică imagistică („Pompe") și expresionistă (poemele în proză „Kora în Infern", „Improvizații"); ca reprezentant al sentimentalismului, își propune să descopere poezia în subiectul antipoetic („Paterson", „Muzica deșertului"). Proză realistă („Catârul alb") și de introspecție (romanul „Construcția"). Eseistică („Temperamentul american").

WILLIBRORD (658?–739), călugăr benedictin anglo-saxon, misionar în nordul Olandei. Arhiepiscop de Utrecht. Canonizat. Sfânt patron al Olandei. Comemorat la 7 noiembrie.

WILLIS, Bruce (n. 1955), actor american. Filme de aventură și suspans („Greu de ucis", „Gânduri mortale", „Ultimul samurai", „Al cincilea element").

WILLOCH, Kaare Isaachsen (n. 1928), om politic norvegian. Conservator. Membru al Comitetului Național (din 1961). Prim-min. (1981–1986).

WILLSTÄTTER, Richard (1872–1942), chimist german. A descoperit novocaina. Premiul Nobel pentru chimie (1915).

WILMINGTON, oraș în S.U.A., port fluvio-maritim la estuarul Delaware; 72,6 mii loc. (2000). Șantiere navale. Ind. chimică, textilă, piel.; constr. de mașini.

WILSON, Mount~, masiv muntos în SV Californiei, în NE orașului Pasadena (1 740 m). Observator astronomic cu un telescop uriaș (2,5 m diametru).

Charles Wilson

Thomas Wilson

WILSON, Charles Thomson Rees (1869–1959), fizician englez. Contribuții la studiul proceselor de condensare, al electricității atmosferice, al razelor X. A inventat (1912) camera de ceață care-i poartă numele, important procedeu experimental de cercetare în fizica nucleară. Premiul Nobel pentru fizică (1927), împreună cu A.H. Compton.

WILSON, Sir (James) Harold (1916–1995), om politic britanic. Laburist. Prim-min. (1964–1970 și 1974–1976).

WILSON, Kenneth (n. 1936), fizician american. Cercetări în fizica particulelor elementare; autor al teoriei fenomenelor critice, construită cu ajutorul grupului de renormalizare; a dat explicația teoretică a efectului Kondo. Premiul Nobel pentru fizică (1982).

WILSON, Robert Wodrow (n. 1936), fizician american. A realizat, împreună cu A. Penzias, antene de mare sensibilitate cu care a detectat (1965) radiația termică de fond, remanentă, din spațiul cosmic, prezisă teoretic de modelele de univers bazate pe o mare explozie inițială (Big Bang). Premiul Nobel pentru fizică (1978), împreună cu A. Penzias și P.L. Kapița.

WILSON, Thomas Woodrow (1856–1924), om politic american. Membru al Partidului Democrat. Președinte al S.U.A. (1913–1921). Rol important la elaborarea tratatului de la *Versailles* și la crearea *Ligii Națiunilor.* Premiul Nobel pentru Pace (1919).

WIMBLEDON cartier în SV Londrei, la c. 13 km de centrul orașului, renumit pentru turneele mondiale de tenis, desfășurate pe gazon, cât și pentru Croquet Club (din 1877). Complexul se extinde pe 500 ha. **W.** reprezintă unul dintre cele patru turnee ale Marelui Șlem în tenisul de câmp.

WINCHESTER, oraș în Marea Britanie (Anglia), situat pe râul Itchen, la 80 km SV de Londra; 110 mii loc. (2005). Centru comercial. Vestigii ale orașului roman *Venta Belgarum* (sec. 2); Castel (1235) în care se păstrează o masă rotundă, legendară, cu diametrul de 5 m, identificată ca aparținând regelui Arthur; catedrală (1079–1093) cu o lungime de 169 m, lățime de 66 m și înălțime de 42 m – una dintre cele mai mari din lume; Poarta de Vest (sec. 13); ruinele castelului Walvesey (sec. 12). Colegiu din 1382. Capitala Regatului Wessex (sec. 6–9).

WINCKELMANN, Johann Joachim (1717–1768), arheolog și istoric de artă german. Stabilit la Roma. Contribuție esențială la formarea esteticii neoclasice, propunând drept criteriu absolut al frumosului arta greacă („Gânduri despre imitarea operelor grecești în pictură și sculptură"). Unul dintre întemeietorii istoriografiei de artă („Istoria artei în antichitate"). Colecționar de artă.

WINDAUS, Adolf (1876–1959), chimist german. Cercetări în domeniul sterolilor, alcaloizilor etc. A descoperit și a preparat sintetic vitamia D_2. Premiul Nobel pentru chimie (1928).

WINDELBAND, Wilhelm (1848–1915), filozof german. Întemeietorul *Școlii de la Baden;* unul dintre fondatorii *axiologiei,* al cărei domeniu specific l-a pus în evidență, opunând însă realității lumea valorilor apriorice și transcendentale („Istoria și științele naturii", „Introducere în filozofie").

WINDHOEK, oraș în SV Africii, capitala Namibiei; 251,5 mii loc. (2001). Centru comercial. Ind. alim., piel. și textilă. Fondat (1890).

WINDISCHGRÄTZ, Alfred von (1787–1862), feldmareșal austriac. În 1848 a înăbușit în sânge revoluțiile din Praga și Viena, iar în 1849 a luptat împotriva revoluționarilor din Ungaria.

WINDOWS (cuv. engl.) subst. (INFORM.) Sistem de programe actualizate periodic, realizat de compania Microsoft (1985) care facilitează dialogul utilizatorului cu computerul.

WINDSOR, oraș în SE Canadei (Ontario), în fața orașului Detroit, port la Marile Lacuri; 307,8 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Două universități. Fondat (1749).

WINDSOR 1. Dinastia de ~, denumirea dinastiei engleze de Hanovra-Saxa-Coburg-Gotha, începând din 17 iun. 1917. 2. Castel situat pe stg. fl. Tamisa, la 35 km de

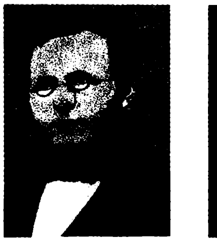

Christian Wolf

William Wordsworth

Londra, reşedinţa tradiţională a monarhilor britanici, înconjurat de un parc de 1 940 ha. Capela St. George adăposteşte mormintele multora dintre suveranii englezi.

WINDWARD ISLANDS v. Insulele Vântului (1).

WINNIPEG 1. Lac în S Canadei (Manitoba); 24,5 mii km^2. În lac se varsă râurile Winnipeg, Saskatchewan şi Red River şi din el izv. râul Nelson, care se varsă în G. Hudson. 2. Oraş în S Canadei, centrul ad-tiv al prov. Manitoba: 671,2 mii loc. (2001, cu suburbiile). Ind. alim., constr. de maşini, siderurgică. Centru financiar. Două universităţi. Fondat (1738).

WINNIPEGOSIS, lac în S Canadei la VSV de L. Winnipeg; 5,4 mii km^2. Navigabil penru vase mici.

WINSTANLEY, Gerrard (1609–după 1652), ideolog şi conducător al mişcării *diggerilor* din Anglia. Utopist. Condamnând proprietatea privată („Legea libertăţii", 1652), a întemeiat şi condus colonia „comunistă" din Surrey.

WINTERHALDER, Enric (1808–1889), ziarist şi economist român de origine austriacă. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Colaborator apropiat al lui C.A. Rosetti. Primul director al Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni (1864).

WINTERTHUR, oraş în NE Elveţiei; 89,6 mii loc. (2002). Constr. de locomotive; ind. poligrafică, textilă şi alim. Fondat (1175).

WISCONSIN, stat în N-NE S.U.A., la ţărmul L. Michigan; 145,4 mii km^2; 5,4 mil. loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Madison.* Expl. de min. de zinc şi de fier.

WISDOM, Arthur John Terence Dibben (1904–1993), filozof englez. Contribuţii în filozofia analitică a limbajului şi filozofia minţii („Alte minţi", „Filozofie şi psihanaliză").

WISMAR, oraş în Germania (Mecklenburg - Vorpommern), port la M. Baltică; 46,5 mii loc. (2002). Şantiere navale. Monumente: biserică gotică (sec. 13–15), Fürstenhof (sec. 16). Oraş din sec. 13.

WITHERÍT (< fr. {i}; {s} *Withering*) s.n. Carbonat natural de bariu, rombic, incolor, cenuşiu sau gălbui cu luciu sticlos-gras. Împreună cu baritina se utilizează în industria chimică pentru prepararea sărurilor de bariu.

WITT, Jan de (1625–1672), om politic olandez. Conducătorul de fapt al Provinciilor Unite (din 1650). Pe plan intern a urmărit restrângerea autorităţii familiei de Orania, iar pe plan extern, reprezentând interesele negustorimii olandeze, a purtat războaie cu Anglia, Portugalia, Suedia şi Franţa. Ucis în urma unei răscoale.

WITT, Katarina (n. 1965), patinatoare germană. Campioană europeană (1983, 1987), cvadruplă campioană mondială (1984, 1985, 1987 şi 1988) şi dublă campioană olimpică (1984 şi 1988) la patinaj artistic.

WITT, Otto Nikolaus (1853–1915), chimist german. Lucrări în domeniul coloranţilor organici sintetici.

WITTEN, oraş în Germania (Renania de Nord – Westfalia), pe Ruhr; 103,1 mii loc. (2002). Oţeluri speciale; constr. de aparataj electronic; ind. chimică şi optică (lentile). Oraş din 1825.

WITTENBERG, oraş în Germania (Saxonia - Anhalt), port pe Elba; 47,8 mii loc. (2002). Siderurgie; ind. chimică. Universitate (1502). Muzee. Castel şi biserică (sec. 15), primărie (sec. 16). Muzeul Reformei (în vechea casă a lui Luther), casa lui Melanchton.

WITTGENSTEIN, Ludwig (1889–1951), filozof austriac. Stabilit, din 1929, în Anglia. Întreaga sa operă, divizată în două faze, este dominată de preocuparea pentru problemele limbajului: natura acestuia, modele de reprezentare a lumii, consecinţele pentru filozof. Faza timpurie este desăvârşită de „Tractatus logico-philosophicus", care, prin afirmarea filozofiei ca activitate de clarificare a limbajului, a constituit un imbold pentru *pozitivismul logic.* În faza târzie, problemele limbajului sunt tratate în contextul preocupărilor legate de filozofia minţii, natura certitudinii, etică (lucrări publicate postum: „Cercetări filozofice", „Remarci asupra fundamentelor matematicii", „Despre certitudine").

WITTIG, Georg (n. 1897), chimist german. Contribuţii deosebite în studierea compuşilor cu bor şi fosfor. Premiul Nobel pentru chimie (1979), împreună cu H.C. Brown.

WITTSTOCK, Erwin (1899–1962, n. Sibiu), scriitor român de naţionalitate germană. Nuvele („Fiul vizitiului", „Oaspeţi la vreme de seară") şi romane („Frate, adună-ţi fraţiorii") cu problematică socială, inspirată din viaţa populaţiei săseşti din Transilvania.

WITWATERSRAND, culme muntoasă în Africa de Sud, formând cumpăna de ape între bazinele fl. Orange şi Limpopo. Min. auroargentifere şi uraniu; de-a lungul ei s-a dezvoltat pr. reg. industrială a ţării, între Johannesburg şi Springs.

WITZ, Konrad (c. 1400–c. 1445), pictor german. Influenţat de arta lui Van Eyck (studiul atent al peisajului şi al materialelor obiectelor), dar păstrând tradiţia cromatismului intens gotic (scene dintr-un altar poliptic: „Estera şi Ahaşver", „David").

WŁOCŁAWEK, oraş în Polonia centrală, pe Vistula; 123,3 mii loc. (2000). Constr. de maşini. Catedrală gotică (sec. 14).

WODAN v. Odin.

WÖHLER, Friedrich (1800–1882), chimist german. a descoperit şi izolat aluminiul (1827). A realizat prima sinteză a unui compus organic, obţinând ureea (1828).

WOLF, Christian (1679–1754), matematician şi filozof german. Iluminist. A dezvoltat o vastă nomenclatură filozofică în limba germană; sistemul său filozofic este similar cu cel al lui Leibniz („Filozofia primă sau ontologia"). Important rol în răspândirea cunoştinţelor naturalist-ştiinţifice în sec. 18.

WOLF, Friedrich (1888–1953), scriitor german. În 1933 a emigrat în U.R.S.S. Participant la Războiul civil din Spania. Debut expresionist („Soarele negru"). Drame de atitudine revoluţionară („Sărmanul Conrad", „Thomas Münzer, omul cu stindardul curcubeu") şi antifascistă („Profesorul Mamlock"). Romane („Doi la graniţă", „Întoarcerea fiilor", „Menetekel"), povestiri, scenarii de film.

WOLF, Hugo (1860–1903), compozitor şi critic muzical austriac. Excelează în domeniul liedului. A mai scris o operă („Corregidor"), „Serenada italiană" pentru orchestră de coarde, muzică vocal-simfonică („Noaptea de Crăciun").

WOLF, Rudolf (1816–1893), astronom elveţian. Studii despre activitatea solară şi influenţa acesteia asupra magnetismului terestru.

WOLFE, Thomas Clayton (1900–1938), scriitor american. Piese de teatru („Întoarcerea lui Buck Gavin"). Mari cicluri romaneşti de factură lirică, reprezentând una dintre cele mai vaste epopei sociale ale literaturii americane pe baza elementelor autobiografice („Îngerul priveşte către casă", „Fluviul timpului", „Nu te mai poţi întoarce acasă").

WOLF-FERRARI, Ermanno (1876–1948), compozitor italian de origine germană. Opere („Bădăranii"), oratorii, muzică simfonică şi de cameră, piese pentru orgă.

WÖLFFLIN, Heinrich (1864–1945), istoric de artă elveţian de limbă germană. Studii comparatiste despre arta europeană („Renaştere şi baroc", „Italia şi sentimentul german al formei", „Arta clasică", „Principii fundamentale ale istoriei artei").

WOLFRAM (< germ. {i}) s.n. Element chimic (*W*; nr. at. 74, m. at. 183,35, p.t. 3 400°C, p.f. c. 4 700°C, gr. sp. 19,1), metal alb lucios. Este foarte rezistent din punct de vedere chimic. Se întrebuinţează la fabricarea filamentelor pentru becuri electrice, a oţelurilor speciale şi sub formă de carbură, ca metal dur (widia). Descoperit în 1783. Sin. *tungsten.*

WOLFRAMÍT (< germ. {i}) s.m. Wolframat natural de fier şi de mangan $[Mn, Fe]WO_6$, cristalizat în sistemul monoclinic. Este negru, brun, are urmă cafenie, luciu adamantin-gras şi greutate specifică mare. Reprezintă sursa cea mai importantă de extragere a *wolframului.*

WOLFRAM VON ESCHENBACH (c. 1170–c. 1220), poet german. Poeme cavalereşti („Parsifal", inspirat după Chrétien de Troyes, „Willehalm"); lirică erotică („Titurel").

WOLFSBURG, oraş în Germania (Saxonia Inferioară); 121,8 mii loc. (2002). Constr. de automobile. Fondat (1938).

WOLGEMUT, Michael (1434–1519), pictor şi desenator german. Profesor al lui Dürer. A pictat altare (în vederea gravării lor în lemn), pentru ilustrarea „Cronicii" lui Hartmann Schedel.

WOLLASTON, William Hyde (1766–1828), chimist şi fizician englez. A descoperit elementele chimice paladiu şi rodiu (1803). Studii asupra efectelor chimice ale curentului electric şi asupra spectrului solar.

WOLLONGONG, oraş în Australia, port la M. Tasman; 257,5 mii loc. (2001, cu suburbiile). Expl. de cărbuni. Siderurgie; constr. de maşini. Ind. textilă. Fondat (1816).

WOLOF, populaţie negridă din Sénégal (majoritară) şi Gambia, circa 2,5 mii. Limba **w.** aparţine familiei nigero-congoleze; serveşte drept limbă comercială în toate reg.

WOLSEY, Thomas (c. 1473–1530), prelat şi om de stat englez. Lord-cancelar (1515–1529) al regelui Henric VIII. Adept al consolidării autorităţii monarhiei. A sprijinit Renaşterea în Anglia.

WOLVERHAMPTON, oraş în Marea Britanie; 236,5 mii loc. (2001). Siderurgie; metalurgia cuprului şi aluminiului; constr. de maşini. Biserică (994).

WON (cuv. coreean) subst. Denumire a unităţii băneşti în R.P.D. Coreeană şi în Republica Coreea.

WONDER, Stevie (pe numele adevărat Steveland Judkins Morris) (n. 1950), cântăreţ şi compozitor de soul american. Născut orb, copil-minune. Voce generoasă, perfecţionist. Numeroase hituri („Yester Me, Yester You, Yesterday", „You Are The Sunshine Of My Life", „I Just Called To Say I Love You"). Premii Grammy.

WÖNSAN, oraş în R.P.D. Coreeană, port la M. Japoniei; 300,1 mii loc. (1993). Ind. chimică, constr. de maşini, textilă, alim. şi a cimentului.

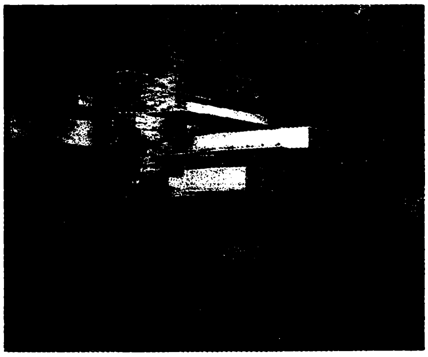

Frank Wright
Casa de pe cascadă (Pennsylvania)

WOOD BUFFALO, Parc Național în V Canadei (44,8 mii km^2), inclus în Patrimoniul natural universal. Ocrotește bizonii de pădure și de preerie, elani, castori, numeroase specii de păsări (inclusiv cocorul alb american).

WOOD, Nathalie (pe numele adevărat *Natașa Gurdin*) (1938–1981), actriță americană de film. Interpretează cu sensibilitate rolurile unor tinere în căutarea fericirii și a împlinirii prin dragoste („Splendoare în iarbă", „Poveste din Cartierul de Vest", „Căsătorie în stil american").

WOOD, Robert Williams (1868–1955), fizician american. Lucrări de optică, fotografie și electricitate. A construit tipuri perfecționate de rețele de difracție.

WOODWARD, Joanne (n. 1930), actriță americană de film. Soția actorului Paul *Newman*. Interpretă a unor personaje feminine inteligente și puternice („Cele trei fețe ale Evei", „Efectul razelor gamma asupra crăițelor". Premiul Oscar: 1957 („Rachel, Rachel"). Premiul Emmy pentru TV – „Îți mai amintești dragostea?").

WOODWARD, Robert Burns (1917–1979), chimist american. Cercetări în domeniul chimiei organice. A realizat sinteza totală a unor compuși naturali cu structuri foarte complicate (clorofila, antibiotice). Premiul Nobel pentru chimie (1965).

WOOLF, Virginia (1882–1941), scriitoare engleză. Reprezentantă a romanului psihologic modern, a îmbogățit tehnica narativă prin utilizarea „fluxului conștiinței" („Camera lui Jacob", „D-na Dallovay", „Spre far", „Valurile", „Între acte"). Eseuri. Memorialistică.

WORCHESTER 1. Oraș în Marea Britanie (Anglia), pe Severn; 75 mii loc. (2001). Constr. de mașini. Catedrală romanică (sec. 11–14); celebră manufactură de porțelan. **2.** Oraș în NE S.U.A. (Massachusetts); 172,6 mii loc. (2000). Ind. ușoară, chimică și alim.; constr. de mașini.

WORDSWORTH, William (1770–1850), poet romantic englez. Reprezentant al „Școlii lacurilor". Expresie poetică simplă, directă. Lirică patriarhală cu accente mistice („Balade lirice", în colab. cu *Coleridge*), poeme idilice („Lucy", „Alice Fell") sau meditativ-didactice („Preludiul", „Plimbarea").

WORLD TRADE CENTER, complex de mai multe clădiri din partea centrală a orașului New York, în SV ins. Manhattan. În cadrul complexului, importante au fost cele două clădiri gemene (zgârie-nori) fiecare cu 110 etaje, fiecare etaj cu o suprafață de 0,4 ha, construite după un proiect al arhitectului japonez Minoru Yamasaki și inaugurate în 1972. Atacul terorist din 11 septembrie 2001 a dus la prăbușirea celor două turnuri și la moartea a 2 800 de persoane.

WORMS, oraș în Germania (Renania Palatinat), port pe Rin; 80,6 mii loc. (2002). Constr. de mașini; ind. chimică, ușoară, alim. Monumente: biserici romanice (Sankt Paulus, Sankt Andreas, Sankt Martin, sec. 11) și gotice (Liebfrauenkirche, sec. 14–15). Domul (sec. 11-14), sinagoga (sec. 11-13), monumentul lui Luther (sec. 19). Muzeu. – **Concordatul de la ~**, încheiat la 23 sept. 1122 între papa Calixt II și împăratul german Henric V, prin care, printr-un compromis, se punea capăt luptei pentru învestitură dintre Papalitate și imperiu. – **Edictul de la ~**, promulgat în mai 1521 de către împăratul german Carol V împotriva lui Luther și a învățăturii sale.

WORMS, René (1869-1926), sociolog francez. Unul dintre inițiatorii „Școlii organice" în sociologie, care privește societatea prin analogie cu organismul animal („Organism și societate"). A introdus termenii de „patologie socială", „igienă socială", pentru indicarea „bolii", respectiv „însănătoșirii societății".

WOUWERMAN, Philips (1619-1668), pictor olandez. Elev al lui Frans Hals. Mici peisaje cu figuri („În fața hanului", „Pregătirea pentru vânătoare") și scene de luptă („Luptă de cavalerie").

WRANGEL, munți în S Alaskăi; alt. max. 1 029 m, incluși în Parcul Național W.-Saint Elias.

WREN, Sir Christopher (1632–1723), matematician, astronom și arhitect englez. Construcții de tendință clasicizantă: catedrala St. Paul și peste 50 de biserici la Londra, spitale la Chelsea și la Greenwich.

Nathalie Wood

Virginia Woolf

WRIGHT, Frank Lloyd (1869-1959), arhitect american. Promotor al arhitecturii „organice". Plastică arhitecturală comandată de structurile interne, realizând legătura cu mediul înconjurător („Casa de pe cascadă", „Muzeul Guggenheim" din New York, clădirea Companiei Johnson din Racine, Wisconsin). Scrieri teoretice, memorii.

WRIGHT, Wilbur (1867-1912) **și Orville** (1871–1948), constructori de avioane și piloți americani. Pionieri ai aviației mondiale. Au executat primul zbor (1903) cu avionul de construcție proprie (un planor echipat cu motor de explozie), lansat cu ajutorul unei catapulte.

WRÓBLEWSKI, Walery (1836–1908), revoluționar polonez. Participant la răscoala de eliberare a poporului polonez (1863-1864); unul dintre conducătorii militari ai Comunei din Paris. Membru al Consiliului General al Internaționalei I.

WROCŁAW, oraș în SV Poloniei, port pe Odra; 633,8 mii loc. (2000). Constr. de mașini; ind. chimică, produse textile, alim. Universitate (1702). Institut Politehnic (1945). Monumente: biserici gotice (Śviétego Krzyza, sec. 13–14, Śviétego Wincentego, sec. 14–15), catedrala (sec. 13–15, reconstruită în 1951), primăria (sec. 14–16). Casa Grifonului (sec. 16). Fondat (sec. 10).

WU CHIEN-SHIUNG (1912–1997), fiziciană chineză. Stabilită în S.U.A. (1936). Contribuții în fizica nucleară, la studiul interacțiilor slabe și al dezintegrării.

WUHAN, oraș în centrul Chinei, port pe Yangtze, centrul ad-tiv al prov. Hubei; 4,3 mil. loc. (1998). Siderurgie; constr. navale și de mașini; ind. chimică, de prelucr. lemnului, textilă, piel. și alim. Universitate (1913). Oraș din 1911.

WULFENÍT (< fr. {i}; {s} *Wulfen*) s.n. Molibdat natural de plumb, cristalizat în sistemul tetragonal. Este galben, cenușiu, brun sau roșu, are urma deschisă și luciu adamantin-gras. Poate servi pentru extragerea plumbului și a molibdenului.

WULFILA (ULFILA) (311–383 d.Hr.), episcop arian al vizigoților (341 d.Hr.). Biblia tradusă de el în gotică constituie cel mai vechi text de limbă germanică cunoscut până azi.

WUNDT, Wilhelm (1832–1920), psiholog, fiziolog, lingvist și filozof german. Unul dintre inițiatorii psihologiei experimentale și totodată unul dintre întemeietorii psihologiei sociale („Psihologia popoarelor"). A încercat o reconstrucție a filozofiei pe baze scientiste și realiste („Logica", „Etica", „Sistemul filozofiei").

WUPPERTAL, nume dat din 1929 aglomerației urbane constituite prin unirea orașelor germane Barmen, Elberfeld ș.a., pe Wupper, la S de bazinul carbonifer Ruhr (Renania de Nord – Westfalia); 366,4 mii loc. (2002). Ind. textilă, poligrafică, siderurgică, constr. de mașini, chimico-farmaceutică.

Wilhelm Wundt

WÜRM (n. pr. Würm, râu în Alpi), ultima fază glaciară din Pleistocen, manifestată în Alpi și Carpați – a început acum c. 100 000 ani.

WURMBRAND, Richard (1909–2001, n. București), pastor luteran român de origine iudaică. S-a convertit la creștinism în 1936. Activitate de misionar, suferind numeroase persecuții sub regimurile legionar, antonescian și comunist (arestat și încarcerat 1948–1956; 1959–1964). A emigrat în S.U.A., unde a fondat o misiune creștină. Lucrări: „Strigătul Bisericii prigonite", „Cristos pe ulița evreiască".

WÜRTZ, Charles Adolphe (1817–1884), chimist francez. Unul dintre creatorii teoriei atomice. A descoperit aminele, glicolul ș.a.

WÜRZBURG, oraș în Germania (Bavaria), port pe Main; 129,9 mii loc. (2002). Constr. de mașini; ind. chimică, mat. de constr. și alim. Universitate (1567). Monumente: fortăreața Marienburg (sec. 11–12), biserici romanice, gotice și renascentiste, clădiri baroce. – **Școala de la ~**, școală psihologică întemeiată în Germania la începutul sec. 20 (O. Külpe, N. Ach, K. Bühler ș.a.). A devenit cunoscută prin studiile de psihologie a gândirii, efectuate cu ajutorul metodei „introspecției experimentale".

WU SANKUEY (1602–1678), general chinez. Conducător al răscoalei populare din China (1674–1679) împotriva stăpânirii manciuriene.

WUSULI JIANG, denumirea chineză a râului *Ussuri*.

WUTHRICH, Kurt (n. 1938), chimist elvețian de origine germană. Contribuții în spectroscopia R.M.N. Premiul Nobel pentru chimie (2002), împreună cu J.B. Fenn și K. Tanaka.

WU TI, împărat chinez (140–87 î.Hr.). Cel mai important suveran al dinastiei Han. A respins atacurile hunilor și a inițiat o politică de cuceriri în Asia Centrală, N. Coreii și în Indochina. În timpul domniei lui, confucianismul devine religie de stat.

WUXI, oraș în E Chinei (Jiangsu), port pe Marele Canal, între L. Taihu și fl. Yangtze; 1,26 mil. loc. (2001). Ind. textilă, alim. Constr. de mașini, produse chimice.

WYANDOTTE (< fr.; {s} *Wyandotte*), subst. Rasă de găini din America, obținută prin încrucișări repetate și specializată pentru producția mixtă.

WYAT (WYATT), Sir Thomas (1503–1542), poet renascentist englez. Este, alături de Surrey, creatorul formei engleze a sonetului. Versurile sale au apărut în „Culegerea lui Tottel".

WYATT, James (1746-1813), arhitect britanic. Cele două capodopere ale sale sunt Panteonul din Londra și Fonthill Abbey în stil neogotic.

WYCLIFFE (WYCLIF), John (c. 1320-1384), teolog englez. Pe plan politic, a susținut că păcătoșii nu pot deține puterea în stat decât aparent. A atacat sistematic credința și practicile Bisericii (mai ales *transsubstanțierea*), a înfierat vehement clerul și ierarhia, mai ales pentru deținerea de bunuri lumești. A sprijinit traducerea Bibliei în engleză. Conciliul de la Constanța a condamnat (1451) 45 de propoziții ale sale.

WYLER, William (1902–1981), regizor american de film. Maestru al cinematografului hollywoodian din anii '20–'60. Realizatorul unor filme reper in istoria cinematografiei mondiale, marcate de realism psihologic, rigoare și profesionalism. Creatorul unui stil original pe linia realismului psihologic („Femeia diabolică", „La răscruce de vânturi", „Cei mai frumoși ani ai vieții noastre", „Colecționarul", „Ben Hur" etc.).

WYOMING, stat în V S.U.A., în M-ții Stâncoși; 253,3 mii km^2; 498,7 mii loc. (2002). Centrul ad-tiv: *Cheyenne*. Zăcăminte de petrol, gaze naturale, min. de cupru și metale rare.

WYSPIAŃSKI, Stanysław (1869-1907), scriitor, pictor și grafician neoromantic polonez. Piese abordând subiecte din Antichitatea greacă („Meleagru", „Achile", „Întoarcerea lui Ulise") sau patriotice („Varșoviana", „Legiunea", „Eliberarea"). Comedii („Nunta"). Pictură și grafică de șevalet, în special portrete, fresce și vitralii.

Xx

X s.m. invar. **1.** A douăzeci şi noua literă a alfabetului limbii române; reprezintă un grup consonantic alcătuit din o velară şi o fricativă. **2.** Simbol pentru cifra romană cu valoare 10. **3.** *Radiaţie* (sau *raze*) X = radiaţie electromagnetică de mică lungime de undă, situată, în spectru, între radiaţiile ultraviolete şi radiaţia Y; este produsă prin tranziţiile electronilor de pe păturile apropiate de nucleele atomice ale elementelor grele în urma frânării unor particule cu energie cinetică mare (ex. electroni) sau a altor procese de excitare. *R.* X. este penetrantă, ionizantă şi impresionează placa fotografică; în doze mari are caracter nociv. Este folosită în medicină pentru diagnostic (radiografii, tomografii) sau terapeutic. Sin. *radiaţie* (sau *raze*) *Röntgen*. **4.** (GENET.) *Cromozomul* X, cromozom care intervine în determinarea sexului; la om, cariotipul XX determină sexul feminin, iar cel XY, sexul masculin. Include şi alte gene care nu au legătură cu sexul. Prezenţa unui cromozom X supranumerar poate provoca anomalii.

XANTIP (XANTHIPPOS) (sec. 5 î.Hr.), om politic şi general atenian. Comandant al flotei ateniene biruitoare la *Mycale* (479 î.Hr.) asupra flotei persane. Tatăl lui Pericle.

XANTIPA (XANTIPPE) (? - c. 390 î.Hr.) soţia lui Socrate. Datorită descrierii făcute de Xenofon, a devenit simbolul soţiei certăreţe, cicălitoare, neînţelegătoare.

XANTO- (< gr. *xantos* „galben"). Element de compunere cu semnificaţia „galben", cu ajutorul căruia se formează substantive şi adjective.

XANTOCROMÍE (< fr.) s.f. Coloraţie în galben până la maro a serului sângelui.

XANTOFÍLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *xanthos* „galben" + *phyllon* „frunză") s.f. (BOT.) Pigment galben asociat cu clorofila şi cu carotenul în frunzele verzi; devine vizibil toamna, când frunzele îngălbenesc.

XANTOFITE (< gr. *xanto-* „galben" + *phyton* „plantă") s.f. pl. Filum de alge cloroplaste galben-verzui, datorită amestecului de clorofilă cu caroten (*Xanthophyta*).

XANTOGENÁT (< fr. {i}) s.m. Compus obţinut prin tratarea unui alcool cu un hidroxid alcalin şi sulfură de carbon. Importanţă practică prezintă x. de celuloză, utilizat la fabricarea viscozei.

XANTÓM (< germ., fr.) s.n. Tumoare galbenă (sau roşcată) pe piele, nepericuloasă.

XANTOMATÓZĂ (< fr. {i}; gr. *xanthos* „galben") s.f. Boală caracterizată prin creşterea colesterolului în sânge şi prin acumularea acestuia în piele sau în diverse organe sub forma unor noduli galben-portocalii.

XANTOPSÍE (< fr. {i}; {s} gr. *xanthos* „galben" + *opsis* „vedere") s.f. Senzaţie anormală de coloraţie în galben a imaginilor vizuale. Se întâlneşte în cursul icterului, în intoxicaţia cu santonină etc.

XAVIER, Francisc (1506–1552), iezuit spaniol, misionar în India şi Japonia. Canonizat. Sărbătorit la 3 decembrie.

Xe, simbol chimic pentru *xenon*.

XENAKIS, Iannis (1922–2001), compozitor şi arhitect grec. Stabilit în Franţa. Lucrări scrise pe baza unor riguroase calcule matematice. Explorează spaţiul şi timpul muzical. Se impune cu „Metastasis". Creaţii diverse: „Concert PH", „Nomos", „Alpha", „Syrmos", „Duel"; muzică electronică.

XÉNO- ({s} gr. *xenos* „străin") Element de compunere cu sensul de „străin", care serveşte la formarea unor adjective şi a unor substantive.

XENOCENTRÍSM (< fr.) s.n. Preferinţa pentru idei şi produse străine; opus *etnocentrism*. X. semnifică starea de neadaptare socială, de refuz al normelor şi valorilor unui grup sau ale unei societăţi.

XENOCRATES din Calcedon (396–314 î.Hr), filozof grec. A apărat filozofia lui Platon împotriva criticii lui Aristotel. Ca şef al Academiei, a susţinut concepţia pitagoreică după care formele platoniciene, inclusiv sufletul uman, sunt numere.

XENOFAN (XENOPHANES) din Colofon (c. 570–c. 478 î.Hr.), filozof grec. Considerat fondatorul *Şcolii eleate*. A criticat antropomorfismul religiei greceşti tradiţionale, arătând că adevărul fundamental despre lume este greu de obţinut.

XENOFÓB, -Ă (< fr.; {s} *xeno* + gr. *phobos* „frică") adj. Care nutreşte şi manifestă aversiune faţă de persoane de altă naţionalitate sau faţă de alte popoare.

XENOFOBÍE (< fr.) s.f. Atitudine de teamă, respingere şi ură faţă de persoanele străine de grupul etnic din care face parte subiectul.

XENOFON (XENOPHON) (430–360 î.Hr.), istoric grec. Discipol al lui Socrate, adversar al democraţiei ateniene şi admirator al Spartei. A participat la expediţia (401) a lui Cirus cel Tânăr împotriva fratelui său Artaxerxe II. Ca şef al corpului de mercenari greci, a contribuit la salvarea armatei („retragerea celor zece mii"). A povestit această expediţe în celebra lucrare „Anabasis". Opera sa mai cuprinde „Hellenika", o istorie a Greciei în şapte cărţi, o biografie apologetică a regelui spartan Agesilas, o lucrare despre organizarea de stat a Spartei („Statul spartan"), tratate de agricultură, de vânătoare şi de artă militară. „Apologia" şi „Amintiri" oferă o descriere a lui Socrate într-o altă viziune decât cea din dialogurile lui Platon.

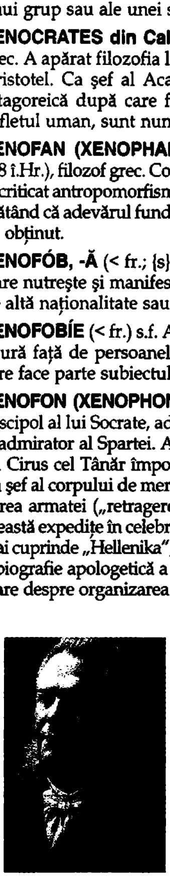

A.D. Xenopol

XENOFON (XENOPHON) din Efes (sec. 2 sau 3 d.Hr.), scriitor grec. Autor al romanului „Întâmplări din Efes", narând aventurile a doi îndrăgostiţi, Anthia şi Habrocomas.

XENÓN (< fr; gr. *xenon* „străin") s.n. Element chimic (Xe; nr. at. 54, m. at. 131,30) din grupa gazelor nobile; gaz incolor şi inodor. Se găseşte în atmosferă în cantităţi foarte mici. Considerat inert, în ultimul timp s-a descoperit reacţia cu fluorul.

XENOPOL 1. Alexandru D. (1847–1920, n. Iaşi), istoric, economist şi filozof român. Acad. (1893). A propus o teorie originală despre istorie, în esenţă deterministă, înrudită cu teoria lui W. Windelband şi Rickert şi influenţată de teoria factorilor („Les principes fondamentaux de l'histoire", „Cauzalitatea în succesiune", „Noţiunea valorii în istorie"). A abordat probleme esenţiale ale istoriei naţionale; autohtonia şi continuitatea românilor în spaţiul carpato-dunărean („Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană"), istoria vieţii politice („Istoria partidelor politice în România"). A elaborat prima vastă sinteză a istoriei românilor („Istoria românilor din Dacia Traiană") în care acordă un loc însemnat analizei factorului economic şi social; rezumată în limba franceză („Histoire des Roumains de la Dacie Trajane...") şi prefaţată de A. Rambaud, această din urmă lucrare a primit premiul Academiei Franceze. A scris şi părţile referitoare la istoria românilor din volumele III şi IV ale lucrării de sinteză „Histoire générale" (Lavisse-Rambaud). Ca economist, a studiat atât probleme teoretice, cât mai ales problemele concrete ale economiei româneşti de la sfârşitul sec. 19, a militat pentru industrializarea ţării, recunoscând importanţa protecţionismului pentru dezvoltarea industriei naţionale („Starea noastră economică", „Studii economice"). **2. Nicolae D.X.** (1858–1917, n. Iaşi), scriitor şi diplomat român. Frate cu **X. (1)**. Articole şi romane („Brazi şi putregai"). Ministru plenipotenţiar al României la Tokio.

XÉRES (< fr. {i}) s.m. Vin licoros cu tăria de 17–20°, de calitate superioară, cu aromă şi buchet specific, produs la podgoriile din provincia Cadiz (Spania).

XERODERMÍE (< fr.{i}; {s} gr. *xeros* „uscat" + *dermo* „piele") s.f. Boală de piele caracterizată prin uscăciunea excesivă şi generalizată a pielii, datorată unei creşteri a stratului cornos al epidermei şi scăderii secreţiilor cutanate. Apare în special în avitaminoza A.

XEROFÍTĂ (< fr. {i}; {s} gr. *xeros* „uscat" + *phyton* „plantă") s.f. adj. Plantă adaptată la mediul cu umiditate scăzută (ex. cactaceele, unele graminee etc.).

XEROGÉL (fr. {i}) s.n. Material obţinut prin uscarea gelurilor; prezintă o porozitate ridicată şi o suprafaţă specifică mare; se întrebuinţează ca absorbant (ex. silicagelul).

XEROGRAFÍE (< germ. {s} gr. *xeros* „uscat" + *grapho* „a scrie") s.f. Procedeu de fotografiere folosit pentru reproducerea unor imagini şi documente bazat pe impresionarea unei plăci acoperite cu un strat de material fotoconductor (care devine conductor sub acțiunea luminii) şi încărcate cu sarcină electrică.

XEROMORFÍSM (< fr.) s.n. Totalitatea particularităților morfoanatomice legate de rezistența la secetă a plantelor.

XÉROX (denumirea principalei companii producătoare, extinsă impropriu ca denumire comercială) s.n. Aparat de reprodus şi de multiplicat, bazat pe xerografie.

XERÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *xeros* „uscat") s.f. **1.** X. *cutanată* = afecțiune caracterizată prin uscarea excesivă a pielii, care poate duce la formarea de cruste şi crevase. **2.** X. *conjunctivală* = boală de ochi caracterizată prin uscarea şi retracția conjunctivei, dispariția secreției lacrimale şi opacifierea, în unele cazuri, a corneii; xeroftalmie.

XERXE, numele a doi regi persani. Mai important: **X. I** (cel Mare), rege al Persiei (486–465 î.Hr.), din dinastia Ahemenizilor. A continuat politica de cuceriri a lui Darius I. A întreprins, cu o armată uriaşă pentru acea vreme, o expediție în vederea cuceririi Greciei *(războaiele medice)*.

XHOSA subst. Ansamblu de populații bantu din partea de E a Africii de Sud. Între 1779 şi 1878, au avut confruntări cu coloniştii europeni, cunoscute sub numele de „războaiele cu cafrii". În perioada apartheidului, terit. lor forma bantustanele Transkei şi Ciskei.

XIAMEN, oraş în SE Chinei (Fujian), port la str. Taiwan; 390,9 mii loc. (1990). Universitate. Vechiul nume: *Amoy*.

XI'AN, oraş în China pe râul Weihe, centrul ad-tiv al prov. Shaanxi: 1,9 mil. loc. (1990). Siderurgie; laminate. Constr. de maşini. Veche capitală a Chinei. Universitate (1937). Institut Politehnic (1960).

XIAN XINGHAI (1905–1945), compozitor chinez. Simfonii (cantata „Fluviul Galben"), coruri.

XIFOÍD (< fr. {i}; {s} gr. *xiphos* „sabie" + *eidos* „aspect, înfățişare") s.n. Cartilaj în formă de vârf de sabie, care formează extremitatea inferioară a osului stern.

XIJIANG, fl. în SE Chinei; 2 219 km. Izv. din E pod. Yunnan şi se varsă printr-o deltă în M. Chinei de Sud.

XILEM (< fr.) s. n. Țesut vegetal alcătuit din vase lemnoase conducătoare, însoțite de parenchim lemnos şi fibre lemnoase mecanice. Lemnul arborilor este format în mare parte din X.

XILÉN (< fr.) s.n. Compus organic, $C_6H_4(CH_3)_2$, omolog al benzenului (dimetilbenzen), obținut din gudroanele de cărbune sau din unele fracțiuni de țiței, sub forma unui lichid incolor, volatil şi inflamabil. Se întrebuințează în ind. coloranților, ca solvent etc.

XILIDÍNĂ (< fr.) s.f. Amină primară aromatică, $C_6H_3NH_2(CH)_2$, derivată de la xilen; se întrebuințează ca materie primă în industria coloranților, a medicamentelor etc.

XILOFÁG, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *xylon* „lemn" + *phago* „a mânca") adj. (Despre unele insecte) Care se hrăneşte cu lemn (ex. carii).

XILOFÓN (< fr.; {s} gr. *xylon* „lemn" + *phane* „sunet") s.n. Instrument muzical de percuție, alcătuit dintr-un sistem de plăci de lemn acordate, care emit sunete prin lovire cu nişte ciocănele.

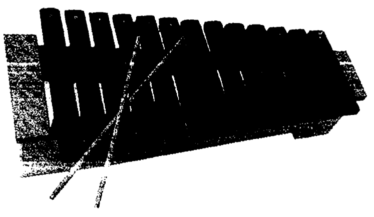

Xilofon

XILOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} gr. *xilon* „lemn" + *grapho* „a scrie") s.f. Procedeu de tipar înalt, cu forma de tipar gravată în lemn.

XILOGRAVÚRĂ ({s} gr. *xilon* „lemn" + *gravură*) s.f. **1.** Totalitatea procedeelor necesare obținerii formei de tipar pentru xilografie; formă de tipar obținută printr-un astfel de procedeu. **2.** Procedeu de gravură care constă din săparea unui desen pe o placă de lemn şi imprimarea lui pe hârtie. ✦ Gravură realizată prin acest procedeu.

XILÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *xylon* „lemn") s.f. (CHIM.) Monozaharidă de tipul aldopentozelor, răspândită în natură în gumele vegetale, lemn, paie etc.

XINGÚ, râu în Brazilia, afl. dr. al Amazonului; 1 980 km. Izv. din Pod. Mato Grosso, străbate Pod. Brazilian, formând praguri şi cascade. Afl. pr.: Paranaíba şi Iriri. Parc național.

XINNING, oraş în China, pe râul Huangshui, centrul ad-tiv al prov. Qinghai; 551,7 mii loc. (1990).

XINJIANG UYGUR ZIZHIQU, reg. autonomă în NV Chinei; 1,6 mil. km²; 19,2 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Ürümqi*. Pe lângă chinezi, aici trăiesc uigeni, mongoli, manciurieni ş.a. În trecut se mai numea *Turkestanul de Est*. Zăcăminte de petrol, cărbuni, sulf, min. de fier, plumb, molibden, tungsten, uraniu.

XIZANG ZIZHIQU, denumirea oficială a reg. autonome chineze *Tibet*.

XOANÓN (cuv. gr.) s.n. (În epoca arhaică a Greciei antice) Statuie sculptată în lemn, având o siluetă rigidă, care păstrează forma trunchiului de copac din care este degajată. Constituia un obiect de cult.

XUAN ZANG (c. 600–664), călugăr budist chinez. Călătoreşte în India, unde învață sanscrita; traduce canonul budist în limba chineză. Călătoria sa devine subiectul a numeroase povestiri populare fantastice şi a romanului „Călătorie spre soare-apune" de Wu Cheng'en (sec. 16).

XUN-ZI (maturitate, 298–238 î.Hr.), gânditor chinez. A sistematizat doctrina confucianistă, accentuând asupra legii *(li)* şi a tendinței globale a lui *dao*.

XUZHOU, oraş în E Chinei, port pe Marele Canal; 805,6 mii loc. (1990). Ind. textilă şi alim.

Yy

Y s.m. invar. 1. A treizecea literă a alfabetului limbii române; sunetul notat cu această literă (având în general diversele valori ale lui „i"); se foloseşte în neologisme cu caracter internaţional şi în nume proprii. 2. Simbol chimic pentru *ytriu*. 3. (GENET.) *Cromozomul Y*, cromozom care intervine în determinarea sexului. La om, combinaţia XY determină sexul masculin, iar în lipsa cromozomului X (cariotip 0Y), organismul nu este viabil. Are dimensiuni mai mici decât majoritatea cromozomilor.

YACHTING s.n. v. **iahting.**

YAFO v. **Jaffa.**

YAHOO (cuv. engl. abr. a alocuţiunii *Y*et *A*nother *H*ierarchical *O*fficious *O*racle), motor de căutare pe Web, conceput de David Filo şi Jerry Yang în 1994, având în vedere interesul crescut pentru Internet. În 1995, a fost realizată o companie care să administreze Y. Cu timpul, a devenit principala sursă de informare pe Internet din întreaga lume, căpătând o extindere progresivă. Sediul central se află în Sunnyvale (California) cu sucursale pe toate continentele.

YALONG, râu în China, afl. stg. al fl. Yangtze; c. 1 323 km.

YALOW, Rosalyn Sussman (n. 1921), medic şi fiziolog american. A creat metoda de determinare radioimunologică a hormonilor peptidici. Premiul Nobel (1977).

YALĂ (< n.pr. *Yale*) s.f. Mecanism de închidere a unei uşi, a unui sertar etc., zăvorul fiind acţionat din exterior cu o cheie plată, iar din interior cu un buton. Mecanismul comprimă în poziţia deschis un arc, pe care îl eliberează în poziţia închis.

YALE, universitate situată în *New Hawen* (S.U.A.) fondată în 1701 de Elihu Yale (1648-1721). Are o bibliotecă cu peste 7 mil. vol. şi o galerie de artă (din 1823) cu pictură europeană. Muzeul de Istorie naturală „Peabody" este unul diuntre cele mai vechi din S.U.A.

YALU (YALU) (în lb. coreeană **AMNOK**), fl. în E Asiei la graniţa dintre China şi R.P.D. Coreeană; 813 km. Se varsă în G. Coreii de Vest al Mării Galbene.

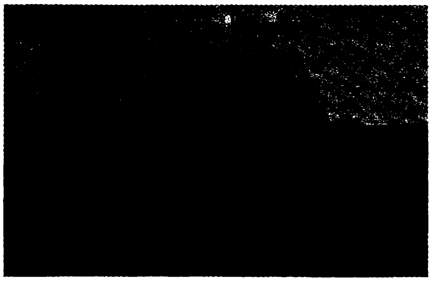

Yangon. Primăria

YAMAGATA, oraş în Japonia (Honshū); 255,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. chimică. Universitate. Fondat (764).

YAMAMOTO, Isoroku (1884-1943), amiral japonez. Comandant al flotei militare (1939-1943), a pregătit şi condus atacul de la Pearl Harbour (dec. 1941).

YAMASHITA Tomoyuki (1885-1946), general japonez. Comandant al forţelor japoneze în Malaya (1941-1942) şi Filipine (1942). Criminal de război, judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Internaţional de la Tōkyō. Executat.

YAMOUSSOUKRO, cap. Republicii Côte d'Ivoire (din 1983), situată în centrul ţării; 185,6 mii loc. (2003). Oraş nou construit. Bazilică romano-catolică „Maica Domnului a Păcii" de mari dimensiuni.

YAMUNĂ, râu în N Indiei şi Bangladesh, cel mai mare afl. dr. al Gangelui: 1 384 km. Izv. din V m-ţilor Himalaya şi trece prin Delhi, Agra, Allāhābād, unde confl. cu Gangele.

YANG v. **Yin şi Yang.**

YANG CHEN WING (n. 1922), fizician chinez. Stabilit în S.U.A. (1942). Contribuţii în mecanica cuantică şi fizica nucleară. Împreună cu Lee Tsung-Dao, a descoperit nerespectarea legii de conservare a parităţii în cazul interacţiilor electromagnetice slabe. Premiul Nobel pentru fizică (1957), împreună cu T.D. Lee.

YANGON, cap. statului Myanmar. Port fluvio-maritim în delta fl. Irrawaddy; 4,45 mil. loc. (2004). Pr. centru economic, politic, comercial şi cultural al ţării. Metalurgie neferoasă. Constr. navale. Ind. siderurgică, textilă, prelucr. lemnului, chimică şi de rafinare a petrolului. Numeroase pagode (Shwe Dagon, refăcută în sec. 15). Universitate. Vechi centru budist. A primit denumirea de Rangoon în 1755. Cucerit de englezi (1852), centrul ad-tiv al coloniei britanice Birmania. Din 1948 cap. statului independent Birmania. Actuala denumire din 1989.

YANGSHAO, cultură eneolitică (milen. 3 î.Hr.) din China antică, pe malul drept al fluviului Huang He, în regiunea de N a Chinei. Se caracterizează prin ceramica pictată asemănătoare cu cea din Europa răsăriteană şi prin vase trepiede, specifice ceramicii chineze de mai târziu.

YANGTZE (CHANGJIANG), fl. în China Centrală, cel mai mare din Asia; 6 300 km. Izv. din pod. Tibet şi se varsă printr-o deltă în M. Chinei de Est. Regim hidrologic variabil, determinat de climatul musonic. Importantă arteră de navigaţie. Trece prin Wuhan, Nanjing, Shanghai. Afl. pr.: Yalongjiang, Hanshui, Xiangjiang. În cursul sup. poartă numele *Jianshanjiang*. Este cunoscut şi sub denumirea de *Fluviul Albastru*.

YANGZHOU, oraş în E Chinei (Jiangsu), port pe Marele Canal Chinez; 312,9 mii loc. (1990). Metalurgia aluminiului.

William Butler Yeats

YANKEU (< engl., fr.) s.m. Nume dat, începând din sec. 17, locuitorilor din NE S.U.A.; *p. gener.* orice cetăţean al S.U.A.

YANTAI, oraş în E Chinei (Shandong), port la G. Bohai al Mării Galbene; 400 mii loc. (1990). Staţiune balneară.

YAOUNDÉ, cap. Republicii Camerun, în SV ţării; 1,37 mil. loc. (1999). Ind. alim., de prelucr. a lemnului, a boabelor de cacao şi a tutunului, mat. de constr. Universitate. (1962). Întemeiat în 1895. Centru ad-tiv al Protectoratului german Camerun (până în 1919), apoi al celui francez (până în 1946) şi al Terit. sub tutelă O.N.U. administrat de Franţa. Din 1951, cap. Republicii Camerun.

YARD (< engl.) s.m. Unitate de măsură engleză pentru lungime (simbol: yd), egală cu 0,914399 m.

YATES, Peter (n. 1929), regizor britanic. Filme în cele mai diverse registre („Locotenentul Bullitt", „Un om nevinovat", „Anul cometei").

Yb, simbol chimic pentru *yterbiu*.

YBL Miklós (1814-1891), arhitect ungur. Lucrări în stil romantic şi neorenascentist (Opera şi Bazilica din Budapesta, palate).

YEATS, William Butler (1865-1939), scriitor irlandez de limbă engleză. Activitate literară strâns legată de lupta pentru independenţa Irlandei. Poeme romantice, de atmosferă („Peregrinările lui Oisin"), piesele în versuri

Yaoundé. Centrul oraşului

„Contesa Cathleen" și „Țara dorinței inimii". Lirică simbolistă, evocând stări de suflet incomunicabile („Vântul printre trestii", „Turnul"). Eseuri („Crepusculul celtic"). Drame („Deirdre"). Premiul Nobel (1923).

YEDO v. Tōkyō.

YELLOWKNIFE, oraș în N Canadei, centrul ad-tiv (din 1967) al Teritoriilor din Nord-Vest; 16,1 mii loc. (2001). Centru minier (aur). Fondat (1935).

YELLOWSTONE 1. Vast platou în NV S.U.A., între culmile m-ților Stâncoși, la 2 500 m alt.; c. 8,8 mii km². Relief puternic fragmentat în văi-canion; peste 3 000 gheizere. Păduri întinse și faună bogată (bizoni, urși negri, lupi, castori, berbeci sălbatici). 2. Parc Național în S.U.A., în reg. cu același nume, declarat ca atare în 1872; c. 9 mii km². 3. Râu în NV S.U.A., afl. dr. al râului Missouri; 1 114 km. Izv. din m-ții Stâncoși și formează o vale în canion de 360 m adâncime și cascade de 97 m înălțime.

YEMEN (Republica ~), stat în SV Asiei; 555 000 km²; 20 024 000 loc.(2004). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniți c. 58%, șiiți c. 40%), hindusă 0,7%, alte credințe 0,4%.Cap.: *Sanaa*. Orașe pr.: Aden, Ta'izz. Este împărțit în 19 guvernorate și orașul capitală. Y. ocupă SV pen. Arabia și câteva ins. din S M. Roșii (Perim, Kamaran) și din apropierea „cornului" Africii (ins. Socotra). *Relieful* este alcătuit în principal din pod. ce coboară în trepte către M. Roșie (în V) și către N (interiorul pen. Arabia). În apropierea M. Roșii o îngustă câmpie litorală. M-ții Yemenului (alt. max. Jabal as Shu'ayb, 3 760 m) domină spre E un sector al deșertului Rub'al Khāli, dezvoltat mai mult pe terit. Arabiei Saudite. *Clima* tropicală cu accentuată ariditate; face excepție reg. înaltă din V țării (cunoscută în Antic. drept „Arabia Felix"), unde precipitațiile trec de 500 mm/an. *Resurse de subsol*. Însemnate zăcăminte de petrol și gaze naturale. Prod. de petrol asigură (împreună cu produsele petroliere obținute în marea rafinărie de la Aden) aproape în întregime exporturile țării. *Economia*. Ind. realizează produse petroliere, energie electrică, gaze naturale lichefiate, aluminiu, produse chimice, hârtie, ciment, textile, conf., produse alim , băuturi nonalcoolice, încălțăminte ș.a. Creșterea nomadă a animalelor: ovine, caprine, bovine, asini și cămile. Suprafețele cultivate cu sorg, grâu, mei, porumb, bumbac, cafea, tutun, curmali, smochini, bananieri, papaya, mango, citrice, viță de vie, concentrate în V țării, ocupă mai puțin de 3% din teritoriu. Pescuit. Moneda: 1 Rial Y. = 100 Fils.

–*Istoric*. Terit. Y. adăpostește în Antic. înfloritoare regate arabe, precum Saba (cel mai vechi și cel mai puternic, cu o existență până în sec. 6 d.Hr.), Main, Qataban, Ausan și Hadramaut. Biblia amintește de bogatele daruri aduse la Ierusalim regelui Solomon de regina din Saba în sec. 10 î.Hr. Cunoscut de romani sub numele de „Arabia Felix", placă turnantă a comerțului dintre Mediterana și India, terit. Y. este cucerit în 525 d.Hr. de statul Aksum (Ethiopia), iar în 631 este inclus Califatului Arab. La sfârșitul sec. 9 sunt puse, în Y. de Nord, bazele primului stat al sectei islamice a saidiților, în care imamul va cumula autoritatea supremă religioasă și laică și va domni autoritar până în 1962 (din 1918, ca rege). Între 1538 și 1918, Y. se află, cu intermitențe, inclus în Imp. Otoman. Marea Britanie ocupă în 1839 portul strategic Aden (care devine singura colonie engleză din Pen. Arabia) și, după inaugurarea Canalului Suez, care acordă M. Roșii o nouă importanță strategică, își impune, în 1882, *de jure*, protectoratul asupra întregii reg. de coastă din extremitatea SV a Pen. Imamul din San'a, aparținând sectei saidiților, obține, în 1911, autonomia Y. de Nord, iar după destrămarea Imp. Otoman proclamă, la 30 oct. 1918, independența unui regat yemenit (recunoscut prin Tratatul de pace de la Lausanne din 1923). Influența britanică rămâne predominantă în reg., împiedicând, în 1934, cucerirea Y. de Nord de către Arabia Saudită. Regatul Y. face parte (1958–1961), alături de Egipt și de Siria, din Republica Arabă Unită. Membru al O.N.U. (20 sept. 1947). Lovitura de stat din 26 sept. 1962, care înlătură monarhia teocratică și proclamă Republica Arabă Y., declanșează un război civil (soldat cu moartea a peste 150 000 de oameni), în care Egiptul sprijină forțele republicane, iar Arabia Saudită pe cele monarhiste; trupele egiptene vor fi retrase din Y. în 1967. Încercarea Marii Britanii de a include Adenul și protectoratul britanic al Arabiei de Sud în Federația Sultanatelor și Emiratelor de la Golful Persic (1959–1963) declanșează o insurecție armată, soldată, la 30 nov. 1967, cu proclamarea independenței unui al doilea stat yemenit – Republica Populară a Y. de Sud (din 1970, Republica Democratică Populară a Y.). Istoria celor două state yemenite, ce vor coexista între 1967 și 1990, în SV Pen. Arabia, este extrem de zbuciumată. Republica Arabă Yemen rămâne cu un regim conservator, puternic marcat de religia islamică. R.D.P. a Y. devine singurul stat arab care aderă oficial la ideologia marxist-leninistă, legat, din 1979, de un tratat de prietenie cu U.R.S.S. Frământări politice și tensiuni intertribale accentuează instabilitatea internă: scurte dar sângeroase confruntări interne provoacă, în 1967 și 1986, zeci de mii de victime în Yemenul de Sud, doi președinți sunt asasinați, în 1977 și 1978, în Yemenul de Nord. Conflictele armate de frontieră, din 1972 și 1979, tensionează relațiile interyemenite. Repetatele acorduri de unificare semnate între cele două state se materializează, la sfârșitul războiului rece, prin unificarea celor două state yemenite și proclamarea, la 22 mai 1990, a Republicii Arabe Yemen. Primele alegeri parlamentare din 27 apr. 1993 au ca rezultat constituirea unui guvern de coaliție între principalele trei partide. Adâncirea neînțelegerilor dintre președintele nordist și vicepreședintele sudist, în condițiile neînfăptuirii integrării forțelor armate din cele două foste state, duce la izbucnirea, în mai 1994, a unui război civil, încheiat cu victoria Nordului asupra Sudului (8 iul. 1994). Alegerile parlamentare (apr. 1997), primele de la adoptarea, la 28 sept. 1994, a unor amendamente substanțiale la Constituție, sunt câștigate de partidul Congresul General al Poporului, al cărui lider, Ali Abdallah Salih, originar din Nord, conduce din 1990 (reales în 1999) în calitate de președinte al Y. unificat. Refuzul Y. de a vota la O.N.U., după izbucnirea crizei din Golf (1990), sancțiuni împotriva Iraqului, tensionează relațiile cu Arabia Saudită, care expulzează 800 000 de muncitori yemeniți și amână discutarea dificilelor probleme de trasare a frontierei comune. Printr-un referendum (20 febr. 2001), se adoptă o reformă constituțională, prelungirea mandatului prezidențial de la 5 la 7 ani (cu dreptul exercitării a numai două mandate), extinderea mandatului parlamentar de la 4 la 6 ani, dreptul președintelui de a dizolva Parlamentul etc. Republică prezidențială.

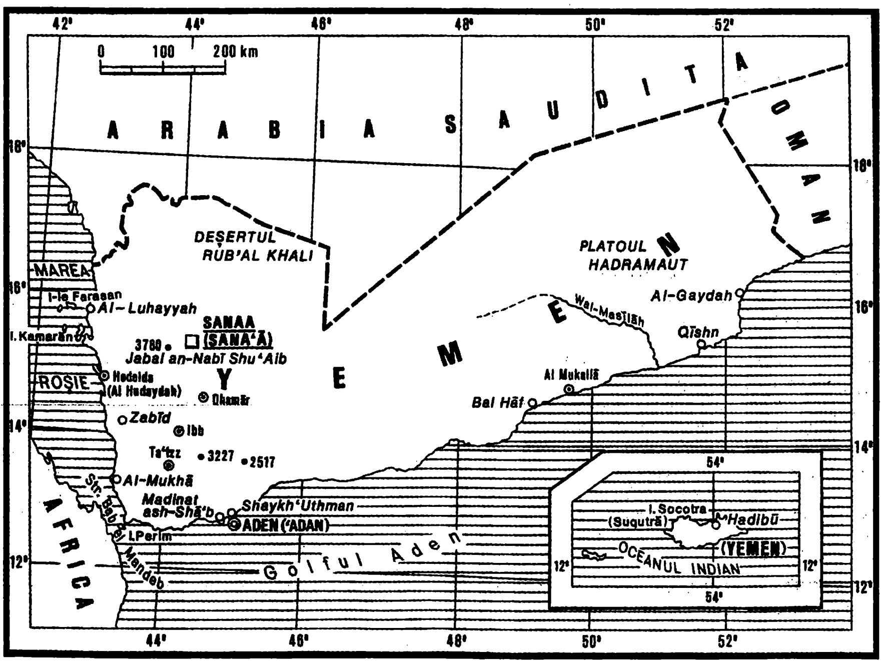

YEN (cuv. japonez) s.m. Unitate bănească în Japonia.

YERBA MATÉ (loc. sp.) subst. (BOT.) Maté.

YERSIN, Alexandre (1863–1943), microbiolog și epidemiolog francez. Împreună cu E. Roux a izolat toxina difterică; a descoperit agentul patogen al ciumei (*Yersinia pestis*), care-i poartă numele (1894).

YESMAN (cuv. engl.) s.m. (Ironic) Persoană care aprobă fără discernământ părerea celor din jur; oportunist.

YETI (< engl., loc. nepaleză *Yetteh*) s.m. Ființă primitivă asemănătoare omului, dar mult mai mare, mai puternică, despre care localnicii cred că trăiește în zona zăpezilor permanente din Himalaya. Totuși, existența sa nu a putut fi dovedită.

YEZO, vechea denumire a ins. *Hokkaidō*.

YGGORASILL (în mitologia scandinavă), arbore cosmic unind Cerul cu Infernul, alături de care se găsește fântâna Mîmir, cu apele căreia se răcorește Odin, și fântâna Urd, unde zeii țin sfat.

YIHETUAN (Societatea dreptății și armoniei), societatea secretă a țăranilor și meșteșugarilor din China, înființată la începutul sec. 19. În 1889–1901 a organizat o puternică răscoală în N Chinei, cunoscută în istorie sub numele de „Răscoala boxerilor".

YI-JING (I Ching) Cartea schimbărilor, una din cele cinci scrieri canonice fundamentale ale chinezilor; este atât o încercare de a descoperi legile naturii și ale omenirii cât și un sistem de divinație bazat pe figuri (trigrame și hexagrame).

YINCHUAN, oraș în N Chinei pe fl. Huanghe, centrul ad.-tiv al reg. autonome Ningxia Huizu Zizhiqu; 356,6 mii loc. (1990).

YIN și YANG (În tradiția chineză) Cele două mari forțe primordiale opuse și complementare care acționează în cosmos: *yin* = puterea feminină, întunecată și posesivă; *yang* = puterea masculină, luminoasă și activă.

YOGA (cuv. sanscrit „comuniune, contopire") subst. Școală filozofică indiană fundată la începutul milen. 1 de înțeleptul Patañjali, care a dat o interpretare teistă doctrinei *sankhya*. Y. urmărește adâncirea autocunoașterii eului în scopul eliberării lui de viața materială și al contopirii cu spiritul universal. Practicate inițial de asceți, exercițiile y. duc la stăpânirea deplină a organismului uman prin încetinirea la maximum a respirației, a bătăilor inimii, și la realizarea stării de insensibilitate totală.

YOGHÍN (< fr.) s.m. Adept al filozofiei yoga; persoană care practică exercițiile yoga.

YOGYAKARTA (YOGJAKARTA), oraş în Indonezia, în S ins. Java; 396,7 mii loc. (2003). Ind. uşoară şi de prelucr. a lemnului. Artizanat. Templul budist Borobodur, la c. 30 km NV. Fondat în 1749.

YOHIMBÍNĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din planta *Coryanthe yahimbe,* cu rol de blocare a substanţelor din grupul adrenalinei, precum şi a sistemului nervos simpatic. Este utilizată ca afrodiziac.

YOKKAICHI, oraş în Japonia, avanportul oraşului Nagoya; 291,1 mii loc. (2000). Metalurgie.

YOKOHAMA, oraş în Japonia (Honshū), port la G. Tōkyō; 3,42 mil. loc. (2000). Şantiere navale. Siderurgie, prelucr. petrolului, constr. de maşini; ind. chimică, textilă, alim. Şantiere navale. Centru financiar. Două universităţi. Biblioteca Kanzawa, fondată în 1275.

YOKOSUKA, oraş în Japonia (Honshū), la 25 km S de Yokohama, port la G. Tōkyō; 428,6 mii loc. (2000). Şantiere navale. Ind. textilă şi chimică. Constr. mecanice. Produse alim. Centru de pescuit şi vânătoare de balene. Fondat (1865).

YOLA, oraş în E Nigeriei, lângă frontiera cu Camerunul, centrul ad-tiv al statului Gogola; 54,8 mii loc. (1991). Veche capitală a statului *fulani.*

YOM KIPPUR (< loc. ebraic „ziua ispăşirii") subst. Importantă sărbătoare religioasă mozaică, la 10 zile după Anul Nou evreiesc, care simbolizează reconcilierea dintre om şi divinitate. Este zi de post negru şi de rugăciune.

YONNEL, Jean (1891–1968, n. Bucureşti), actor francez, de origine română. Societar al Comediei Franceze, după un stadiu la „Odéon". Înclinaţie pentru tragedii, simţ al versului clasic („Hamlet", „Oedip rege", „Pantoful de satin").

YORK (< engl.; {s} *York*) s.m. Denumire dată mai multor rase de porci de culoare albă, create în Anglia.

YORK, familie nobiliară engleză, din care au făcut parte mai mulţi regi ai Angliei: *Eduard IV* (1461–1470, 1471–1483), *Eduard V* (1483) şi *Richard III* (1483–1485). A purtat un lung război pentru tron cu familia rivală Lancaster, cunoscut în istorie sub numele de Războiul Celor Două Roze (1455–1485). V. *Plantagenet.*

YORK 1. Pen. în NE Australiei între G. Carpentaria şi M. Coralilor; 195 mii km^2. Zăcăminte de plumb, bauxită. **2.** Cap în N pen. Y., la 10°42′ lat. S şi 142°31′ long. E, constituind cel mai nordic punct al Australiei. **3.** Oraş în Marea Britanie (Anglia); 181,1 mii loc. (2001). Constr. de maşini. Monumente: Catedrala St. Peter (1291–1405), Merchant Adventureshall (sec. 14), Guildhall (sec. 15). St. William's College (sec. 15). Universitate (1963).

YORK, Michael (n. 1942), actor britanic de teatru şi film. Personaje care pun în valoare farmecul personal al actorului, candoarea sa fără vârstă, dar şi câteva compoziţii de excepţie („Accident", „Cabaret", „Insula doctorului Moreau", „Succes cu orice preţ").

YORK, Susannah (pe numele adevărat *Susannah Yolande Fletcher*) (n. 1939), actriţă britanică. Personaje care îşi trăiesc din plin viaţa („Tom Johns", „Şi caii se împuşcă, nu-i aşa?" - premiul Oscar: 1969, „O mică dragoste mare").

YORKTOWN, localit. în S.U.A. (Virginia), la SE de Richmond. În timpul Războiului pentru independenţa coloniilor engleze din America de Nord (1775–1783), aici a fost înfrântă şi a capitulat (19 oct. 1781) o armată engleză, condusă de generalul Ch. Cornwallis.

YORUBA subst. Grup etno-lingvistic din Africa de Vest (c. 22 mil.), răspândit în Nigeria, Benin, Ghana şi Togo. Artizanat renumit (statuete). Limba **y.** face parte din grupul Kwa (Niger-Congo). În trecut au avut mai multe regate.

Hideki Yukawa

YOSEMITE VALLEY, vale-canion în California (S.U.A.), pe versantul vestic al culmii Sierra Nevada. Pante foarte abrupte, numeroase cascade. Parc naţional creat în 1890; 3 082 km^2 şi inclus (1984) în Patrimoniul natural universal.

YOSHIDA, Shigeru (1878–1967), om politic japonez. Liberal. Prim-min. al Japoniei (1946–1947, 1948–1954).

YOUNG, Edward (1683–1765), poet englez. Poemul său „Cântece de jale sau cugetări nocturne despre viaţă, moarte şi nemurire", cunoscut sub titlul „Nopţile lui Young", vesteşte melancolia romanticilor.

YOUNG, Lester (1909–1959), saxofonist tenor şi clarinetist american. Supranumit „The President". Colaborează cu Billie Holiday, Count Basie. Mare suces în perioada interbelică. Discografie selectivă: „Lady Day And Prez", „Prized Pres", „Lester Young".

YOUNG, Neil (n. 1945), compozitor şi cântăreţ folk-rock canadian. Abordează în muzica sa orientările folk, rock şi country. Stil chitaristic inconfundabil, voce stranie, nazală. Membru al supergrupului Crosby, Still, Nash and Young. Carieră solo longevivă şi densă. Discografie selectivă: „After The Gold Rush", „Harvest", „Tonight's The Night", „Rust Never Sleeps".

YOUNG, Owen D. (1874–1962), avocat, bancher şi om politic american. Planul ~, plan privind plata reparaţiilor de război datorate de Germania după Primul Război Mondial, întocmit de un comitet de experţi prezidat de Y. Adoptat la Conferinţa de la Haga (11 aug. 1929), înlocuia *Planul Dawes.* Prevedea eşalonarea pe 59 de ani a reparaţiilor de război ale Germaniei şi o reducere a acestora cu 20% în comparaţie cu Planul Dawes. A înlesnit refacerea potenţialului industriei de război germane. Anulat de Conferinţa de la *Lausanne* (1932).

YOUNG, Terence (1915–1994), regizor britanic de film. Filme de aventuri, suspans şi melodrame („Din Rusia, cu dragoste", „Moll Flanders", „Mayerling", „Două identităţi").

YOUNG, Thomas (1773–1829), fizician şi egiptolog britanic. Contribuţii în optică („Teoria luminii şi a culorilor") la fundamentarea teoriei ondulatorii a luminii (a introdus noţiunea de „coerenţă" explicând astfel, în 1801, fenomenul de interferenţă); lucrări de rezistenţa materialelor *(modulul lui Y.)*; cercetări în medicină privind explicarea mecanismului vederii la distanţă (prin deformarea cristalinului) şi a defectului de vedere numit astigmatism, studiul circulaţiei sângelui. Aport substanţial la descifrarea scrierii hieroglifice.

YOURCENAR, Marguerite (pseud. lui *M. Cleenewere de Crayencour*) (1903–1987), romancieră, eseistă şi traducătoare franceză. Operă ce poartă amprenta unei impresionante culturi şi a unui umanism generos („Memoriile împăratului Adrian", „Electra sau Căderea măştilor", „Opera în negru"). Trilogia autobiografică „Labirintul lumii". Traduceri din greacă, engleză şi americană. Prima femeie primită în Academia Franceză (1980).

YPRES (în flamandă **JEPER**), oraş în extremitatea de V a Belgiei (Flandra de Vest); 35,2 mii loc. (1991). Nod rutier. Ind. textilă şi alim. Renumit centru comercial şi de confecţionare a stofelor în Ev. Med. Catedrala Sf. Martin. La Y., în timpul Primului Război Mondial germanii au folosit pentru prima dată pe scară largă gazul toxic de luptă, numit *iperită,* cu acţiune vezicantă şi asfixiantă.

YSAYE, Eugène (1858–1931), violonist, dirijor şi compozitor belgian. Creaţie pentru vioară (sonate, concerte şi alte piese pentru vioară), o operă, transcripţii.

YTÉRBIU (< fr. {i}; {s} *Ytterby,* localit. în Suedia) s.n. Element chimic (Yb; nr. at. 70, gr. at. 173,04) din grupa lantanidelor. Descoperit de J.C. Gallisard de Marignac (1878).

ÝTRIU (fr. {i}) subst. Element chimic (Y; nr. at. 39, m. at. 88,91) din grupa a III-a a sistemului periodic, asemănător cu lantanidele. Descoperit de J. Gadolin (1794).

YUAN (cuv. chinez.) s.m. Unitate bănească în China.

YUANGJIANG v. **Hong Ha.**

YUAN SHIH-K'AI (1859–1916), general şi om politic chinez. Ca preşedinte al republicii (1913–1916) a promovat o politică dictatorială, antidemocratică. A restaurat confucianismul. În 1915 a încercat, fără succes, să se proclame împărat.

YUCATÁN 1. Pen. în N Americii Centrale, pe coasta M. Caraibilor; c. 180 mii km^2. Relief de câmpie joasă, calcaroasă. Pe terit. ei se află statele mexicane **Y.**, Quintana Roo şi Campeche şi mari porţiuni din statele Guatemala şi Belize. **2.** Str. care desparte pen. **Y.** de Cuba; lăţime: 220 km. **3.** Stat federal în SE Mexicului; 38,4 mii km^2; 1,66 mil. loc (2000). Centrul ad-tiv Mérída.

YÚCCA (cuv. sp.) subst. Gen de plante lemnoase din fam. agavacee, cu tulpini scurte, frunzele în buchete aşezate în vârful ramurilor, inflorescenţa racem foarte mare şi cu flori pendule albe campanulate. Frunzele sunt întrebuinţate în industria textilă şi casnică. Unele specii se cultivă ca plante ornamentale în parcuri şi grădini, altele ca plante de ornament.

YUKAWA, Hideki (1907–1981), fizician japonez. Contribuţii în fizica nucleară şi în studiul razelor cosmice. A postulat în 1935, concomitent cu fizicianul român A. Proca, existenţa mezonului (confirmată de C. D. Anderson în 1937). Premiul Nobel pentru fizică (1949).

YUKON 1. Fl. în America de Nord (Canada şi S.U.A.–Alaska); 3 290 km. Se varsă printr-o deltă în M. Bering. Afl. pr.: Stewart, Klondike, Porcupine, Koyukuk. **2.** Terit. în NV Canadei, la graniţa cu S.U.A. (Alaska); 482,5 mii km^2; 28,6 mii loc. (1981). Centrul ad-tiv: *Whitehorse.* Expl. de zinc, plumb, cupru, argint, aur, cadmiu şi cărbune.

YUNNAN 1. Reg. de podiş în S Chinei. Climă subtropicală şi musonică (în S). **2.** Prov. în S Chinei; 436,2 mii km^2; 42,8 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Kunming.* Expl. forestiere; expl. de min. de cupru, plumb, zinc, fier, cărbune, apatită, staniu şi sare gemă.

YUNUS, Muhammad (n. 1940), bancher şi economist din Banghaldesh. Prof. univ. la Chittagong. Fondatorul Băncii Grameen (1976). Premiul Nobel pentru pace (2006), împreună cu Banca Grameen pentru acordarea de microcredite şi folosirea lor în ridicarea nivelului social şi economic a unei largi pături de oameni care nu aveau alte resurse.

Zz

Z. s.m. invar. **1.** A treizeci şi una literă a alfabetului limbii române; sunetul notat prin această literă (consoană fricativă, dentală, sonoră). **2.** (MAT.) Simbol pentru mulţimea numerelor întregi.

ZA (ZÁLĂ) (cf. ngr. *zava*) s.f. **1.** Fiecare dintre verigile unui lanţ. **2.** Lănţişor de metal, purtat ca podoabă. **3.** (La pl.) Împletitură din inele mici de fier. ✦ Armură în formă de cămaşă executată din zale (3), folosită de războinici în Antic. şi în Ev. Med. **4.** Cusătură de forma unui lănţişor, executată în broderie. ✧ (La pl.) Z. *cu chei* = piesă decorativă a costumului femeiesc din zona Pădurenilor (jud. Hunedoara), formată dintr-un lanţ de alamă pe care sunt prinse 35 de chei mici, tot din alamă; se poartă la brâu.

ZABRZE, oraş în S Poloniei; 197,9 mii loc. (2000). Uzine cocsochimice, siderurgice, constr. de maşini. Fondat (1300).

ZACIU, Mircea (1928-2000, n. Oradea), critic literar şi scriitor român. M. de onoare al Acad. (1997). Lucrări de istorie literară urmărind valorizarea mai justă a unor scriitori (monografia „Ion Agârbiceanu"), eseuri de referinţă despre Slavici, Arghezi, Rebreanu, Blaga, Călinescu ş.a. („Masca geniului", „Viaticum"). Un „Jurnal" revelând talent de prozator, observator acid-ironic al „deceniului satanic" 1979–1989. Iniţiator şi coordonator al „Dicţionarului scriitorilor români".

ZACÚSCĂ (< rus.) s.f. Preparat culinar din vinete, gogoşari, ceapă etc. ori din peşte cu garnitură de legume.

ZADAR, oraş în SV Croaţiei, port la M. Adriatică; 69,5 mii loc. (2001). Staţiune balneară. Vestigii romane. Catedrală romanică (sec. 9), cu un altar pictat de Carpaccio. Construcţii medievale şi din Renaştere.

ZÁDĂ (lat. *daeda* [=taeda]) s.f. Arbore din fam. pinaceelor, cu frunze căzătoare, aciculare, de culoare verde deschis *(Larix decidua)*. Lemnul, foarte tare şi rezistent, este folosit în construcţii, în ind. mobilei etc. Din răşină se extrage ulei de terebentină. Subspecia *carpatica*, răspândită în Carpaţi şi Sudeţi, este ocrotită prin lege. Se mai numeşte *larice, lariţă, brad roşu*.

ZÁDIE (cf. ucr. *zadi*) s.f. (În costumul popular femeiesc din Transilvania) Ţesătură de lână, decorată cu dungi sau alesături, purtată peste poale, o parte în faţă şi alta în spate.

ZADKINE, Ossip (1890-1967), sculptor francez de origine rusă. Cubist, evoluează către o viziune originală prin jocul planurilor concave şi convexe („Pădurea umană", „Germinaţia", „Monumentul victimelor celui de-al Doilea Război Mondial" - Rotterdam).

ZAGĂR, com. în jud. Mureş, în pod. Târnavelor; 1 240 loc. (2008). Biserică evanghelică (1784)

ZAGON, com. în jud. Covasna, la poalele de Vest ale m-ţilor Penteleu; 5 487 loc. (2008). Biserică reformată (1782).

ZAGRA, com. în jud. Bistriţa-Năsăud, pe râul Ţibleş; 3 680 loc. (2008). Rezervaţia naturală Lacul Zagra (1 ha). Expl. de andezite. Bisericile de lemn: Sfinţii Arhangheli Mihail Şi Gavriil (1711) şi Cuvioasa Parascheva (sec. 18).

ZAGREB, cap. Croaţiei, pe Sava; 779,1 mii loc. (2001, cu suburbiile). Metalurgie. Constr. de maşini. Târg internaţional de mostre. Grădină botanică. Fragmente din fortificaţiile vechiului oraş (sec. 13), biserici gotice (sec. 13–15), numeroase monumente în stil baroc şi neoclasic. Muzee. Universitate (1669). Catedrala Sf. Ştefan (1094). Bisericile Sf. Marcu (1242) şi Sf. Ecaterina (1632). Menţionat documentar pentru prima oară în 1094, a devenit din 1242 oraş liber. Important oraş medieval, s-a aflat între 1526 şi 1918 în stăpânirea Austriei, sub numele de Agram. Inclus în 1918 în Regatul sârbilor, croaţilor şi slovenilor. Din 1991 cap. Croaţiei.

ZAGROS, sistem muntos în V şi SV Iranului. Alt. max.: 4 548 m (vf. Zardkúh). Relief carstic dezvoltat.

ZAHANÁ (ZALHANA)(< tc.) s.f. Abator special pentru ovine, amenajat în vederea preparării pastramei şi a desfacerii subproduselor. ✦ Restaurant în care se prepară şi se servesc anumite mâncăruri din astfel de subproduse.

ZAHARESCU, Maria Magdalena (n. 1938, Cluj), chimistă româncă. M. coresp. al Acad. (2001). Contribuţii privind chimia fizică a sistemelor oxidice.

ZAHARIA 1. Unul dintre cei 12 profeţi mici ai Vechiului Testament, activ în anii 520–518 î.Hr. Profeţia lui este cuprinsă în prima parte a *Cărţii lui Z.;* îndemna la reconstruirea templului şi la restauraţia naţională. Sărbătorit la 8 febr. **2.** Preot iudeu, tatăl lui Ioan Botezătorul. Prăznuit la 5 sept.

ZAHARIA, papă (741–752). Importantă activitate diplomatică cu lombarzii, francii şi Imp. Bizantin. A tradus în greacă „Dialogurile" Sf. Grigore I cel Mare.

ZAHARÍDE (< fr.) s.f. Glucide.

ZAHARIFICÁRE s.f. Proces chimic sau biochimic de scindare a polizaharidelor în produşi cu un grad de polimerizare mai mic sau în monozaharide, utilizat la prepararea glucozei din amidon şi în ind. spirtului.

ZAHARÍNĂ (< fr.) s.f. Compus organic ($C_2H_3O_3NS$) solid, cristalizat, cu p.t. 228°C, puţin solubil în apă. În soluţie apoasă este de 500 de ori mai dulce decât zahărul. Nu este toxică şi nici asimilabilă. Se foloseşte ca înlocuitor al zahărului.

ZAHARISÍ (< ngr.) vb. IV refl. **1.** (Despre zahărul din dulceţuri, miere etc.) A se cristaliza. **2.** (Fam.; despre persoane) A-şi pierde vigoarea; a se ramoli.

ZAHAROV, Andreian Dmitrievici (1761–1811), arhitect rus. Capodopera sa – remodelarea Palatului Amiralităţii din Sankt-Peterburg, în stil neoclasic, 300 m lungime. Proiectul sistematizării cartierului Strelka.

ZAHAROV, Rostislav Vladimirovici (1907–1984), coregraf rus. Director de balet la Bolşoi Teatr (1936–1956) şi unul dintre fondatorii Facultăţii de Coregrafie. Autorul baletelor „Fântâna din Baccisarai", „Prizonierul din Caucaz", „Taras Bulba", „Cavalerul de bronz").

ZAHARÓZĂ (fr. {i}; {s} gr. *sakkharos* „zahăr") s.f. Dizaharidă formată dintr-o moleculă de glucoză şi una de fructoză. Se găseşte în natură, în cantităţi mari în trestia şi în sfecla de zahăr, dar şi în fructe, morcovi, miere ş.a. Substanţă cristalină, cu p.t. 184°C, solubilă în apă, cu gust dulce, total asimilabilă de organismul animal. Sin. *sucroză*.

ZAHÁRURI s.n pl. (BIOCHIM.) Glucide; hidraţi de carbon.

ZÁHĂR (< bg.) **1.** Produs alimentar alcătuit din zaharoză, obţinut din trestie de zahăr sau sfeclă de zahăr prin presiune sau difuziune urmate de concentrare şi rafinare. ✦ Z. *cubic* = zahăr sub formă de prisme mici cu baza un pătrat (bucăţi). Z. *tos* = zahăr sub formă de cristale mici. **2.** (La pl.) Zaharuri.

ZAHEREÁ (ZAHAREÁ) (< tc.) s.f. (În timpul dominaţiei otomane) Denumire generală a proviziilor (făină, unt, miere ec.) pe care Ţările Române erau obligate să le dea oştilor otomane din cetăţile raialelor sau celor aflate în expediţii în regiunile apropiate.

ZAHIR ŞAH v. **Mohammad Zahir.**

ZAIBĂR (n.pr. *Seibel*) s.n. (Reg.) Numele mai multor soiruri de viţă de vie hibridă. ✦ (P. ext.) Vin obţinut din aceste soiuri de struguri.

Zagreb. Catedrala

Gheorghe Zamfir

Duiliu Zamfirescu

George M. Zamfirescu

ZAID BIN SULTAN AL NAHYAN (1918–2004), emir în Abu Dhabi (1966–2004). Preşedinte al Uniunii Emiratelor Arabe (1971–2004).

ZAIR, v. Congo Republica Democrată.

ZAKOPANE, oraş în S Poloniei, în m-ţii Tatra; 28,7 mii loc. (1974). Staţiune a sporturilor de iarnă.

ZÁLĂ s.f. v. za.

ZALĂU, municipiu în NV României, la poalele m-ţilor Mezeş, reşed. jud. Sălaj; 63 860 loc. (2008). Prod. de ţevi şi sârmă de cupru. Fabrici de anvelope, de piese industriale, de mobilă şi de mat. de constr. Ind. textilă; produse alim. Muzeu de istorie. Menţionat documentar pentru prima oară în 1220. Municipiu din 1979.

ZALHA, com. în jud. Sălaj, în E dealurilor Gârboului; 995 loc. (2008).

ZALOMIT, Ioan (1810–1885, n. Bucureşti), filozof român. Comentarii asupra unor orientări din istoria filozofiei, în special criticismul kantian. („Principes et mérites de la philosophie de Kant").

ZAM, com. în jud. Hunedoara, pe Mureş; 1 779 loc. (2008). Rezervaţiile naturale Pădurea Pojoga (20 ha) şi Calcarele de la Godineşti (6 ha). Bisericile de lemn Naşterea Sf. Ioan Botezătorul (sec. 15), Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil, Sf. Gheorghe, Buna Vestire şi Adormirea Maicii Domnului (toate în sec. 18). Castel (sec. 17).

ZAMA, oraş antic în N Africii. Aici a avut loc în 202 î.Hr. bătălia care a pus capăt celui de-al Doilea Război Punic (218–201 î.Hr.), încheiată cu victoria romanilor.

ZAMAN, Gheorghe (n. 1942), economist român. M. coresp. al Acad. (2001). Preocupări în domeniul strategiei ştiinţei şi tehnologiei, transferului tehnologic, eficienţei comerţului exterior, teoriei macroeconomice şi economiei mediului.

ZAMBACCIAN, Krikor H. (1889–1962, n. Constanţa), colecţionar şi critic de artă român. M. coresp. al Acad. (1948). Monografii („Grigorescu", „Petraşcu"), eseuri („Însemnări despre artă"). Colecţie de artă modernă românească şi franceză, donată statului.

ZAMBEZI (ZAMBEZE), fl. în SE Africii; 2 735 km. Izv. din pod. Ba Lunda, străbate colţul estic al Angolei şi SV Zambiei, apoi formează graniţa dintre Zambia şi Zimbabwe, trece prin mijlocul Mozambicului, şi se varsă în str. Mozambic (Oc. Indian). Formează cascada Victoria.

ZAMBIA (Republica ~), stat în partea central-sudică a Africii; 752 614 km^2; 10 462 000 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: creştină (protestanţi 22,9%, romano-catolici 16,9%), credinţe tradiţionale 27%, islamică 4% ş.a. Cap.: *Lusaka.* Oraşe pr.: Kitwe, Ndola, Kabwe, Chingola, Mufulira. *Relief* dominant de platouri înalte uşor vălurite. În E, m-ţii Muchinga ating alt. de 2 301 m. *Clima* tropicală este modificată de alt. şi prezintă trei anotimpuri: unul uscat şi răcoros, altul uscat şi fierbinte şi al treilea, ploios şi cald. *Hidrografia:* fl. Zambezi ce străbate V şi S ţării şi lacuri (Tanganyika, Mweru, Bangweulu şi marele lac de acumulare Kariba). Formaţiunea vegetală dominantă este savana. Câteva parcuri naţionale. *Resurse ale subsolului.* Exploatări de cupru (principalul produs de export), zinc, plumb, cobalt, beriliu, uraniu, aur, argint, gips. *Economie.* Metalurgie neferoasă, constr. de maşini, ind. chimică, uşoară şi alim. Mari hidrocentrale. Se cultivă porumb, manioc, grâu, mei, sorg, orez, trestie de zahăr, bumbac, arahide, soia, floarea-soarelui, mirodenii, tutun, citrice, cafea, ceai, batate ş.a. Se cresc: bovine, caprine, porcine, ovine şi păsări. Moneda: 1 Kwacha **Z.** = 100 Ngwee. Obiective turistice: parcurile naţionale cu faună de savană, cascada Victoria. – *Istoric.* Terit. **Z.** este populat din sec. 13 de triburi bantu; la mijlocul sec. 18, reg. de N este inclusă în Regatul Ba Lunda, iar pop. barotse întemeiază, pe cursul superior al fl. Zambezi, un stat propriu, dominat temporar, la jumătatea sec. următor, de triburi zuluse makololo. Explorată în sec. 19 de Silva Porto, David Livingstone, Serpa Pinto, **Z.** este transformată (1891), în posesiune personală a Companiei Britanice a Africii de Sud, condusă de Cecil Rhodes. În 1924 este declarată colonie a Coroanei Marii Britanii, sub numele de Rhodesia de Nord. Între 1953 şi 1963, **Z.** este inclusă, împreună cu Rhodesia de Sud (azi Zimbabwe) şi Nyassaland (azi Malawi), în Federaţia Africii Centrale (Federaţia Rhodesia–Nyassaland). Mişcarea de eliberare naţională duce la crearea, în 1958, a Congresului Naţional din Zambia (condus de Kenneth David Kaunda), care luptă pentru părăsirea Federaţiei şi obţinerea independenţei. **Z.** iese din Federaţia Rhodesia–Nyassaland în 1963 şi îşi proclamă, la 24 oct. 1964, independenţa în cadrul Commonwealth-ului. Membru al O.N.U. (1 dec. 1964). K. Kaunda este ales preşedinte al republicii şi conduce în mod autoritar, până în 1991, destinele **Z.**, militând pentru obţinerea independenţei politice şi economice (printre măsurile de „zambianizare" a economiei se numără şi trecerea în proprietatea statului, în 1969, a 51% din acţiunile companiilor din ind. extractivă, urmată de naţionalizarea parţială a unor societăţi străine din ind., comerţ şi transporturi); P. Unit al Independenţei Naţionale rămâne partid unic de guvernământ între 1972 şi 1991. **Z.** se situează în „prima linie a frontului" în lupta împotriva regimurilor minoritare rasiste din Republica Africa de Sud şi Rhodesia, supuse sancţiunilor O.N.U., sprijinind mişcările de emancipare ale popoarelor sud-african, namibian şi zimbabwe. Deteriorarea situaţiei economice (ca urmare a ineficienţei ramurilor ind. naţionalizate şi a prăbuşirii preţului cuprului pe piaţa mondială) adânceşte criza regimului, iar amplele manifestaţii determină (dec. 1990) introducerea sistemului multipartidist. În primele alegeri libere de la proclamarea independenţei (oct. 1991), are loc prima schimbare pe cale democratică a puterii din Africa Neagră. Frederick Chiluba, liderul opoziţiei, iese victorios în alegerile prezidenţiale asupra lui D.K. Kaunda, iar Mişcarea pentru o Democraţie Pluripartită – creată în 1990 (de opoziţie) – îşi adjudecă 4/5 din locurile Parlamentului. În pofida tulburărilor produse de noua politică liberală în direcţia promovării economiei de piaţă şi de adâncire a diferenţelor sociale, preşedintele Fr. Chiluba este reales, în nov. 1996. În urma alegerilor prezidenţiale şi legislative (27 dec. 2001), candidatul Mişcării pentru o Democraţie Pluripartită, Levy Mwanawasa, devine noul şef al statului (din 2 iun. 2002). Republică prezidenţială.

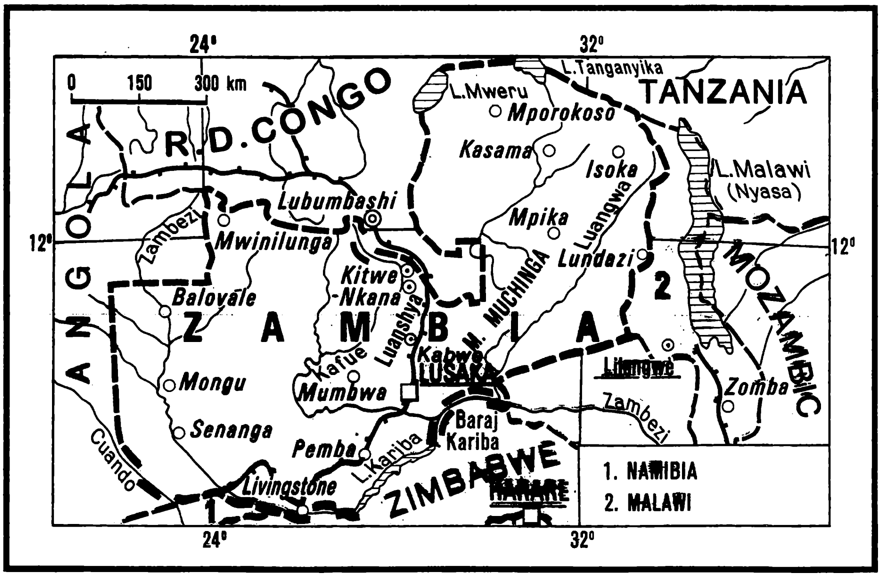

ZAMBÍLĂ (< tc.) s.f. Plantă ornamentală de primăvară din familia liliaceelor, înaltă de 20–25 cm, cu flori de culori variate, parfumate, grupate în raceme terminale *(Hyacinthus orientalis).*

ZAMBOANGA, oraş în Filipine (Mindanao), port la str. Basilan; 601,7 mii loc. (2000, cu suburbiile). Fondat (1635), ca fort.

ZAMBOS (< fr.) s.m. Metis între indieni şi negri.

ZAMFIR, Cătălin (1941, n. Bucureşti), sociolog român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuţii privind teoria sociologică, politicile sociale, calitatea vieţii („Incertitudinea. O perspectivă psiho-sociologică", „Spre o paradigmă a gândirii sociologice").

ZAMFIR, Gheorghe (n. 1941, Găeşti), naist român. Improvizator, aranjor şi dirijor de muzică populară românească. Interpretări destinate unor formaţii inedite (instrumente folclorice tradiţionale şi orgă ş.a.).

ZAMFIR, Mihai (n. 1940, Bucureşti), scriitor român. Monografii despre scriitori (Al. Macedonski) sau forme literare („Poemul românesc în proză"). Studii despre Proust, Eminescu ş.a. Romane ale mediilor citadine şi intelectuale („Acasă").

ZAMFIRESCU, Duiliu (1858–1922, n. Plăineşti, azi Dumbrăveni, jud. Vrancea), scriitor român. Acad. (1908). Lirică neoclasică („Imnuri păgâne"); romane de observaţie socială şi caracterologică, vizând îndeosebi „stratul de deasupra" al boierimii (ciclul Comăneştenilor: „Viaţa la ţară", „Tănase Scatiu", „În război"), având o contribuţie importantă la modernizarea romanului românesc. Romanul eseistic „Lydda". Nuvele psihologice. Corespondenţă (cea cu T. Maiorescu, adevărat jurnal de creaţie, situându-se între capodoperele genului). Traduceri.

ZAMFIRESCU, George Mihail (1898–1939, n. Bucureşti), scriitor român. Romane evocând atmosfera sordidă a mahalalei bucureştene („Maidanul cu dragoste", „Sfânta mare neruşinare") sau mediul provincial („Madona cu trandafiri"); comedii tragice („Domnişoara Nastasia"); sau lirice („Idolul şi Ion Anapoda"), drame („Sam"). Eseuri despre teatru.

ZAMFIRESCU, Ion (1907–2001, n. Craiova), istoric literar român. Studii de istoria culturii („Spiritualități românești") și dramaturgie („Istoria universală a teatrului").

ZAMOLXE (ZAMOLXIS sau ZALMOXIS), zeul suprem în religia geto-dacilor. Sclav și discipol al lui Pitagora (potrivit legendelor transmise de Herodot și Strabo), **Z.** a venit în Dacia, unde a fost legiuitor și profet. Adorat ca divinitate a pământului (a fertilității și a împărăției morților), a fost ulterior identificat cu Gebeleizis.

ZAMOSTEA, com. în jud. Suceava, pe Siret; 3 161 loc. (2008). Rezervație botanică (107,6 ha).

ZAMOYSKI, Jan (1542–1605), om de stat polon. Cancelar (din 1578) și mare hatman (din 1580). Adept al consolidării regimului nobiliar. A urmărit instituirea supremației Poloniei asupra Țărilor Române.

ZANE, Gheorghe (1897–1978, n. Galați), economist și istoric român. Acad. (1974). Lucrări în domeniul istoriei economice și sociale și al gândirii economice („Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea").

ZANNE, Iuliu A. (1855–1924, n. Bursa, Turcia), folclorist român. Autorul amplei culegeri „Proverbele românilor".

ZANUSSI, Krzysztof (n. 1939), regizor polonez de film. Filme de investigație psihologică, vizând destinul individului în raport cu realitatea social-politică a epocii („Iluminare", „Camuflaj", „Imperativ", „Anul soarelui liniștit").

ZANZIBAR, ins. în V Oc. Indian, în apropierea țărmului de E al Africii; 1,5 mii km^2. Oraș pr.: *Zanzibar*. Plantații de arbori de cuișoare. Datorită poziției sale geografice favorabile, **Z.** a fost, încă din Antic., un important centru politic și comercial al Africii Orientale. În sec. 10, în **Z.** s-a răspândit islamul. În sec. 16, ins. a fost cucerită de portughezi, iar după izgonirea acestora (sec. 17–18), a devenit posesiune a Sultanatului Oman. În 1856 a devenit sultanat independent. În 1890 a devenit protectorat englez. Lupta de eliberare națională s-a intensificat după al Doilea Război Mondial. În 1963 **Z.** a obținut autonomia internă, în ian. 1964 s-a proclamat republică, împreună cu ins. Pemba, sub denumirea de Republica Zanzibar și Pemba. În apr. 1964 s-a unit cu Tanganyika formând Republica Unită Tanganyika, și Zanzibar care, în oct. 1964, și-a schimbat numele în Republica Unită Tanzania, în cadrul căreia are autonomie legislativă și executivă.

ZAPAN, Gheorghe (1897–1976, n. Dorohoi), psiholog român. Studii de psihologie experimentală și aplicată, de teoria informației în psihologie și pedagogie.

ZAPASIEWICZ, Zbigniew (n. 1934), actor polonez de film. Preferat de regizorii *Wajda* și *Zanussi*. Interpretează în special personaje cu un caracter îndoielnic („Camuflaj", „Fără anestezic").

ZAPATA, Emiliano (c. 1879–1919), revoluționar mexican, conducătorul mișcării țărănești din S Mexicului în timpul Revoluției din 1910–1917. Detașamentele sale au constituit, împreună cu cele ale lui Pancho Villa, principala forță a revoluției. A elaborat un program antifeudal al mișcării țărănești („Planul Ayala"). Asasinat.

ZAPATEÁDO (cuv. sp.) s.n. Dans solistic de virtuozitate, de origine spaniolă; are ritm ternar, deseori sincopat, și mișcare rapidă, ale cărui accente ritmice se marchează prin lovituri de călcâi.

ZAPCÍU (< tc.) s.m. (În Ev. Med. în Țara Românească) Dregător însărcinat cu conducerea unei plăși (și cu strângerea dărilor).

ZAPÍS (< sl.) s.n. (Înv.) Dovadă scrisă, document, act.

ZAPOLSKA, Gabrjela (pe numele adevărat G. *Korwin-Piotrowska*) (1860–1921), scriitoare poloneză. Nuvele, romane („Kaśka Karjatýda"), comedii („Moralitatea d-nei Dulska"), drame („Cei patru", „D-na Maliczewska") cu implicații naturaliste.

ZÁPOLYA, familie de nobili unguri, de origine croată. Mai importanți: **1. Ioan Z.,** voievod al Transilvaniei (din 1510) și rege al Ungariei (1526–1540). A înfrânt armata țărănească condusă de *Gh. Doja* (1514). Întreaga sa domnie, ca rege al Ungariei, a fost o permanentă luptă (până în 1538) împotriva lui Ferdinand I de Habsburg, aliindu-se cu Franța, Anglia, Imp. Otoman și Moldova. **2. Ioan Sigismund Z.**, principe al Transilvaniei (1540–1551, 1556–1571). Fiul lui **Z. (1).** A domnit la început sub tutela mamei sale, Isabela, și a episcopului Martinuzzi. Pierzând tronul (1551), în urma intervenției Habsburgilor, s-a retras în Polonia. A revenit în 1556 cu ajutorul turcilor și al domnilor Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu cel Bun. Susținător al calvinismului și apoi al unitarianismului.

ZAPOROJAN (< rus. *za poroje* „dincolo de praguri") s.m. Denumire a cazacilor așezați în aval de pragurile (cataractele) Niprului.

ZAPOROJIE (ZAPOROŽJE), oraș în SE Ucrainei, port pe Nipru; 815 mii loc. (2001). Electrometalurgie, constr. de mașini, produse chimice și alim. Hidrocentrala Dneproghes. Institute de învățământ superior. Fondat (1770). Vechiul nume: *Aleksandrovsk*.

ZAPOTÉCI s.m. pl. Veche populație din America Centrală, care în sec. 3 d.Hr. era așezată în valea râului Oaxaca, având înfloritoare centre, ca Monte Alban și Mitla. A căzut treptat sub stăpânirea mixtecilor și apoi a aztecilor. Urmașii lor (c. 340 mii) trăiesc în statul mexican Oaxaca.

ZAPPA, Frank Vincent (1940–1993), compozitor, dirijor și chitarist american. Muzician prolific. Excepționale calități de producător și aranjor. Abordează atât muzica contemporană, cât și cea clasică, blues sau rock. Albume în diverse componențe („Freak Out!"), solo („Zoot Allures"), muzică de film.

ZAR (< tc.) s.n. Cub mic (de os sau material plastic) care are pe fiecare față imprimate un număr de puncte (de la unu la șase) și care este folosit în unele jocuri.

ZARĂF (< tc.) s.m. (Înv.) 1. Persoană care se ocupă cu schimbul banilor; *p. ext.* cămătar. 2. (Înv.) Casier al vistieriei.

ZARAGOSA (SARAGOSA), oraș în NE Spaniei (Aragón), pe Ebru; 2 298 mii loc. (2000). Metalurgie; constr. de material rulant, automobile, avioane, utilaj ind. Ind. electrotehnică, chimică, textilă, a celulozei și hârtiei, de prelucr. a lemnului, piel. și alim. Ciment, mobilă, sticlă, încălțăminte. Centru comercial. Universitate (1474). Monumente: resturi de ziduri romane (sec. 2 d.Hr.), vechiul palat al suveranilor mauri (sec. 11), catedralele San Salvador (sec. 12–16) și Nuestra Señora del Pilar (sec. 17); biserica San Pablo (sec. 14), castelul Aljafeira, reședința regilor Aragónului. Palatul conților de Luna (1537). Centru turistic. Veche așezare feniciană (Salduba), reconstruită de romani în 27 î.Hr. sub numele de Caesarea Augusta. Stăpânit succesiv de vandali, suevi, vizigoți și arabi (din c. 713), a devenit, la începutul sec. 11, centrul emiratului cu același nume. Recucerit de Alfons I, regele Aragónului în 1118, a devenit cap. Aragónului (1118–1400).

ZARAND 1. Munții Zarandului, masiv muntos în SV m-ților Apuseni, între Mureș și Crișul Alb. Alt. max.: 836 m (vf. Drocea). Cunoscuți și sub numele de *Highiș-Drocea*. **2. Depresiunea Zarandului,** depr. tectono-erozivă între m-ții Codru-Moma în N și Zarandului în S, compartimentată în trei depr. mai mici (Zarand propriu-zisă, Gurahonț și Hălmagiu). Drenată de Crișu Alb. Cunoscută și sub numele de *Țara Zarandului*.

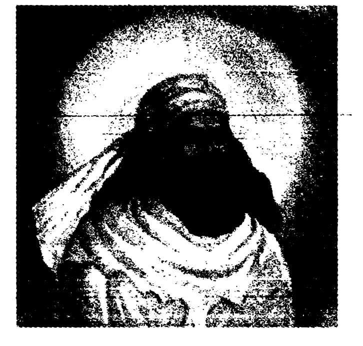

Zarathustra

ZARATHUSTRA, profet și zeu, în mitologia iraniană; personaj istoric zeificat (după unele izvoare destul de nesigure, însă, în ce privește perioada în care a trăit și locul unde a propovăduit). Întemeietorul *parsismului*. Numele grecesc: *Zoroastru*.

ZÁRE (< sl.) s.f. **1.** Orizont. ✧ Loc. *În zare* sau (rar) *în zări* = la orizont; *p. ext.* în depărtare, departe. *Din zări* = din depărtări. ✦ (La pl.) Văzduh. **2.** Lumină care se împrăștie în jurul unei surse luminoase.

ZARGIDAVA, localit. în Dacia (sec. 1 d.Hr.), menționată de Ptolemeu în „Geografia" ca fiind așezată pe malul stg. al Siretului. Identificată ipotetic cu așezarea geto-dacică de la Bradu (com. Negri, jud. Bacău).

ZARIA, oraș în N Nigeriei; 379,2 mii loc. (1996). Universitate (1962). Fondat (1536).

ZARIFOPOL, Paul (1874–1934, n. Iași), eseist și critic literar român. Critică estetică, în tradiție maioresciană, revelând un spirit de mare acuitate intelectuală, lucid și demistificator, paradoxal și ironic („Pentru arta literară"). Prieten cu I.L. Caragiale, a purtat cu el o valoroasă corespondență, a inițiat ediția critică „Opere" (continuată de Ș. Cioculescu) și a adus contribuții de referință în exegeza caragialeană.

ZARLINO, Gioseffo (Giuseppe) (1517–1590), compozitor și teoretician de muzică italian. Autorul lucrării „Le institutioni harmoniche" (1558), prima fundamentare teoretică a modurilor major și minor.

ZARNEA, George (n. 1920, București), medic și biolog român. Acad. (1994). Contribuții privind probleme legate de biologia și aplicațiile unor microorganisme utile („Microbiologie generală", „Tratat de microbiologie generală").

ZÁRVĂ (< ucr.) s.f. **1.** Larmă, gălăgie, zgomot; *p. ext.* agitație, tulburare, frământare. **2.** Ceartă, scandal.

ZARZAVÁT (< tc.) s.n. Plante legumicole, de la care se consumă în special frunzele.

ZÁRZĂR s.m. **1.** Cais la care miezul sâmburelui are gust amar. **2.** (Reg.) Corcoduș.

ZARZUÉLA (cuv. sp.) subst. Gen al operetei spaniole, apărut în sec. 17 prin introducerea unor intermedii muzicale într-o piesă de teatru.

ZATOPEK, Emil (1922–2000), atlet cehoslovac (alergător de fond). Multiplu campion olimpic: Londra, 1948 (o medalie de aur), Helsinki, 1952 (3 medalii de aur). Triplu campion european. Deținător al tuturor recordurilor mondiale (pe distanțele între 5 000 m și 30 km) în perioada 1948–1952.

ZAȚ (< germ.) s.n. Drojdie **(2).**

ZAU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureș, pe Pârâul de Câmpie; 3 394 loc. (2008). Expl. de gaze naturale. Iazuri și heleșteie. Rezervație naturală de bujori de stepă (3,1 ha).

ZAVATTINI, Cesare (1902–1989), scenograf și scriitor italian. Critic dramatic. Unul dintre cei mai de seamă teoreticieni ai neorealismului. Colaborator al lui De Sica („Hoții de biciclete", „Ciociara"). Romane („Vorbim atât de mult despre mine").

ZAVÉRĂ (< bg., scr.) s.f. Nume dat Revoluției de la 1821; *p. ext.* răscoală, revoltă, răzvrătire.

ZAVÉSCĂ s.f. (În Ev. Med., în Moldova) Taxă specială plătită vistieriei pentru redeschiderea unui proces; herâie.

ZAZZO, René (1910–1995), psiholog francez. Contribuții la analiza diferențelor individuale, pe baza studierii comportamentului gemenilor („Gemenii", „Cuplul și persoana").

ZĂBALA 1. Râu, afl. dr. al Putnei; 64 km. Izv. de sub vf. Lăcăuț (m-ții Vrancei) și drenează depr. Nereju. **2.** Com. în jud. Covasna, în depr. Târgu Secuiesc; 4 940 loc. (2008). Expl. de gresii.Biserică reformată (sec. 14) și cea cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1772).

ZĂBÁLĂ (< magh.) s.f. **1.** Piesă a căpăstrului constând dintr-o bară subțire de metal care se introduce în gura calului pentru a-l struni și a-l conduce.

ZĂBOVÍ (< sl.) v. IV intranz. **1.** A face un lucru cu întârziere; a nu se grăbi, a lucra prea încet. ✧ Tranz. A face pe cineva să întârzie la săvârșirea unei acțiuni, a pune piedici, a reține. **2.** A sta mai mult timp într-un loc; a întârzia.

ZĂBRANI, com. în jud. Arad, pe Mureş; 4 577 loc. (2008). Atestată documentar în sec. 11.

ZĂBRÂNIC (< bg.) s.n. Ţesătură fină din borangic sau de lână (de culoare neagră); văl făcut dintr-o asemenea ţesătură. Văl de doliu; pânză neagră care se pune la casa unui mort sau la uşa bisericii în care este depus mortul.

ZĂBREÁ (< sl.) s.f. **1.** Gratie. **2.** Fiecare dintre barele de lemn sau de fier care alcătuiesc un gard sau un grilaj. **3.** Fiecare dintre barele metalice care intră în alcătuirea unei grinzi formate din bare articulate (grindă cu zăbrele).

ZĂBÚN (< tc., bg.) s.n. **1.** Haină de iarnă vătuită, lungă până în talie sau până la genunchi, purtată de ţărani. **2.** Anteriu lung şi larg, purtat de preoţi şi de călugări. **3.** Haină lungă fără mâneci, confecţionată din stofă scumpă, pe care o purtau în trecut boierii.

ZĂCĂMÁNT (< *zăcea*) s.n. Acumulare naturală de substanţe minerale utile. După forma lor, se deosebesc z. stratiforme, lenticulare, filoniene, în cuiburi sau corpuri neregulate. După originea lor se deosebesc z. *magmatogene, z. metamorfice* şi z. *sedimentare.*

ZĂCĂTOÁRE s.f. **1.** Stranişte **(1)**. **2.** Vas mare din doage în care se păstrează vinul sau rachiul.

ZĂCÉA (lat. *iacere*) vb. II intranz. **1.** A sta culcat pe pat, pe pământ etc. (de lene sau de oboseală); a se tolăni. **2.** A sta la pat datorită unei boli grele; a boli. **3.** A fi mort, îngropat. **4.** (Despre sentimente, deprinderi etc.) A sta ascuns, a fi în stare latentă. **5.** A se afla de multă vreme în aceeaşi stare; a fi lăsat în părăsire. ✦ A se afla, a fi aşezat, situat undeva.

ZĂDĂRENI, com. în jud. Arad în C. Vingăi; 2 471 loc. (2008). Menţionată documentar (1222).

ZĂDĂRÍ (< bg., scr.) vb. IV tranz. **1.** A întărâta, a irita pe cineva; a sâcâi, a necăji. ✦ A răscoli, a tulbura. **2.** A înteţi focul.

ZĂDĂRNICÍ vb. IV tranz. A pune piedici realizării unui plan, unei acţiuni etc.

ZĂDÚF (< bg., scr.) s.n. **1.** Căldură mare, sufocantă; caniculă, zăpuşeală. **2.** Fig. Supărare, necaz.

ZĂGÁN (< tc.) s.m. Vultur mare, cu penajul negru-cenuşiu pe spate, pe coadă şi pe aripi şi cu pene negre în formă de barbă sub cioc *(Gypaëtus barbatus).* Dispărut din România. Sin *vultur bărbos.*

ZĂGÁZ (cf. scr. *zagata*) s.n. **1.** Stăvilar; baraj **(1)**. **2.** Fig. Obstacol, piedică.

ZĂGĂNESCU, Pavel (1815-1897, n. Râmnicu Sărat), ofiţer român. A condus la 13/25 sept. 1848 lupta unei formaţii de pompieri din Bucureşti împotriva armatei turceşti, la cazarma de pe Dealul Spirii („baia de sânge de la Bucureşti").

ZĂLÓG[1] (< sl.) s.n. (Înv.) Amanet, gaj; *concr.* obiect lăsat garanţie.

ZĂLOG[2] s.n. Arbust din familia salicaceelor, înalt până la 5 m, cu frunze lanceolate şi lujeri cenuşii-verzui *(Salix cinerea).*

ZĂMISLÍ (< sl.) vb. IV (Înv.) **1.** Tranz. A concepe fătul; a procrea. **2.** Refl. A lua fiinţă, a se naşte. **3.** Tranz. şi refl. Fig. A (se) produce; a (se) forma, a (se) înfiripa.

ZĂNEŞTI, com. în jud. Neamţ, pe Bistriţa; 6 202 loc. (2008). Hidrocentrală.

ZĂNOAGA, lac glaciar în masivul Retezat; 6,5 ha, după alte surse 9 ha. Ad. max.: 29 m (cel mai adânc lac glaciar din România).

ZĂNOÁGĂ (< sl.) s.f. Circ glaciar.

ZĂPÁDĂ (< sl.) s.f. Precipitaţie atmosferică solidă sub formă de cristale hexagonale, care se asociază formând fulgi; *p. ext.* strat provenit din acumularea acestor fulgi; omăt, nea^2. (CHIM.) *Zăpadă carbonică (de bioxid de carbon)* = gheaţă uscată.

ZĂPĂCÍ vb. tranz. şi refl. **1.** A-şi pierde sau a face pe cineva să-şi piardă judecata clară; a (se) năuci, a (se) buimăci. **2.** Fam. A (se) fâstâci, a (se) încurca. ✦ Tranz. A răvăşi, a deranja.

ZĂPODENI, com. în jud. Vaslui, pe râul Telejna; 4 109 loc. (2008). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1742).

ZĂPÓR (< bg.) s.n. Îngrămădire de sloiuri de gheaţă care se formează într-un anumit punct al unui râu (în special la coturi), datorită căreia se produc creşteri de nivel şi eventual inundaţii.

ZĂPUŞEÁLĂ s.f. Căldură mare, înăbuşitoare; arşiţă, zăduf.

ZĂRAND, com. în jud. Arad, pe Crişu Alb; 2 722 loc. (2008). Atestată documentar (1318).

ZĂRGÁN s.m. Peşte teleostean din M. Neagră, lung de c. 50 cm, cu greutatea de aproape 1 000 g şi cu oasele colorate în verde, datorită biliverdinei *(Belone belone euxini).*

ZĂRÍ vb. IV **1.** Tranz. A vedea vag, nedesluşit; a întrezări. ✦ A vedea (ceva) numai în treacăt, dintr-o aruncătură de ochi. **2.** Tranz. A băga de seamă; a observa. **3.** Refl. impers. A se arăta privirii, a se iv.

ZĂRNEŞTI 1. Oraş în jud. Braşov, la poalele m-ţilor Piatra Craiului. 25 764 loc. (2008). Rezervaţia natuală Piatra Craiului (1 459 ha). Hidrocentrală (Tohanu Nou). Fabrici de biciclete şi motorete, prelucr. lemnului; produse alim. Bisericile aşterea Domnului (sec. 18) şi Sf. Nicolae (1810) cu paraclis din 1515. Oraş din 1956. **2.** Com. în jud. Buzău, pe râul Câlnău; 5 300 loc. (2008).

ZĂTRENI, com. în jud. Vâlcea, pe Olteţ; 4 682 loc. (2008). Două biserici din sec. 18.

ZĂVÉLCĂ (ZAVELCĂ) (cf. bg. *zavivka*) s.f. Fiecare dintre cele două catrinţe dreptunghiulare, decorate cu dungi şi alesături care se poartă la ţară peste poale.

ZĂVOAIA, com. în jud. Brăila, pe Călmăţui; 3 359 loc. (2008).

ZĂVÓD s.m. Dulău.

ZĂVÓI (< sl.) s.n. Vegetaţie lemnoasă (arbori sau tufăriş) din lunca râurilor; este formată din salcie, răchită, plop sau anin.

ZĂVOI, com. în jud. Caraş-Severin, pe valea Bistrei; 3 980 loc. (2008). Expl. forestiere. Cherestea. Staţiune climaterică (Poiana Mărului).

ZĂVÓR (< sl.) s.n. **1.** Încuietoare pentru ferestre sau pentru uşi, care are o lamă sau o bară de metal ce poate aluneca într-un ghidaj fixat pe canat, astfel încât să pătrundă într-o ureche fixată pe toc; ivăr. **2.** Dispozitiv care serveşte la blocarea mecanică automată sau comandată a unui organ mobil al unui sistem tehnic. 3. (Pop.; la pl.) Cătuşe, fiare.

ZÂMBET s.n. Acţiunea de a zâmbi; surâs.

ZÂMBÍ (< bg.) vb. IV intranz. **1.** A schiţa o mişcare uşoară a buzelor, a ochilor, a feţei, ca expresie a unei bucurii sau a unei satisfacţii; a surâde. **2.** Fig. (Construit cu un complement în dativ) A-i fi (cuiva) favorabil. ✦ A-i conveni cuiva, a-l încânta pe cineva.

ZÂMBREASCA, com. în jud. Teleorman, în C. Găvanu-Burdea; 1 713 loc. (2008).

ZÂMBRU s.m. Arbore din fam. pinaceelor, înalt până la 25 m, cu frunze aciculare grupate câte cinci *(Pinus cembra).* Creşte în etajul subalpin şi este ocrotit prin lege.

ZÂNĂ (lat. *Diana*) s.f. Personaj feminin din mitologia populară românească, întruchipare de cele mai multe ori a bunătăţii şi a frumuseţii, căreia i se atribuie puteri miraculoase şi darul nemuririi. ✦ Zeiţă.

ZÂRNĂ (< sl.) s.f. V. **lăsnicior.**

ZBAT (< *zbate*) s.n. Paletă de metal sau de lemn, montată la periferia unei roţi (roată de z.), care constituie propulsorul unui tip de nave cu maşini de abur folosite în trecut pentru navigaţia pe ape interioare cu adâncime mică.

ZBÁTE (lat. *exbattere*) vb. III refl. **1.** (Despre fiinţe) A se mişca în toate părţile brusc şi violent; a se zvârcoli; a se smuci. ✦ Fig. A se chinui, a suferi cumplit. ✦ (Despre părţi ale corpului) A se mişca, a zvâcni. ✦ A face tot posibilul, a se strădui din răsputeri pentru atingerea unui scop. **2.** A se mişca cu putere încoace şi încolo.

ZBÂRCÍ (< bg.) vb. IV refl. A se strânge, formând cute, a face zbârcituri, riduri; a se încreţi.

ZBÂRCIÓG (< scr.) s.m. Nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile din genul *Morchella,* cu pălăria zbârcită, brun-negricioasă sau cenuşie-roşcată. ✧ Z. *gras* = ciupercă din pădurile de conifere, cu pălăria brun-roşcată sau brun-negricioasă, în formă de căciulă *(Gyromita esculenta).* Foarte toxică în stare crudă; preparată, poate fi consumată, dar cu prudenţă.

ZBĂRLÍ vb. IV **1.** Refl. (Despre păr) A se ridica sau a da impresia că se ridică în sus; a se ciufuli. **2.** Tranz. A face să se încreţească, să se agite suprafaţa unei ape. 3. Refl. Fig. (Despre fiinţe) A se supăra, a se înfuria. **4.** Refl. Fig. (Despre vreme) A se strica.

ZBÂRNÂÍ (onomat.) vb. IV intranz. A produce un sunet asemănător cu bâzâitul insectelor, cu vibrarea unei coarde, a unui motor etc.

ZBENGUÍ (< *zbeng*, reg. „zburdălnicie") vb. IV refl. A se juca sărind şi alergând; a zburda. ✦ A se lua la harţă, a se hârjoni.

ZBICÍ (vb. IV refl. şi tranz. A (se) usca la suprafaţă; a (se) zvânta.

ZBIERÁ vb. I intranz. **1.** (Despre animale) A scoate strigăte puternice, caracteristice. **2.** (Despre oameni) A vorbi tare; a ţipa, a răcni. ✦ A plânge, a se tângui cu glas tare.

ZBIÉRET s.n. **1.** Strigăt specific pe care îl scoate un animal. **2.** Strigăt de mânie, de spaimă, de durere pe care îl scoate un om; ţipăt.

ZBIR (< fr.) s.m. Reprezentant tiran şi brutal al unei autorităţi de stat; *p. ext.* persoană severă, rigidă.

ZBOR (< *zbura*) s.n. **1.** Mod de deplasare în atmosferă a unui corp a cărui sustentaţie poate fi realizată fie cu consum de energie din interior (la păsări, la avioane etc.) sau din exterior (la planoare, la zmeie etc.), fie fără consum de energie (la aerostate), fie prin mişcare balistică; *p. ext.* deplasare a unei rachete sau a unei astronave în spaţiul cosmic. ✧ *Z. vizual* = **z.** în care pilotarea unei aeronave se efectuează în condiţiile vizibilităţii orizontului natural şi a reperelor terestre. *Z. instrumental* = **z.** în care pilotarea aeronavei se efectuează numai pe baza indicaţiilor instrumentelor de bord, folosind sisteme şi procedee radioelectrice, ca radiogoniometria, radiolocaţia etc. *Z. planat* = deplasare descendentă a unui avion pe o traiectorie rectilinie sau în spirală cu motorul redus sau oprit; la planoare, prin folosirea unor curenţi de aer ascendenţi, *z.p.* se poate realiza şi în urcare. *Platformă de* z. = platformă de pe care decolează avioanele. ✧ Loc. *Din* (sau *în, într-un*) *zbor* = **a)** în timpul zborului; **b)** iute, în fugă; **c)** dintr-o dată; **d)** în treacăt. ✦ Fig. Mişcare rapidă, bruscă, prin aer a unui obiect aruncat sau purtat de vânt. **2.** Fig. Mers iute, vijelios; goană, fugă. ✦ Avânt, elan.

ZBÓRNIC (< bg.) s.n. **1.** Culegere cuprinzând legende hagiografice, comentarii religioase, tâlcuri ale scripturii etc. **2.** Codice manuscris obţinut prin copierea laolaltă a unor texte variate; relatări istorice, scrieri religioase şi apocrife, lucrări literare diverse etc. („Zbornicul de la Ieud").

ZBUCIUMÁ (< *buciuma*) vb. I **1.** Refl. A se frământa sufleteşte; a se zvârcoli. **2.** Refl. şi tranz. A (se) mişca cu neastâmpăr; a (se) agita, a (se) zbate.

ZBURÁ (lat. *exvollare*) vb. I **1.** Intranz. (Despre păsări, insecte etc.) A se ridica şi a se deplasa în aer cu ajutorul aripilor. ✦ (Despre lucruri) A se menţine în aer purtat de curenţi; a străbate aerul cu mare viteză. ✦ (Despre aparate de zbor) A se deplasa pe calea aerului; (despre oameni) a călători cu un aparat de zbor. **2.** Intranz. (Despre fiinţe sau vehicule) A merge foarte iute; a alerga, a goni (către un punct). ✦ (Despre timp) A trece, a se scurge repede. ✦ (Despre gânduri) A se succede cu repeziciune. 3. Tranz. Fig. A smulge, a azvârli pe cineva sau ceva de la locul său.

ZBURĂTÓR, -OÁRE adj., subst. **1.** Adj. Care zboară, care poate să zboare; care pluteşte în aer. ✦ Care se referă la zbor; făcut pentru zbor, de zbor. **2.** S.f. Animal care zboară (ex. pasăre, insectă etc.). **3.** S.m. (În mitologia populară românească) Fiinţă fabuloasă, imaginată ca un duh care chinuie somnul fetelor. Mitul z. a fost preluat şi în literatura cultă (I. Heliade Rădulescu, Eminescu). **4.** S.n. Velă pătrată, montată a patra de la bază pe un arbore vertical (catarg) al unei nave cu pânze; verga care susţine o astfel de velă.

ZBURDÁ vb. I intranz. A se juca, a alerga plin de voioșie, a face zburdălnicii, a se zbengui.

ZBURDÁLNIC, -Ă adj. (Despre animale) Care zburdă; (despre oameni) neastâmpărat, zglobiu, vioi; *p. ext.* ușuratic. ✦ (Despre stări sufletești sau manifestări ale oamenilor) Plin de elan, de vioiciune; avântat.

ZDRÁVĂN, -Ă (< sl.) adj. **1.** Voinic, robust. ✦ (Adverbial) Cu putere, tare; voinicește. **2.** Sănătos, întreg, neatins. **3.** Puternic, strașnic. ✦ (Adverbial) Din plin, mult.

ZDRĂNGĂNÍ (onomat.) vb. IV **1.** Intranz. și tranz. A produce sau a face să producă un sunet caracteristic de ciocnire (a unor obiecte de sticlă sau de metal). **2.** Tranz. A face să vibreze coardele unui instrument muzical; a cânta prost la un instrument.

ZDREÁNȚĂ (cf. sl. *sudranu*) s.f. **1.** Bucată, fâșie de pânză ruptă dintr-un obiect de îmbrăcăminte vechi; haină, rufă uzată și ruptă; treanță, obială **(2)**. ✦ Fig. (Fam.) Om de nimic; lepădătură, secătură. **2.** (La pl.) Aluat subțire făcut din făină și ouă, care, turnat în supă, formează mici fâșii.

ZDRELÍ vb. IV tranz. și refl. A (se) răni ușor, provocând mici jupuituri ale pieli; a (se) juli.

ZDROBÍ (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A sfărâma prin presare sau lovire; a strivi, a mărunți. ✦ A nimici, a distruge. **2.** Refl. Fig. (Pop.) A se frământa, a se zbuciuma, a se demoraliza.

ZDROBITÓR, -OÁRE adj., s.f. **I.** Adj. **1.** Care zdrobește. ✦ Fig. Istovitor. **2.** Care împrăștie orice îndoială; covârșitor, copleșitor. **II.** S.f. Mașină de mărunțire sau de separare prin strivire, prin sfărâmare etc. a unor produse, folosită în ind. alimentară și în agricultură.

ZDRUNCINĂ vb. I tranz. **1.** A scutura puternic, a zgâlțâi, a zgudui. **2.** Fig. A face ca cineva să nu mai fie sigur de părerile, de convingerile lui, a-l face să se îndoiască, să șovăie. ✦ A impresiona deosebit, a tulbura sufletește, a cutremura.

ZEÁMĂ (lat. *zema*) s.f. **1.** Lichid pe care îl conțin țesuturile vegetale; suc de fructe sau de plante. **2.** Nume generic pentru diverse lichide. **3.** Supă (de carne sau de legume); partea lichidă în care fierb bucatele; sos. **4.** (CHIM.) Z. *bordeleză* = suspensie de culoare albastră de sulfat bazic de cupru în apă, obținută prin adăugarea unei soluții de sulfat de cupru în lapte de var; este cel mai întrebuințat fungicid. Z. *sulfocalcică* = soluție apoasă, roșie-închisă de polisulfură de calciu, cu miros de ouă stricate; are acțiune fungicidă și insecticidă.

ZEANI, Virginia (n. 1925, Solovăstru, jud. Mureș), soprană italiană de origine română. Carieră internațională datorată vocii și aptitudinilor dramatice deosebite. Roluri principale în opere romantice și moderne.

ZÉBRĂ (< fr.) s.f. Ierbivor african, înrudit cu calul, cu pielea vărgată de benzi alternative, deschise și închise. Există câteva specii și mai multe varietăți (**z.** comună, z. lui Grant, z. de munte și z. lui Grevy). ✦ Marcaj de traversare a străzii pentru pietoni, constând din dungi paralele albe sau galbene.

ZÉBU (< fr.) s.m. Specie de bou domestic, care trăiește în regiunile calde și care are pe spate o cocoașă de grăsime *(Bos indicus)*. Este folosit pentru tracțiune, dar și pentru carne, iar femelele pentru lapte. Numeroase rase și hibrizi.

ZÉCE (lat. *decem*) num. card. **1.** Număr natural mai mare decât nouă cu o unitate. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul zece.* **2.** (Intră în compunerea numerelor cardinale compuse de la unsprezece până la nouăsprezece). *Cincisprezece.* (La pl.; intră în compunerea numerelor cardinale compuse de la douăzeci până la nouăzeci și nouă). *Patruzeci și cinci.*

ZECIMÁL, -Ă (după fr. *décimal*) adj., s.f. **1.** Adj. Care se bazează pe puterile numărului zece. ✧ *Număr z.* = număr care, înmulțit cu o anumită putere a lui zece, devine număr întreg. *Fracție z.* = număr zecimal. *Sistem z. de numerație* = sistem de numerație cu baza zece. **2.** (BIBL.) *Clasificare zecimală* (v. *clasificare*). **3.** S.f. Cifră situată la dreapta virgulei într-un număr zecimal.

ZECÍME s.f. Fracțiune obținută prin împărțirea unui întreg în zece părți egale. ✦ Prima cifră din dreapta virgulei la numerele zecimale.

ZECIUÍ vb. IV tranz. (Înv.) A lua a zecea parte din produse; a dijmui. ✦ (Fam.) A-și însuși o parte din lucrurile cuiva; a fura.

ZECIUIÁLĂ s.f. Dijmă.

ZEEMAN, Pieter (1865–1943), fizician olandez. A descoperit (1896) fenomenul de apariție a unor linii spectrale suplimentare în spectrele de emisie sau absorbție ale atomilor sub acțiunea unui câmp magnetic *(efectul Z.)*. Op. pr.: „Cercetări în magnetooptică". Premiul Nobel pentru fizică (1902), împreună cu H.A. Lorentz.

ZEFFIRELLI, Franco (n. 1923), regizor italian de teatru și film. Ecranizări moderne ale literaturii dramatice și lirice („Femeia îndărătnică", „Romeo și Julieta"). Film TV („Iisus din Nazareth").

ZEFÍR (< fr., lat.) s.n. **1.** Vânt slab, plăcut, călduț, care bate primăvara dinspre S; *p. ext.* adiere. **2.** Țesătură ușoară de bumbac mercerizat, utilizată pentru confecționarea unor obiecte de lenjerie.

ZEFLEMEÁ (< tc.) s.f. Luare în râs, ironie; batjocură.

ZEFLEMISÍT, -Ă adj. (Și subst.) Ironic, batjocoritor, zeflemitor.

ZÉGHE s.f. **1.** Haină lungă cu croială largă, făcută din postav gros, specifică portului popular românesc; este de obicei ornamentată cu găitane; ghebă, țundră. **2.** Dimie.

ZÉGRAS (< germ.) s.n. Iarbă de mare.

ZEIA (ZEJA), râu în Federația Rusă, afl. stg. al Amurului; 1 242 km. Izv. din S m-ților Stanovoi și prezintă numeroase praguri.

ZEÍNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *zea* „cereală") s.f. (BIOCHIM.) Proteină de tipul protaminei, de natură vegetală, prezentă în boabele de porumb.

ZEISS, Carl (1816–1888), optician german. A întemeiat, în 1846, firma de instrumente optice de Jena, care îi poartă numele.

ZEITÁTE s.f. Divinitate înfățișată ca o supraființă care conduce și distruge după propriul său cod, plan și lege; prezentă în toate mitologiile lumii, constituind cauza și scopul epic și teologic al fiecărui mit.

ZEÍȚĂ s.f. Divinitate având ca principală trăsătură feminitatea, ca analogie la divinitatea masculină, și apărând în ipostaze specifice femeii: fecioară, soție, mamă, prostituată etc.; la origine simbol al fertilității.

ZEL (< fr.) s.n. Tragere de inimă; ardoare, râvnă, sârguință.

ZELA, oraș antic în NE Asiei Mici. Făcea parte din regatul Pont. Aici, în 47 î.Hr., Cezar, învingându-l pe Farnace II, regele Pontului, a anunțat Senatului victoria prin cuvintele rămase celebre: „Veni, vidi, vici" („Am venit, am văzut, am învins").

ŽELEŃSKI, Tadeusz (cunoscut și sub pseud. *Boy*) (1874–1941), scriitor polonez. Versuri satirice („Cuvinte"). Studii critice („Molière", „Marysieńka Sobieska"), eseuri teatrale („Flirt cu Melpomena"). Executat de naziști.

ZELETIN, râu, afl. stg. al Berheciului; 75 km. Izv. din Pod. Central Moldovenesc.

ZELETIN, Ștefan (pseud. lui *Ștefan Motăș*) (1882–1934, n. satul Burdusaci, jud. Bacău), sociolog, economist și filozof român. A studiat geneza, structura, caracterul și perspectivele economiei românești, accentuând asupra rolului burgheziei și doctrinei liberalismului („Burghezia română, originea și rolul ei istoric", „Neoliberalismul"). În „Evanghelia naturii" a expus o concepție romantică sub influența lui Rousseau și Hegel.

ZELINSKI, Nikolai Dmitrievici (1861–1953), chimist rus rus. Cercetări în domeniul catalizei organice.

ZELLER, Eduard (1814–1908), filozof german. Istoric al filozofiei antice. Autor al lucrării clasice „Filozofia grecilor în dezvoltarea ei istorică".

ZELÓȚI (< fr., gr.) s.m. pl. **1.** Membrii unei grupări politice din Palestina antică, având la bază doctrina credinței în Lege, dar sprijinită de acțiuni armate; au fost nimiciți de romani o dată cu dărâmarea templului din Ierusalim (70 d.Hr.). **2.** Membrii grupării politice radicale din Tesalonic aflate în fruntea puternicei răscoale populare din Imp. Bizantin, din 1342–1349 sau 1350.

ŽEMAITE, Iulia (pe numele adevărat *Žymantene*) (1845–1925), scriitoare lituaniană. Povestiri, nuvele și piese de teatru inspirate din viața satului („Pe moșie", „Nora", „Cap deștept").

ZEMAN, Karel (1910–1989), regizor cehoslovac. Filme de animație în care combină desenele animate cu păpuși și chiar cu actori („Călătorie în preistorie", „Dirijabilul furat", „Pe cometă").

ZEMECKIS, Robert (n. 1952), regizor american de film. Filme de succes, relevând gustul pentru suspans, aventură și umor („Înapoi în viitor I, II, III", „Tinerețe veșnică"). Premiul Oscar: 1994 („Forest Gump").

ZEMEȘ, com. în jud. Bacău, pe râul Tazlău Sărat; 5 091 loc. (2008). Expl. de petrol. Mănăstirea Înălțarea Domnului de călugări cu o biserică omonimă.

ZEMÓS, -OÁSĂ adj. (Despre fructe sau plante) Care au suc mult; cu zeamă; (despre mâncăruri gătite) cu sos mult.

ZEN (< fr.) subst. Doctrină religioasă dezvoltată în Japonia din budismul mahayanist. Z. a influențat gândirea unor filozofi contemporani, îndeosebi existențialiști și psihanaliști, întrucât scopul ei este obținerea iluminării și a stării de libertate.

ZEND-AVESTA v. Avesta.

ZÉNDĂ (< fr.) s.f. Limbă indo-europeană din grupul indo-iranian, din care derivă două limbi literare: vechea persană și avestica sau zend-avestica, în care sunt scrise cărțile sfinte ale Avestei (atribuite marelui profet Zoroastru).

ZENICA, oraș în Bosnia și Herțegovina; 145,6 mii loc. (1991). Combinat siderurgic. Cocsochimie; constr. de utilaj greu.

ZENÍT (< fr. {i}) s.n. Punct de pe sfera cerească, opus *nadirului*, situat la intersecția verticalei locului cu emisfera cerească superioară. ✦ Fig. Culme, apogeu, înălțime.

ZENITÁL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la zenit, care aparține zenitului. ✧ *Distanță z.* = coordonată orizontală egală cu unghiul complementar înălțimii unui astru deasupra orizontului. V. *coordonată.*

ZENOBIA, regină a Palmyrei (266–272 d.Hr.). A extins autoritatea Palmyrei asupra Siriei, Egiptului și a unor teritorii din Asia Mică. Înfrântă de Aurelian, a murit în captivitate la Roma.

ZENODORE (sec. II î.Hr.), matematician grec. A evidențiat faptul că, dintre toate corpurile solide cu aceeași suprafață, sfera posedă cel mai mare volum.

ZENODOT (ZENODOTOS) din Efes (sec. 3 î.Hr.), filolog grec. A condus biblioteca din Alexandria. Autor al primei ediții critice alexandrine a epopeilor homerice.

ZENON, împărat al Imp. Roman de Răsărit (474–491 d.Hr.) originar din Isauria. În timpul domniei sale au loc mai multe revolte și conflicte religioase (controversa *monofizită*), precum și atacuri ale ostrogoților, pe care a reușit însă să-i îndrepte spre Pen. Italică.

ZENON din Citium (c. 336–c. 264 î.Hr.), filozof grec. Primul exponent al școlii stoice. De numele lui se leagă celebra divizare a filozofiei în logică, fizică și etică.

ZENON din Eleea (c. 490–c. 430 î.Hr.), filozof grec. Eleat, urmașul lui Parmenides. A formulat paradoxurile, devenite celebre și discutate și astăzi, despre imposibilitatea mișcării și a discontinuității („Ahile și broasca țestoasă" ș.a.).

ZEOLÍT (< fr.; {s} gr. *zeo* „a fierbe" + *lithos* „piatră") s.m. Grup de minerale care reprezintă aluminosilicați naturali hidratați de calciu, sodiu, potasiu, bariu și stronțiu, uneori magneziu, mangan etc. Apar sub formă de cristale lamelare, fibroase, cu luciul sticlos-sidefos și culoare albă, gălbuie sau roșiatică. Se utilizează la dedurizarea apei.

ZEPELÍN (< germ. *Zeppelin*) s.n. Dirijabil rigid.

ZEPPELIN, Ferdinand, conte von (1838–1917), constructor german de dirijabile. În perioada 1900–1917 a construit peste 50 de dirijabile rigide. Primul care a folosit motorul cu combustie internă pentru propulsia dirijabilelor.

ZER s.n. Lichid care rămâne din lapte după coagulare la prepararea brânzeturilor; este utilizat la prepararea lactozei şi urdei, iar când este bogat în grăsimi la fabricarea untului. ✦ Lichid alb, gras, care rămâne după prepararea untului; zară.

ZERAVŞAN (ZARAVŞON), lanţ de munţi din N Tadjikistanului, parte componentă a sistemului muntos Altai. Alt. max.: 5 489 m (Vf. Chimtorga).

ZERIND, com. în jud. Arad, pe Crişu Negru; 1 401 loc. (2008). Biserică reformată (1799–1801). Atestată documentar în 1169.

ZERMACÚP (< tc.) s.m. Monedă turcească de aur, care a circulat şi în Ţările Române în sec. 18–19.

ZERMELO, Ernst (1871–1953), matematician german. A fundamentat teoria mulţimilor pe baze axiomatice. Contribuţii la calculul variaţiilor şi teoria probabilităţilor.

ZERNIKE, Frits (1888–1966), fizician olandez. Contribuţii în optică; a construit (1932) microscopul cu contrast de fază, făcând posibilă investigarea structurii celulelor vii. Premiul Nobel pentru fizică (1953).

ZÉRO (< fr., it.) s.n. **1.** (MAT.) Număr întreg egal ca valoare cu diferenţa a două numere naturale egale între ele şi care se indică prin cifra 0. ✦ Fig. Om de nimic; nulitate. **2.** (FIZ.) Punct care serveşte drept origine a unei scări cu ajutorul căreia se exprimă valorile unei mărimi fizice. ✧ *Z. absolut* v. *absolut.*

ŽEROMSKI, Stefan (1864–1925), scriitor polonez. Romane realist-naturaliste de inspiraţie socială („Oameni fără adăpost") sau istorice („Cenuşă", „Ecourile pădurii") şi piese de teatru („Roza", „Prepeliţa a fugit").

ZEROVALÉNT adj. (Despre un element chimic) Care are valenţa egală cu zero.

ZÉSTRE (lat. *dextrae*) s.f. (DR.) Dotă. ✦ (Fam.) Totalitatea bunurilor care constituie averea cuiva.

ZETEA, com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 5 853 loc. (2008). Expl. de andezite. În apropierea com. a fost descoperită o cetate geto-dacică (sec. 1 î.Hr.–1 d.Hr.), fortificată cu trei valuri de pământ. Menţionată documentar (1333).

ZETKIN, Clara (1857–1933), om politic german. A participat la întemeierea Partidului Comunist din Germania. A propus, la Conferinţa internaţională a femeilor socialiste de la Copenhaga (1910), sărbătorirea, la 8 mart., a Zilei Internaţionale a Femeii.

ZEU (lat. *deus*) s.m. Divinitate masculină dedusă imaginar ca o forţă înzestrată cu chip şi voinţă, cu o individualitate accentuată şi purtând un nume legat de funcţia sa; este neperisabil, conduce şi distruge după bunul său plac.

ZEUGMA, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor lui Ptolemeu, în Banat. Neidentificată.

ZEUS (în mitologia greacă), divinitate supremă, „tatăl zeilor şi al oamenilor". Zeu al cerului, al ploii şi al tunetului, apoi şi al dreptăţii şi al ordinii sociale stabilite. Fiu al Geei şi al lui Cronos, l-a detronat pe tatăl său, instaurând stăpânirea zeilor olimpieni. Tatăl lui Apolo, al Atenei şi Artemidei, al lui Ares şi Hefaistos şi a numeroşi eroi (semizei), dintre care cel mai cunoscut este Heracle. Identificat la romani cu *Jupiter.*

ZEVI, Bruno (1918–2000), arhitect şi teoretician italian. Adept al unei arhitecturi organice. Director al revistei „Arhitectura". Op. pr.: „Istoria arhitecturii moderne", „Limbajul modern al arhitecturii".

ZEWAIL, Ahmed (n. 1946), chimist egiptean, stabilit în S.U.A. Studii privind transmiterea reacţiilor chimice prin spectroscopie rapidă. Premiul Nobel pentru chimie (1999).

ZGÂRDĂ (cuv. autohton) s.f. **1.** Curea sau cerc de metal care se pune în jurul gâtului la câini. **2.** (Înv. şi pop.) Salbă, şirag de pietre scumpe. **3.** (Reg.) Podoabă realizată din mărgele, care se poartă în jurul gâtului.

ZGÂNDĂRÍ vb. IV tranz. A răscoli, a scormoni, a scotoci. ✦ Fig. A aţâţa, a întărâta, a irita.

ZGÂRCÍ s.n. **1.** Cartilaj. **2.** Unealtă constituită dintr-o lamă metalică curbată, fixată pe un mâner, folosită de dogar pentru curăţirea muchiilor vaselor mici de lemn.

ZGÂRCI (< sl.) v. IV **1.** Tranz. şi refl. A (se) strânge, a (se) contracta, a (se) ghemui (din cauza frigului, a durerii etc.). ✦ Refl. (Despre plante) A se chirci, a degenera. **2.** Refl. Fig. A fi zgârcit, a se scumpi.

ZGÂRCÍT, -Ă adj. 1. (Despre fiinţe sau părţi ale corpului lor) Strâns, ghemuit, chircit; contractat. 2. Fig. Care face economii exagerate, care ţine mult la bani; avar, hapsân. ✦ Lipsit de generozitate.

ZGÂRIÁ vb. I 1. Tranz. şi refl. A(-şi) produce o tăietură superficială sau o rană uşoară pe piele cu unghiile sau cu un obiect ascuţit. ✦ Tranz. A face pe un obiect o urmă puţin adâncă cu ajutorul unui obiect ascuţit; a râcâi. ✦ *Zgârie-nori* = clădire foarte înaltă, având un număr mare de etaje. **2.** Tranz. Fig. A produce o senzaţie auditivă neplăcută; a supăra auzul.

ZGÂRIETÚRĂ s.f. Tăietură superficială pe suprafaţa unui obiect, făcută de un corp ascuţit şi dur; rană uşoară, urmă lăsată pe piele de unghii sau de un corp ascuţit.

ZGLĂVOÁCĂ (< bg.) s.f. Peşte mic (8–12 cm), cu capul mare şi turtit şi cu corpul lipsit de solzi, răspândit în apele repezi de munte *(Cottus gobio)*; babete.

ZGLOBÍU, -ÍE (< sl.) adj. Vioi, sprinten, zburdalnic. ✦ (Despre dansuri) Săltăreţ, vesel.

ZGÓMOT (< scr.) s.n. **1.** Sunet supărător sau amestec de sunete discordante, puternice, nocive. ✦ Gălăgie, vacarm; vuiet, tumult. **2.** (TELEC.) Semnal parazit care se suprapune peste semnalele utile în timpul transmiterii acestora şi care se datoreşte mişcărilor dezordonate ale electronilor în elementele circuitului, electricităţii atmosferice etc. ✧ *Z. de fond* = z. datorat fluctuaţiilor unor mărimi electromagnetice, care se menţine la ieşirea din dispozitivele sau sistemele de transmisiune a semnalelor chiar şi în lipsa aplicării unui semnal util la intrare.

ZGRIBULÍ vb. IV intranz. şi refl. A tremura şi a se strânge; a se ghemui de frig.

ZGRÍPŢOR s.m. **1.** (IST.) Monedă austriacă de argint, care a circulat şi la noi în sec. 17–18. **2.** Motiv ornamental, reprezentând un animal fantastic înaripat, folosit în ceramica medievală românească.

ZGRIPŢORÁŞ (< *zgripţor*) s.m. Diminutiv al lui zgripţor. ✦ Monedă austriacă (având imprimată pe una dintre feţe stema cu acvila bicefală), care a circulat în trecut şi în ţara noastră.

ZGUDUÍ vb. IV **1.** Refl. şi tranz. A se cutremura sau a face să se cutremure, a (se) clătina din temelie; a (se) zdruncina. **2.** Tranz. Fig. A tulbura, a răscoli, a frământa. 3. Tranz. A zdruncina convingerile, principiile cuiva. **4.** Tranz. Fig. A emoţiona puternic; a înfiora.

ZGÚRĂ (cf. alb. *zgiyrë*) s.f. **1.** Partea minerală fuzibilă din cenuşa cărbunilor, care se aglomerează în procesul de solidificare. ✦ Funingine. **2.** Reziduu rezultat în procesul de obţinere a metalelor din minereuri şi la topirea metalelor, constituit din oxizi formaţi în procesul tehnologic, silicaţi, resturi nearse ale combustibilului, componente pământoase din încărcătură etc. ✧ *Z. expandată* = material spongios obţinut prin răcirea bruscă a zgurei de furnal aduse la incandescenţă în instalaţii speciale, în prezenţa unei cantităţi mici de apă care se vaporizează; este folosită ca material termoizolant sau la confecţionarea unor betoane uşoare. *Z. granulată* = material granular fin, obţinut prin răcirea zgurei de furnal în apă multă, întrebuinţat ca agregat pentru betoane, la fabricarea cărămizilor etc.

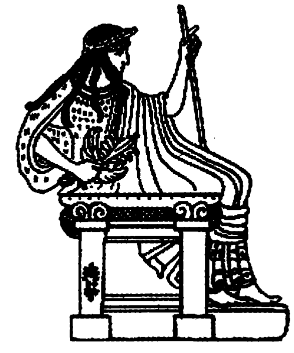

Zeus

ZHANGJIAKOU (KALGAN), oraş în NE Chinei (Hebei); 688,3 mii loc. (2003). Ind. alim., constr. de maşini şi textilă.

ZHANG Yimou (n. 1950), regizor chinez. Personajele sale feminine evoluează pentru a-şi descoperi propria valoare, într-o societate ostilă („Sorgul roşu", „Felinare roşii").

ZHAO MENGFU (1254–1322), pictor chinez. Respectând cu stricteţe stilul tradiţional, a realizat opere într-o mare varietate de genuri. Celebru pentru caii săi, temă foarte apreciată în epoca Yuan.

ZHAO ZHULI (1906–1970), scriitor chinez. Romane cu subiecte rurale („Întâmplări din Sanlivan").

ZHAO ZIYANG (1919–2005), om politic chinez. Secretar general al P.C. Chinez (1987–1989). Premier al Consiliului de Stat (guvernul) al R.P. Chineze (1980–1987).

ZHENG ZHENDUO (1898–1958), scriitor şi istoric literar chinez. Promotor al literaturii realiste („Istoria literaturii chineze").

ZHENGZHOU, oraş în E Chinei Centrale, centru ad-tiv al prov. Henan; 1,77 mil. loc. (2003). Maşini grele. Ind. textilă şi alim. Universitate.

ZHOU, dinastie în China antică; se împarte în Z. *de apus* (c. 1050–771 î.Hr.) şi Z. *de răsărit* (c. 770–256 î.Hr.).

ZHOU ENLAI (CIU EN-LAI) (1898–1976), om politic chinez. Membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. Chinez (1928–1976); membru al Comitetului Permanent al Biroului Politic şi vicepreşedinte al C.C. al P.C. Chinez (1956–1976). Premier al Consiliului Administrativ de Stat al Guvernului Popular Central (1949–1954) şi premier al Consiliului de Stat (1954–1976) al R.P. Chineze. Preşedinte al Comitetului pe întreaga Chină al Consiliului Consultativ Politic Popular (1934–1976).

ZHOU WENJU (a doua jumătate a sec. 10), pictor chinez. Cel mai important maestru din Nankin şi mare pictor de personaje. Unul dintre iniţiatorii picturii de gen.

ZHU DE (1886–1976), mareşal şi om politic chinez. Membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Comunist Chinez (1934–1976). Preşedinte al Comitetului Permanent al Adunării Naţionale a Reprezentanţilor Populari a R.P. Chineze (1959–1976). Unul dintre conducătorii Armatei Populare Chineze de Eliberare.

ZHU XI (c. 1130–1200), filozof chinez. Celebru gânditor din timpul dinastiei Song. Fondator al neoconfucianismului.

ZI (lat. *dies*) s.f. **1.** Perioadă de timp corespunzătoare unei rotaţii a Pământului în jurul axei sale. ✦ Interval de timp cuprins între răsăritul şi apusul Soarelui; *p. ext.* timpul cât luminează Soarele. V. *echinocţiu, solstiţiu.* ✧ *Z. solară adevărată* = intervalul de timp între două treceri succesive ale Soarelui la acelaşi meridian; are o durată variabilă, din cauza neuniformităţii rotaţiei Pământului în jurul axei sale. *Z. solară mijlocie* = interval de timp între două treceri succesive ale unui Soare fictiv la acelaşi meridian; are durata constantă de 24 de ore. Z. *siderală* = interval de timp între două treceri consecutive ale oricărei stele la acelaşi meridian; are durata de 23 de ore, 56 de minute şi 4 secunde. Z. *calendaristică* (sau *civilă*) = interval de timp dintre miezurile a două nopţi consecutive. ✧ (EC.) *Z. de muncă* = numărul de ore în care salariaţii îşi desfăşoară activitatea în cursul unei zile la locul de muncă. ✦ (Adverbial: în forma *ziua*) În timpul zilei, în fiecare zi. ✦ Dată la care s-a petrecut sau urmează să se petreacă ceva; termen. *Z. aniversară. Ziua (numelui) cuiva* = onomastica cuiva. ✧ Expr. (În credinţa creştină) *Ziua de apoi* = ziua în care viii şi morţii vor fi chemaţi la judecata lui Dumnezeu. ✧ (În titulatura sărbătorilor sau a anumitor date fixe) *Ziua femeii. Ziua copilului.* **2.** (La pl.) Viaţă, existenţă, trai. ✧ Expr. *A avea zile* = cât va (mai) trăi. **3.** (La pl.) Vreme.

ZIÁR (< *zi*, după it. *diario*) s.n. Publicaţie periodică, de obicei cotidiană, în care se tipăresc ştiri şi informaţii actuale din toate domeniile de activitate. Primele ziare tipărite din Europa au apărut la sfârşitul sec. 16. Primele z. în limba română au fost „Fama Lipschii" (1827), „Albina Românească" (1829) şi „Curierul românesc" (1829). Sin. *gazetă, jurnal.*

ZIARÍST, -Ă s.m. şi f. Persoană care lucrează în redacţia unui ziar, a unei reviste etc. sau care colaborează la ele; gazetar, jurnalist.

ZIA UL-HAQ, Muhammad (1924-1988), general şi om politic pakistanez. Administrator şef al Legii Marţiale (şef al guvernului 1977-1985). Preşedinte al Republicii Islamice Pakistan (1978-1988).

ZIBELÍNĂ (< fr.) s.f. (ZOOL.) Samur.

ZIBO (BOSHAN), oraş în NE Chinei (Shandong); 2,3 mil. loc. (1995). Metalurgie, constr. de maşini.

ZICÁLĂ (< *zice*) s.f. Zicătoare, proverb.

ZICĂTOÁRE (< *zice*) s.f. Specie a paremiologiei populare, asemănătoare maximei, uneori ritmată, prin care se exprimă o constatare de ordin general, filozofic, un principiu etic, o normă de conduită etc.

ZÍCE (lat. *dicere*) vb. III tranz. **1.** A exprima un gând prin cuvinte; a spune, a rosti cu voce tare; *p. ext.* a vorbi. ✧ A se adresa cuiva, a-i vorbi. ✦ (Despre texte) A menţiona, a relata. ✦ A comunica, a transmite. **2.** A afirma, a susţine, a pretinde că... ✦ Refl. impers. Se zvoneşte, circulă vestea, se afirmă că... ✦ A răspunde, a riposta. ✦ A reproşa, a obiecta. ✦ A tăgădui, a contesta. ✦ A comunica o dorinţă; a porunci, a ordona. **3.** (Pop.) A cânta (din gură sau dintr-un instrument). **4.** A-şi da părerea; a socoti, a crede. **5.** A pune nume; a porecli.

ZID (< sl.) s.n. **1.** Element de construcţie cu grosime mică în raport cu celelalte dimensiuni, aşezat vertical, executat din cărămidă, din blocuri de piatră sau din beton şi destinat să delimiteze şi să izoleze o încăpere, un teren etc. sau să preia şi să transmită fundaţiei forţele exterioare exercitate asupra construcţiei. ✧ *Z. de cetate* = element de construcţie cu o grosime mare, care înconjoară un castel, o cetate, un oraş. **2.** *Zidul plângerii* = vestigiile templului lui Irod din Ierusalim. Denumit de arheologi „Zidul de Vest", este un loc tradiţional de rugăciune, unde credincioşii evrei vin să deplângă dărâmarea Templului şi dispersarea poporului ales.

ZIDÁR s.m. Lucrător calificat care execută lucrări de construcţie din zidărie, precum şi de finisare a betonului după turnare.

ZIDĂRÍE s.f. Masă de materiale constituită din cărămizi sau din blocuri de piatră cu mortar ori cu piese metalice sau aşezate strâns, astfel încât să formeze legături; intră în componenţa unui element de construcţie.

ZIDI, Claude (n. 1934), regizor francez. Comedii de mare succes („Aripioară sau picior", „Poliţistul umflă potul", „Singurătate în doi").

ZIDÍ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A executa o lucrare din zidărie.

ZIDÍT, -Ă adj. **1.** (Despre o deschizătură în perete) Închis, astupat cu un zid. **2.** (Despre oameni) *Bine zidit* = bine făcut; solid, voinic.

ZIDURI, com. în jud. Buzău, în C. Râmnicului; 4 682 loc. (2008).

ZIEGLER, Karl (1898-1973), chimist german. Cercetări în domeniul combinaţiilor organo-metalice; a descoperit catalizatorii stereospecifici. Premiul Nobel pentru chimie (1963), împreună cu G. Natta.

ZIELONA GÓRA, oraş în V Poloniei; 118,3 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. siderurgică, textilă, alim. şi de prelucr. a lemnului. Inst. politehnic.

ZIFFER Alexandru (1880-1962, n. Eger, Ungaria), pictor român de naţionalitate maghiară. Naturi moarte şi peisaje, în care îmbină ecouri impresioniste cu preferinţe cromatice caracteristice şcolii băimărene („Case din Baia Mare", „Natură statică cu lalele", „Autoportret").

ZIGOMÁTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *zygoma* „obiect care uneşte") adj. (ANAT.) Care se referă la zigomă, care aparţine zigomei. ✧ *Apofiză z.* = apofiză inferioară a osului temporal. *Arcadă z.* = arcadă osoasă formată prin unirea apofizei zigomatice cu osul molar. *Os z.* = zigomă.

ZIGÓMĂ (< fr., gr.) s.f. Os molar.

ZIGOMÓRF, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *zygon* „jug" + *morphe* „formă") adj. (Despre flori) Care are un singur plan de simetrie, putând fi median (la mazăre sau salcâm), transversal (la brebenei), oblic (la petunii).

ZIGÓT (< fr., gr.) s.m. Celulă diploidă (2 n) rezultată din unirea a doi gameţi haploizi (n); ovul fecundat.

ZIGURÁT (< fr.) s.n. (În arhitectura mesopotamiană) Edificiu de forma unei piramide în trepte, pe a cărei ultimă platformă se afla un templu.

ZIGZÁG (< fr.) s.n. Linie frântă. ✧ *În zigzag* = în formă de linie frântă.

ZILBER, Herbert (Belu) (1901-1978, n. Târgu Frumos), filozof şi om politic român. Membru P.C.R. Participant la lovitura de stat de la 23 aug. 1944. Recrutat de spionajul sovietic în perioada interbelică şi de cel american în 1944. Exclus din partidul comunist, anchetat şi condamnat la muncă silnică pe viaţă (1954). Eliberat (1964). Memorii.

ZILÉR (ZILIÉR) (< *zi*) s.m. Muncitor angajat şi plătit cu ziua.

ŽILINA, oraş în Slovacia; 85,3 mii loc. (2002). Ind. constr. de maşini. Biserica romanică Sf. Ştefan (sec. 13). Oraş regal liber (1312).

ZÍLNIC, -Ă (< *zile*) adj. (Şi adv.) De fiecare zi, cotidian; *p. ext.* obişnuit.

ZILOT ROMÂNUL (pe numele adevărat *Ştefan Ioan Moru*) (c. 1780-1851), cronicar şi autor de versuri român. Condamnă comportarea abuzivă a domnilor fanarioţi în cronicile „Domnia lui Constantin-Vodă Hangerliul...", „Domnia lui Ion-Vodă Caragea...". Atitudine ostilă faţă de evenimentele revoluţionare din 1821 şi din 1848.

ZIMANDU NOU, com. în jud. Arad, pe Mureşu Mare; 4 650 loc. (2008).

ZIMÁZĂ (< fr., {i}; {s} gr. *zyme* „drojdie") s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în drojdia de bere cu rol în fermentaţia alcoolică a zaharurilor.

ZIMBABWE, Republica ~, stat în SE Africii; 390 757 km^2; 12 671 000 loc. (2004). Limba oficială: engleza. Religia: sincretică (în acelaşi timp creştini şi animişti) 50%, creştină 25%, credinţe tradiţionale 24%, islamică 1%. Cap.: *Harare.* Oraşe pr.: Bulawayo, Chitungwiza, Gweru, Mutare. Ţară fără acces direct la Oc. Planetar, Z. are un *relief* de podişuri vălurite cu alt. în jurul a 1 000 m dominate de unele culmi înalte (Inyangani atinge 2 592 m alt.). Sectoarele cele mai coborâte sunt culoarul Gwembe, drenat de fl. Zambezi (în N) şi depr. largă, drenată de Limpopo şi Sabi/Save (în SE). *Clima* tropicală. În ultimul deceniu s-au înregistrat secete prelungite. Vegetaţie de savană şi păduri tropicale cu esenţe preţioase. Numeroase parcuri naţionale, zone pentru safari considerate atracţii turistice majore ale ţării. *Resurse de subsol:* cromite, huilă, minereuri de fier, nichel, cupru, staniu, litiu, vanadiu, platină, paladiu, azbest, grafit, talc, bentonită, magnezit, fosfaţi, aur, argint, diamante. *Economia.* Pr. produse ind.: fontă, oţel, feroaliaje, îngrăşăminte chimice, zahăr, prod. lactate, ulei de arahide, floarea-soarelui ş.a. Hidrocentrale. Se cultivă: trestie de zahăr, tutun, soia, ceai, bumbac, arahide, banane, citrice, mirodenii, porumb, grâu, manioc, legume. Se cresc efective însemnate de bovine şi caprine, precum şi ovine şi porcine. Se exploatează material lemnos. Moneda: 1 Dollar Z. = 100 Cents. Obiective turistice: valea fl. Zambezi cu parcul naţional Hwange, cel mai mare complex de ruine din S continentului african, amintind de puternicul oraş-stat Z. din sec. 13-15. – *Istoric.* Terit. Z., locuit din Ev. Med. de triburi bantu, face parte, în sec. 12-17, din Regatul Monomotapa (sau Zimbabwe, după numele monumentalei capitale a acestui stat în sec. 14-15), nimicit de populaţia barotse. Administrat (1891-1923) de Compania Britanică a Africii de Sud, fondată de Cecil Rhodes, sub numele de Rhodesia de Sud, devine colonie a Coroanei britanice (1923) cu o largă autonomie internă, limitată însă numai la populaţia albă. Un mare număr de fermieri albi se stabilesc după 1900, numărul lor ridicându-se, în 1965, la 250 000 (1/10 din pop. ţării). Între 1953 şi 1963 face parte, împreună cu Rhodesia de Nord (Zambia) şi Nyassaland (Malawi), din Federaţia Rhodesia-Nyassaland. După destrămarea Federaţiei (31 dec. 1963), guvernul rasist, condus de Jan Douglas Smith (1964-1979), sprijinit de Frontul Rhodesian – partidul minorităţii albe –, proclamă, la 11 nov. 1965, în mod unilateral, independenţa ţării şi pune bazele unui regim de apartheid. Jan Smith, susţinut de Republica Africa de Sud, proclamă, la 2 mart. 1970, „Republica Rhodesia", iar la 1 iun. 1979, Republica Zimbabwe-Rhodesia. Marea Britanie, O.N.U., O.U.A. nu recunosc această independenţă şi adoptă, în 1966 şi 1968, sancţiuni economice împotriva Rhodesiei de Sud. În 1962 ia fiinţă Uniunea Poporului African Zimbabwe (ZAPU), condusă de Joshua Nkomo, din care se desprinde, un an mai târziu, Uniunea Naţională Africană Zimbabwe (ZANU), în frunte cu Robert Mugabe. Ambele mişcări vor declanşa, în 1967, operaţiuni de gherilă împotriva regimului de la Salisbury. Conferinţa tripartită de la Londra (Marea Britanie, Frontul Patriotic – alianţa ZANU-ZAPU – şi autorităţile de la Salisbury) se încheie, la 21 dec. 1979, cu un acord ce prevede reglementarea unui conflict care, în 14 ani, a provocat zeci de mii de victime. Încetarea focului, supravegheată de forţe ale Commonwealth-ului (28 dec. 1979), este urmată de alegeri câştigate de ZANU - ZAPU (febr. 1980) şi de proclamarea, la 18 apr. 1980, a independenţei, sub numele de Republica Zimbabwe. Membru al O.N.U. (25 aug. 1980). Robert Mugabe este prim-ministru (1980-87), apoi, după instituirea sistemului prezidenţial în 1987, şef al noului stat (reales în 1990, 1996 şi 2002). După repetate fricţiuni şi conflicte, în 1987 are loc unificarea celor două partide, ZAPU şi ZANU, constituindu-se ZANU – Frontul Patriotic. În 1991, referirile la marxism-leninism din Constituţia ţării sunt abandonate. În pofida criticilor internaţionale, R. Mugabe îşi menţine stilul autoritar de guvernare. După 1995, economia dă semne de stagnare, ceea ce duce la sporirea tensiunilor sociale din ţară. În 1998, preşedintele Mugabe reia proiectele de reformă agrară. În oct. 1998, forţe armate zimbabwiene intervin în războiul civil din R.D. Congo, sprijinindu-l pe dictatorul Laurent-Désiré Kabila. Pe fundalul erodării prestigiului prezidenţial şi al deteriorării situaţiei economice (c. 50% din pop. este afectată de şomaj), R. Mugabe lansează, la începutul anului 2000, o ofensivă de ocupare, pe cale violentă, a fermelor aflate în stăpânirea albilor. În alegerile legislative din iun. 2000, partidul preşedintelui, ZANU – FP, obţine 62 din cele 120 de locuri eligibile ale Parlamentului, iar Mişcarea pentru o Schimbare Democratică, de opoziţie – 57 de mandate; potrivit Constituţiei, preşedintele mai desemnează direct alţi 30 de deputaţi.La 7 dec. 2003 R. Mugabe anunţă părăsirea Commonwealth-ului. Republică prezidenţială.

ZIMBOR, com. în jud. Sălaj, pe râul Almaş; 1 124 loc. (2008). Biserici: reformată (sec. 15) şi ortodoxă (1643).

ZÍMBRU (< sl.) s.m. Specie de bovid sălbatic, pe cale de dispariţie, ocrotit (la noi în semilibertate în Parcul Natural Vânători-Neamţ, pădurea Neagra-Bucşani, jud. Dâmboviţa, şi în Pădurea Slivuţ, depr. Haţeg). Este masiv, are capul mare cu coarne mici, corpul acoperit

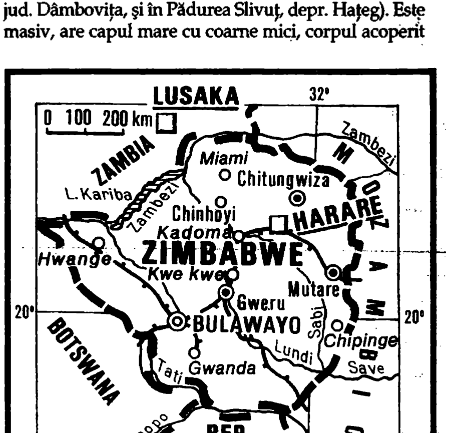

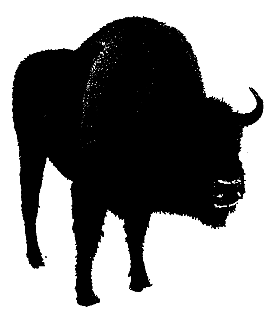

Zimbru

cu o blană deasă, pâsloasă, cu barbă și coamă mare, atârnând în jos până pe partea inferioară a gâtului *(Bison bonasus).*

ZIMMERMANN, Bernd Alois (1918–1970), compozitor german. Muzician hipersensibil, angajat. A trecut prin diverse faze stilistice: expresionistă („Concertul pentru vioară", „Perspektiven"), pluralistă (opera „Soldații"), statică („Photoptosis").

ZIMMERMANN, Dominikus (1685–1766), arhitect german. Construcții în spiritul barocului târziu, folosind în decorații elemente ale rococoului (biserica de pelerinaj din Steinhausen, Suabia).

ZIMMERWALD, localit. în Elveția. Aici a avut loc, în sept. 1915, prima Conferință generală a socialiștilor internaționaliști, la care a participat și Partidul Social-Democrat din România (P.S.D.R.); a adoptat un manifest împotriva războiului. Cu toate slăbiciunile ei, Conferința de la Z. a constituit un pas important spre unirea elementelor internaționaliste, care au constituit nucleul Intenaționalei III.

ZIMNICEA, oraș în jud. Teleorman, pe stg. Dunării; 15 291 loc. (2008). Fabrici de țevi sudate, ind. ușoară. Produse alim. Distrus aproape în întregime de cutremurul din 4 mart. 1977, orașul a fost reconstruit. În apropierea orașului a fost descoperită o așezare getică de tip *dava* (sec. 4–1 î.Hr.), probabil cetatea cucerită în 335 î.Hr. de Alexandru cel Mare.

ZIMOGÉNE ({s} gr. *zyme* „drojdie" + *gennao* „a produce") s.f. pl. (BIOCHIM.) Principii inactive care constituie precursori ai enzimelor, transformate în compuși activi prin acțiunea activatorilor (chinaze) (ex. tripsinogenul).

ZIMȚ (cf. bg. *zăbeț*) s.m. Fiecare dintre adânciturile de pe muchia monedelor. ✦ (Fam.) Ban, monedă; galben. ✦ Dinte **(2)**.

ZINC (< fr., gr.) s.n. Element chimic (*Zn*; nr. at. 30, m. at. 65,37, p.t. 419,4°C, p.f. 906°C, gr. sp. 7,13); metal alb-albăstrui. Se găsește în natură sub formă de sulfură (blendă) și carbonat (smitsonită). În combinații este bivalent. Se întrebuințează în zincare, sub formă de aliaje (ex. alama) etc. Izolat, prima dată, de chimistul german A.S. Marggraf în 1776.

ZINCÁRE s.f. Operație de acoperire cu un strat subțire de zinc a pieselor de oțel sau de fontă, precum și a unor piese nemetalice pentru a le proteja împotriva coroziunii sau a le da un aspect decorativ.

ZINCOGRAFÍE (< fr. {i}; {s} fr. *zinc* + gr. *grapho* „a scrie") s.f. (Ieșit din uz) **1.** Procedeu de tipar înalt pentru ilustrații liniare în tonuri și semitonuri, în care se folosesc clișee obținute prin fotografiere și gravare pe plăci de zinc (uneori de cupru, alamă, oțel etc.). **2.** Atelier în care se execută clișeele prin zincografie **(1)**.

ZINGIRLÍU (< tc.) s.m. Monedă turcească de aur, care a circulat și la noi în sec. 18–19.

ZINNEMANN, Fred (1907–1997), regizor și producător american de film. Scurt metraje cu caracter antifascist. Filme de ficțiune, devenind unul dintre realizatorii de prestigiu ai cinematografiei hollywoodiene („Bărbații", „Ziua șacalului", „Iulia"). Premiul Osar: 1953 („De aici în eternitate") și 1966 („Un om pentru eternitate").

ZINWALDÍT (< fr. {i}; {s} *Zinwald*) s.n. Mică de culoare cenușie, brună sau verde, folosită la extragerea litiului.

ZINZENDORF, Nikolaus Ludwig, conte de ~ (1700–1760), reformator german. A întemeiat comunitatea pietistă numită „Noua Unitate Frățească" din membrii comunității „Frații Boemi și Moravi" stabiliți, în urma prigonirilor, pe domeniile sale.

ZIRCÓN (< fr) s.n. Silicat natural de zirconiu tetragonal foarte dur. Este un mineral accesoriu, frecvent în multe roci. Se utilizează pentru obținerea dioxidului de zirconiu, iar cristalele limpezi sunt pietre semiprețioase.

ZIRCÓNIU (< fr.) s.n. Element chimic (*Zr.*; nr. at. 40, m. at. 91,22). Metal rar, folosit la fabricarea unor oțeluri speciale, ca material refractar sub formă de dioxid de z. etc. Descoperit în 1789 de chimistul german Martin H. Klaproth.

ZIRIDAVA, localit. în Dacia situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, în Banat. Identificată în importanta așezare dacică de tip *dava*, descoperită la Pecica (jud. Arad).

ZIRRA, Alexandru (1883–1946, n. Roman), compozitor și pedagog român. Unul dintre promotorii creației românești de operă („Alexandru Lăpușneanu", „O făclie de paști", „Capra cu trei iezi"), muzică simfonică, de cameră.

ZIS, ZÍSĂ adj., s.f. **1.** Adj. Denumit, poreclit. ✧ Loc. *Așa-zis* = incorect sau în mod convenabil numit astfel. 2. S.f. Vorbă, spusă; afirmație. ✦ Proverb, zicătoare. ✦ (Înv.) Sfat, îndemn; poruncă.

ZITEK, Josef (1832–1909), arhitect ceh. Reprezentant al neorenascentismului de tradiție italiană: Muzeul din Weimar, Teatrul Național din Praga.

ŽITOMIR, v. **Jitomir.**

ŽIVKOVIĆ, Petar (1880–1947), general și om politic iugoslav. L-a sprijinit pe regele Alexandru I în lovitura de stat antiparlamentară din ian. 1929. Prim-min. și ministru de Interne (1929–1932).

ZIZIN, stațiune balneoclimaterică aparținând com. Tărlungeni, situată în E Depr. Brașov. Stație de îmbuteliere a apelor minerale.

ŽIŽKA, Jan de Trocnov (c. 1360–1424), nobil ceh, comandant de oști, conducător al mișcării husite. Adept al unității taboriților cu calixtinii. S-a remarcat în bătălia de la Grünwald (1410). Organizând armatele husite, a obținut remarcabile victorii (la Sudomer, Vitkov, 1420, Kutná Hora, 1421) asupra armatei împăratului Sigismund și a „cruciadelor" organizate de Papalitate.

ZLATARSKI, Vasil (1866–1935), istoric bulgar. A adunat și sistematizat un imens material documentar privitor la istoria poporului bulgar („Istoria statului bulgar în Evul Mediu").

ZLATNA, oraș în jud. Alba, în depr. **Z.** din m-ții Apuseni, pe râul Ampoi; 8 338 loc. (2008). Expl. de min. auroargentifere. Uzina chimico-metalurgică; în 2004 a fost închisă din cauza poluării excesive. Biserică ortodoxă, datată cu aproximație 1424, cu modificări din sec. 17 și 18; picturi murale din sec. 15 și 18. Biserica Sf. Nicolae (sec. 18). Anticul *Ampelum*, **Z.** a fost, în Ev. Med., important centru minier (aur și mercur). Aici a fost introdusă (1838) prima mașină cu abur din Transilvania. Unul dintre principalele centre ale revoluționarilor români în 1848–1849. Oraș din 1968.

ZLATOUST, oraș în Federația Rusă, în m-ții Ural; 194,8 mii loc. (2002). Oțeluri superioare. Fondat (1754).

ZLĂTÁR (< bg., scr.) s.m. **1.** (Înv.) Meșter (țigan) care se ocupa cu prelucrarea aurului. **2.** Țigan (nomad).

ZLOÁTĂ (< sl.) s.f. Ploaie amestecată cu zăpadă; lapoviță.

ZLOT (< pol.) s.m. **1.** Denumirea unor monede de aur și de argint, care au circulat și la noi în sec. 15–17 (ex. z. polonezi, z. turcești). 2. (Azi) Unitate bănească în Polonia.

ZMEICA, lac în complexul lagunar Razim, cuprins între lacurile Sinoie și Golovița, de care este separat prin grinduri joase; 54 km^2. Ad. max.: 2,3 m.

ZMEOÁICĂ s.f. (în mitologia populară românească), personaj feminin reprezentând, asemenea zmeului, o întruchipare fabuloasă a forțelor răului.

ZMÉU (< sl.) s.m., s.n. **I.** S.m. **1.** (În mitologia populară românească) Personaj reprezentând întruchiparea fabuloasă a forțelor râului. Având o înfățișare monstruoasă și darul metamorfozării, z. e înzestrat cu o forță fizică excepțională, dar cu o inteligență precară, fiind învins întotdeauna de forțele binelui. ✦ Fig. Persoană înzestrată cu forță fizică; viteaz. **2.** Balaur. **II.** S.n. Jucărie de hârtie sau din pânză fixată pe o ramă de lemn și care, ținută de o sfoară, se înalță în aer la bătaia vântului.

ZMÉUR s.m. Arbust fructifer din familia rozaceelor, cu ramuri spinoase, frunze argintii pe partea inferioară, flori albe și fructe roșii, aromate, comestibile *(Rubus idaeus).*

ZMEURÁTĂ s.f. **1.** Băutură preparată din zmeură fermentată cu zahăr și cu alcool. **2.** Băutură răcoritoare preparată din sirop de zmeură și apă (gazoasă).

ZMEURÍȘ (< *zmeură*) s.n. Teren pe care crește spontan sau se cultivă zmeura.

Zn, simbol chimic pentru *zinc.*

ZNANIECKI, Florian Witold (1882–1958), filozof și sociolog american de origine poloneză. În ontologia sa a considerat ca factor prim valorile. A accentuat caracterul umanist al sociologiei și funcția activă a culturii („Științele culturale"). Inițiator al metodei „documentelor personale". A studiat transformările sociale în grupurile de emigranți („Țăranul polonez în Europa și în America").

ZOB (< bg., scr.) s.n. Așchiile rezultate în urma tăierii arborilor cu toporul, în urma spargerii unui vas de sticlă, de ceramică etc. ✦ Expr. *A se face zob* = a se zdrobi (în fărâme mici).

ZODIÁC (< ngr.) s.n. **1.** Regiune a sferei cerești care are forma unui brâu situat de o parte și de alta a eclipticii și care este parcursă de Soare în timp de un an. ✧ *Semnele zodiacului* sau *zodiacele* = semnele zodiacale, **v.** *zodiacal.* **2.** Rojdanic; zodiar.

ZODIACÁL, -Ă (< fr.) adj. Al zodiacului, privitor la zodiac. ✦ (Despre constelații) Care se află în regiunea zodiacului **(1)**. ✦ *Semn z.* = **a)** fiecare dintre cele 12 simboluri grafice ale zodiilor; **b)** zodie **(1)**. *Lumină z.* = fâșie de lumină difuză din regiunea zodiacului, care se vede pe cer toamna, la E, înainte de răsăritul Soarelui, și primăvara la V, după apusul Soarelui.

ZODIÁR s.n. Zodiac **(2)**.

ZÓDIE (< ngr.) s.f. **1.** Fiecare dintre cele 12 sectoare egale în care este împărțit zodiacul **(1)** și în care Soarele se află timp de aproximativ o lună; cele 12 zodii poartă numele următoarelor constelații: Berbecul, Taurul, Gemenii, Cancerul (Racul), Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Săgetătorul, Capricornul, Vărsătorul și Peștii. Denumirile acestea se păstrează încă din Antic.; în prezent însă, din cauza fenomenului de precesie a echinocțiilor, zodiile sunt decalate înaintea constelațiilor al căror nume îl poartă. Sin. *semn zodiacal.* ✦ Perioadă când Soarele se află într-un astfel de sector. **2.** Interval de timp delimitat de anumite caracteristici, care corespunde unei anumite luni a anului, în care se naște cineva și care, potrivit unor credințe mistice, ar avea o mare influență asupra destinului acestuia; *p. ext.* destin, soartă, ursită.

ZOFFANY, John (1733–1810), pictor britanic de origine germană. Influențat de M. Speer și A.R. Mengs, s-a afirmat ca portretist („Pietro Leopoldo, mare duce de Toscana și familia sa"), notabil prin observația fină și precizia liniei.

ZOGU, Ahmed (1895–1961), om politic albanez. Prim-min. (1922–1924) și președinte al Republicii (1925–1928). În 1928 s-a proclamat rege. A capitulat în fața agresiunii Italiei fasciste (apr. 1939) și a părăsit țara.

ZOHAR, carte mistică din categoria literaturii cabalistice. Organizată ca un comentariu la Pentateuh, **Z.** a fost redactată, se pare, de Moses de León (1250–1305).

ZOIL (ZOILOS) (sec. 4 î.Hr.), retor și gramatic grec. Simbol al criticului invidios, lipsit de obiectivitate.

Émile Zola

ZOLA, Émile (1840–1902), scriitor francez. Teoretician şi promotor al naturalismului. În ciclul de romane „Rougon Macquart", istorie naturală a unei familii plebeiene în timpul celui de-al doilea imperiu, aplică umanului şi socialului o cauzalitate biologică. Critică literară şi dramatică („Romanul experimental", „Naturalismul în teatru"). Apărător înflăcărat al căpitanului *Dreyfus* (manifestul „Acuz").

ZOLTAN Aladár (1929–1978, n. Mărtiniş, jud. Harghita), compozitor român de naţionalitate maghiară. Muzică simfonică („Dansuri din Corund", „Simfonia"), de cameră şi corală, întemeiată pe prelucrarea folclorului românesc şi maghiar.

ZOMBA, oraş în SE Republicii Malaŵi; 90,3 mii loc. (2003). Întemeiat de englezi în 1880–1885. Din 1907, centrul ad-tiv al Protectoratului britanic Nyasaland. Cap. statului independent Malaŵi (din 1964 până în 1975).

ZOMBI (< engl. americană *zombie*) s.m. (În superstiţiile locuitorilor din Caraibe) Mort reanimat prin practici magice, lipsit de voinţă proprie; supus calui care l-a înviat şi pus să muncească în folosul acestuia. ✦ Fig. Persoană care execută orbeşte dispoziţiile altuia.

ZONÁL, -Ă (< fr.) adj. Care este situat într-o anumită zonă, corespunzător unei zone, de zonă.

ZONALITATE (< *zonă*) s.f. Dispunere a unor elemente sau complexe de elemente în fâşii (zone), pe direcţia de descreştere a intensităţii unor factori care le condiţionează caracteristicile (ex. z. climatică, z. biogeografică).

ZONARAS, Ioan (?–după 1159), cronicar bizantin. Autor al unui compendiu de istorie universală de la „facerea lumii" până în 1118, bazat pe numeroase izvoare antice.

ZÓNA ZOSTER s.f. Infecţie virotică neurotropă, localizată în ganglionii spinali şi manifestată clinic prin dureri şi erupţie eritemo- veziculară în reg. radiculare corespunzătoare.

ZÓNĂ (< fr.) s.f. **1.** Porţiune delimitată dintr-un tot pe baza unor caracteristici distinctive sau a unei împrejurări speciale. ✦ Suprafaţă delimitată de teren din teritoriul unei localităţi, căreia i se atribuie o anumită întrebuinţare (z. rezidenţială, z. industrială etc.). **2.** (GEOGR.) Z. *geografică* = porţiune foarte întinsă a globului terestru cu caracteristici climatice şi biogeografice proprii determinate în primul rând de scăderea treptată a temperaturilor de la ecuator spre cei doi poli şi reducerea duratei sezonului de vegetaţie (se distinge o z. caldă, două z. temperate şi două z. reci; în cadrul lor se diferenţiază diverse zone biogeografice). **3.** (GEOL.) Z. *de oxidaţie* = partea superficială a unui zăcământ metalifer, situată deasupra nivelului hidrostatic în care, prin acţiunea de oxidare, dizolvare, hidratare, carbonatare etc. a mineralelor primare, apar minerale noi secundare. Partea superioară a *z. de o.* este *pălăria de fier*, bogată în limonit. *Z. de cimentaţie* (sau *de îmbogăţire secundară*) = z. superficială a zăcămintelor metalifere, formată la adâncimea corespunzătoare nivelului hidrostatic şi în care unele metale sau sulfuri metalice transportate de la suprafaţă sunt precipitate din soluţii de infiltraţie, realizându-se astfel concentraţii bogate în diferite metale etc. *Z. plastică* = z. din adâncul globului terestru, constituită în cea mai mare parte din siliciu şi din magneziu, în care se presupune că sunt împlântate blocurile continentale mai uşoare, alcătuite din siliciu şi din aluminiu. **4.** (BOT.) Z. *generatoare* = inel de celule ale meristemului, situat în rădăcinile şi tulpinile plantelor, care, prin diviziuni continue, îngroaşă organele plantei. **5.** (EC.) Z. *monetară* = grupare de ţări ale căror monede sunt legate de valuta uneia dintre ele, mai puternică din punct de vedere economic şi politic (ex. zona dollarului etc.). **6.** Z. *liberă* = parte din terit. unui stat, de obicei situată în porturi, care nu este supusă aplicării legilor vamale, unde se aplică o politică fiscală specială şi există multe alte facilităţi. **7.** Z. *izolatoare* = porţiune de galerie într-o mină, în care, în scopul reducerii pericolului de apariţie a unui amestec exploziv, se iau măsuri de umezire şi de introducere a unor mari cantităţi de pulbere de steril. **8.** Z. *de conservare specială* = arie din interiorul unui parc naţional sau natural în care regimul de ocrotire este mai strict decât în restul parcului. **9.** Z. *de protecţie (z.-tampon)*, z. delimitată în jurul unui bun al patrimoniului natural (ex. parc naţional) destinată să prevină impactul activităţilor antropice asupra acelui bun, dar în care sunt admise unele activităţi antropice. **10.** Z. *umedă* = termen general pentru arii mlăştinoase, ape stagnate şi curgătoare, inclusiv întinderi marine a căror adâncime nu depăşeşte (la flux) 6 m. Au importanţă deoebită pentru conservarea biodiversităţii, multe dintre **z.u.** fiind protejate prin Convenţia Internaţională de la Ramsar.

ZONGULDAK, oraş în N Turciei asiatice, port la M. Neagră; 104,2 mii loc. (2000). Constr. de maşini; ind. chimică, de prelucr. a lemnului şi alim.

ZOOCÓR, -Ă ({s} gr. *zoon* „animal" + *khoreo* „a se deplasa") s.f., adj. (Plantă) care are fructe sau seminţe adaptate pentru răspândirea prin intermediul animalelor.

ZOOFILIE (< fr.; {s} *zoo*^{1}- + gr. *philos* „iubitor") s.f. (BOT.) Calitate a multor specii de plante de a avea nevoie pentru polenizare de ajutrul unor animale. De cele mai multe ori polenizarea este realizată de insecte, speciile respective de plante fiind numtie *entomofile,* iar în unele cazuri acest rol poate fi îndeplinit de melci, păsări colibri, lilieci frugivori etc.

ZOOFOBÍE (< fr.) s.f. Stare patologică manifestată printr-o frică de animale.

ZOOGEOGRAFÍE (< fr.) s.f. Ramură a geografiei care studiază repartiţia geografică a animalelor; geografia animalelor.

ZOOLATRÍE (< fr.; {s} gr. *zoon* „animal" + *latreia* „adorare") s.f. Cult al animalelor în diverse religii antice, mai exact, al forţelor ce sălăşluiesc în ele; se întâlneşte în religia egipteană, hindusă etc.

ZOOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *zoon* „animal" + *logos* „studiu") s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul animalelor, cercetând structura, dezvoltarea, modul de viaţă, răspândirea, filogenia şi clasificarea lor.

ZOOMÓRF, -Ă (< fr.; {s} gr. *zoon* „animal" + *morphe* „formă") adj. (În artele plastice) Care reprezintă (fidel sau stilizat) animale.

ZOOMORFÍSM (< fr. {i}) s.n. Reprezentare a zeităţilor prin animale sau prin atribute ale acestora. ✦ Credinţă religioasă care admite posibilitatea metamorfozării oamenilor în animale.

ZÓON (cuv. gr.), subst. (ECOL.) Orice organism dezvoltat dintr-un ou.

ZOONÓZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *zoon* „animal" + *nosos* „boală") s.f. Infecţie contagioasă provocată de bacterii (tularemia), virusuri (turbarea), ciuperci (tricofiţia), protozoare (leishmanioza) sau viermi (trichinoza), comună omului şi animalelor (care sunt rezervorul natural al bolii); omul este infectat secundar fie prin contact direct, fie prin intermediul unor insecte vectoare (ţânţar, purice, căpuşă).

ZOOPLANCTÓN (< fr. {i}) s.n. (BIOL.) Totalitatea organismelor animale din plancton.

ZOOPSIHOLOGÍE (< fr. {i}) s.f. Ramură a psihologiei care studiază geneza şi stadiile de dezvoltare ale psihicului la animale, de la senzaţiile elementare până la intelectul maimuţelor; psihologie animală.

ZOOTEHNÍE (< fr. {s} gr. *zoon* „animal" + *tekhne* „artă, meşteşug") s.f. Ştiinţă al cărei obiect îl constituie creşterea, reproducerea, alimentaţia, ameliorarea şi exploatarea animalelor domestice.

ZOOTOXÍNĂ (< germ.) s.f. Venin secretat de animale (şerpi, scorpioni), cu efect nociv asupra organismului uman şi care acţionează similar cu toxinele bacteriene.

ZOPYR, satrap persan. Şiretenia sa, potrivit legendei, i-a permis regelui persan Darius I să recucerească Babilonul.

ZOPYRION (sec. 4 î.Hr.), general macedonean, însărcinat de Alexandru Macedon cu administrarea ţinuturilor trace. În această calitate a întreprins o campanie de-a lungul ţărmului de N al M. Negre. La întoarcere, surprins de geţi în câmpia Bugeacului, a fost înfrânt şi ucis (cca 331 î.Hr.).

ZOR (< tc.) s.n. **1.** Activitate însufleţită, grabă mare; silinţă, sârguinţă. **2.** Nevoie, necesitate; urgenţă; necaz, dificultate.

ZOREÁ (< *zori*^{1}) s.f. Denumire dată mai multor specii de plante din genul *Ipomaea,* fam. convolvulaceelor, anuale sau perene, cu tulpina volubilă şi floarea în formă de cupă alungită; bună-dimineaţă.

ZÖRGÖ Beniamin (1916–1983, n. Răstoci, jud. Sălaj), psiholog român de naţionalitate maghiară. Studii de psihologie experimentală, psihologia gândirii şi a activităţii voluntare („Gândirea – studii psihologice", în colab.).

ZÓRI (< sl.) s.m. pl. Lumina care apare pe cer înainte de răsăritul de soare; faptul zilei; auroră.

ZORÍ (< *zor*) vb. IV **1.** Intranz. şi refl. A lucra, a executa ceva cu mare grabă şi silinţă; a da zor. ✦ A merge iute, a se grăbi. **2.** Intranz. A stărui să se facă ceva în grabă. ✦ Tranz. A constrânge, a sili, a îndemna (pe cineva) să facă (ceva).

ZORÍLĂ (< zori) s.m. **1.** Personificare a zorilor în basmele populare. ✦ Animal fantastic din basme care se arată în zori^1. **2.** Numele popular al Stelei Sirius, din constelaţia Câinele Mare.

ZORILEANU, Mircea (1883–1919), aviator român. Unul dintre aşii aviaţiei române în Primul Război Mondial. Celebru prin raidurile de bombardament, executate noaptea, de la Oneşti, peste m-ţii Carpaţi.

ZORILLA DE SAN MARTIN, Juan (1855-1931), scriitor uruguaian. Autorul epopeii naţionale „Tabare", povestea iubirii tragice dintre un metis şi sora unui conchistador spaniol.

ZORLENI, com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 9 706 loc. (2008). Mănăstirea Bujoreni (de maici) cu Biserica Izvorul Tămăduirii (1840).

ZORLENŢU MARE, com. în jud. Caraş-Severin, pe râul Pogăniş; 931 loc. (2008).

ZORN, Anders (1860-1920), pictor şi gravor suedez. Pictura sa (nuduri pictate în aer liber, portrete) denotă influenţe târzii ale impresionismului. Maestru al gravurii europene moderne.

ZORNĂÍ (onomat.) vb. IV intranz. A face zgomot caracteristic prin ciocnirea sau lovirea unor obiecte de metal, de sticlă etc.; a zăngăni, a zdrăngăni **(1)**; a zurui.

ZOROASTRÍSM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Zoroastru*) s.n. Religie veche a popoarelor din Asia Centrală, Iran şi Azerbaidjan. caracterizată prin dualismul binelui (personificat de *Ahura Mazda*) şi răului (personificat de *Ahriman*). A fost fundat la începutul milen. 1 d.Hr. de profetul persan Zarathustra (Zoroastru). Cartea sfântă a z. este „Avesta". Cult oficiat de magi **(1).**

ZORRILLA Y MORAL, José (1817-1893), scriitor spaniol. Poeme romantice pe teme istorice, legendare sau influenţate de tradiţiile populare („Cântecele trubadurului", „Granada"). Comedii şi drame istorice („Cizmarul şi regele", „Don Juan Tenorio").

ZOSER, faraon din dinastia 3 (2778-2723 î.Hr.). În timpul său arhitectul Imhotep a construit piramida în trepte de la Saqqara.

ZOSIMOS (sec. 5), istoric roman de origine greacă. A scris o istorie contemporană lui, în şase cărţi, începând cu domnia lui August (27 î.Hr.) şi până la cucerirea Romei de către Alaric (410).

ZOTTA, Mihai (1800–1864, n. Chisălău, azi în Ucraina), medic şi naturalist român. Unul din primii medici români. Împreună cu I. Cihac, a întemeiat Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi (1833). Studii de patologie profesională („Colica saturniană") şi asupra apelor minerale din Moldova.

ZOTTA, Sever (1874–1943, n. Chisălău, azi în Ucraina), istoric român. M. coresp. al Acad. (1919). Studii de genealogie („Genealogia familiei Hurmuzaki") sau referitoare la istoricul mănăstirii Golia.

Zr, simbol chimic pentru *zirconiu.*

ZRENJANIN, oraş în Serbia, în reg. autonomă Voivodina, port fluvial pe canalul Bega; 79,5 mii loc. (2002). Constr. navale şi de maşini.

ZRÍNYI, familie de nobili unguri de origine croată. Mai importanți: **1. Miklós (Nicolae) Z.** (c. 1508–1566), ban al Croației (din 1542). S-a remarcat în apărarea cetății Sighet, asediată de turci (1566), unde a căzut în luptă. **2. Miklós Z.** (1620–1664), poet şi om politic. Ban al Croației (din 1647). Adept al unei monarhii centralizate şi adversar al turcilor, în luptele împotriva cărora s-a remarcat. Admirator al lui Matei Corvin („Reflecții despre viața regelui Matei"). Autorul primului poem epic din literatura maghiară („Bătălia de la Szigetvár sau Zrinyiada"). Poezii lirice, pamflete, lucrări cu caracter politic şi militar.

ZSIGMONDY, Richard Adolf (1865–1929), chimist austriac. Cercetări în domeniul chimiei coloizilor, demonstrând natura eterogenă a acestora. A inventat ultramicroscopul. Premiul Nobel pentru chimie (1925).

ZUÁV (< fr.) s.m. Soldat francez dintr-un corp special de infanterie care a existat în Algeria.

ZUB, Alexandru (n. 1934, Vârfu Câmpului, jud. Botoşani), istoric român. Acad. (2004). Studii de istoriografie română („Mihail Kogălniceanu, istoric", „Vasile Pârvan. Biobibliografie", „De la istoria critică la criticism: Istoriografia română sub semnul modernității").

ZUCCARI, familie de pictori italieni. **1. Taddeo Z.** (1529–1566), cel mai important reprezentant, ca freschist, al manierismului târziu. Decoruri monumentale la Roma (biserici, palatul Vatican), Villa Farnese la Capranola. **2. Federico Z.** (1540–1609), colaborator al fratelui său. Creație de un eclectism academic. A lucrat la Roma, Florența, Madrid (retablul cel mare de la Escorial „Adorația magilor" şi „Adorația Păstorilor").

ZUCCHI, Virginia (1847–1930), balerină italiană. Succese la Roma, Milano, Madrid, Paris, Londra, dar mai ales la Sankt-Peterburg (1885–1892), influențând şcoala de aici cu modelul italian.

ZUCKMAYER, Carl (1896–1977), scriitor elvețian de origine germană. Piese de teatru abordând probleme actuale privind politica şi morala într-o tonalitate expresionistă („Generalul diavolului", „Lumina rece"). Poezii („Copacul"), povestiri şi romane („Maddalena").

ZUGRÁV (< ngr.) s.m. **1.** Lucrător calificat care execută lucrări de zugrăveală. **2.** (Înv.) Pictor.

ZUGRĂVEALĂ s.f. **1.** Acțiunea de a (se) zugrăvi. **2.** Strat ornamental şi de protecție contra acțiunii agenților exteriori aplicat pe fețele aparente ale elementelor de construcție şi construit dintr-o dispersie apoasă care conține pigmenți minerali şi un liant (de obicei var); dispersie apoasă folosită pentru executarea unor astfel de straturi. **3.** Pictură murală (bisericească).

ZUGRĂVESCU, Dorel Gheorghe (n. 1930, Râmnicu Vâlcea), inginer geofizician român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuții în geodinamică („Self organization in geodynamic phenomena", „Geodinamica – un concept în evoluție").

ZUGRĂVESCU, Ioan (1910–1989, n. Iaşi), chimist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări în domeniul chimiei organice.

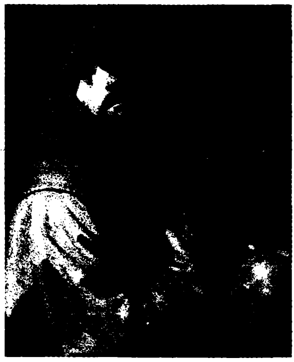

Francisco de Zurbarán: „Sfântul Francisc"

ZUGRĂVÍ vb. IV **1.** Tranz. A executa operația de finisare a unei construcții prin acoperirea fețelor aparente cu un strat de zugrăveli **(2)**. **2.** Tranz. A picta; a desena. **3.** Refl. (Despre stări sufleteşti) A se vedea, a se reflecta pe figura cuiva. **4.** Tranz. Fig. A reda, a descrie, a prezenta, a înfățişa prin cuvinte.

ZUIDERZEE (fost golf al Mării Nordului format în 1282 prin invadarea lacului Flevo de apele mării. Ad. max.: 4 m. În 1920 au început lucrările de asanare, realizându-se mai multe poldere, iar în 1927–1932 a fost construit digul Afsluitdijk care l-a separat în două lacuri: Ijsselmeer şi WaddenZee. Pe malurile sale se găseşte oraşul Amsterdam.

ZUKERMAN, Pinchas (n. 1948), violonist, violist şi dirijor israelian. Strălucită carieră internațională. Dirijează English Chamber Orchestra. Muzică de cameră (cu Daniel Barenboim şi Jacqueline Du Pré).

ZULIA, stat în NV Venezuelei, în bazinul L. Maracaibo; 63,1 mii km^2; 3,21 mil. loc. (2000). Centrul ad-tiv: *Maracaibo.* Expl. de petrol şi gaze naturale. Cafea, bumbac şi cereale. Creşterea animalelor.

ZULOAGA, Ignatio (1870–1945), pictor spaniol. Reprezentant al simbolismului şi al *Jugendstilului* în Spania. Subiecte specific iberice („Loja la cursa de tauri"), peisaje, portrete.

ZULÚŞI (< fr.) s.m. pl. Populație negroidă din Africa de Sud (concentrați îndeosebi în prov. Kwazulu-Natal), aparținând grupului bantu (c. 10 mil.). Limba zulu este una dintre limbile oficiale din Africa de Sud..

ZÚMZET s.n. Zgomot caracteristic făcut de insecte în timpul zborului; bâzâit, zvon **(3).**

ZURBARÁN, Francisco de ~ (1598–1664), pictor spaniol. Subiecte religioase, îndeosebi din viața monahală, evocând o atmosferă de meditație gravă şi profund misticism. Puritate a construcției şi precizie a desenului („Apoteoza Sf. Toma d'Aquino", „Prințul călugărilor"). Remarcabile naturi moarte.

ZURGĂLÁU (cf. mag. *zörgö*) s.m. Clopoțel de forma unui mic glob, cu o bilă în interior, care sună la atingere sau prin agitare.

ZÜRICH 1. Lac în Pod. Elvețian; 88,5 km^2. Ad. max.: 143 m. Apele sale se scurg în Rin prin râul Limmat. **2.** Oraş în N Elveției, centru ad-tiv al cantonului Z.; 336,8 mii loc. (2000, cu suburbiile). Centru financiar şi comercial internațional. Constr. de maşini; ind. optică, chimică, textilă, poligrafică şi alim. Universitate (1833). Inst. de tehnologie (1860). Grădină botanică şi zoologică. Monumente: Domul romanic (sec. 11–13), Predigerkirche (sec. 13–17), primărie (sec. 17), case din sec. 16–19. Muzee. – **Tratatele de pace de la ~,** ansamblu de tratate semnate la 10 nov. 1859 în urma victoriei franco-sarde asupra austriecilor. Cuprindea mai multe tratate: tratatele austro-franceze şi franco-sard, prin care Lombardia a fost cedată de Austria Franței, care a transferat-o Regatului Sardiniei, şi tratatul austro-franco-sard, care stabilea crearea unei confederații italiene. **3.** Canton în Elveția; 1,7 mii km^2; 1,22 mil. loc. (2002). Expl. forestiere. Cereale, cartofi, sfeclă de zahăr. Creşterea animalelor (bovine, ovine). Turism.

ZUROBARA, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, în Banat. Neidentificată.

ZURVANISM, doctrină teologică în vechea religie a Iranului constând în subordonarea dualismului zoroastrian unei entități anterioare, *zurvan* („timpul necreat") din a cărei divizare au luat naştere divinitățile oponente.

ZUSIDAVA, localit. în Dacia, situată, potrivit coordonatelor date de Ptolemeu, în NE Munteniei. Neidentificată.

ZVÁSTICĂ s.f. v. **svastică.**

ZVĂPĂIÁT, -Ă (< *zvăpăia*) adj. Neastâmpărat, zburdalnic.

ZVÂCNÍ vb. IV intranz. **1.** (Despre inimă, tâmple, puls etc.) A bate repede şi cu putere; a palpita **(1)**. **2.** (Despre ființe) A țâşni, a sări pe neaşteptate (de undeva). ✦ A sări brusc în picioare.

ZVÂNTÁ (lat. **exventare*) vb. **I. 1.** Tranz. şi refl. A face să piardă sau a pierde din umezeală; a (se) usca puțin, a (se) zbici. ✦ Tranz. A-şi şterge (lacrimile, ochii, obrajii). **2.** Tranz. A prăpădi, a nimici; a slei, a secătui. ✧ Expr. *A zvânta* (pe cineva) *în bătaie* (sau *bătăi*) = a bate foarte tare. ✦ Legat de diverse verbe exprimă intensitatea acțiunii acestora: *fură de zvântă; bea de zvântă.*

ZVÂRCOLÍ (cf. bg. *vărgăliam*) vb. IV refl. **1.** A face mişcări spasmodice (de durere), a se zbate, a se suci. ✦ A se întoarce de pe o parte pe alta; *p. ext.* a se învârti încoace şi încolo (de neastâmpăr); a nu-şi găsi locul. **2.** Fig. A se agita, a se zbuciuma, a se frământa.

ZVÂRLÍ vb. v. **azvârli.**

ZVÂRLÚGĂ s.f. **1.** Peşte mic (cca 10 cm) din apele stătătoare sau lin curgătoare, comestibil, cu mişcări iuți, cu gura prevăzută cu şase mustăți şi cu o țeapă erectilă sub ochi *(Cobitis taenia)*; fiță. Specie ocrotită. **2.** Fig. Om sprinten, iute în mişcări.

ZVELT, -Ă (< fr., it.) adj. **1.** Cu talia subțire; grațios, suplu. **2.** (Despre obiecte sau părți ale lor) Care se înalță grațios, cu forme armonioase, cu linii suple.

ZVON (< sl.) s.n. **1.** Ştire, veste (care circulă din gură în gură); informație neîntemeiată. **2.** Rumoare produsă de glasuri, gălăgie. **3.** Zgomot uşor, nedefinit, produs de ape, frunze, vânt, păsări etc.; murmur, zumzet. **4.** Sunet depărtat produs de clopote sau de instrumente muzicale.

ZVORIŞTEA, com. în jud. Suceava, pe valea Siretului; 6 133 loc. (2008). Bisericile de lemn Adormirea Maicii Domnului (1782) şi Sfinții Voievozi (1778).

ZWEIG, Arnold (1887–1969), scriitor german. În 1933 a emigrat; reîntors în țară în 1948. Romane antimilitariste şi antişovine („Sergentul Grişa", „Şcoala Verdunului"), drame impresioniste, eseuri („Caliban sau Politică şi patimă").

ZWEIG, Stefan (1881–1942), scriitor austriac. Stabilit în S.U.A. (1938). Proză cu implicații psihanalitice („Neliniştea inimii", „Simțuri rătăcite"); biografii romanțate („Maria Stuart", „Maria Antoaneta"); eseuri biografice (Balzac, Dostoievski, Hölderlin, Nietzsche ş.a.) sau de atitudine umanistă („Triumful şi înfrângerea lui Erasmus din Rotterdam"). S-a sinucis.

ZWICKAU, oraş în Germania (Saxonia); 101,7 mii loc. (2002). Constr. de maşini; ind. ceramicii, chimică şi textilă; metalurgia aluminiului. Monumente: biserici gotice târzii, din sec. 15–16, primărie (sec. 15). Gewandhaus (sec. 16), palatul Oberstein (sec. 16). Muzeul Schumann (1956).

ZWICKY, Fritz (1898–1979), astrofizician elvețian de origine bulgară. A stabilit diferența dintre nove şi supernove. A evidențiat cel dintâi existența stelelor cu neutroni. A studiat galaxiile şi aglomerările de galaxii. Autorul unui catalog fotografic al galaxiilor.

ZWINGLI, Ulrich (1484–1531), umanist şi reformator religios elvețian. Reformatorul majorității populației elvețiene de limbă germană. Teologia sa se distanțează de cea luterană, fiind mai impregnată de elementul raționalist şi idealurile umaniste.

ZWORIKIN (ZVORÎKIN), Vladimir Kuzmici (1889–1981), inginer american de origine rusă. A inventat, independent de S.I. Kataev, tubul videocaptator iconoscop (patentat în 1931), un sistem de televiziune în culori; lucrări în domeniul electronicii.

ZYRAXES (sfârşitul sec. 1 d.Hr.), rege get din N Dobrogei. A luptat cu proconsulul Macedoniei M. Licinius Crassus, fiind asediat de acesta în cetatea sa de scaun Genucla.

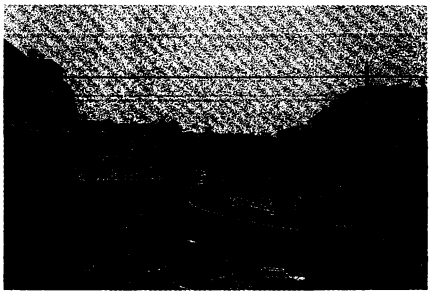

Zürich. Centrul oraşului